

QƏZET VƏ JURNAL MƏQALƏLƏRİ

- **Əfəndiyev, Pünhan.** Astanada Xəzər müzakirələri: dənizin dərinləşən ekoloji problemləri ən kəskin çağırışa çevrilib / P. Əfəndiyev // Xalq qəzeti. - 2026.- 30 aprel. - № 74. - S. 9.
- **Orucova, Nigar.** Bakı beynəlxalq dialoqun əsas platformalarından birinə çevrilir: Ölkəmiz iyunda Ümumdünya Ətraf Mühit Gününə ev sahibliyi edəcək / N. Orucova // İki sahil. - 2026.- 24 aprel. - № 29. - S. 3.
- **Bayramov, Vaqif.** Buzlaqlar ərisə də, su qıtlığı kəskinləşir : ölkəmizi bu “ekoloji qayçı”dan necə xilas etmək olar? / V. Bayramov // Xalq qəzeti. - 2026.- 7 mart. - № 44. - S. 8.
- **Sarıyeva, İradə.** Bakı ətraf mühit üzrə böyük dünya tədbirinə ev sahibliyi edəcək...: [5 iyun 2026-cı ildə Azərbaycanda Ümumdünya Ətraf Mühit Günü keçiriləcək] / İ. Sarıyeva // Bakı Xəbər. - 2026.- 27 fevral-5 mart. - № 246. - S. 8.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** Dayanıqlı və davamlı su strategiyası / Ə. Qardaşxanova // Azərbaycan. - 2026.- 27 fevral. - № 38. - S. 13.
- **Cəfərov, Valeh.** Ekosistemin tarazlığı insanların sağlamlığıdır / V. Cəfərov // Azərbaycan. - 2026.- 20 fevral. - № 33. - S. 8.
- **Əliyeva, Züleyxa.** Ətraf mühitə ətraf kimi baxmayaq : hər canlı, hər ağac, hər kol təbiətin vuran nəbzidir / Z. Əliyeva // Azərbaycan. - 2026.- 5 fevral. - № 22. - S. 8.
- **Şükürov, Azər.** Qlobal iqlim dəyişmələri və onların Azərbaycana təsiri / A. Şükürov, A. Səmədov // Ədalət. - 2026.- 30 yanvar. - № 4. - S. 11,13.
- **Yaqubzadə, M.** Dünya Bankının Xəzərin biomüxtəlifliyinə töhfəsi / M. Yaqubzadə // Xalq qəzeti. - 2026.- 28 yanvar. - № 16. - S. 8.
- **Almaniyadan Azərbaycana 18 zubr yola salınıb** // Azərbaycan.- 2026.- 30 yanvar.- № 18.- S. 6.
- **Yaqubzadə, M.** Dünya Bankının Xəzərin biomüxtəlifliyinə töhfəsi / M. Yaqubzadə // Xalq qəzeti. - 2026.- 28 yanvar. - № 16. - S. 8.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** Ekoloji "təhlükəsizlik zonaları": milli parkların qorunması iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizənin ayrılmaz hissəsidir / Ə. Qardaşxanova // Azərbaycan. - 2026.- 10 yanvar. - № 5. - S. 10.
- **Orucov, Əliyar.** Qlobal iqlim dəyişikliyi və ekoloji reallıqlar: Azərbaycanın ekoloji təhlükəsizliyi kontekstində / Ə. Orucov // Elmi əsərlər. - 2025. - № 2. - S. 108-116.
- **Hüseynova, S. U.** Ekoloji cinayətlər: inkişaf tarixi və kriminoloji xüsusiyyətləri / S. U. Hüseynova // Hüquqi elmlər və təhsil. - 2025. - № 81. - S. 38-51.
- **İsmayılbəyli, Kərim.** Ətraf mühitin mühafizəsində prokurorluq orqanlarının rolu / K. İsmayılbəyli // İki sahil. - 2025.- 26 dekabr. - № 237. - S. 6.
- **Qarayeva, Sevinc.** Qarabağın qoruq və yasaqlıqları bərpa olunur / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 18 dekabr. - № 231. - S. 12.
- **Əfəndiyev, Pünhan.** Xəzər geriye, problemlər isə sahilə hücum çəkir: region ölkələri ciddi sınaqlarla üzləşib: [Qlobal təbii fəlakət] / P. Əfəndiyev // Xalq qəzeti. - 2025.- 2 dekabr. - № 254. - S. 8.
- **Ələsgərova, Könül.** Ekoloji cinayətlərə qarşı kompleks mübarizə: Azərbaycanın iqlim dəyişmələri prosesində aparıcı rolu / K. Ələsgərova // İki sahil. - 2025.- 2 dekabr. - № 219. - S. 4.
- **Məmmədaliyeva, Nərmən Əliağa qızı.** İqlim ədalətliyinin ekoloji etika kontekstindən nəzəri-hüquqi təhlili / N. Ə. Məmmədaliyeva // Qanun. - 2025. - № 5. - S. 126-132.

- **Qasimov, Alish Məmiş oğlu.** Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunmasının hüquqi tənzimlənməsi haqqında / A. M. Qasimov, Z. İ. Cəfərov, M. O. Əliyev // Qanun. - 2025. - № 3. - S. 92-98.
- **Əlimusayev, Emin Nazim oğlu.** Ekoloji qanunvericilikdə standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma: mövcud problemlər və həlli yolları / E. N. Əlimusayev // Qanun. - 2025. - № 2. - S. 129-134.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** Xəzərin suyu çəkilməkdə davam edir: bu, iqtisadi və ekoloji fəsadlara səbəb olur / Ə. Qardaşxanova // Azərbaycan. - 2025.- 27 noyabr. - № 251. - S. 11.
- **Qarayeva, Sevinc.** Xəzər dənizinin dayazlaşması: biomüxtəlifliyə və ekosistemə təhdid / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 26 noyabr. - № 215. - S. 15.
- **Qarayeva, Sevinc.** Şirvan Milli Parkı: günbəgün canlanan və zənginləşən mənzərə / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 25 noyabr. - № 214. - S. 15.
- **Mehralı, Lalə.** Mühəribənin öldürdüyü təbiət, məhv edilən ekosistem / L. Mehralı // Səs. - 2025.- 7 noyabr. - № 205. - S. 13.
- **Rüstəmov, İlqar.** Meşələr həyat beşiyi, tarixin xalqımıza əmanətidir: bu zənginliyi qorumaq isə sağlam gələcək uğrunda savaştır / İ. Rüstəmov // Xalq qəzeti. - 2025.- 23 oktyabr. - № 227. - S. 13.
- **Səfərova, Samirə.** Xəzərdə ekoloji böhran, Bakının təşəbbüsü və Rusiyadan asılı işlər... / S. Səfərova // Bakı Xəbər. - 2025.- 21 oktyabr. - № 190. - S. 8.
- **Bayramlı, Elçin.** Xəzər dənizinin ekoloji böhranı: səbəblər və nəticələr / E. Bayramlı // Səs. - 2025.- 18 oktyabr. - № 191. - S. 15.
- **Faiqoğlu, Emil.** Ekologiyanı korlamaq insanların özlərini məhv edir / E. Faiqoğlu // Ədalət. - 2025.- 10 oktyabr. - № 38. - S. 15.
- **Qarayeva, Sevinc.** Qarabağda meşələrin bərpası: ekosistem yenidən qurulur / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 8 oktyabr. - № 182. - S. 15.
- **Əli, Fəridə.** Xəzərin quruması qorxunc təhlükəyə çevrilir / F. Əli // Xalq qəzeti. - 2025.- 3 oktyabr. - № 212. - S. 15.
- **Əliyev, İlham.** Azərbaycanda ekoloji mühitin mühafizəsi təmin olunur / İ. Əliyev // Səs. - 2025.- 1 oktyabr. - № 178. - S. 13.
- **Təhməz, Ləman.** Xəzərin səviyyəsi azaldıqca, təhlükələri artır / L. Təhməz // Xalq qəzeti. - 2025.- 1 oktyabr. - № 210. - S. 13.
- **Hüseynli, Alim.** Xəzər dənizinin ekoloji təhlükəsizliyi necə təmin olunur? / A. Hüseynli // Olaylar. - 2025.- 26 sentyabr-2 oktyabr. - № 33. - S. 11.
- **Əliyev, İlham.** Xəzər dənizi milli sərvətimizdir / İ. Əliyev // Səs. - 2025.- 25 sentyabr. - № 174. - S. 13.
- **Ordahallı, Vidadi.** Azad rayonlarımız ekoloji tarazlığın həlledici istiqaməti sayılır... / V. Ordahallı // Bakı Xəbər. - 2025.- 24 sentyabr. - № 171. - S. 8.
- **Mehralı, Lalə.** Ekosistemə dəniz lazımdır, əgər təmiz qalıbsa...: hər il sentyabr ayının son cümə axşamında dənizlər günü qeyd olunur / L. Mehralı // Səs. - 2025.- 24 sentyabr. - № 173. - S. 15.
- **Əfəndiyev, Pünhan.** Xəzər çəkilir, təhlükə yaxınlaşır: dənizi Aralın taleyi gözləyir / P. Əfəndiyev // Xalq qəzeti. - 2025.- 19 sentyabr. - № 200. - S. 9.
- **Bayramlı, Elçin.** Ekoloji problemlər kəskinləşir, proses bizi hara aparır? / E. Bayramlı // Səs. - 2025.- 16 sentyabr. - № 167. - S. 6.
- **Vəliyev, V.** Xəzərin və dünyanın su problemi: dünyanın ən böyük gölü quruyur və artıq “Belçika”-nı itirib / V. Vəliyev // Səs. - 2025.- 6 sentyabr. - № 161. - S. 13-14.

- **Bayramov, V.** Xəzər dənizi ekoloji fəlakət astanasında / V. Bayramov // Xalq qəzeti. - 2025.- 3 sentyabr. - № 186. - S. 3.
- **Qarayeva, Sevinc.** Azərbaycan global ekoloji problemlərin həllinə vacib töhfələr verir / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 16 avqust. - № 145. - S. 23.
- **Bayramova, Yeganə.** Ölkəmiz ətraf mühitin mühafizəsində nümunəvi platforma formalaşdırıb / Y. Bayramova // Yeni Azərbaycan. - 2025.- 9 avqust. - № 139. - S. 5.
- **Məhəbbətoğlu, Qvami.** Azərbaycan faunası çox zəngindir: Elşad Əsgərov: Ceyranların tarixi arealının bərpası üçün ciddi tədbirlər həyata keçirilir / Q. Məhəbbətoğlu // İki sahil. - 2025.- 30 iyul. - № 131. - S. 7.
- **Qarayeva, Sevinc.** Qızılağac Milli Parkı: zəngin təbii landşaft, nadir bioresurslar / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 24 iyul. - № 128. - S. 15.
- **Qarayeva, Sevinc.** Milli parklarımız - Azərbaycanın unikal təbiət kompleksləri: son illər ölkədə milli parkların formalaşdırılması və genişləndirilməsi yönündə çox faydalı addımlar atılıb / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 22 iyul. - № 126. - S. 11.
- **Əliyeva, Fidan.** Ekoloji məsuliyyət və planetar həmrəylik gələcəyə mirasdır / F. Əliyeva // Respublika. - 2025.- 16 iyul. - № 144. - S. 3.
- **Ələddinqızı, Nəzakət.** Azərbaycanda yeni Milli Parklar: Dövlət başçısının Sərəncamı ilə Axar-Baxar və İlisu milli parkları yaradılır / N. Ələddinqızı // Səs. - 2025.- 16 iyul. - № 123. - S. 10.
- **Qarayeva, Sevinc.** Yaşıl gələcək naminə meşələrin qorunması / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 2 iyul. - № 112. - S. 15.
- **Sadiqov, Tacir.** Ekoloji cinayətin coğrafiyası: Seçim təsadüfi deyil / T. Sadiqov // Respublika. - 2025.- 1 iyul. - № 131. - S. 10.
- **Qarayeva, Sevinc.** Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 1 iyul. - № 111. - S. 15.
- **Əliyeva, Züleyxa.** Geri çəkilən Xəzər, irəli gələn təhlükələr / Z. Əliyeva // Azərbaycan. - 2025.- 1 iyul. - № 131. - S. 9.
- **Şahverdiyev, Səbuhi.** Ekologiya sahəsində aparılan islahatların mahiyyəti və nəticələri / S. Şahverdiyev // Azərbaycan prokurorluğu. - 2025. - № 1. - S. 120-127.
- **Cəfərov, Talıb.** Ətraf mühitin mühafizəsinin hüquqi, iqtisadi və sosial əsaslarını müəyyən edən qanunvericilik / T. Cəfərov // Azərbaycan prokurorluğu. - 2025. - № 1. - S. 111-119.
- **Əliyev, Elturan.** Ekoloji hüquqpozmalar və prokurorluğun bu sahədə fəaliyyəti / E. Əliyev // Hərbi and. - 2025.- 20 iyun. - № 22. - S. 11.
- **Qarayeva, Sevinc.** Ermənistan Araz çayını və ətraf əraziləri ekoloji fəlakətə məruz qoyub / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 14 iyun. - № 102. - S. 23.
- **Qarayeva, Sevinc.** Azərbaycan dünyada ekoloji tarazlığın qorunmasına mühüm töhfələr verir: [2026-cı ildə Azərbaycan Respublikası Ümumdünya Ətraf Mühit Gününə ev sahibliyi edəcək] / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 12 iyun. - № 100. - S. 14.
- **Əliyeva, Fidan.** Ekoloji çağırışlara diplomatik cavab / F. Əliyeva // Respublika. - 2025.- 6 iyun. - № 117. - S. 6.
- **Mehralı, Lalə.** Ətraf mühiti qoru: bir gün deyil, hər gün / L. Mehralı // Səs. - 2025.- 5 iyun. - № 97. - S. 15.

- **Qardaşxanova, Əsmər.** Su qıtlığı, səhrələşmə, çirkli hava...: Azərbaycanda əsas ətraf mühit problemləri hansılardır?: [5 iyun - Beynəlxalq Ətraf Mühitin Müdafiəsi Günüdür] / Ə. Qardaşxanova // Azərbaycan. - 2025.- 5 iyun. - № 116. - S. 10.
- **Əfəndiyev, Pünhan.** Xəzər dayazlaşdıqca problemlər çoxalır / P. Əfəndiyev // Xalq qəzeti. - 2025.- 1 iyun. - № 113. - S. 4.
- **Quliyev, Ramil.** Azərbaycanı iqlim risqləri gözləyir - Xəzər barədə sammit qərarı verildi... / R. Quliyev // Bakı Xəbər. - 2025.- 31 may-2 iyun. - № 93. - S. 11.
- **Sakit, Dünya.** Xəzərin dərdi bilindi - Volqanın suyu...: Rusiya tərəfi problemi bilavasitə təbii amillərlə əsaslandırmağa və özünün oynadığı mənfi rolu inkar etməyə çalışır / D. Sakit // Yeni Müsavat. - 2025.- 28 may. - № 92. - S. 15.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** Bu il su ehtiyatlarımız hansı səviyyədədir?: iqlim dəyişmələri, həmçinin antropogen təsirlərdən qaynaqlanaraq su böhranı ildən-ilə artmaqdadır / Ə. Qardaşxanova // Azərbaycan. - 2025.- 18 may. - № 102. - S. 9.
- **Əfəndiyev, Pünhan.** Xəzər yenidən geri çəkilir: çoxsaylı bələləri isə sahilə hücum çəkir / P. Əfəndiyev // Xalq qəzeti. - 2025.- 24 may. - № 107. - S. 13.
- **Təbiət ona xəyanəti bağışlamır:** [23 May Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi işçilərinin peşə bayramı günüdür] // Xalq qəzeti. - 2025.- 23 may. - № 106. - S. 8.
- **Mirzəbəyli, İttifaq.** Xəzər nərsinin 300 milyon il yaşı var: bu tarix dinozavr dövrünü geridə qoyur: [22 May Beynəlxalq Biomüxtəliflik Günüdür] / İ. Mirzəbəyli // Xalq qəzeti. - 2025.- 22 may. - № 105. - S. 13.
- **Əfəndiyev, Pünhan.** Ermənistan Azərbaycanda ekoloji terror da törədib / P. Əfəndiyev // Xalq qəzeti. - 2025.- 21 may. - № 104. - S. 5.
- **Yeganə.** Ekoloji maarifləndirmə: Təbiəti qorumaq üçün nə etməliyik? / Yeganə // Yeni Azərbaycan. - 2025.- 17 may. - № 84. - S. 5.
- **Əliyeva, Züleyxa.** "Yaşıl inkişaf": təmiz ekologiya, təhlükəsiz gələcək / Z. Əliyeva // Azərbaycan. - 2025.- 16 may. - № 100. - S. 9.
- **Sadıqlı, Flora.** Azərbaycan daha da yaşıllaşır / F. Sadıqlı // Azərbaycan. - 2025.- 16 may. - № 100. - S. 9.
- **Mehralı, Lalə.** İqlim dəyişikliyində insan izi / L. Mehralı // Səs. - 2025.- 15 may. - № 83. - S. 13.
- **Qarayeva, Sevinc.** Azərbaycan ərazisindəki çaylar Ermənistanın ekoloji terrorunun hədəfində / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 8 may. - № 79. - S. 13.
- **Həziyev, Vəlif Balaxan oğlu.** Qarabağda yaşıl innovasiyaların tətbiqi ilə ekoloji sistemin yenidən qurulması / V. B. Həziyev // Kooperasiya. - 2025. - № 1. - S. 18-25.
- **Rəhimova, M. S.** Sağlam və davamlı ətraf mühit kontekstindən layiqli həyat hüququna baxış / M. S. Rəhimova // Hüquqi elmlər və təhsil. - 2024. - № 78. - S. 76-89.
- **Qarayeva, Sevinc.** "Ermənilərin ekoloji terroru Azərbaycan təbiətinə ağır zərbələr vurub" / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 7 may. - № 78. - S. 14.
- **Bayramov, V.** Xəzər çəkilib geri – yaraya çevrilir yeri: dənizin ekoloji problemləri hövzə dövlətlərini ciddi narahat edir / V. Bayramov // Xalq qəzeti. - 2025.- 25 aprel. - № 82. - S. 1,12.
- **Mehralı, Lalə.** Ümumdünya Yer Günündən dünyaya mesaj: belə davam edərsə... / L. Mehralı // Səs. - 2025.- 22 aprel. - № 66. - S. 9.
- **Eldarqızı, Nəzrin.** Ekoloji təhlükə yaradan Ermənistan cəzalandırılmalıdır / N. Eldarqızı // Respublika. - 2025.- 20 aprel. - № 78. - S. 1,9.

- **Səlim.** Təbiəti qoruyaqlı: Sağlamlığımız ekologiyanın vəziyyətindən asılıdır... / Səlim // Yeni Azərbaycan. - 2025.- 19 aprel. - № 65. - S. 6.
- **Qurbanov, Sadiq.** Türk düşüncəsində təbiətə sevgi və ekoloji mədəniyyət amili / S. Qurbanov // Ədəbiyyat qəzeti. - 2025.- 18 aprel. - № 13. - S. 12-13.
- **Qarayeva, Sevinc.** Havanın çirkliyi: ciddi ekoloji problem və onun törətdiyi fəsadlar / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 12 aprel. - № 61. - S. 23.
- **Məhərrəmov, Vahid.** Ermənistan ekoloji terroruna görə cəzalandırılmalıdır: bunu BMT-nin Bioloji Müxtəliflik haqqında və digər sənədlərindən irəli gələn öhdəliklərin pozulması tələb edir / V. Məhərrəmov // Azərbaycan. - 2025.- 6 aprel. - № 66. - S. 7.
- **Mehralı, Lalə.** Yer su qiyamətinin bir addımlığındadır: quraqlıq riski bütün dünyanı hədələyir, bəs biz su qıtlığına qarşı nə edə bilərik? / L. Mehralı // Səs. - 2025.- 20 mart. - № 51. - S. 15.
- **Mehralı, Lalə.** Çaylar quruyur, fəlakət yaxınlaşır: eko-təhlükə: [14 mart - Beynəlxalq Çaylar Günüdür] / L. Mehralı // Səs. - 2025.- 14 mart. - № 47. - S. 15.
- **Sahib.** Ekologiyanın qorunması üçün...: Müasir dövrün ən mühüm probleminin həlli istiqamətində uğurlu addımlar atılır / Sahib // Yeni Azərbaycan. - 2025.- 13 mart. - № 46. - S. 5.
- **Cavid.** 14 mart - Beynəlxalq Çaylar Günüdür / Cavid // Xalq Cəbhəsi. - 2025.- 13 mart. - № 10. - S. 14.
- **Dünya Bankı Xəzərdə ekoloji layihə maliyyələşdirəcək:** Dünya Bankı (DB) yaxın vaxtlarda "Xəzər dənizinin təmizlənməsi: çirkənlənmənin idarə edilməsi və biomüxtəlifliyin qorunması potensialının yaradılması" layihəsinin maliyyələşdirilməsini təsdiq edəcək // Yeni Azərbaycan. - 2025.- 12 mart. - № 45. - S. 4.
- **Qarayeva, Sevinc.** Təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə: ekoloji siyasətdə prioritet / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 7 mart. - № 43. - S. 11.
- **Qarayeva, Sevinc.** Azərbaycan flora və faunasının qorunması üçün önəmli tədbirlər görülür / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 6 mart. - № 42. - S. 14.
- **Ermənistanın Azərbaycana qarşı ekoloji terroru davam edir:** bu ölkənin təbiətə zərbəsi bəşəri cinayətdir // Xalq qəzeti. - 2025.- 5 mart. - № 49. - S. 8.
- **Xaspoladova, Ülkər.** Ermənistan Arazı 59 növ metalla çirkəndirir / Ü. Xaspoladova // Azərbaycan. - 2025.- 5 mart. - № 49. - S. 6.
- **Qarayeva, Sevinc.** "Azad edilmiş ərazilərdə ekoloji tarazlığın bərpası mühüm şərtidir" / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2025.- 5 mart. - № 41. - S. 13.
- **Əfəndiyev, Pünhan.** Ermənistanın "qızıl layihəsi" regiona ekoloji fəlakət gətirir / P. Əfəndiyev // Xalq qəzeti. - 2025.- 4 mart. - № 48. - S. 1,4.
- **Sarıyeva, İradə.** Həmrəylik ili Azərbaycan ekologiyasının uduşuna çevrildi - bu işlərin hesabına... / İ. Sarıyeva // Bakı Xəbər. - 2025.- 1-3 mart. - № 38. - S. 8.
- **Feyizli, Mübariz.** Ekosid fəaliyyətinə son! / M. Feyizli // Yeni Azərbaycan. - 2025.- 1 mart. - № 38. - S. 5.
- **Rzayeva, Mələhət.** Biomüxtəlifliyin qorunmasında milli parklar əvəzsizdir: ekoloq qeyd etdi ki, son 20 il ərzində Azərbaycanda təbiət hadisələri 3 dəfədən çox artıb: [ekoloq Rövşən Abbasovun fikirləri] / M. Rzayeva // Şərq. - 2025.- 26 fevral. - № 36. - S. 6.
- **Hacıyev, İnam.** Ətraf mühit daima mühafizə edilməli, qorunmalıdır / İ. Hacıyev // Səs. - 2025.- 19 fevral. - № 30. - S. 8.

- **Musayeva, Yasəmən.** Ermənistan həm də ekologiya terrorçusudur: Azərbaycan ərazilərində yaşayış yerlərinin və canlı təbiətin kütləvi şəkildə məhv edilməsinə görə bu ölkədən tam təminat tələb edir / Y. Musayeva // Azərbaycan. - 2025.- 18 fevral. - № 36. - S. 8.
- **Hacıxanlı, M.** Zümrüd libaslı Qarayazı meşələri: [Qarayazı Dövlət Təbiət Qoruğu haqqında] / M. Hacıxanlı // Xalq qəzeti. - 2025.- 8 fevral. - № 28. - S. 11.
- **Səfərova, Samirə.** Ətraf mühitin mühafizəsi - bəşəriyyətin mövcudiyyəti bundan asılıdır... / S. Səfərova // Bakı Xəbər. - 2025.- 4 fevral. - № 19. - S. 8.
- **Ağazadə, Söylü.** "Ekoloji məsələlər bir çoxumuzun ən yaralı yeridir": [İqtisadçı ekspert Elman Sadıqovun fikirləri] / S. Ağazadə // Səs. - 2025.- 4 fevral. - № 19. - S. 7.
- **Heydər Əliyevin ekoloji strategiyası:** [Naxçıvandakı Heydər Əliyev Muzeyi müstəqil Azərbaycanın qurucusu Heydər Əliyevin sağlığında onun həyat və fəaliyyəti ilə bağlı ölkəmizdə yaradılan ilk muzeydir] // Xalq qəzeti. - 2025.- 1 fevral. - № 22. - S. 8.
- **Bayramlı, Elçin.** Ekoloji problemlər kəskinləşir, proses bizi hara aparır? / E. Bayramlı // Səs. - 2025.- 28 yanvar. - № 15. - S. 10.
- **Hacıxanlı, M.** Ordubadın Zəngəzur dünyası / M. Hacıxanlı // Xalq qəzeti. - 2025.- 24 yanvar. - № 15. - S. 11.
- **Vahidoğlu, Orxan.** 2050-ci ilə qədər xalis sıfır emissiyaya çatmağı hədəfləyirik: [Türkiyədə nəşr olunan "Enerjimiz bir" jurnalında SOCAR-ın vitse-prezidenti Əfqan İsayev ilə aparılan müsahibə] / O. Vahidoğlu // İki sahil. - 2025.- 18 yanvar. - № 10. - S. 6.
- **Səfərov, Faiq.** Araz çayının çirkləndirilməsinin qarşısının alınmasında beynəlxalq hüququn rolu / F. Səfərov // İki sahil. - 2025.- 17 yanvar. - № 9. - S. 6.
- **Məhərrəmov, Vahid.** Azərbaycanın ekoloji siyasətinin əsasında təmiz dünya qurmaq dayanır / V. Məhərrəmov // Azərbaycan. - 2025.- 15 yanvar. - № 8. - S. 7.
- **Tərtərdə "Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" çərçivəsində 32 mindən çox ağac əkilib** // Azərbaycan. - 2025.- 15 yanvar. - № 8. - S. 4.
- **Mehralı, Lalə.** SOS: yanğınlar ekosistemi məhv edir! / L. Mehralı // Səs. - 2025.- 14 yanvar. - № 6. - S. 5.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** Torpağı və orqanizmi zəhərləyən torbalar / Ə. Qardaşxanova // Azərbaycan. - 2025.- 12 yanvar. - № 6. - S. 7.
- **Məmmədova, Mətanət.** Qoruqlar və Milli Parklar: [11 yanvar - Dünya Qoruqlar və Milli Parklar Günüdür] / M. Məmmədova // Səs. - 2025.- 11 yanvar. - № 5. - S. 7.
- **Zamanova, Sevdə.** Bakı şəhərində atmosfer havasını çirkləndirən mənbələr / S. Zamanova, N. Məmmədova, A. Məhərrəmov // ADU. Elmi Xəbərləri: humanitar və ictimai elmlər. - 2024. - № 3. - S. 126-131.
- **Əliyev, Etibar Əli oğlu.** Müasir dövrdə ətraf mühitin ekoloji problemləri: hüquqi aspektlər / E. Ə. Əliyev, L. E. Mirzəyeva // Hüquqi müstəvi: elmi-nəzəri, təcrübi jurnal. - 2024. - № 2. - S. 106-115.
- **Məmmədov, Nurməmməd.** Ətraf mühit və mikroiqlim: problemlər, mülahizələr / N. Məmmədov // Peşə təhsili və insan kapitalı. - 2024. - № 4. - S. 80-83.
- **İbrahimova, Aygün.** Buzlaqların qorunması ekosistemin müdafiəsində mühüm rol oynayır / A. İbrahimova // Respublika. - 2024.- 30 dekabr. - № 290. - S. 12.
- **Mehralı, Lalə.** Qarabağda ekosistem: yenə, yenidən: Qarabağın canlı növləri yenidən təbiətə qaytarılır, fauna və flora dirçəlir / L. Mehralı // Səs. - 2024.- 29 dekabr. - № 242. - S. 14.

- **Səfərov, Faiq.** Araz çayının çirkəndirilməsinin qarşısının alınmasında beynəlxalq hüququn rolu / F. Səfərov // Azərbaycan prokurorluğu. - 2024. - № 3. - S. 245-247.
- **Şəfiyev, Üzeyir.** Qlobal ekoloji reallıq: iqlim dəyişiklikləri sosial problem kimi / Ü. Şəfiyev, G. Şəfiyeva // Metafizika. - 2024. - № 4. - S. 100-121.
- **Hacıyeva, Maarifə.** Azərbaycan ədəbiyyatında təbiət mövzusu və ekoloji dünyagörüş / M. Hacıyeva // Yada düşdü. - 2024. - № 2. - S. 44-50.
- **Sadıqlı, Flora.** Milyon-milyon yaşıl ağac / F. Sadıqlı // Azərbaycan. - 2024.- 21 dekabr. - № 282. - S. 10.
- **Əfəndiyev, Pünhan.** Xəzər nərəsiz qalmasın! / P. Əfəndiyev // Xalq qəzeti. - 2024.- 19 dekabr. - № 280. - S. 11.
- **Qarayeva, Sevinc.** Azad edilmiş ərazilərdə ekoloji tarazlıq naminə mühüm tədbirlər görülür / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2024.- 13 dekabr. - № 229. - S. 12.
- **Qarayeva, Sevinc.** İnsanın atmosfərə təsiri: ekoloqların diqqət mərkəzindəki mühüm amil / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2024.- 12 dekabr. - № 228. - S. 15.
- **Qarayeva, Sevinc.** Ekoloji və tibbi əhəmiyyətə malik yulğun kollarına diqqət artır / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2024.- 11 dekabr. - № 227. - S. 15.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** İqlim dəyişmələri dağlara necə təsir edir?: [11 Dekabr Beynəlxalq Dağlar Günüdür] / Ə. Qardaşxanova // Azərbaycan. - 2024.- 11 dekabr. - № 273. - S. 11.
- **Rzayeva, Mələhət.** Biomüxtəlifliyin qorunması indi əsas məsələdir: su itkiləri, torpaqların degradasiyadan xilas, həmçinin səhrələşmənin qarşısının alınması hamının işi olmalıdır / M. Rzayeva // Şərq. - 2024.- 5 dekabr. - № 223. - S. 6.
- **Naxçıvanın zəngin biomüxtəlifliyi iqtisadi və ekoloji xəzinəmizdir** // Xalq qəzeti. - 2024.- 3 dekabr. - № 266. - S. 9.
- **Tullantılar və təmiz gələcək** // Xalq qəzeti. - 2024.- 29 noyabr. - № 263. - S. 8.
- **Həsənov, Mürvət.** Ekoloji təhlükəsizlik siyasətinin banisi: [Ümummilli lider Heydər Əliyev haqqında] / M. Həsənov // Respublika. - 2024.- 26 noyabr. - № 260. - S. 6.
- **Qarayeva, Sevinc.** Xəzər dənizi ilə bağlı ekoloji risklər: təsirli tədbirlərə ehtiyac var / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2024.- 22 noyabr. - № 213. - S. 13.
- **Biomüxtəlifliyin qorunması iqlim savaşının önəmli hədəfidir:** [Azərbaycan Coğrafiya Cəmiyyətinin Rəyasət Heyətinin üzvü, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti ümumi coğrafiya kafedrasının dosenti Mətanət Əsgərovanın müsaibəsi] // Xalq qəzeti. - 2024.- 17 noyabr. - № 253. - S. 12.
- **Ataşov, Bəyalı.** Qlobal kontekstində Azərbaycanda yaşıl iqtisadiyyatın və yaşıl enerjinin inkişaf etdirilməsi problemləri / B. X. Ataşov // Kooperasiya. - 2024. - № 3. - S. 5-10.
- **Vəliyeva, Səbinə.** Ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasına investisiya qoyuluşlarının qiymətləndirilməsi göstərişləri və dövlət-özəl tərəfdaşlığına əsaslanan layihələr / S. İ. Vəliyeva // Kooperasiya. - 2024. - № 3. - S. 19-28.
- **Abbasova, Sevinc.** Yaşillıq qatillərinə qarşı sərt cəzalar: Yaşılıqların məhvi ilə bağlı cərimələr artırılır, sanksiyalar sərtləşdirilir. Ekspertlər bu addımı doğru hesab etsələr də, paralel olaraq insanların məlumatlandırılmalı olduğu qənaətinədəirlər / S. Abbasova // Kaspi. - 2024.- 17 noyabr. - № 44. - S. 6.
- **Salmanov, Bayram.** Ekoloji davamlılıq və qlobal enerji strategiyası / B. Salmanov // Respublika. - 2024.- 16 noyabr. - № 252. - S. 12.

- **Əsədova, Şəbnəm.** Ekoloji təhsil sağlam gələcəyə yol açır / Ş. Əsədova // Xalq qəzeti. - 2024.- 6 noyabr. - № 245. - S. 9.
- **Cəfərli, E.** İqlim dəyişikliyinə qarşı...: ekoloji təhlükələrin aqrar sahəyə təsirlərini azaltmaq üçün nüvə texnologiyalarının tətbiqinə başlanılıb / E. Cəfərli // Yeni Azərbaycan. - 2024.- 30 oktyabr. - № 200. - S. 4.
- **Cəfərli, E.** Ekoloji təmiz dəmir yolu sistemi qurulur / E. Cəfərli // Yeni Azərbaycan. - 2024.- 26 oktyabr. - № 198. - S. 5.
- **Gələcəyimizi seçmək: İqlim dəyişikliyi üçün təhsil və onun təsirləri** // Azərbaycan müəllimi. - 2024.- 26 oktyabr. - № 39. - S. 10.
- **Xəzər imdad diləyir:** [ETN Coğrafiya İnstitutunun Xəzər dənizinin hidrometeorologiyası şöbəsinin müdiri, coğrafiya elmləri doktoru Səid Səfərovun müsahibəsi] // Xalq qəzeti. - 2024.- 24 oktyabr. - № 234. - S. 10.
- **Qurbanqızı, Zümrüd.** "Yaşıl dünya"mızı özümüz quraq: ölkədə genişmiqyaslı ağacəkmə aksiyasına başlanılıb / Z. Qurbanqızı // Respublika. - 2024.- 23 oktyabr. - № 233. - S. 7.
- **Məlikzadə, Səməd.** "Görsən ki, qiyamət qopur...": "Qırmızı kitab"ı da "Yaşıl kitab"a çevirək: [qlobal istiləşmənin təbiətimizə verdiyi zərərər haqqında] / S. Məlikzadə // Xalq qəzeti. - 2024.- 23 oktyabr. - № 233. - S. 14.
- **Bölgələrimizdə yeni yaşıllıqlar salınır** // Respublika. - 2024.- 22 oktyabr. - № 232. - S. 5.
- **Məlikzadə, Səməd.** Özü göl, dərdi dəniz Xəzər / S. Məlikzadə // Xalq qəzeti. - 2024.- 16 oktyabr. - № 227. - S. 9.
- **Qəniyev, Elşən.** Mavi Xəzərin "yaşıl sahil"i: Qızılağac Milli Parkı Azərbaycanda ekoturizmin inkişafı üçün böyük imkanlar açır / E. Qəniyev // Azərbaycan. - 2024.- 11 oktyabr. - № 223. - S. 10.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** Köçəri quşlar Azərbaycandan niyə yan uçur?: qlobal problemə çevrilən iqlim dəyişiklikləri quşların miqrasiya marşrutuna da ciddi təsir göstərir / Ə. Qardaşxanova // Azərbaycan. - 2024.- 5 oktyabr. - № 218. - S. 15.
- **Mehralı, Lalə.** Ekosistemdən silinən heyvanlar: [4 oktyabr Ümumdünya Heyvanların Müdafiəsi Günüdür] / L. Mehralı // Səs. - 2024.- 4 oktyabr. - № 182. - S. 11.
- **İsrafilova, Rəya.** Su problemi: çıxış yolları nədən ibarətdir? / R. İsrafilova // Xalq Cəbhəsi. - 2024.- 3 oktyabr. - № 35. - S. 13.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** Xəzərin quraqlığı bərəkət də gətirir : quru torpaq sahələri 38 min hektar artıb, aqrar inkişaf üçün yeni imkanlar yaranıb / Ə. Qardaşxanova // Azərbaycan. - 2024.- 24 sentyabr. - № 208. - S. 13.
- **Lokal problemlərin global təhlükələri:** [ETN Coğrafiya İnstitutunun Xəzər dənizinin hidrometeorologiyası şöbəsinin müdiri, coğrafiya elmləri doktoru Səid Səfərovun müsahibəsi] // Xalq qəzeti. - 2024.- 22 sentyabr. - № 207. - S. 8.
- **Mehralı, Lalə.** Ekoloji tarazlıq: dünyanın tərəzisi əyilib / L. Mehralı // Səs. - 2024.- 14 sentyabr. - № 168. - S. 15.
- **Sarıyeva, İradə.** Azad rayonlarda geniş ekoloji bərpa meydanı açılıb... / İ. Sarıyeva // Bakı Xəbər. - 2024.- 13 sentyabr. - № 164. - S. 8.
- **İmanlı, M. N.** Qarabağda ekosid / M. N. İmanlı // Hüquqi elmlər və təhsil. - 2024. - № 74. - S. 111-117.
- **Təmiz ekoloji mühitə keçid Azərbaycanda milli hədəfdir: 2030-cu ilədək ölkəmizdə 7 GVt bərpaolunan enerji gücləri işə salınacaq** // Xalq qəzeti. - 2024.- 6 sentyabr. - № 193. - S. 8.

- **Qarayeva, Sevinc.** İşğal zamanı Azərbaycana vurulmuş ekoloji ziyanın hesablanması davam edir / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2024.- 3 sentyabr. - № 158. - S. 15.
- **İsmayılzadə, Natiqə.** Gəncə-Daşkəsən iqtisadi bölgəsinin bitki örtüyünün ekoloji vəziyyəti / N. İsmayılzadə, S. Cəfərova // Peşə təhsili və insan kapitalı. - 2024. - № 2. - S. 55-59.
- **Sadıqlı, Flora.** Neft layihələri: əsas şərtlərdən biri ətraf mühitə ziyan vurmamaqdır / F. Sadıqlı // Azərbaycan. - 2024.- 29 avqust. - № 185. - S. 9.
- **Bayramov, Vaqif.** Xəzər dərnlər dəryasına dönməsin...: Azərbaycan və Rusiya rəhbərliyi dənizin problemini nəzarətə götürüb / V. Bayramov, M. Yaqubzadə // Xalq qəzeti. - 2024.- 29 avqust. - № 185. - S. 10.
- **Ələddinqızı, Nəzakət.** Təbiətə qarşı genosid / N. Ələddinqızı // Səs. - 2024.- 22 avqust. - № 151. - S. 7.
- **Məmmədova, Mətanət.** Bakıda bina və obyektlər deyil, məhz parklar salınır: bu, dövlətin insan amilinə verdiyi dəyərdir / M. Məmmədova // Səs. - 2024.- 8 avqust. - № 141. - S. 5-6.
- **Tullantı təkrar xammal və enerji mənbəyidir:** [AMEA Coğrafiya İnstitutunun elmi işçisi, ekoloq Firuzə Ağayeva ilə söhbət] // Xalq qəzeti. - 2024.- 8 avqust. - № 167. - S. 8.
- **Cavid.** Beş ölkənin "Xəzər günü" / Cavid // Xalq Cəbhəsi. - 2024.- 8 avqust. - № 27. - S. 9.
- **Qurbanqızı, Zümrüd.** Ekoloji tarazlığın qorunmasına kompleks yanaşma / Z. Qurbanqızı // Respublika. - 2024.- 6 avqust. - № 165. - S. 1,6.
- **Məhərrəmov, Vahid.** Ölkəmizdə biomüxtəlifliyin qorunmasını beynəlxalq təşkilatlar da qiymətləndirirlər / V. Məhərrəmov // Azərbaycan. - 2024.- 6 avqust. - № 165. - S. 14.
- **"Yaşıl həyat" - yeni həyat tərz:** [ETN İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun şöbə müdiri, iqtisad elmləri doktoru Ələvsət Əliyev ilə söhbət] // Xalq qəzeti. - 2024.- 6 avqust. - № 165. - S. 8.
- **Əfəndiyev, Pünhan.** Erməni vandalizminin Qarabağda ekoloji terroru bəşəri cinayətdir / P. Əfəndiyev // Xalq qəzeti. - 2024.- 4 avqust. - № 164. - S. 8.
- **Əfəndiyev, Pünhan.** Meşələr təngiyən dünyamızın xilas pəncərəsidir / P. Əfəndiyev // Xalq qəzeti. - 2024.- 1 avqust. - № 161. - S. 8.
- **Orucova, Nigar.** Yaşıl Enerji İslahatları: Ətraf mühitin qorunması prioritetdir / N. Orucova // İki sahil. - 2024.- 26 iyul. - № 132. - S. 7.
- **Əfəndiyev, Pünhan.** Ekoloji problemlərdən global təhlükəsizliyə keçid: [AMEA Coğrafiya İnstitutunun əməkdaşı, coğrafiya üzrə fəlsəfə doktoru, ekoloq Züleyxa Eyyubova ilə söhbət] / P. Əfəndiyev // Xalq qəzeti. - 2024.- 18 iyul. - № 149. - S. 8.
- **Alioğlu, Salman.** Yaşıl dünya Daşında gül açır, torpağında ləl / S. Alioğlu // Respublika. - 2024.- 17 iyul. - № 148. - S. 6.
- **Mehralı, Lalə.** Dünyanın meşə sahəsi azalır / L. Mehralı // Səs. - 2024.- 12 iyul. - № 122. - S. 10.
- **Salahzadə, Əliabbas.** Azərbaycan investisiya layihələrində ekoloji standartlara üstünlük verir / Ə. Salahzadə // Milli Məclis. - 2024. - № 3/4. - S. 124-127.
- **İctimai nəqliyyat və ekoloji standartlar** // Xalq qəzeti. - 2024.- 7 iyul. - № 140. - S. 7.
- **Qarayeva, Sevinc.** Azərbaycan biomüxtəlifliyin qorunması yolunda mühüm addımlar atır : xüsusi mühafizə olunan ərazilər şəbəkəsinin genişləndirilməsi məqsədilə ardıcıl iş aparılır / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2024.- 5 iyul. - № 116. - S. 14.
- **Ekoloji tarazlığın təbii, sosial və idarəetmə prinsiplərinin vəhdəti** // Xalq qəzeti. - 2024.- 5 iyul. - № 138. - S. 6.

- **Məmmədova, Mətanət.** Estetik zövqün ünvanı: Şirvan Milli Parkı / M. Məmmədova // Səs. - 2024.- 5 iyul. - № 117. - S. 12.
- **Dostəli, Ə.** Bura məskənidir gözəlliklərin : Qızılağac qoruğu – 95 / Ə. Dostəli // Xalq qəzeti. - 2024.- 3 iyul. - № 136. - S. 14.
- **Hüseynova, İradə.** “Yaşıl dünya” tədqiqatlarına böyük töhfələr vermiş alim: [akademik Cəlal Əliyev haqqında] / İ. Hüseynova // Respublika. - 2024.- 30 iyun. - № 134. - S. 4.
- **Səfərova, Samirə.** Ətraf mühitin mühafizəsində Azərbaycan nümunəvi ölkələr sırasında yer aldı... / S. Səfərova // Bakı Xəbər. - 2024.- 25 iyun. - № 108. - S. 8.
- **Hacıyev, İnam.** Ekologiyanın və ətraf mühitin mühafizəsi ən prioritet məsələdir / İ. Hacıyev // Səs. - 2024.- 25 iyun. - № 110. - S. 15.
- **Sadıqlı, Flora.** Ekoloji fəlakətin qarşısını almağın daha bir yolu: avtomobillərdən atmosfərə atılan zəhərli qazların miqdarını azaltmaq mümkündür / F. Sadıqlı // Azərbaycan. - 2024.- 25 iyun. - № 130. - S. 9.
- **Əfəndiyev, Pünhan.** Abşeron: torpağın nəfəsi niyə tənghiyr?: [AMEA Coğrafiya İnstitutunun şöbə müdri, aqrar elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent İsmayıl Quliyevin müsahibəsi] / P. Əfəndiyev // Xalq qəzeti. - 2024.- 25 iyun. - № 130. - S. 9.
- **Bayramlı, Zakir.** Azərbaycan təbiətinin Şabrana xas möcüzələri : bənzərsiz təbii gözəlliklərə malik bu bölgə özünün qeyri-adi ekoloji mühiti ilə seçilir / Z. Bayramlı // 525-ci qəzet. - 2024.- 22 iyun. - № 108. - S. 23.
- **Meşələr dünyamızın cənnət məkanıdır:** yanğınlar onu cəhənnəmə çevirməsin!: [professor Mahmud Xəlilovun müsahibəsi] // Xalq qəzeti. - 2024.- 12 iyun. - № 123. - S. 8.
- **Hacıyev, İnam.** Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi ən vacib məsələdir / İ. Hacıyev // Səs. - 2024.- 12 iyun. - № 104. - S. 5.
- **Sadıqlı, Flora.** Yaşıl Qarabağ : İlham Əliyev işğaldan azad olunmuş əraziləri təmiz ekoloji məkan kimi qurur / F. Sadıqlı // Azərbaycan. - 2024.- 8 iyun. - № 120. - S. 1,11.
- **Bayramlı, Elçin.** Cənnəti cəhənnəmə çevirməyək: 5 iyun Ümumdünya Ətraf Mühit Günüdür / E. Bayramlı // Səs. - 2024.- 6 iyun. - № 100. - S. 15.
- **Cavid.** Ətraf mühitin qorunması Azərbaycan dövlətinin prioritet vəzifələrindəndir / Cavid // Xalq Cəbhəsi. - 2024.- 6 iyun. - № 19. - S. 13.
- **Alioğlu, Salman.** Ekosistemləri bərpa etməklə Qarabağ dünyanın ən yaşıl diyarına çevrilir / S. Alioğlu // Respublika. - 2024.- 1 iyun. - № 114. - S. 7.
- **Mehralı, Lalə.** İnsan ekosistemi necə məhv edir? / L. Mehralı // Səs. - 2024. - 30 may. - № 95. - S. 13.
- **Kamal, Mustafa.** Sağlam və təhlükəsiz həyat naminə : ölkəmizdə ekoloji problemlərin həllində müasir kompleks yanaşma və təkrar emal prosesi "yaşıl iqtisadiyyat"ın inkişafına stimül verir / M. Kamal // Respublika. - 2024.- 30 may. - № 112. - S. 13.
- **Alioğlu, Salman.** Ətraf mühitin mühafizəsi, bərpaolunan enerji, "yaşıl" hədəflər / S. Alioğlu // Respublika. - 2024.- 26 may. - № 110. - S. 1,9.
- **Bayramova, Yeganə.** Təbiətimizin keşikçiləri...: 23 may Ekoloqların Peşə Bayramıdır / Y. Bayramova // Yeni Azərbaycan. - 2024.- 23 may. - № 91. - S. 7.
- **Süleymanova, Nurcan.** Qlobal əməkdaşlıq geosiyasi sabitliyi möhkəmləndirməklə ekoloji məsuliyyəti artırır / N. Süleymanova // Respublika. - 2024.- 22 may. - № 106. - S. 1,8.

- **Əfəndiyev, Pünhan.** Suyumuz kəsilməsin, ağacımız qurumasın!: təbiətin harayı / P. Əfəndiyev // Xalq qəzeti. - 2024.- 18 may. - № 103. - S. 9.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** Xəzərin "duz"u "şirin" olacaq: Azərbaycan içməli su ehtiyatlarını müasir texnologiyalar vasitəsilə artırır / Ə. Qardaşxanova // Azərbaycan. - 2024.- 17 may. - № 102. - S. 14.
- **İqlimin qorunması bəşəriyyətin üzləşdiyi global problemlərdən biridir:** [mayın 15-i dünyanın bir sıra ölkələrində Beynəlxalq İqlim Günü kimi qeyd edilir] // Azərbaycan. - 2024.- 16 may. - № 101. - S. 8.
- **Qarayeva, Sevinc.** Hava monitorinqində yeniləşmə: xəbərdarlıqda fərqli mexanizm / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2024.- 15 may. - № 84. - S. 15.
- **Əkbər, Cavid.** "Yaşıl enerji" strategiyası: Qanunvericilik və institusional tədbirlər : bütün dünyada neft və qaz ehtiyatlarının azalmağa doğru getdiyi bir zamanda Azərbaycan postneft dövrünə tam hazır vəziyyətdə qədəm qoyacaq / C. Əkbər // İki sahil. - 2024.- 15 may. - № 85. - S. 5.
- **Şeymən.** Qlobal ekoloji böhranla üz-üzəyik: belə bir vaxtda ölkəmizi təbii məkana çevirmək əsas vəzifələrimizdən biri olmalıdır / Şeymən // Şərq. - 2024.- 15 may. - № 84. - S. 7.
- **Əfəndiyev, Pünhan.** Xəzər niyə geri çəkilir?: dənizin canlı aləmi təhlükədədir / P. Əfəndiyev // Xalq qəzeti. - 2024.- 5 may. - № 92. - S. 9.
- **Sadıqlı, Flora.** Ekoloji problemlər bütün beynəlxalq tədbirlərin əsas mövzularından biri olur: VI Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu da istisna deyil: [mayın 1-də Bakı Konqres Mərkəzində açılış mərasimi keçirilən "Sülh və global təhlükəsizlik naminə dialoq" mövzusunda VI Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu dünən öz işini başa çatdırdı] / F. Sadıqlı // Azərbaycan. - 2024.- 4 may. - № 91. - S. 11.
- **Qurbanova, Şəfiqə.** Ekoloji təhlükəsizlik: yeni çağırışlar və problemlər / Ş. Qurbanova // 525-ci qəzet. - 2024.- 30 aprel. - № 74. - S. 10.
- **Quliyev, Lazım.** İqlim dəyişikliyi üzündən yaranan quraqlıq torpağa yeni yanaşma tələb edir : Yevlaxda "Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" çərçivəsində bu məsələ ilə bağlı respublika müşavirəsi keçirilib / L. Quliyev // Azərbaycan. - 2024.- 30 aprel. - № 87. - S. 10.
- **Əliyeva, Züleyxa.** Kökü ilə torpağa bağlı olan təbiət abidələrimiz: "Yaşıl tarix"imiz və ekoloji mədəniyyətimiz sayılan bu abidələri qorumaq vətəndaşlıq borcumuzdur / Z. Əliyeva // Azərbaycan. - 2024.- 21 aprel. - № 80. - S. 8.
- **Feyziyev, Cavanşir.** Ekoloji sağlamlıq ölkəmizdə dövlət siyasəti prioritetidir / C. Feyziyev // Xalq qəzeti. - 2024.- 20 aprel. - № 79. - S. 8.
- **Yaqubqızı, Ramidə.** Gəncə Ekoloji Park Kompleksi / R. Yaqubqızı // Respublika. - 2024.- 16 aprel. - № 75. - S. 7.
- **Səfərova, Samirə.** İqlim dəyişmələrinin Azərbaycanda fəsadları daha böyük imiş... / S. Səfərova // Bakı Xəbər. - 2024.- 10 aprel. - № 62. - S. 12.
- **Şeymən.** Quraqlıq iqlim dəyişikliyi birbaşa fəsadıdır: çaylarda suyun miqdarı təbii ki, birbaşa yağıntılarla əlaqədirdir / Şeymən // Şərq. - 2024.- 6 aprel. - № 60. - S. 6.
- **Rüstəmli, Röya.** Təmiz ətraf mühit və yaşıl artım ölkəsi / R. Rüstəmli // Respublika. - 2024.- 6 aprel. - № 71. - S. 9.
- **Orucova, Nigar.** Erməni vandalizminin əsas hədəflərindən biri: ekoloji tarazlığı pozmaq / N. Orucova // Səs. - 2024.- 4 aprel. - № 58. - S. 12.
- **Süleymanova, Nurcan.** İqtisadi strategiyada ekoloji problemlərin həlli prioritetdir / N. Süleymanova // Respublika. - 2024.- 4 aprel. - № 69. - S. 1,5.

- **Qardaşxanova, Əsmər.** Su qıtlığı global problemə çevrilir : dəniz suyunun şirənləşdirilməsi yaxın gələcəyin əsas məsələlərindəndir / Ə. Qardaşxanova // Azərbaycan. - 2024.- 3 aprel. - № 68. - S. 5.
- **Səlimov, Vüqar.** “Yaşıl enerji” global problemlərin həllinə “yaşıl işıq” yandırır / V. Səlimov // Xalq qəzeti. - 2024.- 2 aprel. - № 67. - S. 8.
- **Mehralı, Lalə.** Yaşillığı olmayan şəhərlər məhvə məhkumdur / L. Mehralı // Səs. - 2024.- 29 mart. - № 54. - S. 7.
- **Novruzov, Vahid.** Yaşıl iqtisadiyyat və sosial-ekoloji hesabatlılıq / V. Novruzov // Respublika. - 2024.- 29 mart. - № 64. - S. 4.
- **Sadıqlı, Flora.** Azərbaycan yaşıllığa qərq olur: bu il ölkə ərazisində 5 milyon ağac əkiləcək / F. Sadıqlı // Azərbaycan. - 2024.- 28 mart. - № 63. - S. 11.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** Su ehtiyatımız nədən xəbər verir / Ə. Qardaşxanova // Azərbaycan. - 2024.- 19 mart. - № 61. - S. 13.
- **Mehralı, Lalə.** Dünyanın ağciyərlərini məhv edirlər / L. Mehralı // Səs. - 2024.- 19 mart. - № 51. - S. 15.
- **Yaqubqızı, Ramidə.** Xəzər dənizində suyun səviyyəsi niyə aşağı düşür? / R. Yaqubqızı // Respublika. - 2024.- 16 mart. - № 59. - S. 9.
- **Cavadov, Seyran.** Dünyamızı qorumasaq...: təbiət bizi bağışlamayacaq / S. Cavadov // Azərbaycan. - 2024.- 17 mart. - № 60. - S. 10.
- **Əliyeva, Züleyxa.** Su qıtlığını aradan qaldırmağın sadə yolu: İtkinin qarşısını maksimum almaq / Z. Əliyeva // Azərbaycan. - 2024.- 10 mart. - № 54. - S. 10.
- **Məmmədov, Teymur.** İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə ekoloji terror: Prezident İlham Əliyevin 25 dekabr 2023-cü il tarixli Sərəncamı ilə 2024-cü il “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” elan edilmişdir. / T. S. Məmmədov // Yeni Azərbaycan. - 2024.- 5 mart. - № 42.
- **Qarayeva, Sevinc.** Erməni faşizminin Azərbaycana vurduğu ekoloji zərbələr: mütəxəssislərin fikrincə, işğal üzündən ekologiyamıza dəymiş ziyanı aradan qaldırmaq üçün çox böyük müddət və vəsait tələb olunur / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2024.- 5 mart. - № 42. - S. 14.
- **Şəfiyeva, Havar.** Ekoloji problemlər hansı fəsadlara yol açır? / H. Şəfiyeva // 525-ci qəzet. - 2024.- 2 mart. - № 41. - S. 10.
- **Xaspoladova, Ülkər.** Su ehtiyatlarımız təhlükədədir / Ü. Xaspoladova // Azərbaycan. - 2024.- 1 mart. - № 47. - S. 7.
- **Sadıqlı, Flora.** Azərbaycanda ilk bal meşəsi salınıb / F. Sadıqlı // Azərbaycan. - 2024.- 27 fevral. - № 44. - S. 11.
- **Sadıqlı, Flora.** SOCAR da "yaşıl"laşır : yeni yaradılan "SOCAR Green" MMC bərpaedilən enerji ilə məşğul olacaq / F. Sadıqlı // Azərbaycan. - 2024.- 25 fevral. - № 43. - S. 15.
- **Xaspoladova, Ülkər.** Oksigenə global təhlükə : dünyada oksigenin 80 faizinin təminatçısı olan okeanlar ciddi təhdid altındadır / Ü. Xaspoladova // Azərbaycan. - 2024.- 24 fevral. - № 42. - S. 9.
- **Bayramov, V.** Təbiətin yaraları və global həmrəylik / V. Bayramov // Xalq qəzeti. - 2024.- 23 fevral. - № 41. - S. 8.
- **Yaqubzadə, Mirbağır.** Səngəçal terminalı “yaşıl enerji”yə meydan açır: bu məqsədlə 2027-ci ilədək 8 sənaye miqyaslı elektrik stansiyası istismara veriləcək / M. Yaqubzadə // Xalq qəzeti. - 2024.- 22 fevral. - № 40. - S. 7.
- **Sadıqlı, Flora.** “Şəfəq” yaxın zamanlarda işıq saçacaq / F. Sadıqlı // Azərbaycan. - 2024.- 22 fevral. - № 40. - S. 10.

- **Məhəbbətoğlu, Qvami.** COP29-a möhtəşəm beynəlxalq dəstək / Q. Məhəbbətoğlu // İki sahil. - 2024.- 21 fevral. - № 33. - S. 7.
- **Quliyev, Ramil.** Ətraf mühitin mühafizəsi ekoloji siyasətimizin ən uğurlu nəticələri sırasındadır... / R. Quliyev // Bakı Xəbər. - 2024.- 21 fevral. - № 33. - S. 8.
- **Eldarqızı, Nəzrin.** Qlobal iqlim dəyişmələri ilə mübarizədə Azərbaycan modeli / N. Eldarqızı // Respublika. - 2024.- 21 fevral. - № 39. - S. 1,8.
- **Həsənov, Səbuhi.** Azərbaycanın "yaşıl enerji" poliqonu : Naxçıvanda enerjinin 32 faizi alternativ mənbələrdən alınır / S. Həsənov // Xalq qəzeti. - 2024.- 17 fevral. - № 36. - S. 12.
- **Ekoloji terror: Ermənistan Cənubi Qafqazı ekoloji fəlakət bölgəsinə çevirir** // Azərbaycan. - 2024.- 16 fevral. - № 35. - S. 15.
- **Abdalov, Nurlan.** COP29 Qlobal həllərin müzakirəsinə yeni nəfəs : BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasının - COP29-un Azərbaycanda keçirilməsi qərarı ölkəmizin qlobal problemlərin həllində rolunu bir daha təsdiq edir / N. Abdalov // Respublika. - 2024.- 14 fevral. - № 33. - S. 1,7.
- **Qarayeva, Sevinc.** Azərbaycanın "yaşıl enerji" hədəfləri: dünya ekologiyası üçün yeni fərsətlər: [2024 - Yaşıl dünya naminə həmrəylik İli] / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2024.- 10 fevral. - № 26. - S. 23.
- **Bayramov, Vaqif.** Zığ gölü çirkəbdən təmizlənəcək : ətrafı isə abadlaşdırılaraq parka çevriləcək / V. Bayramov // Xalq qəzeti. - 2024.- 10 fevral. - № 29. - S. 1,7.
- **Qarayeva, Sevinc.** "Köhnə avtomobillərin utilizasiyası ekoloji baxımdan xüsusi əhəmiyyət daşıyır" / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2024.- 6 fevral. - № 22. - S. 14.
- **Bayramov, Vaqif.** Azərbaycan regionda "yaşıl enerji" lideridir : son illər bu sahəyə yönəldilən sərmayələrin həcmi 1 milyard dollardan çoxdur / V. Bayramov // Xalq qəzeti. - 2024.- 3 fevral. - № 23. - S. 9.
- **Kamal, Mustafa.** Ətraf mühit və "yaşıl artım" : Azərbaycanın COP29-a ev sahibi seçilməsi ölkəmizə qarşı son zamanlar çirkin kampaniya aparan bəzi dairələrə tutarlı cavabdır / M. Kamal // Respublika. - 2024.- 30 yanvar. - № 19. - S. 4.
- **Yaqubzadə, Mirbağır.** COP29 - Azərbaycanın qlobal iqlim dəyişikliyinə töhfələri artır / M. Yaqubzadə // Xalq qəzeti. - 2024.- 27 yanvar. - № 17. - S. 1,11.
- **Qarayeva, Sevinc.** COP29-un yüksək səviyyədə təşkili üçün mühüm addımlar atılır / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2024.- 26 yanvar. - № 15. - S. 12.
- **Məhəbbətoğlu, Qvami.** Yaşıl dünya naminə: Azərbaycan nümunəsi təqdim ediləcək : Azərbaycan COP29-a ev sahibliyi etməklə təbiəti qorumaq və onunla harmoniyada yaşamaq bacarığını ortaya qoyacaq / Q. Məhəbbətoğlu // İki sahil. - 2024.- 26 yanvar. - № 15. - S. 3.
- **Qurbanqızı, Zümrüd.** Ekoloji problemlər daim diqqət mərkəzində : bəhə da gözəlləşən Bakımız bu sahədə də nümunə olacaq / Z. Qurbanqızı // Respublika. - 2024.- 26 yanvar. - № 16. - S. 4.
- **Eldarqızı, Nəzrin.** İqlim dəyişmələri ilə mübarizədə yeni mərhələ : "Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" / N. Eldarqızı // Respublika. - 2024.- 26 yanvar. - № 16. - S. 4.
- **Sarıyeva, İradə.** Yaşıl enerji siyasətinin perspektivləri və ekologiya... / İ. Sarıyeva // Bakı Xəbər. - 2024.- 25 yanvar. - № 14. - S. 8.
- **Qarayeva, Sevinc.** Regionun ekologiyasına vurduğu ziyana görə Ermənistana təzyiqlər artır / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2024.- 25 yanvar. - № 14. - S. 15.
- **Əliyeva, Züleyxa.** Yaşıl vətən / Z. Əliyeva // Azərbaycan. - 2024.- 24 yanvar. - № 14. - S. 5.

- **Süleymanova, Nurcan.** COP29-un keçirilməsi üçün real məkan / N. Süleymanova // Respublika. - 2024.- 24 yanvar. - № 14. - S. 1-2.
- **Bayramov, Vaqif.** Xəzər: qalxmağı kimi, enməyi də bəlalıdır : “Xalq qəzeti” redaksiyasında Xəzər dənizinin problemləri mövzusunda “dəyirmi masa” / V. Bayramov // Xalq qəzeti. - 2024.- 23 yanvar. - № 13. - S. 11-12.
- **Qarayeva, Sevinc.** COP29 - Azərbaycanın böyük hədəflər yolunda daha bir parlaq uğuru / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2024.- 23 yanvar. - № 12. - S. 14.
- **İskəndərov, Bəxtiyar.** COP-29-un Azərbaycanda keçirilməsi müstəsna əhəmiyyət daşıyır / B. İskəndərov // 525-ci qəzet. - 2024.- 17 yanvar. - № 8. - S. 6.
- **Musayeva, Yasəmən.** Dünyanın ən mötəbər beynəlxalq tədbiri : COP29-a layiqli evsahibliyi Azərbaycanın növbəti qlobal nailiyyəti kimi tarixə düşəcək / Y. Musayeva // Azərbaycan. - 2024.- 17 yanvar. - № 9. - S. 7.
- **Əliyeva, İradə.** Azərbaycan - yaxın gələcəyin "yaşıl" ölkəsi / İ. Əliyeva // Azərbaycan. - 2024.- 16 yanvar. - № 8. - S. 9.
- **Əliyeva, Züleyxa.** Azərbaycan iki həftə ərzində dünyanın ekoloji mərkəzi olacaq: [bu il isə ölkəmizdə BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyası keçiriləcək] / Z. Əliyeva // Azərbaycan. - 2024.- 14 yanvar. - № 7. - S. 4.
- **Məmmədova, Mətanət.** Yaşıl dünya naminə yaşıl rəng və yaşıl enerji uğrunda mübarizəyə! / M. Məmmədova // Səs. - 2024.- 11 yanvar. - № 4. - S. 10.
- **COP nədir və COP29-a ev sahibliyi Azərbaycana nə verəcək?** // Azərbaycan. - 2024.- 9 yanvar. - № 2. - S. 2.
- **Bayramov, V.** Təmiz ətraf mühit gələcəyə keçidin xilas körpüsüdür / V. Bayramov // Xalq qəzeti. - 2024.- 8 yanvar. - № 1. - S. 8.
- **Əhmədli, Turan.** Xəzər dənizinə tökülən çayların ekoloji vəziyyətinin araşdırılması / T. Əhmədli, R. Sultanov // ADU. Elmi Xəbərlər. - 2023. - № 2. - S. 212-216.
- **Qasimov, Aliş.** Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun sağlamlıq hüququ və yaşamaq hüququ ilə qarşılıqlı əlaqəsi haqqında / A. M. Qasimov, Z. İ. Cəfərov, M. O. Əliyev // Qanun. - 2023. - № 5. - S. 54-59.
- **Qafarlı, Rövşən.** Beynəlxalq ətraf mühit konvensiyaları və Azərbaycan / R. Qafarlı // Sivilizasiya. - 2023. - № 3. - S. 65-71.
- **Mustafayeva, Vüsalə.** Azərbaycanın təbii sərvətlərinin qorunması: Heydər Əliyev irsi / V. S. Mustafayeva // Dayanıqlı inkişaf: multidisiplinar elmi jurnal. - 2023. - № 2. - S. 99-101.
- **Qarayeva, Sevinc.** Azərbaycan iqlim dəyişmələrinin fəsadları ilə mübarizədə aparıcı mövqe qazanır : 2024-cü ilin "Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" elan edilməsi dövlətimizin bu sahədəki əzm və qərarlılığının daha bir göstəricisi oldu / S. Qarayeva // 525-ci qəzet. - 2023.- 31 dekabr. - № 239. - S. 7.
- **Azadi, Sevinc.** 2024 - "Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" / S. Azadi // İki sahil. - 2023.- 30 dekabr. - № 241. - S. 3.
- **Rüstəmli, Röya.** İqlim dəyişikliyi və həlli yolları: Azərbaycan bu sahədə aktiv fəaliyyət göstərir / N. Süleymanova // Respublika. - 2023.- 29 dekabr. - № 286. - S. 8.
- **Sadıqlı, Flora.** Dünyanın "yaşıl"laşmağa ehtiyacı var: 2024-cü ilin Azərbaycanda "Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" elan edilməsi də bundan irəli gəlir // Azərbaycan. - 2023.- 29 dekabr. - № 286. - S. 15.

- **Sarıyeva, İradə.** Erməni minaları azad rayonların flora-faunasına da qarşı cinayətdir... // Bakı Xəbər. - 2023. - 26 dekabr. - № 235. - S. 8.
- **Ələddinqızı, Nəzakət.** "Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" // Səs. - 2023.- 26 dekabr. - № 237. - S. 10.
- **Bayramov, Vaqif.** "Təmiz ətraf mühit və yaşıl artım ölkəsi" milli prioritetdir: Bu yöndə uğurlar Azərbaycana COP29-a evsahibliyi hüququ qazandırır // Xalq qəzeti. - 2023.- 26 dekabr. - № 283. - S. 1,10.
- **Salmanlı, Rəhman.** COP29 ölkəmizin və xalqımızın növbəti uğuru olacaq // Azərbaycan. - 2023.- 23 dekabr. - № 281. - S. 12.
- **BMT Baş katibinin sözcüsü: "Biz Azərbaycanın COP29-a sədrliyini səbirsizliklə gözləyirik"** // Azərbaycan. - 2023.- 20 dekabr. - № 278. - S. 5.
- **Bayramov, Vaqif.** Azərbaycan iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizənin ön cəbhəsində // Xalq qəzeti. - 2023.- 20 dekabr. - № 278. - S. 1,5.
- **Rza, Zahid.** Bakı iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə geniş əməkdaşlıq sistemi qurur: 2024-cü ildə COP29-un Azərbaycanda keçirilməsi ilə ölkəmizə növbəti dəfə böyük etimad, inam və hörmət göstərilir // İki sahil. - 2023.- 20 dekabr. - № 233. - S. 7.
- **Qarayeva, Sevinc.** Qlobal iqlim dəyişmələri ilə mübarizədə Azərbaycan modeli: Ölkəmiz COP29-a ev sahibliyi etməklə dünyada ekoloji problemlərin həllinə önəmli töhfələr verəcək // 525-ci qəzet. - 2023. - 16 dekabr. - № 229. - S. 23.
- **Mehralı, Lalə.** COP29: Qlobal mesaj bu dəfə Azərbaycandan veriləcək // Səs.-2023.-19 dekabr.- №232.-S.4.
- **Tarixazər, Z.Ə.** Sütəmizləyici stansiyalarda ekoloji risklərin idarə edilməsinə sistemli yanaşma / M.T. Hüseynzadə // Su problemləri. - 2023.-№2.-S.135-144.
- **Qurbanqızı, Zümrüd.** O, təbiəti sevib sevdirdi: Həsən Əliyev bütün dünyada ekologiya elmləri sahəsində güclü nəzəriyyəçi və böyük mütəxəssis kimi tanınırdı // Respublika. - 2023.- 15 dekabr. - № 274. - S. 7.
- **Göyçaylı, Şövqi.** Təbiəti həyatından artıq sevirdi: [Akademik Həsən Əliyev haqqında] / T. İbrahimov // Azərbaycan. - 2023.- 15 dekabr. - № 274. - S. 11.
- **Qarayeva, Sevinc.** Planetimizin iqliminə qlobal təhdidlər: Dünyadakı təhlükəli istiləşmənin əsas mənbəyi tədricən artan "istixana effekti" hesab edilir // 525-ci qəzet. - 2023. - 14 dekabr. - № 227. - S. 14.
- **Ələddinqızı, Nəzakət.** Azərbaycanın qlobal iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizəyə töhfəsi. Prezident İlham Əliyev: "Təmiz ətraf mühit və yaşıl inkişaf bizim milli prioritetlərimizdir" // Səs.-2023.-14 dekabr.-№229.-S.4.
- **Qarayeva, Sevinc.** Azərbaycan qlobal iqlim problemlərinin həllində aparıcı mövqeyə yüksəlib // 525-ci qəzet. - 2023. - 13 dekabr. - № 226. - S. 12.
- **Əliyeva, Züleyxa.** Gələn il dünyanın ekoloji problemlərinin həlli yolları Azərbaycanda müzakirə olunacaq: COP29-un ölkəmizdə keçirilməsi yüksək beynəlxalq nüfuzumuzun növbəti təsdiqidir // Azərbaycan. - 2023.- 13 dekabr. - № 272. - S. 7.
- **COP29 2024-cü ildə Azərbaycanda keçiriləcək** // Azərbaycan.- 2023.- 12 dekabr.- № 271.- S. 21.
- **Abdullayev, M.** Şərqi Avropanın yeganə namizədi: Azərbaycan 2024-cü ildə COP29-a ev sahibliyi etməklə dünyanın diqqət mərkəzində olacaq // Yeni Azərbaycan.-2023.-12 dekabr.-№227.-S.3.

- **Sadıqlı, Flora.** Prezident İlham Əliyev Bakını və Sumqayıtı ekoloji fəlakətdən xilas etdi: İndi də Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun təbiətinə vurulan düşmən yaraları sağaldılır // Azərbaycan. - 2023.- 10 dekabr. - № 270. - S. 11.
- **Abdullayev, Mübariz.** Ekoloji terrorun izi ilə...: İşğal dövründə ərazilərimizdə ekoloji fəlakət törədənlər, sərvətlərimizi talayanlar məsuliyyətə cəlb olunacaqlar // Yeni Azərbaycan.-2023.-8 dekabr.-№225.-S.4.
- **Əliyeva, Züleyxa.** COP 28 Azərbaycan üçün nə ilə yadda qalacaq: "Yaşıl enerji" bumu ölkəmizə də iqtisadiyyatını şaxələndirməyə imkan verəcək // Azərbaycan. - 2023.- 7 dekabr. - № 267. - S. 15.
- **Mehralı, Lalə.** Qarabağda ekosid: talana görə təzminat tələb olunacaq // Səs.-2023.-7 dekabr.- №224.-S.12.
- **Bayramov, Vaqif.** Azərbaycan iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəni fəallaşdırır: 2050-ci ilədək karbon emissiyasının həcmi 40 faiz azaltmaq nəzərdə tutulur // Xalq qəzeti. - 2023.- 3 dekabr. - № 264. - S. 7.
- **Rzayeva, Mələhət.** İqlim dəyişikliklərinə həssaslıq indeksi artıb: Azərbaycan iqlim dəyişikliyi ilə bağlı təşəbbüslə çıxış edir // Şərq. - 2023. - 2 dekabr. - № 220. - S. 6.
- **Səfərova, Samirə.** Xəzər sürətlə quruyur - iqtisadiyyatımıza təhlükə var... // Bakı Xəbər. - 2023. - 30 noyabr. - № 217. - S. 13.
- **Qəribli, Məhəmmədli.** Ətraf mühit və vətəndaş cəmiyyətlərinin ekoloji missiyası... // Bakı Xəbər. - 2023. - 29 noyabr. - № 216. - S. 8.
- **Əfəndiyev, Pünhan.** Qarabağ meşələri də soyqırımına məruz qalıb // Xalq qəzeti. - 2023.- 23 noyabr. - № 255. - S. 9.
- **Sahib, Y.** Ekoloji siyasət // Yeni Azərbaycan.-2023.-8 noyabr.-№206.-S.6.
- **Qarayeva, Sevinc.** Azad edilmiş ərazilərdə ekosistemin bərpası: uzunmüddətli və mürəkkəb proses // 525-ci qəzet. - 2023.- 7 noyabr. - № 203. - S. 14.
- **Sahib, Y.** Xəzərdə suyun səviyyəsi niyə azalır?: Səviyyə 3,7 metr enə bilər... // Yeni Azərbaycan.- 2023.-4 noyabr.-№203.-S.8.
- **Cavid.** Ermənistan eko müharibəyə, faunaya qarşı qəddarlığa görə cavab verməlidir // Xalq Cəbhəsi. - 2023. - 2 noyabr. - № 38. - S. 9.
- **Quliyev, Ramil.** Azərbaycan ekologiyasına Ermənistanın qəsdı davam edir // Bakı Xəbər. - 2023. - 31 oktyabr. - № 197. - S. 8.
- **Sevinc.** Quruyan Xəzər: Xəzər dənizinin tarixini nəzərə ataraq demək olar ki, uzunmüddətli enmə hadisələrindən sonra suyun səviyyəsində qalxma prosesləri başlayır // Həftə içi. - 2023.- 26 oktyabr.- 1 noyabr. - № 39. - S. 7.
- **Bayramov, Vaqif.** Göllər Azərbaycanın görün gözüdür: Bəs niyə onları kor qoymuşuq?: II yazı / M. Yaqubzadə // Xalq qəzeti. - 2023.- 22 oktyabr. - № 231. - S. 1,10.
- **Qarayeva, Sevinc.** Polietilen torbalar ciddi ekoloji təhlükə mənbəyi kimi: Bu təhlükədən sağlamlanmaq üçün Azərbaycanda da zəruri addımlar atılır // 525-ci qəzet.-2023.-14 oktyabr.- №186.-S.23.
- **Qarayeva, Sevinc.** Azərbaycan faunası: qorunmasına ciddi ehtiyac olan misilsiz sərvət // 525-ci qəzet.-2023.-11 oktyabr.-№183.-S.15.
- **Qarayeva, Sevinc.** Azərbaycanda ekoloji problemlərin həlli: dövlət siyasətində prioritet vəzifələr // 525-ci qəzet.-2023.-10 oktyabr.-№182.-S.13.

- **Əliyeva, Züleyxa.** Milli parklarımız əvəzolunmaz təbiət inciləridir // Azərbaycan. - 2023.- 24 sentyabr. - № 207. - S. 6.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Qızılağac – Azərbaycan təbiətinin qızıl səhifəsi // Xalq qəzeti. - 2023.- 28 sentyabr. - № 210. - S. 14.
- **Günəş enerjisindən istifadə bizi qoruyur:** Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi: Bunun təbiətə, torpağa, havaya heç bir ziyanı yoxdur // Şərq. - 2023.- 20 sentyabr. - № 169. - S. 6.
- **Qarayeva, Sevinc.** Ekoloji fəlakətə yol açan meşə yanğınları: Hər il minlərlə hektar meşəni külə döndərən yanğınlar Azərbaycan təbiətinə böyük ziyan vurur // 525-ci qəzet. - 2023.- 19 sentyabr. - № 167. - S. 14.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Hirkan Milli Parkı ümumdünya sərvətidir: Bu günlərdə UNESCO onun bu dəyərini təsdiqlədi // Xalq qəzeti. - 2023.- 19 sentyabr. - № 202. - S. 9.
- **Bayramova, Zümrüd.** Ekoloji genosid – TƏHLİL // Səs. - 2023.- 14 sentyabr. - № 166. - S. 6.
- **Qarayeva, Sevinc.** Sərsəng su anbarı texniki və ekoloji problemlər içində // 525-ci qəzet. - 2023. - 2 sentyabr. - № 156. - S. 15.
- **Bayramov, Vaqif.** Separatçıların Sərsəng su terroru: “Humanitar böhran” harayı qoparanlar 6 rayonun susuz qalmasına göz yumurlar // Xalq qəzeti.-2023.-30 avqust.-№185.-S.1,8.
- **Şuşada Ekoloji məsələlər üzrə İşçi Qrupunun iclası keçirilib** // Azərbaycan. - 2023.- 6 avqust. - № 165. - S. 6.
- **Hacıyev, İnam.** Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi diqqət mərkəzindədir // Səs. - 2023.- 5 avqust. - № 138. - S. 11.
- **Abdullayev, Məsaim.** İqlim dəyişmələri bəşəriyyəti təhdid edir // Xalq qəzeti. - 2023. - 1 avqust. - № 160. - S. 10.
- **Bayramlı, Elçin.** Meşəyə baxmaq haqqı...: Milli Park, yoxsa Biznes Park? // Səs. - 2023.- 29 iyul. - № 133. - S. 13.
- **Bayramov, Vaqif.** Xəzərin suyu niyə çəkilir?: Yaxın gələcəkdə dənizin səviyyəsinin 9 metr enəcəyi gözlənilir // Xalq qəzeti. - 2023.- 25 iyul. - № 154. - S. 11.
- **Qarayeva, Sevinc.** Kəskin iqlim dəyişmələri: səbəblər və fəsadlar: Təhlükəli atmosfer hadisələri son zamanlar daha tez-tez müşahidə edilir // 525-ci qəzet. - 2023. - 19 iyul. - № 124. - S. 13.
- **Naibli, Aysel.** Ermənistanın ekoloji terroruna QHT rəsmilərinin baxışı // Səs. - 2023.- 19 iyul. - № 125. - S. 7.
- **Ermənistan tərəfindən hava və suyun çirkləndirilməsi nəticəsində milyonlarla insanın həyatı və ətraf mühit təhlükədədir:** Azərbaycanda fəaliyyət göstərən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları beynəlxalq ictimaiyyətə və BMT-yə müraciət ünvanlayıblar // Azərbaycan. - 2023.- 19 iyul. - № 149. - S. 9.
- **Qarayeva, Sevinc.** Ermənistanın Azərbaycana qarşı ekoloji terror cəhdləri global səciyyə daşıyır // 525-ci qəzet. - 2023. - 18 iyul. - № 123. - S. 14.
- **Səfərova, Samirə.** İqlim dəyişikliyi fəlakətə çatdı - Azərbaycan da tədbirlər görür // Bakı Xəbər. - 2023. - 18 iyul. - № 122. - S. 14.
- **Qəribli, Məhəmmədli.** Azərbaycanın ekologiyasına xarici şirkətlərin təcavüzünə heç bir imkan verilməyəcək... // Bakı Xəbər. - 2023. - 15-17 iyul. - № 121. - S. 8.
- **Arazdəyəndə tikiləcək metallurgiya zavodunun törədə biləcəyi ekoloji fəlakətə etiraz edən beynəlxalq QHT-lərin sayı durmadan artır** // Azərbaycan. - 2023.- 15 iyul. - № 146. - S. 6.

- **Rzayeva, Mələhət.** Bütün xarici şirkətlər Azərbaycan qanunlarına tabe olmalıdır: Cənab Prezidentin qətiyyətli çıxışı xalqın mənafeyi və maraqlarımızı hər şeydən üstün tutduğunun növbəti təsdiqidir // Şərq. - 2023.- 13 iyul. - № 120. - S. 6.
- **Rzayeva, Mələhət.** Ekologiyaya zərbə vurmaq əsl cinayətdir: Qabaqlayıcı tədbirlər yaşıllıqların məhv edilməsi hallarını azaldıb // Şərq. - 2023.- 8 iyul. - № 117. - S. 6.
- **Qasimov, Alish.** Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun sağlamlıq hüququ və yaşamaq hüququ ilə qarşılıqlı əlaqəsi haqqında / Z. Cəfərov, O. Əliyev // Qanun.-2023.-№5.-S.54-59.
- **Şəfiyeva, Havar.** Su hövzələrinin çirklənməsinin qarşısını necə almaq olar? // 525-ci qəzet. - 2023. - 24 iyun. - № 110. - S. 9.
- **Musayeva, Yasəmən.** Ekologiya terrorçusu: Beynəlxalq ictimaiyyət Hayastanın bölgəni təhdid edən növbəti ekocinayətinə susmamalıdır // Azərbaycan. - 2023.- 10 iyun. - № 122. - S. 7.
- **Səmədova, Töhfə.** Ermənistan yeni ekoloji terrora hazırlaşır // Respublika. - 2023.- 9 iyun. - № 121. - S. 10.
- **Rüstəmov, Ə.** Topxanadan Arazdəyəne – Ermənistan, yoxsa regional ekogilyotin mənbəyi: Hay hərisliyi bəşəri dəyərləri təhdid edir // Xalq qəzeti.-2023.-9 iyun.-№121.-S.1,4.
- **Yaqubzadə, M.** Ermənistanın Azərbaycana qarşı ekoloji terroru davam edir: İşğalçı dövlət indi də regionu təhlükə altına salan zavod tikməyə hazırlaşır / M. Abdullayev // Xalq qəzeti.-2023.-9 iyun.-№121.-S.10.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** Hayastanın ekoloji terroru bütün regionu təhdid edir: Sərhəddə metallurgiya zavodunun inşası digər qonşu ölkələrin ekosisteminə mənfi təsir göstərəcək // Azərbaycan. - 2023.- 9 iyun. - № 121. - S. 6.
- **Abdullayev, Mübariz.** Region yeni ekoloji təhlükə qarşısında // Yeni Azərbaycan. - 2023.- 8 iyun. - № 100. - S. 3.
- **Cavid.** Ətraf mühitin qorunması Azərbaycan dövlətinin prioritet vəzifələrindəndir // Xalq Cəbhəsi. - 2023.- 8 iyun. - № 19. - S. 9.
- **Eldarqızı, Nəzrin.** Ətraf mühitin qorunması prioritetdir // Respublika. - 2023. - 4 iyun. - № 117. - S. 10.
- **Qəniyev, Elşən.** Ana təbiəti qorumaq övladlıq borcudur // Azərbaycan. - 2023. - 4 iyun. - № 117. - S. 8.
- **Şəfiyeva, Havar.** İqlim dəyişikliyinə törətdiyi fəsadlar // 525-ci qəzet. - 2023. - 3 iyun. - № 96. - S. 23.
- **Dilqəmli, Nicat.** Təmiz ekoloji mühit - sağlam həyat // Yeni Azərbaycan. - 2023.- 25 may. - № 91. - S. 7.
- **İmanlı, Məhəmməd.** Qarabağda erməni vəhşiliyindən sonra ekoloji vəziyyət böhranlıdır // Qanun.- 2023.-№1.-S.47-50.
- **Abdalov, Nurlan.** Ətraf mühitin mühafizəsi dövrün tələblərinə uyğun təmin olunur: 23 may Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi işçilərinin peşə bayramı // Respublika. - 2023.- 23 may. - № 107. - S. 11.
- **Sarıyeva, İradə.** Azərbaycanın ekoloji siyasətinin formalaşmasında Heydər Əliyevin rolu... // Bakı Xəbər. - 2023. - 17 may. - № 84. - S. 8.
- **Azadi, Sevinc.** Separatçı rejimin yeni ekoloji terroru: Sərsəng su anbarı quruyur // İki sahil.-2023.- 16 may.-№84.-S.7.

- **Əliyev, Bəhram Hüseyn.** Azərbaycanın ekologiyası: problemlər və onların həlli yolları // Azərbaycan. - 2023.- 14 may. - № 100. - S. 5.
- **Qarayeva, Sevinc.** "Planetin ağciyərləri"nə qayğı: yaşıllıqların qorunması naminə tədbirlər sərtləşdirilir // 525-ci qəzet. - 2023. - 13 may. - № 82. - S. 23.
- **Hüseynli, Alim.** Ermənilər işğal altında olan ərazilərimizdə ekoloji terror törədiblər // Olaylar.- 2023.-28 aprel-4 may.-№16.-S.11.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** Xəzərin duzlu suyu şirinləşəcək: Azərbaycan iqlim dəyişikliyinə yaratdığı global su probleminə qarşı ciddi tədbirlər həyata keçirməkdədir // Azərbaycan. - 2023.- 21 aprel. - № 83. - S. 15.
- **Şəymən.** Ekologiyayı gözləyən bəla. İqlim dəyişiklikləri su və meşə resurslarına, insan sağlamlığına ciddi təsir göstərməkdədir // Şərq. - 2023.- 19 aprel. - № 67. - S. 6.
- **Tağıyev, Tahir.** Bəşəriyyətin gələcəyinin müəyyənlişməsində ekologiya ön plana çıxır // Bakı Xəbər. - 2023. - 15-17 aprel. - № 65. - S. 8.
- **Quliyev, Ramil.** Dünyanı gözləyən kəskin su probleminə Azərbaycan da hazırlaşır // Bakı Xəbər. - 2023. - 15-17 aprel. - № 65. - S. 14.
- **Şəfiyeva, Havar.** Kənd təsərrüfatında ekoloji problemlər // 525-ci qəzet. - 2023. - 12 aprel. - № 62. - S. 6.
- **Azadi, Sevinc.** Ermənilərin "su terroru" // İki sahil.-2023.-30 mart.-№53.-S.6.
- **Qarayeva, Sevinc.** "Kürdə suyun azalması əsasən, iqlim dəyişikliyi ilə bağlıdır": "Çayın qurumasının qarşısını almaq üçün suvarma sisteminə də diqqət edilməlidir" // 525-ci qəzet. - 2023. - 28 mart. - № 51. - S. 15.
- **Tağıyev, Tahir.** Azərbaycanda ekoloji yönümlü iqtisadiyyat xüsusi diqqət mərkəzində... // Bakı Xəbər. - 2023. - 14 mart. - № 46. - S. 8.
- **Şəymən.** Kür çayı quruyur, təhlükə yaxındadır: Su qıtlığının qarşısını almaq üçün ölkəmizdə su resurslarına uyğun kənd təsərrüfatı modeli qurulmalıdır // Şərq. - 2023. -14 mart. - № 46. - S. 6.
- **Qarayeva, Sevinc.** Böyük Qayıdış yolunda atılan addımlar: ekoloji mənzərə də canlanır // 525-ci qəzet. - 2023.- 25 fevral. - № 36. - S. 20.
- **Qarayeva, Sevinc.** Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunda monitorinqlər aparılır: Qoruğun ərazisində flora və faunanı qiymətləndirmə, inventarlaşdırma işləri həyata keçirilir // 525-ci qəzet. - 2023. - 22 fevral. - № 33. - S. 15.
- **Bayramlı, Elçin.** Su planetinin su problemi: Azərbaycanı nə gözləyir? // Səs.-2023.-22 fevral.-№33.-S.15.
- **Sarıyeva, İradə.** Azərbaycanda biomüxtəlifliyin qorunması üzrə ilk geopark... // Bakı Xəbər. - 2023. - 14 fevral. - № 27. - S. 8.
- **Hüseynova, İradə.** "Heydər Əliyev İli"nə dəyərli töhfə: "Qırmızı kitab"ın III nəşri yekunlaşmaq üzrədir // Azərbaycan. - 2023.- 28 yanvar. - № 19. - S. 7.
- **Qarayeva, Sevinc.** Ermənilərin ekoloji terroruna məruz qalmış Topxana meşəsi: İndi ərazidə ekoloji tarazlığın bərpası istiqamətində gərəkli tədbirlər həyata keçirilir // 525-ci qəzet. - 2023. - 27 yanvar. - № 15. - S. 14.
- **Qarayeva, Sevinc.** Urmiya gölünün quruması: ekoloji terrordan törəyən böyük fəlakət // 525-ci qəzet. - 2023. - 26 yanvar. - № 14. - S. 15.
- **Əliyev, Seymur.** Ermənistan ekoloji cinayətlərinə görə məhşər ayağında... // Xalq qəzeti. - 2023.- 22 yanvar. - № 14. - S. 6.

- **Həsənli, Nigar.** Xəzər dənizinin ekoloji tarazlığı niyə pozulur - bioresurslar təhlükədə! // Yeni Müsavat. - 2023.- 19 yanvar. - № 10. - S. 15.
- **Salmanlı, Rəhman.** Ekoloqların mübarizəsi beynəlxalq tələblər çərçivəsində aparılır // Azərbaycan. - 2023.- 18 yanvar. - № 11. - S. 9.
- **Ekoloji terrorla bağlı dünyaya müraciət** // Xalq qəzeti. - 2022.- 17 dekabr. - № 276. - S. 5.
- **Turan, Anar.** Ekoloji terror bəşəri cinayətdir // Xalq qəzeti. - 2022.- 16 dekabr. - № 275. - S. 1,7.
- **Sarıyeva, İradə.** Ekologiya ümumxalq mübarizəsinin əsas hədəfinə çevrildi - Qızılbulaq və Dəmirli... // Bakı Xəbər. - 2022. - 16 dekabr. - № 230. - S. 12.
- **Musayeva, Yasəmən.** Ekoloji terrora son qoyulmalıdır: Separatçı rejimin Azərbaycan ərazilərində talançılıqla məşğul olmasına imkan verilməyəcək // Azərbaycan. - 2022.- 15 dekabr. - № 274. - S. 6.
- **Əliyev, Seymur.** Planetin ekoloji təhlükəsizliyinə xidmət nümunəsi // Xalq qəzeti. - 2022.- 15 dekabr. - № 274. - S. 10.
- **İbrahimov, Tahir.** Azərbaycan təbiətinin xilaskarı // Azərbaycan. - 2022.- 15 dekabr. - № 274. - S. 9.
- **Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən ekoloq və fəalları Rusiya sülhməramlı kontingentinin komandanına müraciəti** // Xalq qəzeti. - 2022.- 10 dekabr. - № 270. - S. 4.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** Xəzərdə suitilərin sayı tükənir: "Ginnesin Rekordlar Kitabı"na düşən bu heyvanların kütləvi ölüm səbəbi ya infeksiya xəstəlik, ya da zəhərlənmədir // Azərbaycan. - 2022.- 10 dekabr. - № 270. - S. 16.
- **Qarayeva, Sevinc.** Hidrometeoroloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi dövrün zəruri tələbinə çevrilib // 525-ci qəzet. - 2022. - 10 dekabr. - № 226. - S. 23.
- **Qarayeva, Sevinc.** Aqrometeoroloji müşahidələr: kənd təsərrüfatı üçün mühüm faktor // 525-ci qəzet. - 2022. - 9 dekabr. - № 225. - S. 12.
- **Qarayeva, Sevinc.** Azərbaycanda hava keyfiyyətinə dair monitorinq şəbəkəsi modernləşdirilir // 525-ci qəzet. - 2022. - 8 dekabr. - № 224. - S. 14.
- **Bayramov, Vaqif.** Qarabağ ekoloji fəlakətdən xilas edilir // Xalq qəzeti. - 2022.- 30 noyabr. - № 261. - S. 7.
- **Quliyev, Ramil.** İqlim dəyişmələrinin daha dəhşətli fəsadları üzə çıxır // Bakı Xəbər. - 2022.- 29 noyabr. - № 217. - S. 14.
- **Cavid.** Ekoloji mühitin qorunmasında bələdiyyələrin iştirakı vacibdir // Xalq Cəbhəsi. - 2022. - 24 noyabr. - № 44. - S. 9.
- **Tağıyev, Tahir.** Azərbaycan iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəyə ən çox töhfələr verən ölkələr sırasındadır // Bakı Xəbər. - 2022. - 19-21 noyabr. - № 211. - S. 12.
- **Eyyubova, Günel.** Təbiətə laqeyd münasibət // İki sahil.-2022.-16 noyabr.-№209.-S.14.
- **Xaspoladova, Ülkər.** Ulu diyarın xan çınarı: Zəngilan meşələri də bərpa olunacaq // Azərbaycan. - 2022.- 15 noyabr. - № 248. - S. 7.
- **Şəfiyeva, Havar.** Ölkəmizdə yaranan ekoloji problemlərin əsas səbəbləri nədir? // Səs.-2022.-12 noyabr.-№207.-S.7.
- **Bayramlı, Elçin.** Ekoloji problemlər necə həll ediləcək? // Səs.-2022.-4 noyabr.-№203.-S.15.
- **Xəlilova, Aydan.** İqlim dəyişikliyi - dünya böyük bəla ilə üz-üzədir: Azərbaycanda da son on ilin quraqlığı ciddi şəkildə hiss edilməkdədir // Azərbaycan. - 2022.- 3 noyabr. - № 241. - S. 9.
- **Musayeva, Yasəmən.** Düşmən təbiətimizə də qənim kəsilmədi: Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun ekosistemi bərpa olunur // Azərbaycan. - 2022.- 2 noyabr. - № 240. - S. 1,10.

- **Rzayeva, Mələhət.** Meşə yanğını ekologiyaya vurulan ağır zərbədir: Hər bir vətəndaş təbiəti mühafizə etməyə borcludur // Şərq. - 2022. - 2 noyabr. - № 200. - S. 11.
- **Qarayeva, Sevinc.** "Xəzərin problemləri regional məsələdir": "Beş ölkənin çirkab sularının xəzərə axıdılması dənizin biomüxtəlifliyinə də böyük təsir göstərib" // 525-ci qəzet. - 2022. - 27 oktyabr. - № 196. - S. 11.
- **Tağıyev, Tahir.** Azad edilən ərazilərdə ekosistemin bərpasına Azərbaycanda xüsusi diqqət yetirilir // Bakı Xəbər. - 2022. - 21 oktyabr. - № 192. - S. 11.
- **Şəfiyeva, Havar.** Ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyat yanacağı hansıdır? // Səs.-2022.-18 oktyabr.-№190.-S.11.
- **Qardaşxanova, Nəzrin.** Xəzərdə balıqlar niyə azalır?: Su bioresurslarının yoxa çıxması ekosistem üçün ziyanlıdır // Azərbaycan. - 2022.- 12 oktyabr. - № 222. - S. 11.
- **Fərəcova, Zöhrə.** Şuşa və ətraf ərazilərin biomüxtəlifliyi: gələcəyə baxış // Azərbaycan. - 2022.- 8 oktyabr. - № 219. - S. 9.
- **Rzayeva, Mələhət.** Ekoloji terrorun miqyası dəhşətlidir: Ermənistan əməllərinə görə mühakimə olunmalı, təbiətə, dövlətimizə, insanlarımıza vurduğu milyardlarla ziyanı ödəməlidir // Şərq. - 2022. - 7 oktyabr. - № 182. - S. 6.
- **FAO ilə birgə layihə həyata keçirilir** // Azərbaycan. - 2022.- 1 oktyabr. - № 213. - S. 10.
- **Şəfiyeva, Havar.** Yaşillıqların bərpası istiqamətində hansı işlər aparılır? // Səs.-2022.-29 sentyabr.-№177.-S.11.
- **Müşfiqə.** Xəzər (necə) təmizlənir? // Yeni Azərbaycan.-2022.-29 sentyabr.-№177.-S.8.
- **Vidadi, Ordahallı.** Son on il və Azərbaycanda ətraf mühit problemləri... // Bakı Xəbər. – 2022. – 30 avqust. - № 154. – S. 13.
- **Ələddinqızı, Nəzakət.** Sağlam ekoloji mühit // Səs.-2022.-19 avqust.-№148.-S.4.
- **Zümrüd, Bayramova.** Təbiət ilə harmoniyada olan bir gələcək yaradaq // Səs. – 2022. – 11 avqust. - №142. – S. 5.
- **Pərviz, Sadayoglu.** Qarabağın ekoloji vəziyyəti bərpa olunur: Ağaclar əkilir, meşələr bərpa edilir... // Yeni Azərbaycan. – 2022. – 11 avqust. - № 142. – S. 4.
- **Havar, Şəfiyeva.** İqlim dəyişikliyinə səbəbləri və nəticələri // Səs. – 2022. – 5 avqust. - № 138. – S. 4.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** Xəzər niyə geri çəkilir: İqlim dəyişikliyi dünyanın ən böyük gölü üçün ciddi təhlükə yaradıb // Azərbaycan. - 2022. – 3 avqust. - № 162. - S. 6.
- **Mehralı, Lalə.** Ekoloji problemlər: mövcud vəziyyət nə göstərir? // Səs. – 2022. – 3 avqust. - № 136. – S. 15.
- **Tahir, Tağıyev.** Azərbaycan iqlim dəyişikliyinə qarşı global mübarizəyə mühüm töhfələr verir // Bakı xəbər. – 2022. – 3 avqust. - № 135. – S. 11.
- **Qarayeva, Sevinc.** Kəskin iqlim dəyişmələri: bəşəriyyəti hədələyən təhlükə // 525-ci qəzet. - 2022. - 29 iyul. - № 132. - S. 6.
- **Babaxanov, Neron.** Xəzərin təbii problemləri süni əngəllərlə mürəkkəbləşdirilmişdir / İ. Əliyev // Xalq qəzeti. – 2022.- 15 iyul. – № 146. – S. 11.
- **Bayramova, Yeganə.** Ətraf mühitin mühafizəsi: Dövlətin prioritet məsələsi! // Yeni Azərbaycan. - 2022. - 14 iyul. - № 122. - S. 4.
- **Qarayeva, Sevinc.** Xəzərin ekoloji mühiti: mövcud durum yeni tədbirləri zərurətə çevirib // 525-ci qəzet. - 2022. - 8 iyul. - № 119. - S. 13.

- **İmanquliyev, Bahadur.** Xəzər geri çəkilir: Dənizin suyu yerin təkinə, yoxsa göylərin dərinliyinə "axır" // Azərbaycan. - 2022.- 7 iyul. - № 143. - S. 1,9.
- **Sadiq, Qurbanov.** Xəzər dənizinin mühafizəsi dövlət başçılarının diqqət mərkəzində // İki sahil. – 2022. – 7 iyul. - № 119. – S. 3.
- **Xasayeva, Səbinə.** Azərbaycan Xəzər dənizinin problemlərinin həllində fəal rol oynayır // Xalq qəzeti. - 2022.- 7 iyul. - № 142. - S. 9.
- **Xəzərin ətraf mühitinin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə məsələləri Xəzəryanı ölkələrin milli siyasətinin prioritet istiqamətlərindəndir** // Xalq qəzeti. - 2022.- 6 iyul. - № 141. - S. 7.
- **Xəzərin ekoloji durumu fəlakət həddində - Azərbaycan qabaqlayıcı tədbirlərə başlayır...** // Bakı Xəbər. - 2022. - 5 iyul. - № 116. - S. 10.
- **Baxşəliyev, Rəşad.** Xəzərin dayazlaşması ciddi ekoloji fəlakətdir: İlham Əliyev Aşqabadda bu global problemin həlli istiqamətində xüsusi ekspert qrupunun yaradılmasının vacibliyini bəyan etdi // Azərbaycan. - 2022.- 2 iyul. - № 138. - S. 6.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** "Yer"imiz quruyur: İqlim dəyişikliyinə yaratdığı global səhrələşmə problemi Azərbaycandan yan keçmir // Azərbaycan. - 2022.- 17 iyun. - № 126. - S. 15.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** Ermənistanın Oxçuçay terroru davam edir:Qafan və Qacaran kimi şəhərlərdən çaya axıdılan təmizlənməmiş məişət suları çirklənmə səviyyəsini daha da yüksəldib // Azərbaycan. - 2022.- 10 iyun. - № 121. - S. 1,5.
- **Qurbanov, Sadiq.** Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun anlayışı və səciyyəvi cəhətləri haqqında / A. Qasimov, M. Əliyev // Qanun.-2022.- №4.-S.66-73.
- **Kamal, Mustafa.** Oxçuçayın ekoloji faciəsi: Çayın ermənilər tərəfindən çirkləndirilməsi bəşəri cinayətdir // Respublika.-2022.-4 iyun.-№116.-S.4.
- **Tağıyev, Tahir.** Azərbaycan genişmiqyaslı ekoloji təmiz enerji istehsalına başlayır // Bakı Xəbər. - 2022.- 4-6 iyun. - № 97. - S. 10.
- **Qarayeva, Sevinc.** Oxçuçaya qarşı ekoloji təxribat: İşğal dövründə bu çayın hövzəsi təhlükəli ekoloji təsirlərə məruz qalıb // 525-ci qəzet. - 2022. - 2 iyun. - № 95. - S. 10.
- **Feyizli, M.** İşğaldan azad edilən Qarabağın çayları // Yeni Azərbaycan.-2022.-1 iyun.-№95.-S.3.
- **Məmmədov, İsmayıl.** Naxçıvanın rəngarəng və təkrarsız təbiəti: Muxtar Respublikanın flora və faunası özünəməxsus cəhətləri ilə seçilir / P. Fətullayev // 525-ci qəzet. - 2022.- 1 iyun. - № 94. - S. 22.
- **Qocayev, İsmayıl.** Ən azı 6 il vaxt lazımdır: Meşə sahələrinin bərpası, ağacların böyüməsi, inkişafı illərlə zaman tələb edir // Şərq. - 2022.- 26 may. - № 91. - S. 6.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Ekologiyanın mühafizəsi insanların sağlamlığının qorunmasına xidmət edir // Xalq qəzeti. - 2022.- 24 may. - № 108. - S. 10.
- **Aloğlu, Salman.** Ekoloji cinayət cəzasız qalmamalıdır // Respublika. - 2022.- 24 may. - № 107/2. - S. 11.
- **Xəlilova, Aydan.** Təbiətlə yaşayanlar: İsmayılının məftunedici meşələrindəki nadir bitkilərin, nəslə kəsilməkdə olan heyvanların yaşam səbəbkarlarının həyatı fədakarlıq və macəralarla zəngindir // Azərbaycan. - 2022.- 22 may. - № 107. - S. 7.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Meşə yanğınları və qabaqlayıcı tədbirlər // Xalq qəzeti. - 2022.- 15 may. - № 101. - S. 11.
- **Eyyubova, Günel.** SOS: Ekoterrorizm real müasir təhdiddir // İki sahil.-2022.-14 may.-№84.-S.18.

- **Sevinc.** Yer kürəsi meşəsizləşir: Erməni işğalçılarının törətdiyi bu vəhşilik nəticəsində təbiətə, ətraf mühitə dəyən ziyanı bərpa etmək üçün həm təbiət, həm də insan əməyi ilə 30-50 il vaxt lazımdır // Həftə içi.-2022.-12-18 may.-№18.-S.4.
- **Hüseynova, S.U.** Milli cinayət qanunvericiliyində ekoloji cinayətlər: inkişaf tarixi və müasir vəziyyəti // Hüquqi elmlər və təhsil. - 2022.-№66.-S.51-60.
- **Talıbov, Tariyel.** Təbiət və insan münasibətləri: [davamı]// Respublika. - 2022.- 5 may. - № 92. - S. 14.
- **Talıbov, Tariyel.** Təbiət və insan münasibətləri // Respublika.-2022.-1 may.-№91.-S.10.
- **Babayeva, Mənsümə.** Ekoloji terror siyasəti: Erməni vandalları bütün bu əməllərinə görə beynəlxalq məhkəmə və tarix qarşısında cavabdehdir // İki sahil.-2022.-29 aprel.-№75.-S.7.
- **Abbasov, Namiq.** Naxçıvan Muxtar Respublikası florası (Zəngəzur Milli Parkı) - Asteraceae bercht. fəsiləsinin bəzi nadir növləri / P. Fətullayev, S. Quliyev // Elmi əsərlər. Naxçıvan Universiteti. - 2022.-№1(II hissə).-S.273-282.
- **Azadi, Sevinc.** Oxçuçayı necə xilas etməli?: Ermənistanın ekoloji terroru bu su mənbəyini məhv olmaq həddinə çatdırıb // İki sahil.-2022.-22 aprel.-№70.-S.7.
- **Sadıqlı, Flora.** Azərbaycanın çaylarına qarşı ekoloji terror: Erməni vandalları bunun üçün də beynəlxalq məhkəmə və tarix qarşısında cavabdehdir // Azərbaycan. - 2022.- 21 aprel. - № 82. - S. 1,11.
- **Mükərrəmoğlu, M.** Ekoloji terrorun nəticələri aradan qaldırılır // Xalq qəzeti. - 2022.- 20 aprel. - № 81. - S. 6.
- **Tağıyev, Tahir.** Oxçuçay cinayətinə görə məsuliyyət daşıyan Ermənistan və tərəfdarlarını beynəlxalq ədalət məhkəməsi gözləyir // Bakı Xəbər. - 2022.- 19 aprel. - № 67. - S. 7.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə dövlət qayğısı prioritet istiqamətdir // Xalq qəzeti. - 2022.- 16 aprel. - № 78. - S. 11.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Azərbaycan təbiəti füsunkarlığı ilə dünyanı heyran qoyur // Xalq qəzeti. - 2022.- 1 aprel. - № 65. - S. 9.
- **Mahmudov, Rza.** Bəşəriyyəti düşündürən global problem // Azərbaycan. - 2022.- 20 mart. - № 61. - S. 11.
- **Qardaşxanova, Əsmər.** Qarabağın meşələri bərpa olunur: İşğaldan azad edilən torpaqlarımızda indiyədək 40 mindən çox ağac tingi əkilib // Azərbaycan. - 2022.- 20 mart. - № 61. - S. 5.
- **Nərimanoğlu, Məhəmməd.** Vətənin yaşıl ormanları: Azərbaycanın 246 min hektar meşə sahəsi Ermənistan tərəfindən vəhşicəsinə qırılıb və talan edilib // Azərbaycan. - 2022.- 20 mart. - № 61. - S. 5.
- **Qarayeva, Sevinc.** Plastik tullantılar: ekoloji tarazlığın qənimti // 525-ci qəzet. - 2022.- 12 mart. - № 46. - S. 21.
- **İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə ekoloji tarazlıq problemi** // Xalq qəzeti. - 2022.- 11 mart. - № 53. - S. 6.
- **Qarabağın ekoloji qiymətləndirilməsi layihəsinin yekun tədbiri keçirilib** // Xalq qəzeti. - 2022.- 5 mart. - № 50. - S. 6.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Qızılağac Milli Parkının qızıl dövrü // Xalq qəzeti. - 2022.- 3 mart. - № 48. - S. 6.
- **Tağıyev, Tahir.** Törətdiyi ekoloji cinayətlərə görə Ermənistanı sərt cəzalar gözləyir... // Bakı Xəbər. - 2022. - 18 fevral. - № 31. - S. 6.
- **Bayramov, Loğman.** Azərbaycan təbiətinin bəzəyi və neməti: sitrus bitkiləri // 525-ci qəzet. - 2022. - 8 fevral. - № 23. - S. 12.

- **Müşfiqə.** Yay quraq, payızı rütubətli, qışı isə mülayim: Bitkilərin növ zənginliyinə görə Qafqazda birinci yeri tutan Hirkan Milli Parkının yaradılmasından 18 il ötür // Yeni Azərbaycan.-2022.-9 fevral.-№24.-S.6.
- **Qarayeva, Sevinc.** Təbiətin qorunması və ekoloji tarazlığın bərpaı yönündə yeni addımlar // 525-ci qəzet. - 2022. - 29 yanvar. - № 17. - S. 9.
- **Nəsirli, Akif.** Torpaq eroziyasına qarşı mübarizə aktual problemlərdəndir: Qoruyucu meşə zolaqlarının məhv edilməsi, Azərbaycanda eroziya problemini ciddiləşdirib // Paralel.-2022.-6 yanvar.-№1-2.-S.10.
- **İbrahimova, Sədaqət.** Ətraf mühitin mühafizəsində alternativ enerji mənbələrindən istifadənin qiymətləndirilməsi / X. Qurbanov // ENECO.-2021.-№4.-S.42-48.
- **Bayramova, Z.B.** Davamlı ekoloji tarazlığın təmin edilməsinin iqtisadi zəruriliyi // ADAU-nun Elmi Əsərləri. -2021.-№2.-S.68-71.
- **Qurbanov, Sadiq.** İqlim dəyişmələri ekoloji mədəniyyət kontekstində // Milli Məclis. -2021.-№11-12.-S.62-65.
- **İbrahimov İ.H.** Erməni terroru və işğaldan azad edilmiş ərazilərdə ekoloji vəziyyət // İqtisadiyyat.-2021.-16-22 dekabr.-№ 50.-S.7.
- **Gənc ekoloqlar işğaldan azad olunmuş ərazilərin ekoloji qiymətləndirilməsi üçün Qarabağa səfər ediblər** // Xalq qəzeti. - 2021. – 14 dekabr. - № 271. - S. 10.
- **Sarıyeva, İradə.** Qarabağda meşə fondunun bərpaı proqramı - erməni vəhşiliklərinin növbəti ifşası... // Bakı Xəbər. - 2021.- 7 dekabr. - № 223. - S. 10.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Ekoloji terrora məruz qalmış Qarabağ təbiəti dirçəldilir // Xalq qəzeti. - 2021.- 14 noyabr. - № 246. - S. 6.
- **Qarayeva, Sevinc.** Milli parklarımız: təbiətin təkrarsız həyat palitrası // 525-ci qəzet. - 2021.- 6 noyabr. - № 204. - S. 23.
- **Qarayeva, Sevinc.** Azərbaycanın təbiət qoruqları: ekoloji mühitin keşiyində // 525-ci qəzet. - 2021. - 5 noyabr. - № 203. - S. 12.
- **Cəfərov, Rizvan.** İqlim təhdidi: Qlobal bəlaya qarşı dünya hələ də birləşmir // Azərbaycan. - 2021.- 5 noyabr. - № 240. - S. 15.
- **Məmmədov, İsmayıl.** Naxçıvan faunasının unikalılığı: zənginlik və rəngarənglik / P. Fətullayev // 525-ci qəzet. - 2021. - 2 noyabr. - № 200. - S. 11.
- **Abdullayev, Mübariz.** 30 il təbiətin qəniməti rolunda. İstiqamət: “Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi” // Yeni Azərbaycan.-2021.-22 oktyabr.-№193.-S.7.
- **Sadiqlı, Flora.** Düşmənin təbiətimizə vurduğu yaraları da sağaldacağıq: Prezident İlham Əliyev: “Ermənistan Azərbaycanın keçmiş işğal edilmiş ərazilərində ekosid - ətraf mühitə qarşı genosid törədib” // Azərbaycan. - 2021.- 16 oktyabr. - № 223. - S. 1,4.
- **Sarıyeva, İradə.** İşğaldan azad edilmiş torpaqlarımızda erməni ekoloji cinayətlərini ifşa etməyin yeni üsulu - botanika bağları... // Bakı Xəbər. - 2021.- 13 oktyabr. - № 186. - S. 11.
- **Su hövzələri ekoloji fəlakətlə üz-üzə:** Sosial şəbəkədə yazılanlar // 525-ci qəzet. - 2021. - 12 oktyabr. - № 185. - S. 6.
- **Məmmədov, Coşqun.** Oxçuçay: Bəşəriyyətə qarşı törədilən ekoloji terror // 525-ci qəzet. - 2021.- 5 oktyabr. - № 180. - S. 11.
- **Əliyeva, Mehparə.** Ekoloji terror bölgədə sülhə və təhlükəsizliyə də ciddi problem yaradır // Respublika. - 2021.- 3 oktyabr. - № 212. - S. 9,11.
- **Sarıyeva, İradə.** Ermənistanın Azərbaycana qarşı dəhşətli “ekosid cinayətləri” BMT-də ifşa edildi... // Bakı Xəbər. - 2021. - 25-27 sentyabr. - № 174. - S. 6.
- **Qarayeva, Sevinc.** Azərbaycan florası: sonsuz zənginlik, təkrarsız gözəllik // 525-ci qəzet. - 2021. - 23 sentyabr. - № 172. - S. 10.

- **Qarayeva, Sevinc.** Ekoloji tarazlığın qorunması ümumbəşəri problem kimi: Nazir Muxtar Babayevin fikrincə, Azərbaycanda ekoloji mühitin mühafizəsi və bərpası davamlı inkişaf konsepsiyasının tərkib hissəsidir // 525-ci qəzet. - 2021. - 22 sentyabr. - № 171. - S. 16.
- **Bayramlı, Müşfiqə.** Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji problemlərin həlli daim dövlətin diqqət mərkəzindədir // Yeni Azərbaycan.-2021.-8 sentyabr.-№161.-S.4.
- **Tağıyev, Tahir.** Ətraf mühitə laqeyd münasibət bəşəriyyəti böyük təhdidlərlə üz-üzə qoyub // Bakı Xəbər.-2021.-2 sentyabr.-№157.-S.11.
- **Bayramlı, Elçin.** Ekoloji problemlər: Səbəbləri, nəticələri və çıxış yolları: ARAŞDIRMA // Səs.- 2021.-20 avqust.-№148.-S.15.
- **Ramazanov, Qaşqay.** Azərbaycanda ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması və təbii fəlakətlərin qarşısının alınması üçün qabaqlayıcı tədbirlər görülür // Yeni Azərbaycan.-2021.-19 avqust.-№147.-S.4.
- **Qarayeva, Sevinc.** Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi: görülən işlər, əldə olunan nəticələr // 525-ci qəzet. - 2021. - 27 iyul. - № 130. - S. 10.
- **Quliyeva, Qönçə.** Bəşəriyyətin "ağ ciyəri" çökür // Səs. - 2021. - 18 iyul. - № 127. - S. 10.
- **İsmayılov, Kamil.** Azərbaycanda ekoloji siyasətə xüsusi diqqət // Respublika. - 2021.- 13 iyul. - № 144. - S. 3.
- **Sakit, Dünya.** Ermənilərin Tərtərçay yalanı: Azərbaycana qarşı ekoloji terror imkanı əllərindən çıxır // Yeni Müsavat. – 2021. - 1 iyul. - № 113. - S. 12.
- **Nəsirli, Akif.** Ağgöl florası brakonyerlər tərəfindən talanır: Drenaj şəbəkəsinin yaxşılaşdırılması Ağgöldə su qıtlığının aradan qaldırılmasına töhfə verə bilər // Paralel. - 2020. - 1 iyul. - № 223/224. - S. 10.
- **Qoruqlarımız nə üçün cəmiyyətdən təcrid edilir?** Vahid Məhərrəmli: “Qorunan ərazidə ilk növbədə mütəxəssislərin işləməsi üçün şərait yaradılmalıdır. Hazırda biz bilmirik o qoruqlarda, yasaqlıqlarda və milli parklarda vəziyyət necədir” // Paralel.-2021.-17 iyun.-№219-220.-S.14.
- **Aran iqtisadi rayonunun ekoloji problemləri:** Bu problemlərin həlli fermerlərin imkanları daxilində deyil // Paralel.-2021.-10 iyun.-№217-218.-S.14.
- **Qarayeva, S.** Altıağac Milli Parkında Beynəlxalq Ətraf Mühit günü qeyd olunub // 525-ci qəzet. - 2021. - 10 iyun. - № 101. - S. 8.
- **İvanoviç, Ulezko Sergey.** Ekoloji təhlükəsizlik Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin 254-cü maddəsi nümunəsində cinayət-hüquqi müdafiə obyektı kimi / S. İvanoviç, Z. Vəliyev // Azərbaycan Prokurorluğu. - 2021.-№1.-S.181-183.
- **Ekoloji tarazlığı pozan əsas tendensiyalar** // Paralel.-2021.-27 may.-№213-214.-S.14.
- **İsmayılov, Kamil.** Ətraf mühitin mühafizəsi həmişə aktualdır // Respublika. - 2021.- 27 may. - № 108. - S. 7.
- **İsmayılov, Kamil.** İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə ekoloji tarazlıq bərpa olunur: 23 may Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Əməkdaşlarının Peşə Bayramı Günüdür // Respublika. - 2021.- 23 may. - № 105. - S. 7.
- **Ekoloji durumun qida təhlükəsizliyinə təsiri:** Problemlərin həlli üçün ölkədə ekoloji tarazlıq əldə olunmalıdır // Paralel.-2021.-20 may.-№211/212.-S.14.
- **İsmayılov, Kamil.** İnsanların sağlam yaşamasında ətraf mühitin mühafizəsi əsas şərtlərdəndir // Respublika. - 2021.- 21 may. - № 103. - S. 8.
- **Bəybalayev, Bəybala.** Ekoloji təmiz alternativ enerji mənbəyi // Respublika. - 2021.- 2 may. - № 92. - S. 6.
- **Cəfərova, Sevdə.** Ətraf mühitin çirklənməsinin ekoloji və sosial-iqtisadi problemləri / T. İsgəndərova // Peşə təhsili və insan kapitalı. - 2021.-№1.-S.41-45.
- **Yelena Ostapenko: Ermənistan Azərbaycana axan çayları “öldürür”** / Yelena Ostapenko // Səs.-2021.-21 aprel.-№69.-S.10.

- **Əliyev, İsmayıl.** Planeti “yaşıl enerji” xilas edə bilər / İ. Əliyev, M. Qocayev // Azərbaycan. - 2021.- 9 aprel. - № 72. - S. 1,5.
- **Əliyev, İ.** Ekologiyanın və ətraf mühitin mühafizəsində yeni dönmə başlayır: Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin və Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın ağacəkmə aksiyalarında iştirak etmələri ətraf mühitin qorunmasına xüsusi diqqətin göstəricisidir // Səs.-2021.-8 aprel.-№60.- S.5-6.
- **Qurbanlı, Arzu.** Ətrafı mühiti çirkləndirənlər diqqətli olun // Səs.-2021.-2 aprel.-№56.-S.9.
- **Əziz, Aygün.** Qırmızı həyəcan: Və ya insanlıq üçün ən dəhşətli təhlükə // Kaspi.-2021.-6 mart.- №9.-S.10.
- **Aygün.** Ərazi yox, yaşıllıq da az: Mütəxəssislər Bakıda yaşıllıq sahəsinin artırılmasına mane olan faktorların çox olduğunu deyirlər // Kaspi.-2021.-6 mart.-№9.-S.6.
- **Sadıqlı, Flora.** Təbiətin “soyqırımı”: Erməni işğalçıların 30 il vəhşicəsinə pozduğu ekoloji tarazlığı başqa cür adlandırmaq mümkün deyil // Azərbaycan. - 2021.- 24 fevral. - № 42. - S. 1,5.
- **Qurbanov, Sadiq.** İşğaldan azad olunmuş ərazilərə ekoloji baxış // Milli Məclis. - 2021.-№1.-S.44-47.
- **Əliyev, Emin.** Azərbaycanın orqanik məhsul yetişdirmək üçün böyük potensialı var // Azərbaycan. - 2021.- 19 fevral. - № 38. - S. 6.
- **Nəcəfxanlı, Əli.** Ermənilərin ekoloji terror cinayətləri // Xalq qəzeti. - 2021.- 13 fevral. - № 33. - S. 6.
- **Mustafayev, İslam.** Resurs səmərəli təmiz istehsalatın miqyası genişləndirilir // Respublika. - 2021.- 13 fevral. - № 33. - S. 5.
- **Mehdiyev, Rafiq.** Atmosferi avtomobillərin dəm qazından necə qorunmalı: İndi bütün dünyanı düşündürən bu sualın cavabı Azərbaycan üçün də aktualdır // Azərbaycan. - 2021.- 4 fevral. - № 25. - S. 6.
- **Əmənullayeva, Günel.** İqlim dəyişmələri beynəlxalq problem olaraq qalır // Xalq qəzeti. - 2021.- 10 yanvar. - № 5. - S. 6.
- **Orucova, Nigar.** Ekologiyayı qorumaq hər kəsin borcudur: Polietilen torbalar və plastik stəkanların satışı qadağan edildi // İki sahil.-2021.-9 yanvar.-№04.-S.10.
- **Yaşıllıq - sağlam yaşamağın ən doğru ünvanı:** Bir ağaca yüz ağac... // Paralel. - 2020. - 24 dekabr. - № 173/174. - S. 14.
- **Əsədov, Anar Əlibala oğlu.** Ekoloji böhranın ümumi xarakteristikası // Qanun. - 2020.-№10.-S.59-62.
- **Ekoloji terrora hüquqi qiymət verilməlidir:** Ermənilər işğal altında saxladığı əraziləri cəhənnəmə döndərərək // Paralel. - 2020. - 17 dekabr. - № 171/172. - S. 14.
- **Milli parklar, qoruqlar, yasaqlıqlar - canlıların son sığınacağı** // Paralel. - 2020. - 10 dekabr. - № 169/170. - S. 14.
- **Azərbaycan - meşələr ölkəsi:** Meşələr eroziyaya qarşı ən effektiv mübarizə vasitəsidir // Paralel.- 2020.-26 noyabr.-№165-166.-S.14.
- **Sevinc.** Kəlbəcər meşələrində ekoloji terror. Beynəlxalq ekoloji qurumlar isə ermənilərin törətdiyi terror hadisələrinə hələ də göz yummaqdadır // Həftə içi.-2020.-19-25 noyabr.-№81.-S.4.
- **Məmmədov, Ramiz.** Azərbaycanın şirin su ekosistemləri: problemlər və gözləntilər // Respublika. - 2020. - 18 noyabr. - № 240. - S. 10.
- **Muradlı, Xəyalə.** Təbiət qatilləri // Azərbaycan. - 2020.- 17 noyabr. - № 239. - S. 1,6.
- **Şəmilov, Nazim.** İşğaldan azad olunmuş ərazilərin ekoloji şəraiti və torpaq ehtiyatlarının öyrənilməsi / Ağbabalı, Akif., Xanbabayev, Qismət // Respublika. - 2020.- 13 noyabr. - № 236. - S. 10.
- **Məhəmməd.** Ermənistan işğal etdiyi Azərbaycan ərazilərində ekoloji terror həyata keçirir // Olaylar. - 2020. - 13-19 noyabr. - № 74. - S. 19.

- **Azərbaycan reallıqları: istehlakçı cəmiyyətdən ekoloji mədəniyyətə doğru** // Paralel.-2020.-12 noyabr.-№161-162.-S.14.
- **Sevinc.** Beynəlxalq ekoloji təşkilatlara çağırış // Həftə içi.-2020.-5-11 noyabr.-№79.-S.4.
- **Palçıq vulkanları sərvətimiz və eksponatımız ola bilər:** Vətəndaşlarımız Abşeron yarımadasında odla oynayır, desək, yanımarıq // Paralel.-2020.-5 noyabr.-№159-160.-S.14.
- **İbadullayeva, Səyyarə.** Azərbaycan florası yeni dövrdə: gələcəyə səyahət // Elm. - 2020. - 30 oktyabr. - № 19. - S. 7.
- **Qarabağda ermənilər ekoloji cinayətlər törədib:** Elçin Bayramlı: "Biz hər cür təhlükəni nəzərə almalıyıq" // Şərq. - 2020. - 28 oktyabr. - № 142. - S. 10.
- **Əsədov, Anar Əlibala oğlu.** Ekoloji böhranın anlayışı // Qanun.- 2020.-№9(311).-S.26-29.
- **Sevinc.** Azərbaycanın yeni "Qırmızı Kitab"ı hazırlanır: Yeni nəşrə işğaldan azad olunan ərazilərimizdəki nadir və nəslə kəsilməkdə olan növlərin daxil edilməsi planlaşdırılır // Həftə içi.- 2020.-22-28 oktyabr.-№77.-S.4.
- **Məmmədli, Elşad.** Ermənilərin Sərsəng vandallığı - Azərbaycan Ordusu 30 illik ekoloji terrorun da qarşısını alır: BMT-nin, ATƏT-in qətnamələri ilə yanaşı, AŞPA-nın 2085 sayılı qətnaməsini də Əsgərimiz icra edəcək // Yeni Müsavat.- 2020.- 24-26 oktyabr.- № 168.- S. 6.
- **Dünyanın flora və fauna balansı:** Ənənəvi olaraq heyvandarlığın ekstensiv inkişafı otlaqların bitki örtüyünü sıradan çıxarır // Paralel.-2020.-22 oktyabr.-№155-156.-S.14.
- **Qlobal iqlim dəyişmələri - Azərbaycan bu fəlakətdən qorunmaq üçün nə etməlidir? / "Paralel" in Araşdırma Qrupu** // Paralel. - 2020. - 15 oktyabr. - № 153/154. - S. 14.
- **Qarayeva, S.** Fauna və florasının zənginliyi ilə seçilən Zəngəzur Milli Parkı // 525-ci qəzet. - 2020. - 19 sentyabr. - № 114. - S. 21.
- **Qarayeva, Sevinc.** Gözəlliyi ilə göz oxşayan Qızılağac Milli Parkı // 525-ci qəzet. - 2020. - 12 sentyabr. - № 109. - S. 21.
- **Qarayeva, Sevinc.** Ceyranların məskəni - Şirvan Milli Parkı // 525-ci qəzet.-2020.-29 avqust.-№99.-S.22.
- **Biomüxtəliflik - ahəngdar təbiət ansamblıdır:** Ətraf mühit elementləri bizim qavradığımız "yaxşı" və ya "pis" kriteriyalarla qiymətləndirilməməlidir / **"Paralel" in Araşdırma Qrupu** // Paralel. - 2020.- 13 avqust. - № 135/136. - S. 14.
- **Atmosfer havası sənayeləşmənin qurbanına çevrilir:** Ekoloji vəziyyət böyük sənaye şəhərlərində daha ağırdır / **"Paralel" in Araşdırma Qrupu** // Paralel. - 2020.- 23 iyul. - № 129/130. - S. 14.
- **Asımqızı, Aygün.** Məişətdən sənayeyə qədər qənaət: Əks halda, gələcəkdə su təminatında ciddi problemlər qaçılmazdır // Kaspi.-2020.-17 iyul.-№112.-S.6.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Təbiət köməyə çağırır bizi // Xalq qəzeti. - 2020.- 13 iyun. - № 112. - S. 10.
- **Rüstəmov, Akif.** Ekoloji təhlükəsizlik siyasəti // 525-ci qəzet.-2020.-3 iyun.-№48.-S.20.
- **Babayev, Muxtar.** Ekologiyanın qorunmasında cəmiyyət böyük rol oynayır: 23 may Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi işçilərinin peşə bayramı günüdür // Respublika.-2020.-23 may.-№101.-S.4.
- **Sadıqlı, Flora.** Yaşılıqlar insan sağlamlığına xidmət edir: Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi dövlət siyasətində ekoloji məsələlərin öz yeri var // Azərbaycan.-2020.-21 may.-№99.-S.6.
- **Sevinc.** Beynəlxalq köçəri quşlar günü: Bu günün qeyd olunmasında əsas məqsəd miqrasiya zamanı köçəri quşların təhlükəsizliyini təmin etməkdir // Həftə içi. - 2020. - 9-13 may. - № 44. - S. 6.
- **Xudayev, Faiq., Rzayev, Məzahir.** İqlim dəyişikliklərinin taxılçılığa mənfi təsiri və onun yumşaldılması yolları // Kənd həyatı.-2020.-11 mart.-№5-6.-S.3.
- **Sevinc.** Ekoloji mədəniyyət: Ekspertlər hesab edirlər ki, təhsil ocaqlarında ekoloji maarifləndirmə sahəsindən dərslərin genişləndirilməsi vacibdir // Həftə içi.-2020.-29 fevral-2 mart.-№22.-S.6.
- **Sevinc** "Qırmızı Kitab"ın yeni nəşri nə vaxt hazır olacaq?: Sözügedən kitabın III nəşri ilə bağlı iş proqramı hazırlanıb // Həftə içi. - 2020.- 18-19 fevral. - № 17. - S. 6.
- **Abdullayeva, Nigar.** Professor Rauf Sultanov: "Ölkədə ekoloji vəziyyətlə bağlı geniş layihələr həyata keçirilir" // Palitra. - 2020. - 12 fevral. - № 15. - S. 6.

- **Sevinc.** Ekoloji ekspertizanı həyata keçirəcək komissiya hansı işləri görəcək?: Hökumətin yeni qərarına əsasən, sözügedən qurumun səlahiyyətləri müəyyənləşdirilib // Həftə içi. - 2020.- 11-12 fevral. - № 14. - S. 6.
- **Əmənullayeva, Günel.** Ölkənin ekoloji durumu dövlətin diqqət mərkəzindədir // Xalq qəzeti.- 2020.-26 yanvar.-№16.-S.7.
- **Abdullayeva, Təranə., Süleymanova, Vəfa.** Şagirdlərin ekoloji tərbiyəsində biologiya və coğrafiya fənlərinin imkanları // Azərbaycan məktəbi. - 2019.-№3.-S.111-122.
- **Qurbanova M.Ə.** Su mənbələrini çirkləndirən maddələrin ekoloji təhlükəsizlik səviyyəsinin qiymətləndirilməsi: Səthi Aktiv Maddələrin timsalında ədəbiyyat icmal // Su problemləri.-2019.-№2.-S.133-143.
- **İlhamoğlu, Zəhid.** Azərbaycanda ekologiya və ətraf mühitin qorunması sahəsində görülmə işlər bir çox ölkələr üçün nümunə təşkil edir // Yeni Azərbaycan. - 2019. - 11 dekabr. - № 229. - S. 11.
- **Ələddinqızı, Nəzakət.** Təmiz ətraf mühit təmiz və saf cəmiyyətdən başlayır: Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyi ilə əlaqədar bir gündə 650 min ağacın əkilməsi təbiətin ekoloji cəhətdən sağlamlaşmasına töhfədir // Səs. - 2019.- 6 dekabr. - № 226. - S. 6.
- **Sevinc.** Su çatışmazlığı problemi dərinləşə bilər: Muxtar Babayev: “Son onilliklərdə su ehtiyatları 15 faizə qədər azalıb” // Həftə içi. – 2019. - 5-6 dekabr. - № 181. – S. 6.
- **Mahmudlu, Sübhan.** Təbiətə qayğı nümunəsi // Ədalət.-2019.-3 dekabr.-№184.-S.5.
- **Babaxanov, Neron., Əliyev, İsmayıl.** Təbiətə sevgi insanların müqəddəs borcudur // Azərbaycan.- 2019.-29 noyabr.-№265.-S.6.
- **Əliyeva, Yeganə., Cahanov, Vüsal.** “İqlim dəyişmələri və ətraf mühitdə Paris razılaşmasının rolu”: SOCAR-ın prezidenti, Milli Məclisin deputatı Rəvnəq Abdullayev bu mövzuda keçirilən beynəlxalq konfransda bir daha bildirdi ki, qoşulduğumuz layihələr bundan sonra da yüksək səmərə ilə reallaşdırılacaq, əməliyyatların təhlükəsizliyi, dayanıqlığı daha da artacaq // İki sahil.-2019.-28 noyabr.-№220.-S.8-9.
- **Göyçayski, Şövqi.** Azərbaycan ekologiyası son yüz ildə // Azərbaycan.-2019.-26 noyabr.-№262.-S.10.
- **Əliyeva, Yeganə.** Ətraf mühitin mühafizəsində innovativ texnologiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi əsas hədəflərdəndir // İki sahil. - 2019. - 13 noyabr. - № 209. - S. 11.
- **Muxtar Babayev: global ekoloji problemlərin mənfi təsirlərini azaltmaq prioritet məsələdir:** Ekologiya və Təbii Sərvətlər naziri Muxtar Babayev Yeni Azərbaycan Partiyasının qərargahında mətbuat konfransı keçirib // Xalq qəzeti.-2019.-1 noyabr.-№243.-S.10.
- **Sevinc.** Azərbaycanda zübrlərin reintroduksiyası // Həftə içi. - 2019.- 26-28 oktyabr. - № 165. - S. 6.
- **Azadə, Günel.** Havanın çirklənməsinə qarşı etibarlı qoruyucu vasitə: Hansı ağacı harda əkək ki, bəhrəsini də görək? // Kəsp. - 2019.- 26-28 oktyabr. - № 198. - S. 6.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Təbiətin nadir incisi: Qızılağac Milli Parkının yaradılmasından 1 il ötür // Xalq qəzeti.-2019.-20 oktyabr.-№233.-S.7.
- **Rzayev, Oktay.** Su böhranı və ekoloji təhlükə // İki sahil. - 2019.- 12 oktyabr. - № 188. - S. 10.
- **Qaraxanlı, Rüstəm.** Ekoloji təhsil və tərbiyə: Yeni nəsildə vətəndaş şüurunun formalaşdırılmasının əsas istiqamətlərindən biri kimi // Azərbaycan müəllimi. - 2019.- 11 oktyabr. - № 38. - S. 1,9.
- **Bayramov, Aysəf.** Ekoloji problemlərin həlli ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasına xidmət edir // Azad Azərbaycan.-2019.-10 oktyabr.-№122.-S.4.
- **İmanquliyev, Bahadır.** Xəzəri əvəzsiz edən yalnız nefti deyil: Təkcə bu il dənizə 130 milyondan çox balıq körpəsi buraxılmışdır // Azərbaycan.-2019.-7 sentyabr.-№196.-S.1,3.
- **Sevinc.** Azərbaycanda yeni meşələr salınacaq // Həftə içi.- 2019.- 5-6 sentyabr.- № 143. - S. 6.
- **Abdullayev, Məsaim.** Meşələr milli sərvətimizdir, onları qoruyaq!: Son vaxtlar meşə yanğınlarının artması narahatlıq doğurur // Xalq qəzeti.-2019.-28 avqust.-№187.-S.8

- **Sadıqlı, Flora.** Ətraf mühitə təsir məsuliyyətlə idarə edilir: Hasilat zamanı bu, əsas şərtlərdən biri sayılır // Azərbaycan.-2019.-25 avqust.-№185.-S.1,4.
- **Muxtar Babayev:** “Biz hər bir kəsi laqeyd olmamağa, təbiəti sevməyə və qorumağa çağırırıq”: Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər naziri Muxtar Babayevin "Milli Məclis" jurnalına müsahibəsi // Milli Məclis. - 2019.-№3.-S.42-45.
- **Ə.Ə. Kazımov, E.İ. Əhmədova.** Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin mühafizəsi və onun hüquqi bazası // ADAU-nun Elmi əsərləri. - 2019.-№2.-S.182-184.
- **G.F. Abbasova.** Torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsinin elmi-nəzəri əsasları və mərhələləri // ADAU-nun Elmi əsərləri. - 2019.-№2.-S.34-37.
- **Zaman, Elçin.** Təbiətin fəryadına gecikmək olmaz // İki sahil.-2019.-5 iyul.-№119.-S.14.
- **Hüseynov, Habil.** Qarabağın ekoloji harayı: İşğal dövrü ərzində təbiətə dəyən ziyan 244,4 milyard dollardır // Xalq Cəbhəsi.-2019.-2 iyul.-№93.-S.6.
- **Mahmudlu, Sübhan.** Ekologiyanın və ətraf mühitin qorunmasında vətəndaş həmrəyliyi // Ədalət.-2019.-20 iyun.-№109.-S.3.
- **Novruz Quliyev:** Ekoloji tarazlığın qorunması dövlətimizin siyasətinin prioritetləri sırasındadır // İki sahil. - 2019.- 23 may. - № 93. - S. 12,15.
- **Ekoloji problemin həlli və ətraf mühitin qorunması hər bir insanın mənəvi borcudur:** Azərbaycan Respublikasının ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayevin yap.org.az saytına müsahibəsi // Səs. - 2019.- 21 may. - № 91. - S. 8-9.
- **Kərimli, Kənan.** Ətraf mühitin mühafizəsi və bu sahədə ekoloji normativlərə riayət edilməsi məsələləri // Kaspi. - 2019.- 23 aprel. - № 72. - S. 11.
- **R.A. Rzayeva, Y. A. Məmmədova, M.C. Yusifova.** Ekoloji sertifikatlaşdırma // ADAU-nun Elmi əsərləri. - 2019.-№1.-C.50-52.
- **Əliyev B.Ə., Kələşova X.X.** Azərbaycan Respublikasında ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinin bəzi problemləri və onların həlli yolları // Юридические науки и образование. - 2019.-№58.-S.30-37.
- **Əliyeva, Mehparə.** Ana təbiəti qoruyaq... // Respublika.-2019.-13 mart.-№ 58.-S.5.
- **Qaradağlı, Süleyman.** Ağaclar // Ədalət. - 2019.- 12 mart. - № 47. - S. 5.
- **Əhmədova, Fərizə.** Ekoloji təhlükəsizlik qanunvericiliyini pozanları yeni cəzalar gözləyir // Azərbaycan.-2019.-12 mart.-№57.-S.5.
- **Babayev, Ata.** Qlobal çağırışlar baxımından neft sahəsində ekoloji-iqtisadi sistemin formalaşmasına və idarə edilməsinə strateji yanaşmalar // Geostrategiya. - 2019.-№1(49).-S.46-49.
- **Hüseynov, Habil.** Ekoloji terror və Sərsəng su anbarı // Xalq Cəbhəsi.-2019.-21 fevral.-№35.-S.8.
- **Hüseynov, Sakit.** Ekoloji təhlükəsizlik diqqət mərkəzindədir // Xalq qəzeti. - 2019.- 8 yanvar. - № 4. - S. 4.
- **Hüseynov, Sakit.** Milli təhlükəsizliyin təmin edilməsində ekoloji təhlükəsizliyin yeri və rolu // AMEA. Fəlsəfə İnstitutu. Elmi əsərlər. - 2018.-№2(31).-S.22-28.
- **Ələkbərov, Arif.** Ekoloji siyasət Azərbaycan dövlətinin prioritet istiqamətlərindəndir // Azərbaycan. - 2018.- 7 dekabr. - № 276. - S. 7.
- **Bingöl, Namidə.** Ekologiyamıza düşmən kəsilməyən faktorlar: Çirklənmiş sular, dağılmış suvarma sistemləri, sellofan torbalar potensial təhlükə olaraq qalır // Kaspi.-2018.- 4 dekabr.-№207.-S.11.
- **Rəhimi, Zakir.** Ekologiya sahəsində görülən işlər ətraf mühitin qorunmasına xidmət edir // Səs.-2018.-17 noyabr.-№218.-S.13.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Təbiətə dövlət qayğısı dünyanın gələcəyinə zəmanətdir // Xalq qəzeti. - 2018.- 4 noyabr. - № 249. - S. 6.
- **Ələkbərov, Oqtay.** Dünyanın ən böyük çinar meşəsi // Azərbaycan. - 2018.- 31 oktyabr. - № 245. - S. 7.
- **Sadıqlı, Flora.** Xəzər həm də ekoloji inkişaf və ekoloji sabitlik zonasına çevrilir // Azərbaycan.-2018.-15 avqust.-№181.-S.1-2.

- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Xəzər ona göstərilən qayğıya heç vaxt borclu qalmır: 12 avqust Xəzər Günüdür // Xalq qəzeti.-2018.-12 avqust.-№179.-S.5.
- **Məhəmmədov, Bəhrüz.** Meşə və çöl yanğınları təbiətə böyük zərərdir // Azərbaycan.-2018.-11 avqust.-№178.-S.5.
- **Əmənullayeva, Günel.** Azərbaycan ekoloji problemlərə qarşı mübarizənin önündə gedən ölkələrdəndir // Xalq qəzeti.-2018.-7 avqust.-№174.-S.5.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Meşələrimizi yanğından qoruyaq! // Xalq qəzeti.- 2018.- 29 iyul.-№167.-S.7.
- **Sadiqov, Bəxtiyar.** Prezidentin mövqeyi, iradəsi və xəbərdarlığı: Yaxud yaşıllığı salanlar, onları məhv edənlər və digər müəmmalar // Azərbaycan. - 2018.- 23 iyun. - № 137. - S. 1,6.
- **Bayramova, Zümrüd.** 5 iyun tarixi Ümumdünya Ətraf Mühit Günü kimi qeyd olunur // Səs.-2018.- 5 iyun.-№106.-S.12.
- **Əmənullayeva, Günel.** Ölkənin ekoloji problemləri dövlətin diqqət mərkəzindədir // Xalq qəzeti. - 2018.- 23 may. - № 115. - S. 10.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Bizi yaşadan, sağlamlaşdıran təbiət: 23 may Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi işçilərinin peşə bayramı günüdür // Xalq qəzeti. - 2018.- 20 may. - № 113. - S. 6.
- **Qurbanova, Naibə.** Avropanın ən böyük ceyran məskəni // Həftə içi.- 2018.- 15 may.- № 86.- S. 5.
- **Salmanlı, Rəhman.** Azərbaycanda meşələrin qorunması və bərpaı istiqamətində görülmə işlər bir çox ölkələrə nümunədir // Azərbaycan.-2018.-20 mart.-№62.-S.10.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Uğurlu ekoloji siyasət və təbiətə dövlət qayğısı // Xalq qəzeti.-2018.-3 mart.- №49.-S.6.
- **Bağirov, Məmed.** Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi // Səs.-2018.-7 fevral.-№24.-S.13.
- **İbadov, Kamal.** Azərbaycanda davamlı inkişaf prinsipləri əsasında həyata keçirilən ekoloji siyasət // Respublika.-2017.-21 dekabr.-№281.-S.7.
- **Ələddinqızı, Nəzakət.** Ətraf mühitin mühafizəsi milli inkişaf strategiyasının prioritet istiqamətlərindəndir // Səs. - 2017.- 1 dekabr. - № 220. - S. 12.
- **Bayramov, Mübariz.** Xəzər dənizinin bioloji resursları üzərində böyük təhdid // Mövqe.2017.- 30 noyabr. - № 220. - S. 4.
- **İmanquliyev, Bahadır.** Şamaxının şah əsəri // Azərbaycan.-2017.-7 oktyabr.-№219.-S.6.
- **Sadiqlı, Flora.** Meşələr iqtisadiyyatın inkişafına daha böyük töhfə verə bilər // Azərbaycan. - 2017.- 1 sentyabr.- № 191.- S. 3-4.
- **Mirzəbəyli, İttifaq.** Azərbaycan meşələrlə bağlı qiymətləndirmə üzrə dünyada ilk beşliyə daxil edilib // Xalq qəzeti.-2017.-27 iyul.-№160.-S.4.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Nadir təbiət incisi: Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğu // Xalq qəzeti.-2017.-25 iyun.-№136.-S.6.
- **Ətraf mühitin mühafizəsi vətəndaş cəmiyyətinin prioritetlərindəndir:** Ekoloji problemlərin həllində vətəndaş məsuliyyətinin gücləndirilməsi və əhəlinin ekoloji şüur səviyyəsinin artırılması vacib məsələdir // Paralel. - 2017.- 24-29 iyun. - № 111. - S. 7.
- **Əmərov, Vahid.** Azərbaycanda vətəndaşların ekoloji hüquqlarına dair // Səs. - 2017.- 23 iyun. - № 111. - S. 15.
- **Sarıyeva, İradə.** Azərbaycanda nəslə kəsilməkdə olan bitki növləri necə mühafizə olunur? // Bakı Xəbər.-2017.-11 may.-№82.-S.15.
- **Əbdullayev, Mübariz.** Regionlarda əhəlinin içməli su təminatı yaxşılaşır // Yeni Azərbaycan.- 2017.-15 mart.-№ 47.-S.7.
- **Məmmədov, Seymur.** Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi // Bakı Xəbər.-2017.-3 mart.-№40.-S.12.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Ruhun qidasıdır gözəl təbiət: Biz və təbiətimiz // Xalq qəzeti.-2017.-5 fevral.- №26.-S.7.

- **Ələddinqızı, Nəzakət.** Dünyada davamlı inkişaf ətraf mühitin qorunmasını aktuallaşdırır // Səs.-2016.-22 oktyabr.-№ 194.-S.4.
- **İbrahimova, Fidanə.** Ekoloji təhsilə yanaşmalar və onun mahiyyəti // Palitra.-2016.-19 oktyabr.-№ 186.-S.13.
- **İmanov, Fərda., Əliyev, İsmayıl.** Azərbaycanın çay sularının keyfiyyəti bu sahədə təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsini tələb edir // Azərbaycan.-2016.-15 oktyabr.-№227.-S.11.
- **Bəşirqızı, Zərifə.** Bu təbiət bizimdir, qədrini bilək, qoruyaq! // Xalq qəzeti.-2016.-8 oktyabr.-№221.-S.6.
- **Leyla Əliyeva Şimali Qafqazda Bəbirlərin Bərpası Mərkəzində olub** // Xalq qəzeti.-2016.-7 sentyabr.-№196.-S.4.
- **Nəsirli, Akif.** Səhrələşmə - əsrimizin sosiallaşmış bəlası!: Pozulmuş torpaqlar bəşəriyyəti fəlakətə sürükləyir // Paralel.-2016.-24 iyun.-№ 111.-S.12.
- **Bayramlı, Nardar.** Ətraf mühitin mühafizəsi Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin prioritetlərindən biridir // Yeni Azərbaycan.-2016.-11 iyun.-№ 15.-S.7.
- **Bağirov, Hüseyn.** Azərbaycanın ekoloji təhlükəsizlik konsepsiyası davamlı inkişafa hədəflənmiş yeni yanaşmaları özündə ehtiva edir // Səs.-2016.-20 may.-№ 90.-S.8-9.
- **Abdullayeva, Nigar.** Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi hər birimizin “IDEA”-sı olmalıdır // Palitra.-2016.-3 mart.-№ 40.-S.10.
- **Abbasova, Firuzə.** Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və digər qanunlarında ekoloji insan hüquqları // Qanun.-2016.- № 3(257).-S.129-134.
- **Azərbaycan ekoloji effektivlik reytingində:** MDB-nin bütün ölkələrini qabaqlayıb // Olaylar.-2016.-29 yanvar.-№ 258.-S.5.
- **Həsənov, Həsən.** Azərbaycanda meşə örtüyünün qorunması hər kəs üçün mühüm vəzifə olmalıdır // Xalq qəzeti.-2015.-27 dekabr.-№287.-S.7.
- **İmanquliyev, Bahadır.** “İlham Əliyevin uğurlu ekoloji siyasəti”: Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin nəşr etdiyi kitabda dövlət başçısının bu sahə ilə bağlı imzaladığı fərman və sərəncamların icrasından söz açılır // Azərbaycan.-2015.-8 oktyabr.-№218.-S.6.
- **Hüseynov, Rövşən.** Əkilən ümidlər, cücərən pöhrələr: Ekologiya // Xalq qəzeti.-2015.-3 oktyabr.-№214.-S.9.
- **Abbaszadə, Mahir.** Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi // Paralel.-2015.-7 iyul.-№118-S. 5.
- **Xudaşov,Vidadi.** Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi // Bakı Xəbər.-2015.-26 iyun.-№113.-S.14.
- **Bağirov, Hüseynqulu.** Müasir Azərbaycanın balanslaşdırılmış davamlı ekoloji inkişaf strategiyası // Xalq qəzeti.-2015.-9 may.-№99.-S.6.
- **Cəlilova, Günel.** Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi // Bakı Xəbər.-2015.-12 fevral.-№27.-S.15.
- **Azərbaycanda ekoloji problemlər dövlət səviyyəsində həll olunur** // Palitra.-2014.-16 dekabr.-№222.-S.10.
- **Dəniz sularının çirklənməsi Xəzərin ekoloji şəraitində böyük gərginliyə səbəb olub** // Paralel.-2014.-28 noyabr.-№210.-S.10.
- **Əmənullayev, İsaq.** Ekoloji problemlərin həlli diqqət mərkəzindədir // Xalq qəzeti.-2014.-19 noyabr.-№252.-S.5.
- **Təbiəti qorumaq ümumdövlət işi, ümumxalq işidir** // Paralel.-2014.-8-11 noyabr.-№197.-S.10.
- **Bütün təbiəti mühafizə tədbirlərinin əsasında ətraf təbii mühitin normalaşdırılması prinsipi durur** // Palitra.-2014.-17 oktyabr.-№225.-S.10.
- **Xəzər dənizinin çirklənmədən mühafizəsi böyük əhəmiyyət kəsb edir** // Paralel.-2014.-20 avqust.-№142.-S.7.
- **Məmmədova, P.Ə.** Xəzər dənizinin ekoloji problemləri haqqında // Azərbaycan neft təsərrüfatı.-2014.-№6.-S.52-55.

- **Məmmədova, Sevil.** Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq Azərbaycan Respublikasının ekoloji siyasətinin istiqaməti kimi // GEO Strategiya.-2014.-№2.-S.17-21.
- **Bağırov, Hüseynqulu.** Azərbaycanda ekoloji problemlərin həlli istiqamətində irəliləyişlər // Dövlət idarəçiliyi.-2014.-№ 1(45).-S.105-116.
- **Azərbaycan iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınmasında liderliyi ələ alır** // Şərq.-2014.-13 iyun.-№104.-S.12.
- **Bağırov, Hüseyn.** Ekologiya sahəsində davamlı inkişaf prinsipləri tətbiq olunur // Azərbaycan.-2014.-5 iyun.-№117.-S.9.
- **Tahirqızı, Ülviyyə.** Biomüxtəlifliyin qorunub saxlanması ciddi problemə çevrilib // Xalq Cəbhəsi.-2014.-27 may.-№92.-S.13.
- **Bağırov, Hüseynqulu.** Ekoloji təhlükəsizliyin qorunması ölkənin ümumi siyasətinin, mədəniyyətinin təzahürüdür // İki sahil.-2014.-22 may.-№89.-S.8.
- **Həsənov, Əli.** Azərbaycanın ekoloji təhlükəsizlik siyasəti // İki sahil.-2014.-16 may.-№85.-S.4-5.
- **Məhəbbətoğlu, Qvami.** “Ekoloji problemlər sərhəd tanımır” // Zaman.-2014.-28 mart.-№58.-S.13.
- **Yusifov, Dağıstan.** Müasir ekoloji böhran və onların həlli yolları // Respublika.-2014.-28 yanvar.-№17.-S.5.
- **Mustafa, Əziz.** Milli parkların ekologiyanın qorunmasında və ekoloji maarifləndirmədə əhəmiyyəti // Zaman.-2014.-11 yanvar.-№4.-S.12-13.
- **Əlizadə, Akif.** “Davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiyanın əsasları” // Azərbaycan.-2014.-9 yanvar.-№2.-S.5.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Ekoloji tarazlıq hər ağaca qulluqdan başlanır // 525-ci qəzet.-2013.-20 noyabr.-№212.-S.2.
- **Ekoloji problemlər və III sektor** // Xalq Cəbhəsi.-2013.-1 noyabr.-№198.-S.11.
- **Əsgərova, Mərhəmət.** Ətraf mühitlə bağlı qərarların qəbul edilməsində ictimaiyyətin iştirakı... // Bakı Xəbər.-2013.-6 iyul.-№119.-S.12.
- **Əliyev, Azər.** Ekoloji problemlərin həlli diqqət mərkəzindədir // Respublika.-2013.-2 iyun.-№118.-S.6.
- **Bağırov, Hüseyn.** Ətraf mühitin mühafizəsi sağlamlığa xidmət edir // Azərbaycan.-2013.-23 may.-№111.-S.5.
- **Tahirqızı, Ülviyyə.** Xəzərdə ekoloji böhran: Dəniz aktiv şəkildə çirkləndirilir // Xalq Cəbhəsi.-2013.-16 fevral.-№30.-S.13.
- **Məmmədova, Sevil.** Dövlətin ekoloji siyasəti: əsas məzmunu və müasir şəraitdə xüsusiyyətləri // Dövlət idarəçiliyi.-2012.-№3(39).-S.165-172.
- **Rzalı, Rəsmiyyə.** Xəzərin ekoloji probleminin həlli istiqamətində sahilyanı ölkələr birləşməlidir // Azərbaycan.-2012.-16 dekabr.-№281.-S.6.
- **Əliyev, Ramil.** Məqsədimiz ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına xidmət etməkdir // Respublika.-2012.-16 dekabr.-№281.-S.5.
- **Məmmədov, Havar., Gözəlov, Sülhəddin.** Ekoloji problemlərin həlli yollarının bəzi aspektləri // Respublika.-2012.-6 dekabr.-№272.-S.5.
- **Tağıbəyli, Vüsal.** Torpaq eroziyaları və səhrələşmənin qarşısının alınması // Həftə içi.-2012.-1 iyun.-№93.-S.4.
- **Qlobal ekoloji problemlərin həlli yolları axtarılır** // Üç nöqtə.-2012.-3 may.-№76.-S.8.
- **Ekologiya sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq güclənir** // Üç nöqtə.-2012.-20 mart.-№49.-S.11.
- **İbadov, Kamal.** Ekoloji problemlər uğurla həyata keçirilir // Respublika.-2012.-8 mart.-№55.-S.6.
- **Azərbaycanda ekoloji problemlər başqa dövlətlərlə müqayisədə daha sürətlə həll olunur** // Ekspres.-2012.-11-13 fevral.-№25.-S.11.
- **Ekoloji layihələr uğurla həyata keçirilir** // İki sahil.-2012.-8 fevral.-№22.-S.8.
- **Zeynalov, Ramiz.** Nəqliyyatın ekoloji problemləri // Kaspi.-2011.-20 dekabr.-№212.-S.12.
- **Ömərov, Vahid.** Hüquqi dövlət və global ekoloji problemlər // Səs.-2011.-14 dekabr.-№229.-S.10.

- **Hacıaliyev, E.** Gənclər müasir dünyanın üzləşdiyi ekoloji problemlərə diqqəti cəlb edirlər // Azərbaycan.-2011.-30 noyabr.-№264.-S.3.
- **Qəbələdə “Ekoloji idarəçilikdə gənclərin rolu: bu gün və sabah” devizi ilə gənc ekoloqların beynəlxalq düşərgəsi keçirilir** // Xalq qəzeti.-2011.-26 noyabr.-№261.-S.2.
- **Məmmədli, Nigar.** Biomüxtəliflik - nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsində olan fauna növlərinin mühafizəsi // Mərkəz.-2011.-21 may.-№90.-S.15.
- **Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”:** Bu kitaba 108 növ heyvan, 140 növ bitki daxildir // Azadlıq.-2011.-19 aprel.-№88.-S.13.
- **Bağirov, Hüseyn.** Ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması və ətraf mühitin qorunması prioritet vəzifələrdəndir: 2010-cu ildə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi bu istiqamətdə mühüm işlər görmüşdür // Azərbaycan.-2011.-2 fevral.-№24.-S.4.
- **Bayramlı, Elçin.** “Ekologiya ili” Azərbaycana nə verdi? // İki sahil.-2011.- 6 yanvar.-№1.-S.10.
- **Məmmədov, İlham.** Azərbaycanda içməli su problemi: dövlət nəzarəti və ictimai məsuliyyət // Ədalət.-2010.-5 noyabr.-№203.-S.7.
- **Əliyev, Azər.** Ekoloji tədbirlərin keyfiyyəti yüksəlir // Respublika.-2010.-26 oktyabr.-№233.-S.5.
- **Su ehtiyatlarının hüquqi idarəçilik və mühafizə aspektləri:** Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində Azərbaycan Respublikasının Qanunvericiliyi // Ədalət.-2010.-16 sentyabr.-№167.-S.4.
- **Babaxanov, Neron., Qurbanzadə, Ağazeynal.** Azərbaycanda coğrafi ekspertizanın nəzərə alınması vacibdir // Respublika.-2010.-20 avqust.-№179.-S.4.
- **Hüseynov, Eldar.** Ekoloji durum ölkənin davamlı inkişafının əsasıdır // Xalq qəzeti.-2010.-24 iyun.-№134.-S.6.
- **Bağirov, Hüseyn.** Azərbaycan dövləti ekoloji problemlərin həllini prioritet hesab edir // Azərbaycan.-2010.-5 iyun.-№120.-S.4.
- **Məcidova, Mahirə.** Qlobal problemlər içərisində ekoloji böhran // Dirçəliş-XXI əsr.-2010.-№143/144.-S.390-397.
- **Qənbərov, Daşqın.** Ekologiyanın mühafizəsi sahəsində beynəlxalq hüquqi tənzimləmə // Dirçəliş-XXI əsr.-2010.-№143/144.-S.228-234.
- **Əmirov, Ömər.** Azərbaycanın flora və faunasının qayğısına qalmalıyıq // Paritet.-2010.-20-21 may.-№50.-S.12.
- **Haqverdiyeva, Kəbutər.** Təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə // Yeni Azərbaycan.-2010.-20 may.-№88.-S.7.
- **Rəhimzadə, Nail.** Külək, niyə belə əsirsən külək?... // Paritet.-2010.-20-21 may.-№50.-S.11.
- **Vahidoğlu, Orxan.** Ekoloji təhlükəsizlik dövlət siyasətində prioritet məsələdir // İki sahil.-2010.-19 may.-№87.-S.13.
- **Cəfərli, Elbrus.** Ekoloji siyasət Azərbaycanın milli təhlükəsizlik konsepsiyasının əsas tərkib hissəsidir // Yeni Azərbaycan.-2010.-19 may.-№87.-S.7.
- **İsmayılov, Rufik.** Bakı və Abşeron yarımadasında ekoloji durumun yaxşılaşdırılması vətəndaşların sağlamlığına xidmət edəcək // 525-ci qəzet.-2010.-18 may.-№87.-S.5.
- **Daşsalahlı, Ruhiyyə.** Ekoloji problemlər: bu gün həll etməsək, sabah gec olar! // Yeni Azərbaycan.-2010.-18 may.-№86.-S.7.
- **Hüseynzadə, Fuad.** Beynəlxalq təşkilatlar Azərbaycanda ekologiya sahəsində görülən işləri dəstəkləyirlər // Paritet.-2010.-18-19 may.-№49.-S.9.
- **Hüseynov, Eldar.** Qlobal iqlim dəyişikliyi planetimiz üçün təhlükə yaradır // Palitra.-2010.-18 may.-№52.-S.11.
- **Əliyev, Azər.** ARDNŞ ekoloji tədbirləri davam etdirir // Respublika.-2010.-16 may.-№104.-S.4.
- **Məmmədli, İlqar.** Ekoloji problemlərin həlli dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindəndir // İki sahil.-2010.-14 may.-№84.-S.12.
- **Eyvazov, Atif.** Ekoloji gərginlik qlobal problem kimi // Paritet.-2010.-13-14 may.-№47.-S.12.

- **Bağirov, Hüseynqulu.** Azərbaycanın inkişaf modeli və ekoloji məsələlər // Səs.-2010.-8 may.-№81.-S.10.
- **Hüseynov, Eldar.** Ekoloji maarifləndirmə ekoloji cəmiyyəti formalaşdıran başlıca amildir // Azərbaycan.-2010.-2 may.-№94.-S.6.
- **Cabbarlı, Akif.** Bioloji müxtəliflik həyatımızı zənginləşdirən vacib amillərdəndir // Azərbaycan.-2010.-30 aprel.-№92.-S.14.
- **Hüseynov, Eldar.** Qlobal ekoloji yaşıllaşdırma missiyası // Respublika.-2010.-28 aprel.-№89.-S.6.
- **Məmmədov, İlham.** Təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə: dövlət nəzarəti və ictimai məsuliyyət // Kaspi.-2010.-27 aprel.-№71.-S.12.
- **Qaliboğlu, Elçin.** "Ekoloji böhran ifrat həddə çatıb" // Xalq Cəbhəsi.-2010.-22 aprel.-№68.-S.13.
- **Kamal, Rüstəm.** Ətraf mühitin mühafizəsi üçün kompleks tədbirlər həyata keçirilir // Azərbaycan.-2010.-17 aprel.-№81.-S.5.
- **Həsənov, Qabil.** Təbii ehtiyatların səmərəli istifadəsinin ekoloji-iqtisadi problemləri // Respublika.-2010.-13 aprel.-№76.-S.5.
- **İsmayılov, İsrəfil.** Nəqliyyat vasitələrinin sıxlığı havanın çirklənməsini daha intensiv və həcmli edir // Xalq qəzeti.-2010.-11 aprel.-№76.-S.3.
- **Cəfərov, Faiq.** Ekoloji layihələr beynəlxalq standartlar səviyyəsində həyata keçirilir // Respublika.-2010.-10 aprel.-№74.-S.6.
- **Hüseynov, Arif.** Ekoloji təmiz enerji mənbələri // Azərbaycan.-2010.-8 aprel.-№73.-S.10.
- **Mirələmov, Hüseynbala.** Canlı təbiət // Xalq qəzeti.-2010.-6 aprel.-№71.-S.5.
- **Əliyeva, Yeganə.** Ekoloji tarazlığı qoruyaq, ətraf mühitin sağlamlığını təmin edək! // İki sahil.-2010.-1 aprel.-№54.-S.13.
- **Abdullayev, Kamal.** Dəniz suyunun şirənləşdirilməsi su qıtlığını aradan qaldırmağın yeganə yoludur // Xalq qəzeti.-2010.-14 mart.-№58.-S.5.
- **Cavadov, Seyran.** Təbiət və biz // Azərbaycan.-2010.-14 mart.-№58.-S.5.
- **Qənbərov, Mirsalam.** Xəzərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına diqqət artırılır // Xalq qəzeti.-2010.-13 mart.-№57.-S.8.
- **Hüseynov, Bəxtiyar.** Meşə zolaqlarının mühafizəsi ekologiya ilə bir töhfədir // Azad Azərbaycan.-2010.-12 mart.-№36.-S.6.
- **Bayramlı, Elçin.** Ekoloji sağlamlıq əsas prioritetdir // Səs.-2010.-12 mart.-№45.-S.3.
- **Quliyev, Fəxrəddin.** Mədən ərazilərində neftlə çirklənmiş sahələrin bioremediyası layihəsi icra olunur // Respublika.-2010.-12 mart.-№56.-S.5.
- **Babaxanov, Neron.** Təbii fəlakətlərə etinasızlıq və biganəlik böyük faciələrə səbəb olur // Respublika.-2010.-11 mart.-№54.-S.6.
- **Məmmədov, Səbuhi.** Prezident İlham Əliyev: "Azərbaycan vətəndaşları təmiz ekoloji şəraitdə yaşayacaqlar": Ekoloji tarazlığın bərpası istiqamətində vacib addımlar atılacaq // Xalq qəzeti.-2010.-11 mart.-№55.-S.1-2.
- **Mükərrəmoğlu, Mehdi.** Ekoloji mühitin sağlamlaşdırılması dövlət siyasətində prioritet sahəyə çevrilmişdir // Xalq qəzeti.-2010.-5 mart.-№51.-S.5.
- **"Xəzəri ən çox Rusiya çirkləndirir"** // Kaspi.-2010.-4 mart.-№40.-S.8.
- **Qismətgızı, Həqiqət.** İstiləşmənin əhalinin sağlamlığına təsirləri ilə bağlı geniş tədqiqatlara ehtiyac var // Kaspi.-2010.-3 mart.-№39.-S.13.
- **Bayramov, Vaqif.** "Azərikimya" ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, ekologiyanın qorunması istiqamətində tədbirlər həyata keçirir // Xalq qəzeti.-2010.-3 mart.-№49.-S.5.
- **Qasımov, Maqsud.** Paytaxtın ekoloji vəziyyətinin sağlamlaşdırılmasına dövlət qayğısı artırılır // Respublika.-2010.-3 mart.-№48.-S.5.
- **Vəfa, Zeynal.** Ekoloji problemlərin həlli ilə bağlı təsirli tədbirlər görülür // Azərbaycan.-2010.-3 mart.-№49.-S.6.

- **Bayramlı, Elçin.** "Azərbaycanda ekoloji mühiti daha da sağlamlaşdırmalıyıq" // Səs.-2010.-2 mart.-№38.-S.3.
- **Ekoloji mühiti qorumaq özümüzə asılıdır** // Azad Azərbaycan.-2010.-28 fevral.-№30.-S.3.
- **Rəhimzadə, Nail.** 2010 - ekoloji problemlərin həllində dönüş ili // İki sahil.-2010.-25 fevral.-№35.-C.13.
- **Ələddinqızı, Nəzakət.** Ekoloji mühitin yaxşılaşdırılması üçün mühüm işlər görülür // Səs.-2010.-24 fevral.-№34.-S.3.
- **Bayramov, Vəqif.** Prezident İlham Əliyev: Yaxın zamanlarda Azərbaycan vətəndaşları təmiz ekoloji şəraitdə yaşayacaqlar // Xalq qəzeti.-2010.-23 fevral.-№42.-S.1.
- **Qasımbəyli, Seymur.** Qlobal istiləşmə bizdən də yan keçməyəcək // Şərq.-2010.-20 fevral.-№32.-S.9.
- **Məmmədov, Qərib.** Ekoloji mühit maddi nemətlər bolluğunun və sağlamlığın rəhnidir // Xalq qəzeti.-2010.-14 fevral.-№35.-S.3.
- **"Ekologiya ili" çərçivəsində Azərbaycanda mühüm layihələr həyata keçiriləcək** // İki sahil.-2010.-4 fevral.-№21.-S.5.
- **Əliyeva, Yeganə.** Abşeron yarımadası ekoloji cəhətdən ən təmiz bölgəyə çevrilir // İki sahil.-2010.-28 yanvar.-№16.-S.7.
- **Hüseynov, Arif.** Təbiət və biz // Azərbaycan.-2010.-17 yanvar.-№12.-S.6.
- **Məmmədov, Səbuhi.** İqlim dəyişikliyi bəşəriyyətə nə vəd edir? // Xalq qəzeti.-2010.-17 yanvar.-№12.-S.5.
- **Nəcəfxanlı, Əli.** Sumqayıt: sağlam ekoloji mühit uğrunda // Xalq qəzeti.-2010.-16 yanvar.-№11.-S.4.
- **2010-cu il ekologiya ili elan olunub** // Olaylar.-2010.-14 yanvar.-№3.-S.6.
- **Kəsəmənli, Teymur., Dirili, Yusif.** İqlim dəyişiklərinin ekoloji təsiri // Kaspi.-2010.-13 yanvar.-№6.-S.11.
- **Yaqubzadə, Mirbağır.** Dövlət neft şirkəti ekoloji layihələrin icrasını sürətləndirir // Xalq qəzeti.-2010.-10 yanvar.-№6.-S.5.
- **Azərbaycanda ekologiya ili başlanmışdır** // Azərbaycan.-2010.-6 yanvar.-№2.-S.3.
- **Bağirov, Hüseynqulu.** Ətraf mühitin qorunması Azərbaycan dövlətinin prioritet vəzifələrindəndir // Azərbaycan.-2010.-1 yanvar.-№1.-S.2.
- **Məhərrəmov, Anar.** Ekoloji təhlükəsizliyə dair // Dirçəliş-XXI əsr.-2009.-№139/140.-S.247-253.
- **Quliyev, İltifat., Nəbiyev, Fikrət.** Təbiətin mühafizəsinin sosial-hüquqi istiqamətləri haqqında // Dirçəliş-XXI əsr.-2009.-№139/140.-S.254-260.
- **Fərhadı, P.O.** Ərzaq və ekoloji təhlükəsizliyin aktual problemləri // İqtisadiyyat və audit.-2009.-№12.-S.50-53.
- **Aslanov, H.P., Səmədov, A.M., Novruzov, N.Ə.** Böyük Qafqazın cənub yamacının Azərbaycan hissəsi ərazisində ekoloji-geokimyəvi vəziyyət // AMEA-nın Xəbərləri. Yer elmləri.-2009.-№4.-S.10-16.
- **Dadaşov, Ziya., Əsədov, Anar.** Meşə qanunvericiliyinin pozulmasına görə cinayət-hüquqi məsuliyyət // Qanun.-2009.-№12.-S.180-186.
- **Əliyev, Ş.T.** Sumqayıt sənaye kompleksində ekoloji cəhətdən rəqabət qabiliyyətli istehsal sahələrinin inkişafı məsələləri // İqtisadiyyat və həyat.-2009.-№6-7.-S.25-32.
- **Şirinova, Aynurə.** Ekoloji tarazlığın qorunması bütün bəşəriyyətin şərəf işinə çevrilməlidir // İki sahil.-2009.-8 dekabr.-№229.-S.11.
- **Məmmədov, İlham.** Azərbaycanda içməli su problemi: dövlət nəzarəti və ictimai məsuliyyət // Kaspi.-2009.-20 noyabr.-№210.-S.8.
- **Xəlil, Ruslan.** Bakı 1-2 ilə təmizlənəcəkmi? // Bakı xəbər.-2009.-20 oktyabr.-№213.-S.12.
- **Mükərrəmoğlu, M.** Dövlət təbiət yasaqlıqları ekoloji tarazlığın saxlanılmasında əhəmiyyətli rol oynayır // Xalq qəzeti.-2009.-8 oktyabr.-№223.-S.7.

- **Ölkəmizdə təbiəti mühafizə sahəsində çox böyük işlər görülüb** // Yeni Azərbaycan.-2009.-29 avqust.-№162.-S.4.
- **Həsənov, Qabil.** Xəzər: problemlər, proqnozlar // Respublika.-2009.-7 iyun.-№122.-S.2.
- **Kazımov, Mirzə.** Qlobal iqlim dəyişmələri və əhali sağlamlığının mühafizəsi // Xalq qəzeti.-2009.-31 may.-№116.-S.7.
- **Ekoloji problemlərin həlli indiki qədər ardıcıl olmayıb** // Yeni Azərbaycan.-2009.-30 may.-№99.-S.6-7.
- **Ekoloji mühitin mühafizəsi ölkə iqtisadiyyatının davamlı inkişafında mühüm amildir** // Respublika.-2009.-23 may.-№110.-S.4.
- **Mükərrəmoğlu, M.** Respublikada meşə sahələri artırılır və bərpa edilir // Xalq qəzeti.-2009.-30 aprel.-№92.-S.5.
- **Bədəlov, H.** Meşələrin bərpa edilməsinə və artırılmasına dair milli proqram (2003-2008-ci illər) uğurla başa çatdırıldı // Xalq qəzeti.-2009.-15 mart.-№59.-S.4.
- **Gözəlov, Məmmədağa.** Ekoloji tarazlığın qorunması diqqət mərkəzindədir // İki sahil.-2009.-11 fevral.-№26.-S.5.
- **Ekoloji mühitin sağlamlaşdırılması istiqamətində işlər davam etdirilir** // Yeni Azərbaycan.-2009.-23 yanvar.-№13.-S.6.
- **Mükərrəmoğlu, M.** Bakı və Abşeron yarımadasında ekoloji vəziyyət yaxşılaşdırılır // Xalq qəzeti.-2009.-18 yanvar.-№13.-S.4.
- **Məmmədov, Elton.** Neft və ekoloji təhlükəsizlik // Milli Məclis.-2009.-№5.-S.68-71.
- **Cəlaloğlu, Sərdar.** Qlobal istiləşmədə insan faktoru // Qanun.-2009.-№7.-S.155-164.
- **İsmixanova, Günel.** Ətraf mühitin beynəlxalq hüquqi mühafizəsi və insan hüquqları // Hüquqi dövlət və qanun.-2009.-№4.-S.47-49.
- **Musayeva, S.B.** Ekoloji tarazlığın təmin olunması iqtisadi inkişafın əsasıdır // İqtisadiyyat və audit.-2009.-№1.-S.34-37.
- **Məhərrəmov, Anar., Qənbərov, Daşqın.** Azərbaycan Respublikasının ekoloji siyasətində beynəlxalq standartlar // Dirçəliş-XXI əsr.-2008-2009.-№130/131.-S.235-241.
- **Tofiqli, Gülnar.** Bəşəriyyət suyun qədrini bilmir // Xalq Cəbhəsi.-2008.-18 noyabr.-№211.-S.13.
- **Səfərov, Sabir.** Bakının ekologiyasının dünəni və bu günü // Xalq qəzeti.-2008.-11 noyabr.-№252.-S.4.
- **Bəydəmirli, Ə.** Ekoloji təfəkkür və yaxud ətraf mühitə doğma olmayan münasibət // 525-ci qəzet.-2008.-27 sentyabr.-№179.-S.2.
- **Yaqubzadə, Mirbağır.** Xəzərin və sahilyanı ərazilərin ekoloji vəziyyəti sağlamlaşdırılır // Xalq qəzeti.-2008.-12 avqust.-№177.-S.3.
- **Abbasova, G.** Qlobal istiləşmə qlobal ekoloji problemdir // Elm və həyat.-2008.-№3/4.-S.54-55.
- **Nəcəfov, Elsevər.** Ekoloji məsuliyyət və ekoloji təhlükəsizlik // Dirçəliş-XXI əsr.-2008.-№128/129.-S.412-418.
- **Məhərrəmov, A.A.** Ekoloji problemlərin həll edilməsi və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsində BMT sisteminin rolu // Nəqliyyat hüququ.-2008.- №4.-S.16-35.
- **Məhərrəmov, A.A.** Avropa İttifaqına daxil olan bir sıra üzv-dövlətlərin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində rolu və milli təcrübəsi // Nəqliyyat hüququ.-2008.-№2.-S.69-82.
- **Məhərrəmov, Anar.** Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsində beynəlxalq müqavilələrin rolu və əsas xarakterik xüsusiyyətləri // Qanunçuluq.-2008.-№10.-S.47-52.
- **Qənbərov, Daşqın.** Müasir beynəlxalq hüquqda ekoloji təhlükəsizlik anlayışı və prinsipləri // Qanunçuluq.-2007.-№10.-S.47-51.
- **Cəfərov, M., Əsgərov, Ə., Əliyev, F., Hüseynov, E.** Ekoloji maarifləndirmə təbiəti mühafizənin və davamlı inkişafın əsas prioritetidir // Azərbaycan.-2007.-8 iyun.-S.3.
- **Əsgərov, Ə., Əliyev, F., Hüseynov, E., Kəsəmənli, T.** Ekoloji vandalizmin neqativ təzahürləri və çıxış yolları // Azərbaycan.-2007.-13 yanvar.-№6.-S.5.

- **Zeynalova, Kəmalə.** Ətraf mühit və iqtisadiyyatın qarşılıqlı əlaqəsi // İqtisadiyyat və həyat.-2006.-№6.-S.57-58.
- **İsakov, Hakim.** Mənəviyyat, iqtisadiyyat və ekologiya // Dirçəliş-XXI əsr.-2006.-№100/101.-S.420-427.
- **Əliyeva, Nazlı.** Ətraf mühit və ekoloji tarazlığın pozulmasına görə məsuliyyət // Qanunçuluq.-2005.-№6.-S.30-31.
- **Süleymanov, T., Eyyubov, V., Eminov, A.** // Ekoloji faciəni törədən faktorlar // Hərbi bilik.-2004.-№5.-S.91-94.
- **Əfəndiyev, T.İ.** Abşeron yarımadası neft-mədən torpaq sahələrinin ekoloji-coğrafi şəraiti və çirklənmə xüsusiyyətləri // Azərbaycan neft təsərrüfatı.-2004.-№7.-S.37-42.
- **Hacızadə, Fuad., Əhmədov, Şahin.** Təbiəti mühafizə və ekoloji problemlər // Dirçəliş-XXI əsr.-2004.-№76/77.-S.382-387.
- **Xəlilov, Rövşən., Əliyev, Lahuti.** Azərbaycan: ekologiya və şəxsiyyət amili // Dirçəliş-XXI əsr.-2004.-№74/75.-S.371-379.

Vətənin yaşıl ormanları

Azərbaycanın 246 min hektar meşə sahəsi Ermənistan tərəfindən vəhşicəsinə qırılıb və talan edilib

Məhəmməd Nərimanoğlu

Ana təbiətin bir parçası olan meşələr dünya üzrə quru ərazinin üçdəbiridir. Bu o deməkdir ki, Yer kürəsində meşələrin ümumi sahəsi 4 milyard hektardır. Meşə ilə örtülü ərazilərin daha çox hissəsi Rusiyanın, Braziliyanın, Kanadanın və ABŞ-in payına düşür.

Yer qatının münbitləşməsində xüsusi əhəmiyyət daşıyan meşələrə, təəssüf ki, heç də hər yerdə və bütün dövrlərdə münasibət birmənalı şəkildə müsbət olmayıb. Bu təbii sərvətə laqeydlik nəticədə onun sahəsinin azalmasına gətirib çıxarıb. Məhz bunun bəlasıdır ki, son 200 ildə dünya üzrə meşə ərazilərinin sahəsi 2 dəfədən çox azalıb.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin meşələrin qırılması haqqında çox ibrətamiz kəlamlarının birində deyilir: “Əgər kimsə sağlam ağacı kəirsə, o, nəinki xalqına, millətinə, ölkəsinə xəyanət edir, o, öz ailəsinə, özü-özünə xəyanət edir”.

Azərbaycan öz füsunkar gözəlliyi, zəngin təbii sərvətləri, al-əlvan flora və faunası ilə də dünyada şöhrət qazanıb. Meşələrimizdə 48 fəsiləyə, 135 cinsə mənsub olan 450 növ ağac və kollar bitir. XVII-XIX yüzilliklərdə Azərbaycan torpaqlarının 35 faizi meşələrdən ibarət olub. Bu gün isə onların ümumi sahəsi 1213,7 min hektardır. Ölkəmizdə adambaşına təqribən 0,12 hektar meşə sahəsi düşür. Çox hissəsi qiymətli ağac cinslərindən ibarət olan meşələrimizdə palıd, fıstıq, vələs, cökə, ağcaqayına daha çox rast gəlinir.

Azərbaycan meşələrinin 95 faizə qədəri dağlıq və dağətəyi, qalanı isə əsasən çay vadilərində, düzən ərazilərdə yayılıb. Meşələrimiz yayıldığı əraziyə görə sırf qoruyucu funksiyaları yerinə yetirir. Ərazisinin 20-25 faizi meşə ilə örtülü olan ölkələrdə su qıtlığına, qeyri-sabit iqlim şəraitinə, torpaqların deqradasiyasına və eroziyasına, bataqlıq və şoranlıq sahələrə az təsadüf edilir. Ona görə də meşələrimiz ciddi mühafizə olunmalı, qorunmalı və artırılmalıdır. Təəssüf ki, ana qədr doğma olan təbiətin bu guşəsini bəzən insanlar məhv edir. Məişət tullantıları ilə çirklənən meşələrə hətta od vurulub-yandırılır...

Ermənistan Azərbaycanın işğal etdiyi 20 faiz ərazilərində nəinki şəhər və kəndləri dağıtdı, üstəlik, orada bitki və heyvanlar aləminin məhv edilməsinə, bütövlükdə ekoloji tarazlığın pozulmasına səbəb olan terrorçuluq əməlləri törətdi. İşğal dövründə qanunsuz yol tikintiləri aparılmış, meşələr kütləvi surətdə qırılmış, bombardmanlar və yanğınlar nəticəsində Qazax, Tovuz, Gədəbəy, Zəngilan, Qubadlı, Kəlbəcər, Göygöl rayonlarının meşələrindən yarım milyondan artıq ağac və kollar, 152 ədəd relik ağac növləri, hektarlarla qiymətli meşə sahələri, 665 hektar təbii bərpa meşələri, 75 hektar süni meşəsalma materialı, təbiət abidəsi statusu almış 5 geoloji obyekt vəhşicəsinə dağıdılaraq kommersiya məqsədləri üçün istifadə edilmişdir.

İşğal altında olan, əsasən Ağdam rayonu ərazisinə Ermənistandan gətirilən radioaktiv tullantılar yerləşdirilib. Ümumilikdə Qarabağda min hektarlarla meşə sahəsi nüvə tullantıları ilə çirkləndirilib. Qazax rayon istiqamətində Murovdağ silsiləsi boyu, Ağdərə rayonu istiqamətində Talış, Gülüstən, Baranbart meşələrində, Qubadlı rayonunun Əyin, Hərtiz, Zor, Fərcan meşələrində 100 hektarlarla sahədə fıstıq, saqqız, şam, palıd, qoz və s. çoxillik ağaclar kəsilib.

Ermənilərin ərazilərimizə, xüsusən də meşələrimizə qənim kəsilməsi yalnız yuxarıda göstərilən rəqəmlərlə hesablanmır. Belə ki, Ağdərə və Xankəndi meşə təsərrüfatlarının böyük ərazisini əhatə edən məhsuldar fıstıq, Laçın rayonunun Şəlvə dərəsindəki dekorativ oduncaqlı, irigövdəli, qırmızı palıd meşələri də talan olunub. Kəlbəcərin meşə təsərrüfatındakı ayıfındığı, Zəngilan rayonunun 107 hektar ərazisindəki qoruq isə demək olar ki, Yer üzündən silinib. Çınarlıqlar hissə-hissə kəsilərək İran mebel fabriklərinə və başqa tikinti sənaye müəssisələrinə satılıb.

2000-ci ildə Zəngilanda 70 nadir çinar ağacının hər biri 100 ABŞ dollarına satılıb. 110 çinar ağacı kökündən çıxarılaraq Göyçə gölünün sahillərinə və İrəvan şəhərinin ətrafına köçürülüb. Bəsitçay qoruğundakı möhtəşəm çinar və qoz ağacları Ermənistan tərəfindən kütləvi qırılaraq xarici ölkələrə satılıb. Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğundakı şərq çınarlarının bəzilərinin yaşı 1200-1500 ilə çatırdı. Onların gövdələrinin diametri 4 metr, hündürlüyü 54 metrədən yuxarı olub. Avropada analoqu olmayan bu ağaclar tamamilə məhv edilib.

Beləliklə, Azərbaycanın təbii sərvətlərinin talan edilməsi və öz evindən-obasından didərgin düşmüş keçmiş məcburi köçkünlərə vurulmuş mənəvi ekoloji ziyan nəticəsində ölkəmizə təxmini hesablamalara görə, 31,72 milyard manat məbləğində ziyan dəyib.

Ümumilikdə Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində Ermənistan ordusunun əsgərləri tərəfindən qəsdən törədilmiş yanğınlar nəticəsində 96 min hektar otlaq, biçənək və yaşıllıqlar, həmçinin meşə sahələri yanaraq məhv olub, torpağın üst münbit qatı yararsız hala düşüb.

21 Mart həm də Beynəlxalq Meşələr Günüdür. İşğal olunmuş ərazilərdə erməni vandallarının canlı təbiətə və bəşəriyyətə qarşı yönəlmiş əməlləri barədə respublika Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən Avropa Vəhşi Təbiətin və Təbii Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Bern Konvensiyasının baş katibinə, Biomüxtəliflik üzrə Konvensiyanın icraçı katibinə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının katibliyinə, Təbiətin və Təbii Sərvətlərin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Birliyin prezidentinə rəsmi müraciətlər edilib və bu istiqamətdə təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsinin zəruriliyi beynəlxalq təşkilatların diqqətinə çatdırılıb.

Azərbaycan təbiətinin füsunkarlığı, həm də yaşıl ormanlarının əsl istirahət guşəsi olması ona daha çox diqqət və qayğı göstərilməsini tələb edir.

Azərbaycan. - 2022.- 20 mart. - № 61. - S. 5.

Qarabağın meşələri bərpa olunur

İşğaldan azad edilən torpaqlarımızda indiyədək 40 mindən çox ağac tingi əkilib

Əsmər Qardaşxanova

Otuz il ərzində Qarabağdakı nəinki tarixi, mədəni-dini abidələrimiz, infrastrukturumuz, hətta bu yerlərin hər daşı da, torpağı da erməni terroruna məruz qalıb. Bu illər ərzində Qarabağın təbiəti ekoloji terror nəticəsində tamamilə məhv edilib.

İşğal dövründə Azərbaycanın 261 min hektar meşə fondu sahəsi ermənilərin vandalizm cinayətlərinə məruz qalıb. Hələ 1988-ci ildən dağıdılmağa başlanılan Topxana meşəsində bu illər ərzində minlərlə ağac kəsilib. Yaşillığı, səfalı yerləri, gözəl təbiəti ilə seçilən Qarabağı yerləyeksan edən erməni barbarları 30 il ərzində orada heç bir dənə də olsun ağac əkməyiblər. İllərlə bu faktları gizlətsələr də, Vətən müharibəsindəki şanlı zəfərdən sonra dünya bir daha erməni barbarlığına şahidlik etdi.

Bu gün isə qalıb Azərbaycan dövləti işğaldan azad edilmiş torpaqlarımızda tikinti-quruculuq işləri ilə yanaşı, yaşıllıqları da bərpa etməyə başlayıb.

Zəfər gününün şərəfinə əkilən 44 min ağac

Müharibədən dərhal sonra Prezident İlham Əliyevin göstərişi ilə ermənilərin ekologiyaya vurduqları ziyan aradan qaldırılmağa başlandı. Böyük qələbədən ötən bir ildə - Zəfər günündə 44 günün şərəfinə ölkə üzrə 44 min ağac əkilməsi aksiyası çərçivəsində Prezident İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva Cıdır düzündə ağac əkdilər. Bununla da Topxana meşəsinin bərpasına başlandı.

Bundan sonra Heydər Əliyev Fondunun layihəsi çərçivəsində "Regional İnkişaf" İctimai Birliyinin könüllüləri tərəfindən Topxana meşəsində ağacəkmə aksiyası keçirildi.

2020-ci il dekabrın 3-də Zəngilanın Ağalı kəndində IDEA İctimai Birliyi və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin birgə təşkilatçılığı ilə keçirilən ağacəkmə aksiyasında ərazinin torpaq-iqlim şəraitinə uyğun 500 ədəd müxtəlif cinsli ağac əkilib, palıd, Şərq çınarı və tut ağaclarının toxumları əraziyə səpilib. Bununla Zəngilanda ekoloji dayanıqlığın bərpasının başlanğıcı qoyulub.

Ötən ilin dekabrında Qarabağ Dirçəliş Fondu və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin birgə təşkilatçılığı ilə Zəngilanda ekoloji müxtəlifliyin qorunması məqsədilə daha 1000 ədəd ağac əkilib. Layihə çərçivəsində Zəngilan şəhərinin girişində 30 hektar ərazidə 30 min ağacın - əsasən yerli iqlim şəraitinə uyğun eldar şamı, həmişəyaşıl sərv, göyrüş, şeytan ağaclarının və Şərq çınarının əkilməsi nəzərdə tutulur. Bu layihənin 2022-ci ilin payızında yekunlaşdırılması planlaşdırılır.

"Şuşa ili" çərçivəsində şəhərdə yaşıllaşdırma tədbirləri davam edəcək

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin (ETSN) Ətraf mühitin və təbii sərvətlərin tənzimlənməsi şöbəsinin müdir müavini Rəqub Mirzəyev qəzetimizə bildirib ki, indiyə kimi Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Füzuli, Laçın, Kəlbəcər, Ağdam rayonları və Şuşada ümumilikdə 40 mindən çox ağac tingləri əkilib. Burada eldar şamı, göyrüş, qarağac, dağdağan və digər müxtəlif cinsli ağaclar əkilib,

2 tondan çox palıd toxumu səpilib. Şuşada Topxana meşəsində və şəhərin bəzi yerlərində 1000 ağac - dağdağan, göyrüş, qarağac və saqqız ağacı, 200 kiloqram palıd toxumu əkilib. Bu il "Şuşa ili" çərçivəsində Şuşa şəhərinin ətrafında yaşıllaşdırma tədbirləri davam etdiriləcək.

Rəqub Mirzəyevin sözlərinə görə, həmin ərazilərdə yerli və iqlim şəraitinə uyğun olaraq ağaclar əkilir. Zəngilan və Ağdamda əkilən yaşıllıq sahələrinin hamısında damcılı suvarma sistemi qurulub. Hazırda ağacəkmə tədbirləri davam etdirilir: "2022-ci il ərzində Zəngilanın giriş hissəsində terras sahələrdə, təxminən 55 hektar ərazidə, eyni zamanda Cəbrayıl-Hadrut avtomobil yolunun sağ tərəfində - 15 hektar sahədə və Füzulidə 200 hektara yaxın ərazidə yeni yaşıllıq sahələrinin salınması nəzərdə tutulub. Həmçinin işğaldan azad edilmiş ərazilərdə magistral avtomobil yollarının kənarında da yeni yaşıllıqlar salınacaq. ETSN və Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyinin birgə layihəsi çərçivəsində yol kənarlarında ağac və kollar əkiləcək".

Bu il Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə 455 hektara yaxın ərazidə ağac əkilməsi nəzərdə tutulur

Raqub Mirzəyev qeyd edib ki, nazirlik tərəfindən 2022-2026-cı illəri əhatə edən “Meşə Fondunun Bərpası” Proqramı hazırlanıb. Proqram çərçivəsində ümumilikdə 30 min hektar meşə fondu sahəsinin bərpası üçün meşə bərpa, əkin və təbii bərpa işləri aparılacaq. Ərazilər minalardan təmizləndikcə həmin ərazilərdə yaşıllıqların salınması həyata keçiriləcək.

Yaz aylarında ilk olaraq Zəngilan rayonunun giriş hissəsində -55 hektar sahədə ağacların əkilməsi planlaşdırılıb, əkinə tam hazırlıq gedib. Raqub Mirzəyev vurğulayıb ki, əslində burada ağacəkmə işlərinə artıq başlanılıb, 15 minə yaxın ağac əkilib və bu proses davam etdiriləcək.

R.Mirzəyev ötən il Kəlbəcər və Laçın ərazisində də ağaclar əkildiyini, amma hazırda həmin ərazilərdə mina təhlükəsi olduğundan geniş sahədə ağac əkəməyin mümkün olmadığını bildirib. Bu il ərazilər minalardan təmizləndikcə 455 hektarda ağacəkmə tədbirləri nəzərdə tutulub.

IDEA İctimai Birliyindən qəzetimizə bildirilib ki, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilmiş “Gənclərin Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş ərazilərinin ekoloji qiymətləndirilməsində iştirakı” adlı layihə çərçivəsində ötən il Qarabağda ağacəkmə aksiyası həyata keçirilib. IDEA İctimai Birliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Azərbaycan Gənclər Fondunun birgə layihəsi çərçivəsində təbiət elmləri sahəsində təhsili olan və bu sahədə fəaliyyət göstərən 60 gənc ekoloqun Cəbrayıl, Füzuli, Qubadlı, Xocavənd, Zəngilan, Ağdam və Şuşa daxil olmaqla işğaldan azad edilmiş ərazilərə çoxsaylı səfərləri təşkil edilib. Səfərlər zamanı onlar sözügedən ərazilərdə aparılan ekoloji qiymətləndirmədə, o cümlədən xüsusi cihaz və qurğularla havada olan radiasiya fonu, suyun keyfiyyəti, torpağın analizi və s. proseslərdə iştirak etmiş, işğal nəticəsində törədilmiş ekosidi əyani şəkildə görmüşlər.

IDEA İB-dən bildirilib ki, layihə çərçivəsində Füzulidə 50, Zəngilanda 60, Ağdamda 70 şam ağacı, Qubadlıda və Şuşada isə 50 göyrüş ağacı əkilib. Bundan başqa, Qubadlı və Füzulidə 5 kiloqram palıd toxumu səpilib.

“Zəfərdən dirçəlişə” meşə massivi layihəsi

Qarabağ Dirçəliş Fondunun PR və kommunikasiya üzrə koordinatoru Pərvin Məmmədova qəzetimizə bildirib ki, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə meşə massivinin salınması, ekoloji tarazlığın və təbiət obyektlərinin bərpası üzrə birgə tədbirlərin həyata keçirilməsi, əlverişli həyat şəraitinin yaradılmasına dair tədbirləri ölkə daxilində, eyni zamanda xaricdə təşviq etmək məqsədilə fondla Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi arasında memorandum imzalanıb.

Zəngilanda həyata keçirilən “Zəfərdən dirçəlişə” meşə massivinin salınması layihəsi bu memorandum çərçivəsində həyata keçirilən ilk layihədir.

“Zəfərdən dirçəlişə” layihəsinə ilk olaraq Zəngilanda başlanılıb və layihənin birinci mərhələsi çərçivəsində 30 hektar ərazidə 30 min ağacın əkilməsi nəzərdə tutulur. Bu mərhələ üçün artıq 30 min ağac əldə olunub və bu ağacların əkilməsi mərhələli şəkildə davam edir. Eyni zamanda “Zəfərdən dirçəlişə - 2” layihəsi də artıq start götürüb. İkinci mərhələdə Zəngilanda 20 hektar ərazidə 20 min ağacın əkilməsi nəzərdə tutulub. Bu layihələr çərçivəsində yalnız ağacların əkilməsi deyil, əkin materiallarının yetişdirilməsi, enerji təminatı, suvarma sisteminin qurulması, əkilmiş sahələrə müntəzəm nəzarət edilməsi, prosesi izləmək məqsədilə 3 il əzində dron vasitəsilə foto, videoçəkilişlərin aparılması nəzərdə tutulub.

Bu layihədə iştirak edən bütün donor şirkətlərə fond tərəfindən “İanə Sertifikatı” təqdim edilib: “Fondun veb sahifəsi vasitəsilə məbləğindən asılı olmayaraq ianə edən hər kəs “İanə sertifikatı” əldə edə, digər şəxsin adına alaraq hədiyyə edə və paylaşaraq digər insanları da bu mühüm missiya ətrafında birləşdirə bilər. Ümumi “İanə sertifikatı” ilə yanaşı, əlamətdar günlər münasibətilə də sertifikatlar əldə edib hədiyyə etmək mümkündür. 8 Mart Beynəlxalq Qadınlar Günü münasibətilə bəzi şəxslər, qurumlar, korporativ şirkətlər onlara əziz və doğma olan xanımları Qarabağda ağac hədiyyə etməklə sevindirib”.

Bu təşəbbüs təbiətin oyanışı ilə əlaqədar Novruz bayramında da davam etdirilir. İstənilən şəxs sayta daxil olaraq “Qarabağa ağac ianə et” düyməsindən istifadə etməklə istəyinə uyğun sayda ağac ianə edə və əldə etdiyi sertifikatı hədiyyə edə bilər.

Meşə massivinin salınması layihəsi yalnız Zəngilanda deyil, işğaldan azad olunmuş digər ərazilərdə də davam etdiriləcək. Qarabağ Dirçəliş Fondunun prioritet istiqamətləri arasında ekoloji tarazlığın bərpası önəmli yer tutur. Çünki torpaqlarımız işğaldan azad edildikdən sonra ərazilərimizə dəyən zərərin miqyası da üzə çıxıb.

Qarabağda mədəniyyət obyektləri, yaşayış yerlərimizlə bərabər, ekologiyaya da çox ciddi zərər dəyib. Bu zərərin aradan qaldırılması üçün mütləq şəkildə gücləri birləşdirmək, müxtəlif təşəbbüslər həyata keçirmək olduqca vacibdir.

Əkilən hər bir ağac, gül kolu Qarabağın təbiətinə can qatacaq. Zamanla Qarabağda, Şərqi Zəngəzürda əvvəlki yaşıllıqlarımızın, meşələrimizin bərpasının şahidi olacağıq.

Azərbaycan. - 2022.- 20 mart. - № 61. - S. 5.

Bəşəriyyəti düşündürən qlobal problem

Rza Mahmudov,

AMEA-nın akademik Həsən Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun şöbə müdürü, professor

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1992-ci ildə Braziliyanın Rio-de-Janeyro şəhərində “Ətraf mühitin mühafizəsi və inkişafı” adı altında keçirdiyi beynəlxalq konfransda hər il martın 22-nin Ümumdünya Su Günü kimi qeyd olunması qərara alınmış və bu tarix 1993-cü ildən keçirilməyə başlamışdır. Bu günün qeyd olunması son dövrlərdə suların kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərində baş verən dəyişmələrlə bağlı insanların suya olan tələbatının ödənilməsində yaranan problemlərin ictimailəşdirilməsi və bunu bəşəriyyətin diqqətinə çatdırmaq məqsədini daşıyır.

Məlumdur ki, Yerdə şirin su ehtiyatı cəmi 2,5 faiz təşkil edir ki, bunun da 70 faizi istifadəsi çətin olan əlçatmaz buzlaqlardadır. Bir tərəfdən elmi-texniki tərəqqi, əhali artımı, digər tərəfdən suların kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərində olan neqativ dəyişmələr bu gün və gələcək üçün dünya əhalisinin su təminatı problemlərini həmişə diqqətdə saxlamağı tələb edir.

Hər il martın 23-də qeyd olunan Ümumdünya Meteorologiya Günüün keçirilmə tarixi isə daha qədimdir. Meteorologiya təşkilatı dünyada Qırmızı Xaç Cəmiyyətindən sonra yaranan ikinci beynəlxalq təşkilat hesab olunur. Belə ki, ilk dəfə olaraq 1873-cü ildə Vyana şəhərində Beynəlxalq Meteorologiya Təşkilatı yaradılır. 1947-ci ildə BMT-nin qəbul etdiyi konvensiyanın qərarı 1950-ci ildə qüvvəyə minir və bununla hər il martın

23-də Ümumdünya Meteorologiya Günü qeyd olunmağa başlayır. 1951-ci ildən isə BMT-nin xüsusi agentliyi kimi təsis edilir və hazırda BMT-nin ən mötəbər təşkilatlarından hesab olunur. Təşkilat bu gün dünyanı əhatə dairəsi baxımından 6 regiona bölməklə çoxsaylı proqramlar həyata keçirir.

Azərbaycan Ulu Öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə müstəqil ölkə kimi 1993-cü ilin sentyabrından bu mötəbər təşkilatın üzvlüyünə qəbul edilmiş və hazırda öz beynəlxalq öhdəliklərini uğurla yerinə yetirir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, istər 22 Mart Ümumdünya Su Günüün, istər 23 Mart Ümumdünya Meteorologiya Günüün Novruz bayramı günlərinə təsadüf etməsinə baxmayaraq, bir çox Şərq xalqları həmin günləri bayram ərfəsində “çərşənbə”lər kimi qeyd edir.

Dünya üzrə hidrometeorologiya sahəsində ilk müşahidələrin aparılması eramızdan əvvəllərə təsadüf edir. Qədim mədəniyyətlərin izlərinə məhz iri çay hövzələrində rast gəlinir ki, buna Nil çayı ətrafında inkişaf edən Misir, Dəclə-Fərat çayları ətrafında inkişaf edən Şumer, Hind-Qanq çayı vadilərində inkişaf edən Xarrap mədəniyyətlərini misal göstərmək olar. Çin mədəniyyəti isə nəhəng Xuanxe çayı vadisində inkişaf etmişdir. Həmin mədəniyyətlər özlərini daşqınlardan qorumaq, su ilə təmin etmək və s. məqsədlər üçün çaylar üzərində sadə müşahidələr aparır, kanallar çəkirdilər. Buna eramızdan əvvəl 3500-3000-ci illərdə Nil çayı üzərində aparılan səviyyə müşahidələrini, onların nəticəsində tapılmış çaydan çəkilən kanal və bənd qalıqlarını misal göstərmək olar.

Meteorologiya sahəsində də xidmətin tarixi eramızdan əvvəllə gedib çıxır və təsadüfi deyil ki, Aristotel e.ə. IV- III əsrdə öz traktlarından birini meteorologiyaya həsr etmiş və ilk meteorologiya kitabını yazmışdır. Dünyada ilk meteoroloji stansiya 1654-cü ildə İtaliyada təşkil olunmuş və bu, dünyada meteoroloji müşahidə şəbəkələrinin əsasını qoymuşdur.

Tarix boyu insanların ən çox ehtiyac duyduğu və istifadə etdiyi məlumatlar içərisində hidrometeoroloji məlumatlar və hidrometeoroloji proqnozlar xüsusi yer tutmuşdur. Bu gün əhalinin və ayrı-ayrı ölkələrin iqtisadiyyatının elə bir sahəsi yoxdur ki, onun gündəlik hidrometeoroloji proqnozlara, xəbərdarlıqlara və hidrometeoroloji məlumatlara ehtiyacı olmasın. Planetimizdə əhali artımı (əgər nəzərə alsaq ki, Yer kürəsinin əhalisi 1850-ci illərdə 1 milyard təşkil edirdisə, hazırda bu rəqəm 7 milyardan çoxdur), şirin su ehtiyatlarının çirklənməsi və azalması, qlobal və regional miqyasda iqlim dəyişmələri, hidrometeoroloji proseslərlə bağlı baş verən təbii fəlakətlərin artması ayrı-ayrı regionların iqtisadiyyatına, insanların həyat və məişət tərzinə və bütövlükdə dünya iqtisadiyyatına özünün mənfi təsirini göstərməkdədir.

Hidrometeoroloji proseslərin öyrənilməsi və proqnoz edilməsi bu sahədə aparılan elmi tədqiqat işlərinin əsasını təşkil etməklə sivilizasiyanın bütün inkişaf mərhələlərində həmişə zərurət kimi dünya alimlərinin və ayrı-ayrı təşkilatların diqqət mərkəzində olmuşdur. Çünki bəşəriyyətin bu günü və gələcəyi, onun iqtisadi uğurları məhz hidrometeoroloji şəraitdən, bu şəraitə nəzarətdən və onu yaradan amillərin kompleks tədqiqindən çox asılıdır. ÜMT-nin yalnız bir faktını demək kifayətdir ki, hidrometeoroloji xidmət sahələrinə çəkilən dövlət

xərclərinin dünya üzrə orta nisbət göstəricisi 1:8-dir (yəni bu sahəyə qoyulan hər bir dollar 8 dollar ekvivalentində özünü doğruldur). Ayrı-ayrı dövlətlərdə müxtəlif sektorlarda isə bu nisbət bəzən daha da artır (1:15-ə çatır). Bununla yanaşı, müasir iqlim dəyişmələrinin təsirinin artdığı bir dövrdə ABŞ, Yaponiya, Çin, Avstraliya və s. bu kimi dövlətlərin öz büdcələrindən hidrometeoroloji xidmət sahələrinə qoyulan xərcləri ilbəl artırmalarına baxmayaraq, həmin ölkələrdə orta nisbət göstəricisi 1:10-a çatır. Ekspertlərin hesablamalarına görə, bütün dünya üzrə hidrometeoroloji xidmət sahələrinə qoyulan orta xərc 4 milyard, bu xidmət sahələrindən iqtisadi effekt isə 20-40 milyard dollar təşkil edir.

Hazırda dünyada bəşəriyyət üçün iki təbii problem var. Onun biri - su, ikincisi - atmosferdə baş verən iqlim dəyişmələridir. XXI əsrdə su problemi ən aktual elmi-texniki problemlərdən olmaqla, dövlətlərarası siyasi-iqtisadi münasibətlərin əsasına çevrilir. Suyun və havanın təbii sərhədləri olmadığından burada regional və beynəlxalq əməkdaşlıq çox vacibdir. Bu gün planetin hər 3 sakinindən biri su çatışmazlığını hiss edir. Əgər bu sahədə ciddi dönüş yaradılmasa, ekspertlərin hesablamalarına görə, 2025-2030-cu illərdə Yer kürəsi əhalisinin hər 3 nəfərindən 2-si su çatışmazlığı ilə üzləşə bilər. Hazırda dünya əhalisinin 40 faizinin yaşadığı 80-dək ölkədə ciddi su çatışmazlığı hiss olunur ki, bu da onların sosial-iqtisadi inkişafına təsir göstərir. Təəssüf ki, Azərbaycan da müasir tələb və təminat baxımından su ehtiyatları az olan ölkələr sırasına daxildir.

Son dövrlər planetar miqyasda davam edən iqlim dəyişmələri hidrometeoroloji şəraitdə anomal proseslərin dinamikasını artırmaqla müxtəlif növ təbii fəlakətlərin baş verməsinə səbəb olur. Qlobal istiləşmə fauna və floraya, ümumiyyətlə, biomüxtəlifliyə güclü təsir göstərir. Keçən əsrin 60-cı illəri ilə müqayisədə şimal yarımkürəsində istiləşmə nəticəsində vegetasiya dövrü 11-15 gün artmışdır. Son 50 ildə dəniz və okean buz örtüyünün həcmi 10-15 faizə qədər, davamiyyəti 15-20 günə, qalınlığı isə 40 faizə qədər azalmışdır. Eyni zamanda quru ərazilərdə də daimi buzlaq və qar örtük sahələrinin azalması və qar xəttinin daha yüksəkliklərə qalxması baş verir. Bütün bunlar son 20 ildə hidrometeoroloji proseslərlə bağlı baş verən təbii fəlakətlərin sayını 2 dəfədən çox artırmışdır. ÜMT-nin məlumatlarına görə, dünyada baş verən təbii fəlakətlərin 85 faizə qədəri məhz hidrometeoroloji proseslərlə bağlıdır. Məsələn, Avropa, Asiya, Avstraliya, Braziliyada son 10 ildə görünməmiş quraqlıqlar, eyni zamanda Atlantik okeanın Mərkəzi Amerika sahillərində baş verən qasırğalar, eləcə də digər regionlarda olan təbii fəlakətlər, misli görünməmiş meşə yanğınlarının artması sosial-iqtisadi dağıntılar yaratmaqla çoxlu sayda insan tələfatına da səbəb olmuşdur.

1970-ci illərdən başlayan müasir qlobal istiləşmənin tamamilə başqa təbiəti mövcuddur. Bu istiləşmə həm antropogen, həm də təbii amillərin qarşılıqlı təsiri nəticəsində baş verir. İqlim modelləri vasitəsilə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, qlobal temperaturun parnik qazlarının artması hesabına baş verməsi ilk növbədə qış fəslində və yüksək coğrafi enliklərdə müşahidə olunur. 1970-1980-ci illərdən sonra qısa dövr ərzində orta çoxillik temperaturlarda sürətli artım müşahidə edilmiş (orta çoxillik temperatur artımı 1.20C-ə yaxın olmuş) və bunun ən çox qradienti 1995-ci ildən sonraya təsadüf edir.

İqlim dəyişmələri üzrə ÜMT-nin Hökumətlərarası Ekspert Qrupu sədrinin dünya siyasətçiləri üçün hazırlanmış qısa məlumatlarına görə, qlobal istiləşməni təsdiqləyən əsas faktlar havanın və okean sularının temperaturunun artması, okean səviyyəsinin qlobal qalxması və iqlim dəyişmələrinin əsas indikatoru hesab edilən qar və buz örtüklərinin sahələrinin azalmasıdır. Bu ekspert qrupunun hər 5-6 ildən bir dərc etdiyi hesabatlarda iqlimin qlobal istiləşməsi faktı şübhə doğurmur və xüsusi olaraq qeyd olunur ki, müşahidə dövrü ərzində son 22 ildən 20-sində ən isti hava müşahidə edilmişdir. Qlobal temperaturun son 50 ildəki istiləşmə sürəti isə (0.130C/10 il) 100 illik dövrdəki sürətdən 2 dəfə çox olmuşdur.

İqlimin qlobal istiləşməsinin çoxsaylı göstəriciləri də bu faktı bir daha təsdiqləyir. Məsələn, aparılan tədqiqatlar göstərir ki, son 100 ildə dağ buzlaqlarının uzunluğu ABŞ-ın qayalı dağlarında 15,2 m/il, Şpitsbergendə 51,7, Norveçdə 28,7, Avropanın Alp dağlarında 15,6, Mərkəzi Asiyada 9,9, Afrikada 4,8, Yeni Zelandiyada 25,9 m/il azalmış, 1978-1995-ci illərdə Arktikada dəniz buzlarının sahəsi 610000 km² və ya 5,7 faiz kiçilmişdir. Antarktika yarımadasında olan 9 şelf buzlağından 5-nin sahəsi isə sürətlə azalmaqdadır. Son illər dünya okeanında, xüsusilə Sakit və Atlantik okeanlarının tropik və subtropik enliklərində səth sularının temperaturu artmışdır. Bu isə qlobal istiləşmə və onun təsirindən baş verən qlobal iqlim dəyişmələrinin əyani göstəricisidir.

Dünya alimlərini narahat edən məsələlərdən biri də temperaturun artması ilə dünya okeanının səviyyəsinin yüksəlməsi və Şimal Buzlu okeanın, Antarktida və Qrelandiya kimi nəhəng materik buzlaqlarının əriməsi, onların morfoloji göstəricilərinin dəyişməsidir. Hesablamalara görə, dünya okeanının ən çox ehtimal olunan səviyyə artımı 2030-cu ildə 14-24 sm arasında ola bilər.

2015-ci ildə Parisdə, 2021-ci ildə Qlazkoda BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyası xətti ilə keçirilən konfranslarda dünya alimləri, beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri ilə yanaşı, əksər dövlətlərin

rəhbərləri də iştirak etmişlər. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin də iştirak etdiyi Paris konfransının əsas məqsədi planetdə orta çoxillik temperatur artımını 20C-dən aşağı səviyyədə saxlamaq üçün beynəlxalq müqavilənin bağlanması idi. Geniş müzakirələrdən sonra konfransın əsas uğuru sayılan belə bir müqavilənin imzalanmasına qərar verildi və bu müqavilə 2016-cı il aprelin 22-də BMT-nin iqamətgahında imzalandı.

Azərbaycan ərazisinin iqlimi də global iqlim sisteminin tərkib hissəsidir və bu sistemdə baş verən proseslər müxtəlif intensivliklə və müəyyən zaman kəsiyində ölkənin iqlim şəraitinə təsir göstərir. Deməli, iqlim dəyişmələrinin tədqiqi, onun iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə təsirinin öyrənilməsi və iqtisadi-təsərrüfat sisteminin adaptasiya imkanlarının araşdırılması Azərbaycan ərazisi və onun iqtisadiyyatı üçün də vacib bir problemə çevrilmişdir. Bunu hazırda global iqlim dəyişmələrinin regional təsirləri təmsalında ölkəmizin hidrometeoroloji şəraitində baş verən dəyişmələrdən, bu dəyişmələrin təsirindən yaranan təbii fəlakətlərin güclü qasırğa və küləklərin, quraqlığın, ekstremal temperaturların, meşə yanğınlarının, dolu hadisələrinin, sel və daşqınların təkrarlanmalarının artmasında müşahidə edə bilirik. Son zamanlar ölkə çaylarında, xüsusən Kür və Arazda illik axımın, ümumən su ehtiyatlarının azalması, birbaşa global iqlim dəyişmələri onun regional təsirləri ilə bağlıdır.

Azərbaycan. - 2022.- 20 mart. - № 61. - S. 11.

Törətdiyi ekoloji cinayətlərə görə Ermənistanı sərt cəzalar gözləyir...

Tahir Tağıyev

İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra Azərbaycanın qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri işğaldan azad olunan ərazilərin bərpası, o cümlədən erməni vandallarının törətdiyi genişmiqyaslı ekoloji terror siyasətinin nəticələrinin aradan qaldırılmasına nail olmaqdır.

Buna Azərbaycan dövləti postmünaqişə dövründə azad olunmuş ərazilərin dirçəldilməsi, bu yerlərin iqtisadi, sosial, ekoloji tərəqqisi, ətraf mühitin sağlamlığının təmin edilməsinin əsas şərti kimi yanaşır. Özü də ekoloji bərpa prosesində ərazinin landşaftının, təbii sərvətlərin gələcək vəziyyətinin idarə edilməsi və istifadəsi kimi məqamlar xüsusi diqqət mərkəzində yer alır.

Şüurlu şəkildə təbiətə edilən qəsd...

Real vəziyyətin təhlili göstərir ki, bu missiyanın icrası mürəkkəb xarakterə malikdir və böyük maliyyə vəsaiti tələb edir. Çünki Ermənistan təkcə Azərbaycan torpaqlarını işğal etməklə kifayətlənməyərək bu ərazilərdəki hər şeyi yerlə bir edib. Otuz ilə yaxın işğal altında olan ərazilərdə dəhşətli ekoloji cinayətlər törədilib, burada biomüxtəliflik məhv edilib, meşələr qırılıb, faydalı qazıntı yataqları talan edilib, su anbarları və ətraf mühit məqsədyönlü şəkildə çirkləndirilib.

Qeyd edək ki, Prezident İlham Əliyev Gənclər Forumunda gənclərin suallarını cavablandırarkən erməni tərəfinin ekoloji terroru ilə bağlı maraqlı fikirlər səsləndirib: “Ermənilər şüurlu şəkildə bizim təbiətimizə də qəsd ediblər... Biz indi hüquqi prosedurlara başlamışıq. Qanunsuz istismar edilən bizim qızıl yataqlarımız təkcə sərvətimizin talanması deyil, eyni zamanda, o hasilatın nəticəsində yaranan ziyanlı, zəhərli maddələrin düzgün utilizasiya olunmaması, hasilat üçün istifadə edilən reagentlər, o zəhərlər hamısı bizim təbiətimizə böyük ziyan vurdu. Oxçuçayın o görüntüləri var, sapsarıdır. Kim bunu edib? Ermənilər! Bizim meşə fondumuz məhv edilib. Statistika var. 1988-ci ilin statistikasına görə, azad etdiyimiz ərazilərdə meşə fondu 230 min hektar idi, 230 min hektar. Müharibədən sonra mən tapşırıq verdim, bizim peykimiz “Azersky”, - onlar görüntüləri mənə təqdim ediblər. Artıq o görüntülərdən görünür ki, 55 min hektar meşə fondu ermənilər tərəfindən qırılıb, yəni, kəsilib, satılıb”. Ermənistanın ekoloji müstəvidə də vurduğu zərərin aradan qaldırılması istiqamətində əməli addımlar atan Azərbaycan qarşı tərəfin əməllərinə görə beynəlxalq hüquq instansiyalarında cavab verməsi üçün də zəruri addımlar atır. Buna paralel olaraq dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılır ki, Ermənistan tərəfindən qəsdən törədilən bu terror aktları nəticəsində bölgədə ciddi ekoloji fəsadlar yaranıb, təbii bitki örtüyü, min illərlə əmələ gələn torpağın üst qatı tamamilə yanıb. Eyni zamanda Azərbaycanın “Qırmızı kitab”ı və Beynəlxalq Qırmızı Siyahıya daxil olmuş nadir, sayı kritik həddə çatan bitki və heyvan növləri məhv olub, heyvanların yaşayış arealları dağıdılıb, ekosistemin tarazlığı pozulub, ətraf mühit komponentlərinə ciddi ziyan dəyib. Onu da qeyd edək ki, Ermənistan tərəfindən təbiətə qarşı törədilən ağır cinayətlər ətraf mühit sahəsində mövcud olan “Bioloji Müxtəliflik”, “Ramsar” və “Bern” beynəlxalq konvensiyalarının tələblərinin kobud surətdə pozulmasıdır. Azərbaycan Ermənistanın ekoloji terror siyasəti ilə bağlı müvafiq cəza tədbirlərinin görülməsini elə beynəlxalq qanunvericilik əsasında vacib hesab edir. Hazırda bu istiqamətdə müvafiq fəaliyyət davam etdirilir.

Oxçuçay faciəsi davam edir...

Təəssüf ki, Azərbaycana qarşı ekoloji terror siyasətini davam etdirən Ermənistan bunu postmünaqişə dövründə də davam etdirir, beləliklə, beynəlxalq hüquq normalarını pozur, bütünlükdə region üçün ciddi təhlükə mənbələri formalaşdırır. Qeyd edilənər Oxçuçay ətrafında baş verənlər fonunda özünü qabarıq büruzə verir. Bu xüsusda danışan prezident İlham Əliyev yenə Gənclər Forumunda qeyd edib: “İndi Tərtər çayının suyunun kəsilməsi öz yerində, bununla paralel olaraq digər transsərhəd çayları çirkləndirilib. Zəngəzurda yerləşən mis-molibden kombinatları öz axıntılarını düz Oxçuçaya, Bəsitçaya, Araz çayına tökərək ekoloji fəlakət törədiblər”.

Qeyd edək ki, mənbəyini Zəngəzur dağ silsiləsindən götürən Oxçuçay hələ də Ermənistan ərazisində kəskin çirklənməyə məruz qalır. Ermənistanın Qacaran mis-molibden, Qafan mis saflaşdırma kombinatlarının toksik tullantıları, eləcə də eyniadlı şəhərlərin məişət-çirkab tullantılarının təmizlənmədən birbaşa Oxçuçaya axıdılır. Bütün bunlar Oxçuçayı əsl ekoloji fəlakət mənbəyinə çevirib. Analoji problemlər Oxçuçayın töküldüyü Araz çayında da qeydə alınır. Qeyd edilənlərə rəğmən, Qacaran mis-molibden, Qafan mis saflaşdırma kombinatlarının toksik tullantılarının Oxçuçaya axıdılmadan beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə toplanılması və zərərsizləşdirilməsi üçün Ermənistan və həmin kombinatlarda iş aparan Almaniyanın “Cronimet” şirkəti tərəfindən heç bir müvafiq addım atılmır. Ermənistan nəzərə almalıdır ki, transsərhəd çayları normadan artıq

çirkləndirmək və bu çaylar vasitəsilə qonşu ölkələrin ərazilərinə çirkab axıtmaq təbiətin mühafizəsinə dair beynəlxalq konvensiyalara ziddir. Bu, Ermənistanın qoşulduğu ekologiya və ətraf mühitlə bağlı beynəlxalq konvensiyaların müddələrinin pozulması deməkdir. Beynəlxalq hüquqa əsasən, transsərhəd ekoloji zərərin vurulması yolverilməzdir. 1972-ci il Stokholm Bəyannaməsində təsbit edilir ki, öz yurisdiksiyası çərçivəsində dövlətlər digər dövlətlərin və beynəlxalq rejimli ərazilərin təbii mühitinə zərər yetirə bilən hərəkətlərdən çəkinməli, belə zərər yetirə bilən fəaliyyətin qarşısını almalıdırlar. Bu prinsip Ermənistan tərəfindən də tanınır. Lakin Oxçuçay nümunəsi eyni zamanda həmin prinsipin Ermənistan tərəfindən kobud şəkildə pozulduğunu göstərir. Oxçuçayın çirkləndirilməsi ilə Ermənistan ətraf mühiti dəyişikliyə uğradan vasitələrdən hərbi və ya istənilən digər düşmən məqsədlərlə istifadə olunmasının qadağan edilməsi haqqında 1976-cı il tarixli Konvensiyasının da müddələrini kobud şəkildə pozur. Beynəlxalq hüquqla çay və göllərin çirklənməsinə yol verilməməsi və onların canlı ehtiyatlarının mühafizəsi üçün sahilyanı dövlətlər məsuliyyət daşıyırlar. Lakin indiki halda Ermənistan bu məsuliyyətindən yayınır. Transsərhəd çayların çirklənmədən qorunmasına dair digər çoxsaylı beynəlxalq müqavilələr mövcuddur. Bu müqavilələrdə əsas etibarilə, neft, kimyəvi və üzvi maddələrin çay mühitinə atılmasını qadağan edən müddəalar təsbit olunub. Lakin indiki halda sözügedən müddəalar Ermənistan tərəfindən pozulur. Transsərhəd suaxınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsinə dair 1992-ci il Konvensiyasının da şərtləri Oxçuçay təmsalında Ermənistanın yol verdiyi pozuntular sırasındadır. Konvensiyaya əsasən, transsərhəd təsir göstərən və ya göstərə bilən çirklənmənin qarşısını almaq və azaldtmaq üçün bütün müvafiq tədbirləri görməlidirlər. Lakin Ermənistan tərəfindən bu xüsusda heç bir tədbir görülmür. Bununla belə, Ermənistan Oxçuçayın çirkləndirilməsi, Azərbaycana qarşı digər ekoloji cinayətlərinə görə ölkəmiz və beynəlxalq hüquq qarşısında cavab verəcək. Bunun üçün Azərbaycan müvafiq hüquqi addımlar atır.

Bakı Xəbər. - 2022. - 18 fevral. - № 31. - S. 6.

Azərbaycan təbiətinin bəzəyi və neməti: sitrus bitkiləri

Loğman Bayramov,

AMEA Naxçıvan Bölməsi Bioresurslar İnstitutunun əməkdaşı, dosent

Sitrus meyvələri zəngin kimyəvi tərkibi, yüksək qidalılıq, diyetik və aromatik xüsusiyyətinə görə çox qiymətlidir. Vitaminlərlə zənginliyi, efir yağlarına malik olması, saxlanma və emal zamanı tərkibin nisbətən sabit saxlanması bu bitkilərin tibbi əhəmiyyətini də artırır. Sitrus bitkiləri sədovkimilər fəsiləsinə, narınc və ya qızılmevəvilər yarımfəsiləsinə aiddir.

Onların təsnifatı ilə, Linneydən sonra, Rokosburq, Quker, Brandis, Enqler, Tanaka və görkəmli sovet sitrusoloqu A.İ. Luss məşğul olublar.

Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi "İsgəndərnamə" əsərində (1197) Azərbaycanda hələ o vaxtlar, sitrus bitkilərinin becərildiyini göstərib.

Limon sitrus meyvə bitkiləri içərisində xüsusilə qiymətli bitkidir. Limon ilk dəfə Çində eramızdan 500 il əvvəl Su-Kinq tərəfindən təsvir olunub. Lakin eramızın XII əsrinə qədər məşhur olmayıb. Çünki çinlilər və Asiyada yaşayan digər millətlər şirin meyvələrə üstünlük verirdilər.

XII əsrin ortalarına aid yazılı məlumatlarda limonun mənşə etibarı ilə Hind çayı hövzəsində meydana gəldiyi qeyd edilir. Ərəblər o vaxtlar limonu Aralıq dənizi zonasına gətirib və oradan Avropaya yayıblar. "Limon" farslardan yayılma sözdür, əslində isə öz növbəsində qədim hind dilində səslənən "Limunq" sözündən götürülüb. Ölkəmizdə limon sitrus meyvə bitkiləri arasında, naringidən sonra ikinci, dünyada isə üçüncü yerdə durur. Yunanların limonu "Midiya alması" adlandırmaları bu meyvənin qədimdən Azərbaycanda becərilməsi faktına bir işarədir. Azərbaycan rayonlarında becərilən limondan fərqli olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ordubad rayonunda becərilən limon tamam başqa tərkibdə, başqa dadda olmaqla, xüsusi aromatik iyə malikdir. Kimyəvi tərkibinə görə Ordubad limonu Lənkəranda və digər yerlərdə becərilən limonlardan 2-3 dəfə üstündür. Tərkibində C vitamini daha çoxdur. Ordubad limonunun 1 ədədi bazarlarda xeyli baha satılır.

Limonun yetişdiyi ərazinin torpaq-iqlim xüsusiyyətlərinə görə tərkibində 3,5-8 faiz üzvü turşular, 2-3 faiz şəkər və çox əhəmiyyətli miqdarda C, B1, B2 vitaminləri var və qabığı da qiymətlidir. Məsələn, qabığında C vitamini 2,5 dəfə çoxdur, nəinki lətində. Qabığında yağ və mineral maddələr də vardır. Onun qabığından alınan efir yağları ətriyyat istehsalında istifadə edilir. Ordubad rayonu ərazisində becərilən limonun tərkibində 3,8-11 faiz üzvü turşular, 4-7 faiz şəkər və 12-18 mq faiz C vitamin vardır. Limonun botaniki adı Citrus Limon Burm-dur. 3-5 metr hündürlüyündə koltipli ağac bitkisi olub, yalnız mədəni halda rast gəlinir. Güman olunur ki, limon sitronun mutasiya dəyişənliyindən yaranıb. Yüksək qidalılıq, diyetik və müalicəvi əhəmiyyətə malik limon meyvələri tibbdə çox qədimdən istifadə edilib. Meyvələrdən sinqa, nəfəs yollarının xəstəliyi, mədə-bağırsaq xəstəlikləri, podaqra, əzələ ağrıları, revmatizm, angina zamanı geniş istifadə edilir. Həmçinin südəmə körpələrdə həzm pozğunluğu və bir sıra başqa xəstəliklərə yüksək müalicəvi təsir edir.

Naringinin (mandarinin) vətəni Himalay dağlarının cənub ətəkləri, Hindistanın şimal əyalətləri sayılır. Mədəni halda becərilməsi tarixi məlum deyil. Güman edilir ki, naringi Şərqi Asiya ölkələrində və ilk növbədə Hindistanda eramızdan bir neçə min il əvvəl mədəni bitkilərdən biri olub. Buradan Çinə, Yaponiyaya yayılıb. Avropa və Amerikada naringi çox gec, XIX əsrin əvvəllərində becərilməyə başlanıb.

Azərbaycanda naringi Lənkəran düzənliyində yetişir və ölkəmizdə becərilən əsas sitrus meyvələrindən biridir. Bu bitki bizə Cənub-Şərqi Asiyadan, Azərbaycanda becərilən naringinin yetkin ağaclarından 160-220 kq-a qədər məhsul yığılır.

Naringinin yerləşmə zonasından, torpaq-iqlim şəraitindən, sortlarından asılı olaraq kimyəvi tərkibi müxtəlifdir. Bu qrup sortlar yüksək şəkərliliyi, digərləri isə tərkibində çoxlu üzvü turşuların olması ilə fərqlənir. Eyni zamanda bütün sortlar yüksək vitaminlidir. Bu meyvənin insan səhhəti üçün böyük xeyri şübhəsizdir. Mandarin C, B1 və B2, P, K, D vitaminləri, A provitamini, efir yağları, üzvi turşularla zəngindir. Bundan əlavə mandarinə kalsium, maqnezium, kalium kimi insan orqanizmi üçün çox vacib olan mikroelementlər var. İndiki zamanda orqanizmin C vitamininə olan tələbi ödəmək üçün gündə 1 ədəd naringi yemək çox faydalıdır.

Naringi sitrus bitkiləri içərisində geniş yayılan meyvələrdən biridir. Naringi "Citrus reticulata Blanco" adlanır. Bu növ daha çox torlu naringi adlanır. 2-3 m hündürlükdə olub, seyrək və dağınıq çətirə malik koltipli ağacdır.

Naringi meyvələrinin kimyəvi tərkibi çox zəngindir. Bu da insan orqanizmi üçün çox faydalıdır. Bütün sitrus meyvələri kimi, mandarin da hətta uzun müddət saxlandıqda belə öz faydalı xüsusiyyətlərini itirmir. Mandarin maddələr mübadiləsi proseslərini yaxşılaşdırır, iştahanı və immuniteti artırır, qan damarların divarlarını möhkəmləndirir, ateroskleroz xəstəliyi ilə mübarizədə kömək edir.

Müasir Azərbaycan xalq təbabətində naringi meyvəsinin şirəsindən qaraciyər, böyrək, öd daşları, şəkər və başqa xəstəliklərdə geniş istifadə olunur və yaxşı nəticə əldə edilir. Naringinin tərkibində çoxlu C vitamini və limon turşusu mövcuddur. Qabığının 0,6-2,5 faizini ətirli efir yağı təşkil edir.

Portağal dünya üzrə sitruslar içərisində ən geniş yayılan növdür. Zəngin kimyəvi tərkibə, ətirli-şirəli meyvələrə malik portağal yer kürəsinin əksər rayonlarında tanınır. Sitrus meyvə bitkiləri içərisində şəkərliliyinə görə birinci yerdə durur. Portağalın vətəni dəqiq məlum deyil və ona yabanı halda rast gəlinmir. Lakin N.V.Vavilova görə, portağalın vətəni Hindistan və Çindir. X əsrdə ərəblər portağalı şirə çəkmək üçün istifadə edirdilər. XI əsrdən Aralıq dənizi ölkələrində tanınıb. Portağal Cənubi Avropa ölkələrinə, ilk dəfə XV əsrdə İrandan gətirilib. Buraya isə Hindistandan keçib. İlk portağal əkinləri 1577-ci ildə Cənubi Karolinada aparılıb.

Dahi Nizaminin "İsgəndərnamə" əsərində Azərbaycanda (Bərdədə) portağal olduğu qeyd edilib. Azərbaycanda portağal əkinləri ilbəl genişlənir, fermerlər bu sahəyə xüsusi diqqət yetirərək portağal istehsalını artırır. Ölkəmizdə portağal Lənkəran-Astara zonasında becərilir. Portağalın tərkibi şəkərlər, turşular, zülallar, pektin maddələr, C vitamini və bir çox vitaminlərlə zəngindir. Portağalın tərkibindəki pektin maddələri, efir yağları və mineral maddələr insan orqanizmi üçün çox lazımlıdır. Şirin portağal kultiplı ağac bitkisi.

Portağalın kimyəvi tərkibi çox zəngindir. Ondan bir çox xəstəliklərin müalicəsində istifadə edilir. Orta əsrlərdə portağal başqa sitrus meyvələrindən daha az istifadə edilirdi. Portağalın kal meyvələri və yarpaqları iştahə gətirir, həzmə kömək edir və spazmatik təsirə malikdir. Portağal şirəsində xeyli şəkər və C vitamini mövcuddur, buna görə də o, orqanizm üçün əsas enerji mənbəyi hesab edilir. Onu profilaktik məqsədlə və qanazlığında içmək fayda verir. Müxtəlif xəstəliklərdən sonra orqanizmin bərpasını tezləşdirir.

Portağal şirəsi C vitamini ilə zəngin olduğuna görə soyuqlama və avitaminoz xəstəliklərinin profilaktikası və müalicəsi zamanı ilin soyuq vaxtlarında sadəcə əvəzolunmazdır. O, tonusu qaldırır, yorğunluğu aradan götürür və qan damarlarını möhkəmləndirir, bakteriyaları öldürür, immuniteti yüksəldir, orqanizmdən xolesterinin çıxmasına kömək edir. Həmçinin, bağırsaqların işini normalaşdırır, uşaqlarda anadangəlmə qüsurların yaranması riskini azaldır, bir çox xərcəng formalarından müdafiə edir. Həkimlər ateroskleroz və hipertoniya zamanı, həmçinin qaraciyər xəstəlikləri zamanı portağal şirəsi içməyi məsləhət görür. Hər birimiz portağalın bol miqdarda C vitamini ilə zəngin olduğunu bilir. Portağalın özü kimi, qabığı da çox faydalıdır. Lakin portagal şirəsi və yaxud portağal qabığınının çayı mədə yarası və qastrit olan xəstələr üçün içilməsi məsləhət deyildir. O, mədə yarasını açmağa və qanaxmaya səbəb olar. Ona görə də həmin xəstələrin portağal şirəsindən istifadə etməmələri məsləhət görülür.

Yayı quraq, payızı rütubətli, qışı isə mülayim

Bitkilərin növ zənginliyinə görə Qafqazda birinci yeri tutan Hirkan Milli Parkının yaradılmasından 18 il ötür

Müşfiqə

Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsinə xüsusi diqqət yetirilir. Azərbaycan ərazisində, həmçinin Xəzər dənizinin ölkəmizə aid hissəsində ətraf mühitin qorunması, təbiətdən istifadənin təşkili, hidrometeoroloji proseslərin müşahidəsi və proqnozlaşdırılması istiqamətində dövlət siyasətini Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN) həyata keçirir. ETSN-in xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin inkişaf etdirilməsi, ekoloji şəbəkənin yaradılması istiqamətində reallaşdırdığı məqsədyönlü tədbirlər, ölkəmizdə yaradılan milli parklar təbiətin mühafizəsində, bioloji müxtəlifliyin qorunmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Milli parklar ekoturizm üçün əlverişli təbiət əraziləri, turizmin inkişafı üçün potensial iqtisadi imkanlar deməkdir. Hazırda ölkəmizdə 10 milli park, 10 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Bütün bunlar ölkə ərazisinin 3,4%-ni təşkil edir. Dövlət milli parkların infrastrukturunu təmin etməklə yanaşı, orada turistlər üçün lazımi şərait vardır, yollar, cığırılar çəkir, marşrutlar təşkil edir, həmçinin uğurlu təbliğat aparır. Son illər Azərbaycanın cənub istiqamətində yerləşən Hirkan Milli Parkına təbliğat işləri nəticəsində turist axını müşahidə edilir.

Zəngin mədəni-tarixi irsə və əlverişli təbii şəraitə malik olan Azərbaycanın şah əsərlərindən Hirkan Milli Parkın yaradılmasından 18 il ötür. Hirkan Milli Parkı ətraf mühitin mühafizəsi, nəslin kəsilməkdə olan nadir flora və fauna növlərinin qorunub saxlanması və ekoturizmin inkişaf etdirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 9 fevral tarixli Sərəncamı ilə yaradılıb. Lənkəran, Astara və Lerik rayonlarının ərazisini əhatə edən Hirkan milli parkı endemik və üçüncü dövrə mənsub olan qədim mənşəli bitki örtüyünə malikdir. Bitkilərin növ zənginliyinə görə Qafqazda birinci yeri tutan parkın sahəsi 21.435 hektardır. Sonradan parkın ərazisi 18.923 ha genişləndirilərək 40.358 hektara çatdırılıb. Park qoynunda adı Azərbaycanın “Qırmızı Kitab”ına düşmüş bitki və ağacları qoruyub saxlayır. Ərazinin çox hissəsini meşələr, sıra dağlar əhatə edir. Buranın yayı quraq, payızı rütubətli, qışı isə mülayimdir.

Ərazidə kökü kəsilməkdə olan müxtəlif heyvanlar da var. Hirkan Milli Parkının Xanbulan gölü ətrafında indiyədək rast gəlinməyən bəbir ləpirinin tez-tez görünməsi heç də təsadüfi deyil. Ümumiyyətlə, ərazinin bitki aləminin zənginliyi burada çoxsaylı heyvanların yaşaması üçün əlverişlidir. Burada Azərbaycanın “Qırmızı kitab”ına düşmüş Hirkan şümşadı, dəmirağacı, şabalıdyarpaq palıd, Hirkan ənciri, Hirkan armudu, Xəzər lələyi, İpək akasiya, Qafqaz xurması, Hirkan bigəvəri, qızılağac və s. rast gəlmək olar. Heyvan növlərindən isə bəbir, xallı maral, vaşaq, porsuq, çöl donuzu, cüyür, yenot, Talış qırqovulu, Hirkan arıquşu, qara leylək, berkut və sairə vardır.

Sevindirici haldır ki, “Hirkan meşələri” adlı transmilli nominasiya sənədi UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilməsi üçün Ümumdünya İrs Mərkəzinə təqdim edilib.

Hirkan Milli Parkı, həmçinin öz nadir təbiət abidələri ilə də məşhurdur. Burada 100-dən çox təbiət və mədəniyyət abidəsi var. Ən məşhur təbii meşə abidələrindən biri Astara rayonunun Züngüləş kəndi yaxınlığında yerləşir. Xəzər dənizinə yaxınlıq, təbiətin rəngarəngliyi ərazidə ekoturizmin inkişafı və ətraf mühitin öyrənilməsi üçün əlverişli şərait yaradır.

Ekoturizmin inkişafında gənclərin rolunun artırılması məqsədilə parka ekskursiyalar, “Ölkəmizi tanıyaq” devizi ilə maarifləndirici aksiyalar, düşərgələr, “Açıq qapı” günləri, infoturlar və veloyürüşlər təşkil edilir. Bu yaxınlarda IDEA İctimai Birliyi və Azərbaycan Skaut Assosiasiyasının təşkilatçılığı, Azərbaycan Respublikasının Gənclər Fondunun dəstəyi ilə Hirkan Milli Parkında “Təbiətin keşiyində” adlı növbəti ekoskaut düşərgəsi salınıb. Ekoloji fəallığı ilə seçilən 100 nəfər gəncin iştirakı ilə Hirkan Milli Parkının ərazisində ekotur təşkil edilib. Məqsəd gəncləri Azərbaycanın zəngin təbiəti, endem flora və faunası barədə məlumatlandırmaq, onlara təbiətin bəxş etdiyi sərvətlərdən qənaətlə və düzgün istifadə etməyi aşılamaq, həmçinin gənclərə vəhşi təbiətdə düzgün davranışı, ətraf mühitə ziyan vermədən istirahəti təşviq etmək olub.

Təbiətin qorunması və ekoloji tarazlığın bərpa yönündə yeni addımlar

Sevinc Qarayeva

Ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqın rifahının yaxşılaşdırılması naminə səmərəli istifadə edilməsi ölkədə aparılan sosial-iqtisadi islahatların tərkib hissəsidir. Ölkədə aparılan struktur islahatları çərçivəsində idarəetmədə çevikliyi və səmərəliliyi artırmaq, həmçinin, ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə istiqamətində optimallaşdırılan və operativ fəaliyyətin həyata keçirilməsi məqsədilə tədbirlər görülüb.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyindən verilən məlumata görə, təbii sərvətlərdən, o cümlədən, sudan səmərəli istifadə, çirkənlənmiş ərazilərin bərpa, müşahidə və monitorinqlərin aparılması, ekoturizm fəaliyyəti, meşələrin inventarlaşdırılması, xüsusi mühafizə olunan ərazilərin idarə edilməsi, idarəetmə prosesində informasiya texnologiyalarından istifadə və s. sahələrdə müasir yanaşmalar tətbiq edilib.

Tullantıların, o cümlədən, polietilen və plastik qablaşdırma materiallarının idarə olunmasında mütərəqqi üsullardan istifadə, istilik effekti yaradan qaz tullantılarının azaldılması, atmosfer havasının mühafizəsi, ekoloji təmiz nəqliyyatdan istifadənin genişləndirilməsi, yaşıllıqların mühafizəsi, tullantı sularının idarə olunması, Xəzər dənizinin çirkənlənmədən qorunması, təbii sərvətlərin axtarışı, kəşfiyyatı və hasilatı prosesində ətraf mühitə təsirlərin azaldılması, su ehtiyatlarının, o cümlədən, transsərhəd suların inteqrasiyalı idarə olunması, istehsal müəssisələrində aztullantılı ən qabaqcıl ekoloji dost texnologiyalarından istifadənin genişləndirilməsi əsas prioritet istiqamətlərdən olub.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən işğaldan azad edilən ərazilərdə meşə ehtiyatlarının, fauna və floranın, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin, su ehtiyatlarının, faydalı qazıntı yataqlarının qiymətləndirilməsi və həmin ərazilərdə ekoloji tarazlığın bərpa olunması ilə bağlı təkliflərin hazırlanması məqsədilə işlərə başlanılıb. Ölkə ərazisində su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsi, su təsərrüfatının idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi və bu sahədə fəaliyyətin gücləndirilməsi məqsədilə bir sıra normativ hüquqi aktların layihələri hazırlanaraq rəy bildirilməsi üçün aidiyyəti dövlət qurumlarına təqdim olunub. Ölkə üzrə su təsərrüfatı balansının elektronlaşdırılaraq informasiya sistemə inteqrasiyası ilə bağlı test rejimində simulyasiyaya başlanılıb.

Plastik və polietilen qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılması məqsədilə genişmiqyaslı təbliğat kampaniyası aparılıb, plastik tullantıların ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılması və alternativ qablaşdırma materiallarından istifadənin əhəmiyyəti haqqında maarifləndirici xarakterli çap və video materiallar hazırlanıb, bu materialların yayılması ilə bağlı tədbirlər görülüb. Plastik qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsiri barəsində ictimai məlumatlılıq artırılıb.

Plastik qablaşdırıcıların selektiv toplanması və utilizasiya müəssisələrinə təhvil verilməsi sahəsində stimullaşdırıcı vasitələrin tətbiqi ilə bağlı, Təkrar istifadəyə yararlı qablaşdırma materiallarının və onların komponentlərinin tələb olunan təhlükəsizlik, gigiyena və s. tələblərə uyğunluğunu təmin etmək məqsədilə standartlara dair təkliflər hazırlanıb.

Nazirlikdən bildirilib ki, iqlim dəyişmələrinə təsirlərin yumşaldılması məqsədilə bir sıra işlər görülüb. Prezidentin sərəncamı ilə İqlim Dəyişmələri üzrə Dövlət Komissiyasının tərkibi müəyyən edilib və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin koordinasiyası altında aidiyyəti təşkilatların nümayəndələrindən ibarət işçi qrupu yaradılıb. İşçi qrupu tərəfindən "Dövlət Komissiyası səviyyəsində həll olunacaq məsələlər üzrə fəaliyyət planı" hazırlanıb.

Fəaliyyət Planında Enerji səmərəliliyi, bərpa olunan enerji mənbələri sahəsində zəruri qanun layihələrinin və texniki-normativ sənədlərin hazırlanması, Bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin genişləndirilməsi, təşviqi və tətbiqi üzrə karbon qazı emissiyalarının azalmasına səbəb olacaq bir neçə tədbir daxil edilib.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təşəbbüsü ilə Koreya hökumətinin KOİCA təşkilatı ilə birlikdə "İqlim dəyişmələrinə təsirin azaldılması ilə bağlı Milli Strategiya" sənədinin hazırlanması işlərinə başlanılıb. Bu məqsədlə Koreyanın istilik effekti yaradan qaz (İEYQ) emissiyaları proqnozlarının və bu emissiyaların azalma modellərinin hazırlanması sahəsində yüksək səviyyəli texnoloji təcrübəsindən yararlanmaq üçün "İstilik effekti yaradan qaz emissiyalarının inventarlaşma sistemini təkmilləşdirməklə İqlim Dəyişikliyi üzrə Potensialın Gücləndirilməsi" layihə təklifi hazırlanıb.

Layihənin məqsədi İqlim dəyişmələri üzrə milli səviyyədə strategiyanın, İEYQ emissiyalarının azaldılmasının 2050-ci ilədək dövrü əhatə edən yol xəritəsinin hazırlanması üçün institusional çərçivənin yaradılması, emissiyaların monitorinqi texnologiyasının mənimsənilməsi, inventarlaşma sisteminin və məlumat bazasının təkmilləşdirilməsi vasitəsilə iqlim dəyişmələri üzrə potensialın gücləndirilməsidir.

Meşə ilə örtülü ərazilərin dəqiqləşdirilməsi məqsədilə meşələrin inventarlaşdırılması işləri davam etdirilib. Bu məsələdə kosmik texnologiyaların imkanlarından istifadə edilir. Meşəsalma fəaliyyəti ilə bərabər, meşələrin mühafizəsi tədbirləri də gücləndirilib. Regionların qazlaşdırılması və ictimaiyyət arasında aparılan təbliğat hesabına qanunsuz qırıntı halları azalıb.

Nazirlik Xəzər Dənizi Suyunun Duzsuzlaşdırılması Kompleksində Xəzər dənizindən 1145629 m3 dəniz suyu qəbul edilərək duzsuzlaşdırılmışdır. İstehsal edilmiş sudan əsasən tinglik sahələrinin və salınmış yaşıllıqların suvarılmasında istifadə olunub.

2020-ci il ərzində xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri şəbəkəsinin genişləndirilməsi və bioloji müxtəlifliyin qorunması istiqamətində aparılan işlər davam etdirilib. Hazırda ölkəmizdə ümumi sahəsi 892874.7 hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən, 10 milli park, 10 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Ümumilikdə, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri ölkə ərazisinin 10,31 faizini, ayrılıqda milli parklar ölkə ərazisinin 4,87, dövlət təbiət qoruqları 1,39, dövlət təbiət yasaqlıqları isə 4,05 faizini təşkil edir.

Kökünün kəsilməsi təhlükəsi altında olan heyvanların reintroduksiyası və tarixi areallarının bərpası istiqamətində işlər görüldü.

Zubrların ölkəmizə reintroduksiya edilməsi istiqamətində IDEA İctimai Birliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və WWF-in Azərbaycan Nümayəndəliyi (WWF) tərəfindən həyata keçirilən layihə çərçivəsində Azərbaycana daha 5 zubr gətirilib. Yeni gətirilən zubrlar bir müddət Milli Parkın ərazisində volyer şəraitində saxlandıqdan sonra vəhşi təbiətə buraxılacaq.

Şəffaflığın və vətəndaş məmnunluğunun artmasının təmin edilməsi məqsədilə 2020-ci il ərzində ASAN Xidmət vasitəsi ilə 395 xarici ölkə vətəndaşına ov etmək üçün icazənin, 80 ölkə vətəndaşına ovçuluq biletinin, 178 fiziki və hüquqi şəxsə isə balıq və digər su bioresurslarının sənaye ovu ilə bağlı kvotaların və balıqovlama biletlərinin verilməsi həyata keçirilib. Bununla yanaşı, İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzində fəaliyyət göstərən "Bir Pəncərə" İxracə Dəstək Mərkəzi vasitəsi ilə 29 fiziki və 30 hüquqi şəxsin müraciəti əsasında ümumilikdə 76 ədəd CİTES icazə/sertifikatları verilmişdir. 2 hüquqi şəxsin CİTES Konvensiyasının Katibliyində qeydiyyatı alınması ilə bağlı müraciəti təmin edilib və Covid-19 pandemiyası ilə bağlı 1 fiziki şəxsin müraciətinin icrasına xitam verilib.

Xəzər dənizinin ekoloji monitorinqi istiqamətində dənizin Azərbaycana mənsub olan bölməsində və sahil zolağında, eləcə də dənizdə fəaliyyət göstərən müəssisə və obyektlərdə ümumilikdə 1729 monitorinq keçirilmiş, laborator təhlillər üçün götürülmüş 5343 nümunə üzərində ümumilikdə 71757 təhlil aparılıb. Bunlardan 11700-ü analitik, 17228-i ekotoksikoloji, 42829-u isə hidrobioloji təhlillərdir.

Nazirliyin fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq plastik tullantıların azaldılması, bərk məişət tullantılarının idarə olunması, suya qənaət, enerjiyə qənaət, plastik məhsulların çeşidləri və onların zərərləri barədə, "Qırmızı kitab"ına düşən flora və fauna növləri və s. barədə mütəmadi olaraq yeni posterlər hazırlanmış, eyni zamanda, tullantıların çeşidlənməsi sahəsində ictimaiyyəti maarifləndirmək məqsədilə bu sahədə qabaqcıl təcrübəyə malik xarici ölkələrin təcrübəsinin öyrənilməsi üçün xarici təşkilatların rəsmi səhifələrində yerləşdirilən poster və videolar da tərcümə edilərək nazirliyin rəsmi sosial şəbəkə hesablarında paylaşıb.

Həmçinin, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təşkilatçılığı, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinin tərəfdaşlığı ilə Abşeron yarımadasının Xocasən qəsəbəsində kütləvi ağacəkmə aksiyası keçirilib. Aksiyada 11 hektar ərazidə 11 min müxtəlif cinsli ağac əkilib. Azərbaycanın bütün bölgələrində on minlərlə Eldar şamı, palıd, çinar, zeytun ağacları əkilib və meşəcənsli ağac toxumları səpilib.

Torpaq eroziyasına qarşı mübarizə aktual problemlərdəndir

Qoruyucu meşə zolaqlarının məhv edilməsi, Azərbaycanda eroziya problemini ciddiləşdirib

Akif Nəsirli

Azərbaycanda kənd təsərrüfatına yararlı, münbit torpaq fondunun ildən- ilə müxtəlif formada sıradan çıxması prosesi sürətlənir. Bu bir tərəfdən ölkə ərazisində ətraf mühitin korlanmasına, ekosistemlər arasında tarazlığın pozulmasına, digər tərəfdən isə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı üçün gərəkən münbit torpaq sahələrinin azalmasına gətirib çıxarır. Nəticədə həm ətraf mühitdə ekoloji problemlər dərinləşir, həm də ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları yetişdirmək üçün əsas istehsal vasitəsi olan münbit torpaq sahələri satışı kiçilir.

Bütün dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda torpaqlar əsasən şoranlaşma, səhrələşmə və eroziya nəticəsində deqradasiyaya uğrayaraq sıradan çıxır. Şoranlaşma birbaşa antropogen amillərlə bağlı olsa da, eroziya əksər hallarda təbii hadisələr nəticəsində zaman-zaman baş verir. Bu yazıda biz əsasən eroziya haqqında söhbət açacağıq. Eroziya əsasən güclü küləklər, daşqınlar bəzi hallarda isə antropogen fəaliyyət nəticəsində yer səthinin humus - bitki bitən münbit üst qatının sıradan çıxmasına deyilir. Yer səthinin eroziyaya uğramaq təhlükəsində olan sahələr, əsasən güclü külək tutan düzənliklər və sel təhlükəsi altında olan ərazilər hesab edilir. Güclü eroziyaya məruz qalan sahələr hər hansı massiv fonunda kəskin seçilir. Məsələn, kəskin eroziyaya məruz qalan ərazilər çılpaq qayalıq, uçqun, yağın, bərk süxurların yer üzünə çıxması və s. kimi təzahür edir. Ona görə də eroziyaya məruz qalan ərazilərdə qayalıqlarda, dağətəyi və maili düzənliklərdə, xüsusilə cavan dağlıq ərazilərdə öz yataqlarını dərinləşdirərək əmələ gətirdiyi müxtəlif quruluşlu relyef formaları müşahidə edilir.

Yuxarıda təsvir edilən mənzərə iqtisadi çəkisinə görə ölkəmizin ən böyük iqtisadi rayonu olan Abşeronda daha çox müşahidə olunur. Rayonun böyük bir hissəsi güclü xəzri və gilavar küləklərinin hakim olduğu Abşeron yarımadasında yerləşir. Əsrlərlə Xəzər sahillərini döyən küləklər rayon ərazisinin böyük bir hissəsində yerin münbit üst qatını sovuraraq ərazini səhraya və yarımsəhraya çevirib. Elə bu səbəbdən də yarımadada yer səthi eroziyaya məruz qalaraq çılpqlaşmış. Yalnız yarımadanın qobulaşaraq küləkdən qoruna bilən ərazilərində əhali kənd təsərrüfatı ilə məşğul ola bilər.

Təsədüfi deyil ki, çar II Aleksandır Abşeronu səfəri zamanı bu məkan barədə deyib ki, susuz və çılpaq günəş altında yanan səhra sürgün "katorqa" üçün ən münbit yerdi. Bundan sonra çar Rusiyasında hakimiyyətin qəzəbinə tuş gələn rusları, həm də Abşeron yarımadasına sürgün edirdilər.

Yalnız Nobel qardaşlarının Abşeronu, həmin dövrdə o qədər də məşhur olmayan Bakıya ayaq açmasından sonra, bu ərazilərdə torpaq eroziyasına qarşı mübarizəyə başlanılıb. Ekologiya elminin nəzəri əsaslarına görə, eroziya geridönməz - aradan qaldırılması mümkün olmayan bir prosesdir. Prosesi yalnız dayandırmaq, müxtəlif vasitələrlə onun inkişafına mane olmaq mümkündür. Lakin biz Abşeron yarımadasında iki əsr ərzində bir çox ərazilərin münbitləşdirilməsinin şahidi olmuşuq. İki yüz il əvvəl bir dənə də olsun ağaca rast gəlinməyən Abşeron yarımadasında min hektarlarla parklar, xiyabanlar və yaşıllıqlar salınıb. Buna Bakıya milyonlarla ton münbit torpaq kütləsinin daşınması nəticəsində nail olunub. Əslində, bu çox bahalı bir üsul olduğundan bundan dünyanın heç bir yerində eroziyaya qarşı mübarizədə kimi istifadə edilmir. Həmin vaxt isə Abşeronda "qara qızıl" hasil edilirdi ki, bu, Bakıya milyardlar qazandırır. Ona görə də, Bakı milyonçuları şəhərin abadlaşdırılmasına öz səxavətlərini əsirgəmədilər.

Eroziyalar zamanı ekoloji mühitə dəyən zərərdən danışarkən torpaq eroziyası hesabına aqroekoloji mühitə, nəqliyyat sisteminə və yollara, hidroqurğulara (su anbarlarına, sutoplayan kanal və kollektordrenaj şəbəkəsinə), balıqçılıq təsərrüfatına və başqa ekoloji mühitə dəyən zərərləri nəzərə almaq lazımdır. Azərbaycanda hazırkı dövrdə eroziyadan daha çox kənd təsərrüfatı və yollar zərər çəkir. Belə ki, son illər düzənlik ərazilərdə yerləşən əkinəyararlı torpaqların qoruyucu meşə zolaqları müxtəlif məqsədlərlə qırılaraq sıradan çıxarıldığından torpaqlar güclü külək eroziyasına məruz qalır. Fermerlər arasında maarifləndirmə işinin zəif aparılması səbəbindən, onlar öz torpaq sahələrinin kənarındakı meşə zolağının əhəmiyyətini anlamırlar. Ona görə də fermerlər ancaq meşə zolaqlarını qırmaqla əkin sahələrini genişləndirmək barədə düşünürlər. Bunu reallaşdırdıqda isə fermer 2-3 hektar meşəni qırmaqla, yüzlərlə hektar əkinəyararlı torpaq sahəsini külək eroziyasının təhdidləri altında qoyur. Nəticədə bu torpaqlar ildən-ilə məhsuldarlığı itirir və müəyyən mərhələdə səhraya çevrilir.

Eroziyaya qarşı ən ümdə aqrotexniki tədbir yerin bitki örtüyünün zənginləşdirilməsi və əkinə yararlı torpaqlarda qoruyucu meşə zolaqlarının salınmasına nail olmaqdır. Yamaqları torpaq eroziyasından qorumaq üçün

kənd təsərrüfatı bitkilərinin becərilməsində tətbiq edilən torpaq qoruyucu tədbirlər sistemi həyata keçirilməlidir. Belə ki, yamac ərazilər laydırız kotanla, torpaq layını çevirmədən şumlanmalıdır. Sərt yamaclar zolaqlarla şumlanmalı və ya pilləli şum icra edilməlidir. Sonrakı mərhələlərdə isə torpaq dərinləşdiricilərlə şumlama, dondurma şumu və herikdə şırmaçma, dərindən yumşaltma, yalaqacma, şumda və çoxillik ot əkinində yarıqacma, oyuqacma, torpaq qoruyucu növbəli əkin sistemii və terrasların çəkilməsi üsullarından uyğun gələnləri tətbiq edilməlidir.

Eroziyalar zamanı ona qarşı bioloji mübarizə aparmaq üçün eroziyaya məruz qalan torpaqlarda eroziya prosesini zəiflətmək və onun qarşısını almaq məqsədilə çoxillik ot bitkiləri əkilməli, meşəsalma və müvafiq kənd təsərrüfatı bitkilərinin yerləşdirilməsi üsulundan istifadə edilməlidir. Eroziyaya məruz qalan ərazilərdə nə qədər zəngin bitki örtüyü olarsa, problem bir o qədər tez aradan qalxar.

Eroziyaya qarşı mübarizədə suvarma üsullarının seçilməsi də çox önəmlidir. Eroziyaya məruz qalmış ərazilərdə irriqasiya (suvarma) texnikası, su sərfi, suvarılan şırımın və ya zolağın uzunluğu, suvarmanın müddəti elə seçilməlidir ki, suvarma zamanı eroziya prosesi (torpağın yuyulması) minimuma ensin və ya qarşısı tam alınsın. Bu səbəbdən də eroziyaya qarşı suvarma texnikası hazırlanarkən səthin meyilliyi, torpağın tipi, onun mexaniki tərkibi və suhopdurma qabiliyyəti nəzərə alınmalıdır.

Paralel.-2022.-6 yanvar.-№1-2.-S.10.

DAVAMLI EKOLOJİ TARAZLIĞIN TƏMİN EDİLMƏSİNİN İQTİSADI ZƏRURİLİYİ

Z.B. Bayramova,
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Açar sözlər: ekologiya, ekoloji tarazlıq, ətraf mühit, sosial iqtisadi inkişaf

Ekoloji tarazlıq insan, bitki və heyvan kimi canlı orqanizmlər və onların mühiti arasındakı tarazlığı təsvir etmək üçün istifadə olunan bir ifadədir. Uyğun münasibətlər sağlam və arzu olunan ekoloji tarazlığı əks etdirir. İnsan ekoloji tarazlığın təmin olunmasında əsas rol oynayır. Çünki insanlar digər canlılardan daha çox düşünmək qabiliyyətinə malikdirlər.

Bütün canlı orqanizmlər üçün adekvat qidanın olması və sabitliyi ekoloji tarazlığın mövcudluğunu əks etdirir. Buna görə bu tarazlıq çox vacibdir. Ekosistemin varlığı və yaşaması bundan asılıdır. Bütün orqanizmlərin həyatı ekoloji tarazlıqla baş verir. Uyğun ekosistem hər bir orqanizmin gözlənilməli kimi inkişaf etməsini və çoxalmasını təmin edir. Orqanizmlərin daimi mövcudluğu ekoloji tarazlıqdan qaynaqlanır.

Dünya ölkələrində müxtəlif təyinatlı müəssisələrin tikintisinin genişlənməsi, əksər ölkələrdə nəqliyyat vasitələrinin sayının xeyli artması beynəlxalq səviyyədə ekosistemlərin tarazlığının pozulmasına, bitki və heyvanat aləminin ciddi təhlükəyə məruz qalmasına gətirib çıxarmış, atmosfer havası və torpaqlar çirklənmiş, içməli su azalmış, ayrı-ayrı təbii sərvət növləri demək olar ki, tükənmişdir. Nəticədə insan sağlamlığının özü böyük təhlükə altında qalmaqla bəşəriyyətin genetik fonduna ciddi xələl gətirməyə başlamışdır. Bu baxımdan milli iqtisadiyyatlar bir çox konsepsiyalar işləyib hazırlamış və bu istiqamətdə layihələr həyata keçirməkdədirlər. Hazırda isə dünyada daha çox qəbul və tətbiq edilən inkişaf konsepsiyalarından biri “Davamlı inkişaf” konsepsiyasıdır.

Əslində bu konsepsiyanın meydana çıxması və qəbul edilməsi BMT-nin təbiəti mühafizə fəaliyyəti ilə bağlı olmuşdur. “Davamlı inkişaf” konsepsiyasının mahiyyəti gələcək nəsillərin həyatını təhlükə altına qoymadan, indiki nəsillərin tələbatının sosial, iqtisadi və ekoloji cəhətdən normaların ödənilməsindən ibarətdir.

Müasir dövrdə yaranmış ekoloji durumu və sosial-iqtisadi vəziyyəti nəzərə alaraq respublikamızın ekoloji siyasətinin aşağıdakı üç əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirmək olar:

- Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunmasını əsas götürərək, ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin tənzimlənməsi məqsədilə Davamlı inkişaf prinsipləri üzrə mütərəqqi üsulların tətbiq edilməsi;
- İndiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə etmək, alternativ, qeyri-ənənəvi metodlar vasitəsilə tükənməyən enerji mənbələrindən yararlanmaq və enerji effektivliyinə nail olunması;
- Qlobal ekoloji problemlər üzrə milli səviyyədə tələbatların qiymətləndirilməsi, həlli yollarının müəyyənləşdirilməsi, Beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi, eləcə də milli potensial imkanlarından istifadə etməklə həyata keçirilməsinin təmin edilməsi;

Dünyanın əksər ölkələrində ekoloji tarazlığın pozulmasından yaranan problemlərin aradan qaldırılması haqda müxtəlif diskussiyalar aparılır. İndi Yer kürəsinin bir qitəsində baş verən təbiət hadisəsi təkcə həmin qitə ölkələrinin yox, eyni zamanda bütün dünyanın problemi sayılmalıdır və onu aradan qaldırmağın yolları birgə axtarılmalıdır.

Ölkəmizdə iqtisadiyyatın inkişafı və əhəlinin sosial-mədəni səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə yanaşı, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə və ekoloji tarazlığın qorunması dövlətin daim diqqət mərkəzindədir. Bununla əlaqədar olaraq son illər ekologiyaya, təbiəti mühafizəyə və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadəyə dair bir sıra normativ hüquqi aktlar qəbul edilib, təbiətin qorunması və sağlamaşdırılması sahəsində mühüm praktiki addımlar atılıb. Bir sıra iri su hövzələri tikilib, torpaqları şoranlaşmadan təmizləmək üçün drenaj sistemləri qurulub, Bakı şəhərində və onun ətrafında çoxlu yaşıllıqlar, Xəzərsahili qumluqlarda sahil bərkidici və torpaqların eroziyasının qarşısının alınması məqsədi ilə meşə örtüyü zolaqları salınıb, flora və faunanın qorunub saxlanması və inkişaf

etdirilməsi üçün bir sıra təbiət qoruqları və yasaqlıqları yaradılıb. İndiki dövrdə ətraf mühitlə bağlı mövcud vəziyyət hər bir ölkəni ekoloji problemləri ümumbəşəri kontekstə çıxarmağa məcbur edib. Bu gün artıq ətraf mühitin mühafizəsi məsələləri aparıcı beynəlxalq təşkilatların proqram sənədlərində öz əksini tapıb. Biotik və abiotik faktorlar, ətraf mühitin çirklənməsi, iqlim dəyişikliyi və s. daxil olmaqla, ətraf mühitin dəyişməsi bitkilərin məhsuldarlığı və qidalanma keyfiyyətini məhdudlaşdıran kritik faktordur, həmçinin insanlar və heyvanların da sağlamlığı üçün potensial risk yaradır. Bu problemin həlli ətraf mühitin ağır metallar və neft məhsulları ilə çirklənməsi artmaqda olan, həmçinin zəngin bitki müxtəlifliyi ilə fərqlənən Azərbaycan üçün xüsusilə vacibdir. Ölkənin çoxsaylı endem və faydalı növlərə malik bitki müxtəlifliyi ətraf mühitin təhlükəsinə məruz qalır. Torpağın qorunması və bərpası dünyadakı ekoloji vəziyyətin pisləşməsi ilə əlaqədar daha da aktuallaşır. Torpaq, su və hava üçün ən çox yayılan çirkləndiricilər ağır metallar, karbohidrogenlər, qalıcı üzvi çirkləndiricilər, xlorlu üzvi pestisidlər, herbisidlər və başqa ksenobiotiklərdir ki, onlar da quru və su ekosistemlərində canlı orqanizmlər üçün müxtəlif sağlamlıq problemləri yarada bilər.

Biomüxtəlifliyin qorunması bütün canlı varlıqlar üçün bioloji həyatın mühafizəsində mühüm rol oynayır. Ətraf mühit dəyişikliyinə çox həssas olan ekosistemlərin müəyyənləşdirilməsi müvafiq mühafizə siyasətinin və ekosistemlərin davamlılığının artırılması üçün təcrübələrin inkişafında əsas addım ola bilər.

Azərbaycanda yürüdülmən ekoloji siyasətin əsas məqsədi indiki və gələcək nəsillərin ehtiyaclarının təmin edilməsi nəminə mövcud ekoloji sistemlərin, iqtisadi potensialın qorunması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi ilə davamlı inkişafın təmin edilməsindən ibarətdir. Bunu gerçəkləşdirmək məqsədi ilə təbii ehtiyatlardan istifadə yolları işlənilib hazırlanmalı və iqtisadiyyatın inkişafı davamlılıq prinsipləri əsasında həyata keçirilməlidir.

İnkişafın ekoloji baxımdan davamlı olmasını təmin etmək üçün iqtisadi fəaliyyət zamanı meydana çıxan ciddi ekoloji problemləri aradan qaldırmaq, onların ətraf mühitə mənfi təsirinin minimuma endirilməsi tələb olunur.

Ölkəmizdə həyata keçirilən sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası ekoloji problemlərin operativ yoluna qoyulmasına, ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində ardıcıl və səmərəli tədbirlərin görülməsinə əlverişli şərait yaradıb.

Ekoloji vəziyyətin sağlamaşdırılması Bakı və ətraf qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair bütün proqramlarda prioritet istiqamətlərdən biri kimi əksini tapır. Həmin proqramlar çərçivəsində Bakı şəhərinin və Abşeron yarımadasındakı yaşayış massivlərinin kanalizasiya şəbəkələri ilə təmin edilməsi, mövcud təmizləyici qurğuların yenidən qurulması və yeni təmizləyici qurğuların tikilməsi istiqamətində ardıcıl layihələr həyata keçirilməkdədir. 2011-ci ildə təsdiq edilən "Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair yeni Dövlət Proqramı"nda da ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına yönələn layihələr, o cümlədən paytaxt ətrafındakı neft və çirkab suları ilə çirklənmiş göllərin təmizlənməsi, qurudulması məsələləri əksini tapır. Azərbaycanın zəngin neft-qaz ehtiyatlarına malik olması baxımından ölkənin enerjiyə olan tələbatının ödənilməsi problemi mövcud deyil. Lakin ənənəvi enerji mənbələrindən istifadə ətraf mühitin çirklənməsi prosesi ilə müşayiət olunur, ənənəvi enerji mənbələri olan karbohidrogen ehtiyatları dünyada tükənməz deyil və bunu nəzərə alan ölkə rəhbərliyi alternativ enerji mənbələrindən istifadəni gələcəyə hesablanmış strateji vəzifə kimi müəyyənləşdirib. Çünki Azərbaycan özünün əlverişli təbii şəraiti ilə kifayət qədər alternativ və bərpa olunan enerji potensialına malikdir.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə hər üç nəfərdən biri içməli suyun çatışmazlığından əziyyət çəkir. Xəstəliklərin 80%-i, ölüm hadisələrinin 1/3-i içməli sudan istifadə ilə bağlıdır. Oudur ki, səmərəli istifadə edilməsi hesabına planetin bütün əhalisinin yaxşı keyfiyyətli içməli su ilə təmin olunması mühüm problem kimi qarşıda durur. Suyun sənayedə və energetikada istifadəsi. Bu məqsədlə sudan iş prosesində qızmış aqreqat, mexanizm, alətlər və s.-nin soyudulması, istehsal tullantılarının kənarlaşdırılması, maşın detal və hissələrinin yuyulmasında istifadə edilir. Sənayedə sudan həlledici kimi də istifadə olunur, hazır məhsulun tərkibinə daxil olur. Bu sudan istifadə növündə qayıtmayan suyun miqdarı az olur. Burada çirkab sularının çox olması problem yaradır. Hazırda sənaye və energetikada 760 km³ su sərf olunur, bu yalnız suvarma suyuna nisbətən azlıq təşkil edir. Müasir texnologiya, kənd təsərrüfatı və tikintinin təsiri ilə çayların və göllərin suları sənaye və məişət tullantıları ilə çirklənməyə məruz qalır. Yalnız sənaye hər il çaylara 160 km³ təmizlənməmiş və ya kifayət dərəcədə təmizlənməmiş sular axıdır. Onlar 4 min km³ -dan çox, yəni ümumi çay axınlarının 10%-ə qədərini çirkləndirir. Sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə bu rəqəm 30%-ə çatır. Azərbaycan əhalisinin içməli su mənbələri sayılan Kür və Araz trans-sərhəd

çaylarında ekoloji vəziyyətin gərginliyi də ciddi problemlər yaradan amillərdəndir. Ölkə vətəndaşlarının 70 faizinin içməli su kimi istifadə etdiyi bu çaylar mənbəyini Türkiyə ərazisindən götürür. Araz çayı Ermənistan və İran ərazisindən, Kür isə Gürcüstandan keçərək Azərbaycana daxil olur. Türkiyə ərazisindən çay təmiz şəraitdə sərhədi keçsə də Ermənistan və Gürcüstan ərazisində çirklənmələr hədsiz böyükdür. Araz çayından isə Qacaran, Qafan Molibden dağ-mədən işlərinin bütün axıntıları, İrəvanın, Tiflisin bütün kanalizasiya suları həmin çaylara axıdılır. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin müvafiq strukturunun apardığı mütəmadi monitorinqlərin nəticəsinə əsasən, Ermənistan və Gürcüstanda çirklənməyə məruz qalan Kür-Araz transsərhəd çaylarındakı vəziyyət ürəkaçan deyil.

Çirklənməsinə baxmayaraq, Azərbaycanda Araz və Kür çaylarından içməli su kimi istifadə edilməsi üçün “Modul” tipli sutəmizləyici qurğular quraşdırılır. Belə ki, hazırda 140-dan çox kənddə təmizləyici qurğular quraşdırılaraq təhvil verilib. Görülən işlər nəticəsində 224 min əhali Avropa standartlarına cavab verən təmiz sudan istifadə edir. Xəzərin suyunun təmizlənməsi və ondan istifadə də gündəmdə duran məsələlərdəndir. Artıq Xəzər dənizi suyunun şirənləşdirilməsi üçün müvafiq qurğular quraşdırılır. ARDNŞ tərəfindən Çilov adasında həmin qurğular quraşdırılıb və ərazidə yaşayan əhali və orada fəaliyyət göstərən müəssisələr həmin sudan istifadə edirlər.

Ekoloji vəziyyətin yaşıllaşdırılmasına dair qəbul edilmiş Kompleks Tədbirlər Planı bəhrəsini verməkdədir. Xüsusilə, həyata keçirilən yaşıllaşdırma və yeni meşəsalma və bərpa işlərinin ardıcıl, sistemli və möhtəşəm miqyasda həyata keçirilməsi dövlət başçımızın təbiətə qayğısı ilə bağlıdır. Son illərdə meşələrin, yaşıllığın qorunması sahəsində həyata keçirilən müsbət tədbirlərdən biri də ölkənin, ələlxüsus onun ucqarlarının, meşəətrafı kənd və qəsəbələrin, digər yaşayış məntəqələrinin təbii qazla təmin edilməsidir. Ölkənin başdan-başa qazlaşdırılması təbiətin xilasına yönəlmiş ən böyük diqqətdir. Ölkənin meşə-xammal materiallarına olan tələbatını başqa ölkələrdən idxal edilməsi hesabına ödənilməsi təbiətimizin qorunmasına da təsirli impulsdur. Bir sıra alternativ enerji mənbələrindən istifadə edilməsi praktikası uğurla inkişaf etdirilməkdədir. Bu sahədə aparılan sistemli işlər meşə qırıntılarının qarşısını xeyli dərəcədə alıb və almaqda davam edir.

Meşələrin mühafizəsi və bərpası dövlətimizin daim diqqət mərkəzindədir. Təkcə 200 Dünyanın əksər ölkələrində ekoloji tarazlığın pozulmasından yaranan problemlərin aradan qaldırılması haqda müxtəlif diskussiyalar aparılır. İndi Yer kürəsinin bir qitəsində baş verən təbiət hadisəsi təkcə həmin qitə ölkələrinin yox, eyni zamanda bütün dünyanın problemi sayılmalıdır və onu aradan qaldırmağın yolları birgə axtarılmalıdır.

Azərbaycan əhalisinin içməli su mənbələri sayılan Kür və Araz transsərhəd çaylarında ekoloji vəziyyətin gərginliyi də ciddi problemlər yaradan amillərdəndir. Ölkə vətəndaşlarının 70 faizinin içməli su kimi istifadə etdiyi bu çaylar mənbəyini Türkiyə ərazisindən götürür. Araz çayı Ermənistan və İran ərazisindən, Kür isə Gürcüstandan keçərək Azərbaycana daxil olur. Türkiyə ərazisindən çay təmiz şəraitdə sərhədi keçsə də Ermənistan və Gürcüstan ərazisində çirklənmələr hədsiz böyükdür. Araz çayından isə Qacaran, Qafan Molibden dağ-mədən işlərinin bütün axıntıları, İrəvanın, Tiflisin bütün kanalizasiya suları həmin çaylara axıdılır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin müvafiq strukturunun apardığı mütəmadi monitorinqlərin nəticəsinə əsasən, Ermənistan və Gürcüstanda çirklənməyə məruz qalan Kür-Araz transsərhəd çaylarındakı vəziyyət ürəkaçan deyil.

Xəzərin suyunun təmizlənməsi və ondan istifadə də gündəmdə duran məsələlərdəndir. Artıq Xəzər dənizi suyunun şirənləşdirilməsi üçün müvafiq qurğular quraşdırılır. ARDNŞ tərəfindən Çilov adasında həmin qurğular quraşdırılıb və ərazidə yaşayan əhali və orada fəaliyyət göstərən müəssisələr həmin sudan istifadə edirlər.

Ekoloji vəziyyətin yaşıllaşdırılmasına dair qəbul edilmiş Kompleks Tədbirlər Planı bəhrəsini verməkdədir. Xüsusilə, həyata keçirilən yaşıllaşdırma və yeni meşəsalma və bərpa işlərinin ardıcıl, sistemli və möhtəşəm miqyasda həyata keçirilməsi dövlət başçımızın təbiətə qayğısı ilə bağlıdır. Son illərdə meşələrin, yaşıllığın qorunması sahəsində həyata keçirilən müsbət tədbirlərdən biri də ölkənin, ələlxüsus onun ucqarlarının, meşəətrafı kənd və qəsəbələrin, digər yaşayış məntəqələrinin təbii qazla təmin edilməsidir. Ölkənin başdan-başa qazlaşdırılması təbiətin xilasına yönəlmiş ən böyük diqqətdir. Ölkənin meşə-xammal materiallarına olan tələbatını başqa ölkələrdən idxal edilməsi hesabına ödənilməsi təbiətimizin qorunmasına da təsirli impulsdur. Bir sıra alternativ enerji mənbələrindən istifadə edilməsi praktikası uğurla inkişaf etdirilməkdədir. Bu sahədə aparılan sistemli işlər meşə qırıntılarının qarşısını xeyli dərəcədə alıb və almaqda davam edir.

Meşələrin mühafizəsi və bərpaı dövlətimizin daim diqqət mərkəzindədir. Təkcə 2018-2019-cı illərdə 53.480 ha ərazidə meşə bərpaətmə tədbirləri həyata keçirilib. Yeni tingliklər salınması üçün 849 ton müxtəlif toxumlar tədarük edilib. Xüsusilə, respublikanın yaşayış məntəqələrinin və yolların mühafizə zolaqlarının yaşıllaşdırılmasına diqqət artırılıb. Bu iş ardıcıl şəkildə davam etdirilməkdədir. Yeni yaşıllıqların salınması təcrübəsi zənginləşir. Əvvəlki illərdə buraxılmış səhvlər aradan qaldırılır. Yaşıllıq, xüsusilə, ağac əkini ilbəl yeni ərazilər fəth edir. Hətta şoran torpaqlarda, səhra və yarımsəhralarda təbii şəraitə uyğun yeni ağac növləri, kollar əkilir.

Bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanmasına getdikcə daha çox diqqət ayrılır. Bu problem müasir dünyada ən mühüm problemlərdən biri hesab olunur və müntəzəm olaraq böyük qayğı tələb edir. Bitki, heyvan və mikroorqanizmlərin bioloji müxtəlifliyi bəşəriyyətin yaşaması üçün əsaslı mühüm faktordur. Bioloji müxtəflilik həyatın təminat sistemini formalaşdıran ərzaq və digər resursların mənbəyi kimi əvəzolunmaz rol oynamış, oynayır və oynayacaq.

Vəhşi faunanın və yabanı floranın növ və genetik müxtəlifliyinin, nadir və tükənməkdə olan heyvan və bitki növlərinin qorunub saxlanması təbiətdən səmərəli istifadənin əsas vəzifələrindən biri olub, onun həlli üçün ayrı-ayrı ölkələrdə mühüm sənədlər, qərarlar qəbul edilir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin təbiətə, gözəlliyə vurğunluğu, ətraf mühitə biganə münasibət göstərənlərə qarşı bərk bərkliyi bu gün Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin də fəaliyyətinin başlıca stimuluna çevrilib. Sağlam ekoloji mühitin sağlam xalq olduğunu qeyd edən İlham Əliyev verilən sərəncam və qərarların kağız üzərində qalmayıb, həyata keçirilməsinə şəxsən diqqət edir. Təbii sərvətlərimizin və təbiətimizin tükənməməsi, gələcək nəsillərə də yararlı vəziyyətdə çatdırılması naminə.

Nəticə. İqtisadiyyatın bütün sahələrinin sürətli inkişafı insan fəaliyyətinin ətraf mühitə mənfi təsirinin artması və təbii sərvətlərin həddindən artıq istismarı ilə nəticələnmişdir. Ekoloji tarazlığın qorunub saxlanması, təbii ehtiyatlardan rəşional istifadə, su, torpaq və [atmosfer](#) havasının çirklənmədən mühafizə edilməsi ümumbəşəri problemə çevrilmişdir. Bu məqsədlə ölkədə çirklənmiş ərazilərin bərpaı, meşə ilə örtülü ərazilərin miqyasının artırılması, biomüxtəlifliyin mühafizəsi, aid ərazilərdə torpaqların münbitləşdirilərək yaşıllaşdırılması, [Xəzər dənizinin](#) dəniz ətraf mühitinin qorunması, iqlim dəyişikliklərinin mənfi təsirlərinin azaldılması, [hidrometeoroloji](#) müşahidə sistemlərinin və [monitorinq](#) şəbəkəsinin modernləşdirilməsi, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq əməkdaşlıq, əhalinin ekoloji şüur səviyyəsinin artırılması fəaliyyət istiqamətlərindən olmuşdur.

Ədəbiyyat

A.A. Qurbanzadə "Ekologiya: sosial-iqtisadi əsasları" Bakı -2010.

M.C. Atakişiyev "Azərbaycan sosial-iqtisadi tərəqqi yolunda" Bakı-2005.

[www. stat.gov.az](http://www.stat.gov.az)

The rapid development of all sectors of the economy has resulted in an increase in the negative impact of human activities on the environment and the overuse of natural resources. Preservation of ecological balance, rational use of natural resources, protection of water, soil and air from pollution has become a universal problem. For this purpose, rehabilitation of polluted areas in the country, landscaping, protection of the marine environment of the Caspian Sea, mitigation of climate change, modernization of hydrometeorological monitoring systems and monitoring networks, improvement of legislation, international cooperation, One of the activities was to increase the level of environmental awareness of the population.

ADAU-nun Elmi Əsərləri. -2021.-№2.-S.68-71.

İqlim dəyişmələri ekoloji mədəniyyət kontekstində

Sadiq Qurbanov

Milli Məclisin Təbii ehtiyatlar,
energetika və ekologiya komitəsinin sədri

Günümüzdə global ekoloji təhlükəsizlik sisteminə real təhdid qismində iqlim dəyişmələri problemi bəşəriyyəti ən çox narahat edən məsələlərdəndir. Son onilliklərdə dünyanın müxtəlif bölgələrində qeyri-sabit hava şəraiti ölkələrin iqtisadiyyatı və əhalisi üçün ciddi problemlər, ağır məhrumiyyətlər yaratmaqdadır. Qlobal ekoloji təhlükəsizlik baxımından istilik effekti yaradan qazların (İEYQ) iqlim dəyişmələrinə təsiri məsələləri ilk dəfə XX əsrin 50-ci illərindən başlayaraq dünyanın aparıcı alimlərinin diqqətini cəlb etməyə başlamışdır. Həmin dövrdə elmi araşdırmalar və hidrometeoroloji instrumental ölçmələr göstərmişdir ki, atmosferdə orta illik temperatur göstəricisi artım trendinə keçmişdir, yağıntılarda müəyyən dizbalans yaranmışdır və bu hadisələr bütünlükdə iqtisadiyyata tədricən neqativ təsir etməyə başlamışdır. Məsələn, bununla bağlı orta illik temperaturun artımının dünya iqtisadiyyatına təsiri ilə bağlı bir fakta nəzər salaıq. Hesablamalar göstərmişdir ki, temperaturun hər 1°C artması dünyada taxıl istehsalı məhsuldarlığının təxminən 5 faiz azalmasına səbəb olur. Belə ki, məhz 1981-2002-ci illər ərzində isti iqlim şəraiti səbəbindən qarğıdalı, buğda və bir sıra digər dənli bitkilərin məhsuldarlığında global səviyyədə hər il 40 milyon tonadək azalma müşahidə olunmuşdur. Qeyd edilən amillər global ekoloji təhlükəsizlik sisteminə real risk kimi iqlim dəyişmələrini meydana gətirən səbəblərin elmi əsasda öyrənilməsi və onun təsirlərinin yumşaldılması (mitigation) yollarının işlənilib hazırlanması problemini gündəmə gətirmişdir. Faktiki olaraq, iqlim dəyişmələri nəticə etibarilə həm də global qida təhlükəsizliyi sisteminə də real risk formalaşdırmışdır. Nəzərə alsaq ki, global qida təhlükəsizliyi problemləri müvafiq resurs çatışmazlığı və digər siyasi-iqtisadi amillərlə formalaşan çağırışlarla bağlı yaxın perspektivdə özünü daha kəskin formada büruzə verəcəkdir, bu mənada iqlim dəyişmələrinin problemi kəskinləşdirən amil kimi diqqətdən kənar qalmaması çox önəmlidir.

İnsanlarda mədəniyyətin, sivilizasiyanın yeni növü ekoloji mədəniyyət formalaşmalıdır. Əks təqdirdə, insanların təbiətə, onun sərvətlərinə mənfi münasibəti dəyişilməyəcək, əksinə, daha da dərinləşəcəkdir. Bu gün insanlar da ekoloji mədəniyyətin, sivilizasiyanın, təfəkkürün, şüurun, tərbiyənin və təhsilin formalaşması artıq günün və dövrün tələbinə çevrilmişdir.

İqlim dəyişmələri təkcə ölkələrin iqtisadiyyatına, xüsusən kənd təsərrüfatına, ətraf mühitə, biomüxtəlifliyə, global qida təhlükəsizliyinə və digər sahələrə zərər yetirmir, eləcə də regional təhlükəsizlik sisteminə də neqativ təsir göstərir. Belə ki, getdikcə intensivliyi artıran fırtına və sellər, burulğanlar yerli infrastrukturunu, evləri məhv edir, dəniz səviyyəsinin yüksəlməsi isə nəticədə tamamilə su altında qala biləcək kiçik ada dövlətlərinin, bir sıra sahilboyu ölkələrin həyatını təhlükəyə məruz qoyur. Bu da iqlim dəyişmələrinin global təhlükəsizlik sisteminə, insan haqlarına, beynəlxalq hüquq sisteminə aid olan məsələlərə də öz təsirini göstərmiş olması anlamına gəlir. Bu mənfi təsirlərin ölkələrarası münasibətlərin gərginləşməsi, münaqişələrin meydana gəlməsi ilə müşayiət olunma ehtimalı da var. Belə ki, həmsərhəd qonşu ölkələrdə su, meşə, qida, balıq ehtiyatlarının müştərək istifadəsi məsələlərində gərginlik meydana gələ bilər. Gələcək nəsillərin bunlardan əziyyət çəkməməsi üçün ekoloji təhlükəsizlik sisteminin təmini üzrə istər siyasi, istərsə də beynəlxalq hüquq baxımından yeni vəzifələr düşünülməlidir.

İqlim dəyişmələrinin ümumi siyasi və qida təhlükəsizliyi sisteminə neqativ təsir riskləri qabaqcadan araşdırılmalı, proqnozlaşdırılmalı, bu təhlükələrin qarşısı alınmalı və onunla mübarizədə beynəlxalq ictimaiyyət səfərbər olunmalıdır.

Nəzərə alınmalıdır ki, son iki əsrdə insanın antropogen və texnogen fəaliyyətinin təsiri nəticəsində ətraf mühitin, onun amillərinin, təbii sərvətlərin, biosferin, ekosistemlərin, flora və faunanın normal ahəngi tamamilə pozulmuş və çox ciddi ekoloji disbalans yaranmışdır. Mühəribələr, etnik münaqişələr, terrorizm, kosmik tədqiqatlar, sənaye və nəqliyyat tullantıları, kənd təsərrüfatında işlədilən zəhərli kimyəvi maddələr atmosferi,

hidrosferi və litosferi çirkləndirməklə ekoloji tarazlığın ritmini tamamilə öz məhvərindən çıxarmış, onu kollaps və aqoniya vəziyyətinə salmışdır. Bu sahə üzrə ekspertlərin məlumatlarına görə, son 100 ildə antropogen amillərin təsiri ilə Yer kürəsində orta temperatur 0,8 dərəcə artmışdır. Artmaya səbəb isə istilik effekti yaradan qazlardır (karbon, metan qazı, azot oksidi və. s.).

Elmi araşdırmalar göstərir ki, əgər insanlar təbii fəlakətlərin (tufan, sel, qasırğa, isti külək, daşqınlar, yanğınlar və. s.) yaranmasına səbəb olan qaz emissiyalarının azaldılması ilə bağlı lazımi və effektiv tədbirlər görməsələr, XXI yüzillikdə dünyanın illik orta temperaturu ən azı 3 dərəcə yüksələ bilər. Bunun ağır nəticələrini təsəvvür etmək isə o qədər də çətin deyil. Bu gün Çin dövləti emissiya üzrə dünya lideridir. İstərdim ki, sizi bu sahə üzrə bir statistika ilə tanış edim. Belə ki, 2019-cu ilin məlumatlarına görə, karbon dioksid ekvivalentində qlobal istixana emissiyalarında ilk 5 ölkə liderdir: Çin 28 faiz, ABŞ 15 faiz, Hindistan 7 faiz, Rusiya 5 faiz, Yaponiya 3 faiz. Bu hesablamalarda Azərbaycanın payı 0,15 faizdir.

Bəs nə etməli? Bu prosesi necə tənzimləməli?

Dünyanın sabahının necə olacağı yalnız bizdən asılıdır və bunu hər kəs dərk etməlidir. Vikipediya mənbəsində ekoloji mədəniyyətin tərfi və mahiyyəti çox yaxşı əks etdirilir: “Ekoloji mədəniyyət ümumbəşəri insan mədəniyyətinin bir hissəsi, ictimai münasibətlər sistemi, insan və təbiət arasındakı əlaqəyə dair sosial, fərdi əxlaqi və etik normalar, baxışlar, münasibət və dəyərlər, insan cəmiyyəti ilə təbii mühitin birlikdə yaşamasının harmoniyası, insan cəmiyyətinin təbii mühitə və ümumiyyətlə, ekoloji problemlərə münasibəti ilə həyata keçirilən insan və təbiətin ayrılmaz birləşmə mexanizmidir”. Eyni zamanda, ekoloji mədəniyyət insanların təbiəti, ətraf aləmi və onların kainatdakı mövqeyini, bir insanın dünyaya münasibətini qiymətləndirmə səviyyəsidir.

Fərdlərin ekoloji mədəniyyəti isə təbii sərvətlərdən rəşional istifadə, ətraf mühitin qorunması üçün fərdi ekoloji qaydaların və tələblərin şüurlu şəkildə yerinə yetirilməsi mənasını verən mürəkkəb və uzun bir prosesdir. Bu prosesin əvvəli tərbiyəyə, sonrası isə elmi biliklərə və elmi yaradıcılığa söykənməlidir.

Müasir dövrdə ekologiyanın təbliği, inkişafı, onun əsas müddəalarının yerinə yetirilməsi, ekoloji təmiz, saf ərzaq məhsullarının istehsalı, ekoloji kənd təsərrüfatına geniş yer verilməsi, bəşəriyyətin sivilizasiya yolu ilə inkişafının ən vacib problemi hesab olunur. Bütün bəşəriyyət ekologiyasının qorunması üçün səfərbərliyə cəlb edilməli, təbiətə, torpağa, havaya, suya, heyvanlara, bitkilərə, balıqlara, quşlara qəddar münasibət göstərənlərə beynəlxalq, ekoloji və bioloji terrorizmə qarşı müharibə elan olunmalıdır. Akademik Həsən Əliyevin təbirincə desək, təbiətin keşiyini çəkmək üçün geniş kütlə ayağa qalxmaldır. Müasir dövrdə elmi-texniki tərəqqinin sürətli və dinamik inkişafı, İKT, internet, robot, nanotexnologiyanın insan həyatının bütün sahələrinə inteqrasiyası cəmiyyətin şüurunda təbiətə, onun sərvətlərinə, foraya, faunaya yaradıcı münasibətin formalaşmasını tələb edir.

Hazırda beynəlxalq aləmdə hamı belə bir fikirlə razılaşır ki, insanlarda mədəniyyətin, sivilizasiyanın yeni növü - ekoloji mədəniyyət formalaşmalıdır. Əks təqdirdə, insanların təbiətə, onun sərvətlərinə mənfi münasibəti dəyişilməyəcək, əksinə, daha da dərinləşəcəkdir. Bu gün insanlarda ekoloji mədəniyyətin, sivilizasiyanın, tərək-kürün, şüurun, tərbiyənin və təhsilin formalaşması artıq günün və dövrün tələbinə çevrilmişdir.

Ekoloji mədəniyyət həm də konkret insan fəaliyyəti ilə əlaqədardır. Bunun üçün gənc nəslin ekoloji tərbiyəsi və bu sahədə bilikləri önəmlidir. İnsanlar üçün ekoloji təhsilin strategiyası, konsepsiyası, proqramı hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir. Ekoloji təhsilin ardıcıl və sistemli olması üçün prosesə şəxsiyyətin formalaşmasının ilk anlarından, yəni uşaqlıqdan başlamaq lazımdır ki, onun da təməli məhz ailədə, məktəbəqədər tərbiyə ocaqlarında, ibtidai siniflərdə qoyulmalı, orta, orta ixtisas və ali məktəblərdə isə genişləndirilməlidir. Hər bir vətəndaş kiçik yaşlarından torpağın, havanın və suyun çirklənməsinin insan həyatı üçün təhlükə yaradan ekoloji fəlakətə səbəb ola biləcəyini anlamalıdır. Dərk etməlidir ki, ətraf mühitin mühafizəsi hər kəsdən eyni dərəcədə asılıdır. Alimlər ekoloji təhsili uşaqlarda ətraf mühitin qorunmasına və bu sahədə mənəvi məsuliyyətin formalaşdırılmasına yönəlmiş sistemli pedaqoji fəaliyyət hesab edirlər. Ekoloji təhsil sistemi insan mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsidir.

Təbii ki, arzu etdiklərimizin həyata keçməsi uzun bir prosesdir. Ekoloji maarifəndirmə və mədəniyyətin formalaşması, proseslərin uğurlu nəticələr verməsi üçün hər bir dövlətin qanunvericilik bazasında mütərəqqi addımlar atılmalıdır, yerli idarəetmə orqanlarının fəaliyyətində əməli işlər görülməlidir.

Hazırkı dövrdə bir çox ölkələrdə, həmçinin Azərbaycanda baş verən təbii fəlakətlər, meşə yanğınları və bəzi hallarda qəsdən törədilən yanğınlar onu göstərir ki, əhali və ictimaiyyət arasında ekoloji təbliğatın artırılmasına böyük ehtiyac var. Əgər əhali bilsə ki, meşələrin, ağacların qırılması, yaşıllıqların məhv edilməsi

hansı neqativ ekoloji böhranlarla nəticələnir, onda bir kimsə əlinə balta, mişar alıb meşələrə qənim kəsilməz. Həmin ekoloji “terrorçular” mərhum akademik Həsən Əliyevin “meşə sərvətimiz, var-dövlətimiz, məişətimizin bir hissəsidir. Meşə olan yerdə məhsulu yığmaqla qurtarmaz, xəstəlik olmaz. Yer kürəsinin bu yaşıl kəmərinə birçə an təsəvvür etməsək, demək, bəşər də yoxdur” kəlamını qulaqlarında sırğa etməlidirlər. Meşə atmosferin oksigen “fabrik”idir, onun qırılması havada oksigen aclığı - hipoksiya törədir, nəticədə ozon təbəqəsi zədələnir, torpaq eroziyaya, defyasiyaya, deqradasiyaya uğrayır, nəmliyi itirir, sürüşmələr, uçqunlar, kəskin iqlim dəyişkənlikləri, güclü küləklər, qasırğalar, tufanlar, quraqlıq, səhralaşma, təbii və ekoloji fəlakətlər baş verir. Bir hektar meşə, kol və yaşıllıq sahəsi ildə 4,6-6,5 ton karbon qazı udur, 3,5-5,0 ton oksigen ixrac edir. Bitkilər havanı oksigenlə zənginləşdirir və karbon qazını udur. Ağaclar əkilən sahənin hər hektarından bir ildə atmosfərə insan həyatı üçün çox faydalı olan 30 kiloqrama qədər efir yağı buraxır. Antropogen fəaliyyət nəticəsində bir hektar sahədən bir saat ərzində havaya buraxılan 200 kiloqram karbon qazını ağac və kollar udur. Yaşıl massivlərdə hər ağac orta miqdarda bir il ərzində 30-40 kiloqram, böyük çətiri olan ağaclar isə 68 kiloqrama qədər toz və digər hissəcikləri udur. Orta ölçülü bir ağac gün ərzində üç adamın tənəffüsü üçün lazım olan miqdarda sərbəst oksigen sintez edir. Ağac və kol bitkiləri havanı tullantı qazlardan təmizləyir, həm də səs-küy udma xüsusiyyətinə malik olduğundan insan üçün ziyanlı səsləri tənzimləyir.

İqlim Dəyişmələri üzrə Hökumətlərarası Panel (İPCC) tərəfindən 6-cı Qiymətləndirmə Hesabatına əsasən dünyada ötən əsrin 80-ci illərindən başlayaraq yağıntıların miqdarı xeyli artmış, buzların əriməsinin sürətlənməsi isə okeanlara trilyonlarla ton su gəlməsinə, nəticədə orada oksigen səviyyəsinin azalmasına, yəni faktiki olaraq, dənizlərin “boğulmasına”, turşuluğun artmasına səbəb olmuşdur. Hazırda dünyada dəniz səviyyəsi 20 sm-ə qədər yüksəlib və bu proses intensiv olaraq davam edir. Əsrin sonuna qədər dəniz səviyyəsinin ehtimal olunan bu artım diapazonunun 28-100 sm arasında dəyişəcəyi proqnozlaşdırılır. Hesabatda təsvir olunan başqa proqnozlara görə, 2150-ci ilə qədər bu rəqəm 500 sm-ə qədər arta bilər. Yaxın keçmişə qədər hər əsrdə cəmi bir dəfə baş vermiş olan sahil daşqınlarının 2100-cü ilə qədər mümkün baş vermə yerlərinin 60 faizində ildə ən azı bir dəfə baş verəcəyi proqnozlaşdırılır.

Hesabatda o da göstərilir ki, faydalı qazıntı (fossil) yanacağının yandırılması, meşələrin məhv edilməsi və insanın başqa fəaliyyəti nəticəsində istixana qazlarının emissiyaları sivilizasiyamızın yaranıb inkişaf etdiyi ümumi iqlim sabitliyini tamam poza bilər. Belə ki, hazırda havada karbon dioksid səviyyəsi ən azı son 2 milyon ilin ən yüksək səviyyəsindədir. Beləliklə, sözügedən hesabatda Yer kürəsi sistemində çox ağır nəticələrə səbəb ola biləcək və elm adamlarını daha çox narahat edən ən əhəmiyyətli kəskin və geri dönməz dəyişikliklər proqnozlaşdırılır. Sənəddə fiziki araşdırmalar baxımından, antropogen təsirlər nəticəsində yaranan qlobal istiləşməni müəyyən bir səviyyədə dayandırmaq üçün CO₂ emissiyalarını və digər istixana qazları emissiyalarını effektiv surətdə azaltmaqla, yaxın perspektivdə onları tamamilə sıfıra endirmək tövsiyə olunur.

Belə bir mürəkkəb problem qarşısında - dünya ictimaiyyətinin qlobal qida və ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün hansı prioritet tədbirlər həyata keçirilməlidir?

İPCC-nin son hesabatında göstərilir ki, 1850-ci ildən indiyədək antropogen fəaliyyətlər nəticəsində dünyada 2400 milyard ton CO₂ ekvivalentində istixana qazlarının emissiyası baş vermişdir. Onlar uzun illər atmosferdə toplanır, stoklanaraq istiləşmə effekti yaradırlar. Alimlər hesablayıblar ki, yalnız əlavə 400 milyard ton CO₂ ekvivalentində istixana qazları atmosfərə buraxılırsa, onda orta illik temperaturun artımını 1,5°C səviyyəsində saxlanma ehtimalı cəmi 66 faiz olacaqdır. Nəzərə alsaq ki, dünyada ildə təxminən 50 milyard ton CO₂ ekvivalentində istixana qazları atmosfərə buraxılır, o zaman qeyd olunan hədəfə çatmağın necə ağır olduğu və bəşəriyyətin qlobal istiləşməsi ilə mübarizə üçün təcili səfərbər olunmasının vacibliyi tam aydın olur. 1990-cı ildə illik emissiyalar təxminən 35 milyard ton CO₂ ekvivalentində olmuş, indiyədək də stabil olaraq yüksələn xətlə ilbəil artmışdır.

Heç şübhəsiz ki, insanlara bu barədə vaxtaşırı məlumatlar verilsə, güman ki, düşüncəsizliklə ekoloji cinayət törədənlər bundan əl çəkərlər. Dövlətlər ekoloji dünyamızı qorumaq, daha təmiz və sağlam dünyada yaşamaq istiqamətində iqtisadi imkanları artırmalı, qanunvericilik bazasını yeni tələblərə uyğunlaşdırmalıdır. Bu ekoloji mədəniyyətin inkişafına öz töhfələrini verəcəkdir.

Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə nüfuzlu qlobal təşkilatlardan olan “The Nature Conservancy” qurumunun baş elmi işçisi, ətraf mühitin tədqiqi üzrə tanınmış alim professor Katerin Heihonun İPCC-nin son hesabatı haqqında bildirmişdir: “Biz daha əmin deyilik ki, Kanada, Almaniya, Yaponiya və ABŞ kimi daha zəngin və

təhlükəsiz ölkələrin vətəndaşları gələcəkdə sürətlə pisləşən iqlim şəraitinin ekstremal nəticələri ilə mübarizə apara biləcək imkanda olacaqlar. Hamımızın eyni gəmidə olduğumuz aydındır - həyatımız boyunca hər birimizə təsir edəcək bir problemlə üz-üzəyik.” Alim həmçinin hər bir yerdə alternativ və bərpa olunan enerjiyə keçidin sürətləndirilməsinin, ən çox ətraf mühitə təsir edən fəaliyyətlərdən imtina edilməsinin və yaşıl iqtisadiyyata keçidi təmin etmək üçün maliyyə axınlarının səfərbər edilməsinin vacibliyini vurğulamışdır.

Bu məsələlər iqlim dəyişmələri probleminin qarşısının alınması məqsədini daşıyan önəmli platforma kimi cari ilin noyabrında BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Böyük Britaniyanın Qlazqo şəhərində keçirilən Tərəfər Konfransının 26-cı Sessiyasının və Dünya Liderləri Sammitinin müzakirə mövzuları olmuşdur. Bu mötəbər tədbirin əsas hədəfləri istixana qazlarının emissiyalarının azaldılması, iqlim dəyişmələrinə uyğunlaşma, iqlim məqsədli maliyyələşmənin səfərbər edilməsi və digər məsələlər idi. İPPC-nin baş katibi Abdaləh Mokssitin qurumun hesabatı ilə bağlı fikirlərində deyilir ki, istixana qazları emissiyalarında dərhal, sürətli və genişmiqyaslı azaltma tədbirləri (mitiqasiya) həyata keçirilməzsə, qlobal istiləşməni 1,5°C artımla məhdudlaşdırmaq mümkün olmayacaqdır. O vurğulayıb: “Biz heç bir ölkəyə heç bir siyasəti diktə etmirik. Qərarlar hökumətlər tərəfindən verilməlidir. Göründüyü kimi, beynəlxalq elmi ictimaiyyət bu problemin aktuallığını, ağırlıq dərəcəsini bütün dünya ictimaiyyətinin diqqətinə təqdim etmiş və bütün ölkələri bu istiqamətdə sıx əməkdaşlığa dəvət etmişdir. Beləliklə, bütün ölkələr öz inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq, təcili surətdə effektiv və genişmiqyaslı mitiqasiya və adaptasiya tədbirlərini həyata keçirməli, bu məqsədlə beynəlxalq əməkdaşlıq və dəstək mexanizmlərini genişləndirməklə istixana qazlarının emissiyalarını məhdudlaşdırmalıdır.

Sonda hər kəsi - bütün insanları və dövlətləri sağlam dünyamız naminə ekoloji mədəniyyətin formalaşması prosesində aktiv iştirak etməyə çağırıram!

Milli Məclis. -2021.-№11-12.-S.62-65.

Erməni terroru və işğaldan azad edilmiş ərazilərdə ekoloji vəziyyət

İbrahimov İ.H., i.e.d., prof.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, Bakı Biznes Universiteti

Məlumdur ki, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı və ərzağın əsas mənbəyi aqrar istehsalçıların təbiətdən səmərəli istifadəsi və mühafizəsi ilə bağlıdır. Bu baxımdan təbiətlə cəmiyyət arasında qarşılıqlı təsirin nəzərə alınması, təbii ehtiyatlardan istifadə vaxtı ətraf mühitə mənfi təsirlərin aradan qaldırılması və s. üçün təşkilati, texniki, texnoloji, iqtisadi və s. vasitələrdən istifadə aktual məsələ kimi qarşıda durur. Bu məsələ öz daxili və xarici tərkibinə görə kompleks və çoxcəhətli problem kimi iqtisadiyyatın tarazlı inkişafı, onun ekologiyalaşdırılması və səmərəli idarə edilməsini tələb edir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 dekabr 2016-cı il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”ndə qeyd edilir ki, 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün əsas hədəflərdən biri sosial rifahın yaxşılaşdırılması, yüksək texnoloji inkişafa əsaslanan güclü rəqabət qabiliyyətli iqtisadiyyat qurmaqdır. Sosial rifahın yaxşılaşdırılması şərtlərindən biri ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün yeni qida zənciri texnologiyalarının tətbiqinin genişləndirilməsi, yeni aqro-ərzaq zənciri strukturlarının formalaşdırılması nəzərdə tutulur. Strateji Yol Xəritəsində göstərilir ki, **“Hazırda Qlobal Ərzaq Təhlükəsizliyi indeksində Azərbaycan qida təminatına görə 61-ci, qida məhsullarının keyfiyyətinə görə 86-cı yerdədir. Daha yaxşı kənd təsərrüfatı sistemi Azərbaycanın ‘çirkləndirmələri, talan etmələrini hər iki göstərici üzrə mövqeyi-göstərməkdir. Vəhşilər ətraf münin təxminən 40-cı yerə yüksəlməsinə imkan verəcəkdirmi?”**

İnsan fəaliyyəti onu əhatə edən mühitlə əlaqədardır. Təbiət insan üçün zəruri xammal mənbəyidir, həm də onun ətraf mühiti çirkləndirən istehsal fəaliyyəti nəticəsində tullantılarını qəbul edəndir. Ekologiya ətraf mühitin tarazlığını və bu tarazlığın pozulmasına təsir edən təbii amilləri, antropogen (insan fəaliyyəti) və fiziki prosesləri öyrənən elmdir. Ekologiya canlı orqanizmlərin bir-birilə və ətraf mühitlə əlaqəli fəaliyyətdir. Ətraf mühitin iqtisadiyyatından məlumdur ki, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsini idarə etmək üçün bir çox anlayışlardan - ətraf mühitin mühafizəsi, çirkləndirilməsi, ekoloji itki, ekoloji sistem və s. anlayışlardan istifadə edilir.

Təbii və metereoloji anomaliyalar, risklər nəticəsində aqrar sahə ziyan çəkir, sahənin investisiya cəlbediciliyi azalır. Torpağın və suyun çirkləndirilməsi, pestisidlərdən düzgün istifadə edilməməsi, köhnəlmiş texnologiyaların tətbiqi ətraf mühitə, ekologiyaya ziyan vurur, nəticədə qida məhsullarının ekoloji təhlükəsizliyi azalır. Bütün bunlar kənd təsərrüfatı məhsullarının və ərzağın keyfiyyətinə və insan sağlamlığının mühafizəsinə diqqətin müntəzəm olaraq artırılmasını tələb edir.

Aqrar sahədə məhsul istehsalı insanların həyat fəaliyyəti, təbiət, torpaq, su, meşə və digər sərvətlərlə sıx bağlıdır. Təbii ehtiyatlardan istifadə müvafiq sahə məhsullarının formalaşmasına, bu isə ekoloji problemlərin, çirklənmə mənbələrinin yaranmasına zəmin yaradır. Göstərilən məsələləri sadalamaqda məqsədimiz meşələrin azalması, təbii fəlakətlər və s. nəticəsində iqlim dəyişiklikləri, istiləşmə, daşqınlar, quraqlıqlar, səhrələşmələrin əmələ gəlməsini, bitki örtüyü və heyvanların məhv olması səbəblərini araşdırmaq deyil. Ətraf mühitə və ekoloji tarazlığın pozulmasına Ermənistanın 30 il ərzində ərazilərimizi işğal edərək, vurduğu ziyanı, orada qarşılarına çıxan hər şeyi məhv etmələri, 'çirkləndirmələri, talan etmələrini göstərməkdir. Vəhşilər ətraf mühiti və ekologiyamı hansı yollarla məhv edib, çirkləndiriblər?

-Təbii sərvətlərdən, torpaq, meşə və sudan qeyri-səmərəli, erməni xislətinə uyğun, vəhşicəsinə istifadə ediblər;

-Su hövzələrini, çayları, gölləri sənaye müəssisələrinin tullantıları ilə çirkləndirib, sağlamlığa təsir edən kimyəvi, biokimyəvi və təmizlənməmiş çirkab suları və tullantıları atıblar, bu proses ərazilərimiz işğaldan azad edilməsindən sonra da davam edir;

-Atmosferi - meşələri, yaşayış binalarım, otlaqları yandırmaqla çirkləndiriblər və s.

Bütün bunlar həm də ekolojiterordur, təbii ehtiyatlara vurulan çox ciddi ziyandır və onların (torpağın, meşənin və s.) bərpası üçün uzun müddət vaxt və maliyyə tələb olunacaqdır. Daha böyük və ciddi ziyan ərazilərimizdəki insanların (uşaq, qadın, qocaların) məhv edilməsi, onların əlil olmalarıdır. Ermənistanın ölkəmizə qarşı terrorunun, vəhşiliyinin miqyası genişdir və daha dəhşətlidir. Bununla əlaqədar aşağıdakı faktlara diqqət yetirmək yerinə düşər:

ABŞ-ın Arkanzas ştatının Hazen ərazisində hüquqşünas və hakim olmuş, h.e.d., tarixçi-hüquqşünas Samyuel A.Uimz London, Paris, Roma, Moskva, İstanbul və Vaşinqton şəhərlərində Azərbaycanın həqiqətləri və Erməni terroru barədə tədqiqatlar aparmış, 2003- cü ildə "Ermənistan - terrorçu "xristian" ölkənin gizlintiləri" adlı kitab çap etdirmişdir. Kitabı ingilis dilindən Zeydulla Ağayev tərcümə etmiş, elmi redaktoru psixologiya elmləri doktoru, professor, MM-in komitə sədri Səməd Seyidov olmuşdur, ibrət almaq, nəticə çıxarmaq baxımından kitab əvəzsiz mənbədir. Bu kitabı azərbaycanlı və ya türk alimi deyil, məhz amerikalı qələmə alıb, arxiv materiallarını uzun müddət elmi araşdırıb və erməniləri tutarlı dəlillərlə ifşa etmişdir. Kitabdan istinadlar verməyi özümüzə borc bilirik. Kitabın bəzi fəsilələrinə fikir verin: Müqəddəs terror; Ermənistan diktator ölkə kimi yaradılmışdır; Erməni oyun nömrələri və onların iki kitab toplusundan istifadəsi; Amerika admitalı Ermənistanın iddialarını "tamamilə saxta" adlandırır; Özlərinin birinci xristian ölkəsi olduğunu iddia edən ermənilər əslində necə xristiandırlar?; Qana susamış erməni quldurları; Ermənistandan nəyi gözləmək olar?; Erməni qəddarlığı; Zorakılıq və terror kampaniyalarını müdafiə məqsədilə erməni liderləri dünya miqyaslı siyasi təşkilat yaradırlar; Muzdlu erməni agentləri Birləşmiş Ştatlarda ictimai fikir formalaşdırır; Yardım üzrə Amerikanın baş komissarı bəyan edir ki, "Ermənilər professional dilənçidirlər" və s.

Samyuelin tədqiqatlarında onların murdar daxili aləmi faktlarla ifşa olunur.

"1970-ci və 1980-ci illərdə erməni qatilləri bütün dünyanı dolaşaraq, çoxlu türk diplomatlarını qətlə yetirdi, qatillərin bir neçəsi burada - Birləşmiş Ştatlarda baş vermişdi.

70 il ərzində Sovet İttifaqının bir parçası olmuş Ermənistan yenidən müstəqillik qazanaraq, 1992-ci ildə ruslardan bir milyard dollarlıqdan artıq silah - sursat və avadanlıq peşkəş alaraq qonşu Azərbaycan üzrərinə daha bir əsassız hücumə keçdi. Bu erməni xristianları silah gücünə bir niilyondan çox zavallı müsəlmanı ev-eşiyindən qovaraq, qonşu torpaqlarının 20 faizini işğal etdi. Keçən bu 10 il ərzində həmin ermənilər Amerika hökumətinə fırıldaq gələrək, 1,4 milyard dollarlıq "xarici yardım" aldı - güman ki, bütün dünyanın hər hansı ölkəsində adambaşına düşən illik gəlirdən daha çox! Hələ Lisus Xrist adından bu terrorçu ölkəyə axıdılan Amerika xristian qruplarının topladığı milyonlarla dollar pul bura aid deyil."

Samyuel daha sonra yazır: "Qarabağın tarixi kökləri antik dövrə gedib çıxır. Bu, Azərbaycanın tarixi əyalətlərindən biridir. Bu region Azərbaycanın vacib siyasi, mədəni və mənəvi mərkəzidir (və ya bəlkədə "formalaşmışdır" deyilsə, daha yaxşıdır).

1918-ci ildə Ermənistan cırıdan respublika kimi peyda olar-olmaz öz qonşularına - Gürcüstan, Osmanlı İmperiyası və Azərbaycana qarşı saxta torpaq iddiaları irəli sürdü: Bədnam "Qarabağ problemi" erməni tərəfindən saxta iddialar əsasında yaradılmışdır.

Eramızdan qabaq dördüncü əsrdən eramızın səkkizinci əsrinə kimi Azərbaycanın indiki Dağlıq Qarabağ (İ.İ - keçmiş Qarabağ) ərazisi Şimali Azərbaycanın ən qədim dövləti olmuş Qafqaz Albaniyasının əyalətlərindən biri idi. 1992-ci ildə ermənilər oranı vəhşicəsinə işğal edənə kimi Qarabağ heç vaxt Ermənistanın bir hissəsi olmamışdır!"

Ermənistanın terroru, xain və ədalətsiz siyasəti, ölkəmizə qarşı təcavüzü və vəhşiliyi müsəlmanlara nifrət və kin bəsləməklə uzun müddətdir ki, davam etmiş, zorakılığı və qəddarlığı dinc, silahsız əhaliyə qarşı yönəldilmişdir. 1990-cı ilin əvvəlində Qarabağ ətrafı yeddi rayonun 8,1 min km² ərazisi zəbt edilmiş, 465 min əhalisi daimi yaşayış yerindən məcburi qovulmuş, 768 kənd və qəsəbə, habelə 7 rayonun mərkəzi tamamilə dağıdılmış, talan edilmişdir. Professor N. Müzəffərli və E. İsmayılovun məlumatlarına görə 2 mindən çox mədəni-məişət obyekti, 193 tarixi abidələr məhv edilmiş, yandırılmış, talan edilmişdir. Ən dəhşətli odur ki, uzun müddət Ermənistanın terror siyasəti davam etmiş, həmin rayonlarımızdan işğal dövründə (İ.İ - 1990-1993-cü illərdə) 2312 nəfər şəhid, 2598 nəfər əlil olmuşdur. Bunları N. Müzəffərli və E. İsmayılovun məlumatları əsasında tərtib etdiyimiz aşağıdakı cədvəldən görmək olar (cədvəl 1).

Professor E. Hacızadənin məlumatlarına görə, keçmiş Dağlıq Qarabağ və onun ətrafındakı 7 rayon tam və ya qismən erməni millətçilərinin işğalı altında olmuş, onun işğal tarixində 601 min nəfər əhalisi terrora məruz qalmışdır. Munaqişənin ilk dövrlərində ermənilərin yeddi rayonumuzun başına gətirdikləri fəlakətlər təkcə bununla bitmir.

Cədvəl 1

Munaqişə dövründə Qarabağ ərazisindəki yeddi rayonun talan edilmiş, məhv edilmiş qəsəbə, mədəni-məişət obyektləri, tarixi abidələr və şəhid olmuş, əlil olmuş insanları barədə

	ərazisi, km ²	əhalisi, min nəfər	Dağıdılıb, talan edilib			şəhid verib, nəfər	əlil olub, nəfər
			qəsəbə və kənd	mədə ni-məişət obyektləri	tarixi abidələr		
Ağdam	1094	143,4	122	598	27	538	587
Füzuli	1386	98,6	54	154	15	528	1309
Cəbrayıl	1050	50,1	77	197	27	347	172
Zəngilan	707	31,9	84	138	13	191	110
Qubadlı	826	29,5	94	205	12	232	146
Laçın	1875'	r 54;o	120	575	12	259	225
Kəlbəcər	936	57,5	217	134	87 '	217	49
	8134	465,0	768	2001	193	2312	2598

Göstərilən yeddi rayonu Ermənistanla birləşdirmək məqsədilə 1990-1993-cü illərdə erməni ordusu hərbi təcavüzə keçərək, çoxlu sayda həmvətənlərimizi əsir götürdülər, soyqırımını törətdilər, həmin vaxt on minlərlə insan həlak oldu. Bu danılmaz faktlar Ermənistanın dövlət səviyyəsində terrorla məşğul olduğunu sübut edir.

Araşdırmalar göstərir ki, bu terror həm türklərə, həm də azərbaycanlılara qarşı yüz ildən çox dövrü əhatə etmişdir.

(davamı var)

İqtisadiyyat.–2021.–16-22 dekabr.-№ 50.–S.7.

Gənc ekoloqlar işğaldan azad olunmuş ərazilərin ekoloji qiymətləndirilməsi üçün Qarabağa səfər ediblər

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən “Gənclərin Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş ərazilərinin ekoloji qiymətləndirilməsində iştirakı” layihəsi uğurla davam etdirilir.

AZƏRTAC xəbər verir ki, dekabrın 13-də gənc ekoloqlar Şuşa şəhərinə səfər edib, ərazinin radiasiya fonu və hava keyfiyyəti üzrə ölçmə işlərinin aparılması, eləcə də su və torpaq nümunələrinin götürülməsində iştirak ediblər. Bununla yanaşı, səfər zamanı gənclərin iştirakı ilə “Qarabağı qoru” şüarı altında kütləvi ağacəkmə aksiyası keçirilib.

IDEA İctimai Birliyinin əməkdaşı, layihə rəhbəri Gülsarə Qasımova bildirib ki, ərazilərimizin 20 faizinin Ermənistan tərəfindən 30 illik işğalı nəticəsində Azərbaycanın təbiətinə ciddi ziyan vurulub: “Ərazilərin yandırılması, su resurslarının çirkləndirilməsi, meşələrin, təbiət abidələrinin və ümumiyyətlə yeraltı və yerüstü təbii sərvətlərin talan edilməsi nəticəsində regionun ekoloji tarazlığı pozulub. Hazırda işğaldan azad olunmuş ərazilərin, o cümlədən, təbii sərvətlərimizin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və bərpa edilməsi istiqamətində dövlət səviyyəsində mühüm addımlar atılır.

Həmin tədbirlərə gənc ekoloqların cəlb edilməsi məqsədilə IDEA İctimai Birliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Azərbaycan Gənclər Fondu tərəfindən ekoloji qiymətləndirmə layihəsinə start verilib. Layihədə iştirak üçün təbiət elmləri sahəsində təhsili olan və bu sahədə fəaliyyət göstərən 300-dən çox gəncdən müraciətlər daxil olmuşdu. Onlardan 60 nəfər müsahibə əsasında seçilib. Araşdırmalar 6 əsas istiqamət, o cümlədən bioloji müxtəliflik, su ehtiyatları, meşələrin qorunması, hidrometeoroloji və monitorinq xidməti, topoqrafiya və xəritəçəkmə və geologiya üzrə aparılır. Gənc ekoloqlara əvvəlcə təlimlər keçirildi, o cümlədən ANAMA əməkdaşları da onları sahədə işləməklə əlaqədar təhlükəsizlik tədbirlərinə riayət etmək barədə məlumatlandırdılar. Layihə çərçivəsində gənclər Cəbrayıl, Füzuli, Qubadlı, Xocavənd, Zəngilan və Ağdam rayonlarına, bu gün isə Şuşa şəhərinə səfər ediblər.

Səfərlər zamanı ərazinin radiasiya fonu və hava keyfiyyəti üzrə ölçmə işləri aparılır, eləcə də su və torpaq nümunələri götürülür. Köndələnçay, Oxçuçay, Xaçınçay, Həkəri, Bərgüşad çayları, bu gün isə Şuşadan su nümunəsi götürülüb. Nəticələr 1989-1993-cü illərin məlumatları ilə müqayisə olunacaq. Qiymətləndirmə nəticəsi tviter kampaniyası vasitəsilə dünya ictimaiyyətinə çatdırılacaq. Tviter kampaniyası “Qarabağı qoru” həşteqi ilə keçiriləcək. Həmçinin dəymiş ziyanın bərpa yolları araşdırılacaq. Bu yaxınlarda layihənin yekun nəticəsinə həsr olunan hesabat tədbirinin də keçirilməsi nəzərdə tutulub. Ümumiyyətlə, layihənin gənc iştirakçıları ekoloji qiymətləndirilmə və monitorinq üzrə bilik və təcrübələrini artırmaq, eyni zamanda, azad olunmuş ərazilərdə bərpa və mühafizə işlərinə töhfə vermək imkanı əldə edəcəklər”.

Layihə iştirakçısı Leyla Həsənzadə layihə çərçivəsində əvvəlcə Ağdam rayonuna, bu gün isə Şuşa şəhərinə səfər etdiyini bildirib. Onun sözlərinə görə, həmin ərazilər dağıntılara məruz qalsalar da, öz gözəlliklərini itirməyiblər: “Mən də bir blogger kimi azad edilmiş ərazilərimizi, işğal dövründə vurulan ziyanı paylaşır, məlumatların daha geniş kütləyə çatdırılmasına çalışıram. Səfərlər zamanı “Qarabağı qoru” devizi altında Ağdamda və Şuşada keçirilən ağacəkmə aksiyalarında iştirak etdim. Sevinirəm ki, həmin rayonların ətraf mühitinin bərpasına az da olsa, töhfə vermiş oldum. İnanıram ki, görülməli tədbirlər nəticəsində əzəli və əbədi torpaqlarımızın əvvəlki əzəməti geri qayıdacaq”.

Layihənin digər iştirakçısı Pərvanə Babayeva işğaldan azad edilmiş ərazilərimizə yeddinci dəfə səfər etdiyini, hər dəfə müxtəlif rayonlarda olduğunu diqqətə çatdırıb: “Doğrudur, qarşılaşdığımız mənzərə, 30 il ərzində törədilən ekosid izləri bizi məyus etdi. Lakin torpaqlarımız düşmən tapdağından xilas edilib və növbə həmin ərazilərin bərpasıdır. Azad edilən ərazilərdə müxtəlif istiqamətlərdə quruculuq işləri aparılır. Ümid edirik ki, görülməli işlər nəticəsində torpaqlarımız yenidən cənnətə çevriləcək. Biz gənclərə də həm dəymiş ziyanın qiymətləndirilməsində, həm də bərpa işlərində imkan yaradıldığı üçün təşkilatçılara minnətdarıq”.

Qarabağda meşə fondunun bərpa proqramı - erməni vəhşiliklərinin növbəti ifşası...

İradə Sarıyeva

Ermənistan 30 illik işğal dövründə Azərbaycana milyardlarla ziyan vurub, təbiətini məhv edib, meşələrini dağıdıb, viran qoyub, talayıb. Rəsmi məlumata görə, uzun illər Azərbaycanın 261 min hektar meşə fondu sahəsi Ermənistanın təcavüzü altında qalıb və bu dövrdə də meşə fondumuza qarşı soyqırım həyata keçirilib.

Azərbaycanın ərazilərində işğal dövründə Ermənistan ordusunun əsgərləri tərəfindən qəsdən törədilmiş yanğınlar nəticəsində 100 min hektar otlaq, biçənək və yaşıllıqlar, həmçinin meşə sahələri yanaraq məhv olub, torpağın üst münbit qatı yararsız hala düşüb. 29 mart 2003-cü il tarixli “Nəbz” qəzetinin 11 sayılı buraxılışında ekoloq Mahmud Xəlilov və Nəsimə Əliyevanın birgə araşdırmasına görə, işğal altında olan ərazilərimizdə çox acınacaqlı vəziyyət olub. Hazırda Qarabağın Ağdərə və Xankəndi meşə təsərrüfatlarının böyük ərazini əhatə edən məhsuldar fısıq meşələri sülhməramlıların nəzarəti altındadır.

Qarabağın meşə fondunu məhv edən düşmənlər...

28-30 il müddətində Laçın rayonunun Şəlvə dərəsindəki qırmızı, dekorativ oduncaqlı mebel, parket üçün əvəzi olmayan iri gövdəli qırmızı palıd meşələri, Bəsitçay qoruğundakı möhtəşəm çinar və qoz ağacları, Kəlbəcər meşə təsərrüfatındakı mebel sənayesi üçün tayı-bərabəri olmayan ayı fındığı ağacları ermənilər tərəfindən kütləvi qırılaraq xarici ölkələrə satılıb. Azərbaycan öz ərazilərini azad etdikdən sonra burada quruculuq-bərpa, yenidənqurma işlərinə başlayıb. Yalnız azad ərazilərimizdə yeni evlər, yaşayış məskənləri salınmır, burada həm də meşə zolaqlarının, təbiətin bərpa prosesi həyata keçirilir. Ermənistanın meşələrimizə vurduğu zərərin miqyasını beş-üç kəlmə ilə ifadə etmək çətindir. Qeyd etdiyimiz kimi, Ermənistan Azərbaycanın meşə fondunu dağıdıb. Ermənilər Azərbaycan meşələrinə qarşı elə amansız davranıblar ki, bu gün həmin meşələri bərpa etmək Azərbaycana milyardlarla vəsaitə başa gələcək.

Qarabağda meşə fondunun bərpa proqramı hazırlanıb...

Torpaqlarımız işğaldan azad ediləndən sonra Qarabağın meşə fondunun bərpa istiqamətində genişmiqyaslı işlərə başlanılacağı haqda rəsmi məlumatlar vardı.

UNEC İqtisadi Forumunda “Qarabağa böyük qayıdış: dayanıqlı məskunlaşma və iqtisadi reintegrasiya” mövzusunda keçirilən paneldə Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev bildirib ki, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə meşə fondunun genişmiqyaslı bərpasını nəzərdə tutan proqram hazırlanıb.

Nazirin sözlərinə görə, proqram çərçivəsində 30 min hektara yaxın meşə fondu sahəsində meşəbərpa tədbirləri nəzərdə tutulur: “Artıq həmin ərazilərdə ağacların əkilməsi və toxum səpini işlərinin aparılmasına başlanılıb. Qarabağda ərazilərin böyük hissəsinin minalanması genişmiqyaslı monitoring və bərpa işlərinin aparılmasında imkanlarımızı məhdudlaşdırır. Minalardan təmizləmə prosesi sürətləndikdən sonra bərpa işləri daha intensiv şəkildə aparılacaq”.

...İşğal dövrü ərzində 54 min hektar meşə ilə örtülü ərazi məhv edilib...

İşğal müddətində Ermənistanın nə qədər meşə örtüyünü məhv etdiyinə gəlincə, nazir deyib ki, işğal dövrü ərzində 54 min hektar meşə ilə örtülü ərazi məhv edilib: “Orta və uzunmüddətli perspektivdə meşələrin ekoloji, su qoruyucu, iqlim tənzimləyici xassələrinin bərpa edilməsi planlaşdırılır”.

Nazir eyni zamanda qeyd edib ki, iqlim prosesləri sərhəd tanımır: “Hər bir ölkə təkbəşinə, region ölkələri ilə əməkdaşlıq etmədən bu çağırışların öhdəsindən gələ bilməz. İqlim hadisələrinin daha tez müəyyən edilməsi, risklərin əvvəlcədən qiymətləndirilməsi qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsinə şərait yaradır. Bu baxımdan region ölkələri ilə informasiya mübadiləsinin daha səmərəli aparılması və təhlükəli hadisələrə qarşı adekvat tədbirlərin seçilməsində ölkələrin dayanıqlığını təmin etmək üçün “Erkən xəbərdarlıq sisteminin yaradılması istiqamətində regional əməkdaşlıq platforması”nın yaradılması nəzərdən keçirilir”.

“Çox yüksək səviyyədə bərpa ediləcəyinə böyük ümid bəsləyirik”

Biologiya üzrə fəlsəfə doktoru Pərvanə Qaraxani bizimlə söhbətində bildirdi ki, Qarabağda meşə fondunun bərpa proqramının hazırlanması çox müsbət haldır. Bu səbəbdən ki, proses kor-koranə deyil, konkret proqram əsasında, sistemli şəkildə aparılacaq. P.Qaraxaninin sözlərinə görə, şübhəsiz ki, bərpa proqramının bütün mənalarda üstünlükləri var və burada Qarabağ təbiətinin, meşəçiliyinin bütün xüsusiyyətləri əks olunacaq. Mütəxəssis qeyd etdi ki, prosesin içində olmasa da, görülən işləri, təqdim edilən layihələri yaxından izləyir və

yüksək qiymətləndirir. Ekspert xatırlatdı ki, Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində məsələlərin mərkəzləşdirilmiş qaydada həll edilməsi üçün yaradılmış Əlaqələndirmə Qərargahının nəzdində İdarələrarası Mərkəzin Ekoloji məsələlər üzrə İşçi Qrupunun yaradılması da görülməli işlərin mühüm tərəflərindən biridir. Alim bildirdi ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə meşə fondunun bərpaı ilə əlaqədar görülməli işlər haqqında mediada da məlumatlar yayılır. “Ermənilərin məhv etdiyi Qarabağın meşə fondunun çox yüksək səviyyədə bərpa ediləcəyinə böyük ümid bəsləyirik. Düzdür, ermənilər elə talançılıq, elə soyqırımlar törədiblər ki, meşə fondunu bərpa etmək üçün bizə böyük vaxt lazımdır. Amma artıq xüsusi bərpa proqramı hazırlanıb və bərpa proqramı əsasında da meşə fondumuz bərpa ediləcək, dirçəldiləcək”-deyə alim bildirdi.

...20 hektar ərazidə “Dostluq meşəsi”nin salınmasına başlanıb...

Qeyd edək ki, bir neçə gün əvvəl ölkə ekoloqları işğaldan azad olunmuş ərazilərin yaşıllıq örtüyünün bərpaı, eləcə də regionun “yaşıl enerji” potensialı məsələlərini müzakirə ediblər.

Bu barədə yayılan məlumatda bildirilir ki, “2022-2026-cı illərdə Azərbaycanın meşə fondunun bərpaı proqramı” hazırlanıb. Proqramda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə və Qarabağın digər yerlərində meşələrin bərpa olunması tədbirləri nəzərdə tutulur. Artıq bu işlər çərçivəsində Türkiyənin Kənd Təsərrüfatı və Meşəçilik Nazirliyi ilə birlikdə Cəbrayıl şəhərinin ətrafında 20 hektar ərazidə “Dostluq meşəsi” salınmağa başlanıb. Burada örtülü şəraitdə fidanlar yetişdiriləcək. Ərazidə həmçinin Tədris Mərkəzi yaradılması istiqamətində işlər aparılır. Bundan əlavə, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aparılacaq bərpa işlərinin layihələndirilməsi və planlaşdırılması üçün topoqrafik xəritə hazırlanır, bərpa işlərində istifadə oluna biləcək yerli tikinti materiallarının ehtiyatı hesablanır. “Yaşıl enerji” konsepsiyası çərçivəsində bərpa edilən enerji mənbələrinin maksimum potensialının hesablanması üçün ssenari isə artıq hazırdır. Beləliklə, Qarabağın meşə fondunun bərpaı istiqamətində artıq əməli fəaliyyətə keçilib və prosesə start verilib...

Bakı Xəbər. - 2021.- 7 dekabr. - № 223. - S. 10.

Ekoloji terrora məruz qalmış Qarabağ təbiəti dirçəldilir

Bəxtiyar Hüseynov,

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, ekoloq-jurnalist

Ermənistan 30 il ərzində işğal altında saxladığı ərazilərimizdə şəhər və kəndləri xarabalığa çevirməklə, maddi-mədəniyyət abidələri yer üzündən silməklə, təhqir etməklə bərabər, həm də yeraltı-yerüstü sərvətlərimizi – mineral su mənbələrini, meşə fondunu (246,217 hektar meşə sahəsi), 152 dövlət təbiət abidəsini, 5 ədəd geoloji obyekt və 155 növ faydalı qazıntı yatağını talayıb.

Düşmənin Zəngilan, Ağdam, Kəlbəcər, Qubadlı və digər rayonlarda qiymətli ağac növlərini qazanc götürmək məqsədilə məhv edib, yarımfabrikat kimi xarici ölkələrə satıb. Bir fakta diqqət yetirmək lazımdır ki, işğalın son illərində Ermənistanın Qərb ölkələrinə məxsus şirkətlərin köməyiylə meşəçilik sahəsində istehsalı 10 dəfə artıb. Aydın ki, bu göstərici Azərbaycan meşələrinin qırılması hesabına reallaşıb.

Ümumi sahəsi 8 min hektardan çox olan palıd, ardıc, fıstıq, vələs, şam, göyrüc və qozdan ibarət qiymətli və çoxillik sıx meşələrdən ibarət bənzərsiz bir ekosistemin məhv edilməsi endemik biomüxtəlifliyə ən ağır zərbə olub. Bununla da Ermənistan qoşulduğu ekologiya və ətraf mühitlə bağlı beynəlxalq konvensiyaları, o cümlədən, “Ətraf mühitin dəyişdirilməsi üsullarının hərbi və ya hər hansı başqa düşmənsayağı istifadəsinin qadağan edilməsi” haqqında BMT konvensiyasını pozub.

Flora və faunanın ən qiymətli ağacları ilə zəngin olan Qarabağ meşələri vəhşicəsinə qırılıb, tar-mar edilib, xaricə daşınıb. Yaşillıq zənginliyinə öyrəşmiş quşlar, heyvanlar bu yerlərdən perik düşüb. Təbiətin müvazinəti, balansı pozulub, torpağın eroziyası başlanıb.

Erməni faşistlərinin işğal etdikləri ərazilərdə törətdikləri bu vəhşilik, bu ekoloji terror barədə dəfələrlə həyəcan təbili çalınsa da, beynəlxalq təşkilatlar qarşısında məsələlər qaldırılsa da, heç bir nəticə verməyib. Onu da bildirim ki, erməni işğalçıların tapdığı altında qalmış 43 min hektar sahəsi olan xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində - Bəsitçay və Qaragöl dövlət təbiət qoruqlarında, Arazboyu, Laçın, Qubadlı və Daşaltı dövlət təbiət yasaqlıqlarında “Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabı”na daxil edilmiş 24 fauna və 69 flora növü qorunurdu ki, bunların da əksəriyyəti artıq məhv edilib.

Ermənistanın ölkəmizə qarşı ekoloji terroru bununla bitməyib. Düşmənin 1999-cu ildən başlayaraq işğal olunmuş ərazilərdə və həmin sahələrə yaxın torpaqlarda yanğınlar törədib. Nəticədə geniş miqyasda həm torpaq qatı, həm də fauna və flora növləri məhv olub. Belə ki, 2006-cı ildə 63414 hektar, 2007-ci ildə 31097 hektar, 2008-ci ildə 380 hektar, 2009-cu ildə 250 hektar ərazi qəsbkar tərəfindən yandırılıb.

Bəs işğaldan azad olunan ərazilərin ekoloji tarazlığını bərpa etmək üçün nə etmək lazımdır? Ekologiya və Təbii Sərvətlər naziri Muxtar Babayev bu suala aydınlıq gətirir: “Düşməndən təmizlənən ərazilərdə 460 növdən çox yabanı ağac və kol bitkiləri bitir. Bunlardan 70-i dünyanın heç bir yerində təbii halda nəzərə çarpmayan endemik bitkilərdir. İşğal zamanı Qarabağ və ətraf rayonların florası ilə bağlı vəziyyət barədə hələlik geniş məlumat yoxdur. Bunu nəzərə alaraq, həmin ərazilərdə nadir və nəsli kəsilməkdə olan flora növlərinin araşdırılmasına başlanılacaq. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı Kitabı”nın III nəşrinin hazırlanması və çapı planlaşdırılır”.

Nazirin bildirdiyinə görə, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərimizdən Bəsitçay və Qaragöl dövlət təbiət qoruqları, həmçinin Laçın, Daşaltı və Arazboyu yasaqlıqlarda biomüxtəlifliyin mühafizəsi nəzarətsiz qaldığından 30 il ərzində mənfur düşmənin hərbi-siyasi rejiminin iqtisadi fəaliyyəti nəticəsində flora və fauna vandalcasına istismar olunub. Erməni faşizmi tərəfindən Zəngilan rayonunun ərazisində adı Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na yazılmış Şərq çinarlarını – bu nadir təbiət incilərini qorumaq məqsədilə 107 hektarlıq sahədə yaradılan Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu da məhv edilib. Laçın rayonu ərazisində dəniz səviyyəsindən 2650-2700 metr hündürlükdə yerləşən Qaragöl Dövlət Təbiət Qoruğunun bitki örtüyü systemsiz şəkildə daim otarılmaqla korlanıb. Laçın Dövlət Təbiət Yasaqlığındakı məməlilər (cüyür, qayakeçisi, çöl donuzu) və quşlar (turac, kəklik) da işğal dövründə sıradan çıxarılıb. Şuşa şəhərinin ətrafında yaradılan Daşaltı Dövlət Təbiət Yasaqlığı isə bir vaxtlar Azərbaycanın ən səfalı və füsunkar təbiəti, tarixi abidələri ilə tanınıb. Burada zəngin meşə, kol və ot bitkilərini qorumaq, etalon ərazi kimi saxlamaq əvəzinə, təbii sərvətlərə dərin yaralar vurulub. Tuqay meşələrinin qorunması və bərpası məqsədi daşıyan Arazboyu Dövlət Təbiət Yasaqlığı da, təəssüf ki, erməni faşizminin qurbanı olub.

İşğaldan azad olunan ərazilərimizdə biomüxtəlifliyin mühafizəsi üçün xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərimizin (qoruq və yasaqlıqlar) bərpası, həmçinin ekoturizmin inkişafı baxımından yeni kateqoriyalı milli parkın (və ya parkların) yaradılması gündəmdə olan məsələdir.

Topxana meşəsinin qadağan olunmuş ağ fosforla məhv edilməsi, Kəlbəcərdə ağacların kəsilməsi, meşələrin yandırılması və ətraf mühitə qəsdən zərər verilməsi təbiətə qarşı ən ağır cinayətlərdir. Bu barbarlıq, vəhşilik yayılan foto və videolarda daha aydın nəzərə çarpır. Həmin ekoloji cinayətləri illərlə “Azərkosmos”dan alınan foto faktlar da təsdiqləyir. Eyni zamanda, yaşıllıqlara, meşə sahələrinə, bölgənin biomüxtəlifliyinə qarşı törədilən soyqırımı yaradılmış əməliyyat qrupunda təmsil olunan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin əməkdaşları tərəfindən keçirilən monitorinqlərin nəticələrindən də aydın görünür.

Təbiətin məhv edilməsinə, azərbaycanlılara nifrət və düşmənçiliyin bu cür vəhşi formada ifadəsinə son qoyulması və ziyanların hesablanması üçün beynəlxalq müşahidə və qiymətləndirmə qruplarının Azərbaycana dəvət olunması qərara alınıb. Ekoloji terror faktlarına qiymət verilməsi üçün səyləri davam etdirməklə yanaşı, düşməndən təmizlənən ərazilərdə hazırda ekoloji tarazlığın bərpası istiqamətində müxtəlif növ tinglərin ekilməsinə başlanılıb.

Topxana meşəsi Şuşanın qədim tarixə malik nadir təbiət incisidir. Ərazisindəki torpaqların 20 faizini əhatə edən bu meşə vaxtı ilə təbiət möcüzəsini xatırladırdı. Ermənilər işğal dövründə buranı da talayaraq məhv ediblər. Bu gün qədim Şuşa, Topxana meşəsində ağacəkmə kampaniyası zamanı 3 hektar ərazidə dağdağan, göyruş, saqqız ağacı, qarağac əkilib və əraziyə 100 kiloqram palıd toxumu səpilib.

Qarabağ və Zəngəzurun təbiəti işğaldan azad ediləndən sonra müzəffər Prezident, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin iştirakı ilə 2021-ci ilin fevral ayında Zəngilan rayonu ərazisində Bəsitçaya iki min ədəd körpə kür qızıl balıqları və çay qızılxallı forelləri, may ayında isə Qubadlı rayonu ərazisində Həkəri çayına min ədəd çay qızılxallı forelləri buraxılıb.

İşğaldan azad olunan ərazilərdə çirklənmə müxtəlif istiqamətlərdə baş verib. Əsas istiqamətlərdən biri Kəlbəcər rayonu ərazisində və Tərtər çayının hövzəsində yerləşən Söyüdlü – Zod qızıl yatağının düzgün istismar edilməməsi nəticəsində çayın çirklənməsi və içməli su ehtiyatlarına vurulan ziyandır. Həmin yataqdan qızıl çıxarılan zaman Tərtər çayının suları müxtəlif ağır metallar və toksik maddələrlə çirkləndirilib. Bundan başqa, digər çaylarda da çirklənmə müşahidə olunur. Məsələn, Zəngilan ərazisindən keçən Bazarçay və Oxçuçay da Ermənistan ərazisindən daxil olur və onlar da ağır metallar və toksik maddələrlə zəhərlənib.

Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində ekoloji əhəmiyyətə malik bir sıra göllər–Kəlbəcər və Laçın rayonlarının yaylaqlarında Böyük Alagöl, Kiçik Alagöl, Zaxagöl, Qaragöl, Canlıgöl, Işıqlı Qaragöl və Tərtər rayon ərazisində (Tərtərin qolu olan Torağayçay) şirin su ehtiyatları da böyük antropogen təsirə məruz qalıb.

Ümumi su tutumu 560 milyon kubmetr, bəndinin hündürlüyü 125 metr olan Sərsəng su anbarı Tərtər çayı üzərində 1976-cı ildə inşa edilərək işğala qədər 79 min hektar əkin sahəsini suvarmağa imkan verirdi. Bu su anbarının taleyi daim təhlükə altında olub. Onun iş rejimini mütəmadi dəyişdirən işğalçı yay aylarında suyun verilməsini, demək olar ki, dayandıraraq, qış aylarında isə əksinə, buraxıb. Nəticədə yeddi rayonun təsərrüfatına ciddi ziyan dəyib.

İşğaldakı ərazilərdən keçən təbii su mənbələrimiz də Ermənistan tərəfindən həddindən artıq çirklənməyə məruz qalıb. Araz və Kür çaylarının qolları olan Oxçuçay və Ağstafaçayın Ermənistan tərəfindən ən ağır formada çirkləndirilməsi nəticəsində sözügedən çaylarda canlı aləmin yaşayışı üçün böyük təhlükə yaranıb.

Azərbaycanın yerüstü su ehtiyatlarının 70 faizi qonşu ölkələrdə formalaşır. Oxçuçay Ermənistan ərazisində daim kəskin çirklənməyə məruz qalıb. Dağ-mədən sənayesinin tullantıları ilə hədsiz dərəcədə çirkləndirilən bu su mənbəyi uzun illər ərzində sanki sənaye tullantılarının kollektoru rolunu oynayır.

Oxçuçay Cənubi Qafqazın ikinci böyük çayı olan Araz çayına tökülür. Onun çirklənməsi buradakı su ehtiyatlarının keyfiyyətinə birbaşa təsir edir. Kür çayının ən böyük sağ qolu olan Araz çayı respublikamızın əkin sahələrinin suvarılmasında həlledici rol oynayır.

Bir sözlə, işğalçı göl və çaylar vasitəsilə ekoloji terror törədib. Bununla da Azərbaycan ərazisindən keçən Araz çayının 43 kilometr hissəsində mikroflora və mikrofaunanı tamamilə məhv edib.

Göründüyü kimi, Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına qarşı hərbi təcavüzü insan hüquqlarının və çoxsaylı beynəlxalq hüquq normalarının pozulması, sosial-iqtisadi fəsadlar və mədəni irsə vurulan ziyanla yanaşı, misli görünməmiş ekoloji terror, təbii sərvətlərin genişmiqyaslı və uzunmüddətli talanı ilə nəticələnib.

Ərazilərin 30 ilə yaxın işğal altında qaldığı müddət ərzində tarixi torpaqlarımızda təbiətə, bioloji müxtəlifliyə və su hövzələrinə qarşı ciddi ekoloji fəsadlar törədilib. Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na və Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının “Qırmızı Siyahısı”na daxil edilmiş nadir təbiət inciləri məhv edilib, flora

və faunaya külli miqdarda ziyan vurulub. Ətraf mühitin fiziki və kimyəvi çirklənməyə məruz qalması bütövlükdə regionda ekoloji tarazlığın pozulmasına gətirib çıxarıb.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərə böyük qayıdış çərçivəsində qarşıda duran əsas vəzifələrdən biri də, məhz həmin ərazilərdə təbii və keyfiyyətli ekosistemin, bioloji müxtəlifliyin, habelə nadir və itməkdə olan bitki növlərinin bərpa edilərək sağlamlaşdırılmasıdır. Bu ərazilərdə müasir yanaşmaların tətbiqi əsasında unikal meşə fondunun və mühafizə olunan təbiət komplekslərinin fəaliyyətinin bərpa edilməsi bütövlükdə regionun “yaşıl zona”ya çevrilməsinə şərait yaradacaqdır.

Artıq işğaldan azad olunan ərazilərdə ətraf mühitin sağlamlaşdırılması və təbii sərvətlərdən dayanıqlı istifadənin təmin edilməsi, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri şəbəkəsinin, nadir təbiət komplekslərinin və obyektlərinin təbii vəziyyətdə qorunub saxlanılması istiqamətində genişmiqyaslı tədbirlərə başlanılıb.

Azərbaycanın Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonuna daxil olan Zəngilanın inzibati ərazisində 107 hektar sahədə yerləşən Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun fəaliyyətinin bərpa edilməsi ilə bağlı Prezident İlham Əliyevin 20 oktyabr 2021-ci il tarixli sərəncam imzalaması da bunun bariz ifadəsidir.

Vaxtı ilə güllə səsi eşidilən Qarabağdan indi hər gün xoş xəbər alırıq. Artıq bu ərazi böyük tikinti meydançasına çevrilib. Təbiətimiz də daha rahat nəfəs alır. Parklar, qoruqlar bərpa olunur. Məhsuldar torpaqlar minalardan təmizlənir. Çirkləndirilmiş çaylar, göllər durulur. Bütün bunlar isə Qarabağın ekoloji həyatını daha da canlandırır, zənginləşdirir.

Xalq qəzeti. - 2021.- 14 noyabr. - № 246. - S. 6.

Milli parklarımız: təbiətin təkrarsız həyat palitrası

Sevinc Qarayeva

Azərbaycanın xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərindən biri də Milli parklardır. Ölkəmizdə Milli parklar 2003-cü ildən etibarən yaradılmağa başlayıb. 2003-cü ildə Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən Akademik Həsən Əliyev adı verilən Zəngəzur Milli Parkı, Şirvan Milli Parkı, Ağgöl Milli Parkı, 2004-cü ildə Hirkan Milli Parkı, Altağac Milli Parkı, 2005-ci ildə Abşeron Milli Parkı, 2006-cı ildə Şahdağ Milli Parkı, 2008-ci ildə Göygöl Milli Parkı, 2012-ci ildə isə Samur-Yalama Milli Parkı yaradılıb.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyindən verilən məlumata görə, Kiçik Qafqaz və Naxçıvan Muxtar Respublikası **Akademik H.Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkı** ərazisində yerləşir. 2003-cü ildə Ordubad rayonunun inzibati ərazisinin 12131,0 hektar sahəsində Ordubad Milli Parkı yaradılıb. Milli Parka akademik Həsən Əliyevin adı verilib. 2009-cu ildə Prezidentin müvafiq sərəncamı ilə Ordubad Milli Parkının ərazisi Şahbuz, Culfa, Ordubad rayonlarının torpaqları hesabına genişləndirilərək sahəsi 42797,4 hektara çatdırılıb. Eyni sərəncamla Milli Parkın adı dəyişdirilərək Akademik Həsən Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkı adlandırılıb. Milli Parkla yanaşı, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazisinin 27870,0 hektarında Ordubad Dövlət Təbiət Yasaqlığı yerləşir. Orta hündürlüyü 3200 metrə çatan Zəngəzur silsiləsi Kiçik Qafqazın bütün silsilələrindən yüksəkdir. Onun ən yüksək zirvəsi olan Gəmiqaya Zəngəzur Milli Parkının ərazisində olmaqla 3906 metrdir. Bu, eyni zamanda, Kiçik Qafqazın Azərbaycan ərazisində ən yüksək zirvəsidir. Zəngəzur silsiləsinin sonuncu - üçüncü hissəsi Soyuq dağdır ki, o da Zəngəzur Milli Parkının ərazisinə daxildir. Naxçıvan Muxtar Respublikası öz quş faunasının zənginliyinə görə Azərbaycanda özünəməxsus yer tutur. Ərazidə 217 növ və yarımnöv quşa rast gəlinir ki, bunlardan 15 növü "Qırmızı Kitab"a daxil edilib. Naxçıvan Muxtar Respublikasında 62-yə qədər məməli heyvan növünə və ya yarımnövünə təsadüf edilir. Bunlardan 32 növ və ya yarımnövə Zəngəzur Milli Parkının və Ordubad Dövlət Təbiət Yasaqlığının ərazisində rast gəlinir. Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində 12 növ yırtıcı heyvan yayılıb. Bunlardan Milli Parkın ərazisində canavar, çaqqal, adi tülkü, zolaqlı kaftar, daşlıq dələsi, porsuq, meşə pişiyi və s. rast gəlmək mümkündür. Azərbaycan sularında 100-dən artıq balıq növü yaşayır. Bunlardan Naxçıvan sularında 16 növ balığın olması müəyyən edilib. Zəngəzur Milli Parkının və Ordubad Dövlət Təbiət Yasaqlığının ərazisi ali və nadir bitkilərə görə də zəngindir.

Hirkan Milli Parkı Azərbaycanın cənub-şərqində, Lənkəran və Astara inzibati rayonlarının ərazisində yerləşir. Parkın ərazisinin çox hissəsi meşələrlə örtülüdür. Milli Parkın meşələrində ayıdöşəyi, Hirkan bigəvəri, Hirkan şümşadı, pırkal, müxtəlif lianlar geniş yayılıb. Bu bitkilərin əksəriyyətinin adı Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilib. Parkın heyvanat aləmi çox zəngindir. Burada məməlilərdən bəbir, xallı maral, vaşaq, porsuq, qaban, cüyür, yenot və s. növlərə rast gəlmək olar.

Şirvan Milli Parkının ərazisində relyefin, bitki və torpaq örtüyünün müxtəlifliyi burada bir sıra təbii landşaft sahələrini ayırmağa imkan verir. Ərazinin əsas hissəsini yovşanlı, şoranotlu yarımsəhra xırda təpəlikləri və şoranotlu yarımsəhra düzənliyi təşkil edir. Milli Parkın ərazisində qaraşoranlı, şahsevdli və duzlaq-çoğanlı, yarımsəhra bitkiləri və çərənli-yovşanlı, yovşanlı-efemerli, yovşanlı, xos təkli, dənli-müxtəlifotlu, efemerli, sahil qumlu və çala-çəmən (dəvəotlu) bitki formasiyaları üstünlük təşkil edir. Şirvan Milli Parkının ərazisində 4 növ suda-quruda yaşayan heyvanlara rast gəlinir. Bunlar Suriya sarımsaqiqli qurbağa, yaşıl quru qurbağası, Kiçik Asiya ağac qurbağası və göl qurbağasıdır. Suriya sarımsaqiqli qurbağa nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi ilə üzləşmiş növ olduğu üçün "Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının Siyahısı"na və "Qırmızı Kitabı"na daxil edilib, qanunla qorunur. Şirvan Milli Parkının heterofaunasını 17 növ sürünən heyvanlar təşkil edir. Cənubi Qafqaz gürzəsi Milli Parkın ərazisində geniş yayılan sürünən növlərdəndir. Quşların miqrasiyası və qışlama dövründə göllərin və dənizin dayaz yerlərində əsasən yaşılbaş ördəklər, fitçi cürə, boz ördək, marek, bizquyruq və rast gəlinir. Azərbaycan və dünya miqyasında təhlükədə olan quşlardan Milli Parkın ərazisində 34 növə rast gəlinir.

Ağ göl Milli Parkı Azərbaycanın ən məşhur çöl-göl ekosistemi olub, köçəri və yerli quşların və digər heyvanların məskunlaşdığı ərazilərdən biridir. Ağ gölün qorunmasının beynəlxalq əhəmiyyəti vardır. Bu da göldə adları Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının "Qırmızı Siyahı"sına və Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilən quşların məskunlaşması ilə bağlıdır. Göl əsasən qamışıqlarla əhatə olunub. Milli Parkın ərazisində yayı quraq keçən yarımsəhra və quru bozqırların mülayim-isti iqlim tipi hakimdir. Belə iqlim şəraiti burada quşlar və məməlilərin məskunlaşması üçün əlverişli şərait yaradır. Ağ göl Milli Parkında quşlardan mərmər cürə, turac,

bəzgak, qara leylək, böyük və kiçik qarabattaqlar, harayçı və fısıldayan qu quşları, Misir vağı, çobanaldadan, böyük su fərəsi, sultan toyuğu, ərsindimdik, qıvrımlək qutan, ağquyruq dəniz qartal, ağgöz dalgıç, adi qızılqaz, yaşılbaş ördək, qazlar və s. məskunlaşıb. Milli Parkın ərazisində məməli heyvan növlərindən canavar, çaqqal, çöl donuzu, tülkü, dovşan və müxtəlif yarasalara rast gəlinir.

Abşeron Milli Parkı Abşeron Dövlət Təbiət Yasaqlığının bazasında yaradılıb. Milli Park yarımadasının cənub-şərq qurtaracağında - Şah Dili ərazisində yerləşir. Abşeron Milli Parkının heyvanat aləmi çox zəngindir. Quşlardan gümüşü qağayı, fısıldayan qu quşu, boz və qırmızıbaş qazlar, bizquyruq, yaşılbaş ördək, ağgöz qara ördək, kəkili dalgıç, böyük ağ vağ, qumluq cüllütü, qaşqaldaq, bataqlıq belibağlısı, dəniz bozcası və s., məməli heyvan növlərindən isə ceyran, canavar, çaqqal, çöl pişiyi, yenot, oxlu kirpi, tülkü, porsuq, dovşan, Xəzərin sularında suiti və həmçinin, müxtəlif növ balıqlar məskunlaşıb. Abşeron Milli Parkının Xəzər dənizi ərazisində xeyli miqdarda Xəzər suiti yayılıb. Bu növ, pərayaqların yeganə nümayəndəsidir ki, Dünya okeanının ən kiçik suiti kimi "Ginnesin rekordlar kitabı"na daxil edilib.

Altağac Milli Parkı Altağac Dövlət Təbiət Qoruğu və ona həmsərhəd olan dövlət meşə fondu torpaqlarının bazasında 11035 hektar ərazidə yaradılıb. Milli Parkın ərazisində qonur dağ-meşə, çürüntülü-karbonatlı dağ-meşə, qəhvəyi dağ-meşə, bozqırlaşmış dağ-çəmən və s. torpaq tipləri yayılıb. Milli Parkın ərazisinin çox hissəsini meşələr əhatə edir. Parkın ərazisində məməlilərdən cüyür, qonur ayı, çöl donuzu, vaşaq, yenot, dovşan, tülkü, dələ, canavar, quşlardan qırqovul, alabaxta, bildirçin, çobanaldadan, çöl qartal, kəklik, qaratoyuq və s. növlərə rast gəlinir. Ərazidə adları Azərbaycanın "Qırmızı Kitab"ına daxil edilən qonur ayı, çöl qartal kimi məməli heyvan və quş növləri diqqəti daha çox cəlb edir.

Göygöl Milli Parkı Göygöl, Goranboy və Daşkəsən rayonlarının inzibati ərazilərinin 12755 hektar sahəsində Göygöl Milli Parkı yaradılıb. Milli Park Göygöl Dövlət Təbiət Qoruğunun bazasında və ona bitişik meşə və dövlət torpaqlarının hesabına yaradılıb. Parkın heyvanlar aləmi bir çox vəhşi məməli və quş növlərindən ibarətdir ki, bunlardan nəcib Qafqaz maralı, ayı, cüyür, porsuq, meşə pişiyi, samur, vaşaq, dovşan, dələ, quşlardan Xəzər uları, qara kəkəs, kəklik və s. göstərmək olar. Göygöl Milli Parkının əsas hissəsi zəngin bitki örtüyünə malikdir. Burada dağ-meşə, dağ-bozqır, subalp və alp dağ-çəmən bitki ekosistemləri yayılıb.

Şahdağ Milli Parkının ərazisi ilkin olaraq 115895 hektar təşkil edir ki, bundan İsmayilli və Pirqulu Dövlət Təbiət Qoruqları 21014 hektar, Quba, Qusar, İsmayilli, Qəbələ, Oğuz və Şamaxı rayonlarının inzibati ərazilərində olan dövlət meşə fondu torpaqları 81797 hektar və həmin rayonların hüdudlarındakı yüksəkliklərdə yerləşən və istifadəsiz yaylaqlar 13084 hektar təşkil edir. Nazirlər Kabinetinin sərəncamı ilə Şahdağ Milli Parkın ərazisi 14 613,1 hektar genişləndirilərək, 130 508,1 hektara çatdırılıb. Milli Parkın ərazisinin yerləşdiyi yüksəklik onun iqliminin müxtəlifliyinə, bitki örtüyünün torpaqlarının və heyvanlar aləminin zənginliyinə əsaslı təsir göstərərək. Buradakı meşələr zəngin, füsunkar və gözəl mənzərələr yaratmaqla məşhurdur.

Samur-Yalama Milli Parkı Xaçmaz rayonunun inzibati ərazisində olan dövlət meşə fondu torpaqlarının əlavə olunan yer quruluşu planında göstərilən 11772,45 hektarlıq sahəyə malikdir. Milli Parkın florasında itburnu, sarmaşiq, dazı otu, yağı otu, ballı nanə və başqa dərman bitkiləri geniş yayılıb. Xaçmaz faunasının əsas nümayəndələri Çöl donuzu, yenot, qırqovul, kəklik və s.-dir. Sahil suları balıqla zəngindir. Termal və mineral su bulaqları var.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması və Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Ərazilərinin İnkişafı Departamentindən bildirilib ki, Milli parklar da Azərbaycanın xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərindəndir. Milli parkların üstünlüyü ondan ibarətdir ki, burada həm təbiət qorunur, həm də turistlərin əraziyə girmələri, təbiət ilə tanış olmalarına imkan yaradılır.

Azərbaycanın təbiət qoruqları: ekoloji mühitin keşiyində

Sevinc Qarayeva

Hazırda Azərbaycanda ümumi sahəsi 893 min hektara yaxın olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən, 10 milli park, 10 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Ümumilikdə xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri ölkə ərazisinin 10,31 faizini təşkil edir.

Azərbaycanda ilk qoruq olan Göygöl Dövlət Təbiət Qoruğu 1925-ci ildə yaradılıb. 1929-cu ildə Qızılağac və Zaqatala qoruqları və 1936-cı ildə Hirkan qoruğu təsis edilib. Beləliklə, 1958-ci ilə qədər 4 qoruq fəaliyyət göstərüb. 1958-ci ildən başlayaraq, 1990-cı ilə kimi qoruqların yaradılması prosesi davam etdirilib və bir neçə ildən bir yeni qoruq təşkil edilib. 1990-cı ildə Altıağac Dövlət Təbiət Qoruğu yaradılıb. 2003-cü ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasında Şahbuz, 2004-cü ildə isə Eldar şamı, 2007-ci ildə Bakı və Abşeron yarımadasının Palçıq Vulkanları Qrupu, 2008-ci ildə işə Korçay Dövlət Təbiət Qoruğunun əsası qoyulub. Eyni zamanda 2003-cü ildə Türyançay, Pirqulu, İlisu, Qarayazı, İsmayilli, 2008-ci ildə isə Zaqatala Dövlət Təbiət Qoruqlarının əraziləri 2-3 dəfədən çox genişləndirilib.

Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu Azərbaycan hökumətinin 4 iyul 1974-cü il tarixli qərarı ilə Zəngilan rayonunda yaradılmışdır. Qoruq Azərbaycanın cənub-qərbində, Zəngilan rayonu ərazisində Bəsitçayın dərəsində yerləşir. Qoruq ərazinin landşaft kompleksini, xüsusilə nadir təbii çinar meşəliyini qorumaq məqsədilə təşkil edilib. Bəsitçay ölkə qoruqlarının ən kiçiyidir. Onun sahəsi 107 hektardır.

İlisu Dövlət Təbiət Qoruğu 1987-ci ildə 9345 hektar ərazidə yaradılıb. Böyük Qafqazın cənub yamacında (Qax rayonu), Zaqatala və İsmayilli qoruqlarının arasında 700-2100 metr hündürlükdə yerləşir. 2003-cü ildə Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə qoruğun ərazisi genişləndirilib. Hal-hazırda qoruğun sahəsi 17381,6 hektardır. İlisu qoruğunda dərman, endemik, nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi altında olan bitki növləri çoxdur. Ərazidə şərq fisdığı, Qafqaz vələsi, şərq palıdı, Litvinov tozağacı, Trautvetter ağcaqayını, quşarmudu, itburnu, böyürtkən, dovşanalması, topulqa, yabanı giləs, zoğal, moruq və sair bitkilər yayılıb. Qaraçöhrə, Radde ağcaqayını bitkilərinin adları Qırmızı kitablara daxil edilib. Qoruğun ərazisində 5 dəstəyə aid olan 35 növ məməli yaşayır. Bunlar dırnaqlılar, yırtıcılar, gəmiricilər, cücüyeyənlər və s. ibarətdir. Quşların 11 dəstəyə aid olan 90-a qədər növü yayılıb. Onların 60 növə qədəri isə sərcəkimilərə aiddir. Ərazidə sürünənlərin 12 növü yaşayır. Onların 7-si kərtənkələlərə, 3-ü təlxələrə, 1-i ilanlara, 1-i isə koramallara aiddir.

Qarayazı Dövlət Təbiət Qoruğu 1978-ci ildə Qazax rayonu ərazisində - Ağstafa meşə təsərrüfatının Kürətrafi meşələrində 6000 hektara yaxın ərazidə yaradılıb. Lakin sonra qoruğun meşəli və meşəsiz ərazisindən 1119 hektar torpaq fondu Qazax rayonunun Sadıqlı üzümçülük sovxozuna verildi və 4855 hektar ərazisi qaldı. 2003-cü ilin iyun ayında Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə qoruğun ərazisi genişləndirilərək 9658 hektara çatdırılıb. Qarayazı Dövlət Təbiət Qoruğu Kür çayı boyunca onun yatağının sol sahillərini və Qarayazı düzünün xeyli hissəsini əhatə edir. Qoruğun şərqə davamı Qarayazı-Ağstafa Dövlət Yasaqlığıdır. Qərbdə Gürcüstan, şimalda Bakı-Tbilisi dəmir yolu, cənubda Kür çayı ilə sərhədlənir.

Heyvanlar aləminin zənginliyi cəhətdən Qarayazı meşələri xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Burada maral, qunduz, dələ, gəlinçik, dovşan, çöl donuzu, tülkü, çaqqal, porsuq, çöl pişiyi, süleysün və sair məməlilər məskunlaşıb.

Ərazi daimi yaşayan və köçəri quşlarla da zəngindir. Onlar sıx meşələrdə və müxtəlif kolluqlarda daha çox məskən salmışlar. Quşlardan qırqovul, göyərçin, alabaxta, qaratoyuq, ağacdələ, sığırçın daha çox olub, sayı 500-dən 2000-ə qədərdir.

Türyançay Dövlət Təbiət Qoruğu 1958-ci ildə 12344 hektar ərazidə yaradılıb. 2003-cü ildə Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə ərazisi iki dəfə genişləndirilib. Hazırda sahəsi ərazisi 22488 hektardır. Qoruq Ağdaş, Oğuz, Yevlax və Qəbələ rayonlarının ərazisində yerləşir. Türyançay Dövlət Təbiət Qoruğunun yaradılmasında məqsəd Azərbaycanın arid meşə sahələrindən biri, həm də ən başlıcası olan Bozdağın arid meşə landşaft kompleksini qorumaqdır.

Türyançay Dövlət Təbiət Qoruğunda çöl donuzu, qonur ayı, porsuq, dələ, tülkü, dovşan, çaqqal, vaşaq və sair məməli vəhşi və çöl heyvanları məskən salıblar. Qoruğun ərazisi heyvanların ən əlverişli qışlaq yeridir. Burada sürünənlərdən müxtəlif ilanlara və kərtənkələlərə rast gəlinir. İlanlardan gürzə daha çoxdur. Türyançayın sularında Xəzər tısbağasına tez-tez rast gəlinir. Yerli quşlardan kəklik, göyərçin, adi qur-qur, ağbaş Asiya kərkəsi, leşyeyən qartal, qara kərkəs, sərcələr, qaratoyuqlar, zığ-zığ, payız bülbülü, dağ vələmirquşu, böyük və uzunquyruq

arıquşu və s. məskunlaşıb. Qoruqda Azərbaycanın "Qırmızı kitabı"na adları düşən ayıya, şahinə, berkuta, çöl qartalına təsadüf edilir.

Zaqatala Dövlət Təbiət Qoruğu ölkənin ən qədim qoruqlarından biridir. Qoruq 1929-cu ildə Zaqatala və Balakən inzibati rayonlarının ərazisində, Böyük Qafqaz sıra dağlarının mərkəz hissəsinin cənub mikroyamaclarında təşkil edilib. Ərazisi 23844 hektar idi. Nazirlər Kabinetinin 2008-ci il tarixli 370s nömrəli Qərarı ilə Zaqatala və Balakən meşə mühafizəsi və bərpası müəssisələrinin torpaqları hesabına ərazisi genişləndirilərək sahəsi 47349 hektara çatdırılıb. Qoruq Gürcüstanla həmsərhəddir.

Qoruqda 1000-dən artıq bitki növünə təsadüf edilir. Əsas meşə təşkil edən növlərdən fındıq, palıd, vələs, cökə, göyrüş, şabalıd, qoz, qaraçöhrə, qarmaqvəri şam və sair göstərmək olar. Burada 32 növ məməli, 89 növ köçəri və oturaq quşlar yaşayır. Qoruqda 4500-dən çox Şərqi Qafqaz təkəsi, 1000 baş maral, 700 baş qarapaça və 2000-ə yaxın çöl donuzu var.

Şirvan Dövlət Təbiət Qoruğu Kür-Araz ovalığının cənub-şərqi Şirvan düzənliyində yerləşir. Hələ 1961-ci ildə Kür-Araz ovalığının həmin hissəsində alimlərin həyata keçirdiyi sayğının nəticələrinə əsasən ceyranların sayının 77 baş olduğu bir vaxtda, Azərbaycan Hökumətinin xüsusi qərarı ilə Bəndovan Dövlət Yasaqlığı yaradılmışdı. 8 ildən sonra, burada ceyranların sayının 400 başa çatdığı vaxtda hökumətin 1969-cu il tarixli müvafiq qərarı ilə 17700 min hektar sahədə Şirvan Dövlət Təbiət Qoruğu təşkil edildi. 1982-ci ildə dövlət təbiət qoruğunun sahəsi genişləndirilərək, 25761 hektara çatdırıldı. 2003-cü ildə Şirvan Dövlət Təbiət Qoruğunun bazasında və ətraf ərazilərində Şirvan Milli Parkı yaradılmışdır. Hazırda Şirvan Dövlət Təbiət Qoruğunun sahəsi 4657 hektardır.

Qoruqda ceyran, qunduz, çöl donuzu, dovşan, Xəzər suitisi, canavar, çaqqal, tülkü, porsuq və s. heyvanlar məskunlaşıb. Qoruq ərazisində oturaq və köçəri quşlar daha çoxdur. Quş növlərindən turac, bəzgək, dovdaq, qu quşu, boz qaz, qızıl qaz, Quba qazı, qızılbaş ördək, boz ördək, anqut, qaşqaldaq, böyük ağ vağ, kiçik ağ vağ, boz vağ, sarı vağ, bizquyruq ördək, enliburun ördək və sair məskən salıb. Qoruqda Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilmiş çəhrayı qutan, qara leylək, bəzgək, dovdaq, soltan toyuğu, ərsindimdik, qızılqaz, qırmızıdöş qaz, fısıldayan qu, kiçik qu kimi köçəri quşlar mühafizə olunur.

Eldar Şamı Dövlət Təbiət Qoruğu Prezidentin 2004-cü il tarixli Sərəncamı ilə Samux rayonunun inzibati ərazisində yaradılan mühafizə və elmi-tədqiqat idarəsi statusuna malik ərazidir. Qoruğun yaradılmasının başlıca məqsədi genetik fondun, bioloji müxtəlifliyin, ekoloji sistemlərin, səciyyəvi və nadir təbiət komplekslərinin və obyektlərinin, dünyada yeganə vətəni olan Elləroyuğunda Eldar şamı meşəliyinin təbii vəziyyətini qoruyub saxlamaq məqsədilə təbiət ərazilərinin mühafizəsini həyata keçirməkdir.

Samux rayonu ərazisində dünyada yeganə təbii Eldar şamı meşəliyinin qorunması məqsədi ilə Azərbaycan hökumətinin 5 may 1948-ci il tarixli qərarı ilə "Eldar şamı" yasaqlığı yaradılıb. Yasaqlıq sonradan qoruq elan edildi. 1961-ci ildə 300 ha sahə Türyançay qoruğunun, 1967-ci ildə Göygöl qoruğunun filialına çevrildi. Hal-hazırda Eldar şamı qoruğunun sahəsi 1686 hektardır.

Prezidentin 2008-ci il 01 aprel tarixli 2745 nömrəli Sərəncamı ilə Goranboy rayonunun inzibati ərazinin 4833,6 hektar sahəsində Korçay dövlət təbiət qoruğu yaradılıb. Yaradılmasında əsas məqsəd Bozdağın təbii landşaftının, nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan heyvan növlərinin qorunub saxlanmasıdır. Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil olan heyvanlardan əsasən ceyranı və turacı qeyd etmək olar. Burada məməlilərdən ceyran, dovşan, tülkü, çaqqal, canavar; quşlardan kəklik, turac və s. var

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması və Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Ərazilərinin İnkişafı Departamentindən bildirilib ki, dövlət təbiət qoruqları Azərbaycanın xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin növlərindən biridir. Dövlət təbiət qoruqları - səciyyəvi və nadir təbiət komplekslərini və obyektlərini təbii vəziyyətində qoruyub saxlamaq, təbiət proseslərinin və hadisələrinin gedişini öyrənmək məqsədilə yaradılan təbiəti mühafizə və elmi müəssisə və ya təşkilat statusuna malik olan ərazilərdir. Burada təbiətin bütün elementləri kompleks şəkildə qorunur: "Dövlət təbiət qoruqlarının dövlət tərəfindən təsdiq edilən sərhədləri var və onların mühafizəsi Qoruğun mühafizə xidməti tərəfindən həyata keçirilir. Bu işdə müvafiq mühafizə postlarından və digər mühafizə vasitələrindən istifadə edilir".

İqlim təhdidi

Qlobal bəlaya qarşı dünya hələ də birləşmir

Rizvan Cəfərov

Şotlandiyanın Qlazqo şəhərində keçirilən COP-26 İqlim sammiti başa çatıb. Dünya liderləri bu dəfə də öz üzərlərinə atmosferə tullantılarla bağlı yüksək öhdəliklər götürməyiblər. Bunsuz isə alimlər artıq cari əsrdə bəşəriyyətə və planetimizə iqlim fəlakəti proqnozlaşdırırlar. Ekspertlərin fikrincə, sammitdə bir çox ümidverici bəyanatlar səslənsə də, nə sözdə, nə də əməldə birlik alınmayıb.

Dünyanın praktiki olaraq bütün ölkələri 2015-ci ildə COP-21-də Paris Sazişi imzalandığı andan bəri ilk dəfə Böyük Britaniyadakı BMT konfransında işlərin necə getdiyi, habelə bəşəriyyətin qlobal istiləşmənin qarşısını almaq vəzifəsinin öhdəsindən gəlib-gəlməyəcəyini yoxlamağa toplaşmışdılar. Lakin hələ sammit ərəfəsində alimlər buna skeptik yanaşırdı.

Nəticədə bəziləri metan tullantılarını azaltmağı vəd etmiş, digərləri növbəti dəfə gələcəkdə meşələri qırmağa öhdəliyi götürmüş, qalanları isə ümumiyyətlə, Qlazqoya gəlməmiş və yeni heç nə vəd etməmişlər.

Sammitin müəyyən uğurları

Payına planetdəki meşələrin 85 faizi düşən 110 ölkə müvafiq bəyannamə imzalamış və 2030-cu il üçün meşə örtüyünün azaldılması prosesini dayandırmaq, sonradan isə onun bərpasına başlamaq öhdəliyi götürmüşdür. Bu vədə Çin, Rusiya və Braziliya da qoşulmuşdur. Sənəd həm də özündə maliyyə öhdəlikləri ehtiva edir. Son 10 il ərzində torpaqdan istifadə ilə bağlı destruktiv üsullara, əkin sahələrinin qorunması və bərpası, habelə kənd təsərrüfatında dayanıqlı üsullara keçməyə təxminən 40 dəfə çox vəsait sərf edilmişdir. Birgə kapitalı 8,7 trilyon dollar olan 30-dan çox maliyyə idarəsinin imzaladığı öhdəlikdə həmçinin yaranmış vəziyyətin dəyişdirilməsi nəzərdə tutulub.

Qlazqo COP-26 İqlim sammitində qəbul olunmuş qətnaməyə əsasən 40-dan çox ölkə ən çirkli yanacaq mənbəyi olan kömür enerjisindən istifadə etməyəcəklərinə razılıq vermişlər. Bu, planetdə temperaturun yüksəlməsinin 1,5 dərəcədən çox artmaması üçün vacibdir. Kömürdən istifadə edən əsas ölkələr, o cümlədən Kanada, Polşa, Ukrayna, Vyetnam və Çili tədricən bundan imtina edəcəklər, özü də daha iri iqtisadiyyatlar bunu 2030-cu illərdə, daha kiçikləri isə 2040-cı illərdə həyata keçirəcək. Lakin kömürdən asılı olan dünyanın ən iri iqtisadiyyatlarının bəziləri, məsələn, Avstraliya, ABŞ, Çin və Hindistan saziş şərtlərini qəbul etməyib. Bundan əlavə, ekspertlər bildirirlər ki, kömür istehsalının dayandırılması üçün müəyyən olunmuş son tarixlər “çox gecdir”.

Ümumilikdə müəyyən müddət ərzində 190 ölkə və təşkilat planetimizdə atmosferin ən iri çirkəndiricisi və qlobal istiləşmənin əsas amili olan kömürdən istifadə etməmək qərarına gəlib. Qətnaməyə imza atanlar həm beynəlxalq, həm də daxili bazarda kömürdən alınan elektrik enerjisi istehsalatına heç bir sərmayə qoymayacaqlarını vəd ediblər.

Yaşıl inqilab labüddür

BMT-nin Baş katibi bildirib ki, COP-26-da bəyan olunan templərlə Paris Sazişinin hədəflərinə çatmaq “çox çətin olacaq”. Parisdə dünyanın praktiki olaraq bütün ölkələri planetdə temperaturun yüksəlməsini 2 dərəcə çərçivəsində, idealda isə 1,5 dərəcəyə də yol verməmək barədə razılıq əldə etmişdilər. Qlazqoda sammit zamanı BMT meteoroloqları xəbər veriblər ki, planet çox sürətlə istiləşir və cari 2021-ci il 170 illik müşahidələr tarixində 7 ən isti illərdən biri olacaq. Özü də 7 ilin hamısı 2014-cü ildən bəri qeydə alınmış, ümumilikdə isə son 22 il tarix boyu ən isti illər olmuşdur. Burada ancaq bir il istisna təşkil edir.

Alimlər və ekspertlər yekdil qənaətə gəlmişlər ki, yaşıl inqilab olmadan iqlimin dəyişməsi planetdə kütləvi miqrasiya və yoxsulluq təhlükəsi yaradır. Belə ki, kataklizmlər çoxalır, enerjiyə isə tələbat artır. Bütün dünya alimlərin bu qənaəti ilə razıdır ki, istiləşmə insan fəaliyyəti nəticəsində baş verir və ancaq insan onun qarşısını ala bilər. Hələlik Qlazqoda bu barədə razılaşma əldə etmək mümkün olmayıb. İkigünlük sammit başa çatıb. Konfrans və danışıqlar isə hələ on gündən çox davam edəcək.

Ekspertlər hesab edirlər ki, COVID-19 problemi və dünyanı bürümüş enerji böhranından əlavə, Qlazqo sammiti qlobal istiləşməyə qarşı ümumdünya yürüşü ilə bağlı iki səbəbdən uğursuzluğa düşər olub.

Birinci səbəb - etimadsızlıq

Əvvəla, zəngin ölkələr tullantıların azaldılması ilə bağlı itkilərin kompensasiyası üçün inkişafda olan iqtisadiyyatlara hər biri ildə 100 milyard dollar ayırmaq barədə üzərlərinə götürdükləri vədləri yerinə yetirməyiblər. Bundan narazı qalanlar indi daha çox vəsait tələb edirlər. Məsələn, Hindistan lideri Narendra Modi sammitdə 1 trilyon dollar barədə söhbət açıb. Bundan sonra Yaponiya 10 milyard dollar, Böyük Britaniya və İtaliya isə bundan da az vəsait ayırırlar.

Geridə qalan ölkələr zənginləri vaxtilə atmosferi zəhərləməkdə və bunun hesabına varlanmaqda ittiham edirlər. 150 il ərzində atmosferdə yığılmış karbon qazı indi istiləşmə yaradır, sənayeləşmə mərhələsini hazırda yaşayanlar isə buna görə hesab ödəməlidirlər.

“Bu danışıqların ən ciddi problemi inkişaf etmiş və inkişaf edən ölkələr arasında etimadın olmamasıdır”, - deyər BMT-nin Baş katibi Antoniu Quterreş bildirib.

İnkişaf edən dünyanın lideri, ÇXR sədri Si Cinpin ümumiyyətlə sammitə gəlməmişdir. Bundan əlavə, hazırda planetdə atmosfərə atılan tullantıların ən iri mənbəyi (tarixi olaraq atmosferin ən iri çirkləndiricisi ABŞ idi) Pekin öz üzərinə yüksəlmiş öhdəliklər götürməmişdir.

Uğursuzluğun ikinci səbəbi - ABŞ

İnkişafda olan dünya ilə konsensus alınmadığı halda Qərb liderliyi öz üzərinə götürməli idi. Lakin burada da müsbət nəticə alınmayıb. ABŞ Prezidenti Co Bayden lider rolunda iştirak etmək istəyib. O, Amerikanı Paris Sazişinə qaytarsa da, iki il ərzində cəmiyyəti və siyasətçiləri tullantıların azaldılması ilə bağlı konkret, yaxud yüksəlmiş öhdəliklər götürməyə inandırma bilməyib. Bundan əlavə, sammit ərəfəsində ABŞ ötən illə müqayisədə 20 faiz çox kömür yandırır. Bu artım 2014-cü ildən başlayıb və ABŞ-da istixana qazlarının tullantılarının 8 faizlik artımına səbəb olacaq. Məhz buna görə C.Bayden daha kasıb ölkələri ümumi iş üçün daha çox vəsait ayırmağa inandırma bilməyib. Ancaq demokratik düşərgədən olan müttəfiqlər ABŞ-ı qismən dəstəkləyiblər. Hindistan 2070-ci il üçün tullantıları sıfırlamağı vəd edib, Braziliya isə metan tullantılarının və meşələrin qırılmasının azaldılması öhdəliyini götürüb.

Eyni zamanda Co Bayden Rusiya Prezidenti Vladimir Putini sammitə gəlməməkdə və iqlimin dəyişməsi ilə bağlı susmaqda ittiham edib. Halbuki RF lideri sammit iştirakçılarına videomüraciət ünvanlayıb. Bundan əlavə, Amerika lideri Rusiyanı OPEC ölkələri ilə birgə neft hasilatı həcmələrinin artırılmasından imtinada və neftin qiymətlərini artırmaqda suçlayıb.

Ev sahibi - Böyük Britaniya hökumətinin başçısı Boris Conson isə Vladimir Putinin və Si Cinpinin Qlazqoya iqlim sammitinə gəlməməsi qərarlarına hörmətlə yanaşdığını bildirib.

2015-ci ildə Paris Sazişini imzalayan 197 ölkə üzərlərinə götürdükləri öhdəliklərə yenidən baxmaq üçün 5 ildən bir görüşür. Növbəti görüş 2025-ci ilə planlaşdırılıb. Lakin BMT-nin Baş katibi Antoniu Quterreş bunu 5 ildən bir yox, hər il etmək barədə dünyanı inandırmaq ümidlərindən əl çəkmir.

Şotlandiyanın Qlazqo şəhərində keçirilən BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyası Tərəfləri Konfransının 26-cı sessiyasında (COP-26) Azərbaycan Respublikası iqlim dəyişmələrinə təsirlərin azaldılması və iqlim dəyişmələrinə uyğunlaşma üzrə beynəlxalq səyləri dəstəkləyərək “Meşə və Torpaqdan İstifadəyə dair Qlazqo Liderlər Bəyannaməsi”, “Yaşıl Şəbəkə Təşəbbüsü - Bir Günəş, Bir Dünya, Bir Şəbəkə”, “İqlim Dəyişmələrinə Uyğunlaşma və Dayanıqlıq üçün Ambisiyaların Artırılması”, “Qlobal Okean Alyansı”, “Qlazqo Nailiyyətləri”, “100 faiz Sıfır Emissiyalı Avtomobillərə Keçidin Sürətləndirilməsi”, “Beynəlxalq Miqyasda Ədalətli Keçid”, “Kömürdən Təmiz Enerjiyə Qlobal Keçid” kimi bir sıra təşəbbüslərə qoşulub. Bundan əlavə, Azərbaycan qlobal səylərə öz töhfəsini vermək məqsədilə yeni hədəflə çıxış edərək 2050-ci ilə qədər əlavə könüllü öhdəlik kimi emissiyaların 40 faizədək azaldılmasını və işğaldan azad edilmiş ərazilərdə “netto sıfır emissiya” zonasının yaradılmasını bəyan edib. Eyni zamanda “ağıllı şəhər”/“ağıllı kənd” konsepsiyasının reallaşması və bu ərazilərdə “yaşıl enerji” zonasının yaradılması planları haqqında danışılıb.

Ölkəmiz 1995-ci ildə BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasını, 2000-ci ildə isə konvensiyanın Kioto protokolunu ratifikasiya etdikdən sonra qlobal iqlim dəyişmələrinin mənfi təsirlərinin yumşaldılması üzrə beynəlxalq səylərə qoşulub və 2016-cı ilin oktyabrında Paris Sazişini ratifikasiya edib.

Azərbaycan Milli Səviyyədə Müəyyən Edilmiş Təhfələr sənədində baza ili (1990) ilə müqayisədə 2030-cu ilə istilik effekti yaradan qazların emissiyalarının səviyyəsində 35 faiz azalmanı hədəf kimi götürmüşdü, hazırda isə bu öhdəlik 40 faizə çatdırılıb. İstilik effekti yaradan qazların global emissiyalarında ən çox payı olan 5 ölkə bunlardır: Çin (28 faiz), ABŞ (15 faiz), Hindistan (7 faiz), Rusiya (5 faiz), Yaponiya (4 faiz). Dünya üzrə ümumi emissiyalarda Azərbaycanın payı 0,15 faiz təşkil edir.

Azərbaycan. - 2021.- 5 noyabr. - № 240. - S. 15.

Naxçıvan faunasının unikallığı: zənginlik və rəngarənglik

İsmayıl Məmmədov,

Biologiya elmləri doktoru, dosent

Pərviz Fətullayev,

Aqrar elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

(AMEA Naxçıvan Bölməsi Bioresurslar İnstitutunun əməkdaşları)

Naxçıvan Muxtar Respublikasının İranla (Araz çayı boyu), Ermənistan (Zəngəzur və Dərələyəz silsiləsi) və Türkiyə ilə həmsərhəd - unikal bir məkanda yerləşməsi, buranı təkrarolunmaz təbiət laboratoriyasına çevirib. Qədim sivilizasiyaların və mədəniyyətlərin yaranma mərkəzi kimi bu diyar vəhşi təbiətin xeyli sayda növlərinin - bəbir, manul pişiyi, dağ keçi, dağ qoyunlarının və müxtəlif bitkilərin yaranmasının təkzibedilməz mərkəzlərindən biridir. Onun təbii zənginliyinin qorunması və artırılması bu müqəddəs diyarda yaşayan indiki və gələcək nəsillərin başlıca borcudur.

1969-cu ildə Ordubad Dövlət Təbiət Yasaqlığı, 2003-cü ildə Akademik Həsən Əliyev adına Ordubad Milli Parkı və Şahbuz Dövlət Təbiət Qoruğu, 2005-ci ildə "Arazboyu" Dövlət Təbiət Yasaqlığı, 2009-cu ildə "Arpaçay" Dövlət Təbiət Yasaqlığı yaradılıb. Bundan başqa, ölkə başçısının 2009-cu il 25 noyabr tarixli Sərəncamı ilə Akademik Həsən Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkı da yaradılıb. Bu cür ərazilərin yaradılmasının əsas məqsədi burada müxtəlif növ heyvanların, o cümlədən, endemik növlərin qorunub saxlanması ilə yanaşı, ərazi üçün səciyyəvi olan fauna növlərini qoruyub saxlamaq, ekoloji monitorinqi həyata keçirmək, əhalini ekoloji maarifləndirmək, turizm üçün əlverişli şərait yaratmaqdan ibarətdir.

Azərbaycan biomüxtəliflik baxımından dünyada zəngin ölkələrdən biridir. Ərazimizdə faunanın 18 min növü, məməlilərin 97, quşların 357, balıqların 100-ə yaxın, amfibiya və reptililərin 67 növ və yarımnövü, həşəratların isə 15 minə yaxın növünü özündə cəmləşdirir ki, bunların da ümumilikdə 60 faizdən çoxu Muxtar Respublika ərazisində yayılıb.

Naxçıvan Muxtar Respublikasında 62-yə qədər məməli heyvan növünə və ya yarımnövünə təsadüf edilir. Bunlardan 32 növ və ya yarımnövə Zəngəzur Milli Parkının və Ordubad Dövlət Təbiət Yasaqlığının ərazisində rast gəlinir. Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində 12 növ yırtıcı heyvan yayılıb. Bunlardan Milli Parkın ərazisində canavar, çaqqal, adi tülkü, zolaqlı kaftar, daşlıq dələsi, porsuq, meşə pişiyi və sairə rast gəlmək mümkündür. Zəngəzur Milli Parkının və Ordubad Dövlət Təbiət Yasaqlığının ərazisi ali və nadir bitkilərə görə də zəngindir. Belə ki, muxtar respublika ərazisində bitən 110 növ ali və nadir bitkidən 77 növü Milli Parkın və Yasaqlığın ərazisində mövcuddur.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının belə zənginliklərindən, gözəlliklərindən biri də burada bezoar - dağ və ya qaya keçilərinin min illər boyu yaşamıdır. Bu nadir heyvanlar demək olar ki, Azərbaycan Respublikası ərazisində təkcə muxtar respublika ərazisində yaşamaqdadırlar.

Bezoar və ya qaya keçisi dünyada milyonlarla insanın iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən əhli keçilərin əcdadı hesab edilir. Dağ keçisi yer üzərində keçi cinsinə aid yayılmış 9 növdən biridir. Bu növlərdən Azərbaycan Respublikası ərazisində 2 növünün Dağıstan turu və dağ keçisinin yayıldığı qeyd edilib. Onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində isə bir növü - dağ və ya bezoar keçisi yaşayır.

Başqa növ keçilərlə müqayisədə kiçik ölçülü heyvanlar olub bədəninin uzunluğu 140-160 sm, süsününə qədər hündürlüyü 80-85 sm-ə qədərdir. Erkəklərin diri çəkisi 40-45 kq (maksimum 60-70 kq), dişilərininki 26-30 kq-dır.

Bədən quruluşu keçi cinsinin başqa növlərində olduğu kimi yüngüldür. Başında düz burnu, xüsusən erkəklərdə nəzərəcərpacaq dərəcədə qabarıq alnı vardır. Bezoar keçisinin buynuzlarının səciyyəvi xüsusiyyəti - ön daxili kənar boyunca iti qabırğanın olması və ön alın bucağının olmamasıdır. Buynuzları qövşəşəkilli və ya qılıncvari arxaya əyilsə də, əyilmə çox güclü olmayıb 35-40 dərəcə altında yanlara açılır. Yayda belinin və böyürlərinin rəngi qırmızımtıl və ya kürən-qonur, bəzən kürən-boz, qışda isə bozumtul qonur və ya açıq-şabalıdı-kürən olur.

Dağ keçilərinin yaşama müddəti 15-20 il arasındadır. Cütləşmə dövrü noyabr ayının ikinci ongunluyundan başlayaraq dekabr ayının ortalarına qədər davam edir. Bu vaxt törədici təkələr arasında döyüşlər, qalib gələn güclülər bu işi yerinə yetirirlər. Çoxalma dövrü qurtardıqdan sonra yaşlı və güclü təkələr qruplar halında gəzirilər.

Keçilər isə yeni doğulmuş balaları və 3 yaşa qədər erkəklərlə birlikdə sürü halında yaşayırlar. Ortalama 5 ay davam edən boğazlıq dövründən sonra əsasən may ayında balalar doğulur, balalarının əmizdirmə dövrü 4-5 ay davam edir və 1,5 yaşında cinsi yetişkənliyə çatırlar.

Naxçıvan MR ərazisində dağ keçiləri əsasən dəniz səviyyəsindən 900-3000 metr hündürlük arasında sərt qayalıq ərazilərdə təsadüf edilir. Ağac, kol yarpaqları, müxtəlif növ otlarla və yabanı meyvələrlə qidalanırlar. Dağ keçiləri günün işıqlı vaxtları fəaldırlar, günün səhər çağından axşam qaranlığına qədər ərazidə yayılırlar. Günün isti vaxtları qaya kölgəsində, ağaclar arasında yatıb dincəliirlər.

Növün müasir arealı Kiçik Asiyayı, Qafqazı, İranı, Cənubi Türkmənistanı əhatə etməklə şərqdən Qərbi Çinə qədər uzanır. Baş Qafqaz silsiləsinin şimal yamaqları boyunca bu keçi Dağıstanda, cənubda isə Girdimançaydan Gürcüstana qədər rast gəlinirdi. Hal-hazırda Böyük Qafqazda demək olar ki, onlara rast gəlinmir. Kiçik Qafqazda Şahdağ və Murovdağın şimal yamaqlarında, Qarabağ yaylasında Laçın və Kəlbəcər rayonlarında qeyd edilmişdir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dərələyəz və Zəngəzur dağlarının bütün hündürlüklərində yayılıb Kotam, Gənzə vadilərində, Nəhrəmdağ, Darıdağ, Haçadağ, Nəsirvaz silsiləsi və sair ərazilərdə xüsusilə çoxsaylıdır.

Muxtar Respublikada ova qoyulan qadağalar və qorunmanın düzgün təşkili nəticəsində bezoar keçilərinin baş sayı xeyli dərəcədə artım müşahidə olunur. Beynəlxalq təşkilat olan WWF-lə (Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondu) birlikdə AMEA Naxçıvan Bölməsi Bioresurslar İnstitutunun əməkdaşları son 15 ildən artıq apardıqları elmi tədqiqat işlərinin nəticələri də bir daha bunu sübut edir.

525-ci qəzet. - 2021. - 2 noyabr. - № 200. - S. 11.

30 il təbiətin qəniməti rolunda

İstiqamət: “Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi”

Mübariz Abdullayev

Təxminən üç onilliyi əhatə edən işğal dövründə ermənilər zamanında havadarlarının dəstəyi ilə öz nəzarətləri altına keçirdikləri Azərbaycan torpaqlarında aqlasığmaz vandalizm əməlləri törədiblər. Ötən il Vətən müharibəsində işğaldan azad olunmuş ərazilərdən təqdim olunan foto və videomateriallar bu barədə konkret təsəvvür yaradır. Bəhs olunan ərazilərdə bütün tikililər dağıdılıb, tarixi, dini-mədəni abidələrimiz təhqirlərə məruz qalıb. Bütün bu dağıntıları, insanlığa yaraşmayan əməlləri görəndə “sanki bu yerlərdən vəhşi qəbilələr gəlib keçiblər” təsəvvürü yaranır.

Ermənilər işğal dövründə öz mənfur izlərini, həmçinin Qarabağın gözəl təbiətində qoyublar. Daha dəqiq ifadə etsək, onlar 30 il ərzində təbiətin qəniməti rolunda çıxış ediblər. Meşələrimizdə qiymətli ağacların kəsilərək satış və mebel sənayesində istifadə məqsədilə Ermənistanı daşınmasını, faydalı qazıntıların qanunsuz hasilatını, torpaqlarımızın istismar edilməsini, çayların axınının məqsədli şəkildə dəyişdirilməsini başqa cür dəyərləndirmək mümkün deyil. Ermənilər işğal dövründə ölkəmizin meşə fonduna ciddi ziyan vurublar. Bunu təsdiqləyən çoxlu sənədlər, o cümlədən də “Azərkosmos”-un təqdim etdiyi fotolar var. Bu fotolarda aydın şəkildə görünür ki, bəhs olunan ərazilərdə işğaladək və işğaldan sonra nə qədər sahə meşələrin altındadır. Prezident İlham Əliyev bildirib ki, ağacla dolu olan 60 min hektara yaxın sahəni, meşə fondunu ermənilər dağıdıblar, yəni kəsiblər.

Yada salaq: İşğal illərində ermənilər Qarabağın zəngin su ehtiyatlarını, sözün əsl mənasında, siyasi təzyiq vasitəsinə çevirmişdilər. Məlum olduğu kimi, Azərbaycan hələ keçmiş sovet dönməsində böyük həcmərdə maliyyə vəsaiti yönəltməklə bəhs olunan ərazilərdə bir neçə su anbarı inşa etdirmişdi. Ümumiyyətlə, torpaqlarımız işğal altına düşməzdən əvvəl burada 6426 kilometr suvarma şəbəkəsi, 2 hidroqovşaq, 330 kilometr kollektor-drenaj şəbəkəsi, 8003 hidrotexniki qurğu, 88 nasos stansiyası, 1429 subartezian quyusu vardı. Ümumilikdə isə 125 min 800 hektar suvarılan torpaq sahəsi işğal altında qalmışdı. Mənfur düşmən torpaqlarımızı işğal altına aldıqdan sonra su anbarlarının, eləcə də çayların bəndlərini yayda suya tələbat artanda bağlayır, qışda suya tələbat azalanda isə açırdılar. Beləcə, keçmiş təmas xəttinin yaxınlığında yerləşən rayonlarda minlərlə hektar ərazidə əkin-biçin aparmaq mümkünsüz olurdu, münbit torpaqlarımız şoranlaşırdı. Vurğulamaq yerinə düşər ki, Vətən müharibəsində qazanılan şanlı Qələbə sayəsində işğaldan azad olunmuş ərazilərdə 2 milyard kubmetrdən artıq su ehtiyatından daha səmərəli istifadə etmək imkanı yaranıb.

Mənfur düşmənin təbiətimizə vurduğu bu kimi ziyanlar cinayətdir və hüquqi məsuliyyət yaradır. Yeri gəlmişkən, Baş Prokurorluğun mətbuat xidmətinin bir qədər bundan öncə yaydığı məlumatında bildirilir ki, aparılmış araşdırmalarla Ermənistanın hərbi-siyasi rəhbərliyinin göstərişi ilə düşmən ölkənin silahlı qüvvələri tərəfindən növbəti dəfə barbarlıq nümayiş etdirilərək nadir flora və faunası olan Laçın rayonunda bu bölgənin işğaldan azad olunmasından az müddət öncə qanunsuz olaraq 1818 ədəd müxtəlifcinsli, kökü üstə çoxillik ağacların kəsilməsinə və bunun nəticəsində ölkəmizə 1 milyon 511 min 330 manat məbləğində maddi ziyanın vurulmasına əsaslı şübhələr müəyyən edilib. Faktla bağlı Baş Prokurorluqda Cinayət Məcəlləsinin 259.2.4-cü (külli miqdarda ziyan vurmaqla qanunsuz ağac kəsmə) və digər maddələri ilə cinayət işi başlanıb.

Üç onilliyi əhatə edən işğal dövründə Ermənistan və bir sıra xarici şirkətlər, həmçinin Azərbaycan ərazilərində qanunsuz iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmaqla da təbii sərvətlərimizi talayıblar. O cümlədən Kəlbəcərdə Söyüdlüdə, Zəngilanda Vejnəlidə, başqa yerlərdə respublikamızın qızıl yataqları xarici şirkətlər tərəfindən istismar edilib. Bütün bu kimi cinayətləri törədənlər öz əməllərinə görə mütləq cavab verməlidirlər və verəcəklər. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 20-də Zəngilan rayon ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşdə mənfur düşmənin ərazilərimizdə ekoloji terror törətdiyinə diqqət çəkərək günahkarların cəzalandırılacağını bildirib. **“Bilirsiniz ki, Oxçuçayı ermənilər nə günə qoymuşlar. Oxçuçay təbii fəlakət zonasıdır. Oradan götürülən analizlər göstərir ki, zəhərli maddələrin həcmi normadan bəlkə də 10 dəfə, 20 dəfə artıqdır. Biz bu çayları təmizləyəcəyik və burada dağ-mədən sənayesi inkişaf edəcək. Vejnəli qızıl yatağını ermənilər xarici şirkətlərlə birlikdə qanunsuz olaraq istismar edirdilər. O xarici şirkətlərin məhkəməyə verilməsi prosesinə start verdik, yaxın gələcəkdə eşidəcəksiniz. Onların bu işdən boyun qaçırmaq cəhdləri demək olar ki, imkansızdır. Çünki hər şey göz qabağındadır. Başqa ölkənin ərazisində qanunsuz işlər görüb, buradan qızılı qanunsuz olaraq daşıyıb və dünya bazarlarında satıb. Biz onlarla**

əlbir olanları da məsuliyyətə cəlb edəcəyik. Beynəlxalq hüquqşünasları da cəlb etdik”, - deyə dövlətimizin başçısı vurğulayıb.

Müharibənin başa çatmasından az vaxt ötməsinə baxmayaraq, artıq işğaldan azad olunan ərazilərdə çoxlu sayda bərpa və infrastruktur quruculuğu layihələrinin icrasına başlanılıb. O cümlədən düşmənin işğal dövründə təbiətimizə vurduğu ziyanın aradan qaldırılmasını hədəfləyən layihələr hazırlanıb. Prezident İlham Əliyev 20 oktyabr 2021-ci il tarixində “Azərbaycan Respublikasının Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı tədbirlər haqqında” Sərəncam imzalayıb. Sənəddə vurğulanır ki, Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına qarşı hərbi təcavüzü insan hüquqlarının və çoxsaylı beynəlxalq hüquq normalarının pozulması, sosial-iqtisadi fəsadlar və mədəni irsə vurulan ziyanla yanaşı, misli görünməmiş ekoloji terror, təbii sərvətlərin genişmiqyaslı və uzunmüddətli talanı ilə nəticələnmişdir.

Dövlət başçısının imzaladığı Sərəncama əsasən, Azərbaycan Respublikasının Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonuna daxil olan Zəngilan rayonunun inzibati ərazisində 107 hektar sahədə yerləşən Azərbaycan Respublikasının Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun fəaliyyəti bərpa ediləcək. Bununla bağlı respublikanın müvafiq qurumlarına tapşırıqlar verilib. Sənəddə qeyd olunduğu kimi, işğaldan azad edilmiş ərazilərə Böyük Qayıdış çərçivəsində qarşıda duran əsas vəzifələrdən biri də məhz həmin ərazilərdə təbii və keyfiyyətli ekosistemin, bioloji müxtəlifliyin, habelə nadir və itməkdə olan bitki növlərinin bərpa edilərək sağlamlaşdırılmasıdır. Bu ərazilərdə müasir yanaşmaların tətbiqi əsasında unikal meşə fondunun və mühafizə olunan təbiət komplekslərinin fəaliyyətinin bərpa edilməsi bütövlükdə regionun “yaşıl zona”ya çevrilməsinə şərait yaradacaq.

Yeni Azərbaycan.-2021.-22 oktyabr.-№193.-S.7.

Düşmənin təbiətimizə vurduğu yaraları da sağaldacağıq

Prezident İlham Əliyev: “Ermənistan Azərbaycanın keçmiş işğal edilmiş ərazilərində ekosid - ətraf mühitə qarşı genosid törədib”

Flora Sadıqlı

Erməni faşistləri Azərbaycan torpağında 30 il ərzində insanları qətlə yetirib soyqırımları törətməklə, şəhərləri və kəndləri yerləyeksan etməklə kifayətlənməyiblər. İşğal etdikləri ərazilərdə eyni zamanda amansızcasına ekoloji terror törədiblər. Prezident İlham Əliyev onların bu vəhşiliklərini ekosid - ətraf mühitə qarşı genosid adlandırır. Ağac əkmək, bağ salmaq nə qədər xeyirxah işdirsə, onları məhv etmək yüzqat çirkin əməldir. İşğalçılar da məhz öz bəd niyyətlərini həyata keçirərək meşələrdə, həyətlərdə ağacları yox ediblər. Kəlbəcəri, eləcə də Ağdamı və Laçını tərk edərkən mənfur düşmənin meşələri necə qəddarcasına yandırdığını bütün dünya gördü. İşğalçılıqla, həyasızcasına soxulub 30 il yaşadıkları evlərə, meyvəsini dərib yedikləri bağlara, saf havasını udduqları meşələrə bu cür amansız münasibətləri onların kim olduğunu bir daha göstərdi.

Prezident İlham Əliyev bu məsələni öz çıxışlarında, xarici jurnalistlərə müsahibələrində döənə-döənə vurğulayıb. Hələ keçən il dekabrın 1-də Azərbaycan xalqına müraciət edərkən dövlət başçısı Laçın rayonunda 22 min hektar, Kəlbəcər rayonunda 24 min hektar, Zəngilan və Qubadlı rayonlarında 12 min hektar meşə sahələri, işğaldan azad edilmiş digər ərazilərdə də bu cür böyük sərvətimiz olduğunu nəzərə çatdırıb. Meşələrin planetimizin ağciyəri olduğunu qeyd edərək deyib: “Mənfur, vəhşi düşmən bizim meşələrimizi 30 il ərzində qırıb, talayıb və son müddət ərzində yandırır. Buna baxmayaraq, meşə sahələrimizin böyük hissəsi toxunulmaz qalıb, çünki düşmən o meşələrə dırmaşa bilməyib, o, ucqar dağ massivlərində yerləşir. Əlbəttə, dağıdılmış və məhv edilmiş infrastrukturun, o cümlədən kəsilmiş ağacların bərpası da diqqət mərkəzində olacaqdır”.

Mənfur düşmən öz xəyanətkar əlini çaylarımıza da uzatmışdır. Onların suyundan güc alan elektrik stansiyalarını darmadağın etmiş, avadanlığını söküb aparmış, binalarını dağıtmışdır.

İşğal dövründə erməni vandalları eləcə də çaylarımızın suyunun qabağını kəşmiş, bir neçə rayonda 100 min hektardan çox torpaq susuzluqdan yanaraq cadar-cadar olmuşdur. Prezident İlham Əliyev bu il sentyabrın 23-də BMT Baş Assambleyasının 76-cı sessiyasının illik ümumi müzakirələrində videoformatda çıxış edərkən demişdir: “Ermənistan keçmiş işğal olunmuş ərazilərdə bizim su ehtiyatlarımızdan süni ekoloji fəlakət yaratmaq üçün istifadə edib. 2016-cı ildə Avropa Şurası Parlament Assambleyası “Azərbaycanın cəbhəboyu rayonlarının sakinləri qəsdən sudan məhrum edilir” adlı qətnamə qəbul edərək, Ermənistan hökumətindən su ehtiyatlarından siyasi təsir və ya təzyiq aləti kimi istifadəsinə son qoyulmasını tələb etmişdir. Ermənistan həmin qətnaməyə qətiyyəən məhəl qoymadı və Sərsəng su anbarını humanitar və ekoloji terrorizm aləti kimi istifadə etməyə davam etdi. Ermənistan qəsdən qış aylarında su anbarını açaraq ətraf ərazilərdə daşqın törədib, yay aylarında isə suyu kəsərək keçmiş cəbhəyanı bölgədə yaşayan insanları və təsərrüfatları sudan məhrum edirdi. Ermənistan transsərhəd Oxçuçay çayını kəskin şəkildə çirkləndirir. Bu isə çayın Azərbaycan ərazisi boyu keçdiyi ərazinin ekoloji sistemini bərpaulunmaz deqradasiyaya məruz qoyur. Təəssüflər olsun ki, bəzi xarici şirkətlər də bu ekoloji cinayətdə iştirak edir”.

Erməni qəsbkarları işğal altında saxladıkları dövrə digər ərazilərə olduğu kimi, Bəsitçay qoruğuna da böyük zərər yetiriblər. Qoruğun meşəlik ərazisinin demək olar ki, yarısını məhv edib, ağacların kökünü, oduncağını yandıırıblar. Bir sözlə, burada illərlə formalaşmış təbii ekosistemin tarazlığına erməni vandalizmi nəticəsində ciddi zərbə vurulub.

Xatırladaq ki, Bəsitçay qoruğu 1974-cü ildə Ulu Öndər Heydər Əliyevin tapşırığı ilə yaradılıb. Burada 100 hektardan çox sahədə nadir çinar ağacları dövlət tərəfindən qorunurdu.

BMT Baş Assambleyasının 76-cı sessiyasının illik ümumi müzakirələrindəki çıxışında Prezident İlham Əliyev bir daha nəzərə çatdırmışdır ki, Ermənistan Azərbaycanın keçmiş işğal edilmiş ərazilərində ekosid - ətraf mühitə qarşı genosid törədib: “Meşələrimizin 60 min hektarı məhv edilib, kəsilib və oğurlanıb, torpaqlarımız və çaylarımız çirkləndirilib və zəhərlənib... Ermənistan keçmişdə işğal altında olan ərazilərimizdə qanunsuz olaraq təbii sərvətlərimizi, o cümlədən qızıl və digər qiymətli metal və mineralları istismar etmiş, onları xarici bazarlara ixrac etmişdir. Tutarlı faktlara əsaslanaraq biz keçmişdə işğal altında olan ərazilərdə Azərbaycanın təbii sərvətlərinin qanunsuz istismarı və digər qanunsuz fəaliyyətlə məşğul olan müxtəlif ölkələrdən olan xarici

şirkətləri müəyyən etmişik. Biz artıq həmin şirkətlərə qarşı hüquqi tədbirlərə başlamışıq. Onlar keçmişdə işğal altında olan ərazilərdə təbii sərvətlərimizi qanunsuz istismar etdiklərinə görə məsuliyyətə cəlb ediləcəklər”.

Erməni faşistlərinin dağıtdığı şəhər və kəndlərimizi yenidən qurmaqla bərabər, onların təbiətimizə vurduğu “yara”ları da sağaldacağıq. Meşələri bərpa edəcək, yeni bağlar salacaq, çaylarımızın suyundan bəhrələnəcəyik. Bu, Prezidentimizlə xalqımızın qətiyyəti, məramı, məqsədidir və başlanmış böyük işlər uğurla davam edir.

Azərbaycan. - 2021.- 16 oktyabr. - № 223. - S. 1,4.

İşğaldan azad edilmiş torpaqlarımızda erməni ekoloji cinayətlərini ifşa etməyin yeni üsulu - botanika bağları...

İradə Sarıyeva

İşğaldan azad edilən ərazilərimizin təbiətinin bərpası olduqca vacib bir məsələ kimi qarşımızda durur. Qarabağ ərazisində, xüsusən də dağlıq hissədə dağ botanika bağının salınması, işğaldan azad edilən ərazilərdə bitki, meşə və s örtüyünün inkişaf etdirilməsi, bərpası yolları tapılmalı və proses sürətlənməlidir.

“Torpaqlarımız işğaldan azad edilib, indi Qarabağın...”

Biologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Sadiq Qarayev “Bakı-Xəbər”ə şərhində bildirdi ki, Ermənistanın işğalçılığı dövründə təbiətimiz vandalcasına dağıdılıb, biomüxtəliflik pozulub, çaylar, göllər zəhərləndirilib, çirkləndirilməyə məruz qalıb. “Torpaqlarımız işğaldan azad edilib, indi Qarabağın biomüxtəlifliyinin əvvəlki və müasir vəziyyətini müqayisəli analiz etmək, əldə edilmiş nəticələr əsasında ekoloji terrora məruz qalmış, təbii tarazılığı pozulmuş ekosistemlərin bərpası yollarını fundamental elmi əsaslarla tədqiq etmək biologiya elminin qarşısında duran aktual məsələlərdən biridir.

Bu istiqamətdə vacib sahələrdən biri də Qarabağın dendroflorasının nadir, reliktdən və endem bitkilərinin müxtəlif aspektlərdən öyrənilməsidir. Ona görə ki, ermənilər işğalın davam etdiyi müddətdə Qarabağın meşələrinə qazanc obyektini kimi baxmış, antropogen təsirlərlə həssas nadir, reliktdən və endem bitki növlərinə daha çox zərər vurmuşdular”.

“Son tədqiqatlara görə, Qarabağ ərazisində 2000-dən çox ali bitki növü müəyyən edilib”

S.Qarayevin sözlərinə görə, Qarabağ Azərbaycanın Kiçik Qafqaz bataniki-coğrafi rayonunun mərkəzi və cənubi hissəsini əhatə edir və Qafqaz florasının növ müxtəlifliyi ilə zəngin bölgələrindəndir. “Son tədqiqatlara görə, Qarabağ ərazisində 2000-dən çox ali bitki növü müəyyən edilmişdir. Ərazidə meşə bitkiliyi, qarışıq tərkibli kolluqlar, friganoid və bozqır bitkiliyi, qaya bitkiliyi, su-bataqlıq bitkiliyi, subalp və alp çəmənliliyi, eyni zamanda meşə və kolluqların, bozqır bitkilərin yerində yenidən bərpa olunmuş bitki örtüyü bitkilik quruluşları üstünlük təşkil edir. Qarabağın florası nadir, endem, reliktdən ağac və kol bitki növləri ilə zəngindir.

2013-cü ildə nəşr edilmiş Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabında Qarabağ dendroflorasında yayılan 14 fəsiləyə, 16 cinsə aid 16 növ verilmişdir. Bunlardan 2 növ poltav floarası (*Platanus orientalis* L., *Punica granatum* L.) 3 növ isə (*Taxus baccata* L., *Castanea sativa* Mill., *Zelkova carpinifolia* (Pall.) C.Koch.)- Tuqay floarasına aid reliktlərdir.

Son aparılan tədqiqatlara görə, Qarabağın dendroflorasında olan 18 fəsiləyə, 25 cinsə aid 40 növ ağac və kol bitkiləri təsvir olunmuşdur. Onlardan 2 növ (*Ficus hyrcana* A.Grossh.- Hircan ənciri., *Rosa azerbaijandica* Novoposkr et Rzazade.- Azərbaycan itburnu) Azərbaycanın endem bitkiləridir . 2 növ (*Ficus hyrcana* A.Grossh.- Hircan ənciri., *Platanus orientalis* L.-Şərq çınarı) III dövrün əvvəllərində, tropik iqlimdə yayılmış həmişəyaşıl Poltav florasının, 7 növ (*Pinus kociana* Klotzsh ex. K.Koch.- Kox şamı, *Ilex hyrcana* Pojark.-Hirkan pirkalı, *Corylus colurna* L. Ayı findığı, *Castanea sativa* Hill.- Adi şabalıd, *Quercus iberica* Stevan ex M.Bieb.-Gürcü palıdı, *Tilia begoniifolia* Stev.-Qafqaz cökəsi., *Zelkova carpinifolia* (Pall.)K.Koch. Vələsəyapaq azat (Nil) ağacı) Paleogenin Oligosen mərhələsinin ortalarında başlayaraq, mülayim mezotermik iqlimdə yayılmış yarpağını tökən Turqay florasının, 1 növ (*Quercus araxina* (Trautv.) Grossh.-Araz palıdı) isə III dövrün sonlarından başlayan kserotermik iqlimin reliktdən bitkiləridir”.

“Ekoloji terror nəticəsində Qarabağın ekosistemlərində...”

S.Qarayev vurğuladı ki, Ermənistanın 30 ilə yaxın müddətdə işğalda saxladığı torpaqlarımızın 20%-ni təşkil edən ərazilərin 260 min hektarı (ümumi meşə fondumuzun 26 %-i) meşə olmuşdur. “Bu meşələrin 43 min hektara yaxını xüsusi mühafizə olunan, nadir, endem və reliktdən növlərin üstünlük təşkil etdiyi Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu, Arazboyu Dövlət Təbiət yasaqlığı, Qaragöl Dövlət Təbiət Qoruğu, Laçın rayon Dövlət Təbiət yasaqlığı, Qubadlı rayon Dövlət Təbiət yasaqlığı və Daşaltı Dövlət Təbiət yasaqlığının əraziləridir. Buradakı qiymətli ağac və kol növləri uzun illər ərzində ekoloji terrora məruz qalmış, talan edilmişdir. Ekoloji terror konkret ölkə və ya şəxs tərəfindən digər ölkənin flora və faunasına zərərər yetirməklə, təbii sərvətlərini məhv etməklə, bilərəkdən vurulan ziyandır. Ekoloji terror nəticəsində Qarabağın ekosistemlərində bir çox komponentlər sıradan çıxmış, dağılmağa başlamış, təbii tarazılığı pozulmuşdur. Florada məhsuldarlıq azalmış, fauna növləri daha yaxşı təbii şəraiti olan digər yerlərə köç etmişlər”.

“Avropada yeganə təbii çinar meşəsi Kiçik Qafqazın qərb hissəsində - Zəngilan rayonundadır”

“Bir sıra faktları qeyd edək” deyə bildirən S.Qarayevin sözlərinə görə, Ağdam şəhərində yaşı 150-250 ilədək olan 6 ədəd, Şelli, Seyidli, Sarıhacılı, Əliağalı kəndlərində yaşı 200-250 il olan 14 ədəd, Boyəhmədli kəndi ətrafında yaşı 400 ilə çatan 71 ədəd təbiət abidəsi kimi qorunan, pasportlaşdırılmış Şərq çinarları məhv edilib: “Avropada yeganə təbii çinar meşəsi Kiçik Qafqazın qərb hissəsində - Zəngilan rayonundadır. Bəsitçay vadisində 117 hektar sahəni əhatə edir. Onun 107 hektarı Bəsitçay Dövlət təbiət qoruğuna məxsusdur. Əsrlərin yadigarı olan çinar ağaclarının bir hissəsi ermənilər tərəfindən qırılıb və məhv edilmişdir. Ermənilər Zəngilan rayonunun Rəzdərə, Muğanlı kəndlərində çinar meşəsinin yerləşdiyi ərazidə ağac emalı sexləri açıb, mebel materialları istehsal edirdilər. Ətrafda olan çinar, qoz, palıd ağaclarını ucdan tutma qırıb istifadə edirdilər. Kəlbəcər rayonunda “Qırmızı kitab”a daxil edilmiş 968 hektar ərazini əhatə edən *Corylus colurna*- ayı findığı ağacları da kütləvi şəkildə qırılaraq xaricə satılırdı. Laçın rayonunda yerləşən 240 hektar ərazisi olan Qaragöl Dövlət Təbiət Qoruğuna da ciddi zərər vurulmuşdur. Hacısamlı meşəsində dünyada qiymətli növlərdən olan *Quercus hyposhrysa*- qırmızı palıd (qızılı palıd) ağacları var. Azərbaycanda yalnız həmin yasaqlıqda yayılan bu ağacın materialından qiymətli mebel və xüsusən konyak spirti saxlamaq üçün çəlləklər düzəldilməsində, istifadə məqsədilə ağaclar kütləvi sürətdə qırılmış, xaricə satılıb.

Şuşa şəhərində “Ağzı yastı” kaha adlanan yerin qabağından Topxana meşəsinin qoruq zonasında, meşənin lap hündür yerində geniş düzənlik açılıb və orada meşə sahəsi qırılaraq tikintilər aparılmışdır. “Haça yal” adlanan sahədə uzun illər mədəni formada əkilərək becərilmiş 2000 ədədədək palıd ağacı ermənilər tərəfindən doğranaraq aparılıb. Şuşa və Əsgəran ərazisində nadir təbiət komplekslərini qorumaq üçün 1988-ci ildə təşkil edilən Daşaltı Dövlət Təbiət Yasaqlığı 450 hektar ərazini əhatə edib. Bu yasaqlığın böyük bir hissəsi tamamilə məhv edilib. Hələ 2005-ci ildə əldə olunmuş video kasetlərdən və peyk vasitəsilə aparılmış çəkilişlərdən müəyyən edilib ki, Şuşa şəhərinin “Cıdır düzü” adlanan qoruq ərazisində, “Çöl qala” adlanan ərazi ətrafında Xəlifəli, Qaybalı və Daşaltı kəndlərinin ərazilərində olan meşələr və ağaclar qırılıb”.

“Ağdam rayonundakı 400 illik təbiət abidəsini partladıb...”

S.Qarayevin bildirdiyinə görə, 13160 hektar meşə təsərrüfatı sahəsi olan Qubadlıda da meşələrin böyük bir hissəsi məhv edilib və 2005-ci ilə kimi Ermənistan tərəfi işğal edilmiş bu ərazilərdən 720 min m³ ağac materialı tədarük edib. “Ağdam rayonundakı 400 illik təbiət abidəsini partladıb, hissələrə bölərək, məhv ediblər. İşğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində hündürlüyü 45 metr, diametri 6-8 metrədək, yaşı 120 ildən 2000 ilədək olan Şərq çınarı, dağdağan, azat armud, palıd və saqqız ağaclarından ibarət 152 ədəd təbiət abidəsi – pasportlaşdırılmış ağaclar var idi. Bu ağaclardan 10-u Dağlıq Qarabağda, 4-ü Ağdərə, 2-si Xocavənd, 85-i Ağdam, 14-ü Cəbrayıl, 6-sı Zəngilan, 10-u Qubadlı, 10-u Laçın və 11-i Füzuli rayonu ərazisində idi. Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı və işğaldan azad olunan digər ərazilərimizdə yaşı iki min ildən artıq olan təbiət abidələri sayılan çinarlar kəsilib. Şuşa ətrafındakı Topxana meşəsi qadağan olunan ağ fosforla yandırılıb.

İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə də ermənilər qovulduqları kənd və şəhərləri, evləri yandırdıqları kimi, meşələri də yandırıldılar.

Torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi biologiya elminin, o cümlədən də botanika elminin qarşısında yeni vəzifələr yaratmış, bir sıra məsələləri aktuallaşdırıb:

1. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin florası müsir metodlarla yenidən tədqiq edilməlidir;
2. Floraya dəymiş ziyan sistemli şəkildə müəyyənləşməli, müvafiq Beynəlxalq təşkilatlara, elmi konfranlarda dünya alimlərinin diqqətinə çatdırılmalıdır;
3. Təbii tarazılığı pozulmuş ekosistemlərin bərpa yolları öyrənilməlidir;
4. Azərbaycan florası, Azərbaycan Florasının Qırmızı Kitabı, Azərbaycanın Ağac və Kolları kitabları yenidən yazılmalıdır.

5. Qarabağda meşələrimizin, xüsusilə nadir, endem və relikv növlərin bərpa üçün toxumluq və tinglik təsərrüfatları yaradılmalıdır. Bakı, Sumqayıt və iri şəhərlərin yaşıllaşdırılmasında da bu cür qiymətli ağac və kol növlərindən geniş istifadə olunması məqsədə uyğun olardı”-deyə alim məsələ ilə bağlı təkliflərini də səsləndirdi. Həmçinin S.Qarayev hesab edir ki, Qarabağ ərazisində, xüsusən də dağlıq hissədə dağ botanika bağının salınması da vacib məsələlərdəndir: Təklif edərdim ki, o ərazilərdə Dağ Botanika bağı salınsın. Hər iki ərazidə ekoturizmin inkişafı ilə bağlı hər cür şərait var “Təklif edərdim ki, o ərazilərdə Dağ Botanika bağı salınsın. Hər iki ərazidə ekoturizmin inkişafı ilə bağlı hər cür şərait var.”

Su hövzələri ekoloji fəlakətlə üz-üzə

Sosial şəbəkədə yazılanlar

Etibar Əliyev, millət vəkili:

- Bakı Ekspo Mərkəzində Beynəlxalq kitab sərgisində iştirak etdim. Yüksək səviyyədə təşkil olunmuş bu sərgidə nəşriyyatlar, Ali məktəblər və müəlliflər kitablarını təqdim etdilər. Məni düşündürən bir məqamı paylaşmaq istərdim. Universitetlərin nəşrlərinə yalnız "kafi" qiymətini vermək olardı. Dünyanın tanınmış ali məktəblərindən danışmıram, Bizim ali məktəblərin bütövlükdə nəşrləri Rusiyanın "Vıssaə şkola gkonomiki" ali məktəbinin çap etdiyi elmi ədəbiyyatların heç 5 faizini təşkil etmir. 20 il olar ki, bu Ali məktəbin Elmin populyarlaşdırılması, təhsil, sosiologiya, fəlsəfə, psixologiya və s. sahələr üzrə Ali məktəbin alimlərinin və qeyd etdiyim sahələr üzrə dünyada tanınmış tədqiqatçıların tərcümə kitablarını alıram. Biz tələbəyə seçdiyi ixtisas üzrə ədəbiyyatlar verə bilmiriksə, ondan hansı bilikləri tələb edirik? Tələbəyə deyə də bilmirik ki, buna gücümüz çatmır. Bunu bacarmırıq. Ali məktəblərin stendlərini seyr etdikcə dəhşətə gəldim.

Buna baxmayaraq, optimist ovqatla ayrıldım. Minlərlə insan sərgiyə gəlmişdi. Onları bu məkana kitab gətirmişdi. Kitabın təbliğatı gündəlik olmalıdır. Ali məktəblər burada seyrçi mövqə tutmamalıdırlar. Onlar kitabları ilə oxucunun qarşısına çıxmalıdırlar. Dünya təcrübəsi də var. Sadəcə maraqlanan yoxdur... Universitet reytinginin əsas kriteriyalarından biri kitabxanadır.

P.S. *Sonra da deyirik ki, müəllimlər tələbələrə ötən əsrin mühazirələrini oxuyurlar.*

Taleh Şahsuvarov, jurnalist:

- SOS! Su hövzələrimizdə ekoloji fəlakət yaşanır!

Ekologiya və Təbii Sərvətlər naziri Muxtar Babayevə məktub

Surəti: Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yanında İctimai Şuranın bütün üzvlərinə

Çox hörmətli Muxtar müəllim!

Mən 25 ilə artıqdır ki, jurnalistika sahəsində fəaliyyət göstərirəm və peşə fəaliyyətimə görə, ölkənin siyasi elitesini yaxından tanıyıram. İstər deputat olduğunuz dövərdə, istərsə də nazir təyin olunduqdan sonra Sizin də fəaliyyətinizi diqqətlə izləmiş, doğrusu, hər zaman təqdir etmişəm. Müşahidələrim Sizin dərin intellektə, uğurlu bioqrafiyaya və yüksək vətənpərvərliyə malik olduğunuzu deyir və bu yöndəki qənaətlərimi Sizi şəxsən tanıyanlar da təsdiq edirlər. Baş redaktoru olduğum AzNews.az analitik- informasiya portalı ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi arasında yaxşı əməkdaşlıq münasibətləri mövcuddur. Açıq desəm, bəzi digər dövlət qurumlarından fərqli olaraq Sizin rəhbərlik etdiyiniz nazirliyin mətbuat xidmətinin rəhbəri İradə İbrahimovadan, - Ekoloji maarifləndirmə və ictimaiyyətlə əlaqələr şöbəsi fərqli olaraq -, əməkdaşlarımız istənilən suala, informasiya sorğusuna vaxtında və əhatəli cavablar alır, keçirilən mətbuat konfranslarında fəal iştirak edirlər. Odur ki, ilk növbədə bu açıq və qısa məktubun Sizə və rəhbərlik etdiyiniz nazirliyə dərin hörmətlə yazılmasına şübhə etməməyinizi xahiş edirəm.

Cənab nazir!

Mənim hobbilərimdən biri ovçuluqdur. İşdən macal tapanda balıq ovuna çıxmağa, informasiya zənginliyinin yaratdığı stressi aktiv istirahət vasitəsi ilə dəf etməyə, Azərbaycanımızın gözəl təbiəti ilə ünsiyyətdə olmağa çalışıram. Ölkəmizdə balıq resursları ilə zəngin Xəzər kimi əsrarəngiz dəniz, Kür və Araz başda olmaqla neçə-neçə çay, xeyli göl və kanal var. Ancaq bu qədər geniş su hövzələrində tilovla ovuna icazə verilən ölçülərdə balıq tutmaq ya mümkün deyil, ya da həddən artıq böyük təsadüfdür. Buna səbəb isə, qanunsuz balıq ovu, qanunsuz balıq ovuna qarşı mübarizənin ancaq kağız üzərində olması, yaxud gözdən pərdə asmaq üçün aparılmasıdır. Dünən Salyan rayonunun ərazisindən keçən kanallarda rast gəldiyim mənzərə isə, təkcə bir balıq ovu həvəskarı kimi deyil, fəal vətəndaş və ekoloji problemlərə həssaslıqla yanaşan insan kimi böyük hiddətimə səbəb olub. Kəsə desəm, biabırılıqdır! Şəxsən özüm şahid oldum ki, Salyanın Sarvan kəndinin yaxınlığından keçən kanalda onlarla qayıq mövcuddur, yüzlərə tor qurulub, gecədən səhərə, səhərdən axşama qədər həmin qayıqlar və torlar vasitəsi ilə hövzədəki balıqların sözün əsl mənasında kökü kəsilir.

Balıq ovu həvəskarları hər zaman bir-biri ilə ünsiyyətdə olur, yaxşı ovlaq soruşurlar. Tanış balıq ovu həvəskarlarının dediyinə görə, hazırda təsadüfən tilovuna bir-iki iri balıq düşə biləcək Azərbaycanın bütün su hövzələrində insanlığa və ekologiyaya qarşı açıq cinayətlər törədilir, suya elektrik buraxaraq bioloji resursları qəddarlıqla məhv edirlər. Elektriklə bu cür amansızlıqla balıq ovlayanların adları eynilə narkotacirlər kimi,

Azərbaycanın bütün rayonlarında hamıya bəllidir. Onlar ayrı-ayrı vəzifəli şəxslər tərəfindən himayə olunur, çünki "ovladıqları" balıqların ən iriləri və dadlıları məhz onların süfrəsi üçündür. Qalanları isə, restoranlara və kafelərə satılır.

Bütün bunlara baxmayaraq, ekoloji müfəttişlər iri və gur sulu çaylarda, kanallarda quraşdırılmış torları görməzlikdən gəlir, elektrikle balıq tutanlara isə, əksər hallarda göz yumur və təbii ki, bütün bunları təmənnasız etmirlər. Nəticədə, həm Azərbaycanın su hövzələrində ekoloji fəlakət reallaşır, həm də gənclərimiz asudə vaxtlarını normal keçirə bilmədiyindən, alkoqolizmə və narkotizmə yuvarlanır, təbiət və cəmiyyət anormallaşır.

Azərbaycanda təxminən aktiv 100 min nəfər balıq ovu həvəskarı olsa və onların hər biri müxtəlif su hövzələrindən ayda 5 ədəd çəki ("sazan") balığı tutsa (çəkinin sudan çıxarılması ovçulara əsl həyacan yaşadır), bu, 500 min ədəd balıq edir. 500 min işdən agah olmayanlara böyük rəqəm görsənə bilər, amma bu, cəmi iki-üç orta məhsuldarlığa malik ana çəkinin suya tökdüyü təxmini kürü sayıdır. Lütfən diqqət edin, cənab nazir, Azərbaycanın su hövzələrində vəziyyət o qədər dərin fəlakət həddindədir ki, cəmi iki-üç ana balıqdan törəyə biləcək çəkilər belə, ovçuların tilovuna düşür. Azərbaycanda tilovla balıq ovuna, gənclərin və yaşlıların asudə vaxtının səmərəli təşkilinə, daxili turizmin inkişafına nail olmaq üçün ölkəmizdəki bioloji müxtəliflik şəraitinə uyğun olan cəmi bir neçə min ana balığın su hövzələrimizdə qala və arta bilməsi lazımdır.

Odur ki, Sizdən Azərbaycanda qanunsuz balıq ovuna qarşı ən sərt formada mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsini təşkil etməyi, Xəzərin sahil hissələrində, çay və kanallarda torla balıq ovlanmasına qarşı medianın və ictimaiyyət nümayəndələrinin iştirakı ilə ardıcıl reydlər gerçəkləşdirilməsini, elektrikle balıq ovlayanların 10 ildən az olmamaqla azadlıqdan məhrum edilməsi üçün Cinayət Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi üçün rəsmi qaydada parlamentə təklif göndərməyinizi vacib hesab edirəm. Eyni zamanda, xahiş edirəm ki, daha geniş təkliflərimi təqdim və müzakirə edə bilməyimiz üçün məni şəxsən qəbul edəsiniz.

Azad Aliyev, jurnalist:

- Biz İrəni tənqid edəndə hər şey bu qədər üzə çıxmamışdı. Amma düşünən beyinlər hər şeyi görür və hər məsələni anlayırdı. İndi İranın bütün xəbəsləri pünhandan aşkara çıxıb. Yox, əgər yenə özü-özünü aldadan qalıbsa, onda bunun adı xəyanətdir. Vətənə, onun şəhidlərinə, qazisinə, əsgərinə xəyanət. Bəzilər illərdir özünüzi aldatdınız. Yetər!

Zaur Əliyev, hüquqşünas:

- 2021-ci ildə Nobel Sülh Mükafatını Rusiyanın müstəqil "Novaya Qazeta"sının baş redaktoru Dmitri Muratov aldı. 44 günlük müharibə dövründə Azərbaycana media dəstəyi verən Muratov erməniləri susdurmuş, ölkəmiz barədə əsl həqiqətləri dünyaya çatdırmışdı.

Azərbaycan bayrağı fonunda şəkli isə erməniləri dəli etmişdi müharibə dövründə, Nobel Sülh Mükafatı alması isə onlara əməlli başlı od qoydu.

Bəhrüz Həsənov, siyasətçi:

- Dəhşətli faktlar ortaya çıxır. Sən demə, müharibənin 20-ci günü Araz boyunca əzmlə irəliləyən, Vətən torpağını erməni işğalçılardan təmizləyən əsgərimizin qarşısına gözlənilməz düşmən çıxıb...
Bəli, Xudafərin körpüsündən keçən İran əsgərləri beton bloklardan sədd yaradaraq Azərbaycan ərazisində Azərbaycan əsgərinin qarşısını kəsiblərmiş. Hansı ki, müharibənin o qızgın çağında bir saniyə belə həlledicidir. Ümumiyyətlə, savaş əsnasında zamanın ekvivalenti qandır.

Təfərrüat bəllidir, nəticə olaraq erməni ordusu bir gün vaxt qazanıb, yəni o istiqamətdə ordumuzun irəliləməsi bir gün ləngiyib...

24 saat ərzində özünə gələn, qüvvə toplayan, möhkəmlənən düşmən isə kim bilir neçə əsgərimizi məhz İranın qazandırdığı zamandan yararlanaraq şəhid edib, yaralayıb, şikəst buraxıb...

Əslində, fars sərbazının qəfildən torpağımıza soxulmaqda məqsədi tək cə əsgərimizi ləngitmək yox, məhz əsgərimizlə döyüşmək, yeni cəbhə yaratmaq olub. Beləliklə, qüvvəmiz ikiye parçalanar, erməni ordusu nəfəs almağa imkan tapardı...

Yaxşı ki, rəsmi Bakı zamanında soyuqqanlı davranılıb, dövlət ağı yeni münafişənin yaranmasının qarşısını alıb... Provakasiyanın qarşısı diplomatik yolla alınıb.

Kim bilir, hələ açıqlanmayan neçə xəyanət hadisəsi baş verib...

İranın müharibə və postmüharibə dövründə ölkəmizə qarşı davranışlarının sadəcə bir adı var - namussuzluq!

Namussuzluq!

İran "İslam" Respublikasının etdikləri yalnız Azərbaycana xəyanət deyil. İslam dininə də, şiə məzhəbinə də, hətta Allaha da ən böyük xəyanətdir!

Ümumiyyətlə, nəinki dini məsələlərlə bağlı İranla hesablaşmaq, hətta bu ölkəni İslam Əməkdaşlıq Təşkilatından uzaqlaşdırmaqla bağlı məsələ qaldırmaq lazımdır.

Mövcud Tehran rejiminin İslam dini ilə nə əlaqəsi var?

Hansı müsəlman ölkəsi ilə normal əməkdaşlıq edir, terroru bəsləməkdən savayı?

Məzhəbdəş Azərbaycanı Ermənistanı satan zehniyyət hansı dini həmrəylikdən bəhs edə bilər?

Ümumiyyətlə, İran müsəlman ölkəsidirmi?

Tanıdığım Güney azərbaycanlıların əksəriyyəti ya ateistdirlər, ya da din dəyişiblər.

İslamı belə sevdirlər?

Qısacası, İranla bağlı dövlət siyasətimizdə ciddi korrektələr etməyin zamanıdır!

Məşhəd və ya digər ziyarətlər üçün İrana ölkəmizdən zəvvar axınının qarşısı alınsa, yaxşı olar.

Qiymətlər uyğun olsun, bilet və digər məsələlər razılaşdırılsın, ziyarət etmək istəyən Həcc ziyarətinə maddi çətinlik çəkmədən gedə bilsin.

Vətəndaşlarımız üçün İranda təhsil məsələsi isə birdəfəlik yasaqlanmalıdır.

525-ci qəzet. - 2021. - 12 oktyabr. - № 185. - S. 6.

Oxçuçay: Bəşəriyyətə qarşı törədilən ekoloji terror

Coşqun Məmmədov,
AMEA Rəyasət Heyəti
Vitse-prezidentin xidmətində elmi katib

44 günlük Vətən müharibəsi Azərbaycan xalqının böyük hərbi-siyasi qələbəsi ilə yekunlaşdı. Xalqımız tarixə qanla yazılmış haqlı savaşında əldə etdiyi şanlı qələbə ilə işgalla barışmadığını, ədalətsizliyə, haqsızlığa baş əyməyən məğrur və böyük xalq olduğunu bir daha dünyaya nümayiş etdirdi. Qələbəmizin memarı, Qalib Ali Baş Komandan İlham Əliyevin öndərliyi ilə müzəffər Azərbaycan Ordusu beynəlxalq hüququn həll edə bilmədiyini münaqişəyə son qoydu və otuz ilə yaxın düşmən tapdağında inildəyən vətən torpaqlarını işğaldan azad edərək, şanlı Azərbaycan bayrağını şərəf və iftixar hissi ilə əzəli yurd yerlərimizdə dalğalandırdı.

Tarixi torpaqlarımızı işğal edən, doğma yurd-yuvalarımızı tar-mar edib dağıdan, dini inanc yerlərimizi viran qoyub donuz tövlələrinə çevirən, min illərə söykənən xalqımıza məxsus mədəni-mənəvi irsi məhv etməyə çalışan erməni barbarları öz layiq olduqları cavabı aldılar. Dəmir yumruq azğınlaşmış qarı düşmənin başını əzməklə, tək-cə regionumuzu deyil, bütövlükdə dünyamızı erməni faşizmindən xilas etdi. Xalqımızın 44 günlük Vətən müharibəsində qazandığı bu qələbə milli qürurumuzun xilas, milli iradəmizin və milli birliyimizin nümayişi idi.

Əfsuslar olsun ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin artıq geridə qaldığına baxmayaraq, tarix boyu xalqımıza qarşı sərgilənən düşmənçilik siyasəti bu gün də davam etməkdədir. Qalib Azərbaycan Ordusunun önündən qaçan, onun qalibiyyətini həzm edə bilməyən Azərbaycanfob, türkfob hissləri ilə boğulan mənfur düşmən öz məkrli niyyətindən əl çəkməyərək, digər çirkin yollara əl atmaqdadır. Bunlardan biri də məhz Oxçuçay ekoloji terrorudur.

Başlanğıcını qədim yurd yerimiz Zəngəzur silsiləsinin Qapıcıq dağından (3285 m) götürüb, indiki Ermənistanın nəzarətində olan Qafan rayonu və Azərbaycanın Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonuna daxil olan Zəngilan rayonu ərazisindən keçən, ümumi uzunluğu 85 km (40 km-ə qədər Azərbaycan ərazisinə düşən) və hövzəsinin sahəsi 1140 km² olan Oxçuçay bu gün ekoloji terrorla üz-üzədir.

Ekoloqlar tərəfindən ölkəmizin sərhəd çaylarının ekoloji vəziyyətinin öyrənilməsi məqsədilə 2021-ci ilin yanvar-iyun aylarında aparılan monitorinqlər zamanı Oxçuçaydan götürülən su nümunələrinin yerli və beynəlxalq laboratoriyalarda, o cümlədən, Almaniyanın beynəlxalq səviyyədə akkreditə olunmuş və sertifikatlaşdırılmış SGS laboratoriyasında analizi zamanı yüksək miqdarda mis, molibden, manqan, dəmir, sink və xrom kimi ağır-toksik maddələr aşkar edilmişdir. Belə ki, monitorinq hesabatlarına əsasən, çirklənmə səviyyəsi normadan dəfələrlə artıq olan çayda mis-molibden birləşməsinin miqdarı 2, dəmir 4 və nikel 7 dəfə mövcud göstəricilərdən yüksək olmuş, çayın rəngi isə çirklənmə səbəbindən vizual olaraq dəyişikliyə məruz qalmışdır.

Araşdırmalar zamanı o da müəyyən edilmişdir ki, çayın bu cür zərərli tullantılar ilə çirkləndirilməsində başlıca səbəb çayın Ermənistan ərazisindən keçən hissəsində fəaliyyət göstərən, Ermənistanın ən böyük vergi ödəyicisi hesab olunan və yüzdə 60% paya sahib Almaniya məxsus "Cronimet Holding" sənaye müəssisəsinin Qafanda fəaliyyət göstərən mis-filiz emalı zavodu və Qacaranda ölkənin ən iri həcmli dağ-mədən resursu hesab edilən mis-molibden yatağının istismarı ilə məşğul olan "Zangezur Copper-Molybdenum Combine (ZCMC)" şirkəti tərəfindən dağ-mədən sənayesinin ağır kimyəvi tullantılarının təmizlənmədən çaya axıdılmasıdır.

Beləliklə, bu gün Oxçuçay sənaye tullantılarının zərərsizləşdirilməsində sanki kollektor rolunu oynamaqla hədsiz dərəcədə çirklənməyə məruz qalmaqdadır. Bunun acı nəticəsidir ki, Oxçuçayın mövcud fauna və ekosisteminin pisləşməsi səbəbindən çayda balıqların kütləvi məhv olma faktları aşkarlanmışdır. Belə ki, aparılan vizual monitorinq zamanı Azərbaycanın "Qırmızı kitab"ına daxil edilmiş qızılxallı balığın (small trout, forel), şirbit və digər balıqların kütləvi şəkildə məhvi müşahidə edilmişdir. Bu acınacaqlı mənzərə çayda çirklənmə səviyyəsinin nə qədər kritik vəziyyətdə olduğunu bir daha göz önünə sərir.

Eyni zamanda, təkzibolunmaz faktlara əsasən, mədənlərdə istehsal həcmnin artırılması ilə əlaqədar olaraq daha iri həcmdə su resursundan istifadə olunur ki, bu da Oxçuçayı yaxın gələcəkdə tamamilə quruyaraq yox olma təhlükəsi ilə üz-üzə qoyur.

Mədənlərdə istehsal həcmnin artırılmasında başlıca səbəb isə son illər ərzində dünya bazarında mis, qızıl və digər qiymətli metallara olan tələbatın kəskin sürətdə artmasıdır. Bu isə onsuz da iqtisadi tənəzzül dövrünü yaşayan, məhdud maliyyə resurslarına malik olan və maliyyə ehtiyatlarının artımını ölkənin və regionun ekoloji təhlükəsizliyindən üstün tutan Ermənistan hökuməti üçün əlavə gəlir mənbəyi olaraq bir şans oldu. Xüsusilə 2009-

cu ildə dünyada baş vermiş global maliyyə böhranı səbəbindən ölkə iqtisadiyyatının geriləməsindən sonra dünya bazarında bu cür metal qiymətlərinin artımı Ermənistan respublikasında yeni iş yerlərinin yaradılması və əlavə maliyyə resurslarının əldə olunması ilə mədən sənayesinin ümumi iqtisadiyyatda rolunun əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb oldu.

Belə ki, statistik göstəricilərə əsasən son dövrlər ərzində ixrac əməliyyatlarının həcmində ümumi ixrac edilən mal və əmtəənin yarıdan çoxu (51%) dağ-mədən sənayesinin payına düşür. İstehsal sahələri üzrə sənaye məhsullarının quruluşunda isə dağ-mədən sənayesi təqribən 20%-ə yaxın olmaqla ikinci yeri tutur.

Ermənistanın Gömrük Xidmətinin statistik məlumatlarına əsasən, 2019-cu ildə ixrac edilən məhsullar arasında ilk yeri 627 milyon ABŞ dolları dəyərində mis kondensatı yer alır. Əvvəlki illə müqayisədə ixrac edilən mis kondensatında 32% artım qeyd alınmışdır ki, bunun da əsas səbəbi 2019-cu ilin iyul ayından etibarən qonşu Gürcüstan respublikası ilə mübahisəli Təğut yatağının yenidən istismara verilməsidir.

Ümumilikdə isə bu gün Ermənistanın əsas filiz ixracatçıları Azərbaycan və İran İslam Respublikasının ekoloji vəziyyətinə təhlükə yaradan "Zangezur Copper-Molybdenum Combine CJSC" ilə yanaşı, "Agarak Copper Molybdenum Combine" CJSC, "Akhtala Mining and Processing Enterprise" CJSC və Gürcüstan respublikası üçün ekoloji təhlükə mənbəyi hesab olunan və mübahisəli ərazidə fəaliyyət göstərən "Teghout Armenia" şirkətləridir.

Lakin Ermənistanda ölkə üzrə dağ-mədən sənaye məmulatlarının böyük hissəsi - 87%-i məhz Qərbi Zəngəzur bölgəsində istehsal olunur. Ermənistanın çirkləndirilmiş Oxçuçay kimi su mənbələrinin aşağı axarlarının qonşu ölkələrin (Azərbaycan, İran) ərazisində olması isə bu ölkələrin, xüsusilə ölkəmizin ətraf mühitinə və ekologiyasına böyük təhlükə yaratmaqdadır.

Hətta 2017-ci ildə Ermənistanın Ətraf Mühitin Monitorinqi və İnformasiya Mərkəzinin məlumatlarına əsasən aparılan araşdırmalar nəticəsində, Oxçuçayın suyunun 5-ci kateqoriyaya, yəni ən aşağı keyfiyyətə malik olması müəyyən edilmişdir. Bu səbəbdən çay ölkə ərazisində ən çox çirkləndirilən çay hesab olunduğundan irriqasiya məqsədləri üçün istifadəsi qadağan edilmişdir.

Transsərhəd çay olan Oxçuçayın Ermənistan ərazisində daim kəskin çirklənməyə məruz qalması regionda əkin sahələrinin suvarılmasına və içməli su təminatına da olduqca mənfi təsir göstərir. Ümumilikdə isə istər suvarma sahələrində, istərsə də su təminatı zamanı istifadə olunan çay əhalinin sağlamlığı üçün real təhlükə mənbəyidir. Belə ki, çirkləndirilmiş suyun istifadəsi insanlarda - mədə-bağırsaq traktının pozğunluqları, böyrəklərdə və sümük toxumasında dağıdıcı proseslər, ürək-damar, sinir sistemlərinin pozulması kimi son dərəcə ciddi fəsadlara yol açə bilər.

Eyni zamanda onu da qeyd etmək lazımdır ki, Oxçuçayın zərərli suları öncə Cənubi Qafqazın ikinci böyük çayı olan Araz çayına (Xudafərin su anbarına), sonda isə Xəzər dənizi hövzəsinə tökülməkdədir ki, bu da mövcud ekoloji faciənin miqyasını xeyli artırmaqla regionu daha böyük ekoloji böhrana sürükləməkdədir.

Ölkəmizin yerüstü su ehtiyatlarının təxminən 70%-nin qonşu ölkələrdə və transsərhəd su axınları hesabına formalaşdığını, eyni zamanda, transsərhəd çayların böyük bir hissəsinin Ermənistandan Azərbaycan ərazisinə axdığını nəzərə alsaq, Ermənistanın hələ də beynəlxalq Helsinki Konvensiyasına qoşulmaması böyük təəssüf hissi doğurur.

Belə ki, Ermənistan bugünədək mövcud razılaşmaya qoşulmayıb Konvensiyanı ratifikasiya etməkdən boyun qaçıraraq, onun bütün prinsiplərini kobud şəkildə pozmaqda davam edir. Eyni zamanda, Helsinki Konvensiyasının əhalinin sağlamlığının qorunması, su ehtiyatlarının daha yaxşı idarə edilməsi və çirkləndirilməsinin azaldılması prinsiplərini özündə əks etdirən "Su və sağlamlıq haqqında" Protokolu Ermənistan hökuməti tərəfindən 1999-cu ildə imzalanırsa da, bu günədək hələ də qüvvəyə minməmişdir. Bunun başlıca səbəbi isə Konvensiyada "çirkləndirən ödəyir" prinsipinin Ermənistan hökuməti tərəfindən qəbul edilməməsidir. Rəsmi İrəvan bu prinsipin yalnız ölkə daxilində tətbiq edilməsini uyğun görür və aşağı axarda yerləşən dövlətlərin (Azərbaycan, İran) hər hansı kompensasiya tələblərinə xidmət etməməli olduğuna israr edir.

Lakin Ermənistandan fərqli olaraq Azərbaycan Respublikası BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının "Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi haqqında" 1992-ci il tarixli Helsinki Konvensiyasının "Su və sağlamlıq haqqında" 1999-cu il 17 iyun tarixli Protokoluna qoşulmaq barədə 2002-ci ildə Ulu öndər Heydər Əliyevin imzaladığı 372-IIQ nömrəli, 22 oktyabr 2002-ci il tarixli Qanunu ratifikasiya etmiş, həmçinin, üç hesabatlılıq dövründə iştirak etmişdir.

Ölkəmiz tərəfindən Oxçuçayın ekoloji böhranı, kritik vəziyyəti və çayın Ermənistan tərəfindən davamlı çirkləndirilməsinin qarşısının alınmasının zəruriliyi və təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsi barədə beynəlxalq təşkilatlara - UNEP-in Avropa ofisinə, UNECE-nin icraçı katibi və Konvensiya katiblərinə, o cümlədən, Alman

Bundestaqına, xüsusən Bundestaqın Ətraf Mühit, Təbiət Mühafizə və Nüvə Təhlükəsizliyi Komitəsinə, həmçinin, Yaşıllar fraksiyası nümayəndələrinə çoxsaylı müraciətlər ünvanlanmışdır. Həmçinin, İran İslam Respublikası Ətraf Mühit İdarəsinə hər iki ölkənin ətraf mühitinə bu mənfi transsərhəd təsirin önlənməsi üçün ortaq iş birliyinin zəruriliyini əks etdirən müraciət ünvanlanmış və bu problemin birlikdə həll olunmasına xidmət edəcək ortaq işçi qrupun yaradılması da təklif edilmişdir.

Lakin çox təəssüflər olsun ki, bütün bu kimi rəsmi müraciətlərə və haqlı tələblərə rəğmən, Ermənistan tərəfi hələ də global miqyas alan mövcud vəziyyətin aradan qaldırılması istiqamətində aşkar şəkildə laqeydlik nümayiş etdirərək, heç bir əməli tədbir görməməkdədir.

525-ci qəzet. - 2021.- 5 oktyabr. - № 180. - S. 11.

Ekoloji terror bölgədə sülhə və təhlükəsizliyə də ciddi problem yaradır

Mehparə Əliyeva

1988-ci ilin noyabr ayında... Ermənistan Azərbaycana qarşı hərbi təcavüz, xüsusilə ekoloji təcavüz etmişdir. Ermənilər Şuşanın nadir sərvətlərindən biri, qədim tarixə malik, əsl təbiət möcüzəsi olan Topxana meşəsini yandırmış, ölkəmizin ərəzi bütövlüyünə, torpaqlarına qəsd edərək Azərbaycan ərəzində ekoloji soyqırımını – ekosid törətmişlər.

Ermənistan işğal etdiyi torpaqlarımızda dünya dövlətlərinin gözü önündə beynəlxalq hüquq prinsiplərinə, BMT və ATƏT-in qərar və qətnamələrinə məhəl qoymayaraq misli görünməmiş vəhşiliklər törətmişdir. İşğalçı dövlətin apardığı qeyri-qanuni iqtisadi fəaliyyət 1949-cu ildə qəbul edilmiş “Müharibə zamanı mülki şəxslərin müdafiəsi haqqında” Cenevrə Konvensiyasının, “Quru müharibəsinin qanun və adətləri haqqında” IV Haaqa Konvensiyasının, habelə insan hüquqları sahəsində mövcud beynəlxalq konvensiyaların tələblərini kobud şəkildə pozmuşdur. İşğal etdiyi ərəzilərdə erməni işğalçıların canlı təbiətə və bəşəriyyətə qarşı yönəlmiş əməlləri barədə Avropa Vəhşi Təbiətin və Təbii Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Bern Konvensiyasının Baş Katibinə, Biomüxtəliflik üzrə Konvensiyanın İcraçı katibinə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının katibliyinə, Təbiətin və Təbii Sərvətlərin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Birliyin Prezidenti-nə rəsmi müraciətlər edilmiş, beynəlxalq təşkilatların diqqətinə bu istiqamətdə təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsinin zəruriliyi çatdırılsa da, talançı Ermənistan çirkin əməllərindən əl çəkməmişdir.

Düşmən ölkə Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Qarabağda dünyanın bir çox xarici şirkətlərinin filiallarını yaradaraq müxtəlif sahələr - mədəncilik, tikinti, ağac emalı, telekommunikasiya və digər sahələr üzrə Azərbaycanın icazəsi olmadan qanunsuz fəaliyyət göstərmişdir. Belə ki, ümumilikdə, Azərbaycanın işğal olunmuş ərəzilərdə ermənilərin törətdiyi ekologiya terroruna 20-dən artıq ölkənin – o cümlədən, Böyük Britaniya, Fransa, İran, ABŞ, Rusiya, İsveçrə, Almaniya, Hollandiya və digər dövlətlərin şirkətləri qoşulmuş, işğal edilmiş ərəzilərə investisiya yatıraraq Azərbaycanın təbii sərvətlərini qəddarlıqla istismar etmiş, qeyri-qanuni yollarla xarici ölkələrdə satışa çıxarmışdır. İşğal olunmuş ərəzilərdə həyata keçirilmiş qeyri-qanuni fəaliyyət və təbii ehtiyatların istismarı ölkəmizin iqtisadiyyatı ilə yanaşı, həm də bir sıra ekoloji problemlərə gətirib çıxarmışdır. Belə ki,

meşələrin qırılması və yandırılması, su ehtiyatlarının çirklənməsi, flora və faunanın məhv edilməsi, regionda yerin təkinin talan edilməsi nəticəsində ekoloji tarazlıq pozulmuş, torpaq sahələri degradasiya olunmuşdur. Azərbaycanın əvvəllər işğal olunmuş bütün ərəzilərdə mövcud olan 260 min hektara yaxın meşə ərəzisi son 30 il ərzində sürətlə azalmış, qiymətli ağac növləri - qoz, palıd, Eldar şamı, xurma və xüsusi mühafizə altında olan digər ağaclar, minlərlə hektar ərəzini əhatə edən meşələr oduncaq tədarükü üçün qırılmış və qiymətli ağac növlərinin bitdiyi Qarabağın meşə resursları mebel, çəllək və tufəng qundağı istehsalı üçün Ermənistanla aparılmışdır.

Qarabağda ən çox talanan təbii ehtiyatlardan birincisi Kəlbəcərin Ermənistanla sərhəd bölgələrində, Ağdərə və Zəngilanda olan qızıl yataqları olub. 2002-ci ilin avqust ayında yaradılmış "Base Metals" MMC şirkəti uzun müddət Ağdərə rayonunda qızıl ehtiyatı 13,5 ton olan Qızılbulaq (Drambon) kəndindəki mis-qızıl mədənlərini talayıb. Mədənəndən hər ay 12 min ton filiz çıxarılaraq emal edilmiş və tərkibində qızıl olan mis Avropa bazarına çıxarılmışdır.

Ümumiyyətlə, Azərbaycanın işğal edilmiş ərəzilərdə - Kəlbəcər, Laçın, Tərtər, Ağdamda qızıl, gümüş, mis, molibden, civə yataqları, Cəbrayıl, Kəlbəcər, Laçında dəmir, xrom, Tərtər və Kəlbəcərdə kükürd, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl ərəzilərindəki qum, çınqıl, gil və digər faydalı qazıntı yataqlarında işğalçı Ermənistan tərəfindən qeyri-qanuni və intensiv şəkildə hasilat işləri aparılmış, faydalı qazıntılar, əlvan və qara metallar, mineral sular, həmçinin digər şirin su resursları, meşə fonduna daxil olan torpaqlar amansız istismar olunmuş, flora və fauna sistemli şəkildə məhv edilmişdir.

Uzun illər erməni işğalı altında olan, Kəlbəcər rayonunun ərəzində yerləşən, Söyüdlü (Zod), Ağduzdağ və Tutxun qızıl yataqları Ermənistan tərəfindən talan edilmişdir. Belə ki, 1998-ci ildə Kanadanın “Canadian First Dynasty Mines Ltd” və Hindistanın “Indian Sterlite Gold Ltd” şirkəti ilə müqavilə bağlamış Ermənistan hökuməti 2002-2003-cü illərdə Zod yatağından külli miqdarda qızıl hasil etmişdir.

İşğal olunmuş ərəzilərdə ətraf mühitə, ekosistemə, flora və faunanın vahidliyinə ağır zərbələr vurulmuş, Azərbaycan ərəzilərdə erməni işğalçıları və onların tərəfdarları tərəfindən əlvan, qara metalların, habelə mineral

su, ümumi yayılmış faydalı qazıntıların intensiv şəkildə hasilatı həyata keçirilmişdir. Hasilatların həyata keçirilməsi zamanı ekoloji tələblərə heç bir formada əməl edilməmiş, resurslar faktiki olaraq Azərbaycan qanunvericiliyi və beynəlxalq standartlarla müəyyən edilmiş istehsalat həcmələrini dəfələrlə aşmış, zəhərli tullantıların yerli sututarlarına, çaylara axıdılmasının qarşısını almaq üçün heç bir tədbir görülməmişdir. Bu isə öz növbəsində mineral və digər yataqların məhv edilməsinə, böyük həcmdə torpaq sahələrinin zəhərlənməsinə, şirin və içməli su mənbələrinin yararsız hala düşməsinə səbəb olmuşdur.

Bunlarla yanaşı işğalçı ölkənin yerli çayların üzərində çoxsaylı kiçik elektrik stansiyaları qurması səbəbindən çaylarda sululuq kəskin azalmış, həmçinin bu çaylarda yaşayan canlılar kütləvi məhv olmuşdur.

Mənbəyini Zəngəzur dağ silsiləsindən götürən Zəngilan rayonu ərazisindən keçərək Araz çayına tökülən Oxçuçay Almaniyanın "Cronimet Holding" şirkətinin fəaliyyəti nəticəsində sənaye tullantıları ilə çirkləndirilmişdir. Çayın uzunluğu 83 kilometr, sutoplayıcı sahəsi 1175 kvadratkilometrdir. Qacaran mis-molibden, Qafan mis saflaşdırma kombinatının toksiki tullantılarının, eyni zamanda, həmin şəhərlərin məişət-çirkab tullantılarının təmizlənmədən birbaşa çaya axıdılması nəticəsində Oxçuçayda ağır metalların normadan dəfələrlə artıq olmasına səbəb olmuşdur. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən aparılan monitorinqlərin nəticələrinə görə çayda nikelin miqdarı 7, kadmiumun 5, dəmirin 4, mis-molibdenin isə 2 dəfə normadan artıq olub. Bu isə çay hövzəsində bioresursları, xüsusilə qiymətli növ olan farel balıqlarını kütləvi surətdə məhv etmiş, ekologiyamıza ciddi ziyan vurulmuşdur.

Ermənistanın silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə mütəmadi olaraq yanğınların törədilməsi ekoloji cinayətdir. Belə ki, yanğınların nəticəsində çox böyük həcmdə torpaq sahələri yararsız hala düşmüş, zəngin meşə fondu torpaqları məhv olmuş, yandırılan torpaq sahələrində mövcud olan flora və fauna nümunələri məhv edilmişdir. Qarabağın zəngin təbii ehtiyatlara malik olan Füzuli rayonunda vaxtilə rayon ərazisində təbiət abidəsi statusuna malik 11 ədəd şərq çınarı ağaclarının hamısı işğal dövründə məhv edilmiş, ermənilər yaşı yüz illərlə ölçülən bu ağacları kəsməklə yanaşı onların, kütüklərini də yandırmışlar.

Təbiət abidəsi kimi dünyanın irs siyahısına daxil olmuş və 1800-2000 yaşlı çınarların ermənilər tərəfindən yandırılması yalnız Azərbaycana qarşı deyil, həm də dünyaya qarşı ekosid hərəkətdir. Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ və ona bitişik bölgələrindəki təbiətə qarşı düşmən münasibət və eko-terror yalnız Azərbaycanın ekoloji tarazlığı, flora və faunası üçün təhlükə yaratmır, eyni zamanda bölgədə sülh və təhlükəsizlik üçün ciddi bir təhdiddir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev BMT Baş Assambleyasının 76-cı sessiyasının illik ümumi müzakirələrində videoformatda çıxışı zamanı deyib: "Ermənistan Azərbaycanın keçmiş işğal edilmiş ərazilərində ekosid - ətraf mühitə qarşı genosid törədib. Meşələrimizin 60 min hektarı məhv edilib, kəsilib və oğurlanıb, torpaqlarımız və çaylarımız çirkləndirilib və zəhərlənib, Ermənistan keçmiş işğal olunmuş ərazilərdə bizim su ehtiyatlarımızdan süni ekoloji fəlakət yaratmaq üçün istifadə edib. 2016-cı ildə Avropa Şurası Parlament Assambleyası "Azərbaycanın cəbhəboyu rayonlarının sakinləri qəsdən sudan məhrum edilir" adlı qətnamə qəbul edərək, Ermənistan hökumətindən su ehtiyatlarından siyasi təsir və ya təzyiq aləti kimi istifadəsinə son qoyulmasını tələb etmişdir. Ermənistan həmin qətnaməyə qətiyyətlə məhəl qoymadı və Sərsəng Su Anbarını humanitar və ekoloji terrorizm aləti kimi istifadə etməyə davam etdi... Ermənistan transsərhəd Oxçuçay çayını kəskin şəkildə çirkləndirir. Bu isə çayın Azərbaycan ərazisi boyu keçdiyi ərazinin ekoloji sistemini bərpa olunmaz deqradasiyaya məruz qoyur. Təəssüflər olsun ki, bəzi xarici şirkətlər də bu ekoloji cinayətdə iştirak edir".

Ermənilərin və xarici şirkətlərin işğal altında olmuş ərazilərimizdəki meşə, çay, təbii sərvətlər, mədəni obyektlərə verdikləri ziyanı görə cavab vermələrini, beynəlxalq məhkəmələrdə dəymiş bütün ziyanın qaytarılmasını tələb edən ölkə başçısı İlham Əliyev deyib: "Ermənilər işğal dövründə, eyni zamanda, bizim təbii sərvətlərimizi də qanunsuz olaraq talan edirdilər. Bu işlərdə bəzi xarici şirkətlər onlara yardım edirdi. Bu şirkətlərin indi iki yolu var: ya bizə təzminat ödəyəcəklər, ya da ki, beynəlxalq məhkəməyə gedəcəklər. Buna biz start verdik, tanınmış beynəlxalq hüquq şirkətlərini dəvət etdik və indi məhkəmə işləri hazırlanır..."

Bəli, 30 il ərzində işğal olunmuş torpaqlarını 44 günə qaytaran dövlət beynəlxalq hüquq müstəvisində hüquqlarını müdafiə etməyə də qadirdir. Uzun illər işğal olunmuş ərazilərdə Azərbaycanın təbii sərvətlərinin amansızcasına hasilatı, təbiətinin, endemik nümunələrinin, flora və faunasının məqsədli və sistemli şəkildə məhv edilməsi bu gün yalnız ölkəmizin deyil, bütün digər dövlətlərin də diqqət mərkəzində olmalıdır.

Ermənistanın Azərbaycana qarşı dəhşətli “ekosid cinayətləri” BMT-də ifşa edildi...

İradə Sarıyeva

Ərazilərimizin 30 ilə yaxın müddətdə Ermənistanın işğalında olması nəticəsində Azərbaycanın ərazilərində ekoloji terror aktları baş verib, Qarabağ və ətraf ərazilərin təbiətinə, bioloji müxtəlifliyinə, su hövzələrinə ciddi ziyan dəyib, təbii sərvətlər talan olunub, meşə örtüyü, flora və faunanın bir çox növləri məhv edilib, ətraf mühit çirklənməyə məruz qalıb.

Ermənistan ərazilərimizdə törətdiyi ekoterrorun dünyada analoqu yoxdur.

Ermənistan keçmiş işğal edilmiş ərazilərimizdə ekosid törədib...

“Ermənistan Azərbaycanın keçmiş işğal edilmiş ərazilərində ekosid - ətraf mühitə qarşı genosid törədib. Meşələrimizin 60 min hektarı məhv edilib, kəsilib və oğurlanıb, torpaqlarımız və çaylarımız çirkləndirilib və zəhərlənib.

Ermənistan keçmiş işğal olunmuş ərazilərdə bizim su ehtiyatlarımızdan süni ekoloji fəlakət yaratmaq üçün istifadə edib. 2016-cı ildə Avropa Şurası Parlament Assambleyası “Azərbaycanın cəbhəboyu rayonlarının sakinləri qəsdən sudan məhrum edilir” adlı qətnamə qəbul edərək, Ermənistan hökumətindən su ehtiyatlarından siyasi təsir və ya təzyiq aləti kimi istifadəsinə son qoyulmasını tələb etmişdir.

Ermənistan həmin qətnaməyə qətiyyətlə məhəl qoymadı və Sərsəng su anbarını humanitar və ekoloji terrorizm aləti kimi istifadə etməyə davam etdi. Ermənistan qəsdən qış aylarında su anbarını açaraq ətraf ərazilərdə daşqın törədir, yay aylarında isə suyu kəsərək keçmiş cəbhəyanı bölgədə yaşayan insanları və təsərrüfatları sudan məhrum edirdi.

Ermənistan transsərhəd Oxçuçay çayını kəskin şəkildə çirkləndirir. Bu isə çayın Azərbaycan ərazisi boyu keçdiyi ərazinin ekoloji sistemini bərpa olunmaz degradasiyaya məruz qoyur. Təəssüflər olsun ki, bəzi xarici şirkətlər də bu ekoloji cinayətdə iştirak edir...” Bu fikirləri BMT Baş Assambleyasının 76-cı sessiyasının illik ümumi müzakirələrində İlham Əliyevin videoformatda çıxışı zamanı deyib.

“Prezident Ermənistanın ekosid cinayətlərini ifşa etdi...”

Bilologiya üzrə fəlsəfə doktoru Pərvanə Qaraxani bizimlə söhbətində bildirdi ki, Ermənistanın Azərbaycan ərazisində ekosid törətdiyini ölkə başçısının BMT tribunasından səsləndirməsi işğalçı ölkənin ekoterror cinayətlərinin ifşa edilməsində mühüm rol oynayıb. “Prezident İlham Əliyev BMT tribunasından beynəlxalq aləmə olduqca mühüm bir informasiyanı çatdırdı. İndi bütün dünya görsün ki, Ermənistan Azərbaycan ərazilərində necə analoqu olmayan terror cinayəti törədib. Bir məqamı da deyim ki, Ermənistanın Qarabağda və ətraf rayonlarda törətdiyi ekoterror, ekosid bütün Qafqaza problem yaradır. Bunu dünya bilməlidir. Prezident Ermənistanın necə təhlükəli bir ölkə olduğunu dünyaya, beynəlxalq aləmə çatdırdı. Hesab edirəm ki, Azərbaycan Prezidentinin çıxışından, verdiyi informasiyalardan beynəlxalq təşkilatlar nəticə çıxarmalıdır. Prezident Ermənistanın ekosid cinayətlərini ifşa etdi. Ermənistan ekoloji terrorla özünün mahiyyətini dünyaya bəlli etdi”.

Alim vurğuladı ki, vaxtilə Ermənistanın işğalı altında olan ərazilərimizdə ermənilərin törətdikləri ekosid nəticəsində təbiətimiz məhv edilib.

Alim bildirir ki, Ermənistanın 30 ilə yaxın davam edən hərbi təcavüzü nəticəsində Azərbaycanın ərazilərində ekoloji terror baş verib: “Bu ərazilərdə Ermənistan ekoloji terror törədib və biomüxtəlifliyə bərpası çox çətin olan ziyan vurub. Ermənistanın törətdiyi ekosid nəticəsində Qarabağ və ətraf ərazilərin təbiətinə, bioloji müxtəlifliyinə, su hövzələrinə çox böyük ciddi ziyan dəyib, təbii sərvətlər talan olunub, meşə örtüyü, flora və faunanın bir çox növləri məhv edilib, ətraf mühit çirklənməyə məruz qalıb”.

Alim vurğuladı ki, bu ərazilərdən keçən təbii su mənbələrimiz – Oxçuçay, Ağstafaçay, Bərgüşad çayı, Həkəriçay və digərləri sənaye və məişət-çirkab suları ilə çirkləndirilib, bəzi çayların yataqları dəyişdirilib, şirin su hövzələrində yayılan zəngin balıq növləri talan olunub, kimyəvi maddələrlə kütləvi şəkildə məhv edilib.

“Ermənistanla bərabər onun cinayətinə şərik olanların da...”

Alim vurğuladı ki, Prezident İlham Əliyev BMT Baş Assambleyasının 76-cı sessiyasının illik ümumi müzakirələrində Ermənistanla yanaşı bu ölkəyə dəstək olanları da ifşa edib: “Cənab Prezident bildirdi ki, Ermənistan keçmişdə işğal altında olan ərazilərimizdə qanunsuz olaraq təbii sərvətlərimizi, o cümlədən qızıl və digər qiymətli metal və mineralları istismar etmiş, onları xarici bazarlara ixrac etmişdir. Prezident qeyd edib ki, “Tutarlı faktlara əsaslanaraq biz keçmişdə işğal altında olan ərazilərdə Azərbaycanın təbii sərvətlərinin qanunsuz

istismarı və digər qanunsuz fəaliyyətlə məşğul olan müxtəlif ölkələrdən olan xarici şirkətləri müəyyən etmişik. Biz artıq həmin şirkətlərə qarşı hüquqi tədbirlərə başlamışıq. Onlar keçmişdə işğal altında olan ərazilərdə təbii sərvətlərimizi qanunsuz istismar etdiklərinə görə məsuliyyətə cəlb ediləcəklər". Gördüyünüz kimi Prezident açıq şəkildə bildirdi ki, Azərbaycan ərazilərində qanunsuz əməllərlə məşğul olan xarici şirkətlər cinayət əməllərinə görə cavab verəcəklər. Əlbəttə, Ermənistanla bərabər onun cinayətinə şərik olanların da beynəlxalq hüquq müstəvisində cəzalandırılacağı şübhə doğurmur. Yenə də deyirəm, cənab Prezident beynəlxalq aləmə bütün informasiyaları verdi, mesajını ötürdü. Beynəlxalq təşkilatlar isə nəticə çıxarıb əməli tədbirlər görməlidir".

"Ermənistan törətdiyi ekosidlə bütün beynəlxalq konvensiyalara qarşı çıxıb"

Ekspertin qeyd etdiyinə görə, Ermənistanın bütün bu davranışları 1951-ci ildə Orxuskaya, 1971-ci ildə Ramsar, 1995-ci ildə Pan-Evropa (Bolqarıstan), 1992-ci ildə BMT-də "Yerin flora və faunasının genofondunun saxlanması və bitkilərin mühafizəsi" proqramı çərçivəsində keçirilən beynəlxalq konvensiyalara ziddir: "Ermənistan törətdiyi ekosidlə bütün beynəlxalq konvensiyalara qarşı çıxıb və Azərbaycan təbiətinə qarşı soyqırım törədib. Ermənistanın törətdiyi bu soyqırma isə hələ də dünyə birliyi reaksiya verməyib. Cənab Prezidentin bu məsələni daha geniş şəkildə vurğulaması beynəlxalq təşkilatlara təsirsiz ötüşməyəcək. Biz gec-tez Ermənistanın cəzalandırılmasına nail olmalıyıq".

Biloq alim deyir ki, işağldan azad edilən ərazilərimizdə biomüxtəlifliyin, floranın, ağac, kol, bitki, ot örtüyünün bərpası uzun proses olsa da, müxtəlif beynəlxalq və dövlət proqramları nəticəsində bu problemi tədricən həll etmək tələb olunur. O, qeyd edir ki, beynəlxalq aləm, BMT başda olmaqla bütün təşkilatlar bu məsələdə Azərbaycanın yanında olduğunu sübut etməlidir. P.Qaraxaninin sözlərinə görə, Azərbaycan hər zaman beynəlxalq hüququn prinsiplərinə hörmət edib, öz öhtəliklərinə sadıq qalıb, beynəlxalq təşkilatlar da öz üzərilərinə düşən vəzifəyə uyğun olaraq Ermənistanı cəzalandırılmalı, bu cinayətlərə görə ona sanksiyalar tətbiq etməli, xəbərdarlıqlar etməlidir.

Bakı Xəbər. - 2021. - 25-27 sentyabr. - № 174. - S. 6.

Azərbaycan florası: sonsuz zənginlik, təkrarsız gözəllik

Sevinc Qarayeva

Azərbaycan ərazisi zəngin flora ilə malikdir. Burada 4500-dən çox çiçəkli, ayrı sortlu bitki növü yayılıb. Növlərin ümumi sayına görə Azərbaycanın florası Cənubi Qafqazın başqa ölkələrə nisbətən xeyli zəngindir. Ölkədə rast gəlinən bitki növləri Qafqazda bitən bitki növlərinin ümumi miqdarının 66 faizini təşkil edir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin mətbuat katibi İradə İbrahimova bildirir ki, Azərbaycan üçüncü dövrə aid olan relikv cinslərlə də zəngindir. Bunların nümunələrinə bütün zonalarda, xüsusilə Talış zonası ərazisində daha çox rast gəlinir. Bunlardan dəmirağac, Lənkəran akasiyası, şabalıdyarpaq palıd, Qafqaz xirniyi, bigəvər, şümşad və sairə göstərmək olar. Ölkədə 240 endemik bitki növü mövcuddur.

Azərbaycan florası son dərəcə zəngindir, təkrarsız gözəlliyə malikdir. Onun tərkibində bütün areal tiplərinin nümunələrinə, yəni qədim meşə, boreal, bozqın, kserofil, səhra, Qafqaz və adventiv bitki tiplərinə rast gəlinir. Qədim meşə tipləri nümunələri ən çox Talışda, boreal tip Böyük və Kiçik Qafqazın dağ zonalarda, az miqdarda isə aşağı qurşaqlarda, kserofil, Qafqaz, bozqır və səhra tipləri isə respublikanın düzən, dağətəyi və bozqır yaylarında, ən çoxu isə Kür-Araz ovalığında yayılmışdır. Adventiv areal tipi isə bir qədər az təsadüf edilir. Kür-Araz ovalığı, Xəzəryanı və b. düzənliklərin göl, gölməçə, axmaz və bataqlıq sahələrində zəngin və rəngarəng bitki örtüyü inkişaf edib.

Onun sözlərinə görə, çay və supaylayıcı kanalların kənarında, bataqlıq yerlərdə, lokal formada isə düzənlik rayonlarda kosmopolit tərkibli qamış cəngəlliklərinə tez-tez rast gəlinir. Belə bataqlıqlarda hündürboylu tülküquyruğu, çiyən, suluf, yumşaq süpürgə, kalış və başqaları çoxdur. Burada savanna tipli hündürboylu mürğuz da cəngərlik yaradır: "Kür-Araz ovalığında tez-tez rast gəlinən cayırlıq, biyanlıq və liğvər cəngəlliyi nisbətən geniş yayılıb. Qarabağ düzündə dəvəayağı, qırxbuğum, poruq, ağlarot, süsən kimi bitki növləri həm əngəllik yaradır və həm də başqa cəngəlliyin tərkibində rast gəlinir. Liman və axmazlarda ən çox qamışlıq, çiyən, suçiçəyi və digər bitkilərdən ibarət cəngəlliklər mövcuddur. Bataqlıqlarda, sıcaq yerlərdə qovucqa, salviniya, saçaqotu, sufındığı, buynuzarpaq xüsusi cəngəllik yaradır və Kür-Araz ovalığında özlərinə geniş məskən tapırlar. Qarğı cəngəlliyi də düzən rayonları üçün səciyyəvidir. Talış düzənliklərindəki bataqlıqlarda suçiçəyi, saçaqotu, süsən, qurbağaotu, sarı bataqlıq süsəni, bataqlıca xüsusi formasıylar yaradır. Qurumuş bataqlıqlar üçün qaymaqçiçək, nanə, qırxbuğum, bigəvər və digər bu kimi bitkilər səciyyəvidir: "Su-bataqlıq bitkilərinə aşağı, orta, yuxarı və yüksək dağ qurşaqlarında da rast gəlinir. Xüsusilə subalp qurşaqlarında su-bataqlıq bitkiləri çox geniş sahələrdə yayılmışdır. Bu qurşaqlarda 100-dən artıq bataqlıq, göl və gölməçələr var. Geniş Kür-Araz ovalığı, Xəzəryanı və başqa düzənliklərdə səhra və yarımsəhra tipli bitki örtüyü üstünlük təşkil edir. Səhralarda qaraşoranlıq geniş yayılıb. Qaraşoranın yerə sərilmiş budaqları təpəciklər yaratmaqla ən çox Lökbatan ətrafında, Muğanda, Şərqi Şirvanda yayılmışdır. Xırda təpəcikli sarıbaş səhralarına ən çox Xəzər ətrafında, Kür-Araz ovalığında rast gəlinir. Göstərilən zonalarda şahsevdiilik səhraları da geniş yayılıb. Şahsevdiilik səhrasında yuxarıda göstərilən səhralardakı bitkilərdən fərqli olaraq 5-6 növ efemer bitkiyə təsadüf edilir. Şərqi Şirvanda və bir qədər də dağətəyi rayonlarda çərən səhrası əmələ gəlir. Şorəngənin 3 növü Kür-Araz ovalığında geniş sahələrdə çox məhsuldar yarımsəhralıqlar yaradır".

İ.İbrahimovanın sözlərinə görə, ölkənin quru və isti rayonlarında, Böyük Qafqazın bozqır yaylasında kserofit bitkiliyinə, yəni friqana, şiblək, tikanlı gəvənlik, tıstışlıq, bəzən və cılız ardıcılığa, ardıcılıq-püstəliyə rast gəlinir. Frinalar Naxçıvan MR-da 1000-1500 m yüksəkliklərdə müstəqil formasıylar (cəngəlliklər) yaradır. Bu formasıylarda 300-dən artıq bitki növünə rast gəlinir.

Kür, Araz, Qanıx və Qabırçı çayları boyu hissə-hissə lentşəkilli lokal formada tuqay meşəliyi var. Bu meşələrin əsasını qovaq, söyüd, iydə, qarağac, tut, yulğun, nar kimi ağac və kollar təşkil edir.

Bəzən dağ çayları boyu və yaxud çay vadilərində xüsusi qarışıq meşəliklər də bərpa olunub. Burada ən çox çaytikanı, iydə, söyüd, sumaq, sarağan, yulun, tut, ölməz kol, nar, itburnu, böyürtkən və digərləri yayılıb. Çaytikanı ən çox Şin, Kiş, Dəmiraparan, Türyan, Göyçay, Ağsu, Vəlvələ və Tərtər çaylarının vadilərində yayılmışdır. Talışın çay kənarında yalanqoz və qızılağac çox vaxt iri meşəlik cəngəlliyi yaradırlar. Böyük və Kiçik Qafqazın dağlıq zonalarda dəniz səthindən 600-1800 m hündürlüklərdə enliyarpaqlı meşələr yayılıb. Bu meşələri təşkil edən cinslərdən gürcü palıdını, Şərq fıstığını və yuxarı dağ qurşaqlarında Şərq palıdını göstərmək olar. Fıstıqlıq bu zonada yüksək məhsuldar, çoxtərkibli qarışıq meşələr yaradır: "Yüksək dağların yamaclarında

Şərq palıdı, şimal yamaclarında isə qar uçqunları nəticəsində ağacları əyilmiş tozağacı meşəliyi, Böyük Qafqazın yüksək dağ yamacları üçün isə trautfetter ağcaqayını və tək-tək Qafqaz quşarmudu səciyyəvidir. İynəyarpaqlı meşələr lokal formada Eldar düzündə (Eldar şamı), Böyük və Kiçik Qafqazın dağ rayonlarında (Kox şamı), xüsusilə Balakən rayonunun Bulannıq çay hövzəsində, Göygöl ətrafında xırda meşəliklər, Kox şamı tozağacı ilə birlikdə isə Göygöl ətrafında iri qayalıqlar ərazisində qarışıq meşəlik yaradır. İynəyarpaqlılardan qaraçöhrə və ardıcın bir çox növü dağ-meşə zonalarında geniş yayılıb. Böyük Qafqazın şimal-qərb zonasında, xüsusilə Zaqatala-Balakən rayonlarının subalp qurşağında kiçik sahələrdə Qafqaz rododendronluğu cəngəlliyi yerləşir.

Dəniz səthindən 1800-3200 m yüksəklikdə müxtəlif tərkibli subalp və alp çəmənliyi, bozqır və çəmən bitkiləri üstündür".

İ.İbrahimova vurğulayır ki, həqiqi subalp çəmənliyi yüksək dağların relyefindən, xarakteridən asılı olaraq onlarca variantda yayılmaqla müxtəlif formasıyalar yaradır. Subalp qurşağında müxtəlif tərkibdə çəmənliklər, az nəm və mezofil çəmənliklər, quru kserofitlər, bozqırlaşmış çəmənlər yayılıb. Subalp çəmənliyinin əsasını ağbığ, ala tonqalotu, Qafqaz nazıkbaldırı, bənövşəyi arpa, alp dişəsi, total və üçyarpaq yoncanın bir çox növləri, ətirşah, şəhduran, iriçiçək, andız təşkil edir; bura üçün birəotu, bulaqotu, qantəpər, dilqanadan, yemlik, mərcanotu, novruzçiçəyi, skabioza, bağayarpağı, xaçgülü və onlarca başqa bitki səciyyəvidir. Subalp çəmənliyində 1000-dək bitki növü yayılıb: "Alp çəmənləri yüksək dağların zirvələrində, sərt yamaclarda, yəhərvarı dağ aşırımlarında geniş yayılmaqla, müxtəlifliyi subalp çəmənlərinə nisbətən az olsa da, xırdaboyulu bitki tipləri çox rəngarəng və böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müasir dövrün ən mühüm problemlərindən biri də ətraf mühitin mühafizəsidir".

Ekoloq Alim Məmmədov deyir ki, hər bir bioloji növ uzun sürən təkamülün nəticəsi olub, canlı təbiətin qiymətsiz unikal əsəridir. Lakin insanlar heç də həmişə özlərinin genetik fonduna ağılla, dərrakə ilə yanaşmır. Bu gün heç kimə sirr deyil ki, insanın təqsiri üzündən yüzlərlə bitki, ağac növü və başqa biogeokomplekslər məhv edilir. Məhz buna görə təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi, nadir, relikt və məhvolma təhlükəsi ilə üzləşən bitki növlərinin və biogeosenozların mühafizəsi, bu məqsədlə qoruqların və milli parkların yaradılması vacibdir.

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayevin sözlərinə əsasən, yaşıllıqlar yerin oksigen qatını əmələ gətirən ən vacib amillərdən biridir. Yaşıllıqları məhv etdikdə havada oksigen azalır və oksigenin azalması nəticəsində də canlı aləmin tələfinə gətirib çıxarır: "Ölkədə nadir və məhvolma təhlükəsi qarşısında qalan bitki növlərinin qorunub saxlanılması üçün bir sıra əməli tədbirlər sistemi həyata keçirilir. Bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılmasında xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin rolu əvəzedilməzdir. Bunun üçün ölkə ərazisində rast gəlinən nadir bitki və bitkiliyin qorunması üçün 4 milli park, 17 yasaqlıq və 15 dövlət qoruğu yaradılıb ki, bunlardan 9-u bilavasitə flora və bitkiliyin qorunması məqsədilə təşkil edilib".

525-ci qəzet. - 2021. - 23 sentyabr. - № 172. - S. 10.

Ekoloji tarazlığın qorunması ümumbəşəri problem kimi

Nazir Muxtar Babayevin fikrincə, Azərbaycanda ekoloji mühitin mühafizəsi və bərpası davamlı inkişaf konsepsiyasının tərkib hissəsidir

Sevinc Qarayeva

Son yüzillikdə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin sürətli inkişafı insan fəaliyyətinin ətraf mühitə mənfi təsirinin artması və təbii sərvətlərin həddindən artıq istismarı ilə nəticələnib. Ekoloji tarazlığın qorunub saxlanması, təbii ehtiyatlardan rəşional istifadə, su, torpaq və atmosfer havasının çirklənmədən mühafizə edilməsi ümumbəşəri problemə çevrilib.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyindən bildirilir ki, demoqrafik artımla yanaşı, istehlakın kəskin artması, gələcəkdə bərpası mümkün olmayacaq. Təbii ehtiyatların tükənməyə başlaması kimi narahatlıq doğuran məsələlər ətraf mühitlə bağlı düşüncə və fəaliyyətlərə də öz təsirini göstərib. Şübhəsiz ki, ətraf mühitlə bağlı problemlər bütün insanları narahat edir və bu problemlərin öyrənilməsi bəşəriyyətin inkişafının ən vacib tələblərindən biridir.

Qlobal ekoloji böhran şəraitində iqtisadiyyat, cəmiyyət və ətraf mühit arasında zəruri balansın saxlanması yalnız inkişafın yeni ekoloji təhlükəsiz və iqtisadi baxımdan optimal modelinin-davamlı inkişafın formalaşdırılması hesabına ola bilər.

Hər bir ölkənin özünəməxsus ətraf mühit strategiyası və siyasət xətti olsa da, qlobal məqsədlər insanların sağlam mühitdə yaşamasının təmin edilməsi, cəmiyyətin sahib olduğu ətraf mühit dəyərlərinin qorunması və inkişafı, ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına istiqamətlənib. Azərbaycan son illər sosial və iqtisadi inkişaf sahələrində kifayət qədər nailiyyətlər əldə edilib və bu nailiyyətlərin dayanıqlı olması əsas prioritet kimi qəbul edilib. Nazirlikdən vurğulanı ki, Azərbaycanda ətraf mühit problemlərinin həlli istiqamətində genişmiqyaslı işlərin görülməsi, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına yönəldilən dövlət siyasəti ölkənin dayanıqlı inkişaf strategiyasının mühüm tərkib hissəsidir.

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev deyir ki, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi, indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə ölkənin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətləridir.

Ölkənin ekoloji strategiyası, ətraf mühitin qorunması sahəsində fəaliyyətin koordinasiyasının gücləndirilməsi yolu ilə milli, beynəlxalq və regional səviyyələrdə təbii ehtiyatların mühafizəsi, elmə əsaslanan inkişaf prinsiplərinin tətbiqi, ölkənin iqtisadi və insan resurslarının istifadəsində davamlılığın təminatına yönəlib. Azərbaycan hələ 2003-cü ildə "Ekoloji cəhətdən davamlı sosial-iqtisadi inkişaf üzrə Milli Proqram" qəbul edib. Minilliyin İnkişaf Məqsədlərindən biri olan Ətraf mühitin davamlılığını təmin etmək üzrə fəaliyyət planına əsasən davamlı inkişaf prinsipləri dövlət siyasəti və proqramlarına daxil edilib.

Müasir dövrdə enerji təhlükəsizliyi və ətraf mühitin çirklənməsi, qlobal iqlim dəyişmələri bəşəriyyəti narahat edən əsas problemlərdəndir. Problemlərin həlli istiqamətində alimlər və mütəxəssislər tərəfindən müxtəlif fikirlər yürüdüldür ki, bunlardan da bu gün üçün ən önəmlisi alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadədir.

Bütün dövlətlər özlərinin yanacaq-enerji balansına yeni enerji mənbələrinin cəlb edilməsinə çalışırlar. Bu yarışda külək, günəş, biokütlə, dalğa, qabarma-çəkilmə, kiçik çayların hidroloji enerjisi kimi qeyri-ənənəvi enerji mənbələri xüsusi yer tutur. Bu tip alternativ enerji mənbələrinin potensial imkanları sonsuzdur və onların ekoloji səmərəliliyi heç kəsə şübhə doğurmur.

Nazirin sözlərinə görə, ölkədə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı ilə bağlı mövcud olan ekoloji problemlərin həll edilməsi üçün təmiz texnologiyaların tətbiqinə böyük yer verilir. "Yaşıl iqtisadiyyata" sərmayələrin cəlb olunması üçün ekoloji cəhətdən təmiz alternativ enerji mənbələrindən geniş istifadə etmək, istilik effekti yaradan qazları azaltmaq, sənaye, nəqliyyat, tikinti və digər sahələrdə enerjidən səmərəli istifadə üzrə tədbirlər həyata keçirilir.

Azərbaycan, qlobal iqlim dəyişmələrini bəşəriyyətin üzləşdiyi ən çətin problemlərdən biri hesab edir və bu problemin qarşısının alınmasına yönəldilən birgə səyləri dəstəkləyir.

İqlim dəyişmələrinin təsirindən inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq heç bir ölkə sığortalanmamışdır və bunu baş verməkdə olan ekstremal təbii fəlakətlər əyani şəkildə göstərməkdədir.

Davamlı inkişaf konsepsiyasının müddəalarına uyğun olaraq iqtisadi inkişafın ekoloji tarazlıqla vəhdət təşkil etməsi, üstünlüyün ətraf mühitin qorunmasına verilməsi, alternativ enerji mənbələrindən səmərəli və dayanıqlı istifadə planetimiz üçün əmələ gələcək zərərin qarşısının alınması istiqamətində mühüm rol oynayacaq.

Nazir vurğulayıb ki, ümumilikdə ölkədə ekoloji vəziyyət, təbii ehtiyatlar, onların mühafizəsi və bərpası davamlı inkişaf konsepsiyasının tərkib hissəsinə çevrilib. Xüsusilə qeyd etmək yerinə düşər ki, qlobal ekoloji problemlər üzrə milli səviyyədə tələbatların qiymətləndirilməsi, həlli yollarının müəyyənləşdirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi Azərbaycan dövlətinin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətləridir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi də ekoloji problemlərin həllinə yönəldilən tədbirlərin səmərəliliyini artırmaq, operativ həll olunmasını təmin etmək, o cümlədən, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması məqsədilə ardıcıl işlər həyata keçirir.

Uzun illər ərzində yaranan ekoloji problemlər təhlil edilərək, onların kompleks həllinə yönəldilən və davamlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanan milli və dövlət proqramları təsdiq edilən və onların icrası istiqamətində tədbirlər görüldü. Ölkədə mövcud qoruq və yasaqlıqların ərazisi genişləndirilib, milli parklar yaradılıb, ətraf mühitin qorunmasının gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçirilib.

Bu proqramların əsas məqsədi ətraf mühitin mühafizəsinə yönəldilən dövlət əhəmiyyətli investisiya layihələrinin sistemli və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarət olub. Ətraf mühitlə bağlı qəbul olunan proqramların uğurla reallaşdırılması, ekoloji problemlərin daha səmərəli həlli məqsədilə müvafiq sərəncamların imzalanması bu sahənin ölkəmizdə prioritet məsələlər sırasına qaldırılmasına aydın misaldır. Təbii ehtiyatların istismar intensivliyi nəzərə alınaraq Xəzər hövzəsinin Azərbaycan üzrə ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsi, aparılan işlərin tam ekoloji nəzarətdə saxlanılması, eyni zamanda, ekoloji ekspertiza tələblərinin mövcud dünya standartlarına uyğun qurulması problemlərin azalmasına və bu sahədə əsaslı dönüşün yaranmasına gətirib çıxarıb.

Muxtar Babayev qeyd edib ki, Azərbaycanda yürüdülməkdə olan ekoloji siyasətin əsas məqsədi indiki və gələcək nəsillərin ehtiyaclarının təmin edilməsi nəminə mövcud ekoloji sistemlərin, iqtisadi potensialın qorunması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi ilə davamlı inkişafın təmin edilməsindən ibarətdir. İnkişafın ekoloji baxımdan davamlı olmasını təmin etmək üçün iqtisadi fəaliyyət zamanı meydana çıxan ciddi ekoloji problemləri aradan qaldırmaq, onların ətraf mühitə mənfi təsirinin minimuma endirilməsi tələb olunur: "Ekoloji siyasətin əsas istiqamətləri ətraf mühitin mühafizəsinin təmin edilməsi üçün aztullantılı, güclü və çoxşaxəli iqtisadi inkişafın təmin edilməsi, beynəlxalq təşkilatlar və inkişaf etmiş ölkələrlə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əlaqələrin genişləndirilməsidir. Ən əsası isə əhali arasında ekoloji təbliğatın və maarifləndirmənin gücləndirilməsidir".

Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji problemlərin həlli daim dövlətin diqqət mərkəzindədir

Müşfiqə Bayramlı

Ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji problemlərin həlli daim Azərbaycan dövlətinin diqqət mərkəzindədir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN) tərəfindən ətraf mühitin qorunması, təbiətdən, yeraltı sulardan, mineral xammal ehtiyatlarından və yerüstü sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi, onların bərpası və mühafizəsi, bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanması məqsədilə müxtəlif tədbirlər həyata keçirilir. Hər il meşə sahələrinin genişləndirilməsi üçün boş ərazilərdə əkin aparılır, yaşıllıqlar salınır, qiymətli ağac və kol cinslərinin qorunması və artırılması sahəsində işlər görülür, meşəbərpə tədbirləri həyata keçirilir.

Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, ötən il rəşadətli Ordumuzun qazandığı möhtəşəm Zəfərdən sonra işğaldan azad edilmiş torpaqlarımızda ermənilər tərəfindən ətraf mühitə, biomüxtəlifliyə, su resurslarına vurulan ziyanın hesablanması ETSN-nin mütəxəssisləri fəal iştirak edirlər. Nazirlik həmin ərazilərin bərpası və dildər guşələrə çevrilməsi istiqamətində də müxtəlif tədbirlər həyata keçirməyi planlaşdırır.

Bununla bağlı qəzetimizə açıqlama verən ETSN-nin mətbuat katibi İradə İbrahimova bildirib ki, dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da bir sıra ekoloji problemlər mövcuddur və bu problemlərin həlli istiqamətində bəzi layihələr həyata keçirilir. ETSN-nin Dövlət Ekoloji Təhlükəsizlik Xidməti və Daxili İşlər Nazirliyinin Su Nəqliyyatında Polis İdarəsinin birgə təşkilatçılığı ilə həyata keçirilən “Təmiz hövzələr” aksiyası bu layihələrdən biridir: “Su hövzələrinin çirkəndirilməsi, plastik tullantıların su axarlarına atılması bioresursların məhvinə səbəb olduğundan sututarları zibillənmək, qadağan olunmuş alətlərlə balıq ovlayanları bu işlərdən çəkəndirmək üçün intensiv tədbirlər görülür”.

İ.İbrahimovanın sözlərinə görə, Azərbaycan Respublikası Xəzər dənizinin və onun akvatoriyasının çirkənmədən qorunması üzrə kompleks tədbirlər həyata keçirir. Bu tədbirlərin məqsədi Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin çirkənmədən qorunması, o cümlədən Xəzər dənizinin bioloji ehtiyatlarının qorunması, mühafizəsi, bərpası, davamlı və səmərəli istifadə edilməsindən ibarətdir: “ETSN-nin təşkilatçılığı və BMT-nin Ətraf Mühit Proqramının (UNEP) dəstəyi ilə Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsində təbliğatın gücləndirilməsi məqsədilə “Xəzəri birgə qoruya” adlı videoçarx müsabiqəsi keçirilir. Müsabiqə dənizə çirkab suların axıdılmasının qarşısının alınması, sahil ərazilərində tullantıların düzgün idarə olunması və qanunsuz balıq ovu ilə mübarizə mövzularını əhatə edir”.

Məlumat üçün bildirək ki, hər il ölkəmizdə Xəzər dənizinin ətraf mühitinin mühafizəsi günü qeyd olunur.

“Bu gün ilə əlaqədar ETSN-nin əməkdaşlarının, yerli icra hakimiyyətlərinin, bələdiyyə nümayəndələrinin, beynəlxalq təşkilatların və könüllülərin iştirakı ilə dənizkənarı ərazilərdə aksiyalar təşkil edilir. Belə ki, Xəzər dənizinin Azərbaycana aid şimaldan cənuba qədər bütün sahil zolağında keçirilir və yığılan tullantılar təkrar emal üçün təhvil verilir”, - deyər İ.İbrahimova bildirib.

Eyni zamanda, çox unikal bir layihə olan “Təbiət üçün SOS” (Summer Outdoor School “SOS for Nature”) açıq havada yay məktəbi “EkoSfera” Sosial-Ekoloji Mərkəzinin təşkilatçılığı, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin və Litvanın Azərbaycandakı səfirliyinin dəstəyi ilə baş tutub. Yay məktəbində gənc ekologlar və Vətən müharibəsi qəhrəmanlarının övladları iştirak ediblər: “Məktəblilər üçün interaktiv yay məktəbi və tullantıların idarə olunması onlayn proqramı” layihəsi çərçivəsində keçirilən yay məktəbinin məqsədi gənclərin ətraf mühitin mühafizəsi, iqlim dəyişikliyi, tullantıların təkrar emalı, su resurslarından səmərəli istifadə sahəsində praktiki bacarıqlarını inkişaf etdirmək olub”.

Ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlər və aparılan maarifləndirmə işləri genişmiqyaslıdır. Yeri gəlmişkən, məlum olduğu kimi, 1 iyuldan etibarən birdəfəlik istifadə üçün nəzərdə tutulan plastik qarışdırıcı çubuq, çəngəl, qaşığı, bıçaq, boşqab və stəkanların idxalı, istehsalı və satışı qadağan olunub. “Birdəfəlik istifadə üçün nəzərdə tutulan plastik materialdan hazırlanmış qabları taxta, kağız və digər alternativlərlə əvəzlənməsinə başlanıb. Bu prosesin təşviqi və sürətləndirilməsi üçün “Polietilen torbalardan imtina edək” adlı aksiya da keçirilib. Ekokönüllülər tərəfindən alıcılara polietilen torbaların ziyanı barədə ətraflı məlumat verilib və onlara eko çantalar paylanılıb. Aksiyanın keçirilməsində məqsəd polietilen torbalardan istifadənin azaldılmasına nail olmaq, alternativ vasitə olan eko çantalardan istifadəyə üstünlük verməkdir. Bu gün ən çox istifadə edilən daşıma vasitəsi - polietilen torbalar qısa müddətdə istifadə olunur və atılır. Həmin paketlər isə yüz illərlə təbiətdə çürümədən qala bilir və ətraf mühitə ziyan vurur. Odur ki, dəfələrlə istifadə oluna bilən

parça, həsir və digər alternativ torbalardan istifadə edərək ətraf mühitin qorunmasında birgə səy göstərməliyik”, - deyərək mətbuat katibi vurğulayıb.

İctimaiyyətlə, media mənsubları ilə sıx əməkdaşlığa üstünlük verən Nazirlik əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi sahəsində jurnalistlərin rolunu və zəhmətini həmişə yüksək qiymətləndirir: “KİV nümayəndələri ilə ünsiyyətdə olmaq təmsil etdiyimiz qurum üçün çox önəmlidir və Nazirlikdə media ilə əlaqələrə xüsusi əhəmiyyət verilir. Cəmiyyət, onun müxtəlif təbəqələrinin nümayəndələri, xüsusən ictimai fəallar, qeyri-hökumət təşkilatları, media təmsilçiləri təbiətə qarşı xeyirxah niyyətləri, nümunəvi vətəndaş məsuliyyətləri ilə bizim işimizi daha da asanlaşdırır. Etiraf edilməlidir ki, bu gün cəmiyyətimizdə ətraf mühitə münasibət dəyişib və bu, bizə ruh verir, addımlarımızı daim möhkəmləndirir. Bütün dünyada, o cümlədən Azərbaycanda da ətraf mühitin mühafizəsinə diqqətin daha da artırılması fonunda aparılan maarifləndirmə işlərinin, təbliğat tədbirlərinin əsas aparıcı qüvvəsi media orqanları, jurnalistlər, ictimai fəallar, bloggerlər və qeyri-hökumət təşkilatlarıdır. Ətraf mühitə qayğı ilə yanaşan və Nazirliyin işinə dəstək verən ictimaiyyət nümayəndələrinə, media təmsilçilərinə sonsuz təşəkkürlərimizi çatdırırıq”.

Yeni Azərbaycan.-2021.-8 sentyabr.-№161.-S.4.

Ətraf mühitə laqeyd münasibət bəşəriyyəti böyük təhdidlərlə üz-üzə qoyub

Tahir Tağıyev

Dövrümüzdə ətraf mühitin mühafizəsi tarixdə heç olmadığı qədər aktuallaşıb. Hesab edilir ki, problemə kifayət qədər diqqət yetirilməməsinin nəticələri fəlakətli ola bilər. Söhbət burada təkcə bəşəriyyətin rifahından yox, artıq onun sağ qalmasından gedir.

Təbiətin qorunması əsrin əsas vəzifəsidir

İndi qabaqlayıcı tədbirlər görülmədiyi halda insanların yaşaması üçün təbii mühitin tənəzzülü geridönməz xarakter ala bilər. O da ciddi narahatlıq yaradan məqamlardandır ki, təbii mühitin çirklənməsi kompleks xarakter daşıyır. Sudan tutmuş havaya, torpağa qədər təbii mühitin insan fəaliyyəti nəticəsində məhvə sürüklənməsi müşahidə edilir. Burada suyun çirklənməsi insan sağlamlığına və balıq ehtiyatlarına ciddi ziyan vurur. Kənd təsərrüfatı torpaqlarının degradasiyası bir çox ərazilərdə quraqlığa və torpaq eroziyasına səbəb olub. Buna görə qidalanma, aclıq, xəstəlik problemləri getdikcə özünü daha çox göstərir.

Havanın çirklənməsi də insan sağlamlığına getdikcə daha ciddi ziyan vurur. Meşələrin kütləvi qırılması, yanması iqlimə mənfi təsir edir və biomüxtəlifliyi, genofundu azaldır. Günəşdən gələn zərərli radiasiyadan qoruyan ozon qatının tükənməsi də sağlamlıq üçün ciddi təhlükədir. "İstixana effekti", yəni atmosfərə karbon qazının artan emissiyası nəticəsində global istiləşmə Yerin iqlimində fəlakətli dəyişikliklərə səbəb olur. Atmosferə atılan karbon qazının miqdarının durmadan artması Yerin istilik balansının pozulmasına və temperaturun artmasına səbəb olur. Qütblərdə temperaturun artması bu gün daha çox müşahidə olunur. Ona görə də Arktika və Antarktidada buzlaqlar əriyir və bu da son dərəcə təhlükəlidir. Mineral mənbələrdən səmərəsiz istifadə onların tükənməsinə gətirib çıxarır ki, bu da bəşəriyyətin sağ qalma problemini yenidən gündəmə gətirir. Nəhayət, radioaktiv və zərərli maddələrlə əlaqəli müəssisələrdə baş verən qəzalar da insan sağlamlığına və təbiətə böyük ziyan vurur. Çernobil Atom Elektrik Stansiyasında və Hindistanda Amerika Kimya Zavodunda baş verən qəzanı xatırlamaq kifayətdir. Ətraf mühitə böyük ziyan həm də silahlı qarşıdurmalardan qaynaqlanır, bunu Vyetnam, Kamboca, Fars körfəzi, Yuqoslaviyada, İraqda, Suriyada baş verən müharibələrin təcrübəsi sübut edir. Bütün bunlar fonunda təbiətin qorunması əsrimizin vəzifəsidir, həlli vacib olan ümumdünya xarakterli sosial problemdir. Amma problemin həlli istiqamətində addımlar yetərli deyil. Ətraf mühiti təhdid edən təhlükəni insanlar dəfələrlə eşidik, amma yenə də bir çoxları onları xoşagəlməz, lakin qaçılmaz bir sivilizasiya məhsulu hesab edir. Bu fonda insanların bir çoxu hələ də ortaya çıxan bütün çətinliklərin öhdəsindən gəlmək üçün vaxtın olduğuna inanır. Halbuki reallıq tamamilə fərqlidir. İnsanın ətraf mühitə təsiri geniş vüsət alıb. Vəziyyəti kökündən dəyişmək üçün məqsədyönlü və düşünülmüş fəaliyyətə ehtiyac var.

Azərbaycan təbiətinə, bioloji müxtəlifliyə ermənilər tərəfindən vurulan böyük ziyan...

Ətraf mühit, xüsusən də iqlimlə bağlı baş verənlər Azərbaycan üçün də aktualdır. Bu gün dünya üçün ən aktual məsələlərdən biri də intensivləşən iqlim dəyişmələrinin aqrar sahəyə, ərzaq təhlükəsizliyinə göstərdiyi təsirlə bağlıdır. Artıq bu məsələ ilə bağlı dünya miqyasında araşdırmalar olduqca intensivləşib. Məsələn, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, Azərbaycan üçün də xüsusi aktuallıq kəsb edir. Belə ki, iqlim dəyişmələrindən problem yaşayan sahələrdən biri də kənd təsərrüfatıdır.

Dünya Bankı ilə Asiya İnkişaf Bankı tərəfindən birgə hazırlanan "İqlim riski olan ölkələrin profili" adlı son hesabatda bildirilir ki, aqrar sektor Azərbaycan iqtisadiyyatının mühüm sahələrindən biridir. Ölkə torpaqlarının təqribən 58 %-i əkinçilik üçün istifadə edilir. Hesabata əsasən, ölkə əhalisinin 36,4 %-i bu sahədə çalışır: "Kənd təsərrüfatında məhsuldarlıq ölkə ortalamasının altındadır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı 2013-2017-ci illərdə orta hesabla ÜDM-in 5 % -ni təşkil edib. Azərbaycanda iqlim dəyişikliyinə məhsul istehsalı proseslərinə birbaşa və dolaylı yolla təsir edəcəyi gözlənilir. Birbaşa təsirlərə karbon qazı ilə bağlı məsələlər, yağıntılar və temperatur dəyişiklikləri daxildir. Dolaylı təsirlərə su ehtiyatlarının mövcudluğu və mövsümi təsirlər, torpaq üzvi maddələrinin transformasiyası, torpaq eroziyası, zərərvericilərdəki dəyişikliklər və torpaqların degradasiyası, səhrələşmə səbəbindən əkin sahələrinin azalması daxildir". Bu səbəbdən hesab edilir ki, Azərbaycan iqlim

dəyişmələrinin belə təsirinə qarşı indidən preventiv addımlar atmalıdır. Bundan əlavə, ölkəmizdə meşə sahələrinin artırılması da olduqca vacibdir.

O da yaddan çıxmamalıdır ki, Ermənistanın bəşəriyyətə və insanlığa qarşı yönələn terror siyasəti Azərbaycan təbiətinə, bioloji müxtəlifliyə ciddi ziyan vurub. İşğal dönməində həmin yerlərdə fauna və flora ciddi zərər görüb, faydalı qazıntı yataqları təhlükəli formada istismar edilib. İndi Azərbaycan üçün əsas məsələlərdən biri bu zərərin aradan qaldırılması, işğaldan azad edilən ərazilərdə ətraf mühitin bərpa edilməsidir. Bu, ilk növbədə sağlam təbii mühit şəraitində yaşamaq üçün olduqca zəruridir.

Bakı Xəbər.-2021.-2 sentyabr.-№157.-S.11.

Ekoloji problemlər: Səbəbləri, nəticələri və çıxış yolları - ARAŞDIRMA

Ekoloq: “Ekologiyanı korlayanlar, ağacları qıranlar, havanı, suyu zəhərləyənlər ciddi cəzalandırılmalıdır”

Elçin Bayramlı

XXI əsrin ən böyük problemlərindən biri də texnogen inkişafın daha böyük miqyasda çatması və bunun nəticəsində təbiətə təzyiqin yüksək tempə artmasının doğurduğu problemlərdir. Başqa sözlə, ekoloji böhranın yaşanmasında antropogen təsirlərin rolu ən yüksək həddə çatıb ki, bu da özünü anormal iqlim şəraitində, təbii fəlakətlərin artmasında və ərzaq məhsulları istehsalının aşağı düşməsində göstərir. Artıq əksər dövlətlər bu nəticələrin aradan qaldırılması üçün böyük qüvvə sərf etməyə məcbur olurlar. Azərbaycan hökuməti də ekoloji problemlərin həll edilməsi üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirir. Buna baxmayaraq, respublikada ekoloji problemlər öz aktuallığını itirmir. Bəs ölkəmizdə ekoloji problemlərin əsas mənbəyi nədir- qlobal ekoloji proseslər, yoxsa lokal təsirlər? Bu yazıda bu suala cavab tapmağa çalışacağıq.

Hazırda Azərbaycanda əsas ekoloji problemlər bunlardır;

- Su ehtiyatlarının çirkləndirilməsi və su mənbələrinin azalması,
- Sənaye müəssisələri və avtonəqliyyatın atmosferi çirkləndirməsi;
- Kənd təsərrüfatı üçün yararlı torpaqların sıradan çıxması;
- Tullantıların tələb olunan səviyyədə idarə olunmaması;
- Biomüxtəlifliyin, meşələrin, flora və faunanın qorunmaması.

Su hövzələrinin çirklənməsi

Azərbaycanda əhəlinin içməli suya olan tələbatını ödəmək üçün potensial baxımdan kifayət qədər yeraltı su ehtiyatı yoxdur. Respublikanın yerüstü su hövzələrinin də çirklənmə dərəcəsi yüksəkdir. Bu problem həm qonşu ölkələrdən gələn çayların orada çirklənməsi ilə bağlıdır.

Əsas təbii su hövzəsi olan Xəzər dənizinə bütün mənbələrdən ildə təxminən 12 mlrd. kub.m çirklənmiş sular axıdılır ki, bunun da 80 faizi Rusiyanın payına düşür. Azərbaycan ərazisindən isə, dənizə hər il 250 mln kub.m-dən artıq çirklənmiş su axıdılır. Nəticədə Bakı buxtasında 60 mln. kub.m-dən çox çirkləndirici maddələr toplanıb.

Kürün suyunun 74 %-i isə Gürcüstan və Ermənistan ərazilərindən formalaşır və həddən artıq çirklənməyə məruz qalır. Hesablamalar göstərir ki, Kür çayı hövzəsinə Ermənistandan (Arazla) ildə orta hesabla 300 mln.kub.m, Gürcüstandan 265 mln.kub.m, Azərbaycandan isə 25 mln.kub.m çirklənmiş su atılır və nəticədə Kür çayı suyunun mis, sink, fenol, neft məhsulları və s. zərərli maddələrlə həddən artıq çirklənməsi müşahidə edilir.

Bundan başqa, təmizlənməmiş təsərrüfat-məişət çirkab suları ilə çaya ildə 40 min ton üzvi maddələrin axıdılması oksigenin biokimyəvi istifadəsinin kəskin artmasına səbəb olur. Kür çayında fenolların miqdarı normadan 10 dəfə, karbohidrogen isə 36 dəfə artıqdır.

Atmosferin çirklənməsi

Ölkəmizin atmosfer havasının vəziyyətinə gəldikdə isə, onu qeyd etmək lazımdır ki, təxmini hesablamalara görə, hər il sənaye müəssisələri və yanacaq ilə işləyən nəqliyyat vasitələri tərəfindən atmosfer havasına 1 milyon tondan artıq zərərli maddələr atılır. Bunun yarısı sənaye müəssisələrinin, digər yarısı isə avtonəqliyyat vasitələrinin payına düşür.

Bakı şəhərinin atmosfer havasına yarım milyon tondan artıq zərərli maddələr atılır ki, bu tullantıların da təxminən 30 faizi sənaye müəssisələrinin, 70 faizi isə avtonəqliyyat vasitələrinin payına düşür.

Qeyd etmək lazımdır ki, atmosfer havasını çirkləndirən əsas mənbələr neftçıxarma, neft emalı, neft-kimya və energetika müəssisələri və avtonəqliyyatdır. Stasionar və səyyar mənbələrdən atmosfərə əsasən bərk toz hissəcikləri, karbon oksidləri, azot oksidləri, kükürd oksidi, karbohidrogenlər və digər uçucu kimyəvi maddələr atılır.

Müəssisələrin çoxunda filtrlər, təmizləyici qurğular ya yoxdur, ya da tez-tez dəyişilmir. Tikinti sahələrinin həddən artıq çoxalması və sıxlığı, avtomaşınların sayının artması kimi hallar vəziyyəti daha da kəskinləşdirir.

Torpağın degradasiyası hansı səbəblərdən yaranır?

Azərbaycanın 8,6 milyon hektar ümumi torpaq fondunun yalnız 4,3 milyon hektarı və ya 50 faizi kənd təsərrüfatına yararlıdır. Yararsız torpaqlarda eroziya, şoranlaşma, bataqlıqlaşma, kimyəvi çirklənmə və s. proseslərin təsiri nəticəsində degradasiya gedib.

Torpaqların bu faktorun təsirinə məruz qalmasının əsas səbəbləri respublikanın təbii iqlim şəraiti ilə yanaşı, son 30 il ərzində davam edən təsərrüfatsızlıq, systemsizlik, əkinçilik mədəniyyətinin aşağı səviyyədə olması, meşə və yaşıllıqların qırılması və s. kimi antropogen amillərdir.

Respublikanın 1,3 mln. ha torpaq sahəsi şoranlaşmaya məruz qalıb və bunun tam yarısı suvarılan sahələrdir. Kolektor-drenaj xətlərinin bərpad vəziyyətdə olması, torpaqların relyefi, meliorativ xüsusiyyətləri, şoranlaşma dərəcəsi, qrun sularının səviyyəsi və s. faktorlar nəzərə alınmadan sututarların tikilməsi, daşqınlar kimi amillər həmin torpaqların şoranlaşmasına və əkin dövriyyəsindən çıxmasına gətirib çıxarıb.

Dağ-mədən işləri, intensiv şəhərsalma və digər antropogen təsirlər nəticəsində 30 min hektardan artıq torpaq korlanıb sıradan çıxıb. Bunun təxminən 15 min hektarı neftlə çirklənib. Qalan yarısı isə, kimya sənayesi tullantıları, suvarma kanallarının çöküntüləri, faydalı qazıntı yataqlarının istismarı, tikinti və kommunal müəssisələrinin və dağ-mədən tullantıları ilə çirklənib sıradan çıxıb.

Tullantıların idarə olunması səviyyəsi qənaətbəxşdirmi?

Dünya miqyasında mövcud problemlərdən biri də ətraf mühitin davamlı üzvi çirkləndiricilər və ağır metallarla çirklənməsinin minimuma endirilməsidir ki, bu, respublikamız üçün də olduqca aktual olub, həlli vacib problemlərdəndir. Bu növ çirklənmənin əsas mənbələri neft emalı, neftkimya, kimya, energetika, tikinti materialları istehsalı, avtonəqliyyat, kənd təsərrüfatında pestisidlərin tətbiqi və tullantıların yandırılması kimi proseslərdir ki, bu mənbələrdən ətraf mühitə dioksinlər, furanlar, bifenil və ağır metallar atılır.

Adı çəkilən birləşmələr təbii mühitə, o cümlədən insan sağlamlığına uzunmüddətli neqativ təsir göstərən havada uzun müddət asılı qalan, çətin parçalanan və tərkibində zəhərli birləşmələr olan təhlükəli maddələrdir.

Yeri gəlmişkən, Balaxanıda inşa olunan bərk məişət tullantılarının yandırılması və çeşidlənməsi zavodlarının fəaliyyətə başlamasından sonra bu sahədə vəziyyət xeyli yaxşılaşıb. Bu işin digər şəhərlərdə də tətbiqinə çox böyük ehtiyac var.

Əhali tərəfindən meşə ehtiyatlarına təzyiq artır

Son 30 ildə ölkəmizin meşə təsərrüfatı daha bir ağır problemlə üzləşib. İşğalçı Ermənistan tərəfindən ölkəmizə qarşı edilən təcavüz nəticəsində meşələrimizə sağalmaz yara vurulub. Ermənistanın təcavüzü nəticəsində 251 min ha (və ya meşə ilə örtülü sahənin 25%-i) meşə sahəsi 30 il ərzində işğal altında qaldığından, 10,2 min ha meşə sahəsi təsərrüfat dövriyyəsindən çıxıb. İşğal altında qalmış meşələrimiz vəhşicəsinə qırılıb talan edilib. Bu ərazilərdə bitən qiymətli ağac cinslərinin kəsilib aparılması biomüxtəlifliyin pozulmasını kritik həddə çatdırıb.

Qeyd etmək lazımdır ki, son 30 il ərzində əhali və ağac emalı müəssisələri tərəfindən meşə ehtiyatlarına təzyiqin artması müşahidə olunur. Respublikanın mərkəzində sipər rolunu oynayan Kürqırağı Tuqay meşələrinin 75-80 %-i məhv olub; dağ və dağətəyi meşələr systemsiz qırılıb sıradan çıxır. Təbii bərpa edilmə imkanları ciddi sürətdə məhdudlaşır (qanunsuz olaraq mal-qara otarılması, normadan artıq antropogen təsir) və nəticədə Azərbaycanın əvəzedilməz yaşıl örtüyünün gələcəyi itirilmə təhlükəsi qarşısında qalır.

Bu istiqamətdə Ekologiya və Təbii Ehtiyatlar Nazirliyi tərəfindən bir sıra tədbirlər həyata keçirilib. Lakin mətbuatda tez-tez yayılan materiallar göstərir ki, problemin qarşısı tam alınmayıb. Çünki, kəndlərin bir hissəsi qazlaşdırılmayıb. Üstəlik, nəzarətin zəif olması meşələrin tikinti və yanacaq məqsədilə qırılmasına, yanğınların baş verməsinə gətirib çıxarır.

Nəzarət, cəzalandırma, stimullaşdırma və maarifləndirmə

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkədə ekoloji problemlərin həllində ictimaiyyət əsasən qeyri-hökumət təşkilatları vasitəsi ilə iştirak edir. Bəs belə təşkilatlar bu sahədə nə işlər görə bilər?

Ekoloq Jurnalistlər Birliyinin sədri Cəmişid Quliyev deyir ki, dövlətin bu sahədə ciddi işlər görməsi vacibdir, lakin vətəndaşlar özləri də ekoloji problemlərə gətirib çıxaran əməlləri etməməlidir: “Biz ötən illərdə Ümumdünya Vəhşi Təbiəti Mühafizə Fondunun (WWF) maliyyə dəstəyi ilə layihələr həyata keçirmişik. Jurnalistlər ölkənin 4 müxtəlif ekodəhlizinə səfər edib, dağlıq və meşəlik bölgələrdə çadırlarda məskən salıblar, monitorinq keçiriblər. Monitorinq müddətində KİV nümayəndələri mövcud vəziyyəti öz gözləri ilə görüb yazılar hazırlayıb dərc etdiriblər”.

Ekspert deyir ki, meşələrdə heyvanların otarılmasına son qoyulmalıdır. Heyvanlar yeni pöhrələri yeyir və meşələrin cavanlaşması prosesi dayanır. Artıq bir çox ərazilərdə keçəlləşmə gedir. Üstəlik, mebel fabrikləri meşələri gizlicə qırırlar, bahalı ağacları kəsib mebel düzəldib satırlar”.

C.Quliyevin fikrincə, nəzarət artırılmalı, cəzalar yüksəldilməli, stimullaşdırıcı və maarifləndirici tədbirlər görülməli, bununla paralel isə maarifləndirmə aparılmalıdır. “Ekologiyanı korlayanlar, ağacları qırırlar, havanı, suyu zəhərləyənlər ciddi cəzalandırılmalıdır. Bütün ucqar kəndlərə qaz çəkilməlidir ki, meşələri qırmasınlar. Bunların heç biri təklikdə problemi həll etmək gücündə deyil”.

Görülən işlər yaxşıdır, sadəcə, bu işləri daha da böyütmək lazımdır

Dövlətlə yanaşı, bu işə qeyri-hökumət təşkilatlarının da töhfə verməsi alqışa layiqdir. Bir çox ictimai təşkilatlar, fondlar ekologiyanın qorunması, sağlamlaşdırılması işinə töhvə verir. Xüsusən də, son dövrlərdə Heydər Əliyev Fondunun, İDEA-nın həyata keçirdiyi işlər nəticəsində xeyli yaşıllıq sahələri salınıb, biomüxtəlifliyin qorunması işinə diqqət verilir.

Qlobal iqlim dəyişikliklərinin gətirdiyi, dünya meşələrinin çox nəhəng miqyaslarda yanması (və ya yandırılması), içməli su ehtiyatlarının azalması şəraitində ölkəmizdə sağlam təbii mühit formalaşdırmağa çalışır. Dövlət isə qoruqların, milli parkların sayını və ərazisini genişləndirməklə, meşələrin qorunması işini gücləndirməklə, ekoloji normalara tələbləri artırmaqla və sair tədbirlərdə global ekoloji böhrandan ölkəmizin zərər çəkməməsinə və sağlam təbii mühitin formalaşmasına çalışır.

Media isə maarifləndirmə işləri, ekologiyaya zərər vuranların ifşası və sağlam təbii mühitin yaranmasının təbliği ilə məşğul olur və daha da məşğul olmalıdır.

Doğrudur, görülən tədbirlər nəticəsində bütün problemlər aradan qalxmayıb, qarşıda hələ görüləsi çox işlər var, ona görə də, dövlət, media və cəmiyyət bu işdə birgə fəaliyyət göstərməlidir. Bu halda Azərbaycanı cənnətə çevirmək mümkündür.

Səs.-2021.-20 avqust.-№148.-S.15.

Azərbaycanda ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması və təbii fəlakətlərin qarşısının alınması üçün qabaqlayıcı tədbirlər görülür

Ölkəmizdə ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi, təbiətin mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi və bioloji müxtəlifliyin qorunması məqsədilə mühüm addımlar atılır

Qaşqay Ramazanov

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan son 18 ildə sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində böyük uğurlar əldə edib. Bu uğurların fonunda ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması və ətraf mühitin qorunması daim diqqət mərkəzindədir. Ümumiyyətlə, Azərbaycanda ətraf mühit problemlərinin həlli istiqamətində genişmiqyaslı işlərin görülməsinə, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş dövlət siyasəti ölkənin dayanıqlı inkişaf strategiyasının mühüm tərkib hissəsidir. Ölkənin ekoloji strategiyasının əsasını isə ətraf mühitin qorunması sahəsində fəaliyyətin koordinasiyasının gücləndirilməsi yolu ilə milli, beynəlxalq və regional səviyyələrdə təbii ehtiyatların mühafizəsi, elmə əsaslanan inkişaf prinsiplərinin tətbiqi, ölkənin iqtisadi və insan resurslarının istifadəsində davamlılığın təmin olunması təşkil edir. Bu məqsədlə 2003-cü ildə ekoloji cəhətdən davamlı sosial-iqtisadi inkişaf üzrə Milli Proqram da qəbul edilib.

Məlum olduğu kimi, müasir dövrdə ətraf mühitin çirklənməsi, qlobal iqlim dəyişmələri, təbii fəlakətlər bəşəriyyəti narahat edən əsas problemlərdəndir. Belə ki, inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq, heç bir ölkə iqlim dəyişmələrinin təsirindən sığortalanmayıb və bunu baş verməkdə olan ekstremal təbii fəlakətlər əyani şəkildə göstərir. Azərbaycan da öz növbəsində qlobal iqlim dəyişmələrini bəşəriyyətin üzvləşdiyi ən çətin problemlərdən biri hesab edir və bu problemin qarşısının alınmasına yönəldilən birgə səyləri dəstəkləyir.

Bu məqamda, onu da vurğulamaq yerinə düşər ki, Azərbaycanda ətraf mühitin çirklənməsinin və təbii fəlakətlərin qarşısının alınması üçün qabaqlayıcı tədbirlər görülür. Qeyd edilən istiqamətlərdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN) və dövlətin digər əlaqədar qurumları tərəfindən davamlı addımlar da atılır.

Onu qeyd etmək ki, ətraf mühitin çirkləndirilməsinin qarşısının alınması məqsədilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təşəbbüsü ilə bir sıra aksiyalar da keçirilir. Elə bu günlərdə “Xəzər günü” ilə əlaqədar Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin əməkdaşlarının, yerli icra hakimiyyətlərinin, bələdiyyələrin nümayəndələrinin, beynəlxalq təşkilatların və könüllülərin iştirakı ilə dənizkənarı ərazilərdə keçirilən aksiyalar bu qəbildəndir.

Mövzu ilə bağlı qəzetimizə açıqlama verən ETSN-nin mətbuat katibi İradə İbrahimova bildirib ki, avqustun 12-də Xəzərin Novxanı qəsəbəsi ərazisini əhatə edən sahilində “Ekokönüllülər”, “Yaşıl ASAN” və “Dost” könüllüləri 3 hektar ərazini bərk məişət və digər tullantılardan təmizləyib: “Xəzər Dəniz Neft Donanmasına məxsus “Bulvar 1” gəmisi vasitəsilə isə Bakı buxtasında tullantıların yığılması həyata keçirilib. Ümumiyyətlə, “Xəzər günü” ilə bağlı təmizlik aksiyaları Xəzər dənizinin Azərbaycana aid şimaldan cənuba qədər bütün sahil zolağında keçirilib və yığılan tullantılar təkrar emal üçün “AzEko” MMC-yə təhvil verilib. Dəniz ətraf mühitinin və bioloji müxtəlifliyin qorunmasına ictimaiyyətin diqqətini cəkmək üçün könüllülər tərəfindən çağırış posterləri hazırlanıb, çəlləklərin üzərinə müxtəlif rəsmlər çəkilib”.

İradə xanım onu da qeyd edib ki, “Xəzər günü” ilə əlaqədar avqustun 13-də Abşeron Milli Parkında “Xəzərin mühafizəsində birik, birlikdəyik!” devizi altında tədbir təşkil olunub. Xəzər dənizinin və sahil zolağının ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasında ictimaiyyətin rolunu artırmaq məqsədilə keçirilən tədbirdə Azərbaycan Könüllü Təşkilatları İttifaqının 50-yə qədər üzvü iştirak edib. İştirakçılara ETSN mütəxəssisləri tərəfindən Xəzərin ekoloji problemləri, görülməli işlər, aparılan monitorinqlər barədə məlumat verilib, dənizin çirkləndirilməsinin qarşısının alınmasında ictimaiyyətin böyük rolu olduğu bildirilib.

İ.İbrahimova deyib ki, “Xəzər günü”nün qeyd edilməsində əsas məqsəd Xəzər dənizinin ətraf mühitinin çirklənmədən qorunması, dənizin bioloji ehtiyatlarının mühafizəsi, davamlı və səmərəli istifadə edilməsi, həmçinin bu istiqamətdə əhalinin maarifləndirilməsindən ibarətdir.

Öz növbəsində, qəzetimizə açıqlama verən ETSN-nin Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətinin əməkdaşı Arzu Səmədova nazirliyin bioloji müxtəlifliyin qorunması sahəsində gördüyü işlərdən danışdı. O, bildirib ki, əslində, bütün dünyada fauna və floranın mühafizəsi üçün ən mühüm addımlardan biri xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin, milli park, qoruq və yasaqlıqların yaradılması, eyni zamanda, “Qırmızı kitab”ın təsis edilməsidir: “Hər iki istiqamətdə ölkəmizdə ETSN tərəfindən mühüm işlər görülür. Digər mühüm addımlardan

biri isə reproduksiya layihələrinin hazırlanmasıdır. Reproduksiya layihələri dedikdə, nadir və nəsli kəsilməkdə olan fauna növlərinin tarixən məskunlaşdığı bir ərazidən digər əraziyə köçürülməsi və populyasiyasının davamlılığını təmin edilməsidir”.

Yay mövsümü ilə əlaqədar olaraq bütün dünyanı təhdid edən meşə yanğınlarının Azərbaycanın bəzi bölgələrində də baş verməsinə toxunan A.Səmədova həmçinin təmsil etdiyi qurumun yanğın təhlükəsizliyi üzrə gördüyü qabaqlayıcı tədbirlərdən bəhs edib. Onun sözlərinə görə, hər ilin əvvəlində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Fövqəladə Hallar Nazirliyi tərəfindən birgə tədbirlər planı işlənib hazırlanır: “Həmin birgə tədbirlər planında yanğın təhlükəsizliyi qaydalarına əməl olunması və yanğın təhlükəsinin qarşısının alınması məsələləri öz əksini tapır. Eyni zamanda, milli park, qoruq və meşə idarələrində yanğına cavabdeh şəxslər müəyyənləşdirilir. Yanğın təhlükəsizliyi ilə bağlı qabaqlayıcı tədbirlərə gəlincə, meşə zolaqları, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, təsərrüfatlar və yaşayış məntəqələrinin sərhədlərində mineral zolaqlar salınır, həmçinin müvafiq yerlərdə su rezervuarları yaradılır”.

A.Səmədovanın sözlərinə görə, meşə sahələrində, yaşıllıq ərazilərdə baş verən yanğınların təhlili göstərir ki, yanğın hadisələrində 90-95 faiz hallarda insan amili, elmi dildə desək, antropogen faktor əsas rol oynayır: “Məhz bu baxımdan maarifləndirmə tədbirləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də ETSN-nin meşə, milli park və qoruq idarələri tərəfindən hər il ətraf ərazilərdə yaşayan sakinlərlə maarifləndirmə işləri aparılır, onlara ərazilərdə yanğın təhlükəsi ilə bağlı tövsiyələr verilir”.

Nazirlik rəsmisi onu da deyib ki, yanğın təhlükəsizliyi ilə bağlı maarifləndirici tədbirlərin bir hissəsi isə cari ildən başlayaraq praktiki olaraq həyata keçirilən təlimlərdir: “Əvvəlki illərdə yanğının söndürülməsi üzrə nəzəri təlimlər təşkil olunurdu. Bu ildən isə ETSN və FHN-nin yerli qurumları könüllü dəstələrin cəlb olunması ilə artıq parktaki təlimlərin keçirilməsinə başlayıblar. Belə ki, yaşıllıq ərazilərdə şərti yanğın hadisəsi törədilir və onun söndürülməsinə həm kənd icmalarının təmsilçiləri, həm müvafiq idarələrin əməkdaşları, gənc könüllülərdən ibarət dəstələr cəlb olunurlar. Burada məqsəd yanğın təhlükəsi zamanı, onun söndürülməsi üçün operativ müdaxilə imkanları yaratmaqdan ibarətdir”.

Yuxarıda bəhs edilənlər də onu deməyə əsas verir ki, ölkəmizdə ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və təbiətin mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi üçün mühüm addımlar atılır.

Yeni Azərbaycan.-2021.-19 avqust.-№147.-S.4.

Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi: görülmə işlər, əldə olunan nəticələr

Sevinc Qarayeva

Ölkədə təbiətin, flora və faunanın qorunması, ətraf mühitin, təbii ehtiyatların, onların mühafizəsi, bərpası davamlı inkişaf konsepsiyasının tərkib hissəsinə çevrilib.

Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi, indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə Azərbaycan dövlətinin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətlərindəndir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi də ekoloji problemlərin həllinə yönəldilmiş tədbirlərin səmərəliliyini artırmaq, operativ həll olunmasını təmin etmək, o cümlədən, ətraf mühitin sağlamaşdırılması məqsədilə ardıcıl işlər həyata keçirir.

Nazirlikdən verilən məlumata görə, uzun illər ərzində yaranan ekoloji problemlər təhlil edilərək, onların kompleks həllinə yönəldilən və davamlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanan milli və dövlət proqramları təsdiq edilib, onların icrası istiqamətində tədbirlər görüldü. Ölkədə mövcud qoruq və yasaqlıqların ərazisi genişləndirilib, milli parklar yaradılıb, ətraf mühitin qorunmasının gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçirilib. Bu proqramların əsas məqsədi ətraf mühitin mühafizəsinə yönəldilən dövlət əhəmiyyətli investisiya layihələrinin sistemli və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarət olub.

Digər tərəfdən, təbii ehtiyatların istismar intensivliyi nəzərə alınaraq Xəzər hövzəsinin Azərbaycan üzrə ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsi, aparılan işlərin tam ekoloji nəzarətdə saxlanılması, eyni zamanda, ekoloji ekspertiza tələblərinin mövcud dünya standartlarına uyğun qurulması problemlərin azalmasına və bu sahədə əsaslı dönüşün yaranmasına gətirib çıxarıb. Ölkənin iqtisadi inkişaf tempinə uyğun olaraq Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi çevik idarə olunan ekoloji siyasətin həyata keçirilməsi istiqamətində ətraf mühitin hər hansı komponentinin bərpa olunmayan dərəcədə pozulmasına səbəb ola biləcək fəaliyyətin qarşısının alınması, aztullantılı texnologiyaların tətbiq edilməsi, beynəlxalq təşkilatlar və inkişaf etmiş ölkələrlə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əlaqələrin genişləndirilməsi, əhali arasında ekoloji təbliğatın və maarifləndirmənin gücləndirilməsi prinsiplərini tətbiq edir.

Sözsüz ki, Azərbaycanda yürüdülmə ekoloji siyasətin əsas məqsədi indiki və gələcək nəsillərin ehtiyaclarının təmin edilməsi nəminə mövcud ekoloji sistemlərin, iqtisadi potensialın qorunması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi ilə davamlı inkişafın təmin edilməsindən ibarətdir. İnkişafın ekoloji baxımdan davamlı olmasını təmin etmək üçün isə iqtisadi fəaliyyət zamanı meydana çıxan ciddi ekoloji problemləri aradan qaldırmaq, onların ətraf mühitə mənfi təsirinin minimuma endirilməsi tələb olunur. Azərbaycanda ekoloji siyasətin əsas istiqamətləri üzrə qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün vəzifələrə gəlincə, buraya ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün iqtisadi və insan potensialının idarə edilməsinin müasir üsullarından istifadə edilməsi, indiki və gələcək nəsillərin rifahının yaxşılaşdırılmasını təmin edən, stimullaşdıran iqtisadi modellərin, texnologiyaların yaradılması və istifadəsi, eyni və müxtəlif nəsillərin nümayəndələri arasında təminatın ədalətlik prinsipləri əsasında həyata keçirilməsi, insanın həyat fəaliyyətini təmin edən biləcək ekosistemlərin və biomüxtəlifliyin təbii mühitinin olduğu kimi qorunub saxlanılması daxildir.

Ekoloji siyasətin prinsiplərinə gəlincə, qısa müddətli və uzunmüddətli iqtisadi, ekoloji və sosial nəticələr, ehtimal edilən fəsadlar nəzərə alınmaqla qərarların qəbul edilmə prosesinin həyata keçirilməsi və bu prosesdə alternativ variantların nəzərə alınmasıdır. Həmçinin, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qərarlar hazırlanarkən ictimai və qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrinin cəlb edilməsinin genişləndirilməsi, ətraf mühitin hər hansı komponentinin bərpa olunmayan dərəcədə pozulmasına səbəb ola biləcək fəaliyyətin qarşısının alınması, ətraf mühitin mühafizəsinin təmin edilməsi üçün aztullantılı, güclü, çoxşaxəli iqtisadi inkişafın təmin edilməsi, beynəlxalq təşkilatlar və inkişaf etmiş ölkələrlə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əlaqələrin genişləndirilməsi, əhali arasında ekoloji təbliğatın, maarifləndirmənin gücləndirilməsidir.

Aparılan tədqiqatlar onu göstərir ki, hazırda ölkədə əsas ekoloji problemlər su ehtiyatlarının çirklənməsi, yəni Xəzər dənizinin sənaye və məişət tullantı suları ilə çirkləndirilməsi, su obyektlərinin, o cümlədən, transsərhəd çayların çirkləndirilməsi, tullantı sularının idarə olunması, yəni təmizləyici qurğularının gücünün formalaşan tullantı sularından az olması, tullantı sularının təmizlənmədən su hövzələrinə axıdılması daxildir. Bundan başqa, atmosfer havasının çirklənməsi, stasionar mənbələrdən çirklənmələr, səyyar mənbələrdən çirklənmələr, torpaqların degradasiyaya uğraması, yəni eroziya və şoranlaşma prosesləri, torpaqların tullantılarla

çirkləndirilməsi, torpaq örtüyünün həddindən artıq otarılması da əsas ekoloji problemlərdən sayılır. Eyni zamanda, bərk məişət və sənaye, həmçinin, təhlükəli tullantıların tələb olunan səviyyədə utilizasiya olunmaması, tullantıların tam səviyyədə idarə edilməməsi, qeyri-qanuni poliqonların mövcudluğu, biomüxtəlifliyin, o cümlədən, flora, fauna və xüsusi ilə balıq ehtiyatlarının seyrəkləşməsi, iqlim dəyişikliklərinin təsiri nəticəsində biomüxtəlifliyin azalması əsas ekoloji problemlərdəndir. Eyni zamanda, yaşayış məskənlərinin genişlənməsi ilə bağlı antropogen təsirlər, meşə və yaşıllıq sahələrinin miqyasının azlığı, meşə ərazilərinin miqyasının qəbul edilmiş normadan azlığı, yaşayış məntəqələri ərazisində yaşıllıqların tələb olunan səviyyədə aşağı olması, hərbi konfliktlər nəticəsində ətraf mühitə dəyən zərərlər və s ekoloji problemlər arasındadır.

Ölkə müstəqillik əldə etdikdən və bazar iqtisadiyyatı yolunu seçdikdən sonra, Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ekoloji siyasət yeni vüsət alıb və formalaşmağa başlayıb. Mütəxəssislərin fikrincə, bu, həm də ekoloji məsələlərin ümumbəşəri bir problem kimi qəbul edilməsi ilə də izah edilir. Respublikamızda bu dövrdə ekoloji siyasətə dair ilk sənəd kimi "Dayanıqlı inkişaf" prinsiplərinə əsaslanan "Azərbaycan Respublikasının ekoloji Konsepsiyası"nı qeyd etmək olar. Konsepsiyada ölkə üçün ətraf mühitin mühafizəsi baxımından üstün əhəmiyyətli olan problemlərin həlli üzrə əsas prinsiplər öz əksini tapıb.

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev deyir ki, Azərbaycanda ətraf mühitin qorunması dövlət siyasətinin prioritetlərindən biridir. Prezident İlham Əliyev bu məsələni xüsusi diqqət mərkəzində saxlayır. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ekologiyanın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində daim tədbirlər planı həyata keçirir. Birgə səylərin göstərilməsi, ictimai dəstək qarşıya qoyulan məqsədlərin uğurla reallaşmasına böyük stimül verir. Nazirin dediyinə görə, ölkədə yaşıllıq sahələrinin artırılması baxımından davamlı işlər görülür: "Ölkədə fəaliyyət göstərən Milli parkların ərazilərinin daha da yaşıllaşdırılması və təkmilləşdirilməsi istiqamətində işlər bundan sonra da davam etdiriləcək. Bəzən yaşıllıqların məhv edilməsi ilə bağlı faktlar görürük. Bu sahədə inzibati metodlarla iş görmək çətindir. Cəmiyyətlə birgə qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi daha effektiv olur. Çünki ictimai qınaqla daha tez nəticə əldə etmək olur".

M.Babayev bildirib ki, azməşəli ölkə kimi Azərbaycanda meşələrin artırılması və mühafizəsi prioritet istiqamətlərimizdən biridir. Ölkə ərazisinin 95 faizinin qazla təmin olunması hesabına meşələrə neqativ təsirlərin miqyası əhəmiyyətli dərəcədə azalıb. Meşələrin mühafizəsini və yağından təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə Zaqatala, Şəki, Qax, Oğuz və Qəbələ rayonlarında müşahidə kameraları quraşdırılıb və bu istiqamətdə işlər davam edir. Meşələrin dayanıqlı inkişafını təmin etmək məqsədilə kənar təsirlərə daha çox məruz qalan yerlərdə yüngül konstruksiyalı çəpərləmə işləri aparılır.

Nazirin sözlərinə əsasən, ətraf mühitə təsiri olan faktorlardan biri də atmosfer havasının oksigenlə zənginlik səviyyəsidir: "Təbii ki, həyatımızı oksigenlə zənginləşdirən əsas mənbə də yaşıllıq zonaları və meşə sahələridir. Bu gün yaşıllaşdırma kütləvi və davamlı prosesə, vətəndaş vərdişinə çevrilib. Son illərdə Abşeronda və ümumən ölkədə milyonlarla ağac əkilib və bu işlər bu gün də davam etdirilir. Havanın təmizlənməsi ilə bərabər, flora və fauna elementlərində də pozitiv tendensiya müşahidə olunur. Azərbaycan təbiətində də bu dəyişikliklər aydın görünür. Nazirlik üzərinə düşən məsuliyyəti hiss edərək bundan sonra da zəruri tədbirləri görəcək".

M.Babayevin sözlərinə görə, atmosfer havasının çirkləndirilməsinin qarşısının alınması ilə bağlı mütəmadi olaraq tədbirlər görülür. Belə ki, atmosfer havasına atılan tullantıların zərərsizləşdirilməsi məqsədilə ölkənin iri şəhərlərində 500-ə yaxın iri ictimai-iaşə obyektində təmizləyici qurğular quraşdırılıb.

Bəşəriyyətin "ağ ciyəri" çökür

Qönçə Quliyeva

Meşələr nisbətən böyük və kiçik sahələrdə yerləşən, ekosistemə təsir edən, eyni zamanda birgə şəraitdə inkişaf edən ağac, bitki topluluğuna meşə deyilir. Meşələr bəşəriyyətin "ağ ciyər"ləri sayılır. Bu baxımdan meşə kimi təbii sərvətlər bir çox insanın həyatında böyük rol oynayır.

Dünyada statistika belədir:

Dünyada meşə örtüyünün sahəsi 4 milyard hektardır. Bunun 809 milyon hektarı Rusiya Federasiyasının, 478 milyon hektarı Braziliyanın, 310 milyon hektarı Kanadanın və 303 milyon hektarı ABŞ-ın payına düşür. Son 200 ildə dünya üzrə meşə ərazilərinin sahəsi 2 dəfədən çox azalmışdır. XVIII-XIX əsrlərdə indiki Azərbaycan ərazisinin 35%-i meşə ilə örtülü olmuşdur. Hazırda Azərbaycan meşələrinin ümumi sahəsi 1213.7 min hektardır. Bu da Azərbaycan ərazisinin 11,8%-ni təşkil edir.

Meşələrin ekosistemə təsiri necədir?

Hər şeydən əvvəl meşə ekosistemi iqlimə təsir göstərir. Meşə ekosistemi özü-özünü tənzim edir. Meşədəki ağaclar, kol, ot bitkiləri ömrünü başa vurduqda onların əvəzində yeni bitkilər inkişaf edir və yaranan boşluqlar bərpa olunur. Lakin, Yer kürəsində bitki aləminin tam dərin öyrənilməyən, toxunulmamış meşələr hələ də gizliliyini özündə saxlayır. Planetimizdəki meşələrin əksər hissəsi insan fəaliyyətinin təsiri altındadır. Buna görə də bir çox meşələr yenidən bərpa olunur. Meşə ekosistemini süni şəkildə yaratmaq çox çətindir. Meşənin müxtəlif tərkib hissələri arasında qarşılıqlı əlaqə uzun illər ərzində formalaşır. Sıx bitki örtüyü əmələ gəldikdən və heyvanların yaşayış şəraiti formalaşdıqdan sonra mikroiqlim yaranır. Daha sonra meşənin özünü tənzimləmə qabiliyyəti bütün təbii prosesləri nizamlayır. Qocaman ağaclar məhv olduqca yerini cavan ağaclar tutur. Meşə ekosistemində bütün komponentlər bir-biri ilə sıx əlaqədə olur. Meşə ekosistemi aşağıdakıları öz-özünə təmin edir.

- ~ floranı təşkil edir;
- ~ heyvanlar, quşlar və böcəklər üçün yaşayış yeri təmin edir;
- ~ meşədə və yaxınlıqda axan su sahələrindəki (çaylar və göllər) suyun vəziyyətinə təsir göstərir;
- ~ havanın təmizlənməsinə kömək edir;
- ~ meşə müxtəlif ekosistemlər arasında maneə olur.

Meşələr həm də insanlar üçün istirahət yeridir. Buna görə meşə yaxınlığında və meşələrdə müalicə mərkəzləri, istirahət mərkəzləri yaradılır. Meşənin yalnız təbiətin bir hissəsi deyil, həm də mədəni irsin bir hissəsidir. İlk insanlar meşə ehtiyatlarından çox asılı idilər, çünki orada qida əldə edirdilər. Buna görə də qədim insan məskələrin meşələrə yaxın olan ərazilər idi. Bu baxımdan, bu məsələyə baxarkən meşələrin insanların həyatındakı mədəni və sosial rolu da nəzərə alınmalıdır.

Meşənin maddi ehtiyatları

Meşə insanlar üçün maddi sərvətdir. Aşağıdakı mənbələri təmin edir:

- tikinti və sənətkarlıq üçün ağac;
- meyvə, giləmeyvə, göbələk və qoz-fındıq;
- yemək və dərman üçün vəhşi arılardan bal;
- insan istehlakı üçün oyun;
- su anbarlarından içməli su;
- müalicə üçün dərman bitkiləri.

Bu gün ağaclarla tələbat da çoxdur. Bu səbəbdən meşələr bütün qitələrdə çox sürətlə və kütləvi şəkildə kəsilir. Yalnız binaların tikintisi üçün deyil, həm də müxtəlif əşyaların və qabların, mebel, kağız, karton istehsalı üçün istifadə olunur. Ən az qiymətli süxurlar və tullantılar yanacaq olaraq istifadə olunur, yandırıldıqda istilik enerjisini buraxır. Dərman və kosmetika məhsulları meşə bitkilərindən hazırlanır. Ağaclar aktiv şəkildə kəsildiyi

üçün bu, ekosistemlərdə dəyişikliklərə və bir çox flora növünün məhv olmasına səbəb olur. Beləliklə, global bir ekoloji problemin yaranır. Çünki, planetdə fotosintez prosesini həyata keçirən ağacların sayı kəskin şəkildə azalır, yəni havaya oksigen buraxacaq bitki azalır. Nəticə də karbon dioksid atmosferdə yığılır, havanın çirklənməsinə səbəb olur və havanın temperaturu yüksəlir, iqlim dəyişir. Ağacları kəsərək planetdəki həyatı daha çətinləşməsinə səbəb oluruq. Eyni zamanda, yalnız insanlar üçün həyatı təhlükə yaranır.

Problemlər

Meşələr kənd təsərrüfatının ehtiyacları üçün, ticarət, yanacaq və s. məqsədlərlə qırılır. Əkinçilik və maldarlıq yaranarkən bütün quru səthinin 56%-i meşə ilə örtülmüşdü. Hazırda isə bu göstərici 30%-ə enmişdir. Meşələrin məhv edilməsi prosesi xüsusilə Avropaya toxunmuşdur. Rusiyada, ABŞ-da, Kanadada, Hindistanda, Çində, Braziliyada meşələr kütləvi sürətdə qırılmaqdadır. Bir çox meşələr yanğın təhlükəsi altındadır. Bütün bunlar torpağın tullantılarla çirklənməsinə səbəb olur.

Dünya da ən çox yağıntısının düşdüyü yer Amazon meşələridir. Bu meşələri dünyanın ağ ciyəri adlandırırlar. Lakin araşdırmalar nəticəsində Amozon meşələrin də problem yarandığı təsbit olunub. Amozon meşələrində karbon qazının udmaq qabiliyyətindən daha çox karbondioksit istehsal etdiyi məlum olub. Təhlilər nəticəsində məlum olub ki, Amazonlar ildə bir milyard ton karbon dioksid yayırlar. Mütəxəssislər, dünyanın ciyərləri adlandırılan Amazonun iqlim böhranını sürətləndirəcəyindən qorxur. Meşələrin qırılması və yanğınların çox olması ən böyük problemlərdən biridir.

Karbon emissiyalarının əksəriyyəti meşə yanğınlarından qaynaqlanır. Bununla yanaşı, elm adamları, Amazonlar da meşə yanğınlarının olmamasına baxmayaraq karbon yayması xüsusilə narahat edir. Quraqlığa və istilik dalğalarına məruz qalan ağaclar daha asanlıqla ölür və ya yandırılır, azalan ağac sayı daha az yağış verir və bu vəziyyəti daha da çətinləşdirir.

Amazon meşələrində yaranan problemlərlə bağlı Braziliya prezidenti Cair Bolsonaro bu fikirləri deyib: “2007-ci ildən bəri artan meşə yanğınlarına görə ağır problemlər yaşayırıq. Avropa Birliyi Amazonun məhv olmasının qarşısını almaq üçün səy göstərmir. Belə olduğu halda, Braziliya digər ölkələrlə ticarət müqaviləsini bloklayacaq”.

Amazon tropik meşələri iqlimin dəyişməsi səbəbindən yarım əsr sonra quru savannaya çevrilə bilər. Bu barədə Nature “Communications” jurnalında dərc olunmuş tədqiqat materialında bildirilir. Tədqiqata əsasən, iqlim dəyişikliyinə geri dönməyən nöqtəyə çatması 15 ildən sonra daha bir böyük ekosistemi, Karib hövzəsindəki mərcan rifini məhv edə bilər. Ekspertlər xəbərdarlıq edirlər ki, bu cür iqlim dəyişiklikləri bütün canlılar üçün ağır nəticələr verəcək.

Səs. - 2021. - 18 iyul. - № 127. - S. 10.

Azərbaycanda ekoloji siyasətə xüsusi diqqət

Kamil İsmayılov

Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev 1969-1982-ci illərdə Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə yaşıllığın qədrini bilməyənlərə anlatdı ki, yaşıllıq olmayan yerdə həyat yoxdur. Ulu öndər ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdırdı. Sonra müharibə şəraitində, ağır vəziyyətdə olsaq da, respublikamızın bütün bölgələrində yaşıllığa diqqət yenidən artırıldı.

Bakıda yeni parklar açıldı və əhalinin istifadəsinə verildi. 10 iyul 1999-cu il tarixdə Ulu Öndər Bakının Suraxanı rayonunda yeni parkın açılışı mərasimində demişdir: “Bu park haqqında düşünərkən keçmişə xatırlayıram. Mən 1970-ci ildə Bakının yaşıllaşdırılması planı hazırlayıb həyata keçirməyə başladım və o vaxt bir çox çağırışlar etdim: Hər bir bakılı iki ağac əkib böyütməlidir. Mənim bu çağırışıma bakılılar cavab verdilər və qısa müddətdə Bakının yaşıllaşması planının həyata keçirilməsinə başlandı. Siz bunu bilirsiniz. Siz onu da bilirsiniz ki, keçmiş zamanlarda, qədim dövrlərdə Bakı ağacsız, yaşıllıqsız olubdur, bundan insanlar çox əziyyət çəkiblər. Həmin planın həyata keçirilməsində suraxanlıların da böyük rolu vardır. İndi baxıram, ətrafda, hər yerdə ağaclar, yaşıllıqlar vardır...”.

Əsas Ulu Öndər tərəfindən qoyulan yaşıllaşdırma işləri bu gün də davam etdirilir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə həyata keçirilən siyasətin mərkəzində Azərbaycan vətəndaşı dayanır. Təsədüfi deyil ki, ölkəmizdə reallaşdırılan milli inkişaf strategiyasının prioritet sahələrindən biri də ətraf mühitin mühafizəsinə, həmçinin insanların sağlam təbii şəraitdə yaşamasını ən yüksək səviyyədə təmin etməkdir. Dövlətimizin başçısı tərəfindən 2010-cu ilin ölkədə “Ekologiya ili” elan edilməsi isə bunun bariz nümunəsi olmaqla yanaşı, bir daha sübut edir ki, Azərbaycanda ekoloji siyasətə xüsusi diqqət ayrılır.

Ölkəmizin zəngin flora və faunasının qorunması, ekoloji durumun daha da yaxşılaşdırılması, Bakının yaşıllıqlar şəhərinə çevrilməsi istiqamətində ulu öndərin əsasını qoyduğu ənənə bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən ardıcıl şəkildə davam etdirilir.

Azərbaycanda ekoloji durumun yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən işlərə Heydər Əliyev Fondu mühüm töhfələr verib. 2019-cu ildə mütəfəkkir şair İmadəddin Nəsiminin yubileyinə həsr olunan aksiyada ölkə üzrə bir gündə 650 min ağacın əkilməsi, ümumilikdə, Azərbaycanın ekoloji durumuna çox müsbət təsir göstərməklə, yaşıllıq zolaqlarının artmasına səbəb olub. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, İDEA İctimai Birliyinin təşəbbüsü ilə ekoloji mühitin sağlamlaşdırılmasına, yaşıllıqların artırılmasına hesablanan layihələr də əhəmiyyəti ilə seçilir.

Çirkənlmiş torpaqların ekoloji vəziyyətinin sağlamlaşdırılması və landşaftın bərpası, neftlə çirkənlmiş torpaqların və müxtəlif maddələrlə çirkənlmiş göl və gölməçələrin bərpası istiqamətində tədbirlər görülüb.

2008-2018-ci illərdə 16 böyük yaşıllaşdırma layihələri işlənmişdir. Bu illər ərzində Yaşıllaşdırma idarələrinin sayı 3-dən 9-a çatdırılmışdır ki, bu da layihələr və layihələrdən kənar ərazilərdə salınmış yaşıllıqların becərilməsi, mühafizəsi və qorunması işinin daha operativ həyata keçirilməsini təmin etmişdir.

“Azərbaycan Yaşıllaşdırma və Landşaft Quruluşu” ASC fəaliyyətinə başladığı dövrdən 2018-ci ilə kimi yaşıllıqların salınması üçün ayrılmış ərazilər, hətta mal-qara otarmağa yararsız, şoranlaşmış, neft və tikinti tullantıları ilə çirkənlmiş, istifadəsiz qalmış torpaqlardan ibarət olmuşdur.

Bu müddət ərzində həmin ərazilərdə 4 milyon kubmetrdən artıq torpaq hamaralama işləri aparılmış, dərə və yarıqlar doldurulmuş, sahələrə yaşıllıqların salınması üçün 1 milyon kubmetrdən artıq torpaq qatı əlavə edilmiş, üzvi və mineral gübrələr verilmişdir. Ümumilikdə 2008-2018-ci illərdə icra edilmiş layihələr əsasında, habelə, ASC-nin tabeli qurumları tərəfindən qeyri-meşə fondu torpaqlarında 4236 hektar ərazidə müxtəlif cinəli 5 milyon 395 min 792 ədəd ağac və kol bitkiləri əkilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2018-ci il 31 iyul tarixli Sərəncamına əsasən dövlət investisiya layihələrinin icrası istiqamətində “Suraxanı rayonunun keçmiş Yod-Brom Zavodunun tullantılar və çirkənlmiş ərazilərinin ekoloji vəziyyətinin sağlamlaşdırılması və landşaftın bərpası” layihəsi icra olunub.

2018-ci il ərzində Yod-Brom Zavodunun tullantılarla çirkənlmiş 66 hektar sahəsi təmizlənib və sahə əkinə yararlı vəziyyətə gətirildikdən sonra burada 55 min ədəddən çox “Azərbaycan Yaşıllaşdırma və Landşaft Quruluşu” ASC-nin tinglik sahələrində yetişdirilmiş zeytun, Eldar şamı, adi sərv, oleandr, Arizona sərv, Ariz

sezralpin, ardıc və tuya cinslərindən ibarət yaşıllıqlar salınıb. Yaşıllıq sahəsində aqrotekniki tədbirlər nəticəsində ərazidə 98 faiz bitmiş yaşıllıq əldə edilib.

Ərazidəki yağış və qrunut sularının idarə olunması üçün münasib tələblərə cavab verən drenaj şəbəkəsi çəkilib, ağacların suvarılması üçün damcılı suvarma sistemi quraşdırılıb.

Ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması işlərinin davamı olaraq 2019-cu ildə “Suraxanı rayonunun inzibati ərazisində keçmiş Yod-Brom Zavodunun ətrafında daha 100 hektar çirklənmiş ərazilərin bərpası, yaşıllıqların salınması və damcılı suvarma sisteminin qurulması” layihəsi işlənilib. Ərazidə 80 min ədəddən çox zeytun, Eldar şamı, adi sərv, oleandr cinslərindən istifadə edilməklə yeni yaşıllıqlar salınıb.

2018-2019-cu illər ərzində iki layihə üzrə 166 hektar neft və neft tullantıları ilə çirklənmiş ərazilər təmizlənilib və yerində 135 mindən çox ağac əkilib. Yaşıllıqlar əraziyə çəkilmiş müasir avtomatlaşdırılmış damcılı suvarma sistemi vasitəsilə suvarılır, suvarma üçün Su Hövsan Aerasiya Stansiyasından götürülür və təmizləyici qurğuda təmizləndikdən sonra suvarmaya ötürülür.

10 may 2020-ci il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyeva ulu öndər Heydər Əliyevin doğum günü münasibətilə Bakının Suraxanı rayonundakı keçmiş Yod-Brom Zavodunun ərazisində ağac əkiblər.

Müxtəlif vaxtlarda yaşıllaşdırma ilə bağlı icra olunan layihələr Azərbaycanın bütün regionlarını əhatə etməklə, ümumilikdə ölkəmizin ekoloji vəziyyətinin sağlamlaşdırılmasına böyük töhfələr verir.

Respublika. - 2021.- 13 iyul. - № 144. - S. 3.

Ermənilərin Tərtərçay yalanı: Azərbaycana qarşı ekoloji terror imkanı əllərindən çıxır

Mütəxəssis: “Tərtərçayın məcrasını dəyişmək bizə sərf etmir”

Dünya Sakit

30 ilə yaxın dövrdə Azərbaycanın torpaqlarını işğal altında saxlayan Ermənistan ölkəmizə qarşı ekoloji terror həyata keçirib: Laçın, Kəlbəcər, Zəngilan, Füzuli rayonlarının ərazisindən axaraq Aran Qarabağa gələn çayların qarşısı kəsilib, bir damcı belə suyun Azərbaycanın işğal olunmayan ərazilərinə gəlməsinə imkan verilməyib. Sovet dövründə Azərbaycanın vəsaiti hesabına inşa olunan Sərsəng, Suqovuşan su anbarlarından Tərtər, Goranboy, Ağdam rayonlarına gedən bütün kanallar dağıdılıb, Aran bölgəsi kəskin su qıtlığına məruz qoyulub.

Dəfələrlə beynəlxalq təşkilatlar qarşısında ermənilərin bu vəhşiliyi ilə bağlı məsələ qaldırılsa da, Ermənistan etirazları qulaqardına vurub.

Bundan əlavə, Ermənistanla Azərbaycan arasında transsərhəd çay olan Oxçuçay Ermənistan ərazisində daim kəskin çirklənməyə məruz qalır. Qafan və Qacaran dağ-mədən sənayesinin tullantıları ilə hədsiz dərəcədə çirkləndirilən Oxçuçay sanki sənaye tullantılarının kollektoru rolunu oynayır. Bu sular təmizlənmədən birbaşa çaya axıdıldığı və çirklənmə səviyyəsi dəfələrlə normadan artıq olduğu üçün onun su ehtiyatlarının ölkə ərazisində istifadəsi yararsız hesab edilir. Oxçuçayın Kür çayının ən böyük qolu olan Araz çayına tökülməsi İranın da geniş bir ərazisində ekoloji fəlakət təhlükəsi yaradır. Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Ermənistanın ekoloji cinayətinin qarşısının alınması məqsədilə bütün beynəlxalq qurumlara, həmçinin İran hökumətinə müraciət edib.

Bu müraciətlər göndərildikdən sonra ermənilər sosial şəbəkələrdə, daha sonra isə mətbuat səhifələrində haray salmağa başlayıblar ki, guya Azərbaycan Tərtərçayın məcrasını dəyişir. Məqsəd də guya Sərsəng su anbarını məhv etməkdir. Ermənilər bu iddialarını Azərbaycan tərəfinin Tərtərçay ətrafındakı ərazilərə texnika gətirməsi ilə əsaslandırmağa çalışırlar. Erməni ekoloq İnqə Zərafyanın Ermənistan mətbuatına verdiyi açıqlamada maraqlı bir məqam diqqəti cəlb edir. O deyir ki, Sərsəngə qədər olan ərazidə Tərtərçayın məcrasını dəyişmək çətin deyil: “Texniki baxımdan, bu, mümkündür. Amma məsələ burasındadır ki, çayın suyunu kiçik su elektrik stansiyalarına yönəltmək də kiçik ölçüdə məcranın dəyişdirilməsi hesab olunur(!) Bizim tədqiqatlarımız göstərir ki, çayın təbii axarına ən kiçik müdaxilə belə ekosistemin dəyişməsinə gətirib çıxarır”.

Bu açıqlama ermənilərin Tərtərçayla bağlı qaldırdıqları hay-küyün arxasında dayanan əsl niyyəti bütün çılaqlığı ilə ortaya qoyur. 30 ilə yaxın dövrdə Tərtərçayın üzərindəki Sərsəng, Suqovuşan su anbarlarından Aran Qarabağa su verməyən erməni vandalları torpaqlarımız azad olunduqdan sonra Azərbaycan hökumətinin Qarabağın su ehtiyatlarından səmərəli istifadəni təmin etmək planlarından bərk narahatlıq keçirməyə başlayıblar. Onların əllərində Azərbaycana qarşı su terrorunu davam etdirmək imkanları qalmayıb. Belə ki, Azərbaycanın nəzarətinə keçən Suqovuşan anbarına gələn suyun qarşısını ala bilmirlər. Bu barədə “Yeni Müsavat”-a danışan mütəxəssisin sözlərinə görə, ermənilərin imkanı olsaydı, 30 ildə etdikləri kimi, Tərtərçaydan Azərbaycanın faydalanmasına imkan verməzdilər: “Onlar məqsədyönlü şəkildə suyun Azərbaycanın digər ərazilərinə axmasının qarşısını alıblar. Bu isə beynəlxalq hüququn pozulmasıdır. Məsələn, Köndələnçay su anbarına qədər Köndələnçaya indi rus sülhməramlılarının nəzarətində olan bölgədən bir çay da axıb tökülür. Ermənilər Qırmızı Bazardan Füzuliyə tərəf gedən ərazidə çayın üstündə 3 su anbarı tikmişdilər. Qış aylarında gələn su axınlarını da kiçik kanallarla öz nəzarətlərində olan ərazilərə buraxıb, Füzulinin kəndlərinə tərəf gəlməsinə imkan vermirdilər. İndi Köndələnçay üzərindəki 3 su anbarı azad olunduqdan sonra Aşağı Mahmudbəyli və digər onlarla kəndlərdəki minlərlə hektar ərazinin suvarılmasına imkan verəcək. Xaçınçay su anbarının azad olunması da həmçinin. Təsəvvür edin ki, ermənilər Füzulinin aşağı hissəsindəki ərazidən keçən Quruçayın qarşısını iri beton lövhələrlə kəsmişdilər. O çay Horadizdən keçib gəlib Araza tökülməliydi, amma ermənilər imkan vermirdilər. Tərtərçaydan çıxan iki kanaldan biri sağ kanal adlanır. Bu kanal Ağdərədən keçib Ağdama gəlirdi. İndi o kanalın qarşısı kəsilib. Onlar Suqovuşan anbarına gələn suyun qarşısını kəsə bilmirlər. Tərtərçaya qoşulan bir neçə çayın suyu Sərsəngə axır. Sərsəngdən Suqovuşana qədər isə Tərtərçaya 4-5 çay tökülür. Məsələn, Torağançay. Bu, kifayət qədər iri

çaydır. Yəni Suqovuşan yalnız Sərsəngin hesabına dolmur suyla. Buna görə də ermənilərin Suqovuşanı susuz qoymaq imkanları mövcud deyil”.

Azərbaycanın Tərtərçayın məcrasını dəyişməsi ehtimalına gəlinə, mütəxəssis bunu real saymır: “Sərsəngə qədər Tərtərçaya bir neçə çay tökülür. Bunlar Tutqunçay, Levçay və sairidir. Çayın məcrasını dəyişib Laçında Həkəriyə, Daşkəsənə, Göygölə yönəltmək mümkündür, amma Azərbaycana sərf edən variant deyil. Çünki Bərdə, Tərtər, Goranboy rayonlarında torpaqlar bu çayın suyundan suvarılır. Sərsəng anbarı məhv olsa, Suqovuşana gələn suyun miqdarı da azalacaq. Bu isə o anbardan suvarması təmin olunan 100 min hektara yaxın ərazi üçün böyük problem deməkdir. Ermənilər yay aylarında Sərsəng su anbarından bizə su vermirlər. Bunu da onunla əsaslandırırlar ki, qışda suyu bol buraxıb elektrik enerjisi istehsal edirlər. Bizə isə su əsasən suvarma mövsümü olan yaz-yay aylarında lazımdır. Bunu təmin etmək üçün Tərtərçayın üzərində su anbarları və SES-lərin tikintisi lazım gəlir. Böyük ehtimalla, Azərbaycan hökuməti məhz ikinci variantı seçib. Tərtərçay üzərində anbar və SES-lər tikilsə, Sərsəng su anbarının heç bir əhəmiyyəti qalmayacaq bizim üçün. Ermənilər isə hay-küyü ona görə salırlar ki, bu halda Azərbaycana təsir imkanları əllərindən çıxacaq”. Ərazidə gedən işlərdən məlumatlı olan şəxslərin redaksiyamıza verdiyi məlumata görə, Göygölün Toğana kəndindən Kəlbəcərə yeni avtomobil yolu çəkilir. Yolun bir hissəsini Murovdağın altından keçən tunnel təşkil edəcək. Hazırda həmin tunnelin tikintisinə başlanıb. Böyük ehtimalla, ermənilərin haqqında bəhs etdiyi texnika həmin tunnelin tikintisinə cəlb olunan texnikadır”.

Qeyd edək ki, Dağlıq Qarabağın su ehtiyatlarının 95 faizi Kəlbəcərdən gəlir. Ümumilikdə işğaldan azad olunan ərazilərimizin çaylar, göllər və o cümlədən yeraltı sulardan ibarət su ehtiyatları təxminən 780 milyon kub metr hesablanır. Bu isə yerli su ehtiyatlarımızın 20 faizə qədərini təşkil edir.

Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC-nin “Tərtərçay” Hidroqovşağ İstismar İdarəsinin baş mühəndisi Mehman Kərimovun mətbuata verdiyi açıqlamaya görə, işğal dövründə Suqovuşan su anbarındakı bütün qurğular dağıdılıb, yararsız hala salınıb: “Suqovuşan su anbarı bizim nəzarətimizə keçdikdən sonra təmir-bərpa işlərinə başlanılıb və işlər hazırda davam edir. Artıq sağ sahil magistral kanalına 20 kub/metrdən artıq su gedir. Gələcəkdə bu işlər davam etdiriləcək. Sol sahil magistral kanalı, onun üzərində olan paylayıcı və hidrotexniki qurğular bərpa olunacaq. Məqsədimiz 96217 hektar əkin sahəsini Tərtər çayının suyu ilə təmin etməkdir. İnənirəm ki, yaxın vaxtlarda buna nail olacağıq”.

Baş nazirin müavini Şahin Mustafayevin verdiyi məlumata görə, torpaqlarımız azad olunduqdan sonra Qarabağın su ehtiyatlarından istifadə məsələlərinin yenidən qiymətləndirilməsini diqqət mərkəzinə gəlib: “Bu ərazilərdən başlayan, əsasən yağış və qar suları ilə, habelə yeraltı sulardan qidalanan 13 iri çay birbaşa və ya sonradan Kür və Araz çaylarına tökülür. Bu sırada tam öz ərazimizdə formalaşan Tərtərçay və onun qolları Tutqunçay, Levçay, Torağayçay, eyni zamanda Həkəriçay, Qarqarçay, Quruçay, Xaçınçay və Köndələnçayı xüsusi qeyd etmək olar. Su ehtiyatlarının müəyyən hissəsi ölkə xaricində formalaşan Bərgüşadçay, Oxçuçay, Bəsitçay və Zabuxçayı da qeyd etmək lazımdır. Ötən il Araz çayının ölkə ərazimizdən keçən hissəsinə də tam nəzarət bərpa olunub. Su ehtiyatlarının formalaşdırılması məqsədilə çayların üzərində 9 su anbarı mövcuddur. Araz çayının üzərində Xudafərin və Qız qalası su anbarları, Tərtərçayın üzərində Sərsəng və Suqovuşan su anbarları, Xaçınçayın üzərində Xaçınçay su anbarı, Qarqarçayın üzərində Ağdamkənd su anbarı və Köndələnçayın üzərində Köndələnçay-1, Köndələnçay-2 və Aşağı Köndələnçay su anbarları var”.

Baş nazirin müavini bununla yanaşı, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə Böyük Alagöl, Kiçik Alagöl kimi təbii formalaşmış sututarların mövcud olduğunu diqqətə çatdırıb: “Təqribi hesablamalara görə, ərazilərin və su qovşaqlarının işğaldan azad olunması nəticəsində 2 milyard kubmetrdən artıq su ehtiyatından daha səmərəli istifadə etmək imkanı yaranıb. Cari ilin su təsərrüfatı balansı layihəsinə işğaldan azad olunmuş ərazilər üzrə su və su təsərrüfatı obyektləri də daxil edilib. Komissiya fəaliyyəti çərçivəsində müxtəlif tarixlərdə işğaldan azad olunmuş ərazilərə səfərlər edilərək kritik əhəmiyyət kəsb edən su və su təsərrüfatı obyektlərinə baxış keçirilib, çay və göl hövzələrinə ekspedisiyalar təşkil edilib, dron çəkilişləri aparılıb, vəziyyət yerində qiymətləndirilib”.

Ş.Mustafayevin rəhbərliyi ilə ötən həftə Ağdamda keçirilən müşavirədə bildirilib ki, hazırda Suqovuşan su anbarı vasitəsilə əkin sahələrinin suvarılması üçün qrafik üzrə saniyədə təqribən 20 kubmetr olmaqla Tərtərçaya su buraxılır. Suqovuşan su anbarından suyun Tərtərçay sol sahil kanalına və SES-ə verilməsi məqsədilə təxirəsalınmaz təmir-bərpa işləri həyata keçirilir. Eyni zamanda Tərtərçay sol sahil kanalının yenidən qurulması üçün texniki-iqtisadi əsaslandırma və layihə-smeta sənədləri hazırlanır. 20 km uzunluğunda olan bu kanal bərpa

edilməklə 26,6 min ha, o cümlədən Tərtər rayonu üzrə 14,8 min ha, Goranboy rayonu üzrə 6,9 min ha və Yevlax rayonu üzrə 4,9 min ha əkin sahəsinin su təminatı yaxşılaşacaq.

Qız qalası su anbarından yeni magistral suvarma kanalının tikintisi məsələsinə baxılır.

Göründüyü kimi, ermənilər hay-küy salaraq Azərbaycanın öz ərazisində su təminatını yaxşılaşdırmaq, su ehtiyatlarından səmərəli istifadəni təmin etmək istiqamətində başladığı fəaliyyətlərin qarşısını almağa çalışırlar. Onlar eyni zamanda bununla Oxçuçayı çirkləndirməyə görə üzvləşəcəkləri beynəlxalq təzyiqləri neytrallaşdırmaq məqsədi güdürlər.

Yeni Müsavat. – 2021. - 1 iyul. - № 113. - S. 12.

Ağgöl florası brakonyerlər tərəfindən talanır

Drenaj şəbəkəsinin yaxşılaşdırılması Ağgöldə su qıtlığının aradan qaldırılmasına töhfə verə bilər

Akif Nəsirli

Ağgöl Dövlət Təbiət Qoruğu -1978-ci ilin 2 mart tarixində gölün 4400 hektara bərabər olan su ərazisinə ciddi qorunma statusu verilib və Ağgöl Dövlət Təbiət Qoruğu yaradılıb. 2003-cü ilin 5 iyul tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1298 sayılı sərəncamı ilə Ağgöl Dövlət Təbiət Qoruğunun sahəsi 17924 hektara qədər artırılıb və Milli Parkın ərazisi yalnız bataqlıqlar deyil, həmçinin tipik-çöl və yarımsəhra landşaftlarından ibarətdir.

Ağgölün yerləşdiyi ərazinin yayı quraq keçən yarımsəhra və mülayim - isti iqlim tipi hakimdir. Düzənliyin günəş radiasiyasının illik miqdarı 131, radiasiya balansı isə 45 kkal/kv.sm-dir. Havanın orta illik temperaturu 14 dərəcəyə çatır. Yağıntının illik miqdarı 330 mm-dən artıq deyil. Buradakı iqlim şəraiti ərazidəki quşların və məməli heyvanların xeyli miqdarda məskunlaşması üçün optimal şərait yaradır. Qoruğun ümumi sahəsinin çoxunu Ağgöl hakimdir. Sözügedən göl öz sahəsinə görə, Azərbaycanın ən böyük göllərindən hesab edilir. Ağgölün ən dərin hissəsində dərinlik 1,5-2 m, orta dərinliyi isə 0,8 m-dir. Hər il yayın sonuna qədər gölün suyu xeyli azalır və gölün orta dərinliyi 20-25 sm-ə düşür.

Gölün yerləşdiyi ərazidə yarımsəhra, şorlaşmış torpaq və göl şəraitinə uyğunlaşan bitki örtüyü səciyyəvidir. Ərazidə 30-a qədər bitki növünə rast gəlinir.

Ağgöl Dövlət Təbiət Qoruğunun ərazisində əsasən çimli-bataqlıq, boz-çəmən torpaqlar yayılıb. Göldən uzaqlaşdıqca torpaqların tip və yarımtiplərinin, onların fiziki xüsusiyyətlərinin dəyişməsi aydın nəzərə çarpır. Yovşanlı, şoranotlu, efemerli bitkilər inkişaf edir. Onlar ərazidə müəyyən heyvan və quşların məskunlaşmasında müsbət rol oynayır.

Ağgöl qızılqaz, boz, qaşqa, qırmızıdöş qazlar və s. ilə yanaşı enliburun, qırmızıdimdik, qızılbaş sultan toyuğu, turac, bəzgək, çobanaldadan quşlarla zəngin bir faunaya malikdir. Göl ətrafında məməli heyvanlardan canavar, qunduz, tülkü, porsuq, dovşan və s. də təsadüf etmək olur. Bununla yanaşı Ağgöldə naxa, sıf, sazan və digər balıq növləri geniş yayılıb.

Ağcabədi və Beyləqan inzibati rayonları ərazisində yerləşən Ağgöl Milli Parkını mütəxəssislər haqlı olaraq "ornitoloji oazis" hesab edir. Ağgöl ərazisi bir sıra nadir və nəslə kəsilməkdə olan su-bataqlıq quşlarının həm qışlama, həm də yaylama arealıdır. Təbiət Qoruğunun yaradılmasında əsas məqsəd Ağgöl və onun ətraf ərazilərində məskunlaşan yerli və köçəri su-bataqlıq quşlarının, xüsusilə, məməli heyvanların və onların yaşayış yerlərinin (biotoplarının) davamlı inkişafını təmin etməkdən ibarətdir. Ümumilikdə 500 mindən çox quşun qışladığı bu ərazidə 140 növdən çox quş məskunlaşır, 87 növ quş yumurta qoyaraq bala verir. Burada rast gəlinən quşların 30 növünün adı "Azərbaycanın Qırmızı Kitabı"na salınıb.

Ağgöl Dövlət Təbiət Qoruğunun təqdimatından da göründüyü kimi, göl çox zəngin heyvanat aləminə, əsasən, quş və balıq növlərinə malikdir. Ona görə də təbiət qoruğunun əsas problemi brakonyerlər tərəfindən talanmasıdır. Biz mətbuatda ildə bir neçə dəfə Ağgöldə brakonyerlərin yaxalandığı barədə informasiyalara rast gəlirik. lakin müşahidələr onu deməyə əsas verir ki, sözügedən ərazidə hər gün qeyri-qanuni ovla məşğul olan kimlərsə görmək mümkündür. Dəfələrlə təsadüfən yolumuz Ağgöl tərəfdən düşüb, hər dəfə də bu ərazidə elektrik gücləndirici ilə balıq tutanlara, quş ovu ilə məşğul olan adamlara rast gəlmişik. Onlarla söhbətimizdən bəlli oldu ki, bunlardan heç biri qanuni ovla məşğul deyil, hətta ovçu kimi qeydiyyatdan belə, keçməyiblər. Göldə elektrik gücləndirici ilə balıq ovu etmək xüsusilə ciddi zərər verir. Çünki elektrik gücləndiricisi təsir dairəsində olan bütün balıqları öldürür, brakonyerlər isə yalnız iri balıqları götürür, xırda balıqlar isə heç kimə gərək olmadan məhv edilir. Yəni bu qurğudan istənilən su hövzəsində balıq tutmaq üçün istifadə etmək balıqların nəslini kəsmək deməkdir. Ona görə də bu qurğudan istifadə ölkə ərazisində qadağan edilməli, belə qurğudan istifadəyə, saxlanmaya və quraşdırmaya görə cəzalar sərtləşdirilməlidir.

Eyni zamanda, Ağgöl Dövlət Təbiət Qoruğu və digər yasaqlıqlarda, qoruqlarda və Milli Parklarda nəzarət mexanizmi gücləndirilməlidir. Hazırda sözügedən ərazilərdə nəzarəti həyata keçirən dövlət məmurlarının əmək haqqı kifayət qədər azdır. Məsələn, milyardlarla manat dəyəri olan sərvəti qorumaq vəzifəsini icra edən nazirlik nəzarətçisinə 500-1000 manat arası əmək haqqının verilməsi, bu nəzarətin nə dərəcədə səmərəli qurulmasından

xəbər verir. Həmin nəzarətçilər brakonyerlərə göz yummaqla gündə maaşlarından bir neçə dəfə artıq qazanc əldə edə bilərlərsə, nədən onlar maaşla qənaətlənərək, düzgün işləməlidirlər? Qoruq nəzarətçilərinin göz yumduğu brakonyerlər onlara gündə bir neçə min manat rüşvət verirsə, görün özləri dövlət sərvətini hansı həcmdə talayırlar? Çünki brakonyer həm verdiyi rüşvəti çıxarmalı, üstəlik, ən azı, verdiyi rüşvətdən bir neçə dəfə artıq da, özü qazanmalıdır.

Fikrimizcə, ölkədə bu cür sərvətlərin talanmasının qarşısını almaq üçün ilk növbədə səmərəli nəzarət mexanizmi qurulmalıdır. Buraya peyk müşahidələrindən tutmuş əraziyə kameralar vasitəsi ilə nəzarət edilməsinə qədər bütün vasitələrdən istifadə edilməlidir. Digər tərəfdən isə nəzarətçilərə onların həyat və yaşayışını təmin edəcək qədər əmək haqqı ödənilməlidir ki, o, maaşı ilə kifayətlənə bilsin və bu məvacibi itirməkdən qorxsun. Düzdür, bütün bunlar xeyli xərc tələb edir, amma həmin sərvətlərin qorunaraq, dövlət səviyyəsində, floranın ritmik inkişafına xələl gətirmədən istifadə edilməsi nəzarətçilərin saxlanması çəkilən xərclərdən on dəfələrlə çox vəsait gətirə bilər. Hazırda qoruqlardan əldə edilən gəlirlər çox cüzi həcmə malikdir. Bəzən düşünürsən ki, sanki dövlət bu Qoruq, Yasaqlıq və Milli Parkları brakonyerlərə qazanc mənbəyi, məmurlara isə istirahət məkanı kimi yaradıb. Əslində isə iş tamamilə başqa tərzdə qurulmalıdır. Məsələn, Ağgöl Dövlət Təbiət Qoruğu səmərəli şəkildə brakonyerlərdən qorunsa, burada bir neçə il ərzində heyvanat aləmi o qədər çoxalar ki, göldən ildə min tonlarla balıq, on minlərlə quş ovlamaq olar. Bütün bu işlər ya dövlət səviyyəsində həyata keçirilə, yada hər hansı bir ovçuluq şirkəti ilə məqavilə əsasında reallaşdırıla bilər. Hazırda isə sözügedən sərvətlərdən yalnız bir qrup insan - brakonyerlər, nəzarətçilər və yüksək rəngli məmurlar yararlanırlar.

Bununla yanaşı, Ağgöl Dövlət Təbiət Qoruğunda su qıtlığının aradan qaldırılmasında əsas rol oynayan vasitə Ağcəbədi və Beyləqan inzibati rayonların qurunt sularının drenaj şəbəkəsidir. Çünki bu rayonların ərazisindəki qurunt sularının axıdılması üçün qurulan drenaj şəbəkələrinin bütün suları Ağgölə axıdılır. Bu səbəbdən də drenaj şəbəkəsinin genişləndirilməsi və təmizlənməsi Ağgöldə su qıtlığının nisbətən aradan qaldırılmasına yardımçı ola bilər. Digər tərəfdən isə bu proses Aran iqtisadi rayonunun mərkəzi hissəsində torpaqların münbitləşməsinə də öz töhfəsini verə bilər.

Paralel. - 2020. - 1 iyul. - № 223/224. - S. 10.

Qoruqlarımız nə üçün cəmiyyətdən təcrid edilir?

**Vahid Məhərrəmli: “Qorunan ərazidə ilk növbədə mütəxəssislərin
işləməsi üçün şərait yaradılmalıdır.**

Hazırda biz bilmirik o qoruqlarda, yasaqlıqlarda və milli parklarda vəziyyət necədir”

Ölkəmizin ərazisində çoxlu sayda yasaqlıqlar, qoruqlar və milli parklar var. Hər il həm dövlət büdcəsindən, həm də qrantlar hesabına bu ərazilərdə müəyyən işlər aparılır. Ərazilər genişləndirilir, bitki və heyvanat aləminin qorunması, iqlim dəyişkənliyinə qarşı immunitetin artırılması istiqamətində tədbirlər görülür. Bu yazıda təbiət olaraq qorunan ərazilərimizə - qoruq, yasaqlıq və milli parklarımıza yanaşmadan- söhbət açacağıq.

Əvvəlcə yuxarıda sadalanan üç anlayış arasındakı fərqə aydınlıq gətirək. Milli parklar xüsusi ekoloji, tarixi, estetik və digər əhəmiyyət daşıyan təbiət komplekslərinin yerləşdiyi və təbiəti mühafizə, maarifçilik, elmi, mədəni, ekoturizm məqsədləri üçün istifadə olunan və elmi tədqiqat idarələri statusuna malik ərazilərdir. Təbiət qoruqları səciyyəvi, nadir təbiət komplekslərini və Obyektlərini təbii vəziyyətində qoruyub saxlamaq, təbiət proseslərinin və hadisələrinin gedişini öyrənmək məqsədilə yaradılan təbiət mühafizə və elmi-tədqiqat idarələri statusuna malik olan ərazilərdir. Dövlət təbiət qoruqlarında xüsusi mühafizənin vacib elementi olan ümumi tədbirlərdən başqa, turizm, xüsusi icazə olmadan qoruqların ərazisində olmağı qadağan edir. Dövlət təbiət yasaqlıqları təbiət komplekslərinin və ya onların komponentlərinin qorunması və ya bərpası, habelə ekoloji tarazlığın saxlanması üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyan ərazilərdir. Dövlət təbiət yasaqlıqları torpaq mülkiyyətçilərindən, istifadəçilərindən və icarəçilərindən alınmadan qanunvericiliklə müəyyən edilən qaydada onların torpaq sahələrində təşkil edilə bilər.

Ölkəmizdə doqquz milli park, on üç dövlət təbiət qoruğu, on doqquz dövlət təbiət yasaqlığı mövcuddur. Burada yaşı 100-dən yuxarı 2083 ağac, 37 geoloji və paleontoloji obyektlər və 15 min hektar endemik və qiymətli meşə növü sahələri var. Azərbaycanda xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi 594939,1 ha. və ya ümumi ərazinin 7%-ni təşkil edir. Bununla yanaşı Qobustan dövlət tarixi-bədii qoruğu və Bakı Dənizkənarı Milli Park (ərazisi 80 hektar) fəaliyyət göstərirlər.

Dövlət başçısının təbii sərvətlərin mühafizəsinə və inkişafına dair tələblərinin həyata keçirilməsi istiqamətində xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri şəbəkəsinin və həmin ərazidəki bioloji müxtəlifliyin qorunması sahəsində ardıcıl məqsədyönlü və intensiv iş aparılır. Artıq Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müvafiq sərəncamları ilə Türyançay Dövlət Təbiət Qoruğu, Pirqulu Dövlət Təbiət Qoruğu, İsmayıl Dövlət Təbiət Qoruğu, Qarayazı Dövlət Təbiət Qoruğu və İlisu Dövlət Təbiət Qoruğu əraziləri 36,6 min ha. genişləndirilib və həmin qoruqların ümumi sahəsi 70,7 min ha çatdırılıb. Naxçıvan MR-da Ordubad Milli Parkı (12131 ha.) və Şahbuz Dövlət Təbiət Qoruğu (3139 ha.) var. Eləcə də ölkəmizdə Şirvan Milli Parkı (54374 ha.), Ağ-göl Milli Parkı (17924 ha.), Hirkan Milli Parkı (21435 ha.), Altağac Milli Parkı (11035 ha.), Abşeron Milli Parkı (784 ha.), Eldar Şamı Dövlət Təbiət Qoruğu (1686 ha.), Qax rayonunda Qax dövlət təbiət yasaqlığı (36836 ha.) yaradılıb.

Təbiət qoruqlarının yaradılması və inkişaf etdirilməsinin dünyada bir fəlsəfəsi var. Kiçik ərazilərdə yaradılan “vəhşi təbiət” bir tərəfdən genişləndirilərək daha geniş ərazilərdə biomüxtəlifliyin qorunmasına töhfə verir, eyni zamanda əhalini öz yaşadığı regionda belə bir şəraitin yaradılmasına stimullaşdırır və maarifləndirir. Buna həm MDB məkanında, həm də Avropa ölkələrindən kifayət qədər örnəklər gətirmək mümkündür. Son yüz il ərzində Almaniya ərazisində büdcədən vəsait ayırmadan - yalnız əhalinin maarifləndirilməsi hesabına meşə massivinin sahəsi 40 faizə qədər artırılıb. Əhalinin maarifləndirilməsi hesabına bir tərəfdən meşələrin qırılmasının qarşısı alınıb, digər tərəfdən isə meşələrin əhəmiyyətini anlayan əhali bacardıqca daha çox ağac əkməyə başlayıb. Ötən əsrin 60-cı illərində Almaniya “ildə hərəyə bir ağac əkək” şüarı altında ağacəkmə kampaniyaları keçirilib. İndi Almaniya meşələrində ağaclarda adam adları yazılan dəmir “birka”lara tez-tez rast gəlinir. Həmin “birka”ların üzərinə həkk edilən ad, məhz həmin ağacı əkən almanların adlarıdır. Lakin biz öz. ölkəmizdə meşə örtüyünün artırılmasına bu qədər ehtiyac olmağına rəğmən, nəyə görə cəmiyyətdən analoji reaksiyanı müşahidə edə bilmirik? Bəli, almanlarla bizim fərqimiz yalnız şüurumuzdadır, onlar maariflənir, inkişaf edib, biz isə bu barədə cəmiyyətə ümumi sözlərdən başqa heç bir mesaj verə bilməmişik, maarifləndirmə işini günün tələbləri səviyyəsində qurmağı bacarmırıq. Əhalidə gərəkən şüur yetkinliyinə nail ola bilmədiyimiz üçün milli parkları, qoruq və yasaqlıqları vətəndaşlarımızın üzünə qapatmışıq. Bu gün biz yalnız Dənizkənarı Bulvar Milli Parkına

maneəsiz daxil ola bilirik. Yerdə qalan səkkiz milli park sırası vətəndaşların, hətta bir sıra vətəndaş cəmiyyəti üzvlərinin, o cümlədən də mütəxəssislərin üzünə bağlanıb. Bu da bir sıra problemlərin yaranmasına yol açır, ilk növbədə, həmin qorunan sahələrdə, yəni, ölkənin 7 faizlik ərazisində nələrin baş verdiyindən cəmiyyət rəsmən xəbərsizdir. Biz yalnız mətbuatda və sosial şəbəkələrdə yayılan şayələr və doğrulan informasiyalarda məlumat ala bilirik. Məsələn, bu ilin mart ayında Qax Dövlət Təbiət Yasaqlığının Acınohur düzündə ərəb turistlərin nadir quş növlərini ovlaması, bir ətraf mühit mühafizəsi üzrə fəalın tapıntısı oldu. O da təsadüfən bu barədə xəbər tutub və həmin əraziyə səfər edib, hər şeyi gözləri ilə görüb. Lakin qorunan ərazilərə müəyyən qadağalar çərçivəsində əhali maneəsiz buraxılışdı, oranı ziyarət edənlər həm də vətəndaş nəzarətini həyata keçirə bilərdi. İnsanların gözü önündə isə ərəblər bu vəhşiliyə əl atmağa cəsarət etməzdilər.

Ətraf mühit və kənd təsərrüfatı üzrə mütəxəssis Vahid Məhərrəmli ilə söhbətimiz zamanı ekspert bildirdi ki, yasaqlıqlar, qoruqlar və milli parklar müxtəlif vasitələrlə qorunmalıdır, amma bu qorunma o anlama gəlmir ki, biz qorunan əraziləri cəmiyyətdən təcrid etməliyik: “Xeyr, iş tamamilə əksinə aparılmalıdır. Qorunan ərazidə ilk növbədə mütəxəssislərin işləməsi üçün şərait yaradılmalıdır, hazırda biz bilmirik, o qoruqlarda, yasaqlıqlar və milli parklarda vəziyyət necədir. Bəlkə doğrudan da, təbiətə - flora və faunaya yüksək səviyyədə qulluq edilir, bəlkə əksinə, hər şey baxımsızdır. Bunu aydınlaşdırmaq üçün vətəndaş cəmiyyəti üzvlərinin qorunan ərazilərə daxil olmaq, orada müşahidələr aparmaq imkanları olmalıdır. Digər bir tərəfdən, qoruqların inkişaf etdirilməsində, təbiətlə davranış qaydalarının bütün cəmiyyətlə paylaşılması baxımından vətəndaş cəmiyyətinin dəstəyi vacibdir. Sadəcə vətəndaşlar qorunan ərazilərə ona görə girə bilməlidir ki, dövlət büdcəsi hesabına orada yaradılan şəraitdən, yetişən meyvə və giləmeyvədən yararlanı bilsin. Azərbaycan vətəndaşı dövlət büdcəsi hesabına yaradılan füsunkar təbiətdən niyə həzz ala bilməsin, niyə meyvə və giləmeyvələrin dadına baxmasın? Bu, həm də vətəndaşlar üçün bir maarifləndirmə işi ola bilər ki, gəlib, görsünlər, nümunə götürsünlər, bəlkə kiminsə öz ərazisində belə bir şəraiti yaratmaq imkanı var. Həvəsi də biz oyadaq, qoy belə qoruq, yasaqlıq və parklarımızın sayı artсын, ərazisi genişləndirilsin.

Əldə edilən qeyri-rəsmi, amma inandırıcı məlumatlara (məsələn, ərəblərin nadir quşları ovlaması kimi) əsasən sözügedən qoruq, yasaqlıq və milli parklarda vəziyyət heç də ürəkaçan deyil. Birincisi, qorunan ərazilərə xidmət üçün ayrılan vəsaitlər korrupsiyanın yemində çevrilir, bu səbəbdən də qorunan ərazilər baxımsız qalır. İkincisi, pis-yaxşı yaradılan şəraitdən, yalnız məmurlar bəhrələnmə bilər - gedib o ərazilərdə istirahət edir, meyvə və giləmeyvələrindən yığır, suyundan içir, yeri gələndə qoşalüləsini götürüb ov da edir. Lakin onlara “qaşın üstə gözün var”, deyən belə yoxdur. Vətəndaşları bu ərazilərə buraxılmasının qadağan edilməsini vacib edən əsas amil də elə budur. Mən bir rus zabitle söhbətləşəndə dedi ki, mən Gəncədə olmuşam, zabiti kimi buraxılışım olduğundan Göy-gölə də getmişəm, orda yaxşı kabab çəkdik. Sonra isə məndən təəccüblə soruşdu ki, bəs sizin əhalini nəyə görə Göy-gölə buraxmırlar? Suala cavab tapa bilmədim - bu gün də həmin sovetlər dövrünün ənənələri yaşamaqdadır. Məmurlara və onların əziz-xələflərinə, qonaqlarına ölkənin bütün qorunan ərazilərinə girmək, orada durna, ayı və digər nadir heyvanları ovlamaq olar, lakin sırası vətəndaşa həmin ərazilərə girmək qadağandır”.

Ekspert vurğuladı ki, artıq 40 ilə yaxındır ki, ölkə ərazisində iqlim dəyişkənliyi özünü çılpaq şəkildə göstərir və bu iqlim dəyişkənliyi ölkənin qorunan ərazilərinə də təsirsiz ötüşmür. V. Məhərrəmli təbiətə təsir edən amillər sırasında su qıtlığının yaranmasını xüsusi vurğulayaraq qeyd etdi ki, yasaqlıq, qoruq və parklar 30 il əvvəl təbiət ümidinə lazım olan suyu yağıntılar və yaz daşqınları zamanı ala bilirdi, indi isə artıq dağlara ya qar yağmır, ya da məhdud şəkildə qar düşür. Bu səbəbdən də həm yağıntıların miqdarı azalıb, həm də çay daşqınları azalıb. Ona görə də qorunan ərazilərdə su qıtlığı flora və faunaya ciddi ziyan vurur. Bu təsirlərin aradan qaldırılması üçün süni suvarmanın təşkil edilməsi çox vacibdir”.

Sonda yekun olaraq yuxarıdakı müzakirələrdən belə nəticə çıxarmaq olar ki, əhali arasında ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətdə ciddi maarifləndirmə işi aparıldıqdan sonra tədricən qoruq, yasaqlıq və milli parkları insanların üzünə açmaq olar, insanlar həm qorunan ərazilərdə yaradılan şəraitdən bəhrələnsin, həm də orada vətəndaş nəzarətini həyata keçirsin. Yəni qorunan ərazilərdə görülən işlər gözə görünən olsun, ayrılan vəsaitin xərclənməsi şəffaflaşsın və vətəndaşlar qoruqlarda yaradılan şəraitdən nümunə götürə bilsin.

Aran iqtisadi rayonunun ekoloji problemləri

Bu problemlərin həlli fermerlərin imkanları daxilində deyil

Azərbaycan ərazisinin münbit torpaqlarının əsas hissəsini öz əhatəsinə alan iqtisadi rayonlardan biri də Aran iqtisadi rayonudur. Rayon ölkənin mərkəzi düzənliklərində qərarlaşıb, relyefi əsasən düzənlik və kiçik yaylalardan, bəzi hallarda məhəlli çökəkliklərdən ibarətdir. Rayon respublika əhəmiyyətli Mingəçevir, Şirvan və Yevlax şəhərlərini, Ağcabədi, Ağdaş, Beyləqan, Bərdə, Biləsuvar, Göyçay, Cəlilabad, Hacıqabul, İmişli, Kürdəmir, Neftçala, Saatlı, Sabirabad, Salyan, Ucar və Zərdab inzibati rayonlarını özündə birləşdirir.

Aran iqtisadi rayonu əsasən Kür-Araz ovalığında yerləşir, əlverişli iqtisadi-coğrafi mövqeyi ilə xarakterikdir. Kür-Araz ovalığı ərazisinin mərkəzi və şərq hissələri okean səviyyəsindən aşağıda yerləşsə də, ovalığın səthi hamar relyefə malikdir. Rayonu əhatə edən dağlara yaxın ərazilərdə düzənliyin səthi dağlara doğru “meylli, bəzi yerlərdə isə təpəlikdir. Arana yayı quraq keçən yarımsəhra və quru çöl iqlimi xarakterikdir. Rayonun sahəsi 21,43 min kv.km olmaqla ölkə ərazisinin 24,7%-ni təşkil edir. Ərazidə yaşayan əhalinin sayı 1863,5 min nəfər, o cümlədən şəhər əhalisinin sayı 708,3 min nəfərə çatır. Ölkə əhalisinin 20,2%-i burada yaşayır. Aran iqtisadi rayonunun ən böyük çayı olan Kür çayının sahillərində Tuğay meşələri mövcuddur. Rayonun əsas yeraltı sərvətlərinə neft, təbii qaz, yodlu-bromlu mədən suları, müxtəlif tikinti materialları (əhəngdaşı, qum-çınqıl) aiddir. Yuxarıda sadalanan ehtiyatlar, əsasən rayonun mərkəzi və şərq hissəsində yerləşir. Bu iqtisadi rayon həm də inkişaf etmiş sənaye sahələrinə malikdir. Sənaye potensialının əsas hissəsi şərqdə yerləşən Şirvan, Salyan və Neftçala şəhərlərində, eləcə də şimal-qərbdə olan Mingəçevir və Yevlax şəhərlərində mərkəzləşib.

Aran iqtisadi rayonunun ən böyük landşaftları Mil, Muğan və Şirvan düzənlikləridir. Mil düzü Kür-Araz ovalığının çönüb qərb hissəsində, Kür və Araz çaylarının qovuşduğu yerdə, Kür çayının sağ sahili ilə Araz çayının sol sahili arasında əhatə edir.

Muğan düzü Kür-Araz ovalığının bir hissəsidir. Şimal-qərbdə Araz çayı vasitəsilə Mil düzündən, Kür çayı vasitəsilə Şirvan düzündən ayrılır. Cənubda və cənub-şərqdə Lənkəran ovalığına və Salyan düzünə qovuşur.

Şirvan düzü Kür-Araz ovalığının Kür çayından sol tərəfdə, Mingəçevir su anbarı ilə Xəzər dənizi arasında yerləşir. Şirvan düzündə Şirvan, Hacıqabul, Kürdəmir, Göyçay, Ucar, Ağdaş, Zərdab rayonları yerləşir.

Azərbaycanın Aran iqtisadi rayonu, həm də Aran zonası kimi tanınır. Beləliklə, Aran zonasının ətraf mühit problemləri düzənlik, çökəklik və yayla xarakterli problemlərdir. iqtisadi rayonun əhatə etdiyi ərazilərin ən böyük problemi müxtəlif xarakterli torpaq degradasiyasıdır. Torpaq degradasiyası həm şoranlaşma və şorakətləşmə üzündən, həm müxtəlif tipli eroziya səbəbindən, həm də, su qıtlığına görə quraqlıqdan səhrələşmə ilə xarakterikdir.

Əvvəlcə onu qeyd edək ki, şoranlaşma problemi Aran zonasında heç də əsasən antropogen təsirlər nəticəsində ortaya çıxmayıb. Bu zonanın torpaqlarının strukturu şoranlaşmaya meyillidir. Buna səbəb ərazidə qrunut suları səviyyəsindən torpağın münbit üst qatına yaxın olmasıdır. Aran zonasının elə yerləri var ki, bir neçə saat davam edən yağışdan dərhal sonra qrunut sularının səviyyəsi torpağın üst qatına qədər qalxaraq səthi tamamilə örtə bilir. Aran zonasında hazırda ən çox şoranlaşma torpaqlara malik olan inzibati rayonlar Kürdəmir, Zərdab, Ucar və Hacıqabuldur. Lakin Aran zonasına daxil olan digər rayonlarda da şoranlaşma problemi var. Ötən əsrin 50-ci illərində sovetlər birliyinin həyata keçirdiyi genişmiqyaslı işlər nəticəsində. Aran zonasında torpaq sahələrini şoranlaşmadan təmizləmək və münbitləşdirmək mümkün olmuşdu. Həmin dövrdə Aran iqtisadi rayonuna daxil olan ərazilərdə min kilometrərlə uzunluğa malik drenaj şəbəkəsi formalaşdırılmışdı. Sözügedən drenaj şəbəkəsi hazırda da qalmaqdadır. Sadəcə olaraq, müstəqillik dönməsində bu drenaj şəbəkəsinin vaxtaşırı təmizlənməsi gecikdirildi və nəticədə on min hektarla münbit torpaqlar yenidən şoranlaşmağa başladı. Lakin 2000-ci illərin əvvəllərində yenidən drenaj şəbəkələrinin ləğvinə təmizlənməsinə start verildi və kütləvi olaraq drenaj şəbəkələri təmizləndi. Bununla da şoranlaşmağa başlayan ərazilərdə torpaqlar xilas edildi, əvvəlki məhsuldarlığın bərpasına nail olundu. Ancaq bir qisim torpaq sahələrində əvvəlki məhsuldarlığı bərpa etmək mümkün olmadı. Çünki uzun müddət şoran qalan torpağın tərkibi həm də kimyəvi şoranlaşmaya məruz qalmışdı. Belə hallarda torpaqlarda drenaj şəbəkəsi vasitəsi ilə qrunut sularının səviyyəsini aşağı salmaq kifayət etmir, əlavə aqrotexniki tədbirlərin həyata keçirilməsinə ehtiyac yaranır. Məsələn, kimyəvi şoranlaşmaya məruz qalan torpaqlarda qrunut sularının səviyyəsi aşağı salındıqdan sonra torpaqlar şorluğu olmayan suvarma suyu ilə bir neçə dəfə selləmə suvarma vasitəsi ilə yuyulmalı, torpağın üst qatına narın üyüdülmüş gips qarışdırılmalıdır. Bunun ardınca torpaq ya bir il herikə (dincə) qoyulduqdan sonra üç il ardıcılıqla arpa, çovdar və vələmir altına verilməli, ya da bu torpaqlarda

dörd il sadaladığımız dənli bitkilər becərməlidir. Dənli bitkilərin becərilməsi zamanı isə torpaq orqanik gübrələrlə (əsasən yanmış peyinlə) yemlənməlidir. Ölkəmizdə isə şoranlaşmaya qarşı mübarizənin yalnız drenaj şəbəkələri vasitəsi ilə mübarizəsinə üstünlük verilir ki, bu da kifayət etmir. Drenaj üsulu ilə yalnız yeni şoranlaşan və şorakətləşən əraziləri xilas etmək olur ki, bu şoranlaşmış ərazilərin 60 faizə qədərini əhatə edir. 1990-cı illərin əvvəllərindən 2000-ci illərin əvvəllərinə qədərki on il ərzində şoranlaşma səbəbi ilə itirilən torpaqların 40 faizdən çoxunu münbitləşdirmək mümkün olmadı, həmin torpaqların əsas hissəsi bataqlıqlara çevrildi. Halbuki həmin torpaqlar sovetlər dönməsində yüksək məhsuldarlıqlı torpaqlar sırasında olub. Bu torpaq sahələrini yenidən münbitləşdirmək üçün bir neçə il ərzində ardıcıl iş aparmaq lazımdır. Bu işlər fermerlərin imkanları daxilində olmadığından, o yük yenə dövlətin boynuna düşür.

Bunda əlavə, Aran zonasının xarakterik problemlərindən biri də külək eroziyasıdır ki, vaxtı ilə bu problemə qarşı mübarizə aparmaq məqsədi ilə əkin tarlalarının kənarına qoruyucu meşə zolaqları salınıb. Meşə zolaqlarını salınması birincisi, Aran zonasında illərlə zəhmət tələb edir, ikincisi isə bu zonada ağaclar iqlim şəraitinə görə tez qocalaraq, sıradan çıxır. Ona görə də tarla kənarlarında qoruyucu meşə zolaqlarının sahəsi ilbəil genişləndirilməli, eyni zamanda köhnə meşə zolaqlarında bərpa işi aparılmalı, qocalaraq sıradan çıxmış ağaclar çıxış edilməli, yerinə yeni, şəraitə daha davamlı növlərdən olan tinglər əkilməlidir. Müşahidələr isə onu deməyə əsas verir ki, nə fermerlər qoruyucu meşə zolaqlarının əhəmiyyətini anlamır, nə də dövlət qurumları buna ciddi nəzarət etmir. Məhz bu səbəbdən də Aran iqtisadi zonasında əkin tarlalarının kənarlarında salınmış qoruyucu meşə zolaqlarının əksər hissəsi sıradan çıxıb. Fermerlər həmin ərazilər hesabına öz tarlalarını genişləndiriblər. Halbuki, meşə zolağı daha çox ona bitişik sahələri qoruyur, buna görə də həmin meşə zolağının qayğısına da fermerlər qalmalıdırlar. Amma çox təəssüflər olsun ki, biz bunun əksini müşahidə edirik. Belə ki, meşə zolağının sıradan çıxarılmasında fermerlər daha çox maraqlı olurlar və onlar bunun hesabına öz əkin sahələrini genişləndirirlər. Bu da keyfiyyətsiz maarifləndirmə işi ilə bağlıdır, belə ki, fermer qoruyucu meşə zolağının funksiyasını və əhəmiyyətini başa düşmür.

Aran iqtisadi rayonunun problemlərindən biri də ərazidən keçən böyük çayların daşması zamanı müşahidə edilən subasmalardır. Bu problemi önləmək məqsədi ilə Kür və Araz çaylarının çay yatağı möhkəmləndirilməli, lazım olan ərazilərdə isə çayın axarları lildən təmizlənməlidir. Lillənmə əsasən Kür və Araz çaylarının birləşərək Xəzər dənizinə tökülən hissəsində müşahidə edilir. Lakin subasmalar İmişli, Zərdab, Salyan, Saatlı və Sabirabad rayonlarının ərazisində də qeydə alınır. Bir neçə il əvvəl Araz çayının aşağı axarlarında baş verən daşqın bir neçə kəndi yuyub aparmışdı. Bu problemin mütəmadi olaraq baş verməməsi üçün hökumətin müvafiq qurumları tərəfindən önləyici tədbirlər davamlı şəkildə aparılmalıdır. Hazırda ən böyük problem Kür çayının deltasındadır - burada lillənmiş ərazidən lilin təmizlənməsi işini yalnız bir lilsoran tanker həyata keçirir ki, o da işin öhdəsindən tam həcmdə gələ bilmir.

Aran iqtisadi rayonunun digər köklü ətraf mühit problemi su çatışmazlığı ilə bağlıdır. Kür və Araz çaylarının aşağı axarlarında ərazinin suvarılması üçün suvarma suyu çatışmır. Ona görə də hər il on hektarlarla ərazidə qızmar günəş bitki örtüyünü məhv edərək səhrələşməyə yol açır. Artıq Araz çayı üzərində 1,6 milyon kubmetr su tutumuna malik Xudafərin, ondan 13 km aşağıda isə 62 min kubmetrlik "Qız qalası" su anbarları inşaa edilib. Bu anbarların idarə edilməsindən asılı olaraq, çayın aşağı axarlarında su qıtlığı da, su bolluğu da yaratmaq mümkündür. Anbarlar səmərəli idarə edilsə, onlar yalnız qış aylarında doldurulur, isti aylarda isə həm anbar səviyyəsi üçün digər sututurların suvarılmasına su ayrılır, həm də su qıt olan vaxtı çayın aşağı axarları üçün anbardan çaya əlavə su həcmi buraxıla bilər. Bütün bunlar anbarlar tikilənə qədər layihə çərçivəsində hesablanmalı və İran İslam Respublikası ilə razılaşdırılmalı idi. Artıq biz bu il şahidi ola biləcəyik ki, iki anbarın idarə edilməsi Azərbaycan üçün nə dərəcədə səmərəlidir - bu anbarlar Aran zonasında su qıtlığına aradan qaldıracaq, yoxsa qıtlığı bir qədər də kəskinləşdirəcək?

Aran zonasının digər ətraf mühit problemləri barədə gələn yazılarımızda söhbət açacağıq.

Paralel.-2021.-10 iyun.-№217-218.-S.14.

Altıağac Milli Parkında Beynəlxalq Ətraf Mühit günü qeyd olunub

S.Qarayeva

5 iyun Beynəlxalq Ətraf Mühit günü ilə əlaqədar Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən 2004-cü ildə yaradılan 11 min hektar əraziyə malik Böyük Qafqazın cənub-şərq yamaclarını əhatə edən Altıağac Milli Parkında olan tədbir keçirilib.

Altıağac Milli Parkının nəzdində yerləşən Vəhşi Təbiətin Reabilitasiyası Mərkəzində keçirilən tədbirdə Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev, BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) Azərbaycandakı Tərəfdaşlıq və Əlaqələndirmə Ofisinin rəhbəri Melek Çakmak, nazirliyin əməkdaşları və media nümayəndələri iştirak ediblər.

Nazir Muxtar Babayev bildirib ki, dünya əhalisinin diqqətini ətraf mühitin mühafizəsinə yönəltmək, ekoloji şüurun yüksəldilməsi məqsədilə 1972-ci ildən başlayaraq hər il bu gün "Beynəlxalq Ətraf Mühit Günü" kimi qeyd olunur. Azərbaycanda da Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi hər il 5 iyun "Ümumdünya ətraf mühit günü" ərəfəsində ətraf mühitin qorunması, təbiətin mühafizəsi, bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanması məqsədi ilə müxtəlif tədbirlər həyata keçirir.

Nazirin dediyinə görə, ətraf mühitin mühafizəsi, ekologiya qorunması dövlət siyasətinin prioritetlərindəndir. Nazirlik ekologiya qorunması, təbiətin mühafizəsi ilə əlaqədar müxtəlif tədbirlər, sahələrinin artırılması, ağac əkininin təşviqi məqsədilə ağacəkmə aksiyaları keçirir: "Biz hər zaman keçirdiyimiz bu kimi tədbirlərdə media ilə yaxından əməkdaşlıq edirik. Medianın bu prosesdə fəal iştirakı məmnunluq doğurur".

M.Babayevin sözlərinə görə, ətraf mühitə təsiri olan faktorlardan biri də atmosfer havasının oksigenlə zənginlik səviyyəsidir: "Təbii ki, həyatımızı oksigenlə zənginləşdirən əsas mənbə də yaşıllıq zonaları və meşə sahələridir. Bu gün yaşıllaşdırma kütləvi və davamlı prosesə, vətəndaş vərdişinə çevrilib. Son illərdə Abşeronda və ümumən ölkədə milyonlarla ağac əkilib və bu işlər bu gün də davam etdirilir. Havanın təmizlənməsi ilə bərabər flora və fauna elementlərində də pozitiv tendensiya müşahidə olunur. Azərbaycan təbiətində də bu dəyişikliklər aydın görünür. Nazirlik üzərinə düşən məsuliyyəti hiss edərək bundan sonra da zəruri tədbirləri görəcək".

Nazir bildirib ki, ölkədə yaşıllıq sahələrinin artırılması baxımından davamlı işlər görülür: "Ölkədə fəaliyyət göstərən Milli parkların ərazilərinin daha da yaşıllaşdırılması və təkmilləşdirilməsi istiqamətində işlər bundan sonra da davam etdiriləcək. Bəzən yaşıllıqların məhv edilməsi ilə bağlı faktlar görürük. Bu sahədə inzibati metodlarla iş görmək çətindir. Cəmiyyətlə birgə qabaqalıcı tədbirlərin görülməsi daha effektiv olur. Çünki ictimai qınaqla daha tez nəticə əldə etmək olur".

BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) Azərbaycandakı Tərəfdaşlıq və Əlaqələndirmə Ofisinin rəhbəri Melek Çakmak isə qeyd edib ki, ekoloji tarazlığın qorunması çox vacib məsələdir: "Yaxşı kənd təsərrüfatı qurmaq üçün keyfiyyətli torpaq və çirklənməyən suya, eləcə də təmiz havaya ehtiyac var. Bütün bunlar olmalıdır ki, məhsuldar təsərrüfat qura bilək. Bundan başqa, yaxşı qidalanma, yaxşı istehsal və təbii fəlakətlərə davamlı ekosistem qurulması mütləqdir".

Melek Çakmak Beynəlxalq Ətraf Mühit günü ilə əlaqədar Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən Altıağac Milli Parkında keçirilən bu tədbiri yüksək qiymətləndirdiyini deyib. Onun sözlərinə görə, bu səpkili tədbirlərə media, ictimaiyyət nümayəndələrinin dəvət olunması isə təqdirəlayiqdir.

Əməkdar jurnalist, "Xalq cəbhəsi" qəzetinin baş redaktoru Elçin Mirzəbəyli 5 iyun - Beynəlxalq Ətraf Mühit günü ilə əlaqədar Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən Altıağac Milli Parkında möhtəşəm bir tədbir təşkil olunduğunu bildirib: "Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi mütəmadi olaraq media nümayəndələrinin iştirakı ilə ağacəkmə aksiyaları keçirir. Media nümayəndələri də bu kimi aksiyalarda iştirak etməklə ölkəmizin yaşıllaşdırılmasına öz töhfələrini verirlər. Mən nazirlik tərəfindən təşkil olunan bu səpkili tədbirləri yüksək qiymətləndirirəm. Yaşıllaşdırma işlərinin böyük əhəmiyyəti var. Dövlətimiz bu istiqamətdə uğurlu siyasət həyata keçirir. Məqsəd ekologiyamızın, insanların sağlamlığının qorunmasıdır. Ona görə də ölkənin hər yerində yaşıllaşdırma işləri aparılır. Keçirilən bu aksiyalara daim media nümayəndələri dəvət olunur. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi media ilə sıx əməkdaşlıq edən dövlət qurumlarındanır".

Telejurnalist Aida Eyvazlı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə Altıağac Milli Parkında media nümayəndələrinin iştirakı ilə təşkil olunan tədbirdə iştirakından çox məmnun qaldığını bildirib: "Tədbir Milli parkın ərazisindəki meşəliyin içərisində təşkil olunmuşdu. Dağlıq ərazi, yaşıl meşə örtüyü və təmiz

hava tədbir iştirakçılarını heyran etdi. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi mütəmadi olaraq media nümayəndələrinin iştirakı ilə bu səpkili tədbirlər, ağacəkmə aksiyaları keçirir. Nazirliyin keçirdiyi bir neçə ağacəkmə aksiyalarında mən özüm şəxsən iştirak etmişəm. Nazirliyin bu təşəbbüsünü, media ilə sıx əməkdaşlığını çox yüksək qiymətləndirirəm".

A.Eyvazlı deyir ki, Altıağac Milli Parkının ecazkar təbiəti tədbir iştirakçılarını o qədər valeh edib ki, vaxtın necə tez keçməsinin fərqi nə varmayıblar: "Parkın fauna aləmi kifayət qədər zəngindir. Milli Parkın ərazisində canavar, çöl donuzu, bildirçin, yenot, dovşan, tülkü, dələ, qaratoyuq və digər heyvanlar, eləcə də, adları Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilmiş qonur ayı, vaşaq, Avropa cüyürü, saqqallı quzugötürən, qara çalağan var. Burada heyvanlara xüsusi diqqət və qayğı göstərilir. Mən burada heyvanlara necə qayğı ilə yanaşıldığının canlı şahidi oldum. Təbiət bəşəriyyətin insanlara bəxş etdiyi ən böyük nemətlərindən biridir. Ona ziyan vurmadan qoynunda dincəlmək, gözəlliklərindən zövq almaq mümkündür. Bildirildi ki, burada ovçuluq etmək, ağac kəsmək və sair qadağandır. Altıağac Milli Parkının ecazkar təbiəti bizi o qədər valeh etdi ki, vaxtın necə tez keçməsinin fərqi nə varmadıq".

Aktyor, aparıcı Kamal Dənizin dediyinə görə, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə 5 iyun Beynəlxalq Ətraf Mühit günü ilə əlaqədar fərqli bir tədbir təşkil olunmuşdu: "Fərqli məkanda, yaşıl meşəliyin içərisində təşkil olunan tədbir iştirakçıların çox ürəyincə oldu".

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Mətbuat xidmətinin rəhbəri İradə İbrahimova bildirdi ki, nazirlik bundan sonra da bu səpkili tədbirin təşkilini nəzərdə tutur: "Biz daima təşkil etdiyimiz bu səpkili tədbirlərə media nümayəndələrini dəvət edirik. Bu günlərdə Bakının Zığ şossesinin kənarında jurnalistlərin təşəbbüsü, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə salınmış jurnalistlər bağında əkilən ağaclara media nümayəndələri ilə birgə qulluq etdik və ərazidə yeni ağaclar əkdik. Çox sevindiricidir ki, jurnalistlərin saldıği bağda 100 faiz bitiş əmələ gəlib. Əlbəttə ki, böyük ruh-yüksəkliyi və coşğu ilə əkilən ağaclardan bu cür bağın ərsəyə gəlməsi təbiidir. Nazirliyin təşkil etdiyi ağacəkmə aksiyalarına daim media nümayəndələri dəvət olunur. Ölkənin yaşıllaşdırılmasında nazirliyə dəstək olan, aksiyalarda fəal iştirak edən bütün media nümayəndələrinə təşəkkürümüzü bildiririk. Nazirlik media ilə əməkdaşlıqdan çox məmnundur. Əməkdaşlığımız bundan sonra yüksək səviyyədə davam edəcək".

525-ci qəzet. - 2021. - 10 iyun. - № 101. - S. 8.

Ekoloji təhlükəsizlik Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin 254-cü maddəsi nümunəsində cinayət-hüquqi müdafiə obyektini kimi

Ulezko Sergey İvanoviç,

hüquq elmləri doktoru, Rostov Dövlət İqtisad
Universitetinin Cinayət Hüququ, Cəza İcrası
Hüququ və Kriminologiya kafedrasının müdiri,

Vəliyev Zəhid Baxşalı oğlu,

Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun veteranı,
Rostov Dövlət İqtisad Universitetinin aspirantı,
Qərbi Kaspi Universitetinin Hüquq kafedrasının müəllimi.

Yer üzünü insan cəmiyyəti üçün xüsusi dəyərdir. Bu, insanların bütün nəsilləri üçün yeganə yaşayış yeridir. Son vaxtlar həm Rusiyada, həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada torpağın vəziyyəti nəzərəcarpacaq dərəcədə pisləşmişdir. Ətraf mühitin vəziyyətinə dair torpaq monitorinqi və digər monitorinq sistemlərindən alınan məlumatların təhlili göstərir ki, torpaqların pisləşmə tendensiyası davam edir. Eroziya, deflyasiya, bataqlıq, şoranlaşma, səhrələşmə, kənd təsərrüfatında istifadə olunan torpaqların kol və kiçik meşələrlə örtülməsi və kənd təsərrüfatında məhsuldarlığın itirilməsinə səbəb olan digər proseslər intensiv inkişaf edir. Torpaqların iqtisadi dövriyyədən çıxarılmasının qarşısının alınması, belə bir bənzərsiz mənbənin qorunmasının vacibliyini nəzərə alaraq Müstəqil Dövlətlər Birliyinə üzv dövlətlər üçün nümunəvi Cinayət Məcəlləsində torpağın cinayət-hüquqi üsullarla qorunmasına ehtiyac barədə təklif belə formada ifadə edildi: "saxlanması, istifadəsi və daşınması zamanı pestisidlər, gübrələr, bitki böyütmə stimulantları və digər təhlükəli kimyəvi və ya bioloji maddələrlə, habelə torpaqların qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan ətrafa əhəmiyyətli dərəcədə ziyan vuran digər zərərlərlə zəhərlənməsi cinayət məsuliyyətinə səbəb olur." (Bölmə 1. Maddə 225). Azərbaycan və Rusiyanın cinayət qanunvericiliyi torpaqlara ziyan vurmaqla əlaqədar ictimai təhlükəli hərəkətlərə də qiymət verdi. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 254.1-ci maddəsində göstərilmişdir: "Saxlanması, istifadə edilməsi yaxud daşınması zamanı gübrələrlə, təhlükəli kimyəvi və ya bioloji maddələrlə davranış qaydalarının pozulması nəticəsində təsərrüfat və ya başqa fəaliyyətin zərərli məhsulları ilə torpaqların zəhərlənməsi, çirkləndirilməsi yaxud onların başqa cür korlanması, insanların sağlamlığına və ya ətraf mühitə əhəmiyyətli ziyanın vurulmasına səbəb olduqda" cinayət məsuliyyəti yaradır.

Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin 254-cü maddəsinin 1-ci hissəsində göstərilmişdir: "Gübrələrin, bitki böyüdücü stimulyatorların, pestisidlərin və digər təhlükəli kimyəvi və ya bioloji maddələrin saxlanması, istifadəsi və daşınması zamanı davranış qaydalarının pozulması nəticəsində təsərrüfat və ya başqa fəaliyyətin zərərli məhsulları ilə torpaqların zəhərlənməsi, çirkləndirilməsi yaxud onların başqa cür korlanması, insanların sağlamlığına və ya ətraf mühitə əhəmiyyətli ziyanın vurulmasına səbəb olduqda" cinayət məsuliyyəti yaradır.

Sevindirici haldır ki, cinayətin predmeti və subyektini anlamaqda Rusiya və Azərbaycan qanunvericilərinin fikirləri tamamilə üst-üstə düşür. Torpağa vurulan zərərin bütöv bir obyektini kimi ictimai təhlükəsizlik əleyhinə olan cinayətlər göstərilir. Çünki bu kompozisiya yerli qanunvericilər tərəfindən "İctimai təhlükəsizlik və ictimai qayda əleyhinə olan cinayətlər" bölməsində yerləşdirilmişdir. Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin 254-cü maddəsi və Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 254-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərin ümumi obyektini bu cinayətlərin "Ekoloji Cinayətlər" fəslində yerləşməsinə görə ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində inkişaf edən münasibətlərdir. Qeyd etmək lazımdır ki, hər iki qanunverici bu halda cinayət qanununun qorunması predmetinin torpaq sahəsi deyil, təbii obyekt və təbii sərvət kimi torpaq olduğunu qeyd edir. "Torpaq" və "torpaq sahəsi" anlayışları eyni deyildir. Torpaq sahəsi birbaşa torpaq münasibətləri obyektidir, eyni zamanda dövlət qeydiyyatı baxımından universal bir hüquq obyektidir. Bu maddənin dispozisiyası ilə əlaqəli torpaq, ekoloji, iqtisadi, istirahət və digər funksiyaları yerinə yetirən, insanlar üçün həyatı dəstəkləyən bir səth, torpaq qatı kimi başa düşülür. Torpağın kimin mülkiyyətində olması və təyinat məqsədi vacib deyil. İstər dövlət mülkiyyətində olan torpaqların və istərsə də sahibkarların mülkiyyətində olan

torpaqların hansının pisləşməsinin fərqi yoxdur. Biz nəticədən, ictimai təhlükəsizlikdən, bizim vəziyyətimizdə ekoloji təhlükəsizlikdən danışıq.

Torpağa dəyən zərərin birbaşa obyekt torpaqların qorunması və səmərəli istifadəsi üçün ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində inkişaf edən münasibətlərdir. Əlavə bir obyekt sağlamlığı və ya həyatı qorumaq üçün bir əlaqədir.

Torpaq ehtiyatlarının qorunması və istifadəsi ilə əlaqədar mövcud hüquqi münasibətlər Rusiya Federasiyası Konstitusiyası ilə, Rusiya Federasiyasının Torpaq Məcəlləsi ilə, "Ətraf mühitin qorunması haqqında" Federal Qanunla, "Əhalinin sanitariya və epidemioloji rifahı haqqında" qanunla, habelə Rusiya Federasiyasının digər subyektləri, nazirliklərinin normativ hüquqi aktları ilə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikasında bu cür mənbələr "Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası", "Torpaq Məcəlləsi", "Yerin təkisi haqqında" 13 fevral 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu, "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 02 mart 2002-ci il tarixli Qanunlarıdır.

Bu cinayətin obyektiv tərəfi Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində və Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsində öz əksini tapmışdır. Obyektiv baxımdan, cinayət, torpağın cinayət qanunu ilə aydın şəkildə nəzərdə tutulmuş zəhərlənməsi və çirklənməsi ilə xarakterizə olunur. Zəhərlənmə torpağın pestisidlərlə və ya iqtisadi fəaliyyətin zərərli məhsulları ilə doymasıdır. Bunun nəticəsində torpaq insanların, heyvanların, həşəratların, bitkilərin və digər orqanizmlərin sağlamlığı üçün təhlükəli vəziyyətə düşür və ondan istifadə onların ölümünə səbəb olur. Çirklənmə zərərli təsirlər üçün müəyyən edilmiş standartları aşan və insan sağlamlığı, flora və faunanın vəziyyəti üçün təhlükə yaradan torpaq keyfiyyətindəki fiziki, kimyəvi, bioloji dəyişiklikdən ibarətdir. Torpağa dəyən digər zərərlər (zəhərlənmə və ya çirklənmə kimi) yalnız gübrələrin, təhlükəli kimyəvi və ya bioloji maddələrin işlənməsi qaydalarının pozulması ilə əlaqələndirilir. Buna görə də torpağa dəyən digər zərərlər yerin zibil və ya tullantılarla çirklənməsi, zibil yerlərinin icazəsiz qurulması, kanalizasiya və mexaniki yollarla torpağa ziyan vurulması (münbit qatın sökülməsi, meliorasiya qaydalarının pozulması, xəndəklərin qazılması, tullantıların tökülməsi, su basması, yarpaqların və külək eroziyasının formalaşmasını nəzərdə tutmur və s.). Digər zərərlər, qaydaları pozaraq gübrələr və ya pestisidlərdən istifadə edildikdən sonra təhlükəli kimyəvi birləşmələrin meydana gəlməsi, təhlükəli orqanizmlərin, zərərli orqanizmlərin çoxalması və ya faydalı orqanizmlərin məhv edilməsi nəticəsində yer üzünün məhv edilməsinə aid edilə bilər. Maraqlıdır ki, Azərbaycan qanunverici orqanı, Rusiyadan fərqli olaraq, Cinayət Məcəlləsinin 254-cü maddəsinin dispozisiyasına əsasən, gübrələri ekvivalent kateqoriyalar kimi qiymətləndirərək təhlükəli kimyəvi və ya bioloji maddələr kimi təsnif etmir. Rus qanunvericiliyi, gübrələrdən təhlükəli kimyəvi və ya bioloji maddələrin bir növü kimi danışır. Bu cür maddələrin alt növü olaraq, rus qanunvericiliyi bitki böyüməsi stimulantlarından, pestisidlərdən də bəhs edir.

Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin 254-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan cinayətin nəticələri sağlamlığa zərər və ya insan həyatından məhrumetmə ilə ifadə olunur. Qanunda göstərilən hərəkətlər (hərəkətsizlik) və nəticələr arasında bir səbəbli əlaqələr olmalıdır. Cinayət tərkibi maddi əhəmiyyətə malikdir. Torpağın çirklənməsi, zəhərlənməsi və ya başqa bir zərərin insan sağlamlığına və ya ətraf mühitə ziyan vurması halında cinayət sona çatır.

Həm Azərbaycan, həm də Rusiya cinayət qanunvericiliyində torpağa dəyən zərər, gübrələrin və digər təhlükəli kimyəvi və ya bioloji maddələrin saxlanması, istifadəsi və daşınması zamanı istifadə qaydalarının pozulması ilə əlaqəli olmalıdır. Torpağa dəyən ziyan bu cür qaydaların pozulması ilə əlaqədar yaranmazsa təqsirkarların mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq torpağa dəymiş ziyana görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi qeyri-mümkündür. Deməli təhlil etdiyimiz maddədə yalnız zəhərlənmə, çirklənmə, təsərrüfat və ya digər fəaliyyət sahələrinin zərərli məhsulları ilə torpağa dəyən zərərlər, insan sağlamlığına və ya ətraf mühitə ziyan vurulması ilə nəticələnersə cinayət məsuliyyətindən söhbət gedə bilər.

Qüvvədə olan cinayət məcəllələrinin qəbul edildiyi vaxtdan keçən dövr ərzində bu və digər cinayət xarakterli hadisələrin, əməllərin, törədilməsinə səbəb olan iqtisadi sıçrayışlar, iqtisadiyyatın yeni sahələrinin meydana gəlməsi, ekoloji tarazlığa insan fəaliyyətinin mənfi təsirlərinin artması baş vermişdir. Ona görə də bu amillər ekoloji təhlükəsizliyin cinayət qanunu normaları ilə effektiv müdafiəsinin təkmilləşdirilməsini labüd edir. Bu xüsusən Azərbaycan Respublikasının ərazilərinin ekoloji təhlükəsizliyinin pozulmasında özünü göstərir. Məlum olduğu kimi Ermənistan Respublikasının silahlı birləşmələrinin və qanunsuz muzzdlu silahlı birləşmələrinin Azərbaycan torpaqlarının 20%-i işğal etmələri nəticəsində sülh və insanlıq əleyhinə çoxsaylı cinayət hadisələri

törətmələri ilə yanaşı ekosid cinayətləri törətmişlər. İşğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə aparılan monitorinqlə müəyyən edilmişdir ki, son dövrlər işğal olunmuş ərazilərdə xarici ölkələrin konkret şirkətlərinin ekologiya və yerin təkinin istismarı qaydalarının kobud şəkildə pozulması ilə nəticələnən qanunsuz sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmuşlar. Bu faktlarla bağlı Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğu tərəfindən cinayət işləri üzrə bütün təqsirli şəxslərin beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində məsuliyyətə cəlb edilməsi istiqamətində işlər aparılır. Bu qanunsuz əməllər və ekoloji cinayətlər siyahısında Ermənistan Respublikasının sahibkarlıq subyektlərinin vasitəçiliyi ilə xarici şirkətlərin qanunsuz olaraq Azərbaycan Respublikasının ərazisində dağ-mədən işləri aparmaları həmçinin, Zod və Vəjnəli qızıl yataqlarının qanunsuz istismarı ilə ətraf mühitə zərərli maddələrin və çaylarımıza siyanit turşusu və digər zəhərli maddələrin axıdılması faktlarını göstərmək olar.

Yuxarıda qeyd edilənləri və torpaq kimi bir obyektin, xüsusən də elmi-texniki tərəqqi şəraitində özünəməxsusluğunu nəzərə alaraq, yerli qanunvericimiz təklifimizi nəzərdən keçirərək Azərbaycan Respublikası Cinayət məəcəlləsinin 254-cü maddəsinin dispozisiyasını aşağıdakı kimi formalaşdıracaq:

“Saxlanması, istifadə edilməsi yaxud daşınması zamanı gübrələrlə, təhlükəli kimyəvi və ya bioloji maddələrlə davranış qaydalarının pozulması nəticəsində təsərrüfat və ya başqa fəaliyyətin zərərli məhsulları ilə torpaqların zəhərlənməsi, çirkləndirilməsi sənaye istehsalının zərərli tullantıları ilə çirkləndirilməsi yaxud onların başqa cür korlanması, insanların sağlamlığına və ya ətraf mühitə əhəmiyyətli ziyanın vurulmasına səbəb olduqda” cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

Ədəbiyyat:

1. Модельный уголовный кодекс для государств — участников Содружества Независимых Государств. Принят Постановлением Межпарламентской ассамблеи государств — участников Содружества Независимых Государств 17 февраля 1996 г. //URL: http://www.consultant.ru/popular/koap/13_9.html.
2. Федеральный закон от 10 января 2002 г. N 7-ФЗ «Об охране окружающей среды»// СЗ РФ. 2002. N 2. Ст. 133
3. Закон РФ от 30 марта 1999 г. N 52-ФЗ «О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения»// СЗ РФ. 1999. N 14. Ст. 1652
4. Закон РФ от 19 июля 1997 г. N 109-ФЗ «О безопасном обращении с пестицидами и агрохимикатами»// СЗ РФ. 1997. N 29. Ст. 3510.
5. Федеральным закон от 10 января 1996 г. N 4-ФЗ «О мелиорации земель»// СЗ РФ. 1996. N 3. Ст. 142.
6. Конституция Азербайджанской Республики, принята 12.11.1995 года на всеобщем голосовании (референдум) и вступила в силу 27.11.1995 года.
7. «Земельный кодекс» Азербайджанской Республики был утвержден законом № 695-IQ от 25.06.1999 года.
8. Закон Азербайджанской Республики «О недрах» № 439-IQ от 13.02.1998 года.
9. Закон Азербайджанской Республики «Об охране окружающей среды» № 678-IQ от 08.06.1999 года.

Azərbaycan Prokurorluğu. - 2021.-№1.-S.181-183.

Ekoloji tarazlığı pozan əsas tendensiyalar

İki yüz il əvvəl bütün nəqliətmə və yükdaşımalar heyvan gücündən istifadə etməklə həyata keçirilirdi. Bu gün nəqliyyat vasitələrinin gücünün "atgücü" vahidi ilə ölçülməsi də bu baxımdan təsadüfi deyil. İki əsr əvvəl ən çox gündəmdə olan iş heyvanı at və öküz idi. Ona görə də nəqliyyat vasitələrinin güc vahidi məhz bu heyvanın adı ilə bağlıdır. Düzdür, dünyanın müxtəlif regionlarında müxtəlif heyvanlardan nəqliyyat və iş üçün istifadə edilib. Məsələn, öküz, camış, uzunqulaq, qatır, fil və s. Bunlar da qoşqu heyvanları hesab olunurdular. Amma at ən universal iş heyvanı sayılırdı. Daş kömür və digər faydalı qazıntı mədənlərindən hasil edilən filizi yalnız at vasitəsi ilə daşımaq mümkün olurdu. Nəqliyyatda və digər işlərdə iş heyvanlarının gücündən istifadə etmək bir qədər primitiv olsa da, bu ətraf mühitin təmiz saxlanması, çirklənməyə məruz qalmaması üçün ən unikal vasitə idi. Lakin elmin və texnikanın inkişafı nəticəsində əvvəl stasionar buxar mühərrikləri, sonra isə stasionar və mobil daxiliyanma mühərrikləri kəşf edildi. Elm və texnikanın uğurlarının iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə tətbiqi əmək məhsuldarlığının artmasına, sahibkarların daha geniş çeşiddə və sayda məhsul istehsal etməsinə səbəb olduğundan, həm bu gün, həm də dünən sözügedən inkişaf bəşəriyyətin uğurları hesab edilib. Bu uğurları qazanmağa həm də tələbat vardı. Karl Marks onları tarixi tələbatın yaratdığı xarüqələr adlandırırdı. Çünki dünya əhalisinin artan tələbatını ödəmək üçün insanlar bu cür vasitələrə əl atmaq məcburiyyətində idi. Lakin məsələyə ətraf mühit qayğıları prizmasından yanaşanda bəlli olur ki, bəşəriyyətin "uğur" adlandıraraq, sevinc gözyaşları ilə qarşıladığı kəşflər dünyanı onun üçün cəhənnəmə çevirən ən optimal vasitə idi. Dünənə qədər nəqliyyat və iş vasitəsi olaraq heyvanlardan istifadə edilərkən, heyvanların atmosfərə atdığı karbon qazı canlı orqanizmin üzvi maddələri metabolizə etməsi ilə yaranan qaz oluğundan onun tərkibi yüngül, konsentrasiya səviyyəsi isə olduqca aşağı idi. Ona görə də iş heyvanlarının fəaliyyəti zamanı atmosfərə atılan karbon qazı heç bir çirklənməyə səbəb olmur, həmin qaz yaşıllıqlar üçün xammal rolunu oynayır. Belə ki, yaşıl bitkilərdə torpaqdan köklər vasitəsi ilə sorulan qeyri-üzvi maddələrdən fotosintez prosesi nəticəsində üzvi maddələr alınır. Həmin üzvi maddələr isə bitkiləri qidalandırır. Yaşıl yarpaqlarda fotosintez prosesinin baş tutması üçün torpaqdan köklər vasitəsi ilə sorulan qeyri-üzvi maddələr, atmosfərə canlı təbiət (heyvanlar, insanlar və bitkilər) tərəfindən atılan (orqanik mənşəli) karbon qazı və günəş şüası vacib amillərdir. Başqa sözlə desək, heyvanların təbiətə həyatı böyü atdığı karbon qazı digər ekosistem elementlərinin - bitkilərin həyatını təmin edən üç komponentdən biridir. Ona görə də nə vaxta qədər ki, iqtisadiyyat çarxlar heyvanların gücü hesabına döndürsə, həmin vaxta qədər dünyada heç bir ətraf mühit problemi, insanların isə ekoloji problem qayğısı yox idi. Hətta heyvanların ifraz etdiyi peyin belə, digər ekosistem nümayəndələrinə, bitkilərə faydalı təsirlər bağışlayırdı. Ona görə ki, bütün tullantılar orqanik metabolism məhsulu idi, torpağa düşən oksidləşərək torpağı zənginləşdirir, havaya atılan isə bitkilər üçün qida kimi istifadə edilirdi. Karbohidrogen yanacaqlar - petroldan istifadəyə başlanması ilə təbiət qeyri-orqanik karbon qazının (ağır və yüksək konsentrasiyaya malik) atılmasına start verildi ki, bu da dünyada ətraf mühit problemlərinin yaranmasının - ekoloji tarazlığın pozulmasının başlanğıcını qoydu. İlk illərdə hələ bu cür mühərriklər primitiv olduğundan onların təsirləri o qədər də hiss edilmirdi. Təsəvvür edin ki, 1907-ci ildə dünyada cəmi 250 000 avtomobil var idi, yeddi il sonra isə onların sayı yarım milyona çatdı. Bununla yanaşı sahibkarlar zavod və fabriklərdə enerjidaşıyıcılarından istifadəyə keçməyə başladı. Karbohidrogen ehtiyatlarından qızdırıcı, işıqlandırma və güc mənbəyi kimi istifadə edilməsi geniş vüsət aldı. Hər kubmetr qazın, hər litr neftin mexaniki, istilik və elektrik enerjisində çevrilməsi, ətraf mühitə ağır tərkibli karbon qazının və digər ağır qazların tullanması ilə nəticələndi. Bu templə cəmi 50 il ərzində yüz milyardlarla kubmetr qaz, milyardlarla bərel neft yandırılması nəticəsində ətraf mühit ekosistemləri arasında formalaşan ilahi nizam pozuldu - bəşəriyyəti ciddi ekoloji problemlər təhdid etməyə başladı. Son yüz ildə ətraf mühitə atılan tullantılar Yer kürəsinin ən etibarlı müdafiəçisi olan ozon təbəqəsini naziltməyə başladı və sonda "qara dəlik" yarandı. Bu gün ekoloji tarazlığın pozulmasının fəsadları yalnız atmosferdə deyil, dünyanı əhatə edən bütün ekosistemlərdə təzahür edir. Su hövzələri, torpaq resursları, bitki örtüyü, heyvanat aləmi, şüalanma fonu və s. kimi ən müxtəlif ekosistemlərdə rəngarəng problemlər müşahidə edilməkdədir. Ekoloji tarazlığın bu cür kütləvi pozulması isə Yer üzündə canlı və cansız təbiətin - o cümlədən də insan orqanizminin ciddi sarsıntılına, kütləvi xəstələnmələrə və kütləvi qırğınlara gətirib çıxarır. Buna dünyanın istənilən guşəsində artıq misal var.

Bakıda, Xəzər dənizinin sahillərindəyik - bir əsr əvvəl bizim bulvar kimi tanıdığımız sahillərdə Bakı kəndlərinin sakinləri hər cür balıq tutardı. Yəqin sonuncu dəfə bulvar adlanan Milli Parkın ərazisində balıqçı gördüyü heç kimin yadına düşmür. Baxmayaraq ki, bulvarda bəkililərin 2-3 nəsil əvvəlki nümayəndələri də balıq tutublar. Artıq indi bulvar sahillərində nəinki balıq, heç tısbağa belə tapmaq mümkün deyil. Bəs Xəzərin Bakı

camaatını aclıqdan xilas edən, ləpə döyənlərə sıçrayan balıqları hara gedib? Əlbəttə, dəniz suyu çirkəndiyi üçün artıq balıqların yaşamasına münbit şərait yoxdur, ona görə kütləvi artmaq əvəzinə, kütləvi şəkildə qırılırlar.

80-90 il əvvəl Azərbaycanın Mil, Muğan və Şirvan düzənliklərində sürü ilə maral yaşayardı, bəzən tərəkmə camaatı gecənin qaranlığında dayça, buzov əvəzinə səhvən çeyran tutarmışlar. Bununla bağlı kifayət qədər fakta əsaslanan rəvayətlər eşitmişik böyüklərdən. Lakin indi milli qoruqlarda, yasaqlıqlarda və milli parklarda seyran-cüyür nəslini süni şəkildə bərpa etməyə çalışırlar, amma hələlik alınmır. Ona görə alınmır ki, həmin heyvanların yaşaması üçün münbit şərait formalaşdıra bilmirik.

Ekoloji tarazlıq təbiətin hər hansı təbii qruplaşmasında canlı orqanizmlərin növ tərkibinin, onun sayının, məhsuldarlığının, bu sahədə paylanması, həmçinin mövsümü dəyişməsinin, biotik maddələr mübadiləsinin və digər bioloji proseslərin nisbi davamlılığını təmin etməlidir.

Müəyyən ekosistem üçün xas olan mühit şəraitinin dəyişməsi ekoloji tarazlığı pozur, bir növün azalmasına, digərinin isə artmasına səbəb olur. Eyni zamanda, orqanizmlərin təbii qruplaşmaları müxtəlif zədəverici təzyiqlərə qarşı davam gətirmək qabiliyyətinə malik olmaqla, həm də normal şərait bərpa olunduqda öz ilkin vəziyyətinə qayıdırlar, yəni müəyyən davamlı qabiliyyətinə malikdirlər.

Çox vaxt ekoloji tarazlıq pozulması dedikdə atmosferin qaz tərkibinin və hidroloji rejimin kəskin dəyişməsi nəticəsində ətraf mühitin global çirklənməsi başa düşülür. Ekoloji tarazlıq mürəkkəb və bir-biri ilə bağlı mexanizmlərin vəhdətindən yaranır. Bunu bilmədən təbiətdən səmərəli istifadə etmək, hər hansı bir təsərrüfat fəaliyyətini və təbii mühiti həyat üçün yararlı halda saxlamağı proqnozlaşdırmaq mümkün deyil.

Hazırda dünya alimlərinin bioyanacaq və digər alternativ və bərpa edilən enerji mənbələrindən istifadənin təkmilləşdirilməsi istiqamətində apardıqları elmi araşdırmaların bir məqsədi bəşəriyyətin əlini tükənməyən enerji mənbələrinə çatdırmaqdırsa, onların digər əsas məqsədləri ekosistemlər arasında tarazlığın pozulmasının qarşısını alan, bu tarazlığı davamlı qoruyan xalq təsərrüfatının qurulmasıdır. Dünya və yerli alimlərin bu istiqamətdə çox ciddi araşdırmaları və ixtiraları olsa da, hələ də mükəmməlləşməyə çox böyük ehtiyac var. Nə qədər ki, alternativ və bərpa edilən enerji mənbələrindən alınan enerji ənənəvi enerjidən bəla başa gəlir, deməli hələ ali məqsədlərə nail olunmayıb. Alternativ və bərpa edilən enerjinin istənilən mənbəsi üzrə alınan enerjinin kilovattı ənənəvi enerjinin kilovattına bərabər və ya ondan ucuz qiymətə başa gəlmiş gün bəşəriyyət xilas edilmiş hesab olunacaq. Yalnız bəşəriyyətin bu qələbəsindən sonra ekosistemlər arasındakı tarazlığın bərpa edilməsi prosesi təbii şəkildə başlayacaq. Lakin bu gün bəşər övladı əlini qoynuna qoyub "X" zamanını gözləməməli, həlli mümkün olan ətraf mühit problemlərinin aradan qaldırılmasına ciddi cəhdlər göstərməli, ən azı bu problemlərin ağırlaşmasına imkan verməməlidir. Hər bir Yer kürəsi sakini öz imkanları daxilində ətraf mühitin qayğısına qalmalıdır. Bunun üçün biz vətəndaşlarımızı maarifləndirmə yolu ilə ciddi şəkildə silahlandırmalıyıq. Bu gün bəşəriyyətin xilasını naminə hər bir dünya sakini ekoloji cəbhənin əsgərinə çevrilməlidir. Bunun üçün isə dünya əhalisi əsaslı şəkildə maariflənməlidir. Belə maariflənmənin öhdəsindən yalnız vətəndaş cəmiyyəti gələ bilməz. Fikrimizcə, orta və ali təhsil müəssisələrində təhsil alan şagird və tələbələrin hamısına ekologiya fənni keçilməlidir. Bu kurs çərçivəsində şagird və tələbələr ekoloji biliklərə yiyələnməli, ən azı ekoloji qayğının nədən ibarət olduğunu, bunu necə reallaşdırmağı öyrənməlidir.

Paralel.-2021.-27 may.-№213-214.-S.14.

Ətraf mühitin mühafizəsi həmişə aktualdır

Kamil İsmayilov

Azərbaycan zəngin təbii sərvətlərə və inkişaf etmiş sənaye sahələrinə malik olan bir dövlətdir. Ölkəmizdə bütün sahələrlə yanaşı, ekoloji tarazlığın qorunması da dövlət siyasətinin prioriteti olmuşdur. Son illər ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində mühüm əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilmiş, ekoloji siyasət yeni vüsət almışdır. Ölkəmizdə yürüdülmən ekoloji siyasətin əsas məqsədi indiki və gələcək nəsillərin ehtiyaclarının təmin edilməsi nəminə mövcud ekoloji sistemlərin, iqtisadi potensialın qorunması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə olunması ilə davamlı inkişafın təmin edilməsidir.

Bu sahədə mövcud vəziyyət və perspektivlər barədə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Dövlət Ekoloji Ekspertiza Agentliyi İdarə Heyətinin sədri Mirsalam Qənbərovlə söhbətimizdə dedi: “İnkişafın ekoloji baxımdan davamlı olmasını təmin etmək üçün iqtisadi fəaliyyət zamanı meydana çıxan ekoloji problemləri aradan qaldırmaq, onların ətraf mühitə mənfi təsirini minimuma endirilməsi tələb olunur. Tullantıların, o cümlədən polietilen və plastik qablaşdırma materiallarının idarə olunmasında mütərəqqi üsullardan istifadə əsas prioritet istiqamətlərdən biridir.

Plastik və polietilen qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılması məqsədilə maarifləndirici xarakterli çap və videomateriallar hazırlanmış, kütləvi informasiya vasitələrində, televiziya kanallarında davamlı olaraq proqramlar və təbliğat-təşviqat tədbirləri həyata keçirilmişdir. Təkrar istifadəyə yararlı qablaşdırma materiallarının və onların komponentlərinin tələb olunan təhlükəsizlik, gigiyena və s. tələblərə uyğunluğunu təmin etmək məqsədilə standartlara dair təkliflər hazırlanmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 7 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında plastik qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılmasına dair 2019-2020-ci illər üçün Tədbirlər Planı”nın icrası ilə əlaqədar Azərbaycanda təkrar emal təcrübəsini tətbiq edərək məişət tullantılarının həcmnin azaldılması məqsədilə Sumqayıt şəhərində pilot layihənin həyata keçirilməsinə başlanmışdır. “Təmiz Sumqayıt” adlanan layihənin məqsədi əhalini məişət tullantılarını toplayıb çeşidləyərək təkrar emala yönəltməyə cəlb etməkdir.

Hazırda dünya ölkələrinin də narahatlığına səbəb ekoloji tarazlığa mənfi təsiri ilə ciddi fəsadlar törədən Qlobal istiləşmə problemidir. Ondan çıxış yollarının birgə fəaliyyətlə axtarılması vacib və aktual məsələ kimi qarşıda durur. İqlim dəyişmələrinə təsirlərin yumşaldılması məqsədilə bir sıra işlər görülmüşdür. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 mart 2020-ci il tarixli Sərəncamı ilə İqlim Dəyişmələri üzrə Dövlət Komissiyasının tərkibi müəyyən edilmiş və ETSN-in koordinasiyası altında aidiyyəti təşkilatların nümayəndələrindən ibarət işçi qrupu yaradılmışdır. Bu sahədə zəruri addımlar atılmışdır. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təşəbbüsü ilə Koreya hökumətinin KOİCA təşkilatı ilə birlikdə “İqlim dəyişmələrinə təsirin azaldılması ilə bağlı Milli Strategiya” sənədinin hazırlanması işlərinə başlanmışdır. Bu məqsədlə Koreya Respublikasının istilik effekti yaradan qaz (İEYQ) emissiyaları proqnozlarının və bu emissiyaların azalma modellərinin hazırlanması sahəsində yüksək səviyyəli texnoloji təcrübəsindən yararlanmaq üçün “İstilik effekti yaradan qaz emissiyalarının inventarlaşma sistemini təkmilləşdirməklə İqlim Dəyişikliyi üzrə Potensialın Gücləndirilməsi” layihəsi hazırlanmışdır. Bu sahədə işlər davam edir.

Ekoloji tarazlığın qorunmasında meşələr xüsusi rol oynayır. Bu ölkəmizdə də diqqət mərkəzindədir. Meşə ilə örtülü ərazilərin dəqiqləşdirilməsi, meşələrin inventarlaşdırılması işləri davam etdirilmişdir. Bu məsələdə kosmik texnologiyaların imkanlarından istifadə edilir. Meşəsalma fəaliyyəti ilə bərabər, meşələrin mühafizəsi tədbirləri də gücləndirilmişdir. Regionların qazlaşdırılması və ictimaiyyət arasında aparılan təbliğat hesabına ağacların qanunsuz qırılması halları azalmışdır. 2020-ci il ərzində 68 min 740 kubmetr həcmində oduncaq tədarük olunmuş və 10 min 382 hektar sahədə meşəbərpa tədbirləri aparılmışdır. Görülmüş meşəbərpa tədbirləri 9 min 660 hektar sahədə təbii bərpa, 722 hektar sahədə isə əkin və səpin üsulu ilə aparılmışdır. Bu tədbirlərdə 875 min 533 ədəd ting və 2 ton 683 kiloqram palıd toxumu istifadə olunmuşdur. Tinglik sahələrində 1 milyon 388 min 770 ədəd ting yetişdirilmiş, 9 hektar sahədə səpin işləri aparılmış və 7 hektar sahədə böyütmə və kökləndirmə şöbələri yaradılmışdır. Həmçinin 51 ton 829 kiloqram toxum tədarük olunmuşdur. Dövriyyədə olan 11 min 467,3 hektar meşə əkinlərindən 2 min 83 hektar sahə örtülü meşəyə keçirilmişdir. Aqrobağların salınması məqsədilə 1358,23 hektar ərazi müqavilə əsasında icarəyə verilmişdir.

Onu da qeyd edək ki, qeyri-meşə fondu torpaqlarında 125 hektar sahədə yaşıllıqlar salınmış, 38 min 28 ədəd ağac əkilməmişdir. 1004 kiloqram qiymətli ağac və kol cinslərinin toxumları (badam, zeytun, Eldar şamı, sərv, tuya, oleandr, tut, arizona sərvə və s.) tədarük edilərək səpilməmiş, kökləndirmə sahələrində zeytun, nar, oleandr olmaqla cəmi 350 min ədəd çilik basdırılmışdır.

Əlavə olaraq bildirim ki, tingliklərdə il ərzində səpilməmiş müxtəlifcinsli ağac və kol toxumlarından və basdırılmış çiliklərdən müxtəlif meyvə, dekorativ və meşə cinslərinin ting və toxumacıları, o cümlədən badam, nar, zeytun, Eldar şamı, sərv, tut və s. yetişdirilmişdir. Ümumilikdə, rayon icra hakimiyyətlərinə 650 min 24 ədəd tut tingləri, yaşıllaşdırma və bağsalma məqsədilə vətəndaşlara və digər qurumlara 353 mindən çox müxtəlifcinsli əkin materialı əvəzsiz olaraq verilmişdir. Qeyri-meşə fondu torpaqlarında, o cümlədən magistral avtomobil yollarının mühafizə zolaqlarından kənarda yerli bitmə şəraitinə uyğun və introduksiya olunmuş ağac və kol bitkilərindən istifadə etməklə yaşıllıqların salınması, becərilməsi, bərpası və artırılması istiqamətində yaşıllıq ərazilərinin sahəsi 4 min 373 hektara çatdırılmışdır.

Salınmış yaşıllıqların suvarılmasını dayanıqlı şəkildə təmin etmək məqsədilə tullantı sularından istifadə olunması genişləndirilir. Hazırda Hövsan aerasiya qurğusundan, Badamdar qəsəbəsinə keçən magistral kanalizasiya xəttinin üzərində qurulmuş təmizləyici qurğudan istifadə etməklə suvarılır.

Bir məsələyə də diqqət çəkmək lazımdır ki, şəhərsalma sahəsində dövlət siyasətinin tərkib hissəsi olaraq, yaşayış məntəqələrinin yaşıllaşdırma normalarını müəyyən etmək üçün Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 5 yanvar 2018-ci il tarixli 1 nömrəli Qərarı ilə “Yaşayış məntəqələrinin yaşıllıqla təmin edilməsi Normaları” təsdiq edilmişdir. Bu normalara əsasən “yaşayış məntəqələrinin layihələndirilməsi zamanı yaşıllıq sahəsi ayrılmış ərazinin minimum 40 faizini” və “əhalinin mövcud məskunlaşdığı məhəllələr yenidən layihələndirilməyə qədər yaşıllıq sahəsi həmin ərazinin minimum 25 faizini təşkil etməsi” qəbul edilmişdir. Bu baxımdan, Abşeron yarımadasında 2013-2020-ci illər üzrə yaşıllaşdırma dinamikası orta hesabla illik 0.02% artımla aparılmışdır ki, bu göstərici müəyyən olunan normalara çatmaq üçün kifayət etmir.

Bakı şəhərində son illər ərzində davam edən irihəcmli tikintilər, əhali artımı, şəhər infrastrukturunun sürətlə böyüməsi, artan məişət tullantıları və atmosfərə buraxılan zərərli qazlar, buna bənzər digər amillər ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması baxımından yaşıllıq sahələrinin genişləndirilməsi öz aktuallığını saxlayır. Hazırda Bakı şəhərində mövcud olan yaşıllıqların ümumi sahəsi təxminən 14 min hektar və ya adambaşına 6.64 kvadratmetr təşkil edir.

Bakı və ətraf ərazilərin torpaq və iqlim şəraitini, ərazilərin sürüşməyə meyilliyini və əhalinin sıxlığını nəzərə alaraq, 8 min 400 hektar ərazidə əlavə yaşıllıqlar salınaraq 10%-dən çox artırılması məqsədilə boş və istifadəsiz ərazilərdə yerli torpaq-iqlim şəraitinə uyğun, iqtisadi baxımdan səmərəli ağac və kol bitkilərindən ibarət yaşıllıq massivlərinin salınması və bu ərazilərdə müvafiq suvarma sistemlərinin qurulması nəzərdə tutulur.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri şəbəkəsinin genişləndirilməsi və bioloji müxtəlifliyin qorunması istiqamətində aparılan işlər davam etdirilmişdir. Hazırda ölkəmizdə ümumi sahəsi 892 min 874.7 hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən 10 milli park, 10 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir.

Ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə sahəsində təsdiq edilmiş fərman və sərəncamların, eləcə də qəbul edilmiş proqramlarının icrası Azərbaycanın gələcəkdə də bu istiqamətdə yeni uğurların qazanılmasına təminat verir.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə ekoloji tarazlıq bərpa olunur

23 may Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Əməkdaşlarının Peşə Bayramı Günüdür

Kamil İsmayilov

Hazırda ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin qarşıya qoyduğu əsas vəzifələrdən biri işğaldan azad olunmuş ərazilərin tezliklə bərpa olunması, həmin regionda müvafiq infrastrukturların yaradılması və köçkünlərin doğma evlərinə təhlükəsiz qayıdışının təmin edilməsidir.

Prezident İlham Əliyevin 2020-ci il 29 oktyabr tarixli “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad olunmuş ərazilərində müvəqqəti xüsusi idarəetmənin təşkili haqqında” Fərmanına əsasən işğaldan azad olunmuş ərazilərdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən ekoloji tarazlığın bərpa olunması ilə bağlı təkliflərin hazırlanmasına başlanılmışdır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Dövlət Ekoloji Ekspertiza Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Mirsalam Qənbərov görülmüş işlər haqqında dedi:

– Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ və onun ətrafındakı rayonların uzun müddət işğal altında saxlanması nəticəsində həmin ərazilərdə bioloji müxtəlifliyə, o cümlədən flora və fauna növlərinə, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə ciddi zərər vurulmuşdur. Ərazilərin yandırılması, su resurslarının çirkləndirilməsi, əhalinin sudan qəsdən məhrum edilməsi, qiymətli ağac növləri ilə zəngin meşələr, eləcə də təbiət abidələri, yeraltı və yerüstü təbii sərvətlərin məqsədli şəkildə talan edilməsi nəticəsində ekoloji tarazlıq pozulmuşdur.

Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində 260 min 311 hektar meşə sahəsinin kütləvi şəkildə qırılması səhralaşmaya və torpaqların eroziyasına səbəb olmuşdur. Bu ərazilərdə 460 növdən çox yabani ağac və kol bitkiləri bitir. Bunlardan 70-i dünyanın heç bir yerində təbii halda bitməyən endemik bitkilərdir. Yüzlərlə növ ağac və kol bitkiləri (giləmeyvəli qaraçöhrə, ayı fındığı, Araz palıdı, yalanqoz, Şərq çınarı, Hirkan şümşadı, Eldar şamı, söyüdyarpaq armud, vələsyarpaq azat, Qafqaz xədicəgülü, Qarabağ dağ laləsi, Şmidt dağ laləsi və s.) məhv edilərək dünya florasının xəzinəsindən silinmək üzrədir.

Bu sahədə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində (Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunda 107 hektar, Qaragöl Dövlət Təbiət Qoruğunda 240 hektar, Qubadlı Dövlət Təbiət Yasaqlığında 20 min hektar, Daşaltı Dövlət Təbiət Yasaqlığında 450 hektar, Arazboyu Dövlət Təbiət Yasaqlığında 2200 hektar və Laçın Dövlət Təbiət Yasaqlığında 20 min hektar) “Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabı”na daxil edilmiş 24 fauna və 70-dən çox flora növü qorunurdu ki, bunların da bir hissəsi artıq məhv edilmişdir.

Təbiət abidəsi statusuna malik 152 sayda ağac (Şərq çınarı, palıd, azat, armud), o cümlədən yaşı 120-dən 2 min ilədək olan pasportlaşdırılmış 145 Şərq çınarı, 8 xüsusi qiymətli meşə sahəsi (Şərq çınarı, Püstə, Ayı fındığı, Ardic, Azat, Araz palıdı, Çaytikanı, Pirkal), 6 ədəd geoloji-palontoloji obyekt (Azıx, Tağlar, Xan, Qaxal və Dıvlər sarayı mağarası, Bazaltın sütunvari aralanması) və digər təbiət abidələri uzun illər misli görünməmiş şəkildə talan edilmişdir.

Kəlbəcər rayonunda 968 hektar ərazini əhatə edən və “Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabı”na daxil edilmiş Ayı fındığı ağacları da kütləvi şəkildə qırılmışdır. Ərazilərdə qəsdən törədilmiş yanğınlar nəticəsində yüz min hektardan artıq torpağın üst münbit qatı ot və kollarla birlikdə məhv olmuş, fauna və flora növlərinin sayı kəskin azalmışdır.

Ölkənin iqtisadi potensialında mühüm əhəmiyyət kəsb edən 167 sayda qızıl, gümüş, mis, qurğuşun, civə, daş kömür, müxtəlif növ tikinti materialları və digər faydalı qazıntı yataqları, o cümlədən yeraltı şirin su, mineral su (Şirvan, Turşsu və s.) yataqları xarici ölkələrin hüquqi şəxslərinin iştirakı ilə Ermənistan tərəfindən qanunsuz olaraq istismar edilərək xarici ölkələrə ixrac edilmişdir.

Son hərbi əməliyyatlar zamanı da Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən cəbhə bölgəsindən kənarda yerləşən təbiət ərazilərini hədəfə almaqla Azərbaycan təbiətinə qarşı törədilən və biomüxtəlifliyin məhvinə səbəb olan hərəkətlərini davam etdirmişdir. Göygöl, Daşkəsən, Goranboy, Ağcabədi rayonları ərazilərinin artilleriya atəsinə tutulması nəticəsində Cənubi Qafqazda füsunkar gözəlliyə malik nadir təbii gölləri və unikal landşaftı ilə zəngin Göygöl Milli Parkının ərazisində yanğın baş vermiş, flora və faunaya, təbii landşafta, həmçinin Ağgöl milli parkına ciddi ziyan dəymişdir.

İşğalçı Ermənistan tərəfindən Şuşa meşələrində qadağan olunmuş silahlardan (ağ fosfor tərkibli sursat) qəsdən istifadə etməklə ekoloji terroru davam etdirmiş, yanğınlar törətmişdir. Çoxillik (palıd, ardıc, fıstıq, vələs, şam, göyrüş, qoz) ağaclarından ibarət sıx meşəliklərin yaratdığı unikal bir ekosistemin məhv edilməsi, Ermənistan tərəfinin də qoşulduğu ətraf mühit üzrə bütün beynəlxalq konvensiyalara görə başəri cinayət kimi qiymətləndirilir.

Həmin ərazilərdə ümumi həcmi 631 milyon kubmetr olan su anbarı, o cümlədən Tərtər çayı üzərində inşa edilmiş, sututumu 560 milyon kubmetr olan və 100 min hektardan artıq əkin sahəsinin suvarılmasına hesablanmış Sərsəng Su Anbarı texniki xidmət göstərilmədiyindən ətraf ərazilərdə yaşayan əhali üçün təhlükə mənbəyinə çevrilmişdir.

Bu ərazilərdə yerləşən 10 hidrometeoroloji və 4 radiometeoroloji stansiyada, 15 hidroloji və 2 aqrometeoroloji, 1 meteoroloji, 16 atmosfer proseslərinə fəal təsir məntəqələrində müşahidələr dayandırılmış və müşahidə bazaları sıradan çıxarılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, birinci xanım Mehriban Əliyeva və qızları Leyla Əliyeva fevralın 14-də Füzuli, Zəngilan, Laçın və Cəbrayıl rayonlarında olub. Ölkə başçısı Həkəri çayı üzərində yerləşən 8 meqavat gücündə “Güləbird” Su Elektrik Stansiyasının açılışında iştirak edib.

Erməni qəsbkarları torpaqlarımızı işğal altında saxladıqları dövrdə, digər ərazilərdə olduğu kimi, Bəsitçay qoruğunda da ekoloji terror törədiblər. Mənfur düşmən qoruğun meşəlik ərazisinin, demək olar ki, yarısını məhv edib, ağacların kökünü yandırır. Burada illərlə formalaşmış təbii ekosistemin tarazlığına erməni vandalizmi nəticəsində ciddi zərbə vurulub.

Dövlətimizin başçısı, birinci xanım və qızları səfər çərçivəsində Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun ərazisində çinar ağacları əkdilər və Bəsitçaya balıq buraxdılar.

Yeri gəlmişkən, oxucularımıza məlumat vermək istəyirik ki, Bəsitçay qoruğu 1974-cü ildə ulu öndər Heydər Əliyevin tapşırığı ilə yaradılmışdır. Burada 100 hektardan çox sahədə nadir çinar ağacları dövlət tərəfindən qorunurdu. Bu, nadir çinar ağacları meşəsi idi. İşğaldan sonra düşmən çinarların böyük hissəsini kəsib, doğrayıb, talayıb və yandırır. Bu, erməni vandalizminin növbəti əlamətidir. Ölkə başçısı Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun bərpasına start verdi.

Aprelin 26-da Prezident İlham Əliyev, birinci xanım Mehriban Əliyeva və qızları Leyla Əliyeva Cəbrayıl və Zəngilan rayonlarında olub. Ölkə başçısı Zəngilan Beynəlxalq Hava Limanının, Horadiz-Zəngilan avtomagistral yolunun təməlini qoymuş və 1-ci, 2-ci, 3-cü Ağal kəndlərini əhatə edən ilk “Ağıllı kənd” pilot layihəsinin icrasına start verdi. Layihənin icrası 5 komponent üzrə aparılacaqdır. Onlar yaşayış, istehsal, sosial xidmətlər, “ağıllı kənd təsərrüfatı” və alternativ enerji sahələridir. Ərazidə ilk olaraq tam izolyasiya olunmuş və innovativ tikinti materiallarından istifadə olunmaqla 200 fərdi evin tikintisi nəzərdə tutulub. Bu kəndlərdə müasir məktəb, bağça, poliklinika və elektron idarəetmə mərkəzləri inşa olunacaq, turizm infrastrukturunu formalaşdırılacaq. Bütün yaşayış evləri, sosial obyektlər, inzibati və ictimai işə binaları, kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı və istehsalı prosesi alternativ enerji mənbələri ilə təmin ediləcək.

Ermənistanın təxribatları, təbiətimizə və təbii sərvətlərimizə qarşı həyata keçirdiyi ekoloji terror, meşələrin qəsdən yandırılması, ağacların kütləvi şəkildə qırılması kimi ekoloji cinayətlərə dair məlumatın və bu hallara son qoyulması ilə bağlı Azərbaycan tərəfinin haqlı tələbinin dünya ictimaiyyəti, beynəlxalq təşkilatlar və xarici qurumların diqqətinə çatdırılması istiqamətində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən müvafiq tədbirlər görülmüşdür.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin müvafiq əmri ilə təsdiq edilmiş “İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən 2021-2023-cü illər üzrə yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulan işlərə dair Tədbirlər Planı”nda Dövlət Ekoloji Ekspertiza Agentliyinin fəaliyyəti ilə bağlı bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi tapşırılmışdır.

Əmrdən irəli gələn vəzifələrin, o cümlədən real vəziyyətin qiymətləndirilməsi zamanı vaxt itkisinə yol verməmək, Agentliyin fəaliyyət sahələrinə aid müraciətlərə operativ baxılması məqsədilə İşçi qrupu yaradılmışdır.

“Tədbirlər Planı”na əsasən işğaldan azad olunmuş ərazilərdə icra olunması nəzərdə tutulmuş layihə sənədlərinin əvvəlcədən dövlət ekoloji ekspertizasında razılaşdırılmasına dair “Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyinə”, “Azərbaycan Dəmir Yolları” QSC-yə, “Azəriqaz” İB-yə, “Azərsu”, “Azərişiq”, “Azərenerji” və “Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı” ASC-yə məktub göndərilmiş, həmin qurumların əməkdaşları ilə görüş keçirilmişdir.

Şuşa şəhərinin Azərbaycanın ümumi enerji sisteminə qoşulması və şəhərin dayanıqlı elektrik enerjisi ilə təchiz edilməsi üçün “Azərenerji” ASC-dən daxil olmuş 110/35/10 kv-luq “Şuşa”, “Şükürbəyli”, “Füzuli”,

“Kəlbəcər” yarımstansiyalarının tikintisi layihə sənədlərinə dövlət ekoloji ekspertizasının rəyi verilmişdir. Şuşa şəhərinə çəkilən “Zəfər yolu”, Əhmədbəyli-Füzuli-Şuşa avtomobil yolunun və Füzuli şəhərində inşa olunacaq beynəlxalq hava limanının tikintisi ilə əlaqədar layihələrin icrası aidiyyəti dövlət qurumları ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq çərçivəsində həyata keçiriləcəkdir.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə quruculuq işlərinin sürətlə aparılması üçün işlərin mühüm dövlət və sosial əhəmiyyəti nəzərə alınaraq daxil olan müraciətlər nəzarətdə saxlanılmaqla, bu sahədə lazımi işlərin müsbət həlli üçün zəruri tədbirlərin görülməsi təmin ediləcəkdir.

Respublika. - 2021.- 23 may. - № 105. - S. 7.

Ekoloji durumun qida təhlükəsizliyinə təsiri

Problemlərin həlli üçün ölkədə ekoloji tarazlıq əldə olunmalıdır

Hazırda müasir dünyamızın əsas vəzifələrindən biri təbii ehtiyatlardan səmərəli və uzun müddət istifadə etmək, ətraf mühiti və torpağı çirklənmədən qorumaqla ekosistemdə harmoniyanı qoruyub saxlamaq və ekoloji təmiz məhsul istehsal etməkdir. Amma dünyada əhalinin artım tempinin sürətlənməsi səbəbindən, ərzaq məhsullarına artan tələbatın ödənilməsini ekoloji təmiz məhsul istehsalı ilə qarşılamaq mümkün deyil. Buna görə də aqrar sahədə sənayeləşmə, aqrokimyəvi maddələrdən qeyri-rasional istifadənin artması təhlükəsiz qida istehsalı ilə bağlı narahatlıqlar doğurur. Çünki istənilən ölkədə qida təhlükəsizliyi insan sağlamlığı baxımından ən vacib məsələlərdən biridir. Bu mövzuda aparılan tədqiqatların əksəriyyəti təhlükəsiz qida əldə etmək məsələlərinə yönəlib. Kənd təsərrüfatında orqanik əkinçilik təhlükəsiz qida əldə etməyin ən optimal yoludur.

Başqa sözlə desək, bu gün bəşəriyyətin başlıca problemləri ətraf mühit və qida təhlükəsizliyidir. Bu iki problem demək olar ki, bir-birinə üzvü surətdə bağlıdır və birinin həlli üçün digərinin də həlli qaçılmazdır. Məsələn, biz ekoloji tarazlığı pozulan və ondan dolayı müxtəlif problemlərlə üz-üzə qalan bir bölgədə heç bir halda təhlükəsiz qida istehsal edə bilmərik. Bunun üçün ilk növbədə ətraf mühit problemləri həll edilməli, ekoloji tarazlıq əldə olunmalıdır. Məsələn, Ukraynanın Çernobol şəhərində nəinki sağlam və təhlükəsiz qida istehsal etmək, hətta bu şəhərə təhlükəsiz qidanı aparıb çatdırmaq belə, mümkün deyil. 1986-cı ildə Çernobol AES-də baş verən qəza nəticəsində reğonda şüalanma fonu birdən-birə yüz dəfədən çox yüksəlib və insanlar ərəzidən təcili köçrülüb. Qəzadan 35 il vaxt keçsə belə, hələ də bu ərəzilər insanların məskunlaşması üçün qadağan olunmuş zona sayılır. Çernobolda nəinki yaşamaq mümkün deyil, hətta, qəza zamanı istifadə edilən texnikanın istismarı belə zərərli olur. Çünki başqa ərəzilərə daşınarkən, olduğu məkanın şüalanma fonunu 10 dəfələrlə yüksəldə bilər. Bu cür şüalanma fonu isə həm canlı, həm də cansız təbiəti zəhərləyir və digər regionlar üçün də təhlükə mənbəyinə çevirir. Misal gətirdiyimiz bu fakt qəza nəticəsində baş verib, lakin müasir ətraf mühit problemləri yalnız bu cür irimiqyaslı fəlakətlər zamanı yaranmır. Demək olar ki, təbii fəlakətlər və irimiqyaslı qəzalar zamanı yaranan ətraf mühit problemlərini barmaqla saymaq olar. Bir də ki, bu cür irimiqyaslı fəlakətlərin səs-küyü bütün dünyaya yayılsa da, bəşəriyyəti günbəgün təhdid edən, sənayeləşmənin gətirdiyi ətraf mühit problemlərinin səsi belə çıxmır.

Dünyada neft sənayesinin inkişafı ilə bərabər dəniz, okean sularının və torpaqların neft tullantıları ilə çirkləndirilməsi ətraf mühitə daha çox zərər vurur, nəinki təbii fəlakətlər. Məsələn, BP şirkətinin bir quyusundan neft sızmasını bütün dünya həyəcanla izlədiyi halda, hər gün atılan milyonlarla ton tullantının taleyi heç kim maraqlanmır. Halbuki, BP neft sızması nəticəsində çirklənən ərəzilərə dərhal bir neçə su təmizləyici qurğuları olan tankerlər cəlb etdi, dəniz sularına karbohidrogen yeyən bakteriyalar buraxdı və s. Amma utilizasiya edilməyən, tullantı poliqonlarında onilliklərlə tüstülənən bərk məişət tullantıları barədə düşünən yoxdur. Düzdür, son illər Balaxanı bərk məişət tullantıları zavodunun və tullantıların çeşidlənməsi məntəqəsinin istifadəyə verilməsi ilə Azərbaycanda problemi aradan qaldırılması istiqamətində işlərə bapşlanılıb. Buna baxmayaraq, Abşeron yarmadasında onlarla qeyri-qanuni tullantı poliqonları hələ də tüstülənməkdə davam edir. Belə bir mühitdə nəinki sağlam qida istehsal etmək, hətta sağlam qidanı saxlamaq belə, çox böyük çətinliklər yaradır. Məsələn, alman istehsalçıları son zamanlar Azərbaycan üçün istehsal etdikləri qida məhsullarının istifadə müddətini qısaldıblar. Reklam etməmək üçün adını çəkmədiyimiz istehsalçı şirkətin baş meneceri deyir ki, daxili bazarda istifadə müddəti üç ay olan qida məhsulunun Azərbaycana və digər MDB məkanına ixrac edilən partiyasının istifadə müddəti məhsul qablaşdırması üzərində iki ay göstərilir: "Ona görə ki, bu regionda ekoloji problemlər kifayət qədər çoxdur, ən əsası da hava çirklidir. Havanın çirkliliyi isə məhsulun keyfiyyətinə daha çox təsir edən amillərdən biridir. Biz MDB məkanına ixrac etdiyimiz məhsullara daxili bazardakı kimi uzun istifadə müddəti vermək üçün məhsulun tərkibinə daha çox konservagen maddə vurmaliyıq ki, bu da normadan çox olanda birbaşa insan orqanizminə mənfi təsir edir. Bəzən sifarişçinin tələbi ilə qida məhsulunun tərkibinə onun ömrünü uzatmaq üçün konservagen maddələri normadan 10-15 faiz çox əlavə etdikdə, istehsalçı bu barədə məhsulun üzərində məlumat dərc edir. Həmin məlumat bölməsində konservagen norması və maddənin faktiki miqdarı qeyd edilir ki, istehlakçının bundan xəbəri olsun. Ən azı Almaniya vətəndaşları buna diqqət yetirəcək, çünki bu istiqamətdə ölkəmizin vətəndaş cəmiyyəti institutları kifayət qədər maarifləndirmə işi aparır". Belə hallar, yalnız alman şirkətlərinə xarakterik deyil, bütün Avropa şirkətləri və transmilli korporasiyalar istehsal etdiyi qida məhsulunun tam tərkibini məhsulun üzərindəki informasiya mətnində açıqlayır.

Geni modifikasiya edilmiş məhsullar

(GMO) Avropada zərərli sayıldığından, məhsulun tərkibində GMO olub-olmadığı da həmin məlumatlarda öz əksini tapır. Əgər məhsulun tərkibində GMO varsa, onun ölkədə icazə verilən norması və məhsulun tərkibində xüsusi çəkisi asan oxunaqlı olan hərflərlə göstərilir. Bütün bunlar isə heç də istehsalçının istehlakçıya məhəbbətindən doğmur. Birincisi, bu məsələlər hüquqi-normativ aktlarla tənzimlənir, yəni qanunla istehsalçı bu məlumatları dürüst şəkildə məhsulun üzərində oxunaqlı mətinlə göstərməlidir, əks təqdirdə istehsalçı külli miqdarda cərimə edilir. Digər tərəfdən, bu cür neqativ hallara yol verən istehsalçı tezliklə müflis olur, çünki belə qeyri-dürüst istehsalçıdan istehlakçı - müştərilər də imtina edirlər. Azərbaycanın daxilində istehsal edilən məhsulların üstündə demək olar ki, dürüst məlumat tapmaq mümkün deyil. Əslində isə bu cür ekoloji problemləri olan, havası normadan 5-7 dəfə çirkli olan regionda qida məhsullarının istifadə müddəti çox qısa olmalıdır. Bunun səbəbi isə istehsalçıya izah edilməlidir ki, sizin çirkəndirdiyiniz atmosfer şəraitində qida məhsullarının istifadə müddəti qısa olmalıdır. Qida məhsullarının istifadə müddətinin uzatmaq üçün ekoloji problemlər həll edilməlidir. Hava, su və torpaq nə qədər təmiz, şualanma fonu nə qədər aşağı olarsa, burada qida təhlükəsizliyini təmin etmək asanlaşar, həm də qida məhsullarının saxlanma və istifadə müddəti - qidanın təbii ömrü uzanar. Sağlam mühitdə sağlam qida istehsal edilməsi və bununla qidanın ömrünün uzanması isə istehsalçıya daha çox gəlir gətirə, istehlakçıya isə sağlamlıq bəxş edə bilər. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində qida məhsulları istehsalı ilə məşğul olan sahibkarlar öz məhsullarının ömrünü uzatmaq xatirinə ətraf mühit problemlərinin həllinə milyonlarla vəsait qoyur. Sahibkar heç də bu vəsaiti qoyduğuna peşiman olmur, çünki onun məhsullarının ömrü tarazlı ekoloji şəraitdə daha uzunömürlü olur ki, bu da sahibkara ekoloji problemlərin aradan qaldırılmasına xərclədiyi vəsaitdən dəfələrlə çox gəlir gətirir. Hesab edirik ki, Azərbaycanda da təxminən buna uyğun bir model qurulmalıdır ki, sahibkarlar ekoloji problemlərin həllində maraqlı olsunlar və bu sahəyə investisiya qoysunlar. Amma ölkəmizdə hələlik bu istiqamətdə vəziyyət olduqca acınacaqlıdır. Ölkənin qida istehsalçısı və idxalçısı olan sahibkarların demək olar ki, hamısı inhisarçıların törəmə şirkətləri kimi fəaliyyət göstərir. Ona görə də məhsulun yararlı və ya yararsız olmasına əhəmiyyət verən yoxdur. İnhisarçılar istehlakçıya həm keyfiyyət, həm də qiymət diqtə etməkdə davam edirlər. O üzdəndən də ildən-ilə Azərbaycanda qida məhsullarının keyfiyyəti aşağı düşür və qiymətləri sürətlə bahaləşir. Bazar iqtisadiyyatı modelində məhsul və xidmətlərin keyfiyyətini və qiymətini azad rəqabət tənzimləyir, azad rəqabət mühiti isə respublikamızda demək olar ki, mövcud deyil. Hətta, qida məhsullarının vaxtı keçdikdən sonra belə, saxta şəkildə istehlak tarixinin "uzadılması" hallarına da rast gəlmək olur. Bütün dünyada qida məhsulları canlı orqanizm kimi müəyyən müddətdən sonra "ölsə" də, Azərbaycanda qida məhsulları ölümsüzləşdirilir. Bu cür neqativ hallar qonşu ölkələrdə istehsal edilən və idxal edilən qida məhsullarının keyfiyyətinə daha çox təsir göstərir. Deməli, yuxarıda qeyd etdiyimiz modeli ölkəmizdə qurmaq üçün ilk növbədə inhisarçılıq aradan qaldırılmalı, rəqabət mühiti formalaşdırılmalıdır. Yalnız rəqabət mexanizmi işə düşdükdən sonra hüquqi-normativ aktları şəraitə uyğun olaraq dəyişdirib, sahibkarların ətraf mühit problemlərinin həllinə investisiya qoymağa sövq etmək olar.

Orqanik qida məhsulları ilə orqanik olmayan qida məhsulları arasındakı fərqi ondan ibarətdir ki, orqanik qida məhsulları təbii gübrələrlə yetişdirilir, əlaq otları əkin sahələrindən təbii yolla çıxdaş edilir. Oraqnıq bəslənmədə zərərvericilərə qarşı təbii üsullardan (quşlar, böcəklər, tələlər) və təbiət mənşəli pestisidlərdən istifadə edilərək mübarizə aparılır.

Qeyri-orqanik məhsullar isə sintetik və ya kimyəvi gübrələrlə yetişdirilir, əlaq otları əkin sahələrindən kimyəvi herbisidlər vasitəsilə çıxdaş edilir, zərərvericilərə qarşı sintetik pestisidlərdən istifadə edilərək mübarizə aparılır.

Orqanik ət, süd, yumurta verən heyvanlara orqanik yem verilir, heyvan xəstəliklərinin qarşısını almaq üçün onların saxlandığı yerləri təmiz saxlamaq və sağlam bəslənməni təmin etmək kimi təbii üsullardan istifadə olunur, heyvanlar mütləq açıq havaya çıxarılır.

Orqanik olmayan ət, süd, yumurta verən heyvanlara daha sürətlə böyümələri üçün süni zənginləşdirilmiş yem verilir, onlarda xəstəliklərinin qarşısını almaq üçün antibiotiklər və dərmanlardan istifadə olunur, heyvanların açıq havaya çıxışı vacib sayılmır.

İnsanların sağlam yaşamasında ətraf mühitin mühafizəsi əsas şərtlərdəndir

Kamil İsmayilov

Ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi ölkədə aparılan sosial-iqtisadi islahatların tərkib hissəsidir. Ölkə başçısının göstərdiyi diqqət sayəsində ətraf mühitin yaxşılaşdırılması üçün bir sıra layihələr həyata keçirilmiş və ekoloji problemlərin həllinə yönəlmiş tədbirlər görülmüşdür.

Dövlətin ekoloji siyasətini həyata keçirən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Dövlət Ekoloji Ekspertiza Agentliyi İdarə Heyətinin sədri Mirsalam Qənbərov bu sahədə görülmə işlər haqqında dedi:

– Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması ilə bağlı müvafiq tapşırıq verərkən demişdir ki, Bakının ətrafında çirklənmiş göllər bu gün ekoloji fəlakət mənbəyidir, şəhərimizi zəhərləyir. Bu gölləri təmizləməli, gözəl ekoloji layihəyə çevirməliyik. Əlbəttə, bu sözlərdə çox böyük həqiqət var. Çünki Abşeron yarımadasında ümumi sahəsi 3325 ha qədər olan bir çox göllər mövcuddur və göllərə il ərzində 41,5 milyon kubmetr çirkab sular axıdılır. Bu göllərin ətraf mühitə təsiri torpaqların degradasiyaya uğraması və şorlaşmasından səviyyənin qalxması nəticəsində əlavə torpaq sahələrinin su altında qalmasından, buxarlanma nəticəsində karbohidrogen və digər zəhərli maddələrin atmosfərə atılmasından, yaşayış məntəqələrinə, yollar və digər kommunikasiya xətlərinə zərər vurur. Yaşayış məntəqələrinin çoxunda kanalizasiya sistemləri olmadığı üçün təsərrüfat-məişət sularının gölə və ətraf ərazilərə axıdılması yarımada ekoloji vəziyyəti daha da çətinləşdirir.

Təbii ki, hökumətimiz tərəfindən Abşeron yarımadasında ekoloji vəziyyəti sağlamlaşdırmaq üçün tədbirlər həyata keçirilir. “Bakı şəhəri və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı”nda 9 gölün ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur.

Böyükşor gölünün və ətraf ərazilərin ekoloji vəziyyətinin kompleks bərpası ilə bağlı “Böyükşor gölünün ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, mühafizəsi və istifadəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 dekabr 2013-cü il tarixli fərmanında və “Zığ gölünün ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, mühafizəsi və ondan istifadə sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” 15 oktyabr 2014-cü il tarixli sərəncamında adları çəkilən göllərdən istifadə və onun mühafizəsi sahəsində idarəetmə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə həvalə edilmişdir.

Böyükşor gölü Abşeron yarımadasının ən böyük gölü olmaqla Bakı şəhərinin Binəqədi, Sabunçu və Nərimanov rayonları ərazisində yerləşir. Bu göl suyunun minerallaşmasına görə şorsulu göllər qrupuna aiddir. Göl bütün ətraf ərazilərdən yeraltı su axınının yönəlmiş olduğu qapalı bir hövzədir. Su səthi 1300 ha, uzunluğu 10 kilometr, eni 1,5-2,0 kilometr, dərinliyi 4-8 metr olan bu gölə axıdılan suların gündəlik həcmi 15,2 min kubmetr təşkil edir. Göründüyü kimi, nəhəng çirkab “dənizi”dir.

Böyükşor gölünün əsas çirklənmə mənbəyi XX əsrin 30-cu illərindən başlayaraq ətraf ərazilərdə neft çıxarılması zamanı neft-mədən sularının gölə axıdılması olmuşdur. Gölün və ətrafdakı ərazinin böyük bir hissəsi uzunmüddətli texnogen çirklənmə nəticəsində sıradan çıxmış və fauna üçün tam yararsız hala düşmüşdür. Gölün Balaxanı tullantılar poliqonu olan sahilinə uzun illər ərzində sənaye və məişət tullantıları atılmış, sahil tullantılarıyla çirklənmişdir. Bu günə qədər Böyükşor gölünün 300 hektar sahəsi reabilitasiya olunmuş, gölün ətrafında çirklənmiş torpaqlar təmizlənmiş, park və yaşıllıq salınmışdır.

Zığ gölü səthinin sahəsi 20 ha, dərinliyi 1,5 metr olmaqla Zığ qəsəbəsindən axan məişət-sənaye suları və yeraltı sular hesabına qidalanır. Gölə axıdılan məişət sularının illik həcmi 1826 min kubmetrdir. Götürülmüş su nümunələrinin analizi göstərir ki, gölün suyu şor olmaqla oksigenin konsentrasiyası normadan 1,6 dəfə azdır. Göldə ekoloji vəziyyəti orta qiymətləndirmək olar.

Bülbülə gölünün sahəsi 300 hektar, dərinliyi 2,5 metr olmaqla Abşeron yarımadasının mərkəzində, Suraxanı rayonunun Bülbülə qəsəbəsi ərazisində yerləşir. Bu göl üç su-bataqlıq ərazisindən ibarət olub, həm biomüxtəliflik, həm də təbiət abidələrinin sistemliliyi baxımından unikal landşafta malikdir. Gölün qərb hissəsində 2 geoloji təbiət abidəsi—Keyrəki və Abix palçıq vulkanları yerləşir. Keyrəki palçıq vulkanı həm nəhəngliyi, həm də püskürmə aktivliyi baxımından Azərbaycanın dövlət əhəmiyyətli təbiət abidələri siyahısına daxil edilmişdir. Gölün şərq hissəsində iki yatmış palçıq vulkanı—Böyükdağ və Kiçikdağ palçıq vulkanları, şimal tərəfində isə məşhur duz gölü olan Masazır gölü yerləşir.

Xocasən gölü Bakı şəhərinin cənub-qərb hissəsində, Yasamal dərəsindədir. Bu göl Bakının duz göllərindən biri olmuşdur. Xocasən gölü əhalinin duza olan tələbatını ödəyirdi. Vaxtı ilə göldən çıxarılan duzdan həm qida, həm də heyvanat üçün istifadə olunmuşdur. Buraya dəvə karvanları ilə gələn tacirlər duz alaraq başqa ölkələrə satmaq üçün aparardılar. Duz kənd camaatının gündəlik çörək pulu hesab olunardı. Deyilənə görə, 1946-cı ildən başlayaraq yaxınlıqdakı neft mədənlərindən çirkab suları gölə axıdıldığından bura natəmiz əraziyə çevrilmişdi.

Qırmızı göl Qaradağ ərazisində, Lökbatan qəsəbəsinin cənubunda yerləşir. Ərazisi 7,2 kvadratkilometr, suyunun həcmi isə 8,3 milyon kubmetrdir. Qırmızı gölə axıdılan çirkab sularının əsasını Lökbatan qəsəbəsinin məişət çirkab suları və Xocasən gölündən axan sular təşkil edir. Gölə çirkab sularının axıdılması onun suyunun oksigen rejiminin pozulmasına səbəb olub. 1976-cı ilə kimi bu göldən neft mədənlərindən çıxan lay sularının qəbuledici anbarı kimi istifadə olunmuşdur. Qırmızı göl şorsulu göllər qrupuna aiddir. Göl neft məhsulları ilə çirklənmişdir. Burada neft məhsullarının miqdarı normadan 4-10 dəfə yuxarıdır. Yaxınlıqda olan lay sularının hamısı gölə axıdılır. Göldə çirklənmə normadan dəfələrlə artıqdır.

Hazırda Bülbülə, Zabrat, Binəqədi, Xocasən, Puta (Lökbatan), Qırmızı göl və Qu göllərində reabilitasiya işlərinə başlanılmışdır. Bu göllərdə gələcəkdə təmizlənməmiş çirkab suyunun qarşısının alınması, göl və gölətrafi ərazilərin çirklənmiş hissəsinin təmizlənməsi, gölətrafi ekoloji baxımdan məqbul olan müxtəlif infrastruktur layihələrinin salınması nəzərdə tutulmuşdur.

Suraxanı rayonunun keçmiş yod-brom zavodunun lay suları ilə çirklənmiş ərazilərinin ekoloji vəziyyətinin sağlamaşdırılması və landşaftın bərpası layihəsi çərçivəsində saatda 170 kubmetr gücündə konteyner tipli çirkab sutəmizləyici qurğu quraşdırılmışdır. 60 hektar ərazisinin ekoloji vəziyyətinin sağlamaşdırılması nəticəsində 21600 kubmetr duz ərazidən yığılaraq neytrallaşdırılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi tərəfindən Bakı şəhərinin Baş planının hazırlanması üçün strateji layihə təklifləri hazırlanmışdır. Baş planın hazırlanmasında, ilk növbədə, Bakı şəhərinin ekoloji problemləri, şəhər kanalizasiyasının mərkəzləşdirilmiş sistemə qoşulması, tullantı sularının təmizlənməsi, drenaj və yağış sularının toplanması, onlardan məqsədmüvafiq qaydada istifadə olunması və sair məsələlərin nəzərə alınması təklif edilmişdir.

Respublika. - 2021.- 21 may. - № 103. - S. 8.

Ekoloji təmiz alternativ enerji mənbəyi

Bəybala Bəybalayev

Bizim Qalaktikanın məlum olan təqribən 200 milyard ulduzundan biri, orta ölçülü Yerə ən yaxın ulduz olan Günəş ətrafına istilik və işıq şəklində radiasiya yayır. Radiasiya formasında yayılan enerji Yerdəki həyatın var olmasına və iqlimə əsaslı təsir göstərir. Yerlə müqayisədə Günəşin diametri 109 dəfə, həcmi 1,3 milyon dəfə, kütləsi isə 333000 dəfə daha çoxdur. Günəşin sıxlığı Yerin sıxlığının 1/4-i qədərdir. Öz oxu ətrafında Günəş saatda 70000 km sürətlə hərəkət edir və bir dövrəsini təqribən 25 gündə tamamlayır. Səthinin istiliyi 5500 0C, nüvəsinin istiliyi isə 15,6 milyon 0C-dir. Günəşdən ayrılan enerjinin 2,2 milyardda biri Yerə çatır. Qalan enerji boşluqda yox olur. Günəşin şüaları 8,44 dəqiqəyə Yerə çatır. Cazibə qüvvəsi Yerin cazibə qüvvəsindən 28 dəfə çoxdur. Kütləsinin 74%-ni və həcmnin 92%-ni təşkil edən hidrogen, kütləsinin 24-25%-ni və həcmnin 7%-ni təşkil edən helium başda olmaqla Fe, Ni, O, Si, Mg, Ne, Ca və s. kimi elementlərdən ibarətdir. Günəş şüaları atmosferdən keçərkən qırılır və bu səbəbdən də Günəş Yerdən baxan müşahidəçi üçün sarı rəngdə görünür.

Yer Kürəsinin atmosferini formalaşdıran Günəş bitki və heyvanlar aləminə lazım olan istiliyi və işığı verir. Dünya ekoloqlarının rəyinə görə, Günəş olmadan bizim planet mövcud ola bilməzdi. 1978-ci ildə ABŞ Prezidenti Cimmi Karter tərəfindən təsis edilən Günəş Gününün qeyd edilməsində əsas məqsədlərdən biri günəş enerjisindən istifadəni dəstəkləməklə alimlərə Günəşlə Yer arasında əlaqə, Günəşin hərəkətini, aktivliyini, kosmik hava şəraitini müəyyən etməyə kömək etməkdir.

Günəş sistemi ilə birlikdə Bizim qalaktikanın mərkəzi ətrafında hərəkət edir və ondan təqribən 25-28 min işıq ili uzaqlıqda yerləşir. Günəş qalaktika mərkəzi ətrafında sürəti təqribən saniyədə 220 kilometrdir olmaqla bir dövrünü təqribən 225-250 milyon ilə tamamlayır. Bu da 1400 işıq ilinə bərabər məsafə qət etməsi deməkdir. Yer üzünə düşən sutkalıq günəş enerjisi dünyada istifadə olunan illik enerjiden təxminən 1,5 dəfə çoxdur. Beynəlxalq Enerji Agentliyinin "Qlobal enerji və CO2 statusu hesabatı"na görə 2018-ci ildə qlobal günəş enerjisi gücü 2017-ci ilə nisbətən 24% və ya 94 Qegavat (QVt) artaraq 485 QVt-a çatıb. Hazırda bərpa olunan enerji mənbələri üzrə elektrik enerjisi istehsalında günəş enerjisinin payı 20%-dən yuxarıdır.

Azərbaycanın günəş enerjisi üzrə iqtisadi potensialı 23 min Megavat (MVt)-dan çoxdur. Respublikada günəş elektrik stansiyalarının ümumi gücü 37 MVt təşkil edir və daha 50 MVt gücün istifadəyə verilməsi nəzərdə tutulur.

Məlumat üçün bildirək ki, Yer səthinə düşən Günəş enerjisinin miqdarı bütün neft, təbii qaz, daş kömür və digər yanacaq ehtiyatlarından çoxdur. Onun 0,0125 faizinin istifadə olunması ilə bugünkü dünya energetikasının bütün ehtiyaclarını təmin etmək olar. Günəş enerjisinin istifadəsinin üstünlüyü ondadır ki, günəş qurğuları parnik effekti yaratmır, havanın çirklənməsi baş vermir, istilik aşağı atmosfer qatlarına yayılmaz. Günəş enerjisinin yalnız bir çatışmazlığı var - o da atmosferin vəziyyətindən, günün və ilin vaxtından asılılıqdır.

Qeyd edək ki, Beynəlxalq Bərpa Olunan Enerji Agentliyinin (İRENA) dərc etdiyi yeni araşdırmaya görə qlobal günəş enerjisi gücü 2050 ilə qədər hər il 9 faiz artacaq. "Future of Solar Photovoltaic - Günəş PV-nin gələcəyi" adlı hesabatə əsasən, 2018-ci ildə 480 QVt olan qlobal günəş enerjisi gücünün 2050-ci ilə qədər 8000 QVt-a qədər artacağı proqnozlaşdırılır. 2050-ci ilə qədər dünyada yeni bazarlar formalaşdıqca qlobal elektrik enerjisi tələbinin dördüdə biri günəş enerjisi ilə təmin ediləcək. Xüsusilə Latın Amerikası və Karib dənizi bazarının 2050-ci ilə qədər 40 dəfədən çox artacağı gözlənilir.

Araşdırmalara görə, günəş enerjisi paylanması sürətləndirmək enerji qaynaqlı karbon tullantılarını 2050-ci ildə 21 faiz azalda bilər. 2050-ci ilə qədər Asiya qlobal quraşdırılmış günəş enerjisi gücünün 50 faizdən çoxuna, Şimali Amerika 20 faizinə, Avropa isə 10 faizinə sahib olacaq. Proqnozlara nail olmaq üçün günəş enerjisinə illik investisiya qoyuluşları 2018-ci ildəki 114 milyard dollardan 2050-ci ildə 192 milyard dollara qədər artırılmalıdır. Günəş PV üçün qlobal səviyyələndirilmiş elektrik enerjisinin dəyəri (LCOE) 2018-ci ildə bir kVt-saat üçün orta hesabla 8,5 sentdən 2030-cu ilə qədər hər kVt-saat üçün 2-8 sent, 2050-ci ilə qədər isə hər kVt-saat üçün 1,4-5 sent arasında dəyişəcək.

Günəş enerjisi bazarı sənayedəki yeniliklər sayəsində sürətlə inkişaf edən bir sənaye olmağa davam edəcək. Qlobal günəş enerjisi sənayesi məşğulluq qabiliyyətini 4 qat artıraraq 4,4 milyon nəfərdən 18 milyon nəfərə çatdırmaq potensialına malikdir. Son 10 ildə dünya üzrə şəbəkəyə qoşulmadan istifadə edilən günəş PV quraşdırılmış gücü 10 dəfədən çox artıb, 2008-ci ildə təxminən 0,25 QVt olan güc 2018-ci ildə 3 QVt-a çatıb.

Ənənəvi enerji mənbələrinin tədricən tükənməsi, həmçinin, onlardan istifadə zamanı ətraf mühitə vurulan külli miqdarda ziyan hazırda bütün dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da alternativ enerji növlərindən istifadə zərurətini yaradır. Məlum olduğu kimi, dünyanın əksər inkişaf etmiş ölkələrində, həmçinin ölkəmizdə günəş və külək enerjisi, hidroenerji, termal sular və biokütlə enerjisi kimi bərpa olunan mənbələrdən istifadə edilir.

Günəş enerjisi ən ucuz elektrik enerjisi növü hesab edilir. Bir günəş paneli 1 kilovat-saat enerji istehsal edir. Azərbaycanda isə nəzərə alsaq ki, bir ev gündə ortalama 8-10 kilovat-saat enerji sərf edir, azı 5 ədəd 250 vattlıq günəş paneli lazımdır. Bir evin günəş enerjisini istehsal edən avadanlıqla təhiz olunması evin enerji işlətmə gücündən asılıdır. Günəş enerjisi günəş işığından enerji əldə edilməsi texnologiyasıdır. 1983-1984-cü illərdə Azərbaycan Respublikası Müdafiə Sənayesi Azon zavodunun Kristal Sexinin bazasında monokristal silisium lövhələr üzərində fotoelektrik çeviricilərinin günəş elementləri istehsal olunmuşdur.

Azərbaycanda günəş şüalanmasının davamiyyəti 2400-3200 saata qədər müşahidə olunur. Həmçinin Azərbaycanda ildə 300 günəşli günün olmasını nəzərə alsaq, demək olar, bu regionda Günəş energetikasının inkişafı daha perspektivlidir. Azərbaycan Respublikasında günəş enerjisinin iqtisadi potensialı 20,000 meqavat həcmində qiymətləndirilir. Qəbul edilmiş dövlət proqramları və struktur islahatları nəticəsində 2009-cu ildən başlayaraq dövlət və qeyri-dövlət müəssisələri tərəfindən ölkəmizdə bu istiqamətdə işlər görüldü, yeni elektrik stansiyaları tikilib istifadəyə verilməmişdir. Bunlara Qobustan, Suraxanı, Pirallahı, Samux və Qaradağ rayonu, Sumqayıt şəhərini nümunə göstərə bilərik. Ölkədə külək və günəş enerjisi istehsalında ciddi artım müşahidə olunub. Belə ki, küləklə işləyən stansiyaların istehsalının 7,1%-i 1,5 milyon kilovat/saata, Günəş enerjisi ilə işləyən stansiyaların istehsalı isə 72,7% bərabərdir.

Energetika Nazirliyindən verilən məlumata görə, ölkəmizin iqtisadi cəhətdən əlverişli və texniki cəhətdən də istifadəsi mümkün olan bərpa olunan enerji mənbələri üzrə potensialı 27 QVt kimi qiymətləndirilir ki, bu potensialın 23 QVt-dan bir qədər artıq hissəsi günəş enerjisinin payına düşür.

Hazırda ölkəmizdə günəş enerjisi üzrə elektrik stansiyaların qoyuluş gücü 40 Meqavatt (MVt) (9 günəş elektrik stansiyası, 1 hibrid elektrik stansiya) təşkil edir. Qobustanda yerləşən hibrid elektrik stansiyasında 2,7 MVt gücündə külək, 3 MVt gücündə günəş və 1 MVt gücündə bioenerji əsaslı qurğular quraşdırılıb. Naxçıvan Muxtar Respublikasında ümumi gücü 27 MVt olan 2 günəş elektrik stansiyası fəaliyyət göstərir. Şərur rayonunda ilkin mərhələdə gücü 5 MVt olacaq yeni günəş elektrik stansiyasının tikinti işlərinə başlanılmışdır.

2011-2013 və 2014-2016-cı illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət proqramları çərçivəsində Bakı şəhərində ictimai və sosial binalarda, məktəb və səhiyyə müəssisələrində günəş panelləri və istilik nasosları quraşdırılıb. Bununla da bərpa olunan enerji mənbələri hesabına bu obyektlərin istilik və elektrik enerjisi ilə təminatına töhfə verilmişdir.

2020-ci il ərzində respublikada elektrik enerjisinin istehsalı 25,8 milyard kVt-saat təşkil etmişdir ki, bunun 47 mln. kVt-saat günəş elektrik stansiyalarında istehsal edilmişdir. Cari ilin ilk rübündə isə ölkəmizdə fəaliyyət göstərən günəş elektrik stansiyalarında 9,2 mln. kVt-saat həcmində enerji istehsal olunmuşdur.

Alternativ enerji mənbələri texnologiyalarından ekoloji cəhətdən səmərəli olan günəş panellərindən ABŞ-da, Çində, Avstraliyada, Macarıstanda, Fransada, İngiltərədə geniş istifadə olunur.

Respublika. - 2021.- 2 may. - № 92. - S. 6.

ƏTRAF MÜHİTİN ÇİRLƏNMƏSİNİN EKOLOJİ VƏ SOSIAL-İQTİSADI PROBLEMLƏRİ

Sevda Cəfərova,

Gəncə Dövlət Universitetinin Ekologiya və təbiəti mühafizə kafedrasının baş müəllimi,
kənd təsərrüfatı elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: ceferovasevda03@gmail.com

Tünzalə İsgəndərova,

Gəncə Dövlət Universitetinin Ekologiya və təbiəti mühafizə kafedrasının dosenti,
biologiya üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: isgandarova65@mail.ru

Xülasə. Bir sıra xəstəliklər ətraf mühitin çirklənməsi nəticəsində əmələ gəlir. İnsan sağlamlığına təsir edən ətraf mühit faktorlarına hava, su, torpaq və səs aiddir. Ətraf mühitin çirklənməsinin 60%-i nəqliyyat vasitələrinin, 17%-i metallurgiya müəssisələrinin, 9%-i kimya sənayesinin, 14%-i isə neft məhsullarının payına düşür. Ətraf mühitin belə çirklənməsi əhali arasında xroniki bronxit, astma, allergiya, dəri, ürək-damar, onkoloji və digər bir çox xəstəliklərin yaranmasına səbəb olur.

Açar sözlər: ekoloji, sosial-iqtisadi problemlər, çirklənmə, kimya sənayesi, metallurgiya müəssisələri, neft məhsulları.

Key words: ecological, socio-economic problems, pollution, chemical industry, metallurgical enterprises, petroleum products.

Ключевые слова: ecological, socio-economic problems, pollution, chemical industry, metallurgical enterprises, petroleum products.

Son illər “ekologiya”, “çirklənmə” ifadələrini tez-tez eşidirik və yeri gəldikcə onlardan geniş istifadə edirik. Lakin çox təəssüflər olsun ki, hamı bu sözləri, onların mənasını və əhəmiyyətini eyni şəkildə başa düşmür. Hətta bu sahədə çalışan mütəxəssislərin özləri belə uyğun konsepsiyanın hansı mənə daşdığı barədə tez-tez qızgın mübahisələr edirlər. Bununla yanaşı, mütəxəssis olmayanlar belə, ekoloji minimumun nə demək olduğunu artıq düzgün başa düşür, onu təmiz hava ilə nəfəs almaq, təmiz su içmək, sağlamlığımız üçün zərərli və təhlükəli olan qidalardan mümkün qədər uzaq qaçmaq və s. kifayət qədər doğru dəyərləndirirlər.

Hər birimizi əhatə edən və min bir tellərlə bağlı olduğumuz ətraf mühitin ekoloji baxımdan təmizliyinin gündəlik həyatımızdakı mühüm əhəmiyyətini yetərincə düzgün dəyərləndirməyə, bəşəriyyətin taleyinə, biosfer və eləcə də onun bütün əsas komponentlərinin taleyinə, bütünlükdə planetimizin taleyinə görə məsuliyyətini dərk etməyə başlamağımıza baxmayaraq, elmi-texniki nailiyyətlərin durmadan artdığı, texnogen sivilizasiya əsri hesab edilən yaşadığımız hazırkı müasir dövrdə biz hələ də onu tam və etibarlı şəkildə mühafizə etməkdən çox-çox uzaqdayıq. Təbii ki, hazırda gündən-günə artan çoxnövlü və çoxsaylı ekoloji problemlərlə yanaşı, insanlar öz təsərrüfat fəaliyyətləri ilə ətraf mühit üçün daim yeni çətinliklər yaratmağa davam edirlər. Narahatlıq yaradan bu fəsadların aradan qaldırılmasında dünyanın bir çox dövlətləri böyük çətinliklərlə qarşılaşırlar. Bəşəriyyət ekoloji problemlərin həlli üçün həddindən artıq səy göstərməklə, ölçüyə gəlməz miqdarda maliyyə vəsaiti sərf edir.

Texnogen çirklənmələrin insan sağlamlığına öldürücü təsiri barədə alimlər dəfələrlə xəbərdarlıq etmişlər. Mutagen amillərin təsiri haqqında olan mülahizələr öz təsdiqini son 30 ildə inkişaf etmiş ölkələrdə anadangəlmə patoloji qüsurlu uşaqların sayının kəskin sürətdə artmasında göstərir. Ekoloji cəhətdən çox əlverişsiz şəraitə malik ərazilərdə əsəb sisteminin pozulması riski 60%-dən artıqdır. Uşaq əlilliyinin səbəbləri sırasında ümumi əlil uşaqların arasında mərkəzi sinir sisteminin pozulması, beyin xəstəlikləri (əqli inkişafdan geri qalma) 30%, əsəb-əzələ sistemi xəstəlikləri 20% uşaqlarda müşahidə olunur. Qurğuşun tullantıları daha təhlükəlidir. Hətta onların kiçik dozası uşaq beyninin inkişafına öz mənfi təsirini göstərir. Eyni təsiri civə də göstərir. Yaşlı əhali qaraciyər, böyrək, ağciyər xəstəliklərindən əziyyət çəkir. Ağır metallar və pestisidlərlə çirklənmiş qida məhsulları astmaya, vərəmə, həzm orqanlarının xəstəliklərinə, beynin disfunksiyasına gətirib çıxarır [1]. Göründüyü kimi, hazırda bütün dünyanı narahat edən və artmaqda olan xeyli sayda ekoloji, eləcə də sosial-iqtisadi problemlər, ilk növbədə,

bir-biri ilə kifayət qədər sıx əlaqəli olan iki mühüm amilə aid edilə bilər. Bunlar qlobal iqlim dəyişikliyi və ətraf mühitin çirklənməsi amilləridir.

Qlobal səviyyədə iqtisadiyyatın inkişafı, yeni-yeni sənaye sahələrinin təşəkkül tapması, demoqrafik proseslər, əhalinin gəlir səviyyəsinin kifayət qədər yüksəlməsi hesabına istehlakın nəzərə çarpan səviyyədə gündəlik artması, iqlim dəyişmələri və digər bu kimi səbəblər də ətraf mühitə gündən-günə çoxalan mənfi təsirinin artması ilə nəticələnmişdir. Su hövzələrinin tullantı suları ilə çirkləndirilməsi, atmosfərə küllü miqdarda zərərli qazların atılması, biomüxtəlifliyin azalması, torpaqların eroziyaya uğraması və şoranlaşması, tullantıların idarə olunması sahəsindəki çatışmazlıqlar mövcud ekoloji problemlər sırasında hesab olunur.

Dünyadakı iqlim dəyişikliyi və ətraf mühitin pozulması ilə bağlı məsələlər sivil ölkələrin sakinləri arasında artan narahatlığa səbəb olur. Ətraf mühitin çirklənməsi litosferə, hidrosferə, atmosfərə, biosferə, binalara, tikililərə və nəticədə insanın özünə zərərli təsir göstərir. Bəs çirklənmə özü nədir, ətraf mühitdə onun hansı növləri vardır, yaratdığı ekoloji və eləcə də sosial-iqtisadi problemləri hansılardır? Mövzunun aktuallığını nəzərə alıb, maraq doğuran bu suallara aydınlıq gətirməklə aşağıdakıları nəzərdən keçirək.

Çirklənmə - ətraf mühitə zərərli və zəhərli maddələrin və ya materialların atılması və burada onların geniş yayılmasının nəticəsində baş verir. Aparılan araşdırmaların nəticələrinə əsasən, çirklənmə - bizi bütünlüklə əhatə edən ətraf mühitdə arzuolunmaz maddə və materialların yol verilən normadan artıq yüksək həddə mövcud olmasıdır. Bütün bu ekoloji ciddi problemlər də insanların gündəlik təsərrüfat fəaliyyətlərinin nəticəsində meydana gəlir. Hazırda müxtəlif mənbələrdən atılan təhlükəli ekotoksiki təsirlərə malik olan bir sıra zərərli maddələrin ətraf mühitdə gündən-günə çoxalmasının nəticəsində bütünlüklə əhatə edildiyimiz nəhəng hava okeanı da yol verilən normadan dəfələrlə artıq səviyyədə çirklənmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, qlobal səviyyədə baş verən belə çirklənmələr dünyanın təbii-coğrafi şəraitinə görə bir-birindən nəzərə çarpan dərəcədə çox fərqlənən ən müxtəlif ərazilərində məskunlaşıb yaşayan insanlar arasında ciddi narahatlıq doğurmaya bilməz. Axı planetimiz bizim ümumi evimizdir. Təsədüfi deyildir ki, ətraf mühit və inkişaf üzrə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) 1992-ci il, 13-14 iyun tarixində Rio-de Janeyroda keçirilmiş konfransında ekologiya sahəsində mühüm xidmətləri olan Moris Stronq (Kanada) öz nitqində demişdir: “Biz hamımız birlikdə yaşamağa məcburuq, əks halda heç kim yaşaya bilməz”.

Aparılan araşdırmaların nəticələri sübut edir ki, adətən biosferin mühüm komponentlərindən olan torpaq, hava və su hövzələri son zamanlar daha çox çirklənməyə məruz qalır. Biosferin antropogen çirklənməsinə əsasən sənaye, energetika və nəqliyyat vasitələri (birlikdə 76%) səbəb olur [2]. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ətraf mühitin çirklənməsi təkcə insanlara deyil, digər canlılara, o cümlədən bitkilərə də neqativ təsir edir. Bitkilərin həyat fəaliyyətinə nəqliyyatın yanma məhsulları, xüsusən karbon oksidləri, aldehidlər, karbohidratlar, qurğuşunlu birləşmələr xüsusilə neqativ təsir göstərir. Məsələn, bu maddələrin təsiri altında palıd, cökə, göyrüş ağaclarında xloroplastların ölçüsü, yarpaqların sayı və ölçüsü, yaşama dövrü, ağızcıqların sıxlığı və ölçüsü, xlorofilin miqdarı 1,5-2 dəfə azalır [3].

Ətraf mühitin çirklənməsinin mənbələri çox müxtəlifdir. Mütəxəssislər bildirirlər ki, ətraf mühitin çirklənməsinin əsas mənbəyi “klassik” energetika (45%), kənd təsərrüfatı (40%), qalan çirklənmə isə sənaye və kommunal məişət tullantılarına (15%) aiddir. Tullantı növlərinin əsas hissəsini isə tüstü mənşəli qazlar (50%) və fekal tullantılar təşkil edir. Bununla yanaşı, müasir elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətləri vasitəsi ilə bu zərərli təsirlərin aradan qaldırılması imkanları da genişlənir. Elmi-texniki tərəqqi nəticəsində əmək məhsuldarlığı artır, insanların tələbatının ödənilməsi və istehsalda istifadə olunan təbii xammala qənaət olunması imkanı yaranır [4].

Ətraf mühitin çirklənməsinin 8 əsas növü bir-birindən fərqləndirilir:

- ***havanın çirklənməsi;***
- ***suyun çirklənməsi;***
- ***yerin çirklənməsi;***
- ***torpağın çirklənməsi;***
- ***səs (akustik) çirklənməsi;***
- ***istilik çirklənməsi;***
- ***ışıq çirklənməsi;***
- ***vizual çirklənmə.***

1. Havanın çirklənməsi - ətraf mühitə, eləcə də insanların sağlamlığına neqativ təsir edən müxtəlif növ zərərli, toksiki çirkləndirici maddələrin atılması və burada onların geniş yayılmasıdır. Müxtəlif mənbələrdən atılan və Yer kürəsində yaşayan bütün canlılar üçün təhlükəli olan bir çox texnogen tullantıların ətraf mühitdə artıb çoxalmasının nəticəsində hava hövzəsi hazırda hədsiz dərəcədə, yəni yol verilən norma həddindən dəfələrlə artıq səviyyədə çirklənmişdir. Adətən havaya karbon oksidləri, bir çox üzvi birləşmələr, toz hissəcikləri, müxtəlif tərkibli qazlar və s. atılır. Bəzən onlar havadakı digər maddələrlə birləşib əvvəlkilərdən daha da təhlükəli olan davamlı sinergik birləşmələr əmələ gətirirlər. Bütün bu çirkləndiricilər isə öz növbəsində həm insan orqanizmi, həm də bitki və heyvanlar üçün təhlükəli fəsadlara yol açır. Havada olan asılı hissəciklərin xroniki təsiri zamanı həm uşaqlarda, həm də yaşı 60-ı keçmiş şəxslərdə bronxit xəstəliyinin sayı artır [5].

Qeyd etmək lazımdır ki, zavod və fabriklərin, eləcə də nəqliyyat vasitələrinin müxtəlif tərkibə malik olan çoxsaylı texnogen tullantıları havanın çirklənməsinin əsas səbəblərindən hesab edilməlidir. Hava, təkcə bu mənbələrin ətraf mühitə atılan çirkləndirici texnogen tullantıların hesabına çirklənmir. Hava həm süni, həm də təbii yollarla çirklənir. Adətən havanın təbii çirklənməsi vulkan püskürmələri, zəlzələlər, meşə yanğınları, güclü dağıdıcı təsirlərə malik olan nəhəng sunamilər və digər bu kimi təbiət hadisələrinin təsirindən baş verə bilər.

2. Suyun çirklənməsi - çaylara, göllərə, dənizlərə, okeanlara, yeraltı sulara və digər su hövzələrinə zərərli, müxtəlif tərkibli maddələrin atılmasının nəticəsində baş verir. Aparılan araşdırmaların nəticələrinə əsasən, qeyd etmək olar ki, sular hava hövzəsindən sonra ən çox çirklənməyə məruz qalan təbii ehtiyatlar hesab olunur. Xeyli sayda və küllü miqdarda bir çox kimyəvi maddə və materialların su hövzələrinə atılmasının nəticəsində suyun çirklənməsi baş verir ki, bütün bunlar da öz növbəsində ciddi ekoloji və sosial-iqtisadi problemlərə səbəb olur. Belə ki, suların çirklənməsi, buradakı fauna və flora nümunələrinə mənfi təsir göstərir və bu da su ekosistemlərinin degradasiyasına gətirib çıxardır.

3. Yer çirklənməsi - yer səthinin keyfiyyətinin getdikcə daha da pisləşməsi, onun canlı orqanizmlərin yaşaması üçün əlverişsiz və yararsız hala düşməsidir. Yer çirklənməsi ciddi ekoloji gərginlik sayılır və öz növbəsində sosial-iqtisadi problemlərə yol açır. Belə halların baş verməsi ya birbaşa, ya da dolayısı ilə antropogen təsirlərlə əlaqələndirilir. Bu sahədə aparılan araşdırmaların nəticələri göstərir ki, əmələ gələn zibillərin utilizasiya edilməməsinin nəticəsində torpağa xeyli sayda və küllü miqdarda müxtəlif tərkibə malik olan kimyəvi maddələr, toksikantlar düşür. Hazırda daha tez-tez müşahidə olunan belə çirklənmələr, həm də insanların gündəlik təsərrüfat fəaliyyətləri nəticəsində kimyəvi maddələrin birbaşa yerə atılması, eləcə də təbii ehtiyatların məhimsənilməsi və istismarı nəticəsində baş verir. Bütün bunlar da yerin çirklənməsinə səbəb olur, son nəticədə isə insanların, heyvan və bitkilərin yaşaması üçün qeyri-əlverişli şəraitin yaranmasına gətirib çıxardır.

4. Torpaqların çirklənməsi - kimyəvi maddələrin torpağa düşməsi nəticəsində onun ekoloji vəziyyətinin pisləşməsidir. Oxşar hallar dağ-mədən işlərinin yerinə yetirilməsi, geniş ərazilərdə bitki örtüyünün məhv edilməsi, torpaq eroziyası, aqrar sənaye komplekslərinin intensiv inkişafı ilə bağlı aqrokimyəvi məhsullardan geniş istifadə olunması və digər belə ekoloji problemlərin yaranması nəticəsində də baş verir. Bütün bu məsələlər əsasən insanların təsərrüfat fəaliyyəti ilə sıx bağlıdır. Bunlar həm ekoloji, həm də ciddi sosial-iqtisadi problemlərin meydana gəlməsi deməkdir.

5. Səs çirklənməsi - ətraf mühitdə səsin yüksək həddə artmasının nəticəsində baş verir. Səs çirklənməsini bəzən akustik çirklənmə də adlandırırlar. Yaşadığımız müasir dövrdə tez-tez baş verən səs çirklənməsi həm insanlar, həm də heyvanlar üçün diskomfort şəraitə səbəb olur. Səsin yüksəkliyi destibellə ölçülür. Əgər həmin bu göstərici müəyyən edilmiş hansısa bir həddi keçərsə, bu hal artıq səs (akustik) çirklənməsi hesab edilməlidir. Əgər bu göstərici 100 destibeli keçərsə, insanlarda eşitmə qabiliyyətinin itirilməsinə səbəb ola bilər. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının müəyyən etdiyi normalara əsasən, müəssisələrdə səsin səviyyəsi 75 destibeldən yüksək olmamalıdır. Lakin təəssüf hissi ilə qeyd etmək lazımdır ki, müasir dövrdə gündəlik həyatımızda səs çirklənmələri bizim daimi "yoldaşımız" hesab edilə bilər. Belə ki, biz hər gün səsi nəqliyyat vasitələrində, istehsalat müəssisələrində və digər belə yerlərdə eşidirik. Ətraf mühitin səs-küylə, yəni başqa sözlə desək, akustik çirklənməsinin nəticəsində insanlar arasında sağlamlıqla bağlı arzuolunmaz və narahatlığa səbəb olan bir çox problemlər yarana bilər. Belə ki, uzun müddət davam edən səs çirklənmələri qulaqda səs-küy əmələ gəlməsinə, baş hərhlənməsinə, baş ağrılarına, yorğunluğa, orqanizmdə immunitetin aşağı düşməsinə, qan təzyiqinin yüksəlməsinə (hipertoniya), ürəyin işemik xəstəliklərinin və digər bu kimi halların meydana gəlməsinə səbəb olur.

Bütün bunlar isə insanları yersiz qayğılarla yükləyir, həm sosial, həm də iqtisadi problemlərə yol açır. Ətraf mühitin səs çirklənmələri, onların əmələgəlmə mənbələri və sağlamlığa təsiri ilə bağlı aparılan araşdırmaların nəticələri göstərir ki, digər çirkləndiricilərdən fərqli olaraq səs atmosferdə toplanmır və yığılıb qalmır. Unutmaq olmaz ki, səs çirklənmələri yalnız insanlar üçün deyil, xüsusi ilə də suda yaşayan heyvan növləri üçün çox təhlükəlidir. Belə ki, səs təsirindən həssas bəzi su heyvanları kütləvi şəkildə məhv ola, hətta onların kökü yer üzündən tamamilə şilinə bilər.

6. İstilik çirklənməsi - temperatur rejiminin pozulması nəticəsində baş verən ciddi ekoloji problemdir. Bir qayda olaraq, bu hallar insanların təsərrüfat fəaliyyətinin nəticəsində meydana gəlir. Belə çirklənmələr, ilk növbədə, çaylar, göllər, dənizlər, okeanlar və digər belə su hövzələrinin ciddi ekoloji problemlərinin meydana gəlməsinə səbəb olur. Müasir dövrdə istilik çirklənməsinin səbəbkarları fabrik və zavodlar hesab edilə bilər. Belə ki, bu müəssisələr həyata keçirdikləri istehsal prosesləri zamanı sudan bir soyuducu vasitə kimi də geniş şəkildə istifadə edirlər. Bütün bunlar da öz növbəsində su hövzələrində eutrofikasiya (göy-yaşıl yosunların su hövzələrində kütləvi şəkildə artıb çoxalması) kimi ciddi ekoloji proseslərin meydana gəlməsinə əlverişli şərait yaradır.

7. Işıq çirklənməsi - süni işıqlandırıcılardan, reklam dirəklərindən küçələrdə və digər bu tip yerlərdə həddindən artıq istifadə olunmasının nəticəsində baş verir. Ətraf mühitdə baş verən digər növə aid edilən çirklənmələr kimi işıq çirklənməsi də ciddi ekoloji, eləcə də sosial-iqtisadi problemlərə səbəb olur. Belə ki, bu çirklənmələrin yaranması nəticəsində təbiətdə normal həyat sikli pozulur. Nəticədə, ilk növbədə insanların sağlamlığı üçün real təhlükə yaranır. Bu sahədə aparılan çoxsaylı tədqiqatların nəticələrindən belə məlum olmuşdur ki, işıq çirklənməsinin təsirinə məruz qalan insanlarda yuxu rejimi pozulur, əsəb sistemlərində ciddi problemlər meydana gəlir, əmək qabiliyyəti aşağı düşür və digər bu kimi arzu edilməz hallar baş verir.

8. Vizual çirklənmə termini ədəbiyyatlarda demək olar ki, çox nadir hallarda işlədilir. Bu ifadədən əsasən insanların nələrsə baxmağa çətinlik çəkdiyi zaman fikri daha düzgün və münasib şəkildə ifadə etmək üçün müvafiq qaydada istifadə olunur. Bu məqamda onu da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, gözəllik anlayışı kimi bu da subyektiv bir anlayışdır. Belə ki, insanlar bir-birindən estetik tələbatları qəbul etmələrinə görə fərqlənilirlər. Ümumiyyətlə, vizual çirklənmə dedikdə, elə şəhərlərdən, yaşayış məntəqələrindən söhbət gedir ki, belə ərazilərdə yaşıllıq sahələri həddindən artıq azdır, hətta yox dərəcəsindədir. Belə şəhərlərdə insanlar təbiəti görə bilmir, onlar yeknəsək mənzərələrlə üzləşirlər. Belə olan halda vizual çirklənmə baş verir. Onu da yada salmaq lazımdır ki, gözə ən çox yaxşı təsir edən rəng yaşıl, eləcə də əsəbləri sakitləşdirən də yaşıllıqlardır. Vizual çirklənmə baş verən yerlərdə isə insanlar belə varlıqlardan məhrum qalırlar. Onlar özləri də bilmədən yaşadıkları ərazilərdəki yaşıllıqların azlığı baxımından vizual çirklənmədən əziyyət çəkirlər.

Nəticə. Göründüyü kimi, yaşadığımız texnogen sivilizasiya dövründə ekoloji problemlər çoxsaylı və çoxnövliyədir. Biz bu məqalədə onların daha tez-tez rastlaşdığımız 8 növü haqqında lazım olan məlumatları verməyə çalışdıq. Nəzərə alaq ki, ətraf mühitin hər hansı bir növündən olan çirklənməsi insanlar arasında müxtəlif xəstəliklərə səbəb olmaqla yanaşı, ekoloji və sosial-iqtisadi problemlərin də meydana gəlməsi ilə nəticələnir. Çünki əhali arasında meydana gələn xəstəliklər normal həyat ritmini pozur, insanların təbiətdən zövq alaraq yaşamalarına, rekreasiya ərazilərində normal istirahət etmələrinə mane olur. Ətraf mühitin bu və ya digər səbəblər nəticəsində çirklənməsi ilə bağlı yaranan xəstəliklərin bəzi hallarda uzun müddət davam edən müalicəsi, insanların sosial qayğılarının artmasına və maddi durumlarının pisləşməsinə səbəb olur. Lakin unutmaq olmaz ki, bütün bu kimi ekoloji və sosial-iqtisadi problemləri yaradan insan olduğu üçün problemlərin həllində çıxış yollarını da, o özü tapmalı, ətraf mühiti çirkləndirməməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağayev T.D., Əhmədov Ş.Ə., Xəlilov T.A. Ekoloji təhlükəsizlik. Dərs vəsaiti. Sumqayıt, 2013, 177 səh.
2. Babayev A.H., Babayev V.A. Ekoloji kənd təsərrüfatının əsasları. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, "Qanun" nəşriyyatı, 2011, 383 səh.
3. Dolxanov A., Dadaşova L., Qarayev A. Azərbaycan meşələrinin davamlı idarə edilməsinin əsasları, bioloji tələblər. Dərslik. Bakı, 2012, 138 səh.
4. Əhmədova S.Z. Qlobal ekoloji problemlər və proqnozlaşdırma. Dərslik. Bakı, 2016, 246 səh.

5. Məmmədov Q.Ş., Xəlilov M.Y. Ekologiya, ətraf mühit və insan (ali məktəblər üçün dərslik). Bakı, Elm, 2006, 608 səh.

Ecological and socio-economic issues of environmental pollution

T. Iskenderova, S. Jafarova

Abstract

Many diseases are caused by environmental pollutions. Environmental factors affecting human health are air, water, soil, and noise. 60, 17, 9, and 14 % of environmental pollutions is accounted for by vehicles, metallurgical enterprises, chemical industry, and petroleum products, respectively. Such environmental contamination causes chronic bronchitis, asthma, as well as allergic, skin, cardiovascular, and oncological diseases in the population.

**Экологические и социально-экономические проблемы
загрязнения окружающей среды**

Т. Искандерова, С. Джафарова

Аннотация

Многие болезни возникают от загрязнения окружающей среды. Факторы окружающей среды влияющие на здоровье человека: воздух, вода, почва и шум. Загрязнения окружающей среды транспортными средствами составляет 60%, металлургическими предприятиями 17%, предприятиями химической промышленности 9%, нефтяными продуктами 14%. Такое загрязнение окружающей среды среди населения вызывает хронический бронхит, астма, аллергические, кожные, сердечно сосудистые и онкологические заболевания.

Peşə təhsili və insan kapitalı. - 2021.-№1.-S.41-45.

Yelena Ostapenko: Ermənistan Azərbaycana axan çayları “öldürür”

Yelena Ostapenko

Təmiz su çatışmazlığı XXI əsrdə bütün bəşəriyyət üçün ən aktual mövzulardan biridir. Belə ki, tələbat getdikcə artır, amma resurslar azalır.

BMT-nin məlumatlarına görə, Yer kürəsi əhalisinin 1/3 hissəsi (2,2 milyard insan) təhlükəsiz içməli su çatışmazlığından əziyyət çəkir. 2040-cı ildə suya olan global tələbat 50%-dək artacaq, 2050-ci ilədək isə planetimizin 5,7 milyard sakini il ərzindən azı 1 ay içməli su çatışmazlığının hiss olunacağı ərazilərdə yaşayacaq.

Azərbaycan üçün təmiz içməli su mövzusu kifayət qədər aktualdır, belə ki, ölkənin səth sularının təxminən 70%-i qonşu ölkələrin ərazisində formalaşır. Lakin, sonradan Azərbaycan ərazisinə axan çayların çoxunun formalaşdığı nə Gürcüstan, nə də Ermənistan "Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi üzrə" Helsinki Konvensiyasına qoşulmayıb.

1922-ci ildə Helsinki şəhərində (Finlandiya) qəbul edilmiş bu beynəlxalq sənəd sərhəddən keçən yeraltı suların və səth sularının ekoloji cəhətdən əsaslandırılmış idarəetməsi və mühafizəsinə yönəlmiş milli tədbirlərin və beynəlxalq əməkdaşlığın güclənməsinə xidmət edən mexanizmdir.

Kür çayının suyunun ekoloji vəziyyəti mövzusunda Gürcüstanla ikitərəfli iş aparılsa da, 30 illik münaqişə və işğal səbəbindən Araz çayının ümumi su ehtiyatlarının idarə olunması ilə bağlı Ermənistanla hər hansı regional əməkdaşlıq mümkün olmayıb.

Kür çayının ən böyük sağ qolu olan Araz çayı Azərbaycan ərazisində kənd təsərrüfatına yararlı sahələrin suvarılması baxımından çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Lakin suyun keyfiyyəti heç də arzuolunan səviyyədə deyil.

Vətən müharibəsində qələbə və əvvəl Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş ərazilərin, xüsusilə də Zəngilan rayonunun azad edilməsi nəticəsində Azərbaycan ekologlarının yerli çaylara çıxışı təmin olunub. Araz çayına tökülən Oxçuçaydan götürülmüş su nümunələri üzərində aparılan analizlərin nəticələrinə görə çayda mis, molibden, manqan, dəmir, sink, xrom kimi ağır metalların miqdarının çox olduğu məlum olub.

"Digər sərhəd çayları ilə müqayisədə bu çayda çirklənmə səviyyəsi daha yüksəkdir. Yanvar-mart aylarında aparılmış monitorinqə görə, bu çaylarda nikelin miqdarının 7, dəmirin 4, mis-molibdenin isə 2 dəfə normadan artıq olduğu aşkarlanıb", - deyər Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin nümayəndəsi Mehman Nəbiyev jurnalistlərə açıqlamasında bildirib.

Onun sözlərinə görə, mart ayının əvvəlində Oxçuçay hövzəsində farel balıqlarının kütləvi məhv olmasını adi gözlə görmək olardı.

Ağır metal tərkibinin yüksək olması təkcə çay faunasını məhv etmir, həm də insan sağlamlığı üçün son dərəcədə təhlükəlidir. Belə sudan istifadə həzm pozuntuları, böyrəklərdə və sümük toxumasında destruktiv proseslərdən tutmuş orqanizmin ürək-damar, əsəb və qan dövranı sistemlərinin xəstəlikləri kimi çox zərərli fəsadlara səbəb ola bilər.

Məsələn, suda manqan tərkibinin yüksək olması uşaqlar üçün son dərəcə təhlükəlidir, belə ki, bu, dayaq və hərəkət sistemində "manqan raxiti" adlanan xəstəliyin meydana gəlməsi riskini artırır. Araşdırmalar qurğusunun insan orqanizminə xərçəngyaradıcı təsirə malik olduğunu ortaya çıxarıb. Uşaqların qurğusu ilə zəhərlənməsi isə onlarda əqli inkişaf səviyyəsinin aşağı düşməsinə səbəb ola bilər.

Məlumdur ki, ağır metal duzlarının böyük hissəsi ətraf-mühitə antropogen yolla, əsasən çıxarma və emal müəssisələrinin tullantıları vasitəsilə düşür. Bu isə Qacar mədəniyyəti idarə edən "Zəngəzur mis-molibden kombinatı"nın, həmçinin "Chaarat Kapan" şirkətinin (keçmiş "Kapan dağ-zənginləşdirici kombinatı") ilkin təmizləmə işləri aparmadan istehsalat tullantılarını birbaşa Oxçuçaya buraxmaqla, ekoloji standartlara riayət etmədiklərini düşünməyə əsas verir.

"Zəngəzur mis-molibden kombinatı" Ermənistanın ən əsas sənaye müəssisələrindən biri və ölkənin əsas vergi ödəyicisidir. Şirkət, Qafqazın ən böyük mis-molibden mədəni olan və metal konsentratları hasil edən Kacaran mədəniyyəti idarə edir. Kombinat Almaniyanın "Cronimet Holding" şirkətinin mülkiyyətindədir.

"Kapan dağ-zənginləşdirici kombinatı" da ölkənin əsas vergi ödəyiciləri sırasındadır. Şaumyan qızıl-polimetal yatağını istismar edən müəssisə qızıl və gümüş tərkibli konsentratlar istehsal edir. 2019-cu ildə bir neçə dəfə əldən-ələ keçən kombinat sonda mərkəzi ofisi Londonda yerləşən, Böyük Britaniyanın "Chaarat Gold Holdings Limited" şirkətinin tərkibinə qatıldı və hazırda "Chaarat Kapan" adlanır.

Hər iki müəssisə şərqdən Azərbaycanın əsas hissəsi ilə qərbdən Naxçıvan MR arasında yerləşən Ermənistanın Sünik vilayətində (tarixi Azərbaycan torpağı olan Zəngəzur) fəaliyyət göstərir.

Ermənistanın Sünik vilayətində fəaliyyət göstərən hər iki müəssisənin ekoloji standartlara riayət etmədiyini Ermənistanın dövlət strukturlarının, həmçinin ekologiya fəallarıның yerli KİV-lərdə dərc olunan məlumatları da sübut edir.

2019-cu ilin oktyabr ayında Ermənistan FHN-nin mətbuat xidməti məlumat vermişdi ki, tullantı anbarında baş vermiş nasazlıq səbəbindən Kacaran mis-molibden mədəninə tullantıları Voxci çayına (Oxçuçayın ermənicə adı) tökülmüşdür.

“Bu gün səhər saat 08:40-da “911” xidmətinə Sünik ərazisindən axan Voxci çayının (red. Oxçuçay) ağ rəng alması barədə məlumat daxil olmuşdur. FHN əməkdaşları müəyyən etmişlər ki, suyun rənginin dəyişməsi kombinatın Sünik vilayətinin Nərin Giratax kəndi yaxınlığında yerləşən tullantı anbarının zədələnməsi səbəbindən meydana gələn çirklənmə nəticəsində baş vermişdir”, - nazirlikdən bildirmişdilər.

Həmin vaxt Ümumermənistan Ekologiya Fondunun üzvü Levon Qalstyan bildirmişdi ki, bu, kombinatın böyük həcmdə tullantılarının ətraf-mühitə atılması ilə nəticələnmiş böyük qəzadır. O qeyd etmişdi ki, bu cür qəzalar kombinatda birinci dəfə deyil ki, baş verir. “Təkcə son 6-7 il ərzində onlarla bu cür fakt qeydə alınsa da, hər dəfə ya qəza halları, ya da onun fəsadları ört-basdır edilib”.

Levon Qalstyan qəzanı “ekoloji cinayət” adlandırmış və həm riskləri qiymətləndirən, həm də bu risklərə nəzarət edən şəxsləri məsuliyyətə cəlb etməyə çağırmışdı.

Sünik vilayətindən olan digər ekoloq Boris Sarqsyan qeyd etmişdi ki, Voxci çayı (red. Oxçuçay) bütün uzunluğu - azı 50 km boyunca çirkləndirilir. Çayın suları Araz çayına tökülür. “Oxşar qəzalar birinci dəfə deyil ki, baş verir, amma bu misli görünməmiş qəzadır. Həm qəza daha böyükdür, həm də çirklənmə səviyyəsi daha yüksəkdir. Ətrafda xoşagəlməz iy hakimdir”, - həmin vaxt o demişdi.

Dövlətlə bağlanmış müqavilə şərtlərini pozduğuna, həmçinin ekoloji normalara riayət etmədiyinə görə kombinat bu hadisədən yarım il əvvəl cərimələnmişdi.

Verilən məlumata görə, 2017-cu ildə kombinat 27,2 milyon ton filiz hasil etmişdi, halbuki dövlətlə olan lisenziya müqaviləsində il ərzində 22 milyon ton filizin hasil və emal edilməsi nəzərdə tutulur. Şirkət isə müəyyən edilmiş həddən daha çox hasil etmiş və daha az emal etmişdi. Kombinət zənginləşdirmə fabrikinə cəmi 19,65 milyon ton filiz göndərmiş, qalan bir neçə ton filizi isə mədənin ərazisində anbarlara vurdurmuşdu. Bundan əlavə, ətraf mühitə atılan tullantıların həcmi icazə verilən həddi aşdığı da müəyyən olunmuşdu.

Kapan mədəninə gəlincə, 2017-ci ildə mədənin tullantı anbarında baş vermiş qəza nəticəsində 1800 kv.m ərazinin çirkləndiyi barədə məlumat verilmişdi. Ətraf mühitə zərər dəyməsi faktı öz təsdiqini tapmış, şirkət isə cərimələnmişdi.

2018-ci ilin mart ayında mədənin 3 əməkdaşı “kəskin ekzogen zəhərlənmə” diaqnozu ilə xəstəxanaya yerləşdirilmiş, onlardan biri – 1994-cü il təvəllüdlü sürücü – malyükləyən xəstəxanada vəfat etmişdi. Ölüm faktı ilə əlaqədar olaraq, ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olmaqla, tikinti, dağ-mədən işlərinin və ya sair işlərin aparılmasının təhlükəsizlik qaydalarını pozma maddəsi ilə cinayət işi başlatılmışdı.

Oxçuçayın çirkləndirilməsini Ermənistanın dövlət strukturları da etiraf edir. Xüsusilə də, İrəvan Dövlət Universiteti yanında Ekoloji Təhlükəsizlik Mərkəzinin əməkdaşı L.Marqaryan çayın suyunun keyfiyyətinin pisləşdiyini və suyun tərkibində molibden, dəmiz, qurğuşun, sink, xrom və digər ağır metalların miqdarının çox olduğunu təsdiq etmişdi.

Ermənistanın “Azatutyun” nəşri 2019-cu ilin oktyabr ayında yazırdı: “Sənaye zonasının fəaliyyəti nəticəsində Zəngəzurun ən böyük ikinci çayı olan Voxci çayı (red. Oxçuçay) suvarma üçün yararsız hala düşmüş, çayda balıqlar yoxa çıxmışdır”.

Ölkə iqtisadiyyatında vacib rol oynayan Ermənistanın dağ-mədən sənayesi təkcə Ermənistanın özündə deyil, qonşu ölkələrdə də ekosistemi məhv sürükləyir. Bu baxımdan Azərbaycan əlverişsiz mövqeyə malikdir. Belə ki, ölkəmiz bu çayların aşağı axarında yerləşir. Çirklənmiş Oxçuçayın suyu Araz çayına tökülməklə, son nəticədə ölkənin əsas su arteriyası olan Kür çayına axır. Beləliklə, bütün Xəzər dənizi hövzəsi təhlükə altına düşmüş olur.

Növbəti yazımızda Zəngəzurdakı mədənlərin istismarının arxasında kimin dayandığı, həmçinin varlanmaq üçün Ermənistanın siyasi elitasının qərb şirkətlərinin köməkliliyi ilə bütün Cənubi Qafqazın ekologiyasını məsuliyyətsiz şəkildə necə məhv etdikləri barədə danışacağıq.

Ekologiyanın və ətraf mühitin mühafizəsində yeni dönmə başlayır

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin və Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın ağacəkmə aksiyalarında iştirak etmələri ətraf mühitin qorunmasına xüsusi diqqətin göstəricisidir

İ.Əliyev

Bu günün reallıqlarına əsaslanaraq demək olar ki, son 17 ildə həyata keçirilən uğurlu siyasət nəticəsində Azərbaycan beynəlxalq aləmdə iqtisadi möcüzələr ölkəsi, siyasi sabitlik adası kimi tanınır. Artıq dünyanın elə bir ölkəsi, elə bir beynəlxalq təşkilatı yoxdu ki, Azərbaycanla ikitərəfli əlaqələrin, əməkdaşlıq münasibətlərinin qurulmasında maraqlı olmasın. Hər il ölkəmizə xarici investisiyaların həcmi artmaqdadır. Bu, təkcə neft, qaz sənayesi deyil, ümumilikdə bütün sahələri əhatə etməkdədir.

Söz yox ki, xarici sərmayə iqtisadiyyatın dirçəlişi üçün kapital rolunu oynamaqla yanaşı, daxili iqtisadi struktur islahatlarının aparılmasına mühüm təkan verir. Ölkə iqtisadiyyatına qoyulan investisiya, ancaq xarici sərmayə ilə yekunlaşmır. Artıq inkişaf edən Azərbaycan iqtisadiyyatında yerli sahibkarlıq subyektləri formalaşıb. Səbəbsiz deyil ki, hazırkı məqamda ölkə iqtisadiyyatına qoyulan investisiyanın 80 faizini yerli sahibkarlıq subyektlərinin payına düşür. Əlbəttə, iqtisadiyyatın inkişafı yeni iş yerlərinin açılması və əhalinin sosial vəziyyətinin daha da yaxşılaşması deməkdir. Amma o fikri də vurğulamaq lazımdır ki, iqtisadi inkişaf, yeni zavod və fabriklərin açılması qismən də olsa özü ilə ekoloji problemlər gətirir. Buna görədir ki, iqtisadiyyata ekoloji tələbin vacibliyi məsələsi gündəmə gəlmişdir. Yəni ölkədə ətraf mühitin mühafizəsi, havanın çirklənmədən qorunması başlıca məqsəd və vəzifə daşmalıdır. Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün tədbirlərin görülməsi, əsasən qanunsuz ağac kəsilmələrinin qarşısının alınması ilə mübarizədə hər bir kəs qətiyyətli olmalıdır.

Dövlətimizin bu istiqamətdə nümayiş etdirdiyi sərt tədbirlərə insanlar dəstək göstərməli, yardımçı olmalıdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və ətraf mühitin qorunması istiqamətində qəbul edilən qanunlar, görülməli tədbirlər yalnız insanların sağlamlığının qorunmasına xidmət edir.

Müsbət məqam olaraq vurğulamaq lazımdır ki, əhali arasında, xüsusilə ali və orta məktəblərdə ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı geniş şəkildə maarifləndirmə işləri aparılır. Mövcud problemlərin həll edilməsi üçün Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi BMT-nin İnkişaf, Ətraf Mühit, Sənayenin İnkişafı proqramları, NATO, Qlobal Ekoloji Fond, Avropa İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf təşkilatı, İqtisadi Əməkdaşlıq təşkilatı, Dünya Bankı, Asiya Bankı və Ümumdünya Vəhşi Təbiət fondu ilə ekologiya və ətraf mühitin qorunması istiqamətində səmərəli əməkdaşlıq əlaqələrinə malikdir. Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikası ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi ilə bu günə kimi 21 konvensiyaya qoşulmuş, müvafiq protokollar imzalamışdır. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə bütün sahələrdə olduğu kimi, ekoloji problemlərin həlli, ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi istiqamətində də mühüm sərəncamlar verilib, müvafiq addımlar atılıb, qərarlar verilib.

Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa, meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair milli proqramlar, həmçinin Azərbaycanda hidrometeorologiyanın inkişafına dair Dövlət Proqramı uğurla yerinə yetirilir. Hər il dünyada iyunun 5-də qeyd olunan Ətraf Mühitin Mühafizəsi Günü Azərbaycanda da böyük coşqu və həmrəyliklə qeyd olunur. Həmin gün və sonrakı günlərdə ölkənin hər yerində insanlar bayram əhvalı-ruhiyyəsi ilə küçə və meydanlara, dağ yamaclarına, meşə ətkələrinə çıxaraq minlərlə müxtəlif növ ağaclar əkirlər. Ölkə Prezidenti İlham Əliyevin və Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın ağacəkmə kampaniyalarında iştirak etmələri ətraf mühitin qorunmasına xüsusi diqqətin göstəricisi sayıla bilər. Son 17 il ərzində 130 min hektar sahədə meşəbərpa işləri aparılıb və yeni meşələr salınıb, 100 milyon ədəd ağac əkilib, 350 milyon ədəd əkin materialı yetişdirilib və 2 min ton toxum tədarük edilib. Meşə ilə örtülü ərazilərin sahəsi 11,4 %-dən 11,8 %-dək artıb. Həyata keçirilən ardıcıl tədbirlər nəticəsində xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi ölkə ərazisinin 4,5 %-dən 10,3 %-ə qədər çatdırılıb. Eyni zamanda, Bakı və Abşeron yarımadasının yaşıllaşdırılması ilə bağlı müasir metodlara əsaslanan iri yaşıllaşdırma layihələri də həyata keçirilib. Belə ki, 3600 hektardan artıq ərazidə 4,5 milyona yaxın ağac əkilib, müasir damcılı suvarma sistemləri ilə təmin olunub. Heydər Əliyev Fondunun ekologiyanın, ətraf mühitin qorunmasına xidmət edən "Hərəməz bir ağac əkək" layihəsi də bu sahəyə böyük töhfələr verib. Heydər Əliyev Fondun prezidenti, UNESCO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri

Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən bu layihə çərçivəsində ölkəmizdə minlərlə növ ağac əkilib, meşə zolaqları salınıb.

Ölkə Prezidenti İlham Əliyevin diqqət və qayğısı nəticəsində paytaxt Bakı şəhərində və rayonlarda yüzlərlə park və yaşıllıq zolaqları, bitki örtükləri salınıb. Əgər müstəqlliyyəminizin ilkin dövründə yaşıllıqlar, meşə zolaqları ölkə üzrə 11 faiz təşkil edirdisə, bu gün 16 faizə yüksəlib. Son 17 ildə 152,4 min ha meşəsalma və meşəbərpa tədbirləri aparılmış, 96,445 milyon ağac əkilib, 102,317 min ha cavan ağaclıqlar qiymətli meşə ağacları kateqoriyasına keçirilmişdir. 2493 ton toxum tədarük edilmiş, 470,7 milyondan artıq müxtəlif çeşiddə əkin materialları yetişdirilmişdir. Ümumilikdə bu gün ölkə ərazisində 9 Milli Park, 11 Dövlət Təbiət Qoruğu və 24 təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri ölkə ərazisinin 10,3 faizini, o cümlədən milli parklar 3,7 faizini təşkil edir. Dövlətimizin başçısı Cənab İlham Əliyevin tapşırığına uyğun olaraq neftlə və digər istehsalat tullantıları ilə çirklənmiş torpaqların, lay suları altında qalan ərazilərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədilə ərazilərdə müxtəlif növ minlərlə ağac əkilib, yeni park və xiyabanlar salınıb. Bir vaxtlar neft tullantıları ilə çirklənən indiki "Ağ şəhər" və digər ərazilərdə görülən işlərin nəticəsində neft çöküntüləri təmizlənib. Bu ərazilər Bakı şəhərinin müasir yaşayış və mədəniyyət komplekslərinə, müasir ekoloji layihələrə çevrilib. Bütün bunlar ətraf mühitin qorunmasına, xüsusilə də vətəndaşların sağlam mühitdə yaşamasına xidmət edir.

Bununla bağlı Ekologiya və Təbii Sərvətlər naziri Muxtar Babayev bildirib ki, uzun illər ərzində neft sənayesinin fəaliyyətindən əmələ gəlmiş tullantılar Abşeron yarımadasında bir sıra ərazilərin çirklənməsinə səbəb olub: "Çirklənmiş ərazilərin bərpası əhalinin sağlamlığı üçün risklərin azaldılması, Bakı şəhərinin və ətraf qəsəbələrin inkişafı, təmizlənmiş ərazilərin iqtisadi dövriyyəyə qaytarılması baxımından zəruridir. Bununla əlaqədar çirklənmiş ərazilərin qiymətləndirilməsi, təmizlənməsi üsullarını və gələcək istifadə təyinatını müəyyən etmək üçün inventarlaşdırma işləri aparılıb. Heydər Əliyev Beynəlxalq Aeroportu ətrafında və Suraxanı rayonunda ərazilər lay suları, neft, duz, yod və digər çirkləndiricilərdən təmizlənərək burada həmişəyaşıl ağac və kol növlərindən ibarət yaşıllıqlar salınıb. Eləcə də, respublikanın magistral avtomobil yollarının mühafizə zolaqlarının külək və su eroziyasından mühafizəsi, estetik görünüşünün yaxşılaşdırılması məqsədilə yolların ətrafının yaşıllaşdırılması tədbirləri həyata keçirilir və qənaətcil suvarma şəbəkəsi qurulur".

Muxtar Babayev onu da bildirib ki, Abşeron yarımadasının 2020-2025-ci illər üçün yaşıllaşdırılması proqramına əsasən, 10 min hektaradək ərazinin yaşıllaşdırılması planlaşdırılır: "Azmeşəli ölkə kimi meşələrin artırılması və mühafizəsi də prioritet istiqamətlərimizdəndir. 2019-cu ildə Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü ilə mütəfəkkir şair İmadəddin Nəsiminin yubileyi münasibətilə keçirilən aksiyada ölkə üzrə bir gündə 650 min ağac əkilib. Meşəsalma fəaliyyəti ilə yanaşı, meşələrin mühafizəsi tədbirləri də gücləndirilir, meşə və qeyri-meşə fondu torpaqlarında meyvə bağlarının salınması istiqamətində tədbirlər davam etdirilir. Meşə ilə örtülü ərazilərin dəqiqləşdirilməsi üçün beynəlxalq təcrübələr əsasında inventarlaşma işlərinə başlamışıq və 10 illik müddət üçün Milli Meşə Proqramı hazırlanıb".

Ermənistanın işğal edilmiş ərazilərdə törətdiyi ekoloji terroru cavabsız qalmayacaq

Erməni vəhşiliyi, vanalizmi yalnız işğal altında olmuş Qarabağda insanların öldürülməsi, evlərin məhv edilməsi ilə yekunlaşmayıb. Bu vəhşi erməni toplumu həm də zəbt etdikləri Azərbaycan ərazilərində ekoloji terror həyata keçirmiş, yeraltı, yerüstü sərvətlərini talan edərək viran qoymuşlar. Bunun nəticəsində ətraf mühitə sağalmaz on illər çəkəcək yaralar vurmuşlar. Erməni işğalı zamanı torpaqlarımızda ölkəmizin zəngin faydalı qazıntı yataqları, o cümlədən 155 növ yeraltı və yerüstü sərvəti qarət və talan edilmişdir. Kəlbəcər və Zəngilan ərazilərində 15 qızıl, 6 civə, 2 mis, 13 müxtəlif növ tikinti daşı, 19 üzlük daşı, 10 mişar daşı, 4 sement xammalı, 13 müxtəlif növ tikinti daşları, 1 soda istehsalı üçün xammal, 21 pemza və vulkan külü, 10 gil, 9 qum-çınqıl, 5 tikinti qumu, 9 gips, anhidrid və gəc, 1 perlit, 1 obsidian, 3 vermikulit, 14 əlvan və bəzək daşları, 11 şirin yeraltı su və 10 mineral su yataqları vəhşicəsinə istismar və talan edilməklə Azərbaycana milyardlarla ABŞ dolları ziyan vurmuşlar.

Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə istinadən verilən məlumata görə, erməni vəhşi toplumu tərəfindən talan edilən yeraltı və yerüstü sərvətlər Qızılbulaq, Mehmana, Dəmirli, Canyataq-gülyataq, Ağdərə, Şorbulaq, Şuşa, Şırlan, Turşsu, Xocalı, Zərinbax, Ağçay, Xəankəndi, Ediş, Xocavənd, Söyüdlü, Ağduzdağ, Tutxun, Ağyataq, Levçay, Kilsəli, Keştək, Keçəldağ, Çəlli, Yuxarı istisu, Aşağı istisu, Mozçay, Qoturlu, Çilkəz, narzanlı, Əhmədli, Hoçaz, Laçın, Novruzlu, Yuxarı Əkrəçay, Quşçu, Minkənd, Hacılı, Xanlıq, Qubadlı, Vejnəli, Bartaz, Oxçuçay, Zəngilan, Şərifan, Tuluz, Qaracalı, Soltanlı, Çaxmaxçay, Göyərçin-Veysəlli,

Minbaşılı, Ağtəpə, Cəfərabad, Şahverdilər, Çaxmaqaya, Dövlətyarlı, Diləgərdi, Kürdmahmudlu, Quruçay, Şahbulaq, Gülablı, Çobandağ, Boyəhmədli, Şahbulaq, Ağdam, Qarqarçay, Xaçınçay və s. yataqlarda aşkar edilmişdir: "Sözügədən yataqlarda sənaye ehtiyatları təsdiq edilmiş 132,6 ton qızıl, 37,3 min ton qurğuşun, 189 milyon m³ mişar daşı, 1 milyon 526 min ton gəc, 1 milyon 968 min m³/gün yeraltı şirin su, 18 milyon 432 min m³üzülük daşı, 23 milyon 243 min m³ gil, 57 milyon 965 min ton tikinti daşı, 7805 m³/gün mineral sular, 96 milyon 987 min ton qum-çınqıl, 1898, 4 ton civə, 4 milyon 473 min m³ perlit, 2 milyon 144 min m³ pemza, 129 milyon 833 min m³ soda istehsalı üçün əhəngdaşı, 147 milyon 108 min ton sement xammalı və s. iqtisadiyyatın inkişafında vacib əhəmiyyət daşıyan faydalı qazıntılar aşkar edilmişdir".

Ermənistanın təcavüzü nəticəsində Azərbaycanın bitki örtüyünə, meşələrinə amansız divan tutulmuşdur. Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında 250.928 hektar meşə sahəsi, o cümlədən Zəngilan rayonundakı Bəsitçay və Laçın rayonundakı Qarabağ dövlət qoruqları, həmçinin dörd təbiət yasaqlığı, digər çoxsaylı təbiət abidələri amansızlıqla məhv edilmişdir. Ermənilər Azərbaycanın işğal edilən ərazilərində yanğınlar törətməklə ekoloji terror tədbirlərini daha da genişləndirmişlər. 2006, 2010, 2014, 2017 -ci illərdə yaz və yay aylarında törətdikləri yanğınlar zamanı Azərbaycan təbiətinə, flora və faunasına ağır zərbələr vurmuşlar. Meşələrin məhvi isə təkcə flora və faunanın məhvi demək deyil, eyni zamanda, regionun iqliminə neqativ təsir göstərən amillərdəndir.

Qlobal iqlim dəyişikliklərinin dünya üçün ciddi sınaq və təhlükəyə çevrildiyi bir zamanda Ermənistanın işğal edilmiş ərazilərdə meşələrə divan tutması bütövlükdə Cənubi Qafqaz regionunda bioloji müxtəlifliyin məhvəsinə, ekoloji tarazlığın pozulmasına yönəlib. Sərhəd zolağında törədilən geniş miqyaslı yanğın, işğal olunmuş ərazilərdə ağacların kütləvi qırılması ilə erməni vandalları Azərbaycana 4,5 milyon ABŞ dolları həcmində ziyan vurmuşlar. Ümumilikdə, işğal altında olmuş Azərbaycan ərazilərində meşələrin ümumi sahəsi 247,352 hektar olub. Bunun təxminən 460 növdən çox yabanı ağac və kol bitkisi olmaqla, 13,197 hektarı xüsusi əhəmiyyətə malik olub. Azərbaycan ordusunun parlaq Qələbəsi ilə torpaqlarımız azad edildikdən sonra məlum olub ki, Kəlbəcər rayonunda Beynəlxalq Təbiətin və Təbii Sərvətlərin Mühafizəsi Birliyinin (IUCN) qırmızı kitabına salınmış ağacların bitdiyi 968 hektarlıq ərazi məhv edilib. Məlumatlar istinadən qeyd etmək olar ki, Ermənistan işğalçıları Azərbaycan ərazilərində 21 növ endemi, həmçinin yüzlərlə nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitki növünü məhv edib. Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunda, Qaragöl Dövlət Təbiət Qoruğunda, həmçinin Laçın, Qubadlı və Daşaltı regionlarındakı dövlət təbiət qoruqlarında çinar, qoz, palıd və s. nadir ağaclar kəsilib, işğal atındakı ərazilərdən daşınaraq mebel, çəllək və silah istehsalında istifadə edilib. Bu ağac növlərinin əksəriyyəti nəslə kəsilmək təhlükəsi ilə üzləşib.

Ümumiyyətlə, erməni gəmiriciləri işğal etdikləri Azərbaycanın dilbər guşələrini viran qoyub, təbiətə sarsıdıcı zərbə vurublar. Təbii ki, sərvətlərimizin talan edilməsi, təbiətin məhv edilməsi erməni toplumuna baha başa gələcək. Artıq Ermənistanın haqq divanına çəkilməsi üçün Azərbaycan yerli və xarici ekspertlərinin iştirakı ilə viran edilən ərazilərdə dəqiləşdirmələr və hesablamalar işi aparırlar. Yəni Ermənistan beynəlxalq məhkəmə qarşısına çıxarılmaqla layiq olduğu cəzanı və təzminatı ödəyəcək.

Yaşılıqların qorunmasında hər bir kəs vətəndaşlıq məsuliyyətini dərk etməlidir

Sevindirici və qürurverici haldır ki, artıq erməni işğalına son qoyulub. Güclü və qüdrətli Azərbaycan ordusunun keçirdiyi uğurlu hərbi əməliyyatlar nəticəsində Ermənistan təslimçilik aktını imzalamağa məcbur olub. 30 ilə yaxındır ki, düşmən tapdağı altında inildəyən, meşələri talan edilib, sərvətləri qarət olunan gözəl məkanımız aydınlığa çıxıb. O bölgələrə həyat qayıdıb. Artıq doğma yerlər doğma nəfəslə canlanmaqdadır. Missiyası və amacı ancaq və ancaq qurub-yaratmaq olan Azərbaycan dövləti, onun vətəndaşları işğaldan azad edilən Ağdam, Füzulu, Kəlbəcər, Zəngilan və digər ərazilərdə ağacəkmə aksiyalarına başlayıblar. Qısa müddət ərzində on mindən çox müxtəlif növ ağac əkilib. Bu xeyirxah və humanist işlər yaxın günlərdə daha geniş və əhatəli şəkildə həyata keçiriləcək. Daha doğrusu, insanlar öz doğma yurd-yuvalarına qayıtdıqdan sonra böyük sürətlə ağac əkəcək, meşə zolaqları salacaq, park və xiyabanlar yaradacaqlar. Bununlada ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində əhəmiyyətli addımlar atmış olacaqlar. Hazırkı mərhələdə Azərbaycanda ətraf mühitin qorunması və sağlamlaşdırılması istiqamətində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, yerli bələdiyyələr mühüm rol oynayır. "Yaşılıqların mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 8-ci maddəsində yaşılıqların mühafizəsi sahəsində bələdiyyələrin də vəzifələri müəyyən edilmişdir. Həmin qanuna görə, yaşılıqların mühafizəsi sahəsində bələdiyyələrin vəzifələri aşağıdakılardır:

-Yaşılıq ərazilərinin genişləndirilməsinə dair yerli proqramlar və normativ xarakterli aktlar qəbul etmək;

- Yaşılıqların mühafizəsi ilə əlaqədar həyata keçirilən və planlaşdırılan işlər və ərazilər barədə əhalini mütəmadi olaraq məlumatlandırmaq;
- Mülkiyyətində olan torpaqlardakı yaşılıqların uçotunu, kadastrını və monitorinqini aparmaq;
- Yaşılıqların mühafizəsi məqsədi ilə bələdiyyə büdcəsindən ayrılmış vəsaitin təyinatı üzrə istifadə olunmasına nəzarəti həyata keçirmək;

Təəssüf hissi ilə vurğulamaq lazımdır ki, yerli bələdiyyələr ekoloji mühitin qorunmasında iştirak etsələr də, fəaliyyətləri bir o qədər qənaətbəxş deyil. Yəni bələdiyyələr vəzifə səlahiyyətlərinə uyğun ərazilər üzrə ağac əkmək, meşə zolaqları salmaq, ətraf mühiti qorumaq kimi əhəmiyyətli işləri həyata keçirməyə maraq göstərmirlər. Bələdiyyələr bəzən bunu büdcələrində yaşıllıqların salınması üçün lazımi maliyyə vəsaitinin olması ilə əlaqələndirlər. Ancaq ekoloji mühitin qorunması üçün nəinki bələdiyyələr, o cümlədən hər bir kəs öz vətəndaşlıq məsuliyyətini dərk etməlidir. Çünki nəzərə almaq lazımdır ki, sağlamlığımız və yaşayışımız həm də təbiətlə sıx bağlıdır. Kimliyindən, tutduğu mövqeyindən asılı olmayaraq bizlər canlı aləmin, ətraf mühitin qayğısına qalmalıyıq, onun inkişafına yardımçı olmalıyıq.

Səs.-2021.-8 aprel.-№60.-S.5-6.

Planeti “yaşıl enerji” xilas edə bilər

İsmayıl Əliyev,

BDU-nun HFT kafedrasının müdiri, professor

Məcid Qocayev,

BDU-nun Nəzəri fizika kafedrasının dosenti

Dünya alimlərini, dövlət və hökumət başçılarını son dövrlərdə planetdə baş verən və gələcəkdə də gözlənilən problemlərlə yanaşı, ekoloji məsələlər də narahat edir.

Əksər təhlükələrin, o cümlədən bəşəriyyəti məhv edə biləcək nüvə müharibələrinin, kosmik fəlakətlərin - Yer kürəsinin kometalar, meteoritlərlə toqquşması, Ozon qatının dəşilməsi, havada karbon qazının çoxalması hesabına planetin temperaturunun artması (“parnik effekti”), su qıtlığı, ərzaq çatışmazlığı və digər təbiət hadisələrinin qarşısı alınmağa çalışılsa da, ekoloji problemlərin dünya miqyasında baş vermə təhlükəsi getdikcə artır. Bütün bunları əvvəlcədən görən Ulu Öndər Heydər Əliyev hələ neçə illər öncə demişdir: “...Təbiətin ölkəmizə bəxş etdiyi zəngin sərvətlərə xüsusi qayğı ilə yanaşmaq, belə misilsiz xəzinələri bəşəriyyətin gələcəyi naminə qorumaq üzərimizə düşən başlıca vəzifələrdəndir...”

Bir siqaret kötüyü 500 kubmetr suyu, bir kiçik batareya 20 kvadratmetr torpağı zəhərləyir. Əgər polietilen torbalardan istifadənin qarşısı alınmazsa, dünyanı antropogen - özümüzün yaratdığı təbii fəlakət gözləyir. Polimer tullantılar yanmır, çürümür, torpağa qarışmır, ətrafı zəhərləyir və s. Deməli, ətraf mühit, ekologiya antropogen olaraq əhali tərəfindən pozulur.

Bu gün insanlara hava və su qədər əhəmiyyətli olan elektrik enerjisi də lazımdır. Əhalinin sayının artması, yaşayış səviyyəsinin yüksəlməsi, enerji istifadəçilərinin çoxalması, sənayenin və kənd təsərrüfatının sürətli inkişafı məişətdə istifadə edilən yanacaq tələbatı artırır. Təbii enerji ehtiyatlarının azalması, onların əldə olunması prosesində ətraf mühitə dəyən zərər və s. kimi amillər alternativ enerji mənbələrinin axtarılması zərurətini meydana çıxarmışdır.

Respublikamızın təbii-coğrafi mövqeyi, relyefi, iqlim şəraiti, günəş, torpaq, külək, su, biokütlə təbii enerjiyaratma potensialı baxımından zəngindir və bu, ölkəmizdə ekoloji cəhətdən təmiz alternativ və bərpaolunan enerji mənbələrindən düzgün və səmərəli istifadə edilməsinə geniş imkanlar yaradır.

Alternativ energetikanın Azərbaycanda inkişaf perspektivlərini yüksək qiymətləndirən Ümummilli Lider Heydər Əliyev 1993-cü ildə deyirdi ki, Azərbaycanda günəş, külək və su energetikasının ehtiyatları böyükdür, amma bunların əsl inkişafı 30-40 ildən sonra baş verəcək və həmin dövrdən sonra alternativ energetika respublikanın yanacaq-enerji balansında mühüm rol oynayacaq. Azərbaycan Respublikasının bu istiqamətdə inkişaf edən ekoloji siyasəti, sonra da ekoloji konsepsiyasının yaranması, yeni ekoloji təfəkkürün formalaşması və onun həyata tətbiqi Ulu Öndərin rəhbərliyi dövründə həyata keçirilib və bu gün də dövlət başçısı İlham Əliyevin yürütdüyü siyasətin mühüm tərkib hissəsi kimi uğurla davam etdirilməkdədir.

Prezidentin 2004-cü il 21 oktyabr tarixli sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı” təsdiq edilmişdir. 2009-cu il 16 iyul tarixli fərmanla Azərbaycan Respublikası Sənaye və Energetika Nazirliyinin Alternativ və Bərpa Olunan Enerji Mənbələri üzrə Dövlət Agentliyi yaradılmışdır. Bu sahədə dövlət siyasətini uğurla həyata keçirmək üçün Prezident tərəfindən 1 iyun 2012-ci il tarixli fərman imzalanmışdır. Həmin fərmanla Alternativ və Bərpa Olunan Enerji Mənbələri (ABOEM) üzrə Dövlət Şirkəti yaradılmışdır. 29 dekabr 2011-ci il tarixli sərəncamla isə Alternativ və Bərpa Olunan Enerji Mənbələri üzrə Dövlət Şirkətinə “2012-2020-ci illəri əhatə edən ABOEM-dən istifadənin inkişafı üçün Dövlət Strategiyasının layihəsi”nin hazırlanması tapşırılmışdır.

Azərbaycanda ildə 270 küləkli və 300 günəşli günün olmasını nəzərə alsaq, demək olar bu regionda Günəş və külək energetikasının inkişafı daha perspektivlidir. Alternativ və bərpaolunan enerji mənbələrindən biri hesab olunan külək enerjisi - küləyi meydana gətirən hava axınının sahib olduğu hərəkət (kinetik) enerjisidir. Bu enerjinin bir hissəsi faydalı olan mexaniki və ya elektrik enerjisinə çevrilə bilər. 60 faizi dağlıq ərazilərdən ibarət olan Azərbaycan üçün külək enerjisi digər alternativ enerji mənbələri olan günəş, hidroenergetika, geotermal və biokütlə enerjisindən özünün maya dəyərinə, ekoloji təmizliyinə və tükənməzliyinə görə ən sərfəlisidir. Azərbaycanda əsasən Bakı, Sumqayıt, Abşeron, Binə ərazilərində külək enerjisindən istifadə etmək daha məqsədəuyğun sayılır. Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən Hökməli KES (8 MVt), Yeni Yaşma KES (50 MVt), Şurabad

KES (1,7 MVt) və Qobustan KES (2,7 MVt) hesabına enerji istehsalı 80 milyon kilovat-saata çatdırılıb ki, bu da ildə 13-14 milyon kubmetr qaza qənaət etməyə bərabərdir.

Ölkəmizin ərazisində günəşli günlərin sayının çox olması günəş-istilik enerjisindən istifadə üçün əlverişli imkanlar yaradır. Yerdən 150 milyon km məsafədə yerləşən Günəşin Yer səthinə düşən enerjisinin miqdarı dünyada olan bütün neft, təbii qaz, daş kömür və digər yanacaq ehtiyatlarından qat-qat çoxdur. Bu gün Günəş enerjisinin 0,0125 faizini səmərəli istifadə etməklə dünyaya lazım olan enerjinin bütün ehtiyaclarını tam ödəmək mümkündür.

Günəş enerjisinin istifadəsinin üstünlüyü bir də ondadır ki, günəş qurğuları işləyən zaman “parnik effekti” yaranmır, havanın çirklənməsi baş vermir, istilik aşağı atmosfer qatlarına yayılmır. Hazırda dünyanın 70-ə yaxın ölkəsində Günəş Elektrik Stansiyaları (GES) fəaliyyət göstərir və yaxın gələcəkdə onların istehsal gücünün artırılması üçün daha perspektiv layihələr hazırlanır. Bu gün Günəşdən ABŞ-da 600 MVt, Fransada - 100 MVt, İsraildə - 100 MVt, Türkiyədə - 50 MVt və s. elektrik enerjisi alınır.

Azərbaycanda 20 MVt gücünə malik Naxçıvan GES və 1,2 MVt gücünə malik Suraxanı GES fəaliyyət göstərir. Nazirlər Kabinetinin 2020-ci il üzrə hesabatında qeyd edildiyi kimi, Ali Baş Komandanın rəhbərliyi ilə işğaldan azad edilmiş 6 rayonda günəş və külək elektrik stansiyalarının tikintisi üçün potensialı müvafiq olaraq 7214 MVt və 2120 MVt qiymətləndirilən ərazilər müəyyən olunub. Səmərəliliyi nəzərə alınaraq ölkəmizdə GES-lərin sayının artırılması istiqamətində sistemli tədbirlər davam etdirilir.

Elektrik enerjisi dünyada ilk dəfə XIX əsrin sonunda istehsal olunmağa başlanmışdır. Azərbaycanda isə elektrik enerjisinin istifadə olunması neftin çıxarılması ilə bağlı olmuşdu. 1898-ci ildə Bakıda çıxan neft dünyada istehsal olunan neftin yarısından çoxunu təşkil edirdi. Neft mədənlərini elektrikle təmin etmək üçün 1897-ci ildə Nobel qardaşları tərəfindən ilk dəfə olaraq 550 kVt-lıq elektrik stansiyaları quraşdırılmışdır. Neft sənayesinin intensiv inkişafı elektrik enerjisinin istehsalını zəruri edirdi. Buna görə də Xəzər dənizinin ətrafında Bakının neft çıxarılan ərazilərində kiçik elektrik stansiyalarının tikilməsi davam etdirilirdi. Artıq 1940-cı ildə Azərbaycanda energetika sisteminin gücü 1920-ci il sistemindən 5 dəfə çox idi. Həmin vaxt elektrik stansiyalarının tikintisi ilə yanaşı, elektrik şəbəkələri də sistemə şəkildə inkişaf etmiş və ölkənin davamlı enerji sistemi yaradılmışdı. Azərbaycanda alternativ enerji mənbələrinin daha geniş istifadəsi məhz Mingəçevir Su Elektrik Stansiyasının (SES) tikintisi ilə başlamışdır. İnşası Kür çayı üzərində nəzərdə tutulan bu elektrik stansiyaları silsiləsinin aşağı pilləsi olan Mingəçevir SES 1954-cü ildə istifadəyə verilmişdir. Üç il sonra isə həmin su qovşağı qurğuları kompleksinə daxil olan Varvara SES istismara buraxılmışdır. 1970-ci ildə Araz, 1976-cı ildə Tərtər, 1982-ci ildə isə Şəmkir SES tikilərək istifadəyə verilmişdir.

Dünyada hasil edilən elektrik enerjisinin 75 faizi İstilik Elektrik stansiyalarının (İES), 16 faizi isə Atom Elektrik stansiyalarının (AES) payına düşür. Azərbaycanda isə istehsal olunan elektrik enerjisinin 90 faizini İES təmin edir. Respublikamızın hazırda elektrik tələbatını əsasən 13 İES və 6 SES ödəyir.

Bütövlükdə dünya üzrə nüvə təhlükəsizliyi problemi ilə bağlı koordinator qismində BMT tərkibində fəaliyyət göstərən MAQATE-nin 2005-ci ildə hazırladığı hesabatı görə dünyanın 31 ölkəsində hazırda 440 Atom Elektrik Stansiyası (AES) var. 2030-cu ilədək dünyada AES-lərin sayının 60 faiz artaraq 700-ə çatacağı bildirilir.

Elektrik enerjisi istehsalında İES-lərin böyük yer tutması dünyanın ayrı-ayrı yerlərində yanacağın çox olması, onun asanlıqla İES-lərə nəql edilməsi, İES-lərin tələbatçılara yaxın yerdə tikilməsi, onların tələbatçıları həm istilik, həm də elektrik enerjisi ilə təmin etməsi, İES-lərdə böyük güclü turbinlərin qoyulması ilə əlaqədardır. Amma onların ekologiyaya vurduğu zərərlər bu gün insanları düşündürməyə sövq edir. Buna görə də Prezident İlham Əliyev yenə də bütün sahələrdə olduğu kimi, enerji sahəsində də dünyanın “nəbzini” tutaraq 2019-cu ilin 5 dekabrında “Bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə sahəsində pilot layihələrin həyata keçirilməsi tədbirləri haqqında” sərəncam imzalamışdır.

Yalnız 2019-cu ilin yanvar-noyabr aylarında Azərbaycandan 1,743 milyard kilovat-saat elektrik enerjisi ixrac olunub. Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatına görə, ixrac olunan elektrik enerjisinin dəyəri 76 milyon dollardan artıq olub. Bu müddət ərzində təkcə Gürcüstana 904 milyon kilovat-saat elektrik enerjisi ixrac edilmişdi.

Beləliklə, Gürcüstanın elektrik enerjisi təchizatı sisteminin kommersiya operatorunun məlumatına əsasən, onun xaricdən aldığı elektrik enerjisinin 64 faizi Azərbaycanın payına düşüb. Bundan əlavə, Gürcüstan Azərbaycandan Türkiyəyə elektrik enerjisi tranzitini həyata keçirib.

Dünyada “yaşıl enerji” kimi tanınan bu təcrübə geniş yayılıb və təbii göstəricilərə əsasən Azərbaycanda Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasında, o cümlədən azad olunmuş ərazilərdə külək və günəş enerjisinin böyük potensialı vardır. Bu baxımdan Azərbaycanın dilbər guşəsi Qarabağda “yaşıl enerji” layihələrinin geniş miqyasda tətbiq edilməsi və ərazinin yaşıl zonaya çevrilməsi planlaşdırılır. Dövlət başçısı qeyd edib ki, “yaşıl enerji”

konsepsiyası Azərbaycan üçün irəliyə aparan yoldur: “Bu, bütün ölkəyə və xüsusən də azad olunmuş ərazilərə aiddir. Mən artıq bəyan etmişəm ki, azad olunmuş bütün ərazilər “yaşıl enerji zonası”nı təşkil edəcək. Onlar Azərbaycanın böyük hissəsini təşkil edir. Eyni zamanda biz orada “ağıllı şəhər”, hətta “ağıllı kənd” adlanan müasir texnologiyaları tətbiq edəcəyik. Bu həmçinin Azərbaycanın yenidənqurmaya, müasirləşməyə və texnoloji tərəqqiyə ehtiyac duyduğumuz digər bölgələri üçün yaxşı nümunə olacaq”.

Prezident İlham Əliyev Füzuli, Zəngilan, Laçın və Cəbrayıl rayonlarına səfəri çərçivəsində çıxışlarında düşməndən təmizlənən ərazilərin tezliklə yenidən qurulacağını bildirib. Dövlət başçısı deyib ki, bərpa işləri arasında elektrik enerjisi təchizatı, əlbəttə ki, xüsusi yer tutur. Bu məqsədlə müharibədən dərhal sonra ilk günlərdən biz bu işlərlə məşğul olmağa başlamışıq. İlk növbədə Şuşa şəhərini elektrik enerjisi ilə təchiz etmək üçün əməli addımlara start verilmişdir və birinci mərhələ başa çatıb. “Azərişiq” artıq Şuşa şəhərinə elektrik xətlərini çəkib. Şuşa şəhərini dayanıqlı elektrik enerjisi ilə təmin etmək və ondan sonra şəhərin inkişafı üçün “Azərenerji” Səhmdar Cəmiyyəti də Şuşa şəhərinə yüksək gərginlikli xətləri çəkir və Şuşa şəhərində elektrik yarımstansiyası inşa edir.

Ötən il dekabrın 23-də Prezidentin Zəngilan, Qubadlı və Laçın rayonlarına səfəri zamanı Güləbird SES-in açılışı, eləcə də Ağalı kəndində tətbiq olunacaq ilk “ağıllı kənd” layihəsinin hazırlanması ərazilərin ən yeni dünya standartları səviyyəsində bərpa olunması üçün bütün dövlət qurumlarının tam səfərbər olunduğunu göstərir.

Güləbird SES-in istifadəyə verilməsi tarixi və əlamətdar hadisədir. Bu, işğaldan azad olunan rayonlarda dövlət başçısının iştirakı ilə işə salınan ilk infrastruktur layihəsidir. Bu stansiya təxminən 7 min nəfər əhəlinin elektrik enerjisi ilə təminatında mühüm rol oynayacaq. Burada istehsal olunan elektrik enerjisi Qubadlı rayonunun Xanlıq kəndini, Laçın rayonunun cənub hissəsini və ərazidə yerləşən digər infrastruktur layihələrini elektrik enerjisi ilə təmin edəcək. Prezidentin vurğuladığı kimi, Kəlbəcər-Laçın zonasında su elektrik stansiyaları üçün təbii şərait çox əlverişlidir və vaxtilə burada bir çox stansiya fəaliyyət göstərib. Mənfur düşmən işğal dövründə bu stansiyalardan istifadə edib. Ancaq Ermənistan kapitulyasiyadan sonra 20 gün ərzində - dekabrın 1-nə qədər demək olar ki, həmin su elektrik stansiyalarını dağıdıb, avadanlığı aparıb, binalarını xaraba qoyub. O cümlədən Güləbird SES düşmən tərəfindən yararsız hala salınıb.

Yeri gəlmişkən, yaxın gələcəkdə Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Laçın, Şuşa, Ağdam və Kəlbəcər rayonlarında ümumilikdə 308 kilometr elektrik verilişi xəttinin çəkilməsi və yeni yarımstansiyaların tikilməsi ilə 110 kilovoltluq şəbəkənin yaradılacağı nəzərdə tutulub. Bu ərazilərin təbii qazla təminatı ilə bağlı hazırlanan proqramda isə SOCAR tərəfindən müxtəlif diametrlərdə 416 kilometr magistral qaz xəttinin çəkilməsi də proqnozlaşdırılıb.

Prezidentin tapşırıqına əsasən ən qabaqcıl beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla, Qarabağ regionunda bərpaolunan enerji mənbələrindən istifadə, enerji səmərəliliyi, ekoloji təmiz texnologiyalar, o cümlədən nəqliyyat vasitələrinin tətbiqi və digər məsələləri əhatə edəcək yaşıl zona, yaxud “Yaşıl məkan” konsepsiyasının hazırlanmasına başlanılıb. Bu istiqamətdə Beynəlxalq Bərpaolunan Enerji Agentliyi ilə müzakirələrin aparılması diqqət mərkəzində saxlanılıb. Həmin ərazilərdə 4 min meqavatdan çox günəş, 500 meqavatadək külək enerjisi potensialının mövcudluğu qiymətləndirilib.

Prezident İlham Əliyev 2030-cu ilə qədər elektrik enerjisi istehsalında bərpaolunan enerji mənbələrinin payının 30 faizə çatdırılmasını mühüm vəzifə kimi müəyyənləşdirib. Qarşıdakı 10 il ərzində təqribən 1500 meqavat həcmində yeni gücün istifadəyə verilməsi nəzərdə tutulur. Bu vəzifənin məhz özəl investisiyalar hesabına reallaşdırılması planlaşdırılır.

Bu il fevralın 26-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev yerli və xarici media nümayəndələri üçün mətbuat konfransında Böyük Britaniyanın “Reuters” İnformasiya Agentliyi müxbirinin verdiyi suala cavab olaraq demişdir: “Mən sizə deməliyəm ki, biz hələ müharibədən əvvəl bərpaolunan enerjiyə investisiyalar cəlb etməyə nail olmuşuq. İki iri beynəlxalq şirkət ümumi həcmi 440 meqavata bərabər günəş və külək elektrik stansiyaları tikintisinə sərmayə yatırmaq arzusunda olduqlarını bildirib. Dünyanın aparıcı enerji şirkətləri arasında tender keçirilib və iki şirkət ən yaxşı təkliflər irəli sürüb. Lakin mən o vaxt dedim, bu, o demək deyil ki, uğur qazana bilməyən digər şirkətlər kənarda qalacaq. Buna görə də biz indi bu sahəyə sərmayə yatırmaq istəyən şirkətləri cəlb edirik. Məhz azad edilmiş ərazilərdə bunun üçün yaxşı imkanlar mövcuddur. Kəlbəcər-Laçın zonasında külək stansiyaları, çünki orada çox güclü küləklər olur, Zəngilan-Cəbrayıl zonasında isə günəş stansiyaları, çünki orada günəş şüalarının il ərzində miqdarı da çox böyükdür və əgər belə demək olarsa, günəş şüalarının keyfiyyəti də buna imkan verir. Beləliklə, bu gün Azərbaycanın müvafiq strukturlarına əcnəbi tərəfdaşlarla bu məsələlər üzərində işləmək tapşırığı verilib. Yəni bu, çox böyük perspektivə malikdir. Üstəlik,

dediyim kimi, biz artıq Qarabağı “yaşıl enerji” zonası elan etmişik və bunun üçün, ilk növbədə, investorları gözləyirik.

...Bizdə Laçın-Kəlbəcər zonasında hidroenergetika üçün böyük potensial mövcuddur. Niyə də Azərbaycan şirkətləri layihələrdə iştirak etmək üçün təkliflər verməsinlər? Oraya o qədər də böyük vəsait tələb olunmur. Bu hidroelektrik stansiyaları kifayət qədər kiçik həcmdədir. Bu, yaxşı addım olacaq, biz bunun necə işləməsinə, bizim ümumi enerji təminatı sisteminə necə inteqrasiya edəcəyini testdən keçirəcəyik ki, bu şirkətlər fəaliyyət göstərsin, hələlik bu mərhələdə dövlətin üzərinə az yük düşsün”.

İranın Mehr agentliyinin sualına cavabda isə Prezident İlham Əliyev demişdir: “...Xudafərin su anbarının birgə istifadəsi də müzakirə edilib. Biz artıq elektrik stansiyalarının inşasına dair İran tərəfi ilə razılığa gəlmişik. Artıq Xudafərin və Qız qalası elektrik stansiyalarının tikintisi ilə bağlı büdcə ayrılıb. Ümumi istehsal gücü 280 meqavat olacaq və bu həcm iki ölkə arasında bölüşdürüləcək”.

Hazırda “yaşıl enerji” texnologiyası dünyada çox sürətlə inkişaf edir və güman ki, gələcəkdə onlar asanlıqla atom elektrik stansiyalarını əvəz edəcəkdir.

AES-lərdən gələn təhlükənin kifayət qədər böyük olmasına baxmayaraq, onların sayı ildən-ilə artmaqda davam edir. Bunun da səbəbləri aydındır. Belə ki, məhz AES-lərin işə düşməsindən sonra elmi-texniki tərəqqiyə nail olundu. Xüsusilə kosmosun fəthi üçün geniş perspektivlər açıldı. Buraya dünya ağalığı uğrunda mübarizə aparan ölkələrin məhz AES-lərin hesabına atom bombasının hazırlanması üçün müvafiq material əldə etməsinə də əlavə etmək lazımdır. Artıq sivil dünyamızı AES-siz təsəvvür etmək mümkün deyil. Belə ki, enerji alınmasında istifadə edilən təbii qaynaqlar get-gedə azalmaqladı və bu da özlüyündə enerji qıtlığına gətirib çıxarır. Bu baxımdan da insanların elektrik enerjisinə olan ehtiyaclarının ödənilməsində AES-lər xüsusi rol oynayır. Digər tərəfdən də AES-lərdə elektrik enerjisinin alınması daha rahat və problemsiz həyata keçirilir.

Atom Elektrik stansiyalarının inşası ilə bağlı ətraf mühitin radiasiyaya məruz qalması təhlükəsini ekspertlər adətən görünməz düşmən adlandırırlar. Ekspertlərin araşdırmalarına görə, vanna otaqlarında radon qazı mətbəx və evlə müqayisədə 40 dəfə çoxdur. Bütün bunlar insanların müxtəlif xəstəliklərə məruz qalması deməkdir. Ona görə də son 50 ildə radioaktiv şüalanmalar zamanı sağalmaz xəstəliklərə, xüsusən xərçəngə yoluxanların sayı kosmik sürətlə artaraq, bəşəriyyət üçün qarşısıalınmaz bəlaya çevrilib. AES-lərdə baş verə biləcək qəza milyonlarla insanı ölümə sürükləyə bilər.

Dünyada tez-tez müzakirə edilən məsələlərdən biri atom energetikasıdır. Xüsusilə Çernobil hadisəsindən sonra bu haqda çox söhbətlər dolaşmağa başladı. Yer kürəsinin hər sakini il ərzində 300-500 milliber həcmində radiasiya qəbul edir. Gündəlik üç saat televizora baxdıqda insan 0,5 milliber, dişlərin rentgeni zamanı isə 3000 milliber radiasiya qəbul etmiş olur.

1976-cı ildə Ermənistanda tikilən “Metsamor” AES Qafqazda hər an partlaya biləcək nüvə çəlləyidir. Ermənistanın 40 faiz enerji təminatını həyata keçirən bu stansiya 1988-ci ildə baş vermiş Spitak zəlzələsindən sonra ciddi zədələnib. 1989-cu ildə stansiya bağlanıb. Lakin stansiyanın ikinci reaktoru 6 il sonra yenidən istifadəyə verilib. Bu reaktorun istifadə müddəti 2004-cü ildə bitməli də, Ermənistanın erməniasayağı mövqe nümayiş etdirməsi nəticəsində stansiyanın istifadə müddəti süni şəkildə uzadılıb. Bu gün Ermənistandakı “Metsamor” AES dünyanın ən riskli, ən təhlükəli atom elektrik stansiyası hesab edilir. Xalqımız 30 ilə yaxındır təcavüzkar Ermənistanın işğalçılıq siyasətinin acı nəticələrini yaşayıb. Azərbaycan Milli Ordusunun 2020-ci ilin 27 sentyabr - 8 noyabr tarixlərində 44 gün ərzində Ali Baş Komandan İlham Əliyevin qətiyyətli və cəsarətli sərkərdəliyi nəticəsində işğalçı dövlətin silahlı qüvvələrini, Ermənistan ordusunu darmadağın etməsi, onları işğal etdikləri Azərbaycan ərazilərindən qovub çıxarması kriminal erməni hakimiyyəti üçün ciddi dərs oldu. Əlləri və ümidləri hər yerdən üzülən Ermənistan rəhbərliyi indi nüvə silahı ilə təhdidə əl atıb.

Artıq beynəlxalq təşkilatlara da bəllidir ki, bu gün Azərbaycan nüvə terrorizmi və radiasiya riski ilə üz-üzədir. Mütəxəssislərin fikrincə, “Metsamor” AES-də hər hansı bir partlayış baş verərsə, bütün Cənubi Qafqaz, Türkiyə və İranın şimalı, Rusiyanın cənubu istənilən an radioaktiv buludların dövr vurduğu, nüvə hissəciklərinin yayıldığı və bütün canlıların məhv ola biləcəyi məkana çevrilə bilər. Belə təhlükələri nəzərə alaraq, artıq dünya dövlətləri, xüsusilə də nüvə stansiyalarının daha çox cəmləşdiyi Avropa məkanı ənənəvi enerji istehsalına və karbohidrogen ehtiyatların idxalı prosesinə üstünlük verməyə başlayıb. Külək, günəş, geotermal, eləcə də neft-qaz enerjisi istehsalını artıran dövlətlər nüvə enerjisindən imtina etməyə hazırlaşır. İndi dünyanın ən qabaqcıl texnologiyaları alternativ enerjiden istifadənin stimullaşdırılmasına və ekoloji tarazlığın təmin edilməsinə yönəlib.

Laçın-Kəlbəcər bölgələrində külək enerjisindən, Zəngilan-Cəbrayıl bölgələrində isə günəş enerjisindən istifadə imkanları genişdir. “Yaşıl enerji” zonası kimi bərpa olunması nəzərdə tutulan Qarabağ ərazisi dünyanın ən müasir yaşayış məskənlərindən biri olacaq.

Azərbaycan. - 2021.- 9 aprel. - № 72. - S. 1,5.

Ətraf mühiti çirkləndirənlər diqqətli olun

Arzu Qurbanlı

Ətraf mühit həyatın keyfiyyətinə, yaşayış şəraitinə və insanın səhhətinə təsir edən komponentlərin məcmusudur. Atmosfer havası, su, torpaq, yerin səthi, heyvanat və bitki aləmi ətraf mühitin komponentləridir. Təəssüf ki, biz insanlar çox vaxt bu komponentlərə zərər veririk. Ətraf mühitin çirklənməsi təbiətə birbaşa və ya dolayısı ilə ziyan vurur.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin sektor müdiri Mehman Nəbiyevin [SİA](#)-ya açıqlamasında bunları deyib: "Bildiyimiz kimi, 2019-cu ilin fevral ayının 7-dən cənab Prezident tərəfindən plastik qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə təsirinin azaldılması ilə bağlı 2019-2020 tədbirlər planı təsdiq olunub. Bu tədbirlər planında polietilen plastik məhsulların azaldılması, təkrar emal proseslərinin gücləndirilməsi və ölkədə ümumiyyətlə tullantıların o cümlədən, plastik tullantıların idarə olunması ilə bağlı idarə etmənin qurulması nəzərdə tutulur. Bu tədbirlərdən biri də qeyd etdiyimiz kimi, polietilen torbaların bir hissəsinin təcridən məhdudlaşdırılması, yəni onların alternativləri ilə əvəz olunması prosesləri nəzərdə tutulur".

O həmçinin qeyd edib ki, ölkəmiz üçün ətraf mühitin çirklənməsi, polietilen torbaların düzgün istifadə edilməməsi və yandırılması insan sağlamlığına, ətraf mühitin çirklənməsinə səbəb olur: "Eyni zamanda bildiyimiz kimi, bizim ölkəmiz kənd təsərrüfatı ölkəsidir. O torpağa da düşdükdə torpağın münbitliyinə, məhsuldarlığına ciddi zərər vurur. Polietilen torbalarla yanaşı, plastik butulkalar, plastik qablarla bağlı artıq bir sıra tədbirlər görülür. ETSN tərəfindən Bakıda və ölkə üzərində regionlarda xüsusi konteynerlər quraşdırılıb. Təkrar emal müəssisələri həmin o konteynerlərdə toplanılan plastik qabları bir dəfə istifadə olunmaq üçün təkrar emala cəlb edirlər".

Ətraf mühitin çirklənməsi nədir?

Çirklənmə - hər hansı mühitə yeni və ona xas olmayan fiziki, kimyəvi və bioloji ünsürlərin gətirilməsi ya da o ünsürlərinin miqdarının mühitdə artmasıdır. Ətraf mühitin çirklənməsinin birbaşa obyektləri bioloji cəmiyyətin yaşadığı hava, su və torpaqdır. İnsanların yaşadıqları təbiətə verdiyi hər cür zərər ətraf mühitin çirklənməsini təşkil edir. Təbii mühitin çirklənməsinin əsas mənbəyi istehsal və cəmiyyətin həyat fəaliyyəti prosesində əmələ gələn külli miqdarda tullantıların atılmasıdır. Fabriklərdən çıxan tullantılardan tutmuş şəxsi qayğıda istifadə etdiyimiz sadə dezodorantlara, təyyarələrdən və ya avtomobillərdən gələn qazlardan tutmuş kiçik plastik torbalara qədər bir çox şey ətraf mühitin çirklənməsini yaradır.

Bəs, ətraf mühitin çirklənməsinin səbəbləri nədir?

Sadə formada desək, təbiətə zərər verən hər şey ətraf mühitin çirklənməsinə səbəb olur. Bu səbəblərdən ən diqqətçəkən məqamlar bunlardır:

1. Əhalinin sürətli artımı
2. Planlaşdırılmamış şəhərsalma
3. Planlaşdırılmamış sənayeləşmə
4. Təbii qaynaqların müddətsiz istifadəsi fabriklər tullantılarını məhdudlaşdırmaması, təbiətə tullantıların atılması, eşidilən stimulların lazımsız istifadəsi, məişət və tibbi tullantıların təkrar emalı
5. Bioloji parçalanmayan plastiklərin həddindən artıq istifadəsi
6. Vəhşi heyvanların nəzarətsiz qırılması və məhv edilməsi
7. İstixana qazı yayan vasitələrin geniş yayılması
8. Kimyəvi tərkibli məhsulların həddindən artıq istifadəsi
9. Radiasiya yayan texnoloji cihazların həddindən artıq istifadəsi

Ətraf mühitin çirklənməsinin növləri hansılardır?

Yaşayış sahələrimizi məhv edən ətraf mühitin çirklənməsi növlərinə bölünür:

Hava çirklənməsi: İstiləşmə üçün istifadə olunan yanacaqların nəqliyyat vasitələrinin tullantılarından atılan zəhərli qazlarla birlikdə nəzarətsiz buraxılması nəticəsində yaranan ətraf çirkliliyinin bir növüdür.

Səs-küy çirklənməsi: Təbiətdəki bütün canlıları narahat edən ətraf mühitin çirklənməsinin bir növüdür, bunun səbəbi lazımsız yerlərdə səs gücləndiricilərinin istifadəsi və əsasən nəqliyyat vasitələrinin mühərriklərinin narahatlıq səsləri, hava fişəngləri kimi partlayıcı maddələr və buna bənzər elementlərdir.

Suyun çirklənməsi: Sənaye tullantılarının və kanalizasiya tullantılarının dənizlərə atılması nəticəsində baş verən çirklənmədir. Bu çirklənmə yalnız dənizlərdə yaşayan canlıları deyil, bütün təbii tarazlığı mənfi təsir edir.

Torpaq çirklənməsi: Tullantılar təkrar emal olunmadıqda və olduğu kimi təbiətə atıldıqda meydana gələn ətraf mühitin çirklənməsi növüdür. Torpağın çirklənməsi insan həyatını ciddi şəkildə təhlükə altına qoyur, xüsusən də torpaqda yetişən qida maddələri ilə vücudumuza daxil olduğu kimi, yaşayış həyatına da zərər verir.

Radioaktiv çirklənmə: Nüvə stansiyalarının yaratdığı ətraf çirkliliyinin bir növüdür. Silah fabriklərindəki artım və bu sahələrdə görülən işlərin bu çirklənmənin artmasında böyük payı var. Radioaktiv çirklənmənin nəticələri ağır ola bilər, buna görə müalicə olunmayan xəstəliklərin meydana gəldiyini söyləmək olar.

Ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısını necə almaq olar?

Hər fərd yaşadığı mühitə qarşı ehtiyatlı davranmalı və çirklənməyə səbəb ola biləcək hər hansı bir davranışdan çəkinməlidir. Fərdi şəxslərin və qurumların çirklənmənin qarşısını almaq bir sıra vəzifələri yerinə yetirməlidir:

1. Təkrar emal üçün yararlı məişət tullantılarının qruplaşdırılması
2. Tullantı yağlarının torpaq və su ilə qarışmasının qarşısının alınması
3. Radiasiya yayan cihazların istifadəsinin azaldılması
4. Ağ məhsullarda minimum istixana qazı emissiyası olan məhsullara üstünlük vermək
5. Plastik istifadəsinin azaldılması, plastik əvəzinə şüşə butulkalara və parça torbalara üstünlük verilməsi
6. Dezodorantların istifadəsinin azaldılması
7. Fabriklərdən gələn tullantıların və qazların məhdudlaşdırılması
8. Yanacaq ilə işləyən nəqliyyat vasitələri yerinə elektrikli vasitələrə üstünlük vermək
9. Səs stimullarından yalnız lazım olduqda istifadə etmək
10. Təbiətin şüursuz məhvinin qarşısının alınması

Səs.-2021.-2 aprel.-№56.-S.9.

Qırmızı həyəcan

Və ya insanlıq üçün ən dəhşətli təhlükə

Aygün Əziz

İqlim dəyişikliyi dünya üçün ən ciddi təhlükələrdəndir. Tək ətraf mühitə deyil, eyni zamanda siyasi, iqtisadi və sosial sistemə zərbə vuran problemdir. Bunu BMT Təhlükəsizlik Şurasının iqlim dəyişikliyi ilə bağlı keçirilən onlayn iclasın iştirakçıları da bildirib.

BMT-nin baş katibi Guterreş öz çıxışında temperaturun 1,5 dərəcədən çox artmasının qarşısını almaq lazım olduğunu qeyd edib. O bildirib ki, bunu etmək üçün həlledici addımlar barədə qərar vermək lazımdır. Onlardan biri kömürdən istifadəni dayandırmaqdır: "Alimlər əmindir ki, əsrin sonuna qədər qlobal temperaturun artımı 1,5 dərəcəni keçməməlidir. İqlim dəyişikliyindən əziyyət çəkən insanları və icmaları qorumaq bizim borcumuzdur. Beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik naminə iqlim böhranının artan nəticələrinin qarşısının alınması üçün hazırlıqları sürətləndirməliyik". Guterreş öz çıxışında Yer kürəsində ümumi illik temperaturun artımının 1,5 dərəcəni keçməsinə Yerləşmənin üçün "qırmızı həyəcan" adlandırır.

Dünyaca məşhur təbiətşünas və TV aparıcısı Ser David Attenboro iqlim dəyişikliyini "indiyə qədər müasir insanlıq qarşısında dayanan ən dəhşətli təhlükə" adlandırır. Alimin sözlərinə görə, okeanların çirkənməsi, təmiz su və qida məhsullarına çıxışın məhdudlaşması, yaşayış yerlərinin məhv edilməsi birinci dünya müharibəsinin miqyasına bənzər bir münafişəyə səbəb ola bilər.

"Qlobal istiləşmə mif deyil"

Qlobal istiləşmə mif deyil. Termometr sütununun kiçik dalğalanmaları planetin həyatına təsir edəcək kimi görünür, lakin alimlər əks fikirdədir. Sənaye, kənd təsərrüfatı və hər hansı digər insani fəaliyyət zərərli tullantılar ilə nəticələnir. Atmosferdə bu tullantılardan nə qədər çox olarsa, yerin orta temperaturu o qədər də yüksək olacaqdır. Mütəxəssislər bildirirlər ki, temperaturun 1,5 dərəcədən çox artması planet üçün dönməz nəticələrə səbəb ola bilər.

1,5 və ya 2. Fərq varmı?

Yerin orta illik temperaturunun artmasının həddini müəyyən etməyə çalışan elm adamları əvvəlcə 2 dərəcə Selsi göstəricisinə meylli idi. Lakin sonradan artımı 1,5 dərəcə ilə məhdudlaşdırmaq üçün bütün vasitələrə əl atmaq qərara alındı. Klimatoloqlar temperaturun 2 dərəcə artmasının geniş miqyaslı yanğınlara səbəb olacağını, karbon ehtiyatlarının azalacağına və heyvanların yaşayış yerlərini itirəcəyini müəyyən ediblər. 1,5 dərəcə istiləşmə ilə həşəratların təxminən yarısı, onurğalılardan bir hissəsi və bitkilərin 10 faizi yox olacaq. Temperatur artımı 2 dərəcəyə yaxınlaşırsa, flora və faunaya ziyanın miqdarı ikiqat, həşəratlara isə üçqat artacaq.

İsti ölkələrdə bu fərq hiss olunacaqmı?

Bu təpə flora və fauna növlərinin məhv edilməsi ilə bütün dünyanın ekosistemləri pozulacaq. Daşqınların qarşısını almaq, suyu təmizləmək və torpaq münbitliyini qorumaq çətin olacaq. Temperaturun 1,5 dərəcədən 2 dərəcəyə artması il ərzində isti günlər həndəsi irəliləyiş ilə artacaq. Dünyanın bəzi yerlərində daha az yağış yağacaq, digərlərində əksinə. Afrikanın cənubunda və Aralıq dənizinin sahillərində yaşayan insanlar bundan daha çox əziyyət çəkəcək. Çünki burada quraqlıq flora və faunayı kökündən dəyişə bilər.

Əbədi buzluqlar yerin fərdi küncələrində yüz minlərlə və bəlkə də milyonlarla il mövcud olub. Planetin ümumi temperaturunun 1 dərəcədən artıq qalxmasına icazə verməsək, buzlaqların qorunması ehtimalı 70 faiz olacaq. Ancaq 2 dərəcədə buz hətta Arktikada belə əriyəcək. Ağ ayılar və digər şimal heyvanların növləri qeyri-təbii şəraitdə yaşamaq üçün mübarizə aparmaq məcburiyyətində qalacaqlar. Tədqiqatlar 2300-cü ilə qədər 1,5 dərəcə istiləşmə baş verərsə, dəniz səviyyəsinin 1 metr artacağını göstərir. Eyni zamanda, Qrinqlandiya və Qərbi Antarktidada buz səthlərinin dağıdılması riski yüksəkdir. Temperatur daha sürətli artarsa, bu buzlar əriyəcək və

dəniz səviyyəsi 200 ildə 2 metrə qədər artacaq. Milyonlarla insan hər il daşqına məruz qalacaq, bir çox sahil şəhərlərinin sakinləri köçmək barədə düşünməli olacaq.

Dünyanın məşhur "Microsoft" şirkətinin sahibi, milyarder Bill Geyts öz bloqunda yazır ki, bəşəriyyətə qlobal böhran və fəlakət gəlir. Eyni zamanda, o, ABŞ prezidentinə planeti necə xilas etmək barədə məsləhət verir.

Onun fikrincə, bəşəriyyətin qlobal dramı uzaq deyil: " Qlobal istiləşmə və nəticədə yer üzündəki insanlar üçün yaşayış şəraitinin pisləşməsi gözlənilir. Ancaq iqlim dəyişikliyinə təsiri minimuma endirilə bilər. İnsanın hərəkət üsullarını dəyişdirən "vacib ixtiralar" bizi qoruya bilər. İstilik və soyutma sistemləri, enerji və qida istehsalı sistemlərini dəyişmək vacibdir".

Azərbaycanda iqlim dəyişikliyi bir çox ərazilərdə, xüsusilə arid (quraq) ərazilərdə su ehtiyatlarının azalması, Xəzər dənizində suyun səviyyəsinin aşağı düşməsi, səhrələşmə prosesinin genişlənməsi kimi faktlarla özünü büruzə verib. Bunu **Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin Hidrometeoroloji Araşdırmalar Mərkəzinin direktoru Rafiq Verdiyev** deyib. O bildirib ki, 1991-ci ildən indiyədək aparılan qiymətləndirmələrə görə, atmosfərə atılan qazların miqdarının çox olması səbəbindən Yer səthinin istiləşməsi, günəş şüalarının əks olunması kimi proseslərdə dəyişikliklər olub. Bunun nəticəsində son 30 ildə havanın orta illik temperaturu 1 dərəcə selsiyə yaxın artıb. Bu da dünyanın müxtəlif bölgələrində müxtəlif dəyişikliklərə səbəb olub.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Coğrafiya İnstitutunun elmi işlər üzrə direktor müavini, coğrafiya üzrə fəlsəfə doktoru, iqlimşünas Məhərrəm Həsənov bildirib ki, qlobal istiləşmə mənfi mənada bütün təsərrüfatlara təsir edir, o cümlədən kənd təsərrüfatına: "Məsələn, püstə, badam, ərik, şaftalı, alça və bu kimi meyvə ağacları vaxtından əvvəl çiçəkləyir. Sonra isə havanın temperaturu nisbətən aşağı düşən kimi həmin çiçəklər məhv olur və bu, birinci növbədə, o ağaclardan meyvə alınmasını xeyli azaldır. Bununla yanaşı, yüksək temperatur olduqda yağıntılar normadan az müşahidə edilir və torpağın məhsuldar rütubəti azalır. Bu da becərilən dənli bitkilərin gec inkişaf etməsinə, həmçinin torpaqda rütubət çatışmazlığına gətirib çıxarır".

Yaşıl kurs Bu il Avropa Birliyində "Avropa üçün yaşıl əhd" - yaşıl sövdələşmə icra olunmağa başlayır. Yaşıl kursun əsas məqsədi 2050-ci ilə qədər Avropanı karbondan azad etməkdir. Yaşıl sövdələşmə enerji baxımdan səmərəli olmayan 35 milyon binanın yenilənməsini tələb edir, pestisidləri 30 faiz, gübrə istifadəsini 20 faiz azaldır. Strategiyaya əsasən, orqanik istehsal ilə məşğul olan torpaqların payı 25 faiz olmalıdır və kənd təsərrüfatının yeri 10 faiz azaldılaraq bu ərazilərdə meşələr salınmalıdır.

Rusiya Elmlər Akademiyasının Cənubi Elm Mərkəzinin rəhbəri, okeanoloq, akademik Gennadiy Matışov isə qlobal istiləşmə nəzəriyyəsini rədd edib. Alim hesab edir ki, qlobal istiləşmə nəzəriyyəsi düz olsa idi Arktikada buzlar artıq ərimişdi. Alim hesab edir ki, əksinə, isti dövr sona çatır və iqlim soyuq dövrə doğru gedir: "Keçən il Mərkəzi Rusiyada qış qeyri-adi dərəcədə isti olsa da, şaxtalar eyni anda Şimali Amerikaya gəldi və Yaxın Şərqə isə qar yağdı".

Gennadiy Matışov qeyd edib ki, son 15 il ərzində Taqanroq körfəzi ildə orta hesabla 54 gün ərzində buzla örtülmüşdür və bu, cənub üçün qeyri-adi haldır. O, iqlimin dövrü olduğunu və hər hansı proqnoz verərək ən azı yüz ilin məlumatlarına diqqət yetirməsinin vacib olduğunu bildirib: "Yalnız buzun həqiqətən ərimiş olacağı təqdirdə istiləşmə barədə danışa bilərik. Bu halda dünya okeanın səviyyəsi altmış metr artacaq. Bu gün isə, istiləşmə deyil, soyuqlaşma baş verir. Bunun sübutu soyuq qış, quraqlıq, yanğınlar, Rusiyanın Avropa hissəsində intensiv yağıntılardır".

Akademik, kiçik buz dövrünə doğru irəliləyəcəyimizə əmindir. Amma bu, indi yox, minlərlə ildən sonra baş tutacaq.

Kaspi.-2021.-6 mart.-№9.-S.10.

Ərazi yox, yaşıllıq da az

Mütəxəssislər Bakıda yaşıllıq sahəsinin artırılmasına mane olan faktorların çox olduğunu deyirlər

Aygün

"Bu gün Bakı şəhərində yaşıllıq sahəsi azdır. Şəhərin yaşıllıq sahəsinin artırılması üçün son illər ərzində işlər görülsə də, bu, hələ norma çərçivəsində deyil. Hər hansı şəhərin 33 faizi yaşıllıqdırsa, bu, qəbul olunmuş norma sayılır. Amma bu gün bizim yaşıllıq sahələrimiz azdır. Bu sahələrin artırılması lazımdır".

Bunu Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN) Dövlət Ekoloji Ekspertiza Agentliyinin rəisi Mirsalam Qənbərov "Ekspert saati" proqramında deyib.

Əslində, şəhərə nəzər yetirəndə qeyd edilən fikirlərin əyani şahidi olmaq mümkündür. Tez-tez "Ağacəkmə aksiyası həyata keçirildi" tipli xəbərlərə də rast gəlirik, yaşıllaşdırma işləri ilə bağlı məlumatlara da... Yəni bu kimi işlər görülür, bəs problemin istənilən səviyyədə həll olunmamağının səbəbi nədir? Yaşıllıqların salınması üçün müvafiq ərazi kifayət qədər varmı, yoxsa elə problemlərdən biri də budur?

"Xüsusi qorunma olmasa..."

Cöğrafiya elmləri doktoru Çingiz İsmayılov bildirdi ki, böyük şəhərlər üçün yaşıllıq təsərrüfatı xüsusi önəm kəsb edir: "Norma belədir ki, ərazinin heç olmasa təxminən üçdə biri yaşıl örtüklü olmalıdır. Bu, böyük şəhərlər üçün çox vacibdir. Çünki böyük şəhərlərdə sənaye, nəqliyyat ətraf mühitin, havanın çirklənməsində böyük rol oynayır. Bu səbəbdən, şəhərin havasının sağlamaşdırılmasında yaşıllıqlar vacibdir. Bunlar parklar, meşə zolaqlarıdır".

Ç.İsmayılovun sözlərinə görə, Bakının iqlim şəraitinə uyğun yaşıllıq təsərrüfatı qurulmalıdır, əks halda görülən işlər nəticəsiz qala bilər: "Bakı digər şəhərlərdən fərqli olaraq yarımsəhra zonasındadır. Ona görə, burada bitkilərin becərilməsi, bitirilməsi, bitməsi və onların qorunması üçün digər şəhərlərlə müqayisədə daha ağır iqlim şəraiti vardır. Heç də bütün yaşıllıqlar bu iqlim üçün uyğun deyil. Eldar şamı, zeytun ağacı, cürbəcür yolkalar bu iqlim şəraitinə daha münasibdir. Uyğun ağaclar əkilirsə, bu zaman yaxşı qulluq edilməlidir. Daim suvarmaq tələb olunur. Bu da əlavə xərclərdir. Xüsusi qorunma olmasa, yaradılan da tez sıradan çıxacaq. Burada xüsusi nəzarət olmalı, monitorinqlər aparılmalıdır. Ancaq aparılmır, buna görə də bu çatışmazlıqlar bizdə öz əksini tapır. Yaşıllıqların qorunması, bərpa edilməsi, yeni zolaqların yaradılmasında Bakı şəhərinin fərdi xüsusiyyətləri təhlil olunmalı və buna əsasən iş görülməlidir. Ümumi qəbul olunmuş göstəricilər baxımından yanaşıb iş görmək olmaz".

"Bakıdakı ağacların 10-20 faizi çoxdan kəsilməlidir"

Ç.İsmayılovun sözlərinə görə, tikinti işləri aparılarkən yaşıllıqla bağlı normalar xüsusi nəzərə alınmalıdır: "Şəhərlərdə yeni və daha çox bina tikilirsə, bu da yaşıllıq zonalarının azalmasına təsir göstərir. Çünki tikinti gedən ərazidə hansısa ağac növləri qırılır. Digər tərəfdən, tikinti normalarında da yaşıllıqla bağlı əks olunan qaydalar var. Hər hansı çoxmərtəbəli bina inşa edilirsə, onun üçün yaşıllıq zonası da nəzərə alınmalıdır. Orda park olmalı, vətəndaşlar, uşaqlar üçün istirahət zonası yaradılmalıdır. Bunlara riayət olunması vacibdir. Bəs nə dərəcədə riayət olunur? Bakıda hər bir layihəni Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin baş arxitektoru təsdiq edir. Layihə təsdiq olunanda, normativlərə görə binalararası məsafə, yerləşdiyi ərazi, yaşıllıq və s. nəzərə alınmalıdır. Yəni qanunvericilik formasında hər detal nəzərə alınıb, amma söhbət ona nə dərəcədə riayət olunması ilə bağlıdır".

Ç.İsmayılov bildirdi ki, Bakı şəhərində yaşıllıq təsərrüfatına nəzarət səviyyəsi də yaxşı deyil: "Yaşıllıq təsərrüfatı nəzarətdə olmalı, mütəmadi şəkildə işlər görülməlidir. Məsələn, binalar arasındakı ağaclara gedib baxın. Onların 10-20 faizi çoxdan kəsilməlidir. Quruyub durur, amma kəsmirlər. Elə bil nə vaxt yıxılacağını, nəse qəza yaradacağını gözləyirlər. Yaz ayları gəlir və hansı məhəllədə, binaların arasında ağaclara qulluqla bağlı iş aparıldığını görmürsünüz? Hansı köhnə, qurumuş ağaclar kəsilir? Heç nə edilmir və qurumuş ağaclar da yaşıllıq fondu adı ilə gedir. Qeyd olunan rəsmi yaşıllıqlar sahəsinin 10-20 faizi qurumuş ağaclardır. Kəsilməli və yerinə yenisi əkilməlidir".

"33 faiz yaşıllığa nail olmaq mümkün deyil"

Ekoloq Samir İsayev bildirdi ki, hər şəhərin iqliminə əsasən abadlaşdırma, yaşıllaşdırma dərəcəsi olur: "Dünyanın heç bir yerində "Şəhərin 33 faizi yaşıllıq olmalıdır" kimi norma qoyulmayıb. Məsələn, Ər-Riyada belə norma qoya bilməzsiniz. Hər şəhərin iqliminə görə abadlaşdırılma, yaşıllaşdırma dərəcəsi olur. Burada əsas hədəf yaşıllıq deyil, şəhər sakinlərinin istirahəti üçün ərazilərin olmasıdır. Bu, qazon, kol-kos, yaşıllıq, yaxud göl ola bilər. Müxtəlif formalardan insanların dincəlməsi üçün şərait qurmaq lazımdır. Təbii ki burada yaşıllaşma norması da nəzərdə tutulur. Yaşıllaşdırma məsələsi Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsində əks olunub. Bina tikilən zaman onun yanında abadlaşdırılma, yaşıllaşma üçün də sahə ayrılmalıdır".

S.İsayev bildirdi ki, Bakıda 33 faiz yaşıllığa nail olmaq mümkün deyil: "Çünki şəhərsalmada binaları tənzimləyə bilsən, amma yollara, sosial, ictimai obyektlərə ehtiyac var. Bəzən bunların yanında yaşıllıq salmaq olmur. Çünki şəhərin köhnə hissəsində oturuşmuş infrastruktur var. "Sovetski" adlanan ərazidə evlər söküldü, onun yerində bina tikilmədi, park salındı. Belə imkan hər deyəndə olmur. Bakıda 2-3 belə imkan var. Ondan istifadə olunduqdan sonra gələcəkdə hər dəfə belə imkan mümkün olmayacaq. Müstəsna hallarda ola bilər. Məsələn, torpağın altında yerləşən infrastruktur obyektlərinə görə həmin ərazidə bina tikintisi aparılması mümkün olmasın. Bu zaman yaşıllıq salınması üçün istifadə edilə bilər".

"Yaşıllaşdırma işlərindən öncə infrastrukturu qurmaq lazımdır"

S.İsayevin sözlərinə görə, ağac əkməklə yaşıllıq problemi həll edilmir, yaşıllaşdırma üçün infrastruktur qurulmalıdır: "Şəhərin içərisində sağlam yaşıllaşdırma mühiti olmalıdır. Həm şəhər mühiti üçün oksigen istehsal etməlidir, həm də yaşıllığın əsas önəmindən biri də odur ki, tozu udur. Ancaq ağac əkməklə yaşıllıq problemi həll edilmir. Məsələn, şəhərdə texniki su xətti yoxdur. İstifadə olunmuş suları təmizləməklə şəhərin yaşıllaşdırılmasına cəlb etmək olar. Bu şəbəkə şəhərdə qurulmayıb. Şəhərdə suvarma üçün içməli sudan istifadə edilir. Ötən yay ölkədə ciddi su qıtlığı olanda, bunun fəsadlarını gördük. Gələcəkdə də bu tipli problemlərin qarşısının alınması üçün ölkə başçısının təşəbbüsü ilə hökumət ciddi addımlar atmağa başladı. Yay aylarında əksər yerlərdə yaşıllıqların suvarılmadığını gördük. Gözdən qaçan yerlər də ola bilər, amma şəhərdə su çatmırdı, əsas problem bu idi. İldən-ilə bu problem artacaq. Şəhəri yaşıllaşdırmaq, bunun üçün hansısa normaları qarşıya qoymaqla iş bitmir. Bütün yaşıllaşdırma işlərindən öncə infrastrukturu qurmaq lazımdır".

S.İsayev deyir ki, texniki su xəttinin çəkilməsi çox xərc tələb edən məsələdir, ona görə, problemi hissə-hissə həll etmək olar: "Yaşıllıq içməli su ilə yox, texniki su ilə qurulmalıdır. Şəhərin içində texniki su xətti çəkmək üçün yollar dağıdılmalı, asfaltlar sökülməli, yeni su xətləri çəkiləlidir. Bu da böyük xərc tələb edir. Hazırda isə ölkənin əsas diqqəti Qarabağı yenidən qurmağa yönəlib. Ona görə, texniki su xətlərinin çəkilməsinə strateji yanaşaraq işləmək lazımdır. Məsələn, indi hansı yollarda təmir gedirsə, orda boruları çəkib hazır qoysunlar. Şəhərdə təmir getdikcə hissə-hissə qurulsun. Sonra hansısa şəbəkə qurular və birləşdirilər. Belə planlama da etmək mümkündür. Bir az çox vaxt aparar, amma bu üsulla artıq xərclərə gedilməz".

"Bakı ətrafında yaşıllıq salmaq üçün ərazi çox məhduddur"

S.İsayev bildirdi ki, hansısa ərazidə ağacların kəsilib yerində tikinti aparılmasına heç də həmişə yaşıllıqların məhvi kimi yanaşmaq olmaz: "Bizdə şəhərin bəzi hissələrində perspektiv şəhərsalma əraziləri var. Bu, hazırda heç bir tikinti getməyən, amma gələcəkdə tikilməsi planlaşdırılan ərazidir. Tutaq ki planlaşdırılır ki, 40-50 il sonra ərazidə tikinti aparılacaq. O vaxta qədər ərazi boşdur, orada ağaclar əkilir, yaşıllaşdırma işləri aparılır. Bakıdakı ağacların əksəriyyətinin yaşı 30-50 arasındadır. Yəni planlaşdırılma belə edilir ki, tikinti işləri aparılacağı dövrdə artıq o ağacların da çoxunun ömrü başa çatacaq. Sonra ağac qocalır, onu kəsmək yenisini əkmək lazımdır. Belə hallar yaşandı ki, perspektiv şəhərsalma ərazilərində əkilən ağacları kəsib tikinti aparanda, insanlar etiraz edirdilər. Amma bu, planlaşdırılmış işlər idi. Yəni vaxtında yaşıllaşdırmışdılar və sonra kəsib yerində şəhərsalma işləri görüldü. Normal haldır. Bu gün də yaşıllıq təsərrüfatının artırılması üçün perspektiv şəhərsalma ərazilərində ağac əkmək lazımdır. 40 ildən sonra ola bilər ki, ağacların qocalarını kəsib atasın, cavanlarını köçürsən, ərazidə şəhərsalma obyektləri qurasan. Çünki şəhər inkişaf edir. Amma 40 ildən sonra hay-küy salmaq lazım deyil ki, vay, ağacları kəsirlər. Şəhər inkişaf edir, ağac da kəsilməlidir, yenisi də əkilməlidir".

S.İsayev qeyd etdi ki, şəhəratrafi ərazilərdə yaşıllıq təsərrüfatı üçün yerlər məhduddur: "Bakının da limitli ərazisi var. Elə ərazilər var ki, orda yaşıllıq qurmaq olar. Məsələn, Böyükşor gölü ərazisi. Amma ümumilikdə, bizdə həyət, bağ evlərinə üstünlük verilməsi məsələsi var. Şəhərin ətrafında olan meyvəçilik sovxozlarını məhv etdik, əvəzində torpaqları bağ salmaq üçün insanlara verdik. 30 il əvvəl Bakıda bu qədər bağ evləri, həyət evləri yox idi. Bu gün Bakı ətrafında yaşıllıq salmaq üçün ərazi çox məhduddur. Fərdi evlərdən ibarət böyük yaşayış massivləri qurulub. Bir qəsəbəni söküb yerində 5 hündürmərtəbəli bina tikməklə problemi həll etmək olar. Amma bu dəqiqə o nə dərəcədə real ola bilər? Get-gedə şəhəratrafi qəsəbələrdə də hündürmərtəbəli binaların inşa edildiyini görürəm. Belə davam edərsə, zamanla yaşıllıq üçün yerlər də yaranmış olar".

Kaspi.-2021.-6 mart.-№9.-S.6.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərə ekoloji baxış

Sadiq Qurbanov

Milli Məclisin Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya komitəsinin sədri,
texnika üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan dövlətçiliyinə və xalqına qarşı düşmənçiliyi dövlət siyasətinə çevirmiş Ermənistan ekologiyamıza da düşmən münasibət bəsləyir. Ermənistan mədən və sənaye müəssisələrinin zəhərli maddələrini, radioaktiv tullantılarını Araz və Kür çaylarına axıtmaqla Azərbaycan təbiətinə, canlı aləminə, ekologiyasına öldürücü zərbələr vurur.

Xüsusən Ermənistanın indiyədək işğal altında saxladığı Azərbaycan torpaqlarında uzun illər təbiətə qarşı həyata keçirdiyi talan, yaşıl soyqırım, ekoloji cinayətlər bütövlükdə regionun ətraf mühitinə ciddi təhlükə yaratmışdır. Həmin ərazilərdə bioloji müxtəlifliyə, o cümlədən flora və fauna növlərinə, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə ciddi zərər vurulmuş, meşələrin və bitki örtüyünün yandırılması, su resurslarının çirkləndirilməsi, qiymətli ağac növləri ilə zəngin meşələrin, ümumiyyətlə, yeraltı və yerüstü təbii sərvətlərin məqsədlə şəkildə talan edilməsi nəticəsində Qarabağ və ətraf rayonlarda ekoloji tarazlıq pozulmuş və Azərbaycanın ekologiyasında dərin yaralar açılmışdır.

Nəzərinizə çatdırırıq ki, Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzkar siyasəti məhz Şuşa şəhəri yaxınlığında yerləşən və dövlət qoruğu hesab olunan Topxana meşələrinin qırılması ilə başlamışdır. Ermənistanın işğalı altında qalmış 260 min 311 hektar meşə sahəsi və bu ərazilərdə yayılmış palıd, fıstıq, vələs, göyrüş, şam, ağcaqayın, ayı fındığı, qoz, çinar kimi qiymətli ağac növləri kəsilərək müxtəlif məqsədlər üçün istifadə edilmişdir. Uzun illər işğal altında qalmış ərazilərdəki meşələrin kütləvi şəkildə qırılması səhralaşmaya və torpaqların eroziyasına səbəb olmuşdur. Təsədüfi deyil ki, son illərdə Ermənistanda mebel sənayesinin istehsalında və ixracında xeyli artım müşahidə edilmişdir. Şübhəsiz ki, bu, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində minillik yaşı olan qiymətli ağac növlərinin amansız kəsilməsi yolu ilə əldə edilmişdir.

Məlumat üçün bildiririk ki, Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş ərazilərində 43 min hektar sahəsi olan (Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu - 107 ha, Qaragöl Dövlət Təbiət Qoruğu - 240 ha, Qubadlı Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 20000 ha, Daşaltı Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 450 ha, Arazboyu Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 2200 ha və Laçın Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 20000 ha), xüsusi mühafizə edilən təbiət ərazilərində "Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabı"na daxil olunmuş 24 fauna və 70-dən çox flora növü qorunurdu ki, bunların da əksəriyyəti artıq məhv edilmişdir.

Bu ərazilərdə 460 növdən çox yabanı ağac və kol bitkiləri bitir. Bunlardan 70-i dünyanın heç bir yerində təbii halda bitməyən endemik bitkilərdir. Yüzlərlə növ ağac və kol bitkiləri (ayı fındığı, Araz palıdı, yalanqoz, Şərq çınarı, Hirkan şümşadı, Eldar şamı, söyüdyarpaq armudu, Qafqaz xədicəgülü, Qarabağ dağ laləsi, Şmidt dağ laləsi və s.) Ermənistanın işğalı müddətində məhv edilərək dünya florasının xəzinəsindən silinmək təhlükəsi qarşısında qalmışdır. Qarabağ ərazisində 2000-dən çox adda bitki növünə rast gəlinir ki, bu da Azərbaycan florasının 42 faizini təşkil edir. Bölgədəki 127 fauna növü və 72 flora növü nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi altında olmaqla, Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının "Qırmızı Siyahısı"na və "Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabı"na salınmışdır.

Təbiət abidəsi statusuna malik 152 sayda ağac (Şərq çınarı, palıd, azat, armud və s.), 8 xüsusi qiymətli meşə sahəsi (Şərq çınarı, püstə, ayı fındığı, ardıc, azat, Araz palıdı, çaytikanı, pirkal), 6 ədəd geoloji-palontoloji obyekt ("Azıx", "Tağlar", "Xan", "Qaxal", "Divlər sarayı" mağarası, "Bazaltın sütunvari aralanması"), yaşı 120 ildən 2000 ilədək olan pasportlaşdırılmış 145 Şərq çınarı və digər təbiət sərvətləri uzun illər ağır və misli görünməmiş talanla üz-üzə qalmışdır. Kəlbəcər rayonunda 968 hektar ərazini əhatə edən "Qırmızı Kitab" a daxil edilmiş ayı fındığı ağacları da kütləvi şəkildə qırılmışdır.

Bu ərazilərdə 460 növdən çox yabanı ağac və kol bitkiləri bitir. Bunlardan 70-i dünyanın heç bir yerində təbii halda bitməyən endemik bitkilərdir. Yüzlərlə növ ağac və kol bitkiləri (ayı fındığı, Araz palıdı, yalanqoz, Şərq çınarı, Hirkan şümşadı, Eldar şamı, söyüdyarpaq armudu, Qafqaz xədicəgülü, Qarabağ dağ laləsi, Şmidt

dağ laləsi və s.) Ermənistanın işğalı müddətində məhv edilərək dünya florasının xəzinəsindən silinmək təhlükəsi qarşısında qalmışdır.

Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş ərazilərində ekoloji əhəmiyyətə malik 7 relikt göl (Kəlbəcər və Laçın rayonlarının yaylaqlarında Böyük Alagöl, Kiçik Alagöl, Zaxagöl, Qaragöl, Canlıgöl, Işıqlı Qaragöl və Ağdərə rayon ərazisində Tərtər qolu olan Toragəçayda Qaragöl) və 10 su anbarı işğalçı Ermənistan tərəfindən ciddi antropogen təsirə məruz qalmışdır.

Azərbaycan ərazisindən axan çayların çoxu Ermənistandan və Qarabağın ərazisindən qaynaqlanır. İşğal edilmiş ərazilərdə axan və yerləşən su mənbələrinin uzun illər boyu çirkləndirilməsi qiymətli balıq növlərinin yox olmasına və balıq ehtiyatlarının tükənməsinə səbəb olmuşdur.

Ümumi həcmi 631 milyon m³ olan 10 su anbarı, o cümlədən Tərtər çayı üzərində inşa edilmiş, su tutumu 560 milyon m³ olan və 100 min hektardan artıq əkin sahəsinin suvarılmasına hesablanmış Sərsəng su anbarı texniki xidmət göstərilmədiyindən ətraf ərazilərdə yaşayan əhali üçün potensial təhlükə mənbəyinə çevrilmiş, su anbarından aşağıda - dağətəyi və aran hissədə yerləşən yaşayış məntəqələrindəki 400 min əhali təhlükə altında qalmışdır.

Qeyd olunan faktları nəzərə alaraq, Avropa Şurası Parlament Assambleyası tərəfindən Azərbaycanın Ermənistanla sərhədyanı rayonlarının sakinlərinin qəsdən sudan məhrum edilməsi ilə bağlı 2016-a ildə 2085 sayılı Qətnamə qəbul edilmişdir. İşğal dövründə Azərbaycanın həmin ərazilər üzərində nəzarəti həyata keçirilməsi mümkünsüzlüyü ölkənin beynəlxalq konvensiyalardakı öhdəliklərinin yerinə yetirilməsini çətinləşdirirdi. Ermənistanın BMT-nin "Transsərhəd su axınlarının və beynəlxalq göllərin qorunması və istifadəsinə dair" Konvensiyasına əməl etməməsi sərhədyanı su axınlarının problemlərinin beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində həllini mümkünsüz etmişdir.

Son illərdə Azərbaycana məxsus olan ərazilərdə yeraltı sərvətlərin talan edilməsi yolu ilə Ermənistanda dağ-mədən məhsullarının ixracının artması müşahidə olunurdu. Ölkənin iqtisadi potensialında mühüm əhəmiyyət kəsb edən 167 sayda qızıl, gümüş, mis, qurğuşun, civə, daş kömür, müxtəlif növ tikinti materialları və digər faydalı qazıntı yataqları, o cümlədən yeraltı şirin su və mineral su (Şırlan, Turşsu və s.) yataqları xarici ölkələrin hüquqi şəxslərinin iştirakı ilə Ermənistan tərəfindən qanunsuz olaraq istismar edilərək xarici ölkələrə ixrac olunmuşdur.

Bu gün ekoloji problemlərin kəskinləşməsinə gətirən amillərdən biri də atom enerjisinin istehsalı sahəsində təhlükəsizlik məsələləri ilə bağlıdır. Bu baxımdan Ermənistan ərazisində yerləşən və istismar müddətini keçmiş Metsamor Atom Elektrik Stansiyası (AES) bütün regionun ətraf mühiti və əhəlinin sağlamlığı üçün ciddi təhlükə yaradır. Ermənistanın nüvə və radioaktiv materialların, habelə nüvə yanacağı tullantılarının qaçaqmalçılığında xüsusi rol oynaması, Azərbaycanın işğaldan azad olunan ərazilərində işğal müddətində radioaktiv tullantıların basdırılması regionda ciddi təhdid mənbəyi olaraq qalır. Belə ki, region üçün böyük fəlakət mənbəyi olan Metsamor Atom Elektrik Stansiyası fəaliyyətini hələ də davam etdirir, qonşu dövlətlər və region ölkələri üçün ciddi təhlükə mənbəyidir. Hər an baş verməsi mümkün olan qəza regionun radioaktiv çirklənməsinə səbəb olacaq.

Stansiya Türkiyə sərhədindən 16 km, İran sərhədindən 60 km, Azərbaycan sərhədindən 120 km, Gürcüstan sərhədindən 110 km, İqdir şəhərindən 28 km, Tarixi İrəvan şəhərindən isə 25 km məsafədə yerləşir. 1976-a ildə istismara verilən, 2 blokdan ibarət olan AES-in hər blokunda 1 ədəd VVER-440 tipli reaktordan istifadə olunur. Bu reaktorlar isə köhnə nəsil və qoruyucu örtüyü olmayan reaktorlardır.

Xatırladaq ki, 1982-d ildə Metsamor AES-in maşın zalında böyük yanğın bas verib. 1983-cü ildə 3-cüvə 4-cü blokların tikintisi başlanıb, lakin 1986-cı ildə Çernobil qəzasından sonra tikinti tamam dayandırılıb. 1988-ci ildə baş vermiş Spitak zəlzələsindən sonra keçmiş SSRİ rəhbərliyi həm Çernobil qəzasının, həm də Spitak zəlzələsinin fəsadlarından qorxaraq 1989-cu ilin yanvarında Metsamor AES-in fəaliyyətinin tam dayandırılmasına qərar verib. 1-ci blok sıradan çıxıb, 2-ci blok isə konservasiya olunaraq dayandırılıb.

1995-ci ildə isə Ermənistan hökuməti enerji böhranına görə beynəlxalq təşkilatların etirazlarına baxmayaraq, Metsamor AES-in fəaliyyətini bərpa edib. 2014-cü ildə Ermənistan hökuməti AES-in istismarının 2026-cı ilədək uzadılması haqqında qərar qəbul edib. Bu məqsədlə Rusiya hökuməti Ermənistana 270 milyon dollar kredit və 30 milyon dollar grant ayırıb. Amma bu vəsaitlər AES-in tam təhlükəsiz şəkildə fəaliyyətinə heç bir halda təminat vermir. Çünki stansiyada istifadə edilən VVER-440 tipli reaktor 1-ci nəsilədir və 8 bal gücündə zəlzələyə hesablanıb. AES "Rosatom" tərəfindən nə qədər rekonstruksiya olunsa belə öz ömrünü başa vurub.

Avropa Parlamentinin, Avropa İttifaqının Metsamor AES-in tam bağlanması tərəfdarı olduğunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Onlar bəyanatlarında AES-in istismar müddətini başa vurmasını və AES-in seysmik aktiv zonada yerləşməsinə əsas gətirirlər.

AES-də baş verə biləcək hər hansı qəza əvvəlcə Ermənistanın, sonra region ölkələrinin ərazilərinin radioaktiv çirklənməsinə, nəticədə ekoloji fəlakətə səbəb ola bilər. Bundan əlavə Metsamor AES-in radioaktiv tullantılarının emalı, utilizasiyası üçün Ermənistanın heç bir potensialı, maliyyə mənbəyi və digər imkanları yoxdur. Hər il AES-də min tonlarla bərk və maye halında radioaktiv tullantı əmələ gəlir. Bu tullantıların utilizasiyası necə həyata keçirilir? Hətta ən sadə metodla onların basdırılması ərazi baxımından Ermənistanda mümkün deyil. Maye halında olan radioaktiv tullantılar isə Araz çayına axıdılır. Bu isə çayın suyunun zəhərlənməsinə və nəticədə Azərbaycan ərazisinin radioaktiv çirklənməyə məruz qalmasına səbəb olur.

Milli Məclis. - 2021.-№1.-S.44-47.

Təbiətin “soyqırımı”

Erməni işğalçılarının 30 il vəhşicəsinə pozduğu ekoloji tarazlığı başqa cür adlandırmaq mümkün deyil

Flora Sadıqlı

İşğaldan azad edilmiş kəndlərimizdən birinin görüntüləri ekranda bir-birini əvəz edirdi. Həmin kəndin 30 ilə yaxındır yurd həsrəti çəkən sakini - yaşlı qadın həyəcədən otaqda özünə yer tapa bilmirdi. Gözləyirdi ki, indicə öz evini də görəcək. Daha doğrusu, vaxtilə uşaqlı-böyüklü əl-ələ verib dişlə-dırnaqla qurduqları xanımın evinin uçuq divarlarını axtarırdı gözləri...

Birdən özündən ixtiyarsız qışqırdı: “Bəs hanı bizim alma ağaclarımız? Hanı mənim bax, bu əllərimlə əkdiiyim qızılgül kolları?!” O, əllərini göyə tərəf qaldırıb sanki bu gözəlliyə qıyanlara lənət diləyirdi... Erməni vandallarının çox vəhşilik və alçaqlığını görmüşdü bu insan. Bilirdi ki, düşmən evini artıq söküb-dağıdıb. Amma bağındakı meyvə ağaclarının budandığını, bağçasındakı gül-çiçəyin kökündən çıxarılıb atıldığını nədənsə xəyalına gətirməmişdi... “Onsuz da hər tərəfi viran qoyublar, ağaclara, güllərə “dağ çəkməyin” nə mənası?”, - deyər düşünərək ekrandan uzaqlaşdı... Sonra düşündüklərinə yekun vurmuş kimi dilləndi: “Vəhşi heyvandan min kərə betərlər...”

Bu hadisədən bir neçə gün sonra Prezident İlham Əliyevin işğaldan azad edilmiş ərazilərə səfərləri başladı. Bu səfərlər sayəsində təkcə Azərbaycan deyil, bütün dünya bir daha erməni vandallarının vəhşiliklərinin əyani izlərini gördü, bu barədə bir daha ətraflı eşitdi. Bir daha şahid oldu ki, erməni faşistləri insanları qətlə yetirib soyqırımları törətməklə, şəhərləri və kəndləri yerlə-yeksan etməklə kifayətlənməyiblər. Bütün bunlar azmış kimi, işğal etdikləri ərazilərdə amansızcasına ekoloji terror törədiblər.

30 ilə yaxın bir müddətdə erməni vandalları görəsən bizim neçə ağacımızın “göz- yaşı”nı axıdıblar? Dağıtdıqları yaşayış məntəqələrində ağacları kəsib, məhv edib, satıblar. Bəzi məskunlaşdıqları yerlərdə isə o ağacları bitirən torpağın sahiblərinin gəldiyini görəndə öz xəbis, talançı, yırtıcı xislətlərinə uyğun olaraq hikkə ilə bağlara, meşələrə od vurublar.

İşğaldan azad edilmiş bölgələrimizin görüntüləri insanı dəhşətə gətirir. Erməni vandalları meşələrdə, həyətlərdə ağacları yox ediblər. Bu, təbiətə xəyanət, qatı cinayət, faşist quduzluğunun daha bir göstəricisidir.

Keçən il dekabrın 1-də Azərbaycan xalqına müraciət edərkən Prezident İlham Əliyev demişdir: “Laçın rayonunda bizim böyük meşə sahələrimiz var - ərazinin 22 min hektarı meşə sahəsidir. Bu da bizim böyük sərvətimizdir. Kəlbəcər rayonunda 24 min hektar meşə sahəsi vardır. Zəngilan və Qubadlı rayonlarında 12 min hektar və eyni zamanda işğaldan azad edilmiş Hadrut rayonunda və Xocavənd rayonunun bir hissəsində böyük meşə sahələri vardır. Meşələr isə planetimizin ağciyəridir. Mənfur, vəhşi düşmən bizim meşələrimizi 30 il ərzində qırıb, talayıb və son müddət ərzində yandırır. Buna baxmayaraq, meşə sahələrimizin böyük hissəsi toxunulmaz qalıb, çünki düşmən o meşələrə dırmaşa bilməyib, o, ucqar dağ massivlərində yerləşir. Əlbəttə, dağıdılmış və məhv edilmiş infrastrukturun, o cümlədən kəsilmiş ağacların bərpası da diqqət mərkəzində olacaqdır”.

Yüksəklikdə yerləşən meşələrimizə özlərini “qəhrəman” adlandıran ermənilər əl uzada, ayaq basa bilməyiblər. Çünki onların həm birbaşa, həm də məcazi mənada zirvəyə qalxmaq hünəri yoxdur... Gücləri yalnız qətl törətməyə, körpələri öldürməyə, ağacları qırıb-yandıрмаğa çatır. Prezident İlham Əliyevin dediyi kimi, bunları yalnız vəhşi qəbilə edə bilər.

Ağac əkmək, bağ salmaq nə qədər xeyirxah işdirsə, onları məhv etmək yüzqat çirkin əməldir. Kəlbəcəri, eləcə də Ağdamı və Laçını tərk edərkən o mənfurların meşələri necə qəddarcasına yandırdığını bütün dünya gördü. İşğalçılıqla, həyasızcasına soxulub 30 il yaşadıkları evlərə, meyvəsini dərib yedikləri bağlara, saf havasını udduqları meşələrə bu cür amansız münasibətləri onların kim olduğunu bir daha göstərdi.

Mənfur düşmən öz xəyanətkar əlini çaylarımıza da uzatmışdır. Onların suyundan güc alan elektrik stansiyalarını darmadağın etmiş, avadanlığını söküb aparmış, binalarını dağıtmışdır.

İşğal dövründə onlar eləcə də çaylarımızın suyunun qabağını kəsmiş, bir neçə rayonda 100 min hektardan çox torpaq susuzluqdan yanaraq cadar-cadar olmuşdur. Prezident İlham Əliyev bu il fevralın 14-də Füzuli, Zəngilan, Laçın və Cəbrayıl rayonlarına səfərləri çərçivəsində Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun ərazisində olarkən bu fikri bir daha səsləndirmişdir: “Bəsitçay da çox gözəl çaydır. Ümumiyyətlə, bu bölgə çaylarla zəngindir. Tərtərçay, Xaçınçay, Bəsitçay, Bazarçay, Həkəri çayı və digər çaylar bundan sonra

Azərbaycan xalqına xidmət edəcək. Mənfur düşmən işğal dövründə Tərtərçayın da suyunun qabağını kəsmişdir və bir neçə rayonumuzda yüz min hektardan çox torpaq susuz qalmışdır. Bizə qarşı ekoloji terror törədilmişdir”.

Erməni qəsbkarları işğal altında saxladıkları dövrdə digər ərazilərə olduğu kimi, Bəsitçay qoruğuna da böyük zərər yetiriblər. Qoruğun meşəlik ərazisinin demək olar ki, yarısını məhv edib, ağacların kökünü, oduncağını yandırılırlar. Bir sözlə, burada illərlə formalaşmış təbii ekosistemin tarazlığına erməni vandalizmi nəticəsində ciddi zərbə vurulub.

Xatırladaq ki, Bəsitçay qoruğu 1974-cü ildə Ulu Öndər Heydər Əliyevin tapşırığı ilə yaradılıb. Burada 100 hektardan çox sahədə nadir çinar ağacları dövlət tərəfindən qorunurdu. Bu, əslində nadir çinar meşəsi idi. Burada kəsilmiş ağacların yaşı təqribən 200-300 ilə bərabər idi. İşğaldan sonra mənfur düşmən çinarların böyük hissəsini kəsib, doğrayıb, talayıb və yandırıb. Bu, erməni vandalizminin növbəti əlamətidir.

Prezident bəyan etdi ki, biz bu qoruğu bərpa edəcəyik. Dövlət başçısı və ailə üzvləri Bəsitçay qoruğunda çinar ağacları əkdilər, Bəsitçaya balıqlar buraxdılar.

Bu, təkcə Bəsitçay təbiət qoruğunun bərpasına verilən start deyil. Bu o deməkdir ki, erməni faşistlərinin təbiətimizə vurduğu “yara”ları da sağaldacağıq. Meşələri bərpa edəcək, yeni bağlar salacaq, çaylarımızın suyundan bəhrələnəcəyik.

Azərbaycan. - 2021.- 24 fevral. - № 42. - S. 1,5.

Azərbaycanın orqanik məhsul yetişdirmək üçün böyük potensialı var

Emin Əliyev,

“Ekoloji təmiz məhsul istehsalçıları və ixracatçıları” ictimai birliyinin sədri

Müasir dünyanın əsas məsələlərindən biri də təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə etmək, ətraf mühiti və torpağı çirklənmədən qorumaqla ekosistemdə harmoniyanı saxlamaq və ekoloji təmiz məhsul istehsal etməkdən ibarətdir. Lakin dünya əhalisinin sayını və artım sürətini nəzərə alsaq, ərzaq məhsullarına artan tələbatın ödənilməsi üçün ekoloji təmiz məhsullarla kifayətlənmək xeyli çətin olur.

Buna baxmayaraq, kənd təsərrüfatı məhsulları üzərində genetik dəyişikliklərin aparılması da hazırda ciddi narahatlıq doğurur. Bu sahədə insan sağlamlığına təhlükə yaradan texnologiyalardan, kimyəvi preparatlardan istifadə olunması, gen modifikasiyalı sort və cinslərin yaradılması əhalinin etibarlı ərzaq təminatına təhlükə yaradır. Ona görə də hazırda bütün dünyada ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalına xüsusi əhəmiyyət verilir, aqrar sahədə kimyəvi maddələrin istifadəsi məsələsinə nəzarət gücləndirilir, torpaqların çirklənməsinə təsir göstərən texnologiyaların tətbiqinin qarşısı alınır. Başqa sözlə, bu gün orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının - insan sağlamlığına və ətraf mühitə zərər verməyən və istehsalda heç bir kimyəvi maddədən istifadə edilməyən, istehsaldan istehlaka qədər hər mərhələsinə nəzarət olunan sertifikatlı əkinçilik istehsalının -formalaşdırılması diqqət mərkəzində saxlanılır.

Məlumdur ki, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artırılması üçün müxtəlif intensiv üsullardan bəzən həddən artıq istifadə edilir. Sözsüz ki, belə üsullar, yəni gübrə və minerallardan normadan çox istifadə edilməsi məhsulun keyfiyyətinə və insan sağlamlığına mənfi təsir göstərir. Ən qorxulusu isə geni dəyişdirilməklə (GMO) və hibridləşdirməklə məhsulların yetişdirilməsidir. Dünya alimləri arasında belə məhsulların insan üçün ziyanlı olub-olmaması barədə mübahisələr davam etsə də, bu növ qidaların zərərli olmasına inam daha çoxdur.

GMO-lu məhsulların heyvanlar üzərində aparılan təcrübəsi də onun zərərli olduğunu göstərib. Məsələn, geni dəyişdirilmiş pomidorla bəslənən siçanlarda mədə xorası xəstəliyi yaranıb. GMO-lu soya ilə bəslənən siçanlarda isə qaraciyər və mədəaltı vəzin funksiyalarında pozğunluqlar meydana çıxıb. Təbii ki, heyvanlarda fəsadlar yaradan bu məhsullar insan üçün də təhlükəlidir. Odur ki, dünyada orqanik məhsulların yetişdirilməsinə tələbatın gündən-günə artması anlaşılandır.

Beynəlxalq Orqanik Kənd Təsərrüfatı Federasiyası (IFOAM) və FİBL Araşdırma İnstitutunun hesabatlarına görə, dünyada 3 milyona yaxın istehsalçı 70 milyon hektaradək sahədə orqanik məhsullar yetişdirir. Ən çox orqanik məhsullar yetişdirilən ölkələr sırasında Avstraliya öndə gedir. Bu ölkədə təxminən 30 milyon hektar orqanik kənd təsərrüfatı məhsulları yetişdirilən sahə var. İkinci yerdə 4 milyon hektarla Argentina, üçüncü yerdə 2,5 milyon hektaradək sahə ilə ABŞ gəlir. Türkiyədə ümumi əkin sahələrində orqanik məhsul yetişdirilən ərazilərin payı təqribən 2 faizdir. Qardaş ölkədə orqanik məhsul bazarının dəyəri 600 milyon dollar səviyyəsindədir ki, həmin məhsulların da çox hissəsi ixrac edilir. Bununla belə dünya üzrə orqanik məhsul istehsalı ənənəvi kənd təsərrüfatı ilə müqayisədə cəmi bir faiz paya sahibdir.

Ölkəmizə gəldikdə, Azərbaycanda ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının əsası keçən əsrin 90-cı illərinin sonlarında qoyulmuşdur. 2008-ci ilin iyununda “Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı haqqında” qanun qəbul olunmuş, normativ hüquqi və informasiya-məlumat bazası formalaşdırılmışdır. 2019-cu ildə isə “Orqanik məhsul istehsalı haqqında” qanun layihəsi hazırlanmışdır. “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə də ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı qarşıya mühüm vəzifə kimi qoyulub. Yol xəritəsində qarşıya qoyulan vəzifələrin icrası vaxtında təmin olunarsa, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal edən fermerlərin sayının 50, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal həcmi isə 200 faiz artacağı proqnozlaşdırılır.

“Azərbaycan Respublikasında ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Proqram”da ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsul istehsalı üçün iki şərt diqqətdə saxlanılmışdır. Bunlardan biri kənd təsərrüfatında kimyəvi maddələrin istifadəsinin milli və regional səviyyələrdə sxemlərinin yaradılması və buna nəzarətin gücləndirilməsi, digəri torpaqların çirklənməsinə və zəifləməsinə səbəb ola bilən texnologiyalardan istifadənin qarşısının alınmasıdır. Təəssüf hissi ilə demək lazımdır ki, hazırda torpaq sahələrimizin böyük bir hissəsi degradasiyaya məruz qalmışdır. Üstəlik, ölkəmizin yeni torpaq etüd xəritələri də hazırlanmamışdır. Ölkəmizdə son dəfə torpaq sahələrinin etüd xəritələməsi ötən əsrin 50-ci illərində həyata keçirilmişdir. Bu müddət ərzində torpaq qatları kifayət qədər dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Qeyd edək ki, torpaq sahəsinin etüd

xəritələməsi qabaqcıl dövlətlər üçün ciddi əhəmiyyət kəsb edir. Hətta Avropa İttifaqına qəbul olunmaq üçün namizəd ölkələrdən icra edilməsi tələb olunan şərtlərdən biri də məhz etüd xəritələrin hazırlanmasıdır.

Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalı aqrar sahənin davamlı inkişaf üsulu olmaqla, bir sıra sosial, ekoloji və iqtisadi problemlərin səmərəli surətdə həll edilməsinə də imkan yaradır. Qeyd edilən məsələlər də ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsinin prioritet seçilməsini şərtləndirir. Bu prioritet üzrə ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalında fəaliyyətin koordinasiyası sisteminin formalaşdırılması, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının təşkili üzrə pilot layihələrin hazırlanması və həyata keçirilməsi ilə bağlı tədbirlər görülməli, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı sisteminin inkişafına kömək edən sosial və iqtisadi təşviqetmə tədbirləri genişləndirilməlidir. Ənənəvi təsərrüfatdan orqanik təsərrüfata keçid prosesi fermerlər üçün riskli göründüyü üçün onlara məhz bu keçid mərhələsində dəstək verilməlidir.

Ölkəmizdə orqanik yetişdirilən fındıq, qoz, fıstıq, quru meyvələrə dünya bazarında böyük tələbat var. Bizim paxlalılar, tibbi aromatic bitkilər, pambıq və zeytun kimi məhsullar da orqanik istehsal məhsulları arasında yer alır. Bitki mənşəli istehsalla yanaşı, orqanik heyvan məhsulları istehsalına da son illər maraq artır. Ət, süd, pendir, qatıq, yumurta və bal orqanik bazarda artıq öz yerini alır. Böyürtkən, moruq, adaçayı, itburnu, kəklikotu kimi bitkilər də orqanik məhsul olaraq böyük potensiala malikdir. Çünki ölkəmizin meşə massivlərində yabarı şəkildə yetişən və tam orqanik məhsul sayılan bu cür meyvələrin sertifikatlaşdırılaraq dünya bazarlarına çıxarılması üçün problem yoxdur. Belə ki, ötən ilin iyun ayında Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi “Zaqatala-Balakən biosfer rezervatının yaradılması” layihəsinə start vermişdir. Zaqatala Dövlət Təbiət Qoruğunun bazasında yaradılacaq bu qurum həmin bölgədə ekoturizmin inkişafına və yerli əhəlinin məşğulluğunun artırılmasına şərait yaradacaq, insanların flora və faunaya zərər vermədən təbiət gözəlliklərini seyr etməsi üçün hərəkət cığıruları, müəyyən ərazilər müəyyənləşdiriləcək. Qorudan fərqli olaraq biosfer rezervatın ərazisinə ekoturistlərin girişi açıq olacaq. Biosfer rezervatın özəlliklərindən biri də odur ki, burada istehsal olunan orqanik məhsullar qoruğun loqosu ilə qablaşdırılacaq və ixrac olunan zaman gömrük rüsumundan azad ediləcək.

Ölkəmizdə orqanik məhsulların istehsalına marağın artması çərçivəsində biogübrələrin də istehsalına başlanılmışdır. Siyəzəndə istifadəyə verilmiş müəssisədə quş zilindən hazırlanan orqanik gübrə torpağın məhsuldarlığına və məhsulun keyfiyyətinə müsbət təsir göstərir. Üzvi gübrələrin istifadəsi yetişdirilən məhsulların ekoloji təmizliyinə zəmin yaradır və təbii şəkildə inkişafına kömək edir.

Geni dəyişdirilmiş məhsullara mənfi reaksiyanın artdığı indiki zamanda orqanik məhsul yetişdirilməsində sürətli inkişafın əhəmiyyəti danılmazdır. Bu baxımdan ölkəmizin işğaldan azad edilmiş ərazilərinin önəmi çoxdur. Qarabağ ərazisinin kənd təsərrüfatına yararlı 600 min hektara yaxın torpaq sahəsinin illər boyu istifadə edilməməsi bu ərazilərdə biogübrələrin tətbiqi və bunun ardınca orqanik məhsul istehsalı sahələrinin salınması üçün əlverişli mühit yaradır. Dövlət başçısının dəfələrlə vurğuladığı kimi, ixrac imkanlarımızın genişləndirilməsi və məhsullarımızın dünya bazarlarına çıxarılması üçün ideal vaxtdır. Azad edilmiş ərazilərimizin təbii iqlim, su, torpaq şəraiti buranın tamamilə orqanik bölgə elan edilməsini mümkün və labüd edir.

Azərbaycan. - 2021.- 19 fevral. - № 38. - S. 6.

Resurs səmərəli təmiz istehsalatın miqyası genişləndirilir

İslam Mustafayev,

AMEA-nın müxbir üzvü, professor

Bəşəriyyət üçün dayanıqlı inkişaf modeli təbii resurslardan səmərəli istifadə, azkarbonlu, dövrü və tullantısız texnologiyaların inkişafını tələb edir. Müasir dövrdə ekoloji tarazlığın qorunub saxlanması, su, torpaq və atmosfer havasının çirklənmədən mühafizə edilməsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə ümumbəşəri problemə çevrilmişdir. Dünyada əhali artımı ilə yanaşı, istehlakın kəskin artması, səhrələşmə, biomüxtəlifliyin degradasiyası, qlobal istiləşmə, ozon qatının zədələnməsi, təbii ehtiyatların məhdudluğu kimi narahatlıq doğuran məsələlər ətraf mühitlə bağlı düşüncə və fəaliyyətlərə də öz təsirini göstərmişdir.

Son 50 ildə ətraf mühitin qorunmasının bu və ya digər problemlərinə aid onlarla konvensiya, ikitərəfli və çoxtərəfli razılaşmalar və s. sənədlər qəbul edilmişdir. Dünya ölkələrinin çoxunda milli ekoloji qanunvericilik və siyasət sənədləri də ciddi sürətdə inkişaf etdirilmişdir.

Hazırda bu sahədə əsas prioritet dayanıqlı inkişaf məqsədlərinin reallaşdırılması üzrə qlobal, regional və milli alətlərin əlaqələndirilməsidir.

Qlobal ekoloji problemlərdən biri olan iqlim dəyişmələri istixana qazlarının emissiyalarının artması, bununla da yer səthi və atmosferin əlavə olaraq istiləşməsi ilə nəticələnən prosesdir. İqlim dəyişmələri təbii ekosistemlərə, quraqlığa səbəb olur, məhsuldarlığa mənfi təsir göstərir ki, bu da cəmiyyətdə ekoloji zəmində stresslər yaradır. Problemin qarşısının alınması məqsədilə ötən əsrin sonlarında, ölkəmizin də qoşulduğu, 3 böyük Konvensiya -İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyası, Səhrələşməyə qarşı mübarizə Konvensiyası və Biomüxtəlifliyin qorunması Konvensiyası qəbul edilmişdir.

Atmosferə atılan istixana qazlarının azaldılması və üzvi yanacaqlara qənaət olunması sənayedə azkarbonlu və yüksək enerji səmərəliliyinə malik proseslərin tətbiq olunmasını, habelə davamlı enerji mənbələri kimi bərpa olunan enerjiden istifadə olunmasını gündəmə gətirmişdir.

Su ehtiyatlarının integrasiyalı və hövzələr əsasında idarə olunması, “Su diplomatiyası”nın inkişaf etdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, su böhranı ilk üç vacib qlobal risklər arasındadır. Bununla bağlı, suların çirklənməsinin qarşısının alınması və mövcud ehtiyatlardan səmərəli istifadə məqsədilə müvafiq tədbirlər görülür.

Bərk məişət tullantılarının, xüsusilə də plastik tullantıların düzgün idarə olunmaması ətraf mühitə mənfi təsir göstərən səbəblərdən biridir. Plastik tullantıların təbiətdə yüz illər ərzində parçalanmaması, plastik məhsullardan, xüsusilə qablaşdırma materiallarından istifadənin ilbəil artması və plastik tullantıların düzgün idarə edilməməsi bu problemi daha da kəskinləşdirir. Bir çox ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda plastik qablaşdırma tullantılarının miqdarının azaldılması ilə bağlı tədbirlər görülür, bu sahədə Milli Fəaliyyət Planı da qəbul edilmişdir.

Müasir dövrdə əhali artımı iqtisadiyyatın inkişafı, insanların rifah səviyyəsinin yüksəlməsi, nəqliyyat vasitələrinə tələbatın artması, enerji daşıyıcılarına olan tələbatı da kəskin şəkildə artırmışdır. Uzun müddətdir ki, dünyanın enerji balansında kömür, neft və qaz kimi yanacaqlar əsas yer tutur. Hazırda bu resursların ehtiyatlarının azalması, habelə yanacaq resurslarının qiymətlərinin qeyri-stabil olması, bu yanacaq növlərinin istifadəsinin ətraf mühitin çirklənməsində mühüm rol oynaması bərpa olunan enerji mənbələrinə marağı artırmaqdadır. Beynəlxalq təşkilatların hesabatları göstərir ki, bu sahəyə ciddi miqdarda investisiya qoyulur və enerji sistemində bərpa olunan enerji mənbələrinin payı gündən-günə sürətlə artmaqdadır.

İqtisadi artımı zəiflətmədən, hətta stimullaşdıraraq sözügedən ekoloji problemlərin həlli Resurs Səmərəli və Daha Təmiz İstehsalata (RSTİ) keçid yolu ilə baş verə bilər. RSTİ kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi istehsalat fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasına yönəlmişdir ki, bu da iqtisadi, ekoloji və sosial faydalar əldə etməyə imkan yaradır. Təbii ki, bu tədbirlər iqtisadi cəhətdən rəşional olmalı və məhsulların keyfiyyətini aşağı salmamalıdır.

RSTİ-nin başlıca məqsədləri : Resurs səmərəliliyi - istehsalatın bütün mərhələlərində resurslardan (xammal, enerji və su) istifadənin optimallaşdırılması; Tullantıların əmələ gəlməsinin minimallaşdırılması - tullantı və emissiyaların yaranmasının azaldılması vasitəsilə istehsalatın ətraf mühitə zərərli təsirinin minimallaşdırılması; İnsanların rifahının yaxşılaşdırılması - insanlar və ümumilikdə cəmiyyət üçün risklərin minimallaşdırılması, həmçinin insanların və cəmiyyətin inkişafına dəstəkdən ibarətdir.

RSTİ-nin həyata keçirilməsindən üç sahəni əhatə edən bir çox faydalar əldə edilə bilər. İqtisadi faydalara-istehsal xərclərinin azaldılması, yeni bazarlara çıxış, bazarda rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsi, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində faydalara, resursların sərfiyyatının azaldılması, təhlükəli maddələrdən istifadənin və tullantıların utilizasiyası həcmələrinin azaldılması, istehsalat tullantılarından istifadə və təkrar emal səviyyələrinin artırılması, enerji istehlakının və istixana qazlarının əmələ gəlməsinin azaldılması; sosial faydalara isə müəssisələrin imicinin yaxşılaşması, regionda yeni, daha qənaətbəxş iş yerlərinin yaradılması və həyat standartlarının yaxşılaşdırılmasını misal çəkmək olar.

Azərbaycanda iqtisadiyyatın, xüsusilə qeyri-neft sektorunun inkişafı və şaxələndirilməsi əsas prioritetlərdəndir. Bu sahənin inkişafı ilə əlaqədar bir çox strateji sənədlər qəbul edilərək həyata keçirilməkdədir. Sahə üzrə əsas strateji sənədlərdən biri Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələri”dir. Strateji sənəd kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalı, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı, ağır sənaye və maşınqayırmanın inkişafı və digər bir sıra sahələri əhatə edir.

Ölkəmiz üçün ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji problemlərin həlli də prioritetdir. Bunun bariz nümunəsidir ki, müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan Respublikası 20-dən çox ekoloji konvensiyalara, ikitərəfli və çoxtərəfli razılaşmalara qoşulmuş, ətraf mühitin qorunması və bərpası üzrə müxtəlif qanunlar, qanunaltı aktlar, texniki-normativ sənədlər və digər normativ-hüquqi aktlar qəbul etmişdir.

Cari ilin 02 fevral tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” təsdiq edilmişdir. Sənədə əsasən növbəti onillikdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına dair beş Milli Prioritet reallaşdırılmalıdır. Bunlar - Dayanıqlı artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat; Dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət; Rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı; İşgəldən azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdış; Təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsidir. Göründüyü kimi, növbəti onillik üçün ölkənin Milli Prioritetlərinə həm iqtisadi artım, həm də təmiz ətraf mühit məsələləri daxildir.

Bununla əlaqədar Resurs Səmərəli və Daha Təmiz İstehsalata keçid ölkəmiz üçün olduqca aktualdır.

Ölkəmizdə bu sahədə beynəlxalq təşkilatlarla sıx əməkdaşlıq çərçivəsində müvafiq fəaliyyətlərin həyata keçirilməsinə başlanılmışdır.

Belə ki, 2013-2017-ci illərdə Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilən “Avropa İttifaqının Şərq tərəfdaşlığı ölkələrində iqtisadiyyatın ekolojiləşdirilməsi” proqramı (EaP GREEN) çərçivəsində, ölkəmizdə də müxtəlif fəaliyyətlərin həyata keçirilməsinə nail olunmuşdur. EaP GREEN proqramı Şərq tərəfdaşlığı ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda iqtisadiyyatın “yaşıl” formasına keçid prosesini sürətləndirməyə dəstək göstərmişdir. Proqram çərçivəsində icra olunan fəaliyyətlər iqtisadi artım və ətraf mühitin deqradasiyası arasında dayanıqlı qarşılıqlı münasibətin pozulması, istehsalat və rəqabət qabiliyyətinin artırılması, təbii kapitaldan daha səmərəli istifadə olunması, iqtisadi göstəricilərin və həyat keyfiyyətinin yaxşılaşması, həmçinin iqtisadiyyatın dayanıqlılığının artırılması məqsədini daşımışdır.

Bu fəaliyyətlərin davamlılığının təmin edilməsi məqsədilə Avropa İttifaqının dəstəyi ilə EU4Environment proqramına start verilmişdir. Proqram Şərq tərəfdaşlığı ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda təbii kapitalın qorunması və daha yaxşı istifadəsi, insanların ekoloji rifahının artırılması və iqtisadi artımı stimullaşdırmaq məqsədini daşıyır. 2019-2022-ci illəri əhatə edəcək proqramda, hədəflər, prioritetlər və ümumi əməkdaşlıq məqsədlərinə uyğun olaraq tərəfdaş ölkələr tərəfindən müəyyənləşdirilmiş nəzərəcarpacaq nəticələrin əldə edilməsinə 5 icraçı təşkilat- İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD), BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyası (UNECE), BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı (UNEP), BMT-nin Sənaye İnkişafı Təşkilatı (UNIDO) və Dünya Bankı cəlb edilmişdir.

EU4Environment proqramının “Dairəvi İqtisadiyyat və Yeni İnkişaf İmkanları” çərçivəsində UNIDO Azərbaycanda “KOB-lar arasında Resurs Səmərəli Təmiz İstehsalat”ın miqyasını genişləndirərək KOB-ların fəaliyyətində RSTİ və eko-innovasiya yanaşmalarından istifadə potensialının artırılması üzərində işləməyi nəzərdə tutur. Azərbaycanda təxminən 35 müəssisəyə biznes modellərinin yenidən işlənməsinə yardım göstəriləcəkdir. RSTİ metodologiyasının tətbiqi məhsuldarlığı, məhsul keyfiyyətini və KOB-ların rəqabət qabiliyyətini artırmağa kömək edəcəkdir. Bu kontekstdə RSTİ klublarının dəstəklənməsi, dairəvi iqtisadiyyatın tətbiqi, yerli ekspertlərin təlimi, müəssisələrdə RSTİ qiymətləndirilməsi, məlumatlılığın artırılması, bilik mübadiləsi və s. kimi fəaliyyətlərin icrası planlaşdırılır.

Ermənilərin ekoloji terror cinayətləri

Əli Nəcəfxanlı

Ermənistan faktiki olaraq bizə qarşı ekoloji terror törədib. Onlar Tərtər çayının qabağını bağlayırdılar və beləliklə, yüz minlərlə hektar torpaq su ilə təchiz olunmurdu. Onlar bunu yayda, insanların ehtiyacı olanda bağlayırdılar və qışda açırdılar, bu isə daşqına səbəb olurdu. Beləliklə, Ermənistanın terrorçu xisləti hər addımdadır.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Azərbaycanın təbii şəraiti burada aran və dağlıq ərazilərin mövcudluğu ilə fərqli ekoloji sistem təşkil edir. Bu sistemin mərkəzində nadir fauna və flora növləri var. Şuşa dərəsi, Daşaltı mağarası, Topxana meşəsi, Laçın və Kəlbəcər yaylaqları, Süsən və Şükürataz kimi yüksəkliklərə malik Kiçik Qafqaz sıra dağlarının xan Araza baş əyən aşağı ətəkləri – yaşıl kütləli düzənliklər göz oxşayır. Kəmfürsət, ekoloji terror törədən ermənilər illər uzununu məhz bu ekosistemə qənim kəsiliblər.

Elm sübut edib ki, ekosistemin bəzi komponentləri çatışmayanda o, dağılmağa başlayır, təbii tarazlıq pozulur. Florada məhsuldarlıq azalaraq tədricən məhv olur, fauna növləri yaşayış üçün daha yaxşı təbii şəraiti olan digər yerlərə köç edirlər. Bundan xəbərdar olan ermənilər şü-urulu surətdə təbiətimizi məhv etməyə çalışıblar.

Prezident İlham Əliyev 2020-ci il dekabrın 1-də xalqa müraciətində Ermənistanın işğal altında olan torpaqları vəhşicəsinə istismar etdiyini faktlarla göstərib: “Orada on minlərlə hektarda taxıl əkilib, xüsusilə Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan rayonlarında. Mənə verilən məlumata görə, Ermənistan işğal edilmiş torpaqlarda ildə 90 min ton taxıl yığırdı. Ermənistanın işğal edilmiş bu torpaqlarla birlikdə ümumi taxıl istehsalı 190 min ton olub. Onun yarısını bi-zim torpaqlarımızdan götürürdü. Bu, torpaqlarımızın qanunsuz istismarıdır... İndi öz ərzaq təhlükəsizliyini necə təmin edəcəklər? Orada böyük üzüm bağları mövcud idi. Mən Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl rayonlarına gedərkən yolboyu görmüşdüm ki, bir çox üzüm bağlarımız dağıdılıb, orada köhnə şpalerlər qalıb. Amma bir çox yerlərdə üzüm bağları saxlanılıb. Ondan istifadə edirdi, bizim suyumuzdan istifadə edirdi, elektrik enerjisi istehsal edirdi”.

Ekoterrorçular istifadə etmədikləri yerlərdə hər yay bilərəkdən yanğınlar törədir, torpağın tərkibindəki mikroorqanizmləri məhv edirdilər ki, münbitliyi heçə ensin, ərazilər erroziyaya uğrasın və eyni zaman-da, külək alovu təmas xəttinin bu üzündəki əkin sahələrinə keçirsin ki, azərbaycanlıların taxıl zəmiləri yansın. Ərşə bülənd olan qatı tüstü Azərbaycana aid məntəqələrə qədər gəlib çatırdı. Əkinçilərimiz məhsul yanmasın deyə, gecə-gündüz sahələrdə qarovul çəkməli olurdular.

Ümumiyyətlə, yanğınlar zamanı torpağın məhsuldar üst münbit qatı, ot və kolluqlarla birlikdə mikroiklim yaradan yaşıl ağaclar və bütün canlılar məhv olur, ərazi qara rəng alır, səthin radioaktiv albedo əmsalı azalır, nəticədə səthin temperatur amplitudası yüksəlir. Əkilib-becərilməyən yerlərdə yabani bitkilər artır, ilan, siçan, siçovul kimi gəmiricilər, ziyan-verici həşəratlar hədsiz dərəcədə çoxalır və ətraf ərazilərə yayılaraq təsərrüfatlara ziyan vurur.

İşğal altındakı nəzarətsiz ərazilərdə təhlükə mənbələrindən biri də “Metsamor” AES-dir. Onun radioaktiv tullantıları qəsdən torpağa basdırılıb. Araz çayına birbaşa çirəb axıdılıb, metal filiz yataqlarının istismarında ekoloji tələbatın gözlənilməməsi Ermənistanda nəşr olunan “Lragir” qəzetinin də yazdığına görə, Sərsəng su anbarında balıqların kütləvi qırğınına səbəb olub. Arazın çirkləndirilməsi Ermənistan ərazisindən gələn Xonaşen, Qarqarçay, Oxçuçay, Bazarçay, Bəsitçay, Həkəriçay, Köndələnçay, Tərtərçay və Xaçınçay vasitəsilə baş verirdi. Kimyəvi və bioloji cəhətdən çirkləndirilmiş 350 milyon kubmetrdən artıq su kütləsi hər il Ermənistan ərazisindən gələrək Kür çayı hövzəsinə tökülür. Ermənistanın filiz mədənlərinin tullantıları ucba-tından Oxçuçay ölü bir çaya dönüb. Bundan sonra daha sayıq olmalıyıq.

Xaricdən gətirilərək Qarabağ-da məskunlaşdırılan ermənilər də, qondarma rejimin hərbiçiləri də əzəli torpaqlarımızı istismar edib, qanunsuz iqtisadi fəaliyyət göstərirlər. Onlar ələ keçirdikləri meyvə bağlarını öz tamahları xatirinə saxlayıb genişləndirirlər. Məsələn, Ağdamın Şelli kəndinin məşhur nar bağları şirə və şərab emalından ötrü yaxşı gəlir mənbəyi olub. Orada az da olsa, təzə bağlar salıb, istixanalar yaradıblar. Köçüb gedəndə isə hamısına od vurub yandırdılar. Nadir təbiət abidələrini kökündən məhv ediblər. Meşələrimiz yandırılıb, emal

müəssisələri talan edilib. Yüzlərlə kilometr uzunluğunda suvarma sistemi tamamilə dağıdılıb. Yüz minlərlə qoyun və minlərlə mal-qara sürüsü işğal edilmiş ərazilərdən Ermənistanı aparılıb.

Aşkar faktlardan biri də budur ki, ermənilər tərəfindən nəzarətsiz ərazilərdə aqrotexniki qaydada narkotik bitkilər yetişdirilib və onların məhsulları gizli yollara xarici ölkələrə ötürülüb. Separatçı rejim həmin ərazilərdə narkotik maddələrin qanunsuz kultivasiyası, becərilməsi, istehsalı və satışının inkişafı üçün bütün zəruri şərait yaratmışdı. Bu faktlar ABŞ Dövlət Departamenti-nin narkotik maddələr üzərində beynəlxalq nəzarət strategiyası-na dair hesabatlarında öz əksini tapıb. Qondarma qurumun bədnam rəhbərləri narkobaron işbazları mümkün təhdidlərdən qoruyur, narkotiklərin satışından əldə olunan pulları isə işğal olunmuş ərazilərin nəzarətdə saxlanması, muzzdlulara və terror qruplarına haqq ödənilməsi üçün istifadə edirdilər. Hesabat-larda Ermənistan coğrafi yerinə görə narkotik vasitələrin beynəlxalq dövriyyəsində potensial subyekt kimi göstərilib...

Ekoloji terrora məruz qalan bölgələrdən biri də Cəbrayıl rayonu olub. Onlar bu rayonun da ərazisində məzarlıqları söküb, qəbirüstü daşları daşıyıb aparıblar. Qarxunlu kəndi tamamilə yox edilib. Bu barədə dəhşət doğuran videoçəkilişlər var. Müşahidələr və şahidlərin ifadələri Maralyan, Mərcanlı, Mehdili, Çaxırlı, Mahmudlu kənd və stansi-yalarının tamamilə dağıldığını, yol kənarlarında və həyətlərdə əkilmiş qiymətli qoz ağaclarının qırılaraq məhv edildiyini, Araz vadisindəki bütün ağacların yandırıldığını təsdiqləyir. Qiymətli ağac növləri ilə zəngin meşələr və yeraltı ehtiyatlar talanıb. Ermənilər yerli tikinti materialları yataqlarını, Diridağın qeyri-adi bitkilər və heyvanlar aləminə malik guşələrini, habelə minerallarla zəngin içməli su mənbələrini məhv ediblər. Əsirlikdən azad olunmuş sakinlər deyirdilər ki, rayon ərazisindəki çoxlu qoz meşələri və ayrı-ayrı kəndlərdə yetişdirilən böyük qoz ağacları doğranaraq müxtəlif məqsədlərlə istifadə olunmaq üçün Yerevana göndərilirdi.

Vandallar işğal etdikləri Ağdam rayonundakı 400 illik təbiət abidəsini partladılar. Hələ illər öncə Eko-logiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi-nin "Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində ətraf mühitə və təbii ehtiyatlara dağıdıcı təsirin aşkar edilməsi ilə məşğul olan Operativ Mərkəzi"-nin əməkdaşları Ağdamın işğalından sonra onun ərazisində müxtəlif üsullarla çəkilən videokadr-lara baxış keçirərək, təbii ehtiyatların vəhşicəsinə talanması faktlarını üzə çıxarıblar. Ağdamın işğal olunmamış kəndlərinin sakinlərinin müşahidələri nəticəsində məlum olub ki, ermənilər yaşı 400 ilə yaxınlaşan çinar ağacını partladaraq doğramış və Ermənistanı aparmışlar. Ağdam şəhərində olan 140-150 yaşlı 14 şərq çınarı və Boyəhmədli kəndi yaxınlığındakı 400 ilə qədər yaşı olan 71 çinar qorunan təbiət abidələri kimi qeydə alınmışdı. Qanıçən qonşuların Güllücə, Qərvənd, Göytəpə, Papravənd, Qalayçılar və Boyəhmədli kəndlərində törətdikləri yanğınlar nəticəsində yaşıllıqlar tamamilə məhv edilmişdir. Bu faktla-ra dair müvafiq aktlar var.

İşğaldan sonra tamamilə dağıdılmış Şıxlar kəndi ətrafında yandırılmış sahədə böyük ağac-ların iki "KAMAZ" avtoməşinəsinə yükləndiyi müşahidə edilib. Məşin-lərdə hərbi qulluqçularla yanaşı, mülki geyimli şəxslər də olub. Şuşa, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan və Qubadlı şəhərləri Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən tamamilə viran və talan edilib. Laçın və Kəlbəcərdə Ermənistandan, Suriya və Livan-dan köçürülüb gətirilən ermənilər məskunlaşdırılmışdı ki, onlar da bu yerlərdə müvəqqəti olduqlarını yaxşı bildiklərinə görə təbiətə qənim kəsilərək ekologiyamı darmadağın ediblər.

...İşğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində hündürlüyü 45 metr, diametri 6-8 metrədək, yaşı 120 ildən 2000 ilədək olan Şərq çınarı, dağdağan, azat armud, palıd və saqqız ağaclarından ibarət 152 ədəd təbiət abidəsi – pasportlaşdırılmış ağaclar vardı. Bu ağaclar-dan 10-u Dağlıq Qarabağda, 4-ü Ağdərə, 2-si Xocavənd, 85-i Ağdam, 14-ü Cəbrayıl, 6-sı Zəngilan, 10-u Qubadlı, 10-u Laçın və 11-i Füzuli rayonu ərazisində idi. Hələ məşhur dövlət qoruqları, Zəngilanın çinar meşələri... Görəsən, hansı qa-lır? Vandal ermənilər 30 ildə işğal altındakı Azərbaycan torpaqlarına elə amansız müdaxilələr ediblər ki, müsbət cavab vermək mümkün deyil.

...Piçəniş və Hacısamli meşə ərazilərindəki 4 min hektardan artıq qırmızı palıdı əldə etmək üçün hələ çar hökuməti dövründə fransızlar Qırxqız dağından ora araba yolu çəkmişdilər. Ötən illərdə Dağlıq Qarabağa səfər etmiş jurnalistlər Laçın ormanlarındakı dünya şöhrətli bu palıdın ermənilər tərəfindən necə qırılıb daşındığını müşahidə etmişdilər. Bu ağaclar bir ucdan qırılaraq qiymətli mebel və konyak çəlləklərinin istehsalı üçün Fransaya satılırdı. Məlumatlara görə, onların yerində ağac emalı sexləri, zavodla-rı işləyib. Ermənistanın işğalı altında olan ərazilərdə vahid ekosistemə etdiyi təcavüz və beynəlxalq qurum-ların bu prosesə biganəliyi bölgədə ekoloji fəlakətə zəmin yaradıb. Bir az da belə davam etsəydi, daha nələr ola bilərdi. Azərbaycanın bu barədəki "həyəcan təbili" illərcə qulaqardına vuruldu. Nə yaxşı ki, biz bununla barışmadıq, qəsb edilmiş torpaqları öz gücümüzlə işğaldan, doğma təbiətimizi, ekologiyamızı amansız erməni vəhşətindən qurtardıq.

Tanınmış torpaqşünas V.Dokuçayev deyirdi ki, torpaq daş kömürdən, neftdən, qızıldan da qiymətlidir. Qarabağ torpağı isə bu baxımdan xüsusilə əvəzsizdir. Otuz il əvvəlki Azərbaycan hakimiyyəti onun qədrini

bilmədi. Bu gün o müqəddəs yerlər artıq öz əlimizdədir. Tezliklə cana gətirək! Doğma təbiətimizi düşmənin mürdar nəfəsindən bilmərrə təmizləyək ki, torpaqlarımı-zın bini-bərəkəti özünə qayıtsın.

Xalq qəzeti. - 2021.- 13 fevral. - № 33. - S. 6.

Atmosferi avtomobillərin dəm qazından necə qorumaq

İndi bütün dünyanı düşündürən bu sualın cavabı Azərbaycan üçün də aktualdır

Rafiq Mehdiyev,

texnika elmləri doktoru, professor, Beynəlxalq Şərq Neft Akademiyasının (Azərbaycan),
Beynəlxalq KEYS Akademiyasının (ABŞ) və Beynəlxalq Avtomobil Mühəndisləri Cəmiyyətinin
(ABŞ) üzvü

Məlumdur ki, neçə illərdir global avtomobil sənayesi havanın çirkliliyi və global iqlim dəyişikliklərinin yaratdığı problemlərlə əlaqədar çox ağır böhran yaşayır. Məhz bu səbəbdən 2015-ci ilin dekabrında Parisdə 195 ölkə nümayəndələrinin qəbul etdikləri ilk Qlobal İqlim Sazişi imzalanmışdır.

21-ci əsrin ilk böyük çoxtərəfli müqaviləsi olan bu sazişlə hökumətlər global istiliyin orta səviyyəsinin 2 dərəcədən aşağı səviyyədə qalması və artımın 1,5 dərəcəyə qədər məhdudlaşdırılması, iqlim dəyişikliyinə risk və təsirlərinin əhəmiyyətli dərəcədə azaldılması barədə uzun dövrü əhatə edən qərar qəbul etmişdir. Sənəddə həmçinin ətraf mühitin çirklənməsinin pik həddə çatmaması üçün müasir texnologiyaların qısa müddətdə tətbiqi hesabına tullantıların azaldılması tələb olunmuşdur.

Müasir dövrdə ətraf mühitin həddindən artıq çirklənməsi və Yer kürəsində temperaturun getdikcə yüksəlməsi ilə bağlı meydana çıxan problemlər dünya enerji istehsalında payı 90 faizdən çox olan karbohidrogen tərkibli yanacaqların yerüstü, dəniz və hava nəqliyyatının, traktorların və iş maşınlarının daxiliyanma mühərriklərində, qaz turbinlərində və təbii qazla işləyən elektrik stansiyalarında tətbiq olunan mövcud yanma metodunun təkmilləşdirilməsini tələb edir. Bu güc qurğularında tətbiq edilən mövcud yanma mexanizminin xüsusiyyəti yanmadan öncə yanacaq havanın bir-birinə mümkün qədər homogen (bircinsli) qarışdırılmasına üstünlüyün verilməsidir. Məlumat üçün bildirək ki, homogen yanacaq-hava qarışığının həm benzin, həm də dizel mühərriklərində tətbiq olunma şərtinin bünövrəsi zəncirvari yanma reaksiyaları mexanizminin kəşfinə görə Nobel mükafatına layiq görülmüş akademik N.Semyonovun adını daşıyan Rusiya EA Kimyəvi Fizika İnstitutu (KFİ) tərəfindən qoyulmuşdur.

Təxminən 70-75 il əvvəl SSRİ Elmlər Akademiyası ilə Dövlət Elm və Texnika Komitəsinin (ETK) hökumətə verdiyi təklif əsasında dünyada ilk dəfə olaraq elmi kəşflərin qeydiyyatını aparmaqla müəllif hüquqlarının qorunmasına qərar verilmiş və SSRİ-nin süqutuna qədər 375 elmi kəşf qeydiyyata alınmışdır. Onların arasında KFİ-nin əməkdaşı, texnika elmləri doktoru L.A.Qussakın "LAQ-Proses" adlandırılan elmi kəşfi diqqəti daha çox cəlb edir. Həmin bu kəşfə görə, mühərrikin silindrinə daxil olan hava və yanacaq bir-biri ilə mümkün qədər homogen qarışdırılır və bu zaman elektrik şamının ətrafında həcmi yanma kamerasının həcmindən 2-3 faizindən çox olmayan kiçik bir əlavə kamerada (forkamerada) təxminən 50 faiz havası olan zəngin qarışıq alınır. Zəngin qarışıq şamla yandırıldıqdan sonra əmələ gələn kimyəvi aktiv natamam yanma məhsulları və yanma kamerasındakı kasıb homogen hava-yanacaq qarışığını alışıdır və bununla benzin mühərriklərinin dizellər kimi kasıb tərkibli qarışıqla işləməsi təmin edilir. Bu isə yanacaq qənaət edilməsi, deməli, həm də havaya atılan dəm qazının azalması deməkdir.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, keçən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq benzinlə çalışan yük və minik avtomobillərinin yanacaq sərfini azaltmaq məqsədilə "LAQ-Proses"dən istifadə etmək üçün hökumətin qərarı ilə müxtəlif layihələr həyata keçirilmiş, lakin istənilən nəticələri əldə etmək mümkün olmamışdır. Bunun əsas səbəbləri kiçikhəcmli forkameranı zəngin qarışıqla stabil təmin etməyin çətinliyi və ana yanma kamerasında yanacaq havanın bir-birinə homogen qarışdırılmasının tələb edilməsi olmuşdur.

Bu sətirlərin müəllifinin diplom işindən başlayaraq 1964-ci ildə namizədlik, 1981-ci ildə isə doktorluq dissertasiyalarının mövzusu sözügedən kəşfin tətbiqinə həsr olunduğu üçün "LAQ-Proses" yanma mexanizminin müsbət və mənfi cəhətlərini aşkar etməyə imkanı olmuşdur. Namizədlik dissertasiyasında kiçikhəcmli forkameranı zəngin qarışıqla təmin etməyin sadə bir yolu göstərilmişdir. Bu barədə Moskvada nəşr edilən "Avtomobil Sənayesi" jurnalında müəllimim N.Kərimovla birlikdə dərc etdirdiyimiz məqalədə verilən informatik biliklər əvvəlcə Qorki Avtomobil Zavodunun (QAZ), sonra isə KFİ-nin diqqətini çəkmişdir. Bundan sonra Azərbaycan Politeknik İnstitutunun (indiki AzTU) Daxili yanma mühərrikləri kafedrası bizimlə təsərrüfat müqavilələri əsasında ortaq elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasına razılıq vermişdir. Bununla da dünyada ilk dəfə "Güç qurğularında yanma və partlamanın nəzəri əsasları"nı yaradan, Nobel mükafatlı N.Semyonov, iki dəfə

Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, azot oksidlərinin yaranma mexanizmini kəşf etmiş akademik Y.Zeldoviç, akademiklər Q.Barenblatt və V.Libroviç, professorlar V.Karpov və S.Voinov kimi dünya şöhrətli alimlərin dəstəyi ilə L.A. Qussakin KFI-dəki laboratoriyasında elmi-tədqiqat işlərinə başlanılmışdır. Bu çalışmalarla aşkar edə bildik ki, "LAQ-Proses"də iddia edildiyi kimi, yanma kamerasında yanacaq ilə havanın bir-birinə homogen qarışdırılması əvəzinə kameraların tam həcmində yer alan havanın təxminən yarısı daxil olmuş yanacağın hamısı ilə qarışdırılaraq zəngin qarışıq yaradılmalı, havanın qalan 50 faizi isə yanma başlayanadək yanacaq ilə qarışdırılmamış qalmalıdır. Bu halda yanma prosesi iki mərhələdə cərəyan edir: ilk mərhələdə zəngin tərkibli qarışığın yanması nəticəsində tam yanma məhsulları ilə yanaşı, natamam yanma məhsulları da yaranır. İkinci mərhələdə bu məhsullar hava ilə qarışaraq yanma prosesini sürətlə davam etdirir. Həmin yolla gerçəkləşdirilən yanma prosesi yanma sürəti və təzyiqinin 12-15 faiz artmasına səbəb olur. Ən əsası yanacaqdan ayrılan istiliyin miqdarı 96-98 faiz yüksəlir (homogen qarışıq yandıqda 88-92 faizdən çox olmur), ziyanlı qaz emissiyası, xüsusi olaraq azot oksidlərin yaranma miqdarı isə minimum həddə olur.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, əldə etdiyimiz bu yeni tədqiqat əsasında ilk ixtiramız bir qədər genişləndirilərək Sovet Elm və Texnika Komitəsinin qərarı ilə ABŞ, İngiltərə, Fransa, Yaponiya, İtaliya və Almaniyada patentləşdirildi. Patentlər elan olunur-olunmaz, bu əqli mülkiyyəti satın almaq üçün ABŞ avtomobil nəhəngi FORD və Avstriyanın AVL şirkətlərindən müraciətlər daxil oldu.

Məlum olduğu kimi, xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyev respublikamızda avtomobil sənayesinin yaradılması üçün uzun müddət mübarizə aparmış və nəticədə Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun qərarı ilə Gəncə Avtomobil Zavodunun tikintisinin başlanmasına nail olmuşdur. Bu dövrdə Gəncə və Ermənistanda avtomobil zavodlarının fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq, dünyada ilk dəfə nəqliyyat vasitələri üçün motor yanacaqları istehsal edən Azərbaycanda belə istehsal müəssisəsinin yaradılmasına mərkəzdən imkan verilməmişdir. Təəssüf ki, SSRİ-nin süqutu ilə Gəncə Avtomobil Zavodu da fəaliyyətə başlaya bilməmiş və 1992-ci ildə 120 min avtomobil istehsal etməli olan müəssisənin istifadəyə verilməsi yarı yolda qalmışdır.

Siyasi müstəqilliyimizdən sonra hakimiyyətə qayıdan Ulu Öndər bir çox sahələr kimi avtomobil sənayesinin də bərpası ilə əlaqədar çalışmalara başladı. Onun tapşırığı ilə ilk olaraq qonşularımız - qardaş Türkiyə və İranın avtotraktor sənayesi şirkətləri ilə tanış olaraq onlardan yararlanmaq imkanlarını araşdırdıq. Bəlli oldu ki, xarici şirkətlərin lisenziyaları əsasında fəaliyyətə başlamış Türkiyə və İran müəssisələrində istehsal edilən avtomobil və traktorlar müasir dövrün texniki səviyyəsindən geridə qalmış motor texnologiyasına sahibdir. Bu halda qazandığımız elmi nailiyyətləri qardaş ölkələrdə tətbiq etmək üçün Türkiyədə İstanbul Texnik Universiteti və Orta Doğu Texnik Universiteti sənaye mərkəzləri - FORD-OTOSAN və TOFAŞ, İranda Təbriz Texniki Universiteti, sənaye mərkəzləri - Motor Sazan, TraktorSazi, Meqa Motor firmaları ilə görüşlər, seminar və konfranslar keçirərək istehsalda olan mühərriklərin modernləşdirilməsi ilə məşğul olmaq haqqında ortaqlar layihələr həyata keçirməyə başladırıq. Türkiyənin o zamankı Prezidenti Süleyman Dəmirəlin təklifi və dəstəyi ilə Qara Dəniz ölkələri universitetləri birliyi yaradıldı və AzTU da bu birliyin üzvü oldu. Sovet dövründə VAZ (Tolyatti) ilə yarı yolda qalmış motor layihəmizi TOFAŞ və DAÇİA (Rumıniya) şirkətlərinin istehsal etdikləri mühərriklərin təkmilləşdirilməsinə yönəltməyə qərar verdik. Təəssüf ki, müxtəlif səbəblər üzündən nəzərdə tutduğumuz işləri tamamlaya bilmədik.

Əvəzində Türkiyə Respublikası Müdafiə Sənayesi Nazirliyi və İstanbul Texniki Universitetinin birgə dəvəti əsasında 2001-ci ildən 20 il boyunca qardaş ölkədə fəaliyyət göstərərək avtomobil və motor sənayesi üçün yerli elmi-texniki mütəxəssis və mühəndislərin hazırlanmasında iştirakçı oldum. Lisenziya vaxtı bitmiş xarici ölkə texnologiyalı avtotraktor motorlarının modernləşdirilməsi və yeni nəsil mühərriklərin yaradılması mövzularında bir çox dövlət dəstəklili elmi-tədqiqat layihələrini həyata keçirdim. Eyni zamanda Prezident İlham Əliyevin cəsarətli və əzmkar fəaliyyəti sayəsində Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun istifadəyə verilməsi, müasir İpək yolunun dəniz və dəmir yolu marşrutlarında çalışacaq lokomotiv və gəmilər üçün daha əlverişli və işlənmiş qazları az zərərli olan ağır dizel motorlarının modernləşdirilməsi ilə bağlı dövlət əhəmiyyətli layihələrin elmi-tədqiqat işlərinə rəhbərlik etdim.

Türkiyədə ən diqqətəlayiq işlərdən biri İstanbul Texnik Univesiteti və MOTOSAN şirkətinin dövlət dəstəklili layihəsi çərçivəsində 2005-ci ildə Türkiyədə bir ilk olaraq 100 faiz yerli imkanlarla 3 silindrlili, üstədən idarə olunan 4 klapanlı, qaz turbinli, ara soyuduculu, qaz emissiyası bu günün standart səviyyəsində olan yeni nəsil yerli dizel mühərriki istehsal edə bilməyimizdir. Bununla Türkiyədə nəinki avtotraktor, hətta tank motoru istehsal etmək üçün lazımi elmi potensialın və bacarıqlı mühəndisləri olan sənayenin olduğunu ortaya qoyduq. Türkiyədəki ikinci işimiz isə yenə də dünyada bir ilk olaraq TUMASAN traktorunun 100 faiz maye qaz yanacağı LPG ilə də işləyə bilmə üsulunun - yeni üstün motor texnologiyasının sənayedə tətbiqi oldu.

Hazırda Volkswagen, Peugeot, Renault, Nissan və s. dizel motorlu avtomobillərin azot oksidləri ilə zəngin olan (normadan 10-20 dəfə çox) işlənmiş qazları zəhərli kimyəvi duman yaratdığı üçün istehsalatı dayandırılmaq ərafındadır. Bu şirkətlərin istehsal etdikləri benzinlə işləyən avtomobilləri də benzin sərfiyyatının və işlənmiş qazlarla atmosfərə atılan karbon qazının normadan çox olması ilə seçilir. Ona görə də Avropanın Paris, London, Düsseldorf və s. kimi mərkəzi şəhərlərində dizel və benzinlə çalışan avtomobillərin istifadəsi tədricən dayandırılır. Hazırda həmin şəhərlərin küçələrində Avro 6 standartına cavab verən avtomobillərin istifadəsinə icazə verilir.

Homogen yanacaq-hava qarışığının yanma mexanizminin qüsurlarını hələ 1981-ci ildə bildirmiş olsaq da, bu gün də global avtomobil sənayesinin hegemonluğunu əlində tutan avropalı mütəxəssislər çıxış yolunu elektrik avtomobillərinin istehsalında görürlər. Bu isə heç də asan və zişansız texnologiya sayılmır. Əvvəl onu nəzərə almaq lazımdır ki, bu gün inkişaf etmiş ölkələrdə istehsal edilən elektrik stansiyalarının ümumi gücü daxiliyanma mühərrikləri ilə işləyən yerüstü, dəniz nəqliyyat vasitələrinin, traktor və iş maşınlarının birgə gücündən 25-30 dəfə azdır, yəni sadəcə yerüstü nəqliyyat vasitələrini elektrikli avtomobillərlə əvəz etsək, kəskin elektrik çatışmazlığı ilə üzləşərik. Digər tərəfdən, elektrik enerjisinin çoxu istilik və atom stansiyalarında hasil olunur ki, onların da ətraf mühitə ziyanlı təsiri heç də mühərriklərindən az deyil. Bundan başqa, ən güclü qələvi metal olan lityum, alüminium və kompozit kimi çətin istehsal edilən materiallardan hazırlanan akkumulyator batareyalarının istismar müddəti bitdikdən sonra təkrar emalı mümkün deyil. Onların tullantı qalıqları isə atom elektrik stansiyalarından atılan qalıqlardan da ziyanlıdır. Elə bu batareyaların istehsalı zamanı ətraf mühitə atılan karbon qazının miqdarı da daxiliyanma mühərriklərindən çıxan karbon qazından 50-60 faiz çox olur. Bir sözlə, dünya enerji istehsalında 90-95 faiz payı olan daxiliyanma mühərriklərinin (DYM) 160 il bundan əvvəl kəşf olunmasına baxmayaraq, faydalı iş əmsalına görə hazırda onu əvəz edəcək başqa bir güc qurğusunu tapmaq mümkün deyil.

60 ildən artıq zaman ərzində DYM sahəsində apardığımız elmi araşdırmalar, 35-dən artıq qeydiyyatı aparılmış elmi-texniki ixtiralar, müxtəlif ölçülü və konstruksiyalı mövcud həm benzin, həm də dizel mühərriklərinin təkmilləşdirilməsi və A-dan Z-yə qədər yeni mühərrikin layihələndirilməsi, prototip olaraq istehsal edilib sənayedə tətbiqi üçün müxtəlif testlərin aparılması nəticəsində qazanılmış təcrübə isə global avtomobil sənaye sektorunu bu gün çətin vəziyyətdə qoyan ekoloji problemləri həll etməyə imkan verir.

Bu baxımdan Prezident İlham Əliyevin ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun davamlı və rəqabətqabiliyyətli inkişafı üçün “Azərmaş” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin (ASC) yaradılması ilə bağlı qəbul etdiyi qərarın mühüm əhəmiyyəti var. ASC-nin bu müəssisədə “Made in Azerbaijan” brendi ilə regionun avtomobil istehsalı sənayesi mərkəzinə çevrilmə strategiyası qəbul edilmişdir. Neft sənayesi qədər əhəmiyyətli olan bu strategiyanın həyata keçirilməsi sayəsində Azərbaycan iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələr səviyyəsinə yüksələ biləcək. Bununla da xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin növbəti arzusu reallaşmış olacaq.

Onu da qeyd edək ki, bu möhtəşəm strategiyanın uğurla həyata keçirilməsi üçün ötən ilin əvvəlində “Qlobal avtomobil sənayesinin bu günü və sabahı: yanacaq və ətraf mühit problemləri, “Azərmaş” ASC strategiyasının gerçəkləşdirilməsi üçün elmi tövsiyələr” mövzularında iki elmi-tədqiqat layihələri hazırlayaraq hökumətə təqdim etmişik. Həmin layihələr Energetika və İqtisadiyyat nazirliklərində müzakirəyə çıxarılmalı idi. Lakin nazirliklərdən verilən məlumatlara görə, layihələrin müzakirəsi koronavirus pandemiyasına görə müvəqqəti təxirə salınmışdır. Həmin layihələrlə bağlı qısaca bildirək ki, istehsalın digitalaşdırıldığı 4-cü sənaye inqilabının ölkəmizdə mövcud olan imkanlardan və müxtəlif ölçülü həm benzin, həm də dizel mühərrikləri üzərində “MR-Proses” yanma mexanizminin tətbiqi ilə qazanılmış bilik və təcrübədən istifadə etməklə qısa zaman ərzində “Azərmaş” ASC-nin sözügedən strategiyasını gerçəkləşdirmək mümkündür. Bu isə o deməkdir ki, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri, “Cənub qaz dəhlizi”, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihələri kimi əhəmiyyətli olan “Azərmaş” layihəsini də dünyaya nümayiş etdirəcək və bununla da ekoloji təsirinə görə krizis dövrü yaşayan global avtomobil sənayesinin dirçəlməsinə öz töhfəsini verəcək.

İqlim dəyişmələri beynəlxalq problem olaraq qalır

Günəl Əmənullayeva,

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin dosenti, kimya üzrə fəlsəfə doktoru

Son zamanlar dünya xalqları böyük sınaqlarla üz-üzə qalmışdır. Həmin sınaqlardan ən çox zərərdidə olan isə bütün ölkələrin iqtisadiyyatıdır. Bir tərəfdən global iqlim dəyişmələri, su ehtiyatlarının azalması, bir tərəfdən koronavirus pande-miyasının bitib-tükənmək bilməyən fəsadları, başqa bir tərəfdən isə planetin müxtəlif guşələrindəki separatçı və terrorçu qüvvələrin yaratdığı münafişələr dünya iqtisadiyyatına ağır zərbələr vurmaqdadır.

Çox təəssüf ki, Azərbaycan bu üç sınağın hamısı ilə eyni zamanda mübarizə aparmaq məcburiyyətindədir. Ancaq məmnunluqla qeyd edə bilərik ki, dövlətimiz pandemiya qarşı mübarizədə özünəməxsus uğurlara imza atıb və bizim nəticələrimiz beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Elə se-paratçıların – daha doğrusu işğalçı Ermənistanın Azərbaycan ərazilərinin 20 faizində törətdiyi vəhşiliklərin aradan qaldırılması üçün də möhtəşəm zəmin ya-ranmışdır. Vandal qonşularımız işğaldan azad etdiyimiz ərazilərdə təkcə maddi, mənəvi cəhətdən deyil, ekoloji cəhətdən də bizə misli görünməmiş ziyan vurmuşlar.

Yeganə təsəllimiz odur ki, cənab Ali Baş Komandan İlham Əliyev həmin fəsadların hamısının yaxın gələcəkdə tamamilə ara-dan qaldırılacağını söyləyir. Son 17 ildə dəfələrlə sübut olunub ki, Azərbaycan Prezidenti dediyi bütün sözlərin üstündə durur və verdiyi vədlərin hamısını yüksək səviyyədə reallaşdırır. Ona görə də bu yazıda ölkəmizdə ekologiya və ətraf mühitin qorunması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərdən söz açmaq istəyirik.

Məlum olduğu kimi, respubli-kamız həm su ehtiyatları, həm də yaşıllıq, meşə örtüyü baxımından o qədər də zəngin olan ölkələrdən deyil. Bilavasitə təbii səbəblərlə bağlı olan bu problemlərin mü-m-kün qədər aradan qaldırılması məqsədilə uzun illər müəyyən addımlar atılmışdır. Buna baxma-yaraq, həm global istiləşmə, həm də iqlim dəyişmələri dünyanın bütün ölkələri kimi, Azərbaycanın təbiətinə də öz mənfi təsirlərini göstərmişdir. Prezident İlham Əliyev bu məsələni daim diqqət mərkəzində saxlayır. Dövlət baş-çımız ekologiya və ətraf mühitlə əlaqəsi olan bütün konvensiya-lara tərəfdaş çıxmaqla yanaşı, beynəlxalq aləmdəki bu istiqamətdə olan təcrübələrdən bəhrələnməyi də tövsiyə edir.

Xatırladaq ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assamble-yasının 1994-cü ildə qəbul etdiyi qətnaməyə əsasən 16 sentyabr tarixi bütün dünyada “Beynəlxalq ozon qatının qorunması günü” kimi qeyd edilir. Bildirilir ki, Yer kürəsində bütün canlı həyat ozon qatı ilə qorunur. Ozon qatı Günəşdən yayılan təhlükəli ultrabənövşəyi şüaları filtrasiya edir və planetin səthinin 10-16 kilometrlik hündürlüyündə yerləşir. 400 milyon ildən artıq mövcud olan bu qat, son 100 ildə sənayenin inkişafı ilə əlaqədar külli miqdarda zərərli kimyəvi maddələrin atmosfer havasına buraxılması nəticəsində dağılmaq təhlükəsi qarşısında qalıb. Bu ekoloji problemin qarşı-sının alınması məqsədilə 1985-ci ildə BMT tərəfindən “Ozon qatının qorunmasına dair Vyana Konvensi-yası” qəbul edilib və hazırda 200-ə yaxın ölkə tərəfindən bu konvensi-yanın tələblərinin yerinə yetirilməsi məqsədilə öhdəliklər götürülüb.

Ölkəmiz “Ozon qatının qorunması haqqında Vyana konvensiyası”na, “Ozon qatını dağıdan maddələr üzrə Monre-al Protokolu”na və bu protokola edilmiş düzəlişlərə dair sazişə 1996-cı ildən qoşulub. Yəni bu sahədəki fəaliyyətimizin də təməlini məhz ulu öndər Heydər Əliyev qoymuşdur. Ölkəmiz bu beynəlxalq müqavilələri qoşulmaqla global ekoloji problem olan ozon qatının qorunması üçün özünə öhdəliklər götürüb. Götürülmüş öhdəlik sənaye müəssisələri və məişətdə ozondağıdıcı maddələrlə (ODM) təchiz edilmiş cihaz və avadan-lıqların, əsasən də soyuducu və kondisionerlərin ODM olmayan daha müasir texnologiyalarla əvəzlənməsindən, yaşıl iqtisadiyyata mərhələli keçidin təmin edilməsindən, ODM-li cihaz və avadanlıqların ölkəyə idxalının ildən- ilə azaldılmasına, son nəticədə isə tamamilə qadağan edilməsinə nail olunmasından ibarətdir.

Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, tərkibində frion, xlor və bromun çoxluq təşkil etdiyi qazlar əsas ozondağıdıcı maddələr hesab olunur və belə maddələrdən istifadənin azaldılması ozon qatının qorunmasında mühüm rol oynayır. Dünya ekspertləri əmindirlər ki, Azərbaycanda müxtəlif layihələr çərçivəsində görülmüş tədbirlər nəticəsində ODM-lərdən istifadə Monreal Protokolu üzrə müəyyən edilmiş qrafikə uyğun olaraq azalmağa doğru gedir. Sənaye müəssisələrinin modernləşdirilməsi, texnoloji yeniliklərə əsaslanan mü-asir soyuducu və kondisionerlərin ölkəyə idxalının artırılması bu məqsədə xidmət edir. Bundan başqa, bilavasitə Prezident İlham Əliyevin tövsiyə və tapşırıqlarına əsasən həyata keçirilən ekolo-jji siyasət öz müsbət nəticələrini verməkdədir.

Azərbaycan sözügedən konvensiya üzrə üzərinə götür-düyü öhdəlikləri yerinə yetirən ölkələr sırasındadır. Beynəlxalq ozon qatının qorunması gününün keçirilməsində əsas məqsəd Yer kürəsindəki bütün canlı aləm üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən ozon qatının təhlükə qarşısında olması-nı dünya ictimaiyyətinin nəzərinə çatdırmaq və onun qorunmasına diqqət yönəltməkdir.

Azərbaycan Respublikasının ekoloji siyasəti nəticəsində əldə olunmuş nailiyyətlər kifayət qədərdir. Dövlətimiz bu fikirdədir ki, global ekoloji böhran şəraitində iqtisadiy-yat, cəmiyyət və ətraf mühit arasın-da zəruri balansın saxlanması yalnız inkişafın yeni ekoloji təhlükəsiz və iqtisadi baxımdan optimal modelinin– davamlı inkişafın forma-laşdırılması hesabına ola bilər.

Dövlət başçımızın fikrincə, Azərbaycanda ətraf mühit problemlərinin həlli istiqamətində genişmiqyaslı işlərin görülməsi, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması-na yönəlmiş dövlət siyasəti ölkənin dayanıqlı inkişaf strategiyasının mühüm tərkib hissəsidir. Belə ki, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunma-sı üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi, indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə, alternativ enerji mənbələrindən yararlanmaq və enerji effektivliyinə nail olmaq, global ekoloji problemlər üzrə milli səviyyədə tələbatların qiymətləndirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi ölkənin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətləridir.

Xatırladaq ki, Azərbaycan hələ 2003-cü ildə ekoloji cəhətdən davamlı sosial-iqtisadi inkişaf üzrə milli proqram qəbul etmişdir. Minilliyin İnkişaf Məqsədlərindən biri olan ətraf mühitin davamlılı-ğını təmin etmək üzrə fəaliyyət planına əsasən davamlı inkişaf prinsipləri dövlət siyasəti və proq-ramlarına daxil edilmişdir. Müasir dövrdə enerji təhlükəsizliyi və ətraf mühitin çirklənməsi, global iqlim dəyişmələri bəşəriyyəti narahat edən əsas problemlərdəndir. Problemlərin həlli istiqamətində alimlər və mütəxəssislər tərəfindən müxtəlif fikirlər yürüdülr ki, bun-lardan da bu gün üçün ən önəmlisi alternativ və bərpaolunan enerji mənbələrindən istifadədir.

Bütün dövlətlər özlərinin yanacaq-enerji balansına yeni enerji mənbələrinin cəlb edilməsinə çalışırlar. Bu yarışda külək, günəş, biokütlə, dalğa, qabarma-çəkilmə, kiçik çayların hidroloji enerjisi kimi qeyri-ənənəvi enerji mənbələri xüsusi yer tutur. Bu tip alternativ enerji mənbələrinin potensial im-kanları sonsuzdur və onların ekoloji səmərəliliyi heç kəsdə şübhə doğur-mur. Bu ilin əvvəlində Azərbaycan Prezidenti ölkəmizdə alternativ enerji mənbələrinin işə salınması məqsədilə xarici ölkə şirkətlərinin rəhbərlərini qəbul etmiş və mühüm razılaşmalar əldə olunmuşdur.

Rəsmi məlumatlarda qeyd edilir ki, ölkədə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı ilə bağlı mövcud olan ekoloji problemlərin həll edilməsi üçün təmiz tex-nologiyaların tətbiqinə böyük yer verilir. “Yaşıl iqtisadiyyata” sərmayələrin cəlb olunması üçün ekoloji cəhətdən təmiz alternativ enerji mənbələrindən geniş istifadə etmək, istilik effekti yaradan qaz-ları azaltmaq, sənaye, nəqliyyat, tikinti və digər sahələrdə enerjidən səmərəli istifadə üzrə tədbirlər həyata keçirilir.

Bundan başqa, artıq elə bir ay olmur ki, Prezident İlham Əliyev və Birinci xanım Mehriban Əliyeva paytaxtda və ya hansısa bölgədə ekologiya ilə bağlı olan tədbirdə iştirak etməsinlər. Məsələn, bu il mayın 10-da Prezident və Birinci xanım ulu öndər Heydər Əliyevin doğum günü münasibətilə Bakı-nın Suraxanı rayonundakı keçmiş yod-brom zavodunun ərazisində ağac əkilməsi mərasimində iştirak etmişlər. Xatırladaq ki, dövlətimizin başçısının tapşırığına əsasən, 2018-ci ildən başlayaraq bu ərazidə 167 hektar sahənin lay suları, neft, duz, yod və digər tullantılardan təmizlənərək bərpa edilməsinə başlanılıb.

Ümumiyyətlə, son illərdə Pre-zident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanda ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına, yeni yaşıllıq zolaqlarının, meşə massivlərinin salınmasına, mövcud yaşıl-lıqların sahəsinin daha da genişləndirilməsinə xüsusi diqqət göstərilir. Bu zaman bir məqamı da yada salaq ki, ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi bütün dövrlərdə ətraf mühitin mühafizəsinə, yaşıllığı az olan ərazilərin, o cümlədən də Bakının və Abşeron yarımadasının təbii landşaftının yaşıllıq zolaqları, meşə-parklarla zənginləşdirilməsinə, paytaxtımızın yaşıllıqlar şəhərinə çevrilməsinə çox böyük önəm verib.

Azərbaycanda ekoloji durumun yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən işlərə Mehriban Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondu da mü-hüm töhfələr verib. Birinci vitse-prezidentin təşəbbüsü ilə 2019-cu ildə mütəfəkkir şair İmadəddin Nəsiminin yubileyinə həsr olunan aksiyada ölkə üzrə bir gündə 650 min ağacın əkilməsi, ümumilikdə, Azərbaycanın ekoloji durumuna çox müsbət təsir göstərməklə, yaşıllıq zolaqlarının miqyasının artmasına səbəb olub. Heydər Əliyev Fondu-nun vitse-prezidenti, IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə ekoloji mühitin sağlamlaşdırılmasına, ya-şıllıqların artırılmasına hesablanan layihələr də əhəmiyyəti ilə seçilir.

Təbii ki, Abşeron ərazisində neft və digər istehsalat tullantıları ilə çirklənmiş ərazilər, lay suları altında qalan torpaqlar həmişə çox olub. Həmin ərazilərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məsələsinə dövlət

səviyyəsində xüsusi diqqətlə yanaşılır. İndiyədək bu istiqamətdə çox uğurlu layihələr reallaşdırılıb. Abşeron yarımadasında ekoloji mühitin sağlamlaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən layihələrdən biri də təhlükəli tullantılarla çirkləndirilmiş keçmiş yod-brom zavodunun Sura-xanı rayonu ərazisindəki tullantı poli-qonu idi. Bu ərazi əvvəllər ekoloji norma-lara və tələblərə uyğun gəlmirdi.

Xatırladaq ki, yeni yaşıllıqların salınmasında və mövcud yaşıllıq sahələrinin qorunmasında Heydər Əliyev Fondunun “Təbiətə birləş, həyatə birləş!” layihəsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Xalq qəzeti. - 2021.- 10 yanvar. - № 5. - S. 6.

Ekologiyanı qorumaq hər kəsin borcudur

Polietilen torbalar və plastik stəkanların satışı qadağan edildi

Nigar Orucova

Hazırda ətraf mühiti çirkləndirən əsas faktorlardan biri də plastik qablaşdırma tullantılarıdır. Küçələrdə, qəzet köşklərində, xırdavat mağazalarında, parklarda, bazarlarda, market və mağazalarda - bir sözlə, hər yerdə satılan polietilen torbalar alış-veriş zamanı imtina edilməsi çətin hesab olunan yardımçılardır. Eyni zamanda, bu paketlər məlumat daşıyıcısı qismində reklam üçün geniş istifadə edilir. Lakin bu paketlər qısa müddətdən sonra məişət tullantılarının parçalanmasında ən böyük maneəyə çevrilir. Çox ucuz qiymətə təklif edilən, mağazalarda pulsuz verilən bu torbaların ekologiyaya vurduğu dəhşətli zərərlər gözlə görüləcək həddədir.

Məlumat üçün bildirək ki, araşdırmalara görə, sellofan paketlər alıcılar tərəfindən orta hesabla 12 dəqiqə istifadə olunur. Məhsul paketdən çıxarıldıqdan 12 dəqiqə sonra təbiətə atılan bu paketlərin torpağa qarışması üçün 100 illər lazımdır. ABŞ-da ekoloqların araşdırması nəticəsində məlum olub ki, hər il dünyada 500 milyard (qeyri-rəsmi məlumatlara görə - 1 trilyon) sellofan torba istehsal edilir. Dünyada hər 1 dəqiqədə isə 1 milyon polietilen torba zibil qutusuna atılır. Polietilenin çürüyərək yox olması üçün torpaqda 800 il, dənizdə isə 400 il lazım gəlir. Yəni, alış-verişlərin ən başlıca yardımçısı hesab edilən bu torbaların təbiətə vurduğu zərər çox böyükdür. Bunu nəzərə alan dünya ölkələri artıq sellofan paketlərdən imtina edirlər. Ümumilikdə 40 ölkədə plastik məhsulların istifadəsi məhdudlaşdırılıb. Bəzi ölkələrdə, hətta turistlərin polietilen məhsullarla gəlməsinə belə icazə verilmir. Bir sıra ölkələrdə isə plastik qablaşdırma tullantılarının 60-70 faizi təkrar emal edilir.

Bundan əlavə, global istiləşmənin bir səbəbi də polietilen torbalarla çirkləndirilmiş təbiət hesab edilir. Cənubi Afrikada sellofan torbalara ironiya ilə "milli çiçək" adı verilib, çünki ölkənin hər yerində hər addımbaşı bu torbalar səpələnib. Banqladeşdə 1988 və 1998-ci illərdə baş verən dağıdıcı leysanın nəticələrinin ağır olmasının səbəbi məhz sellofan torbalarda görülür. Çünki ölkədəki bütün kanalizasiya xətlərinin qabağını bu torbalar kəsərək suyun sürətli axınını ləngidib. 1998-ci ildən bəri Banqladeşin paytaxtında polietilen torbalar qadağan olunub və alternativ variantlardan istifadə edilir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin hesablamalarına görə isə, 2017-ci ildə istehsal olunan plastik qablaşdırma məhsullarının həcmi 2010-cu illə müqayisədə təqribən 2,5 dəfə artıb, eyni zamanda, 2009-cu illə müqayisədə 5 dəfə çox plastik qablaşdırıcı idxal edilib. Ölkədə hər il orta hesabla adambaşına 24 kiloqram plastik tullantı yaranır.

Belə olduğu halda, ətraf mühitin mühafizəsinə töhfə vermək hər kəsin borcudur. Hər kəs ana təbiətin qorunmasında pay sahibi olmalıdır. Bunun üçün ekoloji tərbiyə də əhəmiyyətlidir. Azyaşlılara əllərindəki plastik qabları onlar üçün ayrılmış xüsusi konteynerlərə atılmasını başa salmaq ətraf mühitin mühafizəsinə dair atılmış kiçik, amma gələcəkdə nəticəsi böyük olacaq bir addımdır. Bundan başqa, ekspertlərin də fikirlərinə görə, hər birimiz plastik qabların alternativlərindən - şüşə qablardan, polietilen torbaların əvəzləyicisi olan parça və ya kağız torbalardan istifadəyə üstünlük verməliyik.

Qeyd edək ki, plastik qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsirinin minimuma endirilməsi baxımından Azərbaycanda da bu istiqamətdə bir çox məqsədyönlü işlər görülüb. Ölkədə emal və xidmət müəssisələrinin qurulmasına dəstək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 28 dekabr tarixli 1947 nömrəli Sərəncamı ilə Balaxanı Sənaye Parkı yaradılıb.

Prezident İlham Əliyev 2019-cu il fevralın 7-də "Azərbaycan Respublikasında plastik qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılmasına dair 2019–2020-ci illər üçün Tədbirlər Planı"nın təsdiq edilməsi haqqında Sərəncam imzalayıb. Tədbirlər Planı 2020-ci ilədək strateji baxışı, 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxışı və 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün hədəf baxışını əhatə edir. Burada sahə üzrə idarəetmənin səmərəliliyinə və yüksək xidmət səviyyəsinə nail olmaq üçün genişmiqyaslı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulub.

Elə bugünlərdə "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Qanuna edilmiş dəyişikliklər qüvvəyə minib. Sənəd ölkə Prezidentinin 2019-cu il 7 fevral tarixli "Azərbaycanda plastik qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə təsirinin azaldılmasına dair 2019–2020-ci illər üçün Tədbirlər Planı"na əsasən hazırlanıb. Sənədə əsasən, qalınlığı 15 mikrona qədər olan polietilen torbaların, habelə birdəfəlik istifadə üçün nəzərdə tutulan plastik qarışdırıcı qubuk, çəngəl, bıçaq, boşqab və stəkanların sahibkarlar tərəfindən idxalı, istehsalı, ticarət, ictimai iaşə və xidmət

obyektlərində istehlakçıya satılması və verilməsi qadağan edilib. Qanun polietilen torbalara münasibətdə 2021-ci il yanvarın 1-dən, digər birdəfəlik istifadə üçün nəzərdə tutulan məhsullara münasibətdə isə 2021-ci il iyulun 1-dən qüvvəyə minir.

Qeyd edək ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsində dəyişikliyə görə, qalınlığı 15 mikrona qədər olan polietilen torbaların, habelə birdəfəlik istifadə üçün nəzərdə tutulan plastik qarışdırıcı çubuq, çəngəl, qaşiq, bıçaq, boşqab və stəkanların sahibkarlar tərəfindən idxalına, istehsalına, həmçinin ticarət, ictimai iaşə və digər xidmət obyektlərində istehlakçıya satılmasına və ya verilməsinə görə inzibati xətanın bilavasitə obyektı olan plastik materiallar müsadirə edilməklə, vəzifəli şəxslər 1000 manatdan 1500 manatadək məbləğdə, hüquqi şəxslər 3 min manatdan 4 min manatadək məbləğdə cərimə ediləcəkdir.

Həmin xətalərin inzibati tənbeh almış şəxs tərəfindən inzibati tənbeh vermə haqqında qərar qüvvəyə mindiyi gündən bir il ərzində təkrar törədilməsinə görə inzibati xətanın bilavasitə obyektı olan plastik materiallar müsadirə edilməklə, vəzifəli şəxslər 1500 manatdan 2 min manatadək məbləğdə, hüquqi şəxslər 4 min manatdan 5 min manatadək məbləğdə cərimə edilir.

İki sahil.-2021.-9 yanvar.-№04.-S.10.

Yaşillıq - sağlam yaşamağın ən doğru ünvanı

Bir ağaca yüz ağac...

Təbiətin mühafizəsi daim diqqət mərkəzində olan xüsusi, vacib bir məsələdir. Onun mühafizəsi isə öncə ekoloji mədəniyyətdən keçir. Yada salaq, Azərbaycanın meşəlik ərazilərində yaşıl ağacların məhv edilməsi, şəxsi məqsədlər üçün kəsilib doğranması, hansı təyinat üçünsə aparılması bir vaxtlar gündəmin ən aktual mövzusu idi. Lakin meşələrə təyinatı üzrə kameraların quraşdırılması və bu istiqamətdə aparılan işlər öz nəticəsini verdi. Beləliklə, yaşıllıqların, meşəliklərin, ağacların qorunmasıyla bağlı rəsmi formada nəzarət işi həyata keçirildi. Hər halda, problem varsa, ondan çıxış yolları da mütləq tapılır. İstənilən halda, təbiətə qənim kəsilmənlərlə, onun yaşıl simasını dəyişərək səhraya çevirənlərlə zaman-zaman başqa cür danışmaq lazım gəlir... Necə deyərlər, “övladları” təbiətə ana statusu veribsə, onu bu adda, hörmətdə görmək də bizim böyüklüyümüzə yazılır... Çünki ən azından, təbiətin bir parçası olaraq onun suyundan, havasından, ağaclarından, meyvələrindən, dərman bitkilərindən, otlarından və sayı sonsuz nemətlərindən istifadə ediriksə, onlarsız ötüşə bilmiriksə, təbii sərvətlərsiz yaşamaq mümkün deyilsə, nədən ona qənim kəsilməliyik?! Bundan başqa, hamı kitabların, təbii materialdan hazırlanan geyimlərin, tədavi vasitəsi olan, bütün ömür boyu daimi ehtiyacın ödəniş atributu sayılan pulun da təbiətin bir parçasından hazırlandığının fərqi nə varmalıdır.

Bir sözlə, təbiət insan övladının varlığına, yaşamasına əsas olan ən vacib atributdur. Təbiətin vacib atributlarından olan ağacların bəzən qəsdən qurudularaq sıradan çıxarılması, kəsilərək yerində tikintilərin aparılması, meşəliklərin, oksigenin azalması, təbiətin tar-mar olması isə heç də yaxşı nəticədən xəbər vermir. Belə “fəaliyyət”in sonu heç də işıqlı deyil, zülmət qaranlıqdır. Bu mənada, ana dediyimiz təbiətin övladlarının hamısı “gürzü eyni zindana vurmali”, necə deyərlər, onu göz bəbəyi kimi qorunmalıdır. O təbiəti ki, onsuz nə nəfəs ala, nə susuz, havasız qala, nə qidalana, nə də ki, bütövlükdə yaşaya, var ola bilərik...

Bu mənada, hər bir insanda, ölkə vətəndaşında təbiəti mühafizə etmək, təbii resursları qorumaq və ondan səmərəli şəkildə istifadə etmək vərdişi formalaşmalıdır. Qeyd etdiyimiz kimi, onun mühafizəsi üçün ekoloji mədəniyyət anlayışına yiyələnmək vacibdir. Bu məqam olmadan isə heç bir ölkə vətəndaşı təbiəti mühafizə siyasətinin iştirakçısı ola bilməz. Doğrudur, ekoloji mühitin, təbiətin mühafizəsi üçün dövlətin rəsmi strukturları və müxtəlif adda qurumları, eləcə də, qeyri-hökumət və ictimai təşkilatlar mövcuddur. Lakin yalnız rəsmi və qeyri-rəsmi fəaliyyətlə iş bitmir. Eləcə də, problem müəyyən məqamlarda inzibati resurslarla da kökündən həll olunmur. Ona görə ki, bu məqamın işə salınması problemin yalnız mənfi nəticələri üzə çıxandan sonra mümkün olur. Ona qədər isə ətraf mühiti korlayan, təbiəti məhv edən səbəblər araşdırılmalı və aradan qaldırılmalıdır. Yoxsa, Azərbaycanın təbii resurslarından biri olan, daha çox görünən, təbiətin və eləcə də insanın “ağciyəri” funksiyasını yerinə yetirən yaşıllıqlar, yəni meşələr birdəfəlik məhv olaraq sıradan çıxarılabilir...

Güman ki, maarifçilik işinin yetərincə olmaması səbəbindən əksəriyyət meşələrə estetik mənada, ekzotik anlamda yanaşır. Bəzi hallarda isə meşələri yalnız istirahət məqsədiylə istifadə edilməsi mənasında qəbul edirlər. Əslində isə, meşələrin funksiyası təkcə qeyd edilənlərlə bitmir. Diqqət etsək, bütün dünyada mebel, ev və digər məişət avadanlıqlarının hazırlanmasında əsas xammal rolunu məhz meşələr yerinə yetirir. Dünya florasının inkişafı və qorunmasında əsas rolunu da məhz meşələrdir. Yaşıllıq zonalarının, meşələrin olması ən azından, torpağın aşınmasının qarşısının alınmasına, havanın təmizlənməsinə xidmət edir. Hamılıqla qiymətli bitki və ağac növlərinin, bir sözlə, fauna və floranın var olması üçün meşələrə minnətdar olmalıyıq. Bundan başqa, meşələr hazırda dərman istehsalında, təbabətdə, nəbatət aləmində də özünəməxsus, vacib yer tutur. Necə deyərlər, meşə örtüyü insanın və bütün canlı aləmin yaşaması üçün lazım olanların hamısını özündə ehtiva edir.

Qeyd edək ki, ölkənin müxtəlif zonaları üzrə son illər bir neçə yüz min hektar ərazidə meşə bərpa tədbirləri həyata keçirilib, yeni meşəliklər salınıb, ağaclar əkilib. Bununla belə, ölkəmizdə hələ də yaşıllıqların, ağacların qanunsuz şəkildə kəsilməsi, həmin ərazilərdə mal-qara otarılması deqradasiyanın artmasına və məhsuldarlığın azalmasına səbəb olur. Meşələrin dayanıqlı inkişafını təmin etmək üçün isə bu sahənin ekspertləri il ərzində 150 hektar ərazinin bərpasının vacib olduğunu vurğulayırlar. Bu, sözsüz ki, sözügedən istiqamətdə mütəxəssislərin görəcəyi işlərdir. Lakin təbiətin yaşıl örtüyünün mühafizəsinin, onun bitki və heyvan ehtiyatlarının qorunmasının sosial-iqtisadi, ekoloji, elmi əhəmiyyəti olduğu üçün, hamımız bu işdə iştirakçı olmalıyıq. Necə ki dünyanın hər yerində, istənilən təbii resursların istehsalı təbiəti mühafizəylə bağlı problemlərin həllindən keçir. Bu mənada, meşələrin mühafizəsində maarifləndirmə işinin hansı səviyyədə olması məsələsi də çox vacibdir.

Xatırladaq ki, meşə ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi, həmçinin, ölkənin meşə fondu barədə bilik bazasını gücləndirmək üçün indiyədək çoxsaylı layihələr gerçəkləşdirilib. Onların əksəriyyəti də Azərbaycanda dayanıqlı meşə təsərrüfatının qurulmasından, onların sosial-iqtisadi səmərəliliyini artırmaqdan ibarət olub. Ölkənin yaşıl ehtiyatının qorunması işində isə təkcə yerli deyil, xarici təşkilatlar da qarşılıqlı şəkildə fəaliyyət göstərirlər. Bu baxımdan, Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı Azərbaycanda meşə ehtiyatlarının inkişafına öz köməyini təklif edən qurumlardan biridir. Qlobal Ekologiya Fondu isə ölkəmizin meşə ehtiyatlarını monitorinq etməklə, meşə ehtiyatlarının inventarlaşdırılmasını reallaşdırmaq üçün layihələr gerçəkləşdirib. Belə layihələr imkan verir ki, ölkənin meşə ehtiyatlarıyla bağlı lazım olan siyasət formalaşdırmaq mümkün olsun. Bu layihələrdə diqqətçəkən bir məqam da ölkənin vaxtilə işğalda olaraq hazırda artıq azad edilmiş ərazilərində, istərsə də qeyri-döyüş zonalarındakı meşə massivlərinin bərpa edilməsi məramıdır. Eləcə də, BMT-nin İqlim Dəyişikliyi haqqında Çərçivə Konvensiyası ilə bağlı Paris sazişindən irəli gələn öhdəlikləri Azərbaycanın icra etməsi də effektiv nəticəyə hesablanıb.

Bu məqamda xatırladaq ki, Azərbaycanın meşə fondu torpaqları ölkə ərazisinin 12 faizini təşkil edir. Meşələrimizin ümumi sahəsi isə 1 milyon, 21 min hektardır. Yeri gəlmişkən, meşə fondu torpaqlarımızın 261 min hektarı bu gün işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdədir. Məhz işğal nəticəsində həmin meşə ərazilərin biomüxtəlifliyinə külli miqdarda ziyan dəyib və meşələrin bitki-ağac və heyvan ehtiyatı təhlükəyə məruz qalıb. Onilliklər ərzində işğalda qalan meşəlik, yaşıllıq ərazilərimizi isə erməni vandalları məhv edərək sıradan çıxarıblar. Erməni vandalları işğal etdikləri ərazilərimizdən çıxarkən də düşmənçiliklərinə sadıq qalaraq kəndləri, meşələri yandırır, hətta həyətdəki ağacları da mişarlayıblar. Onlar son gedişlərində də xislətlərinə uyğun, təbiətə ziyan vurmaqdan əl çəkməyiblər. Bir sözlə, həm rəsmi, həm də mülki şəxslər təcavüzkar mahiyyətlərinə sadıq qalaraq, ərazilərimizdəki qiymətli flora və faunanı məhv ediblər. Erməni vandalları meşələrimizi 30 il ərzində talan etməkdən sakitləşməyərək, sonunda da yandırılar. Onlar Zəngilan, Cəbrayıl, Qubadlı və işğaldan azad edilən digər ərazilərimizdəki yaşı iki min ildən çox olan çinarları kəsiblər, Şuşa ətrafındakı Topxana meşəsini qadağan olunmuş ağ fosforla yandırılar. Bütün bunlar isə təbiətə qarşı ən ağır cinayətlərdir. Erməni vandallarının meşə sahələrinə, yaşıllıqlara, bölgənin biomüxtəlifliyinə qarşı törətdiyi soyqırım rəsmi olaraq monitorinqlərin ilkin nəticələrində öz əksini tapıb. Nəticədə, ekoloji terror faktlarına qiymət verilməsi üçün mümkün işlərə başlanılıb. Noyabrın 11-dən başlayaraq isə işğal olunmuş ərazilərimizdə müxtəlif növ ağac tingləri əkilib, meşə örtüyünün və yaşıllıqların bərpası üçün tədbirlər görülür...

Bu məqamda xatırladaq ki, Laçın rayonu ərazisinin 22 min hektarını meşə sahəsi təşkil edir. Kəlbəcər rayonunda isə 24 min hektar meşə sahəsi var. Zəngilan və Qubadlı rayonlarında 12 min hektar, işğaldan azad edilmiş Hadrut və Xocavənd rayonunun bir hissəsində isə böyük meşə sahələri var....

Sonda, yenə də insan və təbiət amilinə, onların harmoniyası məsələsinə qayıdırıq. Ekologiya sahəsi üzrə mütəxəssislərin qənaətinə, sağlam olmaq və yaşamaq istəyiriksə, ilk növbədə vətəndaşlara meşələri, yaşıllığı qorumaq fikri aşılanmalıdır. Eləcə də, cəmiyyətə istər televiziya verilişləri, istərsə də müxtəlif layihələr şəklində maarifləndirmə işi təqdim edilməlidir. Çünki təqdimatın cəmiyyətdə yaratdığı mənfi-müsbət yanaşma birbaşa nəticəyə təsir edir. Amma bütövlükdə ekoloji mədəniyyətin yaradılması üçün bir neçə istiqamətdə iş aparmaq lazımdır. Maarifçilik funksiyası da elə mütəxəssislərin işinə bərabər tutulmalıdır. Bu gün işğaldan azad edilmiş ərazilərimizin yenidən dirçəldilməsi üçün böyük əzmlə və ürəklə iş aparmaq vacibiyyəti yaranıb. Erməni vandallarının təbiətin "ağ ciyəri"ni məhv etməsinin fonunda, məhv edilənlərin yerini hər an boy atan, göylərə ucalan ağaclar, yaşıllıqlar tutmalıdır. Erməni təcavüzkarlarından fərqli olaraq, məhvedici deyil, qurucu, bərpa edici olan xalqımız bu çətin mərhələdən də şərəflə çıxmalıdır. Ümid edək ki, salınan meşələrin sayı məhv edilən, kəsilib-doğranan, yandırılan ağacların əvəzinə, daha da artacaq, çoxalacaq. Onlara münasibət isə sanırıq, bu gündən başlayaraq, kökündən dəyişəcək. Ana dediyimiz təbiətə, ana dediyimiz Vətənin qoynunda saldıığımız yaşıllıqlara hörmətin miqyası da onun qiyməti qədər artacaq. Şəxsi maraqlar deyil, ümummilli məsələlər daha üstün tutulacaq. Meşəlik, yaşıllıq sahələri, həyat əhəmiyyətli oksigen mənbələri ekoloji mədəniyyətdən doğan vərdislərlə daha da artıb-çoxalacaq və qarşı düşmənin gözüne batacaq. Onların məhv etdiklərinin əvəzinə, əzəli torpaqlarımızda bir ağaca min ağac göyərəcək.

Təsədüfi deyil ki, Ulu Öndər təbiətə qənim kəsilənlərə xitabən demişdir ki, bir ağac kəsiləndə sanki mənim bir qolum kəsilir.

EKOLOJİ BÖHRANIN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Əsədov Anar Əlibala oğlu,

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi Akademiyasının müəllimi

Qanun. - 2020.-№10.-S.59-62.

Açar sözlər: böhran, ekoloji böhran, ətraf aləm, təbiət.

Ключевые слова: кризис, экологический кризис, окружающая среда, природа.

Keywords: crisis, ecological crisis, environment, nature.

XX əsrin 60-cı illərinin ortalarından başlayaraq əlamətləri aydın görünən ekoloji böhran müasir dövrümüzdə daha da kəskin xarakter daşımağa başlamışdır. Yer kürəsinin bir çox ərazilərində təbii və antropogen təsirlər ətraf mühitdə ekoloji tarazlığı əhəmiyyətli dərəcədə pozmuş və əhalinin sağlamlığına ciddi təhlükə yaratmışdır. Bu baxımdan, ekoloji böhranın, onun səbəblərinin aşkara çıxarılması, qarşısının alınmasının zəruriliyi və bu kimi məsələlər günün aktual məsələlərindən birinə çevrilmiş və daha dərinədən araşdırılmanı zəruri etmişdir.

V.V. Petrov ekoloji böhranın təbii və sosial aspektlərini fərqləndirmişdir. Lakin digər bir fərqləndirmə də aparılmışdır. Bu fərqləndirmələr adları baxımından oxşar olsalar, da mahiyyət baxımından tamamilə fərqlənirlər. Belə ki, təbii və antropogen mənşəli ekoloji böhranlar fərqləndirilir [3, s. 17].

Təbii mənşəli ekoloji böhran təkamül prosesi ilə bağlı olmuş və onun tərkib hissəsini təşkil etmişdir. Ətraf aləmin mövcudluğu şəraitində planetin bir çox regionlarında təbii mənşəli ekoloji böhranlar baş vermişdir. Lakin baş verən bu böhranlar biosferin tamlığına əhəmiyyətli təsir göstərə bilməmişdir. Təbii mənşəli ekoloji böhranların baş vermə səbəbləri də müxtəlif olmuşdur. Onlar həm biotik, həm də abiotik səbəblərdən baş verə bilər.

Antropogen mənşəli ekoloji böhran üçün insanların neqativ xarakterli təsirləri xarakterikdir və bu cəmiyyətin tarixi inkişafına çox böyük təsir göstərir. Əslində ekoloji hüquqi cəhətdən də bizi maraqlandıran antropogen mənşəli ekoloji böhrandır. Çünki hər bir hüquq sahəsi kimi ekologiya hüququ da davranış normalarından ibarətdir və insanların ətraf təbii mühitlə bağlı davranışını tənzimləyir. Övvəllər antropogen təsirlər lokal xarakter daşıyırdı, lakin müasir dövrdə artıq qloballaşmağa başlamışdır və ətraf mühitin çirklənməsi, bitki və heyvanlar aləminin məhvi, torpaq sahələrinin həddindən artıq hissəsinin təsərrüfat dövriyyəsinə cəlbi ilə xarakterizə olunur. Antropogen mənşəli ekoloji böhranın aşağıdakı tiplərini fərqləndirmək olar:

1. komponent - ekoloji sistemin ayrı-ayrı komponentlərinin dağıdılması və məhvi ilə əlaqədardır ki, bu da ekoloji sistemin sabitliyinin pozulmasına gətirib çıxarır;
2. representativ - insanların həyatı tələbatlarının təmin edilməsinin sadə üsulları ilə müqayisədə daha yaxşı təmin olunmasına şərait yaradan, istehsal təsərrüfatının müəyyən mərhələsində yaranır və təbiəti yenidən təşkil etmək üçün sərhədsiz imkanlar açır;
3. total - daha təhlükəlidir, çünki ekosistemin müəyyən hissələrinin tamamilə məhvə gətirib çıxarır;
4. qlobal - insanların sürətlə inkişaf edən istehsal gücü onların təbiətdən bilavasitə asılılığının yox olmasına, biosferi tamamilə dəyişdirməyə və yenidən təşkil etməyə imkan vermişdir, qlobal ekoloji böhrana və ya ekoloji fəlakətə çevrilmə təhlükəsi yaratmışdır.

Ancaq qeyd edək ki, bəzi müəlliflər ekoloji böhranı belə tiplərə bölmür və yuxarıdakı anlayışları ayrı-ayrılıqda tədqiq edir. Məsələn, əgər ekoloji fəlakəti götürsək, görərik ki, doğrudan da ekoloji böhran və ekoloji fəlakət anlayışları yaxın olsa da, eyni mənanı ifadə etmir. “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” 8 iyun 1999-cu il Qanunun 1-ci maddəsində ekoloji fəlakətin anlayışı belə verilmişdir: ekoloji fəlakət - insanların həyatı və fəaliyyəti şəraitində və ətraf mühitdə dönməz dəyişikliklərlə səciyyələnən fəvqəladə ekoloji vəziyyətdir. Göründüyü kimi, ekoloji fəlakət ictimai sistemin tamamilə dağılmasını ifadə edir. Halbuki, ekoloji böhran şəraitində pozulmuş vəziyyətin bərpası mümkündür.

Bəzi alimlər isə ekoloji fəlakəti ekoloji böhranın ən yüksək səviyyəsi hesab edir. Onlar hesab edir ki, əgər bəşəriyyət dağıdıcı inkişaf trayektoriyasından geri dönməzsə, ətraf mühitə təsir normallaşdırılmazsa, ekoloji böhran artaraq ekoloji fəlakətə çevriləcək [2, s. 219].

Ekoloji fəlakət də ekoloji böhran kimi təbii və texnogen mənşəli ola bilər. Təbii mənşəli ekoloji fəlakətlər əsasən təbii fəlakətlərlə əlaqədardır. Bu - zəlzələ; vulkan püskürməsi; tufanlar (boranlar, qasırğalar); küləyin sürətinin artması, çaylarda suyun səviyyəsinin qalxması və nəticədə çay kənarında yerləşən yaşayış məskənlərinin su ilə basılması, pestisidlərin, yanacaqların saxlanıldığı və s. yerlərin yuyulması ilə su hövzələrinin çirklənməsi, çökmə, meşə yanğınları, sel və b. ilə müşayiət olunan yağış suları; ola bilər [1, s. 461]. Qeyd edək ki, M.M. Brinçuk “Təbii fəlakətlər haqqında” RF-nın qanun layihəsini hazırlayarkən təbii fəlakət yaranan hallara daxil etmişdir: 1) təhlükəli geofiziki hallar, yəni zəlzələlər və vulkan püskürmələri; 2) təhlükəli geoloji hallar, yəni abraziyalar, eroziyalar, uçqunlar, çökmə, qrunut sularının səviyyəsinin qalxması və s.; 3) təhlükəli meteoroloji hallar, yəni tufanlar, buzlaşmalar, quraqlıqlar, yüksək temperaturlu istilər, yağışlar, duman, həmçinin, qasırğa, tornado, boran və s.; 4) təhlükəli hidroloji hallar, yəni suyun səviyyəsinin qalxması və ya enməsi, buzlaqların əriməsi və s.; 5) təbiət yanğınları.

Texnogen mənşəli ekoloji fəlakətlər böyük həcmli qəzaların (məsələn neft sahəsində), ətraf təbii mühitin geniş miqyasda çirklənməsi nəticəsində baş verə bilər.

Qeyd edək ki, ekoloji hüquqi ədəbiyyatlarda ekoloji fəlakət anlayışının “ictimai fəlakət” anlayışından fərqləndirmək lazım olduğu göstərilmişdir. Ümumiyyətlə, ictimai fəlakət adı altında texnogen qəzalar, təbii fəlakətlər, kütləvi iğtişas, millətlər arasındakı ədavət nəticəsində mövcud olan ekstremal vəziyyət başa düşülür. Cinayət qanunvericiliyində bu termin məsuliyyəti ağırlaşdıran hallar siyahısına daxil edilmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 61-ci maddəsinin 1-ci hissəsinin 11-ci bəndində cinayətin fəvqəladə vəziyyət, təbii və ictimai fəlakət şəraitində, habelə kütləvi iğtişaslar zamanı törədilməsini cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran hal hesab etmişdir. Bundan irəli gələrək, bəzi müəlliflər ictimai fəlakəti cinayət hüquqi anlayışlara daxil edirlər. Lakin bu düzgün deyil. Çünki ilk öncə, Cinayət Məcəlləsinin adı çəkilən maddəsinin analiz edərək görürük ki, bu terminin cinayət-hüquqi mənada məzmunu məhdudlaşdırılır, başqa sözlə, birincisi, “ictimai fəlakət vəziyyəti”nin anlayışının verilməməsi və rəsmi olaraq Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddəsinin dispozisiyasında açıqlanmaması. Belə ki, fəvqəladə vəziyyət anlayışı qanunvericilikdə xüsusi olaraq tənzim olunmuşdur. İkincisi isə maddənin məzmunundan göründüyü kimi, kütləvi iğtişaslar da təbii fəlakətlər kimi xüsusi olaraq qeyd edilmişdir. Nəticədə, ictimai fəlakət dedikdə, insanların normal yaşayış qaydasının pozulmasına səbəb olan, ərazinin və həmin ərazidə yaşayan insanların təhlükəsizliyi üçün təhlükə yaranan bütün vəziyyətlər başa düşülməlidir. Bu vəziyyətlərə misal olaraq, fəvqəladə ekoloji vəziyyətlər, ekoloji böhran, ekoloji fəlakət, millətlərarası münaqişələr, əhalinin evakuasiyası, epidemiyalar, epizootiyalar və b. aiddir. Beləliklə, ictimai fəlakət anlayışı burada cins obyekt, ekoloji fəlakət isə növ obyekt kimi çıxış edir [1, s. 464].

Həmçinin, antropogen təsirin nəticəsi ilə əlaqədar ətraf mühitin vəziyyəti ilə bağlı digər bir təsnifat aşağıdakı kimi aparılır:

1. təbii vəziyyət, yəni, insan fəaliyyəti nəticəsində heç bir dəyişikliyə məruz qalmayan ətraf mühit; 2. müvazinətli vəziyyət, yəni, təbii mühitin belə vəziyyətində bərpa olunma proseslərinin sürəti antropogen pozulmanın sürətindən yüksək, ya da ona bərabər olur; 3. böhran vəziyyəti, yəni, burada antropogen təsirin sürəti təbii mühitin özünəbərpası sürətindən yüksək olur, lakin bu mühitin əsaslı dəyişilməsi hələ baş vermir; 4. böhranlı vəziyyət, yəni, burada mövcud olan təbii mühit hələ ki daha az məhsuldarlıqla əvvəlki vəziyyətinə qayıtmaq qabiliyyətinə malikdir. Belə şəraitdə təbii ehtiyatların tükənməsi təhlükəsi yaranır, əhalinin yaşaması üçün təbii şərait pisləşir; 5. faciəli vəziyyət, yəni, öz əvvəlki vəziyyətinə çətin qayıda bilən ekoloji sistem. Belə vəziyyət üçün dərin və dönməz təbii dəyişikliklər, təbii ehtiyatların tükənməsi, əhalinin yaşaması üçün təbii şəraitin kəskin sürətdə pisləşməsi xarakterikdir; 6. kollaps vəziyyət, yəni, bioloji məhsuldarlığını əbədi itirən ekoloji sistem.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Дубовик О.Л. Экологическое право: Учебник. М.: Проспект, 2005
2. Кинг А., Шнайдер Б. Первая глобальная революция. Доклад Римского клуба. М., 1991
3. Петров В.В. Экологическое право России: Учебник. М., 1995.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Асадов Анар Алибала оглу

РЕЗЮМЕ

В статье исследуется общая характеристика экологического кризиса. Экологический кризис - это устойчивое нарушение равновесия между обществом и природой, заключающееся в деградации окружающей природной среды и неспособности государственных структур принять соответствующие меры для того, чтобы решить создавшуюся проблему и восстановить состояние благоприятной окружающей среды.

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE ECOLOGICAL CRISIS

Asadov Anar Alibala

SUMMARY

The article examines general characteristics of ecological crisis. An ecological crisis is a persistent violation of the balance between society and nature, consisting in the degradation of the natural environment and the inability of state structures to take appropriate measures in order to solve the problem and restore the state of a favorable environment.

Rəyçi: h.ü.e.d. **Ə.İ. Hüseynov**

Təqdim edən: h.ü.e.d., prof. **A.M. Qasimov**

Daxil olma tarixi: 17.09.2020 Təkrar işlənmə tarixi: 08.10.2020

Çapa imzalanma tarixi: 26.10.2020

Qanun. - 2020.-№10.-S.59-62.

Ekoloji terrora hüquqi qiymət verilməlidir

Ermənilər işğal altında saxladığı əraziləri cəhənnəmə döndərüb

Uzun sürən işğaldan sonra Şanlı Azərbaycan Ordusu cəmi 44 günə Ermənistan ordusunu darmadağın edərək torpaqlarımızı azad etdi. Bu hər bir Azərbaycan vətəndaşı və dostlarımız üçün sevindirici və qürurverici haldır. Lakin yağdı düşmən işğaldan azad etdiyimiz ərazilərdə özlərindən geriye xarabalıqlar və ekoloji fəlakət qoyub gedib. Düşmən onilliklər ərzində işğal etdiyi əraziləri, yalnız Azərbaycanın deyil, həm də beynəlxalq birliyin nəzarətindən kənarda saxlaya bilib. Dünya birliklərinin nəzarətindən kənarda saxlanan ərazilərdə ermənilər "dərə xəlvət, tülkü bəy" prinsipi ilə davranaraq burada qanunsuz, beynəlxalq konvensiyalara zidd fəaliyyətlə, o cümlədən təbii sərvətlərin talan olunması, su ehtiyatlarının çirkəndirilməsi, flora və faunanın məhv edilməsi ilə məşğul olub, ərazi həm xarabazara, həm də cinayətkarlar yuvasına çevrilib.

Ermənistan dövlətinin birbaşa təşkilatçılığı ilə ekoloji təhlükəsizliyə təhdid yaradan qanunsuz fəaliyyətlər bir çox beynəlxalq konvensiyaların, o cümlədən Ermənistanın da üzv olduğu BMT-nin Bioloji müxtəliflik haqqında, səhralaşmaya qarşı mübarizə haqqında və digər beynəlxalq razılaşmalardan irəli gələn öhdəliklərin kobudcasına pozulmasıdır.

Ermənistan su ehtiyatları, torpaqlardan istifadə məsələsində uzun illər terror fəaliyyətini davam etdirib və bu fəaliyyət torpaqların degradasiyasına səbəb olub.

Təsadüfi deyil ki, Avropa Şurası Parlament Assambleyası tərəfindən 2016-cı ildə Azərbaycanın sərhədyanı rayonlarının sakinlərinin məqsədyönlü şəkildə suvarma suyundan məhrum edilməsi ilə bağlı 2085 nömrəli qətnamə qəbul edilib. Sənəddə Ermənistan silahlı qüvvələrinin sözügedən regiondan dərhal çıxarılması, müstəqil mühəndis və hidroloqlar tərəfindən yerində təhqiqat işlərinin aparılmasının təmin edilməsi tələb olunub. Lakin Ermənistan buna məhəl qoymayıb. Bu səbəbdən də Azərbaycanın Bərdə, Tərtər, Göranboy, Beyləqan, Biləsuvar və İmişli rayonlarının fermerləri ikinci Qarabağ müharibəsinə qədər işğal altında olan ərazilərdə formalaşan su ehtiyatlarında istifadə edə bilməyiblər və torpaqlar susuzluqdan degradasiyaya məruz qalıb. Məsələn, Araz çayı üzərində tikilən "Qız Qalası" və "Xudafərin" su anbarları Ermənistan silahlı qüvvələrinin nəzarəti altında olduğundan layihə təyinatı üzrə deyil, əks rejimdə çalışdırılıb. Belə ki, həmin su komplekslərinin layihəsində göstərilir ki, anbarlara su qış və yaz aylarında toplanmalı, yazın sonu və yay boyu çayda suyun sabit saxlanması üçün yığılan ehtiyatlardan istifadə edilməlidir. Lakin ermənilər qış və erkən yazda anbarlara cüzi su yığır, yay aylarında isə anbarları doldurmağa başlayırlar ki, çayın aşağı hövzəsində yerləşən Azərbaycan fermer təsərrüfatları susuzluqdan əziyyət çəksin. Düşmən bu 26 il ərzində məqsədinə nail olub, həm ölkənin aran rayonlarında fermer təsərrüfatları su çatışmazlığından əziyyət çəkib, həm də, ərazidə süni salınan və təbii meşələrə ciddi ziyan dəyib.

Düşmən suyumuzu kəsməklə, meşələrimizi qırmaqla, digər təbii sərvətlərimizi talan etməklə kifayətlənməyib, işğal altındakı əraziləri cəhənnəmə çevirməyə çalışıb və dəqiqləşdirilməyən məlumatlara görə buna qismən də olsa nail olub. Belə ki, müxtəlif Avropa ölkələrinin və Ukrayna mətbuatının məlumatına görə, Ermənistan hökuməti Metsamor AES-in radioaktiv tullantılarını 26 il işğal altında saxladığı Azərbaycan ərazilərində basdırıb. Məlum olduğu kimi, inkişaf etmiş ölkələr orada fəaliyyət göstərən AES-lərin radioaktiv tullantıları öz ölkələrində basdırmırlar. Belə ölkələr müəyyən miqdarda vəsait hesabına öz tullantılarını kasıb, geridə qalmış üçüncü dünya ölkələrində utilizasiya edirlər. Bu cür radioaktiv maddələr torpağa basdırılarkən xüsusi konteynerlərə yerləşdirilir. Lakin həmin konteynerlərin də ömrü müəyyən müddət çəkir, onlar korroziya nəticəsində aşındıqdan sonra basdırılan radioaktiv maddələr həmin ərazidəki torpağı, havanı, canlı və cansız təbiəti, yeraltı suları və digər təbii sərvətləri şüalandırmağa başlayır. Ermənilər işğal altında saxladıkları ərazilərdə belə tullantılar basdırbılsas, çox güman ki, xərc çəkib, konteynerlərə də qoymayıblar. Birincisi, belə konteynerlər Ermənilərin büdcəsi üçün əlçatan deyil, ikincisi isə onlar ən azı beş rayonun Azərbaycana qaytarılacağını dəqiq bilirdilər, bu səbəbdən də bizə mümkün qədər çox ziyan vurmaq üçün sözügedən əməli törədə bilirlər. Amma ermənilər düşünür ki, Qafqaz çox kiçik məkandır, onların Füzulidə, Zəngilanda, Qubadlıda, Cəbrayılda və Ağdamda basdırdıkları təhlükəli tullantılar - radiokativ maddələr həm də Ermənistan əhalisini və təbiətini radiasyaya məruz qoya bilər.

Hələ 2004-cü ildə Ermənistan hökuməti parlamentdə ratifikasiya olunması üçün "Tullantılar haqqında" qanun layihəsi hazırlayıb. Qanun layihəsinin hazırlanmasına səbəb, həmin dövrdə Ermənistanda zərərli və

təhlükəli tullantıların miqdarının çoxalması ilə bağlı olub. O zaman kütləvi informasiya vasitələrinə verdiyi müsahibədə Ermənistan Təbiəti Mühafizə naziri V. Ayvazyan deyib ki, təkcə 2002-ci ildə Ermənistanda 327,8 min ton zərərli tullantı yığılıb ki, bunun da 1,2 min tonu ekoloji cəhətdən təhlükəli və zərərli tullantı hesab olunur. Buradan aydın olur ki, hər il düşmənlər ölkədə 1, 2 min ton təhlükəli tullantı formalaşır. Sonradan Ermənistan parlamenti sözügedən qanunu qəbul etdi və hər il dövlət büdcəsindən belə tullantıların zərərsizləşdirilməsi üçün təxminən 10 milyon dollar vəsait ayrılırdı. Ermənistan hökumət ərazilərimizi işğal altında saxladığı dövr ərzində dövlət büdcəsindən təhlükəli tullantıların utilizasiyası üçün ayrılan vəsaitləri korrupsiya yolu ilə mənimləyib, tullantıları isə havayı olaraq bizim ərazilərimizdə basdırıb. Orta hesabla Ermənistan 26 il ərzində işğal altında saxladığı rayonlarımızın ərazisində 30 min ton təhlükəli tullantı basdırıb.

İndi Azərbaycan hökumətinin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri bütün dəymiş ziyanı, o cümlədən ərazilərimizdə utilizasiya edilən təhlükəli tullantıların həcmi müəyyən edib, bunu beynəlxalq səviyyədə təsdiqlənməsinə nail olmaqdır. Beynəlxalq məhkəmə vasitəsilə dəyən zərərin ödənilməsi üçün Ermənistandan təminat və ərazimizdə basdırılan zərərli tullantıların çıxarılaraq Ermənistanı geri daşınmasını təmin etmək mümkündür. Bunun üçün yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, ərazidə beynəlxalq ekspertlər işləməli və qiymətləndirmə aparmalıdır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təsdiqlədiyi məlumatlara görə, təcavüzkar Ermənistan tərəfindən işğal altında saxlanılan ərazilərdə flora və fauna məhv edilib. Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı və işğaldan azad olunan digər ərazilərimizdə yaşı iki min ildən artıq olan təbiət abidələri sayılan çinarlar kəsilib. Şuşa ətrafındakı Topxana meşəsi qadağan olunan ağ fosforla yandırılıb. Kəlbəcər meşələrindəki endemik növlərdən olan qırmızı palıd meşələri qırılıb, yoxa çıxarılıb. Erməni iş adamları qırmızı palıddan çox bahalı mebel materialı kimi istifadə ediblər. Avropa mətbuatının yazdığına görə, Kəlbəcər meşələrində kütləvi qırılan qırmızı palıd oduncağından düzəldilən mebel milyonlarla dollara satılıb.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyindən bildirilir ki, düşmənin işğal altında saxladığı ərazilərdə törətdiyi ekoloji terror kosmosdan da izlənilib, əllərində əsaslı faktlar var. Məlumatda o da qeyd edilir ki, bütün faktların qiymətləndirilərək təsdiqlənməsi üçün beynəlxalq müşahidə və qiymətləndirmə qrupları Azərbaycana dəvət olunacaq.

Nazirlik ekoloji terror faktlarına qiymət verilməsi üçün səyləri davam etdirməklə yanaşı, işğaldan azad olunan ərazilərdə ekoloji tarazlığın bərpası istiqamətində işlərə artıq başlayıb. İşğaldan azad olunan ərazilərdə noyabrın 11-dən başlayaraq müxtəlif növ ağac tingləri əkilib, meşə örtüyünün və yaşıllıqların bərpası istiqamətində tədbirlər görülür.

Nazirlikdən bildirilir ki, BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) Azərbaycandakı Tərəfdaşlıq və Əlaqələndirmə ofisi, BMT-nin İnkişaf Proqramının (UNDP) Azərbaycan üzrə ölkə nümayəndəsi ofisi və BMT-nin Ətraf Mühit Proqramının Avropa üzrə Regional Nümayəndəliyinin ofisi ilə ayrı-ayrılıqda keçirilən onlayn görüşlərdə Qarabağ bölgəsinin təbii sərvətlərinə, ətraf mühitinə, biomüxtəlifliyinə zərər dəyməsi, qiymətli ağac və kol növləri ilə zəngin meşələrin məqsədli şəkildə məhv edilməsi barədə bir daha xarici təmsilçilər məlumatlandırılıb.

Eyni zamanda, erməni işğalçıların törətdiyi ekoloji genosidin dayandırılması üçün ETSN tərəfindən ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində fəaliyyət göstərən ümumilikdə 31 beynəlxalq təşkilata müraciət ünvanlanıb.

Müraciətlərdə qeyd olunub ki, beynəlxalq təşkilatlar Ermənistanın Qarabağ ərazisində törətdikləri faktiki ekoloji cinayətlərin qarşısını almaq üçün heç bir ciddi tədbirlər görmür, əksinə, buna göz yumur.

Ekoloq Telman Zeynalov bizimlə söhbətində bildirdi ki; «İlk növbədə beynəlxalq ekspert və qiymətləndiricilərin iştirakı ilə zərər qiymətləndirilməlidir. Bundan sonra isə məhkəmə mərhələsi başlanmalıdır. Biz təminatla kifayətlənməməliyik, həm də bərpa məsələsini cavabdehin üzərinə qoyulmasına nail olmalıyıq. Fikrimcə, yalnız Ermənistanı deyil, həm də onun dəvəti ilə ərazilərimizdə sərvətləri talayan xarici ölkə şirkətlərini məhkəməyə vermək lazımdır. Fransa şirkətləri həm Zəngilanda Vecnəli qızıl yatağını, həm də, meşələrimizi talayıb. Avrasiya məkanında yeganə tozağacı meşəsi Qarabağda idi, indi həmin meşə tamamilə qırılıb. Tozağacının obuncağından mebel və musiqi alətləri hazırlayırlar. Ona görə Fransa prezidenti canfəşanlıqla erməniləri müdafiə edir".

Təhlükəli tullantılar barədə danışan ekoloq bildirdi ki, bu cür tullantıların konteynerlərdə basdırılması ermənilərin özlərini məhv edərdi, o tullantılar sözsüz ki, konteynerlərdə basdırılır: "İndi dünyada belə tullantıların emalı ilə məşğul olan şirkətlər var. Rusiya şirkətləri bu istiqamətdə zəngin təcrübəyə malikdir, onlarla müqavilə bağlayıb belə tullantıları ərazidən çıxarmaqla zərərsizləşdirmək olar".

Paralel. - 2020. - 17 dekabr. - № 171/172. - S. 14.

Milli parklar, qoruqlar, yasaqlıqlar - canlıların son sığınacağı

İnsan yaranan gündən yaşadığımız müasir dövrə kimi ətraf mühitə, təbiətə və onun ayrı-ayrı bitki və heyvan növlərinə istehlakçı gözü ilə baxıb. Bu münasibətin nəticəsi göz qabağındadır: təbii resursların (bir sıra faydalı qazıntıların) tükənməsi, biomüxtəlifliyin azalması, meşələrin məhv edilməsi, torpaq örtüyünün degradasiyası, ətraf mühitə külli miqdarda bərk tullantıların və çirkab sularının atılması, iqlim dəyişmələri, səhrələşmə, aridləşmə və s. 1600-cı ildən bəri, təqribən 400 il ərzində yalnız məməlilərin 63 növü və 55 yarımnövü, quşların 74 növü tamam məhv edilmişdir və nə qədər xırda canlıların, həşəratların, onurğasızların yox çıxması məlum deyildir. Hazırda 9000 heyvan və 7000 bitki növü Beynəlxalq Qırmızı Kitaba daxil edilmişdir. Biomüxtəlifliyin azalması XX əsrdə daha sürətlə getmiş, XXI əsrdə də bu tendensiyanın qarşısını almaq hələki mümkün olmamışdır.

Müasir insan cəmiyyəti təbiətlə özü arasında yaranmış bu konfliktin həllini hələ ki, xüsusi mühafizə rejiminə malik ərazilərin – milli parkların, qoruqların, yasaqlıqları və s. yaradılmasında görür. Belə bir rejimə malik olan ərazilər XX əsrdə bütün dünya üzrə yüksək artım tendensiyasına malik olmuşdur: əgər 1940-cı ildə bu tip ərazilərin sahəsi 550 min km² təşkil edirdisə, 1970-ci ildə bu göstərici 2,8 mln km², 1980-ci ildə 7,3 mln km², 2000-ci ildə 12 mln km², 2013-cü ildə isə 19,6 mln km² təşkil etmişdir, Hazırda onların ümumi sayı bütün dünya üzrə 102 mindən çoxdur. Bu o deməkdir ki, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri hazırda planet səthinin təqribən 11% -i örtür. Güman olunur ki, xüsusi mühafizə olunan ərazilərin 15%-ə kimi qaldırılması bəzi birki və heyvan növlərini qorumağa imkan verəcək.

İlk xüsusi mühafizə olunan ərazilər hələ XIX əsrdə ABŞ və Kanadanın qərbində yaradılmışdır. Bunların içərisində ən qədimi Yellouston (1872) milli parkıdır. ABŞ və Kanadanın arxasınca Meksika, Argentika, Yeni Zelandiya, Avstraliya, İndoneziya və Cənubi Afrika Respublikasında da milli parklar təşkil olunur. Avropada isə milli parklar XIX əsrin əvvəllərində İsveç, Niderland və İspaniyada, Asiyada XIX əsrin 30-cu illərində, Afrikada isə 1951-ci ildə yaradılmışdır (məşhur Serengeti milli parkı). Mili parkların yaradılması prosesi XX əsrin ikinci yarısından etibarən sürətlənmişdir. 1950-ci ildə dünyanın 39 ölkəsində 200 milli park var idisə, 1982-ci ildə onların sayı 1000 keçmişdi. Sahəsinə görə dünyada ən böyük milli park Qrenlandiya milli parkıdır (9,7 mln.ha), sonra Botsvana ölkəsində Kalaxari (5,3 mln.ha), Kanadada Bud-Baffala (4,5 mln.ha), Monqolstanda Qobi (4,3 mln.ha) mill parklarıdır.

Son zamanlar YUNESKO-nun “İnsan və Biosfer” proqramı çərçivəsində biosfer qoruqlarının yaradılmasına xüsusi diqqət yetirilməyə başlanmışdır. Onların yaradılmasında məqsəd – indiki və gələcək nəsillər üçün bitki və heyvanat aləminin geofondu ilə birgə təbii ekosistemlərin tipik sahələrinin qorunub saxlanmasıdır. Biosfer qoruqları adətən geniş ölçülərə və əlverişli coğrafi mövqeyə malikdirlər. Onların ərazisində Beynəlxalq Proqrama uyğun olaraq təbii mühit üzərində daim monitoring həyata keçirilir. Lakin əksər xüsusi mühafizə olunan ərazilər, adətən, milli, regional və lokal səviyyələrdə təşkil olunur.

İlk 57 biosfer qoruğu doqquz ölkədə 1976-cı ildə yaradılmışdır. Onların sayı 1984-cü ildə 65 ölkədə 243-ə çatmış, 1995-ci ildə artıq YUNESKO-nun məlumatına görə dünyanın 85 ölkədə 337 biosfer qoruğu olmuşdur. Onların çoxu Qərbi Avropa ölkələrindədir (101). Burada onlar əsasən mülayim qurşağın enliyarpaqlı və həmişəyaşıl meşələrinin ekosistemlərini təmsil edir. Biosfer qoruqlarının sayına görə ikinci yerdə Şimali Amerika (68) durur. Əsasən tundra və arktika səhralarının, yüksək dağlıq qurşaqlığı, həmçinin prerilərin, mülayim qurşağın enliyarpaq meşələrinin, quru və rütubətli tropik meşələrin, tropik səhraların ekosistemlərini və s.təmsil edir. Qalan biosfer qoruqları Asiya, Afrika, Cənubi Amerika, Avstraliya və Okeaniya adaları ərazisində yerləşmişdir.

Respublikamızda da xüsusi mühaifəzi olunan ərazilərin yaradılması və onların vaxtaşırı genişləndirilməsi problemi dövlətin diqqət mərkəzindədir. Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri Azərbaycan respublikasının milli sərvətidir və xüsusi ekoloji, elmi, mədəni və estetik dəyərə malikdir. “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa görə Azərbaycan Respublikasının ərazisində məqsədindən, mühafizə rejimindən və istifadə xüsusiyyətlərindən asılı olaraq xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri aşağıdakı növlərə ayrılır: dövlət təbiət qoruqları, o cümlədən biosfer qoruqları; milli parklar; dövlət təbiət yasaqlıqları; təbiət parkları; ekoloji parklar; təbiət abidələri; zooloji parklar; nəbatat bağları və dendroloji parklar; müalicə-sağlamlaşdırma yerləri və kurortlar. Bunlar içərisində Dövlət Təbiət qoruqları, Milli Parkları və Dövlət təbiət yasaqlıqlarının xüsusi çəkisi daha böyükdür.

Azərbaycan ərazisində xüsusi mühafizə olunan ərazilərin təşkili yaxın dövrləri əhatə edir. İlk rəsmi şəkildə qorunan ərazi Göy-göl və onun ətraf əraziləri hesab olunur. Göy-göl Dövlət Təbiət Qoruğu 1925-ci ildə dövlətin xüsusi qərarı ilə yaradılmışdır. Sonrakı illər bu qoruqların təşkil prosesi davam etdirilmişdir. 1929-cu ildə Zaqatala və Qızılağac qoruqları və 1936-cı ildə isə Hirkan qoruğu yaradılmışdır. Lakin sonrakı on illikdə bu proses bir qədər ləngimişdir. Belə ki, 1958-ci ilə qədər yeni xüsusi mühafizə olunan ərazilərin yaradılması prosesi faktiki olaraq dayanmışdır. Yeni qoruqların yaradılması prosesinə 1958-ci ildə yenidən təkan verilmişdir: 1990-cı ildə Altıağac Dövlət Təbiət Qoruğu, 2003-cü ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasında Şahbuz, 2004-cü ildə isə Eldar şamı, 2007-ci ildə Bakı və Abşeron yarımadasının Palçıq Vulkanları Qrupu, 2008-ci ildə isə Korçay Dövlət Təbiət Qoruğu təsis edilmişdir. 2003-cü ildə həmçinin Türyançay, Pirqulu, İlisu, Qarayazı, İsmayılı, 2008-ci ildə isə Zaqatala Dövlət Təbiət Qoruqlarının əraziləri 2-3 dəfədən çox genişləndirilmişdir. Eyni zamanda yasaqlıqların və Milli parkların yaradılması və genişləndirilməsi istiqamətində ciddi addımlar atılmışdır.

Hazırda Azərbaycanda ümumi sahəsi 120723,04 ha olan 10 dövlət təbiət qoruğu, ümumi sahəsi 421367,45 ha olan 11 Milli Park və ümumi sahəsi 367189 ha olan 23 Dövlət təbiət yasaqlığı vardır ki, bu da Respublika ərazisinin təqribən 10,5%-i (909279,49 ha) təşkil edir.

Respublikamızda dövlət təbiət qoruqları təbiət komplekslərini və obyektlərini qoruyub saxlamaq, öyrənmək məqsədilə yaradılan ərazilərdir. Dövlət təbiət qoruqları ekoloji, elmi və mədəni dəyərə malik olan nadir landşaft, geoloji törəmə, bitki və heyvan növlərinin və s. yerləşdiyi ərazilərdə - torpaq və su məkanı sahələrində yaradılır. Dövlət təbiət qoruqlarının əraziləri (Bəsitçay, İlisu, Qaragöl, Qarayazı, Türyançay, Zaqatala və s.) respublika əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə aiddir və bu ərazilərə xüsusi mühafizənin hüquqi rejimi tətbiq edilir. Dövlət təbiət qoruqlarının torpaqlarından, habelə onun hüdudlarında olan sudan, bitki və heyvanlar aləmindən təsərrüfat məqsədləri üçün istifadə edilməsi qadağandır.

Onu da qeyd etmək ki, global ekoloji monitorinqin həyata keçirilməsi məqsədilə fəaliyyət göstərən və ya yenidən təşkil edilən dövlət təbiət qoruqlarının əsasında dövlət təbiət biosfer qoruqları da yaradıla bilər. Azərbaycanda bu istiqamətdə hazırlıq işləri görülməkdədir.

Azərbaycanda Milli parklar xüsusi ekoloji, tarixi, estetik və digər əhəmiyyət daşıyan təbiət komplekslərinin yerləşdiyi və təbiəti mühafizə, maarifçilik, elmi, mədəni və digər məqsədlər üçün istifadə olunan ərazilərdir. Dövlət təbiət qoruqlarından fərqli olaraq Milli parkların hüdudlarına ayrı-ayrı hallarda digər torpaq istifadəçilərinin və mülkiyyətçilərinin torpaq sahələri daxil edilə bilər.

Milli parkların əraziləri, adətən, müxtəlif rejimlərin tətbiq olunduğu zonalara ayrılır: xüsusi mühafizənin tətbiq edildiyi zonalar (faktiki olaraq ciddi qorunan qoruq rejimində); təsərrüfat fəaliyyətinin tənzimlənən rejiminin tətbiq edildiyi zonalar; turizm və istirahət (rekreasiya) zonaları; turist və başqalarına xidmətin göstərildiyi zonalar; milli parkın fəaliyyətini təmin etmək üçün təsərrüfat-istehsalat zonaları. Milli parklar daxilində ayrılmış turizm və istirahət zonalarında təbiətdən istifadənin ayrı-ayrı növlərinə (ov, idman, balıq ovu və s.) yol verilir.

Dövlət təbiət yasaqlıqları təbiət komplekslərinin və ya onların komponentlərinin qorunması və ya bərpası, habelə ekoloji tarazlığın saxlanması üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyan ərazilərdir. Dövlət təbiət yasaqlıqları müxtəlif profilli, o cümlədən kompleks, bioloji, paleontoloji, hidroloji və geoloji profilli ola bilər.

İstər Milli parklar, dövlət təbiət qoruqları və istərsə də dövlət təbiət yasaqlıqları olsun onların say və sahəyə genişləndirilməsi öz aktuallığını saxlamaqdadır. Güman etmək olar ki, yaxın illərdə xüsusi mühafizə olunan ərazilərin Respublika ərazisinin 15%-ni əhatə etməsi praktiki baxımdan mümkün olacaqdır. Bundan ötrü görülməli işlərin aşağıdakı istiqamətlərini təklif etmək mümkündür:

Birinci istiqamət, Böyük və Kiçik Qafqaz, həmçinin Lənkəran zonasında mövcud meşə fondu torpaqlarının hüquqi rejiminin dəyişdirilməsi, meşə fondu kateqoriyasından xüsusi mühafizə olunan torpaqlar kateqoriyasına keçirilməsidir. Mövcud statistikaya görə Azərbaycanda meşə fonduna aid edilmiş torpaqların ümumi sahəsi 1213,7 min hektardır. Bundan meşə ilə örtülü sahə 1021,88 min hektar təşkil etməklə, ümumi ərazinin 11,8% qədərdir. Hətta bu ərazilərin yarısının kateqoriyası dəyişdirilərsə belə, bu Azərbaycanda xüsusi mühafizə olunan ərazilərin sahəsini 15%-ə kimi qaldırmağa imkan verir.

İkinci istiqamət, müşahidələr göstərir ki, dağlıq və dağətəyi ərazilərdə xüsusi mühafizə olunan ərazilərlə sərhəd zonalarında dövlət və bələdiyyə mülkiyyətində saxlanmış (meşə örtüklü və ya meşəsiz) və kənd təsərrüfatına yararsız olan az miqdarda da olsa istifadəsiz sahələr mövcuddur. Həmin ərazilərdə də dövlət və bələdiyyə qurumlarının razılığı ilə meşəbərpa işləri aparıb, onları xüsusi mühafizə olunan ərazilərə qatmaq mümkündür.

Üçüncü istiqamət, Azərbaycanda kütləvi şəkildə meşəbərpa işlərinin həyata keçirilməsi, meşələrin mümkün olduğu qədər tarixi sərhədlərində, təbii-tarixi strukturlarda (ekosistemlərdə) bərpa olunmasıdır. Bu tədbirin uğurla həyata keçirildiyi massivləri zaman-zaman xüsusi mühafizə olunan ərazilərə aid edilə bilər.

Beləliklə, Respublikamızın mövcud imkanlarını və torpaq resurslarının vəziyyətini nəzərə alaraq xüsusi mühafizə olunan ərazilərin ümumi çəkisini 15% və ondan da çox parametrlərə qaldırılması mümkünsüz görünür.

Paralel. - 2020. - 10 dekabr. - № 169/170. - S. 14.

Azərbaycan - meşələr ölkəsi

Meşələr eroziyaya qarşı ən effektiv mübarizə vasitəsidir

Həyatımızı ağacsız, meşəsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Meşə təkcə maddi nemətlərin yaradılmasından ötrü istifadə edilən xammal mənbəyi (taxta-şalban, oduncaq, kağız istehsalı və s.) deyil, onun əvəzsiz ekoloji, rekreasion, estetik, mədəni dəyəri var. Meşələr sonsuz sayda bitki, heyvan və həşərat növlərinin yaşam yeri, ağac, qida, yem, texniki, dərman bitkiləri və başqa resursların mənbəyidir. Meşədə ağaclar, kollar, otlar, qıjıkimilər, mamırlar, göbələklər yetişir, iri heyvanlar, quşlar, sürünənlər, yağış qurdları və başqa orqanizmlər yaşayırlar. Bunlardan bəzilərinin başqa mühitdə yaşaması mümkün deyil. Meşə onların yaşam yeridir və meşəsiz mövcud ola bilməzlər. Məhz onların birgə yaşayışı meşəni təşkil edir. Onun tərkibinə təkcə orqanizmlər deyil, onları mürəkkəb zəncir kimi bir-birinə bağlayan proseslər və dövrənlər də daxildir.

Lakin meşə onu təşkil edən çoxlu sayda növlərin birgə yaşaması deyil, daha böyük anlayışdır. Meşə örtüyü Yer kürəsinin ən iri ekosistemini təşkil edir. Bura canlılar üçün həyat əhəmiyyəti olan oksigenin mənbəyidir. Belə ki, fotosintez prosesində-karbonun udulmasında, atmosferdə oksigen balansının formalaşmasında, həmçinin, torpaqların münbitliyinin qorunmasında və şirin su mənbələrinin yaranmasında meşə örtüyünün rolu əvəzsizdir.

Meşələr dünyanın tükənən, eyni zamanda, bərpa olunan resursları kateqoriyasına aiddir. Hazırda Yer kürəsində meşələrin ümumi sahəsi təqribi hesablamalara görə, 5,12 mlrd. ha (bəzi mənbələrdə 4,32; 3,96; 3,60; 3,44; 3,00 mlrd. ha) olub, quru səthinin 37%-ni (uyğun olaraq 32, 30, 27%-ni) örtür. Meşə örtüyü qitələr və ayrı-ayrı ölkələr üzrə qeyri-bərabər şəkildə paylanmışdır. Ərazisinin meşəlik dərəcəsinə görə ən yaxşı təmin olunmuş ölkələr Finlandiya (ərazisinin 76%-i meşələrlə örtülüdür), Kamboca (69%), İsveç (68%), Braziliya (66%), Koreya Respublikası (66%), İndoneziya (60%), Malayziya (54%), Konqo Demokratik Respublikası (50%), Kanada (49%), Rusiya (45%), Myanma (44%), ABŞ (32%) hesab olunur.

Əhalinin adambaşına meşə resursları ilə təmin olunmasının dünya üzrə göstəricisi 0,6 (bəzi mənbələrdə 0,48 ha) hektar təşkil edir və bu göstərici də meşəşəkləşdirmə hesabına ildən-ilə azalmağa doğru. Meşə resurslarının adambaşına düşən həcminə (sahəsinə) görə aşağıdakı ölkələr seçilir: Surinam - 36 ha, Kanada - 16 ha, Venesuela - 11 ha, Avstraliya - 7 ha, Rusiya - 5,5 ha, Finlandiya - 5 ha, Braziliya - 2,5 ha.

Dünyanın 10 ölkəsi meşə örtüyündən tamam məhrumdur, 54 ölkədə isə meşələr ölkə ərazisinin 10%-dən azını örtür. Vaxtilə yaşadığımız planetin quru ərazisinin az qala yarıya qədər meşələrlə örtülü olub. İndi bu rəqəm iki dəfə azalıb. Hesablamalar göstərir ki, insan cəmiyyətinin son 5000 illik tarixi ərzində meşələrin 1,8 mlrd. hektarı məhv edilmişdir. Bu proses bir qədər intensiv şəkildə indi də davam etməkdədir. Belə ki, tropik meşələrin ümumi sahəsi ildə 1% azalır və hər il quru səthinin 360 min hektarı meşəşəkləşməyə məruz qalır. Latin Amerikası və Asiya ölkələri artıq həmişəyaşıl tropik meşələrinin 40%-ni, Afrika ölkələri isə 5%-ni itirib. Məsələn, son 100 ildə Argentina meşələrinin 70%-ni itirmişdir. Bu gün meşə massivlərinin ümumi ərazisi bu ölkədə 33 mln 190 min hektar təşkil edir. Halbuki bu göstərici 1900-cü ildə 100 mln. hektardan çox olmuşdur.

Meşələrin qırılması son 10 ildə daha sürətlə getmişdir. Bu, ölkənin əsas ərzaq və ixracat məhsulu olan soya əkinlərinin genişlənməsi ilə əlaqədar olmuşdur.

Bundan başqa, dünyadakı ağac növlərindən 10 faizi, yəni 8 mindən çox ağac növü yox olmaq təhlükəsi ilə üzləşib. İnsanların meşələri qırmasının üstünə təbii fəlakətləri, meşə yanğınlarını da gələndə, meşələrdən əsər-ələmət qalmır. Həm də, dünyada baş verən meşə yanğınlarının cəmi 4 faizi ildırım vurması, vulkan nəticəsində və s. təbii səbəblərdən baş verir. Əksər yanğınlar qəsdən və ya yanlış aparılan meşə təsərrüfatı siyasəti nəticəsində insanlar tərəfindən törədilir. Son illər baş verən yanğınlar Sakit okean bölgəsi, Aralıq dənizi hövzəsi və Şimali Amerika bölgələrində meşə sahələrinin azalmasına gətirib çıxarıb. Ancaq yanğınların meşələrə vurduğu ziyan ağacların kortəbii, amansızcasına qırılması ilə müqayisəyə gələ bilməz. Təqribi hesablamalara görə, dünyada icazəsiz ağac kəsmələri ilə ortaya çıxan illik itki 10 milyard dollardır.

Planetimizdə meşəşəkləşmənin törətdiyi ekoloji fəsadlar aşağıdakılardan ibarətdir: meşəşəkləşdirmə karbon qazının udulma kanallarının itməsinə, enerji, su və biogen elementlərin dövrəninə dəyişməsinə səbəb olur, atmosferin kimyəvi tərkibinə təsir göstərir, karbonun artmasına və oksigenin azalmasına səbəb olur; meşəşəkləşdirmə lokal, regional və global səviyyələrdə iqlim şəraitinin dəyişməsinə gətirib çıxarır; meşəşəkləşdirmə biosferin davamlılığını aşağı salır, daşqınların, sellərin, su eroziyasının, tozlu tufanların, quraqlıq və quru küləklərin dağıdıcı gücünü artırır, səhrələşmə prosesini tezləşdirir; meşəşəkləşdirmə ilə əlaqədar bitki örtüyü və heyvanat aləminin bioloji müxtəlifliyi və bütövlükdə biosfer kasadlaşır.

Məşəsiszləşmənin yaratdığı fəsadları göz önünə gətirərək bir çox ölkələr meşələrin mühafizəsi istiqamətində ciddi addımlar atmaqdadır. Məsələn, Pakistanda “milyard ağac sunamisi” layihəsi çərçivəsində 42 növdən ibarət 1 milyard ağacın basdırılması və böyük massivlərdə meşələrin bərpaı planlaşdırılmışdır. 300 milyon ağac dövlət, 150 milyon ağac isə torpaq mülkiyyətçiləri tərəfindən basdırılmışdır. “Milyard ağac sunamisi” elə bir zamanda həyata keçirilir ki, Pakistanda meşə sahələri təhlükəli minimuma - 5.2%-ə kimi azalmışdır. Bu, BMT-nin təklif etdiyi 12%-dən xeyli azdır. 2014-cü ildə başlamış bu layihə 2020-ci ildə başa çatacaq.

ABŞ-da meşə bərpa işlərinin böyük miqyası ilə yanaşı, meşə məhsullarına olan ehtiyacın azaldılmasına da böyük önəm verilir. Belə ki, hər il ABŞ-da 1,6 trln.ton kağızdan istifadə olunur. Lakin 2006-cı ildən bəri ofislərdə kağızdan istifadənin ildə 1-2% azalması müşahidə edilir. 2016-cı ildə kağızdan istifadə 2007-ci illə müqayisədə 10% az olmuşdur. Mütəxəssislərin nəzərinə, kağızların elektron sənədlərlə əvəzlənməsi yaxın 15-20 ildə başa çatacaq. Bu isə 100 minlərlə ağacın kəsilməsinin qarşısını alacaq.

Finlandiya Avropanın ən meşəli ölkəsi hesab olunur. Ölkə ərazisinin 76%-i (23 mln.ha) meşələrlə örtülüdür. Bununla belə, ölkənin meşə qanunvericiliyi qırılmış meşələrin bərpasını və meşələrdə qida maddələrinin dövrünün pozulmasının qarşısını almaqdan ötrü, ağaclar kəsilən zaman budaqlarının yerində təmizlənməsini tələb edir. Ölkə üzrə meşələrin illik artımı 75 mln.m3, oduncaq tədarükünün həcmi 64 mln.m3 təşkil edir. Bu səbəbdən də meşə resurslarının illik artımı ildə 10 mln.m3 təşkil edir və ölkə ərazisində meşə sahələrinin ildən-ilə genişlənməsi müşahidə olunur.

Dünyanın bir çox ölkələri ilə müqayisədə respublikamız azmeşəli ölkə sayılır. Azərbaycanın meşə ilə örtülü sahələri 1021,88 min hektar təşkil etməklə, ümumi ərazinin 11,8%-ə qədərdir. Hər adambaşına təqribən 0,12 ha meşə sahəsi düşür ki, bu da ümumdünya miqyasında götürülən müvafiq orta rəqəmdən 4 dəfə (0,48 ha) azdır. Meşələrimizin 90%-i (təxminən 800 min ha) dağ yamaclarında yerləşib böyük torpaq qoruyucu-su nizamlayıcı rola malikdir. Bu səbəbdən onlar təsərrüfat istifadəsindən kənarlaşdırılaraq, qorunur. Düzən ərazilərdə yalnız 90 min hektara yaxın meşə qalmışdır ki, bu da respublikanın meşə ilə örtülü sahəsinin 10%-ni təşkil edir.

Azərbaycanda meşələr növ zənginliyi ilə məşhurdur. Burada 435 növ ağac və kol bitir, onlardan 70-i endemik növlərə aiddir. Bütün respublika ərazisi üçün enliyarpaqlı meşələr səciyyəvidir. Meşələrimiz əsasən üç ağac növündən - fıstıq, vələs və palıddan ibarətdir. Onlar bütün meşə örtüyünün 86,2%-ni təşkil edir.

Azərbaycanda meşəsiszləşmənin dəqiq başlanğıc tarixi məlum deyildir. Qədim Yunan və Roma mənbələrində Azərbaycan ərazisi başdan-başa meşələrlə örtülmüş ölkə kimi təsvir olunur. Ehtimal olunur ki, kütləvi qırılmalara baxmayaraq, XVII əsrdə ölkəmizin ərazisində meşəlik faizi 45-50%-dən az olmayıb. Artıq XVIII-XIX əsrlərdə indiki Azərbaycan ərazisinin 35%-i meşə ilə örtülü olmuşdur. XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində qoz, palıd və digər qiymətli ağac növləri bəzi rayonlarda başdan-başa kəsilmiş, əkinçilik və maldarlığın inkişafı ilə əlaqədar olaraq geniş sahələr məhv edilmişdir. Bu proses dövlət tərəfindən ciddi tədbirlərə baxmayaraq, XX əsr ərzində və yaşadığımız günlərdə də davam etməkdədir.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının meşə fondu dağ və düzən meşələrindən ibarətdir. İqtisadi və ekoloji əhəmiyyətinə, yerləşməsinə və yerinə yetirdiyi funksiyalara görə, ölkənin meşə fondu birinci qrup meşələrə aid olub aşağıdakı qoruyucu kateqoriyalara bölünür: qoruq meşələri; kurort meşələri; xüsusi qiymətli meşə massivləri; şəhərlərin və digər yaşayış məntəqələrinin ətrafındakı yaşıllıq zonalarının meşələri; yabanı meyvə meşələri; dövlət qoruyucu meşə zolaqları; sair meşələr.

Azərbaycan ərazisinin meşələşdirilməsi hazırda su resurslarının qorunması, alternativ enerji mənbələrinə keçidlə yanaşı, ön planda durur. Respublikamızda meşələrin bərpaı və genişləndirilməsi bir neçə ekoloji problemin həllinə yönəlmişdir desək, səhv etmərik. Bunlar aşağıdakılardır:

Birincisi, Azərbaycan ərazisinin meşələşdirilməsi (azı 30% örtük əmələ gətirməklə) tarixi ədalətin bərpasıdır və bununla da ölkəmizin estetik görkəmini bərpa etmiş olarıq. Tarixi sənədlər sübut edir ki, Lənkəran zonasında XIX əsrin 60-cı illərində meşələr Biləsuvar rayonu ərazilərinə kimi örtürdü. Eyni zamanda, Bərdə rayonu ərazisinin 50%-i meşələrdən ibarət olub;

İkincisi, Azərbaycan ərazisində meşələrin 30%-ə kimi artırılması (həm düzən, həm də dağlıq ərazilərdə) global iqlim dəyişmələrinə əsaslı töhfəmiz ola bilərdi. Tədqiqatlar göstərir ki, meşələrin sahəyə artması ilə yay fəslinin temperaturunun şiddətinin mülayimləşməsi arasında korrelyativ əlaqə var. Meşələşmə quraqlığın qarşısının alınmasında, lokal və regional yağıntıların miqdarının artmasında təsirli vasitədir;

Üçüncüsü, meşələrin bərpası eroziyaya qarşı ən effektiv mübarizə vasitəsidir. Çay hövzələrinin meşələşmə dərəcəsindən asılı olaraq çayların bulanaqlığı azalır, onların sululuğu artır, sürüşmə və sel hadisələrinin təkrarlığı azalır;

Dördüncüsü, meşələr həmçinin, biomüxtəlifliyin bərpa olunmasında, kökü kəsilməkdə olan ağac, kol bitkilərinin, bir çox heyvan və quşların yenidən Azərbaycan ərazisinə qayıtmasında əhəmiyyət kəsb edə bilər.

Nəhayət, meşə örtüyü estetik və rekreasiya əhəmiyyət daşıdığına görə iqtisadiyyatın mühüm sahəsi olan turizm, xüsusən də ekoloji turizmin inkişafı üçün əlverişli zəmin yarada bilər.

Paralel.-2020.-26 noyabr.-№165-166.-S.14.

Kəlbəcər meşələrində ekoloji terror

Beynəlxalq ekoloji qurumlar isə ermənilərin törətdiyi terror hadisələrinə hələ də göz yummaqdadır

Sevinc

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan və Rusiya prezidentlərinin, Ermənistanın baş nazirinin noyabrın 10-da imzaladığı birgə Bəyanata əsasən, Ermənistan silahlı qüvvələrinin birləşmələri Kəlbəcər, Laçın və Ağdam rayonlarının ərazilərini qeyd-şərtsiz tərk etməlidir. Həmin sənədə əsasən, ermənilər noyabrın 15-də ilk olaraq Kəlbəcəri tərk etməli olsalar da, Azərbaycan tərəfindən köç üçün əlavə 10 gün vaxt istədilər. Azərbaycan Hökuməti növbəti dəfə humanizm nümayiş etdirərək, Kəlbəcəri tərk etmələri üçün ermənilərə əlavə vaxt tanıdı. Amma ermənilər 1992-ci ildə olduğu kimi, bu gün də vandallıqlarından əl çəkmir və barbarlıqlarını davam etdirirlər. Kəlbəcəri tərk edərkən evləri yandırır, infrastrukturunu məhv edir, meşələrə od vurur, ağacları kütləvi şəkildə kəsərək yük maşınları ilə Ermənistana daşıyırlar.

Mütəxəssislər hesab edirlər ki, bu regionun, ümumilikdə isə planetin ekoloji durumuna ciddi zərər vuran ekoloji cinayətdir. İşğalçı Ermənistan insanlığa və günahsız dinc sakinlərə qarşı törətdiyi cinayətləri, terror aktlarını davam etdirərək təkcə region üçün deyil, planetin ekoloji tarazlığı üçün də qiymətli olan təbiət abidələrini, flora və faunanı məhv edir. Bununla da Ermənistan faktiki olaraq Azərbaycan təbiətinə qarşı ekoloji terror törədir. Ermənilər Kəlbəcər və digər rayonlarda ağacları kəsməklə, evləri yandırmaqla və ətraf mühitə başqa cür zərər verməklə gələcəkdə orda yaşayan azərbaycanlılara və dövlət iqtisadiyyatına qarşı cinayət törədirlər.

Ölkə Prezidentinin də vurğuladığı kimi, bu məsələyə Azərbaycan tərəfi biganə qalmayacaq və mənfur düşmən törətdiyi bütün cinayət əməllərinə görə cəzasını alacaq. Təbii ki, bu məsələdə də Azərbaycanın haqlı davasının uğurla nəticələnməsinə böyük inam var. Çünki BMT Baş Assambleyası tərəfindən hələ 2006-cı ildə qəbul edilmiş "Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət" adlı Qətnaməsində işğal altında olan Azərbaycan torpaqlarında törədilmiş yanğınların regionun ekoloji təhlükəsizliyinə təsirinin qiymətləndirilməsi məsələsi qaldırılmışdı. Bununla yanaşı, 2016-cı ildə Avropa Şurası Parlament Assambleyası tərəfindən qəbul olunan Azərbaycanın sərhədyanı rayonlarının sakinlərinin qəsdən sudan məhrum edilməsi ilə bağlı 2085 nömrəli qətnamədə Ermənistan silahlı qüvvələrinin sözügedən regiondan dərhal çıxarılması, müstəqil mühəndis və hidroloqlar tərəfindən yerində təhqiqat aparılmasının təmin edilməsi tələb olunub.

Ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Vüqar Kərimov jurnalistlərə açıqlamasında bildirib ki, təmsil etdiyi qurum, habelə ekoloji qeyri-hökumət təşkilatları, Azərbaycan ictimaiyyəti sosial şəbəkələrdə və televiziyalarda Kəlbəcər ərazisində ermənilərin barbarlığını nümayiş etdirən foto və videolarda əks olunanları qətiyyətlə pisləyir və bu hərəkətləri insanlığa, təbiətə qarşı əsil düşmənçilik kimi qiymətləndirir.

Nazirlik rəsmisinin sözlərinə görə, təcavüzkar Ermənistan tərəfindən işğal altındakı ərazilərdəki flora və faunanın məhvi, xüsusən də Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı və işğaldan azad olunmuş digər ərazilərimizdə yaşı iki min ildən artıq olan təbiət abidələrinin - çınarların kəsilməsi, Şuşa ətrafındakı Topxana meşəsinin qadağan olunmuş ağ fosforla yandırılması, indi də Kəlbəcərdə ağacların kəsilməsi, meşələrin yandırılması və ətraf mühitə qəsdən zərər verilməsi təbiətə qarşı ən ağır cinayətdir: "Bu barbarlığa biz yayılan foto və videolarda bir daha şahid olduq. Həmin ekoloji cinayətlər illərlə Azərkosmosdan alınmış foto faktlarda da təsdiq olunub. Eyni zamanda, yaşıllıqlara, meşə sahələrinə, bölgənin biomüxtəlifliyinə qarşı törədilən soyqırımı, yaradılmış əməliyyat qrupunda təmsil olunan nazirliyimizin əməkdaşlarının keçirdiyi monitorinqlərin ilkin nəticələrində də öz əksini tapıb".

Nazir müavini qeyd edib ki, mövcud faktlar müvafiq beynəlxalq konvensiyaların katibliklərinə təqdim edilib: "Təbiətin məhv edilməsinə, qonşu xalqa nifrət və düşmənçiliyin bu cür vəhşi formada ifadəsinə son qoyulması, talançılığın qeydə alınması və ziyanların hesablanması üçün beynəlxalq müşahidə və qiymətləndirmə qrupları Azərbaycana dəvət olunacaq. Ekoloji terror faktlarına qiymət verilməsi üçün səylərimizi davam etdirməklə yanaşı, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə ekoloji tarazlığın bərpası istiqamətində işlərə artıq başlamışıq. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə noyabrın 11-dən başlayaraq müxtəlif növ ağac tingləri əkilib, meşə örtüyünün və yaşıllıqların bərpası istiqamətində tədbirlər görülür. Qarabağ ərazisində fəaliyyətimiz bundan sonra daha da intensivliklə davam etdiriləcək".

Yeri gəlmişkən, Qarabağda və son günlər Kəlbəcər rayonunda ermənilər tərəfindən meşələrin qəsdən yandırılması, ağacların kütləvi şəkildə qırılması kimi ekoloji cinayətlərə son qoyulması və bu cinayət faktlarının

beynəlxalq ekoloji təşkilatlara çatdırılması məqsədilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin (ETSN) rəsmiləri beynəlxalq tərəfdaş təşkilatlarla onlayn görüşlər keçirib. Nazirliyin mətbuat xidmətindən verilən məlumata görə, BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) Azərbaycandakı Tərəfdaşlıq və Əlaqələndirmə ofisi, BMT-nin İnkişaf Proqramının (UNDP) Azərbaycan üzrə ölkə nümayəndəsi ofisi və BMT-nin Ətraf Mühit Proqramının Avropa üzrə Regional Nümayəndəliyinin ofisi ilə ayrı-ayrılıqda keçirilən onlayn görüşlərdə Qarabağ bölgəsinin təbii sərvətlərinə, ətraf mühitinə, biomüxtəlifliyinə zərər dəyməsi, qiymətli ağac və kol növləri ilə zəngin meşələrimizin məqsədli şəkildə məhv edilməsi barədə bir daha xarici təmsilçilər məlumatlandırılıb.

Eyni zamanda, erməni işğalçılarının törətdiyi ekoloji genosidin dayandırılması üçün ETSN tərəfindən ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində fəaliyyət göstərən ümumilikdə 31 beynəlxalq təşkilata müraciət ünvanlanıb.

Müraciətlərdə qeyd olunub ki, beynəlxalq təşkilatlar Ermənistanın Qarabağ ərazisində törətdikləri faktiki ekoloji cinayətlərin qarşısını almaq üçün heç bir ciddi tədbirlər görmür, əksinə, buna göz yumur.

Qarabağ ərazisində, Kəlbəcər rayonunda davam etdirilən ekoloji terror aktları, təbiətin vəhşicəsinə talan olunması və bunlara son qoyulması ilə bağlı Azərbaycan tərəfinin haqlı tələbi beynəlxalq təşkilatların diqqətinə çatdırılıb. Bütün bölgəyə təsir edən və global miqyasda bərpaolunmaz ekoloji nəticələrə səbəb olacaq bu dəhşətli əməllərə təcili reaksiya və ədalətli qiymət verilməsi tələb edilib.

Ekspert rəyi

Mövzu ilə bağlı fikirlərini hafta.az-la bölüşən Milli Ekoloji Proqnozlaşdırma Mərkəzinin rəhbəri Telman Zeynalov hesab edir ki, ermənilərin Kəlbəcərdə törətdiyi ekoloji terror onların əsl xislətinin vandallıqdan ibarət olduğunu bir daha sübut edir: “Təcavüzkar Ermənistan Kəlbəcərdə meşələri qəsdən qırmaqla və yandırmaqla işğal altında saxladığı ərazilərdə 30 il həyata keçirdikləri ekoloji terroru davam etdirir. Erməni işğalçılarının tək xalqımıza qarşı deyil, təbiətimizə və təbii sərvətlərimizə qarşı da böyük terrorçuluq siyasəti həyata keçirmələri onların necə vəhşi və qaniçən bir millət olduğunu bir daha sübut edir. Çünki onların ömür boyu heç nəyi olmayıb, onun-bunun dəstəyi ilə yaşayan bir millət olub. Öz dövləti, öz təbii sərvəti olmayan oğru bir millət heç vaxt başqasının dövlətinə, sərvətinə hörmətlə yanaşa bilməz. Onları həmişə uçurumun dibindən ruslar xilas edib, necə ki, indi də xilas etməyə çalışırlar. Amma onlar bunu da dəyərləndirmirlər. Azərbaycanın göstərdiyi humanizmə də vandallıqla qarşılıq verirlər. Özlərini elə aparırlar ki, sanki işğalçı, talançı dövlət deyillər. Halbuki 30 ilə yaxındır ki, Azərbaycanın yerüstü, yeraltı sərvətlərini talayırlar, torpaqlarımızda ekoloji terror törədirlər. Təbii ki, bu əməllərin heç biri cavabsız qalmayacaq. Azərbaycan bunun cavabını beynəlxalq müstəvidə verəcək, erməni vandalları törətdiyi bütün cinayət əməllərinə görə layiqli cəzalarını alacaqlar”.

Həftə içi.-2020.-19-25 noyabr.-№81.-S.4.

Azərbaycanın şirin su ekosistemləri: problemlər və gözləntilər

Ramiz Məmmədov,
akademik

Dünyanın arid və semiarid regionlarında tədricən dərinləşən və ciddi problemə çevrilmiş şirin su ehtiyatlarının çatışmazlığı bütün bəşəriyyəti düşündürməkdədir. Hazırda dünya əhalisinin 40%-dən çoxu içməli su problemi ilə üzləşmişdir. Artıq şirin su problemi global məsələyə çevrilib və onun həlli dünya ölkələrinin birgə səyi ilə mümkündür. Araşdırmalar göstərir ki, bu problemin yaranmasında son zamanlar daha aydın müşahidə edilən iqlim dəyişmələri, insan fəaliyyəti ilə şirin su ekosistemlərinin çirklənməsi, əhali artımına müvafiq olaraq urbanizasiyanın və əkin sahələrinin sürətlə genişlənməsi və s. əsas rol oynamışdır.

Azərbaycan Respublikası ərazisinin 60%-dən çoxu arid və semiarid landşaftlardır. Bu ərazilərdə insanların həyat fəaliyyəti bilavasitə şirin su ehtiyatları ilə təminatla bağlıdır. Kür-Araz ovalığında kənd məskənlərinin və aqrolandşaftların yerləşməsinin təhlili göstərir ki, bu tip antropogen landşaftların lokallaşdığı sahələr Kür və Araz çayları və onlara tökülən çaylar boyunca uzanan ərazilərdir. Lakin magistral suvarma kanallarının (Yuxarı Şirvan, Yuxarı Qarabağ, Baş Mil və s.) çəkilməsi ilə qeyd olunan landşaftlara çaylardan kənar ərazilərdə də rast gəlinir. Bu baxımdan şirin su mənbələrində yaranan qısamüddətli problem insanların həyat fəaliyyətinin bütün istiqamətlərində ciddi problemlərə səbəb olur.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycanın baş su arteriyası olan Kür çayında suyun səviyyəsi 2020-ci ilin iyun ayında, yəni ilin isti dövrünün başlanğıcında şirin suya tələbatın artacağına gözlənilirdi bir zamanda kəskin şəkildə aşağı düşmüşdür. Tədqiqat apardığımız 2020-ci ilin iyun ayının 10-da Kür çayı deltasının dəniz sahilindən çay yatağı boyunca axının əksinə olaraq Neftçala rayonunun Xıllı məntəqəsinə qədər şor dəniz suyunun yatağı tamamilə doldurduğunu müşahidə etdik.

İyun ayının 22-də ərazidə təkrar olduğumuz zaman dəniz suyunun yataqboyu Salyan məntəqəsinə irəlilədiyini və artıq Qaralar kəndinə çatdığının şahidi olduq. Bu zaman Bakı-Astara şose yolunun Kür çayı üzərindəki körpünün yaxınlığında apardığımız müşahidələr göstərdi ki, Qaralar kəndindən Salyana qədər olan çay yatağında çay və dəniz suyu bir-birinə qarışmış vəziyyətdədir. Lakin bu hissədə şor dəniz suyu daha ağır olduğu üçün alt qatlara enmiş, üstündə isə qismən çay suyu mövcud idi. Burada axın çox zəif olduğundan suyun bulanıqlığı xeyli azalmış, şəffaflığı artmışdı. Çayın bu hissəsində əvvəlki illərdə iyun ayında 100-150 m enində yataqboyu bulanıq su axırdı. Müşahidə apardığımız dövrdə isə çayda suyun səviyyəsinin kəskin şəkildə azalması ilə əlaqədar olaraq yatağın sulu hissəsinin eni 4-5 m-ə qədər azalmışdır. Çay yatağı boyunca ölçülərini tez-tez dəyişən uzunsov adalar və axınla əlaqəsi kəsilmiş kiçik gölməçələr əmələ gəlmişdi. Bəzi yerlərdə çay yatağının akkumulyativ sahilləri tamamilə sudan azad olmuşdur (Şəkil 1).

Sabirabad rayonunda Arazla Kürün qovuşduğu yerdə və ona yaxın ərazilərdə 2020-ci ilin iyun ayının 24-də çay dərəsi boyunca müşahidələrimiz göstərdi ki, bu hissədə Araz çayında suyun azalması daha böhranlı vəziyyətdədir. Yatağın sulu hissəsi normal vəziyyətdən 5 dəfədən çox kiçilmişdir. Burada da yataqda adalar və axınla əlaqəsi qırılmış, durğun sulu gölməçələr əmələ gəlmişdir. Yatağın axın olan hissəsində suyun dərinliyi ən yaxşı halda 80-100 sm-ə çatırdı. Suqovuşanda əsas təhlükəli vəziyyət Araz çayında yaranmışdı. Çayın qurumuş yatağında allüvial lil çöküntüləri dərinliyi 50 sm-dən çox olan çatlarla parçalanaraq takırabənzər səth əmələ gətirmişdir (Şəkil 2).

Şirin su ekosistemlərində əmələ gəlmiş problemə tarixi aspektdə yanaşsaq, düzgün nəticə əldə etmək xeyli çətinləşir. Əslində Kür çayında suyun kəskin azalması son dövrlər Kür çayı hövzəsində və regionda gedən kompleks təbii-antropogen proseslərlə bağlıdır. Ərazidəki şirin su ekosistemlərində baş verən dinamiki dəyişmələr tədricən baş vermiş, xüsusilə son 40-50 illik dövrdə daha da intensivləşmişdir. Respublikamızın ərazisindəki bəzi su anbarlarının, göllərin, çalaların və çayların quruması və suyunun azalması bilavasitə şirin su ekosistemlərində baş verən təbii-antropogen dəyişmə ilə bağlıdır. Biləsuvar rayonu ərazisindəki Bolqarçay su anbarı 1965-ci ildə istismara verilmişdir. Su anbarının ümumi həcmi 12 milyon kubmetr hesablanmış və onun köməyi ilə 3200 ha artıq əkin sahəsinin suvarılması nəzərdə tutulmuşdu. Lakin sonrakı illərdə anbara su yığmaq mümkün olmadığından qeyd olunan əkin sahələrinin suvarılmasında Araz çayından qidalanan kanallardan istifadə edildi. Anbara suyun yığılması İran İslam Respublikasında Bolqar çayının suyundan istifadənin artması ilə bağlıdır.

Hacıqabul gölünün quruması da şirin su ekosistemlərində yaranan problemlərlə bağlıdır. Buna səbəb gölün qidalanmasında əsas rol oynayan təbii və süni (antropogen) su mənbələrinin kəsilməsidir. Hacıqabul gölünün əsas təbii qidalanma mənbəyi Şirvan düzündə vaxtilə mövcud olmuş Qarasu su-bataqlıq ekosistemi olmuşdur. Bu bataqlıq paralel istiqamətində (Hacıqabul gölündən) qərbə doğru 100 km-dən çox uzanırdı. Köçəri su quşlarının qışlaq yeri olan ərazi bataqlıq və su bitkiləri ilə birlikdə zəngin ekosistem əmələ gətirirdi və regionda biomüxtəlifliyin əsas mənbəyi olmuşdur.

Muğan düzü ilə Salyan düzünün qovşaq sahəsində yerləşən Ağçala Mahmudçala su-bataqlıq ekosistemi də nadir köçəri su quşlarının sığınacağı və ətraf kəndlərin ev heyvanlarının yem bazası kimi tanınır. Lakin son illərdə burda da suyun çəkilməsi prosesi müşahidə edilir.

Çay-dərə ekosistemləri Azərbaycan təbiətinin bütövlüyünü, tamlığını qorumaqla yanaşı, təbii ekosistemlərin mövcudluğunun vacib şərtlərindən biridir. Təbiətdəki abiotik və biotik elementlər fasiləsiz olaraq çay dərələri boyunca hərəkət edərək müxtəlif səviyyəli dağ və düzənlik ekosistemləri arasında qarşılıqlı əlaqənin maddələr və enerji mübadiləsi ilə təmin edirlər. Bu baxımdan çay-dərə ekosistemləri təbiətimizin qan damarlarıdır və ya ekoloji koridorlarıdır. Onlarda yaranan hər hansı problem digər ekosistemlərin də pozulmasına və tamamilə fərqli şəkildə yenidən qurulmasına səbəb olur.

Qarabağ düzündən axan və mənbəyi erməni işğalı altında olan Xaçınçay tamamilə qurumuş, çay yatağı isə zibilliyə və qum-çınqıl karxanasına çevrilmişdir. Hətta ilin yağıntılı dövründə Xaçınçayın dərəsində axının əmələ gəlməsi problemə çevrilib. Yaxın keçmişə qədər Xaçınçay çox qiymətli saqqız ağacdən ibarət düzən meşə ekosistemlərinin inkişafında mühüm rola malik olmuşdur.

Aparılmış müşahidələr göstərir ki, Kür-Araz ovalığında səth sularının düzgün idarə olunmaması bir sıra hallarda bataqlıq, bataqlıq-çəmən və çala-çəmən ekosistemlərinin artmasına şərait yaradır. Bunu xüsusilə Mil düzündə yerləşən Ağgöl və onun ətrafında baş verən təbii-antropogen proseslərdə aydın görmək mümkündür. Əraziyə aid müxtəlif illərdə çəkilmiş kosmik şəkillərin və topoqrafik xəritələrin təhlilindən məlum olur ki, son 30-35 il ərzində Ağgöl və onun ətrafında formalaşmış bataqlıq və bataqlıq-çəmən kompleksinin sahəsi 2 min ha çox artmışdır.

Kür çayının mənsəbinə yaxın dəniz suyunun çay dərəsinə dolması çayın deltasında və hövzəsində baş verən təbii-antropogen proseslərlə bilavasitə əlaqədardır. 2020-ci ilin may ayına aid kosmik şəkillərin köməyi ilə aparılmış hesablamalardan məlum olmuşdur ki, Kür çayının deltasının sahəsi 134 kvadratkilometr, əsas çay boyunca onun uzunluğu 18 km, dənizlə olan sahil xəttinin uzunluğu 59 km-dir. Elmi mənbələr Kürün müasir deltasının XVIII əsrin axırı, XIX əsrin əvvəllərində formalaşmağa başladığını təsdiqləyir. Xəzər dəniz səviyyəsinin dövrü olaraq dəyişməsi Kürün deltasının ölçülərinin də tez-tez dəyişməsinə və məcra proseslərinin yenidən qurulmasına şərait yaradır. Dəniz səviyyəsinin 1978-ci ilə kimi mütəmadi olaraq aşağı enməsi (-28,8 m) eroziya bazisinin artması və çay yatağında dib eroziyası intensivləşdirmişdir. Sonrakı illərdəki kimi (1995-ci ilə) Xəzər dənizi səviyyəsinin yenidən qalxması dəniz səviyyəsindən aşağıda qalan Kür çayı yatağına dəniz suyunun dolmasına səbəb olmuşdur. Lakin dəniz suyu ağır olduğu üçün yatağın dibinə enmişdir. Çay suyu isə onun üzəri ilə dənizə doğru hərəkət etmişdir. Əslində klassik hidrogeomorfoloji şəraitə görə, dəniz səviyyəsinin qalxmasına və eroziya bazisində baş verən dəyişmələrə müvafiq olaraq çay yatağında dib çöküntülərin toplanması prosesi baş verməli idi.

Lakin Kür çayı hövzəsində 1950-ci illərdən sonra aparılan əsaslı hidrotexniki dəyişmələr çayda asılı gətirmələrin 1952-ci ildəki 34,6 milyon tondan, 1993-cü ildəki 11,4 milyon tona qədər, yəni 3 dəfədən çox azalmasına səbəb olmuşdur. Bu isə çay yatağı dibinin dərinliyinin eroziya bazisinə uyğunlaşmasına imkan verməmişdir. Çayda asılı gətirmələrin azalmasında Kür çayı hövzəsində yerləşən qum-çınqıl karxanalarının da rolu böyükdür. Belə karxanalar Kür çayı yatağına yaxın Mingəçevir şəhəri yaxınlığında, Yevlax rayonu ərazisində, Araz çayının qədim gətirmə konusuna uyğun gələn İmişli rayonunda inkişaf etmişdir.

Bundan başqa, Kür çayına tökülən bir sıra çaylarda da hazırda qum-çınqıl karxanaları fəaliyyət göstərir. İlk baxışda zişansız görünən bu antropogen fəaliyyət çox qısa zamanda min illər boyu formalaşmış çay-dərə şirin su ekosistemlərinin əsaslı şəkildə məhv olmasına və məcra proseslərinin tamamilə dəyişməsinə səbəb olur. Şirvan düzündən axan Ağsu, Girdman, Göyçay və s. çayların orta axınında fəaliyyət göstərən qum-çınqıl karxanalarının təsiri ilə bu çaylarda asılı gətirmələrin miqdarı dəyişmişdir. Asılı gətirmələrin azalması ilə qeyd olunan çayların Şirvan düzündən keçən dərələri kəskin şəkildə dərinləşmiş, hətta bəzi yerdə kanyonvari dərə şəklini almış, dərə yamaclarında isə sürüşmə və uçqunlar fəallaşmışdır. Dərənin dərinləşməsi ilə çayboyu ətraf ekosistemlərdə aridləşmə meyilləri güclənmişdir.

XX əsrin 60-cı illərində Göyçay boyunca salınmış çox qiymətli elmi və təsərrüfat əhəmiyyəti olan şabalıdyarpaq palıddan ibarət meşə zolağındakı ağaclarda qurumalar əmələ gəlmişdir. Kür çayı yatağına dəniz suyunun dolmasının əsas səbəblərindən biri də Xəzər dənizinin Neftçala sahilləri üçün xarakterik olan şərq, şimal-şərq və cənub-şərq istiqamətli küləklərin təsiri ilə dəniz suyunun Kür çayının mənsəbinə və yataqboyu çay axınının əksinə qovulub doldurulmasıdır. Deltadan axan çayın dənizlə təmas etdiyi sahədə müxtəlif mənsəli çöküntülərin toplanması ilə çay dərəsində suyun səviyyəsi 30-40 sm-ə qədər azalır. Yəni təmas zonasında çay yatağı ilə dəniz arasında sualtı təbii bənd formalaşır.

Problemin aktuallığını və həllinin vacibliyini nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin bununla bağlı müşavirə keçirməsi və 27 iyul 2020-ci il tarixli “ Su ehtiyatlardan səmərəli istifadənin təmin edilməsinə dair 2020-2022-ci illər üçün tədbirlər planı” haqqında sərəncam verməsi çox təqdirəlayiq və vaxtında görülmüş tədbirlərdir.

Məsələnin həllinin siyasi, iqtisadi, elmi və mədəni - maarifləndirmə aspektləri mövcuddur. Problemin siyasi aspektlərinin həllinin vacibliyi respublikamızın mövcud su ehtiyatlarının 70%-ə qədərinin tranzit mənbələr hesabına formalaşmasından irəli gəlir. Yerli mənbələr hesabına formalaşan şirin su ehtiyatları hesabına hazırkı tələbatımızın ödənilməsi mümkünsüzdür. Dünyanın bir sıra ölkələri ((məsələn: Özbəkistan və Tacikistan; Misir və Sudan və s.) dövlətlərarası münasibətlərini su ehtiyatları üzərində qurmuşlar. Bu cəhətdən Azərbaycan Respublikası da tranzit su mənbələrimizdən istifadə edən ölkələrlə münasibətlərdə su ehtiyatları ilə bağlı problemləri davamlı şəkildə nəzərə almalıdır.

Su ehtiyatlarından səmərəli istifadə ilə bağlı problemlər əsasən iqtisadi sahədə aparılacaq islahatlarla daha çox əlaqədardır. Kənd təsərrüfatında əkinçiliyin strukturu su ehtiyatlarına uyğunlaşdırılmalıdır. Daha çox su tələb edən əkin sahələrinin miqdarı stimullaşdırılmalıdır. Suya az tələbatı olan yeni sortlar əldə etməklə onların sahəsini artırmaq lazımdır. Su ehtiyatları ilə sudan istifadəçilər arasında münasibətlərin kökündən dəyişdirilməsi ilə müasir su idarəçiliyinin tətbiq edilməsi vacibdir. Suvarma əkinçiliyi tətbiq edilən yeni sahələrin coğrafi cəhətdən kompleks öyrənilməsi əsasında mənimsənilməsi və suvarma normasının ekoloji tələblərə uyğunluğu və iqtisadi səmərəsi hesablanmalıdır. Son zamanlar Ceyraçöl- Acınohur öndağlığında geniş ərazidə suvarılan aqroekosistemlər istifadəyə verilmişdir. Lakin qeyd olunan ərazinin əsas hissəsi yüksək filtrasiya qabiliyyətinə malik süxurlardan təşkil olunduğu üçün suvarma suyuna tələbat da çox olur. Bu isə su qıtlığı şəraitində yolverilməzdir.

Şirin su ilə bağlı problemimiz, görünür, bir müddət davam edəcəkdir. Bununla əlaqədar iqtisadiyyatın strateji sahələrinin strukturunda dəyişikliyə ehtiyac vardır.

Tədrisən Ümumi Daxili Məhsul istehsalında kənd təsərrüfatından fərqli olaraq daha az şirin su işlədən emaledici sənayenin, xüsusilə yüksək texnologiyaya əsaslanan sahələrin inkişafı vacibdir. Bunun üçün respublikamızda kifayət qədər intellektual baza vardır. Yalnız bunların səmərəli şəkildə təşkili lazımdır. Bu sahədə qardaş Türkiyə Respublikasının son illər həyata keçirdiyi təcrübələrdən istifadə etmək faydalıdır. Məsələn, bizdə də “elm-bilik” mərkəzləri yaratmaqla bu işi sürətləndirmək olar.

Şirin su ehtiyatlarının yerləşməsinin miqdarının, istehlakının və ekoloji monitorinqinin həyata keçirilməsi bilavasitə elmi-tədqiqatlara əsaslanmalıdır. Hazırda bu sahədə fundamental elmi tədqiqatların mərkəzi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasıdır. Lakin əksəriyyətlə institutlarımızın elmi tədqiqatlara lazım olan maddi-texniki bazası keçən əsrin ortalarına əsaslanır. Bu da fundamental elmi nəticələr əldə etməyi çətinləşdirir. Buna görə də dövlətimizin dəyərli, beynəlxalq səviyyədə rəqabət apara biləcək elmi nəticələr əldə etməsi üçün AMEA institutlarının maddi-texniki bazası müasir standartlara uyğunlaşdırılmalıdır. Sudan istifadə ilə bağlı mədəni-maarifləndirmə işi həmişə aktual olub, indi isə həyati əhəmiyyətli məsələyə çevrilmişdir. Təhsil sisteminin bütün mərhələlərində su və ondan istifadəyə aid nəzəri və praktik bilik və vərdişlərin təhsil alanlara aşılması əhəmiyyətlidir. Fermerlərin sudan istifadə mədəniyyətlərin yüksəldilməsi üçün icra orqanlarının, qeyri-hökumət təşkilatlarının və mətbuat nümayəndələrinin gücündən istifadə faydalıdır. Suvarma sahəsində qabaqcıl, müasir təcrübəyə malik yerli və xarici ölkə fermerlərinə həsr olunmuş müntəzəm televiziya verilişlərinə ehtiyac vardır.

Hörmətli Prezidentimiz və Ali Baş Komandanımız cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə 2020-ci ilin sentyabr ayının 27-dən bu günə kimi Ermənistan qoşunları tərəfindən 30 ilə yaxın bir müddətdə işğal altında saxlanan Azərbaycan ərazilərinin azad edilməsi uğrunda aparılan uğurlu hərbi əməliyyatlar, bütün sahələrdə olduğu kimi, su ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi və istifadəsi sahəsində də dönüş yaradacaqdır. Uğurlu hərbi əməliyyatlar nəticəsində Tərtər çayı üzərindəki Suqovuşan su anbarı, Köndələnçaydakı Kaskad su anbarları, Araz çayı üzərindəki Xudafərin su anbarı və İranla müştərək tikilməsi nəzərdə tutulmuş Qız qalası hidroqovşağı və s. işğaldan azad olmuşdur. Suqovuşan su anbarı Aran Qarabağın düzənlik ərazilərinin suvarılmasında vaxtilə

əhəmiyyətli rol oynamışdır. Erməni işğalçıları buradan mənbəyini götürən sağsahil və solsahil Tərtərçay suvarma kanallarını, demək olar ki, yararsız vəziyyətə salmışdır. Hazırda Suqovuşan su anbarından Tərtərçaya suyun buraxılması çayboyunca yaşayan əhalinin sevincinə səbəb olmuşdur. Azərbaycanın iri su anbarı olan Tərtərçay üzərindəki ikinci su anbarı Sərsəng su anbarıdır. Sərsəng su anbarı həm elektrik enerjisi istehsalında və suvarmada geniş istifadə edilirdi. İndi işğalda olan bu su anbarı da yaxın zamanlarda azadlığa qovuşacaqdır. Araz çayı üzərindəki Xudafərin su anbarı və Qız qalası hidroqovşağı Azərbaycan Respublikasının və İranın Arazboyu düzənliklərində 75 min hektar əkin sahəsinin suvarılmasında və eyni zamanda 102 meqavat elektrik enerjisi alınmasında istifadəsi nəzərdə tutulmuşdur. Xudafərin su anbarında tikinti işlərinə İran tərəfindən 1999-cu ildə başlanmış və 2008-ci ildə başa çatmışdır. Lakin Ermənistanın işğalı ilə əlaqədar nəzərdə tutulmuş layihə tam başa çatmamışdır. Burada bir maraqlı məsələ vardır. Bu iki su anbarının tikinti layihəsi keçən əsrin 70-80-ci illərində hazırlanmışdır. Həmin vaxt iqlim dəyişmələri indiki qədər özünü kəskin göstərmirdi. Lakin Kür çayında suyun kəskin sürətdə azalması və çayın aşağı axında 80 km məsafədə yatağın quruması qeyd olunan layihələrə müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq yenidən baxılmasını tələb edir.

Müəffər ordumuzun qəhrəmanlığı nəticəsində Dağlıq Qarabağ təbiətinin formalaşmasında önəmli rol oynayan bir sıra çaylarımız -Həkəriçay, Oxçuçay, Bəsitçay, Bərgüşad və s. azadlığına qovuşmuşdur. Azad olunmuş su anbarları, çaylar və yeraltı mənbələri işğal müddətində kifayət qədər ciddi ekoloji təcavüzə məruz qalmışdır. Su anbarlarının düzgün idarə edilməməsi, vaxtında profilaktik tədbirlərinin görülməməsi, çaylara çirkab və dağ-mədən sənaye tullantılarının təmizlənmədən axıdılması, çay hövzələrində meşələrin qırılması və bitki örtüyünün məhv edilməsi, kütləvi şəkildə hərbi istehkamlarının yaradılması və s. son nəticədə sututarlarda və çaylarımızda ekoloji pozuntulara səbəb olmuşdur.

İşğaldan azad olmuş ərazilər həm də zəngin yeraltı qaynaqlarına malikdir. Kiçik Qafqazdan axan çayların Qarabağ düzünə açıldığı sahələrdə yaratdığı, dərəli-təpəli səthi malik gətirmə konusları və ətraf sahələrdəki yeraltı sülardan suvarmada və məişətdə istifadə etmək məqsədi ilə vaxtilə 1000-ə yaxın subartezian quyusu qazılmışdı. Bu quyuların azad edilməsi də əhalinin su təminatına kömək edəcəkdir.

Yaxın gələcəkdə Qarabağın bütün ərazisi işğaldan azad olduqdan sonra buradakı şirin su ehtiyatlarının müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq yenidən qiymətləndirilməsinin həyata keçirilməsi vacibdir.

Respublika. - 2020. - 18 noyabr. - № 240. - S. 10.

Təbiət qatilləri

Xəyalə Muradlı

...Əslində, bu, ilk deyil. Biz ermənilərin çirkin üzünü, murdar xislətini indi yox, yüz illər öncə görmüşük... Daim Azərbaycan xalqına qarşı ərazi iddiasında olub, çörəyimizi yeyib, sərvətlərimizdən istifadə edib, sonra da namərdcəsinə bizə arxadan zərbə vurublar. Tarixi torpaqlarımıza, dədə-baba yurdumuza abırsızcasına soxularaq işğal ediblər, xalqımıza qarşı soyqırımını törədiblər. Vəhşiliklərini, amansızlıqlarını, zalımlıqlarını tarixə qanla və dinc, əliyalın əhalini qırmaqla yazıblar.

Biz onları insanlıqdan kənar yırtıcılar kimi tanımışıq...

Biz onların vəhşi heyvanlara belə xas olmayan qəddar əməllərini canımızla, qanımızla yaşamışıq...

Biz onların körpələri, uşaqları diri-diri yandırmalarının, süngüyə keçirmələrinin, dərilərini soymalarının, qadın, qoca, yaşlı demədən olmanın işgəncələr vermələrinin, hamilələrin qarnını yarıb, qarınlarına pişik balası qoymalarının canlı şahidi olmuşuq...

Gözləri qanla örtülü olan bu vəhşilər ölülərimizi təhqir etməklə də ürəklərini soyuda bilməyiblər. Tək insanlarımıza qarşı yox, torpağımıza, təbiətimizə, meşələrimizə qarşı da terror törədiblər.

Torpaqlarımız erməni işğalında qaldığı 30 il müddətində məzarlıqları, evləri, ağacları da soyqırıma məruz qoyublar...

Biz bu vəhşətləri illərdir görürük, yaramaz əməllərini bilirik və bunu hər yana car çəkirik. Dünya isə hələ indi bunun şahidi olur... Nəhayət, gec də olsa, dünya da görür ki, ermənilər tək insan, uşaq qatili deyil, həm də ağac, meşə, təbiət qatilidir. İnsandan ala bilmədiyi intiqamı, qisası ağacdən, evdən alır. Bu hərəkətlər insanlığa sığmır, amma erməniliyə sığır. Bax, budur erməni xisləti! Bax, budur erməni faşistlərinin murdar üzü! Bax, budur erməni barbarlığı, vandalizmi!

Ermənilər Kəlbəcərdə ekoloji terror törədirlər

30 ildir ki, mənfur ermənilər işğal etdikləri ərazilərimizdə maddi-mədəni sərvətlərimizi dağıdıb, tarixi abidələri, evləri, inzibati binaları, bütün tikililəri terrora məruz qoyub, dağıdıb, yararsız hala salırlar. Mebel istehsalına yararlı bütün ağacları qırıb başqa ölkələrə satıblar. Təbiətimizi talan ediblər. Bunun isə bir səbəbi var. Ermənilər dildə əksini iddia etsələr də, daxilən hər zaman biliblər ki, onlar bu torpaqların həqiqi sahibi deyillər. Ona görə ki, bu yerləri ürəkdən sevməyiblər, oraya bağlanmayıblar. Görünən odur ki, qorunmayıblar, qayğı göstərməyiblər o torpaqlara. Bir neçə gündür Kəlbəcərdən çıxarılan ermənilərin törətdiyi vəhşiliklər də elə bunun əyani sübutudur.

25 noyabra qədər Kəlbəcəri tərk etməli olan ermənilər aparılması mümkün olan hər şeyi özləri ilə götürür, hətta pəncərə çərçivələrini, dam örtüklərini, unitazları belə aparırlar. Mal-qaranı kəsib ətinə götürür, içalatını, baş-ayağını həyətə, çölə-bayıra tökürlər. Aparı bilmədikləri bir çox şeyi isə yandırır, məhv edir, kütləvi şəkildə ekoloji terror törədirlər. 27 il əvvəl buradan çıxarılmış azərbaycanlıların evlərində yaşayan ermənilər indi həmin evlərə od vuraraq gedirlər. Bununla da ermənilər 30 illik işğalçılıq tarixində həm də vandal və terrorçu imicini formalaşdırırlar.

Azərbaycanlılar evlərinin qapılarını açarla bağlayıb çıxmışdılar

Kəlbəcərin azad olunması BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822 sayılı Qətnaməsinin yerinə yetirilməsi deməkdir. Qətnamədə bütün işğalçı qüvvələrin Kəlbəcər və Azərbaycanın digər işğal olunmuş rayonlarından dərhal çıxarılması tələb olunsada, indiyədək bu öhdəliklər yerinə yetirilməmişdi.

Bu gün Kəlbəcəri tərk edən erməni əhalisi rayonun işğalından sonra orada qeyri-qanuni məskunlaşıb. BMT-nin və ATƏT-in prinsiplərinə zidd olaraq 1999-cu ildən işğalçı Ermənistan Kəlbəcər ərazisində ermənilərin fəal məskunlaşdırılmasına başlayıb. Qeyri-qanuni yaşadıqları əraziləri - Azərbaycan torpaqlarını indi tərk edən ermənilər təhlükəsiz şəkildə, atəşə məruz qalmadan rahatlıqla əşyalarını götürür, hətta evlərin dam örtüyü və unitazlarına qədər çıxarıb aparırlar. Üstəlik yaşadıqları və yaşamadıqları evləri yandırır, meşələrə od vurur, vandallıq edirlər. Halbuki 27 il əvvəl azərbaycanlılar məhz bu evlərdən qovulanda qapıları açarla bağlayıb çıxmışdılar. Çünki bura məhz onların evi idi...

Bu gün baş verənlər həm də Azərbaycan və Ermənistan arasındakı fərqi anlamaq üçün mühümdür. Azərbaycan tərəfi Kəlbəcərdəki erməni hərbi birləşmələrinin ərazidən çıxması üçün humanitar qaydalara tam uyğun olaraq, qabaqcadan razılaşdırılmış müddət ayırıb, lakin erməni tərəfi işğal zamanı bunların heç birini etməyib. Bu gün təhlükəsiz şəkildə və öz seçimi ilə ərazini tərk edən ermənilərdən fərqli olaraq, 1993-cü ildə rayonun azərbaycanlı əhalisi oradan zorakılıqla qovulub, dağ yolları ilə ayaqyalın, piyada şəkildə erməni təcavüzkarlarından qaçıb xilas olublar. Onların bir çoxu qırğına məruz qalıb, atəşə tutulub, meyitləri belə təhqir edilib. Azərbaycan əhalisi özü ilə heç nə götürə bilməyib, sakinlərin bütün əmlakı erməni ordusu tərəfindən qarət olunub.

Kəlbəcərin öz əhalisi evini heç vaxt yandırmazdı

Xatırlatmaq yerinə düşər ki, 1992-ci il aprelin 8-də Kəlbəcərin Ağdaban kəndi ermənilərin amansız hücumlarına məruz qalaraq işğal olunub. Bu zaman 39 kənd sakini qəddarcasına öldürülüb, 5 nəfər girov götürülüb, 100-dən artıq ev yandırılıb. 1993-cü ilin mart ayında isə düşmənlər strateji əhəmiyyətli bir neçə yüksəkliyi tutub. Təkeqaya, Zağalar, Çıraq kəndlərinə soxulub evlərə od vurub, dinc əhalini diri-diri yandırılar. Ən əhəmiyyətli mövqeydə yerləşən Keçiliqaya yüksəkliyinə sahib çıxıblar. Aprelin 2-də isə erməni silahlı qüvvələri Kəlbəcəyə bir neçə istiqamətdən hücumla keçdilər. Rayon əhalisi mühasirədə qalmışdı, kənardan heç bir kömək yox idi. Yeganə qurtuluş yolu Murovdağ silsiləsi idi. Həmin gün Murovdağın bəzi yerlərinə 70 santimetr, bəzi yerlərinə isə 1 metrə yaxın qar yağmışdı. Qarın yağması vəziyyəti daha da çətinləşdirmişdi. Rayon əhalisi uşaqları, qocaları, xəstələri necə xilas etmək yolunu bilmirdilər. Bu faciədə erməni faşistləri dinc əhaliyə vəhşicəsinə divan tutdular, bir neçə yüz nəfəri öldürdülər, bir neçə yüzünü isə əsir götürdülər. İşğal nəticəsində 53340 yerli sakin min illər boyu yaşadığı ata-baba torpağından qovularaq didərgin salındı, 511 dinc insan qətlə yetirildi, yüzlərlə adam şikəst oldu, 321 nəfər əsir götürüldü və itkin düşdü. Ermənilər rayonu talan edib yandırdılar. 130 yaşayış məntəqəsi, dünya şöhrətli "İstisu" sanatoriyası, 500-dən artıq sənaye, tikinti, məişət, ticarət obyekti, 172 mədəniyyət obyekti, 96 ümumtəhsil məktəbi, 76 səhiyyə obyekti, 1 muzey darmadağın edildi.

Bütün bu əzab-əziyyətlərə rəğmən azərbaycanlılar Kəlbəcərdəki kəndlərə ziyan vurmamışdılar. Kəlbəcərin öz əhalisi evini heç vaxt yandırmazdı, çünki bu onların dədə-baba ocağı, ana vətəni, torpağı idi. Hazırda BMT səviyyəsində hüquqları qorunaraq öz yerlərinə qaytarılan gəlmə ermənilər isə xeyli müddət yaşadıkları evləri yandıraraq zərər vurmaqla məşğuldurlar. Vətəni olmayan ermənilər üçün isə bunu etmək heç də çətin bir şey deyil. Çünki onların bu torpaqlarla mənəvi bağları yoxdur. Bu isə bir daha onu göstərir ki, Azərbaycan torpaqlarının həqiqi sahibləri onlar yox, bizik.

Azərbaycan. - 2020.- 17 noyabr. - № 239. - S. 1,6.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərin ekoloji şəraiti və torpaq ehtiyatlarının öyrənilməsi

Nazim Şəmilov,

BDU-nun ekologiya və torpaqşünaslıq
fakültəsinin dekanı, professor

Akif Ağbabalı,

Coğrafi ekologiya kafedrasının müdiri, dosent

Qismət Xanbabayev,

Yerquruluşu və kadastr kafedrasının baş müəllimi

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının fərqli iqlim qurşaqları və yarım tipləri həddində, müxtəlif hündürlüklü relyef vahidlərində formalaşan müxtəlif təbii-coğrafi şəraitinin ekoloji baxımından fərqli, elmi-nəzəri və təsərrüfat əhəmiyyətinə malik landşaft-torpaq strukturu 30 illik zaman kəsiyində Ermənistan Respublikasının silahlı qüvvələri tərəfindən işğal altında qalmışdır. Həmin ərazilərin qüdrətli Azərbaycan Ordusu tərəfindən düşmən qüvvələrindən azad edilməsinin, həm də mühüm elmi-təcrübi əhəmiyyəti vardır. Çünki Bütöv Azərbaycanın bölünməz tarixi-coğrafi tərkibi kimi Qarabağ bölgəsinin dağlıq hissəsində (Xankəndi şəhəri, Şuşa, Xocalı, Xocavənd və keçmiş ləğv olunmuş Ağdərə rayonları) və ona bitişik 7 inzibati-ərazi vahidinin (Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Laçın, Kəlbəcər rayonları) ərazisində milyon illər ərzində formalaşmış ekobiosistem həmin ərazilərin hərtərəfli, o cümlədən ekoloji şəraitinin, qiymətli təbii sərvətlərinin və kənd təsərrüfatına yararlı torpaq ehtiyatlarının elmi-nəzəri tədqiqi, iqtisadi-təsərrüfat qiymətləndirilməsi və ümumiləşdirilmiş nəzəri nəticələrinin tədris edilməsi Qələbədən sonrakı mərhələdə xüsusilə vacibdir.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərimizdən Bəsitçay və Qaragöl Dövlət Təbiət Qoruqları, həmçinin Laçın, Daşaltı və Arazboyu Yasaqlıqlarında biomüxtəlifliyin mühafizəsi nəzarətsiz qaldığından 30 il müddətdə mənfur düşmənin hərbi-siyasi rejiminin iqtisadi fəaliyyəti nəticəsində flora və fauna vandalcasına istismar olunmuşdur.

Dünyada çinarın cəmi 7 növü vardır. Respublikamızın dilbər guşəsi olan Zəngilan rayonunun ərazisində 107 ha-lıq sahədə mövcud olan Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu adı Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na yazılmış şərq çinarlarını qorumaq məqsədilə yaradılmışdır. Çox təəssüf ki, son 30 ildə erməni təcavüzkarları bu nadir təbiət incisindən də yan keçməmişdir. Laçın rayonu ərazisində dəniz səviyyəsindən 2650-2700 m hündürlükdə Qaragöl Dövlət Təbiət Qoruğu yerləşir. Bu Qoruq xüsusi maraq doğuran yüksək dağ göllərindən biri olub, Alp landşaft kompleksinə malikdir və mühüm hidroloji və təsərrüfat əhəmiyyətinə malikdir. Qoruğun müasir vəziyyəti heç də qənaətbəxş deyil. Ətraf çəmənlərlə bitki örtüyü işğalçılar tərəfindən sistemsiz olaraq daim otarılmaqla korlanmışdır.

Laçın rayonunun ərazisində Laçın Dövlət Təbiət Yasaqlığının yaradılmasında əsas məqsəd buradakı məməliləri (cüyür, qayakeçisi, çöl donuzu) və quşları (turac, kəklik) qoruyub artırmaq idi. Təəssüf olsun ki, işğal dövründə qeyd olunan canlıların vəziyyətindən məlumatısızdır.

Daşaltı Dövlət Təbiət Yasaqlığı Şuşa şəhərinin ətrafında yaradılmışdır. Azərbaycanın ən səfalı və füsunkar təbiətli, zəngin tarixi abidələri olan sahələrindən biridir. Onların qorunmasının, etalon ərazi kimi saxlanılmasının təbiət və tarixi baxımdan mühüm əhəmiyyəti vardır. Yasaqlığın ərazisi zəngin meşə, kol və ot bitkilərinin təbii muzeyi idi.

Arazboyu Dövlət Təbiət Yasaqlığı tuqay meşələrinin qorunması və bərpası məqsədilə yaradılmışdır. Təəssüf ki, işğalla əlaqəli onun da fəaliyyəti tamamilə dayandırılmışdır.

İşğaldan azad olunan ərazilərimizdə biomüxtəlifliyin mühafizəsi üçün xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərimizin (qoruq və yasaqlıqlar) bərpası, həmçinin ekoturizmin inkişafı baxımından yeni kateqoriyalı milli parkın (və ya parkların) yaradılması gündəmdə olan məsələdir.

Fiziki-coğrafi, təbii-ekoloji və iqtisadi-kənd təsərrüfatı ehtiyatlarının (ekoloji mühitinin) zənginliyi ilə fərqlənən Kiçik Qafqaz vilayəti və Qarabağ iqtisadi rayonu təmsilində regionun tədqiq edilməsi və təbii ehtiyatlarının (eləcə də, yerin təki, torpaq, su və meşə örtüyünün, atmosfer hövzəsinin) hərtərəfli öyrənilməsinin, orta və ali təhsil mərhələlərində tədrisinin zəruriliyi artıq Azərbaycan Respublikası Prezidenti və Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında 27 sentyabr 2020-ci il tarixdən başlanan qalibiyyətli Vətən müharibəsi nəticəsində bu ərazilərin ekoloji şəraitinin və torpaq ehtiyatlarının elmi-nəzəri baxımdan öyrənilməsi və həmçinin, tədrisi (təsərrüfat əhəmiyyətinin izahı) məsələlərində yeni (xüsusi) yanaşma prinsiplərinə uyğun

işlənilib-hazırlanması milli vəzifə olaraq qarşıya qoyulmuşdur. Ardınca, bir aydan sonra, yəni 29 oktyabrda ölkə Prezidentinin imzaladığı “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad olunmuş ərazilərində müvəqqəti xüsusi idarəetmənin təşkili haqqında” Fərmanın 7.4, 7.5, 7.7 və 7.8-ci yarımbəndlərində aşağıdakı məsələlər qeyd olunur:

...infrastruktur obyektlərinin, torpaq sahələrinin və digər daşınmaz əmlak obyektlərinin ilkin inventarlaşdırılması və mühafizəsi;

...kənd təsərrüfatı üçün yararlı torpaqların müəyyənləşdirilməsi, kənd təsərrüfatı texnikası və istehsal vasitələrinin, kənd təsərrüfatı heyvanlarının uçotunun aparılması, saxlanması və mühafizəsi, fitosanitar və epizodik vəziyyətinin ilkin qiymətləndirilməsi;

...ətraf mühitin qorunması, topoqrafiya və xəritəçəkmə işlərinin aparılması, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə məqsədilə onların ilkin qiymətləndirilməsi və mühafizəsi;

...tarix və mədəniyyət obyektlərinin (abidələrinin və müəssisələrinin) ilkin inventarlaşdırılması və mühafizəsi.

Müvafiq tələblərə uyğun Bakı Dövlət Universitetinin ekologiya və torpaqşünaslıq fakültəsi olaraq bakalavr, magistr və doktorantura təhsili pillələrində yeni tədris mövzularının işlənilməsi, bu istiqamətdə gənc mütəxəssislərdə əlavə bilik və bacarıq qabiliyyətinin aşılınması, sahəvi (daşınmaz əmlak sistemini əhatə edən elektron-rəqəmsal xəritələrin işlənilməsi, yerquruluşu layihələrinin tərtibi, ekoloji-coğrafi informasiya bazasının yaradılması, ətraf mühitin mühafizəsi layihələrinin hazırlanması... ilə bağlı) kadastr bazasının bir sıra vacib məsələlərinin yerinə yetirilməsində peşəkar mütəxəssislər kimi yetişmələri nəzərdə tutulmuşdur. Həmçinin fakültəmizin professor-müəllim heyətinin elmi-tədqiqat mövzularının məhz işğaldan azan olunan əraziləri əhatə etmələri planlaşdırılır.

Qarşıya qoyulan bu vəzifələrə uyğun olaraq fakültəmizin bakalavr-magistr-doktorantura mərhələlərində təhsil alan tələbələrımız tədris prosesində kənd təsərrüfatı və ekoloji rayon kimi Qarabağın kompleks elmi-nəzəri öyrənilməsində aşağıdakı istiqamətlərə daha çox diqqət yetirməsini vacib qiymətləndiririk, bu sahələr üzrə dərslərlərin, dərslər vəsaitlərinin, elektron-rəqəmsal xəritə, yerquruluşu planları, ekoloji layihələrin işlənilməsində ilkin vərdislərə yiyələnmələrini nəzərdə tuturuq:

-işğal ərazilərinin kiçik bölgüləri də nəzərə alınmaqla inzibati-ərazi vahidləri kadastr məlumatları əsasında yerquruluşu xəritələrinin işlənilməsi məqsədilə əsasən daşınmaz əmlak növləri üzrə kadastr fond materiallarının toplanılması;

-işğal ərazilərinin kənd təsərrüfatı vilayətləri, iqtisadi, ekoloji və torpaq-kadastr rayonları üzrə təsnifatına dair kartoqrafik təsvir materiallarının işlənilməsinin elmi-nəzəri əsaslarının öyrənilməsi;

-işğal ərazilərinin ekoloji və təbii ehtiyatlarının yazılı və təsviri formada vahid kadastr bazasının işlənilməsi istiqamətində çoxillik arxiv informasiya məlumatlarının coğrafi informasiya sistemində uyğunlaşdırılması baxımından yeni yanaşma - elmi-nəzəri təhlil əsasında iqtisadi-təsərrüfat qiymətləndirilməsinin modelinin işlənilməsi bacarığının formalaşdırılması;

-bölgənin elmi-nəzəri tədqiqi və tədrisi prosesində işğal ərazilərinin eko-biosisteminin struktur hissələri (ətraf mühitin kompleksliyi nəzərə alınmaqla, o cümlədən torpaq, meşə və su ehtiyatları geniş tədqiq edilməklə) daxil olmaqla nəzəri təhlili, iqtisadi əhəmiyyəti baxımından istifadəçiliyi və mühafizəsi məsələlərinə əsas diqqətin yetirilməsi;

-işğal müddəti ərzində ətraf mühit və ekoloji sistem tərkiblərinə Ermənistan Respublikası və xarici ölkə şirkətlərinin vurduğu iqtisadi və ekoloji ziyanın ayrı-ayrı sahələr üzrə hesablanmasına dair ilkin, sadə vərdislər və bacarıqların öyrədilməsi.

İşğal dövründə birləşmiş düşmən qüvvələri Azərbaycan xalqına qarşı soyqırımı faciələrini yaşatdığı kimi, işğaldan sonrakı 30 ilə qədərki zaman kəsində də Qarabağ və onunla həmsərhəd olan təbii-coğrafi ərazilərdə, inzibati-ərazi vahidlərində (11,3 min kv.km sahədə), regional kənd təsərrüfatı vilayətlərində, torpaq-kadastr rayonlarında (Dəlidağ-Şahdağ, Arazboyu, Laçın-Qubadlı, Dağlıq Qarabağ) və ekoloji rayonlarda “ekoloji soyqırımı”, “bioloji genofondun növ və növ müxtəlifliyinin məhv edilməsi”, “ekosistemin təbii-bioloji strukturunun dağıdılması və normal inkişafının dayandırılması” siyasətini həyata keçiriblər. Bu müddət ərzində Ermənistan Respublikası, eləcə də bir sıra xarici ölkələrin fiziki və hüquqi hay mənşəli vətəndaşları tərəfindən Qarabağ bölgəsinin və ona bitişik ərazilərin landşaft komplekslərinin təbii-maddi sərvətləri Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyinin, tərəfdaş çıxdığı beynəlxalq konvensiyalarının, eləcə də qüvvədə olan, dünya ölkələrinin nəzərə aldığı beynəlxalq hüquq norma və qaydalarının tələblərinə zidd olaraq qarət edilmiş, cinayətkarcasına iqtisadi gəlir əldə olunmuşdur.

Bu baxımdan orta və ali məktəblərinin xüsusi tədris proqramlarının, dərslük, dərs vəsaitlərinin hazırlanmasında və tədris prosesində istifadə edilməsi ümumilikdə Qarabağ bölgəsinin (aran və dağlıq hissələri kompleks şəkildə) sahəvi ekoloji (relyef strukturunun, faydalı qazıntı yataqlarının, torpaq örtüyünün, su hövzələrinin, meşə sərvətlərinin, ekoturizm potensialının) vahidlərinin elmi-nəzəri səciyyəsinə və iqtisadi-təsərrüfat əhəmiyyətli izahına daha çox diqqət yetirilməlidir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, geoloji quruluşu və təbii-coğrafi şəraitinə görə mürəkkəb tərkib hissələrinə malik olan və artıq işğaldan azad edilmiş Qarabağ bölgəsinə aid ekoloji təhsil və tərbiyə mövzularının öyrənilməsində ümumi və xüsusi cəhətlərə diqqət yetirmək vacibdir.

İstənilən müzakirəyə və əlavə təkliflərə açıq olmaq şərti ilə yuxarıda göstərilənlərə əlavə olaraq qeyd etmək vacibdir ki, Qarabağın dağlıq hissəsi və ona bitişik ərazilərdə işğalçı Ermənistan Respublikası 30 ildən artıq müddətdə bu bölgənin yeraltı təbii sərvətlərini (boz, qara və ağ mərmər yataqlarını, sement üçün xammal, qrafit, qranit, tuf, bazalt, əhəng daşı, üzlük daş, gips, civə, qum yataqlarını, qızıl (1250 ton), gümüş (4550 ton), mis (1 milyon 840 min ton), qurğuşun (660 min ton), sink (775 min ton), kobalt (150 min ton), xrom (2 milyon 250 min ton)... hövzələrini, 1998-ci ildən “Andranik daşk” QSC qiymətli-əlvan metalların emalı və dünya bazarına çıxarılması ilə məşğul olur, mineral və termal su ocaqlarını (Zəngilan, Qubadlı, Kəlbəcər və Şuşa yataqları), kənd təsərrüfatına yararlı torpaq ehtiyatlarını (4000 ha üzüm bağlarını, 66,7 min ha əkin sahələrini), qoruq və yasaqlıqlar da daxil olmaqla 230 min hektara qədər meşə örtüyünü, zəngin çay-göl sistemini (Araz, Tərtər və Həkəri çayları üzərində SES və suvarma qovşaqlarının inşası və istismarını həyata keçirən), İsveçrə Konfederasiyasında rəsmi qeydiyyatdan keçmiş “Vallex Group” şirkətlər qrupunun, Ermənistanda filialı olan “Base Metals” Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin rəhbəri Vartan Sermakeş, Zəngilan rayonu, Vejnəli kəndində əlvan metal yataqlarından qanunsuz sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olaraq 2009-2017-ci illər ərzində 301 milyon 918 min manat məbləğində qanunsuz gəlir əldə edib, Tərtər rayonunun inzibati ərazisi daxilində Suqovuşan məntəqəsində 2015-ci ildən etibarən dünya bazarı üçün qara kürü istehsalına başlanılıb, bu yolla nəinki ölkəmizin qanunlarına, həmçinin beynəlxalq iqtisadi-hüquq normalarına zidd olaraq külli miqdarda iqtisadi-siyasi mənfəət əldə edilibdir.

Bu hal Azərbaycan Respublikasının Laçın, Kəlbəcər və digər işğal olunmuş rayonların ərazilərində erməni əsilli xarici dövlətlərin vətəndaşları olan şəxslərin ekologiya və yerin təkinin, eləcə də qiymətli torpaq ehtiyatlarının və biosfer hövzələrinin istismarı qaydalarının kobud şəkildə pozulması ilə nəticələnən qanunsuz sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaları faktları üzrə Baş Prokurorluğun İstintaq İdarəsində 21.10.2015 və 30.03.2018-ci il tarixlərdə Cinayət Məcəlləsinin 192.2.3 (qanunsuz sahibkarlıq) və 318.2-ci maddələri ilə (dövlət sərhədini qanunsuz keçmə) cinayət işlərinə başlanılmasına hüquqi əsas olmuşdur. Qarabağ bölgəsinin torpaq ehtiyatlarının gələcəkdə səmərəli istifadə olunmasının qanunvericilik bazası kimi 02 avqust 1996-cı il tarixdə ölkəmizdə hüquqi qüvvəyə minmiş “Torpaq islahatı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 24-cü maddəsində (“Ermənistan Respublikasının hərbi təcavüzü nəticəsində zəbt edilmiş torpaqların azad olunmasından sonra torpaq islahatının aparılması”) yazılmışdır:

“Ermənistan Respublikasının hərbi təcavüzü nəticəsində zəbt edilmiş torpaqların azad olunmasından sonra torpaq islahatlarının aparılması və həmin torpaqlardan məcburi köçürülmüş şəxslərin xüsusi mülkiyyətinə torpaqların verilməsi bu Qanunda göstərilən qaydada həyata keçirilir.

İşğal altından azad olunan torpaqlarda islahatın aparılması, həmin ərazilərdə iqtisadiyyatın bərpası dövlət proqramı əsasında həyata keçirilir.”

Göründüyü kimi, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə torpaq ehtiyatlarının istifadəsi və mühafizəsi sahəsində həyata keçiriləcək ümumxalq tədbirlərində mütəxəssislərin iştirakına geniş yer veriləcəyi, tədris sahəsində köklü dəyişikliklərin zəruriliyini artıq qarşıya qoymuşdur.

Ona görə də Qarabağ bölgəsinin daşınmaz əmlak növlərinin ekoloji-kadastr sisteminin və torpaq ehtiyatlarının səmərəli istifadə edilməsi, vahid ekosistemin mühafizəsi sahəsində tələbə, magistrant və doktorantların bilik və bacarıqlarının artırılması istiqamətində yeni yanaşma prinsiplərinin elmi-nəzəri və tədrisi məsələlərinin müzakirəsi indiki dövrdə ali məktəblərin avanqardı kimi Bakı Dövlət Universitetinin xüsusi vəzifələri sırasındaadır.

Ermənistan işğal etdiyi Azərbaycan ərazilərində ekoloji terror həyata keçirib

Məhəmməd

Bu danılmaz faktdır ki, Ermənistanın Azərbaycan ərazilərini işğala məruz qoyması təkcə insanlarımız, 1 milyona yaxın soydaşımızın qaçqın və məcburi köçkünə çevrilməsi ilə nəticələnməyib, eyni zamanda işğal altında olan ərazilərdəki təbii sərvətlər, fauna və flora da ciddi ziyan dəyib, məhv edilib.

Sentyabrın 27-dən etibarən həyata keçirilən əks-hücum əməliyyatları işğal altında olan ərazilərimizin azad olunması ilə yanaşı, eyni zamanda həmin ərazilərdə ətraf mühitə dəyən ziyanın hesablanması üçün də əlverişli imkan yaratdı. Bu məqsədlə Azərbaycan Qida Təhlükəsizliyi İnstitutunun Elmi-tədqiqat və risklərin qiymətləndirilməsi departamentinin Bitki sağlamlığı şöbəsinin mütəxəssisləri Camal Quliyev və Gülnar Qəhrəmanova tərəfindən işğalın Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonların fitosanitar vəziyyətinə təsiri barədə araşdırma aparılıb. Araşdırmada qeyd edilir ki, bitki mühafizəsinin əsas problemlərindən biri də müxtəlif vasitələrlə fərqli zoocoğrafi ərazilərdən təsadüfən yeni əraziyə keçmiş invaziv zərərli orqanizmləri tədqiq etmək və ehtiyac olduğu təqdirdə lazımı mübarizə tədbirləri tətbiq etməkdən ibarətdir. Bu məqsədlə respublikamızın müxtəlif rayonlarına daxil olan fərqli ekosistemlərdə vaxtaşırı monitorinqlər aparılır və bitki sağlamlığı istiqamətində lazımı tədbirlər həyata keçirilir. Təəssüf ki, uzun illər erməni işğalına məruz qalan ərazilərimizdə bu cür tədbirlər planı həyata keçirmək mümkün olmamışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasında karantin zərərvericiləri, xəstəlik və alaq otlarının yayılması haqqında 02.01.1997-ci ilə aid hesabatda göstərilən məlumatlar işğaldan əvvəlki son illərə aiddir.

Araşdırmada diqqətə çatdırılır ki, işğaldan öncə işğal altında olan ərazilərimizdə Kolorado kartof böcəyi, filloksera, komstok yastıcası, sitrus ağqanadlısı, sürünən kəkrə, qızılsarmaşq kimi karantin tətbiq edilən zərərli orqanizmlər qeydə alınıb. Ağdərə rayonunda 292 ha, Xocavənd rayonunda 114 ha, Xocalı rayonunda 293 ha, Şuşa rayonunda isə 39 ha sahədə Kolorado kartof böcəyinin yayıldığı müəyyən edilib (ümumi 738 ha). Bundan başqa, Qubadlıda 8 ha, Zəngilanda 0,1 ha, Ağdamda 2 ha, Füzulidə 15,1 ha ərazidə Kolorado böcəyinə rast gəlinib. Filloksera zərərvericisi Ağdərə rayonunda 3000 ha, Xocalı rayonunda 600 ha, Xocavənd rayonunda 3750 ha ərazidə qeydə alınıb (ümumi 7350 ha). İşğal altında olan Ağdam rayonunda isə 2834 ha ərazini əhatə edən üzüm sahəsində zərərvericinin yayıldığı məlumdur.

Komstok yastıcasına Ağdərə rayonunda 45 ha, Xocavənd rayonunda 6 ha, Xocalıda 14 ha ərazidə rast gəlinib (ümumi 65 ha). İşğala məruz qalmış digər rayonlarımızdan Ağdamda 32 ha, Zəngilanda 8 ha, Tərtərdə 5 ha, Füzulidə 6,9 ha sahədə komstok yastıcası aşkar edilib.

Ərazidə həşəratlarla yanaşı, kənd təsərrüfatı sahələrinə ciddi ziyan vuran və karantin tətbiq edilən qızılsarmaşq, sürünən kəkrə kimi alaq otları da qeydə alınıb.

Qızılsarmaşığa Ağdam rayonunda 601,5 ha, Zəngilan rayonunda 72 ha, Laçın rayonunda 121 ha, Füzuli rayonunda 1003 ha, Ağdərə rayonunda 1500 ha, Xocavənd rayonunda 2400 ha, Xocalıda 1400 ha, Şuşada isə 200 ha ərazidə rast gəlinib. Bundan başqa, Ağdam rayonunda 300 ha ərazidə sürünən kəkrə də yayılıb. Lakin işğala məruz qalan ərazilərimizdəki fitosanitar vəziyyət haqqında sonralar heç bir məlumat toplamaq mümkün olmayıb. Qeyd olunan zərərli orqanizmlərin vaxtaşırı monitorinqinin və onlara qarşı fitosanitar tədbirlərin aparılmaması onların kütləvi artımına və areallarının işğal olunmayan digər Azərbaycan ərazilərinə doğru genişlənməsinə səbəb olub.

Digər tərəfdən həmin ərazilərdə həyata keçirilən hərbi əməliyyatlar zamanı tətbiq edilən dağıdıcı vasitələr, yaşıllıqların, meşə və kənd təsərrüfatı sahələrinin yandırılaraq və ya digər üsullarla məhv edilməsi, kənd təsərrüfatına yararlı ərazilərə çirkab sularının axıdılması, aqrosenozların yerində narkotik xassəli bitkilərin əkilməsi, müəyyən məqsədlər üçün meşələrin qırılaraq daşınması və s. həmin ərazilərin flora və fauna tərkibinin dəyişməsi fonunda zərərli orqanizmlərin də növ tərkibinin və populyasiya sıxlığının dəyişməsinə səbəb olub.

Ekoloji terror - konkret ölkə tərəfindən və ya şəxs tərəfindən digər ölkənin flora və faunasına zərər yetirməklə, təbii sərvətlərini məhv etməklə, bilərəkdən vurulan ziyandır.

Qeyd edilir ki, Ermənistan tərəfindən həyata keçirilən ekoloji terrorlardan biri də işğala məruz qalmış Azərbaycan torpaqlarında məqsədyönlü şəkildə törədilmiş yağınlər və deqradasiyadır. E. Suleymanov və O.N. Arasın verdiyi məlumata görə, işğal edilən Yuxarı Qarabağ ərazisində 1,3 milyon ha əkin sahəsi, 7000 kənd təsərrüfatı müəssisəsi tərk edilmək məcburiyyətində qalıb. Bundan əlavə, regionda 649,000 ha əkinə yararlı yüksək məhsuldarlığa sahib ərazi, 199 min ha əkin sahəsi və 62 min ha uzunmüddətli əkin sahəsi istifadə edilirdi.

Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin məlumatına əsasən, respublikamızın meşə fondu sahəsi 1213,7 min hektar olmaqla ümumi ərazinin 14 %-ni təşkil edir. Təəssüflə qeyd olunmalıdır ki, Ermənistanın təcavüzü nəticəsində meşələrimizə külli miqdarda ziyan dəymişdir. Belə ki, Kəlbəcər, Laçın, Zəngilan, Xankəndi (Şuşa rayonu da daxil olmaqla), Xocavənd, Ağdərə meşə təsərrüfatlarının 261 min ha-dan artıq sahəsi qırılaraq məhv edilmişdir. Orada yetişən çox qiymətli palıd, fıstıq, vələs, ağcaqayın, ayı findığı, qoz, Şərqi çınarı kəsilərək Ermənistan ərazisinə daşınmışdır. 25-26 %-i meşə olan işğal altındakı torpaqların məhv edilməsi, həm də regiondakı heyvan və bitki növlərinin zərər görməsi deməkdir. Aparılan hesablamalara görə, meşə sahələrinin təqribən 8-10 %-i məhv edilib. Məlumdur ki, 261 min ha meşə, o cümlədən 13197,5 ha qiymətli meşə sahələri, hündürlüyü 45 m, diametri 6-8 m-dək, yaşı 120 ildən 2000 ilədək olan pasportlaşdırılmış 145 Şərqi çınarı və digər təbiət abidələri işğal olunmuş ərazilərdə qalmışdır. Böyük əhəmiyyətə malik olan bu təbiət abidələrinin əksəriyyəti həmin ərazilərdə məskunlaşmış ermənilər tərəfindən məhv edilib.

Ermənistan ordusunun əsgərləri və orada məskunlaşan gəlmə əhali tərəfindən mütəmadi olaraq qəsdən törədilmiş yanğınlar nəticəsində 100 min hektar otlaq, biçənək və yaşıllıqlar, həmçinin meşə sahələri yanaraq məhv olub, torpağın üst münbit qatı yararsız hala düşüb. Müxtəlif vaxtlarda ermənilər işğal etdikləri ərazilərin geniş hissəsində (Xocavənd, Ağdam, Qubadlı, Zəngilan) yanğınlar törətmişdir. Qeyd edək ki, yanğınlar zamanı ətraf mühitə təxminən 300 milyon manat məbləğində ziyan dəyib. Yanğın nəticəsində torpağın üst qatı və bitki örtüyü, ərazidə olan qiymətli ağac və kollar məhv olmuşdur. Orada olan fauna və floradan əsər-ələmət qalmamış, təbiətə xeyli ziyan vurulub. Belə yanğınlar ekoloji tarazlığın pozulmasına, heyvanat aləminin və bitki örtüyünün tələf edilməsinə, atmosferin çirklənməsinə səbəb olub.

Lakin törədilən yanğınların fəsadları bununla bitmir. Belə ki, təbii ekosistemlərin və aqrosenozların məhv edilməsi orada məskunlaşan zərərli orqanizmlərin qida bitkilərinin müxtəlifliyinin artmasına təkan verən amillərdəndir. Biçənəklərin və əkin sahələrinin yandırılması bir çox təhlükəli zərərvericilərin, xüsusən də ev siçanı, çöl siçanı, adi çöl siçanı, qırmızıquyruq qum siçanı, kiçik Asiya qum siçanı, boz siçan, boz siçovul və s. kimi siçanabənzər gəmiricilərin, Mərakeş çəyirtkəsi, Asiya çəyirtkəsi, İtaliya çəyirtkəsi kimi sürü halında köç edən zərərvericilərin kütləvi şəkildə sərhədboyu yaşayış ərazilərinə doğru yayılmasına və xüsusilə taxıl sahələrinin kütləvi məhvinə səbəb olmuşdur. Gəmiricilər kənd təsərrüfatına ziyan vurmaqla yanaşı, insanlara və kənd təsərrüfatı heyvanlarına da bir çox xəstəlikləri yoluxdurub. Qeyd edək ki, son illər işğal altında olan ərazilərdən ölkə ərazisinə Mərakeş çəyirtkəsinin və siçanabənzər gəmiricilərin miqrasiyası fitosanitar vəziyyəti mürəkkəbləşdirən başlıca amillərdən olub. Rəşadətli ordumuz tərəfindən işğal altında olan ərazilərimizin azad edilməsi həmin sahələrdə fitosanitar sabitliyin təmin edilməsi istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsinə şərait yaradıb.

Olaylar. - 2020. - 13-19 noyabr. - № 74. - S. 19.

Azərbaycan reallıqları: istehlakçı cəmiyyətdən ekoloji mədəniyyətə doğru

Yaşadığımız “kütləvi istehlak cəmiyyəti”nin ən qabarıq və xoşagəlməz xüsusiyyəti onun insanla ətraf mühit arasında yaratdığı kəskin ziddiyyətlərdir. Dünyada tüğyan edən qlobal istiləşmə, səhrələşmə, biomüxtəlifliyin azalması, meşəsiszləşmə, torpaq, su və atmosfer mühitinin çirklənməsi, həmçinin, faydalı qazıntıların amansız istismarı və tullantılar probleminin ortaya çıxması bu ziddiyyətin ortaya çıxartdığı əlamətlərdir. Təbii resursların tükənməsi və ətraf mühitin pozulması XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəlindən etibarən, siyasi quruluşundan, dinindən, inkişaf səviyyəsindən və idarəetmə formasından asılı olmayaraq, ölkələr qarşısında cəmiyyətin “ekologiyalaşdırılması” məsələsini qoyub.

Öncə onu qeyd edək ki, istehlak mədəniyyətinin nəticəsi olan təbii resursların tükənməsi və ətraf mühitin pozulmasının yüksək tempi bəşəriyyətin gələcəyi ilə bağlı müxtəlif yanaşmaların yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

Bədbin yanaşmalara görə, planetimizin təbii resursları onu qoruyan texnologiyaların geniş miqyasda tətbiqinə baxmayaraq, tükənmək üzrədir. Bu, sadəcə, zaman məsələsidir. Çox güman ki, inkişaf belə tempdə davam edərsə, bu, XXI əsrin sonlarına yaxın təbii resursların tamam tükənməsinə və ətraf mühitin kəskin pozulmasına gətirib çıxaracaq. Bu, dərin iqtisadi, siyasi və sosial böhranın başlanğıcı olacaq, əhalinin artımı azalma ilə əvəz olunacaq, müasir cəmiyyətin təsisatları tənəzzül edəcək, dünya miqyasında fəlakətlər (aclıq, infeksiya xəstəliklərin yayılması, resurslar uğrunda müharibələr və s.) baş verəcək.

Nikbin yanaşmaya görə isə, bəşəriyyəti tənəzzül təhlükəsi gözləmir. Bəşəriyyət artıq özünün uzun tarixi dövründə dəfələrlə resursların tükənməsi təhlükəsi ilə rastlaşmış və hər dəfə yeni resurslardan istifadəyə keçməklə, yeni texnologiyalardan istifadə etməklə, düşdüyü vəziyyətdən çıxış yolları tapmışdır. Burada əsas arqumentlərin biri odur ki, Yerin ən dərin qatlarında mineral resursların miqdarı hazırda istismarda olanlardan yüz dəfələrlə çoxdur. Sadəcə, uyğun texnologiyaların olmaması onlardan istifadəni məhdudlaşdırır; ikincisi, elmi və texnologiyaların inkişafı bizə bu gün məlum olmayan tükənməz resurslardan, hətta kosmik resurslardan istifadənin yollarını göstərə bilər.

Resursların tükənməsi və yeni resurslara keçilməsi ilə bağlı digər bariz nümunə təqribən, 30 min il əvvəl, Mezolit dövründə iqlim dəyişmələri səbəbindən ov heyvanlarının, yeməli bitkilərin kəskin azalması və insanların ovçuluq, yığıcılıq fəaliyyətindən heyvandarlıq və əkinçiliyə keçməsidir. Elmi ədəbiyyatlara bu hadisə “Neolit inqilabı” adı ilə daxil olub.

Beləliklə, bəşəriyyət bütövlükdə resursların tükənməsi təhlükəsindən və ekoloji böhrandan elmi-texniki və sosial tərəqqini sürətləndirmək hesabına çıxmaq imkanına malikdir.

Nikbin yanaşmanın tam tərəfdarı mövqeyindən çəkinərək, dünyada mövcud müsbət tendensiyaları görməmək də mümkün deyil. Gözlərimiz qarşısında insan cəmiyyətinin zəif sürətlə də olsa, qlobal miqyasda “ekologiyalaşdırılması” prosesi baş verməkdədir: əvvəla, dünyanın hər bir yerində alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən geniş istifadəyə start verilib. Bu sahənin, xüsusən də külək və günəş enerjisindən istifadənin artım sürəti və ona yatırılan investisiyanın həcmi energetikanın digər sahələrini dəfələrlə üstələyir. Paralel olaraq, daş kömür, mazut və digər üzvi qazıntılarla işləyən İstilik Elektrik Stansiyalarının (İES) fəaliyyəti dayandırılır. Bunu Çin, Almaniya və digər Avropa ölkələrində daha qabarıq görmək mümkündür. Elə ölkələr var ki, onlar artıq tamamilə alternativ enerji mənbələrindən istifadəyə yaxınlaşmaq üzrədir: Danimarka, Çili, Niderland, Kosta-Rika və s. Bu siyahı ildən-ilə artmaqdadır.

Meşə resurslarının bərpası da dünya üzrə vüsət almaqdadır. Bu sahədə Çin, Hindistan, Pakistan, Efiopiya və daha onlarca dövlətin gördüyü işlər təqdirəlayiqdir. Bu ölkələrdə kütləvi şəkildə meşəsalma işləri həyata keçirilir ki, bunu kosmik şəkillərdən də yaxşı görmək mümkündür. Qeyd edək ki, tropik meşələrin qırılmasının qarşısını almaqdan ötrü BMT-nin müvafiq orqanları və milli hökumətlər tərəfindən ciddi addımlar atılmaqdadır.

Onu da deməliyik ki, tullantıların dünya üzrə yüksək artımı da davam etməkdədir. Bununla belə, tullantıların utilizasiyası və onlardan “ikinci xammal” kimi istifadə olunması sahəsində böyük irəliləyişlər var. Bəzi ölkələr (İsveç, Norveç, Finlandiya və s.) bu problemdən tamamilə qurtulub. Onlardan bəziləri hətta “zibil sənaye”nin ehtiyaclarını ödəməkdən ötrü başqa ölkələrdən tullantıların ixracatına başlayıb. Plastik qablardan və paketlərdən istifadəyə qadağa qoyan ölkələrin də sayı ildən-ilə artmaqdadır.

Biomüxtəlifliyin qorunması məqsədilə, Yer səthinin 11 %-i xüsusi mühafizə olunan ərazilərə, milli park, qoruq və yasaqlıqlara çevrilib. Bu göstəricinin 2030-cu ildə 15 %-ə çatdırılması nəzərdə tutulub. Həmin sahədə daha qabaqcıl ölkələr də mövcuddur: Ekvador ərazisinin 45 %, Venesuelanın 36 %, Danimarkanın 32 % -i xüsusi qorunan ərazilərdən ibarətdir.

Bəs Azərbaycanda “ekologiyalaşdırma” sahəsində vəziyyət necədir? Bu məsələdə bizi hansı perspektivlər gözləyir və ya ölkəmizdə hansı işləri görməliyik?

Gəlin, bu məsələni dünyadakı mövcud tendensiyalar əsasında təhlil edək və bununla seçiləcək strategiyanın ümumi konturlarını çizməyə çalışaq.

Birinci istiqamət, energetikanın əsaslı şəkildə “ekologiyalaşdırılması”dır. Qeyd edək ki, hazırda Respublikamızda əldə etdiyimiz elektrik enerjisinin 80 %-i İstilik Elektrik Stansiyalarının (İES) hesabıdır. Bu sahədə görəcəyimiz iş enerji balansında İES çəkisinin minimal həddə kimi (ideal hədd 2-3 %) azaldılması, əksinə, külək (dəniz küləyi), günəş və digər alternativ mənbələrdən alınan enerjinin xüsusi çəkisinin maksimal həddə kimi (ideal hədd 90-95 %) artırılmasıdır. Yeri gəlmişkən, Azərbaycanda dağ çayları üzərində mini su-elektrik stansiyalarının (SES) tikilməsindən ötrü geniş imkanlar mövcuddur. Mütəxəssislərin qənaətinə, indiki texniki innovasiyalar istənilən axar suyun, məsələn, su kanallarının və ya magistral drenajların üzərində mini su-elektrik stansiyalarını qurub, elektrik enerjisi almağa imkan verir. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycanın düzən əraziləri çox sıx kanal və kollektor-drenaj sistemləri ilə örtülüb, energetikada bu istiqamətin açacağı perspektivləri indidən təəvvür etmək çətinidir.

İkinci istiqamət, nəqliyyat sektorunda dünyanın bir çox ölkələrində (Norveç, İsveç və s.) tətbiq edilən “elektrobilləşdirmə” strategiyasının həyata keçirilməsidir. Bununla gömrük ödəmələri, vergitutma və digər iqtisadi, təşkilati və hüquqi təsirlər vasitəsilə Respublikaya benzin və dizellə işləyən avtomobillərin gətirilməsinin həcmi azaldılmalı və elektromobillərin gətirilməsinə üstünlük verilməlidir. Eyni zamanda, Naxçıvanda və Neftçalada fəaliyyət göstərən avtomobil zavodlarında elektrobil istehsalına keçirilməlidir.

Üçüncü istiqamət, Azərbaycan ərazisinin meşələşdirilməsidir. Bu həyati əhəmiyyətli tədbir həm biomüxtəlifliyin qorunmasında, su resurslarının artırılmasında və eroziya proseslərinin azaldılmasında, həm də global

istiləşmələrlə mübarizədə ən təsirli vasitədir. Meşələşdirmə təkcə dağlıq ərazilərdə deyil, meşələr üçün xarakterik olmayan Kür-Araz ovalığında və digər düzən ərazilərdə də həyata keçirilə bilər. İsrail və Pakistan ərazisini Azərbaycanla müqayisə etsək, onların daha isti və quraq olmalarına baxmayaraq, bu ölkələr əlverişsiz coğrafi ərazilərdə meşələşdirmə sahəsində gözəl təcrübəyə malikdirlər. Dünya təcrübəsindən istifadə ilə, dağlıq ərazilərdə ənənəvi meşələri bərpa etmək və düzən ərazilərdə meşələşdirmə işlərini həyata keçirməklə ölkəmiz meşələrin ümumi sahəsini 30 %-ə kimi artırmaq imkanına malikdir (hazırda 8 % örtük var). Digər məsələ, Azərbaycanda hazırda mövcud olan və təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirən (məhdud kəsmə) meşə təsərrüfatlarının ləğv edilməsi və onların sərəncamında olan torpaqların xüsusi mühafizə olunan ərazilər (milli parklar, qoruqlar və s.) kateqoriyasına keçirilməsidir.

Dördüncü istiqamət, su resurslarının mühafizəsi və idarə olunması sahəsində ciddi və təsirli addımların atılmasıdır. Suvarma əkinçiliyində şırımlı sistemlərdən istifadə birdəfəlik qadağan olunmalı, hər bir yerdə damcılı və yağışyağdırma üsullarına keçirilməlidir. Bu texnologiyaların mənimsənilməsi həm suya 80 % qənaət etməyə, həm də bir çox region üçün səciyyəvi olan torpaqların şorlaşması, şorakətləşməsi və eroziya proseslərinin qarşısını almağa imkan verərdi. Tullantı sularının fiziki, kimyəvi və bioloji təmizlənməsindən sonra təkrar istifadəsi həm su resurslarımızın artmasına, həm də su mənbələrinin, ilk növbədə Xəzərin təmizlənməsinə gətirib çıxardı. Xəzərin, duzlu göllərin suyunun şirələşdirilməsi və təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilməsi Azərbaycanın - su resursları ilə yaxşı təmin olunmuş ölkənin su təminatını daha da yüksəldə bilərdi.

Beşinci istiqamət, qabaqcıl ölkələrin təcrübəsindən və onlardan alınmış texnologiyalardan istifadə edərək, Azərbaycanda sənaye və məişət tullantılarının tam emalını və onların xammala çevrilməsini həyata keçirməkdir. Bununla da Azərbaycanın “zibil” problemi birdəfəlik tarixə qovuşmalı, tullantıların kompleks emalı iqtisadiyyatın gəlir gətirən sahələrindən birinə çevrilməlidir. Nəticədə, həm iqtisadiyyat, həm də ətraf mühit bundan qazanmış olacaq.

Altıncı istiqamət, Xəzərin bioresurslarının qorunması, artırılması sahəsində tədbirlərin görülməsidir. Tullantı sularının təmizlənməsi və onların təmiz şəkildə çaylara, Xəzərə və digər su mənbələrinə axıdılması bu problemin həllinə əsaslı şəkildə təsir göstərəcək. Lakin digər vacib məsələ, ənənəvi balıqçılıqdan tamamilə imtina edilməsi və dəniz məhsullarının əldə edilməsinin tamamilə akvakultura şəraitinə keçirilməsidir.

Yeddinci istiqamət, məişətin, təhsilin, ümumiyyətlə, ictimai həyatın “ekologiyalaşdırılması”dır. Beləliklə, yuxarıda qeyd edilən istiqamətlər vətəndaş cəmiyyətinin (sırası insanların, dövlət adamlarının, ictimai təşkilatların və s.) ekoloji problemlərə düzgün və şüurlu münasibətindən asılıdır. Müşahidələr göstərir ki, bir sıra qərb ölkəsində uğurlu ekoloji layihələrin həyata keçirilməsi ölkə vətəndaşlarının ekoloji problemlərə həssas yanaşması, bu sahədə onların göstərdikləri fəallıqla əlaqədardır. Azərbaycanda da bu sahədə ciddi addımlar

atılmalı, əhəlinin ekoloji məsələlərə olan münasibəti əsaslı şəkildə dəyişməlidir. Bu problemin həllində aidiyyəti olan dövlət qurumlarının və vətəndaş cəmiyyəti segmentlərinin (təhsil sistemi, elmi-tədqiqat institutları, QHT sektoru və s.) birgə, koordinasiya olunmuş fəaliyyəti qaçılmazdır.

Paralel.-2020.-12 noyabr.-№161-162.-S.14.

Beynəlxalq ekoloji təşkilatlara çağırış

Sevinc

Bu gün işğalçı Ermənistan insanlığa və günahsız dinc sakinlərə qarşı törətdiyi cinayətlərlə yanaşı, ekoloji terror siyasətini də davam etdirməkdədir. Ekoloji terror aktlarını davam etdirən düşmən təkcə region üçün deyil, planetin ekoloji tarazlığı üçün də qiymətli olan təbiət abidələrinin, flora və faunanın məhvinə çalışır. Təkcə son bir həftədə Ermənistan silahlı qüvvələri beynəlxalq humanitar hüquq normalarını kobud şəkildə pozaraq və münafişinin coğrafiyasını genişləndirərək cəbhə xəttindən kənarda yerləşən Ağcabədi və Göygöl rayonlarını mütəmadi artilleriya atəsinə tutması nəticəsində Ağgöl və Göygöl milli parklarının ərazilərinə dəfələrlə raket mərmiləri düşüb.

Təcavüzkar Ermənistanın törətdiyi bu terror siyasəti nəticəsində Cənubi Qafqazda füsunkar gözəlliyə malik nadir təbii gölləri və unikal landşaftı ilə zəngin yeganə təbiət ərazisi olan Göygöl milli parkının və "Əsasən su quşlarının yaşama yerləri kimi beynəlxalq əhəmiyyəti olan sulu-bataqlıq yerlər haqqında" Ramsar Konvensiyasının siyahısına daxil edilmiş Ağgöl milli parkının ərazisində yanğınlar baş verib, flora və faunaya, təbii landşafta ciddi ziyan dəyib.

Bir neçə gündür isə Ermənistan silahlı qüvvələri beynəlxalq hüquq normalarını kobud şəkildə pozaraq qadağan edilmiş fosfor silahlarından istifadə etməklə Şuşa meşələrini yandımağa başlayıblar. Təcavüzkar Ermənistanın törətdiyi bu terror siyasəti nəticəsində qiymətli fauna və flora növləri sıradan çıxmaqdadır. Bununla düşmən ölkə həm də 2002-ci ildə qoşulduğu "Ətraf mühitin dəyişdirilməsi üsullarının hərbi və ya hər hansı başqa düşmənsayağı istifadəsinin qadağan edilməsi" haqqında BMT anlaşmasını da pozmuş olub. Həmin anlaşmaya görə, hərbi münafişə dönməndə qarşı tərəfin ətraf mühitinə düşmən məqsədilə genişmiqyaslı, uzunsürən və ya ağır nəticə yaradan dağıntı yaratmaq, ya da ziyan vurmaq beynəlxalq hüququn kobud pozuntusu sayılır.

Məlumat üçün bildirək ki, fosforun təbiətdə 3 allotropik modifikasiyası bilinməkdədir. Ağ, qara və qırmızı fosfor. Ağ fosfor zəhərlidir. Onu qızdırdıqda qırmızı fosfora çevrilir. Qırmızı fosfor kükürd və şüşə qırıntıları ilə birlikdə kibrit istehsalında istifadə olunur. Bombalarda isə ağ fosfordan istifadə edilir. Bu silahdan ilk dəfə Almaniya Birinci Dünya müharibəsində istifadə edib. Ağ fosfor atmosferdəki oksigen ilə birləşdikdə yanğın əmələ gəlir və bu zaman istilik min dərəcəni keçir. Yanğın ağ tüstü ilə müşahidə edilir və fosforun və ya oksigenlə təması bitməsinə qədər davam edir. Bu silahın istifadə edilməsinin qadağan edilməsi ilə bağlı müxtəlif beynəlxalq sənədlər qəbul edilib. İlk olaraq 1868-ci ildə Sankt-Peterburq deklarasiyası qəbul edilib. Budan başqa 1949-cu il müharibəsi qurbanlarının qorunması haqqında Cenevrə konvensiyaları və 1977-ci ildə onlara qəbul edilmiş əlavə protokollar, "Adi silahların konkret növləri haqqında konvensiyaya" III protokol (1980) (Həddən artıq ziyan vuran hesab edilə bilən və ya qeyri-seçim hərəkətinə malik adi silahların konkret növlərinin tətbiqinin qadağan edilməsi və ya məhdudiyyət qoyulması barədə konvensiya) var. Sənədlərdə vurğulanıb ki, istənilən şəraitdə mülki əhaliyə olmaq etibarlı ilə ayrı-ayrı mülki şəxslərə və ya mülki obyektlərə yandırıcı silahdan tətbiq etməklə hücum qadağan edilir. Amma Şuşada baş verənlər erməni silahlı bölmələrinin beynəlxalq konvensiyalar tərəfindən qadağan olunmuş sursatlardan istifadəsinə dair ilk fakt deyil. Belə ki, 2016-cı ilin aprel döyüşlərində də erməni ordusu mövqelərimizi və təmas xəttinə yaxın yaşayış məntəqələrini beynəlxalq konvensiyalar tərəfindən qadağan edilmiş sursatlardan istifadə etməklə atəşə tutub.

Müşahidələr onu göstərir ki, indiyədək Ermənistanın təcavüzü nəticəsində Azərbaycan meşələrinə külli miqdarda ziyan vurulub. Belə ki, Kəlbəcər, Laçın, Zəngilan, Xankəndi (Şuşa rayonu da daxil olmaqla), Xocavənd, Ağdərə meşə təsərrüfatlarının 261 min hektardan artıq meşə sahələri işğal altında olmaqla, vəhşicəsinə qırılaraq talan edilib. Orada bitən çox qiymətli palıd, fısdıq, vələs, ağcaqayın, ayı fındığı, qoz, şərqi çınarı kəsilərək Ermənistanla daşınıb.

Məsələyə münasibət bildirən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Dövlət Ekoloji Təhlükəsizlik Xidmətinin rəisi Hikmət Əlizadə də bildirib ki, təcavüzkar Ermənistan qəsdən Şuşa meşələrini yandırmaqla işğal altında saxladığı Azərbaycan ərazilərində ekoloji terroru davam etdirir və bölgənin, ümumiyyətlə isə planetimizin ekoloji durumuna qarşısızalmaz zərərər vurmaqla yeni növ cinayətlərə əl atır: "İşğalçı Ermənistanın olduqca qiymətli Şuşa meşələrinə zəhərli və söndürülməsi mümkün olmayan maddələrdən istifadə etməklə od vurmaı təcavüzkar rejimin insanlığa zidd qəddar xislətini bir daha nümayiş etdirir. Bütün Dağlıq Qarabağ bölgəsində olduğu kimi Şuşada da çox zəngin və qiymətli meşələrimiz var. İşğaldan əvvəl meşə fondunun ümumi sahəsi

8526 hektar olub. Əsasən qiymətli və çoxillik palıd, ardıc, fıstıq, vələs, şam, göyrüc, qoz ağaclarından ibarət sıx meşəliklərin yaratdığı unikal bir ekosistemin məhv edilməsi, əsasən endem xarakterli bioloji müxtəlifliyə ciddi zərbə vuran bu vandal hərəkətlər Ermənistan tərəfinin də qoşulduğu ətraf mühit üzrə bütün beynəlxalq konvensiyalara görə bəşəri cinayət kimi qiymətləndirilir. Çünki ağ fosfor tipli bombalardan istifadə edilməklə törədilən yağınlərin söndürülməsi, eləcə də təbii yollarla sönməsi mümkün deyil və belə yağınlərlə uzun müddət davam edir”.

Nazirlik rəsmisi bu cinayət faktının qarşısının alınması, ekoloji terroru öz işğalçı əməlləri üçün vasitəyə çevirən Ermənistanın dayandırılması üçün region ölkələrini, həmçinin dünya birliyində yer alan dövlətlərin təbiəti mühafizə qurumlarını, beynəlxalq ekoloji təşkilatları birləşməyə çağırıb.

Mövzu ilə bağlı fikirlərini bildirən Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətinin rəis müavini Arzu Səmədova deyib ki, təcavüzkar Ermənistan 30 ildir işğal altında saxladığı Azərbaycan ərazilərində təbiət abidələrinə, bioloji müxtəlifliyə, meşə sahələrinə, yeraltı və yerüstü təbii sərvətlərə ciddi zərər vurmaqla böyük miqyaslı ekoloji terror aktları törədir: “Son günlərdə işğalçı Ermənistan dövləti döyüş bölgəsindən kənarda yaşayan mülki əhaliyə, ekoloji mühitə, təbii sərvətlərə, regionun ümumdünya əhəmiyyətinə malik bioloji müxtəlifliyinə, zəngin meşə sahələrinə yenidən qəsd etməyə başlayıb. Ermənistan silahlı qüvvələri beynəlxalq humanitar hüquq normalarını kobud şəkildə pozaraq cəbhə xəttindən kənarda yerləşən rayonları mütəmadi artilleriya atəsinə tutması nəticəsində xüsusi mühafizə olunan və beynəlxalq səviyyədə tanınan təbiət ərazilərinə, o cümlədən Ağgöl və Göygöl milli parklarına geniş miqyaslı yağınlərlə səbəb olan bir neçə raket mərmisi düşüb. Ermənistanın ekoloji terrorunun davamı olaraq qiymətli Şuşa meşələrinə zərərli, söndürülməsi mümkün olmayan və qadağan olunmuş ağ fosfor maddəsindən istifadə olunmaqla od vurulub”.

A.Səmədova qeyd edib ki, təcavüzkar Ermənistan tərəfindən qəsdən törədilən bu terror aktları nəticəsində bölgədə ciddi ekoloji fəsadlar yaranıb, təbii bitki örtüyü, min illərlə əmələ gələn torpağın üst qatı tamamilə yanıb, Azərbaycanın “Qırmızı Kitab”ı və Beynəlxalq Qırmızı Siyahıya daxil olmuş nadir, sayı kritik həddə azalan bitki və heyvan növləri məhv olub, heyvanların yaşayış arealları dağıdılıb, ekosistemin tarazlığı pozulub, ətraf mühit komponentlərinə ciddi ziyan dəyib: “Ermənistan tərəfindən təbiətə qarşı törədilən bu ağır cinayətlər ətraf mühit sahəsində mövcud olan “Bioloji Müxtəliflik”, “Ramsar” və “Bern” beynəlxalq konvensiyalarının tələblərinin kobud surətdə pozulmasıdır. Azərbaycan ərazisində işğalçı Ermənistan dövləti tərəfindən mütəmadi həyata keçirilən ekoloji terror aktlarına son qoyulması və erməni separatçılarının törətdikləri cinayətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması məqsədilə Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidməti sözügedən konvensiyaların katibliklərinə müraciət edib”.

Həftə içi.-2020.-5-11 noyabr.-№79.-S.4.

Palçıq vulkanları sərvətimiz və eksponatımız ola bilər

Vətəndaşlarımız Abşeron yarımadasında odla oynayır, desək, yanılmırıq

Palçıq vulkanları maqmatik mənşəli - yəni yerin nüvəsindən səthinə qədər gəlib çatan lavadır. Belə vulkanların lavası yer səthinə ilıq və ya bir qədər isti şəkildə gəlib çata bilər. Aktiv və ya mütəmadi aktivləşən vulkanlardan fərqli olaraq, palçıq vulkanlar çox zəif olur. Onlar adətən neft-qaz yataqları olan ərazilərdə meydana olur. Məhz bu faktı əsaslanaraq palçıq vulkanlarının neft-qaz yataqları ilə mənşəcə yaxın olması ehtimalı irəli sürülür. Elə bu səbəbdən də dünyada palçıq vulkanlarının və eləcə də neft-qaz yataqlarının yayıldığı sahələr maqmatik mənşəli vulkanların yayıldığı sahələr kimi geniş deyil. Yer kürəsində məlum olan 2000-dən artıq palçıq vulkanlarından 344-ü Azərbaycanda, əsasən, Cənub-Şərqi Qafqazda yerləşir. Ümumilikdə dünyanın 42 ölkəsində palçıq vulkanı aşkar edilib. Palçıq vulkanlarının mənşəyi haqqında ilk dəfə H.V.Abix fikir söyləmişdir. O, belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, palçıq vulkanları səthə çıxmaq üçün lazım olan istilik enerjisini maqmadan, brekçiyə əmələ gətirən qırıntı süxurlarını yarıma (qırılma) zonasından, suyu dənizdən, qazı bitumlu süxurlardan, palçıq vulkanlarının fəaliyyətinin başlanması üçün lazım olan impulsarı isə zəlzələlərdən alır. Digər geoloq-alimlər palçıq vulkanlarının əsas yaranma səbəbini geodinamikada - qırıqlar, boşluqlar və çatların yaranması və inkişafı ilə əlaqələndirirlər. Neftçi-geoloqların fikrincə isə palçıq vulkanları neft yataqlarında toplanmış karbohidrogen qazlarının ifrat təzyiqi nəticəsində yaranır. Palçıq vulkanları ətraf sahədən 400-500 m-dək yüksələn, əsasının diametri 100-dən 350 m-dək olan kəsik konus formalıdır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin rəsmi sahəsində və digər açıq internet resurslarında belə izah edilir ki, vulkanın təpəsi onun kraterinə uyğun gəlib yastı qabarıq formadan dərin çuxuradək müxtəlif formalarda olur. Krater adətən, vulkanın mərkəz hissəsində yerləşir. Sopka brekçiyası və onu müşayiət edən qaz və su kanalla xaricə çıxır və zaman keçdikcə toplanaraq vulkan konusunun yamaqları ilə aşağıya axaraq üzərində vulkan oturan tacın strukturunu örtüb gizlədir. Krateri piyalə formasında olan palçıq vulkanları da olur. Palçıq vulkanı yer səthində və ya dəniz dibində toplanmış sopka materialından təşkil olunmuşdur. Vulkan tullantıları içərisində bəzən diametri 1-2 metr olan daha böyük süxur parçalarına da təsadüf edilir. Vulkan boğazı, əsasən, şaquli istiqamətli olub, sopka brekçiyasının xaricə çıxarılmasına şərait yaradır. Vulkan boğazı iki əsas hissədən - başlıca kanaldan və damarlardan ibarət olur.

Palçıq vulkanının "lava" çıxan konusları "sopka brekçiyası" adlanan süxur kütləsindən ibarətdir. Sopka brekçiyası, əsasən, ətraf süxurlara yad olan sərt süxur qırıntıları ilə gilli kütlə qarışığından ibarətdir. Sopka brekçiyası bərk olduqda vulkan konusunun yamaqları dik (Otman-Bozdağı, Kalmas, Torağay və s.), su ilə zəngin olduqda isə konus alçaq və yastı, krater isə boşqabvari formada olur.

Azərbaycanın bəzi vulkanları öz adlarını sopka örtüyünün rənginə görə almışlar. Məsələn, "Bozdağ", "Ağtirmə" (Ağtirmə adı buradan əmələ gəlmişdir) və s.

Abşeron yarımadasında konusları normal inkişaf etmiş vulkanlar olduqca çox yayılmışdır. Bunlara Keyrəki, Ağtirmə, Gülbaxt, Böyük Kənizdağ, Torağay, Kalmas, Kürsəngi və s. aiddir. Müəyyən geoloji zaman ərzində konusları eroziya prosesi nəticəsində yox olmuş və bundan sonra daha püskürməyən vulkanlar müstəqil bir sinfə - gömülmüş (qazıntı) vulkanlara (Bibiheybət, Zığ, Qum adası) aid edilir.

Gömülmüş və dəniz vulkanları bu gün çox məhdud şəkildə tədqiq edilir, əsas diqqət mərkəzində olan palçıq vulkanları yerüstü palçıq vulkanlarıdır. Belə palçıq vulkanları normal inkişaf etmiş və denudasiyaya uğramış konusları olan vulkanlara ayrılır. Dəniz vulkanları, öz növbəsində, ada və sualtı vulkanlara bölünür.

Təbiətin möhtəşəm və sirri açılmamış təzahürü bütün forma və çeşid müxtəlifliyi ilə qəsdən sanki burada canlanmışdır. Elə bu səbəbdən də Azərbaycan palçıq vulkanlarının diyarı hesab olunur. Azərbaycanda palçıq vulkanlarının ən çox yayıldığı ərazi Abşeron yarımadası, Şamaxı-Qobustan, Aşağı Küryan çökəkliyi, Bakı arxipelaqı və Gürcüstan sərhədləridir.

Azərbaycan ərazisindəki palçıq vulkanlarının bir özəlliyi də ondan ibarətdir ki, dünyada mövcud olan palçıq vulkanlarının otuz faizindən çoxu Abşeron iqtisadi rayonunda cəmləşib. Ölkədə palçıq vulkanlarının tutduğu ümumi sahə 16 min kvadrat kilometrdir. Lakin Azərbaycanda bu təbii landşafta, eksponata və təbii ehtiyata münasibət ögeydir. Əvvəlcə ondan başlayaq ki, Azərbaycan cəmiyyəti üçün palçıq vulkanının mahiyyəti tam aydın deyil, hamı palçıq vulkana sadə bir çeşmə kimi baxır. Lakin bu belə deyil, palçıq vulkanlar müxtəlif vaxtlarda, müxtəlif ərazilərdə, o cümlədən də Azərbaycanda güclü püskürmələrlə müşahidə edilib. Bu püskürmələr nəticəsində axan lava (qaynar palçıq) bütöv yaşayış məntəqələrini ağışuna alaraq məhv edib.

Nazırda Abşeron rayonunda və digər ərazilərdə yerləşən palçıq vulkanlarının bir neçə metrliyində yaşayış evləri tikilib, kəndlər və qəsəbələr salınıb. Məsələn, 7-ci Binəqədi şosesinin üstündə, Şaban dağının yaxınlığında yerləşən "Keyrəki" vulkanın ətrafında bu gün əməlli-başlı yaşayış məntəqəsi salınıb. Abşeron rayonunun Sulutəpə, Hökməli və s. yaşayış məntəqələrində yüzlərlə adsız, kiçik palçıq vulkanlar fəaliyyət göstərir. Mütəxəssislərin fikrincə, palçıq vulkanlarının istəniləni yeraltı geoloji proseslər, zəlzələlər, süxur yerdəyişmələri zamanı aktiv vulkana çevrilmə potensialına malikdir. Elə isə biz nə üçün odla oynayırıq? Rəsmi qurumlara bununla bağlı ünvanladığımız müraciətlərə cavab olaraq bildirirlər ki, sözügedən ərazilərdə inşa edilən tikililər qeyri-qanunidir. Biz bunu da anlayışla qəbul edə bilərik, hərçənd ki, qeyri-qanuni tikililərə də qeyri-rəsmi icazəni dövlət qurumlarının yetkililəri verir. Tutaq ki, qeyri-qanuni tikilmiş bir qəsəbəni palçıq vulkanı yandıraraq məhv etdi, həmin qəsəbənin tikililəri ölkə statistikasında yer almasa da, onun içində yaşayan və həyatını itirən insanlar Azərbaycan vətəndaşı olacaq.

Bununla yanaşı, alimlərin fikrincə, palçıq vulkanlarının daxilində və ətrafında karbohidrogen tərkibli maddələr uzun müddət atmosferlə təmasda qaldıqda şüalanma fonu yaradır ki, bu da insan sağlamlığı üçün olduqca təhlükəlidir. Sözügedən ərazilərdə palçıq vulkanlarından çıxan ağır qazlar hesabına, həm də hava daha çox çirklənir. Bu səbəbdən də palçıq vulkanların yerləşdiyi ərazilərdə yaşayış məntəqələrinin salınması qadağan edilməlidir. Ona görə də, hesab edirik ki, bu istiqamətdə dövlət proqramı həyata keçirilməli və həmin proqram çərçivəsində palçıq vulkanlarının ərazisində məskunlaşmış əhali daha təhlükəsiz yerlərə köçürülməlidir. Amma düşünməyin ki, palçıq vulkanlarının ərazisindən əhalinin köçürülməsi yalnız dövlət büdcəsinə ziyan vura bilər, ağıllı və tədbirli yanaşma olsa, bu işdə həm də mənfəət var.

Belə ki, dünyada nadir hallarda rast gəlinən palçıq vulkanlarını görmək istəyən yüzminlərlə turist potensialı mövcuddur. Rusiyanın Kers və Taman yarmadasında, Şimali İtaliyada, Siciliya adasında, Albaniyanın sahil ərazilərində, Ruminiyada, Pakistanın Bəlcistan və Pəncab vilayətlərində, Hindistanın Assam və Pəncab vilayətində, Yaponiyanın Hokkaydo adasında və dünyanın digər palçıq vulkanı tapılan ərazilərində yerli və mərkəzi büdcə palçıq vulkanını görməyə gələn turistlərdən öz töhfəsini götürür. Halbuki, Azərbaycanın Abşeron və Qobustan ərazilərində bütün dünyada olan palçıq vulkanlarının üçdə birinin olmasına rəğmən, bu yöndə turizmdən bir manat da olsun qazanc əldə edilmir. Dünyada yalnız alimlər xəbərdardır ki, Azərbaycan dünyada ən çox palçıq vulkanına malik olan ölkədir.

Digər tərəfdən palçıq vulkanlarını təbii ehtiyatlar kimi qiymətləndirmək olar. Çünki hər bir palçıq vulkanının ətrafında və yerin təkindəki hissəsində min tonlarla bitum və digər karbohidrogen ehtiyatları toplanıb. Məsələn, alimlərin təxmini hesablamalarına görə, Azərbaycanda yerləşən yalnız iri palçıq vulkanlarında toplam 35 milyon ton bitum ehtiyatı mövcuddur. Bu bitum ehtiyatı ilə 30 il Azərbaycanın istiliyə və elektrik enerjisinə olan tələbatını ödəmək, ölkənin bütün ərazisinə iki dəfə asfalt örtüyü çəkmək mümkündür. Belə bir təbii sərvətə etinasız yanaşmaq təəccüb doğurur. Bu gün Azərbaycanda petrol hasilatı daha çox önəm kəsb edir, bu, anlaşılandır, amma o da tükənən sərvətdir, 50-60 ildən sonra tükənəcək. Həmin vaxt palçıq vulkanları yada düşəcək, lakin palçıq vulkanların da işlənməsi üçün ilk növbədə ərazinin boşaldılması məsələsi ortaya çıxacaq. Bunun üçün isə ciddi vəsait tələb ediləcək ki, həmin vaxt o vəsaitin dövlət büdcəsinin imkanları daxilində olub-olmayacağı sual altında ola bilər. Amma indi ölkəmiz neft-qaz hasilatından kifayət qədər vəsait qazanır və bu vəsaitin bir hissəsi hesabına palçıq vulkanlarının ərazisində məskunlaşmış əhalini başqa ərazilərə köçürə bilər.

Bütün bunlarla yanaşı, palçıq vulkanlarının əksəriyyətinin məhlulları müalicəvi əhəmiyyətə malikdir. Bunun üçün palçıq vulkanlardan götürülən nümunələr təhlil edilməli, müalicə-profilaktik istiqamətlər müəyyənləşdirilməli və bu istiqamətdə müalicə müəssisələri qurulmalıdır. Hazırda dünyada təbii vasitələrlə müalicənin populyarlaşdığı bir dövərdə dövlət büdcəsi və sahibkarlar kifayət qədər qazanc əldə edə bilər.

Ümumiyyətlə, ölkə ərazisində olan bütün palçıq vulkanları müvafiq qurumlar tərəfindən nəzarətdə saxlanılmalı, tədqiq edilməli və ondan gələn faydalardan yararlanmaq üçün potensiallar müəyyən edilməlidir. Belə olduqda həm palçıq vulkanlardan gələ bilən təhlükəni önləmək olar, həm də onlardan ölkə iqtisadiyyatı bəhrələnmə bilər.

Paralel.-2020.-5 noyabr.-№159-160.-S.14.

Azərbaycan florası yeni dövrdə: gələcəyə səyahət

Səyyarə İbadullayeva,

AMEA-nın Botanika İnstitutunun Etnobotanika

laboratoriyasının müdiri, biologiya elmləri doktoru, professor

Azərbaycanın Respublikasının ərazisi bənzərsiz və zəngin flora örtüyünə malikdir. Burada becərilən bitkilər də daxil olmaqla ali bitkilərin 1117 cinsinə aid 4961 növü qeydə alınmışdır. Azərbaycan Qafqaz ərazisinin təxminən 16%-ni əhatə etsə də, flora baxımından (6350 növ) 70%-ni təşkil edir (Qafqazın flora konspekti, 2006).

Son 30 ilə yaxın bir dövrdə Azərbaycan torpaqlarının 20%-i işğal altında qalmışdır. Kiçik Qafqazın dağlıq əraziləri 6 silsilədən ibarətdir, lakin onun yarısının (Qarabağ, Zəngəzur və Dərələyəz silsilələri) florası uzun illərdən bəri düşmən tapdağında ölüm-qalım savaşı verir. Azərbaycan floristik bölgədə 20 botaniki-coğrafi rayona bölünür: Xəzər dənizi ətrafı (1200 növ), Abşeron (1000), Qobustan (1200) Kür-Araz ovalığı (1215), Kür düzü (1205), Bozdağ silsiləsi (1190), Lənkəran - Muğan (1500), Lənkəranın dağlıq hissəsi (1107), Diabar - Zuvand (1107), Lənkəran ovalığı (1205), Naxçıvan düzü (1175), Naxçıvanın dağlıq hissəsi (2700), Samur - Dəvəçi ovalığı (1145), Böyük Qafqaz -Quba Dağ silsiləsi (1700), Böyük Qafqazın şərq (1205), Böyük Qafqazın qərbi (1105), Kiçik Qafqazın şimalı (1203), Kiçik Qafqazın mərkəzi (1316), Kiçik Qafqazın cənubu (1250), Alazan - Əyriçay vadisi (1100). Göründüyü kimi, Azərbaycanın botaniki-coğrafi bölgəsində Kiçik Qafqazın Qarabağ ərazisi də daxil olan 3 botaniki coğrafi rayonunun 2-si (Kiçik Qafqazın mərkəzi və cənubu) düşmən işğalına məruz qalmış, illərdir meşələri, bozqırları, çala-çəmənləri və su-bataqlıq bitkilərinin son durumu barədə heç bir məlumat əldə edilməmişdir. Düzdür, biz botaniklər bu ərazilərdən heç vaxt əl çəkməmişik və ədəbiyyatlara əsasən daim onları nəzərdə saxlamışıq. Lakin elə bitkilər var ki, onların areal diapazonu yalnız Qarabağa məhdudlaşır. Ölkənin genetik ehtiyatlarını daim qorumaq və müasir vəziyyətini təyin etmək üçün floristik və sistematik araşdırmalara ehtiyac var. Əsas forma müxtəlifliyinin mərkəzləri, irsi müxtəlifliyin paylanma təbiəti, növlərin formalaşma intensivliyi sistemli tədqiqatlarla müəyyən edilməlidir. İşğala məruz qalan botaniki-coğrafi rayonlarda taksonomik tərkibə 2500-ə (50%) qədər bitki növü daxildir ki, bunların populyasiya göstəriciləri, arealları və son vəziyyəti barədə heç bir məlumatımız yoxdur. Bəzi ərazilərimizdə erməni işğalçıları tərəfindən yabani bitkilər tamamilə məhv edilərək yerində narkotik bitkilər becərilmiş və öz mənfur xislətlərini bir daha sübut etmişlər. Digər tərəfdən, Qarabağın təbiətinə olan antropogen təsirlər bir sıra qiymətli bitkilərin fərdlərinin sayının azalmasına və ya tamamilə məhv olmasına gətirib çıxarmışdır.

Ulu öndərin siyasi və iqtisadi kursu, ideyaları bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam və inkişaf etdirilir. Respublikada nadir və məhvolma təhlükəsi qarşısında qalan bitki növlərinin qorunub saxlanması üçün bir sıra əməli tədbirlər sistemi həyata keçirilmişdir. Bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılmasında xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin rolu əvəzədlənməzdir.

Kiçik Qafqazın enliyarpaqlı meşələrində *Quercus iberica*, *Q. macranthera* növlərinin, xüsusən Eldar oyuğunda rast gəlinən və dünyanın nadir incilərindən biri olan *Pinus eldarica* növünün genofondunun qorunub saxlanması üçün "Göygöl Dövlət Qoruğu" yaradılmışdır. Bu qoruqda 423 ali bitki növünə rast gəlinir. Dünyanın ən qədim bitkilərinin məskunlaşdığı sahələrdən biri olan və təbii muzey adlanan Talışda üçüncü dövrün reliktd bitkilərinin *Albizia culibrissin* Durazz., *Gleditschia caspica* Desf., *Alnus subcordata* C.A. Mey., *Parrotia persica* (DC.) C.A. Mey., *Acer velutinum* Boiss., *Quercus castaneifolia* C.A. Mey., *Zelkova carpinifolia* (Pall.) C. Koch, *Pterocarya* (Michx.) Kunth. ex. İ. İlcinsk, *Pyrus grossheimii* Fed., *P. hyrcana* Fed., *P. boissierana* Buhse, *Buxus hyrcana* Pocark., *Ilex hyrcana* Pocark., *Ruscus hyrcanus* Woronow, *Danae racemosa* (L.) Moench., *Taxus baccata* L., *Punica granatum* L., *Diospyrus lotus* L. və s. qorunması üçün "Hirkan Dövlət Qoruğu" təşkil edilmişdir. Burada 162 növ endemik, 96-i reliktd, 38-i isə məhvolma təhlükəsi qarşısında qalan bitkilərdir.

Böyük Qafqaz sahəsinin qərb nahiyyəsində bir çox enliyarpaqlı bitkilərin, xüsusilə *Carpinus caucasica*, *Fagus orientalis*, *Acer trautvetteri*, *Rhododendron caucasicum*, *Tilia caucasica*, *Corylus colurna* və s. bitkilərin qorunub saxlanması üçün Zaqatala Dövlət Qoruğu təşkil edilmişdir. Pirqulu Dövlət Qoruğu (Böyük Qafqazın şərq makro yamaqlarındakı enliyarpaqlı meşələrin qorunması üçün), Bəsitçay Dövlət Qoruğu (şərq çınarı), İsmayılly yasaqlığı (Dəmirağacı, şərq çınarı, qaraçöhrə, şabalıd, budaqlı danaya bitkilərinin qorunması üçün), Turyançay

Dövlət Qoruğu (burada müxtəlif ardıc, palıd, nar, albalı və s. bitki növləri qorunur) təşkil edilmiş, onların genofondunun saxlanması üçün bir sıra əməli tədbirlər görülmüşdür və indi də bu işlər davam etdirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, respublika ərazisində rast gəlinən nadir bitki və bitkiliyin qorunması üçün 4 milli park, 17 yasaqlıq və 15 dövlət qoruğu yaradılmışdır ki, bunlardan 9-u bilavasitə flora və bitkiliyin qorunması məqsədilə təşkil edilmişdir.

Nadir və relikv su bitkilərinin qorunmasına dair botanik Cəlal Əliyevin tədqiqatı nəticəsində məlum olmuşdur ki, *Nelumbo nucifera*, *Nymphaea alba*, *Trapa hyrcana*, *Nymphoides peltata*, *Hydrocotyle vulgaris*, *H. ranunculoides*, *Ludwigia palustris* və s. növlər Kür-Araz və Lənkəran ovalıqlarında əvvəllər cəngəlliklər əmələ gətirdiyi halda, hazırda onların arealları antropogen amillərin təsiri nəticəsində xeyli kiçilmişdir. Bununla da su-bataqlıq bitkilərinin qorunması zəruri olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, bir çox su-bataqlıq bitkilərinin, eyni zamanda 25 növ qıjının qorunmasına dair bir sıra əməli tədbirlər sistemi irəli sürülməklə onların mühafizəsi təklif olunmuşdur. Botaniklərin apardıqları tədqiqat nəticəsində məlum olmuşdur ki, bir çox su-bataqlıq bitkisi, o cümlədən Lənkəran rayonu ərazisində *Trapa hyrcana*, Saatlı-İmişli rayonları ərazisində Sarısu gölündə *Nelumbo nucifera* tamamilə məhv olmuş, Mehman gölünün qurudulması nəticəsində isə su-bataqlıq bitkiliyinin məhv olma təhlükəsi yaranmışdır.

Qarabağın Suqovuşan və digər su-bataqlıq əraziləri və onların özünəməxsus faydalı xüsusiyyətləri olan bitkiləri ciddi şəkildə tədqiq edilməlidir.

Bir çox illər ərzində görkəmli alim, akademik Həsən Əliyev Azərbaycan torpaqlarını qarış-qarış gəzmiş, onun flora və faunasının vəziyyəti ilə yaxından tanış olduğdan sonra belə bir fikir ifadə etmişdir ki, "tənasüb pozulur, təbiət bir növ məğlub kimi geri çəkilir". Həsən Əliyev özünün şəxsi müşahidələrinə əsasən "həyəcan təbili" çalaraq dünyanın bir çox mötəbər kürsülərində elm korifeyləri qarşısında ekoloji problemlərə diqqət çəkmişdir. Bunun üzərindən uzun illər keçmiş və 30 il antropogen təsirlərə məruz qalmış, daşı daş üstə qalmamış Qarabağın kənd öyrüş və biçənəkləri, meşələri, ümumiyyətlə bitki örtüyünün müasir vəziyyəti barədə ermənilər tərəfdən bir cümlə belə yazılmamışdır və şəxsiz ki, ərazinin yenidən öyrənilməsi vacibdir.

Azərbaycan florasının, bitki örtüyünün, bitkiliyinin öyrənilməsində akademik Vahid Hacıyevin böyük xidmətləri olmuşdur. O, qeyd etmişdir ki, insanların əməli fəaliyyəti nəticəsində son 60-70 il ərzində bir çox bitki növlərinin (*İlex hircanica*, *Quercus araxina*, *Tulipa karabachensis*, *Zelcova caspinifolia*, *Daphne transcaucasica*, *Quercus macranthera*, *Acer trautvetteri*, *Betula pendula*, *Pyrus elliptica*, *Ulmus glabra*, *Padus racemosa*, *Poaenonia mlokoswitschii*, *Laurocerasus officinalis*, *Ammochloa paleastina* və s.) arealları daralmış, bəzi növlər isə itmək təhlükəsi ilə üzləşmişdir. Belə ki, Bozdağ, Didrıdağ və başqa dağ silsilələrində özlərinin əmələgəlmə və formalaşmasına görə buzlaşma dövrünün sonuna aid olan bitki senozlarında *Erysimum*, *Xeranthemum*, *Stipa*, *Melica*, *Dianthus* cinslərinə aid növlər tamamilə sıradan çıxmışdır. Bir sıra kserofit, hemikserofit bitkilər, o cümlədən ardıc (arçan), kitrəli gəvən, qırtıc, qarayonca və s. növlərin arealları qismən daralmış və ya onlar tamamilə məhv olmuşlar. Əslən Şuşadan olan akademik Vahid Hacıyev Qarabağın florasının qorunmasının yalnız elmi və praktiki deyil, eyni zamanda tarixi əhəmiyyətə malik olduğunu dəfələrlə qeyd etmiş, qiymətli növlərin gələcək nəsillərə çatdırılması üçün yeni qoruq və yasaqlıqların təşkil edilməsi təklifini irəli sürmüşdür. Alim yüksək dağ bitkiliyinin, kserofit tipli dağ-çəmən və çəmən-bataqlıq bitkilərinin qorunması üçün Kəlbəcər rayonu Alagöllər sahəsini, nadir meşə bitkilərinin qorunması üçün isə Qarabağın dağlıq ərazilərinin mühafizə edilməsini təklif etmişdir. Lakin mənfur erməni işğalı bu fikirlərin həyata keçirilməsinə imkan verməmişdir. Ümid edirik ki, ərazinin biomüxtəlifliyi öyrənilməkdən sonra yeni milli parkın yaradılması ilk təklifimiz olacaq. İşğal altında olan ərazilərin bitki örtüyü şaquli zonallıq üzrə yarımsəhrələr və yarımbozqırlar (dəniz səviyyəsindən hündürlüyü 400 m-ə qədər), bozqır bitkiliyi (400-800 m), mezofil meşələr (1000-2000 m), yüksək dağlıq bitkiliyi (2000-2500 m), alp-subalp bitkiliyi (2200-3000 m), qaya bitkiliyi (Murovdağ ərazisi 3000 m-dən yuxarı) tiplərinə bölünməklə tədqiq edilməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, işğaldan öncəki vəziyyət barədə Azərbaycan alimlərinin elmi tədqiqatlarının nəticələri var və bu sahədə çoxlu kitablar yazılmışdır. Lakin erməni botaniklər "Qarabağ bizimdir" deməklərinə rəğmən, mətbuatda oranın florası barədə heç nə yazmamışlar. Lakin ümid edirəm ki, torpaqlarımız işğaldan tam azad olunduqdan sonra bizim alimlər tərəfindən ekspedisiyalar təşkil etməklə ərazinin florası və bitkiliyi barədə yeni əsərlər yazmaq mümkün olacaq. Respublika ərazisində tipik landşaftların yaxşı qalmış ən səciyyəvi kiçik sahələrin, xüsusi gözəlliyi ilə seçilən guşələrin, endemik, relikv və nəslə kəsilməkdə olan növlərin, çoxyaşlı ağacların, bağ-park sənəti nümunələrinin, şlalələr, mağaralar, nadir göllər, yeraltı su çuxurlarının, digər diqqətəlayiq yerlərin təbiət abidələri kimi mühafizəsi ilə bağlı Azərbaycan alimləri tərəfindən akademik C.Əliyevin rəhbərliyi ilə çoxsaylı təkliflər hazırlanmış və müvafiq orqanlara təqdim edilmişdir. Bu təkliflər əsasında respublikanın ayrı-ayrı rayonları, kəndləri, yaşayış məntəqələri üzrə 2000-dən çox yaşlı bitki təbiət

abidələri sırasına daxil edilmişdir. Bunlardan şərq çınarı, şam, şabalıd, armud, fıstıq, palıd, tut, cökə, şümşad və digərlərini göstərmək olar. 1500 yaşlı Şərq çınarının Kolayır kəndində (Ağstafa rayonu), 400 yaşlısının isə Qarayeri sahəsində qorunması vacib hesab edilmişdir. Təəssüf ki, Qarabağ işğala məruz qaldığından, uzun illər düşmən tapdağında qalmış “Çınarlı Zəngilan”ın meşələri və o cümlədən digər meşə sahələrinin təbiət abidələri barədə heç bir məlumat olmamışdı.

1989-cu ildə Azərbaycanın “Qırmızı kitabı”na daxil edilmiş 140 adda nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsində olan bitkilərin əksəriyyəti Qarabağdan təsvir edilmişdir: daş səhləbi (xarı bülbül), Şuşa gəvəni, qaraçöhrə, Qarabağ dağlaləsi, məryəm noxudu, Şuşa xəşəsi, azad ağacı, ştenbergiya kimi təbiət incilərimizin son durumu botaniklərə hələ bəlli deyil. 2013-cü ildə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin dəstəyi ilə AMEA Botanika İnstitutunun əməkdaşları və bir sıra Azərbaycan botanikləri Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı kitabı”nın 2-ci nəşrini hazırlamışlar. Lakin Qarabağın işğal altında olan əraziləri, o cümlədən Füzuli, Ağdam, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Kəlbəcər, Şuşa və s. ərazilərdə yayılan bitkilər barədə heç bir yeni məlumatlar əldə etmək mümkün olmamışdır. İşğal altında olan meşə ərazilərimiz barədə məlumatlar yox dərəcəsindədir, digər tərəfdən 26000 hektar meşə ərazisində (Laçın, Kəlbəcər, Ağdərə rayonlarında) qiymətli fıstıq, cökə, vələs, palıd ağacları qırılaraq yandırılmış və meşələrimiz məhv edilmişdir. Erməni təcavüzünə məruz qalmış qoruqlar (Qaragöl və Bəsitçay qoruqları) talan edilmiş, dövlət yasaqlığımız (Qubadlı, Arazboyu, Daşaltı və Laçın) antropogen amillərin mənfi təsirinə məruz qalmışdır. Onu da qeyd edirəm ki, işğala qədər Qarabağın meşə fondu 160000 hektardan çox olmuşdur. Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu Zəngilan rayonunda Bəsitçayın dərəsində, 100 hektarını çınar meşəsi tutan bir ərazidir. Artıq bu torpaqlar işğaldan azad olunmuşdur və yenidən təftiş edilməsinə şərait olacaq. Qaragöl Dövlət Təbiət Qoruğu Laçın rayonunun yüksəkdağlıq ərazilərini əhatə edir. Burada işğaldan öncə 100-dən artıq bitki qorunurdu. Yasaqlıqlardan ən yaddaqalanı qırmızı palıdın mühafizə olunduğu Laçının Hacısamlı meşəsidir. Qubadlı və Laçın ərazisində yaradılmış digər qorunan ərazi isə qızılı palıdın, qoz ağaclarının, vələs, ağcaqayın, yemişan, ardıc və s. olduğu Qubadlı Dövlət Təbiət Yasaqlığıdır. Şuşa və Xocalı ərazisində vaxtilə Daşaltı Dövlət Təbiət Yasaqlığı və Zəngilan rayonunun İranla sərhəddində Arazboyu Dövlət Təbiət Yasaqlığının son durumu barədə heç bir məlumat yoxdur. Hesab edirəm ki, bu qoruq və yasaqlıqlar yeni elmi tədqiqat obyektlərinə çevrilməlidir. Qarabağ ərazisində vaxtilə yaradılan qoruqlar və yasaqlıqlar Qarabağ Milli Parkı statusu qazanmalıdır. İnanıram ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə aparılacaq tədqiqatlar nəticəsində nadir və arealı daralan növlər barədə Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı kitabı”nın 3-cü nəşrinə yeni məlumatlar daxil ediləcək və onların qorunması qayğısına qalınacaq.

Elm. - 2020. - 30 oktyabr. - № 19. - S. 7.

Qarabağda ermənilər ekoloji cinayətlər törədib

Elçin Bayramlı: "Biz hər cür təhlükəni nəzərə almalıyıq"

"Təcavüzkar Ermənistan uzun illər Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonları işğal altında saxlamaqla beynəlxalq birliyin nəzarətindən kənar bölgəyə çevrilən bu ərazilərdə qanunsuz fəaliyyətlə, o cümlədən təbii sərvətlərin talan olunması, su ehtiyatlarının çirkəndirilməsi, flora və faunanın məhvi, narkotik vasitələrin əkilib-becərilməsi və qanunsuz dövriyyəsi ilə məşğul olub".

Bu fikirlər Ekologiya və Təbii sərvətlər nazirinin müavini Firdovsi Əliyevə məxsusdur. Nazir müavini qeyd edib ki, erməni işğalçılarının bölgənin ekoloji təhlükəsizliyinə təhdid yaradan qanunsuz fəaliyyətləri bir çox beynəlxalq konvensiyaların, o cümlədən Ermənistanın da üzv olduğu BMT-nin Bioloji müxtəliflik haqqında, Səhrələşməyə qarşı mübarizə haqqında və digər beynəlxalq razılaşmalardan irəli gələn öhdəliklərin kobudcasına pozulmasıdır.

Ermənistan su ehtiyatları, torpaqlardan istifadə məsələsində uzun illər terrorçu fəaliyyətini davam etdirib və bu fəaliyyət torpaqların degradasiyasına səbəb olub.

Təsadüfi deyil ki, Avropa Şurası Parlament Assambleyası tərəfindən 2016-cı ildə Azərbaycanın sərhəddən rayonlarının sakinlərinin qəsdən sudan məhrum edilməsi ilə bağlı 2085 nömrəli qətnamə qəbul edilib. Qətnamədə Ermənistan silahlı qüvvələrinin sözügedən regiondan dərhal çıxarılması, müstəqil mühəndis və hidroloqlar tərəfindən yerində təhqiqat işlərinin aparılmasının təmin edilməsi tələb olunub. Lakin müxtəlif konvensiyaların tələblərinə və sözügedən qətnaməyə Ermənistan hakimiyyəti təəssüf ki, hələ də məhəl qoymur.

Ermənistan hakimiyyətinin zəbt etdiyi Azərbaycan ərazilərində törətdiyi ekoloji cinayətlər barədə "Şərq"ə danışan "Altay" Sosial-İqtisadi Araşdırmalar Mərkəzi İdarə Heyətinin sədri Elçin Bayramlı qeyd olunan ekoloji problemlərlə yanaşı daha bir ciddi məsələyə diqqət yetirilməsini vacib sayır:

- Qeyd olunan ekoloji cinayətlərin hamısı erməni işğalçıları tərəfindən törədilib. Amma mən daha təhlükəli bir məsələyə diqqət yetirilməsini istəyirəm. Belə məlumatlar var ki, Ermənistan Metsamor AES-nin radioaktiv tullantılarını işğal edilmiş ərazilərdə basdırıb. Bu barədə Ukrayna mətbuatı da yazmışdı. Məlumdur ki, hazırkı Ukrayna hökuməti ABŞ-a reaktiv tullantılarını qazaya uğramış Çernobıl AES ərazisində konservasiyası üçün razılıq vermək istəyir. Ukrayna xalqı isə buna qarşı çıxır. Ukrayna hökuməti belə əsas gətirir ki, Çernobıl ərazisi onsuz da radioaktiv zonadır, hələ bundan sonra bir neçə onilliklər boyunca o ərazi istifadəyə yararsız olacaq.

Lakin xalq buna qarşıdır və torpaqların bundan sonra da ağır radioaktiv zəhərlənməyə məruz qalmasını istəmir. Bu barədə Ukrayna mediasında məqalələr yer alanda Azərbaycanın da adı çəkilmişdi və bildirilirdi ki, "Ermənistan da radioaktiv tullantılarını işğal etdiyi ərazilərdə basdırır". Bilirsiz ki, bəzi dövlətlər nüvə silahları, eləcə də radioaktiv tullantıları başqa ölkələrin - əsasən yoxsul, inkişaf etməmiş dövlətlərin ərazilərində basdırmağa cəhd edirlər. Radioaktiv tullantılar məlumdur ki, hədsiz təhlükəlidir, onların konservasiyası üçün yere xüsusi konteynerlər basdırılır və tullantılar da həmin konteynerlərə toplanır.

Lakin bu konteynerlərin də istifadə müddəti var. Müəyyən zaman keçdikdən sonra konteynerlərdə çürümə prosesi başlayır, belə olan halda radioaktiv tullantıların torpağa, yeraltı sulara qarışmaq təhlükəsi yaranır. Dövlətlər bu işi öz ərazilərində gerçəkləşdirmək istəmir və müəyyən məbləğ qarşılığında bunu yoxsul dövlətlərə təklif edirlər. Ermənistan hakimiyyətinin necə iyrənc, cani, terrorçu, əclaf olduğu sirr deyil. Gecə saatlarında insanları mənzillərində raket atəşinə məruz qoyan, qoca-cavan, uşaq-qadın fərq qoymadan mülki əhaliyə qarşı qətlə törətmiş Ermənistan siyasi hakimiyyətinin "Metsamor"un radioaktiv tullantılarını işğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində basdıracağı ehtimalı böyükdür və mənəcə, şübhə doğurmamalıdır.

Həm də məhz Dağlıq Qarabağ ətrafındakı rayonlarda. Ermənistan ərazisindən xüsusi yüklü avtomobillərin məhz Azərbaycanın işğal altındakı rayonlar istiqamətində hərəkət etməsinə dair məlumatlar olub. Böyük ehtimalla o yük avtomobilləri radioaktiv tullantıları Dağlıq Qarabağ ətrafındakı ərazilərə daşıyırmış. Ermənilər yaxşı bilirdi ki, Azərbaycan işğal altındakı torpaqlarını azad edəcək, Dağlıq Qarabağı düşünmürdülər, amma artıq görürlər ki, Azərbaycan ərazi bütövlüyünü bərpa etməyi qarşısına məqsəd qoyub və məqsədə çatmaq üzrədir.

Ermənilər daha çox Dağlıq Qarabağ ətrafındakı rayonlarda ekoloji cinayətlər törədib. Bu mənada hesab edirəm ki, "Metsamor" AES-in radioaktiv tullantılarını da ətraf rayonların ərazilərində konservasiya edib –

basdırıblar. Milli Elmlər Akademiyası, Radiasiya Problemləri İnstitutu bu işlə ciddi şəkildə məşğul olmalıdır. Bu məsələ hazırda torpaqlarımızı erməni tapdağından azad edən ordumuz, əsgərlərimiz üçün təhlükəli ola bilər. Düşünürəm ki, Azərbaycan dövləti bu məsələni diqqətdən kənarda qoymayıb. Və bütün təhlükələrin neytrallaşdırılması üçün lazımi tədbirlər görülür.

E.Bayramlı qeyd etdi ki, Azərbaycan işğal faktına son qoyduqdan və ərazi bütövlüyünü tam bərpa etdikdən sonra Qarabağda mütəxəssislər çalışmalıdır:

- Xarici ölkələrdən mütəxəssislər də dəvət edilməlidir. İşğaldan azad olunan torpaqlara əhali qayıdacaq, yaşamağa başlayacaqlar. Biz hər cür təhlükəni nəzərə almalıyıq. Azad edilmiş torpaqlarda ciddi iş aparılmalıdır. Böyük dövlət proqramına ehtiyac olacaq. Yəqin ki, hökumət belə bir proqram üzərində işləyir, bəlkə də proqram artıq hazırdır. Ermənilər təbii ehtiyatları talayıb, meşələri qırıb, su ehtiyatlarını çirkləndirib, narkotik bitki plantasiyaları salıblar. Amma bunlar hamısı zaman keçdikcə həllini tapacaq məsələlərdir. Radioaktiv tullantılar isə daha ciddi məsələdir.

Şərq. - 2020. - 28 oktyabr. - № 142. - S. 10.

EKOLOJİ BÖHRANIN ANLAYIŞI

Əsədov Anar Əlibala oğlu,

Azərbaycan Respublikası

Dövlət Gömrük Komitəsi Akademiyasının müəllimi

Açar sözlər: böhran, ekoloji böhran, ətraf aləm, təbiət.

Ключевые слова: кризис, экологический кризис, окружающая среда, природа.

Keywords: crisis, ecological crisis, environment, nature.

Ekoloji böhrana anlayış verməzdən əvvəl ilk öncə onun etimoloji mənasını açıqlamaq lazımdır. Belə ki, bu termin “ekologiya” və “krizis” sözlərindən götürülmüşdür. Ekologiya terminini 2 yunan sözü təşkil edir: “ekos” və ya “iokos” - ev, yaşayış məskəni, sığınacaq, “logos” - təlim, öyrədirəm mənasını verir. Hərfi mənada ekologiya “öz evində”, başqa sözlə təbii şəkildə olan bitki və heyvanların həyatı haqqında elmdir. Lakin insanların təbiətə daim inkişaf edən təsiri nəticəsində ekologiya təbiətdən rəşional istifadə və canlı orqanizmlərin qorunmasının elmi əsası kimi xüsusi mahiyyət kəşb etməyə başlamışdır [7, s. 320]. Eləcə də, krizis termini yunan sözü “crisis” sözündən olub, qərar, nəticə, dönüş nöqtəsi mənasını ifadə edir.

Ümumiyyətlə, müasir dövrdə ekoloji böhran universal xarakter daşdığından ona bir sıra elmlər baxımından anlayış vermək olar. Məsələn, fəlsəfə, iqtisadiyyat, sosiologiya, politalogiya, coğrafiya, fizika, kimya, geologiya və s. Çünki ekoloji böhranın obyektı olduğu müasir ekologiya elmi bütün bu sahələrin, eləcə də hüququn bir sıra bölmələrinə daxil olmuş və ümumi bir elmə çevrilmişdir. Lakin zənnimizcə, ekolojiböhranın əsasən 2 istiqamətdə araşdırılması daha məqsədmüvafiqdir:

- 1) ekologiya elmi nöqteyi-nəzərdən insanın ekoloji sistemə təsiri, başqa sözlə, insan davranışının təbii ekosistemin fəaliyyətinin obyektiv qanunlarına uyğun olub olmamasının araşdırılması maraq kəşb edir. İnsanın istənilən fəaliyyəti qlobal ekosistemin tərkibində, dövründə, onu təşkil edən elementlərin balansında dəyişiklik yaradır və bu dəyişikliklərin istiqaməti və dərəcəsi o səviyyəyə çatmışdır ki, insanın özü tərəfindən buna ekoloji böhran anlayışı verilmişdir.
- 2) ekologiya hüququ nöqteyi-nəzərdən - ilk öncə onu vurğulamaq lazımdır ki, ekoloji böhranla bağlı hüquqi tənzimətmədə 2 məsələ əsas götürülməlidir: 1. biosferin inkişaf qanunauyğunluqları, onun deqradasiyasının səbəbləri əsas götürülərək, hər bir şəxsin təbiətə münasibətdə davranışı, başqa sözlə, insan və təbiət arasında qarşılıqlı münasibətlərin strategiyası tənzim olunmalıdır. 2. elə bir ictimai qayda müəyyən olunmalıdır ki, müəyyən olunmuş davranış qaydasını realizə etmək mümkün olsun. Bundan irəli gələrək, ekoloji böhrana anlayış verərkən biz ilk öncə onun qanunvericilik baxımından anlayışını verməliyik. Çünki qeyd etdiyimiz kimi ekologiya hüququ bu sahədə yaranan münasibətləri tənzim edən hüquq normalarının məcmusudur. Lakin ekoloji qanunvericilikdə ekoloji böhrana rəşmi anlayış verilməmişdir. Amma bu o demək deyil ki, bu mövzu ekoloji hüquq doktrinasında alimlər tərəfindən tədqiq edilməmişdir. Əksinə, ekoloji böhrana səbəb olan ekoloji problemlərin çox böyük təhlükə yaratdığı indiki dövrdə bu mövzu aktuallığı ilə seçilir. Həmçinin, ekoloji böhran artıq milli hüququn hüdudları çərçivəsindən çıxmış və beynəlxalq hüquqi əhəmiyyət kəşb etməyə başlamışdır. Ona görə də ekoloji böhranı yalnız milli qanunvericilik baxımından araşdırmaq doğru olmazdı. Lakin doğrudur, əvvəllər və həтта bəzən indi də dünya ölkələri ərazilərində olan ekoloji problemləri yalnız öz milli hüquq sistemi çərçivəsində həll etməyə cəhd göstərmişlər, lakin hal-hazırda artıq demək olar ki, bütün dünya dövlətləri “bəşəriyyətin ekoloji böhranın astanasında dayanması” tendensiyasını qəbul etmiş və bunun qarşısını almaq sahəsində öz səylərini birləşdirmək kimi bir sıra öhdəliklər götürmüşlər. Buna misal olaraq, 1972-ci il 16 iyunda Stokholmda keçirilmiş BMT Konfransında qəbul olunmuş Stokholm Konvensiyasını göstərmək olar. Bu konvensiya onu bəyan etdi ki, bütün dünyada insanların əmin-amanlığı və iqtisadi inkişafı məqsədilə ətraf təbii mühitin bərpası və qorunması problemi böyük əhəmiyyət kəşb edir, ona görə də üzv dövlətlər tərəfindən ilk həll edilməli olan problemlər sırasına

daxil edilməlidir [4, s. 178]. Bu konvensiya özündən əvvəlkilərdən fərqli olaraq, bu sahədə qəbul olunmuş ən böyük konvensiya idi və onun qəbul olunmasında 113 dövlət, demək olar ki, bütün hökumətlərarası təşkilatlar, habelə 400 qeyri-hökumət təşkilatı iştirak etmişdir.

Ümumi mənada, ekoloji böhran cəmiyyətlə təbiət arasında qarşılıqlı əlaqənin, ətraf mühitin saxlanılmasının böhranıdır. Lakin bu dar bir anlayışdır və ekoloji böhranın mahiyyətini tam ifadə etmir. Ona görə bu terminin mahiyyətini nisbətən geniş anlayışlarla açmaq daha məqsədmüvafiqdir.

Ekoloji böhran - əhalinin həndəsi silsilə üzrə artımının və texnoloji sivilizasiyanın sürətli inkişafının təbiət resurslarının və şəraitin təbii şəkildə özünü bərpası və yenidən istehsalının yavaşlığı ilə uyğunsuzluğudur [8]. Doğrudanda, insan və təbiət bir-birilə ayrılmazdır və sıx əlaqədədir. Hər bir insan üçün, ümumiyyətlə bütövlükdə cəmiyyət üçün təbiət yaşayış üçün mühit və resursların mövcudluğu üçün yeganə mənbədir. Təbiət və təbii resurslar müəyyən bir bazisdir ki, insan cəmiyyəti onun üzərində yaşayır və inkişaf edir, həmçinin, onlar insanların maddi və mənəvi tələbatlarının ödənilməsində ilkin mənbə kimi çıxış edir. Təbiətsiz insan mövcud ola bilməz və insan təbiətin bir hissəsi və canlı varlıq olaraq, öz həyat fəaliyyətində təbiətə müəyyən təsirlər göstərir. Doğrudur, insanın təbiətə təsiri qarşılıqlıdır. Çünki insan yarandığı andan təbiətlə qarşılıqlı münasibətdədir. Lakin zaman keçdikcə və cəmiyyət inkişaf etdikcə bu qarşılıqlı münasibət qlobal və təhlükəli xarakter almış və hüquqi tənzimləməyə məruz qalmışdır.

Bir çox alimlər hesab edirlər ki, ekoloji böhran - əsas təbii resurslardan (su, torpaq, bitki və heyvanat aləmindən) nizamsız istifadə və ətraf təbii mühitin çirklənməsi ilə əlaqədar olaraq insanın həyatını təhlükə altına alan ətraf mühitin böhranlı vəziyyətidir. Lakin ekoloji böhran onların təsəvvür etdiyi kimi yalnız havanın, suyun, torpağın, qida maddələrinin çirklənməsi hesab oluna bilməz. Ekoloji böhran insan tərəfindən təbii ekosistemlərin dağıdılması və sıxışdırılması nəticəsində biogeokimyəvi dövriyyənin və sonda isə ətraf mühitin dayanıqlığının pozulmasıdır [2, s. 197]. Həmçinin, ekoloji böhran özünü yalnız ətraf mühitin keyfiyyətinin pisləşməsində deyil, həm də insanın genomunun dağılmasında göstərir. Dünyanın bir çox ölkələrində irsi xəstəliklərin durmadan və sürətlə artması məhz genomun dağılmasına sübutdur [1, s. 17]. Əbəs yerə alimlər iddia etmirlər ki, ekoloji böhran bir sıra müəlliflərin zənn etdiyi kimi təbiətin yox, bütövlükdə cəmiyyətin böhranıdır. Bu ifadəni işlədən alimlər ekoloji böhran və qlobal antropogen ekoloji böhran anlayışlarını fərqləndirirlər və qeyd edirlər ki, qlobal antropogen ekoloji böhran yalnız planetar ekosistemin böhranlı vəziyyəti ilə müşayiət olunmur, o həmçinin bütövlükdə sosio-təbii krizis kimi bir sistemin tərkib hissəsi kimi çıxış edir [3, s. 19].

Qeyd edək ki, Prof.V.V. Petrov ekoloji böhranı müasir dövrdə iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə cəmiyyət və təbiətin qarşılıqlı əlaqəsinin vəziyyəti kimi xarakterizə etmişdir. Onun fikrincə, ekoloji böhran təkcə ətraf aləmin tənəzzülü və ekoloji tarazlığın pozulması deyil. Onun mahiyyəti təbii və sosial faktorların məcmusundan ibarətdir: bir tərəfdən, təbiətə antropogen təsirlərin güclənməsi nəticəsində ətraf təbii mühitin çirklənməsi və tükənməsi, digər tərəfdən isə kapitalist sisteminin bu neqativ proseslərin qarşısını almaq və onları ləğv etmək, həmçinin, ekoloji təhlükəsizliyi təmin etmək imkanının olmaması [6, s. 11]. Göründüyü kimi, Petrov ekoloji böhranın sosial tərəfini inkişaf etmiş ölkələrdə kapitalist sisteminin mövcudluğu ilə əlaqələndirmiş və onu kapitalizmin ümumi böhranının tərkib hissəsi adlandırmışdır. Lakin zənnimizcə, bunu qəbul etmək düzgün deyil (fikrimizcə, sosialist quruluşu və planlı iqtisadiyyatın mövcud olduğu bir ölkədə yaşadığından V.V. Petrov o dövrün mövcud tələblərinə uyğun belə fikir söyləmişdir). Çünki ekoloji böhran qlobal bir anlayışdır, başqa sözlə, nəinki kapitalist, həmçinin, sosialist ölkələrində də mövcuddur. Əgər SSRİ dövrünə nəzər salsaq, SSRİ-yə daxil olan ölkələrdə istehsal qüvvələrinin inkişafı və yerləşdirilməsinin ekoloji faktorlar nəzərə alınmadan həyata keçirildiyini görürük. Bununla əlaqədar ölkədə gərgin ekoloji vəziyyət, ayrı-ayrı rayon və şəhərlərdə böhranlı, hətta ekoloji fəlakət vəziyyəti yaranmışdı. Bu ərazilərdən bir sırasında ətraf mühitin dağılması o dərəcədə dərinləşmişdi ki, həmin ərazilər həyat və təsərrüfat fəaliyyəti üçün yararsız hala düşmüşdü. Gördüyümüz kimi SSRİ dövründə heç də ətraf mühit vəziyyəti digər ölkələrdən fərqli olmamışdır. Sadəcə olaraq, bu məlumatlar rejimin xüsusiyyətinə uyğun olaraq, ictimaiyyətdən gizlədilmişdir. Lakin müasir dövrdə demokratik rejimin mövcudluğu şəraitində bu qadağandır. Çünki Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında ilk dəfə olaraq, “sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ” adı altında bu təsbit edilmişdir. Belə ki, Konstitusiyanın 39-cu maddəsində ekoloji hüquqlar kimi sağlam ətraf mühitdə yaşamaq, ekoloji hüquqpozma ilə əlaqədar onun sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin əvəzini almaq hüquqları ilə yanaşı, hər kəsin ətraf mühitin əsl vəziyyəti haqqında məlumat toplamaq hüququ da təsbit olunmuşdur. Məsələn, bununla bağlı “Dövlət sirri haqqında” 7

sentyabr 2004-cü il 733-IIQ nömrəli qanununa da istinad etmək olar. Belə ki, Qanunun 7-ci maddəsində ekologiyanın vəziyyəti haqqında məlumatlar dövlət sirrinə aid edilməyən və məxfiləşdirilməyən məlumatlar kimi təsbit edilmişdir.

Doğrudan da, bir sonrakı nəşr olunmuş kitablarında V.V. Petrov artıq məsələyə bu nöqteyi-nəzərdən yanaşmadı və qeyd etdi ki, ekoloji böhran təkcə kapitalizmə xas olan bir hal deyil. Əksinə, illərlə aparılmış təcrübə göstərdi ki, kapitalizmin istehsal qüvvələri ekoloji böhranı tam da olmasa müəyyən dərəcədə aradan qaldırmağa və ekoloji təhlükəsizliyin tələblərini nəzərə almaq şərtlə iqtisadiyyatın inkişafını təmin etməyə qadirdir. Həmçinin, ekoloji böhrana bütün cəmiyyətə xas olan bir problem kimi yanaşılmalıdır. Əgər sinfi nöqteyi-nəzərdən bu məsələyə yanaşsaq, təsərrüfatın müxtəlif bazar sistemləri üzrə işləyən bu və ya digər ölkədə təzahür edən ekoloji böhranların ayrı-ayrı formalarına üstünlük veriləcək. Nəticədə o, ekoloji böhrana belə anlayış verdi ki, ekoloji böhran dedikdə, cəmiyyətin və təbiətin qarşılıqlı təsirində elə bir mərhələ başa düşülür ki, iqtisadiyyat və ekologiya arasında ziddiyyətlər son həddə kəskinləşir [7, s. 17].

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Bələdiyyələr və ekologiya: mövcud problemlər və onların mümkün həlli yolları. Bakı, 2006.
2. Арский Ю.М. и др. Экологические проблемы. Что происходит, кто виноват и что делать. М., 1997
3. Гудожник Г.С. Научно-техническая революция и экологический кризис. М., 1975
4. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть: Учебник. М.: Волтере, 2005
5. Петров В.В. Экологическое право России: Учебник. М., 1995
6. Правовая охрана природы / Под ред. В.В. Петрова. М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1980
7. Реймерс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды. Словарь-справочник. М.: Просвещение, 1992.
8. www.rgo.ru / в раздел «словарь терминов по физической географии»

ПОНЯТИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Асədov Анар Алибала оғлу

РЕЗЮМЕ

В статье исследуются понятия экологического кризиса. Экологический кризис - это устойчивое нарушение равновесия между обществом и природой, заключающееся в деградации окружающей природной среды и неспособности государственных структур принять соответствующие меры для того, чтобы решить создавшуюся проблему и восстановить состояние благоприятной окружающей среды.

CONCEPT OF ENVIRONMENTAL CRISIS

Asadov Anar Alibala

SUMMARY

The article examines the concept of ecological crisis. An ecological crisis is a persistent violation of the balance between society and nature, consisting in the degradation of the natural environment and the inability of state structures to take appropriate measures in order to solve the problem and restore the state of a favorable environment.

Qanun. - 2020.-№9(311).-S.26-29.

Azərbaycanın yeni “Qırmızı Kitab”ı hazırlanır

Yeni nəşrə işğaldan azad olunan ərazilərimizdəki nadir və nəslə kəsilməkdə olan növlərin daxil edilməsi planlaşdırılır

Sevinc

Erməni işğalçıların tapdığı altında qalmış 43 min hektar sahəsi olan xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində - Bəsitçay və Qaragöl dövlət təbiət qoruqları, Arazboyu, Laçın, Qubadlı və Daşaltı dövlət təbiət yasaqlıqlarında “Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabı”na daxil edilmiş 24 fauna və 69 flora növü qorunurdu ki, bunların da əksəriyyəti artıq məhv edilib. Hafta.az-ın məlumatına görə, bunu Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev “Beynəlxalq bitki sağlamlığı ili”nə həsr olunmuş bitki sağlamlığı və elmi tədqiqatlar” mövzusunda regional tədbirdə çıxış edərkən deyib.

O bildirib ki, işğal olunmuş ərazilərdə 460 növdən çox yabanı ağac və kol bitkiləri bitir. Bunlardan 70-i dünyanın heç bir yerində təbii halda bitməyən endemik bitkilərdir: “İşğal altında olan Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonların florası barədə geniş məlumatlar yoxdur. Bunu nəzərə alaraq, həmin ərazilər tezliklə işğaldan azad olundandan sonra nadir və nəslə kəsilməkdə olan flora növlərinin araşdırılmasına başlanılacaq. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikası “Qırmızı Kitabı”nın III nəşrinin hazırlanması və nəşri hazırlanır”.

Məlumat üçün bildirək ki, Azərbaycan Respublikası “Qırmızı Kitab”ı - ölkə ərazisində nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi olan vəhşi heyvan və yabanı bitki növlərinin vəziyyəti haqqında rəsmi dövlət sənədidir. O, ölkənin bütün ərazisində, o cümlədən, Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikasına mənsub olan sektorunda heyvan və bitki növlərinin vəziyyəti, yayılması və mühafizəsi tədbirləri haqqında məlumatları özündə əks etdirir.

Hazırda Azərbaycan Respublikasının «Qırmızı Kitab»ı «Heyvanlar aləmi haqqında» Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 4 iyun tarixli, 675-İQ nömrəli və «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 8 iyun tarixli, 678-İQ nömrəli qanunlarına əsasən aparılır. Mövcud qanunvericiliyə əsasən, ölkə ərazisində təbii şəraitdə yaşayan, nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan heyvan və bitki növləri xüsusi mühafizə edilir və Azərbaycan Respublikasının «Qırmızı Kitab»ına daxil edilir. 6 hissədən ibarət olan “Qırmızı kitab”da nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi olan 14 məməli növü, 36 quş növü, 5 balıq növü, 13 amfibiya və reptiliya növü, 40 həşərat növü və 140 bitki növü haqda məlumat cəmləşib. “Qırmızı Kitab”a fauna və flora növləri 2 kateqoriya üzrə daxil edilib: yoxa çıxmaq təhlükəsi olan və nadir növlər.

Azərbaycanda “Qırmızı kitab”ın tərtib olunması hələ 1977-ci ildə qərarlaşdırılıb. O zamandan sonra bitki və heyvanların kitaba salınması onların məhv olmasının qarşısını müəyyən qədər alıb. Çünki bu bitki və heyvan növləri ciddi qorunmağa başlanılıb. Xatırladaq ki, “Qırmızı Kitab”ın Redaksiya Heyəti və mütəxəssislər tərəfindən ölkəmizin müxtəlif təşkilatlarının nümayəndələri ilə əməkdaşlıqda müasir qorunma statusu qiymətləndirilmiş 300 bitki (266 ali və 20 ibtidai) və göbələk (14) növünü və 223 heyvan növünü (1 növ Oligochaeta, 1 növ Crustacea, 1 növ Mollusca, 71 İnsecta, 6 növ Amphibia, 14 növ Reptilia, 9 növ Pisces, 72 növ Aves, 42 növ Mammalia sinfinə aid olan) əhatə edən Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”nın II nəşri yenidən işlənilib. “Qırmızı Kitab”ın tam formalaşdırılması son illər ərzində aparılan fəal tədqiqat işləri hesabına mümkün olub, ölkəmizin müxtəlif elmi və dövlət, həmçinin qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri ilə əməkdaşlıqda müasir qorunma statusu qiymətləndirilmiş fauna və flora növlərini əhatə edən Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”nın II nəşri yenidən işlənilərək ərsəyə gətirilib. Bununla bağlı, nadir və nəslə kəsilməkdə olan növlərin tədqiqi üzrə mütəxəssislər tərəfindən intensiv monitorinqlər keçirilib, onların beynəlxalq səviyyədə müasir qorunma meyarları müəyyənləşdirilib. Bu nəşrdə ilk dəfə olaraq təbiəti mühafizə baxımından təsvir edilmiş nadir və nəslə kəsilmiş növlərin beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmuş meyarlara görə (IUCN, 2001) qiymətləndirilməsi həyata keçirilib.

Qeyd edək ki, Prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamı ilə təsdiqlənmiş “Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunmasına və davamlı istifadəsinə dair 2017-2020-ci illər üçün Milli Strategiya” çərçivəsində bir sıra tədbirlər planı nəzərdə tutulub. Tədbirlər planında təhsilin bütün pillələrində ətraf mühitin mühafizəsi, bioloji müxtəlifliyin qorunması, ekosistem xidmətləri ilə əlaqədar məsələlərin tədrisinin genişləndirilməsi, bioloji müxtəlifliyin qorunması üzrə resurs, informasiya və təlim mərkəzlərinin yaradılması, insan resurslarının bilik və bacarıqlarının artırılması üçün texniki potensialın gücləndirilməsi, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin turizm potensialı ilə bağlı məlumat bazasının genişləndirilməsi, təbiət abidələrinin inventarlaşdırılmasının həyata keçirilməsi, reklam xarakterli infoturların keçirilməsi, milli parklarda ekoloji

turizmlə məşğul olan turoperatorların müəyyən edilməsi, media nümayəndələri, yerli və xarici turistlər üçün infoturların keçirilməsi nəzərdə tutulur. Tədbirlər planına görə, bioloji müxtəliflik komponentlərinin mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, bitki və heyvan növlərinin inventarlaşdırılmasının həyata keçirilməsi və elektron məlumat bazasının yaradılması, bioloji müxtəliflik üzrə İnformasiya və Əvvəlcədən Xəbərdar etmə Sisteminin yaradılması, bioenerji resurslarının dəqiq uçotunun aparılması, Azərbaycan Respublikasının daxili sularında, sərhəd sularında və Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda bioloji müxtəliflik komponentlərinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi, sənaye və məişət tullantıları ilə çirklənmənin qarşısının alınması, böyük yaşayış məntəqələri ətrafındakı su hövzələrinin bioloji müxtəlifliyinin qorunmasına dair tədbirlərin hazırlanması həyata keçirilməlidir.

Mövzu ilə bağlı hafta.az-a danışan Milli Ekoloji Proqnozlaşdırma Mərkəzinin sədri Telman Zeynalov deyib ki, Ermənistan Azərbaycanın 20 faiz torpaqlarını işğal etməklə həm də Dağlıq Qarabağda ekoloji terror həyata keçirib:

“Əslində Azərbaycan müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ekoloji sahədə müəyyən işlər görülüb. Son illərdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi 11 min hektara yaxın meşə zolağı salıb. Bu da biomüxtəlifliyin qorunmasında görülən mühüm işlərdəndir. Ümumiyyətlə, təbiətə ən çox ziyan insanların istifadə etdiyi silahlar vasitəsilə dəyir. Təbiətdə müxtəlif fauna və flora növləri yox olduqca, onlar yeniləri ilə əvəzlənir. Yəni, təbiət ona uyğunlaşır. Bu, təbiətin qanunudur. Heç kəs ona müdaxilə edə bilməz. Ancaq son zamanlarda insanlar müxtəlif cür silahlardan istifadə edirlər. Bu silahların zərəri təbiətin üzərində çox mənfi fəsadlarla görünür. Heç bir ölkənin təbiəti bu silahların vurduğu ziyana uyğunlaşa bilmir. Artıq təbiət özü özünü bərpa edə bilmir. Hər regionun iqlimi fərqlidir. Hər ərazinin özünə xas olan bitkilərinin qorunub saxlanması dövlət maraqlı olmalıdır. Amma biz ermənilər torpaqlarımızın 20 faizini işğal etdiyindən ölkəmizdə ekoloji tarazlığı tam olaraq bərpa edə bilmirdik. Hazırda rəşadətli Azərbaycan Ordusu torpaqlarımızın azad olunması istiqamətində əməliyyatlar aparır. Azad olunan torpaqlar videolentə alınaraq ictimaiyyətə təqdim olunur. Həmin videolardan da görüldüyü kimi ermənilər işğal etdikləri ərazilərimizi talan ediblər. 28 ildən çoxdur ki, həmin ərazilərin təbii sərvətləri ermənilərin dəvəti ilə Kanada, hətta İran şirkətləri tərəfindən istismar olunur. Ermənilər nadir ağac növlərini kəsərək mebel sənayesində istifadə ediblər. Nadir ağaclar kütləvi şəkildə qırılaraq piano aləti hazırlanıb və xaricə satılıb. Bütün bunlar ciddi faktlardır. Hesab edirəm ki, biz ilk növbədə işğaldan azad olunmuş ərazilərdə ekoloji monitorinqlər həyata keçirməliyik. Daha sonra monitorinqlərin nəticəsi olaraq toplanmış materiallar əsasında beynəlxalq səviyyəli ekoloji məhkəmə qurulmalıdır. Bu məhkəmədə həm Ermənistan, həm də ermənilərə işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərindəki təbii sərvətləri talamağa dəstək verən xarici şirkətlər cəzalandırılmalıdır”.

Həftə içi.-2020.-22-28 oktyabr.-№77.-S.4.

Ermənilərin Sərsəng vandallığı - Azərbaycan Ordusu 30 illik ekoloji terrorun da qarşısını alır

**BMT-nin, ATƏT-in qətnamələri ilə yanaşı, AŞPA-nın 2085 sayılı qətnaməsini də
Əsgərimiz icra edəcək**

Elşad Məmmədli

Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasəti ötən 30 il ərzində ölkəmizə 10 milyardlarla manat həcmində ziyan vurub. O cümlədən, mənfur düşmənin bu müddət ərzində ərazilərimizdə ekoloji terrorlar da törədib.

Ərazilərimizin 20 faizi işğal altında olarkən talan edildiyi vaxtda Ermənistan həm də Azərbaycanın təbii su mənbələrinin qarşısını kəsərək, Tərtərçaya axının qarşısını yay aylarında alıb, suvarma problemi yaradıb, qış aylarında isə ikiqat artıraraq sel fəlakəti törədib.

Suqovuşan və Sərsəng su anbarları 27 ildir Ermənistan tərəfindən istismar və məhv edilib. Nəhayət, Azərbaycan Ordusu başladığı Vətən müharibəsinin ilk həftələrində Suqovuşanı azad etdi. Bundan sonra Tərtərçaya su buraxıldı və bu payız Tərtər, Goranboy, Bərdə rayonları, Yevlax şəhəri qismən suvarma problemini həll etdi.

Azərbaycan Ordusu durmadan irəliləyir, heç şübhəsiz ki, ən qısa zamanda azad edilən ərazilərimizdən biri də Sərsəng olacaq.

Sərsəng Azərbaycan üçün xüsusi əhəmiyyətlidir. Məlumdur ki, Azərbaycan yerləşdiyi iqlim qurşağına görə, kənd təsərrüfatı 80-90 faiz dərəcəsində suvarmadan asılıdır. Bir sıra rayonlarımızda suvarma məhz Tərtər çayının su mənbələrindən asılıdır.

Tərtər çayı üzərində inşa edilmiş Sərsəng su anbarı 1976-cı ildə istifadəyə verilib. Ümumi su tutumu 565 milyon m³, bəndinin hündürlüyü 125 metr, uzunluğu 555 metrdir. Su anbarı 120 min hektar ərazinin suvarılması üçün layihələndirilib və orada gücü 50 MVt olan 2 ədəd turbindən ibarət su elektrik stansiyası (SES) quraşdırılmışdı. Tərtər çayının yığıldığı bu nəhəng su anbarının sağ və sol sahilindən çıxan magistral kanallar vasitəsilə Tərtər, Bərdə, Yevlax, Ağcabədi, Ağdam və Goranboy rayonlarının ümumilikdə 78 min hektar əkin sahəsi suvarılırdı.

Sərsəng Su Anbarının işğalı nəticəsində Tərtər çayı üzərindəki Suqovuşan su elektrik stansiyası, eləcə də Tərtər sağ və sol sahil suvarma magistral kanallarının 80 km-lik hissəsi, Tərtər, Bərdə, Yevlax, Ağcabədi, Ağdam (onun işğal olunmamış hissəsində) və Goranboy rayonlarının rayonlarında 60 min hektardan çox əraziləri uzun müddətdir ki, su ilə təmin olunmur. Faktiki olaraq bu bölgədə ekoloji fəlakət ifrat həddə yüksəlmişdi.

Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü nəticəsində nəinki Sərsəng Su Anbarı, həmçinin, 130 min hektar ərazini su ilə təmin edən və uzunluğu 6426 km olan suvarma kanalları şəbəkəsi, 185 km-lik kollektor və drenaj kanalları, 1429 artezian quyusu, 539 hidrotexniki tikinti obyektləri, 220 su elektrik stansiyası, 88 nasos stansiyası, habelə ümumi həcmi 640 milyon m³ olan 8 su anbarı işğala məruz qalmışdı.

Ümumilikdə, Azərbaycanın 125,8 min hektar suvarılan torpaq əraziləri işğal edilmişdi.

İşğal edilmiş ərazilərimizdə və cəbhəyanı bölgələrdəki ekoloji təhlükəli durmla bağlı Azərbaycan dəfələrlə dünyaya müraciət etmişdi, çox böyük çətinliklərdən sonra qətnamələr qəbuluna nail olunmuşdu. BMT Baş Assambleyasının 7 sentyabr 2006-cı il tarixli "Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində vəziyyət" haqqında qətnaməsinə müvafiq olaraq, ATƏT-in ekoloji vəziyyətin qiymətləndirilməsi üzrə missiyası yanğınlar nəticəsində vurulmuş ekoloji və iqtisadi ziyan barədə, habelə bu yanğınların insanların sağlamlığına və təhlükəsizliyinə yaratdığı təhdid barədə rəy verib. Eyni zamanda, ATƏT-in missiyası su təminatı və irriqasiya sisteminin bərpası və normal fəaliyyəti məsələlərinə xüsusi diqqət yetirib. Missiya belə nəticəyə gəlmişdi ki, lazımi su təchizatının çatışmazlığı kənd təsərrüfatına ciddi ziyan vurur və artıq meşə massivlərin tamamilə məhv olmasına gətirib çıxarıb.

Ancaq bu qətnamə də BMT Təhlükəsizlik Şurasının icra olunmayan 4 qətnaməsinin taleyini yaşadı, nə Ermənistan ekoloji terroru dayandırdı, nə də beynəlxalq qurumlar buna görə işğalçı ölkəyə təzyiqlər göstərdilər, sanksiya tətbiq edildilər...

Azərbaycan isə bu istiqamətdə işini dayandırmadı təbii ki.

Bu məsələ Avropa Şurası Parlament Assambleyasında da qaldırıldı. 2016-cı ildə millət vəkili, AŞPA nümayəndə heyətinin üzvü olan AVCIYA prezidenti Elxan Süleymanovun müəllifi olduğu 2085 sayılı qətnamə 26 yanvar 2016-cı il tarixdə qəbul olundu.

2085 nömrəli qətnamədə Ermənistanın hərəkətləri Azərbaycan vətəndaşları üçün humanitar və ekoloji problemlər yaradılmasına yönəlmiş ekoloji təcavüz kimi qiymətləndirilib. Sənəddə Sərsəng bəndinin texniki cəhətdən pis vəziyyətdə olması nəticəsində bütün region üçün təbii fəlakət və humanitar böhran kimi ciddi təhlükə yarandığı da qeyd olunur.

Həmçinin, bu qətnamədə AŞPA tarixində ilk dəfə olaraq Ermənistan işğalçı dövlət kimi təsbit edilmişdi.

AŞPA tərəfindən Ermənistanın Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərinin dərhal azad edilməsini və su resurslarından siyasi təsir vasitəsi və ya öz maraqları üçün təzyiq göstərilməsi üçün istifadə olunmasına son qoyulmasını tələb etmişdi.

Lakin Ermənistan bu qətnaməni də icra etmədi, beynəlxalq alimin də təzyiqini görmədik. Ancaq indiki proseslər bir daha göstərir ki, 2085 (2016) sayılı qətnamənin qəbuluna nail olunması Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən Azərbaycan xarici siyasətinin növbəti uğuru olub və bu gün daha aydın görünür...

Bəs indi nə baş verir? O baş verir ki, Rəşadətli Azərbaycan Ordusu Ermənistanın icra etmədiyi BMT qətnamələrini özü icra etdiyi kimi, ekoloji fəlakətin aradan qaldırılmasını nəzərdə tutan ATƏT və AŞPA qətnamələrini də özü icra edir.

Azərbaycan Ordusu sentyabrın 27-dən başladığı əks hücum nəticəsində artıq Suqovuşan su anbarından suyun buraxılmasına nail olunub.

Hazırda su anbarından buraxılan suların nizamlanması nəticəsində Tərtər, Goranboy və Yevlax rayonlarına suyun verilməsi, eyni zamanda ekoloji tarazlığın təmin olunmasında mühüm addım atılıb.

Cəbrayıl, Füzuli, Zəngilan rayonlarının mərkəzinə, Hadruta, Suqovuşana və ümumilikdə 130-a yaxın kənd və qəsəbəmizə bayrağımızı sancaq Azərbaycan Ordusu digər ərazilərimizi, o cümlədən Sərsəng Su Anbarını da azad etmək üçün əks-hücumdadır.

Sərsəng əlbəttə tezliklə azad ediləcək.

Sərsəng Su Anbarının həyati əhəmiyyəti var. Əlbəttə, Sərsəng-Tərtər hidroelektrik kompleksinin normal qaydada işləməsi, ən azı Tərtər sağ sahil magistral və ikinci dərəcəli kanallarının keçdiyi ərazilərin tam şəkildə işğaldan azad edilməsi və minalardan təmizlənməsi tələb olunur. Kompleksə lazımı texniki xidmətin göstərilmədiyi, istifadə olunan avadanlıqların köhnəliyini nəzərə alaraq, ilk növbədə, kompleksin texniki vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə də ehtiyac var.

Sərsəng-Tərtər hidroelektrik kompleksinin bərpası və istifadəyə verilməsi Tərtər, Bərdə, Yevlax, Ağcabədi, Ağdam və Goranboy rayonlarının təxminən 60 min hektar ərazini su ilə təmin edəcək, yanğına qarşı mübarizəni asanlaşdıracaq.

Bu məhv edilmiş suvarma sistemini müasir qaydada qurmaq isə Azərbaycan üçün çətin olmayacaq. Çünki son illər ərzində ölkəmizin meliorasiya sahəsində mühüm layihələr həyata keçirilib, o cümlədən Şəmkirçay və Taxtakörpü su anbarlarının tikilib. İşğaldan azad edilən ərazilərin bərpası üçün Azərbaycan lazımı təcrübəyə və iqtisadi potensiala malikdir.

Dünyanın flora və fauna balansı

Ənənəvi olaraq heyvandarlığın ekstensiv inkişafı otlaqların bitki örtüyünü sıradan çıxarır

Beynəlxalq ictimaiyyətdə "Dünya bizim evimizdir!" ideyası boşuna və ya heçdən yaranmayıb, bunun özəl, həm də hər bir dünya sakini üçün vacib olan bir sıra əsasları mövcuddur. Nə qədər ki, dünyada 3-4 milyard əhali yaşayırdı və bu qədər dünya kontingenti mütəmadi olaraq müharibələr və qarşısıalınmaz pandemiyalar səbəbi ilə kütləvi şəkildə qırılırdı, dünya və onun üzərində Allah (c.c) tərəfindən qurulan mexanizmin heç bir ciddi problemi olmadan çalışırdı. Yaranan problemlər isə İlahi mexanizmlərin tənzimləməsi vasitəsilə aradan qaldırılırdı. Lakin XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq dünya birliklərinin təşəbbüsü ələ alması - dünya dövlətlərinin fəaliyyətinin müəyyən çərçivə konvensiyalarına salınması, irimiqyaslı müharibələrin qarşısını aldı. Məsələn, ötən əsrin ilk əlli ilində bəşəriyyət iki dünya müharibəsinə şahidlik etdi və bu müharibələrdə on milyonlarla insan həyatını itirdi. Hansı ki, o insanların əksəriyyəti gənclər, yəni nəsilvermə qabiliyyətinə malik fərdlər idi. 16-cı əsrin sonunda taun epidemiyası səbəbi ilə Avropa əhalisinin 26 faizi kütləvi şəkildə həlak oldu. Birinci və ikinci dünya müharibəsindən sonrakı dövrlərdə milyonlarla insan aclıqdan həyatını erkən itirdi. Yer üzündə insanların kütləvi itki verməsi ibtidai icma quruluşundan bəri müxtəlif səbəblər üzündən mütəmadi olaraq baş verirdi ki, bu da yer kürəsinin yüklənməsinə, ətraf mühitin problemlərinin ortaya çıxmasına imkan vermirdi. Son 75 il ərzində dünyada müharibələr azalıb, elm və texnikanın nailiyyətləri səhiyyə sahəsinə tətbiq edildiyindən, tibbi xidmətlərin əhatəsi və keyfiyyəti yüksəlib. Bütün bunlardan dolayı həm dünya əhalisinin sayı artıb, həm də orta yaş həddi çoxalıb. Bu dünya sivilizasiyasının uğurudur - elmin inkişafı insanlara xidmət edir, nəticədə isə insanlar çoxalır. Amma digər prizmadan nəzər saldıqda, Allahın yaratdığı yer kürəsi və onun üzərində qurduğu ətraf mühitin imkanları məhdudiyyətsiz deyil, müəyyən həddən sonra artıq yer kürəsi insan yükünə tab gətirə bilmir və bunun nəticəsində ciddi ətraf mühit problemləri ortaya çıxır. Ətraf mühit problemi isə birbaşa insan sağlamlığını təhdid altına alaraq yenidən xəstəliklərin artmasına - insanların kütləvi şəkildə həyatını itirməsinə gətirib çıxarır. Hazırda dünyada hökm sürən koronavirus pandemiyasını yaradan səbəblər dəqiq bəlli olmasa da, onun yuxarıda sadaladığımız amillər çərçivəsindən kənarda olmadığı öz təsdiqini tapıb.

Hazırda dünyada əsrlərlə bərqərar olmuş İlahi nizamı pozmağa yönəlmiş bir neçə inkişaf etməkdə olan meyil var ki, bunların da formalaşmasının əsasında yer kürəsinin kortəbii şəkildə yüklənməsidir. Bu o demək deyil ki, biz dünyada yaşayan insanları azaltmağı qarşımıza hədəf qoymalıyıq. Düzdür, bu istiqamətdə demoqrafik inkişaf siyasətinin strategiyasını bir qədər dəyişdirmək, təbii artımı məhdudlaşdıran siyasət və təbliğat üzərində işləmək olar. Amma dünyada mövcud olan insan sayını azaltmaqla ətraf mühitin ekoloji tarazlığını saxlamaq mümkündür. Bunun üçün istehsalçılar və istehlakçılar - iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olan hər bir subyekt ekoloji tarazlıq kriteriyalarına əməl etməlidir. Dünyada ekoloji tarazlığın qorunmasının əsas kriteriyalarından biri də yer üzündə mövcud olan flora və fauna tarazlığının qorunmasıdır. Bəllidir ki, yer üzünün flora və faunası, yəni bitki və heyvanat aləmi özü də iki yerə bölünür: yabanı və mədəni aləm.

Antropogen fəaliyyətin yabanı bitki və heyvanat aləminə təsirləri ən müxtəlif formada özünü göstərir. Məsələn, insan fəaliyyətinin yabanı floraya təsiri meşələrin qırılması, birillik əkin sahələrinin genişləndirilməsi, otlaq sahələrinin intensiv şəkildə otarılması, çöllüklərin müxtəlif səbəblərdən səhralaşması, eroziyaya uğraması və s. kimi təzahür edir. Faunaya təsir kimi isə birinci növbədə, floraya dəyən zərərli dolayısı ilə faunaya təsir edən amil kimi qiymətləndirmək olar. Çünki heyvanat aləminin əsas hissəsi birbaşa bitkilərlə qidalanır. Hər hansı bir ərazinin - meşə, düzən, çöl və ya dağlıq ərazidə torpaq deqreasiyaya uğrayırsa və ya insan fəaliyyəti üçün götrülürsə, həmin hissə vəhşi təbiət üçün itirilmiş sahə sayılır. Buna müvafiq olaraq da vəhşi təbiətin təbii nizamla inkişafına ciddi maneələr yaranır, nəticədə onların bir qismi azalır və ya sıradan çıxır. Bu isə bölgədə ekosistemlər arasında tarazlığın pozulmasına gətirib çıxarır. Bununla yanaşı, heyvanat aləminə kortəbii ovlanmanın birbaşa təsirləri var.

Ümumiyyətlə, bütün ölkələrdə ov haqqında qanun qəbul edilməli və həmin qanuna uyğun olaraq, ətraf mühitə nəzarət edən orqan, məsələn, Azərbaycanda Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi hər bir ov heyvanı üçün ov mövsümünün qrafikini müəyyənləşdirməlidir. Ov etmək səlahiyyətinə malik şəxslər və subyektlər yalnız ov mövsümündə, məhdud sayda ov etmək hüququna malik olmalıdır. Məsələn, Avstriyada ov etmək hüququna malik olan şəxslər ov mövsümündə belə, hər gün ova çıxıb, istədiyi qədər heyvan ovlaya bilməz. Belə ki, bir ov mövsümündə hər bir ovçunun müəyyən heyvanlar üzrə məhdud sayda ov etmək limiti var. Həmin limiti keçən şəxslər mütləq cərimələnir. Əvvəllər bu işə nəzarət mexanizmi demək olar ki, çox zəif idi, dövlət orqanları limiti

keçən ovçuların fəaliyyəti qarşısında aciz idi. Hazırda isə Avropa ölkələrində həm ov sahələri elektron sistemlər vasitəsi ilə virtual qaydada nəzarətə alınıb, həm də hər bir ovçu bu cür vasitələrlə nəzarətdədir. Yəni istənilən ovçunun hansı heyvandan neçəsini ovladığı mütləq qeydə alınır və bu statistikaya əsasən hər bir əraziyə nəzarət edən yerli nəzarət qurumu ona uyğun ov siyasətini qismən tənzimləyə bilər. Yəni hər hansı bir heyvandan daha çox ovlanıbsa, həmin növün ovunun məhdudlaşdırılması barədə yuxarı orqan qarşısında təklif verilə bilər. Düşünürük ki, bu sistem Azərbaycanda da tətbiq edilməlidir. Çünki ölkənin zəngin heyvanat aləminə malik ərazilərində qanuni ovçulardan bir neçə dəfə çox qeyri-qanuni ovçular fəaliyyətdədir. Özü də qeyri-qanuni ovla məşğul olan ovçular mövsüm və ya məhdudiyyət tanımır, qarşısına haçan və nə qədər ov heyvanı çıxırsa, imkanı daxilində onları ovlamağa çalışır. Bu hallar isə bəzən heyvanların döl vaxtına düşür və bu proses bir çox heyvan növlərinin genefonduna zərbə vurur.

Flora və fauna balansının pozulmasını gücləndirən amillərdən biri də mədəni heyvanların ənənəvi qaydalarla həddən çox sayda bəslənməsidir. Ənənəvi bəslənmə dedikdə, heyvanların demiyə və suvarılan otlaqlarda sürü və naxır şəklində otarılması nəzərdə tutulur. Məsələn, Azərbaycanın ərazisi və iqlimi burada təxminən 7-8 milyon iri və xırda buynuzlu heyvanını ənənəvi qaydada bəslənməsinə imkan verir. Lakin bu maksimum həddir, ənənəvi qaydada bəslənən dəvər sayının 8 milyonu keçməsi o deməkdir ki, bu proses ərazilərimizin bitki örtüyünün sıradan çıxmasına və nəticədə həmin ərazilərin səhrələşməsinə yol açmış olur. Məsələn, 2008-ci ildə BMT-nin Biomüxtəliflik haqqında Konvensiyasının Biotəhlükəsizliyə dair Kartagena Protokoluna uyğun olaraq Azərbaycana xəbərdarlıq edilmişdi. Həmin vaxt Azərbaycan statistikasına görə ölkədə 10 milyondan çox iri və xırda buynuzlu heyvan bəslənilirdi. BMT həmin vaxt göndərdiyi xəbərdarlıqda bildirirdi ki, bu cür davam etsə, iki ildən sonra Azərbaycan ərazisinin yarısından çoxu səhrələşmə təhlükəsi qarşısında qalacaq. Çünki BMT nümayəndələri apardıqları monitorinqlərin nəticəsindən bəlli olmuşdu ki, ev heyvanlarının 90 faizindən çoxu ənənəvi qaydada bəslənir. Bu xəbərdarlıq o vaxt Azərbaycanda birmənalı qarşılanmadı, bəziləri düşünürdü ki, bu şişirdilmiş statistikadır, bir çoxları hesab etdi ki, biz dədə-babadan tərəkmə olmuşuq, heyvanlarımızı da çöldə otarmışıq və s. Yəni BMT-nin bu xəbərdarlığı ciddiyyə alınmadı. Amma bunun ardınca, təxminən 2010-cu ildən sonra Azərbaycanda torpaqların deqradasiyaya uğraması barədə SOS siqnallar gəlməyə başladı. Hazırda ölkənin ən ciddi ekoloji problemlərindən biri də səhrələşmə və eroziyadır ki, bu proses bitki örtüyünün sıradan çıxması ilə inkişaf edir.

Lakin BMT-nin sözügedən çağırışı o anlama gəlmir ki, Azərbaycanda 8 milyondan çox dəvər saxlamaq olmaz, Xeyir, ölkədə bundan bir neçə dəfə artıq da heyvan bəsləmək mümkündür. Əhalinin ət və digər heyvandarlıq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsi üçün ölkədə dəvərlərin sayını artırmaq vacib göstəricilərdən biridir. Sadəcə olaraq, dəvərlərin bəslənmə metodunu dəyişmək gərəkdir. Məsələn, bir hektar sahədə ənənəvi qaydada 10 xırda, 2-3 iribuynuzlu heyvan bəsləmək mümkündürsə, qapalı şəraitdə yemləmə üsulu ilə bundan iki dəfə çox dəvər bəsləmək mümkündür. Yəni bəsləmə üsullarını müasir texnologiyalara uyğun olaraq dəyişməklə, ölkənin ətraf mühitinə zərər vermədən, əraziləri deqradasiyaya uğratmadan dəvər bəsləmə potensialını bir neçə dəfə artırmaq olar. Mütəxəssislərin fikrincə, qapalı şəraitdə bəslənən heyvanlar həm tez yetişir, həm məhsuldarlığı ənənəvi bəslənən heyvanlara nisbətən çox olur, həm də qapalı şəraitdə bəslənən heyvanlar xəstəliklərə qarşı daha davamlı olur. Çünki qapalı şəraitdə bəslənən heyvanlarda hərəkət məhdudiyyəti enerji sərfiyyatını azaldır, hava ilə gələn mikrob və bakteriyalarla az təmasda olur. Artıq Azərbaycanda dəvərlərin qapalı şəraitdə, qeyri-ənənəvi üsullarla bəslənməsi genişlənməkdədir. Düşünürük ki, hamımızın evi olan Ana təbiətin qorunması naminə hökumət də prosesi stimullaşdırmalıdır.

Paralel.-2020.-22 oktyabr.-№155-156.-S.14.

Qlobal iqlim dəyişmələri - Azərbaycan bu fölqəlhadisəyə hazırdırmı?

Qlobal iqlim dəyişmələri müasir dövrün aktual problemlərindən biridir. İqlimin qlobal dəyişməsi əslində planetimiz üçün yenilik deyil, çünki yerin iqlimi həmişə eyni cür olmayıb. Zaman-zaman istiləşmə və soyuqlaşmanın bir birini əvəzləməsi planetimizdə dəyişmiş mühitə uyğunlaşa bilməyən çoxsaylı bitki və heyvan növlərinin kütləvi şəkildə məhv olmasına gətirib çıxarıb. Tədqiqatlar göstərir ki, kəskin iqlim dəyişmələri səbəbindən canlıların Ordovik-Silur dövründə (450-443 mln il əvvəl) 72%-i, Devonda (372 mln il əvvəl) 70%-i, "Perm həngaməsi" zamanı isə (253-251 mln il əvvəl) 95% məhv olub. Sonuncu kütləvi qırılma Yura-Təbəşir dövründə (65,5 mln il əvvəl) "Dinozavrların qırğını" adı altında tanınır. Son 1,5 milyon il ərzində, də Yer kürəsi bir neçə dəfə istiləşmə və buzlaşma dövrünü yaşayıb. Soyuk havanın uzun müddət davam etməsi Avropa və Şimali Amerikanın yüksək enliklərində daimi buz qatının yaranması ilə nəticələnib. Sonradan havalar istiləşib, buzlaqlar qütblərə doğru geriye çəkilib. Belə çıxır ki, biz hazırda temperaturun yüksək olduğu buzlaşmalararası dövrdə yaşayırıq. Geoloji dövrlərin təcrübəsinə əsaslanaraq, planetin iqlimi yaxın yüzilliklərdə, bəlkə də min illiklərdə bir qədər də istiləşməli, sonra soyuqlaşma ilə əvəz olunmalıdır. Lakin məsələ burasındadır ki, son 100 ildə planetimizin istiləşməsi daha sürətlə baş verməkdədir. Buna səbəb insanın təsərrüfat fəaliyyətidir. Daha dəqiq desək, dünyanın hər yerində meşə örtüyünün məhv edilməsi, həmçinin karbohidratların (neft, qaz, daş kömür) intensiv şəkildə çıxarılması və amansız istismarı atmosfərə istixana effekti yaradan qazların, ilk növbədə karbon qazının atılmasına və nəticədə qlobal miqyasda istiləşməyə səbəb olur. Tədqiqatlar göstərir ki, 1960-cı ildən bəri planetimizin temperaturu 1-1,2 dərəcə artıb. Güman olunur ki, yaxın 100 ildə planetin temperaturu daha 2-4 dərəcə artacaq. Belə olan təqdirdə "Sürətli qlobal istiləşmə" planet miqyasında bizə nə vəd edir?

Qarşısı alınmasa, ən pis variantda (4 dərəcə temperatur artımında) birinci ən böyük fəlakət Antraktida və Qrelandiya buzlaqlarının əriməsi və dünya okeanı səviyyəsinin 66 m qalxması olacaq. Bu o deməkdir ki, yer səthinin 27%-i su altında qalar, 500 milyondan çox insan öz yaşayış yerlərini tərk edərək "ekoloji qaçqınlara" çevrilər, sahilboyu ərazilərdə məhsuldar torpaqlar itirilər, Amozon, Konqo və Qərbi Sibir düzənliyinin meşə massivləri okean sularına qərq olar, planetin biomüxtəlifliyi azalar, bir çox ölkələr (ilk növbədə ada ölkələri) dünyanın siyasi xəritəsindən silinər, dünya iqtisadiyyatına misli görünməmiş ziyan dəyər. "Qlobal istiləşmə"ni "iqlim dəyişmələri" ifadəsinə çox vaxt sinonim kimi götürürlər. Bu təsadüf deyil, çünki qlobal hadisənin təsiri altında ayrı-ayrı regionlar fərqli iqlim şəraitinə malik olacaq. Belə ki, güman edildiyi kimi, materiklərin bəzi rütubətli əraziləri quraqlaşar, quraq ərazilər olan səhralar və bozqırlar əksinə, yağıntıların bol düşdüyü ərazilərə çevrilə bilər. Lənkəranı çıxmaqla Azərbaycanın qalan ərazilərində quraqlaşmanın artacağı güman edilir. Maraqlı burasıdır ki, tədqiqatçıların nəzərinə, qlobal istiləşmənin təsiri altında yaxın on illiklərdə Afrikanın az qala üçdə bir hissəsini əhatə edən Böyük Səhra çiçəklənən savannaya və seyrək meşələr zonasına çevrilə bilər. Müşahidələr göstərir ki, son illər (2001-ci ildən bəri) regionda müşahidə olunan sabit yağıntılar əvvəllər quraq olmuş zonaları dirçəltməyə başlayıb. Kosmik şəkillər əsasında səhra ərazilərinin xeyli yaşıllaşdığını görmək mümkündür. Bitki örtüyünün yaranması hətta dünyanın ən quraq sahələri olan Mərkəzi Çadda və Qərbi Sudanda da müşahidə edilib. Yaşıllaşan ərazilərdə heyvanat aləmi də bərpa olunmağa başlayıb. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu dəyişikliklər temperaturun son 100 ildə cəmi 1,5 dərəcə artması səbəbindəndir. Temperaturun 4 dərəcə artması səbəbindən bizi gözləyən dəyişikliklər daha kəskin ola bilər ki, indi də bu kontekstdə Azərbaycanın vəziyyətini təhlil edək.

Əvvəlcə Azərbaycanda iqlimin tarixi ilə bağlı mövcud elmi faktları nəzərdən keçirək. Yer kürəsinin digər bölgələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da iqlim şəraiti sabit olmayıb. Təqribən 7 mln. il əvvəl Azərbaycan ərazisində isti iqlim şəraiti və savanna tipli landşaftı olub. Dağətəyi və düzənlik ərazilərdə, inanılmaz görünərsə də, insanabənzər meymun, kərgədan, zürafə, dəvəquşu və digər tropik və subtropik iqlim şəraitinə xas olan heyvanlar mövcud olub, müasir Afrikada olduğu kimi.

Orta illik temperatur 17-19°C, yağıntıların miqdarı 1100-1200 mm. təşkil edib. Təqribən 3,2 mln. il əvvəl Azərbaycanda iqlimin xeyli soyuqlaşması və quraqlaşma baş verib. Bununla belə iqlim indikindən isti və rütubətli idi. Bu dövrdə meşə qurşağının yuxarı sərhəddi indikinə nisbətən 700-800 m. aşağıda yerləşirdi. Yenə təqribən 700 min il əvvəl iqlimin yenidən soyuqlaşması dövrü başlayır. Böyük və Kiçik Qafqaz dağları buzlaqlarla örtülür. Bu kataklizmin təsiri altında respublika ərazisində bir çox bitki və heyvan növləri məhv olur. Təqribən 600 min il əvvəl soyuqlaşmanı yenə istiləşmə əvəz edir, buzlaqlar dağların zirvələrinə doğru geriye çəkilib, Kür-Araz ovalığı yarımsəhra və səhra landşaftlarına malik düzənliyə çevrilir. Belə bir şərait, ara-sıra soyuqlaşma və istiləşmənin baş verməsi ilə müasir dövrə kimi davam edib. Qlobal iqlim dəyişmələri səbəbindən Azərbaycanda hansı vəziyyətlə üzləşməli olacağımız bizi narahat edən suallardan biridir. Görən biz öz mövqeyimizdən bu qlobal

fəlakətin fəsadları ilə necə mübarizə apı bilərik? Beləliklə, qlobal istiləşmə və ya iqlim dəyişmələri Azərbaycan üzərində real təhlükəyə çevrilməkdədir. Kioto protokolunun sənədlərində göstəriləndi kimi, ən pis senaridə - yəni qlobal temperatur 4 dərəcə artarsa bizi hansı təhlükələr gözləyə bilər?

Əvvəla, orta illik temperaturun 4 dərəcə artması Azərbaycanın iqlim, landşaft, bitki və hətta torpaq örtüyündə, kənd təsərrüfatında və iqtisadiyyatın digər sahələrində dönməz proseslərə təkan verə bilər. Azərbaycanda, hazırda düzən ərazilərdə orta illik temperatur 14-15 dərəcə təşkil edir. Dağlıq ərazilərdə bu göstərici yüksəklikdən asılı olaraq dəyişir. Bu göstəricinin 18-19 dərəcəyə kimi qalxması bizim iqlimimizi Ərəbistanın (Abu-Dabinin) iqlimi kimi isti və quraq edəcək. Bu zaman qış fəslə itəcək, yəni özünü göstərməyəcək. İqlim isti keçən yaydan və bir qədər sərin keçən qışa payız və yaz fəsilələrindən ibarət olacaq. Bu da yeni şəraitə uyğunlaşa bilməyən bir sıra təbii bitki və heyvanat aləminin məhv olmasına gətirib çıxara bilər.

İkincisi, Böyük və Kiçik Qafqazda yüksək dağların buz və daimi qar örtüyü əriyəcək və onlardan qidalanan çayların, bulaqların suyu ya kəskin azalacaq, ya da, tamamilə quruyacaq. Bununla da, şirin su resurslarımız güclü zərbə almış olacaq. Suyun azalması Kür, Araz, Samur kimi iri çaylarda, şirin sulu göllərdə və su anbarlarında (məsələn, Göygöldə, Mingəçevir su anbarında) da müşahidə olunacaq. Nəticədə suyun ən böyük istifadəçisi olan kənd təsərrüfatı və iri yaşayış məskənləri su qıtlığı ilə üzləşəcək.

Üçüncüsü, Kür-Araz ovalığında bozqır və quru bozqırlarını kəskin səhra və yarımsəhra landşaftları əvəz edəcək. Bu o deməkdir ki, qış otlaqlarından (Ceyrançöl, Acınohur, Harami, Şirvan massivlərində) istifadəyə əsaslanan qoyunçuluq böyük zərbə altına düşəcək. Ən böyük zərbə əlbəttə, meşə örtüyünə dəyəcək. Orta dağlığın palıd tərkibli kserofit meşələrini bozqırlar əvəz edəcək, vələs-fıstıq tərkibli meşələrin aşağı sərhəddi 500 m. yuxarı qalxacaq və ya tamamilə məhv olaraq bozqırlaşacaq. Meşəsizləşmə Azərbaycan ın dağlıq və dağətəyi rayonlarında eroziya proseslərinin güclənməsinə, sürüşmə və sel hadisələrinin intensivliyinin artmasına və məhsuldar torpaqların bir çox yerlərdə məhv olmasına gətirib çıxara bilər.

Dördüncüsü, dağlıq ərazidə dəmyə əkinçiliyi öz əhəmiyyətini itirəcək. Vegetasiya müddətinin uzanması, yağıntıların azalması və orta illik temperaturların artması bu sahəni tamamilə tənəzzülə uğradacaq. Qeyd edək ki, hətta temparturun 2 dərəcə artacağı "mötədil" senaridə belə yuxarıda göstərilən proseslərdən özümüzü xilas edə bilməyəcəyik. Sadəcə "mötədil senaridə" fəsadın miqyası bir qədər az, dəyişikliklərin tempi isə bir qədər zəif gedə bilər. Amma bütövlükdə fəsadların ortaya çıxmasının qarşısını ala bilməyəcək. Yuxarıda sadalanan fəsadlar qarşılıyıcı tədbirlərin görülmədiyi şəraitdə baş verə bilər. Guman edirəm ki, həm dünya miqyasında, həm də Respublikamızda bu qlobal ekoloji problemin qarşısını almaq mümkün olacaq.

Çıxış yolu...

İlk növbədə qlobal istiləşmə və iqlim dəyişmələri ilə mübarizədə Azərbaycan öz töhfəsini verməli, iqtisadiyyatın, xüsusən də kənd təsərrüfatının gözlənilən dəyişikliklərə uyğunlaşdırılmasından ötrü kompleks tədbirlər görməlidir.

Bunlar konseptual şəkildə aşağıdakılardan ibarətdir: Əvvəla, Respublikamızda karbon və digər istixana effekti yaradan qazların atmosfərə atılmasının qarşısını almaqdan ötrü ciddi addımlar atılmalıdır: ilk növbədə istilik elektrik stansiyaları tədricən bağlanmalı (Azərbaycanın energetika balansında onun çəkisi 80% təşkil edir), günəş və külək enerjisinə əsaslanan enerji mənbələrindən istifadəyə güc verilməlidir. Belə ki, alternativ enerji mənbələrindən istifadənin xüsusi çəkisi yaxın 20 ildə (2040-cı ilə kimi) 30-40%-ə kimi yüksəldilməli, sonrakı illərdə yüksək artım tempi ilə davam etdirilməlidir. Burada avtomobil parkının təzələnməsi, benzin və dizellə işləyən nəqliyyat vasitələrindən imtina edilməsi və 100% elektromobil və hibrid mühərrikli nəqliyyat vasitələrinə keçilməsini xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

İkincisi, meşələşdirmənin və ya ağac basdırmasının iqlimin formalaşmasında rolu əvəzsizdir. Güman olunur ki, 300 il əvvəl meşələr Azərbaycan ərazisinin 40%-dən çoxunu təşkil edib. Meşə örtüyü atmosfer havasından karbon qazını mənimsəyib, oksigen istehsal etməklə qlobal istiləşmənin qarşısını alır. Qlobal istiləşmənin başlıca səbəblərindən biri kimi, alimlər, dünya miqyasında meşələrin kütləvi şəkildə qırılmasında görürlər. Hazırda Respublikamızda meşə örtüklü ərazilərin sahəsi 8%-dən çox deyildir. Bu göstəricisinin 15-20%-ə kimi qaldırmaqdan ötrü indinin özündə real imkanlar mövcuddur. Digər tərəfdən düzən ərazilərimizdə yolların, kanalların, yaşayış məskənlərinin ətrafında ağacbasdırma işlərinin həyata keçirməklə yerli temperaturu əhəmiyyətli dərəcədə aşağı salmaq mümkündür. Nəzəri hesablamalar göstərir ki, Abşeron yarımadasında 250 milyon ağacın əkilməsi yay temperaturunu 0,4-0,5 dərəcə aşağı sala bilər.

Üçüncüsü, su resurslarının mühafizəsi, onların artırılması, suqoruyucu texnologiyalardan (damcılı və yağışyağdırma suvarma sistemlərinə keçilməsi, çirkab suları emal edib təzədən istifadəyə buraxılması, dəniz suyunun şirinləşdirilməsi və s.) istifadə etməklə onlardan qənaətli istifadə rejiminə keçilməsi çox mühim məsələlərdən biridir. Bu bizə qənaət edilmiş suyun hesabına suvarma sistemlərini dağlıq ərazilərin dəmyə zonalarına da qaldırmağa imkan verərdi.

Dördüncüsü, ən əhəmiyyətli məsələ heyvandarlığın global istiləşmənin yaradacağı mənfi şəraitlərə uyğunlaşdırılmasıdır. “Pis senaridə” otlaq sahələrinin səhralaşması Azərbaycanın əsas ərzaq məhsullarından biri olan ət və süd məhsullarının həcmi azalda bilər. Bunun üçün yaxın on illikdə köçəri heyvandarlıqdan imtina edilməli, oturaq şəraitə keçirilməli, Ceyrançöl, Acınohur və digər qış otlaq massivlərində il boyu yaşıl yem istehsal edən “fitodromlar” təşkil edilməlidir. Beləliklə, tam əminliklə deyə bilərik ki, Azərbaycanın hazırda mövcud olan iqtisadi imkanları, ilk növbədə maliyyə resursları, alim və texnoloqlar ordusu həm iqlim dəyişikliklərinin qarşısını almaqda, həm də ölkə iqtisadiyyatını bu dəyişikliklərə uyğunlaşdırmaqda öz töhfəsini vermək imkanındadır.

“Paralel”in Araşdırma Qrupu

Paralel. - 2020. - 15 oktyabr. - № 153/154. - S. 14.

Fauna və florasının zənginliyi ilə seçilən Zəngəzur Milli Parkı

S.Qarayeva

Azərbaycan Prezidentinin 2003-cü ildə imzaladığı sərəncamla Ordubad rayonunun inzibati ərazisinin 12131,0 hektar sahəsində Ordubad Milli Parkı yaradılıb. Elə həmin ildə də Milli Parka akademik Həsən Əliyevin adı verilib.

Prezidentin 2009-cu ildəki müvafiq sərəncamı ilə Milli Parkın ərazisi Şahbuz, Culfa, Ordubad rayonlarının torpaqları hesabına genişləndirilərək sahəsi 42797,4 hektara çatdırılıb. Eyni sərəncamla Milli Parkın adı dəyişdirilərək Akademik Həsən Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkı adlandırılıb. Milli Parkla yanaşı, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazisinin 27870,0 hektarında Ordubad Dövlət Təbiət Yasaqlığı yerləşir.

Zəngəzur Milli Parkının yaradılmasında məqsəd flora və fauna növlərinin qorunub saxlanılması, bərpası, təbii komplekslərin mühafizəsinin gücləndirilməsindən ibarətdir.

Kiçik Qafqazın bütün silsilələrindən yüksək Zəngəzur silsiləsi

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətindən verilən məlumata görə, orta hündürlüyü 3200 metrə çatan Zəngəzur silsiləsi Kiçik Qafqazın bütün silsilələrindən yüksəkdir. Onun ən yüksək zirvəsi olan Gəmiqaya Zəngəzur Milli Parkının ərazisində olmaqla 3906 metrdir. Bu, eyni zamanda, Kiçik Qafqazın Azərbaycan ərazisində ən yüksək zirvəsidir. Zəngəzur silsiləsinin sonuncu-üçüncü hissəsi Soyuq dağdır ki, o da Zəngəzur Milli Parkının ərazisinə daxildir. Soyuq dağın mütləq yüksəkliyi 2000-3000 metr arasında təəddüd edir. Bu hissə 12 km-lik bir məsafədə həm cənub, həm də qərb istiqamətində alçalır. Burada uçurumlu yamaclar, dar su ayrıcları var. Aşınmış süxurlar çox geniş yayılıb. Soyuq dağda qədim buzlaq relyefi azalır və relyeflərin alçalması ilə əlaqədar olaraq yox dərəcəsinə çatır. Zəngəzur Milli Parkının ərazisinin çox hissəsi dağlıqdır. Yayılma quraq keçən soyuq iqlimi var. Orta temperatur yanvar ayında 3-10, iyulda 10-25-dir. Rayonun su şəbəkəsi Gilançay, Vənənçay, Ordubad çaylarıdır. İranla sərhəd boyu Araz çayı axır. Ərazinin torpaq örtüyü müxtəlifdir. Əsasən boz, çəmən-boz, allüvial-çəmən, dağ-meşə, çimli, dağ-çəmən torpaqları yayılıb. Zəngəzur Milli Parkının su şəbəkəsini əsasən ərazidən axan çaylar təşkil edir. Ordubad rayonunun ərazisində çay şəbəkəsi bərabər inkişaf etməyib.

6 növ suda-quruda yaşayanların 4 növünə Milli Parkda rast gəlmək mümkündür

Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətinin məlumatına görə, ərazidən axan çaylardan Gilançay, Düylünçay, Vənənçay, Əylisçay, Ordubadçay, Gənzəçay, Kotamçay, Kilitçay öz mənbələrini bulaqlardan, yağış və qar sularından götürür. Başlanğıcını Göygöldən götürən Sağarsu çayı Gilançaya tökülür. Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində suda-quruda yaşayanların 6 növü mövcuddur. Bunlardan Suriya sarımsaqiqli qurbağası, yaşıl qurbağa, adi ağac qurbağası, qısaayaq qurbağa, göl qurbağası, Zaqafqaziya qurbağası və Kiçik Asiya qurbağası yayılıb. 6 növ suda-quruda yaşayanların 4 növünə Zəngəzur Milli Parkının ərazisində rast gəlmək mümkündür. Bunlar Suriya sarımsaqiqli qurbağası, yaşıl qurbağa, kiçik ağac qurbağası, qısaayaq göl qurbağasıdır. Suriya sarımsaqiqli qurbağasının nəslə kəsilmək təhlükəsi olduğundan Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilib.

"Qırmızı Kitab"a daxil edilən 15 quş növü

Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində 38 növ və yarımnöv sürünənlər mövcuddur. Bunlardan 5 növ tısbağa, 12 növ və yarımnöv ilanlara rast gəlmək olar. Xəzər tısbağası, Aralıq dənizi tısbağası, yovşanlıq girdaban kərtənkələri, kiçik Asiya gürzəsi, kiçik Asiya kərtənkələri, ox ilanı qorunduğu üçün "Qırmızı Kitab"a daxil edilib. Naxçıvan Muxtar Respublikası öz quş faunasının zənginliyinə görə Azərbaycanda özünəməxsus yer tutur. Ərazidə 217 növ və yarımnöv quşa rast gəlinir ki, bunlardan 15 növü "Qırmızı Kitab"a daxil edilib. Həmin növlər - Avropa tüvüyü, çəhrayı qutan, qıvrımlələk qutan, ərsindimdik, ağquyruq dəniz qartal, berqud, toğlugötürən, adi ilanyeyən, şahin, Xəzər uları, dovdaq, bəzgak və s.

Kəsəyən dağ siçancığı, bəbir, çöl pişiyi, manul pişiyi, qonur ayı, Qafqaz bezoar keçisi...

Naxçıvan Muxtar Respublikasında 62-yə qədər məməli heyvan növünə və ya yarımnoyünə təsadüf edilir. Bunlardan 32 növ və ya yarımnoyünə Zəngəzur Milli Parkının və Ordubad Dövlət Təbiət Yasaqlığının ərazisində rast gəlinir. Ərazidə bunlardan Blazilius və ya Aralıq dənizi nalburnu, cənub nalburnu, adi uzunqanadlı, oxlu kirpi (tirəndaz), kəsəyən dağ siçancığı, bəbir, çöl pişiyi, manul pişiyi, qonur ayı, Qafqaz bezoar keçisi, dağ qoyunu (muflon) və s. məskunlaşıb.

Çalğarsu, Əyriçay və Paraqacayda geniş yayılan "Qızılxallı balıq"

Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətinin məlumatında bildirilib ki, Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində 12 növ yırtıcı heyvan yayılmışdır. Bunlardan Milli Parkın ərazisində canavar, çaqqal, adi tülkü, zolaqlı kaftar, daşlıq dələsi, porsuq, meşə pişiyi və s. rast gəlmək mümkündür.

Azərbaycan sularında 100-dən artıq balıq növü yaşayır. Bunlardan Naxçıvan sularında 16 növ balığın olması müəyyən edilmişdir. Kür altağı, Kür qumlaqçası, Araz xramulyası, Kür şirbiti, ilişkən, çəki, qızılxallı balıq, zərdəbər, Qafqaz gümüşçəsi və s. Göstərilən balıqlardan yalnız "qızılxallı balıq" Azərbaycanın "Qırmızı kitab"na düşüb. "Qızılxallı balıq" əsasən Milli Parkın ərazisində olan Çalğarsu, Əyriçay və Paraqacayda geniş yayılıb.

110 növ ali və nadir bitkidən 77 növü Milli Parkın ərazisində

Zəngəzur Milli Parkının və Ordubad Dövlət Təbiət Yasaqlığının ərazisi ali və nadir bitkilərə görə də zəngindir. Belə ki, Muxtar Respublika ərazisində bitən 110 növ ali və nadir bitkidən 77 növü Milli Parkın və yasaqlığın ərazisində mövcuddur. Bunlardan çıpaq dorema, yabanı zınbırtıkan, Araz palıdı, zərif süsən, Qrossheym süsəni, Gözəl qayısləçək, Mişsenko zümrüdcüyü, və s. 77 növ ali və nadir bitkiləri əksəriyyətinin adları "Qırmızı Kitab"a daxil edilib. Zəngəzur Milli Parkının və Ordubad Dövlət Təbiət Yasaqlığının ərazisi fauna və floranın zənginliyi ilə yanaşı, həm də təbii və tarixi abidələr diyarıdır.

525-ci qəzet. - 2020. - 19 sentyabr. - № 114. - S. 21.

Gözəlliyi ilə göz oxşayan Qızılağac Milli Parkı

Sevinc Qarayeva

Qızılağac Milli Parkı Azərbaycan Prezidentinin 26 sentyabr 2018-ci il tarixli Sərəncamı ilə Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğunun balansında yaradılıb. Milli parkın yaradılmasında əsas məqsəd flora və fauna növlərinin qorunub saxlanması, bərpası, təbii komplekslərin mühafizəsinin gücləndirilməsi, ekoloji monitorinqin həyata keçirilməsi, elmi-tədqiqatların aparılması, turizm və istirahət üçün şəraitin yaradılması, habelə əhalinin ekoloji cəhətdən maarifləndirilməsinin təşkilidir.

Qızılağac Milli Parkının qeyri-adi gözəlliyi qarşısında heyrətini gizlədə bilməyən dünya şöhrətli çex alimi, Karlovo Universitetinin professoru Miroslav Şvatora söhbət zamanı deyib: "Biz hardayıq?! Nağıllar aləmində, yoxsa təbiətin qoynunda? Bura, sanki, təbii konservatoriyadır". M.Şvatoranın bildirdiyinə görə, o, bu parkdakı nadir təbiət incilərinin bəzi növlərini dünyanın heç yerində görməyib.

Qızılağac körfəzi xüsusi qorunan ərazi kimi mühafizə olunub

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətinin rəis müavini Arzu Səmədovanın sözlərinə görə, hələ XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın ərazisində Xəzər dənizi boyu su-bataqlıq quşlarının Cənub istiqamətində miqrasiyası müəyyənləşdirilib. Onu da xatırladım ki, Qızılağac körfəzi miqrasiya edən quşların qışlaması üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bax elə buna görə də sözügedən dövrdən etibarən həmin ərazinin qorunması zərurəti yaranıb, 1913-1914-cü illərdən sonra Qızılağac körfəzi xüsusi qorunan ərazi kimi mühafizə olunub. Həmin əraziyə yasaqlıq statusu isə 1926-cı ildə verilib, bununla da ovçuluğa məhdudiyyət qoyulub: "Onu da deyim ki, 1929-cu ildə Qızılağac körfəzi Xəzər dənizinin ətraf sahil zolağı ilə birlikdə qoruq elan edilib. Bu ərazidə hər cür təsərrüfat fəaliyyətinə də qadağa qoyulub. Qoruqda əvvəl flora və faunanın qorunmasına diqqət yetirilib. Sonradan isə elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasına başlanılıb. Qoruğa dünyanın tanınmış elm adamları, ornitoloqlar, ixtioloqlar və hidroloqlar dəvət olunublar.

Hazırda isə Xəzər dənizinin cənub-qərbində yerləşən və milli park statusu alan Qızılağac Milli Parkının ərazisi Prezidentin müvafiq sərəncamı ilə 99 min 60 hektara çatdırılaraq, Böyük Qızılağac körfəzini və Salyan düzünün bir hissəsini əhatə edir. Qoruq Lənkəran, Masallı, Neftçala rayonlarının əraziləri ilə həmsərhəddir".

Qızılağac qoruğunu bəzəyən ağ suzanbağı, üçyarpaq oxyarpaq, dəniz lıgvarı, ciyən, iyli yovşan...

A.Səmədova deyir ki, Qızılağac qoruğu 1976-cı ildə YUNESKO-nun Əsasən su quşlarının yaşama yerləri kimi beynəlxalq əhəmiyyətli olan sulu-bataqlıq yerlər haqqında" Konvensiyanı (Ramsar Konvensiyası) suətrafı və suda üzən quşların məskunlaşması üzrə 12 beynəlxalq əhəmiyyətli qoruq sırasına daxil edilib. Ərazisi müxtəlif təbii landşaft sahələrindən ibarət olan milli parkın əsas hissəsini su akvatoriyası, cəngəlliklər və quru sahələr təşkil edir.

Milli parkda şanagülə, ağ suzanbağı, üçyarpaq oxyarpaq, qamış, dəniz lıgvarı, ciyən, duzlaq şoğanı, iyli yovşan, meyer yovşanı, qarağan, gəngiz, şahsevdi, sarıbaş və s. bitkilər geniş yayılıb. Bunlardan, 4 növü az yayılıb, həmçinin, 3 növ Qafqaz endemi - hibrid qovağı, Qrosheym topgülü və sapvari bağayarpağı və 1 növ Azərbaycan endemikdir.

Təbiətin əvəzsiz incilərindən sayılan qızılquşlar

Rəis müavini bildirib ki, Qızılağac Milli Parkının zəngin təbii landşaftı və iqliminin mülayimliyi dünyanın müxtəlif yerlərindən quşların bura gəlməsinə səbəb olub. Uraldan, Tundradan, uzaq Sibirdən, Avropadan və başqa yerlərdən uçub gələn qırmızıdöş qaz, ağ durna, qu quşu, qızılquş, qızılqaz və s. ərazidə qışlayır. Misir, İraq, Sudan, Yeni Zelandiya və digər yerlərdən də bura yazda yuvalamaq üçün əsrindimliklər, sarı və böyük Misir vağları, qırıldaqlar uçub gəlirlər. Eyni zamanda, burada sultan toyuğuna, turaca, dovdağa, ulara, qızılboğaz vəhşi qaza, çöl qartalına da rast gəlmək olur. Parkın ərazisində 270 növ quş məskunlaşır. Bu quşların 25 növü nadir quşlar kimi "Qırmızı kitab"a daxil edilib.

A.Səmədovanın dediyinə görə, qoruqda məməlilərin, sürünənlərin, suda-quruda yaşayanların və həşəratların bir çox növü yaşayır. Ərazidə məməli heyvan növlərindən çaqqal, dovşan, çöl donuzu, canavar, qamış pişiyi, çöl pişiyi, tülkü və s. rast gəlinir. Su hövzəsində isə 54 növdən çox balıq (siyənək, çəki, kütüm, kefal və s.), eyni zamanda, Xəzər suitisi məskunlaşıb: "Qızılağacın nadir bioresurslarından danışarkən, qızılquşlar fəsiləsindən olan bəzi quşlara da diqqət yetirmək yerinə düşərdi. Bunun aktuallığı bir də onunla bağlıdır ki, son vaxtlar bəzi xarici turistlər həmin quşlara xüsusi maraq göstərir, onları müxtəlif yolla ələ keçirmək istəyirlər. Yolverilməz olan bu işdə yerli işbazlar onlara dəstək olaraq xüsusi canfəşanlıq göstərirlər. Təbiətimizin əvəzsiz zənginliyini şəxsi maraqlarına dəyişirlər. Ona görə də qeyd edilən məsələ ciddi nəzarətdə saxlanılmalıdır. Yeri gəlmişkən, adı "Qırmızı kitab"a daxil edilib, təbiətin əvəzsiz incilərindən sayılan qızılquşlar (şahin) da parkda məskunlaşıb. Talış dağlarının meşə qurşağında, qayalarda və ağaclarda yuva quran qızılquşlar Qızılağac körfəzində, Ağ göldə, Azərbaycanın digər ərazilərində qışlayır, göyərçin, ördək və zağalarla qidalanırlar".

Qu quşları Qızılağacda həmişəlik məskən salıblar

Rəis müavini bildirib ki, ölkə ərazisində qızılquşların bir neçə növü vardır. Aranda, dağlarda, Qızılağac Milli Parkında bəzən daimi, bəzən isə müvəqqəti məskən salan şahinlər "quşların cəngavərləri, igidləri" adlandırılır. Onların qorunmasına, nəslinin kəsilməsinin qarşısının alınmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Yeri gəlmişkən, Ovçuluq Təsərrüfatlarının İdarə Edilməsi və Ovçuluq Fəaliyyətinə Dövlət Nəzarəti Xidmətinin əməkdaşları Qızılağac Milli Parkının ekosisteminin qorunması üçün ciddi iş rejimində işləyirlər: "İnsanlar kimi, heyvanlar və quşlar da diqqəti, nəvazişi sevir. Onlar insanlardan mehriban ünsiyyət görəndə yaşadıkları yerlərə daha möhkəm bağlanır, qayğı hiss etdikləri insanlardan uzaqlaşmırlar. Bu həqiqəti xatırlatmağım təsadüfi deyil. Belə ki, qu quşları əvvəllər Qızılağac Parkından uçub gedərək, yay dövrünü başqa ölkələrdə keçirirdilər. Son illərdə isə vəziyyət dəyişib. Maraqlıdır ki, həmin quşlar indi Qızılağacda həmişəlik məskən salıblar. Əlbəttə, bu, son vaxtlar Qızılağac Milli Parkında quşların mühafizəsi, artırılması, normal qaydada yemlənməsi, bir sözlə, hər cür qayğı ilə əhatə olunmasının məntiqi nəticəsidir".

Balıqlar üçün əlverişli şərait yaradılıb

A.Səmədovanın sözlərinə əsasən, hazırda parkda əsas diqqət balıqların kürü töküblə nəsil artırılması üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına yönəldilib. Bu məqsədlə qoruğun ərazisində mövcud olan şirin su kanalları təmizlənilir, balıqların rahat kürü tökməsi üçün əlverişli şərait yaradılır. Eyni zamanda, həmin kanalların dəniz ilə birbaşa əlaqəsinin bərpası diqqətdə saxlanılır.

Ütün bunlarla bərabər, brakonyerlərlə ciddi şəkildə mübarizə aparılması əsas fəaliyyət meyarı kimi qəbul edilib. Bu məqsədlə ekoloji maarifləndirmə tədbirlərindən maksimum şəkildə istifadə olunur.

525-ci qəzet. - 2020. - 12 sentyabr. - № 109. - S. 21.

Ceyranların məskəni - Şirvan Milli Parkı

Sevinc Qarayeva

Şirvan Milli Parkı Bakı-Ələt-Astara magistralının üzərində, cənub istiqamətdə, paytaxtın təxminən 100 kilometrliyində yerləşir. Parkın girişində ceyran heykəli qoyulub, düzəngahda isə heyvanlar aləminin şahzadələri - ceyranlar canlı olaraq gəzir...

Şirvan Milli Parkı Prezidentin 2003-cü il 5 iyul tarixli sərəncamı ilə Bakı şəhərinin Qaradağ, Salyan və Neftçala rayonlarının inzibati ərazilərinin 54373,5 hektarında yaradılıb. Kür-Araz ovalığının cənub-şərqində, Şirvan düzənliyində ümumi sahəsi 65580 hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazisinin 54373,5 hektarında Şirvan Milli Parkı, 6232 hektarında Şirvan Dövlət Təbiət Qoruğu və 4930 hektarında isə Bəndovan Dövlət Təbiət Yasaqlığı yerləşir.

Milli Parkın yaradılmasında əsas məqsəd yarımşəhra landşaftının başlıca komponentlərini, adı Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitabı"na daxil edilmiş ceyranları və o ərazi üçün səciyyəvi olan fauna növlərini qoruyub saxlamaq, ekoloji monitorinqi həyata keçirmək, əhalini ekoloji maarifləndirmək, turizm və istirahət üçün şərait yaratmaqdır.

Əlverişli məkan

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətinin rəis müavini Arzu Səmədovanın sözlərinə görə, Milli Parkın ərazisində relyefin, bitki və torpaq örtüyünün müxtəlifliyi burada bir sıra təbii landşaft sahələrini ayırmağa imkan verir. Ərazinin əsas hissəsini yovşanlı, şoranotlu yarımşəhra xırda təpəliklər və şoranotlu yarımşəhra düzənliyi təşkil edir. Qədim sahil tirələri, laqunlar müəyyən sahələrdə aydın nəzərə çarpır. Külək vasitəsilə yaranan əsas relyef forması - düyün təpəcikləri ceyranların sığınacağı və mühafizəsi üçün çox sərfəlidir. Ərazidə yayı quraq keçən mülayim-isti yarımşəhra və quru bozqır tipli iqlim hakimdir. Burada çay və bulaq yoxdur, ərazini şərqdən Xəzər dənizi, şimaldan Baş Şirvan kollektoru, bir sıra digər kollektorlar, Çala (Qızıqlaz) gölü və s. əhatə edir ki, bu da ceyranları su ilə tam təmin edir. Ərazidə Xəzərin, kanalların və gölün suyunun qışda donmaması ceyranlar və quşlar üçün çox əhəmiyyətlidir.

Parkda 17 növ sürünən və 4 növ suda-quruda yaşayan heyvana rast gəlinir

A. Səmədova bildirib ki, Milli Parkın ərazisində qaraşoranlı, şahsevdi, duzlaq-çoğanlı, yarımşəhra bitkiləri, çərənli-yovşanlı, yovşanlı-efemerli, yovşanlı, xos təkli, dənli-müxtəlifotlu, efemerli, sahil qumlu və çala-çəmən (dəvəotlu) bitki formasiyaları üstünlük təşkil edir. Landşaft, iqlim və relyef xüsusiyyətlərinə görə Şirvan Milli Parkının ərazisində xarakterik suda-quruda yaşayanlar və sürünənlər faunası formalaşır.

Şirvan Milli Parkının ərazisində 4 növ suda-quruda yaşayan heyvanlara rast gəlinir. Bunlar Suriya sarımsaqiqli qurbağa, yaşıl quru qurbağası, Kiçik Asiya ağac qurbağası və göl qurbağasıdır. Suriya sarımsaqiqli qurbağa nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi ilə üzləşmiş növ olduğu üçün "Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının Siyahısı"na və "Qırmızı Kitab"a daxil edilib və qanunla qorunur. Şirvan Milli Parkının heterofaunasını 17 növ sürünən heyvanlar təşkil edir. Bunlardan 3 növü tısbağa, 6 növü kərtənkələ və 8 növü ilanlardır.

Aralıq dənizi və ya quru tısbağası, Xəzər tısbağası, bataqlıq və ya çay tısbağası.

Xəzər gekkonu, koramal, cəld kərtənkələcik, rəngbərəng kərtənkələcik, zolaqlı kərtənkələ, zərif ilanbaş kərtənkələ.

İlanlar: kor ilan, adi su ilanı, su ilanı, zeytuni təlxə, qızılı təlxə, xaltalı eyrenis, kələz ilan və cənubi Qafqaz gürzəsi.

Aralıq dənizi və ya quru tısbağası nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi ilə üzləşmiş növ olduğu üçün "Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının Siyahısı"na və "Qırmızı Kitab"ına daxil edilmişdir və qanuna müvafiq olaraq mühafizə olunur. Cənubi Qafqaz gürzəsi Milli Parkın ərazisində geniş yayılan sürünən növlərdəndir. Tibb xammalı olan zəhərinə görə gürzə ilanları qiymətli sürünən növü hesab olunur.

Boz ördək, marek, bizquyruq, cırıldayan cürə, flaminqo, fısıldayan qu...

Rəis müavini deyir ki, Şirvan Milli Parkında 230 quş növü qeydə alınıb. Bu zənginlik Milli Parkın quşların miqrasiya yolunda yerləşməsi və ərazisində quşların yaşayışı üçün biotopların müxtəlifliyi ilə əlaqədardır. Quşların miqrasiyası və qışlama dövründə göllərin və dənizin dayaz yerlərində əsasən yaşılbaş ördəklər, fitçi cürə, boz ördək, marek, bizquyruq, cırıldayan cürə, enliburun ördək, flaminqo, fısıldayan qu, qasqaldaq, dərin su sahələrində isə qırmızıburun, qırmızıbaş, kəkilli və dəniz dalgıcları, güləyən ördək və digər ördək növləri toplantılar əmələ gətirir.

Göstərilən biotoplarda iyrəncələrə, qutanlara, qarabattaqlara və qağayılar rast gəlinir.

Göllərin ətrafındakı açıq bataqlıq sahələrdə, dənizsahili nəmli qumsallıqlar və laqunalarda çovdarçılar, bizdimdiklər və bekaslar toplantılar əmələ gətirir: “Qırmızıdöş qaz, boz, ağalın və ağqaz qazlar Milli Parkın bütün açıq su biotoplarında istirahət edir, yarımsəhrələrin dənli-efemer, yovşanlı-efemer və digər bitki formasiyaları ilə örtülü olan sahələrində qidalanırlar”.

Turac quşu Milli Parkın cənub-qərb və cənub-şərq hissəsində yayılıb

A. Səmədovanın dediyinə görə, Milli Parkda yırtıcı quşlardan çay qaraqusu, ağquyruq dəniz qartal, çöl sarı, adi sarı, çöl qartal, böyük qartalça, məzar qartal, ütəlgi, şahin və s. növlərə az miqdarda rast gəlinir. Oturaq növ olan turac Milli Parkın cənub-qərb və cənub-şərq hissəsində çox kiçik sahələrdə yayılıb: “Azərbaycan və dünya miqyasında təhlükədə olan quşlardan Milli Parkın ərazisində 34 növə rast gəlinir. Onlardan 14-ü yalnız Azərbaycanın “Qırmızı Kitab”ına, 10-u ancaq “Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə Cəmiyyətinin Siyahısı”na, 10-u isə həm Azərbaycanın “Qırmızı Kitab”ına (1989), həm də “Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə Cəmiyyətinin Siyahısı”na (2002) daxil edilib”.

Parkdakı Böyük və Kiçik Çala gölləri

Rəis müavini vurğulayıb ki, parkın ərazisində yerləşən Böyük və Kiçik Çala (Qızılqaz) göllərinin 60-65 faizini təşkil edən qarğı və qamışlıqların əsas sakinləri su fərəsi, adi porzan, kiçik porzan, cırdan porzan və qamışlıq fərələridir: “Milli Parkın ərazisində Böyük və Kiçik Çala (Qızılqaz-Flaminqo) gölləri XX əsrin 50-ci illərində parkın ərazisindən keçən Salyan sutoplayıcı kanalının dağılması nəticəsində əmələ gəlib. Göllər su-bataqlıq quşlarının yaşayışı üçün çox əlverişlidir. Ərazidə Xəzərin, kanalların və gölün suyunun qışda donmaması canlıların qış mövsümündə burada yaşamasına imkan yaradır. Vaxtilə bu göldə qayıqla gəzmək də mümkün olub. Su azaldığından indi, bu, mümkün deyil”.

“Qırmızı Kitab”a daxil edilən ceyran, safsar və çöl pişiyi

Məməli heyvanların Azərbaycanda yayılan bütün dəstələrinin nümayəndələrinə Şirvan Milli Parkının ərazisində rast gəlinir. A. Səmədovanın sözlərinə əsasən, həşəratyeyənlər dəstəsindən ağdöş və qulaqlı kirpilər, quldenştedt qonurdişi, yarasalar dəstəsindən itiqulaq, bıqlı, cırdan və Küli şəbpərələri, kiçik və böyük nalburunlar, ikrəng könlücə, dağ könlücəsi, gəmiricilər dəstəsindən ictimai çöl siçanı, qara və boz siçovullar, qırmızıquyruq qum siçanı, kiçik və Kiçik Asiya ərəb dovşanları, dovşankimildən boz dovşan, yırtıcılardan canavar, çaqqal, tülkü, gəlinçik, safsar, porsuq, qamışlıq pişiyi, çöl pişiyi, kürəkayaqlılardan xəzər suitisi, cütdırnaqlılardan çöl donuzu və ceyran Milli Parkda məməlilər faunasının özəyini təşkil edir. Bu növlərdən ceyran, safsar və çöl pişiyi “Qırmızı Kitab”a daxil edilib. Xəzər suitisi, ceyran və safsar “Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə Cəmiyyətinin Siyahısı”nda müxtəlif statusla qorunan növlər elan edilib. Bütün yarasa növləri “Avropa Yarasalarının Qorunması üzrə Razılaşma”ya (EUROBATS) əsasən mühafizə olunur.

Bəndovan Dövlət Təbiət Yasaqlığı

Milli parkın 4930 hektarında Bəndovan Dövlət Təbiət Yasaqlığı yerləşir. Yasaqlıq 1961-ci ilin noyabrında Salyan və Qaradağ rayonlarının ərazisində yaradılıb. Yasaqlığın yaradılmasında əsas məqsəd ərazidə məskunlaşmış ceyranları və digər məməli heyvanları, köçəri və oturaq su və quru quşlarını qoruyub artırmaqdır. Hal-hazırda yasaqlığın sahəsi 4930 hektardır. Yasaqlığın ərazisinin heyvanlar aləmi xeyli zəngindir. Burada məməlilərdən ceyran, dovşan, tülkü, çaqqal, canavar, porsuq, kiçik ərəbdovşanı, qırmızıquyruq qumsıçanı və s.

yayılib. Xəzər dənizinin sahil sularında suiti, müxtəlif balıqlar yaşayır. Ərazidə quşlardan qu quşu, çay ördəyi, dalgıç, vağlar, qarabattaq, qaşqaldaq, bəzgək, turac, bildirçinə rast gəlmək mümkündür.

525-ci qəzet.-2020.-29 avqust.-№99.-S.22.

Biomüxtəliflik - ahəngdar təbiət ansambldır

Ətraf mühit elementləri bizim qavradığımız "yaxşı" və ya "pis" kriteriyalarla qiymətləndirilməməlidir

Bizi əhatə edən ətraf mühit o qədər müxtəlif elementlərdən ibarətdir ki, yalnız onların siyahısı cildlərlə kitaba sığışmaz. Bu qədər mürəkkəb komponentə malik olan ətraf mühit insan əməyinin primitiv formada olduğu dövrlərdə - bəşəriyyət izafi dəyər formalaşdırma bilmədiyi eralarda saat mexanizmi kimi işləyib. Yalnız qalaktik proseslər Yer kürəsində müəyyən dəyişikliklərə səbəb olub. Məsələn, alimlərin araşdırmalarına görə, "böyük buzlaşma" Yer kürəsinin qalaktikanın daha soyuq orbitinə keçməsi ilə əlaqədar olub və bu proses bir sıra ətraf mühit elementlərinin sıradan çıxması, əvəzində isə yeni elementlərin yaranması ilə nəticələnib. Bu proses obyektiv səbəblərə əsaslanırdı və Yer kürəsinin formalaşmasında yeni bir mərhələ idi. Lakin hazırda Yek kürəsində mühit formalaşdırıcı komponentlər arasında tarazlığın pozulması heç də obyektiv proseslərin təsiri altında baş vermir. Yəni, indiki mərhələdə ətraf mühiti formalaşdırıcı komponentlərdən (bitki, heyvan, mikrob, bakteriya, virus və s.) hansınsa sıradan çıxması və ya yenisinin yaranması, əsasən antropogen təsirlər altında baş verir. Məsələn, 26 aprel 1986-cı ildə Çernobol AES-də baş verən partlayışdan indiyə qədər keçən müddət ərzində həmin ərazidə çəkisi bir neçə kiloqram olan hörümçəklər, qarışqalar, ağırlığı 60 kq-a çatan qurbağalar və s. bədhəybət varlıqların yaranması müşahidə edilir. Bioloqların fikrincə, bu proses regiondakı normadan artıq şüalanma fonunun yaratdığı fəsadlardır. Yaşadığımız ətraf mühit Tanrı fəlsəfəsi ilə elə qurulub ki, bu mühit tərkibi kifayət qədər mürəkkəb olan ansamblə bənzəyir, bu ansamblə təşkil edən elementlərdən birinin sıradan çıxması tarazlığın pozulmasına, bu pozulma isə digər elementlərin zəifləməsinə və ya sıradan çıxmasına gətirib çıxarır. Nəticədə, təbiətdə biomüxtəlifliklər arasında tarazlığın pozulması ətraf mühit problemlərinin yaranmasına səbəb olur.

Bəzən biz mənzillərimizdə qarışqa, tarakan və digər mətbəx böcəklərinə qarşı mübarizə üsulları axtaranda, bu varlıqların hansı səbəbdən yarandığı barədə düşüncələrə nəinki biz, heç bu sahənin alimləri belə inandırıcı nəticəyə gələ bilmirlər. Bu, onun bariz nümunəsidir ki, hələ biz akademik səviyyədə belə ətraf mühitin yaranış fəlsəfəsini, onun çalışma mexanizmini tam dərk edə bilməmişik. Yalnız bu mexanizmin bir qismini aşkarlaya bilmişik. Məsələn, ciddi xəstəliklər yaradan göbələk, bakteriya və mikroblar insan orqanizminin ən vacib elementlərindəndir desək, yanlışdır. Alimlərin hesablamalarına görə, gigenik cəhətdən özünə yüksək səviyyədə diqqət və sağlamlığının qayğısına qalan insan orqanizmində 3-4 kiloqram mikrob, bakteriya və virus olur. Bu mikrob və bakteriyaların köməyi ilə insan orqanizmində həzım proses və maddələr mübadiləsi reallaşır. Bəzən insanlar onların çatışmazlığından əziyyət çəkirlər. Amma biz hər vəchlə ətraf mühidə mikrob, bakteriya və viruslara qarşı mübarizə aparırıq. Göbələklər bir tərəfdən xəstəlik törədici kimi tanınır, digər tərəfdən isə qida sənayesinin əsas elementi kimi çıxış edir. Bu isə onu deməyə əsas verir ki, ətraf mühidə bizim birmənalı olaraq zərərli komponent kimi tanıdığımız elementin haradasa vacib bir funksiyası var. Biz həmin elementi hədəfə alaraq sıradan çıxarmaqla onun funksiyasını özümüz bilmədən vakantlaşdırırıq və bu vakansiyayı tutmaq üçün başqa element olmur. Nəticədə tarazlıq pozulmaya doğru gedir.

Ötən əsrin 80-ci illərində ABŞ Ətraf Mühit Departamenti SOS siqnalı çaldı ki, meşələrdə ceyranların sayı kəskin azalmağa başlayıb. Departament əvvəl ceyran ovuna qadağa qoydu, lakin bu, ceyranların əvvəlki ritmlə artmasına kömək etmədi. Bundan sonra departamentdə xüsusi monitorinq qrupu yaradıldı və onlar ceyranların sayının azalması səbəbini tədqiq etməyə başladılar. Yarı illik tədqiqat-monitorinq nəticəsində bəlli oldu ki, ceyranların artımının qarşısını canavarlar alır. Departamentin qərarı ilə ovçular helikopterlərlə meşədəki bütün canavarları qanına qəltan etdilər. Bundan bir il sonra isə bəlli oldu ki, ceyranlar nəyinki artır, əksinə kütləvi şəkildə qırılır, bir il ərzində ceyranların sayı 40 faiz azalıb. Bu hadisədən sonra bəlli oldu ki, canavarlar əslində ceyran sürülərinin sanitarları rolunu oynayılar. Belə ki, canavarlar sürünü meşədə qovur, hansı ceyran xəstədirsə onu tutub yeməklə, sürünün digər üzvlərini infeksiya xəstəliklərdən xilas edirlər.

Bu cür rəngarənglik çeşidi ətraf mühidə sayagəlməz dərəcədə çoxdur - flora, fauna, torpaq, yerin təkindəki faydalı və "faydasız" filizlər, hava, su, qalaktikanın digər planetlərinin yerə təsirləri və s. - bütün bunlar Yer kürəsinin biomüxtəlifliyini təşkil edən elementlərdir. Bu sırada antropogen amillərin təsirinə ən çox məruz qalan obyektlərdən biri də təbii sərvətlərdir. Bəlli olduğu kimi, respublikamız həm təbii ehtiyatlarına, həm torpağına, həm də flora-fauna aləminə görə Qafqazın ən zəndin ərazisində yerləşir. Azərbaycan Qafqaz regionunda ən zəngin təbii sərvətlərə malik ölkədir. Rəsmi mənbələrə görə, ölkəmizin ərazisində 9 iqlim zonası üzrə 4500 növə kimi ali

bitkilər qeydə alınıb ki, bu da Qafqazın növ tərkibinin 64%-ni, keçmiş ittifaqın bütün florasının 24%-ni təşkil edir. Respublikada rast gəlinən 600 növ endemik bitkilərdən 168-i Azərbaycan, 432 növü isə Qafqaz florasına aiddir.

Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitabı"na 140 nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi olan bitki növü daxil edilib. Bununla yanaşı, digər növlərin də bu kitaba düşmək ehtimalı böyükdür. Çünki, yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, insan təbiətdən istifadədə ehtiyatsızdır. Ovlanan heyvanların, qırılan ağacların hansı endemik - nadir növə aid olduğu bu işlə məşğul olanları qətiyyənlə maraqlandırmır. Bu da onun nəticəsidir ki, insanlara təbiətə vurulan hər bir ziyanın sonda bumeranq kimi onun özünə qayıdacağı izah edilmir. Əslində, təbiət və təbii sərvətlərin istismarı ilə məşğul olan şirkətlər və onların əməkdaşları bu istiqamətdə ciddi maarifləndirilməli və onlara nəzarət edilməlidir. Hazırda elm və texnologiyanın inkişafı imkan verir ki, ölkə ərazisində hər bir kola belə ciddi nəzarət edək. Bu imkanlardan istifadə edərək Yer kürəsini qorumaq vacibdir. Respublikamızın ərazisində faunanın (heyvan) 18 min növü qeydə alınıb. Müasir Azərbaycan faunası məməlilərin 97 növünü, quşların 357, balıqların 100-ə yaxın, amfibiya və reptiliyaların 67 növ və yarımnövü, həşəratların 15 minə yaxın növünü əhatə edir. Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitabı"na məməlilərin 14 (ceyrən, bəbir, bezoar keçisi, dağ qoyunu və s.), quşların 36 (turac, dovdaq, ütəlgi, bəzgək, ərsindimdik və s.), balıqların 5 (ilanbalığı, qızılxallı, poru və s.), amfibiya və reptiliyaların 13 (adi triton, Suriya sarımsaqiylı qurbağa, eskulap ilan), həşəratların 40 növ və yarımnövləri (Talış kökyeyəni, Apollon, Xrizip, Talış brameyası və s.) daxil edilib. Bioloji növ müxtəlifliyinin əsas səbəbi regionun geoloji tarixi və müxtəlif iqlim şəraitinin olmasıdır.

Ölkəmizin ərazisi üçüncü dövrə aid olan relikt (qədim bitkilər) cinslərlə də zəngindir. Relikt növlərin nümayəndələrinə Azərbaycanın bütün ərazilərində, xüsusilə Talış dağlarında daha çox rast gəlinir. Dəmirağac, Lənkəran akasiyası, şabalıdyarpaq palıd, bigəvər, şümşad və s. qədim növləri buna misal göstərmək olar.

Respublikamızda 240 endemik, yəni dünyanın başqa yerlərində rast gəlinməyən bitki növü mövcuddur. Həmin bitki növləri isə ümumi floranın 6%-nə qədərini təşkil edir. Dünyada əsasən, okean adaları, təcrid edilmiş dağ vadiləri endemik növlərlə daha zəngindir. Məsələn, Müqəddəs Yelena adasında floranın 85 %-i, Qalapaqos adalarında isə 97 %-i endemikdir. Baykal gölünün flora və faunasının 75%-i endemikdir. Azərbaycan təbiətinin unikallığı isə ondan ibarətdir ki, onun hər yerində endemik növlərə rast gəlmək mümkündür.

"Bioloji müxtəliflik" bütün mənbələrdə əmələ gələn canlı orqanizmlərin rəngarəngliyi, o cümlədən onların bir hissəsi olduqları yerüstü, dəniz və digər ekosistemlər və ekoloji komplekslər və s. deməkdir; bu məfhum növ çərçivəsində, növlər arasında müxtəlifliyi və ekosistemlərin müxtəlifliyini ehtiva edir. Bu Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Bioloji müxtəliflik haqqında" Konvensiyasında biomüxtəlifliyin bir anlayış kimi izahıdır.

Biomüxtəliflik araşdırlarkən elmi metodologiyada şərti olaraq üç səviyyəyə bölünür. Birinci səviyyə növlərin müxtəlifliyi, palma ağacları, fillər və bakteriya daxil olmaqla, fərqli növlərin (bitkilər, heyvanlar, göbələklər və mikro-orqanizmlər) müxtəlifliyinin araşdırılması daxil edilir. İkinci səviyyə genetik müxtəliflik, bitkilər, heyvanlar, göbələklər və mikro-orqanizmlərin tərkibində olan genlərin müxtəlifliyinə uyğundur. Bu, növlər daxilində, həmçinin, növlər arasında baş verir. Məsələn, pudellər, Alman çoban itləri və qızıl ov itləri hamısı it növləridir, lakin onların hamısı fərqli görünür. Sonuncu səviyyəyə isə ekosistem müxtəlifliyi tropik və ya mülayim meşələr, isti və soyuq səhralar, bataqlıqlar, çaylar, dağlar, mərcan rifləri, və s. kimi mövcud olan bütün müxtəlif yaşayış məskənləri aiddir. Hər ekosistem bitkilər və heyvanlar kimi biotik (canlı) komponentlərlə, günəş işığı, hava, su, minerallar və qidalar daxil olan abiotik (cansız) komponentlər arasında olan bir sıra mürəkkəb əlaqələrə uyğundur.

Azərbaycanda bu istiqamətdə qəbul edilən Milli Strategiya və Fəaliyyət Planı özündə yalnız müxtəlif qoruqları və milli parkları ehtiva edir, yəni fəaliyyətin yalnız bu cür məhdud ərazidə aparılması nəzərdə tutulur. Bu cür məhdud fəaliyyət ilkin mərhələ kimi normal qəbul edilə bilər, lakin mütəxəssislərin fikrincə, biomüxtəliflik yalnız qoruqlarda və milli parklarda deyil, ölkənin bütün ərazisində qorunmalıdır. Ona görə də, dünyanın qabaqcıl ölkələrinin təcrübəsinə əsaslanaraq, respublikanın bütün ərazisində, hər bir qarışında biomüxtəlifliyin qorunması proqramı tərtib edilməli, ictimai və parlament müzakirəsindən keçməli və fəaliyyət üçün qəbul olunmalıdır. Ona görə ki, biomüxtəliflik bu gün hər yerdə zərbə alır və bu zərbələr bir gün bütün bəşəriyyətə qarşı yönələ bilər. Artıq o vaxt insanın təbiətin gücü qarşısında aciz qalmaqdan başqa çarəsi olmayacaq.

“Paralel”in Araşdırma Qrupu

*Yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
KİV-ə Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə çap olunub*

Paralel. - 2020.- 13 avqust. - № 135/136. - S. 14.

Atmosfer havası sənayeləşmənin qurbanına çevrilib

Ekoloji vəziyyət böyük sənaye şəhərlərində daha ağırdır

Yer Kürəsi ətrafında atmosfer biosferin və onun bütün canlı aləminin fəaliyyəti üçün əsas ətraf mühit amili sayılır. Böyük şəhərlərdə fəaliyyət göstərən sənaye və nəqliyyat vasitələrinin havaya buraxdığı tullantılar isə atmosfer havasının kəskin çirklənməsinə səbəb olur. Atmosfer havasının çirklənməsi ətraf təbii mühitə və insan sağlamlığına müxtəlif həyat təminatı sistemlərinin ləng və tədricən dağılmasına qədər təsir edir. İnsanın atmosfərə təsiri məsələsi bütün dünya mütəxəssisləri və ekoloqlarının diqqət mərkəzindədir. Bir çox hallarda hava mühitinin çirklənməsi ekosistemin quruluş komponentlərini o dərəcədə pozur ki, nizamlayıcı proseslər onları ilkin vəziyyətinə qaytara bilmir və nəticədə homeostazın mexanizmi işləmir.

Dünyanın əksər böyük şəhərlərində atmosfer havasının normadan artıq çirklənmə problemi var. Səbəb isə aydındır - böyük meqapolislərdə iri sənaye müəssisələri yerləşir ki, bunların da tullantıları havanı normadan artıq çirkləndirir.

Bu arada bir haşiyə çıxaraq, havanın normadan artıq çirkləndirilməsi prosesinə aydınlıq gətirmək istərdik - çirklənmə norması nədir, normadan artıq çirklənmə necə baş verir?

Ekoloqların mülahizələrinə görə, ötən əsrin 70-ci illərinə qədər dünyada lokal şəkildə atmosferin həddən artıq çirklənməsi müşahidə edilib. Həmin dövrdə dünyada baş verən sənaye inqilabı da, bu çirklənmənin kütləviləşməsinə səbəb olub. Hər hansı bir bölgədə atmosfer havasına atılan karbon qazı həmin ərazidəki yaşıllıqlar tərəfindən sutka ərzində tam olaraq istehlak edilirsə, buna normal çirklənmə deyilir. Məlum olduğu kimi, insanların və digər canlıların bu və ya digər formada atmosfərə atdığı karbon qazı flora - yaşıl bitkilər üçün həyat mənbəyidir. Belə ki, bitkilər onlara lazım olan üzvi maddələri öz yaşıl kütlələrində yerləşən xlorofillərdə gedən fotosintez prosesi nəticəsində sintez edir. Orqanizmə lazım olan üzvi maddələrin tərkibi isə əsasən karbon elementindən ibarət olur. Bitkilər fotosintez prosesi üçün lazım olan mineralları yerdən köklər vasitəsi ilə, karbon elementini isə atmosferdən absorbsiya (özünə sorma) prosesi vasitəsi ilə əldə edir. Deməli, bizim atmosfərə atığımız karbon qazı floranın həyat mənbəyidir. İnsanların və faunanın atmosfərə atdığı karbon qazı ərazidə, bölgədə və ya regionda flora tərəfindən sutka ərzində tam istehlak edilirsə, deməli bu regionda çirklənmə norma daxilindədir. Yox, əgər atmosfərə atılan karbon qazı yaşıllıqlar tərəfindən tam olaraq sorulmursa, bu normadan artıq çirklənmə deməkdir.

Ötən əsrin 70-ci illərinə qədər dünyadakı yaşıllıqlar atmosfərə atılan karbon qazının öhtəsindən gələ bilirdisə, artıq həmin dövrdən sonra sənayenin sürətlə inkişafı bunu mümkünsüz etdi. 90-cı illərə qədər bütün dünya ölkələri məsələyə ehtinasız yanaşdı, atmosfərə atılan karbon qazı kütləsinin artmasının təhlükəli olduğunu alimlər desələr də, sənayeçilər buna əhəmiyyət vermədilər.

Sovet rejiminin dağılması nəticəsində Azərbaycanda ətraf mühiti çirkləndirən sənaye müəssisələrinin əksəriyyətinin fəaliyyəti dayandıqdan sonra atmosfərə atılan zəhərli maddələrin də miqdarı kəskin azaldı. Rəsmi mənbələrdə göstərilir ki, 1987-ci ildə respublikanın hava hövzəsinə 2,05 mln.t zərərli tullantılar atılıb. Bunun 0,25 mln. tonu bərk maddələr (toz), 0,15 mln. tonu kükürd qazı, 0,99 mln. tonu isə karbohidrogenli birləşmələr təşkil edib. Sovet rejimi dağıldığı ərəfədə atmosfer havasına atılan zərərli tullantıların ümumi miqdarı artaraq 2,6 mln. tona çatmışdı. Bunların 0,11 mln. tonu bərk toz hissəciklər, 0,09 mln. tonu kükürd 2-oksidi, 0,64 mln. tonu karbon oksidi, 0,08 mln. tonu azot oksidi, 1,67 mln. tonu karbon qazı, 0,04 mln. tonu buxarlanan kimyəvi maddələr təşkil edirdi. 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikasında zərərli tullantıların xüsusi təzyiqi 24 t/km/kub olub ki, bu da SSRİ üzrə orta göstəricidən 10 dəfə çox idi.

Rəsmi məlumatlara görə, ölkəmizdə bu sahədəki vəziyyət indi də ürəkaçan deyil. Belə ki, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin (ETSN) məlumatlarına əsasən, stasionar (hərəkətdə olmayan - yerini dəyişməyən) mənbələrdən atılan tullantıların əsas hissəsi tikinti materialları 26,6%, neft-kimya sənayesi 16,9%, energetika 16,9%, qaz sənayesi 15,7%, neft sənayesi 7,3%, əlvan metallurgiya 4,7%, elektrotexnika sənayesi 1,8% müəssisələrinin payına düşür. Əsas sənaye şəhərlərindəki vəziyyət isə sözün əsl mənasında təşviş doğurur.

Sumqayıtda zərərli tullantıların xüsusi təzyiqi 1200 t/km/kub (ümum respublika göstəricisindən 50 dəfə, ümumittifaq göstəricisindən 500 dəfə çox), Şirvan şəhərində 1000 t/km/kub, Gəncədə 550 t/km/kub, Mingəçevirdə 480 t/km/kub, Bakıda 400 t/km/kub olub. Respublikada atmosfərə buraxılan tullantıların miqdarının 80%-dən çoxu bu 5 şəhərin payına düşür: o cümlədən Bakı şəhərinin payına (66,1%), Sumqayıtın (4,5%), Gəncənin (3%), Mingəçevirin (2,5%), Şirvanın (5%) zərərli tullantı düşür. Bakı ilə yanaşı digər sənaye

şəhərlərinin atmosferinin çirklənməsi nəticəsində yaranan ekocoğrafi şəraitin əlverişli olmadığını söyləmək olar. Məsələn, Gəncədə alüminium zavodu yenidən işə salındıqdan sonra təkcə Gəncə şəhərində deyil, həmçinin ətrafdakı Samux, Xanlar, Şəmkir, Goranboy rayonlarında da havada olan zəhərli maddələrin miqdarı artıb və qəbul olunmuş həddən xeyli çox olub. Belə bir vəziyyət Şirvan şəhəri və ona bitişik rayonlarda da müşahidə edilir.

Şəhərlərin hava hövzəsinin çirkləndirilməsinin əsas səbəbi avadanlıq və qurğuların 50 ilə yaxın bir müddətdə dəyişdirilməməsi, atmosferin mühafizəsi üçün nəzərdə tutulan mühafizə tədbirlərinin həyata keçirilməməsi, ətraf mühitin mühafizəsinə sərf edilən maliyyə vəsaitinin az olması və ya əksinə, ayrılan pulların mənimsənilməməsi olub. Göründüyü kimi, Azərbaycanın böyük şəhərlərində atmosfer havasının kəskin çirklənməsi müşahidə edilir və bu proses inkişaf edən tendensiya ilə davam edir. Yəni ölkənin sənaye kompleksləri genişlənilir - iqtisadiyyatımız inkişaf edir, bu bizim üçün bir qürur mənbəyi sayılır. Eyni zamanda bu inkişaf cəmiyyətə çox ciddi fəlakətlər gətirir. Bununla belə, bu problem heç də həll olunmaz deyil, inkişaf etmiş dünya dövlətləri bu problemlə ötən əsrin 80-90-sı illərində qarşılaşıblar və son yarım əsirdə bu problemdən yan keçməyin müxtəlif texnologiyalarını işləyərək həyata keçiriblər. Bu texnologiyalar dünyada pulla satılır və nou-xau da sayılır. Yəni biz bu texnologiyalardan pulsuz da yararlanı bilərik.

Bununla belə, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən bütün sənaye müəssisələri qarşısında onların fəaliyyət nəticəsində yaranan tullantıların zərərsizləşdirilməsi üçün xüsusi qurğuların quraşdırılması tələbi qoyulmalıdır. Azərbaycanda qurulan sənaye obyektlərinin hamısının smeta-layihəsində tullantıların zərərsizləşdirilməsi üçün qurğular nəzərdə tutulub. Lakin əksər sənaye obyektlərində sahibkarlar vəsaitə qənaət etmək məqsədi ilə həmin qurğuların quraşdırılmasını təxirə salırlar. Bu hal, artıq fərdi xarakter daşımır, kütləvi tendensiyaya çevrilib. Bu da yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, atmosfer havasının fəlakət səviyyəsində çirklənməsinə səbəb olub. Hətta, bir sıra dövlət müəssisələri belə, ətraf mühitə atılan zərərli tullantıların zərərsizləşdirilməsi qayğısına qalmırlar. Məsələn, ölkəboyu onlarla istilik elektrik stansiyaları (İES) fəaliyyət göstərir. Onların heç birində tullantıların zərərsizləşdirilməsi məqsədi ilə nəzərdə tutulan qurğular quraşdırılmayıb. Həmin stansiyalarda səsboğucu qurğular belə, mövcud deyil. Yaxınlıqdakı yaşayış məntəqələrindəki əhali stansiyanın səsindən köçüb yaşayış məntəqələrini tərk etmək zorundadırlar. Bu çox ciddi nöqsandır, bu məsələdə dövlət müəssisələri nümunə göstərməli, ən müasir zərərsizləşdirici qurğular quraşdırılmalıdırlar. Onlar isə bunun əvəzinə "mavi yanacaq"la işləməli olan İES-ləri tərkibində daha çox kükürd olan mazutla işlədirlər. Bu isə daha çox karbon qazı ilə yanaşı atmosfərə ağır kükürd maddəsinin atılmasına səbəb olur. Qeyd edək ki, kükürd atmosfer havası üçün ən ağır və zərərli maddədir. Özəl sektorun nümayəndələri olan sahibkarlar da, bu cür dövlət müəssisələrindən «nümunə» götürərək, analogi yolla gedirlər.

Atmosfer havasının çirkləndirən digər mənbələr isə əsasən nəqliyyat vasitələridir. Son illər ölkəmizdə nəqliyyat vasitələri kütləvi şəkildə artıb. Son illər respublikamıza idxal edilən minik avtomobillərinin böyük əksəriyyəti "ikinci əl" avtomobillərdir ki, onların da əsas hissəsi artıq istismar müddətini bitirmiş maşınlardır. Həmin maşınlar istismar müddətini keçdiyindən onların mühərriklərində normal yanma getmir, nəticədə atmosfərə tam yanmamış maddələr, aralıq materiallar atır. Həmin araqlıq materiallar isə atmosfer havasını daha çox çirkləndirir. Bunun qarşısını almaq üçün hökumət avtomobil yanacağının Avro-4 standartlarına qədər yüksəltməyi nəzərdə tutan layihə həyata keçirdi. Hazırda sözügedən standartlara cavab verən neftayırma zavodu tikilir. Həmin zavod istifadəyə verildikdən sonra ola bilsin ki, bu mənbə üzrə çirklənmə səviyyəsi aşağı düşsün. Amma bununla yanaşı, ölkəyə idxal edilən avtomobillərin istehsal ilinə, istismar müddətinə nəzarət edilməli, bu sahədə münasib kriteriyalar müəyyənləşdirilməlidir.

Sonda onu da qeyd edək ki, çirklənmə mənbələrini azaltmaqla yanaşı, ölkədə həm də atmosfer havasının sanitariyaları sayılan yaşıllıqların sahəsini genişləndirmək, iynəyarpaqlı meşələrin salınmasını təmin etmək lazımdır. Belə meşələr, yaxşı olar ki, başqa təyinatlar üçün yararsız olan sahələrdə salınsın ki, sonradan hansı yollarsa bu meşələrin qırılması maraq dairəsinə düşməsin. Belə meşələrin salınmasının hazırda relyef problemi də yoxdur. Məsələn, müasir texnologiya ilə - damcı suvarma yolu ilə suvarılan Kipir dağlarında salınan meşələr, artıq faunaya da malikdir. Yəni bu meşələrdə müxtəlif növ heyvanlar məskən salıb.

“Paralel”in Araşdırma Qrupu

*Yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
KİV-ə Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə çap olunub*

Paralel. - 2020.- 23 iyul. - № 129/130. - S. 14.

Məişətdən sənayeyə qədər qənaət

Əks halda, gələcəkdə su təminatında ciddi problemlər qaçılmazdır

Aygün Asımqızı

"Bakıda və ətraf qəsəbələrdə su problemi var", "Neftçalada su problemi yaşanır", "Daha bir rayonda su problemi özünü göstərir" - bu tipli xəbərləri ötən ayın əvvəllərində daha çox gördük. Problemin hansısa texniki məsələylə, təmirlə əlaqəli olmadığı da hər kəsə məlum idi.

Xəbərlər yayılan dövrdə "Azərsu" ASC-dən mətbuata açıqlama verildi ki, içməli su ilə bağlı problem yaşanan ərazilərin böyük hissəsində bu məsələ həll olunub. Təminat həll oluna bilər, ancaq ümumilikdə ölkədə su qıtlığı olduğu etiraf edilir. Nazirlər Kabinetinin 2020-ci ilin birinci yarısının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasında Prezident İlham Əliyev bu məsələyə toxundu, bildirdi ki, bu il və keçən il quraqlıq ölkə üçün böyük problem yaradıb: "Keçən il quraqlıq bizə böyük ziyan vurdu. Bu ilin 6 ayında kənd təsərrüfatı 2,2 faiz artıb, amma daha çox ola bilərdi. Çünki suyun az olması səbəbindən biz istədiyimiz qədər torpaqlardan istifadə edə bilməmişik".

Ölkə başçısı bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən qurumlar arasında koordinasiya məsələləri, su istifadəsində, daşınmasında itkilərin azaldılması, sudan səmərəli istifadə edilməsi tipli problemlərin həllinin vacib olduğunu vurğuladı. Yaxın zamanlarda çox geniş tədbirlər planı təsdiqləyəcəyini, onun icra edilməsinə başlanılacağını qeyd etdi.

Baş nazirin müavini Şahin Mustafayev bildirdi ki, əsas su anbarlarında 20,5 milyard kubmetr tutuma qarşı əvvəlki illərdən kəskin aşağı səviyyədə - cəmi 11,3 milyard kubmetr su mövcuddur ki, bunun da 8,6 milyard kubmetri ölü həcmdir. Ş.Mustafayev görülən işlərlə bağlı məlumat verdi və qeyd etdi ki, ölkə başçısının tapşırıqlarına uyğun olaraq, su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsi ilə bağlı kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi üzrə təkliflər yaxın müddətdə ölkə başçısına təqdim olunacaq.

Hazırda su təminatı ilə bağlı məsələ nə yerdədir? Növbəti illərdə problemin yaşanmaması üçün hansı işlər görülməlidir və ya görülmür? Əks təqdirdə, hansı zərərlər ola bilər? – bu kimi suallar çoxdur.

40-50 faizlik itki?

Coğrafiya elmləri doktoru, professor Çingiz İsmayılov bildirdi ki, Azərbaycan su qıtlığından əziyyət çəkən ölkələr qrupuna daxildir. Ölkəmizin su ehtiyat və mənbələri tələbatımızın yalnız 30 faizini təmin edir. Qalan su mənbələri ölkələrarası çaylar - Kür və Araz çayları və onun qolları vasitəsilə ölkəyə daxil olur. Ona görə o çayların suyunun bolluğu tələbatımıza təsir edir: "Bilirik ki, Azərbaycan quraqlıq-yarımquraqlıq zonaya aiddir. Suyu ehtiyac da kifayət qədər çoxdur. Eyni zamanda qeyri-neft sektorunun aparıcı sahələrindən olan kənd təsərrüfatının, əkinçiliyin inkişafı, otlaqların qidalandırılması üçün su ehtiyatlarına tələbat artır. Qeyd edirəm ki, axar çaylar, göllərlə yanaşı, ölkəmizdə yeraltı sular da var. Artezian quyuları vasitəsilə yaşayış məntəqələrinin bir qisminə su tələbatı ödənilir. Artezian quyuları da böyük vəsait tələb edir. Çünki su dərin qatlarda olur. 150-400, hətta 1000 metrə qədər dərinlikdə su layları olur. O laylar vasitəsilə tələbatı qismən ödəyirik. Ölkə başçısının sərəncamlarına əsasən, rayonlarda artezian quyuları qazılır, bu, su çatışmazlığının təmin edilməsində çıxış yollarından biridir".

Ç.İsmayılov deyir ki, ölkəmizdə məişətdən tutmuş, sənayeyə qədər suya yaşayışa dəyişməlidir: "Biz su ehtiyatlarının artmasına təsir edə bilmərik, ancaq su ehtiyatlarından əziyyət çəkən ölkələrdə sudan qənaətlə istifadə edilməlidir. İsrail yarımquraq deyil, quraq zonadır. Su qıtlığından əziyyət çəkənlər də, kənd təsərrüfatı çox yaxşı inkişaf edir. Çünki səmərəli istifadə edirlər. Yeni texnologiyalar tətbiq edirlər, insanların düşüncəsi də dəyişib. Hər bir vətəndaş suyun istifadəsinə çox qənaətlə yanaşmalıdır. Su qıtlığından əziyyət çəkirsə, hər damlanın qədrini bilməli, köklü surətdə su istehlakına münasibətimizi dəyişməliyik.

Su, mənbəyindən istehlakçıya qədər gəldiyi yolda 40-50 faiz itki verir. Deməli, borularda sızmalar var. Bu itki böyük rəqəmdir və bağışlanmazdır. 5-7 faiz itkini başa düşmək olar. Bu problem həll olunmalıdır.

Sənayedə suyun təkrar istifadəsinə gedilməlidir. 30-40 ildir ki, dünya sənayesi suyun təkrar istifadəsi mexanizmini tətbiq edir. Su istifadə edildikdən sonra təmizlənir və yenidən istifadəyə yararlı hala gətirilir.

Suvarmada kanalların istifadəsi artıb. Bu üsul isə keçmişdə qalıb, müasir texnologiyaların tətbiqi lazımdır. Dronlarla suvarma aparılmalı, damla suvarılmasına üstünlük verilməlidir. Götürək, avto-yuma məntəqələrini. Orda nə qədər su boşuna axıdılır, amma buna nəzarət edən yoxdur. Maşın yuyulan su təmizlənilib, yenidən istifadə edilə bilər. Elə küçə var ki, yan-yana 5-6 avto-yuma məntəqəsi yerləşir, ətrafında da həmişə su axır. Su qıtlığından əziyyət çəkən ölkədə belə mənzərə dəhşət yaradır. Təbii ki orda suyun sərfinə nəzarət ciddi olsa, suyu elə axıtmaq heç kim üçün iqtisadi baxımdan əlverişli olmaz. Deməli, o, nəzarətsizdir, saygıç qoşulmayıb, kənar xətlə gəlir. Ciddi nəzarət olmalıdır. Belə misallar hədsiz çoxdur. Su qatılığından əziyyət çəkən ölkə olaraq suya münasibətimizi köklü surətdə dəyişməliyik”.

Ç.İsmayilov qeyd etdi ki, münasibətin dəyişməsi üçün təbliğat işi güclü olmalıdır: "Bağçalarda, orta məktəblərdə, ali təhsil müəssisələrində, kütləvi informasiya vasitələrində sudan qənaətli istifadə ilə bağlı gündəlik məlumatlar olmalıdır. Bu işlər hansısa ekspertin dilindən "sudan qənaətlə istifadə edin" şəklində deyil, insanlara maraqlı şəkildə təqdim olmalıdır ki, dinləsinlər, nəticə çıxarsınlar”.

Mövzu ilə bağlı "Meliorsiya və Su Təsərrüfatı" ASC-yə suallarımızı ünvanlaya bilmədik. Çünki mətbuat katibi Dilqəm Şərifov qısa müddətdə bizi suallarımıza cavab verəcək şəxslə əlaqələndirəcəyini bildirsə də, gün ərzində zənglərimizi cavabsız qoydu.

"Əsas problemimiz Neftçaladadır”

"Azərsu" ASC-nin mətbuat xidmətinin rəhbəri Anar Cəbrayılı deyir ki, ümumilikdə ölkənin içməli su ilə təminatında elə də ciddi problem yoxdur: "Bu gün Azərbaycanın ümumi şirin su ehtiyatlarının 2 faizə, istifadə olunan şirin su ehtiyatlarının isə 5 faizə yaxını içməli su məqsədləri ilə istifadə olunur. Hazırda Azərbaycanda lokal problemlər istisna olmaqla, əhalini normal qaydada içməli su ilə təmin edirik. Əsas problemimiz Neftçaladadır. Artıq bir aydan çoxdur Neftçala şəhəri, eləcə də xidmət göstərdiyimiz kənd və qəsəbələrə maşınlarla su daşıyıq. Bir də yay aylarında bəzi kanallarda su olmayan müddətdə modul tipli sutəmizləyici qurğularımız işləmir. Yəni onların su mənbəyi həmin suvarma kanalları, arxlarıdır. Orda su olanda, təmizləyib insanlara verilir, olmayanda isə, qurğular müvəqqəti fəaliyyətini dayandırır. Bu fasilə 3-5 gün ola bilər, sonra yenə həmin kanala suyun verilişi təmin olunur, yəni davamlı fasilə yaranmır. Bu müddətdə də maşınlarla modul qurğuların təmiz su çəninə su verilir və müəyyən olunmuş qrafiklə ümumi istifadə üçün quraşdırılmış bulaqlara paylanılır.

Kürəkçaydan qidalanan Goranboyun Qazanqulaq kəndində də su verilişində fasilələr yaşanır. O çayın aşağı axınında sular quruyub deyə, belə çətinlik var.

Bakı şəhərinin, bütövlükdə Abşeron yarımadasının içməli su təminatında sabillik əldə olunub. Müqayisə üçün bildirim ki, qış aylarında paytaxta saniyədə 11 kubmetr həcmində su gətirilsə, yay aylarında bu həcmi 16-17 kubmetrə qədər artırırıq. Abşeronun əsas mənbələri Ceyranbatan, Oğuz, Qəbələ, Kür və Şollardır. Bilirsiniz ki, bu il Kürdə su azalanda, Kür sutəmizləyici qurğuların üzən nasos stansiyaları ilə oradan lazım olan həcmdə su götürə bilmədik. Problem bir həftəyə yaxın davam etdi, bu, özünü iyunun ayının 1-ci yarısında Bakı şəhərinin bəzi ərazilərində su təchizatının pisləşməsində göstərdi .

Ümumilikdə, bu gün insanları həm Bakıda, həm də regionlarda normal qaydada içməli su ilə təmin edirik”.

A.Cəbrayılı deyir ki, su həcmələrinin azalması əvvəldən müşahidə olunurdu və bu istiqamətdə müəyyən addımlar atılıb: "Ötən illərdə bəzi şəhərlər üçün alternativ su mənbələrinin yaradılması ilə bağlı müraciət etdik, cənab Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə dövlət investisiyası hesabına Tovuz, Şamaxı, Şəki, Gədəbəy və Lerikdə alternativ su mənbələri yaratdıq. Eyni zamanda artezian quyularından qidalanan Ağstafa və Qobustanda suyun keyfiyyətinin pisləşməsi ilə əlaqədar əks-osmos tipli sutəmizləyici qurğular quraşdırdıq və suyun codluğunu norma həddinə saldıq. Əvvəl Şamaxını Pirsaatçaydan su ilə təmin edirdik. Son 3-4 ildə Pirsaatçayda suyun azalması baş verdi, ona görə biz alternativ mənbə kimi Ağsu çayının yatağında suqəbuledici qurğu tikdik. Tovuzda Zərəmçayda eynilə bu tip qurğu inşa olundu. Gədəbəydə yay aylarında su azalırdı, yeni mənbədən ora su verilməsini təmin etdik. Şəki şəhərinin su mənbəyi olan Kiş çayında daşqınlar və suyun azalması ilə problem yaşanırdı və bu özünü daha çox suyun lillənməsi ilə göstərirdi. Bunları nəzərə alıb, Şəki şəhərində artezian quyuları qazıldı və bu məsələ də çözüldü”.

A.Cəbrayılı qeyd etdi ki, su ehtiyatlarının azaldığı bir dövrdə sudan, xüsusən də içməli sudan suvarma suyu kimi istifadə edərkən qənaət məsələsi aktuallaşır: "Suya münasibəti kökündən dəyişməyin vaxtı çatıb. Yeni su istehlakı mədəniyyəti formalaşmalıdır. "İmkanım var, pulunu ödəyirəm, necə gəldi istifadə edirəm və ya suyu açıq qoya bilərəm və ya saygıçım yoxdur, ailə üzvlərimin sayına görə su pulu verirəmsə, sudan nə qədər istəsəm,

istifadə edərim” yanaşmasından imtina ən düzgün yoldur. Xarici filmlərdə görürsünüz, insanlar dişlərini fırçalayarkən bir stəkan su istifadə edirlər. Bizdə isə çoxumuz hələ də krantı açıq saxlayırıq.

İçməli suda ən böyük israfçılıq suvarma ilə bağlıdır. Bakı şəhərində suvarma məqsədilə alternativ mənbə yoxdur, ona görə insanlar suarmada içməli sudan istifadə etməyə məcburdurlar. Amma onlar da artıq ənənəvi üsullardan imtina etməli, innovativ texnologiyalardan, yeni yanaşmalardan istifadə etməlidirlər. Həm içməli, həm suvarma suyuna olan tələbatı ödəmək üçün israfçılıqdan qaçmalıyıq. Bunu etməsək, sonda əziyyət çəkən elə özümüz olacağıq”.

Davam etsə, aqrar sektor zərər görəcək

Millət vəkili Vüqar Bayramov deyir ki, indiki dövrdə su ehtiyatlarından səmərəli istifadə vacibdir: "Azərbaycanın suya olan tələbatının 90 faizdən çoxu kənar mənbələrdə formalaşır. Bu da həm içməli, həm də suvarma suyuna olan tələbin ödənməsində müəyyən çətinliklər yaradır. Xüsusilə Ermənistan bu faktordan istifadə edib ölkəmizə təsir etməyə çalışır. Quraqlığın müşahidə olunması sudan istifadə ilə bağlı yeni yanaşmanın hazırlanması və tətbiq olunmasını gündəmə gətirir. Su balansının hazırlanması ilə bağlı ölkə Prezidentinin tapşırığı da mövcud ehtiyatlardan daha səmərəli istifadə etmək məqsədi daşıyır”.

V.Bayramov qeyd etdi ki, quraqlığın davam etməsi aqrar sektora mənfi təsir göstərir: "Baxmayaraq ki 2020-ci ilin ilk 6 ayında aqrar sektorda artım qeydə alınıb, yenə də xüsusilə pandemiya dövründə aqrar sektorun, əkinçiliyin daha çox inkişaf etməsi və daha yaxından dəstəklənməsi üçün suya olan tələbatın ödənilməsi vacibdir. Su probleminin yaşanması istehsal həcmnin planlaşdırılan qədər artmasını əngəlləyən faktorlardan biridir. İyulun ikinci yarısı və avqust ayında suya, xüsusilə suarmaya olan tələbin ödənilməsi istiqamətində işlərin sürətləndirilməsi vacibdir. Çünki payız mövsümündən başlayaraq, quraqlıq aradan qalxır, xüsusilə də yağışın həcmnin artması nəticə etibarilə balansın formalaşmasına gətirib çıxarır”.

Kaspi.-2020.-17 iyul.-№112.-S.6.

Təbiət köməyə çağırır bizi

Bəxtiyar Hüseynov,

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin 1 saylı Regional ETSİ-nin sektor müdiri,
yazıçı ekoloq

Yer kainatın cənnətidir. Bu cənnətin tacı insandır. İnsanın həyatı təbiətin yaratdığı zəngin nemətlərlə bağlıdır. Əgər bu nemətlər tükənərsə, yaxud insanın ehtiyaclarını təmin etmək qüdrətində olmazsa, onda dünyanı problemlər bürüyər. Gizli deyil ki, o zaman yaşayış uğrunda rəqəbat müharibələre, amansız qırğınlara yol açar. Hətta bu, gözəl dünyamızın məhvinə səbəb olar. Prezidentimiz haqlı olaraq, ekoloji vəziyyətin, ətraf mühitin qorunmasını varlığımız üçün əsas amillərdən biri sayır.

Biz insanlar da, əcdadlarımız da elə düşündük ki, yerin təbii nemətləri tükənməzdir, ölçüyəgəlməz həcmdədir. Ancaq XX əsr fəlakətləri (istər təbii, istərsə də antropogen) sanki, böyük V.Şekspirin “olum və ölüm” dilemmasını bütün ciddiliyi və sərtliyi ilə qarşımıza qoydu.

Bütün dünyada insanlar təbiəti amansız istismar edirlər. Alimlərin həyəcanları, elmi arqumentləri qulaqardına vurulur. Bəzi dövlətlər yer üzünü fəlakətə sürükləyən yeni silah sınaqlarına rəvac verir. Bu gün artıq atmosferdə baş verən kataklizmlər, yer üzündəki qasırğalar, sürüşmələr, yanğınlar, qeyri-normal iqlim fəsadları hamını narahat edir. Dünya indi bu həyəcanların fərqi varır. Dünyanın ekoloji balansında özünəməxsus payı olan Amazon cəngəlliklərinin, Avstraliya meşələrinin yanması, böyük həcmli yanğınlar dünyamıqyaslı maraqlı doğurur. Dünyanın aparıcı dövlətləri, məsələn, ABŞ Avstraliya qitəsində bir milyard ting əkməklə yanmış massivləri bərpa etmək, yeni meşəliklər, ağaclıqlar salmaq istəyir.

Qlobal hadisələr içərisində ekoloji proseslər önəmlidir. Ekologiya insanın mövcudluğu deməkdir. Mineral resurslardan tutmuş bioloji ehtiyatlara qədər ekoloji çirklənmədən tutmuş ekoloji şəffaflığa qədər hər şey insanın nəzarəti altında olmalıdır. Çay hövzələri, sututarlar, yaşıllıq zonaları, dənizlərin, okeanların sahilləri insanlara intəhasız rahatlıq bəxş edir.

Biz bir vətəndaş olaraq təbiət qarşısında borcumuzu yerinə yetiririkmi?! Bütün məsuliyyəti dövlətin, onun məsul qurumlarının üstünə atmaqla məsuliyyətimizə bir biganəlik qatırıq. Əlbəttə, bütövlükdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi dövlətin ekoloji siyasətini həyata keçirən cavabdeh qurumdur. Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin qərar və göstərişlərini, ekoloji proqramları, sərəncamları nazirlik son zamanlar çox məsuliyyətlə yerinə yetirməkdədir. Təbiətin hər bir guşəsi ciddi nəzarət altındadır. Təbiətimizin qənimləri indi əvvəlki tək rahat nəfəs ala bilmirlər. Ekoloqlar daha sərt və vaxtında müdaxilə edir, təbiətin səmimi və məsuliyyətli cəfəkeşlərinə çevrilirlər. Son zamanlar həyata keçirilmiş mütəmadi tədbirlər sayəsində ETSN-nin işində ciddi canlanmanın şahidi oluruq. Meşələrdə ağacqıranların səsi, demək olar, yox olub. Ölkəmizin cənub və şimal bölgələrində həyata keçirilən ciddi ekoloji tədbirlərin qarşısını almaq üçün dəridən-qabıqdan çıxanlar yeni realılıqla hesablaşmalıdır. Ciddi islahatlar ölkəmizin heç bir sahəsindən yan keçmir və yan keçməyəcəkdir.

Uğurlarımız hər sahədə göz qabağındadır. Ekoloqların cəsarətli əməyi, mübarizələri, hətta şücaətləri müxtəlif media orqanlarında haqlı olaraq, təqdir edilir. Təəssüf ki, bəzi qələm sahibləri görülmüş işlərə qara eynəklə baxmağa vərdiş ediblər. İnsanın əməyinə peşəkarcasına yanaşılmalıdır. Görülmüş işlər fərəh doğurur, aydındır ki, nöqsanlar, görülməli işlər də çoxdur. Əl-ələ verib nöqsanları aradan qaldırmaq, təbiətimizə daha yaxından qayğı göstərmək vaxtdır. Yəni dövlət qurumları ilə yanaşı ictimai təşkilatlar, sırayı insanlar da ümumxalq, ümumbəşəri dəyərlərə obyektiv qiymət verməyə çalışmalıdır.

Ekosistemin bir qolu yaşıllıqlar və meşəliklərlə bağlıdır. Meşənin insan həyatında rolunu dəyərləndirmək azdır, onu qorumağın, yaşatmağın, artırmağın, sağlamlaşdırmağın qayğısına qalmaq hər bir vətəndaşın mədəni borcuna çevrilməlidir. Meşələr əvəzsiz nemətlər mənbəyidir. Xüsusilə, bioloji zənginliklər dünya alimlərinin, yazıçıların diqqət mərkəzində durur. Dünyanın müxtəlif yerlərindən ölkəmizə elmi ekspedisiyaya gələn görkəmli alimlər təbiətimizin möcüzələri qarşısında baş əyir. Görkəmli Avropa alimləri, rus tədqiqatçıları, fransız ekoloqları, holland təbiətşünasları ölkəmizin biomüxtəlifliyi ilə ilk tanışlıqdan belə ona vurulur, bu ecazkar diyarın möhtəşəmliyi onları vəcdə gətirir. Holland tədqiqatçıları ilə bağlı bir unudulmaz mənzərə bu gün də mənim yaddaşında əvəzsiz bir xatirə kimi yaşayır. Onlar gözəlliklər və qədim abidələr məskəni, dağlar diyarı Lerikdə olarkən əsrarəngiz təbiətdən vəcdə gələrək öz təəssüratlarını bizimlə bölüşüb dedilər:

– Biz dünyanın çox yerlərində olmuşuq. Fauna və floranı müxtəlif aspektdən tədqiq etmişik. Qədim möcüzələr diyarları, bitkilər aləmi, endemik meşəliklər, tarix, etnoqrafiya, hətta kulinariya ilə bizi

heyrtləndirmək o qədər də asan deyildir. Ancaq bizi burada hər şey yaxşı mənada heyrtləndirdi. Xüsusilə, bu meşələri, bu havanı dünyanın heç yerində görməmişik. Belə qeyri-adi təbii mənzərə, bəlkə də, dünyanın heç yerində yoxdur. Bu havanın misli yoxdur. Təəssüf ki bu havanı Hollandiyaya aparmaq olmaz, mümkün olsaydı aparardıq.

Mən bir ekoloq, yazıçı, vətəndaş kimi vətən təbiətinin ünvanına deyilmiş bu məftunedici təəssüratlardan qürurlandım. Yeri gəldikcə, fransız yazıçısı və səyyahı Aleksandr Dümanın əsərlərindən misal gətirirlər. Onun əsərlərində Azərbaycan, onun əsrarəngiz təbiəti, insanları haqqında hərarətli ifadələr işlədilir. M.F.Axundzadə “Hekayəti Müsyo Jordan və Dərviş Məstəli şah” komediyasında Fransadan yurduмуza qonaq gələn botanika alimi gecə - gündüz çöllərdə nadir bitkiləri toplayır, bu işdə yerlilərin də köməyindən istifadə etməklə zəngin kolleksiya yaradır. Böyük vətənpərvər M.F.Axundzadə fransız nəbatat alimi Müsyo Jordanı belə danışdırır : Alp dağlarında, Amerikada, Afrikada bitən bu dərman bitkiləri Azərbaycanın Təklə-Muğan obasında – Qarabağda daha zəngindir...” Azərbaycan təbiəti haqqında deyilən bu sözlər bu gün daha aktualdır. Ölkəmizin tanınılması şəxsən onun demokratik, siyasi imici, yüksələn iqtisadiyyatı, mədəniyyəti ilə məhdudlaşdırılmamalıdır. İnsan və təbiət harmoniyası ölkəmizə heç də az mənəvi dividend gətirmir. Ona görə də, ulu öndərimiz Heydər Əliyevdən başlamış bu cəhanşümul fəaliyyət möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev və Birinci vitse – prezident Mehriban Əliyeva tərəfindən davam və inkişaf etdirilir. Meşələrimizə bu hüduzsuz qayğının bir səbəbi də ölkəmizin ümumi ərazi segmentində meşələrin az yer tutmasıdır. Respublikamızda meşə fondu sahəsi 1213,7 min hektardır. Bu ümumi ərazimizin 14 faizini təşkil edir. Meşə ilə örtülü sahələr 1021 min hektardır ki, bu da respublika ərazisinin 11,8 faizini təşkil edir. Ümumi meşə ərazilərimizin 49 faizi Böyük Qafqazın, 34 faizi Kiçik Qafqazın, 15 faizi Talış dağlarının, 2 faizi isə aran zonasının payına düşür. Ekoloji mühitin əsas tərkib hissələrindən hesab olunan meşələr bütövlükdə birinci qrupa aid edilməklə müasir dövrün ən global ekoloji problemi olan iqlim dəyişmələrinin, səhrələşmə prosesinin atmosferdə qaz balansının pozulmasının qarşısının alınmasında, ozon qatının bərpa olunmasında əvəzsiz rol oynayır.

Meşələrin təbiətdə ən böyük rolu hər hektarın il ərzində 10-20 ton karbon qazını udaraq oksigen ixrac etməsidir. 1 hektar meşə 1 saatda 8 kq karbon qazını udur, bu da 1 saatda 200 nəfərin nəfəsi ilə havaya buraxılan karbon qazının həcminə bərabərdir.

Mövsüm ərzində hər il ölkəmizdə on minlərlə ting əkilir. Yaşillığın, meşələrin genişləndirilməsinin böyük əhəmiyyəti həm də onunla dəyərləndirilməlidir ki , dövlət başçısı cənab İlham Əliyev, Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyeva tinglərin əkilməsində şəxsən iştirak edirlər. Ölkənin yaşıllaşdırılması kampaniya şəklində yox, mütəmadi aparılır. Əkin zamanı bayram əhval-ruhiyyəsi hiss olunur. Payızda, Novruz bayramı ərəfəsində ağac bayramı gözəl bir ənənə şəklini almışdır. Sevindirici haldır ki, son illərdə görkəmli elm-sənət adamlarının dövlət səviyyəsində yubileyləri tingliklərin əkilməsi ilə yaşıllıq bayramı kimi sonuclanır. Dahi şair İ.Nəsiminin 650 illik yubileyi ilə əlaqədar ölkədə 650 min ting əkilmişdir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tinglərin bioloji vəziyyətini daim nəzarətdə saxlayır.

Ağac əkini zamanı hamı sadə insanlardan tutmuş Prezidentə qədər, cavandan tutmuş qocaya qədər hamı ağac əkirdi. Ağac əkilməsi gələcəkdə boz səhraların, dağ ətəklərinin göyərməsi, yaşıllaşması, çəmənləşməsi deməkdir. Bu növrəq təbiətsevərlərdə böyük ümid doğurur.

Boy atan ağaclar təkcə 650 il əvvəl təbiətin bizə bəxş etdiyi Nəsimi dünyasından xəbər vermir. Bu dünyanı dəyərləndirən dövlət başçısının uzaqgörənliyindən, təbiətin isə yaşıllaşan ümidlərindən soraq verir.

Biz bəzi məsələlərə diqqət yetirməyi qabartdıq. Məqsəd birdir: - Təmtəraqsız deməliyik, əsrimiz ekoloji balanslaşdırma əsridir. Biz ətraf mühitin saflığına, təmizliyinə daim diqqət yetirməli, həyəcan təbili çalmalıyıq.

Tarix Azərbaycanı sınağa çəkib. Torpaqlarımızın 20 faizi yağı tapdağında, düşmənlə əlində olduğundan nankor ermənilər tərəfindən Dağlıq Qarabağ, Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı, Zəngilan rayonları ərazilərindəki meşələrdə ağaclar kütləvi surətdə qırılaraq xarici ölkə şirkətlərinə satılır. Namərd düşməndən bundan artıq nə gözləyəsən? Bununla da qiymətli ağac növlərinin nəslə kəsilmək təhlükəsi yaranır. Bu, ekoloji genosiddir, flora və faunanın genosidi! Bədxah qonşularımızın düşməncilik dəst-xətti burada da aydın görünür. Ermənistanın meşə ehtiyatları respublikamızda olan meşə ehtiyatlarından 3,5-4 dəfə azdır. İşğal altında olan meşələrimiz isə flora və faunanın ən qiymətli ağacları, dünyada nadir hesab edilən bitkiləri ilə zəngindir. Həmin meşələrdə nadir qırmızı palıd ağacı, ayı fındığı , cökə, fıstıq və s. qiymətli bitkilər vardır. Belə qiymətli ağaclar vəhşicəsinə qırılıb, tarmar edilir, xaricə daşınır. Bu azmış kimi həmin bioloji zənginliyə öyrəşmiş quşlar, heyvanlar bu yerlərdən perik düşür. Təbiətin müvazinəti, balansı pozulur, torpağın eroziyası başlanır. Erməni faşistlərinin Azərbaycanın işğal etdikləri ərazidə törətdiyi bu vəhşilik eynilə insanlara qarşı soyqırma bənzəyir. Bu barədə dəfələrlə həyəcan təbili çalınmış, beynəlxalq təşkilatlar qarşısında məsələlər qaldırılmışdır.

Məni bir vətəndaş, təbiəti vəsf edən, onun zənginliklərini insanlar qarşısında açan ekoloq kimi bu məsələlər çox narahat edir. Dünyaya həyəcan təbili çalmaq, “SOS” signalı verməyin vaxtı çatmışdır. Hər bir Azərbaycan vətəndaşı torpaqlarımızın harayına səs verməlidir.

Torpağın müqəddəsliyi insanın cövhərində, canında, qanında, təmiz və pak hislərində bütün coşqunluğu ilə tüğyan edir. Hamımız bütün kökümüzlə, istək və arzularımızla torpağa bağlıyıq. Bu möhkəm bağlılıq misallarda, zərb- məsəllərdə, rəvayətlərdə necə də gözəl ifadə olunub! Gəlin tarixin ibrət dərslərini bir daha xatırlayaq. Anteyin ayağını torpaqdan üzdükdən sonra ona qalib gəlirlər.

Zəngin yeraltı sərvətə, ondan da qiymətli flora-faunaya, rəngarəng iqlim qurşağına malik Azərbaycan torpaqları tarixən yadellilərin diqqətini cəkib. Azərbaycanı istila edib talamaq arzusu düşməyə rahatlıq verməyib. Təbiət də anamız, vətənimiz, torpağımız qədər müqəddəsdir. Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Qarabağın işğal edilməsi, buradakı talançılıq, təbiətə vurulan zərbə üçün ermənilər təkcə Azərbaycan xalqının deyil, bütün bəşəriyyətin qarşısında cavab verməlidirlər. Çünki cinayətə biganəlik olanda dünyanın ekoloji balansı pozulur, atmosfer çirklənir, ekoloji fəlakət baş verir.

Bu gün ekoloji problemlərin həllində hər bir ölkənin ətraf mühitinin qorunması məsələləri ümumbəşəri vəzifəyə çevrilib. Bəs görəsən belə sənədlərdə Azərbaycanın haqlı tələbləri lazımınca ictimaiyyətə, beynəlxalq təşkilatlara, dünyaya çatdırılırmı? Torpaqlarımızın işğalı qədər düşündürücü sualdır. Əlbəttə, çatdırılıb. Dəfələrlə regiona gələn beynəlxalq müşahidəçilər sarsıdıcı faktlarla üzləşiblər. Ermənilər çaylarımızı, sularımızı zəhərləyir. Dağlıq Qarabağdan, Ermənistandan gələn çaylar özü ilə insan üçün ölüm təhlükəli partlayıcı sursatlar, zəhərli maddələr gətirir. İşğal altında olan torpaqlarımızda narkotik maddələr becərilir. Lakin bu hadisələri dünya ictimaiyyətinə yaymaq, hər kəsi məlumatlandırmaq nədənsə bu iş məsul olan beynəlxalq təşkilatların yadına düşmür. Onların - müşahidəçilərin, ATƏT və digər təşkilatların işi protokol yazmaqla, məsuliyyəti tərəflərin boynuna atmaqla bitmir. Təəssüf ki, dünya hələ də nankorların nazı ilə oynayır.

Hamımız əl-ələ verib, milli maraqlarımız naminə ölkəmizin ekologiyasını qorumaq, daha da sağlamlaşdırmalıyıq. Ekologiya həm də mədəniyyətdir. Bizim xalqımız bir çox sahələrdə olduğu kimi ekomədəniyyətdə də nümunə göstərməlidir. Təbiətə münasibət dünyaya, bəşəriyyətə münasibətdir. Təbiətə məhəbbət həyata, insanlara məhəbbətdir. Təbiət də anamız, torpağımız, Vətənimiz qədər əziz və müqəddəsdir. Bütün təşkilatlar təbiətə məhəbbət və maraq oyadan əyani vasitələrdən geniş istifadə etməlidirlər.

Prezidentimizin ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı sərəncamları Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin müvafiq qurumları tərəfindən respublikamızın bütün bölgələrində müntəzəm olaraq təbliğ olunur. Kadrlar hər yerdə önəmli rol oynayır. Kadrlar yeniləşir, nazirliyə yeni ab-hava daxil olur. Keçmişin üstündən qələm çəkmədən islahata uyğun dəyişikliklər hər yerdə hiss olunur. Asta-gəlimlik, ləngərli fəaliyyət artıq sürət dövrünün tələblərinə uyğun deyil. Yeni dövr yeni təfəkkür, yeni texnoloji fəaliyyət perspektivi tələb edir. Bioloji aləmin sağlamlığına diqqət artır. Bunu zaman tələb edir. Ölkəmizdə görülmüş işlər hamımızda ümid və nikbin ovqat doğurur.

Bölgələrdə təbiətin canlanması hiss olunur. Pandemiya dövründə bölgələrlə canlı ünsiyyət çətin olsa da, nazirlik medianın imkanlarından, onlayn maarifləndirmədən intensiv istifadə edir. Yüksək məsuliyyət, peşəkarlıq, təbiətə qəlb yangısı bu gün həmişəkindən daha çox hiss olunur. İnanırıq ki, bu tendensiya davamlı olacaq.

Gəlin, təbiətə qəsd edənlərə, onun sərvətlərini talayanlara qarşı mübarizədə birləşək. Axı təbiəti qorumaq, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, təkcə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin işi deyil, ümumxalq işidir. Gəlin bir daha özümüzə sual verək: yaşadığımız ərazidə heç olmasa bir ağac, bir gül kolu əkməmişikmi? Nə qədər ki, hələ vaxt var, təbiət qarşısında borcumuzu daha dərinləndirib hiss edək. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin hər il tarixi və peşə bayramı günlərində keçirilən iməciliklərdə ənənəvi bir təşəbbüsü var: “Doğma Azərbaycanı yaşıl respublikaya çevirək!”. Bu, hamımızı mövcud yaşıllıqları qorumaqla bərabər, həm də məsuliyyətimizi atırmağa və yaşıl sərvətlərimizi zənginləşdirməyə insanlıq borcumuz, vətəndaşlıq töhfəmizdir.

Möhətarəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin ölkədə ekoloji tarazlığın qorunmasında göstərdiyi vətənpərvərlik nümunəsi, ümumiyyətlə, təbiətə dövlət qayğısı biz ekoloqları daha yaxşı fəaliyyət göstərməyə, bu çətin və şərəfli işə daha ürəkdən bağlanmağa ruhlandırır.

Ekoloji təhlükəsizlik siyasəti

Akif Rüstəmov

Əvvəl “Ekoloji təhlükəsizlik” nədir sualına aydınlıq gətirməyə çalışaq. Ekoloji təhlükəsizlik - insanın və cəmiyyətin həyatı vacib maraqlarının, ətraf mühitin ona antropogen və təbii təsirlər nəticəsində yarada biləcəyi təhlükələrdən qorunmasının təmin edilməsidir.

Keçən əsrin sonlarında Azərbaycan müstəqilliyə qovuşduqdan sonra ekoloji təhlükəsizliyin qayğısına qaldı və bu sahəni ölkənin milli təhlükəsizlik siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi dəyərləndirdi. 1999-cu ildə qəbul olunmuş “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” qanunun 2-ci maddəsində qanunun təsir dairəsi və məqsədi belə izah edilir: İnsan həyatını və sağlamlığını, cəmiyyət, onun maddi və mənəvi dəyərlərini, ətraf mühiti, o cümlədən, atmosfer havası, kosmik fəza, su obyektləri, yerin təki, torpaq, təbii landşaft, bitki və heyvanlar aləmini təbii və antropogen amillərin təsiri nəticəsində yaranan təhlükələrdən qorumaq üçün hüquqi əsasları müəyyən etməkdir.

Ətraf mühitin mühafizəsi Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin prioritetlərindən biridir. Bu məqsədlə qəbul olunmuş dövlət proqramları ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması sahəsində mühüm sənəddir.

Müasir dövrdə ekoloji durumu və sosial-iqtisadi vəziyyəti nəzərə alaraq, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün müvafiq strukturlar qarşısında aşağıdakı məsələlərin yerinə yetirilməsi qarşıya məqsəd qoyulub:

+ *Təhlükəli ekoloji vəziyyətin yaranması və genişlənməsinə səbəb olan halları və hadisələri aşkar etmək və proqnozlaşdırmaq;*

+ *Ekoloji təhlükəsizlikə bağlı informasiya təminatını təşkil etmək və həyata keçirmək;*

+ *Ekoloji təhlükəsizlik sahəsində əhəlinin təlimatlandırılmasını təmin etmək;*

+ *Ekoloji təhlükəsizlikə bağlı qanunvericilikdə müəyyən edilmiş vəzifələri həyata keçirmək və s.*

Ölkəmizdə ekoloji vəziyyətin saflaşdırılması ekoloji təhlükəsizlik siyasətinin istiqamətidir. Hər bir dövlət, o cümlədən, Azərbaycan ətraf mühitin mühafizəsinə xüsusi diqqət yetirir. Ekologiya ilə bağlı qəbul olunmuş qərarlar, bir sıra normativ aktlar belə deməyə əsas verir.

Hazırkı dövrdə dövlətin ekoloji siyasətin mahiyyətini geniş oxucu kütləsinə çatdırmaqda mətbuatın rolu böyükdür. Qəzetlər ekologiyaya dair problemləri səhifəyə çıxarır, onların aradan qaldırılması yollarını göstərirlər. Məsələn, “Xalq qəzeti”ndə dərc olunmuş (2016, 8 oktyabr) “Bu təbiət bizimdir, qədrini bilək, qoruyaq” sərlövhəli məqalə ətraf mühitin mühafizəsinin əhəmiyyəti, insanların sağlamlığının qorunması məsələləri ön plana çəkilir. Məqalədə Azərbaycan ümumilikdə 2020-ci ilə kimi prioritet istiqamətlərini müəyyən edən “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasına əsasən, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi, indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadəni əsas istiqamətləri kimi götürür.

Azərbaycanda son illər ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji problemlərin həlli istiqamətində müəyyən işlər görülür. Görülən işlərin səmərəliliyi öz müsbət nəticəsini verməkdədir. Bununla yanaşı, ekoloji təhlükəsizlik sahəsində Azərbaycanda ciddi narahatlıq doğuran məsələlər - Abşeron yarımadasının çirklənmiş ərazilərinin təmizlənməsi, Xəzər dənizinin ekoloji vəziyyətinin pisləşməsi, şirin su ehtiyatlarının qorunması və səmərəli istifadəsidir. Təəssüf ki, bəzi işbazlar obyekt tikmək üçün şəhərdəki ağaclara qənim kəsiliblər, ağacları qurutmaq üçün dibinə kislata tökür, ya da yerli-dibli kəsirlər.

2010-cu ildə ölkəmizdə “Ekologiya ili” elan olunması bu sahəyə münasibəti xeyli dəyişdi. Bakıda və bölgələrdə xeyli ağac əkildi və yeni parklar salındı.

Hazırda Azərbaycanı narahat edən işğal olunmuş ərazilərdəki ekoloji vəziyyətdir. Burada flora və faunaya bilərəkdən vurulan zərərlər ekoloji terrorudur. 2007-ci ildə qəbul olunmuş “Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası”nın “Ekoloji problemlər” bölməsində işğal olunmuş ərazilərdə yaranmış ekoloji vəziyyətin ciddiliyi göstərilir: Azərbaycan Respublikasının Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş ərazilərində flora və faunanı kütləvi şəkildə məhv edilməsi, o cümlədən, bu ərazilərdə törədilən genişmiqyaslı yanğınlar ölkə üçün ən böyük ekoloji problemlərdən birinə çevrilmişdir. Törədilən yanğınlar nəticəsində 63 min 414 hektar ərazi yandırılmış və torpaqlardan istifadə imkanları heçə endirilmişdir.

Ermənistanın işğalçı siyasətinin nəticəsində Azərbaycanın təbiəti üçün xarakterik olan yüzillik ağaclar, təbii mağaralar, mədəni park nümunələri məhv edilir. Zəngilan rayonunun 107 hektar ərazisində yerləşən qoruq

demək olar ki, yer üzündən silinib, çinar ağacları İran mebel fabriklərinə satılıb. 2000-ci ildə 70 çinar ağacının hər biri 100 ABŞ dollarına Tehran qubernatoruna satılıb. Bir xeyli çinar ağacı kökündən çıxarılaraq Göyçə (Savan) gölünün sahillərinə və İrəvan şəhərinin ətrafına köçürülüb.

İşğal olunmuş ərazidə yerləşən Sərsəng su anbarından ermənilər bizə qarşı ekoloji təzyiq kimi istifadə edirlər. Qeyd edək ki, bu anbar 100 min hektardan artıq əkin sahəsini suvarılmasına hesablanıb. 2015-ci ildə Avropa Şurası Parlament Assambleyasının (AŞ PA) faktlaşdırıcısı missiyası ölkəmizdə olub və Azərbaycanın sərhədyanı rayonlarının sakinlərinin qəsdən sudan məhrum edilməsi ilə bağlı AŞ PA tərəfindən 2016-cı ilin 26 yanvar tarixində 2085 sayılı qətnamə qəbul edib. Qəbul olunmuş qətnaməyə əsasən, humanitar problem nəzərə alınaraq Assambleya Ermənistan hakimiyyətini işğal olunmuş ərazidən silahlı qüvvələrin dərhal çıxarılmasını vacib bilib.

Mənfur qonşumuzun törətdiyi ekoloji terrorun nəticəsində Sərsəng su anbarında balıqların kütləvi qırılması baş vermişdi. Bu barədə qarabağlı erməni jurnalist Ermənistanda nəşr olunan "Lrager" qəzetində məlumat dərc edib.

Azərbaycanın şirin su ehtiyatlarının qorunması ekoloji təhlükəsizlik siyasətinin əsas istiqamətlərindəndir. Kür çayı ölkə ərazisinin əsas içməli su mənbəyidir. Kür çayına, o cümlədən, Araz çayına çirkli suların axıdılması suyun keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir, ciddi təhlükəli problem yaradır.

Bədnam qonşumuzun ekoloji terror siyasətini dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq məqsədilə "Ekoloji Qayğı İctimai Birliyi" monitorinq keçirib və apardığı tədqiqatların nəticələri barədə dünyanın bütün ekoloji təşkilatlarına "Ermənistan, ekoloji terroru dayandır!" başlıqlı müraciət göndərib.

Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, Ermənistan ölkəmizə qarşı həyata keçirdiyi su terrorunu iki istiqamətdə aparır:

1. *Mənbəyi Ermənistan ordusunun nəzarətində olan çaylarda su axınının qarşısının alınması, çaylara mina və partlamamış sursat axıdılması;*
2. *Ermənistandan və işğal olunmuş ərazilərdən keçən təbii su mənbələrinin kimyəvi, bioloji və digər radioaktiv tullantılarla çirklənməyə məruz qalması.*

Ermənistanın ekoloji terroru ilə bağlı düşmənin öz yazılarına diqqət yetirmək kifayətdir. Bu yazıların çoxu saytlarda yayımlanır. Məsələn, Arsen Ambarsumyan adlı müəllif "armyanskaya pravda.ru" saytında yazır ki, Ermənistan mənbəyini bu ölkənin ərazisindən götürən çayların qarşısını kəsməklə Azərbaycanda su qıtlığı yarada bilər. O, hətta belə hesab edir ki, ermənilərin indiyədək bu üsula əl atmaması təəccüblüdür.

Təəssüf ki, beynəlxalq təşkilatlar ermənilərin Azərbaycan təbiətinə vurduğu ziyanın qarşısını almaq üçün ciddi tədbirlər görmək əvəzinə susurlar.

Beynəlxalq və milli təhlükəsizliyin tərkib hissəsi olan ekoloji təhlükəsizlik global geosiyasi məsələdir. Bu təhlükəsizlik bir ölkəyə aid deyil, dünyanın bütün dövlətlərinə aid olan vacib və global məsələdir.

525-ci qəzet.-2020.-3 iyun.-№48.-S.20.

Ekologiyanın qorunmasında cəmiyyət böyük rol oynayır

23 may Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi işçilərinin peşə bayramı günüdür

Muxtar Babayev,
Ekologiya və Təbii Sərvətlər naziri

Məlum olduğu kimi, dövlət rəhbəri İlham Əliyevin 16 may 2007-ci il tarixli Sərəncamı ilə 23 may Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi işçilərinin peşə bayramı günü kimi qeyd olunur. Bayram tədbirləri keçilən yolun təhlili, qarşıdakı vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi baxımından mühüm hadisədir. Ekoloqların peşə bayramı gününün təsis edilməsi, eləcə də həyata keçirilən tədbirlər sübut edir ki, ekoloji tarazlığın qorunması dövlətimizin siyasətinin prioritetləri sırasındadır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkədə aparılan islahatlar çərçivəsində idarəetmədə çevikliyi və səmərəliliyi artırmaq, optimallaşdırılmış və operativ fəaliyyətin həyata keçirilməsi məqsədilə Nazirliyin strukturlarının yeni dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılması prosesləri gedir.

İndiki və gələcək nəsillərin sağlamlığının təmin edilməsi, sağlam ətraf mühitdə yaşaması, iqtisadi potensialın qorunması, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə günün aktual məsələlərindəndir.

Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasının zəngin təbiətini qorumaq, bərpa etmək üçün yeni layihələrin həyata keçirilməsinə və ekoloji problemlərin həlli istiqamətində idarəetmə prosesində mövcud qabaqcıl informasiya texnologiyalarının tətbiqinə başlanılıb. Bir qisim xidmətlər “ASAN xidmət” vasitəsi ilə elektronlaşdırılıb, 2020-ci ildə nazirliyin göstərdiyi bütün xidmətlər üzrə elektronlaşma proqramı hazırlanıb və həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Uzun illər ərzində neft sənayesinin fəaliyyətindən əmələ gəlmiş tullantılar Abşeron yarımadasında bir sıra ərazilərin çirklənməsinə səbəb olub. Çirklənmiş ərazilərin bərpası, əhəlinin sağlamlığı üçün risklərin azaldılması, Bakı şəhəri və ətraf qəsəbələrin inkişafı, təmizlənmiş ərazilərin iqtisadi dövriyyəyə qaytarılması baxımından zəruridir.

Bununla əlaqədar çirklənmiş ərazilərin qiymətləndirilməsi, təmizlənməsi üsullarını və gələcək istifadə təyinatını müəyyən etmək üçün inventarlaşdırma işləri aparılıb. Heydər Əliyev Beynəlxalq Hava Limanının ətrafında və Suraxanı rayonunda ərazilər lay suları, neft, duz, yod və digər çirkləndiricilərdən təmizlənərək burada həmişəyaşıl ağac və kol növlərindən ibarət yaşıllıqlar salınıb.

Eləcə də respublikanın magistral avtomobil yollarının mühafizə zolaqlarının külək və su eroziyasından mühafizəsi, estetik görünüşünün yaxşılaşdırılması məqsədilə magistral avtomobil yollarının ətrafının yaşıllaşdırılması tədbirləri həyata keçirilir və ağacların suvarılması üçün qənaətcil suvarma şəbəkəsi qurulur.

2020-2025-ci illər üçün hazırlanmış Abşeron yarımadasının yaşıllaşdırılması proqramına əsasən 10 min hektaradək ərazinin yaşıllaşdırılması planlaşdırılır.

Azmeşəli ölkə kimi meşələrin artırılması və mühafizəsi də prioritet istiqamətlərimizdəndir. Təkcə 2019-cu ildə Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü ilə mütəfəkkir şair İmadəddin Nəsiminin yubileyinə həsr olunan aksiyada ölkə üzrə bir gündə 650 min ağac əkilmişdir.

Meşəsalma fəaliyyəti ilə bərabər meşələrin mühafizəsi tədbirləri də gücləndirilir, meşə və qeyri-meşə fondu torpaqlarında meyvə bağlarının salınması istiqamətində tədbirlər davam etdirilir.

Meşə ilə örtülü ərazilərin dəqiqləşdirilməsi üçün beynəlxalq təcrübələr əsasında inventarlaşma işlərinə başlamışdıq və 10 illik müddət üçün Milli Meşə Proqramı hazırlanıb.

İqtisadiyyatın bir çox sahələrində, habelə insan həyatında şirin suyun vacibliyi, zəruriliyi hər kəsə məlumdur. Bu gün Azərbaycan öz ehtiyaclarını ödəməyə qadir olmasına baxmayaraq, bir çox qonşu dövlətlərlə müqayisədə daha az şirin su ehtiyatlarına malik ölkədir.

Ölkənin coğrafi mövqeyi iqlim dəyişmələrinin təsirlərinə həssasdır. İqlim dəyişmələrinin təsiri nəticəsində su ehtiyatlarımız son onilliklərdə azalıb və beynəlxalq iqlim modellərinə əsasən su ehtiyatlarının gələcəkdə də azalma ehtimalı var.

Əhəlinin sayının artması, həyat standartlarının yüksəlməsi və suvarılan kənd təsərrüfatı sahələrinin genişlənməsi səbəbindən suya olan tələbat artan tempdə irəliləyir.

Su ehtiyatlarının ölkə ərazisində qeyri-bərabər paylanması və region ölkələri ilə müqayisədə nisbətən azlığı, transsərhəd suların çirklənməsi, su təhlükəsizliyinə təhdidlərin olması və s. çətinliklər nəzərə alınaraq beynəlxalq praktikaya uyğun olaraq sudan səmərəli istifadə edilməsi, suyun dəqiq uçotunun aparılması məsələləri hədəf kimi müəyyən olunub.

Bu baxımdan, Prezident İlham Əliyevin imzaladığı “Su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” Sərəncama uyğun olaraq, hazırda ölkənin davamlı sosial-iqtisadi inkişafında mühüm rolunu oynayan su ehtiyatlarının istifadəsi və mühafizəsi sahəsində mövcud problemlərin həll edilməsi üçün təxirəsalınmaz tədbirlər davam etdirilir.

Eyni zamanda, iqlim dəyişmələrinə adekvat adaptasiya tədbirlərinin seçilməsi üçün gələcək iqlim dəyişmələri ssenariləri də hazırlanır. Təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrə nəzarətin gücləndirilməsi, proqnoz və erkən xəbərdarlıq sisteminin, həmçinin monitoring və laboratoriya fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə maddi-texniki baza modernləşdirilir.

Avropa Ətraf Mühit Agentliyi ilə əməkdaşlıq çərçivəsində BMT-nin qəbul edilmiş təlimatlarına uyğun olaraq ölkə üzrə elektron su balansının yaradılmasına başlanılıb.

Bu gün Nazirliyin fəaliyyət hədəflərindən biri də Xəzər dənizinin çirklənməsinin qarşısını almağa yönəlib.

Dünyada karbohidrogen ehtiyatları və bioloji zənginliyi olan Xəzər dənizi unikal bir su hövzəsidir. Əfsuslar olsun ki, antropogen və təbii amillərin təsiri (qlobal iqlim dəyişiklikləri, dəniz səviyyəsinin tərəddüdü, çay axınının həddən artıq tənzimlənməsi, çirklənmə, qanunsuz balıq ovu, neft-qaz və s.) Xəzər dənizi ekosisteminin deqradasiyasına gətirib çıxarmış, o cümlədən dənizin unikal ixtiofaunasında böyük dəyişikliklər baş vermişdir.

Tərəfimizdən mümkün olan bütün vasitələrdən istifadə olunur ki, Xəzər ekoloji inkişaf və ekoloji sabitlik zonasına çevrilsin.

Yeri gəlmişkən, qeyd edim ki, iqtisadiyyatın qida sektoruna aid olan balıqçılığın davamlı inkişafı da əsas prioritet istiqamətlərimizdən biridir. Təbii balıq ehtiyatlarının qorunması, balıqçılığın inkişafı, su hövzələrindən səmərəli istifadə edilməsi, bu sahədə normativ-hüquqi bazanın və idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə addımlar atılır.

Son iki il ərzində nərə cinsli və müxtəlif növ digər balıq və balıq məhsullarının sənaye məqsədilə istehsalını həyata keçirən bir sıra müasir müəssisələr yaradılıb.

Əsas məqsədimiz yaxın illərdə ölkə əhalisinin balıq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsi, idxaldan asılılığın azaldılması, iqtisadiyyatı sahil balıq ovundan asılı olan rayonların sosial-iqtisadi inkişafını təmin edən şirin su və dəniz hövzələrində balıq fermer təsərrüfatlarının inkişafıdır.

Bütün bunlar son nəticədə təbii su hövzələrində balıqların, xüsusilə nərəkimilərin təbii populyasiyasına antropogen təzyiqin azalmasına gətirib çıxaracaqdır.

Balaxanı poliqonunun müasir standartlara uyğun yenidən qurulması, Bərk Məişət Tullantılarının Çeşidlənməsi və Yandırılması zavodlarının istismara verilməsi və çoxsaylı nəzarətsiz tullantı sahələrinin təmizlənməsi hesabına Bakıda müsbət dəyişikliklər baş verib. Lakin digər ərazilərdə, xüsusilə də iri yaşayış məntəqələrində məişət tullantılarının daşınması və yerləşdirilməsi narahatlıq doğurur.

Bu problemin həll olunması üçün cənab Prezident tərəfindən təsdiq olunmuş Bərk məişət tullantılarının idarə olunmasının təkmilləşdirilməsinə dair Strategiya və Plastik tullantıların ətraf mühitə mənfi təsirinə azaldılmasına dair Tədbirlər Planı çərçivəsində İqtisadiyyat Nazirliyi ilə birlikdə regional poliqonların tikilməsi, tullantıların təkrar emal müəssisələrinə yönəldilməsi istiqamətində tədbirlər görülür, idarəetmə orqanları və özəl sektorla iş aparılır.

İqtisadi inkişaf, xüsusilə tikinti sektorunun xammala olan tələbatı ilə bağlı geoloji axtarış və kəşfiyyat işləri genişləndirilir. Mineral xammal bazasının qorunması və səmərəli istifadəsi sahəsində sağlam sahibkar - dövlət dialoqu platforması qurulub.

Ölkə rəhbərliyinin təşəbbüsü ilə yerin təkindən istifadə olunmasının, onun mühafizəsi və idarə edilməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, bu sahəyə dövlət nəzarətinin gücləndirilməsi məqsədilə Dövlət Mineral Xammal Ehtiyatlarından İstifadə Agentliyi yaradılıb.

Bu sahədə yaradılmış yeni idarəetmə strukturu faydalı qazıntıların kompleks istifadəsinə və əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasına imkan verəcəkdir.

Azərbaycan Respublikası Qafqaz ölkələri və bütövlükdə Avropa üzrə zəngin biomüxtəlifliyə malik olan ölkələrdəndir. Bu baxımdan ölkəmizdə biomüxtəlifliyin qorunması həm milli və regional, həm də global əhəmiyyətə malikdir. Bu həm də ekoturizmin inkişafı və ölkənin tanınmasında böyük rol oynayır.

Bu istiqamətdə xanım Leyla Əliyevanın təsisçisi olduğu IDEA İctimai Birliyinin fəaliyyətini xüsusi vurğulamaq istərdim. IDEA İctimai Birliyinin bu istiqamətdə gördüyü işləri, xüsusilə də ətraf mühitin mühafizəsi işinə gənclərin cəlb olunmalarını yüksək qiymətləndiririk.

IDEA İctimai Birliyi ilə birgə nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsində olan bioloji növlərin artırılması, onların tarixən məskunlaşdıqları ərazilərə reintroduksiya olunması sahəsində aparılan işlər bu gün də davam edir. “Ceyranların tarixən məskunlaşdıqları ərazilərə reintroduksiyası layihəsi” çərçivəsində bu günədək 200-ə yaxın ceyran öz təbii areallarına buraxılıb. Bundan əlavə, ötən il Şahdağ Milli Parkının ərazisinə Almaniya, Fransa və Belçika zooparklarından 12 baş Avropa bizonu gətirilərək bir müddət qapalı volyer şəraitində saxlanıldıqdan sonra vəhşi təbiətə buraxılıb.

Hazırda IDEA İctimai Birliyi ilə birlikdə daxili su hövzələrinin bioresurslarının mühafizəsi və bərpaşına yönəlmiş yeni genişmiqyaslı “Zəngin hövzələr” layihəsinin icrasına başlanılıb.

Ötən il cənab Prezidentin Fərmanı ilə Qızılağac Milli Parkı yaradılmış, həmçinin Zaqatala-Balakən regionunda ölkədə ilk biosfer qoruğun yaradılması və turizm potensialı olan ərazilərdə ekoturizmin inkişaf etdirilməsi istiqamətində işlər aparılır.

Azərbaycan Respublikasının geoloji, coğrafi, tarixi və digər əhəmiyyət daşıyan təbiət obyektlərinin qorunması istiqamətində YUNESKO ilə əməkdaşlıq genişləndirilir. Hirkan meşələrinin YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilməsi, Qlobal Geoparklar təşəbbüsü çərçivəsində beynəlxalq geoloji əhəmiyyətə malik ərazi kimi müəyyən edilməsi ilə bağlı intensiv tədbirlər həyata keçirilir.

Ümumiyyətlə Azərbaycan təbiətinin yerli və beynəlxalq səviyyədə təşviqatının gücləndirilməsi məqsədilə sektorlararası əməkdaşlığın gücləndirilməsinə xüsusi önəm verilir.

Qarşıdakı illərdə görülməli işlər çoxdur. Dövlət rəhbəri İlham Əliyevin qarşıya qoyduğu tapşırıqları yüksək səviyyədə həyata keçirmək üçün Nazirlik üzərinə düşən vəzifəni layiqincə yerinə yetirməyə çalışır.

Sevindirici haldır ki, ekoloji durumun yaxşılaşdırılması ilə bağlı məsələlərdə ictimai qınaq mexanizmi formalaşır, vətəndaş mövqeyi nümayiş etdirilir və insanların təbiətlə münasibətlərində müsbət dəyişikliklər öz bəhrəsini verir. Hesab edirik ki, ictimaiyyətin bu işlərdə sərt mövqeyi bizim işimizə ən böyük köməkdir. Problemlərin üstünə birlikdə getməliyik və bu işdə ictimaiyyətdən daima dəstək gözləyirik.

Hər bir xalq özünün gələcəyə olan ümidlərini, ilk növbədə, gənc nəsillə bağlayır. Bu baxımdan gənclərin Nazirliyin fəaliyyətində fəal iştiraka cəlb olunmasına, onların istək, rəy və təkliflərinə böyük önəm verilir.

2020-ci ilin ölkəmizdə “Könüllülər ili” elan edilməsi bu sahədə cari ilin müstəsna olacağını deməyə imkan verir. “Təbiəti könüllü qoruyaq” adlı könüllülər qrupu yaradılıb. Bu günə kimi artıq 500-ə yaxın könüllü gənc müraciət edib. Könüllülük fəaliyyətinə qoşulan gənclərdən Nazirliyin ehtiyat kadr heyətinin formalaşdırılması da nəzərdə tutulur ki, bu da gənclərin iş həyatına uğurlu bir keçid fürsəti yaradacaqdır.

Respublika.-2020.-23 may.-№101.-S.4.

Yaşılıqlar insan sağlamlığına xidmət edir

Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi dövlət siyasətində ekoloji məsələlərin öz yeri var

Flora Sadıqlı

İnsanların sağlamlığı ətraf mühitlə, havanın təmizliyi, suyun saflığı, qidanın keyfiyyəti ilə birbaşa bağlıdır. Odur ki, Azərbaycanda xüsusilə son illərdə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına böyük diqqət göstərilir. O cümlədən yeni yaşıllıq zolaqları, meşə massivləri salınır, mövcud yaşıllıq sahələri daha da genişləndirilir.

Bu il mayın 10-da Prezident İlham Əliyevin və birinci xanım Mehriban Əliyevanın Bakının Suraxanı rayonundakı keçmiş yod-brom zavodunun ərazisində ağac əkmələri ətraf mühitə həssas münasibətin daha bir nümunəsi idi.

Ağacların məhz Ulu Öndər Heydər Əliyevin doğum günü əkilməsi təsadüfi deyil. Çünki ölkəmizdə ekoloji siyasətin əsası Ümummilli Lider tərəfindən qoyulub. Ulu Öndər Azərbaycana rəhbərlik etdiyi bütün dövrlərdə ətraf mühitin mühafizəsinə, yaşıllığı az olan ərazilərin, o cümlədən Bakının və Abşeron yarımadasının təbii landşaftının yaşıllıq zolaqları, meşə-parklarla zənginləşdirilməsinə, paytaxtımızın yaşıllıqlar şəhərinə çevrilməsinə çox böyük önəm verib. Bu siyasətin uğurlu davamı olaraq hazırda Azərbaycanda ekoloji məsələlərin həllinə xüsusi diqqət göstərilir, ətraf mühitin dayanıqlı mühafizəsinə nail olmaq məqsədilə mühüm layihələr həyata keçirilir.

İndiyədək neft və digər istehsalat tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərin, lay suları altında qalan torpaqların ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün genişmiqyaslı işlər görüldü, uğurlu layihələr reallaşdırılıb. Bu da ekologiyaya dövlət səviyyəsində xüsusi diqqətlə yanaşıldığının nəticəsidir.

Keçmiş yod-brom zavodunun Suraxanı rayonu ərazisindəki tullantı poliqonu bir çox paytaxt sakinlərinin yaxşı yadındadır. Abşeron yarımadasında ekoloji mühitin sağlamlaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən layihələrdən biri də məhz təhlükəli tullantılarla çirkləndirilmiş bu ərazinin təmizlənməsi oldu. Görülən işlər nəticəsində indi burada ekoloji vəziyyət normalara tam uyğunlaşdırılıb.

Layihənin 2018-2019-cu illəri əhatə edən birinci mərhələsində 67 hektar ərazi yod-brom və digər neft tullantılarından təmizləndi. Ərazidəki drenaj və suvarma sistemləri quruduldu. Həmin yerdə 52 mindən çox müxtəlif növ ağac-kol tingləri əkilərək geniş meşə-park salındı.

Hazırda ərazinin qalan 100 hektarlıq sahəsində layihənin ikinci mərhələsi həyata keçirilir. Bu il təmizlənmiş ərazilərdə Abşeron iqliminə uyğunlaşdırılmış Eldar şamı, Avropa zeytunu, həmişəyaşıl sərv, Arizona sərv, digər ağac və kol növləri, ümumilikdə 82 min tingin əkilməsi nəzərdə tutulur.

Ekoloji layihələr təkcə paytaxtı deyil, ölkəmizin digər şəhər və rayonlarını da əhatə edir. Bu baxımdan Sumqayıt şəhərində ətraf mühitlə bağlı görülməli işlər mühüm əhəmiyyət daşıyır. Prezident İlham Əliyev bu ilin aprel ayında Ağdərə-Sumqayıt magistral qaz kəmərinin istifadəyə verilməsi, eləcə də may ayında Sumqayıtda "Gilan Tekstil Park" MMC-nin tibbi maska fabrikinin və qoruyucu kombinezonların istehsalı müəssisəsinin açılış mərasimlərində həmin məsələyə toxunmuşdur.

Dövlət başçısı vaxtilə Sumqayıtın böyük bir ekoloji bəla mərkəzi olduğunu xatırlatmışdır. Kimya sənayesinin sürətli inkişafı və bir çox hallarda ekoloji standartlara riayət edilməməsi nəticəsində Sumqayıtın ekoloji vəziyyəti çox ağır idi və burada bir neçə növ xəstəliklər geniş vüsət almışdı. Bu gün isə Sumqayıt təmiz, müasir sənaye mərkəzinə çevrilib və bu şəhərdə hava Bakıda olduğundan daha təmizdir. Sumqayıtda aparılan yaşıllaşdırma işləri, yeni parkların salınması, uzun illər şəhər sakinlərini narahat edən Acıdərə kanalının tamamilə təmizlənməsi və digər ekoloji tədbirlərin görülməsi öz müsbət nəticəsini göstərib.

Prezident bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirləri yüksək dəyərləndirib: "Sumqayıt yaradılanda Sovet İttifaqının kimya sənayesinin mərkəzi kimi nəzərdə tutulurdu və bu funksionu yerinə yetirirdi. Ancaq sumqayıtlılar yaxşı bilirlər ki, ekoloji vəziyyətə çox böyük zərbə vurulmuşdu. Sumqayıt ekoloji fəlakət zonası idi və Sovet İttifaqı məkanında bəlkə də ekoloji baxımdan ən çirklənmiş şəhərlərdən biri idi. Bu gün isə Sumqayıt Azərbaycanın ekoloji baxımdan ən təmiz şəhərlərindən biridir. Çünki burada yaradılmış bütün yeni müəssisələr ekoloji normalara tam cavab verir. Köhnə müəssisələr artıq bağlanıb, onların əraziləri yeni sənaye parklarının sərəncamına verilib. Bu gün Sumqayıtda təmiz hava artıq adi hala çevrilib".

Qeyd etmək vacibdir ki, ölkəmizdə ekoloji durumun yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən işlərə Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondu mühüm töhfələr verir. Birinci vitse-prezidentin

təşəbbüsü ilə keçən il mütəfəkkir şair İmadəddin Nəsiminin yubileyinə həsr olunan aksiyada ölkə üzrə bir gündə 650 min ağacın əkilməsi ümumilikdə Azərbaycanın ekoloji durumuna çox müsbət təsir göstərmiş, yaşıllıq zolaqlarının miqyasının artmasına səbəb olmuşdur. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə ekoloji mühitin sağlamlaşdırılmasına, yaşıllıqların artırılmasına hesablanan layihələr də xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Azərbaycan.-2020.-21 may.-№99.-S.6.

Beynəlxalq köçəri quşlar günü

Bu günün qeyd olunmasında əsas məqsəd miqrasiya zamanı köçəri quşların təhlükəsizliyini təmin etməkdir

Sevinc

10 may - Beynəlxalq Köçəri Quşlar Günüdür. Bu təqvim 2006-cı ildən beynəlxalq səviyyədə qeyd edilən məlumatlandırma kampaniyası və ekoloji bayramdır. Bir çox ölkələrdə, bu təqvim, həmçinin Kanada və ABŞ-da hər il 10-11 may tarixlərində qeyd olunur. Amerikalı ornitoloqlar tərəfindən 1993-cü ildən etibarən bu gün bayram edilir. 1906-cı ildə isə “Köçəri quşlar haqqında beynəlxalq Konvensiya” qəbul olunub. Günün əsas məqsədi dünya ölkələrinin diqqətini global ekoloji problemlərdən biri olan köçəri quşların köçü zamanı onların sərbəstliyini və təhlükəsizliyini təmin etməkdir.

Məlumat üçün bildirək ki, quşların miqrasiyası, əsasən, yazda və payızda olur. Yaz miqrasiyasının səbəbi reproduksiya instinktinin oyanması, payız miqrasiyasının səbəbi isə qidanın azalması və ya ona işarələrdir. Azərbaycanda 400 quş növü qeydə alınsa da, həqiqətdə onların sayının çox olduğu bildirilir. Belə ki, bu günədək mövcud bütün növlər hələlik müəyyən edilməmişdir. Bu da ilk növbədə, miqrasiya edən və ötüb keçən növlərə aiddir. Bundan başqa bir çox növlər ölkə ərazisinə gələrək öz areallarını genişləndirməkdə davam edir. Məsələn, kiçik və halqalı qur-qur quşu kimi. Azərbaycanda qeydə alınan növlər 18 dəstə və 61 fəsiləyə mənsubdur. Bunların 40 faizi oturaq növ olmaqla, Azərbaycanda ilboyu müşahidə edirlər, 27 faizi qışlayan və 10 faizdən çoxu köç vaxtı qeydə alınan növlərdir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan ornitofaunası çox zəngindir. Xüsusilə su-bataqlıq quşlarının növ tərkibi və ekoloji qrupları daha zəngindir (144 növ). Azərbaycan ərazisindən bütün Avrasiyada ən böyük miqrasiya yollarından biri keçir. Şərqi Avropa və Qərbi Sibirdən cənuba və Şərqi Afrikaya, Cənub - Qərbi Asiyaya və əksinə milyonlarla quş köç edir. Hər il Azərbaycan ərazisindən, təqribən, 20 milyon təkcə su-bataqlıq quşu keçir, istirahət və yemlənmək üçün dayanacaq kimi buradan istifadə edir.

Hələ 60-cı illərdə qış mövsümündə 2 milyondan çox su-bataqlıq quşu, xüsusilə də ördək, qaşqaldaq və qaz ovlanıb. 36 növ quş Azərbaycanın Qırmızı Kitabına daxil edilib. Azərbaycan ornitofaunasından 23 növ Dünya Qırmızı Kitabına daxil edilib. Azərbaycanda quşlar üçün əsas təhlükə yaşayış yerlərinin azalması (meşələrin qırılması, su sahələrinin qurudulması, əkinlərin genişləndirilməsi, quşların qanunsuz ov edilməsi, adalardakı yuvalama düşərgələrindən yumurtaların yığılması, narahatçılıq amilləri (intensiv mal-qara otarılması, insanların yuvalama yerlərinə getməsi, istirahəti və s.), neft çıxarılması və daşınması, elektirik xətləri və başqalarıdır.

Quşların, ilk növbədə, su-bataqlıq quşlarının qorunması üçün Qızılağac və Ağgöl qoruqları təşkil edilmişdir ki, burada 500 mindən çox quş qışlayır. Bundan başqa, Samux qoruq-ovçuluq təsərrüfatında, Gil və Şahdili yasaqlığında və digər yasaqlılarda quşlar qorunub mühafizə edilir. Sarısu (400-500 min qışlamada), Mahmudçala (40 min), Kürün deltasında (miqrasiyada 75 min), Abşeron-Qobustan sahillərində (Pirallahi-Pirsaat kəsiyində - 200 min) və digər sahələrdə daha çoxdur. Azərbaycanda ekoturizm kimi istiqamətin, xüsusilə də quşların müşahidəsinin inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli imkanlar var.

Quşları burada ilboyu həm qışlamada, həm köç, həm də yuvalama zamanı müşahidə etmək mümkündür. Burada vəğların, ilbizlərin, qarabattaqların qamışlıqda, qağayı və sternaların adalarda, hətta istifadəsiz neft özlülərində çoxsaylı koloniyalarını müşahidə etmək olur. Qışda bəzəgəglərin nəhəng sürüləri, qartallar, kərkəslər yemlənmək üçün düzənlərə gəlir. Xəzər sahillərində və daxili su hövzələrində su quşlarının nəhəng sürüləri toplaşır.

Yeri gəlmişkən, bu ilin əvvəlində nadir quş növlərindən sayılan Ağ durna (Sibir durnası) son 10 il ərzində Azərbaycan təbiətində ilk dəfə görünüb. "Bird Guides" jurnalının məlumatına görə, martın 1-də israilli ornitoloq Rami Mizrahi durnanı Şirvan Milli Parkında müşahidə edib. Bu, həmin quşların miqrasiya dövründə özlərinə yeni durma nöqtəsi tapmasından və təbii şərait yaxşılaşdığı üçün Azərbaycana qayıtmasından xəbər verir.

Xatırladaq ki, hazırda ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji tarazlığın qorunması Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin prioritetlərindən biridir. Ölkəmizdə ekoloji problemlərin həlli məqsədilə ardıcıl olaraq dövlət proqramları qəbul və icra olunur. Bunun nəticəsidir ki, ekoloji təhlükəsizliyin təminatı sahəsində mühüm nailiyyətlər əldə edilib. Azərbaycanda davamlı inkişaf konsepsiyasının müddəalarına uyğun olaraq iqtisadi inkişafın ekoloji tarazlıqla vəhdət təşkil etməsi, üstünlüyün ətraf mühitin qorunmasına verilməsi, ekoloji problemlərin, ilk növbədə həlli, gələcək nəsillərin imkanları məhdudlaşdırılmadan çağdaş nəsillərin rifahının yaradılması önə çəkilib. Buna nail olmaq üçün, ilk növbədə, iqtisadiyyatın səmərəliliyinin yüksəldilməsi və ətraf mühitin qorunmasının təmin olunması istiqamətində çoxşaxəli fəaliyyət həyata keçirilir. Ölkədə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı ilə bağlı mövcud olan ekoloji problemlərin həll edilməsi üçün təmiz texnologiyaların tətbiqinə böyük yer verilir. "Yaşıl iqtisadiyyata" sərmayələrin cəlb olunması üçün ekoloji cəhətdən təmiz alternativ enerji mənbələrindən geniş istifadə etmək, istilik effekti yaradan qazları azaltmaq üçün sənaye, nəqliyyat, tikinti və digər sahələrdə enerjiden səmərəli istifadə üzrə tədbirlər həyata keçirilir. Ölkəmizdə "yaşıl iqtisadiyyata" keçid mərhələsində ekoloji və iqtisadi tələblərə cavab verməyən çoxlu sayda müəssisələr bağlanıb, digərləri yenidən qurularaq modernləşdirilib, yeni aztullanlı və tullantısız texnologiyalar tətbiq olunub. Bütövlükdə ölkəmizdə ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əsaslı dönüş yaranıb, təbii ehtiyatların, o cümlədən faydalı qazıntıların, su, torpaq, hava kimi əvəzsiz sərvətlərin, meşələrin və biomüxtəlifliliyin mühafizəsi sahəsində mühüm tədbirlər həyata keçirilib. Mövzu ilə bağlı bizimlə fikirlərini bölüşən Azərbaycan Ornitoloji Cəmiyyətinin sədri Elçin Sultanov açıqlamasında deyib ki, əslində son illər antropogen təsirlər nəticəsində ölkəmizə miqrasiya edən quşların sayı ciddi şəkildə azalıb: "Müşahidələrə əsasən, son 50-100 il ərzində Azərbaycana miqrasiya edən quşların sayının azaldığını söyləmək olar. Sözsüz ki, 50-100 il əvvəl Azərbaycana daha çox sayda quş miqrasiya edirdi. Bu, birbaşa dünyada baş verən iqlim prosesləri, antropogen amillərlə bağlıdır. Məsələn, 80-ci illərdə Azərbaycanda təkcə 2 milyona yaxın ördək ovlanırdısa, indi heç bu rəqəm 200 mini keçmir. Ümumilikdə, hazırda ölkəyə miqrasiya edən quşların sayı 1-1.5 milyon civarındadır. Bu müqayisə özü göstərir ki, ölkəmizdə qışlayan quşların sayı dəfələrlə azalıb".

Ekspert bununla yanaşı vurğulayıb ki, Azərbaycanda ornitologiya ilə maraqlanan turistlərin sayı artdıqca, daha çox qeyri-adi quş növləri aşkarlanır: "Köçəri quşlar iki cür olur: uzaq məsafəyə və yaxın məsafəyə köç edənlər. Son illər Azərbaycana gələn əcnəbi turistlər artır və onların içərisində quşlarla maraqlananlar, elm adamları da olur. Bəzi turistlər isə müşahidələr aparırlar və Azərbaycanda yeni quş növlərini aşkarlayırlar. Həmin turistlərin müşahidələrinə əsasən, köçəri, Azərbaycanda müvəqqəti məskunlaşan quş növləri aşkar edilir. Bəziləri təsdiqlənir, bəziləri isə şübhəli qalır. Azərbaycanda 15-20 il qabaq quş növlərinin sayı 368 idisə, indi bu rəqəm 425-ə çatır. Yəni ornitologiya ilə maraqlanan turistlərin axını artdıqca, daha çox qeyri-adi quş növləri aşkarlanır".

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi əsasında hazırlanıb.

Həftə içi. - 2020. - 9-13 may. - № 44. - S. 6.

İqlim dəyişikliklərinin taxılçılığa mənfi təsiri və onun yumşaldılması yolları

Faiq Xudayev,

Əkinçilik Elmi-Tədqiqat İnstitutunun direktoru, aqrar elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Məzahir Rzayev,

İnstitutun Davamlı Əkinçilik və Bitki Diversifikasiyası şöbəsinin rəhbəri,

aqrar elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Dünyada barj verən global iqlim dəyişikliklərinin Azərbaycanda taxılçılığa mənfi təsiri kəskin şəkildə müşahidə olunur. Belə ki, keçən ilin payız dövründə havaların isti keçməsi və uzun müddət yağmurların olmaması səbəbindən bir sıra aran rayonlarında payızlıq taxıl səpinə həddən artıq gecikmiş və səpilmə sahələrində isə vaxtında cücərtilər alınmamışdır.

Bu dövrdə göstərilən səbəblərlə əlaqədar torpaq həddən artıq quruyaraq bərkimiş və nəticədə onu şumlayaraq səpinə hazırlamaq mümkün olmamışdır. Ona görə də taxıl səpinə gecikmişdir. Belə bir şəraitdə alınmış cücərtilər olduqca zəif və seyrək olmaqla aqrotekniki tələblərə cavab verməmişdir.

İqlim dəyişikliyi taxılçılığa göstərdiyi belə bir mənfi təsirlərin yumşaldılması üçün aşağıda göstərilən aqrotekniki becərmə qaydalarına vaxtında və yüksək keyfiyyətlə əməl olunması taxılçılar qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri olmalıdır.

Payızlıq taxılların böyüyüb inkişaf etməsinə və məhsuldarlığına təsir edən amillər əsasən 2 qrupa bölünür ki, buraya nizamlanmayan və nizamlanan amillər daxildir. Nizamlanmayan amillər (illik yağmurların miqdarı, günəş radiasiyası, illik fəal temperaturların cəmi və s.) əsasən təbii amilləri əhatə etməklə birbaşa idarə olunmağa və nəzarətə tabe olmurlar. Respublikamız şəraitində bu amillərin çoxu kifayət miqdarda və yaxud artıqlaması ilə mövcud olmaqla payızlıq taxılların məhsuldarlığını məhdudlaşdırmırlar. Respublikamızda mövcud olan belə əlverişli təbii-iqlim şəraiti payızlıq taxılardan daha yüksək (70-80 s/ha) dən məhsulu almağa imkan verir. Yüksək dən məhsulunun formalaşmasına nizamlanan (suvarma, yemləmə gübrələrinin verilməsi, yaşıl malanın çəkilməsi, alaqlar, xəstəlik və zərərvericilərə qarşı mübarizə aparılması və s.) amilləri yüksək aqrotekniki səviyyədə idarə etməklə nail olmaq olar. Məlumdur ki, payızlıq taxıllar qış dövründə xarici mühütün əlverişsiz amillərinin təsirindən inkişafdan qalır və bəzən də tamamilə məhv olur. Buna görə də zəmilərə qulluq işində əsas vəzifə qışda və erkən yazda bitkilərin qorunub saxlanmasıdır.

Payızlıq taxıl əkini sahələrindən yüksək məhsul götürmək üçün gübrələmənin əhəmiyyəti müstəsna dərəcədə böyükdür. Əkin sahələrinə mineral gübrələrin düzgün verilməsi bitkilərin normal böyüməsinə və inkişafına şərait yaradır, onların xəstəliyə, şaxtalara və quraqlığa davamlılığını artırır. Bu baxımdan səpindən qabaq şum altına fiziki çəkiddə hektara 350-400 kq superfosfat gübrəsinin verilməsi olduqca vacibdir.

Hal-hazırda Respublikada dənli bitkilərin əsas hissəsini intensiv sortlar təşkil edir. Bu sortların qida maddələrinə yüksək dərəcədə tələbkər olduğunu nəzərə alaraq gübrə normalarını nizamlamaq son dərəcədə vacibdir. Həmin sortlar əkilən sahələrə erkən yazda torpaq-iqlim şəraitindən asılı olaraq hər hektara fiziki çəkiddə 250-300 kq ammonium şorası, yaxud 200 kq-a qədər karbomid verilməsi məsləhətdir. Azot gübrəsinin 15-20 % - i səpindən qabaq, 60 %-i erkən yazda, 20-25 %-i isə bitkilərin boruya çıxma mərhələsində yemləmə şəklində verilməlidir.

Əgər payızda səpindən qabaq və ya səpinlə birgə mürəkkəb gübrələrin tərkibində azot gübrəsi verilməyibsə, onda erkən yazda bitkilərə əlavə gübrə şəklində mineral gübrələr verilənə qədər onların qidaya tələbatını qismən də olsa ödəmək üçün gübrə normasının müəyyən hissəsini qışda vermək məsləhətdir. Yaz yemləmə gübrəsi taxılların boruya çıxma mərhələsindən qabaq, bitkilərin kollanma dövründə verilməlidir. Çünki bu zaman daxildə sünbül hələ formalaşmamışdır. Ona görə də qabaqcadan verilən yemləmə gübrəsi sünbüldə sünbülcüklərin sayını artırmaqla onun tam formalaşmasına şərait yaradır. Buna görə də gübrələrin verilmə müddətlərinə düzgün riayət etmək lazımdır.

Torpaqdan istifadə zamanı onun təbii münbitliyi aşağı düşməməlidir. Bunun üçün bitkilərin torpaqdan apardıqları qida maddələri müxtəlif formalarda torpağa qaytarılmalıdır ki, buna əkinçilikdə qida maddələrinin qaytarılması qanunu deyilir. Torpaqdan aparılan və torpağa qaytarılan qida maddələrinin nisbəti balans üsulu ilə müəyyən edilir. Qida maddələrinin balansı müsbət olduqda torpağın təbii münbitliyinə xələl gəlmir.

Taxılçılar bilməlidirlər ki, əkin sahələrində yazda yaxın torpaq sıxılıb bərkiyir. Bunun da nəticəsində bitkilərin köklərinə hava çətin keçir, torpaqda isə rütubətin daha çox buxarlanmasına şərait yaranır. Bunun qarşısını almaq üçün erkən yazda, əsasən də quraq dəmyə şəraitində bitkilərə yemləmə gübrəsi verildikdən sonra əkinləri səpinin köndələninə yüngül dişli mala ilə malalamaq lazımdır. Bu zaman əmələ gəlmiş xırda qaysaqlar dağıdılır, torpaqdan rütubətin buxarlanmasının qarşısı alınır, xırda əlaq cücətiləri məhv olur və kök sisteminin havalanması yaxşılaşır. Yadda saxlamaq lazımdır ki, əkinlərə mala bitkilərin tam kollanma mərhələsində çəkilməlidir.

Payızlıq dənli bitkilərdən yüksək məhsul götürülməsində mühüm şərtlərdən biri də suvarmadır. Torpaq-iqlim şəraitindən asılı olaraq vegetasiya dövründə payızlıq taxıllara iki-dörd dəfə su verilməlidir. Qışı yağmurlu keçən illərdə torpaq-iqlim şəraitindən asılı olaraq fevralın üçüncü və yaxud martın birinci ongünlüyündə birinci vegetasiya suvarmasına başlamaq məsləhət görülür.

Əgər səpindən sonra əkinlər suvarılmayıbsa və havalar quraq keçirsə, onda qış aylarında bitkilər mütləq suvarılmalıdır. Suvarma bölgələrində payızlıq taxıldan az məhsul götürülməsinin başlıca səbəblərindən biri də suvarmanın vaxtında aparılmamasıdır. Suvarmanın 8-10 gün gecikdirilməsi məhsulun 25-30 % azalmasına səbəb olur. Suvarma erkən səpin aparılmış sahələrdə başlanmalı və qısa müddətdə qurtarmalıdır. Bəzi təsərrüfat rəhbərləri və mütəxəssisləri cüzi miqdarda yəni 15-20 mm yağıntı ilə kifayətlənərək suvarmanı dayandırır. Göstərilən miqdarda yağmur hektarda 150-200 m³ suya bərabərdir. Taxıl isə bundan xeyli artıq miqdarda rütubət tələb edir. Deməli, yağıntılar az olanda suvarmanı davam etdirmək məhsuldarlığı artırmaq deməkdir. Ümumiyyətlə, vegetasiya dövründə torpaqda olan nəmliyin miqdarına nəzarət etməklə onun tarla rütubət tutumunun 70-75 faizindən aşağı düşməsinə yol verilməməlidir.

Qlobal istiləşmə ilə əlaqədar su çatışmazlığı nəzərə alınaraq suvarma suyundan qənaətlə istifadə olunmalıdır. Bunun üçün əkinçilikdə suvarma suyuna qənaətedici texnologiyalar tətbiq olunur. Dənli bitkilərdə tirəli səpin texnologiyasının tətbiqi nəticəsində suvarma suyuna 25-30 % qənaət olunur. Taxılçılıqda yağışyağdırma üsulundan istifadə bitkilərin suvarılmasının ən səmərəli forması hesab olunur. Suvarma suyu ilə birlikdə bitkilərə peyin şirəsi verilməsi yaxşı nəticələrə gətirib çıxarır. Bunu bir çox fermer təsərrüfatlarında sınaqdan keçirmişlər. Suvarmanın belə təşkilinə ciddi diqqət yetirilməlidir.

Alaqlar mədəni bitkilərin, o cümlədən payızlıq taxılların məhsuldarlığını məhdudlaşdıran amillərdən biridir. Əlaq otları məhsuldarlığı aşağı salmaqla yanaşı məhsulun keyfiyyətini də pisləşdirir. Yazda taxıla qulluq işlərindən biri də əlaqlara qarşı kimyəvi mübarizədir. Bu məqsədlə dövlət qeydiyyatından keçmiş kimyəvi preparatlardan istifadə edilməsi tövsiyə edilir. Hazırda birləpəli əlaqlara (yabanı vələmir və s.) qarşı geniş istifadə olunan herbisidlərə əsasən Puma Super və Topik aiddir. Puma Super herbisidi hektara 0.6-0.8 litr, topik herbisidi isə hektara 0.40-0.50 litr hesabı ilə verilir. Bu herbisidlərin göstərilən miqdarı 250-300 litr suda həll edilərək yazda payızlıq buğdanın kollanma mərhələsində sahələrə çilənməlidir. Əks halda onun səmərəliliyi az olar.

Taxıl əkinlərində geniş yayılmış ikiləpəli əlaqlara (adi turpəng, çöl gülülü, çöl qanqalı, çöl sarmaşığı və s.) qarşı 2.4-D herbisidinin amin duzu hektara 1.5-2.0 kq, Lintur 70 herbisidi 0.150-0.180 kq, Qran Star herbisidi 0.018-0.020 kq, Taystar herbisidi isə 0.01-0.05 kq hesabı ilə verilir. Fermer təsərrüfatında aparılan təcrübələr göstərir ki, Topik və Lintur herbisidlərinin qarışdırılaraq bir dəfəyə verilməsi iqtisadi cəhətdən daha səmərəlidir.

Əgər əlaqların vurduğu ziyan iqtisadi ziyanlı hədd səviyyəsinə qalxmıdırsa onda herbisidlərin tətbiqi iqtisadi cəhətdən faydalı hesab oluna bilər. Vurulacaq ziyan sadəcə olaraq ziyanlı hədd səviyyəsində olacaqs, onda herbisidlərin tətbiqinə ehtiyac qalmır. Ona görə də fermerlər əlaqların vurduğu ziyanı qabaqcadan müşahidə edərək müəyyənləşdikdən sonra herbisidləri tətbiq edə bilərlər.

Taxıl becərən fermerlər göstərilən aqrotexniki qulluq işlərini vaxtında və keyfiyyətlə yerinə yetirməklə iqlim dəyişikliklərinin mənfi təsirini müəyyən qədər azalda bilərlər.

Kənd həyatı.-2020.-11 mart.-№5-6.-S.3.

Ekoloji mədəniyyət

Ekspertlər hesab edirlər ki, təhsil ocaqlarında ekoloji maarifləndirmə sahəsindən dərslərin genişləndirilməsi vacibdir

Sevinc

Son illər dünyada ekoloji tarazlığın pozulması nəticəsində bu istiqamətdə problemlər durmadan artmaqdadır. Müşahidələr onu göstərir ki, ekoloji tarazlığın pozulmasında insan amili başlıca rol oynayır. Məhz bu səbəbdən BMT-nin 1992-ci ildə Braziliyanın Rio-de Janeyro şəhərində keçirdiyi ətraf mühit və inkişafa həsr olunmuş ümumdünya konfransında beynəlxalq ekoloji təhlükəsizliyin əsas istiqamətləri müzakirə olunaraq bir çox dövlətlərin milli təhlükəsizlik strategiyasının prioritetinə çevrilib. Həmin konfransda davamlı inkişafa keçməzdən öncə hər bir ölkədə ekoloji təhlükəsizlik problemlərinin sosial-fəlsəfi cəhətdən araşdırılması və beləliklə də, “ekoloji cəmiyyət”in formalaşdırılmasının əsas sahələrinin müəyyənəşdirilməsi prioritet məsələ kimi qaldırılıb.

BMT-nin təşəbbüsü sayəsində 2000-ci ilin sentyabrında keçirilən Minilliyin forumunda dünyanın 147 ölkəsinin dövlət və hökumət rəhbərlərinin iştirakı ilə “Minilliyin Bəyannaməsi” qəbul edilib, XXI əsrin dünyada Minilliyin İnkişafı Məqsədləri (MİM) müəyyənəşdirilib.

Təbii ki, XXI əsrdə elmi-texniki tərəqqinin sürətli və dinamik inkişafı, İKT (informasiya kommunikasiya texnologiyaları), internet, robot, nano-texnologiyanın insan həyatının bütün sahələrinə inteqrasiyası cəmiyyətin şüurunda təbiətə, onun sərvətlərinə, flora, faunaya yaradıcı münasibətin formalaşmasını tələb edir. Hazırda mütəxəssislər belə bir fikirlə razılaşır ki, insanlarda mədəniyyətin, sivilizasiyanın yeni növü - ekoloji mədəniyyət formalaşmalıdır. Əks təqdirdə, insanların təbiətə, onun sərvətlərinə mənfi münasibəti dəyişilməyəcək, əksinə, daha da dərinləşəcək. Ekspertlər hesab edirlər ki, bu gün insanlarda ekoloji mədəniyyətin, sivilizasiyanın, tərəkürün, şüurun, tərbiyənin və təhsilin formalaşması artıq günün tələbinə çevrilib. Ekoloji mədəniyyət bütün insanlarda bəşəri mədəniyyəti təcəssüm etdirən mədəniyyətin sivil inkişaf forması və təhsil mühitidir. XXI əsr bütün xalqlardan mədəni inkişafın əsas istiqaməti kimi ekoloji təhsilin fasiləsiz inkişaf strategiyasını, konsepsiyasını, proqramını hazırlamağı və həyata keçirməyi tələb edir. Mütəxəssislərin fikrincə, ekoloji təhsilin ardıcıl və sistemli olması üçün bu prosesə şəxsiyyətin formalaşmasının ilk anlarından, uşaqlıqdan başlamaq lazımdır ki, onun da təməli məhz ailədə, məktəbəqədər tərbiyə ocaqlarında, ibtidai siniflərdə qoyulmalı, orta, orta ixtisas və ali məktəblərdə isə tamamilə formalaşmalıdır.

Yeri gəlmişkən, son illər ölkəmizdə ekoloji problemlərə, onun həlli yollarına və ekoloji maarifləndirməyə diqqət xeyli artırılıb. Prezident İlham Əliyevin 2010-cu ili ölkədə “Ekologiya ili” elan etməsi isə bu sahəyə münasibəti tamamilə dəyişdi. Belə ki, “Ekologiya ili” çərçivəsində, eləcə də sonrakı illərdə ölkəmizdə milyonlarla ağacın əkilməsi, yeni parkların salınması və dövlət başçısının özünün bu kampaniyalarda iştirakı ətraf mühitin qorunmasına xüsusi diqqətin göstəricisi sayıla bilər. Eyni zamanda, uzun illər ərzində yaranan ekoloji problemlər təhlil edilərək, onların kompleks həllinə yönəldilən və davamlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanan milli və dövlət proqramları təsdiq edilib və onların icrasına başlanılıb. Ölkədə mövcud qoruq və yasaqlıqların ərazisi genişləndirilib milli parklar yaradılıb, ətraf mühitin qorunmasının gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçirilib. Bu proqramların əsas məqsədi ətraf mühitin mühafizəsinə yönəldilən dövlət əhəmiyyətli investisiya layihələrinin sistemli və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarətdir. Ətraf mühitlə bağlı qəbul olunan dövlət proqramlarının uğurla reallaşdırılması, mövcud ekoloji problemlərin daha səmərəli həlli məqsədilə müvafiq sərəncamların imzalanması bu sahənin ölkəmizdə prioritet məsələlər sırasına qaldırılmasına aydın misaldır. Keçmişdən miras qalmış ekoloji problemlərin aradan qaldırılması və səmərəli idarəetmə sisteminin yaradılması da Azərbaycanın beynəlxalq miqyasda nüfuzunun artmasına təkan verir.

Bununla yanaşı ekspertlər bildirirlər ki, təbiətə qayğıkeş münasibət, ekoloji tərəkürün yaranması əhalidə və gənc nəsildə ekoloji tərbiyə və mədəniyyətin hansı səviyyədə olmasından asılıdır. Onların qənaətinə, hazırda ekoloji maarifçiliyə böyük ehtiyac var.

Bunun üçün hər kəs müəyyən ekoloji biliklərə yiyələnməli, əhalidə ekoloji dünyagörüş formalaşmalı, təhsilin ayrı-ayrı pillələrində ekoloji təlimin həyata keçirilməsi təmin edilməli, məktəb, eləcə də, məktəbəqədər tədris-tərbiyə müəssisələrində uşaqlar və şagirdlər arasında ekoloji tərbiyəyə xüsusi fikir verilməlidir. Digər tərəfdən, “Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda

(2002) ümumi ekoloji biliklərə yiyələnməsi üçün hər kəsə bərabər şəraitin yaradılması, orta təhsil sistemində ekoloji biliklərin tədrisinin icbariliyi, ekoloji təhsil və maarifləndirmə prosesinin fasiləsizliyi dövlət siyasətinin əsas prinsipləri kimi götürülüb. Ekoloji təhsil və maarifləndirmə zamanı əldə olunan biliklər, qazanılan təcrübələr ekoloji mədəniyyətin yaranmasına səbəb olur. Başqa sözlə, ekoloji təhsil dedikdə, ümumi ekoloji mədəniyyətin və məsuliyyətin formalaşmasına yönəldilmiş fasiləsiz təhsil, tərbiyə və inkişaf prosesi başa düşülür. Ekoloji təhsilə ehtiyac, insan həyatı üçün əlverişli mühitin təmin edilməsinə olan zərurətdən yaranmışdır. Ekoloji mədəniyyətin formalaşmasında əsas vasitələrdən biri məqsədyönlü ekoloji təhsil almaqdır. Ətraf mühitə düzgün münasibət ekoloji bilik nəticəsində formalaşır.

Məsələyə münasibət bildirən “Rüzgar” Ekoloji İctimai Birliyinin sədri İslam Mustafayev də hesab edir ki, bu gün ekologiya ilə bağlı əsas problemlərdən biri əhəlinin ekoloji mədəniyyətinin və maarifləndirilməsi ilə bağlı işlərin kifayət qədər aşağı olmasıdır: “Ölkəmiz inkişaf edir, amma bir sıra məsələlər var ki, ölkənin inkişaf tempindən geridə qalır. Xüsusilə bu məsələni rayonlarımıza aid edərdim. Torpaqların deklarasiyası, qorunması, alternativ enerjiden istifadə etməklə meşələrin qırılmasının qarşısının alınması, bu gün bizim üçün fəlakətlər gətirən suların idarə olunması ilə maarifləndirmə işləri aparılmalıdır. Ekoloji maariflənmə həm sıradan vətəndaşlar, həm də məmurlar arasında, yəni geniş kütlələr arasında aparılmalıdır”. İ. Mustafayev qeyd edib ki, son 5-6 ildə bir çox rayon mərkəzlərimiz çox böyük inkişaf yolu keçib: “Şəhərlərin mərkəzlərində tikinti və abadlıq işləri aparılıb, parklar salınıb, komplekslər tikilib, şəhərin içərişi təmizlənilib. Eyni zaman da bizim turizm potensialımız var. Bu turizm potensialını reallaşdırmaq üçün bərk tullantıların idarə olunması istiqamətində əhəliyə asılı olan işlər var. Təbii ki, hökumət də bu işə qarışmalı və müəyyən məsələlərin həllinə kömək etməlidir. Digər tərəfdən, ekoloji maarifləndirmə tədbirləri çərçivəsində hər telekanalın həftədə ekologiya ilə bağlı bir saatlıq veriliş verməsi yaxşı olar.

Təbii ki, bu verilişlər müxtəlif mövzularda-meşələrdən, bərk tullantıların idarə olunmasından, suların qorunmasından və s. bəhs etməlidir. Həm də verilişlərin tamaşaçı marağına uyğun olaraq hazırlanması çox vacibdir. Hər hansı mövzu ətrafında standart cümlələrlə kağızdan oxumaq və danışmaq tamaşaçı üçün maraqlı olmaz. İstərdim ki, dövlət qurumları və QHT-lər tərəfindən konfrans və treninqlər keçirilməsinə, broşürlər hazırlanmasına diqqət artırılsın. Məktəblərdə ekoloji maarifləndirmə sahəsindən dərslər genişləndirilməli və müəyyən aksiyalar keçirilməlidir”.

Həftə içi.-2020.-29 fevral-2 mart.-№22.-S.6.

“Qırmızı Kitab”ın yeni nəşri nə vaxt hazır olacaq?

Sözügedən kitabın III nəşri ilə bağlı iş proqramı hazırlanıb

Sevinc

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında (AMEA) “Qırmızı Kitabı”nın III nəşrinin Redaksiya heyəti tərəfindən 2020-2023-cü illəri əhatə edən iş proqramı hazırlanıb. Trend-in məlumatına görə, bunu AMEA-nın vitse-prezidenti akademik İradə Hüseynova AMEA-nın Rəyasət Heyətinin iclasında deyib. Kitabın III nəşri üzrə 2020-2023-cü illəri əhatə edən iş proqramı ətrafında müzakirələr aparıldıqdan sonra Rəyasət Heyəti tərəfindən proqram qəbul edilib. Bununla yanaşı, nəşrlə bağlı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə müvafiq məsələlərin birgə müzakirəsinin təşkil edilməsi məqsəduyğun hesab edilib. “Qırmızı Kitab”ın III nəşri ilə əlaqədar elmi-təşkilati, texniki, maliyyə və s. məsələlərin vaxtında və səmərəli həllini nəzərdə tutan multidissiplinar elmi-tədqiqat proqramının hazırlanması tövsiyə olunub.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikası “Qırmızı Kitab”ı - ölkə ərazisində nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi olan vəhşi heyvan və yabanı bitki növlərinin vəziyyəti haqqında rəsmi dövlət sənədidir. O, ölkənin bütün ərazisində, o cümlədən, Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikasına mənsub olan sektorunda heyvan və bitki növlərinin vəziyyəti, yayılması və mühafizəsi tədbirləri haqqında məlumatları özündə əks etdirir.

Hazırda Azərbaycan Respublikasının «Qırmızı Kitabı» «Heyvanlar aləmi haqqında» Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 4 iyun tarixli, 675-İQ nömrəli və «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 8 iyun tarixli, 678-İQ nömrəli qanunlarına əsasən aparılır. Mövcud qanunvericiliyə əsasən, ölkə ərazisində təbii şəraitdə yaşayan, nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan heyvan və bitki növləri xüsusi mühafizə edilir və Azərbaycan Respublikasının «Qırmızı Kitabı»na daxil edilir. 6 hissədən ibarət olan “Qırmızı kitab”da nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi olan 14 məməli növü, 36 quş növü, 5 balıq növü, 13 amfibiya və reptiliya növü, 40 həşərat növü və 140 bitki növü haqda məlumat cəmləşib. “Qırmızı Kitab”a fauna və flora növləri 2 kateqoriya üzrə daxil edilib: yoxa çıxmaq təhlükəsi olan və nadir növlər.

Azərbaycanda “Qırmızı kitab”ın tərtib olunması hələ 1977-ci ildə qərarlaşdırılıb. O zamandan sonra bitki və heyvanların kitaba salınması onların məhv olmasının qarşısını müəyyən qədər alıb. Çünki bu bitki və heyvan növləri ciddi qorunmağa başlanılıb. Məlumat üçün bildirək ki, “Qırmızı Kitab”ın Redaksiya Heyəti və mütəxəssislər tərəfindən ölkəmizin müxtəlif təşkilatlarının nümayəndələri ilə əməkdaşlıqda müasir qorunma statusu qiymətləndirilmiş 300 bitki (266 ali və 20 ibtidai) və göbələk (14) növünü və 223 heyvan növünü (1 növ Oligochaeta, 1 növ Crustacea, 1 növ Mollusca, 71 İnsecta, 6 növ Amphibia, 14 növ Reptilia, 9 növ Pisces, 72 növ Aves, 42 növ Mammalia sinfinə aid olan) əhatə edən Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”nın II nəşri yenidən işlənilib. “Qırmızı Kitab”ın tam formalaşdırılması son illər ərzində aparılan fəal tədqiqat işləri hesabına mümkün olub, ölkəmizin müxtəlif elmi və dövlət, həmçinin qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri ilə əməkdaşlıqda müasir qorunma statusu qiymətləndirilmiş fauna və flora növlərini əhatə edən Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”nın II nəşri yenidən işlənilərək ərsəyə gətirilib. Bununla bağlı, nadir və nəsli kəsilməkdə olan növlərin tədqiqi üzrə mütəxəssislər tərəfindən intensiv monitorinqlər keçirilib, onların beynəlxalq səviyyədə müasir qorunma meyarları müəyyənləşdirilib. Bu nəşrdə ilk dəfə olaraq təbiəti mühafizə baxımından təsvir edilmiş nadir və nəsli kəsilmiş növlərin beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmuş meyarlara görə (IUCN, 2001) qiymətləndirilməsi həyata keçirilib.

Yeri gəlmişkən, Prezident İlham Əliyevin 3 oktyabr sərəncamı ilə təsdiqlənmiş “Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunmasına və davamlı istifadəsinə dair 2017-2020-ci illər üçün Milli Strategiya” çərçivəsində bir sıra tədbirlər planı nəzərdə tutulub. Tədbirlər planında təhsilin bütün pillələrində ətraf mühitin mühafizəsi, bioloji müxtəlifliyin qorunması, ekosistem xidmətləri ilə əlaqədar məsələlərin tədrisinin genişləndirilməsi, bioloji müxtəlifliyin qorunması üzrə resurs, informasiya və təlim mərkəzlərinin yaradılması, insan resurslarının bilik və bacarıqlarının artırılması üçün texniki potensialın gücləndirilməsi, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin turizm potensialı ilə bağlı məlumat bazasının genişləndirilməsi, təbiət abidələrinin inventarlaşdırılmasının həyata keçirilməsi, reklam xarakterli infoturların keçirilməsi, milli parklarda ekoloji turizmlə məşğul olan turoperatorların müəyyən edilməsi, media nümayəndələri, yerli və xarici turistlər üçün infoturların keçirilməsi nəzərdə tutulur. Tədbirlər planına görə, bioloji müxtəliflik komponentlərinin mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, bitki və heyvan növlərinin inventarlaşdırılmasının həyata keçirilməsi və elektron məlumat bazasının yaradılması, bioloji müxtəliflik üzrə İnformasiya və Əvvəlcədən Xəbərdarətmə Sisteminin

yaradılması, bioenerji resurslarının dəqiq uçotunun aparılması, Azərbaycan Respublikasının daxili sularında, sərhəd sularında və Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda bioloji müxtəliflik komponentlərinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi, sənaye və məişət tullantıları ilə çirklənmənin qarşısının alınması, böyük yaşayış məntəqələri ətrafındakı su hövzələrinin bioloji müxtəlifliyinin qorunmasına dair tədbirlərin hazırlanması həyata keçirilməlidir.

Sənəddə habelə, bioloji müxtəlifliyin davamlı inkişafına təsir edən amillərin öyrənilməsi, antropogen təsirlərə məruz qalan torpaqlarda meşəbərpə zonalarının və süni meşəliklərin yaradılmasına dair təkliflər hazırlanması və pilot layihələrin həyata keçirilməsi, otlaqların idarə olunmasında qabaqcıl təcrübənin tətbiqi və otlaq sahələrinin səmərəli idarə olunması məqsədi ilə tədbirlər görülməsi, idarəetmə planlarının hazırlanması və pilot layihələrin tətbiqi, "Örüş, otlaq və biçənək sahələrinin istifadəyə və icarəyə verilməsi, habelə istifadə edilməsi Qaydaları"na əməl olunmasına dair nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, meşə ilə örtülü ərazilərin inventarlaşdırılmasında və monitorinqinin aparılmasında müasir metodikanın tətbiqi planlaşdırılıb.

Xatırladaq ki, statistikaya görə, dünyada 20 mindən çox bitki növünün yığılması qadağan edilib. Qərb alimləri apardıqları uzun araşdırmalar nəticəsində müəyyən ediblər ki, planetimizdə ciddi iqlim dəyişiklikləri və insan fəaliyyəti üzündən təxminən 8600 heyvan növü nəslə kəsilmək təhlükəsi ilə üzləşib. Mütəxəssislər bildirirlər ki, nadir heyvanların 72 faizi insanın kənd təsərrüfatı fəaliyyəti nəticəsində məhv ola bilər. Bundan başqa, bir çox fauna da ov ucbatından məhv olmaq təhlükəsi ilə üzləşib. Alimlərin fikrincə, nəslə kəsilməkdə olan heyvan növlərinin qorunmasına dair təcili tədbirlərin siyahısı hazırlanmalı və bunun üçün lazımı vəsait ayrılmalıdır.

Mövzu ilə bağlı fikirlərini bildirən Milli Ekoloji Proqnozlaşdırma Mərkəzinin sədri Telman Zeynalovun sözlərinə görə, Azərbaycan SSRİ-nin tərkibində olduğu zaman respublikanın təbiətinə çox ağır zərbələr vurulmuşdu. Azərbaycan müstəqilliyini əldə etdikdən sonra isə bu sahədə müəyyən işlər görülüb: "Son illərdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi 11 min hektara yaxın meşə zolağı salıb. Bu da biomüxtəlifliyin qorunmasında görülən mühüm işlərdəndir. Ümumiyyətlə, təbiətə ən çox ziyan insanların istifadə etdiyi silahlar vasitəsilə dəyir. Təbiətdə müxtəlif fauna və flora növləri yox olduqca, onlar yeniləri ilə əvəzlənir. Yəni, təbiət ona uyğunlaşır. Bu, təbiətin qanunudur. Heç kəs ona müdaxilə edə bilməz. Ancaq son zamanlarda insanlar müxtəlif cür silahlardan istifadə edirlər. Bu silahların zərəri təbiətin üzərində çox mənfi fəsadlarla görünür. Heç bir ölkənin təbiəti bu silahların vurduğu ziyana uyğunlaşa bilmir. Artıq təbiət özü özünü bərpa edə bilmir. Hər regionun iqlimi fərqlidir. Hər ərazinin özünə xas olan bitkilərinin qorunub saxlanması dövlət maraqlı olmalıdır. Zəhnini işlətmək qabiliyyətinə malik olan tək canlı insan niyə təbiəti qorumaq üçün bundan istifadə etməməlidir? Təbiəti qorumaq əslində hər birimizin borcudur. Yəni, insanlar təbiətə bu qədər qəsd etməməlidir. Əslində hər şeyi dövlətdən gözləmək, bütün təqsiri dövlətin üzərinə atmaq olmaz. Təbiəti cəmiyyət özü qorumaqda maraqlı olmalıdır".

Həftə içi. - 2020.- 18-19 fevral. - № 17. - S. 6.

Professor Rauf Sultanov: “Ölkədə ekoloji vəziyyətlə bağlı geniş layihələr həyata keçirilir”

Nigar Abdullayeva

“Bakı şəhərinin ekoloji vəziyyətinin daha da yaxşılaşması üçün gələcəkdə neftayırma zavodu və zibilliklərin yandırılması üçün tikilən zavodun şəhərdən kənara köçürülməsi daha məqsədəuyğun olardı”

Ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə istifadə edilməsi ölkədə aparılan sosial-iqtisadi islahatların tərkib hissəsindən biridir. Müstəqillik illərində ölkəmizdə ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əsaslı dönüş yaranıb, təbii ehtiyatların, o cümlədən faydalı qazıntıların, su, torpaq, hava kimi əvəzsiz sərvətlərin, meşələrin və biomüxtəlifliyin mühafizəsi sahəsində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilib. Hazırda iqtisadi inkişaf ilə yanaşı, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə istifadə edilməsi ölkə başçısının daim diqqət mərkəzindədir. Ölkənin sosial-iqtisadi həyatının bütün sahələrinin inkişafı ilə yanaşı, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması məsələlərinə də göstərilən gündəlik qayğının, həyata keçirilən ardıcıl tədbirlərin nəticəsində ölkəmizdə ekoloji durum əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşıb.

“Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrasının birinci ilinin yekunlarına həsr olunan konfransda çıxışı zamanı Prezident İlham Əliyev bildirib ki, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması daim diqqət mərkəzindədir: “Bu istiqamətdə bir çox önəmli tədbirlər görülür. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin xətti ilə çaylar boyu yerləşən bir çox kənddə modul tipli təmizləyici qurğular quraşdırılıb. Ağacəkmə prosesi davam etdiriləcək. Son illərdə isə əkilən ağacların sayı bəlkə də 10-20 milyonu ötüb. Bu, çox müsbət haldır. Xüsusilə təbiəti ağaclarla o qədər də zəngin olmayan bölgələrdə bu proses geniş vüsət alıb və almalıdır. Bakının havası da böyük dərəcədə təmizlənilib. Bizim əsas diqqət mərkəzimiz məhz böyük şəhərlərdir, xüsusilə Abşeron yarımadası və sənaye müəssisələri olan şəhərlər. Azərbaycanın qalan yerlərində təbiət toxunulmazdır, biz bunu qorunmalıyıq və bütün bölgələrdə təbiət qorunmalıdır. Çünki bu, bizim sərvətimizdir. Bəzi hallarda ağaclar qırılır, onların yerində binalar tikilir. Buna qətiyyənlə yol vermək olmaz. Müvafiq göstərişlər verilib. Təbiətin qorunması hər bir vətəndaşın işi olmalıdır, çünki bu, bizim ölkəmizdir, bizim həyatımızdır”.

Mütəxəssislərimiz də ölkədə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirləri yüksək qiymətləndirirlər. Müsahibimiz Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin professoru, biologiya elmləri doktoru, “Azərbaycan Ekologiya Standartları Monitorinq Fondu”nun prezidenti Rauf Sultanovdur:

- Ölkədə ekoloji vəziyyət və bu sahədə reallaşdırılan tədbirləri necə qiymətləndirirsiniz?

- Bildiyiniz kimi bugünlərdə ölkə başçısının iştirakı ilə “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrasının birinci ilinin yekunlarına həsr olunan konfrans keçirilib. Hər 5 ildən bir ölkə başçısı regionların sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı dövlət proqramını təsdiq edir və ilin sonunda onun yekunları müzakirə edilir. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı proqramında bütün bölgələrin həm kənd təsərrüfatı, həm sənayenin, eləcə də digər sahələrin hərtərəfli inkişafı ilə bağlı hədəflər müəyyənləşdirilir. Bu dövlət proqramının digər proqramlardan fərqi ondadır ki, dövlət vəsaiti qoyulur. Son konfransda isə ölkə başçısı digər sahələrlə yanaşı, ekologiya və təbii sərvətlərin inkişafı istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərə xüsusi diqqət yetirib. Bunun əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, ölkədə ekoloji vəziyyətlə bağlı geniş layihələr həyata keçirilir. Ən böyük ekoloji problemlərdən biri əhalinin təmiz su ilə bağlı təmin olunmasıdır ki, bununla bağlı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə dövlət vəsaiti ayrılıb və kəndlərdə modul tipli sutəmizləyici qurğular istifadəyə verilib. Ölkə başçısı da qeyd edib ki, müəyyən vəsait ayrılmasına baxmayaraq bu qurğuların bəziləri baxımsızlıq səbəbindən öz fəaliyyətini dayandırır. Prezident diqqəti ona yönəldib ki, xüsusi monitorinqlər keçirilməli və bütün problemlər müəyyənləşdirilməli, tədbirlər görülməlidir.

- Konfransda çirkənlənmiş yerlərin təmizlənməsi, torpaqların rekultivasiyası prosesi məsələsinə toxunulub. Ölkə başçısı bildirib ki, mövcud göllərin təmizlənməsi prosesi daha geniş vüsət almalıdır. Bu sahədə mövcud vəziyyətlə bağlı nə deyərdiniz?

- Bakı və Sumqayıt şəhərlərinin ətrafında çirkənlənmiş göllər var ki, bu göllərin təmizlənməsi üçün hər 5 ildən bir proqrama uyğun olaraq dövlət vəsaiti ayrılır və bu il də həmin istiqamətdə vəsait ayrılıb. Əvvəlki dövlət proqramlarına uyğun olaraq böyük göllərin təmizlənməsi işi tamamlanıb, ancaq su göllərinin miqdarı olduqca

çoxdur və bu istiqamətdə də müəyyən işlərin görülməsi qarşıya məqsəd qoyulub. Çünki həmin göllərdə çirkab sular toplanır və orada xəstəliktörədən canlılar həm floraya, həm faunaya, canlı və cansız mühitə mənfi təsir göstərir. Bu istiqamətdə müəyyən işlərin görülməsi təbii ki, vacib işlərdən biridir.

Əlbəttə, yaşıllıqların qorunması, onların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi Bakı şəhərində havanın keyfiyyətinin yaxşılaşmasına təsir göstərən əsas amillərdən biridir. Prezident eyni zamanda ölkədə yaşıllıqların qorunması ilə bağlı müəyyən tədbirlərin görülməsinə diqqəti yönəldib. Ötən il Nəsiminin 650 illiyi ilə əlaqədar ölkədə 650 min ağac əkilib. Bu, meşə fondunun artırılması, oksigenin yaranması istiqamətində həyata keçirilən mühüm tədbirdir. Xüsusilə Abşeron rayonunda bu sahədə genişmiqyaslı işlər aparılıb. Həmçinin ötən il olduğu kimi bu il də dövlət proqramına uyğun olaraq Bakı və Sumqayıt şəhərlərində dəniz ətrafında, məhəllələrdə yaşıllıq zonalarının, parkların salınmasına diqqət artırılır. Bunun üçün külli miqdarda vəsait tələb olunur və bu da dövlət tərəfindən təmin edilir. Yaşıllıqların salınması istiqamətində reallaşan tədbirləri hər bir sakin hiss edir və hətta bizim yaşadığımız ərazidə 2-3 park yaradılıb ki, sakinlər istədikləri zaman həmin parklarda dincəlirlər.

“2023-cü ildə dövlət proqramı başa çatdıqda Bakı şəhəri və digər bölgələrdə dövlətin qarşıya qoyduğu məqsəd nəticəsində ekoloji vəziyyət daha da yaxşılaşacaq”

- Bildirilib ki, havanı, ekologiyanı böyük dərəcədə çirkləndirən “Qara şəhər”in yerində hazırda “Ağ şəhər” yerləşir ki, bu da böyük şəhərsalma layihəsidir. Bu layihəni necə dəyərləndirirsiniz?

- Vaxtilə “Qaraxəhər” adlanan ərazidə atmosfer havası hədsiz dərəcədə çirklənirdi. Burada müəyyən zavodlar köçürülüb və “Qara şəhər”in yerinə “Ağ şəhər” yaradılıb ki, o da çox yaxşı layihələrdən biridir. Eləcə də dənizkənarı parkların ərazisinin genişlənməsi istiqamətində müəyyən işlər görülür. Bunun əhəlinin sağlamlığında, havanın təmizlənməsində mühüm rol var. Prezident bildirdi ki, “Ağ şəhər”də neftayırma zavodu var ki, onun da bu yaxınlarda köçürülməsi məqsəduyğun hesab edilir. Burada atmosferin çirklənməsi üçün iki mənbə var. Birincisi, neftayırma zavodudur, ikincisi isə zibilliklərin yandırılması üçün tikilən zavoddur ki, orada fəaliyyət göstərərək Bakının havasının çirklənməsinə səbəb olur. Ona görə də Bakı şəhərinin ekoloji vəziyyətinin daha da yaxşılaşması üçün gələcəkdə hər iki zavodun şəhərdən kənara köçürülməsi daha məqsəduyğun olardı.

Sumqayıt şəhərinin havası Bakı ilə müqayisə etdikdə daha təmizdir, lakin orada da əhəlinin sayını nəzərə alaraq yaşıllıqların, parkların daha çox salınması vacib məsələlərdən biridir. Bu gün yaşıllıqların, ağacların qırılmasının qarşısının alınması istiqamətində də bir sıra tədbirlər görülməlidir. Bir faktı da qeyd edib ki, Bakıda atmosferin çirklənməsinin 60 faizi nəqliyyatın payına düşür və bu istiqamətdə də müəyyən tədbirlərin görülməsi önəmli amillərdən biridir. Yəni, istifadə edilən avtomobillərin yanacağından oktan dərəcəsinin yüksəldilməsi, elektrikli işləyən avtomobillərin gətirilməsi daha yaxşı olardı. Məsələn, olduqca böyük vəsait tələb edən yeni avtobuslar gətirilib ki, bunlar paytaxtın havasının çirklənməsinin qarşısının alınmasında böyük rol oynayır. Ötən 5 illiklər ərzində bu istiqamətdə böyük layihələr reallaşmasına baxmayaraq, hələ də həllinin gözləyən məsələlər var və inanırıq ki, bunlar da öz həllini tapacaq.

2019-2023-cü illərlə bağlı dövlət proqramının yekununda cəmi bir il ərzində görülmüş işlər müzakirə edildi və bu müddətdə olduqca böyük işlər görüldü. Mənim fikrimcə, qarşıdan gələn 4 il ərzində, yəni 2023-cü ildə dövlət proqramı başa çatdıqda Bakı şəhəri və digər bölgələrdə dövlətin qarşıya qoyduğu məqsəd nəticəsində ekoloji vəziyyət daha da yaxşılaşacaq. Təbii ki, ictimai təşkilatlar, KİV -lər də buna dəstək olmalıdır.

Palitra. - 2020. - 12 fevral. - № 15. - S. 6.

Ekoloji ekspertizanı həyata keçirəcək komissiya hansı işləri görəcək?

Hökumətin yeni qərarına əsasən, sözügedən qurumun səlahiyyətləri müəyyənləşdirilib

Sevinc

Nazirlər Kabineti tərəfindən “Dövlət ekoloji ekspertizasını həyata keçirən Ekspert Komissiyası haqqında Əsasnamə” təsdiq olunub. Bununla bağlı Baş Nazir Əli Əsədov qərar imzalayıb. Qərarla qeyd olunub ki, bu Əsasnamə “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 52-ci maddəsinə əsasən hazırlanıb və Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən təşkil olunan Ekspert Komissiyasının səlahiyyətlərini, fəaliyyət qaydasını və tərkibini, onun fəaliyyətinə cəlb edilən ekspertlərə dair tələbləri, ekspertlərin hüquq və vəzifələrini, habelə dövlət ekoloji ekspertizasının həyata keçirilməsinə beynəlxalq ekspertlərin cəlb olunması qaydasını tənzimləyir.

Ekspert Komissiyası öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikasının qanunlarını, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarını, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarını, bu Əsasnaməni və digər normativ aktları rəhbər tutur. Ekspert Komissiyası irihəcmli və mürəkkəb ekoloji ekspertiza obyektlərinin, habelə transsərhəd təsirə malik olan ekoloji ekspertiza obyektlərinin dövlət ekoloji ekspertizasının həyata keçirilməsi məqsədilə təşkil olunur.

Qərarla Ekspert Komissiyasının fəaliyyətinin məqsədi və səlahiyyətləri də müəyyənləşib. Belə ki, Ekspert Komissiyasının fəaliyyətinin məqsədi ekoloji ekspertiza obyektlərinin ətraf mühitə və insan sağlamlığına birbaşa və ya dolayısı ilə mənfi təsirinin və onlarla bağlı nəticələrin aşkar edilməsi, qarşısının alınması və proqnozlaşdırılmasından, qəbul olunan qərarların ekoloji təhlükəsizlik dərəcəsini və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə tədbirlərin səmərəsini müəyyən etməkdən ibarətdir.

Ekspert Komissiyasının səlahiyyətlərinə gəlincə, komissiya ekoloji ekspertiza obyektlərinin ekoloji təhlükəsizlik səviyyəsini və ətraf mühitə potensial mənfi təsirini tam, hərtərəfli və elmi əsaslandırılmış təhlil əsasında qiymətləndirmək, ətraf mühitə bilavasitə və ya dolayısı ilə mənfi təsir göstərə biləcək qərarların qəbul edilməsinin qarşısını almaq, ekoloji ekspertiza obyektlərinin ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan istifadə sahəsində normativ hüquqi aktlara uyğunluğunu müəyyən etmək, ətraf mühitin mühafizəsi üzrə tədbirlərin səmərəliliyini, dolğunluğunu və tamlığını qiymətləndirmək və onların ekoloji tələblərə uyğunluğunu müəyyən etmək, ekoloji ekspertiza obyektlərinin ətraf mühitə potensial təsiri və onun nəticələri barədə maraqlı şəxsləri məlumatlandırmaq və ekoloji ekspertiza obyektləri üzrə layihələrin həyata keçirilməsinin mümkün olub-olmaması, ətraf mühitə təsirin yol verilə bilən həddi barədə əsaslandırılmış rəy hazırlamaq kimi məsələlərə baxacaq.

Ekspert Komissiyasının tərkibinə Nazirliyin nümayəndələri ilə yanaşı, aidiyyəti dövlət orqanlarının nümayəndələri də daxil edirlər. Ekspert Komissiyasının işinə elmi müəssisələrin, qeyri-hökumət təşkilatlarının, kütləvi informasiya vasitələrinin, vətəndaşların təşəbbüs qruplarının və bələdiyyələrin məhəllə komitələrinin nümayəndələri və müvafiq sahə üzrə müqavilə əsasında ekspertlər cəlb oluna bilər.

Ekspert Komissiyasının fəaliyyətinə ekspertlərin cəlb edilməsi ekoloji ekspertiza obyektinə dair layihənin xüsusiyyətindən asılı olaraq, Nazirliyin rəsmi internet sahifəsində elan edilən müsabiqə yolu ilə həyata keçirilir. Müsabiqədə iştirak etmək üçün müvafiq sənədlər 5 iş günü müddətində Nazirliyə təqdim edilməlidir.

Ekspert Komissiyasının iclasları Komissiyanın sədri tərəfindən, iclasın keçirilməsinə ən azı 5 gün qalmış Ekspert Komissiyasının tərkibinə daxil olan və onun işinə cəlb olunan ekspertlərə iclasın keçiriləcəyi yer, vaxt və gündəliyə daxil edilən məsələlər barədə bildiriş göndərilməsi yolu ilə çağırılır. Ekspert Komissiyasının iclasları sədr də daxil olmaqla, üzvlərinin üçdə ikisi iştirak etdikdə səlahiyyətlidir. Komissiyanın üzvü üzrsüz səbəbdən komissiyanın iclaslarında ardıcıl olaraq üç dəfədən artıq iştirak etmədikdə, təmsil etdiyi dövlət orqanı və ya qurum qarşısında həmin şəxsin əvəz edilməsi barədə məsələ, komissiyanın işinə müqavilə əsasında cəlb edilmiş ekspertlərə münasibətdə isə həmin ekspertlə olan müqaviləyə xitam verilməsi məsələsi qaldırılır. Əgər Ekspert Komissiyası üzvlərinin sayında yetərsay olmazsa, məsələnin hərtərəfli, tam və obyektiv baxılması üçün maraqlı subyektin, ekspertin və ya digər şəxslərin iştirakını üzrlü səbəbdən təmin etmək mümkün olmazsa, iclasda baxılan məsələlərin hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılmasına maneçilik törədə biləcək hallar olarsa iclas təxirə salına bilər. Ekspert Komissiyasının iclasında hər bir üzvün bir səsi olmaqla, qərarlar açıq səsvermə yolu ilə iclasda iştirak edən üzvlərin sadə səs çoxluğu ilə qəbul edilir. Səsvermə zamanı üzvlərin bitərəf qalmasına icazə verilmir.

Səslər bərabər olduqda, Ekspert Komissiyasının sədrinin səsi həlledici sayılır. Ekspert Komissiyasının sədri axıncı səs verir. İclasda Ekspert Komissiyası üzvünün maraqlarına toxunan məsələ müzakirə edildikdə, həmin üzv bununla bağlı maraqları haqqında ətraflı məlumat verməli, bu məsələnin müzakirəsində və həmin məsələyə dair səsvermədə iştirak etməməlidir. Ekspert Komissiyasının iclasları və iclaslarda qəbul edilən qərarlar Komissiya sədrinin və üzvlərinin imzaladığı protokolla rəsmiləşdirilir. Ekspert Komissiyasının hər hansı bir üzvü qəbul edilmiş qərarla razı olmadıqda, onun xüsusi rəyi iclasın protokoluna əlavə edilir.

Bundan başqa, Komissiyaya təqdim olunan layihə üzrə ən gec 30 gün müddətində qərar qəbul edir. Qərarın qəbul edilməsi zamanı əhəmiyyət kəsb edən halların müəyyən edilməsi üçün daha artıq müddət tələb olunduğu hallarda Nazirlik hər dəfə 30 gün olmaqla, bu müddəti iki dəfə uzada bilər. Ekspert Komissiyasının qərarları Nazirliyin rəsmi internet sahifəsində yerləşdirilir və qurumun qərarlarından inzibati və ya məhkəmə qaydasında şikayət verilə bilər.

Qərara əsasən, Ekspert Komissiyasının fəaliyyətinə cəlb olunmuş ekspertlər ekologiya, təbii ehtiyatlar, ətraf mühitin mühafizəsi və iqtisadiyyat sahələri üzrə ali təhsili olmalı, fəaliyyət sahəsində xüsusi bilik və bacarığa malik olmalı, qəbul ediləcək qərarlarda birbaşa və ya dolayısıyla marağı olmamalıdır. Ekspertlər “Dövlət sirri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən dövlət sirri təşkil edən layihə məlumatlarından başqa məqsədlər üçün istifadə edilməsinə görə məsuliyyət daşıyırlar.

Digər tərəfdən qərarla dövlət ekoloji ekspertizasının həyata keçirilməsinə beynəlxalq ekspertlərin cəlb edilməsi qaydası da müəyyənləşib. Ekoloji ekspertiza obyektlərinin realizəsi zamanı onların transsərhəd təsiri müəyyən edildikdə, Nazirlik Ekspert Komissiyasının fəaliyyətinə Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi ilə razılaşdırmaqla, maraqlı ölkələrin mütəxəssislərini və beynəlxalq ekspertləri cəlb edir. Bu Əsasnamənin 6.1-ci bəndində nəzərdə tutulan hal baş verdikdə, Nazirlik dərhal dövlət ekoloji ekspertizasının aparılmasını dayandırır və Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyinə müraciət edir.

Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi 5 iş günü müddətində ekoloji ekspertiza obyektləri üzrə təqdim olunan layihə ilə bağlı maraqlarına toxunulan ölkənin (ölkələrin) diplomatik nümayəndəliyinə öz mütəxəssislərini ayırmaları üçün müraciət edir və ehtiyac yarandığı halda, beynəlxalq ekspertin cəlb edilməsi barədə müvafiq beynəlxalq təşkilatın katibliyinə sorğu verir. Maraqlı ölkədən (ölkələrdən) və müvafiq beynəlxalq təşkilatdan bu Əsasnamənin 6.3-cü bəndinə əsasən nəzərdə tutulan məlumat daxil olan kimi Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi dərhal Nazirliyə bu barədə rəsmi məlumat göndərir.

Həftə içi. - 2020.- 11-12 fevral. - № 14. - S. 6.

Ölkənin ekoloji durumu dövlətin diqqət mərkəzindədir

Günəl Əmənullayeva,

kimya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru

Bir neçə il bundan əvvəl mənim göstərişimlə Bakıda geniş yenidənqurma və abadlıq işlərinə start verildi. Vəzifə ondan ibarət idi ki, biz Bakını parklar və bağlar şəhərinə çevirək və buna nail oluruq. Bu gün həm Bakı sakinləri bunu görür, həm də xarici qonaqlar bunu qeyd edirlər. Bakının ekologiyasını böyük dərəcədə çirkləndirən yerlər və müəssisələr artıq ləğv olunur. Onların yerində müasir, şəhərsalma qaydalarına uyğun yeni ictimai zonalar yaradılır.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Azərbaycan dövlətinin ardıcıl olaraq, prinsipliliklə həyata keçirdiyi siyasi kursun mühüm tərkib hissələrindən biri də ölkədə ekoloji tarazlığın bərpası, ətraf mühitin qorunması, yaşıllıqların artırılması və çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsidir. Bu, ulu öndər Heydər Əliyevin və Prezident İlham Əliyevin daim diqqət yetirdiyi məsələ olub.

Ən maraqlısı isə odur ki, çoxsaylı fərman və sərəncamlarla, qanunlarla, tədbirlər planı ilə diqqətdə saxlanılan bu problem təkcə hansısa bir dövlət qurumunun üzərinə qoyulmur, ümumilikdə, cəmiyyətin bütün strukturlarının gündəlik fəaliyyətinə daxil edilir. Eləcə də, ümummillə liderin adını daşıyan Heydər Əliyev Fondunun rəhbərliyi bu istiqamətdə möhtəşəm layihələrin reallaşdırılmasına nail olur.

Prezident İlham Əliyev ötən ilin noyabr ayında Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı Eldar Əzizovu, bu il isə Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsinin sədri Anar Quliyevi qəbul edərkən də bu məsələyə xüsusi yer ayrılmışdı. Dövlət başçımız Eldar Əzizovu qəbul edərkən vurğulamışdı ki, mən şəhərdə gedən abadlıq-quruculuq proseslərinə şəxsən nəzarət edirəm, bir çox layihələrin təşəbbüskarı olmuşam. Bu gün Bakı dünyanın ən gözəl şəhəri kimi inkişaf edir. Bakıya gələn qonaqlar, o cümlədən mənim həmkarlarım həmişə paytaxtda gedən quruculuq-abadlıq işləri haqqında öz təəssüratlarını bölüşürlər və qeyd edirlər ki, Bakı, doğrudan da, dünyanın ən gözəl şəhərlərindən biridir.

Həqiqətən, həm paytaxt sakinlərinin, həm də şəhərimizin qonaqlarının yekdil fikri belədir ki, Bakının ekoloji vəziyyəti ildən-ilə yaxşılaşır, çoxsaylı önəmli layihələr icra edilir. Hamı görür ki, əvvəlki illərdə şəhərin havasını çirkləndirən mənbələr aradan götürülür. Bu barədə danışarkən, ilk növbədə, keçmiş Balaxanı zibilxanası qeyd edilməlidir. Həmin obyekt əvvəllər elə bir tüstü buraxırdı ki, insan sağlamlığına zərər vururdu. İndi o zibilxananın yerində müasir poliqon qurulub və zibilin çeşidlənməsi, bərk məişət tullantılarının yandırılması istiqamətində mühüm addımlar atılıb, böyük investisiyalar qoyulub, zibilyandırma zavodu inşa edilib. Dövlət böyük vəsait hesabına həmin ekoloji fəlakət mənbəyini aradan götürdü.

Paytaxtın ekoloji vəziyyətinə fəlakət kimi təsir göstərən ünvanlardan biri də Bibiheybət neft mədənləri idi. Oradakı vəziyyət, ümumiyyətlə, çox acınacaqlı idi, neftlə çirklənmiş yerlər, gölməçələr hələ Maksim Qorki tərəfindən “cəhənnəm görüntüləri” adlandırılmışdı. Uğurlu dövlət siyasəti bu fəlakət zonasının fəsadlarını da aradan götürdü. İndi orada gözəl park salınıb və vətəndaşların sərəncamına verilib. Eyni zamanda, idman şəhərciyi yaradılıb, müasir idman hovuzu, digər ictimai obyektlər tikilib. Ən başlıcası isə həmin ərazidə təxminən 700-ə yaxın mətbuat təmsilçisi ailəsinin yaşayacağı “Jurnalistlər şəhərciyi” salınıb. Mən fəxr edirəm ki, həmin şəhərcikdə atam – əlli ildən artıq rəsmi dövlət mətbuatında çalışmış veteran jurnalist İsaq Əmənullayevə də üçotaqlı mənzil verilmişdir.

Paytaxtın ekoloji tarazlığı pozulmuş ünvanlarından biri olan Böyükşor gölü də çoxsaylı səylər nəticəsində tamamilə təmizlənməmişdir. Məlum olduğu kimi, onilliklər ərzində Böyükşor gölüne axıdılan kanalizasiya, lay suları, neftlə çirklənmiş sular o bölgəni də ekoloji fəlakət zonasına çevirmişdi. Prezident İlham Əliyevin tapşırığı ilə həmin ərazi də tamamilə təmizlənilib. İndi Böyükşor gölünün bir hissəsi tam ekoloji standartlara cavab verir və dövlət başçımızın da dediyi kimi, köçəri quşlar oraya qonur. Göl üzərində yeni yol çəkilib və gölün ikinci hissəsinin təmizlənməsi istiqamətində işlər gedir. Olimpiya Stadionu vaxtilə bataqlıq kimi tanınan yerdə tikilibdir.

Dövlət başçımız xatırladır ki, paytaxtda yeni ağacların əkilməsi şəhərin ekoloji vəziyyətini xeyli yaxşılaşdırır. Çünki son illərdə Bakıda milyonlarla ağac əkilib. Nəticədə, bu gün Bakı yaşıl parklar, bağlar

şəhəridir. Prezident bu faktla fəxr edir: “Parkların sayına görə, hesab edirəm ki, Bakı dünya miqyasında ən qabaqcıl yerlərdədir. Bizim ən böyük parkımız olan bulvarın məsafəsi 3 kilometrdən 15 kilometrə uzadıldı. Mərkəzi Park indi şəhərə yeni yaraşır verir. Sovetski adlandırılan ərazidə 20 hektarda çox gözəl, abad park salınıb. Heydər Əliyev Mərkəzinin önündə, Konqres Mərkəzinin önündə – vaxtilə Səttarxan zavodunun ərazisi olan bu yer də ekoloji təhlükə mənbəyi idi, – 20 hektar ərazidə park salınıb və vətəndaşlar böyük həvəslə bu imkanlardan istifadə edirlər. Vaxtilə havanı çirkləndirən lampa zavodu, şifer zavodu və digər müəssisələr köçürüldü, onların yerində nəqliyyat infrastrukturunu yaradılmışdır. Bir sözlə, bu gün Bakı həm ekoloji, həm də rahatlıq baxımından çox sürətlə inkişaf edən şəhərdir”.

Yadımdadır, ötən ilin dekabrında Prezident İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva Azərbaycanın filosof şairi İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyi münasibətilə mütəfəkkirin anadan olduğu Şamaxı rayonunda keçirilən ağacəkmə aksiyasında iştirak etmişdilər. Bu, təkcə böyük şairin xatirəsinə ehtiram deyildi, əsas məqsədlərdən biri də məhz ölkə ərazisindəki yaşıllıqların artırılması idi.

Xatırladaq ki, dahi Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyi münasibətilə respublikamızın bütün ərazisini əhatə edən ağacəkmə aksiyası çərçivəsində, ümumilikdə, 83 şəhər və rayonda 38 növdə 650 min ağac əkilib. Aksiya ilə əlaqədar Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ağacların əkilməsinə ərazilərin elektron xəritəsini əvvəlcədən hazırlamışdı. Ağacəkmə aksiyasında IDEA İctimai Birliyinin və Heydər Əliyev Fondunun, Regional İnkişaf İctimai Birliyinin üzvləri və könüllüləri də fəal iştirak ediblər.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva noyabrın 11-də Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Bakının Xətai rayonunda yeni salınan “Gənclik” parkında “Təbiətə naminə birləş, Həyatə naminə birləş!” layihəsi çərçivəsində ağacəkmə aksiyasında iştirak etmişdilər. Bir gündə 30 minə yaxın ağacın əkildiyi parkın salınması ölkəmizdə həmin istiqamətdə indiyədək icra olunan çoxsaylı layihələrin tərkib hissəsi idi. Bu layihələr sırasında əhalinin sağlam ekoloji mühitdə yaşaması məsələsinə xüsusi diqqət yetirilir. Ölkəmizdə həyata keçirilən ekoloji siyasət nəticəsində yeni yaşıllıqların salınması, qorunması ilə yanaşı, eyni zamanda, əvvəllər heç bir yaşıllıq olmayan sahələrdə də ağacəkmə aksiyalarının keçirilməsi Azərbaycanda ekoloji durumun yaxşılaşdırılmasına mühüm töhfələr verir, yaşıllıq zonalarının sahəsini artırır.

Xatırladaq ki, ölkəmizdə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün dövlət səviyyəsində həyata keçirilən siyasətdə Heydər Əliyev Fondunun vitse-

prezidenti, IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü və dəstəyi ilə ekoloji durum daha da yaxşılaşdırılması, yeni yaşıllıqların salınması məqsədilə icra olunan layihələrin də mühüm rolu var. Bu baxımdan Heydər Əliyev Fondunun “Təbiətə naminə birləş, Həyatə naminə birləş!” layihəsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Bu qeydləri Prezident İlham Əliyevin Anar Quliyevi qəbul edərkən şövqlə bir faktla yekunlaşdırmaq istəyirik: “Biz Qara şəhəri Ağ şəhərə çevirdik. Hesab edirəm ki, bu da dünya miqyasında ən böyük və ən müasir standartlara cavab verən şəhərsalma layihələrindən biridir. Artıq orada çoxmənzilli evlər tikilir, ictimai zonalar yaradılır. Qara şəhəri ləğv edib onun yerində ekoloji təmiz Ağ şəhər yaratmaq bizim növbəti tarixi xidmətimizdir”.

Xalq qəzeti.-2020.-26 yanvar.-№16.-S.7.

Şagirdlərin ekoloji tərbiyəsində biologiya və coğrafiya fənlərinin imkanları

Müəlliflər:

Təranə Abdullayeva,

Biologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti,

tarana-abdullayeva@bk.ru

<https://orcid.org/0000-0001-7605-7589>

Vəfa Süleymanova,

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Coğrafiya İnstitutunun dissertantı,

Bakı şəhəri 53 nömrəli tam orta məktəbin coğrafiya müəllimi,

vafa-suleyman@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-3516-2937>

Annotasiya: Şagirdlərdə təbiətə, onun ehtiyatlarından istifadəyə düzgün münasibətin aşılması ekoloji təhsil və tərbiyənin əsasını təşkil edir. Bu işdə biologiya və coğrafiya müəllimlərinin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Məqalədə coğrafiya və biologiya fənlərinin tədrisində ekoloji tərbiyənin həyata keçirilməsinin səmərəli metodları və onların tətbiqi imkanlarından söhbət açılır. Yaradıcı müəllim müxtəlif təlim metodlarından (diskussiya, disput, dəyirmi masa, ekoloji layihələrin və esselərin hazırlanması və s.) istifadə edərək şagirdlərdə ekoloji bilikləri, təbiətə qarşı məsuliyyətli davranışı formalaşdırma və inkişaf etdirə bilər. Bu prosesdə yalnız coğrafiya və biologiyanın tədrisində verilən ekoloji biliklərlə kifayətlənməməli, müəllim və şagirdlərə kömək edə biləcək müasir elmi-metodik ədəbiyyatlar nəşr olunmalı, ekoloji problemlərin həllində şagirdlərin iştirakı təmin edilməlidir. Məktəblilər yaşıllıqların salınması, bitki və heyvanların qorunub saxlanması, ümumiyyətlə, təbiəti mühafizə və bərpa işlərinə cəlb olunmalıdır. Məqalədə kiçikyaşlılardan başlayaraq, cəmiyyətin bütün təbəqələrinin ekoloji təhsilinin artırılması, bu işdə qabaqcıl dövlətlərin təcrübəsinin mənimsənilib, ölkəmizdə də tətbiq olunması məqsəduyğun hesab edilir.

Açar sözlər: Ekoloji tərbiyə, canlı təbiət, bioloji müxtəliflik, sağlam həyat, antropogen faktor.

The contributions of Biology and Geography for environmental education of students

Authors:

Tarana Abdullayeva,

PhD in biology, Assistant Professor of Azerbaijan State Pedagogical University,

tarana-abdullayeva@bk.ru

<https://orcid.org/0000-0001-7605-7589>

Vafa Suleymanova,

Dissertator of Institute of Geography, Azerbaijan National Academy of Sciences,

Geography teacher of secondary school number 53 of Baku city,

vafa-suleyman@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-3516-2937>

Abstract: Developing the right attitude of pupils to nature and the knowledge of using its resources is the basis for environmental education and training. In this case, the teachers of biology and geography have a grave responsibility. The article discusses the effective methods of implementing environmental education in teaching geography and biology and the possibilities of their realization. The creative teacher can organize and develop environmental knowledge and responsible behavior towards students using various teaching methods (discussion, disputing, roundtables, environmental projects and essays, etc.). In this process the teachers should not be satisfied with the environmental knowledge given in the education of geography and biology, and also modern scientific-methodical literature must be published for being helpful for the teachers and pupils, as well as the participation of the pupils in the solution of the ecological problems must be provided. Schoolchildren should be involved in landscaping, protecting plants and animals and in general to be part of the conservation and restoration process. It is considered advisable to progress the environmental education of all section of society, starting from an early age, to use the experience of well-developed countries in this work and apply it in our country.

Keywords: Environmental upbringing, lively nature, biological diversity, healthy lifestyle, anthropogenic factor.

Giriş

Tədris prosesinin ən hərəkətli elementi olan metod təlimin məzmunu və məqsədi ilə sıx əlaqəlidir. Müasir dövrdə, digər fənlərdə olduğu kimi, biologiya və coğrafiyanın tədrisində də məzmun və məqsədlərə yanaşma tələb olunur.

Şagirdlərin təbiətə münasibətlərinin xarakteri ekoloji biliklərin dərinliyi, mənəvi və hüquqi normalara əməl etmək vərdislərinin inkişaf səviyyəsi, habelə təbiəti qoruma əhəmiyyətinin mənimsənilməsi ilə müəyyən edilir. Buna görə də müəllim şagirdlərdə təbiətə məsuliyyətli münasibətin formalaşması üçün metodların həm məntiqi, həm də emosional tərəflərinə əsaslanır.

Təbiət və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqəsinin öyrənilməsi sadəcə mürəkkəbə doğru müəyyən mərhələlərlə aparılır və şagirdlərin biliklərini bölmədən-bölməyə dərinləşdirmək imkanı verir. Bu proses ekoloji problemlərə marağı artırır və onların həllində şagirdlərin şəxsi iştirakına motiv yaradır. Ona görə də ümumtəhsil müəssisələrində coğrafiya və biologiya fənlərinin tədrisində ekoloji tərbiyənin həyata keçirilməsinin səmərəli metodlarından istifadə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Ümumtəhsil məktəblərində coğrafiya və biologiya fənlərinin tədrisində ekoloji tərbiyə metodları

Şagirdlər təbiət haqqında biliklərin əhəmiyyətini başa düşməli və ətraf mühitin qorunmasında fəal iştirak etməlidirlər. Motivasiya üçün xüsusi giriş dərslərində müəssisə metoduna xüsusi yer verilməsi məqsədəuyğundur.

Şagirdlərdə insanın təbiətlə qarşılıqlı əlaqələri haqqında həyati təəssüratları və toplanmış bilikləri aşkara çıxarmaq üçün belə suallardan istifadə edilə bilər:

- Canlı orqanizmlərin sizin və ailənizin həyatında nə əhəmiyyəti vardır?
- Canlı təbiətin insan həyatında əhəmiyyəti nədən ibarətdir?
- Təbiətin insanın mənəvi və estetik mədəniyyətinin formalaşmasında hansı rolu vardır?

Müəllim şagirdlərin cavablarını ümumiləşdirərkən, səhvləri düzəldərkən onları maraqlandıra biləcək elmi məlumatlardan istifadə edə bilər. Belə məlumatlara misal olaraq, ətraf təbiətin planetin sərvətlərindəki payını xarakterizə edən rəqəmləri, insanın təbiətlə genetik əlaqəsini təsdiq edən faktorları (qanın tərkibinin dəniz suyunun tərkibi ilə oxşarlığı, insanın heyvanlarla oxşarlığı, insanın təbii, urbanizə olunmuş və süni ekosistemlərə daxil olması və s.) göstərə bilərik.

Biologiya və coğrafiya fənlərinin ilk dərslərində təbiətə estetik və mənəvi münasibəti inkişaf etdirmək məqsədilə incəsənətə müraciət etmək məqsədəuyğundur. İncəsənət insanda sevinc, mənəvi rahatlıq, ruh yüksəkliyi yaradır. Müxtəlif dövrlərin rəsm işləri və qravüraları insanın təbiətlə əlaqəsini nümayiş etdirir. Bu baxımdan, şagirdlərin rəsmləri, əl işlərini nümayiş etdirmək xüsusi önəm daşıyır. Belə ki, şagirdlər rəsm çəkərkən, əl işləri hazırlayarkən, təbiətin gözəlliklərini əyani olaraq görüb hiss edirlər. Belə bir hissiyyat poeziya nümunələrinin, bədii əsərlərin oxunması, dinlənilməsi zamanı da yaranır. Təbiətin gözəlliklərini vəsf edən şeir, hekayələr şagirdlərin estetik və mənəvi inkişafına zəmin yaradır. Təbiət muzeylərinə, heyvan parklarına gəzintilər xüsusi əhəmiyyət daşıyır [Abdullayeva S.M. 2013, s.243-247].

Tədqiqatların nəticəsi göstərir ki, şagirdlərin çoxu təbiətin ən böyük qiymətini onun maddi faydasında görür. Yalnız çox az şagird təbiətin estetik və mənəvi əhəmiyyətini qeyd edir.

Məktəb məzunları təhlükəyə məruz qalan yalnız 3-4 növün adını bilir və ümumilikdə 20-25 növ tanıyırlar. Şagirdlər ekoloji problemlərin mahiyyətinin antropogen faktorlarla əlaqəli olduğunu başa düşməlidirlər. Onlara insan fəaliyyətinin xüsusi ekoloji faktor olduğunu başa salmaq üçün təhsil alanların diqqətini qeyd olunmuş məsələlərə yönəltmək vacibdir: insanın təbiətə təsirinin növləri; bu təsirin nəticəsində təbiətdə yaranan dəyişikliklər; təbiətdəki dəyişikliklərin insanın sağlamlığına, onun təsərrüfat fəaliyyətinə təsiri.

Bu məqsədlə müəllim şagirdlərlə belə müzakirələr apara bilər:

- İnsanların hansı fəaliyyətləri canlı təbiətə daha çox təsir edir?
- Ətraf mühitin çirklənməsi özünü nədə göstərir?
- Fiziki, kimyəvi, bioloji çirklənmə hansı təhlükə daşıyır?
- Hansı bioloji ehtiyatlar azalmışdır?

- Canlı təbiətin növ və yerli müxtəlifliklərinin azalmasının təhlükəsi nədir?
- Əvvəllər ölkənin hansı çoxsaylı təsərrüfat əhəmiyyətli növlərinə bu gün nadir hallarda təsadüf edilir və nə üçün?
- Ətraf mühitin dəyişiklikləri insanın sağlamlığına necə təsir edir?
- Yaşadığınız yerin təbii mühitinin vəziyyətini necə qiymətləndirirsiniz?

Müəllim ətraf mühitdə baş verən dəyişikliklərin insana necə təsir etdiyi barədə diskussiya keçirə bilər. Bu zaman şagirdlərə sual edilməlidir ki, ekoloji pozulmaların qarşısını almaq üçün hansı tədbirlər vacibdir. Təbiətin mühafizəsi ilə bağlı hüquqi, texnoloji, iqtisadi tədbirlər haqda şagirdlərin fikirlərini müzakirə edərkən yaxşı olardı ki, onların diqqətinə kiçik yaşlılardan başlayaraq cəmiyyətin bütün təbəqələrinin ekoloji təhsilinin artırılmasının vacibliyi çatdırılsın.

Müəllim motivasiya üçün mərkəzində «allergiya» sözü olan klaster tərtib etməyi tapşırırsa, şagirdləri maraqlı tədqiqata cəlb etmiş olar. Bu tədqiqatın sonunda insanın təbiətə aqressiv münasibətinin özünə qarşı çevriləcəyi faktı aşkarlanır.

Başqa bir metodun tətbiqi də maraqlı olar. Məsələn, belə bir qrup işi vermək:

1. Bioloji və ya geoloji silah kəşf etməyə çalışın;
2. Sizin silahın ekosistemdə yarada biləcəyi fəsadları araşdırın;
3. Nəticənizi təqdim edin.

Bu metod həm kəşflərə təkan verir, həm də kəşflərdə daha məsuliyyətli olmağı təbiiyəndir.

Son zamanlar təbii fəlakətlərin sayının və gücünün artmasında insan amilinin rolu haqqında təqdimat hazırlanması da uğurlu tapşırıq olar.

Ekoloji mövzuların yekununda təbiətin qorunmasında şagirdlərin şəxsi iştirakı məsələləri mütləq müzakirə olunmalıdır. Bu zaman onların diqqəti yaşadıqları ərazinin yaşıllıqlarının qorunmasında iştirakının vacibliyinə yönəlməlidir. Nəticələr göstərir ki, şəhər şagirdləri yay zamanı az işləyirlər, təbiətin sərvətlərinin qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı tədbirlərə həvəsli deyillər. Şagird turizmi yalnız gəzinti xarakteri daşıyır. Təhsil alanlar təbiətin mühafizəsi ilə bağlı tədbirlərdə çox az iştirak edirlər. [Qafarov P.M. 2009, s.72-75]

Pedaqoji təcrübəmizdə bu məsələlərlə əlaqəli çalışırıq ki, şagirdlərlə davamlı işlər aparılsın. Buna misal olaraq məktəbimizdə «ekoloji aylıq»ların keçirilməsi, «sağlam həyat tərz» mövzusunda silsilə tədbirlərin təşkilini (referatların hazırlanması, poster yarışmaları, dairəvi masa arxasında müzakirələrin aparılması, bu işə ali məktəb ocaqlarından alim və mütəxəssislərin dəvət olunması, «Kiçik Akademiya» çərçivəsində şagirdlərin tədqiqatlara cəlb olunması, onların «qida təhlükəsizliyi», GMO və onun fəsadları barədə ətraflı məlumatlandırılması və s.) göstərə bilərik. Şagirdlərimizin Şıx çimərliyi yaxınlığındakı «Velopark» ərazisində təmizlik işinin aparılmasında iştirakı təbiətin qorunmasına fəal qoşulmaq istəyinin nəticəsi kimi qiymətləndirmək olar.

Antropogen faktorlar və ekoloji problemlər haqda biliklər «Biologiya» fənninin müəyyən mövzularında öyrədilir. VI sinifdə orqanizmlərin mühitlə əlaqəsi «Canlı birliklər», «İnsan və canlı təbiət», «Azərbaycan qoruqları», VII sinifdə «Biomüxtəliflik. Nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi olan yerli faunanın mühafizəsi», VIII sinifdə «Ətraf mühiti qorumaq», «Ətraf mühit və orqanizm», IX sinifdə «Orqanizmin yaşayış mühiti: ekoloji amillər», «Ətraf mühitin çirklənməsi», «Bioloji müxtəlifliyin saxlanması», «Azərbaycanda ekoloji problemlər», X sinifdə «Orqanizmlərin qarşılıqlı təsiri», «Biomüxtəliflik və onun qorunması yolları», «Havanın çirklənməsi qlobal ekoloji problem kimi», XI sinifdə «Biosfer sərhədləri və orada baş verən dəyişikliklərin qlobal xarakteri», «İnsan və biosfer», «Qlobal ekoloji problemlər» göstərilən problemlərin aktuallığına və onun həlli yollarının araşdırılmasına həsr olunmuşdur.

«Coğrafiya» fənninin tədrisində isə VI sinifdə «Böyük şəhərlərin böyük problemləri», «Aral-səhraya çevrilmiş dəniz»(debat), «Amazon meşələri (debat)», VII sinifdə «Çaylarımızın ekoloji vəziyyəti», «Torpaqların mühafizəsi», «Ekoloji məhkəmə» (rollu oyun), «İqtisadiyyat və ətraf mühit», VIII sinifdə «Bitki və heyvanların yaşayış mühiti», «Ətraf mühiti çirkləndirən mənbələr», «Ətraf mühitin mühafizəsi yolları», «Ətraf mühit və insan sağlamlığının qorunması», «Ekoloji problemlər və onların aradan qaldırılması yolları», IX sinifdə «Ekoloji siyasət», «Ekoloji monitorinq», X sinifdə «Qlobal iqlim dəyişiklikləri», «Azərbaycanın qoruq və yasaqlıqları», «Qlobal ekoloji problemlər», «Azərbaycanın ekoloji problemləri (layihə)», XI sinifdə «İqlim və insan

sağlamlığı», «Dünyanın içməli su problemi», «Tullantılar və onlardan istifadə» kimi mövzuların mənimsənilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Göründüyü kimi, ortaq mövzularımız çoxdur. Bu səbəbdən, coğrafiya və biologiya müəllimlərinin ekoloji maarifləndirmə və tərbiyə işində birgə strategiya işləyib, hazırlaması məqsədəuyğun olar.

Sözügedən mövzuların tədrisi zamanı antropogen faktorlar və ekoloji biliklərin dərinləşməsi üçün şagirdlərin müstəqil iş metodundan geniş istifadə olunmalıdır. Bu metodun tətbiq edilmə səbəbi onunla əlaqədardır ki, dərslərdə antropogen faktorlar haqda çox yığcam məlumat verilir. Halbuki çoxsaylı elmi ədəbiyyatlar mövcuddur ki, onlarda ekoloji problemlər hərtərəfli və dərinlən təhlil olunmuşdur.

Müəllim müxtəlif informasiya mənbələrindən materiallar seçərək tapşırıqlar hazırlaya bilər ki, onların yerinə yetirilməsi şagirdlərə antropogen faktorların təbiətə və insanlara birbaşa və dolaylı təsiri (yaşayış mühitinin çirklənməsi və dağıdılması, heyvanların nəsilvermə zamanı narahatlıqları, populyasiyaların qeyri-rasional istifadəsi, təbii sistemlərə artıq təzyiqlər və s.) haqda müstəqil nəticə çıxarmağa imkan verir.

Bizim tərəfimizdən bu məqsədlə hazırlanmış tapşırıqlar 2 hissədən ibarətdir:

- Mətn şəklində verilən informasiyalar, şəkillər, sxemlər və ya cədvəllər (məs., cədvəl 1);
- Praktik fəaliyyət nəzərdə tutulan sxemlər və cavab verilməli suallar (məs., cədvəl 2).

Belə cədvəllərdə qoyulan suallarla şagirdlərin mövcud bilikləri, təqdim olunmuş mətni oxuyarkən diqqət cəmləmə və məntiqi çıxarışlar etmə qabiliyyətləri aşkarlanır.

Tapşırıqlar elə tərtib olunmalıdır ki, şagirdlərin əldə etdikləri bilik və bacarıqların aşkarlanması ilə yanaşı, onların ətraf mühitin probleminə olan münasibətləri də aşkar edilsin.

Nümunə. Erkən çiçəklər ilk yaz bitkiləri olub, «meşə aptekləri» və bir çox heyvanlar üçün yem bazasıdır. Cədvəl 1-də göstərilən bitkilərin çiçəklənmə dövrləri, vegetativ orqanların xüsusiyyətləri və insanın onlara təsiri ilə tanış olun. Suala cavab verin: İnsanın hansı fəaliyyəti (antropogen amil) erkən çiçəkləyən bitkilər üçün təhlükəlidir?

Ekoloji problemlərin öyrənilməsi və təbiətə münasibətin formalaşdırılması zamanı dərslərdə diskussiya metodundan istifadə olunması da məqsədəuyğundur. Bu metodun tətbiqində alimlərin və ya müəllimin rəyi, ekoloji problemin məzmununu əhatə edən hipotezlərdən istifadə oluna bilər (Cədvəl 3).

Diskussiya — şagirdlərə insanın, cəmiyyətin təbiətlə qarşılıqlı təsirinin mənfi tərəflərinə öz münasibətlərini müəyyən etməyə kömək edir, müəllim isə şagirdlərin ekoloji baxışlarının formalaşması səviyyəsinin diaqnostikasını aparmağa şərait yaradır.

Diskussiya üsullarının bir növü də debat olub, bir-birinə etiraz edən tərəflər arasında keçirilən mübahisə, müzakirə, rəy mübadiləsi kimi üçüncü tərəfi inandırma prosesini nəzərdə tutmaqla digər üsullardan fərqlənir. Üçüncü tərəfin vəzifəsi hər iki tərəfin mövqeyini dinləyib, öz seçimini etməkdir. Bu seçim yalnız bir şeyə «bu tərəf məni inandırdı» təsdiqinə əsaslanır. Debat dərslərin ikinci - tədqiqat mərhələsində aparılır.¹ Bunun üçün müəllim iki ziddiyyətli mövqe haqqında material təqdim edə bilər.

Cədvəl 1. Bitkilərin inkişaf dövrü və insanın onlara təsiri

Bitkinin adı	Çiçəklənmə dövrü	Yeraltı vegetativ orqanlarının inkişafı	İnsanın təsiri
Ciyaryarpaq	Ömrünün 5-6-cı ilində	Çox kiçik kökümsov	İnsan tapdığı nəticəsində yeraltı və yerüstü orqanları yeniləşdirən tumurcuqlar məhv olur, çiçək daşıyan zoğların yığılması zamanı toxumların miqdarı azalır
Güləbətin	6-7-ci ilində	Çox kövrək kökümsovlar	
Balıca	3-4-cü ilində	Kökümsovlar torpağın üst təbəqəsinə yaxın yerləşir	
Mahmızlalə	5-7-ci ilində	Yeraltı kök yumruları	İnsanın torpaq üzərində hərəkəti nəticəsində kökümsovlar zədələnir
Əsmə	10-12-ci ilində	Kökümsovlar torpağın üst təbəqəsinə yaxın yerləşir	

¹ <https://metodiktovsiyye.blogspot.com/2015/09/debat.html?m=1>

Cədvəl 2. Təsərrüfat sahələrinin iqtisadi əhəmiyyəti və ekoloji zərərləri

Təsərrüfat sahələri	İqtisadi əhəmiyyəti	Ekoloji zərərləri	
		Birbaşa	Dolayısı ilə
1. Mingəçevir SES-in tikilməsi			
2. Azərbaycanda neft sənayesinin inkişafı			
3. Transamazon magistralının çəkilməsi			

Məsələn, 1853-1857-ci illər arasında ABŞ prezidenti olmuş Franklin Pierçeyə qızıldərili Duvamış qəbiləsinin başçısı Seattle tərəfindən yazılmış məktubdan:

«Vaşinqtondakı böyük başqan bizdən torpaqlarımızı satın almaq istədiyini bildirib... Göy üzünü necə satın ala bilərsiniz? Ya torpaqların hənirini?.. Yağmurdan sonra ışıltılı hər şam yarpağı, dənizi qucaqlayan qumsallar, qaranlıq ormanların qoynundakı duman, oxuyan böcəklər... Vaşinqtondakı böyük başqan bizdən torpaqlarımızı istədiyi zaman bütün bunları istəməkdədir. Torpaq bizim anamızdır və torpağa tüpürülməz. Torpaq insana deyil, insan torpağa aiddir. Havanın tərtiyinə və suyun şırıltısına sahib deyiliksə, bunu necə sata bilərsiniz?.. Bütün bu fəlakətlər öldürüldükdən, vəhşi atlar əhəlləşdirildikdən, ormanların ən gizli güşələrinə qəddünya insan qoxusu ilə dolduqdan, sevimli təpələrin görüntüsü danışan tellərlə kirləndikdən sonra... bir də baxacaqsınız ki, göydəki qartallar yox olmuş, sürətlə qaçan dayçalara əlvida demisiniz... Siz də bu torpaqları biz sevdiyimiz kimi sevin, onunla bizim davrandığımız kimi davranın. Bu torpaqları və üzərindəki canlıları övladlarınız üçün qoruyun. Çünki bu dünya müqəddəsdir...»

Cədvəl 3. Diskussiya üçün informasiyalar və suallar

İnformasiya	Müzakirə üçün suallar
1. «Balıq ovu qadağandır» lövhəsini təbiəti mühafizənin yaxşı əlaməti hesab etmək olmaz (Y. Odum)	1. Nə üçün bu lövhə yaxşı təşkil olunmuş mühafizə əlaməti hesab edilmir? Su hövzəsinin yaxşı mühafizəsini hansı əlamətlərlə müəyyən etmək olar?
2. «Yalnız ölü canavar yaxşıdır», - bu çox yayılmış ifadə, əslində, həqiqətdən çox uzaqdır (Y. Odum)	2. Alimin fikri ilə razısınız mı? "Yalnız ölü canavar yaxşıdır" fikri nəyə əsaslanır? Nə üçün bu fikir həqiqətdən uzaqdır?
3. Alimlər hesab edirlər ki, vəhşi heyvanların qorunması və sayının artması ilə bağlı 4 istiqamət mövcuddur: a) ovlanmasını azaltmaq; b) süni çoxaltma; c) yaşama şəraitini yaxşılaşdırmaq; d) ovçuluq təsərrüfatları.	3. Bu istiqamətlərdən hansı daha mühüm və təsirlidir? Nə üçün?
4. Braziliyada Transamazon magistralının çəkilməsi ölkə ərazisinin daxili hissələrinin inkişafına səbəb oldu.	4. Transamazon magistralı Cənubi Amerikanın və planetimizin ekosisteminə hansı mənfi nəticələrə gətirib çıxardı?
5. Qaraqum kanalının çəkilməsi susuz səhralara can verdi, yeni yaşayış məntəqələri salındı, pambıqçılıq, bostançılıq, bağçılıq inkişaf etdi.	5. Aral gölünün hansı problemi mövcuddur və bu problemin Qaraqum kanalı ilə nə əlaqəsi var? Bu problemin həlli üçün hansı təklifləriniz var?

6. Dünya əhalisinin sürətli artımı kənd təsərrüfatının intensiv inkişafına səbəb oldu. Məhsuldarlığı yüksək, yerli şəraitə daha davamlı yeni bitki və heyvan sortları yetişdirildi.	6. Yeni sortların yetişdirilməsi, insanların sağlamlığına necə təsir göstərir?

«Nanotexnologiyanın atası» hesab edilən məşhur amerikalı alim Erik Dreksler 1992-ci ildə ABŞ Konqress komissiyası qarşısında çıxış edərkən demişdir:

«Bəşəriyyətin qarşısında duran aclıq, xəstəlik, ətraf mühitin çirklənməsi və başqa problemlər ləğv ediləcək. Praktiki olaraq həyat və insan fəaliyyəti üçün lazım olan hər şey, bilavasitə molekulyar robotlar tərəfindən ətraf mühitin atom və molekullarından istehsal edilə bilər. Belə istehsal daha gəlirli və ekoloji olacaqdır».

Hər iki mətni müzakirə edin.

- Təbiətə yanaşmanın hansı yolunu daha düzgün hesab edirsiniz?
- Təbiətlə harmoniyanı qorumaqla demoqrafik partlayışın yaratdığı problemlərin öhdəsindən gəlmək olarmı?

Şagirdləri iki qrupa bölmək olar: Təbiəti olduğu kimi qoruyanların və elmin nailiyyətlərindən maksimum yararlananların tərəfdarları.

Tədris diskussiyası prosesində şagirdlərdə faktları, hadisələri tənqidi qiymətləndirmə, öz fikir və mövqelərini əsaslandırmaq və sübut edə bilmək bacarıqları formalaşır. Göstərilən bacarıqlar qiymətləndirmə və motivasiya prosesini möhkəmləndirir, nəticədə şəxsiyyətin mənəvi inkişafına kömək edir. Məhz diskussiyalar, müzakirələr, debatlar təbiəti mühafizə məsələlərinə etinasız münasibəti aradan qaldırmağa kömək edir, yaranan problemin həlli yollarının axtarılmasına səy göstərməyi formalaşdırır.

Ekoloji tərbiyə işini biologiya və coğrafiya fənlərinin hər mərhələsində müxtəlif tədbirlərlə reallaşdırmaq olar. Lakin bunu, ən çox ümumiləşdirici dərslərin tədrisində daha geniş və dərin formada həyata keçirmək mümkündür.

Şagirdlərlə şifahi şərh metodları ilə dərs apararkən, faktlar seçərkən, çox vacibdir ki, bu faktlar üç mərhələdə olsun: lokal (yerli), ümumdövlət və qlobal əhəmiyyətli.

Lokal xarakterli faktlara baxarkən şagirdin həmin ərazidə yaşadığını nəzərə alaraq ona maraqlı gələn faktları işıqlandırmaq lazımdır. Ümumdövlət səviyyəli faktlar şagirdə bir gələcək vətəndaş kimi təsir etməlidir. Qlobal səviyyəli faktların istifadəsi şagirdlərə ekoloji problemlərin ümumbəşəri əhəmiyyətli olduğunu göstərir.

Ekoloji problemlərin öyrənilməsi şagirdlərin təbiətin mühafizəsi problemləri ilə bağlı praktik, ictimai əhəmiyyətli fəaliyyətləri ilə yekunlaşır. Praktiki fəaliyyətlərin icrası prosesində şagirdlər təbiətdə davranış qaydalarını öyrənirlər. Bu zaman eksperimentlərin və müşahidələrin aparılması kimi metodlardan istifadə olunur (ekoloji hadisələrin, xüsusiyyətlərin öyrənilməsi, qanunauyğunluqların aşkarlanması, ekosistemə antropogen faktorların təsiri və s.).

Şagirdlərin praktik fəaliyyətlərinin əsas növlərinə (dərsdənkənar işlər zamanı) qeyd olunanlar aiddir:

1. Doğma diyarın təbiətinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi, ekosistemin vəziyyətinin təsviri və qiymətləndirilməsi (torpaq, su, hava), qorunan təbii obyektlərin inventarizasiyası, lazımı sənədlərin tərtibi (sxem, cədvəl, xəritə və s.);
2. Təbiətin qorunması: landşaft planlaşdırılmasında iştirak, yerli bitki və heyvan növlərinin qorunması ilə bağlı tədbirlərin müzakirəsi, tədris-ekoloji cığırın və mikroqoruqların yaradılması, meşələrin bərpası, eroziyalarla mübarizə və s.;
3. Ekoloji biliklərin təbii: plakat, buklet, divar qəzetlərinin və s. hazırlanması, ekoloji məzmunlu ekskursiyaların, söhbətlərin, mühazirələrin keçirilməsi, təbiəti mühafizə ilə bağlı sərəgilərin keçirilməsi, doğma diyarın təbiətinin mühafizəsi tarixinin tədqiqi, ətraf mühitin mühafizəsi günü (5 iyun) və sağlamlıq gününün (7 aprel) keçirilməsi.

Pedaqoji təcrübəmizdə 22 aprel «Ümumdünya Yer günü»nü Bakı şəhəri, 53 nömrəli tam orta məktəbdə «Yerin ad günü» kimi keçirdik və bu tədbirdə şagirdləri daha qlobal düşünməyə sövq etdik. Materiklərin

«dialogu» vasitəsilə «Yerin ad gününə qonaq gəlmiş planetlərə» Yerin ekosistemi haqqında məlumatlar çatdırıldı. Təbiətin tarazlığının pozulmasının mümkün ola biləcək nəticələrinə diqqət yönəldik.

Real pedaqoji fəaliyyət zamanı yuxarı sinif şagirdləri ilə işləyən müəllim, şagirdlərin təkcə emosiyalarını formalaşdırmır, eyni zamanda onların təsəvvürlərini, fikirlərini yeniləyir. Belə yeniləmə çox zaman müəllimin şagirdləri inandırma metodlarından istifadə etmə bacarığından asılıdır: qeyri-formal şəraitdə səmimi söhbətlərin aparılması, ekoloji xarakterli mənəvi məzmunlu faktorların müzakirəsi. Müəllim şagirdlərlə canlı təbiətə qarşı etinasız və qəddar münasibət barədə söhbətlər apararkən onlarda belə hərəkətlərə qarşı mənfi münasibət yarada bilən faktlardan istifadə etməlidir. Məsələn, qu quşlarının birinin məhvi digərinin intiharına səbəb olur. Tənha qalmış qu quşu göy üzündə çox yüksəyə qalxıb, ordan daş kimi yerə çırpılır. Heyvanlar haqqında bilmədiyimiz bir sıra xüsusiyyətlər vardır. Odur ki, təbiətdə fəaliyyət zamanı son dərəcə diqqətli və məsuliyyətli olmaq lazımdır [Kazımov İ.M. 2014, s.411-416].

Şagirdlərə yeniyetmələrin heyvan sığınacaqlarını dağıtmaları, bitkiləri və kiçik heyvanları məhv etmələri haqqında danışarkən müəllim izah etməlidir ki, bu, yeniyetmənin qoçaq olduğunu göstərmir, əksinə, onun təbiətdə davranış qaydalarını bilmədiyini göstərir. Təbiətdə mənəvi və qanuni davranış normalarının öyrənilməsi məqsədyönlü aparılmalıdır. Məsələn, meşədə səs salmağın qadağan olduğunu bildirdikdə, onun səbəbini izah etmək vacibdir: meşədə güclü səs olduqda, quşlar yuvalarını tərk edirlər, quş balaları gizlənir, anaları onları tapa bilmir və onlar yırtıcılara yem olurlar. Daimi həyəcan nəticədə heyvanların və quşların növ tərkibini azaldır, təbii əlaqələr pozulur, ekosistem tarazlığını itirir. Beləliklə, meşədəki sakitlik bioloji və iqtisadi cəhətdən məqsədəuyğundur [Белоусова Л. 2016, с.112-113].

Şagirdlərin təbiətə mənəvi münasibətlərinin formalaşmasının metodlarından biri də mənəvi seçimli situasiyaların araşdırılmasıdır. Bu, «təbii mühitdə insan» (tonqalın qalanması, heyvanlarla rastlaşma), «insan şəhərdə» (şəhərdə yaşıllıqlara, heyvanlara münasibət), «evdə canlı təbiət» (ev heyvanları, otaq bitkiləri və s.) mövzusunda ekoloji situasiyaların yaradılması ola bilər. Belə vəziyyətlərdə şagirdlər öz davranışları ilə mövcud olan mənəvi davranışları müqayisə edə bilirlər. Bu proses etik, estetik, hüquqi və digər davranış kriteriyalarının qiymətləndirilməsinin yaranmasına kömək edir. Hər konkret situasiyada insan real seçmək hüququna malik olur və məsuliyyət daşıyır.

Sonda müəllimlərə müzakirə üçün daha bir neçə tapşırıq nümunələri təqdim etmək istərdik:

Tapşırıq 1. Yangın təlimatında deyilir: meşəyə gilməyvə və göbələk yığmağa gələn vətəndaşların tonqal yandırmaları qəti qadağandır. Bu təlimatı pozan şəxslərə müxtəlif inzibati, hətta həbs olunma kimi cəza verilə bilər.

- Meşə yangınları nə üçün təhlükəlidir? Nə üçün meşəbəyləri meşəyə gələnlərə belə bir müraciət edirlər: «meşədən gedəndə sönmüş kibritləri özünüzlə aparın».

Tapşırıq 2. İnsan yaşıllığı az olan məkanda özünü pis hiss edir. Alimlər müəyyən etmişlər ki, ümumi sahəsinin 1-2%-i yaşıllıq olan ərazidə yaşayan insan, 50% yaşıllıq sahəsi olan ərazidə yaşayan insandan 1.7-2 dəfə az yaşayır.

- Yaşadığınız ərazinin yaşıllaşdırılma səviyyəsini qiymətləndirin. Yaşıllaşmada istifadə olunmuş bitkilərin siyahısını tərtib edin və onların növ müxtəlifliyini qiymətləndirin. Yaşadığınız ərazinin yaşıllaşdırılması haqda şəxsi planlarınızı təqdim edin.

Tapşırıq 3. Siqaret tüstüsü havanı çirkləndirmənin ən geniş yayılmış növüdür. Onun tərkibində olan qıcıqlandırıcılar tənəffüs yollarının selikli qişasında dəyişiklik yaradır, onların mənfəzini daraldır.

- Bu dəyişiklik insan orqanizminə necə təsir edir? Siqaret çəkməyin siqareti çəkənin özünə və ətrafındakı insanlara təsiri haqda kiçikyaşlı şagirdlər, valideynlər və yuxarı sinif şagirdləri üçün çıxışlar hazırlayın.

Tapşırıq 4. VIII əsr müsəlman elm dünyasının ən böyük şəxsiyyətlərindən biri olan Cabir ibn Həyyan böyük bir təbiət alimi olaraq tanınmışdır. O, Allahın insana verdiyi qabiliyyətin sanki sonsuz olduğuna inanırdı. İnsanın kainatın ən son sirr pərdələrini yırtmağa qadir olduğuna, daş, bitki, heyvan, hətta insan yarada biləcəyinə inanır, bunun ən azından nəzəri olaraq mümkün ola biləcəyini iddia edirdi. O, eyni zamanda 700 heyvani və digər təbii səsləri ehtiva edən bir əlifba yazmağa cəhd etmişdi [Sezgin E. 2017, s. 17].

- Hələ orta əsrlərdə təbiət elmlərinə yiyələnməkdə Avropa xalqlarını 1000 il geridə qoysaq da, bu gün təbiətə qayğılı münasibət, təbiəti mühafizə məsələlərində onlardan nəzərəcərpacaq dərəcədə geri qalıraq. Bunun səbəblərini müzakirə edin və təkliflər paketinizi hazırlayın...

Nəticə

Yaradıcı müəllim müxtəlif təhsil metodlarından istifadə edərək şagirdlərdə ekoloji savadlılığı, təbiətə qarşı məsuliyyətli və mənəvi davranışı formalaşdırma və inkişaf etdirə bilər. Bu işdə müəllim və şagirdlərə kömək edə biləcək yeni elmi-metodik ədəbiyyatlar nəşr olunmalıdır. Yalnız coğrafiya və biologiya tədrisində verilən ekoloji biliklərlə kifayətlənməməli, şagirdlər məktəbdaxili, məktəbdənkənar ekoloji tədbirlərə cəlb edilməli, ekoloji problemlərin həllində iştirak etməli, yaşıllıqların salınması, bitki və heyvanların qorunub saxlanması, ümumiyyətlə təbiəti mühafizə və bərpa işlərinə cəlb olunmalıdırlar.

Ekoloji tərbiyə işində Avropanın qabaqcıl metodlarının öyrənilməsi məqsədilə yaradıcı müəllimlərdən ibarət işçi qrupu yaradılıb, Avropada ixtisasartırma təlimlərinə cəlb edilməsi, həmin metodların orta məktəb təbiət elmlərinin tədrisində tətbiq edilməsi üçün ciddi tədbirlərin, xüsusilə ekoloji maarifləndirmənin həyata keçirilməsinin məqsədəuyğun olduğunu düşünürük.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Abdullayeva S.M. (2013). Biologiyanın tədrisində şagirdlərdə təbiətin mühafizəsi ilə bağlı bacarıqların inkişaf etdirilməsi. ADPU-nun xəbərləri, Bakı, s. 243-247.
2. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutu. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün coğrafiya fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu). VI-XI siniflər. Bakı, 2013.
3. <https://metodiktovsiyye.blogspot.com/2015/09/debat.html?m=1>
4. Kazımov İ.M. (2014). Biologiya fənninin tədrisində ətraf mühitin qorunması ilə bağlı dərnək məşğələlərinin rolu. Bakı, s.411-416.
5. Qafarov P.M. (2009). Şagirdlərdə ekoloji təfəkkürün inkişafı. ADPU-nun xəbərləri, Bakı, s.72-75.
6. Salmanov M.Ə. (2009). Təbiəti mühafizəyə aid bilik və bacarıqların formalaşdırılması. «Kimya və biologiya tədrisi» jurnalı, Bakı, s.3-9.
7. Sezgin F. (2017). İslam elmlər tarixi haqqında konfranslar. Başla Kitab, s.17.
8. Белоусова Л. (2016). Лес и человек. Москва.
9. Богатова Г.П., Гурболик О.А., Наседкина В.А. (2009). Беречь родную природу. Москва, 64 с.
10. Куракова Л.И. (2015). Беседы о природе обществе и человеке. Москва, 190 с.

Azərbaycan məktəbi. - 2019.-№3.-S.111-122.

Su mənbələrini çirkləndirən maddələrin ekoloji təhlükəsizlik səviyyəsinin qiymətləndirilməsi

(Səthi Aktiv Maddələrin təmsalında ədəbiyyat icmalı)

Qurbanova M.Ə.

Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Akademiyası, Bakı şəhəri mqmaya@mail.ru

Abstract. The main factors forming anthropogenic hazard are considered. The analysis of the scheme of technogenic impact of the existing production of surface - active substances (surfactants) on the surrounding environment. The data on the level of environmental hazard of the current and proposed production of surfactants.

Key words: *bioloji parçalarım, yuyucu vasitələr, səthi aktiv maddələr, toksiklik, çirkab sular.*

Giriş

Ekoloji təhlükəsizlik ətraf mühitin pozulmasının, insan sağlamlığı üçün təhlükənin yaranmasının qarşısını alan təbii mühitin vəziyyəti ilə xarakterizə olunur. Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi, bir qayda olaraq, mövcud ekoloji təhlükənin şərtlərini öyrənmək əsasında mümkündür. Ekoloji təhlükə dedikdə təsiri insan sağlamlığının pisləşməsinə və ya ekosistemlərin fəaliyyətinin pozulmasına səbəb olan amillərin mövcudluğu və ya baş vermə ehtimalı ilə səciyyələnən ətraf mühitin vəziyyəti başa düşülür. Ekoloji təhlükə üç əsas komponentdən ibarətdir [1,2]: təbii, təbii və texnoloji və texnoloji. Hazırda texnoloji təhlükə antropogen təhlükənin əsas növüdür, bu da öz növbəsində ekoloji təhlükə amilini ön plana çəkir. Ekoloji təhlükə amillərinə misal olaraq: havanın zərərli tullantılarla çirklənməsi, su hövzələrinin kimyəvi maddələrlə, torpaq örtüyünün sənaye tullantıları ilə çirklənməsidir. Su hövzələrinin karbohidrogenlərlə çirklənməsi də antropogen çirklənmənin əsas növü sayılır. Su hövzələrini çirkləndirən maddə kimi səthi aktiv maddələr yeni növ su çirkləndirici maddələr kimi qəbul edilmişdir.

Səthi aktiv maddələr, yuyucu və digər təmizləyici məhsullarda geniş istifadəsi ilə tanınan müxtəlif kimyəvi maddələr qrupudur. İstifadədən sonra qalıq səthi aktiv maddələr kanalizasiya sistemlərinə və ya birbaşa səth sularına axıdılır və əksəriyyəti torpaq, su və ya çöküntü kimi müxtəlif ekosistemlərdə toplanır. Səthi aktiv maddələrin əksəriyyəti asanlıqla bioloji parçalanır və onların miqdarı çirkab su təmizləyici qurğularda ikinci təmizlənmə nəticəsində xeyli azalır. Ən çox narahatlıq isə yalnız ilkin təmizlənmədən keçmiş və ya təmizlənməmiş çirkab sularının birbaşa təbiətə buraxılması ilə bağlıdır. Kütləvi miqdarda səthi aktiv maddələrlə çirklənmiş suların təbiətə axıdılması ekosistemə ciddi təsir göstərə bilər. Səthi aktiv maddələrin yüksək zəhərli və bioloji parçalanmayan birləşmələrinin kommersiya istifadəsindən çıxarılması və ekoloji cəhətdən təhlükəsiz birləşmələrlə əvəzlənməsi üçün onların toksikliyinə və bioloji parçalanmalarının tədqiqi aktual hesab olunur.

Səthi aktiv maddələr polyar, suda həll olunan baş qrupundan və qeyri - polyar suda həll olmayan karbohidrogen qrupundan ibarət müxtəlif kimyəvi maddə qruplarıdır. Səthi aktiv maddələr ən yaxşı həllolma və təmizləyici xüsusiyyətləri ilə tanınır və buna görə yuyucu və digər təmizləyici məhsullar arasında xüsusi yer tuturlar. Hər gün kütləvi miqdarda səthi aktiv maddələr məişətdə və sənayedə istifadə olunur, bunun nəticəsində ətraf mühitə (torpaq, su) xeyli tullantı atılır. 2000-ci illərdə Qərbi Avropada hər il 4.2 milyon tondan çox yuyucu məhsul və 1,2 milyon ton yumşaldıcı məhsul istifadə edilmişdir [3]. Eyni dövrdə dünya miqyasında sintetik səthi aktiv maddələrin istehsalı 7,2 milyon ton olmuşdur. 2006-cı ildə dünya miqyasında səthi aktiv maddələrin istehsalı 12,5 milyon tona yüksəlmiş, 2007-ci ildə isə təkcə Qərbi Avropada 3 milyon tondan çox səthi aktiv maddələr istehsal edilmişdir. Şübhəsiz ki, bu rəqəmlər yuyucu və kosmetika sənayesinin inkişafı ilə birlikdə daha da artacaqdır. Onlar tullantı suların təmizləyici qurğularında da çox miqdarda toplanırlar. Səthi aktiv maddələrin və ya onların parçalanma məhsullarının konsentrasiyaları və miqdarı səth sularında, çöküntülərdə müxtəlif cür dəyişir. Ətraf mühitdəki səthi aktiv maddələrin yolverilən həddən yuxarı səviyyədə olması ekosistemə mənfi təsirlər göstərə bilər. İşin məqsədi, səthi aktiv maddələrin bütün əsas sinif və növləri, onların toksiklikləri və ətraf mühitdəki təhlükəsizliyinin tədqiqindən ibarətdir.

Tədqiqatda istifadə olunan materiallar və metodika

Məqalədə, “Kimyəvi maddələrin təsnifatı və etikətlənməsi üzrə global uyğunlaşdırılmış sistem” və “Kimyəvi Maddələr üzrə Avropa Agentliyi”-in (ECHA) baza məlumatlarından, həmçinin, bu sahə üzrə işlənən tədqiqat işlərindən, mövcud ədəbiyyatlardan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın şərhı

1. Səthi aktiv maddələr.

Suda həll edilən zaman SAM molekulları məhluldan sıxılaraq səthə qalxır, çünki molekulların hidrofob hissəciklərinin suda həll olma qabiliyyəti aşağıdır. Qatılaşdırılmanın artırılması və müəyyən edilmiş həcmə nail olunma dərəcəsi SAM molekulları tərkibindəki hidrofıl hissəciklərin xaricə, hidrofobların isə daxilə yönəldiyi mitsel adlanan assosiatlar əmələ gətirir. Mitsel məhlulu termodinamik cəhətdən davamlı kolloid sistemlərdir. Mitselin əmələ gəlmə prosesinin baş verdiyi SAM qatılaşdırılması mitsel əmələ gəlmə prosesinin kritik qatılaşdırılması adlanır [4]. Daha yüksək konsentrasiyalarda, səthi aktiv molekulları birləşir və mitsel əmələ gətirərək sistemin sərbəst enerjisini azaldırlar. Bunun baş verdiyi hədd konsentrasiyası kritik mitsel konsentrasiyası (KMK) adlanır. Qeyri - ion səthi aktiv maddələr anion və kation səthi aktiv maddələrdən daha aşağı KMK-1 səviyyəsinə malikdir. KMK-dan yuxarı konsentrasiyalarda, səthi aktiv maddələr hidrofob üzvi birləşmələri suda həll olunandan daha çox miqdarda həll edirlər. KMK həmçinin səthi aktiv maddənin antibakterial xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir. KMK azaldıqca səthi aktiv maddələrin zülal birləşdirmə qabiliyyəti daha da artır. Bununla yanaşı, ətraf mühitdəki səthi aktiv maddələrin konsentrasiyası normal olaraq KMK-dan aşağı olduğundan, bu xüsusiyyət onun ekotoksikliyi qiymətləndirmək üçün əsas amil deyildir.

Geniş miqyasda tətbiq edilən bəzi səthi aktiv maddələr cədvəl 1-də verilmişdir. Səthi aktiv maddələr ümumi olaraq belə təsnifatlaşdırılır: anion, kation, amfoter və qeyri - ion. Səthi aktiv maddənin molekulunun sinfi, onun fiziki - kimyəvi xüsusiyyətlərini və tətbiq edilməsini göstərir.

Anion səthi aktiv maddələr. Anion SAM tarixən ən qədim və ən çox yayılmış səthi aktiv maddələrdir. Molekulun hidrofob hissəsi müxtəlif uzunluğa malik bir alkil, alkilfenil efir və ya alkilbenzol zənciri, hidrofıl hissəsi isə karboksil, sulfat, sulfonat və ya fosfatdır. Onlar yuyucu maddələr kimi istifadədən başqa kosmetik sənayesi də daxil olmaqla biotexnologiya və digər sənaye proseslərində uğurla tətbiq edilir [4]. Anion səthi aktiv maddələr tibb sənayesində də istifadə olunur. Onlar dərman maddələrinə birbaşa birləşərək ya adsorbsiya və ya absorbsiyayı artıraraq və dərmanların orqan və orqanizmdəki hidrofob və hidrofıl hissələr arasındakı bölünməsinə təmin edib, aktiv maddələrin effektivliyini artırırlar [6]. Bundan əlavə, onlar neft - kimya məhsullarının çirklənmiş torpaqdan ayrılması üçün də istifadə edilə bilər.

Kation səthi aktiv maddələr. Ən çox yayılmış kation səthi aktiv maddələr dördlü ammonium birləşmələridir (DAB). Bu molekullarda müsbət yüklü azot atomu, əvəzedici kimi çıxış edən metil və ya benzil qrupları kimi digər alkil qrupları ilə əlaqəli olan ən azı bir hidrofob karbohidrogen zənciri vardır. Onlar yuyucu vasitələrdə, parça yumşaldıcılarında və saç yumşaldıcılarda geniş istifadə olunur. Uzun zəncirli DAB-lar bəzi patogen növ göbələklərə və protozoa növlərinə qarşı dezinfeksiyaedici maddələr kimi istifadə olunur. DAB-lar ümumiyyətlə məməlilərin hüceyrələri üçün zəhərlidirlər və sistemli tətbiq üçün tövsiyə edilmir [5]. Kation səthi aktiv maddələrin insan limfositinə və dovşanın epitel hüceyrələrinə zərərli təsirləri barədə məlumatlar [6] qeyd olunmuşdur.

Cədvəl 1. Geniş tətbiq olunmuş səthi aktiv maddələr və təsnifat sinifləri

Ümumi adı	Sinfi
Xətti alkilbenzol sulfon turşusu	Anion SAM
Dodesil natrium sulfat	
Alkilsulfat	
Natrium larilsulfat	
Alkil etoksisulfat	
Dördlü ammonium birləşməsi	Kation SAM
Benzalkonium xlorid	

Setilpiridin bromid	
Setilpiridin xlorid	
Heksadesiltrimetilamonium bromid	
Amin oksid	Amfoter SAM
Alkilfenol etoksilat	Neogen SAM
Alkoqol etoksilat	
Etoksilat yağ turşusu	

Bu bioloji aktiv birləşmələr, ətraf mühitdə və canlı orqanizmlərdə, toksiki olmayan və bioloji cəhətdən təsirsiz məhsullara asanlıqla parçalanır.

Amfoter səthi aktiv maddələr. Amfoter səthi aktiv maddələrin ekotəhlükəsizliyi pH dərəcəsiindən asılıdır. Sənayedə tətbiqinə yeni başlandıqından, amfoter səthi aktiv maddələr çox da öyrənilməmişdir. Ən geniş yayılan amfoter səthi aktiv maddələr amin oksidləridir (AO). AO ekzotermik, üçlü aminlərin və hidrogen peroksidin ikinci dərəcəli reaksiya məhsuludur. Bir qayda olaraq, AO-in əmələ gəldiyi maddə C12-C18 alkildimetilamindir [10] və üçlü aminin təbiəti alifatik, aromatik, heterosiklik və ya alisiklik ola bilər. AO-lar əvvəlcə qab yuyulmasında ənənəvi yağlı alkanol amidləri əvəz edən köpük artırıcıları kimi istifadə edilmişdir, çünki onların çəki / təsir nisbəti bu cür istifadə zamanı yüksək istehsal xərclərini qarşılıyır [10]. AO həmçinin toxuculuq sənayesində antistatik maddələr, kauçuk sənayesində köpük stabilizatorları və polimerləşdirmə katalizatorları, dezodorant qəliblərində isə antibakterial agentlər kimi istifadə olunur [7]. Onlar dəriyə uyğundur və ümumiyyətlə digər səthi aktiv maddələrlə birgə istifadə olunur. AO aşağı və orta dərəcədə toksiklik göstərir; onlar uçucu deyil və yerüstü orqanizmlərin toxumalarında bioakkumulyasiya üçün aşağı potensiala malikdirlər [6,7].

Qeyri - ion səthi aktiv maddələr. Qeyri - ion səthi maddələrin səthi aktivliyi, səthi aktiv maddənin molekulundakı hidrofob və hidrofil quruluşlar arasındakı tarazlıqdan irəli gəlir. Onlar su məhlulunda ionlara parçalanmırlar, buna görə də bu maddələrin həll olma qabiliyyəti polyar baş qrupları tərəfindən təmin edilir. Qeyri - ion səthi aktiv maddələrin hidrofob hissəsi, alkiləşmiş fenol törəməsi, yağ turşusudur. Hidrofil hissə isə müxtəlif uzunluqlu etilen oksid zənciridir. Elektrik yükləri olmadığından, qeyri - ion səthi aktiv maddələr həm kation, həm də anion səthi aktiv maddələrə uyğundur. Qeyri - ion səthi aktiv maddələr emulsiyalar, nəmləndirici maddələr və köpük stabilləşdirici maddələr kimi geniş istifadə olunur. Bundan əlavə, onlar müxtəlif biotexnologiya proseslərində həllolmanı asanlaşdırmaq və dərman daşıma dayanıqlılığını artırmaq məqsədilə uğurla istifadə olunur [8]. Qeyri - ion səthi aktiv maddələr ən çox pestisid (böcək dərmanı) düsturlarının bir hissəsini təşkil edir. Onlar pestisidlərin fəaliyyətini artırır, pestisidlər isə qeyri - ion maddələrin fotolit parçalanmasına kömək edir və ya maneə törədir. Səthi aktiv maddələr bitki növləri ilə pestisidlər vasitəsi ilə təmasda olduğundan, onların zəhərliyi tütündə (Nicotiana tabacum), şəkər çuğundurunda (Beta vulgaris) müşahidə edilmişdir [8].

2. Səthi aktiv maddələrin ekotoksikliyi

Səthi aktiv maddələr xüsusi bioloji aktivlik qabiliyyətinə malikdirlər. Anion səthi aktiv maddələr peptidlər, fermentlər və DNT kimi bioaktiv makromolekullara birləşə bilərlər. Zülallara və peptidlərə birləşmək polipeptid zəncirinin qatlanmasını və molekulun səthi yükünü dəyişdirə bilər ki, bu da bioloji funksiyanın dəyişməsinə səbəb ola bilər [9]. Kation səthi aktiv maddələrin ilkin hədəf yeri bakteriyaların sitoplazma (daxili) membranıdır. DAB-lər daxili membranlara birləşir və uzun alkil zəncirləri ilə onların nizamını pozurlar [29]. Qeyri - ion səthi aktiv maddələr müxtəlif zülallar və fosfolipid membranları ilə birləşərək antimikrob fəaliyyət göstərir. Belə birləşmə membranların və qabarcıqların keçiriciliyini artırır, aşağı molekulyar kütləli birləşmələrin sızmasına səbəb olur. Bu, ionların və ya amin turşularının itirilməsi ilə hüceyrələrin ölümünə səbəb ola və ya onlara ziyan dəyməsilə nəticələnə bilər. Səthi aktiv maddələrin böyük bir hissəsi çirkab su təmizləyici qurğularda parçalanır, lakin onların müəyyən miqdarı isə yerüstü sulara, torpaqda və ya çöküntülərdə toplanır. İstənilən növ səthi aktiv maddələrin həddindən artıq istifadəsi və ətraf mühitə, xüsusən də su hövzələrinə atılması ekosistemə ciddi təsir göstərə bilər. Bu səbəblə kanalizasiya və su qəbuledicisinə buraxılan anion, qeyri - ion və kation səthi aktiv maddələrin miqdarı daim izlənilir və tənzimlənir. Səthi aktiv maddələrin müxtəlif orqanizmlərə zəhərli təsiri qeydə alınmışdır (cədvəl 2). Səthi aktiv maddələrin toksikliyini ölçmək üçün lazım olan sınaq orqanizmlərinin çoxu suda yaşayan orqanizmlər; balıqlar və yosunlar, ya da daha az dərəcəli bakteriyalardır.

Su bitkiləri üçün toksiklik xüsusiyyətləri. Səthi aktiv maddələrin su bitkilərinə xüsusilə də yosuna qarşı toksiklik dərəcəsi cədvəl 2 - də göstərilmiş və müxtəlif səthi aktiv maddələrin yosun növlərinə görə toksikliyi göstərilmişdir. Yosunlar ilk tropik səviyyəni təşkil edir və su hövzəsində əsas oksigen mənbəyidir. Onlar suyun keyfiyyətinin qiymətləndirilməsində yerli biomonitor kimi istifadə edilmişdir [10]. Natrium dodesil sulfatın *Lemna minor* (yosun növü) üzərindəki toksik təsirləri onun konsentrasiyasından asılıdır; daha az konsentrasiyada NDS onun böyümə sürətini artırır və daha yüksək konsentrasiyalarda bitkinin inkişafına mane olur [9]. Şimali Amerikada və Avropada suyun risk qiymətləndirməsi tədqiqatçılar tərəfindən aparılmışdır [11]. Alkil etoksilatın yosundan tutmuş balıq növlərinə qədər xronik zəhərliliyi ilə əlaqədar ümumi ədəbiyyatın təhlilini aparmışlar. EC 10 effektiv konsentrasiyalar AE-nin müxtəlif yosun növlərinə olan toksikliyi 0.030 mq/1 ilə 9.791 mq/1 arasında dəyişmişdir. Müəlliflər belə qənaətə gəlmişdir ki, AE-yə məruz qalma riski çox kiçikdir, həm də sınaq çirkab sularında aparılmışdır. Sular təmizləndikdən sonra bu minimal risk daha da azalacaqdır.

Onurğasızlara qarşı toksiklik xüsusiyyətləri. Onurğasızlar, kimyəvi maddələrin toksiklik sınağının keçirilməsi üçün ən geniş yayılmış model orqanizmdir. Səthi aktiv maddələr və natrium silikat yuyucu vasitələrin toksikliyinə əsas amili sayılır. Müxtəlif yuyucu vasitələrin 48 saat ərzində EC50 qiyməti 4 mq/1-dən 85 mq/1 arasında dəyişmişdir. AES tipli səthi - aktiv maddələr üçün EC50 göstəricisi şirin sularda və dəniz orqanizmlərində yosunlar üçün 0,5 mq/1 ilə 65 mq/1 arasında, LC50 onurğasızlar üçün 0,78 mq/1 - 167.3 mq/1 arasında, balıqlar üçün isə 0,8 mq/l-dan 250 mq/l-a qədər dəyişmişdir.

Onurğalılara qarşı toksiklik. Səthi aktiv maddələrin suda yaşayan onurğalılara, əsasən də balıqlara zərərli təsiri ədəbiyyatda geniş təhlil olunmuşdur (cədvəl 2). Təhlillərin nəticələrinə əsasən alkil etoksilatın (AE) balıq və onurğasız orqanizmlərə əhəmiyyətli dərəcədə təsiri məlum olmuşdur [12]. Enlibaş balıq növü səthi aktiv maddə olan alkil etoksilata xüsusi həssaslığı ilə fərqlənir. Onun yumurta və sürfə mərhələsi üçün müşahidə olunmayan konsentrasiya effekti (NOEC) 0.73 mq/1 təşkil etmişdir. Anion SDS yetkin olmayan dəniz xanı balıqlarında (*Dicentrarchus labrax*) EC50 parametri 7.34 mq/1 qeyd edilmişdir [13]. Dəniz xanı balığının bu cür maddələrə həssaslığı *Tigriopus fulvus* (su orqanizmi) ilə müqayisə edilə bilən dərəcədədir və dəniz bakteriyalarından, mikroyosunlardan və ya dəniz kirpisindən isə daha aşağı səviyyədədir.

Digər bir anion səthi aktiv maddə, dodesilbenzol natrium sulfonat, Rita rita (balıq növü) balığında qabıqlı selikli hüceyrələrdə, epitel hüceyrələrində və klara hüceyrələrində lipid hissələrini azaldır. Bu səthi aktiv maddənin yüksək konsentrasiyası həmçinin balığın davranışlarına da təsir göstərir (səhv hərəkətlər, əzələ spazmları və bədənin bükülməsi) [13]. Balıqlar anion SAM-ı qəlsəmə vasitəsilə qəbul edir. Kiçik miqdarda anion SAM homoloq konsentrasiyası yetkinlik yaşına çatmayan göy qurşağı alabalıqlarının qaraciyər və daxili orqanlarında sürətlə artır bu da onların sistemli dövriyyəyə tez daxil olduğunu göstərir.

Cədvəl 2. Müxtəlif növ səthi aktiv maddələrin müxtəlif orqanizmlərə qarşı toksikliyi

Orqanizmlər	SAM	Toksiklik göstəricisi	Konsentasiya, mq/1
Yosun	Dodesil natrium sulfat	EK ₅₀ 72 saat	36,58
	Xətti alkilbenzol sulfon turşusu	EK ₅₀ 24 saat	3,5
	Alkil etoksisulfat	EK ₅₀ 72 saat	3,5
	Alkil etoksisulfat	EK ₅₀ 72 saat	2,18
	Dörtlü ammonium birləşməsi	EK ₅₀ 24 saat	0,79
	Alkoqol etoksilat	EK ₁₀ 72 saat	0,101
	Alkoqol etoksilat	EK ₁₀ 72 saat	0,140
Xərçəngkimilər	Dodesil natrium sulfat	LK ₅₀ 24 saat	41,04
	Xətti alkilbenzol sulfat turşusu	EK ₅₀ 48 saat	5,96
	Alkil etoksisulfat	LK ₅₀ 72 saat	23,92
	Dörtlü ammonium birləşməsi	EK ₅₀ 24 saat	0,38

Balıqlar	Amin oksid	EK ₅₀ 48 saat	6,8
	Alkoqol etoksilat	EK ₅₀ 48 saat	0,39
	Dodesil natrium sulfat	EK ₅₀ 72 saat	3,2
	Xətti alkilbenzol sulfat turşusu	EK ₅₀ 48 saat	5,1
	Alkil etoksisulfat	EK ₅₀ 48 saat	10,84
	Dörtlü ammonium birləşməsi	EK ₅₀ 48 saat	1,21
	Alkoqol etoksilat	NOEC 24 saat	4,35

[14] ədəbiyyatda bildirilmişdir ki, yüksək miqdarda alkilfenol etoksilat müxtəlif növ balıq toxumalarında toplanı bilər. Tədqiqatlar göstərir ki, alkilfenol etoksilat balıqlarda sürətlə metabolizə oluna bilər. AFE-nin parçalanma məhsulları oktilfenol və nonilfenoldur və oktilfenol qalıq konsentrasiyaları isə safra, nəcis, pilorik vəzilərdə, kor bağırsaq, qaraciyər və bağırsaqda artmağa meyillidir [14]. Bu bioloji parçalanma məhsulları estrogenik effektləri və su orqanizmlərində toplanma qabiliyyəti olduğundan bu sahədə mühüm diqqət tələb edir. Oktilfenollar və nonilfenollar erkək balıqlarda vitellogenin istehsalını təşviq edə bilər. Normalda bu protein estrogenlərin təsiri altında cinsi yetkin dişilər tərəfindən istehsal olunur [15]. Bu yolla oktilfenollar və nonilfenollar balığın endokrin sisteminin normal fəaliyyətinin pozulmasına səbəb ola bilər.

Yerüstü bitkilər üçün toksiklik. Səthi aktiv maddələr aqrokimya sahəsində də tətbiq edilir. Bu maddələr aqrokimyəvi formulaların sabitliyini təmin edir. Qeyri-ion səthi aktiv maddələrin yerüstü bitkilərə qarşı zərərli olması aparılmış [16] tədqiqatlarda müəyyən edilmişdir. Tədqiqatda iki ticari məhsulun (Aqua Gro və Soil Penetrant) müxtəlif bitki növlərinə təsiri (arpa, adi rayqress, sürünən bentqress, maviqress, hündür otlar və adi bermuda) öyrənilmişdir. Qeyri - ion səthi aktiv maddələrin arpa köklərinin böyüməsi və keçiriciliyinə təsirinin öyrənilməsi ilə əlaqədar tədqiqatda məlum olmuşdur ki, səthi aktiv maddələr torpaq tərəfindən adsorbsiya olunur və onun toksikliliyini azaldır [16].

3. Səthi aktiv maddələrin bioparçalanması

Bioparçalanma əsasən səthi aktiv maddənin kimyəvi quruluşu və ətraf mühitin fiziki - kimyəvi vəziyyətindən asılıdır. Dəniz suyundakı duzluluğun natrium dodesilbenzol sulfonatın çürüməsinə təsir dərəcəsi aşağı səviyyədədir, lakin daha yüksək temperatur parçalanma sürətini yüksəldə bilər. Çöküntü özü də bioparçalanmanın sürətini artırır, çünki çöküntülər həm səthi aktiv maddələr, həm də bakteriyalarda toplanırlar [18].

Xətti alkilbenzol sulfat turşusu (XAS). Səthi aktiv maddələrin çoxu ətraf mühitdə mikroblar tərəfindən parçalanır. Bu SAM-lər aerobik orqanizmlər tərəfindən parçalanır. XAS, alkil zəncirindəki terminal karbonun omega - oksidləşmə yolu ilə, daha sonra isə betaoksidləşmə nəticəsində bioloji olaraq parçalanır [17]. Nəticədə alman mono və dikarboksil sulfafenil turşuları desulfatlaşır və aromatik halqa parçalanır. Alkil zəncirinin omega - oksidləşməsi və benzol halqasının parçalanması molekulyar oksigen tələb edir. Buna görə də anaerob şəraitdə bioparçalanma mümkün olmur. Normalda, XAS-ı aerob şəraitdə parçalamaq üçün bir neçə bakteriya yığının konsorsiumu lazımdır [15]. Tək bir bakteriya alkili və sulfatlaşmış aromatik halqanı parçalamaq üçün məhdud imkanlara malikdir.

Amin oksid (AO). Səthi aktiv maddə olan amin oksidlər aerob və anaerob şəraitdə asanlıqla bioparçalanı bilər [20]. C₁₂-AO, C₁₄-AO, kokoamido-AO-nın aerob və anaerob şəraitdə bioparçalanması sınaqdan keçirilmişdir. Test edilmiş səthi aktiv maddələrin aerob su mühitində asanlıqla bioparçalanması və minerallaşması sübuta yetirilmişdir. Anaerob şəraitdə kokoamido - AO həttə 80 mq g⁻¹ qədər olan quru palçıqda asanlıqla bioloji parçalanı bilər, digər AO-lar isə anaerob avtoklavlarda əhəmiyyətsiz biotransformasiya nümayiş etdirirdi. İlk fermentativ hücum üçün iki ehtimal nəzərdən keçirilir: molekulyar oksigen tələb edən terminal karbonun omega oksidləşməsi və ya C-N rabitəsinin qırılması, DAB-larda və dodesildimetilamidə artıq mövcud olan mexanizmlər sonuncu alkil zəncirinə girmək üçün ümumi mexanizm hesab olunur [19].

Dörtlü amin birləşmələri (DAB). Kation səthi aktiv maddələr aerob şəraitdə müxtəlif sürətlərlə bioloji cəhətdən bioparçalanırlar. DAB-ın fiziki - kimyəvi xüsusiyyətləri ətraf mühitdəki bioloji parçalanmada həlledici rol oynaya bilər; aerob şəraitdə bioparçalanma qabiliyyəti qeyri - metil alkil qruplarının sayının artması ilə azalır. Bir metil qrupunun benzil ilə əvəzlənməsi DAB-ın bioparçalanmasını daha da azalda bilər [21]. Bu birləşmənin

laboratoriya şəraitində parçalanması təsdiqlənmişdir. Bu maddələr, həmçinin tullantı və çay sularında da parçalana bilirlər.

Alkilfenol etoksilat, alkoqol etoksilat. Ümumiyyətlə, qeyri - səthi aktiv maddələr aerob şəraitdə bioparçalanandır. Anaerob şəraitdə alkilfenol etoksilatın (AFE) parçalanması məhdud şəkildə baş verir. Anaerob şəraitdə AFE-nin kütləvi fraksiyaları 900 mq/kq və 1100 mq/kq və aerob şəraitdə isə 0.3 mq/kq təşkil etmişdir. AFE-nin bioparçalanması EO zəncirinin qısaldılması ilə başlayır və qısa zəncirin oksidləşməsi ilə davam edir. EO zəncirinin oksidləşməsi və alkil zəncirinin oksidləşməsi AE-lərin parçalanmasının alternativ yolları kimi təklif edilmişdir. Aerob bioparçalanması ilkin olaraq AE molekulunun mərkəzi parçalanması ilə sərbəst yağ spirtinə (FFA) və polietilen qlikola ayrılır [15]. Eyni olaraq, ilkin parçalanma, anion AES ilə də baş verir və nəticədə yağ spirti, etoksilləşmiş spirt və ya müxtəlif uzunluqlu etilen qlikol sulfat alınır [20]. Efir rabitəsinin ilkin parçalanması alkil zəncirinin omeqa və ya beta oksidləşməsi ilə və AE-nin polietoksil zəncirindəki terminal karbonun hidrolit qısalması ilə müşayiət olunur [15]. AES-də bu pilləli oksidləşmə ilə müşayiət olunur: iki karbon vahidi parçalanır və desulfatlaşır [17]. Buna baxmayaraq efir rabitəsinə edilən ilkin hücum anaerob bakteriyalarda rast gəlinmir. AE-nin anaerob bioparçalanması terminal EO vahidinin asitaldehid buraxması və etoksi zəncirini lipofilik yumşaq alana kimi qısaltması ilə başlanmasına səbəb olur [16].

Nəticə

1. Səthi aktiv maddələrin yüksək konsentrasiyaları və onların parçalanma məhsulları ətraf mühitdəki orqanizmlərə təsir göstərilir.
2. Səthi aktiv maddələrin ətraf mühitə zərərli təsirlərini azaldan digər bir xüsusiyyət onların bioloji parçalanmasıdır.
3. Dördlü ammonium birləşmələri və aminoksid tipli səthi aktiv maddələr bəzi suda yaşayan orqanizmlər üçün çox zərərli təsirə malik ola bilər, lakin onların ekotoksikli profili hələ tam deyildir.
4. Xətti alkilbenzol sulfon turşusu istifadəsi yerüstü orqanizmlər, bitki və onurğasızlar üçün təhlükə yaratmır.
5. Alkilfenol etoksilat tipli səthi aktiv maddələrin bioloji parçalanma məhsulları oktilfenollar və nonilfenollardır. Onlar balıqlarda estrogen kimi fəaliyyət göstərir və suda yaşayan orqanizmlərdə toplanırlar.
6. Kationik səthi aktiv maddələrin aerob mühitdə asanlıqla parçalanmaqlarına baxmayaraq, aşağı konsentrasiyalarda da toksiklik xüsusiyyətləri mövcuddur.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Хоружая Т. А. Методы оценки экологической опасности. - М.: «Экспертное бюро-М», 1998, 224 с.
2. Шмандий В. М., Касимов А. М., Кучук А. Н. Современные методы контроля загрязнения атмосферного воздуха при управлении техногенной безопасности на региональном уровне. - Библиотека журнала ИТЭ. Том 3. - Харьков: КГПУ, 2001, 136 с.
3. Холмберг К. Поверхностно-активные вещества и полимеры в водных растворах / К. Холмберг, Б. Йенссон, Б. Кронберг, Б. Линдман. - М. : Бином. Лаборатория знаний, 2013.
4. Умланд Ф. Комплексные соединения в аналитической химии. Теория и практика применения / Ф. Умланд, А. Янсен, Д. Тириг и др. - М. : Мир, 1975.
5. Сумина Е. Г. Поверхностно-активные вещества в тонкослойной хроматографии / Е. Г. Сумина, С. Н. Штыков, Н. В. Тюрина // Журн. аналит. химии. - 2003.-Т. 58, № 8. 808-818.
6. Штыков С. Н. Поверхностно-активные вещества в анализе. Основные достижения и тенденции развития / С. Н. Штыков // Журн. аналит. химии. - 2000. - Т. 55, № 7. 679-686 с.
7. Ланге К. Р. Поверхностно-активные вещества: синтез, свойства, анализ, применение / К. Р. Ланге. - СПб. : Профессия, 2005.
8. Волков В. А. Коллоидная химия. Поверхностные явления и дисперсные системы / В. А. Волков. - СПб. : Лань, 2015.
9. Блинов Н.П. //Химическая микробиология. М., 1989.
10. Болдин А.А. Химическое загрязнение природных вод.// Мир химии. 2004. №9.
11. Adams R. Simmons D. Ecological effects of firefighting foams and retardants: a summary. Australian Forestry 62, 307-314.(1999)
12. Stephanie Coffinet, Carole Cossu-Leguille, Anne Basseres, Jean-François Gonnet and Paule Vasseur, Response of the bivalve *Unio tumidus* and freshwater communities in artificial streams for hazard assessment of methyl methacrylate, Environmental Toxicology and Chemistry, 27, 6, (1371-1382), (2009).
13. Mustafa Aborgiba, Jovana Kostic, Stoimir Kolarevic, Margareta Kracun-Kolarevic, Sarnia Elbahi, Jelena Knezevic-Vukcevic, Mirjana Lenhardt, Momir Paunovic, Zoran Gacic and Branka Vukovic-Gacic, Flooding

- modifies the genotoxic effects of pollution on a worm, a mussel and two fish species from the Sava River, *Science of The Total Environment*, 540, (358-367), (2016).
14. William T. Haller and Randall K. Stocker, Toxicity of 19 adjuvants to juvenile *Lepomis macrochirus* (bluegill sunfish), *Environmental Toxicology and Chemistry*, 22, 3, (615-619), (2009).
 15. Erik J. van de Plassche, Jack H. M. de Bruijn, Richard R. Stephenson, Stuart J. Marshall, Tom C. J. Feijtel and Scott E. Belanger, Predicted no-effect concentrations and risk characterization of four surfactants: Linear alkyl benzene sulfonate, alcohol ethoxylates, alcohol ethoxylated sulfates, and soap, *Environmental Toxicology and Chemistry*, 18, 11, (2653-2663), (2009).
 16. Finnian Freeling, Nikiforos A. Alygizakis, Peter C. von der Ohe, Jaroslav Slobodnik, Peter Oswald, Reza Aalizadeh, Lubos Cirka, Nikolaos S. Thomaidis and Marco Scheurer, Occurrence and potential environmental risk of surfactants and their transformation products discharged by wastewater treatment plants, *Science of The Total Environment*, 10.1016/j.scitotenv.2019.04.445, 681, (475-487), (2019).
 17. A. Finizio, L. Patrolecco, P. Grenni, E. Galli, V.G. Muzzini, J. Rausero, C. Rizzi and A. Barra Caracciolo, Environmental risk assessment of the anionic surfactant sodium lauryl ether sulphate in site-specific conditions arising from mechanized tunnelling, *Journal of Hazardous Materials*, 10.1016/j.jhazmat.2019.121116, (121116), (2019).
 18. Scott E. Belanger, Jessica L. Brill, Jane M. Rawlings and Brad B. Price, Development of acute toxicity quantitative structure activity relationships (QSAR) and their use in linear alkylbenzene sulfonate species sensitivity distributions, *Chemosphere*, 155, (18-27), (2016).
 19. Christina Cowan-Ellsberry, Scott Belanger, Philip Dorn, Scott Dyer, Drew McAvoy, Hans Sanderson, Donald Versteeg, Darci Ferrer and Kathleen Stanton, Environmental Safety of the Use of Major Surfactant Classes in North America, *Critical Reviews in Environmental Science and Technology*, 10.1080/10739149.2013.803777, 44, 17, (1893-1993), (2014).
 20. Sharrel Rebello, Aju K. Asok, Sathish Mundayoor and M. S. Jisha, Surfactants: toxicity, remediation and green surfactants, *Environmental Chemistry Letters*, 10.1007/s 10311-014-0466-2, 12, 2, (275-287), (2014).
 21. Jeffrey V. Nye, William F. Guerin and Stephen A. Boyd, Heterotrophic Activity of Microorganisms in Soils Treated with Quaternary Ammonium Compounds, *Environmental Science & Technology*, 10.1021/es00054a029, 28, 5, (944-951), (2002).

Su problemləri.-2019.- №2.-S.133-143.

Azərbaycanda ekologiya və ətraf mühitin qorunması sahəsində görülmən işlər bir çox ölkələr üçün örnək təşkil edir

Ölkəmizdə həyata keçirilən genişmiqyaslı yaşıllaşdırma kampaniyaları, ətraf mühitə zərərli tullantıların azaldılması istiqamətində reallaşdırılan tədbirlər, alternativ enerji mənbələrindən istifadənin genişləndirilməsi respublikamızda ekoloji mühitin əsaslı şəkildə sağlamlaşmasını təmin edib

Zahid İlhamoğlu

Ekoloji problemlər müasir dünyada getdikcə daha çox narahatlıq doğuran məsələlərdən birinə çevrilib. Çin, Hindistan kimi böyük dövlətlərin iri şəhərlərində ekoloji problemlər, havanın, suyun çirklənməsi böhran həddinə çatıb. Canlılar aləmini təhdid edən qlobal istiləşmənin sürətlənməsində də ekoloji problemlərin, atmosferdəki zərərli qazların artmasının rolu artıq geniş miqyasda qəbul olunur.

Təsadüfi deyil ki, ekoloji tarazlığın və ətraf mühitin qorunması Azərbaycanda dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindəndir. Son illərdə bu sahədə görülmən işlər daha intensiv və genişmiqyaslı xarakter alıb.

Azərbaycanda nəhəng yaşıllaşdırma kampaniyaları həyata keçirilir

Yaşıllıqların artırılması və meşə zolaqlarının salınması ətraf mühitin qorunması sahəsində ən təsirli tədbirlərdən hesab olunur. Genişmiqyaslı yaşıllaşdırma kampaniyalarının keçirildiyi Azərbaycan bununla özünün ekoloji vəziyyətini yaxşılaşdırmaqla bərabər, qlobal iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə tədbirlərinə də töhfəsini vermiş olur.

Meşə örtüyünün bərpası sahəsində görülmən işlər sayəsində meşə ilə örtülü sahələr respublika ərazisinin 11,4 faizindən 11,8 faizindəkə çoxalıb. Yaşıllaşdırma sahəsində ən irimiqyaslı layihələrdən biri 2017-2018-ci illərdə gerçəkləşən Yeni Azərbaycan Partiyasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə birgə layihəsi olan “700 min ağac əkək” kampaniyası oldu.

Bu günlərdə isə Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə dahi Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyi münasibətilə respublikamızın bütün ərazisini əhatə edən ağacəkmə aksiyası çərçivəsində 2019-cu il dekabrın 6-da ümumilikdə 83 şəhər və rayonda 38 növdə 650 mindən çox ağacın əkilməsi ilə daha bir möhtəşəm aksiya reallaşdı. Bir çox dövlət qurumları, iri şirkətlərin qatıldığı bu aksiya atmosferdə istilik effekti yaradan qazların aradan qaldırılması yönündə Azərbaycanın dünyaya bir töhfəsidir.

Yaşıllaşdırma ilə yanaşı, Azərbaycanda biomüxtəlifliyin qorunmasına da böyük diqqət yetirilir. Cənubi Qafqazda Vəhşi Təbiətin Bərpası və Reabilitasiya Mərkəzi ilk olaraq 2006-cı ildə Azərbaycanda Altıağac Milli Parkının nəzdində yaradılıb.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi mütəmadi olaraq milli parkların ərazisində brakonyerliyə son qoymaq, sivil balıq ovlanması qaydalarına əməl edərək icazə verilən ərazilərdə məqbul sayılan alətlərlə balıq ovu qaydalarını təbliğ və təşviq etmək məqsədilə həvəskar balıqçıların turnirlərini təşkil edir.

Bundan başqa, ətraf mühitin qorunmasına xüsusi diqqət ayıran Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Zirə qəsəbəsində Zirə Mədəniyyət Mərkəzi və Eko-Parkı yaradılıb. Eko-Parkda 50.000-dən çox müxtəlif növ dekorativ və meyvə ağacları, 100.000-dən artıq kol və 1.000.000-a yaxın çiçək və gül əkilib.

Xüsusi olaraq qeyd edək ki, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə 12 iyul 2011-ci ildə fəaliyyətə başlayan IDEA (Ətraf mühitin mühafizəsi naminə beynəlxalq dialoq) İctimai Birliyi gənc könüllülərin iştirakı ilə ətraf mühitin, təbiətin mühafizəsinə dair çoxsaylı layihələr həyata keçirir, bu sahədə geniş ictimai maarifləndirmə işi aparır. IDEA gənc ekoloqlar və tələbələrin cəlb olunduğu ağacəkmə aksiyaları təşkil edib, beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq çərçivəsində 90 ölkədən 1200 iştirakçının qatıldığı “Yer Kürəsi uşaqların gözü ilə” beynəlxalq fotomüsabiqə, “Yaşıl həftə” konfranslar silsiləsi və digər layihələr həyata keçirib.

Ətraf mühitə zərərli tullantıların azaldılması tədbirləri görülür

Ölkəmizdə ekoloji mühitin qorunması istiqamətində görülmən tədbirlər sırasında atmosfer havasına atılan tullantıların zərərsizləşdirilməsi üçün reallaşdırılan layihələrin də əhəmiyyəti xüsusi qeyd edilməlidir. Son illərdə

ölkənin böyük şəhərlərində bu məqsədlə 500-ə yaxın iri ictimai-iaşə obyektində təmizləyici qurğuların quraşdırılması təmin olunub.

Sirr deyil ki, ötən əsrlərdə nizamsız neft hasilatı və təmizlənmədən axıdılan tullantılar Xəzər sularının çirklənməsinə səbəb olub. Xəzər dənizinə daxil olan tullantı sularının 60 faizi Volqa çayının payına düşür. Ermənistan və Gürcüstan ərazisində formalaşan kommunal və sənaye tullantı suları da Kür çayı vasitəsilə Xəzərə daxil olur.

Su mənbələrinin çirklənməsinin qarşısının alınması tədbirləri, çirklənmə baş verən ərazilərdə təmizləmə işlərinin həyata keçirilməsi, bu məqsədlə ən müasir texnologiyadan istifadə olunması ölkəmizdə gerçəkləşdirilən ekoloji siyasətin mühüm istiqamətlərindən birini təşkil edir. Bu sahədə fəaliyyətin əsas hüquqi bazasını “Hidrometeorologiya fəaliyyəti haqqında”, “Su Məcəlləsinin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunları və bu qanunların icrasına xidmət edən “Ətraf mühit və təbii ehtiyatların monitorinqinin aparılması qaydaları haqqında” Əsasnamə təşkil edir.

Həmçinin Bakı şəhəri ərazisində Buzovna və Şüvəlan qəsəbələrində bioloji təmizləmə qurğuları tikilib istismara verilib, Hövsan Aerasiya Stansiyası rekonstruksiya edilərək yeni bioloji təmizləmə qurğuları ilə təmin olunub. Sumqayıt şəhərində də yeni bioloji təmizləmə qurğuları tikilərək istismara verilib. Bundan başqa, dənizdə fəaliyyət göstərən neft-qazçıxarma müəssisələrində, “Neft Daşları”nda bioloji təmizləmə qurğuları tikilib. Mərkəzləşdirilmiş kanalizasiya şəbəkəsi olmayan ərazilərdə tullantıların təmizlənərək Xəzər dənizinə axıdılması məqsədilə beynəlxalq standartlara cavab verən modul tipli lokal təmizləyici qurğular quraşdırılaraq istismara verilib. Qurğuların dənizə çıxışından götürülən nümunələr üzərində mütəmadi olaraq təhlillər aparılır.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən 2007-ci və 2008-ci illərdə imzalanmış “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” sərəncamlardan irəli gələn məsələlərin həll edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondundan ayrılan vəsait hesabına modul tipli təmizləyici qurğulardan ibarət 17 stansiya Abşeron yarımadasının Bilgəh, Buzovna, Mərdəkan və Pırşağı qəsəbələrində qurulub.

Görülən işlər sayəsində Azərbaycan Respublikası Xəzəryanı dövlətlər arasında dənizin və onun akvatoriyasının çirklənmədən qorunması üzrə ən irimiqyaslı tədbirlər həyata keçirən dövlət hesab olunur. Bu tədbirlərin məqsədi Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin çirklənmədən qorunması, o cümlədən Xəzər dənizinin bioloji ehtiyatlarının qorunması, mühafizəsi, bərpa, davamlı və səmərəli istifadə edilməsindən ibarətdir. Bu tədbirlərin davam etdirilməsi Xəzər akvatoriyasının daha da təmizlənməsi ilə nəticələnəcək və Abşeron yarımadasının Xəzər dənizini çirkləndirən mənbələr sırasından çıxarılmasına nail olunacaqdır.

Həmçinin, Prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamları əsasında Bakı Buxtası, Bibiheybət zonası, Bakı Beynəlxalq Hava Limanının ətrafı, Abşeron yarımadasındakı göllər, neftlə çirklənmiş torpaqlar, lay suları altında qalmış sahələr və digər istehsalat tullantıları ilə çirklənmiş ərazilər təmizlənərək onların yerində parklar, yaşillıqlar salınır.

Ekoloji cəhətdən təmiz alternativ enerjiden istifadə imkanları genişləndirilir

Məlumdur ki, bütün dünyada geniş istifadə olunan ənənəvi enerji mənbələrinin tədricən tükənməsi və onlardan istifadə zamanı ətraf mühitin çirklənməsi alternativ enerji mənbələrindən istifadə məsələsinin aktuallığını artırır. Bu səbəbdən də bir sıra inkişaf etmiş ölkələrdə bərpa olunan enerji mənbələrindən geniş istifadə həyata keçirilir. Bərpa olunan alternativ enerji mənbələri dedikdə, əsasən günəş və külək enerjisi, kiçik SES-lər, termal sular, qabarma və çəkilmə, biokütlə enerjisi başa düşülür.

Alternativ enerji mənbələrinin bir çoxu üzrə Azərbaycanda ekoloji mühitə zərər vermədən enerji hasilatı mümkündür. Bu məqsədlə, Prezident İlham Əliyevin 2004-cü il 21 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı” təsdiq olunub. Bu Proqramda elektrik enerjisinin istehsalında alternativ enerji mənbələrinin potensialının müəyyənləşdirilməsi, Azərbaycanda alternativ enerji mənbələrinin hesabına enerji gücünün artırılması və bununla da ölkənin enerji təhlükəsizliyinin yüksəldilməsi kimi vəzifələr qarşıya qoyulub.

Ölkədə alternativ və bərpa olunan enerji sahəsində idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə dövlətimizin başçısının Fərmanına əsasən 2013-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Alternativ və Bərpa Olunan Enerji Mənbələri üzrə Dövlət Agentliyi yaradılıb və bu sahənin inkişafını nəzərdə tutan bir sıra sənədlər imzalanıb, proqramlar qəbul olunub.

2014-cü ildə Agentliyin “Azalternativenerji” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinin Suraxanı Günəş Elektrik Stansiyası istismara verilib. Stansiyanın idarəetmə mərkəzindən Qobustan Hibrid Elektrik Stansiyası, Suraxanı Günəş Elektrik Stansiyası, Biləsuvar qaçqın şəhərciyi, Masallı İdman Kompleksi, həmçinin Bakı şəhərində 5 məktəb və 2 poliklinikanın üzərində quraşdırılan günəş panellərinin fəaliyyətinə nəzarət olunur. Günəş enerjisindən istifadə olunması sayəsində təbii qazdan istifadəyə qənaət olunur.

Elektrik enerjisinin istehsalında su elektrik stansiyaları da ekoloji cəhətdən əlverişli hesab olunur. Qeyd edək ki, respublikada ümumi enerji sistemində SES-lərin istehsal gücünün ümumi çəkisi 20 faizə yaxındır.

Bütövlükdə alternativ və bərpa olunan enerjidən səmərəli istifadə, bu sahədə müasir infrastrukturun yaradılması baxımından mühüm işlər görülüb. Bütün bu işlər iqtisadiyyatda və sosial sahələrdə alternativ və bərpa olunan energetikanın tətbiqini genişləndirməyə imkan verib, bu cür enerjinin istehsalı, istehlakı və səmərəliliyi ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsinə hərtərəfli şərait yaradıb. Hökumət tərəfindən bərpa olunan və alternativ enerji mənbələrinin payını 2020-ci ilə qədər ümumi enerji istehsalının 20 faizinə çatdırmaq qarşıya məqsəd qoyulub.

Göründüyü kimi, Azərbaycanda ekologiya və ətraf mühitin qorunması sahəsində görülən işlər, dövlət siyasəti bir çox ölkələr üçün nümunə hesab oluna bilər.

Yeni Azərbaycan. - 2019. - 11 dekabr. - № 229. - S. 11.

Təmiz ətraf mühit təmiz və saf cəmiyyətdən başlayır

Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyi ilə əlaqədar bir gündə 650 min ağacın əkilməsi təbiətin ekoloji cəhətdən sağlamlaşmasına töhfədir

Nəzakət Ələddinqızı

Tarixin çətin və tələyüklü sınaqlarından çıxaraq dünyanın ən dinamik inkişaf edən ölkələrindən birinə çevrilən Azərbaycan dövləti günü-gündən daha da güclənərək, iqtisadi qüdrəti, dinamik inkişafı ilə seçilən dövlətlər sırasındadır. Azərbaycanın tərəqqisi və xalqımızın rifahı naminə həyata keçirilən layihələr elm, təhsil, mədəniyyət, səhiyyə, idman, ekoloji və digər sahələrdə reallaşan layihələr ölkəmizin inkişafına töhfəsini verir.

Bioloji müxtəlifliyin, həyatımızı sağlam, maraqlı və rəngarəng edən nə varsa, hamısının qorunub-saxlanmasına dünya ictimaiyyətinin töhfələr verdiyi, beynəlxalq ictimaiyyətin, siyasi və elmi dairələrin ətraf mühitlə bağlı problemlərin həllində maraqlı olduğu bir zamanda, ekoloji problemlərə də xüsusi önəm verilir. Belə ki, müasir dünyamızı narahat edən məsələlər sırasında zəngin və fərqli ətraf mühitin, planetimizin qorunması istiqamətində həyata keçirdiyi layihələr də əhəmiyyətlidir. Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın böyük şair İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyi ilə əlaqədar bir gündə 650 min ağacın əkilməsi təşəbbüsü həm ölkənin daha da gözəlləşməsinə, həm də canlı təbiət üçün daha yaxşı şəraitin yaradılmasına kömək edəcək. Bu təşəbbüs, həmçinin, Azərbaycanın təbii landşaftının qorunub-saxlanmasına kömək edəcək. Təbii ki, ağaclar, meşələr, yaşıllıqlar insan sağlamlığının keşikçisidir. Ağaclar atmosfer havasını oksigenlə zənginləşdirməklə yanaşı, bəzisi öz meyvəsi, çiçəyi, yarpağı, qabığı ilə xəstəliklərə məlhəm olur. Çox təəssüf ki, bəzən insanlar ağacların onların həyatı, sağlamlığı üçün nə qədər faydalı olduğunu unudur, yaşıllıqları məhv etməkdən çəkinmirlər. Dekabrın 6-da Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü ilə əkiləcək 650 min ağac həm İmadəddin Nəsimin 650 illiyinə ithaf olunmuş nəcib bir addım, həm də insanları ağac əkməyə, yaşıllıqları qorumağa bir nümunədir. Bir gündə əkiləcək 650 min ağac hər il 2,6 min ton karbon qazının udulmasına səbəb olacaq. Əkiləcək ağaclar hər regionun iqlim şəraitinə uyğun seçilir, həm meyvə, həm də dekorativ ağaclar əkiləcək. Əsasən, xan çınarı, Eldar şamı, dəmirağac, qızılağac, Şərq çınarı, göyrüş, akasiya, palıd, ağcaqayın, badam, zeytun, nar, fıstıq, alma, qoz, şabalıd, ərik, xurma, fındıq, şaftalı, alça, gavalı və sair ağaclar əkiləcək. Bu təşəbbüs iqlim dəyişmələrinin təsirlərinin azaldılmasına və təbiətin ekoloji cəhətdən sağlamlaşması işinə çox böyük xidmət göstərəcək. Qeyd edək ki, on bir iqlim qurşağından doqquzunun Azərbaycanda olması ölkəmizin təbiətini çox zəngin edir. Bu zənginliyi, təbiəti qorumaq vacib amillərdəndir. Ətraf mühitin qorunması, suyun, təbiətin çirklənməməsi, qorunub-saxlanılması zəminində təbiətin zənginliyin qorumaq mümkündür. Təbii ki, təmiz ətraf mühit təmiz və saf cəmiyyətdən başlayır. Bu baxımdan, insanlara belə fikirləri aşılamaq lazımdır. Ətraf mühitə zərər verməyən texnologiyadan istifadə olunmalı, enerji resurslarına qənaət edilməlidir. Bu və ya digər məsələlərin həlli planetimizin gələcəyini təmin edəcəkdir. Bu baxımdan bütün imkanlardan istifadə edilməli, hər bir şəxs hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşımalıdır və ətraf mühitə sevgi kiçik yaşlarından aşılanmalıdır.

“Ətraf mühitin qorunması və davamlı inkişafın təmin olunması üçün bütün dünyada əməkdaşlığı təmin etmək önəmlidir”

Heydər Əliyev Fondunun, ardıcıl olaraq, ekoloji problemlərin aradan qaldırılması ilə bağlı həyata keçirdiyi layihələr öz töhfəsini verir. Belə ki, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, Rusiyadakı Azərbaycanlı Gənclər Təşkilatının sədri, Ətraf Mühitin Mühafizəsi Naminə Beynəlxalq Dialoq İctimai Birliyinin sədri Leyla Əliyevanın reallaşdırdığı layihələr sırasında “Bir planet - bir gələcək”, “Böyük Qafqaz beşliyi” və s. əhəmiyyətlidir. Belə ki, “Böyük Qafqaz beşliyi” əsasında yox olmaq təhlükəsi ilə üzləşən ayı, qartal, canavar, ceyran və Qafqaz bəbri ilə bağlı İDEA Azərbaycan və dünya ictimaiyyətini maksimum məlumatlandıraraq, yox olmaq təhlükəsi qarşısında olan növlərin qorunub-saxlanması üçün konkret layihələr həyata keçirib. İDEA-nın “Daha yaşıl bir Azərbaycan üçün bizə kömək et!” devizi ilə həyata keçirilən ağacəkmə aksiyası çərçivəsində Eldar şamı, kiparis, Şərq çınarı və digər ağaclar əkilib. İDEA “Eko Ev” adlı layihəsi çərçivəsində isə enerji istehlakını azaldan, tullantıları utilizasiya edən və s. ekoloji amilləri nəzərə alan tədbirlər reallaşdırılıb.

Dünyada ətraf mühitin qorunması, davamlı inkişafın təmin olunması üçün Minilliyin İnkişaf Məqsədləri qəbul edilib. Əsas məqsəd insanlara bu sahədə qərar qəbul etmək imkanları vermək, onları bu prosesə cəlb etməkdir. “Yaşıl iqtisadiyyat”ın təmin olunması ilə bağlı bütün ölkələrin üzərinə öhdəliklər düşür. Təbii ki, bu öhdəliklər yerinə yetirilsə, davamlı iqtisadi inkişaf da reallığa çevriləcək. Müasir dövrümüzdə Azərbaycanda ətraf mühitin qorunması sahəsində həyata keçirilən bu məzmunlu proqram və kampaniyalara gənclər, eləcə də, bütün insanlar dəvət edilir. Leyla xanım bu işin dialoq, liderlik və təhsil prinsipləri əsasında bütün millətə xidmət göstərmək üçün həyata keçirilməsini daim diqqətdə saxlayır. Eyni zamanda, bunun ətraf mühitin qorunması və davamlı inkişafın təmininin çox önəmli məsələ olduğunu bildirir. Bu baxımdan, bütün dünyada bu istiqamətdə əməkdaşlığı təmin etmək, tədbirlər görmək üçün regional, və beynəlxalq əlaqələrin önəmliyi də əhəmiyyət daşıyır. “Ətraf mühitin qorunması və davamlı inkişafın təmin olunması üçün bütün dünyada əməkdaşlığı təmin etmək önəmlidir” deyən Leyla xanım Əliyeva dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan gəncləri ekoloji məsələlərin həlli istiqamətində fəal olmağa və bir-birləri ilə əlaqələr qurmağa dəvət edib. Paytaxtımızda keçirilən Krans Montana Forumu, bu baxımdan, əhəmiyyəti ilə yadda qalıb. Forumda Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla xanım Əliyeva müasir həyatımız üçün vacib olan ətraf mühitin qorunması sahəsində gələcəyin liderlərinin davamlı inkişafı təminində rollarını, xüsusi olaraq qeyd etmişdir. Bu gün dünyada davamlı inkişaf ətraf mühitin qorunması məsələsini aktuallaşdırıb. Bunun təmin edilməsi üçün çoxlu tədbirlərin keçirilməsi olduqca önəmli məsələlərdəndir. Hər bir ölkənin təbii ehtiyatlarının düzgün idarə olunması çox önəmlidir. Leyla xanımın fikrincə, bu iqlim dəyişikliyi nöqtəyi-nəzərindən də çox önəmli bir məsələdir. “Bu dəyişiklikləri düzgün idarə etməyi bacarmalıyıq” deyən Leyla xanım dəyişikliklər prosesində gənc nəslin fəallığının önəmli olduğunu vurğulayır. Bütün bu məsələlər gənclərə aşılır. Bu səpkidə müxtəlif tədbirlər keçirilir və sərgilər təşkil olunur. Bütün bunlar vasitəsilə Azərbaycanda və dünyada ətraf mühitlə bağlı problemlər barədə gənclərə məlumat verilir.

Səs. - 2019.- 6 dekabr. - № 226. - S. 6 .

Su çatışmazlığı problemi derinləşə bilər

Muxtar Babayev: “Son onilliklərdə su ehtiyatları 15 faizə qədər azalıb”

Sevinc

“Azərbaycanda da su çatışmazlığı problemi yaşanmaqdadır. Azərbaycanda 70 faiz çaylar su mənbəyi hesab olunur. Son illərdə yağıntıların azalması ilə əlaqədar Xəzər dənizinin və çayların səviyyəsi azalır”. Bu fikirləri Ekologiya və Təbii Sərvətlər naziri Muxtar Babayev İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının Kənd Təsərrüfatı Nazirlərinin 6-cı iclasında çıxışı zamanı deyib. Onun sözlərinə görə, son onilliklərdə su ehtiyatları 15 faizə qədər azalıb: “2050-ci ilə qədər isə daha 15 faiz azala bilər. Suyun azalması eroziyaya, torpağın degradasiyasına gətirib çıxarır. Suyun effektiv istifadəsi iqlimin dəyişikliyinə qarşısının alınmasında müsbət rol oynayır”.

Nazir qeyd edib ki, ECO ilə əməkdaşlıq böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu, ətraf mühitin qorunmasında böyük kömək olacaq: “İqlim dəyişikliyi kontekstində dayanıqlı inkişaf üzrə antropogen risklər var. Təbii risklər dedikdə, yağıntıların azalması, anomal hidrometeoroloji hadisələrə hazır olmalıyıq. Anomal iqlim dəyişmələri Azərbaycanda da müşahidə edilir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının əksəriyyəti suvarılan sahələrdə yetişdirilir. Azərbaycanda da su çatışmazlığı problemi yaşanmaqdadır”.

Hesablamalara görə, dünyada yaşanan iqlim dəyişikliyi nəticəsində 2050-ci ildə dünyada 2 milyard insan sudan məhrum ola bilər. Ümumiyyətlə, 30 il sonra 3 milyard insan istifadə olunan su qaynaqlarını itirəcək. Hazırda isə dünya əhalisinin 20 faizini təşkil edən 30 ölkə su çətinliyi ilə qarşı-qarşıyadır. Ancaq 2025-ci ildə bu sayın 50-ə çatacağı və dünya əhalisinin 25 faizinin su çətinliyi ilə üz-üzə gələcəyi qeyd olunur.

Yeri gəlmişkən, Cənubi Qafqaz ölkələri arasında Azərbaycanın su ehtiyatları daha məhduddur. Belə ki, regionun ümumi su ehtiyatının cəmi 15 faizini təşkil edir. Ərazi və adambaşına düşən su ehtiyatları Gürcüstandan 7,7 və 8,3 dəfə, Ermənistandan isə 2,2 və 1,7 dəfə azdır. Azərbaycan ərazisində içməyə yararlı sular məhdud ehtiyatlara malik olmaqla qeyri-bərabər paylanıb. Hazırda ölkənin yerüstü su ehtiyatları 27 kub- kilometr təşkil edir, quraq illərdə isə bu ehtiyat 20-21 kubkilometrə qədər azalır. Yerüstü su ehtiyatlarının mənbələrini çaylar, göllər, su anbarları və buzlaqlar təşkil edir. Ölkəmizin şirin su ehtiyatlarının 70-72 faizi ölkə hüdudlarından kənarda formalaşır.

Azərbaycanın yerüstü su ehtiyatlarının 19-20,6 kubkilometri transsərhəd çayların, 9,5-10 kubkilometri isə yerli çay axını hesabına formalaşır. Samur çayı istisna olmaqla birbaşa Xəzər dənizinə tökülən çayların illik su ehtiyatı 2,2-2,5 kubkilometr təşkil edir ki, bunun da 1-1,1 kubkilometri Böyük Qafqazın şimal-şərq yamacından, 1,2-1,4 kubkilometri Lənkəran təbii vilayətindən axan çayların payına düşür. Kür çayının hövzəsinə daxil olan sağ və sol qolların ümumi su ehtiyatı isə 7,5-7,8 kubkilometr təşkil edir.

Respublikanın əsas su arteriyaları olan Kür və Araz çayları ölkə ərazisinə daxil olana qədər müxtəlif kimyəvi element və birləşmələrlə, üzvi maddələrlə çirklənməyə məruz qalır. Sərhəd xətlərində bu çayların sularında neft məhsulları, fenollar, mis, bismut, titan, manqan və digər elementlər yol verilən qatılıq həddindən artıqdır. Ermənistan ərazisindən Azərbaycana daxil olan Araz çayında çirklənmə dərəcəsi digər çaylardan daha çoxdur. Çay suları respublika ərazisində də müxtəlif mənşəli çirklənmələrə məruz qalır.

Respublika ərazisindəki irili-xırdalı 8359 çaydan yalnız 171-nin uzunluğu 25 kilometrədən artıqdır. 327 çayın uzunluğu 25 kilometrədən, 7861 çayın uzunluğu isə 10 kilometrədən azdır. Hesablamalara görə, Azərbaycanda çay şəbəkəsinin orta sıxlığı 0,39 kubkilometr təşkil edir.

Çay şəbəkəsinin ən böyük sıxlığı Lənkəran (0,84 kilometr/kvadratkilometr), ən az sıxlığı isə Ceyrançöl və Abşeron-Qobustan (0,20 kilometr/kvadratkilometr) bölgələrinin payına düşür. Təbii şəraitdə respublikada çay suları şirin sulu olmaqla ümumi minerallaşma dərəcəsi 0,3-0,5 qram/litr səviyyəsindədir. Çay sularının kimyəvi tərkibində hidrokarbonat və kalsium ionları üstünlük təşkil edir. Ceyrançöl və Abşeron-Qobustan çaylarının suları isə 0,5-1,5 qram/litr və daha çox minerallaşma dərəcəsi ilə sulfatlı natriumlu kimyəvi tərkibə malikdir.

Azərbaycanda çayların yerüstü axını hidroloji ildən və mövsümlərdən asılı olaraq kəskin dəyişir. Bu dəyişkənlikdən asılılığı azaltmaq və il ərzində istifadə oluna biləcək etibarlı su mənbələrinə malik olmaq məqsədi ilə bir sıra çayların üzərində su anbarları yaradılıb. Respublikamızda 140-a qədər su anbarı var. Bunların ən böyükləri Kür çayı üzərindəki Mingəçevir (həcmi 16 milyard kubmetr), Şəmkir (həcmi 2,6 milyard kubmetr),

Araz çayı üzərindəki Araz (həcmi 1,3 milyard kubmetr), Tərtər çayı üzərindəki Sərsəng (həcmi 0,5 milyard kubmetr) su anbarlarıdır. Su anbarlarının ümumi sahəsi 87 min hektar, suyunun həcmi isə 22 kubkilometrə yaxındır.

Azərbaycan ərazisində ümumi sahəsi 394 kvadratkilometr olan 450-yə yaxın göl mövcuddur ki, bunlardan da 200-ə yaxını yay aylarında quruyur. Göllərin ümumi su ehtiyatı 0,9 kubkilometrə, şirinsulu göllərin ehtiyatı isə 0,03-0,05 kubkilometrə yaxındır.

Azərbaycan ərazisində buzlaqlar əsasən Böyük Qafqaz dağlarının Baş Suayrıcında və Yan Silsilədə mütləq yüksəkliyi 3600-4000 metrədən artıq olan ərazilərdə formalaşır. Son 70 ildə dağ zirvələrindəki buzlaqların sahəsi xeyli azalıb.

Hazırda buzlaqların sahəsi təqribən 6,6 kvadratkilometr, su ehtiyatı isə 0,08 kubkilometr təşkil edir. Buzlaqlar Bazardüzü zirvəsində 3,6 kvadratkilometr, Bazaryurdda 1 kvadratkilometr, Tufandağda 0,5 kvadratkilometr, Şahdağda isə 1,1 kvadratkilometr sahəni əhatə edir. Kiçik Qafqazda yalnız Qapıçıq dağında sahəsi 0,15 kvadratkilometr olan buzlaq mövcuddur. Buzlaqlar çayların qidalanmasında və illik su ehtiyatlarının tənzimlənməsində mühüm rol oynayır.

Respublikanın istifadəyə yararlı yeraltı sularının illik istismar ehtiyatları isə 9 milyard kubmetrə yaxındır. Yeraltı suların əsas ehtiyatları Samur-Dəvəçi, Şəki-Zaqatala, Gəncə-Qazax, Mil-Qarabağ, Cəbrayıl, Naxçıvan dağətəyi düzənliklərində toplanıb. Bu ehtiyatların 60 faizə yaxını Samur- Dəvəçi, Şəki-Zaqatala və Gəncə-Qazax dağətəyi düzənliklərinin ərazisində yerləşir. Geoloji kəşilişdə yüksək sukeçiricilik xüsusiyyətlərinə malik çaqıl-çınqıl və qumlu süxurların üstünlük təşkil etməsi, çay şəbəkəsinin yaxşı inkişaf etməsi, yağıntıların çoxluğu bu ərazilərdə yeraltı suların qidalanması üçün əlverişli şərait yaradır. Dağətəyi bölgələr içərisində Ceyrançöl və Acınohur düzənlikləri yeraltı suların ehtiyatlarının çox məhdudluğu və nisbətən yüksək minerallaşma dərəcələri ilə səciyyələnir. Şamaxı-Qobustan ərazisi bir qədər müsbət şəraitlə fərqlənir. Böyük və Kiçik Qafqazın, Talışın dağlıq hissələrində yüksək keyfiyyətli yeraltı sular əsasən tektonik çatlarla əlaqəli olaraq bulaqlar şəklində təzahür edir. Yamacların ətəklərində, dərələrdə rast gəlinən bulaqların sərfi adətən 5-10 litr/saniyə arasında dəyişir.

Məsələyə münasibət bildirən Milli Ekoloji Proqnozlaşdırma Mərkəzinin rəhbəri Telman Zeynalov deyib ki, son illər dünyada iqlim dəyişikliyi daha da sürətlənib: “Təəssüf ki, bu proses ölkəmizdə də davam etməkdədir. İqlim dəyişikliyi ən çox quraqlığa səbəb olur. Lakin dövlətin uğurlu siyasəti nəticəsində bu çətinliyin altından qalxa bilirik. Bununla bağlı cənab Prezident iki il bundan qabaq kənd təsərrüfatını inkişaf etdirməklə əlaqədar artezian quyularının qazılması ilə bağlı sərəncam verib. Bu o deməkdir ki, kanallar çəkildikcə torpaq nəmlənəcək və quraqlıq da ona təsir etməyəcək. Bu balansı qorumaq üçün ölkəmiz yetəri qədər silaha malikdir. Yəni insanlarımız bundan qorxmasın. Amma onu da unutmaları ki, sudan maksimum dərəcədə səmərəli istifadə olunmalıdır. Xüsusilə kənd yerlərində belə bir adət var ki, suyu açıq qoyurlar, axır gedir. Belə də olmaz. Bu cür halların qarşısını almaq üçün suya limit qoyulur. Ondan savayı da ölkə ərazisində yaşıllaşdırma işi həyata keçirilir. Bunun da biz öz müsbət təsirlərini görəcəyik”.

Həftə içi. – 2019. - 5-6 dekabr. - № 181. – S. 6.

Təbiətə qayğı nümunəsi

Sübhan Mahmudlu

Müasir dövrdə dünyada sürətli demoqrafik və sosial-iqtisadi inkişaf, elmi-texniki tərəqqinin insan fəaliyyətinin müxtəlif sahələrinə tətbiqi nəticəsində antropogen amillərin təbiətə mənfi təsirləri də artıb. Nəticədə təbiət çirklənib, eroziya və səhrələşmə prosesləri sürətlənib, ekosistemlərin bioloji qida zəncirlərində pozulmalar, biosenozlarda xaotiklik və degradasiyaya meyillər yaranıb. İqlim dəyişmələri antropogen amillərin yaratdığı mənfi təsirlərlə üst-üstə düşərək münbit əkin sahələrinin azalmasına səbəb olub, ekosferdə tarazlığın pozulması prosesini sürətləndirib, bioloji müxtəlifliyin təhlükə altına düşməsi və ayrı-ayrı növlərin sıradan çıxması ehtimalının çoxalması ilə nəticələnən global ekoloji problemləri kəskinləşdirib. Ekoloji vəziyyətin gərginləşməsinin qarşısını almaq, tarazlığı qoruyub saxlamaq və təbii bioresurslardan səmərəli istifadə etməyin optimal yollarını tapmaq bu gün və gələcək üçün bəşəriyyətin aktual problemlərindən birinə çevrilib.

Ekosferdə yaranan global problemlərin qarşısını almaq, daha da dərinləşməsinə imkan yaratmamaq üçün görülməli mühüm tədbirlərdən biri də təbiətdə biomüxtəlifliyin qorunması, mövcud mədəni yaşıllıqların saxlanması, artırılması və növ tərkibinin zənginləşdirilməsidir. Təbii flora ilə yanaşı, mədəni yaşıllıqların da bioekoloji problemlərin qarşısının alınmasında, geoloji tarazlığın qorunub saxlanılmasında böyük rolu var. Yaşıllıqlar ətrafı gözəlləşdirməklə yanaşı, çox insan yaşayan və nəqliyyatın intensiv hərəkət etdiyi iri şəhərlərdə səs-küyün azalmasına müsbət təsir edir. Yaşıllıqlar havanı zəhərli qazlardan, toz, his qarışıqlarından təmizləyir. Toz və his bitkilərin yarpaqları üzərinə çökür, yağıntılar zamanı yuyulub torpağa tökülür. Ağac və kollardan ibarət olan yolkənarı yaşıllıqlar yolun torpaqla örtülməsinin qarşısını alır, küləklərin hərəkət sürətini azaldır və sıx yerləşdikdə sakitlik yaradır. Müasirləşən və sürətlə hərtərəfli inkişaf edən respublikamızda ekoloji problemlərin qarşısının alınması, sənayenin müxtəlif sahələrinin bioresurslara olan tələbatının ödənilməsi, təbii sərvətlərin gələcək nəsillərə qorunub saxlanılması bitki ehtiyatlarının öyrənilməsinə, biomüxtəlifliyinin qorunmasını, yaşıllıqların artırılması və yeni növlərlə zənginləşdirilməsini zəruri edir.

“Əbədiyyətin yaşıl rəngi”

Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın dahi şair İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyi münasibətilə ölkəmizdə bir gündə 650 min ağacın əkilməsi təşəbbüsü qüdrətli söz ustasının yaradıcılığının özəlliyinə bir daha diqqəti çəkmək cəhətdən müstəsna əhəmiyyət kəsb etməklə yanaşı, həm ətraf mühitin yaşıl zolağının genişləndirilməsi, həm də ekoloji tarazlığın bərpası baxımından əvəzolunmazdır. Ağac əkmək kimi faydalı işə həvəslə yanaşan şagirdlər “Yaşıl dalğa” ekoloji hərəkəti çərçivəsində Azərbaycanın endemik bitkilərinin qorunması və sayının artırılması üçün keçirilən aksiyalarda fəal iştirak edirlər. Təhsil ictimaiyyətinin nümayəndələri xüsusi vurğulayırlar ki, Mehriban xanım Əliyevanın irəli sürdüyü humanist təşəbbüs gənc nəslin ekoloji tərbiyəsində xüsusi önəm kəsb edərək, onları Vətənimizin gözəlləşməsi və abadlaşdırılması naminə fəallıq göstərməyə yönəldir.

Təşəbbüs bioloqlar tərəfindən çox yüksək qiymətləndirilir. Onların bu təşəbbüsə münasibətlərini ifadə edən müsahibələrində qeyd olunur ki, biomüxtəlifliyin qorunması, yaşıllıqların artırılması istiqamətində atılan ciddi addımlar Azərbaycanın qoşulduğu beynəlxalq konvensiyalara sadiqliyinin nümunəsidir. Çünki əkiləcək 650 min ağac bütövlükdə regionun ekoloji mühitinə müsbət təsir edəcək. Ümumiyyətlə, dünyanın hər hansı yerində baş vermiş ekoloji fəlakət və ya bu istiqamətdə müsbət işlər global mahiyyət daşıyır. Bu təşəbbüsün fəlsəfi mahiyyətində dünya mədəni irsinin zənginləşməsində rol oynamış dahi bir insanın xatirəsinin bəşəriyyətin sağlam gələcəyi üçün zəruri olan yaşıl abidələrlə əbədləşdirilməsidir.

Hər bir vətəndaş bu təşəbbüsə dəstək olsa...

Ətraf mühitin mühafizəsi elə bir sahədir ki, burada ictimaiyyətin geniş təbəqəsinin iştirakı faydalı hesab olunur. Azərbaycanın hakim siyasi partiyası da Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə birgə layihələri davamlıdır. Məlum olduğu kimi, 2019-cu il 5 iyul tarixində ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji layihələrin həyata

keçirilməsi istiqamətində birgə əməkdaşlıq məqsədi ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə Yeni Azərbaycan Partiyası arasında birgə Fəaliyyət proqramı imzalanmışdır. Proqram ölkədə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərdə ictimaiyyətin geniş iştirakı, əhalinin maarifləndirilməsi və məlumatlılığın artırılması, insanlarda təbiətə qarşı humanizm ideyalarının aşılması məqsədini daşıyır. Birgə Fəaliyyət proqramında yaşıllaşdırma tədbirlərinin keçirilməsi, gənclər üçün “Yay məktəbi”nin təşkili, atmosfer havasının mühafizəsi, tullantıların idarə olunması, müxtəlif mövzularda müsabiqələrin keçirilməsi, yeniyetmə və gənclər arasında maarifləndirmə tədbirlərinin aparılması, ekoloji təbliğat yönümlü tədbirlərin təşkili, mühafizə olunan təbiət ərazilərinin tanıtılması, gənclər arasında intellektual yarışların keçirilməsi və s. məsələlər öz əksini tapıb. Ümumiyyətlə, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə Yeni Azərbaycan Partiyası arasında mövcud əməkdaşlıq müxtəlif layihələr çərçivəsində uğurla davam etdirilir. Belə ki, 2018-ci ildə Yeni Azərbaycan Partiyasının təşəbbüsü ilə 700 min ağacın əkilməsi ilə bağlı geniş bir layihə həyata keçirildi. Bu kimi layihələr ümumilikdə cəmiyyətə bir çağırış kimi dəyərləndirilməlidir. Hər bir Azərbaycan vətəndaşı, bu gün nəinki ölkənin, regionun aparıcı siyasi təşkilatına çevrilən Yeni Azərbaycan Partiyasının 740 mindən artıq üzvlərinin hər biri paytaxt və bölgələrdə reallaşdırılan bu təşəbbüslərə öz töhfəsini verməli, ətraf mühitin mühafizəsinə, ekoloji tarazlığın qorunmasına dəstək olmalıdırlar. Yeni Azərbaycan Partiyası ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi arasında birgə Fəaliyyət proqramının imzalanmasından ötən müddət ərzində artıq sənəddə nəzərdə tutulmuş bir neçə əhəmiyyətli layihə birlikdə həyata keçirilmişdir. Təqdirəlayiq haldır ki, mətbuat nümayəndələri bu layihələri işıqlandırmaqla yanaşı, özləri də prosesin fəal iştirakçıları olublar. Fəaliyyət proqramına uyğun olaraq iyulun 29-dan avqustun 2-dək “Gənc nəslin ətraf mühitin mühafizəsində rolu” mövzusunda “Yay məktəbi” təşkil olundu. Tədbir ətraf mühit və təbii sərvətlərin milli dəyər kimi gələcək nəsillər üçün qorunub saxlanılması ideyalarının gənclər arasında təbliği, ekoloji maarifləndirmənin, ekoloji təhsilin və təbiətə humanist münasibətin təşviqi, həmçinin yüksək ixtisaslı kadr heyətinin formalaşdırılması məqsədini daşıyırdı. “Yay məktəbi” çərçivəsində gənclər qarşısında Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin peşəkar mütəxəssisləri tərəfindən ətraf mühitin mühafizəsində gənclərin rolu, ölkəmizin təbii sərvətləri, ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində görülmüş işlər, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, yaşıllıqların mühafizəsi, iqlim dəyişmələri, dayanıqlı inkişaf məqsədləri, su ehtiyatlarının və tullantıların idarə olunması, yaşıl iqtisadiyyat, ətraf mühitin monitorinqi və s. mövzularda məruzələr edildi, zəngin məlumat əldə etmələrinə şərait yaradıldı. Eyni zamanda, “Yay məktəbi”nin iştirakçıları Dövlət Geologiya Muzeyinə və Abşeron Milli Parkına ekskursiya etmiş, hidrometeoroloji proqnozların hazırlandığı və ətraf mühit komponentlərinin analizlərinin aparıldığı laboratoriyanın fəaliyyəti ilə tanış olmuşlar. Bundan əlavə, 12 avqust “Xəzər günü” ilə əlaqədar Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Yeni Azərbaycan Partiyasının təşkilatçılığı ilə Buzovna çimərliyi ərazisində dəniz sahilinin plastik və digər tullantılardan təmizlənməsi məqsədilə “Xəzərin mühafizəsində birlik, birlikdəyik” devizi altında iməcilik keçirildi. Nazirliyin əməkdaşlarının, YAP nümayəndələrinin, Milli Məclisin deputatlarının, ziyalıların, tanınmış mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin, könüllülərin iştirakı ilə keçirilən aksiyada 10 hektar ərazi tullantılardan təmizləndi, tullantılar çeşidlənərək aidyyəti üzrə daşındı. Tədbirin keçirilməsində məqsəd Xəzər dənizinin və sahil zonasının ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasında ictimaiyyətin rolunu artırmaq və bu sahədə ictimaiyyətlə əməkdaşlığı gücləndirməkdir və bu çərçivədə Xəzər dənizinin Azərbaycana aid şimaldan cənuba qədər sahil zolağı boyunca bu cür təmizlik aksiyaları keçirilib.

Sözügedən Fəaliyyət proqramı çoxşaxəlidir. Sənəddə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin bütün respublika üzrə, ictimaiyyətin bütün nümayəndələrinin iştirakı ilə həyata keçirilməsi planlaşdırılır.

Proqramda əkin mövsümləri dövründə yaşıllıq aksiyalarının keçirilməsi, milli parkların və ölkəmizin digər füsunkar təbiət ərazilərimizin tanıtılması, atmosfer havasının mühafizəsinin təbliği məqsədilə veloyürüşün, plastik mənşəli məhsullardan istifadənin azaldılması istiqamətində təbliğat xarakterli tədbirlərin, orta və ali təhsil müəssisələrində şagird və tələbələrle görüşlərin, yeniyetmə və gənclər arasında yazı müsabiqələrinin və intellektual yarışların təşkili və s. tədbirlər nəzərdə tutulur.

Ümumiyyətlə, proqram çərçivəsində ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qarşıya qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsində Yeni Azərbaycan Partiyasının üzvü olan hər bir nazirlik əməkdaşının məsuliyyəti daha böyükdür. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində ümumilikdə 5 mindən çox üzvü birləşdirən Yeni Azərbaycan Partiyasının ilk ərazi təşkilatı fəaliyyət göstərir, sıralarını cəmiyyət və keyfiyyət baxımından günbəgün genişləndirir. Nazirliyin hər bir əməkdaşı və partiya üzvü Ümummilli lider Heydər Əliyevin layiqli davamçısı möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin ətrafında sıx birləşərək, həyata keçirilən siyasətə dəstəklərini üzərlərinə

düşən vəzifələri lazımi səviyyədə yerinə yetirmələri, Azərbaycanın davamlı inkişafına töhfə vermək üçün göstərdikləri səyləri daha da artırmaları ilə nümayiş etdirirlər.

Ekoloji sahədə ictimai qınaq mexanizmi formalaşır

Ölkədə ətraf mühitin mühafizəsi tədbirlərinin səmərəliliyinin artırılması üçün gənclər arasında əlaqələndirilmiş kütləvi maarifləndirmə sisteminin yaradılmasına, onlara təbiətdən səmərəli istifadə olunması vərdişlərinin aşılmasına böyük ehtiyac var. Azərbaycanda gənc nəslin ekoloji layihələrin həyata keçirilməsində fəal iştirakı üçün bütün imkanlar mövcuddur. Gənclər arasında maarifləndirmə tədbirlərinin aparılması, ekoloji təbliğat yönümlü tədbirlərin keçirilməsi, yaşıllaşdırma aksiyaları, mühafizə olunan təbiət ərazilərinin tanıtılması, gənclər üçün “Yay məktəbi”nin təşkili, gənclər arasında intellektual yarışmaların keçirilməsi istiqamətində bundan sonra birgə addımlar atılacaq.

Ətraf mühitə və təbii sərvətlərə daim həssaslıqla yanaşılması, bu istiqamətdə dünyanın çağırışlarına uyğunlaşmaq, cəmiyyət və təbiət münasibətlərinin sağlam fikir əsasında formalaşması məqsədilə əsas məsələlərdən biri də əhalinin diqqətini ətraf mühitin mühafizəsi məsələlərinə yönəltməkdir ki, bu istiqamətdə maarifləndirici tədbirlərin miqyası daha da genişləndiriləcək. Sevindirici haldır ki, ekoloji durumun yaxşılaşdırılması ilə bağlı məsələlərdə ictimai qınaq mexanizmi formalaşır, vətəndaş mövqeyi nümayiş etdirilir və insanların təbiətlə münasibətlərində müsbət dəyişikliklər öz bəhrəsini verir.

Ədalət.-2019.-3 dekabr.-№184.-S.5.

Təbiətə sevgi insanların müqəddəs borcudur

Neron Babaxanov,

İsmayıl Əliyev,

Bakı Dövlət Universitetinin professorları

Ümumdünya Təbiəti Mühafizə Cəmiyyəti 1948-ci ildən başlayaraq dünyanın əksər ölkələrində qeyd edilir. Cəmiyyət özündə 82 dövləti, 111 dövlət qurumunu, 800-dən artıq qeyri-hökumət təşkilatını və dünyanın 181 ölkəsindən olan çoxminli alim və eksperti özündə birləşdirir. 1972-ci ildə BMT Baş Məclisinin qətnaməsi əsasında yaradılan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramının (UNEP) məqsədi indiki və gələcək nəsillər üçün ətraf mühiti və təbiəti qorumaq, bu istiqamətdə tədbirləri əlaqələndirməkdir. Müxtəlif ölkələrdə altı böyük regional ofisi fəaliyyət göstərən UNEP Qlobal Ekoloji Fondun həmtəsisçilərindəndir və onun himayəsi altında da hər il dünyada Beynəlxalq Ətraf Mühit Günü qeyd edilir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev demişdir: "Kim hansı bir sağlam ağacı kəirsə, hesab edirəm ki, o, mənim qolumu, barmaqlarımı kəsir. Bundan artıq cinayət olmaz. İnsan qurmalıdır, yaratmalıdır. Mən istəyirəm ki, hamınız təbiəti qoruyanlar olasınız. Təbiətə zərər vuranlar, ağac kəsənlər, təbiəti çirkləndirənlər, korlayanlar cəmiyyətimizin, hamımızın düşmənidir. Əgər kimsə sağlam ağacı kəirsə, o, nəinki xalqına, millətinə, ölkəsinə xəyanət edir; o öz ailəsinə, özü özünə xəyanət edir... Təbiətə zərər vuranlar, ağac kəsənlər, təbiəti çirkləndirənlər, korlayanlar cəmiyyətimizin, hamımızın düşmənidir".

Əfsuslar olsun ki, bəşəriyyətin inkişafının bütün dövrlərində təbiətə, onun sərvətlərinə, ətraf mühitə dağıdıcı, məhvədicə münasibət göstərilmiş, təbii sərvətlər yerlə yeksan edilmiş, onlardan qeyri-səmərəli istifadə olunmuşdur. XX-XXI əsrlərdə elm və texnologiyaların həddən artıq çox böyük sürətlə inkişaf etməsi də, öz növbəsində, insanın təbiətə olan münasibətini dəyişdirdi. Belə ki, təbii resurslardan səmərəli istifadə etmək üçün bu gün insanlar elmin bir sıra nailiyyətlərini istiqamətləndirirlər. Təbiətdən istifadədə ekologiyaya az zərər verən yeni texnologiyaların yaranmasına diqqət artırılır. Lakin təəssüflər olsun ki, inkişafda olan və inkişafa qədəm qoyan ölkələrdə təbiətə qayğı və münasibət inkişaf edən ölkələrlə bir çərçivəyə sığmır. Təbiətə olan münasibəti köklü olaraq dəyişmək, təbii resursların istismarına ehtiyatla yanaşmaq, təbiətlə insanın münasibətinə yenidən baxıb fərqli tərzdə diqqət və təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçməsinə təmin etmək hökmən nəzərdə tutulmalıdır.

İqlim dəyişikliyi, ozon qatı, ümumiyyətlə, təbii və texnogen problemlər, onların törətdiyi fəsadlar haqqında dünyada gedən qızğın müzakirələr, planetimizin gələcəyinin qeyri-müəyyənliyi insanları həmişə düşündürür. Əgər təbiətə bu cür münasibət davam etdirilərsə, yaxın bir necə onillikdən sonra insanları fəlakət gözləyir.

İnsan fəaliyyəti nəticəsində və onların təbiətlə qarşılıqlı əlaqəsi bu gün dünya əhalisinin əksəriyyətinin həyat şəraitinin dəyişməsinə səbəb olur. Bütün bu fəaliyyətlərin nəticələri aşağıdakı kimi təzahür edir.

Məşələr məhv edilir, süni göllər və su tutarlar yaradılır, bir çox səbəblərdən Yer səthinin landşaftı dəyişir. Meşələrin, xüsusən tropik meşələrin sahəsi ildə 200 min hektar azalır, səhraların sahəsi isə ildə 60 min kvadratkilometr artır. Hazırda təbii ekosistemlərin yalnız 40 faizə qədər pozulmayan qalmışdır. Bu ilin ilk yeddi ayında Braziliyada baş verən yanğınlar 1.8 milyon hektardan çox Amazon meşəsini məhv edib ki, bu da dünyada biominin təxminən 0,44 faizini təşkil edir. Atmosferdə parnik (istilik) effekti yaradan toz və qazların toplanması nəticəsində Yerin istilik balansı dəyişir, qlobal istiləşmə baş verir. Karbon dioksid qazının (CO₂) qlobal emissiyası 1990-cı ildən bəri, təxminən, 50 faiz artmışdır. 1880-ci ildən 2012-ci ilədək dünyada orta temperatur 0,85°C artıb. İqlim dəyişikliyinə mənfi təsirləri dünyanın bütün ölkələrini əhatə edir və bu ölkələrin iqtisadiyyatına zərbə vurur, insanların həyatına mənfi təsir edir.

Okeanlarda istiləşmə, Yer səthində mövcud olan qar və buzlaqlar sahəsinin azalması nəticəsində dünyada mövcud olan dənizlərin bir qisminin səviyyəsi yüksəlmişdir. 1901-ci ildən 2010-cu ilədək buzlaqların əriməsi, dünyada baş verən istiləşmə nəticəsində okeanların sahəsi genişlənmiş, orta dəniz səviyyəsi 19 santimetrədək artmışdır. Şimal Buzlu okeanında buz səthi buzların əriməsi səbəbilə 1979-cu ildən etibarən hər onillikdə 1.07 milyon km² kiçilmişdir. Bu əsrin sonunadək qlobal temperaturun artımı 1850-1900-cü illərlə müqayisədə 1.5°C-ni ötə bilər. Dünya okeanlarının temperaturu yüksələcək və bunun nəticəsində buzların əriməsi davam edəcək. Orta dəniz səviyyəsinin 2065-ci ilə qədər 24-30 sm, 2100-cü ilədək isə 40-63 sm artacağı proqnozlaşdırılır. İqlim dəyişikliyi hətta qaz emissiyaları dayandırılarsa belə, əsrlər boyu davam edəcəkdir.

İqlim dəyişikliyi ilə mübarizə aparmaq üçün dünya ölkələri 2015-ci il dekabrın 12-də Parisdə keçirdikləri XXI Konfransda Paris sazişini qəbul etmişlər. Saziş qısa müddətdən sonra - 2016-cı ilin noyabrında qüvvəyə minmişdir. Müqavilədə bütün ölkələr qlobal temperaturun artım səviyyəsinin 20C-ni keçməməsini təmin etmək və ciddi riskləri nəzərə alaraq, bu göstəricinin 1.50C-dən aşağı olması üçün tədbirlər görmək barədə razılığa gəlmişlər. Paris sazişinin həyata keçirilməsi dayanıqlı inkişafa nail olmaq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir və emissiyaların azaldılmasına və iqlimin davamlılığının artırılmasına imkan verə biləcək iqlim tədbirləri üçün yol xəritəsi kimi çıxış edir.

Dünyada torpaqlardan səmərəsiz istifadə edilməsi nəticəsində onun şorlaşması, eroziyaya uğraması, münbitliyin aşağı düşməsi baş verir. Torpağa, suya, havaya zəhərli maddələr daxil olur. Okean sularının səviyyəsi ildə 2 millimetrdən 1 santimetradək qalxır. Texnogen qəzalar və təbii fəlakətlərin sayı, onların təsiri nəticəsində ziyanlar çoxalır, ölənlərin sayı ildə 5-10 faiz artır.

Bu amilləri nəzərə alan Prezident İlham Əliyev deyib: "...Əsrlər boyu, minilliklər boyu təbiət olub, Kainat olub, dünya olubdur. Bizim vəzifəmiz ondan ibarətdir ki, bunu qoruyaq".

Ölkəmizdə təbiətin mühafizəsi işləri müvafiq dövlət orqanları, qoruqları, meşəçilik idarələri, ovçuluq təsərrüfatları və başqa müəssisələr tərəfindən həyata keçirilir. Təbitin mühafizəsi torpağın, su ehtiyatlarının qorunması, havanın sənaye tullantıları və zəhərləyici kimyəvi maddələrlə çirklənməsinin qarşısının alınması, meşə və otlaqların, nadir tapılan və nəslə kəsilməkdə olan bitki və heyvanların mühafizəsi, təbii sərvətlərdən düzgün istifadə edilməsi, təbii abidələrin qeydiyyatı, mühafizəsi və bərpası, balneoloji və iqlim ehtiyatlarından maksimum səmərəli istifadə olunması, termal və mineral mənbələrin mühafizəsi, həmçinin təbiətin mühafizəsinə və qorunmasına yönəldilmiş tədbirlərin təbliği və s. göstərilən sahələrə rəhbərliyi Azərbaycanda Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi edir. Nazirlik respublika ərazisində, həmçinin Xəzər dənizinin Azərbaycana aid olan hissəsində ətraf mühitin, təbiətdən istifadənin təşkili, yeraltı sülardan, mineral ehtiyatlardan və yerüstü təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi və onların bərpası, hidrometeoroloji proseslərin mühafizəsi və proqnozlaşdırılması sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən orqandır.

Təbiəti Mühafizə Cəmiyyəti öz fəaliyyətini xeyriyyəçilik prinsipləri əsasında, Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi və ictimai təşkilat haqqında, digər normativ hüquqi aktlar çərçivəsində həyata keçirən könüllü müstəqil ictimai təşkilatdır.

Cəmiyyətin əsas məqsədi müasir ekoloji böhran şəraitində respublika əhalisi arasında onların ekoloji savadının artırılması, Azərbaycanda sağlam və əlverişli ekoloji şərait uğrunda ictimai hərəkətin təşkili, təbiətin mühafizə problemlərinin səmərəli həllinə təkan vermək və ətraf mühitin sağlamlaşdırılması üzrə lazımi tədbirləri yerinə yetirmək üzrə daimi iş aparmaqdır.

Azərbaycanda ekologiyaın mühafizəsində əvəzsiz xidmətləri olan Təbiəti Mühafizə Cəmiyyəti ilk dəfə 1976-cı ildə akademik Həsən Əliyev tərəfindən yaradılmış və ömrünün sonunadək (1993) ona rəhbərlik etmişdir. Akademik Həsən Əliyev 1950-ci ildən Azərbaycanın yüksək dövlət vəzifələrində və Azərbaycan Elmlər Akademiyasında, 1968-ci ildən 1987-ci ilədək Coğrafiya İnstitutunun direktoru vəzifəsində çalışaraq, respublikanı dünyanın elm forumlarında təmsil etmiş, ölkənin xaricdə tanınmasında əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir.

Hələ 1949-1952-ci illərdə Azərbaycan EA-nın Botanika İnstitutuna rəhbərlik edən Həsən Əliyev qısa müddətdə səkkiz cildlik "Azərbaycan florası" kitabının hazırlanmasına, çapına qayğı göstərməklə bu işin uğurla başa çatmasına böyük əmək sərf etmişdir. Onun təşəbbüsü ilə Botanika İnstitutunun əməkdaşları tərəfindən axtarış-tədqiqat işləri aparılaraq respublikamızın 52 rayonunun 318 obyekt sahəsində 2469 nadir abidə ağaclarının, unikal meşəliklərin olması müəyyən edilmişdir.

1957-ci ildə Həsən Əliyevin təşəbbüsü ilə Bakıda Zaqafqaziya təbiəti mühafizə müşavirəsi keçirilmişdir. Bu müşavirədə ilk dəfə dövlət təbiəti mühafizə xidmətinin yeni təşkilati formaları, təbiəti mühafizə üzrə komissiyaın fəaliyyəti təhlil edilmiş və əməli təkliflər irəli sürülmüşdür. Bir vaxtlar respublikada fəaliyyət göstərmiş Ətraf Mühitə Nəzarət və Təbiəti Mühafizə Komitəsi, Təbiəti Mühafizə Cəmiyyəti bilavasitə böyük alimin şəxsi təşəbbüsü ilə yaradılmışdır.

Azərbaycanın torpaq örtüyündə yeni salınan meşələr, Qalaaltı müalicə suyunun kəşfi, onun şəxsən orada müalicə qəbul etməsi, bu şəfa mərkəzini dünyada məşhurlaşdırması alimin adı ilə bağlıdır. Azərbaycanın zəngin təbiətinin, təbii ehtiyatlarının qorunması, yaxşılaşdırılması və onlardan səmərəli istifadənin təmin edilməsi, eləcə də ətraf mühitə mənfi antropogen təsirinin azalmasına yönələn təşəbbüslər həmişə akademikın diqqətində olmuşdur.

Ətraf mühitin mühafizəsi naminə Beynəlxalq Dialoq (IDEA) İctimai Birliyinin təşəbbüsü, Heydər Əliyev Fondu və Heydər Əliyev Mərkəzinin təşkilati dəstəyi ilə keçirilən tədbirlərdə ətraf mühit və faunanın qorunması məsələləri həmişə gündəmdədir. IDEA İctimai Birliyi Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə 12 iyul 2011-ci il tarixindən fəaliyyətə başlayıb. Təşkilatın əsas məqsədi ətraf mühit məsələləri və fəaliyyətlər barədə ictimai maarifləndirmə, gənclərlə əməkdaşlıq, ətraf mühit problemləri sahəsində təhsil və onlar üçün düzgün həllər tapmaqdır.

Müxtəlif ölkələrdən olan gənclər bir araya gələrək ətraf mühitin qorunması ilə bağlı layihələr hazırlamışdır. "Bu kampaniya ətraf mühitin müsbət və dayanıqlı inkişafını təmin etmək məqsədilə gənc nəsil üçün vacib olan dialoq, fəaliyyət, liderlik və məlumatlılıq prinsiplərinə əsaslanır" deyən Leyla Əliyeva Azərbaycan hökuməti, IDEA və UNEP-in 2012-ci ilin noyabrında Bakıda "Yaşıl həftə" tədbirini keçirmişdir.

IDEA Qafqazın ən böyük təşkilatıdır və gənclərlə işləyir. Qurumun təşəbbüsü ilə Azərbaycanda milyonlarla ağac əkilməmişdir. Bu iş indi də davam etdirilir.

Leyla xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə dünyada, o cümlədən Qafqazda nəslə kəsilməkdə olan heyvanların qorunması ilə bağlı bir neçə layihə həyata keçirilmişdir.

Akademik Həsən Əliyevin həyata keçirdiyi təbiəti mühafizə işlərini Heydər Əliyev Fondu və onun vitse-prezidenti Leyla Əliyeva davam etdirir. Bilavasitə onun rəhbərliyi ilə Abşeronda və Azərbaycanın digər bölgələrində hər il ağacəkmə kampaniyası geniş vüsət alır. İldə 100 mindən çox ağac əkilir. Bilavasitə Leyla xanımın təşəbbüsü ilə Xəzər dənizinin və onun çimərliklərinin çirklənməsinə qarşı mübarizə tədbirləri aparılır.

Ekoloji siyasətin əsasını təşkil edən ətraf mühitin sağlamaşdırılması sahəsində nəticə əldə etmək məqsədilə respublikamızda Avropa qanunvericiliyinin tələblərinə uyğunlaşdırılmış bir sıra mühüm qanunlar qəbul olunmuş, normativ hüquqi sənədlər, dövlət proqramları hazırlanmış və təsdiq edilmişdir. Respublika üçün aktual müvafiq dövlət proqramları çərçivəsində tədbirlər görülür.

Gəlin heç bir gözəlliyi bizdən əsirgəməyən ana təbiətə və onun bütün sərvətlərinə doğma münasibət bəsləyək, qayğı, sevgi və məhəbbətlə yanaşaq, onları qoruyub saxlamağa çalışaq, gələcək nəsillərə təqdim etmək üçün əlimizdən gələni əsirgəməyək, ona qarşı düşmənçilik mövqeyindən əl çəkək, ekoloji genosid törətməyək, ana təbiətin qanlı göz yaşlarını silək və heç vaxt bir də onu yaralayıb ağlatmayaq.

Azərbaycan.-2019.-29 noyabr.-№265.-S.6.

“İqlim dəyişmələri və ətraf mühitdə Paris razılaşmasının rolu”

SOCAR-ın prezidenti, Milli Məclisin deputatı Rəvnəq Abdullayev bu mövzuda keçirilən beynəlxalq konfransda bir daha bildirdi ki, qoşulduğumuz layihələr bundan sonra da yüksək səmərə ilə reallaşdırılacaq, əməliyyatların təhlükəsizliyi, dayanıqlığı daha da artacaq

**Yeganə Əliyeva,
Vüsal Cahanov**

Dünən “Four Seasons” otelində SOCAR-ın təşkilatçılığı ilə “İqlim dəyişmələri və ətraf mühitdə Paris razılaşmasının rolu” mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirildi.

Beynəlxalq konfransın açılış sessiyası öz işinə iqlim dəyişmələrinə həsr olunmuş videoçarxın nümayişi ilə başladı. Məlumat üçün bildirildi ki, qazların atmosfərə emissiyasının azaldılmasına nail olmaq üçün 2015-ci ildə iqlim dəyişiklikləri məsələləri üzrə BMT-nin Çərçivə Konvensiyasına üzv dövlətlərin 21-ci konfransında Paris razılaşması imzalanmışdır. Bu razılaşmaya əsasən, dünya dövlətləri könüllülük prinsipinə uyğun olaraq iqlim dəyişmələrinə təsirin yumşaldılması sahəsində bütün imkanlardan istifadə etməlidirlər. Razılaşma ekoloji cəhətdən davamlı gələcəyə yol açır və qlobal temperaturun Selsi ilə 1,5 dərəcə səviyyəsində saxlanılmasını vəd edir.

Tədbiri giriş sözü ilə açan SOCAR-ın ekologiya üzrə vitse-prezidenti Rəfiqə Hüseynova bildirdi ki, ekoloji problemlər və onların həlli istiqamətində işlərin görülməsi SOCAR-ın fəaliyyət sahələri arasında prioritet yerlərdən birini tutur: “Məlum olduğu kimi, son illərin ən mühüm ekoloji problemlərindən biri məhz iqlimdə baş verən dəyişikliklərdir. Alimlərin gəldiyi nəticəyə görə, bu problem birbaşa atmosferdə istilik effekti yaradan qazların artması ilə bağlıdır. Azərbaycan 2016-cı ildən Paris razılaşması imzalamışdır. Paris razılaşmasına qoşulmaq üçün hər bir ölkə, o cümlədən Azərbaycan nəzərdə tutulan ölkə səviyyəsində müəyyən edilmiş töhfələr sənədini hazırlamışdır. 2008-ci ildən başlayaraq iqlim dəyişmələrinə təsirin azalmasına gətirən tədbirlərin, o cümlədən enerji səmərəliliyinin istiqamətlərinin təyini məqsədilə SOCAR-ın fəaliyyət sahələrində istilik effekti yaradan qazların inventarlaşdırılması işləri aparılır. Bu işlər bu gün də davam etməkdədir. Neft hasilatı zamanı quyulardan neftlə birlikdə çıxan səmt qazının atmosfərə atılmasının azalması iqlim dəyişməsinə təsirin yumşalması sahəsində göstərilən mühüm tədbirlərdəndir. 2008-ci ildən SOCAR Dünya Bankının səmt qazının yandırılmasının azaldılması üzrə Qlobal Tərəfdaşlıq Təşkilatı ilə əməkdaşlığa başlayıb. Təsadüfi deyil ki, SOCAR gördüyü işlərin nəticəsində Dünya Bankı tərəfindən iki dəfə ali mükafata layiq görülmüşdür. Avropa Komissiyasının iqlim dəyişmələri fəaliyyəti üzrə Baş Direktorluğu tərəfindən maliyyələşmiş iqlim dəyişmələrinin təsirinə yumşalması üçün istehlak əsaslı yanaşmalar tədqiqatının nəticəsində ekspertlər bildiriblər ki, Azərbaycan yandırılan səmt qazının səmərəliliyinin nisbətində görə Avropa İttifaqının neft ixrac edən əsas 10 ölkəsi arasında birinci yeri tutur.”

“Bunlarla yanaşı bildirməliyəm ki, SOCAR 2015-ci ildən BMT-nin İnkişaf Proqramı ilə birgə Azərbaycanın yanacaq istehlakı sektorunda karbon emissiyasının azalmasını təmin edən Milli Fəaliyyət Planı layihəsini icra etməkdədir” söyləyən R. Hüseynova bildirdi ki, bu layihə 3 komponentdən ibarətdir. Onlardan biri də səmt qazının yığılıb istifadəçiyə verilməsidir: “Artıq bu komponent üzrə işlər yekunlaşır və beləliklə, il ərzində 63 quyudan 7 milyon kubmetr qazın yığılaraq Siyəzən və Şabran rayonları ərazisində kəndlərə ötürülməsinə start verilmişdir. SOCAR həmçinin bu ilin yanvarından metan emissiyasının azalması üzrə rəhbər prinsiplərin təşəbbüsünə qoşulub. Nəhəng neft şirkətlərinin təşkilatçılığı ilə başlanmış bu təşəbbüs vacib ekoloji problemlərdən biri olan metan emissiyasının müasir ekoloji tələblərə uyğun səviyyədə azalmasına xidmət edəcək. Növbəti ilin yanvar ayının 15-də Londonda bu təşəbbüsə dair Rəhbər Komitənin görüşü keçiriləcək. Görüşdə iqlim dəyişmələrinin təsirinə azalması məqsədilə yeni ekoloji norma və prinsiplər qəbul ediləcək.”

O da bildirildi ki, həmçinin SOCAR ətraf mühitin qorunmasında yeni yaşillıq zolaqlarının salınmasına da xüsusi diqqət yetirir: “Bu istiqamətdə hər il ənənəvi iməciliklər təşkil olunur. Məlumdur ki, dövlətimizin başçısı İlham Əliyev 2019-cu ili “Nəsimi İli” elan edib. Bununla əlaqədar ölkəmizdə silsilə tədbirlər keçirilir. Böyük şairimizin anadan olmasının 650 ilinin tamam olmasını nəzər alaraq Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyeva mühüm təşəbbüslə çıxış edib. Respublika ərazində bir gündə 650 min ağacın əkilməsini təklif edib. SOCAR qarşısına belə bir hədəfi qoyub ki, bir günə 100 min ağacın əkilməsinə nail olsun. Bu təşəbbüs ölkəmizdə ekoloji mühitin daha da sağlamlaşmasına müsbət təsir göstərəcək.”

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev bildirdi ki, hazırda müasir iqlim dəyişmələri və onun yaratdığı risklər siyasi, iqtisadi problemlərlə yanaşı dünyada ən yüksək səviyyədə müzakirə olunan məsələlər sırasındadır: “İqlim dəyişmələri qlobal proses olsa da, onun təsirləri özünü hələ ki lokal səviyyədə büruzə verməkdədir. Əhalinin sayının artması, iqtisadiyyatın inkişafı və digər amillər atmosfərə atılan istilik effekti yaradan qazların artmasına gətirir ki, bu da öz növbəsində iqlimin istiləşməsini sürətləndirir. Azərbaycan dövləti bu məsələni çox diqqət mərkəzində saxlayır. Azərbaycan qlobal iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınması təşəbbüslərinə qoşulmuş və 2030-cu ilə qədər istilik effekti yaradan qaz tullantılarının səviyyəsinin azaldılmasını hədəf kimi götürmüşdür. Ölkəmizdə iqlim dəyişmələrinə təsirlərin azaldılması istiqamətində bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin artırılması, meşə ərazilərinin genişləndirilməsi, səmt qazlarının atmosfərə atılma həcmnin azaldılması və sair kimi tədbirlər həyata keçirilir.”

“Bu gün ölkəmizdə uğurla həyata keçirilən iri infrastruktur layihələrinin icrasında qabaqcıl texnologiyaların tətbiqi öz töhfəsini verir” söyləyən M. Babayev qeyd etdi ki, hazırda yeni yaradılan istehsal müəssisələrində “təbiətə dost” texnologiyalar tətbiq edilir: “Sumqayıt şəhərində aparılan istehsalat sahələrinin müasirləşdirilməsi, Sumqayıt kimya sənayesi, Qaradağ, Mingəçevir, Pirallahı, Balaxanı və digər sənaye parklarını buna misal göstərmək olar. Bütün bunlar isə dövlətimizin başçısı İlham Əliyevin həyata keçirdiyi yeni iqtisadi strategiyanın uğur formuludur. Səmt qazının atılmasındakı azalmaları xüsusi qeyd etməliyik. Son illərdə SOCAR və digər tərəfdaş neft-qaz şirkətlərinin səyi nəticəsində milyardlarla kubmetr səmt qazı tutularaq ölkənin qaz təsərrüfatına verilmişdir. Hazırda ölkəmizdə atmosfərə atılan cirkuləndiricilərin əsas mənbəyi nəqliyyat sektoru qalmaqdadır. Bunun səbəbi nəqliyyat vasitələrinin sayının sürətlə artmasıdır. Nəqliyyatın ətraf mühitə və insan sağlamlığına mənfi təsirinin azaldılması üçün ekoloji cəhətdən təmiz avtomobillərin istifadəsi genişləndirilməlidir.”

M. Babayev bu əminliyi ifadə etdi ki, Paris razılaşmasında əksini tapan hədəflərin çərçivəsində tullantıların azaldılmasına töhfələrimizi davam etdirəcəyik. Ekoloji maarifləndirmə üçün bu cür tədbirlərin keçirilməsi təqdirəlayiqdir.

SOCAR-ın prezidenti, Milli Məclisin deputatı Rövnaq Abdullayev qeyd etdi ki, bu gün planetimizdə ətraf mühitin problemləri, ekoloji tarazlığın pozulması bütün bəşəriyyəti ciddi şəkildə düşündürür: “İqlim dəyişmələri insan sağlamlığına böyük təhlükədir. Dünya dövlətləri bir araya gələrək 1992-ci ildə BMT-nin iqlim dəyişmələri haqqında Çərçivə Konvensiyası imzalamışdır.

Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, sənəddə nəzərdə tutulan öhdəliklər əksər dövlətlər tərəfindən yerinə yetirilməyib. Bunun əksinə olaraq bəzi dövlətlərdə atmosfərə atılmalar çoxalmışdır. 2015-ci ildə dövlətlər irəliləyişə nail olmaq üçün Paris razılaşmasını imzaladılar. Razılaşmaya əsasən dövlətlər könüllülük prinsipinə uyğun olaraq iqlim dəyişmələrinə təsirin yumşaldılması sahəsində bütün mövcud imkanlardan istifadə etməlidirlər.”

Sivilizasiyanın nailiyyətləri və davamlı inkişaf tarixən karbohidrogen ehtiyatlarının intensiv hasilatı prosesi ilə sıx bağlı olmuşdur” deyən R. Abdullayev bildirdi ki, müasir dövrdə neft və qaz insan həyatı üçün zəruri olan məişət əşyalarının, cihazların və yanacağın əsas mənbəyidir: “Bununla yanaşı qeyd etməliyik ki, neft və qaz hasilatının intensiv inkişafı ətraf mühit üçün bir sıra risklər də yaratmışdır. Yanacaq, enerji, plastik qablaşdırma kimi həyatımıza rahatlıq gətirən imkanlardan daha səmərəli istifadə etməklə cəmiyyət olaraq üzərimizə düşən öhdəlikləri qismən də olsa yerinə yetirmiş olarıq. Lakin neft və qaz sənayesində istehsal prosesində yaranan risklərin və ətraf mühitə dəyən zərərin minimuma endirilməsi məhz bu prosesləri idarə edən şirkətlərin öhdəliyindədir.”

O da qeyd olundu ki, hələ qədim dövrlərdən Azərbaycanda köhnə üsullarla neft çıxarılır. Neftin tankerlərlə, dəmiryolu ilə, boru kəmərləri vasitəsilə nəqli, habelə emalı üzrə bir çox innovasiyaların Vətəni də Azərbaycan olmuşdur: “Bugünkü uğurlarımız ötən 170 illik dövrdə əldə olunan zəngin təcrübənin, infrastruktur potensialının gücünə əsaslanır. Bu şərəfli tariximizdən bizə ağır ekoloji problemlər də miras qalmışdır. Statistika əsasən, müstəqilliyimizin ilk illərində ölkəmizdə istilik effekti yaradan qazlar xeyli azalmışdır. Buna səbəb keçid dövrü yaşayan ölkəmizdə iri sənaye müəssisələrinin işinin dayandırılması, ümumilikdə ölkə əhalisinin istifadə etdiyi yanacağın miqdarının azalmasıdır. Lakin 1994-cü ildə “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması ilə ölkəmizdə neft-qaz sənayesinin yüksəlişi, istehsalat sahələrinin inkişafı nəticəsində 2000-ci illərdən başlayaraq ölkədə atmosfərə atılan istilik effekti yaradan qazların miqdarı da artmağa başlamışdır. Bu tendensiyanın qarşısının alınması məqsədilə enerji səmərəliliyi, enerjiyə qənaət, çoxkarbonlu yanacaq növlərindən azkarbonlu yanacağa keçmək kimi tədbirlərin icrasına başlanıldı. SOCAR olaraq bu tədbirlərə qoşulanlardan birinci olduq. SOCAR-ın 2008-ci ildə təsdiq edilmiş ekoloji siyasəti bu istiqamətdə fəaliyyətinin əsasını təşkil edir. Neftlə çirkəllənmiş ərazilərin təmizlənməsi, yaşıllıqların genişləndirilməsi, ekosistemin bərpası və sair istiqamətlərdə geniş tədbirlər həyata

keçirilir. Qazma, hasilat, emal, neft-kimya prosesləri zamanı ətraf mühitin qorunması məsələləri daim diqqət mərkəzindədir.”

O da bildirildi ki, bu günə qədər şirkətin müəssisə və təşkilatlarının balansında olan 2 min hektardan artıq ərazi rekultivasiya edilmiş, həmin torpaqlarda yaşıllıqlar salınmış, Bakı Olimpiya Stadionu, Bakı Ali Neft Məktəbinin korpusu və digər obyektlər inşa edilmişdir.

Bu məqam da xüsusi qeyd olundu ki, SOCAR, bir çox şirkətləri qabaqlayaraq, neft-qazçıxarma müəssisələrində ətraf mühitin əsas çirklənmə mənbələrindən olan lay sularının qapalı sistemdə utilizasiyasını 100 faizə çatdırıb.

“SOCAR daim öz birgə müəssisələrində və digər əməliyyatçı şirkətlərdə atmosfərə atılan çirkləndirici qazların ümumi miqdarını nəzarətdə saxlayır, bu məqsədlə müvafiq monitorinqlər keçirir” söyləyən SOCAR-ın prezidenti vurğuladı ki, SOCAR, eyni zamanda, Dünya Bankının və BMT-nin 2030-cu ilə qədər səmt qazının normal hasilat proseslərində yandırılmasının sıfıra endirilməsi təşəbbüsünə qoşulmuş ilk şirkətlərdən biridir. 2018-ci ildə ölkəmizdə bu göstərici bir faiz, cari ildə isə 0,9 faizə endirilmişdir. 2012-ci ildən səmt qazının yığılması ilə bağlı 3 böyük layihə həyata keçirilmiş və nəticədə il ərzində bir milyard kubmetr səmt qazı yığılaraq istehsalat bazarına yönəldilmişdir.

R. Abdullayev bildirdi ki, qoşulduğumuz layihələr bundan sonra da yüksək səmərə ilə reallaşdırılacaq, əməliyyatların təhlükəsizliyi, dayanıqlılığı daha da artacaq.

BP-nin Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə üzrə regional prezidenti Qəri Counz, Dünya Bankının Azərbaycan üzrə ölkə meneceri Navid Naqvi, BMT İP-nin Rezident nümayəndəsi Alessandro Frakasetti iqlim dəyişmələri, enerji sahəsində baş verən keçid prosesləri və qarşıda duran vəzifələrdən bəhs etdi, neft və qaz hasilatı ilə məşğul olan şirkətlərin enerjiyə artan tələbatı istixana qazları emissiyasını azaltmaq şərti ilə ödəməli olduqlarını bildirdilər. BP rəsmisi azkarbonlu gələcəyin təmin edilməsində texnologiyaların rolundan və təmsil etdiyi şirkətin həyata keçirdiyi ekoloji layihələrdən geniş bəhs etdi.

Konfrans sonra öz işini “İqlim dəyişməsi və Paris razılaşması”, “Yaşıl texnologiyalar və innovasiyalar”, “Ətraf mühit və davamlı inkişaf”, “İqlim dəyişmələri və neft-qaz sənayesində beynəlxalq əməkdaşlıq” sessiyalarında davam etdirdi. Sessiyalarda tanınmış mütəxəssislərin məruzələri dinlənildi və mövzular ətrafında fikir mübadiləsi aparıldı.

Sonda konfransın Bəyannaməsi qəbul olundu.

İki sahil.-2019.-28 noyabr.-№220.-S.8-9.

Azərbaycan ekologiyası son yüz ildə

Şövqi Göyçayski,
BDU-nun professoru

Ekologiya ilkin məzmununa görə canlı orqanizmlərin bir-biri ilə və ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqələrindən bəhs edir. Bu sahə biologiyanın bəşəriyyətə töhfəsidir. Həmin elmi istiqamət təbiətin və cəmiyyətin inkişaf tarixi ilə sıx əlaqəlidir. Ona görə də bu sahənin tədqiqat istiqamətləri və kadr hazırlığı çoxsahəlidir. Tətbiqi sahələri də geniş olmaqla ətraf mühiti, təbiəti mühafizə, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə məsələləri və s. bağlıdır.

Son yüz ildə ekologiyaya baxış keçirməklə biz tarixin dərinliklərində ekologiya haqqında biliklərin zənginliyini, eyni zamanda onun sahələrinin Qərbdə və Şərqdə mövcud olan eyniliyini, fərqli cəhətlərini, ümumbəşəri xüsusiyyətlərini, özünəməxsusluğunu qismən açmağa nail olduq.

XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində dünya elmlərinin integrasiyası yeni elmlərin və yeni dünyagörüşlərin formalaşmasına güclü təsir göstərirdi. Azərbaycanın elmlər sistemində ekoloji anlayışlar təbiət - cəmiyyət münasibətlərinə dair elmi ideyalarda, xüsusilə cəmiyyətin inkişafında təbii şəraitin rolunun qiymətləndirilməsində, təbiəti daha çox dəyişdirmək, kapitalist istehsal üsuluna uyğun geniş təkrar istehsalın inkişaf etdirilməsi və təbiəti mühafizə ilə əlaqədar ideyalarda müşahidə edilirdi. Bu sahədəki elmi biliklər ictimaiyyətə çox məhdud səviyyədə çatdırılırdı. Ekoloji biliklərə dair ideyaların yerli təcrübə ilə əlaqələndirilməsi ayrı-ayrı ziyalıların, xaricdə təhsil alıb gələnlərin üzərinə düşürdü. Onların bəziləri tərəfindən təbiətsünaslığın və onun sahələrinin müxtəlif istiqamətlərinə, ekoloji dünyagörüşlərinə, aqrar biliklərə dair qiymətli elmi - populyar yazılar verilirdi. Bu sahədə daha çox fərqlənən Moskva Universitetinin məzunu - Həsən bəy Zərdabi (Məlikov) idi. O, materialist, dünyagörüşlü təbiətsünasların ideyalarının əsaslarını şərh edirdi. Sonrakı mərhələdə Azərbaycan tədqiqatçıları, alimlər həmin sahəyə dair məlumatları sistemli şəkildə təhlil etməyə başladılar. Tarixçilərin fikrinə görə, XIX əsrin ortalarında və XX yüzilliyin əvvəllərinə kimi Azərbaycanın fəlsəfi və ictimai fikrinin İran, Orta və Yaxın Şərqi digər ölkələrinin mənəvi mədəniyyətlərinin yüksəlişinə böyük təsiri müşahidə edilirdi. Azərbaycanın qabaqcıl ziyalıları digər məsələlərlə yanaşı, Qərb mədəniyyətini də tərənnüm etməklə 1919-cu ildə ilk ali təhsil və elm mərkəzini, demokratik mədəniyyətin əsası olan Bakı Dövlət Universitetini yaratmışlar.

Bakı Dövlət Universitetinin yaranması ilə Avropa ölkələri alimləri, pedaqoqları arasında əlaqələr gücləndirildi. Eyni zamanda Türkiyə, İran orta mədəniyyətlərin öyrənilməsi ilə elmi tədqiqat mərkəzi, cəmiyyətlər yaradıldı. Onların sırasında Azərbaycan Tədqiq və Təəbbüb cəmiyyətinin təşkili mühüm əhəmiyyət kəsb etdi.

1930-cu illərin axırlarından başlayan repressiyaların 1940-cı illərə qədər davam etməsi elmi tədqiqatları yarımcı qoydu. Azərbaycan xalqının mənəviyyəti və elmi yaradıcılığı sarsıldı. Bunlarla yanaşı, təcridən SSRİ EA Zaqafqaziya filialının Azərbaycan bölməsi, SSRİ EA Azərbaycan filialı, nəhayət, 1945-ci ildə AMEA-nın yaranması ilə Azərbaycan alimləri Antik və Şərq fəlsəfəsi, Azərbaycanda fəlsəfi fikir tarixini Bəhmənyardan, Nizamidən müasir dövrə qədər təhlil etməyə başladılar. Azərbaycan fizikşünasları, kimyaçıları, geoloqları, bioloqları, coğrafiyaşünasları, riyaziyyatçıları apardıqları tədqiqatları İkinci Dünya müharibəsində qələbələr qazanılması istiqamətinə yönəltdilər. Deyilənlər təcridən ekoloji təfəkkürün formalaşmasına təsir göstərirdi. Repressiyalara məruz qalmalarına baxmayaraq sonrakı inkişaf dövrləri göstərdi ki, Azərbaycan xalqı güclü genetik artıma və yaddaşa malikdir. Bunun nəticəsidir ki, xalqımız 1941-1945-ci illərdə böyük şücaət göstərir, Azərbaycan cəbhənin əsas strateji bazalarından birinə çevrilirdi. BDU-da və digər ali məktəblərdə tədqiqatlar, zavodlarda təcrübələr, eksperimentlər aparırdılar. Xüsusilə neft tullantılarından istifadə genişləndirdi.

XX əsrin ortalarından başlayaraq təbiəti mühafizə sahəsində yeni ideyalar və əməli fəaliyyətlər yaranmağa başladı. Ziddiyyətli dövr idi. Belə bir fikir əsaslandırılırdı ki, sosialist istehsal üsulu və istehsal münasibətləri hər şeyə qadirdir. Bu məsələ təbiət qanunlarına da şamil edilirdi. Belə bir dövrdə alimlər öz tədqiqatlarını davam etdirməli olurdular. Onlardan ən birincisi akademik Həsən Əliyev idi. Onun əmək fəaliyyətinin birinci dövründə (1930-1950) Azərbaycanın təbii şəraitinin tədqiqat sahələri istiqamətləndirilmişdir. Eləcə də meşələrin kənd təsərrüfatında məhsuldarlığa təsiri ideyaları, meşəmeliorasiyanın yaradılması, zonalar üçün ağac növlərinin seçilməsi, nəhayət, Meşəmeliorasiya İnstitutunun yaradılması ilə həyata keçirilmişdir. Burada torpaq eroziyası üzrə tədqiqatlar da aparılırdı.

H.Əliyev fəaliyyətinin ikinci mərhələsində (1950-1970-ci illərdə) elmi tədqiqatlarını davam etdirməklə məharətli elm təşkilatçısı kimi də fəaliyyət göstərmişdir. Alimin Meşə Təsərrüfatı və Aqromeliorasiya, Torpaqşünaslıq və Aqrokimya institutlarının yaradılmasında və inkişafında böyük əməyi olmuşdur. Onun təşəbbüsü ilə 1955-ci ildə keçmiş SSRİ EA sistemində ilk dəfə Respublika EA Rəyasət Heyəti yanında Təbiəti mühafizə şöbəsi yaradılmışdır. Coğrafiya İnstitutuna rəhbərlik etdiyi dövrdə bir neçə şöbə, eləcə də təbiəti mühafizə şöbəsi təşkil edilmiş, həmin istiqamətdə də yeni kompleks elmi tədqiqat işləri aparılmağa başlamışdır.

Fəaliyyətinin üçüncü mərhələsində (1970-1990) Azərbaycanda ekoloji problemlərin və təbiəti mühafizə məsələlərinin kompleks tədqiqinin əsaslarının yaradılmasına başlamışdır. Azərbaycan təbiətinin mühafizəsində meşələrin salınması və qorunmasına, meşə - meliorasiya işlərinə xüsusi önəm vermişdir. Həmin dövrlərdə 14 qoruq yaradılmışdır. Onun da 7-si Həsən Əliyevin səyi, təklifi və təkidi ilə həyata keçirilmişdir. Azərbaycan təbiətinin mühafizəsində meşələrin salınmasına və qorunmasına, meşə - meliorasiya işlərinə xüsusi önəm verilmişdir.

Həsən Əliyevin təbiətlə bağlı yaratdığı elmi məktəblərdə onun 40-a qədər elmlər namizədi, elmlər doktoru əzmlə fəaliyyət göstərmiş və uzun müddət direktor olduğu Coğrafiya İnstitutunun bütün şöbələrinin elmi fəaliyyəti ekoloji məsələlərlə əlaqələndirilmişdir.

AMEA sistemində ilk Təbiəti mühafizə şöbəsi Coğrafiya İnstitutunun nəzdində yaradılmış, ilk ekolog təbiətsünas alimlər məhz həmin elmi tədqiqat institutunda hazırlanmışdır.

Azərbaycanda ekologiya və ətraf mühiti mühafizə sahələrində elmi tədqiqatların, tətbiqi sahələrin, kadr hazırlığının geniş miqyasda dövlət səviyyəsində idarə edilməsinə 1970-ci illərdən başlanmışdır. Ulu Öndər Heydər Əliyevin respublika rəhbərliyinə gəlməsi böyük nəticələrlə müşayiət olunmuşdur. Təkcə onu demək kifayətdir ki, keçən dövrlərdə (1970-1980; 1992-2002-ci illərdə) ekologiya və ətraf mühiti mühafizə ilə əlaqədar bir çox qanunlar qəbul edilmiş, 30-a yaxın fərman və hüquqi sənədlər imzalanmışdır.

Akademik Həsən Əliyev BDU-da ekoloji təmayüllü kafedranın açılması təklifini vermişdi. Təhsil Nazirliyinin o vaxtki rəhbərliyi, eləcə də BDU-nun rektorluğu 1980-ci ildə Geologiya-coğrafiya fakültəsində Ətraf Mühitin Mühafizəsi (ƏMM) və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə kafedrasının yaranmasına səy göstərmiş, həmin sahədə kadr hazırlığına başlanmışdır. Kafedraya professor F.Hacıyev rəhbərlik etmişdir. Bir ildən sonra yüksək vəzifəyə irəli çəkilməsi ilə əlaqədar kafedraya rəhbərlik mənə həvalə olunmuşdur. Kafedra əməkdaşları ali məktəblərdə Ətraf mühiti mühafizə fənninin tədrisini BDU-da müvəffəqiyyətlə həyata keçirmişlər.

1990-cı ildə Ətraf Mühiti Mühafizə üzrə Regional Koordinasiya Şurası təsis edilmişdir. BDU-nun Ətraf mühiti mühafizə və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə kafedrası Zaqafqaziya respublikaları üzrə bu sahədə regional mərkəz olmuşdur. Yeganə ekoloji təmayüllü kafedra kimi təhsil sistemində elmi-metodiki mərkəzə çevrilmişdir.

Ulu Öndər Heydər Əliyev çətin illərdə respublika rəhbərliyinə qayıtdıqdan sonra ekologiya və ƏMM məsələlərinin həyata keçirilməsinə xüsusi səy göstərirdi. Eyni zamanda bu məsələlərin sosial-iqtisadi islahatlar dövründə həyata keçirilməsi təhsil sisteminin yeniləşdirilməsini tələb edirdi. 1999-cu ildə ölkədə təhsil islahatlarına başlandı, 2003-cü ildə ekoloji təhsil və ekoloji maarifləndirmə sahəsi ilə əlaqədar Prezident fərmanlar verdi. Bütün bunlar ümumi kadr hazırlığı, eləcə də ekologiya və ətraf mühiti mühafizə sahəsində mühüm əhəmiyyət kəsb etdi. 2001-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin yeni strukturda yaradılması haqqında fərman imzalandı. Tədrisən "Əsrin kontraktı"nın həyata keçirilməsi ilə neft və qaz kəmərlərinin çəkilməsi və s. ekoloji təmayüllü layihələrin həyata keçirilməsi, təbii resurslardan səmərəli istifadə Azərbaycan alimlərinin fəaliyyətini daha da stimullaşdırdı.

BDU-nun Ətraf mühiti mühafizə kafedrası əməkdaşları yüksək ixtisaslı kadr hazırlamaqla yanaşı, Azərbaycan Respublikası Dövlət Təbiəti Mühafizə Komitəsinin, Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura, Dövlət Plan Komitələrinin layihə institutları və digərləri ilə birlikdə təsərrüfat müqaviləli işlərdə və dövlət əhəmiyyətli proqramların yerinə yetirilməsində iştirak edirdilər.

İndi Azərbaycanda təbii resursların qiymətləndirilməsi və onlardan istifadənin genişləndirilməsi ilə əlaqədar dövlət səviyyəsində ətraf mühiti mühafizə və təbiəti bərpa məsələlərinə də ehtiyac yaranmışdır. Eyni zamanda Azərbaycan Respublikasında Regionların Sosial-iqtisadi inkişafına dair Prezident İlham Əliyev tərəfindən dövlət inkişaf proqramlarının həyata keçirilməsinə, insan kapitalına önəm verilməsinə, dayanıqlı inkişafın əsas prioritet kimi qəbul edilməsinə və bu sahədəki fəaliyyətin genişləndirilməsinə xüsusi önəm verilir. Ekologiya və ətraf mühiti mühafizə sahəsində fərmanların verilməsi, strateji əhəmiyyətli fəaliyyət "İlham Əliyevin uğurlu ekoloji siyasəti" adı altında icicildlik toplum da öz əksini tapmışdır.

Müasir ekoloji anlayışların elmi və praktiki məzmunu yeni metodoloji yanaşma tələb edir. Ətraf mühiti mühafizə kafedrasının əməkdaşları bu sahədə də fəallıq göstərirlər. Onların sırasında "Ekoloji tutum" konsepsiyasının Azərbaycan şəraitinə uyğunlaşdırılması; torpaqların təsərrüfat təyinatında ətraf mühitin nəzərə alınması; əkin sahələrindən ildə iki-üç dəfə məhsul götürülməsi və s. kimi müxtəlif ideyalar ekoloji tələblərə uyğun qiymətləndirilir. Ətraf mühiti mühafizə kafedrasının əməkdaşları son dövrə qədər bu sahə üzrə tədqiqat planına müvafiq olaraq 15 mövzu, 10-a yaxın təsərrüfat müqaviləli elmi-tədqiqat işləri, kompleks proqramlar və qrantlar yerinə yetirmişlər.

Prezident İlham Əliyevin 2010-cu ilin "Ekologiya ili" adlandırdığı ildə BDU-da Ekologiya və torpaqşünaslıq fakültəsi təşkil edilmişdir. Ekologiya və torpaqşünaslıq fakültəsinin yaradılması ilə ətraf mühiti mühafizə, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə kafedrası Coğrafi ekologiya kafedrası adlandırılaraq Ekoloji kimya, Bioekologiya, Torpaqşünaslıq, Yer quruluşu və torpaq kadastrı kafedraları ilə birlikdə fəaliyyət göstərir. Bu kafedralar ekologiyanın böyük hissəsini əhatə etməklə həmin sahədə kadr hazırlığının mühüm istiqaməti kimi formalaşdırılmışdır. Ekologiya elminin sistemli inkişaf etdirilməsi və bu sahədə kadr hazırlığının müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi nəticəsində Ekologiya və torpaqşünaslıq fakültəsində və digər fakültələrdə global və kosmik ekologiya, təkamül ekologiyası, struktur ekologiya, nanoekologiya, tətbiqi ekologiya və s. sahələrə xüsusi önəm verilməkdədir.

Coğrafi ekologiya təbiəti, sosial şəraiti, təsərrüfat sahələrini əhatə etdiyinə görə onun bir çox sahələrinin metodoloji aspektlərinin təkmilləşdirilməsində və yeniləşdirilməsində yeni istiqamətlər formalaşmaqdadır.

Müasir dövrdə ekoloji kadrlardan səmərəli istifadə nəticəsində idarəetmənin səmərəli təşkilinə, təsərrüfat sahələrinin modelləşdirilməsinə və proqnozlaşdırılmasına əlverişli şərait yaradılmış, kafedraların fəaliyyətində xarici ölkələrlə əlaqələr xüsusi yer tutmuşdur. Fakültəmizin Rusiya, Almaniya, Türkiyə, ABŞ və İranla elmi əlaqələri yaradılmışdır.

Biz qürur hissi keçiririk ki, ekologiyada böyük xidmətləri olan akademiklərdən H.Əliyev, B.Budaqov, V.Hacıyev, R.Əliyeva, professorlardan Ə.Əyyubov, Ş.Xəlilov, Q.Mustafayev, N.Mikayılov, T.İsmayılov və başqaları ilə birlikdə fəaliyyət göstərmiş və yaxşı əməkdaşlığımız olmuşdur.

Azərbaycan.-2019.-26 noyabr.-№262.-S.10.

Ətraf mühitin mühafizəsində innovativ texnologiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi əsas hədəflərdəndir

Ölkəmizin 13-15 noyabr tarixlərində “Caspian Ecology 2019” 10-cu yubiley Beynəlxalq Ətraf Mühit sərgisinə ev sahibliyi etməsi Azərbaycanın malik olduğu imkanların, xüsusilə, ekoloji sahədə əldə etdiyi təcrübənin təqdimatında əhəmiyyətli rol oynayacaq

Yeganə Əliyeva

Bütün sahələrdə zəngin təcrübəyə malik olan Azərbaycanın beynəlxalq əhəmiyyətli tədbirlər, sərgilər üçün ideal məkan kimi qəbul olunması səbəbsiz deyil. Hərtərəfli inkişafı dövlət siyasətinin əsası kimi dəyərləndirən dövlətimiz kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsinin prioritetliyini daim öndə saxlayır və bunu biri-birindən əhəmiyyətli sənədlərin qəbulu ilə təsdiqləyir. Ən əsası hər ilin konkret bir sahənin adı ilə bağlanması davamlı inkişafa geniş yol açan addımlar sırasında.

Ölkəmizin 13-15 noyabr 2019-cu il tarixlərində “Caspian Ecology 2019” 10-cu yubiley Beynəlxalq Ətraf Mühit sərgisinə ev sahibliyi etməsi də Azərbaycanın malik olduğu imkanların, xüsusilə, ekoloji sahədə əldə etdiyi təcrübənin təqdimatında əhəmiyyətli rol oynayacaq.

2010-cu ildən etibarən hər il keçirilən sərgidə bu dəfə də ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində innovativ texnologiyaları tətbiq edən beynəlxalq və yerli şirkətlər, dövlət və qeyri-hökumət təşkilatları bir araya gələcək. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində innovativ texnologiyalarla tanış olmaq, işgüzar münasibətlər qurmaq və təcrübə mübadiləsi aparmaq üçün hər kəs Beynəlxalq Ətraf Mühit “Caspian Ecology 2019” yubiley sərgisini səbirsizliklə gözləyir.

Dövlətimizin başçısı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə bütün sahələrdə olduğu kimi, ekoloji problemlərin həlli, ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi istiqamətində mühüm işlər görülür. Bu işlərin təməli ulu öndər Heydər Əliyevin hələ hakimiyyətinin birinci dövründə qoyulub. Belə ki, Ümummilli Liderin Azərbaycana hakimiyyəti dövrlərində ağacəkmə kampaniyaları həyata keçirilib, Bakı şəhərinin müxtəlif yerlərində yaşıllıq zolaqları salınıb. Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində yaşıllıqların salınması, ekoloji tarazlığın qorunması davamlı xarakter alıb. Son 16 ildə bu siyasət Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Dövlətimizin başçısı İlham Əliyevin və Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın noyabrın 11-də Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Bakının Xətai rayonunda salınan yeni “Gənclik” parkında “Təbiət naminə birləş, Həyat naminə birləş!” layihəsi çərçivəsində ağacəkmə aksiyasında iştirakı da deyilənlərin təsdiqidir.

Həmin tədbir bir daha bu reallığı təsdiqlədi ki, dövlətimizin başçısı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə həyata keçirilən siyasətin mərkəzində Azərbaycan vətəndaşı dayanır. Əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, insanların rahat, təhlükəsiz, əmin-amanlıq şəraitində yaşaması, sağlamlıqlarının qorunması istiqamətində atılan addımlar, icra olunan layihələr öz uğurlu nəticələrini verir. Ölkəmizdə həyata keçirilən ekoloji siyasət nəticəsində yeni yaşıllıqların salınması, mövcud olanların qorunması ilə yanaşı, əvvəllər heç bir yaşıllıq olmayan sahələrdə də ağacəkmə aksiyalarının keçirilməsi ekoloji durumun yaxşılaşdırılmasına mühüm töhfələrdir.

Ümumilikdə ekoloji tarazlığın qorunması dünyanı düşündürən, narahat edən məsələlərdəndir. Bu gün dünyanın əsas çağırışları sırasında məhz bu məsələ dayanır. Təbii ki, ekologiya sahəsinin sağlamlaşdırılması ilə bağlı dünyanı ciddi düşündürən məsələlər Azərbaycan üçün də xarakterikdir. Bütövlükdə 2030-cu ilə qədər dünyanın dəyişdirilməsi, transformasiyası adı altında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının böyük qlobal layihəsi hazırlanıb həyata keçirilir. Bu layihədə qarşıya qoyulan məqsədlər sırasında ekoloji tarazlığın bərpası əsas yer tutur. 2030-cu ilə qədər bütün dünya dövlətlərinin, o cümlədən Azərbaycanın bu qlobal layihənin həyata keçirilməsinə qoşulması nəzərdə tutulur.

Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa, meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair Dövlət proqramları, həmçinin Azərbaycanda hidrometeorologiya sahəsinin inkişafına dair Dövlət Proqramı uğurla yerinə yetirilir. Beynəlxalq ekoloji proqramların həyata keçirilməsi, təbii sərvətlərin bərpasının təmin edilməsi və mühafizəsi, milli parkların təşkili və ekoloji şəbəkənin yaradılması istiqamətində görülən işlərdə bu silsilədəndir. Bu faktı qeyd etmək kifayətdir ki, 2010-cu il ölkəmizdə “Ekologiya İli” elan edildi. Dövlətimizin başçısı İlham Əliyev bu çağırışı etmişdir ki, görülən işlər davamlı olmalı, yalnız “Ekologiya İli” ilə məhdudlaşmamalıdır. “Ekologiya İli” çərçivəsində, eləcə də sonrakı illərdə ölkəmizdə milyonlarla ağacın əkilməsi, yeni parkların

salınması və dövlətimizin başçısı İlham Əliyevin bu kampaniyalarda iştirakı ətraf mühitin qorunmasına xüsusi diqqətin göstəricisi kimi dəyərləndirilir. Ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə istifadə edilməsi respublikada aparılan sosial-iqtisadi islahatların tərkib hissəsindən biridir.

Heydər Əliyev Fondunun ekologiya, ətraf mühitin qorunması istiqamətində həyata keçirdiyi layihələr ölkə ictimaiyyəti tərəfindən təqdir edilir. Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən “Hərəyə bir ağac əkək” layihəsi çərçivəsində ölkəmizdə hektarlarla sahə yaşıllaşdırılıb. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə 2011-ci ildən fəaliyyətə başlayan İDEA - Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialoq Kampaniyası çərçivəsində ölkəmizdə ətraf mühitin qorunması sahəsində görülən işlər Azərbaycanda ekoloji problemlərə verilən dəyərən göstəricilərindəndir.

Ölkənin ictimai-siyasi həyatında əhəmiyyətli rol oynayan Yeni Azərbaycan Partiyasının da yaşıllıq zolaqlarının genişləndirilməsinə, ətraf mühitin mühafizəsinə töhfələri davamlıdır. Təkcə cari ilin ötən dövründə atılan addımlara diqqət yetirmək kifayətdir. Məlum olduğu kimi, Yeni Azərbaycan Partiyası ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi arasında imzalanan birgə Fəaliyyət Planına əsasən maarifləndirmə işinin daha da gücləndirilməsi məqsədilə “Yay məktəbi” təşkil edildi. 20 nəfər könüllü gəncin, 20 nəfər YAP-ın gənc fəalının və 20 nəfər isə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin gənc mütəxəssislərinin iştirakı ilə keçirilən “Yay məktəbi”ndə ekoloji tarazlığın qorunmasının bu günümüz və gələcəyimiz üçün əhəmiyyəti ətraflı şəkildə diqqətə çatdırıldı. Bir faktı da qeyd edək ki, ötən il Yeni Azərbaycan Partiyasının təşəbbüsü ilə “700 min ağac əkək” layihəsi həyata keçirilmişdir. Gənclərin ətraf mühit sahəsində bilik və bacarıqlarının artırılması, gənc nəslin ekoloji maarifləndirilməsi və ictimaiyyətin ətraf mühitin birgə mühafizəsinə cəlb olunması məqsədi ilə ali təhsil müəssisələrinin tələbə və müəllim kollektivləri ilə görüşlər keçirilməsində də məqsəd insanların ətraf mühitin mühafizəsinə münasibətini dəyişmək, ictimaiyyətin diqqətini ekoloji problemlərin həllinə yönəltmək, əhalinin bu sahədə şəüur və təfəkkürünü inkişaf etdirməklə təbiəti qorumağın mümkünlüyünü diqqətə çatdırmaqdır.

Dövlətimizin başçısı İlham Əliyevin Sərəncamı ilə cari ilin ölkəmizdə “Nəsimi İli” elan edilməsi çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlər sırasında da ekoloji tarazlığın qorunmasına yönələn layihələr əhəmiyyətli yer tutur. Partiyanın bu istiqamətdə də tədbirləri silsilə xarakter daşıyır. Belə ki, Yeni Azərbaycan Partiyası Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin anadan olmasının 650 illiyi münasibətilə bir gün ərzində 650 min ağacın əkilməsi ilə bağlı irəli sürdüyü təşəbbüsü dəstəkləyir və bu prosesdə fəal iştirak edəcək. Bu tədbirlər YAP-ın sosial layihələrdə fəal iştirakına, ən əsası Azərbaycanın daha da möhkəmlənməsinə, çiçəklənməsinə töhfələr vermək istəyini ortaya qoyur.

Qısa təhlil “Caspian Ecology 2019” 10-cu yubiley Beynəlxalq Ətraf Mühit sərgisinin ölkəmiz üçün əhəmiyyətinə işıq salır. Hər belə tədbir yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, yeni əməkdaşlıq əlaqələrinin yaranmasına, səylərin birləşdirilməsi və təcrübə mübadiləsi fonunda hədəflərə yüksək səviyyədə nail olmağa əsas yaradır.

Muxtar Babayev: global ekoloji problemlərin mənfi təsirlərini azaltmaq prioritet məsələdir

Oktyabrın 31-də Ekologiya və Təbii Sərvətlər naziri Muxtar Babayev Yeni Azərbaycan Partiyasının qərargahında mətbuat konfransı keçirib.

Yeni Azərbaycan Partiyası ilə əməkdaşlıqdan danışan Muxtar Babayev ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji layihələrin həyata keçirilməsi istiqamətində birgə fəaliyyət proqramı imzalandığını, bu istiqamətdə bir sıra tədbirlər həyata keçirildiyini bildirib. Layihənin çox böyük səmərə verəcəyinə əminliyini ifadə edən nazir deyib: “Bu əməkdaşlıq bizim üçün həm ictimai nəzarət, həm də böyük layihələrin icrasına dəstəkdir”.

Nazirliyin fəaliyyət istiqamətləri barədə məlumat verən Muxtar Babayev global ekoloji problemlərin ətraf mühitə mənfi təsirlərini azaltmağın prioritet məsələ olduğunu bildirib. Qeyd edib ki, havanın çirklənməsinin əsas səbəbkarları böyük müəssisələr və nəqliyyat sektorudur. Atmosferə atılan tullantıların zərərsizləşdirilməsi məqsədilə ölkənin böyük şəhərlərindəki 500-ə yaxın iri ictimai-iaşə obyektində təmizləyici qurğuların quraşdırılması təmin olunub. Hazırda istismar olunan 1 milyon 402 mindən çox nəqliyyat vasitəsindən 35 faizi 10 il, 23 faizi 20 il, 19,1 faizi 30 ildən əvvəl istehsal olunmuş avtomobillərdir. 2016-cı illə müqayisədə 2018-ci ildə avtomobil idxalı beş dəfədən çox artıb. Nəqliyyat sektorunun ətraf mühitə zərərli təsirlərinin azaldılması üçün avtomobil parkının yenilənməsi, habelə ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyat vasitələrindən istifadənin genişləndirilməsini təşviq edən müxtəlif vergi, gömrük güzəştləri, subsidiyaların tətbiq edilməsi səmərəli ola bilər. Ölkədə ekoloji vəziyyəti yaxşılaşdırmaq, eləcə də yerli avtomobil istehsalını stimullaşdırmaq məqsədilə köhnəlmiş, texniki təhlükəsizlik baxımından və ekoloji cəhətdən yararsız nəqliyyat vasitələrinin dövriyyədən çıxarılması üçün İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən nəqliyyat vasitələrinin utilizasiyası proqramı hazırlanıb.

Ölkənin su ehtiyatlarından söhbət açan nazir deyib: “Azərbaycanın su ehtiyatları Cənubi Qafqazın su ehtiyatlarının 15 faizini təşkil edir. Su ehtiyatlarımız son onilliklər ərzində azalıb və beynəlxalq iqlim modellərinə əsasən bu ehtiyatların gələcəkdə də azalma ehtimalı var. Odur ki, əhali sudan səmərəli istifadə etməli, israfçılığa yol verilməməlidir.

Muxtar Babayev bildirib ki, Kür çayının aşağı axımında suyun səviyyəsi müxtəlif məntəqələrdə 2018-ci il ilə müqayisədə 20 santimetrdən 100 santimetrdək aşağı düşüb. Mingəçevir su anbarının səviyyəsi təkcə oktyabr ayı ərzində 33 santimetr azalıb və hazırda 68,54 metr təşkil edir. Ölkədə il ərzində 12.8 milyard kubmetr suyun 3.6 milyard kubmetri (28 faiz) itkiyə gedir. Əsas su itkiləri suvarma kanallarında və təsərrüfatdaxili suvarma şəbəkələrində baş verir. Suların dəqiq uçotunun aparılması, eləcə də tullantı suların təkrar dövriyyəyə qaytarılaraq texniki məqsədlər üçün istifadə olunmasına qədər bütün sistemin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac var.

Dünyada baş verən iqlim dəyişikliklərinə toxunan Muxtar Babayev deyib ki, sürətli istiləşmə tendensiyası ölkəmizdə də özünü büruzə verir. Hava-iqlim prosesləri ilə bağlı risklər artır. Araşdırmalar göstərir ki, 1991-2017-ci illər ərzində Azərbaycanda havanın orta temperaturu 1,40 dərəcə yüksəlib. İki dövr arasında - 1961-1990 və 1991-2017-ci illər üzrə aparılmış müqayisəli təhlillərə görə, Azərbaycanda atmosfer yağıntılarının miqdarı orta hesabla 14 faiz azalıb. Bu proseslərin qarşısını almaq mümkün olmasa da, əvvəlcədən xəbərdarlıq etməklə onların fəsadlarını nisbətən yumşaltmaq olar. Təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrə qarşı dayanıqlığı təmin etmək məqsədilə ölkədə erkən xəbərdarlıq sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində işlərə başlanılıb. Hidrometeoroloji proqnoz və xəbərdarlıqların dəqiqliyinə təminat verən müasir müşahidə sistemləri olan radarların, atmosferdə müxtəlif hündürlüklər üzrə baş verən dəyişmələri izləmək üçün radiozondların, dəniz avtomat hidrometeoroloji stansiyaların tətbiqi və modernləşdirilməsi işləri görülür.

Nazir bildirib ki, hazırda prioritet istiqamətlərdən biri də meşələrin artırılması və mühafizəsidir: “Ölkə ərazisinin 95 faizinin qazla təmin olunması hesabına meşələrə neqativ təsirlərin miqyası əhəmiyyətli dərəcədə azalıb. Meşə fondunun açıq sahələri ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək və ərzaq bolluğu yaratmaq məqsədilə hüquqi və fiziki şəxslərə aqrobağların salınması üçün uzunmüddətli icarəyə verilir. Meşələrin mühafizəsini və yağından təhlükəsizliyini təmin etmək üçün Zaqatala, Şəki, Qax, Oğuz və Qəbələ rayonlarında müşahidə kameraları quraşdırılıb və bu istiqamətdə işlər davam edir. Meşələrin dayanıqlı inkişafını təmin etmək məqsədilə kənar təsirlərə daha çox məruz qalan yerlərdə yüngül konstruksiyalı çəpərləmə işləri aparılır”.

Muxtar Babayev, həmçinin xatırladı ki, Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü ilə 2019-cu ilin payız əkin mövsümündə İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyi ilə əlaqədar respublikamızın bütün bölgələrində bir gün ərzində 650 min ağac əkilməsi planlaşdırılır. “Ağacların əkilməsi ilə iş bitmir, əkilən ağacların bitiş faizinin yüksək olması, onların böyüyüb yaşıllıq zolağına çevrilməsi üçün

aqrotexniki qulluq tələb olunur. Əkilən ağaclara müntəzəm nəzarət olunmalıdır. Biz bu işə ictimai təşkilatları da dəvət edirik”, - deyər M.Babayev ictimaiyyəti bu işdə aktiv olmağa səsləyib.

Ətraf mühitə mənfi təsir göstərən digər qlobal problem plastik tullantılardır. Bu barədə danışan nazir “Azərbaycan Respublikasında plastik qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılmasına dair 2019-2020-ci illər üçün Tədbirlər Planı”nın icrası istiqamətdə görülən işlər barədə məlumat verib. Diqqətə çatdırılıb ki, hazırda geniş yayılmış plastik torbalardan istifadənin mərhələli şəkildə məhdudlaşdırılması və torbaların alternativ materiallardan hazırlanması üçün tədbirlər görülür. Bununla bağlı təkliflər aidiyyəti qurumlarla razılaşdırılaraq Nazirlər Kabinetinə təqdim edilib. Qalınlığı 15-50 mikron olan polietilen torbaların ödənişli olması ilə bağlı sənəd layihəsi isə razılaşdırma mərhələsindədir.

Ekoturizmin inkişafı məsələlərinə toxunan Muxtar Babayev məlumat verib ki, xüsusi mühafizə olunan ərazilərin genişləndirilməsi çərçivəsində Qızılağac Milli Parkı yaradılıb, həmçinin Zaqatala-Balakən regionunda ölkədə ilk biosfer qoruğun yaradılması və turizm potensialı olan ərazilərdə ekoturizmin inkişaf etdirilməsi istiqamətində işlər aparılır. Milli Parklara bu ilin 9 ayı ərzində 82 min 680 nəfər səfər edib, turist sayı orta hesabla 3 dəfəyədək artıb. Milli parklarda 111 turizm marşrutu yaradılıb, beynəlxalq ekspertlərin iştirakı ilə “Milli parklarda ekoturizmin davamlı inkişafına dair” 2020-2023-cü illər üzrə Fəaliyyət Planının işlənilməsinə başlanılıb.

Nazir ölkədə həyata keçirilən reintroduksiya proqramı barədə də məlumat verərək bildirib ki, Heydər Əliyev Fondunun və IDEA ictimai birliyinin dəstəyi ilə 12 baş Avropa bizonu Azərbaycan təbiətinə buraxılıb. Ceyranların tarixi ərazilərinə köçürülməsi işləri davam etdirilib və reintroduksiya olunmuş ceyranların sayı 220-ə çatdırılıb.

Xalq qəzeti.-2019.-1 noyabr.-№243.-S.10.

Azərbaycanda zubrların reintroduksiyası

Sevinc

IDEA İctimai Birliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Ümumdünya Vəhşi Təbiətin Mühafizəsi Fondunun (WWF) Azərbaycan nümayəndəliyinin "Azərbaycanda zubrların reintroduksiyası" proqramı çərçivəsində Azərbaycana gələn il ərzində daha 8 baş zubr gətiriləcək. Bunu Trend-ə Ümumdünya Vəhşi Təbiətin Mühafizəsi Fondunun (WWF) Azərbaycan nümayəndəliyinin rəhbəri Elşad Əsgərov deyib.

Bu il Azərbaycana 12 baş zubrun gətirildiyini xatırladan E.Əsgərov yeni zubrlar gətirildikdən sonra ölkədəki ümumi zubrların sayının 20-yə çatacağını söyləyib.

İlk zubrları gətirməmişdən əvvəl xarici ekspertlərin iştirakı ilə Böyük Qafqazda elmi tədqiqatların aparıldığını deyən E.Əsgərov əlavə edib ki, bu tədqiqatların nəticələri əsasında zubrların Şahdağ Milli Parkının İsmayılı rayonunun 300 hektarlıq ərazisində (Buynuz kəndinin yuxarı hissəsində) məskunlaşdırılması qərara alınıb. Zubrların təhlükəsiz yaşaması, qaçmaması, yırtıcı heyvanların onlara hücum etməməsi üçün onların məskunlaşdığı ərazinin ətrafına elektrik çəpər çəkilib: "Elektrik çəpər onları öldürə bilməz. Bu çəpərlər heyvanları sadəcə olaraq titrədir və buna görə də onlar ərazidən kənara çıxmağa cəhd etmirlər".

E.Əsgərov bildirib ki, Azərbaycana yalnız Qafqaz geninin daşıyıcısı olan zubrlar gətirilir. Onun sözlərinə görə, aparılan axtarışlardan sonra Avropa zooparklarında Qafqaz geninin daşıyıcısı olan zubrlar tapılıb: "Bu heyvanlar Belarusda, Polşada, Amerikada və s. yerdə də yaşayır. Ancaq onlar bizə yad olduğu üçün yalnız Qafqaza xas olan genləri daşıyan heyvanları axtarıb tapırıq. Gətirilən 12 baş zubrun hər biri Qafqaz geninin daşıyıcısıdır".

Nümayəndəlik rəhbəri qeyd edib ki, alimlərin tədqiqatlarına görə, zubrların nəslinin sağlam şəkildə davam etdirilməsi üçün onların başlanğıc sayı ən azı 50 baş olmalıdır. Buna görə də növbəti illərdə Azərbaycanda zubrların sayının getdikcə artırılaraq 50-yə çatdırılması nəzərdə tutulur: "Alimlər hesab edirlər ki, başlanğıc qrup 50-dən az olduqda onlar genetik olaraq az çeşidli olurlar. Gələcəkdə genetik problemlərin üzə çıxması üçün başlanğıc say ən azı 50 baş olmalıdır".

E.Əsgərov nəslə kəsilmək üzrə olan zubrların Avropa zooparkları tərəfindən Azərbaycana pulsuz verildiyini də nəzərə çatdırıb: "Əgər pulla alınarsa, onların qiymətləri çox baha olar. Erkək zubrların qiyməti 12 min, dişi zubrların qiyməti 8 min avrodur. Əgər pulla alınsaydı, bir cüt zubr bizə 20 min avroya başa gələ bilərdi. Amma "Azərbaycanda zubrların reintroduksiyası" proqramını həyata keçirdiyimiz üçün zooparklar zubrları bizə pulsuz verirlər".

WWF rəsmisi qeyd edib ki, gələn ilin yazında hazırda elektrik çəpərlə əhatələnmiş ərazidə saxlanılan zubrların vəhşi təbiətə buraxılması nəzərdə tutulur. Amma həmin zaman zubrların boğazlarındakı GPS xaltalar vasitəsilə onların hərəkəti izlənəcək və olduqları ərazilər dəqiqliklə müəyyən ediləcək.

E.Əsgərov təbiətə buraxıldıqdan sonra bu heyvanların insanlar üçün təhlükə yaratmayacağını da söyləyib. Onun sözlərinə görə, zubrlar insanların həyətlərindəki, biçənlərindəki otları yeyə bilirlər: "Belə hallar üçün də biz gələcəkdə zərərə görə kompensasiyanın verilməsi proqramını hazırlamağı nəzərdə tuturuq".

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin (ETSN) Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması və Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Ərazilərinin İnkişafı Departamentinin direktoru Hikmət Əlizadə isə bildirib ki, zubrların gətirilməsi məsələsi hələ 6 il əvvəl müzakirə olunmağa başlayıb: "Zubrların gətirilməsi 6 illik zəhmətin bəhrəsidir. Qafqazda tarixən zubrlar olub, onların əcdadları burada yaşayıblar. Bu gün biz artıq deyə bilərik ki, Qafqaz zubru Azərbaycan təbiətinə qaytarılıb. Zubrların ölkəmizə gətirilməsi təbii irsimizin bərpasının elementidir".

H.Əlizadə qeyd edib ki, Azərbaycana köçürülən zubrlar yerli şəraitə adaptasiya oluna biliblər və ölkəmizdə olduqları 5-6 ay ərzində burada sağlam şəkildə yaşaya biliblər: "Artıq onların bir necəsinin balalayacağı gözlənilir. Proqramdakı partnyorlarımıza təşəkkür edirik ki, biz bu mərhələni uğurla keçdik. Xarici təşkilatlar da zubrların ölkəmizə gətirilməsini Qafqazda son 10 ildə həyata keçirilən ən uğurlu ekoloji layihələrdən biri sayırlar".

H.Əlizadə turistlərin də zubrlara böyük maraq göstərdiklərini söyləyib. Onun sözlərinə görə, zubrlar gətirildikdən sonra Şahdağ Milli Parkına gələn təxminən 800 turistin səfərinin məqsədi məhz bu heyvanları görmək olub.

Xatırladaq ki, 2012-ci ilin sonlarından etibarən zubr (bizon) növünün ölkəmizin vəhşi təbiətinə introduksiya edilməsi istiqamətində IDEA İctimai Birliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və WWF-in Azərbaycan ofisi tərəfindən intensiv işlər aparılır. Belə ki, 2015-ci ildə Şahdağ Milli Parkı ilə IDEA İctimai Birliyi arasında bu

sahədə imzalanmış Əməkdaşlıq Sazişinə əsasən nəslə kəsilməmiş bizonların bərpası və onların ölkə təbiətinə reintroduksiya olunması, digər növ vəhşi heyvanların elmi məqsədlərlə artırılması üçün Şahdağ Milli Parkının İsmayılı rayonu inzibati ərazisinə aid olan hissəsində 305 hektar sahə ayrılıb, ərazidə zübrlərin çoxaldılıb təbiətə buraxılması üçün kompleks inşa edilib.

Yeri gəlmişkən, araşdırmalara görə, son 27 ildə Azərbaycanda nadir və nəslə kəsilməkdə olan heyvanların sayı 2 dəfə artıb, növbəti illərdə isə prosesin daha da sürətlənəcəyi gözlənilir. “Qırmızı kitab”ın 1989-cu ilin nəşrinə ümumilikdə 107 növ heyvan adı (40 növ həşərat, 5 növ balıq, 5 növ amfibi, 7 növ sürünən, 36 növ quş, 14 növ məməli heyvan) daxil edilsə də, kitabın 2013-cü il nəşrinə 223 növ heyvan salınıb. Ötən müddət ərzində azalma ən çox məməlilər, quşlar, balıqlar arasında qeydə alınsa da, daha təhlükəli vəziyyət məməli heyvanlarla bağlıdır. Qərb alimləri isə apardıqları uzun araşdırmalar nəticəsində müəyyən ediblər ki, planetimizdə ciddi iqlim dəyişiklikləri və insan fəaliyyəti üzündən təxminən 8600 heyvan növü nəslə kəsilmək təhlükəsi ilə üzləşib. Mütəxəssislər bildirirlər ki, nadir heyvanların 72 faizi insanın kənd təsərrüfatı fəaliyyəti nəticəsində məhv ola bilər. Bundan başqa, bir çox fauna da ov ucbatından məhv olmaq təhlükəsi ilə üzləşib. Alimlərin fikrincə, nəslə kəsilməkdə olan heyvan növlərinin qorunmasına dair təcili tədbirlərin siyahısı hazırlanmalı və bunun üçün lazımı vəsait ayrılmalıdır.

Vaxtilə Avrasiyada çox geniş yayılan zübrlərin ötən əsrin əvvəllərindən etibarən nəslə kəsilməyə başlayıb. Vəhşi təbiətdə demək olar ki, bu heyvanlara artıq çox az rast gəlinir. Qafqaz dağlarında isə sonuncu zübr 1927-ci ildə öldürülüb. Hazırda dünyada mövcud olan az sayda zübrlər var ki, onların da böyük əksəriyyəti zooparklarda saxlanılır. Bu yolla onların sayının artırılmasına çalışılır. Dağ kəli də adlandırılan bu heyvanlar qışda söyüd, qovaq və s. ağacların qabığı, həmçinin ağac və kolların zoğ və tumurcuqlarını, yayda isə ot və yarpaq yeyir. Sürü ilə yaşayır. Tarixi dövr ərzində dağ kəli Mərkəzi Avropa meşələrində və Rusiyanın Avropa hissəsinin qərbində yayılıb. XX əsrədək vəhşi dağ kəlilərinin yalnız Rusiyada 2 yarımnövü — Belovejskaya puşşada (100 baş təmizqanlı dağ kəli) düzənlik, Belovejsk dağ kəli və Şimal-Qərbi Qafqazın dağ meşələrində dağ, Qafqaz zübrü qalmışdı. Qafqaz dağ kəlisinin erkəyi ilə Belovejsk dağ kəlisinin dişisindən Qafqaz—Belovejsk dağ kəlisi alınmışdır. Zübrlərin sayını bərpa etmək məqsədi ilə xüsusi məntəqələr yaradılmışdır. 25 ölkədə, o cümlədən ABŞ və Kanadada yetişdirilir. Rusiyada Okaboyu-Terras və Oka (Rusiya Federasiyasının Ryazan vilayəti) qoruqlarında, Polşada dağ kəli yetişdirilməsi daha müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir. Artıq Belovejskaya puşşada, Karpatda və Qafqazda vəhşi dağ kəlilərinin yeni sürüləri yaradılıb. Zübrlər saatda ən azı 80 kilometr sürətlə qaçırlar. Ancaq onları başqalarından fərqləndirən ən əsas məqam zübrlərin bu sürətlə sürü şəklində qaçmalarıdır.

Həftə içi. - 2019.- 26-28 oktyabr. - № 165. - S. 6.

Havanın çirklənməsinə qarşı etibarlı qoruyucu vasitə

Hansı ağacı harda əkək ki, bəhrəsini də görək?

Günel Azadə

Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın dahi şair İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyi münasibətilə respublikamızda bir gündə 650 min ağac əkilməsi ilə bağlı təşəbbüsünün realizə olunması üçün hazırlıqlara başlanılıb. Böyük şair İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyi münasibətilə ölkəmizdə 650 min ağacın əkilməsi şairin irsinin daha geniş təbliğinə və xatirəsinin əbədləşdirilməsinə böyük töhfədir. Əkilən ağaclar, salınan bağlar, parklar ölkəmizdə ekoloji mühitin daha da sağlamlaşdırılmasına müsbət təsir göstərir. Bir gündə 650 min ağac əkilməsi təşəbbüsü respublikamızın bütün bölgələrində, böyük rəğbətlə qarşılanıb və hazırda bu təşəbbüsə ciddi hazırlıq işləri görülür.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin mətbuat katibi İradə İbrahimova bildirib ki, ölkənin bütün bölgələrində bu tədbirə ciddi hazırlıq işləri gedir. Əkiləcək ağacların hamısı Azərbaycan Yaşıllaşdırma və Landşaft Quruluşu ASC-nin və Meşə Təsərrüfatı Mərkəzlərinin tinglik sahələrində yetişdirilib: "Bu nəcib təşəbbüsə qoşulmaqla, həm böyük şairin ruhuna öz ehtiramımızı bildirəcək, həm də bir gündə 650 min ağac əkməklə ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasında örnək bir addım atmış olacağıq. Hər kəsi bu möhtəşəm aksiyaya qoşularaq ağac əkməyə və əkilən ağaclara vaxtaşırı qulluq etməyə çağırırıq. Əkilən hər ağac sağlam gələcək, sağlam ətraf mühit deməkdir."

Ağacların əkilməsi, parkların salınması əvəzsiz xidmətdir. Və bu nəcib təşəbbüsə hər kəs qoşulmalıdır. Ancaq bu işdə incə bir məqam mütləq nəzərə alınmalıdır. Azərbaycanın hər bölgəsinin özünəməxsus iqlim xüsusiyyəti var. Hər ağac hər bölgədə bitməz. Hər bir bölgədə məhz oranın iqliminə uyğun ağac əkilməlidir ki, görülən işin də bəhrəsi olsun. Maraqlıdır, yaşıllaşdırma təşəbbüsləri zamanı bu amil nəzərə alınır mı? Ümumiyyətlə, hansı bölgədə hansı ağaclar əkilməli, onlara necə qulluq edilməlidir ki, ömürləri də uzun olsun?

Ağacların necə əkilməsi və əkilən ağacların bitiş faizinin yüksək olması üçün ETSN-nin əkinçilik üzrə mütəxəssisi Rəhim İbrahimov əkin qaydaları, üsulları, təbii şəraitə və relyefə uyğun ağac seçimləri, mütləq olaraq yerinə yetirilməsi vacib sayılan texniki göstəricilər barədə danışdı: "İlk növbədə ağac əkiləcək ərazi müəyyənləşdirilməli, sahə kol-kosdan təmizlənməli və torpaq hazırlığı işləri aparılmalıdır. Ağac tingləri bir-birindən 2-3 metr məsafədə əkilməlidir. Tinglərin əkilməsi üçün 40 sm enində və 40 sm dərinliyində çala qazılmalıdır. Çalanın dərinliyi az olarsa, tinglərin kökləri qışda şaxtadan, yayda istidən məhv ola bilər. Əksinə çox dərin qazılırsa, kökləri zəif inkişaf edir və ağac quruyar. Tingin ölçüsü 80-120 sm-ə qədər ola bilər. Ağac tingləri münbit torpaq və üzvi gübrə qarışığı ilə çalanın düz ortasında əkilməlidir. Əkildikdən sonra küləkdən qorunması üçün ting rezin iplə dirəyə bərkidilməlidir. İpi bağlayarkən ağacın qabığı zədələnməsin deyər, sıxlıq nəzərə alınmalıdır. Mütləq suvarılma aparılmalı və gövdənin ətrafı torpaqla doldurulmalıdır. Ağac əkilən vaxtdan inkişaf dövrünə qədər sahəyə baxış keçirilməlidir. Əgər ağacın kök boğazı boşalarsa, dibi mütləq torpaqla bərkidilməlidir. Çünki ora hava daxil olar və ağac quruya bilər. Əgər ağacların yarpaqlarında sarılma, gövdəsində quruma, kök sisteminə zəifləmə müşahidə olunarsa, bu zaman ağacın kök sistemini qüvvətləndirən, zərərvericilərə qarşı dərmanlardan istifadə etmək lazımdır. Ağaclarla inkişaf başladıqdan sonra onların yaxşı böyüməsi, yüksək məhsuldarlıq əldə olunması üçün mütəmadi qulluq göstərilməlidir. Yay mövsümündə həftədə iki dəfə suvarma aparılmalıdır. Suvarmadan sonra isə ağacların dıbları yumşaldılmalıdır. Payız mövsümündə ağaclara üzvi və mineral gübrələr verilməlidir. Azot gübrələri isə yazın ilk yarısında verilir. Qış mövsümündə inkişaf dayandığından, əlavə heç bir iş aparılmır".

Mütəxəssis hansı zonada hansı ağacların əkilməyinin daha uyğun olduğundan da danışdı: "Bakı və Abşeron yarımadasında iqlimə, yerli şəraitə uyğun badam, əncir, nar, zeytun, ərək, tut, albalı, alça, armud, heyva, iydə, püstə və s. ağaclar əkilə bilər. Aran zonasında isə iqlimə və yerli şəraitə uyğun olaraq badam, əncir, nar, ərək, tut, xurma, innab, albalı, alça, armud, gavalı, heyva, iydə, püstə və s. ağaclar əkmək lazımdır".

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Zoologiya İnstitutunun direktoru Elman Yusifov deyir ki, bir gündə 650 min ağacın əkilməsi aksiyası Azərbaycanın ekologiyasına çox müsbət təsir göstərəcək: "Ağacların oduncaqları karbon qazının birləşmələri nəticəsində formalaşır. 650 min ağacın əkilməsi atmosferdə olan külli miqdarda karbonun o ağacların oduncaqlarında toplanmasına, atmosferin oksigenlə zənginləşməsinə öz təsirini göstərəcək. Ağaclar təbiəti təkcə oksigenlə zənginləşdirmir, onlar həm də toz tutucularıdır. Şəhər mühitində,

küləkli yerlərdə ağacların sayının çox olması bu baxımdan da önəmlidir. Ağaclar, eyni zamanda, bir çox heyvanların, quşların, həşəratların biotoplarıdır, yəni yaşayış yerləridir. Kütləvi şəkildə ağac əkilməsi bioloji müxtəlifliyin artırılmasına da müsbət təsir edəcək. Ağaclar həm də iqlim tənzimləyiciləridir. Araşdırmalar göstərir ki, qızmar havalarda ağac olan ərazilərdə temperatur 5 dərəcə aşağı düşür. Ağacların əkilməsi torpağın rütubətliliyinin qorunmasına imkan verir. Torpağın rütubətliliyinin qorunması səhrələşmə prosesinin qarşısını alır, nəticədə torpağın biomüxtəlifliyi artır, məhsuldarlığını uzun müddət saxlaya bilər. Ağaclar, həmçinin tarlaqoruyucu funksiyasını yerinə yetirir”.

Bakı Dövlət Universitetinin Botanika kafedrasının müdiri, AMEA-nın müxbir üzvü Elşad Qurbanov bildirdi ki, şəhər və rayonların yaşıllaşdırılmasında həmişəyaşıl ağaclardan şam, sərv, küknar, yarpağını tökən bitkilərdən isə ağcaqayın, cökə, tozağacı, vələs cinsinə aid növlər ətraf mühit çirkləndiricilərinin neytrallaşdırılmasında böyük rol oynayır: "Tərkibində monoterpenlər olan iynəyarpaqlı, yəni şam, sərv, küknar, ardıc və xırdayarpaqlı cökə bitkisinin uçucu fitonsidləri kükürd qazını neytrallaşdırır. Bitkilər tərəfindən buraxılan uçucu fitonsidlərin ziyanlı qazların miqdarının azaldılmasında, bakteriyaların, mikroskopik göbələklərin və ibtidai orqanizmlərin məhv edilməsində əhəmiyyəti çoxdur. Ağac və kol bitkiləri qədimdən havanın çirklənməsinə qarşı etibarlı və yoxlanılmış qoruyucu vasitə hesab edilir. Ağacları, meşələri haqlı olaraq "təbiətin ağciyəri" adlandırırlar”.

Kaspi. - 2019.- 26-28 oktyabr. - № 198. - S. 6.

Təbiətin nadir incisi

Qızılağac Milli Parkının yaradılmasından 1 il ötür

Bəxtiyar Hüseynov,
Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, ekoloq

Qızılağac Milli Parkı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 26 sentyabr tarixli sərəncamı ilə Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğunun balansında yaradılıb. Milli parkın yaradılmasında əsas məqsəd flora və fauna növlərinin qorunub saxlanması, bərpası, təbii komplekslərin mühafizəsinin gücləndirilməsi, ekoloji monitorinqin həyata keçirilməsi, elmi-tədqiqatların aparılması, turizm və istirahət üçün mərkəzlərin yaradılması, habelə əhalinin ekoloji cəhətdən maarifləndirilməsinin təşkilidir.

Azərbaycanda xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsinin daha da genişləndirilməsi üçün ardıcıl tədbirlər həyata keçirilir. Belə ki, 2003-cü ilədək bir milli parkı belə olmayan respublikamızda hazırda 10 milli park, 10 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Bu da ölkə ərazisinin 893 min hektarını təşkil edir. Təbii ki, bu, möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin Azərbaycan təbiətinə davamlı diqqətinin bariz ifadəsidir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən başlayan təbiətə böyük dəstək son 16 ildə uğurla davam etdirilib, ekoloji qanunçuluğun bazası möhkəmləndirilərək, dünya ekoloji standartları səviyyəsinə qaldırılıb. Qızılağac qoruğuna milli park statusu verilməsi də buna parlaq nümunədir. Qızılağac Milli Parkının yaradılması da ölkə rəhbərinin respublika ekologiyasına göstərdiyi xüsusi diqqətin təzahürüdür. Ümumiyyətlə, dövlətimizin başçısı təbiətin qorunmasına hər zaman həssas münasibət göstərir. Bu, eyni zamanda, insanların sağlamlığına verilən ən ümdə dəyərlərdən biridir.

Təbiətə həssas münasibət Qızılağac Milli Parkının inkişafını sürətləndirir, buradakı canlıların həyat tərzini daha da yaxşılaşdırır, eyni zamanda, dünyanın ən mötəbər təşkilatlarının nümayəndələrinin, alimlərinin belə bir ecazkar məskənə həvəslə gəlmələrini, təbiətin fərəhini, sevincini yaşamalarını şərtləndirir. Təsədüfi deyil ki, bir müddət bundan əvvəl BMT-nin nümayəndələri ölkəmizdə səfərdə olarkən Qızıl-ağac Qoruğunun (Milli Parkının), onun ekosisteminin mühafizəsini yüksək dəyərləndiriblər, həmçinin bu bölgədən nümunəvi bir ekoməkan kimi ayrılmaqlarından məmnunluqlarını bildiriblər.

Qızılağac Milli Parkının qeyri-adi gözəlliyi qarşısında heyranlığını gizlədə bilməyən dünya şöhrətli çex alimi, Karlovo Universitetinin professoru Miroslav Şvatora söhbət zamanı deyib: “Biz hardayıq?!. Nağıllar aləmində, yoxsa təbiətin qoynunda? Bura, sanki, təbii konservatoriyadır”.

M.Şvatoranın bildirdiyinə görə, o, bu parkdakı nadir təbiət incilərinin bəzi növlərini heç yerdə görməyib.

Yeri gəlmişkən, Qızılağac qoruğunun mühüm tarixi-ekoloji hadisə olması ilə bağlı bəzi məqamlara da toxunmaq istərdim. Belə ki, hələ XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın ərazisində Xəzər dənizi boyu su-bataqlıq quşlarının Cənub istiqamətində miqrasiyası müəyyənləşdirilib. Onu da xatırladım ki, Qızılağac körfəzi miqrasiya edən quşların qışlaması üçün mühüm önəm daşıyır. Bax elə buna görə də sözügedən dövrdən etibarən həmin ərazinin qorunması zərurəti yaranıb, 1913–1914-cü illərdən sonra Qızıl-ağac körfəzi xüsusi qorunan ərazi kimi mühafizə olunub. Həmin əraziyə yasaqlıq statusu isə 1926-cı ildə verilib, bununla da ovçuluğa məhdudiyyət qoyulub.

Onu da deyim ki, keçmiş SSRİ Xalq Komissarları Sovetinin 3 iyun 1929-cı il tarixli qərarı ilə Qızılağac körfəzi Xəzər dənizinin ətraf sahil zolağı ilə birlikdə qoruq elan edilib. Bu ərazidə hər cür təsərrüfat fəaliyyətinə də qadağa qoyulub. Qoruqda əvvəl flora və faunanın qorunmasına diqqət yetirilib. Sonradan isə elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasına başlanılıb. Qoruğa dünyanın tanınmış elm adamları, ornitoloqlar, ixtioloqlar və hidroloqlar dəvət olunublar.

Hazırda isə Xəzər dənizinin cənub-qərbində yerləşən və park statusu alan Qızılağac Milli Parkının ərazisi Azərbaycan Prezidentinin müvafiq sərəncamı ilə 99 min 60 hektara çatdırılaraq, Böyük Qızılağac körfəzini və Salyan düzünün bir hissəsini əhatə edir. Qoruq Lənkəran, Masallı, Neftçala rayonlarının əraziləri ilə həmsərhəddir.

Qızılağac qoruğu 1976-cı ildə “Su-bataqlıq yerləri Konvensiyası”nın (Ramsar) suətrafı və suda üzən quşların məskunlaşması üzrə 12 beynəlxalq əhəmiyyətli qoruq sırasına daxil edilib. Ərazisi müxtəlif təbii landşaft

sahələrindən ibarət olan qoruğun əsas hissəsini su akvatoriyası, cəngəlliklər və quru sahələr təşkil edir. Parkda 370 növ, 4 az yayılmış, həmçinin Qafqazın 3 endemik növləri, hibrid qovağı, Qrosheym zəncirotu və sapa oxşar bağayarpağı yayılıb.

Qızılağac Parkının zəngin təbii landşaftı və iqliminin mülayimliyi dünyanın müxtəlif yerlərindən quşların bura gəlməsinə səbəb olub. Uraldan, Tundradan, uzaq Sibirdən, Avropadan və başqa yerlərdən uçub gələn qırmızıdöş qaz, ağ durna, qu quşu, qızıl quş, qızıl qaz və s. qoruqda qışlayır. Misir, İraq, Sudan, Yeni Zelandiya və digər yerlərdən də bura yazda yuvalamaq üçün əsrindimdiklər, sarı və böyük Misir vağları, qırıldaqlar uçub gəlirlər. Eyni zamanda, burada sultan toyuğuna, turaca, dovdağa, qulara, qızılboğaz vəhşi qaza, çöl qartalına da rast gəlmək olur. Parkın ərazisində 270 növ quş məskunlaşır. Bu quşların 25 növü nadir quşlar kimi “Qırmızı kitab”a daxil edilib. Qoruqda məməlilərin, sürünənlərin, suda-quruda yaşayanların və həşəratların bir çox növü yaşayır. Su hövzəsində isə 54 növdən çox balıq (siyənək, çəki, kütüm, kefal və s.), eyni zamanda, Xəzər suitisi məskunlaşıb.

Qızılağacın nadir bioresurslarından danışarkən, qızılquşlar fəsiləsindən olan bəzi quşlara da diqqət yetirmək istərdim. Bunun aktuallığı bir də onunla bağlıdır ki, son vaxtlar bəzi xarici turistlər həmin quşlara xüsusi maraq göstərir, onları müxtəlif yolla ələ keçirmək istəyirlər. Yolverilməz olan bu işdə yerli işbazlar onlara dəstək olaraq xüsusi canfəşanlıq göstərirlər. Təbiətimizin əvəzsiz zənginliyini şəxsi maraqlarına dəyişirlər. Ona görə də qeyd edilən məsələ ciddi nəzarətdə saxlanılmalıdır.

Yeri gəlmişkən, adi qızılquş (şahin) gözəlliyinə, nadirliyinə və “bacarığına” görə ovçularımızın, daha çox brakonyerlərin diqqətindən yayınmır. Adı “Qırmızı kitab”a düşən bu quşlar təbiətimizin əvəzsiz inciləridir. Talış dağlarının meşə qurşağında, qayalarda və ağaclarda yuva quran adi qızılquşlar Qızılağac körfəzində, Ağ göldə, Azərbaycanın digər ərazilərində qışlayır, göyərçin, ördək və zağalarla qidalanırlar.

Ölkəmizin ərazisində adi qızılquşların bir neçə növü vardır. Aranda, dağlarda, Qızılağac Milli Parkında bəzən daimi, bəzən isə müvəqqəti məskən salan şahinlər “quşların cəngavərləri, igidləri” adlandırılırlar. Onların qorunmasına, nəslinin kəsilməsinin qarşısının alınmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Yeri gəlmişkən, Ovçuluq Təsərrüfatlarının İdarə Edilməsi və Ovçuluq Fəaliyyətinə Dövlət Nəzarəti Xidmətinin əməkdaşları Qızılağac Milli Parkının ekosisteminin qorunması üçün ciddi iş rejimində işləyirlər.

Burada mühüm bir cəhətə də toxunmaq istərdim. Lisenziya almaq hələ istənilən ovçuluq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq demək deyil. Ovçular təkcə kəmiyyəti deyil, həm də keyfiyyəti unutmamalıdırlar. Onların ov ərazilərinə girişi və çıxışı nəzarətdə saxlanılmalıdır. Ov ancaq icazə verilən ərazilərdə edilməli, nəzərdə tutulan miqdarla kifayətlənilməli və adları qeyd olunan quşlar və heyvanlarla məhdudlaşdırılmalıdır. Nadir quşları, heyvanları ovlamaq, onları qanunsuz ələ keçirtmək qəti qadağandır. Buna görə də Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən nadir quşların mühafizəsi, brakonyerlik hallarının qarşısının alınması və bu sahədə nəzarətin həyata keçirilməsi məqsədilə ciddi tədbirlər planı hazırlanaraq, həyata keçirilir. Şübhəsiz ki, belə bir məsələdə ekoloji maarifləndirmənin gücləndirilməsi də mühüm önəm daşıyır.

İnsanlar kimi, heyvanlar və quşlar da diqqəti, nəvazişi sevirilər. Onlar insanlardan mehriban ünsiyyət görəndə yaşadıkları yerlərə daha möhkəm bağlanır, qayğı hiss etdikləri insanlardan uzaqlaşmırlar. Bu həqiqəti xatırlatmağım təsadüfi deyil. Belə ki, qu quşları əvvəllər Qızılağac Parkından uçub gedərək, yay dövrünü başqa ölkələrdə keçirirdilər. Son illərdə isə vəziyyət dəyişib. Maraqlıdır ki, həmin quşlar indi Qızılağacda həmişəlik məskən salıblar. Əlbəttə, bu, son vaxtlar Qızılağac Milli Parkında quşların mühafizəsi, artırılması, normal qaydada yemlənməsi, bir sözlə, hər cür qayğı ilə əhatə olunmasının məntiqi nəticəsidir.

Bir vaxtlar Qızılağac Qoruğuna dünyanın müxtəlif yerlərindən elmi-tədqiqat məqsədilə gələn alimlər buradakı qeyri-sağlam şəraitdən narazı qalırdılar. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin yeni rəhbərliyinin səmərəli fəaliyyətindən sonra mövcud vəziyyət də kökündən dəyişildi. Başlıcası, respublikada xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin genişləndirilməsinə, flora və faunanın daha da zənginləşməsinə dövlət qayğısı artırıldı.

Təxminən, üç ay əvvəl müxtəlif dövlət vəzifələrində çalışan Firdovsi Məmmədov Qızılağac Milli Parkının direktoru təyin olunub. Söhbət zamanı o, dedi: “Parkda quşların mühafizəsi sahəsində görülən işlər günün tələbləri səviyyəsindədir. Mütəxəssislər tez-tez 1 saylı Regional Ekologiya və Təbii Sərvətlər İdarəsinin əməkdaşları ilə birlikdə ərazi ilə həmsərhəd olan kəndlərə gedir, quşların qorunması ilə əlaqədar maarifləndirmə işi görürlər. Parkın elmi işçiləri də təbiət incilərinin qorunmasında fəallıq göstərir, yanğın təhlükəsizliyi tədbirlərini genişləndirirlər”.

Hazırda parkda əsas diqqət balıqların kürü töküblə nəsəl artırılması üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına yönəldilib. Bu məqsədlə qoruğun ərazisində mövcud olan şirin su kanalları təmizlənir, balıqların rahat kürü

tökməsi üçün əlverişli şərait yaradılır. Eyni zamanda, həmin kanalların dəniz ilə birbaşa əlaqəsinin bərpası diqqətdə saxlanılır.

Bütün bunlarla bərabər, brakonyerlərlə ciddi şəkildə mübarizə aparılması əsas fəaliyyət meyarı kimi qəbul edilib. Bu məqsədlə ekoloji maarifləndirmə tədbirlərindən maksimum şəkildə istifadə olunur.

Son vaxtlar təbiətin qorunması sahəsində mühüm irəliləyişlər nəzərə çarpır. Ancaq etiraf edək ki, ekologiyaya, yaşıllığa qanunsuz müdaxilələrin kökü hələ tam kəsilməyib. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin rəhbərliyi fəaliyyətini dövlət başçımızın ekoloji tələblərinə uyğun qurur, təbiətin mühafizəsi ilə bağlı ölkə rəhbərinin mühüm tapşırıq və tövsiyələrini meyar kimi qəbul edir, müasirliyi və mütərəqqi metodları dəstəkləyən işgüzar bir ekoloji nəsil formalaşdırmaqda önəmli addımlar atır.

Xalq qəzeti.-2019.-20 oktyabr.-№233.-S.7.

Su böhranı və ekoloji təhlükə

Oktay Rzayev,

Bakı Ali Neft Məktəbinin prorektoru, yer elmləri üzrə fəlsəfə doktoru

Bu gün haqqında söz açdığımız sərvət- su yaradıcı və həyatverici bir qüvvədir. Suyun öyrənilməsi və qorunması müəyyən mənada kainat qanunlarının öyrənilməsi deməkdir. Bu sərvətin qorunmasında hamımızın payı var. Ümumiyyətlə, planetimizin dördü üç hissəsini tutan su həyatın beşiyi sayılır. O, həm də güclü geoloji amil olaraq əsas geoloji proseslərin gedişinə təsir göstərir.

Qeyd edək ki, dünyada gedən elmi-texniki tərəqqi dövründə insanın təbiətə qarşı etinasız münasibətləri nəticəsində Yer üzərində ekoloji vəziyyət son dərəcə pisləşdiyindən insanın mövcudluğu üçün yaşam tərzində təhlükə altındadır. Ətraf mühitin dünyada gedən qlobal, təbii, yad və texnogen proseslərdən mühafizəsi üçün kompleks tədbirlərin görülməsi, riskin azaldılması ümdə məsələyə çevrilmişdir. Bəzi su tutarlarında suyun tərkibinin çox pisləşməsi onu insanın bir növ düşməninə çevirmişdir. Bir çox yerlərdə infeksiyon xəstəliklərin səbəbi içməli su götürülən açıq və qapalı mənbələrdə, o cümlədən də suyun tərkibində xəstəlik törədiciyə çoxalmasıdır.

Son dövrlərdə dünyada gedən qlobal istiləşmələr, qasırğalar, zəlzələlər, subasmalar və sair təbii və texnogen proseslər bəşəriyyətin həyatı üçün çoxlu ağır təhlükələr yaradır. Belə ki, Avropanın bir çox yerlərində, o cümlədən də Almaniya qızmar və quru keçən yay fəslə səbəbi ilə su səviyyələri ən aşağı yerdədir. Bu problem bütün iqtisadiyyata təsir göstərir.

Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, Almaniyanın daxili su yolları iqtisadi arteriyalar kimi xidmət göstərir. Onlar vasitəsilə Almaniyanın dəniz limanlarından daxili ərazilərə milyonlarla avro dəyərində məhsul nəql olunur. O da məlumdur ki, bu il suların səviyyəsi tarixi baxımdan bir çox böyük sahələrdə, ölkələrdə çox aşağı, bəzi hallarda hətta 20 sm-dən belə az olub.

Ekvatorun mərkəzində yerləşən Afrika qitəsində də qlobal su böhranı artıq öz təsirlərini göstərir. Oksukputu, Benue, Nigeria Wateraid.org saytının məlumatlarına görə 57 milyon insan Nigeriyada təmiz və saf sudan məhrumdur.

Hamımıza məlumdur ki, arid iqlimin hökm sürdüyü bir çox yerlərdə güclü istiləşmələr baş verir. Həmin sahələr regional quraqlıq zonalarına çevrilir. Səhrələşmə prosesi hökm sürür. Planetimizdə həyat üçün ən kritik resurs sayılan su əhalinin artması və enerjiyə tələbat, dəniz səviyyəsinin qalxması və buzlaqların əriməsi kimi incə amillərin balansından asılıdır.

Son illərin statistikasına onu göstərir ki, dünyada günü-gündən dərinləşən qlobal su böhranı problemi öz həyəcan təbilini çalır. Bunları biz alimlərin, mütəxəssislərin, insanların, ən əsası dünyanı gəzən fotoqrafların çəkdiyi ağır məzmunlu fotosəkillərdə görürük. Onu da qeyd edim ki, fotoqraflar diqqəti problemə istiqamətləndirmək imkanına malikdirlər. Fotosəkillərdəki su və sivilizasiya arasında müvazinətsizlik probleminin təhlili dünyanı, ətraf mühiti və insanları vəhdətdə qavramağa imkan verir. Bu təhlükəyə qarşı bir olmağa onu aradan qaldırmaq üçün hansısa tədbirlərin görülməsi zərurətini bir daha ortaya qoyur.

Dünyanı bürüyən qlobal su böhranı bizdən bu gün suyun ekoloji-gigiyenik baxımdan və qənaətlə istifadəsinə sivilizasiya, həyat üçün ictimai nəzarətin güclənməsini tələb edir. Bu problem ümumi bəşəri problemdir. Təbiəti yaşadan su üçün, o cümlədən də yaşamaq üçün susmamalı, mövqeyimizi bir bəşər övladı kimi bildirməli, mühafizəkar olmalıyıq.

Bu problemlərlə hər bir ölkədə olduğu kimi Azərbaycanda da var. Bildiyimiz kimi, 1992-ci ildən Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində 17 min kv.km torpaqlarımız düşmən tərəfindən zəbt olunub, 900 yaşayış məntəqəsi dağıdılıb, məhv edilib. Xalq təsərrüfatında on minlərlə iri sənaye, təhsil müəssisələri viran qoyulub. 700 min nəfərdən çox məcburi köçkünümüz vardır.

Məlumat üçün qeyd edək ki, Cənubi Qafqaz ölkələri ilə müqayisədə Azərbaycanın su resursları həmin regionun 15 faizini təşkil edir. Respublikamızın su resursları qonşu Gürcüstandan 7.7-8.3 dəfə və Ermənistandan isə 3 dəfə azdır. Su ilə təmin olunmaq baxımından dünyanın su ilə az təmin olunan regionuna aid olub hər kv.km əraziyə təxminən 100000 kub.m, hər adambaşına isə ildə 950-1000 kub.m su düşür. Ölkəmizdə suyun ümumi ehtiyatı 28.5-30.5 kub.km olub, quraqlıq illərində isə azalaraq 27.0-22.6 kub.km -ə enir.

Son yarım əsrə yaxın müddətdə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, ölkəmizdən keçən Kür, Araz çayları və onların əsas qolları respublikamızdan kənarda - Gürcüstan və Ermənistan ərazilərində çirkləndirilir. Belə ki, Ermənistanın 100 faiz, Gürcüstanın 30 faiz ərazisi, Türkiyənin 31 min, İranın 40 min və Azərbaycanın 37 min

kv.km sahəsi Kür-Araz hövzəsinə aiddir. Yəni Kür çayına 188 min kv.km , Araz çayına isə 103 min kv.km ərazidən sənaye, kənd təsərrüfatı və məişət çirkabı, müxtəlif tullantılar aiddir. Belə ki, Araz çayında yaranan gərgin ekoloji vəziyyət Kür çayından daha təhlükəlidir. Araz çayı Gümrüdən başlayaraq Naxçıvan MR ilə sərhəd əraziyə kimi axın boyu Ermənistanın 10-dan çox sənaye şəhərlərinin məişət və sənaye çirkablarını qəbul edir. Bununla yanaşı, düşmənin ərazisindən Araza qovuşan Gedərçay, Vorotan, Axuryan çayları son dərəcə zəhərlənmişdir. Onların sularında demək olar ki, oksigen olmur, turşuluq göstəricisi pH 2.4-ə enir, mikroflora 180-200 dəfə azalır, çay sahilləri boyu bitki örtüyü də məhv olur.

Ermənistanla Naxçıvan MR arasında Arazın suyunda fenollar 220-1160 dəfə, ağır metalların duzları 36-44 dəfə (mis, molibden və s.) azot-fosfor duzları 26-34 dəfə, xloridlər 28 dəfə, neft mənşəli karbohidrogenlər 73-113 dəfə zişansız qatılıqdan yüksəkdir. Araz çayının sol qolu Razdan suyunun çirklənmə dərəcəsinə görə Ermənistanda birinci yeri tutur. Razdan, Çarensavan, Abovyan, İrəvan şəhərlərinin sənaye müəssisələrinin çirkab suları və çayın sahilində yerləşən başqa yaşayış məntəqələrinin məişət tullantıları bu çaya atılır. 1980-ci illərdə Razdana (Zəngi çayına) buraxılan çirkab sularının orta illik miqdarı 210 milyon kub.m olmuşdur. Yay aylarında Arazda suyun səviyyəsi aşağı düşdüyü dövrdə Razdanın çirkab sularının sərfi azalmır. Nəticədə "Araz" su qoşvağı su anbarında çox təhlükəli vəziyyət yaranır. İsti hava şəraitində suyun "çirklənməsi" baş verir və balıqların kütləvi qırılmasına, fauna və floranın məhvəinə səbəb olur.

Arazı ən çox çirkləndirən çaylardan biri də Oxçuçaydır. Mehri, Qacaran, Qafan və Dəstəkert dağ-mədən (metalsafəlaşdırma) kombinatlarının yüz min tonlarla qatı turş suları, ağır metal duzları və başqa zərərli tullantıları Oxçuçayı hədsiz dərəcədə çirkləndirir. Ayrı-ayrı vaxtlarda suyun tərkibində misin miqdarı BHK-dan 25-50 dəfə, fenolların miqdarı isə mütəmadi olaraq normadan 6-15 dəfə artıq olmuşdur. Alüminium, sink, manqan, titan və bismut çirkləndirici elementlərə Oxçuçayda daim rast gəlinir. Ermənistandakı "Metsamor" AES-in fəaliyyəti bilavasitə Araz çayı ilə əlaqədardır. Hər sutka ərzində Araz çayına 12-16 min kub.m çirkab axıdılır. Onun gələcəkdə Araz və onun qolları üçün fəlakətlər törətməsi ehtimalı çox böyükdür.

İşğalçı Ermənistanın çay sularına göstərdiyi "ekoloji terror" bizim su anbarlarından da yan keçməmişdir. Belə ki, böyük su anbarlarımızın bəziləri də bu gün onların nəzarəti altındadır. Bu suların ekoloji durumu gündə-gündən ağırlaşır. Ağır zərərverici, orqanizmi məhvə aparan qatı, ağır maddələr bu su anbarlarına axıdılır. Onlar təbiət, həyat üçün çox təhlükəli bir maddəyə çevrilirlər. Digər tərəfdən bu su anbarlarından bizə qarşı bir dağıdıcı silah kimi istifadə etmə cəhdinə malikdirlər. Bununla bağlı tez-tez siyasi jestlər edirlər. Sözügedən su anbarları haqqında aşağıdakıları qeyd etmək yerinə düşər.

Tarixdən "Odlar yurdu" kimi tanınan Azərbaycanın ərazisinin çox hissəsi quraqlıq iqlim təşkil edir. Buna görə də quraq iqlim bölgələrində su anbarları yaradılmışdır. Bu gün bizim böyük su anbarlarından olan Sərsəng su anbarı və Xaçınçay su anbarları Ermənistan ordusu tərəfindən 1993-cü ildən işğal olunmuşdur. Bu su anbarları 1964 və 1976-cı illərdə tikilib istifadəyə verilmişdir. Hər iki su anbarının işğalı nəticəsində onlardan istifadə edə bilməməyimiz regiona əvəzolunmaz böyük miqyasda zərər vurulmuşdur. Hazırda su anbarlarının və onun qurğularına 15 ildən artıq müddətdir ki, texniki xidmət göstərilmədiyi üçün onlar çox qəzalılıq vəziyyətdədir. Bu səbəbdən su anbarının işğal olunmuş ərazilərdə qalması coğrafi ərazinin relyef quruluşuna görə ondan aşağıda yerləşən 700 min nəfər Azərbaycan əhalisi üçün çox ciddi təhlükə mənbəyidir. Bu təhlükə riski ilə əlaqədar olaraq Avropa Şurası Parlament Assambleyasında "Azərbaycan sərhəd rayonunun əhalisi sudan məhrum edilmişdir" adlı qətnamə yekdilliklə qəbul olunmuşdur. Bu məsələlər bu günə qədər öz aktuallığını qorumaqla yanaşı, təhlükə riskini də gündən-günə artırır.

Ümumiləşdirilmiş şəkildə qeyd etsək, bu günümüzün əsas çağırışlarından olan su hövzələrinin tullantılardan qorunması və təmizlənməsi hər kəsin ictimai məsuliyyəti və vətəndaşlıq borcudur.

İki sahil. - 2019.- 12 oktyabr. - № 188. - S. 10.

Ekoloji təhsil və tərbiyə

Yeni nəsildə vətəndaş şüurunun formalaşdırılmasının əsas istiqamətlərindən biri kimi

Rüstəm Qaraxanlı

Ekoloji tərbiyə ətraf mühitin dərk olunması və təbiətə qayğı ilə yanaşmanın formalaşması proseslərindən keçir. Ekoloji cəhətdən savadlı insan dərk etməlidir ki, təbiət də onun özü kimi canlıdır. Təbiət güclüdür, ancaq bu güc tükənməz deyil. Təhsil ocaqlarında ekoloji təhsilin gücləndirilməsinin tərəfdarları hesab edirlər ki, uşağa kiçik yaşlarından təbiətə qayğı ilə yanaşmanı aşılamaqla biz onun şəxsiyyətinin formalaşmasına ciddi təkan vermiş oluruq. Başqa sözlə, yeni nəsildə vətəndaş şüurunun formalaşdırılmasının əsas istiqamətlərindən biri də məhz ekoloji təhsil və tərbiyə olmalıdır. Bu yolla gəncləri doğma torpağı və təbiəti sevməyə, ətraf mühitə biganəlikdən qaçmağa öyrədə bilərik.

Təbiətə biganəlik dünyaya biganəlik deməkdir

Belə bir səhnənin şahidi çoxlarımız olmuşuq: kiçik yaşlı uşaq yediyi şokoladın kağızını açıb yerə atır, anası isə buna heç fikir də vermir. Bu nədir ki? Sadəcə kağız parçası. Həyat isə belə sadə və xırda problemlərin məcmusundan ibarətdir, çünki həmin uşaq böyüyüb bu dünyanın sakininə - istehlakçıya çevriləcək. Böyüyəndə onun küçəyə, yola atdığı tullantıların çəkisi və ölçüsü də artacaq. Ölkəmizdə avtomobildən yola hər hansı əşyanın atılmasına dair cərimə tətbiq olunur. Bununla belə, hamımız gün ərzində bir neçə dəfə bu qadağaya riayət etməyən sürücüləri görürük. Avtomobildən yola siqaret kötüyü atan sürücü həmin kiçik yaşlı uşağın gələcəyidir...

Antuan de Sent-Ekzüperi deyirdi ki, “biz hamımız Yer kürəsi adlı gəminin sənişinləririk. Deməli, bizim minəcək başqa nəqliyyat vasitəmiz yoxdur”. Mütafəkkirin bu sözləri nə vaxt dediyini və ekoloji durumun indi hansı həddə olduğunu nəzərə alsaq, ekoloji təhsil və tərbiyənin necə vacib olduğunu dərk edə bilərik. Yer kürəsi elə bir inkişaf mərhələsinə çatıb ki, onun yaradıcı, məsuliyyətli sakinlərə daha çox ehtiyacı var. Əgər belədirsə və biz ən kiçik yaşlarımızdan hədsiz istehlakçı ruhunda tərbiyə olunuruqsa, hansı məsuliyyətdən söhbət gedə bilər? Bu gün sivil dünyada insan tərbiyəsi prosesində ekoloji tərbiyəni nəzərə almamaq mümkünsüz görünür. Təbiətlə biz ən kiçik yaşlarımızdan üz-üzə gəlirik. Və əslində, məhz təbiət də bizim ilk müəllimimizdir...

İnsan Yer kürəsinin ayrılmaz hissəsidir. Əgər biz həyatı qorumaq istəyiriksə, ekologiyayı mühafizə etməkdən başlamalıyıq. Bu gün yaxınlaşan ekoloji faciədən çox danışılır, ancaq maraqlanan və təlaşlanan demək olar ki, yoxdur. Bu o deməkdir ki, biz təhlükəni dərk edirik, ancaq ekoloji təhsilimiz olmadığına görə bu, dərk etmə hərəkəti keçməyimiz üçün yetərli deyil. İnsanları ilk növbədə nə ilgiləndirir? Ərzaq qiymətləri və artan vergilər. Ancaq bu ərzağı bizə bəxş edən təbiətə qayğı barədə fikirləşən yoxdur. Belə çıxır ki, bu gün biz ekoloji təhsil və tərbiyə barədə düşünmürüksə, gələcəyimizi unutmuş oluruq. Fizika üzrə Nobel mükafatı laureatı Nils Borun sözləri çox ibrətamizdir: “Bəşəriyyət atom bombası, saysız müharibələr və epidemiyalardan məhv olmayacaq. O, özünü öz tullantıları və zibillərinin altında dəfn edəcək”.

Məktəbdə günəş elektrostansiyası

Qəzetimizin ötən sayında oxucuları ekoloji təhsil kontekstində dünyanın müxtəlif ölkələrində orta məktəblərdə həyata keçirilən bir neçə layihə ilə tanış etmişdik. Təbiətin qorunması və məktəblilərin ekoloji dünyagörüşünün inkişafına yönəlmiş bu layihələr adi məktəblərdə reallaşdırılır. Ancaq elə təhsil ocaqları da var ki, yerləşdikləri binanın inşasında istifadə olunan tikinti materiallarından tutmuş istifadə olunan enerji mənbələrinədək hər şeydə ekologiyaya zərər vurmamaq fəlsəfəsi əsas götürülüb. Onlardan bir neçəsi ilə tanış olaq.

“Liwa International School”, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri (BƏƏ). Bu məktəb BƏƏ-də ilk ekoloji təhsil mərkəzi hesab olunur. Məktəb həyata keçirdiyi layihələrə görə “World Future Energy Summit” tərəfindən yüksək qiymət alıb. Bu layihələrin hamısı il ərzində məktəb tərəfindən həyata keçirilir. Məsələn, hər gün təqribən 4 ton istifadəyə yararlı olmayan su təmizlənmə prosesindən keçir və sonra məktəbin əkin sahəsində istifadə olunur. Bu su ilə 35 min bitki suvarılır. BƏƏ-nin yerləşdiyi coğrafi bölgədə havanın hərərətini nəzərə alsaq, bu suyun əhəmiyyətini izah etmək çətin deyil.

Məktəbdə quraşdırılmış günəş panelləri hesabına hər gün saatda 78 kilovat elektrik enerjisi istehsal olunur. Bu, məktəbin ehtiyaclarından çoxdur. Həmin elektrik enerjisi təhsil ocağının binası ilə yanaşı, suvarma prosesində və gecə vaxtı ərazinin işıqlandırılmasına sərf olunur.

“Trivandrum”, Hindistan. Bu məktəb ekoloji təhsil üçün kampusdur. “Trivandrum” beynəlxalq statuslu məktəbdir. Əsas diqqət ətraf mühitin çirkləndirilməsinin qarşısının alınması və təbii resurslardan qənaətlə istifadə istiqamətində maarifləndirməyə yönəldilir. Məktəb Hindistanda yağış suyundan istifadəyə keçən ilk müəssisələrdən biridir. Təhsil ocağında istehlak olunan suyun 50%-i yağışdan əldə olunur. Fəaliyyətdə olan orqanik ferma məktəbi kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təmin edir. Bu məhsullar istisnasız olaraq biogübrələrin köməyi ilə yetişdirilir. Nahar konservantsız məhsullardan hazırlanır, odur ki, tullantılardan bioqaz qurğusunda yararlanırlar. Və bütün bunların hamısı uşaqlara keçilən praktiki ekoloji dərslərin tərkib hissəsidir.

Məktəbdə plastikdən istifadə olunmur. Plastik uşaqların özlərinin ixtira etdikləri kağız paketlər əvəzləyir. Bu paketləri təkrar emal etmək olur. “Trivandrum”da “yaşıl ənənə” də mövcuddur. Hər bir məzun təhsilini bitirdikdən sonra məktəbə məxsus ərazidə iki ağac əkməlidir.

“Panyaden” bambuk məktəbi, Tailand. “Panyaden” məktəbi əvvəllər meyvə bağının mövcud olduğu yerdə tikilib. Məktəbin bütün otaqları bambuk, daş və palçıq kərpicindən inşa olunub. Təbii tikinti materialları təhsil ocağında sərin havanı təmin edir, məktəbdə kondisioner yoxdur. Məktəb otaqlarının çöl divarları istifadə olunmuş içki və paltaryuyan maşınının şüşə hissəsindən hörülüb. Hörmə prosesində samandan da yararlanıblar. Pəncərə çərçivələri yenidən emal olunmuş möhkəm ağac növlərindən hazırlanıb. Məktəbin akt zalı və yeməkhanası sözün əsl mənasında açıq səma altında fəaliyyət göstərirlər. Dam bambuk yarpaq və budaqları ilə örtülür.

Bu məktəbdə də axıntı suları filtdən keçirilir və əkin sahələrində istifadə olunur. Yemək qalıqları gübrə, bioqaz isə mətbəxdə istifadə üçün enerjidir. Məktəbdə, eyni zamanda, 375 uşaq təhsil alır. Onlar tropik bitkilər, Tailandın şimalı üçün xas olan mətbəxin özəllikləri barədə məlumat alır, pestisidlərsiz düyü və tərəvəz əkməyi öyrənirlər.

Dünyanın ən yaşıl məktəbi

Ekoloji məktəb “Sing Yin”, Honkonq. Burada uşaqlar ekologiya barədə baza bilikləri əldə etməklə yanaşı, ətraf mühiti qorumaq məqsədilə praktiki məşğələlər də keçirlər. Dil dərslərində ekologiya mövzusunda inşalar yazılır, riyaziyyatda ətraf mühitin qorunmasına sərf olunan xərclər hesablanır, bədən tərbiyəsi dərslərindən sonra isə futbol meydançası təmizlənir. Məktəbin binası bərpa olunan enerji mənbələri - fotohalvanik panellərlə təmin olunub. Otaqlarda işıq qənaət edən qurğular quraşdırılıb, kondisioner və hava qızdırıcılarının istifadəsi maksimum məhdudlaşdırılıb.

Məktəbdə çalışırlar ki, kağızdan az istifadə etsinlər. Bu səbəbdən bütün sənədləşmə işləri elektron formatdadır. Kağızdan qənaətlə istifadə olunur, surətçixarma işləri azaldılıb, əl-üz üçün kağız dəsmallar alınmır. Məktəbdə tez-tez geyinilmiş paltarların, işlədilmiş kompüter, istifadə olunmuş plastik və alüminium qabların yığılması aksiyası keçirilir. ABŞ-ın ekoloji tikinti şurası “Sing Yin”i planetin ən “yaşıl” məktəblərindən biri elan edib.

“Dunbarton”, Kanada. Daha bir “yaşıl” təhsil ocağı bu ada 2015-ci ildə layiq görülmüş Kanadanın “Dunbarton” məktəbidir. Ontarionun bu məktəbi son 5 ildə həm dərslər proqramını, həm də binanı modernləşdirməklə ən “yaşıl” ekoloji məktəb adını alıb. “Dunbarton”da uşaqlar ekoloji prosesin tək iştirakçısı deyil, həm də ekolayihələrin rəhbərləridirlər. 1960-cı ildə tikilmiş məktəbi “yaşıllaşdırıblar” - orqanik tullantılar yenidən emal olunur, binanın pəncərə və divarlarına günəş işığından elektrik enerjisi alan panellər quraşdırılıb. Bu yolla həm bina işıqla təmin olunur, həm də su qızdırılır.

“Secmol”, Hindistan. Bu məktəb dəniz səviyyəsindən 3,4 km hündürlükdə, Hind çayının sahilində tikilib. Tikinti zamanı yerli daşdan istifadə olunub, aborigen sakinlərin arxitektura ənənələrinə əməl edilib. Məktəbin tikintisi böyük xərclər tələb etməyib, “Secmol”da ətraf mühitlə harmoniyada yaşamağın yollarını, hətta ən adi əşyaları belə ikinci dəfə istifadə etməyin üsullarını yaxşı bilirlər.

Otaqların soyuq havada isti olması problemini yerli texnologiya - divarların palçıqla örtülməsi və qara rənglə rənglənməsi hesabına həzlənirlər. Bunu necə edirlər demək çətindir, ancaq divarların samanla, istifadə edilmiş kağız və plastiklə də isidilməsi texnologiyasını məhz bu məktəbdə sınaqdan çıxarırlar.

Suyu yeraltı quyulardan çıxarırlar. İçməyə yararlı olmayan su əkin sahələrinə yönəldilir. Məktəbin gündəlik həyatında uşaqlar da yaxından iştirak edirlər: kimisi alternativ enerji mənbələrinə nəzarət edir, kimisi günəş plitələrində yemək bişirir, kimisi isə dərslə qulaq asır. Yeri gəlmişkən, dərslər partalar olmayan siniflərdə keçilir.

“Watkinson”, ABŞ. Məktəb 3500 kv.m-lik ərazidə inşa olunub. Onu elə tikiblər ki, günəş işıqlandırması nəticəsində büdcəyə 25% qənaət edilir. Yəni, söhbət tək günəşdən alınan işıqdan getmir. Sadəcə olaraq, bina elə qurulmuşdur ki, günün əksər hissəsində siniflərə günəş şüaları düşür.

Məktəbin elektrik enerjisi təminatı günəş panellərindəndir. Otaqlarda qənaət məqsədilə lüminisent lampalardan, həyətin işıqlandırılmasında isə fotoelementli fənərlərdən istifadə edilir. Binanın təmizlənməsində istifadə olunan təmizlik ləvazimatlarının 90%-i ekoloji cəhətdən təhlükəsizdir.

Kampus ərazisində tullantıların toplanması və sortlaşdırılması mərkəzi var. Məsələn, məktəbin qəzeti təkrar emal olunmuş kağızdan çap edilir. Hesablanıb ki, bir məktəb qəzetinin bu yolla çapı ildə ən azı 60 ağacı kəsilməkdən qoruyur. Məktəbin bostanındakı əkin işlərində yerli tullantılardan hazırlanmış biogübrələrdən geniş yararlanırlar. Yeməxanada istifadə olunan bütün meyvə-tərəvəz məktəblilərin özlərinin məhsuludur.

Belə məktəblərin siyahısı yuxarıdakılarla məhdudlaşmır. Dünyada ekoloji məktəblərin sayı getdikcə artır və güman ki, bu, gələcəyin məktəb quruculuğunda başlıca trendə çevriləcək. Yəni, reputasiya tək keçilən dərslər və məzunların işlə təminatı deyil, həm də təhsil ocağı və “sakinləri”nin ekoloji tələblərə nə qədər riayət etmələri ilə də ölçüləcək. Xatırlayırsınızsa, Z nəslinin nümayəndələrinin işə qəbul olunarkən şirkətin və ya müəssisənin ekoloji siyasəti ilə maraqlanmaları barədə yazmışdıq. Görünür, ekoloji təhsil təsirsiz deyil...

Azərbaycan müəllimi. - 2019.- 11 oktyabr. - № 38. - S. 1,9.

Ekoloji problemlərin həlli ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasına xidmət edir

Aysəf Bayramov,

4 saylı Regional Ekologiya və Təbii Sərvətlər İdarəsinin sektor müdiri,
kimya üzrə fəlsəfə doktoru

Ölkəmizdə ətraf mühitin sağlamlaşdırılması və ekoloji problemlərin həlli dövlət siyasətinin əsas prioritet istiqamətlərindən biridir. Bu məsələnin gündəmə gətirilməsi, iri maliyyə tutumlu texniki tədbirlərin maliyyələşdirilməsi mövcud problemlərin kompleks həllinə böyük imkanlar yaratmışdır. Son illər ərzində məlum səbəblərdən ekoloji və fiziki cəhətdən köhnəlmiş, ətraf mühiti təhlükəli maddələrlə çirkləndirən bir çox istehsalat sahələrinin fəaliyyətinin dayandırılması hesabına Sumqayıt şəhərinin ekoloji vəziyyəti müsbət istiqamətə doğru yaxşılaşmışdır. Fəaliyyəti dayandırılmış köhnə texnologiyalı müəssisələrin yerində ekoloji tələblərə tam cavab verən, müasir avadanlıqlarla təchiz olunmuş “Sumqayıt Texnologiyalar Parkı”, “Sumqayıt Texnolayn”, “SOCAR Karbomid”, “SOCAR Polimer” kimi nəhəng sənaye kompleksləri yaradılmışdır.

Sumqayıtın layihələndirilməsi ötən əsrin 30-cu illərinə təsadüf edir. 1936-cı ildə Bakının 35-40 km-də yerləşən ərazidə tikinti işlərinə başlanmışdır. Burada kimya və metallurgiya müəssisələrinin, istilik-elektrik stansiyasının və digər obyektlərin tikintisi nəzərdə tutulmuşdur. İlk olaraq, tikiləcək obyektləri elektrik enerjisi ilə qidalandıran 1 nömrəli İEM işə salınmış və 1941-ci ildə elektrik enerjisi hasil edilmişdir. Lakin II Dünya Müharibəsinin başlanması ilə əlaqədar tikinti işləri dayandırılmış, fəhlə və mühəndislər cəbhəyə yola salınmışdır. 1944-cü ildə isə Sumqayıt inzibati ərazisində tikintisi yarımçıq qalmış obyektlərdə canlanma baş vermişdir. Müharibədən tərxis olunanlar tikintiyə cəlb olunmuş, sonrakı illərdə keçmiş ittifaqın hər yerindən gənclər buraya axışmışlar. Hələ müharibə illərində stansiya Sumqayıtda sənaye meydançası yaradılmış, “Azot-Tuk” zavodu fəaliyyətə başlamışdır. 1944-cü ildə “Metallurq” zavodu layihələndirilmişdir.

İlk dəfə olaraq 1945-ci ildə Sumqayıtın Baş planı işlənmiş və təsdiq olunmuşdur. Həmin, dövrdə kənd təsərrüfatı üçün mineral gübrə hazırlayan “Tukzavod” əsasında “OZER” adlanan kimya zavodunun istehsal sahələri yaradılmış və burada maye xlor, sürtkü yağları, xlorparafin, heksaxloran, kaustik soda və s. məhsulların istehsal texnologiyası mənimsənilmişdir.

1948-ci ildə Sumqayıtın Baş planı yenidən işlənib təsdiq edilmişdir. Həmin dövrdə Sumqayıtın 21764 kvadratmetr ümumi sahəsinin 10491 kvadratmetrini sənaye zonası təşkil edirdi. Nəhayət, 1949-cu il noyabrın 22-də Sumqayıta şəhər statusu verildi. Bundan sonra şəhərdə quruculuq işləri geniş vüsət aldı, yeni məhəllə və mikrorayonlar salındı. Eyni zamanda, kimya və metallurgiya müəssisələrinin tikintisi sürətləndirildi. 1952-ci ildə “Boru-prokat zavodunda ilk polad ərintisi aparıldı. “Sintez kauçuk” zavodu işə salındı. Kimya kombinatının tikintisinə başlandı. “Alüminium”, “Superfosfat”, “Aşqarlar” “Yuyucu vasitələr” zavodlarında müxtəlif çeşiddə məhsulların hazırlanması həyata keçirildi. Lakin bir çox hallarda isə Sumqayıt zərərli istehsal texnologiyalarının təcrübə-sınaq poliqonuna çevrilmişdir.

İlkin mərhələdə müəssisələrin layihələndirilməsində ətraf mühitin mühafizəsi tədbirləri nəzərdə belə tutulmamışdır. İstehsal prosesində əmələ gələn təhlükəli tullantılar utilizasiya olunmadan şəhəratrafi ərazilərə daşınırdı. Müəssisələrdə əmələ gələn çirkab suları da təmizlənmədən birbaşa dənizə axıdılırdı. Yalnız 1969-cu ildə dahi və uzaqgörən insan, ulu öndər Heydər Əliyevin respublika rəhbərliyinə gəlişindən sonra Sumqayıtda ekoloji problemlərin aradan qaldırılmasına imkanlar yarandı. Onun keçmiş İttifaq orqanları qarşısındakı tələbləri ilə ekoloji tələblərin mərkəzləşmiş qaydada maliyyələşdirilməsi aparılmış, eyni zamanda, şəhərdəki kimya sənayesinin yenidən qurulması və ətraf mühitin mühafizəsi tədbirlərinin həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. Paralel olaraq, müəssisələrdə daha səmərəli texnoloji qurğuların quraşdırılması, mövcud istehsal sahələrinin yeniləşdirilməsi işləri aparılmışdır. Zavodlarda 23 lokal sutəmizləyici, 160-a qədər qaztoztutucu qurğular quraşdırılmışdır. İldə 170 min ton tullantının təkrar istifadə olunması texnologiyası mənimsənilmişdir.

Şəhərin əvvəlki Baş planında bəzi sənaye sahələrində kiçik lokal sutəmizləyici qurğular nəzərə alınsa da, onların quraşdırılmasında kobud səhvlərə yol verildiyindən təmizlənmə prosesini həyata keçirmək mümkün olamamışdır. Yalnız 1972-ci ildə “Üzvi Sintez” zavodunun nəzdində kimya müəssisələrinin çirkab sularını təmizləmək üçün sutkalıq gücü 146 min kubmetr olan bioloji təmizləmə qurğusu tikilib istifadəyə verilmişdir. Lakin sənaye müəssisələrinin və şəhər əhalisinin sayının artması ilə əlaqədar qurğunun istismarında problemlər yaranırdı, çirkab sular tam təmizlənmədən dənizə axıdılırdı.

Şəhərdə əsasən, kimya sənayesi üstünlük təşkil etdiyindən müəssisələrin yaratdığı ekoloji problemlər də artırdı. Sonradan Lindan kimi təhlükəli məhsul hazırlayan istehsalat sahələrinin fəaliyyəti dayandırıldı, digər qurğularda rekonstruksiya işləri aparıldı.

Sumqayıt şəhərində ən ciddi ekoloji problemlərdən biri, “Səthi aktiv maddələr” zavodu ərazisində istehsal zamanı əmələ gələn 200 min tondan çox civəli şlamın açıq duz anbarında uzun müddət saxlanması və bu səbəbdən ətraf ərazilərin civə ilə çirklənməsinə yol verilməsi idi. Bu problem artıq öz həllini tapmışdır. Tullantılar Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə məxsus poliqonda təhlükəsizlik şəraitində basdırılmışdır. Eyni zamanda, fəaliyyəti dayandırılmış kimya müəssisələrinin ərazisində uzun illər ərzində yığılıb qalmış xlorparafinlər, latekslər, plastifikatorlar, poliqliserin məhsullarının qalığı da yığılaraq zərərsizləşdirilmişdir. Vaxtilə “Azərboru”-nın marten sobasında əmələ gəlmiş şlakın şəhərin 76-cı məhəlləsi ərazisində yığılıb qalması da ekoloji gərginliyə səbəb olurdu. Nəhayət, 2019-cu ildə “AzPal” MMC tərəfindən şlakın utilizasiya işlərinə başlanılmışdır. Bu da şəhərin ekoloji sağlamlaşmasına xidmət edən tədbirlərdəndir.

Digər bir problem isə 1950-ci illərdə yeraltı və yağış sularının axıdılması üçün çəkilmiş “Acı dərə” kanalı ilə bağlı idi. Kanal Ceyranbatan və Saray qəsəbələrinin yaxınlığından başlayaraq “Yaşıl dərə” ərazisindən, bir neçə məhəllə və mikrorayondan keçərək üstü açıq şəkildə dənizə birləşir. Kanalı son illər bir neçə dəfə daşması nəticəsində ətrafdakı fərdi yaşayış evlərini su basmış, sakinlər ciddi problemlərlə üzləşmişlər.

Şəhər rəhbərliyinin müraciəti əsasında “AzərSu” ASC tərəfindən “Sumqayıt şəhərinin perspektiv inkişafı və ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədilə “Acı dərə” kanalı ətrafında formalaşan tullantı sularının qarşısının alınması tədbirləri” layihəsi ilə əlaqədar 2017-ci ildə yenidənqurma işləri aparılmışdır. İlk olaraq, Sülh küçəsində kanalın istiqaməti dəyişdirilərək, qapalı şəkildə şəhərin ümumi kollektoruna birləşdirilmişdir. İkinci mərhələdə isə kanalın digər hissəsinin beton boruya salınması nəzərdə tutulmuşdur. Bu da öz növbəsində kanal ətrafında yaşayan 30 min sakinin kanalizasiya probleminin həll olunması ilə yanaşı, ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılmasına gətirib çıxaracaqdır.

Son illər Sumqayıtda su təchizatı və kanalizasiya sisteminin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı çoxsaylı tədbirlər həyata keçirilir. Məişət çirkab sularının təmizlənməsi üçün sutkalıq gücü 100 min kubmetr olan sutəmizləyici qurğu tikilib istifadəyə verilmişdir. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 4 may 2011-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2011-2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı”nda Xəzər dənizi hövzəsinin sağlamlaşdırılması istiqamətində həyata keçiriləcək tədbirlər də öz əksini tapmışdır. Layihə çərçivəsində dövlət vəsaiti hesabına Novxanı qəsəbəsindən Sumqayıt şəhərinə qədər 12 nöqtədən dənizə axıdılan çirkab suların toplanaraq Sumqayıtdakı “Təmizləyici Qurğular sexi”-yə yönəldilməsi üçün 14,5 kilometr uzunluğunda kollektor çəkilərək başlanmış 2016-cı ildə istismara hazırlanmışdır. Hazırda digər mənbələrdə cəmləşən axıntı sularının boruya götürülməsi və təmizləyici qurğuya yönəldilməsi istiqamətində işlər davam etdirilir.

Sumqayıt şəhəri, şəhərətrafı ərazilər, Abşeron rayonunun Xırdalan şəhəri və bir neçə qəsəbədə formalaşan məişət tullantıları müqavilə əsasında “Təmizlik Departamenti” MMC-yə məxsus məişət tullantıları poliqonuna daşır. İl ərzində 800 min kubmetr tullantı zərərsizləşdirilir. Əraziyə təkcə məişət tullantıları deyil, istehsal prosesində əmələ gələn, habelə texnoloji prosesin gedişində ilkin istehlak xüsusiyyətlərini itirmiş əşyalar, təkrar istifadəyə yararlı və bu məqsədlə toplanan tullantılar da daşır. Tullantılar ətraf mühitdən təcrid olunmadan texniki vasitələrin köməyi ilə basdırılır. Poliqonda müxtəlif tip tullantılar olduğundan təbii proses, həmçinin, kənar şəxslərin poliqon ərazisinə müdaxiləsi nəticəsində ərazidə tez-tez yanma hadisələri baş verirdi. Bunun nəticəsidir ki, yanma zamanı atmosfer havasına mənşəyi məlum olmayan müxtəlif növ zərərli qazlar atılır, spesifik iy-qoxu ətrafa yayılaraq, əhəlinin haqlı narazılığına səbəb olurdu. Son illər şəhər rəhbərliyinin gördüyü tədbirlər nəticəsində poliqon ərazisində tullantıların yanması halları minimum həddə endirilmişdir.

Bu məsələ yaxın zamanlarda öz həllini tapacaqdır. Artıq Nazirlər Kabineti Abşeron rayonunda tullantıların emalı üçün regional tullantı poliqonunun tikintisi üçün 65 ha. torpaq sahəsi ayrılmasına qərar vermişdir.

Sumqayıtın ümumi sahəsi 94170 hektardır. Bunun 1003 hektarını yaşıllıq sahəsi təşkil edir. Adambaşına düşən yaşıllıq sahəsi isə 27,2 kvadratmetrə çatdırılmışdır.

Azərbaycan Prezidenti, cənab İlham Əliyevin tapşırığı ilə şəhər icra hakimiyyəti tərəfindən qısa müddət ərzində Xəzər dənizi sahili boyunca ümumi sahəsi 106 ha, uzunluğu 4,2 kilometr olan Bulvar Kompleksi yaradılmışdır. Bulvar ərazisində 100 minə qədər ağac, 500 mindən çox müxtəlif dekorativ gül kolu əkilib. 60 min kvadratmetr sahədə çəmənlilik salınmışdır. Ərazidə su təchizatı və kanalizasiya sistemi qurulmuşdur. Hazırda bulvar ərazisinin genişləndirilməsi işləri aparılır. Kompleksin tikilib istifadəyə verilməsi Sumqayıt şəhərində ekoloji durumun sağlamlaşdırılmasına böyük töhfədir.

Eyni zamanda, Bakı-Quba avtomobil yolundan başlayaraq, Sülh küçəsinə qədər əsaslı təmir və yenidənqurma işləri aparılmışdır. Yolun hər iki tərəfində minlərlə dekorativ ağac və kollar əkilmişdir.

Ümumiyyətlə, Sumqayıt şəhərində bir sıra ekoloji tədbirlər həyata keçirilmiş və konkret nəticələr əldə edilmişdir. Əvvəlki dövrlərlə müqayisədə şəhərin ekoloji vəziyyətində böyük dönüş yaranmışdır.

Ölkə başçısı cənab İlham Əliyev 27 sentyabr 2016-cı ildə Sumqayıt şəhərinə səfəri zamanı demişdir ki, “Sumqayıt şəhəri sovet vaxtında həmişə ekoloji problemlərlə dolu şəhər kimi təqdim edilirdi və xarici mətbuatda da ekoloji cəhətdən çətin şəhərlərin sırasına həmişə Sumqayıtı da salırdılar. Amma bu gün Sumqayıt dünya miqyasında ən ekoloji təmiz şəhərlərdən biridir... İndi Sumqayıtın havası çox təmizdir. Sumqayıtda ekoloji problemlər öz həllini tapıb”.

Hesab edirik ki, şəhər rəhbərinin ekoloji məsələlərə olan tələbkar münasibəti yaxın gələcəkdə ətraf mühitin daha da sağlamlaşacağına təminat verir. Bu mühüm işdə biz ekoloqlar da əlimizdən gələni əsirgəməyəcəyik, əməli fəaliyyətimizlə gündən-günə çiçəklənən, inkişaf edən doğma şəhərimizin 70 illik yubileyinə layiqli töhfələr verəcəyik

Ad günün mübarək, Sumqayıt!

Azad Azərbaycan.-2019.-10 oktyabr.-№122.-S.4.

Xəzəri əvəzsiz edən yalnız nefti deyil

Təkcə bu il dənizə 130 milyondan çox balıq körpəsi buraxılmışdır

Bahadur İmanquliyev

Ölkəmizdə xüsusi diqqət ayrılan sahələrdən biri də balıqçılıqdır. "Balıqçılıq haqqında" qanun hələ 1998-ci ildə qəbul olunmuşdur. Qanunda ölkədə balıqçılığın təşkili, idarə edilməsi, balıq resurslarının artırılması, istifadəsi və mühafizəsinin hüquqi əsasları müəyyən edilmişdir. 2014-cü ildə isə qanuna müəyyən dəyişikliklər olunmuşdur. Bu qanun çərçivəsində Azərbaycanda akvakulturaların yaradılmasına ildən-ilə diqqət artır və dövlət tərəfindən bu istiqamətdə müəyyən tədbirlər həyata keçirilir.

Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində akvakulturaların yetişdirilməsi bütün dünyada mühüm əhəmiyyət kəsb edən vacib məsələlərdən sayılır. BMT-nin Ərzaq və Aqrar Təsərrüfatı Təşkilatının hesabatında göstərilir ki, 2014-cü ildə dünya üzrə 164,3 milyon ton balıq istehsal edilmiş və istehsal olunan balığın 50 faizindən, yəni tən yarısından çoxu akvakultura təsərrüfatlarında yetişdirilmişdir.

Akvakulturaların yaradılmasının dünyada çox qədim tarixi mövcuddur. Çin ərazisində təxminən 4 min il əvvəl balıqların süni yetişdirilməsi üçün nohurlar yaradılmışdır. Roma imperiyasında isə Aralıq dənizinin sahillərində şorsulu laqunlarda balıq yetişdirilirdi. Sakit okeanın çoxsaylı adalarının sahillərində də balıq yetişdirilməsi üçün kiçik körfəzlərdən və buxtalardan istifadə olunmuşdur. Azərbaycanda isə balığın süni yetişdirilməsi üçün ilk təcrübələr XIX əsrin sonlarına aiddir. Artıq 1901-ci ildə rus alimi N.A.Borodin Kürün üstündəki "Borodin" vətəgəsində Kür nərələrinin yetkin kürüsünü əldə etmişdir. O illər nərələrin süni artırılması nəticəsində 2,4 milyondan çox uzunburun nərənin və 560 min Kür nərəsinin körpələri yetişdirilərək dənizə buraxılmışdır.

Onu da qeyd edək ki, 1954-cü ildə nərəkimilərin süni artırılması üçün dünyada ilk nərəbalıqartırma zavodu Azərbaycanda tikilib istifadəyə verilmişdir. Həmin illər qızıl balığın süni artırılması təşkil edilmişdir. Artıq ötən əsrin ortalarında iki belə balıqartırma zavodu qurulmuşdur.

Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra da ölkədə balıqartırma zavodları istifadəyə verilmişdir. 2000-ci ildə ölkədə belə müəssisələrin sayı 12-yə çatmışdır. Eyni zamanda, özəl sektorun təmsilçiləri kiçik göllər yaradaraq balıq yetişdirməyə başlamışlar.

Sonrakı illərdə də dövlət bu istiqamətdə ciddi addımlar atmış, balıqların artırılmasına və mühafizəsinə çəkilən xərclər nəzərəcarpacaq dərəcədə artmışdır. 2000-ci ildə bu istiqamətdə çəkilən xərclər 124,8 min manat olmuşsa, 2005-ci ildə həmin rəqəm 467 min, 2010-cu ildə 1,782 milyon, 2017-ci ildə 3,1 milyon manata çatmışdır. O cümlədən süni balıq artırılmasına 2000-ci ildə 106,1 min manat xərclənmişsə, 2017-ci ildə həmin məbləğ 2,8 milyon manat olmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda vətəgə əhəmiyyətli balıq körpələrinin yetişdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Statistik rəqəmlər də bu növ balıqların sayının ildən-ilə artmasını sübut edir. (Məlumat üçün bildirək ki, vətəgə əhəmiyyətli balıq növlərinə nərəkimilər, qızıl balıq, çəkikimilər və bitki ilə qidalanan balıqlar aiddir). Əgər təbii su hövzələrinə və anbarlarına buraxılan bu növ balıqların ümumi sayı 2010-cu ildə 427 milyon idisə, 2017-ci ildə həmin rəqəm 10 milyon ədəd artaraq 437 milyona çatmışdır.

Bu ilin statistik rəqəmlərinə gəldikdə isə vətəgə əhəmiyyətli balıqların artırılması və mühafizəsi ilə məşğul olan təsərrüfatlar tərəfindən təbii su hövzələrinə və anbarlarına buraxılan 130,9 milyon balıq körpələrinin 127,8 milyonu bitki ilə qidalanan balıqlar, 2,6 milyonu çəkikimilər, 0,3 milyonu nərəkimilərdir.

2019-cu ilin birinci yarısında vətəgə əhəmiyyətli balıqların artırılması və mühafizəsi işlərinin yerinə yetirilməsinə 907,4 min manat sərf olunmuşdur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu vəsaitin 80 faizi süni balıqartırma müəssisələrinin fəaliyyətinə, 20 faizi balıqçılıq təsərrüfatı üzrə meliorasiya tədbirlərinin həyata keçirilməsi işlərinə xərclənmişdir.

Xəbər verildiyi kimi, bu il avqustun əvvəlində Pirallahı rayonunda "Nərəkənd" balıqyetəşdirmə kompleksi layihəsi çərçivəsində yaradılan "NərəMİZ" balıqyetəşdirmə zavodunun açılışı olmuşdur. Təməli 2017-ci ildə qoyulan kompleksin ümumi sahəsi 6 hektardır. İllik istehsal gücü ilkin mərhələdə 100 ton nərə, 25 ton çökə əti və 4 ton qara kürüdən ibarət olacaq. "NərəMİZ" balıqyetəşdirmə zavodunda müasir texnologiyalarla suyun təkrar dövriyyəsini təmin edən qapalı tipli ferma inşa edilmişdir. Burada yetişdirilən nərə balığı inkubasiya olunmuş

yumurta mərhələsindən etibarən təxminən 2 il müddətinə 5 kiloqram əmtəə çəkisinə çatdırılacaq. Ümumi illik istehsalat həcmnin 200 ton balığa və 20 ton kürüyə çatdırılması planlaşdırılır.

Bu layihənin icrası ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafı, o cümlədən idxalı əvəzləyəcək məhsulların istehsalı baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Akvakulturaların inkişafında yeni yaradılan müəssisələr həm də bu işlə məşğul olan sahibkarlar üçün pilot layihəsi kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Bütün görülən tədbirlərə, əldə olunan göstəricilərə baxmayaraq, Azərbaycanda balıqçılıq sahəsində daha yüksək nəticələrə nail olmaq mümkündür. Məsələn, Xəzərdə marikulturanın yetişdirilməsi və inkişafı məqsədilə qəfəs tipli balıq təsərrüfatlarının yaradılmasına geniş imkanlar var. Bundan əlavə, Xəzərin sahiləyi rayonlarında xarici ölkələrin biotexnologiya təcrübələrindən istifadə etməklə yüksək məhsuldarlı balıqçılıq təsərrüfatları yaratmaq mümkündür. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə, akvakultura və marikultura fəaliyyətinin genişləndirilməsi balıq məhsullarına olan daxili tələbatı tam ödəməkdən başqa, yeni ixrac imkanları da yarada bilər.

Azərbaycan.-2019.-7 sentyabr.-№196.-S.1,3.

Azərbaycanda yeni meşələr salınacaq

Sevinc

“Yaxın vaxtlarda Azərbaycanda sənaye əhəmiyyətli meşələrin salınması planlaşdırılır. Bu məqsədlə tez böyüyən ağac cinslərindən istifadə olunacaq ki, həmin ağaclar kəsilib ağac emalı sənayesinin inkişafında davamlı olaraq istifadə edilsin”. Bunu Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Meşələrin inkişafı departamentinin direktoru Ağaqardaş Qaraşov bildirib.

O deyib ki, meşə təsərrüfatından sənaye məqsədlərilə istifadə üçün yaxın perspektivdə bu sahədə geniş işlərin görülməsi nəzərdə tutulub: “Fiziki və hüquqi şəxslərə, iş adamlarına tövsiyə edirik ki, özlərinə məxsus torpaq sahələrində bu tip ağac cinslərini yetişdirdirsinlər. Bu işdə biz Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi olaraq bütün müraciətlərə açıqıq. Öz tövsiyələrimizi verə və ağac cinslərinin seçilməsində kömək edə bilərik. Eyni zamanda, meşə fondunun açıq sahələri də bu məqsədlə sahibkarlara icarəyə verilə bilər”.

Qeyd edək ki, dövlət başçısının 2017-ci il 9 mart tarixli 2718 nömrəli sərəncamı ilə meşə fondunun açıq sahələrinin potensialından səmərəli istifadə etmək, həmçinin sahibkarlara əlverişli şərait yaratmaq məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Meşə Məcəlləsinin 22-ci maddəsində dəyişikliklər edilərək meşə fondu torpaqlarının icarə müddəti 10 ildən 49 ilədək artırılıb. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən qeyd olunan sərəncama uyğun olaraq meşə fondunun açıq sahələri icarəyə verilir. Mütəxəssislərin fikrincə, bu da meşə örtüyünün artması ilə yanaşı yeni iş yerlərinin açılmasına, əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına və ərzaq təhlükəsizliyinə töhfə verəcək. Həmin sərəncama müvafiq olaraq sahibkarlar, fiziki və hüquqi şəxslər görülməli işlərin planlaşdırılmasını nazirliyə təqdim etməklə meşə fondunun açıq sahələrini icarəyə götürə bilər. Bunun üçün meşə fondunun açıq sahələrini icarəyə götürmək istəyənlər ETSN-də yaradılmış xüsusi komissiyaya müraciət etməlidirlər.

Məlumat üçün bildirək ki, meşələr öz funksiyalarına görə eroziyaya qarşı (torpaq qoruyucu), su qoruyucu (meşə döşənəyi), çay kənarlarındakı qoruyucu meşələr (Kür çayı sahili Tuqay meşələri), şəhər yaşıllığı (parklar və bağlar), yol kənarındakı qoruyucu meşələr, istirahət və sanitariya məqsədli kurort ərazilərdəki meşə sahələri və s. qruplara bölünür. Son illərdə respublikanın əksər bölgələrində meşəçilik və meşə təsərrüfatı tədbirlərinin həyata keçirilməsinə başlanılıb. Məqsəd meşələrin münbitliyini və məhsuldarlığını artırmaq, meşə fondu torpaqlarından daha səmərəli istifadə etmək, meşələrin ətraf mühitə müsbət təsirini və qoruyucu funksiyalarını yüksəltməkdən ibarətdir.

Araşdırmalara görə, respublikamızda meşə ilə örtülü sahələrdə bitki örtüyü cinslərə görə təqribən aşağıdakı kimi paylanılıb: şam 0,04 faiz, ardıc 2,37 faiz, fıstıq 31,68 faiz, palıd 23,4 faiz, vələs 26,01 faiz, göyrüş 0,01 faiz, ağcaqayın 0,22 faiz, qovaq 3,58 faiz, qızılağac 1,87 faiz, cökə 1,71 faiz, qarağac 1,16 faiz, digər cinslər 7,95 faiz olduğu müəyyən edilib. Dünyada rast gəlinən bitki növlərinin demək olar ki, hamısı respublikamızda yayılıb. Azərbaycanda bitən təxminən 4500 növ ali, sporlu çiçəkli bitkilər 125 dəstə 920 cinsdə birləşir.

Azərbaycanın dövlət əhəmiyyətli meşə fondunun ümumi sahəsi 1159,2 min hektardır, o cümlədən meşə ilə örtülü 935,5 min ha, ümumi oduncaq ehtiyatı isə 124,54 min m³-dir. Ümumiyyətlə meşə sahələrinə və oduncağın ehtiyatına görə Azərbaycan azmeşəli (meşəsi çatışmayan) respublikadır. Burada hər adambasına 0,14 ha meşə sahəsi və 18,4 m³ oduncaq düşür.

Respublika ərazisinin meşəliliyi 11,4 faizdir və onlar ərazidə heç də bərabər şəkildə yerləşməyib. Meşələrin əsas sahəsi Böyük Qafqazın cənub yamacları hissəsindədir - 311,1 min ha, Qarabağda 187,7 min ha, Talışda isə 139,7 min ha-dır. Əgər dağ zonalarında meşəlilik 18-43 faiz arasında dəyişirsə, aran rayonlarında 0,5-2 faizə qədər azalır. Burada tamamilə meşəsiz olan inzibati rayonlar da mövcuddur. Belə ki, dağ yamaclarında və dağ çaylarının vadilərində meşələr ərazinin 60-95 faizni tutduğu halda, dağətəyi və düzənlik sahələrin yalnız 2-15 faizi meşəlikdir, Naxçıvan MR-da isə 0,4 faiz təşkil edir.

Azərbaycanda dərman bitkilərinin 300-dən artıq növü yayılıb. Həmin bitkilərdən (bağayarpağı, yovşan, kəklikotu, qantəpər, moruq, çiyələk, dızıotu, gicitkan və s.) təbabətdə istifadə olunur. Eyni zamanda bizdə xeyli meşə ağac və kol cinsləri də məlumdur ki, onlardan da dərman bitkisi (cökə, dağdağan, şam, palıd, qoz ağacı, adi ardıc, yemşan, böyürtkan, itburnu, çaytikanı, sumax, nar və s.) kimi istifadə olunur.

Araşdırmalara görə, respublikada meşələrin əhali üçün rekreasiya məqsədlərilə istifadəsinin geniş perspektivləri vardır. Belə ki, meşələrin nəhəng oksigen istehsalı, təbiətdə rast gəlinən ayrı-ayrı mənfi halları və antropogen təsiri yox etmək və ya azaltmaq (sel axınlarının, güclü küləklərin, ciddi mənfi hərəkətin,

günəşin yüksək şüalanmalarının, hava hövzəsinin, torpağın, suyun çirklənməsinin, səs-küyün qarşısını almaq) qabiliyyəti inkaredilməzdir. Eyni zamanda havanı tozdan, küləkdən, tüstüdən, hısdən və s. kimi insanlara ziyan verən qarışıqlardan təmizləməkdə meşələrin çox böyük sağlamlaşdırıcı rolu mövcuddur. Müəyyən edilib ki, 1 hektar palıd meşəsi gün ərzində 56 ton, fıstıq meşəsi 68 ton, şam meşəsi 38 ton tozu öz çətiləri (yarpaqları) arasından süzdürür və tozdan təmizləyir. Bir sözlə, respublikanın meşələri təmiz və müalicəvi havanın əsl mənbəyidir, onu oksigenin aktiv forması ilə zənginləşdirir. Meşələr özlərinin müalicəvi və estetik xüsusiyyətləri ilə insanların yüksək dərəcədə iş qabiliyyətini təmin etməyə, səhhətlərini və uzunömürlülüyünü qorumağa qadirdir.

Meşələrin rekreasiya əhəmiyyəti, istirahət, müalicə və turizm məqsədilə kütləvi surətdə istifadəsində özünü göstərir. Rekreasiya obyekti kimi Böyük və Kiçik Qafqazın, həmçinin Talış dağ meşələrini, eyni zamanda Xəzər dənizi kənarında yerləşən (Nabran) meşələri, Kür çayı boyundakı ağacları və s. göstərmək olar. Təbii ki, meşələrin insan həyatı üçün yuxarıda qeyd edilən müsbət xüsusiyyətlərini vurğulamaqla yanaşı onların sahəsinin genişləndirilməsi, sıxlığının artırılması, cins tərkibinin yaxşılaşdırılması, aqrotexniki qulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi, eyni zamanda yanğın təhlükəsizliyi məsələlərinə diqqət yetirilməsi də ön plana çəkilməlidir.

Mövzu ilə bağlı bizimlə fikirlərini bölüşən ekoloq Telman Zeynalov da hesab edir ki, Azərbaycanda sənaye əhəmiyyətli meşələrin salınması olduqca vacibdir. Onun fikrincə, Azərbaycanın iqlimi sahibkarlara hər növ ağaclardan ibarət meşə salmağa imkan verir: "Düzdür, Azərbaycanda meşə fondu ərazilərində açıq sahələr çox azdır. Ona görə orada belə meşələrin salınması mümkün deyil. Amma bələdiyyələrin açıq torpaq sahələri varsa, bunu niyə etmirlər ki? Bələdiyyə mülkiyyətində, ehtiyat fondnda kifayət qədər açıq sahələr var. Bu məsələdə ən çətin mərhələ ilk 10-15 il sayıla bilər. 10-15 ildən sonra artıq ağaclar böyüyür və təsərrüfat hazır olur. Sahibkar istənilən vaxt lazım olan tələbatını ödəyə bilər".

Ekspert onu da vurğulayıb ki, qonşu dövlətlərdə vəziyyət bir qədər başqadır. Belə ki, Gürcüstan və Ermənistan ərazisinin 35-40 faizini meşə örtüyü təşkil etdiyi halda, bu rəqəm Azərbaycan ərazisinin cəmi 11,8 faizini təşkil edir: "Torpaqlarımızın 20 faizinin işğal altında olduğu faktı isə bu rəqəmi 8,6 faizə salır. Təbii ki, meşələrin sürətlə azalmasının səbəbi ağacların kəsilərək yerində ev və ya başqa obyektlərin inşa edilməsi, oduncaq kimi istifadə edilməsi, mebel sənayesində taxta materialların xammal kimi işlədilməsidir. Uzun illik meşə sahələrinin azalmasına Qarabağ müharibəsi də təsir göstərmiş, erməni işğalı nəticəsində düşmən tapdağında olan yüzlərlə hektar nadir ağac və bitkilərdən ibarət meşə sahəsi yandırılıb, talan edilib. Sözsüz ki, bütün bu amillər nəzərə alınaraq meşə təsərrüfatı genişləndirilməlidir".

T.Zeynalov onu da bildirib ki, yeni meşələrin salınması ətraf mühitin mühafizəsi ilə yanaşı, həm də ölkə iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyətli olacaq: "Sənaye əhəmiyyətli meşələrin salınması ilə həm ətraf mühit qorunacaq, həm də sənaye müəssisələrinin atmosfərə buraxdığı zərərli tullantılar zərərsizləşdiriləcək. Eyni zamanda, məlum məsələdir ki, hazırda xüsusilə mebel sənayesində fəaliyyət göstərən sahibkarlar çox baha qiymətə xarici ölkələrdən taxta idxal edirlər. Əgər Azərbaycanda bu tip meşələr salınsa, sahibkar xaricdən aldığı taxtanı öz ölkəsindən əldə edəcək. Nəticədə həm təbiət, həm də ölkə iqtisadiyyatı qazanacaq".

Həftə içi. - 2019.- 5-6 sentyabr. - № 143. - S. 6.

Meşələr milli sərvətimizdir, onları qoruyaq!

Son vaxtlar meşə yağınlının artması narahatlıq doğurur

Məsaim Abdullayev

Son günlər havaların kəskin isti keçməsi təkcə meteohəssas insanlar üçün deyil, təbiətin “ağ ciyəri” sayılan meşələr üçün də təhlükə yaradıb. Son vaxtlar ölkəmizdə tez-tez meşə yağınları baş verir ki, bu, ciddi narahatlıq doğurmaya bilməz.

Meşə yağınları ilə əlaqədar ən son xəbərlərdən birini diqqətinizə çatdırmaq istərdim. ATV.az saytı yazır ki, iki gün əvvəl Fövqəladə Hallar Nazirliyinə (FHN) Oğuz rayonunun Baş Daşağıl kəndi yaxınlığında dağlıq ərazidəki meşədə yanğın olması barədə məlumat daxil olub. Yanğının söndürülməsinə FHN-nin Dövlət Yanğından Mühafizə Xidmətinin şəxsi heyəti və Aviasiya dəstəsinin “BE 200 ÇS” tipli amfibiya təyyarəsi və iki ədəd helikopteri cəlb edilib.

Yenə həmin xəbərdə deyilir ki, Şəkidə dağlıq ərazidə baş verən yanğın isə artıq söndürülüb. Hadisə nəticəsində rayonun Təpəcənnət kəndində dağlıq ərazidə 200 hektar sahədə kol-kos və quru ot yanıb. Yaxınlıqdakı meşə massivi yanğından mühafizə olunub.

Qeyd etmək lazımdır ki, heç bir ölkə meşə yağınlılarından sığortalanmayıb. Hazırda dünyanın bir çox ölkələrində meşə yağınları tüğyan edir. Planetin 20 faizini oksigenlə təmin edən Amazon meşələri bu günlərdə yanır. Qonşu Rusiyada, Gürcüstanda, Türkiyədə də meşə sahələrində yağınlı var və bəzi ölkələrdə yağınlara görə hətta fəvqəladə vəziyyət elan edilib.

Bu arada Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin (ETSN) mətbuat katibi İradə İbrahimova jurnalistlərə açıqlamasında deyib ki, görülmüş qabaqlayıcı tədbirlər nəticəsində ölkəmizdə geniş miqyaslı meşə yağınları baş verməyib. İradə xanım bir daha vətəndaşları ehtiyatlı olmağa, yanğın təhlükəsizliyi qaydalarına həssas yanaşmağa çağırır.

ETSN rəsmisinin narahatlığı başadüşüləndir. Belə ki, meşə yağınlının səbəbləri ilə bağlı araşdırmalar göstərir ki, yağınlının böyük əksəriyyəti insanların səhlənkarlığı, bəzi hallarda bilərəkdən, qəsdən törədilməklə baş verir. Bununla da, ölkəmizin ekologiyasına, dövlətimizin büdcəsinə milyonlarla manat ziyan dəyir.

Meşə yağınlının çox ciddi və təhlükəli olması hər bir vətəndaşın daim diqqətində qalmalıdır.

Yağınlının qarşısının alınmasında xidmətləri olanlar alqışa layiqdirlər. Təsəffüf deyil ki, ETSN rəhbərliyi ötən günlər ərzində Hirkan Milli Parkında və Yardımlı meşələrində baş verən yağınlının qarşısının alınmasında sözün həqiqi mənasında qəhrəmanlıq göstərən, alovun geniş ərazilərə yayılmasına imkan verməyən hər kəsə, xüsusilə də FHN-in yanğınsöndürənləri - Rza Xudiyevə, Müsəddiq Əsədova, Seymur Qaraşova, Zahid Rəhimova, Emil Kərimova, Rüstəm Quliyevə, Nail Əbilova, Cabir Babaşova, Şahin Cəfərova və Qabil Nemətova, Lənkəran rayonunun Təngivan, Lerik rayonunun Bobla və Ancəqəy, Yardımlı rayonunun Bərcan, Ləziz, Çanaqbulaq, Şıxlar, Porsoba, Alaşar, Buravar, Masallı rayonunun Züvand, Yelağacı kəndlərinin sakinlərinə təşəkkür edib.

Azərbaycan öz füsunkar gözəlliyi, zəngin təbii sərvətləri, al-əlvan florası və faunası ilə bütün dünyada şöhrət qazanmışdır. Respublikamızın meşə fondu sahəsi 1213 min hektar olmaqla, ümumi ərazinin 14 faizini təşkil edir. Ümumi meşə ərazilərinin 49 faizi Böyük Qafqazın, 34 faizi Kiçik Qafqazın, 15 faizi Talış dağlarının, 2 faizi isə Aran zonasının payına düşür. Burada 125 fəsiləyə və 930 cinsə daxil olan bitkilərin 4500 növü yayılmışdır. Bunlardan 48 fəsiləyə, 135 cinsə mənsub olan 450 növ ağac və kollar respublikamızın meşələrində bitir. Meşələrimizdə 1536 cinsə aid olan 150 növ yabanı meyvə bitkiləri mövcuddur. Bu bitkilərdən min tonlarla (adi qoz, alma, armud, zoğal, alça, əzgil, fındıq, xurma, yemişan, şabalıd və s.) yabanı meyvə məhsulu toplanır.

Bəli, ana təbiətin xalqımıza bəxş etdiyi füsunkar gözəlliklərdən biri də bütün canlılar üçün həyat mənbəyi olan meşələrimizdir. Meşələr təmiz havası, bol oksigen zənginliyi, fauna və flora gözəlliyi ilə hər bir kəsin rahatlıq və sərbəstlik məkanı sayılır.

Lakin təəssüflər olsun ki, bəzən insanlar həyatları üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən meşələrin qədrini bilmir, yanğın təhlükəsizliyi qaydalarına əməl etmir, bununla da, meşələrimizi yanğın təhlükəsi qarşısında qoyurlar. Halbuki meşələrdən bəhrələnməklə, onun nemətlərindən istifadə etməklə yanaşı, təbiətin bu füsunkar nemətini qorumaq, onu gələcək nəsillərə ərməğan etmək hər bir vətəndaşın borcudur.

Xalq qəzeti.-2019.-28 avqust.-№187.-S.8.

Muxtar Babayev:

“Biz hər bir kəsi laqeyd olmamağa, təbiəti sevməyə və qorumağa çağırırıq”

*Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər naziri
Muxtar Babayevin "Milli Məclis" jurnalına müsahibəsi*

– Cənab nazir, əvvəlcə rəhbəri olduğunuz qurumun fəaliyyət istiqamətləri və Prezident İlham Əliyevin yanvarın 16-da imzaladığı "Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin strukturunun və idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında" Fərmanın mahiyyəti və əhəmiyyəti ilə bağlı fikirlərinizi bilmək istərdik.

– Nazirliyin fəaliyyət istiqamətləri genişdir, amma çalışacağam ki, qısa cavab verməklə suallarınızı tam əhatə edim. Hazırda fəaliyyət istiqamətlərimizə biomüxtəlifliyin, su və torpaq ehtiyatlarının, atmosfer havasının mühafizəsi; meşələrin və yaşıllıqların qorunması və sahəsinin artırılması; tullantıların idarə olunması; təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə; geoloji kəşfiyyat, geodeziya və kartoqrafiya; ətraf mühitin monitorinqi, hidrometeorologiya və s. daxildir. Yeni dövr qeyd olunan sahələr üzrə idarəetməni davamlı inkişaf prinsiplərinə uyğun qurmağı zəruri edir.

Cənab Prezidentin rəhbərliyi ilə aparılan struktur islahatların əsas məqsədi də idarəetmədə çevikliyi və səmərəliliyi artırmaq, cəmiyyətdə formalaşan yeni çağırışlara və iqtisadiyyatda baş verən struktur dəyişikliklərinə adekvat uyğunlaşmanı təmin etməkdir. "Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin strukturunun və idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında" Fərman nazirliyin bugünkü və gələcək fəaliyyəti üçün son dərəcə əhəmiyyətlidir. Optimallaşma nəticəsində paralel strukturların aradan qaldırılması və mövcud strukturların yenidən təşkili ilə büdcə vəsaitinə qənaət olunacaqdır. Fərmandan irəli gələn fəaliyyətlərin icra edilməsi nəticəsində vətəndaşlara şəffaf, operativ və resurslara qənaət etməklə xidmət göstəriləcək, dövlət xidmətləri daha əlçatan və keyfiyyətli olacaqdır.

– **Azərbaycanda dövlət siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsidir. Bu istiqamətdə hansı işlər görülür?**

– Ölkəmizin zəngin təbiətini qorumaq, bərpa etmək üçün yeni layihələr yerinə yetirilir. "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" inkişaf Konsepsiyası, "Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunmasına və davamlı istifadəsinə dair 2017-2020-d illər üçün Milli Strategiya", "Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələri" və digər dövlət proqramları çərçivəsində ekoloji tarazlığın qorunması, təbii ehtiyatların, o cümlədən faydalı qazıntıların, su, torpaq, hava kimi əvəzsiz sərvətlərin, meşələrin və biomüxtəlifliyin mühafizəsi sahəsində mövcud ekoloji problemlərin həlli istiqamətində müvafiq tədbirlər həyata keçirilir.

Uzun illər ərzində neft sənayesindən əmələ gəlmiş tullantılar Abşeron yarımadasında bir sıra ərazilərin həddindən artıq çirklənməsinə səbəb olub. Əhalinin sağlamlığı üçün risklərin azaldılması və həmin torpaqların iqtisadi dövriyyəyə qaytarılması baxımından çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsi zərurəti yarandığından ETSN tərəfindən müxtəlif ərazilərdə əmələ gələn gölməçələrin qurudulması, neft və neft şlamı ilə çirklənmiş sahələrin təmizlənməsi işləri aparılır.

Artıq Suraxanı rayonunda keçmiş yod-brom zavodunun ərazisində lay sulan, duz, yod və digər tullantılarla çirklənmiş 67 hektar sahə təmizlənilib, kollektor-drenaj sistemi qurulub. Ümumilikdə, indiyədək bu ərazidə yerli iqlim şəraitinə uyğun 50 mindən çox müxtəlif növ ağac əkilərək böyük yaşıllıq zolağı salınıb. Ağaclar əraziyə çəkilməmiş müasir, avtomatlaşdırılmış damalı suvarma sistemi vasitəsi ilə suvanılır. Suvarma üçün su isə Hövsan Aerasiya Stansiyasından götürülür və təmizləyici qurğularda təmizləndikdən sonra suvarmaya ötürülür. Onu da qeyd edirəm ki, damalı suvarma sisteminin elektrik enerjisi ilə təchizatı Suraxanı Günəş Elektrik Stansiyası hesabına təmin ediləcək. Yeri gəlmişkən, mayın 10-da bu ərazidə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev,

birinci xanım Mehriban Əliyeva və ailə üzvlərinin iştirakı ilə Ulu öndər Heydər Əliyevin doğum gününə həsr olunan ağacəkmə kampaniyası keçirilib, 4 hektar sahədə 3250 ağac əkilib.

Abşeron yarımadasında tullantı və lay suları ilə çirklənmiş göllər də ekoloji şəraitə ciddi təsir göstərir və Xəzər dənizinin çirkləndirilməsində mühüm rol oynayır. Yarımada gölləri üzrə araşdırmalar aparılıb, 9 gölün (Xocasən, Binəqədi, Lökbatan, Qaradağ, Qu, Zabrat, Zığ, Bülbülə və Böyükşor) ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində tədbirlərin görülməsi prioritet hesab edilib.

Bildiyiniz kimi, Abşeron göllərinin bərpası layihəsi çərçivəsində yarımadaanın ən böyük gölü olan Böyükşor gölünün kompleks bərpası layihəsinin birinci mərhələsi olaraq gölün 300 hektara yaxın sahəsi bərpa edilib; bulvar salınıb, sahil hissə abadlaşdırılaraq yaşıllaşdırılıb, suyun keyfiyyətinə online rejimdə nəzarət təşkil olunub.

Hazırda Abşeron yarımadasında çirklənmiş torpaqların inventarlaşdırılması və qiymətləndirilməsi məqsədi ilə müvafiq tədbirlər həyata keçirilir. Qiymətləndirmədən sonra təmizlənmə və bərpa metodologiyaları müəyyənləşdiriləcək, çirklənmiş ərazilər torpaqların gələcək istifadə təyinatına uyğun olaraq mərhələlərlə bərpa ediləcək.

Su hövzələrinin çirkləndirilməsi ölkənin və yarımadaanın əsas ekoloji problemlərindəndir. Bu ərazilərdə kanalizasiya sistemlərinin və müvafiq təmizləyici qurğuların qurulması hesabına su mənbələrinin çirklənməsinin qarşısı alınmalıdır.

Havanın çirklənməsi məsələsinə də böyük diqqət göstərilir. Bəzi sahələrdə təsərrüfat fəaliyyəti zamanı ekoloji norma və standartlara riayət edilməməsi atmosfer havasının keyfiyyətinə mənfi təsir edir. Ümumiyyətlə, havanı çirkləndirən amillərə qarşı ciddi mübarizə aparılması qarşıya mühüm vəzifə kimi qoyulub. Hesablamalara görə, havanın çirklənməsinin 70%-dən çoxu avtonəqliyyatın payına düşür. Qeyd etmək lazımdır ki, yeni yaradılan müəssisələrdə ekoloji tələblərə cavab verən müasir texnologiyaların tətbiqi ətraf mühitin qorunmasında mühüm rol oynayır.

Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunda aparılan yenidənqurma və modernizasiya işləri paytaxtın ekoloji mühitinin yaxşılaşdırılmasına müsbət təsir edəcək. Bu layihənin reallaşdırılması nəticəsində, o cümlədən "Avro-5" standartlarına uyğun yanacaq istehsalı atmosferə atılmaların kifayət qədər azalmasına şərait yaradacaq.

– Azərbaycan Respublikasında plastik qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılması istiqamətində hansı işlər görülür?

– Hazırda bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə plastik qablaşdırmalardan istifadənin azaldılması istiqamətində müvafiq qanunvericilik bazası yaradılır, onların toplanması və təkrar emalı sistemi təkmilləşdirilir. Avropa ölkələrinin bir çoxunda əsas tədbir kimi plastik torbaların ödənişli olması və ya onlara ekoloji vergi tətbiqi kimi üsullardan istifadə edilir. Bununla yanaşı, dəfələrlə istifadə oluna bilən parça torbalardan, bakteriyaların və ya digər canlı orqanizmlərin parçalaya biləcəyi çantılardan istifadənin təşviqi də görülməli tədbirlər sırasındadır.

Ölkə rəhbəri tərəfindən verilmiş sərəncam bu kimi məsələlərin həllində əhəmiyyətli rol oynadı. "Azərbaycan Respublikasında plastik qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılmasına dair 2019-2020-ci illər üçün Tədbirlər Planı" 2020-ci ilədək strateji baxışı, 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxışı və 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün hədəf baxışı əhatə edir. Tədbirlər planında plastik qablaşdırma materiallarının ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılması və onların alternativlərinin ölkə bazarına daxil olmasının asanlaşdırılması üçün stimullaşdırma tədbirləri nəzərdə tutulub. Buna uyğun olaraq başladığımız genişmiqyaslı kampaniya bu gün də davam edir. Alternativ qablaşdırma materiallarından istifadənin genişləndirilməsi məqsədi ilə təbliğat işləri aparılır.

Tullantıların idarə edilməsi bütün ölkələrə xas olan problemdir və iqtisadi inkişaf dövrünü yaşayan ölkəmizdə də özünü göstərir. Lakin Balaxanı poliqonunun müasir standartlara uyğun yenidən qurulması, bərk məişət tullantılarının yandırılması və çeşidlənməsi zavodlarının istismara verilməsi, Təhlükəli Tullantılar Poliqonunun yaradılması, poliqonların əksəriyyətinin tam bərpa edilməsi və çoxsaylı qeyri-qanuni tullantı sahələrinin təmizlənməsi hesabına köklü müsbət dəyişikliklər hiss olunur.

– Bu gün planetimizdə su problemi özünü nə dərəcədə ciddi şəkildə göstərir və ölkəmizdə su ehtiyatlarının idarə edilməsi sahəsində vəziyyət necədir?

– Su ehtiyatları istənilən dövlət üçün ən qiymətli resurslardan biridir. Əhalinin artımı və iqtisadiyyatın inkişafı şəraitində dünyada su ehtiyatlarından istifadə sürətlə artır və əksər region və ölkələrdə su təminatı kəskin şəkildə pisləşir.

BMT-nin 2018-ci ildə nəşr olunmuş Dünya Su İnkişafı Hesabatına əsasən iqtisadiyyatın inkişafı və əhalinin artması səbəbindən suya olan tələbat hər il təqribən 1% artır və bu, əsasən inkişaf etməkdə olan ölkələrdə daha çox özünü büruzə verir. Hazırda dünya əhalisinin 40%-dən çoxu su qıtlığı probleminə əziyyət çəkir və iqlim dəyişikliyi nəticəsində 2050-ci ilə qədər bu rəqəmin artacağı proqnozlaşdırılır.

Ölkəmizə gəlcə, araşdırmalara görə Cənubi Qafqazın ümumi su ehtiyatının yalnız 10%-i Azərbaycanın payına düşür. Ölkənin su ehtiyatlarının təqribən 70%-i qonşu dövlətlərin ərazisində formalaşır və Azərbaycan üçün regional su resurslarının dövlətlərarası ədalətli bölünməsi məsələsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Respublikanın ərazisinin 3/1 hissəsi ölkənin ən böyük su arteriyası olan Kür çayı hövzəsinin aşağı relyefində yerləşdiyindən, çayın qonşu dövlətlərin ərazisində çirklənməsi ekoloji gərginlik yaradır.

Dinamik iqtisadi inkişaf əlaqədar ölkədə kifayət qədər iri su istifadəçiləri yaranıb ki, onların da fəaliyyət sahəsində içməli sudan təyinatına uyğun olmayaraq səmərəsiz istifadə və israfçılıq hallarına yol verilir. İçməli su təchizatı sisteminin təkmilləşdirilməsi və suvarma kanallarının rekonstruksiyası istiqamətində aparılan genişmiqyaslı işlərə baxmayaraq, hələ də bu sahədə çox böyük miqdarda su itkisi mövcuddur. Belə ki, təbii mənbələrdən götürülən suyun istehlakçıya çatdırılması prosesində böyük itkiyə yol verilir ki, bu da az su ehtiyatlarına malik olan ölkəmiz üçün böyük rəqəm hesab olunur.

Hazırda respublikamızda su qıtlığının qarşısının alınması məqsədi ilə yeni alternativ su mənbələrinin yaradılması istiqamətində müvafiq işlər həyata keçirilir. Su istehlakçıların tələbatının tam ödənilməsi məqsədi ilə əlavə müxtəlif tutumlu yeni su anbarlarının yaradılması ölkənin su təhlükəsizliyində mühüm rol oynaya bilər. Yaxın gələcəkdə alternativ su mənbələrinin axtarışı, yağış sularından istifadə olunması, dəniz suyunun duzsuzlaşdırılması, sudan təkrar istifadə kimi amillər də nəzərə alınmalıdır.

– Xəzərin ekoloji vəziyyəti ilə bağlı nə deyə bilərsiniz?

– Bu gün fəaliyyət hədəflərimizdən biri Xəzər dənizinin çirklənməsinin qarşısını almağa yönəlib. Tərəfimizdən mümkün olan bütün vasitələrdən istifadə olunur ki, Xəzər ekoloji inkişaf və ekoloji sabitlik zonasına çevrilsin. Əfsus ki, antropogen və təbii amillərin təsiri (qlobal iqlim dəyişiklikləri, dəniz səviyyəsinin tərəddüdü, çay axınının həddən artıq tənzimlənməsi, çirklənmə, icazəsiz balıq ovu və s.) Xəzərin ekosisteminin deqradasiyasına gətirib çıxarıb. Bu gün Xəzər dənizinin ekosisteminə mənfi təsir aradan qaldırılmasa, gələcəkdə ağır nəticələrə səbəb olar. Xəzərin əsas çirklənmə mənbələri onun hövzəsində, sahillərində və akvatoriyasında yerləşən şəhərlərin və sənaye obyektlərinin çirkab sulandır, dəniz nəqliyyatından və neft mədənlərindən daxil olan müxtəlif çirkləndiricilərdir. Odur ki, Xəzər dənizinin çimərlik ərazilərində, sahil zolağında və dənizdə fəaliyyət göstərən müəssisə və obyektlərdə, üzən vasitələrdə monitorinqlər keçirilib və axarlar müəyyən edilərək xəritələşdirilib. Etiraf etmək lazımdır ki, sahil zolağında yerləşən rayonların əksəriyyətində təmizləyici qurğular olmadığından tullantı suları təmizlənmədən Xəzərə axıdılır. Xəzərin qorunması ilə bağlı regional və beynəlxalq səviyyədə üzərimizə götürdüyümüz öhdəliklər, tərəfdaş olduğumuz konvensiyaların müddəaları bizdən bu sahəni daim diqqət mərkəzində saxlamağı tələb edir.

– Meşələrin artırılması və bərpası ilə bağlı hansı işlər görülür?

– Əsas prioritet istiqamətlərimizdən biri də meşələrin artırılması və bərpası, o cümlədən onlardan davamlı istifadə edilməsidir. Azərbaycan azmeşəli ölkə olduğundan meşələrə dağıdıcı müdaxilələrin qarşısının alınması, mühafizəsinin gücləndirilməsi istiqamətində işlərimiz davam etdirilir. Hazırda "Azərkosmos" ASC və BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO) ilə birgə meşə ilə örtülü ərazilərin dəqiqləşdirilməsi məqsədi ilə inventarlaşma işləri aparılır. Meşə idarəetmə sisteminin müasirləşdirilməsi, yeni meşə sahələrinin salınması və meşə təsərrüfatından beynəlxalq təcrübələr əsasında davamlı istifadə edilməsi üçün FAO-nun texniki dəstəyi ilə Yeni Milli Meşə Proqramının hazırlıq işlərinə başlanılıb, ilkin layihəsi tamamlanıb və bu, 2020-2030-cu illəri əhatə edən 10 illik müddət üçün nəzərdə tutulub.

– Milli parklarda ekoturizmin inkişafı ilə bağlı planlarınız nədir?

– Azərbaycan Qafqazda və Avropada zəngin biomüxtəlifliyə malik ölkələrdəndir. Bu baxımdan respublikamızda biomüxtəlifliyin qorunması həm milli, həm regional, həm də qlobal əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycanda xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi ölkə ərazisinin 10,3%-ə çatdırılıb və hazırda 10 milli park, 10 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir.

Ölkəmizdə hazırkı və növbəti illər üçün prioritetlərdən biri davamlı ekoturizmin inkişaf etdirilməsidir. Ekoloji turizm təbiətdən istirahət məqsədi ilə istifadənin yeni forması olmaqla yanaşı, ondan zövq almağı, rekreasiya ehtiyatlarından düşünülmüş şəkildə istifadə etməyi, bioloji müxtəlifliyin qorunmasını təbliğ etməklə, həm də turizm fəaliyyətinin dayanıqlılığını tələb edir. Hazırda Dövlət Turizm Agentliyi ilə birlikdə beynəlxalq ekspertlərin dəstəyi ilə yeni ekoturizm konsepsiyası hazırlanır. Bu istiqamətdə xanım Leyla Əliyevanın təsisçisi olduğu "İDEA" İctimai Birliyinin fəaliyyətini, xüsusilə də ətraf mühitin mühafizəsi işinə gənclərin cəlb olunmasını yüksək qiymətləndiririk.

"İDEA" İctimai Birliyi ilə birgə nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsində olan bioloji növlərin artırılması, onların tarixən məskunlaşdırdıqları ərazilərə reintroduksiya olunması sahəsində aparılan işlər bu gün də davam edir. Belə ki, nəsli kəsilmiş zübrlərin (Avropa bizonu) bərpası və onların ölkə təbiətinə introduksiya olunması, digər növ vəhşi heyvanların elmi məqsədlərlə artırılması və təbiətə buraxılması üçün Şahdağ Milli Parkının ərazisində volyer kompleksi inşa edilib. 21 may 2019-cu il tarixində artıq Azərbaycana 8 baş bizon gətirilib və onlar üçün yaradılmış xüsusi əraziyə buraxılıb, may ayının sonunda onların sayı 20-yə çatacaq.

Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın tapşırıqları və dəstəyi ilə reallaşdırılan layihələr də ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsinə mühüm töhfələr verməkdədir.

Respublikamızın geoloji, coğrafi, tarixi, estetik və digər cəhətlərdən əhəmiyyət daşıyan təbiət obyektlərinin qorunması istiqamətində YUNESKO ilə əməkdaşlıq genişləndirilir. Hirkan meşələrinin YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilməsi ilə bağlı işlər aparılır. YUNESKO-nun "Qlobal Geoparklar" təşəbbüsü çərçivəsində Bakı və Abşeron yarımadasının "Palçıq vulkanları qrupu" Dövlət Təbiət Qoruğu ərazisinin beynəlxalq geoloji əhəmiyyətə malik ərazi kimi müəyyən edilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçirilir. Geoparkların yaradılması ilə bağlı qanunvericiliyə edilmiş yeni dəyişikliklər bu işlərin reallaşdırılması üçün imkanlar yaradır.

– Sonda nə demək istərdiniz?

– Əlbəttə, dövlət qurumları ilə yanaşı, ətraf mühitin qorunmasını təmin etmək üçün ictimai nəzarət daha da artırılmalıdır. Ekoloji problemin həlli və ətraf mühitin qorunması hər bir insanın mənəvi borcudur. Bu gün bu problemlərin həlli bəşəriyyətin, böyükdən kiçiyə qədər hər kəsin bu işə cəlb olunmasını tələb edir. Həç kimin ekoloji problemdən kənarda qalmağa mənəvi haqqı yoxdur. Nazirliyin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsindəki çoxsahəli fəaliyyətində ictimaiyyətin məlumatlandırılması və maarifləndirilməsi işi prioritet istiqamətlərdən biridir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan gəncliyi 2017-2021-ci illərdə" Dövlət Proqramına və dövlət başçısının 2019-cu il fevralın 1-də Azərbaycan Gəncləri Gününə həsr olunmuş respublika toplantısındakı çıxışına əsaslanaraq nazirlikdə gənclərdən ibarət "Təbiəti könüllü qoruyaq" adlı könüllülər qrupu yaradılıb və 500-ə yaxın gənc müraciət edib. Könüllülük fəaliyyətinə qoşulan gənclər ətraf mühit və təbii sərvətlərin qorunması istiqamətində vərdişlər aşılayan təlimlərdə iştirak edəcək və seçilənlərə xüsusi sertifikatlar veriləcəkdir. Seçilmiş namizədlərdən gələcəkdə nazirliyin ehtiyat kadr heyətinin formalaşdırılması nəzərdə tutulur ki, bu da gənclərin iş həyatına uğurlu keçid fürsəti yaradacaqdır. Düşünürəm ki, hər bir xalq özünün xoşbəxt gələcəyə olan ümidlərini, ilk növbədə, gənc nəsilə bağlayır. Bu baxımdan gənclərin nazirliyin fəaliyyətində fəal iştiraka cəlb olunmasına, onların istək, rəy və təkliflərinə böyük önəm verilir.

Biz hər bir kəsi laqeyd olmamağa, təbiəti sevməyə və qorumağa çağırırıq.

Milli Məclis. - 2019.-№3.-S.42-45.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ VƏ ONUN HÜQUQİ BAZASI

Ə.Ə. Kazımov,
Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

müəllim **E.İ. Əhmədova,**
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Açar sözlər: konstitusiya, daxili sular, konvensiya, təbii resurslar, hüquq pozma, ekoloji tarazlıq

Müasir dünyada ətraf mühit məsələləri, o cümlədən iqlim dəyişməsi problemləri dünya birliyinin, beynəlxalq ictimaiyyətin diqqət mərkəzindədir. Son zamanlar bu məsələlər daha da aktuallaşıb. Zəngin təbiətə malik Azərbaycan dövləti də ekoloji problemlərin, xüsusilə sahə ilə bağlı hüquqi bazanın yaradılmasını və onun daim təkmilləşdirilməsini diqqət mərkəzində saxlayır.

1993-cü ildən başlayaraq ölkə rəhbərliyi və parlamentin tərəfindən, digər sahələrdə olduğu kimi, ətraf mühit və təbiətdən istifadə ilə bağlı milli qanunvericiliyin yaradılması işinə xüsusi diqqət yetirildi.

Ümummilli lider Heydər Əliyev ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətin qorunması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə sahəsində hüquq bazanın, ilk növbədə müasir tələblərə Avropa standartlarına cavab verən normativ hüquqi aktların tez bir zamanda yaradılmasına önəm verirdi. Məhz bunun nəticəsi idi ki, onun sədrliyi ilə yeni Konstitusiya layihəsini hazırlayan komissiya tərəfindən işlənmiş və 12 noyabr 1995-ci ildə qəbul edilmiş müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasında sözü gedən hüquq sahəsi bir neçə maddə və müddəalarla öz əksini tapmışdır.

Həmin Konstitusiyanın 11-ci maddəsində qeyd edilir ki, [1] Azərbaycan Respublikasının daxili suları Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsi, Azərbaycan Respublikasının üzərində hava məkanı Azərbaycan Respublikası ərazisinin ayrılmaz tərkib hissəsidir.

14-cü maddə ilə isə müəyyən edilir ki, təbii ehtiyatlar hər hansı fiziki və ya hüquqi şəxslərin hüquqlarına və mənafelərinə xələl gətirmədən Azərbaycan Respublikasına mənsubdur. [1] 39-cu maddə hər bir vətəndaşın sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnu tənzimləyir [1].

I. Hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ vardır.

II. Hər kəsin ətraf mühitin əsl vəziyyəti haqqında məlumat toplamaq və ekoloji hüquq pozma ilə əlaqədar onun sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin əvəzini almaq hüququ vardır.

Bu maddə ilə verilən hüquq özündə bir neçə prinsipi əks etdirir:

– Konstitusiya normasında istifadə olunan mənəvi prinsip;

– Ətraf mühitə dair obyektiv qanunvericilik sisteminin yaradılması prinsipi;

Vətəndaşın, dövlətin ətraf mühiti əlverişli, sağlam vəziyyətdə saxlamaq prinsipi. Bu maddədə təsbit olunan hüquq beynəlxalq insan hüquqları kateqoriyasına daxildir və ölkə ərazisində olan vətəndaşlara, əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hamısına aiddir.

Şərh edilən maddənin 2-ci hissəsində iki hüquq nəzərdə tutulur:

Ətraf mühitin əsl vəziyyəti barədə məlumat toplamaq hüququ;

Ekoloji hüquq pozma nəticəsində insan sağlamlığına və əmlakına dəymiş ziyanın əvəzini almaq hüququ. Birinci halda söhbət insanın konkret fəaliyyətinin nəticəsi olaraq və ya təbii fəlakət nəticəsində yaranmış əlverişsiz durum haqqında həqiqi məlumat alınması hüququndan gedir.

Maddə 78. Ətraf mühitin qorunması. Burada qeyd olunur ki, ətraf mühitin qorunması hər bir şəxsin borcudur. Göründüyü kimi konstitusiya ətraf mühitin mühafizəsini bir borc, vəzifə kimi hamının və hər kəsin qarşısında qoyur. Əgər 16-cı maddə təbiətin, ətraf mühitin qorunmasını dövlətin vəzifəsi kimi qoyursa, 78-maddə onu vətəndaşın, hər bir şəxsin Konstitusiyada vəzifəsi kimi müəyyənləşdirir. Konstitusiyada təsbit olunmuş müddəalara əsasən sonrakı illərdə sahənin əsas qanunları və qanunaltı normativ hüquqi aktları qəbul edildi. Sahənin əsas (ana) qanunu “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” qanundur (1999) [3]. Həmin sənəd ətraf mühitin, təbiət və onun əsas komponentlərini, təbii ehtiyatlardan istifadəni əhatə edən çərçivə prinsipləri və hüquqi münasibətlərin tənzimlənməsini müəyyənləşdirir. Kompleks halda bu qanunu “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” (1999) və “Hidrometeorologiya haqqında” (1998) [4] qanunlar tamamlayır.

Ətraf mühitin spesifik sahələrinin – ekosistemləri və biomüxtəlifliyi kompleks şəkildə “Meşə məcəlləsi” (1997), “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” qanun (2000) tənzimləyir.

Nəzərə alaraq ki, ölkəmiz su ehtiyatları az olan regiondur, bu baxımdan dövlətimiz su sektoruna və bu təbii sərvətin qanunvericilik bazasına xüsusi önəm verir.

Bu sahə üzrə hüquqi münasibətləri “Su Məcəlləsi” (1997), “Su təchizatı və tullantı suları haqqında” (1999) “Meliorasiya və irriqasiya” haqqında (1996), “Bələdiyyələrin su təsərrüfatı haqqında” qanunlar tənzimləyir. Ölkənin təbii atmosfer məkanı və onun mühafizəsi sahəsində əsas qanunvericilik aktı “Atmosfer havasının mühafizəsi haqqında qanundur”. Həmin qanun 2001-ci ildə qəbul edilib.

İkinci halda bu hüquq ekoloji hüquqpozma baş verən şəraitdə təzahür edir. Maddənin ikinci hissəsindəki “Hər kəs” ifadəsi bütün fiziki və hüquqi şəxsləri nəzərdə tutur.

Ətraf mühit məsələlərinə xüsusi əhəmiyyət verən Azərbaycan dövləti, ölkə prezidenti İlham Əliyev cənabları tərəfindən sahənin qanunvericilik bazasının daha da gücləndirilməsi məqsədilə mütəmadi tədbirlər görülür. 2009-cu ilin martında keçirilən ümumxalq səsverməsində (referendumda) konstitusiyanın sözü gedən 39-cu maddəsinə ətraf mühit sahəsində Azərbaycanın qoşulduğu Beynəlxalq konvensiyaların tələblərindən irəli gələn çox mühüm III-IV hissələr əlavə olundu.

Həmin əlavələr aşağıdakı məzmunadadır:

III. Heç kəs ətraf mühitə, təbii ehtiyatlara qanunla müəyyən edilmiş hədlərdən artıq təhlükə törədə və ya zərər vura bilməz.

IV. Dövlət ekoloji tarazlığın saxlanmasına, yabanı bitkilərin (floranın) və vəhşi heyvanların (faunanın) qanunla müəyyən edilmiş növlərinin qorunmasına təminat verir.

Həmin əlavələr ətraf mühit sahəsində ölkə qanunvericiliyinin beynəlxalq və Avropa ekoloji hüququna hormonizasiyası istiqamətində mühüm konstitusion addım kimi dəyərləndirilməlidir.

Sağlamlığın qorunması hüquqi adlanan 41-ci maddənin III hissəsində insanların həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə törədən faktları və halları gizlədən vəzifəli şəxslərin qanun əsasında məsuliyyətə cəlb edilməsi müəyyənləşdirilir.

Həmin məsuliyyətin hədləri və dərəcələri qüvvədə olan müvafiq normativ hüquqi aktlarda öz əksini tapır. Zəngin təbiəti olan ölkəmizin florası bir neçə qanunla tənzimlənir: “fitosanitar nəzarəti haqqında” (2006), “toxumçuluq haqqında” (1997), “Taxıl haqqında qanunlar” (2000) və digərləri [5].

Ölkə faunası “Heyvanlar haqqında” (1999), “Balıqçılıq haqqında” (1998), “Ovçuluq haqqında ”(2004), “Baytarlıq haqqında” (2005) və bu qanunlara uyğun qəbul edilmiş digər normativ hüquqi aktlarla tənzimlənir.

Beynəlxalq ekoloji hüquq ətraf mühitə dair məlumat əldə etmək məsələsinə xüsusi önəm verir. Azərbaycan müstəqil dövlət olaraq bu prinsipi Konstitusiyaya (Maddə 39) daxil etmişdir. Azərbaycan bu sahədə beynəlxalq sənəd olan Orxus konvensiyasına qoşulmuşdur (1999) [6] və bu konvensiyanın tələblərindən və Konstitusiyadan irəli gələn iki qanun qəbul etmişdir: “Ətraf mühitə dair informasiya almaq barədə” (2002), “Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında” (2002).

Bütövlüklə bu günə kimi ətraf mühit, təbii ehtiyatlar və onlardan istifadə sahəsində 30-dan çox qanun qəbul edilmişdir.

Konstitusiyanın 148-ci (II – hissə) və 151-ci maddələrinə əsasən Azərbaycan dövlətinin qoşulduğu və ratifikasiya etdiyi beynəlxalq konvensiyalar, iki tərəfli və çox tərəfli müqavilələr və digər sənədlər ölkəmizin qanunvericilik sisteminin tərkib hissəsidir və ölkə ərazisində milli qanunvericiliklə eyni (ayrı-ayrı hallarda) üstün qüvvəyə malikdir.

Bu gün ölkəmiz ətraf mühit və təbii ehtiyatlar sahəsinin hüquqi tənzimlənməsinin beynəlxalq hüquqa və Avropa qanunvericiliyinə yaxınlaşdırmaq üçün müvafiq tədbirlər görür. Müstəqil dövlət olaraq Azərbaycan Avropa ittifaqı, digər Avroatlantik strukturlara, başqa sahələrdə olduğu kimi, ətraf mühitə dair məsələlərdə də uğurla əməkdaşlıq edir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı: “Qanun” 2016.s. 91.
2. Əsədov A., Axundzadə D, Quliyeva Z. ”Ekologiya hüququ”, Bakı: 1999 s. 396.
3. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” “Qanun” Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik Toplusu, 1999-cu il №3 maddə 16.
4. “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” qanun. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik toplusu, 1999-cü il №1 maddə 56.

5. “Fitosanitar”, “Taxıl” və “Toxumçuluq haqqında” qanunlar. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2001 №7 maddələr 13, 46.
6. “Ətraf mühitin mühafizəsinə dair” Orxus Konvensiyasının materialları, Azərbaycan respublikasının qanunvericilik toplusu, 2000-ci il № 5 maddə 46.

ADAU-nun Elmi əsərləri. - 2019.-№2.-S.182-184.

TORPAQLARIN EKOLOJİ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİN ELMİ-NƏZƏRİ ƏSASLARI VƏ MƏRHƏLƏLƏRİ

Doktorant **G.F. Abbasova**,
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin

Açar sözlər: üzümaltı, boz-qəhvəyi, torpaq, ekoloji qiymətləndirmə, ekoloji bal, mərhələ

Bir sıra ədəbiyyat mənbələrində XX əsr “ekoloji problemlər əsr” adlandırılmışdır. Bu təsadüfi deyildir. Keçən əsrdə Azərbaycan da daxil olmaqla dünyanın əksər ölkələrində ekoloji problemlər və ətraf mühitin qorunması məsələləri kəskin şəkildə qabardı. Buna səbəb insanın təbiətə müdaxiləsinin artması, insanın təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində atmosfer, torpaq və su hövzələrinin çirklənməsi, ekosistemlərin deqradasiyası və biomüxtəlifliyin azalması idi.

Torpaq resurslarının həm mütləq və həm də nisbi ölçülərdə azalması XXI əsrin başlanğıcında artıq dönməz prosesə çevrilmişdir. Azərbaycanda da hava, su və torpaq resursları ilə bağlı ekoloji problemlər öz kəskinliyi ilə seçilirdi. 70-80-ci illərin iqtisadi yüksəlişi ölkə miqyasında bir sıra torpaq ekoloji problemlərin ortaya çıxmasına səbəb oldu. Aran zonalarında torpaqların şorlaşması və şorakətləşməsi, dağlıq ərazilərdə eroziya prosesləri ölkədə ekoloji problemlər həddünü aşaraq sosial, iqtisadi və hüquq problemə çevrilməyə başladı [1,2].

İnsanların kənd təsərrüfatı fəaliyyəti nəticəsində ortaya çıxmış ekoloji problemlərin həlli yollarının tapılması bir sıra kənd təsərrüfatı elmlərinin, o cümlədən aqroekologiya, torpaqşünaslıq və aqrokimyanın aparıcı elmi istiqamətləri idi.

Keçən əsrin 70-80-ci illərində akademik V.R. Volobuyev tərəfindən işlənmiş “torpaq ekologiyası” təlimi həmin dövrün tələblərindən irəli gəlirdi [3...7]. Torpağın onu əhatə edən mühitlə qarşılıqlı əlaqəsini tədqiq edən “torpaq ekologiyası” təliminə görə torpaq örtüyü mühit amillərinin (iqlim, relyef, torpaq əmələgətirən süxurlar, canlı aləm, zaman, insan amili) təsiri altında formalaşdığından, bu amillərin, o cümlədən antropogen amilin təsirinin güclənməsi torpaq örtüyündə dəyişikliklərə gətirib çıxarırdı. Bu isə öz növbədə torpağın atribut xassəsi olan münbitliyin dəyişməsi ilə nəticələnirdi. Buradan belə nəticə çıxırdı ki, müsbət və mənfi təsirdən asılı olmayaraq, istənilən antropogen amil torpağın atribut xassəsi olan onun münbitliyində dəyişikliklər törədir. Antropogen amillərin təsiri altında torpaq örtüyündə baş vermiş dəyişikliklərin uçota alınması, qiymətləndirilməsi və neqativ proseslərin qarşısının alınmasından ötrü tədbirlər sisteminin hazırlanması elmi-nəzəri və praktiki əhəmiyyət kəsb edir. Burada söhbət ilk növbədə torpağın ekologiyasını formalaşdıran mühit amillərinin optimallaşdırılmasından və insanın təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində korlanmış ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasından gedir [4].

Bununla bağlı olaraq XX əsrin 90-cı illərində akademik Q.Ş. Məmmədov tərəfindən ilk dəfə olaraq “torpaqları ekoloji qiymətləndirilməsi”nin elmi-nəzəri və metodiki prinsipləri irəli sürülmüş və ətraflı əsaslandırılmışdır. Belə bir yanaşmanın irəli sürülməsi nəzəri xarakter daşıyan “torpaq ekologiyası” təliminin istehsalatın və praktiki ekologiya ehtiyaclarına uyğunlaşdırılması idi [3].

Maraqlı cəhət ondan ibarət idi ki, Q.Ş. Məmmədov torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsinə uzun illər mövcud olmuş torpaqların müqayisəli qiymətləndirilməsinin - bonitirovkasının davamı kimi nəzərdən keçirmişdir. Yaxşı məlumdur ki, torpaqların müqayisəli qiymətləndirilməsinin - bonitirovkasının qədim tarixi vardır. Bu sahədə ilk praktiki işlər Qədim Misir, Mesopotamiya (Şumer və Babil ölkələrində), Qədim Roma və Bizans dövründə həyata keçirilmişdir. Tərkibində Azərbaycan da olmaqla Sasanilər, Səlcuqlar, Hülakilər dövlətində də orta əsrlərdə torpaq qiymətləndirmə işlərinə böyük diqqət yetirilmişdir [2...7]. Respublikamızın müstəqillik əldə etməsi, ölkə iqtisadiyyatının bazar münasibətləri sistemə keçməsi ilə bağlı torpaqların müqayisəli qiymətləndirilməsi torpaqların müxtəlif aspektlərdən – iqtisadi, ekoloji, ekoloji-iqtisadi və s. qiymətləndirilməsində ilkin tədbir kimi mühüm rol oynamağa başlamışdır.

Beləliklə, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsinin XX əsrin 90-ci illərində elmi təlim kimi ortaya çıxması bir tərəfdən ekoloji problemlərin ortaya çıxması, digər tərəfdən isə torpaqların müqayisəli qiymətləndirilməsinin kənd təsərrüfatının ehtiyacından irəli gələrək yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyması idi.

Akademik Q.Ş. Məmmədovun tədqiqatlarında və digər tədqiqatçıların işlərində diqqəti cəlb edən cəhət müəlliflər tərəfindən torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsinin sonuncu mərhələsində müxtəlif miqyaslı

(1:100000, 1:50000 və s.) ekoloji qiymətləndirmə xəritələrinin tərtib edilməsidir. Bu tip xəritələrdə, ilk vaxtlar ənənəvi torpaq xəritələrindən fərqli olaraq, relyefin plastikasının cizgiləri üzərinə torpaq konturları yerləşdirilirdi. Bu zaman torpaq konturlarının əmələ gətirdiyi müxtəlif məkan formalarının və həmçinin ayrı-ayrı torpaq konturlarının torpaq və mühitlə bağlı balla ifadə olunmuş ekoloji balları tapılırdı. Lakin sonrakı tədqiqatlarda müxtəlif səbəblərdən relyefin plastikası əsasında tərtib edilmiş torpaq xəritələrindən istifadə edilməmişdir. Keçən əsrin torpaq-ekoloji tədqiqatlarında müəlliflər “torpağın ekoloji qiyməti” deyəndə, daha çox torpaq və mühit (relyef, iqlim, torpaq əmələ gətirən süxurlar və s.) amillərinin birgə təsiri ilə formalaşmış torpaq münbitliyinin səviyyəsi kimi qəbul edir və bu səviyyədən asılı olaraq torpaqların ekoloji qiymətlərini – “yüksək”, “yaxşı”, “orta”, “pis” ilə ifadə edirdilər. Bununla belə Q.Ş. Məmmədovun nəzərinə, torpaqla onu əhatə edən mühit arasında qarşılıqlı əlaqəni nəzəri cəhətdən öyrənən “torpaq ekolojiyası”ndan fərqli olaraq torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsi aşağıdakı praktiki məqsədləri həyata keçirməyə qabildir: torpaqla onu əhatə edən mühit arasında qarşılıqlı münasibətləri balla ifadə etməklə münbitliyinin real vəziyyətini dəyərləndirməyə; torpaq örtüyünün bu və ya digər məqsədlərdən (kənd təsərrüfatında, şəhərsalınmada, otlaq sahələrinin mədəniləşdirilməsində və s.) ötrü yararlığını göstərməyə; torpaqlardan səmərəli istifadə, torpaq münbitliyinin qorunması, bərpası və artırılması yollarını (aqrutexiki, hidrotexniki, aqokimyəvi və s.) işləməyə.

Torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsində bir qədər fərqli yanaşma S.Z. Məmmədovaya məxsusdur. Müəllifin Lənkəran vilayətində çay, sitrus, üzüm, taxıl və tərəvəzalıtı torpaqlarda apardığı tədqiqatları torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsi probleminə yeni nəzəri və metodiki yeniliklər gətirmişdir [5]. Müəllif tərəfindən torpaq və mühit göstəricilərindən istifadə etməklə 100 ballıq sistem əsasında torpaqların ekoloji ekoloji qiymətləndirməsinin yeni metodu irəli sürülmüşdür. Bu yaşamağa görə torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsi zamanı qiymət şkalalarına torpaq və mühit göstəriciləri ilə yanaşı torpaqların qiymət (bonitirovka) məlumatları da daxil edilməlidir.

Beləliklə, torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsi zamanı metodikaya uyğun olaraq qiymətləndirmə işləri aşağıdakı ardıcılıqla həyata keçirilməlidir:

birinci mərhələdə–əsas bonitet şkalası qurulur, bu zaman qiymətləndirilən ərazi üçün etalon torpaq seçilir və onunla müqayisədə digər torpaq tip və ya yarımtyplərinin bonitet balları tapılır. Əsas bonitet şkalası qurularkən tədqiq edilən ərazidə münbitlik amillərinin (humus, azot, fosfor, kalium, UƏC) yüksək göstəricisinə malik olan torpaq (tip, yarımtyp) ərazi üçün “etalon” və yaxud münbitliyin nisbətən yüksək səviyyəsi kimi qəbul edilir. Onun göstəriciləri isə ən yüksək qiymətlə, 100 balla qiymətləndirilir. Bundan sonra bonitirovkada iştirak edən digər torpaqların göstəricilərinin etalon torpağın göstəriciləri ilə müqayisədə aşağıdakı düsturdan istifadə edilməklə bonitet balları tapılır:

$$B = (K_f \cdot K_m) \cdot 100$$

Burada, B – torpaq göstəricisinin bonitet balı; K_f - torpağın hər hansı xassə və əlamətinin (humus, azot, fosfor, kalium, UƏC və s.) faktiki ölçüsü; K_{metal} kimi götürülmüş torpağın uyğun göstəricilərinin ölçüsü.

İkinci mərhələdə–əsas bonitet şkalası tərtib edildikdən və torpaqların xassə və əlamətləri üçün təshih əmsalları müəyyənləşdirildikdən sonra tədqiq edilən ərazinin (təsərrüfatı, rayon, təbii-iqtisadi rayon və s.) torpaq növ-müxtəlifliklərinin, yəni torpağın ən aşağı taksonomik səviyyəsində olan vahidlərinin bonitet balları tapılır. Bundan ötrü aşağıdakı düsturdan istifadə edilir:

$$B_n = B_t \cdot K_s \cdot K_q \cdot K_y \cdot K_d \cdot K_m \text{ və s.}$$

Burada, B_n – torpaq növ müxtəlifliklərinin bonitet balı; B_t – torpaq tip və yarımtyplərinin bonitet balı; K_s – şorlaşmanın təshih əmsalı; K_q – qranulometrik tərkibin təshih əmsalı; K_y – yumuşaq qatın qalınlığının təshih əmsalı; K_d – daşlılığın təshih əmsalı; K_m – mədəniləşmənin təshih əmsalı.

Torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsi, əsasən, iki mərhələdə həyata keçirilir:

I mərhələdə – kənd təsərrüfatı, meşə və yem bitkilərinin formalaşdığı mühitə olan ekoloji tələbini nəzərə almaqla, torpaqların ayrı-ayrı əlamətlərinin təzahür dərəcəsinə görə xüsusi qiymətləndirmə şkalaları hazırlanır, torpaqların ümumiləşdirilmiş ekoloji şkalası və ekoloji qiymət xəritələri tərtib olunur. Tədqiqatların və metodikaların aparılma ardıcılığından görüldüyü kimi, torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsi sistemi onların müqayisəli qiymətləndirilməsini, yəni bonitirovkasını da əhatə etməklə bütövlükdə torpağın ekoloji şəraitinin kompleks qiymətləndirilməsi kimi çıxış edir.

II mərhələdə – torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsi zamanı çox vacib element torpağın ayrı-ayrı əlamətlərinin təzahür dərəcəsinə görə xüsusi qiymətləndirmə şkalaları sisteminin hazırlanmasıdır. Bu yanaşmanın mahiyyəti aşağıdakılardan ibarət idi: torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsi konkret torpağa bağlı olsa da kənd təsərrüfatı bitkilərinin və ya bitki qruplarının tələbinə uyğun olaraq aparılmalıdır. Bundan irəli gələrək ayrı-ayrı bitkilər (taxıl, çay, üzüm, tərəvəz və s.) altında torpaqların ekoloji qiymətini hesablayarkən üç qrup məlumatdan istifadə olunması təklif olunur: a) torpaq və onun münbitliyini formalaşdıran mühit amillər (ərazinin hündürlüyü, yağıntının miqdarı, M_d – nəmlik göstəricisi, 10^0C -dən yüksək temperaturların cəmi, bioiklim potensialı-BİP və s.) haqqında məlumat; b) torpaqların bonitirovkası vasitəsi ilə alınmış bonitet balları; c) torpağın xassə və əlamətlərinin (pH, suya davamlı aqreqlərin miqdarı, sıxlıq və s.) təzahür dərəcəsinə görə xüsusi qiymətləndirmə şkalalarında balla ifadə olunmuş göstəriciləri. Torpaqların ekoloji balları tapılarkən aşağıdakı düsturdan istifadə edilir:

$$E_b = [B_y + (T_{pH} + T_{sa} + T_{BİP} + T_h) + (P_{pH} + P_{sa} + P_{BİP} + P_h) + (Y_{pH} + Y_{sa} + Y_{BİP} + Y_h)] : 16 \times \Theta_q$$

Burada, E_b – torpağın ekoloji balı; T_{pH} , P_{pH} , Y_{pH} – taxıl, pambıq və yem bitkilərinin pH-a görə ekoloji balı; T_{sa} , P_{sa} , Y_{sa} – taxıl, pambıq və yem bitkilərinin suya davamlı aqreqlərin miqdarına görə ekoloji balı; $T_{BİP}$, $P_{BİP}$, $Y_{BİP}$ – taxıl, pambıq və yem bitkilərinin BİP-ə görə ekoloji balı; T_h , P_h , Y_h – taxıl, pambıq və yem bitkilərinin ərazinin hündürlüyünə görə ekoloji balı; “16” – hesablama iştirak edən göstəricilərin ümumi sayı; Θ_q – qrunut suyunun dərinliyinə görə təshih əmsəlidir.

Son dövrlər kompüter texnologiyalarının inkişafı və aero və kosmik şəkillərdən istifadə imkanlarının artması torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsində yeni imkanlar yaratmışdır.

Aqrokimyəvi tədqiqatların nəticələrindən torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsindən istifadə edilməsi həm elmi-nəzəri, həm də praktiki əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan M.İ. Məmmədovun tədqiqatları diqqəti cəlb edir [6]. Müəllif torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsi zamanı torpaq və mühit amilləri, xüsusən də kənd təsərrüfatı bitkiləri altında gübrə normalarının ekoloji təsirinə təshih əmsalları vasitəsilə şərti yekun ekoloji balları müəyyən-ləşdirmiş, Gəncə-Qazax massivinə boz-qəhvəyi (şabalıdı), açıq boz-qəhvəyi (şabalıdı) torpaqlarında «Təbriz» və «Kardinal» üzüm sortlarının mədəniləşmə – ekoloji təshih əmsəlinin göstəriciləri 0,62-1,0; 0,60-1,0, gübrə normalarından asılı olaraq, ekoloji təshih əmsəllərinin tətbiqindən sonra şərti yekun ekoloji balları müvafiq olaraq 57-92; 52-87 bal, Dağlıq Şirvanın dağ-qəhvəyi torpaqlarında “Mədrəsə” üzüm sortunun mədəniləşmə-ekoloji təshih əmsəlləri 0,71-1,0, şərti yekun balları 62-87 bal arasında dəyişdiyini müəyyən etmişdir.

Qeyd edək ki, kimyəvi vasitələrdən istifadə kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığını yüksəltmə də, düzgün gübrələmə norması gözlənilmədiyi hallarda ekoloji problemlərin yaranmasına gətirib çıxarır. E.H. Aslanova tərəfindən ilk dəfə olaraq gübrə normaları əsasında təshih əmsəlləri müəyyən edilərək Mil düzündə pambıqaltı və pambıqayararlı torpaqlara real tətbiq olunan (effektiv) və torpaqların proqnozlaşdırılmış (potensial) ekoloji balları tapılmışdır. [1]

Lakin üzümaltı torpaqlarda gübrə dozalarından asılı olaraq torpaqların ekoloji qiymətləndirilməsi elmi ədəbiyyatlarda ən az araşdırılmış problemlərdən biri hesab olunur. Bütün bunları nəzərə alaraq bizim tərəfimizdən Gəncə-Qazax bölgəsində üzümaltı boz-qəhvəyi torpaqlarda gübrələnmə dozəsindən asılı olaraq torpaqlar üçün ekoloji əmsəllər sistemi işlənilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Aslanova E.H. Mil düzü pambıqaltı torpaqlarında üzvi və mineral gübrələrin effektivliyinin ekoloji əsasları: Aqrar elm. fəl.dok. dis. avtoref. Bakı: 2018, 21 s.
2. Məmmədov Q.Ş. Azərbaycan Respublikası dövlət torpaq kadastrı: hüquqi, elmi və praktiki məsələlər. Bakı: “Elm”, 2003, 445 s.
3. Məmmədov Q.Ş. Azərbaycan torpaqlarının ekoloji qiymətləndirilməsi. Bakı: “Elm”, 1998, 282 s.
4. Məmmədov Q.Ş., Cəfərov A.B., Oruculu A.S. Torpaqların bonitirovkası. Bakı: SkyG, 2015, 238 s.
5. Məmmədova S.Z. Azərbaycanın Lənkəran vilayəti torpaqlarının ekoloji qiymətləndirilməsi və monitorinqi. Bakı: “Elm”, 2006, 372 s.
6. Məmmədov M.İ. Azərbaycanda üzüm bitkisinin qida rejimi və gübrələnməsinin ekoloji qiymətləndirilməsi: Aqrar elm. fəl.dok. dis...avtoref. Bakı, 2018, 42 s.
7. Волобуев В.Р. Экология почв. Баку, Изд-во АН Азерб. ССР, 1963.

ADAU-nun Elmi əsərləri. - 2019.-№2.-S.34-37.

Ətraf mühitə təsir məsuliyyətlə idarə edilir

Hasilat zamanı bu, əsas şərtlərdən biri sayılır

Flora Sadıqlı

Azərbaycanda həyata keçirilən neft, qaz və ixrac layihələrində vacib şərtlərdən biri də ətraf mühitə mənfi təsirin minimum səviyyədə olmasıdır. Təsadüfi deyil ki, "Əsrin müqaviləsi" imzalandıqdan cəmi bir il sonra bütün müqavilə ərazilərində və əməliyyatların aparıldığı obyektlərin yaxınlığında ətraf mühit monitorinqlərinə start verilib. Hazırda gedən işlərin dənizə, sahiləki və qurudakı digər sahələrə potensial təsirlərini müəyyənləşdirmək üçün monitorinqlər davam etdirilir.

Keçən il Xəzərdə "Çıraq", "Mərkəzi Azəri", "Şərqi Azəri" və "Qərbi Çıraq" platformalarının çevrəsində ətraf mühit üzrə monitorinqlər keçirilib. Eləcə də yeni "Şahdəniz Bravo" platforması quraşdırıldıqdan sonra burada tədqiqat aparılıb. Bundan başqa, sahilə yaxın sularda dörd monitorinq aparılıb ki, onlardan üçü Abşeron yarımadası ətrafındakı dayazsulu sahəni, biri isə "Şahdəniz-2" layihəsi ilə bağlı Səngəçalda xəndəklərin qazıldığı ərazini əhatə edib.

Ölkəmizdə gerçəkləşən ən iri neft-qaz və ixrac layihələrinin operatoru olan BP-nin çoxsaylı əməliyyatlarında ətraf mühitlə bağlı bir sıra digər tədbirlər də həyata keçirilir. Keçən il 17 monitorinq tədqiqatının 12-si quru ərazilərə - Səngəçal terminalına, Qərb İxrac Boru Kəmərinə və Sərinçdəki təhlükəli tullantıların idarə edilməsi obyektlərinə aid olub. 2018-ci ildə eləcə də Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin dəhlizi boyunca bioloji bərpa üzrə tədqiqat işləri başa çatdırılıb.

Neft-qaz layihələrinin ətraf mühitə təsirinə azaldılmasında tullantıların idarə olunması da mühüm rol oynayır. Layihə qruplarının əməliyyatlarda tullantıların əmələ gəlməsini aradan qaldırmaq, onları minimuma endirmək və təkrar istifadə etmək üçün xüsusi yanaşmaları var. Nəticədə keçən il təhlükəsiz tullantıların 66 faizi yenidən istifadə olundu. Bunlar əsasən metallar, plastik məhsullar, kağız və karton idi. Təhlükəli tullantıların isə 45 faizi təkrar istifadəyə və emala göndərildi. Bunların əsas hissəsini neft qarışmış su, sement və yağlar təşkil edirdi.

Xəzərdə qazma işləri davam etdiyindən şamların yaranması da təbiiidir. Qeyd edək ki, şlam qazma zamanı quyuların dib və divarlarında süxurların pozulması nəticəsində yaranmış hissəciklərin su ilə qarışdırılmış kütləsidir. Keçən il 50 min ton belə kütlə əmələ gəlmişdi ki, bu da ondan əvvəlki ilə nisbətən 50 faiz azdır. Odur ki, şamların təkrarən laylara vurulması da 30 faiz az miqdarda oldu. "Çıraq" platformasından sintetik tərkibli qazma məhlulu və şamlar uğurla sahilə daşındı, onların dənizə atılmasının qarşısı alındı.

Çirkab suların təmizlənməsi qurğusunun göstəricilərinin və təmizlənmiş suyun keyfiyyətinin monitorinqlərinin, həmçinin analizinin aparılması da müntəzəm həyata keçirilən tədbirlərdir.

Səngəçalda çirkab suların təmizlənməsi qurğusunun modernləşdirilməsi tullantıların daha səmərəli idarə olunmasına imkan verib. Ümumiyyətlə, Səngəçal terminalında ətraf mühitin mühafizə olunmasına və istismar əməliyyatlarının bütövlüyünə yanaşma həmişə səmərəli olub. Tullantıların təhlükəsiz idarə olunması üçün çirkab suların axın xəttinin modernləşməsi buna aydın misaldır.

Terminalla sahiləki magistral yol arasından üçüncü tərəflərə məxsus, sovet dönməindən qalan bir neçə boru kəməri keçir. Bu ərazinin strateji əhəmiyyətini nəzərə alaraq, BP və SOCAR birlikdə həmin boruların müntəzəm qaydada təftişini aparırlar.

Səngəçaldan söz düşmüşkən, BP ölkəmizdə əməliyyatçı olduğu layihələrdəki tərəfdaşları adından qonşu icmalarda ətraf mühit şəraitinin yaxşılaşdırılması məqsədi daşıyan "Yaşıl Səngəçal" adlı ekoloji bir layihə də həyata keçirib. Bu layihə çərçivəsində Qaradağ rayonunun yaşayış sahələrindən biri təmizlənilib abadlaşdırıldıqdan sonra orada 1000 ağac, kol və digər bitkilər əkilib. İdman avadanlıqları ilə təchiz olunmuş yaşıl həyət yaradılıb.

Məlumdur ki, mövcud yataqlardan hasilatın təbii şəkildə azalması nəticəsində neftlə birlikdə çıxarılan suyun miqdarı artır. "Azəri-Çıraq-Günəşli" (AÇG) yataqlarından çıxarılan lay suları neftdən həm dənizdəki qurğularda, həm də Səngəçal terminalında ayrılır. Keçən il "Şahdəniz"dən çıxan lay suları da AÇG qurğularına birləşdirildi.

Lay sularının kollektora vurulması səmərəli bir tədbir kimi qüvvədə qalır və 2018-ci ildə bu sahədəki göstərici ondan əvvəlki ilə nisbətən daha yüksək olub. Lay sularının dənizə atqısı da yarıya qədər azalıb.

Əməliyyat qurğularında məşəldə yandırılan qazın miqdarının getdikcə azaldılması da qarşıya qoyulan vəzifələrdən biridir. Mövcud platformalarda məşəldə yandırılan qaz azaldılsa da, yeni qurğuların istismara daxil olması nəticəsində bu məsələni tam aradan qaldırmaq mümkün deyil. Bununla belə, məşəldə yandırılan qazın həcmnin azaldılması ilə bağlı tədbirlər davam edir.

BP Azərbaycan şirkətinin 2018-ci ilə aid "Davamlı inkişaf haqqında hesabat"ında bildirilir ki, şirkət iqlim dəyişikliyinə aktuallığını bilərək bu problemin həllində fəal iştirak etməyə çalışır: "BP Dünya Bankının "Sıfır Səviyyədə Müntəzəm Məşəldə Yandırma - 2030" təşəbbüsünü imzalayıb. İqlim və Təmiz Hava Koalisiyasının Neft-Qaz Metan Tərəfdaşlığına və hazırda qrupun baş icraçı direktoru Bob Dadlinin rəhbərlik etdiyi Neft-Qaz İqlim Təşəbbüsünə qoşulub. Biz 2018-ci ildə İXQ (istixana qazı) emissiyalarının davamlı azaldılması üzrə 95 min tondan artıq göstəriciyə nail olduq". Bunun nəticəsində qrupun 0,2 faizlik hədəfi ilə müqayisədə metan intensivliyi 0,032 faizə qədər enib.

Bütün bunlar göstərir ki, görülən genişmiqyaslı işlər çərçivəsində ətraf mühitə mənfi təsir göstərməmək daim gündəmdə olan, öz əhəmiyyətini itirməyən vacib bir məsələ kimi qalır.

Azərbaycan.-2019.-25 avqust.-№185.-S.1,4.

Təbiətin fəryadına gecikmək olmaz

Elçin Zaman

Azərbaycanın böyük ziyalı, akademik Həsən Əliyev “Həyəcan təbili” kitabında yazırdı ki, həyatda dərəcə gecikmək olar, bazara da... Amma təbiətin fəryadına gecikmək böyük faciələr yaradır. Bu mənada, təbiətin hər çağırışına diqqət yetirmək, yaşıllıqları qoruyub saxlamaq, hətta onun əhatə dairəsini genişləndirmək hər bir normal insanın gündəlik qayğısına çevrilməlidir.

Əslində, dəfələrlə sübut olunub və tarixin acı nümunəsinə çevriləndir ki, cəmiyyət qanunlarından fərqli olaraq təbiət qanunlarını pozmaq bəşəriyyət üçün çox ciddi təhlükələr törədir. Məhz bu səbəbdən də Fridrix Engels hələ iki əsr əvvəl yazırdı ki, biz təbiət üzərindəki qələbələrimizlə öyünməməliyik. Ona görə ki, təbiət hər bir qələbəmizə görə bizdən ikiqat qisas alır.

Budur, insanların təbiətdən qisas almış kimi istifadəsinin fəsadları özünü büruzə verir. Artıq çaylardakı, böyük dənizlərdəki bioresursların kökü kəsilmək ərəfəsindədir. Hətta “ölü dəniz” deyilən bir gerçəklik də mövcuddur. Eyni zamanda, hazırda dünya alimlərini düşündürən məsələ “qlobal istiləşmə” təhlükəsinə önləməkdir. “Qlobal istiləşmə” təhlükəsi də məhz təbiət qanunlarına zidd hərəkətlərin edilməsinin acı nəticəsidir.

Ötən əsrin 70-ci illərində okeanlarda sınaqdan çıxarılan nüvə silahlarının acı nəticələri qlobal mənada özünü büruzə verir. NASA-nın proqnozlarına görə, təhlükənin qarşısı alınmazsa və gələcək illərdə Şimal Buzlu Okeanın buzları əriyərsə, bu, kainatın Nuh dövründəki subasmasının təkrarlanması ilə nəticələnə bilər.

Ekologiyayı qorumaq üçün kamil əxlaq sahib olmaq gərəkdir

Burada bir məqama da diqqət yetirmək lazımdır ki, təbiətin ekoloji durumunu qorumaq və onu daha da yaxşılaşdırmaq üçün kamil insan əxlaqına sahib olmaq gərəkdir. Bu tendensiya insanı təbiətə qarşı rəhmli, ədalətli olmağa, ondan səmərəli istifadə etməyə sövq edir. Heç təsadüfi deyildir ki, ümummilliyet lider Heydər Əliyev təbiətin qayğısına qalan, onu qorumağa çalışan kamil insanlardan biri və birincisi idi.

Hələ 1969-cu ildə bu böyük dövlət xadimi Sovet Azərbaycanına rəhbərlik etməyə başladığı ilk günlərdən respublikada sənayeləşmənin sürətini bir neçə dəfə artırdı. Bu, insanların yaxşı yaşaması, respublikamızın inkişaf etməsi üçün çox önəmli hadisələr idi. Ancaq elə həmin dövrlərdə yaşıllıq zonasının salınması və, onun əhatə dairəsinin genişlənməsi də məhz Heydər Əliyevin xüsusi tapşırığı və qayğısı ilə reallaşmışdı.

Sənayeləşmənin ölkəyə ekoloji zərərini önləmək üçün inanılmış və təcrübədən çıxmış yaşıllaşdırma işi Ulu Öndərin Bakını abad və təmiz şəhərə çevirmək istəyinin əsasını təşkil edirdi. Məhz Bakı Məişət Kondisionerləri Zavodunun, Bakı Neft Emalı Zavodunun və digər böyük müəssisələrin tikintisindən dərhal sonra onların ətrafında hektarlarla yaşıllıq zonaları yaradılmışdı. Yalnız həmin illərdə Bakı şəhərində təxminən 3000 hektar ərazidə yaşıllıq salınmışdı.

Ümummilliyet Liderin 1993-cü ildə müstəqil Azərbaycana rəhbərliyə qayıdışı yenə də Bakı şəhərinin yaşıllaşdırma işlərinə böyük təkan verdi. Məhz onun hakimiyyəti illərində yalnız Bakı şəhərində 20-dək böyük və abad parklar salındı, yaşıllıq zonalarının həcmi artırıldı. Həmin parklarda daha çox xan çinarlar əkilməyə başlandı.

Burada bir fikrimi də bildirmək istəyirəm. Hələ Azərbaycanda gedən sovetləşmə illərinin əvvəllərində sanki Xan çinarların kökünü kəsmək istəyirdilər. Adı “xan” olduğu üçün onu da “kulaq” etməyə çalışırdılar. Eyni zamanda, Xan çinarın kökünün kəsilməsinə nail olmaqla tarixə ağır bir zərbə vurmaq arzusunda idilər. Çünki ömrü 1500 il olan bu ağacların özü bir tarixdir və millətin, yurdun tarixini yaşadan muzeydir, salnamədir.

Ümummilliyet Liderin Azərbaycanın təbii sərvətlərinə və ekologiyasına şəxsi diqqəti və qayğısı sonralar dövlət səviyyəsində daha ciddi qorunmağa başlandı. Belə ki, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin yaradılması ekologiya sahəsində dövlət siyasətinin daha mükəmməl yürüdülməsinə şərait yaratdı. Həmin nazirliyin fəaliyyətə başlaması onun strukturlarının formalaşması ekoloji tarazlığın yaradılması istiqamətində çox qlobal və lokal layihələrin sürətlə həyata keçirilməsinə imkan verdi.

Ekologiyanın qorunmasında yeni mərhələ

Bioloq alimlər yaşıllıqları cəmiyyətin ağciyəri, oksigen bazası hesab etməkdə yanılmayıblar. Geniş yaşıllıqlar, abad və səliqəli şəhər, ekoloji intizam-bunlar hər bir mədəni millətin və inkişaf etmiş dövlətlərin həyat və əxlaq norması qədər önəmli məsələlərdir. Məhz bu səbəbdən də iqtisadi inkişaf ilə bərabər, ölkənin ekoloji təmizliyini qoruyub saxlamaq, şəhər və qəsəbələrimizi yaşıllığa qərq etmək Prezident İlham Əliyevin siyasi fəaliyyətində də önəmli yer tutur. Xüsusən, son 10 ildə ölkə başçısının Fərmanı ilə bir neçə qoruq və milli parklar yaradılıb.

Qeyd edək ki, milli parklar xüsusi ekoloji, tarixi, estetik və digər əhəmiyyət daşıyan təbiət komplekslərinin yerləşdiyi və təbiəti mühafizə, maarifçilik, elmi, mədəni və digər məqsədlər üçün istifadə olunan təbiəti mühafizə və elmi-tədqiqat idarələri statusuna malikdir. Buda bir faktdır ki, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yaradılmadan öncə Azərbaycanda milli parklar mövcud deyildi. 2003-cü ildə ölkəmizdə Ordubad, Şirvan, Ağ göl, 2004-cü ildə Hirkan, Altıağac, 2005-ci ildə Abşeron, 2006-cı ildə Şahdağ milli parkları yaradıldı. Həmçinin Qızılağac dövlət təbiət qoruğunun ərazisi genişləndirilərək Dənizkənarı milli parkın, Göygöl dövlət qoruğunun ərazisi genişləndirildi və onlar yeni status aldılar. Eyni zamanda, Prezident İlham Əliyevin Bakı şəhərinin landşaftının yeniləşdirilməsi ilə bağlı xüsusi bir Sərəncamı da paytaxtda yaşıllıq zonalarının artırılmasına və mühafizəsinə şərait yaradıb.

Statistikaya görə, ekoloji proqramların sayına və onların uğurla icra olunmasına görə, Azərbaycan Cənubi Qafqazda birinci yerdədir. Xüsusən, Xəzər dənizinin çirkənlənmədən qorunması, eyni zamanda, təmiz və içməli su mənbələrinin axtarılaraq əhalinin istifadəsinə verilməsi istiqamətində son illərdə Azərbaycanda böyük layihələr həyata keçirilib. Qəbələ-Oğuz-Bakı magistral su kanalının istifadəyə verilməsi paytaxt əhalisinin ekoloji-təmiz içməli su ilə təminatını daha da yaxşılaşdırdı. Həmçinin Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə bir çox rayonlarda xüsusi sutəmizləyici qurğular quraşdırılaraq əhalinin təmiz və içməli suya olan tələbatı ödənilməyə başlandı. Ölkəmizdə yeni meşə massivlərinin salınması, vəhşi təbiətin qorunması istiqamətində önəmli işlər həyata keçirilib.

Digər mühüm məqam Balaxanıda müasir standartlara cavab verən ekoloji təmizliyə xidmət edən möhtəşəm zibil tullantıları emalı zavodunun istifadəyə verilməsidir. Əgər bir neçə il bundan əvvəl paytaxtın ən böyük zibil tullantısı poliqonu olan Balaxanıda tütüdü, üfunət iyindən ətraf qəsəbələr yaşamaqda əziyyət çəkirdilərsə, bu gün artıq bu problem köklü şəkildə həllini tapıb.

İndi Balaxanı zibilxanası və onun ətrafı yaşıllıqla zənginləşmiş gözoşşayan məkandır.

Həmçinin Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, İDEA (Ətraf Mühitin Mühafizəsi naminə Beynəlxalq Dialoq) İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyeva 2016-cı ilin noyabrın 14-də Təbiətin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Birliyin (IUÇN) Sidney şəhərində keçirilən Ümumdünya Parklar Konqresinin plenar sessiyasında çıxış edərək regionda nəslə kəsilməkdə olan vəhşi heyvanların mühafizəsi ilə bağlı ölkəmizdə həyata keçirilən layihələr barədə məlumat vermişdir. O, çıxışında bildirmişdir ki, Azərbaycanda nəslə kəsilmək təhlükəsi altında olan əsas beş heyvan müəyyənəşdirilib və onların mühafizəsi ilə bağlı tədbirlər planı hazırlanıb.

Həmçinin SOCAR-ın xüsusi proqram-layihələrinə əsasən neftli ərazilərin qurudulması və yaşıllaşdırılması istiqamətində böyük işlər həyata keçirilib. Yüz hektarlarla ərazi indi bataqlıqdan çirkli sulardan təmizlənərək orada parklar və bağlar salınıb. SOCAR-da ekoloji proqramlar beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə icra olunur. İndi neft və qaz istehsalında ətraf mühitin qorunması, ekoloji tarazlığın qorunması ən prioritet məsələdir.

“Haraya bir ağac əkək” təşəbbüsü və yaxud niyyəti saf insanlar səhranı gülüstana çevirənlərdir

Bakı şəhərində, o cümlədən Respublikada yaşıllaşdırma, ekoloji təmizlik işlərinə ciddi töhfələr verən təşkilatlardan biri də Heydər Əliyev Fondudur. Azərbaycanın birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondun prezidenti, UNESCO-nun və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın irəli sürdüyü “Hərəyə bir ağac əkək” təşəbbüsü ölkədə geniş vüsət alıb. Bu təşəbbüsə qoşulan ölkə vətəndaşlarının əməyi sayəsində hər il ölkəmizdə milyonlarla ağac əkilir.

Hərdən rayonlara gedəndə magistral yolların ətrafında salınan yaşıllıqları görəndə qürur hissi keçirirəm. Susuz düzlərdə ağac əkmək, oranı yaşıllaşdırmaq həm çətin, həm də müqəddəs işdir. Bu müqəddəs işlərlə məşğul olan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin bağbanları qızmar günəş altında yaşıllıqların qorunmasına, ağac və gül kollarının böyüməsi üçün böyük zəhmət çəkirlər. Əslində yaşıllıqları qoruyanları və həm də onun miqyasını genişləndirənlərin bu dünyadakı hörmət və izzəti nə qədər böyükdürsə, o dünyada da yeri cənnət məkandır. Çünki yaşıllığı bol, havası və suyu təmiz olan yerləri gülüstan, cənnət məkən da hesab edirlər.

Məqamı gəldiyi üçün yazımın sonunda bir rəvayəti də xatırlatmaq istəyirəm. Keçmiş zamanlarda bir bağban saraydakı gülləri sulamaq üçün hər gün iki iri kuzədə su daşıyırmış. Sol əlindəki kuzənin yan tərəfində çat var imiş. Bağban hər dəfə su daşıyanda sol əlindəki kuzədən damcılayaraq cığırın sol tərəfinə tökülürmüş. Bir

müddətdən sonra cığırın sol tərəfi yaşıllığa, gülə-çiçəyə qərq olur. Bunu xatırlatmaqda məqsədim odur ki, niyyəti saf insan, fiziki sağlamlığının olub olmamasına belə rəğmən istəsə quru səhralığı da gülüstana çevirə bilər.

Biz bu gün məhz belə nəsil yetişdirməliyik və bu, hamımızın məsuliyyət daşdığıımız bir ali vəzifədir. Axı, bəşəriyyətin taleyi hər birimizin təbiətlə necə davranmağımızdan çox asılıdır.

İki sahil.-2019.-5 iyul.-№119.-S.14.

Qarabağın ekoloji harayı

İşğal dövrü ərzində təbiətə dəyən ziyan 244,4 milyard dollardır

Habil Hüseynov

Ermənistan tərəfindən başlanmış müharibə Azərbaycanın işğal olunmuş Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonlarında nəinki şəhər və kəndlərin dağıdılmasına, eyni zamanda, ərazidə bitki və heyvanlar aləminin məhv edilməsinə, bütövlükdə ekoloji tarazlığın pozulmasına səbəb olub.

1988-93-cü illər ərzində Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində Azərbaycan Respublikasının 20 faiz ərazisi işğal olunub. Ermənistanın həyata keçirdiyi işğalçı siyasəti Azərbaycan təbiətinə, bioloji müxtəlifliyə, bütövlükdə regionun ekoloji durumuna ciddi ziyan vurub, ətraf mühitin deqradasiyası ilə nəticələnən fəsadlara gətirib çıxarıb.

Ermənistanın işğalçı siyasətinin nəticəsində əsasən təbii sərvətlərə, xüsusi qorunan ərazilərdəki meşələrə və bitki örtüyünə hələ də amansız divan tutulur. Azərbaycanın təbiəti üçün xarakterik olan landşaftlar, yüzillik ağaclar, şlalələr, təbii mağaralar, mədəni park nümunələri, unikal geoloji çıxıntılar, paleontoloji laylar da məhv edilir.

Biosferin bir hissəsini təşkil edən meşələr canlıların qida zəncirini təşkil edir və burada müxtəlif bitki, heyvan növləri yaşayır. İşğal olunmuş ərazilərdə meşələrin qırılması artıq kütləvi hal alıb. Bunun əsasını 1988-ci ildə Ermənistanın «Kanakaner» Alüminium zavodu öz işçilərinə pansionat tikmək üçün Azərbaycanın müvafiq orqanları ilə razılaşmadan, özbaşına Qarabağın Topxana meşəsində qiymətli ağacların vəhşicəsinə qırılması ilə qoyub. İşğal olunmuş ərazilərdə meşələrin qırılması həmin ərazidə ekoloji tarazlığın pozulmasına və Cənubi Qafqaz regionunda ekoloji qəzaların yaranmasına səbəb ola bilər. Meşələr yalnız hərbi məqsədlər üçün deyil, tikinti materialı, mebel sənayesi və digər məqsədlərdə istifadə üçün hərbiçilərin köməyi ilə qırılaraq orada olan hərbi texnikanın vasitəsilə daşınır. Qazax rayonu istiqamətində, Murovdağ silsiləsi boyu, Ağdərə rayonu istiqamətində Talış, Gülüstan, Baranbart meşələrində, Qubadlının Əyin, Hərtiz, Zor, Fərəcən meşələrində 100 hektarlarla sahədə fıstıq, saqqız, şam, palıd, qoz və s. çoxillik ağaclar kəsilib.

Hazırda Ağdərə və Xankəndi meşə təsərrüfatlarının böyük ərazisini əhatə edən məhsuldar fıstıq meşələri, Laçın rayonunun Şəlvə dərəsindəki dekorativ oduncaqlı iri gövdəli qırmızı palıd meşələri, Bəsitçay qoruğundakı möhtəşəm çinar və qoz ağacları, Kəlbəcər meşə təsərrüfatındakı ayı fındığı ağacları Ermənistan tərəfindən kütləvi qırılaraq xarici ölkələrə satılır.

Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğundakı şərq çinarlarının bəzilərinin yaşı 1200-1500 ilə çatır, onların gövdələrinin diametri 4 m, hündürlüyü 54 m-dən yuxarıdır. Avropada analoqu olmayan bu nəhəng ağaclar işğalçılar tərəfindən qəddarlıqla məhv edilir.

Araz palıdını orada müvəqqəti məskunlaşmış ermənilər ilboyu yanacaq kimi istifadə edirlər. Nəzarətdən kənarda qalmış, dünyada yalnız bu ərazidə bitən endemik bir növün kütləvi şəkildə doğranmasını ekoloji genosid kimi qiymətləndirmək olar.

Ağdam rayonunun Yusifcanlı yaşayış məntəqəsinin cənub kənarı (Ağdam rayonu təmas xətti) meşəlik və yaşıllıq, bağ sahələri tamamilə qırılıb və məhv edilib. Novruzlu yaşayış məntəqəsinin şimal-şərq kənarındakı meşələr qırılaraq (Ağdam rayonu) Ermənistan Silahlı Qüvvələrinə məxsus hərbi texnikanın vasitəsilə daşınıb.

Dünya terror və korrupsiyaya qarşı «Bank-İnformasiya» Beynəlxalq Strateji Tədqiqatlar Mərkəzinin məlumatında bildirilir:

1. Zəngilan rayonunun 107 ha ərazisində yerləşən qoruq demək olar ki, yer üzündən silinib, çinarlıqlar hissə-hissə İran mebel fabriklərinə və başqa tikinti-sənaye komplekslərinə satılıb.

2. Ermənistanın hərbi hissələrinin qoruq ərazisinin 42 ha sahəsində yerləşdirilməsi nəticəsində ağaclar tamamilə məhv edilib.

3. 2000-ci ildə 70 çinar ağacının hər biri 100 ABŞ dollarına Tehran qubernatoruna satılıb.

4. 110 çinar ağacı kökündən çıxarılaraq, Göyçə (Sevan) gölünün sahillərinə və Yerevan şəhərinin ətrafına köçürülüb.

5. Bəsitçay qoruğunun ərazisində 1995-1997-ci illərdə 89 nəfər erməni və 136 nəfər fars vərəmdən müalicə olunub.

Bu dövrdə qanunsuz yol tikintiləri, meşələrin kütləvi surətdə qırılması, bombardmanlar və yanğınlar nəticəsində Qazax, Tovuz, Zəngilan, Gədəbəy, Kəlbəcər, Xanlar, Qubadlı rayonlarının və DQMV-nin meşələrindən 0,5 mln-dan artıq ağac və kollar, 152 ədəd relikt ağac növləri, 13197,5 hektar qiymətli meşə sahələri, 665 hektar təbii bərpa meşələri, 75 hektar süni meşəsalma materialı, təbiət abidəsi statusu almış 5 geoloji obyekt vəhşicəsinə dağıdılmış, kommersiya məqsədləri üçün istifadə edilib. Eləcə də üzümlük sahələri qırılaq məhv edilmiş və beton dirəklərdən mühəndis istehkam işləri üçün istifadə edilib.

İşğal altında olan torpaqlarda, xüsusilə Ağdam rayonu ərazisində Ermənistandan gətirilən radioaktiv tullantılar yerləşdirilir. DQ-da olan 250 min hektar meşə sahəsi nüvə tullantıları ilə çirkləndirilib.

Kəlbəcər rayonu ucsuz-bucaqsız yüksək alp çəmənlikləri tanınmaz hala salınıb.

Daxili suları (çaylar və kanallar) yalnız həmin ərazilər deyil, ətraf ərazilərin də ekologiyasında mühüm rol oynayır. İşğal olunmuş ərazilərdən axan çayların hazırda ermənilər tərəfindən müxtəlif məqsəli tullantılarla və çirkab suları ilə çirkləndirilməsi faktları mövcuddur. Xonaşen, Qar-Qar çayı, Xaçınçayı, Tərtər çayı öz mənbələrini işğal olunmuş ərazilərdən götürür və həmin çaylara məişət tullantıları və çirklə sular axıdılır.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının təbii mühitində mühüm rol onayan Araz çayının ekoloji vəziyyəti daha acınacaqlıdır. Belə ki, Ermənistan tərəfindən Araz çayının uzun illər boyu çirkləndirilməsi, qiymətli balıq növlərinin kökünün kəsilməsinə və azalmasına səbəb olub. Övvəllər qeydə alınmış 21 balıq növünün son 10-15 il ərzində məhv olması nəticəsində 16 növə enməsi müəyyənləşdirilib.

Zod yatağından qızılın təmizlənməsi sağlamlıq üçün təhlükəli olan sian qarışığı ilə aparılır, zəhərlənmiş su isə Araz çayına axıdılır. Bu isə Cənubi Qafqaz Regionunda Ermənistan tərəfindən torpağın, atmosferin və ekoloji tarazlığın pozulmasına zəmin yaradır.

Füzuli rayonunun ərazisindən axan Köndələnçay və Quruçayın suyundan istifadə etmiş əhalinin bədənində dəri xəstəliklərinin yaranması faktları müşahidə edilib. Buna səbəb ermənilər tərəfindən Füzuli rayonunun işğal altında olan Seyidməhmudlu və Qaraxanbəyli kəndlərinin arasında xüsusi laboratoriya təşkil etmişlər ki, həmin laboratoriyada yoluxucu xəstəliklərin tədqiqi ilə məşğul olurlar.

İşğal olunmuş ərazilərdəki 17 ədəd hidroloji məntəqədə hidrometeoroloji müşahidələr dayandırılıb və hidrometeoroloji müşahidə bazası sıradan çıxarılıb. Ermənilərin işğal altında saxladığı torpaqlarda ümumi həcmi 631 milyon m³ olan 10 su anbarı, o cümlədən Tərtər çayı üzərində inşa edilmiş, su tutumu 560 milyon m³ olan və 100 min hektardan artıq əkin sahəsinin suvarılmasına hesablanmış Sərsəng su anbarı baxımsızlıqdan sıradan çıxmaq üzrədir. Uzun müddətdir ki, texniki qurğulara xidmət göstərilmədiyindən, qəza vəziyyətində olan Sərsəng su anbarından aşağıda, dağətəyi və aran hissədə yerləşən yaşayış məntəqələrində yaşayan 400 min əhali təhlükə altındadır. Su anbarının suyu qış vaxtı ərazinin mövsümü ehtiyacları nəzərə alınmadan əhalisi azərbaycanlılardan ibarət olan kəndlərə buraxılır və nəticədə yaşayış məntəqələri, kənd təsərrüfatı sahələri və kommunikasiya xətləri qışda su altında qalır. İsti yay mövsümündə isə illik su normasının 10-15%-i buraxılır ki, bu da kəskin su qıtlığı, əkin sahələrinin suvarılmasında problemlər yaradır, yaşıllıqlar quruyaraq məhv olur. Qeyd olunan faktları nəzərə alaraq, Avropa Şurası Parlament Assambleyası tərəfindən Azərbaycanın sərhədyanı rayonlarının sakinlərinin qəsdən sudan məhrum edilməsi ilə bağlı 2085 (2016) nömrəli qətnamə qəbul edilib. Qətnamədə vacib humanitar problem nəzərə alınaraq, Ermənistan silahlı qüvvələrinin sözügedən regiondan dərhal çıxarılması, müstəqil mühəndis və hidroloqlar tərəfindən yerində təhqiqat aparılmasının təmin edilməsi tələb edilib.

Azərbaycanın işğal altında olan Kəlbəcər rayonu ərazisindəki “İstisu” doldurularaq qablaşdırılır, doldurulmuş qabların üzərində isə Ermənistanın Cermuk yaşayış məntəqəsinin ərazisindəki bulaqlardan doldurulması barədə fars dilində məlumat və kimyəvi tərkibi yazılır.

Erməni millətçiləri işğal edilmiş Qarabağ ərazisində narkotik bitkilər əkərək həmin əraziləri terror yuvasına çeviriblər.

Erməni işğalçıları tərəfindən təmas xəttində yerləşən Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Tərtər və Xocavənd rayonlarının əraziləri düşünülmüş şəkildə od vurularaq yandırılıb. Ermənilər tərəfindən mütəmadi olaraq törədilən yanğınlar nəticəsində 110 min hektardan çox münbit torpaqlar məhv edilib, ətraf mühitə və canlı təbiətə əhəmiyyətli dərəcədə ziyan vurulub.

Yanğınlar ermənilərin nəzarətində olan min hektarlarla əraziləri əhatə etməklə bərabər, eyni zamanda, Azərbaycanın nəzarəti altında olan ərazilərə də keçib.

Azərbaycan Respublikası ərazilərinin Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı nəticəsində itki və tələfatlarının qiymətləndirilməsi üzrə İşçi Qrupu tərəfindən aparılmış ilkin qiymətləndirməyə görə biomüxtəlifliyin, meşələrin məhv edilməsi, torpaqların sıradan çıxarılması, istifadədən məhrum olunması, ətraf mühitin, o cümlədən su

mənbələrinin çirkləndirilməsi ilə bağlı, eyni zamanda faydalı qazıntı yataqlarının talanı nəticəsində təbiətə dəymiş ziyan işğal dövrü ərzində 244,4 milyard ABŞ dolları həcmindədir.

Xalq Cəbhəsi.-2019.-2 iyul.-№93.-S.6.

Ekologiyanın və ətraf mühitin qorunmasında vətəndaş həmrəyliyi

Sübhən Mahmudlu

Yeni tədqiqatlar göstərir ki, bəşəriyyət üçün ən böyük təhlükəni viruslar, yol-nəqliyyat hadisələri, təbiət kataklizmləri deyil, məhz ətraf mühitin çirklənməsindən törənən xəstəliklər kəsb edir. Hesablamalara görə, ekoloji problemlər səbəbindən dünyada ildə doqquz milyon nəfərdən çox adam ölür. Bu rəqəm QİÇS-dən, malyariyadan, vərəmdən ölənlərin sayını üç dəfə, avto-qəzalarda ölənlərin sayını altı dəfə, müharibədə və digər zorakılıq hərəkətlərində ölənlərin sayını isə on beş dəfə üstələyir. Ətraf mühitin çirklənməsi həm də iqtisadiyyata ziyan vurur. Çünki, bu səbəbdən dünyasını dəyişənlər, xəstəlik tapanlar əmək ehtiyatları sırasını tərk edirlər.

Qeyd etməyə dəyər ki, son illər ekoloqların səyləri özünü doğrultmağa başlayıb. Artıq Dünya Bankının və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının nümayəndələri ətraf mühitin çirklənməsinə qarşı yeni mübarizə istiqamətlərindən danışırlar. İndi alimlər karbon qazından yanacaq hasil etməyi, ekosistemin bərpası üçün süni torpaq yaratmağı, nüvə tullantılarından batareyalar istehsal etməyi təklif edirlər. Maliyyəçilərin inandıqları və hamını inandırmağa çalışdıqları “Ya sənaye ətraf mühiti çirkləndirir, ya da inkişafdan geri qalırsan” mifi də dağılıb. Bunun təsdiqi kimi, ABŞ-ın Ətraf Mühitin Mühafizəsi Departamentinin göstəriciləri çıxış edir: 1970-ci ildən bu yana ətraf mühitin çirklənməsinə qarşı mübarizə tədbirlərinə qoyulmuş hər bir dollar ABŞ xəzinəsinə otuz dollar gəlir gətirib. Benzinin tərkibindən qurğusunun təcrid edilməsi isə yarım əsrdə on trilyon dollar fayda verib.

Azərbaycanda da ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji problemlər daim diqqət mərkəzindədir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə bütün sahələrdə olduğu kimi, ekoloji problemlərin həlli, ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi istiqamətində də mühüm işlər görülür. Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa, meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair milli proqramlar, həmçinin Azərbaycanda hidrometeorologiyanın inkişafına dair Dövlət Proqramı uğurla yerinə yetirilir.

Beynəlxalq ekoloji proqramların həyata keçirilməsi, təbii sərvətlərin bərpasının təmin edilməsi və mühafizəsi, milli parkların təşkili və ekoloji şəbəkənin yaradılması istiqamətində görülən işlər də bu qəbildəndir.

Ölkəmizdə ətraf mühit problemlərinin həlli istiqamətində genişmiqyaslı işlərin görülməsi, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş dövlət siyasəti ölkənin dayanıqlı inkişaf strategiyasının mühüm tərkib hissəsidir. Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi, indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə, alternativ enerji mənbələrindən yararlanmaq və enerji effektivliyinə nail olmaq, global ekoloji problemlər üzrə milli səviyyədə tələbatların qiymətləndirilməsi, həlli yollarının müəyyənləşdirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi ölkənin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətləridir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN) ətraf mühitin qorunması, təbiətdən, yeraltı sülardan, mineral xammal ehtiyatlarından və yerüstü sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi, onların bərpası və mühafizəsi, bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanması məqsədi ilə müxtəlif tədbirlər həyata keçirir. ETSN-nin ətraf mühitin mühafizəsini həyata keçirən qurumları tərəfindən ekoloji qanun pozuntuları aşkarlanır, onları törədənələrə qarşı cərimə protokolları tətbiq olunur, nöqsanların aradan qaldırılması üçün fiziki və hüquqi şəxslərə müddətli məcburi göstərişlər verilir.

Heydər Əliyev Fondunun ekologiyanın, ətraf mühitin qorunmasına xidmət edən “Hərəməz bir ağac əkək” layihəsi də bu sahəyə böyük töhfələr verir. Fondun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə 2011-ci il iyulun 12-dən fəaliyyətə başlayan İDEA - Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialoq Kampaniyası çərçivəsində ölkəmizdə ətraf mühitin qorunması sahəsində görülən işlər Azərbaycanda ekoloji problemlərə verilən önəmin göstəricisidir.

Qloballaşma prizmasından yanaşanda ekologiyanın qorunması üçün təkcə dövlətlərin deyil, beynəlxalq təşkilatların deyil, dünyanın hər bir sakininin üzərinə vəzifə düşür. Amma əlbəttə ki, planeti ekoloji bəlalardan xilas etmək üçün könüllü olaraq dünyanın o başına getməyə dəyməz. Elə öz evimizin içində, şəhərimizi, ölkəmizi tərk etmədən də bəzi qaydalara əməl etməklə ətraf mühitin mühafizəsi üçün çox şey edə bilərik:

- Məsələn, iqlim dəyişmələrinə təsirlərin azaldılması istiqamətində elektrik enerjisi istehsalında sərf olunan şərti yanacaq vahidinin ildən-ilə azaldılması və s. kimi tədbirlərə hər bir vətəndaş dəstək verə bilər. Televizor, DVD-pleyer, kompyuter kimi cihazlar yuxu rejimində belə enerji sərf edirlər. “Off” düyməsini basmağı unutmayın, yaxud da cihazları taxmaq üçün enerji buraxılışını özü tənzimləyən taymerli rozetkalar tətbiq edin.

Adapterlərin əksəriyyəti şəbəkəyə taxılı qalanda, onlara cihaz qoşulmadığı halda belə enerji “yeyirlər”. Təbii işıq mənbəyindən istifadə edin. Otaqların yaxşı işıqlandırılması elektrik enerjisinə qənaətin ən optimal yoludur. Divarları tünd rəngləməyin. Pəncərələrin qarşısını mebellə örtüb özünüzü günəş işığından məhrum etməyin. Çilçiraqların, elektrik şamlarının çox olmasının zərəri yoxdur. Ehtimal böyükdür ki, onlar çox olanda günün saatlarına uyğun seçim edib ən lazımlısını istifadə edəcəksiniz. Köhnə tip duxovkalar, soyuducular da artıq enerji aparır, onları müasirləri ilə əvəzləyin. Buzxananı isə qardan tez-tez təmizləyin. Evdə qızdırıcı cihazları şəbəkəyə qoşmazdan əvvəl üst geyim istisna olmaqla, isti paltar geyinməyə çalışın. Bu yetməsə, qızdırıcı cihazlardan istifadə edin. Otaq temperaturunu 1o C artıranda elektrik enerjisinin istehlakı 10 % çoxalır.

- Azərbaycanda su ehtiyatları məhduddur. Hamam vannasında və duşun altında xəyala dalmaq vərdişinizə xəyanət etsəniz, gün ərzində xeyli suya qənaət etmiş olarsınız. Paltarı əllə deyil, paltaryuyan maşınla yuyun. Dışlərinizi fırça ilə təmizləyəndə də pauza verin, kranı daim açıq saxlamayın. Santexnikanın həmişə qaydada olmasına diqqət yetirin ki, izafi su itkisinə yol verməyəsınız.

- Ərzaq bazarında yerli istehsalçıların mallarına üstünlük verin. İdxal malları super-marketlərimizə gəlib çatınca uzun məsafə qət edirlər. Onları daşıyan təyyarə, gəmi və yük maşınları ekologiyaya zərərli qazlar buraxır, nəqliyyat xərclərini də biz ödəyirik. Ümumiyyətlə, bütün növ malların alınmasında, xidmətlərin istifadəsində ekologiyaya zərər vurmamağa çalışdıqları sizə məlum olan şirkətlərə fayda verməyə, onların fəaliyyətini stimullaşdırmağa çalışın ki, rəqabətdə ayaqda qala bilsinlər.

- Həftənin bəzi günlərində vegetarian olun. Yadda saxlayın: Bəslənən heyvanın çəkisinin yarım kiloqram artımına 10 ton su sərf olunur. Bu, eyni çəkiddə kartofun yetişdirilməsinə işlənən suyun miqdarından 20 dəfə çoxdur.

- Plastik paketlərdən imtina edin. Dünyada il ərzində 1 milyard belə paket istifadə olunur. Tədqiqatlar göstərir ki, polietilen cisimciklərin dünya okeanına tullanmış kütləsi artıq canlıların qida zəncirini pozmaqdadır. Odur ki, bazara-dükana gedərkən özünüzlə səbət götürün. İstifadə olunmuş batareyaları digər məişət tullantıları ilə bir yerdə atmayın. Onların tərkibində müxtəlif ağır metallar, o cümlədən, civə, qurğuşun, gümüş, nikel, sink, litium vardır ki, düşdüyü torpağı zəhərləyir.

- Bəzi günlər avtomobil barədə unudun. Yaz və yay fəsilərində piyada və velosipedlə gəzinti həm sağlamlığınıza, həm yaşadığınız şəhəri yaxşı tanımağınıza, həm də ekologiyaya xeyirlidir. Hibrid avtomobil alın. Benzin və elektrik mühərriklərinin birgə istifadəsi benzinin üçdə ikisini qənaət etməyə imkan verəcək ki, bu da Sizin cibinizə də müsbət təsir edəcək. Dünyada elektromobillərin istifadəsinə daha çox üstünlük verilir. Azərbaycanda bundan ötrü müvafiq infrastrukturun qurulmasına diqqət artırılmalıdır.

- Ailə qurun. Miçiqan Universitetinin tədqiqatçıları hesablamışlar ki, tənha adam dördnəfərlik ailənin bir üzvünə nisbətən 38 % çox qida, 55 % artıq elektrik enerjisi, 61 % çox qaz, 42 % çox qablaşdırma materialı istehlak edir.

Söz yox, nə qədər ki, ağaclar qanunsuz şəkildə qırılaraq yerində villalar tikilir, obyektlər inşa olunur, “Qırmızı Kitab”a düşmüş canlılar ovlanır, məişət tullantılarını sortlara ayırmaqdan danışmaq bəlkə də gülünc görünə bilər. Ancaq müşahidələr göstərir ki, bu məqalədə yekun olaraq sadalanan praktiki məsləhətlər yaxın vaxtda yetişməkdə olan nəslin qarşısında həyati vacib ciddi məsələ kimi duracaq. Təsadüfi deyildir ki, ETSN gənclərin ətraf mühit sahəsində bilik və bacarıqlarının artırılması, gənc nəslin ekoloji maarifləndirilməsi və ictimaiyyətin ətraf mühitin birgə mühafizəsinə cəlb olunması məqsədi ilə ali və orta ixtisas, orta təhsil müəssisələrinin tələbə, şagird və müəllim kollektivləri ilə görüşlər keçirir. Bu görüşlərdə dövlətin ekologiya sahəsində həyata keçirdiyi uğurlu siyasət və bu istiqamətdə gənc nəslin fəal rolundan danışılır, gənclərin ətraf mühit sahəsində bilik və bacarıqlarının artırılmasının zəruriliyi diqqətə çatdırılır. Odur ki, ən azından, övladlarımızı öyrətmək, onlara nümunə göstərmək üçün ətraf məhz özümüzdən başlamalı, ətraf mühitin qorunmasına xidmət edən qaydalara, məsləhətlərə ilk növbədə özümüz əməl etməliyik.

Ədalət.-2019.-20 iyun.-№109.-S.3.

Novruz Quliyev: Ekoloji tarazlığın qorunması dövlətimizin siyasətinin prioritetləri sırasında

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2007-ci ildə imzaladığı Sərəncama əsasən hər il mayın 23-ü ölkəmizdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN) əməkdaşlarının peşə bayramı günü kimi qeyd edilir. Ekoloqların peşə bayramı gününün təsis edilməsi, 2010-cu ilin ölkəmizdə “Ekologiya ili” elan olunması, dövlətimizin başçısı tərəfindən bu sahəyə aid sərəncamların verilməsi, yeni milli parkların yaradılması, ətraf mühitin qorunması, nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsində olan bioloji növlərin artırılması, ekoturizmin inkişafı ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlər sübut edir ki, ekoloji tarazlığın qorunması dövlətimizin siyasətinin prioritetləri sırasında

Ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Novruz Quliyev AZƏRTAC-a məxsusi müsahibəsində ölkəmizdə ekoloji sağlamlaşdırma istiqamətində aparılan bu və digər işlərdən bəhs edib.

- Ekoloji tarazlığın qorunmasında xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin mühüm rolu var. Son illər bu istiqamətdə görülən işlərin inkişaf dinamika barədə nə deyə bilərsiniz?

- Doğrudur. Zəngin təbiətimizin bioloji növ müxtəlifliyinin, ekosistemlərin qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılmasının təmin edilməsində xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin müstəsna rolu var.

2001-ci ildə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yaradılanda ölkədə ümumi sahəsi 478 min hektar olan 14 dövlət təbiət qoruğu və 20 dövlət təbiət yasaqlığı mövcud idi. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi ölkə ərazisinin 4,5 faizini, o cümlədən dövlət təbiət qoruqlarının ümumi sahəsi isə ölkə ərazisinin cəmi 2,2 faizini təşkil edirdi. Həmin dövrdə Azərbaycanda milli park statuslu qorunan ərazilər yox idi və onların təşkilinə 2003-cü ildən başlanıb.

Milli parkların yaradılmasında əsas məqsəd ətraf mühitin, ekoloji tarazlığın, təbiət abidələrinin qorunması şərti ilə ekoturizmin inkişafı, ekoloji maarifləndirmənin gücləndirilməsi, regionun zəngin təbiətinin mühafizəsindən ibarətdir.

Hazırda ölkəmizdə 893 min hektar sahəni əhatə edən mühafizə olunan təbiət əraziləri fəaliyyət göstərir. Bunlardan 10-u milli park, 11-i dövlət təbiət qoruğu, 24-ü dövlət təbiət yasaqlığıdır. Ümumilikdə, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri ölkə ərazisinin 10,31 faizini, ayrılıqda milli parklar 4,87 faizini, dövlət təbiət qoruqları 1,39 faizini, dövlət təbiət yasaqlıqları isə 4,05 faizini təşkil edir.

2018-ci ilin sentyabrında Xəzər dənizinin sahilində 99 min 060 hektarlıq ərazidə Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğunun bazasında yeni milli park - Qızılağac Milli Parkı yaradılıb. Bununla yanaşı, “Zaqatala biosfer qoruğunun yaradılması” layihəsi üzrə Zaqatala-Balakən regionunda Zaqatala Dövlət Təbiət Qoruğunun bazasında ölkə tarixində ilk biosfer qoruğunun yaradılması istiqamətində mühüm işlər görülür və bu işlərin sona çatdırılması nəticəsində xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi xeyli genişlənəcəkdir.

Bundan əlavə, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərini antropogen təsirlərdən qorumaq məqsədilə onların ətrafında sanitariya-mühafizə zonaları yaradılır. Artıq bir neçə milli park və qoruqda (Abşeron, Ağgöl, Altağac və Göygöl milli parkları, həmçinin Korçay və Eldar Şamı dövlət təbiət qoruqları) bu işlər tam başa çatdırılmış və sanitariya-mühafizə zonaları təsdiq edilmişdir.

- Nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsində olan bioloji növlərin artırılması istiqamətində aparılan mühüm işlərdən biri onların tarixən məskunlaşdıqları ərazilərə reintroduksiya olunması və populyasiyalarının bərpasıdır. Ölkəmizdə bu istiqamətdə hansı işlər görülür?

- Bu işlər 2010-cu ildən etibarən intensiv xarakter alıb. Həmin il Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən Heydər Əliyev Fondunun, Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialoq Təşəbbüsü – IDEA-nın və Ümumdünya Vəhşi Təbiəti Mühafizə Fondunun (WWF) Azərbaycan nümayəndəliyinin əməkdaşlığı çərçivəsində “Azərbaycan Respublikası ərazisində ceyranların mühafizəsi, reintroduksiyası və tarixi areallarının yenidən bərpası” layihəsinin icrasına başlanılıb. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təsisçisi və rəhbəri olduğu IDEA İctimai Birliyinin dəstəyi ilə ümumilikdə 179 baş ceyran tarixi areallarına qaytarılıb, bunun 169 başı respublikanın müxtəlif ərazilərinə, 10 başı isə Gürcüstanın Vaşlavani Milli Parkı ərazisinə köçürülüb.

Keçən il noyabrın 12-15-də WWF-in, AMEA-nın Zoologiya İnstitutunun, BMT-nin İnkişaf Proqramının (UNDP) Azərbaycan nümayəndəliyinin 20 mütəxəssisi tərəfindən və Şirvan Milli Parkının əməkdaşlarının birgə iştirakı ilə 6 marşrut üzrə ceyranların say monitorinqi aparılıb, məhəllələr üzrə bölünmüş milli park ərazisi boyu

əldə edilmiş nəticələr emal olunub, işçi komandanın ortaq qərarına əsasən milli park ərazisində 9000 başadək ceyranın məskunlaşdığı qənaətinə gəlinib. Səkkiz il ərzində reintroduksiya edilmiş ceyranların sayı 213 başa çatdırılıb.

2012-ci ilin sonlarından etibarən zubr (bizon) növünün ölkəmizin vəhşi təbiətinə reintroduksiya edilməsi istiqamətində IDEA İctimai Birliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və WWF-in Azərbaycan ofisi tərəfindən intensiv işlər aparılır. Belə ki, 2015-ci ildə Şahdağ Milli Parkı ilə IDEA İctimai Birliyi arasında bu sahədə imzalanmış Əməkdaşlıq Sazişinə əsasən bizonların ölkə təbiətinə reintroduksiya olunması, digər növ vəhşi heyvanların elmi məqsədlərlə artırılması üçün Şahdağ Milli Parkının İsmayilli rayonunun inzibati ərazisinə aid olan hissəsində 305 hektar sahə ayrılıb, ərazidə zubrların çoxaldılıb təbiətə buraxılması üçün kompleks inşa edilib və hazırda layihə çərçivəsində işlər davam etdirilir. 2019-cu ilin may ayında Azərbaycana 20 baş zubrun reintroduksiya olunması və 1 neçə ay müddətində qapalı volyer şəraitində saxlanıldıqdan sonra geniş təqdimat çərçivəsində təbiətə buraxılması planlaşdırılır.

- Ölkəmizdə flora və faunanın genofondunun mühafizəsinin səmərəli vasitələrindən biri də “Qırmızı Kitab”ın yaradılmasıdır. Adları bu kitaba daxil edilən heyvan və bitki növlərinin mühafizəsinə daha ciddi diqqət yetirilir. Hazırda bu kitabda qorunma statusu olan neçə bitki və heyvan növü vardır?

- “Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabı” rəsmi sənəd olmaqla bərabər, ölkənin bütün ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizinin respublikamıza mənsub olan bölməsində heyvan və bitki növlərinin (yarımnöv, populyasiyalar) vəziyyəti, yayılması və mühafizəsi tədbirləri haqqında məlumatları özündə əks etdirir. İndiyədək Azərbaycanda “Qırmızı Kitab”ın 2 nəşri işıq üzü görüb. Birinci nəşrdə milli floramızda mühafizəsi tələb olunan 140, fauna üzrə isə 108 növün adı əksini tapıb. “Qırmızı Kitab”ın 2013-cü ildə çap olunmuş ikinci nəşrində isə mütəxəssislər tərəfindən ölkəmizin müxtəlif təşkilatlarının nümayəndələri ilə əməkdaşlıq çərçivəsində qorunma statusu qiymətləndirilmiş 300 bitki və 223 heyvan növü yer alıb.

Nadir və nəslə kəsilməkdə olan növlərin tədqiqi üzrə mütəxəssislər tərəfindən intensiv monitorinqlər keçirilib, bu növlərin beynəlxalq səviyyədə müasir qorunma meyarları müəyyənləşdirilib. Bu nəşrdə ilk dəfə olaraq təbiəti mühafizə baxımından təsvir edilmiş nadir və nəslə kəsilmiş növlərin beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmuş meyarlara görə qiymətləndirilməsi həyata keçirilib.

Mövcud qanunvericiliyə əsasən, “Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabı”nın hər 10 ildən bir çap olunması nəzərdə tutulmuşdur. Növbəti, yəni, üçüncü nəşrin 2023-cü ildə hazırlanması planlaşdırılır. “Qırmızı Kitab”ın ikinci nəşri prosesində texniki məsələlərlə bağlı bir sıra problemlərlə qarşılaşdıq. Bu səbəbdən işlərin vaxtında başa çatdırılması, texniki məsələlərin həlli, eləcə də çöl tədqiqatlarının aparılması, növlərin say dinamikasının qiymətləndirilməsi üçün nazirliyə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının elmi-tədqiqat institutlarının da dəstəyi vacibdir. Qarşılıqlı əməkdaşlıq sayəsində daha çevik fəaliyyət göstərərək yüksək nəticəyə nail olmaq mümkündür.

“Qırmızı Kitab”ın təsis edilməsinə, nadir və sayı azalan növlərin ovuna qadağaların qoyulmasına, mütəmadi maarifləndirmə və təbliğat işlərinin aparılmasına baxmayaraq, təəssüf ki, quruda və su hövzələrində heyvanların qanunsuz ovu hallarına rast gəlik və bununla bağlı mübarizə tədbirləri davam etdirilir.

- Bioloji müxtəlifliyin qorunmasına və davamlı istifadəsinə dair 2017-2020-ci illər üçün Milli Strategiyada Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi qarşısında çox vacib vəzifələr qoyulub. Bu istiqamətdə görülən işlər barədə məlumat verməyinizi xahiş edirik.

- Bəli, bu, çox vacib sənəddir. Milli Strategiya Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 3 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilib. Sərəncamın 2-ci bəndinə əsasən Strategiyanın həyata keçirilməsi üzrə əlaqələndirici orqan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi təyin edilib, müvafiq dövlət qurumlarının nümayəndələrindən ibarət İşçi Qrupu yaradılıb. Həmçinin Strategiyanın icrası ilə bağlı “Tədbirlər Planı” hazırlanıb. “Tədbirlər Planı”na əsasən su hövzələrində bioloji resursların artırılması və mühafizəsi istiqamətində faydalı işlər görülüb.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkədə istehsal olunan balıq mənşəli məhsulların özünü təmin etmə səviyyəsi aşağıdır və daxili tələbatı tam ödəmək üçün yetərli deyildir. Ötən illərdə balıqçılıq sahəsi əsasən ekstensiv üsulla inkişaf etdirilib, başqa sözlə, akvakulturada daha çox nohurçuluq üsulu ilə çəki kimi balıq növlərinin yetişdirilməsinə və təbii yemləməyə üstünlük verilib.

Ölkədə akvakulturanın zəif inkişaf etməsi nəticəsində balıq mənşəli məhsullar ilə daxili tələbatın tam ödənilməməsi təbii su hövzələrində olan, xüsusilə də Xəzər dənizində qiymətli balıq növlərinin populyasiyalarına antropogen təsirin əhəmiyyətli dərəcədə artmasına, brakonyerlik fəaliyyətinin genişlənməsinə səbəb olub.

Xəzər dənizində bioloji resursların müasir gərgin vəziyyətini nəzərə alaraq, balıqovlama fəaliyyəti ehtiyatlı yanaşmaya əsasən aparılmalıdır. Xəzəryanı regionunda və ölkəmizdə akvakulturanı inkişaf etdirmək, əhalini yeni fəaliyyət növü olan akvakulturaya cəlb etmək lazımdır ki, bu da qanunsuz balıq ovunun azalmasına və Xəzər dənizində su bioresurslarının bərpaasına səbəb ola bilər. Xəzəryanı ölkələr və Azərbaycan üçün davamlı inkişafın əsas prioritetlərindən biri – daxili sulara və dənizdə akvakultura (o cümlədən, marikultura) təsərrüfatlarının inkişafı, Xəzər dənizində nərəkimilərin ovlanmasına moratoriumun qoyulmasıdır.

Azərbaycan Respublikasında intensiv sənaye balıqçılıq komplekslərinin, ailə-kəndli və fermer balıqçılıq təsərrüfatlarının yaradılması, dünyada mövcud olan müxtəlif təcrübələrdən istifadə edilməklə təbii su hövzələrinin və Xəzər dənizinin ixtiofauna bioloji müxtəlifliyinin qorunub saxlanılması və artırılması, bu sahələrdən istifadə etməklə balıqçılıqda intensiv akvakulturanın müxtəlif biotexnologiya tiplərindən, qapalı su təchizatı sistemləri, marikultura və su bioloji resursları məhsullarının yetişdirilməsi üçün digər intensiv qəfəs modelləri təcrübəsinin respublikada tətbiq olunması məqsədilə “Azərbaycan Respublikasında 2019-2023-cü illərdə akvakulturanın inkişafına dair Dövlət Proqramı” hazırlanıb Nazirlər Kabinetinə təqdim edilib.

Balıqçılıq təsərrüfatlarında torpağın hüquqi statusu ilə əlaqədar problemlərin sudan istifadəyə görə balıqçılarla əkinçilər arasında maraqların toqquşmasının mövcudluğu, balıqçılıq subyektlərinin balıq və digər su bioresurslarından istifadəyə baytarlıq və fitosanitar nəzarəti üzrə uçotun aparılması və “Akvakulturanın həyata keçirilməsi qaydası”nın tətbiqindən irəli gələn digər məsələlərin həlli məqsədilə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi ilə ikitərəfli Əməkdaşlıq memorandumları imzalanıb.

“Akvakulturanın həyata keçirilməsi Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında Nazirlər Kabinetinin 2017-ci il 14 iyun tarixli Qərarının icrası ilə əlaqədar olaraq 2018-ci ildə respublikamızın müxtəlif bölgələrində akvakultura subyektləri ilə görüşlər keçirilib. “Balıqçılıq haqqında” Qanuna və bu sahədə Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmiş digər müvafiq qərarlara əsasən, ölkəmizdə balıqçılıq sahəsində, balıq və digər su bioresurslarının mühafizəsi, ovu, artırılması, akvakultura fəaliyyətinin uçota götürülməsi, bu sahə üzrə dövlət tənzimlənməsi, idarə edilməsi və nəzarət funksiyaları ilə əlaqədar vətəndaşlara məlumatlar verilib və müzakirələr aparılıb.

- Azərbaycanda milli parkların yaradılması ekoturizmin inkişafına təkan verib. Bu istiqamətdə hansı işlər görülüb?

- Respublikamızda Milli parkların yaradıldığı vaxtdan indiyədək onların turizm-rekreasiya potensialı olan ərazilərində təbiət turizminin inkişaf etdirilməsi, turist marşrutlarının təkmilləşdirilməsi və sayının artırılması istiqamətində aparılan işlər nəticəsində vahid qaydada 105-dən çox ekoturizm marşrutu pasportlaşdırılıb. Pasportlarda marşrutların başlanma və bitmə nöqtələri, marşrutun məqsədi, geniş təsviri, şəkilləri, xəritəsi, davam etmə müddəti, hər marşrut üzrə tələb olunan ləvazimatlara dair geniş məlumat əks olunub. Bütün marşrutlar piknik və ocaq yerləri, o cümlədən turistlərin dincəlməsi üçün skamya və digər oturmaqlarla təmin edilib.

Turizm potensialının yüksəldilməsi məqsədilə ekoturizm marşrutlarının təkmilləşdirilməsi istiqamətində işlər davam etdirilir, turistlərin məlumatlandırılması üçün Azərbaycan və ingilis dillərində standart formada giriş, məlumatverici, məntəqə və istiqamətləri əks etdirən lövhələr hazırlanaraq Milli parkların ərazilərində yerləşdirilib. Azərbaycan Respublikasının Turizm Şurasının turizm sahəsində təhlükəsizliyin təmin edilməsinə dair işçi qrupu tərəfindən hazırlanan təkliflərə əsasən, bütün marşrutlar vahid standartlara uyğun mindən çox vahid yol nişanı ilə təchiz edilib. Həmçinin hər bir Milli Park üçün ekoturizmlə bağlı nəfis bukletlər nəşr etdirilib.

Milli parklarda ekoloji turizm sahəsində daha uğurlu nəticələrə və davamlı inkişafa nail olmaq üçün turist axınının stimullaşdırılması, müxtəlif yaş təbəqələrinin marağına cavab verən turizm infrastrukturunun qurulması, mövcud infrastrukturun təkmilləşdirilməsi tədbirlərinin həyata keçirilməsi prioritetlərimiz sırasındadır.

- Dövlət Statistika Komitəsinin illik hesabatına görə, 2018-ci ildə ölkə ərazisində ümumilikdə 6,6 milyon kubmetr məişət tullantısı olub. Hazırda məişət tullantılarının düzgün idarə edilməsi və utilizasiyası sanitar-ekoloji və sosial-iqtisadi baxımdan ölkəmizdə prioritet istiqamət kimi gündəmdə duran məsələlərdəndir. Bu barədə fikirlərinizi bilmək istərdik.

-Ekoloji problemlərin həllinə yüksək dövlət qayğısı və bu işin dövlət siyasətinə çevrilməsi nəticəsində ölkəmizdə ekoloji mühitin yaxşılaşdırılması üçün çoxşaxəli tədbirlər həyata keçirilir ki, bu tədbirlərdən biri də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks Tədbirlər Planı”na uyğun olaraq Balaxanı ərazisində ildə 500 min ton məişət tullantısını emal etmək gücünə malik müasir məişət tullantılarının yandırılması zavodunun və ildə 200 min ton tullantının çeşidləmə zavodunun tikilməsi və istismara verilməsidir. Məişət tullantılarının idarə olunması sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə son dövrlərdə ölkəmizdə həyata

keçirilən digər bu kimi tədbirlər ümumilikdə idarəolunma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğun inkişafının təməlini qoyub və hazırda da bu istiqamətdə davamlı olaraq tədbirlər həyata keçirilir.

Bakı şəhəri ərazisində əmələ gələn məişət tullantılarının yığılması və daşınması Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin, qəbulu və zərərsizlədirilməsi isə “Təmiz şəhər” ASC-nin səlahiyyətlərinə aiddir.

Azərbaycan Hökuməti və Dünya Bankı ilə birgə həyata keçirilən “Bərk məişət tullantılarının vahid idarəçiliyi” layihəsi çərçivəsində Balaxanı məişət tullantıları poliqonunda beynəlxalq ekoloji standartlara və texniki normalara uyğun bərpa işləri aparılıb.

Respublikada yaranan məişət tullantılarının idarə olunmasına, yəni, onların toplanması, yığılması və daşınmasına şəhər və rayon icra hakimiyyətlərinin mənzil-kommunal təsərrüfatı birlikləri, qəsəbə üzrə nümayəndəlikləri, həmçinin ərazi bələdiyyələri institusional cavabdeh təşkilatlardır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin apardığı araşdırmalar göstərir ki, regionlarımızda məişət tullantılarının idarə olunmasında problemlər qalmaqda davam edir. Belə ki, yaşayış məntəqələri ərazilərində məişət tullantılarının müəyyən olunmuş qaydada və bu məqsəd üçün ayrılmış sahələrdə yerləşdirilməməsi, tullantılar üçün konteynerlərin sayının kifayət etməməsi, tullantıların vaxtında daşınmaması və əksər hallarda yanması ətraf mühitin zərərli maddələrlə çirklənməsi ilə nəticələnir. Mövcud məişət tullantıları poliqonları da qanunvericiliyin tələblərinə cavab vermir. Belə ki, əksər poliqon əraziləri hasarlanmır, xəbərdaredici lövhələr quraşdırılmır, ətraf mühitdən təcrid olunmur, nəzarət və mühafizə formal xarakter daşıyır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 1 noyabr tarixli Sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında bərk məişət tullantılarının idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinə dair 2018–2022-ci illər üçün Milli Strategiya” təsdiq edilib. Strategiyanın məqsədi ölkədə bərk məişət tullantılarının yığılması xidmətlərinin genişləndirilməsi, bütün tullantıların təhlükəsiz və səmərəli zərərsizləşdirilməsinin təmin edilməsi, səmərəli ictimai maarifləndirmə kampaniyalarının təşkili, emal və tullantılardan təkrar istifadə yolu ilə ehtiyatların bərpa edilməsi potensialının artırılması və ekoloji tələblərə cavab verməyən açıq zibilxanaların təcrid olunması və bağlanmasıdır. Qeyd olunanlarla yanaşı, regionlarda məişət tullantılarının idarə edilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə müasir ekoloji tələblərə cavab verən 8 regional sanitariya poliqonunun və 38 ötürücü məntəqənin tikilməsi və infrastrukturun yaradılması nəzərdə tutulub. Hazırda bu obyektlər üçün yerli icra hakimiyyətləri tərəfindən müvafiq torpaq sahələrinin ayrılması işləri davam etdirilir.

Sözgedən strategiyanın və tədbirlər planının icrası məqsədilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən müxtəlif tədbirlər həyata keçirilir. Bu tədbirlərdən biri də ölkə regionlarında məişət tullantılarının beynəlxalq təcrübəyə uyğun idarə edilməsinə dair maarifləndirmə işlərinin aparılmasıdır.

Bununla əlaqədar olaraq Ekologiya və Təbii Sərvətlər və İqtisadiyyat nazirliklərinin nümayəndələri tərəfindən rayonlarda icra hakimiyyətlərinin, aidiyyəti icra strukturlarının, bələdiyyələrin, təhsil müəssisələrinin nümayəndələrinin, tullantıların emalı ilə məşğul olan sahibkarların iştirakı ilə bərk məişət və plastik tullantıların idarə edilməsinə həsr olunan işgüzar görüşlərin keçirilməsi davam etdirilir.

- Sonda 23 may peşə bayramı münasibətilə ETSN işçilərini təbrik edirik. Oxucularımıza nə demək istərdiniz ?

- Azərbaycanın gözəl, füsunkar təbiətinin qayğısını çəksinlər, onun flora və faunasını qorumaqda bizə dəstək olsunlar, gələcək nəsillərin ekoloji problemlərlə üzləşməməsi üçün bu gün Nazirliyin həyata keçirdiyi qabaqlayıcı tədbirlərdə fəal iştirak etsinlər. Ekoloji şüurun kiçik yaşlarda formalaşması üçün valideynlərin, təhsil müəssisələrinin üzərinə də məsuliyyət düşür. Bu baxımdan ətraf mühitin mühafizəsində vətəndaşlarımızı hamılıqla səy göstərməyə və həmrəy olmağa səsləyirəm.

İki sahil. - 2019.- 23 may. - № 93. - S. 12,15.

Ekoloji problemin həlli və ətraf mühitin qorunması hər bir insanın mənəvi borcudur

Azərbaycan Respublikasının ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayevin yap.org.az saytına müsahibəsi

-Muxtar müəllim, məlum olduğu kimi dövlət başçısının qərarları ilə bir sıra dövlət qurumlarında struktur islahatları aparılır. Bu baxımdan, ölkə rəhbərinin müvafiq Fərmanına əsasən Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin strukturunun və idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı hansı tədbirlər həyata keçirilir?

-Nazirliyin fəaliyyət istiqamətləri genişdir, amma çalışacağam ki, qısa cavab verməklə suallarınızı tam əhatə edim. Hazırda fəaliyyət istiqamətlərimizə biomüxtəlifliyin, su və torpaq ehtiyatlarının, atmosfer havasının mühafizəsi, meşələrin və yaşıllıqların qorunması və sahəsinin artırılması, tullantıların idarə olunması, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə, geoloji kəşfiyyat, geodeziya və kartoqrafiya, ətraf mühitin monitorinqi, hidrometeorologiya və s. məsələlər daxildir. Bu da öz növbəsində qeyd olunan sahələr üzrə idarəetməni davamlı inkişaf prinsiplərinə uyğun qurmağı zəruri edir.

Cənab Prezidentin rəhbərliyi ilə aparılan struktur islahatların əsas məqsədi də idarəetmədə çevikliyi və səmərəliliyi artırmaq, cəmiyyətdə formalaşan yeni çağırışlara və iqtisadiyyatda baş verən struktur dəyişikliklərinə adekvat uyğunlaşmanı təmin etməkdir. Bu Fərman Nazirliyin bugünkü və gələcək fəaliyyəti üçün son dərəcə əhəmiyyətlidir. Optimallaşma nəticəsində paralel strukturların aradan qaldırılması və mövcud strukturların yenidən təşkili ilə büdcə vəsaitinə qənaət olunacaqdır.

Fərmandan irəli gələn fəaliyyətlərin icra edilməsi nəticəsində vətəndaşlara şəffaf, operativ və resurslara qənaət etməklə xidmət göstəriləcək, dövlət xidmətləri daha əlçatan və keyfiyyətli olacaqdır.

-Azərbaycanda ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi dövlət siyasətinin prioritetlərindəndir. Bu istiqamətdə hansı işlər görülür?

-Ölkəmizin zəngin təbiətini qorumaq, bərpa etmək üçün yeni layihələr həyata keçirilir. Ekoloji tarazlığın qorunması, təbii ehtiyatların, o cümlədən, faydalı qazıntıların, su, torpaq, hava kimi əvəzsiz sərvətlərin, meşələrin və biomüxtəlifliyin mühafizəsi sahəsində mövcud olan “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası, “Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunmasına və davamlı istifadəsinə dair 2017–2020-ci illər üçün Milli Strategiya”, “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələri” və digər dövlət proqramları çərçivəsində mövcud ekoloji problemlərin həlli istiqamətində müvafiq tədbirlər həyata keçirilir.

Uzun illər ərzində neft sənayesinin fəaliyyətindən əmələ gəlmiş tullantılar Abşeron yarımadasında bir sıra ərazilərin həddindən artıq çirklənməsinə səbəb olmuşdur. Çirklənmiş ərazilərin bərpası əhalinin sağlamlığı üçün risklərin azaldılması, Bakı şəhəri və ətraf qəsəbələrin inkişafı, təmizlənmiş ərazilərin iqtisadi dövriyyəyə qaytarılması baxımından zəruridir.

Bununla əlaqədar ETSN tərəfindən 2018-ci ildə Suraxanı rayonunda müxtəlif ərazilərdə, Heydər Əliyev Beynəlxalq Hava Limanının ərazisində uzun illər formalaşan gölməçələrin qurudulması, neft və neft şlamı ilə çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsi işləri aparılır.

Abşeron yarımadasında tullantı və lay suları ilə çirklənmiş göllər ekoloji şəraitə ciddi təsir göstərir və Xəzər dənizinin çirkləndirilməsində mühüm rol oynayır.

Yarımadada göllər üzrə araşdırmalar aparılmış, 9 gölün (Xocasən, Binəqədi, Lökbatan, Qaradağ, Qu, Zabrat, Zığ, Bülbülə və Böyükşor) ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində tədbirlərin görülməsi prioritet hesab edilmişdir.

Bildiyiniz kimi, Abşeron göllərinin bərpası layihəsi çərçivəsində yarımadanın ən böyük gölü olan Böyükşor gölünün kompleks bərpası layihəsinin birinci mərhələsində gölün 300 hektara yaxın sahəsi bərpa edilmiş, Böyükşor bulvarı salınmış, sahil ərazilər abadlaşdırılaraq yaşıllaşdırılmış, suyun keyfiyyətinə online rejimdə nəzarət təşkil edilmişdir.

Ekoloji tədbirlərin davamı olaraq hazırda təmizlənmə və bərpa metodologiyaları müəyyənləşdirildikdən sonra paqların istifadə təyinatına

Su hövzələrinin çirkləndirilməsi ölkənin və yarımadanın əsas ekoloji problemlərindəndir. Kanalizasiya sistemlərinin və müvafiq təmizləyici qurğuların qurulması hesabına su mənbələrinin çirklənməsinin qarşısı alınmalıdır.

Azərbaycan Respublikası BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Paris Sazişini 2016-cı ilin oktyabrında ratifikasiya edərək 2030-cu ilədək istilik effekti yaradan qazların emissiyalarının səviyyəsində 35% azalmanı hədəf kimi götürüb. Bu öhdəliyi yerinə yetirmək üçün ətraf mühitə dost texnologiyalar tətbiq etməklə infrastruktur layihələri icra olunmalı, tükenməyən enerji mənbələrindən istifadə, enerji səmərəliliyinin artırılması və digər istiqamətlərdə müvafiq layihələr həyata keçirilməlidir.

Digər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da iqlim dəyişmələrinin fəsadları müşahidə olunmaqdadır və təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrin sayında, intensivliyində artım tendensiyası izlənilir. Bu sahədə ölkədə erkən xəbərdarlıq sisteminin təkmilləşdirilməsi, dəniz hidrometeoroloji şəbəkəsinin avtomatlaşdırılması, yeni proqnoz modellərinin tətbiqi ilə hidrometeoroloji xidmət sahəsinin modernləşdirilməsi nəzərdə tutulub.

Havanın çirklənməsi məsələlərinə də böyük diqqət göstərilir. Qeyd etmək lazımdır ki, yeni yaradılan müəssisələrdə ekoloji tələblərə cavab verən müasir texnologiyaların tətbiqi ətraf mühitin qorunmasında mühüm rol oynayır. Həyata keçirilmiş tədbirlər xüsusən Bakı və Sumqayıt kimi iri şəhərlərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində öz töhfəsini vermişdir.

Bu gün ölkəmizdə atmosfer havasının keyfiyyətinə təsir edən digər əsas amillər təsərrüfat fəaliyyəti zamanı ekoloji norma və standartlara riayət olunmamasıdır. Ümumiyyətlə, havanı çirkləndirən amillərə qarşı ciddi mübarizə aparılması qarşıya mühüm vəzifə kimi qoyulub. Havanın çirklənməsinin 70%-dən çoxu avtonəqliyyatın payına düşür. Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunda aparılan yenidənqurma və modernizasiya işləri paytaxtın ekoloji mühitinin yaxşılaşdırılmasına müsbət təsir edəcəkdir. Bu layihənin reallaşdırılması nəticəsində, o cümlədən “AVRO-5” standartlarına uyğun yanacaq istehsalı atmosfərə atılmaların kifayət qədər azalmasına şərait yaradacaqdır.

Təsərrüfat obyektlərində müvafiq avadanlıqların qurulması da ciddi nəzarətə götürülmüşdür. Atmosfer havasına atılan tullantıların qarşısının alınması istiqamətində maarifləndirmə, təşviqat və inzibati tədbirlər həyata keçirilir. Ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən ictimai iaşə obyektlərində də monitoring və araşdırmalar aparılıb, proses bu gün də davam etdirilir.

- Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında plastik qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılmasına dair 2019-2020-ci illər üçün Tədbirlər Planı” ilə bağlı nə kimi addımlar atılır?

-Hazırda global səviyyədə ətraf mühiti çirkləndirən əsas faktorlardan biri də plastik tullantılarıdır. Heç kəsə sirr deyil ki, plastik tullantılar təbiətdə yüz illər ərzində parçalanmır, miqdarı isə ilbəil artır. Araşdırmalar göstərir ki, bu tullantılar düzgün idarə olunmadığından ətraf mühiti və sututurları çirkləndirir, kənd təsərrüfatı torpaqlarının dərin qatlarına keçərək bitkilərin normal inkişafını ləngidir və məhsuldarlığın aşağı düşməsinə səbəb olur.

Hazırda bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə plastik qablaşdırıcılardan istifadənin azaldılması istiqamətində müvafiq qanunvericilik bazası yaradılır, onların toplanması və təkrar emalı sistemi təkmilləşdirilir. Avropa ölkələrinin bir çoxunda əsas tədbir kimi plastik torbaların ödənişli olması və ya onlara ekoloji vergi tətbiqi kimi üsullardan istifadə edilir. Bununla yanaşı, dəfələrlə istifadə oluna bilən parça torbalardan, bakteriyaların və ya digər canlı orqanizmlərin parçalaya biləcəyi çantılardan istifadənin təşviqi də görülməli tədbirlər sırasındadır. Ümumilikdə isə, 40 ölkədə plastik məhsulların istifadəsi məhdudlaşdırılıb.

Ölkə rəhbəri tərəfindən verilmiş Sərəncam bu kimi məsələlərin həllində əhəmiyyətli rol oynadı. Tədbirlər Planı 2020-ci ilədək strateji baxışı, 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxışı və 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün hədəf baxışını əhatə edir. Tədbirlər Planında plastik qablaşdırma materiallarının ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılması və onların alternativlərinin ölkə bazarına daxil olmasının asanlaşdırılması üçün stimullaşdırıcı tədbirlər nəzərdə tutulub.

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, 2017-ci ildə Azərbaycanda istehsal olunan plastik qablaşdırma məhsullarının həcmi 2010-cu illə müqayisədə təqribən 2,5 dəfə artıb, eyni zamanda, 2009-cu illə müqayisədə 5 dəfə çox plastik qablaşdırıcı idxal edilib. Ölkədə hər il orta hesabla adambaşına 24 kiloqram plastik tullantı yaranır.

Plastik və polietilen qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılması istiqamətində başladığımız genişmiqyaslı kampaniya bu gün də davam edir. Alternativ qablaşdırma materiallarından istifadənin genişləndirilməsi məqsədilə təbliğat işləri davam etdirilir.

Tullantıların idarə olunması bütün ölkələrə xas olan problemdir və iqtisadi inkişaf dövrünü yaşayan ölkəmizdə də özünü göstərir. Balaxanı poliqonunun müasir standartlara uyğun yenidən qurulması, Bərk Məişət Tullantılarının Yandırılması və Çeşidlənməsi zavodlarının istismara verilməsi, Təhlükəli Tullantılar Poliqonunun

yaradılması, poliqonların əksəriyyətinin tam bərpa olunması və çoxsaylı qeyri-qanuni tullantı sahələrinin təmizlənməsi hesabına Bakıda köklü müsbət dəyişikliklər hiss olunur.

Lakin digər ərazilərdə, xüsusilə də iri yaşayış məntəqələrində məişət tullantılarının daşınması və yerləşdirilməsi narahatlıq doğurur.

-Bəs respublikamızda su ehtiyatlarının idarə edilməsi ilə bağlı durum hansı səviyyədədir?

-Su ehtiyatları istənilən dövlət üçün ən qiymətli resurslardan biridir. Əhalinin artımı və iqtisadiyyatın inkişafı şəraitində dünyada su ehtiyatlarından istifadə sürətlə artır və əksər region və ölkələrdə su təminatı kəskin şəkildə pisləşir.

BMT-nin 2018-ci ildə nəşr olunmuş Dünya Su İnkişafı Hesabatına əsasən iqtisadiyyatın inkişafı və əhalinin artması səbəbindən suya olan tələbat hər il təqribən 1% artır və bu əsasən inkişaf etməkdə olan ölkələrdə daha çox özünü biruzə verir. Hazırda dünya əhalisinin 40%-dən çoxu su qıtlığı problemindən əziyyət çəkir və iqlim dəyişikliyi nəticəsində 2050-ci ilə qədər bu rəqəmin artacağı proqnozlaşdırılır.

Ölkəmizə gəlincə, araşdırmalara görə Cənubi Qafqazın ümumi su ehtiyatının yalnız 10 faizi Azərbaycanın payına düşür. Ölkənin su ehtiyatlarının təqribən 70%-i qonşu dövlətlərin ərazisində formalaşır və Azərbaycan üçün regional su resurslarının dövlətlərarası ədalətli bölünməsi məsələsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Respublikanın ərazisinin 3/4 hissəsi ölkənin ən böyük su arteriyası olan Kür çayı hövzəsinin aşağı relyefində yerləşdiyindən, çayın qonşu dövlətlərin ərazilərində çirklənməsi ekoloji gərginlik yaradır.

Dinamik iqtisadi inkişaf əlaqədar ölkədə kifayət qədər iri su istifadəçiləri yaranmışdır ki, onların da fəaliyyət sahəsində icməli sudan təyinatına uyğun olmayaraq səmərəsiz istifadə və israfçılıq hallarına yol verilir. İcməli su təchizatı sisteminin təkmilləşdirilməsi və suvarma kanallarının rekonstruksiyası istiqamətində aparılan genişmiqyaslı işlərə baxmayaraq hələ də bu sahədə çox böyük miqdarda su itkisi mövcuddur. Belə ki, təbii mənbələrdən götürülən suyun istehlakçıya çatdırılması prosesində böyük itkiyə yol verilir ki, bu da az su ehtiyatlarına malik olan ölkəmiz üçün böyük rəqəm hesab olunur.

Hazırda ölkəmizdə su qıtlığının qarşısının alınması məqsədi ilə yeni alternativ su mənbələrinin yaradılması istiqamətində müvafiq işlər həyata keçirilir. Su istehlakçılarının tələbatının tam ödənilməsi məqsədilə əlavə müxtəlif tutumlu yeni su anbarlarının yaradılması ölkənin su təhlükəsizliyində mühüm rol oynaya bilər. Yaxın gələcəkdə alternativ su mənbələrinin axtarışı, yağış sularından istifadə olunması, dəniz suyunun duzsuzlaşdırılması, sudan təkrar istifadə kimi amillər də nəzərə alınmalıdır.

-Muxtar müəllim, hazırda Xəzər dənizinin ekoloji vəziyyəti də aktual məsələlərdən biridir. Xəzərin ekoloji vəziyyətinin çirklənməsinin qarşısının alınması üçün hansı tədbirlər həyata keçirilir?

-Bu gün Nazirliyin fəaliyyət hədəflərindən biri Xəzər dənizinin çirklənməsinin qarşısını almağa yönəlib. Mümkün olan bütün vasitələrdən istifadə olunur ki, Xəzər ekoloji inkişaf və ekoloji sabitlik zonasına çevrilsin.

Lakin əfsuslar olsun ki, antropogen və təbii amillərin təsiri (qlobal iqlim dəyişiklikləri, dəniz səviyyəsinin tərəddüdü, çay axımının həddən artıq tənzimlənməsi, çirklənmə, qanunsuz balıq ovu və s.) Xəzər dənizi ekosisteminin deqradasiyasına gətirib çıxarmışdır. Bu gün Xəzər dənizinin ekosisteminə mənfi təsir aradan qaldırılmasa, gələcəkdə ağır nəticələrə gətirib çıxarar.

Xəzər dənizinin əsas çirklənmə mənbələri onun hövzəsində, sahillərində və akvatoriyasında yerləşən şəhərlərin və sənaye obyektlərinin çirkab suları, dəniz nəqliyyatından və neft mədənlərindən daxil olan müxtəlif çirkləndiricilərdir.

Dənizi Azərbaycan sektorunda və onun şimaldan-cənubadək sahil zolağında, o cümlədən, çimərlik ərazilərində, eləcə də, dənizdə fəaliyyət göstərən müəssisə və obyektlərdə, üzən vasitələrdə və s. monitorinqlər keçirilmiş və dənizə olan axarlar müəyyən edilərək xəritələşdirilmişdir. Etiraf etmək lazımdır ki, sahil zolağında yerləşən rayonların əksəriyyətində təmizləyici qurğular olmadığından müxtəlif tərkibli tullantı suları təmizlənmədən Xəzərə axıdılır.

Xəzər dənizinin su balansında əsas rolu dənizə tökülən 130-a qədər çay təşkil edir. Dənizin qidalanmasında Volqa çayının xüsusi əhəmiyyəti olsa da, bu gün Xəzər akvatoriyasını ən çox Volqa çirkləndirir.

Bu su hövzəsinin qorunması ilə bağlı regional və beynəlxalq səviyyədə üzərimizə götürdüyümüz öhdəliklər, tərəfdaş olduğumuz konvensiyaların müddəaları da bu sahəni daim diqqət mərkəzində saxlamağı bizdən tələb edir. Ötən ilin avqust ayında Qazaxıstanın Aktau şəhərində keçirilmiş Xəzəryanı ölkələrin dövlət başçılarının Beşinci Zirvə toplantısında "Xəzər dənizinin hüquqi statusuna dair Konvensiya"nın imzalanması ilə regionda əməkdaşlığa yeni zəmin yaranmışdır.

-Bu gün respublikamızın ərazisində yaşıllaşdırma işləri də böyük vüsət alıb. Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

-Bildiyiniz kimi, Abşeron yarımadasının iqlimini nəzərə alaraq, onun arid sahələr və aşağı keyfiyyətli torpaqlarla səciyyələnən ərazilərində yaşıllaşdırma işlərinin aparılması ümumi ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasında, eyni zamanda iqlim dəyişmələri ilə bağlı təsirlərin minimuma endirilməsində effektiv bir vasitədir.

Əsas prioritet istiqamətlərimizdən biri də meşələrin artırılması və bərpası, o cümlədən meşələrdən davamlı istifadə edilməsidir. Azərbaycan az meşəli ölkədir. Meşələrin qanunsuz qırılması və digər dağıdıcı müdaxilələrin qarşısının alınması, meşələrin qorunması və mühafizəsinin gücləndirilməsi istiqamətində işlər davam etdirilir.

Hazırda "Azərkosmos" ASC və BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO) ilə birgə meşə ilə örtülü ərazilərdə yaşıllaşdırılması məqsədilə inventarlaşma işləri aparılır. Bu işlərdə Nazirliyin nəzdində fəaliyyət göstərən geodeziya və kartoqrafiya xidmətinin imkanlarından da geniş istifadə edilir.

Bundan əlavə meşə idarəetmə sisteminin müasirləşdirilməsi, meşə ekosisteminin qorunub saxlanması, yeni meşə sahələrinin salınması və meşə təsərrüfatından beynəlxalq təcrübələr əsasında davamlı istifadə edilməsi məqsədilə BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) texniki dəstəyi ilə Yeni Milli Meşə Proqramının hazırlıq işlərinə başlanılıb və Proqramın ilkin layihəsi tamamlanıb. Azərbaycan Respublikasının Milli Meşə Proqramı 2020-2030-cu illəri əhatə edən 10 illik müddət üçün nəzərdə tutulub.

-Mayın 10-da Ulu Öndər Heydər Əliyevin doğum gününə həsr olunan ağacəkmə kampaniyasında Prezidenti İlham Əliyev və ailə üzvləri də iştirak etdi...

-Bəli, mayın 10-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, birinci xanım Mehriban Əliyeva və ailə üzvləri Zığ dairəsi-Heydər Əliyev Beynəlxalq Aeroportu avtomobil yolunun 28-ci kilometrliyində salınan yaşıllıq sahəsində Ulu Öndər Heydər Əliyevin doğum gününə həsr olunan ağacəkmə kampaniyasında iştirak ediblər.

Ağacəkmə kampaniyası zamanı "Keçmiş yod-brom zavodunun çirklənmiş ərazilərinin təmizlənməsi" və "Heydər Əliyev Beynəlxalq Aeroportunun yaxınlığındakı çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsi" layihələri barədə Prezident İlham Əliyevə məlumat verilib. Suraxanı rayonunda keçmiş yod-brom zavodunun ərazisində lay suları, duz, yod və digər tullantılarla çirklənmiş 67 hektar sahənin təmizlənərək bərpa edilməsi, kollektor-drenaj sisteminin qurulması işləri uğurla icra olunub. Ümumilikdə, indiyədək bu ərazidə yerli iqlim şəraitinə uyğun 50 mindən çox müxtəlif növ ağac əkilərək böyük yaşıllıq zolağı salınıb.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 96-cı ildönümü münasibətilə keçirilən ağacəkmə aksiyasında 4 hektar ərazidə, ümumilikdə, 3250 ağac əkilədi. Ağacları əraziyə çəkilmiş müasir, avtomatlaşdırılmış damcılı suvarma sistemi vasitəsilə suvarılır. Suvarma üçün su isə Hövsan Aerasiya Stansiyasından götürülür və təmizləyici qurğularda təmizləndikdən sonra suvarmaya ötürülür. Damcılı suvarma sisteminin elektrik enerjisi ilə təchizatı Suraxanı Günəş Elektrik Stansiyası hesabına təmin ediləcək.

Azərbaycan dövləti ekologiyanın və ətraf mühitin mühafizəsi məsələsinə həmişə xüsusi diqqətlə yanaşır. Ölkəmizin zəngin flora və faunasının qorunması, ekoloji durumun daha da yaxşılaşdırılması, Bakının yaşıllıqlar şəhərinə çevrilməsi istiqamətində ulu öndər Heydər Əliyev bütün dövrlərdə çox böyük işlər görüb. Ümummilli Liderin əsasını qoyduğu ənənə bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən ardıcıl şəkildə davam etdirilir.

Birinci xanım Mehriban Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondu da ölkəmizdə yeni yaşıllıqların salınmasına və mövcud yaşıllıq sahələrinin qorunmasına xüsusi diqqət yetirir. Bu məsələdə Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü və dəstəyi ilə həyata keçirilən layihələrin də mühüm rolu var.

Müxtəlif vaxtlarda icra olunan ekoloji layihələr Azərbaycanın bütün regionlarını əhatə etməklə, ümumilikdə ölkəmizin ekoloji vəziyyətinin sağlamlaşdırılmasına böyük töhfələr verir.

Bu gün Azərbaycanın hər yerində vətəndaşların iştirakı ilə ağacəkmə aksiyaları keçirilir. Bu işlərin görülməsində, yaşıllıqların salınmasında, şəhərlərimizdə və rayonlarımızda təmizlik işlərində hər bir sakin fəal iştirakı ilə seçilir. Təsədüfi deyil ki, hazırda Azərbaycanda ekologiyanın qorunması, əhəlinin sağlamlığının təmin edilməsi istiqamətində görülən işlər bir çox ölkələrə nümunədir.

-Respublika ərazisindəki mövcud mineral xammal bazası və ondan səmərəli istifadə ilə də bağlı hazırda hansı işlər aparılır?

-Azərbaycan Respublikası çox əlverişli təbii şəraitə və zəngin təbii ehtiyatlara malik ölkədir. Aparılmış geoloji-kəşfiyyat işləri nəticəsində ölkənin bir sıra bölgələrində müxtəlif növ qeyri-filiz faydalı-qazıntı və tikinti-inşaat materialları yataqları aşkar edilmişdir. Onlardan səmərəli şəkildə istifadə olunması iqtisadiyyatın, o cümlədən sənayenin inkişafında mühüm rol oynayacaqdır.

Dövlət Balansında qeydiyyatla alınmış, sənayenin müxtəlif sahələrində istifadə oluna bilən faydalı qazıntı ehtiyatları istismara cəlb edilməmişdir. Bu yataqlara misal olaraq seolit, kükürd, barit, gips, anhidrid, gəc, keramika xammalı, dolomit, bentonit gilləri, kvarsit, mineral boyalar, flyus və soda üçün əhəngdaşı xammalı, şüşə xammalı, selitra, karbonat xammalı, əlvan daşlar, kaolin gilləri və s. göstərmək olar.

Sadalanan mineral xammal ehtiyatları qeyri-neft sektorunun inkişafında sənayenin müxtəlif sahələrində - metallurgiya, kimya, neft, neft-kimya, sement istehsalı, tibb, zərgərlik, tikinti, şüşə istehsalı, yol və inşaat işlərində geniş tətbiq oluna bilər.

Filiz yataqlarının öyrənilməsi istiqamətində "AzerGold" QSC ilə birgə ölkənin ən böyük qızıl yatağı kimi proqnozlaşdırılan Tülallar sahəsində tədqiqat işləri davam etdirilir və bütün filiz yataqları haqqında məlumatlar rəqəmsallaşdırılır.

Əsas prioritet məsələlərdən başlıcası ehtiyatlar balansında qeydiyyatla alınmış mineral xammal yataqlarının istismara cəlb olunması və qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsindən ibarətdir.

-Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin beynəlxalq əlaqələri haqqında da məlumat verməyinizi xahiş edirik...

-Azərbaycan Cənubi Qafqazda, Mərkəzi Asiya və Qərbi Asiya ölkələrini birləşdirən əhəmiyyətli yolayrıcında yerləşir. Bu baxımdan ölkənin ətraf mühitin qorunması sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığına onun mürəkkəb geosiyasi vəziyyəti təsir edir.

Ətraf mühit problemlərinin ümumbəşəri bir problem olduğunu nəzərə alaraq, dünyanın heç bir ölkəsi ətraf mühitin mühafizəsi problemlərini təklikdə həll etmək iqtidarında deyil. Bu məqsədlə ölkəmiz üçün ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində digər ölkələr və təşkilatlarla razılaşma və sazişlərin imzalanması, beynəlxalq konvensiyalara qoşulma vacib məsələlərdəndir. Azərbaycan 20-dən çox beynəlxalq konvensiya və protokollara qoşulub. Bu istiqamətdə fəaliyyət bu gün də davam etdirilir və qlobal məqsədlərə xidmət edən digər beynəlxalq çoxtərəfli müqavilələrə qoşulma istiqamətində müvafiq işlər aparılır. 40-a yaxın ölkə ilə ikitərəfli müqavilələr imzalanıb.

Xarici siyasətimizin prioritet istiqamətlərindən olan Azərbaycan-Ermənistan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar Ermənistanın işğalçı siyasətinin ifşası, münaqişənin beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll olunması xarici dövlətlərlə həm ikitərəfli, həm də çoxtərəfli formatda həyata keçirilən əməkdaşlıq zamanı gündəlikdə duran əsas məsələdir.

-Bildiyimiz kimi ölkəmizdə bir sıra qoruq və milli parklar fəaliyyət göstərir. Burada ekoturizmin inkişafı ilə əlaqədar hansı perspektivlər mövcuddur?

-Azərbaycan Respublikası Qafqaz ölkələri və bütövlükdə Avropa üzrə zəngin biomüxtəlifliyə malik olan ölkələrdəndir. Bu baxımdan ölkəmizdə biomüxtəlifliyin qorunması həm milli və regional, həm də qlobal əhəmiyyətə malikdir. Hazırda xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi ölkə ərazisinin 10,3 %-nə çatdırılıb. Ölkədə 10 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. "Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair 2017-2020-ci illər üzrə Milli Strategiya" çərçivəsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə 2018-ci ildə Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğunun bazasında Qızılağac Milli Parkı yaradılıb. Bu ildən etibarən Almaniya İnkişaf Bankının maliyyə dəstəyi ilə Zaqatala-Balakən regionunda ölkə tarixində ilk biosfer qoruğunun yaradılması işlərinə başlanılacaqdır.

Ölkəmizdə hazırkı və növbəti illər üçün prioritetlərdən biri ətraf mühitin mühafizəsi və yerli əhalinin rifah halını yaxşılaşdırmaq, onun tələblərini qarşılamaq üçün potensiala malik olan davamlı ekoturizmin inkişaf etdirilməsidir.

Ekoloji turizm - dünya turizm sənayesinin ən sürətli inkişaf edən sahələrindən biridir. Ekoloji turizm istirahət məqsədi ilə istifadənin yeni forması olmaqla yanaşı, təbiətdən zövq almaq, rekreasiya ehtiyatlarından düşünülmüş şəkildə istifadə etməyi, bioloji müxtəlifliyin qorunmasını təbliğ etməklə, həm də turizm fəaliyyətinin dayanıqlılığını tələb edir. Ekoturizmin inkişaf etdirilməsi üçün Dövlət Turizm Agentliyi ilə birlikdə beynəlxalq ekspertlərin dəstəyi ilə yeni ekoturizm konsepsiyası hazırlanır.

Bu istiqamətdə xanım Leyla Əliyevanın təsisçisi olduğu IDEA İctimai Birliyinin fəaliyyətini xüsusi vurğulamaq istərdim. IDEA İctimai Birliyinin bu istiqamətdə gördüyü işləri, xüsusilə də ətraf mühitin mühafizəsi işinə gənclərin cəlb olunmalarını yüksək qiymətləndiririk.

IDEA İctimai Birliyi ilə birgə nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsində olan bioloji növlərin artırılması, onların tarixən məskunlaşdıqları ərazilərə reintroduksiya olunması sahəsində aparılan işlər bu gün də davam edir. Belə ki, nəsli kəsilmiş zübraların (avropa bizonu) bərpası və onların ölkə təbiətinə reintroduksiya olunması, digər növ vəhşi heyvanların elmi məqsədlərlə artırılması və çoxaldılıb təbiətə buraxılması üçün Şahdağ Milli Parkının

ərazisində volyer kompleksi inşa edilib. 2019-cu ilin aprel ayında ölkəyə bizonların introduksiya olunması və bir ay müddətində qapalı volyer şəraitində saxlanıldıqdan sonra Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və İDEA İctimai Birliyinin birgə təqdimatı ilə təbiətə buraxılması planlaşdırılır.

Bildiyiniz kimi, İDEA-nın təşəbbüsü ilə Azərbaycanın təbiət gözəlliklərini ölkə daxilində və xaricdə təbliğ etmək, eləcə də ətraf mühitin mühafizəsinin vacibliyini diqqətə çatdırmaq məqsədilə milli parklarla bağlı sənədli filmlər silsiləsi də yaradılır. Sözügedən layihə çərçivəsində 2014-cü ildə "Şirvan Milli Parkı", 2015-ci ildə "Quşlar cənnəti - Ağgöl Milli Parkı" və "Göygöl Milli Parkı", 2017-ci ildə "Azərbaycan. Ceyranların xilasası", ötən il isə "Abşeron Milli Parkı" sənədli filmləri geniş ictimaiyyətə təqdim olunub. Layihə çərçivəsində ölkəmizin bütün milli parkları haqqında sənədli filmin hazırlanması nəzərdə tutulur. Bu yaxınlarda "Şahdağ. Dağların şahı" sənədli filminin təqdimat mərasimi keçirildi və Qızılağac Milli Parkından bəhs edən və hazırda çəkilişləri davam edən yeni filmdən kadrlar göstərildi və geniş auditoriya tərəfindən böyük maraqla qarşılandı.

Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın tapşırıqları və dəstəyi ilə reallaşdırılan layihələr də ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsinə mühüm töhfələr verməkdədir.

Azərbaycan Respublikasının geoloji, coğrafi, tarixi, estetik və digər əhəmiyyət daşıyan təbiət obyektlərinin qorunması istiqamətində YUNESKO ilə əməkdaşlıq genişləndirilir. Hirkan meşələrinin YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilməsi ilə bağlı işlər aparılır.

YUNESKO-nun Qlobal Geoparklar təşəbbüsü çərçivəsində Bakı və Abşeron yarımadasının Palçıq vulkanları qrupu Dövlət Təbiət Qoruğu ərazisinin beynəlxalq geoloji əhəmiyyətə malik ərazi kimi müəyyən edilməsi ilə bağlı tədbirlər həyata keçirilir. Bu günlərdə "geoparkların yaradılmasına dair" qanunvericiliyə edilmiş dəyişikliklər bu işlərin reallaşdırılması üçün imkanlar yaradır.

- Sizcə, ətraf mühitin qorunmasını təmin etmək üçün ictimai nəzarət hansı səviyyədədir?

-Əlbəttə, dövlət qurumları ilə yanaşı, ətraf mühitin qorunmasını təmin etmək üçün ictimai nəzarət daha da artırılmalıdır. Ekoloji problemin həlli və ətraf mühitin qorunması hər bir insanın mənəvi borcudur. Bu gün ekoloji problemlərin həlli bəşəriyyətin, böyükdən kiçiyə qədər hər kəsin bu işə cəlb olunmasını tələb edir. Həç kimin bu problemdən kənarda qalmağa mənəvi haqqı yoxdur. Nazirliyin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsindəki çoxsahəli fəaliyyətində ictimaiyyətin məlumatlandırılması və maarifləndirilməsi işi prioritet istiqamətlərdən biridir.

Belə ki, ətraf mühitin vəziyyəti və bu sahədə olan problemlərin aradan qaldırılmasında ictimaiyyətin iştirakının təmin edilməsi məqsədilə müxtəlif mövzularda ekoloji təbliğat xarakterli görüşlər keçirilir, kütləvi informasiya vasitələrində çıxışlar təşkil edilir. Beynəlxalq ekoloji təqvim günlərində də ekoloji təbliğat xarakterli tədbirlər həyata keçirilir.

Hər bir xalq özünün xoşbəxt gələcəyə olan ümidlərini, ilk növbədə, gənc nəsilə bağlayır. Bu baxımdan gənclərin nazirliyin fəaliyyətində fəal iştiraka cəlb olunmasına, onların istək, rəy və təkliflərinə böyük önəm verilir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 15 sentyabr tarixli 3236 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan gəncliyi 2017-2021-ci illərdə" Dövlət Proqramı"na və dövlət başçısının 2019-cu il fevralın 1-də Azərbaycan Gəncləri Gününə həsr olunmuş respublika toplantısındakı çıxışına əsaslanaraq gənclərlərdən ibarət "Təbiəti könüllü qoruyaq" adlı könüllülər qrupu yaradılmışdır. Bu günə kimi, artıq 500-ə yaxın könüllü gənc müraciət etmişdir. Könüllülük fəaliyyətinə qoşulan gənclər ətraf mühit və təbii sərvətlərin qorunması istiqamətində təbliğat və maarifləndirmə işləri və əmək vərdişləri aşılayan təlimlərdə iştirak edəcək və seçilənlərə xüsusi sertifikatlar veriləcək. Seçilmiş namizədlərdən gələcəkdə Nazirliyin ehtiyat kadr heyətinin formalaşdırılması nəzərdə tutulur ki, bu da gənclərin iş həyatına uğurlu bir keçid fərsəti yaradacaqdır. Biz hər bir kəsi laqeyd olmamağa, təbiəti sevməyə və qorumağa çağırırıq.

Səs. - 2019.- 21 may. - № 91. - S. 8-9.

Ətraf mühitin mühafizəsi və bu sahədə ekoloji normativlərə riayət edilməsi məsələləri

Kənan Kərimli,

EKomonitorinq MMC-nin direktoru

Azərbaycan Respublikası zəngin təbii sərvətlərə və inkişaf etmiş sənaye sahələrinə malik olan bir dövlətdir. Ölkənin ekoloji strategiyası, ətraf mühitin qorunması sahəsində fəaliyyətin koordinasiyasının gücləndirilməsi yolu ilə milli, beynəlxalq və regional səviyyələrdə təbii ehtiyatların mühafizəsi, elmə əsaslanan inkişaf prinsiplərinin tətbiqi, indiki və gələcək nəsillərin maraqlarını təmin edən ölkənin iqtisadi və insan resurslarının istifadəsində davamlılığın təminatına yönəlmişdir.

İnsan cəmiyyətinin inkişafı təbiətlə birbaşa və dolayısı ilə qarşılıqlı əlaqə olmadan mümkün deyil. İnsanların tələbatını ödəmək, eyni zamanda onun inkişafını təmin etmək üçün bərpa olunan və bərpa olunmayan sərvətlərindən intensiv şəkildə istifadə olunur. İnsan öz həyatı üçün vacib olan hər şeyi (enerji, qida və s.) təbiətdən alır. Məhz buna görə də təbii ehtiyatların əhəmiyyətini və onların illərdən bəri davam edən istismarının tək cə bizim üçün deyil, həmçinin də gələcək nəsillər üçün təhdid olduğunu tam şəkildə dərk etmək və onların bütün növ israfından mümkün qədər qaçırmaq lazımdır. Təbiət insanın həm də estetik tələbatının təminat mənbəyidir. Bununla belə, insanın təbiətə təsirinin güclü xarakter alması müqayisə edilə biləcək dərəcəyə çatmışdır ki, bu da insan cəmiyyəti ilə təbiət arasındakı qüvvələr nisbətində kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliyinə səbəb olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasında yürüdülmən ekoloji siyasətin əsas məqsədi indiki və gələcək nəsillərin ehtiyaclarının təmin edilməsi nəminə mövcud ekoloji sistemlərin, iqtisadi potensialın qorunması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi ilə davamlı inkişafın təmin edilməsindən ibarətdir. Bunu gerçəkləşdirmək məqsədi ilə təbii ehtiyatlardan istifadə yolları işlənilib hazırlanmalı və iqtisadiyyatın inkişafı davamlılıq prinsipləri əsasında həyata keçirilməlidir. Ekoloji siyasətimizin əsasını təşkil edən ətraf mühitin sağlamaşdırılması sahəsində nəticə əldə etmək məqsədilə respublikamızda son illər Avropa qanunvericiliyinin tələblərinə uyğunlaşdırılmış bir sıra mühüm qanunlar qəbul olunmuş, normativ – texniki sənədlər tərtib edilmişdir.

Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən və bazar iqtisadiyyatı yolunu seçdikdən sonra, ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ekoloji siyasət yeni vüsət almış və formalaşmağa başlamışdır. Bu siyasəti həyata keçirən Ulu Öndərimiz Heydər Əliyevin "Ölkəmizdə bir ağacın bir budağını kəsən şəxs mənim qolumu kəsmişdir" ifadəsi ulu öndərin bu mövzuda həssasiyyətini ortaya qoyur.

Azərbaycan Respublikası son illər sosial və iqtisadi inkişaf sahələrində kifayət qədər nailiyyətlər əldə etmişdir ki, bu da milli və beynəlxalq sənədlərdə öz əksini tapmışdır. Ekoloji siyasətimizin əsasını təşkil edən ətraf mühitin sağlamaşdırılması sahəsində nəticə əldə etmək məqsədilə respublikamızda ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində bir sıra mühüm qanunlar qəbul olunmuşdur. «Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il 12 iyun tarixli 1175-VQ nömrəli Qanununu» buna nümunədir.

Bu Qanun Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 39-cu maddəsinə və 94-cü maddəsinin I hissəsinin 20-ci bəndinə uyğun olaraq, təsərrüfat fəaliyyətinin və başqa fəaliyyət növlərinin, habelə strateji sənədlərin və ərazi planlaşdırılması sənədlərinin reallaşdırılmasının ətraf mühitə və insan sağlamlığına təsirinin qiymətləndirilməsi prosesinin hüquqi, iqtisadi, təşkilati əsaslarını müəyyən edir və bu sahədə yaranan münasibətləri tənzimləyir.

26 fevral 2019-cu il tarixli Baş Nazir Novruz Məmmədovun imzaladığı "Tikintilərin Dövlət reyestrinə daxil edilən məlumatların tərkibi, həmin məlumatların təqdim edilməsi və reyestrin aparılması Qaydaları" na dəyişiklik edilərək aşağıdakı yarım bənd əlavə edilmişdir. Bu yarım bənd "Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası qanunun əlavəsində nəzərdə tutulmuş fəaliyyət növlərinə dair ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi sənədi və dövlət ekoloji ekspertizasının rəyi"ni əhatə edir.

01 mart 2019-cu il tarixdə Prezident İlham Əliyev "Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi haqqında Əsasnamə"də dəyişiklik edilməsi barədə fərman imzalayıb. Bu fərmanda, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 113-cü maddəsinin I hissəsinə rəhbər tutaraq, "Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il 12 iyun tarixli 1175-VQ nömrəli Qanununun icrası ilə əlaqədar dəyişikliklər edilməsini qərara alınmışdır. Həmin dəyişikliklərə aşağıdakı məsələləri əhatə edir:

- ETSN ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) və strateji ekoloji qiymətləndirmə (SEQ) sahəsində dövlət nəzarətini həyata keçirir;

- ETSN kənd təsərrüfatı, meşəçilik, balıqçılıq, enerji, sənaye, nəqliyyat, tullantıların və suyun idarə olunmasının, torpaq ehtiyatlarının istifadəsi, turizm və telekommunikasiya sahələri üzrə strateji sənədlərin, ərazi planlaşdırma sənədlərinin, ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji təhlükəsizlik sahəsində Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq və konsessiya müqavilələrindən irəli gələn layihələrin strateji ekoloji qiymətləndirmə sənədlərinin və "Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası qanunun əlavəsində nəzərdə tutulmuş fəaliyyət növləri ilə bağlı layihələrin ətraf mühitə təsirinə qiymətləndirilməsi sənədlərinin dövlət ekoloji ekspertizasını keçirir və həmin sənədlərə dair ekspertiza rəyi verir; -

- Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) üzrə qiymətləndiricilərə ixtisas attestatı verir, attestatın qüvvədəolma müddətini dayandırır və ya onu ləğv edir; -

- Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) üzrə qiymətləndiricilərin və ƏMTQ üzrə təşkilatların reyestrinin aparılmasını təmin edir, onların fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir; -

- Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) və strateji ekoloji qiymətləndirilmə (SEQ) sənədlərinə dair ekspertiza rəyinin, habelə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) üzrə qiymətləndiricilər və ƏMTQ üzrə təşkilat barədə "Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş məlumatların rəsmi internet sahifəsində yerləşdirilməsini təmin edir.

Azərbaycan Respublikasında iqlim dəyişmələrinin, təbii ehtiyatların səmərəli istifadəsi, onlara qarşı gözlənilən mənfi təsirləri yumşaltmaq və mümkün qədər azaltmaq, ətraf mühitin mühafizəsinin tənzimlənməsi ilə əlaqədar müəssisələrdə Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) və ekoloji normativ – texniki sənədlərin işlənilib hazırlanması zərurəti meydana çıxır. Ekoloji-texniki normativ sənədlər dedikdə Ekoloji Pasport, Atmosferə atıla bilən tullantı həddi (ABTH), Təhlükəli tullantıların pasportu, Buraxıla Bilən Axıntı Həddi (BBAH), Atmosfer havasına atılan zərərli maddələrin, ona fiziki təsir mənbələrinin inventarlaşdırılması və digər bu xarakterli sənədlər nəzərdə tutulur və mövcud qanunvericilik, standartlar, rəhbər, metodiki göstərişlər və tövsiyələr nəzərə alınmaqla, müəssisənin istehsal xarakterindən, yerləşmə mövqeyi və şəraitindən asılı olaraq işlənilib hazırlanır.

Inventarizasiya zamanı əsasən müəssisənin atmosferə etdiyi fiziki təsirlərin öyrənilməsi, müəssisədə yerləşən texnoloji avadanlıqların siyahısı, istifadə etdikləri nəqliyyat vasitələri qeyd olunur. Bütün bunların ətraf mühitə etdiyi təsirlər cədvəllər şəklində göstərilir. ABTH normativləri layihəsi ətraf mühitin ekoloji vəziyyətinin düzgün qiymətləndirilməsində başlıca amil sayılır. ƏMTQ-nin məqsədi nəzərdə tutulan iqtisadi fəaliyyət zamanı ətraf mühitə və insan sağlamlığına mümkün mənfi təsirlərin mövcudluğunun aşkarlanması, onların məkana, zamana görə miqyasının və intensivliyinin qiymətləndirilməsi və ya istisna edilməsi, yaxud onun minimal səviyyəyə endirilməsi üçün tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsidir.

Nəticədə, normativ hüquqi aktlardan irəli gələn tələblərə, həmçinin də ekoloji vəziyyətin və əhalinin sağlamlığının yaxşılaşdırılması üçün hər bir sənaye müəssisəsinin ekoloji normativ-texniki sənədlərinin hansı ki ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə, müəssisələrin təsərrüfat fəaliyyəti zamanı ətraf mühitin mühafizəsini təmin edən norma və qaydaların tətbiqi, onlara nəzarətin həyata keçirilməsi, zəruri hallarda operativ qərarların qəbul edilməsi və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsindəki fəaliyyətin idarə edilməsi işinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə həyata keçirilir, işlənilib hazırlanması olduqca vacibdir.

Bu gün Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) sahəsində ciddi islahatların həyata keçirilməsinin səbəbi günümüz və gələcək nəsillər üçün ekoloji təmiz mühitin miras buraxılmasıdır. Atalarımızın deyimi ilə desək "Sağlam ruh sağlam bədəndə olar".

Bu islahatlar Azərbaycan Respublikası daxilində fəaliyyət göstərən və yerin geosferalarına (atmosfer, litosfer, hidrosfer və biosfer) təsir göstərən hər hansı sənaye və ya kənd təsərrüfatı sahələrinin əvvəlcədən qanunvericilik əsasında müəyyən edilmiş, tullantıların Yol verilə bilən hədd qatılığı (YVHQ) normativləri əsasında müəssisələrin fəaliyyət dərəcəsini müəyyən edir.

EKOLOJİ SERTİFİKATLAŞDIRMA

R.A. Rzayeva, Y. A. Məmmədova, M.C. Yusifova

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Açar sözlər: ekoloji sertifikatlaşdırma, ekoloji sertifikat, lisenziya, ekonişan

Ekoloji sertifikatlaşdırmanın məqsədi istehsalçıları elə texnoloji proseslərin tətbiq edilməsinə və elə məhsulların işlənməsinə stimullaşdırmaqdır ki, onlar təbiəti minimum çirkləndirsin və istehlakçıya onun həyatı, sağlamlığı, əmlakı və yaşadığı mühit üçün məhsulun təhlükəsiz olduğuna təminat versin [1].

Bir çox növ məhsullar üçün ekoloji sertifikat, yaxud ekonişan onların rəqabətə davamlılığı üçün təyinedici faktordur. MDB ölkələrində ekoloji sertifikatlaşdırma sahəsində xeyli iş görüldüyünə baxmayaraq, hələ ki, bu sahə lazımı səviyyədə inkişaf etməmişdir. Belə ki, hələlik bu sahəyə aid obyektlər müəyyən edilməmişdir. Onlar aşağıdakı qrupa bölünürlər: [2, 3]

Dövlət standartlarının ekoloji tələblər qoyduğu məhsullar, proseslər, işlər və xidmətlər, yəni onlar mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq məcburi sertifikatlaşdırılmalıdır.

Ekoloji xüsusiyyətlərinə görə mövcud Sistemlərin qaydalarına uyğun sertifikatlaşdırılması mümkün olmayan obyektlər.

Ətraf mühitin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsini, birbaşa xüsusişdirilmiş təbiəti mühafizə orqanlarını, nəzarət orqanlarını, yerli özünüidarə orqanlarını, təbiətdən istifadə edənləri və Elmlər Akademiyasının bəzi şöbələrini təmsil edən müxtəlif sahə təşkilatları aparır. Müxtəlif tərəflərin təqdim etdikləri qiymətləndirmə üçün verilənləri, bir qayda olaraq, müqayisə etmək mümkün deyildir. Səhvin qiyməti o qədər böyük ola bilər ki, bu da uyğunluğun qiymətləndirilməsinin obyektiv və müstəqil üsulu kimi, sertifikatlaşdırılmanın əhəmiyyətini göstərir. Bunun üçün ekoloji sertifikatlaşdırma obyektlərinin daha dəqiq sinifləşdirilməsi aparılmalıdır. Ekoloji sertifikatlaşdırma obyektləri dörd növə ayrılırlar: ətraf mühitin obyektləri; ətraf mühiti çirkləndirən mənbələr; təbiəti mühafizə təyinatlı məhsullar; ekoloji informasiyalı resurslar, məhsullar və texnologiyalar [2...5].

Ekoloji sertifikatlaşdırmanın digər mühüm məsələsi iştirakçıların tərkibidir. Onların rolu birinci, ikinci və üçüncü tərəf kimi təyin edilir. “Məhsulların və xidmətlərin sertifikatlaşdırılması haqqında” qanun bir sıra məhsullara aid obyektlərə tətbiq oluna bilər. Digər obyektlər üçün isə ekoloji sertifikatlaşdırma haqqında qanun lazımdır. Bu da hal hazırda, MDB ölkələrində yoxdur. Sertifikatlaşdırma xidmətlərinin kim tərəfindən maliyləşdiriləcəyi də həll olunmamışdır. Çox güman ki, əsas ağırlıq təbiətdən istifadə edənlərin üzərinə düşəcəkdir.

Ekoloji sertifikatlaşdırılmanın aktual sferası tullantılardır. Bu sahədə sertifikatlaşdırma, tullantıların yaşayış mühitinə təhlükəli təsirinin aradan götürülməsinə və onlardan ikinci xammal kimi maksimum istifadə olunmasına yönəlmişdir.

Qərbi Avropa ölkələrində ekoloji sertifikatlaşdırma kifayət qədər geniş inkişaf etmişdir. Ekoloji sertifikatlaşdırma adi sertifikatlaşdırmanı tamamlayır və demək olar ki, həmişə məcburi xarakter daşıyır. Fransada kənd təsərrüfatı məhsullarının ekoserifikatlaşdırılması 1960-cı ildə qanunverici qaydada təsis olunmuşdur. Onun əsasında məhsulların növləri üzrə ekonişanlar tətbiq edilmişdir. Bu nişanlar “qırmızı nişan” adı almışdır. Bütün ekonişanları milli uyğunluq nişanı NF tamamlayır [4]. Ekoserifikatlaşdırmanın prinsipləri istehlakçılar və ətraf mühit üçün məhsulun təhlükəsizliyinin, Avropa ekoserifikatlaşdırmasına uyğunluğunun təmin edilməsindən və bazarlarda ekoloji vəziyyətin nəzərə alınmasından ibarətdir. Fransada ekoserifikatlaşdırmanın əsas qaydaları istehlakçılar tərəfindən (imkan daxilində) ekoloji təmiz məhsulların nəzarətinin aparılmasını; istehlakçıların və ətraf mühitin qorunması üzrə ictimai təşkilatların nümayəndələrinin ekoserifikat verən orqanın tərkibinə məcburi daxil olmasını; sertifikatlaşdırılan məhsulun bütün həyat tsiklinin ekoserifikatlaşdırma ilə əhatə edilməsini və istehsalçıda ekoserifikat almağa iqtisadi maraq oyatmasını nəzərdə tutur.

Qazanılmış təcrübə vahid milli ekoserifikatlaşdırma sistemi tətbiq etməyə imkan vermişdir. Sistemin şüarı belədir istehlakçılar məhsulun ziyanı haqqında hər şeyi bilməməlidir, lakin onlar mütləq arxayın olmaq hüququna malikdirlər ki, NF nişanlı məhsul hər cəhətdən ən təhlükəsiz məhsuldur [2...5].

Almaniyada ekosertifikatlaşdırma işlərinə 1974-cü ildən başlanmışdır. Bir neçə ildən sonra ekonişan “Mavi mələk” təsdiq olunmuşdur (şəkil 1). Bu nişan ölkədən xaricdə də tanınır.

“Mavi mələk” nişanının verilməsi ilə ekosertifikatlaşdırmanın inkişafı BMT - nin ətraf mühitin qorunması proqramı ilə bağlıdır. Bu nişanla markalanmış məhsul, onun ekoloji təhlükəsizliyinə təminat verən, müəyyən olunmuş qrup kriteriyalarına uyğun olur. Məsələn, avtomobilin ekonişanlı olması, onun işlənmiş qazları təmizləyən etibarlı sistemlə təchiz olunduğunu göstərir.

Almaniyanın ekosertifikatlaşdırma prosesi diqqətə layiqdir. İlk mərhələdə ekonişana namizəd məhsul açıq təqdim olunur. Ətraf mühit üzrə Federal büro səlahiyyətli komissiya yaradılır. Komissiya rəyləri analiz edir, keyfiyyətə və sertifikatlaşdırmaya təminat üzrə Almaniya institutuna ekosertifikatlaşdırmaya sifarişin baxılmasına tapşırıq verir. Sertifikatlaşdırmanın texniki şərtlərini, Sistemin mərkəzi orqanı kimi, ətraf mühit üzrə Federal büro işləyir. Sifarişin baxılmasında keyfiyyətə və sertifikatlaşdırmaya təminat üzrə Almaniya institutu, ətraf mühitin qorunması üzrə Federal büro, Alman sənaye Konfransı, istehlakçılar Assosiasiyası, Ticarət Assosiasiyası, ekspertlər iştirak edirlər. Sifarişə baxıldıqdan sonra nəticələrə görə jüri üçün məsləhətlər işlənir. Jüri bütün mərhələlərin nəticələrini, istehsalçının uyğunluğa sübutlarını, prosesdə iştirak üçün təyin olunmuş təşkilatların rəylərini nəzərə alır.

Əvvəllər ancaq Almaniyada istifadə olunan “Mavi mələk” və “Yaşıl nöqtə” ekonişanlarından indi bütün Avropada istifadə olunur. Geniş yayılmış ekonişan “Yaşıl nöqtə” (şəkil 2) tullantılardan ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısını almaq üzrə tədbirlər sistemində tətbiq olunur. Qabın üzərində bu nişanın olması onun yenidən emalının mümkünlüyünü göstərir. Odur ki, sivil ölkələrdə istehlakçılar “Yaşıl nöqtə” ilə markalanmış qabları xüsusi konteynerlərə tullayırlar.

Digər ekonişanlar istehlakçıları satılan məhsulun müxtəlif ekoloji xarakteristikaları haqqında məlumatlandırır ki, bu da onların çoxlu sayda analoqlarının arasından seçilməsində əsas meyar rolunu oynayır (şəkil 4, 5, 6, 7).

Sertifikatı və ekonişandan istifadə etməyə icazəni alaraq istehsalçı müəssisə özünü reklam etmək üçün, keyfiyyətin təminatı üzrə Almaniya institutu ilə müqavilə bağlaya bilər.

“Mavi mələk” nişanı yalnız kənd təsərrüfatını, əczaçılığı, məişət təyinatlı məhsulları əhatə etmir, ona görə də ekosertifikatlaşdırmanın gələcəkdə inkişaf etdirilməsi və təkmilləşdirilməsi istisna olunmur.

Danimarka ətraf mühitin mühafizəsi məsələlərində Avropada xüsusi mövqe tutur. Bunu izah edən faktorlardan biri odur ki, o təbiətin “əsas çirkləndiriciləri” olan Şərqi Avropa, Böyük Britaniya və İsveçrə ilə həmsərhəddir. Ölkədə kimyəvi məhsulların və onların istehsalını və istifadəsini nizamlayan qanun fəaliyyət göstərir. Bu qanunda prinsipləri də öz əksini .Danimarkanın parlamenti, digər ölkələrdən fərqli olaraq, ekologiya sahəsində Avropa Birliyinin bütün fəaliyyətini nəzərə alır. Məsələn, Almaniyada ictimaiyyət ekosertifikatlaşdırmanı hər bir ölkənin son dərəcə milli işi sayır. Danimarka hökuməti ekonişanların tətbiqinə kömək edir, lakin hesab edir ki, bu könüllü xarakter daşmalıdır, bununla yanaşı nişanlar qanunla qorunur.

Danimarkanın istehlakçıları mal alarkən ekonişanın olmasını mühüm arqument sayır. Lakin ekonişanların tətbiqi məcburi xarakter daşımadığından, çox halda istehlakçılar, ticarət ittifaqları və bəzən də ayrı-ayrı supermarketlər öz ekonişanlarından istifadə edirlər. Bu da İsveçrə bazarında ekonişanların rəqabətinə səbəb olur. Bu, həmçinin Danimarka tərəfindən AB çərçivəsində ekosertifikatlaşdırmanın müdafiə edilməsini və vahid ekonişanın tətbiqini stimullaşdırır.

Avropa Birliyində ekosertifikatlaşdırmanın prinsipləri qoruyucu tədbirlərə əsaslanır, ətraf mühit üçün ziyanın qabağı, ilk növbədə, çirkləndirici mənbələrin ləğv edilməsi yolu ilə alınmalıdır. Ekoloji tarazlığın pozulmasına səbəb olan şəxslərin maliyyə cavabdehliyi ikinci növbəli faktordur. Sertifikatlaşdırmanın effektivliyi ətraf mühit üçün məhsulların, xidmətlərin, proseslərin, yaxud digər ekosertifikatlaşdırma obyektlərinin zərərsizlik kriteriyalarında birbaşa asılıdır. Öz mahiyyətinə (hər tərəfliliyinə, əhatə etməsinə görə) ekosertifikatlaşdırma kriteriyaları standartlarda verilmiş ekoloji parametrlərindən üstün olmalıdır. Belə kriteriyaları geniş marketing tədqiqatları əsasında təyin etmək mümkündür.

Avropa Birliyi Avropa ekosertifikatlaşdırmasının könüllülüyünü və onun bütün ölkələr üçün açıq xarakterli olmasını qeyd edir. Bu, milli ekosertifikatlaşdırmanın inkişafını inkar etmir. Bununla belə, 1993-cü ildə vahid bazara satış üçün buraxılan ekosertifikatlaşdırılmış məhsulun üstünlüyünü təyin edən Avropa Birliyi Direktivi qəbul olunmuşdur. Belə məhsulun qiyməti iki dəfə artır. Avropa Birliyi Komissiyasının rəsmi bülleteni

sertifikatlaşdırma obyektinin, layihələndirmədən başlamış tullantıların utilizasiyasına (məhv edilməsinə) kimi bütün həyat tsikli üçün ekoloji kriteriyaları dövrü olaraq nəşr edir. Kriteriyalar haqqında informasiya, məhsulun yararlılıq və kriteriyaların tətbiq olunma müddətləri haqqında verilənlərlə müşayiət olunur.

Avropa Birliyində ekosertifikatlaşdırma sisteminin işlənməsi Almaniyanın “Mavi mələk” nişanına sertifikatlaşdırma sisteminə əsaslanır. Beləliklə, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, ekosertifikatlaşdırma qaydaları bütün növ məhsullara aid deyildir.

Ekosertifikatlaşdırılmalı və Avropa Birliyi ekonişanı ilə markalanmalı məhsulların növləri və onların qiymətləndirilməsi kriteriyalarının müəyyən edilməsi, AB-Avropa Birliyinin üzv ölkələrinin səlahiyyətli dövlət orqanlarına həvalə olunmuşdur. Prosesdə həmçinin sənayenin, istehlakçı cəmiyyətlərin, müstəqil alimlərin, ekoloji təşkilatların nümayəndələri də iştirak edirlər. Bu nümayəndələr regional səviyyədə xüsusi məsləhətçi forumlarda birləşirlər. Avropa ekoloji nişanın verilməsi üzrə praktiki işlər milli səviyyədə aparılır. Burada təsdiq olunmuş kriteriyalara uyğunluğa ekoloji sınaqlar aparılır və ekonişanın verilməsi haqqında qərar çıxarılır.

Avropa Birliyinə xüsusi nişanla ekomarkalamaq qəbul olunmuşdur. Nişanın tətbiqində məqsəd istehlakçıları alman məhsulun ekolojiyi haqqında düzgün məlumatlandırmaq və istehsalçıları ətraf mühitin mühafizəsi üzrə normaların və tələblərin gözlənilməsinə stimullaşdırmaqdır. Ekonişan yeyinti məhsullarına, içkilərə və dərman preparatlarına aid deyildir. Ekonişanla elə məhsullar markalanırlar ki, onların tərkibində direktivlərlə qorxulu, lakin buraxıla bilən hədlərdə, maddələr və preparatlar olur. İşarənin rəngi ağ fonda yaşıl, mavi və qara (və əksinə) ola bilər. Ekonişandan istifadə etmək hüququnu almaq üçün istehsalçı məhsulu, onun ekoloji qiymətləndirilməsi üçün təqdim etməlidir.

Bu işlə, bir qayda olaraq, sertifikatlaşdırma orqanları məşğul olur. Bunun üçün hər bir məhsul növü üzrə ayrıca müqavilə bağlanmalıdır. Ekonişandan reklamda geniş istifadə olunur. O, məhsulun bazara daxil olmasına kömək edir və satıcının rəqəbat mövqelərinə müsbət təsir göstərir.

Məhsullara ekoloji tələblər çox aktual olduğundan, ekonişan isə satış səviyyəsinə birbaşa təsir etdiyindən, müasir bazarlarda ekonişanların qeyri — düzgün rəqabəti baş verir. Bu da istehsalçı tərəfindən ekomarkalanmadan qeyri-qanuni istifadə edilməsinə, yaxud alıcılara tanış olmayan yeni nişanların təqdim edilməsinə səbəb olur. Bu həm alıcılara, həm də ekosertifikatlaşdırma ideyasının özünə ziyan vurur. Beləliklə, ekonişanları şərti olaraq iki qrupa bölmək olar:

1. İnsanın sağlamlığı və ətraf mühit üçün məhsulun təhlükəsizliyi haqqında informasiya verən ekonişan, “Mavi mələk” və digər nişanlar bura aid etmək olar;
2. Tullantıların yenidən emalının mümkünlüyü haqqında informasiya verən nişanlar və yazılar. Beləliklə, tullantılar təkrar xammal kimi, istifadə olunur və təbiət qorunur. Bəzən də qrupun nişanları məmulatın təkrar xammaldan alındığı haqqında məlumat verir (məsələn, plastmas əşyalar). Bu cür ekonişanlara “Yaşıl nöqtə” (Almaniya), “Resaykling” (ABŞ-da, Böyük Britaniyada, Şimali Avropa ölkələrində istifadə olunur) aiddir. Bu nişanlar məhsulun yerləşdirildiyi qabları sonrakı emal üçün qəbul punktlarına təhvil verməyə çağırır.

Ətraf mühitin idarə olunması və ekoloji audit üzrə rəhbərliyi əks etdirən 1400 seriyalı İSO beynəlxalq standartlarının qəbul edilməsi ekosertifikatlaşdırmanın təşkili və aparılması üçün əsas yaratmışdır.

Ədəbiyyat

1. AZS Milli sertifikatlaşdırma sistemi. Rəhbəredici sənədlərin məcmuəsi. I hissə, Bakı: Azər dövlət standart, 1993.
2. Qafarov A.M., Şıxseyidov A.Ş., Əliyev E.A. Sertifikatlaşdırma Dərslik, Bakı: Çarşıoğlu, 362 s.
3. Qafarov A.M., Metrologiya, standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma Dərslik, Bakı: Çarşıoğlu, 528 s.
4. Məmmədov N.R. Sertifikatlaşdırmanın əsasları: Dərs vəsaiti. Bakı: Elm, 2001, 312 s.
5. Сергеев А.Г., Латышев М.В. Сертификация: Учебное пособие для студентов вузов. М.: Издательская корпорация «Логос» 1999.

Ecological Certification

R. Rzayeva, Y.M Mammadlova, M. Yusifova
Azerbaijan Technology University

SUMMARY

Keywords: ecological certification, ecological certificate, license, additions

Ecological certification manufacturers encourage technological processes and products to be developed so that they can pollute the environment and ensure that the product is safe for its life, health, property and environment.

The environmental quality assessment is carried out by various sectoral organizations representing direct nature-specific nature conservation bodies, supervisory authorities, local selfgoverning bodies, natural resource users, and some departments of the Academy of Sciences. As a rule, it is not possible to compare data submitted by different parties for evaluation. The error of the error may be so great that it indicates the importance of certification as an objective and independent method of conformity assessment. For this, more accurate classification of environmental certification facilities should be undertaken.

Ecological certification objects are divided into four types: environmental objects; sources polluting the environment; nature protection products; environmental information resources, products and technologies. The actual scope of environmental certification is waste. Certification in this area focuses on eliminating the hazardous impact of waste on the environment and maximizing use of them as second-hand raw material. Environmental certification in Western Europe has developed quite broadly. Ecological certification completes ordinary certification and is almost always mandatory.

Ecocertification of agricultural products in France was established in 1960 as a legislature. On the basis of these products, the add-ons have been applied. These icons are called "red marks". All subtitles complement national compliance mark NF.

The principles of ecosystem certification are to ensure the safety of the product for consumers and the environment, compliance with European ecosystem certification and, in some cases, the consideration of the environmental situation.

Экологическая сертификация

Р.А. Рзаева, Е. М. Мамедова, М. Юсифова

Азербайджанский технологический университет

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: экологическая сертификация, экологический сертификат, лицензия, дополнения

Производители экологической сертификации поощряют разработку технологических процессов и продуктов, чтобы они могли загрязнять окружающую среду и гарантировать, что продукт безопасен для его жизни, здоровья, собственности и окружающей среды.

Оценка качества окружающей среды осуществляется различными отраслевыми организациями, представляющими прямые природоохранные природоохранные органы, надзорные органы, органы местного самоуправления, пользователей природных ресурсов и некоторые отделы Академии наук. Как правило, невозможно сравнивать данные, представленные разными сторонами для оценки. Ошибка ошибки может быть настолько велика, что она указывает на важность сертификации как объективного и независимого метода оценки соответствия. Для этого необходимо провести более точную классификацию объектов экологической сертификации. Объекты экологической сертификации подразделяются на четыре типа: объекты окружающей среды; источники загрязнения окружающей среды; средства защиты природы; экологические информационные ресурсы, продукты и технологии.

Принципами сертификации экосистем являются обеспечение безопасности продукта для потребителей и окружающей среды, соблюдение европейской сертификации экосистем и, в некоторых случаях, рассмотрение экологической ситуации.

ADAU-nun Elmi əsərləri. - 2019.-№1.-C.50-52.

Azərbaycan Respublikasında ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinin bəzi problemləri və onların həlli yolları

Əliyev B.Ə., Kələşova X.X.*

Xülasə: Ekoloji problemlərin həlli və ekoloji təhlükəsizliyin təmini məsələləri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və onun əsasında qəbul olunmuş müvafiq qanunvericilik aktları ilə tənzim olunur.

Ölkəmizdə ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinin əsas hüquqi bazası “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunudur. Bu qanunun əsas məqsədi - insanın həyatını və sağlamlığını, cəmiyyəti, onun maddi və mənəvi dəyərlərini, ətraf mühiti, atmosfer havası, kosmik fəza, su obyektləri, yerin təki, torpaq, təbii landşaft, bitki və heyvan aləmini təbii və antropogen amillərin təsiri nəticəsində yaranan təhlükələrdən qorumaq üçün hüquqi əsasları müəyyən etməkdən ibarətdir.

Qeyd olunmalıdır ki, “ekoloji təhlükəsizlik” atom, nüvə təhlükəsizliyi kimi bəşəriyyəti narahat edən təhlükəsizlik növlərindən biridir. 4 iyun 1999-cu il tarixdə “Ekoloji təhlükəsizlik” haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul olunmuşdur. Ekoloji təhlükəsizlik dedikdə insanların və cəmiyyətin həyatı vacib maraqlarının, ətraf mühitin antropogen və təbii təsirləri nəticəsində yaranan təhlükələrdən qorunmasının təmin edilməsi başa düşülür.

Ekoloji təhlükəsizliyin məqsədi insanın həyatını və sağlamlığını, cəmiyyəti, onun maddi və mənəvi dəyərlərini, ətraf mühiti, o cümlədən atmosfer havası, kosmik fəza, su obyektləri, yerin təki, torpaq, təbii landşaft, bitki və heyvanlar aləmini təbii və antropogen amillərin təsiri nəticəsində yaranan təhlükələrdən qorumaqdır.

Ekoloji təhlükənin əsas yaranma səbəbləri aşağıdakılardır:

- İnsanların məskunlaşdığı mühitin əlverişli şəraitinin qorunub saxlanılmasına təbiət, cəmiyyət və insanın qarşılıqlı təsirinə təbii mexanizminə təsir dərəcəsi nəzərə alınmadan ictimai, iqtisadi, texnoloji problemlərin həll edilməsi təcrübəsi;
- Təbii mühitin ən şiddətlənən çirklənməsi və dağılması. Planetdə və xüsusilə sənayesi güclü inkişaf etmiş, təbii ehtiyatların çox məhimsənildiyi regionlarda ekoloji tarazlığın pozulması. Təbii ətraf mühitin qeyri-effektiv mühafizəsi;
- Ərazidə ekoloji və antropogen yükün qeyri bərabərliyi, torpaqların məhsuldarlığının itməsi, içməli su ehtiyatının tükənməsi, flora və fauna genofondunun azalması və itməsi;
- Yeni xəstəliklərin yaranması, ölüm halları səviyyəsinin artması ilə ekoloji vəziyyəti pozan amillərin təsiri altında bilavasitə əlaqənin ictimai, dövlət və hüquqi cəhətdən qiymətləndirilməməsi;
- Ekoloji təhlükəsizlik əsaslarının əhaliyə tədris etmə forma və üsullarının təkmilləşdirilməmiş olması, ekoloji anlayışın aşağı səviyyədə olması.

Ekoloji təhlükəsizliyin bəzi tərkib hissələrinin məzmununa daxildir:

Ekoloji təhlükəsizlik sistemi - biosfer ilə antropogen, həmçinin təbii xarici qüvvələr arasında tarazlığın qorunub saxlanılmasına yönəlmiş qanunvericilik, texniki, tibbi və bioloji tədbirlərin toplusudur.

Ekoloji təhlükəsizliyin subyektləri - insan, cəmiyyət, dövlət, biosfer.

Ekoloji təhlükəsizliyin obyektləri - təhlükəsizlik subyektlərinin həyatı vacib maraqları: insan hüquqları, maddi və mənəvi tələbat, dövlət və cəmiyyətin inkişafının əsası kimi təbii ehtiyatlar və təbii mühit.

Sağlamlıq - sadəcə xəstəliklərin olmaması deyil, fiziki, psixi və sosial rifahın tam olması vəziyyətidir. Təhlükəsizliyin məqsədi təkcə əhalinin sağlamlığının mühafizəsi deyil, həm də ətraf mühitin qorunması olduğundan, onun vəziyyətini və keyfiyyətini cəmiyyətə qiymətləndirən göstəriciləri də müəyyən etmək vacibdir. Belə göstəricilərə ekosistemin vəziyyətinin onun sabitlik sərhəddinə yaxınlıq dərəcəsi aid edilir.

Açar sözlər: ekoloji təhlükəsizlik; ekoloji risk; milli təhlükəsizlik konsepsiyası; ətraf mühitin mühafizəsi; ekoloji tarazlıq; ekoloji problemlər; ekoloji vəziyyət.

* Əliyev Bəxtiyar Əbdürəhman oğlu - h.ü.f.d., dosent, AMEA-nın Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun “Dövlət təhlükəsizliyinin hüquqi təminatı” şöbəsinin müdiri (Azərbaycan). E-mail: antiterror-baku@mail.ru

Kələşova Xəyalə Xəqani qızı - AMEA-nın Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun “Dövlət təhlükəsizliyinin hüquqi təminatı” şöbəsinin böyük elmi işçisi (Azərbaycan). E-mail: xayala_kalashova@yahoo.com

Davamlı inkişafın təmin olunmasında əsas amillərdən olan ekoloji təhlükəsizlik məsələləri milli təhlükəsizlik konsepsiyasının tərkib hissəsidir. Öz strukturuna görə və milli prioritetinə görə ekoloji təhlükəsizlik bir çox ölkələrdə milli təhlükəsizlik strategiyasının tərkib hissəsinə daxil edilmişdir. Dünya birliyinin bərabərhüquqlu üzvü olan Azərbaycan da öz Milli təhlükəsizlik konsepsiyasında ekoloji təhlükəsizlik məsələlərinə ekoloji problemlərə və mövcud ekoloji təhlükə mənbələrinə xüsusi diqqət yetirmişdir.

Bununla əlaqədar Azərbaycanın Milli təhlükəsizlik konsepsiyasının (MTK) “Ekoloji problemlər” adlanan hissəsində respublikamızda potensial ekoloji təhlükə mənbələri göstərilmişdir. Bunlardan biri keçmiş SSRİ-dən miras qalan Abşeron yarımadasında neft hasilatı ilə bağlıdır. Burada göstərilir ki: “Azərbaycan Respublikasındakı ekoloji problemlər Sovet İttifaqının enerji ehtiyatlarına olan tələbatının ödənilməsi məqsədi ilə əsasən Abşeron yarımadasında və Xəzər dənizində ekoloji nəticələr nəzərə alınmadan qeyri-təkmil üsullarla onilliklər ərzində aparılmış neft hasilatı ilə bağlıdır” [3, s. 389].

Ölkəmizin ekoloq-alimlərinin təşəbbüsü ilə 2002-ci ildə ETSN-də işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində ətraf mühitə və təbii sərvətlərə dağıdıcı təsiri müəyyənləşdirən (izləyən) operativ “Mərkəz” yaradılmışdır. Bu “Mərkəz”in əsas məqsədi işğal olunmuş ərazilərdə ekoloji vəziyyətin öyrənilməsi, ətraf mühitə dəyən dağıdıcı ziyanın müəyyənləşdirilməsi, işğal zonalarında yaranmış ekoloji təhlükə mənbələri haqda məlumat əldə edilməsindən ibarətdir. “Mərkəz” yarandıqdan sonra 2002-ci ilin oktyabr ayında işğal olunmuş ərazilərimizin coğrafi, ekoloji vəziyyəti, fauna və florası haqqında geniş hesabat hazırlayıb məcmuə şəklində nəşr etdirilmişdir [4, s. 243].

Son illərdə ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə əlaqədar ölkə Prezidenti İlham Əliyev bir çox tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə bağlı sərəncam vermişdir:

- “Azərbaycan Respublikasında və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks tədbirlər Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında.
- 2007-ci il iyun ayının 20-də qüvvəyə minmiş “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının №2244 sayılı Sərəncamı.
- 2007-ci il iyun ayının 20-də qüvvəyə minmiş “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının №2245 sayılı Sərəncamı.
- 2008-ci il iyun ayının 13-də qüvvəyə minmiş “Azərbaycan Respublikasında yaşıllıqların salınması sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının №2868 sayılı Sərəncamı.
- 2008-ci il iyun ayının 13-də qüvvəyə minmiş “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının №2867 sayılı Sərəncamı.
- 2008-ci il avqust ayının 6-da “Bakı şəhərində məişət tullantıları ilə bağlı idarəetmənin təkmilləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının №2983 sayılı Sərəncamı.

Qərb ölkələrində ətraf mühitin çirklənməsinin daha intensiv olmasının səbəblərindən biri bu ölkələrdə iqtisadi problemləri həll edəndə ekoloji problemlərin əsasən unudulması, “müəssisənin gəliri hər şeydən irəlidir” tezisinin hökmranlıq etməsidir. BMT-nin məlumatlarına görə, ətraf mühitin çirklənməsinin, təxminən, 50%-ə qədər təkcə ABŞ-mə payına düşür [5, s. 109].

Bütün dünyada ekoloji təhlükəsizlik konsepsiyasının əsasını ekoloji risk nəzəriyyəsi təşkil edir. Bu nəzəriyyənin əsas mahiyyətinin onun tətbiqi hissəsi olan - qəbul edilən risk səviyyəsinin təyin edilməsi təşkil edir. Bu yaxınlara qədər bütün dünyada ekoloji təhlükəsizlik normativləri “mütləq təhlükəsizlik konsepsiyası”na uyğun əsaslandırılırdı. Təbiətdə ekoloji-iqtisadi tarazlığın pozulmasına müxtəlif istehsal sahələri və nəqliyyatdan ayrılan zəhərli qazlar böyük təsir göstərir. Nəqliyyat vasitələrindən ayrılan zəhərli qazlar ümumi çirklənmənin, təxminən, 60%-ni təşkil edir, qalan hissəsi isə kömür, torf, neft-qaz kimi üzvi yanacaqların və digər istehsal sahələrinin payına düşür. Hazırda dünyada hasil olunan elektrik enerjisində üzvi yanacaqların payı 64%, nüvə yanacaqlarının payı isə 17%-dir [6, s. 1].

Azərbaycanda enerji istehsalının təxminən 87%-i istilik elektrik stansiyalarının (İES-in), 13%-i isə su elektrik stansiyalarının (SES-in) payına düşür. İlk növbədə Azərbaycanda, ekoloji və iqtisadi cəhətdən daha sərfəli olan, günəş və küləyin enerjisindən istifadə olunmasına daha önəmli yer verilir. Belə mənbələrdən istifadə etdikdə,

onların ehtiyatı praktiki olaraq dəyişmir və azalmır, yəni təbiət tərəfindən fasiləsiz olaraq bərpa olunur. Bərpa olunmayan enerji mənbələrinə isə kömür, neft, qaz, torf və s. kimi yanacaqları aiddir [7, s. 3].

Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi qlobal, regional və lokal səviyyələrdə həyata keçirilir. Ekoloji təhlükəsizliyin qlobal idarəetmə səviyyəsi ümumilikdə biosferin və onun tərkib hissələrində baş verən proseslərin proqnozlaşdırılmasını və müşahidəsini nəzərdə tutur. XX əsrin ikinci yarısında bu proseslər özünü iqlimin qlobal dəyişikliklərində, “istixana effekti”-nin yaranmasında, ozon ekranın dağılmasında, planetin səhrələşməsində və dünya okeanının çirklənməsində büruzə vermişdir.

Qlobal nəzarətin və idarəetmənin mahiyyəti biosfer ilə ətraf mühitin saxlanılmasından və təbii yolla bərpa edilmə mexanizminin istifadəsindən ibarətdir. Bu, biosferin tərkibinə daxil olan canlı orqanizmlərin məcmusu ilə istiqamətlənir. Qlobal ekoloji təhlükəsizliyin idarə edilməsi BMT, YUNESKO, YUNEP və digər beynəlxalq təşkilatlar səviyyəsində dövlətlərarası münasibətlərin preroqatividir. Bu səviyyədə idarəetmə üsulları ətraf mühitin mühafizəsi üzrə beynəlxalq aktların qəbul edilməsi, dövlətlərarası ekoloji proqramların həyata keçirilməsi, təbii və ya antropogen xarakterli ekoloji problemlərin qarşısının alınması üzrə hökumətlərarası qüvvələrin yaradılmasını özündə birləşdirir.

Qlobal səviyyədə iri miqyaslı bir sıra ekoloji problem nisbətən öz həllini tapmışdır. Nüvə silahının yeraltı sınaqları istisna olmaqla, bütün mühtlərdə qadağan edilməsi beynəlxalq ictimaiyyətin böyük nailiyyətidir [8, s. 2].

Regional səviyyə iri coğrafi və ya iqtisadi zonaları, bəzən də bir neçə dövlətin ərazisini əhatə edir. Nəzarət və idarəetmə dövlətin hökuməti və dövlətlərarası əlaqələr səviyyəsində həyata keçirilir. Bu səviyyədə ekoloji təhlükəsizliyin idarəetmə sisteminə aşağıdakılar daxildir:

- iqtisadiyyatın ekologiyalaşdırılması;
- yeni ekoloji təhlükəsiz texnologiyalar;
- ətraf mühitin keyfiyyətinin bərpasına mane olmayan və təbii ehtiyatların səmərəli istifadə edilməsinə xidmət edən iqtisadi inkişaf tempinin saxlanılması.

Ekoloji təhlükəsizliyin lokal idarəetmə səviyyəsi şəhər, rayon, metallurgiya, kimya, neft emalı müəssisələri, dağ-mədən hasilatı sənayesinin mühafizə kompleksinə, tullantılara, axınlara və s. nəzarəti əhatə edir. Ekoloji təhlükəsizliyin idarə edilməsi sanitariya vəziyyəti və təbiəti mühafizə fəaliyyətinə görə məsuliyyət daşıyan müvafiq xidmətlər cəlb edilməklə ayrı-ayrı şəhərlərin, rayonların, müəssisələrin inzibati rəhbərləri səviyyəsində həyata keçirilir.

Konkret lokal problemlərin həlli, ekoloji təhlükəsizliyin regional və qlobal səviyyədə idarə edilməsi məqsədlərinə çatmaq imkanlarını müəyyənləşdirir. Ekoloji təhlükəsizliyin idarəetmə səviyyəsindən asılı olmayaraq əsas idarəetmə obyektı təbii ətraf mühit hesab edilir. Məhz buna görə də, ekoloji təhlükəsizliyin idarə edilməsinin hər hansı bir səviyyəsi sxemində mütləq iqtisadiyyat, hüquqi məsələlər, inzibati tədbirlər, təhsil və mədəniyyətin analitik təhlili iştirak edir [9, s. 1].

Bildiyimiz kimi, bir çox istehsalat sahələri o cümlədən metallurgiya, kimya, neft emalı müəssisələri ətraf mühitə külli miqdarda çirkləndirici maddələr axıdılar. Son illərdə bir sıra regionlarda atmosfer havasının ümumən pisləşməsi və onun yaxşılaşdırılması üçün gecikmədən tədbirlər görülməsinin vacibliyi, ətraf mühitə nəzarət sisteminin müasir vasitələrinin yaradılması və tətbiqi üzrə işlərin fəal aparılmasını şərtləndirir. Ekoloji təhlükəsizliyin təminatı üçün ekoloji təhlükəsiz texnologiyalardan istifadə edilməsi vacibdir [10, s. 3].

Respublikamızda ətraf mühitin əsas problemləri ekoloji problemlərə prinsipcə uyğundur. Bir sıra məqamlara xüsusi diqqət yetirilməsi məqsədəuyğundur:

- a) Ermənistanın, təcavüzkar separatçı qüvvələrin respublika ərazisinin xeyli qismini işğal etməsi nəticəsində Azərbaycan dövlətinin nəzarətində olmayan zonaların meydana gəlməsi, ümumrespublika sosial-iqtisadi, mədəni kompleksinin bütövlüyünün pozulması, təbii mühitə rəşional, nizamlı təsir imkanlarının azalması.
- b) Biosferin zərərli tullantılarla, xüsusən neft mənşəli və süni tullantılarla çirklənməsi təxirəsalınmaz işlər görülməsini tələb edir.

- c) Səs təsirlərinin (xüsusən şəhərlərdə) çoxalması, şəhərdə və şəhər ətrafında bəzi ərazilərin hədsiz dərəcədə yüklənməsi, göydələn binaların ucaldılmasında, onların istifadə olunmasında zəruri standartlara və normativlərə əməl edilməməsi.
- d) Məhsuldar torpaqların, istirahət üçün istifadə oluna biləcək sərbəst ərazilərin azalması, bərpaedici işlərin sistemli, müntəzəm aparılmaması və s.

Respublikada ekoloji vəziyyəti yaxşılaşdırmaq mövcud prioritetləri aradan qaldırmaq üçün dünya ölkələri ilə əməkdaşlıq edilir. Məsələn üçün qeyd etmək ki, BMT-nin Ətraf Mühitin Mühafizəsi Təşkilatı Azərbaycanın ekoloji vəziyyətini öyrənmək üçün mütəxəssislər göndərir. Xəzərin, Abşeron rayonunun ekoloji vəziyyəti öyrənilmiş və böhrandan çıxmaq üçün proqram hazırlanmış, beynəlxalq fond yaradılmışdır. Tehrandə 1998-ci il may ayında Xəzərətrafi dövlətlərin Xəzərin Ekoloji Proqramını həyata keçirmək üçün konfransı çağırılmışdır. Konfransın işində Dünya Bankı, BMT İnkişaf proqramı, Qlobal Ekoloji Fond, Ümumdünya Metreoloji Mərkəz və digər beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri iştirak etmişdir [11, s. 2].

Ekoloji təhlükəsizliyin əsas şərtləri aşağıdakılardır:

- təbii mühitin mühafizə edilməsi və yaxşılaşdırılması;
- təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə olunması;
- təbii mühitin sağlam şəkildə gələcək nəsllə verilməsi.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycan Respublikasının ekoloji sahədə əsas milli maraqları cəmiyyətin yaşayışı üçün təhlükəsiz ekoloji və texnoloji şəraitin yaradılması, həmçinin ətraf təbii mühitin qorunmasıdır.

Beləliklə bu məqalədə belə bir nəticə hasil olunur ki:

1. Atmosfer havasına atılan zərərli maddələrin azaldılması, çay sularının çirklənməsinin qarşısının alınması, Xəzər dənizinin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, ozon qatının, biomüxtəlifliyin qorunub saxlanması kimi son dərəcə mühüm əhəmiyyətli ekoloji problemlərin uğurlu həlli üçün regional və beynəlxalq əməkdaşlığın hər zaman davam etdirilməsi olduqca zəruridir.
2. Ölkənin ekoloji strategiyasının əsasını təşkil edən proqramların qəbul edilməsi, müvafiq fərman və sərəncamların imzalanması, ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii şəraitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə sahəsində həyata keçirilən siyasət Azərbaycanda mövcud olan ekoloji problemlərin aradan qaldırılmasına xidmət edir.
3. Ekoloji təhlükəsizlik beynəlxalq və milli təhlükəsizliyin tərkib hissəsi kimi qiymətləndirilməlidir. Daha dəqiq ifadə etsək, ekoloji təhlükəsizlik meyarı təhlükəsizliyin digər növləri ilə tam şəkildə əlaqələndirilməlidir.

Bibliografiya

1. Ataşova Ü., Sultanov R., Sadıqova N. Ümumi ekologiya. Bakı, 2010.
2. Ağayev T., Əhmədov Ş., Xəlilov T. Ekoloji təhlükəsizlik. Sumqayıt, 2013.
3. Hüseynov E., Həşimov A., Məmmədov Q., Məmmədova S. İnsan ekologiyası. Bakı, 2015.
4. Məmmədov Q., Məmmədova S., Hüseynov E., Həşimov A. Sosial ekologiya. Bakı, 2015.
5. Xəlilov T., Zeynalova M. Qlobal ekoloji problemləri. Bakı, 2014.
6. <http://www.e-qanun.az/framework/3851>
7. https://az.wikipedia.org/wiki/Ekoloji_t%C9%99hl%C3%BCK%C9%99sizlik
8. http://www.vertic.org/media/National%20Legislation/Azerbaijan/AZ_Law_Environmental_Protection.pdf
9. <http://eco.gov.az/az/19-qanunvericilik>
10. <http://www.ombudsman.gov.az/az/view/pages/79>
11. <http://www.rights.az/qanunvericilik/mecelle/93-azerbaycan-respublikasinin-inzibati-xetalar-mecellesi/230>

Qlobal çağırışlar baxımından neft sahəsində ekoloji-iqtisadi sistemin formalaşmasına və idarə edilməsinə strateji yanaşmalar

Ata Babayev,

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin dosenti

Azərbaycan neft sənayesinin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi baxımından dünyanın ən önəmli neft ölkələrindən biridir. Belə ki, ölkəmizin neft sənayesinin toxunulmaz və çox qiymətli tarixi, özünəməxsus inkişaf xüsusiyyətləri, yanaşmaları və ənənələri vardır. Lakin müasir dövrdə bütün olub keçənlərə, tarixi aspektlərə, mövcud mexanizmlərə, tətbiq olunan standartlara, prinsip və meyarlara yenidən baxılması, təkmilləşdirilməsi mühüm məsələlər kimi ortaya çıxmışdır. Bu zərurət, ilk növbədə son 10-20 il ərzində dünyada ətraf mühitlə bağlı və ümumilikdə ekoloji problemlərlə əlaqədardır. Belə ki, qlobal ekoloji təhlükələr dünyanın ən mürəkkəb problemlərindən hesab olunur. Baxmayaraq ki, dünya dövlətləri və beynəlxalq qurumlar ekoloji problemlərin, həmçinin iqlim dəyişiklikləri ilə bağlı problemlərin həlli ilə əlaqədar olaraq çoxsaylı çağırışlar etməkdədirlər, sazişlər bağlamaqdadırlar, ancaq bu məsələlər kifayət qədər mürəkkəb olduğundan onların asan həllini gözləmək lazım gəlmir. Buna görə də hər bir ölkədə, ilk növbədə, yeraltı təbii sərvətlərə malik olan ölkələrdə ekoloji balansın qorunması, ekoloji-iqtisadi sistemin tarazlığının təmin edilməsi və konsepsiyasının olması vacib şərtlərdəndir. Ekoloji-iqtisadi sistemin iqtisadi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, yenilənməsi, müasir tələblərin əsasən nəzərə alınması strategiyasına üstünlük verilməlidir və bu halda iqtisadi inkişaf prioritetlərinin reallaşdırılması üçün daha çox şərait və potensial formalaşır [1]. Digər tərəfdən, ekoloji-iqtisadi sistemin dayanıqlılığının təmin olunması və möhkəmləndirilməsi üçün xammal və resurslardan maksimum səmərəli istifadə olunması məsələlərinə daha çox diqqət yetirilməlidir. Birincisi, artıq dünyada xammal resurslarının qıtlığı daha kəskin hiss olunmaqdadır, ikincisi yeni xammal mənbələri üçün ən çox üz tutulan yer təbii mənbələrdir. Baxmayaraq ki, sənaye üsulu ilə xammal və yarımfabrikat istehsalı daim artmaqdadır, dünya iqtisadiyyatının inkişaf tendensiyalarına və sürətinə adekvat tələb olunan xammallar yenə də azlıq təşkil edir. Buna görə də, yerin təkindən çıxarılan xammalların ekoloji-iqtisadi tarzlılıq baxımından səmərəliliyi strateji səviyyədə baxılmalıdır [2]. Bunlarla yanaşı, resurslardan səmərəli istifadənin təmin edilməsi üçün elm və texnologiyaların inkişafı dünya ölkələrini daha çox əhatə etməlidir. Məlumdur ki, resurs və təbii ehtiyatların daha çox olduğu ölkələrin əksəriyyətində elm və texnologiyalar o qədər də inkişaf etməmişdir. Ekoloji tələblər və standartlar bu ölkələrdə əksər hallarda yaxşı qorunmur, nəticədə ətraf mühit üçün daha çox təhlükə yaranır. Bu amillər baxımdan ekoloji-iqtisadi sistemin bütün aspektlərinin, ilk növbədə metodoloji yanaşmalarının, iqtisadi mexanizmlərinin maksimum məhsuldar və səmərəlilik prinsipləri əsasında formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi ümumi iqtisadi inkişafın əsas yanaşmalarından biri kimi qəbul edilməlidir [3]. Belə yanaşmaların əsasında təkcə xammal və resurslardan səmərəli, qənaət rejimində istifadə edilməsi nəzərdə tutulmur, həm də ətraf mühitə zərər vuran hallara qarşı sərt tədbirlərin, sağlam düşüncə tərzinə söykənmiş yanaşmaların təmin edilməsi, iqtisadi mexanizmlərin gücü ilə bu məsələlərin tənzimlənməsi, təsirli tədbirlərin görülməsi yer almalıdır.

Dünya ölkələrində əsas yanacaq resursu kimi neftdən istifadə olunur və neftə olan tələbat hər il artmaqdadır. Bu qiymətli enerji resursunun layiqli əvəzedicisi hələ ki, yoxdur və bu baxımdan neft sənayesinin ortaya çıxartdığı, törətdiyi ekoloji fəsadların, ekoloji problemlərin sistemli və kompleks şəkildə həll edilməsi vacib şərtlərdəndir. Məlumdur ki, neft əsasən inkişaf etməkdə olan ölkələrdə istehsal olunur, ümumilikdə neft istehsal olunan ölkələrin elmi-texnoloji inkişaf səviyyəsi xeyli fərqlənir. Bu sahəyə hər il 10 milyardlarla dollar yeni investisiyalar lazım gəlir. Nəzərə alsaq ki, son illərdə dünyada maliyyə qeyri-sabitliyi prosesləri gedir və bütün sahələrə olduğu kimi, neft sahəsinə də investisiyaların nisbətən məhdudlaşdırılması qaçılmaz bir proses kimi xarakterizə olunur. Buna görə də, dünya dövlətləri, birinci növbədə neft hasil edən dövlətlər bu sahədə ekoloji-iqtisadi sistemin tarazlığı konsepsiyasına malik olmalı və ətraf mühitin qorunması üçün daha çox işlər görməlidirlər. Bu məsələlərdə dövlət tənzimlənməsi tədbirləri, ekoloji standartların yüksəldilməsi, qəzalı vəziyyətdə olan avadanlıqların yenilənməsi, əsas fondların vaxtında modernizasiya olunması, atmosfərə buraxılan qazların miqdarının azaldılması, tullantısız texnologiyalara daha çox yer verilməsi, onların istehsal və emal

proseslərində azaldılmasında imkan verən tədbirlərin görülməsi, ətraf mühitin çirklənməsinə qarşı iqtisadi, təsərrüfat subyektləri ilə birlikdə cəmiyyətin, ictimaiyyətin fəallığının, qarşılıqlı məsuliyyətinin təmin olunması, neft istehsal olunan və daşman ərazilərdə neft dağılmalarının, itkilərinin minimuma endirilməsi, dağılmış neft tərkibli tullantı sularının, həmçinin neft məhsullarının, neft emal olunan müəssisələrdəki tullantıların toplanması, təkrar emal edilməsi, yaxud zərərsizləşdirilməsi mexanizmləri işlənilib hazırlanmalı, ekoloji-iqtisadi fəaliyyətin səmərəliliyinə imkan verən praktiki alətləri daha çox dövrüyyəyə cəlb edilməli, ətraf mühitin və ekoloji problemlərin ümumilikdə idarə edilməsi mexanizmləri təkmilləşdirilməli, qlobal ekoloji və iqtisadi çağırışlara adekvat olan idarəetmə sistemi yaradılmalıdır. Bundan başqa, ekoloji risklərin öyrənilməsi, neft sahəsində bu kateqoriyadan olan risklərin yaranma səbəblərinin araşdırılması, onların qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi təmin olunmalıdır. Neft istehsal olunan ərazilərdə ekoloji-iqtisadi yanaşmaların təkmilləşdirilməsi və gücləndirilməsi tədbirləri görülməlidir. Bunun üçün optimal fəaliyyət mexanizmləri yaradılmalı, neft istehsal edən müəssisələrin sosial məsuliyyəti artırılmalıdır. Bu tip müəssisələrdə sosial və ekoloji problemlər iqtisadi səmərəlilik prinsipləri nəzərə alınmaqla sistemli şəkildə balanslaşdırılması, istehsalın səmərəliliyinin artırılması, texnologiyaların təkmilləşdirilməsi və yenilənməsi xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Hər bir təsərrüfat subyektinin ekoloji-iqtisadi təhlükəsizlik strategiyası və əsaslandırılmış fəaliyyət mexanizmlərinin hazırlanması və reallaşdırılması vacib hesab olunur [4]. Belə ki, bu cür yanaşmaları ekoloji-iqtisadi meyarların qorunması üzrə beynəlxalq öhdəliklər, konvensiyalar tələb edir və şərtləndirir. Digər tərəfdən, ölkənin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi üçün ekoloji-iqtisadi münasibətlərin ən yüksək səviyyədə baxılması, bunlarla bağlı problemlərin əlaqələndirilməsi, optimal həlli yollarının və praktiki həlli mexanizmlərinin müəyyənləşdirilməsi, ekoloji seqmentlərinin ölkə iqtisadiyyatının tarazlı inkişafı ilə əlaqələndirilməsi, ekoloji-iqtisadi indikatorların mahiyyətinin ölkə ictimaiyyətinə çatdırılması və əhəlinin maarifləndirilməsi, bu kateqoriyadan olan problemlərin ictimailəşdirilməsi, şəffaflığın formalaşdırılması, mövcud fəaliyyət mexanizmlərinin adekvatlığına xüsusi önəm verilməsi, neftin hasilatı və emalı, həmçinin daşınması ilə bağlı proseslərdə ekoloji təhlükəsizlik prinsiplərinin qorunması ciddi şəkildə təmin olunmalıdır. Ölkədə optimal enerji balansının formalaşdırılması, enerji resurslarından qənaətlə istifadə olunması strategiyasının hazırlanması, ekoloji standartların yüksək səviyyəyə qaldırılması istiqamətində davamlı tədbirlər görülməlidir [5]. Eyni zamanda, qeyd etdiyimiz kimi, ekoloji iqtisadi problemlər kifayət qədər mürəkkəbdir, həmçinin cəmiyyətin və milli iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafının əsas komponentlərindən hesab olunur, bunlar nəzərə alınmaqla neft hasilatı və ondan istifadə proseslərində təbiətə, ətraf mühitə zərər verə biləcək halların qarşısının alınması, ekoloji təhlükəsizlik mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, texniki-texnoloji təyinatlı mühüm tədbirlərin görülməsi, ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı sərt cəza tədbirləri ilə yanaşı, stimullaşdırıcı mexanizmlərin hazırlanması fayda verə bilərdi. Ekoloji-iqtisadi sistemin daha dayanıqlı və səmərəli idarəetmə mexanizmlərinin formalaşdırılması və tətbiqinə strateji yanaşma təmin olunmalıdır [6]. Neft tullantılarının toplanması və təkrar emal edilməsi tədbirlərinin işlənilib hazırlanması, neft hasilatından ortaya çıxan ekoloji təhlükə hallarının diqqətlə izlənilməsi, bunlarla əlaqədar operativ tədbirlərin görülməsi, ümumilikdə ölkədə ekoloji-iqtisadi sistemin institusional və hüquqi əsaslarının təkmilləşdirilməsinin təmin olunması vacib məsələlər kimi xarakterizə olunur. Ekoloji-iqtisadi sistemin dayanıqlılığının idarəetmə mexanizmlərinin səmərəliliyinin neft sahəsində istismar proseslərinin təkmilləşdirilməsindən və müasir texnologiyaların tətbiqinin genişləndirilməsindən də bilavasitə asılıdır və idarəetmə səviyyəsində bu problemlərə xüsusi diqqət yönəldilməlidir [7, s.141]. Bundan əlavə, neft sənayesinin müəssisələrində, törəmə təşkilatlarında, anbar təsərrüfatı və nəqliyyat kompaniyalarında ekoloji-iqtisadi aspektlərin əhəmiyyətinin eyni səviyyədə - yəni strateji səviyyədə dərk edilməsi və dəyərləndirilməsi vacib hesab olunur. Buna görə də neft sahəsində fəaliyyət göstərən həmin kateqoriyadan olan müəssisələrin və kompaniyaların hər birində ekoloji-iqtisadi strategiya formalaşdırılmalı və bu strategiyanın yerinə yetirilməsinin hüquqi-iqtisadi və təşkilati mexanizmləri hazırlanmalı, tətbiq olunmalıdır [8]. Şəkil 1-də qlobal çağırışlar baxımından neft sahəsində ekoloji-iqtisadi sistemin formalaşmasına və idarə edilməsinə strateji yanaşmaların blok-sxemi verilmişdir.

**Qlobal çağırışlar baxımından neft sahəsində ekoloji-iqtisadi sistemin
formalaşmasına və idarə edilməsinə strateji yanaşmalar**

Şəkil 1. Qlobal çağırışlar baxımından neft sahəsində ekoloji-iqtisadi sistemin formalaşmasına və idarə edilməsinə strateji yanaşmaların blok-sxemi (tədqiqat materialları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır).

Bu qeyd olunan amillər kontekstində Azərbaycanda neft sənayesini vəziyyətinə baxsaq, ətraf mühitə neft yayılmaları və çirklənmələrlə bağlı məsələlərdə dövlət orqanları, SOCAR-ın müvafiq strukturları, həmçinin özəl neft şirkətləri, neft məhsulları daşıyan şirkətlər arasında integrativ münasibətlərin formalaşdırılması, ekoloji problemlərə qarşı birgə məsuliyyətin dərk edilməsi və müvafiq tədbirlərin görülməsi mexanizmləri vacibdir. Müasir dövrdə Azərbaycan özünün zəngin karbohidrogen ehtiyatlarının - neft-qaz resurslarının hasilatı və dünya bazarlarına çıxarılması istiqamətində tarixi işlər görməkdədir. Bu sahədə ölkəmiz uzunmüddətli neft və qaz kontraktlarını bağlamışlar. Azərbaycan dünyanın əhəmiyyətli enerji istehsalçısı və ehtiyatları mərkəzinə çevrilmişdir, Avropanın enerji təhlükəsizliyinin mühüm təminatçısı statusunu almışdır, regionun enerji təhlükəsizliyinə böyük töhfələr verir. Ölkəmiz özünün neft və qaz resurslarını Avropa bazarlarına çıxarmaqla güclü siyasi və iqtisadi dividendlər əldə etməkdədir. Bütün bunlar neft və qaz sənayesi ilə bağlı strateji məsələlərə və problemlərə kompleks və sistemli yanaşmanı şərtləndirir. Bu sahənin ən mühüm və strateji problemlərindən biri də əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi ekoloji-iqtisadi optimallığının təmin edilməsidir.

Qeyd edək ki, ekoloji-iqtisadi sistemin optimallığının artırılması məqsədilə hər bir ölkənin bu sahədə təkmilləşdirilmiş dövlət siyasəti və idarəetmə mexanizmləri olmalıdır. Bu məsələ ölkəmiz üçün də kifayət qədər aktualdır, belə ki, qədim neftçilik ənənələrinə malik olan ölkəmiz, hazırda da bu sahədə özünün mövqeyini nəinki qoruyub saxlaya bilmiş, eyni zamanda ildən-ilə daha da gücləndirilməkdədir. Azərbaycanın neft sənayesi subyektləri, ilk növbədə artıq dünya səviyyəli kompaniyaya çevrilən SOCAR-ın qurumları dünyanın qabaqcıl və ən iri neft şirkətləri ilə əməkdaşlıq edirlər, dünya təcrübəsini mənimsəyirlər və, şübhəsiz, mütərəqqi idarəetmə metodlarını da tətbiq etməkdədirlər [9]. Əlbəttə, bunlar hamısı birlikdə kifayət qədər ciddi məsələlərdir və təqdirəlayiqdir, amma istənilən yanaşmalar, idarəetmə mexanizmləri və fəaliyyət alətləri neft hasilatı və emalı ilə bağlı texnologiyalarla, avadanlıqlarla, qurğuların texniki səviyyələri ilə uzlaşmadığı halda, ekoloji-iqtisadi sistemin tarazlığını təmin etmək o qədər də asan deyildir. Bu qeyd edilənlər baxımından, Azərbaycanda mövcud neft hasilatı və emalı müəssisələrində davamlı şəkildə modernizasiyalar, əsaslı təmir işləri aparılrsa, həmçinin əsas vəsaitlərin yenilənməsi prosesləri getsə belə, etiraf etmək lazımdır ki, Bakı şəhərinin mərkəzi hissələrinə yaxın, eyni zamanda, əhalinin sıx yaşadığı ərazilərdən uzaq olmayan yerdə yerləşən neftayırma zavodları və qurğularının əhəmiyyətli səviyyədə yenilənməsi, yeni və müasir texnologiyalar əsaslı zavodların tikilməsi zərurəti qalmaqdadır. İdarəetməni yaxşılaşdırmaq, təkmilləşdirmək mümkündür, amma bütün hallarda köhnə texnologiyaların və avadanlıqların yenilənməsi prosesləri intensiv olmazsa, ekoloji-iqtisadi sistemin balanslaşdırılmasında problemlərin əksər hissəsi qalacaqdır. Bundan əlavə, ölkə Prezidentinin 6 dekabr 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının neft və qaz sənayesinin (kimya məhsulları daxil olmaqla) inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsində neft hasilatının strateji hədəfləri kontekstində ekoloji problemlərin həllinə ciddi önəm verilmişdir və bu istiqamətdəki fəaliyyət prinsipləri prioritetlik təşkil edir [10]. Məlum olduğu kimi, neft sənayesi Azərbaycan üçün, ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi baxımından kifayət qədər mühüm bir sahədir və bu sahədəki problemlərin, o cümlədən, ekoloji problemlərin sistemli həlli mühüm əhəmiyyət kəsb edir [11]. Neft sahəsində fəaliyyətin şəffaflığının artırılması qlobal kontekstdə strateji əhəmiyyət kəsb edən problemlərə, həmçinin ekoloji problemlərə daha geniş səviyyədə baxılması potensialını formalaşdırır. Burada ekoloji-iqtisadi sistemin gücləndirilməsi ilə bağlı yönəldilən vəsaitlərdən səmərəli istifadə edilməsi məsələləri də prinsipial önəm daşıyır. Digər tərəfdən, neft xammalının

emalı ilə bağlı fəaliyyət istiqamətlərin müasir qlobal müstəvidə modelləşdirilməsi tədbirləri sürətləndirilməlidir [12]. Ölkəmizdə neft əsasən Xəzər dənizində yerləşən quyulardan hasil olunur. Bu baxımdan, dənizdəki fəaliyyət istiqamətlərində neftin və onun tullantıların səviyyəsinin nəzarətdə saxlanması, ekoloji monitorinqlərin keçirilməsi mexanizmi mövcuddur [13]. Amma, bunlarla belə, həmin mexanizmlərin daha da təkmilləşdirilməsi, ekoloji-iqtisadi sistemin əsas komponentlərinin tarazlığının təmin olunması vacib şərtlərdəndir [14].

Yaxın perspektivdə ölkəmizdə milli iqtisadiyyatının inkişaf modelinin yeni mərhələyə daxil olması və bununla əlaqədar olaraq mühüm iqtisadi komponentlər, o cümlədən, ekoloji təhlükəsizliklə bağlı məsələlər daha da aktuallaşacaqdır. Əsas vəzifə ölkəmizin neft sənayesində ekoloji-iqtisadi sistemin dünya təcrübəsinə və qlobal ekoloji çağırışlara uyğun şəkildə təkmilləşdirilməsindən və işlək mexanizmlər hesabına əhəmiyyətli səviyyədə gücləndirilməsindən ibarətdir və s.

Ədəbiyyat:

1. World Economic and Social Survey 2013. Sustainable Development Challenges. United Nations publication. Sales No. E.13. II.C.I. United Nations, 2013.-216 p. - <http://www.sustainabledevelopment.un.org>.
2. World Conservation Strategy. Living Resource Conservation for Sustainable Development. International Union for Conservation of Nature and Natural Resources. 1196 Gland, Switzerland - 76 p.
3. Gedz Mykhailo. Spatial paradigm as a methodological basis for the study of regional development// Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska Lublin-Polonia. Vol. XLVIII, 4, 2014. S. 37-48.
4. Российская М.В. Методология обеспечения устойчивого развития территории в рамках эколого-экономической безопасности. Дисс. д-ра экон. наук. Ростов - на-Дону, 2006,- 328 с.
5. Ануфриев В.17. Эколого-экономическая оценка рационального использования энергетических ресурсов в системе Киотского протокола. Дисс. д-ра экон. наук. Новосибирск, 2006,- 320 с.
6. Малышев А.А. Механизмы управления устойчивостью эколого-экономической системы. Дисс. канд. экон. наук. Пенза, 2011.-186 с.
7. Резник А.А., Малышев А. Г. Механизмы управления устойчивостью эколого-экономической системы //Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. - 2012. - № 4 (24). - С. 138-146.
8. Шевелева А.В. Развитие институтов и инструментов совершенствования эколого-экономической политики предприятий нефтегазового комплекса. Авт-т д-ра экон. наук. Ростов-на-Дону, 2018, 60 с.
9. Мурадвердиева Л.А. «Российское предпринимательство» № 24. Повышение эффективности функционирования нефтегазового комплекса Азербайджана // Пенза, 2013, 91-99 с.
10. Azərbaycan Respublikasının neft və qaz sənayesinin (kimya məhsulları daxil olmaqla) inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında 6 dekabr 2016-cı il Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.
11. Салимов С.М. Нефтегазовая промышленность - основа стратегии устойчивого развития Азербайджанской Республики: Монография. - Мю Макс Пресс, 2015, 292 с.
12. Ağayev K.Ə. Neft emalı sənayesinin inkişafında alternativvariantların effektivliyinin əsaslandırılması məsələləri. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Bakı Dövlət Universiteti. Avtoreferat. İ.ü.e.d.Bakı, 2007. -22 s.
13. SOCAR-ın dənizdəki fəaliyyəti sahələrində ekoloji monitorinqlər başa çatıb. AZƏRTAC - Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi, <https://azertag.az/print/974133>.
14. SOCAR. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti. - <http://www.socar.az>

Açar sözlər: ekoloji-iqtisadi sistem, ekoloji-iqtisadi tarazlılıq, neftin hasilatı və emalı, neft sahəsində ekoloji-iqtisadi strategiya, ekoloji-iqtisadi sistemin balanslaşdırılması.

Ключевые слова: эколого-экономическая система, эколого-экономическое равновесие, добыча и переработка нефти, эколого-экономическая стратегия в нефтяной отрасли, сбалансирование эколого-экономической системы.

Keywords: ecological-economic system, ecological-economic equilibrium, production and petroleum refining, ecological-economic strategy in the oil sphere, balancing of an ecological-economic system.

Резюме

**СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ И
УПРАВЛЕНИЮ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМОЙ В
НЕФТЯНОЙ СФЕРЕ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ**

В статье исследованы стратегические подходы к формированию и управлению эколого-экономической системой в нефтяной сфере в условиях глобальных вызовов. С этой целью анализируются сущность формирования управления эколого-экономической системы в нефтяной сфере. Раскрыты основные проблемы и пробелы по оптимизации эколого-экономической системы с учетом применения новейших технологий. Рассмотрены существующие положения в нефтяной отрасли Азербайджана в контексте экологической проблемы и обоснована важность усиления эколого-экономической системы. В конце статьи обобщены научно-практические взгляды по стратегические подходы к формированию и управлению эколого-экономической системой в нефтяной сфере.

Abstract

**STRATEGIC APPROACHES TO FORMATION AND MANAGEMENT OF
ECOLOGICAL-ECONOMIC SYSTEM IN THE OIL SPHERE IN THE CONDITIONS
OF GLOBAL CHALLENGES**

Strategic approaches to formation and management of an ecological-economic system in the oil sphere in the conditions of global challenges are investigated in the article. A substance of formation of management of an ecological-economic system in the oil sphere is analyzed for this purpose. The main problems on optimization of an ecological-economic system taking into account use of the latest technologies are opened too. The current situations in the oil industry of Azerbaijan in the context of an environmental problem are considered and importance of strengthening of an ecological-economic system is proved. Scientific and practical views on strategic approaches to formation and management of an ecological-economic system in the oil sphere are given at the end of article.

Geostrategiya. - 2019.-№1(49).-S.46-49.

Ana təbiəti qoruyaq...

Mehparə Əliyeva

İnsan və təbiət. Bir-birinə bağlı iki qüvvə. Bəzən insan bəşəri bir suala cavab verməkdə çətinlik çəkir: “Görəsən, təbiətimi insanı yaşadır, insanımı təbiəti?” Tək o bəllidir ki, ayrı-ayrılıqda onların heç biri mövcud ola bilməz...

Ekoloji problemlərin aktuallığı müxtəlif ölkələrin liderləri tərəfindən dəfələrlə qeyd olunub. 1992-ci ildə Braziliyanın Rio-de Janeyro şəhərində keçirilən BMT-nin ətraf mühit və inkişaf üzrə konfransında Davamlı İnkişaf Konsepsiyası qəbul edilmişdir və bu konsepsiya “XX əsrin gündəliyi”, yaxud “Rio bəyannaməsi” adı altında həyata keçirilməkdədir. Həmin sənədlərdə ətraf mühitin mühafizəsi ilə yanaşı, həm də dünyanın müxtəlif ölkələrində insanla ətraf mühitin qarşılıqlı dialektik vəhdəti, uzunmüddətli sosial və ekoloji inkişaf strategiyasının yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur.

Ekoloji vəziyyəti yaxşılaşdırmaq dövlətin diqqət mərkəzindədir

Ekoloji vəziyyəti yaxşılaşdırmaq, yaşıllıq sahələrini artırmaq, ölkədə sanitariya mədəniyyətini yüksəltmək və s. məsələlər həmişə dövlətimizin diqqət mərkəzində olub və bu istiqamətdə olduqca böyük işlər görüldü. Bu proses ardıcıl olaraq bu gün də davam etdirilir. Ən önəmlisi odur ki, bu tədbirlərin həllinə ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin respublikamıza rəhbərliyinin birinci dönəmində başlanılmışdı. Ulu öndər deyirdi ki, “Kim bir ağac kəirsə, elə bil mənim qolumu kəsir”.

2010-cu il fevralın 18-də ekoloji problemlərə həsr edilmiş müşavirədəki giriş nitqində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev demişdir: “Bir müddət bundan əvvəl geniş ekoloji proqram qəbul edilmişdir. Proqram çoxşaxəlidir, çox müfəssəl proqramdır. Proqramda həllini gözləyən, vacib olan bütün məsələlər öz əksini tapıb, eyni zamanda konkret icra mexanizmləri də müəyyən ediləlidir. Maliyyə resursları haqqında orda kifayət qədər istiqamətlər vardır. Bir sözlə, biz ekoloji vəziyyətin sağlamaşdırılması istiqamətində daha da ciddi addımlar atmalıyıq”.

Dahi rəhbərin xalqımız qarşısında saysız-hesabsız xidmətlərindən biri də paytaxtda yaşıllığın, ekologiyanın, əhalinin sağlam həyat tərzinin qorunmasına göstərdiyi diqqət və qayğı olmuşdur. Hələ 1969-cu ildə respublika rəhbərliyinə yeni gəlmiş vaxtlarda Bakı şəhərinin Baş Planının müzakirəsinə həsr olunmuş konfransda çıxış edən ulu öndər Heydər Əliyev paytaxtın yenidən qurulmasını, havanı çirkləndirən, səs-küy yaranan obyekt və müəssisələrin şəhərin kənarına köçürülməsini, bəzilərinin yenidən tikilməsini, bəzilərinin ləğv olunmasını, əhalinin su təchizatının yaxşılaşdırılmasını, şəhərin baş kanalizasiya sisteminin qaydaya salınmasını, yaşıllıqların sayının artırılmasını, çimərliklərin abadlaşdırılmasını və s. bu kimi məsələlərin həllini mühüm məsələ kimi qarşıya qoyurdu.

Həmin konfransda “Bakını nümunəvi sanitar mədəniyyət şəhərinə çevirək!” şüarı irəli sürüldü və bu istiqamətdə yeni işlər görüldü. Ümummillə liderin bu sahədəki xidmətlərini xüsusi qiymətləndirən ölkə başçısı çıxışlarının birində belə söyləmişdir: “Sovet ittifaqına xas olan bu ümumi meyillərə baxmayaraq Azərbaycanda ekoloji məsələlərin həlli işinə 1970-1980-ci illərdə böyük diqqət göstərilirdi. Bu gün Bakının ətrafında gördüyümüz ağaclar, meşəliklər, yaşıllıq zolaqları ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü, onun şəxsi iştirakı ilə salınmışdır. O illərdə Bakının kanalizasiya probleminin həlli istiqamətində vacib addımlar atılmışdır. Yəni bütün bu məsələlər o vaxt imkan daxilində görüldü. Ancaq əlbəttə ki, Azərbaycan müstəqil dövlət deyildi və bu sahədə müstəqil siyasət apara bilmirdi”.

Bəli, bu həqiqətən belədir, ulu öndər həmin işlərin çoxunu mərkəzdə uzunmüddətli mübarizələrdən sonra həll etməyə nail olurdu.

Ulu öndərin bu sahədəki işləri uğurla davam etdirilir

Ötən əsrin ortalarından 70-ci illərədək Bakı və onun ətrafında təbii yaşıllıq massivləri yox idi. Bakı və onun ətrafının hidrogeoloji şəraiti əlverişsiz idi, süxur suları etiyatı böyük deyildi və sovet dövründə onlar çox vaxt həddən artıq minerallaşmışdı. Uzun illər neftçixarma əraziləri və sənayenin çirək sularının hopması nəticəsində onların səviyyəsi artmış, bəzi yerlərdə bataqlıqlar əmələ gəlmişdi. Bir sözlə, ekoloji vəziyyət heç də ürəkaçan deyildi. İndi isə dövlət başçısı İlham Əliyevin qayğısı və diqqəti sayəsində vəziyyət tamamilə dəyişib.

Azərbaycan Prezidentinin 2006-cı il 28 sentyabr tarixli sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks tədbirlər planı”na əsasən ekoloji vəziyyətin sağlamaşdırılması üçün ölkədə çox böyük işlər görülmüş, Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin müvafiq qurumları

tərəfindən şəhər ərazisində ağac, gül və bəzək kolları əkilməmiş, çəmənlilər salınmış, bağ və park sahələri bərpa olunmuşdur. Bu işlər 2010-cu il — “Ekologiya ili” çərçivəsində də davam etdirilmişdir.

Bakının yaşıllaşdırılması və onun ekoloji vəziyyətinin sağlamlaşdırılmasında ölkənin birinci xanımı Mehriban Əliyevanın xidməti xüsusi qeyd olunmalıdır. Onun “Hərəməz bir ağac əkək!” təşəbbüsü indi təkcə paytaxtda deyil, ölkənin hər yerində rəğbətlə qarşılır, on minlərlə insanın bu deviz altında iştirak etdiyi iməciliklərdə ağac əkilir, yeni yaşıllıq sahələri yaradılır.

Yüz ildən çox bir zamanı əhatə edən dövrdə neft sənayesi və digər sənaye müəssisələrinin fəaliyyəti nəticəsində yaranan tullantıların ərazilərdə toplanması da ekoloji vəziyyətə mənfi təsir göstərmişdir. Bu amilin aradan qaldırılması üçün möhtərəm Prezidentin göstərişinə əsasən neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi, sənaye müəssisələrinin şəhəratrafi ərazilərə köçürülməsi və dünya standartlarına uyğun yeni sənaye müəssisələrinin yaradılması prosesi davam etdirilir və bu öz müsbət nəticəsini verməkdədir.

Uzun illərdən bəri həllini gözləyən və süni çirkab göllərinin yaranmasına, Xəzər dənizinin çirklənməsinə səbəb olan məsələlərdən biri də kanalizasiya problemi. Ekologiyaya mənfi təsir göstərən bu problemin həlli, vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində Prezidentin sərəncamı ilə “Hövsan çirkab sularını təmizləmə nasos stansiyası və əsas ötürücü kanalizasiya xətlərinin yenidən qurulması və genişləndirilməsi” layihəsi əsasında xeyli iş görülmüşdür. Bakı buxtasının ekoloji vəziyyəti də diqqət mərkəzindədir. Bu məsələ ilə bağlı dövlət başçısı demişdir: “Bakı buxtasının təmizlənməsi bizim ümumi işimizdir. Bakı buxtası Bakının gözəlliyidir, Bakının tarixidir. Biz bu gözəl sərvəti qorumalıyıq...”.

Onu da qeyd edək ki, Hövsanda aerasiya stansiyasının istifadəyə verilməsi də ekoloji vəziyyətin yaxşılaşmasına imkan verir. Belə ki, çirkab sular burada təmizləndikdən sonra Xəzər dənizinə axıdılır. Paytaxtda məişət tullantıları zavodunun tikilməsi də sözsüz ki, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasında böyük rol oynayacaqdır. Ölkə başçısının 2008-ci il 6 avqust tarixli “Bakı şəhərində məişət tullantıları ilə bağlı idarəetmənin təkmilləşdirilməsi haqqında” sərəncamına əsasən yaradılan “Təmiz şəhər” ASC də məhz bu istiqamətdə fəaliyyət göstərir.

Dövlət başçısının diqqəti sayəsində regionlarda da ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində məqsədyönlü şəkildə iş aparılır. İçməli su sarıdan korluq çəkən Abşeron yarımadasının qəsəbələrində, ətraf regionlarda su, kanalizasiya sistemləri yenidən qurulur, milli parklar salınır, yaşıllığın sayı artırılır.

Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasında yaşıllığın rolu danılmazdır. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin bu istiqamətdəki fəaliyyəti də xüsusi qeyd olunmalıdır. Keçmiş illərlə müqayisədə nazirlik tərəfindən bu gün yaşıllaşdırma siyasəti daha uğurla həyata keçirilir. Belə ki, Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, ötən il Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Meşələrin inkişafı Departamenti tərəfindən tarlaqoruyucu meşə zolaqlarının, yaşıllıqların salınmasında iqtisadi səmərə verən bitki növlərindən istifadə səviyyəsinin artırılması, meşə sahələrinin seyrəkləşməsinin və azalmasının, torpaqların eroziyası təhlükəsinin qarşısının alınması və bütövlükdə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə ölkənin 42,3 min hektar meşə fondu torpaqlarına xidmət göstərilmiş, o cümlədən 10,2 min hektarda meşə-bərpa tədbirləri aparılmışdır. Görülmüş tədbirlər çərçivəsində 2,5 min hektar sahədə yeni meşə ağacları əkilməmiş, o cümlədən 36.1 hektar sahədə meyvə, ağac və kol cinslərinin toxumları səpilmiş və 7,7 min hektar sahədə meşələrin təbii bərpasına kömək tədbirləri həyata keçirilmişdir. Bununla yanaşı 46,9 min hektar meşə fondu torpaqlarında birdəfəlik suvarma işləri aparılmışdır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin mətbuat katibi İradə İbrahimova isə meşələrin effektiv mühafizəsi, giriş və çıxışlarına nəzarət edilməsi, meşə ərazilərinin yanğından mühafizə olunması məqsədilə Azərbaycan meşələrinin ən yüksək nöqtələrinə kameraların quraşdırıldığını bildirdi: “Quraşdırılmış kameralar 360 dərəcə ətrafında fırlanır və vahid mərkəzdən idarə olunur. Bununla da, ərazi daim müşahidə edilir, hər hansı kənar şəxs daxil olduqda, tüstü çıxdıqda dərhal reaksiya verilir. ETSN tərəfindən respublikanın 5 rayonunda — Zaqatala, Şəki, Qax, Oğuz və Qəbələ rayonlarındakı meşələrə kameralar quraşdırılıb. Kameraların quraşdırıldığı az müddət olsa da, meşələrə müdaxilələr azalıb. Bu il də ölkənin digər ərazilərində yerləşən meşələrdə kameraların quraşdırılması prosesi davam edəcək”.

Nazirliyin sözcüsü, eyni zamanda plastik və polietilen tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsirlərinin azaldılması məqsədilə nazirlik tərəfindən kompleks “Tədbirlər Planı”nın icrası ilə əlaqədar bütün maraqlı tərəflərin iştirakı ilə mərhələli şəkildə tədbirlərə başlanıldığını, həmin materialların alternativləri, yəni kağız, parça, kətan torbaların istehsalının genişləndirilməsinin nəzərdə tutulduğunu da qeyd etdi.

Göründüyü kimi, Bakı şəhərinin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı işlərə ötən əsrin 70-80-ci illərində başlanılmış, saysız-hesabsız əsaslı tədbirlər görülmüş və bu gün də bu istiqamətdə işlər davam etdirilir. Lakin ekologiya, təbiət, ətraf mühit - onunla bağlı problemlər təkcə ölkələrin, dövlətlərin, dövlət rəhbərlərinin

problemi deyil, Yer kürəsində yaşayan hər bir insanın problemidir. Ən ümdəsi odur ki, insanların özünün təbiətə, ətraf mühitə münasibəti dəyişsin. Bu baxımdan böyüməkdə olan nəslin düzgün ekoloji təcrübə əldə etməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu mənada “Təmiz şəhər” və “İDEA” İctimai birliyinin son illər həyata keçirdiyi layihələr əvəzsizdir.

Gəlin nə qədər gec deyil hər birimiz təbiətə vurulan ziyanın aradan qaldırılmasına çalışaq. Bəlkə bir vaxt küsdürdüyümüz ana təbiətin könlünü ala bildik...

Respublika.-2019.-13 mart.-№58.-S.5.

Ağaclar

Süleyman Qaradağlı

...həyatımızda

Anadolu türklərinin gözəl bir sözü var: "Meşəsi bol kəndin qəbiristanlığı kiçik olar!"

Qəbiristanlığı genişləndirmək biz insanların əlində elə də çətin iş deyil: ağacı kəs, meşəni doğra, yaşıllığın anasını ağlat, bəs edər. Bir də onda başını qaldırıb görərsən ki, nəfəs almaq çətinləşib, xəstəlik, azar-bezar düzdünyanı başına alıb, ömür qısalıb...

Müxtəlif ağacların baş-başa verdiyi yaşıl meşə, zümrüd qaşı kimi dövrə vuran bağ-bağat əvəzsiz sağlamlıq mənbəyidir. Əbəs yerə meşəni çox vaxt obrazlı olaraq torpağın "yaşıl ciyəri", təbiətin "yaşıl donu" və s. adlandırmırlar.

Doğrudan da meşə çox böyük sərvətdir. Meşədəki ağacların budaqları təkcə quşların yuva qurmağı, koğuşu arıların bal yığmağı, gövdəsi mebel, kötüyü toxmaq düzəltmək, ən nəhayət, odun-ocaq üçün deyil.

Ağac var ki, budağından yürürüyümüz asılıb, beşiyimiz yellənib, kölgəsində nəfəsimizi dərmişik. Ağac var ki, tumurcuğu, çiçəyi, yarpağı, gövdəsi, meyvəsi, qabığı ilə dərdimizə məlhəmdir. Ağac var ki, meyvəsi ilə ağzımıza dad, süfrəmizə yaraşıq gətirib. Ağac var ki, görkəmi ilə göz oxşayır, bağları, parkları, həyətləri bəzəyir. Ağac var ki, onu doğmalarımız, əzizlərimiz uyuyan torpaqda əkməmişik.

Həyatımız bu və ya digər şəkildə ağaclarla bağlıdır. Xüsusilə kənddə doğulanlar ağacların həyatımızda necə əhəmiyyətli rol oynadığını təsdiq edə bilərlər. Kənd uşaqlarının çoxunun ağacdən beşiyi olub, ağacdən asılan yelləncəklərdə yellənə-yellənə böyüyüb. Ağac kölgəsində iməkləmişik, ilk addımlarımızı atmışıq, nəfəsimizi onun kölgəsində dərmişik. Bəlkə də uşaqlığımızı, gəncliyimizi də onun altında itirmişik...

Ağac elə təkcə meyvəsi ilə qidalanmaq, kölgəsində dincəlmək üçün deyil ki? Ağac ev üçün ən yaxşı tikinti materialıdır, döşəmə, sürəhi, pilləkən ağac materialla inşa edilir. Ağac odun-ocaqdır, qışda çırtacırtla yanan odun sobasından gözəl nə ola bilər? Ağac beşikdə böyüdüyümüz kimi qocalanda da ağac tabuta girib dünyadan köçürük. Deməli, doğulandan son mənzilə qədər ağac bizim yol yoldaşımız, dostumuz, bəlkə də sirdaşımızdır. Ağaclar həmişə insanın qoruyucusu, keşikçisi olublar. Sıx ağacların əkilədiyi meşə zolağı güclü küləklərin, qasırğaların qarşısını alan etibarlı sədd, örtük rolunu oynayır.

...dünyamızda

Meşə zolağının, ağacların faydası haqqında çoxlu misallar göstərmək olar. Bir neçəsini xatırlatmaq kifayət edər: bir hektar ardıc meşəsi Paris boyda bir şəhərin havasını mikrobardan təmizləyir! Bir çinar ağacının verdiyi oksigen 58 nəfərə bəs edir. 1 hektar meşə il ərzində 70 tona yaxın toz və zərərli maddələri süzgəcdən keçirərək məhv edir. Bir hektar meşə il ərzində 50-70 ton tozu və zəhəri öz "süzgəcindən" keçirir. Bir hektar meşə sahəsi 1 saatda 8 kiloqram karbon qazını udur, Bu, 1 saatda 200 nəfərin havaya buraxılan karbon qazının həcminə bərabərdir.

Ağaclar çox olan ərazidə daha sağlam həyat sürmək mümkündür. Yaşıllıqlar çox olanda xəstəliktörədən mikroorqanizmlər 8, zərərli qazlar isə 5 dəfə az ifraz olunur. Çoxlu ağac əkilməsi və meşə zolaqlarının salınması global istiləşmə və iqlim dəyişməsinin qarşısını ala bilər.

Ağaca, yaşıllığa, təbiətə olan münasibət insanın özünə olan münasibətdir. Dünyanın bir sıra ölkələrində bu sahədə örnək misallar var. Məsələn, Çində 11 yaşına çatan hər kəsin ildə üç ağac əkməsi barədə qanun qəbul olunub. Almaniya meşələrə mal-qara buraxılmır, maşınla meşəyə girmək qadağandır.

Hətta bu ölkədə yol çəkilişi zamanı bir ağac kəsildiyinə görə mühəndisi məhkəməyə veriblər...

Son illər yaşıllıqların artırılması, yeni ağacların əkilməsi, mövcud yaşıllıqlara qulluq edilməsi sahəsində xeyli iş görülüb. BMT-nin milyard ağac əkilməsi kampaniyası çərçivəsində 17 milyard ağac əkilib və onun trilyona çatdırılması hədəfə alınıb. Hər il yer üzündə 15 milyard ağac kəsilir. İnsan sivilizasiyası yaranandan ağacların sayı 45 faiz azalıb. Statistika görə, hazırda dünyada 3-4 trilyon ağac var.

Dünya üzrə meşə örtüyü 4 milyard hektar sahəni əhatə edir. Bunun 809 milyon hektarı Rusiya Federasiyasının, 478 milyon hektarı Braziliyanın, 310 milyon hektarı Kanadanın və 303 milyon hektarı ABŞ-ın payına düşür. Son 200 ildə dünya üzrə meşə ərazilərinin sahəsi 2 dəfədən çox azalıb.

Təbiətin qorunması, o cümlədən yaşıllıqların dəyəri barədə ABŞ-ın Virciniya ştatında yaşayan qızıldərililərin sözləri necə də yerinə düşür: "Yalnız son ağac kəsildikdən, son arx zəhərləndikdən, son balıq yaxalandıqdan sonra insan oğlu pulun yeməyə yaramadığını dərk edəcək..."

...ölkəmizdə

XVIII-XIX əsrlərdə indiki Azərbaycan ərazisinin 35 faizi meşə ilə örtülü olub. Hazırda ölkəmizdə meşələrin ümumi sahəsi 1021 min hektardır. Bu da respublika ərazisinin 11,8 faizini təşkil edir.

Ölkəmizin meşə ehtiyatının 49 faizi Böyük Qafqaz, 34 faizi Kiçik Qafqaz, 15 faizi Talış və 2 faizi Aran zonasının (Naxçıvan MR ilə birlikdə) payına düşür. Azərbaycanda adambaşına düşən meşə sahəsi 0,12 hektardır. 261 min hektar meşə fondu sahəsi Ermənistan tərəfindən işğal edilib.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən hər il meşəbərpa tədbirləri həyata keçirilir, yeni meşə sahələri və yaşıllıqlar salınır, qiymətli ağac və kol cinslərinin qorunması və artırılması sahəsində işlər görülür.

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə keçirilən "Ağac əkək, qoruyaq, yaşadaq", "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyinə 100 min ağac" və digər aksiyalarda da xeyli yaşıllıq zolağı salınıb.

2018-ci ildə BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının, beynəlxalq ekspertin, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin iştirakı ilə yeni Milli Meşə Proqramı hazırlanıb. Həmin Proqramın qəbul olunması ölkəmizdə meşə təsərrüfatının müasir metodlarla idarə edilməsini təmin edəcək. Ölkəmizdə son illər 2,5 min hektar sahədə yeni meşə ağacları əkilib, o cümlədən 36,1 hektar sahədə meyvə, ağac və kol cinslərinin toxumları səpilib. Həmçinin 7,7 min hektar sahədə meşələrin təbii bərpasına kömək tədbirləri həyata keçirilib.

Bundan başqa, 46,9 min hektar meşə fondu torpaqlarında birdəfəlik suvarma işləri aparılıb. Təkcə ötən ilin payız mövsümündə 1,3 milyon müxtəlif çeşidli ağac əkilib, baramaçılığın inkişafı üçün rayon əhalisinə 1,7 milyona yaxın tut tıngi paylanılıb.

Ötən il, ümumilikdə, meşə ilə örtülü sahələrdən 59,7 ton meyvə, ağac və kol cinsləri toxumları tədarük edilib. Bunların 14,5 tonu qoz, 3,1 tonu şabalıd, 2,5 tonu ərik, 1,7 tonu badam, 1,2 tonu şaftalı, 0,5 tonu gilə, 0,3 tonu xurma, 0,1 tonu fındıq toxumlarının payına düşüb.

Bu il meşə fondu torpaqlarında 14 min 30 hektar ərazidə müxtəlifcinsli ağaclar əkiləcək. Yaz əkinləri mövsümündə 81 hektar ərazidə əkin işləri başa çatıb. Bu mövsüm ərzində, ümumilikdə, 400 hektar ərazidə tınglərin əkilməsi nəzərdə tutulub.

Ötən il "Hər ailə ağac əksin", "Bir şagird bir ağac əksin və qorusun" devizləri altında keçirilən aksiyalar zamanı isə vətəndaşlara, icra hakimiyyətlərinə, məktəblərə, bağçalara, təşkilatlara təmənnasız olaraq 167 min müxtəlifcinsli ağac tıngi paylanılıb.

Yeni meşə massivləri salınarkən regionun yerli xüsusiyyətləri nəzərə alınır, ərazidən asılı olaraq qoz, fındıq, püstə, alma, armud, şabalıd, badam ağaclarının əkilməsinə daha çox üstünlük verilir. Təbii bərpa prosesinə kömək üçün bəzi ərazilərdə meşə zonalarına hasarlar çəkilir, kənd sakinləri və yeli camaatla maarifləndirici söhbətlər aparılır. Meşəyə mal-qaranın daxil olması pöhrələrin məhv olmasına səbəb olur, təbii bərpa prosesini ciddi şəkildə ləngidir. Ağaclar böyüyəndən sonra mal-qaranın meşələrə daxil olmasının o qədər də ziyanı olmur. Ona görə də cavan meşələr böyüyüb qol-qanad atana qədər onu ətraf təsirlərdən qorumaq mühüm məsələlərdən biridir.

Yeni aqroməşələr 6X6, 8X8, 8X12, 12X12, eləcə də 5X3, 5X4 sxemləri üzrə salınır.

Məsələn, 1 hektar sahəyə 425 ədəd alma, 156 ədəd qoz, fındıq və şabalıd ağacları əkilir.

Lakin bununla belə hələ də meşələrimizdən balta, dəhrə, mişar səsi kəsilmir, illər uzununu minbir zəhmət bahasına əkilib-becərilən ağaclar "uf" demədən kəsilib atılır. Hər il yer üzündə 15 milyard ağac kəsilir. Ölkəmizdə bu il ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə ağac kəsilməsi halları 2,5 faiz azalıb. Yaxşı ki, son illər vaxtaşırı hal alan iməciliklər zamanı yaşıllaşdırma və ağacəkmə kampaniyaları aparılır, yeni bağlar salınır.

...hər yerdə

Onlar harada yoxdur ki? Hər səhər yaşıllıq budaqları ilə pəncərəmizi döyəcəkdir, səfərə çıxanda yolumuz üstə dayanıb bizi salamlayır, yayda günəşin istisindən qoruyur, qarlı-yağışlı havada başımıza çatır tutur. Əbəs yerə deyil ki, Məhəmməd peyğəmbərin (s.ə.s) hədislərindən birində deyilir ki, qiyamət qopsa belə əlindəki fidanı yerə basdır.

Beşikdən məzara qədər bizimlə yol yoldaşı olan, həmişə, hər vaxt köməyimizə yetən ağaclar.... Onları bizə doğmalaşdıran yolumuzun üstündə bitməyi, ətrafında böyüməyimiz, xasiyyətimizdəki müəyyən uyğunluqlar, bənzəyişlər və s. ola bilər. Ona görə də ağacları əzizləməyə və sevməyə dəyər...

Ədalət. - 2019.- 12 mart. - № 47. - S. 5.

Ekoloji təhlükəsizlik qanunvericiliyini pozanları yeni cəzalar gözləyir

Fərizə Əhmədova

Martın 11-də Milli Məclisin Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya komitəsinin iclası keçirildi. İclasda Milli Məclis Sədrinin müavini, komitənin sədri Valeh Ələsgərov gündəliyə daxil olan qanun layihələrini təqdim etdi.

İclasda iştirak edən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Hüquq şöbəsinin müdiri Teymur Şəkəraliyev əvvəlcə "Azərbaycan Respublikasının Su Məcəlləsində, Azərbaycan Respublikasının Meşə Məcəlləsində, Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsində və Azərbaycan Respublikasının Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında" qanun layihəsi barədə (birinci oxunuş) məlumat verdi.

Bildirildi ki, qanun layihəsi "Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında" 2018-ci il 12 iyun tarixli 1175-VQ nömrəli qanunun icrası məqsədi ilə hazırlanıb.

Su Məcəlləsinə təklif olunan dəyişikliyə əsasən suların vəziyyətinə təsir edən müəssisələrin, qurğuların və digər obyektlərin tikinti layihələrinin ətraf mühitə təsirinə qiymətləndirilməsi həyata keçirilməlidir.

İclasda, həmçinin "Meliyasiya və irriqasiya haqqında", "Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında", "Balıqçılıq haqqında", "Elektroenergetika haqqında" və "Nəqliyyat haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunlarında dəyişiklik edilməsi barədə" qanun layihəsi (birinci oxunuş), "Ekoloji təhlükəsizlik haqqında", "Su təchizatı və tullantı suları haqqında", "Avtomobil yolları haqqında", "Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında", "Aviasiya haqqında" və "İnformasiya əldə etmək haqqında" Azərbaycan Respublikası qanunlarında dəyişiklik edilməsi barədə" qanun layihəsi (birinci oxunuş), eləcə də "İctimai iştirakçılıq haqqında", "Dəniz limanları haqqında", "Yaşıllıqların mühafizəsi haqqında" və "Tikinti və infrastruktur obyektləri ilə əlaqədar investisiya layihələrinin xüsusi maliyyələşmə əsasında həyata keçirilməsi haqqında" qanunlarda dəyişiklik edilməsi barədə" qanun layihəsi (birinci oxunuş) müzakirə edildi.

Qeyd edildi ki, "Su təchizatı və tullantı suları haqqında" qanuna təklif olunan dəyişiklik şəhərlərin su təchizatı və kanalizasiya sistemləri kompleksinin layihələndirilməsi zamanı strateji ekeoloji qiymətləndirilməsinin aparılmasını nəzərdə tutur. "İnformasiya əldə etmək haqqında" qanunda isə dəqiqləşdirmə xarakterli düzəliş edilir.

"İctimai iştirakçılıq haqqında" qanunda ictimai dinləmə və ictimai müzakirənin təşəbbüsçüsü sırasına hüquqi şəxslər əlavə edilir. İctimai şuraların səlahiyyətləri sırasına ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) və strateji qiymətləndirilməsi (SEQ) ilə bağlı ictimai dinləmə təşkil etmək səlahiyyəti daxil edilir.

Son olaraq, "Kənd təsərrüfatı kooperasiyası haqqında", "Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında", "Turizm haqqında" və "Elektrik və istilik stansiyaları haqqında" Azərbaycan Respublikası qanunlarında dəyişiklik edilməsi barədə" (birinci oxunuş) və "İnzibati Xətlər Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında" qanun layihələri də müzakirə edildi.

Bildirildi ki, "Kənd təsərrüfatı kooperasiyası haqqında" qanuna təklif olunan dəyişikliklər, həmçinin hansı hallarda ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsinin tələb olunmadığı, yenidən ətraf mühitə dair təsirin qiymətləndirilməsinin həyata keçirildiyi halları, eyni zamanda transsərhəd təsirlərin qiymətləndirilməsi ilə bağlı məsələləri tənzimləyir.

Qeyd edildi ki, "İnzibati Xətlər Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında" qanun layihəsinə edilən dəyişikliyə əsasən, ekoloji təhlükəsizlik haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə yeni cəzalar müəyyənənib. Bununla bağlı İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 275-ci (Ekoloji təhlükəsizlik haqqında qanunvericiliyin pozulması) maddəsinə yeni 275.3-cü bənd əlavə edilir.

Yeni sənədə əsasən, ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi və strateji ekoloji qiymətləndirilmə sənədlərinə qiymətləndirici tərəfindən bilə-bilə yalan rəyin verilməsinə görə 250 manatdan 450 manatadək məbləğdə cərimə nəzərdə tutulur.

İclasda iştirak edən deputatlar qanun layihələrini yüksək qiymətləndirdi və layihələrin hər biri Milli Məclisin plenar iclasına tövsiyə edildi.

Azərbaycan.-2019.-12 mart.-№57.-S.5.

Ekoloji terror və Sərsəng su anbarı

Habil Hüseynov

Ekologiya elmində mövcud anlayışlardan biri də ekoloji terrordur. Ekoloji terror – konkret ölkə tərəfindən və ya şəxs tərəfindən digər ölkənin flora və faunasına zərər yetirməklə, təbii sərvətlərini məhv etməklə, bilərəkdən vurulan ziyandır. Artıq neçə illərdir ki, ölkəmiz mənfur qonşularımızın törətdiyi ekoloji terrordan əziyyət çəkir. Hazırda Ermənistanın Azərbaycana qarşı apardığı terror müharibəsi, aktiv silahlı mübarizə formasından “soyuq terror müharibəsi” fazasına transformasiya olunaraq, müxtəlif üsullarla həyata keçirilir.

Bu dəfə ermənilərin işğalı altında olan Sərsəng su anbarının harayından bəhs edəcəyik.

Sərsəng su anbarı 1965-1976-cı illərdə hazırda Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altında olan Azərbaycanın Ağdərə rayonunun ərazisində, Tərtər çayının üzərində, dəniz səviyyəsindən 726 metr hündürlükdə inşa edilib. Bu su anbarı hündürlüyü 125 metr olan bənddən, həcmi 560 milyon kubmetr, sukeçirmə qabiliyyəti saniyədə 900 kubmetr olan hidrotexniki qurğudan ibarətdir. Anbarda gücü 50 min kilovat olan su elektrik stansiyası da mövcuddur.

Bütövlükdə respublikamızın 150 min hektar əkin sahəsinin suvarılması üçün nəzərdə tutulan bu su anbarı bir vaxtlar Azərbaycan SSR-in iqtisadi inkişafında, xalqın rifahının yaxşılaşmasında böyük rol oynayıb. Su anbarı respublikanın 7 rayonunun (Ağdam, Ağdərə, Ağcabədi, Bərdə, Tərtər, Yevlax, Goranboy) 100 min hektardan çox əkin sahəsinə suvarma suyu ilə təmin edirdi. Məhz bu anbarın istismarından sonra həm dağlıq, həm də aran Qarabağın kənd təsərrüfatı (pambıqçılıq, taxılçılıq, tütünçülük, baramaçılıq, üzümçülük, heyvandarlıq) və sənayenin bir çox sahəsi (çit istehsalı, ipəkçilik, ət və süd məhsulları, şərabçılıq) sürətlə inkişaf edib.

Təəssüf ki, respublikamız üçün böyük həyati əhəmiyyətə malik olan bu əvəzsiz su anbarı 1992-ci ildən erməni işğalçılarının nəzarəti altındadır və suya möhtac min hektarlarla əkin sahələri onun imkanlarından bəhrələnmə bilmir.

1976-cı ildə inşa edilən Sərsəng su anbarının Ermənistanın işğalı altında olduğu 26 ildən artıq müddətdə texniki qurğuları və avadanlıqları baxımsızlıqla üzləşib, onlara xidmət göstərilməməsi səbəbindən qəza vəziyyətinə düşüb. Odur ki, su anbarının təbii fəlakət və sair səbəblər üzündən dağılma ehtimalı böyükdür. Baş verə biləcək qəza işğal olunmuş ərazilərlə yanaşı, qonşu rayonlarda da ekoloji fəlakətə səbəb ola bilər. Bu isə insanların həyatına, səhhətinə, əmlakına zərər vurulmasına və başqa hüquqlarının pozulmasına, habelə regionda olan digər canlıların məhvində gətirib çıxara bilər.

Bu təhlükə zaman keçdikcə daha real xarakter almaqdadır. Hər an təxribat, texnogen və ya təbii fəlakət nəticəsində baş verə biləcək qəza nəticəsində ekoloji böhran və bioloji müxtəlifliyin sıradan çıxması ilə yanaşı, Azərbaycanın işğal edilməmiş ətraf düzənlik rayonlarında məskunlaşmış 400 min mülki əhəlinin kütləvi şəkildə məhv edilməsi və yenidən bölgədə humanitar böhran vəziyyətinin yaranması ehtimalı böyükdür.

İşğal olunmuş ərazilərin hazırkı ekoloji durumu haqqında heç bir informasiyanın olmaması çox böyük çətinlik yaradır. Bu ərazilərə nəzarət edən Ermənistan oradakı real ekoloji vəziyyəti qəsdən gizlədir və ona görə həmin vəziyyət haqqında yalnız ümumi mülahizələr söyləmək mümkündür. Məlumdur ki, ərazinin təbii elementləri bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olurlar və onun bir elementində baş verən dəyişiklik zəncirvari şəkildə digərlərinə verilir.

AMEA-nın əməkdaşı Zaur Əliyevin sözlərinə görə, terrorist ermənilər atəşkəsi pozmaqla yanaşı, Sərsəng su anbarından da öz çirkin əməllərini həyata keçirmək üçün istifadə edirlər. Belə ki, yaz və payız aylarında anbardan suyu açıb çox buraxırlar ki, çay boyu yerləşən kəndləri və əkin sahələrini su bassın, əhaliyə ziyan dəysin. Bununla kifayətlənməyən ermənilər hətta, su vasitəsi ilə minaları axıdırlar ki, Azərbaycan ərazisində partlasın və əhaliyə ziyan vursun.

Bu barədə “armyanskaya-pravda.ru” saytında Arsen Ambarsumyan adlı müəllifin məqaləsində bildirilir ki, Ermənistan mənbəyini bu ölkənin ərazisindən götürən çayların qarşısını kəsməklə Azərbaycanda ciddi su qıtlığı yarada bilər. Müəllif hesab edir ki, Azərbaycan və Türkiyənin Ermənistanı blokadaya aldığı bir vaxtda ermənilərin indiyədək bu üsula əl atmaması təəccüblüdür.

Ermənistanda nəşr olunan “Lragir” qəzeti isə yazır ki, qarabağlı jurnalist Armine Narinyan tərəfindən “Facebook” sosial şəbəkəsində Sərsəng su anbarında balıqların kütləvi ölməsi barədə xəbər yayılıb.

Qeyd edək ki, Sərsəng su anbarı problemi AVCIYA-nın prezidenti, millət vəkili, Azərbaycanın AŞPA-da nümayəndə heyətinin üzvü Elxan Süleymanov tərəfindən beynəlxalq arenaya çıxarılıb. Elxan Süleymanov

tərəfindən AŞPA-ya təqdim edilmiş qətnamə təklifi əsasında, 23 noyabr 2015-ci ildə AŞPA Sosial Komitəsində məruzəçi Miliça Markoviçin hazırladığı "Azərbaycanın sərhədyanı bölgələrinin sakinlərinin qəsdən sudan məhrum edilməsi" adlı qətnamə qəbul edilib. Qətnamədə Ermənistan silahlı qüvvələrinin Sərsəng bölgəsindən dərhal geri çəkilməsi, Ermənistan hakimiyyətinin su ehtiyatlarından münafişə tərəflərinin yalnız birinin xeyrinə siyasi təsir, yaxud təzyiq vasitəsi kimi istifadə etməsinin dayandırılması tələb edilir.

Xatırladaq ki, AVCIYA "Sərsəng harayı" layihəsinin icrasına 25 may 2013-cü ildə başlayıb. Layihənin əsas məqsədi beynəlxalq ictimaiyyət, nüfuzlu beynəlxalq qurumlar tərəfindən Ermənistanın işğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində yerləşən su təchizatı və irriqasiya sistemlərinin beynəlxalq hüququn fundamental prinsipləri pozmaqla qeyri-qanuni blokada etməsinin kəskin şəkildə pislənilməsinə, Ermənistanın su anbarı və bütün əlaqəli irriqasiya sistemləri üzərindəki nəzarəti əvvəlki beynəlxalq qətnamələrə uyğun şəkildə Azərbaycan hakimiyyətinə təhvil verməyə məcbur edilməsinə nail olmaq idi.

E.Süleymanov bildirib ki, 25 ildən artıq bir müddət ərzində Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsinə göz yuman dünya birliyi belə bir növbəti faciə baş verərsə, onu Allahın və təbiətin üzərinə atacaq: "Çox təəssüf ki, dünya birliyi, beynəlxalq təşkilatlar hələ də Ermənistanın təcavüzkarlığına göz görə-görə göz yumurlar. Onlar işğalçı Ermənistanla işğala məruz qalan Azərbaycan arasında bərabərlik işarəsi qoyurlar. Bu 25 ildən artıq müddət ərzində işğala məruz qalan və təcavüzə uğrayan Azərbaycan xalqında, Azərbaycan cəmiyyətinə böyük narazılıq və təəssüf hissi doğurur. Bu gün dünyada beynəlxalq hüququn əsas prinsipi ərazi bütövlüyünün təmin edilməsidir. Biz də Qarabağ münafişəsinin məhz bu prinsip əsasında ədalətli həllini istəyirik və gözləyirik".

Sərsəng su anbarındakı mövcud problemlə bağlı Milli Məclisin insan hüquqları komitəsinin üzvü Fazil Mustafa da narahatlığını ifadə edib və bildirib ki, beynəlxalq müstəvidə tərəflərin iştirakı ilə müzakirələr aparılmalıdır: "Həmin ərazilərdə hərbi xidmətdə olduğuma görə onun təhlükəsini daha çox bilirəm. Suyu bir qədər çox buraxanda daşqınların yaranmasına səbəb olur. Belə olan halda bölgənin təsərrüfatına böyük zərbə vurur. Bu, əhalinin yaşayışı üçün təhlükədir. Bu təhlükə başqa təhlükələrə bənzəməz, su axını böyük fəlakətlər yaşada bilər. Ona görə də bu məsələ üzərində qaldırılan həyəcan signalı hamını düşündürməlidir. Çünki insanlar yeni bir faciə qarşısında qala bilər".

Ermənilərin Xocalıda törətdiyi qətləmdən sonra bu cür addımlar atması hər an gözlənilən olduğunu bildirən millət vəkili qeyd edib ki, fəlakət baş verərsə, təbii ki, bu, ermənilərin özlərinə də zərər vuracaq, çünki həmin ərazilərin bir hissəsində ermənilər yaşayır: "Bütün hallarda istər dinc erməni əhalisi, istərsə də Azərbaycan əhalisi fəlakətlə üzləşəcək. Humanitar fəlakətə gətirib çıxaran məsələyə dünya ictimaiyyəti kəskin reaksiya verməli və həssaslıq göstərməlidir ki, bunun təhlükəsi önlənsin. Buna görə də Ermənistanla diplomatik və siyasi təsirlər artırılmalıdır. Bunlar da beynəlxalq müstəvidə tərəflərin iştirakı ilə müzakirə olunmalıdır ki, belə bir qərarın verilməsinə imkan verilməsin. Ermənilər anbarı partladacaqları dediklərini reallaşdırmaqla bilər. Bu istiqamətdə daha çox millət vəkili Elxan Süleymanov məsələ qaldırır. Biz də onu dəstəkləyirik. Dəfələrlə Avropa Şurası səviyyəsində məsələ qaldırılıb. Hesab edirəm ki, hər kəs dəstək verməli və aktual mövzunun gündəmdə saxlanması üçün çalışmalıdır ki, təhlükənin qarşısını almaq mümkün olsun".

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münafişəsi başlandıqdan bu günədək erməni işğalçıları xalqımıza və ərazimizə qarşı terrorun hər növündən istifadə ediblər. Təbiətimizə vurulan zərərləri isə haqlı olaraq ekoloji terror adlandırmaq olar. Bütün bunlar Sərsəng su anbarı ilə bağlı real təhlükənin yalnız görünən tərəfləridir.

Təəssüf ki, 560 milyon kubmetr su tutumu olan bu həyat mənbəyi 6 rayonun 400 mindən çox mülki əhali üçün əsl təhlükə mənbəyidir və bu təhlükə zaman keçdikcə daha da çoxalmaqdadır. Ermənistanın işğalı altında qalan su anbarı 26 ildən artıqdır ki, baxımsızlıq və xidmət göstərilməməsi səbəbindən qəza vəziyyətinə düşmüşdür. Məhz erməni xislətinə xas olan təxribat, texnogen və ya təbii fəlakət nəticəsində baş verə biləcək qəza bölgədə yaşayan mülki əhalinin kütləvi məhvinə, humanitar fəlakətə, ekoloji və bioloji böhrana səbəb ola bilər.

İnanırıq ki, dünya ictimaiyyəti və beynəlxalq təşkilatlar Sərsəng harayına biganə qalmayacaq, insanlığa qarşı yaranmış təhlükənin qarşısı vaxtında alınacaqdır. Dövlətimizin apardığı məqsədyönlü siyasət nəticəsində haqq-ədalət zəfər çalacaq, Ermənistanın işğalı altında olan bütün torpaqlarımız azad ediləcək, başqa sərvətlərimiz və dəyərlərimiz kimi, Sərsəng su anbarı da öz qanuni sahibinə qaytarılacaq.

Xalq Cəbhəsi.-2019.-21 fevral.-№35.-S.8.

Ekoloji təhlükəsizlik diqqət mərkəzindədir

Sakit Hüseynov,

AMEA-nın Fəlsəfə İnstitutunun şöbə müdiri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor

Prezident İlham Əliyev çıxışlarının birində ölkədə ekoloji problemlərin həllinin dövlət siyasətinin prioritet məsələsi olduğunu vurğulayaraq demişdir: “Ekoloji məsələlərə diqqət, münasibət, eyni zamanda, ölkəmizin ümumi siyasətinin, ümumi mədəniyyətinin təzahürüdür. Son nəticədə ən önəmli sahə budur. Neft-qaz tükənən sərvətlərdir. Onların müvəqqəti önəmi var. Ancaq təbiət, ətraf mühit – bu, daimi sərvətdir. Əsrlər boyu, minilliklər boyu təbiət olub, kainat olub, dünya olubdur. Bizim vəzifəmiz ondan ibarətdir ki, bunu qoruyaq. Özümüz üçün, gələcək nəsillər üçün, ölkəmizin yaşaması üçün qoruyaq. Ona görə biz bu məsələlərə çox böyük önəm veririk. Çalışırıq ki, ekoloji proqramların icrasında Azərbaycan qabaqcıl yerlərdə olsun”.

Dövlətimizin başçısının bu -fikrinin məntiqi nəticəsi olaraq son illərdə ölkəmizdə atmosfer havasının mühafizəsi, su ehtiyatlarının çirklənməsinin, torpaqların degradasiyasının qarşısının alınması, mövcud yaşıllıqların qorunması və yeni yaşıllıq sahələrinin salınması, tullantıların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi, habelə biomüxtəlifliyin nəzarətdə saxlanması kimi hədəflərin gerçəkləşdirilməsi istiqamətlərində bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilmiş, ekoloji tarazlığın qorunmasında əsaslı dönüş yaranmış və ətraf mühitin mühafizəsində ciddi nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Ekoloji təhlükəsizliyin mahiyyəti təkcə əhalinin sağlamlıq vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasından və ətraf mühit problemlərinin həllindən ibarət deyildir. Bu, həm də gənclərimiz tərəfindən ətraf mühitin mühafizəsinin sosial-fəlsəfi cəhətdən dərk edilməsi prosesində onlarda ekoloji təfəkkürünün formalaşdırılmasına nail olmaqdan ibarətdir. Hazırda dünyanın məşhur alimləri belə qənaətə gəlmişlər ki, davamlı inkişafın təmin olunmasında əhalinin, o cümlədən gənclərin ekoloji maarifləndirilməsi və məlumatlandırılması olduqca mühüm önəm daşıyır. Bu vacib məsələnin həllində, şübhəsiz ki, KİV-lərin də üzərinə ciddi vəzifələr düşür.

Ekoloji təhlükə əsasən antropogen və təbii təsirlər nəticəsində insan sağlamlığının, ekoloji tarazlığın normal ahənginin pozulması, ətraf mühitin pisləşməsi ilə müşahidə edilir. Belə vəziyyət isə müvafiq ekoloji təhlükə mənbələrinin mövcudluğu nəticəsində meydana gəlir. Bu baxımdan hər bir ölkənin ekoloji təhlükəsizlik konsepsiyasının qarşısında duran əsas vəzifə ekoloji təhlükə mənbələrinin müəyyənəşdirilməsi, həmin təhlükə mənbələrində ekoloji risk dərəcəsinin aydınlaşdırılmasıdır.

Qeyd edək ki, ekoloji təhlükəsizlik anlayışı elmi ədəbiyyatda kifayət qədər ətraflı şərh olunmuş, son illərdə respublikamızda qəbul edilmiş ekoloji qanunvericilik aktlarında bununla bağlı bir çox anlayış və terminlərin izahı verilmişdir. Məsələn, ölkəmizdə ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinin hüquqi əsası olan “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda (8 iyun, 1999-cu il) “Ekoloji təhlükəsizlik”, “Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi”, “Təhlükəli ekoloji vəziyyət”, “Ekoloji təhlükənin subyekti” və s. anlayışlar şərh edilmişdir. Burada ekoloji təhlükəsizlik anlayışı “insan və cəmiyyətin həyatı vacib maraqlarının ətraf mühitin ona antropogen və təbii təsirlər nəticəsində yaranan təhlükələrdən qorunmasının təmin edilməsi” kimi ifadə olunmuşdur.

Dövlət başçısının 28 sentyabr 2006-cı il tarixli sərəncamı ilə təsdiqlənmiş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks Tədbirlər Planı”nın uğurla reallaşdırılması ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinə müsbət təsir göstərmişdir. Bununla bərabər, cənab Prezidentin “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” və “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında” 20 iyun 2007-ci il tarixli sərəncamları da Xəzər dənizinə axıdılan çirkab suların ətraf mühit və insan sağlamlığına mənfi təsirinin azaldılmasında, Kür və Araz çaylarının suyundan istifadə edən bəzi yaşayış məntəqələrinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatında mühüm rol oynamışdır.

Yeri gəlmişkən, xatırladım ki, 2007-2014-cü illər ərzində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən 18 rayonun 268 kəndində modul tipli qurğular quraşdırılaraq, həmin yaşayış məntəqələrində yaşayan 450 mindən artıq əhali içməli su ilə təmin edilmişdir.

Son 15 ildə respublikamızda ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə bağlı yaşayış məskənlərində və magistral yolların kənarında sanitar-qoruyucu zolaqların yaradılmasına xüsusi əhəmiyyət verilmiş, bununla əlaqədar Bakı-Qazax magistral avtomobil yolunun Atbulaq-Hacıqabul yaşayış məntəqəsində, Bakı-Quba avtomobil yolunun H.Z.Tağıyev-Zabrat, Bakı-Şamaxı yolunun Müşfiqabad-Pirəkəşkül, Bakı-Astara magistral

avtomobil yolunun Ələt-Salyan yaşayış hissələrində, Bayıl yamacı-20-ci sahəarası ərazidə, habelə Suraxanı-Zığ magistral avtomobil yolunda ətraf ərazinin yaşıllaşdırılması tədbirləri həyata keçirilmişdir.

Azərbaycanın Avropaya integrasiyası prosesi ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizliklə bağlı bəzi qanunvericilik aktlarının təkmilləşdirilməsini də tələb edir. Bununla əlaqədar, fikrimcə, “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” qanun və ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar digər qanunvericilik aktları müasir tələblərə uyğun təkmilləşdirilməli, ekoloji təhlükəsizliyin reallaşdırılmasında vətəndaşların və ictimai birliklərin rolunu artırmaq üçün hüquqi şərait daha da yaxşılaşdırılmalı, informasiya təminatının səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədilə Orxus Konvensiyasına əsaslanılaraq, zəruri tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Davamlı inkişafın prinsiplərinə uyğun olaraq ekoloji təhlükəsizlik problemlərinin həlli istiqamətində atmosferin çirkləndirilməsinin, torpağın degradasiyasının qarşısının alınması, Xəzər dənizinin ekoloji təmizliyinin qorunması, ölkənin su və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması, torpaqlardan səmərəli istifadə edilməsi, biomüxtəlifliyin qorunması, alternativ enerji mənbələrinin tətbiqinin genişləndirilməsi imkanlarının artırılması kimi vəzifələr də diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Yeri gəlmişkən, bir məqamı da qeyd edirəm ki, hazırda müasir şəraitdə insan fəaliyyətinin nəticəsi olaraq, ətraf mühitin korlanması, yəni təbiətlə cəmiyyət arasındakı ekoloji-iqtisadi tarazlığın pozulması həyat üçün ciddi təhlükəyə çevrilir. Başqa sözlə, bu gün sosial rifah məqsədilə yaradılmış bir sıra sənaye müəssisələri ətraf mühiti çirkləndirən mənbələrə çevrilərək ekoloji-iqtisadi problemləri daha da mürəkkəbləşdirir. Buna görə də bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılmasına xüsusi önəm verilməlidir.

Azərbaycanda xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin ümumi sahəsi 2003-cü ildən etibarən təxminən 2 dəfə artırılaraq ölkə ərazisinin 10,3 faizinə çatdırılmışdır. Hazırda respublikada ümumi sahəsi 893 min hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən, 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir.

Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə son illərdə ekoturizmin inkişaf etdirilməsi də diqqət mərkəzində saxlanılmış, Qafqazda ən böyük ərazini əhatə edən Şahdağ Milli Parkının nümunəvi infrastrukturu qurulmuş, bundan əlavə Şirvan və Hirkan milli parklarında ekoturizm şəhərcikləri yaradılmışdır.

Ekoloji problemlərin həll edilməsi məqsədilə Azərbaycan tərəfindən beynəlxalq təşkilatlarla, donor ölkələrlə əlaqələrin genişləndirilməsinə -xüsusi əhəmiyyət verilir. Hazırda respublikamız BMT-nin İnkişaf və Ətraf Mühit proqramları, Qlobal Ekoloji və Ümumdünya fondları, Avropa İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı, bir sıra beynəlxalq maliyyə qurumları və s. təşkilatlarla ekoloji əməkdaşlığı davam etdirir. Bununla bərabər, müvafiq sazişlər əsasında inkişaf etmiş ölkələrlə ikitərəfli əməkdaşlıq qurulur, respublikamız ətraf mühit sahəsində bir çox beynəlxalq müqavilələrə qoşulur. İndiyə kimi, Azərbaycan Respublikasının 21 beynəlxalq ekoloji konvensiyaya qoşulması və müvafiq protokollar imzalanması da bunun bariz ifadəsidir.

Respublikamızda ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsində vətəndaşların ekoloji cəhətdən maarifləndirilməsi vacib şərtlərdən biridir. Son illərdə bu istiqamətdə xeyli iş görülmüş, “Ətraf mühitlə bağlı məsələlərdə məlumatların əldə edilməsi, ictimaiyyətin qərar qəbul edilməsində iştirakı və ədalət məhkəməsinin açıq keçirilməsi haqqında” Orxus Konvensiyasının müddələrinin yerinə yetirilməsində ekoloji maarifləndirmə işinin səmərəliliyini artırmaq məqsədi ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində “İctimai Ekoloji Şura” yaradılmışdır.

Xalq qəzeti. - 2019.- 8 yanvar. - № 4. - S. 4.

MİLLİ TƏHLÜKƏSİZLİYİN TƏMİN EDİLMƏSİNDƏ EKOLOJİ TƏHLÜKƏSİZLİYİN YERİ VƏ ROLU*

Sakit Hüseynov

fəlsəfə e.d., professor, şöbə müdiri, AMEA Fəlsəfə İnstitutu

***“Hər bir ölkənin inkişafı üçün əsas şərt
sabitlikdir, əminamanlıqdır, təhlükəsizlikdir”***

İlham Əliyev

Milli təhlükəsizlik anlayışı çox geniş məfhum olmaqla, insan həyatının bütün sahələrini əhatə edir. Hər bir ölkədə milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi həmin ölkənin müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü qorumağa, onun seçdiyi demokratik inkişaf yolunu təsbit etməyə, cəmiyyət, şəxsiyyət və dövləti xarici və daxili təhdidlərdən qorumağa yönəlmiş siyasət və tədbirlərin, məqsəd və prinsiplərin məcmusunu özündə birləşdirir.

Məlumdur ki, hər bir ölkə milli maraqlarını, geosiyasi vəziyyətini, seçdiyi inkişaf modelini nəzərə alaraq öz milli təhlükəsizlik proqramını yaxud konsepsiyasını hazırlayaraq onu həyata keçirir. Müstəqillik qazanmış suveren Azərbaycan Respublikası da öz milli təhlükəsizlik konsepsiyasını hazırlayaraq onu həyata keçirməkdədir. 23 may 2007-ci il tarixli Prezident Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş bu konsepsiya xalqımızın milli maraqlarını əhatə edən uzunmüddətli strateji proqramdır. Konsepsiya giriş, 4 bölmə, 22 yarımbölmə və yekun müddəalardan ibarətdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, hər bir cəmiyyətdə milli təhlükəsizlik mühitinin yaradılmasında həmin cəmiyyətdə ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi əsas amillərdən biridir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasının 3.11 və 4.3.10 bəndlərində ətraf mühit mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizlik problemləri öz ifadəsini tapmışdır (1).

Qeyd etmək lazımdır ki, ətraf mühitin mühafizəsi Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biridir. Respublikamız müstəqilliyini əldə etdikdən sonra 1993-cü ildə xalqın dəstəyi ilə yenidən hakimiyyətə gəlmiş ümummilli lider Heydər Əliyevin, ictimai həyatın başqa sahələrində olduğu kimi ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində formalaşdırdığı yeni ekoloji siyasət ölkə vətəndaşlarının sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun təmin olunmasına zəmin yaratmışdır. Bu baxımdan müstəqil Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizlik siyasətinin əsası ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur.

Öz strukturuna və milli prioritetinə görə ekoloji təhlükəsizlik bir çox ölkələrdə milli təhlükəsizlik strategiyasının tərkib hissəsinə daxil edilmişdir. Məsələn, ABŞ-ın sabiq prezidenti B. Klintonun prezidentliyi dövründə (1994) ekoloji təhlükəsizliyin ölkənin ümummilli təhlükəsizlik strategiyasının tərkib hissəsinə daxil edilməsi haqqında qərar verilmişdir. Ekoloji təhlükəsizlik insan təhlükəsizliyinin mühüm tərkib hissəsi kimi, həm də BMT-nin sənədlərində öz əksini tapmışdır.

İnsan sağlamlığının təmin olunmasında əsas amillərdən olan ekoloji təhlükəsizlik məsələləri respublikamızın Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasının tərkib hissələrindən biridir. Qeyd etmək lazımdır ki, ulu öndər Heydər Əliyevin ləyaqətli davamçısı olan Prezident İlham Əliyev respublikamızda ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinə həmişə ciddi diqqət yetirmişdir. O, öz çıxışlarının birində ölkədə ekoloji problemlərin həllinin dövlət siyasətimizin prioritet məsələsi olduğunu vurğulayaraq demişdir: “Ekoloji məsələlərə diqqət, münasibət eyni zamanda ölkəmizin ümumi siyasətinin, ümumi mədəniyyətinin təzahürüdür. Son nəticədə ən önəmli sahə budur. Neft, qaz tükənən sərvətlərdir. Onların müvəqqəti önəmi var. Ancaq təbiət, ətraf mühit - bu, daimi sərvətdir. Əsrlər boyu, minilliklər boyu təbiət olub, kainat olub, dünya olubdur. Bizim vəzifəmiz ondan ibarətdir ki, bunu qoruyaq. Ona görə biz bu məsələlərə çox böyük önəm veririk. Çalışırıq ki, ekoloji proqramların icrasında Azərbaycan qabaqcıl yerlərdə olsun” (2).

* Məqalə fəlsəfə e.d., prof. İzzət Rüstəmov tərəfindən çapa məsləhət görülüb.

Ekoloji təhlükəsizlik anlayışım şərh etməzdən əvvəl ekoloji təhlükənin mahiyyətinin izah edilməsi və mənalandırılmasına diqqət yetirək. Tədqiqatçılar arasında ekoloji təhlükə anlayışının şərh edilməsi birmənalı deyildir. Məsələn, bəzi elmi ədəbiyyatlarda ekoloji təhlükə - “təbii və antropogen təsir nəticəsində şəxsiyyətin, cəmiyyətin, dövlətin, bütövlükdə dünya birliyinin vacib həyati mənafeyi və ətraf təbii mühit üçün təhlükəli vəziyyət” (3, s.88-89) kimi izah edilir. Rus alimləri A.M. Nikonorov və T.A. Xorujaya (2000) isə ümumiyyətlə təhlükələri 3 əsas qrupa - hərbi, sosial-iqtisadi və ekoloji təhlükələrə bölərək ekoloji təhlükəni daha ətraflı şərh etmişlər. Onlar atmosfer havasının tərkibinin dəyişməsi və onun sosial nəticələri, təbii içməli suyun, okeanların çirklənməsi, meşələrin qırılması, yaşıllıqların məhv edilməsi, səhrələşmənin genişlənməsi, torpağın eroziyası və məhsuldar torpaqların itirilməsi, ətraf mühitə təhlükəli tullantıların atılması,- toksiki kimyəvi maddələrin və materialların istehsalı, daşınması və tətbiqi və s. belə halları ekoloji təhlükə mənbəyi kimi qiymətləndirmişlər (3, s.88-89).

Son illərdə Respublikamızda qəbul edilmiş ekoloji qanunvericilik aktlarında bir çox anlayış və terminlərin izahı və şərtləri verilmişdir. Məsələn, Respublikamızda ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinin hüquqi əsası olan «ekoloji təhlükəsizlik haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda (08.06.1999) «ekoloji təhlükəsizlik», «ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi», «təhlükəli ekoloji vəziyyət», «ekoloji təhlükənin subyekti» və s. anlayışlar şərh edilmişdir. Burada “ekoloji təhlükəsizlik anlayışı” - «insan və cəmiyyətin həyati vacib maraqlarının ətraf mühitin ona antropogen və təbii təsirlər nəticəsində yaranan təhlükələrdən qorunmasının təmin edilməsi» kimi şərh edilmişdir.

Elmi ədəbiyyatda irəli sürülən fikirləri ümumiləşdirərək ekoloji təhlükəni sosial-fəlsəfi baxımdan aşağıdakı şəkildə şərh etməyi məqsədəuyğun hesab edirik: ekoloji təhlükə-antropogen və təbii təsirlər nəticəsində insan sağlamlığının pozulmasına, ətraf mühitin vəziyyətinin pisləşməsinə, ekoloji tarazlığın normal ahənginin pozulmasına və global böhranlara gətirib çıxaran reallaşmış və ehtimal olunan təhlükəyə deyilir. Qeyd etmək lazımdır ki, ekoloji təhlükələr müvafiq ekoloji təhlükə mənbələrinin mövcudluğu nəticəsində meydana gəlir. Bu baxımdan hər bir ölkənin ekoloji təhlükəsizlik konsepsiyasının qarşısında duran əsas vəzifə-ekoloji təhlükə mənbələrinin müəyyənəşdirilməsi, hər hansı bir ekoloji təhlükə mənbələrində ekoloji risk dərəcəsinin aydınlaşdırılması, nəhayət insan sağlamlığı və ətraf mühitin mühafizəsi üçün bütün sahələrdə və fəaliyyət növlərində ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsidir.

Dünya birliyinin bərabərhüquqlu üzvü olan Azərbaycan Respublikası da öz Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasında ekoloji təhlükəsizlik məsələlərinə, ekoloji problemlərə və mövcud ekoloji təhlükə mənbələrinə xüsusi diqqət yetirmişdir. Bununla əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasının «Ekoloji problemlər» adlanan hissəsində respublikamızda potensial ekoloji təhlükə mənbələri göstərilmişdir. Bunlardan biri keçmiş SSRİ- dən miras qalan Abşeron yarımadasında neft hasilatı ilə bağlıdır. Burada göstərilir: «Azərbaycan Respublikasındakı ekoloji problemlər Sovet İttifaqının enerji ehtiyatlarına olan tələbatının ödənilməsi məqsədilə əsasən Abşeron yarımadasında və Xəzər dənizində ekoloji nəticələr nəzərə alınmadan qeyri-təkmil üsullarla onilliklər ərzində aparılmış neft hasilatı ilə bağlıdır» (1, s.8).

Bundan başqa, Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasında Respublikamızın işğal olunmuş ərazilərində yaranmış ekoloji vəziyyət hazırkı şəraitdə ölkəmiz üçün ekoloji təhlükə mənbəyi kimi qeyd olunmuşdur. Burada göstərilmişdir: “...Azərbaycan Respublikasının Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş ərazilərində flora və faunanın kütləvi şəkildə məhv edilməsi, o cümlədən bu ərazilərdə törədilən genişmiqyaslı yanğınlar ölkə üçün ən böyük ekoloji problemlərdən birinə çevrilmişdir. Azərbaycan Respublikasının şirin su ehtiyatının böyük həcmünün qonşu (Gürcüstan və Ermənistan) ölkələrdə formalaşması və bu ölkələrin ərazilərində kimyəvi, radioaktiv və digər zərərli maddələrlə intensiv çirklənməyə məruz qalması əhalinin içməli su ilə təmin olunmasında problemlər yaradır. Bundan əlavə, Ermənistan ərazisində seysmik zonada yerləşən və texnoloji baxımdan köhnəlmiş Metsamor Atom Elektrik Stansiyası bütövlükdə region üçün təhlükə törədir” (1, s.8).

Göründüyü kimi, respublikamız üçün hazırda milli təhlükəsizlik kontekstində potensial ekoloji təhlükə mənbələrindən biri işğal olunmuş ərazilərdə yaranmış ekoloji gərginlikdir. Azərbaycan ərazilərinin işğal edilməsi nəinki şəhər və kəndlərin dağılmasına, eyni zamanda bitki və heyvanat aləminin məhv edilməsinə, bütövlükdə regionda ekoloji tarazlığın pozulmasına səbəb olmuşdur. Bu ərazilər işğal olunduqdan indiyə kimi orada mövcud olan təbii sərvətlərin və mədəni tarixi abidələrin ermənilər tərəfindən cinayətkarcasına dağıdılması davam

etdirilməkdədir. Qeyd edək ki, işğal olunmuş ərazilərimizdə 2 qoruq, 4 yasaqlıq və bir çox qiymətli təbii-tarixi abidələrimiz qalmışdır. Hazırda işğal altında qalan qoruq, yasaqlıq və təbii-tarixi abidələrimiz aşağıdakılardır:

1. Bəsitçay dövlət qoruğu. Əsasən Zəngilan rayonu ərazisində, Bəsitçay ətrafında yerləşən bu qoruq 1974-cü ildə yaradılmışdır. 107 hektar sahəni əhatə edən Bəsitçay qoruğunda diametri 4 metr, hündürlüyü 50 metr, yaşı isə 170 ilə çatan qiymətli və nadir çinar ağaclarına təsadüf edilir. Mütəxəssislərin fikrinə görə buradakı çinarların bəzilərinin yaşı hətta 1200-1500, digər mənbələrə görə isə hətta 2000-3000 (N.A. Sadıqova, 2006) ilə çatır. Həmin nəhəng çinarlarda vaxtilə yuva salan Azərbaycanın endemik omitofaunasına məxsus olan məzarıstan (dağ) qartalları çinarlardan məhrum olduqları üçün hazırda onların nəslı kəsilmişdir (N.A. Sadıqova, 2008).
2. Qaragöl dövlət qoruğu. 1987-ci ildə yaradılmış və 300 hektar sahəni əhatə edən Qaragöl dövlət qoruğu dəniz səviyyəsindən 2568 metr yüksəklikdə yerləşir. Göldə 1967-ci ildən Qırmızı kitaba düşmüş Göyçə alabalığı vardır. Ümumiyyətlə, Qaragöl qoruğunun faunası 68 cins və 27 növdən, florası isə - 102 bitki növündən ibarətdir.
3. Laçın yasaqlığı. 1961-ci ildən təşkil olunmuş bu yasaqlıq 20 min hektar ərazini əhatə edir. Fauna Qafqaz qonur ayısı, qaban, bezuar keçisi, dovşan və s.-dən ibarətdir.
4. Qubadlı yasaqlığı. 1969-cu ildə yaradılmış bu yasaqlıqda cüyür, Qafqaz qonur ayısı, qaban, bezuar keçisi və s. heyvanlar yaşayır.
5. Daşaltı yasaqlığı. Şuşa və Əsgəran ərazisində mövcud olan nadir təbiət komplekslərini qorumaq üçün 1988-ci ildə təşkil edilmiş bu yasaqlıq 450 hektar ərazini əhatə edir. 1992-ci ildən işğal altında olan yasaqlıq hazırda tamamilə məhv edilmək vəziyyətindədir. Həmin ərazidə yerləşən və məşhur «Xarı bülbül» çiçəyinin yeganə məskəni olan Topxana meşəsi isə yerlə-yeksan olunmuşdur.
6. Arazboyu yasaqlığı. Nadir tuqay meşələrinin qorunması və bərpası məqsədilə 1993-cü ildə yaradılmış bu yasaqlıq 2200 hektar ərazini əhatə edir.

Yuxanda göstərilən iki qoruq və dörd yasaqlıqdan başqa, işğal zonasında qalan 269 min hektar meşə sahəsi və 6 geoloji obyekt isə məhv edilmişdir. Müxtəlif mənbələrdən aldığımız məlumatlara görə, hazırda işğal zonasında qalan qoruq və yasaqlıqlar ekoloji cəhətdən çox bərbad vəziyyətdədir. Füzuli rayonu yaxınlığında Örgünəş adlanan yerdə ermənilər tikinti aparmaq məqsədilə meşə sahəsini tamamilə məhv etmiş, Hadrut və Tuğ arasında yol çəkmək üçün bu ərazidə olan qiymətli ağacları kəsmiş və həmin ərazilərin bitki aləminə böyük ziyan vurmuşlar. Şuşa mağarası, Şuşanın qala divarları, görkəmli Azərbaycan şairi Molla Pənah Vəqifin Şuşadakı məqbərəsi, Füzulidə Şah Abbas karvansarası, Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı, Zəngilan və digər yaşayış məskənlərində olan təbii və mədəni-tarixi abidələrimiz, zəngin muzeylərimiz erməni işğalçıları tərəfindən tamamilə dağıdılmış, qəbiristanlardakı qiymətli mərmər daşlar talan və qarət edilmişdir.

Ölkəmizin bəzi vətənpərvər ziyalıların, QHT nümayəndələrinin, ekoloq-alimlərin təşəbbüsü ilə 2002-ci ildə Respublika Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində ətraf mühitə və təbii sərvətlərə dağıdıcı təsiri müəyyənləşdirən (izləyən) operativ Mərkəz yaradılmışdır. Bu Mərkəzin əsas məqsədi işğal olunmuş ərazilərdə ekoloji vəziyyətin öyrənilməsi, ətraf mühitə dəyən dağıdıcı ziyanın müəyyənləşdirilməsi, işğal zonalarında yaranmış ekoloji təhlükə mənbələri haqda məlumatın əldə edilməsindən ibarətdir. Mərkəz yarandıqdan sonra 2002-ci ilin oktyabr ayında işğal olunmuş ərazilərimizin coğrafi ekoloji vəziyyəti, fauna və florası haqqında geniş hesabat hazırlanıb məcmuə şəklində nəşr edilmişdir. Hesabatda ətraf mühitin işğaldan əvvəlki dövrdə mövcud olan və sonrakı vəziyyəti barədə həmin ərazilərdə yaşamış qaçqınlara istinadən ermənilərin təbiətimizə qarşı törətdikləri vəhşiliklər haqqında geniş məlumat verilmişdir.

Qeyd edək ki, hələ 2006-cı ilin noyabr ayında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevə dünyada çox böyük nüfuza malik Mixael Zukkov fondunun ali mükafatının təqdim etmə mərasimində Prezident İ. Əliyev işğal olunmuş ərazilərimizdəki ekoloji vəziyyəti şərh edərək demişdir: «Ərazimizin 20%-i Ermənistanın işğalı altındadır və uzun illər ərzində o ərazilərdə ekoloji vəziyyət çox acınacaqlıdır. O torpaqları zəbt edən işğalçı qüvvələr orada nəinki bizim tarixi, mədəni, dini abidələrimizi darmadağın, yerlə-yeksan ediblər, onlar bizim təbiətimizə də qəsd ediblər. Orada bizim ağaclarımız kəsilir, torpağımız qəsdən yandırılır və bunu sübut edən kifayət qədər dəlillər vardır» (2).

Prezident İlham Əliyevin uğurlu ekoloji siyasəti nəticəsində ölkəmizdə ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində xeyli işlər görülmüşdür. Bu istiqamətdə son illərdə ölkəmizdə ekoloji tarazlığın qorunması,

ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əsaslı dönüş yaranmış, təbii ehtiyatların, faydalı qazıntıların, su, torpaq, hava kimi əvəzsiz sərvətlərin, meşələrin və biomüxtəlifliyin mühafizəsi, bərk sənaye və məişət tullantılarının, o cümlədən təhlükəli tullantıların tələb olunan səviyyədə idarə olunması istiqamətində bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilmiş, aparılmış məqsədyönlü dövlət siyasəti, beynəlxalq təcrübədən istifadə nəticəsində ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ciddi nailiyyətlər əldə edilmişdir (4, s.8).

Ekoloji təhlükəsizliyin mahiyyəti təkcə əhalinin sağlamlıq vəziyyətinin və ətraf mühit problemlərinin həll edilməsindən ibarət deyildir. Ekoloji təhlükəsizliyin ölkəmizdə davamlı inkişafa keçilməsi prosesində ətraf mühitin mühafizəsinin sosial-fəlsəfi cəhətdən dərk edilməsi gənclərimizin ekoloji təfəkkürünün formalaşdırılmasına xidmət edəcəkdir. Hazırda dünyanın məşhur alimləri belə qənaətə gəlmişlər ki, davamlı inkişafın təmin olunmasında əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi və məlumatlandırılması olduqca böyük rol oynayır. Bu vacib məsələnin həllində isə KİV-lərin fəaliyyəti daha da gücləndirilməlidir.

Respublikamızda ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi və ekoloji vəziyyətin daha da sağlamlaşdırılması istiqamətində aşağıdakı hədəflər müəyyənləşdirilmişdir:

- atmosfer havasının mühafizəsi;
- su ehtiyatlarının çirklənməsinin qarşısının alınması;
- torpaqların aşınmasının qarşısının alınması;
- mövcud yaşıllıqların mühafizəsi və yeni yaşıllıq sahələrinin salınması;
- tullantıların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi;
- biomüxtəlifliyin qorunması.

Ekoloji təhlükəsizliklə bağlı Prezident İlham Əliyevin göstərişi ilə əlaqədar ölkəmizdə həyata keçirilən tədbirlərdən biri də xüsusi mühafizə olunan ərazilərin genişlənməsi və yeni milli parkların yaradılmasıdır. Məsələn, İ. Əliyevin 2006-cı il 8 dekabr tarixli 1814 sayılı Sərəncamı ilə Şahdağ Milli Parkı yaradılmışdır. Şahdağ Milli Parkı - Pirqulu Dövlət Təbiət Qoruğu eyni zamanda Quba, Qusar, Qəbələ, Oğuz və Şamaxı rayonlarının inzibati ərazilərində hündür dağlıq sahələri əhatə edən yaylaqlarda yaradılmışdır (5, s.61-74). Zəngin heyvanat aləminə və əsrarəngiz təbii şəraitə malik olan Şahdağ Milli Parkı hazırda çoxsaylı yerli və xarici turistlərin istirahət məkanına çevrilmişdir.

Prezident İ. Əliyevin 28 sentyabr 2006-cı il tarixli 1697 sayılı Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nın əhatə etdiyi tədbirlərin həyata keçirilməsi ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Konkret olaraq qeyd etmək lazımdır ki, “Kompleks Tədbirlər Planı”ndan irəli gələn ətraf mühitin qorunması və mövcud vəziyyətin bərpasına yönəldilmiş Bakı Buxtasının, Bibiheybət zonasının, H. Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanının ətrafının, Abşeron yarımadasındakı göllərin, neftlə çirklənmiş torpaqların, lay sulan altında qalmış sahələrin və digər istehsal tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, bərk məişət tullantılarının idarə olunması sxeminə uyğun Bakı və Sumqayıt şəhərlərində formalaşan tullantıların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi və s. tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin göstərişlərinə əsasən maliyyə vəsaitinin ayrılması bu problemlərin vaxtında həll edilməsini reallaşdırmışdır” (5, s. 195).

Hazırkı şəraitdə Azərbaycanın Avropaya inteqrasiyası prosesi ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizliklə bağlı olan bəzi qanunvericilik aktlarının təkmilləşdirilməsini və bunların Avropa standartlarına yaxınlaşdırılmasını tələb edir. Bununla əlaqədar aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini məqsədəuyğun hesab edirik:

1. Davamlı inkişaf prinsiplərini nəzərə alaraq «Ekoloji təhlükəsizlik haqqında» qanun və ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar digər qanunların müasir tələblərə uyğun şəkildə təkmilləşdirilməsi.
2. Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsində vətəndaşların və ictimai birliklərin fəaliyyətini genişləndirmək üçün hüquqi şəraitin yaxşılaşdırılması.
3. Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsində informasiya təminatını yaxşılaşdırmaq üçün Orxus Konvensiyasının prinsiplərini nəzərə alaraq zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Davamlı İnsan İnkişafının prinsiplərinə uyğun olaraq ekoloji təhlükəsizlik problemlərinin həll edilməsi istiqamətində müəyyənləşdirilmiş vəzifələri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- atmosfer havasının çirkləndirilməsinin qarşısının alınması;
- Xəzər dənizinin ekoloji cəhətdən təmizliyinin qorunması, ölkənin su və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması;
- torpağın aşınmasının qarşısının alınması və torpaqlardan səmərəli istifadə edilməsi;
- biomüxtəlifliyin qorunması;
- alternativ enerji mənbələrinin tətbiqinin genişləndirilməsi imkanlarının artırılması;
- radioaktiv maddələrlə çirklənmənin qarşısının alınması;
- ekoloji təhlükəsizlik sahəsində institusional inkişafın təmin edilməsi.

Müasir şəraitdə insan fəaliyyətinin nəticəsi olaraq ətraf mühitin korlanması, yəni təbiətlə cəmiyyət arasındakı ekoloji-iqtisadi tarazlığın pozulması insanın özü üçün təhlükəyə çevrilir. Hazırda xalqın rifahı üçün yaradılmış sənaye müəssisələri ətraf mühiti çirkləndirən mənbələrə çevrilərək insan və bütün canlılar üçün ekoloji-iqtisadi problemləri daha da mürəkkəbləşdirir.

Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunmasında mühüm şərtlərdən biri ölkədə bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanmasıdır. Respublikamızda xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin ümumi sahəsi 2003-cü ildən etibarən təxminən 2 dəfə artırılaraq ölkə ərazisinin 10,3%-ə çatdırılmışdır. Hazırda ölkədə ümumi sahəsi 893 min hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlısı fəaliyyət göstərir. Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə son illərdə ekoturizmin inkişaf etdirilməsinə geniş qayğı göstərilmişdir. Məhz ölkə başçısının göstərişi ilə Qafqazda ən böyük ərazini əhatə edən Şahdağ Milli Parkının nümunəvi infrastrukturu qurulmuş, bundan əlavə Şirvan və Hirkan Milli Parkında ekoturizm şəhərcikləri yaradılmışdır.

Ölkəmizdə biomüxtəlifliyin elmi-nəzəri istiqamətləri yenidən nəzərdən keçirilərkən respublika ərazisində nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi üzrə olan bitki və heyvan növləri haqqında toplanmış məlumatlar əsasında Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”nın 2 cildədən ibarət olan ikinci nəşri çap olunmuşdur.

Ekoloji problemlərin həll edilməsi üçün Azərbaycan Respublikası tərəfindən beynəlxalq təşkilatlar və donor ölkələrlə əlaqələrin genişləndirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Belə ki, BMT-nin İnkişaf Proqramı, BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı, Sənayenin İnkişafı Proqramı, NATO, ATƏT, Qlobal Ekoloji Fond, Avropa İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, Dünya Bankı, Asiya Bankı, Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondu və s. təşkilatlarla əməkdaşlıq davam etdirilir. Bununla bərabər, müvafiq sazişlər əsasında inkişaf etmiş ölkələrlə ikitərəfli əməkdaşlıqlar qurulur. Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə respublikamız ətraf mühit sahəsində beynəlxalq müqavilələrə qoşulmaqdadır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası bu günə kimi 21 beynəlxalq ekoloji konvensiyaya qoşulmuş və müvafiq protokollar imzalamışdır.

Hər şeydən əvvəl respublikamızda ekoloji sahədə fəaliyyət göstərən Qeyri-Hökumət Təşkilatlarının (QHT) rolu da ekoloji maarifləndirmə işində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bundan başqa, respublikamızda ekoloji maarifləndirmək işinin genişləndirilməsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinə Dövlət Dəstəyi Fondunun və Azərbaycan Mətbuat Şurasının fəaliyyətini də xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Milli təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi, indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə, alternativ enerji mənbələrindən yararlanmaq və enerji effektivliyinə nail olmaq, qlobal ekoloji problemlər üzrə milli səviyyədə tələbatların qiymətləndirilməsi və həlli yollarının müəyyənləşdirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi ölkənin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətləridir.

Ümumiyyətlə, bu sahədə əldə edilən bütün uğurlarımızı Prezident İlham Əliyevin ekoloji siyasətinin nəticəsi kimi dəyərləndirmək olar və bu uğurlu siyasət davam etməkdədir.

Açar sözlər: milli təhlükəsizlik, ekoloji təhlükəsizlik, davamlı inkişaf, biomüxtəliflik, ekoloji maarifləndirmə

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. "Azərbaycan" qəzeti, 24 may 2007-ci il.
2. "Xalq" qəzeti, 16 noyabr, 2006-cı il.
3. Никоноров А.М., Хоружая Т.А. Экология. М.: «Изд-во ПРИОР», 2000.
4. İ. Əliyevin uğurlu ekoloji siyasəti (elmi red. prof. H. Bağırov). Bakı: BKF, 2015.
5. İ. Əliyevin uğurlu ekoloji siyasəti (buraxılışa məsi və tərtib edən: prof. H. Bağırov). Bakı: "Şərq-Qərb", 2008.

МЕСТО И РОЛЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Сакит Гусейнов

Резюме

В статье исследуется экологическая безопасность как часть национальной безопасности. С философской и социально-экологической точки зрения проанализированы место и роль экологической безопасности в контексте концепции национальной безопасности. Отмечено, что заповедники и природно-исторические памятники, находившиеся в оккупационной зоне это: 269 тыс. гектаров лесных массивов и 6 геологических объектов были полностью разрушены, армянскими агрессорами.

Кроме того, подчеркивающийся что в результате успешной экологической политики президента Ильхама Алиева, утвержден комплексный план действий по обеспечению экологической безопасности нашей страны и важность расширения просветительской работы в области экономики.

Ключевые слова: национальная безопасность экологическая безопасность, устойчивое развитие, биоразнообразие, экологическая осведомленность.

THE PLACE AND ROLE OF ENVIRONMENTAL SAFETY IN ENSURING NATIONAL SECURITY

Sakit Huseynov

Summary

The article describes environmental security as part of national security, the role and place of environmental safety has been analyzed in the concept of national security from socio- ecological and theoretical-philosophical aspects, the destruction of reserves under occupation of Armenian aggressors, obstructions and natural-historical monuments, 269 thousand hectares of forest area under occupation and 6 geological sites have been studied.

In addition, the article outlines a comprehensive action plan to ensure environmental safety in our country as a result of the successful environmental policy of President Ilham Aliyev and highlights the importance of enhancement of ecological awareness and in the practical work in field of ecology.

Keywords: national security, environmental safety, sustainable development, biodiversity, environmental awareness.

AMEA. Fəlsəfə İnstitutu. Elmi əsərlər. - 2018.-№2(31).-S.22-28.

Ekoloji siyasət Azərbaycan dövlətinin prioritet istiqamətlərindəndir

Arif Ələkbərov,

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, iqtisad elmləri doktoru, professor

"Ekologiya ili" başa çatdıqda demişdim ki, hesab edin "Ekologiya ili" bu gün də davam edir, sabah da davam edəcək, hər il bizdə "Ekologiya ili" olmalıdır. Çünki bu həyatımızdır, sağlamlığımızdır, gələcəyimizdir. Yəni bu proses davam etdirilir və bu prosesin müsbət nəticələri vardır.

İlham ƏLİYEV

1992-ci ildə BMT-nin təşəbbüsü ilə Rio-De-Janeyro şəhərində keçirilmiş beynəlxalq konfransda bildirildiyi kimi, dünyanın gələcək inkişafı ilk növbədə ekoloji problemlərin necə həll edilməsindən asılı olacaqdır. Bu konfransda dünyada mövcud olan ətraf mühit problemlərinin həlli yolları çox ciddi şəkildə nəzərdən keçirilmiş və mühüm qərarlar, o cümlədən, bütün beynəlxalq ekoloji təşkilatların proqram sənədinə çevrilmiş "Dayanıqlı inkişaf" konsepsiyası qəbul edilmişdir. Bu konsepsiyada iqtisadi inkişafın ekoloji tarazlıqla vəhdət təşkil etməsi, üstünlüyün ətraf mühitin qorunmasına verilməsi, ekoloji problemlərin ilk növbədə həll olunması, gələcək nəsillərin imkanları məhdudlaşdırılmadan çağdaş nəsillərin rifahının yaxşılaşdırılması ön plana çəkilmişdir.

Rio konfransının davamı kimi 2002-ci ildə Yohannesburq şəhərində keçirilmiş dünya sammitində dayanıqlı inkişaf prinsipləri bir daha təsdiqlənərək onların reallaşdırılması üçün zəruri tədbirlərin görülməsi xüsusi vurğulanmışdır.

İndiki dövrdə ətraf mühitlə bağlı mövcud vəziyyət hər bir ölkəni ekoloji problemləri ümumbəşəri kontekstə çıxarmağa məcbur etmişdir. Bu gün artıq ətraf mühitin mühafizəsi məsələləri aparıcı beynəlxalq təşkilatların proqram sənədlərində öz əksini tapmışdır.

Ətraf mühitin müdafiəsi Azərbaycan Respublikasının da dövlət siyasətinin prioritetlərindən biridir. Ölkəmizdə ekoloji problemlərin həlli məqsədilə ardıcıl olaraq dövlət proqramları qəbul olunur və icra edilir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə, hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq və ətraf mühiti qorumaq hüquqları öz əksini tapıb.

Bununla yanaşı, "Ekoloji təhlükəsizlik haqqında", "Ətraf mühitin müdafiəsi haqqında", "Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunları da təbiətin qorunması, ekoloji mühitin saflaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin 2001-ci il 23 may tarixli sərəncamına əsasən, ölkəmizdə ekoloji siyasəti həyata keçirən vahid dövlət idarəetmə strukturunun Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin yaradılması bu sahəyə göstərilən dövlət qayğısının ifadəsidir.

Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 1969-1982-ci illərdə respublikada həyata keçirilən global təbiəti mühafizə tədbirlərinin təşəbbüskarı və təşkilatçısı olub. Həmin illər ekologiya, təbiətin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadəyə dair 8 qanun və Azərbaycan KP MK-nın, Nazirlər Sovetinin 32 qərarı olub. Həmin illərdə Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi sahəsində məqsədyönlü siyasət yürüdü. İri su hövzələrinin yaradılması, torpaqların şoranlaşmadan təmizlənməsi üçün drenaj sistemlərin tikilməsi, geniş meşə zolaqlarının salınması, ölkəmizin flora-faunasının qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi məqsədilə respublikada Şirvan, İsmayilli və s. dövlət qoruqları, yaşıllıq massivlərinin salınması, şəhər və rayonlarda nəhəng sutəmizləyici qurğuların, böyük deryaçaqların inşa edilməsi məhz ulu öndər Heydər Əliyevin zəhmətinin bəhrəsi idi.

Azərbaycanda ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və təbii ehtiyatlardan istifadə olunması istiqamətində məqsədyönlü siyasət 1993-cü ildə yenidən hakimiyyətə qayıdan Heydər Əliyev tərəfindən davam etdirildi.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev hər sahədə olduğu kimi ekoloji istiqamətdə də ulu öndərin dəst-xəttini davam etdirir. Prezident İlham Əliyevin fərmanı ilə təsdiq olunan "Azərbaycan 2020 - gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasına uyğun olaraq "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadəyə dair 2015-2020-ci illər üçün Tədbirlər planı" hazırlanmışdır.

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, ətraf mühitin mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialoq Təşəbbüsü IDEA-nın təsisçisi Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə ölkəmizdə möhtəşəm layihələr həyata keçirilib. Leyla xanım Əliyeva "Biz hamımız planetimiz üçün məsuliyyət hiss etməliyik" deyərək ətraf mühitin mühafizəsi, planetimizin üzləşdiyi ekoloji təhlükənin aradan qaldırılmasının vacibliyini daim diqqətdə saxlayıb. IDEA Qafqaz faunasının

nadir heyvan növlərindən olan qonur ayı, imperator qartalı, boz canavar, ceyran və Qafqaz bəbirinin mühafizəsini nəzərdə tutan "Qafqazın böyük beşiyi" layihəsini həyata keçirir.

IDEA "Daha yaşıl bir Azərbaycan üçün bizə kömək et!" devizi ilə ağacəkmə aksiyası çərçivəsində Eldar şamı, kiparis, Şərq çınarı və digər ağaclar əkilib. IDEA "Eko Ev" adlı layihəsi çərçivəsində isə enerji istehsalını azaldan "tullantıları utilizasiya edən" və s. ekoloji amilləri nəzərə alan tədbirlər reallaşmış.

Məlum olduğu kimi, ətraf mühitin mühafizəsi Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin prioritetlərindən biridir. Ölkəmizdə ekoloji problemlərin həlli məqsədilə ardıcıl olaraq dövlət proqramları qəbul və icra olunur. Bunun nəticəsidir ki, ekoloji təhlükəsizliyin təminatı sahəsində mühüm nailiyyətlər əldə edilib.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan Respublikasında aparılan uğurlu daxili və xarici siyasət, həyata keçirilən islahatlar və irimiqyaslı layihələr sayəsində ictimai həyatın inkişafı və sosial-siyasi sahələrdə dinamik inkişafa nail olunub. Cəmiyyətin demokratikləşməsi və əhalinin rifahının yüksəlməsi ilə müşayiət olunan bu inkişaf respublikanın beynəlxalq nüfuzunu, müdafiə qüdrətini, iqtisadi potensialını artırmaqla, Azərbaycan dövlətinin qloballaşan dünyanın bərabərhüquqlu subyekti kimi çıxış etməsinə və tərəqqi edən ölkələr sırasına daxil olmasına möhkəm zəmin yaradıb.

Bütün bunlarla yanaşı, Azərbaycanda ətraf mühit məsələlərinə böyük əhəmiyyət verilməsi, o cümlədən irimiqyaslı ekoloji layihələrin həyata keçirilməsi ölkə vətəndaşlarına daha təmiz mühitdə yaşamağa imkan yaradır.

İqtisadiyyatın sürətli inkişafının nəticəsi olaraq gəlirlərin qeyri-neft sektoruna yönəldilməsi ekoloji layihələrin həyata keçirilməsi imkanlarını xeyli genişləndirib. Buna görə də bir çox ölkələr maliyyə böhranına məruz qaldıqları bir dövrdə respublikamızda infrastruktur layihələrin icrası davam etdirilib və başa çatdırılıb.

Azərbaycanda davamlı inkişaf konsepsiyasının müddəalarına uyğun olaraq iqtisadi inkişafın ekoloji tarazlıqla vəhdət təşkil etməsi, üstünlüyün ətraf mühitin qorunmasına verilməsi, ekoloji problemlərin ilk növbədə həlli, gələcək nəsillərin imkanları məhdudlaşdırılmadan çağdaş nəsillərin rifahının yaradılması önə çəkilib. Buna nail olmaq üçün, ilk növbədə iqtisadiyyatın səmərəliliyinin yüksəldilməsi və ətraf mühitin qorunmasının təmin olunması istiqamətində çoxşaxəli fəaliyyət həyata keçirilir. Ölkədə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı ilə bağlı mövcud olan ekoloji problemlərin həll edilməsi üçün təmiz texnologiyaların tətbiqinə böyük yer verilir. "Yaşıl iqtisadiyyata" sərmayələrin cəlb olunması üçün ekoloji cəhətdən təmiz alternativ enerji mənbələrindən geniş istifadə etmək, istilik effekti yaradan qazları azaltmaq üçün sənaye, nəqliyyat, tikinti və digər sahələrdə enerjiden səmərəli istifadə üzrə tədbirlər həyata keçirilir. Ölkəmizdə "yaşıl iqtisadiyyata" keçid mərhələsində ekoloji və iqtisadi tələblərə cavab verməyən çoxlu sayda müəssisələr bağlanıb, digərləri yenidən qurularaq modernləşdirilib, yeni aztullantılı və tullantısız texnologiyalar tətbiq olunub.

Təbii ehtiyatların mənimsənilmə intensivliyi, Xəzər hövzəsinin Azərbaycan Respublikası üzrə ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində daha əməli tədbirlərin həyata keçirilməsi, aparılan işlərin tam ekoloji nəzarətdə, eyni zamanda ekoloji ekspertiza tələblərinin mövcud dünya standartlarına uyğun qurulması problemlərin azalmasına, bu sahədə dönüşün yaranmasına gətirib çıxarıb. Bu baxımdan istehsal intensivliyi ilə müşayiət olunan və formalaşan tullantıların ətraf mühitdən təcrid edilməsi, onların utilizasiyası və idarə olunması xüsusi prinsiplilik kəsb edir.

Bütövlükdə ölkəmizdə ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əsaslı dönüş yaranıb, təbii ehtiyatların, o cümlədən faydalı qazıntıların, su, torpaq, hava kimi əvəzsiz sərvətlərin, meşələrin və biomüxtəlifliyin mühafizəsi sahəsində mühüm tədbirlər həyata keçirilib.

Bu istiqamətdə bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılmasında bir çox nəzərə çarpacaq sıçrayışlar olub və bu sahə fəaliyyətin əsas istiqamətlərindən birinə çıxarılıb. Həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin ümumi sahəsi 2003-cü ildən etibarən təxminən 2 dəfə artırılaraq ölkə ərazisinin 10,3 faizinə çatdırılıb. Hazırda ölkədə ümumi sahəsi 893 min hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Bu gün əsas diqqət xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin beynəlxalq standartlara uyğun infrastrukturunun yaradılmasına yönəldilib. Qısa zaman ərzində Qafqazda ən böyük Şahdağ Milli Parkının nümunəvi infrastrukturunu qurulub, Şirvan və Hirkan Milli parklarında ekoturizm şəhərcikləri yaradılıb. Vəhşi təbiətin mühafizəsi istiqamətində aparılan işlər davam etdirilir və Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə həyata keçirilən layihə çərçivəsində 150 başadək ceyran öz tarixi areallarına köçürülüb.

Su hövzələrində bioloji resursların artırılması istiqamətində son 10 ildə 5 milyard ədədə yaxın balıq, o cümlədən nərə cinsli və qızıl balıq körpələri yetişdirilərək su hövzələrinə buraxılıb.

Meşəsalma və meşəbərpa tədbirlərinin ilbəl intensivləşdirilməsi hesabına son on ildə meşə ilə örtülü ərazilərin sahəsi 1 milyon hektarı keçib. Son 10 il ərzində 100 min hektardan artıq sahədə meşəbərpa işləri aparılıb, yeni meşələr salınıb, 10 milyonlarla ağac əkilib.

Həm də qeyd etməliyik ki, Ermənistanın işğalı altında olan Azərbaycan torpaqlarında ətraf mühitin qəsdən çirkləndirilməsi, münbit torpaqların aşınması, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə, sənaye və məişət tullantılarının emal olunmadan çaylara axıdılması, ekosistemin məhv edilməsi, ərazilərin flora-faunasının talan edilməsi və səhraya çevrilməsi, genişmiqyaslı yanğınların törədilməsi və s. ətraf mühitə, bölgənin su ehtiyatlarına, Azərbaycana axan çayların su mənbələrinə ciddi problem yaradır.

Bu gün hər birimiz respublikada görülən işlərə dəstək verməli, Prezident İlham Əliyevin imzaladığı qanunlara, fərman və sərəncamlara ciddi əməl etməliyik.

Azərbaycan. - 2018.- 7 dekabr. - № 276. - S. 7.

Ekologiyamıza düşmən kəsilmə faktorları

Çirklənmiş sular, dağılmış suvarma sistemləri, selofan torbalar potensial təhlükə olaraq qalır

Namida Bingöl

Son illərdə ətraf mühitin və ekologiyanın dayanmadan çirkləndiyinin şahidi oluruq. Halbuki bizi əhatə edən canlı aləm Allahın bəxş etdiyi əvəzsiz nemətlərdir. Təəssüfəddici məqamlar çoxdur. İnsanlar ətraf mühitin və ekologiyanın bizə bəxş etdiklərinin əhəmiyyətini anlamır. Elə bilirlər ki, heyvanları ovlamaq, ağacları kəsib yerində çoxmərtəbəli binalar ucaltmaq, çayları qurutmaqla ətraf mühiti və ekologiyanı qorumuş olurlar. Əksinə, təbiətin daha rahat və işıqlı evimiz olduğunu unudurlar.

Ətraf mühiti Necə mühafizə edirik?

Konstitusiyada və ekologiya qanunvericiliyində vətəndaşların həyat və sağlamlığı üçün təbii ətraf mühit hüququ təsbit olunur və onun təmin olunmasının əsas zəmanəti müəyyənləşdirilir. Başlıca məqsəd isə insan yaşayışı üçün ətraf mühitin yararlı olmasını müəyyən edən və bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanmasının, ekoloji sistemlərin sabit istifadəsini təmin edən ətraf mühitin keyfiyyət göstəricilərinin müəyyən edilməsi, yəni ətraf mühitin ekoloji tarazlığının normallaşdırılmasıdır. Qanunlarla yanaşı, biz insanlar təbiəti sevdiyimiz üçün mühafizə etməyi öyrənməliyik, hansısa cəzadan qorxduğumuz üçün deyil.

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev mətbuata açıqlamasında ətraf mühitin məhv edilməsi hallarına qarşı daha sərt tədbirlər görülməyini bildirib: “Biz çalışacağıq ki, ölkədə qanunsuz ağac kəsilməsi nəzarət altında olsun. Ona görə ki, ağaclar qanuni və qanunsuz kəsilə bilər. Təhlükə yaradan ağacların kəsilməsi normaldır. Amma qeyri-qanuni ağacların kəsilməsi anormalıqdır. Bu cür halların baş verməsində əsasən özəl qurumların, şəxslərin üstünlüyünə rast gəlinir. Tutaq ki, yeni evlər tikirlər, həyatı sahəni genişləndirirlər. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi olaraq çalışacağıq ki, bu cür məqamlarda daha sərt mövqe tutaq. Bu işlər yaşıllıqlara dəyilməmək şərti ilə görülməlidir. Ona görə də yaşıllıqların qorunması məsələsində ictimaiyyətlə sıx əlaqədə olmalıyıq. Cəmiyyətin bu məsələdə ən sərt mövqe tutması işimizdə çox böyük köməkçidir. Həmçinin meşə sahəsinə də diqqət ayırırıq. Meşə sahəmiz o qədər də geniş deyil. Onun artırılmasına çalışırıq. Bu istiqamətdə işlər gedir”.

Suvarma sistemlərindən istifadə edə bilirikmi?

AMEA-nın Coğrafiya İnstitutunda aparıcı elmi işçi olan Məhəmməd Abduev ölkə ərazisinə daxil olan çayların çirklənməsinin qarşısının alınması üçün hüquqi əsasın olduğunu deyib: “Trans-sərhəd çayların qorunması məsələsinə beynəlxalq səviyyədə baxılır və beynəlxalq qanunlar var. Təəssüf ki, bu qanunların işlək mexanizmi yoxdur. Onu pozan ölkələri hansı cəzanın gözləməsi ilə bağlı sistem o qədər mükəmməl deyil. Buna görə də ölkələr suların təmizlənməsində maraqlı deyillər. Eyni zamanda pul da əsasdır. Amma Ermənistanda nə pul, nə də hörmət mədəniyyəti var. Dəfələrlə ermənilərin təcavüzkar əməllərinin şahidi olmuşuq. Onlar düşmən münasibətini bu yolla da göstərməyi bacarırlar”.

AMEA-nın aparıcı elmi işçisi quraqlığın fəsadlarından da söz açıb. Onun sözlərinə görə, Azərbaycan ərazisi həm subtropik, həm də mülayim qurşaqdadır.

“Ərazimizin böyük hissəsi subtropik qurşaqla yerləşir. Su ehtiyatlarımız o qədər də bol deyil. Ona görə də səhrələşmə problemi ilə qarşılaşırıq. Bəzi quraqlıq sahələrdə, Abşeron kimi ərazilərdə, Kür-Araz ovalığında, Ceyrançöldə yarımsəhra iqliminə aid olan sahələrimiz olduğuna görə, səhrələşmə qorxusu günbəgün artır. Səbəb isə bu ərazilərin intensiv olaraq mənimsənilməsi, həm də su ehtiyatlarından, suvarma sistemlərindən müasir tələbata uyğun istifadə olunmamasıdır. Vaxtilə Kür-Araz ovalığında su ehtiyatı az olduğuna görə şoranlaşma, torpaqların dövrüydən çıxması halları müşahidə olunmurdu. Amma Mingəçevir Su Elektrik Stansiyası tikildikdən sonra böyük su kanalları suvarma sistemini genişləndirdi. Nəticədə kapillyarlıq vasitəsilə şoranlaşma baş verməyə başladı. Hazırda bu ərazinin böyük bir hissəsi dövrüydən çıxıb və bizim üçün problemə çevrilib. Gələcəkdə bunların yuyulub təmizlənməsi və yenidən istifadəyə qoşulması üçün vəsait və xeyli vaxt lazımdır. Bu ərazilərdə artıq səhrələşmə qorxusu var”.

Əlavə olaraq onu da bildirək ki, 1976-cı ildə Afrikada, Efiopiya ərazisində səhralaşma müşahidə olunub və sonradan bu hal bütün dünyada problemə çevrilib. Bizdə də Qobustan, Ceyrançöl, Abşeronda bu problemlərə rast gəlmək mümkündür. Xüsusilə, heyvandarlıq, intensiv otarılma bu halın yaranmasında rol oynayır. Heyvanların dırnaqları torpaq qatını degradasiya edir və nəticədə oranın bitki örtüyü və digər komponentləri sıradan çıxmağa başlayır. Torpaq eroziyaya uğrayır, bitki kütləsi azalır və nəhayət bu cür sahələr səhralaşır.

Su kamalının üzərində tualet

“Rüzgar” Ekoloji Cəmiyyətinin sədri İslam Mustafayev bildirib ki, suyun tərkibi qatqısız olmalıdır. Əks halda, təmiz sudan danışmaq olmaz: “Təbii sudan danışırıqsa, su olmalıdır. Suyun içində kimyəvi nələrsə olmamalıdır. Hətta duzun özü belə müəyyən miqdarda olmalıdır. Su, əgər göstəricilərdən fərqlidirsə, deməli, su deyil, su qarışığıdır. Buna ətraf mühitin neqativ qarışığı olub. Ya kimsə kanalizasiya axıntısını axıdır, ya kimyəvi maddə tökür, ya da digər maddələrlə çirklənir. Təəssüflər olsun ki, suyu çirklənmədən mühafizə edə bilmirik. Bəzi kəndlərdə insanlar tualetləri gətirib su arxının, ya da su kanalının üstündə tikirlər. Bu cür hallardan uzaqlaşmaq lazımdır. Düşünürəm ki, insanlar maarifləndirilməlidirlər”.

İ. Mustafayev ətraf mühitin mühafizəsindən də söz açıb: “Bakıda nə qədər ağac vardısa hamısını qırdıq. Şükürlər olsun ki, son vaxtlarda Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi belə halların qarşısının alınmasında aktivlik nümayiş etdirir. Artıq kimsə ağacların kəsilməsində maraqlı deyil. Adi kəndli ağac kəsmək niyyətində deyil. Çünki kəndlərimizin əksəriyyəti qazlaşdırılıb. Əgər ətraf mühitdə iqlim dəyişmələri və quraqlıq baş verirsə, bitki örtüyü məhv olursa, onlarla qidalanan heyvanat aləmi də məhv olur. Onlar ən azı öz arealların dəyişirlər”.

Sellofan torbalar

Ətraf mühitin mühafizəsindən danışarkən son illərin aktual probleminə çevrilən sellofan torbaları da qeyd etməyə bilmərik. Bu gün demək olar ki, bütün marketlər, satış mərkəzləri alınan malları sellofan paketlərdə qablaşdırır. Elə insanlar da daşıma vasitəsi kimi daha çox sellofan torbalara üstünlük verirlər. Kağız torbalardan tək-tük satış yerlərində istifadə olunur. Əvvəllər isə vəziyyət belə deyildi. Bazarlarda əsasən kağız paketlərdən, həsir zənbillərdən istifadə edilirdi. Hazırda bir sıra xarici ölkələrdə plastik qabların, sellofan torbaların istifadəsindən imtina edilir. Məsələn, ABŞ, İngiltərə, Yeni Zelandiyada ərzaqlar üçün yalnız kağız paketlərdən istifadə olunur.

Tayvan, Keniya, Uqanda, Fransa, Latviya və bu kimi bir çox ölkələrin hökumətləri də sellofan paketdən istifadə olunmasını qadağan edib. Bu yaxınlarda isə qonşu Gürcüstan da plastik qablardan, sellafon torbalardan istifadəyə qadağa qoydu. Azərbaycanda isə hələ belə qadağa yoxdur. Təbii ki, bu cür məqamları görməzdən gəldikcə, sellofan torbalardan istifadənin fəsadlarından da xəbərsiz olacağıq.

Amma sevindirici haldır ki, artıq Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi bir müddətdir məişətdə istifadə edilən plastik qablar, polietilen torbaların insan sağlamlığına və təbiətə ziyan vurması barədə ictimaiyyəti maarifləndirməklə bağlı işlərə start verib. Adıçəkilən nazirliyin mətbuat xidmətinin rəhbəri İradə İbrahimova da sosial şəbəkədə yazdığı statusda paytaxtdakı bəzi kafelərdə çay və kofenin plastik stəkanda verilməsinə etiraz edib: “Bəllidir ki, bu da orqanizmə mənfi təsir göstərir. Şüşə, kağız və karton qablaşdırmaya qayıtmaq lazımdır. Plastik və polietilen torbalardan istifadə dayandırılmalı, həmçinin bu qablardan imtina edilməlidir. Bu, daha sağlam üsuldur və təbiətə də zərər vurmur”.

Milli Məclisin İqtisadi siyasət, sənaye və sahibkarlıq komitəsinin üzvü Musa Quliyev sellofan torbaların insan sağlamlığına, ətraf mühitə zərərindən danışır. “Əgər xatırlayırsızsa, bir neçə il bundan qabaq Milli Məclisin iclasında sellofan torbalardan imtina etmək barədə məsələ qaldırmışdım. Bu torbaların satışı məhdudlaşdırılmalıdır. Sellofan torbalar ekologiyanı da çox çirkləndirir. Üstəlik, torpaqda çürümür və qalır. Yəni onu neytrallaşdırmaq olmur. Bunun üçün əlavə xərc çəkilməlidir. Sellofan torbalardan və plastik qablardan artıq bəzi ölkələr imtina edib. Məsələn, Rusiyanın bir çox bölgələrində sellofan torbaların istifadəsi yığışdırılıb. Bu zaman müştəri də məcbur qalıb digər köməkçi vasitələrə əl atır. Böyük torbalara müraciət edirlər.

Bəzi ölkələrdə parça və yüngül qamışlardan zənbillər hazırlanır. Həm millidir, həm ekoloji cəhətdən təmizdir, həm də iqtisadi cəhətdən sərfəlidir. Yaxşı ki bizim nazirlik tərəfindən də bu işə başlanılıb. Hindistan, Tayland kimi ölkələrdə sellofan torbalara görə cərimələr mövcuddur. Sellofan torbaların sağlamlıq üçün zərəri çoxdur. Elələri var ki, ona ərzaq məhsulları qoymaq çox təhlükəlidir. Eyni zamanda, məhsulun uzun müddət sellofan torbada saxlanması insan həyatı üçün yaxşı nəşə vəd etmir. Sovet dönəmində kağız paketlərdən istifadə

edilirdi. Müəyyən ərzaq məhsullarında kağızdan istifadə etmək olar. Çox istərdik ki, əvvəlki zənbillər geri qayıtsın. Çünki sellofan torbalar digər canlılar üçün də zərərliyədir”.

Ekspertlər hesab edir ki, digər vacib məqamlardan biri alkoqolsuz olan “Pepsi”, “Coca-cola”, “Sprite”, “Fanta” kimi içkilərin kütləvi olaraq plastik qablarda istifadə edilməsidir. Nəzərə alsaq ki, bu içkilər plastik qablarda emal olunur, o zaman həm ətraf mühitə, həm də insan sağlamlığına vurduğu ziyan barədə düşünməyə dəyər.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ekoloji maarifləndirmə və ictimaiyyətlə əlaqələr şöbəsinin müdiri Umayra Tağıyeva qeyd edib ki, nazirlik plastik məhsullardan istifadənin tədricən azaldılması ilə bağlı geniş təbliğat kampaniyasına başlayıb və kompleks tədbirlər planı hazırlayır. “Bu yaxınlarda Avropa Parlamenti tərəfindən plastik qablaşdırma məhsullarının qadağan olunması ilə bağlı qərar qəbul olunub. Qərara görə plastik məhsulların istifadəsi 2021-ci ilədək qadağan olunmalıdır. Ölkəmizdə də bu istiqamətdə artıq müəyyən işlər görülməkdədir. Belə ki, nazirlik tərəfindən ictimaiyyət arasında sorğu keçirilir, plastik məmulatların zərəri və fəsadları təbliğ edilir, kompleks tədbirlər planı hazırlanır”

Kaspi.-2018.-4 dekabr.-№207.-S.11.

Ekologiya sahəsində görülən işlər ətraf mühitin qorunmasına xidmət edir

Son 15 ildə Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji tarazlığın bərpaı istiqamətində mühüm nailiyyətlər əldə olunub

Zakir Rəhimi

Hər kəsə bəlli olar fakt ondan ibarətdir ki, bu gün dünyanı narahat edən başlıca problemlərdən biri də ekologiya problemidir. Zaman-zaman bu problemin həlli istiqamətində beynəlxalq təşkilatlar müəyyən qərarlar qəbul edib, tövsiyələr irəli sürüblər. Ancaq elmi-texniki tərəqqi yeni dövrün, yenilikləri bu problemə insanların həssaslıqla yanaşmasına imkan vermirdi. Nəhayət, insanlar təbiətə münasibətlərini dəyişməyəcəkləri, onun ehtiyatlarından səmərəsiz istifadəyə son qoymayacaqlar təqdirdə, bu prosesin onların özlərinə qarşı çevriləcəyini və arzuolunmaz nəticələrə gətirib çıxaracağını anladılar. Bu baxımdan, 1972-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Məclisinin İsveçin paytaxtı Stokholmda keçirilən iclasında 5 iyun tarixinin Dünya Ətraf Mühitin Mühafizəsi Günü kimi qeyd olunmasına qərar verilmişdir. O vaxtdan etibarən hər il bu gün bütün dünyada təntənəli şəkildə qeyd olunur.

Dünya Ətraf Mühitin Mühafizəsi Günü'nün hər il geniş tədbirlərlə qeyd edildiyi Azərbaycanda da ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji problemlər daim diqqət mərkəzindədir. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” 15 iyun 2000-ci il tarixdə Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən imzalanmış Sərəncam təsdiq edir ki, Azərbaycanda ekologiya ilə bağlı ciddi tədbirlər görülür. Dahi Öndərimizin siyasətini uğurla davam etdirən, ölkə Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə bütün sahələrdə olduğu kimi, ekoloji problemlərin həlli, ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi istiqamətində də mühüm işlər görülür. Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa, meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair milli proqramlar, həmçinin Azərbaycanda hidrometeorologiyanın inkişafına dair Dövlət Proqramı uğurla yerinə yetirilir. Prezident İlham Əliyevin 2010-cu ili ölkədə “Ekologiya ili” elan etməsi bu sahəyə diqqəti daha da artırmışdır. “Ekologiya ili” çərçivəsində, eləcə də sonrakı illərdə ölkəmizdə milyonlarla ağacın əkilməsi, yeni parkların salınması və dövlətimizin başçısının özünün bu kampaniyalarda iştirakı ətraf mühitin qorunmasına xüsusi diqqətin göstəricisi sayıla bilər.

Yeni texnologiyalar zərərli fəsadlar yaradır

Araşdırmalar zamanı məlum olur ki, dünyada əkinçilik və heyvandarlıqda gedən proseslər fermerləri qane etmir. Əkinçilikdə yeni texnologiya adı altında zərərli kimyəvi gübrələrdən istifadə edilir və nəticədə yetişdirilən meyvə tərəvəzlərin tərkibi süni şəkildə dəyişdirilərək insanlarda müxtəlif xəstəliklərin yaranmasına gətirib çıxardığı artıq qida təhlükəsizlik qurumlarına məlumdur. Heyvandarlıqda gedən proseslər, sağlam iribuzuzlu və mal-qara saxlanması isə fermerlər ətraf mühitin pozulması ucbatından heyvanların qulluğu çətinləşib. Şirin suyun çatışmaması, ekoloji təmiz yemlərin olmaması, çirkli yağış yağması otlaqların yarasız olduqlarını və heyvanların artmaması fermerlərə böyük çətinliklər yaratdıqlarını bəyan edirlər. O cümlədən, quşculuqda yaranan ekoloji problemlər son illərdə quş qripinin mövcudluğu təsərrüfata milyonlarla dollar ziyan vurur. Qlobal Ekologiya Fondu təsərrüfatın ətraf mühitdə inkişafı üçün yeni layihələr təqdim edir. Çıxış yolunu və bu istiqamətdə geni dəyişdirilmiş bitkilərdən istifadə etməmək və kimyəvi gübrələrdən istifadə edilməməsini tələb edir. Enerji sektorunda ekoloji problemlər mövcud olduğunu bəyan edən Qlobal Ekologiya Fondu dənizdə, quruda çıxarılan neftin ətraf mühitə axıdılmasını böyük cərimələr tətbiq olunacağını bildirib. Bildiyimiz kimi, neft enerji daşıyıcı olaraq ətraf mühitə, nəqli kəsilməkdə olan quş və balıqların məhvində yol açır. Bunun qarşısını almaq məqsədi ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatında əksər ölkələrin səs çoxluğu ilə ətraf mühiti qorunması məqsədi ilə qərar çıxarıb. Qərara əsasən hər hansı neft şirkəti neftdaşıyan bunkerlərdə neft məhsulunu okeana, dənizə və digər quru sahələrə daşıyarkən dağıdarsa, o şirkəti milyonlarla cərimə olunacağı qaçılmaz olacağına səs veriblər. Dünyada müxtəlif enerji daşıyıcıları sırasında atom elektrik stansiyaların ömrü bitmiş sayılan ölkələrə qarşı ciddi şəkildə etiraz olaraq bağlanması tələb edirlər. Azərbaycan Respublikasının Hökuməti ilə BMT-nin İnkişaf Proqramı arasında “BMT-nin iqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına Azərbaycanın İkinci Milli Məlumatları üçün layihə təklifinin hazırlanması məqsədi ilə özünüqiymətləndirmə” layihəsinin həyata keçirilməsi üçün Qlobal Ekologiya Fondu tərəfindən ayrılan qrant üzrə sənədin təsdiq edilməsi barədə 11 aprel 2005-ci ildə Prezident İlham Əliyev tərəfindən Sərəncam imzalanmışdır. Bu Sərəncamlar onu göstərir ki, Azərbaycanda ekologiya sahəsində görülən işlər ətraf mühitin qorunmasına xidmət edir.

Nəcib və xeyirxah layihə - “Hərəməz bir ağac əkək”

Son 15 ildə Prezident İlham Əliyevin imzaladığı fərman və sərəncamlar əsasında Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji tarazlığın bərpası istiqamətində mühüm nailiyyətlər əldə olunmuşdur. Ətraf mühitin qorunması sahəsində uğurlu layihələrin həyata keçirilməsi ilə Azərbaycan təbiətinə yeniliklər gətirilmişdir. Müxtəlif qoruqların yaradılması, Xəzər dənizinin çirkab sularından təmizlənməsi, meşə və qoruqların mühafizəsi, şirin suyun filtrləsi edilməsi, vəhşi heyvan və quşların qorunması istiqamətində mühüm tədbirlər, sərəncamlar, Qlobal Ekologiya Fondunun üzvü olaraq, müsbətə doğru işlər görülmüşdür. Azərbaycanın ekologiya sahəsində görülən işlər beynəlxalq müstəvidə təqdim olunması sübut edir ki, Prezident İlham Əliyevin imzaladığı sərəncamlar ətraf mühitin qorunması istiqamətində Azərbaycanın rifahını, təbiətini yaxşılaşdırmaq və zənginləşdirmək prinsipi ilə yüksək nəticələr əldə etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, görülən işlər gələcək nəsillərə ekoloji təmiz mühiti qoruyub-saxlamaq və dünyanın bir parçası olan Azərbaycan nəhəng layihələrə qatılaraq öz prinsipini, iqtisadi gücünü göstərərək, sağlam həyat tərzinin bir nümunəsi kimi təqdim olunur. Heydər Əliyev Fondunun ekologiya, ətraf mühitin qorunmasına xidmət edən “Hərəməz bir ağac əkək” layihəsi də bu sahəyə böyük töhfələr vermişdir. Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən bu layihə çərçivəsində ölkəmizdə hektarlarla sahə yaşıllaşdırılmışdır. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə 2011-ci il iyulun 12-dən fəaliyyətə başlayan İDEA - Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialoq Kampaniyası çərçivəsində ölkəmizdə ətraf mühitin qorunması sahəsində görülən işlər Azərbaycanda ekoloji problemlərə verilən önəmin göstəricisidir. Bu gün ölkəmizdə ekoloji problemlərin həllinə, ətraf mühitin mühafizəsi məsələlərinə daha çox diqqət yetirilir. Milli parkların yaradılması işi uğurla davam etdirilir, təbii ehtiyatların qorunması üçün uzunmüddətli dövlət planları nəzərdə tutulmuşdur. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi hər il 5 iyun - Dünya Ətraf Mühitin Mühafizəsi Günü ərəfəsində ətraf mühitin qorunması, təbiətdən, yeraltı sularından, mineral xammal ehtiyatlarından və yerüstü sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi, onların bərpası və mühafizəsi, bioloji müxtəlifliyin qorunub-saxlanması məqsədi ilə müxtəlif tədbirlər həyata keçirir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ətraf mühitin mühafizəsini həyata keçirən qurumları tərəfindən ötən il ərzində ekoloji qanun pozuntularına görə 2562 akt və 820 protokol tərtib olunmuş və aşkar edilmiş nöqsanların aradan qaldırılması üçün 1095 müddətli məcburi göstəriş verilmişdir. Qanun pozuntusuna yol verdiklərinə görə hüquqi və fiziki şəxslərə qarşı ümumilikdə 6058978.1 manat məbləğində cərimə tətbiq edilmişdir. Ətraf mühitə dəymiş ziyanla bağlı 1956963.47 manat məbləğində iddia qaldırılmışdır. Əmələ gələn tullantıların ətraf mühitə (torpaq, su, atmosfer) atılmasına və axıdılmasına görə hüquqi və fiziki şəxslərə, idarə və müəssisələrə 1097725.22 manat məbləğində ödəmə tətbiq edilmişdir. Tədbir görülməsi üçün hüquq mühafizə-orqanlarına göndərilmiş 172 işdən 50-nə, icra qruplarına ünvanlanmış 536 işdən 254-nə, məhkəmələrə göndərilmiş 180 işdən 126-na baxılaraq müvafiq tədbirlər görülmüşdür.

Azərbaycan nəhəng layihələrə qatılaraq öz iqtisadi gücünü göstərir

Ekoloji təhlükəsizliyin pozulması insanların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq kimi, konstitusion hüququnu pozur. Parlament tərəfindən qəbul olunan “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu bu istiqamətdə problemin aradan qaldırılmasına yardımçı olsa da, hesab olunmalıdır ki, hər bir vətəndaş qanunvericiliyin tələblərinə riayət etməli və təbiətin mühafizəsi, atmosferin çirklənməsinin qarşısının alınması istiqamətində əməl addımlar atmalıdır. Çünki atmosferin qorunması, təbiətin mühafizəsi üçün təkə bir ölkə yox, bütün bəşəriyyət qolunu çırmayıb iş görməlidir. Atmosferin çirklənməsinin qarşısını almaqdan ötrü yaşıllıqlar artırılmalı, təbii meşə zolaqları qorunmalı, sənaye müəssisələrindən atmosfərə buraxılar zərərli qazların miqdarına nəzarət olunmalıdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, hazırda bütün ölkə üzrə havanın çirklənməsinin 70 faizi avtonəqliyyat vasitələrinin payına düşür. Son statistikaya görə, təkə Bakıda 550 mindən artıq avtomobil qeydiyyatdadır. Bu baxım dan ölkəmizdə atmosfer havasının daha da təmiz olması üçün hər birimizin üzərinə vəzifələr düşür.

Ekologiya və təbii sərvətlə naziri Muxtar Babayev bildirib ki ətraf mühitin mühafizəsi və təbi sərvətlərdən səmərəli istifadə olunması, insanların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun ta min edilməsi ölkə rəhbərliyinin daim diqqət mərkəzindədir. “Azərbaycan qədim neft ölkəsidir Dünyada ilk dəfə sənaye üsulu ilə neft XIX əsrdə Azərbaycanda ha sil edilib. XX əsrdə isə ilk dəfə olaraq, dünyada dəniz yataqların dan neft yenə

də Xəzər dənizin də, Azərbaycanda hasil olunub Lakin inkişaf, təəssüf ki, özü ilə bərabər problemlər də gətirir. Sür deyil ki, əsas ekoloji problemlə keçmişdən miras qalıb. Bu gün Azərbaycan müstəqil dövlət kimi inkişaf edir və ekoloji problemlərin həllinə müstəqil şəkildə müəyyənləşdirdiyi strategiya ilə yanaşır. Hazırda çirklənən ərazilərin bərpası, tullantıların idarə olunması, təbii ehtiyatların mühafizəsi və səmərəli istifadəsi, yaşılla ərazilərinin miqyasının genişləndirilməsi və s. istiqamətlərdə tədbirlər həyata keçirilir. Biz şübhə etmirik ki, görülmə və görülmə tədbirlər nəticəsində yaxın zamanlarda Bakı və Abşeron yarımadasında və ölkəmizin digər yerlərində ekoloji vəziyyət böyük dərəcədə yaxşılaşdırılacaq. Azərbaycan vətəndaşları təmiz ekoloji şəraitdə yaşayacaqlar”.

Səs.-2018.-17 noyabr.-№218.-S.13.

Təbiətə dövlət qayğısı dünyanın gələcəyinə zəmanətdir

Bəxtiyar Hüseynov,
Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, ekoloq

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yarandığı qısa vaxt ərzində beynəlxalq normativlərə uyğun olaraq Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Ərazilərinin sahəsinin daha da genişləndirilməsi üçün ardıcıl tədbirlər həyata keçirir. 2003-cü ilədək bir milli parkı belə olmayan respublikamızda hazırda 10 milli park, 10 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Bu da respublika ərazisinin 893 min hektarını təşkil edir. Təbii ki, bu, ilk növbədə, ölkə Prezidenti İlham Əliyevin Azərbaycan təbiətinə, ekologiyasına davamlı diqqət və qayğısının əyani təzahürüdür.

Azərbaycan Prezidentinin 24 mart 2006-cı il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilən Milli Strategiya və Fəaliyyət Planında bildirilir ki, təbii sərvətlərin mühüm tərkib hissəsi olan bioloji müxtəliflik bütün yaşayış mühitlərində, o cümlədən quruda, dənizdə, habelə digər su ekosistemləri və ekoloji komplekslərində canlı orqanizmləri özündə birləşdirir.

XX əsrin ortalarından etibarən bioloji müxtəlifliyə və ekosistemlərə təhlükə törədən amillərin sayı artmış, insan fəaliyyəti nəticəsində ekosistemlər degradasiyaya uğramış, bir çox fauna və flora növləri, cinslər məhv olmuş və ya onların sayı kəskin sürətdə azalmağa başlamışdır. Bioloji müxtəlifliyin belə itkisi onun qorunub saxlanması və davamlı istifadəsinə dair ciddi tədbirlərin görülməsini tələb edir.

Ölkəmizdə bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlər sırasında milli parkların yaradılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Milli parklar dedikdə, təbii ki, xüsusi ekoloji, tarixi, estetik və digər əhəmiyyət daşıyan təbiət komplekslərinin yerləşdiyi, maarifçilik, elmi, mədəni və digər məqsədlər üçün istifadə olunan təbiəti mühafizə və elmi-tədqiqat idarələri statusuna malik ərazilər nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 26 sentyabr 2018-ci il tarixli sərəncamı da milli parkların yaradılması istiqamətində atılan mühüm addımlardan biridir. Həmin sərəncamla xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri şəbəkəsinin genişləndirilməsini, biomüxtəlifliyin qorunub saxlanılmasını, təbii resurslardan səmərəli istifadəsini və ekoturizmin inkişafını təmin etmək məqsədi ilə Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğunun bazasında Qızılağac Milli Parkı yaradılmışdır.

Qeyd etmək istərdim ki, təbiətə qayğı ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin bütün dövrlərində prioritet istiqamət olmuşdur. Prezident İlham Əliyev də son 15 ildə bu siyasəti uğurla davam etdirmişdir. Sözügedən dövrdə ekoloji qanunçuluğun bazası təkmilləşdirilmiş, dünya ekoloji standartları səviyyəsinə uyğunlaşdırılmışdır. Qızılağac Dövlət Qoruğunun statusunun indiki səviyyəyə qaldırılması da bunun bariz nümunəsidir.

Qızılağac Milli Parkı illərdən-illərə, əsrdən-əsrə böyümə, zənginləşmə, gözəlləşmə yolu keçmişdir. Əsrarəngiz bir məkanın adını ifadə edən Qızılağac anlayışı nəinki ölkəmiz üçün, bəlkə bütün dünyamız üçün yüksək təbii zövq, ekoloji tərbiyə, təbiətə vüsətli qayğı simvoludur. Bu əsrarəngiz təbiət gözəli böyük inkişaf yoluna min illər boyu qovuşmuşdur. Prezident öz sonsuz diqqət və qayğısı ilə bu möhtəşəm təbiət abidəsini gələcək nəsillər üçün qoruyur, bəzi insanların bura amansız müdaxiləsinə imkan vermir.

Təbiətimizə, ölkəmizin ekologiyasının qorunmasına dövlət başçısının göstərdiyi bu qayğı hamımızı fərəhləndirir, ilk növbədə isə biz ekoloqları. Bu gün təbiət də bu qayğıdan vəcdə gəlir, canlanır.

Təbiətin bu heyrətamiz məkanına dünyanın ən mötəbər təşkilatlarının nümayəndələri, alimləri də həvəslə gəlir, yüzlərlə canlının təhlükəsiz, xətərsiz yaşamasına zəmanət verən təbiət incisinin səxavətlə bölüşdüyü gözəlliklərdən zövq alır, yeni-yeni tədqiqatları ilə elm aləminə töhfələr verirlər.

Elə bu yaxın günlərdə BMT-nin nümayəndəsi Cənub regionuna son səfəri zamanı burada gördüyü mənzərələrdən, dövlət başçısının təbiətin qorunmasına diqqət və qayğıdan məmnun qalmışdır. Qızılağac Milli Parkının, onun ekosisteminin mühafizəsini yüksək dəyərləndirən nüfuzlu qonaq bu bölgədən nümunəvi bir ekoməkan kimi ayrıldığını dilə gətirdi.

Qızılağac Parkını müşahidə etmiş avropalı bioloq alimlər də təbiətimizin qeyri-adi gözəlliyi qarşısında heyratə gəldilər. Körfəzin qamışıqları arasında, Xəzərin ağ köpüklü şıltaq dalğalarının səsinə qarışan quşların nəغمəsi əsrarəngiz bir simfoniya yaradırdı. Heyrətini gizlədə bilməyən professor Miroslav Şvatora dedi: "İlahi, biz hardayıq? Nağıllar aləmində, yoxsa təbiətin qoynunda? Bura ki, əsl təbii konservatoriyadır..."

Qonaq uzun müddət gözəlliyin, təbiiliyin yaratdığı qeyri-adi harmoniyanın təsirindən çıxıb bilmir, təkrar-təkrar ətrafı heyranlıqla seyr edirdi. Böyük alim Qızılağac möcüzəsinin heç yerdə eşitmədiyi simfoniyasının

tamaşaçısına çevrilmişdi və özü bunu təkrar etməkdən yorulmurdu. Bu təəssurat qətiyyə, mənim uydura biləcəyim bir fantaziya deyil, Qızılağacdakı zəngin flora və fauna növlərinin yaddaşlarında dərin izlər buraxdığı qonaqlarımızın qeyri-adi duyğularının təsviridir. Onlar heyranlıqla etiraf etdilər ki, buradakı nadir təbiət incilərinin bir çox növlərini heç yerdə görməyiblər.

Əlbəttə, Qızılağac Parkı, onun inkişafı mühüm tarixi-ekoloji hadisədir. Hələ XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan Respublikasının ərazisində Xəzər dənizi boyu su-bataqlıq quşlarının Cənub istiqamətində miqrasiyası müəyyən edilmişdir. Ona görə də Qızılağac körfəzi miqrasiya edən quşların qışlaması üçün həmişə böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. O vaxtdan həmin ərazinin qorunması zərurəti yaranmış və 1913-1914-cü illərdən başlayaraq Qızılağac körfəzi xüsusi ərazi kimi mühafizə olunmağa başlanmışdır.

Nəhayət, 1926-cı ildə Qızılağac körfəzinə yasaqlıq statusu verilir və bu ərazidə ovçuluğa məhdudiyyət qoyulur. 1929-cı ildə isə keçmiş SSRİ Xalq Komissarları Sovetinin 3 iyun 337 sayılı qərarı ilə Qızılağac körfəzi Xəzər dənizinin ətraf sahil zolağı ilə birlikdə qoruq elan edilir. Bu ərazidə hər cür təsərrüfat fəaliyyətinə qadağalar qoyulur. Qoruqda əvvəl flora və faunanın qorunmasına diqqət yetirilir. Sonradan isə qoruqda elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasına başlanılır. Bura dünyanın tanınmış elm adamları, ornitoloqlar, ixtoloqlar və hidroloqlar dəvət olunurlar.

Prezidentimizin sərəncamı ilə park statusu alan Qızılağac Milli Parkı Xəzər dənizinin cənub-qərbində yerləşir. Ərazisi dövlət başçısının sərəncamı ilə 99 min 60 hektara çatdırılmışdır. Böyük Qızılağac körfəzinə və Salyan düzünün bir hissəsini əhatə edir. Eyni zamanda qoruğun sahəsi Lənkəran, Masallı, Neftçala rayonlarının əraziləri ilə həmsərhəddir.

Köçəri, su-bataqlıq və çöl quşlarının çoxaldılması, həmçinin təbii su-bataqlıq landşaft sahələrinin mühafizəsi məqsədilə yaradılmış Qızılağac Qoruğu 1976-cı ildə “Su-bataqlıq yerləri Konvensiyası”nın (Ramsar) suətrafı və suda üzən quşların məskunlaşması üzrə 12 beynəlxalq əhəmiyyətli qoruq sırasına daxil edilmişdir. Qoruq ərazisi müxtəlif təbii landşaft sahələrindən ibarətdir. Onun əsas hissəsini su akvatoriyası, cəngəlliklər və quru sahələr təşkil edir. Parkın florasını 370 növ, 4 az yayılmış növ, həmçinin Qafqazın 3 endemik növü, hibrid-qovağı, Qrosheyim zəncirotu və sapa oxşar bağayarpağı təşkil edir.

Qızılağac Parkının zəngin təbii landşaftı və iqliminin mülayimliyi dünyanın müxtəlif yerlərindən quşların bura gəlməsinə səbəb olmuşdur. Uraldan, Tundradan, uzaq Sibirdən, Avropadan və başqa yerlərdən uçub gələn qırmızıdöş qaz, ağ durna, qu quşu, qızıl quş, qızıl qaz və s. qoruqda qışlayır. Misir, İraq, Sudan, Yeni Zelandiya və s. yerlərdən də bura yazda yuvalamaq üçün ərsindimdiklər, sarı və böyük Misir vağları, qırıldaqlar və s. uçub gəlirlər. Eyni zamanda qoruqda sultan toyuğuna, turaca, dovdağa, qu quşlarına, qızılboğaz vəhşi qaza, çöl qartalına və s. rast gəlmək olur. Qoruq ərazisində 270 növ quş məskunlaşır. Bu quşların 25 növü nadir quşlar kimi “Qırmızı kitab”a daxil edilmişdir. Qızılağac qoruğunda məməlilərin, sürünənlərin, suda-quruda yaşayanların və həşəratların bir çox növü yaşayır. Su hövzəsində isə 54 növdən çox balıq (siyənək, çəki, kütüm, kefal və s) eyni zamanda Xəzər suitisi məskunlaşıb.

Qızılağacın nadir bioresurslarından danışarkən qızılquşlar fəsiləsindən olan bəzi quşlara diqqət yetirmək istərdik. Bunun aktuallığı bir də onunla bağlıdır ki, son vaxtlar bəzi xarici turistlər bu quşlara xüsusi maraq göstərir, onları müxtəlif qanunsuz yollarla ələ keçirmək istəyirlər. Bu işdə yerli işbazlarımız xüsusi canfəşanlıq göstərilir. Təbiətimizin əvəzsiz zənginliyini şəxsi maraqlarına dəyişirlər. Qızılquşların ovlanması nəticəsində onlar da nəslə kəsilmiş digər canlılara qovuşacaq. Bu yolverilməzdir. Təbiətsevərlər bu məsələlərdə çox diqqətli olmalı, ekoloqlara yaxından kömək göstərməlidirlər. Qeyd edək ki, adi qızılquş (Şahin) gözəlliyinə, nadirliyinə və “bacarığına” görə ovçularımızın, daha çox brakonyerlərin diqqətindən yayınmır. Adı “Qırmızı kitab”a düşən bu quşlar təbiətimizin əvəzsiz incisidir. Taliş dağlarının meşə qurşağında, qayalarda və ağaclarla yuva quran bu quşlar Qızılağac körfəzində, Ağ göldə, Azərbaycanın digər ərazilərində qışlayır. Göyərçinlərlə, ördəklərlə, zağalarla qidalanır.

Ölkəmizin ərazisində şahinlərin bir neçə növü vardır. Aranda, dağlarda, Qızılağac Milli Parkında bəzən daimi, bəzən müvəqqəti məskən salan bu şahinlər quşların cəngavərləri, igidləridir. Bunları qorumaq, nəslinin kəsilməsinin qarşısını almaq lazımdır.

Milli Parkın ekosistemini qorumaq hamımızın ümumi işidir. Ovçuluq Təsərrüfatlarının İdarə Edilməsi və Ovçuluq Fəaliyyətinə Dövlət Nəzarəti Xidmətinin əməkdaşları ciddi iş rejimində işləyirlər. Son aylarda təkcə Biləsuvar ərazisində qanunsuz ov edənlərə qarşı lazımi tədbirlər görülmüş, 20 ov tüfəngi onlardan alınaraq hüquq-mühafizə orqanlarına təhvil verilmişdir. Bir daha qeyd etməliyik ki, lisenziya almaq istənilən ov məqsədləri ilə məşğul olmaq demək deyil. Təkcə kəmiyyət yox, keyfiyyət məsələləri də nəzərə alınmalıdır. Ovçuların ov ərazilərinə girişi də, çıxışı da nəzarətdə saxlanılmalıdır. Ov ancaq icazə verilmiş ərazilərdə, nəzərdə tutulmuş

miqdarda və adları qeyd olunmuş quşlar və heyvanlarla məhdudlaşdırılmalıdır. Nadir quşları, heyvanları ovlamaq, onları qanunsuz ələ keçirmək qəti qadağandır.

Bunları qabartmaqda məqsədimiz odur ki, son vaxtlar respublika ərazisində bu cür bir neçə xoşagəlməz fakt aşkarlanmış, onların qarşısı ekoloqlarımız tərəfindən alınmışdır. Ona görə də Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi nadir quşların mühafizəsi, brakonyerlik hallarının qarşısının alınması və bu sahədə nəzarətin həyata keçirilməsi məqsədi ilə ciddi tədbirlər planı hazırlayaraq həyata keçirməkdədirlər. Sözsüz ki, bu sahədə ekoloji maarifləndirmənin gücləndirilməsi də böyük önəm daşıyır.

Bəzən təbiətə qarşı qəddarlıqlar bilərəkdən yox naşılıqdan yaranır. Təbiətə sevgi hər bir insanın həyat devizinə çevrilməlidir. Ətraf mühitin mühafizəsinə diqqətli olsaq, bu sevgi payını təbiətimizə bəxş etsək, insanlar üçün yaşamaq da gözəlləşər.

Qızılağac Milli Parkı böyüyür, inkişaf edir, flora və faunasını zənginləşdirir, coğrafi sərhədlərini genişləndirir. İnsanlar arasında aparılan mədəni, ekoloji təbliğat həm ölkəmizdə, həm də xaricdə böyük əks-səda doğurur. Qızılağac Milli Parkı dənizin qoynunda qərar tutmuş əfsanəvi bir nağıl personajına, Nuh gəmisinə bənzəyir. Nəinki təbiətimizin, bütün dünyanın ən nadir flora və faunasını öz qoynunda qoruyan, gələcək nəsillərə əmanət saxlayan Qızılağac Milli Parkı, eyni zamanda çox əsrarəngiz bir ekoturizm məskənidir. Yay və qış aylarında turistləri də, quşları da qəbul etməyə, onlara qucaq açmağa hazırdır. Əbəs yerə deyil ki, hamı bu bölgəyə tələsir. Turistlər təbiətlə, onun min bir gözəlliyi ilə canlı təmasda olmaq istəyir. Xarici ekoturizm ölkəmizin bu sahədə də nailiyyətlərini əks etdirir. Hər yerdə, hər sahədə təbii bir dinamika göz oxşayır.

Oktyabrın 9-da Prezident İlham Əliyevin sədrliyi ilə Nazirlər Kabinetinin iclasında ölkənin doqquz aylıq inkişafının yekunlarını dərin, əsaslı təhlil edən dövlət başçısı ekoloji sahəyə də diqqət yetirdi. Prezident görülmüş işləri müsbət dəyərləndirərək qeyd etdi ki, son vaxtlar təbiətin qorunması sahəsində müəyyən irəliləyişlər nəzərə çarpır. Ancaq ekologiyaya, yaşıllığa qanunsuz müdaxilələrin kökü tam kəsilməmişdir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, onun rəhbərliyi ekoloqları, təbiətsevərləri dövlət başçımızın qarşıya qoyduğu yeni vəzifələrin həyata keçirilməsinə səfərbər etməkdədir. Bu isə bir daha göstərir ki, təbiətimiz dövlətimizin daimi və etibarlı himayəsindədir.

Xalq qəzeti. - 2018.- 4 noyabr. - № 249. - S. 6.

Dünyanın ən böyük çinar meşəsi

Oqtay Ələkbərov,
coğrafiyaşünas, tədqiqatçı

Müxtəlif arxiv materiallarını, ayrı-ayrı alimlərin mənbələrdə çap olunmuş məqalələrini, fikirlərini təhlil edərək sübut olunub ki, Azərbaycan Respublikasının Zəngilan rayonunda, Bəsitçay hövzəsində yerləşən təbii çinar meşəsi sahəsinə, ağacların fiziki vəziyyətinə görə dünyada ən böyük çinar meşəsidir.

Çinar (Platanus) - çinar fəsiləsinin bitki cinsindən olmaqla tarixi çox qədim olan Kaynazoy erasının üçüncü dövr relikt florasının yadigarı sayılır. Mezozoyun tabaşir dövrünün süxurlarında bu ağacların qalıqları tapılmışdır.

Çinar çiçəkli bitkilərin ən qədim növlərindən biridir. Gözəlliyinə, görkəminə və nadir bioekoloji əlamətlərinə görə onu Şərqi ağac florasının mirvarisi, möhtəşəm gövdəsi, əzəmətli, yaraşıqlı çətininə görə isə Cənubun nəhəng ağacı adlandırılırlar.

Geniş və sıx çətirlə olmaqla qışda yarpaqlarını tökür. Gövdəsi çox möhkəmdir (boyu 40-50 metrə qədər, gövdəsinin çevrəsi 18 metrə çatır). Yarpaqları növbəli düzülüşlü, barmaqvari dilimlidir, uzun saplaqlıdır. Xırda çiçəkləri bircinslidir. Erkəkcik çiçəkləri sarımtıl rəngdə olub qoltuq çiçək qrupunda yerləşir. Dişicik çiçəkləri isə nisbətən iri, al-qırmızı şarabənzər başlıqda toplaşır. Onlar bəzən 2-7 ədəddən ibarət uzun çiçək saplağında sallaq şəkildə olurlar. Hər iki çiçək bir ağacda olduğundan bircinsli müxtəlif cinsli bitkidir.

Çinarın meyvəsi çoxlu fındıqçalardan ibarət olub bütün qışı ağacdən asılı vəziyyətdə qalaraq ağaca xüsusi cazibədarlıq verir. Yarpaqlarını qışda tökür, aprel-may aylarında çiçəkləyir. Meyvəsi (toxumu) sentyabr-oktyabrda yetişir. Növbəti ilin yazında şarabənzər meyvələr parçalanır və fındıqçalar yerə tökülür, külək vasitəsilə uzaqlara sovrulur. Yaşlı ağacların gövdəsinin qabığı yaşılımtıl pulcuqvari olub qopduğundan ağacın gövdəsi alabəzək görkəm alır. Çinar tez böyüyən və uzun ömürlü ağaclardandır. Ağacların 80 faizi kök pöhrələrdən cücərir. Çinar 10-15 yaşından meyvə verməyə başlayır, ən məhsuldar dövrü 150-200 yaşındadır. Çinarlar 2000-2300 ilə qədər yaşaya bilir. Yüngül, möhkəm cizgili oduncağından faner, parket, mebel istehsalında, gəmiqayırma və eləcə də dekorativ ağac kimi yaşıllaşdırmada istifadə edilir.

Görkəmli rus alimi İ.V.Palibin "Flora SSSR" kitabında Qafqazın cənubunda çinar ağaclarının sisteməlik təsnifatını vermiş və göstərmişdir ki, bu çinar meşələri yabani halda şərq və cənubi Zaqafqaziyada yayılmışdır.

M.Kirpichnikov və Q.Axundovun məqaləsində verilir ki, akademik A.A.Qrossheymin başçılıq etdiyi cənubi Qarabağın bitki aləmini öyrənən ekspedisiya A.V.Şelkovnikov tərəfindən məlumatlandırılmış və onlar 1948-ci ilin yayında təbii çinar meşəsinin yayıldığı əraziyə gəlmişlər (yəni Zəngilan rayonu ərazisindəki Rəzdərə yabani çinar meşəsinə - O.Ə). Ekspedisiya nümayəndələri göstərir ki, burada çinarlar 25-30 m hündürlükdədir və diametri 2,5 m -ə qədərdir. Ağaclar yaxşı vəziyyətdədir. Təqribən eyni yaşlıdırlar (150-200 il). Çinarların üstü çətirlərlə örtülməsinə baxmayaraq, onların alt hissəsi işıqlıdır. İkinci mərtəbə, demək olar ki, bilinmir. Burada meşəaltı yoxdur. Çinarlar çaybasarda sıxlaşır. Çaybasarın kənarlarına doğru getdikcə onlar qoz ağacları ilə əvəz olunur. Çayın sahilləri boyunca söyüd ağacları da geniş yayılmışdır. Ekspedisiya üzvləri çinarların çay vadisi boyunca yayıldığını göstərsələr də, bu çayın Bəsitçay olduğunu yazmamışlar.

Tanınmış təbiətşünas alim İ.S.Səfərovun "Azərbaycanda təbii çinar ağacları" məqaləsindən məlum olur ki, Azərbaycan SSR-də endemik çinar ağaclarının mövcud olması barədə meşələrin yayılması ilə bağlı keçmiş mənbələrdə heç bir məlumata rast gəlinmir. Son vaxtlara qədər müxtəlif mənbələrdə çinar ağaclarının, ancaq Kiçik Asiya və Himalayda təbii yolla cücərib artdığı, Yer kürəsinin başqa yerlərində isə bu qiymətli çinar ağaclarının ancaq insanlar tərəfindən əkilib becərilməklə yetişdirildiyi güman edilirdi.

Buna görə də Kiçik Qafqaz dağlarının cənub-şərq yamaclarında, Azərbaycan SSR ərazisində çinar ağaclarının təbii (yabani) yolla cücərib artması həm meşəçilik elmi, həm də nəbatat elmləri üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

Zəngilan rayonunda Zəngəzur silsiləsinin şərq yamaclarından başlayıb axan Bəsitçay boyunca 12-15 km məsafədə təbii (yabani) çinar ağacları bitmişdir. Şimal tərəfdən bu çinar ağaclarına püstə, əzgil, dağdağan, palas murdarçası, qara murdarça, qaratikan, yemişan, alça və sairədən ibarət olan kserofit xarakterli meşə massivləri, cənubdan isə palıd, vələs, vən və digər ağaclardan ibarət meşəliklər qovuşur.

Çinar ağaclarının yaşı orta hesabla 250-300 ilə yaxındır. Hündürlükləri 40-50 m olub, diametrləri 3-5 m-dir. Onlar yaşıllıq işlərində əvəzedilməz ağac növlərindən biridir. Cəbrayıl, Ağdaş, Göyçay, Zaqatala, Gəncə, Şəmkir və bir sıra başqa rayonlarda bitən nəhəng çinar ağacları bu yerləri xeyli gözəlləşdirir.

Çinar tez böyüyən ağacdır. Qələm vasitəsilə çoxaldılır. Kök salmış qələmləri çıxarıb əkmək daha məsləhətdir. Belə qələmləri isə xüsusi şitilliklərdə hazırlamaq lazımdır.

İ.S.Səfərov və K.S.Əsədov "Azərbaycan meşələrinin nadir ağacları və kolları" kitabında çinar haqqında xeyli məlumatlar vermişlər: "Şərq çinari Tabaşır dövrünün qədim florasının nümayəndəsi olmaqla Azərbaycan SSR-də Kiçik Qafqazın cənub-şərqindəki Bəsitçay vadisində qalmışdır. Burada Azərbaycan SSR ərazisində çinar meşəliyinin uzunluğu 12 km, eni 60-200 m olan 120 hektara yaxın sahədə yayılmışdır. Çinarlıq çayın mənbəyinə tərəf uzanaraq 7-8 km indiki Ermənistan sərhədinə keçir. Beləliklə, Bəsitçay vadisində çinar meşəliyi 20 km uzanır. Azərbaycan ərazisindəki Bəsitçay və onun yuxarı qolları Xaçınçay, Şixavuzçay (Şikaxoxçay) (Bu qollar indiki Ermənistan ərazisindədir) vadisində çox yaşlı və iriölçülü ağacların sayı 1200-ə çatır və çoxlu pöhrəliklər də yayılmışdır. Çinarlar ömrü boyu pöhrə verir. İrigövdəli ağacların hamısının kötük hissəsindən çoxlu (40-100 ədəd və daha çox) pöhrələr qalxır. Ağaclar qocalaraq yıxıldıqda bu pöhrələr böyüyərək ana ağacı əvəz edir".

Q.Ş.Məmmədov, M.Y.Xəlilovun "Azərbaycanın meşələri" kitabında göstərilir ki, "Dünyada yayılmış çinarın 8 növündən Qafqazda yabanı və ya yabanılaşmış halda bir növü - Şərq çinari bitir. Şərq çinari boyu 30 (45), diametri isə 1,5-3 (5) m-ə çatan geniş dəyirmi çətirli ağacdır".

Çinar ağacının Azərbaycanda mədəni mənşəli, yabanılaşmış, təbii halda bitdiyi barədə müxtəlif fikirlər vardır. Lakin əksər dəlillər onun yabanı (təbii) olmasını təsdiq edir.

B.H.Təhməzov, E.F.Yusifov, K.S.Əsədov göstərir ki, "Azərbaycanda çinarların ən qədim və geniş təbii meşəsi Zəngilan rayonu ərazisində qalmışdır. Ermənistan tərəfindən Azərbaycan torpaqlarının işğalına qədər Bəsitçay vadisində müxtəlif yaşlı ağacların sayı 4500-5000 ədədə yaxın, indiki Ermənistan ərazisindəki çinar ağacları da nəzərə alınmaqla, onların ümumi sayı 7000 ədədə qədər idi".

Respublikamızda yayılan çinar növü Şərq çinari və ya barmaqyarpaqlı çinar adlanır. Şərq çinari Yunanıstanda dağ ətəklərində, Aralıq və Egey dənizləri sahillərində, Kipr, Krit və Rodos adalarında, Kiçik və Orta Asiyada, Cənubi Qafqazda geniş yayılmışdır.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə (1918-1920-ci illər) sahəsi 120 hektara yaxın olan Zəngilandakı çinar meşəsi tamamilə Azərbaycana məxsus idi. 1920-ci ildə Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Azərbaycanın Zəngəzur torpaqlarının bir hissəsi indiki Ermənistana verilmişdir. Bunun nəticəsində Bəsitçay vadisindəki çinar meşəsinin müəyyən hissəsi Bəsitçayın qolları olan Xaçınçay və Şixavuzçay vadiləri boyunca yayılan çinar ağacları seyrək şəkildə indiki Ermənistanın Qafan rayonunun Nerkin-Hand, Sav və Şixavuz (Şikaxox) kəndləri ərazisində qalmışdır. Şixavuz kəndindən bir qədər yuxarı "Almalıq bağı" və ona yaxın olan ərazilər Boğazyurd (bəzən Pirçivanyurd) adlanırdı. Zəngilanlılar son dövrlərə qədər bura yaylağa istirahətə gəlirdilər.

Qalereya şəkilli koridorvari uzanan çinar meşəliyində qoz, dağdağan, araz palıdı, əncir, nar, saqqız, iydə, əzgil, alma, armud, alça ağacları ilə yanaşı, böyürtkən, yemişan, itburnu və s. kolları da yayılmışdır.

Tanınmış təbiətşünas alim, akademik Həsən Əliyevin təşəbbüsü ilə nadir təbiət abidəsi olan çinar meşəsini qorumaq məqsədilə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 4 iyul 1974-cü il tarixli qərarı ilə Zəngilan rayonu ərazisində 117 hektar sahəni əhatə edən Bəsitçay Dövlət qoruğu yaradılmışdır. 1980-ci ilin oktyabrında qoruğun sahəsi 10 hektar azalaraq 107 hektar təşkil edir, bunun 100 hektarını meşə, qalan 7 hektarını Bəsitçay vadisinin daşlı və qumlu sahələri tutur. Azərbaycan ərazisində uzunluğu 12 km, eni 60-200 m olan çinar meşəsinin ümumi sahəsi 120 hektara yaxındır. Çinar ağacları çayın mənbəyinə tərəf uzanaraq seyrəkləşir, 7-8 km məsafədə indiki Ermənistan ərazisinə keçir. Bu çinar meşəsi Zəngilan rayonunun Baharlı kəndi yaxınlığında Bəsitçayın Araz çayına qovuşduğu yerdən 200-300 m məsafədə seyrəlib qurtarır.

Bəzi mənbələrdə Bəsitçay vadisindəki çinar meşəsinin Avropada birinci, dünyada ikinci olduğu göstərilir və dünyada ən böyük çinar meşəsinin Şimali Amerikada-Kanada ərazisində olduğu söylənir. Lakin bu fikir heç bir elmi mənbəyə əsaslanmır.

"SSRİ-nin qoruqları, Qafqazın qoruqları" kitabında biologiya elmləri namizədi E.V.Roqaçevanın məqaləsində göstərilir ki, "Kiçik Qafqazın cənub-şərq hissəsində yerləşən Bəsitçay vadisindəki qoruq uzunluğu təqribən 15 km və eni 150-200 m olmaqla çay vadisi boyunca yayılmışdır. Çayın mənbəyinə doğru davamı Qərbdə indiki Ermənistan ərazisindəki meşələrə keçir. Qoruq dəniz səviyyəsindən 600-800 m hündürlükdə yerləşir. Azərbaycanda çinar meşələri Bəsitçay vadisində qoruğun sahəsinin 93,5 faizini tutur. Burada çinarlar 900 m-ə qədər yüksəklikdə, əkilmiş halda 1200 m yüksəkliyə qədər bitə bilir. Qoruqdakı çinar ağaclarının orta yaşı 170-dir. İndiki dövrdə burada nəhəng çinarların yaşı 1200-1500 il olmaqla, hündürlüyü 50 m, diametri 4 m-dir. Azərbaycanın hər yerində təbiət abidəsi olaraq çinarlar qorunur. Relikt bitki olan Şərq çinari keçmiş SSRİ-nin

"Qırmızı kitab"ına daxil edilmişdir. Azərbaycan ərazisində geniş yayılmış yabanı (təbii) Şərq çınarı (*Platanus orientalis* L.) meşəsi dünyanın ən böyük meşə massividir.

Araşdırmalar apararaq belə nəticəyə gəlik ki, Azərbaycan Respublikası Zəngilan rayonu ərazisindəki Şərq çınarı (*Platanus orientalis* L.) yabanı meşəsi Yer kürəsinin ən böyük çinar meşəsidir. Bu meşə massivi sahəsinin böyüklüyünə görə dünyada birincidir.

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı Azərbaycanın əzəli oğuz-türk torpaqları olan Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında olan 7 rayon (Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Cəbrayıl, Füzuli, Qubadlı, Zəngilan) erməni hərbi birləşmələri tərəfindən işğal edilmişdir və hazırda həmin ərazilər Ermənistanın nəzarəti altındadır. Bunun nəticəsində digər tarixi və mədəni abidələr kimi Zəngilan ərazisindəki dünyanın nadir təbiət incilərindən olan çinar meşəsi müxtəlif mənbələrdən verilən məlumatlara görə ermənilər tərəfindən vəhşicəsinə qırılır, talan edilir, kəsilib satılır. Tarixi abidələr dağıdılır.

Planetin mədəniyyət və təbiət abidələrinin mühafizəsi və qorunması məsələləri ilə bilavasitə UNESCO təşkilatı məşğul olur. Bu vəzifə 1972-ci ildə 164 ölkənin imza atdığı "Bəşəri əhəmiyyətli mədəni və təbii xarakterli irsi abidələrin mühafizəsi üzrə" Paris konvensiyası əsasında həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi bu konvensiyanı 1993-cü ildən ratifikasiya etmişdir. Bəşəri əhəmiyyətli təbiət abidələri yerləşdiyi ərazidən asılı olmayaraq planetin bütün insanlarına məxsusdur. Bəşəri əhəmiyyətli mədəni və təbii xarakterli irsi abidələrin mühafizəsi komitəsi və digər beynəlxalq təşkilatlar dünyanın nadir təbiət abidələrindən biri olan Bəsitçay Dövlət Qoruğunun ermənilər tərəfindən vəhşicəsinə qırılmasına və terrora məruz qalmasına etiraz səslərini ucaltmalı və bu vəhşiliyin qarşısı alınmalıdır.

Azərbaycan. - 2018.- 31 oktyabr. - № 245. - S. 7.

Xəzər həm də ekoloji inkişaf və ekoloji sabitlik zonasına çevrilir

Azərbaycan son illər bu istiqamətdə mühüm addımlar atıb

Flora Sadıqlı

“Xəzər dənizinin hüquqi statusu haqqında Konvensiya” Xəzəryanı dövlətlərin suverenliyi, müstəqilliyi və ərazi bütövlüyünə hörməti, Xəzərin sülh, mehriban qonşuluq və dostluq zonasına çevrilməsini ehtiva edir. Bu konvensiya fundamental normativ sənəd kimi Xəzər dənizinin hüquqi rejimini müəyyən etdiyi üçün onun imzalanması mühüm tarixi hadisədir.

Beləliklə, 1992-ci ildən bəri Xəzərin hüquqi statusu barədə konvensiya ilə bağlı sahil dövlətlərinin ikitərəfli və çoxtərəfli görüşləri öz məntiqi yekununa çatdı. Bu sənəd üzərində hələ 1996-cı ildən iş aparılıb. 2003-cü ilin mayında isə Astanada Azərbaycan, Rusiya, Qazaxıstan arasında “Xəzərin dibinin orta xətti üzrə milli sektorlara bölünməsi, su səthinin ümumi istifadəsi” haqqında üçtərəfli saziş imzalanıb. Tərəflər Xəzərin dibinin bölünməsinə dair yekun razılığa imza atıblar.

Konvensiya layihəsi yekun olaraq Xəzəryanı ölkələrin Xarici İşlər nazirlikləri rəhbərlərinin ötən ilin dekabrında Moskvada keçirilən müşavirəsində razılaşdırılıb. Bu il martın sonunda isə İran İslam Respublikasının Prezidenti Həsən Ruhaninin Bakıya səfəri zamanı imzalanmış Xəzər dənizində müvafiq blokların birgə işlənməsi haqqında Anlaşma Memorandumu sözügedən konvensiyanın razılaşdırılması yolunda mühüm əhəmiyyət daşıyıb.

Azərbaycan konvensiyanın hazırlanmasının bütün mərhələlərində konstruktiv işləyib, digər Xəzəryanı ölkələrlə yanaşı onun imzalanmasına töhfəsini verib. Yeri gəlmişkən, hələ 2010-cu ildə Xəzəryanı ölkələrin dövlət başçılarının Bakıda keçirilmiş III Zirvə toplantısı da ölkələrimiz arasında sıx əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi işinə mühüm dəstək olub. Ümumiyyətlə, Azərbaycan bütün Xəzəryanı ölkələrlə sıx etimada, qarşılıqlı, bərabərhüquqlu maraqların nəzərə alınmasına, ərazi bütövlüyünə hörmətə və bütün ölkələrin suverenliyinə əsaslanan münasibətlərə malikdir.

Zirvə toplantısında sənədlərin imzalanması mərasimindən sonra prezidentlər mətbuata bəyanatla çıxış etmişlər. Prezident İlham Əliyev bəyanatında demişdir: “Konvensiya imzalanana qədər də bizim ikitərəfli və çoxtərəfli münasibətlərimiz kimi, Xəzər təhlükəsizlik, sabitlik dənizi və Xəzərdə sabitliyin və təhlükəsizliyin qaranlığı idi. Xəzəryanı ölkələr arasında yüksək səviyyədə əməkdaşlıq, etimad və qarşılıqlı fəaliyyət mövcuddur və bu da təhlükəsizliyin və sabitliyin başlıca qaranlığıdır. Bu gün Xəzərdə təhlükəsizlik və sabitlik bizim imzaladığımız konvensiya ilə müəyyən olunur. Təbii ki, bu, Xəzəryanı ölkələrin sıx qarşılıqlı fəaliyyəti, iqtisadi, nəqliyyat xarakterli məsələlərin, xalqlarımızın həyat səviyyəsinin yaxşılaşmasına kömək edəcək məsələlərin həlli üçün geniş perspektivlər açır”.

Azərbaycan 70 ilə yaxındır Xəzərdə neftçıxarma ilə məşğul olur. Gələn il əfsanəvi Neft Daşlarının 70 illik yubileyi keçiriləcək. Dəniz yataqlarının istismarının ilk dövrlərində dənizin ekologiyasına müəyyən qədər ziyan dəysə də, bu gün həmin halla ciddi mübarizə aparılır. İndi Azərbaycan Xəzərin bir çox neft-qaz yataqlarında karbohidrogenlər hasil edir və onların sayı getdikcə artır. Bununla belə, bütün səylər neft-qaz əməliyyatları zamanı dənizin çirklənməsinin qarşısının alınması kimi vacib məsələyə yönəldilib. Başqa sözlə, Azərbaycan Xəzərin ekoloji inkişaf, ekoloji sabitlik zonasına çevrilməsində də böyük rol oynayır. Belə ki, Xəzərin ekologiyasının qorunması, onun bioresurslarının mühafizəsi və artırılması daim gündəmdədir. Son illər Azərbaycanda dənizin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün ardıcıl tədbirlər həyata keçirilir. Çirklənmənin qarşısını almaq üçün mövcud sutəmizləyici qurğular modernləşdirilir və ya yeniləri ilə əvəz olunur. Bu istiqamətdə irimiqyaslı layihələrin həyata keçirilməsi öz nəticələrini verir. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra gerçəkləşdirdiyi neft-qaz layihələrində ən yüksək beynəlxalq ekoloji standartlara riayət edib.

SOCAR-ın (Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti) neft-qaz əməliyyatları zamanı ISO Beynəlxalq Standartlaşma Təşkilatının tələblərinə uyğun idarəetmə sistemi qurması və sertifikatlaşdırması buna əyani misaldır. Bu istiqamətdə görülmüş işləri Dünya Bankı Ekspert Şurası iki dəfə “Ali mükafat”a layiq görüb. Artıq bir neçə ildir ölkədə neft-qaz əməliyyatları aparan bütün şirkətlər üçün ən müasir avadanlıqlarla təchiz edilmiş Tullantıların İdarə Edilməsi Mərkəzi yaradılıb.

Daha önəmli fakt isə odur ki, neft hasilatı zamanı səmt qazının emissiya göstəricilərinin aşağı olmasına görə Azərbaycan Avropa İttifaqına neft ixrac edən 10 ölkə sırasında birinci yerdə dayanır.

Azərbaycanın reallaşdırdığı infrastruktur layihələri bu gün Xəzəri mühüm nəqliyyat arteriyası kimi nəzərdən keçirməyə də imkan verir. Ölkəmizin Qazaxıstana və Türkmənistana tranzit xidmətləri təqdim edən

Şərq-Qərb, Azərbaycandan keçməklə İran və Rusiya arasında tranziti reallaşdıran Şimal-Cənub dəhlizləri dövlətlər və xalqlar arasında dostluğu və əməkdaşlığı möhkəmləndirən layihələrdir. Başqa sözlə, nəqliyyat sektoruna yönəldilən böyükhəcmli investisiyalar Azərbaycanı Avrasiyanın mühüm nəqliyyat və logistik mərkəzlərindən birinə çevirib. Odur ki, Azərbaycan Xəzəryanı ölkələr üçün mühüm tranzit rolu oynayır və bu sahədə imkanlar ildən-ilə genişlənir. 2017-ci ilin payızında istifadəyə verilmiş Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu Asiya ilə Avropanın polad magistrallarını birləşdirir. Təkcə bu ilin birinci yarısında həmin marşrutla 1400-ə qədər konteyner daşınıb. İlin sonunadək onların sayı 4 minə yaxınlaşacaq, qarşıdakı illərdə isə yükdaşımanın dəfələrlə çoxalması gözlənilir.

Azərbaycanın ərazisində “Şimal-Cənub beynəlxalq nəqliyyat dəhlizi”nin reallaşması üçün bütün işlər yekunlaşıb və bu da ölkəmizin həmin layihəyə verdiyi önəmin təsdiqidir. Keçən il Şimal-Cənub marşrutu ilə Azərbaycanın ərazisindən 1700 ton yük daşınıb. Bu ilin 7 ayında isə yükdaşımanın həcmnin 100 dəfədən çox artması şərhə ehtiyacı olmayan faktdır.

Bütün bunlar iqtisadi əməkdaşlığı möhkəmləndirməklə yanaşı, xalqları bir-birinə yaxınlaşdıran, ölkələrin inkişafı üçün yeni imkanlar açan mühüm işlərdir. Aktau şəhərində imzalanmış konvensiya da məhz iqtisadi inkişafa, maddi rifaha, möhkəm dostluq və mehriban qonşuluğa xidmət edir.

Azərbaycan.-2018.-15 avqust.-№181.-S.1-2.

Xəzər ona göstərilən qayğıya heç vaxt borclu qalmır

12 avqust Xəzər Günüdür

Bəxtiyar Hüseynov,

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin 1 sayılı Ərazi ETSİ-nin sektor müdiri

Alimlər kosmik aləmdə həyat mənbəyi axtararkən birinci növbədə oralarda suyun izlərini axtarırlar. Çünki bioloji varlıq üçün birinci tələb olunan sudur. Həyat verən və həyatı məhv etməyi bacaran su! Mən sözümlə həyəcanlı notlarla başlayıram. Biz indiyə qədər hər şeyə nikbin yanaşmışıq. Təbiətin səxavətinin sonu olmadığını düşünmüşük. Təəssüf ki, bu arxayınçılıq global problemə çevrilməyə başlayanda narahat olmağa başlayırıq. Yəni vaxtında elm adamlarının tövsiyələrinə ciddi yanaşmadığımızdan indi təbiət bizi sınağa çəkir.

Mehriban, səxavətli, bərəkətli, qüdrətli Xəzərimiz. Haqqında söz açmazdan əvvəl onun dəniz qardaşı Aralın taleyinə baxaq. İnsanların gözü qabağında “mum kimi əriyib çöpə döənən” Aral bütün dünya təbiətsevərlərinə göz dağdır. Aralın faciəsində biz insanların “xidmətləri böyükdür”. Aralı yad etməklə üzümüzü Xəzərə çevirib hələlik təskinlik tapmalıyıq. Nə yaxşı ki, Xəzər var, nə yaxşı ki, Xəzər yaşayır, suyu ilə, balığı ilə, yeraltı sərvəti ilə, havası ilə.

Xəzər dənizinin və onun təbii sərvətlərinin qorunması ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin daim diqqət mərkəzindədir. Ölkə başçısının ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması ilə bağlı imzaladığı sərəncam və fərmanlar bunun bariz nümunəsidir. Ekoloji durumun saflaşdırılmasına göstərilən qayğı və diqqət bütün ekoloqların, bütövlükdə bütün Azərbaycan xalqının həyatında əlamətdar bir hadisə kimi qeyd olunmalıdır.

Azərbaycan Respublika Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN) bununla bağlı son dövrdə ənənəvi olaraq, bir-birindən daha maraqlı tədbirlər həyata keçirir. Belə ümumdünya əhəmiyyətli ekoloji tədbirlərin keçirilməsində əsas məqsəd ictimaiyyətin diqqətini dənizlərin və onların bioresurslarını mühafizə etmək, onların yaşayışına və inkişafına əngəl törədən maneələri aradan qaldırmaq, dəniz sahillərini təmiz saxlamaq, məişət tullantıları ilə çirkləndirməmək, çirkabın dənizə axıdılmasının qarşısını almaq və digər antropogen təsirlərdən qorumaqdır. Nazirliyin tərtib etdiyi iş planına əsasən yerlərdə əhalinin maarifləndirilməsi işləri daha da gücləndirilir.

ETSN, bir qayda olaraq, hər il Dəniz Günü ilə bağlı Xəzər dənizinin sahillərində kütləvi iməciliklər keçirir. Ötən illərlə müqayisədə Dəniz Günü ilə bağlı keçirilən iməciliyə cəlb olunan dövlət və özəl qurumların, könüllülərin sayı da getdikcə artmaqdadır. Təbii ki, belə vacib ekoloji tədbirlər proqram xarakteri daşımamalı, Vətənin, təbiətini sevən hər bir insanın gündəlik iş fəaliyyətinə çevrilməlidir.

Xəzər elə bir coğrafi varlıqdır ki, onun taleyini heç vaxt biganə qalmaq olmaz. Obrazlı desək, Xəzər 5 ölkənin bir övlədidir. Xəzərin sahillərində 5 dövlət qərar tutur: Azərbaycan, Rusiya, Qazaxıstan, Türkmənistan və İran Xəzər dənizi bu beş ölkənin iqtisadiyyatında mühüm rol oynayır. Dənizin sahəsi 271 min kvadratkilometrdir. Uzunluğu şimaldan cənuba 1204 kilometr, orta eni 320 kilometrdir. Orta dərinliyi 184 metrə çatır. Sahil xətlərinin uzunluğu 7 min kilometrdir. Ən dərin yeri Lənkəran rayonu yaxınlığındadır – 1025 metr. Xəzərə 130-dan çox çay axır. Bunlardan ən böyüyü Volqadır. Mənbələrə görə, tarixin müəyyən dönmində Xəzər dənizi Qara dənizlə bitişik olmuşdur. Zaman keçdikcə Xəzər ayrıca dənizə çevrilmişdir. Xəzərin Qara dənizlə əlaqəsi kəsildikdən sonra onun suyu dəfələrlə qalxıb enmiş, bununla əlaqədar onun sahəsi də dəyişmişdir. Xəzərin səviyyəsinin qalxması, bunu yaradan amillər mütəxəssislər tərəfindən öyrənilir. Qeyd etdiyimiz kimi, Xəzər mühüm balıqçılıq hövzəsidir, onun dibi neft, qaz və başqa xammal ehtiyatları ilə zəngindir. Mühüm su nəqliyyatı yoludur. Ona görə də belə bir hövzənin hərtərəfli qorunması, tədqiqi sahilyanı dövlətlərin, beynəlxalq təşkilatların marağında olmalıdır.

Xəzər canlı aləmlə zəngin hövzədir. Onun canlı aləmi mütəxəssisləri yaxşı mənada heyrləndirməkdədir. Balıqlar, quşlar, su bitkiləri, onurğasız heyvanlar... Xəzərin sərvətidir. Dənizdə 1400-ə qədər fauna növü, 110 balıq növü vardır. Burada nəre, uzunburun, ağ balıq, Xəzər qızılbalığı, ağ qızılbalıq, çəki, xəşəm, kütüm və s. kimi qiymətli balıq növləri yaşayır. Dünyada ağ balığın 70 faizi, Qara kürünün demək olar ki, hamısı Xəzəryanı dövlətlərin hesabına istehsal olunur. Müvafiq beynəlxalq təşkilatlar çox qiymətli ağ balığın və qara kürünün istehsalına görə, haqlı olaraq, sahilyanı ölkələrə kvota müəyyənləşdirmişdir. Təsəvvür edək ki, dünyanın “qara bazar”larında qara kürünün 1 (bir) kiloqramının qiyməti 5-8 min dollar civarındadır. Ona görə də Xəzəryanı

dövlətlər ağ balığın çoxaldılması qayğısına qalmalıdır. Ölkəmizdə balıqyetişdirmə zavodları bu sahənin inkişafı ilə məşğuldur. Balıqyetişdirmə texnologiyasının indiki səviyyəsindən, təəssüf ki, maksimum istifadə edilmir. Brokonyerlik qiymətli balıq növlərinin qırılmasına, məhsuldarlığın azaldılmasına səbəb olur. Əgər Xəzəryanı dövlətlər ciddi şəkildə əlbir olaraq bu sahənin inkişafına diqqət yetirməsələr tezliklə bu qiymətli nemətdən, əvəzolunmaz sərvətdən məhrum ola bilərik. Dənizin yeraltı sərvətlərinin ölçüsüz istismarı öz mənfi təsirini göstərməkdədir. Xüsusilə, suyun üzərindəki neft pərdəsi qiymətli sərvətlərin qənimidir. Dənizin ekoloji vəziyyəti riskli səviyyədədir.

Xəzər həm də “Qırmızı kitab”a düşən köçəri quşların məskənidir. Xəzərin Azərbaycan sektorunda fəaliyyət göstərən Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğu belə nadir quşların məskənidir. Tanrının bizə bəxş etdiyi bu əvəzolunmaz neməti qoruyub mühafizə etmək hamımızın müqəddəs borcudur. Buna görə də dünyanın əlaqədar təşkilatları hər il Dəniz Günü qeyd etməklə, ekoloji durumun saflaşmasına səy göstərirlər.

Cəmiyyətdə ekoloji vəziyyətin qorunub saxlanması hər şeydən əvvəl, insana və onun sağlamlığına xidmət edir. Qeyd etməliyəm ki, respublikamızın, eləcə də Lənkəranın dəniz ətrafı sahələrinin təmiz saxlanması üçün çox ciddi işlər görülür.

Dənizdəki su quşları da təbiətin bizə bəxş etdiyi möcüzədir. Qızılağac qoruğunun nadir iqlimi buranı su quşlarının daimi məskəninə çevirmişdir. Onlar Xəzərin balıqları və sahil bitkiləri ilə qidalanırlar. Şəxsən mən bir ekoloq kimi, quşların yuvaları, yuvada təzə pərvəriş tapan balaları ilə mütəmadi üz-üzə gəlirəm. Təbiətin bu möcüzəsinə sevinirəm. Amma nə edəsən ki, brokonyer üçün bu qazanc mənbəyi, sadəcə pul ünvanıdır.

Son illər Xəzərdə suitilərin azalması müşahidə olunur. Təəssüf ki, Xəzərin ekoloji barometrləri olan suitilər çirklənmənin qurbanı olurlar.

Xəzərdə müxtəlif su bitkiləri vardır. Bu bitkilər dəniz heyvanlarının, su quşlarının inkişafında mühüm rol oynayır.

Xəzər dənizi mühüm su yolları qovşağıdır. Ölkələr bir-biri ilə dəniz vasitəsilə ticarət-nəqliyyat əməkdaşlığı edirlər. Yük dövriyyəsi ildən-ilə artır.

Bəs dəniz sahilinin əsrarəngiz qumları, sanatoriya-kurort imkanları! Ola bilər ki, dənizimizin bu imkanları mineral resurslardan bizə qat-qat artıq xeyir verər. Ekologiya təmizlənər, insanlar dincələr, sağlamlıq qazanar, maddi xeyri də ki, öz yerində.

Biz ətraf mühitin mühafizəsi, təbii sərvətlərin qorunması və ondan səmərəli istifadə edilməsi sahəsində əhalini məlumatlandırmaq və maarifləndirmək üçün geniş təbliğat işi aparırıq. Belə ki, indiyə qədər ümumtəhsil məktəblərində, Lənkəran Dövlət Universitetində, Lənkəran Dövlət Humanitar Kollecinə, bələdiyyələrdə, müxtəlif idarə və müəssisələrdə Beynəlxalq Dəniz Günü ilə əlaqədar “Xəzər dənizinin sahillərində” iməciliklərin keçirilməsinin ekoloji əhəmiyyəti, “Xəzər sərvətimizdir”, “Xəzəri çirkləndirmədən qoruyaq”, “Xəzərin canlı aləminə təsir edən ekoloji amillər”, “Xəzərin ekoloji mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində görülən işlər və perspektivlər”, “Xəzərin qiymətli sərvətləri və ekoloji problemləri haqqında ümumi məlumat” və s. mövzularda mühazirələr oxunmuşdur.

Artıq insanlar başa düşürlər ki, dəniz bizim üçün təbii sərvət və həyati tələbatdır. Bu gün Xəzəri çirkləndiririksə, orada yaşayan bioresursların inkişafına böyük zərbə vurmuş oluruq. Xəzərin nemətlərindən istifadə ediriksə, onun ətrafına zibil töküb çirkləndirməyə heç kimin mənəvi haqqı yoxdur. Mavi Xəzəri təmiz saxlamaq, onun sərvətlərini göz bəbəyi kimi qorumaq ümumxalq işinə çevrilməlidir. Gəlin unikal sərvətlərlə zəngin olan, Xəzərə laqeyd münasibət bəsləməyək!

Bildiyimiz kimi, hər il Azərbaycana, o cümlədən Xəzərsahili ərazilərə minlərlə turist gəlir. Onların diqqətini ilk baxışdan Xəzər dənizi cəlb edir. Xəzər dənizinin sahillərində istirahət zonaları yaradılıb. Dənizin sahilinə nə qədər təmiz olsa, orada istirahət edən və yaşayan insanların vaxtı da səmərəli keçər.

Çox təəssüf ki, Xəzər dənizi həm ayrı-ayrı adamlar, həm də sənaye müəssisələri tərəfindən çirkləndirilir. Gizli deyil ki, ayrı-ayrı evlərin məişət, sənaye müəssisələrinin istehsal tullantıları dənizə axıdılır. Bu, həm suda yaşayan canlı aləmi, həm də insanların sağlamlığı üçün ciddi təhlükə törədir. Məsələn, Lənkəran Konserv Kombinatının bütün tullantıları, çirkli suları Girdəniçay vasitəsilə birbaşa Xəzər dənizinə axıdılır. Dəfələrlə edilən xəbərdarlığa baxmayaraq, kombinatın rəhbərliyi, nədənsə, heç bir nəticə çıxarmır.

Ümumiyyətlə, Xəzər üçün ən təhlükəli çirklənmə tərkibində zərərli, kimyəvi maddələr olan tullantıların dənizə axıdırılmasıdır.

Tehran Konvensiyası çərçivəsində 2007-ci ildən etibarən hər il ənənəvi olaraq 12 avqust tarixi ərəfəsində Xəzər Günü ilə əlaqədar müxtəlif ekoloji tədbirlər həyata keçirilir. Bununla bağlı Ekologiya və Təbii Sərvətlər

Nazirliyi və onun yerdəki qurumları dəniz sahillərinin tullantılardan təmizlənməsi üçün iməciliklərin keçirilməsini və maarifləndirmə işlərinin ardıcıl aparılmasını məqsəduyğun sayır.

Azərbaycan Respublikasının ekologiya və təbii sərvətlər naziri və daxili işlər naziri tərəfindən “Ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi sahəsində nəzarətin gücləndirilməsinə dair 2018-2020-ci illər üçün tədbirlər planı” təsdiq edilmişdir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Ətraf Mühitin Mühafizəsi Departamentinin və Daxili İşlər Nazirliyinin Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsinin əməkdaşları Xəzər dənizinin sahil zonasında birgə reydləri uğurla davam etdirirlər. Reydlər zamanı Lənkəran rayonu Xəzər dənizi sahili zonasında fəaliyyət göstərən “Delfin” ictimai iaşə obyektində məişət çirkabın təmizlənmədən birbaşa Xəzər dənizinə axıdıldığı, “Meduza”, “Su pərisi”, “Panarama”, “Məşədi”, “Gəl arada bir”, Astara ictimai iaşə obyektlərində isə məişət tullantılarının qalaqlandığı və yandırıldığı müəyyən olunub. Faktlarla bağlı qanun pozucuları barəsində protokollar tərtib edilib və onlar İnzibati Xətalər Məcəlləsinə əsasən cərimə olunublar. Nöqsanların aradan qaldırılması üçün obyekt sahiblərinə məcburi göstərişlər verilib.

Azərbaycan açıq səma altında canlı təbiət muzeyidir. Dənizdən tutmuş yüksək dağ zirvələrinə qədər bu muzey dünya alimlərini heyrləndirir.

Təbiətimizin bir hissəsi Azərbaycanın dilbər guşələrindən olan gözəl Qarabağdır. Topxana meşəmiz, Cıdır düzüümüz, İsa bulağımız, Xarı bülbülümüz... erməni faşistləri tərəfindən məhv edilir. Sularımız, çaylarımız, torpaqlarımız mənfur qonşularımız tərəfindən zibillənir, zəhərlənir, ekoloji tullantıların girdabına çevrilir. Onlar təkcə bizim deyil, təbiətin, insanlığın düşmənidirlər.

İşğal olunmuş ərazilərdən keçən təbii su mənbələrimiz Ermənistan tərəfindən həddindən artıq çirklənməyə məruz qalır. Araz və Kür çaylarının Ermənistan tərəfindən ən ağır formada çirkləndirilməsi nəticəsində həmin çaylarda canlı aləmin yaşayışı üçün ciddi təhlükə yaranmışdır.

Bu gün ekoloji problemlərin həllində hər bir ölkənin ətraf mühitinə qorunması məsələləri ümumbəşəri kontekstə çıxarılmışdır. Bəs görəsən belə sənədlərdə Azərbaycanın haqlı tələbləri lazımınca ictimaiyyətə, beynəlxalq təşkilatlara, dünyaya çatdırılıbmı? Dəfələrlə regiona gələn beynəlxalq müşahidəçilər sarsıdıcı faktlar aşkara çıxarıblar. Dağlıq Qarabağdan, Ermənistandan gələn çaylar özü ilə insan ölümü gətirir. İşğal altında olan torpaqlarımızda narkotik bitkilər becərilir, lakin bu hadisələri dünya ictimaiyyətinə yaymaq, hər kəsi məlumatlandırmaq, nədənsə, bu işə məsul olan beynəlxalq təşkilatların yadına düşmür. Bədxahlar da, xeyirxahlar da təbiətə möhtacdır. Təəssüf ki, dünya hələ də belə nankorların nazı ilə oynayır.

Bəli, sağlam həyat sağlam insan deməkdir. Ətraf mühitə qeyri-humanist münasibət, amansız zərbə insanın özünə, onun sağlamlığına qarşı çevrilir. Ətraf mühitə qeyri-insani münasibət təbiətin bizdən nə vaxtsa qisas almasına gətirib çıxarır.

Xəzər dənizi bu gün insanların qayğısına, isti münasibətinə ehtiyac duyur. Əslində, bu qayğıları o, elə insanların özünə görə istəyir, onlara qaytarmaq üçün istəyir.

Xalq qəzeti.-2018.-12 avqust.-№179.-S.5.

Meşə və çöl yangınları təbiətə böyük zərərdir

Bunlar insanların və bütün canlıların həyatı üçün böyük təhlükələr yaradır

Bəhrüz Məhəmmədov,

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması və
Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Ərazilərinin İnkişafı Departamentinin sektor müdiri

Bu ilin yay mövsümündə havaların həddindən artıq isti və quraq keçməsi, eyni zamanda əksər ot bitkilərinin vegetasiya dövrünün başa çatması ilə əlaqədar meşə fondunda, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində və digər yerlərdə qurumuş ot qalıqlarının üstünlük təşkil etməsi yangın təhlükəsini xeyli artırmışdır.

Yangın maddi nemətlərin məhv olması ilə nəticələnən, idarə oluna bilməyən, insanların və digər canlıların həyatı üçün təhlükə yaradan bir prosesdir. Yangın çox vaxt odla ehtiyatlı davranılmaması, yangına qarşı tədbirlərə düzgün əməl edilməməsi, elektrik boşalmaları və ildırım düşməsi nəticəsində baş verir, bəzən də qəsdən törədilir. Lakin təbiətdə baş verən yangınların əksər hissəsi antropogen faktorlarla bağlıdır.

Mövsümlə əlaqədar vətəndaşlar istirahət etmək məqsədilə əsasən meşəlik ərazilərə üz tuturlar. Bu zaman onların ocaq qalamaları, bəzən isə ocaqları nəzarətsiz qoymaları, yaxud ərazini tərk edərkən ocağı tam söndürməmələri yangına gətirib çıxarır. Həmçinin fermerlər və ya ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən növbəti əkin mövsümünə hazırlıq məqsədilə taxıl biçindən sonra zəmi və kövşənlərin qanunsuz olaraq yandırılması bir çox hallarda ciddi fəsadlara səbəb olur.

Hazırkı hava şəraitində - havaların isti, quraq, bəzən küləkli olması qısa müddət ərzində yangının daha geniş ərazilərə yayılması, yəni meşə fondu torpaqlarına, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə, yaşayış məntəqələrinə, hətta çətin keçilən relyefə məxsus dağlıq və sıldırım qayalıqla əhatə olunmuş əraziləri də bürüməsi ilə nəticələnir. Bu cür yangınların qarşısının alınması və ya lokallaşdırılması isə uzun müddət, hətta sutkalarla vaxt tələb edir ki, nəticədə təbiətə külli miqdarda ziyan dəymiş olur. Eyni zamanda yangınların söndürülməsi üçün xeyli məbləğdə dövlət vəsaiti sərf edilir.

Yangınlar zamanı meşə və biçənəklərin məhv olması ilə yanaşı, torpağın münbit qatında olan üzvi maddələr və torpaqda yaşayan bir çox mikroorqanizmlər, ərazidə yayılmış bitkilərin kök və toxumları yanır ki, bu da biomüxtəlifliyin azalmasına, eyni zamanda əkin sahələrində məhsuldarlığın xeyli aşağı düşməsinə səbəb olur. Yangınlar atmosfer havasını çirkləndirir və bu da öz növbəsində ərazidə məskunlaşan əhəlinin sağlamlığına ciddi təsir edir. Yangın zamanı tüstü ilə havaya qalxan yanma məhsullarının çoxu (xüsusən polimer maddələr yandıqda) orqanizmə zəhərleyici təsir göstərir.

Azərbaycan ərazisinin əksər hissəsini arid zonalar təşkil edir. Son illər xeyli miqdarda vəsait və böyük zəhmət hesabına əsasən magistral avtomobil yollarının ətrafında bir çox yaşıllıqlar və meşə zolaqları salınmışdır. Lakin adi bir ehtiyatsızlıq, yəni söndürülməmiş kibritin, yanan siqaret qalıqlarının və ya kötüyünün həmin ərazilərə atılması, yaxud meşəlik ərazilərdə istirahət edən şəxslərin laqeydliyi yangın hadisələrinin baş verməsinə səbəb olur və bu da potensial təhlükələrə gətirib çıxarır.

2017-ci ildə Ağcabədi, Şabran, Masallı, Oğuz, Xızı, Qəbələ, Daşkəsən, Salyan, Lənkəran, Şamaxı, Ağsu, Qazax, Ağstafa, Tovuz, Şəmkir və Gədəbəy rayonlarının inzibati ərazilərində 18 yangın hadisəsi nəticəsində 1098 hektar, 2018-ci ilin 7 ayında isə Şabran, Oğuz, Yardımlı, Ağdaş, Lənkəran, Xaçmaz, Xızı, Ağsu, Qazax, Ağstafa, Tovuz, Şəmkir, Göyçay, Masallı, Şəki və Siyəzən rayonlarının inzibati ərazilərində 19 yangın hadisəsi nəticəsində 701 hektar meşə və çöl əraziləri yangına məruz qalmışdır. Meşə fondu və xüsusi mühafizə edilən təbiət ərazilərində baş vermiş yangınlara əsasən onlarla həmsərhəd olan biçənək və kövşənlərin yandırılması, alovun tədricən həmin ərazilərə keçməsi səbəb olmuşdur.

Xəbər verildiyi kimi, bu il iyulun 28-də ətraf ərazilərdən Altiagac Milli Parkının ərazisinə keçən və 70 hektar ərazini əhatə edən yangın üç gün davam etmiş, Ekologiya və Təbii Sərvətlər və Fövqəladə Hallar nazirliklərinin yerli qurumlarının əməkdaşlarının və aviasiya dəstəsinin operativliyi nəticəsində tamamilə söndürülmüşdür. Artıq faktla bağlı şübhəli şəxslər müəyyən edilmiş və bununla əlaqədar hüquq mühafizə orqanlarına müraciət olunmuşdur. Hazırda araşdırma aparılır.

Bütün bunlara görə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi belə hava şəraitində vətəndaşlara təbiətdə yangın təhlükəsizliyi qaydalarına əməl etməyi, biçindən sonra zəmilərin yandırılmamasını tövsiyə edib.

Xatırladaq ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 260-cı maddəsinə əsasən, odla və ya digər yüksək təhlükə mənbələri ilə ehtiyatsız davranma üzündən meşələri, meşə fonduna daxil olmayan ağac, kol

əkililərini və digər yaşıllıqları məhv etmə və ya zədələməsinə görə bu cəzalar tətbiq edilə bilər: min manatdan iki min manatadək miqdarda cərimə; bir ilədək müddətə islah işləri; bir ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması; bir ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə. Hadisə külli miqdarda ziyan vurmaqla törədildikdə isə səbəbkara iki min manatdan dörd min manatadək miqdarda cərimə, iki ilədək müddətə islah işləri, bir ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması, iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmək kimi cəzalardan biri verilir.

Yandırma, digər ümumi təhlükəli üsulla, zərərli maddələrlə, istehsalat və məişət tullantıları ilə çirklənmə nəticəsində, meşə və ya meşə fonduna daxil olmayan ağac, kol əkililəri və digər yaşıllıqları məhv etmə, eləcə də zədələmə iki min manatdan üç min manatadək miqdarda cərimə edilməklə və ya edilməməklə iki ildən beş ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması, yaxud iki ildən beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Bu əməllər külli miqdarda ziyan vurmaqla törədildikdə isə üç min manatdan yeddi min manatadək miqdarda cərimə edilməklə və ya edilməməklə beş ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 244-1-ci maddəsinə əsasən əkin yerinin yandırılmasına görə fiziki şəxslər dörd yüz manatdan altı yüz manatadək məbləğdə, vəzifəli şəxslər min beş yüz manatdan iki min manatadək məbləğdə, hüquqi şəxslər beş min manatdan altı min manatadək məbləğdə cərimə edilir.

Son günlər Azərbaycanın müxtəlif regionlarında bu və ya digər səbəbdən biçənək və kövsənlərdə yanğınların baş verməsi, həmin yanğınların meşəlik sahələrə keçərək böyük fəsadlar törətməsi ictimaiyyətin diqqət mərkəzindədir. Bununla əlaqədar aidiyyəti dövlət orqanları - Ekologiya və Təbii Sərvətlər, Fövqəladə Hallar və Kənd Təsərrüfatı nazirlikləri tərəfindən kütləvi maarifləndirmə tədbirləri, eyni zamanda kütləvi informasiya vasitələrində yanğın hadisələrinin profilaktikası ilə bağlı kampaniyalar aparılır. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində rəhbər vəzifəli şəxslərin iştirakı ilə bu mövzuda geniş həcmli brifinq də təşkil edilmişdir.

Məqsəd birdir: istər aparılan maarifləndirmə kampaniyaları, istərsə də qanunvericiliklə müəyyən edilən kifayət qədər sərt sanksiyalar qəsdən və ehtiyatsızlıq üzündən yanğın hadisələrinin baş verməməsinə yönəlib. Sadəcə, vətəndaş məsuliyyəti kifayət qədər olmalı və belə əməli törədən hər bir şəxs qanun qarşısında cavab verməli olduğunu unutmamalıdır!

Azərbaycan.-2018.-11 avqust.-№178.-S.5.

Azərbaycan ekoloji problemlərə qarşı mübarizənin önündə gedən ölkələrdəndir

Günel Əmənullayeva,
kimya üzrə fəlsəfə doktoru

“Ekologiya ili” başa çatdıqda demişdim ki, hesab edin ki, “Ekologiya ili” bu gün də davam edir, sabah da davam edəcək, hər il bizdə “Ekologiya ili” olmalıdır. Çünki bu, həyatımızdır, sağlamlığımızdır, gələcəyimizdir. Yəni bu proses davam etdirilir və bu prosesin müsbət nəticələri vardır.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bu gün dünya ölkələrinin sürətli inkişafı istər-istəməz, yeni ekoloji gərginlik yaradır. Üstəlik, qlobal istiləşmə də həmin problemlərin ortaya çıxmasını sürətləndirir. Bu isə o deməkdir ki, heç bir ölkə bu fəsadlara qarşı təkbaşına mübarizə aparmaq iqtidarında deyil. Ona görə də beynəlxalq ictimaiyyət dünyanın üzləşdiyi ekoloji problemlərin qarşısının alınması və iqlim dəyişmələrinin fəsadlarının azaldılması istiqamətindəki tədbirlərin səmərəsini artırmaq məqsədilə güclərin birləşdirilməsini və birgə mübarizəni vacib sayır.

Bu istiqamətli beynəlxalq sənədlərdə göstərilir ki, ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji problemlərin həll edilməsi davamlı inkişaf üçün vacib amillərdən biridir. Odur ki, davamlı inkişaf fonunda baş verən proseslər respublikamızda da ətraf mühitin qorunmasını tələb edir. Belə ki, XXI əsrin gündəliyində irəli sürülən müddəaların müəyyən hissəsi ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə ilə bağlıdır.

Qətiyyətlə deyə bilərik ki, son illərdə ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji problemlərin həlli istiqamətində respublikamızda kifayət qədər iş görülmüşdür. Bu baxımdan Azərbaycanda davamlı inkişafı təmin etmək məqsədilə ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsinin hüquqi bazası yaradılmışdır. Müstəqilliyin bərpasından keçən müddət ərzində əhalinin sağlamlığı, ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji təhlükəsizlik və təbii resurslardan səmərəli istifadəyə dair 20-dən çox qanun qəbul edilmişdir. Buna misal olaraq “Bitki mühafizəsi haqqında”, “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında”, “Balıqçılıq haqqında”, “Yerin təki haqqında”, “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında”, “Heyvanlar aləmi haqqında”, “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında”, “Atmosfer havasının qorunması haqqında”, “İcbari ekoloji sığorta haqqında”, “Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında”, “Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı haqqında” və sair qanunları göstərmək olar.

Prezidentin sərəncamları ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair” və “Azərbaycan Respublikasında meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair” Milli proqramlarda, “Hidrometeorologiyanın İnkişaf Proqramı”, “Yay-qış otlaqlarının, biçənəklərin səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair”, “Abşeron yarımadasında təbii daş yataqlarının səmərəli istifadəsi və inkişafı” Dövlət proqramlarında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi öz səmərəsini vermişdir və həmin layihələrin icrası davam etdirilir.

Bundan başqa, “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks Tədbirlər Planı”nın icrası ilə əlaqədar bir sıra layihələr uğurla həyata keçirilib. Eləcə də, ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan istifadə sahəsində milli səviyyədə müəyyən edilmiş təşkilati tədbirlər müntəzəm həyata keçirilir. Məsələn, SSRİ-nin süqutundan sonra yaranmış müstəqil dövlətlər arasında Dünya Bankının dəstəyi ilə ilk dəfə Azərbaycanda ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi hazırlanaraq həyata keçirilmişdir.

Bu amillər ulu öndər Heydər Əliyevin daim diqqət mərkəzində idi. Məhz onun təşəbbüsü ilə ətraf mühitə ciddi təsir göstərə bilən karbohidrogen ehtiyatların və digər faydalı qazıntıların istismar layihələri və yeni tikinti layihələri 1996-cı ildən başlayaraq ekoloji ekspertizadan keçirilməyə başlanmışdır. Elə 1998-ci ildə hazırlanmış ətraf mühitin mühafizəsi üzrə milli fəaliyyət planı da bilavasitə Heydər Əliyevin təşəbbüsü idi. Ulu öndərin ölkəmizə rəhbərlik etdiyi illərdə davamlı inkişafa keçid prinsiplərinə uyğun olaraq, ətraf mühit və təbii ehtiyatların sistemli idarə olunması məqsədilə həyata keçirilən institusional tədbirlərdən biri də 2001-ci ilin may ayında yeni strukturları əhatə edən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin yaradılması idi.

Xüsusilə qeyd edilməli məqamlardan biri də ölkəmizin bu istiqamətdə regional səviyyədə əməkdaşlığa xüsusi önəm verməsidir. Belə ki, Azərbaycan ekoloji problemlərin həllində regional səviyyədə geniş fəaliyyət göstərir. Həmin əməkdaşlıq aspektlərindən biri Xəzər Ekoloji Proqramıdır. Bu layihə Dünya Bankı və digər beynəlxalq maliyyə qurumlarının dəstəyi ilə beş Xəzəryanı ölkənin (Azərbaycan, Rusiya, İran, Türkmənistan və

Qazaxıstan) razılığı ilə 1995-ci ildə təşkil edilmişdir. Bu proqramın əsas məqsədi Xəzərin ekologiyasının uzun müddət üçün idarə olunması və bu sahədə davamlı inkişafın təmin edilməsidir. Xəzər Ekoloji Proqramı çərçivəsində 1995-ci ildən indiyə kimi Azərbaycanda bir çox ekoloji layihələr həyata keçirilmişdir.

Xatırladaq ki, Azərbaycanın dövlət strukturları ilə yanaşı, ölkə QHT-ləri də ekoloji problemlərin həllində fəal iştirak edirlər. Məsələn, Azərbaycan, Gürcüstan, Rusiya və Ermənistanın daxil olduğu Cənubi Qafqaz Regional Ekoloji Mərkəzinin yaradılmasında əsas məqsəd Cənubi Qafqazda ekoloji məsələlərin həllində və davamlı inkişafın təmin edilməsində hökumətlərarası (QHT-lərarası) əməkdaşlığın genişləndirilməsi və möhkəmləndirilməsindən ibarətdir.

Bundan başqa, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığı genişləndirmək və qlobal ekoloji problemlərin həllində fəal iştirak etmək məqsədilə Azərbaycan bir çox ekoloji konvensiyalara qoşulmuşdur. Bu, ətraf mühitin mühafizəsi və qlobal ekoloji problemlərin həllində Azərbaycanın iştirakına meydan açıb.

Müstəqilliyin bərpasından sonra ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar qəbul olunmuş qanunların hər birinin tətbiq edilməsi barədə ölkə prezidentinin müvafiq fərmanları verilmiş, idarəetmə orqanlarının səlahiyyətləri və icra mexanizmi müəyyənləşdirilmişdir. Mövcud qanunlara müvafiq olaraq bir sıra normativ sənədlər, qaydalar və əsasnamələr işlənib təsdiq edilmişdir. Hazırda bu istiqamətdə işlər davam etdirilir.

Həmin istiqamətlərin önündə gedən məsələ iqlim dəyişmələridir. Azərbaycan Respublikası 1992-ci ildə BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasını imzalamış, 1995-ci ildə Milli Məclis tərəfindən ratifikasiya etmiş, 2000-ci ildə bu konvensiyaya əlavə olan Kioto protokolunu imzalamışdır. Konvensiyadan irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün respublika Prezidentinin sərəncamı ilə 1997-ci ildə iqlim dəyişmələri üzrə dövlət komissiyası yaradılmışdır. Konvensiyanın tərəfi kimi, Azərbaycan iqlim dəyişmələrinin gözlənilən təsirinin azaldılmasına yönəlmiş milli və regional proqramların hazırlanması, həyata keçirilməsi və nəşr etdirilərək ictimaiyyətə çatdırılması kimi öhdəliklər götürmüşdür.

Əlbəttə, bütün bunlar ulu öndər Heydər Əliyevin ölkəmizə rəhbərlik etdiyi dövrdə ekoloji problemlərin həllinə ayrılan diqqətin nəticəsi kimi qəbul edilir. Prezident İlham Əliyevin 15 illik rəhbərliyi dövründə isə ekoloji siyasət daha müasir metodlarla, müfəssəl həyata keçirilmişdir. Təsədüfi deyildir ki, Prezident İlham Əliyev 2010-cu ili Azərbaycanda “Ekologiya ili” elan etmişdir.

Dövlət başçımızın hələ 2012-ci ilin iyulunda Nazirlər Kabinetinin iclasında səsləndirdiyi fikirlər bu istiqamətdə reallaşdırılan tədbirlər haqqında tam təəssürat yaradır: “Sənaye inkişafımız ilə bağlı bir məsələyə də toxunmaq istəyirəm. İri sənaye müəssisələrinin şəhər mərkəzindən çıxarılması prosesi gedir, getməlidir. Bakı sakinləri bu prosesin müsbət nəticələrini görürlər. Biz vaxtı ilə köhnəlmiş, ekoloji cəhətdən təhlükəli sənaye müəssisələrini şəhərin mərkəzindən çıxarıq, yeni yerlərə köçürürük... Parklar, avtomobil dayanacaqları, bağçalar salınmalıdır ki, insanlar üçün daha da yaxşı şərait yaradılsın. Yaşıllıq zolaqları, ağaclar əkilməlidir. Bu il iki milyondan artıq ağac əkilmişdir. Əvvəlki dövrdə daha da çox idi. Çünki “Ekologiya ili” çərçivəsində hər yerdə bu proses gedirdi... Bayraq meydanına gedən yol və Yeni Bulvar bunun bariz nümunəsidir. Bu yerlər köhnəlmiş, yəni sovet dövründə tikilmiş və heç bir əhəmiyyət daşımayan zavodlarla, elə bil ki, əhatə olunmuşdu. Onları oradan köçürmək o qədər də asan olmamışdır. Müqavimətlər də oldu. Ancaq siyasi iradə olduqda heç bir müqavimət heç bir nəticə vermir”.

Xalq qəzeti.-2018.-7 avqust.-№174.-S.5.

Meşələrimizi yangından qoruyaq!

Aktual mövzuda

Bəxtiyar Hüseynov,

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin 1 saylı Ərazi üzrə ETSS-nin sektor müdiri,
ekoloq-jurnalist

Dünya üzrə meşə örtüyünün sahəsi 4 milyard hektardır. Bunun 809 milyon hektarı Rusiya Federasiyasının, 478 milyon hektarı Braziliyanın, 310 milyon hektarı Kanadanın və 303 milyon hektarı ABŞ-ın payına düşür.

Son 200 ildə dünya üzrə meşə ərazilərinin sahəsi 2 dəfədən çox azalmışdır. XVIII-XIX əsrlərdə indiki Azərbaycan ərazisinin 35 faizi meşə ilə örtülü olmuşdur. Hazırda Azərbaycan meşələrinin ümumi sahəsi 989,4 min hektardır. Bu da Azərbaycan ərazisinin 11,4 faizini təşkil edir. 261 min hektar meşə fondu sahəsi Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş ərazilərdədir.

Meşələrin təbiətdə ən böyük rolu hər hektarın il ərzində 10-20 ton karbon qazını udaraq əvəzində oksigen ixrac etməsidir. 1 hektar meşə sahəsi

1 saatda 8 kiloqram karbon qazını udur.

Meşələr nəfəs aldığımız havanı tozdan, sənaye müəssisələri və nəqliyyat vasitələri tərəfindən buraxılmış külli miqdarda zəhərli qazlardan təmizləyir, saflaşdırır, insanın tənəffüsü üçün vacib olan oksigen ilə zənginləşdirir. Bir sıra ağac, kol və yarımkollar xəstəlik törədən mikroorqanizmləri məhv edən xüsusi maddələr buraxmaq qabiliyyətinə malikdir. Bu da insanın sağlamlığı və uzun ömür sürməsi üçün əsas şərtidir. Meşələrin qorunmasında ictimaiyyətin köməyinə həmişə ehtiyac var.

Meşələr torpaqları eroziyadan qoruyur, su ehtiyatlarının tükənməsinin qarşısını alır və havanı sanitariya-gigiyena baxımından saflaşdırır, təbiətdə maddələr mübadiləsində və enerjinin bioloji dövrüyyəsində əvəzsiz rol oynayır. Bütün bunları sadalamaqda məqsədimiz ondan ibarətdir ki, meşə sahələrinin qorunmasının zəruriliyini, meşə-bərpa işlərinin tələpəli bir məsələ olduğunu, ən vacibi isə yangın təhlükəsinə qarşı mübarizənin ciddiliyini daha dərinlən dərk edək.

Bürkülü yay günləri davam edir. Havaların çox isti keçməsi ilə əlaqədar yabani otlar qurumuş və meşələr, yol kənarında əkilmiş ağaclar üçün ciddi yangın təhlükəsi yaranmışdır. Yerli təşkilatlar tərəfindən vaxtında yangın əleyhinə zəruri tədbirlər görülsə də, təkcə bunlar kifayət etmir. Dünyada və ölkəmizdə baş vermiş yangınlar məsul şəxslərin, hər bir insanın son dərəcə diqqətli olmasını, öz işlərinə, addımlarına daha ciddi yanaşmasını tələb edir. Vaxtında yangına qarşı mineral zolaqların çəkilməməsi, yangınların söndürülməsi üçün zəruri avadanlıq və ləvazimatların hazır vəziyyətdə saxlanmaması, xüsusən yerlərdə növbətçilərin olmaması səbəbindən məhz kənarda baş vermiş çöl yangınları təşkilatların xidməti ərazisinə keçir və yangına anında müdaxilə edilmədiyi üçün ciddi problemlərə səbəb olur.

Meşə yangınları təbii sərvətlərə və ətraf mühitə böyük ziyan vurur. Onun baş verməsi təhlükəsinin qarşısını almaq üçün ilk növbədə geniş təbliğat işlərinə ehtiyac duyulur. İnsanlar kiçik yaşlarından ümumxalq sərvəti olan meşələrin qorunması, təbiətə məhəbbət ruhunda tərbiyə olunmalıdır. Meşədə həmişə odla ehtiyatlı olmalı və yangın baş verərsə, onun qarşısını almaq üçün meşə işçilərinə kömək edilməlidir. Xüsusilə yangın təhlükəsi artan quraqlıq aylarda təbliğat və təşviqat işləri gücləndirilməlidir. Meşə ərazisi olan rayonlarda yaşayan əhali və təbiət qoynunda istirahət edən insanlar meşə yangınlarının əmələ gəlməsi səbəblərini və onu söndürmək üsullarını bilməlidirlər.

Meşə yangınları əsas etibarilə insanlar tərəfindən törədilir. Meşədə ocağı yana-yana qoyub getmək, siqareti söndürməmiş atmaq yangına səbəb olur. Meşə yangınları ildırımla da törəyə bilər. Çoxlu miqdarda qurumuş ağacların, tör-töküntülərin olması baş vermiş yangının güclənməsinə şərait yaradır. Böyük meşə sahələrində baş verəcək yangın başqa sahələrə keçməsinə dəyə, əlavə yollar açılır. Ən çox yangın təhlükəsi kütləvi istirahət sahələrində yaranır. Belə sahələrdə ocaq qalamaq üçün xüsusi yerlər düzəldilir.

Meşələrimizi yangından qorumaq təkcə meşə gözətçilərinin işi deyil, təbii sərvətlərimizin yangından mühafizəsində hamımız bir nəfər kimi yaxından iştirak etməliyik. Baş vermiş yangını dərhal söndürmək üçün ictimaiyyətin köməyinə böyük ehtiyac var. Meşələrdə, istirahət mərkəzlərində dincələn turistlərin, qonaqların bəzi

ehtiyatsız hərəkətləri ictimai nəzarətə götürülməli, istirahət obyektlərinin rəhbərləri tərəfindən ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar onlarla söhbətlər aparılmalıdır.

Son vaxtlar ölkə ərazisində havaların çox isti və quraq keçməsi, həmçinin taxıl biçini ilə əlaqədar yanğın təhlükəsi artıb. Bununla əlaqədar Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi bir daha şəhər və rayon rəhbərliklərindən, bələdiyyələrdən meşə və kolluqların qorunması, eyni zamanda, gələcəkdə baş verə biləcək yanğın hadisələrinin, habelə digər ekoloji fəlakətlərin qarşısını almaq məqsədilə qabaqlayıcı tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir.

Təəssüf ki, bələdiyyələr çox vaxt öz hüquq və səlahiyyətlərindən lazımınca istifadə etmirlər. Əkin-biçindən sonra torpaqların yandırılmasına adi hal kimi yanaşırlar. Torpaqlar ildən-ilə məhsuldarlıqdan düşür və nəticə etibarilə eroziyaya uğrayır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin “Azərbaycan Respublikası Meşə Fondunun qorunması tədbirləri haqqında” 21 avqust 1995-ci il tarixli 188 sayılı qərarına əsasən, mülkiyyətində meşə və kolluqlar olan bütün hüquqi və fiziki şəxslər meşə fondu ilə həmsərhəd zonada taxıl biçini və digər mövsümi işlərlə əlaqədar odla ehtiyatlı olmaq, yanğın təhlükəsizliyi qaydalarına riayət etmək və meşələrimizi, torpaqlarımızı qorumaq üçün ciddi məsuliyyət hiss etməli və fəallığı artırmalıdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, yanğınların çoxu odla ehtiyatsız davranışdan və ya meşədə iş və istirahət zamanı insanların yanğın təhlükəsizliyi qaydalarını pozması səbəbindən baş verir. İsnmək, xörək bişirmək üçün qalanmış ocaqların meşəni tərk edərkən tam söndürülməməsi çox vaxt yanğınlarla nəticələnir.

Meşələrə sürtkü yağı, benzin, ağ neft, dizel yanacağı və s. kimi tezalısan mayelərə bulaşmış əsgə və digər materialları atmaq olmaz. Müəyyən olunmamış yerlərdə avtomobil, traktor və digər daxiliyanma mühərrikli aqreqlərin yanacaqda doldurulması, eləcə də onların yaxınlığında siqaret çəkilməsi, tonqal yandırılması yolverilməzdir.

Yanğın zamanı alçaq boylu ağaclar və kollar, cücərilər məhv olur. Hündürboylu ağacların gövdə və budaqları qovrulduğu üçün ümumi inkişafı yavaşlayır. Bitki qalıqlarının vaxtaşırı, müntəzəm yandırılması nəticəsində torpaq üzvü maddələrdən məhrum olur. Yanğın zamanı həm də yerin üstündə və altında yaşayan heyvanlar, mikroorqanizmlər məhv olur. Təşviqat vasitələri olaraq ərazinizdə, yol ətrafında “Odlə ehtiyatlı olun”, “Söndürülməmiş siqareti yerə atmayın”, “Meşəni oddan qoruyun” və s. şüarlar yazılmış lövhələrin asılması həm vacib, həm də məqsədyönlü olardı.

Məlum olduğu kimi, ölkəmizə turist axını ildən-ilə güclənir. Həmçinin son illərdə Azərbaycan beynəlxalq tədbirlərin bir çoxuna ev sahibliyi edir. Xüsusilə, turist zonası kimi gənclərin və uşaq təşkilatlarının istirahəti, maraqlı tədbirləri, yay düşərgələri burada keçirilir. Belə tədbirlər zamanı lazım gələndə meşədə tonqal yandırılması yalnız Meşə Mühafizəsi və Bərpası Müəssisəsinin icazəsi ilə bu təşkilatın ayırdığı xüsusi yerlərdə təşkil oluna bilər. Tullantıların yandırılması da bütün hallarda həmin təşkilatla razılaşdırılmalıdır.

Tonqal yandırılarkən bütün təhlükəsizlik qaydalarına əməl edilməlidir, heç bir halda ağac altında (xüsusən də budaqları aşağı sallanan ağacların altında) yandırılmamalıdır. Quru ağac kötökləri və quru ot olan ərazidə də ocaq qalamaq olmaz. Tonqal qalamaq üçün əvvəlcədən yer hazırlamaq və yaxud köhnə, qalanmış tonqalın yerindən istifadə etmək lazımdır. Bunun üçün ilk növbədə ağaclardan xeyli aralıda yer hazırlamaq məqsədmüvafiqdir. Həmin ərazi otlardan təmizlənməli, sonra isə yandırılacaq odun parçaları üçün çala qazılmalıdır.

Yanğından əvvəl bir qayda olaraq qabaqlayıcı tədbirlər görülməsi daha vacibdir. Yanğın təhlükəsi olan meşə sahələri, meşə yolları və digər torpaqlarla həmsərhəd olan sahələr yanğın əleyhinə tədbir olaraq 2-3 metr enində şumlanmalı, meşənin tör-töküntülərindən təmizlənməsi, ərazidə yerləşən tikintinin ətrafı 15 metr radiusunda şumlanmalı və ya yanğına qarşı minerallaşdırılmış zolaqlarla təmin edilməlidir. İnsanlar bilməlidir ki, onlar üçün meşə yanğının təhlükəsi təkcə alovun birbaşa təsiri deyil, eyni zamanda, atmosferdə güclü oksigen çatışmazlığı baş verir, dən qazının və digər qatışıqların artması zəhərlənmələrə səbəb olur. Bunları nəzərə alaraq meşə yanğınları zamanı birinci növbədə insanlar və kənd təsərrüfatı heyvanları təhlükəli zonadan çıxarılmalı, yanğın yerinə giriş məhdudlaşdırılmalı, yanğın söndürülməklə təhlükəsizlik təmin edilməlidir. Yanğın ərazisində işləyənlər xüsusi geyimlər, kaskalar, tüstü əleyhinə maskalar və əleyhqazlardan istifadə etməlidirlər.

İstiləşmənin getdikcə artması ilə əlaqədar ölkə ərazisində yanğın təhlükəsizliyi tədbirlərinə başlanılıb. İşimizlə bağlı bəzi müəssisələrdə olduq. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təlimatına uyğun olaraq, Hirkan Milli Parkında xüsusi iş qrafiki tutulub. Belə ki, növbətçilik cədvəli tərtib olunub. Mövcud 4 gözətçi məntəqəsinin hər birində yanğısöndürən balonlar asılıb. Çənlər su ilə doldurularaq hazır vəziyyətə gətirilib. Milli parka yaxın yaşayış məntəqələrində bu baxımdan əhalinin maariflənməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Müntəzəm olaraq yerli icra nümayəndələrinin, bələdiyyələrin və geniş əhali kütləsinin iştirakı ilə tədbirlər keçirilir.

Meşələri yağından qorumaq hər birimizin vətəndaşlıq borcu olmalıdır. Bu məqsədlə kompleks təbliğat işi aparılmalıdır. Bunun üçün əyani vasitələr də əhəmiyyətlidir. Əhali arasında təbliğat işi aparmaqla yanaşı, plakatlardan, reklam işlərindən də geniş istifadə etmək olar. Həmçinin Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin elektron xidmətlərindən də istifadə etmək zəruridir. Çünki hər bir vətəndaş bu xidmətdən ekoloji maariflənmə baxımından faydalana bilər.

Meşə yağınları digər təbii fəlakətlər kimi, həm insanlara, həm də təbiətə böyük ziyan vurur. İndi dünyanın çox yerində meşə yağınları tüğyan edir. Təəssüf ki, dünyada bu cür ekoloji fəlakətlərə barmaqarası baxırlar. Necə deyirlər, ikili standart təbiətə də tətbiq olunur. Halbuki ermənilərin işğal edilmiş ərazilərimizdə həyata keçirdikləri “yandırılmış torpaq” siyasəti təkcə Azərbaycan təbiətinə ziyan vurmur, vahid bir orqanizm olan bütün planetimizə təsir edir. Burada ayrı-seçkilik ola bilməz. Yandırılmış Azərbaycan əraziləri vahid təbiətin bir hissəsidir. Buna göz yummaq bəşəriyyətin sağlam gələcəyinə amansız zərbədir.

Akademik Həsən Əliyevin hələ 50 il bundan əvvəl çaldığı həyəcan təbilinin nəticələrini indi dərk edirik. Nəzərə almalıyıq ki, bulaqlar, çeşmələr quruyur, yeniləri yaranmır. 200-300 illik şabalıdyarpaq palıd, digər qiymətli ağaclar qırılır və onları yetişdirmək üçün neçə ömür lazımdır. Ancaq təəssüf ki, bugünün cazibəsi ilə yaşayan yerlərdəki bəzi aidiyyəti orqanlar ağsaqqal alimimizin uzaqgörən elmi tövsiyələrindən lazımi nəticə çıxarmırlar.

Kasıblaşan, kasadlaşan təbiətimizin bir günahkarı da bizik – meşələrimizi qıran, bulaqlarımızı kor qoyan, torpaqlarımızı eroziyaya uğradan, yaşıllığı məhv edib yerində gərəkli-gərəksiz, dəbdəbəli imarətlər, şübhəli xidmət obyektləri tikdirənlər.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan meşə fondu az, lakin flora və faunası zəngin olan ölkələr sırasına daxildir. Elə buna görə də biz meşələrimizi göz bəbəyi kimi qorumaq, ondan səmərəli istifadə etməliyik. Təəssüf ki, bu, həmişə belə olmur. Gizli deyil ki, son illərdə respublikada meşə ərazilərində tikinti aparılır, meşələrə məxsus torpaqlar həyətyanı sahələrə, yaşayış evlərinin tikintisinə verilir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi belə mənfi hallara qarşı ardıcıl və məqsədyönlü mübarizə aparır. Təsədüfi deyil ki, nazirliyin əməkdaşları və yerli aidiyyəti qurumların iştirakı ilə respublika ərazisində keçirilən növbəti reyid zamanı Masallı rayonundakı Yelağac kəndində şəxsi həyətlərdə kömür quyuları aşkar olunub. Bu da meşələrimizdə yüzlərlə ağacın həyatına son qoymaq deməkdir. Aşkar olunan bu quyular atmosfərə normadan artıq zəhərli qazlar buraxır. Nəticədə ətraf mühit, atmosfer çirklənir, insanların sağlamlığı üçün ciddi təhlükə yaranır. Belə kömür quyuları əvvəllər də mövcud olub, lakin meşə ərazisində onlar üçün xüsusi yer ayrılıb. Gələn gəlir isə şəxsi ciblərə yox, dövlət büdcəsinə köçürülürdü. Şəxsi həyətlərdə kömür quyularının aşkarlanması ictimai nəzarətin zəifliyindən və yerli icra məmurlarının məsuliyyətsizliyindən irəli gəlir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin son iki ayda qeyd etdiyimiz məsələyə ciddi nəzarəti belə mənfi halların qarşısının alınmasına mühüm kömək göstərir.

Təbiətimiz hamımızdan imdad diləyir. Bu istiqamətdə ekoloji maarifləndirmə işi heç də az əhəmiyyət daşımır. Ekoloji böhranın çıxış yollarından biri də bütövlükdə cəmiyyəti fəallaşdırmaqdır.

İnsan haqlı olaraq özünü təbiətin ayrılmaz hissəsi hesab edir. Ağıl kəsəndən ilk gündən başlayaraq təbiəti öyrənir və onun hesabına yaşayır. Meşələr isə ana təbiətin yaşıl tacıdır. Təbiətimizin bu yaşıl örtüyü planetimizdəki bütün canlılar üçün təbii bir nemət olmaqla bərabər həm də gözəllikdir, sağlamlıqdır. Soyuq və istini mülayimləşdirir, ətraf mühiti sağlamlaşdırır, insanlara estetik gözəllik bəxş edir.

Təbiət tükənməyən sərvət olsa da, laqeydlilik, etinasızlıq və nəzarətsizlik ucbatından tükənir, məhv olur. Qeyd edək ki, təbiət insansız yaşayır, amma insan təbiətsiz yaşaya bilmir. Elə buna görə də təbiət qarşısında hər bir sıradı vətəndaş öz məsuliyyətini hiss etməlidir. Ana yurdumuzun gözəlliklərini qorumaq və artırmaq hamının borcu olmalıdır. İnanırıq ki, respublika Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi xüsusi fəallıqla başladığı indiki həqiqi təbiətsevərlik xidmətini axıradək davam etdirəcək, möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin sərəncamlarından irəli gələn vəzifələri layiqincə yerinə yetirəcək.

Xalq qəzeti.-2018.-29 iyul.-№167.-S.7.

Prezidentin mövqeyi, iradəsi və xəbərdarlığı

Yaxud yaşıllığı salanlar, onları məhv edənlər və digər müəmmalar

Bəxtiyar Sadiqov

15 aprel 2017-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin mətbuat xidməti açıqlama yaydı. Dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin “Ağacların qanunsuz olaraq kəsilməsi yolverilməzdir” mövqeyini əks etdirən həmin açıqlama Bakının Yasamal rayonunda baş verən olayla bağlı idi. Belə ki, Mətbuat prospektində yerləşən “Ovçular evi” ərazisində “Böyük Plaza” yaşayış və ticarət mərkəzinin tikintisini aparan şirkət ərazidəki 54 ağacı qanunsuz olaraq kəsmiş və yaşıllığı məhv etmişdi. Bundan xəbər tutan Prezident İlham Əliyev hadisəyə kəskin reaksiya vermiş, tikinti işlərini dərhal dayandırmış, məsələnin təcili araşdırılmasını tapşırırmışdı.

Dövlət başçısının bu mövqeyindən sonra Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi müvafiq araşdırma apararaq həmin şirkəti 130 min manat məbləğində cərimələdi və ərazidə yeni istirahət parkı salındı.

Əslində bu fakt ölkədəki yaşıllıqlara, onların salınmasına, qorunmasına və həmin yaşıllıqlara qənim kəsilmələrə dövlət başçısının münasibətini əks etdirirdi:

“Biz ekoloji vəziyyətlə bağlı məsələləri daim diqqət mərkəzində saxlayırıq. Ancaq ictimaiyyəti də, mənə də narahat edən məsələ ağacların kəsilməsi məsələsidir. Buna yol vermək olmaz. Hesab edirəm ki, biz burada daha da ciddi məsuliyyət tətbiq etməliyik. Ağacəsmə tam şəkildə dayandırılmalıdır. Ancaq nadir hallarda, o da Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin rəyi ilə haradasa ağac ya köçürülə, ya kəsilə bilər”.

Əgər dövlət başçısı hər hansı məsələyə münasibət bildirirsə, bu, təkcə həmin faktla məhdudlaşmır, eyni tipli hadisələrin hamısına şamil edilir. Belə bəyanatlar həm də xoşagəlməz halların qarşısını irəlicədən almağa xidmət edir.

Bəli, cənab İlham Əliyev Yasamal rayonundakı “yaşıl soyqırımına” kəskin münasibət bildirdi, sonra qısa müddətdə həmin ərazidə gözəl bir park saldıraraq açılışını da etdi. Parkın açılışında ictimaiyyət nümayəndələri ilə görüşündə çıxışı zamanı bir daha öz iradəsini ortaya qoydu: “Mən bütün dövlət məmurlarına, özəl qurumlara dəfələrlə xəbərdarlıq etmişəm ki, ağaclar kəsilməməlidir, ağacları kəsmək olmaz”.

Təəssüf ki, Prezidentin bu qadağasını eşitməyən məmurlar da olur. Halbuki onlar nəinki eşitməyə, hətta deyilənlərə dəqiq əməl etməyə də borcludurlar!

Səhvlərini düzəltmək əvəzinə özlərini təriflədilər

“Azərbaycan” qəzetinin 17 may 2018-ci il tarixli nömrəsində “Ciddi siqnal” rubrikası ilə “Bərdədə yaşıllıqları niyə ticarət obyektləri ilə əvəz edirlər?!” adlı məqalə dərc edilmişdi. Yazıda deyilənləri əyani şəkildə göstərən daha 6 ədəd fotofakt da verilmişdi. Həmin şəkillərdə mövcud yaşıllıq, ağacların qazılıb çıxarılaraq “Jiquli” markalı maşına yüklənməsi, boşaldılmış ərazidə, həm də yaşıllıqlar içində təzə ticarət obyektlərinin tikintisi açıq-aydın görünürdü (Bir daha diqqətinizə təqdim edirik).

Nədənsə heç kim qəzetdə tənqid olunmasını istəmir: istər adi vətəndaş olsun, istərsə də müxtəlif rəngli məmur! Adətən reaksiya da eynidir: əvvəlcə giley-güzar, sonra müsbət işlərin daha çox olduğu iddiası, daha sonra tənqidin “qərəzli” olması fikri, yazıda söylənənlərin “jurnalistin subyektivliyi” ilə izahı cəhdi, ən nəhayət, “şərləmə” kampaniyası başlayır.

Əlli illik jurnalistika praktikamda dəfələrlə gördüklərim bunlar olub...

Heç kəs nöqsanını səmimi etiraf etməyib!

Heç kəs günahı özündə görməyib!

Ən sonda “yazmaya da bilərdiniz” iradə səsəndirilib!

Yuxarıda adı xatırlanan yazıdan sonra Bərdə Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Vidadi İsayevin redaksiyaya zəngi də eyni motivdə oldu!

Təfərrüata varmırıq. Əsas arqumentlərdən biri bu idi ki, indiyədək Bərdədə olmayan qədər yaşıllıqlar salınıb, rayon gül-çiçəyə bürünüb...

Doğrudur, amma yaşıllıqlar çoxdursa, onları məhv etməyə başlamalıyıq?

HAŞIYƏ: Qəribədir, dövlət strukturlarının müxtəlif pillələrində çalışan bəzi məmurlar dövlətin gördüyü və gördürdüyü işləri öz adlarına çıxmağı sevirilər: “mən tikdim”, “mən yaratdım”, “mən etdim” kimi ifadələri xüsusi intonasiya ilə söyləyirlər!

Həminin etiraf etdiyi faktdır ki, müstəqillik dövründə Azərbaycan başdan-başa yenidən tikilib, qurulub, abadlaşıb, gül-çiçəyə, yaşıllığa qərq olub!

Bütün bunların bir müəllifi var: Prezident İlham Əliyev!

Dövlət başçısı uzun illəri əhatə edən quruculuq planları müəyyən edir, onun yerinə yetirilməsini təmin edən dövlət proqramları hazırlatdırıb təsdiqləyir, icrası üçün kifayət qədər vəsait ayırır. Hətta məmurların öyrənməsi, görüb-götürməsi, zövqlə tikib-qura bilməsi üçün onları xarici ölkələrə ezamiyyətə belə göndərir. Hər dəfə ölkə paytaxtında və regionlara səfərlərində yeni obyektlərin bünövrəsini qoyur, açılışını edir!

Üstəlik, məmuru vəzifəyə təyin edərək qarşısına vəzifələri qoyan da Prezidentdir!

Belə olan halda möhtəşəm quruculuq işlərinin müəllifi kim sayılmalıdır?

Bütün bu işlərə rəhbərlik edən, maliyyələşdirən dövlət başçısı, yoxsa xırda-para məmurlar?!

İcra başçısına bütün irad və narazılıqlarını yazılı şəkildə redaksiyaya göndərməsini tövsiyə etdik.

Amma nə tənqidi çıxışımıza cavab gəldi, nə də başqa bir məktub!

Əvəzində “Xalq qəzeti”nin 3 iyun 2018-ci il tarixli nömrəsində “Bərdə güllər, çiçəklər şəhəridir” adlı məqalə çıxdı...

Bərdə Rayon İcra Hakimiyyətinin özünəməxsus “müdafiə taktikası”, yaxud saxta “müəllif” imzası

“Xalq qəzeti”ndəki həmin yazının redaksiyaya nə sayaq və necə çatdırıldığını, qəzet səhifəsinə necə çıxarıldığını yaxşı bilirik! Lakin yalnız rəsmi, görünən məqamları açıqlayacağıq.

HAŞIYƏ: Qürurunu itirmiş hansısa bir jurnalistin müəyyən postda oturanın qılığına girməsi, şəninə xoş sözlər söyləyərək “keyfini açması”, müxtəlif üsullarla yarınması artıq adılşmış haldır. Səbəbi də bəllidir: loğma boğmadır demişlər! Amma əndazəni aşaraq jurnalistikanın prinsiplərini tapdalamaq, “həmkar” adına xəyanət etmək, üstəlik, bu zaman qeyri-obyektivlik göstərmək - etiraf edək ki, eyni cəbhəyə məxsus qələm sahiblərinin az-az rastlaşdıqları haldır! Daha çox bazar iqtisadiyyatının məənviyyətə gətirdiyi aşınmanın təzahürü sayılır. Çünki sovet dövründə belə hallar olmazdı. Amma o da faktdır ki, 37-ci ili də məhz belələri törətmişlər.

“Xalq qəzeti”ndəki “həmkarlarımızın” və “dostlarımızın” tələm-tələsik belə bir yazı dərc etməsinə bəlkə də əhəmiyyət verməzdik. Necə deyirlər, “xoruzun quyruğu”nu göstərən 2 məqam olmasaydı...

Birinci məqam. “Bərdə güllər, çiçəklər şəhəridir” məqaləsi arayış şəkliindədir. Burada illər üzrə - 2011-ci ildən 2017-ci ilədək olan dövrdə harada, hansı həcmdə, nə qədər ağac və gül kolu əkildiyi, yaşıllıq salındığı göstərilir. 2011-2017-ci illər Bərdənin hazırkı icra başçısı Vidadi İsayevin işlədiyi dövrüdür. Deməli, həmin rəqəmlər onun ağacəkmə və yaşıllaşdırma sahəsindəki hesabatıdır...

İkinci məqam isə məqalənin müəllifi ilə bağlıdır. Maraqlıdır ki, həmin yazı onu hazırlayan müxbirin adı ilə getməyib. Məqaləyə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin 12 saylı ərazi Ekoloji və Təbii Sərvətlər şöbəsinin müdiri Mübariz Hacıyevin imzası qoyulub! Əslində ekologiyanı və ətraf mühiti qorunmalı olan bir şəxsin “Azərbaycan”dakı yazıya cavab kimi başqa bir qəzetdə tərifli məqalə verməsi bizə qərribə gəldi! Odur ki, araşdırma apardıq.

Mübariz Hacıyev prinsipial bir insan kimi həqiqəti etiraf etdi! Onun öz imzası və möhürü ilə təsdiqləyərək qəzetimizin bölgə müxbirinə ünvanladığı məktubu diqqətinizə çəkirik: “12 Saylı Ərazi Ekologiya və Təbii Sərvətlər şöbəsinin müdiri Mübariz Qurban oğlu Hacıyev sizə məlum edir ki, 03 iyun 2018-ci il tarixində “Xalq qəzeti”ndə Bərdə rayonunda yaşıllıqlar barədə mənim adımdan verilmiş məqalədən mənim xəbərim yoxdur. Həmin məlumatı eşidən kimi Bərdə Rayon İcra Hakimiyyəti ilə əlaqə saxladım, mənə şəfahi olaraq bildirdilər ki, həmin məqalədə Bərdə şəhər Yaşıllaşdırma İdarəsinin müdirinin adı getmək əvəzinə, səhvən Mübariz Hacıyevin adı getmişdir”.

Bax belə!

Bütün günahi fəhlənin boynuna qoydular

Yalan ayaq tutar, amma yeriməz - demişlər.

Doğrudur, hərdən yeriyyir, amma uzağa getmir!

Başqa bir həqiqət də var: bəzən bir yalan özünü doğrultmaq üçün daha neçə-neçə yalana ehtiyac yaradır. Di gəl ki, yenə də “balans” vermir!

Beləliklə, Bərdədə yaşıllığın məhv edilərək yerində ticarət obyektləri tikilməsi üçün başlanan proses və “Azərbaycan” qəzetində bununla bağlı gedən tənqidi yazıya “cavab” verilməsi (bəlkə də qəzetə “həddinin göstərilməsi niyyəti”) ilə başlanan oyunlar silsiləsi davam etməkdədir.

Növbəti mərhələdən danışmadan öncə “Azərbaycan” qəzetinin “Bərdədə yaşıllıqları niyə ticarət obyektləri ilə əvəz edirlər?!” tənqidi yazısı ilə bağlı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin mövqeyini əks etdirən məktubla tanış olmağınızı istərdik:

“Azərbaycan” qəzetinin 2018-ci il 17 may tarixli nömrəsində “Ciddi siqnal” rubrikası altında dərc olunmuş və 2018-ci il 17 may tarixli 5 nömrəli məktubunuzla Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə daxil olmuş “Bərdədə yaşıllıqları niyə ticarət obyektləri ilə əvəz edirlər?!” sərlövhəli məqalədə göstərilənlər 12 sayılı (Bərdə) Ərazi Ekologiya və Təbii Sərvətlər Şöbəsinin əməkdaşları tərəfindən yerində araşdırılmışdır.

Araşdırma zamanı Bərdə şəhəri S.Vurğun və Üzeyir Hacıbəyov küçələrinin kəsişməsindəki torpaq sahəsində ayrı-ayrı fiziki şəxslər tərəfindən sahibkarlıq məqsədilə tikinti işlərinin aparıldığı Bərdə Rayon İcra Hakimiyyətinin Yaşıllaşdırma Təsərrüfatı İdarəsinin işçisi Həsənov Vəlif Ənvər oğlu tərəfindən 2018-ci il 28 aprel tarixində əvvəlcədən nəzərdə tutulmuş əraziyə deyil, sahibkarlıq subyektlərinin tikintisi üçün ayrılmış və hazırda tikinti işlərinə başlanılmış boş torpaq sahəsinə 20 ədəd şam ağacının əkildiyi və həmin gün ağacların Bərdə şəhəri Heydər Əliyev prospektindəki “Asan xidmət” mərkəzinin ətrafına köçürüldüyü müəyyən olunmuşdur. Yaşıllaşdırma Təsərrüfatı idarəsində fəhlə işləyən Vəlif Həsənov yazılı izahat verərək həmin ağacları bilməyərək qeyd olunan torpaq sahəsində əkdiyini, lakin sonradan çıxararaq “Asan xidmət” mərkəzinin ətrafına əkdiyini təsdiq etmişdir.

Mövcud qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin rəyi, eləcə də Bərdə Rayon İcra Hakimiyyətinin müvafiq qərarı və yaşıllığın götürülməsi vərəqi olmadan ağacların qanunsuz köçürülməsi faktı ilə bağlı təqsirkar şəxs Vəlif Həsənov barəsində protokol tətbiq edilərək İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 253-1.2.2-ci maddəsinə əsasən inzibati qaydada 1000 manat məbləğində cərimə edilmişdir.

Bununla yanaşı, məqalədə qeyd olunan Bərdə şəhəri, Koroğlu küçəsində vətəndaş Aslanov Yavər Ələkbər oğlu tərəfindən aparılan tikintiyə dair Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyindən dövlət ekoloji ekspertizasının müsbət rəyinin olmadığına görə, onun barəsində protokol tətbiq edilmiş və o, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 275.1.1-ci maddəsinə əsasən inzibati qaydada 300 manat cərimə olunmuşdur”.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin məsələyə qanun çərçivəsində yanaşaraq müvafiq tədbirlər gördüyünü alqışlayırıq. Bərdə Yaşıllaşdırma Təsərrüfatı İdarəsinin (xatirinizdədirsə “Xalq qəzeti”ndəki məqalə onun müdirinin imzası ilə getməli idi) “intizamsız”, “özbaşına” fəhləsi barədə bir neçə kəlmə söyləmək istəyirik.

HAŞIYƏ: Bir gün xan yaxın ətrafı ilə eys-ışrət məclisindəymiş. Bu zaman Əzrayıl içəriyə girərək otaqdakılardan iki nəfəri aparacağını söyləyir. Həminin nəzərləri qapının ağzında dayanaraq qulluq gözləyən nökrəyə yönəlir. Nökrə ömrünün başa çatdığını anlayaraq cürətə gəlir: “Xan sağ olsun! Turalım biri mənəm! Olsun! Siz ikincisini müəyyənləsdirin! - deyir”.

Bərdə Rayon İcra Hakimiyyətinin Yaşıllaşdırma Təsərrüfatı İdarəsində də cəza məqamı yarananda hamı üzünü fəhləyə tutub...

Yazıq fəhlə, sən nə qədər məvacib alırsan ki, 1000 manat da cərimə ödəyəsi oldun!..

Tutaq ki, həqiqətən həmin ərazidə ağacları həmin fəhlə əkib, sonra da yanıldığını güman edərək çıxardıb!

Bəs həmin fəhləyə ağac materiallarını kim verib, kim səhlənkarlıq edərək əkin yerini göstərməyib?!

Yəni Bərdə Rayon İcra Hakimiyyətinin Yaşıllaşdırma Təsərrüfatı İdarəsində o qədər başsızlıqdır ki, kim harada istəyir ağac əkir, sonra da gedib çıxarır?! İdarənin rəhbərliyi hara baxır, nə işlə məşğul olur?

Son dövrlərdə bəzi məmurlar tərəfindən mətbuatdakı tənqidlərə dözülməzlik münasibəti yaranıb.

Bəli, “reket jurnalistikası” var və onlar şər-böhtan atmaqla məşğuldurlar!

Adlarını “jurnalist” qoyaraq təmənnalı yazılar yazan, qərəzkarlıq edənlər də mövcuddur!

Onsuz da Azərbaycan kiçik bir ölkədir və hamı-hamını yaxşı tanıyır: məmurunu da, müxbirini də!

Əgər haqlısansa, təmizsənsə, günahın yoxdursa, ver məhkəməyə, qanunun əli ilə cəzalandır!

Başqa qəzetlərə üz tutmaq, “iqtidar qəzeti də tənqid verərmimi?” iddiasına düşmək yanlış və perspektivsizdir.

Görünür hələ də tənqiddə dözümlülük nümayiş etdirən tək dövlətimizin başçısıdır!

Qəribədir ki, ölkə rəhbərliyinin haqsız yerə, qərəzli tənqid edildiyini görüb susanlar özləri haqda bir kəlmə yazılarda haray-həşir qoparırlar!

Kimdən artıqsan?

Yaxud, tənqid doğrudursa, ədalətlidirsə, onda niyə nöqsanlarını düzəltmirsən?
Niyə dərhal əks-hücuma keçərək ağa qara deməyə çalışırsan, bu yolda əlli vasitəyə əl atırsan?!

Azərbaycan demokratik dövlətdir! Burada söz və mətbuat azadlığı mövcuddur! Azərbaycan iqtidarı isə demokratik prinsiplərə sadıqdır!

Gəlin vicdanlı və ədalətli olaq!
Həm yazanda, həm də onu oxuyanda!..

Azərbaycan. - 2018.- 23 iyun. - № 137. - S. 1,6.

5 iyun tarixi Ümumdünya Ətraf Mühit Günü kimi qeyd olunur

Zümrüd Bayramova

Müasir dünyamızı narahat edən məsələlər sırasında zəngin və fərqli ətraf mühitin və planetimizin qorunması diqqətdədir. Beynəlxalq ictimaiyyət, siyasi və elmi dairələr ətraf mühitlə bağlı problemlərin həllində maraqlıdır. Dünyada yaşayan insanlar ekoloji problemlərə xüsusi önəm verərək, planetimizə görə məsuliyyət daşıyırlar. Bioloji müxtəlifliyin, həyatımızı sağlam, maraqlı və rəngarəng edən nə varsa hamısının qorunub-saxlanmasına dünya ictimaiyyəti töhfələrini verir. Dünya ölkələrini düşündürən prioritet sahələrdən hesab olan ekoloji mühitin qorunması üçün irqindən, dinindən, mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər bir insan təbiəti sevməli, ondan qayğı və nəvazişini əsirgəməməlidir.

İyirmibirinci yüzillikdə bu məsələ qloballaşdıqından, demək olar ki, dünyanın hər bir nöqtəsindən həyəcan səsi eşidilir. 1971-ci ildə dünyanın 23 ölkəsinin 2200 elm və mədəniyyət xadimi BMT-nin Baş katibinə ünvanlanan müraciətdə “ya biz çirklənməni qurtarıq, ya da çirklənmə bizi qurtarar”, - yazaraq bəşəriyyətə ətraf mühitin çirklənməsi barədə xəbərdarlıq etmişdilər. Müraciətdən sonra 5 İyun Ümumdünya Ətraf Mühit Günü qeyd olunması 1972-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının 27-ci sessiyasında elan edildi. Baş Assambleyanın bu sessiyasında BMT sistemində BMT Ətraf Mühit Proqramı yaradıldı, indi hər il bu təşkilat tərəfindən Ümumdünya Ətraf Mühit Günü keçirilir.

Müasir dövrümüzdə, dünya ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da ətraf mühitin qorunması diqqət mərkəzində olub. Təbii ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının sürətli inkişafı ətraf mühitin modern və çevik idarə olunmasını zərurətə çevirib.

Ölkəmizdə Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində mühüm qanunlar və qərarlar qəbul edilib

Ulu Öndər Heydər Əliyevin zəngin maddi sərvətlərimizə - yaşıllığa, meşələrə, dağlara, çaylara, bulaqlara, bir sözlə, təbiətə münasibəti Onun azərbaycançılıq ideyasının tərkib hissəsinə daxildir.

Heydər Əliyev ölkəmizin analoqu olmayan flora və faunası ilə daim fəxr və iftixar hissi keçirir, onun torpağının, havasının, landşaftının qorunub-saxlanması və zənginləşdirilməsini tələb edirdi. Ulu Öndər Heydər Əliyevin fəaliyyətində ekoloji vəziyyətin daha da yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi məsələləri həmişə xüsusi diqqət mərkəzində olub. Təsədüfi deyil ki, məhz Ümummilli Liderin 1969-1982 və 1993-2003-cü illərdə respublikamıza rəhbərlik etdiyi dövrlərdə ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində mühüm qanunlar və qərarlar qəbul edilib və bu sahədə çox böyük dəyişikliklər həyata keçirilib.

Belə ki, müstəqillik əldə ediləndən sonra respublikada bir sıra struktur islahatları aparılıb, ətraf mühitin qorunması, və təbii ehtiyatlardan istifadənin ayrı-ayrı aspektləri ilə məşğul olan və fəaliyyətlərində qismən bir-birini təkrarlayan bir sıra komitə və orqanlar, ləğv edilərək onların bazasında Prezidentin 23 may 2001-ci il tarixli 485 sayılı fərmanı ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yaradılıb.

Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 1969-1982 illərdə respublikada həyata keçirilən qlobal təbiəti mühafizə tədbirlərinin təşəbbüskarı təşkilatçısı olub. Həmin illər ekologiya, təbiətin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadəyə dair 8 qanun və Azərbaycan KP MK-nın, Nazirlər Sovetinin 32 qərarı olub. Həmin illərdə Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi sahəsində məqsədyönlü siyasət yürüdü. İri su hövzələrinin yaradılması, torpaqların şoranlaşmadan təmizlənməsi üçün drenaj sistemlərinin tikilməsi, geniş meşə zolaqlarının salınması, ölkəmizin flora və faunasının qorunub-saxlanması və inkişaf etdirilməsi məqsədilə respublikada Şirvan, Ağ göl, İsmayılı, Bəsitçay və s. dövlət qoruqları və yasaqlıqlarının yaradılması, Abşeron zonasında və Gəncədə iri yaşıllıq massivlərinin salınması, şəhər və rayonlarımızda nəhəng sutəmizləyici qurğuların, böyük dəryaçaların inşa edilməsi, məhz Heydər Əliyevin zəhmətinin bəhrəsi idi.

Azərbaycanda ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və təbii ehtiyatlardan istifadə olunması istiqamətində məqsədyönlü siyasətini 1993-cü ildə yenidən hakimiyyətə qayıdışından sonra Heydər Əliyev davam etdirdi.

Azərbaycan Prezident Cənab İlham Əliyev hər sahədə olduğu kimi, ekoloji istiqamətdə də Ulu Öndər Heydər Əliyevin dəst-xəttini davam etdirir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamları ilə təsdiq edilmiş “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”, “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı”, “2014-2016-cı illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı” və digər dövlət proqramlarında ətraf mühitin yaxşılaşdırılması istiqamətində nəzərdə tutulmuş tədbirlər həyata keçirilib. Görülən tədbirlər ölkəmizdə milyonlarla ağac əkilib, yeni parklar salınıb, ətraf mühit çirkablardan və tullantılardan təmizlənilib. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin Fərmanı ilə təsdiq olunan “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasına uyğun olaraq “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadəyə dair 2015-2020-ci illər üçün Tədbirlər Planı”nın layihəsi hazırlanıb ki, bu da ölkədə ətraf mühitin vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına töhfələrini verməkdədir.

“Təbiətin gözləmək üçün vaxtı yoxdur”

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialoq Təşəbbüsü - İDEA-nın təsisçisi Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə ölkəmizdə ətraf mühitin qorunması sahəsində önəmli layihələr həyata keçirilib. Leyla Əliyeva “Biz hamımız planetimiz üçün məsuliyyət hiss etməliyik”, - deməklə ətraf mühitin mühafizəsi, planetimizin üzləşdiyi ekoloji təhlükənin aradan qaldırılmasının vacibliyini diqqətdə saxlayıb. İDEA-nın reallaşdırdığı layihələr sırasında “Bir planet - bir gələcək”, “Böyük Qafqaz beşliyi” və s. əhəmiyyətlidir. İDEA Azərbaycan və dünya ictimaiyyətini maksimum məlumatlandırmağı və yox olmaq təhlükəsi qarşısında olan heyvan növlərin qorunub-saxlanması üçün konkret layihələr həyata keçirib. “Təbiətin gözləmək üçün vaxtı yoxdur”, - deyən Leyla xanım Əliyeva məhv olmaq təhlükəsi ilə üzləşən heyvanların yox olmasının qarşısını almaq məqsədi ilə ardıcıl tədbirlər həyata keçirir. İDEA Qafqaz faunasının nadir heyvan növləri olan qonur ayı, imperator qartal, boz canavar, ceyran və Qafqaz bəbirinin mühafizəsini nəzərdə tutan “Qafqazın böyük beşliyi” layihəsini həyata keçirir.

İDEA-nın “Daha yaşıl bir Azərbaycan üçün bizə kömək et!” devizi ilə ağacəkmə aksiyası çərçivəsində Eldar şamı, kiparis, Şərq çınarı və digər ağaclar əkilib. İDEA “Eko Ev” adlı layihəsi çərçivəsində isə enerji istehlakını azaldan, tullantıları utilizasiya edən və s. ekoloji amilləri nəzərə alan tədbirlər reallaşıb.

Müasir dövrümüzdə artan enerji istehlakı və bununla əlaqədar atmosferdə karbon qazının miqdarının çoxalması ozon qatında dəliyin yaranmasına və böyüməsinə səbəb olur. Bu problem də Yer kürəsinin gələcəyi üçün çox böyük fəsadlar törədə bilər. İDEA Ətraf Mühit Kampaniyası atmosferin çirklənməsi ilə mübarizə üsullarını araşdıraraq, yeni layihələrin müəllifinə çevrilib.

Xəzər dənizinin ekoloji vəziyyəti, onun zəngin faunasının qorunması məqsədi ilə İDEA dəniz, ətraf mühit üzrə ixtisaslaşmış aparıcı beynəlxalq mütəxəssislərlə sıx şəkildə əməkdaşlıq edir. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, İDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyevanın baş redaktorluğu və İDEA İctimai Birliyi və Heydər Əliyev Mərkəzinin dəstəyi ilə nəşr edilmiş iki cildlik “Ekoloji Menecment” dərs vəsaiti də elə ətraf mühit, ekologiya və davamlı inkişaf sahələrində təhsil alan tələbələr üçün faydalı dərs vəsaiti olmaqla yanaşı, bu sahələrin lazımı səviyyədə qorunmasında əhəmiyyət daşıyır. Əlbəttə ki, bu gün ekoloji mühitin təmizliyindən danışırıqsa, demək, onun mühafizə və müdafiəsi, Azərbaycan təbiətinin qorunması hər birimizin borcu və vəzifəsidir.

Səs.-2018.-5 iyun.-№106.-S.12.

Ölkənin ekoloji problemləri dövlətin diqqət mərkəzindədir

23 may ekoloqların peşə bayramıdır

Ulu öndər Heydər Əliyevin ad günü ərəfəsində yaradılmış ağacəkmə ənənəsi ətraf mühitin mühafizəsində əvəzsiz rol oynayır

Günel Əmənullayeva,
kimya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Biz Abşeron yarımadasını neftlə çirklənmiş yerlərdən, gölməçələrdən təmizləyəcəyik. Torpaqların və göllərin bərpası məsələləri də öz həllini tapmalıdır...

Biz bu gün Bakının ətrafında çox bərbad mənzərə yaradan, müxtəlif məişət tullantıları ilə, neft tullantıları ilə, digər zəhərli maddələrlə çirklənmiş bu gölləri təmizləyəcəyik.

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Dövlət başçımızın səkkiz il qabaq – --- 2010-cu il fevralın 2-də ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirədəki çıxışında səsləndirdiyi bu fikirlər, təkliflər artıq çoxdandır ki, ölkəmizin reallıqlarına çevrilib. Xüsusilə diqqət çəkən məsələ odur ki, cənab Prezident bu məsələni təkcə dövlət başçısı kimi deyil, həm də adi bir vətəndaş, ailə başçısı olaraq daim diqqət mərkəzində saxlayır.

Gənc kimyaçı mütəxəssis kimi ekologiya saflaşdırılması, bu sahədə mühüm işlərin görülməsi məni də fərhləndirir. Bu istiqamətdə görülən hər bir işə diqqət yetirməyə çalışıram. Fikrimi əsaslandırmaq üçün rəsmi qəzetlərin hər ilin may ayında “Prezident İlham Əliyev ulu öndər Heydər Əliyevin doğum gününə həsr olunan ağacəkmə aksiyasında iştirak edib” sərəfşəsi ilə yaydığı materiallara müraciət etməyimiz kifayətdir.

Əslində, bu sərəfşənin qələmə alınmasının ilk səbəbi də elə cənab Prezidentin ağacəkmə aksiyasında iştirakından hazırlanmış televiziya materialı oldu. Bir neçə gün əvvəl – mayın 10-da efirə gedən materialda qeyd edilirdi ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, birinci xanım Mehriban Əliyeva və ailə üzvləri Qala-Türkan magistral avtomobil yolunun ətrafında salınan yaşıllıq sahəsində ulu öndər Heydər Əliyevin doğum gününə həsr olunmuş ağacəkmə aksiyasında iştirak ediblər.

Ölkənin yeni ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev görülmə işlərlə bağlı verdiyi məlumatda bildirib ki, dövlətimizin başçısının tapşırıqlarına və tövsiyələrinə uyğun olaraq, 2008-2018-ci illərdə ölkənin əsas magistral avtomobil yolları boyunca 4443 hektar sahədə salınan yaşıllıqlarda 5 milyon 436 min müxtəlif növ ağac və kol bitkiləri əkilib. Həmin ağacların əkildiyi sahələr damcılı suvarma sistemi ilə təchiz edilib. Əsasən zeytun, badam, nar, innab, püstə, qoz və fındıq ağaclarının əkilməsinə üstünlük verilib.

Bildirilirdi ki, ulu öndər Heydər Əliyevin doğum günündə Qala-Türkan magistral avtomobil yolunun ətrafında salınan yaşıllıq massivində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi “Azərbaycan Yaşıllaşdırma və Landşaft Quruluşu” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin tinglik sahələrində kökubağlı şəraitdə yetişdirilən 7 minə yaxın ağac əkilib.

Xatırladaq ki, həm ulu öndər Heydər Əliyevin ölkəmizə rəhbərlik etdiyi dövrlərdə, həm də son 15 ildə ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi Azərbaycan dövlətinin qarşısında duran əsas istiqamətlərdən biri olaraq qalıb.

Ölkəmizin zəngin flora və faunasının qorunması, Bakının yaşıllıqlar şəhərinə çevrilməsi istiqamətində xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev tərəfindən bütün dövrlərdə çox böyük işlər görülmə.

Ölkəmizin bəxti onda gətirib ki, ulu öndər tərəfindən əsas qoyulan təbiətin qorunması ənənəsini bu gün Prezident İlham Əliyev uğurla davam etdirir. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycanda reallaşdırılan milli inkişaf strategiyasının prioritet sahələrindən biri də məhz ətraf mühitin mühafizəsini və insanların sağlam təbii şəraitdə yaşamasını ən yüksək səviyyədə təmin etməkdir. Həminin yadındadır, Prezident İlham Əliyev tərəfindən 2010-cu il ölkəmizdə “Ekologiya ili” elan edilmişdi. Həmin qərar Azərbaycan dövlətinin ətraf mühitin qorunmasına verdiyi önəmin təzahürü idi.

Xatırladaq ki, Prezident İlham Əliyev neftlə və digər istehsalat tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərin, lay suları altında qalan torpaqların ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına da xüsusi diqqətlə yanaşır. Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə bağlı ölkədə ciddi əməli işlər görülüb. Oğuz-Qəbələ-Bakı şirin su kəməri barədə danışan Prezident qeyd edib ki, böyük məbləğdə vəsait xərclənmiş bu layihənin heç bir kommersiya məqsədi yoxdur. Yəni məqsəd vətəndaşlara təmiz su verilməsini təmin etməkdir.

Quru səhra kimi görünən yüz kilometrərlə yol kənarlarında son illər milyonlarla ağac əkilib, yeni park və xiyabanlar salınıb. Bir vaxtlar neft tullantıları ilə çirklənən indiki “Ağ şəhər” və digər ərazilərdə həyata keçirilən mühüm layihələr nəticəsində neft çöküntüləri təmizlənilib. Böyük Şor gölü ətrafındakı bataqlıqlar qurudularaq yerində dünyanın ən möhtəşəm idman qurğularından olan “Olimpiya” stadionu inşa edilib, parklar, xiyabanlar salınıb.

Yaxud, iki yüz ilə qədər müddət ərzində mazutla çirklənmiş Bibiheybət buxtasındakı bataqlıqların yerində Su İdmanı Kompleksi, “Yarat” müasir incəsənət mərkəzi, “Jurnalist şəhərciyi” Bakı Ali Neft Məktəbinin yeni təlim, tədris, istirahət və idman kompleksi inşa edilib. Hazırda bu ərazilər paytaxtın yeni yaşayış və mədəniyyət komplekslərinə, Prezident İlham Əliyevin dediyi kimi, müasir ekoloji layihələrə çevrilib.

Bütün bunlar ətraf mühitin qorunmasına, xüsusilə də vətəndaşların sağlam mühitdə yaşamasına xidmət edir. Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün tədbirlərin görülməsi, həmçinin qanunsuz ağac kəsilməsinə qarşı dövlətimizin başçısının nümayiş etdirdiyi qətiyyətli mövqeyin təməlinə isə yalnız bir amal dayanıb: insanların sağlamlığının qorunması.

Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondu da ölkəmizdə yeni yaşıllıqların salınmasına və mövcud yaşıllıq sahələrinin qorunmasına xüsusi diqqət yetirir. Bu məsələdə Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla xanım Əliyevanın təşəbbüsü və dəstəyi ilə həyata keçirilən layihələrin də mühüm rolu var.

Qeyd olunmalıdır ki, həyata keçirilən ekoloji layihələr Azərbaycanın bütün regionlarını əhatə edir. Bu gün vətəndaşların ağacəkmə aksiyalarında, yaşıllıqlar salınmasında, şəhər və rayonlarımızda təmizlik işlərində fəal iştirakı buna əyani sübutdur. Ekspertlərin fikrincə, hazırda Azərbaycanda ekologiya qorunması, əhalinin sağlamlığının təmin edilməsi istiqamətində görülən işlər bir çox ölkələrə nümunə ola bilər.

Prezident Kitabxanasının elektron resurslarından öyrəndiyimiz məlumatda isə bildirilir ki, bu ənənə ötən illərdə də davam etdirilib. Məsələn, keçən il mayın 10-da Qala-Türkan magistral avtomobil yolunun ətrafında salınan yaşıllıq massivində 9 minə yaxın ağac əkilməmişdi. Dövlətimizin başçısı və birinci xanım həmin ağacəkmə kampaniyasında da iştirak etmişdilər.

Yeri gəlmişkən, bu il aprelin 17-də AMEA Naxçıvan Bölməsindəki “Heydər Əliyev lektoriyası”nda keçirilən “Ümummilli lider Heydər Əliyev və Azərbaycan təbiəti” adlı müzakirədə kifayət qədər maraqlı məlumatlar səsləndirilmişdi. Bölmənin sədri, akademik İsmayıl Hacıyev ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan təbiətinə daim xüsusi önəm verdiyini, onun təbii və ilkin toxunulmazlığını qorumağı vacib saydığını söyləmiş və əlavə etmişdi ki, dahi liderin rəhbərliyi ilə qəbul edilmiş ekoloji qərarlar, qanunlar, sərəncamlar ölkəmizin təbiətinin qorunmasına, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına, ətraf mühitin mühafizəsinə və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsinə yönəldilirdi.

Akademik xüsusi vurğulayıb ki, ulu öndərin müdrik siyasətini uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyev təbiətə dövlət qayğısını daim diqqət mərkəzində saxlayır. Təbiətin mühafizəsi ilə əlaqədar yeni şəraitə uyğun milli proqramlar hazırlanır. Dövlət başçısının imzası ilə həyata keçirilən bu proqramlar Azərbaycan Respublikası təbiətinin daha da zənginləşdirilməsinə, təbii sərvətlərimizin etibarlı mühafizəsinə xidmət edir.

Akademik Təriyel Talıbov isə bildirib ki, ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 1969-1982-ci illərdə respublikada həyata keçirilən qlobal təbiəti mühafizə tədbirlərinin təşəbbüskarı və təşkilatçısı olub. Həmin illərdə ekologiya, təbiətin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadəyə dair 8 qanun və Azərbaycan KP MK-nın, Nazirlər Sovetinin 32 qərarı olub.

Bir sözlə, bu gün ölkəmizdə ana təbiətə diqqət və qayğı, onu daha da zənginləşdirmək, təbii sərvətlərdən səmərəli və düzgün istifadə etmək, ətraf mühitin qorunması və ekoloji tarazlığın bərpası ən zəruri məsələdir.

Yeniyetmələri, məktəbliləri bu ruhda tərbiyə etmək hamımızın borcudur. Sağlam təbiət sağlam həyat deməkdir. Sağlamlığımızı qorumaq isə hamımızın borcudur.

Bizi yaşadan, sağlamlaşdıran təbiət

23 may Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi işçilərinin peşə bayramı günüdür

Bəxtiyar Hüseynov,
ekoloq-yazıçı

Ana təbiətə olan qayğı, diqqət Vətən sevgisindən qaynaqlanır. Təbii ki, milli təəssübkeşlik hissi və Vətən sevgisi ilə yaşayan hər hansı bir insan heç vaxt doğma yurdun təbiətinə laqəyd qala bilməz. Axı, əbəs yerə demirlər ki, Vətən həyat mənbəyi olan təbiətdən başlanır. Başqa sözlə desək, suyu, çörəyi torpaqdan çıxan, sağlam həyat tərzini şəffaf ekoloji durumdan alan insan təbiətin bir parçasıdır. Bu baxımdan ata-babalarımız bizə məhsuldar torpaqları, zəngin yaşıl meşələri əmanət kimi qoyub getmişlər. Təbii ki, bizim də övladlıq borcumuz onları göz bəbəyi kimi qoruyub gələcək nəsillərə çatdırmaqdır.

Müstəqilliyini yenidən bərpa edən ölkəmizdə ekoloji durum dövlət qaygısı ilə əhatə olunub. Ümummillî liderimizin müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk illərində yeritdiyi uğurlu ekoloji siyasət məhz yaşıl libaslı meşələrimizin zənginləşməsinə, təbii resursların artırılmasına, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin genişlənməsinə, ətraf mühitin qorunmasına, mavi Xəzərin çirklənməsinin qarşısının alınmasına yönəldildi. Respublikada ekoloji durumun yaxşılaşması ilə bağlı yaradılan təməl möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev tərəfindən daha da möhkəmləndirildi. Təsədüfi deyil ki, indi həmişəkindən daha çox turist axınının yaşıl ünvanına çevrilən ölkəmizdə ətraf mühitin təmizliyi, biomüxtəlifliyin layiqincə qorunması, park, qoruq və yasaqlıklarımızın təbiət muzeylərinə çevrilməsi, bitki və heyvanat aləminin zənginliyi daha çox diqqət cəhəkdir.

Ölkəmizdə ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi dövlət qaygısı ilə əhatə olunaraq sistemli şəkildə həyata keçirilir. Hələ 1969-cu ildə ümummillî lider Heydər Əliyev respublikaya rəhbərliyə gəldiyi dövrdə “Azərbaycan təbiətinin mühafizəsi haqqında” Qanunun qəbul edilməsi onun bu sahəyə nə qədər böyük önəm verdiyini sübut edir. Sonralar ekoloji siyasət ardıcıl olaraq davam etdirilib. Ən əsası budur ki, respublikada ətraf mühitin mühafizəsi və onun qorunmasına nəzarəti gücləndirmək məqsədilə idarəetmədə əsaslı dəyişiklik yaradılır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 2001-ci il 23 may tarixli sərəncamı ilə Dövlət Ekologiya və Təbiətdən İstifadəyə Nəzarət Komitəsi, Dövlət Hidrometeorologiya Komitəsi, Dövlət Geologiya və Mineral Ehtiyatlar Komitəsi, “Azərmeşə” İstehsalat Birliyi vahid Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə əvəz olundu. Nazirlik yarandığı gündən etibarən əsas diqqət ətraf mühitin mühafizəsi, sağlamlaşdırılması, ekoloji problemlərin həlli istiqamətinə, beynəlxalq və regional səviyyədə təbii ehtiyatların mühafizəsinə, elmə əsaslanan inkişaf prinsiplərinin tətbiqinə, bir sözlə, dövlətin ekoloji siyasətindən irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsinə yönəldilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin imzaladığı fərmanlarda, təsdiq etdiyi Milli və Dövlət proqramlarında ekoloji siyasətin ardıcıl və müntəzəm şəkildə həyata keçirilməsi ilə əlaqədar mühüm vəzifələr müəyyənləşdirilib. İqtisadi inkişafı bərabər ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahı naminə istifadə olunması daim ulu öndərin layiqli davamçısı cənab İlham Əliyevin diqqət mərkəzindədir.

Ekologiyanın qorunması, ətraf mühitin, xüsusən torpaqların mühafizəsi və meşələrin inkişafı sahəsində son bir neçə ildə ölkə -Prezidentinin prinsipial mövqeyi nəticəsində mühüm işlər görülmüşdür. Uzun illər ərzində yaranmış ekoloji problemlər təhlil edilərək, onların kompleks həllinə yönəldilən 5 milli və dövlət proqramı təsdiq edilmiş, ekoloji və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanunvericilik aktları, hökumət qərarları təkmilləşdirilmiş, ölkəmiz dünyəvi əlaqələrini genişləndirərək 20-yə yaxın Beynəlxalq Konvensiyaya qoşulmuşdur. Dövlət başçısı ətraf mühitin mühafizəsinə, ekologiyanın qorunmasına, ölkəmizdə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin inkişafına böyük diqqət göstərir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin imzaladığı 2006-cı il 28 sentyabr tarixli sərəncam ilə respublikamızda ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks tədbirlər planı təsdiq edilmişdir. Kompleks tədbirlər planında əksini tapmış məsələlər beynəlxalq qurumlar tərəfindən razılıqla qarşılanmış, dövlət başçısına təbiətimizə göstərdiyi böyük diqqət və qayğıya görə minnətdarlıq edilmişdir. İnsanların həyat tərzinin qorunmasında, rahatlığının təmin edilməsində sağlam qida həlledici rol oynayır. Lakin min illər boyu yaranmış sağlam ənənələri, formalaşmış mentaliteti süni vasitələr hesabına həyata keçirmək, reallaşdırmaq qəti yolverilməzdir. Geni dəyişdirilmiş bitki və heyvanların ölkəmizə gətirilməsi, çoxaldılması

təbiətimizə də, süfrəmizə də ziyandır. Möhtərəm Prezidentimiz təbiətimizin təəssübkeşi kimi qətiyyətlə onun qayğısına qalır. Sağlam beynəlxalq və milli düşüncə təbiətimizi xüsusi incəliklə qorumağı tələb edir. İnsanlarımıza, təbiətimizə, torpağımıza belə fundamental yanaşmanın nəticəsidir ki, bütün dünya ölkəmizin bu sahədəki addımlarını diqqətlə qarşılayır, təqdir edir. Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyeva ölkəmizdə yaşıllıqların artırılmasına və qorunmasına xüsusi qayğı göstərir. IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla xanım Əliyevanın təşəbbüsü və dəstəylə həyata keçirilən layihələrin də ekosistemin qorunmasında mühüm rolu var. Əlamətdar haldır ki, bu layihələr Azərbaycanın bütün regionlarını əhatə edir.

Ekoloji tarazlığın qorunması və ətraf mühitin mühafizəsini öz fəaliyyətində həmişə önə çəkən Azərbaycan Respublikasının -Prezidenti cənab İlham Əliyev çıxışlarının birində demişdir: “İnsanın yaxşı həyatını təmin edən amillərdən biri də ekoloji vəziyyət, sağlamlıq və təbiətin, ətraf mühitin qorunmasıdır. İnsanların sağlamlığı, ekoloji vəziyyət, udduğumuz hava, içdiyimiz su – bütün bunlara biz çox böyük diqqət göstərməliyik...”

Dövlət başçısının uğurlu ekoloji siyasətinin nəticəsidir ki, indi Azərbaycanın zəngin meşələri, ecazkar bitki örtüyü ilə bərabər yüzrlərlə parkı, qoruğu və yasaqlığı var. Möhtərəm Prezidentin sərəncamı və tapşırığı ilə Milli parkların, qoruqların, yasaqlıqların ərazisi genişləndirilir və yeniləri salınır. Qısa müddət ərzində beynəlxalq normativlərə uyğun olaraq xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri genişləndirilərək 3,8 faizdən 10,3 faizə çatdırılıb.

Milli parklara, yaşıllıqlara, qoruqlara ölkəmizdə böyük diqqət və qayğı göstərilir. Onların sahələri genişləndirilir. Təbiətimizin biomüxtəlifliyinin qorunub saxlanması üçün hər cür şərait yaradılır. Təsədüfi deyil ki, respublika ərazisində 9 Milli Park, 11 Dövlət Təbiət Qoruğu və 24 təbiət yasaqlıqları fəaliyyət göstərir. Ümumilikdə, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri ölkə ərazisinin 10,3 faizini, o cümlədən milli parklar 3,7 faizini təşkil edir.

Ekologiyanın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi, meşələrin inkişafı sahəsində son bir neçə ildə ölkədə böyük işlər görülmüşdür. Uzun illər ərzində yaranmış ekoloji problemlər təhlil edilərək, onların kompleks həllinə yönəldilən milli və dövlət proqramları təsdiq edilmiş, ekoloji və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanunvericilik aktları və hökumət qərarları təkmilləşdirilmiş, ölkəmiz beynəlxalq əlaqələrini genişləndirərək, beynəlxalq konvensiyalara qoşulmuşdur. Ətraf mühitin mühafizəsi, ekologiyanın qorunması, ölkəmizdə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin inkişaf etdilməsi istiqamətində məqsədyönlü ardıcıl tədbirlər davam etdirilir.

Bu gün bəşəriyyəti düşündürən ən mühüm və həyati problemlərdən biri, bəlkə də birincisi ekoloji durumla bağlı yaranmış problemlərdir. Müasir yaşayışı ekologiyasız təsəvvür etmək mümkün deyildir.

Azərbaycan təbiətinin bioloji zənginliklərindən çox yazılıb. Çox alimlər möcüzəli təbiətimizin gözəlliklərindən heyrətlənib. Bu cənnət guşəsinin qeyri-adiliyini görmək, duymaq üçün görkəmli alim, böyük təbiətşünas olmaq vacib deyil. Ən sadə insanlar da bu cənnət məkanın qeyri-adi mənzərəsindən qürur duyurlar. Qoruqlarımız, yasaqlıklarımız, dağlarımız, su hövzələrimiz, ana Xəzər.... Bu gözəl məkanları saymaqla bitən deyil.

Hər dəfə üz-üzə gəldiyimiz xarici turistlərin dilindən qopan “çox gözəl təbiətiniz var, çox gözəl iqliminiz var, bu gözəllikdən doymaq olmur...” kəlmələri bizi nə qədər sevindirirsə, bir o qədər də məsuliyyətimizi artırır. Bəli, meşələrimizin də, çöl və düzlərimizin də, sularımızın da bioloji varlığını, müxtəlifliklərini həm qorumalı, həm də onlarla fəxr etməliyik. Bir çox nəğmələrimizdə də ekoloji məsələlərin ardıcıl qabartmağa çalışmış, bu zənginliklərin bir nəslin deyil, bütün xalqımızın, gələcək nəsillərimizin də sərvəti olduğunu bildirmişik. Təbiətə qayğının məsuliyyətini yalnız dövlət yox, hər kəs, hər bir ziyalı öz çiyində hiss etməlidir.

Çaylarımız, göllərimiz, Xəzərimiz misilsiz mənzərə yaradır. Bioloji mənzərə, gözəllik mənzərəsi, sərvət mənzərəsi! Azərbaycan ərazicə kiçik olsa da, heyvanat, bitki, quşların, bir sözlə, flora və faunasının zənginliyi baxımından dünyanın ən böyük ölkələri ilə rəqabət aparır. Təkcə Xəzərdə 1810 heyvanat, 733 növ bitki aləmi mövcuddur. Heyvanat aləminin 100 növünü və yarımnövünü balıqlar təşkil edir. Xəzər dənizi dünyanın ən böyük gölü olmaqla yanaşı, heyvanat aləminin biomüxtəlifliyi baxımından da çox əhəmiyyətlidir. Xəzərin Azərbaycan sahilı quşların miqrasiya və qışlama qoruğu kimi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan ərazisinin 11,8 faizi meşələrdir. Dünyada mövcud olan 11 iqlim qurşağından 9-u ölkəmizin ərazisində müşahidə edilir. Meşələr suyun, oksigenin mənbəyi, hava təmizləyicisidir. Təbiətin min bir sirri, min bir məlhəmi insanlara xidmətidir. Ancaq bu şərtlə ki, onun elmi mahiyyətini dərk edəsən.

Prezident İlham Əliyev ağacların qanunsuz olaraq kəsilməsinin yolverilməz olduğunu və bu qanunsuzluqlara qarşı daim ciddi tədbirlər görülməsinin, belə hallara yol verən şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsinin vacibliyini bildirərək demişdir: “Biz ekoloji vəziyyətlə bağlı məsələləri daim diqqət mərkəzində saxlarıq. Ancaq ictimaiyyəti də, məni də narahat edən məsələ ağacların kəsilməsi məsələsidir. Buna yol vermək

olmaz. Hesab edirəm ki, biz burada daha da ciddi məsuliyyət tətbiq etməliyik. Ağacəsmə tam şəkildə dayandırılmalıdır. Ancaq nadir hallarda, o da Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin rəyi ilə hardasa ağac ya köçürülə, ya kəsilə bilər. Ona görə mən dəfələrlə bu məsələlərlə bağlı öz fikrimi bildirmişəm. Deyə bilərəm ki, vəziyyət əvvəlki illərə nisbətən daha müsbətdir. Ancaq biz istədiyimizə tam şəkildə nail ola bilməmişik. Gecə vaxtı gəlirlər, qanunsuz olaraq ağacları kəsirlər, yerləri düzəldirlər ki, ev tiksinlər. Bu, vicdansızlıqdır, bu, biabırçılıqdır, bu, cinayətdir.

Ona görə aidiyyəti qurumlar təklif versinlər, biz ağacları kəsənlərə qarşı daha da ciddi tədbir görməliyik. Onlar məsuliyyətə cəlb edilməlidir. Bir daha demək istəyirəm ki, şəhərdə bir dənə də olsun ağac Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin icazəsi, rəyi olmadan kəsilə bilməz. Bu, mənim son xəbərdarlığımıdır”.

Möhtərəm Prezidentin bütün sahələrdə olduğu kimi, ekologiya sahəsində də yeritdiyi uğurlu kadr siyasəti öz bəhrəsini verməkdədir. Bu baxımdan ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin dəyişilməsi və bu məsul vəzifəyə Muxtar Babayevin təyin edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Təbii ki, bu, Azərbaycan təbiətinə göstərilən daha bir diqqət və qayğının təzahürüdür. İndi Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində və nazirliyin əhatə etdiyi müəssisələrdə yeni ab-hava duyulmaqdadır. Bu da təsadüfi deyil. Yeni nazir ilk günlərdən öz fəaliyyətini icmaıyyətlə birgə qurub. O, respublika vətəndaşlarına müraciətlərində bildirib ki, biz hamımız təbiətin mühafizəsinə, təbii sərvətlərin, ətraf mühitin qorunmasına və zənginləşməsinə yönəldilən tədbirlərə qatılmağa, möhtərəm Prezidentin ekoloji durumun yaxşılaşması ilə əlaqədar imzaladığı sərəncam və tapşırıqlardan irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsinə öz töhfəmizi verməyə borcluyuq. Təsadüfi deyil ki, indi həmişəkindən fərqli olaraq ayrı-ayrı vətəndaşların ağac qırılması, ətraf mühitin məişət tullantıları ilə zibilləndirilməsi ilə bağlı siqnallarına diqqətlə yanaşılır. Məsələn, Bakı şəhərində Yeni Günəşli “A-B” yaşayış massivində yeni binanın tikintisi ilə əlaqədar ayrılan 0,3 hektar torpaq sahəsində bioloji inkişafda olan şam, sərv və tuya ağaclarının kəsilməsi təhlükəsi yaranmışdı. Vətəndaş Rövşən Qafarovun fəallığı sayəsində bu təhlükə aradan qaldırıldı. Cənab nazir sayıqlığına və ekologiya işçiləri ilə həmrəyliyinə görə ona öz təşəkkürünü bildirib və digər vətəndaşların da bu cür nəcib hərəkət edəcəyinə əminliyini vurğulayıb.

Xalq şairimiz Səməd Vurğun “Çinarın şikayəti” şeirində ürək yangısı ilə yazmışdır:

Fəqət deyirlər ki, yoldaş mühəndis,

Məni bir arxasız, yurdsuz, kimsəsiz.

Zənn edib plana almışdır ki, mən

İndi çıxmalıyam öz kötüyümdən...

Demək, qalmaqacaq məndən yadigar.

Ancaq mühəndisə bir sualım var:

Ömründə bir şitil, bir budaq belə

Mühəndis əkməmişmi bəri əlilə.

Ki, məni – bu boyda çinarı birdən

Qoparmaq istəyir durduğu yerdən?

Böyük şair vaxtilə qələmə aldığı bu misralarda uzaqgörən məqsəd güdmüşdür. Əlbəttə, başlıca fikir təbiətə qayğıdır. Amma, görünür, öz işinə məsuliyyətlə yanaşmayan insanlara bütün zamanlarda rast gəlinir. Bəziləri bilərəkdən, bəziləri isə bilməyərəkdən təbiətə qənim kəsilmişlər. Acı bir istehzadır ki, vicdansız bir sahibkarın iddiası ilə hesablaşıb təbiətə qandondurucu zərbə vurasan. Hansı məkanda olursa-olsun, təbiət, yaşıllıq bizim qayğıkeşimiz, xilaskarımızdır. Bizə nəfəs bəxş edir, qida verir, zövq və istirahət mənbəyimizdir. Nə yaxşı ki, dövlətimizin daşdan keçən qanunları, korrupsionerləri yerində susduran çərçivələri və ləyaqətli kadrları var. Təbiətə qayğı göstərməyi bacaran kadrlar lazımdır. O kadrlar ki, yurdumuzu ana qoynu kimi tanıyıb, ata ocağı kimi dəyərləndirsinlər:

Bizdə təbiətə qəsd edənlərin

Nə insan duyğusu, nə də haqqı var!

Azərbaycan Prezidentinin uğurlu ekoloji siyasəti təkcə ekoloqlarda deyil, bütün ictimaiyyətdə böyük ruh yüksəkliyi doğurur. İndi hamı başa düşür ki, Vətən sevgisi doğma yurdun təbiətinin qorunmasından başlanır. Əgər yurdun təbiəti zəngin və sağlamdırsa, deməli, insanlar da sağlam həyat tərzinə malikdirlər. Çünki sağlamlıq da, gümrəhlik da, saflıq və təmizlik də ana təbiətdən gəlir. Elə buna görə də ekoloqların qarşıdakı peşə bayramı təkcə onların deyil, bütün xalqımızın bayramıdır.

Avropanın ən böyük ceyran məskəni

Naibə Qurbanova

- Odur bax, görünür. Necə gözəldir, kaş toxuna biləydik. Deyəsən yaxınlaşır...

- Yox, yaxına gəlməz, ürkəkdir, adi tərpanişdən qorxub qaçır. Burada olduğumuzdan xəbəri yoxdur, yoxsa indi orada dayanardımı? Uzaqda dayanıb deyə, bizi görmür.

Amma biz onu görürük. Uzaqdan görünən ağappaq sinəsini, ürkək-ürkək başını tərpatməyini, arabilir əyilib su içməyini... Qaçmaq üçün sanki əmr gözləyir. Və bu an havaya qalxan bir dəstə quş təbiət gözəlini hürküdür və bizi görüncə yerindən götürülərək gözdən itir. Şəninə şeirlər yazılan, əfsanələr qoşulan ceyranı izləyirik. Sanki “Animal Planet”dən filmə baxırıq.

Bu zövqü yaşamaq üçün nə Ceremi Ueyd, nə Nikolay Drozdov, nə də Qara Mustafayev olmaq lazım deyil. Sadəcə, təbiəti, onun yaratdıqlarını sevmək və ona adını çəkdiyimiz təbiət vurğunlarının gözü ilə baxmaq kifayətdir.

Baxmaq üçünsə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN) Azərbaycan milli parklarına ekoturlarına qoşulmaq lazımdır. Ekoturizmin inkişafı məqsədi daşıyan və “Təbiətimiz evimizdir!” devizi ilə reallaşdırılan ilk ekotur media nümayəndələrinin iştirakı ilə Şirvan Milli Parkına olub. Nazirlik əməkdaşları və Şirvan Milli Parkı rəhbərliyinin də iştirak etdiyi tur zamanı jurnalistlərə park haqqında geniş məlumat verilib, iştirakçılar parkı bir neçə marşrut üzrə gəzərək qoruğu canlı olaraq görmüş olublar.

Sulara qərq olmuş şəhərdən qalanlar

Məkanla bizi ETSN-in Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması və Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Ərazilərinin İnkişafı Departamentinin direktor müavini Hikmət Əlizadə tanış etdi. O, Şirvan Milli Parkı haqda jurnalistlərə məlumat verərək bildirdi ki, 2003-cü ildə Bakı şəhərinin Qaradağ, Salyan və Neftçala rayonlarının inzibati ərazilərində yaradılıb və 65580 hektarı əhatə edir.

H.Əlizadə deyir ki, milli parkın ərazisində ölkəmizin bir neçə əsrlik tarixini özündə yaşadan qalıqlar var. Belə ki, tarixi mənbələrə görə, Xəzər dənizi sahilində, indiki Salyan rayonunun ərazisində Bəndovan adlı bir şəhər mövcud olub. Bəndovan şəhərinin qalıqları hazırkı Şirvan Milli Parkı ərazisindəki Bəndovan burnunda və Xəzər dənizinin bu yerlərdəki sahillərində aşkarlanıb. Ərazidə aparılmış arxeoloji tədqiqatlar zamanı müxtəlif tipli tikili qalıqları, dulusçuluq küresinin qalıqları, orijinal şirsiz və şirli qablar, əmək alətləri, şüşə bəzək əşyaları, sikkələr və s. tapılıb.

Dənizdən tapılmış qabların üzərində heyvan və quş şəkilləri var. Mis, gümüş pullar Şirvanşahlar dövrünə aiddir. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Arxeologiya İnstitutunun rəyinə görə, ərazidən tapılan saxsı qab parçaları müxtəlif dövrlərə X-XVII əsrlərə, mis sikkələr isə XIV əsrin axırlarına aid olub Şirvanşahlar dövlətinə məxsusdur. Arxeoloji materiallar Bəndovanın XIX-XIII əsrlərdə yaşayış məskəni olduğunu söyləməyə imkan verir. A.Bakıxanov da hələ 1840-cı ildə Bəndovan ərazisində Sualtı şəhər qalıqlarının olduğunu qeyd edib.

Ehtimal edilir ki, XIV əsrin əvvəllərində Xəzər dənizinin suyunun qalxması nəticəsində sahiləki bir sıra şəhərlər kimi Bəndovan da sulara qərq olub.

Çip-çipədən “Qızılqum”a

Ərazi barədə məlumatlı olduqdan sonra turist marşrutlarını göstərən lövhəylə tanış oluruq. Parkın əməkdaşı Seymur Kərimov deyir ki, qoruqda 11 turist marşrutu var, yerli və xarici turistlər bələdçinin köməyi ilə istənilən marşrut üzrə gedə bilirlər. Bəzi marşrutların adları maraqlı olduğundan jurnalistlərin gözündən yayınmır. Və bu adların yaranma tarixi ilə bağlı məlumat verilməsini istəyirik.

Parkın əməkdaşı Seymur Kərimov marşrut adlarının yaranma tarixi barədə bunları deyir: “Göldən kənar hissədə torpağa su çıxır. Həmin ərazi yerli əhali tərəfindən çip-çipə adlanır. Bu səbəbdən marşrut belə adlanır – Çip-çipə. Növbəti marşrut xətti “Yulğun piri”dir hansı ki, dəniz sahilinə yaxın pirdir. Min ilə yaxındır ki, Şamaxıdan əhali gəlib bu piri ziyarət edir. Ən uzaq marşrut “Bəndovan-tarixi məkan”dır. Palçıq vulkanlarının 65 faizi burada yerləşir. Qızılqaz gölü sırf göllə tanış olmaq üçün yaradılmış marşrutdur. “Qırmızıqum” qumlarından ibarət təpələrdir, burada ilanlar, tısbağalar var”.

Marşrutlara tanışlıqdan sonra turistlər üçün yaradılmış iki kabinetə daxil oluruq. İlk daxil olduğumuz otaqda turistlərə bukletlər, zibil tullantılarını atmaq üçün zibil torbaları və ən əsas da ziyarət üçün biletlər verilir. Biletlərin qiyməti 2 manatdır, uşaqlara giriş pulsuzdur. Daha sonra keçirik Məlumat Mərkəzi adlı digər kabinetə. Burada Bəndovan şəhərinin qalıqları xüsusi guşədə saxlanılır. Guşədə ceyran skeletlərinə, ilan qabığı, digər heyvanların qalıqlarına və qədim əşyalara rast gəlmək olar. Eyni zamanda otaqda uşaqların marağını çəkmək üçün “puzzle”lardan ibarət guşə var. Burada uşaqlar təbiət təsvirləri olan “puzzle”ləri dağıdıb, yenidən qura bilirlər.

Qızılgaz gölü, qamış platforma, suda qurulan yuva...

Tanışlıq bitdikdən sonra qoruğa səfər başlayır. Əvvəlcədən seçdiyimiz marşrut üzrə hərəkət edirik. İstiqamət Qızılgaz gölü marşrutu üzrədir. Heyətin yarısı istəyinə uyğun olaraq piyada, yarısı isə avtobusla gedir. Gölün içərisinə doğru dəmir qurğular üzərində tikilən platforma uzaqdan diqqətimizi çəkir. Qızılgaz gölünün sahilində sağ tərəfdə yerləşən müşahidə platforması quşları müşahidə etmək, təbiətdən ürəkdolusu zövq almaq üçün mükəmməl məkandır. Hərtərəfi qamışla əhatə olunan platforma təbiətlə həmahənglik yaradır. Buradan gölün ortasında - qamışlıqda yuvada quran quşların yumurta dolu yuvasını da görmək olur.

Seymur Kərimov deyir ki, il ərzində əraziyə 230 növ quş gəlir: “Bunlardan 8 növü suda-quruda yaşayandır. 34 növ quş nəslə kəsilmək üzrədir və onların adı “Qırmızı kitab”a düşüb. Milli parkın iki növ daimi sakini var: turac və sultan toyuğu. Turac da “Qırmızı kitab”a düşüb. Qoruq ərazisində 82 növ bitki var. Yırtıcılardan canavar, çaqqal, tülkü yaşayır. Bundan başqa, ərazidə çölpişiyi, adı “Qırmızı kitab”da olan qamışpişiyi var. Gəmiricilər sinfindən olan və dünyada nadir rast gəlinən safsar da qoruq ərazisində məskunlaşan heyvanlardandır. Qaban, oxatan kirpi, adi kirpi kimi heyvanlara da burada tez-tez rast gəlinir”.

Qoruqda ov etməyə gəlincə, Şirvan Milli Parkının direktor əvəzi Füzuli Məmmədov qoruq ərazisində ova icazə olmadığını deyir: “Yalnız rəsmi icazədən sonra, elmi tədqiqatlar zamanı çox az sayda ova icazə verilə bilər”.

Qoruqda, xüsusən də gölün ətrafında hava çox təmizdir. Park rəhbərliyi bunu ərazidə təsərrüfatın olmaması ilə izah edir.

Ceyranlar niyə gizlənir?

Şirvan Milli Parkı ərazisi böyük parklardandır. Parkı məşhur edən ceyranlarıdır. Hansı ki, bu təbiət gözəlləri özlərini göstərməyə xəsislik edir.

H.Əlizadə jurnalistlərə ceyranların hazırda balalama dövründə olduğunu və bu səbəbdən gizləndiklərini bildirdi. Buna baxmayaraq, gəzinti boyu bir neçə dəfə ya tək-tək, ya da sürü halında ceyranları görmək mümkün idi. Nazirlik təmsilçisi onu da qeyd etdi ki, Şirvan Milli Parkında hazırda 7 mindən çox ceyran var: “Bu da o deməkdir ki, Avropa milli parkları içində ən çox ceyran Şirvan Milli Parkındadır. Biz buradan ceyranları digər milli parklara da veririk ki, oralarda da çoxalsın. Şirvan Milli Parkından insan əlinin təması tamamilə yığışdırılıb, hər şey təbiətin öhdəsinə buraxılıb”.

Loğman da təbiətdədir, dərman da...

...Gözümüz ceyran axtarışındadır. Hava günəşlidir və ceyranları görmək şansımız çoxdur. Rəngi qurumuş otlardan seçilməyən ceyranları görmək elə də asan deyil, amma uzaqdan ağaran sinəsi onları ələ verir. Əvvəlcə cəmi bir ceyran gözə dəyir. Parkın mərkəzinə doğru irəlilədikcə, ceyran sürülərinə də rast gələcəyimizi deyirlər. Az keçməmiş, kolluqlar arasında bir dəstə ceyranın görünməyi ilə gözdən itməyi bir olur.

“Ceyranlar daha çox cütlük və 4-5 başlıq sürü formasında gəzirlər. Gecələr dişi ceyranlar yatır, erkəklər keşik çəkir. Gündüz olanda günün birinci yarısındanək erkəklər yatır, dişilər isə yem dalınca gedir. Sonra yenidən sürü şəklində gəzirlər”, - deyərək parkın əməkdaşı ceyranların yaşamaq uğrunda mübarizəsindən danışır.

Yolboyu adam görünəcə kolluğa doğru qaçan tülkü, çaqqal ceyran mövzusunun fikrimizi yayındırır, buradakı yırtıcı heyvanlara marağımızı artırır. Park əməkdaşı vurğulayır ki, burada vəhşi heyvanların olması ceyran və digərlərinin sağlamlığı üçün vacibdir: “Bunu təbiət özü nizamlayır. Yəni xəstə heyvanları yırtıcılar yeməklə xəstəliyin digərlərinə keçməsinin qarşısını alır”.

Amma bu loğmanlıq heç də həmişə uğurlu “müalicə” ilə sonuclandırılır. Çünki yırtıcılar balalama dövründə otyeyən heyvanların balasına da göz dikir.

60 faiz yerli, 40 faiz əcnəbi turistlər

Milli Parka turistlərin gəlişində də artım var. Ötən il ümumilikdə 1800 nəfər bura baş çəkib. Bu ilin qış fəslinə təsadüf edən ilk 3 ayında isə 500 nəfərə yaxın turist gəlib. S.Kərimovun sözlərinə görə, gələn turistlərin 40 faizini əcnəbilər təşkil edir: “Yerdə qalan 60 faizi yerli vətəndaşlardır. Əvvəllər turistlərin içində xaricilər çoxluq təşkil edirdi, amma son illərdə aparılan təbliğat nəticəsində artıq ölkə vətəndaşlarının diqqəti artıb qoruğa”.

Əsasən Almaniya, İngiltərə, Hollandiya kimi ölkələrdən turistlər gəlir. Park ərazisinə daxil olan zaman məlumat mərkəzi var ki, burada turistə bütün lazımi bilgilər verilir. Turistlər üçün də parka giriş 2 manatdır. Burada həmçinin monitor da var ki, turist yayımlanan filmdən əraziyə baxıb, hara getmək istədiyini seçir. Daha sonra isə istəyindən asılı olaraq ya bələdçi ilə, ya da bələdçisiz seçdiyi istiqamət üzrə hərəkət edir. Məlumat mərkəzində turistlərə həmçinin zibil atmaları üçün qab da verilir ki, onlar ətraf mühiti çirkləndirməsinlər.

Təbiət hamımızdır...

ETSN-nin mətbuat xidmətinin rəhbəri İradə İbrahimova deyir ki, ekoturizmin inkişafı məqsədi daşıyan və “Təbiətimiz evimizdir” devizi ilə reallaşdırılmasına başlanılan bu turlar davamlı olacaq: “Bu gündən yeni bir layihəyə start verdik - “Təbiətimiz evimizdir”. Press-turlarımız o biri parklarda da olacaq. Bu ekoturizmin təbliği üçündür. Jurnalistlər də yaxşı təbliğatçılar olduğu üçün ilk səfərimizi onlarla etdik. Təəssüf ki, vətəndaşlarımız milli parklara gəlib tanış olmaq istəmirlər. Biz istəyirik ki, bunu təbliğ edək, vətəndaşlarımız milli parklarımıza gəlsinlər. Gördüyünüz kimi, Şirvan Milli Parkında ekoturizm üçün marşrutlar müəyyən olunub, yaxşı şərait var”.

Nazirlik sözcüsü hər kəsi təbiəti və təbiətin yaratdığını qorumağa səsləyir: “Şirvan Milli Parkını canlı sərvəti ilə birlikdə qorumaq borcumuzdur. Burada canlı təbiətin necə mühafizə olunduğunu, o heyvanların qorunması üçün gecə-gündüz ayıq-sayıq olanları görmək üçün hər kəsi bu sərvəti görməyə dəvət edirəm. Təbiət hamımızdır, o cümlədən Şirvan Milli Parkı...”.

Qoruqdan ayrılmağımızla park əməkdaşının zəng etməyi bir olur. Xoş xəbər vermək üçün zəng ediblər – qoruqda ceyran balalayıb. Təbiəti sevdiyimiz kimi təbiət gözəlinin dünyaya gəlişinə də sevinirik.

Həftə içi. - 2018.- 15 may. - № 86. - S. 5.

Azərbaycanda meşələrin qorunması və bərpası istiqamətində görülmə işlər bir çox ölkələrə nümunədir

Rəhman Salmanlı

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası 2012-ci ildə martın 21-ni Beynəlxalq Meşələr (meşə və ağaclar) Günü elan edib. Bu tarixi gün respublikamızda da təntənə ilə qeyd olunur, bütün meşə tiplərinin ekoloji vacibliyi, onların qorunması və artırılması gündəmə gətirilir. Xatırladaq ki, dünya üzrə meşə örtüyünün sahəsi 4 milyard hektardır. Bunun 809 milyon hektarı Rusiya Federasiyasının, 478 milyon hektarı Braziliyanın, 310 milyon hektarı Kanadanın və 303 milyon hektarı ABŞ-ın payına düşür. Son 200 ildə dünya üzrə meşə ərazilərinin sahəsi iki dəfədən çox azalıb.

Azərbaycanda meşələrin ümumi sahəsi 1021 min hektardır. Bu da respublika ərazisinin 11,8 faizini təşkil edir. Ölkəmizin meşə ehtiyatının 49 faizi Böyük Qafqaz, 34 faizi Kiçik Qafqaz, 15 faizi Talış və 2 faizi Aran zonasının (Naxçıvan MR ilə birlikdə) payına düşür. Azərbaycanda adambaşına düşən meşə sahəsi 0,12 hektardır. 261 min hektar meşə fondu sahəsi Ermənistan silahlı birləşmələri tərəfindən işğal edilib.

“İnsan təbiətdən öyrənir, onun vasitəsi ilə pərvəriş tapır, ağıla dolur, zənginləşir, təzələnir, təmizlənir” kimi müdrik fikri ifadə edən böyük dövlətçilik təcrübəsinə malik, dünya şöhrətli siyasətçi Heydər Əliyev respublikaya rəhbərliyinin hər iki dövründə Azərbaycan meşələrinin qorunmasını və inkişafını, ekoloji problemlərinin həllini daim diqqətdə saxlamışdır. Ötən əsrin 70-80-ci illərində ulu öndərin tövsiyəsilə bölgələrin mavi yanacaq təminatı edilməsi və yeni su-elektrik stansiyalarının yaradılması meşələrə əlibaltalı hücumların qarşısının alınmasında mühüm rol oynamışdır. Təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə, meşə-bərpa işləri, salınan min hektarlarla meşə massivləri, milli parklar, qoruqlar, digər yaşıllıqlar və təbiət yasaqlıqları, yaradılan dərəyaçalar, nəhəng su anbarları, süni göllər, əlavə meşə ərazilərinin və yaşıllıq zolaqlarının salınması meşəçiliyin inkişafına yüksək töhfələr vermişdir.

Görkəmli təbiətşünas alim, akademik Həsən Əliyev ötən əsrin ortalarında, hələ bugünkü informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının mövcud olmadığı, texnogen proseslərin belə global xarakter almadığı bir dövrdə özünün məşhur “Həyəcan təbili” kitabında yazırdı: “Həyatda dərəcə də gecikmək olar, bazara da... Amma təbiətin fəryadına gecikmək olmaz. Çünki təbiətin fəryadına gecikmək böyük faciələr yaradar.” Bu gün bəşəriyyəti düşündürən bu faciəvi problemlərdən bəlkə də birincisi ekoloji durumla bağlıdır. Bu problemlərin səbəbləri müxtəlif vasitələrlə dünyada meşələrin, yaşıllıqların məhv edilməsidir. Kütləvi qırıntılar nəticəsində meşələrimiz xeyli seyrəlmiş, bir çox nadir ağaclar azalmışdır. Erməni işğalında olan min hektarlarla meşələrimiz isə ekoloji genosidə məruz qalmışdır. Dünya ictimaiyyətinə də yaxşı məlumdur ki, Azərbaycan torpaqlarının 20 faizə qədər neçə illərdə Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır. Həmin ərazilərdə bitən 460 növdən çox yabanı ağac və kolun 70-i dünyanın heç bir yerində təbii halda bitmir. Qaracöhrə, ayıfındığı, Araz palıdı, yalanqoz, Şərqi çınarı, meşə üzümü, Eldar şamı, adi xurma, söyüdyarpaq armud və s. növ ağaclar ermənilər tərəfindən məhv edilərək dünya florası xəzinəsindən silinmək üzrədir. Mühafizə olunan 890 min hektar təbiət ərazilərinin 42997 hektarı erməni işğalçıların tapdığı altındadır. Dağlıq Qarabağ müharibəsi nəticəsində Azərbaycanın Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu, Arazboyu Dövlət Təbiət yasaqlığı, Qaragöl Dövlət Təbiət Qoruğu, Laçın rayon Dövlət Təbiət yasaqlığı, Qubadlı rayon Dövlət Təbiət yasaqlığı və Daşaltı Dövlət Təbiət yasaqlığının ərazilərində olan qiymətli ağac və biomüxtəlifliyin bütün növləri bu gün də talan edilir.

İşğal olunmuş rayonlarda 247352 hektar meşə sahəsi, o cümlədən 13197,5 hektar qiymətli meşə sahələri, 152 ədəd təbiət abidəsi və 5 ədəd geoloji obyekt qalmışdır. Ermənilər bu təbiət abidələrinin əksəriyyətini tamamilə məhv etmişlər.

“Qırmızı kitab”a daxil edilmiş (Kəlbəcər rayonu) 968 hektar ərazini əhatə edən ayıfındığı ağacları kütləvi şəkildə qırılaq xaricə satılır. Rayon ərazisində 4 mindən artıq müxtəlif növ bitki vardır ki, bunlardan 200-ə qədər dərman bitkiləri olmaqla, onlar da xarici şirkətlər tərəfindən talan olunaraq müxtəlif ölkələrə daşınır. Bu isə bitkilərin həmin ərazilərdə kökünün kəsilməsinə səbəb olur. Bundan başqa, Ermənistan ordusunun əsgərləri tərəfindən qəsdən törədilmiş yanğınlar nəticəsində 96 min hektar otlaq, biçənək və yaşıllıqlar, həmçinin meşə sahələri yanaraq məhv olmuşdur. Şuşa şəhərindən cənubda, dəniz səviyyəsindən 1365 m hündürlükdə yerləşən, Titon yaşıl əhəng daşlarından ibarət uzunluğu 114 metr olan “Xan Mağarası” amansızlıqla məhv edilir, bəziləri digər məqsədlər üçün istifadə olunur.

Məmnunluq doğuran odur ki, ümummilli lider ölkədə ətraf mühitin qorunması, təbii sərvətlərin artırılması, zənginləşdirilməsi, ekologiya, meşənin mühafizə edilməsi sahəsində apardığı islahatlar, gördüyü səmərəli

dövlət tədbirləri bu gün uğurla davam etdirilir. Son illər Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə ətraf mühitin mühafizəsi, xalqımızın ekoloji cəhətdən saf və təmiz həyat tərzini keçirməsi üçün yaşıllaşdırma tədbirləri həyata keçirilir. Onun təşəbbüsü və iştirakı ilə hər il respublikamızda milyonlarla ağac və kol əkilib, meşələr və yaşıllıqlar bərpa edilir, yeni parklar, yaşıllıqlar salınır.

Respublikamızın təbiəti çox zəngin və rəngarəngdir. Ekoloji tarazlığı, ətraf mühitin mühafizəsini təmin etmək təkcə bu sahədə çalışanların işi deyil, hamının müqəddəs borcudur. Bütün sərvətlərini bizə səxavətlə bəxş edən ana təbiətə laqeyd münasibət bəsləməyə haqqımız yoxdur. Meşələrin qorunub gələcək nəsllə çatdırılması ümumdövlət əhəmiyyətli məsələ kimi dəyərləndirilir. Odur ki, Azərbaycan meşələrinin daha da zənginləşməsinə, ətraf mühitin mühafizəsinə öz layiqli töhfələrimizi verməliyik.

Təqdirəlayiq haldır ki, son illər ölkə ərazisində meşə massivlərinin qorunmasına və onun əhatə dairəsinin genişləndirilməsinə dövlət tərəfindən xüsusi diqqət göstərilir. 2017-ci ildə meşəbərpa və meşə ilə örtülü ərazilərin artırılması məqsədilə 10152,2 hektar sahədə meşəbərpa işləri görüldü, 4002,2 hektar sahədə aqromezələr, o cümlədən cənub bölgəsində 55 hektar ərazidə sitrus bağları salınıb, digər ağaclar əkilib. Ölkə üzrə 6150 hektar sahədə meşələrin təbii bərpa işləri aparılıb. 53,9 hektar sahəyə toxum səpilib, 31,76 hektar sahədə 1427,8 min ədəd toxmacar və 47,19 hektar sahədə 3410 min ədəd çilik basdırılıb. Tinglik sahələrində 35361,454 min ədəd müxtəlif çeşiddə əkin materialları yetişdirilib ki, bunun da 6046,97 min ədədi meyvə tingləridir. Yaxın gələcəkdə meşə massivlərinin və yaşıllıqların əhatə dairəsini daha da genişləndirmək məqsədilə Bakının Abşeron rayonu ərazisində Qala-Türkan avtomobil yolunun, Salyan rayonu ərazisində Xıdırlı qəsəbəsinin, Hacıqabul rayonu ərazisində Kalmaş yolunun ətrafında, Qaradağ rayonu Ələt qəsəbəsi ərazisində meyvə ağaclarından ibarət aqrobağların salınması üçün yeni ərazilər müəyyənləşdirilib.

Ekoloji tarazlığın qorunmasını və ətraf mühitin mühafizəsini dövlət fəaliyyətində həmişə önə çəkən Azərbaycan Prezidenti çıxışlarının birində demişdir: “İnsanın yaxşı həyatını təmin edən amillərdən biri də ekoloji vəziyyət, sağlamlıq və təbiətin, ətraf mühitin qorunmasıdır. İnsanların sağlamlığı, ekoloji vəziyyət, udduğumuz hava, içdiyimiz su - bütün bunlara biz çox böyük diqqət göstərməliyik...” Uğurlu ekoloji siyasətin nəticəsidir ki, indi Azərbaycanın zəngin meşələri, bitki örtüyü, yüzlərlə parkı, qoruğu və yasaqlığı var. Milli parkların, qoruqların, yasaqlıqların ərazisi genişləndirilir və yeniləri salınır. Qısa müddət ərzində beynəlxalq normalara uyğun olan Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Əraziləri genişləndirilib. Bu məsələdə IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü və dəstəyi ilə həyata keçirilən layihələrin də mühüm rolu var. Bütün bunlar bir daha təsdiqləyir ki, ümummilli lider Heydər Əliyevin ölkəmizdə ekologiya qorunması ilə bağlı əsasını qoyduğu ənənə bu gün uğurla davam etdirilir. Ölkəmizdə hər il aidiyyəti qurumlar tərəfindən meşəbərpa tədbirləri həyata keçirilir, yeni meşə sahələri və yaşıllıqlar salınır, qiymətli ağac və kol bitkilərinin qorunması və artırılması sahəsində işlər görülür.

Həyata keçirilən ekoloji layihələr Azərbaycanın bütün regionlarını əhatə edir. Hazırda vətəndaşların ağacəkmə aksiyalarında, yaşıllıqlar salınmasında fəal iştirakı bunun əyani göstəricisidir. Ekspertlərin fikrincə, bu gün Azərbaycanda ekoloji mühafizə, meşələrin qorunması və bərpası istiqamətində görülən işlər bir çox ölkələrə nümunədir.

Azərbaycan.-2018.-20 mart.-№62.-S.10.

Uğurlu ekoloji siyasət və təbiət dövlət qayğısı

Bəxtiyar Hüseynov,
ekoloq

İnsan həyata göz açanda ilk dəfə ətraf mühiti, təbiəti görür. İllər ötdükcə, təbiətin bəxş etdiyi nemətlərlə böyüyür, yaşa dolur. Ağıl kəsəndən görür və dərk edir ki, təbiətsiz həyat, ömür yoxdur. Təbiətlə təmas insana sağlamlıq, gözəllik və həyat bəxş edir. Elə buna görə də ətraf mühitin mühafizəsinə, ekoloji tarazlığın qorunmasına həmişə dövlət qayğısı var. Çünki təbii sərvətləri biz də gələcək nəsillərə ötürməyə borcluyuq.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin imzaladığı fərmanlarda, təsdiq etdiyi Milli və Dövlət Proqramlarında ekoloji siyasətin ardıcıl və sistemli şəkildə həyata keçirilməsi ilə əlaqədar mühüm vəzifələr müəyyənləşdirilib. İqtisadi inkişafı bərabər ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahı naminə istifadə dövlət siyasətinin prioritetidir.

Təsadüfi deyil ki, ekoloji tarazlığın qorunmasını və ətraf mühitin mühafizəsini dövlət fəaliyyətində həmişə önə çəkən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev öz çıxışlarının birində demişdir: “İnsanın yaxşı həyatını təmin edən amillərdən biri də ekoloji vəziyyət, sağlamlıq və təbiətin, ətraf mühitin qorunmasıdır. İnsanların sağlamlığı, ekoloji vəziyyət, udduğumuz hava, içdiyimiz su – bütün bunlara biz çox böyük diqqət göstərməliyik...”

Dövlət başçısının uğurlu ekoloji siyasətinin nəticəsidir ki, indi Azərbaycanın zəngin meşələri, zəngin bitki örtüyü, yüzlərlə parkı, qoruğu və yasaqlığı var. Milli parkların, qoruqların, yasaqlıqların ərazisi genişləndirilir və yeniləri salınır. Qısa müddət ərzində beynəlxalq normativlərə uyğun olaraq Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Əraziləri genişləndirilib.

Ölkəmizin uğurlu xarici siyasəti və beynəlxalq əlaqələri Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin də beynəlxalq əməkdaşlıqla bağlı səmərəli fəaliyyətinə şərait yaratmış, bir sıra region dövlətləri və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq haqqında Anlaşma Memorandumları və sazişlər imzalanmışdır. Respublikamız ətraf mühitlə əlaqədar 20-dək beynəlxalq konvensiyaya qoşulmuşdur.

Ekoloji siyasətin bu gün uğurla davam etdirilməsi, bu sahədə görülmüş işlər, həyata keçirilən ardıcıl tədbirlər ölkəmizin siyasi, iqtisadi, sosial-mədəni həyatının bütün sahələri ilə yanaşı, ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində də yeni-yeni uğurların qazanılacağına inamı artırır.

Respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra ətraf mühitin mühafizəsinə göstərilən dövlət qayğısı ildən-ildən artır. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi təbii sərvətlərimizin gələcək nəsillərə sağlam, zəngin ötürülməsi üçün səmərəli fəaliyyət göstərir. Xüsusilə Milli parklara, yaşıllıqlara, qoruqlara böyük diqqət və qayğı var. Təbiətimizin biomüxtəlifliyinin qorunub saxlanması üçün hər cür şərait yaradılır. Təsadüfi deyil ki, respublika ərazisində 9 Milli Park, 11 Dövlət Təbiət Qoruğu və 24 təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Ümumilikdə, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri ölkə ərazisinin 10,3 faizini, o cümlədən milli parklar 3,7 faizini təşkil edir.

Bu gün bəşəriyyəti düşündürən ən mühüm və həyatı problemlərdən biri, bəlkə də birincisi ekoloji durumla bağlı yaranmış problemlərdir. Dünyada gedən proseslərlə bağlı ekoloji problemlər son dərəcə artmışdır. Bu problemlərin səbəblərindən biri müxtəlif vasitələrlə dünyada meşələrin, yaşıllıqların məhv edilməsidir. Kütləvi qırıntılar nəticəsində meşələrimiz xeyli seyrəlmiş, bir çox nadir ağaclar azalmışdır. Erməni işğalında olan min hektarlarla meşələrimiz isə ekoloji genosidə məruz qalmışdır.

Təqdirəlayiq haldır ki, son illər ölkəmizdə təhsilin, səhiyyənin, mədəniyyətin və digər sahələrin inkişafı üçün yorulmaz fəaliyyəti ilə fərqlənən, tanınmış ictimai-siyasi xadim, Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə ətraf mühitin mühafizəsi, xalqımızın ekoloji cəhətdən saf və təmiz həyat tərzini keçirməsi üçün yaşıllaşdırma tədbirləri həyata keçirilir. Məhz onun təşəbbüsü və bilavasitə iştirakı ilə hər il respublikamızda milyonlarla ağac və kol əkilib, meşələr və yaşıllıqlar bərpa edilir, yeni-yeni parklar, yaşıllıqlar salınır.

Heydər Əliyevin ölkədə ətraf mühitin qorunması, təbii sərvətlərin artırılması, zənginləşdirilməsi, ekologiyanın, torpağın, suyun, meşənin mühafizə edilməsi sahəsində apardığı islahatlar, gördüyü səmərəli dövlət tədbirləri bu gün uğurla davam etdirilir. “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı” məhz bu sahədə mövcud problemlərin həllinə yönəldilən mühüm tarixi sənəddir.

Ətraf mühitin mühafizəsi, xüsusilə biomüxtəlifliyin qorunması sahəsində Azərbaycanda həyata keçirilən tədbirlər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən də dəstəklənir və yüksək qiymətləndirilir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ölkəmizin ən ciddi ekoloji problemlərinin həllinə cəmiyyətin, qeyri-hökumət və beynəlxalq təşkilatların diqqətini cəlb etməklə dövlətin müəyyən etdiyi ekoloji siyasəti ardıcıl və qətiyyətlə yerinə yetirir. Ətraf mühitin qorunmasında, təbii ehtiyatların, faydalı qazıntıların, su, torpaq, hava kimi əvəzsiz sərvətlərin, meşələrin və biomüxtəlifliyin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi ilə əlaqədar bir sıra mühüm əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Ətraf mühiti təkcə qanunvericilik aktlarının tətbiqi ilə mühafizə etmək olmaz. Bu sahədə geniş maarifləndirmə tədbirləri aparmaq lazımdır. Hər bir vətəndaşda ekoloji düşüncənin formalaşmasında, təbii sərvətlərimizin qorunmasında, ətraf mühitin mühafizəsində və ondan səmərəli istifadə edilməsində təbliğat işlərinin mühüm rolu vardır. Təəssüf ki, əhalinin bu yöndə maarifləndirilməsinə baxmayaraq, yenə ayrı-ayrı vətəndaşlar tərəfindən ağacların qırılmasına cəhd göstərilir. Dövlət başçısı ağacların qanunsuz olaraq kəsilməsinin yolverilməz olduğunu və bu qanunsuzluqlara qarşı daim ciddi tədbirlər görülməsinin, belə hallara yol verən şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsinin vacibliyini bildirərək demişdir: “Biz ekoloji vəziyyətlə bağlı məsələləri daim diqqət mərkəzində saxlayırıq. Ancaq ictimaiyyəti də, məni də narahat edən məsələ ağacların kəsilməsi məsələsidir. Buna yol vermək olmaz. Hesab edirəm ki, biz burada daha da ciddi məsuliyyət tətbiq etməliyik. Ağacəsmə tam şəkildə dayandırılmalıdır. Ancaq nadir hallarda, o da Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin rəyi ilə hardasa ağac ya köçürülə, ya kəsilə bilər. Ona görə mən dəfələrlə bu məsələlərlə bağlı öz fikrimi bildirmişəm. Deyə bilərəm ki, vəziyyət əvvəlki illərə nisbətən daha müsbətdir. Ancaq biz istədiyimizə tam şəkildə nail ola bilməmişik. Gecə vaxtı gəlirlər, qanunsuz olaraq ağacları kəsirlər, yerləri düzəldirlər ki, ev tiksinlər. Bu, vicdansızlıqdır, bu, biabırçılıqdır, bu, cinayətdir.

Ona görə aidiyyəti qurumlar təklif versinlər, biz ağacları kəsənlərə qarşı daha da ciddi tədbir görməliyik. Onlar məsuliyyətə cəlb edilməlidir. Bir daha demək istəyirəm ki, şəhərdə bir dənə də olsun ağac Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin icazəsi, rəyi olmadan kəsilə bilməz. Bu, mənim son xəbərdarlığımdır”.

Bununla əlaqədar bəzi faktlara müraciət etmək yerinə düşər. Məsələn, keçən il Yasamal rayonunda Mətbuat prospektində əraziyə baxış keçirən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ağacların məhv edilməsi barədə akt tərtib edib və yaşayış binasının tikintisini həyata keçirən şirkət 130 min manat məbləğində cərimələnib, fakt üzrə cinayət işi açılıb.

İctimaiyyəti narahat edən məsələlərdən biri də geni dəyişilmiş fauna və flora növlərinin, qida məhsullarının ölkəmizə yol almasıdır. Dədə-babadan qalma qədim əkinçilik növlərinə, doğma təbiətimizə uyğun sortlara qayıtmaq məsləhət görülür. Axı, təcrübədən çox keçirmişik. Vaxtilə yad bitki və heyvan növləri ölkəmizə gətirilib. Onlar həm büdcəmizə, həm də təbiətimizə ziyan vurub. Nəticədə iqlimləşə bilməyən belə növlər sıradan çıxıb. Xalqımıza isə əbəs zəhmət çəkmək qalıb. Ona görə mütəxəssislərlə, ekoloqlarla məsləhətləşmək, alimlərimizin elmi tövsiyələrini nəzərə almaq lazımdır. Relikt və endemik bitkilər, heyvanlar qayğıya möhtacdır.

Rayonlaşdırılmış tut, çəltik, pambıq, tərəvəz... sortlarından bəhrələnmək və onları inkişaf etdirmək lazımdır. Mütəxəssislərin mövqeyi həlledici olmalıdır. Rayonlarda bu sahədə aparılan işlər maraqlı doğurur.

Cənub bölgəsində aparılan ekoloji iş yerli icra hakimiyyətlərinin dəstəyi və qayğısı ilə həyata keçirilir. Lənkəran Şəhər İcra Hakimiyyətinin səyi ilə rayonda yeni yaşıl zolaqlar salınır. Xüsusilə, son vaxtlar rayonlarda, o cümlədən Lənkəranda fermer təsərrüfatlarının yeni vüsətlə fəaliyyətə başlaması, əkinçiliyin və bitkiçiliyin genişləndirilməsi ekoloji nailiyyətlərlə paralel inkişaf etdirilir. Çayçılıq, sitrusçuluq və çəltikçilik kimi ənənəvi təsərrüfat sahələri dirçəldilir.

Unudulmuş, lakin çox faydalı təsərrüfat sahələrindən biri də ipəkçilikdir. Vaxtilə respublikamız keçmiş SSRİ-nin ən mühüm ipəkçilik mərkəzlərindən idi. Təəssüf ki, bu sahəni qoruyub saxlaya bilmədik. Nə yaxşı ki, dövlət yenidən bu sahəyə də diqqəti artırdı. Böyük tut bağları salınır. Ən məhsuldar tut tingləri ölkəmizə gətirilir. Qısa müddətdə əvvəlki ipəkçilik ənənələri bərpa olunacaq, on minlərlə insan iş yerləri ilə təmin ediləcək. Axı, ipəkçilik gəlirli sahədir. Bu sahəni inkişaf etdirmək, yaşatmaq lazımdır. Biz əməkçi xalqıq, halallığa, işləməyə öyrəşmişik. Ölkəmizi qısa müddətdə ən varlı-bərəkətli diyara çevirmək üçün real imkanlarımız var.

Qeyd edək ki, yeni salınmış tut bağlarından bəhs etməmək mümkün deyil. Hər kələf zərif ipək dona dönüb, sevinəcə, xoşbəxtliyə çevrilir. Çünki xalqımızın ən böyük xoşbəxtliyi əməkdən qaynaqlanır. Sevinci haldır ki, rayonda çoxdan unudulmuş əkinçilik yenidən sürətlə canlandırılır. Ata-babalardan bizə əmanət qalan çəltikçilik yeni texnoloji səviyyədə yaradılır və inkişaf etdirilir. Çəltikçilik də kənd təsərrüfatı üçün geniş perspektivlər açır. Onun insanlara nemət, bolluq, ruzi bəxş etmək xüsusiyyətlərindən başqa, həm də heyvanların, quşların qidalanması üçün təbii yem bazasıdır. Bundan sonra biz zəifləyib perik düşmüş quşların, digər faydalı canlıların

qayıdışının şahidi olacağıq. Çox qiymətli çöl quşları geri dönəcək. Keçən il Lənkəran şəhərində ilk dəfə olaraq keçirilən sitrus, çay, çəltik konfransı unudulmuş kənd təsərrüfatı sahələrinin bərpaşısından sonra əldə olunan ilk məhsulların nümayişinə çevrildi.

Lənkəran Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı Taleh Qaraşov rayonun tələyüklü məsələləri ilə bərabər, zəngin və əlvan Lənkəran təbiətinin qayğı ilə qorunmasına və bununla əlaqədar dövlətin mühüm ekoloji siyasətinin həyata keçirilməsinə xüsusi diqqət yetirir. Söhbət əsnasında icra başçısı öz fikirlərini bizimlə bölüşərək dedi:

– Respublikamızın təbiəti çox zəngin və rəngarəngdir. Ekoloji tarazlığı, ətraf mühitin mühafizəsini təmin etmək təkcə bu sahədə çalışanların işi deyil, hamının müqəddəs borcudur. Axı, bütün sərvətlərini bizə səxavətlə bəxş edən ana təbiətə nankor çıxmağa, laqeyd münasibət bəsləməyə haqqımız yoxdur. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin zəngin mənəvi irsində, dövlət rəhbərinin təbiətin mühafizəsi ilə əlaqədar sərəncamlarında ekologiya qorunub gələcək nəsə çatdırılması ümumdövlət əhəmiyyətli məsələ kimi dəyərləndirilir. Doğma Vətən təbiətinin daha da zənginləşməsinə, ətraf mühitin mühafizəsinə öz layiqli töhfələrini verməliyik. Təsədüfi deyil ki, Lənkəran şəhəri günü-gündən böyüyür və öz üföqlərini daha da genişləndirir. Çoxmərtəbəli binaların sayı artır. Yeni küçə və meydanlar salınır... Ən əsası budur ki, biz ekoloji durumla tikinti və abadlıq işlərinin həmahəng inkişafını balanslaşdırırıq. Göründüyü kimi, təbiətimiz öz əlvanlığı, rəngarəngliyi, fauna və floranın biomüxtəlifliyi ilə nə qədər zəngindir. Təbiətimizin və xalqımızın sağlamlığı dövlətimizin fəaliyyətinin ali məqsədlərindən biridir. Biz bu ali məqsədin həyata keçməsinə bütün varlığımızla səy edirik.

Son illər Lənkəranda turizmin inkişafı istiqamətində mühüm addımlar atılır. Artıq şəhərimizə turistlərin, ekologların, tanınmış təbiət alimlərinin axını ildən-ilə güclənir. Onlar əsrarəngiz təbiətimizə heyranlıqla baxır, gördükləri təbii möcüzələrlə əlaqədar zəngin təəssüratlarla öz ölkələrinə qayıdirlar.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bütün ömrü boyu ekoloji tarazlığın qorunmasına və ətraf mühitin mühafizəsinə ümumdövlət əhəmiyyətli vəzifə kimi baxıb və başqalarından da bunu tələb edib. Elə buna görə də hər il mayın 10-da ulu öndərin ad günü münasibətilə respublika ərazisində kütləvi ağacəkmə aksiyası keçirilir. Əhalinin kütləvi iştirakı ilə keçirilən bu möhtəşəm tədbirdə yüzminlərlə müxtəlif ağac və yaşıl kol əkilir. Ötən il mayın 10-da start götürən ağacəkmə aksiyası kütləvi xarakter daşıyıb, əhatə dairəsinə görə daha geniş olub. Bu tədbirdə 113 min nəfər iştirak edib və respublika ərazisində 232 min 448 ədəd ağac əkilib.

Mayın 10-da Qala-Türkan magistral avtomobil yolunun ətrafında salınan yaşıllıq massivində keçirilən ağacəkmə aksiyasında xeyli adam iştirak edib. Orada 9 minə yaxın aqrar əhəmiyyətli və digər növ ağaclar əkilib.

Bütün bunlar bir daha təsdiqləyir ki, ümummilli lider Heydər Əliyevin ölkəmizdə ekologiya qorunması ilə bağlı əsasını qoyduğu ənənə bu gün uğurla davam etdirilir. Təsədüfi deyil ki, ölkəmizdə reallaşdırılan milli inkişaf strategiyasının prioritet istiqamətlərindən biri ətraf mühitin mühafizəsini və insanların sağlam təbii mühitdə yaşamasını ən yüksək səviyyədə təmin etməkdir. Bunun bariz nümunəsi 2010-cu ilin ölkədə “Ekologiya ili” elan edilməsi olub. Dövlətimizin başçısı neftlə və digər istehsalat tullantıları ilə çirklənmiş torpaqların, lay suları altında qalan ərazilərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına da xüsusi diqqət göstərüb. Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə bağlı əməli işlər görülüb, ölkədə milyonlarla ağac əkilib, yeni park və xiyabanlar salınıb. Bir vaxtlar neft tullantıları ilə çirklənən indiki “Ağ şəhər” və digər ərazilərdə görülən işlərin nəticəsində neft çöküntüləri təmizlənilib. Bu ərazilər paytaxtın müasir yaşayış və mədəniyyət komplekslərinə, müasir ekoloji layihələrə çevrilib. Bütün bunlar ətraf mühitin qorunmasına, xüsusilə də vətəndaşların sağlam mühitdə yaşamasına xidmət edir. Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün tədbirlərin görülməsi, həmçinin qanunsuz ağac kəsilmələrinin qarşısının alınması ilə mübarizədə dövlətimizin nümayiş etdirdiyi qətiyyətli mövqenin təməlinə isə yalnız bir amal dayanıb: insanların sağlamlığını qorumaq!

Birinci vitse-prezident xanım Mehriban Əliyeva ölkəmizdə yaşıllıqların artırılmasına, mövcud yaşıllıq sahələrinin qorunmasına xüsusi diqqət yetirir. Bu məsələdə IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü və dəstəyi ilə həyata keçirilən layihələrin də mühüm rolu var.

Bu gün ölkəmizdə yeni meyvə bağları salınır, unudulmuş kənd təsərrüfatı sahələri dirçəldilir. Vaxtilə xaricdən gətirilən zeytun, badam meyvə tıngləri artıq ölkəmizdə yetişdirilir. Hacıqabul, Salyan və Mil-Muğanın susuz çölləri indi zeytun, badam... bağlarına çevrilib. Ələt-Bakı yolunun hər iki tərəfində yaşıl zolaqlar, Bakı ətrafında yeni salınmış zeytun bağları göz oxşayır. Səhralıqlar başdan-başa yaşıllığa bürünüb.

Qeyd edək ki, müxtəlif vaxtlarda həyata keçirilən ekoloji layihələr Azərbaycanın bütün regionlarını əhatə edib. Bu gün vətəndaşların ağacəkmə aksiyalarında, yaşıllıqlar salınmasında, şəhər və rayonlarımızda təmizlik işlərində fəal iştirakı bunun əyani göstəricisidir. Ekspertlərin fikrincə, bu gün Azərbaycanda ekologiya qorunması, əhalinin sağlamlığının təmin edilməsi istiqamətində görülən işlər bir çox ölkələrə nümunə ola bilər.

İndi hamı başa düşür ki, Vətən sevgisi doğma yurdun təbiətinin qorunmasından başlanır. Əgər yurdun təbiəti zəngin və sağlamdırsa, deməli, insanlar da sağlam həyat tərzinə malikdirlər. Çünki sağlamlıq da, gümrahlıq da, saflıq və təmizlik də ana təbiətdən gəlir. Əgər təbiət heç bir sərvətini bizdən əsirgəmirsə, biz də bir övlad kimi ona qayğı göstərməliyik.

Xalq qəzeti.-2018.-3 mart.-№49.-S.6.

Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi

Mamed Bağırov

Bəşəriyyəti gözləyən ekoloji təhlükə!

Bizi əhatə edən təbiət bizim evimizdir. İnsan təbiətin bir hissəsi olub onunla sıx bağlıdır. Bizim yaşadığımız dünya çox gözəldir. O, həm də əsrarəngiz və maraqlıdır. Biz zəngin və füsunkar bitkilər aləmin, vəhşi heyvanlardan tutmuş ən xırda həşəratlara qədər saysız-hesabsız canlılar əhatəsindəyik. Əslində, Yer kürəsi adlandırdığımız planetin məzmunu da elə ən şüurlu və ən ali varlıqlar olan biz insanlarla bizi əhatə edən təbiətin harmoniyasıdır. Təbiət insanların yaşayış mühiti vəzifəsini görür, onun vəziyyəti cəmiyyətin rifah və inkişaf səviyyəsini təyin edir. O, bir sıra fiziki, kimyəvi, bioloji hadisələrlə zəngindir. Ətraf mühitin bərpad vəziyyətə düşməsinə insanlar səbəb olduqları üçün, həmin səhvləri insanların özləri aradan qaldıra bilər. İnsan özü üçün nə varsa-hava, su, maddi nemətlər, sənaye üçün xammal və digərlərini təbiətdən alır və istifadə edir. Bu sərvətlərdən yüz illərdən bəri kortəbii istifadə olunması nəticəsində, ətraf mühit dünya miqyasında dəyişilməyə məruz qalıbdır. Bu vəziyyət müasir elmi-texniki tərəqqi dövründə daha da kəskinləşib. Son yüzillikdə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin sürətli inkişafı insan fəaliyyətinin ətraf mühitə artan mənfi təsiri və təbii sərvətlərin həddindən artıq istismarı ilə nəticələnmişdir. Əksər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında da ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə olunması problemlərinin həllinə böyük diqqət yetirilir.

Bəşəriyyəti gözləyən ekoloji təhlükə!

Hələ XX əsrin başlanğıcında Yer kürəsinin əhalisi təmiz hava alır, saf su içirdilər. Dünya sonsuz, təbii sərvətlər isə tükənməz hesab edilirdi. Lakin bir neçə onilliklərdən sonra dünya olduqca təhlükəli ekoloji fəlakət həddində qaldı. Ekoloqların fikrincə, əgər bəşəriyyət bu yolu davam etdirsə, yaxın bir neçə nəsildən sonra onu fəlakət gözləyir. Bəşəriyyət öz ixtiyarında olan təbii resurslardan heç də həmişə ağılla istifadə etməmişdir. İnsan bitki və heyvan növlərini məhv etmiş, dağıdıcı müharibələr aparmış, meşələri qırmış, torpaqları səhralığa çevirmiş, enerji növlərindən səmərəli istifadə etməmişdir. Bu gün bəşəriyyətin özü yaratdığı qlobal ekoloji böhran qarşısında qalmışdır. Sənayenin sürətli inkişafı, əhalinin say artımı, kosmosdan istifadə təbii qanunauyğunluqların bu və ya digər dərəcədə pozulmasına səbəb olmuşdur. Zavodlar, fabriklər, avtomobillər, təyyarələr atmosferi çirkləndirir, küllü miqdarda oksigeni udur və zərərli qazlar buraxır. Atom bombalarının sınaqdan keçirilməsi və atom enerjisi əsasında işləyən müəssisələrin tullantılarına məsuliyyətsiz münasibət hava, su və torpağın həddindən artıq radioaktivləşməsinə səbəb olmuşdur.

Müasir ekoloji problemlər

Müasir ekoloji problemlərin inkişafında avtomobillərin xeyli artması, hava nəqliyyatından istifadələrin çoxalması, bununla yanaşı, su nəqliyyatı gəmilərinin və tankerlərin hərəkəti zamanı atmosfərə buraxılan (Dizel) ağır yanacaqdan istifadə edilməsindən yaranan azotoksid qazlarının yaratdığı ekoloji çirklənmələr danılmazdır. Ümumdünya ölkələrinin ekoloqları və aidiyyəti təşkilatlar həyəcan təbili çalaraq, karbon qazının artmasına öz münasibətlərini bildiriblər. Bunun nəticəsi olaraq respublikamızda bir vaxtlar avtomobillərdən ətraf mühitə buraxılan azotoksid və dəm qazına qarşı geniş tədbirlər keçirilib. Qismən də olsa, həyata keçirilən tədbirlər öz bəhrəsini verib, azotoksid və dəm qazının azalmasına nail olunub. Hava nəqliyyatı yüksək tempdə inkişaf edirsə də, bir o qədər də ekoloji amillərə təsir göstərir.

Təmiz və sağlam mühitdə yaşamaq hər bir insanın hüququdur. İstəyirik ki, yediyimiz qida, içdiyimiz su, gəzdiyimiz küçələr, istirahət etdiyimiz parklar, bir sözlə, hər bir şey gözəl və təmiz olsun. Son illər bu sahədə atılan uğurlu addımlar problemin həllinə öz müsbət təsirini göstərib.

Ekoloji respublikanın müxtəlif normativ sənədlərin işlənilməsi

Bu baxımdan, ekoloji siyasətin əsasını təşkil edən ətraf mühitin sağlamlaşdırılması sahəsində nəticə əldə etmək məqsədilə respublikamızda Avropa qanunvericiliyinin tələblərinə uyğunlaşdırılmış bir sıra mühüm

qanunlar qəbul olunmuş, normativ-hüquqi sənədlər, dövlət proqramları hazırlanmış və təsdiq edilib. Respublika üçün aktual olan ekoloji problemlərin dayanıqlı inkişaf prinsipləri əsasında həll edilməsi məqsədilə müvafiq dövlət proqramları çərçivəsində tədbirlər görülür. Ekoloji Normativ Sənədlərin işlənilməsi - "Ətraf Mühitin Mühafizəsi Haqqında" Azərbaycan Respublikasının 08.06.1999-cu il tarixli 678 -IQ sayılı Qanununa, "Ekoloji Pasport" QOST 17.0.0.04-90-ci il tarixli və atmosfer havası, torpaq və yerüstü su obyektlərində zərərli maddələrin qatılıqlarının yol verilən son hədləri üzrə normativ-hüquqi sənədlərin təsdiq edilməsi haqqında AR Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il tarixli Qərarına əsasən yerinə yetirilir. Bu istiqamətdə Ekologiya idarəsinin Ekoloji Monitoring Departamentində fəaliyyət göstərən Ekoloji Normativ sənədlərin hazırlanması qrupu fəaliyyət göstərir. Qrup bu sahədə ixtisaslaşmış mütəxəssislərlə təchiz olunub.

Ekoloji monitorinqlər

Son illər Azərbaycanda ekoloji problemlərin həlli dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilib. Ölkə rəhbərliyi tərəfindən ekoloji tədbirlərə diqqətin artırılması, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üzrə qəbul edilən proqramların nəticəsi olaraq ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində kütləvi tədbirlərin həyata keçirilməsi ənənə şəklini alıb.

Monitorinqlərdə iaşə məntəqələrində, o cümlədən şadlıq saraylarında və istirahət mərkəzlərində istifadə olunan içməli suların ekoloji təmizliyi, kanalizasiya sistemlərinin fəaliyyəti, tullantıların toplanması və zərərsizləşdirilməsi qaydalarına əməl edilməsi və digər fəaliyyətlərə ekoloji nəzarətin səviyyəsi yoxlanılıb. Monitorinq zamanı, eyni zamanda şəhər ərazisində məişət tullantılarının toplanması üçün yerləşdirilmiş təmizlik qutularına baxış keçirilib və müəyyən edilib ki, havaların istiləşməsi, temperaturun artması ilə əlaqədar olaraq infeksiya xəstəliklərin yaranması, ətraf mühitin iy, qoxu ilə çirklənməsinin qarşısının alınması məqsədilə tullantıların yığışdırılması soyuq havalara nisbətən daha tez-tez həyata keçirilməlidir.

Respublikanın bir sıra bölgələrində monitorinqlər zamanı əhalinin istifadə etdiyi içməli suların ekoloji-sanitar təmizliyinin yoxlanılıb, müəyyən edilmiş mənbələrdən su nümunələri götürülüb, fiziki və kimyəvi xassələrini öyrənmək məqsədilə analiz və təhlillər aparılıb. Əldə edilmiş nəticələr içməli suların ekoloji təmiz və içməli su kimi istifadəyə tam yararlı olduğunu müəyyən edib. Məişət və istehsalat tullantılarının toplandığı ərazilərdə, poliqonlarda tullantıların çeşidlənərək zərərsizləşdirilməsi, basdırılması, poliqon ərazisinin çəpərlənməsi sahəsində mövcud çatışmazlıqlar müəyyən edilib və aradan qaldırılması üçün aidiyyəti idarə və müəssisələrə tövsiyə-xəbərdarlıqlar olunub.

Abşeron yarımadasında neft-qazçıxarma idarələrinin fəaliyyət zonalarında aparılan monitorinq işləri çərçivəsində əldə edilən məlumatların elektron operativ informasiya bazası yaradılmışdır. Aparılan monitorinqlərin nəticələrinə əsasən bu baza, mütəmadi olaraq, yeniləşdirilir. Ekoloji məlumat bazasının hazırlanması zamanı geniş həcmdə ekoloji monitorinq işləri aparılmış, müxtəlif informasiya mənbələrindən, müasir metodlardan, texniki avadanlıqlardan və laborator tədqiqatlardan istifadə olunmuşdur. Belə ki, ekoloji məlumatların toplanması mümkündür.

Tullantıların idarə edilməsi

Tullantı əhalinin həyat fəaliyyəti nəticəsində yaşayış yerlərində əmələ gələn əşya, maddə və materiallar toplusudur. Tullantıların idarə edilməsi sisteminin təşkili zamanı təkrar xammal əldə etmək mümkündür ki, bu da, öz növbəsində, ekoloji və iqtisadi baxımdan əhəmiyyətli bir addımdır. Ən əsası isə, təkrar emal təbii resurslardan istifadəni minimuma endirir. Tullantıların idarə edilməsi sistemi onların yığılması, daşınması, təkrar emalı, ikinci dəfə istifadəsi və ya səmərəli istifadəsi, bütün prosesə nəzarətdən ibarət kompleks tədbirdir. Bu cür tədbirlər tullantıların insan sağlamlığına və ətraf mühitə mənfi təsirini azaltmaq üçün vacibdir.

"Təmiz Şəhər" ASC həm də bərk məişət tullantılarının çeşidlənməsinə böyük önəm verir. Bu istiqamətdə səhmdar cəmiyyət tərəfindən işlər görülməkdədir. Ümumiyyətlə, tullantıların idarə edilməsi sahəsində onların çeşidlənməsi və təkrar emalı mühüm utilizasiya üsullarındandır. Çeşidləmə həm də ucuz xammal bazarı, təbii sərvətlərə, enerjiyə, torpaq ərazilərinə qənaət deməkdir. Bütün bunlar nəzərə alınaraq tullantı regionlarının ali və orta təhsil müəssisələrində, idarə və təşkilatlarda "Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin ekologiya və təbiət ərazilərinin inkişafına göstərdiyi diqqət və qayğı", "2010-cu il "Ekologiya ilidir", "Ətraf mühitin mühafizəsi hamımızın borcudur", "Yeni yaşıllıqların salınmasında və mühafizəsində gənc nəslin rolu", "Ətraf mühitin mühafizəsi - sağlamlığımıza təminatdır", "İnsan və Təbiət", "5 iyun Ümumdünya Ətraf Mühitə Günüdür",

“Yaşılıqların mühafizəsi”, “Uşaqlara təmiz su - təmiz həyat”, “Selin yaranma səbəbləri və ona qarşı mübarizə tədbirləri” və s. mövzularda ekoloji təbliğat xarakterli seminar məşğələlər və görüşlər təşkil olunub.

Bu gün əhəlinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi dövlətin ekoloji siyasətində önəmli yer tutur, inanırıq ki, əhəli arasında genişmiqyaslı maarifləndirici tədbirlərin həyata keçirilməsi insanların ətraf mühitə daha qayğı ilə yanaşmasına imkan yaradacaqdır.

Səs.-2018.-7 fevral.-№24.-S.13.

Azərbaycanda davamlı inkişaf prinsiplə əsasında həyata keçirilən ekoloji siyasət

Kamal İbadov

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi fəaliyyətə başladığı ilk gündən ətraf mühitin mühafizəsinə, biomüxtəlifliyin qorunmasına, meşələrin artırılmasına və bərpasına, eyni zamanda, digər sahələrə qayğı daim diqqət mərkəzində olmuşdur.

Son dövrlər ekoloji mühitin, flora və faunanın mühafizəsi dünya dövlətlərində ciddi problemlər yaratdığı bir vaxtda bu məsələ müstəqilliyimizin bərpasından sonra respublikamızda ön plana çəkilmiş, xalqımızın təbii sağlam mühitdə yaşaması üçün bir çox mühüm işlər görülmüşdür. Qeyd edək ki, dünyanın inkişaf etmiş dövlətlərində texniki tərəqqi yüksəldikcə, havanın, suyun çirklənməsi, zəhərli kimyəvi maddələrin atmosfərə buraxılması nəticəsində milyonlarla insanın sağlamlığı daha çox təhlükə qarşısında qalır. Danılmaz həqiqətdir ki, müstəqillikdən əvvəlki dövrlərdə ən çox ekoloji problemlərlə üzləşən ölkələrdən biri Azərbaycan olmuşdur. Yeraltı və yerüstü sərvətləri ilə tanınan Azərbaycanın ozamankı ekoloji durumuna qayğı göstərilməmiş, nəticədə min hektarlarla torpaq sahələri, meşələr, çaylar, göllər yararsız hala salınmışdır.

Bu gün Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə dövlət qayğısı sayəsində Bakı-Şamaxı, Bakı-Salyan yollarının ətrafında torpaqların münbitliyi və qeyri-münbitliyi nəzərə alınaraq müxtəlif növ ağaclar əkilməmişdir. Bir neçə ildən sonra həmin yolətrafı sahələrin meşə zolağına çevriləcəyinə heç kəs şübhə edə bilməz. Çünki ərazilərdə əkilən ağaclara daim qayğı göstərilir. Bütün bunlar respublikada aparılan sosial-iqtisadi islahatların tərkib hissəsindən biridir. Təbii ki, iqtisadi inkişafıla bərabər, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi ümummillə lider Heydər Əliyevin siyasi və iqtisadi kursunu uğurla davam etdirən, onun ideyalarını gerçəkləşdirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin daim diqqət mərkəzindədir. Bu gün də ulu öndər Heydər Əliyevin tövsiyələri rəhbər tutulan Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə məsələlərinə xüsusi qayğı ilə yanaşılır, təbii sərvətlərin qorunması və bərpa edilməsi istiqamətində məqsədyönlü işlər davam etdirilir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ekoloji problemlərin həllinə yönəldilmiş tədbirlərin səmərəliliyini artırmaq, operativ həll olunmasını təmin etmək, o cümlədən ətraf mühitin sağlamlaşdırılması məqsədilə ardıcıl işlər həyata keçirir. Uzun illər ərzində yaranmış ekoloji problemlər təhlil edilərək, onların kompleks həllinə yönəldilən və davamlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanan milli və Dövlət proqramları təsdiq edilmiş və onların icrası istiqamətində tədbirlər görülmüşdür. Ölkədə mövcud qoruq və yasaqlıqların ərazisi genişləndirilmiş, milli parklar yaradılmış, ətraf mühitin qorunmasının gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Bu proqramların əsas məqsədi ətraf mühitin mühafizəsinə yönəldilmiş layihələrin sistemli və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarət olmuşdur. Ətraf mühitlə bağlı qəbul olunmuş proqramların uğurla reallaşdırılması, ekoloji problemlərin daha səmərəli həlli məqsədilə müvafiq sərəncamların imzalanması bu sahənin ölkəmizdə prioritet məsələlər sırasına qaldırılmasına aydın misaldır. Təbii ehtiyatların istismar intensivliyi nəzərə alınaraq Xəzər hövzəsinin Azərbaycan Respublikası üzrə ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsi, aparılan işlərin tam ekoloji nəzarətdə saxlanılması, eyni zamanda ekoloji ekspertiza tələblərinin mövcud dünya standartlarına uyğun qurulması problemlərin azalmasına və bu sahədə əsaslı dönüşün yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

Ölkənin iqtisadi inkişaf tempinə uyğun olaraq Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi çevik idarə olunan ekoloji siyasətin həyata keçirilməsi istiqamətində hər hansı komponentin bərpa olunmayan dərəcədə pozulmasına səbəb ola biləcək fəaliyyətin qarşısının alınması, aztullantılı texnologiyaların tətbiq edilməsi, beynəlxalq təşkilatlar və inkişaf etmiş ölkələrlə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əlaqələrin genişləndirilməsi, əhali arasında ekoloji təbliğatın və maarifləndirmənin gücləndirilməsi prinsiplərini tətbiq edir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında” Fərmanında aqrar sahənin inkişafı əsas məqsədlərdən biri kimi qarşıya qoyulduğundan yaşıllıq ərazilərinin miqyasının genişləndirilməsi, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının yetişdirilməsi, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunması, ixrac potensialının gücləndirilməsi, yeni iş yerlərinin yaradılması və idxaldan asılılığın azaldılması üçün meşə və qeyri-meşə fondu torpaqlarından daha səmərəli istifadə edilməsi istiqamətində aqro- meşə massivlərinin salınması sahəsində işlər sürətlə gedir. Meşə fonduna aid əvəzləşdirilməsi nəzərdə tutulan 41383,8 hektar açıq sahələr, əlavə olaraq meşə fondunda olan nisbətən kiçik sahəli açıq talalardan ibarət 24 min hektar, eyni zamanda qeyri-meşə fondu torpaqlarında 678 hektar ərazi müəyyənləşdirilmişdir. Bu günədək həmin ərazilərdə 1803400 ədəd ting, 4055,3

hektarda 202 min tut, 237 min qoz, 300 min fındıq, 517 min nar, 154 min badam, 30 min şabalıd, 63 min zeytun və s. əkilməklə meyvə bağları salınmışdır. Qarşıdakı 5 ildə nazirliyin daxili imkanları hesabına dövlət büdcəsindən vəsait cəlb edilmədən aqromeşələrin yaradılması ilə bağlı 28 çeşiddə (cənub zonasında sitrus bağlarının salınması məqsədilə 5 növ sitrus meyvələri əlavə olunmaqla) 87,6 milyon ədəd meyvə tinginin yetişdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur ki, artıq bunlardan 7,6 milyonu yetişdirilmişdir. Eyni zamanda, yerli cinslərlə yanaşı, ana bağların yaradılması üçün nazirliyin daxili imkanları hesabına xaricdən 30 minə yaxın elit sortlu məhsuldar qoz, tut, innab, badam, püstə və digər meyvə tingləri alınaraq ölkəyə gətirilmiş, nazirliyin tinglik müəssisələrində bu cinslərin artırılması üçün əməli işlərə başlanmışdır.

İpəkçiliyin prioritetlərdən biri kimi göstərildiyini və bu sahənin inkişafının bilavasitə tut bağları sahələrinin artırılması ilə bağlı olduğunu nəzərə alaraq, 2016-cı ildən başlayaraq 202 min ədəd standart tut tingi müxtəlif rayonlarda tut bağlarının salınması üçün əkilmişdir. Eyni zamanda, 2016-cı və cari ilin yaz aylarında aparılan səpin nəticəsində nazirliyin Meşələrin inkişafı Departamenti və “Azərbaycan Yaşıllaşdırma və Landşaft Quruluşu” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti tərəfindən 3,6 milyon tut tingi intensiv becərilərək hündürlüyü 1,0 metrə çatdırılmışdır. Bu ağacların 700 mindən çoxu müvafiq bölgü əsasında baramaçılığın inkişafı ilə məşğul olan təşkilatlara, fermerlərə, fərdi təsərrüfatlara, rayon icra hakimiyyətlərinə və bələdiyyələrə ödənişsiz paylanmış və bu proses davam etdirilir.

2017-ci ilin payızında aqromeşələrin (o cümlədən cənub zonasında 43 hektarda sitrus bağlarının və çay plantasiyalarının) salınması üçün hazırlıq işləri başlanılmış və bu işlər hazırda sürətlə davam etdirilir. Qeyri-meşə fondu torpaqlarında, o cümlədən magistral avtomobil yollarının ətrafında yaşıllıqların salınması, bərpası, becərilməsi istiqamətində müvafiq işlər görülmüşdür. Ümumiyyətlə, son illərdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən arid sahələr və aşağı keyfiyyətli torpaqlarla səciyyələnən ərazilərin yaşıllaşdırılması ilə bağlı müasir metodlara əsaslanan iri yaşıllaşdırma layihələri həyata keçirilmiş, 4,2 min hektardan artıq ərazidə 5,2 milyondan çox ağac əkilmiş, damcılı suvarma sistemləri quraşdırılmışdır.

İntensiv şəkildə meşəsalma və meşəbərpə tədbirlərinin aparılması, regionların qazlaşdırılması, meşələrin mühafizəsi tədbirlərinin gücləndirilməsi, o cümlədən qanunsuz ağac kəsmə hallarının ilbəl azalması hesabına meşə ilə örtülü ərazilərin artmasına nail olunmuşdur. Meşə ilə örtülü ərazilərin sahəsi 1 milyon hektarı keçmiş və ölkə ərazisi 11,4 faizdən 11,8 faizdək artmışdır. Son 16 ildə 154,7 min hektar sahədə 105,3 milyon ağac əkilmiş, 88,6 min hektar ərazidə meşə əkinləri meşə ilə örtülü ərazilərə keçirilmişdir. Yaşıllaşdırma tədbirlərinin effektivliyini, o cümlədən suvarma imkanlarının artırılması məqsədilə əlavə tikinti-quraşdırma işləri aparmadan Xəzər dənizinin suyunun duzsuzlaşdırılması zavodunun gücü 2 dəfə artırılaraq sutkada 2000 kubmetrə çatdırılmışdır. Bu ilin 24 sentyabr tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Salyan rayonuna səfəri zamanı Dəniz suyunun duzsuzlaşdırılması zavodunda olmuş və müasir tinglik kompleksinin fəaliyyəti ilə tanış olmuşdur. Bundan başqa, Baş Şirvan Kollektorunun suyunun duzsuzlaşdıraraq suvarılmaya yararlı vəziyyətə gətirilməsi üçün inşa edilmiş qurğuların istehsal gücü 2 dəfə artırılaraq sutkada 5 000 kubmetrə çatdırılmışdır. Bu gün bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanması fəaliyyətin əsas istiqamətlərindən biridir. Həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin ümumi sahəsi 2003-cü ildən etibarən təxminən 2 dəfə artırılaraq ölkə ərazisinin 10,3 faizinə çatdırılmışdır. Hazırda ümumi sahəsi 893 min hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Qeyd edək ki, Zaqatala-Balakən biosfer qoruğunun və Qızılağac Dənizkənarı Milli Parkının yaradılması işi başa çatdıqdan sonra xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi ölkə ərazisinin təxminən 13 faizini təşkil edəcək.

Su bioresurslarının artırılması, bərpası, istifadəsinin tənzimlənməsi və mühafizəsi sahəsində müvafiq işlər görülmüş, son 15 ildə 7 milyarda yaxın balıq körpələri artırılaraq Xəzər dənizinə və digər su hövzələrinə buraxılmışdır. Hazırda Xıllı Nərə Balıqartırma Zavodunda süni yetişdirilmiş müxtəlif yaş qrupuna mənsub nərə cinsli balıqlardan ibarət təmir-törədici fond yaradılmışdır. Burada süni yetişdirilmiş ana balığı öldürmədən cərrahi əməliyyat vasitəsilə alınmış kürüdən balıq körpələri yetişdirilir.

Son dövrlərdə iqlim dəyişmələrinin təsirindən yaranan təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrə nəzarətin gücləndirilməsi, proqnoz və erkən xəbərdarlıq sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün hidrometeorologiya sahəsində yeni texnologiyaların tətbiqi, modernləşdirmə işləri, demək olar ki, başa çatdırılmışdır.

Təkcə son bir il ərzində 30 ədəd ən müasir avtomat meteoroloji stansiya quraşdırılmış, hazırda onların sayı 68-dir. Bu stansiyalardan biri işğaldan azad edilmiş Çocuq Mər- canlı kəndində qurulmuşdur. Bundan başqa, iqlim məlumatlarının idarə olunması sistemi və müasir telekommunikasiya sistemi quraşdırılmış, bununla da hidrometeorologiyanın avtomatlaşdırma səviyyəsi 100 faizə çatdırılmışdır.

2017-ci ilin yanvarından yeni iqlim bazası və kommunikasiya mərkəzinin yaradılması ilə hidrometeoroloji müşahidə məlumatlarının elektron qaydada toplanması təmin olunmuş, Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatı ilə məlumat mübadiləsinin yeni sistem vasitəsi ilə həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. Atmosfer havası, yağıntılar, torpaq, səth suları, o cümlədən ətraf mühitin radioaktiv çirklənməsi üzrə monitoring fəaliyyəti davam etdirilmiş, antropogen təsirlər nəticəsində ətraf mühitdə gedən proseslərin qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması, həmçinin ətraf mühitin vəziyyətinə dair məlumat bazasının yaradılması həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təşəbbüsü ilə həyata keçirilən, qısa zamanda geniş əraziləri əhatə etmiş və effektiv nəticələr verən əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması tədbirləri çərçivəsində hazırda daha 15 rayonun 100 yaşayış məntəqəsində modul tipli qurğuların quraşdırılması məqsədilə tikinti-quraşdırma işləri yekunlaşmaq üzrədir. Bu işlər tamamlandıqdan sonra, ümumilikdə 484 yaşayış məntəqəsində keyfiyyətli içməli su ilə təmin edilmiş əhalinin sayı 700 mini keçəcəkdir. 2001-2017-ci illər ərzində 310 yataq, o cümlədən 13 filiz, 65 qeyri-filiz, 225 inşaat materialları və 7 yeraltı şirin su yatağı Azərbaycanın Faydalı Qazıntı Ehtiyatlarının Dövlət və Sahə balansında qeydə alınmışdır. Hazırda yeni kəşf olunmuş yataqlar hesabına inşaat materiallarına və qeyri-filiz xammalına olan tələbat tam ödənilir.

Geodeziya və kartoqrafiya sahəsində topoqrafiya-geodeziya işləri üzrə beynəlxalq rəqəmsal xəritə standartlarında Azərbaycan Respublikasının Dövlət Yüksəklik Şəbəkəsi, Dövlət Geodeziya Şəbəkəsi işləri, Azərbaycan Respublikası ərazisini tam, həmsərhəd ölkələrin ərazilərini qismən əhatə edən rəqəmsal topoqrafik xəritələrin hazırlanması, trianqulyasiya, poliqonometriya məntəqəsində nivelir nişanlarının müayinəsi və bərpası, müşahidə, həmçinin topoqrafik planalma, köhnə xəritələrin yenilənməsi, yeni xəritələrin tərtibatı və çapa hazırlanması işləri yerinə yetirilmişdir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən beynəlxalq təşkilatlarla, donor ölkələrlə əlaqələrin genişləndirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Bu istiqamətdə müvafiq sazişlər əsasında inkişaf etmiş ölkələrlə ikitərəfli əməkdaşlıq qurulur, ətraf mühit sahəsində beynəlxalq müqavilələrə qoşulmağa böyük diqqət yetirilir. Azərbaycan Respublikası bu günə kimi 20-dən artıq ekoloji konvensiyaya qoşulmuş, müvafiq protokollar imzalamış, eyni zamanda bir sıra mühüm beynəlxalq tədbirlərin təşkilatçılığını həyata keçirir.

Son illərdə Azərbaycanda qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və mövcud normativ-hüquqi aktların ölkənin qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına uyğunlaşdırılması istiqamətində tədbirlər görülmüşdür. Ətraf mühitə dair qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində bir sıra yeni qanunlar qəbul edilmiş, mövcud qanunlara əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Qanunvericilik əsasən atmosfer havası, su ehtiyatları, məişət və istehsalat tullantıları, su bioresursları, biomüxtəlifliyin qorunması sahələrini əhatə etmişdir. Yeni qanunların qəbul olunması, mövcud qanunlara əlavə və dəyişikliklərin edilməsi ilə bərabər, həmçinin onların icrasının təmin edilməsi məqsədilə müvafiq normativ aktlar, qaydalar hazırlanıb təsdiq olunmuşdur.

İctimaiyyətin məlumatlandırılması və maarifləndirilməsi Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin həyata keçirdiyi tədbirlər çərçivəsində prioritet istiqamətlərdən biri olmuşdur. Ekoloji məlumatlandırma ilə əlaqədar "Ətraf mühit ilə bağlı məsələlərdə məlumatın əldə edilməsi, ictimaiyyətin qərar qəbul edilməsində iştirakı və ədalət məhkəməsinin açıq keçirilməsi haqqında" BMT-nin Orxus Konvensiyasının müddələrinin Azərbaycanda həyata keçirilməsini təmin etmək və ətraf mühit məsələləri ilə bağlı əhalinin maarifləndirilməsi üçün Bakı, Gəncə və Qazax şəhərlərindəki Orxus ictimai Ekoloji İnformasiya mərkəzlərində ətraf mühit sahəsində siyasətin formalaşmasında iştirak məqsədilə hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları arasında görüşlər təşkil edilmiş, qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada bu sahədə fəaliyyət göstərən yerli təşkilatlarla beynəlxalq təşkilatlar arasında əlaqələr yaradılmasına köməkliklər göstərilmiş və QHT-lərin ictimaiyyəti maraqlandıran ədəbiyyat və internet resurslarından ödənişsiz istifadə imkanları yaradılmışdır. Nazirlik yanında yaradılmış İctimai Ekoloji Şuranın iclaslarında ekoloji məsələyə aid müzakirələr aparılır, qərarlar qəbul edilir və keçirilən bütün tədbirlərdə QHT və ictimaiyyət nümayəndələri iştirak edir.

Ekoloji problemlərin aradan qaldırılması və səmərəli idarəetmə sisteminin yaradılması Azərbaycan Respublikasını başqa sahələrdə olduğu kimi, ətraf mühit sahəsində də beynəlxalq miqyasda nüfuzunun artmasına gətirib çıxarmışdır. Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmişdir. Nüfuzlu tədqiqat mərkəzləri olan ABŞ-ın Yel və Kolumbiya universitetləri tərəfindən BMT-nin sifarişi ilə hazırlanmış və 2016-cı ildə açıqlanmış Ekoloji Fəaliyyətin Effektivliyi İndeksi (Environmental Performance Index) sənədində ətraf mühitlə bağlı problemlərin həllində müsbət dəyişikliklərin tempinə və əldə olunmuş nailiyyətlərə görə Azərbaycan 180 ölkə arasında 31-ci sırada qərarlaşmış, Yaponiya, Belçika, Hollandiya, İsrail kimi dünyanın bir sıra qabaqcıl ölkələrindən daha yüksək mövqe tutmuşdur. Ölkəmiz Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya regionu üzrə 2-ci, MDB ölkələri arasında isə birinci

olmuşdur. Azərbaycan ətraf mühitlə bağlı ayrı-ayrı sahələr üzrə, o cümlədən iqlim və enerji sahələri üzrə 2-ci, meşə örtüyündə dəyişiklik üzrə 5-ci yerdə qərarlaşmışdır.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin layiqli davamçısı, ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində müəyyən olunmuş düzgün siyasət indiyə qədər ölkəmizə yalnız uğur gətirmiş və bu sahədə siyasətin düzgün və uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində onun tərkib hissəsi olan ekoloji durumun sağlamlaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsinə bundan sonra da nail olunacaqdır.

Respublika.-2017.-21 dekabr.-№281.-S.7.

Ətraf mühitin mühafizəsi milli inkişaf strategiyasının prioritet istiqamətlərindəndir

Nəzakət Ələddinqızı

Ətraf mühitin mühafizəsi məsələsi, bütün dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da diqqətdə dayanan əsas məsələlərdəndir. Bütün sahələrdə olduğu kimi, ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji problemlərin həlli məqsədi ilə Azərbaycanda ardıcıl ekoloji siyasət yürüdüldü. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin qətiyyətli, məqsədyönlü siyasəti nəticəsində bütün sahələrdə olduğu kimi, ölkəmizdə ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində də əsaslı dönüş yaranıb. İqtisadi inkişafıla bərabər ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə istifadə edilməsi dövlət başçısının daim diqqət mərkəzindədir.

Ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması ən yüksək səviyyədə təmin edilməkdədir. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin imzaladığı fərmanlarda, təsdiq etdiyi Milli və Dövlət proqramlarında ekoloji mühitin sağlamlaşdırılması məqsədi ilə tədbirlər həyata keçirilir. Zəngin təbii sərvətlərə və inkişaf etmiş sənaye sahələrinə malik olan Azərbaycanda ekoloji problemlərin həllini tapması üçün qəbul olunan sənədlər ekoloji tarazlığın və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində müstəsna rol oynayır.

Ekoloji siyasətin həyata keçirilməsinin təzahürü kimi ölkəmizdə Avropa standartlarına uyğun qanunvericilik bazası yaradılıb

Ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə istifadə edilməsi respublikada aparılan sosial-iqtisadi islahatların tərkib hissəsindəndir. Belə ki, ətraf mühitin yaxşılaşdırılması istiqamətində “Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı”, “2014-2016-cı illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı” və digər proqramlarda nəzərdə tutulmuş ekoloji tədbirlər həyata keçirilib. Ekoloji siyasətin həyata keçirilməsinin təzahürü kimi respublikamızda Avropa standartlarına uyğun müvafiq qanunvericilik bazası yaradılıb, ətraf mühit üzrə Dövlət idarəetmə Sisteminin təkmilləşdirilib. Ətraf mühitin sağlamlaşdırılması məsələlərinə göstərilən gündəlik qayğının, həyata keçirilən ardıcıl tədbirlərin nəticəsində, ölkəmizdə ekoloji durum əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşıb. Ekoloji problemlərin aradan qaldırılması və səmərəli idarəetmə sisteminin yaradılması istiqamətində nailiyyətlər əldə olunub. Atmosfer havasının çirklənməsi ilə bağlı aparılan monitorinqlərin də nəticəsi bu reallığı əks etdirir. Belə ki, Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Mingəçevir, Şirvan, Naxçıvan, Lənkəran və başqa məkanlarda yerləşən müşahidə məntəqəsində həyata keçirilən monitorinqlər zamanı bu və ya digər şəhərlərdə yüksək çirklənmə halları qeydə alınmayıb. Azərbaycan Prezidenti Cənab İlham Əliyev çıxışlarının birində ekoloji tədbirlərin davam etdirilməsinin vacibliyini diqqətə cəkərək, son illər ərzində həm Bakı şəhərində, həm də bölgələrdə bu istiqamətdə çox böyük işlər görüldüyünü bildirib. Bu baxımdan, ölkəmizdə, xüsusilə də, paytaxtda havanın meyarları yüksək səviyyədədir.

“İndi əhalimizin böyük hissəsi dünya səhiyyə təşkilatının normalarına uyğun su ilə təmin olunur”

Ölkəmizin iqtisadi gücü artdıqca ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində də əsaslı dönüş yaranır, su, torpaq, hava kimi əvəzsiz sərvətlərin, meşələrin və biomüxtəlifliyin mühafizəsi sahəsində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilir. Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz içməli suya olan tələbatının ödənilməsi məqsədi ilə də böyük işlər görüldü. 2007-2017-ci illərdə ölkəmizin 24 rayonunun 384 yaşayış məntəqəsi keyfiyyətli içməli su ilə təmin edilib və əhalinin sayı 625 mini keçib.

Bu gün dünyanın ən böyük ultrasüzgəclli sutəmizləmə qurğusu Azərbaycanda tikilib və istifadəyə verilibdir. Prezident İlham Əliyevin vurğuladığı kimi, indi əhalimizin böyük hissəsi Dünya Səhiyyə Təşkilatının normalarına uyğun su ilə təmin olunur: “Bu layihələrin hər biri tarixi əhəmiyyət daşıyan layihələrdir. Bakıda yerləşən yod zavodunun bütün qalıqları çıxarılıb. O da, bir tərəfdən ekologiyayı zəhərləyirdi. Baxın, bunlar insanların sağlamlığına nə qədər ziyan vururdu. İndi bunların heç biri yoxdur”.

Ətraf mühitin çirklənməsi minimuma endirilib

Son illərdə intensiv şəkildə meşəsalma və meşəbərpə tədbirlərinin aparılması, regionların qazlaşdırılması, meşələrin mühafizəsi tədbirlərinin gücləndirilməsi, o cümlədən, qanunsuz ağac kəsmə hallarının ilbəl azalması hesabına meşə ilə örtülü ərazilərin sahəsinin artmasına nail olunub. Meşə ilə örtülü ərazilərin sahəsi 1 milyon hektarı keçib və ölkə ərazisinin 11,4 faizindən 11,8 faizinədək artıb. Belə ki, 144,5 min hektar sahədə 101,5 milyon ağac əkilib, 88,6 min hektar ərazidə meşə əkinləri meşə ilə örtülü ərazilərə keçirilib. Statistik göstəricilərə əsasən, təkcə 2016-cı ildə 10151 hektar sahədə meşəbərpə tədbirləri aparılıb, o cümlədən, 2645 hektar yeni meşələr salınıb, 3 milyondan artıq ağac əkilib. Bioloji müxtəlifliyin mühafizəsi sahəsində həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin ümumi sahəsi 2003-cü ildən etibarən təxminən 2 dəfə artırılaraq, ölkə ərazisinin 10,3 faizinə çatdırılmışdır. Hazırda ölkədə ümumi sahəsi 893 min hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazisi, o cümlədən, 9 milli park, 11 dövlət-təbiət qoruğu və 24 dövlət-təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Milli parklarda müasir xidmət infrastrukturunun yaradılması sayəsində ekoturistlərin sayı kəskin artıb. Göygöl Milli Parkında əhalinin müxtəlif təbəqələri üçün müasir tələblərə cavab verən ekoturizm infrastrukturunu istifadəyə verilib və təkcə 2015-2016-cı illər ərzində buraya 265 min turist səyahət edib. “Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunmasına və davamlı istifadəsinə dair 2017-2020-ci illər üçün Milli Strategiya” təsdiq edilib.

Son illər respublikada mərkəzləşmiş kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması, mövcud çirkab sutəmizləyici qurğuların modernləşdirilməsi və yenilərinin inşası üzrə irimiqyaslı layihələr həyata keçirilir. Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərin nəticəsidir ki, beynəlxalq aləmdə Azərbaycan 180 ölkə arasında 31-ci sırada qərarlaşıb. Yaponiya, Belçika, Hollandiya və İsrail kimi dünyanın bir sıra qabaqcıl ölkələrindən daha yüksək mövqə tutub. Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya regionu üzrə 2-ci, MDB ölkələri arasında isə birincidir.

Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi indiki və gələcək nəsillərin sağlam mühitdə yaşamasına hesablanılıb və bütün görülən işlər Azərbaycan dövlətinin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətləridir.

Səs. - 2017.- 1 dekabr. - № 220. - S. 12.

Xəzər dənizinin bioloji resursları üzərində böyük təhdid

Mübariz Bayramov

Namiq Mustafayev: “Proseslər bu cür davam edərsə, yaranmış vəziyyət müəyyən növ balıqların nəslinin kəsilməsinə gətirib çıxara bilər” Fəridə Ələkbərova: “Xəzər dənizinin su bioresurslarının qorunması və balıqçılığın inkişafı dövlətin prioritet fəaliyyət istiqamətlərindən biridir”

Xəzər dənizində balıq ehtiyatları son 10-15 ildə kəskin azalıb. Bunu ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Rauf Hacıyev də təsdiq edib. Nazir müavini əlavə edib ki, bu da əsasən, Xəzər dənizinin balıq kütləsinin əsas hissəsini təşkil edən kilkə balıqlarının azalmasında müşahidə olunur: “Kilkələrin azalması onlarla qidalanan daha böyük balıqların (məsələn, siyənəklərin, qızılbalığın, nərəkimilərin) və hətta suitilərin sayının azalmasına və vəziyyətinə mənfi təsir göstərər. Həmçinin, nərə balıqlarının ehtiyatı kəskin azalıb. Bu gün Xəzər dənizində nərəkimilərin ehtiyatı keçən əsrin 80-ci illərlə müqayisədə 30 dəfə azalaraq, vətəgə əhəmiyyətini itirmək həddinə çatıb”.

Mütəxəssislərin fikrincə, Xəzər dənizində balıq ehtiyatlarının azalmasının məlum səbəbləri var. Belə vəziyyət isə dənizin canlı piramidasına ciddi təhlükələr yarada bilər.

Zoologiya institutunun ixtiologiya laboratoriyasının böyük elmi işçisi, biologiya üzrə fəlsəfə doktoru Namiq Mustafayev “Mövqe”yə bildirdi ki, Xəzər dənizində balıq ehtiyatının azalma səbəbləri müxtəlifdir: “Birincisi, intensiv balıq ovunu göstərmək olar. Bundan başqa, balıqlar kürü tökmək üçün çaylara girirlər. Ancaq bu giriş bəzən məhdudlaşdırılır. Əsas səbələrdən biri də çirklənmədir”.

Namiq Mustafayev əlavə etdi ki, proseslər bu cür davam edərsə, yaranmış vəziyyət müəyyən növ balıqların nəslinin kəsilməsinə gətirib çıxara bilər: “Hazırda faunamızda 110 yarımnöv balıq var. Onlardan 9-u «Qırmızı kitab»a düşüb. Gələcəkdə bu tendensiya davam edəcəksə, «Qırmızı kitab»a daxil olanların miqdarı artacaq. Hətta onların nəslini kəsəcəkdir”.

Müəssisəmiz təbiətdə təbii balansın olduğunu qeyd etdi: “1980-ci ildə Xəzər dənizinə təsadüfən “Mnemiopsis leydi” daraqlı balığı düşdü. Bundan sonra kilkənin ehtiyatı azaldı. Kilkə azaldığı üçün nərələr də azalmağa başladı. Yəni, bir növ azalanda digəri azala və əksinə arta bilər. Odur ki, balıq ehtiyatının azalmasının bir səbəbi də faunaya təsadüfən hansısa növün gətirilməsidir. Məsələn, 1960-cı illərdə Xəzər dənizinə Uzaq Şərq faunasına aid olan otyeyən balıqlar gətirildi. Ancaq onlarla bərabər təsadüfən başqa növlərin körpələri də gətirilib. Bu da yerli balıqların həm qidalarını yeyir, həm də yerli balıqların kürüləri ilə qidalanaraq daha çox ziyan vurur”.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Su hövzələrində bioresursların artırılması sektorunun müdiri Fəridə Ələkbərova “Mövqe”yə bildirdi ki, 1980-1990-cı illərində brokonerlik nəticəsində nərəcinslilərin həddindən artıq ovlanması, həmin illərdə dənizin çirkləndirilməsi və bütün dənizdə balıqçılığın vahid tənzimləmə sisteminin olmaması, kürü tökülən çaylarda, o cümlədən Kür çayında bəndlərin salınması ilə təbii şəraitdə kürütökmə məqsədilə keçici və yarımkeçici balıqların çaylara miqrasiya şəraitinin pozulması, çaylarda kürütökmə yerlərinin korlanması nəticəsində balıqların çoxalma və artım tempinin kəskin azalması, bununla yanaşı, bioloji amil olaraq, “Mnemiopsis leydi” daraqlısının mənfi təsiri nəticəsində Xəzər dənizi ekosisteminə stabilliyinin pozulması son 10-15 ildə Xəzər dənizində balıq ehtiyatlarının kəskin azalmasına gətirib çıxarıb: “Xəzər dənizinin su bioresurslarının qorunması və balıqçılığın inkişafı dövlətin prioritet fəaliyyət istiqamətlərindən biridir. Xəzər dənizinin bioloji resurslarının mühafizəsi və bərpası istiqamətində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən səmərəli tədbirlər həyata keçirilir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Su hövzələrində bioloji resursları artırılması və mühafizəsi Departamentinin nəzdində balıq ehtiyatlarının artırılması ilə 12 balıqartırma müəssisəsi fəaliyyət göstərir. Bunlardan dördü nərə, üçü qızılbalıq və forel, beşi isə çəkikimi balıq körpələrinin artırılması üzrə ixtisaslaşıb. Hər il bu müəssisələr tərəfindən təxminən 445 milyon ədəd müxtəlif növ balıq körpəsi təbii su hövzələrinə buraxılır.

Cari il ərzində 8.3 milyon ədəd nərəkimi olmaqla, ümumilikdə 437 mln ədəd müxtəlif növ balıq körpələri artırılıb təbii su hövzələrinə buraxılıb ki, bu da Xəzərin strateji bioloji resursu olan nərə cinsli balıqların populyasiyasının artırılmasına, genofondunun qorunub saxlanılmasına yönəldilmiş tədbirlərdir. Nəzərə alsaq ki, nərə balıqları transmiqrant balıqlar sinfinə aiddir, yəni daim bir yerdə məskunlaşmırlar, onların mühafizəsinin həlli tək Azərbaycandan asılı deyil. Xəzər regionunda institusional əməkdaşlıq bu balıq növlərinin qorunması və bərpası üçün çox vacibdir”.

Sektor müdiri əlavə etdi ki, 2017-ci il ərzində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Su hövzələrində bioloji resurslarının artırılması və mühafizəsi Departamenti tərəfindən “Balıqçılıq haqqında” qanuna müvafiq

olaraq 9 hüquqi və 126 fiziki şəxsə elektron xidmət göstərilməklə balıq və digər su bioresurslarından sənaye məqsədlərilə istifadə etmək hüququ verilmiş və bu məqsədlə 65 ton kilkə, 94.5 ton siyənək və 361.2 ton axçalı balıqların ovuna kvotalar ayrılıb: “Nərə balıqartırma zavodlarının törədici balıqlarla təmin edilməsi məqsədilə 1.5 ton nərə cinsli, digər balıqartırma zavodlarını törədici balıqlarla təmin etmək üçün 2.1 ton cəkikimi balıq növlərinin, həmçinin elmi-tədqiqat məqsədlərilə 2 ton nərə cinsli balıq növlərinin ovlanmasına balıqovlama biletləri verilib”.

Mövqe. - 2017.- 30 noyabr. - № 220. - S. 4.

Şamaxının şah əsəri

Bahadur İmanquliyev

Qeyri-neft sektorunun şaxələndirilməsi istiqamətində atılan addımlar çərçivəsində yaradılan Şamaxı Safari Parkı ölkəmizin bütün sahələrdə sürətlə inkişaf etməsini təsdiqləyir.

Vətən yalnız torpaqdan və sərhədlərdən ibarət deyil. Onun özünəməxsus zəngin dərinliyi və hüdudsuz dərəcədə geniş mənəvi sərhədləri olur. Bir də vətən ayrı-ayrı şəxsiyyətlərin birliyindən, onların reallaşdırmaq istədiyi ideyaların zənginliyindən və bu amallara dövlətin verdiyi dəstəkdən ibarətdir. Dövlət-sahibkar münasibətlərinin ən uğurlu nümunəsi kimi Şamaxı Safari Parkını nəzərdən keçirmək olar. Qısa müddət ərzində maraqlılıq kimi unikal sahibkarlıq sahəsinin irəli sıçraması onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı davamlı inkişaf edir, dövlət qarşısına qoyduğu məqsədlərə inamla nail olur.

Prezident İlham Əliyevin 2016-cı il 6 dekabr tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycanda ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə qeyd edilmişdi ki, Azərbaycanın ekoloji turizm imkanları tədqiq edilsin, milli parklarda müxtəlif turizm fəaliyyətlərinin təşkili ilə bağlı tədbirlər planı hazırlansın. Bu sənəddə həmçinin Şamaxı Safari Parkının yaradılacağı da qeyd olunmuşdu. Artıq Şamaxı Safari Parkı hazırdır. Dövlət başçısı bu il oktyabrın 2-də Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyeva ilə birlikdə bu rayonda bir sıra obyektlərin açılışında iştirak etdi və Safari Parkını da ziyarət etdi.

Prezident İlham Əliyev rayon ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşündə Şamaxının Azərbaycan tarixində müstəsna rolunu belə qeyd etdi: “Şamaxı bizim qədim diyarımızdır, tarixi şəhərimizdir. Qədim xəritələrdə Şamaxının adı var. Bu, bizim böyük sərvətimizdir. Şamaxı rayonunda yerləşən tarixi abidələr bizim milli sərvətimiz, dəyərimizdir. Mən onların arasında Şamaxı Cümə məscidini xüsusi qeyd etməliyəm. Bu, Azərbaycanın ən qədim məscididir. Dünyanın ən qədim məscidlərindən biridir, 743-cü ildə tikilib və bir neçə il bundan əvvəl əsaslı şəkildə təmir olunub, yenidən qurulub, əlavə binalar inşa edilib. Şamaxı Cümə məscidinin bütün müsəlman aləmi üçün böyük əhəmiyyəti var”.

Mübaligəsiz demək olar ki, Şamaxı həqiqətən də bütün Azərbaycan xalqının maraq dairəsində olan və qorunan ən müqəddəs yerlərdən biridir. Rayonun iqtisadi inkişafı ilə bağlı ciddi addımlar atılır, yollar çəkilir, ölkədə yaradılan 37 aqroparkın üçü Şamaxının payına düşür. Ümumi sahəsi 20 min hektara yaxın ərazidə kənd təsərrüfatı üçün gözəl imkanlar yaradılır. Ənənəvi sahə olan üzümçülük bərpa edilir, yeni üzüm bağları salınır.

Şamaxının keçmişi, onun Azərbaycan mədəniyyəti tarixindəki rolu burada turizmin inkişafı üçün əvəzsiz imkanlar yaradır. Ona görə ki, bu torpağın hər qarışında xalqımızın keçmişi ilə bağlı əfsanələr yatır. Bu məkan dünyanın ən məşhur yazarlarının ilham mənbəyi olub, səyyahlar əsrlər boyu Şamaxının gözəlliyini vəsf ediblər. Əgər bu günə qədər tarixin açılmayan səhifələrinə işıq salsaq görəcəyik ki, bir neçə əsr əvvəl Mahmud ağanın Şamaxıda keçirdiyi muğam müsabiqələri, onların təşkili, keçirilməsi və qoyulan ciddi tələblər ali təhsil sistemi səviyyəsində idi. Belə haqlı qənaətə gəlmək mümkündür ki, elə ilk muğam akademiyası da Şamaxıda fəaliyyət göstərüb. Həqiqətən də bu əfsanələr diyarı keçmişi, bu günü və gələcəyi ilə dünyanın ən tələbkər turistinin zövqünü oxşamağa qadirdir.

Dövlət başçısı rayon ictimaiyyəti ilə görüşündə Safari Parkın açılmasını xüsusi qeyd etdi, bunu ölkə tarixində əlamətdar hadisə kimi dəyərləndirdi. İnkişaf etmiş ölkələrdə açıq şəraitdə heyvanlar, ceyranlar, marallar saxlanılan parklar artıq mövcuddur. Şamaxıda da belə Safari Parkın yaradılması unikal hadisədir.

Müasir dövrdə ekoturizmin geniş yayılmış növlərindən biri də safari turizmidir. Bu gün safari turizmi ovçuluq və ya foto-ovçuluq, sadəcə, vəhşi təbiətdən minlərlə insanın zövq alması üçün təşkil edilir. Ənənəvi safarilər isə bir qayda olaraq nəslin kəsilmək təhlükəsi ilə üz-üzə qalan vəhşi heyvan növlərinin qorunmasına diqqət yetirir.

2014-cü ildə yaradılan “Azər Ekov” MMC-nin rəhbəri Tofiq Həsənov deyir ki, bu istiqamətdə ciddi addımlar atılır və qazanan uğurlar da ürəkaçandır. Burada beynəlxalq təcrübə geniş tətbiq edilir, Şamaxı rayonunun ərazisində olan Pırqulu adlanan dağ-meşə sahəsində 620 hektar ərazinin hüdudları içərisində 480 hektar ərazi beynəlxalq standartlara uyğun formada çəpərlənib. Buraya Latviya, Polşa, Slovakiya, Çexiya və Macarıstan təsərrüfatlarından üç növdən ibarət 420 baş nəcib maral, lan və muflon adlı genetik qiymətli heyvan gətirilib. Hazırda bu heyvanların sayı iki dəfəyə yaxın artaraq 790-a çatıb. Bunların 260 başı nəcib maral, 250 başı muflon və maral cinsinə daxil olanlar, 280 başı isə landır.

36 kilometr uzunluğunda enli yol çəkilib, heyvanlar üçün çox sayda təbii daldalanacaqlar düzəldilib, beynəlxalq standartlara uyğun dəmir-beton dayaqlara hörülmüş 52 kilometr uzunluğunda çəpər çəkilib. Böyük abadlıq işləri görüldü.

Şamaxı Safari Parkının yaradılması bir tərəfdən aqrar sektorun yeni sahəsi kimi təqdim edilsə də, digər tərəfdən təbii sərvətlərimizin sırasında xüsusi yer almasını zəruri edir.

Yolunuz düşsə, Safari Parkını ziyarət edin. Maralları, xallı ceyranları və Tofiq müəllimin nəvələri deyib saxladığı vəhşi canavarları heç olmasa bircə dəfə görsəniz, davranışınızda, xarakterinizdə, təbiətə münasibətinizdə mütləq nəşə dəyişəcək, qəlbinizdə təbiətə mərhəmət hissi oyanacaq, ətrafınıza və dünyaya daha həssas, daha qayğıkeş olacaqsınız.

Azərbaycan təbiətinə nəzər salsaq XIX əsrin əvvəllərindən XX əsrin sonunacan ciddi ekoloji problemlərin yarandığını görürük. Bu illər ərzində meşə örtüyü bir neçə dəfə seyrəlmiş, bir sıra vəhşi heyvan növlərinin sayı kəskin azalmış, bəziləri həтта yoxa çıxmışdır. Yalnız müstəqillik illərindən üzü bu yana təbiətin qorunması, ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi üçün dövlət səviyyəsində ciddi addımlar atılmağa başlanmışdır. Bu baxımdan Şamaxı Safari Parkının yaradılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan müharibə şəraitində yaşayan ölkə olsa da, dünyanın ekoloji problemlərinə həssasdır. Bizə bəxş edilən gözəllikləri, dünyaya yaraşlıq verən, ruhumuza zənginlik gətirən nə varsa hamısını qorumaq, yaşatmaq üçün dövlət vəsaitlərini əsirgəmir.

Şamaxı Safari Parkı avropalı tərəf müqabilləri ilə əməkdaşlığı vacib saysa da, bu münasibətlərin çərçivələrini elə təyin edir ki, sərbəst inkişaf etsin, dünya bazarına öz yeni məhsulları ilə çıxsın. Safari Parkında belə hesab edirlər ki, müasir bazarda Azərbaycanın qarşısında geniş ixrac imkanları açılır. Artıq parkın özü Qafqaz marallarının cinsini yetişdirərək dünya bazarına çıxara, Azərbaycanın özündə və başqa ölkələrdə belə təsərrüfatların yaradılmasında tərəfdaş kimi iştirak edə bilər. Ölkədə elə bir mərkəz yaratmaq olar ki, bütün Yaxın Şərqə, Orta Asiyaya maral ixrac etsin. Bu işdə nə qədər çətinliklər olsa da, perspektivlər daha maraqlı və cəlbedicidir.

Şamaxı Safari Parkı ilə ölkədə aqrar sektorun fərqli və unikal bir istiqaməti qurulur. Əlbəttə, dünyanın bir çox inkişaf etmiş ölkələrində maralların yetişdirilməsi onilliklərdir ki, inkişaf edir, maralçılıqla məşğul olan saysız-hesabsız fermer təsərrüfatları fəaliyyət göstərir. Şamaxı maralçıların gücü ondadır ki, onlar bir neçə ilə onilliklərin təcrübəsinə yiyələnə bildilər. Azərbaycan təbiətindən adı silinən və ya yox dərəcəsinə düşən maralların, ceyranların, dağ muflonlarının sayını artırmaqla ana təbiətin əvvəlki gözəlliyini və əzəmətini özünə qaytarmaq, itən vəhşi heyvan növlərinin populyasiyasını bərpa etmək burada mümkün oldu. Əgər Qərbdə maral yalnız ətinə görə diqqət cəlb edirsə, Şərqdə marala, xallı ceyrana münasibət bir qədər fərqli və poetikdir, o, həm də gözəllik və sevgi rəmzidir. Bu baxımdan bu parkı Şamaxının şah əsəri kimi də qəbul etmək olar.

Azərbaycan.-2017.-7 oktyabr.-№219.-S.6.

Meşələr iqtisadiyyatın inkişafına daha böyük töhfə verə bilər

Flora Sadıqlı

Dövlətin qeyri-neft sektorunun inkişafını prioritet kimi önə çəkdiyi müasir dövrdə meşələrə də yeni münasibət tələb olunur. Bu istiqamətdə meşələrdən daha geniş istifadə məsələsi gündəmə gəlir. Bunun üçün isə ilk növbədə meşələrin mühafizəsi və bərpaı daha ciddi xarakter alır.

Qeyd edək ki, bütün bunlar barədə “Ekoleks” Ekoloji Hüquq Mərkəzi İctimai Birliyinin Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə yardımı ilə “Meşələrin mühafizəsi üzrə ictimai səylərin artırılması” layihəsi çərçivəsində təşkil etdiyi infotur zamanı da geniş söhbət açılmışdır. Tədbirin keçirildiyi məkan Qəbələ rayonunun Vəndam kəndi olsa da, mövzusu ümumən Azərbaycan meşəsinə aid olmuşdur.

Həm bağ, həm də meşə

Son zamanlar meşələrin bərpaı iki istiqamətdə - təbii və əkmə üsulları ilə aparılır. Qeyri-neft sektorunun aparıcı sahəsi olan kənd təsərrüfatının şaxələndirilməsi məqsədilə meşə əkinlərinin əksəriyyəti meyvə bağları formatında gedir. Geniş ərazilərdə fındıq, qoz, şabalıd, badam, püstə ağacları əkilir, ağacların növü hər bölgənin təbii şəraitinə uyğun seçilir.

Prezident İlham Əliyev bu məsələyə xüsusi önəm verir. Nazirlər Kabinetinin 2016-cı ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasında dövlət başçısı bu barədə demişdir: “Son bir neçə il ərzində ölkəmizdə ağacəkmə kampaniyası çox geniş vüsət almışdır. Bu il də bu işlər aparılmalıdır. Ancaq hesab edirəm ki, bundan sonra daha çox dekorativ ağaclar yox, yəni bar verən ağaclar əkilməlidir. Ona görə bütün rayonlarda da iqlimə uyğun şəkildə ağacəkmə prosesi davam edəcək. Ancaq bunun həm iqlimə, ekologiyaya, həm də ki, iqtisadiyyata müsbət təsiri olmalıdır. Ona görə müvafiq tədbirlər görülməlidir, tinglər tədarük edilməlidir. Yaxud da harada ki çatışmır, xaricdən gətirilməlidir, bu işlərə vəsait ayrılmalıdır”.

Ağacların əkilməsi məsələnin bir tərəfidir. Təzə pöhrələri qorumaq böyük zəhmət və diqqət tələb edir. Həm də onlar müvafiq sxemlə əkilməlidir. Məsələn, bir hektar sahədə 125 alma, yaxud armud tinginin əkilməsi məsləhətdir. Əgər bir hektar ərazidə əkilən qoz, yaxud şabalıd tingidirsə, onların sayı 150 ola bilər. Təbii bərpaya kömək məqsədilə ağac əkilən ərazilərə çəpərlərin çəkilməsi, oraya mal-qaranın buraxılmaması, bu mövzuda əhali ilə söhbətlərin aparılması vacibdir. Elə etmək lazımdır ki, yeni salınan meşələrin təbii bərpaı ləngiməsin.

Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə ekspert Samir İsayev meşələrin mühafizəsində yeni əkilən ağacların əhəmiyyətindən danışarkən maraqlı bir faktı yada saldı:

- Bir neçə il əvvəl Ekoloji Hüquq Mərkəzinin Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə əməkdaşlığı çərçivəsində Quba rayonunun sürüşən ərazilərində (Qonaqkənd yaxınlığında) 10 min qoz ağacı tingi əkildi. Qoz ağacının seçilməsi təsadüfi deyildi. Əvvəla, qoz bar verən ağac olduğu üçün onu kəsməyə heç kəsin əli gəlməyəcəkdi. Həm də bu ağacın kökü sürüşmənin qarşısını almağa imkan verir. Bu işə pessimist yanaşanlar da var idi. Tərslikdən həmin qış möhkəm şaxta oldu və tinglərin 80 faizə qədərini məhv etdi. Lakin yerli əhali bununla barışmaq istəmirdi. Onlarda belə bir meşə-bağın salınmasına elə maraq oyanmışdı ki, təzədən məsələ qaldırır nazirlikdən 7-8 min ting almağa nail oldular. Bir-iki ilə həmin yerdə ağaclar artıq boy-boya verəcək.

Bu baxımdan bərpa işlərinin əhəmiyyəti böyükdür. Son 15 ildə 86 min hektar sahədə meşə bərpaı işləri görüldü. Yeni əkilən ağaclar meşə statusu alıb. Proses davam edir. Meşə bərpaı işində yeni bir mərhələ yaranıb. Doğrudur, sovet dönməsində də, sonrakı illərdə də meşə bərpaı vardı. Lakin bu iş son dövrdə olduğu qədər heç vaxt vüsət almamışdı.

Hesablamalara görə, 3-5 ildən sonra sırf meşə fondunun ağacları sayəsində ölkədə meşələrin sahəsi bir neçə faiz artacaq. Çünki indi meşə ilə örtülməmiş ərazilər çoxdur. Həmin yerlərdə bərpa işləri başa çatacaq və bəzi çəmənlilik sahələrinin saxlanması şərti ilə meşə fondunun ərazisi meşələrlə örtüləcək.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bu gün Azərbaycanda süni meşələr də salınır. “Süni meşə” sözləri bizim terminologiyaya yad səslənir. Bakının müxtəlif yerlərində, yolların kənarlarında geniş sahələrdə yaşıllıqlar salınıb. Onlar meşə statusu daşıyır. Lakin faktiki olaraq meşədir - süni meşə. Deməli, Azərbaycanda yeni meşələr formalaşır.

Halal dolanışq mənbəyi

Meşələr keçmiş zamanlardan bəri həmişə insanların dolanışığına kömək edib. Oradan çır-çırpı yığıb qısa yanacaq kimi saxlayıblar. Ot çalıb mal-qaraya yem tədarük ediblər. Arı pətəklərini meşədə yerləşdiriblər ki, bal daha keyfiyyətli olsun.

Meşələrin sərvəti tükənən deyil. Burada çoxlu yabanı meyvə və giləmeyvə, göbələk, saysız-hesabsız dərman bitkiləri yetişir. Bu gün həmin sərvətdən səmərəli istifadə ərzaq təhlükəsizliyinin təminatında və qeyri-neft sektorunun bir sıra sahələrinin inkişafında mühüm rol oynaya bilər. Beləliklə, meşə məhsullarından səmərəli istifadə vacib məsələ kimi gündəmə gəlir. Azərbaycanın meşələrlə zəngin bölgələrində yaşayan əhali bu sahədə yüzillərdir təcrübə toplayıb. Bu gün də heç kəsə sirr deyil ki, dağ böyürtkəni ilə adi böyürtkənin, meşə zoğalı ilə bağda bitən zoğalın fərqi var. Əlbəttə, dağda, meşədə bitən yabanı meyvələrin keyfiyyəti, müalicəvi əhəmiyyəti daha çoxdur.

Lakin təəssüf ki, Azərbaycan meşələrində yetişən meyvələrin və digər bitkilərin çoxu dərilməmiş qalır. Qəbələ Meşə Bərpası və Mühafizəsi Müəssisəsinin meşəbəyisi Arzu Qocayev deyir ki, sovet dönməsində yerli əhali ilə müqavilə bağlanır, qoz, gəndəlaş, cır alça, alma və s. toplayan insanlara pul ödənilirdi. Meşələrimizdəki dərman bitkilərindən əcazılıq sənayesində geniş istifadə etmək olar. A. Qocayev indi meşələrdən daha çox bəhrələnməyin mümkün olduğunu söyləyir:

- Bu tərəflərdən keçəndə, yəqin ki, yolların kənarında “vedrə bazarı” deyilən qeyri-mütəşəkkil yarmarkaların şahidi olmusunuz. Oradakı satıcıların hamısı meşəətrafı kəndlərin sakinləridir. Onlar halal yolla ailələrinə çörəkpulu qazanırlar. Məhsulları da geniş çeşiddədir. Burada ən müxtəlif mürəbbələr, kompotlar, şirələr, tutmalar və s. almaq mümkündür. Bu işin geniş vüsət alması üçün təşkilatçılıq tələb olunur. Əhalinin səfərbər olub meşə məhsullarını yığması üçün təbliğat aparmalı, məhsulların alıcısı olmalı, camaatın özü, yaxud yerli meşələrin bərpası və mühafizəsi müəssisəsi ilə müqavilə bağlanmalıdır. Özünə iş axtaran, lakin tənbellikdən heç bir iş görməyən bəzi cavanların belə bir təbliğata ehtiyacı daha çoxdur. Təəssüf ki, bu gün meşəli ərazilərdə yaşayan insanlar arasında tək-tək hallarda elələri də var ki, gedib meşədən bir ağacı kəsərək onu satmağı zəhmət çəkməkdən daha üstün sayır. Onlar bilməlidirlər ki, bir ağacı oğurlamaqla hər şeyi itirə bilərlər. Halal zəhmətlə isə meşədən həmişə dolanmaq olar.

Meşədən istifadə etməklə sahibkar olmaq da mümkündür. Məsələn, Zaqatala və Qax bölgələrində boş ərazilərdə findıq bağları salınmasına sahibkarlar da cəlb olunub. İsmayılıda bir nəfər 100 hektar sahəni icarəyə götürüb və orada aqromezə salmağı qərara alıb. Meşə salınması planda olmayan torpaqlar var ki, onları aqromezə salmaq məqsədilə icarəyə götürmək və orada faydalı iş qurmaq olar.

Xaricdə PPP adlanan bir layihə həyata keçirirlər. Baş hərfələri göstərilən sözlər tam açılib tərcümə edildikdə bu, dövlət-özəl sektor əməkdaşlığı deməkdir. Əlbəttə, bu, bir təcrübədir. Həmin layihə çərçivəsində dövlət sahibkarlarla birlikdə müəssisələr də yaradır. Özəl sektorun inkişafı önəmli olduğu üçün sahibkarlara bizdə də bu və digər formada imkanlar yaratmaq mümkündür.

Hər kəsin və hamının borcu

Meşələri təbiətin “ağ ciyəri” adlandırırlar. İnsanlara təmiz hava, xoş ovqat, sağlamlıq bəxş edən bu əvəzsiz nemətləri qorumaq hər kəsin borcudur. Meşəni qorumaq dedikdə nədənsə bəzən yalnız orada dincələrkən ətrafı çirkləndirməmək, pikniklərdən sonra orada ərzaq tullantıları, kağız və s. atmamaq nəzərdə tutulur. Hərçənd ki, burada da bir çoxları ən adi qaydalara riayət etmir.

Meşəni qorumaq təkə yolundan azıb orada ağac kəsən bir kimsəni cəzalandırmaqdan, nadir bir heyvana güllə atan brakonyeri cərimə etməkdən də ibarət deyil.

Bu gün meşələri qorumaq daha geniş miqyas alan iş, daha böyük əhəmiyyət kəsb edən məsələdir.

İndi yaylaqlarda otarma normalarının pozulması, torpaqların eroziyaya uğraması meşələrə zərbə vuran hallardır. Bircə dəfə möhkəm yağış yağan kimi bu, özünü aydın göstərir. Adətən güclü selin 80 faizə qədər palçıq və daş kütləsindən, 20-30 faizi sudan ibarət olur. Yaylaqlardan gələn bu dağıdıcı kütlə qarşısında meşə bəzən aciz qalır. Bir çox hallarda coşmuş sellərə aşmış ağaclar da qoşulur. Ümumiyyətlə, meşə nə qədər sıx olursa, bir o qədər çox müqavimət göstərə bilər.

Köçəri heyvanlar digər səbəblərdən də meşə torpaqlarında eroziya yaradırlar. Təcrübə göstərir ki, qoyunçuluq ətraf mühitə daha böyük zərbə vurur. Qoyunların otlama və hərəkət xüsusiyyəti elədir ki, dırnaqları ilə torpağı boşaldırırlar. Heyvanlar arandan yaylağa əsasən meşələrdən keçib gedirlər. Həm də məsələ ondadır ki, istər ev heyvanı, istərsə də vəhşi heyvan bir dəfə keçdiyi yeri avtomatik olaraq yadında saxlayır.

ETSN-in Meşələrin İnkişafı Departamentinin əməkdaşı Cavid Qara deyir ki, sürülər əksər hallarda maşın yolu istiqamətində, yaxud çay vadisi ilə gedirlər. Bu zaman onlar yamacların qıraqlarında bitən kolluqlar və yaşıllıqlarla qidalanırlar. Bir yamacla bəzən 100-200 sürü qalxır. Bunların da hamısına nəzarət etmək qeyri-mümkündür. Nəticədə məlum olur ki, yaylaq istiqamətində irəliləyən qoyun sürüləri meşələrə, kol-koslara xeyli ziyan vurub. Qoyunçuluğu intensiv formada təşkil etmək mümkün olmadığı üçün heyvandarlığın bu sahəsini tədricən maldarlıq və quşçuluqla əvəz etmək də dövrün tələblərindəndir.

Yaylaqlarda başqa təsərrüfat növləri yaratmaq da mümkün olmadığından milli parkların ərazisini genişləndirmək məqsədəuyğun sayılır. Məsələn, dağ yaylaqlarında qurulan Şahdağ Milli Parkının ərazisi elə marştabda formalaşmışdır ki, dağ çaylarının yaxınlığındakı yamaclar da onun sahəsinə daxil olmuşdur. Orada qoyunçuluq yoxdur. Bu hesaba həm çəmənlər bərpa olunub, həm də yamaclarda selin formalaşması prosesi dayandırılıb.

Yaylaqlarda maldarlıq torpağın eroziyasını yaratmaqla yanaşı, həm də oradakı vəhşi heyvanların yaşam tərzinə təsir edir. Məsələn, dağkeçiləri qoyunları və sürüləri müşayiət edən itlərin olduğu yerə yaxın gələ bilmir. Nəticədə onların yaşam arealı daralır. Vəhşi heyvanlara qoyunlardan xəstəlik keçmək ehtimalı da böyükdür. Bir neçə il əvvəl qoyunlardan dağkeçilərinə xəstəlik keçməsi onların kütləvi qırğına səbəb oldu. Dağkeçilərinin sayı yalnız indi yavaş-yavaş artmağa başlayıb. Bəzən hətta canavarların da qoyun sürüsü ilə arana gəlməsi müşahidə olunur ki, bu da yaxşı nəticə vermir.

Bir vacib məsələ də meşələrin mühafizə işinə könüllülərin cəlb olunmasıdır.

Azərbaycanın bəzi bölgələrində maraqlı təcrübə var. Bəzi kəndlərin camaatı yaxınlıqdakı meşəyə kənar adamların gəlməsinə razı olmur. Bu o deməkdir ki, camaat meşəni özününkü hesab edir. Oxşar nümunələr Zaqatala, İsmayilli, Gədəbəy rayonlarında müşahidə olunub. Əsasən icma münasibətlərini qoruyub saxlayan kiçik dağ kəndlərində camaat ata-baba ənənəsinə sadıq qalaraq meşəni qorumağı özünə borc bilir. Nisbətən iri kəndlərdə isə bu cür hallara rast gəlinmir.

Xatırladaq ki, Türkiyədə meşəni kəndin camaatına tapşıırırlar. Kənd sakinləri meşəni mühafizə edir və ondan bəhrələnir. Qardaş Türkiyənin, eləcə də yuxarıda adıçəkilən bölgələrimizin təcrübəsini pilot layihə şəklində həyata keçirmək və əgər nəticələr müsbət olarsa, onu yaymaq da olar.

Yanğınlar baş verən zaman yerli əhəlinin göstərdiyi kömək də meşəətrafı kəndlərdə yaşayan insanların meşəyə münasibətinin aydın təzahürüdür. Doğrudur, son illər Azərbaycanda belə kütləvi yanğınlar baş vermir. Olanda da tez bir zamanda söndürülür. Yanğınsöndürənlər gələnə qədər kənd camaatının gördüyü tədbirlər onların işinə çox kömək edir.

Yanğından mühafizə əslində peşəkar işdir. Bu işlə məşğul olan insanlar həm maaş alır, həm də onların həyatı sığortalınır. Müasir meşə mühafizə idarələrində yanğınsöndürmə briqadaları fəaliyyət göstərir. Yerli camaat onlara daha çox kömək edə bilər. Bunun üçün yanğının söndürülməsində iştirak edən sakinlərin də həyatının sığortalınması, zəhmətlərinin maddi cəhətdən qiymətləndirilməsi məqsədəuyğun olardı.

Azərbaycan. - 2017.- 1 sentyabr. - № 191. - S. 3-4.

Azərbaycan meşələrlə bağlı qiymətləndirmə üzrə dünyada ilk beşliyə daxil edilib

İttifaq Mirzəbəyli

İnsan təbiətdən öyrənir, onun havası ilə pərvəriş tapır, ağıla dolur, zənginləşir, təzələnir, təmizlənir.

Heydər ƏLİYEV
ümummilli lider

Mən Dövlət Neft Şirkətinin qarşısında vəzifə qoydum ki, Bibiheybət buxtasını və orada olan çirkənlənmiş bütün əraziləri təmizləməlisiniz. Ora Bakının neftlə çirkənlənmiş əsas yerlərindəndir. Həm görüntü baxımından, həm də ekologiya baxımından çox mənfi təsiri olan bir yerdir. Amma tarixi bir yerdir. Azərbaycanın neft tarixi həm də oradan başlanmışdır. Ona görə biz o yeri abadlaşdırmalıyıq, orada gözəl parklar salınacaq. İndi belə bərbad vəziyyətdə olan yerləri biz gözəl səviyyəyə çatdıracağıq.

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

...İyunun son günlərində Qəbələyə gedirdik

Bakı – Şamaxı yolunun 25–30 kilometrliyindən sonra – qızmar Günəşin qovurğaya döndərdiyi yarımsəhra ərazilərdəki göz yoran, sap-sarı çöllər fonunda, az qala möcüzəyə bənzər mənzərələr yolun hər iki tərəfi boyunca uzanıb gedirdi. 40–45 il gedib-gəldiyimiz bu yolun kənarlarında şahidi olduğumuz yaşıllıq zolaqları, sözün həqiqi mənasında, göz oxşayırdı. Mənim həmin yaşıllıqlara təkcə heyranlıqla deyil, həm də böyük sevinclə nəzər saldığımı sezən sürücümüz Teymur dilləndi: “Neft pullarıdır, müəllim. Səhranı yaşıllığa çevirib. Bəzi ağzıgöyçəklər boşboğazlıq edəndə mən ölkənin hər yerində şahidi olduğum bu mənzərələri yada salıram. Qızım Böyük Şor deyilən əraziyə yaxın yerdə yaşayır. O tərəflərdə nə qədər yaşıllıqlar salınıb, xəbəriniz varmı? Nəvəmi Naxçıvana – Əshabi - Kəhf ziyarətinə aparmışdıq. Naxçıvandan həmin ziyarətəgaha qədər gedən yolun kənarları cənnətə döndərilib. 15–20 il əvvəl isə o yerlər Ərəbistan səhrası kimiydi. Gəncədə – Gəncə çayının sahili boyu salınan, uzunluğu bilinməyən yaşıl parkı görmüsünüzmü?”

Sürücünün ölkənin hər yerindən xəbər verməsi o qədər təqdirəlayiq idi ki, mən də həmin məsələ barədə bildiklərimi xatırlatmalı oldum:

– Mən ötən əsrin yetmişinci illərinin əvvəllərində rayondan Bakıya köçəndə Bayılda yaşamış və Bibiheybət neft mədənlərində çalışmışdım. Yəni həmin ərazilərin o dövrki mənzərələrini tam təfəssilatı ilə xatırlayanlardan biri də mənəm. İndi o yerlərdə Yeni bulvar deyilən böyük bir istirahət mərkəzi salınıb, Su İdmanı Kompleksi açılıb, Daş Salnamə Muzeyi yaradılıb, Bakı Ali Neft Məktəbi üçün ən müasir kampus -- təlim-tədris, yaşayış, istirahət və idman kompleksi tikilib, SOCAR-ın ekoloji parkındakı yüz minlərlə ağacın yaratdığı ab-hava görünləri heyran edir, ərazidəki “Jurnalistlər şəhərciyi”nin binalarının sayı artır. Ən başlıcası, Böyük İpək Yolunun paytaxta giriş-çıkış hissəsi bilavasitə Maksim Qorkinin cəhənnəmə bənzətdiyi həmin mazutlu, palçıqlı, bataqlıq ərazilərdən keçir. Yəni Azərbaycan dövləti ətraf mühitin sağlamlaşdırılması istiqamətində elə addımlar atır ki, təkcə qonaqlarımız deyil, elə özümüz də heyran oluruq. Onu da deyim ki, bizimlə eyni dövrdə müstəqillik qazanmış ölkələrin heç birində bu miqyaslı layihələr icra edilməyib.

Həmin söhbətimizdən cəmi iki həftə sonra Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sədrliyi ilə Nazirlər Kabinetinin 2017-ci ilin birinci yarısının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr edilmiş müşavirəsi keçirildi. Tədbirdə dövlət başçımızın giriş nitqindən sonra çıxış edən ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseynqulu Bağirov təkcə son altı ayda deyil, ümumiyyətlə, ölkəmizdə ətraf mühitin sağlamlaşdırılması və ekoloji tarazlığın qorunması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərdən danışdı. Nazirin çıxışında eşitdiyimiz faktlar və rəqəmlər sübut edirdi ki, Teymurla mənim ölkənin müxtəlif guşələrində şahidi olduğumuz faktlar dövlətimizin son illərdə bu istiqamətdə gördüyü işlərin çox cüzi bir hissəsi imiş.

Qeyd edildi ki, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilmiş ardıcıl tədbirlər sayəsində ekoloji durumun yaxşılaşdırılması istiqamətində mühüm əhəmiyyət daşıyan və vaxtilə real görünməyən nailiyyətlər əldə olunub. Məsələn, son 15 ildə meşə fondu ərazilərində 144,5 min hektar sahədə 101,5 milyon ağac əkilib, son 6 il

ərzində arid sahələrdə yeni yaşıllaşdırma layihələri həyata keçirilib, 4150 hektardan artıq ərazidə 5,2 milyondan çox ağac əkilib, 11 min kilometr uzunluğunda damcılı suvarma sistemləri qurulub.

Həm yaşıllıq, həm də qazanc, səmərə

Müxtəlif dövlət qurumlarında aparılan struktur dəyişiklikləri prosesində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi nəzdində yaradılmış “Azərbaycan Yaşıllaşdırma və Landşaft Quruluşu” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin xidməti ərazisində 2 min hektar sahədə zeytun bağları salınıb. Burada becərilən zeytun ağaclarının sayı 1,3 milyonu keçib. Həmin bağlardan 2016-cı ildə ilk dəfə 100 ton məhsul götürülüb. Məhsuldarlığın ildən-ilə artaraq 2017-ci ildə 1000 tona, 2025-ci ilədək isə 15 min tona çatması gözlənilir. Bundan başqa, 2017-2021-ci illər ərzində əlavə olaraq 5396 hektar ərazi müəyyənləşdirilib ki, orada da zeytun plantasiyasının salınması, o cümlədən yaşıllaşdırma aparılması nəzərdə tutulur. Mövcud və növbəti 5 ildə salınması nəzərdə tutulan bağlardan alınacaq məhsul gələcəkdə zeytun yağı və digər zeytun məhsullarına daxili ehtiyacın ödənilməsini təmin etməklə bərabər, ildə təxminən 50 milyon ABŞ dolları məbləğində ixrac potensialının yaradılmasına səbəb olacaq.

Burada başqa bir faktı da xüsusilə vurğulamaq zərurəti var. Belə ki, zeytun tinglərinə olan tələbatı xaricdən gətirməklə yox, daxili imkanlar hesabına ödəmək üçün “Azərbaycan Yaşıllaşdırma və Landşaft Quruluşu” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin tinglik sahələrində vaxtilə İtaliya və Türkiyədən gətirilmiş elit sortlar hesabına, çiləkləmə və toxumla yetişdirmə yolu ilə 2 milyon 250 min zeytun tinginin yetişdirilməsi nəzərdə tutulur. Bunun da 800 min ədədi artıq 2016-cı ildə təmin edilib, 2017-ci ilin yazında əlavə olaraq 450 min ədəd çilik kökləndirilib və bu payızda artıq biz standart uyğun 300 min ədəd zeytun materialını əkinə yönəldiləcək.

Eləcə də, son zamanlar qeyri-neft sektorunun inkişafı prosesində ipəkçiliyin prioritetlərdən biri kimi göstərildiyini nəzərə alaraq, 2016-cı ildə 192 min ədəd standart tut tıngi müxtəlif rayonlarda tut bağlarının salınması üçün ödənişsiz paylanılıb və bu istiqamətdə işlər davam edir.

180 ölkə arasında 31-ci, MDB-də 1-ci

Azərbaycanda bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlər beynəlxalq ictimaiyyətin də marağına səbəb olub. BMT-nin sifarişi ilə məşhur Yel və Kolumbiya universitetləri tərəfindən xüsusi bir elmi mərkəz yaradılıb. Həmin mərkəz 2016-cı ildə Ekoloji Fəaliyyətin Effektivliyi İndeksini hazırlayıb. 180 ölkəni əhatə edən indeksə görə Azərbaycan 31-ci sırada qərarlaşıb. Azərbaycan Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya regionu üzrə ikinci, MDB ölkələri arasında isə birinci olub.

Aparılan ekoloji siyasətin nəticəsidir ki, meşələrlə bağlı qiymətləndirmə üzrə Azərbaycan dünyada ilk beş ölkə sırasına daxil edilib. Bu yüksək göstəricinin qazanılmasına yeni meşə əkinlərinin salınması nəticəsində meşə ilə örtülü ərazilərin sahəsinin artması, regionların qazlaşdırılması, meşələrin mühafizəsi tədbirlərinin gücləndirilməsi səbəb olub.

Ancaq uğurlar silsiləsi bununla bitmir. Yuxarıda adını çəkdiyimiz qiymətləndirməyə əsasən Azərbaycan iqlimə təsir edən faktorların azaldılması və enerjidən istifadənin ətraf mühitə təsiri baxımından ikinci, həmin bölmənin atmosfərə atılan istixana qazlarının azaldılmasındakı nailiyyətlərə görə birinci yerdə qərarlaşıb. Ümumi daxili məhsulun dəfələrlə artmasına baxmayaraq, tullantılar 1990-cı ildəki 73 milyon tondan 51 milyon tona qədər azaldılıb. Buna davamlı inkişaf prinsiplərinə böyük önəm verilməsi, ekoloji təmiz sənayenin və bərpa olunan enerji sektorunun inkişafı, enerji effektivliyinin artırılması, ən əsası isə Azərbaycan bütün bunlara öz resursları hesabına nail olub.

Aqromezələr və biosfer qoruğu

Ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji tarazlığın qorunması məqsədilə atılan addımlardan biri də aqromezələrin yaradılmasıdır. Belə ki, meşə fondunda olan nisbətən kiçik sahəli açıq talalarda meşə növ ağaclarından yox, meşələndirmədə də əhəmiyyətlik daşıyan meyvə verən ağaclarından aqromezə massivlərinin salınmasına başlanılıb. Bu torpaqlarda 2017-ci ildən başlayaraq artıq 2200 hektar ərazidə 1,1 milyon ədəd tut, qoz, fındıq, nar, badam, şabalıd, zeytun və digər tinglər əkilməklə meyvə bağları salınıb.

Nazirin çıxışında qeyd edilir ki, salınacaq aqromezə massivlərinin bir hissəsi Abşeron, Salyan və Qaradağ kimi arid ərazilərə düşür ki, burada suvarma işlərinə böyük ehtiyac vardır. Məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində həmin ərazilərdə su ilə bağlı məsələlər də öz həllini tapıb. Belə ki, inşa edilmiş və ətraf ərazilərdə salınmış

yaşillıqların suvarılmasında istifadə edilən Xəzər dənizi suyunun duzsuzlaşdırılması zavodunun gücü əlavə tikinti-quraşdırma işləri aparmadan iki dəfə artırılaraq sutkada 2 min kubmetrə çatdırılıb. Eyni zamanda, Şirvan kollektorunun suyunun duzsuzlaşdırılaraq suvarılmaya yararlı vəziyyətə gətirilməsi üçün inşa edilmiş qurğuların istehsal gücü də iki dəfə artırılaraq sutkada 5 min kubmetrə çatdırılıb. Hazırda həmin ərazilərin 1186 hektarında aqromezəllərin salınması üçün hazırlıq işləri aparılır və müvafiq olaraq şorsuların yararlı hala gətirilərək suvarmada istifadəsi layihəsi hazırlanır.

Bundan başqa, dövlət başçısının sərəncamına əsasən, Zaqatala-Balakən regionunda ölkə tarixində ilk biosfer qoruğun yaradılması istiqamətində iş aparılır. Eyni zamanda, Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğunun ərazisinin genişləndirilərək, dəniz akvatoriyasını əhatə edən Milli Parkın yaradılması məqsədilə zəruri tədbirlər görülür. Yeni qorunan ərazilərin yaradılması işi başa çatdıqdan sonra xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi ölkə ərazisinin təxminən 13 faizini təşkil edəcək ki, bu da ən qabaqcıl Avropa ölkələrinin səviyyəsi deməkdir. Eləcə də, ipəkçiliyin prioritetlərdən biri kimi göstərildiyini nəzərə alaraq, 2016-cı ildə 192 min ədəd standart tut tinqi müxtəlif rayonlarda tut bağlarının salınması üçün ödənişsiz paylanılıb və bu istiqamətdə işlər davam edir.

“Yaşıl marafon” aksiyasının uğurları

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialog Təşəbbüsünün təsisçisi Leyla xanım Əliyevanın layihəsi əsasında 2014-cü ildən start götürmüş I “Ümumrespublika yaşıllaşdırma marafonu” layihəsi çərçivəsində respublika miqyasında on minlərlə ağac və gül kolları əkilməmişdir. Bu layihə çərçivəsində görülən işlər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin respublikamızın paytaxtında yaşıllıqların artırılması barədə göstərişinin yüksək səviyyədə həyata keçirilməsinə xidmət göstərir.

“Yaşıl marafon”un internet səhifəsinin “Xəbərlər” bölümünə nəzər salanda, bu dəyərli təşəbbüsün icrasına başlanıldığı gündən bəri ona qoşulan təşkilat, qurum və rayonların sayı, eləcə də, hansı rayonda nə qədər yeni ağacın əkilməsinə qədər bütün faktlarla tanış olmaq mümkündür.

Bir sözlə, dövlətin ekoloji siyasəti Azərbaycan insanına xidmət edir. Ona görə də Nazirlər Kabinetinin yuxarıda qeyd etdiyimiz iclasında Prezident İlham Əliyev xüsusilə vurğuladı ki, bu proses davam edəcəkdir: “Azərbaycan Dövlət Dram Teatrının arxasında -- yol infrastrukturunu yaradılan ərazidə də ictimai yerlər, parklar, bağlar, salınacaq, ağaclar əkiləcək ki, bunlar Bakı şəhəri üçün, necə deyirlər, yeni bir “ağ ciyər” olacaq. Bu ərazi yaşıllıq zonası olacaq və bu, bizə çox lazımdır. Son illər ərzində bir çox ictimai yerlər açılıbdır, parklar, bağlar yaradılıbdır. Elə bulvarın özü böyük ictimai istirahət zonasıdır və bu proses davam etdirilməlidir”.

Xalq qəzeti.-2017.-27 iyul.-№160.-S.4.

Nadir təbiət incisi: Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğu

Bəxtiyar Hüseynov,
ekoloq-jurnalist

Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan təbiətinin böyük təəssübkeşi, qayğıkeşi olmuşdur. Dahi öndərin mühüm önəm verdiyi bu sahə möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin səyi nəticəsində daha da zənginləşmiş, inkişaf etdirilmişdir.

Ekologiya qorunması, ətraf mühitin, xüsusən torpaqların mühafizəsi və meşələrin inkişafı sahəsində son bir neçə ildə dövlət başçımızın prinsipial mövqeyi nəticəsində mühüm işlər görülmüşdür. Uzun dövr ərzində yaranmış ekoloji problemlər təhlil olunaraq, onların kompleks həllinə yönəldilən 5 milli və dövlət proqramı təsdiq edilmiş, ekoloji və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanunvericilik aktları, hökumət qərarları təkmilləşdirilmiş, ölkəmiz dünyəvi əlaqələrini genişləndirərək 20-yə yaxın Beynəlxalq Konvensiyaya qoşulmuşdur.

Azərbaycan Prezidentinin imzaladığı 2006-cı il 28 sentyabr tarixli sərəncam ilə respublikamızda ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair “Kompleks tədbirlər planı” təsdiq edilmişdir. Bu planda əksini tapmış məsələlər beynəlxalq qurumlar tərəfindən razılıqla qarşılanmış, dövlət başçısına təbiətimizə göstərdiyi böyük diqqət və qayğıya görə minnətdarlıq edilmişdir.

İnsanların həyat tərzinin qorunmasında, rahatlığının təmin olunmasında sağlam qida həlledici rol oynayır. Lakin min illər boyu yaranmış sağlam ənənələri, formalaşmış mentaliteti asan və tez başa gələn süni vasitələr hesabına həyata keçirmək yolverilməzdir. Geni pozulmuş bitki və heyvanların ölkəmizə gətirilməsi, çoxaldılması təbiətimizə də, süfrəmizə də ziyandır.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ətraf mühitin mühafizəsi, biomüxtəlifliyin qorunması və inkişafı sahəsində ölkədə həyata keçirilən tədbirlər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Xalqımız üçün çox əlamətdar bir hadisədir ki, cənab İlham Əliyevə ekologiya sahəsində xidmətlərinə görə dünyanın nüfuzlu Mixael Zukkov Fondunun ali mükafatı təqdim olunmuşdur.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının zəngin təbiətini qorumaq, bərpa etmək, zənginləşdirmək üçün Prezident İlham Əliyevin tapşırıq və tövsiyələrini rəhbər tutaraq yeni layihələr reallaşdıran Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ölkəmizin ən ciddi ekoloji problemlərinin həllinə cəmiyyətin, qeyri-hökumət və beynəlxalq təşkilatların diqqətini cəlb etməklə dövlətin müəyyənləşdirdiyi ekoloji siyasəti ardıcıl həyata keçirir. Son illər ətraf mühitin qorunmasında, təbii ehtiyatların, o cümlədən faydalı qazıntıların, su, torpaq, hava kimi əvəzsiz təbii sərvətlərin, meşələrin və biomüxtəlifliyin mühafizəsi sahəsində bir sıra mühüm əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Qeyd edək ki, ABŞ-ın Yel və Kolumbiya universitetləri tərəfindən 2016-cı ilin yanvar ayında Ekoloji Fəaliyyətin Effektivliyi İndeksi hazırlanıb. Sənəddə 180 ölkə arasında 2 sahə (insan sağlamlığının qorunması və ekosistemlərin mühafizəsi) və 9 istiqamət üzrə qiymətləndirmə aparılıb. ABŞ-ın Yel və Kolumbiya universitetləri tərəfindən mövcud ekoloji vəziyyətə görə Azərbaycan dünya ölkələri arasında 100 ballıq qiymətləndirmə sistemi üzrə 83,78 balla 31-ci yərə layiq görülmüşdür. Bununla da reyting sıralanmasına əsasən, Azərbaycan Yaponiya, Belçika, Hollandiya, İsrail kimi dünyanın bir sıra qabaqcıl və inkişaf etmiş ölkələrindən ön mövqedə olmuşdur. Burada digər diqqətçəkən məqam isə odur ki, qiymətləndirmədə 111-ci yerdə olan qonşu Gürcüstanla Azərbaycan arasında 20 bal fərq olduğu halda, Azərbaycanla 1-ci yerdə olan Finlandiya arasında cəmi 7 bal fərq var.

Həmin sənədə əsasən, Azərbaycan iqlim və enerji istiqamətinə görə sıralanmada 100 ballıq sistem üzrə 97,94 balla qiymətləndirilərək bütün ölkələr arasında 2-ci, həmin bölmənin karbon intensivliyi göstəricisi üzrə isə 100 balla 1-ci yerdə qərarlaşmışdır.

Daha bir uğurlu göstərici isə odur ki, Ekoloji Fəaliyyətin Effektivliyi İndeksi meşələrlə bağlı istiqamətdə qiymətləndirmə üzrə Azərbaycan 180 ölkə arasında 5-ci yeri tutmuşdur. Bu yüksək göstəricinin əldə edilməsinin səbəbi yeni meşə əkinləri nəticəsində meşə ilə örtülü ərazilərin sahəsinin artırılaraq 11,8 faizə çatdırılması və meşələrin mühafizəsi tədbirlərinin gücləndirilməsidir.

Yeri gəlmişkən, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yarandığı qısa vaxt ərzində beynəlxalq normativlərə uyğun olaraq Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Ərazilərinin sahəsi genişləndirilərək 3,5 faizdən 10,3 faizə çatdırılmışdır. Gələcəkdə belə ərazilərin sahəsinin daha da genişləndirilməsi üçün hazırda mühüm tədbirlər həyata keçirilir. 2003-cü ilədək bir milli parkı belə olmayan respublikamızda hazırda 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Bu da respublika ərazisinin 893 min hektarını təşkil edir.

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseyn Bağirovun BMT-nin Azərbaycandakı rezident əlaqələndiricisi və BMT-nin İnkişaf Proqramının (BMTİP) rezident nümayəndəsi Qulam İshaqzai ilə Qızılağac Dövlət Qoruğuna səfər etmələri də respublikamızda təbiətə göstərilən qayğının bariz nümunəsidir. H. Bağirovun təbircə desək, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin ekoloji strategiyasını daim diqqətdə saxlayan cənab İlham Əliyevin ekoloji siyasəti həmişə beynəlxalq təşkilatların diqqət mərkəzində olmuşdur. Qızılağac Dövlət Qoruğuna səfər də dünyanın ölkəmizin təbiətinə göstərdiyi marağın təzahürüdür. Xatırladım ki, həmin səfər “Azərbaycanın xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin tərkibindəki sahilyanı ekoloji sistemlərdə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi” adlı layihə çərçivəsində təşkil edilib. Layihə Azərbaycanın nadir və zəngin biomüxtəlifliyini qorumaq üçün sahilyanı və dəniz qoruqlarının idarəetmə sisteminin səmərəliliyini artıracaq.

Sözügedən layihə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və BMTİP tərəfindən həyata keçirilir və Qlobal Ekoloji Fond (QEF) tərəfindən maliyyələşdirilir.

Layihə və digər mühüm ekoloji məsələlər haqqında məlumat verən nazir H. Bağirov qeyd etmişdir ki, bu səfərin məqsədi layihənin inkişafına və gələcəkdə həyata keçiriləcək tədbirlərə baxışdır. Layihə çərçivəsində Qızılağac qoruğu üçün yeni inzibati bina tikilmiş və qoruqda qeyri-qanuni ovçuluq və digər qanunsuz fəaliyyətlərdən qorunmaq üçün kanallar qazılmış, Qızılağac qoruğunun GIS elektron xəritəsi tərtib olunmuşdur.

Bundan əlavə, layihə komandası meşə gözətçilərinin və onların gözətçi məntəqələrinin tikintisi və təmiri də daxil olmaqla iş şəraitinin yaxşılaşdırılmasını planlaşdırır. Həmçinin işçi heyətinə təlimlər təşkil olunacaq, idarəçilik və maliyyə planlarının, eləcə də dəniz və sahilyanı qorunan ərazilərin uzunmüddətli dayanıqlılığını təmin etmək üçün Ekosistem Monitorinq Proqramının hazırlanmasına və Qızılağac qoruğunun milli parka çevrilməsinə kömək ediləcək.

Nazir söhbət zamanı demişdir: - Hörmətli qonaqla biz qoruğun ərazisini gəzdik. Təbii gözəlliklər, təbiətin nadir inciləri onun diqqətini daha çox cəlb etdi. Sözügedən layihə çərçivəsində Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğunun milli parka çevrilməsi istiqamətində görülən işlər bizi sevindirir.

Cənab nazirin sözlərinə görə, respublika ərazisində ağac əkini və yaşıllaşdırma işləri ilboyu aparılır. İndi əsas diqqət Azərbaycan Prezidentinin tapşırığına və tövsiyələrinə əsasən, respublika ərazisində meyvəçiliyin inkişafına, yeni meyvə bağlarının salınmasına yönəldilmişdir.

Qulam İshaqzai (BMT-nin nümayəndəsi): – “Azərbaycanın tərkibindəki sahilyanı ekoloji sistemlərdə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi” layihəsi çərçivəsində cənub regionuna planlaşdırılmış bu səfərdən çox məmnun qaldım. Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğu təbiətin ən nadir incilərindəndir. Burada həm turizmin inkişafı, həm də istirahət üçün hər cür imkan var. Qoruqla tanışlıqdan bir daha əmin oldum ki, Azərbaycanda təbiətin mühafizəsi dövlət səviyyəsində aparılır...

Təəssüf ki, işğal olunmuş ərazilərimizdə bir çox yasaqlıqlar, qoruqlar dünya birliyinin gözü qarşısında erməni işğalçıları tərəfindən məhv edilir. Minillik nadir təbii çınarlıqlar yer üzündən silinir. Bunları bərpa etmək olarmı?! Təbiətimizə, dünyamıza vurulmuş bu yaraları sağaltmaq mümkündürmü?! Ölkəmiz, dövlətimiz isə dünya ekologiyasına töhfə verməkdədir və bundan sonra da bu istiqamətdə fəaliyyətini davam etdirəcəkdir.

Azərbaycan Prezidenti Nazirlər Kabinetinin bu ilin I rübünün yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasındakı çıxışında ölkəmizin ərazisində baramaçılığın və meyvəçiliyin inkişaf etdirilməsinə xüsusi önəm vermişdir. Bununla əlaqədar Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin tabeliyində olan müəssisələr tərəfindən yeni meyvə bağları və yaşıllıqlar salınır. Mövcud meyvə bağlarına isə aqrotexniki qaydada qulluq edilir. Təsədüfi deyil ki, jurnalistlərə açıqlamasında nazir Hüseyn Bağirovun sözlərinə görə, yaşıllaşdırılan ərazinin 2 min hektarından çoxu zeytun ağaclarıdır. Belə ərazilər 5 min hektara çatdırılsa, Azərbaycan xaricdən zeytun məhsulu idxal etməyəcək. Azərbaycanda püstə, badam bağları da bərpa olunmağa başlamışdır. Bu ağacların ana bağları Azərbaycanda itirilmişdi. Nazirlik bu tingləri büdcədən vəsait almadan xaricdən daxili imkanlar hesabına gətirmişdir.

Sonda xatırladım ki, Qızılağac qoruğu Xəzər dənizinin cənub-qərbində yerləşir. Ərazisi 88400 hektardır. Böyük Qızılağac körfəzini və Salyan düzünün bir hissəsini əhatə edir. Eyni zamanda, qoruğun ərazisi Lənkəran, Masallı, Neftçala rayonlarının əraziləri ilə həmsərhəddir. Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğu- köçəri, su-bataqlıq və çöl quşlarının çoxaldılması, həmçinin təbii su-bataqlıq landşaft sahələrinin mühafizəsi məqsədilə yaradılmışdır. Qoruq 1976-cı ildə “Su-bataqlıq yerləri Konvensiyası”nın (Ramsar) suətrafı və suda üzən quşların məskunlaşması üzrə 12 Beynəlxalq əhəmiyyətli qoruq sırasına daxil edilmişdir. Onun ərazisi müxtəlif təbii landşaft sahələrindən ibarətdir. 61,9 min hektarını su akvatoriyası, 17,9 min hektarını cəngəlliklər, 26,3 min hektarını isə quru sahələr təşkil edir.

Xalq qəzeti.-2017.-25 iyun.-№136.-S.6.

Ətraf mühitin mühafizəsi vətəndaş cəmiyyətinin prioritetlərindəndir

Ekoloji problemlərin həllində vətəndaş məsuliyyətinin gücləndirilməsi və əhalinin ekoloji şüur səviyyəsinin artırılması vacib məsələdir

Ekologiyanın - ətraf mühitin, flora və fauna müxtəlifliyinin qorunması və mühafizə olunaraq artırılması istiqamətində görülmə işlər bütün sivil cəmiyyətlər üçün prioritet istiqamətdir. Ətraf mühitin mühafizəsinin vacibliyi, həm də insan yaşamaı və sağlamlığı ilə şərtləndirilir.

Bu səbəbdən də insan özünün yaşadığı mühitə qarşı daha həssas olmalı, ondan istifadə etdiyi kim, həm də onun mühafizəsinə çalışmalıdır ki, gələcək nəsillər də bu mühitdə yaşaya bilsinlər. Əks təqdirdə, bəşəriyyət çox böyük təhlükə ilə baş-başa qala bilər. Elə buna görə də, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyasının 1972-ci il 15 dekabr tarixli qərarına əsasən, hər il iyunun 5-i "Ümumdünya Ətraf Mühitin Mühafizəsi Günü" kimi qeyd olunur.

Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji problemlərin həlli istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər ötən əsrin 70-ci illərindən etibarən daha intensiv xarakter alıb. Ümummilli lider Heydər Əliyev bu dövrdə ekoloji problemlərin həlli sahəsində mühüm qərarlar qəbul edib, ictimaiyyətin diqqəti ətraf mühitin mühafizəsinə yönəldilib, geniş yaşıllaşdırma tədbirləri həyata keçirilib. Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycanda ekoloji problemlərin həlli bir müddət diqqətdən kənarda qalıb.

Lakin ümummilli lider Heydər Əliyev ölkəmizdə yenidən siyasi hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində ardıcıl tədbirlər görüldü, bu sahədə dövlət siyasətini tənzimləyən zəngin qanunvericilik bazası yaradılıb. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında da təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə, hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq və ətraf mühiti qorumaq hüquqları öz əksini tapıb.

Bununla yanaşı, "Ekoloji təhlükəsizlik haqqında", "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında", "Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunları da təbiətin qorunması, ekoloji mühitin saflaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ulu öndərin 2001-ci il 23 may tarixli Sərəncamına əsasən, ölkəmizdə ekoloji siyasəti həyata keçirən vahid dövlət idarəetmə strukturunun - Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin yaradılması bu sahəyə göstərilən dövlət qayğısının ifadəsidir.

Onu da qeyd etmək ki, ölkəmizlə bir sıra beynəlxalq təşkilatlar arasında ekoloji problemlərin həllinə dair mühüm sazişlər imzalanıb və faydalı əməkdaşlıq qurulub. Belə ki, planetin mövcud təbii sərvətlərindən, bitki və heyvan ehtiyatlarından, sudan, atmosferdən, torpaqdan səmərəli istifadə edilməsi, qorunması, bərpası məqsədilə əməkdaşlığın qurulması və dövlətlərarası birgə fəaliyyətin təmin edilməsi məqsədilə Azərbaycan BMT-nin "İqlim dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyası"na, "Kökünün kəsilmək təhlükəsi olan vəhşi fauna və yabanı flora növlərinin beynəlxalq ticarəti haqqında Konvensiya"ya, "Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi üzrə Konvensiya"ya, "Bioloji müxtəliflik haqqında Konvensiya"ya, ümumilikdə isə 25-dən çox ekoloji konvensiyaya qoşulub.

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev də bu sahənin inkişafına xüsusi diqqət göstərir. Dövlət başçısının sərəncamı ilə 2010-cu ilin ölkəmizdə "Ekologiya ili" elan edilməsi, həmin ildən başlayaraq beynəlxalq ekologiya sərgilərinin keçirilməsi, ekoloji problemlərin həllinə göstərilən diqqətin ifadəsidir.

Gəncə və Qazax şəhərlərində Orxus İctimai Ekoloji İnformasiya Mərkəzlərində ətraf mühitə dair siyasətin formalaşması istiqamətində hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları arasında görüşlər təşkil edilib, bu sahədə fəaliyyət göstərən yerli və beynəlxalq təşkilatlar arasında əlaqələrin yaradılmasına kömək göstərilib. Ətraf mühit problemlərinin həllində vətəndaş məsuliyyətinin gücləndirilməsi, əhalinin ekoloji şüur səviyyəsinin artırılması, bu istiqamətdə həyata keçirilən layihələrin daha səmərəli və nəticələrinin dayanıqlı olmasına zəmin yaradır.

Azərbaycan Respublikasının birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə işlənib hazırlanan "Hərəməz bir ağac əkək!" devizi ilə keçirilən aksiyalarda milyonlarla ağac və kol bitkiləri əkilib ki, bu

da ekoloji maarifləndirmə üçün ən gözəl nümunədir. Eyni zamanda, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın rəhbərlik etdiyi IDEA (Ətraf Mühitin Mühafizəsi Naminə Beynəlxalq Dialog) İctimai Birliyinin təşkil etdiyi layihələr ekoloji mühitin qorunmasına xidmət edir.

IDEA-nın təşkilatçılığı ilə Azərbaycan Ətraf Mühit Forumu yüksək səviyyədə keçirilib. 2014-cü il 7 may tarixində IDEA İctimai Birliyinin təşəbbüsü, Heydər Əliyev Fondu və Heydər Əliyev Mərkəzinin təşkilati dəstəyi ilə Heydər Əliyev Mərkəzində Qafqaz Biomüxtəlifliyi Sammiti keçirilib ki, bu da bəbir və digər pişikkimilərin mühafizəsi istiqamətində bilik və təcrübələrin bölüşdürülməsi, bu sahədə ən qabaqcıl və səmərəli vasitələrin tətbiqinin müzakirəsi məqsədi daşıyıb. Həyata keçirilən layihələrdə məqsəd gənclərin və beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini ətraf mühitin qorunmasına cəlb etmək olub. Belə tədbirlər əhalinin, xüsusilə gənclərin ekoloji maarifləndirilməsi üçün çox əhəmiyyətlidir.

Bu gün əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi dövlətin ekoloji siyasətində önəmli yer tutur. İnanırıq ki, əhali arasında genişmiqyaslı maarifəndirici tədbirlərin həyata keçirilməsi, insanların ətraf mühitə daha qayğı ilə yanaşmasına imkan yaradacaq.

Bu məqsədlə də may ayının 17-də Bakı şəhəri Nərimanov rayonu 202 saylı tam orta məktəbdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə, Nərimanov Rayon Gənclər və İdman İdarəsinin təşkilati dəstəyi ilə "Gənclərin Elmi Araşdırmalar Mərkəzi" ictimai birliyi "Məktəblilərin ictimai fəallığının artırılması və ekoloji aksiyaların təşkili" layihəsi çərçivəsində növbəti tədbiri keçirib. Tədbirdə Nərimanov Rayon Gənclər və İdman İdarəsinin aparıcı məsləhətçisi Vüsal Ömərov, "Gənclərin Elmi Araşdırmalar Mərkəzi" ictimai birliyinin nümayəndəsi, təlimçi Cahandar Məmmədov, 202 saylı tam orta məktəbin müəllim heyəti və 50 nəfər şagird iştirak etdilər.

İctimai Birliyinin nümayəndəsi, təlimçi Cahandar Məmmədov layihənin əhəmiyyəti və məqsədi haqqında geniş məlumat verərək bildirib ki, layihənin məqsədi ətraf mühitin mühafizəsində yeniyetmə və gənclərin rolunun artırılmasıdır. Təlimçi qeyd edib ki, insan təbiətin bir hissəsi olub onunla sıx bağlıdır və həyatımızda, fəaliyyətimizdə təbiətin rolunu qiymətləndirmək olduqca çətindir. Hər birimiz daim canlı aləmin, ətraf mühitin qayğısına qalmalıyıq, çünki ətraf mühit dedikdə insan fəaliyyətindən asılı olmayaraq, onu əhatə edən canlı təbiətin toplusu başa düşülür. Ətraf mühitin mühafizəsi-ekoloji hüquq normalarında, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş müəyyən prinsiplərə uyğun olaraq ətraf mühitdə təbii mövcud olan maddi varlıqların ilkin kəmiyyət və keyfiyyətə dəyişməsinə yol verilməməsi, qorunub saxlanmasıdır. Onların arasında mərkəzi yeri insanların həyat və sağlamlığının mühafizəsinin üstünlüyü tutur.

Ölkəmiz zəngin təbii sərvətlərə və inkişaf etmiş sənaye sahələrinə malik olan bir dövlətdir. Lakin uzun illərdən bəri yığılıb qalan ekoloji problemlər vaxtında öz həllini tapmadığı üçün Respublikamızın ətraf mühiti həddindən artıq çirkləndirilib. Hazırda Respublikamızda həllini gözləyən bir sıra ekoloji problemlər var: su hövzələrinin, o cümlədən Xəzər dənizinin məişət və sənaye sularının tullantılar ilə çirkləndirilməsi, Xəzər dənizinin səviyyəsinin dəyişməsi ilə əlaqədar vurulan ziyanlar, atmosfer qatına zərərli qazların yol verilən normadan artıq atılması, biomüxtəlifliyin azalması, torpaqların eroziyaya uğraması və şoranlaşması, sənaye və məişət tullantılarının utilizasiyası və s.

Lakin bu problemlərin həlli istiqamətində son illər müxtəlif mühüm qərarlar qəbul olunub, dövlət başçısı cənab İlham Əliyev tərəfindən sənədlər imzalanıb və mühüm işlər görülüb ki, bunun da müsbət nəticəsini görürük. İndiki dövrdə ətraf mühitlə bağlı mövcud vəziyyət hər bir ölkəni ekoloji problemləri ümumbəşəri kontekstə çıxarmağa məcbur edib. Bu gün artıq ətraf mühitin mühafizəsi məsələləri aparıcı beynəlxalq təşkilatların proqram sənədlərində öz əksini tapıb.

Ölkənin ekoloji strategiyası, ətraf mühitin qorunması sahəsində fəaliyyətin koordinasiyasının gücləndirilməsi yolu ilə milli, beynəlxalq və regional səviyyələrdə təbii ehtiyatların mühafizəsi, elmə əsaslanan inkişaf prinsiplərinin tətbiqi, indiki və gələcək nəsillərin maraqlarını təmin edən ölkənin iqtisadi və insan resurslarının istifadəsində davamlılığın təminatına yönəlib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Gənclər Fondunun elan etdiyi VIII qrant müsabiqəsinin C kateqoriyası üzrə Nəsimli Nərimin Müşviq qızının Fondun maliyyə dəstəyi ilə Bakı şəhəri Xəzər rayonunda həyata

keçirdiyi "Ekologiyanı Qoru - Sağlam Həyat Tərzi Yaşa!" layihəsi uğurla davam edir. Layihə 3 ay müddətində Bakı şəhəri Xəzər rayonunda yaşayan və təhsil alan gənclər arasında keçirilib.

Layihənin əsas məqsədi ekologiyanın qorunmasında gənclərin və yeniyetmələrin rolunun artırılmasıdır. Layihədə gənclər arasında ekologiyanın qorunması, eləcə də ekoloji maarifləndirmənin təbliği üçün təlimlərin keçirilməsi nəzərdə tutulub. Təlimlər "Ekologiyaya və ətraf mühitə fərdi yanaşma prinsipləri", "Gənclərdə ekoloji mədəniyyətin formalaşdırılması", "Təbiətdən səmərəli istifadə olunması vərdişlərinin aşılanması", "Ətraf mühit, qlobal iqlim dəyişikliyi və buna səbəb olan amillər", "Təbii sərvətlərimiz və onlardan səmərəli istifadə yolları" və s. mövzular ətrafında aparılır.

"Ekologiyanı Qoru- Sağlam Həyat Tərzi Yaşa!" layihəsində iştirak edən fəal gənclərin gələcəkdə keçirilən layihələrə yenidən cəlb olunmaları nəzərdə tutulub.

Bütün bu tədbirlər və həyata keçirilən layihələr imkan verəcək ki, Azərbaycan gəncliyi ölkəmizin ətraf mühitinin mühafizəsi istiqamətində dövlət tərəfindən reallaşdırılan işlərdə də fəal iştirak etsinlər.

Bildiyiniz ki, Azərbaycan hökuməti, o cümlədən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində həm əhali, xüsusən də gənclər, yeniyetmələr və məktəblilər arasında geniş maarifləndirmə və təbliğat işləri aparır. Bu işlərin nəticəsidir ki, son zamanlar ölkəmizdə yüzminlərlə ağac və kol bitkiləri əkilib, böyük miqdarda əkinəyararsız torpaq sahələrdə meşə zolaqları salınıb.

Bu işlərin səmərəsinin yüksəlişi isə bilavasitə QHT-Hökumət əməkdaşlığı ilə bağlıdır. Bu da danılmaz faktdır ki, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi QHT-lərlə sıx əməkdaşlıq edən dövlət qurumlarından biridir.

Paralel. - 2017.- 24-29 iyun. - № 111. - S. 7.

Azərbaycanda vətəndaşların ekoloji hüquqlarına dair

Vahid Ömərov,

fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Vətəndaşların ekoloji hüquqları Azərbaycanın ətraf mühit hüququnda əsas yer tutur. Ətraf mühitin qorunmasının antroposentrist konsepsiyaları insanın maraqları naminə ekoloji məsələlərin həlli ideyasına əsaslanır. Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının Əsas Qanununda - Konstitusiyasında insan, onun hüquq və azadlıqları ən ali sərvət hesab olunur.

İnsanın ekoloji hüququ dedikdə, fərdin təbiətlə qarşılıqlı əlaqəsi zamanı onun müxtəlif tələbatlarının ödənilməsinə təmin edən qanunvericilikdə təsbit olunan hüquqları başa düşülür.

İnsanın ekoloji hüquqları mövcud qanunlara tənzim olunur. Məsələn, Ətraf Mühitin Mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikası qanununda ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində hüquqlar və vəzifələr aşağıdakı kimi qruplaşdırılmışdır:

1. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlətin hüquqları və vəzifələri;
2. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində yerli özünüidarəetmə orqanlarının səlahiyyətləri;
3. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində vətəndaşların hüquqları və vəzifələri;
4. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ictimai birliklərin hüquqları və vəzifələri.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlətin hüquqları və vəzifələri aşağıdakılardır:

- Dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərini, onun həyata keçirilməsi üçün strateji tədbirləri hazırlamaq;
 - Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində təsərrüfat və başqa fəaliyyətin ekoloji tarazlığa olan keyfiyyət normativlərini işləmək və təsdiq edilməsi qaydalarını müəyyən etmək;
 - Ətraf mühitin mühafizəsinin dövlət fondları haqqında əsasnamələri təsdiq etmək;
 - Qanunvericiliyə müvafiq olaraq təbii resursların istifadəyə verilməsi haqqında qərarları qəbul etmək, təbiətdən istifadəyə görə limitləri və kvotalatj müəyyən etmək, müqavilələri (kontraktları) bağlamaq;
 - Təbiətdən istifadəçilərə (sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi və fiziki şəxslərə) lazımi xüsusi icazənin verilməsi üçün təbiətdən istifadə formalarının siyahısını və bu xüsusi icazslərin verilməsi qaydalarını təsdiq etmək.
 - Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlətin vəzifələri:
 - Ətraf mühitin ekoloji tarazlıq və təbiətdən istifadənin müxtəlif sahələri üzrə proqramları hazırlamaq; dövlət ekoloji ekspertizasını təşkil etmək;
 - Ətraf mühitin, heyvanlar və bitki aləminin mühafizəsinə, bərpasına və istifadəsinə dövlət nəzarətini həyata keçirmək;
 - Heyvanlar və bitki aləminin nadir və yer üzündən yox olması təhlükəsinə məruz qalmış növlərinin dövlət kadastrını aparmaq ("Qırmızı kitabı" nəşr etmək);
 - Beynəlxalq əməkdaşlığı həyata keçirmək;
 - Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun digər vəzifələri həyata keçirməkdir.
- Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində vətəndaşların hüquqları və vəzifələri aşağıdakılardır:
- Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində vətəndaşların, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin və əcnəbilərin (bundan sonra vətəndaşların) hüquqları;
 - Hər bir vətəndaş həyatı və sağlamlığı üçün əlverişli ətraf mühitin olması, onun vəziyyəti və vəziyyətinin yaxşılaşdırılması barədə tədbirlər haqqında dəqiq məlumat almaq;
 - Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində onların sağlamlığına və əmlakına vurulan zərərə görə ödənc almaq;
 - Sağlamlıq və həyat üçün əlverişli olan ətraf təbii mühitdə yaşamaq;
 - Müəyyən edilmiş qaydada təbii resurslardan istifadə etmək, onların mühafizəsi və bərpası üzrə tədbirlər həyata keçirmək, ətraf mühitin mühafizəsində və sağlamlaşdırılmasında iştirak etmək;

- Qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada ətraf mühitin mühafizəsinə aid yığıncaqlarda, mitinqlərdə, piketlərdə, yürüşlərdə və nümayişlərdə, referendumlarda iştirak etmək;

- Ətraf mühitin mühafizəsinə dair dövlət hakimiyyət orqanlarına və təşkilatlarına müraciət etmək;

- İctimai ekoloji ekspertiza haqqında təkliflər vermək;

- İnsan həyatına və ətraf mühitə mənfi təsir göstərən müəssisələrin, qurğuların və başqa ekoloji zərərli obyektlərin yerləşdirilməsi, tikintisi, yenidən qurulması və istismara verilməsi haqqında qərarların inzibati və ya məhkəmə qaydasında ləğv edilməsini və həmçinin, fiziki və hüquqi şəxslərin fəaliyyətinin məhdudlaşdırılmasını, müvəqqəti dayandırılmasını və hüquqi şəxslərin ləğv edilməsini tələb etmək;

- Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində təqsirkar təşkilatların, vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların məsuliyyətə cəlb edilməsi barədə müvafiq orqanlar və məhkəmələr qarşısında iddialar qaldırmaq;

- Qanunvericilikdə nəzərdə tutulan başqa hüquqlarını müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirmək;

Ətraf mühiti qorumaq hər bir kesin vəzifəsidir.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ictimai birliklərin hüquqları və vəzifələri aşağıdakılardır:

- İctimai birliklərin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində hüquqları;

- Özünün ekoloji proqramlarını işləmək və təbliğ etmək, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində vətəndaşların hüquqlarını və maraqlarını müdafiə etmək, onları bu işdə fəaliyyətə cəlb etmək;

- Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ictimai nəzarəti həyata keçirmək;

- Dövlət orqanlarından və təşkilatlarından ətraf mühitin vəziyyətinə və onun bərpasına dair tədbirlər barədə vaxtında, tam və dəqiq məlumat almaq;

- Məyyən işlərin yerinə yetirilməsi üzrə qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlət orqanları və beynəlxalq təşkilatlar ilə müqavilə əsasında əməkdaşlıq etmək;

- Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanun layihələrinin müzakirəsində iştirak etmək;

Azərbaycanda ekoloji hüquqların siyasi və yuridik əhəmiyyəti vardır. Ölkəmizdə insan və vətəndaşların ekoloji hüququnun tənzimlənməsi yalnız ayrı-ayrı fərdlər üçün deyil, bütövlükdə, cəmiyyət və dövlət üçün əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan dövləti sosial məsuliyyətli dövlət kimi bu hüquqları həyata keçirərək, dövlətin təbiət-mühafizə fəaliyyətinin səmərəliliyini yüksəldə bilər. Ekoloji hüquqların ardıcıl reallaşması zamanı onun yuridik əhəmiyyəti daha da artır.

Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikası qanunda ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlət nəzarətinin reallaşması da nəzərdə tutulur. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlət nəzarəti zamanı aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlət nəzarətini müvafiq icra hakimiyyəti orqanları bu Qanunun və "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun olaraq həyata keçirirlər;

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlət nəzarətini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının hüquqları:

- Qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada mülkiyyət formasından və tabeliyindən asılı olmayaraq, müəssisə, idarə, təşkilatlara və digər obyektlərə, o cümlədən, hərbi və müdafiə obyektlərinə maneəsiz (xidməti vəsiqələri, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi və fiziki şəxslərin obyektlərinə daxil olarkən, həmçinin, yoxlamanın həyata keçirilməsi haqqında qərarın surətini və yoxlamanın sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların vahid məlumat reyestrində qeydiyyatı alınması barədə çıxarışı təqdim etməklə) daxil olmaq, öz xidməti vəzifələrini yerinə yetirmək üçün zəruri olan sənədlərlə, o cümlədən, analizlərin nəticələri ilə pulsuz tanış olmaq;

- Ətraf mühitin mühafizəsi və sağlamaşdırılması, təbii resursların bərpası və istifadəsi sahəsində tədbirləri yerinə yetirmək, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyinə keyfiyyət normativlərinə və ekoloji tələblərinə əməl etmək, tənzimləyici və başqa zərərsizləşdirici qurğuların, onların nəzarət vasitələrinin işini yoxlamaq;

- Təbii ehtiyatlardan istifadə və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ayrı-ayrı fəaliyyət növlərinin həyata keçirilməsi üçün verilən xüsusi icazənin, təbiətdən istifadə müqavilələrinin (kontraktların) və xüsusi icazələrinin şərtlərinə əməl edilməsini yoxlamaq, qanunvericiliyə uyğun olaraq onlara xitam vermək barədə vəsatət qaldırmaq;

- Dövlət ekoloji ekspertizasının nəticələrinin yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək;

- Ekoloji tələblərin və ətraf mühitin keyfiyyət normativlərinin pozulması ilə həyata keçirilən ekoloji cəhətdən təhlükəli yüklərin (məmulatların), tullantıların və xammal ehtiyatların Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilməsinin və həmçinin, onun ərazisindən tranzit yolu ilə aparılmasının qadağan olunması haqqında qanunvericiliyə uyğun olaraq sərəncamlar vermək;

- Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində pozuntuların aradan qaldırılmasına dair fiziki və hüquqi şəxslərə tələblər irəli sürmək;

- Ekoloji tələblərin pozulması ilə əlaqədar müəssisələrdə, qurğu və obyektlərdə həyata keçirilən işlərin məhdudlaşdırılması və müvəqqəti dayandırılması, o cümlədən, maliyyələşdirilməsinin dayandırılması, onların istismara verilməsinin qadağan edilməsi, təsərrüfat və başqa fəaliyyətlərin məhdudlaşdırılması və ya bu fəaliyyətə xitam verilməsi haqqında vəsatət qaldırmaq;

- Qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində inzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq, təqsirkarların inzibati və ya cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi barədə materialları müvafiq orqanlara göndərmək;

- Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanunvericiliyin pozulması nəticəsində vurulmuş zərərin həcmələrini müəyyən etmək (müəyyən edilməsində iştirak etmək) və bunun əsasında təqsirkar olan şəxslərə bu zərərin könüllü ödənilməsi barədə tələblər irəli sürmək və ya iddiaları məhkəməyə təqdim etmək;

- Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində müəssisə (istehsalat) nəzarəti qaydalarının və normalarının gözlənilməsini yoxlamaq;

- Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər hüquqlardan istifadə etmək;

- Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar verilmiş qərarların icrası bütün hüquqi və vəzifəli şəxslər, vətəndaşlar üçün məcburidir və onlardan təbəçilik və ya məhkəmə qaydasında şikayət edilə bilər.

Səs. - 2017.- 23 iyun. - № 111. - S. 15.

Azərbaycanda nəslə kəsilməkdə olan bitki növləri necə mühafizə olunur?

İradə SARIYEVA

Elman İsgəndər: "Elə bitkilər var ki, onlar mühafizə olunmur"

Pərvanə Qaraxani: "Bitkilərin mühafizəsi ilə bağlı bir sıra məsələlər..."

Azərbaycan təbiəti öz zənginliyi, gözəlliyi və bənzərsizliyi ilə Cənubi Qafqazda xüsusilə seçilir. Təbiətimizin rəngarəng bitki örtüyü, onların mühafizəsi, tədqiqatı son zamanlar çox aktual olan məsələlərdən biri kimi gündəmədədir. Bildiyimiz kimi, bitkilərin təbiətdə mühafizəsi olduqca ciddi bir amil kimi diqqəti cəlb edir.

Azərbaycan təbiətində saysız bitki növü var ki, onların adları "Qırmızı kitab"a düşüb. Bu flora növlərinin bəzilərinin nəslə kəsilib, bəzilərinin isə nəslə kəsilməkdədir. Vurğulayaq ki, Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitab"ı respublika ərazisində nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi olan vəhşi heyvan və yabanı bitki növlərinin vəziyyəti haqqında rəsmi dövlət sənədidir. Bu kitab respublikanın bütün ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizinin (gölünün) ölkəmizə mənsub olan sektorunda heyvan və bitki növlərinin vəziyyəti, yayılması və mühafizəsi tədbirləri haqqında məlumatları özündə əks etdirir.

"Qırmızı kitab"a düşən bitkilər...

6 hissədən ibarət olan mövcud respublika "Qırmızı kitab"ına fauna və flora növləri 2 kateqoriya üzrə daxil edilib: yoxa çıxmaq təhlükəsi olan və nadir növlər.

Birinci kateqoriyaya bir sıra mənfi amillərin təsiri nəticəsində (tələf olması və yaşadığı yerlərin dağıdılması) sayı və arealı əhəmiyyətli dərəcədə azalan və böhran səviyyəsinə çatan növlər daxildir. Sayı azalmağa doğru meyl edən və kiçik sahələrdə rast gəlinən növlər isə nadir növlərə aiddir. Az öyrənilmiş, təbiətdə sayı və ehtiyatları haqqında lazımı məlumat olmayan, mühafizəsinin təşkili işində müəyyən çətinliklər olan heyvan və bitki növləri də nadir növlər hesab olunur.

Bu gün Azərbaycanda Hirkan şümşadı, dəmirağac, şabalıdyarpaq palıd, Hirkan ənciri, Hirkan armudu, Xəzər lələyi, İlək akasiyası, Qafqaz xurması, ürəkarpacılıq qızılağac, budaqlı danaya, Hirkan bigəvəri, Eldar şamı, Qafqaz rododendronu, çoban sarmaşığı, Laqodex acıçıçəyi, təmiz kladoxeta, qaraçöhrə, Şərq çınarı, Qafqaz xədicəgülü,

məxməri gərməşov, Naxçıvan gəvəni, Araz palıdı, Xəzər zəfəranı, su zanbağı, Qafqaz dəmirağacı və başqa bitki növləri "Qırmızı kitab"a düşüb.

Əlbəttə, bu flora növlərinin "Qırmızı kitab"a düşməsi onların daha diqqətlə mühafizə olunmasına şərait yaradır.

Bildiyimiz kimi, Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Azərbaycan təbiətindəki fauna növlərinin qorunması istiqamətində böyük işlər görülüb və bir sıra nadir heyvan növlərinin mühafizəsi həyata keçirilib.

Təhlükədə olan bitki növləri...

Azərbaycanda nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitki növlərinin mühafizəsi istiqamətində görülən işlərin vəziyyəti elə də ürəkaçan deyil. Bunu biz ekspertlərlə söhbətimiz zamanı müəyyən etdik. Ekspertlər bildirir ki, flora növlərinə ən böyük ziyanı təbiətlə sıx ünsiyyətdə olan insanlar vurur. Bir sıra bitki növlərinin təhlükə altında olduğunu deyən mütəxəssislər bildirir ki, bunun qarşısının alınması üçün əhali arasında ciddi maarifləndirmə işinə ehtiyac var.

Alimlərin verdiyi məlumata görə, Azərbaycanın elə bölgələri var ki, təbiətdə bitən flora növlərini qorumaq mümkün deyil.

"Biz tövsiyələrimizi veririk"

Biologiya elmləri doktoru, professor Elman İsgəndər bizimlə söhbətində bildirdi ki, alimlər bitkilərin mühafizəsi ilə bağlı tövsiyələr hazırlayıb çap etdirir. Onun sözlərinə görə, bu tövsiyələr lazımı səviyyədə yerinə yetirilmir. "Bizim kitab var, orada əsasən nadir kol bitkilərini işləmişik, burada onların mühafizəsi ilə bağlı əsasən tövsiyələr vermişik. Biz təklif etmişik ki, nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitkilərin mühafizəsi üçün qoruqlar, yasaqlıqlar yaradılsın. 2013-cü ildə nəşr edilən "Qırmızı kitab"da 300-dən artıq bitki növü əks olunub. Azərbaycanın müxtəlif yerlərində hansı bitkilər varsa, onların mühafizə edilməsinin tərəfdarıyıq. Qoruqlarda, yasaqlıqlarda, milli parklarda hansı bitkilər qorunur, hansı bitkilər qorunmur - onlarla bağlı monitorinq aparmışıq. Elə bitkilər var ki, onlar mühafizə olunmur. Lənkəranda ayıfındığı, Qafqaz xurması, Xəzər şeytanağacı kimi bitki növlərinin qorunması sahəsində problem var. Biz burada yasaqlığın yaradılmasını tövsiyə etmişik. Lənkəranın

İstisu deyilən ərazisində Qafqaz dağdağını və bitki ilə bağlı tövsiyə vermişik. Astaradakı bitkilərin mühafizəsi də bizi düşündürür. Lerikdə Şeytan şümşadı, məxmər gərməşovu və s. bitkilərin qorunmasına ehtiyac var. İsmayılı, Qəbələ, Qax, Zaqatala, Oğuz və s. rayonlarda yasaqlıqların yaradılması vacibdir" - deyə alim bildirdi.

"Bir məsələni deyim ki..."

E.İsgəndər nəzərə çatdırdı ki, Azərbaycanda endem növ olan bitkilər var, onların da qorunması, artırılması vacib məsələdir. Onun sözlərinə görə, Abşeronda da mühafizəyə ehtiyacı olan bitkilər var ki, onların da mühafizəsini həyata keçirmək çətinidir: "Bir məsələni deyim ki, bitkilər biz istədiyimiz səviyyədə qorunmur, mühafizə olunmur. Bakı cüzğunu var, Abşeronun endem bitkilərindən biridir. O ancaq dənizin qıraqlarında bitir. Demək olar ki, o bitkinin nəslə kəsilmək üzrədir. Bildiyimiz qədər, Xəzər dənizinin ətrafında elə bir yer yoxdur ki, orada insanların fəaliyyəti olmasın. Bağ evləri salırlar, başqa işlər görürlər. Bu halda bitkilərə ziyan vururlar. Bitkilərin sıradan çıxmasına əsas səbəb kimi antropogen faktor göstərilir. Düzdür, havanın, suyun çirklənməsi, ekoloji tarazlığın pozulması, yanğın, turizmin inkişafı və s. amillər bitkilərin inkişafının qarşısını alır. Amma bu həlledici təsir deyil. Elə bitkilər də var ki, onların taleyi bioloji xüsusiyyətlərindən asılıdır. Məsələn, elə bitki var ki, 100 toxum verir, amma onun həyatvericilik qabiliyyəti 13, 15, 18 toxumda əks olunur. Yəni 100 toxum əlverişsiz şəraitə düşsə, 13, 15, 18 toxum bitə bilər. Bitkilərin rejim altında tam qorunması prosesi ancaq qoruqlarda mümkündür, bu, təbiətdə mümkün deyil. Qanunda göstərilir ki, yasaqlıqda insanlar o bitkilərə ziyan vermirsə, onlar arta bilər. Yəni burada söhbət mal otarmaqdan, biçindən gedir. Əslində, onlar olmamalıdır. Amma malotarma halları da, biçin də olur. Bitkilər qorunur, ancaq yüksək səviyyədə qorunmur. Şirvan Milli Parkında, yaxud Göygöl Milli Parkında elə bitkilər var ki, onlar əvvəlki illərə nisbətən müəyyən dərəcədə qorunur, amma istənilən səviyyədə deyil. İstənilən milli parka girsək, orada mal-qoyun görəcəyik. Amma bu olmalı deyil. Bu işə nəzarət var, amma istənilən səviyyədə deyil. Nadir bitki növlərinin qrupları var. Elə qruplar var ki, onların nəslə kritik vəziyyətdədir, kəsilmək üzrədir".

Alim bildirdi ki, ictimaiyyət nümayəndələri təbiətimizə diqqətli olmalıdır. Onun sözlərinə görə, Avropada nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitkilərin mühafizəsi ilə bağlı layihələr həyata keçirilir, onların arealı genişləndirilir, artırılır. "Bizdə də bu və digər dərəcədə bu proses gedir. Ancaq bizim istədiyimiz səviyyədə getmir. Bizim "Qırmızı kitab"da, son ədəbiyyat nümunələrində göstərilir ki, Azərbaycanda 5 minə yaxın bitki növü var. Bunun 467 növü ağac və kol bitkisidir, 467 növün 189-u mühafizəyə ehtiyacı olan bitkilərdir. Halbuki, bizim "Qırmızı kitab"da bu, 50 adda göstərilib. Ot bitkilərinin də sayı az göstərilib. Son zamanlar fəal müdaxilə nəticəsində bitkilər ziyan çəkir. İnsanlar öz maddi maraqlarını təmin etmək məqsədilə o bitkiləri yığıb satır. Əlbəttə, onların içində nadir növlər, endem bitkilər var. Son ədəbiyyatlarda göstərilir ki, Azərbaycanda 240 endem var, ancaq onların sayı artıqdır. Bizdə insanların maarifləndirilməsi məsələsi çətinidir. Biz vaxtaşırı olaraq orta və ali məktəblərdə mühazirələr oxuyur, onları maarifləndiririk. Mətbuatda çıxışlar edirik, ancaq bunlar yetərli deyil. Bu mənada, insanları maarifləndirmə məsələsi vacibdir, labüddür. Maarifləndirmə olmasa, insanlar bitkilərə ziyan vurmaqda davam edəcək. Bitkilərin qorunması ilə bağlı insanların məlumatı azdır. Söhbət bundan gedir ki, onları məlumat maraqlandırmır, çünki ortada maddiyyat, təminat var" - deyə bildirən alimin sözlərinə görə, erməni tapdağında olan torpaqlarımızda da kifayət qədər bitki növlərimiz var. E.İsgəndər qeyd etdi ki, orada olan nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitkilərin hazırkı vəziyyəti narahatlıq doğurur.

Botaniklər narahatdır...

AMEA-nın Botanika İnstitutunun şöbə müdiri Pərvanə Qaraxani bizimlə söhbətində nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitki növlərinin vəziyyətindən narahatlığını ifadə etdi.

P.Qaraxaninin sözlərinə görə, Azərbaycan təbiətinin gözəlliyi, zənginliyi xaricdən gələn botanika alimlərinin diqqətini cəlb edir, onlar bu gözəlliyə heyərlə baxır.

Alim qeyd etdi ki, onu narahat edən bitkilərin qorunması məsələsidir. Əhali tərəfindən təbiətə böyük ziyan vurulduğunu deyən P.Qaraxaninin fikrincə, qoruq və yasaqlılarda belə, nadir və endem bitkilərin qorunması təhlükə altındadır. Onun dediyinə görə, bəzən elə olur ki, yasaqlıq və qoruqlar mal-qaranın otarıldığı yerə çevrilir.

Təbiətdə bitən nadir bitkilərə diqqətli olmağın gərəkliliyindən danışan alimin bildirdiyinə görə, elə bitki növləri var ki, artıq təbiətdə sıradan çıxıb. Qorunmalı olan ərazilərin insanların biçin yerinə, mal-qara otardıqları ərazilərə çevrildiyini deyən alim qeyd etdi ki, həmin yerlər yasaqlıq, qoruq kimi mühafizə edilməli və orada tədqiqat aparmaq üçün alimlərə şərait yaradılmalıdır. Bitki örtüyünü öyrənmək üçün alimlərin bəzi qoruqlara buraxılmadığını deyən P.Qaraxani hesab edir ki, botanika alimləri Azərbaycan təbiətində olan bütün bitkiləri öyrənməli, onların vəziyyəti haqqında elmi ictimaiyyətə, insanlara məlumat verməlidir. Flora növlərinin vəziyyətini öyrənmək üçün vaxtaşırı olaraq bölgələrə getdiklərini deyən alim qeyd etdi ki, burada bəzən acı mənzərə ilə qarşılaşırlar: "Bitkilərin mühafizəsi ilə bağlı bir sıra məsələlər, bir mütəxəssis kimi, mənə qane etmir.

Bu sahədə ciddi narahatlıqlar var. Yasaqlıqlarda, qoruqlarda əsasən bitkilərin mühafizəsi qanəedici səviyyədə deyil. Arzu edərdik ki, bu sahəyə ictimaiyyətin, eləcə də qoruqlara nəzarət edən şəxslərin diqqəti artsın".

Bakı Xəbər.-2017.-11 may.-№82.-S.15.

Regionlarda əhalinin içməli su təminatı yaxşılaşır

Prezident İlham Əliyevin imzaladığı müvafiq Sərəncama əsasən 2017-ci ildə 18 rayonda 64 min nəfərdən çox əhalisi olan 100 yaşayış məntəqəsində modul tipli sutəmizləyici qurğuların quraşdırılması nəzərdə tutulub

Mübariz Abdullayev

Xəbər verildiyi kimi, Prezident İlham Əliyev 24 fevral 2017-ci il tarixində “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılmasına dair əlavə tədbirlər haqqında” müvafiq Sərəncam imzalayıb. Sərəncamda vurğulanır ki, Azərbaycanda əhalinin keyfiyyətli içməli su ilə təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilmiş ardıcıl tədbirlər nəticəsində 2007-2016-cı illərdə 24 rayon üzrə əhalisinin sayı 620 min nəfərdən çox olan 384 yaşayış məntəqəsində modul tipli sutəmizləyici qurğular quraşdırılıb və 6143 ədəd supaylayıcı məntəqə tikilərək istifadəyə verilib.

Ölkə üzrə bu istiqamətdə işlər bundan sonra da davam etdiriləcək. Dövlət başçısının imzaladığı Sərəncamda Kür və Araz çaylarının sularından, habelə digər su mənbələrindən istifadə edən ölkə əhalisinin keyfiyyətli içməli su ilə təmin edilməsi məqsədi ilə 18 rayonun 64 min nəfərdən çox əhalisi olan 100 yaşayış məntəqəsində modul tipli sutəmizləyici qurğuların quraşdırılması üçün Azərbaycan Respublikasının 2017-ci il dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ehtiyat fondundan Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə 16,0 (on altı) milyon manat vəsait ayrılması nəzərdə tutulub.

Azərbaycan əhalinin etibarlı su təchizatına nail olmağı strateji hədəf kimi qarşıya qoyub

Hazırda bütün dünya üzrə su təchizatı ilə bağlı statistika heç də ürəkaçan deyil. Ehtiyatların qeyri-bərabər paylanması, qlobal istiləşmə, ayrı-ayrı regionlarda davamlı olaraq müharibə risklərinin artması və bir sıra hallarda mənbələrin siyasi təzyiq vasitəsinə çevrilməsi ölkələrin su təchizatı ilə bağlı yeni çağırışlar meydana çıxarıb. Verilən məlumatlarda hazırda Yer üzündə təxminən 1,5 milyard nəfərin içməli su çatışmazlığından əziyyət çəkdiyi bildirilir. BMT qlobal miqyasda su çatışmazlığı ilə bağlı xüsusi hesabat yayıb. Həmin hesabatda vurğulanır ki, dünyada su çatışmazlığından əziyyət çəkən insanların sayı durmadan kəskin şəkildə artır. Mütəxəssislər BMT-nin hesabatına əsasən 2050-ci ildə 65 ölkədə 10 milyard nəfərə yaxın insanın su çatışmazlığı problemi ilə üz-üzə qalacağını proqnozlaşdırırlar.

Su çatışmazlığı problemi ilə bağlı Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının məlumatı da həyəcan təbili çalmağa ciddi əsaslar verir. Qurumun rəsmi məlumatına əsasən, hər gün dünyada diareya xəstəliyindən 5 min uşaq ölür, yəni hər 17 saniyəyə bir uşaq həyatla vidalaşır. İçməli suyun keyfiyyət göstəriciləri də ciddi aktuallıq daşıyır. ÜST bildirir ki, müxtəlif ölkələrdə xəstəliklərin təxminən 80 faizi keyfiyyətsiz su ilə qidalanma səbəbindən yaranır və nəticədə, hər il 3 milyon insan dünyasını dəyişir.

Yuxarıda deyilənlər baxımından Azərbaycanın bütün ölkə boyu əhalinin etibarlı su təchizatına nail olunmasını strateji hədəf kimi müəyyənləşdirməsi böyük aktuallıq daşıyır. Azərbaycan bu sahədə də özünün dərinməzmunlu sosial siyasətinə sadıqlıq nümayiş etdirir. Məlumdur ki, su layihələrinə yönəldilən investisiyalar geri qayıtmır. Bununla belə, sosial dövlət olan Azərbaycanda Prezident İlham Əliyevin siyasi iradəsinə uyğun olaraq respublikanın bütün şəhər və rayonlarında irimiqyaslı su layihələrinin həyata keçirilməsi daim diqqət mərkəzində saxlanılır və bu layihələrin reallaşdırılmasına lazımı qədər vəsait ayrılır. Prezident İlham Əliyev “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrasının üçüncü ilinin yekunlarına həsr olunan konfransdakı nitqində diqqəti bir daha ölkəmizin bəhs olunan strateji hədəfinə yönəldərək vurğulayıb: “Azərsu” ASC-nin qarşısına məqsəd qoyulmuşdur ki, bir neçə il ərzində bütün şəhərlərimizin içməli su və kanalizasiya layihələri tam icra edilsin. Əhaliyə 24 saat fasiləsiz, Dünya Səhiyyə Təşkilatının standartlarına uyğun içməli su verilsin. Biz bu hədəfə doğru irəliləyirik. Hər il bir çox şəhərlərimizdə içməli su layihələri istifadəyə verilir. Hazırda Bakının fasiləsiz su təminatı 80 faizə çatmışdır. Ölkə üzrə isə bu göstərici təxminən 65 faizdir. Bu, daha da artmalıdır”.

2016-cı ildə 134 min nəfərin su təchizatı fasiləsiz rejimə keçirilib

Respublikamızda 2004-cü ildən start verilən regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət proqramları çərçivəsində ölkənin bütün bölgələrində çoxlu sayda su-kanalizasiya layihələri həyata keçirilib. Bu baxımdan

2016-cı il də istisna təşkil etməyib. Ötən il ayrı-ayrı rayonlarda yeni su layihələrinin icrası tamamlanıb və nəticədə fasiləsiz rejimdə içməli su alan əhalinin sayı əhəmiyyətli dərəcədə artıb. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrasının üçüncü ilinin yekunlarına həsr olunan konfransda iqtisadiyyat naziri Şahin Mustafayev məlumat verərək bildirib ki, son bir ildə respublikanın regionlarında 825 kilometr su, 541 kilometr kanalizasiya xətti çəkilib, 32 artezian quyusu qazılıb, 27 su anbarı inşa olunub. Əhalisi 120 min nəfərdən çox olan 5 şəhərdə su təchizatı layihəsi başa çatıb, 100 min nəfəri əhatə edən 56 yaşayış məntəqəsində modul tipli sutəmizləyicisi quraşdırılıb.

Görülmiş işlər nəticəsində 143 min nəfər ilk dəfə mərkəzləşdirilmiş qaydada içməli su ilə təmin edilib, 134 min nəfərin su təchizatı fasiləsiz rejimə keçirilib. Bununla da fasiləsiz içməli su ilə təmin olunanların xüsusi çəkisi Bakı şəhərində 80,6 faizə, ölkə üzrə 65,6 faizə yüksəlib.

Regionlarda yeni su layihələrinin icrası intensiv şəkildə davam etdirilir

Yuxarıda vurğulandığı kimi, respublikamızda yeni su layihələrinin həyata keçirilməsi davamlı xarakter daşıyır. Regionlarda yeni su layihələrinin icrası bundan sonra da davam etdiriləcək. “Azərsu” ASC-dən verilən məlumatda bildirilir ki, 2017-ci ildə Xırdalan və Qazax şəhərlərində su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması layihələrinin icrasına başlanılacaq. Gəncə, Şəki, Beyləqan, Ağcabədi, Tərtər, Gədəbəy, Xaçmaz, Xızı, Qobustan, Naftalan şəhərlərində tullantı sutəmizləyici qurğuları tikiləcək.

Hazırda Gəncə şəhərində “Açıq Kommunal İnfrastruktur Proqramı II” layihəsi çərçivəsində genişmiqyaslı işlər həyata keçirilir. Gəncə və Şəki şəhərlərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulmasını nəzərdə tutan “Açıq Kommunal İnfrastruktur Proqramı II” çərçivəsində Azərbaycan Respublikası hökuməti və Almaniyanın KfW Bankı arasında 25 sentyabr 2006-cı il tarixdə “Ssuda Müqaviləsi” imzalanıb. Layihə çərçivəsində məsləhət xidmətlərinin cəlb edilməsi və Şəki şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulmasının bir hissəsinin maliyyələşdirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası və İsveçrə Konfederasiyası hökuməti arasında 25 sentyabr 2006-cı il tarixdə “Kommunal İnfrastruktur I və II” layihəsi üzrə Maliyyə yardımının göstərilməsinə dair Qrant sazişi imzalanıb. Layihənin 2-ci və 3-cü mərhələlərinin maliyyələşdirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Almaniyanın KfW Bankı arasında 20 dekabr 2012-ci il tarixdə 100 milyon avro həcmində Kredit Sazişi və 2 milyon avro həcmində Maliyyələşdirmə Müqaviləsi imzalanıb.

“Azərsu” ASC-dən verilən məlumatda bildirilir ki, “Gəncə şəhərinin içməli su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması” layihəsi Gəncə şəhəri ilə yanaşı, Göygöl rayonunun Murovdağ qəsəbəsi, Hacıməlik və Mollacəlilli kəndlərini əhatə edir və 2035-ci ilədək perspektiv inkişaf nəzərə alınmaqla 450 min nəfərin su təchizatı və kanalizasiya xidmətlərindən istifadəsinin yaxşılaşdırılmasına hesablanıb. Gəncə şəhərini içməli su ilə təmin etmək üçün Göygöl, Qızılcaya mənbələri və Şəmkirçay su anbarı seçilib.

Layihənin birinci mərhələsi çərçivəsində işlərə 2011-ci ilin sentyabrında başlanıb, Göygöl su mənbəyində məhsuldarlığı saniyədə 200 litr olan yeni drenaj sistemi yaradılıb, Gəncə şəhərində həcmi 4000 kubmetr olan su anbarı tikilib və mənbədən anbara qədər 24,5 km uzunluğunda magistral kəmərlər çəkilib.

Layihənin ikinci mərhələsində Qızılcaya su mənbəyində bərpa-yenidənqurma işləri aparılıb, mənbənin məhsuldarlığı saniyədə 250 litrə çatdırılıb. Bu mərhələ çərçivəsində 4 km uzunluğunda magistral kəmərlər, ümumi tutumu 12000 kubmetr olan 3 ədəd anbar və 5,5 km uzunluğunda anbarlararası xətt inşa edilib.

Gəncə şəhərinin içməli su tələbatının böyük hissəsi Şəmkirçay su anbarının yaxınlığında tikilən sutəmizləyici qurğudan təmin ediləcək. Layihəyə əsasən bu mənbədən şəhərə saniyədə 1200 litr su veriləcək.

Gəncə şəhərinin içməli su və kanalizasiya şəbəkələrinin yenidən qurulması layihəsinə əsasən 855 km paylayıcı su xəttinin, 813 km kanalizasiya şəbəkəsinin yaradılması nəzərdə tutulub. Gəncə şəhərində yaranacaq tullantı suları gələcəkdə Samux rayonu ərazisində inşa ediləcək və məhsuldarlığı sutkada 150 min kubmetr olacaq təmizləyici qurğuda zərərsizləşdiriləcək. Layihə üzrə tikinti-quraşdırma işlərinin 2018-ci ildə başa çatdırılması nəzərdə tutulur.

Yeni su layihələrindən biri də Ucar rayonunun Rəstəcə kəndində həyata keçirilir. Tutumu 3000 kubmetr olan su anbarının və xlorofor binasının inşası cari ilin sonunadək başa çatdırılacaq. Həyata keçirilən layihə sakinlərin içməli su təchizatında mühüm əhəmiyyət kəsb edəcək.

Ağsu rayonunun Külüllü kəndi ərazisindən kəmərlə gətirilən su anbara vurulacaq, təmizlənəcək və nasoslarla Ucar şəhərinə, Gəraybəyli kəndinə və Qarabörk kəndinin bir hissəsinə ötürüləcək. Təmizlənmiş su quraşdırılacaq 6 nasos vasitəsilə yaşayış məntəqələrinə veriləcək.

Yeni Azərbaycan.-2017.-15 mart-№ 47.-S.7.

Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi

Seymur Məmmədov

Təbiəti qorumaq - Vətəni qorumaq deməkdir. Müasir dövrümüzdə ətraf mühitin və ekologiyanın mühafizəsi bütün dünya ölkələri üçün ön planda durur. Çünki bu istiqamətdə görülməli tədbirlərin yetərsizliyi bəşəriyyətin faciəsinə səbəb ola bilər. Ətraf mühit insanların həyatına və bütünlükdə cəmiyyətin inkişafına birbaşa təsir göstərir, çünki bizi əhatə edən aləmlə daima əlaqədərlik.

Məhz elə buna görə də bəşəriyyətin genefondu, canlı aləm, su və havanın təmizliyi - bütün bunlar bir-biri ilə çox sıx qarşılıqlı əlaqəlidir. çirklənmiş hava, infeksiyalaşmış su, zəhərli, kimyəvi maddələr və təbiətin özündə baş verən bir sıra neqativ proseslər bəşəriyyəti təhlükə altında qoyur. Dünyanın bir çox ölkələrində təbii resursların, torpağın, suyun və meşələrin çox sürətlə çirklənməsi müşahidə olunur. Bu sərvətlərin itirilməsi geridönülməzdir. Gələcək nəsilləri təhlükə altında qoymamaq üçün bütün ölkələr təkcə iqtisadi inkişafı deyil, eləcə də ətraf mühitin qorunması haqda da fikirləşməlidir. Azərbaycan bu baxımdan xüsusilə seçilən ölkələr sırasındadır. Təsədüfi deyildir ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə 2010-cu il ölkəmizdə "Ekologiya ili" elan edilmişdir. Davamlı olaraq hər il ölkəmizdə genişmiqyaslı yaşıllaşdırma kampaniyası həyata keçirilir, neftlə çirklənmiş torpaqların rekultivasiyası, neft yataqlarının işlənilməsi zamanı əmələ gələn lay sularının axıdıldığı ərazilərin qurudulması sahəsində fəal işlər aparılır.

Ölkənin ekoloji durumu yaxşılaşır

"Ekologiya ili" çərçivəsində, davamlı olaraq da sonrakı illərdə ölkəmizdə milyonlarla ağacın əkilməsi, yeni parkların salınması və prezidentin şəxsən özünün bu aksiyalarda iştirakı ətraf mühitin qorunmasına xüsusi diqqətin təqdirəlayiq nümunəsi sayıla bilər. Heydər Əliyev Fondunun ekologiyanın, ətraf mühitin qorunmasına xidmət edən "Hərəməz bir ağac əkək" layihəsi də bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Fondun prezidenti, UNESCO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən bu layihə çərçivəsində ölkəmizdə hektarlarla sahə yaşıllaşdırılıb və bu gün də bu istiqamətdə işlər çox sürətlə aparılmaqdadır. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə 2011-ci ildən fəaliyyətə başlayan İDEA - Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialoq Kampaniyası çərçivəsində ölkəmizdə ətraf mühitin qorunması sahəsində görülməli işlər Azərbaycanda ekoloji problemlərin həllində mühüm rol oynamaqdadır.

Fərəhləndirici haldır ki, bu gün respublikamızda ekoloji problemlərin həllinə, ətraf mühitin mühafizəsi məsələlərinə dövlət tərəfindən çox işlər görülür: milli parkların yaradılması işi uğurla davam etdirilir, təbii ehtiyatların qorunması üçün dövlət planları nəzərdə tutulub.

Ekspert-ekoloq Telman Zeynalov bizimlə həmsöhbətində bildirdi ki, ötən illərlə müqayisədə ölkəmizdə ekoloji vəziyyət bu gün daha qənaətbəxşdir.

"Son illər ərzində ölkəmizin ekoloji durumunda çox mühüm irəliləyişlər var. Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində atılan mühüm addımlardan biri də "Təmiz şəhər" layihəsidir. Əvvəllər Balaxanıda açıq havada zibilliklərin yandırılması nəticəsində paytaxtın üzərini tüstü-duman alırdı ki, bu da insanların sağlamlığına ziyan vururdu, ölkənin ekoloji durumunu daha da pisləşdirirdi. Adıçəkilən layihənin icrası nəticəsində bu cür xoşagəlməz hallar aradan qaldırıldı. Artıq tullantıların səmərəli istifadəsi mümkünləşdirildi. Ümumiyyətlə, tullantılarla əlaqədar olaraq əhali arasında geniş maarifləndirmə işləri və tullantıların çeşidlənməsi aparılmalıdır. Hər birimiz buna fikir verməli və sağlam olmaq istəyiriksə ətraf mühiti qorumaq lazımdır. Yəni ekologiyanın qorunması ilə təkcə dövlət məşğul olmamalıdır, insan amili ekoloji problemlərin yaranmasında nə qədər böyük rol oynayarsa, ekologiyanın qorunması və bərpasında da o qədər mühüm əhəmiyyətə malikdir. Sivil Azərbaycan cəmiyyəti bu gün təmiz ekoloji mühitin insan sağlamlığına və bəşəriyyətin genefonduna necə təsir göstərdiyini çox yaxşı dərk edir və elə buna görə də hər birimizin ayrı-ayrılıqda payına düşən bu qayğı və diqqəti təbiətimizdən əsirgəməyək", - ekspert vurğuladı.

Bir gün təhlükəli tullantılar poliqonunda...

Ətraf mühitin çirklənməsinin əsas mühüm səbəblərindən biri də müxtəlif istehsalat tullantılarının, yəni məişət və sənaye tullantılarının təbiətə atılması ilə əlaqədərdir. Bu yazımda mən daha çox sənaye tullantılarının

təbiətə vurduğu ziyan və bunun qarşısının alınma yollarından daha geniş bəhs etmək istəyirəm. Sənaye tullantıları dedikdə müəyyən məhsulun istehsalı zamanı əmələ gələn daha çox yarımfabrikatlar, müxtəlif növ materiallar və xammal qalıqları nəzərdə tutulur. Bu cür tullantılar təhlükəli tullantılar qrupuna aid edilir, hansı ki öz tərkib hissəsində toksiki, partlayıcı, infeksiya və oddan təhlükəli, ən əsası isə təbii mühitə və insan sağlamlığına çox böyük təhlükə yarada biləcək maddələri birləşdirir.

Artıq bütün dünyada sənayenin müxtəlif sahələri üzrə həyata keçirilən istehsalatlarda ətraf mühitin təhlükəli tullantılarla çirklənməsi hiss olunacaq qədər azalmaqla qədər. Heç də sirr deyil ki, bu tullantılar təbiətə ziyan verdiyi qədər, həm də bəşəriyyətin sağlamlığını təhlükə altına atır. Belə nəticəyə gəlirik ki, bu tullantıların zərərsizləşdirilməsi və məhv edilməsi çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Məhz elə bu səbəbdəndir ki, dövlətimiz bu məsələnin həllinə xüsusi önəm verir.

Müasir dövrümüzdə təhlükəli tullantılarla mübarizənin ən optimal və təhlüksüz metodları onların torpaq altında basdırılıb zərərsizləşdirilməsi üçün tikilən poliqonlardır. Bu cür poliqon Azərbaycanda da fəaliyyət göstərməkdədir. Mövcud poliqonda sənaye obyektlərinin təhlükəli tullantılarının zərərsizləşdirilməsi həyata keçirilir. Bütün bu proseslərin canlı şahidi olmaq və onu təfərrüatı ilə qeydə almaq üçün məhz bu poliqona yollandım.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təhlükəli tullantıların idarə olunması Milli Mərkəzinin direktoru Çingiz Mehtiyev özü şəxsən məni qarşıladı və təhlükəli tullantıların idarə olunması prosesi ilə məni yaxından tanış etdi:

"2003-cü ildə kənd təsərrüfatı üçün yararsız torpaqlarda inşa edilmiş bu poliqon bütün sanitariya-epidemioloji və ekoloji tələblərə cavab verir, həmçinin ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısını alır və təhlükəli tullantıların təhlüksüz zərərsizləşdirilməsini təmin edir. Poliqonun ümumi sahəsi 50 ha-dır. Burada təhlükəli tullantıların utilizasiyası və basdırılması üçün dərinliyi 12 metr olan 4 əsas quyu fəaliyyət göstərir. Artıq 50-250 min kub metr həcmində olan iki quyu doldurularaq bağlanmışdır, digərləri isə hazırda işlək vəziyyətdədir. Onu da diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm ki, quyular tərsinə çevrilmiş piramida formasında tikilmişdir. Həmçinin poliqon ərazisində quyuların yaxınlığında xüsusi qurğu yerləşdirilmişdir ki, burada təhlükəli bioloji və üzvi və eləcə də tibbi tullantıların yandırılması həyata keçirilir".

Həmsöhbətim onu da qeyd etdi ki, bu poliqon bütün Azərbaycan üzrə təhlükəli tullantıların daşınmasını, utilizasiyanı və basdırılmasını həyata keçirir:

"Bakı və Sumqayıt şəhərlərindən əlavə olaraq Qazax, Lənkəran, Mingəçevir, Tovuz, Neftçala və digər regionlardan bura tullantılar daşınır. Təhlükəli tullantıların böyük həcmi paytaxt Bakı və Sumqayıtın payına düşür. Onların zərərsizləşdirilməsi prosesi neft, neft-kimya və digər sənaye müəssisələri ilə müqavilələr əsasında həyata keçirilir. Bundan əlavə, biz istifadə müddəti keçmiş dərman preparatlarının utilizasiyası üçün xırda firmalarla da işləyirik".

Nəqliyyat vasitəsi poliqonun ərazisinə daxil olaraq utilizasiya üçün nəzərdə tutulmuş tullantıların çəkisini müəyyənləşdirən xüsusi tərəzinin üzərində dayanır. Daha sonra tullantıların boşaldılması üçün nəqliyyat vasitəsi quyulara doğru hərəkət edir. Beləliklə, təhlükəli tullantıların zərərsizləşdirilməsi prosesi belə həyata keçirilir: tullantılar əvvəlcə xüsusi ayrılmış quyulara boşaldılır, sonra isə buldozerlə hamarlaşdırılır və sıxlaşdırılır, üzərinə torpaq səpilir, yenidən hamarlaşdırılır və kompaktlaşdırılır.

"Poliqonun ərazisində radiasiyanın səviyyəsi daima norma çərçivəsində saxlanılır. Bir çoxları burada həm də radioaktiv tullantıların utilizasiyasının həyata keçirildiyini fikirləşir, əslində isə bu həqiqətə uyğun deyil. Bu məqsəd üçün Bakı-Şamaxı yolu yaxınlığında yerləşən xüsusi ayrılmış poliqon fəaliyyət göstərir", - Ç.Mehtiyev vurğuladı.

Planlara gəlcə isə, yaxın gələcəkdə poliqonun ərazisində quyuların sayının artırılması nəzərdə tutulur ki, bu da son dövrdə tullantıların həcmının artması ilə əlaqədardır:

"Əgər xatırlayırsınızsa, 2015-ci ildə Bakının Binəqədi rayonunda yerləşən yaşayış binasında, keyfiyyətsiz tikinti materiallarının - üzlüklərin istifadəsi nəticəsində yanğın baş vermişdi. Məhz elə bu səbəbdən də şəhərdə bu üzlüklərin istifadə edildiyi digər binaların fəsadlarından da bu materiallar sökülərək bizim poliqona gətirilmişdi. Zərərsizləşdirilən üzlük materiallarının ümumi həcmi 30 min kub metrdir. Bu faktor qazılmış quyuların daha tez tutulmasına səbəb oldu və yeni quyuların qazılması üçün zərurət yaratdı".

Bundan əlavə, poliqonun ərazisində texniki yağların polixlorbifenil kimi təhlükəli maddələrdən təmizlənməsini təmin edən yeni qurğu quraşdırılmışdır:

"Bu qurğunu bizə BMT-nin sənaye inkişafı üzrə xüsusi strukturu təqdim etmişdir, - həmsöhbətim qeyd etdi. - Stokholm konvensiyasının müddəalarına əsasən, transformator yağları polixlorbifenil maddəsindən

təmizlənməlidir, çünki bu maddələr həm ətraf mühitə, həm də insan sağlamlığına çox böyük təhlükə yarada bilər. Azərbaycan da bu konvensiyanın iştirakçısı olan ölkələrdəndir. Transformator yağlarının ölkəmizdə geniş istifadə olunduğu müəssisələr SOCAR, "Azərnerji" ASC və "Azərişiq" ASC-dir ki, təmizləndikdən sonra yağlar müəssisələrin özlərinə qaytarılır".

P.S. Yekunda xüsusilə qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycanda təhlükəli tullantıların zərərsizləşdirilməsində və onların mənfi təsirlərinin minimuma endirilməsində ətraf mühitin və ölkə əhalisinin sağlamlığının qorunmasında bu poliqon əvəzolunmaz rol oynayır. Hesab edirəm ki, ölkəmizin digər rayonlarında da bu kimi poliqonların tikilməsi ətraf mühitin təmizliyinə və xalqımızın genefonduna çox müsbət təsirini göstərəcəkdir. Bu cür tikililərin artması həm də Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təhlükəli tullantıların idarə olunması Milli Mərkəzinin işinin asanlaşdırılması baxımından daha məqsədəuyğundur. Çünki ölkənin bütün rayonlarından təhlükəli və zərərli tullantılar məhz bura yönəldilir.

Yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim etmək üçündür

Bakı xəbər.-2017.-3 mart.-№40.-S.12.

**Ruhun qidasıdır gözəl təbiət
Biz və təbiətimiz**

Bəxtiyar Hüseynov,
ekoloq-jurnalist

İnsanın yaxşı həyatını təmin edən amillərdən biri də ekoloji vəziyyət, sağlamlıq və təbiətin, ətraf mühitin qorunmasıdır. İnsanların sağlamlığı, ekoloji vəziyyət, udduğumuz hava, içdiyimiz su – bütün bunlara biz çox böyük diqqət göstərməliyik.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

*Dağlar qurşağadək giriblər suya,
Təbiət dalğındır, gedib yuxuya.
Meşələr bir həzin nəغمə oxuya
Artar könüllərin marağı burda.
Meh əsib suları dalğalandırır
Günəş zirvələrdə tonqal yandırır,
Gözəllik ürəyi qanadlandırır,
Bir heyrat bürüyür qonağı burda...*

Bu misralar Lənkəran haqqında deyilsə də, ümumiyyətlə cənub təbiətinə xas olan spesifik xüsusiyyətlərin poetik ifadəsidir. Əslində ana təbiət cənubdan heç nəyini əsirgəməyib. Elə subtropik diyarın mərkəzi sayılan Lənkəranı götürək. Bir tərəfi mavi Xəzərlə, digər tərəfi isə əsrlərin şahidi olan qocaman Talış dağları ilə əhatələnən Lənkəranın təbiəti füsunkar və rəngarəngdir. Başqa sözlə desək, bu yerin özünəməxsus fauna və florası var. Bitki örtüyü, heyvanat aləmi baxımından çox zəngindir. Lənkəran meşələrində dünyanın heç bir yerində təsadüf olunmayan nadir ağaclar bitir. Bu torpağın təbii simvoluna çevrilən Dəmirağac, Şabalıdyarpaq palıd, Lənkəran akasiyası, Lənkəran palıdı, Hirkan ağcaqayını, Hirkan şumşadı... və s. fikrimizi bir daha təsdiqləyir.

Lənkəranda xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri mövcuddur. Hirkan Milli Parkı, Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğu və s. ərazilər biomüxtəlifliyin mühüm göstəriciləridir. Lənkəran şəhəri, rayonun kənd və qəsəbələri də yaşıllığa bürünüb. Aparılan tikinti-abadlıq işləri Lənkəranın simasını tanınmaz dərəcədə dəyişdirib. Hələ bir neçə il əvvəl Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, millət vəkili, UNESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın “Hər kəs bir ağac əksə...” təşəbbüsü respublikada geniş əks-səda verdi. Ölkə ərazisində yüz minlərlə ağac əkildi. Bu vətənpərvərlik təşəbbüsünə cənublular da həvəslə qoşuldular. Təsadüfi deyil ki, bu nəcib ənənə Lənkəranda bu gün də davam etdirilir. Hər həftənin şənbə və bazar günlərində iməciliklər təşkil olunur. Ağacəkmə kampaniyası adətən yaz və payız aylarında xüsusi vüsət alır. Mövcud yaşıllıqlara aqrotekniki qaydada xidmət göstərilir. Ümumiyyətlə, Lənkəran torpağı qızıl kimidir. Bitkiçilik üçün çox əlverişlidir. Əbəs yerə deməyiblər ki, bura qovrulmuş tum da atsan göyərər. Elə buna görə də son illərdə cənuba turist axını güclənib. Müşahidələr göstərir ki, türistlər və qonaqları bir qayda olaraq Lənkəranın füsunkar və rəngarəng təbiəti daha çox özünə çəkir. İlin bütün fəsillərində öz yaşıllığını hifz edən, havanı tənzimləyən dəmirağaca daha böyük maraq var. Təsadüfi deyil ki, ağacəkmədə dəmirağacına xüsusi yer ayrılır.

Lənkəran və onun füsunkar təbiəti haqqında çox yazılsa da, hələ qatı açılmamış təbii sirlər çoxdur. Hələ sovet dönməsində Lənkəranda olan böyük rus şairi Nikolay Tixonovun öz şeirlərinin birində Azərbaycanın bu subtropik diyarının “Cənub mirvarisi” adlandırması heç də təsadüfi deyil.

İnsanın gözəlliyə can atması da, gözəlliyə qənim kəsilməsi də faktdır. Görəsən hansı qazancımızı təbiətin əvəzedilməz, analoqu olmayan sərvətlərindən üstün tutmaq olar? Bu sualla müraciət etsək, eyni cavabı alarıq: İnsanın təbiəti qorumaqdan aldığı zövqdən böyük qazancı yoxdur. Ona görə də bəşər övladı həmişə təbiətin zənginləşdirilməsinə çalışmış, meşə və yaşıllıqların təmiz nəfəsindən alınan havaya, atmosfərə üz tutmuşdur. Dünyanın yeddi möcüzəsindən biri olan qədim Babildəki Semeramida bağlarının yaradılması da təbiətə insanın isti münasibətindən yaranmışdır, desək, bəlkə də, səhv etmərik. Bu bağların ümumi ansamblı rəmzlərdən yaransa da, məqsədi təbii gözəlliklərə yeni rənglər qatmaqdır.

Bu gün Azərbaycan təbiəti meşələrimiz, çaylarımız, qoruqlarımız, parklarımız dünyanın möcüzələridir. Azərbaycanın bu möcüzələrini görən xarici səyyahlar turizm, müalicə və digər məqsədlərlə respublikamıza gələndə onun loğman, füsunkar təbiəti qarşısında baş əyirlər. Fransız yazıçısı və səyyahı Aleksandr Dümanın əsərlərində Azərbaycan, onun əsrarəngiz təbiəti, insanları böyük məhəbbətlə tərənnüm olunur, flora və faunamızın zənginliyi, can dərmanı olan bitkilər tədqiq olunur, bu diyara tay tapılmadığı gösərilir.

M.F.Axundzadə “Müsyö Jordan və Dərviş Məstəli şah” əsərində Fransadan yurdumuza qonaq gələn botanika alimi gecə-gündüz çöllərdə nadir bitkiləri toplayır, bu işdə yerlilərin də köməyindən istifadə etməklə zəngin kolleksiya əldə edir. Böyük vətənpərvər M.F.Axundzadə nəbatat alimi Müsyö Jordanın dilindən deyir: “Alp dağlarında, Afrikada bitən bu dərman bitkiləri Azərbaycanın Təklə Muğan obasında – Qarabağda, Amerikada daha zəngindir...”

Azərbaycanın zəngin meşələri, ecazkar bitki örtüyü ilə bərabər yüzlərlə parkı, qoruğu, yasaqlığı da var ki, bunların çoxu möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin uğurlu ekoloji siyasətinin, milli parkların, qoruqların, yasaqlıqların salınması, qorunması və genişlənməsi barədə verdiyi sərəncam və tapşırıqların nəticəsidir.

Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yarandığı gündən xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində məqsədyönlü, ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsini davam etdirir. Qısa müddət ərzində beynəlxalq normativlərə uyğun olaraq Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Ərazilərinin sahəsi genişləndirilərək 5 faizdən 10,3 faizə çatdırılmışdır. Belə ərazilərin sahəsinin daha da genişləndirilməsi istiqamətində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilir.

Respublikamızın təkrarsız təbiət abidələrindən biri də dünya şöhrətli Qızılağac qoruğudur. Qoruğun ərazisinin genişləndirilməsi və qoruğun ərazisində sahəsi 100 min hektar olan Qızılağac Milli Parkının yaradılması istiqamətində işlər aparılır. Bu da Milli Parkda ekoturizmin inkişafına xüsusi önəm verəcəkdir. Çünki qoruq həm turizm baxımından əhəmiyyətlidir, həm də nadir və qiymətli quşların qışlama yeridir.

Tarixə baxış: Hələ XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan Respublikasının ərazisində Xəzər dənizinin sahil istiqamətində su-bataqlıq quşlarının cənub istiqamətində miqrasiyası müəyyən edilmişdir. Qızılağac körfəzi miqrasiya edən quşların qışlaması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. O vaxtdan da həmin ərazinin qorunması zərurəti yaranıb. 1913-1914-cü illərdən başlayaraq Qızılağac körfəzi xüsusi qorunan ərazi kimi mühafizə olunmağa başlandı. 1926-cı ildə Qızılağac körfəzinə yasaqlıq statusu verildi. Həmin ərazidə ovçuluğa qadağa qoyuldu. 1929-cü ildə isə keçmiş SSRİ-nin Xalq Komissarları Sovetinin 3 iyun 337 sayılı qərarı ilə Qızılağac körfəzi Xəzər dənizinin ətraf sahil zolağı ilə birlikdə qoruq elan edilib. Bu ərazidə hər cür təsərrüfat fəaliyyətinə qadağalar qoyulub. Qoruqda əvvəl flora və funanın qorunmasına diqqət yetirildi. Sonradan isə qoruqda elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasına başlanıb. Bura dünyanın tanınmış elm adamları, ornitoloqlar, ixtioloqlar və hidroloqlar dəvət olunmuşlar.

Qızılağac Qoruğu Xəzər dənizinin cənub-qərbində yerləşir. Ərazisi 88400 hektardır. Böyük Qızılağac körfəzini və Salyan düzünün bir hissəsini əhatə edir. Eyni zamanda qoruğun ərazisi Lənkəran, Masallı, Neftçala rayonlarının əraziləri ilə həmsərhəddir. Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğu – köçəri, su-bataqlıq və çöl quşlarının çoxaldılması, həmçinin təbii su-bataqlıq landşaft sahələrinin mühafizəsi məqsədilə yaradılmışdır. Qızılağac Qoruğu 1976-cı ildə “Su-bataqlıq yerləri konvensiyası”nın (Ramsar) suətrafı və suda üzən quşların məskunlaşması 12 beynəlxalq əhəmiyyətli qoruq sırasına daxil edilmişdir. Qoruq ərazisi müxtəlif təbii landşaft sahələrindən ibarətdir. 61,9 min hektarını su akvatoriyası, 17,9 min hektarını cəngəlliklər, 26,3 min hektarını isə quru sahələr təşkil edir.

Qoruğun florasını 360 növ, 4 az yayılmış növ, həmçinin Qafqazın 3 endemik növü, hibrid-qovağı, Qrosheym zəncirotu və sapa oxşar bağayarpağı təşkil edir.

Qızılağac Qoruğunun zəngin təbii landşaftı və iqliminin mülayimliyi dünyanın müxtəlif yerlərindən quşların gəlməsinə səbəb olmuşdur. Uraldan, Tundradan, digər regionlardan, uzaq Sibirdən, Avropadan və başqa yerlərdən uçub gələn qırmızıdöş qaz, ağ durna, qu quşu, qızıl quş, qızıl qaz və s. burada qışlayır. Misir, İraq, Sudan, Yeni Zelandiya və s. yerlərdən də bura yazda yuvalanmaq üçün əsrindimdiklər, sarı və böyük Misir vağları, qırıldaqlar və s. uçub gəlirlər. Eyni zamanda qoruqda sultan toyuğuna, turaca, dovdağa, qulara, qızılboğaz vəhşi qaza, çöl qartalına və s. rast gəlmək olur. Qoruq ərazisində 270 növ quş məskunlaşır. Bu quşların 20 növü nadir quşlar kimi “Qırmızı kitab”a daxil edilmişdir. Qızılağac qoruğunda məməlilərin, sürünənlərin, suda-quruda yaşayanların və həşəratların bir çox növü yaşayır. Su hövzəsində isə 30 növdən çox balıq (siyənək, çəki, kütüm, kefal və s.) eyni zamanda Xəzər suitisi məskunlaşıb.

Azərbaycanda ümumi sahəsi 893 min hektar xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 21 dövlət təbiət yasaqlığı mövcuddur. Onlardan biri Hirkan Milli Parkıdır.

Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin 9 fevral 2004-cü il 81 sayılı sərəncamı ilə parkın ərazisi genişləndirilərək 21435 hektara çatdırılmışdır. Sonralar parkın ərazisi 2 dəfə artırılmış, 40358 hektar olmuşdur.

Azərbaycan təbiətinin incisi olan Hirkan meşələrinə həmişə dövlət qayğısı olub. Azərbaycan hökumətinin qərarı ilə 1936-cı ildə Talış meşələrinin nadir bitki növlərinin qorunması məqsədilə 88 hektar ərazidə Lənkəran dövlət qoruğu yaradılmışdır. Sonralar bu ərazi artırılaraq 12 min hektara çatdırılmış, Qızılağac Dövlət Qoruğunun filialı statusunu almışdır.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin göstərişi ilə 1969-cü ildə Hirkan Dövlət Qoruğu yaradıldı. Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin sərəncamı ilə Hirkan Milli Parkının təsbit edilməsi bu yerlərin təbiətinə ulu öndərin qayğı və diqqətinin davamı oldu. Hirkan Milli Parkının ərazisinin iki dəfə artırılması üçün planlı işlər görülmüş və həyata keçirilmişdir. Geniş sahəsinə, hər qarışa düşən bitkinin zənginliyinə görə üstün olan Hirkanın özünün ətraf mühitə, təbiətə böyük təsiri var. Burada hər ağac, hər kol can dərmanıdır. Cənub bölgəsinin bu zəngin parkı şəfa qaynağıdır. Azərbaycan təbiətşünasları dəfələrlə Hirkanın təbii gözəlliklərindən savayı, onun bitkilərinin min bir dərindən dərmanı olduğunu sübut ediblər. Onlardan biri Seyid Əli Kazımbəyov “Səidiyyə” əsərində yazır ki, taun və vəba xəstəlikləri bütün ətrafı-Ərdəbil, Rəşt, Qarabağ, Şirvan və qeyri yerləri tutduğu halda Talışa sirayət etmədi. Məlum olmuşdur ki, dünyanın müxtəlif yerlərində baş verən xəstəliklərin əli bu füsunkar diyara çatmır. Səbəbi nədir? Tədqiqatlar nəticəsində bəlli olmuşdur ki, bu yerlərdə bitkilərin biomüxtəlifliyi, yüzlərlə ağac və kolun təbii dərman mənbəyi olması, landşaftın özündə ayrı-ayrı xəstəliklərə qarşı müvazinətin güclü olması və s. əlamətlərdir.

Bu üstünlüklər bir sıra Avropa səyyahlarının, alim və yazıçıların başlıca mövzusunə çevrilmiş, Azərbaycanın bu dilbər guşəsinin zəngin təbiətinin sorağı uzaq-uzaq ellərə gedib çıxmışdır.

Aleksandr Düma Talış meşələrində pələnglərin məskən saldığını, onların Araz çayını keçib Qarabağa qədər gedib çıxdığını, bu ərazilərdə bəbirlərin yaşadığını öz əsərlərində təsvir edir. Yerli əhalinin igidliyindən bəhs edən müəllif camaatın qərribə qorxmazlığını çoxsaylı faktların dili ilə sadalayır. Yerli əhalinin bəbirləri əhliləşdirdiyini göstərən yazıçı qeyd edir ki, camaat bəbirləri yəhərin qaşına bağlayıb ceyran ovuna çıxardı. Bu faktlar onu göstərir ki, təbiətin zənginliyi içərisində böyüyən bu camaata Allah güc, qüvvət, qorxmazlıq, cəsarət verib ki, heyvanların ən qorxuncuna qalib gəlib, ondan məqsədləri üçün istifadə edə bilsinlər.

Milli Park flora və faunası ilə zəngindir. Buradakı ağacların əksəriyyətində Hirkan adı çəkilməsi fərdi xüsusiyyət daşıyır, bunların ancaq adıçəkilən əraziyə mənsubluğunu təsdiq edir. Hirkan ağcaqayını, Hirkan armudu, Hirkan ənciri, Hirkan bikəvəri, Hirkan şümşadı və daha onlarca bu ünvanlı ağac və gül kolu... dəmirağac, şabalıdyarpaq palıd, yarpaqvari qızılağac, qanadmeyvə, yalanqoz... Bütün bunlar qiymətli, nadir ağaclardır və bunlardan hazırlanan qiymətli əşyalar dünyanın məşhur muzeylərində indi də saxlanılır.

Bəs Milli Parkın heyvanat aləmi? Xallı maral, cüyür, çöl donuzu, bəbir, oxlu kirpi, porsuq, dələ, Hirkan arıquşu... Adlarını çəkdiyimiz heyvanat növləri də məhz Hirkan Milli Parkında yaşayır və bu yerlərin zəngin iqliminə öyrəncəlidir.

Mən Hirkan Milli Parkı, Talış dağları və meşələri haqqında danışarkən akademik Həsən Əliyevin 1957-ci ildən başlayaraq ömrünün sonuna qədər bu sahədə apardığı tədqiqatlara, təqdimatlarına nəzər salmaq istəyirəm.

Keçmiş SSRİ-nin tanınmış təbiət alimləri ilə bu yerlərdə qonaq olan, geniş tədqiqatlar aparan akademik Həsən Əliyev XVII əsrin əvvəllərində bura səfər edən Almanıyanın Rusiyadakı səfiri Adam Olerianinin Muğan səhrası, keçilməz Lənkəran meşələri, Talış dağları barəsindəki məlumatını təqdir edir. Müəllif yazır ki, buranın füsunkarlığını görmədən təəvvür etmək çətindir. Bura elə “cənnət bağı”dır.

Bu yerləri bir botanika bağına və zooloji parka çevirməyi təklif etməyi akademik bu yerlərin gələcəyinə inamından irəli gəlirdi. Axı dünya şöhrətli alim təbiət sərrafı idi. O, bu zəngin təbiətin yüksək meyarını təyin edə bilirdi. Dünya şöhrətli alimimiz bu sahədə çox həssas idi və elmi araşdırmalara, apardığı çoxsaylı tədqiqatlara, müşahidələrinə əsaslanaraq rəyini bildirirdi ki, Talış meşələri dünyada tayı-bərabəri olmayan flora və faunaya malikdir, və bunu qoruyub artırmaq yerli sakinlərin, dövlətin borcudur.

Akademik insanlara çoxsaylı müraciətlərində, tövsiyələrində bir vətənpərvərlik yanğısı ifadə edirdi. Biz müasir texnikanın, texnologiyanın təbliğatçısı olsaq da, Həsən Əliyev, haqlı olaraq, meşələri kəsib doğrayan baltaların, mişarların əleyhinə gedirdi. Onun “Elektrik mişarı olan şəxslər qanunsuz silah saxlayan adamlar kimi məsuliyyətə cəlb edilməlidir” hökmü ilə meşə qırıcılarına qarşı çıxması vaxtında çalınan həyəcan signalı idi.

Həmin vaxtlarda akademik təbiət barədəki elmi çıxışlarını, tədqiqatlarını, böyük ideyalarını bəşərə bir ərməğan kimi hədiyyə edirdi. “Talış dağlarının füsunkar guşələrindəki meşələri, mineral bulaqları, respublikamızın zəhmət adamlarının sağlamlıq ocaqlarına çevirmək lazımdır” ideyası bu gün həyata keçirilmiş,

reallığa çevrilmişdir. Bu gün Cənub bölgəsi rayonlarının-Lənkəranın, Masallının, Astaranın, Lerikin, Yardımlının onlarca turizm mərkəzləri, sağlamlıq ocaqları, sanatoriyaları hər il minlərlə insan qəbul edir.

(ardı var)

Xalq qəzeti.-2017.-5 fevral.-№26.-S.7.

Dünyada davamlı inkişaf ətraf mühitin qorunmasını aktuallaşdırır

Nəzakət Ələddinqızı

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin misilsiz xidmətləri nəticəsində, tarixin çətin və tələyüklü sınaqlarından çıxaraq, dünyanın ən dinamik inkişaf edən ölkələrindən birinə çevrilən Azərbaycan dövləti günü-gündən daha da güclənərək dinamik inkişafı ilə seçilən dövlətlər sırasındadır. Azərbaycanda baş verən sıçrayışlardan, onun simasının gündən-günə dəyişməsindən, dünyanın nüfuzlu dövlətləri sırasında layiqli yer qazanmasından danışarkən, Heydər Əliyev Fondunun da fəaliyyətini vurğulamaq vacib məqamlardandır. Yarandığı zamandan Azərbaycanın tərəqqisi və xalqımızın rifahı naminə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin zəngin irsindən bəhrələnərək elm, təhsil, mədəniyyət, səhiyyə, idman və ekoloji sahələrə aid proqram və layihələr hazırlayıb, həyata keçirir.

Bioloji müxtəlifliyin, həyatımızı sağlam, maraqlı və rəngarəng edən nə varsa hamısının qorunub-saxlanmasına dünya ictimaiyyətinin töhfələr verdiyi, beynəlxalq ictimaiyyətin, siyasi və elmi dairələrin ətraf mühitlə bağlı problemlərin həllində maraqlı olduğu bir zamanda, fond da ekoloji problemlərə xüsusi önəm verir.

Təmiz ətraf mühit təmiz və saf cəmiyyətdən başlayır

On bir iqlim qurşağından doqquzunun Azərbaycanda olması ölkəmizin təbiətini çox zəngin edir. Bu zənginliyi və təbiəti qorumaq vacib amillərdəndir. Ətraf mühitin qorunması, suyun, təbiətin çirklənməməsi, qorunub-saxlanması zəminində təbiətin zənginliyini qorumaq mümkündür. Təbii ki, təmiz ətraf mühit təmiz və saf cəmiyyətdən başlayır. Bu baxımdan, insanlara belə fikirləri aşılamaq lazımdır. Ətraf mühitə zərər verməyən texnologiyadan istifadə olunmalı, enerji resurslarına qənaət edilməlidir. Bu və ya digər məsələlərin həlli planetimizin gələcəyini təmin edəcəkdir. Bu baxımdan, bütün imkanlardan istifadə edilməli, hər bir şəxs hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşımalıdır və ətraf mühitə sevgi kiçik yaşlarından aşılanmalıdır. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, Rusiyanın Azərbaycanlı Gənclər Təşkilatının sədri, Ətraf Mühitin Mühafizəsi Fəaliyyəti üzrə Beynəlxalq Dialog Kampaniyasının təsisçisi Leyla xanım Əliyevanın vurğuladığı kimi: "Ekologiya ilə bağlı məsələlər bizim üçün çox önəmlidir. Ona görə də, düşünürəm ki, bu məsələləri hələ sinif otaqlarından tədris etməyə başlamaq lazımdır. Zənnimcə, bununla uşaqlar artıq erkən yaşlarından yaşadıkları ölkələrdə təbiətin qorunması haqqında məlumatlar almış olacaqlar. Mənə elə gəlir ki, ekoloji çağırışlara cavab verilməsi üçün bu, çox böyük əhəmiyyət daşıyacaqdır".

Daha yaşıl bir Azərbaycan üçün

Leyla xanım Əliyevanın ardıcıl olaraq ekoloji problemlərin aradan qaldırılması ilə bağlı həyata keçirdiyi layihələr öz töhfəsini verir. Belə ki, İDEA-nın reallaşdırdığı layihələr sırasında "Bir planet - bir gələcək", "Böyük Qafqaz beşliyi" və s. əhəmiyyətlidir. Belə ki, "Böyük Qafqaz beşliyi" əsasında yox olmaq təhlükəsi ilə üzləşən ayı, qartal, canavar, ceyran və Qafqaz bəbiri ilə bağlı İDEA Azərbaycan və dünya ictimaiyyətini maksimum məlumatlandıraraq, yox olmaq təhlükəsi qarşısında olan növlərin qorunub-saxlanması üçün konkret layihələr həyata keçirib. İDEA-nın "Daha yaşıl bir Azərbaycan üçün bizə kömək et!" devizi ilə həyata keçirilən ağacəkmə aksiyası çərçivəsində Eldar şamı, kiparis, Şərq çınarı və digər ağaclar əkilib. İDEA "Eko Ev" adlı layihəsi çərçivəsində isə enerji istehlakını azaldan, tullantıları utilizasiya edən və s. ekoloji amilləri nəzərə alan tədbirlər reallaşıb. Layihələrinin çərçivəsini və miqyasını genişləndirən İDEA "ASAN xidmət" və "Təmiz Şəhər" ASC-nin birgə təşkilatçılığı ilə "Hər kağızı bir yarpağa dəyişək" müştərək layihəsini də qeyd etmək yerinə düşər. Layihə çərçivəsində Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən "ASAN xidmət" mərkəzlərinin hər birində istifadə olunmuş kağız və kağız məhsullarının qəbulu aksiyası keçirilib. Təkcə bir həftə ərzində, ümumilikdə, 51 min 159 kiloqram kağız tullantısı təhvil verilib.

"Ətraf mühitin qorunması və davamlı inkişafın təmin olunması üçün bütün dünyada əməkdaşlığı təmin etmək önəmlidir"

Dünyada ətraf mühitin qorunması, davamlı inkişafın təmin olunması üçün Minilliyin İnkişaf Məqsədləri qəbul edilib. Əsas məqsəd insanlara bu sahədə qərar qəbul etmək imkanları vermək, onları bu prosesə cəlb etməkdir.

"Yaşıl iqtisadiyyat"ın təmin olunması ilə bağlı bütün ölkələrin üzərinə öhdəliklər düşür. "Ətraf mühitin qorunması və davamlı inkişafın təmin olunması üçün bütün dünyada əməkdaşlığı təmin etmək önəmlidir", - deyən Leyla xanım Əliyeva dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan gəncləri ekoloji məsələlərin həlli istiqamətində fəal olmağa və bir-biriləri ilə əlaqələr qurmağa dəvət edib. Paytaxtımızda keçirilən Krans Montana Forumu, bu baxımdan, əhəmiyyəti ilə yadda qalıb. Forumda Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla xanım Əliyeva müasir həyatımız üçün vacib olan ətraf mühitin qorunması sahəsində gələcəyin liderlərinin davamlı inkişafı təminində rollarını xüsusi olaraq qeyd etmişdir. Bu gün dünyada davamlı inkişaf ətraf mühitin qorunması məsələsini aktuallaşdırıb. Bunun təmin edilməsi üçün çoxlu tədbirlərin keçirilməsi olduqca önəmli məsələlərdəndir. Hər bir ölkənin təbii ehtiyatlarının düzgün idarə olunması çox önəmlidir. Leyla xanımın fikrincə, bu iqlim dəyişikliyi nöqteyi-nəzərindən də çox önəmli bir məsələdir. "Bu dəyişiklikləri düzgün idarə etməyi bacarmalıyıq" - deyən Leyla xanım dəyişikliklər prosesində gənc nəslin fəallığının önəmli olduğunu vurğulayır. Bütün bu məsələlər gənclərə aşılır. Bu səpkidə müxtəlif tədbirlər keçirilir, sərgilər təşkil olunur. Bütün bunlar vasitəsilə Azərbaycanda və dünyada ətraf mühitlə bağlı problemlər barədə gənclərə məlumat verilir.

Tullantılar lazımsız əşyalar toplusu deyil, onlardan sənət əsərləri yaratmaq mümkündür

Bu günlərdə Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə paytaxtımızda keçirilən V Beynəlxalq "Tullantıdan sənətə" sərgisi də ətraf mühitin tullantılardan zərəsizləşdirilməsində əhəmiyyətlidir.

Məişət tullantılarından, lazımsız əşyalardan istifadə olunaraq hazırlanmış sənət əsərlərinin təqdim edildiyi sərgidə 8 ölkədən 25 incəsənət nümayəndəsinin əl işləri nümayiş olunur. Ümumilikdə, 5 il ərzində "Tullantıdan sənətə" sərgisində 30 ölkənin 80-dən çox sənət adamı iştirak edib. Sərginin əsas məqsədi əhaliyə ətraf mühiti təmiz saxlamağın vacibliyini aşılamaq, onları lazımsız saydıqları əşyaları düşünmədən zibil qutularına atmaq vərdişlərindən çəkindirməkdir. Yararsız hesab edilərək atılmış əşyalar, tullantı materialları sənətkarların əllərində "canlanıb".

Sərgidə nümayiş olunan maraqlı əsərlərdən birini diqqətə cəkmək yerinə düşər. Dünya okeanlarını cənginə almış plastik çirklənmə İnqrid Qoldblumun (ABŞ) "Cərəyan" əsəri üçün katalizatora çevrilib. Riyazi modeldən ibarət arxa fonda xırda tullantıların birləşərək nəhəng tullantı burulğanına çevrilməsi əks olunub. Eynək şüşələri həm okeanın plastiklərlə çirklənməsini göstərir, həm də tullantılar ilə yanlış rəftarın yaratdığı problemi nümayiş etdirmək üçün pəncərə rolunu oynayır.

Bu gün Bakı şəhərində tullantılardan təkrar istehsal üçün xammal kimi istifadə olunur. Həmçinin, tullantıların yandırılması nəticəsində elektrik enerjisi əldə edilir. "Tullantıdan sənətə" sərgisi isə tullantıların lazımsız əşyalar toplusu olmadığını, hətta onlardan sənət əsərləri yaratmağın mümkünliyünü əyani formada nümayiş etdirdi. Göründüyü kimi, Leyla Əliyeva "Biz hamımız planetimiz üçün məsuliyyət hiss etməliyik" - deməklə ətraf mühitin mühafizəsi, planetimizin üzləşdiyi ekoloji təhlükənin aradan qaldırılmasının vacibliyini daim diqqətdə saxlayır.

Səs.-2016.-22 oktyabr-№ 194.-S.4.

Ekoloji təhsilə yanaşmalar və onun mahiyyəti

Fidanə İbrahimova

“Odlar yurdu” Universiteti, Biologiyanın tədrisi
metodikası və metodologiya fakültəsinin magistrantı

Yaşadığımız XXI-ci əsrə bəzən “kompüter”, bəzən “informatika”, bəzən isə “kosmos” əsrə adlandırırlar. Bunlar hamısı özlüyündə düzgün fikirlərdir. Belə ki, hazırda həyatımızı kompütersiz, internetsiz təsəvvür edə bilmərik. Burada isə möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin söylədiyi aşağıdakı fikir yada düşür: “Hazırda dünyada hər şeyi bilik, savad, təhsil həll edir”.

Lakin təəssüf ki, elm və texnikanın inkişafı ilə müşayiət olunan bu proseslərlə paralel surətdə digər - ekologiya sahəsində müxtəlif problemlər yaranmaqdadır. Həm də bu problemlər getdikcə daha da böyüməkdədir. Belə ki, artıq dünyanın ən müxtəlif ölkələrində torpaq sürüşmələri, su daşqınları, quraqlıq, dünya miqyasında iqlimin sabit saxlanması müstəsna rol oynayan Arktikadakı buz “dağ”larının tədricən əriməsi, nəticədə dünya okeanında suyun səviyyəsinin tədricən qalxması, əkinəyararlı torpaq sahələrinin su altında qalması, az qala, adi hala çevrilib. Buna görə də ətraf mühitin ekoloji vəziyyəti cəmiyyətdə haqlı narahatlıq doğurur. Dünyanın əksər ekoloqları hesab edirlər ki, əhalinin ekoloji təhlükəsizliyinin təmin olunması üzrə hiss olunacaq pozitiv nəticələrə yalnız təhsil, dövlət və ictimai təşkilatların, texnoloqların və başqa mütəxəssislərin birgə səyi ilə nail olmaq olar. Lakin burada ən mühüm amil insan-təbiət qarşılıqlı əlaqəsinin olmadığı ekoloji məqsədyönlülüyə istiqamətlənmiş, şəxsiyyətin ekoloji şüurunun formalaşdırılmasına yönəldilmiş pedaqoji fəaliyyətdir. İstər ali, istərsə də pedaqoji təhsilin inkişafının əsas tendensiyalarına humanistləşdirmə, demokratikləşdirmə, informasiyalaşdırma və Avropa təhsilinə inteqrasiya ilə yanaşı, ekologiyalaşdırma da aiddir. Gələcək mütəxəssis kimi bu qənaətdəyəm ki, cəmiyyətin ekoloji təhsilinin əsas məqsədi ekoloji mədəni şəxsiyyətin, yəni ekomərkəzi düşüncə prinsiplərinə tam inanan (antropomərkəzin əksinə olaraq), təbiət hadisələrinin qarşılıqlı əlaqəsini dərinlən başa düşən, öz ekoloji davranışına görə indiki və gələcək nəsillər qarşısında məsuliyyət hissənə malik olan və etdiyi bütün hərəkətlərin nəticəsini aydın dərk edən şəxsiyyətin təşəkkül tapmasından ibarətdir. İndi insanların qarşısında təbiətlə qarşılıqlı münasibətin yeni mədəniyyətini-cəmiyyətin ekoloji mədəniyyətini yaratmaq kimi bir vəzifə durur. Qloballaşma prosesində dünya ictimaiyyətini birləşdirən ekoloji təsəvvürlər ictimai həyata və elmin bütün sahələrinə nüfuz edən amildir. Ekologiya dünyanın elmi mənzərəsinin lideri kimi təşəkkül tapmaqda, ekoloji təhsil isə bütövlükdə təhsilə münasibətdə önəmli və sistem yaradıcı rol oynamaqdadır.

Dünyanın elmi mənzərəsinin dəyişməsi bütün səviyyələrdə təhsilin metodologiyasını prinsipial olaraq dəyişir. Belə ki, dünyanın əvvəlki elmi mənzərəsində əsas yeri fiziki nəzəriyyələr: dünyanın mexaniki mənzərəsində klassik mexanika, kvant-sahə mənzərəsində - kvant mexanikası tuturdu. Hazırda isə dünyanın bir çox məşhur alimləri, o cümlədən fiziklər son dövrlərdə dünyanın elmi mənzərəsinin tam təsvirini vermək üzrə öz üstünlüklərini itirmişlər. Ona görə də yaxın gələcəkdə müstəqil fəaliyyət göstərməyə hazırlaşan bir magistr kimi qeyd etməliyəm ki, Azərbaycanın ekoloji konsepsiyasına görə təbiət-cəmiyyət münasibətləri ekoloji problemlərin xarakterinə və onların həlli yollarına uyğun olaraq çox vaxt üç qrupa ayrılır.

I qrup: - meşələrin mühafizəsi və bərpa problemi;

-torpaqların eroziyası və ona qarşı mübarizə tədbirlərinin təşkili;

-təbii yem sahələrinin deqredasiyası və onların düzgün istifadəsi üçün normal şərait;

-texnogen pozulmuş torpaqlar və onların rekultivasiyası problemləri;

II qrup: -hövzədaxili bölgələrdə torpaq üzərində ekoloji monitorinqin təşkilinin həlli problemləri;

-ekoloji qiymətləndirmə xəritələrinin tərtibi; -torpaqların ekoloji münbitlik pasportlarının tərtibi.

III qrup: - cəmiyyətdə ekoloji mədəniyyətin formalaşdırılması;

-ətraf mühitin qorunması üzrə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi.

Hazırda əhali arasında ekoloji mədəniyyətin formalaşdırılması məqsədi ilə təbliğatın gücləndirilməsi, orta ümumtəhsil məktəblərində və ali təhsil müəssisələrində ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı tədris saatlarının artırılması da ekoloji siyasətin tərkib hissəsidir. Lakin ölkəmizin orta və ali məktəblərinə xas olan ənənəvi fundamental təhsilin yüksək səviyyəsini saxlamaq üçün dünyanın yeni elmi mənzərəsinin, dünyanın ekoloji mənzərəsinin və onun əsasında yeni elmi dünyagörüşün-ekoloji dünyagörüşün formalaşdırılmasında yeni yanaşmalar tapmaq lazımdır.

Bir magistr kimi hesab edirəm ki, yeni reallığın çağırışına ən layiqli cavab dünyanın yeni elmi mənzərəsinin təşəkkülü kontekstində ekoloji təhsilin inkişafıdır. Dünyanın müasir elmi mənzərəsinin dünyagörüşü və aspektləri ekoloji fəlsəfəyə söykənir, ekoloji təhsilin metodologiyası isə ekoloji pedaqogika ilə təyin olunmalıdır. Dünya elmi mənzərəsinin dəyişməsi ilə tədrisin metodikası və təlimin mahiyyəti də dəyişir, təhsilin ekologiyalaşdırılması prosesi isə bütün təhsil proseslərində onların fundamentallaşdırılması və humanistləşdirilməsinin əsas istiqaməti kimi çıxış edir. Ekoloji təhsilin vacibliyinin dərk olunması ölkəmizdə keçən əsrin 80-ci illərində formalaşmışdır. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası bu prosesə böyük töhfə vermişdir.

Ekoloji təhsilin müasir mərhələdə aşağıdakı xarakterik xüsusiyyətlərini qeyd etmək istərdim:

1. O global ekoloji böhran şəraitində keçir.

2. Ekoloji təhsildə təbiət və humanitar elmlərin müasir nailiyyətlərini əks etdirən ətraf mühit haqqında elmlərin və ekologiyanın inkişafının yüksək səviyyəsi uyğun gəlir; ekologiyanın elmi və pedaqoji aspektlərinin inkişafı qarşılıqlı şəkildə bir-birini tamamlayaraq eyni zamanda baş verir.

3. Dünya ictimaiyyəti daha aktiv və informasiyalaşdırılmış oldu ki, bu da ekoloji təhsildə beynəlxalq əməkdaşlığın rolunun güclənməsinə gətirib çıxarır.

«Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası»nda ölkəmizdə, keyfiyyət nəticələri və əhatəliliyinə görə dünya ölkələri sırasında aparıcı mövqedə duran, səriştəli müəllim və təhsil menecerlərinə, qabaqcıl texnologiyalara əsaslanan infrastruktura malik olan təhsil sisteminin yaradılması üçün beş strateji istiqamətdə genişmiqyaslı tədbirlər nəzərdə tutmuşdur:

Birinci strateji istiqamət səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönlü təhsil məzmununun yaradılmasına yönəlmişdir və təhsilin məktəbəqədər, ümumi ilk peşə-ixtisas, orta ixtisas və ali olmaqla bütün pillələri üzrə kurikulumların inkişafı kimi vacib hədəfi əhatə edir.

İkinci strateji istiqamət təhsil sahəsində insan resurslarının müasirləşdirilməsini nəzərdə tutur. Bu istiqamət innovativ təlim metodlarını tətbiq edən, təhsilin məzmununun səmərəli mənimsənilməsinə təmin edən səriştəli təhsil verənin formalaşdırılmasına xidmət edir və özündə təhsil verənlərin peşəkarlığının yüksəldilməsi, təhsil alanların nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə yeni sistemlərin qurulmasını, təhsil alanların istedadının aşkar olunması və inkişafı ilə bağlı, habelə xüsusi qayğıya ehtiyacı olanlar üçün inklüziv təlim metodologiyasının yaradılmasını ehtiva edir.

Üçüncü strateji istiqamət təhsildə nəticələrə görə cavabdeh, şəffaf və səmərəli idarəetmə mexanizmlərinin yaradılmasını nəzərdə tutur. Bu istiqamət təhsil sisteminə tənzimləmə və idarəetmənin qabaqcıl beynəlxalq təcrübə əsasında müasirləşdirilməsi, təhsil müəssisələrində nəticəyönlü və şəffaf idarəetmə modelinin, təhsilin keyfiyyətinin təminatı və idarə olunması üzrə yeni məlumat və hesabat sistemlərinin yaradılması kimi hədəfləri əhatə edir.

Dördüncü strateji istiqamət müasir tələblərə uyğun və ömür boyu təhsili təmin edən təhsil infrastrukturunun yaradılmasını nəzərdə tutur. Bu istiqamət təhsil müəssisələrində informasiya-kommunikasiya texnologiyaları əsaslı təlim metodologiyasına uyğun infrastrukturun yaradılması, təhsil müəssisələri şəbəkəsinin rasionallaşdırılması, distant təhsil, istedadlı və xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün təhsil və inkişaf, yaşlıların təhsili, peşə-ixtisas və təhsil məsələləri üzrə məsləhət xidmətləri göstərən regional universal mərkəzlərin, müasir təminatlı peşə-tədris mərkəzlərinin və komplekslərinin qurulması, kampusların yaradılması kimi tədbirləri ehtiva edir.

Beşinci strateji istiqamət Azərbaycan Respublikasında iqtisadi cəhətdən dayanıqlı və dünyanın aparıcı təhsil sistemlərinin standartları ilə eyni səviyyəyə uyğun təhsil sisteminin maliyyələşdirilməsi modelinin qurulmasıdır. Bu istiqamət, o cümlədən müxtəlif mənbələrdən istifadə olunmaqla təhsili maliyyələşdirmə mexanizminin təkmilləşdirilməsini, təhsil müəssisələrinin adambaşına maliyyələşdirilməsinə keçidi, ödənişli təhsil xidmətlərinin dəstəklənməsini, Təhsilin İnkişafı Fondunun yaradılmasını nəzərdə tutur.

Bəli, yaşadığımız XXI əsrin əvvəllərində, 2016-cı ildə ekoloji problemlər getdikcə özünü daha qabarıq şəkildə göstərməsi adi gözlə də görünür. Gələcəyimizin, gələcək nəsillərin daha təmiz havalı, saf, ekoloji cəhətdən təmiz olan təbiətdə, cəmiyyətdə yaşaması üçün bu günkü nəslin ekoloji tərbiyəsi çox mühüm və vacib rol oynayan amillərdəndir. Dərslərdə şagirdlərin yuxarıda göstərilən problemlərlə kifayət qədər yaxından tanış olmaları, gələcək həyat yollarında ekoloji problemlərin həll olunmasında onların da yaxından iştirak etmələrinin təmin olunması üçün bugünkü təhsilin əvəzsiz rolu vardır. Belə ki, bu gün müəllimlər öz dərslərində şagirdlərinə ekoloji problemlərin həllinin çox mühüm və vacib rol oynadığını daim onlara aşılmalıdırlar. Bu işdə isə müəllimlərin yaradıcılığından çox şey asılıdır.

Palitra.-2016.-19 oktyabr.-№ 186.-S.13.

Azərbaycanın çay sularının keyfiyyəti bu sahədə təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsini tələb edir

Fərda İMANOV,

“Azərsu” ASC-nin “Sukanal” ETL-in direktoru professor

İsmayıl ƏLİYEV,

Bakı Dövlət Universitetinin professoru

Bu məqalədə Azərbaycanın çay sularının keyfiyyətinin qiymətləndirilmə metodu haqqında məlumat verilir və bu qiymətləndirmənin ayrılıqda hər bir inqrediyentlə yanaşı, eyni zamanda kompleks indeksə - suyun çirklənmə indeksinə görə yerinə yetirildiyi, eləcə də bütöv Kür hövzəsində, o cümlədən ölkə ərazisində çayların əsas çirklənmə mənbələri göstərilir, Kür və Araz çayları üzərində aparılmış bəzi monitorinqlərin nəticələri təqdim olunur. Son illər Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin və beynəlxalq təşkilatların Kür və Araz çayları hövzələrində həyata keçirdikləri monitorinq məlumatlarının təhlili göstərmişdir ki, Kür hövzəsi çaylarının yuxarı axınında transsərhəd çirklənmə var. Lakin əzsulu mövsümlərdə Azərbaycan çaylarında transsərhəd mənsəli çirklənmə daha da artır. Bununla bağlı məqalədə Kür hövzəsində yerli və transsərhəd çayların suyunun keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq üçün təkliflər verilir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin 2016-cı il yanvar ayının 1-nə olan məlumatına görə, Azərbaycanda yerüstü suların keyfiyyəti üzərində monitorinq 26 çay, 2 göl, 4 su anbarı və 1 liman məntəqəsində 25 göstərici üzrə həyata keçirilir. Su nümunələri adətən ayda bir dəfə götürülür. Transsərhəd çayların ölkəmizə daxil olduğu yerlərdə monitorinqin tezliyi isə 10 gündə bir dəfədir.

Hazırda suyun keyfiyyəti Nazirlər Kabinetinin 6 sentyabr 1999-cu il tarixli qərarı ilə hələ keçmiş SSRİ-də qəbul edilmiş standartlara görə yoxlanılır. Müşahidələr suyun fiziki və kimyəvi göstəriciləri üzərində aparılır, eyni zamanda hidroloji xarakteristikaları təyin olunur. Suyun hidrokimyəvi göstəricilərinin təhlili və ümumiləşdirilməsi ayrılıqda hər bir inqrediyentlə yanaşı, kompleks indeksə, məsələn suyun çirklənmə indeksinə (SCİ) görə də yerinə yetirilir. Bu indeks Rusiyanın Hidrokimya İnstitutunda işlənmişdir və səth sularının çirklənmə dərəcəsindən asılı olaraq onların təsnifatını həyata keçirməyə imkan verir.

Hazırda Azərbaycan ərazisində, o cümlədən Kür hövzəsində çayların əsas çirklənmə mənbələri bunlardır: təmizlənməmiş çirkab suları ilə daxil olan üzvi çirkləndiricilər; dağ-mədən sənayesi müəssisələrindən gələn ağır metallar, karbohidrogen məhsulları; kənd təsərrüfatı sektorundan daxil olan nutriyentlər (azot birləşmələri - qida maddələri) və xlor üzvi pestisidlər; meşələrin intensiv qırılması nəticəsində hövzədə baş verən səthi eroziya məhsulları.

Təmizlənməmiş çirkli sular müxtəlif yaşayış məntəqələrindən, xüsusilə şəhərlərdən və sənaye müəssisələrindən daxil olur. Bunun başlıca səbəbi sutəmizləyici qurğuların kifayət qədər olmamasıdır. Fəaliyyətdə olan çox əzsaylı qurğular da artıq köhnəlmiş, onların istismar müddəti bitmiş, məhsuldarlığı və effektivliyi çox aşağı düşmüşdür. Nəticədə mövcud qurğular çirkli suların ümumi həcmnin 20 faizini təmizləməyə imkan verir. Kür çayına böyük həcmdə təmizlənməmiş çirkli sular axıdılır. Kür hövzəsində yaşayan 11,2 milyon əhalinin 35 faizi Tbilisi və İrəvan şəhərlərində və onların ətrafında cəmlənmişdir. Məsələn, əvvəllər Gürcüstanın 40 şəhərində sutəmizləyici qurğu var idi və əhalinin 70 faizi bu şəbəkəyə qoşulmuşdu. Hazırda qonşu ölkədə təkə bir qurğu (Tbilisi-Rustavi) fəaliyyət göstərir və orada yalnız suyun mexaniki təmizlənməsi yerinə yetirilir. Bu qurğudan Kürə son dövr hər il orta hesabla 300 milyon kubmetr su atılır və onun 74 faizi mexaniki üsulla təmizlənir.

Ermənistanda isə kanalizasiya sistemi qəza vəziyyətindədir. Şəbəkənin 63 faizi 20 il bundan əvvəl yaradılmışdır və bunun 22 faizi təcili yenilənməlidir. Təmizləyici qurğuların da vəziyyəti çox pisdır. Mövcud 20 təmizləyici stansiyadan yalnız bəziləri fəaliyyət göstərir və bunlar da yalnız mexaniki və qismən bioloji təmizləmə yerinə yetirilir. Bu stansiyaların ümumi gücü 1120 min m³ sutka təşkil edir. Ermənistanda 2013-cü ildə tullantı sularının ümumi həcmi 349 mln. m³ olmuşdur ki, bunların da 47 faizi təbii su obyektlərinə atılmışdır. Tullantı sularının 51 faizinin çirklənmə dərəcəsi sanitar normalardan yuxarıdır. Bunlardan əlavə, hazırda Ermənistanın heç bir sənaye müəssisəsində sutəmizləyici qurğu işləmir. Düzdür, Cənubi Qafqaz ölkələri müstəqillik əldə etdikdən sonra iqtisadi çətinliklərlə əlaqədar sənaye müəssisələrindən atılan çirkli suların həcmi əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır. Buna baxmayaraq, Ermənistanda hələ də filiz tullantılarının saxlandığı yerlər var. Yağış və daşqınlar zamanı həmin ərazilərdən ağır metallarla çirklənmiş sular Araz çayı vasitəsilə Azərbaycan ərazisinə daxil olur.

Onu da qeyd etmək ki, hazırda Ermənistanda dağ-mədən sənayesinin inkişafına diqqət çoxdur. Bu isə əlavə fəsadlar deməkdir. Məsələn, Axatla filiz saflaşdırma və Qacaran mis-molibden kombinatlarının fəaliyyəti nəticəsində, müvafiq olaraq Pəmbək (Debed) və Oxçu çaylarında ağır metallarla və onların duzları ilə çirklənmənin miqdarı artmışdır.

Avropa İttifaqının Su Çərçivə Direktivinə görə, suyun keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinin əsasında ekoloji yanaşma durur. Bunun üçün bioloji monitorinqin məlumatları tələb olunur. Bu cür monitorinq isə Cənubi Qafqaz ölkələrinin heç birində, demək olar ki, aparılmır. Bununla belə, Kür və Araz çayları üzərində aparılmış başqa növ monitorinqlərin bəzi nəticələrini təqdim etmək istərdik.

Kür çayı Qafqazda ən böyük transsərhəd çaydır. Çay Türkiyə, Gürcüstan və Azərbaycan ərazisindən keçərək Xəzər dənizinə tökülür. Kür çayının axını boyu ona çoxsaylı qollar birləşir. Çayın Azərbaycan ərazisində 2007-2011-ci illərdə aparılmış müşahidələrin nəticələrinə görə, hidrogen göstəricisinin (pH) qiyməti 8.0-8.2 arasında olmuşdur ki, bu da norma daxilindədir. Suda həll olmuş oksigenin miqdarı SHOOM su ekosisteminin ən mühüm göstəricisidir və çirkli suların tərkibində üzvi çirkləndiricilər bu göstəricini pisləşdirir. Həm Gürcüstan, həm də Azərbaycan ərazisində Kür çayının sularında SHOOM 7 mq/l-i ötmür və bu göstəriciyə görə suyun keyfiyyəti qənaətbəxş sayılır. Nisbətən kiçik qiymətlər çayın Borjomi (Gürcüstan) və Bankə (Azərbaycan) hissələrində qeydə alınmışdır. Lakin Borjomidən Rustavi və Şıxlı kəndindən Yevlax istiqamətində SHOOM 8 mq/l-ə kimi artır. Suyun ümumi mineralaşma dərəcəsi (ÜMD) isə Şıxlı kəndindən Şirvan şəhərinə kimi 335-950 mq/l arasında dəyişir. Kürün aşağı axınında ÜMD-nin artması Kür-Araz ovalığının yüksək mineralı sularının çaya qatılması ilə izah olunur.

Oksigenə bioloji tələbat (OBT5) 20°C temperaturda 5 gün ərzində çay sularında olan bakteriyalar və digər aerob mikroorqanizmlərin həyat fəaliyyətini təmin etmək üçün istifadə olunan oksigenin miqdarını göstərir. Bu göstəricinin qiyməti təbii suların keyfiyyəti pisləşdikcə artır. Kür çayı boyu OBT5-in qiyməti (3 mq/l) norma daxilindədir. Gürcüstanın Türkiyə ilə sərhəd Xertvisi məntəqəsindən başlayaraq Rustaviyə kimi suyun keyfiyyəti daha yaxşı olub. Rustavidə isə bu göstəricinin miqdarı 2.2 mq/l-ə bərabər olaraq çayın mənsəbinə doğru 2.6 mq/l-ə kimi artır. Lakin bəzi aylarda, xüsusilə qış mövsümündə Ermənistanla Gürcüstanın sərhədində - Pəmbək çayının Xram çayına töküldüyü yerdə OBT5 -in qiyməti 4-5 mq/l təşkil edir ki, yekunda bu sular Kürə tökülərək onu çirkləndirir.

Bir neçə kəlmə də Araz çayının suyunun təmizliyi barədə. Bu çay Kürün ən böyük qoludur və o, Türkiyə, Ermənistan, İran və Azərbaycan ərazisindən keçərək Sabirabad rayonu ərazisində Xəzərə tökülür. Çayın suyunun keyfiyyəti 2008-2012-ci illərdə 9 məntəqədə aparılmış müşahidə məlumatlarına görə təhlil olunmuşdur. Bu məntəqələrdən 7-si Ermənistanda, 2-si isə Azərbaycan ərazisində yerləşir. 2009-cu ilin məlumatlarına görə, Araz çayında SHOOM kifayət qədər yüksəkdir və Ermənistan ərazisindəki bütün məntəqələrdə 8-12 mq/l arasında dəyişir. Bu göstəricinin ən yüksəyi Türkiyə ilə sərhəd Sürməli məntəqəsində müşahidə olunur. Lakin Zəngi (Razdan) çayı Araza töküldükdən sonra suyun keyfiyyəti kəskin pisləşir. Bu, İrəvanın təmizlənməmiş sularının Zəngi çayına axıdılması ilə bağlıdır. Azərbaycanın Bəhmənli, Saatlı ərazisində SHOOM-un miqdarı 6.5 mq/l-ə qədər azalır. Bunlara baxmayaraq, Araz çayında suda həll olmuş oksigenin miqdarı qənaətbəxş sayılır.

Araz çayı hövzəsinin yuxarı hissəsində yerləşən Qərbi Arpaçayın (Axuryan) ÜMD azdır və cəmi 200-300 mq/l təşkil edir. Amma Zəngi çayı Araza qovuşan yerdə bu göstərici təqribən 2 dəfə artır. Ermənistanla Naxçıvanın sərhədində isə ÜMD 500-600 mq/l-ə çatır və nisbi artım Ararat düzənliyindən drenaj və şəhərlərdən təmizlənməmiş çirkli suların daxil olması ilə əlaqədardır. Beləliklə, Araz çayı hövzəsinin yuxarı hissəsində çay sularının keyfiyyəti suyun ÜMD-yə görə yaxşı, orta və aşağı hissələrində isə mülayim duzlu kimi qiymətləndirilir.

Türkiyə ərazisində isə Arazın çirklənmə mənbələri kənd təsərrüfatı sahələrinin drenaj suları, şəhər kanalizasiya sistemlərinin suları, zibilliklər və heyvandarlıq kompleksləridir. Buna baxmayaraq, çay boyu OBT5-in qiyməti norma daxilindədir. Lakin çayın Türkiyə-Ermənistan sərhədində OBT5-in qiyməti 1.8-2.8 mq/l arasındadır. Ermənistan ərazisində ən böyük qiymət (2.9 mq/l) gözlənilməli kimi, Zəngi çayının mənsəbindən aşağıda müşahidə olunur. Mənbədən mənsəbə doğru bu göstəricinin qiymətində artım müşahidə edilir və bütün çay hissələrində bu qiymətlər çirklənmənin yol verilən qatılıq həddinə yaxın və bu dağ çayı üçün yüksəkdir. Bu, bir daha Arazın üzvi mənşəli maddələrlə çirkləndirildiyini təsdiq edir.

Araz çayı İran İslam Respublikasında da çirklənir. Lakin bu haqda məlumat çox azdır. Təkcə o məlumdur ki, İranın Araz çayı hövzəsində hər il 71 min ton gübrə, 572 min kq pestisid istifadə olunur və onların bir hissəsi suvarılan torpaqlardan qayıdan sularla Araza tökülür. 1999-2001-ci illərdə Araz çayı boyunca 11 məntəqədə hər ay aparılan monitorinq işləri suda nikel, kobalt, molibden, civə, manqan, dəmir kimi ağır metal ionlarının

miqdarının yol verilən qatılıq həddindən çox olduğunu göstərmişdir. İran tərəfi bunu Ermənistan ərazisində dağ-mədən sənayesinin inkişafı ilə bağlı olduğunu ehtimal edir.

Beynəlxalq təşkilatların son illər Kür və Araz çayları hövzələrində apardıqları monitorinq məlumatlarının təhlili göstərir ki, hazırda Kür hövzəsi çaylarının yuxarı axınında transsərhəd çirklənmə zəifdir. Lakin əzsulu mövsümlərin bəzi aylarında Azərbaycan çaylarında transsərhəd mənşəli çirklənmə müşahidə olunur.

Beləliklə, Kür hövzəsində yerli və transsərhəd çayların suyunun keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq üçün bir sıra tədbirlərin görülməsini təklif edirik: yerli çirklənmə mənbələrini aşkar etmək üçün çaylar boyu stasionar müşahidə məntəqələrinin genişləndirilməsi və müşahidələrin tez-tez aparılması; mütəmadi biomonitorinqin təşkil edilməsi; transsərhəd çayların suyunun keyfiyyətini əsas çirkləndiricilər üzrə qiymətləndirmək üçün qonşu ölkələrlə vahid keyfiyyət standartının razılaşdırılması; qonşu ölkələr arasında transsərhəd çayların suyunun keyfiyyəti haqqında müntəzəm olaraq məlumat mübadiləsinin təşkili olduqca vacibdir.

Azərbaycan.-2016.-15 oktyabr.-№227.-S.11.

Bu təbiət bizindir, qədrini bilək, qoruyaq!

Zərifə BƏŞİRQIZI

Göz işlədikcə uzanan orman... Qoynundan hay-küylə üzüşəyi dəreyə tökülən çayın başlangıç nöqtəsi-- zirvəsi qarlı, ətəyi çəmənli silsilə dağlar, kölgəsində sərinləncəyin ağacların altından süzülüb çıxan buz bulaqlar, ətrafı ətri ilə bihuş edən şəfalı dağ çiçəkləri--qantəpər, kəklikotu, baldırğan, dazıotu, solmazçiçək, çobanyastığı... Hələ boynubükük bənövşəni, bağı qan lələni, həsrətdən saralan nergizi... demirəm. Bir az aşağı, talaya enəndə, gah şırıltıyla axan, gah da zümzüməsiylə insanı bihuş edən bumbuz çaya ayaq basmağa ehtiyat edirsən. Düşünürsən... Ulularımız elə bu cür məkanlarda yaşayıb, o soyuqluqda sulara baş vurduğundan idi ki, nə başağrısı bilirdilər, nə də diş. Ömürləri uzun, canları da buz baltası kimi möhkəm idi. Çünki o zaman təbiət saf idi. Allahın insanlara bəxş etdiyi təbii sərvətlərə yaradılanlar tərəfindən müdaxilə edilməmişdi...

Bəs hazırda vəziyyət necədir, təbiət nə ilə nəfəs alır? Deyə bilərik ki, bu gün ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə səmərəli istifadə edilməsi, ölkədə aparılan sosial-iqtisadi islahatların tərkib hissəsinə çevrilib. Ölkənin ekoloji strategiyası ətraf mühitin qorunması sahəsində milli, beynəlxalq və regional səviyyələrdə təbii ehtiyatların mühafizəsi, elmə əsaslanan inkişaf prinsiplərinin tətbiqi, indiki və gələcək nəsillərin maraqlarını təmin edən iqtisadi və insan resurslarının istifadəsində davamlılığın təminatına yönəlib.

Etiraf etməliyik ki, iqtisadiyyatın bütün sahələrinin sürətli inkişafı insan fəaliyyətinin ətraf mühitə mənfi təsirini artırır və təbii sərvətlərin həddindən artıq istismarı ilə nəticələnir, su hövzələrinin, o cümlədən Xəzər dənizinin məişət və sənaye tullantı suları ilə çirkləndirilməsi, atmosfərə zərərli qazların buraxılması, biomüxtəlifliyin azalması, torpaqların eroziyaya uğraması və şoranlaşması, sənaye və məişət tullantılarının idarə olunması sahəsindəki çatışmazlıqlar kimi həllini təcili gözləyən bir sıra ekoloji problemlər yaradır.

Ölkədə mövcud olan ətraf mühit problemlərinin həlli yolları nəzərdən keçirilərək qəbul edilən konsepsiyalarda iqtisadi inkişafın ekoloji tarazlıqla vəhdət təşkil etməsi, ekoloji problemlərin ilk növbədə həll olunması, gələcək nəsillərin imkanları məhdudlaşdırılmadan çağdaş nəsillərin rifahının yaxşılaşdırılması ön xəttə çəkilir. Azərbaycan hələ 2003-cü ildə davamlı inkişaf üzrə Milli Proqram qəbul edib. Minilliyin inkişaf məqsədlərindən biri olan ətraf mühitin davamlılığını təmin etmək üzrə fəaliyyət planına əsasən, davamlı inkişaf prinsipləri dövlət siyasəti və proqramlarına daxil edilərək insanları içməli su ilə və sanitariya xidmətləri ilə təmin etmək prioritet kimi qarşıya qoyulub.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkə rəhbəri tərəfindən təsdiq edilən "2008--2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı", "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014--2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı", "2008--2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı", "Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı", "2014-2016-cı illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı" və digər proqramlarda nəzərdə tutulmuş tədbirlər həyata keçirilib və bəziləri indi də davam etdirilir.

Bu proqramların əsas məqsədi ölkə iqtisadiyyatının, xüsusilə, qeyri-neft sektorunun dinamik inkişafına, əhalinin iqtisadi və sosial tələbatlarının daha dolğun təmin olunmasına, ətraf mühitin mühafizəsinə yönəldilən dövlət əhəmiyyətli investisiya layihələrinin sistemli və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini reallaşdırmaqdan ibarətdir. Son illər Azərbaycanda ətraf mühitlə bağlı qəbul olunmuş dövlət proqramlarının icrasına diqqətin artırılması, mövcud ekoloji problemlərin daha səmərəli həll edilməsi məqsədilə müvafiq sərəncamların imzalanması bu sahənin ölkədə prioritet olduğunu göstərir.

Azərbaycanın ümumilikdə 2020-ci ilə kimi prioritet istiqamətlərini müəyyən edən "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasına əsasən, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi, indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə, alternativ enerji mənbələrindən yararlanmaq və enerji effektivliyinə nail olmaq, global ekoloji problemlərin milli səviyyədə həlli yollarının müəyyənləşdirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi dövlətin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətləri kimi götürülür.

Bununla yanaşı, ətraf mühitin yaxşılaşdırılması üçün iqtisadi və insan potensialının müasir üsullarla idarə edilməsi, indiki və gələcək nəsillərin rifahının yaxşılaşdırılmasını təmin edən, stimullaşdırıcı iqtisadi modellərin, texnologiyaların istifadəsi, insanın həyat fəaliyyətini təmin edəcək ekosistemlərin, xüsusilə biomüxtəlifliyin

qorunub saxlanması ekoloji siyasətin əsas istiqamətləri üzrə məqsədlərə çatmaq bir vəzifə olaraq qarşıya qoyulub.

Ötən il ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində prioritetlərin müəyyənləşdirilməsi, ekoloji vəziyyətin təhlili və bunun əsasında strategiyanın hazırlanması istiqamətində müvafiq tədbirlər görüldü. Ekoloji siyasətin əsas istiqamətləri üzrə qarşıya qoyulmuş hədəflərə çatmaq üçün "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadəyə dair 2016--2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı"nın layihəsi hazırlanaraq müvafiq qaydada təqdim edilib. Dövlət Proqramının layihəsi hazırlanarkən beynəlxalq, regional və milli səviyyədə əldə edilmiş təcrübədən istifadə olunub, ölkədə həyata keçirilən ekoloji siyasətin nəticələri və təbii resurslardan istifadənin vəziyyəti əksini tapıb. Proqramda ətraf mühitin mühafizəsi, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə ilə bağlı prioritet istiqamətlər müəyyənləşdirilərək, həyata keçiriləcək vəzifələr əks olunub, konkret hədəflər müəyyən edilərək aidiyyəti dövlət orqanlarının fəaliyyət istiqamətləri göstərilib. Bununla yanaşı, layihədə 2016--2020-ci illərdə qarşıya qoyulan hədəflərə çatmaq üçün ayrı-ayrı sahələr üzrə tədbirlər qeyd olunub.

Dövlət proqramında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və təbii sərvətlərdən istifadəyə dair qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi, su, torpaq və atmosferin mühafizəsi və səmərəli istifadə olunması, tullantıların idarə olunması, hidrometeoroloji müşahidə və ətraf mühitin monitoring xidmətinin modernləşdirilməsi, biomüxtəlifliyin və su bioresurslarının mühafizəsi, meşə ilə örtülü ərazilərin, o cümlədən yaşıllıqların artırılması, təbii sərvətlərin axtarışı sahəsində müasir texnologiyanın tətbiqi, vahid ekoloji məlumat bazasının yaradılması və əhalinin ekoloji şüur səviyyəsinin yüksəldilməsi prioritet istiqamətlər kimi qəbul edilib.

Qeyd olunanlarla bərabər, Azərbaycan Prezidentinin 2008-ci il 15 sentyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilən "2008--2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı"nda nəzərdə tutulmuş "Səhralaşma ilə mübarizə üzrə Milli Fəaliyyət Planı"nın layihəsi hazırlanıb. Planın əsas məqsədi səhralaşma, torpaqların degradasiyası və quraqlıq proseslərinin idarə olunması üçün yerli potensialın gücləndirilməsi və bu istiqamətdə davamlı tədbirlərin həyata keçirilməsinə şəraitin yaradılmasıdır.

Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə təsdiq olunan "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasına əsasən, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin əhatə etdiyi sahələr üzrə 2016--2018-ci illəri əhatə edən Fəaliyyət Planı hazırlanıb. Belə ki, uğurla icra olunan "Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması proqramı" çərçivəsində ötən il 122 mindən artıq əhalisi olan 58 yaşayış məntəqəsində içməli sutəmizləyici qurğular quraşdırılıb. Hazırda 60 mindən çox əhalisi olan 54 yaşayış məntəqəsində sutəmizləyici qurğuların quraşdırılması başa çatmaq üzrədir. Ötən ilin statistikasına görə, 384 yaşayış məntəqəsində keyfiyyətli içməli su ilə təmin edilən əhalinin sayı 625 mini keçib. Su mənbəyində üzən sistem üzərində qurulmuş dalgıç nasosundan qurğuya qədər boru və elektrik xətləri çəkilməmişdir. Sutəmizləyici qurğuların və supaylayıcı məntəqələrin ətrafı hasarlanaraq ərazilər abadlaşdırılmışdır.

Respublika Gigiyena və Epidemiologiya Mərkəzinin (GEM) hesabatında bildirilir ki, su-kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması istiqamətində aparılan tədbirlərə böyük diqqət yetirildiyindən sanitariya-epidemioloji xidmət orqanlarının fəaliyyəti genişlənib. 2010-2016-cı illər ərzində 35 rayon mərkəzinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin layihələrinin ekspertizası aparılıb, 9 rayon mərkəzində isə həmin sistemlərin istismara verilməsinə müsbət rəy verilib. Respublikanın bütün şəhər və rayon mərkəzlərindən hər rübdə içməli su nümunələrinin GEM-in laboratoriyalarında müayinələri təşkil olunur. Bundan başqa, Bakı şəhəri əhalisinin içməli su təminatı üzərində aparılan nəzarət Kür və Ceyranbatan Baş sutəmizləyici qurğularında ayda bir dəfə, mərkəzi su anbarları və nasos stansiyalarında həftədə bir dəfə su nümunələrinin GEM-də laboratoriya müayinələrinin aparılması ilə həyata keçirilir.

"2008--2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı"nın əhalinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılması üçün kənd yerlərində içməli su mənbələrinin qeydiyyata alınması, onların sanitariya-mühafizə zonalarının müəyyən edilməsi istiqamətində geniş tədbirlər həyata keçirilib, 52 rayonun 2683 kəndində 3647 su mənbəyindən laboratoriya müayinələri təşkil edilib, 2835 su mənbəyinin vəziyyəti bilavasitə GEM mütəxəssisləri tərəfindən yerində araşdırılıb, 39 rayonda vəziyyət haqqında müvafiq icra strukturlarına təkliflər verilib.

Yaşayış məntəqələri ərazisinin sanitariya qaydalarına, gigiyena və ekoloji normativlərə uyğun olaraq təmizlənməsi, məişət tullantılarının müvəqqəti saxlanması, müntəzəm daşınması və zərərsizləşdirilməsi məsələlərinə nəzarəti təmin etməklə aşkar olunmuş çatışmazlıqlarla bağlı hər il Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin müvafiq icra qurumlarına təkliflər verilir. Bakının çimərlik ərazilərində dəniz suyunun keyfiyyət göstəricilərinə

hər il çimərlik mövsümündə laborator tədqiqat üsullarının tətbiqi ilə nəzarət aparılır, çimərliklərin mühafizə zolağında dəniz suyunun intensiv çirklənməsi müşahidə edilən ərazilərdə müvəqqəti qadağalar tətbiq edilir.

Son illər yaşıllıq zonalarının salınması, magistral yollar boyu müxtəlif növ ağac və bitki kollarının əkilməsi işləri də davamlı olaraq aparıldığından diqqəti cəlb edir. Eyni zamanda, meşəbərpa və meşə ilə örtülü ərazilərin artırılması sahəsində də irəliləyiş əldə edilib. Belə ki, 2015-ci ildə 10141 hektar sahədə meşəbərpa tədbirləri, o cümlədən 2 636 hektar sahədə meşə əkini və səpini aparılıb, 4 310,4 min ədəd ağac əkilib. 2015-ci ildə qeyri-meşə fondu torpaqlarında, o cümlədən magistral avtomobil yollarının ətrafında yaşıllıqların salınması, bərpa, becərilməsi tədbirləri davam etdirilərək 634 753 ədəd ağac və kollar əkilib, bütün ərazilər damcılı suvarma sistemi ilə təchiz edilib.

Ümumiyyətlə, son 5 il ərzində aşağı keyfiyyətli torpaqlarda iri yaşıllaşdırma layihələri hesabına 3 659 hektar ərazidə 4 711 711 ədəd ağac əkilərək, 10,8 min kilometrə yaxın müasir damcılı suvarma sistemləri ilə təmin olunub. Bu layihələr çərçivəsində 2 700 hektar sahədə 1 240 mindən artıq məhsuldar və davamlı zeytun tingləri əkilib. Son zamanlar əkilmiş zeytun ağaclarının hesabına zeytun bağlarının sahəsi 3 dəfə artıb. Ümumilikdə, meşə və qeyri-meşə fondu torpaqlarında 2015-ci il ərzində cəmi 5 milyona yaxın ağac əkilib. Ağacəkmə və yaşıllaşdırma işləri bu il daha intensiv şəkildə davam etdirilir.

Bioloji müxtəlifliyin qorunması sahəsində ümumi ərazisi 892 546,49 hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən, 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin beynəlxalq standartlara uyğun infrastrukturunun yaradılması istiqamətində Göygöl Milli Parkında ekoturizm infrastrukturunu və marşrutları yaradılıb. Qısa müddət ərzində milli parka 65 mindən artıq turist səyahət edib. Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğunun ərazisinin genişləndirilərək Qızılağac Dənizkənarı Milli Parkının yaradılması məqsədilə zəruri avadanlıq alınaraq, sərhədlərin demarkasiyası və buraxılış-nəzarət infrastrukturunu yaradılıb. Bununla da milli parkda heyətin mühafizə və nəzarət imkanları təkmilləşdirilib.

IDEA İctimai Birliyinin iştirakı ilə quşların və məməli heyvan növlərinin payız sayğısı aparılaraq, oturaq və köçəri quşların dinamikası barədə qeydə alınan məlumatlar təhlil edilib.

Ekoloji siyasətin düzgün təşkili, hər şeydən öncə həyatımız üçün vacib olan iki əsas faktorun--havanın və suyun təmizliyi deməkdir. Bu isə öz növbəsində, göz işlədikcə uzanan səhraların seyrəngəhə dönməsi, isti havalarda bürküdən təntiyəndə insanın bir ağac kölgəliyində sərinlənməsi, körpələrin gəzə biləcəyi təmiz hava ilə zəngin parkların olması, gündəlik istifadə etdiyimiz küçələrdə müxtəlif rəngli çiçəklərlə bəzənmiş, gözoxşayan qazonların salınması deməkdir. Yaradılanların qorunması isə biz insanların üzərinə düşür. Heyf ki, küçə və parklarda gül kollarının sındırılması, kökündən çıxarılıb bir küncə atılması, ağacların gövdələrinin çapılıb müxtəlif sözlər yazılması hallarına da təsadüf edirik. Gəlin, hamılıqla əl-ələ verək, doğma təbiətin mühafizəsi yolunda inamla addım ataq! Yaradanın bizə bəxş etdiyi bu misilsiz nemətlərin qədrini bilək! Bu ölkə, bu Vətən bizimdir! Biz onun qədrini bilməsək, kim biləcək?!

Xalq qəzeti.-2016.-8 oktyabr.-№221.-S.6.

Leyla Əliyeva Şimali Qafqazda Bəbirlərin Bərpası Mərkəzində olub

IDEA (Ətraf Mühitin Mühafizəsi Naminə Beynəlxalq Dialoq) İctimai Birliyinin təsisçisi, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyeva Soçi Milli Parkındakı Qafqazda Bəbirlərin Bərpası Mərkəzində olub.

Leyla Əliyeva yeni doğulmuş bəbirlərin vaksinasiası prosedurunda iştirak edib və “Qafqaz Təbiəti Mərkəzi” Muxtar Qeyri-Kommersiya Təşkilatının rəhbərliyi ilə işçi görüş keçirib. Görüşdə Ön Asiya bəbirinin tarixi yaşama arealı ərazisində populyasiyasının bərpası perspektivləri müzakirə olunub.

Ön Asiya bəbirinin bir vaxtlar Azərbaycanda vəhşi təbiətdə yaşadığını bildirən IDEA İctimai Birliyinin rəhbəri Leyla Əliyeva deyib: “Bəbirin ayrı-ayrı növlərinə hələ də ölkənin bəzi ucqar dağlıq rayonlarında rast gəlinir. Bu nadir yırtıcının qorunmasının və onun Qafqaz dağlarının vəhşi təbiətinə qaytarılmasının əhəmiyyətini Rusiya Federasiyası kimi, ölkəmiz də dərk edir. Dövlətlərimizi təkcə ümumi sərhədlər deyil, həm də təbiətin mühafizəsi üzrə fəaliyyətdə, o cümlədən bəbirin reintroduksiyası proqramının reallaşdırılmasında ümumi vektor birləşdirir. Ən yaxşı rusiyalı və azərbaycanlı ekoloqları cəlb edərək birgə səylərlə təbii mühitdə bəbirin bioloji davamlı populyasiyasının formalaşmasında əhəmiyyətli nəticələrə nail ola bilərik”.

İyunun sonunda Qafqazda Bəbirlərin Bərpası Mərkəzində yeni doğulmuş bəbirlərin vaksinasiası zamanı baytar həkim və ona kömək edən Mərkəzin əməkdaşları erkək Zadiqanı və diş Andreanı analarından ayırıblar, onları müayinə ediblər, çəkirlərini yoxlayıblar və yoluxucu xəstəliklərdən xüsusi vaksinlə peyvənd ediblər. Mərkəzdə hazırda iki diş və bir erkək bəbir yaşayır. Bəbirlərin çəkisi 4,4, 4,9 və 4,7 kiloqramdır.

Qafqazda Bəbirlərin Bərpası Mərkəzinin direktoru Umar Semyonov bildirib: “Bu il mərkəzimizdə artıq altı bəbir anadan olub, iki dişinin hərəsi üç bala verib. Belə böyük nəsilvermə bizdə saxlanılan heyvanların yaxşı fiziki və psixoloji vəziyyətindən xəbər verir. Yeni tikilən volyerlər təzə doğulmuş körpələrin təbii mühitə maksimum yaxın olan şəraitdə böyümələrinə imkan verəcək”.

“Qafqaz Təbiəti Mərkəzi”nin baş direktoru Renat Şyuşaytenin sözlərinə görə, Ön Asiya bəbirinin populyasiyasının bərpası proqramı artıq beynəlxalq səviyyədə təbiətin mühafizəsi üzrə ən əhəmiyyətli layihə olub. “Təəssüf ki, hazırda Ön Asiya bəbirinin, – həm vəhşi təbiətdə yaşayan, həm də zooparklarda saxlanılan, – populyasiyasının vəziyyəti heç bir yerdə firavan sayıla bilməz. Rusiya da daxil olmaqla dünyanın bir çox yerlərində bu növ təkbəşinə bərpa oluna bilməz. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikası və IDEA İctimai Birliyi də daxil olmaqla, dünya təbiətin mühafizəsi birlikləri ilə səylərin birləşdirilməsi bizim üçün daha vacibdir. Tərəfdaşlarla birlikdə bəbirin bu növünün daha əvvəl yaşadığı, hazırda rast gəlinən və ya Rusiya ərazisində vəhşi təbiətə buraxılması nəticəsində dünyaya gələ biləcək – tarixən yaşadığı areal ərazisini dəqiq tədqiq etmək lazımdır”, – deyər R.Şyuşayte bildirib.

Bununla yanaşı, əməkdaşlıq yerli şərait və lokal populyasiyanın müasir vəziyyəti nəzərə alınmaqla regional strategiyaların yaradılmasını, eləcə də ekoloji maarifləndirmə və yerli əhali ilə işi əhatə etməlidir.

İşçi görüşdə, həmçinin perspektivdə vəhşi təbiətdə növün davamlı populyasiyasının formalaşması ilə bəbirin yeni buraxılma zonalarının müəyyən edilməsi məqsədilə “Qafqaz Təbiəti Mərkəzi”nin dəstəyi ilə Qafqaz Qoruqları və Milli Parklar Assosiasiyasının apardığı çöl tədqiqatları müzakirə olunub. Artıq cari ilin sonunda qeyd olunan iş başa çatdırılacaq ki, bu da ekoloqlara potensial buraxılma ərazilərinin aşkar edilməsi və yem bazasının vəziyyəti üzrə əldə edilmiş məlumatlar nəzərə alınmaqla bəbirin reintroduksiyası proqramının reallaşdırılmasının gələcək strategiyasını formalaşdırmağa imkan verəcək.

“Şimali Qafqaz təbiətinin qorunması və mühafizəsi mərkəzi” Muxtar Qeyri-Kommersiya Təşkilatı (“Qafqaz Təbiəti Mərkəzi” MQKT) “Şimali Qafqaz Kurortları” Səhmdar Cəmiyyəti tərəfindən yaradılıb. “Qafqaz Təbiəti Mərkəzi” MQKT-nin məqsədi Şimali Qafqaz təbiətinin potensialının qorunmasına, artırılmasına və mühafizəsinə, Şimali Qafqaz Federal Dairəsində ekoloji təşəbbüslərin dəstəklənməsi və irəliləyişinə, Şimali Qafqazın flora və faunasının nadir və yoxolma təhlükəsi ilə üzləşən növlərinin qorunması üzrə təbiətin mühafizəsi layihələrinin reallaşdırılmasına yönəldilmiş layihələri sistemli əsasda həyata keçirməkdir.

IDEA (Ətraf Mühitin Mühafizəsi Naminə Beynəlxalq Dialoq) İctimai Birliyi Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə 2011-ci il iyulun 12-də Bakıda təsis edilib. Təşkilatın fəaliyyəti ictimaiyyəti ətraf mühitin problemləri barədə məlumatlandırmağa, gənclərlə əməkdaşlığa, ekoloji problemlər və onların düzgün həllinin axtarışı sahəsində təhsilə istiqamətlənib.

Qafqazda Ön Asiya bəbirinin bərpası (reintroduksiya) üzrə proqram Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putinin təşəbbüsü ilə 2007-ci ildən reallaşdırılır. Proqramın inkişafı məqsədilə Soçi Milli Parkında Qafqazda Bəbirlərin Bərpası Mərkəzi tikilib. Hazırda Mərkəzdə “Qırmızı kitab”a düşmüş heyvanın 13 növü yaşayır, 3 bəbir 2016-cı il iyulun 15-də Qafqaz biosfer qoruğunun vəhşi təbiətinə buraxılıb. Mütəxəssislər

cütlüklərin formalaşdırılması, yeni doğulmuş bəbirlərə qulluq və gənc bəbirlərin vəhşi təbiətə buraxılmasına hazırlıq üzrə işləri davam etdirirlər.

Xalq qəzeti.-2016.-7 sentyabr.-№196.-S.4.

Səhralaşma - əsrimizin sosiallaşmış bəlası!

Pozulmuş torpaqlar bəşəriyyəti fəlakətə sürükləyir

Akif Nəsirli

Hal-hazırda bütün dünyada torpaqların davamlı və qeyri-aqrotexniki qaydada istismarı - normadan artıq intensivliklə otarılma, meşələrin plansız şəkildə kütləvi qırılması və qeyri-uyğun üsullarla suvarma nəticəsində münbit torpaqlar sıradan çıxarılır. Sadaladığımız antropogen (insan fəaliyyəti) təsirlər üzərinə iqlim dəyişikliklərinin təsirlərini də əlavə etdikdə, problemin miqyasının daha geniş olduğu barədə aydın təsəvvür yaranır. Sözügedən təsirlər nəticəsində münbit torpaqlar səhralaşır, eroziyaya uğrayır, şoranlaşır və ya şorakətləşir ki, belə torpaqlarda məhsuldarlıq əmsali sıfıra yaxınlaşır. Səhralaşma müasir sivilizasiyanı məhv edə biləcək gücə malik problemə çevrilməkdədir.

Dünyada səhralaşma, artıq ekoloji bəla həddlərindən çıxaraq, ciddi sosial problemə çevrilib. Ona görə ki, səhralaşma torpağın və bitki örtüyünün deqradasiyasına, onların bioloji və iqtisadi məhsuldarlığının azalmasına və ya tamamilə itirilməsinə gətirib çıxarır. Bu zaman torpağın məhsuldarlığı fəlakətli dərəcədə azalır, mal-qara tələf olur, su mənbələri quruyur, əkin sahələri şoranlaşır, qumluqlar yaşayış yerlərinə doğru "hücuma keçir", bunun nəticəsində yoxsulluq, aclıq və xəstəliklər baş verir. Yəni insanların sosial problemləri aşırı dərəcədə çoxalır, həyat səviyyəsi kəskin formada aşağı düşür.

BMT ekspertləri səhralaşma prosesini və onun yayılmasını ekoloji vəziyyətin pisləşməsi kimi qiymətləndirərək, qeyd edirlər ki, bu proses nəticəsində yarımquraq ərazilərin məhsuldarlığı səhra səviyyəsinə kimi enir. Bununla əlaqədar təbii landşaftlar arıqlaşır, torpağın kənd təsərrüfatı üçün yararlılığı azalır və ya o səhraya çevrilir. Hazırda dünyada torpaqların səhralaşması prosesi sürətlə genişlənməkdədir. Belə ki, alimlərin araşdırmalarına əsasən bir dəqiqə ərzində Yer kürəsinin 20 hektar (ha) münbit torpaq sahəsi səhraya çevrilir, il ərzində bu rəqəm 6 mln hektara çatır. Hazırda Yer kürəsinin 3,6 mlrd. ha sahəsi səhralaşmaya məruz qalıb. Bu Avropanın ərazisindən üç dəfə böyük, Yer kürəsi sahəsinin dördüdə biri qədərdir. Səhralaşma Antarktidadan başqa, planetimizin bütün regionlarında mövcuddur və dünyanın 110 ölkəsini əhatə edir. Bəşər sivilizasiyası tarixi boyu 1 mlrd. hektardan artıq məhsuldar torpaq səhraya çevrilib. Yəni bu qədər ərazi artıq insan yaşayışı üçün itirilmiş sayılır. Çox maraqlı və fəlakət doğuran mənzərə ilə üz-üzəyik: bir tərəfdən Planetimizin insan məskəni üçün yararlı olan ərazilərini itiririk, digər tərəfdən isə əhalinin sayı durmadan artır. Bu onu deməyə əsas verir ki, problem çox ciddi şəkildə idarəetmə altına alınmalı və prosesin istiqaməti dəyişdirilməlidir. Milyonlarla hektar torpaqlarımız səhraya çevrilir.

Haqqında söhbət açdığımız problem ölkəmizdən də yan keçməyib. Azərbaycanda səhralaşma prosesi əsasən dağətəyi, düzənlik və ovalıq ərazilərdə təbii və antropogen amillərin təsiri nəticəsində baş verir. Bu ərazilərdə yağıntıların orta illik miqdarı 150-400 mm arasında təbəddüd edir, səthi buxarlanma isə yağıntının miqdarından 3-4 dəfə artıqdır. Səhralaşma prosesi Kür-Araz ovalığı üçün daha xarakterikdir. Burada son illər əhalinin artması, ərazidə qaçqın və məcburi köçkünlərin məskunlaşması, kənd təsərrüfatı, o cümlədən heyvandarlığa olan tələbatın çoxalması, həmçinin təbii qaz və elektrik enerjisinin çatışmaması ilə əlaqədar torpaq və bitki örtüyünün ekstensiv istifadəsi nəticəsində antropogen səhralaşma prosesi güclənib. Kür-Araz ovalığında səhralaşma prosesi Şirvan düzündə daha güclü gedir. Burada aparılan tədqiqatlar göstərir ki, bitki və torpaq örtüyünün səhralaşmasının (və ya deqradasiyası) istiqaməti və intensivliyini yaradan səbəblər ərazinin ekoloji şəraiti, relyefi, bitki örtüyü, torpağı və antropogen amillərin təsiri ilə əlaqədardır. Bununla yanaşı, respublikamızda 3,7 mln. ha eroziyaya uğramış, 1,2 mln. ha şoranlaşmış, 30 min ha sel suları tərəfindən yuyulmuş və elə o qədər də faydalı qazıntıların istismarı nəticəsində çirklənərək istifadəyə yararsız hala düşmüş torpaq sahələri mövcuddur. Abşeron yarımadasında səhralaşma əsasən torpağın neft və neft tullantıları ilə çirklənməsindən baş verir. Neft məhsullarının və çoxlu miqdarda buruq sularının səthə axıdılması, həm də qrunt sularının səviyyəsinin qalxmasına və torpağın təkrar şorlaşmasına səbəb olur. Problemdən çıxış yolları Mütəxəssislərin fikrincə problemi aradan qaldırmaq üçün ilk növbədə kənd təsərrüfatı, bitkiçilik və heyvandarlıq intensiv istehsal üsuluna keçməlidir.

Məsələn, bitkiçilik təsərrüfatlarında suvarma sistemləri qapalı şəkildə olmalı, suvarma özü isə yağış-damcı üsulu ilə aparılmalıdır. Hazırkı açıq drenlərlə suvarılma zamanı həm su torpağın aşağı laylarına hoparaq və buxarlanaraq aşırı dərəcədə itkiyə məruz qalır, həm də aşağı laylara hopan su qrunt sularının səviyyəsinin qalxmasına səbəb olur ki, bu da təkrar şoranlaşmanı stimullaşdırır. Lakin suyun ötürülməsi qapalı beton və ya kauçuk borularla aparıldıqda həm su itkisi aradan qaldırılır, həm də təkrar şoranlaşma təhlükəsi sovuşur. Bundan

başqa, müasir aqrotexniki qaydalardan və məhsuldar toxumlardan istifadə etməklə daha az sahədə daha çox məhsul yetişdirmə üsullarına - intensiv təsərrüfat sisteminə keçilməlidir ki, fermerin torpağa tələbatını azaltmaqla torpaq üzərindəki təzyiqi zəiflətmək mümkün olsun. Əgər intensiv təsərrüfat üsulu ilə torpağa təzyiqləri azaltmaq mümkün olarsa, torpağın da özü-özünü bərpa etmək imkanı yarana bilər. Başqa sözlə, dincə qoyulan torpaq sahələrinin ərazisi genişlənər.

Heyvandarlıq sahəsində bağlı şəraitdə saxlanılan iribuynuzlu mal-qaraya üstünlük vermək lazımdır ki, otlaqlardan daha çox biçənək kimi istifadə edilsin. 1 ha ərazi otlaq kimi bir inəyi və ya 5 qoyunu doydura bilirsə, 1 ha biçənək iki dəfə artıq mal-qara və ya davarı doydura bilər. Ona görə də, Azərbaycan heyvandarları tərəkməçilikdən oturaq komplekslərə keçməli və məhsuldar mal-qara cinslərinə üstünlük verməlidirlər. Heyvandarlıqla məşğul olan tərəkmələr elə düşünür ki, yaylaq və qışlaqlar yalnız onların heyvanları üçündür. Ona görə də bu yaylaq və qışlaqlar tərəkmənin qoyun sürülərinə qurban verilir. On minlərlə baş sayına malik sürü yerləşən yaylaqda dağkeçisinə, vəhşi buğaya və ya çöl donuzuna qida qalmır. Nəticədə biomüxtəliflik sıradan çıxarılır. Süni və təbii meşə zolaqlarına heyvan və insan müdaxiləsi aradan qaldırılmalıdır. Meşələrdən otlaq kimi istifadə edilməsinin qarşısını almağın bir üsulunu yuxarıda qeyd etdik, tərəkməçiliyə son verilməlidir. Meşəyə birbaşa insan müdaxiləsinə gəldikdə isə son illər ölkənin sürətlə qazlaşdırılması bu problemi qismən aradan qaldırıb. Yəni çox nadir hallarda meşələr oduncaq məqsədilə qırılır. Lakin mebel sənayesinin və turizm fəaliyyətinin fəsadları hələ də qabarıq şəkildə özünü göstərir. Ölkədə neft sənayesinin yenidən qurulmasına da ciddi ehtiyac var. Müasir texnologiyaların tətbiqi həm Xəzər sularının, həm də mədən torpaqlarının çirklənməsinin aradan qaldırılmasını təmin edə bilər.

Səhralaşmaya qarşı mübarizənin təşkili Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin (ETSN) baş məsləhətçisi Oqtay Cəfərov məsələyə münasibət bildirərkən dedi ki, Azərbaycan 1998-si ildə BMT-nin Səhralaşmaya Qarşı Mübarizə Konvensiyasına qoşulub və bu konvensiya çərçivəsində bir sıra layihələr həyata keçirilib: "BMT-nin İnkişaf Proqramı Azərbaycan nümayəndəliyi ilə ETSN birlikdə bir neçə layihə reallaşdırıb ki, onlardan biri də "Torpaqların birgə və davamlı istifadə" layihəsidir. Bu layihə 2006-2009-cu illəri əhatə edib. Layihə çərçivəsində torpaqların və otlaqların vəziyyəti öyrənilib. Nəticədə belli olub ki, ölkədə otlaqların vəziyyəti acınacaqlıdır. Ona görə də nazirlik tərəfindən otlaqların vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün milli proqram həyata keçirilib". Ekspertin sözlərinə görə, 2013-cü ildən başlayaraq, "Böyük Qafqaz landşaftlarında meşələrin və torpaqların davamlı idarə olunması" layihəsi həyata keçirilir: "Bu irimiqyaslı layihə çərçivəsində meşə və otlaqların vəziyyəti öyrənilir, nəticələr təhlil edilir və gərəkən bərpa işləri reallaşdırılır. Bəzi ərazilərdə heyvanların otarılmasının qarşısı alınır ki, ərazi özü-özünü bərpa etsin, bəzi ərazilərə ot toxumları səpilir. Meşələr isə intensiv şəkildə bərpa edilir.

Məsələn, bu layihə çərçivəsində İsmayilli rayonunda 130 ha meşə massivi bərpa edilib. Layihə çərçivəsində torpaqlara təzyiqi azaltmaq məqsədilə alternativ iş yerləri yaradılır, fermerlərə aqrotexniki məsləhətlər paketi yardım olaraq verilir ki, torpaqlardan düzgün istifadə edə bilsinlər. Bununla yanaşı, layihə çərçivəsində 100 nəfərdən çox adam təlimlərə cəlb edilib, meşə və torpaqların davamlı idarə edilməsi mütəxəssisi kimi sertifikat alıblar". Oqtay Cəfərov problemin aradan qaldırılması barədə danışarkən bildirdi ki, ETSN fəaliyyətinin əsas prioritet istiqaməti kimi səhralaşma problemini diqqətdə saxlayır: "Amma səhralaşma probleminin həlli tək bir nazirliyin işi deyil. Ölkənin yay-qış otlaqları acınacaqlı vəziyyətdədir. Çünki otlaqlarda həddən artıq otarma gedir. Azərbaycanın yay-qış otlaqları dövlət torpaqlarıdır. Onun 1 milyon 400 min hektara yaxınıni qış otlaqları, 300 min hektara yaxınıni isə yay otlaqları təşkil edir. Otlarlarımızın heyvan otarma tutumu maksimum 2,5-3 milyon başdır. Azərbaycanda isə 8-9 milyon xırda buynuzlu mal-qara var. Deməli, bizim yay-qış otlaqlarımız ancaq kiçik buynuzlu heyvanlar üçündür. Bu otlaqlarda normadan 3 dəfə artıq otarma gedir. Buna heç bir yaylaq və ya qışlaq dözə bilməz". Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyindən (ETSN) verilən məlumata görə, hal-hazırda ekoloqlar İsmayilli rayonu ərazisindəki 5 min ha meşənin inventarlaşması layihəsini həyata keçirməyə hazırlaşır. Yunanıstandan olan mütəxəssislərin də cəlb ediləcəyi layihə çərçivəsində aparılacaq kəmiyyət və keyfiyyət üzrə inventarlaşmadan Avropada da geniş istifadə edilir.

Bu layihəyə iyul ayından start veriləcək. Nazirlik tərəfindən BMT-nin Səhralaşmaya Qarşı Mübarizə Konvensiyası çərçivəsində Milli Fəaliyyət Proqramı artıq layihə olaraq hazırdır. Hazırda Proqram nazirliklər və digər dövlət orqanları ilə razılaşdırılma mərhələsindədir. Layihə razılaşdırıldıqdan sonra tərcümə edilərək, BMT-nin Səhralaşmaya Qarşı Mübarizə Konvensiyasının katibliyinə göndəriləcək. Katibliyin təsdiqindən sonra Dövlət Proqramının reallaşdırılmasına start veriləcək.

Ətraf mühitin mühafizəsi Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin prioritetlərindən biridir

Nardar Bayramlı

Məlum olduğu kimi, ətraf mühitin mühafizəsi Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin prioritetlərindən biridir. Ölkəmizdə ekoloji problemlərin həlli məqsədilə ardıcıl olaraq Dövlət proqramları qəbul olunur və icra edilir. Bunun nəticəsidir ki, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması sahəsində mühüm nailiyyətlər əldə edilib. Bu kontekstdə aidiyyəti qurum olan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən həm ətraf mühitin mühafizəsi baxımından, həm də insanların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun təmin olunması istiqamətində səmərəli tədbirlər həyata keçirilir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan Respublikasında aparılan uğurlu daxili və xarici siyasət, həyata keçirilən islahatlar və irimiqyaslı layihələr sayəsində ictimai həyatın iqtisadi və sosial-siyasi sahələrində dinamik inkişafa nail olunub. Cəmiyyətin demokratikləşməsi və əhalinin rifahının yüksəlməsi ilə müşayiət olunan bu inkişaf respublikanın beynəlxalq nüfuzunu, müdafiə qüdrətini, iqtisadi potensialını artırmaqla, Azərbaycan dövlətinin qloballaşan dünyanın bərabər hüquqlu subyekti kimi çıxış etməsinə və inkişaf etmiş ölkələr sırasına daxil olmasına möhkəm zəmin yaradıb.

Bütün bunlarla yanaşı, Azərbaycanda ətraf mühit məsələlərinə böyük əhəmiyyət verilməsi, o cümlədən irimiqyaslı ekoloji layihələrin həyata keçirilməsi ölkə vətəndaşlarına daha təmiz mühitdə yaşamağa imkan yaradır. İqtisadiyyatın sürətli inkişafının nəticəsi olaraq gəlirlərin qeyri-neft sektoruna yönəldilməsi ekoloji layihələrin həyata keçirilməsi imkanlarını xeyli genişləndirib. Buna görə də bir çox ölkələr maliyyə böhranına məruz qaldıqları bir dövrdə, respublikamızda infrastruktur layihələrinin icrası davam etdirilib, ekoloji problemlərin həlli istiqamətində görülən tədbirlər prioritet olub.

Müstəqillik əldə etdikdən və bazar iqtisadiyyatı yolunu seçdikdən sonra ölkədə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində yeni ekoloji siyasət formalaşıb. Ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə səmərəli istifadə edilməsi məsələsi hazırda aparılan sosial-iqtisadi islahatlarda mühüm yer tutur.

Qeyd edək ki, ölkəmiz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Ümummilli lider Heydər Əliyevin digər sahələrlə yanaşı, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində formalaşdırdığı yeni ekoloji siyasət insanların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun tam təmin olunmasına zəmin yaratdı. Ulu öndər Azərbaycanda rəhbər olduğu müddətdə bütün sahələrdə olduğu kimi, ekoloji problemlərin həlli məsələlərini də daim diqqət mərkəzində saxlayıb. Ümummilli liderimiz ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi, eləcə də təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə məsələlərinə xüsusi qayğı ilə yanaşıb. Onun hakimiyyəti illərində ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ekoloji siyasət yeni vüsət alıb və formalaşmağa başlayıb. Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra 1993-cü ildə yenidən hakimiyyətə gəlmiş Ulu öndərimiz ekoloji məsələləri bir daha ön cərgəyə çəkib, bu sahədə olan mövcud problemlərə xüsusi diqqət ayırıb. Bu dövrdə bir sıra yeni qanunlar - meşə, torpaq, su haqqında və s. qanunlar qəbul edilib.

Müstəqil Azərbaycanda ətraf mühitin və ekologiyaın mühafizəsi sahəsində dövlət siyasətinin əsası məhz Ulu öndər Heydər Əliyevin Prezidentliyi dövründə formalaşmağa başlayıb, Bakı və Abşeronun yaşıllaşdırılmasına, pozulmuş ekoloji tarazlığın bərpasına, təbiətə vurulmuş yaraların sağlmasına daha böyük əzmkarlıqla başlanılıb, 2001-ci ildə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yaradılıb. Ölkəmizdə bu dövrdə qəbul edilən ekoloji siyasətə dair ilk sənəd olan “Azərbaycan Respublikasının Ekoloji Konsepsiyası”nda respublikamız üçün ətraf mühitin mühafizəsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edən problemlərin həlli üzrə əsas prinsiplər öz əksini tapıb, sağlamlıq və ətraf mühitin mühafizəsi baxımından hüquqi-normativ aktların hazırlanması və qəbul edilməsi sahəsində bir çox işlər görüldü. 1999-cu ildə Milli Məclisin qəbul etdiyi “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Qanun Ulu öndər tərəfindən təsdiq olunub. 2000-ci ildə bu istiqamətdə daha iki qanun - “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” və “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” qanunlar qəbul edilib. O ağır keçid illərində bütün çətinliklərə baxmayaraq, Azərbaycan dövlətinin yaşıllaşdırma, abadlaşdırma, ekologiya və ətraf mühitin qorunması sahəsində gördüyü böyük işlərlə yalnız fəxr etmək olar.

Son illər isə əldə olunmuş nailiyyətlər dövlətin iqtisadi əsaslarını daha da möhkəmləndirərək qeyri-neft sektorunun, infrastruktur sahələrinin, regionların sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi, yoxsulluğun azaldılması, ekoloji təhlükəsizliyinin təmin olunması və digər məsələlərin həlli istiqamətində daha təsirli tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün imkanları genişləndirib. Azərbaycanda davamlı inkişaf konsepsiyasının

müddəalarına uyğun olaraq iqtisadi inkişafın ekoloji tarazlıqla vəhdət təşkil etməsi, üstünlüyün ətraf mühitin qorunmasına verilməsi, ekoloji problemlərin ilk növbədə həll olunması, gələcək nəsillərin imkanları məhdudlaşdırılmadan çağdaş nəsillərin rifahının yaxşılaşdırılması ön xəttə çəkilib. Buna nail olmaq üçün, ilk növbədə, iqtisadiyyatın səmərəliliyinin yüksəldilməsi və ətraf mühitin qorunmasının təmin olunması istiqamətində çoxşaxəli fəaliyyət həyata keçirilir.

Ölkədə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı ilə bağlı mövcud olan ekoloji problemlərin həll edilməsi üçün təmiz texnologiyaların tətbiqinə böyük yer verilir. “Yaşıl iqtisadiyyat”a sərmayələrin cəlb olunması üçün ekoloji cəhətdən təmiz alternativ enerji mənbələrindən geniş istifadə etmək, istilik effekti yaradan qazları azaltmaq üçün, sənaye, nəqliyyat, tikinti və digər sahələrdə enerjiden səmərəli istifadə üzrə tədbirlər həyata keçirilir. Ölkəmizdə “yaşıl iqtisadiyyata” keçid mərhələsində ekoloji və iqtisadi tələblərə cavab verməyən çoxlu sayda müəssisələr bağlanıb, digərləri yenidən qurularaq modernləşdirilib, yeni aztullantılı və tullantısız texnologiyalar tətbiq olunub.

Təbii ehtiyatların mənimlənmə intensivliyi, Xəzər hövzəsinin Azərbaycan Respublikası üzrə ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində daha əməli tədbirlərin həyata keçirilməsi, aparılan işlərin tam ekoloji nəzarətdə saxlanılması, eyni zamanda, ekoloji ekspertiza tələblərinin mövcud dünya standartlarına uyğun qurulması problemlərin azalmasına, bu sahədə dönüşün yaranmasına gətirib çıxarıb. Bu baxımdan, istehsal intensivliyi ilə müşayiət olunan və formalaşan tullantıların ətraf mühitdən təcrid edilməsi, onların utilizasiyası və idarə olunması xüsusi prinsiplilik kəsb edir.

Azərbaycanın inkişafına və modernləşdirilməsinə hədəflənmiş səmərəli dövlətçilik siyasəti Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirilir. Ulu öndər Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi sosial-iqtisadi siyasəti uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyev fəaliyyətində ölkəmizin ekoloji durumuna xüsusi diqqət və qayğı göstərir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi də müstəqil Azərbaycan Respublikasının zəngin təbiətini, təbii sərvətlərini qorumaq, bərpa etmək üçün Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin tövsiyələrini rəhbər tutaraq bu istiqamətdə vaxtilə başlanılmış işləri davam etdirir, bu yöndə yeni-yeni layihələr həyata keçirilir. Ölkəmizin ən ciddi ekoloji problemlərinin həllinə cəmiyyətin, yerli və beynəlxalq təşkilatların diqqəti cəlb olunmaqla dövlətin müəyyənləşdirdiyi ekoloji siyasət reallaşdırılır. Bütövlükdə, ölkəmizdə ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əsaslı dönüş yaranıb, təbii ehtiyatların, o cümlədən faydalı qazıntıların, su, torpaq, hava kimi əvəzsiz sərvətlərin, meşələrin və biomüxtəlifliyin mühafizəsi sahəsində mühüm tədbirlər həyata keçirilib.

Bu istiqamətdə bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılmasında bir növ nəzərəcarpacaq sıçrayışa nail olunub və bu sahə fəaliyyətin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilib. Həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin ümumi sahəsi 2003-cü ildən etibarən təxminən 2 dəfə artırılaraq ölkə ərazisinin 10,3 faizinə çatdırılıb. Hazırda ölkədə ümumi sahəsi 893 min hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Bu gün əsas diqqət xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin beynəlxalq standartlara uyğun infrastrukturunun yaradılmasına yönəldilib. Qısa zaman ərzində Qafqazda ən böyük Şahdağ Milli Parkının nümunəvi infrastrukturunu qurulub, Şirvan və Hirkan Milli parklarında ekoturizm şəhərcikləri yaradılıb. Vəhşi təbiətin mühafizəsi istiqamətində aparılan işlər davam etdirilir və Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə həyata keçirilən layihə çərçivəsində 150 başadək ceyran öz tarixi areallarına köçürülüb.

Su hövzələrində bioloji resursların artırılması istiqamətində son 10 ildə 5 milyard ədədə yaxın balıq, o cümlədən nərə cinsli və qızıl balıq körpələri yetişdirilərək su hövzələrinə buraxılıb. Müasir Xıllı Nərə Balıqartırma zavodunda süni yetişdirilmiş 5000-dən artıq müxtəlif yaş qrupuna mənsub nərə cinsli balıqlardan ibarət təmir-törədici fond yaradılıb.

Meşəsalma və meşəbərpa tədbirlərinin ilbəl intensivləşdirilməsi hesabına son on ildə meşə ilə örtülü ərazilərin sahəsi 1 milyon hektarı keçib və ölkə ərazisinin 11,4 faizindən 11,8 faizinədək artıb. Son 10 il ərzində 100 min hektardan artıq sahədə meşəbərpa işləri aparılıb və yeni meşələr salınıb, 10 milyonlarla ədəd ağac əkilib.

Yaşılıqların artırılması sahəsində son 8 il ərzində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən arid sahələr və aşağı keyfiyyətli torpaqlarla səciyyələnən ərazilərin, o cümlədən Bakı və Abşeron yarımadasının yaşıllaşdırılması ilə bağlı müasir metodlara əsaslanan iri yaşıllaşdırma layihələri həyata keçirilib, 3776 hektardan artıq ərazidə 5 milyona yaxın ağac əkilib, müasir damcılı suvarma sistemləri ilə təmin olunub. Bu layihələr çərçivəsində müxtəlif bölgələrdə 1850 ha sahədə 1 265 mindən artıq məhsuldar və davamlı zeytun tingləri əkilib. Azərbaycanda tarixən yaradılmış zeytun bağlarından hazırda 900 hektara qədəri qorunub saxlanılıb ki, son zamanlar əkilmiş zeytun ağaclarının hesabına onların sahəsi 3 dəfədən çox artıb.

Beləliklə, ölkəmizdə ekologiya və ətraf mühitin qorunması istiqamətində mühüm tədbirlər həyata keçirilir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin layiqli davamçısı, ölkə Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə sosial-iqtisadi

inkişaf sahəsində müəyyən olunmuş düzgün siyasət nəticəsində bu siyasətin tərkib hissəsi olan ekoloji durumun sağlamlaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsinə bundan sonra da nail olunacaq.

Yeni Azərbaycan.-2016.-11 iyun-№ 15.-S.7.

Azərbaycanın ekoloji təhlükəsizlik konsepsiyası davamlı inkişafa hədəflənmiş yeni yanaşmaları özündə ehtiva edir

Azərbaycan Respublikasının ekologiya və təbii sərvətlər naziri, professor Hüseyn Bağirov

Ətraf mühitin mühafizəsi Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin prioritetlərindən biridir. Ölkəmizdə ekoloji problemlərin həlli məqsədilə ardıcıl olaraq Dövlət Proqramları qəbul edilir və icra edilir. Bunun nəticəsidir ki, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması sahəsində mühüm nailiyyətlər əldə edilmişdir. Bu kontekstdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən həm ətraf mühitin mühafizəsi baxımından, həm də insanların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun təmin olunması istiqamətində səmərəli tədbirlər həyata keçirilir.

Mayın 23-də Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin yaranmasının 15 illiyi tamam olur. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Ümummilli lider Heydər Əliyevin 23 may 2001-ci il tarixli 485 sayılı fərmanı ilə yaradılıb. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Azərbaycan Respublikası ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində ətraf mühitin qorunması, təbiətdən istifadənin təşkili, yeraltı sular, mineral xammal ehtiyatlarından və yerüstü təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi, onların bərpası, hidrometeoroloji proseslərin müşahidəsi və proqnozlaşdırılması sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır. Azərbaycan Respublikasında əhalinin sağlam ekoloji mühitdə yaşamaq hüququnu təmin etmək üçün ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi sahəsində dövlət idarəçiliyini həyata keçirir, hidrometeorologiya xidmətini təşkil edir, hidrometeoroloji müşahidələrin aparılmasını, proqnozlar hazırlanmasını və məlumatların yayılmasını təmin edir. Eyni zamanda, təbii ehtiyatların, faydalı qazıntıların, bitki örtüyü, flora, fauna (o cümlədən balıq), su və enerji mənbələrinin istifadə olunması prosesində ekoloji təhlükəsizliyin gözlənilməsi, ekoloji baxımdan torpağın bərpası və mühafizəsi, habelə atmosfer havasının mühafizəsi sahəsində dövlət nəzarətini də Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi həyata keçirir və öz səlahiyyətləri çərçivəsində mineral-xammal bazasından və yer təkindən səmərəli istifadə edilməsinə nəzarət edir.

Beləliklə, fəaliyyətinin 15 ili ərzində görülmüş işlər, qazanılmış nailiyyətlər və qarşıda duran vəzifələrlə bağlı Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər naziri Hüseyn Bağirovun müsahibəsini təqdim edirik.

- Hüseyn müəllim, ətraf mühit probleminə böyük əhəmiyyət verilməsi və bu kontekstdə irimiqyaslı ekoloji layihələrin həyata keçirilməsi ölkə vətəndaşlarına sağlam ətraf mühitdə yaşamağa imkan yaradır. Bu baxımdan, ölkəmizdə həyata keçirilən ekoloji siyasəti necə xarakterizə edərdiniz?

- Azərbaycan Respublikasında aparılan uğurlu xarici və daxili siyasət, həyata keçirilən layihələr sayəsində iqtisadi və sosial-siyasi sahələrdə inkişafa nail olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasında ətraf mühit məsələlərinə böyük əhəmiyyət verilməsi, o cümlədən irimiqyaslı ekoloji layihələrin həyata keçirilməsi ölkə vətəndaşlarına daha əlverişli təbii mühitdə yaşamağa imkan yaradır. İqtisadiyyatın inkişafının nəticəsi olaraq artan gəlirlərin qeyri-neft sektoruna yönəldilməsi ekoloji layihələrin həyata keçirilməsi imkanlarını xeyli genişləndirmişdir.

Müstəqillik əldə etdikdən və bazar iqtisadiyyatı yolunu seçdikdən sonra ölkədə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində yeni ekoloji siyasət formalaşmışdır. Ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə səmərəli istifadə edilməsi məsələsi hazırda aparılan sosial-iqtisadi islahatlarda mühüm yer tutur.

- Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu yeni ekoloji siyasət sonrakı dövrlərdə ətraf mühitin mühafizəsi baxımından, həm də insanların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun təmin olunması istiqamətində müstəsna əhəmiyyət kəsb edib. Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

- Ölkəmiz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Ümummilli Lider Heydər Əliyevin digər sahələrlə yanaşı ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində formalaşdırdığı yeni ekoloji siyasət insanların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun təmin olunmasına zəmin yaratmışdır.

Müasir Azərbaycan tarixinin bir çox parlaq səhifələri, heç şübhəsiz ki, Ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə, onun irimiqyaslı və çoxşaxəli dövlətçilik fəaliyyəti ilə bağlıdır. Azərbaycana rəhbərliyi dövründə ölkənin bütün sahələr üzrə inkişafında, dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsində onun xidmətləri ölçüyəgəlməzdir. Heydər Əliyev hələ sovet hakimiyyəti illərində var qüvvəsi ilə Azərbaycanın gələcək inkişafı, tərəqqisi, rifahı, xalqın həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması və cəmiyyətin firavanlığı naminə yorulmaq bilmədən çalışmışdır.

Ulu öndər Azərbaycanda rəhbər olduğu müddətdə bütün sahələrdə olduğu kimi ekoloji problemlərin həlli məsələlərini də daim diqqət mərkəzində saxlayıb. Dahi rəhbər ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi, eləcə də təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə məsələlərinə xüsusi qayğı ilə yanaşıb.

Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra 1993-cü ildə yenidən hakimiyyətə gəlmiş Ulu öndərimiz ekoloji məsələləri bir daha ön cərgəyə çəkmiş, bu sahədə olan mövcud problemlərə xüsusi diqqət ayırmışdır. Bu dövrdə ətraf mühitlə bağlı bir sıra yeni qanunlar qəbul edilmişdir.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlət siyasətinin əsası məhz Ulu öndər Heydər Əliyevin Prezidentliyi dövründə qoyulmuşdur. Belə ki, Bakı və Abşeronun yaşıllaşdırılmasına, pozulmuş ekoloji tarazlığın bərpaasına, təbiətə vurulmuş yaraların sağlmasına daha böyük əzmkarlıqla başlanılmış, məhz bu sahədə həyata keçirilmiş mühüm qərarlardan biri kimi 2001-ci ildə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yaradılmışdır.

Respublikamızda bu dövrdə həyata keçirilən ekoloji siyasətdə ətraf mühitin mühafizəsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edən problemlərin həlli üzrə əsas prinsiplər öz əksini tapmış, təbiətin mühafizəsi baxımından hüquqi-normativ aktların qəbul edilməsi sahəsində bir çox işlər görülmüşdür. 1999-cu ildə Milli Məclisin qəbul etdiyi “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Qanun Ulu öndər tərəfindən təsdiq olunmuş, 2000-ci ildə isə bu istiqamətdə daha iki qanun - “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” və “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” qanunlar qəbul edilmişdir.

O ağır keçid illərində bütün çətinliklərə baxmayaraq, Azərbaycan dövlətinin yaşıllaşdırma, abadlaşdırma, ekolojiya və ətraf mühitin qorunması sahəsində gördüyü işlərlə yalnız fəxr etmək olar. Bu dövrdə Azərbaycanda ətraf mühitin qorunması ilə bağlı həyata keçirilən dövlət siyasətinin təməlində Ulu öndərin Azərbaycan təbiətinə vurğunluğu, əhəlinin sağlamlığına və gələcək nəsillərin sağlam mühitdə böyüməsinə olan qayğısı dayanırdı.

- Azərbaycanda davamlı inkişaf konsepsiyasının müddəalarına uyğun olaraq iqtisadi inkişafın ekoloji tarazlıqla vəhdət təşkil etməsi diqqət mərkəzindədir...

- Azərbaycanda davamlı inkişaf konsepsiyasının müddəalarına uyğun olaraq iqtisadi inkişafın ekoloji tarazlıqla vəhdət təşkil etməsi, ekoloji problemlərin həll olunması, gələcək nəsillərin imkanları məhdudlaşdırılmadan çağdaş nəsillərin rifahının yaxşılaşdırılması ön xəttə çəkilmişdir. Buna nail olmaq üçün ilk növbədə iqtisadiyyatın səmərəliliyinin yüksəldilməsi və ətraf mühitin qorunmasının təmin olunması istiqamətində çoxşaxəli fəaliyyət həyata keçirilir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi iqtisadi inkişafı balanslaşdırılmış modern və çevik idarə olunan ekoloji siyasətin həyata keçirilməsi istiqamətində qısamüddətli və uzunmüddətli iqtisadi, ekoloji və sosial nəticələr və ehtimal edilən fəsadlar nəzərə alınmaqla qərarların qəbul edilməsi və bu prosesdə alternativ variantların nəzərə alınması, ətraf mühit sahəsində qərarlar hazırlanarkən bütün maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi, ətraf mühitin hər hansı komponentinin bərpa olunmayan dərəcədə pozulmasına səbəb ola biləcək fəaliyyətin qarşısının alınması, aztullantılı texnologiyaların tətbiq edilməsi, əhali arasında ekoloji təbliğatın və maarifləndirmənin gücləndirilməsi prinsiplərini tətbiq edir.

Bu istiqamətdə qəbul edilmiş proqramların əsas məqsədi ölkə iqtisadiyyatının, xüsusilə, qeyri-neft sektorunun dinamik inkişafına, əhəlinin iqtisadi və sosial tələbatının daha dolğun təmin olunmasına, regionların inkişafına, ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə, ətraf mühitin mühafizəsinə yönəldilmiş investisiya layihələrinin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Ölkədə mövcud olan ekoloji problemlərin həll edilməsi üçün təmiz texnologiyaların tətbiqinə böyük yer verilir. “Yaşıl iqtisadiyyata” sərmayələrin cəlb olunması üçün ekoloji cəhətdən təmiz alternativ enerji mənbələrindən geniş istifadə etmək, istilik effekti yaradan qazları azaltmaq, sənaye, nəqliyyat, tikinti və digər sahələrdə enerjidən səmərəli istifadə üzrə tədbirlər həyata keçirilir.

Ölkəmizdə “yaşıl iqtisadiyyata” keçid mərhələsində ekoloji və iqtisadi tələblərə cavab verməyən çoxlu sayda müəssisələr bağlanmış, digərləri yenidən qurularaq modernləşdirilmiş və yeni aztullantılı texnologiyalar tətbiq olunmuşdur.

Təbii ehtiyatların mənimsənilmə intensivliyi, Xəzər hövzəsinin Azərbaycan Respublikası üzrə ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində daha əməli tədbirlərin həyata keçirilməsi, aparılan işlərin tam ekoloji nəzarətdə saxlanılması, eyni zamanda ekoloji ekspertiza tələblərinin mövcud dünya standartlarına uyğun qurulması bu sahədə problemlərin azalmasına gətirib çıxarmışdır.

Ekoloji hüquq pozuntularına görə məsuliyyətin artırılması ekoloji nəzarət sahəsində iqtisadi tənzimlənmə mexanizminin qurulması ilə nəticələnmişdir. Ümumilikdə ekoloji vəziyyət, təbii ehtiyatlar, onların mühafizəsi və bərpası davamlı iqtisadi inkişaf konsepsiyasının tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

- Hüseyn müəllim, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi bu gün ölkəmizdə ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin, o cümlədən təbii ehtiyatların və biomüxtəlifliyin mühafizəsi sahəsində hansı tədbirlər həyata keçirir?

- Azərbaycanın inkişafına və modernləşdirilməsinə hədəflənmiş səmərəli dövlətçilik siyasətini uğurla həyata keçirən Prezident İlham Əliyev öz fəaliyyətində ölkəmizin ekoloji durumuna xüsusi diqqət və qayğı göstərir.

Bu gün Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi müstəqil Azərbaycan Respublikasının zəngin təbiətini, təbii sərvətlərini qorumaq, bərpa etmək üçün bu istiqamətdə vaxtilə başlanılmış işləri davam etdirir, bu yöndə yeni-yeni layihələr həyata keçirilir. Ölkəmizin ən ciddi ekoloji problemlərinin həllinə cəmiyyətin, yerli və beynəlxalq təşkilatların diqqəti cəlb olunmaqla dövlətin müəyyənləşdirdiyi ekoloji siyasət reallaşdırılır. Bütövlükdə, ölkəmizdə ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əsaslı dönüş yaranmış, təbii ehtiyatların, o cümlədən su, torpaq, hava kimi əvəzsiz sərvətlərin, meşələrin və biomüxtəlifliyin mühafizəsi sahəsində mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Meşəsalma və meşəbərpa tədbirlərinin ilbəl intensivləşdirilməsi hesabına son on ildə meşə ilə örtülü ərazilərin sahəsi 1 milyon hektarı keçmiş və ölkə ərazisinin 11,4 faizindən 11,8 faizində artmışdır. Son 10 il ərzində 100 min hektardan artıq sahədə meşəbərpa işləri aparılmış və yeni meşələr salınmış, 10 milyonlarla ədəd ağac əkilmişdir.

Yaşıllıqların artırılması sahəsində son 8 il ərzində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən arid sahələr və aşağı keyfiyyətli torpaqlarla səciyyələnən ərazilərin, o cümlədən Bakı və Abşeron yarımadasının yaşıllaşdırılması ilə bağlı müasir metodlara əsaslanan iri yaşıllaşdırma layihələri həyata keçirilmiş, 3776 hektardan artıq ərazidə 5 milyona yaxın ağac əkilmiş, müasir damcılı suvarma sistemləri ilə təmin olunmuşdur. Bu layihələr çərçivəsində müxtəlif bölgələrdə 1850 ha sahədə 1 265 mindən artıq məhsuldar və davamlı zeytun tingləri əkilmişdir. Azərbaycanda tarixən yaradılmış zeytun bağlarından hazırda 900 hektara qədəri qorunub saxlanmışdır ki, son zamanlar əkilmiş zeytun ağaclarının hesabına onların sahəsi 3 dəfədən çox artmışdır.

Ekoloji məsələləri, o cümlədən yaşıllaşdırma tədbirlərini gündəlik diqqət mərkəzində saxlayan cənab Prezident İlham Əliyev bu il də ənənəvi olaraq Ulu öndər Heydər Əliyevin doğum günündə ağacəkmə kampaniyasında iştirak etmişdir. Ərazisi 12 hektar olan yaşıllıq sahəsində ümumilikdə 10 minə yaxın zeytun, Eldar şamı, sərv, Arizona sərv, mavi küknar, limon sərv, leylandi ağacları əkilib.

Bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılmasında nəzərəçaracaq sıçrayışa nail olunmuş və bu sahə fəaliyyətin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin ümumi sahəsi 2003-cü ildən etibarən təxminən 2 dəfə artırılaraq ölkə ərazisinin 10,3 faizinə çatdırılmışdır. Hazırda ölkədə ümumi sahəsi 893 min hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən, 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Bu gün əsas diqqət xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin beynəlxalq standartlara uyğun infrastrukturunun yaradılmasına yönəldilmişdir. Qısa zaman ərzində Qafqazda ən böyük Şahdağ Milli Parkının nümunəvi infrastrukturunu qurulmuş, Şirvan və Hirkan Milli Parklarında ekoturizm şəhərcikləri yaradılmışdır. Vəhşi təbiətin mühafizəsi istiqamətində aparılan işlər davam etdirilir və Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə həyata keçirilən layihə çərçivəsində 150 başadək ceyran öz tarixi areallarına köçürülmüşdür. Alim və mütəxəssislərin iştirakı ilə ölkə ərazisində nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan bitki və heyvan növləri haqqında toplanmış məlumatlar əsasında Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”nın 2 cildəndən ibarət 2-ci nəşri çap olunmuşdur.

Su hövzələrində bioloji resursların artırılması istiqamətində son 10 ildə 5 milyard ədədə yaxın balıq, o cümlədən nərə cinsli və qızıl balıq körpələri yetişdirilərək su hövzələrinə buraxılmışdır. Xıllı Nərə Balıqartırma zavodunda süni yetişdirilmiş müxtəlif yaş qrupuna mənsub nərə cinsli balıqlardan ibarət təmir-tərədici fond yaradılmışdır. Artıq burada Azərbaycanda ilk dəfə olaraq süni yetişdirilmiş ana balığı öldürmədən cərrahi əməliyyat vasitəsilə alınmış kürüdən balıq körpələri yetişdirilmişdir. Bununla da dənizdəki ana balıq qıtlığından asılılıq getdikcə azalmaqdadır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təşəbbüsü ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilən, qısa zamanda geniş əraziləri əhatə etmiş və effektiv nəticələr verən “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması proqramı” üzrə 2007-ci ildən başlayaraq regionlarda modul tipli sutəmizləyici qurğuların quraşdırılması hesabına 384 yaşayış məntəqəsində keyfiyyətli içməli su ilə təmin edilmiş əhalinin sayı 625 minə çatmışdır.

Gələcəkdə yarana biləcək su qıtlığı probleminin effektiv həlli üçün yeni yanaşma və texnologiyaların tətbiqi məqsədilə infrastruktur imkanları gündə 20 min m³ olan, ilkin mərhələdə pilot olaraq sutkada 2000 m³ gücündə avadanlıq quraşdırılmış, Dəniz Suyunun Duzsuzlaşdırılması zavodu və müasir tinglikdən ibarət kompleks inşa edilmişdir. Faktiki olaraq bu zavod Xəzər sahilində ən müasir və iri duzsuzlaşdırma müəssisəsidir. Bu gün zavodda istehsal olunan su ətraf ərazidə salınmış yaşıllıqların suvarılmasında istifadə edilir.

Ətraf arid ərazidə salınmış yaşıllıqların suvarılması ilə bağlı Şirvan kanalı suyunun duzsuzlaşdırılaraq suvarılmaya yararlı vəziyyətə gətirilməsi üçün inşa edilmiş qurğuların istehsal gücü 2 dəfə artırılaraq sutkada 5000 kubmetrə çatdırılmışdır.

Son illər respublikada mərkəzləşmiş kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması, mövcud çirkab sutəmizləyici qurğuların modernləşdirilməsi və yenilərinin inşası üzrə iri miqyaslı layihələr həyata keçirilir. Eyni zamanda Xəzər dənizinin kiçik lokal mənbələrdən çirkənməsinin qarşısının alınması məqsədilə nazirlik tərəfindən Abşeron yarımadasının mərkəzləşdirilmiş kanalizasiya şəbəkəsi olmayan şimal sahilboyu ərazilərində ümumilikdə gündə 7900 m³ çirkab sutəmizləmə gücünə malik modul tipli təmizləyici qurğulardan ibarət 17 stansiya istismara verilərək "Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi" yaradılmışdır.

Hidrometeoroloji müşahidə sistemi modernləşdirilmiş, təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrə nəzarətin gücləndirilməsi, proqnoz və erkən xəbərdarlıq sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə Kür çayının mənsəbində səviyyə tərəddüdünü və Kiş çayında sel axınlarını, o cümlədən Şahdağın Kabaş zirvəsində və Ləzə məntəqəsində yüksək dağlıq ərazilərin hava şəraitini real vaxt rejimində izləməyə imkan verən avadanlıqlar quraşdırılmışdır. Qafqazda ən yüksək dağlıq "Kompleks Hidrometeoroloji və Ekoloji Tədqiqat Elm Mərkəzi" yaradılmış, Bazardüzü – Şahdağ - Tufandağ ekosistemlərinin tədqiqi məqsədilə Mərkəzdə 3 avtomat meteoroloji stansiya qurulmuş, bütün kompleks alternativ enerji ilə təmin olunmuşdur. Müşahidə sisteminin avtomatlaşdırılması və modernləşdirilməsi işləri davam etdirilir. Artıq günəş panelləri hesabına alternativ enerji ilə təchiz olunmuş avtomat meteostansiyaların sayı 67-yə çatmışdır. Fransadan məlumatların təhlükəsiz saxlanması və idarə olunmasına imkan verən iqlim məlumatlarının idarə olunması sistemi və məlumatların yığılması, ötürülməsi və emalı üçün müasir telekommunikasiya sistemi alınmışdır. Həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində meteoroloji proqnozların özünü doğrultması 94-97% təşkil edir.

Ölkə başçısı cənab İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən uğurlu siyasət nəticəsində təmin edilmiş yüksək iqtisadi inkişafı xammal bazası ilə təchiz etmək üçün yer təkinin geoloji öyrənilməsi işlərində ciddi nəticələr əldə olunmuş, dağ-qazma və buruq-qazma avadanlıqları bazasının yeniləşdirilməsi, yeni texnika və texnologiyaların tətbiqi sayəsində geoloji-kəşfiyyat işlərinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasına nail olunmuşdur. Azərbaycanın Faydalı Qazıntı Ehtiyatlarının Dövlət və Sahə balansında 900-ə yaxın yataq qeydə alınmışdır ki, onlardan 253 yataq, o cümlədən 18 filiz, 55 qeyri-filiz, 179 inşaat materialları yataqları və 1 yeraltı şirin su yatağı məhz Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yarandıqdan sonra qeydiyyatla alınmışdır. Hazırda yeni kəşf olunmuş yataqlar hesabına inşaat materiallarına və qeyri-filiz xammalına olan tələbat tam ödənilir. Son illərdə kəşf olunmuş yataqlar hesabına ölkənin qızıl ehtiyatları 2 dəfədən çox artmışdır.

- Rəhbərlik etdiyiniz nazirliyin beynəlxalq təşkilatlarla, donor ölkələrlə əlaqələri hansı səviyyədədir?

- ETSN tərəfindən beynəlxalq təşkilatlarla, donor ölkələrlə əlaqələrin genişləndirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Bununla bərabər müvafiq sazişlər əsasında inkişaf etmiş ölkələrlə ikitərəfli əməkdaşlıqlar qurulur. Ətraf mühit sahəsində beynəlxalq müqavilələr çərçivəsində əməkdaşlığa da diqqət yetirilir. Azərbaycan Respublikası bu günə kimi 20-dən artıq ekoloji konvensiyaya qoşulmuş, müvafiq protokollar imzalamış, bir sıra mühüm beynəlxalq tədbirlərin təşkilatçılığını həyata keçirmişdir.

Son illərdə Azərbaycanda qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və mövcud normativ hüquqi aktların ölkənin qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına, həmçinin Avropa İttifaqının qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması istiqamətində tədbirlər görülmüşdür. Ətraf mühitə dair bir sıra yeni qanunlar qəbul edilmiş, mövcud qanunlara əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Qanunvericilik əsasən atmosfer havası, su ehtiyatları, məişət və istehsalat tullantıları, su bioresursları, biomüxtəlifliyin qorunması sahələrini əhatə etmişdir. Bununla bərabər, qanunların icrasının təmin edilməsi məqsədilə müvafiq normativ aktlar, qaydalar qəbul olunmuşdur.

- Hüseyin müəllim, ekoloji problemlərin aradan qaldırılması və səmərəli idarəetmə sisteminin yaradılması sahəsində Azərbaycanın təcrübəsi beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən necə qiymətləndirilir?

- Ekoloji problemlərin aradan qaldırılması və səmərəli idarəetmə sisteminin yaradılması Azərbaycan Respublikasının başqa sahələrdə olduğu kimi ətraf mühit sahəsində də beynəlxalq miqyasda nüfuzunun artmasına gətirib çıxarmışdır. Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmişdir. Nüfuzlu tədqiqat mərkəzləri olan ABŞ-ın Yel və Kolumbiya Universitetləri tərəfindən 2016-cı ildə açıqlanmış Ekoloji Fəaliyyətin Effektivliyi İndeksinə görə (Environmental Performance Index) Azərbaycan 180 ölkə arasında 31-ci sırada, MDB ölkələri arasında 1-ci, Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya Regionu üzrə isə 2-ci yerdə qərarlaşmışdır. Ümumiyyətlə qiymətləndirmədə ölkəmiz strateji əhəmiyyətli məsələlərə görə, o cümlədən iqlim və enerji sahələri üzrə 2-ci yerə, meşə örtüyündə dəyişiklik üzrə əldə olunan nailiyyətlərə görə 5-ci yerə, ətraf mühitin insan sağlamlığına təsiri üzrə isə 32-ci yerə layiq görülmüşdür.

Həqiqətən də müstəqilliyini yenidən əldə etmiş bir ölkədə bu cür göstəricilərə nail olunması qazanılmış uğur kimi qiymətləndirilməlidir. Təbii ki, bu da Ümummilli lider Heydər Əliyevin təməlini qoyduğu ekoloji tarazlığın

bərpasına, ətraf mühitin mühafizəsinə yönələn əsas fəaliyyət proqramının təcəssümü və ölkə başçımızın yürütdüyü davamlı ekoloji siyasətin nəticəsidir.

- Ekoloji durumun sağlamlaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi ilə bağlı gələcək gözləntilər nədən ibarətdir?

- Ümummilli lider Heydər Əliyevin layiqli davamçısı, ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində müəyyən olunmuş düzgün siyasət indiyə qədər ölkəmizə yalnız uğur gətirmişdir. Əminliklə söyləmək olar ki, digər sahələrdə olduğu kimi ekoloji mühitin və təbii sərvətlərin qorunması siyasətinin düzgün və uğurla həyata keçirilməsi sayəsində bundan sonra da ciddi nəticələrə nail olunacaqdır.

Səs.-2016.-20 may-№ 90.-S.8-9.

Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi hər birimizin “IDEA”-sı olmalıdır

Professor Rauf Sultanov: “Əhali arasında maarifləndirmə aparılması, ekoloji şüurun yaradılması, ekoloji biliklərin formalaşdırılması ekoloji problemlərin həllində böyük işlər görə bilər”

Nigar Abdullayeva

Ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə istifadə edilməsi ölkədə aparılan sosial-iqtisadi islahatların tərkib hissəsindən biridir.

Müstəqillik illərində ölkəmizdə ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əsaslı dönüş yaranıb, təbii ehtiyatların, o cümlədən faydalı qazıntıların, su, torpaq, hava kimi əvəzsiz sərvətlərin, meşələrin və biomüxtəlifliyin mühafizəsi sahəsində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilib. Hazırda iqtisadi inkişaf bərabər, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə istifadə edilməsi ölkə başçısının daim diqqət mərkəzindədir. Ölkənin sosial-iqtisadi həyatının bütün sahələrinin inkişafı ilə yanaşı, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması məsələlərinə də göstərilən gündəlik qayğının, həyata keçirilən ardıcıl tədbirlərin nəticəsində ölkəmizdə ekoloji durum əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşıb. Mövcud ekoloji problemlərin aradan qaldırılması Azərbaycanın beynəlxalq miqyasda nüfuzunun artmasına təkan verib. Uzun illər ərzində yaranmış ekoloji problemlər təhlil edilərək, onların kompleks həllinə yönəldilən və davamlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanan milli və dövlət proqramları təsdiq edilib və onların icrasına başlanılıb. Ölkədə mövcud qoruq və yasaqlıqların ərazisi genişləndirilib, milli parklar yaradılıb, ətraf mühitin qorunmasının gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçirilib. Ətraf mühitlə bağlı qəbul olunmuş dövlət proqramlarının uğurla reallaşdırılması, mövcud ekoloji problemlərin daha səmərəli həlli məqsədilə müvafiq sərəncamların imzalanması bu sahənin ölkəmizdə prioritet məsələlər sırasına qaldırılmasını sübut edir. Təsədüfi deyil ki, 2010-cu il ölkədə “Ekologiya ili” elan edildi. Nazirlər Kabinetinin son iclasında çıxışı zamanı Prezident İlham Əliyev ekoloji tədbirlərin daim aparıldığını bildirib: “Keçən il 4 milyondan çox ağac əkilib. Bu siyasət davam etdirilməlidir. Yadımdadır, əvvəllər biz buna kampaniya deyirdik, “Ekologiya ili”ndə biz bu işə fəal başlamışdıq. Ancaq hələ o vaxt mən deyirdim ki, bu, kampaniya olmamalıdır, bu, daimi proses olmalıdır. Bakıda və Abşeron yarımadasında ağacəkmə daimi proses olmalıdır. Çirklənmiş yerlər təmizlənməlidir. Böyükşor gölünün təmizlənməsinin birinci mərhələsi keçən il həyata keçirilib. Çirklənmiş və üfunət iyi verən bu ərazi indi artıq adamın gözünü oxşayır. Təmizlənmiş gölə köçəri quşlar qonur. Burada böyük bulvar salınıb. Böyükşor gölünün təmizlənməsinin ikinci hissəsi də bu il icra edilməlidir. Zığ gölünün təmizlənməsi layihəsi də icra edilməlidir”.

Qeyd edək ki, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın “Hərəyə bir ağac əkək” devizi ilə keçirilən aksiyalarda da milyonlarla yeni ağac və kol əkilib. Eyni zamanda, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın rəhbərlik etdiyi IDEA (Ətraf Mühitin Mühafizəsi Naminə Beynəlxalq Dialoq) İctimai Birliyinin təşkil etdiyi layihələr də məhz ekoloji mühitin qorunmasına xidmət edir. Məhz IDEA-nın təşkilatçılığı ilə çoxsaylı ekoloji tədbirlər reallaşdırılıb. Həmçinin IDEA-nın təşkilatçılığı ilə 18 mart 2014-cü ildə 1-ci Azərbaycan Ətraf Mühit Forumu yüksək səviyyədə keçirilib. 2014-cü il 7 may tarixində IDEA İctimai Birliyinin təşəbbüsü, Heydər Əliyev Fondu və Heydər Əliyev Mərkəzinin təşkilatı dəstəyi ilə Heydər Əliyev Mərkəzində Qafqaz Biomüxtəlifliyi Sammiti keçirilib. Keçirilən layihələrdə məqsəd gənclərin və beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini ətraf mühitin qorunmasına cəlb etməkdir.

Ümumilikdə meşə və qeyri-meşə fondu torpaqlarında 2015-ci il ərzində 5 milyona yaxın ağac əkilib

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində bir sıra tədbirlər həyata keçirilib. Meşəbərpə və meşə ilə örtülü ərazilərin artırılması sahəsində 2015-ci ildə 10141 ha sahədə meşəbərpə tədbirləri, o cümlədən 2 636 ha sahədə meşə əkini və səpini aparılıb, 4 310,4 min ədəd ağac əkilib. 2015-ci ildə qeyri-meşə fondu torpaqlarında, o cümlədən magistral avtomobil yollarının ətrafında yaşıllıqların salınması, bərpası, becərilməsi tədbirləri davam etdirilərək 634 753 ədəd ağac və kollar əkilib, bütün ərazilər damcılı suvarma sistemi ilə təchiz edilib. Ümumiyyətlə, son 5 il ərzində arid sahələr və aşağı keyfiyyətli torpaqlarda iri yaşıllaşdırma layihələri hesabına 3 659 ha ərazidə 4 711 711 ədəd ağac əkilərək, 10,8 min kilometrə yaxın müasir damcılı suvarma sistemləri ilə təmin olunub. Bu layihələr çərçivəsində 2 700 ha sahədə 1 240 mindən artıq məhsuldar və davamlı zeytun tingləri əkilib. Son zamanlar əkilməmiş zeytun ağaclarının hesabına zeytun bağlarının sahəsi 3 dəfə artıb. Ümumilikdə meşə və qeyri-meşə fondu torpaqlarında 2015-ci il ərzində 5 milyona yaxın ağac əkilib.

Bioloji müxtəlifliyin qorunması sahəsində ümumi ərazisi 892 546,49 hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin beynəlxalq standartlara uyğun infrastrukturunun yaradılması istiqamətində Göygöl Milli Parkında ekoturizm infrastrukturunu və marşrutları yaradılıb. Qısa müddət ərzində Milli Parka 65 mindən artıq turist səyahət edib. Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğunun ərazisinin genişləndirilərək Qızılağac Dənizkənarı Milli Parkının yaradılması məqsədilə zəruri avadanlıqlar alınaraq, sərhədlərin demarkasiyası və buraxılış-nəzarət infrastrukturunu yaradılıb. Bununla da Milli Parkda heyətin mühafizə və nəzarət imkanları təkmilləşdirilib. Ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar 2015-ci il ərzində 3 132 akt və 983 protokol tərtib olunaraq və 1 640 “məcburi göstəriş” verilib. 910 iş üzrə 1 294 030 manat cərimə tətbiq edilərək, 419 iş üzrə 847 358 manat iddia qaldırılıb. Hüquq mühafizə orqanlarına göndərilən 346 işdən 114-nə, İcra qruplarına göndərilən 471 işdən 271-nə, məhkəmələrə göndərilən 166 işdən 45-nə baxılaraq müvafiq tədbirlər görülmüşdür.

Göllərin qurudulması ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasında vacib addımlardan biridir

Mütəxəssislər də ölkədə ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirləri yüksək qiymətləndirir, eyni zamanda bir sıra həlli vacib məsələlərin olduğunu deyirlər. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Ekologiya kafedrasının professoru, biologiya elmləri doktoru, Azərbaycan Ekologiya Standartları Monitoring Fondunun prezidenti Rauf Sultanovun sözlərinə görə, ölkədə yaşıllığın salınması yaşıllıq kütlənin əmələ gəlməsinə səbəb olur və bu əmələ gəldikdə heyvanların yemlənməsi, mikroorqanizmlərin əmələ gəlməsində iştirak, heyvanlar arasında ekoloji tarazlığın təmin edilməsinə imkan verir: “Vaxtilə ölkədə yaşıllıqlar salınsa da, pərakəndə idi. Ancaq son illər bu istiqamətdə Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə genişmiqyaslı işlər görülür. Eləcə də ölkədə bu sahədə fəaliyyət göstərən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi var və bu nazirlik, demək olar ki, ölkədə çox önəmli layihələrin həyata keçirilməsində iştirak edir. Ancaq bu da bir faktır ki, nazirlik 100 dəfə artıq fəaliyyət göstərsə də, ekoloji problemləri həll etmək qeyri-mümkündür. Bunun üçün əhali arasında maarifləndirmənin aparılması, ekoloji şüurun yaradılması, ekoloji biliklərin formalaşdırılması ekoloji problemlərin həllində böyük işlər görə bilər”. Mütəxəssisin fikrincə, ölkədə ekoloji mühitin pozulmasında təsir göstərən amillərdən biri duzlu su mühitidir: “Su qalığı Bakı şəhərinin ətrafında çoxdur. Bu istiqamətdə ölkədə dövlət səviyyəsində mühüm layihələr həyata keçirilir. Göllərin qurudulması, yaşıllıqların salınması ilə bağlı böyük işlər görülür. Bu, ölkədə ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, müəyyən xəstəliklərin qarşısının alınmasında olduqca vacib addımlardan biridir. Həmin gölməçələrin qurudulması vacib əhəmiyyət kəsb edir. Çünki mikroorqanizmlərin şirin sulara inkişafı nəticəsində 1 milyon dəfə artım prosesi gedir. Bu baxımdan həmin göllərin qurudulması çox əhəmiyyətlidir və dövlət tərəfindən yerində həyata keçirilən tədbirdir”.

R.Sultanov onu da vurğulayır ki, Bakı şəhəri çoxmiqonlu əhalisi olan şəhərdir və burada əhalinin istirahəti, sağlamlığı üçün müəyyən tədbirlər görülür ki, bu tədbirlərdən biri də parkların genişləndirilməsi, sahəsinin artırılmasıdır: “O parklar uşaqların, yaşlı insanların istirahəti üçün gözəl mühitdir. Onlar burada təmiz havada istirahət edə bilsinlər. Bu istiqamət, nəinki dənizkənarı parklarda, həmçinin şəhərin daxilində böyük parkların yaradılmasına fikir verilir. Məsələn, köhnə “sovetki” adlanan yerdə evlərin yerində böyük bir parkın yaradılması mühüm məsələlərdən biridir. Bakının bütün rayonlarında bu istiqamətdə böyük işlər görülür. İdman komplekslərinin salınması, onların ətrafında yaşıllıqların, istirahət yerlərinin yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Təkcə Bakı deyil, elə bir rayon yoxdur ki, orada bu istiqamətdə tədbirlərin həyata keçirilməsinin şahidi olmayasan”.

Yeni “Ekoloji park”da 150 minə yaxın ağac əkiləcək

Ekoloji mühitin yaxşılaşdırılması istiqamətində müvafiq tədbirlər bu gün də davam etdirilir. Bu tədbirlərdən biri kimi ölkə başçısının tapşırıqlarına əsasən Səbail rayonu Bibiheybət qəsəbəsində «Şıx» yamacındakı 50 ha sahədəki dağ massivində Səbail Rayon İcra Hakimiyyəti və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə birgə “Ekoloji park”ın yaradılması ilə bağlı böyük layihənin həyata keçirilməsi işlərinə başlanılıb. Səbail Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının müavini Abit Əliyev bildirib ki, nəzərdə tutulan işlər çərçivəsində Səbail Rayon İcra Hakimiyyəti əməkdaşları tərəfindən 168 metr hündürlükdə 250 kub. metr tutumlu 1 əsas və 60 kub. metr tutuma malik 2 köməkçi su rezervuarları quraşdırılıb.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi mütəxəssislərinin köməyi ilə “Ekoloji park”da 150 minə yaxın ağacın əkilməsi nəzərdə tutulub. Kəskin dağ yamacı, böyük maillik olan ərazidə yerli iqlimə uyğun Eldar şamı, oleandr və digər ağacların əkilməsi nəzərdə tutulub. Bu, ekoloji problemlərin mövcud olduğu Bibiheybət buxtası və ümumilikdə Bakı şəhərindən cənub və qərb istiqamətində çıxış ərazilərinin ekoloji təmizliyi, gələcəkdə burada

sağlam zonaların yaradılması istiqamətində görülən işlərə bir töhfə olacaq. Gələcəkdə parkın dağ yamacı boyunca Su İdmanı Sarayı istiqamətində genişləndirilməsi nəzərdə tutulub.

Beləliklə, bu gün ölkədə yeni salınan parklar, çirkli göllərin qurudulması, əhalinin təmiz su ilə təmin olunması və digər tədbirlər ekoloji mühitin yaxşılaşdırılmasına yönəldilib ki, bu da məhz əhalinin sağlamlığı üçün mühüm şərtidir.

Palitra.-2016.-3 mart.-№ 40.-S.10.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və digər qanunlarında ekoloji insan hüquqları

Abbasova Firuzə Elçin qızı,

Bakı Dövlət Universiteti hüquq fakültəsinin “Beynəlxalq xüsusi hüquq və
Avropa hüququ” kafedrasının magistranti

Açar sözlər: insan hüquqları, ekologiya, konstitusiya, milli qanunlar, təhlil.

Ключевые слова: права человека, экология, Конституция, национальные законы, анализ.

Keywords: human rights, ecology, constitution, national laws, analysis.

Ekoloji insan hüquqları insanın konstitusion hüquqlarının xüsusi (müstəqil) bir növü olub, insanın təbii ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqələrini əhatə edir. Azərbaycan Respublikasında ekoloji insan hüquqları ölkənin Əsas Qanununda – Konstitusiyada təsbit edilmiş və bir sıra digər sahəvi qanunvericilik aktlarında daha da inkişaf etdirilmiş, dəqiqləşdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının 12 noyabr 1995-ci il tarixli Konstitusiyasının “Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ” adlanan 39-cu maddəsində qeyd edilir ki, hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ vardır; hər kəsin ətraf mühitin əsl vəziyyəti haqqında məlumat toplamaq və ekoloji hüquqpozma ilə əlaqədar onun sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin əvəzini almaq hüququ vardır; heç kəs ətraf mühitə, təbii ehtiyatlara qanunla müəyyən edilmiş hədlərdən artıq təhlükə törədə və ya zərər vura bilməz; dövlət ekoloji tarazlığın saxlanılmasına, yabanı bitkilərin və vəhşi heyvanların qanunla müəyyən edilmiş növlərinin qorunmasına təminat verir.

Nəzərdən keçirilən konstitusion hüquq norması Azərbaycan Respublikasında ekoloji insan hüquqlarının konstitusion-hüquqi əsasını təşkil edir.

Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq insanın təməl hüquqlarından biridir. Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, insanın təhlükəsiz (sağlam) ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun izahı zamanı yaranan əsas çətinlik “təhlükəsiz (sağlam) ətraf mühit” anlayışının şərh edilməsi ilə bağlıdır. Müəlliflər göstərir ki, bütün sosial hadisələrin hamı üçün məqbul olan mütləq anlayışları vermək mümkün deyildir. İnsanın sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ ilk dəfə 1972-ci ildə BMT-nin ətraf mühitə dair Stokholm konfransında müzakirə olunmuşdur. Həmin konfransda hazırlanmış Bəyannamədə insanın təhlükəsiz (sağlam) ətraf mühitdə yaşamaq hüququ “keyfiyyəti, ləyaqətli və çiçəklənən həyat sürməyə imkan verən ətraf mühit” kateqoriyası ilə izah olunur (2, 8, 9). [səh. 129-130]

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 39-cu maddəsi ekoloji insan hüquqlarının əsas müddəalarını təşkil edir, bu hüquqların daha detallandırılmış məzmunu və onların realizə mexanizmləri isə bir sıra digər sahəvi qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuşdur. Bizim məqalə kontekstində Azərbaycan Respublikasının “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” 8 iyun 1999-cu il tarixli Qanununda, “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” 8 iyun 1999-cu il tarixli Qanununda, “Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında” 12 mart 2002-ci il tarixli Qanununda, “Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında” 10 dekabr 2002-ci il tarixli Qanununda, “Yaşılıqların mühafizəsi haqqında” 2 may 2014-cü il tarixli Qanununda və s. hüquqi mənbələrdə də ekoloji insan hüquqlarının tərkib hissəsi kimi çıxış edən hüquqlar nəzərdə tutulmuşdur. Onlardan əhəmiyyətli hesab etdiklərimizin bəzilərinə aynılıqda baxaq.

Azərbaycan Respublikasının “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” 8 iyun 1999-cu il tarixli Qanunu ətraf mühitin mühafizəsinin hüquqi, iqtisadi və sosial əsaslarını müəyyən edir. Həmin qanunun məqsədi ətraf mühitin ekoloji tarazlığının mühafizəsi sahəsində ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsindən, təbii ekoloji sistemlərə təsərrüfat və başqa fəaliyyətin zərərli təsirinin qarşısının alınmasından, bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılmasından və təbii ehtiyatların istifadəsinin səmərəli təşkilindən ibarətdir. Bu qanun ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, təbii ehtiyatların səmərəli istifadəsi və bərpası, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanunçuluğun və hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsi məqsədilə cəmiyyətlə təbiətin qarşılıqlı əlaqəsini tənzimləyir [6, s. 3-27].

“Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Qanunun “Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində vətəndaşların hüquqları və vəzifələri” adlanan 6-cı maddəsinə əsasən, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində vətəndaşların, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin və əcnəbilərin hüquqları aşağıdakılardır:

- hər bir vətəndaş həyatı və sağlamlığı üçün əlverişli ətraf mühitin olması, onun vəziyyəti və vəziyyətinin yaxşılaşdırılması barədə tədbirlər haqqında dəqiq məlumat almaq;

- ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində onların sağlamlığına və əmlakına vurulan zərərə görə ödənc almaq;
- sağlamlıq və həyat üçün əlverişli olan ətraf təbii mühitdə yaşamaq;
- müəyyən edilmiş qaydada təbii resurslardan istifadə etmək, onların mühafizəsi və üzrə tədbirləri həyata keçirmək, ətraf mühitin mühafizəsində və sağlamlaşdırılmasında iştirak etmək;
- qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada ətraf mühitin mühafizəsinə aid yığıncaqlarda, mitinqlərdə, piketlərdə, yürüşlərdə və nümayişlərdə, referendumlarda iştirak etmək;
- ətraf mühitin mühafizəsinə dair dövlət hakimiyyət orqanlarına və təşkilatlarına müraciət etmək;
- ictimai ekoloji ekspertiza haqqında təkliflər vermək;
- insan həyatına və ətraf mühitə mənfi təsir göstərən müəssisələrin, qurğuların və başqa ekoloji zərərli obyektlərin yerləşdirilməsi, tikintisi, yenidən qurulması və istismara verilməsi haqqında qərarların inzibati və ya məhkəmə qaydasında ləğv edilməsini və həmçinin, fiziki və hüquqi şəxslərin fəaliyyətinin məhdudlaşdırılmasını, müvəqqəti dayandırılmasını və hüquqi şəxslərin ləğv edilməsini tələb etmək;
- ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində təqsirkar təşkilatların, vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların [səh. 130-131] məsuliyyətə cəlb edilməsi barədə müvafiq orqanlar və məhkəmələr qarşısında iddialar qaldırmaq;
- qanunvericilikdə nəzərdə tutulan başqa hüquqlarını müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirmək [6, s. 3-27].

Azərbaycan Respublikasının “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” 8 iyun 1999-cu il tarixli Qanunu hüquqi və fiziki şəxslərin, dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarının, onların vəzifəli şəxslərinin fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı ekoloji təhlükəsizlik sahəsində münasibətləri tənzimləyir. Bu Qanunun məqsədi insanın həyat və sağlamlıq, cəmiyyəti, onun maddi və mənəvi dəyərlərini, ətraf mühiti, o cümlədən atmosfer havası, kosmik fəza, su obyektləri, yerin təki, torpaq, təbii landşaft, bitki və heyvanlar aləmini təbii və antropogen amillərin təsiri nəticəsində yaranan təhlükələrdən qorumaq üçün hüquqi əsaslan müəyyən etməkdir [3, s. 273-279].

“Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Qanunun “Ekoloji təhlükəsizlik sahəsində vətəndaşların və ictimai birliklərin hüquqları” adlanan 7-ci maddəsinin müddəalarına əsasən, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarının, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin ekoloji təhlükəsizliyi dövlət tərəfindən təmin edilir. Təhlükəli ekoloji vəziyyət yaranması nəticəsində onlara dəyən ziyanı görə ödənc almaqda eyni hüquqa malikdirlər. Nəzərdən keçirilən maddədə qeyd edilir ki, vətəndaşların və ictimai birliklərin hüquqları aşağıdakılardır:

- dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarına təkliflər vermək;
- dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarından onların səlahiyyətləri daxilində ekoloji təhlükənin mənbələri, təhlükəli ekoloji vəziyyət və onların aradan qaldırılması üçün tədbirlərin keçirilməsi haqqında müəyyən edilmiş qaydada məlumat almaq;
- ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinə dair tələblərə riayət edilməsinə ictimai nəzarəti həyata keçirmək;
- ekoloji təhlükəsizlik sahəsində qanunvericiliyin tələbləri pozulduqda müvafiq dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarına, məhkəmələrə müraciət etmək [3].

Azərbaycan Respublikasının “Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında” 12 mart 2002-ci il tarixli Qanunu ətraf mühitin vəziyyətinə və təbii ehtiyatlardan istifadəyə dair dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarəetmə orqanlarından, həmçinin məsul şəxslərdən tam, dəqiq, vaxtında informasiya almaqla bağlı yaranan münasibətləri tənzimləyir [5, s. 53-59].

Bu qanunun “Ətraf mühitə dair informasiya almaq hüququ” adlanan 4-cü maddəsinə əsasən, alınması məhdudlaşdırılan informasiya istisna edilməklə, hər bir şəxs zamanından asılı olmayaraq və şərt qoyulmadan ətraf mühitə dair informasiya almaq hüququna malikdir. Yeri gəlmişkən, qeyd edilməlidir ki, nəzərdən keçirilən hüquq kontekstində ətraf mühitə dair informasiya torpağın, suyun, yerin təkinin, atmosferin və canlı orqanizmlərin vəziyyəti, ətraf mühitə, insanların sağlamlığına təsir edən və ya təsir edə biləcək fəaliyyət nəticəsində ətraf mühitin komponentlərində baş verən və baş verə biləcək dəyişikliklər, onların qiymətləndirilməsi, ətraf mühitin mühafizəsi və səmərəli istifadəsinə yönəldilmiş tədbirlər və məsrəflər barədə məlumatlardır. “Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında” Qanunun müddəalarından belə qənaətə gəlmək olar ki, ətraf mühitə dair informasiya, əldə edilməsi qaydasına görə alınması məhdudlaşdırılan və açıq informasiya növlərinə bölünür. Alınması məhdudlaşdırılan informasiya növünün təsnifatı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən

müəyyənləşdirilir. Belə informasiya bir orqanın inhisarında olmamalıdır. Açıq informasiyaya isə alınması məhdudlaşdırılmayan bütün məlumatlar aiddir [5].

Azərbaycan Respublikasının “Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında” [səh. 131-132] 10 dekabr 2002-ci il tarixli Qanunu əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi ilə bağlı dövlət siyasətinin hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsaslarını müəyyən edir, bu sahədə münasibətləri tənzimləyir. Həmin qanunun “Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi sahəsində fiziki şəxslərin, qeyri-hökumət təşkilatlarının və digər hüquqi şəxslərin hüquqları və vəzifələri” adlanan 7-ci maddəsinə əsasən, əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi sahəsində fiziki şəxslərin, qeyri-hökumət təşkilatlarının və digər hüquqi şəxslərin hüquqları və vəzifələri aşağıdakılardır (Qanunun özündə hüquqlar və vəzifələr bir-birindən fərqləndirilməmişdir, eyni məsələ həm hüquq, həm də vəzifə kimi göstərilmişdir-müəllif):

- dövlət siyasətinə dair təklif və layihələrin, dövlət proqramlarının hazırlanmasında, ekoloji təhsilin keyfiyyəti üzrə aparılan monitorinqdə, sahə üzrə beynəlxalq əməkdaşlıq proqramlarının işlənməsində və həyata keçirilməsində iştirak etmək;
- təhsil prosesini təmin etmək məqsədilə tələb olunan ekoloji məlumatlara dair sorğu göndərmək və onu əldə etmək;
- məlumat-tədris və ekoloji təhsil bazasını yaratmaq və ondan istifadə etmək;
- ekoloji biliklərə yiyələnmək;
- ekoloji təhsili qanunvericiliyə müvafiq olaraq dövlət təhsil standartlarına uyğun həyata keçirmək;
- hər kəsi təbiətə qayğı və məsuliyyətli münasibət bəsləmək ruhunda tərbiyə etmək [4, s. 270-284].

Azərbaycan Respublikasının “Yaşılıqların mühafizəsi haqqında” 2 may 2014-cü il tarixli Qanunu Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 39-cu, 78-ci maddələrinə və 94-cü maddəsinin I hissəsinin 11-ci bəndinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasında yaşılıqların mühafizəsi ilə əlaqədar münasibətləri tənzimləyir, bu sahədə dövlətin, bələdiyyələrin, fiziki və hüquqi şəxslərin hüquq və vəzifələrini müəyyən edir.

Həmin qanunun “Yaşılıqların mühafizəsi sahəsində fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqları” adlanan 11-ci maddəsinə əsasən, yaşılıqların mühafizəsi sahəsində fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqları aşağıdakılardır:

“Yaşılıqların mühafizəsi haqqında” Qanunun və digər normativ-hüquqi aktların tələblərinə əməl etməklə, yaşılıqlardan istifadə etmək;

- yaşıllıq ərazilərində cari və gələcəkdə planlaşdırılan işlər, habelə yaşılıqların uçotu, kadastrı və monitorinqi barədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanından və bələdiyyədən məlumat almaq;
- şəhərsalma və tikinti layihə sənədlərinin yaşılıqlarla bağlı hissəsinin hazırlanması və qəbulu prosesində iştirak etmək;
- yaşılıqların mühafizəsinə dair məsələlərin müzakirəsində iştirak etmək;
- yaşılıqların mühafizəsi sahəsində tələblərin pozulması ilə bağlı inzibati qaydada və məhkəməyə şikayət vermək [7].

“Yaşılıqların mühafizəsi haqqında” Qanunun “Yaşılıqların mühafizəsinə ictimai nəzarət” adlanan 20-ci maddəsinin müddəalarına əsasən, yaşılıqların mühafizəsinə ictimai nəzarət fiziki şəxslər və vətəndaş cəmiyyəti təsisatlarının təşəbbüsü əsasında təşkil olunur və həyata keçirilir. Yaşılıqların mühafizəsinə ictimai nəzarət dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq aparılır. Yaşılıqların mühafizəsinə ictimai nəzarəti həyata keçirmək istəyən şəxslər nəzarətin aparılmasından beş iş günü əvvəl yazılı şəkildə müvafiq icra hakimiyyəti orqanına müraciət edərək nəzarətin həyata keçirilməsi yeri və vaxtı barədə məlumat verməlidirlər. Yaşılıqların [səh. 132-133] mühafizəsinə ictimai nəzarəti həyata keçirən şəxslər aşağıdakı hüquqlara malikdirlər:

- müvafiq icra hakimiyyəti orqanından və bələdiyyədən yaşılıqların vəziyyəti, yaşıllıq ərazilərinə təsiri ola bilən yeni obyektlərin yerləşdirilməsi, yaşılıqların inkişafı və bioloji müxtəlifliyin qorunması üzrə görülmüş və planlaşdırılan tədbirlər, yaşıllıq ərazisi daxilində torpaqların kateqoriyasının dəyişdirilməsi, yaşılıqların mühafizəsinin təmin edilməsi barədə məlumat almaq;
- yaşıllıq ərazisində olan bitkilərin bioloji müxtəlifliyinin qorunub saxlanması və səmərəli istifadəsi üzrə təkliflər vermək;
- yaşıllıq ərazilərinə təsiri ola bilən yeni obyektlərin və qurğuların yerləşdirilməsi layihələrinin ictimai ekoloji ekspertizasını təşkil etmək;
- yaşılıqların mühafizəsinə və inkişafına dair qərarların hazırlanmasında və müzakirəsində iştirak etmək, habelə bu sahədə maraqlı olan əhali ilə məsləhətləşmələrin aparılması təşəbbüsü ilə çıxış etmək;
- yaşıllıq ərazilərinə baxış keçirmək;

- yaşıllıqların mühafizəsinə ictimai nəzarətin nəticələrini kütləvi informasiya vasitələri ilə ictimaiyyətə çatdırmaq və ictimai müzakirələr keçirmək;
- şəhərlərdə və digər yaşayış məntəqələrində yaşıllıqların zədələnməsinin, məhv edilməsinin, yaşıllıq ərazilərində qanuna zidd digər hərəkətlərin qarşısının alınması məqsədi ilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanları və bələdiyyələr qarşısında vəsatət qaldırmaq;
- xəstəlik və zərərvericilərin təsiri nəticəsində, habelə kimyəvi maddələr və digər tullantılar ilə ciddi zədələnmiş, qurumuş, ətrafdakılar üçün təhlükəli (o cümlədən aşma təhlükəsi) olan ağac və kollar kəsildikdən sonra həmin ərazidə mövcud vəziyyət nəzərə alınmaqla, yaşıllıqların bərpasını tələb etmək [7]

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Qanun, 1995
2. Cəfərov İ.M. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının şərh. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2004, 552 s.
3. “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu / Azərbaycan Respublikasının ekologiya qanunvericiliyi. I cild. Bakı: Qanun, 2006, s. 273-279
4. “Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu / Azərbaycan Respublikasının ekologiya qanunvericiliyi. I cild. Bakı: Qanun, 2006, s. 279-284
5. “Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu / Azərbaycan Respublikasının ekologiya qanunvericiliyi. I cild. Bakı: Qanun, 2006, s. 53-59
6. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu / Azərbaycan Respublikasının ekologiya qanunvericiliyi. II cild. Bakı: Qanun, 2007, s. 3-27
7. “Yaşıllıqların mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 2 may 2014-cü il
8. Евтушенко В.И. Основополагающие экологические права человека: отражение в международном и внутригосударственном праве / Юридическая наука и практика: исторический опыт и перспективы развития. Материалы международной научно-практической конференции. Белгород, 16-18 апреля 2013 г., с. 144-149
9. Косинов В.А. Право человека на здоровую экологическую среду и рациональное природопользование / Права человека и национальная безопасность. Материалы международной научно-практической конференции. Москва, 11-12 мая 2011 г., с. 228-236 [səh. 133-134]

Аббасова Фируза Эльчин гызы

**ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРАВА ЧЕЛОВЕКА В КОНСТИТУЦИИ И ИНЫХ ЗАКОНАХ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

РЕЗЮМЕ

В статье отмечается, что экологические права человека – это особая разновидность конституционных прав человека, связанных с окружающей его природной средой, с взаимоотношениями природы и человеческого общества. К таким правам относится, прежде всего, право на благоприятную окружающую среду, экологически чистые продукты питания, экологически безвредные предметы повседневного спроса, экологически безопасные условия труда и т.д. С экологическими правами человека корреспондирует конституционная обязанность государственных органов, а также всех физических и юридических лиц заботиться о сохранении окружающей среды, бережно относиться к природным богатствам. Широкое закрепление экологических прав человека на конституционном уровне началось только в конце 80-х – начале 90-х гг. XX в. В настоящее время существует более 300 международных и региональных соглашений по экологии. В Азербайджане экологические права человека закреплены непосредственно в Конституции страны.

Abbasova Firuza Elchin

**ECOLOGICAL HUMAN RIGHTS IN THE CONSTITUTION AND OTHER LAWS
OF THE AZERBAIJAN REPUBLIC**

SUMMARY

The author notes that ecological human rights are special kind of the constitutional rights of the person connected with the environment surrounding him, with relationship of the nature and human society. Such rights include, first, the right for favorable environment, environmentally clean food, ecologically harmless objects of daily demand, ecologically safe working conditions, etc. The constitutional obligation of government bodies and all natural and legal entities to care for preservation of environment, to make thrifty use of natural riches corresponds to ecological human rights. Fixing of ecological human rights at the constitutional level has begun only in the late eighties – the beginning 90s of the 20th century. Now, there are more than 300 international and regional agreements on ecology. In Azerbaijan, ecological human rights are fixed in the Constitution of the country.

Qanun.-2016.- № 3(257).-S.129-134.

Azərbaycan ekoloji effektivlik reytingində

MDB-nin bütün ölkələrini qabaqlayıb

Azərbaycan daha bir sahədə beynəlxalq reytingini artırıb. Belə ki, Azərbaycan ekoloji effektivlik indeksi üzrə reytingdə 31-ci yeri tutub. Bu barədə Yel və Kolumbiya universitetlərinin hesabatında deyilir. Azərbaycan 83,78 bal toplayaraq son 10 ildə göstəricilərini 18,1 faiz yaxşılaşdırıb və reytingdə MDB-nin bütün ölkələrini qabaqlayıb. Rusiya 32-ci olub. Siyahıya Finlandiya, İslandiya, İsveç, Danimarka və Sloveniya başçılıq edib. Qeyd edək ki, ölkədə iqtisadiyyatın inkişafı və əhalinin sosial-mədəni səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə yanaşı, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə və ekoloji tarazlığın qorunması dövlətin daim diqqət mərkəzindədir. Bununla əlaqədar olaraq son illər ekologiyaya, təbiəti mühafizəyə və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadəyə dair bir sıra normativ hüquqi aktlar qəbul edilib, təbiətin qorunması və sağlamlaşdırılması sahəsində mühüm praktiki addımlar atılıb.

Bir sıra iri su hövzələri tikilmiş, torpaqları şoranlaşmadan təmizləmək üçün drenaj sistemləri qurulmuş, Bakı şəhərində və onun ətrafında çoxlu yaşıllıqlar, Xəzərsahili qumluqlarda sahilbərکیدici və torpaqların eroziyasının qarşısının alınması məqsədi ilə meşə örtüyü zolaqları salınmış, flora və faunanın qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi üçün bir sıra Təbiət Qoruqları və Yasaqlıqları yaradılmışdır. Azərbaycan dövləti təbiətin mühafizəsi, bioloji müxtəlifliyin azalmasının və ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçirilməsini prioritet kimi qəbul edir. Çünki bu kimi ekoloji məsələlərin həlli böyük sosial-iqtisadi əhəmiyyət kəsb edir. Hazırda ölkədə "Azərbaycan Respublikasında ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Proqram", "Azərbaycan Respublikasında meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair Milli Proqram" ları təsdiq edilib. Azərbaycan Respublikası zəngin təbii sərvətlərə və inkişaf etmiş sənaye sahələrinə malik olan bir dövlətdir. Belə bir şəraitdə ətraf mühiti həddindən artıq çirklənməsinin qarşısını almaq məqsədilə bir sıra həllivacib işlərin görülməsinə ehtiyac var. Hazırda respublikamızda həllini təcili tələb edən bir sıra ekoloji problemlər: su hövzələrinin, o cümlədən Xəzər dənizinin məişət və sənaye sularının tullantıları ilə çirkləndirilməsi, Xəzər dənizinin səviyyəsinin dəyişməsi ilə əlaqədar vurulan ziyanlar, atmosfer havasına zərərli qazların yol verilən normadan artıq atılması, biomüxtəlifliyin azalması, torpaqların eroziyaya uğraması və şoranlaşması, sənaye və məişət tullantılarının utilizasiyası və sair kimi işlər həyata keçirilməkdədir.

Yeri gəlmişkən xatırladaq ki, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə 5 noyabr 2014-cü il tarixindən ölkədə "Ümumrespublika Yaşıllaşdırma" marafonuna başlanılmışdır. Marafonun əsas məqsədi yaşıllıq sahələrinin azalmasının yarada biləcəyi təhlükələrin qarşısını almaq və ağac əkilməsini təşviq edərək, ətraf mühitin mühafizəsinə töhfə verməkdən ibarətdir. Layihədə Azərbaycan Respublikasının 76 rayon və şəhər icra hakimiyyətinin iştirakı və ölkə ərazisində ümumilikdə bir milyondan artıq ağacın əkilməsi nəzərdə tutulur.

Ölkənin ekoloji strategiyası, ətraf mühitin qorunması sahəsində fəaliyyətin koordinasiyasının gücləndirilməsi yolu ilə milli, beynəlxalq və regional səviyyələrdə təbii ehtiyatların mühafizəsi, elmə əsaslanan inkişaf prinsiplərinin tətbiqi, indiki və gələcək nəsillərin maraqlarını təmin edən ölkənin iqtisadi və insan resurslarının istifadəsində davamlılığın təminatına yönəlmişdir. Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən və bazar iqtisadiyyatı yolunu seçdikdən sonra, ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ekoloji siyasət yeni vüsət almış və formalaşmağa başlamışdır. Bu həm də ekoloji məsələlərin ümumbəşəri bir problem kimi qəbul edilməsi ilə də izah edilir. Respublikamızda bu dövrdə ekoloji siyasətə dair ilk sənəd kimi "Dayanıqlı inkişaf" prinsiplərinə əsaslanan "Azərbaycan Respublikasının ekoloji Konsepsiyası"nı qeyd etmək olar. Bu konsepsiyada respublikamız üçün ətraf mühitin mühafizəsi baxımından üstün əhəmiyyətli olan problemlərin həlli üzrə əsas prinsiplər öz əksini tapmışdır.

Mövcud problemlərin həll edilməsi üçün Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən Beynəlxalq təşkilatlarla, donor ölkələrlə əlaqələrin genişləndirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Belə ki, BMT-nin İnkişaf, Ətraf Mühit, Sənayenin İnkişafı proqramları, NATO, ATƏT, Qlobal Ekoloji Fond, Avropa İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf təşkilatı, İqtisadi Əməkdaşlıq təşkilatı, Dünya Bankı, Asiya bankı, Ümumdünya Vəhşi Təbiət fondu və s. təşkilatlarla əməkdaşlıq davam etdirilir. Bununla bərabər müvafiq sazişlər əsasında inkişaf etmiş ölkələrlə iki tərəfli əməkdaşlıqlar qurulur. Ətraf mühit sahəsində beynəlxalq müqavilələrə qoşulmağa da böyük diqqət yetirilir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası bu günə kimi 20 konvensiyaya qoşulmuş, müvafiq protokollar imzalamışdır.

Olaylar.-2016.-29 yanvar.-№ 258.-S.5.

Azərbaycanda meşə örtüyünün qorunması hər kəs üçün mühüm vəzifə olmalıdır

Həsən HƏSƏNOV,
kimya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru

Təbiətin bəşəriyyətə hədiyyəsi olan və bioloji cəhətdən öz inkişafında bir-birinə qarşılıqlı təsir göstərən meşələr Yer kürəsinin ən qiymətli sərvəti hesab olunur. Hesablamalara əsasən, dünya üzrə meşə örtüyünün sahəsi 4 milyard hektardır. Bunun 809 milyon hektarı Rusiya Federasiyasının, 478 milyon hektarı Braziliyanın, 310 milyon hektarı Kanadanın və 303 milyon hektarı ABŞ-ın payına düşür. Meşənin əsas xüsusiyyətləri bitki örtüyünün altında formalaşan mikroiqlimdir. Bu mikroiqlim ətraf mühitin iqlimindən seçilir. Açıq ərazilərdən fərqli olaraq meşədə qış mövsümündə havanın temperaturu 3-5° C yüksək olur. İsti yay günlərində isə əksinə, temperatur bir neçə dərəcə aşağı olur.

Meşədə daim yüksək rütubətlik nəzərə çarpır. Ağacların çətiri günəş şüalarının qarşısını kəsərək kölgəlik əmələ gətirir və güclü küləklərin qarşısını alır. Bunun da nəticəsində meşə bitkiləri və heyvanların həyatı üçün əlverişli yaşayış mühiti yaranır. Onu da deyək ki, ağacların çətiri altında toxumlar da sürətlə inkişaf edir.

Meşə ekosisteminə daxil olan bütün komponentlər bir-biri ilə sıx əlaqədə olur. Məsələn, quşlar meyvə və toxumlarla qidalanaraq toxumların uzaq məsafəyə yayılmasında iştirak edir. Ağac göbələklərinin inkişafı isə ağaclardan asılıdır. Ömrünü başa vuran ağacların budaqlarının və gövdəsinin çürüməsinə təsir göstərən göbələklər mineral maddələrin torpağa hopmasına kömək edir.

Meşə ekosisteminə süni şəkildə yaratmaq çox çətinidir. Meşənin müxtəlif tərkib hissələri arasında qarşılıqlı əlaqə uzun illər ərzində formalaşır. Sıx bitki örtüyü əmələ gəldikdən və heyvanların yaşayış şəraiti formalaşdıqdan sonra mikroiqlim yaranır. Daha sonra meşənin özünü tənzimləmə qabiliyyəti bütün təbii prosesləri nizamlayır. Yaşlı ağaclar məhv olduqca yerini cavan ağaclar tutur.

Meşələr güclü subuxarlandırıcı təsirə malik olduğundan bataqlıq sahələri tez bir zamanda quruda bilir. Bundan başqa, yol kənarlarındakı meşə massivləri və yaşıllıq zolaqları avtomobillərdən atılan karbon qazını selülozaya, habelə digər karbohidratlara çevirir. Ağaclar həm də tozuducu olduğundan yolun ekologiyasına müsbət təsir göstərir.

Yeri gəlmişkən, xatırladım ki, meşələrdəki enliyarpaqlı ağaclar karbon qazını mənimsəməkdə iynəyarpaqlı ağaclardan 2 dəfə faydalıdır. Belə ki, 1 hektar palıd, ağcaqayın, fıstıq meşəsi bir ildə 22-25 ton karbon qazı, iynəyarpaqlı ağaclar isə 12-14 ton karbon qazı mənimsəyirlər. Sakit havada bol yağışdan sonra enliyarpaqlı ağac sahələrində ağ duman görünür. Fikrimizcə, bu, gündüzlər buxarlanan, transpirasiya olan su ilə gecələr ağacların buraxdığı karbon qazının fiziki-kimyəvi birləşməsi, aerosoldur.

Parnik effektinə malik karbon qazı atmosferdəki azot və oksigen qazlarından fərqli olaraq günəşdən gələn infraqırmızı şüaları udaraq yer səthinin qızmasına səbəb olur. Günəşdən yerə çatan istiliyin 70-75 faizi infraqırmızı şüa şəklində yenidən kosmosa qayıdır. Karbon qazı isə havadan 1,5 dəfə ağır olduğundan yerin səthi boyunca qızmasına səbəb olur.

Üzvi yanacaqlardan, benzindən, dizel və meşə yanacaqlarından isə il ərzində atmosfərə 100 milyardlarla ton karbon qazı daxil olur. Bax, elə buna görə də tezliklə yanacaq sistemi dəyişilməsə, bəşəriyyət fəlakətlə qarşılaşa bilər. Elmin indiki inkişaf dinamika da göstərir ki, yaxın gələcəyin yanacağı hidrogen və onun izotopları (deyterium, triyum) olacaqdır.

Burada bir məqamı da xatırlatmaq istərdim. Yaponiyanın Kioto şəhərində 2002-ci ildə keçirilən beynəlxalq konfransda gündəliyə karbon qazını azaltmaq barədə məsələ çıxarılmışdı. Təəssüf ki, bəşəriyyət üçün belə ciddi və narahatlıq doğuran problemə ABŞ hökuməti tərəfindən laqeyd münasibət bəsləndi. Məsələnin reallaşdırılması istiqamətində müzakirələr nəticəsiz qaldı.

Atmosferdə karbon qazının qatılığının artması nəticəsində son 100 ildə yer səthində temperatur 1,8°C yüksəlmişdir. Alimlərin proqnozuna əsasən, yer səthində temperatur 3,5°C-dək artsa, mövcud olan 4 buzlağın (Antarktida, Şimal Buzlu okean, Qrelandiya və Tundra) əriməsi nəticəsində yer səthini 124 metr hündürlükdə su basa bilər. Bu isə Yer kürəsinin 90-92 faiz su altında qalması deməkdir.

Fikrimcə, yuxarıda xatırladılan narahatlıqları nəzərə alaraq, atmosfərə daxil olan karbon qazını azaltmaq üçün mümkün olan yerlərdə bağ, meşə massivləri salınmalı, qarğıdalı sahələri genişləndirilməli və ümumiyyətlə, kənd təsərrüfatı intensiv inkişaf etdirməli, sürətlə yaşıl iqtisadiyyata keçilməlidir.

Meşə örtüyünün qorunması ilə bağlı başqa bir problemə də toxunmağı lazım bilirəm. Hazırda dünyada əhali artımı meşələrin azalmasına güclü təsir göstərir. Belə ki, meşələr əsasən kənd təsərrüfatının ehtiyacları üçün, ticarət, yanacaq və s. məqsədlə qırılır. Bu fikri belə bir fakt da təsdiqləyir: əkinçilik və maldarlıq yaranarkən bütün quru səthinin 56 faizi meşə ilə örtülmüşdü. Bu gün isə həmin göstərici 30 faiz həddindədir.

Meşələrin məhv edilməsi prosesi Avropada daha çox nəzərə çarpır. Əgər VII əsrə qədər burada meşələr bütün ərazinin 80 faizini tuturdu, hazırda bu, dediyimiz kimi, cəmi 30 faiz təşkil edir. Belə vəziyyət isə torpağın tullantılarla çirklənməsinə səbəb olan “istixana effekti” yaradır. Belə ki, isti hava kütləsi torpağı qızdıraraq atmosferdəki karbon səddini dəf edib, kosmik fəzaya çıxıb bilmir, torpağı isitməklə temperaturu yüksəldir. Deməli, Yerin hərarətinin +10 C artması belə dünya kataklizminə gətirib çıxara bilər, qütb buzlaqlarının əriməsi sürətlənər. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə, XXI əsrin ortalarında dünya okeanının səviyyəsinin 1-5 metr qalxacağı gözlənilir. Bu da bir sıra regionların - Maldiv adaları, Sankt-Peterburq, Nil deltası və Azərbaycan hüduqlarında Xəzər dənizinin cənub sahilləri su altında qala bilər.

Hazırda respublikamızın meşə fondu torpaqlarının ümumi sahəsi 1,214 milyon hektardır və adambaşına 0,12 hektar meşə sahəsi düşür. Azərbaycanda meşələr əsasən enliyarpaqlı cinslərdən ibarətdir. İynəyarpaqlı meşələrdə əsas Qarmaqvari şama Kiçik Qafqazda, Göygöldə, Tovuz rayonu ərazisində Şamlıq və Böyük Qışlaq kəndləri ətrafındakı meşələrdə, Böyük Qafqazda Qusar rayonu meşələrində təsadüf edilir. Azərbaycan meşələrinin əsasını qışda yarpağını tökən enliyarpaqlı növlər təşkil edir.

Meşələrimizdə 1536 cinsə aid olan 150 növ yabanı meyvə bitkiləri mövcuddur. Bu bitkilərdə min tonlarla (adi qoz, alma, armud, zoğal, alıca, əzgil, fındıq, xurma, yemişan, şabalıd, böyürtkən və s.) yabanı meyvə məhsulu var. Bu meyvələrdən 30 faizi istismar əhəmiyyətli məhsullardır.

Respublikamızın şimal istiqamətli dağ yamaqlarında palıd-vələs meşələri üstünlük təşkil edir. Aşağı dağ qurşağında az məhsuldar palıd, qarağac, dəmirağac meşələri, orta dağ qurşağında nisbətən məhsuldar palıd-vələs meşələri, yuxarı dağ meşə qurşağında isə daha yüksək məhsuldar palıd-vələs meşələri mövcuddur.

Azərbaycan meşələri əhəmiyyətinə görə əsasən torpaq qoruyucu, sutənzimləyici, kurort, sağlamlaşdırıcı və s. faydalı funksiyalar daşıyır. Meşələrdən sağlamlıq məqsədilə əhalinin mədəni və estetik tələblərinin ödənilməsi üçün də istifadə edilir.

Meşələr öz funksiyalarına görə eroziyaya qarşı (torpaq qoruyucu), su qoruyucu (meşə döşənəyi), çay kənarlarındakı qoruyucu meşələr (Kür çayı sahili Tuqay meşələri), şəhər yaşıllığı (parklar və bağlar), yol kənarındakı qoruyucu meşələr, istirahət və sanitariya məqsədli kurort ərazilərdəki meşə sahələri və s. qruplara bölünür.

Son illərdə respublikanın əksər bölgələrində dövlətimiz tərəfindən meşəçilik və meşə təsərrüfatı tədbirlərinin həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. Məqsəd meşələrin münbitliyini və məhsuldarlığını artırmaq, meşə fondu torpaqlarından daha səmərəli istifadə etmək, meşələrin ətraf mühitə müsbət təsirini və qoruyucu funksiyalarını yüksəltməkdən ibarətdir.

Torpaq və iqlim müxtəlifliyi respublikada ən müxtəlif bitki növlərinin intişar tapmasına səbəb olmuşdur. Dünyada rast gəlinən bitki növlərinin demək olar ki, hamısı respublikamızda yayılmışdır. Azərbaycanda bitən təxminən 4500 növ ali, sporlu çiçəkli bitkilər 125 dəstə 920 cinsdə birləşir.

Azərbaycanın meşə fondu bütün xalqın qiymətli sərvətidir. Hazırda meşə təsərrüfatının ən vacib problemi meşə fondundan məqsədyönlü və səmərəli istifadə olunmasıdır. Azərbaycanda bu problem olduqca aktualdır, belə ki, burada meşə sahələri çox azdır və meşə istehsalatına veriləcək torpaqların sahələrinin ehtiyatı da məhduddur.

Ermənistanın ölkəmizə təcavüzü nəticəsində də meşələrimizə ciddi ziyan dəyib. Rəsmi məlumatlara görə, ermənilər tərəfindən 261 min hektar meşə sahəsi vəhşicəsinə qırılıb talan edilir. Bu ərazilərdə bitən qiymətli ağac növlərinin kəsilib aparılması biomüxtəlifliyin qorunmasını kritik həddə çatdırıb. Buna misal kimi Topxana meşəsini göstərmək olar. Təkcə son bir neçə il ərzində işğal altındakı torpaqlarımızda 6 min hektaradək ərazinin yandırılması da bu sahədə hökm sürən acınacaqlı vəziyyətdən xəbər verir. İşğal altında olduğu üçün bu mənfi tendensiya müdaxilə də müşküldür. Bəşəriyyətin qlobal problemlərinin həllinə diqqət yetirməli olan beynəlxalq təşkilatların üzərinə bununla bağlı mühüm vəzifə düşür və artıq onlar əməli fəaliyyətə keçməli, Azərbaycan torpaqlarının işğaldan azad edilməsi sahəsində qətiyyətli mövqe ortaya qoymalıdır.

Respublikada meşələrin əhali üçün rekreasiya məqsədilə istifadəsinin geniş perspektivləri vardır. Belə ki, meşələrin nəhəng oksigen istehsalı qüvvəsi, təbiətdə rast gəlinən ayrı-ayrı mənfi halları və antropogen təsiri yox etmək və ya azaltmaq (sel axınlarının, güclü küləklərin, mənfi hərarətin, günəşin yüksək şüalanmalarının, hava hövzəsinin, torpağın, suyun çirklənməsinin, səs-küyün qarşısını almaq) qabiliyyəti inkaredilməzdir. Eyni zamanda, havanı tozdan, küləkdən, tüstüdən, hisdən və s. kimi insanlara ziyan verən qarışıqlardan təmizləməkdə

meşələrin çox böyük sağlamlaşdırıcı rolu mövcuddur. Müəyyən edilmişdir ki, 1 hektar palıd meşəsi gün ərzində 56 ton, fıstıq meşəsi 68 ton, şam meşəsi 38 ton tozu öz çətiləri (yarpaqları) arasından süzdürür və tozdan təmizləyir. Bir sözlə, respublikanın meşələri təmiz və müalicəvi havanın əsl mənbəyidir, onu oksigenin aktiv forması ilə zənginləşdirir. Meşələr özlərinin müalicəvi və estetik xüsusiyyətləri ilə insanların yüksək dərəcədə iş qabiliyyətini təmin etməyə, səhhətlərini və uzunömürlülüyünü qorumağa qadirdir.

Münbit torpaqlarımızın yuyulub getməsinin qarşısının alınmasında, sel daşqınlarının minimuma endirilməsində, tarlaların küləkdən və quraqlıqdan qorunmasında meşələrin müstəsna əhəmiyyəti var. Meşələr bir növ rütubət toplayıcısı rolunu oynayır və düzənliklərə suyun paylanmasını tənzimləyir, onu nisbətən tarazlaşdırır.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev meşələrin qorunmasına, yeni meşə massivlərinin, yaşıllığın yaradılmasına xüsusi qayğı və diqqət göstərirdi. Keçən əsrin 90-cı illərinin axırlarında keçirdiyi müşavirələrdən birində ümummilli liderimiz demişdir: “Əgər kimsə sağlam ağacı kəirsə, o nəinki xalqına, millətinə, ölkəsinə xəyanət edir, o öz ailəsinə, özü-özünə xəyanət edir. Ona görə də, siz hər bir ağacın qorunması uğrunda mübarizə aparmalısınız...”. Bu münasibət sonrakı illərdə də davam etdirilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 may 2003-cü il tarixli sərəncamı ilə meşələrin bərpa olunmasına və artırılmasına dair Milli Proqram təsdiq olunmuşdur. Bu proqrama əsasən, ildə orta hesabla 10 min hektar sahədə yeni meşələr salınmış və meşə bərpa tədbirləri həyata keçirilmişdir. Bundan başqa, ölkə başçısı İlham Əliyevin sərəncamı ilə 2010-cu ilin “Ekologiya ili” elan edilməsi, habelə Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyevanın “Hərəyə bir ağac əkək!” çağırışı nəticəsində respublikamızın hər yerində yaşıllaşdırma sahəsində çox böyük işlər görülmüşdür. Artıq bu iş kampaniya xarakteri daşmır, hər il davam etdirilir. Bu da ölkəmizdə meşələrin artırılmasına verilən ən böyük töhfələrdən biridir.

Burada bir həqiqəti də xatırlatmaq yerinə düşərdi. Azərbaycanın müstəqillik qazandığı ilk illərdə enerji təchizatı sistemində yaranan problemlər, xüsusən, bölgələri qazla təmin etməyin mümkün olmaması nəticəsində meşələr sürətlə qırılmışdır. Ümummilli liderimizin həyata keçirdiyi və Prezident İlham Əliyevin uğurla davam etdirdiyi neft-qaz strategiyası Azərbaycanda qaz təminatı, enerji təchizatı sahəsindəki problemlərin sürətli həllinə yol açmışdır. Rayonlarda əhalinin təbii qazla təminatının yaxşılaşdırılması, ucqar kəndlərə belə qaz çəkilməsi meşələrin qırılmasının qarşısını almışdır.

Xalq qəzeti.-2015.-27 dekabr.-№287.-S.7.

“İlham Əliyevin uğurlu ekoloji siyasəti”

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin nəşr etdiyi kitabda dövlət başçısının bu sahə ilə bağlı imzaladığı fərman və sərəncamların icrasından söz açılır

Bahadur İMANQULİYEV

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin “İlham Əliyevin uğurlu ekoloji siyasəti” adlı kitabı nəşr edilmişdir. Kitabın elmi redaktoru ekologiya və təbii sərvətlər naziri, professor Hüseynqulu Bağirov ön sözdə dövlətin ekoloji siyasətinin mahiyyətini açıqlayır, Prezident İlham Əliyevin keçmişdən miras qalmış ekoloji problemlərin geniş spektrinin həllində islahatçı lider keyfiyyətlərindən söz açır, bütün istiqamətlərdə reallaşdırılan çoxsaylı ekoloji layihələrin ölkənin beynəlxalq nüfuzunun güclənməsinə təkan verdiyini vurğulayır.

H.Bağirov qeyd edir ki, Prezident İlham Əliyevin imzaladığı fərmanlarda, təsdiq etdiyi milli və dövlət proqramlarında ekoloji problemlərin həlli üçün zəruri olan bütün vəzifələr elmi əsaslarla, müasir dövlətçilik ənənələrinə söykənərək zərgər dəqiqliyi ilə müəyyənləşdirilmişdir. Həmin sənədlər sırasında “Azərbaycan Respublikasında meşələrin bərpa edilməsinə dair Milli Proqram”-ını, “Azərbaycan Respublikasında yay-qış otlaqlarının, biçənəklərin səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair Dövlət Proqramı”-nı, “Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə edilməsi üzrə Dövlət Proqramı”-nı, “Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair Milli Strategiya və Fəaliyyət Planı”-nı, “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”-nı, “Magistral avtomobil yollarının mühafizə zolaqlarının yaşıllaşdırılması haqqında” Prezidentin 30 oktyabr 2007-ci il, eləcə də “Azərbaycan Respublikasında yaşıllıqların salınması sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında” 13 iyun 2009-cu il tarixli sərəncamlarını və digərlərini göstərmək olar.

Ön sözdə o da vurğulanır ki, dövlət başçısının ali məqsədi ölkə iqtisadiyyatının, xüsusilə qeyri-neft sektorunun dinamik inkişafını, əhalinin sosial tələbatlarını, ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini, ətraf mühitin mühafizəsinə yönələn dövlət əhəmiyyətli investisiya layihələrinin sistemli və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarətdir. Nazir yazır ki, bilavasitə ölkə başçısının sədrliyi ilə ekoloji problemlərin müzakirəsinə həsr olunmuş müşavirələrin keçirilməsi, ətraf mühitlə bağlı qəbul olunmuş dövlət proqramlarının icrasına göstərilən xüsusi tələbkərlilik və diqqət ekologiya Nazirliyinin Prezident üçün həmişə prioritet sahə olduğunu göstərir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə sosial-iqtisadi sahələrdə müəyyən olunmuş düzgün və uğurlu siyasətin indiyə qədər ölkəmizə böyük uğurlar gətirdiyindən, onun beynəlxalq imicini dəfələrlə gücləndirdiyindən bəhs edən ön söz müəllifi ekoloji durumun daim sağlamlaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsinin dövlət başçısının daim diqqət mərkəzində olduğunu qeyd edir.

384 səhifəlik 24 bölmədən ibarət olan nəfis tərtibatla və yüksək zövqlə çap edilən kitabda son illərin ekoloji nailiyyətləri, yaşıllaşdırma sahəsində atılan vacib addımlar, təbii resursların, meşələrin və biomüxtəlifliyin qorunması istiqamətində görülən işlər əksini tapıb. Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, təbiətin, ətraf mühitin qorunması, iqlim dəyişikliyi ilə bağlı fəlakətlərin qarşısının alınması və ətraf mühiti çirkləndirən amillərə qarşı ciddi mübarizənin təşkili mövzuları kitabın ana xəttini təşkil edir. Kitabda həmçinin yeni layihələrin tətbiqi, Xəzər dənizinin ekoloji vəziyyəti, əhalinin içməli su ilə təmin edilməsi istiqamətində görülən kompleks tədbirlər haqqında ətraflı məlumat verilir, çoxsaylı layihələrə qoyulan vəsaitlərin gələcək nəslin sağlamlığına xidmət edəcəyi bildirilir. Onu da qeyd etmək ki, ən diqqət çəkən məqam da odur ki, görülmüş kompleks tədbirlər, həyata keçirilmiş bütün layihələr Azərbaycan hökuməti tərəfindən maliyyələşdirilmiş və heç bir xarici donorun vəsaitindən istifadə edilməmişdir.

Nəşrdə xüsusi vurğulanır ki, dövlət başçısının qayğısı və diqqəti sayəsində Azərbaycanda ekologiya sahəsində bütün məsələlər Avropa standartlarına uyğunlaşdırılır, yüksək standartlara keçid sürətlənir, ekoloji standartlara cavab verməyən avadanlıqların idxalının dayandırılması, layihələrin icrasında ekoloji tələblərə cavab verən yeni texnologiyaların tətbiqi istiqamətində görülən işlər öz töhfəsini verir. Kitabdan öyrənirik ki, yaşıllaşdırma sahəsində 2008-2013-cü illərdə 9 layihə başa çatdırılmış, 2014-cü ildə daha 6 layihənin icrasına başlanılmışdır. 2008-2014-cü illərdə “Azəryaşlandıfaft” ASC-nin xidməti ərazilərində salınmış zeytun əkinlərinin sahəsi Azərbaycanda son 100 ildə salınmış zeytun bağlarının sahəsinə bərabərdir. Eyni zamanda, ölkənin magistral

yollarının mühafizə zolaqlarında mütəmadi olaraq yaşıllaşdırma tədbirləri həyata keçirilir, damcılı suvarma sistemləri tətbiq edilir. Bunlardan əlavə, yerinə yetirilmiş və icra edilən digər layihələr əsasında 2008-2014-cü illər ərzində qeyri-meşə fondu torpaqlarında 3577 hektar ərazidə torpaq-qazma işləri görülmüş, 3042 hektar sahəyə 9000 kilometr uzunluğunda damcılı suvarma sistemi çəkilmiş, milyonlarla ədəd zeytun, Eldar şamı, ağcaqayın, ıyda, sərv, limonlu sərv, göyrüş, qarağac, meliya, oleandr və s. ağaclar əkilməmişdir.

Kitabı vərəqlədikcə ölkədə son illər görülən ekoloji tədbirlərin kütləvi hal almasının şahidi olmaq mümkündür. Dünyada baş verən global və ekoloji dəyişikliklərin zəminində bioloji müxtəlifliyin qorunması istiqamətində Azərbaycanda görülən işlərin miqyası rəğbət doğurur. Əgər 2002-ci ildə ümumi sahəsi 478 000 hektar olan 14 dövlət təbiət qoruğu və 20 təbii dövlət yasaqlığı mövcud idisə, hazırda 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Ümumiyyətlə, həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin ümumi sahəsi 2003-cü ildən etibarən 2 dəfədən çox artırılaraq ölkə ərazisinin 10,3 faizinə çatdırılmışdır.

Nəşrdə diqqətlə işlənən mövzulardan biri də meşələrin qorunması ilə bağlıdır. Göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasının ərazisi 8,66 milyon hektardır. Bundan meşə fondu 1213,7 min ha (14 faiz), meşə ilə örtülü sahələr isə 1021 min hektar (11,8 faiz) təşkil edir ki, bu da dünya üzrə qəbul edilmiş normadan 2-3 dəfə azdır. Halbuki XIX əsrin əvvəllərində bu rəqəm 30-35 faiz idi. Nazirlik yaranandan bu günədək 124,3 min hektar sahədə meşəbərpa işləri aparılmış və yeni meşələr salınmış, 93 milyon ədəd ağac əkilməmiş, 307 milyon ədəd əkin materialı yetişdirilmiş və 1,8 min ton toxum tədarük edilmişdir. Yəni, meşəsalma və meşəbərpa tədbirlərinin ilbəl intensivləşdirilməsi hesabına son on ildə meşə ilə örtülü ərazilərin sahəsi 1 milyon hektarı keçmiş və ölkə ərazisinin 11,4 faizindən 11,8 faizinədək artmışdır. Kitabda o da qeyd olunur ki, hazırda 261 min hektar meşə fondu sahəsi Ermənistan tərəfindən işğal edilmişdir.

Nəşrdə yazılır ki, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yarandığı vaxtdan ölkə ərazisində meşələrin bərpa olunması, onun sahəsinin artırılması, qorunması və mühafizəsi istiqamətində davamlı olaraq böyük həcmli işlərə başlanılmış və bir sıra nailiyyətlər əldə edilmişdir. Belə ki, 2001-ci ildə respublika ərazisində Dövlət Meşə Fondu torpaqlarında meşəbərpa tədbirləri 4700 hektar sahədə aparılırdısa və 6 milyon ədəd əkin materialları yetişdirilirdisə, 2014-cü ildə meşəbərpa tədbirləri 10125 hektar və əkin materiallarının yetişdirilməsi 28,3 milyon ədəd olmuşdur.

Ümumiyyətlə, kitab Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin intellektual məhsulu kimi xüsusi dəyər kəsb edir və nazirliyin bütün fəaliyyət istiqamətlərini analitik düşüncə tərzində süzgəcdən keçirir. Bu baxımdan ətraf mühitin qorunması istiqamətində görülən işlər ciddi maraq doğurur. Həm faktların təqdimatı, həm də problemlərin pərdələnmədən açıq müzakirəyə çıxarılması, çıxış yollarının oxucularla birgə araşdırılması bu əsərin elmi monoqrafiya kimi uzun ömürlü olacağına dəlalət edir. Müəlliflər etiraf edirlər ki, sənayenin və kənd təsərrüfatının intensiv inkişafı təbii mühitin vəziyyətinin pozulmasına səbəb olur, iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi ətraf mühitdə yaşayış üçün optimal şəraitin qorunub saxlanması kimi aktual ekoloji problemin həlli ilə ziddiyyət təşkil edir. Odur ki, nazirlik tərəfindən problemlərin qarşısının vaxtında alınması üçün 34 çay, 11 göl, 4 sututarı və 1 limanda səth sularının monitorinqləri aparılır, onların fon tərkibi və çirkləndirici maddələrin miqdarı öyrənilir. Eyni zamanda, atmosfer havasının, atmosfer yağıntılarının, torpaqların çirklənməsi səviyyəsi mütəmadi monitorinqdən keçirilir.

Kitabda ölkənin təbii sərvətlərinə də geniş yer ayrılıb. Qeyd olunur ki, 2004-2008-ci illərdə respublikanın 29 rayonunda və Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində regionların sosial-iqtisadi inkişafı məqsədi ilə tikinti materiallarına və yeraltı suların aşkarlanmasına geoloji axtarış və kəşfiyyat işləri aparılmış, 39 yataq kəşf edilmişdir. Bundan başqa, "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın yerinə yetirilməsi məqsədilə ölkənin 36 rayonunda iqtisadi resursları, xammal ehtiyatlarını istehsal prosesinə cəlb etmək məqsədi ilə geoloji axtarış və kəşfiyyat işləri aparılmışdır və nəticədə 73 faydalı qazıntı yatağı balansə daxil edilmişdir. Həmçinin geoloqların səyi nəticəsində kifayət qədər filiz, qeyri-filiz, tikinti materialları və yeraltı su yataqları aşkar olunmuş, nəticədə ölkəmizin mineral-xammal bazası genişlənmiş və möhkəmlənmişdir.

Kitabı maraqlı edən faktlardan biri də işğal altında olan ərazilərimizdəki yeraltı sərvətlərimiz barəsində ətraflı məlumatların verilməsidir. Bu məsələdən bəhs edən bölmədə işğala məruz qalmış ərazilərdəki mineral-xammal bazası işğal olunmuş ərazilərin bərpası çərçivəsində bazis kimi nəzərdən keçirilir.

Xəzər dənizinin Azərbaycana aid sularında, çaylarda və daxili su hövzələrində məskunlaşmış vətəgə əhəmiyyətli balıq növlərinin ehtiyatının bərpası və artırılması, onların genofondunun və biomüxtəlifliyinin qorunub saxlanması, habelə bioresurslardan istifadənin tənzimlənməsi də kitabda ətraflı araşdırılmışdır. Bu

bölmədə yazılır ki, müxtəlif növ vətəgə əhəmiyyətli balıq körpələrinin artırılmasını təmin edən 12 balıqartırma müəssisəsi, Bioloji Resursların Mühafizəsi Xidməti, Su Nəqliyyatı Xidməti və Elmi-Tədqiqat Balıqçılıq Təsərrüfatı İnstitutu fəaliyyət göstərir.

“İlham Əliyevin uğurlu ekoloji siyasəti” kitabının bütün bölmələri Azərbaycan Prezidentindən gətirilmiş sitatlarla başlayır. Bu da dövlət başçısının ekologiyaya ayırdığı xüsusi diqqətdən irəli gələn bir məqam kimi oxucunu özünə cəlb edir və bu sahədə qazanılan bütün uğurlarda dövlət başçısının gərgin əməyi olduğunu göstərir.

“Dünyada iqlim dəyişikliyi ilə bağlı hadisələr baş verir. Biz buna hazır olmalıyıq. Elə tədbirlər görülməlidir ki, baş verəcək fəlakətlərin qarşısını ala bilək”. Prezident İlham Əliyevdən gətirilən bu sitatla başlayan bölmədə global iqlim dəyişmələri ilə əlaqədar təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrin təkrarlanması və onların intensivliyinin bütün dünyada artması qeyd olunur. Bu səbəbdən təbii fəlakətlər zamanı dəyən ziyanı bir neçə dəfə azaltmağa imkan verən Erkən Xəbərdarlıq Sisteminin olmasının vacibliyi vurğulanır. Artıq bu istiqamətdə intensiv iş aparılır və şəbəkədə 28 avtomat meteoroloji stansiya və 8 yağıntıölçən alınıb quraşdırılmışdır. Avtomat stansiyalardan 3-ü Prezidentin 2008-ci il 28 dekabr tarixli sərəncamı ilə yaradılmış Kompleks Hidrometeoroloji və Ekoloji Tədqiqat Elm Mərkəzinin Tufandağ zirvəsində (4172 m), Şahdağda (3700 m) və Şahdüzü stasionar məntəqəsində (2712 m) quraşdırılmışdır.

Azərbaycan Prezidentinin ekoloqların qarşısında qoyduğu tələblərdən biri də ətraf mühiti çirkləndirən amillərə qarşı ciddi mübarizənin aparılmasıdır. Təxmini hesablamalara görə, ümumi çirklənmənin 70-80 faizi iri şəhərlərin payına düşür. Sənaye sahələri arasında ən çox çirklənmə metallurgiya, energetika, neft sənayesi, kimya və neft-kimya, qaz sənayesinin payına düşür. Xəzər dənizinin çirklənməsi isə xüsusi yer tutur. Bakı buxtası, Sumqayıt sahili zolağı özünün çirklənmə vəziyyətinə görə seçilir. Sənaye tullantılarının idarə olunması vəziyyəti də qənaətbəxş deyil. Bu sahədə daha ağır vəziyyət metal məmulatlarının qalvanika üsulu ilə istehsalındadır.

Ətraf Mühitin Mühafizəsi Departamenti və onun ətraf mühitin mühafizəsini həyata keçirən tabeli qurumları 2003-2014-cü illər və cari ilin 6 ayı ərzində hüquqi və fiziki şəxslərin yol verdikləri qanun pozuntularına görə ümumilikdə 28990 akt və 12682 protokol tərtib etmiş və aşkar edilmiş nöqsanların aradan qaldırılması üçün icrası məcburi olan 10729 müddətli məcburi göstəriş vermişlər.

Dövlət başçısı belə hesab edir ki, Xəzərin dünyanın ən böyük gölü kimi qorunmasına xüsusi fikir verilməlidir. Bunun üçün görülən bir çox işlərdən başqa, mərkəzləşmiş kanalizasiya şəbəkəsi olmayan sahil zolağı ərazilərində modul tipli təmizləyici qurğuların quraşdırılması, Xəzər dənizində bioloji müxtəlifliyin (plankton və bentik orqanizmlərin) öyrənilməsi üçün idarənin strukturunda əlavə olaraq yeni hidrobiologiya sektorunun açılması, yeni su nəqliyyatının (sürətli gəmi və katerlərin) alınması və s. tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Kitabı nəzərdən keçirən, onun bölmələri ilə tanış olan istənilən oxucu bu nəşrin ölkənin ekoloji mühitinin müfəssəl işıqlandırılmasında nazirliyin aparıcı mütəxəssislərinin ortaya sanballı bir əsər çıxarmasının şahidi olacaq. Diqqət çəkəni odur ki, müəlliflər reallıqlara söykənir, görülən işlərin təqdimatında konstruktiv analizə, perspektivlərin araşdırılmasına üstünlük verirlər. “İlham Əliyevin uğurlu ekoloji siyasəti” kitabı geniş oxucu kütləsi üçün də xüsusi maraq kəsb edir. Burada Azərbaycan ekologiyası ilə maraqlanan hər bir kəs - məktəbli də, tələbə də, iş adamı da, hətta təqaüdçü də özü üçün maraqlı olan dərin bilik və ciddi analizlərlə tanış olacaq, ekologiyaanın dünəninə, bu gününə və gələcəyinə səyahət edə biləcək.

Başqa daha vacib bir məqam isə ondan ibarətdir ki, bütün görülən işlərdə, qazanılan uğurlarda Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin maddi və mənəvi dayağı, dəstəyi hiss olunur. Yaradılan milli parklar, qoruqlar, yasaqlıqlar, salınan meşələr, yaşıl zolaqlarla bəzənən yollar, fauna və floranın qorunması istiqamətində həyata keçirilən mühüm tədbirlər, nazirliyin müasir avadanlıqlarla, laboratoriyalarla, yeni cihazlarla təchiz edilməsi mahiyyət etibarı ilə sırf ekologiyaya aid olsa da, reallıqda Azərbaycanın müasir dünya düzənində qısa müddət ərzində sivil dövlətə çevrildiyini sübut edir, müəlliflərin qeyd etdiyi kimi, onun beynəlxalq imicini artırır.

Azərbaycan.-2015.-8 oktyabr.-№218.-S.6.

Əkilən ümidlər, cücərən pöhrələr: Ekologiya

Rövşən HÜSEYNOV,

Naxçıvan Mətbuat Şurasının sədri

Dünya şöhrətli alim Həsən Əliyev yazırdı ki, Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Naxçıvanın təbiəti son dərəcə füsunkardır. Zahirən nə qədər quru və çıpaq görünsə də, daxilən bir o qədər zəngin və rəngarəngdir. Geniş ərazisi, münbit torpağı, saf suyu, təmiz havası, bəzə Günəş şüası və qüdrətli insan qüvvəsi! Bütün bunlar təbii zənginlik deyilmi?

Ata-babalarımız təbiətin bizə bəxş etdiyi bu əvəzsiz sərvətdən nəinki istifadə etmiş, bu gözəlliklər səltənətinin qayğısına qalmış, ulu yurdun qoynunda yaşllaşdırma tədbirləri həyata keçirmişlər. Axı, qədim zamanlardan bağ salmaq, gül əkmək, yaşıllıqlar yaratmaq, ata-babalarımızın ən xoş niyyəti, adəti olub. Ulularımız yaşıllığa bir həyat mənbəyi kimi baxıb, ağac əkib-becərməyi, onu nəsildən-nəslə ərməğan etməyi müqəddəs əməl sayıblar. Ulularımızın “Ağacı arx qırağında ək ki, yıxılanda el-obaya körpü olsun”, “Ağacı çox olan yurdun məzarı az olar”... kimi müdrik kəlamları da elə buradan yaranıb.

Həyatımız və sağlamlığımız üçün ən gərəkli, ən faydalı olan bu sərvət-yaşıllıq torpaqların münbitliyinin qorunmasında, eroziyanın, şoranlaşmanın, səhrələşmənin qarşısının alınmasında, su və atmosfer mühitində balansın tənzimlənməsində, xəstəliklərin qarşısının alınmasında mühüm rol oynadığı kimi, həm də bütün canlıların yaşam təminatçısıdır. Bu sərvətə sahib çıxan ölkələr dünyanın inkişaf etmiş ölkələri sayılır. Tarixçilər bir çox mədəniyyətlərin yer üzündən silinməsinə meşələrin məhvi ilə əlaqələndirirlər. Çünki yaşıllıq sənayenin və iqtisadiyyatın yüksəldilməsində həlledici rol oynayır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin dediyi kimi, “neft tükənən sərvətdir, yaşıllıq isə daimidir”.

Etiraf etməliyik ki, muxtar respublikamızın zəngin bitki örtüyü Azərbaycan florasının 62,4 faizini təşkil etsə də, burada meşələr azlıq təşkil edir. Ata-babalarımız bu torpaqlarda əsasən üzüm və meyvə bağları salmışlar. Ordubadın Dəstə kəndindəki ərik bağları, Sabir, Əndəmic kəndlərindəki şaftalı, ərik, armud, badam bağları, Tivi kəndindəki alma bağı və Bistdəki “Güney bağı”, Culfa rayonunun Dizə kəndindəki badam bağı, Şahbuz rayonundakı ərik, badam və alma bağları və başqa ləzzətli meyvələrlə şöhrət qazanmışdır. Muxtar respublikamızın ərazisi həm də süfrə üzümlərinin yetişdirilməsi ilə məşhur olmuşdur.

Ürək ağrısı ilə qeyd edə bilərik ki, 80-ci illərin sonuna yaxın bu bağlar baxımsızlıq ucbatından məhv olmuşdur. Onu da qeyd edim ki, bu bağların əksəriyyəti dağ çaylarının suları ilə qidalanırdı. Muxtar respublika ərazisində su anbarlarının olmaması ucbatından yaşıllıqların artırılması və mühafizəsinə o qədər də ciddi fikir verilmirdi. Ona görə də ötən əsrin 50-60-cı illərində diyarımızın yaşıl örtüyü 0,6 faiz təşkil edirdi. O illərin acınacaqlı və ürək ağrısından mənzərəsini gözlərimiz önünə gətiririk: Naxçıvan şəhərindən başlamış Sədərəyə qədər uzanan yollarda tək-tük görünən ağaclarla birlikdə əsas diqqəti cəlb edən dəvədabanı tikanı idi. Şahbuzda ancaq Kolanı və Batabatda nəzərə çarpan yaşıllıq zolaqları, Ordubad zonasında isə, bəzi meyvə bağları diqqəti cəlb edirdi. Culfa ərazisində də yaşıllıq çox az idi. Naxçıvan şəhərində isə “Böyük bağı” və “Sabir bağı”ndan başqa bir yaşıllıq sahəsi gözə dəymirdi. İnsanlar qızmar yay günlərində sərinləməyə, kölgəsində dincəlməyə yer axtarırdı.

Bəlkə elə buna görə idi ki, akademik Həsən Əliyev özünün yazdığı “Həyəcan təbili” kitabında təbiətin qorunması, zənginləşdirilməsi problemlərindən söhbət açıb, gözümlüz görə- görə əldən gedən gözəlliyin halına acıyır, ətraf mühitə münasibətdə laqeyd olanlara tənə ilə faciəni xatırladır, son nəticədə insanı öz beşiyini qorumağa çağırırdı. Böyük təbiət alimi deyirdi: “Bir düzənlikdəki münbit torpağın əmələ gəlməsi üçün min ildən artıq vaxt keçir. Onun yararsız hala düşməsi üçün isə ”əmək” sərf etmək lazım gəlmir. Belə hadisələr azmı olur? Gözümlüzün önündəcə əsrlərin övladı olan gözəl bir meşə qurşağı insan ömründən də az bir müddətdə ölümə məruz qalır”.

Müdrik bir xalq məsəli var. Deyərlər ki, “Meşə sudur, su məhsuldur, məhsul isə həyatdır”. Günəş enerjisini planetimizdə üzvi maddəyə çevirən bitkilər, meşələrdir. Onların məhv edilməsi, bulaqların, çayların qurumasına səbəb ola bilər. Bir el ağsaqqalı söyləyir ki, təbiətin yaxın dostu Həsən Əliyev muxtar respublikamızın təbiətinin qorunmasının əsl keşikçisi olub. 1975-ci ildə muxtar respublikanın rəhbərliyi Batabat suyunun Naxçıvana gətirilməsi təşəbbüsündə olanda, Həsən Əliyev sinəsini qabağa verib, bu faydasız təşəbbüsə öz iradəni bildirib. Deyib ki, ana təbiət nə qədər əliaçıq və səxavətlidirsə, onun həm də üzü bozdur, kinlidir, qısqancdır. Onunla hesablaşmayana, ona vurulan zərbəyə qarşı birə beş qüvvətli cavab verir.

Əgər Batabatın suyu Naxçıvana gətirilərsə, bu təbiət muzeyinin fauna və florasından əsər-əlamət də qalmaz. Görkəmli alimin bu haqlı iradından sonra belə bir təşəbbüsün həyata keçirilməsinə son qoyulur. Əvəzində yeni bir layihə həyata vəsiqə alır. Həmin illərdə Naxçıvanda olan görkəmli alim Həsən Əliyevin təşəbbüsü ilə Culfa rayonunun Dizə kəndində 4-5 hektar ərazini əhatə edən “Sarı zəmi” deyilən yerdə “Badam” bağı salınır. Bağ suvarmaq üçün artezian vurulur, göl yaradılır. 10 ildən çox bol məhsul verən bu bağ da 80-ci illərin sonuna yaxın baxımsızlıq ucbatından quruyub, yararsız hala düşür və məhv olur.

Təbii sərvətlərimizi, təbiətimizi və onun gözəlliyini qorumaq ümummilli liderimiz Heydər Əliyevə nəsis oldu. Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi bütün dövrlərdə ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji problemlərin həlli və təbiətin zənginləşdirilməsi daim diqqət mərkəzində saxlanmışdır.

Dahi rəhbərin təşəbbüsü ilə 1969-1982-ci illərdə ölkəmizin hər yerində, eləcə də muxtar respublikamızda keçirilən iməciliklər yolu ilə geniş yaşıllıq sahələri yaradıldı. Ərazilərdə körpə fidanlar əkildi. Onların qayğısına qalındı. Ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin qorunması diqqət mərkəzində saxlandı. 1969-cu ildə Ordubad Dövlət Yasaqlığı yaradıldı.

Ata-babalarımızın su ilə bağlı arzuları gözündə qalmadı. Ulu öndərin Naxçıvana qayğısı sayəsində Araz deryaçası yaradıldı. Şəhur rayonunda möhtəşəm bir tikintinin əsası qoyuldu. İllərlə boş-boşuna axıb gedən Arpaçay bəndə salındı. Çayın səmti dəyişdirildi. Qranit dağların altından geniş yol salındı. Neçə minillik dağ çayı tunele sığışdırıldı. Sonradan nəhəng bənd ucaldıldı. Bu çayın suyu min hektarlarla torpağa həyat verdi. Yol kənarlarına əkilən ağaclar göz oxşadı. Muxtar respublikamızın iqtisadiyyatı yüksəldi. Onun iqtisadi bölgələr sırasında xüsusi çəkisi artdı. Atalar demişkən, “Bağa baxarsan bağ olar, baxmazsan dağ olar”, “Nə əkərsən, onu da biçərsən”.

Ancaq haradan bilərdik ki, çox keçməyəcək, bədnam qonşularımızın çirkin niyyəti sayəsində Naxçıvan blokada salınacaq, işığı, qazı kəsiləcək. Əhalisi qışın sərt şaxtası ilə üz-üzə qalacaq. Bəzən də körpəsinin soyuqdan donduğunu görəndə ata onu xilas etmək üçün bir zamanlar kölgəsində əyləndiyi, meyvəsini dərdiyi ağaclarla yanaşı, yol kənarlarındakı daldalanacaq olan ağaclara belə balta çaldı. Atanın istəyi bu idi ki, təki, sobası yansın, beşikdəki körpəsi soyuqdan donmasın, onun yeri isti olsun.

Bəli, 1991-ci ildən 1992-ci ilə keçən qış çox sərt gəldi. Günlərlə elektrik enerjisinə möhtac qalan, təbii qazı çoxdan kəsilən bir məmləkətdə təbiətin də halı insanlar kimi acınacaqlı idi. Hər tərəfdən blokada salınan Naxçıvanda həyat iflic olmuşdu. O zaman yenidən vəzifə səlahiyyətinə başlayan Heydər Əliyev də Naxçıvanın sərt qışı ilə üz-üzə dayanmışdı. Bu qışla döyüşdə qalib gəlmək, əhalini qışdan salamat çıxarmaq başlıca məqsəd idi. Günlərlə bu idrak sahibi çıxış yolu axtarırdı: Necə etməli? Kimə müraciət etməli, çıxış yolu nədədir və bu varsa, onu nəyin hesabına etmək olardı? Görürdü ki, daha meşələrdə ağac qalmayıb. Yol kənarlarında bütün ağaclar qırılıb. Artıq adamlar öz həyətlərindəki meyvə ağaclarına qıyırlar. Cavabı məlum sualı verənlərə onun cavabı bir idi: - Dəyməyin, qoyun bu qışdan camaat birtəhər çıxsın. Erkən yazda əvəzlərinə yenilərinə əkərik, – deyirdi.

Ulu öndərimiz bu günləri sonralar belə xatırlayırdı: “Mən Şərura gedirdim. Vaxtilə yol boyunca gözəl ağaclar əkilmişdi. Qar dizə qədər idi. Gördüm ki, qadınlar əllərində mişar ağacları mişarlayır, kəsirlər. Gəldim bunların yanına, dedim ay bacılar, axı nə edirsiniz? Bu ağaclar sizə lazımdır. Dedilər ki, bilirik bizə lazımdır. Biz soyuğa dözüürük, amma uşaqlarımız donur. Burada nə qədər uşaq soyuqdan donub öldü. Bax, belə ağır şəraitdə biz yaşadıq. Yaşadıq, amma Naxçıvan əyilmədi. Naxçıvan öz iradəsindən dönmədi. Naxçıvan yaşadı və bu günlərə çıxdı”.

“Çətin günün ömrü az olar”–, deyib atalar. O çətin günlər naxçıvanlıların iradəsini qıra bilmədi. Naxçıvan bu ağır və çətin imtahandan üzüağ və alnıaçıq çıxdı. İradə və dözümlü, bir də muxtar respublika vətəndaşlarının öz rəhbərinə yüksək inam hissi hər şeyə qalib gəldi. “Erkən yazda əvəzlərinə yenilərinə əkərik”, – deyən ümummilli liderimizin təşəbbüsü ilə iməciliklər keçirildi. Kəsilmiş ağaclar yeniləri ilə əvəz olundu. Ümummilli liderimizin məqsədi təkcə yaşıllıqları artırmaq deyil, həm də ekoloji mühitin qorunub saxlanması idi.

Ekoloji mühitin qorunmasının ilkin şərtlərindən biri elektrik enerjisinin nəqlinə nail olmaq idi. Həmin illərdə Heydər Əliyevin müdrikliyi nəinki əhalini sonrakı illərdə qışın şaxtasından qorudu, həm də yaşıllıqların məhv edilməsinin qarşısını aldı. Ulu öndər həmin günləri xatırlayaraq deyirdi: “O vaxt bizə kömək edən kimlər olublar? Türkiyə və İran. Elektrik enerjisi yox idi. Fikirləşdik, haradan alağ? Yenə də Türkiyə köməyimizə gəldi, elektrik xətləri çəkildilər. Xatirimdədir, o elektrik xətlərini çəkən türkiyəli adamlar 40 dərəcə şaxtada dirəklərin üstündə durub əlləri dona-dona bu xətləri çəkirdilər. Çünki bizi xilas etmək lazım idi. Mən onlardan xahiş etdim, elektrik xətti çəkildilər, bizə bir az elektrik enerjisi verdilər... Mən sonra İrana getdim. İrandan Naxçıvana elektrik xətti çəkdik. O iş də çətin vəziyyətdə oldu. Biz Naxçıvana Türkiyədən, İrandan elektrik xətləri çəkib gətirdik, çətin vəziyyətdən bir az çıxdıq”.

Ulu öndərimiz siyasi hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra da təbiətin mühafizəsi, təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması məqsədilə səmərəli istifadə olunması istiqamətində hüquqi aktlar qəbul etmiş, qanunvericilik bazası təkmilləşdirilmişdir. “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında”, “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında”, “Azərbaycan Respublikası Meşə Məcəlləsinin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunları ekoloji mühitin sağlamlaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümummilli liderimizin yaşıllıqla bağlı qəbul etdiyi qərarlar muxtar respublika vətəndaşlarının da ürəyindən xəbər verir.

1996-cı ilin yazından başlanan yaşıllaşdırma və abadlaşdırma tədbirləri vətəndaşlarımızı böyük həvəslə çöllərə çıxardı. Bu hərəkət Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi sədrinin sərəncamı ilə başladı. Muxtar respublikamızın şəhər və rayonları, qəsəbə və kəndlərində, yol kənarlarında on minlərlə ting basdırıldı, minlərlə yaşıllıq zolaqları yaradıldı. Onların becərilməsi və qayğısına qalmaq ümumxalq işinə, ümumxalq qayğısına çevrildi. İdarə, müəssisə və təşkilatların kollektivləri yaz-payız mövsümündə bu nəcib və xeyirxah işə cəlb olundu. Çox keçmədi ki, Naxçıvan başdan-başa yaşıllığa, gül-çiçəyə büründü.

Ata-babalarımızın bir müdrik kəlamı var: - Ağac əkmək, bağ salmaq hünər deyil. Gərək onu qoruyub saxlamağı bacarasan. Bir ağac kötüyünü qorusan, 5-6 pöhrə verər. Bu gün muxtar respublikamızda yaşıllıqlara göstərilən qayğı belədir. Əkmisən, çox yaxşı, becər, əkdüyün tutsun, ağacların cərgəsinə qoşulsun. Yoxsa tək-cə əkməklə iş bitmir. Təbiəti sevmək, onu qorumaq bu gün muxtar respublika vətəndaşlarının əməlinə çevrilib. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri Vasif Talibov çıxışlarının birində təbii sərvətlərin mühafizəsi və onların artırılması barədə danışarkən demişdir: “Təbii sərvətlərin mühafizəsi və onların artırılmasını insanın mənafeyi tələb edir. Hər hansı bir yenilik, tərəqqi, ilk növbədə, insanın rifahının yaxşılaşdırılmasına, sağlamlığının möhkəmlənməsinə xidmət etməlidir. İnsanın sağlamlığı isə onu əhatə edən təbii mühitdən asılıdır. Mühit çirkli və zəhərli olarsa, insanı heç bir qida ilə təmin edə bilməz”.

Ali Məclisi sədrinin “Naxçıvan Muxtar Respublikasında yaşıllaşdırma, təmizlik və abadlıq aylığının keçirilməsi haqqında” 1 mart 2001-ci il tarixli sərəncamını xüsusilə qeyd etmək yerinə düşər. Həmin sərəncamdan sonra muxtar respublikada hər ilin yaz-payız aylarında yaşıllaşdırma, təmizlik və abadlıq aylığı elan olunmuş, iməciliklərin keçirilməsi ənənə halını almışdır.

Bu gün Azərbaycanda elə bir sahə yoxdur ki, sürətlə inkişaf etməsin. Təbii ki, sürətli inkişaf istər-istəməz ətraf mühitə təsir göstərə bilər. Bu da, öz növbəsində, ekoloji tədbirlərin geniş şəkildə həyata keçirilməsini tələb edir. Ona görə də bu məsələ dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmiş, 2010-cu il ölkəmizdə “Ekologiya ili” elan olunmuşdu.

Bu istiqamətdə muxtar respublikamızın coğrafi mövqeyi, relyefi, təbii iqlim və torpaq xüsusiyyətləri, su potensialı nəzərə alınmış, meşəsalma və meşəbərpə tədbirlərinə xüsusi əhəmiyyət verilmişdir. Son illər ərzində muxtar respublika ərazisində 12 min hektardan çox sahədə yeni yaşıllıqlar salınmış, meşə fondu torpaqlarında, şəxsi mülkiyyətdə, bələdiyyə mülkiyyətində olan təbiət ərazilərində təbii bərpa nəticəsində yaşıllıqların həcmi dəfələrlə artmışdır. Təkcə ötən ildə 440 mindən çox ağac əkilmiş, yaşıllıq sahələri genişləndirilmişdir.

Sürüşməyə meyilli ərazilərdə meşə massivləri və meyvə bağları salınmışdır. Naxçıvançay, Gilançay, Əlincaçay vadilərində, xüsusilə mühafizə olunan təbiət ərazilərində, Darıdağ ərazisində, İşgəsu massivində, “Əshabi-Kəhf” ziyarətghına gedən yolun sağ və sol hissələrində, ziyarətgh ətrafında, Didivar kəndi ərazisində mövcud təpələrdə terras üsulu ilə, Duzdağ Fizioterapiya Mərkəzi ətrafında, Naxçıvan-Sədərək, Naxçıvan-Şahbuz-Batabat və Naxçıvan-Ordubad magistral avtomobil yolları boyunca Arpaçay sol sahil kanalının aşağı sahillərində, Vəlidag ətrafında yaşıllıq və meşə-meliorativ tədbirləri həyata keçirilmişdir. Bu tədbirə təkan verən amillərdən biri muxtar respublikamızda Heydər Əliyev su anbarının tikilməsi olmuşdur. Nəticədə muxtar respublikamızın yaşıllıq örtüyü ümumi ərazinin 12 faizini təşkil edib.

Son 20 il ərzində Naxçıvanda bu istiqamətdə aparılan işlər muxtar diyarımızı gözəlliklər məskəninə çevirib. Gözəlliyyənin isə əsas atributu, simvolu təmizlikdir. Əvvəllər Naxçıvanda bir anlığa külək əsəndə adam daldalanmaq üçün yer axtarırdı. İndi isə Naxçıvan şəhəri kimi rayonlarımızın hər birində təmizlik yaradılan gözəlliklər kimi adamı valeh edir. Bu gün gülzara çevrilən, abadlaşdırılan küçələr, park və xiyabanlar göz oxşayır, hər bir naxçıvanlıyı sevindirir, zəhmətə həvəsini artırır.

Ali Məclis sədrinin bir-birinin ardınca verdiyi sərəncamların və qəbul olunan dövlət proqramlarının icrası bu gün muxtar respublikamızı yaşıl bir diyara çevirib. Şahbuz Dövlət Təbiət Qoruğu, “Arazboyu” və “Arpaçay” Dövlət Təbiət yasaqlıqları və ölkə Prezidentinin sərəncamı ilə yaradılan akademik Həsən Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkı diyarımızın əsl rahatlıq və istirahət guşələrinə çevrilib. Qədim diyarımıza gələn turistlər bu təbiət

muzeylərinin onlara bəxş etdiyi təmiz havadan və saf sudan könül xoşluğu, ürək açıcılığı ilə danışirlar. İran İslam Respublikasından diyarımıza gələn və Naxçıvanla yaxından tanış olan turistlərdən biri deyir:

– Mən Naxçıvanda ilk dəfə 1994-cü ilin yayında olmuşam.

O zaman istəyim “Əshabi-Kəhf”i ziyarət etmək idi. Buna nail oldum. Amma deyim ki, Culfa şəhərindən ziyarət gahı — “Əshabi-Kəhf”ə qədər uzanan yol nəinki daşlı, toz-torpaqlı idi, heç yaşıllıq da gözə dəymirdi. Maşınımızın şüşələrini bərk-bərk bağlamışdıq ki, içəriyə toz-torpaq dolmasın. Ziyarət gahı ikinci dəfə 2014-cü ildə yenidən ziyarət etdim. Bu dəfə heyranedicə bir mənzərə ilə qarşılaşdım. Burada hər şey dəyişmişdi. “Əshabi-Kəhf” abidəsinin içərisində bərpa işləri aparılmış, yollar hamarlanmışdır. Sevindirici hal o idi ki, yol kənarlarında səliqə ilə əkilən ağaclar yaşıllıq bir tuneli xatırladırdı. Siz sabahkı nəsrlə böyük sərvət bəxş etmişiniz.

Həmçinin, Şahbuz rayonunun “Batabat” yaylağına elə həmin illərdə gedən jurnalist həmkarım indi o yollar haqqında fikirlərini açıqlayaraq bildirdi ki, 90-cı illərdə Batabata doğru uzanan yollar o qədər dar, çılpəq və yöndəmsiz idi ki, adam yaylağa çatana kimi bezirdi gördüklərindən. Amma bu gün istərdim ki, o yol o qədər uzun olsun ki, saatlar günlərə qovuşsun. Çünki yolboyu heyrtəmiz bir yaşıllıq, təmizlik, səliqə-sahman adamın könlünü oxşayır.

Bəli, bu gün muxtar respublikamıza gələn turistlərin hamısı diyarımız haqqında xoş sözlər söyləyir, bu gözəlliyə olan məftunluğunu gizlətmirlər.

Bu gün iftixar hissi ilə deyə bilərik ki, ata-babalarımızın arzuları çin olub. Onların bir vaxtlar həsrətini çəkdiyi yaşıllıqlarla bağlı ümidləri göyərüb. Cücərən pöhrələr–yaşıllıqlar muxtar respublikamızı öz ağışuna alıb. Diyarımız, sözün həqiqi mənasında, gülüstana dönüb.

**Torpağa sevgidən boy atıb
yurdum,
Şöhrəti yayılıb indi hər yana.
Sevinclə, qürurla söyləyir
hər kəs,
Naxçıvan dönübdür bir
gülüstana.**

Xalq qəzeti.-2015.-3 oktyabr.-№214.-S.9.

Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi

Ölkənin ekoloji strategiyası iqtisadi və insan resurslarının istifadəsində davamlılığın təminatına yönəlib

Mahir Abbaszadə

Hazırda dünyanı düşündürən global problemlərdən biri də ekologiya və ətraf mühitin qorunmasının təmin edilməsidir. Dünyanın elm adamları, inkişaf etmiş dövlətlər təbii sərvətlərin mühafizəsi və qorunması üçün elmi araşdırmaları davam etdirir, içməli su və təmiz hava problemini həll etmək üçün yeni mütərəqqi metodlar axtarılır. Azərbaycan Respublikası da zəngin təbii sərvətlərə və inkişaf etmiş sənaye sahələrinə malik olan dövlətdir. Uzun illərdən bəri müstəqil Azərbaycana miras qalan ekoloji problemləri həll etmək üçün kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi mühüm vəzifə olaraq qarşıda durur. İndiki dövrdə ətraf mühitlə bağlı mövcud vəziyyət hər bir ölkəni ekoloji problemləri ümumbəşəri kontekstə çıxarmağa məcbur edir.

Hazırda ətraf mühitin mühafizəsi məsələləri aparıcı beynəlxalq təşkilatların proqram sənədlərində əksini tapır. 1992-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının təşəbbüsü ilə Rio-de-Janeyro şəhərində keçirilən beynəlxalq konfransda qeyd edilib ki, dünyanın gələcək inkişafı ilk növbədə ekoloji problemlərin müsbət həll olunmasından asılı olacaq. Bu konfransda dünyada mövcud olan ətraf mühit problemlərinin həlli yolları çox ciddi şəkildə nəzərdən keçirilib və mühüm qərarlar, o cümlədən artıq bütün beynəlxalq ekoloji təşkilatların proqram sənədinə çevrilən "Dayanıqlı inkişaf" konsepsiyası qəbul edilib. Azərbaycan Respublikası da müstəqillik əldə etdikdən sonra dünyada gedən proseslərdən kənarda qalmayıb və 1992-ci ilin iyun ayında qeyd olunan Çərçivə Konvensiyasına qoşulub, 1995-ci ilin yanvarında isə onu ratifikasiya edərək Konvensiyanın Tərəfdaşı olub. 1997-ci ilin aprelində ölkə Prezidentinin Sərəncamı ilə iqlim dəyişməsi üzrə Dövlət komissiyası yaradılıb.

Ölkəmiz 2000-ci ildə Kioto Protokoluna qoşulub. Son dövrdə ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ekoloji siyasət yeni mərhələyə daxil olub və müasir tələblərə uyğun formalaşmağa başlayıb. Bu, həm də ekoloji məsələlərin ümumbəşəri problem kimi qəbul edilməsi ilə izah edilir. Ölkənin ekoloji strategiyası, ətraf mühitin qorunması sahəsində fəaliyyətin koordinasiyasının gücləndirilməsi yolu ilə milli, beynəlxalq və regional səviyyələrdə təbii ehtiyatların mühafizəsi, elmə əsaslanan inkişaf prinsiplərinin tətbiqi, indiki və gələcək nəsillərin maraqlarını təmin edən ölkənin iqtisadi və insan resurslarının istifadəsində davamlılığın təminatına yönəlib. Son yüzillikdə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin sürətli inkişafı insan fəaliyyətinin ətraf mühitə mənfi təsirinin artması və təbii sərvətlərin həddindən artıq istismarı ilə nəticələnib. Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən ekoloji siyasətin əsas məqsədi indiki və gələcək nəsillərin ehtiyaclarının təmin edilməsi naminə mövcud ekoloji sistemlərin, iqtisadi potensialın qorunması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi ilə davamlı inkişafın təmin edilməsindən ibarətdir. İnkişafın ekoloji baxımdan davamlı olmasını təmin etmək üçün iqtisadi fəaliyyət zamanı meydana çıxan ekoloji problemləri aradan qaldırmaq, onların ətraf mühitə mənfi təsirinin minimuma endirilməsi tələb olunur. Hazırda problemlərin həll edilməsi və ölkənin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində idarəetmə qabiliyyətini gücləndirmək məqsədilə çoxsaylı fəaliyyət proqramları həyata keçirilir. Çay sularının çirklənməsinin qarşısının alınması, atmosfer havasına atılan zərərli maddələrin azaldılması, Xəzər dənizinin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, ozon qatının, biomüxtəlifliyin qorunub saxlanması kimi son dərəcə mühüm əhəmiyyətli ekoloji problemlərin uğurlu həlli üçün regional və beynəlxalq əməkdaşlıq olduqca zəruridir.

Ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması ilə bərabər, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində çalışan əhəlinin iş şəraitinin yüksəldilməsi bütövlükdə əhəlinin ümumi sağlamlığına xidmət edən başlıca amillərdəndir. Lakin ölkədə mövcud olan sənaye sahələrinin əsasını təşkil edən bir çox müəssisələrdəki iş şəraiti ekoloji, sanitariya-gigiyenik baxımdan müvafiq tələblərə cavab vermədiyindən, orada çalışan insanların sağlamlığı təhlükə qarşısında qalır. Belə vəziyyət xüsusilə neft-kimya, maşınqayırma müəssisələrində daha qabarıq şəkildə təzahür edir. Uzun illərdən bəri müəssisələrin baxımsız qalması, köhnəl avadanlıqların müasir texnoloji avadanlıqlarla, eləcə də qaz-toz tutucu filtrasiya sistemlərinin yeniləri ilə əvəz edilməməsi problemin həllini qeyri-mümkün edir. Əhəlinin sağlamlığını təmin etmək üçün isə iş şəraitinin yaxşılaşdırılması əsas şərtlərdən biridir. Hazırkı dövrdə mövcud vəziyyətdən çıxış yolu, köhnə müəssisələrin rekonstruksiya olunması yolu ilə həm iqtisadi, həm də ekoloji baxımdan müasir tələblərə cavab verən müəssisələrin yaradılmasından ibarətdir. Azərbaycan ekoloji siyasətin həyata keçirilməsində respublikamızda beynəlxalq standartlara uyğun müvafiq qanunvericilik bazasının yaradılması, ətraf mühit üzrə dövlət idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi yolu ilə prioritet layihələrin tədricən realizə olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Son illər Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən qəbul olunan ətraf mühitlə bağlı bir sıra qanunlar bu sahədə

uğurlu fəaliyyət üçün böyük imkanlar açır. Ətraf mühit sahəsində beynəlxalq müqavilələrə qoşulmağa da böyük diqqət yetirilir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası bu günə kimi 20 konvensiyaya qoşulub, müvafiq protokollar imzalanıb. 2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təsdiq olunmuş "Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair" və "Meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair" milli proqramlar, həmçinin "Azərbaycan Respublikasında hidrometeorologiyanın inkişafı"na dair Dövlət Proqramına daxil edilən tədbirlər ardıcıl həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən imzalanan 2007-ci il 20 iyun tarixli "Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında" Sərəncamdan irəli gələn məsələlərin həlli istiqamətində beynəlxalq standartlara cavab verən modul tipli lokal təmizləyici qurğular alınaraq Abşeron yarımadasının şimal hissəsinin 67 km-lik sahil zolağında quraşdırılması başa çatdırılıb və istismara buraxılıb. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 20 iyun tarixdə "Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında" imzaladığı sərəncama əsasən Kür və Araz çaylarının suyundan istifadə edən yaşayış məntəqələrinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təmin edilməsi məqsədilə qısa müddət ərzində konkret tədbirlər görüldü. 120-dən artıq təmizləyici qurğu ölkəyə gətirilərək Kür və Araz çaylarının kənarında yerləşən kəndlərdə quraşdırılıb. Əhali arasında ekoloji mədəniyyətin formalaşdırılması məqsədilə təbliğatın gücləndirilməsi, orta ümumtəhsil məktəblərində ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı tədris saatlarının artırılması da ekoloji siyasətin tərkib hissəsidir. Son zamanlar Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sədrliyi ilə ekoloji problemlərin müzakirəsinə həsr olunan müşavirələrin keçirilməsi bu sahənin ölkəmizdə prioritet məsələlər sırasına qaldırılmasına əyani misaldır. 2010-cu il fevralın 18-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin iştirak ilə keçirilən ekoloji problemlərə həsr olunan müşavirədə dövlət başçısı bu gün həllini gözləyən əsas məsələlərdən biri kimi ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması probleminin durduğunu qeyd edib.

Ölkənin iqtisadi potensialı artdıqca, maliyyə qaynaqları yarandıqca, ekoloji məsələlərin həllinə böyük diqqət yetirdiyini bildirib və ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması istiqamətində daha da ciddi addımların atılması üçün çoxşaxəli proqramın həyata keçirildiyini vurğulayıb. Dövlət başçısı hazırda 6 əsas istiqamətdə - içməli su probleminin köklü surətdə həlli, şəhər və rayonların kanalizasiya sistemlərinin ən müasir səviyyədə qurulması, ekosistemin tarazlığının qorunması məqsədilə yaşıllaşdırmanın genişləndirilməsi və meşə zolaqlarının salınması, atmosferin çirklənməsinin qarşısının alınması, Abşeron yarımadasında torpaqların neft tullantılarında təmizlənməsi və məişət tullantılarının utilizasiyası kimi ekoloji problemlərin həlli istiqamətində konkret proqramların həyata keçirildiyini bildirib. Ölkənin ekoloji strategiyasının əsasını təşkil edən proqramların qəbul edilməsi, müvafiq fərman və sərəncamların imzalanması, ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii şəraitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə sahəsində həyata keçirilən siyasət Azərbaycanda mövcud olan ekoloji problemlərin aradan qaldırılmasına xidmət edir. Ölkə prezidenti cənab İlham Əliyev bütün sahələrdə olduğu kimi ekoloji problemlərin həll olunmasına da ciddi diqqət və qayğı göstərir. Ətraf mühitin qorunması və təbii landşaft örtüyünün mühafizəsi daim ölkə hökumətinin diqqət mərkəzində saxlanılır. Ekologiya və Təbii Sərvətlər nazirliyi hər il mütəmadi olaraq bu istiqamətdə tədbirlər həyata keçirir. Lakin yuxarıda qeyd etdiyimiz müsbət işlərlə yanaşı, ölkəmizdə ekologiya və ətraf mühitin qorunması sahəsində ciddi çatışmazlıqlar da var.

Ölkənin iri sənaye müəssisələrindən çıxan tullantılar atmosferi fasiləsiz olaraq çirkləndirir. Ayrı - ayrı vəzifəli şəxslərin günahı üzündən yaşayış məntəqələrindəki yaşıllıqlar qırılır və həmin ağacların yerində göydələnlər, marketlər, müxtəlif ticarət obyektləri tikilir, hətta çoxmənzilli binaların həyətlərində yerləşən istirahət meydançalarındakı yaşıllıqlar belə, maddi marağa qurban verilir. Buna misal olaraq bu yaxınlarda Binəqədi rayonunda çoxmərtəbəli binanın yanması nəticəsində baş verən fəlakətlə bağlı ölkə prezidentinin keçirdiyi operativ müşavirədə qeyd etdiyi kimi, hətta Prezidentin göstərişi ilə Səbayıl rayonu ərazisində yerləşən Badamdar yaşayış sahəsində Heydər Əliyev parkını zəbt edib, villa tikənlərin villalarının uçurulması barədə qərar verilib və həmin qərar dərhal yerin yetirilib. Əlbəttə, bu cür hallar ölkədə bir deyil, beş deyil və əgər belə qanunsuzluqları cənab Prezident aradan qaldıracaqsa, o zaman yerli icra hakimiyyətləri və bələdiyyələr nə işlə məşğul olmalıdırlar, sualı meydana çıxır. İcra hakimiyyətlərinin bu və ya digər formada razılığı olmasa, həmin razılıqla ərazi bələdiyyəsi və yerli polis orqanları razılaşmasa, daşı-daş üstünə qoymağın mümkün olmadığı halda, kim bu işləri özbaşına görə bilər ki?! Deməli, ölkədə ekoloji mühitin pozulmasında yerli icra hakimiyyətlərinin və bələdiyyələrin günahını danmaq və üstünü örtmək mümkün deyil. Cənab prezidentin qeyd etdiyi kimi, ekoloji mühitin pozulması, birbaşa yerli hakimiyyət orqanlarının günahı və qanunsuz hərəkətləri nəticəsində baş verir. Belə qanunsuz halların nəticəsidir ki, Bakı şəhərində hər il yüzminlərlə ağac əkilsə də, həmin ağaclar baxımsızlıq üzündən qısa müddətdə quruyub məhv olur və ekoloji mühitin tənzimlənməsinə ciddi ziyan dəyir. Bütün bunlara

baxmayaraq, Azərbaycanda ekologiya və ətraf mühitin qorunması istiqamətində görülən tədbirlər bu sahədə ciddi dönüş yaranacağından xəbər verir.

Paralel.-2015.-7 iyul.-№118-S. 5.

Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi

Vidadi XUDAŞOV

Bizi əhatə edən canlı aləm - bitkilər, heyvanlar, su, hava və s. Allahın yaradılana bəxş etdiyi əvəzsiz nemətlərdir. Bunlarsız həyat olmadığı kimi, bu nemətlərin zərər görməsi də bir çox problemlərə - təbiətdə balansın pozulmasına, ətraf mühitin korlanmasına və təbii ki, insanların və digər canlıların da həyatında xəstəliklərə, narahatlıqlara yol açır. Biz də təbiətin bir parçasıyıq. İnsan təbiətin, ətraf mühitin qayğısına qalmalıdır ki, ətraf aləm də insanın qayğısına qala bilsin. Ətraf mühit dedikdə, insan fəaliyyətindən asılı olmayaraq, onu əhatə edən canlı təbiətin toplusu başa düşülür.

Ətraf mühitin mühafizəsi ekoloji hüquq normalarında, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş müəyyən prinsiplərə uyğun olaraq ətraf mühitdə təbii mövcud olan maddi varlıqların ilkin kəmiyyət və keyfiyyətə dəyişməsinə yol verilməməsi, qorunub saxlanmasıdır. Onların arasında mərkəzi yeri insanların həyat və sağlamlığının mühafizəsinin üstünlüyü tutur.

Məlum olduğu kimi, XIX əsrin sonlarından dünyada başlayan elmi-texniki tərəqqi, sənayenin sürətli inkişafı nəticəsində ətraf mühitə edilən təsirlər XX əsrin ortalarında öz mənfi nəticələrini büruzə verməyə başladı. Artıq insanlar təbiətə münasibətlərini dəyişməyəcəyi, onun ehtiyatlarından səmərəsiz istifadəyə son qoymayacağı təqdirdə bu prosesin onların özlərinə qarşı çevriləcəyini və arzuolunmaz fəsadlara gətirib çıxaracağını anlamağa başladılar. Sözügedən problemin miqyasının kifayət qədər geniş olmasının fərqi nə vardı. Təsədüfi deyil ki, ekoloji problemin gələcəkdə global kataklizmlərə səbəb olacağını başa düşən alimlər, ekoloqlar öz etiraz səslərini ucaltmağa, həyəcan təbili çalmağa başladılar. Problemin ciddiliyini dərk edən beynəlxalq təşkilatlar, tərəqqipərvər dünya ictimaiyyəti də, öz növbəsində, məsələni daim diqqət mərkəzində saxlamağa çalışırdı.

Nəhayət, 1972-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Məclisinin İsveçin paytaxtı Stokholmda keçirilən iclasında 5 iyun tarixinin Dünya Ətraf Mühitin Mühafizəsi Günü kimi qeyd olunmasına qərar verilib. O vaxtdan etibarən hər il 5 iyun bütün dünyada təntənəli şəkildə qeyd olunur.

Dünya Ətraf Mühitin Mühafizəsi Günü'nün hər il geniş tədbirlərlə qeyd edildiyi Azərbaycanda da ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji problemlər daim diqqət mərkəzindədir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə, ölkədə bütün sahələrdə olduğu kimi, ekoloji problemlərin həlli, ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi istiqamətində də mühüm işlər görülür. Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa, meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair milli proqramlar, həmçinin Azərbaycanda hidrometeorologiyanın inkişafına dair Dövlət Proqramı uğurla yerinə yetirilir. Beynəlxalq ekoloji proqramların həyata keçirilməsi, təbii sərvətlərin bərpasının təmin edilməsi və mühafizəsi, milli parkların təşkili və ekoloji şəbəkənin yaradılması istiqamətində görülən işlər də bu qəbildəndir. Prezident İlham Əliyevin 2010-cu ili ölkədə "Ekologiya ili" elan etməsi bu sahəyə diqqəti daha da artırıb. "Ekologiya ili" çərçivəsində, eləcə də sonrakı illərdə ölkəmizdə milyonlarla ağacın əkilməsi, yeni parkların salınması və dövlət başçısının özünün bu kampaniyalarda iştirakı ətraf mühitin qorunmasına xüsusi diqqətin göstəricisi sayıla bilər. Bütün bunlarla yanaşı, ölkə əhalisi də Prezidentin bu istiqamətdə gördüyü işləri dəstəkləyir. Heydər Əliyev Fondunun ekologiyanın, ətraf mühitin qorunmasına xidmət edən "Hərəməz bir ağac əkək" layihəsi də bu sahəyə böyük töhfələr verib. Fondun prezidenti, UNESCO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən bu layihə çərçivəsində ölkədə hektarlarla sahə yaşıllaşdırılıb. Eyni zamanda, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə 2011-ci il iyulun 12-dən fəaliyyətə başlayan İDEA - Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialoq Kampaniyası çərçivəsində ölkədə ətraf mühitin qorunması sahəsində görülən işlər Azərbaycanda ekoloji problemlərin diqqət mərkəzində saxlanması göstəricisidir.

Ümumilikdə görünən odur ki, bu gün Azərbaycanda ekoloji problemlərin həllinə, ətraf mühitin mühafizəsi məsələlərinə daha çox diqqət yetirilir. Milli parkların yaradılması işi uğurla davam etdirilir, təbii ehtiyatların qorunması üçün uzunmüddətli dövlət planları nəzərdə tutulub. Onu da qeyd edək ki, son illər ölkədə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində bir sıra böyük layihələr uğurla həyata keçirilir. Ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması üçün həyata keçirilən bu layihələr su ehtiyatlarının çirkənlənməsinin qarşısının alınması, biomüxtəlifliyin qorunması, yaşıllıqların artırılması, atmosferin mühafizəsi, torpaqların degradasiyasının qarşısının alınması, o cümlədən neft və digər tullantılarla çirkənlənmiş torpaqların təmizlənməsi, bərk sənaye və məişət tullantılarının, o cümlədən, təhlükəli tullantıların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi sahələrinə yönəldilib. Ötən müddət ərzində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamları ilə təsdiq olunan "Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi

inkişafa dair", "Azərbaycan Respublikasında Hidrometeorologiyanın İnkişafı Proqramı" və digər proqramlarda nəzərdə tutulmuş tədbirlər ardıcılıqla həyata keçirilib. Dövlət başçısının sərəncamı ilə ətraf mühitlə bağlı problemlərin həllinə yönəldilən mühüm və çox qiymətli sənəd olan "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı"nın icrasını təmin etmək məqsədilə ölkənin gərgin ekoloji vəziyyətdə olan bölgələrinin, əsasən də Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasının ətraf mühitinin sağlamlaşdırılması istiqamətində mühüm tədbirlər həyata keçirilib. Kompleks Tədbirlər Planından irəli gələn ətraf mühitin qorunmasına yönəldilmiş Bakı Buxtasının, Bibiheybət zonasının, Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanının ətrafının, Abşeron yarımadasındakı göllərin, neftlə çirklənmiş torpaqların, lay suları altında qalmış sahələrin və digər istehsal tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, bərk məişət tullantılarının idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi və s. tədbirlər uğurla həyata keçirilib. Azərbaycan ətraf mühitin mühafizəsi sahəsindəki son on illik fəaliyyətinə görə dünyada ikinci yerdə qərarlaşıb. ABŞ-ın Yel və Kolumbiya universitetləri tərəfindən hazırlanan "Beynəlxalq Ekoloji Fəaliyyətin Nəticələrinin İndeksi" (Environmental Performance Index) adlı sənəddə Azərbaycanın bu mövqeyi öz əksini tapıb. Sənəddə əsasən, Azərbaycan ətraf mühitlə bağlı xəstəliklərin azalması sahəsində birinci yerdədir. Buna insan sağlamlığına mənfi təsir edən ekoloji problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində görülmüş işlər zəmin yaradıb. Belə ki, təhlükəli tullantıların idarə olunması sahəsində dəyişikliklər, o cümlədən 300 min tona yaxın cıvə tərkibli toksiki tullantıların müasir təhlükəli tullantılar poliqonunda tam zərərsizləşdirilməsi, əhalinin içməli su ilə, o cümlədən regionlarda 340 minə yaxın əhalinin Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının tələblərinə cavab verən içməli su ilə təmin edilməsi, bərk məişət tullantıları və çirkab suların idarə olunmasındakı irəliləyişlər, neftlə çirklənmiş ərazilərin reabilitasiyası və s. belə nəticələrin əldə olunmasına gətirib çıxarıb.

Azərbaycan, həmçinin, meşələrlə bağlı qiymətləndirmədə hər 3 komponent üzrə - meşə ehtiyatlarının vəziyyəti, meşə örtüyünün dəyişməsi və meşə itkiləri sahəsində - həm ətraf mühitin vəziyyətinin indeksi, həm də ekoloji inkişafın göstəricilərinə görə ən yüksək nəticə göstərərək 132 dövlət arasında birinci yeri tutub.

Ötən il də ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı bir sıra tədbirlər həyata keçirilib. Belə ki, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ətraf mühitin mühafizəsini həyata keçirən qurumları tərəfindən il ərzində hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən yol verilmiş qanun pozuntularına görə 2995 akt və 774 protokol tərtib olunub və aşkar edilmiş nöqsanların aradan qaldırılması üçün icrası məcburi olan 1180 müddətli "məcburi göstəriş" verilib.

Su ehtiyatlarının mühafizəsi üzrə görülmüş işlər də öz nəticəsini verib. Bu sahədə 304 akt və 70 protokol tərtib olunub, müəyyən edilmiş nöqsanların aradan qaldırılması üçün icrası məcburi olan 160 müddətli "məcburi göstəriş" verilib.

Atmosfer havasının çirklənməsi də ətraf mühitə çox güclü təsir göstərir. Ona görə də ETSN havanın çirklənməsinin qarşısını almaq üçün davamlı tədbirlər həyata keçirib. Bu sahə üzrə 345 akt və 73 protokol tərtib olunub, müəyyən edilmiş nöqsanların aradan qaldırılması üçün icrası məcburi olan 280 müddətli "məcburi göstəriş" verilib. Torpağın mühafizəsi üzrə 178 akt və 87 protokol, yerin təkinin mühafizəsi üzrə 176 akt və 78 protokol, məişət tullantıları üzrə 397 akt və 95 protokol, istehsalat tullantıları üzrə 479 akt və 56 protokol tərtib olunub ki, onların da icrası müvafiq orqanlar tərəfindən nəzarətə götürülüb.

Flora və fauna ehtiyatlarının mühafizəsi də nazirliyin daim diqqət mərkəzində olub. Hazırda bu istiqamətdə işlər uğurla davam etdirilir.

Bütövlükdə, ekologiya və ətraf mühitin mühafizə olunmasında təkcə müvafiq qurumlar deyil, bütün vətəndaşlar aktiv olmalıdır. Yalnız o zaman daha effektiv nəticələr ortaya qoymaq olar.

**Yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim edilir**

Bakı Xəbər.-2015.-26 iyun.-№113.-S.14.

Müasir Azərbaycanın balanslaşdırılmış davamlı ekoloji inkişaf strategiyası

Hüseynqulu BAĞIROV,

Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər naziri,
YAP Siyasi Şurasının üzvü

Azərbaycan Respublikasında bütün sferalarda həyata keçirilən irimiqyaslı layihələr sayəsində nail olunmuş stabilliyi və davamlılığı ilə xarakterizə edilən dinamik inkişaf nəticəsində respublikanın beynəlxalq nüfuzu artmış, ölkənin qloballaşan dünyanın bərabərhüquqlu subyekti kimi çıxış etməsinə möhkəm zəmin yaranmışdır. Ölkənin ekoloji strategiyası, ətraf mühitin qorunması sahəsində fəaliyyətin koordinasiyasının gücləndirilməsi yolu ilə milli, beynəlxalq və regional səviyyələrdə təbii ehtiyatların mühafizəsi, elmə əsaslanan inkişaf prinsiplərinin tətbiqi indiki və gələcək nəsillərin maraqlarını təmin edən ölkənin iqtisadi və insan resurslarının istifadəsində davamlılığın təminatına yönəlmişdir.

Ulu öndər, müasir Azərbaycanın qurucusu Heydər Əliyev tərəfindən əsas qoyulmuş və Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirilən, ölkənin inkişafına və modernləşdirilməsinə hədəflənmiş səmərəli dövlətçilik siyasəti nəticəsində bir sıra sahələrlə yanaşı ekoloji durumun yaxşılaşdırılması istiqamətində ciddi uğurlar qazanılmışdır.

Minilliklərin sınağından çıxmış təcrübə göstərir ki, yüksək dövlətçilik və idarəçilik təfəkkürünə malik lideri olmayan xalqlar nəinki müstəqil dövlət yarada bilməmiş, hətta dünyadan tamamilə silinmək təhlükəsi ilə də üzləşmişlər. Azərbaycanın müstəqil dövlətçilik tarixinin təhlili əyani şəkildə göstərir ki, dövlət qurmaq kimi çətin, mürəkkəb və şərəfli bir missiyanın öhdəsindən geniş və global dünyagörüşlü ümummilli lider Heydər Əliyev gələ bilirdi.

Heydər Əliyevin dövlət rəhbəri və lider kimi tarixi fəaliyyəti nəsillər üçün böyük bir məktəbdir. Onun dərin yaddaşı, iti məntiqi, gərgin siyasi vəziyyətlərdən daim yalnız ona məxsus olan şəkildə uğurla çıxmaq bacarığı, mürəkkəb siyasi situasiyalarda qəti qərar vermək qabiliyyəti, uzaqgörənliyi, intellektual gücü, sabaha analitik baxışı, sərt və qayğıkeş rəhbərlik xüsusiyyəti, cəmiyyətin siyasi, iqtisadi və mənəvi tarazlığını saxlamaq səriştəsi hələ uzun müddət öyrəniləcək və bu barədə çox tədqiqatlar aparılacaqdır.

Ulu öndər Azərbaycanda rəhbər olduğu müddətdə bütün sahələrdə olduğu kimi ekoloji problemlərin həlli məsələlərini də daim diqqət mərkəzində saxlayıb. Dahi rəhbər ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi, eləcə də təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə məsələlərinə xüsusi qayğı ilə yanaşıb. Onun hakimiyyəti illərində ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ekoloji siyasət yeni vüsət alıb və formalaşmağa başlayıb.

İlk dəfə 1969-1982-ci illərdə respublikamızda həyata keçirilən təbiəti mühafizə tədbirlərinin təşəbbüskarı Heydər Əliyev olmuşdur. Məhz onun təşəbbüsü ilə keçən əsrin 70-ci illərində həyata keçirilən yaşıllaşdırma tədbirləri nəticəsində Abşeron yarımadası yaşıl libasa bürünməyə başlamışdır. 1970-ci ilə qədər Bakı şəhərində 3 min hektara qədər yaşıllıq sahəsi mövcud idisə, ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi həmin illərdə yaşıllıqların sahəsi 17 min hektara çatdırılmışdı. Bu dövrdə ətraf mühitin mühafizəsi, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə olunmasına dair 8 qanun qəbul olunmuş, hökumət səviyyəsində 30-dan artıq qərar təsdiq edilmişdir.

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə gəlmiş ilk günlərdən başlayaraq ulu öndərimiz ekoloji məsələləri bir daha ön plana çəkmiş, bu sahədə olan mövcud problemlərə xüsusi diqqət ayırmışdır. Bu dövrdə bir sıra yeni - meşə, torpaq, su haqqında və s. qanunlar qəbul edilmiş, ətraf mühitin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi məqsədilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yaradılmışdır.

Bu gün də ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin tövsiyələri rəhbər tutularaq müstəqil Azərbaycan Respublikasının zəngin təbiətini, təbii sərvətlərini qorumaq və bərpa etmək üçün vaxtilə başlanmış işlər davam etdirilir, bu istiqamətdə yeni-yeni layihələr həyata keçirilir, ekoloji problemlərin həllinə cəmiyyətin, yerli və beynəlxalq təşkilatların diqqəti cəlb olunmaqla dövlətin müəyyənləşdirdiyi ekoloji siyasət reallaşdırılır.

Ölkə iqtisadiyyatının sürətli inkişafı, xalqın rifahının yüksəldilməsi, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə məsələləri həmişə dövlət rəhbərliyinin diqqət mərkəzində olmuşdur.

Azərbaycan hələ 2003-cü ildə davamlı inkişaf üzrə Milli Proqram qəbul etmişdir. Minilliyin İnkişaf Məqsədlərindən biri olan Ətraf mühitin davamlılığını təmin etmək üzrə fəaliyyət planına əsasən davamlı inkişaf prinsipləri prioritet kimi qəbul edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin imzaladığı fərmanlarda, təsdiq etdiyi proqram sənədlərində bu hədəflərin reallaşması üçün zəruri vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir.

Bu proqramların əsas məqsədi ölkə iqtisadiyyatının, xüsusilə, qeyri-neft sektorunun dinamik inkişafına, əhalinin iqtisadi və sosial tələbatlarının daha dolğun təmin olunmasına, regionların inkişafına, ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə, ətraf mühitin mühafizəsinə yönəldilmiş dövlət əhəmiyyətli investisiya layihələrinin sistemli və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarətdir.

Son illər Azərbaycanda ətraf mühitlə bağlı qəbul olunmuş dövlət proqramlarının icrasına diqqətin artırılması, mövcud ekoloji problemlərin daha səmərəli həll edilməsi məqsədilə müvafiq sərəncamların imzalanması bu sahənin ölkədə prioritet olduğunu göstərir.

Yüksək iqtisadi inkişafı bərabər balanslaşdırılmış ekoloji siyasətin həyata keçirilməsi məqsədi ilə ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün iqtisadi və insan potensialının müasir üsullarla idarə edilməsi, indiki və gələcək nəsillərin rifahının yaxşılaşdırılmasını təmin edən, stimullaşdıran iqtisadi modellərin, texnologiyaların istifadəsi, insanın həyat fəaliyyətini təmin edən biləcək ekosistemlərin, xüsusilə biomüxtəlifliyin qorunub saxlanılması qarşıya qoyulmuş vəzifələrdəndir.

Bu istiqamətdə qısamüddətli və uzunmüddətli iqtisadi, ekoloji və sosial nəticələr və ehtimal edilən fəsadlar nəzərə alınmaqla qərarların qəbul edilməsi və bu prosesdə alternativ variantların nəzərə alınması, ətraf mühit sahəsində qərarlar hazırlanarkən bütün maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi, ətraf mühitin hər hansı komponentinin bərpa olunmayan dərəcədə pozulmasına səbəb ola biləcək fəaliyyətin qarşısının alınması, aztullantılı texnologiyaların tətbiq edilməsi, beynəlxalq təşkilatlar və inkişaf etmiş ölkələrlə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əlaqələrin genişləndirilməsi, əhali arasında ekoloji təbliğatın və maarifləndirmənin gücləndirilməsi prinsipləri tətbiq edilir.

İqtisadiyyatın sürətli inkişafının nəticəsi olaraq artan gəlirlərin qeyri-neft sektoruna yönəldilməsi ekoloji layihələrin həyata keçirilməsi imkanlarını xeyli genişləndirmişdir. Buna görə də bir çox ölkələr maliyyə böhranına məruz qaldıqları bir dövrdə, ölkədə infrastruktur layihələrinin icrası davam etdirilmiş, ekoloji problemlərin həlli istiqamətində görülən tədbirlər prioritet olmuşdur. Ölkə rəhbərliyi tərəfindən ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində formalaşdırılan yeni ekoloji siyasət insanların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun tam təmin olunmasına zəmin yaratmışdır.

Ölkəmizdə son illər ərzində aparılmış məqsədyönlü dövlət siyasəti, beynəlxalq təcrübədən istifadə və həyata keçirilmiş ardıcıl tədbirlər nəticəsində ətraf mühitin mühafizəsi və təbiətdən davamlı istifadə edilməsi sahəsində bir sıra nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Bu istiqamətdə bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılması əsas vəzifələrindən biri olmuşdur. Həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin ümumi sahəsi 2003-cü ildən etibarən təxminən 2 dəfə artırılaraq ölkə ərazisinin 10,3 faizinə çatdırılmışdır. Hazırda ölkədə ümumi sahəsi 893 min hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən, 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Qızılağac Dənizkənarı Milli Parkının və “Zaqatala-Balakən Biosfer Rezervatının” formalaşdırılması istiqamətində iş gedir və bu prosesin yekunlaşması ilə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi ölkə ərazisinin təxminən 13 faizini təşkil edəcəkdir.

Bu gün əsas diqqət xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin beynəlxalq standartlara uyğun infrastrukturunun yaradılmasına yönəldilmişdir. Qısa zaman ərzində Qafqazda ən böyük Şahdağ Milli Parkının nümunəvi infrastrukturunu qurulmuş, Şirvan və Hirkan Milli Parklarında ekoturizm şəhərcikləri yaradılmışdır. Vəhşi təbiətin mühafizəsi istiqamətində aparılan işlər davam etdirilir və Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə həyata keçirilən layihə çərçivəsində 150 başadək ceyran öz tarixi areallarına köçürülmüşdür. Alim və mütəxəssislərin iştirakı ilə ölkə ərazisində nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan bitki və heyvan növləri haqqında toplanmış məlumatlar əsasında Azərbaycanın Qırmızı Kitabının iki cildindən ibarət 2-ci nəşri çap olunmuşdur.

Su hövzələrində bioloji resursların artırılması istiqamətində son 10 ildə 5 milyard ədədə yaxın balıq, o cümlədən nərə cinsli və qızıl balıq körpələri yetişdirilərək su hövzələrinə buraxılmışdır. Müasir Xıllı Nərə Balıqartırma zavodunda süni yetişdirilmiş 5000-dən artıq müxtəlif yaş qrupuna mənsub nərə cinsli balıqlardan ibarət təmir-törədici fond yaradılmışdır. Artıq burada Azərbaycanda ilk dəfə olaraq süni yetişdirilmiş ana balığı öldürmədən cərrahi əməliyyat vasitəsilə alınmış kürüdən balıq körpələri yetişdirilmişdir. Bununla da dənizdəki ana balıq qıtlığından asılılıq getdikcə azalır.

Məşəsalma və meşəbərpa tədbirlərinin ilbəl intensivləşdirilməsi hesabına son on ildə meşə ilə örtülü ərazilərin sahəsi 1 milyon hektarı keçmiş və ölkə ərazisinin 11,4 faizindən 11,8 faizindəkə artmışdır. Son 10 il ərzində 103 min hektar sahədə meşəbərpa işləri aparılmış və yeni meşələr salınmış, 100 milyon ədəd ağac əkilmişdir.

Yaşılıqların artırılması sahəsində son 10 il ərzində meşə fonduna daxil olmayan ərazilərdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və digər təşkilatlar tərəfindən 20,5 milyon ədəd müxtəlif növ ağac və kol əkilib. Son bir neçə il ərzində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən arid sahələr və aşağı keyfiyyətli torpaqlarla səciyyələnən ərazilərin, o cümlədən Bakı və Abşeron yarımadasının yaşıllaşdırılması ilə bağlı müasir metodlara əsaslanan iri yaşıllaşdırma layihələri həyata keçirilmiş, 3600 hektardan artıq ərazidə 4,5 milyona yaxın ağac əkilib, müasir damcılı suvarma sistemləri ilə təmin olunmuşdur. Bu layihələr çərçivəsində müxtəlif bölgələrdə 2100 hektar sahədə 1200 mindən artıq əsasən xaricdən gətirilmiş daha məhsuldar və davamlı zeytun tingləri əkilib. Belə ki, Azərbaycanda tarixən yaradılmış zeytun bağlarından hal-hazırda 900 hektara qədər qorunub saxlanmış və son zamanlar əkilib zeytun ağaclarının hesabına onların sahəsi 3 dəfədən çox artmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təşəbbüsü ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilən, qısa zamanda geniş əraziləri əhatə edən və effektiv nəticələr verən “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması proqramı” üzrə 2007-ci ildə qurulmuş ilk modul tipli sutəmizləyici qurğular artıq 8 ildir ki, istismar olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, qazanılmış təcrübə nəzərə alınaraq, yerli şəraitə tam uyğunlaşdırılmış texnoloji sxem əsasında su təmizləyici qurğuların ölkədə istehsalı təşkil edilmiş və 2014-cü ildə 50 kənddə məhz Azərbaycanda istehsal olunmuş modul tipli sutəmizləyici qurğular quraşdırılmışdır. Hazırda 90 minə yaxın əhalisi olan 48 yaşayış məntəqəsində sutəmizləyici qurğuların quraşdırılması işləri aparılır. Bununla da regionlarda 320 yaşayış məntəqəsinin modul tipli sutəmizləyici qurğuların quraşdırılması hesabına keyfiyyətli içməli su ilə təmin edilmiş əhalisinin sayı 527 min nəfəri keçmişdir.

Gələcəkdə yarana biləcək su qıtlığı probleminin effektiv həlli üçün yeni yanaşma və texnologiyaların tətbiqi məqsədilə infrastruktur imkanları 20 min kubmetr olan, ilkin mərhələdə pilot olaraq sutkada 1000 kubmetr gücündə avadanlıq quraşdırılmış dəniz suyunun duzsuzlaşdırılması zavodu və müasir tinglikdən ibarət kompleks inşa edilmişdir. İldə 1 milyon ədəd ağac və kol (o cümlədən dekorativ) yetişdirməyə imkan verən bağlı qrunt şəraitində örtülü kök sistemli tinglikdə avtomatik idarə olunan suvarma və gübrələmə sistemi yaradılmış, mikroiqlim nəzarətini həyata keçirmək məqsədilə temperatur, rütubət, küləyin sürəti və istiqaməti, günəş radiasiyası, yağıntı miqdarını ölçmək üçün meteoroloji stansiya quraşdırılmışdır. Faktiki olaraq bu zavod Xəzər sahilində ən müasir və iri duzsuzlaşdırma müəssisəsidir. Bu gün zavodda istehsal olunan su ətraf ərazidə salınmış yaşıllıqların suvarılmasında istifadə edilir.

Son illər respublikada mərkəzləşmiş kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması, mövcud çirkab su təmizləyici qurğuların modernləşdirilməsi və yenilərinin inşası üzrə iri miqyaslı layihələr həyata keçirilir. Eyni zamanda, Xəzər dənizinin kiçik lokal mənbələrdən çirkənməsinin qarşısının alınması məqsədilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən Abşeron yarımadasının mərkəzləşdirilmiş kanalizasiya şəbəkəsi olmayan Mərdəkan, Buzovna, Bilgəh, Nardaran, Pırşaqı, Novxanı və Sumqayıtın 90 kilometrə yaxın sahilboyu ərazilərində ümumilikdə gündə 6400 kubmetr çirkab su təmizləmə gücünə malik modul tipli təmizləyici qurğulardan ibarət 17 stansiya istismara verilərək “Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi” yaradılmışdır.

Hidrometeoroloji müşahidə sistemi modernləşdirilmiş, təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrə nəzarətin gücləndirilməsi, proqnoz və erkən xəbərdarlıq sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə Kür çayının mənsəbində səviyyə tərəddüdünü və Kiş çayında sel axınlarını, o cümlədən Şahdağın Kəbə zirvəsində və Ləzə məntəqəsində yüksək dağlıq ərazilərin hava şəraitini real vaxt rejimində izləməyə imkan verən avadanlıqlar quraşdırılmışdır. Qafqazda ən yüksək dağlıq “Kompleks hidrometeoroloji və ekoloji tədqiqat elm Mərkəzi” yaradılmış, Bazardüzü - Şahdağ - Tufandağ ekosistemlərinin tədqiqi məqsədilə mərkəzdə 3 avtomat meteoroloji stansiya qurulmuş, bütün kompleks alternativ enerji ilə təmin olunmuşdur. Müşahidə sisteminin avtomatlaşdırılması və modernləşdirilməsi işləri davam etdirilir. Artıq Azərbaycanda istehsal olunan avtomat meteostansiyaların quraşdırılması hesabına onların sayı 29-a çatdırılmış və onların hamısı günəş panelləri hesabına alternativ enerji ilə təchiz olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən uğurlu siyasi kurs nəticəsində təmin edilmiş yüksək iqtisadi inkişafı xammal bazası ilə təchiz etmək üçün yer təkinin geoloji öyrənilməsi işlərində ciddi nəticələr əldə olunmuş, dağ-qazma və buruq-qazma avadanlıqları bazasının yeniləşdirilməsi, yeni texnika və texnologiyaların tətbiqi sayəsində geoloji-kəşfiyyat işlərinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasına nail olunmuşdur. Azərbaycanın Faydalı Qazıntı Ehtiyatlarının Dövlət və Sahə balansında 900-ə yaxın yataq qeydə alınmışdır ki, onlardan 253 yataq, o cümlədən 18 filiz, 55 qeyri-filiz, 179 inşaat materialları yataqları və 1 yeraltı şirin su yatağı məhz Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yarandıqdan sonra qeydiyyata alınmışdır. Hazırda yeni kəşf olunmuş yataqlar hesabına inşaat materiallarına və qeyri-filiz xammalına olan tələbat tam ödənilir. Son illərdə kəşf olunmuş yataqlar hesabına ölkənin qızıl ehtiyatları 2 dəfədən çox artmışdır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən beynəlxalq təşkilatlarla, donor ölkələrlə əlaqələrin genişləndirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Belə ki, BMT-nin İnkişaf, Ətraf Mühit, Sənayenin İnkişafı proqramları, Qlobal Ekoloji Fond, Avropa İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondu və s. təşkilatlarla əməkdaşlıq davam etdirilir. Bununla bərabər müvafiq sazişlər əsasında inkişaf etmiş ölkələrlə ikitərəfli əlaqələr qurulur. Ətraf mühit sahəsində beynəlxalq müqavilələrə qoşulma prosesinə də böyük diqqət yetirilir. Azərbaycan Respublikası bu günə kimi 20-dən artıq ekoloji konvensiyaya qoşulmuş, müvafiq protokollar imzalamış, bir sıra mühüm beynəlxalq tədbirlərin təşkilatçılığını həyata keçirmişdir.

Son illərdə Azərbaycanda qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və mövcud normativ hüquqi aktların ölkənin qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına, həmçinin Avropa İttifaqının qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması istiqamətində əməli addımlar atılmışdır. Ətraf mühitə dair qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində bir sıra yeni qanunlar qəbul edilmiş, mövcud qanunlara əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Qanunvericilik əsasən atmosfer havası, su ehtiyatları, məişət və istehsalat tullantıları, su bioresursları, biomüxtəlifliyin qorunması sahələrini əhatə etmişdir. Yeni qanunların qəbul edilməsi, mövcud qanunlara əlavə və dəyişikliklərin edilməsi ilə bərabər, həmçinin onların icrasının təmin edilməsi məqsədilə müvafiq normativ aktlar, qaydalar hazırlanıb təsdiq olunmuşdur.

İqtisadiyyatın sürətli inkişafı ətraf mühitin modern və çevik idarə olunmasını zəruri etmişdir. Bu baxımdan idarəetmə prosesində elektron hökumətin tətbiqi və xidmətlərin elektron qaydada həyata keçirilməsi ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərin səmərəliliyini artırmışdır.

Hazırda ölkədə iqtisadi inkişaf əlaqədar iri həcmli infrastruktur layihələri həyata keçirilir ki, bu da öz növbəsində ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi prosesinin tətbiqini zəruri edir. Buna görə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən xidmətlərin elektron qaydada göstərilməsi qurumlararası razılaşdırma prosesinin operativliyi və şəffaflığı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasına uyğun olaraq ölkədə ətraf mühitin vəziyyəti, institusional dəyişikliklər, son illər ərzində həyata keçirilmiş tədbirlər və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində əldə olunmuş nailiyyətlər analiz edilmişdir. Eyni zamanda, Azərbaycanda mövcud ekoloji problemlər, onların yaranma səbəbləri və həlli yolları araşdırılmış, ətraf mühitin bütün sahələri üzrə kompleks şəkildə təhlil aparılmış və uzunmüddətli proqnoz göstəricilər müəyyənəndirilərək “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadəyə dair 2015-2020-ci illər üçün Tədbirlər Planı”nın layihəsi işlənib hazırlanaraq hökumətə təqdim edilmişdir. Dövlət Proqramının hazırlanması zamanı beynəlxalq təcrübədən istifadə edilmiş, davamlı inkişafın əsasını təşkil edən “yaşıl iqtisadiyyat” konsepsiyasının müddəaları əsas götürülmüş, qısa və uzunmüddətli strategiyalar ümumi iqtisadi inkişaf göstəriciləri ilə uzlaşdırılmaqla gözlənilən risklər nəzərə alınmışdır.

Keçmişdən miras qalmış ekoloji problemlərin aradan qaldırılması və səmərəli idarəetmə sisteminin yaradılması Azərbaycan Respublikasının başqa sahələrdə olduğu kimi ətraf mühit sahəsində də beynəlxalq miqyasda nüfuzunun artmasına gətirib çıxarmışdır. Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmişdir. Nüfuzlu tədqiqat mərkəzləri olan ABŞ-ın Yel və Kolumbiya universitetləri tərəfindən 2012-ci ildə açıqlanmış Beynəlxalq Ekoloji Fəaliyyətin Nəticələrinin İndeksi sənədində ətraf mühit sahəsində son 10 ildə baş vermiş müsbət dəyişikliklərin tempinə görə Azərbaycan 132 ölkə arasında 2-ci yeri tutmuşdur.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin layiqli davamçısı, ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində müəyyən olunmuş düzgün siyasət indiyə qədər ölkəmizə yalnız uğur gətirmişdir. Bu sahədə düşünülmüş siyasətin uğurla həyata keçirilməsi ölkədə ekoloji durumun sağlamlaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi istiqamətində böyük uğurlar əldə olunacaqdır.

Xalq qəzeti.-2015.-9 may.-№99.-S.6.

Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi

Günel CƏLİLOVA

Ətraf mühitin qayğısına qala bilirikmi? Ətraf mühit deyəndə bizi əhatə edən fiziki mühit (atmosfer, torpaq və su), ətraf ekoloji mühit (bitkilər və heyvanlar ilə ətraf təbii mühit arasında qarşılıqlı əlaqə) və ətraf sosial mühit (insanlar, onların ailəsi, qrupları və sosial strukturları) nəzərdə tutulur. Sənayenin inkişafı təbii mühitdə fiziki-kimyəvi dəyişikliklərə səbəb olaraq biosferanın, yəni Yer kürəsinin həyat olan hissəsinin ekoloji tarazlığının pozulmasına, insan tərəfindən təbiətə birtərəfli, ancaq öz tələblərinin yerinə yetirilməsinə nail olmağa yönəlmiş münasibət son nəticədə təbii mühitin keyfiyyətinin pisləşməsinə və ehtiyatların tükənməsinə səbəb olur.

Əvəllər yaşayış yerlərinin, sənayenin miqyası Yerin ölçüsü ilə müqayisədə çox da böyük olmadığı üçün ekoloji nəticələr o qədər də gözə çarpmırdı. Bu isə insanı bol olan təbii ehtiyatlardan daha da geniş istifadə etməyə sövq edirdi. İndi təbiətdən istifadə həm kəmiyyət, həm də keyfiyyətə artıb. Bu, sənayenin, energetikanın və digər sahənin inkişafı ilə qarşılıqlı surətdə əlaqəlidir. Lakin artıq təbii mühitin sıradan çıxmasına göz yummaq halları onlarca müxtəlif ekoloji problemlə nəticələnərək Yer kürəsini real təhlükə qarşısında qoyub. İndi təbiət üçün yaranan problemlər yalnız yerli xarakter daşımayaraq, daha iri miqyasda çatıb. Ayrı-ayrı ərazilərdə yaranan lokal problemlər artıq böyüyərək geniş əraziləri əhatə etdiyi üçün, onlar regional və global miqyasda yayılıb.

Belə ki, bütün bu dediklərimiz ətraf mühit sahəsində siyasətlərin ətraflı təcəssümünün nümunəsidir. Ətraf mühit sahəsində problemlərin aradan qaldırılması əvəzinə "mənim obyektim burada olmalıdır" deyər ağacların kütləvi qırılması ekoloji tarazlığın pozulmasına gətirib çıxara bilər. Ekoloji tarazlığın pozulması hər bir halda nəzarət altında saxlanmalıdır, çünki bu, bəşəriyyətin böyük bir təhlükə ilə üzləşməsi deməkdir.

Ətraf mühitin mühafizəsi dövlətin güclü olmasının göstəricisidir

Sağlam ətraf mühitin insanlara nə verməsini araşdıraq. Belə ki, ətraf mühitin sağlam olması cəmiyyətin sağlam düşüncəsi, cəmiyyətin ətraf mühit sahəsində qanunvericiliyinin kifayət qədər uğurlu tətbiqi və sonda bəşəriyyətin bu dəhşətli təhlükədən xilas olması deməkdir. Ətraf mühitin cəmiyyətə verdiyi töhfədən daha çox dövlətə verdiyi töhfə önəmlidir və dövlətin dayanıqlı olmasının əsas meyarını təşkil edir. Belə ki, ətraf mühitin mühafizəsinin güclü olduğu dövlətlərə nəzərə yetirərkən biz sanki inkişaf səviyyəsinə görə daha qabaqcıl ölkələri görə bilirik. Bunun əsas səbəblərindən biri də ölkəyə turist axınının kütləvi olması ilə izah edilir. İnsanlar havası, suyu, ümumilikdə ətraf mühiti təmiz olan yerlərə daha çox uz tutur. Buna görə də ətraf mühit sahəsində dövlət və ictimai nəzarətin kifayət qədər yaxşı olması ümumilikdə "bəşəriyyətin təntənəsi" hesab edilməlidir.

Bu gün, dünyanın hər yerində olduğu kimi, Azərbaycanda da ekologiya sahəsində müəyyən problemlər var. Ölkənin hazırda üzləşdiyi ekoloji problemlərin bir qismi iqtisadi inkişaf proseslərində ətraf mühitin davamlılığı məsələlərinin nəzərə alınmaması ilə bağlıdır. Ölkə ərazisinin müəyyən hissəsinin işğal edilməsi və insanların öz daimi yaşayış yerlərindən didərgin düşməsi nəticəsində əkin üçün yararlı torpaqların, suvarma və tullantıların idarə edilməsi sistemlərinin həddən artıq yüklənməsi ətraf mühitin mühafizəsi problemlərini daha da ağırlaşdırıb.

Dövlət tərəfindən qəbul edilən proqramların mahiyyəti, fəlsəfəsi, onlardan faydalanacaq subyektlərin əhatə dairəsi, ictimai əhəmiyyətliyi barədə cəmiyyətdə kifayət qədər məlumat yoxdur. Bir sözlə, vətəndaş ekoloji maarifsizlikdən əziyyət çəkir. Müvafiq təşkilatlar gördükləri işlər barədə vaxtaşırı hesabat xarakterli çıxışlar edir. Amma etiraf edək ki, bu çıxışlar yalnız hesabat xarakteri daşıyır, daha geniş auditoriyaya gedib çatmır. Bunun üçün mətbuatın, QHT-lərin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Kütləvi informasiya vasitələri və QHT-lərin auditoriyası geniş və rəngarəng olduğundan, ekoloji maarifçiliyin həyata keçirilməsində böyük rol oynaya bilər. Çünki ətraf mühitin vəziyyəti əhalinin rifahına birbaşa və dolaylı yolla təsir edir. Bunun üçün də maarifçilik işini genişləndirməklə həm əhalinin sağlamlığının qayğına qala, həm də ekoloji problemlərin, qismən də olsa, aradan qaldırılmasına nail ola bilərik.

İnsanlar arasında ekoloji mədəniyyətin, təfəkkürün, təhsilin formalaşması mövcud vəziyyətin qarşısının alınması istiqamətində atılan addım kimi dəyərləndirilir. Müxtəlif ekspertlərin əksəriyyətinin qənaətinə görə, insan təfəkküründə ekoloji maarifçiliyin formalaşdırılması üçün bu prosesə uşaqlıqdan başlamaq lazımdır. Burada ailənin, daha sonra isə müəllimlərin üzərinə böyük məsuliyyət düşür.

Qeyd edək ki, 8 iyun 1999-cu ildə qəbul edilmiş "Ekoloji təhlükəsizlik haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda ekoloji təhlükəsizlik anlayışından göründüyü kimi insan və cəmiyyətin vacib həyat maraqlarının qorunması və antropogen təsirlər nəticəsində ekoloji tarazlığın pozulması cəmiyyət üçün təhlükəli hal hesab edilməlidir. Bunun üçün ekoloji təhlükəsizlik sahəsində dövlət siyasətinin əsas prioritet istiqamətlərindən biri olan ölkənin inkişaf strategiyasının formalaşmasında və həyata keçirilməsində ekoloji təhlükəsizlik üstün qaydada təmin edilməlidir. Çünki bu, birbaşa dövlətin təbiətə olan münasibətinin əsas təminatlarından hesab edilməlidir. Ekoloji təhlükəsizliyin pozulması insanların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq kimi konstitusion hüququnu pozur və bəzən başqa konstitusion hüquqları tapdalayır. Belə ki, ekoloji təhlükəsizliyin pozulması vətəndaşların təbii ehtiyatlara mülkiyyət, sahiblik və ondan istifadə hüquqlarını təhlükə altında qoyur.

Atmosferin qorunması üçün hər kəs bir iş görməlidir

Qeyd edək ki, son illər ərzində Azərbaycan ərazisində dövriyyəyə buraxılan avtonəqliyyat vasitələrindən atmosfer havasına atılan zərərli maddələr üzrə "Avro-2", "Avro-3" və bu ilin 1 aprel tarixindən etibarən "Avro-4" standartlarının, ekoloji normalarının tətbiq edilməsi önəmli addım kimi qiymətləndirilməlidir.

2014-cü il 9 yanvar tarixində Prezident İlham Əliyevin sərədrisi ilə keçirilən Nazirlər Kabinetinin iclasında ekologiyanın qorunması, atmosferi çirkləndirən amillərə qarşı ciddi mübarizənin aparılması və vətəndaşların ekoloji təhlükəsizliyinin etibarlı təminatı ilə bağlı ölkə başçısı tərəfindən verilmiş tapşırıqlara uyğun olaraq bu istiqamətdə işlər sürətləndirilib. Bir sözlə, dünyanın kiçik bir parçası olan Azərbaycanda ekoloji problemlərlə mübarizədə son illər atılan addımların təqdirəlayiq olduğunu əminliklə demək olar.

Bütün görülən yaxşı işləri, həyata keçirilən önəmli tədbirləri qabartmaqla yanaşı, həm də etiraf etmək lazımdır ki, ölkəmizdə atmosfer havasının mühafizəsi ilə bağlı görüləsi işlər də az deyil. Atmosfer havası ilə bağlı vəziyyətin ideal olduğunu iddia etmək özünü aldatmaq olardı. Xüsusilə Bakı, Abşeron yarımadası və Sumqayıtın ekoloji durumunun ürəkaçan olmadığı bəllidir. Bunun da əsas səbəbi həmin zonaların iri sənaye mərkəzi olması, ölkə üzrə sənaye müəssisələrinin 60 faizdən çoxunun Abşeron yarımadasında yerləşməsi ilə bağlıdır. Yarımsəhra iqliminə malik Bakı şəhərində yaşıllıq da kifayət qədər deyil. Üstəlik, artıq meqapolisə çevrilən Bakıda nəqliyyat vasitələrinin sayı durmadan artır. Hazırda bütün ölkə üzrə havanın çirklənməsinin 70 faizi avtonəqliyyat vasitələrinin payına düşür. Son statistikaya görə, təkcə Bakıda 550 mindən artıq avtomobil qeydiyyatdadır. Bu baxımdan ölkəmizdə atmosfer havasının daha da təmiz olması üçün hər birimizin üzərinə böyük yük düşür.

Atmosferin qorunması üçün təkcə hansısa bir ölkə yox, bütün bəşəriyyət qolunu çırmayıb iş görməlidir. Atmosferin çirklənməsinin qarşısını almaqdan ötrü yaşıllıqlar artırılmalı, təbii meşə zolaqları qorunmalı, sənaye müəssisələrindən atmosfərə buraxılan zərərli qazların miqdarına nəzarət olunmalı, onlar təmizlənməli, bunlara qarşı müvafiq tədbirlər görülməli, ekoloji cəhətdən təmiz və bərpa oluna bilən alternativ enerji mənbələrindən istifadə genişlənməli, üzvi yanacaqla (benzin, dizel) işləyən avtomobillərdən hidrogenlə və elektrik enerjisi ilə işləyən nəqliyyat vasitələrinə mümkün qədər tez keçid edilməlidir. Müdrik babalarımız "ziyanın yarısından qayıtmaq da xeyirlidir"-deyiblər. Yer kürəsi hamımızın evidir. Bu evin gözəgörünməyən damını xatırladan atmosferi-göy üzünü qorumaq da hamımızın işidir. Əks təqdirdə, o damı-göy üzünü nəzərə almadan aşağıdan yuxarı tolazladığımız, atdığımız, tulladığımız hər şey xəstəlik, təbii fəlakət, bəla kimi özümüzə qayıdacaq.

Ətraf mühitin monitorinqi

Ölkə ərazisində atmosfer havası, yağıntılar, torpaq, səth suları, o cümlədən ətraf mühitin radioaktiv çirklənməsi üzrə monitorinq fəaliyyəti davam etdirilib, antropogen təsirlər nəticəsində ətraf mühitdə gedən proseslərin qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması, həmçinin ətraf mühitin vəziyyətinə dair məlumatlar bazasının yaradılması həyata keçirilib, operativ və rejim məlumatları hazırlanaraq yayımlanması təmin edilib.

Respublikamızın əsas su arteriyaları olan Kür və Araz çaylarının qonşu dövlətlərin ərazilərindən keçməklə daha çox çirklənməyə məruz qaldıqlarını nəzərə alaraq, bu çaylarda və onların transsərhəd qollarında monitorinqlərin müasir tələblər səviyyəsində aparılması məqsədilə Qazax və Beyləqan rayonlarında müasir cihaz və avadanlıqlarla təchiz olunmuş analitik tədqiqat laboratoriyaları yaradılıb. Su hövzələrində bioloji resursların artırılması istiqamətində görülən işlər də diqqətəlayiqdir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Elmi-Tədqiqat Balıqçılıq Təsərrüfatı İnstitutu Xəzərin Azərbaycana məxsus sahəsində su bioresurslarının say tərkibini, ehtiyatını, yem bazasını, qiymətli vətəgə əhəmiyyətli balıqların miqrasiyasını və təbii mühitini öyrənmək məqsədilə elmi tədqiqatlar aparıb.

Ətraf mühitə dair qanunvericilik təkmilləşdirilib

Ətraf mühitə dair qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində bir sıra yeni qanunlar qəbul edilib, mövcud qanunlara əlavə və dəyişikliklər edilib.

Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi əsasən atmosfer havası, su ehtiyatları, məişət və istehsalat tullantıları, su bioresursları, biomüxtəlifliyin qorunması sahələrini əhatə edib.

Ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafı sahəsində müəyyən olunmuş düzgün siyasət indiyə qədər respublikamıza yalnız uğur gətirir. Bu baxımdan qeyd edilməlidir ki, ətraf mühit sahəsində həyata keçirilən tədbirlər də ölkə rəhbərliyi tərəfindən təsdiq olunmuş və davamlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanan dövlət proqramları və tədbirlər planları vasitəsilə həyata keçirilir. Ümumilikdə, ölkəmiz üzrə sosial-iqtisadi siyasətin düzgün və uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində onun tərkib hissəsi olan ekoloji siyasətin reallaşdırılması ilə əlaqədar ekoloji durumun sağlamlaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsinə bundan sonra da nail olunacaq.

**Yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim etmək üçündür.**

Bakı Xəbər.-2015.-12 fevral.-№27.-S.15.

Azərbaycanda ekoloji problemlər dövlət səviyyəsində həll olunur

Təbiətdə gedən və insan tərəfindən edilən dəyişikliklər həm insanlara, həm də ekologiyaya təsir edir

Son yüzillikdə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin sürətli inkişafı və insan fəaliyyətinin ətraf mühitə artan mənfi təsiri, təbii sərvətlərin həddindən artıq istismarı ilə nəticələnib.

Ekoloji siyasətin əsasını təşkil edən ətraf mühitin sağlamlaşdırılması məqsədilə respublikamızda Avropa qanunvericiliyinin tələblərinə uyğunlaşdırılan bir sıra mühüm qanunlar qəbul olunub, normativ-hüquqi sənədlər, dövlət proqramları hazırlanıb və təsdiq edilib. Respublika üçün aktual olan ekoloji problemlərin həll edilməsi məqsədilə müvafiq dövlət proqramları çərçivəsində tədbirlər görülür.

Lakin, uzun illərdən bəri yığılıb qalan ekoloji problemləri təkcə, Respublikamızın daxili imkanları hesabına həll etmək çox çətinidir. Ölkəmizin əsas ekoloji problemləri isə aşağıdakılardır:

- su ehtiyatlarının tullantı suları ilə çirkləndirilməsi, o cümlədən transsərhəd çirklənməyə məruz qalması;
- yaşayış məntəqələrinin keyfiyyətli su ilə təminatının aşağı səviyyədə olması, şirin suların tələbatçılara çatdırılana qədər itkisinə yol verilməsi, kanalizasiya xətlərinin azlığı;
- sənaye müəssisələri və nəqliyyat vasitələri tərəfindən atmosfer havasının çirklənməsi;
- münbit torpaqların degradasiyaya uğraması (eroziya, şoranlaşma və s.);
- bərk sənaye və məişət tullantılarının, o cümlədən təhlükəli tullantıların tələb olunan səviyyədə idarə olunmaması;
- biomüxtəlifliyin seyrəkləşməsi;
- meşə ehtiyatlarının, faunanın, o cümlədən balıq ehtiyatlarının azalması.

Başqa planetlərdə və Ayda nə üçün insan yaşamır, sualını verdikdə belə cavab alırıq: "Orada canlıların yaşaması üçün lazımi mühit yoxdur". Mühit nə deməkdir? Mühit dedikdə ilk öncə su, hava, isti, işıq və qida başa düşülür. Ancaq insanın normal yaşaması üçün bunlar kifayət etmir. Gərək su, hava, qida və s. təmiz olsun. İnsanlar ekologiyanı yaxşı dərk edə bilmək üçün onun tədqiqat metodlarını öyrənməlidirlər.

Hər kəs öz ixtisasına uyğun olaraq ekologiyanın müəyyən bölməsini daha dərinlən öyrənməlidir. Məsələn, bioloqlar üçün canlıların ekologiyası vacibdir. Coğrafiya ixtisası alanlar ekoloji geologiyayı, şəhərlərin, sənaye mərkəzlərinin və başqa landşaftların ekologiyasını, kimyaçılar ətraf mühitin, yəni havanın, suyun, torpağın kimyəvi tərkibinə mənfi və müsbət təsir edən faktorları ətraflı öyrənirlər, riyaziyyatçılar ekoloji sistemlərin modellərini hazırlamaqda iştirak edirlər və s.

Lakin burada bir sual ortaya çıxır. Ekoloji problemlərin yaranmasına səbəb nədir? Bu sualın saysız-hesabsız cavabları var. Son zamanlar vulkan püskürmələri, zəlzələlər hamını təşvişə salır. Təbiətin qəzəbi iqtisadiyyata mənfi təsirini göstərir. İnsan əlləri ilə əkib-becərilən kənd təsərrüfatı məhsulları təbii fəlakətlərin qurbanına çevrilir, dağıntıya məruz qalır. Buna səbəb təbiətin öz məhsullarını əlində saxlaya bilməməsidir. Təbiətdə gedən və insan tərəfindən edilən dəyişikliklər həm insanlara, həm də ekologiyaya təsir edir.

Eyni zaman da Ekoloji şəraitə dəniz səviyyəsinin tərəddüdləri də təsir göstərir. Dənizin səviyyəsi aşağı düşdüyü zaman şorluğu artır, balıqların sahil zonalarında qidalanma bölgələrinin məhsuldarlığı və sahəsi azalır. Dənizin səviyyəsi qaxdıqca isə suların, xüsusilə böyük çayların delta bölgələrinə yanaşan sahələrdə şorluğu azalır, yem ehtiyatı artır. Bunlarla yanaşı dəniz sularının yuxarıda göstərilən maddələrlə, xüsusilə neft məhsulları ilə çox çirklənməsi, aerasiya prosesini ciddi pozur, dəniz fauna və florasının məhv olmasına gətirib çıxarır. Digər ekoloji problem kanalizasiya sistemlərinin vəziyyəti ilə əlaqədardır. Bakı şəhəri ərazisində il ərzində təqribən 560 milyon kubmetr həcmində tullantı suları formalaşır. Tullantı suları ilə birlikdə su hövzələrinə neft məhsulları, asılı maddələr, sulfat birləşmələri, xlorid duzları və müxtəlif ağır metallar atılır.

Ekoloji amillərə təsir edən məqamlardan biri də hava nəqliyyatıdır. Belə ki, hava nəqliyyatı yüksək templo inkişaf edirsə, bir o qədər də ekoloji amillərə təsir göstərir. Çox təəssüflər olsun ki, hava nəqliyyatına çəkilən xərclər ekoloji mühafizə tədbirləri ilə müqayisədə qat-qat çoxdur. Bu da parnik effektiv qazların yaranmasına rəvac verib, iqlim dəyişmələrinə təsir edir. Lakin son illərdə ölkədə ekologiyanın müdafiəsi üçün geniş tədbirlər görülür. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, Rusiya Azərbaycanlı Gənclər təşkilatının (AMOR) rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə noyabr ayının "Ətraf mühitimizi qoruyaq" şüarı ilə "Ekologiya ayı" elan olunub. Sevindirici haldır ki, Azərbaycanın digər ictimai qurumları da, bu təşəbbüsə dəstək verir. Son illərdə ölkəmizdə dövlət tərəfindən ekoloji durumun yaxşılaşdırılmasına diqqət yetirilsə də, xüsusilə gənclərimiz bu istiqamətdə öz fəaliyyətlərini artırmalıdirlar. Avropadan fərqli olaraq, bizdə könüllü dəstələrinin formalaşması bir qədər zəif

gedir. Bəzi gənclərimiz toplaşib ağac əkməyi, zibilləri toplamağı mənasız iş kimi başa düşürlər. Halbuki, bütün bu işlər cəmiyyətdə müsbət rəyin formalaşmasına təkan verir.

Fikrimizcə, bu sahədə gənclər təşkilatlarımız öz fəallıqlarını göstərməli, bir-birlərinə dəstək verməlidirlər. Qeyd edək ki, ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə 2010-cu il ölkəmizdə "Ekologiya ili" elan edilib və bu müddət ərzində böyük işlər görülüb. Ətraf mühitin mühafizəsi və əhəlinin sağlamlığı məsələlərinə daim böyük diqqət yetirən ölkə başçısı bu təklifi ilə Yer kürəsində təbiətin xilas olunması üzrə dünya ictimaiyyətinin göstərdiyi səylərə genişmiqyaslı aksiyaya ilə dəstək verib. Bu gün Azərbaycanda ekoloji problemlər dövlət səviyyəsində həll olunur. Lakin görülməsi işlər hələ də var.

Azərbaycan Respublikası ərazisinin ümumi sahəsi 86,6 milyon hektardır. Azərbaycan meşələrinin ümumi sahəsi isə 1213,7 min hektardır. Hər adam başına təqribən 0,12 ha meşə sahəsi düşür ki, bu da ümumdünya miqyasında götürülən müvafiq orta rəqəmdən 4 dəfə (0,48 ha) azdır.

Azərbaycan meşələri əhəmiyyətinə görə I qrupa aid edilir və bu meşələr Respublikanın müxtəlif bölgələrində müxtəlif tərzdə yayılıb. Bu bölgələrə xas olan xüsusiyyətlərdən biri müxtəlif təbii sərvətlərin - mineral xammalın, suyun, enerjinin, torpaqların yerləşməsidir.

Onların arasında meşə sərvətləri heç bir digər təbii sərvətlərə xas olmayan çoxsahəli funksiyaları yerinə yetirir. Meşələr yeganə təbiət kompleksi hesab olunur ki, onlar su, hava və torpaq kimi biosferanın çox vacib olan komponentlərinin sabitləşdirilməsinə şərait yaradır.

Respublika meşələrinin əksər sahələri (85%) Böyük Qafqazda, Kiçik Qafqazda və Talış dağ bölgəsində yerləşir.

Meşələrin çox hissəsi qiymətli ağac cinslərindən ibarətdir (palıd, fıstıq, vələs, cökə, ağcaqayın və s.). Respublikanın meşələrinin müxtəlifliyi, onun yayılması iqlim, torpaq, müxtəlif hündürlük qurşaqlarından və digər şəraitdən asılıdır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi meşə siyasətini Meşələrin İnkişafı Departamenti vasitəsi ilə həyata keçirir.

Departament dövlət meşə fondunun ərazisində meşələrin qorunub mühafizə olunmasını, meşəbərpa və meşəsalma işlərinin, əkin-materialının yetişdirilməsini, meşə ağac və kol cinslərinin toxumlarının tədarükünü, meşə fondunun dövlət uçotunun və meşə kadastrının aparılmasını, meşələrə xidmət işlərinin və digər meşə təsərrüfatı tədbirlərinin həyata keçirilməsini, meşədən əlavə istifadə və yardımçı kənd təsərrüfatı sahələrinin məqsədyönlü və səmərəli aparılmasını təmin edir.

Meşələrin İnkişafı Departamentinin tabeliyində 34 Regional Meşə Mühafizəsi və Bərpa Müəssisəsi, 3 Meşə Salma Müəssisəsi, 3 Regional Meşə Tingliyi Müəssisələri (Zərərvericilər və Xəstəliklərə qarşı Mübarizə Mərkəzi və Elmi Tədqiqat Meşəçilik İnstitutu) fəaliyyət göstərir.

Nazirliyin yarandığı 2001-ci ilin mayından başlayaraq, Respublikanın bütün ərazilərində meşəbərpa, meşəsalma, əkin materialı yetişdirmə, toxum tədarükü və digər tədbirlərin həcmi xeyli genişləndirilib.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri H.Ə. Əliyevin 26 dekabr 2001-ci il tarixli fərmanı ilə Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə tapşırılıb ki, dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarını və elmi təşkilatları cəlb etməklə, ölkədə meşələrin bərpa edilməsinə və artırılmasına dair, Milli Proqram hazırlayıb, baxılması üçün Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinə təqdim etsin.

Eyni zamanda tapşırılıb ki, ardıcıl olaraq ekoloji cəhətdən dayanıqlı, sosial-iqtisadi inkişafa və heyvandarlığın, əkinçiliyin inkişafı ilə əlaqədar olaraq yay-qış otlaqlarının, biçənəklərin səmərəli istifadə olunması, torpaqların dağ yamaclarında, dərə və yarpaqlarda çay məcralarında eroziyaya uğramasının, dağətəyi və düzən rayonlarda şoranlaşmanın qarşısının alınmasına dair Milli Proqramlar hazırlayıb, aidiyyəti üzrə təqdim etsin. Prezident fərmanının icrası ilə əlaqədar Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin "Meşələrin bərpa edilməsinə və artırılmasına dair" hazırladığı Milli Proqramın layihəsi müvafiq düzəliş və əlavələrlə 18 fevral 2003-cü il tarixdə 1152 sayılı Prezident Sərəncamı ilə təsdiq edilib.

Bu proqrama əsasən ölkəmizin bütün regionlarında (2003-2008-ci illərdə) 69700 ha sahədə meşələr bərpa olunub və yeni meşəliklər salınıb.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi düzgün ekoloji siyasət apararaq Respublikada meşələrin bərpa edilməsi və yeni meşə massivlərinin yaradılması, şəhərətrafı qəsəbələrin, şosse və magistral yollarının ətrafının yaşıllaşdırılması və arid zonalarda qoruyucu meşə massivlərinin yaradılması sahəsində irimiqyaslı işlər həyata keçirir.

Yeni yaradılan Meşə Salma Müəssisələrinin və Respublikanın digər bölgələrində fəaliyyət göstərən Meşə Mühafizəsi və Bərpa Müəssisələrinin gücü ilə 2002-ci ildə 7753 ha, 2003-cü ildə isə 8721 ha sahədə meşəbərpa

işləri aparılıb və yeni meşəliklər salınıb. Bu göstəricilər 2000-2001-ci ildə yerinə yetirilən meşəbərpa və meşəsalma işlərinin həcmindən, müvafiq olaraq 1,6-1,9 dəfə çoxdur.

Müxtəlif çeşiddə əkin materiallarının yetişdirilməsi sahəsində də məqsədyönlü işlər görülüb.

Belə ki, 2002-ci ildə qiymətli ağac və kol cinslərindən 12 milyon ədəd, 2003-cü ildə 32 milyon ədəd əkin materialı yetişdirilib.

Meşəbərpa və meşəsalma işlərinin həcmi 2004-cü ildə artırılaraq 9000 hektara, əkin materiallarının yetişdirilməsi isə 35 milyon ədədə çatdırılıb. Vaxtında aparılan təşkilati tədbirlərin nəticəsində 35 milyona qarşı 40 milyon əkin materialı yetişdirilib, 3700 ha sahədə yeni meşə salınıb 5403 ha sahədə təbii bərpaya kömək tədbirləri aparılıb.

2005-ci ilin yekun hesablarına görə 9500 hektar meşəbərpa tədbirlərinə qarşı 9737 hektar sahədə meşəbərpa tədbirləri aparılıb. Bundan 3860 hektarı yeni meşələrin salınmasıdır. Qalan 5877 hektarı təbii bərpaya kömək tədbirləridir. 35 mln. ədədə qarşı 38 mln. ədəd əkin materialı yetişdirilib. Bu göstəricilər 2000-2001-ci ilin göstəricilərindən meşəbərpa tədbirləri üzrə 2-2,5 dəfə, əkin materiallarının yetişdirilməsi üzrə isə 6-10 dəfə çoxdur.

"Meşələrin bərpa edilməsinə və artırılmasına dair Milli Proqram"ın tələblərinə uyğun olaraq 2006-cı ildə meşəbərpa tədbirlərinin plan-proqnozları artırılaraq 10 min hektara çatdırılıb. Bütün qeyd etdiklərimizlə yanaşı, meşə təsərrüfatı sistemində bir sıra problemlər hələ də mövcuddur. Belə ki, alternativ yanacaq növlərinin çatışmazlığı meşələrdə özbaşına qırıntının artmasına, qanunsuz mal-qara otarılması isə təbii bərpa prosesinin pozulmasına səbəb olur.

Palitra.-2014.-16 dekabr.-№222.-S.10.

Dəniz sularının çirklənməsi Xəzərin ekoloji şəraitində böyük gərginliyə səbəb olub

Xəzər olduqca unikal ekosistemdir, onun qorunması təkcə regional dövlətlərin yox, planetin işidir

Çirklənməyə səbəb kimi kanalizasiya sularının təmizlənmədən dənizə axıdılmasından tutmuş, dənizdə neftin çox olmasına qədər bir çox hallar göstərilir. Bu yazıda Xəzər haqda bildiklərimizi qısaca xatırlatmaqla yanaşı, bilmədiklərimizi də araşdırmağa çalışacağıq.

Xəzər dənizi qapalı su hövzəsi olmaqla bölgənin iqlim şəraitinin formalaşmasında mühüm rol oynayır, zəngin balıq və enerjidaşıyıcıları ehtiyatlarına malikdir, gəmiçilik üçün yüksək potensialı var. Sahəsi 400 min kv.m, uzunluğu 1050 km, sahil xətti 7000 m, orta dərinlik 180 m, su həcmi 80 000 kub.m.-dir. Dənizin illik su daxil olmasının 80 faizini Volqa çayı, 7 faizini isə Kür-Samur-Yılan daxilolması təşkil edir.

Müxtəlif qiymətləndirmələrə görə, Xəzər dənizində neft ehtiyatları 20 milyard tona çatır. Təqribən nəre balıqlarının 85 %-i, qara kürünün isə 95 %-i Xəzər dənizində istehsal olunur. Xəzər dənizində 10 milyona qədər quş qışlayır.

Ekspert rəylərinə əsaslanaraq, dənizin ekoloji problemlərini 3 qrupa bölmək olar. İlk yerdə çaylar vasitəsilə kimyəvi çirklənmə gəlir. Qeyd edək ki, Xəzər dənizinə 130-a qədər çay ildə 300 kub km su daşıyır. Təkcə Volqa çayına ildə 12 milyard kub m çirkab su axıdılır. Beləliklə, Volqa vasitəsilə Rusiyanın böyük sənaye regionunun bütün ekoloji bələləri Xəzərə gətirilir. Xəzərə daşınan zərərli maddələrin 95 %-i Volqanın payına düşür. Buraya 145 min ton neft, 1353 ton fenol, 1620 ton sink və digər maddələr daxildir.

Kür və Araz çayları isə Cənubi Qafqazın bütün axıntılarını Xəzərə gətirir, baxmayaraq ki, Azərbaycan əhalisinin 70 %-i bu suyu içmək üçün istifadə edir.

Ekoloji problemlər sırasında ikinci yerdə Xəzər dənizində suyun səviyyəsinin qalxmasını göstərmək olar. 1977-1998-ci illər ərzində Xəzər dənizində suyun səviyyəsi 2,5 m qalxıb. Azərbaycanın cənub rayonlarında 17 kənd və 50 min hektar sahə su səviyyəsinin qalxmasından zərər çəkib, bir sıra kəndlərin əhalisi "ekoloji qaçqın" vəziyyətinə düşüb. Bu təbii fəlakətdən dəyən iqtisadi ziyan 4 mlrd ABŞ dollarından çoxdur.

Üçüncü yerdə isə dəniz-neft sənayesi gəlir - 1949-cu ildən başlayaraq Xəzər dənizində "Neft daşları" və "28 aprel" platformalarında neft çıxarılması və daşınması işləri görülür. Bu vaxtlar ərzində Qazaxıstan sahillərindən də tankerlərlə Bakı zavodlarına emal üçün kükürlü neft daşınıb. Neftin çıxarılma və daşınma proseslərində dənizə tökülməsi nəticəsində dənizin neftlə çirklənmə səviyyəsi bəzi sahələrdə yol verilən normanı 20 dəfəyə qədər ötür. Xəzər dənizinin neftlə və neft məhsulları ilə ən çox çirklənməyə məruz qalan hissələri Bakı buxtası, Abşeron arxipelaqı, Adalar, Türkmənbaşı, Çeleken, Manqışlaq, Tenqiz və neft sənayesinin digər inkişaf edən əraziləridir. Ekspertlər bildirirlər ki, Xəzər dənizində neft sənayesinin güclü inkişafı ilə əlaqədar olaraq, onun daha da çirklənəcəyini gözləmək olar.

Xəzər dənizi problemləri içərisində səviyyə tərəddüdü ilə yanaşı, dəniz sularının çirklənməsi və bununla əlaqədar ekoloji şəraitin korlanması son dövrün ən mühüm problemidir. Zəngin təbii sərvətləri və müalicə əhəmiyyəti tarixən onun ətrafında çoxlu sayda insanların məskunlaşmasına səbəb olub. Xəzər dənizinin əsas çirklənmə mənbələri onun hövzəsində, sahillərində və akvatoriyalarında yerləşən şəhərlərin və sənaye obyektlərinin çirkab suları, dəniz nəqliyyatından və neft mədənlərindən daxil olan müxtəlif çirkləndiricilərdir. Hazırda Xəzər sahili zonalarında 15 milyona qədər əhali yaşayır ki, onların da həyat fəaliyyəti bilavasitə bu dənizlə (əsasən də balıqçılıqla) bağlıdır. Dünyanın ən məhsuldar su sahəsi olan Xəzər yeganə dənizdir ki, nəre balıqlarının böyük ehtiyatı (təxminən 95%) burada cəmləşib. Məlumdur ki, nəre balığı dünya bazarında çox qiymətli sayılan qara kürünün "istehsalçısıdır". Ona görə də həmin balıqların Xəzərdəki genofondu ciddi şəkildə qorunur. Qeyd edək ki, planetdə qara kürünün əsas istehsalçıları bu gölün sakinləri hesab olunur. Lakin Xəzərin varidatı bununla tükənmir. Neft-qaz ehtiyatı potensialına görə də o, dünyanın ən iri karbohidrogen xammalı mərkəzlərindən biridir. Qapalı hövzələrin isə müvafiq problemləri olur. Məsələn, təbii resursların kəmiyyətcə tükənməsi, antropogen və torpaqüstü təbii ekosistemlərin tənəzzülü, dəniz mühitinin çirklənməsi və su ekosistemlərinin tənəzzülü. Sonuncu ən böyük problem sayılır. Balıq təsərrüfatı və sanitariya-toksiki xüsusiyyətləri baxımından Xəzərin durumu hələ sovetlər dövrünün sonunda böhran dövrünün başlanğıcı kimi qiymətləndirilirdi. Belə ki, 1992-ci ildə Volqa hövzəsi və Xəzərin sahil zonası "ekoloji fəlakət zonası" adlandırılıb.

Xəzər sularının çirklənməsində Kür və Ural çayları da az rol oynamır. Tiflis, Rustavi şəhərlərinin və sənaye müəssisələrinin çirkab suları, həmçinin kənd təsərrüfatında işlədilən müxtəlif toksiki maddələr Kür çayı vasitəsilə

Xəzərə daxil olur. Xəzər dənizi sahillərində yerləşən Bakı, Sumqayıt, Mahaçqala, Həştərxan, Türkmənbaşı, Rəşt, Ənzəli şəhərlərindən dənizə axıdılan çirkab suları onun əsas çirkəndiricilərindən hesab edilir.

Dəniz dibi qruntlarından götürülən nümunələrin tərkibində neft məhsulları, fenollar, bəzi rayonlarda isə civə olması müəyyən edilib. Ən çox çirkələnən Bakı buxtası olmaqla burada dib qruntlarının çirkənməsi orqanizmlərin və bentosun azalmasına, bəzi yerlərdə isə dib faunasının yox olmasına gətirib çıxarır. Dəniz sularının çirkənməsi Xəzərin ekoloji şəraitində böyük gərginliyə səbəb olub, onun bir sıra sahil bölgələrində isə ekoloji böhran yaradıb. Dənizin ekoloji şəraitinə Volqa, Kür hövzələrində bir sıra sututarların yaradılması da mənfi təsir göstərir.

Bunlarla yanaşı dəniz sularının yuxarıda göstərilən maddələrlə, xüsusilə neft məhsulları ilə çox çirkənməsi aerasiya prosesini ciddi pozur, dəniz fauna və florasının məhv olmasına gətirib çıxarır.

Dənizin ən çox çirkələnən sahələri eyni zamanda ekoloji böhran sahələridir. Belə sahələrə Bakı, Sumqayıt, Mahaçqala, Türkmənbaşı şəhərlərinin akvatoriyaları, istismarda olan dəniz neft yataqları rayonları aid edilir. Xəzər gölünün çirkənməsindən danışarkən aşağıdakı xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır: birincisi, çirkənin qeyri-bərabər paylanması, dənizin ayrı-ayrı sahələrinin ciddi şəkildə çirkənməsinə gətirib çıxarır. İkincisi, sahilboyu yaranan çirkənməni bir zonadan başqasına aparır və oranı da çirkəndirir. Nəzərə alsaq ki, tullantılar əsasən suyun üzəndə - üst qatında toplaşaraq "su-atmosfer" zonası yaradır, onda məhz burada yığılan çirkəblər hesabına daha çox dənizin bioloji əhəmiyyətli sahələrinin çirkəndiyini qeyd etmək lazım gəlir. Xəzər dənizi üçün ən təhlükəli çirkənmə tərkibində zərərli kimyəvi maddələr olan tullantılarla çirkənmədir. Bunlardan neft karbohidrogenlərini, karbohidrogenləri, karbonukleidləri, xlor üzvi birləşmələrini və ağır metalları göstərmək olar.

Dənizin şərq-qərb hissələri ilə müqayisədə şimal tərəfində çirkənmənin səviyyəsi nisbətən azdır. Qeyd edək ki, Xəzər gölünün mühitinin qorunmasında, xüsusilə çirkəblərdən mühafizədə Volqa və digər çay-su anbarlarının rolu böyükdür. Eyni zamanda, Xəzərin dib çöküntüləri və özünün fiziki-kimyəvi və bioloji təmizlənmə proseslərinin də rolu var. Orta və cənub zonalarında temperaturun sabitliyi (normallığı) suda kimyəvi reaksiyaların sürətini artırır və nəticə etibarilə burada dəniz suyunun təmizliyi öz-özünə təmin olunur. Xəzərin ekoloji problemləri həm də onun səviyyəsinin vaxtaşırı dəyişməsilə əlaqədardır. 1978-ci ildən tranqressiv mərhələyə keçən dənizin səviyyəsi tədricən qalxaraq ciddi təhlükəyə səbəb olub. Belə ki, suyun səviyyəsinin 2,5 m qalxması sahil zonasının il ərzində 1-2 km sahəsinin dənizin altında qalması ilə nəticələnib. Məsələn, 10-15 il əvvəl ölkəmizin cənub bölgəsindəki (Lənkəran-Astara) sahil zolağında yerləşən bir çox yaşayış məntəqələri və təsərrüfat sahələri həmin fəlakətlə üzləşib, əhaliyə, dövlətə xeyli ziyan dəyib. Elə burdaca bir məsələni xatırlatmaq yerinə düşər. Əski tarixdə ulu babalarımız heç vaxt hövzə kənarında daimi məskunlaşmayıblar. Yalnız mövsümi xarakter daşıyan fəaliyyətlə məşğul olublar. Çünki onlar haçansa yarana biləcək təbii hadisələri çox düzgün qiymətləndiriblər. Müasir dövrün insanları isə keçmişdən öyrənmək əvəzinə, sanki təbiəti ram edirmişlər kimi dənizin düz qırağında möhtəşəm sənaye obyektləri, neft-qazçıxarma qurğuları, çoxmərtəbəli yaşayış binaları inşa edir, fermer təsərrüfatları salırlar. Hesab edirlər ki, onları həmişəlik sahilə saxlamaq mümkündür. Təəssüf ki, bu belə deyil. Təbiət özü şıltaq olsa da, şıltaqları sevmir.

Xəzər qapalı ekosistem olduğu üçün onun neft axınları vasitəsilə çirkənməsi kifayətdir ki, "canını tapsırsın" - "ölsün". Xırda dəniz donanmalarının inkişafı iqtisadi və hərbi baxımdan əhəmiyyət daşısa da, çirkəndirici amil kimi onların da rolu az deyil. İri gəmilərin ixrac etdiyi axıntı suları çirkənmə mənbələrindəndir. Yeni limanların tikilməsi, gəmi istehsalı, neft və neft məhsullarının nəqli və s. suyun çirkənməsinin əsas səbəblərindəndir. Xəzərsahili ölkələrin hərbi dəniz donanmalarının yaradılması da həmin faktorlardandır. Xəzər gölünün çirkənmə mənbəyini yalnız fiziki-kimyəvi səbəblərlə əlaqələndirmək olmaz. Problemin əmələ gəlməsində bioloji çirkənmənin də payı var. Söhbət Volqa-Don kanalı vasitəsilə Azov-Qara dəniz hövzəsindən gələn yad orqanizmlərdən gedir. Belə ki, bu yaxınlarda Türkmənistanı aid sektorda meduzalar (aurella aurita, mneniopsis leudyi) aşkar edilib. Bu meduzalar Xəzərdə çoxalaraq vətəgə əhəmiyyətli iri balıqların qidasını yeyib tükəndirir. Məsələn, bu meduzalar kilkə ilə qidalanırlar. Kilkənin azalması paralel olaraq onlarla qidalanan müxtəlif su heyvanlarının sayca azalmasıyla nəticələnir. Neft-qaz istismarına geniş yer verilməsi balıqçılıq təsərrüfatına da öz mənfi təsirini göstərir. Su mühitinin ifrat çirkənməsi balıq sənayesinə ciddi ziyan vurur. Hesablamalara əsasən, bu səbəbdən nəre balığı təsərrüfatına dəyən zərər 6 milyard, kürü biznesinə dəyən ziyan isə 10 milyard dollar təşkil edir. Həmçinin digər vətəgə balıqlarının iqtisadi cəhətdən itirilməsi də realdır. Xəzər olduqca unikal ekosistemdir. Onun qorunması təkcə regional dövlətlərin yox, planetin işidir. Beynəlxalq sistemin son illər bu dənizin ekoloji problemlərinə maraq göstərməsi təsadüfi deyil. Xəzərə yalnız bir ölkənin yox, 5 sahiləyanı ölkənin qayğı göstərməsi vacibdir. Hər bir Xəzərsahili ölkə dənizə öz şəxsi prizmasından yanaşsa, onun sonrakı taleyi daha tutqun ola bilər. Xəzərin statusu tam müəyyənləşmədikcə, dənizin nəre balığı ehtiyatı, canlıların rəngarəngliyi, ekosistemi tənəzzülə uğrayacaq.

Vaxtilə ABŞ prezidenti olmuş Con Kennedinin dediyi "Coğrafiya bizi qonşu, tarix bizi dost, iqtisadiyyat bizi tərəfdaş, zərurət isə müttəfiq etdi" fikirləri bu gün nə qədər real və zəruri səslənir.

Paralel.-2014.-28 noyabr.-№ 210.-S.10.

Ekoloji problemlərin həlli diqqət mərkəzindədir

İsaq ƏMƏNULLAYEV

Ətraf mühitin qorunması, ekoloji durumun yaxşılaşdırılması bu gün bəşəri problem kimi qarşıda durur. Sağlam təbiət sağlam həyat deməkdir. Bu baxımdan ulu öndərimiz Heydər Əliyevin müstəsna xidmətlərini xüsusi qeyd etməliyik.

Yaşlı nəsil ötən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq paytaxt Bakıda və respublikanın rayonlarında sistemli şəkildə aparılan yaşıllaşdırma, təmizlik və abadlıq tədbirlərini yaxşı xatırlayır.

Ulu öndərin 1993-cü ilin iyun ayında xalqın təkidi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra digər sahələr kimi, ekologiyaya diqqət və qayğı yenə gündəmə gəldi. Təbiətin zənginləşməsinə, ekoloji tarazlığını əsaslı şəkildə bərpaşına zəmin yaratdı.

Respublikada ekoloji şəraitin yaxşılaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində əhəmiyyətli tədbirlərin həyata keçirilməsinə başlanıldı.

“Azərbaycan Respublikasının Ekoloji Konsepsiyası” əsasında ekoloji strategiya müəyyənləşdirildi. 1998-ci ildə Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Milli fəaliyyət proqramı hazırlandı. 1999-cu ildə Milli Məclis “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Qanun qəbul etdi. 2000-ci ildə isə - “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” və “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” qanunlar qəbul edildi.

2001-ci ildə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin yaradılması da həyatın tələbi idi. Çünki ekoloji problemlərin həlli dövlətin əsas diqqət göstərdiyi istiqamətlərdəndir. Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması, ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi, global ekoloji problemlər üzrə milli səviyyədə tələbatların qiymətləndirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi bu gün də Azərbaycan dövlətinin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətləridir.

2010-cu il Azərbaycan tarixinə nəinki “Ekologiya ili”, eyni zamanda ətraf mühitin sağlamlaşdırılması baxımından dönüş ili kimi yazıldı. Dövlət başçısı İlham Əliyev bildirmişdir: “Ekologiya məsələləri hər bir ölkə üçün, hər bir vətəndaş üçün vacib olmalıdır. Bu, insanların sağlamlığıdır. Sağlam ekoloji mühit, sağlam hava, təmiz su-bütün bunlar insanın həyatı üçün ən əhəmiyyətli məsələlərdir”.

Möhtərəm Prezidentimiz bir əsas məqamı da xüsusi qeyd edir: “Bu gün ekoloji məsələlərin həlli vacib məsələlərdən biridir. Ona görə yox ki, bütün dünyada bu məsələlərə böyük diqqət göstərilir. Ona görə ki, bu gün Azərbaycanın qarşısında həllini gözləyən əsas məsələlərdən biri ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasıdır... Abşeron yarımadasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına böyük ehtiyac var. Bizim hamımız bunu bilirik və elə etməyik ki, Bakı, onun ətrafı, bütün Abşeron yarımadası ekoloji cəhətdən ən təmiz bölgəyə çevrilsin”. Bu məqsədlə respublikada yaşıllaşdırma ilə bağlı müasir metodlara əsaslanan layihələr həyata keçirilir.

Prezident İlham Əliyev bu məqamı da xüsusi qeyd edir: “Ekologiya sektoruna qoyulan vəsait elə hesab edilməməlidir ki, bu vəsait qoyuldu və heç bir nəticə vermir. Yox, yenə də deyirəm ki, bunun nəticəsini biz gələcək nəslin sağlamlığında görəcəyik”. İndiki və gələcək nəsillərin sağlamlığının təmin edilməsi, iqtisadi potensialın qorunması, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi günün ən ümdə məsələsidir. Dövlət başçısı İlham Əliyevin 2006-cı il 28 sentyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nda bir çox mühüm problemlərlə yanaşı, meşələrin seyrəkləşməsinin, torpağın eroziyasının, meşə massivlərinin azalmasının və təbii biosenozların yoxa çıxması təhlükəsinin yaranmasının qarşısının alınması barədə tədbirlərin həyata keçirilməsi məsələləri də nəzərdə tutulmuşdur. Bu istiqamətdə mühüm işlər görülərək uğurlu nəticələr də əldə olunub, yaşıllaşdırma istiqamətində mühüm addımlar atılıb.

Son illər ərzində Bakı və Abşeron yarımadasının yaşıllaşdırılması ilə bağlı müasir metodlara əsaslanan irimiqyaslı layihələr həyata keçirilmiş, 3322 hektar ərazidə 3 milyon 472 min ağac əkilmiş, 9 min kilometrə yaxın əraziyə müasir damcılı suvarma sistemi çəkilmişdir.

Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın “Hərəməz bir ağac əkək!” devizi ilə keçirilən aksiyalarda milyonlarla yeni ağac və kol əkilib.

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla xanım Əliyevanın da bu istiqamətdə atdığı addımlar təqdirəlayiqdir. Leyla Əliyevanın rəhbərlik etdiyi IDEA (Ətraf Mühitin Mühafizəsi Naminə Beynəlxalq Dialoq) İctimai Birliyinin təşkil etdiyi layihələr ekoloji mühitin qorunmasına yaxşı kömək edir. Məlum olduğu kimi, bu ilin aprelində IDEA İctimai Birliyinin, “ASAN xidmət” və “Təmiz Şəhər” ASC-nin birgə təşkilatçılığı əsasında

keçirilən “Hər kağızı bir yarpağa dəyişək” aksiyası çərçivəsində Balaxanı poliqonunda 5 min kvadratmetr ərazi yaşıllaşdırılmışdır. 2014-cü il mayın 7-də IDEA İctimai Birliyinin təşəbbüsü, Heydər Əliyev Fondu və Heydər Əliyev Mərkəzinin təşkilatı dəstəyi ilə Heydər Əliyev Mərkəzində Qafqaz Biomüxtəlifliyi Sammiti keçirilmişdir. Bu da bəbir və digər pishikkimilərin mühafizəsi istiqamətində bilik və təcrübələrin bölüşdürülməsi, bu sahədə ən qabaqcıl və səmərəli vasitələrin tətbiqinin müzakirəsi məqsədini daşıyırdı.

Keçirilən bu tədbirlərdə və tətbiq edilən layihələrdə məqsəd gənclərin və beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini ətraf mühitin qorunmasına cəlb etməkdir.

Hazırda ölkədə əhəlinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatına da xüsusi diqqət yetirilir. Bu məqsədlə 2007-2012-ci illər ərzində 20 rayonun 222 yaşayış məntəqəsində 400 mindən çox əhəli modul tipli su təmizləyici qurğular vasitəsilə keyfiyyətli içməli su ilə təmin olunmuşdur. Təbii ehtiyatların mənimsənilmə intensivliyi, Xəzər hövzəsinin Azərbaycan üzrə ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsi müsbət nəticələr vermişdir. Belə ki, aparılan işlərin tam ekoloji nəzarətdə saxlanılması, eyni zamanda ekoloji ekspertiza tələblərinin mövcud dünya standartlarına uyğun qurulması problemlərin azalmasında əsaslı dönüş yaratmışdır.

Ekoloji hüquq pozuntularına görə məsuliyyətin artırılması ekoloji nəzarət sahəsində iqtisadi tənzimlənmə mexanizminin qurulmasına gətirib çıxarmışdır. Ümumilikdə ekoloji vəziyyət, təbii ehtiyatlar, onların mühafizəsi və bərpası davamlı iqtisadi inkişafın ümumi konsepsiyasının tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Yaxşı haldır ki, hazırda iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı ilə bağlı ölkəmizdə mövcud olan ekoloji problemlərin həll edilməsi məqsədi ilə təmiz texnologiyaların tətbiqinə böyük üstünlük verilir.

Təbiətsevər, ümumən ekoloji tarazlığa, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində 2013-cü il ərzində hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən yol verilmiş qanun pozuntularına görə 2995 akt və 774 protokol tərtib olunmuşdur. Nöqsanların aradan qaldırılması üçün icrası məcburi olan 1134 müddətli “məcburi göstəriş” verilmişdir. Qanun pozuntusuna yol verdiklərinə görə hüquqi və fiziki şəxslərə qarşı ümumilikdə 838 iş üzrə 5578615 manat məbləğində cərimə tətbiq edilmişdir. Ətraf mühitə dəymiş ziyanla bağlı 569 iş üzrə 35588448,86 manat məbləğində iddia, əmələ gələn tullantıların ətraf mühitə atılmasına və axıdılmasına görə hüquqi və fiziki şəxslərə 5382 iş üzrə 1120173,65 manat məbləğində ödəmə tətbiq edilmişdir. Tədbir görülməsi üçün hüquq-mühafizə orqanlarına göndərilmiş 293 işdən 53-nə, icraçılar qrupuna göndərilmiş 470 işdən 282-nə, məhkəmələrə göndərilmiş 160 işdən 98-nə baxılaraq müvafiq tədbirlər görülmüşdür.

Ətraf mühitin çirklənməsi, global iqlim dəyişmələri bəşəriyyəti narahat edən əsas problemlərdəndir. Bunların həlli barədə alimlər və mütəxəssislər müxtəlif fikirlər yürüdürlər. Bunlardan da ən önəmlisi alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadədir.

Çox yaxşı haldır ki, Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin fəaliyyəti beynəlxalq aləmdə bəyənilir. Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər beynəlxalq aləmdə də öz obyektiv qiymətini alır. Belə ki, nüfuzlu tədqiqat mərkəzləri olan ABŞ-ın Yel və Kolumbiya universitetləri tərəfindən 2012-ci ilin yanvar ayında açıqlanmış Beynəlxalq Ekoloji Fəaliyyətin Nəticələrinin İndeksi (Environmental Performance Index) sənədində ətraf mühit sahəsində son 10 ildə baş vermiş müsbət dəyişikliklərin tempinə görə Azərbaycan 132 ölkə arasında 2-ci yeri tutmuşdur.

Xalq qəzeti.-2014.-19 noyabr.-№252.-S.5.

Təbiəti qorumaq ümumdövlət işi, ümumxalq işidir

Azərbaycanda yerin altı tükənməz xəzinə, üstü isə canlı muzeydir

Yaşadığımız təbiəti, ətraf mühiti qorumaq hər bizim borcudur. Lakin çox təəssüflər olsun ki, Azərbaycanda bunun tam əksini müşahidə edirik. Bir çoxları zibili zibil qutularına yox, hara gəldi atırlar ki, bu da son nəticədə ətraf mühitin çirklənməsinə və müxtəlif xəstəliklərin yaranmasına səbəb olur.

Dənizdən neft çıxarırlarkən müasir texnologiyalardan istifadə mühüm şərtlərdən biridir. Neft buruqlarından ətrafa sızan çirkab suları dənizin flora və faunasına ciddi ziyan vurur, çoxlu sayda balıqları və digər canlıların məhvində səbəb olur. Buna görə də həmin ərazilərin təmizlənməsi vacibdir. Elə bu yay dəniz kənarında istirahət etdiyim zaman suyun üstündə "mazut" ləkələri müşahidə etdim. Bu ləkələr neft çıxarılması zamanı suyun təmizlənməməsi səbəbindən sahilə, çimərliklərə qədər gəlib çıxmışdılar. Bu da heç şübhəsiz ki, suda çimən, ondan müxtəlif məişət işləri üçün istifadə edən insanların sağlamlığına ciddi təhlükədir.

Bir məsələni də diqqətinizə çatdırım ki, ətraf mühitin qorunması, təbii təbiət ərazilərinin mühafizə olunması birbaşa dövlətləri və hökumətlərin vəzifəsidir və bu yöndə Azərbaycan hökuməti çox böyük işlər görür, layihələr həyata keçirir. Bunlar global təbiət problemləridir. Bizim qeyd etdiklərimiz isə biz insanların öz məişət həyatımız təbiətə laqeyid münasibətin, biganəliyin nəticəsidir. Hökumət heç kimə demir və deməməlidir ki, zibili hara gəldi yox, zibil yeşiyinə atın. Bu hər bir insanın öz vicdanı qarşısında məsuliyyət məsələsidir. Dövlət nə qədər mütərəqqi qanunlar qəbul etsə də, insanlarda bu məsuliyyət yoxdursa, həmin qanunların da bir nəticəsi olmayacaq. Məsələn, dəniz kənarında istirahət edən insanlar orada qalaq-qalaq zibil qoyub gedirlər, dövlət hər bir vətəndaşa nəzarətçi təyin edə bilməz və etməməlidir. Bu nəzarətçi hər bir insanın öz daxilində olmalıdır. Digər bir misal, insanlar ilin bütün fəsilərində şəhər kənarında, meşələrdə, təbiətin qoynunda istirahət etməyə üstünlük verirlər və təbiətin gözəlliyindən həzz almağa, onun təmiz havasından yararlanmağa çalışırlar. Lakin çox təəssüflər olsun ki, həmin insanlardan sonra həmin yerlərdə gözəllikdən heç bir əlamət qalmır, hər yer zibilxanaya çevrilir. Və bu insanlar yaddan çıxarırlar ki, digərləri də onlar kimi həmin gözəllikdən, təmiz havadan yararlanmaq istəyir. Nə qədər ki bunu hər birimiz anlamamışıq, dövlətimizin təbiətimizin qorunması və mühafizəsi üçün gördüyü işlərin bir səmərəsi olmayacaq. Bu gün isə ölkəmizdə təbiətə ögey münasibət bəsləyənlərin sayı, onu qorumağa mühafizə etməyə çalışanlardan qat-qat çoxdur, çox təəssüf!

Avtonəqliyyat vasitələrinin, sənaye müəssisələrinin fəaliyyəti nəticəsində havaya buraxılan zərərli maddələr də təbii ətraf mühitə və insanların sağlamlığına təhlükə yaradır. Buna görə də, belə müəssisələrin ətrafında bufer zona kimi yaşıllıqlar salınmalıdır ki, həmin zərərli maddələr geniş əraziyə yayılsın.

İnsanın təbiətə biganə münasibəti təkcə onun özünə yox, həm də gələcək nəsillərə problemlər yaradır. Təbii ətraf mühiti qorumaq, mühafizə etmək lazımdır ki, təbiət də bizim yaşamamızı, sağlamlığımızı təmin etsin. Bizim təbiətə biganə münasibətimiz, əslində təbiət korlamır, biz özümüz öz sağlamlığımızı korlayırıq.

Yer üzü, göylər və ikisi arasında olan insanlar, heyvanlar, bitkilər arasında çox incə əlaqələr var. İnsan xaricində hər bir varlıq, Allahın ona yüklədiyi vəzifəsini təbii olaraq yerinə yetirir və zəncirvari təbiət hadisələri möcüzəli bir şəkildə bir-birini davam etdirir. Biz buna ekoloji tarazlıq deyirik. Canlılar arasında təkcə insanların təbiətə münasibəti fərqlidir. İnsanlar üzərilərinə düşən vəzifələri digər varlıqlar kimi təbii olaraq yerinə yetirmirlər. İnsanlar həmin vəzifələri şüurlu şəkildə yerinə yetirir.

Lakin çox təəssüf ki, insanlar şüurlu olaraq yerinə yetirməli olduqları vəzifələrinə laqeyd yanaşır, hətta tam məsuliyyətsizlik edərək öz maraqların ödəmək üçün təbiətə təcavüz etməkdən belə çəkinmirlər. Yaddan çıxarmaq olmaz ki, yaşadığımız bu gözəl mavi ağ kürə, hər keçən gün bir az daha bozlaşmaqda, işıltısı qaralmaqdadır. Hər keçən il global istiləşmə bir az daha artmaqda və üzərində yaşayan canlıları təhdid etməkdədir.

İnsanların yaşayış tərzini, maddi rifah halı təbiətlə, təbii sərvətlərin zənginliyi ilə bu sərvətlərdən səmərəli istifadə olunması və onların qorunması ilə bağlıdır. Təbiət bəşər övladının evidir, onu qorumaq, daha da zənginləşdirmək və gözəlləşdirmək insanların müqəddəs borcu, vəzifəsidir. Təbiəti qorumaq ümumdövlət işi, ümumxalq işidir.

İnsanı təbiət yaradıb və öz sərvətlərini səxavətlə onun istifadəsinə verib. Bəşəriyyət öz inkişafının yüksək pillələrinə ayaq qoyduqca, öz əlində daha mükəmməl texniki vasitələr cəmləşdirdikcə təbiətdən daha çox mənfəət götürür, daha doğrusu, onu qırır, tökür, dağıdır, məhv edir, əvəzini isə çox az halda qaytarır.

Təbii sərvətlərin mühafizəsi, onlardan səmərəli istifadə, xüsusilə canlı sərvətlərin qorunması, hazırda dünya əhəmiyyətli bir məsələ hesab olunur.

Doğma yurdumuz Azərbaycan misilsiz gözəlliklər diyarı, zəngin təbiət muzeyidir. İl boyu zirvəsi qarla örtülü olan dağlar, könül açan sərin yaylaqlar, zəngin və nadir ovalıqlar, təkrarolunmaz gözəlliyə malik göllər, suvarma və enerji əhəmiyyətli çaylar, min bir dərindən dərmanı olan bulaqlar Azərbaycanın qədir-qiyətini birə-min artırır. Burada yerin altı tükənməz xəzinə, üstü isə canlı muzeydir. Onun gözəl təbiəti, iqlimi, torpağı, bitki örtüyü, heyvanlar aləmi son dərəcə müxtəlif və rəngarəngdir ki, yer üzərindəki 11 iqlim növünün 9-u Azərbaycanda mövcuddur.

Hər bir iqlim qurşağının təbii gözəlliyini, bu gözəlliğin süfrəmizə bəxş etdiyi nemətləri ayrı-ayrılıqda sadalamaq, bunlarsız insan məişətinin qeyri-mümkünlüyündən təkrar-təkrar danışmaq olar. Ancaq bu "yanıqlı" danışqlarla məsələ bitmir. Əsas məsələ ətraf mühitə ağıllı nəzərlərlə baxmaq, təbiəti duymaq, onun keşiyində durmaqdır. Təbiət elə gözəl "sənət əsəri"dir ki, bu əsəri korlamaq bir yana dursun, hətta onu duymamağın özü insanlıqdan kənardır. Bu gün biz hər hansı ağacdən bir budaq qırarkən onu yaralamağımızın fərqinə varmırıq. Axı ağac da canlıdır, o da yaşamaq istəyir.

Təbiət bizim sərvətimizdir, var-dövlətimiz, məişətimizin, həyatımızın bir hissəsidir. Biz onu qorunmalı, inkişaf etdirməliyik. Son dövrlərdə yaşıllığa verilən diqqət, parkların, ağacların salınması təqdirəlayiqdir.

Biz təbiətimiz nə qədər sevsək, onu nə qədər yaxşı mühafizə etsək, o da bizə o qədər qida və şəfa verəcək. Ata-babalarımızdan bizə yadigar qalan təbiəti, təbiət abidələrini qorumaq, onu gələcək nəsələ yadigar qoymaq bizim borcumuzdur.

Son illərdə respublikamızda təbiətin qorunması və mühafizəsi məsələsinə çox böyük diqqət yetirilir. Hətta şairlərimiz də, öz şerləri ilə bu gözəl təşəbbüsə qoşulublar.

Son vaxtlar ölkəmizdə böyük quruculuq işləri aparılır, yeni yollar çəkilir, onların kənarında meşə zolaqları salınır. Biz də işlərimizi müasir tələblərə cavab verə biləcək səviyyədə qurmağa çalışırıq. Digər tərəfdən, respublikamız ekoloji cəhətdən zəngindir. Bitkilər, heyvanlar aləminin müxtəlifliyi də çoxdur. Bu aləmin kifayət qədər ziyanvericiləri də mövcuddur.

Yeni zolaqların salınmasına, bu zolaqlarda əkilən ağacların sağlam inkişaf etməsinə, zərərvericilərdən qorunmasına hər birimiz köməklik göstərməliyik.

Yaşıllıqlar təkcə respublikamızdakı meşə müəssisələrində yetişdirilən yerli tinglərdən salınmır. Bir sıra xarici ölkələrdən, o cümlədən Bolqarıstan, Hollandiya və İrandan palma, şümşad, muşmula və başqa ağac tingləri də gətirilib əkilib. Xarici ölkələrdən gətirilən bu ağacların yerli şəraitə uyğunlaşması çox vaxt və zəhmət tələb edir.

Yeni zolaqlardan biri Qaradağdan başlayaraq Kürdəmirə qədər uzanır. Artıq xeyli müddətdir ki, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi bu işlə məşğuldur. Ağacı təkcə əkməklə qurtarmır. Ona vaxtlı-vaxtında qulluq etmək lazımdır.

Əvvəllər belə təsəvvür var idi ki, bura şoran zonadır. Burada yaşıllıq salmaq olmaz. Ancaq hazırda yolların ətrafındakı yaşıllıqlar göstərir ki, bu fikirlər özünü doğrultmayıb. Yoldan keçənlər elə bilir ki, bu ağaclar sanki burada bir il bundan əvvəl yox, üç-dörd ildir əkilib.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin əməkdaşları da bu işdə bacarıqlarını əsirgəməyiblər, öhdələrinə düşən vəzifəni yerinə yetirməyə çalışıblar. Adıçəkilən zolaq çayirtkələrin vaxtaşırı hücumuna, akasiya yarpaqyeyənin, müxtəlif növ ziyanvericilərin təsirinə məruz qalır. Bunu aradan qaldırmaq üçün ziyanvericilərə qarşı mübarizə aparılır. İndi ağaclar sağlam inkişaf dövrünü keçirir.

Məlumdur ki, ziyanvericilərə qarşı mübarizədə müasir aparatlardan, kimyəvi preparatlardan istifadə olunur. Doğrudur, kimyəvi preparatlar floraya xeyirlidirsə, faunaya ziyanlıdır. Lakin bunlarsız da keçinmək olmur. Ziyanvericilərə qarşı mübarizədə onlardan istifadə edirik. Ziyanvericilərin ocaqlarını məhv etməyə çalışırıq. Zolaqlardakı ağacları ziyanvericilərdən qorumaq üçün qısa müddətdə müasir aparatlar vasitəsilə, xüsusilə də Almaniya hazırlanmış TF-35, TF-60 markalı termoçiləyicilərdən istifadə edilir. Nəticə də qənaətbəxşdir. Son dövrdə əkilən ağacların, demək olar ki, hamısı inkişaf edir.

Çoxları elə başa düşür ki, nə qədər həyat var, həmin ağaclar da o cür qalmalıdır. Bu belə deyil. Onların da yaşama müddəti var. Şabalıd ağacının normal barvermə müddəti 70-80 ildir. Doğrudur, 5 yüz, 6 yüz il yaşayan ağaclar da var. Ancaq bəzi adamlar belə ağaclardan da məhsul götürmək istəyirlər. Hətta deyirlər ki, bu ağacları kəsmək olmaz. Məsələ burasındadır ki, o ağaclar kəsilməsə, bütün meşə ərazisində olan şabalıd ağaclarının hamısı məhv olacaq. Bu elə bir xəstəlikdir ki, kənardan müşahidə etməklə onu müəyyənləşdirmək mümkün deyil.

Tədqiqatlardan sonra bu qənaətə gəldik ki, ağaclara düşən bəla şabalıd xərcəngi xəstəliyidir. Müəyyən dövrlərdə, havalar soyuq keçəndə ağacın gövdəsində çatlar əmələ gəlir. O çatlardan göbələklər, xüsusilə şabalıd göbələyi ağacın qabığının altına girir və qida yollarını məhv edib sıradan çıxarır. Ona görə də məsləhət görülür ki, bu xəstəlik aşkarlanan ağaclar nömrələnsin, qeydiyyatla alınsın, erkən yazda kəsilib ərazidən çıxarılsın.

Bir sözlə, respublikamızın təbiəti zəngindir. Bu zənginliyi və rəngarəngliyi, yaşıl örtüyü qoruyub saxlamaq bizim hər birimizdən çox asılıdır.

Paralel.-2014.-8-11 noyabr.-№197.-S.10.

Bütün təbiəti mühafizə tədbirlərinin əsasında ətraf təbii mühitin normalaşdırılması prinsipi durur

Ekoloji hüquq mədəniyyətinin yüksəldilməsi ekoloji hüquq normalarını mənimsəmək və onları düzgün həyata keçirmək deməkdir

Sahəvi ekoloji qanunlarda ictimai nəzarətin geniş təsbit olunması əhalinin ekoloji nəzarət prosesində, o cümlədən ekoloji problemlərin həllində birbaşa, yaxud dolayı yolla iştirakı deməkdir. İnkişaf etmiş ölkələrin ekoloji qanunvericiliyində əhalinin ekoloji nəzarət prosesində iştirakının hüquqi təminatı çoxdan öz ifadəsini tapıb.

İctimai həyatın bütün sahələrində Avropa standartlarına doğru addımlayan Azərbaycanda da insanların ekoloji problemlərin həllində, ekoloji hüquq sahəsində fəal iştirak etməsinə hüquqi təminat yaradılmasının vaxtı çoxdan çatıb. Respublikamızda ekoloji nəzarətin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar bir çox hüquqi qaydalar tətbiq edilir. Bunlardan biri 23 oktyabr 2003-cü il tarixli prezident fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Torpaqların münbitliyinin təmin olunmasına dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi qaydaları" dır.

Respublikada torpaqların münbitliyinin təmin olunmasına dövlət nəzarətinin məqsədi torpaq mülkiyyətçiləri, istifadəçiləri tərəfindən kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların qorunub saxlanmasını, habelə onların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, münbitliyinin bərpası, artırılması və mühafizəsi sahəsində qanunvericilikdə müəyyən edilmiş norma tələblərinə əməl olunmasını təmin etməkdir. Bu qaydalarda dövlət ekoloji nəzarətinin hüquqi əsasları, nəzarəti həyata keçirən orqanların səlahiyyətləri, hüquq və vəzifələri şərh edilib nəzarətin həyata keçirilməsi mexanizmləri göstərilib.

Bu Qaydaların 6-cı maddəsində qeyd olunur ki, dövlət nəzarətini həyata keçirən orqan torpağın münbitliyi haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində vurulan zərərin ödənilməsi məqsədilə qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada fiziki və hüquqi şəxslərə qarşı iddia qaldırmaq hüququna malikdir. Buradan göründüyü kimi, bu qaydalar ekoloji nəzarətin hüquqi aspektlərini özündə əks etdirən mühüm sənədlərdən biridir.

İctimai nəzarətin fəaliyyət sahələrindən biri də ictimai ekoloji ekspertizadır. İctimai ekoloji ekspertiza ətraf mühitin mühafizəsi haqqında Əsas Qanunun 58-ci maddəsində təsbit olunub. Burada göstərilir ki, "İctimai birliklər və ya əhalinin digər qrupları ictimai ekoloji ekspertiza apara bilərlər". İctimai ekoloji ekspertiza ictimai təşkilatların təşəbbüsü ilə təşkil olunur, nəticələri isə təklif və tövsiyə xarakteri daşıyır.

Ekoloji ekspertiza nəzarəti funksiyaları aşağıdakı hüquqi, ekoloji tədbirlər vasitəsilə həyata keçirilir:

- Ekoloji normalaşdırma;
- Ekoloji standartlaşdırma;
- Ekoloji sertifikatlaşdırma;
- Ekoloji lisenziyalaşdırma;
- Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi;
- Ətraf mühitə təsirdə yol verilən qatılıq həddinin müəyyənləşdirilməsi.

İnsanın ətraf təbii mühitə təsiri həmişə olub. Lakin insan təbii münasibətlərinin indiki səviyyəsini cəmiyyətin uzunmüddətli sosial-iqtisadi, mədəni maraqlarını və təbiətin kəmiyyət və keyfiyyət xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla ətraf təbii mühitə təsirin elmi cəhətdən əsaslandırılmış həddinin müəyyənləşdirilməsi və optimallaşdırılmasında əsas məqsəd kimi qəbul etmək olar. Göstərilən bu məqsədə çatmaq üçün ekoloji normalaşdırma və standartlaşdırma kateqoriyalarından istifadə edilir. Rus alimlərindən Korobkin V.N və Peredel'ski göstərir ki, ətraf təbii mühitin keyfiyyəti dedikdə onun xarakteristikasının insanların təlabatına və texnoloji tələblərə uyğunluq dərəcəsi başa düşülür. Bu baxımdan bütün təbiəti mühafizə tədbirlərinin əsasında ətraf təbii mühitin keyfiyyət normalaşdırılması prinsipi durur. Bu termin insanın ətraf təbii mühitə təsirinə yol verilən həddinin normativlərinin müəyyənləşdirilməsini ifadə edir. Ekoloji normalaşdırma təbiətdən istifadə və təbiəti mühafizəsi sahəsində səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən qanunvericiliyin tələblərinə uyğun gələn ekoloji normaların müəyyənləşdirilməsidir. Standartlaşdırma isə təbiətdən səmərəli istifadə və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə tələb olunan hüquqi ekoloji standartların müəyyənləşdirilməsidir. Bu baxımdan ekoloji normalaşdırma və standartlaşdırmanı təbiətdən istifadə və təbiəti mühafizədə ekoloji nəzarətin əsas tədbirləri və alətlərindən biri kimi qiymətləndirmək olar. Ətraf mühitin ekoloji normativ və standartlar sistemində aşağıdakılar daxildir:

- Ətraf mühitin keyfiyyət normativləri;
- Ətraf mühitin vəziyyətinə zərərli təsirin yol verilən həddinin normativləri;

- Təbii ehtiyatlardan istifadənin normativləri;
- Ekoloji standartlar;
- Mühafizə-sanitar zonalarının normativləri.

Ekoloji normalaşdırma və standartlaşdırma təbiəti mühafizə qanunvericiliyi vasitəsilə tənzimləndikdən sonra hüquqi xarakter daşıyır. Bu o deməkdir ki, ekoloji normalaşdırma və standartlaşdırma istifadəçilər tərəfindən məcburi öhdəlik kimi qəbul edilir. Deməli, ekoloji nəzarətin hüquqi mexanizminin əsas məqsədi ekoloji hüquqi normaların reallaşdırılmasıdır. Lakin, ekoloji qanunvericilikdə nəzərdə tutulan bütün hüquqi normalar olduğu kimi icra olunmur. Buna görə də ekoloji nəzarətin sosial fəlsəfi mahiyyətinə ciddi diqqət yetirilməsinə zərurət yaranır. Bu baxımdan ekoloji qanunvericilikdə ilkin baza hesab olunan təbiətporuyucu hüquqi normaları əhalinin şüuruna çatdırmağa və onu geniş təbliğ etməyə ehtiyac var. Təbiətporuyucu hüquqi normalar ekologiya sahəsində əsas qanun sayılan "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında " AR qanununda aşağıdakı kimi qruplaşdırılıb:

- Prinsip normaları (3 cü maddə);
- Prioritet (öncül) normalar; (sahəvi qanunlarda);
- İmperativ (məcburi) normalar (14-15 maddələr);
- Qarantıya (zəmanət normaları).

Bu zəmanət bütün ekoloji qanunlarda iqtisadi, sanitariya, gigiyenik, ekoloji nəzarət və s. təsir vasitələri ilə həyata keçirilir. Ekoloji nəzarətin hüquqi və sosial fəlsəfi mahiyyəti əhali arasında ekoloji hüquq mədəniyyətinin yüksəldilməsini tələb edir. Ekoloji hüquq mədəniyyətinin yüksəldilməsi ekoloji hüquq normalarını mənimsəmək və onları düzgün həyata keçirmək deməkdir. Ekoloji qanunların pozulması və ekoloji cinayətlərin baş verməsi, əsasən ekoloji hüquq normalarını bilməməkdən, yaxud onlara əməl etməməkdən irəli gəlir. Buna görə də təbiətdən istifadəçilər ekoloji qanunvericilikdə irəli sürülən ekoloji normalaşdırma və standartlaşdırmanı dərk etməli və ona əməl etməlidirlər. Məsələn, "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" AR qanunun 10-cu maddəsində təbiətdən istifadənin normalaşdırılmasına görə limitlər və kvotalar müəyyən müddət üçün təbii ehtiyatların istifadəsinin, ətraf mühitə atılan zərərli maddələrin, məişət və istehsalat tullantılarının yerləşdirilməsinin son hədlərini müəyyən edir. Qanunvericilikdə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma obyektlərinə ekoloji təhlükəsizlik baxımından əhalinin həyat sağlamlığına, təbii ehtiyatların bərpasına və səmərəli istifadəsinə təhlükə yarada biləcək, Respublikada istehsal olunan və Respublikaya gətirilən məhsullar və texnologiyalar ayırd edilir. Qanunda ekoloji nəzarətin həyata keçirilməsində ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində standartlaşdırmanın (maddə 20) və sertifikatlaşdırmanın hüquqi tərəfləri öz ifadəsini tapıb. Qanunvericiliyə görə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində mövcud standartların və texniki tələblərin pozulması ilə məhsulların işlənməsi, hazırlanması, saxlanması, daşınması, satışı qadağan edilir. Qanunun 21- ci maddəsində isə göstərilir ki, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində məhsulların, işlərin, xidmətlərin texniki tələblərə uyğunluğunun müəyyən edilməsi üçün qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada sertifikatlaşdırma həyata keçirilir. "Heyvanlar aləmi haqqında " AR qanununda da heyvanlar aləminin mühafizəsi və istifadəsinə dövlət nəzarəti (maddə 43) və ictimai nəzarət (maddə 46) hüquqi cəhətdən təsbit olunub. Ekoloji normativlər müəyyən edilərkən heyvanlar aləminin mühafizəsinə dair tələblər qanunun 37-ci maddəsində öz ifadəsini tapıb. Burada qeyd edilir ki, ekoloji təhlükəsizlik normativləri, ətraf mühitə atılan və axıdılan çirkləndirici kimyəvi maddələrin, zərərli fiziki və kimyəvi təsirin yol verilə bilən son hədləri müəyyən edilərkən heyvanların yaşayış mühitinin mühafizəsi tələbləri nəzərə alınmalıdır.

Bu qanunda heyvanlar aləminin mühafizəsində əhalinin iştirakını hüquqi cəhətdən təmin etmək üçün hüquqi şəxslərlə yanaşı, fiziki şəxslərin və ictimai təşkilatların da hüquq və vəzifələri təsbit olunub. İnsan təbiət münasibətlərinin optimallaşdırılmasını təmin etmək, ekoloji tarazlığın pozulma dərəcəsini müəyyənləşdirmək, təbiəti mühafizədə ekoloji nəzarətin səmərəliliyini artırmaq üçün həyata keçirilən mühüm tədbirlərdən biri də ətraf mühitə insan təsirinin qiymətləndirilməsidir. (ƏMTQ) Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi təsərrüfat fəaliyyətini planlaşdırarkən ekoloji tələblərin nəzərə alınması prosedurasıdır. ƏMTQ təsərrüfat və digər fəaliyyət növləri nəticəsində baş verə biləcək əlverişsiz ekoloji şəraitin qabaqcadan aydınlaşdırılması və bunun qarşısının alınması məqsədilə həyata keçirilən hüquqi ekoloji tədbirlər planıdır. Son illərdə global miqyasda insan - təbiət münasibətlərinin gərginləşməsi sosial və fəlsəfi baxımdan ətraf mühitə antropogen yükün yol verilən həddinin araşdırılmasına diqqət artırılıb. Ətraf mühitə antropogen yükün yol verilən həddi təbii komplekslərdə ekosistemin tarazlığının pozulmasına gətirib çıxarmayan maksimal miqyasda təsirə deyilir. Hazırda ekosistemin ümumi davamlılığına antropogen təsirin qiymətləndirilməsi üçün aşağıdakı göstəricilərdən istifadə edilir.

- 1.Üzvi maddələrin canlı və cansız ehtiyatları;
- 2.Bitki örtüyünün, bioməhsulların, yaxud üzvi maddələrin, meydana gəlməsinin səmərəliliyi;

-3.Biomüxtəlifliyin növü və strukturu, Ətraf mühitin keyfiyyətinin tənzimlənməsi antropogen yükün müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir.

Bu baxımdan istehsalat ərazi komplekslərinin formalaşdırılmasında sənayenin inkişafında, tikintidə, şəhərsəlmada, antropogen yükün yol verilən normalarının tətbiqi ekoloji qanunvericilikdə hüquqi öhdəlik kimi nəzərdə tutulub. Ətraf mühitə antropogen yükün müəyyənləşdirilməsi təbiətdə ekoloji tarazlığın pozulma dərəcəsinin nizamlanmasına xidmət edir. Bu hüquqi öhdəliklər "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" AR qanunun müvafiq maddələrində (VI fəsil 30-34 cü maddələrdə) öz ifadəsini tapıb. Qanunun 30-cu maddəsində göstərilir ki, ətraf mühitin ekoloji cəhətdən nizamlanmasının məqsədi təbii ehtiyatların səmərəli istifadəsini və bərpasını, ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısının alınmasını təmin edən elmi cəhətdən əsaslandırılmış ətraf mühitə yol verilə bilən təsir normalarının müəyyən edilməsidir. Bu baxımdan qanunun 35-ci maddəsində göstərilir ki, təbii ekoloji sistemlərin pozulmasına səbəb olan, habelə insanın, bitki və heyvanlar aləminin genetik fondunun məhv edilməsinə, əhalinin həyat və sağlamlığı üçün təhlükəli olan xüsusi fəaliyyətlərə icazə verilmir.

Palitra.-2014.-17 oktyabr.-№225.-S.10.

Xəzər dənizinin çirklənmədən mühafizəsi böyük əhəmiyyət kəsb edir

Azərbaycan əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təmin olunması üçün irimiqyaslı layihələr həyata keçirir

Dünya əhalisinin yüksək artım tempi, ətraf mühitin çirkləndirilməsi və suyun qeyri-səmərəli istifadəsi nəticəsində mövcud ehtiyatlar sürətlə tükənmək üzrədir. Ümumi su balansı sabit saxlanıldığı halda son 50 ildə məişətdə su sərfi 31, sənayedə 39, kənd təsərrüfatında isə 28 dəfə artıb. Beynəlxalq təşkilatların hesablamalarına görə, su ilə bağlı xəstəliklər hər 8 saniyədə 1 uşağın ölümünə səbəb olur. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə 80% xəstəliklər və ölüm hadisələri məhz içməli su ilə bağlıdır. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının açıqlamasına görə, hazırda dünya əhalisinin 80%-i keyfiyyətsiz sudan istifadə edir.

İçməli su problemi bütün dünyada olduğu kimi ölkəmizdə də mövcuddur. Araşdırmalara görə, bizim yerüstü su ehtiyatımız orta illik 32,3 mlrd. kubmetrdir. Quraqlıq illərdə (az sulu illərdə) bu göstərici 23 mlrd. kubmetrə qədər azalır. Ölkədə adambaşına orta illik 3800 kubmetr su düşür. Yeraltı içməli su mənbələrində isə 23 764,28 mln. kubmetr/gün su ehtiyatı var. Azərbaycan ərazinin hər kv.km-nə və əhalinin hər nəfərinə düşən yerüstü su ehtiyatları göstəricisinə görə Cənubi Qafqaz dövlətləri və Rusiyadan geridə qalır. Cənubi Qafqazın ümumi su ehtiyatının (310 mlrd.kubmetr) 62%-i Gürcüstanın, 28%-i Ermənistanın, yalnız 10%-i Azərbaycanın payına düşür.

Su çatışmazlığı həmçinin mövcud su ehtiyatlarından rəşional istifadə edilməməsi ilə də izah edilir. Bakının su təsərrüfatı, infrastrukturunu 1,3-1,7 mln. insan üçün nəzərdə tutulsa da, hazırda paytaxt sakinlərinin sayı 2 dəfə artıb.

Bu gün respublika ərazisinin 3/4-ü Kür çayı hövzəsinə düşür və bu çay ölkə əhalisi üçün əsas içməli su mənbələrindən biri olaraq qalır. Azərbaycana bu çay vasitəsilə daxil olan suların çox hissəsi Gürcüstan və Ermənistan ərazisində formalaşır və hər iki dövlətin şəhərlərinin təmizlənməmiş tullantı sularının Kür çayına axıdılması onun hidrokimyəvi rejiminə və suyun keyfiyyətinə güclü təsir edir. Şirin su ehtiyatlarımızın daha bir qismi Araz çayı hesabınadır ki, bu çay da İran və Ermənistan ərazisində çirklənməyə məruz qalır.

Şimaldan - Rusiyanın Dağıstan ərazisindən gələn Samurda da vəziyyətin yaxşı olduğunu söyləmək mümkün deyil. Nə Ermənistan, nə də Gürcüstan ətraf mühitin mühafizəsi üzrə heç bir beynəlxalq konvensiyaya qoşulmayıb. Halbuki Azərbaycan bu sahədə 17 müxtəlif beynəlxalq konvensiyanın, o cümlədən transsərhəd suların mühafizəsi üzrə Konvensiyanın iştirakçısıdır. Məhz transsərhəd çirklənmənin səviyyəsinə nəzarət üçün Qazax (Kür çayı) və Beyləqan (Araz çayı) rayonlarında regional laboratoriyalar-monitorinq mərkəzləri yaradılıb. Sərhədlərarası su hövzələrinin problemlərinin regional səviyyədə beynəlxalq normalar çərçivəsində həlli üçün Azərbaycan "Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi üzrə" Helsinki Konvensiyasını ratifikasiya edib. Lakin digər qonşu dövlətlərin bu konvensiyaya qoşulmaması problemin həllini çətinləşdirir.

Azərbaycan Respublikasının əsas su sərvətlərini ölkə ərazisindən keçən ən böyüyü Kür və Araz olmaqla 8350-dən artıq çay, 450 göl, 61 su anbarı, yeraltı sular və digər mənbələr təşkil edir.

Su mənbələrinin çirklənməsi dedikdə, suların keyfiyyətini pisləşdirən, su obyektlərinin səthinə, dibinə və ətrafına mənfi təsir edən zərərli maddələrin tökülməsi və axıdılması başa düşülür. Su obyektlərinin əsas çirklənmə mənbələrini istilik elektrik stansiyaları, metallurqiya, neft-kimya sənayesi müəssisələri də daxil olmaqla, bütövlükdə sənaye və məişət tullantıları təşkil edir. Su mənbələrinin çirklənməsi suyu əhalinin içməsi və təsərrüfat işlərində istifadəsi üçün yararsız etməklə bərabər, həmin hövzələrdəki biomühitə də olduqca mənfi təsir göstərir. Hazırda su mənbələrinin çirklənməsinin qarşısının alınması tədbirləri, çirklənmə baş verən ərazilərdə təmizlənmə işlərinin həyata keçirilməsi, bu məqsədlə ən müasir texnologiyadan istifadə edilməsi Azərbaycanda gerçəkləşdirilən ekoloji siyasətin mühüm istiqamətlərindən birini təşkil edir.

Bu sahədə fəaliyyətin əsas hüquqi bazasını "Hidrometeorologiya fəaliyyəti haqqında", "Su Məcəlləsinin təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunları və bu qanunların icrasına xidmət edən "Ətraf mühit və təbii ehtiyatların monitorinqinin aparılması qaydaları haqqında" Əsasnamə təşkil edir. Respublikada dövlət səviyyəsində su ehtiyatlarının mühafizəsi, onlardan səmərəli istifadə olunması məqsədilə mütəmadi qaydada su ehtiyatlarının tərkibinin və çirklənməsinin monitorinqi aparılır. Kür çayının suyunun keyfiyyətinə nəzarət məqsədilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən yaradılan, müasir cihaz və avadanlıqlarla təchiz olunmuş Qazax analitik tədqiqatlar laboratoriyası, Araz çayının suyunun keyfiyyətinə nəzarət edən və Beyləqan

rayonunda fəaliyyət göstərən analogi mərkəz bu iki mühüm su mənbəyində ekoloji vəziyyəti nəzarətdə saxlamaq baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir.

Kür və Araz çaylarında suyun təmizliyinə nəzarətin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması ölkəmizin BMT-nin sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi üzrə Helsinki Konvensiyasına qoşulmasından sonra dövlət tərəfindən yüksək səviyyədə təmin edilib. Ümumilikdə, Azərbaycanda əksər çaylar zəif çirklənməyə məruz qalaraq təmiz su sinfinə aid edilir. Lakin transsərhəd çaylarımızın bir çoxunda daha böyük həcmdə çirklənmə özünü göstərir. Belə ki, respublikamızda içməli su təchizatı ilə yanaşı, məişət və kənd təsərrüfatı məqsədləri üçün geniş istifadə olunan Kür çayının Azərbaycan ərazisindəki yuxarı və aşağı axınlarında çirklənmə səviyyəsi daha yüksəkdir.

Bu, əsasən çayın Gürcüstandan keçən hissəsində sənaye və məişət-kommunal suları ilə axıdılan spesifik çirkləndiricilərin yuxarı axında özünü göstərməsi ilə əlaqədardır. Ermənistan ərazisində çirklənməyə məruz qalan Araz çayının Kürə qovuşması və çay boyunca yerləşən yaşayış məntəqələrindən suya axıdılan məişət tullantıları isə aşağı axında çirklənmə səviyyəsinin yüksəlməsinə səbəb olur. Lakin Mingəçevir şəhərindən başlayaraq suya axıdılan çirkləndiricilərin miqdarının azalması Kür çayının orta axınında suyun nisbətən təmizliyinə şərait yaradır. Respublikanın ikinci ən iri çayı olan Araz çayı keyfiyyət göstəricilərinə görə çirklənmiş su kateqoriyasına aid edilir. Araz çayının qolları olan Oxçuçay və Razdan çaylarının Ermənistan ərazisindən sənaye və məişət-çirkab sularının axıdılması nəticəsində həddən artıq çirklənmiş olması, bu çayın suyunun ekoloji təmizliyinə mənfi təsir göstərən başlıca amildir.

Təsədüfi deyil ki, Ermənistan tərəfindən məqsədli şəkildə hədsiz çirklənməyə məruz qalan Oxçuçay ölü çay adlanır. Digər bir transsərhəd çayı olan Ağstafaçayın çirklənməsinin də əsas səbəbi Ermənistanın İcevan yaşayış məntəqəsindən çaya axıdılan sənaye, kənd təsərrüfatı və məişət çirkab sularıdır. Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, Ermənistan tərəfi bu ölkə ərazisindən Azərbaycana axan çaylara yönəltdiyi çirkab sularını heç bir təmizləmədən keçirmir. Mövcud vəziyyət isə Azərbaycanın haqlı narazılığına səbəb olur və problemlə bağlı, beynəlxalq təşkilatlar qarşısında dəfələrlə məsələ qaldırılmasına baxmayaraq, bu ölkələr tərəfindən çirkab sularının təmizlənərək axıdılması istiqamətində lazımi addımlar atılmayıb.

Azərbaycan hökuməti əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təmin olunması istiqamətində əsaslı tədbirlər, irimiqyaslı layihələr həyata keçirməkdədir. Prezident İlham Əliyevin 2010-cu ili "Ekologiya ili" elan etməsi də, bu sahədə görülən işlərin intensivliyini artırır. Ümumilikdə, 2007-2010-cu illərdə Kür və Araz çayları boyu yaşayış məntəqələrində yaşayan əhalinin təmiz içməli su ilə təminatı istiqamətində Prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamları əsasında həyata keçirilən layihələr nəticəsində respublikanın 18 rayonunu əhatə edən 156 kənddə quraşdırılmış modul tipli sutəmizləyici qurğular vasitəsilə 300 min nəfərdən artıq əhali təmiz içməli su ilə təmin olunub. Gün ərzində adambaşına 20-30 litr su təmizləyən qurğulardan suyu əhaliyə çatdıran supaylayıcı şəbəkələr 150-300 metr olmaqla bir-birinə olduqca yaxın məsafədə yerləşdirilib ki, bu da kənd sakinlərinin ən çoxu 150 metrlik bir məsafədən təmiz su əldə etməsinə imkan verir.

Xəzər dənizinin suyu da Azərbaycanın mühüm içməli su mənbələrindən birinə çevrilə bilər. Belə ki, gələcəkdə Salyan rayonu ərazisində quraşdırılacaq qurğular vasitəsilə dəniz suyunun şirənləşdirilərək əhalinin istifadəsinə verilməsi mümkün olacaq. Hazırda Xəzər dənizinin çirklənmədən mühafizəsi böyük əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir. Xəzər dənizinə uzun illərdir ki, beş sahilyanı ölkədən xeyli miqdarda çirkab suları axıdılır. Lakin çirkləndiricilərin böyük hissəsi, yəni 80 faizdən çoxu məhz Volqa çayı vasitəsilə dənizə tökülür. Azərbaycan tərəfi Xəzərin çirklənməsinin qarşısının mümkün qədər alınması yönündə əsaslı tədbirlər həyata keçirir.

Dənizə axıdılan məişət sularının çirklilik səviyyəsinin aşağı salınması məqsədilə sahil zolağı boyuca 17 mobil tipli təmizləyici qurğudan istifadə olunur. Bundan əlavə, son dövrlərdə Xəzərdə antropogen təsirlərin azaldılması məqsədilə, istismara yararsız estakadaların, hidrotexniki qurğuların sökülməsi, batmış gəmilərin çıxarılması, buxta ərazisindəki yararsız köhnə neft quyularının ləğv edilməsi, neftlə çirklənmiş ərazilərdə rekultivasiya işlərinin aparılması, yaşıllıqların salınması, Neft Daşlarında və Çilov adasında yeni çirkab sutəmizləyici qurğuların istismara verilməsi də daxil olmaqla görülən bir çox tədbirlər Xəzərin Azərbaycan sularının ekoloji durumuna müsbət təsir göstərib.

Respublikada istismarda olan yeraltı suların 70-75% suvarma üçün istifadə edilir. Ümumiyyətlə, yeraltı suların çirklənməsi torpaq qatının və aerasiya zonası süxurlarının çirklənməsinin vəziyyəti ilə sıx bağlıdır. Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Mingəçevir və bir sıra iri şəhər və qəsəbələrdə içməli su ilə avtomobil yuyulur. İlk növbədə müvafiq qurumlar buna nəzarət etməlidirlər. Ölkədə su ehtiyatının məhdud şəraitində bu ehtiyatlardan səmərəli istifadə, əldə olunan suyun bərabər bölgüsü, su mənbələrinin çirklənmədən etibarlı mühafizəsi ölkəmizin hər bir sakinini üçün ciddi əhəmiyyət kəsb etməlidir.

Azərbaycanda həyata keçirilən ekoloji siyasətin mühüm istiqamətlərindən olan su mənbələrinin çirklənməsinin qarşısının alınması yönündə reallaşdırılan əsaslı tədbirlər əhalinin təmiz suya olan tələbatının ödənilməsini yaxşılaşdırmaqla bərabər, ekosistemin bütövlüyünün qorunub saxlanmasına kömək edir.

“Paralel”in Araşdırma Qrupu

**Yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında KİV-ə Dövlət Dəstəyi Fondunun
maliyyə dəstəyilə çap olunub**

Paralel.-2014.-20 avqust.-№142.-S.7.

Xəzər dənizinin ekoloji problemləri haqqında

P.Ə. Məmmədova

Geologiya İnstitutu

Məqalədə Xəzər dənizinin çirklənmə mənbələri araşdırılır, ekosistemin pozulmasına təsir edən amillər göstərilir. Bu amillərin öyrənilməsi ekoloji problemlərin həlli yollarını asanlaşdırır. Xəzər hövzəsinin ekoloji problemlərinin bütün Xəzəryanı dövlətlərin problemi olduğundan, bu sahədə elm və texnikanın nailiyyətlərindən, dünya təcrübəsindən geniş istifadə edilməsi tövsiyə olunur.

Açar sözlər: Xəzər dənizi, çirkləndirmə mənbələri, sənaye tullantıları, çaylar, neft məhsulları, ətraf mühitin mühafizəsi, monitoring.

Xəzər dənizi Yer kürəsinin ən böyük gölü olub, qapalı su hövzəsidir. O, böyük sahəyə, duzlu suya malik olduğundan və hidroloji-bioloji rejiminə görə dəniz adlandırılmışdır. Xəzərin sahəsi 378400 km², sahillərinin ümumi uzunluğu 6500 km-dir. Onun Azərbaycan sahillərinə aid olan hissəsi 825 km təşkil edir.

Xəzər dənizinin digər daxili su hövzələrindən əsas fərqi meridian boyu istiqamətlənmə və böyük uzunluğa (1200 km) malik olmasıdır ki, bu da ərazidə müxtəlif iqlim zonalarının yaranmasına səbəb olur. Belə ki, şimal sahillərdə kontinental, cənubda isə subtropik iqlim mövcuddur.

Xəzər, coğrafi yeri, iqlimi, hidroloji, hidrokimyəvi rejimi, eləcə də Dünya okeanından təcrid olunması ilə nadir flora və fauna nümunələrinə malikdir. Hazırda dənizin səviyyəsi Dünya okeanının səviyyəsindən təxminən 27 m aşağıdır. Burada 575 növ və yarımnöv bitki orqanizmləri, o cümlədən 5 növ ali bitkilər qrupuna daxil olan dəniz yosunları, fitoplanktonlar, diatom yosunları yayılmışdır. Diatom yosunları dəniz heyvanlarına yem olmaqla bərabər fotosintez prosesində iştirak edərək akvatoriyanı oksigenlə zənginləşdirir.

Dünyada məlum olan 20 min balıq növündən 111-i Xəzər dənizi sularında yaşayır. Burada qiymətli balıq növlərindən qızıl balıq, nərə balığı, kütüm, xəşəm, şahmayı, çapaq və b. məskunlaşıb. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda nərə balığının 7 növü mövcuddur. Nərə balıqları ərzaq, dərman preparatlarının hazırlanması və kürü istehsalı üçün olduqca qiymətli dir. Hazırda nərə balıqları ehtiyatı tükənmə səviyyəsindədir. 1980-ci illərdə orta hesabla 250001 nərə balığı tutulurdusa, 1994-cü ildə bu balıq ovu 7000 t-na qədər azalmışdır. Odur ki, 1997-ci ildə Xəzəryanı ölkələr ovun məhdudlaşdırılması barədə razılığa gələrək nərə balıqlarının qorunması və mühafizəsi üzrə birgə fəaliyyət planı işləyib hazırlamağa başlamışlar [1].

Xəzər «qara qızıl» - nefti ilə məşhurdur. XX əsrin ortalarında, 1949-cu ildə Xəzərdə Neft Daşları yatağı istismara verildi. 1970-ci ildə artıq bu yataqdan 7-10 (mln. t neft hasil edilirdi. Sonralar isə Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda neft ehtiyatı 10-109 mlrd. t, qaz isə 600T09 m³ hesablandı və bu, bir çox xarici neft şirkətlərinin diqqətini cəlb etdi.

1994-cü il sentyabr ayının 20-də Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin başçılığı ilə xarici şirkətlərlə birgə «Əsrin müqaviləsi» imzalandı. Bu müqaviləyə əsasən Azəri, Cıraq, Günəşli yataqlarının birlikdə istismarı nəzərdə tutulurdu. Həm də Xəzərin ekosisteminin dağılmasının qarşısının alınmasında bu müqavilənin əhəmiyyəti çox böyükdür.

Qeyd edilən müqavilədən başqa xarici neft şirkətləri ilə daha doqquz böyük neft kontraktı imzalanmışdır ki, bunlar da Qarabağ, Şahdəniz, Əsrəfi, Dan ulduzu, Abşeron, Naxçıvan, Lənkəran -dəniz və s. neft-qaz yataqlarının birgə işlənilməsinə nəzərdə tutur. Bütün bu yataqların istismarının ətraf mühitə təsirinin qiymətləndirilməsi proqramı hazırlansa da, Xəzər dənizində neft və qaz çıxarılmasının intensivləşdirilməsi, işlərin böyük dərinlikdə aparılması ilə əlaqədar suyun neft məhsulları, kimyəvi reagentlər, qazma və neftçixarma tullantıları ilə çirklənmə təhlükəsi qalmaqdadır.

Xəzəryanı ölkələr

Mənbələr

**Bioloji parçalanma
komponentləri, t/il**

Azot, t/il

Fosfor, t/il

Neft, t/il

Azərbaycan	Çaylar Məişət tullantıları Sənaye tullantıları	36000 38000 7100	19000 13000 11000	1000 3300 300	60 9400 14000
Cəmi		81100	33100	4600	2400
İran İslam Respublikası	Çaylar Məişət tullantıları Sənaye tullantıları	49500 68000 28200	12000 16000 600	1200 4400 2100	400 7800 12500
Cəmi		145700	28600	5810	20700
Rusiya Federasiyası	Çaylar Məişət tullantıları Sənaye tullantıları	807900 16000 4900	805000 5000 300	87500 1400 100	73100 3800 8900
Cəmi		828800	810300	89000	85800
Türkmənistan	Çaylar Məişət tullantıları Sənaye tullantıları	0 1600 1500	0 400 100	0 100 3970	0 100 4500
Cəmi		3100	500	4070	4600
Qazaxıstan	Çaylar Məişət tullantıları Sənaye tullantıları	13200 800 2900	6000 500 7100	600 100 100	400 200 1800
Cəmi		16900	13600	800	2400
Xəzərə bütövlükdə atılan çirkləndiricilər		1075600	886100	104280	136800

Dənizi çirkləndirən əsas mənbələrdən biri kəşfiyyat və qazma işləri zamanı tullantı kimi toplanan qazma şlamı, qazma məhlulu, lay suları, tərkibində neft olan lay qumu və s. Neft və qaz yataqlarının mənimsənilməsi zamanı bir platformadan dənizə atılan maddələrin miqdarı aşağıdakı kimidir: qazma məhlulu - 60000, şlam - 1500, lay suyu - 640 m³/gün. Bu tullantılar yüksək səviyyədə çirкли olduğuna görə hələ 1970-ci illərdə onları yenidən istifadə etmək və ya basdırmaq üçün sahilə daşınması qərara alınmışdır. Lakin Xəzərin mürəkkəb iqlim şəraiti, tez-tez və uzunmüddətli qasırğaların olması, nəqliyyat xərcləri tullantıların sahilə daşınmasını çətinləşdirir.

Xəzər dənizində neft-qaz çıxarılması üzrə işlər beş Xəzəryanı ölkədə aparılır (yalnız İranda kəşfiyyat işləri aparılır). Xəzərdə ən böyük neft ehtiyatı Qazaxıstan sahillərində aşkar edilmişdir.

Karbohidrogen ehtiyatlarının gündən-günə artan istehsalı dənizin dünya iqtisadiyyatında rolunu yüksəltməkdədir. Karbohidrogen ehtiyatlarından istifadə edilməsi prosesi sürətləndikcə, Xəzərin ekologiyasının mühafizəsi də mühüm məsələ kimi qarşıya çıxır.

Məlumdur ki, təbii parçalanmaya və ya süni təmizlənməyə məruz qalmayan tullantılar Xəzərə töküldükdə orada qalır və dəniz qapalı olduğundan digər su hövzələrinə keçmir. Neftqazçıxarma ilə yanaşı, neftin emalı, nəqli və əlaqəli sənaye sahələrinin fəaliyyətləri nəticəsində dənizə, dib çöküntülərinə və havaya ekoloji təsir arta bilər:

Maddələr Miqdarı, mq/1

Neft məhsulları 0.05

Fenol 0.001

Mis 0.005

Sink 1

Xəzərdə ekoloji tarazlığın pozulmasının əsas səbəbləri zəngin neft-qaz yataqlarının istismarı, ondan ucuz nəqliyyat yolu kimi istifadə edilməsi və sahilyanı dövlətlərin dənizi kimyəvi maddələr və müxtəlif məişət tullantıları ilə çirkləndirməsidir. Belə ki, 2002-ci ilin oktyabr ayında Xəzər gəmiçilik idarəsinə məxsus "Merkuri-2" gəmisinin Neft Daşları yatağından 10, Bakıdan isə 130 km məsafədə qəzaya uğrayaraq batması nəticəsində içərisində olan 2100 t neftin xeyli hissəsi dənizə tökülmüş və ekoloji gərginliyə səbəb olmuşdur. Gəmidəki neftin

əsas hissəsinin dəmiryol çənlərində bağlı halda qalması gələcəkdə ciddi ekoloji problem yaradacağı istisna edilmir.

Xəzəryanı ölkələr tərəfindən Xəzəri çirkləndirən əsasən neft karbohidrogenləri, fenollar, səthi aktiv maddələr, ağır metallar, üzvi maddələrdir (cədvəl). Ən böyük həcmə isə neft və neft məhsulları malikdir [4].

Xəzər dənizi eyni zamanda ona tökülən Volqa, Ural, Terek, Kür və s. çaylar vasitəsilə də çirklənir. Çirkləndirici maddələrin 50-60 %-i Volqa və Ural çaylarının payına düşür.

Respublikamızın ən iri və mühüm su arteriyası olan Kür çayı da Xəzərə çoxlu miqdarda çirkləndirici maddələr gətirir. Xəzərə tökülən Kür və ona qovuşan Araz çayları Ermənistan və Gürcüstan tərəfindən sənaye, kənd təsərrüfatı, məişət çirkabı və müxtəlif tullantılarla dənizi amansızcasına çirkləndirir. Ermənistanda yerləşən Zəngi (Razdan) və Qarasu (İrəvan şəhəri) çayları sənaye müəssisələri və kimya kombinatlarının istehsal tullantılarını Araz axıdırlar. Araz çayını Ermənistan ərazisindən axan Oxçuçay da çirkləndirir. Oxçuçay və Bərgüşadçayı isə Qafan şəhərinin filiz saflaşdırma kombinatının tullantıları çirkləndirir. Oxçuçayda oksigen rejimi pozulmuş, yol verilən həddən mis 24-50, fenol 6-15, manqan 4-9 dəfə artıqdır. Ölkəmizin ərazisində Kür çayını Qoşqarçay da çirkləndirir. Burada mis 20, fenol 6-8 dəfə yol verilən həddən çoxdur. Kür və onun qollarında bundan başqa xlor, üzvi pestisidlərlə də çirklənmələr müşahidə edilir [2].

Gürcüstanın Tbilisi, Qori, Msxeta, Rustavi, Qardabani şəhərlərinin çirkab suları, azot birləşmələri, ağır metallar, neft və neft məhsulları, fenol milyon kubmetrlərlə Kür çayına tökülür və suyu zəhərləyir. Hesablamalara görə, təkcə Gürcüstan tərəfindən ildə Araz və Kür çaylarına $3 \cdot 10^6$ tullantı atılır. Rustavi və Qardabani şəhərlərində olan istilik elektrik stansiyaları bu cəhətdən diqqəti cəlb edir. Bundan başqa, bu tullantılara Azərbaycanın Kür ətrafındakı yaşayış məntəqələrinin çirkabları da əlavə olunur.

Böyük Qafqazın şimal-şərq yamaclarından Xəzərə axan çaylar - Samur, Qusarçay, Qudyalçay, Vəlvələçay, Qaraçay, Ataçay, Dəvəçiçay, Sumqayıtçay, Pirsaatçay və cənubda Talış dağları sistemindən axan Viləşçay, Astaraçay, Metalçay, Təngərüçay və İstisuçay Xəzər hövzəsini nisbətən az çirkləndirirlər.

Dövlətimizin uğurlu neft strategiyası nəticəsində Azərbaycan Xəzər dənizinin nəhəng enerji potensialını istifadə etməklə, regionun inkişafının yeni enerji modelini yaratmışdır. Azərbaycan özünün enerji təhlükəsizliyi problemini həll edərək, eyni zamanda digər ölkələrin enerji probleminin həllində də mühüm rol oynayır. Bu da ölkəmizin gündən-günə nüfuzunun artmasına və dünya ölkələri sırasında mühüm yer tutmasına imkan verir. Bu baxımdan Xəzər hövzəsinin ekosisteminin qorunması hazırda ən aktual məsələdir.

ARDNŞ-in Xəzər dənizində ekoloji siyasətinin həyata keçirilməsi və ekoloji risklərin idarə olunması ilə Ekologiya İdarəsi məşğul olur. Onun ARDNŞ-ə məxsus 10 neft-qaz yatağının hər biri üzrə ildə iki dəfə apardığı monitorinq Xəzər dənizinin ekoloji problemlərinin həllində mühüm rol oynayır. ARDNŞ Xəzər dənizində ekoloji idarəetmə sistemini daim təkmilləşdirərək, ekoloji standart və tələblərə uyğun fəaliyyət göstərir [5].

Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, Xəzərin ekologiyası ilə Xəzəryanı dövlətlər daha ciddi məşğul olmalıdırlar. Bu ölkələr yeni-yeni kəşflərdən, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən səmərəli istifadə edərək, Xəzərə daha böyük qayğı və diqqətlə yanaşmalı, onu saf və ekoloji təmiz gələcək nəsillərə çatdırmalıdırlar.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Касымов А.Г., Аскеров Ф.А., 2001. Нефть и биологические ресурсы Каспийского моря. - Баку: ЭЛМ, с. 5-24.
2. İsayev S.A., Məsimov A.Ə., Xasayev A.İ., 2003. Geoekologiya. - Bakı: Kür nəşriyyatı, s. 235-236.
3. Касымов А.Г., 1994. Экология Каспийского озера. - Баку, 238 с.
4. Əlimov Ə.К., 2007. Xəzər hövzəsinin ekoloji məsələləri. - Bakı: Elm, s. 58-67.
5. Алиев А.Г., Ализаде Э.К., Рустамзаде Р.С., 2013. Охрана окружающей среды в Государственной нефтяной компании Азербайджанской Республики // Азербайджанское нефтяное хозяйство, № 11, с. 66-72.

Об экологических проблемах Каспийского моря

П.А. Мамедова

Каспийское море - единственное уникальное, внутреннее материковое море, которое не имеет связи с Мировым океаном.

Мониторинг экологической обстановки Каспийского моря показал, что основной вклад в загрязнение моря вносят промышленные объекты, расположенные на территориях приграничных государств. Деятельность нефтяных компаний, занимающихся поиском и эксплуатацией нефтяных и газовых месторождений, а также загрязняющие вещества (приносимые реками) значительно влияют на экологию и приводят к нарушению экологического равновесия Каспийского моря. Дальнейшее увеличение загрязнений в Каспийском море может привести к полному уничтожению флоры и фауны.

Отмечено, что загрязнение Каспийского моря является проблемой всех прикаспийских государств. Для улучшения экологической обстановки необходимо ограничить сброс вредных веществ в море и действовать согласно закону об «Охране окружающей среды», а также использовать мировой опыт в этом направлении.

Ключевые слова: *Каспийское море, источники загрязнения, промышленные отходы, реки, нефтяные продукты, охрана окружающей среды, мониторинг.*

Concerning ecological problems of the Caspian Sea

P.A. Mammadova

The Caspian Sea is a unique inland closed sea, which has no connection with World Ocean.

The monitoring of ecological problems of the Caspian Sea showed that the main contribution in the Caspian Sea contamination is being made by the industrial objects situated in the territory of Pre-Caspian states. The activity of oil companies running the exploration and development of oil and gas fields, as well as contamination material (supply by rivers) significantly impact the ecology and lead to the break of ecological balance of the Caspian Sea.

The increase of contamination in the Caspian Sea may cause total deterioration of flora and fauna.

It was noted that the contamination of the Caspian Sea is an issue of all Pre-Caspian states. In order to improve ecological environment, it is necessary to limit the wastes of harmful materials into the sea and act in accordance with the law on "The Protection of Environment", as well as to use the world experience in this field.

Keywords: *the Caspian Sea, contamination materials, industrial wastes, rivers, oil products, environmental protection, monitoring.*

Azərbaycan neft təsərrüfatı.-2014.-№6.- S.52-55.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq Azərbaycan Respublikasının ekologiya siyasətinin istiqaməti kimi

Sevil MƏMMƏDOVA

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının dosenti,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

XX əsrin ikinci yarısında bəşəriyyət bir sıra insan və onu əhatə edən ətraf mühitin qarşılıqlı əlaqələri sahəsində qlobal miqyaslı problemlərlə üzləşdi. Bu problemləri onların planetar, ümumdünya xarakterli olması və aradan qaldırılmasına dair bütün dövlətlərin təxirəsalınmaz birgə səylərinin zəruriliyi birləşdirir. Müasir dövrdə dünya birliyini narahat edən qlobal ekologiya problemləri sırasında iqlimin dəyişməsi, ozon qatının nazılaşması, ətraf mühitin çirklənməsi (atmosfer havasının, yer ətrafı kosmik fəzanın çirklənməsi, kimyəvi, toksik, radioaktiv, bioloji və genetik çirklənmələr), içməli su, tullantılar problemləri, biomüxtəlifliyin itirilməsi, ərzaq, demoqrafik problemlər və s. göstərmək olar.

Qeyd olunan xüsusiyyətlərlə səciyyələnən müasir şəraitdə istənilən dövlətin fəaliyyətinin vacib istiqamətini ekologiya siyasəti təşkil edir. Bununla belə ölkənin təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin zəruri elementi kimi beynəlxalq ekologiya əməkdaşlığında iştirak çıxış edir. Bu əməkdaşlıq ən yüksək səviyyədə mümkün olan bütün resursları, o cümlədən siyasi, iqtisadi, maliyyə, texniki və s. cəlb etməklə həyata keçirilə bilər. İndi ekologiya-iqtisadi problemlərin uğurlu həllindən təkcə təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyi deyil, həmçinin bütövlükdə bəşəriyyətin mövcud olduğundan asılıdır. Bu, həm də dövlətin beynəlxalq siyasi nüfuzu məsələsi olmaqla, onun planetar dəyişikliklərə tez və adekvat şəkildə reaksiya vermək qabiliyyətini əks etdirir. Digər tərəfdən, qlobal ekologiya problemlərinin bir ölkənin səyləri hesabına həllinin mümkün olmaması dövlətlərin xarici siyasət prioritetlərinin yenidən baxılmasına və beynəlxalq münasibətlərin ekolojiləşməsinə səbəb olmuşdur.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın əsas məqsədi dünya birliyinin səylərinin ekologiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, ekologiya nəzarət və ətraf mühitin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi metodlarının təkmilləşdirilməsi üçün birləşdirilməsindən ibarətdir.

Bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığın başlıca vasitələrindən beynəlxalq konfransları göstərmək olar. Bu baxımdan qlobal ekologiya problemlərinin həllinə yönələn beynəlxalq əməkdaşlığın fəallaşmasında və dövlətlərin ekologiya siyasətinin inkişafında BMT-nin ətraf mühit üzrə 1972-ci il Stokholm Konfransı xüsusi rol oynamışdır. Həmin Konfransda qəbul olunmuş prinsiplərdə dünya birliyinin ətraf mühitin mühafizəsi probleminə münasibəti ifadə olunur. Burada göstərilir ki, insanı əhatə edən mühitin və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması bütün dünya ölkələri xalqlarının rifahına və iqtisadi inkişafına təsir edən vacib problemdir. Bu, bütün dünya xalqlarının iradəsinin ifadəsi və bütün ölkələrin hökumətlərinin borcudur (9).

Beynəlxalq ekologiya əməkdaşlığının genişlənməsinə BMT-nin 1992-ci ilin iyun ayında Rio-de-Janeyroda (Braziliya) Ətraf Mühit və İnkişaf üzrə keçirdiyi Beynəlxalq konfrans yönəlmişdir. Həmin Konfransda davamlı inkişaf konsepsiyası rəsmi bəyənilərək, milli, regional və beynəlxalq səviyyələrdə davamlı inkişafa nail olunmasına dair konkret fəaliyyət planlarını özünə daxil edən sənədlər kimi Rio-de-Janeyro Bəyannaməsi və “XXI əsr Gündəliyi” qəbul olunmuşdur. Bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi baxımından Rio-de-Janeyro Bəyannaməsi öz əksini tapmış prinsiplər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Burada dövlətlər arasında, cəmiyyətin aparıcı bölmələri və insanlar arasında yeni əməkdaşlıq səviyyələrinin yaradılması yolu ilə yeni, ədalətli qlobal partnyorluğun qurulması məqsədilə konkret prinsiplər bəyan edilmişdir ki, onlardan da aşağıdakıları göstərmək olar:

- İnsanlara qayğı davamlı inkişafın təmin olunması səylərində mərkəzi yer tutmalıdır. Onlar təbiətlə vəhdətdə olmaqla sağlam və məhsuldar yaşamaq hüququna malikdirlər.

- BMT-nin Nizamnaməsinə və beynəlxalq hüququn prinsiplərinə müvafiq olaraq, dövlətlər ətraf mühit və inkişaf sahəsindəki siyasətinin həyata keçirilməsində öz resursları üzərində suveren hüquqa malikdirlər və onlar öz səlahiyyətləri və ya nəzarət hüddudları daxilindəki fəaliyyətləri ilə milli yurisdiksiyanın hüddudlarından kənarda yerləşən digər dövlətlərin və ya rayonların ətraf mühitinə ziyan vurulmamasına görə məsuliyyət daşıyırlar.

- Davamlı inkişafa nail olmaq məqsədilə ətraf mühitin mühafizəsi inkişaf prosesinin ayrılmaz hissəsini təşkil etməli və ondan ayrıca nəzərdən keçirilə bilməz.

- Bütün dövlətlər və xalqlar davamlı inkişafın zəruri şərti olan yoxsulluğun aradan qaldırılması vəzifəsinin həyata keçirilməsində yaşayış səviyyələrindəki fərqləri azaltmaq və dünya əhalisinin əksəriyyətinin tələbatlarının daha səmərəli ödənilməsi məqsədilə əməkdaşlıq edirlər.

- Dövlətlər digər dövlətləri ətraf mühit üçün gözlənilməz məhvəddici nəticələr törətməyə qadir olan istənilən təbii fəlakətlər və ya digər fəvqəladə vəziyyətlər barədə təxirəsalınmadan xəbərdar edir. Beynəlxalq birlik ziyanın dəymiş olduğu dövlətlərə kömək etmək üçün bütün müvafiq tədbirləri görməlidir.

- Dövlətlər ətraf mühit üçün əlverişsiz nəticələrə malik olan fəaliyyət haqqında informasiyanı və xəbərdarlığı potensial təhlükə ilə üzləşən dövlətlərə vaxtında və ya vaxtından əvvəl təqdim edir, belə dövlətlərlə ilkin mərhələdə və ya könüllü iradə şəraitində məsləhətləşmələr həyata keçirir və s. (11).

Dünya dövlətləri davamlı inkişafın tərəfdarı olduqlarını 2-4 sentyabr 2002-ci il tarixlərində Yohannesburqda (Cənubi Afrika Respublikası) BMT tərəfindən keçirilmiş davamlı inkişaf üzrə ümumdünya sammitində bir daha təsdiq edərək, ona nail olmaq üçün birinci növbəli vəzifələri, o cümlədən istehsal və istehlak modelinin dəyişməsi kimi vəzifələri qarşıya qoymuş və onların yerinə yetirilməsi planlarını müəyyən etmişlər. Yohannesburq sammitində dünya birliyinin davamlı inkişafın qurulmasına hazır olmasına qiymət verilmiş, iştirakçı – dövlətlər milli davamlı inkişaf strategiyalarının işlənilməsi və həyata keçirilməsinə başlanmasında barədə qərar qəbul etmişlər (12).

BMT-nin bu məsələlərlə bağlı növbəti “Rio+20” Forumu 2012-ci ilin iyun ayında yenə Braziliyanın paytaxtı Rio-de-Janeyroda keçirilmişdir. “Bizim seçdiyimiz gələcək” devizi altında keçən bu Forumda başlıca mövzular kimi, texnoloji proseslərin təkmilləşdirilməsinə, Yerin bioresurslarının müdafiəsinə və bir çox maliyyə tələb edən digər sahələrə xeyli həcmdə investisiyaların qoyulmasını nəzərdə tutan “yaşıl” iqtisadiyyata keçid, yoxsulluğun aradan qaldırılması və davamlı inkişaf mövzuları müzakirəyə çıxarılmış, qəbul olunmuş yekun sənəddə davamlı, sabit inkişafa, sosial və iqtisadi tərəqqiyə ətraf mühitin mühafizəsi şərti ilə keçid prinsipləri müəyyən olunmuşdur (10).

Ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizlik sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın vacib alətlərini dünya birliyi tərəfindən qəbul olunmuş beynəlxalq konvensiyalar və sazişlər təşkil edir. İndiyədək dünya birliyi tərəfindən ətraf mühitin mühafizəsinin müxtəlif aspektləri üzrə 500-dək çoxtərəfli və regional xarakterli belə sənədlər qəbul edilmişdir. Bütövlükdə, bu sahədəki konvensiyaların obyektlərini təbii resursların bütün növləri və insan fəaliyyətinin daha təhlükəli növləri təşkil edir. Bu baxımdan bioloji müxtəlifliyin mühafizəsinə, mədəni və təbii irsin, iqlimin, ozon qatının, atmosfer havasının, su növləri və dəniz mühitinin mühafizəsinə, təhlükəli tullantılar barədə və s. yönələn beynəlxalq konvensiyaları ayırmaq olar: Ozon qatının mühafizəsinə dair Konvensiya (1985), Ozon qatını dağıdan maddələr üzrə Monreal protokolu (1987), Radioaktiv tullantıların transsərhəd ötürülməsi və nəzarət üzrə Bazel Konvensiyası (1989), Bioloji müxtəliflik haqqında Konvensiya (Rio, 1992), İqlimin dəyişməsi haqqında çərçivə Konvensiyası (Nyu York, 1992), həmin Konvensiyaya əlavə olan Kioto protokolu (1997), transsərhəd su axınları və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və onlardan istifadə üzrə Konvensiya (1996) və s.

Azərbaycan Respublikası beynəlxalq münasibətlərin layiqli subyekti olaraq, digər sahələrdə olduğu kimi, ətraf mühitin mühafizəsi və təbii resurslardan səmərəli istifadə sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıqda fəal iştirak edir ki, bu da dövlətimizin ekoloji siyasətinin vacib istiqamətini təşkil edir. Dövlətimiz özünün bu sahədəki fəaliyyətində başlıca prinsip kimi, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit olunmuş sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnu (maddə 39) əldə rəhbər tutur (1). Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığa “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda xüsusi olaraq bir fəsil ayrılmış və burada göstərilir ki, Azərbaycan Respublikası ekoloji təhlükəsizliyin üstünlüyünün gözlənilməsi prinsiplərini rəhbər tutaraq ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığı həyata keçirir (maddə 81) (6).

Azərbaycanın bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlıqda iştirakı istiqamətləri kimi, birincisi, beynəlxalq konvensiyalar və sazişlərin hazırlanmasında iştirakı və onların yerinə yetirilməsini, ikincisi, ikitərəfli əməkdaşlığı, üçüncüsü, beynəlxalq təşkilatlarla aparılan işi göstərmək olar.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının ekoloji qanunvericiliyi ilə ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan istifadə sahəsində beynəlxalq hüquq prinsiplərinin daxili hüquq üzərində üstünlüyü təsbit edilmişdir. Belə ki, “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 82-ci maddəsində konkret olaraq qeyd olunur: “ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrdə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyindən fərqli normalar müəyyən edildikdə beynəlxalq müqavilələrin qaydaları tətbiq edilir” (6).

Azərbaycan Respublikasının ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində ətraf mühitin vəziyyəti, qorunması və mühafizəsi və ekoloji problemlərlə bağlı beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsi Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin “Beynəlxalq əməkdaşlıq” Şöbəsi tərəfindən həyata keçirilir Şöbə haqqında Əsasnamə Nazirliyin 15 noyabr 2004-cü il tarixli Əmri ilə təsdiq edilmişdir (3). Əsasnaməyə görə, Şöbənin əsas vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:

- Ətraf mühitin vəziyyəti, mühafizəsi və qorunması, habelə ekoloji problemlərlə bağlı beynəlxalq layihələrin hazırlanmasında iştirak etmək;

- Ətraf mühitin vəziyyəti, mühafizəsi və qorunması, habelə ekoloji problemlərlə bağlı Nazirlik tərəfindən hazırlanan normativ sənədlərin

- Ekologiya, təbii sərvətlər və hidrometeorologiya sahələrində Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq konvensiyalar üzrə əlaqələrin yaradılmasını təmin etmək;

- Hidrometeorologiya, təbii sərvətlər və ekologiya sahələrində beynəlxalq proqram və layihələrin hazırlanmasında iştirak etmək və s. (3).

Qarşısına qoyulmuş vəzifələrə uyğun olaraq Şöbə Əsasnamə ilə konkret müəyyən olunmuş bir sıra funksiyalar yerinə yetirir ki, onlardan da aşağıdakıları göstərmək olar:

- Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq layihələrdə iştirak etmək və bu sahədə dövlət siyasətinin formalaşdırılması üçün təkliflər verir;

- Beynəlxalq təşkilatlarla ətraf mühitin mühafizəsi, təbii sərvətlərin öyrənilməsi və digər sahələr üzrə əməkdaşlığa dair işgüzar əlaqələr yaradılmasını təmin edir;

- Beynəlxalq seminar, konfrans və simpoziumlarda Nazirliyin mütəxəssislərinin iştirakı haqqında müvafiq qaydada təkliflər verir;

- Öz səlahiyyətləri daxilində Azərbaycan Respublikasının ekologiya və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə sahəsində beynəlxalq öhdəliklərinin icrasını təşkil edir və bu sahədə digər qurumların işini əlaqələndirir və s. (3).

Azərbaycan Respublikası ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində müxtəlif ölkələrlə ikitərəfli əməkdaşlığa geniş yer verir, onlarla imzalanmış sazişlər və müqavilələrin yerinə yetirilməsi istiqamətində ardıcıl iş aparır. Buna misal olaraq Azərbaycan Respublikası Hökumətinin Kanada, Danimarka Krallığı, Almaniya Federativ Respublikası, Koreya Respublikası, Rumıniya ilə bu sahədə əməkdaşlığa dair imzaladığı Anlaşma Memorandumlarını, Özbəkistan, Ukrayna, Moldova, Latviya, Belarus Respublikaları Hökumətləri ilə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığa dair imzaladığı Sazişləri göstərmək olar (7).

Bundan başqa Azərbaycan Respublikası üzvü olduğu MDB çərçivəsində də ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlıqda iştirak edir. Bu əməkdaşlıq bu sahədə tərəflərin razılaşdırılmış siyasətinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Lakin MDB-nin müvafiq strukturları artıq 20 ildən çoxdur ki, təcavüzkar Ermənistan tərəfindən Azərbaycanın işğal olunmuş tarixi ərazilərində təbii komplekslərin vəhşicəsinə məhv olunmasına, həmin ərazilərdə Azərbaycan təbiətinə qarşı da soyqırım siyasətinin yürütməsinə göz yumaraq biganəlik göstərirlər. Digər tərəfdən, Ermənistan transsərhəd çaylar və Azərbaycan əhalisi üçün əsas içməli, eləcə də suvarma su mənbəyi olan Kür və Araz çaylarının beynəlxalq hüquq normalarına məhəl qoymadan qərəzli şəkildə çirkləndirir. Bütün bunlar isə MDB-nin ekoloji əməkdaşlıq siyasətinin ikili standartlar əsasında qurulduğunu bir daha göstərir və, əlbəttə, belə əməkdaşlığın səmərəliliyindən heç cür danışmaq olmaz.

Azərbaycan Respublikası regional səviyyədə də ekoloji problemlərin həllinə yönəlmiş ikitərəfli əməkdaşlıqda fəal iştirak edir. Bu istiqamətdə Azərbaycan Hökuməti Gürcüstan, Türkiyə, Rusiya Federasiyası və İran kimi qonşu dövlətlərlə əməkdaşlıq edir, onlarla müvafiq Sazişlər və Anlaşma Memorandumları imzalayaraq, onların yerinə yetirilməsinə yönələn məqsədyönlü fəaliyyət həyata keçirir (7). Regional əməkdaşlıq aspektlərindən biri Xəzər Ekoloji Proqramıdır. Xəzər Ekoloji Proqramı (XEP) Dünya Bankı və digər beynəlxalq maliyyə qurumlarının dəstəyi ilə beş Xəzəryanı ölkənin (Azərbaycan, Rusiya, İran, Türkmənistan və Qazaxıstan) razılığı ilə 1995-ci ildə təşkil edilmişdir. Bu proqramın əsas məqsədi Xəzərin ekologiyasının uzun müddət üçün idarə edilməsi və bu sahədə davamlı inkişafın təmin edilməsidir. Xəzər Ekoloji Proqramı çərçivəsində 1995-ci ildən indiyə kimi Azərbaycanda bir çox ekoloji layihələr həyata keçirilmişdir (8).

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın başlıca vasitəsi kimi beynəlxalq konvensiyalar və sazişlər çıxış edir. Azərbaycan Respublikası bu sahədəki beynəlxalq əməkdaşlığı genişləndirmək və inkişaf etdirmək, qlobal ekoloji problemlərin həllində fəal iştirak etmək məqsədilə çoxlu sayda beynəlxalq konvensiya və sazişlərə qoşulmuşdur.

Azərbaycan Respublikası hökumətinin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində iştirak etdiyi beynəlxalq əməkdaşlığın bir istiqamətini beynəlxalq layihələrin həyata keçirilməsi təşkil edir. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin həyata keçirdiyi BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı tərəfindən maliyyələşdirilən "Milli biotəhlükəsizlik", Azərbaycanın Hirkan meşələrinin Ümumdünya Mədəni və Təbii İrs Siyahısına salınması layihələrini, "İstilik effekti yaradan qazların inventarlaşdırılmasının keyfiyyətinin təkmilləşdirilməsi üçün potensialın yaradılması" regional layihəni, Cənubi Qafqazda su ehtiyatlarının idarə edilməsi və Cənubi Qafqaz çaylarının monitorinqi layihələrini, "Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin mühafizəsi üzrə milli fəaliyyət Planı və ekoloji siyasətin həyata keçirilməsinə yardım" layihəsini (TACIS) UNEP ilə birgə (Xəzər Ekoloji Proqramı çərçivəsində), "Orxus Konvensiyasının və Azərbaycanın ekologiya sahəsindəki milli qanunvericiliyinin ictimaiyyətə çatdırılması məqsədilə çap materiallarının hazırlanması və yayılması" layihəsini, Avropa Şurasının "Zümrüd Şəbəkəsi" pilot layihəsini, BMT-nin İnkişaf Proqramı və Norveç hökumətinin maliyyə dəstəyi ilə Bərk tullantıların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi layihəsini və s. göstərmək olar (4).

Bundan başqa, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən donor təşkilatlarının ayırdığı qrant və kredit vəsaitləri hesabına BMT-nin İnkişaf Proqramı və Norveç hökumətinin maliyyə dəstəyi ilə Bərk tullantıların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi Layihəsi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 14 sentyabr 2004-cü il tarixli 384 nömrəli Sərəncamına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Avropa Şurasının Katibliyi arasında imzalanmış müqavilə əsasında Zümrüd Şəbəkəsi pilot layihəsi, Dünya Bankının rəhbərliyi ilə "Kənd ətraf mühit" layihəsi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə Ümumdünya Təbiəti Mühafizə Fondu (WWF) arasında imzalanmış Qarşılıqlı Anlaşma Memorandumuna uyğun olaraq Cənubi Qafqazda iqlim dəyişməsinin təsirinin aradan qaldırılması üzrə qrant layihəsi və s. layihələr həyata keçirilmişdir (5).

Beləliklə, göründüyü kimi, sürətli sosial-iqtisadi və davamlı inkişaf sahəsində yüksək nailiyyətləri ilə dünya dövlətləri arasında layiqli yer tutan Azərbaycan Respublikası ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində məqsədyönlü beynəlxalq əməkdaşlıq siyasəti həyata keçirməklə, dünyada getdikcə daha da genişlənən bu prosesdə fəal iştirak edir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, digər sahələrdə olduğu kimi, beynəlxalq ekoloji əməkdaşlıq da dövlətlərə qarşı beynəlxalq ekoloji hüquq çərçivəsində məsuliyyətə cəlb etmə tədbirlərini nəzərdə tutur. Həmin məsuliyyətə cəlb etmə tədbirlərinin müxtəlif xarakterli sanksiyalarda yaxud vurulmuş ekoloji zərərin ödənilməsində öz ifadəsini tapmış siyasi və maddi növləri ayrılır. Bu baxımdan Azərbaycan təbiətinə qarşı ekosid siyasətini ardıcıl həyata keçirən və bu sahədəki beynəlxalq hüquq normaları və konvensiyaların tələblərinə məhəl qoymayan təcavüzkar Ermənistan dövlətinə işğal altında saxladığı Azərbaycan ərazilərini intensiv istismar etdiyinə, həmin ərazilərin təbii ekosistemlərini amansız və qərəzli şəkildə məhv etdiyinə və buradakı təbii sərvətləri, zəngin faydalı qazıntı yataqlarını talan etdiyinə görə beynəlxalq səviyyədə müvafiq sanksiyalar tətbiq edilməli və ondan Azərbaycana ekoloji kompensasiyanın ödənilməsi tələb olunmalıdır.

Bundan başqa, məlum olduğu kimi, Ermənistanın "Metsamor" atom elektrik stansiyası Azərbaycan, eləcə də Türkiyə və regionun digər ölkələri üçün böyük təhlükədir (5). Bütün bunlara görə də bu AES- in bağlanması region üçün prioritet əhəmiyyət kəsb edir və Ermənistan rəhbərliyindən stansiyanın bağlanmasını tələb edir. Lakin Ermənistan AES-in bağlanmasında maraqlı görünür və stansiyadan qonşu ölkələrə təzyiq vasitəsi kimi istifadə edir, radioaktiv tullantıları isə işğal etdiyi Azərbaycan ərazilərində basdırmaqla, bu sahədəki beynəlxalq hüquq normaları və prinsiplərini tapdalamaqda davam edir. Buna görə də, müvafiq beynəlxalq qurumlar regionun ekoloji aqibətini müəyyən edən bu məsələdə qətiyyət nümayiş etdirməli, beynəlxalq ekoloji hüquq normalarından çıxış edərək Ermənistan hökumətinə stansiyanın bağlanması üçün təzyiq göstərməlidirlər.

Təhlillər əsasında onu da göstərmək lazımdır ki, beynəlxalq ekoloji əməkdaşlıq öz inkişafında xeyli dəyişikliklərə uğramışdır.

Bu, fikrimizcə, əməkdaşlığın coğrafiyasının dəyişməsi və həmin prosesə yeni region və ölkələrin qatılması, qarşılıqlı əlaqələrin forma və metodlarının dəyişməsi, əldə olunan razılaşmalarda daha çox global problemlərin qoyulması ilə və s. bağlıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2010.

2. Azərbaycanda ətraf mühitin vəziyyəti və görülmüş işlərə dair məlumat (2008-2012-ci ilbr).ETSN. Bakı, 2013. 96 s. S.78-79// http://eco.gov.az/l_11/Jumal-l.pdf
3. Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Beynəlxalq Əməkdaşlıq Şöbəsi haqqında Əsasnamə // <http://eco.gov.az>
4. Beynəlxalq əməkdaşlıq / Beynəlxalq layihələr. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi // <http://www.eco.gov.az/b-layihe.php>
5. Ermənistandakı "Metsamor" AES-in fəaliyyəti region üçün təhlükədir// <http://az.trend.az/news/society/1845070.html>
6. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 8 iyun 1999-cu il
7. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ikitərəfli əməkdaşlıq // <http://eco.gov.az>
8. Hüseynov S. Davamlı inkişaf və ekoloji problemlər // <http://www.mediaforum.az/eko>
9. Декларация Конференции ООН по проблемам окружающей человека среды. Принята Конференцией ООН по проблемам окружающей человека среды. Стокгольм, 1972 // <http://www.un.org/ru/documents>
10. Об итогах конференции ООН по устойчивому развитию «Рио+20» // <http://www.priroda.ru/reviews/detail.php?ID=10653>
11. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию. Принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3-14 июня 1992 года // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml
12. World Summit on Sustainable Development. Plan of Implementation. Johannesburg, 2002.

Açar sözlər: ətraf mühitin mühafizəsi, Azərbaycan Respublikası, ekoloji siyasət, beynəlxalq əməkdaşlıq, prinsiplər, istiqamətlər

Ключевые слова: охрана окружающей среды, Азербайджанская Республика, экологическая политика, международное сотрудничество, принципы, направления

Keywords: Republic of Azerbaijan, ecology politic, field of environmental protection, international cooperation, principles, directions

СЕВИЛЬ МАМЕДОВА

Академия Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики, доктор философии по философии, доцент Международное сотрудничество в области охраны окружающей среды как направление экологической политики Азербайджанской Республики.

В статье на основе анализа международных документов рассматриваются принципы международного сотрудничества государств в области охраны окружающей среды, в этом контексте анализируются законодательные основы и направления международного сотрудничества Азербайджанской Республики в данной сфере.

SEVIL MAMMADOVA

Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, Assistant professor, Ph.D

International cooperation in the field of environmental protection as the direction of ecological policy the Republic of Azerbaijan

The article examines the principles of international cooperation in the field of environmental protection based on the analysis of international documents, and, in this context, analyzes the legislative framework and directions of international cooperation of the Republic of Azerbaijan in this sphere.

Azərbaycanda ekoloji problemlərin həlli istiqamətində irəliləyişlər

Hüseynqulu BAĞIROV

Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Naziri,
professor

Son illərdə Azərbaycan dinamik və dayanıqlı inkişafı, müxtəlif sahələrdə qazanılan böyük uğurları ilə təkcə regionda deyil, beynəlxalq aləmdə də yüksək nüfuz və get-gedə möhkəmlənən mövqe sahibinə çevrilmiş, ölkə rəhbərliyi tərəfindən yürüdülmən düzgün, müstəqil siyasət və inkişaf strategiyası ölkənin potensialının artmasına, dünya birliyinə sürətli inteqrasiyasına, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə, iqtisadiyyatın modernləşdirilməsinə və qeyri-neft sektorunda mühüm nailiyyətlərin əldə olunmasına imkan yaratmışdır.

Dünya ictimaiyyətinin diqqətinin ətraf mühit problemlərinə yönəldiyi, həyata keçirilən irimiqyaslı layihələr və müvafiq fəaliyyətlərin, ətraf mühitin mühafizəsinə istiqamətlənmiş siyasi maraqların bərqərar olduğu müasir dövrimizdə Azərbaycanda da çağdaş nəsillərin rifahını təmin edən, eyni zamanda gələcək nəsillərin imkanlarını məhdudlaşdırmayan «yaşıl» iqtisadiyyat, davamlı inkişaf, ətraf mühitin və təbii sərvətlərin qorunması məsələləri prioritetləşdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ölkədə ətraf mühitin mühafizəsini həyata keçirmək, təbii sərvətlərin rəşional istifadəsini təmin etmək və ətraf mühitə neqativ təsirlərin qarşısını almaq, mövcud ekosistemlərdə tarazlıq və təmizliyin saxlanmasına nail olmaq, ekoloji siyasət, sivilizasiya, nəzarətin təkmilləşdirilməsi, «yaşıl» təfəkkürün və həyat tərzinin formalaşdırılması istiqamətində fəaliyyətini davam etdirir.

Uzun müddət ərzində təcricən formalaşmış və kəskin xarakter almış su hövzələrinin, o cümlədən Xəzər dənizinin məişət və sənaye tullantı suları ilə çirkləndirilməsi, atmosfer havasına zərərli qazların atılması, biomüxtəlifliyin azalması, torpaqların eroziyaya uğraması və şoranlaşması, sənaye və məişət tullantılarının qeyri-düzgün idarə olunması və s. kimi bir sıra ekoloji problemlərin həlli zaman və məqsədyönlü fəaliyyət tələb edir.

Mövcud aktual problemlərin həlli və dinamik ekoloji tərəqqi üçün «Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı», «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı», «Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı», «Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı» və digər proqramlarda nəzərdə tutulmuş tədbirlər uğurla həyata keçirilir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən BMT-nin İnkişaf, Ətraf Mühit, Sənayenin İnkişafı proqramları, NATO, ATƏT, Qlobal Ekoloji Fond, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, Dünya Bankı, Asiya Bankı, Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondu və s. təşkilatlarla əməkdaşlıq davam etdirilir və müvafiq sazişlər əsasında inkişaf etmiş ölkələrlə ikitərəfli əməkdaşlıq qurulur. Azərbaycan Respublikası bu günədək 21 beynəlxalq ekoloji konvensiyaya qoşulmuş, müvafiq protokollar imzalamışdır.

Müasir dövrdə yaranmış ekoloji durumu və sosial-iqtisadi vəziyyəti nəzərə alaraq dövlətin ekoloji siyasətinin aşağıdakı istiqamətlərini müəyyənləşdirmək olar:

- ekoloji təhlükəsizlik təmin olunmaqla ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin tənzimlənməsi məqsədilə davamlı inkişaf prinsipləri üzrə mütərəqqi üsulların tətbiq edilməsi;
- indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə etmək, alternativ, tükənməyən enerji mənbələrindən yararlanmaq və enerji effektivliyinə nail olmaq;
- qlobal ekoloji problemlər üzrə milli səviyyədə tələbatların qiymətləndirilməsi, həlli yollarının müəyyənləşdirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi, eləcə də milli potensial imkanlardan istifadənin təmin edilməsi [1].

Ölkəmizdə həyata keçirilən dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri də Minilliyin İnkişaf Məqsədlərindən olan ölkə əhalisinin keyfiyyətli içməli su və kanalizasiya sistemləri ilə təminatının yaxşılaşdırılmasıdır.

Azərbaycanın yerüstü su ehtiyatlarının təqribən 2/3 hissəsini qonşu ölkələrdən transsərhəd Kür və Araz çayları vasitəsilə daxil olan sular təşkil edir. Əsas su mənbələri kimi qiymətləndirilən bu çayların respublika ərazisinə ifrat çirklənmiş halda daxil olması içməli su kimi dəyərli strateji potensialın məhdudlaşdırılması problemini ortaya qoyur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar tədbirlər haqqında» Sərəncamlarına əsasən Kür-Araz boyu və digər yaşayış məntəqələrində əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təmin edilməsi məqsədi ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən 20 rayonun 222 yaşayış məntəqəsində modul tipli su təmizləyici qurğular qurularaq istismara verilmiş və 400 mindən artıq əhali Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının müvafiq normalarına cavab verən içməli su ilə təmin edilmişdir. Əlavə olaraq, 40 minə yaxın əhalisi olan 50 kənddə də işlər aparılır. Yerli şəraitə tam uyğunlaşdırılmış texnoloji sxem əsasında qurğuların Azərbaycanda istehsalı təşkil edilmiş, sınaqdan keçirilmiş və artıq kəndlərdə quraşdırılır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə tədbirlər haqqında» Sərəncamlarının icrası istiqamətində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən Abşeron yarımadasının mərkəzləşdirilmiş kanalizasiya şəbəkəsi olmayan Mərdəkan, Buzovna, Bilgəh, Nardaran, Pirsağı, Novxanı və Sumqayıt sahilboyu ərazilərində, ümumilikdə, gündə 6400 m³ çirkab su təmizləmə gücünə malik beynəlxalq standartlara cavab verən modul tipli təmizləyici qurğulardan ibarət 17 stansiya istismara verilərək, «Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi» yaradılmışdır.

Azərbaycan göllərinin, xüsusilə Abşeron yarımadasında yerləşən göllərin ekoloji vəziyyəti, onların mənşəyi, yaranma səbəbləri, göl sularının çirklənmə vəziyyəti və yeraltı sularla əlaqəsi öyrənilmiş, aparılmış tədqiqatların nəticələrinə əsasən göllərin reabilitasiyası üzrə tədbirlərə başlanılmışdır.

Qadağan olunmuş və vaxtı keçmiş pestisid tullantılarının inventarlaşdırılması, onların ətraf mühitə təsirinin qiymətləndirilməsi və idarə olunması sahəsində əlaqədar təşkilatlarla birgə bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. Torpaqların fon tərkibinin, neft məhsulları, pestisidlər və ağır metallarla çirklənməsinin öyrənilməsi məqsədi ilə aparılan monitorinqlər davam etdirilir.

Sumqayıt şəhərinin ətraf mühitinin ciddi çirklənməsinə səbəb olan fəaliyyəti dayandırılmış Səthi Aktiv Maddələr Zavodunun 95,7 min m³ civə tərkibli toksiki tullantıları, digər sənaye müəssisələrindəki tullantılar, o cümlədən səhiyyə müəssisələrində əmələ gəlmiş tibbi tullantılar Sumqayıt şəhəri yaxınlığında yaradılmış Təhlükəli Tullantılar Poliqonuna daşınaraq 121380 m³ müvafiq tullantıların zərərsizləşdirilməsi təmin edilmiş, tullantı altında qalmış torpaq örtüyü təmizlənmişdir.

Ölkəmizdə bioloji müxtəlifliyin mühafizəsi həm onun itirilmiş tərkib hissələrinin, həm də daxili strukturunun bərpa edilməsi məsələsi də çox aktualdır.

Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə təbii mühitin tarazlığının qorunması, ekoloji tarixin və ölkə ərazisindəki bioloji müxtəlifliyin mühafizəsində müstəsna əhəmiyyət daşıyan «Azərbaycan Respublikası ərazisində ceyranların mühafizəsi, reintroduksiyası və tarixi areallarının yenidən bərpası» layihəsinə 24 dekabr 2010-cu il tarixində start verilmiş, Prezident İlham Əliyev və xanımı Mehriban Əliyeva ceyranların tarixən məskunlaşmış yerlərindən biri olan Abşeron rayonunun Pirəkəşkül qəsəbəsi yaxınlığındakı Qobustan-Cəngiçay ərazisinə üzərində peyk vasitəsilə məlumat toplayan xüsusi signal ötürücü xaltası olan ilk ceyran sürüsünün buraxılması prosesini izləmişlər.

Layihəyə uyğun olaraq, mövcud problemlərin öyrənilməsi və aradan qaldırılması, quraq ərazilərdə su təminatı və yem tələbatının ödənilməsi, ceyran populyasiyasının mühafizəsinin gücləndirilməsi məqsədilə çevik antibrokoniyer qrupların yaradılması və zəruri avadanlıqla təchiz edilməsi, layihə ərazisində müntəzəm monitorinqlərin keçirilməsi, vacib biotexniki tədbirlərin aparılması, ərazidə və ətrafda məskunlaşmış əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi istiqamətində intensiv işlər görülmüşdür.

Layihə başlandıqdan bəri ölkə ərazisinə reintroduksiya olunmuş ceyran sayı 150 başa çatdırılmış, 2013-cü ildə ceyranların Qafqazda tarixən məskunlaşdıqları ərazilərə reintroduksiyası çərçivəsində 10 baş ceyran Gürcüstan Respublikasının Vaşlovani Milli Parkına köçürülmüşdür.

Biomüxtəlifliyin qorunması məqsədilə əvvəlki illərdə başlanılmış xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri şəbəkəsinin genişləndirilməsi işi son illər ərzində davam etdirilmiş, yeni yaradılmış milli parklarda ekoturizmin təşkil edilməsi üçün infrastrukturun qurulması tədbirləri görülmüşdür.

2008-ci ildə Korçay Dövlət Təbiət Qoruğu yaradılmış, Hirkan Milli Parkının ərazisi meşə fondu torpaqları hesabına 18 923 ha genişləndirilərək, 40 358 hektara çatdırılmış, Zaqatala dövlət təbiət qoruğunun ərazisi meşə fondu torpaqları hesabına 23505 ha genişləndirilərək, 47349 hektara çatdırılmış və 6557 ha ərazidə Zaqatala dövlət təbiət yasaqlığı yaradılmışdır.

2009-cu ildə Naxçıvan MR-in ərazisində Arpaçay Dövlət Təbiət Yasaqlığı, Lerik rayonu ərazisində Rvarud Dövlət Təbiət Yasaqlığı yaradılmış, Şahbuz Dövlət Təbiət Qoruğu (3139,0 ha), habelə Culfa, Ordubad rayonlarının inzibati ərazilərində olan dövlət meşə fondu (396,4 ha) və Şahbuz, Culfa, Ordubad rayonlarının inzibati ərazilərində yerləşən yay otlaqlarının (27131,0 ha) torpaqları hesabına akademik Həsən Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkının ərazisi 30666,4 ha genişləndirilmişdir.

2010-cu ildə Şahdağ Milli Parkının ərazisi 14613,1 ha genişləndirilərək 130808,1 ha təşkil etmiş, Qızılağac dövlət təbiət qoruğunun ərazisi genişləndirilmiş, dənizkənarı milli parkın, Kürün deltası və ölkənin müxtəlif regionlarında yerləşən su-bataqlıq sahələrində xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin beynəlxalq standartlara uyğun infrastrukturunun yaradılması istiqamətində Hirkan və Şirvan Milli Parklarında ekoturizm şəhərciyi yaradılmış, Şahdağ Milli Parkının nümunəvi infrastrukturunu - inzibati binası, ekoturizm mərkəzi, 6 inzibati rayonda mühafizə postları və giriş-nəzarət məntəqələri qurularaq istifadəyə verilmişdir.

Xaçmaz rayonunun inzibati ərazisində dövlət meşə fondu torpaqlarının 11772,45 hektarlıq sahəsində Samur-Yalama Milli Parkı təsis edilmiş, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 25 iyun tarixli 929 nömrəli Fərmanı ilə «Samur-Yalama Milli Parkının Əsasnaməsi» təsdiq olunmuşdur.

Hazırda ölkədə ümumi sahəsi 892546,49 hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Ümumilikdə, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri ölkə ərazisinin 10,3 %-ni, o cümlədən milli parklar 3,7%-ni təşkil edir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamına əsasən ölkədə ən müasir standartlara cavab verən Zooloji Parkın yaradılması məqsədilə 55 ha torpaq sahəsi ayrılmış, layihələndirmə işləri tam yekunlaşdırılmışdır.

Meşələrin mühafizə olunması, bərpası, yeni meşəliklərin salınması, meşə fondundan səmərəli istifadənin təşkili və əhalinin ekoloji baxımdan maarifləndirilməsi istiqamətində də tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Təkcə 2008-ci ildən indiyədək 63346 ha sahədə meşəbərpa işləri aparılmış, 798 min kq-dan artıq meşə ağac və kol cinslərinin toxumları tədarük olunmuşdur. Meşə fondu ərazilərində meşə əkinlərinin becərilməsi məqsədilə xidmət və suvarma işləri, cavan ağaclıqların yetişdirilib qiymətli ağaclıqlar kateqoriyasına keçirilməsi tədbirləri, meşələrin təbii bərpasına kömək tədbirləri həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Magistral avtomobil yollarının mühafizə zolaqlarının yaşıllaşdırılması» və «Bakı şəhərinin yaşıllaşdırılması sahəsində əlavə tədbirlər haqqında» Sərəncamlarının icrası ilə əlaqədar magistral avtomobil yollarının ətrafının külək və su eroziyasından mühafizəsi, yolların estetik görünüşünün yaxşılaşdırılması məqsədilə landşaftın bərpası və yaşıllaşdırma tədbirləri həyata keçirilmiş, müxtəlif növ ağac və kollar əkilmiş, bütün ərazilər damcılı suvarma sistemi ilə təchiz olunmuşdur.

Təkcə 2013-cü ildə başa çatdırılmış layihələr çərçivəsində 1600 ha ərazidə 1910 min ədəd müxtəlif növ ağac əkilmişdir. Duzlu suları saflaşdırıb, yolkənarı yaşıllıqların suvarılmasında istifadə üçün Şirvan kanalında gücü gündə 2 500 m³ olan qurğu istifadəyə verilmişdir.

Son bir neçə il ərzində arid sahələr və aşağı keyfiyyətli topaqlarla əhatə olunmuş Bakı və Abşeron yarımadasının yaşıllaşdırılması ilə bağlı müasir metodlara əsaslanan iri yaşıllaşdırma layihələri həyata keçirilmiş, 3322 hektar ərazidə 3 472 min ağac əkilmiş, 9 min kilometrə yaxın müasir damcılı suvarma sistemləri ilə təmin olunmuşdur. Bu layihələr çərçivəsində müxtəlif bölgələrdə 1384 hektar sahədə 845 mindən artıq, əsasən, xaricdən gətirilmiş daha

məhsuldar və davamlı zeytun tingləri əkilmişdir. Bu yeni salınmış zeytun əkinlərinin sahəsi Azərbaycanda təxminən son 100 ildə yaradılmış zeytun bağları qədərdir.

Müxtəlif problemlərin effektiv həlli üçün yeni yanaşma və texnologiyaların tətbiqi, o cümlədən Salyan və Qaradağ rayonlarının ərazilərində yaşıllaşdırma tədbirlərinin effektivliyini, suvarma imkanlarının artırılması və müxtəlif çeşidli keyfiyyətli əkin materialları ilə təminatın yaxşılaşdırılması məqsədlə infrastruktur imkanları 20 min m³ olan, ilkin mərhələdə pilot olaraq sutkada 1000 m³ gücündə avadanlıq quraşdırılmış Dəniz Suyunun Duzsuzlaşdırılması Zavodu və müasir tinglikdən ibarət kompleks inşa edilmişdir. İldə 1 milyon ədəd ağac və kol (o cümlədən dekorativ) yetişdirməyə imkan verən bağlı qrunut şəraitində örtülü kök sistemli tinglikdə avtomatik idarəolunan suvarma və gübrələmə sistemi yaradılmış, mikroiqlim nəzarətini həyata keçirmək məqsədilə temperatur, rütubət, küləyin sürəti və istiqaməti, günəş radiasiyası, yağıntı miqdarını ölçmək üçün meteoroloji stansiya quraşdırılmışdır.

Su hövzələrində bioloji resursların artırılması və mühafizəsi istiqamətində də son illərdə müvafiq tədbirlər həyata keçirilmiş, balıqçılıq müəssisələri tərəfindən müxtəlif növ vətəgə əhəmiyyətli balıq körpələri süni və təbii yolla artırılıb su hövzələrinə buraxılmışdır.

Azərbaycanda süni balıqçılıq tarixində ilk dəfə olaraq kürüdən kürüyə prinsipi qorunaraq zavodda saxlanılan və təmir törədici fondunun tərkibinə daxil edilən törədici balıqlardan cinsi məhsullar alınmışdır. Bunun nəticəsində zavod hazırda qismən, yaxın gələcəkdə isə tam olaraq törədicilərə olan tələbatını ödəmək imkanına malik olacaq.

Təmir törədici fondunun düzgün idarə olunması, balıqların saxlanılma şəraitlərinin yaxşılaşdırılması, mövcud infrastrukturun rekonstruksiyası və yenilərinin yaradılması gələcəkdə digər nəbə balıqçılıq zavodlarının tələbatlarının ödənilməsi ilə bərabər, bu növ balıqların əmtəə yetişdiriciliyinə böyük təkan vermiş olacaqdır.

Hidrometeoroloji müşahidə şəbəkəsinin bərpası, inkişafı, yeni texnologiyaların tətbiqi və tərtib olunan hidrometeoroloji proqnozların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətlərində həyata keçirilən işləri də qeyd etmək lazımdır.

Bu illər ərzində ölkə ərazisində havaların kəskin dəyişməsi və təhlükəli hidrometeoroloji hadisələr barədə xəbərdarlıqlar vaxtında tərtib olunmuş, yarım sutkalıq, sutkalıq, ikigünlük, aylıq hidrometeoroloji proqnozlar hazırlanaraq, müvafiq dövlət orqanlarına, sifarişçi təşkilatlara, kütləvi informasiya vasitələri, televiziya kanalları və radio yayımları vasitəsilə birbaşa əhaliyə çatdırılmışdır. Hidrometeoroloji stansiya və məntəqələrdə aparılan müşahidələrin nəticələrindən qısa və uzunmüddətli proqnozların tərtibatında, o cümlədən gözlənilən təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrin proqnozlaşdırılmasında istifadə olunmuşdur.

Şəki, Ələt, Xınalıq, Mərzə, Altıağac, Qəbələ, Ağsu stansiyaları üçün yeni binalar tikilmiş, Neftçala, Çilov, Ələt, Tərtər, Xınalıq, Xaltan, Qırız, Mərzə, Altıağac, Ağsu stansiyalarının meteo meydançaları müasir standartlara uyğun yenidən qurulmuşdur.

Finlandiya istehsalı olan 10 ədəd kompleks avtomat meteoroloji stansiya istismara verildikdən sonra bu stansiyaların ümumi sayı 17-yə çatmışdır. Bu avtomatik stansiyalar internetdən məlumatları alır və müşahidə məlumatlarını birbaşa mərkəzə ötürə bilər.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq sərəncamının icrası ilə əlaqədar Qusar rayonunun ərazisində Qafqazda ən yüksək dağlıq «Kompleks hidrometeoroloji və Ekoloji Tədqiqat Elm Mərkəzi» yaradılmışdır. Böyük Qafqazın Bazardüzü-Şahdağ-Tufandağ ekosistemlərində hidrometeoroloji və ekoloji tədqiqat işlərinin aparılması məqsədilə yaradılmış «Kompleks Hidrometeoroloji və Ekoloji Tədqiqat Elm Mərkəzi»ndə 3 avtomat meteoroloji stansiyası qurulmuş (sonuncusu - 4172 m hündürlükdə), bütün kompleks alternativ enerji ilə təmin olunmuşdur.

Elm mərkəzinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə müasir tələblərə uyğun texniki avadanlıqlarla təchiz olunması istiqamətində işlər davam etdirilmiş, Şahdüzü və Kəboş avtomat meteoroloji stansiyalarından video və foto görüntülərin «online» rejimində nəzirliyə ötürülməsi üçün kameralar quraşdırmışdır. Elm mərkəzində VSAT sistemi qurulub, peyk vasitəsilə internetlə təchiz olunmuşdur. Kəboşda GSM kamera quraşdırılmış, fotogörüntü birbaşa nəzirliyə göndərilir. Mərkəzdə İP kamera quraşdırılmış, «online görüntü» nəzirlikdə izlənilir. Lokal kompüter şəbəkəsi yaradılmış, internetlə təchiz olunmuşdur. Kompüter VPN şəbəkəsinə qoşulmuş, hidroloji məlumatlar

internetlə VPN şəbəkəsi vasitəsilə mərkəzi serverə göndərilir. Meteoroloji müşahidələrin kompleks aparılması məqsədilə meteoroloji meydançada özüyazan cihazlar- termoqraf və hiqroqraf quraşdırılmışdır.

Avropa Meteoroloji Peyklər Təşkilatının (EUMETSAT) dəstəyi ilə quraşdırılmış yerüstü qəbuledici sistemin köməyi ilə hər 15-30 dəqiqədən bir meteoroloji peyklərdən alınan məlumatlarla hava şəraiti izlənilir.

Qobustan (Mərzə), Ağsu, Göyçay, Tərtər, Yevlax və Samux rayonları ərazisində yerləşən stansiyaların proqram təminatları təkmilləşdirilmiş, bu tədbirlər Pirallahı adası, Heydər Əliyev adına Bakı Dərin Özüllər Zavodunda yerləşən stansiyalar üçün də həyata keçirilmişdir. Görülən işlər Finlandiyanın VAYSALA şirkətinin istehsalı olan bütün Avtomat Meteoroloji Hava Stansiyalarının vahid mərkəzdən idarə edilərək informasiya mübadiləsi aparılmasına imkan verir.

Beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində müvafiq konvensiyalardan irəli gələn öhdəliklərə uyğun olaraq 7 meteoroloji stansiyadan sinoptik məlumatlar hər 3 saatdan bir beynəlxalq yayılma, 17 stansiyanın məlumatları isə regional yayıma ötürülür.

Ağcabədi rayonunun Ağgöl Milli Parkı ərazisində təkmilləşdirilmiş miniavtomat meteostansiya istismara verilmişdir. Neftçala HMS-nın yaxınlığında Kür çayı sahilində online İP kamerası quraşdırılmışdır və istənilən yerdə Kürün səviyyəsindəki dəyişiklikləri birbaşa izləmək, gursululuq dövründə səviyyədə baş verə biləcək böhran vəziyyəti operativ olaraq müəyyən etmək mümkün olur. Artıq bu tip kamera ən təhlükəli sel axımına malik Kişçay hövzəsində sel axımını müşahidə etmək üçün quraşdırılmışdır. Şahdağ Milli Parkının Ləzə ərazisində İP kamera quraşdırılmış və videogörüntü sisteminin qidalanması üçün alternativ enerji sistemi ilə təmin olunmuşdur. Tufan zirvəsində (4172 m) yerləşən stansiyada GSM fotokamera quraşdırılmışdır.

Son illərdə Azərbaycan Respublikasında iqlim dəyişmələrinə uyğunlaşma və iqlim dəyişmələrinin təsirinin yumşaldılması sahəsində də kifayət qədər işlər görülmüşdür.

Azərbaycan BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına 1995-ci ildə qoşulmuş, 1997-ci ildə Azərbaycanda İqlim Dəyişmələri üzrə Dövlət Komissiyası yaradılmışdır.

Azərbaycan üçün əsas prioritet iqlim dəyişmələrinə uyğunlaşmadır. İqlim dəyişmələrinə uyğunlaşma üzrə prioritet sahələr kənd təsərrüfatı, su ehtiyatlarının optimal idarə olunması, meşələrin bərpa və meşəsalmadır. Son illərdə Azərbaycanda meşələrin bərpa və meşəsalma istiqamətində gərin söylərdən sonra meşə örtüyünün 0,4 % artırılmasına nail olunmuşdur ki, bu da növbəti illər ərzində külli miqdarda karbon qazı emissiyasının azalması deməkdir.

Cənubi Qafqazın 2050-ci ilə qədər regional iqlim ssenariləri hazırlanır və ölkədə iqlim dəyişmələrinə həssas sahələr müəyyənləşdirilir. Sel və daşqınlara məruz qala biləcək ərazilərin xəritələri hazırlanır.

Azərbaycanın 1990-2005-ci illəri əhatə edən İqlim dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına II Milli Məlumatı hazırlanmış və 2012-ci ildən 2006-2010-cu illəri əhatə edəcək III Milli Məlumatın hazırlanması işlərinə başlanılmışdır.

«Azərbaycan Respublikasında radioaktivliyin monitorinqi sahəsində infrastrukturun inkişaf etdirilməsi» layihəsi çərçivəsində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən AEBA-nın dəstəyi ilə nüvə texnologiyalarından istifadə edən ölkələrlə sərhəd olan Qazax, Sədərək (Naxçıvan MR), Beyləqan, Astara, Quba rayonlarında və Pirallahı adasında radiasiya fonu üzərində avtomatlaşdırılmış monitorinq nəzarəti sistemi quraşdırılmamışdır. Hal-hazırda ölkə ərazisində radiasiya fonu üzərində avtomatlaşdırılmış monitorinq məlumatları hər yarım saatdan bir Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Ətraf Mühit üzrə Milli Monitorinq Departamentinə və eyni zamanda Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Böhran Vəziyyətlərdə İdarəetmə Mərkəzinə ötürülür.

Ölkə ərazisində atmosfer havası, yağıntılar, torpaq, səth suları, o cümlədən ətraf mühitin radioaktiv çirklənməsi üzrə monitorinq fəaliyyəti davam etdirilir, antropogen təsirlər nəticəsində ətraf mühitdə gedən proseslərin qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması, həmçinin ətraf mühitin vəziyyətinə dair məlumatlar bazası yaradılır, operativ və rejim məlumatları hazırlanaraq yayımlanır.

Kəşf edilmiş yataqlarda faydalı qazıntıların istismarına başlanmazdan əvvəl yataqların istismarının ətraf mühitə mümkün təsirinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi üzrə kompleks geokoloji tədqiqat işləri aparılır.

Aparılan müxtəlif miqyaslı regional geoloji, geofiziki, hidrogeoloji və mühəndis-geoloji planalma işlərinin əsas istiqamətləri respublika ərazisinin elmi cəhətdən əsaslandırılmış metallığının rayonlaşdırılmasının həyata keçirilməsinə ayrılmış struktur formasiya, zona və yarım zonalar çərçivəsində profilləşdirici faydalı qazıntıların və onların başlıca sənaye genetik tipli yataqların müəyyən edilməsinə və eyni zamanda sürüşmə proseslərinin baş verə biləcəyi ərazilərdə mühəndis geoloji şəraitin öyrənilməsinə yönəldilib. Əldə olunmuş müxtəlif profilli geoloji materiallar perspektiv planlaşdırmanın, proqnozlaşdırmanın və faydalı qazıntı yataqlarının axtarışının daha məqsədyönlü aparılmasına zəmin yaradır.

Azərbaycan Respublikası ərazisinin ümumilikdə, eləcə də Abşeron və Şamaxı-İsmayilli seysmoaktiv zonalarının ayrı-ayrılıqda seysmogeodinamik şəraitlərinin mütəmadi olaraq tədqiqi və təhlili əsasında ölkə ərazisində baş verə biləcək geodinamik proseslərin intensivliyi, genişlənmə və ya sıxılma xarakterli gərginlik deformasiya proseslərinin inkişafı, potensial seysmik risk zonalarının qiymətləndirilməsi barədə regional və lokal monitoring şəbəkəsinin toplanmış məlumatları əsasında Azərbaycan Respublikası ərazisinin seysmogeodinamik şəraiti haqqında «Xüsusi Bülletenlər» toplusu hazırlanmışdır. Bununla yanaşı, «Bakı şəhərinin şimal-şərq kəsiminin seysmik mikrorayonlaşdırılması xəritəsi» hazırlanmışdır.

İlk dəfə olaraq «Azərbaycanın qızıl yataqlarının atlası» tərtib edilmişdir. Bu atlasda Azərbaycanın Kiçik Qafqaz qırıqlıq zonasında yerləşən Dağkəsəmən, Qoşa, Qızılbulaq, Çovdar, Gədəbəy, Dağcəyir, Tülallar, Söyüdlü, Tutxun, Ağduzdağ, Ağyurd, Piyazbaşı, Şəkərdərə, Kələki, Vejnəli qızıl yataqlarının və təzahürlər qrupunun geoloji-tektonik quruluşunun başlıca xüsusiyyətləri, filizləşmənin məkanca yerləşməsi və mineral əmələgəlmələrin ardıcılıq sxemləri şərh edilmişdir.

Hazırlanmış geoloji materiallar gələcəkdə kəşfiyyat işlərinin düzgün istiqamətləndirilməsində, ehtiyat və proqnoz resursların dərinliyə və cinahlara artırılmasında, texnoloji sxemlərin düzgün seçilməsində mühüm rol oynayacaqdır.

Son illərdə ETSN-in ətraf mühitlə bağlı fəaliyyəti beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində də davam etdirilmişdir. Belə ki, bir sıra region dövlətləri, inkişaf etmiş dövlət və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa dair sazişlər hazırlanmış, razılaşdırılma və imzalanma prosesləri, birgə tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Müxtəlif ölkələrlə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığın qurulması istiqamətində işlər həyata keçirilmiş, Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə Latviya, Serbiya, Yunanıstan, Xorvatiya hökumətləri, Belarus Respublikası Təbii Sərvətlər və Ətraf Mühitin Mühafizəsi Nazirliyi arasında ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığa dair sazişlər, Rusiya Federasiyası ilə Samur transsərhəd çayının rəşadətli istifadəsi və qorunması haqqında saziş, Türkiyə Respublikası ilə meşə təsərrüfatı və meteorologiya sahələrində əməkdaşlığa dair anlaşma memorandumları, Almaniya Federativ Respublikasının Texniki Əməkdaşlıq Təşkilatı (GIZ) ilə «Təbii sərvətlərin davamlı idarə olunması sahəsində əməkdaşlıq» haqqında və Koreya Respublikası Ətraf Mühit Sənayesi və Texnologiyalar İnstitutu arasında Azərbaycanda Ətraf Mühitin İdarə Edilməsi üzrə Baş Planın hazırlanmasına dair anlaşma memorandumları imzalanmışdır.

Ekologiya ilində (2010) BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı (UNEP) tərəfindən İtaliyanın Genuya, İsveçrənin Cenevrə şəhərləri ilə yanaşı, ölkənin paytaxtı Bakı şəhəri də Dünya Ətraf Mühit Gününün 2010-cu ildə Avropa regionunda qeyd edilməsi üçün əsas üç şəhərdən biri elan edilmişdir.

Qəbələ şəhərində UNEP və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin birgə təşkilatçılığı ilə, biomüxtəliflik üzrə BMT-nin Baş Assambleyasının növbəti sessiyasına hazırlıq məqsədilə Avropanın ətraf mühit nazirləri və ekspertlər səviyyəsində 2010-cu ilin 5-7 iyul tarixlərində konfrans keçirilmiş və yekun sənəd olaraq «Qəbələ Bəyannaməsi» qəbul olunmuşdur.

2011-ci il 6-8 iyun tarixində Latviyanın ətraf mühit və regional inkişaf nazirinin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyətinin ölkəmizə səfəri çərçivəsində «Azərbaycan və Latviyanın ətraf mühit sektorları arasında əməkdaşlığa dair imkanlar» mövzusunda Biznes Forum keçirilmişdir.

2011-ci il 7-9 sentyabr tarixlərində Qəbələ şəhərində Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Beynəlxalq Pestsidlər Assosiasiyasının təşkilatçılığı ilə 11-ci Beynəlxalq Pestsid Forumu keçirilmişdir. Forum Qafqaz və Orta Asiya ölkələrinin ətraf mühit problemlərinə həsr olunmuş və forumda Avropa Parlamentinin

rəsmiləri, beynəlxalq elmi-tədqiqat mərkəzlərinin, Avropa və MDB ölkələrinin dövlət və qeyri-hökumət təşkilatlarının və s. nümayəndələri iştirak etmiş, sonda forumun bəyannaməsi (Qəbələ Bəyannaməsi) qəbul edilmişdir.

2012-ci il 16 noyabr tarixində Bakıda Avropanın Ətraf Mühitə və Səhiyyə üzrə Nazirlər Şurasının 3-cü iclası keçirilmişdir.

2013-cü il 20-22 noyabr tarixlərində «Baku Expo» mərkəzində ənənəvi 4-cü «Xəzər: Ətraf Mühitə üçün Texnologiyalar» Beynəlxalq Ətraf Mühitə Sərgisi (CTE) keçirilmiş, sərgidə müxtəlif beynəlxalq və yerli şirkətlər, həmçinin dövlət və qeyri-hökumət təşkilatları iştirak etmişdir. Bu tədbir dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan çoxsaylı şirkətləri bir araya gətirərək, müasir ekoloji texnologiyalar və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində nailiyyətləri sərgiləmişdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əsasən hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq, ətraf mühitin vəziyyəti haqqında məlumat toplamaq və ekoloji hüquqpozma ilə əlaqədar onun sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin əvəzini almaq hüququ vardır. Heç kəs ətraf mühitə, təbii ehtiyatlara qanunla müəyyən edilmiş hədlərdən artıq təhlükə törədən və ya zərər vura bilməz. Dövlət ekoloji tarazlığın saxlanılmasına, yabanı bitkilərin və vəhşi heyvanların qanunla müəyyən edilmiş növlərinin qorunmasına təminat verir. Konstitusiyaya görə ətraf mühitin qorunması hər bir şəxsin borcudur.

«Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında», «Ekoloji təhlükəsizlik haqqında», «Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında», «İstehsalat və məişət tullantıları haqqında», «Yerin təki haqqında», «Atmosfer havasının mühafizəsi haqqında», «Hidrometeorologiya fəaliyyəti haqqında», «Heyvanlar aləmi haqqında», «Ovçuluq haqqında», «Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı haqqında», «Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunları, Azərbaycan Respublikasının Meşə Məcəlləsi, Su Məcəlləsi, Torpaq Məcəlləsi və bunlara uyğun qəbul edilmiş digər normativ hüquqi aktlar ekologiya və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə olunması ilə əlaqədar münasibətləri tənzimləyir. Bu qanunvericilik aktları respublikada həmin sahənin hüquqi əsaslarını müəyyən etməklə, Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrlə birləşən hüquqi baza rolunu oynayır.

Son illərdə Azərbaycanda qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və mövcud normativ-hüquqi aktların ölkənin qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrin (konvensiya və s.) müddəalarına, həmçinin Avropa İttifaqının qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması istiqamətində tədbirlər görülmüşdür.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yarandığı gündən etibarən onun çoxsaxəli fəaliyyətində ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ictimaiyyətin maarifləndirilməsi və məlumatlandırılması prioritet istiqamətlərdən biri olmuşdur.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin «Ekologiya ili» çərçivəsində hazırladığı kompleks tədbirlər planına uyğun olaraq media nümayəndələri üçün «2010 Ekologiya ili - Yaşıl dünya naminə» devizi altında press-turlar təşkil edilmişdir. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində jurnalistlərin bilik və məlumatlılıqlarının artırılması məqsədilə ETSN nəzdində «Jurnalistlərin ekologiya məktəbi» yaradılmışdır.

«İlham Əliyevin uğurlu ekoloji siyasəti», «Azərbaycanın Bənzərsiz Təbiət Səltənəti» kitabları, Azərbaycan Respublikasının «Qırmızı Kitabı»nın ikinci nəşri və «Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin hesabatı (2008 - 2012-ci illər)» çap edilmişdir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində ölkə əhalisinin şikayət, müraciət və təkliflərinin çevik olaraq çatdırılması məqsədilə «168»nömrəli «qaynar xətt» yaradılmışdır. Geniş ictimaiyyətin «qaynar xəttə» daxil olan müraciət, şikayət və təklifləri xüsusi tərtib olunmuş kitabda qeydiyyatla alınır və icrası nəzarətə götürülür.

Ətraf mühit məsələləri ilə əlaqədar qərarların qəbul edilməsi prosesində vətəndaş cəmiyyətinin iştirakı praktikası son dövr ərzində daha da təkmilləşdirilmişdir. Bu prosesin hüquqi əsası kimi Azərbaycan Respublikası tərəfindən 1999-cu ildə «Ətraf mühit ilə bağlı məsələlərdə məlumatın əldə edilməsi, ictimaiyyətin qərar qəbul edilməsində iştirakı və ədalət məhkəməsinin açıq keçirilməsi haqqında» Orxus Konvensiyası ratifikasiya edilmiş və bu istiqamətdə ölkəmizdə böyük işlər görülmüşdür.

Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirinin yanında tərkibi əsasən QHT-nin, ictimaiyyətin nümayəndələrindən ibarət İctimai Ekoloji Şura yaradılmışdır.

Şüranın fəaliyyətinin əsas istiqamətlərinə ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji təhlükəsizlik və təbiətdən səmərəli istifadə olunması sahələri üzrə ictimaiyyətin fikrini öyrənməklə, təkliflər, proqramlar, normativ-hüquqi aktların layihələrini hazırlamaq; əhalinin ekoloji şüurunun formalaşması istiqamətində təbliğat aparmaq; ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qeyri-hökumət təşkilatları və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq etmək; ətraf mühit üzrə informasiya fondunun genişləndirilməsi, onun məqsədyönlü istifadəsinin təmin olunmasına dair təkliflər vermək və ətraf mühitlə bağlı digər birgə tədbirlərin həyata keçirilməsi daxildir.

Ötən illər ərzində Azərbaycanda ekoloji durumun sağlamlaşdırılmasına yönələn irimiqyaslı dövlət proqramları, böyük layihələrin uğurlu icrası, dinamik və məqsədyönlü fəaliyyət artıq öz bəhrəsini verməkdədir. Nüfuzlu tədqiqat mərkəzləri olan ABŞ-m Yel və Kolumbiya Universitetləri tərəfindən 2012-ci ildə açıqlanmış Beynəlxalq Ekoloji Fəaliyyətin Nəticələrinin İndeksi sənədində ətraf mühit sahəsində son 10 ildə baş vermiş müsbət dəyişikliklərin tempinə görə Azərbaycan 132 ölkə arasında 2-ci yeri tutmuşdur [2].

Mövcud faktlar göstərir ki, atmosfer havasının keyfiyyəti, iqlim dəyişməsi, kimyəvi maddələrdən təhlükəsiz istifadə, təmiz və təhlükəsiz su mənbələri, qida və enerji məsələləri demoqrafik artım, urbanizasiya, həyat dövrünün artması, iqtisadi rifah şərtləri daxilində ictimai səhiyyə üçün də prioritet hədəflərə çevrilib.

Ətraf mühitin mühafizəsi məsələlərinə yanaşmanın dəyişdirilməsi üçün əsas hərəkətverici qüvvə cəmiyyətdir. Ətraf mühit sahəsində qarşımızda duran əsas məqsədə - davamlı inkişaf prinsipləri çərçivəsində gələcək nəsillərin sağlam, təhlükəsiz yaşaması naminə ətraf mühitin qorunub saxlanması və vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına nail olunması üçün təkcə bu sahədə fəaliyyət göstərən dövlət və qeyri-hökumət təşkilatlarını deyil, müasir, qloballaşmış və açıq cəmiyyətimizin hər bir fərdinin, bütün vətəndaşların effektiv və fəal iştirakı zəruridir.

Ədəbiyyat:

1. www.eco.gov.az
2. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin hesabatları - «Azərbaycanda ətraf mühitin vəziyyəti və görülmüş işlərə dair məlumat (2008-2012-ci illər)», Bakı, 2013

Açar sözlər: *Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, ətraf mühit siyasəti, ətraf mühitin mühafizəsi, davamlı inkişaf, təbii sərvətlər, beynəlxalq əməkdaşlıq, ekoloji təbliğat*

Ключевые слова: *Министерство Экологии и Природных Ресурсов, экологическая политика, охрана окружающей среды, устойчивое развитие, природные ресурсы, международное сотрудничество, экологическая пропаганда*

Key words: *Ministry of Ecology and Natural Resources, environmental policy, environmental protection, sustainable development, natural resources, international cooperation, environmental advocacy*

Гусейнгулу Багиров

**Министр экологии и природных ресурсов Азербайджанской Республики, профессор Достижения
в области решения экологических проблем в Азербайджане**

Резюме

В статье рассматриваются основные экологические проблемы страны, важнейшие направления экологической политики, а также мероприятия, недавно осуществленные в этой области Министерством Экологии и Природных Ресурсов Азербайджанской Республики в соответствии с принципами устойчивого развития. Кроме того, обсуждаются вопросы международного сотрудничества и правовые документы, международные мероприятия, проведенные на высоком уровне, природоохранное законодательство, а также вопросы экологической пропаганды.

В статье на передний план также выдвигаются основные приоритетные вопросы, такие как сохранение единства экономического развития и экологического равновесия, возросшее внимание мирового сообщества к вопросам охраны окружающей среды, а также реализация крупномасштабных проектов и соответствующих мероприятий.

В настоящее время с учетом сформированных на глобальном уровне политических интересов, направленных на охрану окружающей среды, вопросы улучшения благосостояния современных поколений, не ограничивая при этом возможности будущих поколений, приобретают первостепенное значение.

Husseingulu Baghirov

**Minister of Ecology and Natural Resources of the Republic of Azerbaijan, Professor
Advances in Solutions to the Environmental Problems in Azerbaijan**

Summary

The article discusses the country's major environmental problems, the most important areas of environmental policy, and projects recently implemented by the Ministry of Ecology and Natural Resources of the Republic of Azerbaijan in accordance with the principles of sustainable development. Also discussed are international cooperation and legal documents, high-level international events, and environmental legislation and advocacy.

The article also puts forward key priority issues, such as the unity of economic development with the environmental balance, increasing global attention environmental issues, and the implementation of large-scale projects and related activities.

An emphasis is placed on improving the current generation without restricting the opportunity of future generations, while still taking the international community's desire to protect the environment into account.

Dövlət idarəçiliyi.-2014.-№ 1(45).-S.105-116.

Azərbaycan iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınmasında liderliyi ələ alır

İqlim dəyişmələri üzrə dünyada tanınmış QHT olan və həmişə keçmiş sovet respublikalarında ekoloji problemləri, xüsusilə də iqlim dəyişmələrinə laqeyd münasibəti tənqid edən İqlim Fəaliyyət Şəbəkəsi (Climate Action Network) "Azərbaycan iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınmasında liderliyi ələ alır" başlıqlı şərhilə Azərbaycanın bu sahədəki ambisiyalarını dəyərləndirib: "Bu neft-qaz hasil edən ölkə (Azərbaycan) bundan sonra da təbii ehtiyatlarının hesabına yaşaya biləcəyinə baxmayaraq, ölkənin rəhbərliyi sözdə deyil, əməldə az karbon tullantılı istehsalatın inkişafına yer verir...."

"İqlim dəyişmələri problemi nə ilə izah olunur və bəşəriyyəti narahat edən nədir?"

Təbii ki, söhbət global istiləşmədən gedir və ekoloqların da global olaraq gündəliyində dayanan məsələ budur. Araşdırmanı davam etdirərək iqlim dəyişmələri problemi ilə bağlı dünya ölkələrinin yüksək səviyyəli nümayəndələrinin və ekspert qruplarının bir neçə gün əvvəl bir araya gəlməsi barədə məlumatı da xarici mənbələrdən aldım. Almanyanın Bonn şəhərində "BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransına Yüksək Səviyyəli Hazırlıq Görüşü" keçirilib və son məlumatların təhlili əsasında global istiləşmənin temperatur həddinin 2 dərəcə selsi çərçivəsində saxlanılması üçün rəylər təqdim edilib. Hazırda temperaturun məhz 2 dərəcə artmasının kritik temperatur həddi kimi qəbul olunduğu və bu həddin keçilməsinin bəşəriyyət üçün arzuolunmaz nəticələrə gətirib çıxaracağı bildirilib. Bununla belə, mütəxəssislər ötən onilliklər ərzində artmaqda davam edən global temperatur artımının dayandırılmasına və 2 dərəcə selsi çərçivəsində saxlanılmasına hələlik bəşəriyyətin şansı olduğunu diqqətə çatdırıb və qeyd olunub ki, hazırda BMT-nin apardığı danışıqlar da bu dəyişmənin qarşısını almaq üçün 2020-ci ildən sonrakı dövr üçün Kioto protokolunu əvəz edəcək yeni beynəlxalq iqlim sazişinin işlənilib hazırlanmasına yönəlib. Yəni ölkələr təkcə yeni saziş çərçivəsində tullantıların azaldılması üzrə öz öhdəliklərinə (2020-ci ildən sonra) əməl etməli deyil, həm də 2020-ci ilə qədər olan dövr ərzində bu məsələyə daha ciddi yanaşmalı və bu sahədə müvafiq töhfələr verməlidirlər. Məhz bu məqamla əlaqədar bu mötəbər görüşdə ekspertlər xoş sürprizlə qarşılaşıb və Azərbaycan dövlətinin təqdim etdiyi hesabat böyük rezonansa səbəb olub...

"Azərbaycan iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınmasında liderliyi ələ alıb"- deyən xarici mütəxəssislər təbii ki, Azərbaycan tərəfinin təqdim etdiyi məlumatlara və rəqəmlərə əsaslanıb, real nəticələri təhlil etdikdən sonra bu qənaətə gəlib. Başqa sözlə, onlara həqiqətən də bu ölkənin iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınmasında liderliyi ələ almasına dəlalət edən təkzibolunmaz arqumentlər təqdim olunub, əks təqdirdə onsuz da ikili standartlar çərçivəsindən uzağa gedə bilməyən bəzi beynəlxalq qurumlar Azərbaycana qarşı ənənəvi manipulyativ mövqedən çıxış etməkdən çəkinməzdilər.

Amma əvvəlcə məlumatlara diqqət yetirək və qeyd edək ki, tədbirdə Azərbaycanı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Naziri Hüseyn Bağirovun başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti təmsil edib.

Müraciətimizə cavab olaraq bunu ETSN-nin mətbuat xidmətinin rəhbəri İradə İbrahimova da təsdiqləyib. Bildirib ki, 5-6 iyun 2014-cü il tarixlərində Almanyanın Bonn şəhərində "BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Perunun Lima şəhərində baş tutacaq Tərəflər Konfransına Yüksək Səviyyəli (Nazirlər səviyyəsində) Hazırlıq Görüşü" keçirilib.

Azərbaycanın iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınmasında liderliyə yüksəlməsi məsələsinin gündəmə gəlməsini zəruri edən səbəblər və təfəsilatı üçün yenidən xarici mənbələrin şərhinə qayıdıraq: "...yüksək səviyyəli görüşün xoş sürprizlərindən biri Azərbaycanın Ekologiya və Təbii Sərvətlər Naziri H. Bağirovun çıxışı olub. Onun Azərbaycanda, əksər postsovet ölkələrinə xas olan iqtisadi eniş hesabına deyil, az karbonlu tullantılı istehsalata keçməyi təmin edən dövlət proqramları sayəsində ətraf mühitə atılan istilik effekti yaradan qazların həcmnin azaldılmasında irəliləyişə nail olunması barədə məruzəsi geniş rezonans və müsbət reaksiya doğurub..."

ETSN-nin mətbuat xidmətinin rəhbəri İradə İbrahimova Azərbaycan nümayəndə heyətinə istinadən verdiyi məlumata görə, Azərbaycan hökumətinin təqdim etdiyi hesabatdakı faktlar başqa inkişaf etməkdə olan və fəvqəl surətdə inkişaf edən ölkələrin nümayəndələrinin çıxışlarındakından fərqli olaraq inkişaf etmiş ölkələrdən daha çox yardım almaq ideyası üzərində yox, ölkənin öz imkanlarına söykənərək gördüyü və görməkdə olduğu işlər barədə real rəqəmlər üzərində qurulduğundan tədbirdə iştirak edən mütəxəssislər, QHT-lər və media nümayəndələri tərəfindən maraqla qarşılanıb və yüksək qiymətləndirilib. Yüksək səviyyəli görüş beynəlxalq ekspertlərin və dünya mətbuatının diqqət mərkəzində olduğundan bir sıra mətbuat orqanlarında Azərbaycanın bu sahədə gördüyü işlər başqalarına yaxşı nümunə kimi təqdir olunub. Öyrəndik ki, həqiqətən də Azərbaycanın

təqdim etdiyi hesabatda görülmə işlərin ölkənin öz maliyyə imkanları hesabına reallaşmasının vurğulanması daha çox diqqət cəkib (Avropanın, həmçinin dünyanın bəzi ölkələrində hələ də davam edən maliyyə böhranına rəğmən Azərbaycanın özünün maliyyə imkanlarına malik olması bəzi ikili standart həvəskarlarını vicdanlarının səsinə qulaq asmağa vadar edib). Çünki əksər ölkələr global iqlim dəyişmələrinin səbəbkarı kimi inkişaf etmiş ölkələri, xüsusən Avropa ölkələrini və ABŞ-ı günahlandırır (iqtisadiyyatı yüksək inkişaf etmiş ölkələrin ətraf mühitə atdığı istilik effekti yaradan qazların həcmi dəfələrlə yüksəkdir) və bunun müqabilində iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınması üçün həmin ölkələrdən maliyyə vəsaiti tələb edir. Azərbaycan dövlətinin isə bu işləri öz resursları hesabına, ölkənin və xalqın gələcəyi naminə etdiyini, bundan sonra da bu prosesin davamlı olacağını bəyan etməsi, göründüyü kimi beynəlxalq rezonansa səbəb olub.

Liderliyə aparan strateji xətt: faktlar və rəqəmlər göstərir ki, həqiqətən də Azərbaycan dövləti xalqın, ölkənin gələcəyi üçün bütün sahələrdə müasir dünyada cərəyan edən aktual prosesləri prioritet istiqamətlər kimi səciyyələndirir, buna uyğun olaraq öz perspektiv inkişaf yolunu cızır. Bu ölkə indi heç bir tövsiyə və tələb gözləmədən gələcək üçün tarix qarşısında öz vəzifələrini yerinə yetirir.

Bütün bəşəriyyətin diqqət mərkəzində olan global iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınması istiqamətində də ölkənin gördüyü işlər bütün reallığı ilə ortadadır. Rəqəmlər doğrudan da kifayət qədər gözə çarpanıdır. Məsələn, SSRİ-dən ayrılanda və Kioto protokoluna qoşulanda Azərbaycan atmosfərə ildə 71 mln. ton istilik effekti verən qaz tullantıları atırdı. Hesab olunurdu ki, SSRİ-nin iqtisadiyyatı dağılandan sonra tullantıların həcmi 34 mln tona düşüb. Amma indi Azərbaycan iqtisadiyyatı 4 dəfə böyüyüb, deməli tullantılar da 4 dəfə artmalı idi. Lakin tullantılar hələ də 70 faiz səviyyəsində qalıb və bu da məntiqidir. Çünki dövlət proqramlarına uyğun olaraq Azərbaycanda kimya zavodlarının əvəzinə qida zavodları tikildi və ona görə də istilik effekti yaradan qazların ətraf mühitə atılmasının həcmi artmır, əksinə azalmağa doğru gedir. Ona görə ki, neft sənayesində ümumi istehsal həcmi 2 faiz azalıb, əksinə qeyri-neft sənayesində 10 faiz artım qeydə alınıb. İqtisadiyyatımız isə inkişaf edir.

Digər tərəfdən, sözügedən görüşdə Azərbaycan tərəfinin təqdim etdiyi hesabatda göstəriləyi kimi "artıq Azərbaycanda alternativ və bərpa olunan enerji mənbələri üzrə Dövlət Agentliyi yaradılıb, bərpa olunan enerji mənbələri üzrə Dövlət Proqramı qəbul edilib və bu sahədə Milli Strategiya hazırlanır. Bunun nəticəsidir ki, ölkədə enerji istehsalında bərpa olunan enerji mənbələrinin real payı 11 faizə çatdırılıb. Hazırlanan Milli Strategiyada isə 2030-cu ilə qədər termal, günəş və külək enerjisinin payının 30 faizə qədər yüksəlməsi nəzərdə tutulur". Bunlar təkzibolunmaz faktlar və rəqəmlərdir.

Araşdırma göstərir ki, 2000-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən bu yöndə ardıcıl olaraq tədbirlər görülmüşdür. Dövlət başçısının apardığı məqsədyönlü siyasətə uyğun olaraq bu sahədə də aydın, şəffaf, bilavasitə gələcəyə hesablanan strateji xətt müəyyənləşdirilib. Vaxtında müəyyən edilmiş strateji istiqamətlərə uyğun olaraq görülmüş tədbirlər bu gün Azərbaycanın beynəlxalq arenada məhz bu yöndə də liderliyə çatmasına zəmin yaradıb. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin imzaladığı 2004-cü il 21 oktyabr tarixli sərəncamla "Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı", 2005-ci il 14 fevral tarixli Sərəncamla "Azərbaycan Respublikasının yanacaq-enerji kompleksinin inkişafı (2005-2015-ci illər) üzrə Dövlət Proqramı" təsdiq edilib. "Alternativ və bərpa olunan enerji sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2013-cü il 1 fevral tarixli Fərmanı və "2012-2020-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadəyə dair Dövlət Strategiyasının hazırlanması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 29 dekabr tarixli Sərəncamı imzalanıb. 2011-ci ildən etibarən Alternativ və Bərpa olunan Enerji Mənbələri üzrə Dövlət Agentliyi tərəfindən aşağıdakı layihələr həyata keçirilir:

2011-ci ildə Qobustan rayonu ərazisində hər birinin gücü 0,9 MVt-a çatan üç külək turbini, 1,8 MVt gücündə günəş enerjisi stansiyası və 1 MVt gücündə bioenerji qurğusu yaradılıb,

Xızı rayonu ərazisində gücü 15 MVt və 25 MVt olan Külək Elektrik Stansiyalarının tikintisi davam etdirilir, Abşeron dəniz rayonunda gücü 15 MVt olan külək parkının inşası planlaşdırılır,

Pirəküskül ərazisində gücü 60 MVt və 150 MVt, Xızı rayonu ərazisində gücü 33 MVt, 25 MVt və 3,6 MVt, Müşfiq qəsəbəsi ərazisində isə gücü 9 MVt olan Külək Elektrik Stansiyalarının tikintisi nəzərdə tutulub,

Respublikanın yüksək potensiallı ərazilərində (Xaçmaz, Lənkəran, Masallı və s. rayonlarında) geotermal istilik stansiyalarının inşası nəzərdə tutulub.

2014-cü il aprel ayından Alternativ və Bərpa Olunan Enerji Mənbələri üzrə Dövlət Agentliyinin sifarişi ilə Bakının Suraxanı rayonunda yeni "Suraxanı" və Pirallahı rayonunda "Pirallahı" Günəş Elektrik Stansiyalarının inşasına başlanılıb. Hər iki günəş elektrik stansiyasının tikintisində Alternativ və Bərpa Olunan Enerji Mənbələri üzrə Dövlət Agentliyi tərəfindən Sumqayıt şəhərində inşa edilmiş "Azgüntex" Məhdud Məsuliyyətli

Cəmiyyətimdə istehsal olunmuş günəş panellərindən istifadə edilir. Gələcəkdə Pirallahı rayonunda külək elektrik stansiyalarının da tikintisi nəzərdə tutulub. Alternativ və Bərpa Olunan Enerji Mənbələri üzrə Dövlət Agentliyinin məlumatına görə, 2015-ci ildə Azərbaycanda ümumi gücü 135,3 MVt olan 3 külək elektrik stansiyasının tikintisi başa çatacaq.

Dövlət Agentlinin sifarişi ilə 5 rayonda (Naxçıvan Muxtar Respublikasında, Neftçala, Oğuz, Gədəbəy, Balakən rayonlarında hər biri 10 MVt olmaqla hibrid tipli (külək, günəş və bioqaz) elektrik və istilik stansiyalarının texniki-iqtisadi əsaslandırması hazırlanır. Samux rayonunda isə təsərrüfat üçün lazım olan istilik və elektrik enerji tələbatını bərpa olunan enerji (günəş, külək, bioqaz və geotermal) hesabına təmin edən əkinçilik, tərəvəzçilik, bağçılıq, şitil yetişdirmə, heyvandarlıq, quşçuluq, balıqçılıq, kənd təsərrüfatı məhsulları emalı sahələrini cəmləşdirən aqro-kompleksin tikintisi üçün layihə-smeta sənədləri işlənir. Eyni zamanda ölkədəki mazutla işləyən istilik elektrik stansiyaları qazla işləmə prinsipinə keçirilib, su elektrik stansiyaları (Mingəçevir 1, Mingəçevir 2) yenidən qurularaq istehsal güclərinin artırılmasına nail olunub.

Artıq beynəlxalq müstəvidə, BMT-nin mötəbər qurumu səviyyəsində də qəbul olundu ki, strateji xəttin müəyyən olunması ilə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi Azərbaycanda istilik effekti yaradan qaz tullantılarının azalmasına səbəb olub və hesablamalara əsasən 2020-ci ilə qədər olan dövr ərzində istilik effekti yaradan qaz tullantılarının həcmi Azərbaycanda ildə təqribən 4-5 mln. ton azalacaq.

Deməli, həqiqətən də "Azərbaycan iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınmasında liderliyi ələ alır" və bunun real-praktik əsası var. Çünki tanınmış beynəlxalq QHT-nin şərh etdiyi kimi "bu neft-qaz hasil edən ölkə bundan sonra da təbii ehtiyatlarının hesabına yaşaya biləcəyinə baxmayaraq, ölkənin rəhbərliyi sözdə deyil, əməldə az karbon tullantılı istehsalatın inkişafına yer verir..."

“trend”

Şərq.-2014.-13 iyun.-№104.-S.12.

Ekologiya sahəsində davamlı inkişaf prinsipləri tətbiq olunur

Hüseyn BAĞIROV,
ekologiya və təbii sərvətlər naziri

Bu gün Azərbaycanda 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu, 24 dövlət təbiət yasaqlığı var

Ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə istifadə edilməsi Azərbaycanda aparılan sosial-iqtisadi islahatların tərkib hissələrindən biridir. Müstəqilliyin bərpasından sonrakı illərdə ölkəmizdə ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əsaslı dönüş yaranmış, təbii ehtiyatların, o cümlədən faydalı qazıntıların, su, torpaq, hava kimi əvəzsiz sərvətlərin, meşələrin və biomüxtəlifliyin mühafizəsi sahəsində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Hazırda iqtisadi inkişafıla bərabər ətraf mühitin sağlamlaşdırılması ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi və iqtisadi kursunu uğurla davam etdirən, ideyalarını gerçəkləşdirən Prezident İlham Əliyevin daim diqqət mərkəzindədir. Ölkənin sosial-iqtisadi həyatının bütün sahələrinin inkişafı ilə yanaşı, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması məsələlərinə də göstərilən gündəlik qayğının, həyata keçirilən ardıcıl tədbirlərin nəticəsində ölkədə ekoloji durum əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşmışdır. Keçmişdən miras qalmış ekoloji problemlərin aradan qaldırılması və səmərəli idarəetmə sisteminin təşkili də Azərbaycanın beynəlxalq miqyasda nüfuzunun artmasına təkan vermişdir. İqtisadiyyatın sürətli inkişafı, o cümlədən milli neft strategiyasının müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi ekoloji problemlərin həll edilməsi üçün səmərəli imkanlar yaratmışdır.

İnsanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi ölkədə aparılan sosial islahatların mühüm tərkib hissələrindən biridir. Ölkə rəhbərliyinin ekologiya ilə bağlı məsələləri daim diqqət mərkəzində saxlaması ətraf mühitin yaxşılaşdırılması istiqamətində aparılan işlərə böyük təkan verir, bu sahədə iri layihələr uğurla həyata keçirilir.

Keçən əsrin 90-cı illərinin ikinci yarısından başlayaraq əldə olunan sosial-iqtisadi inkişaf, dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya sahəsində qazanılan nailiyyətlər göz qabağındadır. Müstəqil dövlət quruculuğu prosesində iqtisadi islahatların və inkişafın mahiyyət etibarilə yeni bir modeli yaranmış, makroiqtisadi sabitlik qorunub saxlanılmış və inkişafın dayanıqlığı təmin edilmişdir. Son illər əldə olunmuş nailiyyətlər dövlətin iqtisadi əsaslarını daha da möhkəmləndirərək qeyri-neft sektorunun, infrastruktur sahələrinin, regionların inkişafının sürətləndirilməsi, yoxsulluğun azaldılması, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması və digər məsələlərin həlli istiqamətində daha təsirli tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün imkanları genişləndirmişdir.

Uzun illər ərzində yaranmış ekoloji problemlər təhlil edilərək onların kompleks həllinə yönəldilən və davamlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanan milli və dövlət proqramları təsdiq olunmuş və onların icrasına başlanmışdır. Ölkədə mövcud olan qoruq və yasaqlıqların əraziləri genişləndirilmiş, milli parklar yaradılmış, ətraf mühitin qorunmasının gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bu proqramların əsas məqsədi ətraf mühitin mühafizəsinə yönəldilmiş dövlət əhəmiyyətli investisiya layihələrinin sistemli və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarət olmuşdur. Ətraf mühitlə bağlı qəbul olunmuş dövlət proqramlarının uğurla reallaşdırılması, mövcud ekoloji problemlərin daha səmərəli həlli məqsədilə müvafiq sərəncamların imzalanması bu sahənin ölkəmizdə prioritet əhəmiyyət kəsb etdiyini təsdiqləyir.

Təbii ehtiyatların istismar intensivliyi, Xəzər hövzəsinin Azərbaycan Respublikası üzrə ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsi, aparılan işlərin tam ekoloji nəzarətdə saxlanılması, eyni zamanda ekoloji ekspertiza tələblərinin mövcud dünya standartlarına uyğun qurulması problemlərin azalması və bu sahədə əsaslı dönüşün yaranması ilə nəticələnmişdir. Bu baxımdan istehsal intensivliyi ilə müşayiət olunan və formalaşan tullantıların ətraf mühitdən təcrid edilməsi, onların utilizasiyası və idarə olunması xüsusi prinsiplilik kəsb edir.

Ekoloji hüquq pozuntularına görə məsuliyyətin artırılması ekoloji nəzarət sahəsində iqtisadi tənzimlənmə mexanizminin qurulmasına gətirib çıxarmışdır. Ümumilikdə ekoloji vəziyyət, təbii ehtiyatlar, onların mühafizəsi və bərpası davamlı iqtisadi inkişafın ümumi konsepsiyasının tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Xüsusilə qeyd etmək yerinə düşər ki, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi, indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə, alternativ enerji mənbələrindən yararlanmaq və enerji effektivliyinə nail olmaq, global ekoloji

problemlər üzrə milli səviyyədə tələbatların qiymətləndirilməsi, məsələnin həlli yollarının müəyyənləşdirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi bu gün də Azərbaycan dövlətinin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətləridir.

Ölkənin iqtisadi inkişaf tempinə uyğun olaraq Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi çevik idarə edilən ekoloji siyasətin həyata keçirilməsi istiqamətində ətraf mühitin hər hansı komponentinin bərpa olunmayan dərəcədə pozulmasına səbəb ola biləcək fəaliyyətin qarşısının alınması, aztullantılı texnologiyaların tətbiq edilməsi, beynəlxalq təşkilatlar və inkişaf etmiş ölkələrlə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əlaqələrin genişləndirilməsi, əhali arasında ekoloji təbliğatın və maarifləndirmənin gücləndirilməsi prinsiplərini tətbiq edir. İqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı ilə bağlı ölkəmizdə mövcud olan ekoloji problemlərin həll edilməsi məqsədilə təmiz texnologiyaların tətbiqinə böyük üstünlük verilir.

Müasir dövrdə ətraf mühitin çirklənməsi, global iqlim dəyişmələri bəşəriyyəti narahat edən əsas problemlərdəndir. Bunların həlli istiqamətində alimlər və mütəxəssislər müxtəlif fikirlər yürüdürlər ki, bunlardan da ən önəmli alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadədir. Ümumiyyətlə, nazirlik ekoloji problemlərin həllinə yönəlmiş tədbirlərin səmərəliyinin artırılması və operativ həll olunmasını təmin etmək, o cümlədən ətraf mühitin sağlamaşdırılması məqsədilə ardıcıl işlər həyata keçirir. Prezident İlham Əliyevin imzaladığı fərmanlarda, təsdiq etdiyi milli və dövlət proqramlarında ekoloji mühitin sağlamaşdırılması məqsədilə nəzərdə tutulan hədəflərin reallaşması üçün yerinə yetirilməsi zəruri olan vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir. Buna uyğun olaraq, ətraf mühitin bütün trayektoriyasında, o cümlədən biomüxtəlifliyin mühafizəsi, meşələrin inkişafı, yaşıllıqların artırılması, su ehtiyatlarının davamlı idarə olunması sahəsində nəzərəcarpacaq nailiyyətlər əldə olunur. Ölkə rəhbəri tərəfindən təsdiq edilmiş "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı", "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı", "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı", "Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı", "2011-2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı" və digər proqramlarda nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi buna əyani misaldır.

Həmin tədbirlər çərçivəsində arid sahələr və aşağı keyfiyyətli torpaqlarla əhatə olunmuş Bakı və Abşeron yarımadasının yaşıllaşdırılması ilə bağlı müasir metodlara əsaslanan irimiqyaslı yaşıllaşdırma layihələri həyata keçirilmiş, 3510 hektar ərazidə 3,6 milyon ağac əkilmiş, 9 min kilometrə yaxın müasir damcılı suvarma sistemi çəkilmişdir. Bunlardan əlavə, müxtəlif bölgələrdə 1750 hektar sahədə 1,1 milyon əsasən xaricdən gətirilmiş daha məhsuldar və davamlı zeytun tingləri əkilmişdir. Yeni salınan zeytun əkinlərinin sahəsi Azərbaycanda tarixən mövcud olmuş zeytun bağları qədərdir. Xəzər dənizinin suyunun duzsuzlaşdırılması üçün isə infrastruktur imkanları gündə 20 min kubmetr olan zavod və müasir tinglikdən ibarət kompleks istifadəyə verilmişdir. Eyni zamanda, əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatını yaxşılaşdırmaq məqsədilə 450 mindən çox əhali modul tipli sutəmizləyici qurğular vasitəsilə keyfiyyətli içməli su ilə təmin olunmuşdur.

Son illər ərzində meşə ilə örtülü ərazilərin sahəsi 1 milyon hektarı keçmiş və ümumi ölkə ərazisinin 11,4 faizindən 11,8 faizədək artmışdır. Bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılması sahəsində həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində isə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin ümumi sahəsi 2003-cü ildən başlayaraq təxminən 2 dəfə artırılaraq 893 min hektara çatdırılmışdır. Bu da ölkə ərazisinin 10,3 faizini təşkil edir. Hazırda ölkədə 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir.

Yer təkinin geoloji öyrənilməsi işlərində də ciddi nəticələr əldə olunmuş, dağ-qazma və buruq-qazma avadanlıqları bazasının yeniləşdirilməsi, yeni texnika və texnologiyaların tətbiqi sayəsində geoloji-kəşfiyyat işlərinin iqtisadi səmərəliyinin artırılmasına nail olunmuşdur. Son 10 ildə 192 yataq və çoxsaylı təzahürlər, o cümlədən 12 filiz (bunlardan 8-i qızıl), 52 qeyri-filiz, 127 inşaat materialları və yeraltı şirin su yatağı kəşf edilərək qeydə alınmışdır. Hazırda yeni kəşf olunmuş yataqlar hesabına inşaat materiallarına və qeyri-filiz xammalına olan tələbat tam ödənilir. Son illər kəşf olunmuş yataqlar hesabına ölkənin qızıl ehtiyatları 2 dəfədən çox artmışdır.

Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın "Hərəmiş bir ağac əkək" devizi ilə keçirilən aksiyalarda da milyonlarla yeni ağac və kol əkilmişdir. Eyni zamanda, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın bu istiqamətdə atdığı addımlar davamlıdır. Leyla Əliyevanın rəhbərlik etdiyi IDEA (Ətraf Mühitin Mühafizəsi Naminə Beynəlxalq Dialog) İctimai Birliyinin təşkil etdiyi layihələr ekoloji mühitin qorunmasına xidmət edir. IDEA-nın təşkilatçılığı ilə 2014-cü il martın 18-də I Azərbaycan Ətraf Mühit Forumu yüksək səviyyədə keçirilmişdir. 2014-cü il mayın 7-də IDEA İctimai Birliyinin təşəbbüsü, Heydər Əliyev Fondu və Heydər Əliyev Mərkəzinin təşkilatı dəstəyi ilə Heydər Əliyev Mərkəzində Qafqaz Biomüxtəlifliyi Sammiti

keçirilmişdir ki, bu da bəbir və digər pişikimilərin mühafizəsi istiqamətində bilik və təcrübələrin bölüşdürülməsi, bu sahədə ən qabaqcıl və səmərəli vasitələrin tətbiqinin müzakirəsi məqsədini daşıyırdı.

Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər beynəlxalq aləmdə də öz obyektiv qiymətini alır. Belə ki, nüfuzlu tədqiqat mərkəzləri olan ABŞ-ın Yel və Kolumbiya universitetləri tərəfindən 2012-ci ilin yanvar ayında açıqlanmış Beynəlxalq Ekoloji Fəaliyyətin Nəticələrinin İndeksi (Environmental Performance Index) sənədində ətraf mühit sahəsində son 10 ildə baş vermiş müsbət dəyişikliklərin tempinə görə Azərbaycan 132 ölkə arasında 2-ci yeri tutmuşdur.

Azərbaycan.-2014.-5 iyun.-№117.-S.9.

Biomüxtəlifliyin qorunub saxlanması ciddi problemə çevrilib

Ülviyyə Tahirqızı

İnsanların təbiətə müdaxiləsi nəticəsində bir çox fauna və flora növləri məhv olub

XX əsrin ortalarından başlayaraq, insanların təbiətə müdaxiləsi nəticəsində bir çox fauna və flora növləri məhv olub və ya onların sayı kəskin sürətdə azalıb. Belə ki, son 400 ildə insanların canlı təbiətə zorakı münasibəti nəticəsində 150-dən çox vəhşi heyvan və quşların nəsli tamamilə kəsilib. Günümüzdə isə 600-dən artıq heyvan növünün nəslinin tamamilə kəsilməsi təhlükəsi var. İnsanın təbiətə kobud müdaxiləsi nəticəsində çoxlu sayda qiymətli bitki növləri bərpa edilməsi mümkün olmayan şəkildə məhv edilib. Nəzərə alaq ki, bu bitki növlərinin arasında hətta bəşəriyyət üçün fəlakətə çevrilən bir sıra qorxulu xəstəliklərin, o cümlədən xərçəng, şəkər, astma, "Hepatit-B"nin təbii yolla müalicəsinə imkan verən dərman bitkiləri də olub. Ona görə də hazırda dünyada 20 minə yaxın bitki növünün yığılması qadağan edilib.

Azərbaycan dünyada zəngin fauna və flora malik olan ölkələrdən biri olmasına, burada faunanın 18 min növünün qeydə alınmasına, məməlilərin 97, quşların 357, balıqların 100-ə yaxın, amfibiya və reptiliyaların 67 növ və yarımnövünü, həşəratların isə 15 minə yaxın növünü özündə cəmləməsinə baxmayaraq, biomüxtəlifliyin qorunub saxlanması ilə bağlı problemlər ölkədən də yan keçməyib. Ekoloq Zakir Əliyev deyir ki, Azərbaycanın əsas ekoloji problemləri sırasında biomüxtəlifliyin seyrəkləşməsi, meşə ehtiyatlarının, xüsusən də faunanın azalması mühüm yer tutur: "Bu isə, öz növbəsində, biomüxtəlifliyin qorunub saxlanılmasını qaçılmaz zərurətlərdən birinə çevirib".

Yeri gəlmişkən, Azərbaycan 2000-ci ildə BMT-nin "Bioloji müxtəliflik haqqında" konvensiyasına qoşulub.

2001-ci il dekabrın 21-də isə bitkilərin, heyvanların və mikroorqanizmlərin genetik ehtiyatlarının yox olması təhlükəsinin qarşısını almaq üçün kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə bioloji müxtəlifliyin genetik ehtiyatları üzrə Dövlət Komissiyası təsis olunub. Azərbaycanın işğıl altında qalan ərazisindəki 251 min hektar meşə sahəsi, o cümlədən Zəngilan rayonundakı Bəsitçay və Laçın rayonundakı Qarabağ dövlət qoruqları, həmçinin dörd təbiət yasaqlığı, digər çoxsaylı təbiət abidələri vəhşicəsinə məhv edilməkdədir.

Həmçinin erməni işğalı altında olan ərazilərimizdə adları Qırmızı Kitaba düşən (ağquyruq dəniz qartalının, böyük qartalın, məzar qartalının, qara kərkəsin, Qafqaz tetrası və digərlərinin) və düşməyən 100-dən artıq quş növlərinin nəslinin tamamilə kəsilməsi təhlükəsi qalmaqdadır. Təsədüfi deyil ki, Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının Qırmızı Siyahısına daxil edilmiş fauna növləri ümumi şəkildə bu təbii vilayətdə məskunlaşan heyvanların 25-30 faizini təşkil edir.

Amerikalı alimlər apardığıların araşdırmalar nəticəsində belə bir nəticəyə gəliblər ki, növbəti 30-40 il ərzində dünyada mövcud canlı növlərinin 15 faizi tamamilə məhv olacaq. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Zoologiya institutunun direktor müavini Zakir Məmmədovun fikrincə, bu sahədə Azərbaycan üçün təhlükə yoxdur: "Bizdə nadir heyvanlar var. Eləsi də var ki, vaxtilə olub, indi o heyvanlar yoxdur. Məsələn, ceyran, cüyür, maral nəsli kəsilməkdə olan heyvanlardır. Ceyran ancaq Şirvan qoruğunda qalmaqdadır. Yaşılbaş ördək Xəzərin sahilində var. Qaya keçisi və Cənubi Qafqaz muflonu hazırda Naxçıvan MR-də olur. Onurğalı heyvanlardan pələngin, ayının nəsli kəsilməkdədir. Elə həşəratlar var ki, onların da, məsələn, Xəzər parandasının nəsli kəsilməkdədir".

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması və Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Ərazilərinin İnkişafı Departamentinin direktor müavini Hikmət Əlizadənin sözlərinə görə, Azərbaycanda 2002-ci ilin əvvəllərində xüsusi müdafiə olunan ərazilər 475 min hektar idisə, bu gün bu, təqribən 2 dəfə artaraq 890 min hektara çatıb: "Bu rəqəm ölkə ərazisinin 10,2 faizini təşkil edir. Bunlar əsasən nadir və nəsli kəsilməkdə olan fauna və flora növlərinin yerləşdiyi ərazilərdir. Həmin ərazilər xüsusi olaraq müdafiə edilir. Bu günə kimi 8 milli park, 11 təbiət qoruğu və 24 təbiət yasaqlığı yaradılıb, xüsusi mühafizə olunur".

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması və Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Ərazilərinin İnkişafı Departamentinin direktor müavini Hikmət Əlizadənin dediyinə görə, bu günə kimi 8 milli park, 11 təbiət qoruğu, 24 təbiət yasaqlığı yaradılıb xüsusi mühafizə olunur. Heyvanların qorunması ilə bağlı aparılan işlər arasında vəhşi heyvanların istirahət mərkəzlərindən yığılıb təbiətə buraxılması da var: "Qanunsuz tutulmuş heyvanlar yığıldıqdan sonra Altıağac Milli parkının nəzdində "Vəhşi heyvanların reabilitasiyası və

bərpası" Mərkəzində reabilitasiya edilir və yenidən təbiətə buraxılır. Eyni zamanda, burada nadir və nəslə kəsilməkdə olan heyvanların çoxaldılması işləri də həyata keçirilir. Bütün görülməli işlər öz növbəsində nadir və nəslə kəsilməkdə olan heyvanların qorunması və artırılması üçündür.

Milli Elmlər Akademiyasının Zoologiya İnstitutunda da artıq uzun onilliklərdən bəri geniş tədqiqatlar aparılır. Sərbəst yaşayan və heyvanlarda parazitlik edən 1500 ibtidai növ öyrənilib. İnsanlarda, heyvanlarda və bitkilərdə parazitlik edən 1600 növdən çox helmit, 1930 növdə buğumayaqlı, 20 mindən çox həşərat, 101 növdə və formada balıq, 10 növ suda-quruda yaşayan, 54 növ sürünən, 365 növ quş, 97 növ məməli heyvan elmi araşdırmalarla müəyyən edilib. Azərbaycan zooloqları 109 nadir və nəslə kəsilməkdə olan heyvan növünü aşkar və tədqiq edib ki, onların hamısı "Qırmızı kitab"a salınıb.

Dünyada ilk dəfə müxtəlif sisteməlik qruplara aid elm üçün yeni 466 növ təsvir edilib. Zooloqların bu araşdırmaların sonucunda "Azərbaycan heyvanlar aləmi" 3 cildlik kitabı nəşr olunub, Azərbaycan faunasını tam olaraq özündə əks etdirən, informasiya bankı yaradılır. Bitki zərərvericilərinin təbii düşməni olan 2500 yırtıcı və parazit həşəratlar tapılıb və bioloji mübarizə üçün kütləvi çoxaldılıb. Bu, iqtisadiyyatın inkişafı ilə yanaşı çevrənin qorunması baxımından da önəm daşıyır.

Milli Ekoloji Proqnozlaşdırma Mərkəzinin sədri Telman Zeynalovun sözlərinə görə, Azərbaycan SSRİ-nin tərkibində olduğu zaman respublikanın təbiətinə çox ağır zərbələr vurulmuşdu. Azərbaycan müstəqilliyini əldə etdikdən sonra isə müəyyən işlər görüldü: "Son illərdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi 11 min hektara yaxın meşə zolağı salıb. Bu da biomüxtəlifliyin qorunmasında görülməli mühüm işlərdəndir. Bunun nəticəsidir ki, Ümumdünya Ətraf Mühitin Müdafiəsi Cəmiyyəti 6 il ərzində biomüxtəlifliyin bərpasına və qorunmasına görə birinci yeri Azərbaycan və Estoniyaya verib".

Telman Zeynalov, meşə zolaqlarında evlərin tikilməsini, istirahət obyektlərinin salınmasını mənfi qarşılayır: "İnsanlar meşə zolaqlarında özbaşına və qanunsuz olaraq ev və istirahət obyektləri tikirlər. Buna rayon İcra Hakimiyyəti başçıları qanunsuz icazə verirlər. Nəticə məlumdur - o ərazilərə yaxın yaşayan əhali zərər çəkir; yaşayış arealı daralın canavar, tülkü, çaqqal kimi yırtıcılar insanların saxladığı ev heyvanlarına hücum edir".

Telman Zeynalov deyir ki, sadalanan problemlərin həllində vətəndaş cəmiyyəti də öncül olmalıdır: "Hər şeyi dövlətdən gözləmək olmaz. Təbiəti cəmiyyət özü qorumaqda maraqlı olmalıdır. İnsanlar yaşadıkları ərazilərdə təbiətin qorunmasında fəal olsalar, heç bir icra başçısı meşə zolaqlarını sata bilməz".

Son zamanlar Azərbaycanda ovçuluq turizmi də geniş yayılmaqdadır. Belə ki, yerli ovçularla yanaşı, hər il çoxlu sayda xarici ölkə vətəndaşı ov etmək üçün ölkəyə gəlir. Bu isə daha çox heyvanın ovlanması deməkdir. Azərbaycan Ovçular və Balıqtutanlar Cəmiyyətinin sədri Füzuli Əşrəfovun fikrincə, ovçuların sayının çoxalması nəslə kəsilməkdə olan heyvanlar üçün heç bir təhlükə yaratmır: "Çünki ovçular ancaq ovlanmasına icazə verilən heyvanları ovlayırlar. O heyvanların da əksəriyyəti quş növüdür ki, bunlara qaz, ördək, qaşqaldaq və digər quşlar aiddir. Lakin 2006-cı ildən bu yana ölkəmizdə quş ovuna qadağa qoyulub. Bununla belə ovçular lisenziya əsasında ancaq ovuna icazə verilən heyvan növlərini ovlayırlar. Çünki ovu qadağan edilən heyvanları nəinki ovlamaq, hətta onlara güllə atmaq belə cinayətdir".

Bununla belə cəmiyyət sədri qanuna tabe olmayan və qanunsuz ovçuluqla məşğul olan brakonyerlərin olduğunu da sözlərinə əlavə edir: "Yəni, ovçu dilində desək, belələrinə ovçu demək olmaz. Biz ovçu olan vətəndaşları təlimatlandırırıq ki, onlar ov barədə məlumatlansınlar. Ovçu olan şəxs ovlanması qadağan olunmuş heyvana güllə atmaz".

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyindən verilən məlumata görə, həmin ərazilər üçün nəzərdə tutulmuş qaydalara əməl etməyənlərə qarşı müvafiq inzibati tədbirlər görülməklə yanaşı, onların adı "Qara siyahı"ya salınır. Bununla da həmin şəxslərin xüsusi mühafizə altında olan ərazilərə giriş-çığı müvəqqəti məhdudlaşdırılır. Bununla belə əməllərinin qanundan irəli gələn qaydalara zidd olduğunu səmimi etiraf edib başa düşən, təlimatlara və daxili davranış qaydalarına əməl etməyə öhdəlik götürən hər kəs siyahıdan çıxarıla bilər.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin bioloji müxtəlifliyin qorunması və xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin inkişafı departamentinin direktor müavini Hikmət Əlizadənin sözlərinə görə, qanunvericilikdə heyvandan asılı olaraq brakonyerlərə qarşı tətbiq olunan cərimələr şərti maliyyə vahidinin misli ilə müəyyən edilib.

Misal üçün, adı "Qırmızı kitab"a düşmüş bir bəbirin ovlanmasına görə şərti maliyyə vahidinin 3 min misli (təxminən 3 min manat), ceyran ovuna görə 500 misli, vaşaqın ovlanmasına görə 2 min misli, zolaqlı kaftarın ovlanmasına görə min misli, quşlardan qızıl qazın (flamingo), eləcə də bir sıra qartal növlərinin ovlanmasına görə 500 misli, turac ovuna görə isə şərti maliyyə vahidinin 300 misli məbləğində cərimə tətbiq olunur: "Lakin əgər qanunsuz ov qoruyq ərazisində aparılırsa, cərimələr 2-3 qat artıq məbləğlə hesablanır. Bundan əlavə qanunsuz ovla

məşğul olan şəxsə qarşı İnzibati Xətalər Məcəlləsinə görə müvafiq sanksiyalar, o cümlədən müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası tətbiq edilə bilər".

Xalq Cəbhəsi.-2014.-27 may.-№92.-S.13.

Ekoloji təhlükəsizliyin qorunması ölkənin ümumi siyasətinin, mədəniyyətinin təzahürüdür

Hüseynqulu Bağirov

Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və təbii sərvətlər naziri

Məlum olduğu kimi, dövlət başçısı İlham Əliyevin 16 may 2007-ci il tarixli sərəncamı ilə 23 may Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi işçilərinin peşə bayramı günü kimi qeyd olunur. Ölkə Prezidentinin vurğuladığı kimi, bayram tədbirləri keçilən yolun təhlili, qarşıdakı vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi baxımından mühüm hadisə, bir sözlə, hesabatdır. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseynqulu Bağirovun ötən dövrün təhlilini özündə əks etdirən müsahibəsinin zəruriliyi daha aydın görünür

- Hüseynqulu müəllim, iqtisadiyyat hər bir inkişafın təməli daşdır. Ekologiya sahəsində görülən işlərin, həyata keçirilən tədbirlərin miqyasının genişliyində də təbii ki, bu amilin rolu inkaredilməzdir. Azərbaycanın iqtisadi inkişafına bir baxış keçirməyinizi xahiş edərdik.

- Uğurlu sosial-iqtisadi islahatlar hər bir ölkənin davamlı inkişafını təmin edən əsas amillərdəndir. Bu gün Azərbaycanın inkişaf strategiyasının beynəlxalq səviyyədə təqdir olunması bir daha belə bir reallığın təsdiqidir ki, ölkəmiz davamlı inkişaf yolunda inamla irəliləyir. Bu strategiyanın müəllifi isə müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu ulu öndər Heydər Əliyevdir. Dahi şəxsiyyətin «İqtisadiyyatı güclü olan dövlət hər şeyə qadirdir» tezi bu gün də dövlətimizin həyata keçirdiyi siyasətin əsasında dayanır. Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev hələ 2003-cü ildə keçirilən andiçmə mərasimində bildirmişdir ki, Azərbaycanın daha güclü, qüdrətli dövlətə çevrilməsi üçün Heydər Əliyev siyasəti davam etdirilməlidir. Məhz son on ilin uğurları bu vədin konkret əməli işdə öz təsdiqini tapdığını nümayiş etdirir. İqtisadiyyatın inkişafında neft amilinə böyük önəm verən ulu öndər Heydər Əliyevin «Neft Azərbaycanın ən böyük sərvəti olub, xalqa, özü də indiki nəsə deyil, həm də gələcək nəsillərə mənsubdur» fikrinin təsdiqi olaraq 1999-cu ilə böyük uzaqgörənliklə yaratdığı Dövlət Neft Fondu bu gün neft gəlirlərinin idarə olunmasında şəffaflıq prinsipini yüksək səviyyədə qorumaqla ölkəmizin hərtərəfli inkişafına xidmət edən mühüm sosial-iqtisadi layihələrin həyata keçirilməsini sürətləndirir. Son on ildə dövlət başçısı İlham Əliyevin uğurla həyata keçirdiyi iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi siyasəti öz müsbət nəticələrini verməkdədir. Möhtərəm Prezidentimiz ilk gündən bəyan etdi ki, iqtisadi artım yalnız neft-qaz sektorunun deyil, qeyri-neft sektorunun hesabına olmalıdır. Regionların malik olduğu potensialdan səmərəli istifadə etmək məqsədilə imzalanan Dövlət Proqramları qarşıya qoyulan məqsədlərə yüksək səviyyədə nail olmağa stimül verdi. Məhz iqtisadiyyatın düzgün əsaslar üzərində qurulmasının nəticəsidir ki, Azərbaycan dünyanı bürüyən və nəticələri hələ də davam etməkdə olan iqtisadi və maliyyə böhranının problemlərini yaşamadı, əksinə iqtisadiyyatının inkişaf səviyyəsinə görə dünyanın diqqətini özünə çəkdi. Beynəlxalq maliyyə qurumlarının hesabatlarında tutduğu ön yeri hər zaman qoruyan Azərbaycan bu reallığı təsdiqlədi ki, yalnız düzgün siyasət qarşıya çıxan istənilən problemin aradan qaldırılmasını və ölkənin uğurlu inkişafını təmin edə bilər.

Təbii ki, bir sual çərçivəsində ölkənin iqtisadi inkişafını geniş təhlil etmək mümkün deyil. Təkcə cari ilin birinci rübünün sosial-iqtisadi göstəricilərinə diqqət yetirmək kifayətdir. İqtisadiyyat 2,5 faiz, qeyri-neft sektoru 8,8 faiz artıb. Valyuta ehtiyatları 53 milyard dollar təşkil edir. Adambaşına düşən valyuta ehtiyatlarına görə Azərbaycan dünyada qabaqcıl ölkələr sırasındadır. Əhalinin pul gəlirləri 4,5 faiz artıb. Birinci rübdə orta əməkhaqqı təxminən 7 faiz artıb. Bu gün ölkəmizdə orta əməkhaqqı 430 manat, yəni 550 dollar səviyyəsindədir. Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, iqtisadi tərəqqi yalnız rəqəmlərdə deyil, insanların gündəlik həyatında da özünü nümayiş etdirir. Bu da onun təsdiqidir ki, həyata keçirilən iqtisadi islahatların əsasında vətəndaş amili dayanır. 2010-cu ildə Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəmərinin istifadəyə verilməsi mərasimində dövlət başçısı İlham Əliyevin söylədiyi fikirləri xatırlatmaq istərdik. «Layihənin həyata keçirilməsi bizim üçün ən böyük sərvət, ən böyük dəyərdir Azərbaycan vətəndaşı olduğunu göstərir» söyləyən dövlət başçısı İlham Əliyev bildirmişdir ki, dövlətimiz üçün insan faktoru, vətəndaşlarımızın sağlamlığı, ekoloji problemlərin həll edilməsi ən mühüm vəzifələrdən biridir və bu istiqamətdə ardıcıl, məqsədyönlü siyasət həyata keçirilir.

Regionların, Bakı və Bakıətrafı qəsəbələrin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramlarının uğurlu icrası artıq qeyd olunan istiqamətlərdə üçüncü Dövlət Proqramının qəbuluna əsas yaratdı. Dövlət başçısı İlham Əliyev bu əminliyi də ifadə edir ki, üçüncü proqram da uğurla icra ediləcək, qarşıya qoyulan məqsədlərə yüksək səviyyədə nail olunacaq. Təbii ki, ifadə olunan hər bir əminliyin arxasında mühüm əsaslar dayanır. Azərbaycan hər dövrün çağırışlarını uğurla həyata keçirir. Dəfələrlə qeyd edildiyi kimi, bu gün artıq ölkəmiz yeni iqtisadi və

sosial çağırışların müzakirəsi üçün əsas məkan kimi diqqət çəkir, keçirilən beynəlxalq tədbirlərin sayının çoxluğu da bunun təsdiqidir. Hər bir tədbir ölkəmizin malik olduğu potensialın təqdimatında əhəmiyyətli rol oynamaqla yanaşı əldə olunan təcrübənin mübadiləsinə də öz müsbət təsirini göstərir. Beynəlxalq maliyyə qurumlarının hesabatları da Azərbaycanda uğurlu iqtisadi siyasəti bir daha dünyaya nümayiş etdirir. Ölkəmizdə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, sabitliyin mövcudluğu Azərbaycana investisiya axınının sürətlənməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Bu gün ölkə iqtisadiyyatına 170 milyard dollar vəsait qoyulduğunu böyük inamla qeyd edirik, təbii ki, bunun da arxasında düşünülmüş və məqsədyönlü siyasət dayanır. Artıq Azərbaycan investisiya yatırılan ölkə olmaqla yanaşı, eyni zamanda bu və ya digər ölkəyə investisiya yatıran ölkə imici də qazanıb. Həyata keçirilən uğurlu investisiya layihələri ölkəmizin beynəlxalq aləmdə nüfuzunu, etibarlı tərəfdaş imicini daha da möhkəmləndirir. Azərbaycanı inkişaf etmiş ölkələr sırasında görmək istəyimiz də əldə olunan uğurlarımızın təqdimatında mühüm rol oynayır. Çünki hər bir hədəf keçilən yolun təhlili fonunda müəyyənləşdirilir. Dövlət başçısı İlham Əliyevin sərəncamı əsasında təsdiqlənən «Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış» İnkişaf Konsepsiyası qarşıdakı illərin prioritetlərinin ümumiləşdirilmiş ifadəsidir. Sənəddə Azərbaycanın qarşıdakı illərdən gözləntiləri və onlara çatmaq yolları geniş şəkildə öz əksini tapır.

Cari ilin birinci rübünün sosial-iqtisadi göstəricilərinə qısa baxış bir daha bu inamı yaradır ki, arxada qalan illər kimi, 2014-cü il də Azərbaycanın tarixinə uğurlu il kimi yazılacaq. Dövlət başçısı İlham Əliyev Nazirlər Kabinetinin birinci rübünün sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasında bildirmişdir: «Bir sözlə, bizim əsas iqtisadi parametrlərimiz çox müsbətdir. Bu mənzərə gələcəyə də nikbinliklə baxmaq üçün imkan verir. Mən əminəm ki, ilin sonuna qədər bu inkişaf templəri davam edəcək və biz 2014-cü ili də böyük uğurlarla başa vuracağıq». Bu fikir də xüsusi qeyd edilmişdir ki, iqtisadi cəhətdən azad olan, heç kimdən asılı olmayan ölkə beynəlxalq aləmdə öz sözünü daha da qətiyyətlə deyə bilər. Azərbaycan beynəlxalq maliyyə qurumlarının hesabatlarında hər zaman iqtisadi cəhətdən azad ölkə kimi önə çəkilir və bu reallıq əsaslı şəkildə təhlil olunur.

Qısa baxış və təhlil fonunda bir daha bu inamı qeyd etmək istərdim ki, beynəlxalq aləmdə iqtisadi möcüzələr ölkəsi kimi tanınan və nüfuz qazanan Azərbaycan bu mövqeyini illər biri-birini əvəzlədikcə daha da möhkəmləndirir. Ölkəmizin təşəbbüsçüsü və iştirakçısı olduğu layihələr iqtisadi imkanların genişlənməsinə böyük yol açır. Bir daha qeyd etmək istərdim ki, ölkəmizə beynəlxalq baxışın yüksək səviyyədə olması ulu öndər Heydər Əliyevin düzgün müəyyənləşdirdiyi inkişaf strategiyasının bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirilməsinin nəticəsidir.

- Dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri də ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsidir. Bu istiqamətdə görülmə işləri və əldə olunan nəticələri necə şərh edərdiniz?

- Ötən illərin müqayisəli təhlili fonunda bu gün qeyd etdiyiniz sahədə görülmə işlərin uğurlarını aydın şəkildə görə bilərik. Bu fakt inkaredilməzdir ki, əsrlər boyu regionda ekoloji məsələlərə ciddi diqqət yetirilmirdi. Ətraf mühitin qorunması, ekoloji durumun yaxşılaşdırılması beşinci, onuncu dərəcəli məsələ kimi gündəlikdə dururdu. Ümumiyyətlə, ekologiya sözü əvvəlki illərdə o qədər də işlədilmirdi. Unudulurdu ki, sağlamlığımızı təmin etmək üçün ilk növbədə təbiəti sağlamlaşdırmaq, ətraf mühiti qorumaq gərkdir. İnsanla təbiətin qarşılıqlı münasibəti ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına xidmət edir. Ətraf mühitin qorunması çirkləndirmə prosesinin zəifləməsinə yönəldilən bir sıra kompleks xarakterli texniki-texnoloji, təşkilati və sosial-iqtisadi tədbirləri əhatə edir.

Ölkəmizə rəhbərlik etdiyi bütün dövrlərdə ulu öndər Heydər Əliyev ətraf mühitin mühafizəsinə və insanların sağlamlığına təminat yaradan mütərəqqi texnologiyaya malik yeni müəssisələrin tikilməsinə, köhnə texnologiyaların yenisi ilə əvəz olunmasına, yaşıllıqların və parkların salınmasına, mütəxəssislərin hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirmişdir. 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdırdıqdan sonra həyata keçirilən çoxşaxəli siyasətin məntiqi nəticəsi olaraq davamlı inkişaf tempi ölkə həyatının bütün sahələrində özünü göstərdi. Bura ekoloji şəraitin yaxşılaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində aparılan ardıcıl iş, əldə olunan uğurlu nəticələr də daxildir. Həmin ildən başlayaraq, paytaxtın yaşıllaşdırılmasına, ekoloji tarazlığın bərpasına start verildi. Həmin illərdə ekoloji siyasətə dair imzalanan «Azərbaycan Respublikasının Ekoloji Konsepsiyası» əsasında yeni dövr üçün ekoloji strategiya müəyyənləşdirildi, həlli vacib məsələlərə xüsusi diqqət yetirildi. Sonra bunun davamı olaraq 1998-ci ildə «Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə Milli Fəaliyyət Proqramı» qəbul edildi. Bir vacib məqamı da qeyd edək ki, 1999-cu ildə Milli Məclisin qəbul etdiyi «Ekoloji təhlükəsizlik haqqında» qanun Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən təsdiqləndi. 2000-ci ildə isə daha iki - «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» və «Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında» qanunlar qəbul edildi. Bu kimi addımların davamı olaraq 2001-ci ildə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin yaradılması bir daha bu gerçəkliyi ortaya qoydu ki, ekoloji problemlərin həlli dövlətin əsas diqqət göstərdiyi istiqamətlərdəndir və bu

sahə ilə məşğul olan qurumun fəaliyyətinə böyük zərurət duyulur. Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi, indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə, alternativ enerji mənbələrindən yararlanmaq və enerji effektivliyinə nail olmaq, global ekoloji problemlər üzrə milli səviyyədə tələbatların qiymətləndirilməsi, həlli yollarının müəyyənləşdirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi bu gün də Azərbaycan dövlətinin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətləridir. Son on ildə ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi kursunu uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyevin imzaladığı fərmanlarda, təsdiq etdiyi Milli və Dövlət Proqramı sənədlərində ekoloji mühitin sağlamlaşdırılması məqsədilə nəzərdə tutulan hədəflərin reallaşması üçün yerinə yetirilməsi zəruri olan vəzifələr müəyyənləşdirilmiş, biomüxtəlifliyin mühafizəsi, meşələrin inkişafı, yaşıllıqların artırılması, su ehtiyatlarının davamlı idarə olunması sahəsində nəzərəcarpacaq nailiyyətlər əldə olunmuşdur. Onu da qeyd edək ki, 2010-cu il Azərbaycan tarixinə nəinki «Ekologiya ili», eyni zamanda ətraf mühitin sağlamlaşdırılması baxımından dönüş ili kimi yazıldı. Dövlət başçısı İlham Əliyev bildirir: «Ekologiya məsələləri hər bir ölkə üçün, hər bir vətəndaş üçün vacib olmalıdır. Bu, insanların sağlamlığıdır. Sağlam ekoloji mühit, sağlam hava, təmiz su-bütün bunlar insanın həyatı üçün ən əhəmiyyətli məsələlərdir». Mütəmadi olaraq Prezident İlham Əliyevin yanında keçirilən ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirələrdə də ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi, ətraf mühitin qorunması, yaşıllıqların genişləndirilməsi istiqamətində görülən işlər, qarşıda duran konkret vəzifələr açıqlanır. Möhtərəm Prezidentimiz bir əsas məqamı da qeyd edir: «Bu gün ekoloji məsələlərin həlli vacib məsələlərdən biridir. Ona görə yox ki, bütün dünyada bu məsələlərə böyük diqqət göstərilir. Ona görə ki, bu gün Azərbaycanın qarşısında həllini gözləyən əsas məsələlərdən biri ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasıdır». «Abşeron yarımadasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına böyük ehtiyac var. Bizim hamımız bunu bilirik və elə etməyik ki, Bakı, onun ətrafı, bütün Abşeron yarımadası ekoloji cəhətdən ən təmiz bölgəyə çevrilsin» söyləyən dövlət başçısı İlham Əliyevin tapşırığına uyğun olaraq qeyd olunan sahədə yaşıllaşdırma ilə bağlı müasir metodlara əsaslanan yaşıllaşdırma layihələri həyata keçirilir. Bu həqiqət hər bir kəsə bəllidir ki, uzun illər ərzində neft-qaz sənayesinin inkişafı nəticəsində Abşeronun böyük əraziləri həm neftlə, həm də neft tullantıları ilə çirklənib. Bu kimi ekoloji problemlərin həlli üçün təxirəsalınmaz tədbirlərin vacib olduğunu bildiren dövlət başçısı İlham Əliyev Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin iştirakı ilə həmin ərazilərdə həyata keçirilən təmizlənmə işlərini, yeni yaşıllıqların salınmasını yüksək qiymətləndirir. Prezident İlham Əliyevin elə bir çıxışı yoxdur ki, ekoloji məsələlərə diqqət yönəldilməsin, onların həlli yolları açıqlanmasın.

Prezident İlham Əliyev bu məqamı da hər zaman diqqətə çatdırır: «Ekologiya sektoruna qoyulan vəsait elə hesab edilməməlidir ki, bu vəsait qoyuldu və heç bir nəticə vermir. Yox, yenə də deyirəm ki, bunun nəticəsini biz gələcək nəslin sağlamlığında görəcəyik». İndiki və gələcək nəsillərin sağlamlığının təmin edilməsi, iqtisadi potensialın qorunması, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə hər zaman günün aktual məsələlərindəndir. Dövlət başçısı İlham Əliyevin 2006-cı il 28 sentyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı»nda bir çox tələblərlə yanaşı, meşələrin seyrəkləşməsinin, torpağın eroziyasının, meşə massivlərinin azalmasının və təbii biosenozlərin yoxa çıxması təhlükəsinin yaranmasının qarşısının alınması barədə tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Ötən illərdə bu istiqamətdə mühüm işlər görülərək uğurlu nəticələr əldə olunub. Yaşıllaşdırma istiqamətində vacib addımlar atılıb.

Son illər ərzində arid sahələr və aşağı keyfiyyətli torpaqlarla əhatə olunmuş Bakı və Abşeron yarımadasının yaşıllaşdırılması ilə bağlı müasir metodlara əsaslanan irimiqyaslı yaşıllaşdırma layihələri həyata keçirilmiş, 3322 hektar ərazidə 3 472 min ağac əkilmiş, 9 min kilometrə yaxın müasir damcılı suvarma sistemi çəkilmişdir.

Bir əsas məqamı da qeyd edək ki, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın «Hərəyə bir ağac əkək!» devizi ilə keçirilən aksiyalarda milyonlarla yeni ağac və kol əkilib. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın da bu istiqamətdə atdığı addımlar davamlıdır və təqdir olunur. Leyla Əliyevanın rəhbərlik etdiyi İDEA (Ətraf Mühitin Mühafizəsi Naminə Beynəlxalq Dialoq) İctimai Birliyinin təşkil etdiyi layihələr ekoloji mühitin qorunmasına xidmət edir. Məlum olduğu kimi, bu ilin aprelində İDEA İctimai Birliyinin, «ASAN xidmət» və «Təmiz Şəhər» ASC-nin birgə təşkilatçılığı əsasında keçirilən «Hər kağızı bir yarpağa dəyişək» aksiyası çərçivəsində Balaxanı poliqonunda 5 min kv. metr ərazi yaşıllaşdırılmışdır. 2014-cü il 7 may tarixində İDEA İctimai Birliyinin təşəbbüsü, Heydər Əliyev Fondu və Heydər Əliyev Mərkəzinin təşkilatı dəstəyi ilə Heydər Əliyev Mərkəzində Qafqaz Biomüxtəlifliyi Sammiti keçirilmişdir ki, bu da bəbir və digər pişikkimilərin mühafizəsi istiqamətində bilik və təcrübələrin bölüşdürülməsi, bu sahədə ən qabaqcıl və səmərəli vasitələrin tətbiqinin müzakirəsi məqsədini daşıyırdı.

Keçirilən layihələrdə məqsəd gənclərin və beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini ətraf mühitin qorunmasına cəlb etməkdir.

Havanın çirklənməsi məsələlərinə də böyük diqqət göstərilir. Nəzərdə tutulan tədbirlər bu sahədə də mövcud problemlərin aradan qaldırılmasına zəmin yaradacaq. Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatına da xüsusi diqqət yönəldilir. Belə ki, 2007-2012-ci illər ərzində 20 rayonun 222 yaşayış məntəqəsində 400 mindən çox əhali modul tipli su təmizləyici qurğular vasitəsilə keyfiyyətli içməli su ilə təmin olunmuşdur.

Təbii ehtiyatların mənimsənilmə intensivliyi, Xəzər hövzəsinin Azərbaycan üzrə ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsi, aparılan işlərin tam ekoloji nəzarətdə saxlanılması, eyni zamanda ekoloji ekspertiza tələblərinin mövcud dünya standartlarına uyğun qurulması problemlərin azalmasına bu sahədə əsaslı dönüşün yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Bu baxımdan istehsal intensivliyi ilə müşayiət olunan və formalaşan tullantıların ətraf mühitdən təcrid edilməsi, onların utilizasiyası və idarə olunması xüsusi prinsiplilik kəsb edir. Nazirlik tərəfindən qoyulan tələblərin icrasını təmin etmək məqsədilə bu işə bir sıra şirkətlər cəlb edilir.

Ekoloji hüquq pozuntularına görə məsuliyyətin artırılması ekoloji nəzarət sahəsində iqtisadi tənzimlənmə mexanizminin qurulmasına gətirib çıxarmışdır. Ümumilikdə ekoloji vəziyyət, təbii ehtiyatlar, onların mühafizəsi və bərpası davamlı iqtisadi inkişafın ümumi konsepsiyasının tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Ölkənin iqtisadi inkişaf tempinə uyğun olaraq Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi çevik idarə olunan ekoloji siyasətin həyata keçirilməsi istiqamətində ətraf mühitin hər hansı komponentinin bərpa olunmayan dərəcədə pozulmasına səbəb ola biləcək fəaliyyətin qarşısının alınması, aztullantılı texnologiyaların tətbiq edilməsi, beynəlxalq təşkilatlar və inkişaf etmiş ölkələrlə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əlaqələrin genişləndirilməsi, əhali arasında ekoloji təbliğatın və maarifləndirmənin gücləndirilməsi prinsiplərini tətbiq edir. İqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı ilə bağlı ölkəmizdə mövcud olan ekoloji problemlərin həll edilməsi məqsədi ilə təmiz texnologiyaların tətbiqinə böyük üstünlük verilir.

Bir faktı da qeyd etmək ki, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində 2013-cü il ərzində hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən yol verilmiş qanun pozuntularına görə 2995 akt və 774 protokol tərtib olunmuş və aşkar edilmiş nöqsanların aradan qaldırılması üçün icrası məcburi olan 1134 müddətli “məcburi göstəriş” verilmişdir. Qanun pozuntusuna yol verdiklərinə görə hüquqi və fiziki şəxslərə qarşı ümumilikdə 838 iş üzrə 5578615 manat məbləğində cərimə, ətraf mühitə dəymiş ziyanla bağlı 569 iş üzrə 35588448,86 manat məbləğində iddia, əmələ gələn tullantıların ətraf mühitə atılmasına və axıdılmasına görə hüquqi və fiziki şəxslərə 5382 iş üzrə 1120173,65 manat məbləğində ödəmə tətbiq edilmişdir. Tədbir görülməsi üçün hüquq mühafizə orqanlarına göndərilmiş 293 işdən 53-nə, İcraçılar qrupuna göndərilmiş 470 işdən 282-nə, məhkəmələrə göndərilmiş 160 işdən 98-nə baxılaraq müvafiq tədbirlər görülmüşdür.

Müasir dövrdə ətraf mühitin çirklənməsi, global iqlim dəyişmələri bəşəriyyəti narahat edən əsas problemlərdəndir. Bunların həlli istiqamətində alimlər və mütəxəssislər müxtəlif fikirlər yürüdürlər ki, bunlardan da ən önəmli alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadədir. Ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqın rifahının yaxşılaşdırılması naminə səmərəli istifadə edilməsi respublikada aparılan sosial-iqtisadi islahatların tərkib hissələrindən birini təşkil edir.

Dövlətin ekoloji problemlərin həllinə xüsusi diqqət göstərməsi ölkə ictimaiyyəti tərəfindən rəğbətlə qarşılır. Ətraf mühiti qoruyaq ki, o da bizim sağlamlığımızı təmin etsin.

- Hüseynqulu müəllim, peşə bayramınız ərəfəsiniz. Bugünkü uğurlarınız Sizdə gələcəklə bağlı hansı təsəvvürləri yaradır?

- Düşünürəm ki, hələ həllini gözləyən problemlər var. Bu günün uğurları ilə kifayətlənsək, artıq inkişafdan, tərəqqidən danışa bilmərik. Təbii ki, məqsəd inkişaf üçün açaqdır. Hər dövr üçün qarşıya qoyulan məqsədə lazımı səviyyədə nail olduqda, bu xoş ovqat yaratmaqla yanaşı, sabaha daha ümidlə irəliləməyə, yeni-yeni planlar haqqında düşünməyə stimül verir. Peşə bayramımızı yüksək əhval-ruhiyyə ilə qeyd etməyimizdə də bu amilə söykənirik. Bir işin uğurla sona çatması növbəti iş üçün başlanğıcdır. Qarşıdakı illərdə görülməli işlər çoxdur. Dövlət başçısı İlham Əliyevin qarşıya qoyduğu tapşırıqları yüksək səviyyədə həyata keçirmək üçün Nazirliyin bütün əməkdaşları səylərini birləşdirir, üzərinə düşən vəzifənin layiqincə yerinə yetirməyə çalışırlar.

Uğurlarımızın beynəlxalq səviyyədə təqdir olunması da səylə çalışmağımızda əsas amillərdəndir. Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər beynəlxalq aləmdə də öz obyektiv qiymətini alır. Belə ki, nüfuzlu tədqiqat mərkəzləri olan ABŞ-ın Yel və Kolumbiya universitetləri tərəfindən 2012-ci ilin yanvar ayında açıqlanmış Beynəlxalq Ekoloji Fəaliyyətin

Nəticələrinin İndeksi (Environmental Performance Index) sənədində ətraf mühit sahəsində son 10 ildə baş vermiş müsbət dəyişikliklərin tempinə görə Azərbaycan 132 ölkə arasında 2-ci yeri tutmuşdur.

Bu gün peşə bayramlarını qeyd etməyə hazırlaşan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi işçiləri hər zaman olduğu kimi, qarşıdakı illərdə də öz ənənələrinə sadıq qalaraq ətraf mühitin mühafizəsi – havanın, suyun, torpağın təmizliyinin, insanların sağlamlığının qorunması üçün əllərindən gələni əsirgəməyəcək, uğurlu nəticələrə öz töhfələrini verəcəklər.

Təbii ki, təbiəti qorumaq hər bir Azərbaycan vətəndaşının borcudur. Hər bir Azərbaycan vətəndaşı təbiəti mühafizə siyasətinə, ekoloji mədəniyyətə, təbii resursları qorumağa və qənaətlə istifadəyə yönəldilən tədbirləri dəstəkləməli, qeyd olunan istiqamətlərdə səylərini daha da artırmalıdır. Hər bir problemin həllində maarifləndirmə işinin yüksək səviyyədə qurulmasının nə dərəcədə böyük önəm daşdığını nəzərə alsaq, bu gün üzərimizə düşən məsuliyyəti daha dərinləndirərək dərk etmiş olarıq.

İki sahil.-2014.-22 may.-№89.-S.8.

Azərbaycanın ekoloji təhlükəsizlik siyasəti

Əli Həsənov

Prezident Administrasiyasının İctimai Siyasi Şöbəsinin müdiri,
professor

Son yüzillikdə dünyada elmi-texniki tərəqqinin sürətli inkişafı insan fəaliyyətinin ətraf mühitə təsirinin artmasına və təbiətin həddən artıq istismarına səbəb olmuşdur. Müasir dövrdə Yer kürəsində iqlimin getdikcə istiləşməsi, səhrələşmə prosesinin daha geniş əraziləri əhatə etməsi, bioloji müxtəlifliyin kəskin azalması, ətraf mühitin çirkləndirilməsi və s. dünyada global ekoloji problemlərin yaranmasına, müxtəlif xəstəliklərin geniş yayılmasına səbəb olmuşdur. Vaxtında həllini tapa bilməyən və kiçik bir təbiət hadisəsi kimi izah olunan bəzi ekoloji problemlər indi artıq bəşəriyyət qarşısında global, qarşısızalınmaz fəlakətlərlə başa çatma biləcək prosesə çevrilmişdir.

Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi hər bir dövlət üçün öz ərazisində və onun ətrafında təhlükəli ekoloji vəziyyətlərin qarşısının alınması, onların mənfi nəticələrinin maksimum aradan qaldırılması üzrə milli tədbirlər sisteminin yaradılması və həyata keçirilməsini ehtiva edir. Ekoloji təhlükəsizlik yalnız milli fəaliyyət deyil, global geosiyasi məsələ olduğundan, onun əhatə dairəsi ayrıca götürülmüş bir ölkənin ərazisi, lokal strukturlar və yerli səviyyəli fəaliyyətlə məhdudlaşmır. Müasir dünya siyasətinin prinsiplərinə görə, bir ölkənin yaxud regionun iqtisadi-texniki inkişafı, digər dövlətlərin və bütövlükdə Yer kürəsinin ekoloji vəziyyətinin pisləşməsi hesabına təmin oluna bilməz. Belə hal bilavasitə beynəlxalq hüquq normalarına ziddir.

Azərbaycanın ekoloji vəziyyətinə gəldikdə, qeyd etməliyik ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 23 aylıq fəaliyyəti dövrü (1918-1920-ci illər) istisna olmaqla, XX əsrin sonlarına qədər bu ölkənin əraziləri və təbii qaynaqlarının istismarı, xüsusən də neft sənayesi sahəsi əsasən xarici dövlətlərin və iş adamlarının əlində olmuşdur. 1920-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycanın neft-qaz sənayesinin inkişafı SSRİ-nin ittifaq strukturlarının birbaşa rəhbərliyi ilə həyata keçirilmişdir. İttifaq miqyasında bu işə səthi yanaşılması ucbatından ölkə ərazisi, xüsusən Bakı şəhəri və Abşeron yarımadası bir sıra ciddi ekoloji problemlərlə üz-üzə qalmışdır. Müasir dövrdə Azərbaycanın yaşadığı əsas ekoloji problemlərin çoxu da məhz keçmiş SSRİ-nin enerji ehtiyaclarına uyğun olaraq, uzun müddət Abşeron yarımadasında, Xəzər dənizi və sahil ərazilərdə heç bir ekoloji tələb və nəticələr nəzərə alınmadan həyata keçirilmiş neft-qaz hasilatının acı nəticələrinin aradan qaldırılması ilə bağlıdır. Bakı və Abşeronun neft hasilatı və yanacaq-enerji kompleksinin qurulması ətraf mühitin çirklənməsinin əsas mənbəyi kimi çıxış etmişdir. Bu sahədə ən mühüm ekoloji problem ənənəvi neft çıxarılan ərazilərdə ətraf mühitin neft və neft məhsulları ilə çirklənməsi məsələsi olmuşdur. On illərlə həm ölkənin təbii ehtiyatları, neft məhsulları, faydalı yataqları, çayları, gölləri, torpağı, meşə örtükləri, flora-faunası və s. SSRİ-nin ittifaq nazirlikləri tərəfindən ekoloji nəticələr nəzərə alınmadan, vəhşicəsinə istismar edilmişdir, həm də onun ekologiyasına aradan qaldırılması çox çətin olan zərblər vurulmuşdur.

SSRİ-nin dağılmasından sonra digər postsovet ölkələri kimi, Azərbaycan da ekoloji təhlükəsizliyinin qeydinə qalmaq, məxsusi milli ərazilərdə ətraf mühitin sağlamlaşdırılması və mühafizəsi ilə bağlı ekoloji siyasət formalaşdırmaq və həyata keçirmək zərurəti ilə üzləşdi. İlk dövrdə məlum iqtisadi, siyasi və sosial böhranla əlaqədar ölkə rəhbərliyi ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi istiqamətində ciddi işlər görə bilməsə də, 1990-cı illərin sonundan başlayaraq, Azərbaycan özünün ekoloji təhlükəsizlik siyasətini formalaşdırmağa başladı. Bu sahənin işi tezliklə ölkənin milli təhlükəsizliyinin əsas istiqamətlərindən biri kimi dəyərləndirilərək, dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırıldı və ekologiya sahəsində təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçirilməsinə başlandı.

“Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Qanunda Azərbaycanın ekoloji təhlükəsizlik siyasətinin əsas məqsədi - insanın həyatını və sağlamlığını, cəmiyyəti, onun maddi və mənəvi dəyərlərini, ətraf mühiti, o cümlədən atmosfer havasını, kosmik fəza, su obyektləri, yerin təki, torpaq, təbii landşaft, bitki və heyvanlar aləmini təbii və antropogen amillərin təsiri nəticəsində yaranan təhlükələrdən qorumaq kimi xarakterizə edilmişdir.

Bu qanunda və sonrakı dövrdə qəbul olunmuş ekoloji tədbirlər haqqında milli fəaliyyət proqramında Azərbaycan Respublikasının ekoloji təhlükəsizlik sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri və vəzifələri aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

- ölkənin inkişaf strategiyasının formalaşdırılmasında və həyata keçirilməsində ekoloji təhlükəsizliyin üstün qaydada təmin edilməsi;
- ekoloji təhlükəsizliyi ümumdünya, regional və yerli səviyyədə təmin etmək məqsədilə beynəlxalq əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi;

- biosferin və onun bütün komponentlərinin qorunub saxlanması və ekoloji cəhətdən təhlükəsiz şəraitin yaradılması;
 - ölkənin ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikasına məxsus sektorunda dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarının uzlaşdırılan ekoloji fəaliyyətinin təmin edilməsi;
 - təhlükəli və fövqəladə ekoloji vəziyyətlərin qarşısının alınması, bununla bağlı tədbirlər planının hazırlanması və ardıcıl həyata keçirilməsi;
 - ətraf mühitə mənfi təsir edən təsərrüfat və digər fəaliyyət növlərinə nəzarət olunması və s.
- Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması Azərbaycan dövlətinin və müvafiq strukturların qarşısında bir çox cari və strateji vəzifələrin həlli məsələsini qoymuşdur. Bunların sırasına aşağıdakılar daxildir:
- təbii ehtiyatlardan ekoloji cəhətdən təhlükəsiz istifadəyə və təsərrüfat subyektlərinin ekoloji təhlükəsizliyinin tələblərinə əməl edilməsinə nəzarət etmək;
 - təhlükəli ekoloji vəziyyətlərin yaranması və genişlənməsinə səbəb olan halları və hadisələri aşkar etmək və proqnozlaşdırmaq;
 - ekoloji təhlükəsizliklə bağlı informasiya təminatını təşkil etmək və həyata keçirmək;
 - ekoloji təhlükəsizlik sahəsində əhalinin təlimatlandırılmasını təmin etmək;
 - ekoloji təhlükəsizliklə bağlı qanunvericilikdə müəyyən edilmiş vəzifələri həyata keçirmək və s.

Azərbaycanın müstəqillik illərində formalaşdırdığı ekoloji təhlükəsizlik siyasətinin əsas istiqamətlərini respublika ərazisində ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması, su ehtiyatlarının çirklənməsinin və torpaqların aşınmasının qarşısının alınması, biomüxtəlifliyin qorunması, yaşıllıqların artırılması, atmosfer havasının mühafizəsi, neft və digər tullantılarla çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi, sənaye və məişət tullantılarının idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi və s. təşkil edir.

Əksər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə olunması ekoloji təhlükəsizlik siyasətinin vacib istiqamətlərindən biri hesab olunur. Xüsusən, ətraf mühitin antropogen və təbii təsirlər nəticəsində yaranan təhlükələrdən qorunması ölkənin ekoloji təhlükəsizlik siyasəti ilə sıx şəkildə bağlıdır. Lakin bu sahədə uzun illərdən bəri yığılıb qalmış problemləri yalnız ölkənin daxili imkanları hesabına qısa müddətdə həll etmək çox çətindir. Buna görə də ətraf mühitin mühafizəsi işində Azərbaycan hökuməti beynəlxalq, regional, ikitərəfli və çoxtərəfli dövlətlərarası əməkdaşlığın imkanlarından, qoşulduğu beynəlxalq konvensiyalar çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlərdən və digər vasitələrdən geniş istifadə edir. Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün beynəlxalq konvensiyalara qoşulmaqla, hər bir ölkə həm beynəlxalq tələblərə əməl etmək öhdəliyi götürür, həm də ekoloji siyasətini təmin etmək istiqamətində ciddi beynəlxalq dəstək qazanır. İndiyədək Azərbaycan Respublikası ekologiya sahəsində 20-dək beynəlxalq konvensiyaya qoşulmuş və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq standartlara cavab verən milli qanunvericilik sistemi yaratmışdır.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qarşıda duran əsas vəzifələrdən biri də Abşeron yarımadasının antropogen təsirlər nəticəsində çirklənmiş ərazilərinin təmizlənməsidir. Abşeronda belə ərazilərin ümumi sahəsi 33,3 min hektardır. Bunun da 10,6 min hektarı neft və neft məhsulları ilə çirklənməyə məruz qalmışdır. Bundan başqa, yarımada 3325 hektar ərazini əhatə edən, tullantı və lay suları ilə çirklənmiş 200-ə qədər göl və gölməçə mövcuddur.

Ölkə əhalisinin 1/3-nin yaşadığı Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasını illərlə toplanmış neft, istehsalat və məişət tullantılarından təmizləmək, ölkənin yanacaq-enerji və sənaye kompleksinin, məişət tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsirini məhdudlaşdırmaq, şəhər təsərrüfatını və ətraf aləmin mühafizəsini Avropanın ekoloji normalarına yaxınlaşdırmaq vəzifəsi ölkənin ekologiya sahəsində həyata keçirdiyi ən önəmli layihələrdən biri olmuşdur. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, Bakı və Abşeron yarımadasında “İllər, əsrlər boyu neftlə çirklənmiş gölməçələr, yerlər, ekoloji cəhətdən məqbul olmayan mənzərə vardır. Biz son illərdə bu istiqamətdə çox böyük işlər görmüşük. Çünki neft hasilatı Azərbaycanda artıq 200 ilə yaxındır ki, aparılır. Ancaq əfsuslar olsun ki, ekoloji vəziyyətə diqqət lazımı səviyyədə olmamışdır. Ona görə biz ekoloji vəziyyətlə bağlı məsələləri daim diqqət mərkəzində saxlayırıq”. Son illər bu sahədə mövcud problemlərin aradan qaldırılması üçün dövlət səviyyəsində çox ciddi və bahalı ekoloji təmizlik layihələri həyata keçirilir, neftçixarmada, neft-qaz və digər sənaye sahələrində ekoloji baxımdan səmərəli və təhlükəsiz istehsal texnologiyaları tətbiq olunur, enerji sektoruna və şəhər təsərrüfatına yönəlmiş investisiya layihələrində ekoloji məsələlərin qoyuluşuna xüsusi diqqət yetirilir.

Bütün ölkə ərazisində, xüsusən Bakı və digər sənaye şəhərlərində dövlət ekoloji ekspertiza sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm işlər görülür. “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin

yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks Tədbirlər Planı”na uyğun olaraq, Abşeron yarımadasında və ölkənin digər ərazilərində neftlə çirklənmiş sahələrin təmizlənməsi işlərinə 2007-ci ildən başlanılmış və bu istiqamətdə müvafiq tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Belə ki, “Bibi Heybət” zonasında 190 hektar torpaq sahəsi bərpa edilmiş və həmin ərazidə yaşıllıqlar salınmışdır. Neftlə çirklənmiş ərazilərin bərpası istiqamətində Suraxanı və Balaxanı ərazilərində də müəyyən işlər görülmüşdür.

Bundan başqa, “Böyük Şor gölünün təmizlənməsi, abadlaşdırılması və şəhər əhalisi üçün istirahət zonası kimi istifadə edilməsinə dair Konsepsiya” və gölün abadlaşdırılması istiqamətində pilot layihə hazırlanmışdır. Abşeron yarımadasında yerləşən göllərin və digər sularların ekoloji vəziyyətinin sağlamlaşdırılması layihəsi də tərtib edilmişdir. Bu sahədə görülən işlərin səmərəliliyini artırmaq məqsədilə son zamanlar ölkə ərazisində bir çox işlər planlaşdırılmış və həyata keçirilməkdədir. Onların sırasında təhlükəli tullantıların ətraf mühitə zərərli təsirinin qarşısının alınmasına dair qanunvericiliyə əlavə və dəyişikliyin edilməsini, Gəncə şəhərində təhlükəli tullantılar meydançasının inşasını və mövcud tullantı yerlərinin müvafiq tələblərə uyğun yenidən qurulmasını qeyd etmək olar.

Azərbaycanda ekoloji təhlükəsizlik siyasətinin mühüm vəzifələrindən birini də SSRİ dövründən respublikanın sənaye müəssisələri ərazilərində yığılıb qalmış təhlükəli istehsal tullantılarının zərərsizləşdirilməsi təşkil edir. Bu tullantıların və istehsal qalıqlarının miqdarı və saxlanılma şəraiti ekoloji norma və standartlara cavab vermir, ətraf mühit və insan sağlamlığı üçün ciddi təhlükə mənbəyi hesab olunur. Yaranmış vəziyyətin aradan qaldırılması üçün əsasən Bakı və Sumqayıt şəhərlərindən müxtəlif tərkibli təhlükəli istehsalat tullantıları Təhlükəli Tullantıların İdarə Olunması üzrə Milli Mərkəzə daşınaraq basdırılır. O cümlədən, Sumqayıtda ətraf mühitin ciddi çirklənməsinə səbəb olan 287 min ton civə tərkibli toksiki tullantıların bir neçə il ərzində təhlükəli tullantılar poliqonuna daşınaraq zərərsizləşdirilməsi prosesi 2009-cu ildə başa çatdırılmışdır.

Azərbaycanın şirin su ehtiyatlarının qorunması və səmərəli istifadəsi ekoloji təhlükəsizlik siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biridir. Məlum olduğu kimi, Azərbaycanın istifadə etdiyi Kür, Araz, Samur və s. çaylardakı şirin su ehtiyatlarının böyük həcmi (70%) qonşu ölkələrdə - respublika sərhədlərindən kənarda formalaşır. Azərbaycan Respublikası ərazisinin $\frac{3}{4}$ hissəsi Kür çayının hövzəsinə düşür. Bu çay ölkə əhalisi üçün əsas içməli su mənbəyidir. Qonşu dövlətlər tərəfindən təmizlənməmiş tullantı sularının Kür və Araz çaylarına axıdılması onun hidrokimyəvi rejiminə və suyun keyfiyyətinə mənfi təsir edir. Belə ki, məsələn, Kür çayının suyunda mis, sink, fenol və neft məhsullarının qatılığı bəzi hallarda normadan 10 dəfələrlə çox olur. Ermənistan və Gürcüstan dövlətlərinin ərazilərindəki su mənbələrinin mövcud kimyəvi, radioaktiv və digər zərərli maddələrlə intensiv çirklənməyə məruz qalması Kür və Araz çaylarının çirklənməsinə səbəb olur. Bu da Azərbaycan əhalisinin içməli su ilə təmin olunmasında ciddi və təhlükəli problemlər yaradır.

Eyni zamanda, Cənubi Qafqaz regionunun həm ətraf mühitinə, həm də içməli su ehtiyatlarına Ermənistan ərazisində seysmik zonada yerləşən və texnoloji baxımdan köhnəlmiş Metsamor Atom Elektrik Stansiyası ciddi təhlükə törədir. Ermənistanın işğalı altında olan Azərbaycan torpaqlarında ətraf mühitin qəsdən çirkləndirilməsi, münbit torpaqların aşınması, təbii ehtiyatlardan səmərəsiz istifadə, sənaye və məişət tullantılarının emal olunmadan çaylara axıdılması, ekosistemin məhv edilməsi, ərazilərin flora-faunasının talan edilməsi və səhraya çevrilməsi, genişmiqyaslı yanğınların törədilməsi və s. də ətraf mühitə, bölgənin su ehtiyatlarına, Azərbaycana axan çayların su mənbələrinə ciddi problem yaradır.

Azərbaycan Respublikasının şirin su ehtiyatlarına bir çox yerli təhdidlər də mövcuddur. Bunların sırasında ölkə daxilində su ehtiyatlarının tullantı suları ilə çirkləndirilməsini, içməli su ehtiyatlarının keyfiyyətinin pisləşməsi və antisanitariya hallarının mövcudluğunu, sel və daşqınların intensivliyinin və gücünün artması nəticəsində ölkənin içməli su təsərrüfatında yaranan problemləri, dağ buzlarının əriməsi və bununla əlaqədar bulaqların qurumasını, qurut sularının səviyyəsinin qalxmasını və s. aid etmək olar.

Son zamanlar əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz içməli su ilə təminatına dair Azərbaycan Prezidentinin sərəncam və göstərişləri çərçivəsində təmiz suya ehtiyacı olan yaşayış məntəqələri mərkəzləşmiş şəkildə təhlükəsiz içməli su ilə təmin edilmişdir. 12 rayonun 122-dən çox kəndində başa çatdırılmış işlər nəticəsində indiyədək 224 min nəfər əhali Dünya Səhiyyə Təşkilatının standartlarına cavab verən içməli su ilə təmin olunmuşdur. Bunun üçün 1300-ə qədər supaylayıcı məntəqə, 600 kilometrədən çox su xətti inşa edilmişdir.

Ekoloji təhlükəsizlik sahəsində Azərbaycanda ciddi narahatlıq doğuran məsələlərdən biri də ildən-ilə Xəzər dənizinin ekoloji vəziyyətinin pisləşməsidir. Mütəxəssislərin fikrincə, Xəzər dənizinin ekoloji vəziyyətinə mənfi təsir göstərən və onun çirklənmə mənbəyi hesab olunan dörd əsas amil mövcuddur. Bunlar: 1) Xəzər dənizində həyata keçirilən sənaye fəaliyyəti; 2) Sahil zonasında reallaşdırılan işlər və onların dənizə təsiri; 3) Suyun

qalxması nəticəsində dənizkənarı sahələrin su altında qalması; 4) Xəzərə daxil olan suların və çayların həddən artıq çirklənməsindən ibarətdir.

Xəzər dənizində ekoloji vəziyyətin pisləşməsi dənizin bioehtiyatlarının məhvinə, dənizətrafi təbii və antropogen ekosistemin pozulmasına, ərazidə yaşayan əhalinin sağlamlığının və həyat tərzinin pisləşməsinə, dənizin hədsiz dərəcədə çirklənməsinə səbəb olur. Qeyd etmək lazımdır ki, hələ 1992-ci ildə - SSRİ dağıldandan sonra Xəzər dənizinin çirklənməsinin qarşısını almaq və bioehtiyatlarını qorumaq məqsədilə Rusiya ərazisindən dənizə axan Volqa və Terek çaylarının hövzəsi həmin ölkənin müvafiq dövlət qurumları tərəfindən “ekoloji fəlakət zonası” elan edilmiş, ərazinin ekoloji cəhətdən təmizlənməsi proqramı tərtib olunmuşdur. Proqramda xüsusi qeyd olunurdu ki, həddən artıq çirkləndirilmiş Volqa çayı Xəzəri ən çox çirkləndirən fəlakət mənbəyidir.

Xəzər dənizinin çirklənməsinə mənfi təsir göstərən əsas amillərdən biri də neft daşıyan tankerlər, bərə, barj və s. nəqliyyat vasitələridir. Mütəxəssislərin fikrincə, neft daşımalarında istifadə edilən tankerlərin geriye hərəkəti zamanı başqa dənizlərdən öz boş çənlərinə doldurduqları suyu qayıdarkən Xəzərə boşaltmaları yad mikroorqanizmlərin dənizin suyuna daxil olmasına və onun bioehtiyatlarının məhvinə səbəb olur. Bundan başqa, dənizdə neft məhsullarının qalıqlarının suya buraxılması nəticəsində suyun xüsusi bioloji çirklənməsi də baş verir. Qeyd etmək lazımdır ki, Xəzər dənizində dünyanın nadir bioehtiyatlarının qorunması ilə sənaye potensialının istifadəsi arasında həmişə ziddiyyətli bir vəziyyət mövcud olmuşdur. Məsələ ondadır ki, dənizə axıdılan şirin sulu çay mənbələrinin yaratdığı və dənizdə yaşayan 23 növ nadir balığın yaşaması üçün lazım olan hidrokimyəvi tərkib neft və qaz sənayesinin tullantıları nəticəsində yaranan zərərli maddələrlə pozulur. Bu da dənizin bioehtiyatlarının getdikcə azalmasına və məhvinə səbəb olur. Hazırda Xəzər dənizinin balıq və kürü ehtiyatları getdikcə tükənir. Bunun əsas səbəblərindən biri dənizin çirklənməsi və suyunun biokimyəvi tərkibinin dəyişməsidirsə, digər səbəbi dənizə buraxılan balıq kürülərinin sayının əvvəlki illərlə müqayisədə dəfələrlə azalması, əvəzində isə balıq ovlanması intensiv xarakter almasıdır.

Azərbaycan Xəzərin ekologiyasının qorunması və yaxşılaşdırılması sahəsində hövzə ölkələri içərisində ən fəal siyasət yürüdən və real iş görən ölkə hesab olunur. Əslində, dənizin çirklənməsindən ən çox əziyyət çəkən də bu ölkənin əhalisi, xüsusən sahilə yerləşən Bakı, Sumqayıt, Lənkəran və b. şəhər və rayonların, yaşayış məntəqələrinin sakinləridir. Ölkə prezidentinin “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” 2007-ci il 20 iyun və 2008-ci il 13 iyun tarixli sərəncamlarından və “Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair” Milli Strategiya və Fəaliyyət Planından irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsi nəticəsində, Abşeron yarımadasının Bilgəh, Buzovna, Mərdəkan, Pirşağı, Nardaran, Novxanı və Sumqayıt sahilboyu ərazilərində bataqlaşmış sahələrin və çirkab gölməçələrin əksəriyyəti qurudulmuş, ekoloji tarazlıq bərpa olunmuşdur. Bundan başqa, Abşeron yarımadasında modul tipli sutəmizləyici qurğulardan ibarət 16 stansiya qurularaq, “Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi” yaradılmışdır. Pirallahıdan Novxanıyadək 86 km məsafədə sahilboyu ərazilərdən gün ərzində təkcə bu stansiyaların gücü ilə 6 min kubmetrdən çox çirkab suyun təmizlənmədən dənizə axıdılmasının qarşısı alınmış, həmin ərazilərdə ekoloji tarazlığın bərpası istiqamətində mühüm nailiyyətlər əldə olunmuşdur.

Azərbaycan ekologiyasının sağlamaşdırılması və bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanması ölkənin ekoloji təhlükəsizliyinin mühüm məsələlərindən biridir. Hazırda antropogen amillərin təbii mühitə getdikcə artan mənfi təsiri nəticəsində ölkə ərazisində biomüxtəlifliyin azalması meyli müşahidə olunur. Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəliflik və meşə ekosistemlərinə təhdidlər aşağıdakı kimi dəyərləndirilir:

- köçəri ekstensiv maldarlığın sürətli inkişafı;
- elektrik enerjisinin və təbii qazın fasilələrlə verilməsi nəticəsində meşələrdə ağacların kəsilməsi;
- ekosistemlərin tərkibi və coğrafi yayılmasının dəyişməsi, ziyanvericilərin artması;
- səhra, quraqlıq və yarımquraqlıq ekosistemlərində şəraitin pisləşməsi;
- eroziya proseslərinin, dağlıq ərazilərdə sel, sürüşmə və qar uçqunlarının baş verməsi;
- buzlaqların əriməsi, bulaqların və çayların quruması;
- meşə yangınlarının artması və s.

Yuxarıda sadalanan təhdidlərin qarşısının alınması üçün “Azərbaycan Respublikasında meşələrin bərpa olunması və artırılmasına dair Milli Proqram”, “Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair Milli Strategiya və Fəaliyyət Planı” qəbul edilmiş, onların çərçivəsində mühüm ekoloji layihələr reallaşdırılmış və işlər görülmüşdür. Belə ki, 2002-ci ildə xüsusi mühafizə olunan təbiət zonaları ölkə ərazisinin 4,5%-ni təşkil edirdisə, hazırda bu rəqəm 10,1%-ə çatdırılmışdır. Azərbaycanın xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri sisteminin müasir tələblərə uyğunlaşdırılması, bütün vacib ekosistemlərin və əsas

növlərin qorunması, dəhlizlərin və mühafizə zonalarının yaradılması məqsədilə son illər yeni 8 milli park, 4 dövlət təbiət qoruğu, 6 yasaqlıq və 3 təbiət abidəsi təşkil edilmişdir. Son 15 ildə meşə ilə örtülü sahələr 989 min hektardan 1 milyon 21 min hektara çatdırılmışdır. Bu da ölkəmizin örtülü ərazilərinin 11,4%-dən 11,8%-ə qədər, yəni 0,4% artması deməkdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən 2010-cu ilin “Ekologiya ili” elan edilməsi ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində mühüm hadisə oldu. “Ekologiya ili”ndə Azərbaycanda 8 milyon 200 min ağac və kol bitkisi əkilmişdir ki, bunun da 1 milyon 540 mini Bakıtrafi ərazilərin payına düşür.

Son illərdə Azərbaycanda səhiyyə və sağlamlıq sahəsində ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması istiqamətində xüsusi siyasət yürüdüldü. Bu siyasətin əsas məqsədi ölkə ərazisində əlverişsiz ekoloji amillərin təsirini azaltmaqla, əhalinin uzunömürlüyünü təmin etmək, ətraf mühitin ekoloji göstəricilərini yaxşılaşdırmaq, əhalinin sağlamlığında ekoloji riskləri aşağı salmaq, istifadə olunan suyun və havanın keyfiyyətini ekoloji standartlara uyğunlaşdırmaq, əhalini ekoloji baxımdan təhlükəsiz qida məhsulları ilə təmin etmək, genetik modifikasiya olunmuş qida məhsullarına nəzarəti artırmaq və sairədən ibarətdir.

Müasir dövrdə yaranmış ekoloji və sosial-iqtisadi vəziyyət nəzərə alınaraq, Azərbaycanın ekoloji siyasəti aşağıdakı istiqamətlər üzrə həyata keçirilir:

- ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və onun mühafizəsinin tənzimlənməsi məqsədilə mütərəqqi üsulların tətbiq edilməsi;
- indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii ehtiyatlardan və tükənməyən alternativ enerji mənbələrindən istifadə olunması;
- global ekoloji problemlər üzrə milli səviyyədə tələbatların qiymətləndirilməsi və onların həlli yollarının müəyyənəşdirilməsi və s.

Ekoloji təhlükəsizlik sahəsində vəziyyət və aparılan işlərin qısa təhlilindən aydın olur ki, Azərbaycanın davamlı iqtisadi inkişafı ölkənin ekoloji təhlükəsizliyinin təmin olunmasına, ətraf mühitin mühafizəsi və sağlamlaşdırılmasına, əhalinin sağlamlığının təmin edilməsinə, ardıcıl və səmərəli ekoloji təhlükəsizlik siyasətinin yürüdülməsinə və s. vacib həyati məsələlərin həllinə öz müsbət təsirini göstərmişdir. Hər bir ölkədə ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması yönündə atılan addımlar isə ümumdünya səviyyəsində global ekoloji problemlərin həllinə və bütövlükdə bəşəriyyətin sağlam gələcəyinin təmin olunmasına layiqli töhfəsini verir.

İki sahil.-2014.-16 may.-№85.-S.4-5.

“Ekoloji problemlər sərhəd tanımır”

Qvami Məhəbbətoğlu

Planetimiz, sözün həqiqi mənasında, ekoloji böhranın məngənəsindədir. Dünyanın hər yerində hava, su, torpaq öz əzəli tərkibini itirib, istifadə üçün yararsız hala düşüb. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə, planetin hər üç sakinindən biri istifadə üçün yararsız, çirkli su içir və təkcə bu səbəbdən hər gün 25 mindən çox insan ölür. Hər dəqiqədə 20 hektar meşə, 44 hektar əkinə yararlı torpaq sahəsi sıradan çıxır.

Dünya təcrübələrinə əsasən deyə bilərik ki, hər bir atom enerji stansiyasında baş verən partlayış bir və ya iki atom bombasının partlayışına bərabər və ya ondan çoxdur. Partlayış baş verən ərazidə və ona yaxın sahələrdə torpaq, su hövzələri, bitki və heyvanlar, hava qatı da atom radiasiyasına məruz qaldığı üçün illərlə istifadəyə yararsız olur. Bununla bağlı iki faktı xatırlamaq yerinə düşərdi. 69 il bundan əvvəl Yaponiyaya atılmış atom bombalarının ziyanlı təsirindən yeni nəsil indi də əziyyət çəkir. 1986-cı ildə Çernobıl Atom Elektrik Stansiyasının dördüncü reaktorunda baş vermiş partlayış isə atmosfərə Xirosima və Naqasakiyə atılan atom bombalarının buraxdığından 100 misli qədər radiasiya yaydı. Bunun nəticəsində həmin stansiyanın yerləşdiyi 30 kilometr radiuslu dairə daxilində məskunlaşma yoxdur.

Digər tərəfdən, hazırda dünyada nüvə başlıqları ilə təchiz olunmuş qitələrarası ballistik raketlərə malik olan dövlətlərin də sayı ildən-ilə artır. Bəzi dövlətlər öz müdafiə qabiliyyətlərini möhkəmləndirmək adı altında hərbi poliqonlar təşkil edirlər. Təbii ki, bütün bunlar da ekologiyaya təsirsiz ötüşmür.

Həyəcan təbili çalınmasına baxmayaraq...

Bəli, atmosferin yuxarı qatları kosmik gəmilərin, ballistik raketlərin, təyyarələrin və vertolyotların buraxdığı qazlarla, yer səthində isə nəqliyyat maşınlarının, sənaye sahələrinin qaz və toz hissəcikləri ilə çirkləndirilir. Bildiyimiz kimi, atmosfer havasının yuxarı və aşağı hissəsi ozon qatı ilə əhatə olunub. Ozon qatının aşağı hissəsi çirklənməyə daha çox məruz qaldığı üçün tez-tez dəyişir. Hətta onun qatında dəlik də əmələ gəlib. Yeri gəlmişkən, elə bu kimi hallar nəticəsində şimal qütbündə hazırda iqlim dəyişməsi ilə əlaqədar buzlaqlar çatlayır, aysberqlərin sayı artır. Günəşin və digər sistemlərin təhlükəli şüalarından Yer kürəsinin qorunmasında sipər rolunu oynayan ozon təbəqəsinin dəşilməsi və bu dağılma prosesinin sürətlə davam etməsi dünya alimlərini təşvişə salıb. Lakin onların həyəcan təbili çalınmasına baxmayaraq, dünya dövlətləri təbiətə divan tutmaqda davam edirlər.

Bu gün Dünya okeanları təhlükə altındadır. İnsanların fəaliyyətinin nəticəsi olaraq hər gün okeanlara qurğuşunun, civənin, neftin və sair bu kimi maddələrin külli miqdarda zəhərli birləşmələri atılır. Hər il dünyanın müxtəlif bölgələrində baş verən yanğınlar minlərlə hektar meşə sahəsinin, yaşıllığın məhvi ilə nəticələnir. Yaranmasında iqlim dəyişmələri, insanların məsuliyyətsizliyi, sənaye qəzaları kimi faktorların əsas rol oynadığı bu hadisələr son nəticədə planetdə təbii balansın pozulması, həmçinin faunanın, floranın məhvi, müxtəlif xəstəliklərin yaranması kimi fəsadlara yol açır. Araşdırmalar göstərir ki, bütün dövrlərdə yanğınların təsirinə ən çox meşələr məruz qalır. Statistik məlumatlara görə, son 100 ildə dünya meşə sahələrinin təxminən 70 faizini itirib. Bu itkinin təxminən 80 faizi yanğınların payına düşür. Belə ki, yanğınlar hər il orta hesabla yer kürəsində 20 milyon hektara qədər meşələrin məhvinə səbəb olur.

BMT-nin Ətraf Mühit Proqramının (UNEP) ötən il açıqladığı hesabatında da meşə yanğınlarının meşələrin sürətlə məhvinə yol açdığı qeyd olunub. Hesabatda iqlim dəyişikliyinə, meşə yanğınlarının və quraqlıqların çoxalmasının yer üzünün gələcəyi üçün təhlükəli vəziyyət yaratdığı bildirilir və planetin ağciyəri hesab olunan Amazon meşələrinin 2100-cü ildə yox olacağı, onun yerində savanna bitki örtüyünün yaranacağı vurğulanır. Aparılan müşahidələr göstərir ki, son 5 ildə Azərbaycanda meşə yanğınlarının qarşısı əhəmiyyətli dərəcədə alınıb. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin məlumatlarına görə, ötən il ümumilikdə 49,97 hektar meşə fondu ərazisində baş vermiş yanğın hadisələri operativ qaydada ləğv edildiyindən, meşə fonduna ciddi ziyan dəyməyib.

“Hamımıza “pay” düşür”

Ərazisinin yarısından çoxunu tropik meşəlik təşkil edən və oduncaq ehtiyatına görə dünyada birinci yeri tutan Braziliyada neçə onillərdir ki, ekoloji genosid həyata keçirilir. Hər il on minlərlə kvadratkilometr sahədə meşəlik qırılır və yaxud yandırılaraq məhv edilir. Son 50 ildə burada 650 min kvadrat kilometrə qədər tropik meşə sahəsi

sıradan çıxarılıb. Unutmayaq ki, ekologiya sərhəd tanımır. Əgər Amazon meşələrinin yandırılmasından atmosfərə ildə 220 milyon ton karbon qazı atılırsa və planetimiz təqribən o qədər oksigen qazından məhrum olursa, burada yaxın-uzaq söhbəti mənasızdır. Doğrudur, bunun ağrı-acısını ilk növbədə həmin ölkənin və qonşu dövlətlərin sakinləri hiss edirlər, lakin tədricən dünyanın hər tərəfinə yayılır və hamımıza ondan “pay” düşür. Çox da böyük olmayan planetimiz və onun təbiəti bir orqanizm kimi tamdır, bütövdür. Ona görə də, harada baş verməsindən asılı olmayaraq, təbiətə vurulan hər hansı zərbə bütün bəşəriyyətə, ayrılıqda hər birimizə dəyir.

Əhalinin artımı ilə (2030-cu ilə qədər dünya əhalisinin sayı 10 milyarda qədər artacaq) əlaqədar olaraq məhsul bolluğu da gündəmə gəlir. Belə bolluğun yaradılması üçün əkilən sahələrdə kimyəvi xammallardan geniş istifadə edilir. İnsanlar kimyəvi və radioaktiv maddələrlə ekologiyaya elə yaralar vurublar ki, indən belə çətin ki, onu sağaltmaq mümkün ola. Hesablamalara görə, sürətli şəhərləşmə də ekologiyaya öz mənfi təsirini göstərir. Hazırda böyük şəhərlərdə yaşayan onminlərlə insan hava çirkliliyi nəticəsində müxtəlif xəstəliklərə yoluxaraq dünyasını dəyişir. Yeri gəlmişkən, hər il yer kürəsində 7 milyard ton yanacaq yandırılır, buna 10 milyard ton oksigen sərf olunur. Alimlərin proqnozuna görə, 2020-ci ildə atmosferdə 12 milyard ton oksigen azalacaq.

Təbii ki, dünyanı бүрүyən global istiləşmənin əsas səbəbi ictimaiyyətin ictimai, siyasi, iqtisadi, mədəni baxışlarının ətraf mühitə olan laqeydliyidir.

“Ekologiya haqqında düşünək...”

Bəli, Allah-Təala təbiəti insandan əvvəl yaradıb ki, insanlar təbiətdə özünə sığınacaq tapsın və təbiətdən səmərəli istifadə etsin. Allah-Təala təbiəti insanlara yaxşı yaşamaq üçün əmanət verib. Bu əmanəti etibarlı saxlamaq, təbiəti sevmək və ona qarşı mərhəmətli olmaq əvəzinə onu tozla, qazla, buxarla, tüstü ilə boğaraq ölümcül hala salırıq. Zəhərlənmiş təbiətdən imdad istəmək əvəzinə ona xidmət etməyi, ekoloji tarazlığın pozulma hallarını aradan qaldırmaq üçün ekoloji mədəniyyətə alışmalı və biganəlikdən uzaqlaşmalıyıq. Əks təqdirdə.. Ən əsası, Allah-Təala təbiəti bizə təmiz və şəfalı verdiyi kimi biz də ondan düzgün, səmərəli istifadə etməyi öyrənməli və onu çirklənməkdən qorumalıyıq.

Onu da qeyd edək ki, son illər bu sahədə dövlət idarəetmə orqanlarının, eləcə də öz əhatə dairəsində ekoloji təhlükəsizlik vəziyyətinə görə cavabdeh olan müəyyən sahələri əhatə edən qurumların sayının artım tendensiyası və onların funksiyalarının genişlənməsi müşahidə olunur. Buna Yaponiya, Fransa, ABŞ kimi ölkələri misal göstərmək olar. Ölkəmizdə isə bütün bu məsələlərə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi nəzarət edir.

Bəli, biz bu gün qarışıqaya, quşa... belə qıymamalıyıq, onları özümüzdən incitməməliyik. Bu yazını isə bir tarixi hekayətlə başa vurmaq istəyirəm. Deyilənlərə görə, bir dəfə çadırlar söküləndə Əmir Teymura xəbər verirlər ki, daş-qaşla bəzədilmiş şah çadırının bir neçəsində qaranquşlar yuva salıb. Əmir Teymur kimi bir sərkərdə quşların yuvasının dağılmaması xatirinə daş-qaşla bəzənmiş həmin çadırları səhrada qoyub getməyi əmr edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında səhifəni hazırladı:

Zaman.-2014.-28 mart.-№58.-S.13.

Müasir ekoloji böhran və onların həlli yolları

Dağıstan YUSİFOV,

AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutunun aparıcı elmi işçisi,
k/t elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, professor.

Müasir ekoloji problemlər müəyyən bölgənin, hətta materikin deyil, öz mahiyyəti etibarlı ilə bütün bəşəriyyətin mənafeyinə toxunur. Bu global problemin aradan qaldırılması yalnız bütün ölkələrin və dövlətlərin birgə əməkdaşlığı, səyi sayəsində mümkün olacaqdır. Təsadüfi deyildir ki, cəmiyyətlə təbiətin qarşılıqlı təsiri ətrafında bütün dünyada ciddi mübahisələr gedir, dünya ictimaiyyəti, hökumətləri, beynəlxalq təşkilatlar, elm xadimləri ekoloji problemin mahiyyətini, onun mövcud olma səbəblərini və aradan qaldırılması yollarını axtarırlar.

Müasir ekoloji böhranın mahiyyətini cəmiyyətlə təbiət arasında ziddiyyətlərin son dərəcədə kəskinləşməsi təşkil edir. Müasir ekoloji problemlərin təşəkkülü, formalaşması ictimai inkişafın obyektiv təzahürü, qanunauyğun nəticəsi olub, bütövlükdə cəmiyyətin sosial tərəqqisi ilə bilavasitə bağlıdır.

Tarix sübut edir ki, insanların həyat fəaliyyətini iki inkişaf xətti—cəmiyyətin təbiətə və onların bir-birinə olan münasibəti müəyyən edir. Təbiət vahid sistem şəklində olmasına baxmayaraq, burada baş verən proseslər zaman və məkan etibarlı ilə qeyri-bərabər cərəyan edir. Bu hal, təbii sistemin tarazlığının vaxtaşırı pozulmasına səbəb olsa da, kortəbii qüvvələrin qarşılıqlı təsirinin nəticəsi olan ümumi qanunlar prosesin genişlənməsinə imkan vermir. Təbiətin ekoloji inkişafı tarazlığın daim pozulması və bərpa olunması prosesi şəraitində cərəyan edirdi.

İnsan təbiətə fəal, məqsədyönlü təsir göstərməyə, öz tələbatını ödəmək üçün təbiətdə hazır şəkildə mövcud olmayan məhsulları istehsal etməyə başladıqda isə vəziyyət dəyişdi. Bu isə sonradan təhlükəli nəticələrə gətirib çıxartdı.

Cəmiyyətin təbiətlə qarşılıqlı təsirinin ilkin mərhələsində iqtisadiyyat mənimsəməyə əsaslandığından və sosial həmcinslik hökm sürdüyündən insanla təbiət arasında mövcud olan münasibətlər həmahəng idi. İnsanların oturaq həyata və əkinçiliyə, mənimsəmədən maddi nemətlərin istehsalına keçməsi məhsuldar qüvvələrin mahiyyət və forma cəhətdən əsaslı surətdə dəyişməsinə səbəb oldu. Təbii məhsuldar qüvvələri ictimai məhsuldar qüvvələr əvəz etdi.

Təbiətlə cəmiyyətin qarşılıqlı təsirinin ziddiyyətli xarakteri özünü onda təzahür etdirir ki, maddi istehsalın gedişində insan bir tərəfdən kortəbii qüvvələrin hökmranlığından getdikcə daha çox azad olur, digər tərəfdən isə cəmiyyətin təbiətlə sıx birliyi yaranır, istifadə etdiyi təbii ehtiyatların əhatəsi genişlənir, öz həyat fəaliyyətində enerjinin yeni növlərindən daha çox intensiv şəkildə istifadə edir.

Qeyd etməliyik ki, təbiət qanunlarını dərk edib, onlara əməl etmədən təbiət üzərində “ağalıq” etmək olmaz. Təsadüfi deyildir ki, təbiət üzərində ilk qələbələri ilə öyünən insan sonradan çox acınacıklı vəziyyətlə üzləşdi, təbiətin intiqamına, qisasına məruz qaldı. Burada xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, fəaliyyətin genişlənməsi nəticəsində yalnız insanın yaşadığı təbii şərait deyil, nəticə etibarlı ilə insan özü də böyük çətinliklərlə qarşılaşdı. İlk dövrlərdə bu, lokal xarakter daşıyırdı, anormal vəziyyəti təbiətin özü aradan qaldırırdı. İnsanın fəaliyyətin forma, həcm və istiqamətinin əsaslı surətdə genişlənməsi nəticə etibarlı ilə ətraf mühitə neqativ təsiri də qüvvətləndirdi. Təbiətin korlanması geniş miqyas aldı. Təbiəti “zəbt” edən insan özünün həyat fəaliyyətinin təbii əsaslarını xeyli dərəcədə sarsıtdı, təbiətin özünəməxsus tarazlığı pozuldu, təbiətlə cəmiyyət arasında dərin antaqonizm yarandı, global ekoloji fəlakətlərlə üzləşdi.

Təbiətin tarazlığının pozulması hallarının çoxu insan fəaliyyətinin təbii qanunauyğunluqlara müvafiq gəlməməsi ilə bağlıdır. İnsan təbii qanunları öyrənib öz fəaliyyətində onlara uyğun hərəkət etməyi bacarsaydı indi mövcud olan çətinliklərin xeyli hissəsindən yaxa qurtara bilərdi.

Planetin tarixində müasir ekoloji böhranlar və hadisələr dəfələrlə biosferi sarsıtmış, canlı aləmin genetik tərkibini əsaslı surətdə dəyişdirmişdir. Bu faciələr geoloji proseslərlə bağlı olmuşdur. Bəşəriyyət gələcəkdə də bu cür hadisələrlə qarşılaşa bilər. Odur ki, bu gün insanları mövcud global ekoloji böhran daha çox narahat edir. Ekoloji böhranın əmələ gəlməsi və formalaşması səbəblərinin araşdırılması göstərir ki, burada kompleks xarakterli ümumi amillər və təsir gücünə malik xüsusi faktorlar mühüm rol oynamışdır. Cəmiyyətlə təbiət arasında ziddiyyətlərin kəskinləşməsi, elmi-texniki inqilabın sürəti və qeyri-bərabər inkişafı, ekstensiv istehsal üsuluna uzun zaman üstünlük verilməsi, zəhmətsiz gəlirin sosial məqsədin başlıca prinsipinə çevrilməsi, təbiətə praktik münasibətin azgınlığı və s. bu qəbildəndir. Bunu da əlavə etmək lazımdır ki, təbii şəraitə, ekoloji duruma sarsıdıcı

zərbə vurmuş çoxsaylı müharibələr, əhalinin sürətli artımı, urbanizasiyanın genişlənilib qüvvətlənməsi də prosesə təsir göstərmişdir.

Ekoloji problemin indiki zamanda kəskinləşməsi həm də bir sıra subyektiv amillərlə bağlıdır. Sənaye istehsalının tənzim edilməməsi, istehsal obyektlərinin yerləşdirilməsində zərərli nəticələrin nəzərə alınmaması, suyun bioloji yolla təmizlənməsinə, sənaye tullantılarından istifadə edilməsinə diqqət yetirilməməsi subyektiv amillərə nümunədir.

Öz miqyası və ciddi fəsadları cəhətdən ekoloji böhran global xarakterli problemlər içərisində—müharibə və tərkiləşmə məsələsindən sonra —ikinci yerdə durur. Bu, bir sıra səbəblərlə bağlıdır.

İlk olaraq qeyd edək ki, insan fəaliyyətinin həddləri yalnız biosferi əhatə etməklə kifayətlənməmiş, hətta kosmik məkana da geniş yayılmışdır. İkincisi, biosferin istehsal imkanı ilə ictimai istehlakın artımı arasında olan təbii ziddiyyətlər indi elə bir kəskin xarakter almışdır ki, bəşəriyyətin elmi-texniki və istehsal-təsərrüfat potensialının daha böyük hissəsini məhz onların həll edilməsinə doğru istiqamətləndirməyi tələb edir. Üçüncüsü, cəmiyyətin məskunlaşdığı ərazidə təbii şəraitin pisləşməsi tarixən qərarlaşmış təbii əlaqələrin və münasibətlərin pozulmasına gətirib çıxarmış və dünyada ekoloji tarazlığın sabitliyi üçün real təhlükə yaranmışdır. Odur ki, müasir mədəniyyətin tərkib hissəsinə çevrilmiş iqtisadi-sosial-ekoloji görüşlər, ideya və konsepsiyaların axtarılması cəmiyyətin bütün həyat fəaliyyəti sahələrində mühüm və əhəmiyyətli dərəcədə rol oynayır.

Ətraf mühitin korlanması nəticəsində bəşəriyyəti müxtəlif xarakterli çoxsaylı təhlükələr narahat edir. Atmosfer, su hovuzları və torpaqlar neft tullantıları ilə çirklənir, torpaq şorlaşır, meşələr, su və mineral ehtiyatlar tükənir. Atmosferdə müxtəlif ziyanlı maddələrin fasiləsiz surətdə geniş yayılması, ozon qatının tədricən çirklənməsi müşahidə olunur. Dağ-mədən işlərinin düzgün aparılmaması nəticəsində məhsuldar torpaqların və meşə ehtiyatlarının xeyli hissəsi məhv edilir. Nadir heyvanların, bitki növlərinin yoxa çıxmasına gətirib çıxarır, insan genofondunun korlanması üçün zəmin yaradır. Bütün bunlar təbiətdən istifadə edilməsi prosesini rasionallaşdırmağı, təbiətlə cəmiyyət, iqtisadiyyatla ekologiya qarşılıqlı əlaqəsinin optimal həllini axtarır tapmağı zəruri edir.

Dünyada cəmiyyət, təbiət və insan arasında qarşılıqlı münasibətlərin bütün tip və formalarını—təbii, iqtisadi-sosial, siyasi, iqtisadi, elmi-texniki, sosial-mədəni amilləri, beynəlxalq hüquqi məsələləri məcmu halda ehtiva edən ekoloji böhran olduqca mürəkkəb, çoxşaxəli, müxtəlif istiqamətli, kompleks hadisədir. Bu hal, onun həlli yolları və vasitələrinin də çoxşaxəliliyini şərtləndirir.

Beynəlxalq miqyasda insan fəaliyyətinin təbii sərvətlərin və məhsuldar qüvvələrin tənzimləyicisi səviyyəsinə yüksəlməsi, insanla təbiətin qarşılıqlı əlaqəsinin yeni ahəngdarlığının bərqərar olması, təbiət vasitəsilə insanın, insan vasitəsi ilə isə təbiətin inkişafı, insanın təbiətə münasibətinin humanistləşməsi xüsusi önəm kəsb edir. Bu problemlərin reallaşması prosesində cəmiyyətlə təbiətin harmonik inkişafının kompleks müasir ekoloji proqramı nəzərdə tutan iqtisadi-sosial siyasətin həyata keçirilməsi mühüm rol oynayacaqdır. Ekoloji tarazlaşdırma strategiyasının əsas məqsədini ən əlverişli sağlam həyat şəraitinin bərqərar olmasının üsul və vasitələrinin müəyyən edilməsi təşkil edir.

Ekoloji problemlərin təsirli həlli yollarından biri də müasir elmi-texniki tərəqqinin sürətli inkişafı, ilk növbədə onun nailiyyətlərindən geniş və hərtərəfli istifadə edilməsinin ön plana çəkilməsi, problemlərin həllinə dövlət tərəfindən nəzarətin güclənməsidir.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, ekoloji böhranın aradan qaldırılması məsələsində elmi-texniki tərəqqinin roluna münasibət birmənalı deyildir. Bəzi Qərbi və Şərqi sosioloqları ekoloji böhranı elmi-texniki inqilabın bilavasitə nəticəsi hesab edərək onun rolunu inkar edir, nikbin mövqedə duran sosioloqlar isə bu problemin aradan qaldırılmasında onun müsbət, hətta əsas rol oynayacağına inam bəsləyirlər.

Cəmiyyətin çoxcəhətli fəaliyyəti təbii şəraitə yalnız neqativ deyil, eyni zamanda ciddi müsbət təsir göstərir, iqtisadi mənafe naminə həyata keçirilən təsərrüfat tədbirləri planetin bioloji ehtiyatlarını artırır, ekoloji sistemi yaxşılaşdırır.

İnsanın təbiətlə münasibətlərinin elmi prinsiplər əsasında qurulması sayəsində güclü istehsal mədəniyyəti formalaşır, mükəmməl, keyfiyyətə daha müasir avadanlıqlar istehsal edən qabaqcıl ölkələr iqtisadi inkişafı sürətləndirmək, həm də yeni texnologiya satışından faydalanmaq imkanı əldə edirlər.

Məhsuldar qüvvələrin təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə prosesi bir tərəfdən insanların artmaqda olan rəşadətli tələbatlarını ödəməyə imkan verməli, digər tərəfdən isə bu tələbatların ödənilməsinin mənbəyi kimi onu sənaye istehsalı ilə təbii mühitin bioloji sabitlik arasında tarazlığı saxlamağı təmin etməlidir. İndi insanın istehsal fəaliyyətinə ekoloji-iqtisadi mövqedən yanaşılması zəruridir.

Qapalı ekoloji sistemlərdən fərqli olaraq təsərrüfat sistemlərində təbiətin yaratdığı məhsullardan çox az istifadə olunur. İstehsalatda istifadə olunan təbii materialların 1,5 faizi hazır məhsul kimi istifadə olunduğu halda, təxminən 98,5 faizi istehsalın tullantısına çevrilir. Bu hal təbiətə ciddi təsir göstərir, böyük zərər vurur. Deməli, istehsalın təbiətə ciddi təsiri onun miqyasının genişlənməsindən daha çox, istehsalın texnologiyasının xarakterindən asılıdır. Ekoloji cəhətdən təmiz, aztullantılı, azenerjili və tullantılardan yenidən istifadə edilməsinə imkan verən texnologiyanın geniş tətbiq edilməsi önəmli vəzifəyə çevrilir.

Müasir dövrdə alternativ enerji mənbələrindən geniş istifadə mühüm əhəmiyyət daşıyır. Günəş, külək, dəniz və Yer təkinin qüvvəsindən daimi enerji mənbəyi kimi istifadə edilməsi energetikanın gələcək inkişaf istiqamətlərini təşkil edəcəkdir.

Qloballaşan dünyada müasir ekoloji problemləri xeyli dərəcədə elmi-texniki tərəqqi doğurmuşdur. Lakin onu daha da inkişaf etdirmədən ekoloji böhrandan xilas olmaq da mümkün deyildir. İctimai inkişafın dialektikası elmi-texniki tərəqqini dayandırmağı və ya zəiflətməyi deyil, onu yenidən səmərələşdirmək şərti ilə inkişafını sürətləndirməyi tələb edir.

Biosferin gələcəyi, təkamülü getdikcə daha çox cəmiyyətin məqsədəuyğun addımları ilə müəyyən olunmağa başlayır. Təbiətin mühafizəsinin elmi təşkilinin həyatın və sivilizasiyanın qorunub saxlanmasının zəruri şərtinə çevrildiyi indiki zamanda insanların ümumi və xüsusi ekoloji mədəniyyətini, ekoloji şüurunun və ekoloji davranışının yüksək səviyyəyə çatdırılmasını tələb edir. Təbiəti saflaşdırma, onun nemətlərindən səmərəli istifadə etməklə korlanmasının qarşısını almaq təbii şəraitlə ünsiyyətin forma və metodlarını sağlamlaşdırmaq şüurlu fəaliyyəti qüvvətləndirməyi, ekologiyanın əxlaqi-etik problemlərini ön plana çəkməyi zərurətə çevirir.

Ekoloji böhranın aradan qaldırılması üçün ilk növbədə insanların ekoloji dünyagörüşünün formalaşmasına nail olmaq vacibdir. Ekologiyanın mühüm problemlərinin ali və orta məktəblərdə tədris edilməsi ekoloji-etik prinsiplərin intişarı işinə xeyli yardım edər, hər bir adamın ətraf mühitin mühafizəsində fəal, səmərəli fəaliyyət göstərməsinə daha yaxşı şərait yaratmış olar.

Dünya praktikası sübut edir ki, təbiətlə qarşılıqlı münasibətdə kortəbii elementlərini getdikcə məhdudlaşdırmaq, müəssəssiz, şüurlu, yaxın və uzaq nəticələri nəzərə almaq şəraitində fəaliyyət göstərmək yeganə çıxış yoludur.

Respublika.-2014.-28 yanvar.-№17.-S.5.

Milli parkların ekologiyanın qorunmasında və ekoloji maarifləndirmədə əhəmiyyəti

Əziz Mustafa

Prezident İlham Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi ilk günlərdən də ekoloji tarazlığın və biomüxtəlifliyin qorunub saxlanması və əhalinin maarifləndirilməsi istiqamətində xüsusi önəm daşıyan addımlar atıldı. Bu çərçivədə Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə və imzaladığı sərəncamlarla ölkəmizdə milli parkların salınmasında yeni bir dövr başlandı.

XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq sənayenin inkişafı, həmçinin əhalinin sürətlə artımı insanın təbiətə daha çox müdaxilə etməsinə gətirib çıxardı.

XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq sənayenin inkişafı, həmçinin əhalinin sürətlə artımı insanın təbiətə daha çox müdaxilə etməsinə gətirib çıxardı. Bu da, öz növbəsində, meşələrin kütləvi şəkildə məhv edilməsinə, təbiətdəki biomüxtəlifliyin və ekoloji tarazlığın pozulması ilə müşayiət olunmağa başladı. Ekoloji tarazlığın pozulması isə təbiətdəki canlıların sayının sürətlə azalmasına, onların bir çoxunun adının “Qırmızı kitab”a düşməsinə yol açdı. Məsələn, son 40 ildə Nepal Himalaylarında insanın təbiətə kortəbii müdaxiləsi nəticəsində meşələrin 50 faizi məhv edilib. Bu da həmin ərazilərdə biomüxtəlifliyin pozulmasına, nadir quş növlərinin sayının azalmasına və ya tamamilə məhv olunmasına aparıb çıxarıb. Belə faktlar minlərlədir. Məhz bu amil də ekoloqları həyəcan təbili çalmağa məcbur etdi. Hələ ötən əsrin 70-ci illərində məşhur amerikalı alim-ekoloq Robert Hardinq Uitteker (1920-1980): “Ekoloji tarazlığın pozulması belə sürətlə davam edəcəyi təqdirdə, gələcəkdə yer üzü ölü məkana çevriləcək”,- demişdi. Məşhur ekoloq vəziyyətdən çıxış yolunu insanlar arasında ekoloji maarifləndirmənin aparılmasında və milli parkların sayının daha da artırılmasında, xüsusi qorۇqların salınmasında görürdü.

Təbiətin və bioloji müxtəlifliyin qorunmasının və insanların bu sahədə maarifləndirilməsinin vacibliyi Azərbaycanda da hələ XIX əsrdə diqqət mərkəzində idi. Belə ki, XIX əsrin ikinci yarısında təbiətşünas alim, Azərbaycan mətbuatının banisi Həsən bəy Zərdabi insanın təbiətə necə gəldi müdaxiləsinə qarşı çıxaraq müdrikcəsinə: “Meşələr torpaq, su tənzimləyicisi, quraqlığa qarşı mübarizə vasitəsidir. Meşələri qorumaq lazımdır. Təbiət həyat mənbəyidir”,- demişdi.

Ötən əsrin 70-ci illərində, demək olar ki, Uittekerlə eyni vaxtda Azərbaycan təbiətinin, torpağının və suyunun mühafizəsi sahəsində əvəzsiz xidmətləri olan kənd təsərrüfatı elmləri doktoru, professor, akademik Həsən Əliyev (1907-1993) ölkəmizdə ekoloji tarazlığın və biomüxtəlifliyin pozulması ilə bağlı “Həyəcan təbili” əsərini yazmaqla, sözün həqiqi mənasında, ilk həyəcan təbili çaldı. Bununla da akademik ölkəmizdə təbiətin kəskin deqradasiyaya uğramasını və onun qarşısının alınmasına böyük ehtiyac olduğunu göstərdi. “Həyəcan təbili” əsəri məşhur akademikin təbiətin, onun onurğa sütunu hesab edilən biomüxtəlifliyin və ətraf mühitin qorunması üçün insanlara ağırlı, hərarətli müraciəti, çağırışı, təbiətin mühafizəsinə qalxan vətəndaş alimin vətənpərvərlik narahatçılığı idi.

Həsən Əliyevin ən böyük xidmətlərindən biri də insanların ekoloji tərbiyəsinə, təbiətin mühafizəsi haqqında biliklərin təbliğinə böyük əhəmiyyət verməsi idi. Bütün bunlar isə yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, ekoloji tarazlığın qorunub saxlanması, biomüxtəlifliyin mühafizə edilməsi və əhalinin ekoloji baxımdan maarifləndirilməsi üçün ölkəmizdə yeni milli parkların salınmasını vacib məsələ kimi gündəmə gətirdi.

Bu çərçivədə də dövlət tərəfindən mühafizə edilən xüsusi ərazilərin salınması, təbiətin və biomüxtəlifliyin qorunub saxlanması ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi bütün dövrlərdə xüsusi diqqət mərkəzində idi. Məhz Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrlərdə ölkəmizin hər yerində, o cümlədən Bakı və onun ətrafında minlərlə hektar yaşıllıq zolaqları salındı və əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi yönündə xüsusi tədbirlər həyata keçirildi.

İlk milli parklar

Tarixdə ilk milli park 1872-ci ilin mart ayında ABŞ-da yaradılmışdır. Yelloustoun adlanan bu parkın təşkilində məqsəd bölgədəki qeyzərlər və isti mineral bulaqların mühafizəsi və biomüxtəlifliyin qorunub saxlanması idi. Bundan sonra dünyanın digər yerlərində də milli parkların yaradılması prosesinə start verildi. Avropada isə Qraubyuden adlı ilk milli park 1914-cü ildə İsveçrədə yaradılıb. Daha sonra 1922-ci ildə İtaliyada Qran-Paradizo, 1963-cü ildə Fransada Vanauz milli parkları təşkil edildi.

Milli park anlayışının ilk izahı isə 1933-cü ildə Afrikanın fauna və florasının qorunması ilə bağlı Londonda imzalanmış konvensiyada verildi. Konvensiyada qeyd edilirdi ki, milli parklar xüsusi ekoloji, tarixi, estetik və digər əhəmiyyət daşıyan təbiət komplekslərinin yerləşdiyi və maarifçilik, elmi, mədəni məqsədlər üçün istifadə olunan elmi tədqiqat idarələri statusuna malik ərazilərdir. Parklarda həmçinin əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi ilə bağlı fəal iş aparılır, bəzən isə təsərrüfat fəaliyyətinə də (ekoloji təhlükəsizliyi şərti ilə) icazə verilir.

Onu da deyək ki, günümüzdə dünyada mindən çox milli park və 70 min xüsusi qorunan təbii ərazilər var. Təqribi hesablamalara görə, milli parklar və xüsusi qorunan təbii ərazilər dünyanın quru ərazisinin 10%-ni təşkil edir.

Azərbaycanda Milli parklar və əhalinin maarifləndirilməsində onların rolu

Azərbaycan Qafqaz və Kiçik Asiya, Qara dəniz və Xəzər dənizi regionunda qədim mədəniyyətə, Avropada ən zəngin bioloji müxtəlifliyə malik olan ölkələrdən biri olaraq, fəvqəladə əhəmiyyətli təbii irsə malikdir. Respublika ərazisində faunanın 18 min növü qeydə alınmışdır. Müasir Azərbaycan faunası məməlilərin 97, quşların 357, balıqların 100-ə yaxın, amfibiya və reptiliyaların 67 növ və yarımnövü, həşəratların 15 minə yaxın növünü əhatə edir. Amma SSRİ dövründə təbiətlə qeyri-insani şəkildə davranılması nəticəsində ölkəmizdə ekoloji vəziyyət pisləşmişdi. Azərbaycan müstəqilliyini əldə edəndən sonra bu amil ölkəmizin iqtisadi inkişafı yolunda ciddi əngələ çevrilmişdi. Ona görə də, dövlət səviyyəsində ekoloji problemlərin həlli, ətraf mühitin mühafizəsi və əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi məqsədi ilə bir sıra tədbirlər həyata keçirilməyə başlandı. Qarşıya qoyulan vəzifələrin həyata keçirilməsi məqsədilə Prezident Heydər Əliyevin 2001-ci il, may ayının 23-də imzaladığı sərəncamla Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yaradıldı. 2003-cü ildə isə Prezident Heydər Əliyev əhali arasında ekoloji maarifləndirməyə xidmət edən “Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında” fərman imzaladı. Bu da əhali arasında ekoloji təbliğatın ən yüksək səviyyədə həyata keçirilməsində və biomüxtəlifliyin qorunmasında mühüm rol oynadı. Prezident İlham Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi ilk günlərdən də ekoloji tarazlığın və biomüxtəlifliyin qorunub saxlanması və əhalinin maarifləndirilməsi istiqamətində xüsusi önəm daşıyan addımlar atıldı. Bu çərçivədə Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə və imzaladığı sərəncamlarla ölkəmizdə milli parkların salınmasında yeni bir dövr başlandı. Prezidentin bu sərəncamlarının həyata keçirilməsində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN) böyük işlər həyata keçirdi. Qısa müddətdə ölkəmizdə Akademik Həsən Əliyev adına Zəngəzur, Şirvan, Ağ göl, 2004-cü ildə Hirkan, Altağac, 2005-ci ildə Abşeron, 2006-cı ildə Şahdağ, 2008-ci ildə isə Göygöl ərazilərində milli parklar yaradıldı.

Hazırda Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən xüsusi mühafizə olunan milli parklar təbiətin mühafizəsində, bioloji müxtəlifliyin qorunmasında və əhalinin maarifləndirilməsində əhəmiyyətli rol oynayırlar.

Bir sözlə, ETSN yarandığı gündən etibarən onun çoxşaxəli fəaliyyətində ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ictimaiyyətin maarifləndirilməsi və məlumatlandırılması prioritet istiqamətlərdən biri olmuşdur.

Hazırda respublikamızın ərazisində 8 Milli Park, 14 Dövlət Təbiət Qoruğu, 21 Dövlət Təbiət Yasaqlığı var. Günümüzdə milli parklar ölkə ərazisinin 3,1%-ni təşkil edir. Respublikada xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi isə ümumi ərazinin 10%-ni təşkil edir.

Son illərdə yeni milli parkların, dövlət təbiət qoruqlarının yaradılması və əhalinin ekoloji sahədə maarifləndirilməsi istiqamətində dövlət səviyyəsində həyata keçirilən tədbirlər daha geniş vüsət alıb. Bu çərçivədə, xüsusilə, Abşeron Milli Parkının yaradılması, həmin ərazidə nadir təbiət komplekslərinin və obyektlərinin, xüsusən, pərayaqlı heyvanların yeganə nümayəndəsi olan Xəzər suitinin daha çox yayıldığı arealda ceyranların, həmçinin su bataqlıq quşlarının qorunub saxlanılmasına və bərpaasına imkan yaradacaqdır. Bu parkın təşkili eyni zamanda təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi, ətraf mühitə diqqət və qayğının artırılması, yeni ekoloji şüurun formalaşması, əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi sahəsində aparılan məqsədyönlü tədbirlərin ardıcıl nümunəsidir.

Məsələyə münasibət bildirən Şahdağ Milli Parkının direktoru Arzu Mustafayev əhalinin ekoloji maarifləndirilməsində milli parkların xüsusi əhəmiyyət daşıdığını söylədi. O, milli parklar vasitəsilə əhali arasında ekoloji maarifləndirmənin uğurla aparıldığını bildirdi. Arzu Mustafayev: “Əhali arasında ekoloji maarifləndirmə iki istiqamətdə aparılır. Bunlardan birincisi, müntəzəm olaraq əhali ilə sıx əlaqələr saxlanması və onlar arasında biomüxtəlifliyin qorunub saxlanılmasının insan həyatı üçün nə qədər böyük əhəmiyyət daşımasının təbliğ edilməsidir. İkinci istiqamət isə milli parklarda istər məktəblilər, istər ali məktəb tələbələri, istərsə də yaşlı nəsil arasında biomüxtəlifliyin qorunub saxlanması məqsədi ilə elmi-kütləvi tədbirlərin keçirilməsidir. Milli parklarda əhalinin ekoloji maarifləndirilməsinə xidmət edən sənədli filmlərin nümayişi, əhalinin bu məkanların nəzdində

yaradılan muzeylərə səfərlərinin təşkili, həmçinin onların canlı təbiətlə birbaşa ünsiyyətə girməsinə imkan verən maarifləndirici tədbirlər qarşıya çıxan problemlərin şüurlu şəkildə aradan qaldırılmasında xüsusi rol oynayır”, - dedi.

Milli Ekologiya Proqnozları Mərkəzinin rəhbəri Telman Zeynalov da milli parkların əhalinin ekoloji baxımdan maarifləndirilməsində önəmli rol oynadığını bildirdi:

“Milli parkların və qoruqların sayının hər il artırılması Azərbaycanda təbiətin və biomüxtəlifliyin qorunub saxlanılmasında, əhalinin ekoloji maarifləndirilməsində dövlət səviyyəsində həyata keçirilən ən uğurlu tədbirlərdir və bütün bunlar gələcəyimiz üçün xüsusi önəm daşıyır”.

Beləliklə, bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılmasında və əhalinin ekoloji maarifləndirilməsində milli parkların, o cümlədən xüsusi mühafizə olunan ərazilərin rolu əvəzedilməzdir. Məhz milli parkların və xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin fəaliyyəti və əhalinin maarifləndirilməsi istiqamətində onlar tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər nəslə kəsilməkdə olan flora və fauna növlərinin qorunub saxlanılmasına imkan yaratmışdır. Bütün bunlar isə Azərbaycanı yeni parkların salınması, biomüxtəlifliyin qorunub saxlanılması və əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi sahəsində nəinki Cənubi Qafqazın, həm də dünyanın lider dövlətlərindən birinə çevirib.

Zaman.-2014.-11 yanvar.-№ 4.-S.12-13.

“Davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiyanın əsasları”

Akif ƏLİZADƏ,

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti,
akademik

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru akademik Urxan Ələkbərovun yeni çapdan çıxmış dərsliyi belə adlanır: "Davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiyanın əsasları". Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti akademik Akif Əlizadə yeni dərsliyin əhəmiyyəti və elmi məziyyətləri barədə geniş məqalə yazmışdır. AzərTAc məqaləni təqdim edir.

Azərbaycan Respublikası sürətlə inkişaf etməkdədir. Ölkənin qısa zaman kəsiyində iqtisadi və sosial sahədə qazandığı yüksək nailiyyətləri, ümumbəşəri humanitar problemlərin, XXI əsrin çağırışlarının həllinə yönəldilmiş dünya əhəmiyyətli təşəbbüsləri, gündən-günə artan beynəlxalq nüfuzu Azərbaycanı bir çox istiqamətlərdə regional və global liderə çevirmişdir. Bu fakt bir çox beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən BMT, UNESCO, Dünya Bankı və digər nüfuzlu qurumların rəsmi sənədlərində, müstəqil ekspertlər tərəfindən hazırlanmış hesabatlarda öz təsdiqini tapmışdır. Əldə edilmiş nailiyyətlərin əsasında Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi düşünülmüş innovativ inkişaf strategiyası durur. Bu strategiyanın reallaşdırılmasında dövlət qurumları ilə yanaşı, vətəndaş cəmiyyətinin, xüsusilə Heydər Əliyev Fondu, onun prezidenti, UNESCO və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyevanın rolu xüsusi qeyd edilməlidir.

Azərbaycanda qazanılmış nailiyyətlər iqtisadi və sosial sahələrdə kəmiyyət göstəricilərinin artması ilə məhdudlaşmır. Ölkədə həyata keçirilən siyasət, eyni zamanda, keyfiyyət göstəricilərinin yüksəlməsi ilə səciyyələnir. Bu, ondan irəli gəlir ki, biliyə, insan potensialına əsaslanan inkişaf ölkənin əsas prioriteti kimi müəyyənləşdirilmişdir və innovativ cəmiyyətin qurulmasına xidmət edir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin "qara qızıl"ın insan potensialına çevrilməsinə yönəldilmiş siyasəti, bu istiqamətdə əldə edilmiş və gələcəkdə əldə ediləsi nailiyyətlər bilavasitə insan potensialının, onun bilik və bacarığının əsasını təşkil edən elm və təhsildən keçir. Ölkədə bu istiqamətlərə xüsusi önəm verilməsi, elmi təşkilatların gücləndirilməsi, yeni təhsil müəssisələrin yaradılması, mövcud ali və orta məktəblərin binalarının yenidən qurulması, bütün tədris ocaqlarının ən müasir avadanlıqla təchiz edilməsi həmin siyasətin vacib təzahürlərindəndir. Elm və təhsilin bazasının gücləndirilməsinə, eyni zamanda, yeni tədris proqramlarının, müasir dərslik və dərs vəsaitlərinin yaradılması da aid edilə bilər. Bütün bu addımlar insan potensialının inkişafına və güclənməsinə yönəldilmiş siyasətin tərkib hissələridir.

Müasir dövrdə ölkədə müxtəlif istiqamətlərdə əldə edilmiş yüksək nəticələr və onun əsasında duran insan potensialının inkişafına yönəldilmiş siyasət ümummillə lider Heydər Əliyevin fəaliyyətinin başlıca istiqamətlərindən idi. Bu istiqamətdə həyata keçirilən siyasət çox zaman dünyada gedən prosesləri qabaqlayırdı. Məsələn, ulu öndər tərəfindən təsdiq edilmiş təhsil strategiyasına görə, Azərbaycan Respublikasında davamlı insan inkişafı fənninin orta ümumtəhsil məktəblərinin proqramlarına daxil edilməsi prosesinə 2001-ci ildə başlanmış və bu, Təhsil Nazirliyinin 2001-ci il 14 sentyabr tarixli 964 nömrəli əmrində öz əksini tapmışdır. 2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyinin 175 və 688 nömrəli əmrləri əsasında orta məktəblər üçün davamlı insan inkişafına dair dünyada ilk tədris proqramı və dərs vəsaiti dərc edilmişdir. Bu sahədə Azərbaycanın birinciliyi barədə məlumat BMT-nin Nyu-Yorkda yerləşən Baş Qərargahı tərəfindən dünyaya "innovativ ideya və fəaliyyət" kimi yayılmışdır. Qlobal miqyasda isə bu prosesə 4 il sonra - 2005-ci il martın 1-də BMT-nin baş katibi Kofi Annan və UNESCO-nun baş direktoru Koşiro Matsuura arasında imzalanan sənədlə təkan verilmişdir. Bu sənədlə 2005-2014-cü illər dünya üzrə davamlı inkişaf sahəsində tədris onilliyi elan edilmişdir.

Bu məlumatlar akademik Urxan Ələkbərovun müəllifi olduğu "Davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiyanın əsasları" dərsliyində geniş təqdim edilmişdir. Dərslikdə ölkədə yaranmış digər innovativ ideya və fəaliyyətlər haqqında biliklərin tədris prosesinə daxil edilməsi gənc nəslin formalaşması baxımından olduqca əhəmiyyətlidir.

Həmçinin "Davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiyanın əsasları" dərsləri bu sahədə hələ ki nadir əsərdir. Belə ki, hazırda ekoloji sivilizasiyaya aid dünyada digər dərslərin olması barədə məlumat mövcud deyildir. Bu istiqamətdə biliklərin tədris prosesinə daxil edilməsi, eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2013-cü il oktyabrın 24-də imzaladığı "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"nın məntiqinə tam uyğundur.

Bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən Azərbaycanda gerçəkləşdirilən və prioritet kimi müəyyənləşdirilən siyasi kurs əslində innovativ və yüksək rəqabətli qabaqlayıcı iqtisadi inkişaf strategiyasına əsaslanır. Ölkədə reallaşdırılan dövlət proqramları, müxtəlif layihələr, "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyası Azərbaycan iqtidarının sosial prioritetləri əsas tutan olduqca uğurlu innovativ inkişaf strategiyası seçməsindən xəbər verir.

Məlumdur ki, qəbul edilmiş beynəlxalq standartlara görə innovativ tərəqqinin əsas və həlledici amili olan insan potensialının inkişaf səviyyəsini qiymətləndirmək, insan inkişafı əmsalını hesablamaq üçün üç əsas meyar nəzərə alınır: sağlamlıq, təhsil və adambaşına düşən ümumi daxili məhsul (ÜDM). Təqdim edilmiş dərslərdə bu istiqamətdə ölkəmizdə həyata keçirilən uğurlu siyasət haqqında dəqiq bilgiler - sağlamlıq üçün vacib olan müasir idman və səhiyyə ocaqlarının paytaxt və əyalətlərdə yaradılması, milli tədris şəbəkəsinin köklü surətdə modernləşdirilməsi, ÜDM-in sürətlə artması, bu proseslərin idarə edilməsi zamanı istifadə olunmuş innovativ idarəetmə texnologiyaları barədə biliklər öz əksini tapmışdır. Dərslərdə göstərilmişdir ki, bu ardıcıl siyasətin həyata keçirilməsi nəticəsində BMT-nin rəsmi hesabatlarında Azərbaycan hazırda insan potensialının inkişafı sahəsində yüksək nəticələr əldə etmiş ölkələr qrupuna aid edilir. 2010-cu ilə qədər Azərbaycan insan inkişafı sahəsində orta nəticələr əldə etmiş ölkələr qrupuna daxil idi.

Ölkəmizdə davamlı inkişafa yönəldilmiş dövlət siyasətinin uğurları bir çox beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən xüsusi qeyd edilməkdədir. Məlum olduğu kimi, ölkədə ÜDM sürətlə artır. Çox önəmlidir ki, bu kəmiyyət artımı keyfiyyət artımı ilə müşayiət olunur. Dərslərdə bu istiqamətdə tətbiq edilən idarəetmə texnologiyalarına, davamlı inkişafın planlaşdırılması məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Məsələn, göstərilir ki, son on ildə ÜDM-in hər bir vahidinin istehsalı üçün enerji sərfiyyatı sürətlə azalmışdır. Bu isə davamlı inkişaf və yaşıl iqtisadiyyatın ən önəmli göstəricilərindən sayılan bərpa olunan və bərpa olunmayan ehtiyatların səmərəli istifadəsindən xəbər verir. Eyni zamanda, milli səviyyədə həyata keçirilən bu uğurlu fəaliyyət dünya üçün prioritet təşkil edən iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınması baxımından da olduqca əhəmiyyətlidir. Dərslərdə göstərilir ki, BMT tərəfindən təklif edilmiş və bütün dünyada qəbul olunmuş davamlı inkişaf və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi səviyyəsini əks etdirən göstəricilər mövcuddur. Bu göstəricilərdən biri və ən əhəmiyyətlisi enerjinin hər bir vahidinin istifadəsi nəticəsində sənaye, kənd təsərrüfatı və xidmət sahələrində istehsal olunan məhsulun dəyəridir. Beynəlxalq müqayisələrin keçirilməsini təmin etmək, qabaqcıl təcrübənin yayılmasına dəstək vermək məqsədilə aparılan təhlillərdə enerji vahidi kimi bir kiloqram neftdə olan enerjinin ekvivalenti götürülür, istehsal olunan məhsul və yaxud xidmətin qiyməti isə ABŞ dolları ilə dəyərləndirilir.

Akademik U.Ələkbərovun hazırladığı dərslərdə Azərbaycan üçün bu göstəricilər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən hesablanmış məlumatlar əsasında verilmişdir. Bu təşkilatların 2013-cü ilin sonunda yaydığı məlumatlara və dərc edilmiş rəsmi hesabatlara əsasən, ölkədə miqdarca hər bir kiloqram neftdəki enerjinin istifadəsi nəticəsində 2011-ci ildə dəyəri 7,22 ABŞ dolları olan məhsul istehsal edilmiş və yaxud xidmət göstərilmişdir. Dərslərdən aydın olur ki, Dünya Bankı tərəfindən aparılmış təhlillərə və onların əsasında dərc edilmiş rəsmi hesabatlara görə Azərbaycanda bu rəqəm əksər neft və qaz ixrac edən ölkələrin göstəricilərindən daha yüksəkdir. Bu, həm bizim yaxın qonşu ölkələrə, həm də digər qitələrdə yerləşən ölkələrə aiddir. Sözügedən göstəriciyə görə ölkəmiz bu qrup ölkələr sırasında yalnız Norveçdən geri qalır, yəni dünyada ikinci yərə yüksəlmişdir. Birinci yerdə olan Norveçdə hər bir kiloqram neftdə olan enerji miqdarının istifadəsi nəticəsində istehsal olunmuş məhsul və xidmətlərin dəyəri 10 ABŞ dolları təşkil edir. Lakin Azərbaycan Respublikasında bu davamlı inkişaf göstəricisinin artım dinamikası Norveçdən daha sürətlidir. Tələbələrin və oxucuların diqqətinə çatdırılır ki, həmin beynəlxalq təşkilatların 2003-cü ilin nəticələrinə görə hazırlanmış və dərc edilmiş hesabatlarında Azərbaycanda bu rəqəm yalnız 2,1, 2005-ci ildə isə 2,7 ABŞ dolları təşkil edirdi.

Bu məlumatlar bir daha vurğulamağa əsas verir ki, ölkə davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiya, onun vacib elementi olan yaşıl iqtisadiyyatın formalaşması istiqamətində inamla irəliləməkdədir. Akademik U.Ələkbərovun kitabında Azərbaycanda enerjinin istifadəsinin səmərəliliyinin 2003-cü il ilə müqayisədə 2011-ci ildə 3,1 dəfədən çox artması barədə beynəlxalq təşkilatların hazırladığı məlumatlar da işıqlandırılmış və bu nailiyyəti əldə etmək üçün ölkədə reallaşdırılan innovativ idarəetmə strategiyası, onun həyata keçirilməsi texnologiyaları barəsində biliklər əksini tapmışdır. O da qeyd edilməlidir ki, 8 il müddətində enerji istifadəsinin səmərəliliyinin 300 faizdən çox artması özlüyündə nadir bir hadisədir və müqayisə edilən ölkələrin heç birində müşahidə olunmamışdır.

Davamlı insan inkişafını əngəlləyən amillərdən biri yoxsulluqdur. Yoxsulluqla mübarizə XXI əsrin əvvəlində Dünya Sammitində qəbul olunmuş "Minilliyin çağırışları" sənədində ən əsas məqsədlər arasında yer almışdır. Yoxsulluq problemi global miqyasda bu gün də aktualdır. BMT tərəfindən hazırlanan dünya üçün 2015-ci ildən sonrakı dövrün çağırışları adlı sənədin layihəsində də yoxsulluqla mübarizə qırmızı xətlə keçən məsələlər sırasındadır. "Davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiyanın əsasları" kitabında Azərbaycanda yoxsulluqla mübarizə sahəsində əldə edilmiş uğurlar da öz əksini tapmışdır. Olduqca qısa müddətdə ölkədə yoxsulluq 49 faizdən 5 faizə enmişdir. Kitabda, eyni zamanda, göstərilir ki, ölkədə ümumiyyətlə yoxsulluq anlayışı dəyişmiş və bu, öz əksini yoxsulluq həddinin müəyyənləşməsində tapmışdır. Qeyd olunan fakt isə özlüyündə ölkədə həyata keçirilən siyasətin sosialyönümlü olmasından xəbər verir.

Kitabda ölkədə sosialyönümlü siyasətin həyata keçirilməsinə dair digər innovativ planlaşdırma və idarəetmə texnologiyası da təhlil edilmişdir. Bu təhlil Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin yaradılması ilə bağlıdır. Dərsləkdə qeyd edilir ki, XXI əsrin əvvəllərində Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə məhz Azərbaycanda insan inkişafı və davamlı gəlir əldə olunması üçün dünyada yaşayış yerinə, onun əhalisinə məxsus olan ilk sosial müəssisələr yaradılmışdır. Hələ o zaman insan inkişafına əsaslanan bu təşəbbüs və qeyri-ənənəvi qərarlar dünya ictimaiyyəti tərəfindən yüksək qiymət almışdır. BMT 2005-ci ildə həmin təşəbbüsü "innovativ ideya və fəaliyyət" kimi bütün dünyaya tanıtmışdır. Belə təşəbbüslərin innovativ, sosial məsuliyyətli idarəetmədə rolu dərsləkdə xüsusi qeyd edilmişdir.

Ekoloji sivilizasiya konsepsiyasının yaranması və inkişafı da Azərbaycan elm və təhsili ilə əlaqədardır. Konsepsiya Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında XX əsrin 90-cı illərində formalaşmışdır. Ekoloji sivilizasiya anlayışı da dünyada ilk dəfə ümumtəhsil orta məktəblərin dərsləklərinə 2007-ci ildə məhz Azərbaycanda daxil edilmişdir. 2013-cü ildə III Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumunun proqramı çərçivəsində Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, İDEA Beynəlxalq İctimai Birliyinin prezidenti Leyla xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə "Davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiya" mövzusunda "dəyirmi masa" keçirilmişdir. İlk dəfə təşkil edilmiş həmin "dəyirmi masa"-nın iştirakçıları arasında görkəmli alimlər, dövlət xadimləri, Nobel mükafatı laureatlarının olması qeyd edilən mövzunun böyük əhəmiyyət daşıması və maraq kəsb etməsinin göstəricisidir. Azərbaycanda bu mövzuda dərsləyin hazırlanması forum iştirakçıları tərəfindən də olduqca yüksək qiymətləndirilmiş və bu əsərin tələbələrə yanaşı, planlaşdırma və idarəetmə sahəsində çalışanlar üçün əhəmiyyətli olduğu qeyd edilmişdir.

Bütövlükdə sadalananların məntiqi yekunu olaraq qeyd etmək lazımdır ki, davamlı inkişaf, insan potensialının inkişafı məsələləri, ekoloji sivilizasiyaya keçid yalnız inkişafın planlaşdırılması və idarə edilməsi sahəsində çalışanların deyil, bütün sahələr üzrə mütəxəssislərin maraq dairəsində olmalıdır. Bu baxımdan davamlı inkişafı bağlı həm orta məktəblərdə, həm də ali təhsil ocaqlarında bütün ixtisaslar üçün yeni tədris proqramları, metodik vəsaitlər, dərsləklər işlənməli, bu sahədə əhalinin, xüsusilə gələcək kadrların biliklərinin artırılması üçün kompleks tədbirlər həyata keçirilməlidir. Akademik U.Ələkbərovun "Davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiyanın əsasları" dərsləyini bu sahədə ilk və mühüm addım kimi dəyərləndirmək olar.

Ekoloji tarazlıq hər ağaca qulluqdan başlanır

Bəxtiyar HÜSEYNOV

Azərbaycan Respublikası ekoloji mühitin sağlamlaşdırılmasını strateji məqsəd sayır. Ölkəmiz Beynəlxalq Konvensiyalara qoşulub, bu sahədə əsas hədəfləri müəyyənləşdirib.

Ekoloji vəziyyətin yaşıllaşdırılmasına dair qəbul edilmiş Kompleks Tədbirlər Planı bəhrəsini verməkdədir. Xüsusilə, həyata keçirilən yaşıllaşdırma və yeni meşəsalma və bərpa işlərinin ardıcıl, sistemli və möhtəşəm miqyasda həyata keçirilməsi dövlət başçımızın təbiətə qayğısı ilə bağlıdır. Son illərdə meşələrin, yaşıllığın qorunması sahəsində həyata keçirilən müsbət tədbirlərdən biri də ölkənin, ələlxüsus onun ucqarlarının, meşəətrafı kənd və qəsəbələrin, digər yaşayış məntəqələrinin təbii qazla təmin edilməsidir. Ölkənin başdan-başa qazlaşdırılması təbiətin xilasına yönəlmiş ən böyük diqqətdir. Ölkənin meşə-xammal materiallarına olan tələbatını başqa ölkələrdən idxal edilməsi hesabına ödənilməsi təbiətimizin qorunmasına da təsirli impulsdur. Bir sıra alternativ enerji mənbələrindən istifadə edilməsi praktikası uğurla inkişaf etdirilməkdədir. Bu sahədə aparılan sistemli işlər meşə qırıntılarının qarşısını xeyli dərəcədə alıb və almaqda davam edir.

Azərbaycan Respublikası Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseyn Bağirov ölkəmizdə bu istiqamətdə görülmüş işləri ümumiləşdirərək deyir: "Son illər ərzində aparılmış məqsədyönlü dövlət siyasəti, beynəlxalq təcrübədən istifadə və həyata keçirilmiş ardıcıl tədbirlər nəticəsində ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ciddi nailiyyətlər əldə edilmişdir". Meşələrin mühafizəsi və bərpası dövlətimizin daim diqqət mərkəzindədir. Təkcə 2008-2012-ci illərdə 53.480 ha ərazidə meşə bərpaetmə tədbirləri həyata keçirilib. Yeni tingliklər salınması üçün 849 ton müxtəlif toxumlar tədarük edilib. Xüsusilə, respublikanın yaşayış məntəqələrinin və yolların mühafizə zolaqlarının yaşıllaşdırılmasına diqqət artırılıb. Bu iş ardıcıl şəkildə davam etdirilməkdədir. Yeni yaşıllıqların salınması təcrübəsi zənginləşir. Əvvəlki illərdə buraxılmış səhvlər aradan qaldırılır. Yaşıllıq, xüsusilə, ağac əkini ilbəl yeni ərazilər fəth edir. Hətta şoran torpaqlarda, səhra və yarımsəhralarda təbii şəraitə uyğun yeni ağac növləri, kollar əkilir. Relikt və endemik ağaclara üstünlük verilməklə yanaşı, təbiətimizə uyğun bəzək ağacları və kolların əkini geniş vüsət alıb. Meşə massivlərində əkilən şərqi çınarı, dəmirağac, qoz ağacı, şabalıd, palıd, şam, cır meyvə, naringi, fexoa, itburnu kimi ağac və kollar təbii meşələrin mədəni bərpasına xidmət edirsə, şəhərdə, şəhər ətrafında əkilən ağaclar təbiətə həm rəngarənglik, həm gözəllik, həm də təmiz hava bəxş edir.

Nazir Hüseyn Bağirov Lənkəran ictimaiyyəti ilə görüşündə regionun ekoloji durumuna toxunmuş, uğurlar və nöqsanlar haqqında konkret danışmış, tövsiyə, təklif və göstərişlərini vermişdir. Lənkəranın biomüxtəlifliyi, xüsusilə, meşə fondu bütün dünyanın diqqət mərkəzindədir. Meşə-iqlim, su, təmiz hava, böyük sərvətdir. Əlbəttə ki, ekoloji nəticələri nəzərə almaqla atılan hər bir addım rayonun əhalisinə, qonaqlarına mənəvi, ruhi rahatlıq, sağlamlıq gətirir. Ölkəmizin meşə fondu o qədər də böyük yer tutmur. Ölkə ərazisinin cəmi 11, 4 faizini meşələr təşkil edir. Ona görə də ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması istiqamətində əsas hədəflərdən biri də yaşıllıqların artırılmasıdır. Elə ona görə də bu faiz gərgin zəhmət hesabına 11, 4-dən 11, 8-ə qalxıb.

Meşələr torpaqquyucu, sutəmizləyici, iqlimsafəşdırıcı əhəmiyyətə malikdir. Məhz buna görə Lənkəranda yeni yaşıllıqların, meşə zolaqlarının salınması çox vacibdir. Yeni meşələrin salınması meşələr üçün nəzərdə tutulmuş geniş massivlərdə daha sərfəli olsa da, insanların sıx yaşadığı böyük yaşayış məntəqələrində, qəsəbə və şəhərlərdə də çox vacibdir. Lənkəran şəhərində son illərdə görülmüş mühüm abadlıq işlərində yaşıllaşdırmanın özünəməxsus payı var.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin "Magistral avtomobil yollarının mühafizə zolaqlarının yaşıllaşdırılması" sərəncamının həyata keçirilməsi istiqamətində Cənub bölgəsində ciddi işlər davam edir. Bu günlərdə Lənkəran şəhərində və onun ətrafında görülən yaşıllaşdırma işləri fərəh doğurur. Rayon rəhbərlərinin iştirakı ilə yolboyu salınan yaşıllıq zolaqlar yoldan keçən hər bir vətəndaşın haqlı olaraq diqqətini cəlb edir. Planlı və sistemli şəkildə iş aparılır. Hamı görür ki, rayonun rəhbərləri də sırası adamlarla əl-ələ verib ağac əkirlər. Kütləvi şəkildə həyata keçirilən ağacəkmə işi təbiətə qayğıdır, hamının yalnız öz rayonu, öz ölkəsi qarşısında yox, sözün geniş mənasında bəşəriyyət qarşısında öhdəliyidir.

Lənkəran-Astara magistrat yolboyunca yaşıllaşdırma işləri vüsət alıb. Yolun Astara ərazisində bu estafet davam edir. Əkilən tinglər sabahkı ağaclardır. Gözəl bir ab-hava içində həyata keçirilən bu yaşıllaşdırma tədbirində Astara rayon İcra Hakimiyyətinin rəsmiləri də iştirak edir. Necə deyirlər, birlik harda, dirilik də oradadır. Bu yerdə mərhum meşəbəyi Naib kişinin sözü yadıma düşür. Deyərdi ki, müharibədə (İkinci Dünya müharibəsində) döyüşdüm, faşistlər məni yaraladı. O yaranın yeri məni elə də ağrıtmır. Ancaq təbiətə əl

qaldıranların mənə vurduğu yara faşistlərin yarasından da dərin və ağrılıdır. Rəhmətlik veteran təbiət vurğunu idi, hər ağaca öz övladı kimi baxardı.

İndi təbiətə uzanan məlhəm əllər bizdə sevinc hissi doğurur. İnandırıcı ki, bu yaralar sağalacaq, təbiət daha da gözəl görkəm alacaq, suyu saf, torpağı münbit olacaq.

Yolboyu ətrafın yaşıl örtüyü, baş-başa verib söhbətləşən, qucaqlaşan ağaclar müsafirlərə xoş ovqat, qəlb sakitliyi bəxş edir. Bu ovqatdan doymaq olmur. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin 1 Saylı Ərazi üzrə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Şöbəsinin müdiri Loğman Əliyev deyir:

"Bu gün dünyanı düşündürən ən mühüm həyati problem ekologiya ilə bağlıdır. Bəşəriyyət sanki iki müharibə ilə üz-üzədir: ekoloji və hərbi müharibələr. Ekoloji müharibəni insan təbiətə qarşı aparır, hərbi isə insan insana qarşı. Hər iki müharibə özümüzə qarşıdır. Baxın dünyanın mənzərəsinə. Təbiətə müdaxilələr nələrə aparıb çıxarır? Dünyanın çox yerində fəlakətlər, zəlzələlər, sunamilər, qasırğalar baş alıb gedir. Şəhərlər dağılır, su altında qalır, torpaq, dağ, yamac sürüşmələrinin sayı-hesabı yoxdur. Bu cür ekoloji fəlakətlər dünyanı tar-mar etmək gücündədir. İnsanın əli ilə ekoloji balansın pozulması bilinməyən fəlakətlərə aparır. Ekoloji fəlakətlər hərbi fəlakətlərdən qorxuncdur. Ona görə də dünya bu fəlakətlərə qarşı birləşir. Bu birlik dünyanın xilas yoludur. Ekologiyaya düşünülməmiş müdaxilələrə qarşı mübarizə hamımızın işidir. Ölkəmiz də dünyanın bir hissəsi kimi təbiətin mühafizəsi və bərpası işinə özünəməxsus töhfə verir. Möhtərəm Prezidentimizin ekoloji sahə üzrə çox dəyərli sərəncamlarını həyata keçirmək üçün Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi təxirəsalınmaz tədbirlər görür. Belə tədbirlərdən biri də ekoloji maarifləndirmədir. Bu günlərdə çap üzü görmüş Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı Kitab"ı təbiətin, belə demək mümkünsə, yol xəritəsidir. Prezidentimizin qarşımıza qoyduğu yeni tələblər bizim məsuliyyətimizi qat-qat artırır. İndi təbiətin bizdən daha çox umacağı var".

... Bəşər övladı yarandığı gündən təbiətlə həmahəng yaşayıb, həyatını onunla təmasda, ünsiyyətdə qurub. Başqa sözlə, insan zaman-zaman təbiətin bir parçası olaraq inkişaf edib, formalaşmış. Bəlkə biz ona görə də təbiətə ana demişik. Onu müqəddəsləşdirmiş, əziz tutmuşuq. Amma nə yazıqlar ki, biz illər və qərinələr uzununu ana dediyimiz təbiətə qənim kəsilməmişik. Onun nemətlərini talamış, ehtiyatlarını, resurslarını insafsızcasına dağıtmışıq. Bir də ayılıb görmüşük ki, özümüz-özümüzə qənim kəsilməmişik və təbiəti özümüzə qorumağa məcbur olmuşuq. Şükürlər ki, Azərbaycan təbiəti qorumaq işində dünyanın öncül ölkələrindəndir. Fəxrlə qeyd etməliyik ki, ölkəmizin başçısı bu sahədə dünyanın ən ali mükafatına layiq görülüb. Biz də öz fəaliyyətimizlə möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin etimadını doğrultmalıyıq.

Ekoloji problemlər və III sektor

Problemlərin həlli məsələsində QHT-Dövlət əməkdaşlığını qənaətbəxş hesab etmək olar

Hazırda respublika üçün aktual olan ekoloji problemlərin müvafiq dövlət proqramları çərçivəsində həll edilməsi istiqamətində ardıcıl tədbirlər görülür.

Hər kəsə məlumdur ki, son illərdə dünyada ekoloji problemlər və ekosistemlərə təhlükə törədən amillərin sayı artıb, insan fəaliyyəti nəticəsində ekosistemlər deqradasiyaya uğrayıb. Bu səbəbdən də ekologiya qorunub saxlanması və davamlı istifadəsinə dair ciddi tədbirlərin görülməsini tələb edir. Son illərdə Azərbaycanda ekoloji problemlər önə çəkilərək bu sahədə xeyli iş görülüb. Belə ki, «Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planı», «Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair» Milli Proqram və digər dövlət proqramları qəbul edilərək həyata keçirilib. 2010-cu il dövlət başçısı tərəfindən «ekologiya ili» elan edilib və bu istiqamətdə bir sıra layihələr və tədbirlər icra olunub. Qeyd edək ki, bu gün də ölkəmizdə ekoloji problemlərin həlli istiqamətində müvafiq dövlət proqramları çərçivəsində ardıcıl tədbirlər görülür.

Təbii ki, dövlət qurumları ilə yanaşı 3-cü sektorun da fəaliyyəti bu sahədə zəruridir. Qeyri-hökumət təşkilatları (QHT) sektorunun bu sahədə gördüyü işlər, həllini gündəmə gətirmək üçün qabartdığı problemlər çatışmazlıqları aradan qaldırmaq üçün az rol oynamır.

QHT üzrə ekspert Elməddin Hacılinın fikrincə, ekoloji problemlərin həlli məsələsində QHT-Dövlət əməkdaşlığını qənaətbəxş hesab etmək olar. Dövlətin ekologiya sahəsində siyasətini həyata keçirən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ekoloji problemlərin həllində cəmiyyətin daha geniş iştirakını təmin etmək, eləcə də nazirliyin öz vəzifə və funksiyaları çərçivəsində həyata keçirdiyi tədbirlər barədə əhalinin məlumatlılığının daha da artırılması məqsədilə müntəzəm olaraq nazirliyin əməkdaşlarının, mütəxəssislərinin QHT-lərlə görüşləri, birgə tədbirləri təşkil olunur, fikir mübadiləsi aparılır. Müxtəlif ekoloji problemlərin həlli, bu sahədə qabaqcıl təcrübənin tətbiqi, yeni təkliflərin verilməsi ilə əlaqədar keçirilən müzakirələrdə, ölkəmizdə ətraf mühit sahəsində fəaliyyət göstərən QHT-lərin rəyləri də öyrənilir və təqdirəlayiq bilindiylə halda istifadə edilir. Müntəzəm olaraq KİV və QHT nümayəndələri üçün seminarlar təşkil olunmaqla yanaşı, nazirlik çərçivəsində keçirilən bütün tədbirlərdə ictimaiyyətin nümayəndələri iştirak edir və hər hansı bir ekoloji və ətraf mühitlə bağlı məsələ ilə əlaqədar yaradılan komissiyalarda onlar təmsil olunurlar. Nazirliklə daimi işgüzar əlaqə saxlayan 30-dan artıq QHT, o cümlədən «Ekosfera» Sosial Ekoloji Mərkəzi, Heyvanların mühafizəsi cəmiyyəti, «Ornitologiya» cəmiyyəti, Beynəlxalq Ekoenergetika Akademiyası, «Ekores», Sosial Araşdırmalar Mərkəzi, «Ekoyl», «Yaşıllar» Cəmiyyəti, Milli Ekoloji Proqnozlaşdırma Mərkəzi, Ekoloji Problemlərin araşdırılması Mərkəzi, «Ekoleks» Hüquq Mərkəzi, İnsan və Ətraf Mühit, «Ekoqraf», Azərbaycan Respublikası Ekoloji İnnovasiya Mərkəzi, «Rüzgar» Ekoloji İctimai Birliyi, Davamlı İnkişaf Cəmiyyəti, «Ekosos», Energetika və ekologiya, Sosial Ekoloji Treninq Mərkəzi və bir sıra digər ekoloji QHT-lər, nazirliyin bütün tədbirlərinə cəlb edilir, onların təklif və sorğuları əsasında görüşlər təşkil olunur. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının ratifikasiya etdiyi beynəlxalq ekoloji konvensiyalardan irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün işçi qrupları yaradılıb və bu qrupların tərkibinə də müvafiq QHT-nin nümayəndələri daxil edilib.

Fəlsəfə elmləri namizədi Səmayə Aslanlının bildirdiyinə görə, QHT-lər ictimai maraqların müdafiəsi sahəsində az iş görmür. Onun dediyinə görə, QHT-lərin uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində, eləcə də ekologiya və ətraf mühitin çirkləndirilməsinə qarşı keçirdiyi tədbirlərin sayı daha çoxdur: «İctimai maraqların müdafiəsi hər bir ictimai qurumun, təşkilatın üzərinə düşən işdir. Bu maraqlar təmin olunmasa, çox pis hallar baş verə bilər. Bilirik ki, bu gün nəinki Azərbaycanda, hətta bütün dünyada ekoloji tarazlığın pozulması problemi mövcuddur. Ətraf mühitin çirkləndirilməsi də bir bəla kimi insanlığı narahat edir. Ekoloji problemlərlə bağlı QHT-lərin keçirdiyi sayısız-hesabsız tədbirlər var. İctimaiyyəti narahat edən, ictimaiyyətin maraqlarına zidd olan bütün problemlər QHT-lərin diqqətindədir. Onsuz da bilirik ki, bütün dünyanın mübarizə apardığı bu kimi halların birdəfəlik həlli çətindir. Amma onların törətdiyi fəsadlar, gətirdikləri bəlalər haqda əhaliyə məlumat vermək, onları təhlükədən qorumaq üçün maarifləndirmək vacib məsələdir. Ətraf mühitin çirkləndirilməsi hamımızın günahı üzündən baş verir. Çoxlarımız öz sağlamlığımızı düşünməyib ətrafımızı zibilləyirik. Doğrudur, zavod və fabriklər, sənaye qurumları da ətraf mühitin çirkləndirilməsində az rol oynamır. Amma bunun hamısı axırda insan amililə bağlanır. Bu sahədə çox ətraflı layihələr həyata keçirilib. Özü də bu layihələr çərçivəsində çox böyük araşdırmalar aparılıb. İctimaiyyətin bütün təbəqələrinin rəyi, düşüncəsi, onların maraqları burada öz əksini tapıb. QHT-lər ekologiya ilə bağlı Azərbaycanın ayrı-ayrı yerlərində sorğular keçirib. Burada gənclərin və məktəblilərin iştirakı daha çox diqqəti cəlb edir. QHT-lər gəncləri bu işə qoşmaqla ictimai maraqların müdafiəsi sahəsində daha

əhatəli işlər görə bilib. Təbiəti qorumaq naminə keçirilən aksiyalar, şəhərimizin təmizliyi ilə bağlı kampaniyalar buna nümunədir. Hətta QHT-lər ekologiya, ətraf mühitin qorunması ilə bağlı məktəblilər arasında inşa-yazı müsabiqəsi də keçirib. Bu da uşaqların ictimai maraqların müdafiəsinə cəlb edilməsi prosesi ilə yadda qalır. Bu tədbirlərə qatılan uşaqlar bilir ki, ətraf mühiti çirkləndirmək olmaz, ekologiyanı qorumaq lazımdır. Bir məsələni qeyd etmək istəyirəm ki, ictimaiyyət nümayəndələri də QHT-lərin fəaliyyətinə dəstək verməlidir. Bəzən elə hallar olur ki, QHT-lər hansısa bir sahədə araşdırma aparmayıb. Görək bu halda ictimaiyyət özü QHT-lərin diqqətini həmin məsələlərə yönəltsin. Şəhərimizin zibildən təmizlənməsi kimi bir aksiya keçirilsə, çox yaxşı olar. QHT-lərin və könüllü ictimaiyyət nümayəndələrinin iştirakı ilə təmizlik sahəsində böyük işlər görmək olar. Ümid edirəm ki, belə tədbirlər silsilə xarakter alacaq. Başqa ölkələrin təcrübəsindən istifadə edərək sosial-ictimai layihələr həyata keçirmək olar. QHT-lərin könüllüləri şəhərimizin təmizliyinə ictimai nəzarət edə bilər. Bu halda küçələrin zibillərdən təmizlənməsi prosesi başlanar».

Azərbaycan Ekologiya Standartlarının Monitoring Fondunun (ESMF) sədri Rauf Sultanovun sözlərinə görə, xüsusən ətraf mühitin mühafizəsində QHT-lərin rolu, fəaliyyəti daha da genişlənməlidir: «Biz Daxili İşlər Nazirliyinin Dövlət Yol Polis İdarəsi ilə birlikdə Bakı şəhərində avtomobil tərəfindən atmosfərə buraxılan karbon-oksidin miqdarını müəyyənləşdirmişik. Norma 0,3 olduğu halda biz gördük ki, «Jiqulu» markalı avtomobillərdə yanacağın istifadəsi ilə bağlı atmosfərə buraxılan karbon-oksidin miqdarı 3 faizdir. Bu avtomobil artıq istifadə üçün yararsızdır. Xarici avtomobillərdə isə bu göstərici 0-a bərabərdir. Bakı şəhərində atmosferin çirklənməsində nəqliyyatın payı 60-70 faizə çatır».

R. Sultanov qeyri-hökumət təşkilatı olaraq alternativ enerji mənbələrindən və içməli suyun tərkibinin zərərsizləşdirilməsi istiqamətində səmərəli fəaliyyətlərinin vacibliyindən danışır: «Bizim alternativ enerji mənbələrindən istifadə ilə bağlı tədbirimiz keçirilib. Əhaliyə QHT-lər tərəfindən Azərbaycanda külək, Günəş enerjisindən, biokütlədən istifadənin səmərəliliyi haqqında məlumatlar aşılmalıdır. Bu vasitələrin tətbiqinin genişləndirilməsində işlər görülməlidir. Bu gün respublikada krandan suyu açıb içmək olmaz. Onun tərkibi elə bir formadadır ki, insan sağlamlığına mənfi təsir göstərir. Bu prosesdə ictimaiyyət özü suyun təmizlənməsi uğrunda fəal iştirak etməlidir. Respublikada tanıdığım bir neçə QHT var ki, Kür suyunun təmizlənməsi üçün mühüm işlər görüblər. Eləcə də duzun istehsalı, onun standartlara uyğun olub-olmaması vacib məsələlərdəndir ki, bu prosesdə QHT-lər böyük fəaliyyət göstərə bilərlər. Kustar üsulla duzun bazarlara çıxarılmasının qarşısı alınmalı, duzun keyfiyyətinin monitorinqi aparılmalıdır. Bu haqda dövlət təşkilatlarına məlumat verilməklə birgə fəaliyyət olarsa təbii ki, yaxşı nəticə əldə edilə bilər».

Qeyd edək ki, bu gün yaşıllıqların qoruması, geniş yaşıllıqların salınması dövlət başçısının bilavasitə diqqətində olan məsələdir. Respublika səviyyəsində buna diqqətin kifayət qədər olduğunu, lakin bununla yanaşı bu istiqamətdə də ekologiya sahəsində fəaliyyət göstərən təşkilatın işinin vacibliyini deyən R. Sultanovun fikrincə, yaşıllıqların salınması istiqamətində respublikada böyük işlər görülməsinə baxmayaraq onların bu prosesi həyata keçirmək mexanizminə düzgün riayət edilmir. Məhz bu istiqamətdə ekoloji təşkilatlar monitorinqlər aparmalı, mütəmadi olaraq aidiyyəti qurumlarla əməkdaşlıq etməlidirlər.

«Ekoloji qayğı» İctimai Birliyinin sədri Süreyrat Həsənova isə bildirib ki, təşkilatın həyata keçirdiyi mühüm layihələrdən biri ekoloji cinayətkarlıqla əlaqəli Dağlıq Qarabağ müharibəsi zamanı Azərbaycan təbiətinə dəyən zərərin ekoloji qiymətləndirilməsi olub: «Ekologiya sahəsində fəaliyyət göstərən QHT-lərin az iş görmədiyini deyən təşkilat sədrinin sözlərinə görə, onlar daha çox fəaliyyət göstərmək iqtidarında olsa da, müəyyən problemlər hələ də mövcuddur. Dünyada ekoloji problemlərin baş qaldıraraq getdiyi bir zamanda ekoloji təşkilatların fəaliyyətinin daha geniş olmasına ehtiyac var. Təbii ki, Azərbaycanda bu adla bağlı olan QHT-lər çox işlər görüblər. Lakin maliyyə vəsaitinin bəzən az olması, hələ də cəmiyyətin şüurunda ekoloji bilgilərin, təbliğatın lazımı səviyyədə olmaması, vəzifəli şəxslərin, eləcə də fiziki şəxslərin ekoloji layihələrin həyata keçirilməsinə maneçilik törətməsi QHT-lərin fəaliyyətini çətinləşdirir. Məsələn, bu gün biz əhaliyə meşələrin qırılmasının acı fəsadları haqqında məlumat verə bilərik. Amma yaxşı olar ki, bu, elmi əsaslandırılmalarla, filmlərlə əhaliyə çatdırılsın. Təbii ki, bunlara da maliyyə vəsaiti lazım gəlir. Mən deyə bilərəm ki, biz istənilən nəticəyə 30 faiz nail ola bilərik. Ekoloji problemlərin həllində üçüncü sektorun fəaliyyətini hələ də qənaətbəxş hesab etmək olmaz. Lakin unutmamaq da olmaz ki, bir neçə il əvvəl QHT adı çoxlarına qərribə gəlirdisə, bu gün bu sektorun fəaliyyəti çoxlarına məlumdur və əvvəllər biz xarici qrant hesabına maliyyələşirdiksə hazırda QHT sektoruna dövlət dəstəyi var».

Cavid

Xalq Cəbhəsi.-2013.-1 noyabr.-№198.-S.11.

Ətraf mühitlə bağlı qərarların qəbul edilməsində ictimaiyyətin iştirakı...

Mərhəmət Əsgərova,

Demokratik İslahatlar və Hüquq İctimai Birliyinin icraçı direktoru

Demokratik İslahatlar və Hüquq İctimai Birliyi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə dəstəyi ilə "Ətraf mühitlə bağlı qərarların qəbul edilməsində ictimaiyyətin iştirakı" adlı layihəni həyata keçirir.

Layihənin əsas məqsədi ətraf mühitlə bağlı qərarların qəbul edilməsində ictimaiyyətin iştirakı ilə bağlı maarifləndirilməsi; qərarların qəbul edilməsində iştirakı prosedurları ilə bağlı maarifçilik; ictimaiyyətin qərarların qəbul edilməsində iştirakına nail olmaqdır. Layihə Tovuz, Qazax və Şəmkir rayonlarını əhatə edir. Tovuz və Qazax rayonlarında tədbirlərdə dövlət orqanlarının əməkdaşları, bələdiyyə üzvləri, fərdi sahibkarlar, KİV nümayəndələri və əhalinin müxtəlif qruplarının nümayəndələri iştirak etmişlər. Tədbirlərdə hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Bəxtiyar Əliyev və hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Mətanət Əsgərova təlimçi kimi iştirak etmiş və konkret prosedurlarla bağlı təlimlər keçmiş və konkret prosedurlarla bağlı suallara cavab vermişlər. Layihə çərçivəsində hazırlanmış buklet ictimaiyyətin nümayəndələrinə paylanmışdır.

Azərbaycan Respublikası BMT-nin Orxus Konvensiyasına 9 noyabr 1999-cu ildə qoşulmuşdur. Ratifikasiyadan sonra "Ətraf mühit haqqında məlumatın əldə edilməsi barədə" 12 mart 2002-ci il və "Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında" 10 dekabr 2002-ci il tarixli qanunlar qəbul edilmişdir ki, onlar da vətəndaşların və QHT-lərin ətraf mühit barədə məlumat əldə edilməsi üzrə hüquqlarını genişləndirdi.

Orxus Konvensiyasına əsasən, ictimaiyyət dedikdə bir və ya birdən çox fiziki və ya hüquqi şəxs, milli qanunvericiliyə və praktikaya müvafiq olaraq, onların assosiasiyaları, təşkilatlar və ya qruplar başa düşülür. Azərbaycan qanunvericiliyində ictimaiyyətin anlayışı verilməmişdir. Ancaq ictimaiyyət dedikdə təcrübədə müəyyən anlayış formalaşmışdır, adətən müəyyən ərazidə yaşayanlar və ya müəyyən məsələyə aidiyyəti olan qeyri-hökumət təşkilatları başa düşülür. Bəzi hallarda, müəyyən qanun layihəsinin və ya məsələnin həlli ilə bağlı geniş ictimaiyyətin iştirakından danışdıqda, həm vətəndaşların, həm də QHT-lərin və dövlət qurumlarının, KİV-lərin iştirakı nəzərdə tutulur. Azərbaycanda belə bir anlayışın qanunvericilik səviyyəsində qəbul edilməsi vacibdir.

Orxus Konvensiyasında maraqlı ictimaiyyət anlayışı da nəzərdə tutulur. Maraqlı ictimaiyyət dedikdə, ətraf mühit məsələlərinə dair qərarların qəbul edilməsi prosesinin toxunduğu və ya toxuna biləcəyi və ya bu prosesdə maraqlı olan ictimaiyyət başa düşülür; ətraf mühitin mühafizəsinə kömək edən və milli qanunvericiliyin hər hansı tələblərinə cavab verən qeyri-hökumət təşkilatları bu tərifin məqsədləri üçün maraqlı olan təşkilat hesab edilir. Azərbaycan qanunvericiliyində bu anlayışın da mənası açıqlanmasa da, təcrübədə, konkret müzakirə olunan məsələlər ilə birbaşa əlaqəsi olan vətəndaşlar, QHT-lər, KİV-lər başa düşülür.

İctimaiyyətin iştirakı vaxtında, səmərəli, adekvat və rəsmi olmalıdır və informasiyanın olmasına, bildirişlərə, dialoqa, müzakirəyə və cavab verməyə əsaslanmalıdır.

Ətraf mühitə əhəmiyyətli təsir göstərə bilən konkret fəaliyyət növləri üzrə dövlət orqanlarının qərarlar qəbul etməsində ictimaiyyətin iştirakı nəzərdə tutulur.

Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi ekoloji ekspertiza ilə həyata keçirilir və icazə verilməsinin bəzi hallarda əsasını təşkil edir, belə ki, mənfi rəy verildiyi hallarda icazə verilməsindən söhbət gedə bilməz. Bəzi ölkələrdə ekspertiza keçirilməsinə ictimaiyyətin nümayəndələri daxil edilir. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən, bir sıra konkret fəaliyyət növlərinə icazə verilməsi zamanı ekoloji ekspertizanın keçirilməsi tələb olunur. Azərbaycanda ekoloji ekspertizanın dövlət və ictimai ekspertiza olmaqla iki növü fərqləndirilir və dövlət ekoloji ekspertizasının keçirilməsi zamanı ictimaiyyətin iştirakı birbaşa nəzərdə tutulmur. İctimai ekoloji ekspertizanın ictimai birliklər və ya əhalinin digər qrupları tərəfindən aparılması nəzərdə tutulur. Ancaq ictimai ekoloji ekspertizanın rəyi məlumat və tövsiyə xarakteri daşıyır. İctimaiyyətin iştirakının nəticələri işlənilib hazırlanma mərhələsində nəzərə alınmalıdır.

Qərarların qəbul edilməsində ictimaiyyətin iştirakının ən önəmli məsələsi onun qəbul ediləcək qərar barədə məlumatlandırılmasıdır. Milli qanunvericilik ictimaiyyətin qərar qəbul edilməsində iştirakının təmin edilməsi məqsədilə məlumatlandırma qaydalarını, informasiya həddini, məlumatlandırma forma və metodlarını, mərhələlərini, məlumatlandırma vəzifəsi olan vəzifəli şəxslərin dairəsini müəyyən etmir. Milli qanunvericilik ictimaiyyətin iştirakının forma və metodlarını səthi və ümumi şəkildə nəzərdə tutur. Qərarların qəbul edilməsində ictimaiyyətin iştirakının aşağıdakı forma və metodları nəzərdə tutulmuşdur: inzibati orqanlara ərizə və şikayətlə müraciət etmə ("İnzibati icraat haqqında" və "Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması haqqında" Azərbaycan

Respublikasının qanunları); qərar layihələrinin müzakirəsində iştirak etmək (Normativ-hüquqi aktlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının 21 dekabr 2010-cu il tarixli, N 21-IVKQ Konstitusiya Qanunu); qərar layihələri barədə rəy və təkliflər vermək ("Şəhərsalmanın əsasları haqqında" 11 iyun 1999-cu il tarixli, N 684-IQ Azərbaycan Respublikasının Qanunu); referendum və yerli rəy sorğusunun keçirilməsi barədə vəsatət qaldırmaq və onların keçirilməsində iştirak etmək ("Referendum haqqında" 30 dekabr 1997-ci il tarixli, N 425-IQ və "Yerli rəy sorğusu haqqında" 30 noyabr 1999-cu il tarixli, N 764-IQ Azərbaycan Respublikasının qanunları); qərar layihələri hazırlayan işçi qruplarda iştirak etmək ("Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında" Əsasnamə). Azərbaycan qanunvericiliyində ictimaiyyətin rəy və təkliflərinin nəzərə alınması barədə ümumi göstəriş var, ancaq prosedur müəyyən edilməmişdir.

Ekoloji QHT-lərin qərarların qəbul edilməsində iştirak etmə hüququnun pozulması ilə bağlı onların ədalət mühakiməsinə müraciət hüquqları möhkəmləndirilmişdir. Aşağıda qeyd olunan hallar pozuntu kimi qiymətləndirilir və bununla bağlı məhkəməyə müraciətmə nəzərdə tutulur: qərarların qəbul edilməsi üsulları haqqında bildirişlərin verilməməsi; bildiriş vasitələri onların ünvanlara çatdırılması üçün kifayət deyil; bildiriş prosedurun son mərhələsində dərc edilmişdir; bildirişdə zəruri minimal məlumatlar nəzərdə tutulmamışdır; layihə, proqram və ya plan haqqında daha müfəssəl məlumat almaq mümkün deyil; prosedur şərtlərin verilməsini nəzərdə tutmur; şərtlər lazımi qaydada nəzərə alınmamışdır, qərar qəbul edən şəxs yekun qərarın qəbulu zamanı konkret qeydin nəzərə alınmamasının səbəbini anlaşıqlı izah edə bilmir; qərar elan edilməmişdir; elan edilmiş qərar əsaslandırılmamışdır.

Qeyd olunan pozuntularla bağlı yuxarı vəzifəli şəxsə və ya yuxarı dövlət orqanına şikayət, ombudsmana şikayət və məhkəməyə şikayət nəzərdə tutulur. Ön mühüm məqamlardan biri ondan ibarətdir ki, yuxarı vəzifəli şəxsə və ya yuxarı dövlət orqanına şikayət məhkəməyə şikayət etmək üçün tələb deyil. Hər iki orqana paralel şikayət verilə bilər.

Azərbaycan Respublikasının İnzibati Prosessual Məcəlləsinin 35.2-ci maddəsi kollektiv maraqların müdafiə olunması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq yaradılmış qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və ya fondlar) iddia ərizəsində inzibati aktın qəbul edilməsi və ya qəbul edilməsindən imtina olunması, yaxud inzibati orqanın hərəkəti və ya hərəkətsizliyi nəticəsində həmin maraqların pozulduğunu əsaslandırdıqları hallarda qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və ya fondlar) tərəfindən iddianın qaldırılmasını nəzərdə tutur. Vətəndaş cəmiyyəti institutları dedikdə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən yaradılan və fəaliyyət göstərən qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar), kütləvi informasiya vasitələri, həmkarlar ittifaqları və bələdiyyələrin məhəllə komitələri başa düşülür. Orxus Konvensiyasına əsasən, ictimaiyyət dedikdə bir və ya birdən çox fiziki və ya hüquqi şəxs, milli qanunvericiliyə və praktikaya müvafiq olaraq, onların assosiasiyaları, təşkilatlar və ya qruplar başa düşülür. Fikrimizcə, həm bu qanun layihəsində, həm də digər qanunlarda nəzərdə tutulan ictimaiyyət anlayışı da qanun layihəsində öz əksini tapmalıdır. Ətraf mühitlə bağlı qərarların qəbul edilməsində ictimaiyyətin iştirakını tənzim edən konkret sənədin olmaması bu tələbin yerinə yetirilməsini çətinləşdirir. İctimai iştirakçılıq haqqında qanun layihəsi Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin müzakirəsinə verilmişdir və artıq ikinci oxunuşdan keçmişdir. Qanun Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 55-ci maddəsinin I hissəsində təsbit edilmiş dövlətin idarə olunmasında iştirak etmək hüququnun ictimai iştirakçılıq formasında həyata keçirilməsi ilə əlaqədar yaranan münasibətləri tənzimləyir. Qanun layihəsinin 6-cı maddəsi ictimai iştirakçılığın formalarına aşağıdakıları aid edir: ictimai şura; ictimai müzakirə; ictimai dinləmə; ictimai rəyin öyrənilməsi; ictimai ekspertiza; yazılı məsləhətləşmə. Nəzərdə tutulur ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə ictimai iştirakçılığın digər formaları da müəyyən edilə bilər. Fikrimizcə, Orxus Konvensiyasının tələbləri nəzərə alınmaqla, bu qanun layihəsində ictimai iştirakçılıqla bağlı məlumatlandırma qaydaları, informasiya həddi, məlumatlandırma forma və metodları, mərhələləri, məlumatlandırma vəzifəsi olan vəzifəli şəxslərin dairəsi kimi məsələlər də nəzərə alınmalıdır.

Bakı Xəbər.-2013.-6 iyul.-№119.-S.12.

Ekoloji problemlərin həlli diqqət mərkəzindədir

Azər ƏLİYEV,
ARDNŞ-in Ekologiya İdarəsinin rəisi

Qədim tarixi, mədəni irsi, təbiətinin gözəlliyi, geosiyasi mövqeyi ilə dünya ölkələri arasında layiqli yer tutmuş Azərbaycan, eyni zamanda bəşər tarixinə beynəlxalq aləmdə onun iqtisadi və siyasi mövqeyini müəyyənləşdirən zəngin neft və qaz ehtiyatlarına malik region kimi tanınmışdır. Ölkəmizdə neft sənayesinin 160 ildən artıq tarixi ərzində, o cümlədən keçmiş sovetlər dövründə sənayenin bu sahəsində ekoloji məsələlərə məsuliyyətsiz yanaşma, istehsal mədəniyyətinin aşağı olması, yeraltı və yerüstü ehtiyatlardan düzgün istifadə olunmaması nəticəsində neft sənayesi bugünkü nəslə bir sıra ekoloji problemləri miras qoymuşdur.

Neft-qaz hasilatı prosesində əmələ gələn qazma şlamının və lay sularının ətraf ərazilərə axıdılması, tullantıların düzgün idarə olunmaması, ekoloji tələblərə cavab verməyən avadanlıqlardan istifadə, mümkün təsirlərin qiymətləndirilməməsi, ekoloji düşüncə və ekoloji mədəniyyətin aşağı səviyyədə olması səbəbindən geniş ərazilərdə torpaqlar deqradasiyaya uğrayaraq münbitliyini itirmişdir. Nəticədə həmin ərazilərdə ekoloji tarazlıq pozulmuş, geniş ərazilər yararsız vəziyyətə düşmüşdür.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra ekoloji məsələlər, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması dövlətin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrildi. Ölkəmizin iqtisadi-siyasi aləmdə nüfuzunun daha da möhkəmlənməsi, texniki imkanlarının genişləndirilməsi, enerji səmərəliliyinin artırılması istiqamətində irimiqyaslı tədbirlərin həyata keçirilməsi fonunda ekoloji problemlərin də həllini ön plana çəkmişdir. Ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün qarşıda duran əsas vəzifələr təbii ekoloji sistemlərə sənayenin sürətli inkişafının zərərli təsirinin qarşısını almaq, bioloji müxtəlifliyi qoruyub saxlamaq və təbiətdən, onun yeraltı və yerüstü sərvətlərindən istifadəni səmərəli təşkil etməkdən ibarətdir. Bu proseslərin tənzimlənməsi dövlətin ekoloji siyasətinin əsaslarını müəyyən edir.

Təmali ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş Azərbaycanın yeni neft strategiyasının tələblərinə uyğun olaraq iri layihələrin reallaşdırılması məsələyə digər prioritet istiqamətdən —ekoloji tarazlığın təmin edilməsi və insan sağlamlığının qorunması tədbirlərinə daha diqqətlə yanaşmağı tələb edir. Bunun məntiqi nəticəsi olaraq müstəqillik əldə edildikdən sonra ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində tədbirlərin həyata keçirilməsi kütləvi hal aldı. Bunun bariz nümunəsi kimi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 sentyabr 2006-cı il tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006–2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 14 aprel 2009-cu il tarixli 80 nömrəli fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009–2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nı, 2010-cu ilin “Ekologiya ili” elan olunması, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 4 may 2011-ci il tarixli 1490 nömrəli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2011–2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı”nı, “Hərəyə bir ağac əkək” kampaniyasını və s. göstərmək olar.

Ekoloji problemlərin həlli məqsədilə qəbul edilmiş müxtəlif Dövlət proqramlarının icrası ilə əlaqədar ARDNŞ-in də öhdəsinə geniş spektrli tədbirlərin icrası düşmüşdür. Bununla əlaqədar olaraq ARDNŞ-də ekoloji tədbirlər proqramı tərtib olunmuş və şirkətin gələcək ekoloji fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirən “Ekoloji Siyasət” sənədi ARDNŞ prezidenti tərəfindən təsdiq edilmişdir.

Bu istiqamətdə ARDNŞ davamlı olaraq fəaliyyət sahələrində tarixən mövcud çirklənmələrin təmizlənməsi, istehsal sahələrində ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması və ARDNŞ-in “Ekoloji Siyasət” sənədində nəzərdə tutulmuş müddəaların icrası istiqamətində sistemli, ardıcıl, məqsədyönlü fəaliyyət həyata keçirməkdədir.

2012-ci ildə də neft-qaz, neft-kimya əməliyyatlarında ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması və operativ nəzarəti təmin etmək üçün dənizdə və quru ərazilərdə yerləşən neft-qaz yataqlarında, istehsal sahələrində davamlı olaraq ekoloji monitorinqlər aparmışdır. Quruda neft-qaz yataqlarında monitorinq tədqiqatları, əsasən neft və neft məhsulları ilə və istehsal prosesi zamanı formalaşan tullantılarla çirklənmiş torpaqların hərtərəfli öyrənilməsinə, çirklənmə mənbələrinin müəyyənləşdirilməsinə və çirklənmənin aradan qaldırılması üzrə təkliflərin hazırlanmasına yönəldilmişdir.

Dəniz monitorinqləri zamanı neft-qaz hasilatının Xəzər dənizinin ekosisteminə təsir parametrlərinin müəyyənləşdirilməsi məqsədi ilə su mühitinin ümumi fiziki-kimyəvi parametrləri, biogen maddələrin, neft

məhsullarının, dib çöküntülərinin fiziki-kimyəvi təhlilləri, üzvi maddələr, metal akkumulyasiyası, mikroorqanizmlərin taksonomiyası, makro-zoobentosu hərtərəfli tədqiq edilir və antropogen təsirin dərəcəsi öyrənilir və EN 17025 üzrə akkreditasiya olunmuş Kompleks Tədqiqatlar Laboratoriyasında analiz edilir.

Hazırlanmış monitoring hesabatları əsasında çirklənmiş ərazilərin reabilitasiyası layihələri başlanır. Neft və neft məhsulları ilə çirklənmiş torpaqların reabilitasiyası qarşımızda duran əsas ekoloji layihələrdən biridir. ARDNŞ tərəfindən çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi məqsədilə genişmiqyaslı layihələr həyata keçirir. Bu sahədə davamlı olaraq beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və ən müasir remediya texnologiyalardan uyğun olanının seçilməsi və tətbiqi ilə əlaqədar işlər aparılır. Həyata keçirilən bərpa, təmizləmə, rekultivasiya, bioremediasiya işlərinin icrasına ciddi nəzarət edilir.

Xəzər dənizi akvatoriyasının mühafizəsi ARDNŞ-in ekoloji siyasətinin prioritet məsələlərindədir. Bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlərin nəticəsi olaraq “28 May” NQÇİ-nin “Günəşli” yatağında yerləşən DDÖ-lərdən və “Neft Daşları” NQÇİ-də formalaşan lay sularının qapalı utilizasiyası və təkrar laylara vurulması məqsədilə gücü sutkada 3550 kubmetr olan beynəlxalq standartlara cavab verən müasir avadanlıq quraşdırılaraq istifadəyə verilmişdir. Hazırda bu layihə üzrə əlavə təmizləyici qurğuların quraşdırılması işləri yerinə yetirilir. Buna paralel olaraq 2012-ci il ərzində “Bibiheybətneft” NQÇİ-nin ərazisində lay sularının qapalı idarə olunması sistemi yaradılaraq istifadəyə verilmiş, digər NQÇİ-lərdə bu istiqamətdə tikinti-quraşdırma işləri davam etdirilir.

Neft-qaz əməliyyatları nəticəsində Xəzərin çirklənməsinin qarşısını almaq, həmçinin Bakı buxtasının təmizlənməsi vacib məsələlərdəndir. Həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində Bakı buxtası batmış gəmi və metal qurğulardan, həmçinin yarımbatmış metal konstruksiyalardan təmizlənməmişdir. Buxta ərazisində mütəmadi olaraq ekoloji monitoringlər keçirilərək buxtaya açılan axarlar və onların həcmi müəyyənləşdirilmiş, o cümlədən tərkibi nəzarətdə saxlanılmışdır.

ARDNŞ-in istehsal fəaliyyətinin “Ekoloji Siyasət” sənədində qeyd olunan “0” tullantı prinsipləri əsasında təşkil olunması məqsədi ilə müəssisə və təşkilatlarda təmizləyici qurğuların quraşdırılması işləri daha da genişlənməmişdir. Belə ki, “Neft Daşları” NQÇİ-də formalaşan məişət-fekal suların idarə olunması məqsədi ilə gücü 500 m³/gün olan “Biomass” tipli, Çilov adasında hər birinin layihə gücü 200 m³/gün olan iki ədəd “KU-200” tipli bioloji təmizləyici qurğular müvəffəqiyyətlə istismar edilməkdədir. 2012-ci il ərzində özül və estakadalarda 11 ədəd “Topas” tipli bioloji təmizləyici qurğu, bərk məişət tullantılarının zərərsizləşdirilməsi məqsədilə “Neft Daşları” və “28 may” NQÇİ-nin ərazisində insineratorlar quraşdırılaraq istifadəyə verilmişdir.

Xəzər dənizinin suyunun duzsuzlaşdırılması, məişətdə və suvarmada istifadə olunması və ARDNŞ-in fəaliyyət sahələrində çalışan işçilərin suya olan tələbatının tam və keyfiyyətli şəkildə ödənilməsi məqsədi ilə 2012-ci il ərzində “Neft Daşları” NQÇİ-nin və “Abşeronneft” NQÇİ-nin ərazilərində gücü 500 m³/gün olan “Əks Osmos” tipli qurğular istismara buraxılmışdır. Buna paralel olaraq “Neft Daşları” NQÇİ-də gücü 500 m³/gün və NQÇİ-nin bir sıra özüllərində isə gücü 7–8 m³/gün olan modul tipli “Əks Osmos” qurğuları, “28 May” NQÇİ-nin Çilov adasında gücü 300 m³/gün və 500 m³/gün təşkil edən 2 ədəd “Əks Osmos” tipli qurğuları uğurla istismar edilməkdədir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 14 aprel 2009-cu il tarixli 80 nömrəli fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009–2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nda və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 04.05.2011-ci il tarixli 1490 nömrəli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2011–2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı”nda icrası ARDNŞ-ə həvalə edilən tapşırıqların icrası 2012-ci il ərzində uğurla yerinə yetirilmişdir.

2012-ci ildə “Ümid” strukturunda kəşfiyyat qazma işləri üçün, həmçinin ARDNŞ və “Conoco Phillips Exploration Azerbaijan Ltd.” şirkəti arasında Azərbaycan Respublikasının ərazisində (Böyük Qafqazın cənub yamacında) quruda kəşfiyyatqabağı fəaliyyətə dair birgə tədqiqat sazişinin bir hissəsi kimi iki ölçülü (2D) seysmik işlərin aparılması üzrə Ətraf Mühitə və Sosial İqtisadi Sahəyə Təsirlərin Qiymətləndirilməsi (ƏMSİSTQ) sənədini hazırlamışdır.

Hazırda Ekologiya İdarəsi “Total E&P Absheron B.V.” şirkəti tərəfindən Səngəçal qəsəbəsində Mərkəzi Əməliyyat Qurğularının və avadanlıqların quraşdırılması ilə əlaqədar “Geofiziki və Geotexniki İşlərin Ətraf Mühitə və Sosial Sahəyə Təsirin Qiymətləndirilməsi Sənədi”nin hazırlanması işləri davam etdirilir.

ARDNŞ-in Xəzər Dənizinin Azərbaycan sektorunda yerləşən fəaliyyət sahələrində atmosferə atılan aşağı təzyiqli səmt qazlarının utilizasiyası istiqamətində genişmiqyaslı tədbirlər həyata keçirilir. 2012-ci ildə “Günəşli” və “Neft Daşları” yatağında qaz kompressor stansiyası istismara verilmişdir ki, nəticədə aşağı təzyiqli səmt qazlarının tam tutularaq sistemə qaytarılmasına imkan yaratmışdır. Dünya Bankının yanında Səmt Qazının Yandırılmasının Qlobal Səviyyədə Azaldılması üzrə Tərəfdaşlıq Təşkilatının (GGFR) Rəhbər Komitəsinin

fəaliyyətinin 10 illiyinə həsr olunmuş forumda “Səmt qazının yandırılmasının azaldılması istiqamətində olan layihələr” nominasiyasında ARDNŞ-in təqdim etdiyi “28 may” və “Neft daşları” yatağında səmt qazının utilizasiyası layihəsi Dünya Bankı və GGFR tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş və ARDNŞ “Award Excellence” – “Ali mükafat”a layiq görülmüşdür.

Avtomatlaşdırılma və texniki yenidənqurmanın sürətli inkişafı, insanların həyat tərzindəki əsaslı dönüşün yaranmasının bir əlaməti də nəqliyyat vasitələrinin müasir həyatdakı roludur. Dünyada nəqliyyat vasitələrinin artması, müasir texnika ilə yanaşı köhnə texnikanın da istismarı onlardan atmosfərə atılmaların həcmnin artmasına səbəb olmuşdur. Bu hal atılmaların nəzarətdə saxlanılmasını tələb edir.

ARDNŞ-in həyata keçirdiyi ekoloji proqramlara uyğun olaraq, istifadədə olan avtomobillərin yanacaq sistemlərini tənzimləməklə onları saz vəziyyətdə saxlamaq və ixrac qazlarının tərkibinin normalara uyğunlaşdırılmasını təmin etmək məqsədilə yaradılmış 3 ədəd Ekoloji Ölçmə Məntəqələri bu gün müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərir.

Cəmiyyəti düşündürən global ekoloji problemlərdən biri də tullantıların idarə olunmasıdır. Bu problemin həlli ilə əlaqədar ARDNŞ-in “Tullantı Mərkəzi”nin yenidən qurulması üçün əməli tədbirlər həyata keçirilməkdədir. “Tullantı Mərkəzi”ndə ARDNŞ-in təşkilat və müəssisələrində istehsal prosesi nəticəsində əmələ gələn müxtəlif adda tullantının utilizasiyası və təkrar emalı üçün yeni qurğu və avadanlıqların seçilməsi, o cümlədən “Tullantı Mərkəzi”nin genişləndirilməsinin layihələndirmə işlərinə başlanmışdır.

ARDNŞ-in ən böyük ekoloji layihələrindən biri də “Eko-park” layihəsidir. Parkın yaradılmasında əsas məqsəd: cəmiyyət-ekologiya münasibətlərinin müasir formasını yaratmaq, ekoloji təbliğat, ekoloji tərbiyə və ətraf mühitin qorunmasının təbliğinə nail olmaqdır. Hər il ARDNŞ-in “Eko-park”ında müxtəlif ağaclar əkilir, artırılır və ərazilərin yaşıllaşdırılması üçün ARDNŞ-in müəssisələrinə paylanır. Parkda fəaliyyət göstərən “Eko-mərkəz”də ekoloji maarifləndirmə məqsədi ilə ekskursiyaların təşkili, ekologiya mövzusunda olimpiadaların keçirilməsi, müxtəlif viktorina və müsabiqələrin təşkili ilə bağlı seminarlar keçirilir. “Eko-park”a marağın artmasını nəzərə alaraq ARDNŞ prezidentinin sərəncamına uyğun olaraq yeni ayrılmış sahədə “Eko-park”ın genişləndirilməsi layihəsinin icrasına başlanılmışdır.

Rekultivasiya olunmuş ərazilərdə ARDNŞ tərəfindən mütəmadi olaraq keçirilən iməcilik və ağacəkmə kampaniyaları çərçivəsində yaşıllaşdırma və abadlaşdırma işləri aparılmış, mədən ərazilərində, inzibati binaların ətrafında və digər ərazilərdə müxtəlif növlü ağac və dekorativ kol bitkiləri əkilmiş və bütün yaşıllıqlara müvafiq aqrotexniki qulluq göstərilir.

İctimai, siyasi, iqtisadi münasibətlərdə xüsusi mədəniyyət tələb olunduğu kimi, insanın onu əhatə edən ətraf mühitlə qarşılıqlı münasibətlərində —ekoloji münasibətlərdə də xüsusi mədəniyyət tələb olunur. Bu mədəniyyətə Tanrının insanlara bəxş etdiyi təbiətdən, onun yeraltı və yerüstü sərvətlərindən düzgün istifadə edilməsi, ətraf mühitin və su hövzələrinin təmizliyinin maksimum qorunması, yüksək texnika və texnologiyaların tətbiqi ilə nail olmaq mümkündür. Ekoloji mədəniyyətin formalaşdırılması üçün insanlar arasında sistemli ekoloji tərbiyələndirmə, maarifləndirmə və təbliğat işləri aparılmalıdır. Bu sistem əhalinin düşüncə tərzinin dəyişdirilməsinə, yeni davranış stereotiplərinin formalaşdırılmasına yönəldilməli və son nəticədə onların yaşayış tərzinin dəyişməsinə, ekoloji cəhətdən müasir dünyagörüşünün formalaşmasına xidmət etməlidir. Bununla əlaqədar olaraq, ARDNŞ-in ekoloji fəaliyyətinin bir istiqaməti də ekoloji maarifləndirmə və təbliğat işlərinin aparılmasıdır.

Ekoloji maarifləndirmə və təbliğat işlərinin aparılması məqsədilə ARDNŞ müxtəlif tədbirlər həyata keçirir. Artıq 7-ci ildir ki, ölkəmizin paytaxtı Bakı şəhəri, “İNEPO-AVRASIYA” Ətraf Mühitin Mühafizəsi Beynəlxalq Layihə Olimpiadasına ev sahibliyi edir. Olimpiadanın əsas məqsədi məktəblilər arasında ekoloji maarifləndirmə və ekoloji biliklərin artırılması, dünyada ekoloji problemlərin yaranmasının səbəblərini və onların həlli yollarını ictimaiyyətin diqqətinə çatdırmaqdır.

ARDNŞ, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi ilə birgə respublika üzrə orta məktəblərinin 8–11-ci sinif şagirdləri arasında “Ekoerudit” breyn-rinq yarışması keçirir.

Ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması istiqamətində ARDNŞ 2013-cü ildə də fəaliyyətini davam etdirir. Bununla əlaqədar, hazırda ARDNŞ-in müəssisə və təşkilatlarında iməciliklər keçirilərək, müxtəlif növ ağac və dekorativ kol bitkiləri əkilir və bütün yaşıllıqlara müvafiq aqrotexniki qulluq göstərilir.

Ətraf mühitin mühafizəsi sağlamlığa xidmət edir

Hüseyn BAĞIROV,

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi 2001-ci il mayın 23-də ulu öndər Heydər Əliyevin sərəncamı ilə yaradılmışdır. İndiki və gələcək nəsillərin sağlamlığının təmin edilməsi, iqtisadi potensialın qorunması, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə olunması bu qurumun qarşısında bir vəzifə kimi qoyulmuşdur.

Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi hər iki dövrdə bütün sahələrdə olduğu kimi, ekologiya sahəsində də problemlərin müsbət həlli məsələlərini daim diqqət mərkəzində saxlamışdır. Ulu öndər ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi, eləcə də təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə olunması məsələlərinə aid bir sıra fərman və sərəncamlar vermiş, onların icrasına daim nəzarət etmişdir.

1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdan ulu öndər ekoloji məsələləri yenidən ön cərgəyə çəkmiş, bu sahədə mövcud olan problemlərin aradan qaldırılmasına xüsusi diqqət yetirmişdir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi də ulu öndər tərəfindən məhz ətraf mühitin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi məqsədilə yaradılmışdır.

Ulu öndərin sosial-iqtisadi siyasətini uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyev də ölkəmizin ekoloji durumuna xüsusi diqqət və qayğı göstərir. Dövlət başçısının imzaladığı sərəncama əsasən, hər il mayın 23-də Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi işçilərinin peşə bayramı günü kimi qeyd olunması buna bariz nümunədir.

Ölkənin sosial-iqtisadi həyatının bütün sahələrinin inkişafı ilə yanaşı, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması məsələlərinə də göstərilən gündəlik qayğı, həyata keçirilən ardıcıl tədbirlər nəticəsində ekoloji durum əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşmışdır. Keçmişdən miras qalmış ekoloji problemlərin aradan qaldırılması və səmərəli idarəetmə sisteminin yaradılması da Azərbaycanın beynəlxalq miqyasda nüfuzunun artmasına təkan vermişdir. İqtisadiyyatın sürətli inkişafı, o cümlədən milli neft strategiyasının müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi ekoloji problemlərin həll edilməsi üçün gözəl imkanlar yaratmışdır.

Keçən əsrin 90-cı illərinin ikinci yarısından sonra əldə olunan sosial-iqtisadi inkişaf, dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya sahəsində qazanılan nailiyyətlər göz qabağındadır. Müstəqil dövlət quruculuğu prosesində iqtisadi islahatların və inkişafın mahiyyət etibarı ilə yeni bir model yaranmış, makroiqtisadi sabitlik qorunub saxlanılmış və inkişafın dayanıqlığı təmin edilmişdir. Son illərdə qazanılan nailiyyətlər dövlətin iqtisadi əsaslarını daha da möhkəmləndirərək qeyri-neft sektorunun, infrastruktur sahələrinin, regionların inkişafının sürətləndirilməsi, yoxsulluğun azaldılması, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması və digər məsələlərin həlli istiqamətində daha təsirli tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün imkanları genişləndirmişdir.

Uzun illər ərzində yaranmış ekoloji problemlər təhlil edilərək, onların kompleks həllinə yönəldilən və davamlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanan milli və dövlət proqramları təsdiq edilərək onların icrasına başlanmışdır. Ölkədə mövcud olan qoruq və yasaqlıqların əraziləri genişlənməmiş, milli parklar yaradılmış, ətraf mühitin qorunmasının gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bu proqramların əsas məqsədi ətraf mühitin mühafizəsinə yönəldilmiş dövlət əhəmiyyətli investisiya layihələrinin sistemli və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin etməkdir.

Ətraf mühitlə bağlı qəbul olunmuş dövlət proqramlarının uğurla reallaşdırılması, mövcud ekoloji problemlərin daha səmərəli həlli məqsədilə müvafiq sərəncamların imzalanması bu sahəni ölkəmizdə prioritet məsələlər sırasına çıxarmışdır.

Təbii ehtiyatların mənimsənilmə intensivliyi, Xəzər hövzəsinin Azərbaycan Respublikası üzrə ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsi, aparılan işlərin tam ekoloji nəzarətdə saxlanılması, eyni zamanda ekoloji ekspertiza tələblərinin mövcud dünya standartlarına uyğun qurulması problemlərin azalmasına, bu sahədə əsaslı dönüşün yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Bu baxımdan istehsal intensivliyi ilə müşayiət olunan və formalaşan tullantıların ətraf mühitdən təcrid edilməsi, onların utilizasiyası və idarə olunması xüsusi prinsiplilik kəsb edir. Nazirlik tərəfindən qarşıya qoyulan tələblərin icrasını təmin etmək məqsədilə bu işə bir sıra şirkətlər cəlb edilir. Təsədüfi deyil ki, inkişaf etmiş dövlətlərdən gətirilən yeni yaşıl texnologiya və qurğuların tətbiqinə icazə ilə bağlı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə müraciətlərin sayı artmışdır.

Ekoloji hüquq pozuntularına görə məsuliyyətin artırılması ekoloji nəzarət sahəsində iqtisadi tənzimlənmə mexanizminin qurulması ilə nəticələnmişdir. Ümumilikdə ekoloji vəziyyət, təbii ehtiyatlar, onların mühafizəsi və bərpası davamlı iqtisadi inkişafın ümumi konsepsiyasının tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

Müasir dövrdə ətraf mühitin çirklənməsi, qlobal iqlim dəyişmələri bəşəriyyəti narahat edən əsas problemlərdəndir. Bunların həlli istiqamətində alimlər və mütəxəssislər müxtəlif fikirlər yürüdürlər ki, bunlardan da ən önəmlisi alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadədir.

Ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqın rifahının yaxşılaşdırılması nəminə səmərəli istifadə edilməsi respublikada aparılan sosial-iqtisadi islahatların tərkib hissələrindən birini təşkil edir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ekoloji problemlərin həllinə yönəlmiş tədbirlərin səmərəliliyinin artırılması və operativ həll olunmasını təmin etmək, o cümlədən ətraf mühitin sağlamaşdırılması məqsədilə ardıcıl işlər həyata keçirir. Məsələn, keçən il ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən yol verilmiş qanun pozuntularına görə 3260 akt və protokol tərtib olunmuş, aşkar edilmiş nöqsanların aradan qaldırılması üçün icrası məcburi olan 1078 məcburi göstəriş verilmişdir.

Ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində görülmən tədbirlər sırasında meşələrin bərpası və yeni meşələrin salınması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd edək ki, meşələrin bərpası və meşə ilə örtülü ərazilərin sahəsinin artırılması məqsədilə təkcə keçən il 10 528 ha sahədə meşə bərpa tədbirləri aparılmış, 3078 ha ərazidə 5,5 milyondan artıq ağac əkilmiş, 25 milyon ting yetişdirilmiş, 180 ton toxum tədarük edilmişdir.

Ümumilikdə meşələrin mühafizəsi və artırılması sahəsində meşəsalma və bərpa tədbirlərinin getdikcə intensivləşdirilməsi hesabına son on ildə meşə ilə örtülü sahələr 1 milyon hektarı keçmiş və onlar ölkə ərazisinin 11,4 faizindən 11,8 faizədək artmışdır. Son 10 ildə 104500 hektardan artıq sahədə meşəbərpa işləri aparılmış, yeni meşələr salınmış, 82 milyon ədəd ağac əkilmiş, 307 milyon ədəd əkin materialı yetişdirilmiş və 2 milyon ton toxum tədarük edilmişdir.

Ötən il Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasında, həmçinin magistral avtomobil yollarının kənarlarında 1840 ha sahədə 3,1 milyon ədəd müxtəlif növ ağac və kol cinsləri əkilmiş, effektiv damcılı suvarma sistemi qurulmuşdur. O cümlədən, sürüşməyə həssas və çətin bitmə şəraitinə malik Bayıl yamacında quraqlığa davamlı və estetik görkəmə malik 14000 ağac və kol əkilmiş, təbii yaşıl ot örtüyü yaradılmışdır.

Yaşılıqların artırılması sahəsində son 10 ildə meşə fonduna daxil olmayan ərazilərdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və digər təşkilatlar tərəfindən 20 milyondan artıq müxtəlif növ ağac və kol cinsləri əkilmişdir.

Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması məqsədilə 2012-ci ildə 45 minə yaxın əhalisi olan 33 yaşayış məntəqəsində modul tipli sənəkləyici qurğular quraşdıraraq istifadəyə verilmişdir. 2007-2012-ci illər ərzində 20 rayonun ümumi əhalisi 400 mindən artıq olan 221 yaşayış məntəqəsində modul tipli sənəkləyici qurğular istismara verilmişdir.

Gələcəkdə şirin su çatışmazlığının qarşısını almaq üçün potensial gücü gündə 20 min kubmetr, birinci mərhələdə 1 min kubmetr olan dəniz suyunun duzsuzlaşdırılması zavodu, eləcə də müasir tinglikdən ibarət kompleks inşa edilərək hazırda test rejimində sınaqdan keçirilir.

Bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanması nazirliyimizin əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biridir. Son dövrlərdə bu sahədə bir sıra ciddi tədbirlər həyata keçirilmiş, Şahdağ Milli Parkının nümunəvi infrastrukturunun yaradılması istiqamətində işlər aparılmışdır. Parkın inzibati kompleksi, 6 inzibati rayonda ekoturizm-məlumat və Milli Parkın giriş-çıxış mərkəzləri tikilmişdir. Artıq müasir Zooloji Parkın təşkili üzrə layihələndirmə işi də başa çatdırılaraq smeta və dizayn sənədləri hazırlanmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 5 noyabr 2012-ci il tarixli sərəncamına əsasən 11772,45 hektar ərazidə Samur-Yalama Milli Parkı təsis edilmişdir. Orada işlər davam etdirilir. Beləliklə, 2003-cü ilə nisbətən xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi 2,5 dəfə artmışdır.

"Azərbaycan Respublikası ərazisində ceyranların mühafizəsi, reintroduksiyası və tarixi areallarının yenidən bərpası" layihəsi çərçivəsində keçən il 15 ceyran məskunlaşma ərazilərinə buraxılmışdır. Ümumilikdə son 2 ildə tarixi areallarına köçürülmüş 115 baş ceyran sürüsünün hərəkətinə peyk vasitəsilə mütəmadi nəzarət edilmiş, onların hərəkət istiqamətlərindən asılı olaraq su və yemlə təminatı həyata keçirilmişdir.

Müqayisə üçün qeyd edək ki, son 10 ildə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi 4,5 faizdən 10,3 faizə qədər artırılmışdır. Hazırda ölkədə ümumi sahəsi 893 min hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir.

Ötən il ərzində su hövzələrində bioloji resursların artırılması istiqamətində 365,7 milyon körpə balıq, o cümlədən 3,4 milyon nərəkimilər, 186 min qızıl balıq və 362 milyondan çox çəkikimilər yetişdirilərək su

hövzələrinə buraxılmışdır. Ümumilikdə su hövzələrində bioloji resursların artırılması istiqamətində son 10 ildə 5 milyarda yaxın körpə balıq yetişdirilmiş və onların su hövzələrinə buraxılması həyata keçirilmişdir.

İqlim dəyişmələrinin təsirindən yaranan təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrə nəzarətin gücləndirilməsi, proqnoz və erkən xəbərdarlıq sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün hidrometeorologiya sahəsində yeni texnologiyaların tətbiqi və modernləşdirmə işləri aparılır. Bu məqsədlə son dövrlərdə quraşdırılmış avadanlıqlar vasitəsilə Kür çayının mənsəbində səviyyə tərəddüdünü və Kiş çayında sel axınlarını, o cümlədən Şahdağın Kəbəş zirvəsində və Ləzə məntəqəsində yüksək dağlıq ərazilərin hava şəraitini real vaxt rejimində izləməyə imkan verən videogörüntülər alınır.

Ölkə rəhbərliyi tərəfindən aparılan uğurlu siyasət sayəsində təmin edilmiş yüksək iqtisadi inkişafın ahənginə tam uyğun olaraq geoloqlar bu müddətdə yeni ciddi nəticələr əldə etmişlər. 2012-ci ildə faydalı qazıntıların kəşfiyyatı istiqamətində Gədəbəy rayonunda mis polimetal filizlərində nüvə geofiziki tədqiqat üsulları ilə platin, qızıl, mis və sinkin yüksək miqdarı müəyyən edilmişdir. Geoloji axtarış və kəşfiyyat işlərində son 10 ildə Azərbaycanın 25 bölgəsində 150-dən artıq müxtəlif təyinatlı yataqların ehtiyatları balansla alınmışdır. Bu illər ərzində kəşf olunaraq balansla götürülmüş qızıl yataqlarının bazasında istehsal prosesi təşkil edilmiş, Azərbaycan qızıl istehsal edən ölkələr sırasına çıxmışdır.

Bütün qeyd olunanlarla yanaşı, Abşeron göllərinin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlərin icrası ilə əlaqədar layihəqabağı tədqiqat işləri də aparılmışdır. Belə ki, göllərin ekoloji vəziyyəti hərtərəfli təhlil olunmuş, onların mənsəyi, yaranma səbəbləri, göl sularının çirklənmə vəziyyəti və yeraltı sularla əlaqəsi öyrənilmişdir.

Aparılmış tədqiqatlar nəticəsində aydın olmuşdur ki, həmin göllərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üzrə layihənin hazırlanması üçün ilk növbədə müvafiq dövlət qurumlarının səlahiyyətlərinə aid olan bir sıra məsələlər həll olunmalıdır. Bunlar əsasən tullantı və lay sularının göllərə axıdılmasının qarşısının alınması, göllərin və ətraf ərazilərin bərk məişət və sənaye tullantıları, neft məhsulları ilə çirklənməsinin qarşısının alınması, torpaq mülkiyyətçiləri ilə bağlı məsələlərə aydınlıq gətirilməsidir.

Tədqiqatların nəticəsi olaraq layihəqabağı araşdırma sənədləri hazırlanaraq müvafiq qurumlara təqdim olunmuşdur.

"Xəzər: Ətraf Mühit üçün Texnologiyalar" mövzusunda Beynəlxalq Ətraf Mühit Sərgisinin keçirilməsi də ənənəyə çevrilmişdir. Keçən il bu sərgidə 60-dan artıq yerli və beynəlxalq şirkət iştirak etmişdir.

Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər beynəlxalq aləmdə də öz obyektiv qiymətini almışdır. Belə ki, nüfuzlu tədqiqat mərkəzləri olan ABŞ-ın Yel və Kolumbiya universitetləri tərəfindən 2012-ci ilin yanvar ayında açıqlanmış Beynəlxalq Ekoloji Fəaliyyətin Nəticələrinin İndeksi (Environmental Performance Index) sənədində ətraf mühit sahəsində son 10 ildə baş vermiş müsbət dəyişikliklərin tempinə görə Azərbaycan 132 ölkə arasında 2-ci yeri tutmuşdur.

Bir sözlə, bu gün peşə bayramlarını qeyd edən Azərbaycan ekoloqları öz əməllərinə sadıq qalaraq ətraf mühitin mühafizəsi - havanın, suyun, torpağın təmizliyinin, insanların sağlamlığının qorunması üçün əllərindən gələni əsirgəmirlər.

Azərbaycan.-2013.-23 may.-№111.-S.5.

Xəzərdə ekoloji böhran

Dəniz aktiv şəkildə çirkləndirilir

Ülviyyə Tahirqızı

Xəzərin fauna və florasının özünəməxsus zənginliyi var və başqa dəniz, göllərdən seçilir. Belə ki, onun faunası tipik dəniz faunasından ciddi fərqlənir. Xəzərin sahil zonasında üç qoruq yaradılıb: Azərbaycanda Qızılağac, Rusiyada Həştərxan, Türkmənistanda — Xəzər. Xəzər dənizində 101 müxtəlif balıq növü və forması yaşayır. Bunlara nərəkimi balıqlardan olan 5 m-lik nəhəng balıqdan tutmuş 45 mm uzunluqda olan hirkanobus xul balığı da daxildir.

Hazırda buradakı ekoloji vəziyyət olduqca gərgindir. Dənizin şelf zonasında problem daha kəskindir, artıq bu ərazilərdə ölü zonalar yaranıb. Bəzi yerlərdə çirkləndiricilər normanı 10-20 dəfə aşır. Xəzərin çirklənmə mənbələri olduqca müxtəlifdir. Belə ki, dəniz əsasən təmizlənməmiş sənaye məhsulları və kənd təsərrüfatı tullantıları, çay və dəniz gəmiçiliyi, quru və su sahillərində qaz və neft buruqlarının istismarı, dəniz dibinin dərinləşdirilməsi işləri zamanı, atmosfer və su vasitəsilə uzaq zonalarından çirklə maddələrin gəlməsi vasitəsilə çirklənir. Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, çaylar vasitəsilə hər il Xəzərə çirkab daxil olur ki, onun da 60 faizi Volqa çayının payına düşür. Əgər bu çirklə sular dənizin üst qatında bərabər paylansaydı, onda il ərzində həmin qatın qalınlığı 10-11 sm-ə çatardı. Xəzər sularının çirklənməsində Kür və Ural çayları da az rol oynamır. Tifli, Rustavi şəhərlərinin və sənaye müəssisələrinin çirkab suları, həmçinin kənd təsərrüfatında işlədilən müxtəlif toksiki maddələr Kür çayı vasitəsilə Xəzərə daxil olur. Xəzər dənizi sahillərində yerləşən şəhərlərdən Bakı, Sumqayıt, Mahaçqala, Həştərxan, Rəşt, Ənzəli şəhərlərindən dənizə axıdılan çirkab suları onun əsas çirkləndiricilərindən hesab edilir. Bununla yanaşı dəniz neft yataqlarının istismarı və neft məhsullarının daşınması, dəniz nəqliyyatı da Xəzər sularını xeyli çirkləndirir.

Dəniz dibi quntlarından götürülən nümunələrin tərkibində neft məhsulları, fenollar, bəzi rayonlarda isə hətta civə olması müəyyən edilib. Ən çox çirklənmiş Bakı buxtası da daxil olmaqla dənizin dib quntlarının çirklənməsi orqanizmlərin və bentosun azalmasına, bəzi yerlərdə isə dib faunasının yox olmasına gətirib çıxarıb. Dəniz sularının çirklənməsi Xəzərin ekologiyasında böyük gərginliyə səbəb olmuş, bir sıra sahil bölgələrində isə ekoloji böhran yaradılıb.

Dənizin ekoloji şəraitinə Volqa, Kür hövzələrində bir sıra sututarların yaradılması da mənfi təsir göstərmiş. Belə ki, mövcud vəziyyət bir sıra olduqca qiymətli balıq növlərini ənənəvi kürü tökmək yerlərindən məhrum edib. Dənizin səviyyəsi aşağı düşdüyü zaman şorluq artır, balıqların sahil zonalarında qidalanma bölgələrinin məhsuldarlığı və sahəsi azalır. Dənizin səviyyəsi qaxdıqca isə suların, xüsusilə böyük çayların delta bölgələrinə yanaşan sahələrdə şorluğu azalır, yem ehtiyatı artır. Bunlarla yanaşı dəniz sularının yuxarıda göstərilən maddələrlə, xüsusilə neft məhsulları ilə çox çirklənməsi aerasiya prosesini ciddi pozur, dəniz fauna və florasının məhv olmasına gətirib çıxarır.

Dənizin ən çox çirklənmiş sahələri eyni zamanda ekoloji böhran sahələridir. Belə sahələrə Bakı, Sumqayıt, Mahaçqala şəhərlərinin akvatoriyaları, istismarda olan dəniz neft yataqları rayonları aid edilir. Çirklənmə mənbələri içərisində birinci yeri Xəzərə axan çaylar vasitəsi ilə gətirilən çirkləndirmə tutur. Məsələn üçün, son məlumatlara görə çaylar vasitəsi ilə Xəzər dənizinə ildə 75 mln. ton neft məhsulları gətirilir və bunun 95 faizi Volqa çayının payına düşür. Xəzərətrafi ölkələr arasında dənizin mühafizəsi üçün yekdil saziş olmadığından brakonyerlik vüsət alıb. Çirklənmənin və brakonyerliyin artması, Xəzər ətrafındakı balıqçılıq zavodlarının əvvəlki güclə işləməməsi dənizdə bir çox növlərin, xüsusən nərə balığının ehtiyatının tükənməsi problemini yaradıb.

Xəzər dənizinin çirklənməsindən danışarkən aşağıdakı xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır: birincisi, çirkabın qeyri- bərabər paylanması dənizin ayrı-ayrı sahələrinin ciddi şəkildə çirklənməsinə gətirib çıxarır. İkincisi, sahilboyu yaranan çirklənməni bir zonadan başqasına aparır və oranı da çirkləndirir. Nəzərə alsaq ki, tullantılar əsasən suyun üzəndə — üst qatında toplaşaraq «su-atmosfer» zonası yaradır, onda məhz burada yığılmış çirkablar hesabına daha çox dənizin bioloji əhəmiyyətli sahələrinin çirkləndiyini qeyd etmək lazım gəlir. Xəzər dənizi üçün ən təhlükəli çirklənmə tərkibində zərərli kimyəvi maddələr olan tullantılarla çirklənmədir. Bunlardan neft karbohidrogenlərini, karbohidrogenləri, karbonukleidləri, xlor üzvi birləşmələrini və ağır metalları göstərmək olar. Dənizin çirklənməsində neft karbohidrogenləri böyük rol oynayır. Söhbət Abşeron yarımadası və Manqışlağın yarısını əhatə edən dəniz neft sənayesi və sualtı neft borularından gedir. Vaxtilə dənizdə neft

buruqlarının görünməsi elm və texnikanın nailiyyəti sayılsa da, bəzi alimlər bunun yaxın gələcəkdə zərərli fəsadlar törədəcəyi barədə həyəcan dolu məlumatlar vermişdilər. Üstündən yarım əsrdən çox ötməsinə baxmayaraq, həmin fikirlər özünü doğruldur və biz artıq Xəzərin dünya miqyaslı problemə çevrildiyinin şahidiyik. Artıq bu qurğuların çox hissəsinin istifadə müddəti başa çatıb. Köhnəlmiş texniki qurğular korroziyaya uğrayaraq dənizi çirkləndirir. Dənizdə fəaliyyət göstərən müəssisələrin balansında olan özüllərin əksəriyyəti istismara yararsız vəziyyətdə dəniz akvatoriyasında atılaraq qalmaqdadır.

Xəzərin ekoloji problemləri onun səviyyəsinin vaxtaşırı dəyişməsilə də əlaqədardır. 1978-ci ildən tranqressiv mərhələyə keçən dənizin səviyyəsi tədricən qalxaraq ciddi təhlükəyə səbəb olub. Belə ki, suyun səviyyəsinin 2,5 m qalxması sahil zonasının il ərzində 1-2 km sahəsinin dənizin altında qalması ilə nəticələnib. Məsələn, 10-15 il əvvəl ölkəmizin cənub bölgəsindəki (Lənkəran-Astara) sahil zolağında yerləşən bir çox yaşayış məntəqələri və təsərrüfat sahələri həmin fəlakətlə üzləşdi, əhali və dövlətə xeyli ziyan dəydi. Elə burdaca bir məsələni xatırlatmaq yerinə düşər. Qədim vaxtlardan yarana biləcək təbii hadisələr nəzərə alındığından heç vaxt hövzə kənarında daimi yaşayış olmazdı. İnsanlar yalnız mövsümi xarakter daşıyan fəaliyyətlə məşğul olublar. Müasir dövrdə isə insanlar keçmişdən öyrənmək əvəzinə, sanki təbiəti ram edirmişlər kimi dənizin düz kənarında möhtəşəm sənaye obyektləri, neft-qazçıxarma qurğuları, çoxmərtəbəli yaşayış binaları inşa edir, fermer təsərrüfatları salırlar. Hesab edirlər ki, bu möhtəşəmliyi həmişəlik sahilə saxlamaq mümkündür. Təəssüf ki, belə deyil. Təbiət özü şıltaq olsa da, şıltaqları sevmir.

Dənizdə və sahilboyunda gözlənilən qəzaların böyük əksəriyyəti, burada yerləşdirilən neft sənayesilə bağlıdır. Avadanlıqların suda batması, neft məhsullarının dənizə axması, qurğuların yararsız hala düşməsi və s. Cənub və orta sahələrdə Xəzər daha çox hidrodinamik təhlükəyə məruz qalır. Bunlardan başqa, Xəzərin dibi palçıq vulkanları ilə örtülüb. Kükürd tərkibli neft çıxarılan sahələr daha təhlükəlidir. Güclü zəlzələ baş verərsə, havaya 1000 atmosfer təzyiqlə milyon ton kükürd tərkibli karbohidrogen daxil ola bilər ki, bu da qlobal fəlakətdir. Neftin iri tankerlərlə daşınması da Xəzərin çirklənməsinə səbəbdir. Xəzər qapalı ekosistem olduğu üçün onun neft axınları vasitəsilə çirklənməsi kifayətdir ki, «canını tapşırıb — ölsün».

Xırda dəniz donanmalarının inkişafı iqtisadi və hərbi baxımdan əhəmiyyət daşısa da, çirkləndirici amil kimi onların da rolu az deyil. İri gəmilərin ixrac etdiyi axıntı suları çirklənmə mənbələrindəndir. Yeni limanların tikilməsi, gəmi istehsalı, neft və neft məhsullarının nəqli və s. suyun çirklənməsinin əsas səbəblərindəndir. Xəzərsahili ölkələrin hərbi dəniz donanmalarının yaradılması da həmin faktorlardandır. Xəzər gölünün çirklənmə mənbəyini yalnız fiziki-kimyəvi səbəblərlə əlaqələndirmək olmaz. Problemin əmələ gəlməsində bioloji çirklənmənin də payı var. Söhbət Volqa-Don kanalı vasitəsilə Azov-Qara dəniz hövzəsindən gələn yad orqanizmlərdən gedir. Belə ki, Türkmənistanı aid sektorda meduzalar aşkar edilib. Bu meduzalar Xəzərdə çoxalaraq vətəgə əhəmiyyətli iri balıqların qidasını yeyib tükəndirir. Məsələn, bu meduzalar kəlkə ilə qidalanırlar. Kəlkənin azalması paralel olaraq onlarla qidalanan müxtəlif su heyvanlarının sayca azalmasıyla nəticələnir.

Su mühitinin ifrat çirklənməsi balıq sənayesinə də ciddi ziyan vurur. Hesablamalara əsasən, bu səbəbdən nərə balığı təsərrüfatına dəyən zərər 6 milyard, kürü biznesinə dəyən ziyan isə 10 milyard dollar təşkil edir. Həmçinin digər vətəgə balıqlarının iqtisadi cəhətdən itirilməsi də realdır. Xəzər olduqca unikal ekosistemdir. Onun qorunması təkcə regional dövlətlərin yox, planetin işidir. Beynəlxalq sistemin son illər bu dənizin ekoloji problemlərinə maraq göstərməsi təsadüfi deyil. Xəzərə yalnız bir ölkənin yox, 5 sahilyanı ölkənin qayğı göstərməsi vacibdir. Hər bir Xəzərsahili ölkə dənizə öz şəxsi prizmasından yanaşsa, onun sonrakı taleyi daha tutqun ola bilər. Xəzərin statusu tam müəyyənləşmədikcə dənizin nərə balığı ehtiyatı, canlıların rəngarəngliyi, ekosisteminin tənəzzülə uğrayacağı sırr deyil. Vaxtilə ABŞ prezidenti olmuş Con Kennedinin dediyi «Coğrafiya bizi qonşu, tarix bizi dost, iqtisadiyyat bizi tərəfdaş, zərurət isə müttəfiq etdi» fikirləri bu gün nə qədər real və zəruri səslənir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin mütəxəssisi Yusif İsmayilov Xəzər dənizi və onun sahil zolağında mütəmadi monitorinqlər həyata keçirdiklərini bildirdi. Belə ki, 2012-ci ildə 1336 ekoloji monitorinq işi həyata keçirilib: «Monitorinqlər nəticəsində 256 axar qeydə alınıb. Axarlar Lənkəran, Astara, Siyəzən, Bakı, Xaçmaz, Şabran kimi şəhərlərdən mərkəzləşmiş kanalizasiya sistemi yaradılmaması, istismarda olan təmizləyici qurğuların istismara cavab verməməsi, bəzi hallarda isə tam yararsız olması, kollektor və kanallara çirkab suların axıdılması nəticəsində yaranmışdır. Xəzər dənizinin ekologiyası ilə bağlı aparılmış monitorinqin nəticələri ilə bağlı müvafiq dövlət qurumlarına mütəmadi məlumatlar verilib. Son dövrlərdə Xəzərin Azərbaycan ekvatoriyasındakı hissəsinin şimalında təmizləyici qurğular quraşdırıldıqdan sonra çirkabın qarşısı alınıb. Amma Sumqayıt, Şıxov çimərliklərində ekoloji vəziyyət hələ də gərgin olaraq qalır. Həmin ərazilərdə Azərsu və Dövlət Neft Şirkəti tərəfindən təmizləyici qurğuların quraşdırılması vacib olsa da problem həll edilməyib. Yaxud Bakı şəhərində

kollektorlar vasitəsilə başqa yerə yönləndirilməli olan çirkab sular Bakı buxtasına axıdılır. O kollektorlar ən azından əvvəlki vəziyyətinə qaytarılmalıdır».

Xalq Cəbhəsi.-2013.-16 fevral.-№30.-S.13.

Dövlətin ekoloji siyasəti: əsas məzmunu və müasir şəraitdə xüsusiyyətləri

Sevil MƏMMƏDOVA

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının
Politologiya və siyasi idarəetmə kafedrasının dosenti,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Bəşəriyyətin müasir inkişaf mərhələsi onun mövcudluğunun ekoloji fəlakət təhlükəsi altında olması ilə səciyyələnir. Tədqiqatçıların qeyd etdiyi kimi, son onilliklərdə ətraf mühitin çirklənməsi tempini aşağı salan inkişaf etmiş ölkələrdə və sivilizasiyalarda zərərli tullantıların xeyli azaldılması mümkün olsa da, bütövlükdə, dünya üzrə çirklənmə səviyyəsi artmaqda davam edir [17, s.124]. Bunu Dünya Bankının hər il dünyanın inkişafı haqqında dərc etdiyi hesabatı da təsdiq edir.

Ekoloji proseslər XX əsrin ortalarından başlayaraq siyasi əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdır. Müasir dövrdə artıq ekologiya siyasətin getdikcə artan maraqları sahəsinə çevrilmiş və məhz cəmiyyət həyatının siyasi sahəsinin ekolojiləşməsi siyasi ekologiya elmi-kateqoriya aparatının formalaşmasında başlıca amil olmuşdur. Bu mənada ekosiyasi proseslərin xüsusiyyətlərini əks etdirən əsas anlayışlardan birini ekoloji siyasət təşkil edir ki, onun da mahiyyəti insanın müdafiəsi, yaşaması və davranışının ekoloji imperativi ilə müəyyən olunur. Tarixi zərurətdən irəli gələn təbiəti mühafizənin və təbii ehtiyatların səmərəli istifadə olunmasının əhəmiyyətinin artması dövlətin ümumi siyasətinin strukturunda ekoloji siyasətin cəmiyyət və təbiətin qarşılıqlı təsir sahəsinə aid olan müstəqil istiqaməti kimi ayrılmasına gətirib çıxarmışdır.

Bir anlayış kimi ekoloji siyasət özünə ətraf mühitin mühafizəsi və sağlamlaşdırılmasına, təbii ehtiyatların səmərəli istifadəsinə, həmçinin insanın ekoloji təhlükəsizliyini, normal həyat və fəaliyyətini təmin edən sosiosferin qorunması və inkişafına yönələn siyasəti daxil edir. Bu gün artıq global xarakter almış ekoloji problemlərin kəskinliyi və həlli zərurəti dünyanın bütün ölkələrində dərk edilir. Ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi ekosiyasi proseslərin aparıcı aktorlarından biri kimi çıxış edən müasir dövlətin əhəmiyyəti getdikcə artan vacib funksiyasına çevrilir və ekoloji siyasət insanın və solumun ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi istiqamətində ümummilli siyasət həyata keçirən dövlətin ekoloji funksiyasının reallaşması ilə bağlıdır [15, s.51-63]. Bu baxımdan ekoloji siyasət dövlətin ekoloji funksiyasının reallaşması vasitəsi kimi çıxış edir.

Elmi ədəbiyyatda verilən təriflərə görə, dövlətin ekoloji funksiyası, onun sağlam ətraf mühitin, təbii ehtiyatlardan rəşional istifadənin və ölkənin ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış fəaliyyət istiqamətidir [13, s. 14].

Bütövlükdə, bu kontekstdə ekoloji fəaliyyət cəmiyyət və təbiət arasındakı dinamik tarazlığın saxlanılmasına, əgər həmin tarazlıq pozulubsa, onu bərpa etməyə, hər şeydən əvvəl ətraf mühitə zərərli təsirlərin qarşısını almağa yönəlir [7, s.243-245]. Bu baxımdan ekoloji siyasət ətraf mühitin mühafizəsi və sağlamlaşdırılması, təbii ehtiyatların rəşional istifadəsi və bərpa olunması, insanın normal həyat və fəaliyyəti, ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində münasibətlərin tənzimlənməsinə yönələn hüquqi, iqtisadi və tərbiyəvi xarakterli tədbirlər sistemi kimi başa düşülür [11].

Bu siyasətin məzmununa təbiəti mühafizə qanunvericiliyinin beynəlxalq normalara uyğun işlənilməsi, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə, ətraf mühitin mühafizəsi üzərində idarəetmə və nəzarət orqanlarının yaradılması və fəaliyyətinin daim təkmilləşdirilməsi, xüsusi mühafizə olunan ərazilərin genişləndirilməsi, iqtisadiyyatın ekolojiləşdirilməsi, ekoloji mədəniyyətin formalaşdırılması və s. daxil edilir.

Ekoloji siyasətin əsas strateji məqsədi cəmiyyətin inkişafı və təbii mühitin gələcək nəsillərin yaşaması üçün əlverişli şəraitdə saxlanılması arasında davamlı ahəngin təmin edilməsidir. Digər tərəfdən, ekoloji siyasətin strateji məqsədi, həmçinin ekoloji vəziyyətin sabitləşdirilməsinin, fəlakətli vəziyyətə yaxın durumdan çıxışın və bundan sonra ətraf mühitin keyfiyyətinin dünya standartlarına uyğun yaxşılaşdırılmasının təmin edilməsindən ibarətdir.

Ekoloji siyasətin daha konkret məqsədləri kimi aşağıdakıları göstərmək olar:

- ekoloji siyasətin praktiki məqsədi təbiətə antropogen təsirlər sayəsində çirklənmənin neqativ nəticələrinin aradan qaldırılması, harada lazımdırsa və harada mümkündürsə təbii şəraitin, tarazlığını itirmiş ekosistemlərin əvvəlki durumunun bərpa edilməsindən ibarətdir;

- ekoloji siyasətin profilaktik məqsədi isə cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafı prosesində təbiətə qarşı yönələn mənfi antropogen təsirlərin qarşısını ala bilən etibarlı sistemin yaradılması və istifadə olunmasından ibarətdir.

Qeyd olunan məqsədlər çərçivəsində ekoloji siyasətdə həm də təbii ehtiyatların qorunması məqsədi də qoyulur. Bu isə təbii ehtiyatlara qənaət etməyi, tullantısız və az tullantılı texnologiyaların tətbiq edilməsini və tullantıların təkrar istifadəsini nəzərdə tutur.

Kütləvi şüurun ekolojiləşdirilməsi nəticəsində ekoloji siyasətin dünyanın bütün dövlətləri və xalqları üçün elmi cəhətdən əsaslandırılmış prinsiplərinin işlənilməsi və həyata keçirilməsi xüsusi aktuallıq kəsb edir. Odur ki, ictimai fəaliyyətin bir forması kimi, ekoloji siyasət də bir sıra prinsiplərə əsaslanır ki, onlara da elmilik, kompleks yanaşma, aşkarlıq, konkretlik, ünvanlılıq, həmçinin cari və perspektiv ekoloji və iqtisadi maraqların optimal surətdə uzlaşdırılması, cəmiyyətin inkişafının konkret daxili və xarici şəraitinin, daxili ekoloji tədbirlərin qlobal proseslərə və ekoloji amilin daxili iqtisadi həyata təsirinin nəzərə alınması, «çirkəndirən ödəyir», «istifadəçi ödəyir», uzunmüddətli perspektiv, qarşılıqlı asılılıq və s. aid edilir.

Qərb ekspertlərinin fikrincə, ekoloji siyasətin baza prinsiplərindən birini onun təbii mühitin durumunun müəyyən göstəricilərinə nail olmaq üçün məhdudlaşdırıcı texnoloji standartların tətbiqinin zəruriliyini, yaxud çirklənməyə qarşı digər mübarizə üsullarından istifadənin mümkünlüyünü nəzərə alan «texnoloji çevikliyi» təşkil etməlidir.

Tədqiqatçılar tərəfindən ekoloji siyasətdə «vətəndaş cəmiyyəti və dövlət» nisbəti problemi qoyulur. İngilis ekopolitoloqu D. Fogelin fikrincə, inkişaf etmiş ölkələrdə belə nisbətin iki növü mövcuddur: ekoloji siyasətin amerikan modeli dövlət və vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin sıx institusionallaşmış qarşılıqlı əlaqələrini əks etdirir, Avropada isə siyasətçilər minimum ekoloji qanunvericilik aktları və nümayəndəlik institutları ilə kifayətlənir, daha fəal şəkildə biznesmenlər və ekoloji ictimaiyyətlə işləyirlər [18, s. 146].

Ümumi şəkildə ekoloji siyasətin məzmununda beş mühüm elementin birləşdiyini göstərmək olar: elmi-konseptual yanaşma - ətraf mühitin, onun problemlərinin tədqiqi, proqnozlaşdırılması; hüquqi tənzimləmə - qanunvericilik sahəsində müvafiq islahatların aparılması, qanunvericilik bazasının yaradılması və təkmilləşdirilməsi; ekoloji tərbiyə və ekoloji təhsil, ekoloji mədəniyyətin formalaşdırılması; icra fəaliyyəti - müvafiq sahə üzrə konkret tədbirlərin, proqramların, layihələrin həyata keçirilməsi; beynəlxalq əməkdaşlıq.

Dövlətin ekoloji siyasəti sosial-ekoloji situasiyanın idarə olunması vasitələrindən biri, həm də onun cəmiyyət və təbiət arasında optimal qarşılıqlı əlaqələrin təşkil olunmasına dair fəaliyyəti kimi nəzərdən keçirilir [15, 51-63].

Müasir şəraitdə ekoloji siyasət hər bir ölkənin ictimai-təsərrüfat təcrübəsinin məhsulu olmaqla, dünya inkişafının amili kimi qlobal əhəmiyyət kəsb edir, ümumdünya sosial-iqtisadi və texnoloji-proseslərinə təsir etməklə də təzahür olunur. Dövlət siyasətinin çox məsuliyyətli bir sahəsi olaraq ekoloji siyasət, uzunmüddətli perspektivə hesablanmış davamlı sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasının təməlini təşkil edir və ekoloji iqtisadiyyat, yaxud ekoloji istehsal kimi mütərəqqi ideyalara söykənir. Bu prizmadan baxdıqda görürük ki, ekologiya iqtisadiyyatın kölgəsindən çıxarılır və hər hansı bir addımı atarkən dəqiq ekoloji hesablamaların aparılması vəzifə kimi qarşıya qoyulur [14, s. 102].

Ekoloji siyasətin Qərb ölkələrində ümumi dövlət siyasətinin (digər sahələri ilə yanaşı) müstəqil elementi kimi ayrılması keçən əsrin 70-80-ci illərinə təsadüf edir. Bu ölkələrdəki ekoloji siyasət ardıcılığı və məqsədyönlü xarakteri ilə fərqlənir və dövlətin ümumi siyasətinin ayrılmaz tərkib hissəsini təşkil edir.

XX əsrin 70-ci illəri ABŞ-ın tarixinə «ekoloji onillik» kimi daxil oldu. 1969-cu ildə ətraf mühit sahəsində milli siyasət haqqında qanunun qəbul edilməsi ilə ilk dəfə ekoloji tədbirlər sistemli və mərkəzləşdirilmiş xarakter aldı. Qanunun müvafiq bəndinə əsasən, ətraf mühitin keyfiyyəti üzrə ABŞ prezidenti yanında Şura təsis edilir və 1970-ci ildə ətraf mühitin çirklənməsinə qarşı mübarizə üçün nəzərdə tutulan qanun və proqramların həyata keçirilməsi üzərinə qoyulan Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə müstəqil Agentlik (EPA) yaradılır. Həmin dövrdə bu ölkədə ətraf mühitin mühafizəsi üzrə məsələləri tənzimləyən çoxsaylı qanunverici aktlar qəbul edilmiş və əlavələr olunmuşdur. Səciyyəvi xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, bu qanunlarda və müvafiq proqramlarda zəruri tədbirlərin (hüquqi, maliyyə fəaliyyəti, monitoring), xüsusilə də inzibati xarakterli tədbirlərin (standartların tətbiqi, milli, ştatlar və yerli səviyyələrdə tənzimləmənin uyğunlaşdırılması, nəzarət və s.) kompleksi ətraflı göstərilir [8].

ABŞ-ın siyasətində diqqətçəkən bir cəhət də bu sahəyə maliyyənin ayrılması ilə bağlıdır. Məsələn, 1985-ci ildə ətraf mühitin çirkləndirilməsinə qarşı mübarizəyə ümummilli xərclər 73,8 mlrd. ABŞ dolları təşkil etmişdir ki, bu da 1975-ci ilə nisbətən 2,4 dəfə çox olmuşdur. Müqayisə üçün göstərmək olar ki, keçmiş SSRİ-də təbiəti mühafizə tədbirlərinə dövlət kapital qoyuluşu 1985-ci ildə 2,5 mlrd. rubl təşkil etmişdir. ABŞ-ın təcrübəsi onu da göstərir ki, ekologiya sahəsində böyük kapital qoyuluşları həyata keçirilən siyasətin ilkin mərhələsində zəruridir, sonralar isə diqqət xüsusən köhnəlmiş təmizləyici avadanlıqların yenisi ilə əvəz olunmasına yönəldilməlidir.

ABŞ-ın və digər inkişaf etmiş ölkələrin ekoloji siyasəti təbiətdən istifadə sahəsində kəskin situasiyalara operativ reaksiya vermək zərurətini əks etdirir. Bu ölkələrin təcrübəsi onu da göstərir ki, səmərəli ekoloji siyasətin başlıca təyinatı dövlət hakimiyyətinin müxtəlif səviyyələrində tənzimlənmə tədbirlərinin (ilk növbədə inzibati-qanunvericilik sahəsində) optimal nisbətinin tapılmasından ibarətdir.

Ümumiyyətlə, inkişaf etmiş ölkələrin (ABŞ, Kanada, Qərbi Avropa ölkələri və Yaponiya) ekoloji siyasətində birinci mərhələ 1960-cı illərin sonundan 1980-ci illərin birinci yarısını əhatə etməklə əsasən nəzarət mexanizmlərinin yaradılması, təbiəti mühafizə qanunvericiliyinin formalaşdırılması və onun əsasında ekoloji ekspertizanın təşkil edilməsi ilə səciyyələndir. İkinci - yeni mərhələ 1980-ci illərin ikinci yarısından başlayaraq özünün ifadəsini ekoloji ekspertizada tapmış əvvəlki ekoloji təhlükəsizlik konsepsiyası inzibati metodların iqtisadi metodlarla tamamlanmasını və təsərrüfat proseslərinin dövlətin ekoloji tənzimlənməsi vasitəsilə idarə edilməsini nəzərdə tutan ekoloji risk konsepsiyası ilə əvəz olunması ilə fərqlənir. Beləliklə də, bu mərhələdə «çirklənmənin ləğv edilməsi» strategiyasından «zərərin qarşısının alınması» strategiyasına keçid baş verir və bu proses iqtisadiyyatın həm özəl, həm də dövlət sektorları tərəfindən ətraf mühitin mühafizəsinə ayırdıqları maliyyə vəsaitinin xeyli artması ilə müşayiət olunur [16].

Elmi ədəbiyyatda ekoloji siyasətin və ekoloji münasibətlərin dövlət səviyyəsi ilə yanaşı, beynəlxalq səviyyəsinə də geniş yer verilir. Beynəlxalq ekoloji münasibətlər, ilk növbədə, ekoloji siyasət sahəsində dövlətlərin fəaliyyətini tənzimləyən beynəlxalq hüquq normalarının işlənilməsini nəzərdə tutur. Səmərəli dövlətlərarası ekoloji münasibətlərin formalaşmasında dövlətlər səviyyəsində ekoloji siyasətin necə həyata keçirilməsi də az əhəmiyyət kəsb etmir.

Bütün dünyada olduğu kimi, qarşısına inkişaf etmiş ölkələr səviyyəsinə çatmaq vəzifəsini qoyan və uzun illərdən bəri yığılıb qalmış ekoloji problemlərlə üzləşən müasir Azərbaycan üçün də ətraf mühitin mühafizəsi problemi olduqca aktualdır. Məhz bundan çıxış edərək, Azərbaycan dövləti, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin təməlini qoyduğu ekoloji siyasət strategiyasının da ardıcıl və məqsədyönlü şəkildə həyata keçirir. Ulu öndərimiz ətraf mühitin qorunması məsələsinə böyük əhəmiyyət verərək qeyd edirdi ki, «...ekologiya məsələlərinə gəldikdə, əlbəttə, onlar mühüm məsələlərdir və Xəzər dənizinin dibindən neft və qaz çıxarılmasından heç də az əhəmiyyətli deyildir. Biz bunlara eyni dərəcədə maraq göstəririk» [3].

Heydər Əliyevin ekoloji siyasət strategiyasının konseptual əsasları və prinsipləri onun banisi olduğu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və ekoloji qanunvericiliyində öz ifadəsini tapmışdır. Onun ekologiya sahəsində Azərbaycanda apardığı böyük hüquqi islahatlar çərçivəsində imzaladığı «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» və «Ekoloji təhlükəsizlik haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunları (8 iyun 1999-cu il) və bir sıra digər qanunlar ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsi probleminə kompleks yanaşmanı nəzərdə tutan və müvafiq prinsipləri təsbit edən, bu sahədəki münasibətləri tənzimləyən çox mühüm sənədlər olmaqla xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Azərbaycanın ekoloji siyasət strategiyası ciddi elmi müddəalara əsaslanan kompleks xarakterli fəaliyyət proqramıdır. Ulu öndər Heydər Əliyevin uğurla başladığı bu strateji xətti onun layiqli davamçısı və siyasi varisi, Azərbaycan dövlətinin başçısı cənab İlham Əliyev yeni keyfiyyət səviyyəsində böyük vüsətlə davam etdirir. Bu gün respublikamızda uğurla aparılan milli inkişaf siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birini insanların sağlam təbii mühitdə yaşamasını ən yüksək səviyyədə təmin etmək təşkil edir. Ekoloji sahədə görülməli işlərin əhəmiyyətini, bu işlərin sosial-iqtisadi inkişaf əlaqəsini vurğulayan ölkə Prezidenti əsaslı olaraq qeyd edir: «...bəzilərinə belə görünə bilər ki, ekoloji məsələlər sosial-iqtisadi inkişaf ilə birbaşa əlaqəsi olmayan məsələlərdir. Ancaq belə deyil. Bu məsələlər hər bir ölkə üçün çox əhəmiyyətlidir və təsadüfi deyil ki, inkişaf etmiş ölkələrdə ekoloji məsələlərin həllinə çox böyük diqqət göstərilir. Azərbaycan da istisna olmamalıdır» [2].

Azərbaycan Respublikasının indiki iqtisadi yüksəliş illərində ölkə Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi altında aparılan ekoloji siyasət dövlət idarəçiliyinin bütün sahələrini əhatə edən kompleks bir mexanizmə çevrilmişdir. Bu baxımdan «Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair Kompleks Tədbirlər Planının təsdiq edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 28 sentyabr 2006-cı il tarixli Sərəncamı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir [3].

Ekoloji siyasətin həyata keçirilməsində icra hakimiyyəti orqanları qarşısında iki bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan vəzifə - ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində xüsusi səlahiyyətli dövlət orqanlarının optimal sistemini yaratmaq və onların üzərinə qoyulan idarəetmə vəzifələri və funksiyaları reallaşdırmaq vəzifələri durur. Məhz bunu nəzərə alan ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkədə uğurla aparılan struktur islahatları çərçivəsində Prezidentin 23 may 2001-ci il tarixli Fərmanı ilə Dövlət Ekologiya və Təbiətdən İstifadəyə Nəzarət Komitəsinin

bazasında daha geniş statusa malik olan Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yaradılmış və 18 sentyabr 2001-ci il tarixli Fərmanla həmin nazirliyin Əsasnaməsi təsdiq edilmişdir.

Ekologiya Nazirliyi ölkə ərazisində ətraf mühitin qorunması, təbiətdən səmərəli istifadənin təşkili sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti olmaqla Əsasnaməyə görə, geniş funksiyalar yerinə yetirir: ekoloji təhlükəsizlik və təbii sərvətlərin mühafizəsi sahəsində ümumi tədbirləri və əsas istiqamətləri müəyyən edir; ekoloji təhlükəsizliyi təmin edir, təbii ekoloji sistemlərə təsərrüfat və digər fəaliyyət nəticəsində dəyə biləcək zərərin qarşısını almaq üçün tədbirlər görür; qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət ekoloji ekspertizasını həyata keçirir və s. [19]. Göründüyü kimi, nazirliyin funksiyaları, onların təsərrüfat-istismar və nəzarət funksiyalarına bölünməsi prinsipinin ardıcıl surətdə gözlənilməsi əsasında müəyyən edilmişdir ki, bu da bütövlükdə təbiəti mühafizə və təbiətdən istifadə sahəsində dövlət idarəçiliyinin səmərəli surətdə həyata keçirilməsinə zəmin yaradır.

Təhlillər göstərir ki, Azərbaycan Respublikasında kompleks yanaşma əsasında həyata keçirilən ekoloji siyasət sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti ilə paralel (hətta vəhdətdə) aparılır və ölkə iqtisadi cəhətdən qüdrətləndikcə bu sahəyə diqqət daha da artır. Bu isə bütövlükdə indiki və gələcək nəsillərin sağlamlığına, rifahına xidmət edir. Təsədüfi deyildir ki, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən 2010-cu il «Ekologiya ili» elan edilmişdir ki, bu da ölkə Prezidentinin ekoloji sahəyə böyük diqqət ayırdığını bir daha təsdiq edir.

Digər tərəfdən, 2010-cu ilin Azərbaycanda «Ekologiya ili» elan olunması dünya birliyi tərəfindən planetimizin təbiətinin xilas olunmasına dair söyləri kontekstində ölkədə genişmiqyaslı aksiyaların keçirilməsinə start vermiş, «Azərbaycan Respublikasında ekoloji situasiyanın yaxşılaşdırılmasına dair Kompleks Tədbirlər Planına» (2006-2010-cu illər üçün) müvafiq yerinə yetirilən böyük işlərin məntiqi davamı olmuşdur. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev «Ekologiya ili»ndə ölkədə görülən işlərin əhəmiyyətindən danışaraq göstərmişdir: «Əsas məsələ ondan ibarətdir ki, Azərbaycan dövlətinin bu işlərin görülməsi üçün ciddi və güclü iradəsi vardır... 2010-cu il Azərbaycan tarixində nəinki «Ekologiya ili» kimi qalacaq, bu il Azərbaycan tarixinə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün dönüş ili kimi yazılacaqdır» [4].

Aparılan təhlillər ölkəmizdə «Ekologiya ili»ndə ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasına yönələn ardıcıl tədbirlərin keçirilməsinin xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini göstərir. Bütövlükdə, digər sahələrdə olduğu kimi, ətraf mühitin qorunması baxımından da 2010-cu il çox məsuliyyətli bir il olmuşdur. Digər tərəfdən, dövlətimizin başçısı cənab İlham Əliyevin də qeyd etdiyi kimi, təqdirəlayiq haldır ki, «Ekologiya ili»ndə həyata keçirilən geniş tədbirlər bütövlükdə cəmiyyət üzvlərinin fəal iştirakı ilə keçmişdir.

Müasir şəraitdə həm dövlət, həm də beynəlxalq səviyyədə ekoloji siyasətin əsasını bəşəriyyətin inkişaf ssenarilərinin seçilməsi və reallaşmasında özündə iqtisadi, ekoloji və sosial komponentləri birləşdirən sistemli yanaşmanın həyati vacibliyinin dərk olunmasını əks etdirən yeni inkişaf paradigması - davamlı inkişaf (ingilis-sustainable development) konsepsiyası təşkil edir. Strategiya və proqram kimi bu konsepsiyanın əsas müddəaları ilk dəfə BMT-nin Ətraf Mühit və İnkişaf üzrə Beynəlxalq Komissiyasının 1987-ci ildə hazırladığı «Bizim ümumi gələcəyimiz» adlı məruzədə ifadə olunmuşdur. Burada bir proses kimi davamlı inkişafın mahiyyəti belə açıqlanır: «davamlı inkişaf elə bir inkişafdır ki, bu zaman indiki nəslin ehtiyacları gələcək nəsillərin öz tələbatlarını ödəmək imkanlarını azaltmadan ödəniləcəkdir» [10].

Davamlı inkişaf konsepsiyası BMT-nin 1992-ci ildə Rio-de-Janeyroda 179 ölkənin, o cümlədən Azərbaycanın nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirdiyi Ətraf Mühit və İnkişaf üzrə Konfransında qəbul olunmuş sənədlərdə bəşər sivilizasiyasının mövcudluğunun mühüm prinsipi statusunu almışdır. Konfransda dünya birliyinin inkişafında sosial-iqtisadi və ekoloji prioritetlərin qarşılıqlı əlaqəsi problemi geniş müzakirə olunmuşdur. Dünya birliyinin davamlı inkişaf prinsiplərinə sadiqliyi öz təsdiqini 2002-ci ildə Yoxannesburqda (CAR) keçirilmiş davamlı inkişaf üzrə ümumdünya sammitində tapmışdır.

Bu gün dünyanın 100-dən artıq ölkəsində dövlət səviyyəsində davamlı inkişaf üzrə şuralar işləyir. Təbii sərvətlərin istehlakı və tullantıların istehsalı üzrə dünyada liderlik edən ABŞ-da prezident yanında xüsusi yaradılmış belə Şura tərəfindən işlənmiş «Davamlı inkişaf strategiyası»na bu cür inkişafın 16 əsas prinsipləri daxil edilmişdir [12].

Dünya birliyinin inkişaf strategiyasının nəzəri əsasına çevrilmiş davamlı inkişaf konsepsiyası özünə təkcə ekoloji, iqtisadi və humanitar komponentləri deyil, həm də hakimiyyət sistemlərinin inkişafı, onların siyasi davamlılığı problemlərini də daxil edir.

Ümummilli səviyyədə davamlı inkişaf strategiyasını əsaslı şəkildə qəbul edən dövlətlərdən biri də sürətli iqtisadi inkişaf tempinə və inkişaf etmiş sənaye sahələrinə malik olan Azərbaycan Respublikasıdır. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 18 fevral 2003-cü il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasında

ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair» Milli Proqram mütərəqqi bəşəriyyətin qəbul etdiyi davamlı inkişaf konsepsiyasının prinsiplərinin həyata keçirilməsinə xidmət etməklə ölkədə aparılan ekoloji siyasətin, demək olar ki, bütün aspektlərini özündə əks etdirir [1].

Milli Proqramda qarşıya qoyulan başlıca məqsəd Azərbaycan Respublikasında indiki və gələcək nəsillərin ehtiyaclarının təmin edilməsi naminə mövcud ekoloji sistemlərin, iqtisadi potensialın qorunmasından və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsindən ibarət olmuşdur.

Ölkəmizdə ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən təməli qoyulmuş ekoloji cəhətdən davamlı sosial-iqtisadi inkişafa keçid siyasəti zənginləşdirilərək, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin böyük səyləri ilə məqsədyönlü şəkildə davam etdirilir. Bu baxımdan dövlətimizin ekoloji siyasətinin prioritetləri və istiqamətlərini davamlı inkişaf prinsipləri əsasında müəyyən edən «Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair Kompleks Tədbirlər Planının təsdiq edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 28 sentyabr 2006-cı il tarixli Sərəncamı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir [2].

Dövlət başçımızın «Azərbaycan-2020: Gələcəyə baxış» İnkişaf Konsepsiyasının hazırlanması haqqında» 29 noyabr 2011-ci il tarixli Sərəncamı Azərbaycan cəmiyyətinin insan kapitalının inkişafının prioritetliyinə əsaslanan innovativ inkişaf mərhələsinə keçid strategiyasının işlənilməsində vacib addımdır. Belə inkişaf şəraitində ölkədə reallaşan davamlı inkişaf prinsiplərinə söykənən ekoloji sivilizasiyanın formalaşması üçün imkanlar daha da genişlənir. Bunun üçün ölkəmizin hazır olmasını əks etdirən Ekoloji Sivilizasiya Əmsalı da diqqəti cəlb edir. Belə ki, hesablamalara görə, bu əmsal Azərbaycan Respublikası üçün orta göstəricidən yüksək olmaqla 0.632 təşkil edir [6, s.5-14].

Beləliklə, qazanılmış təcrübənin təhlili müasir şəraitdə Azərbaycan dövlətinin ekoloji siyasətinin bəzi məqamlarının təqdir edilməsinə imkan verir:

Birincisi, ekologiyaın ictimai proseslərə getdikcə daha çox təsir edən siyasi amilə çevrildiyi müasir dövrdə təkcə dünyagörüşü stereotiplərinin deyil, həm də ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf modelinin ekoloji cəhətdən təhlükəsiz davamlı inkişaf prinsiplərinə uyğun şəkildə kökündən dəyişməsinə tələb edir.

İkincisi, dövlətin ekoloji siyasətinin uğurlu olmasının vacib şərtlərindən biri ətraf mühitin mühafizəsinin təsirli hüquqi mexanizminin işlənilməsindən ibarətdir.

Üçüncüsü, təcrübə göstərir ki, uzunmüddətli ekoloji siyasətin işlənilməsində onun sosial-iqtisadi inkişafı sıx qarşılıqlı əlaqədə həyata keçirilməsi mərhələlərinin konkret müəyyən edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir: birinci mərhələdə ekoloji siyasət təbiətin dağılması prosesinin zəiflədilməsinə, böhranlı regionlarda isə onun dayandırılmasına yönəlir; ikinci mərhələnin başlıca məzmununda həm ölkə, həm də xarici sahibkarların vəsaiti hesabına iqtisadi cəhətdən sərfəli təbiəti mühafizə və təbiəti bərpa etmə layihələrinin həyata keçirilməsi əsas yer tutur; üçüncü mərhələ ekoloji böhrandan sonrakı bərpa etmə və davamlı sosial-iqtisadi inkişaf dövrünü əhatə edir.

Dördüncüsü, dövlətin uzunmüddətli ekoloji siyasətinin mühüm elementini ölkə ərazisindəki ekosistemlərin durumunun qiymətləndirilməsi və onların bərpası imkanlarının müəyyən edilməsi, təbii mühitə antropogen yüklərin minimizasiyası və çirklənməsinin qarşısının alınmasına dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi təşkil etməli, bu istiqamətdə məqsədli dövlət proqramlarının işlənilməsi və reallaşdırılması prioritet yer tutmalıdır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin «Azərbaycan Respublikasında ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair» Milli Proqramın təsdiq edilməsi haqqında 18 fevral 2003-cü il tarixli Sərəncamı //«Azərbaycan» qəzeti, 19 fevral 2003-cü il.

2. «Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair Kompleks Tədbirlər Planının təsdiq edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 28 sentyabr 2006-cı il tarixli Sərəncamı //«Azərbaycan» qəzeti, 29 sentyabr 2006-cı il.

3. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının (2004-2008-ci illər) icrasının yekunlarına həsr olunmuş konfransda nitqi. 23 fevral 2009-cu il.

4. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirədə nitqi. 18 fevral 2010-cu il.

5. Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. On beşinci kitab /buraxılışa məsul R. Mehdiyev. Bakı: «Azərənəşr», 2005. 528 s.
6. Ələkbərov U. , İmanov Q. Ekoloji sivilizasiya indeksi: konsepsiya və ilk tətbiq (ing.dilində) //İnsan və biosfer (MaB, YUNESKO). Azərbaycan Milli Komitəsinin əsərləri. Bakı, «Təhsil», 2011. 360 səh. s.5-14
7. Qurbanov A. Ekoloji fəaliyyət anlayışı //Ekologiya, fəlsəfə, mədəniyyət. Elmi məqalələr məcmuəsi. 24-cü buraxılış, Bakı, «Elm», 2000, səh.243-245.
8. Акишин А. Экологическая политика зарубежных стран и России. Учебное пособие. Волгоград. Изд-во Вол.ГУ, 2003, 228 с.
9. Государственная экологическая политика //www.murman.ru / ecology/comitet/
10. Наше общее будущее. Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР). М., Прогресс, 1989.
11. Тураев В. А. Глобальные вызовы человечеству. Учебное пособие. М.: Логос, 2002.192 с.
12. Устойчивое развитие - между самообольщением и реальностью // <http://www.iwp.ru/monograf/>
13. Уханов И. С. Экологическая функция современного Российского государства (теоретико-прикладной аспект): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Спб., 2000. - 25 с.л.14.
14. Фомичев А. Проблемы концепции устойчивого экологического развития: Системно-методологический анализ. М., «Либроком», 2009, стр. 102.
15. Шуленина Н. К вопросу об определении понятия «экологическая политика» //Вестник Российского университета дружбы народов. - Серия: Политология. -2006. -№8 - с.51-63.
16. Шуленина Н. В. Экологическая политика западноевропейских государств и России (1960-2000) //Вестник РУДН. Серия: Политология, 2007, №4, с.27-38.
17. Яковец Ю. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. М., 2003. с. 124.
18. Fogel D. National stules of regulation. Enviromental policy in the Great Britain and USA. L., 1986. p. 146
19. eco.gov.az

Açar sözlər: *dövlətin ekoloji funksiyaları, ekoloji siyasət, inkişaf etmiş dövlətlər
Azərbaycan Respublikası, davamlı və innovativ inkişaf*

Ключевые слова: *экологическая функция государства, экологическая политика, развитые
государства, Азербайджанская Республика, устойчивое и инновативное развитие*

Key words: *ecological function of the state, environmental policy, developed countries,
the Republic of Azerbaijan, sustainable and innovative development*

**Севи́ль Мамедова. Доктор философии, доцент кафедры политологии
и политического управления Академии Государственного Управления
при Президенте Азербайджанской Республики**

**Государственная экологическая политика:
основное содержание и особенности в современных условиях**

Резюме

В статье раскрывается сущность и основное содержание государственной экологической политики в контексте экологической функции государства, рассматриваются ее особенности в современных условиях, анализируется опыт развитых государств в данной сфере, а также экологическая политика Азербайджанской Республики, основы которой были заложены Общенациональным лидером Гейдаром Алиевым, а ныне успешно продолжается его достойным преемником, главой азербайджанского государства Ильхамом Алиевым, в конце формулируются обобщающие выводы.

**Sevil Mammadova. Assistant professor of Political Science and Political Management unit,
the Academy of Public Administration under**

the President of the Republic of Azerbaijan, Ph.D.

**The State Environmental Policy: the Main Content and Peculiarities
under Current Conditions**

Summary

The article reveals the essence and the main content of the state environmental policy in the context of the ecological function of the state, its characteristics considered under present conditions, examines the experience of developed countries as well as the environmental policy of the Azerbaijani Republic, the foundations of which were laid down by the National Leader Heydar Aliyev, now successfully continuing by his successor, President İlham Aliyev, concluded by general remarks.

Dövlət idarəçiliyi.-2012.-№3(39).-S.165-172.

Xəzərin ekoloji probleminin həlli istiqamətində sahilələri ölkələr birləşməlidir

Rəsmiyyə RZALI

Lev Qumilyov məşhur passionarlıq nəzəriyyəsində Xəzəryanı dövlətlərin tarixinə istinadən insanlarla onların məskunlaşdığı ərazilər arasında harmonik bağlılığın mövcudluğunu üzə çıxarır, hər dəfə Xəzər dənizinin səviyyəsi qalxanda sahilboyu yaşayan türk xalqlarının da təsadüfdənmi və ya zərurətdənmi ayağa qalxdığını, tərəqqi etdiyini qeyd edir. Belə çıxır ki, Xəzər dənizi onun ətrafında yaşayan xalqlarla bir vəhdət təşkil edir, onların mənəvi təkamülünə və maddi inkişafına təkan verə biləcək sirli qüdrətə malikdir. Deməli, Xəzər dənizi onun hövzəsində yerləşən dövlətlər üçün dəniz olmaqdan daha çox, həyat və tükənməyən enerji mənbəyidir.

Ona görə də Xəzərin qorunması üçün bütün regional dövlətlərin həmrəy olması, vahid ekoloji layihə ətrafında birləşməsi zəruridir. Bunun əksinə olaraq təəssüf ki, beynəlxalq arenada Xəzərin statusu, onun Xəzəryanı dövlətlər arasında bölünməsi ən çox qabardılan məsələlərdəndir. Tələyüklü ekoloji problemlərin həlli isə arxa plana çəkilir, ara-sıra qaldırılsa da planetin unikal dənizi 5 dövlət tərəfindən çirklənməkdə davam edir. Yalnız Azərbaycan Respublikası digərlərindən fərqli olaraq Xəzər üçün milyardlarla vəsaiti əsirgəmir.

Xəzər əsasən çaylar, dəniz nəqliyyatı və neft çıxaran şirkətlər tərəfindən çirklənir. Rusiya, Türkmənistan, Qazaxıstan və İrandan axan, Ermənistan və Gürcüstan ərazisindən keçən böyük çaylar Xəzərə tökülür. Bu çayların əksəriyyəti ərazisindən keçdikləri ölkələrin sənaye tullantılarını və çirkab sularını Xəzərə daşıyırlar.

Xəzərə axıdılan tullantı və çirkab sularının 60 faizi Volqa çayının payına düşür. Xəzərin çirklənməsində Ural və Kür çayları da ciddi rol oynayır. Tbilisi və Rustavi şəhərlərinin sənaye tullantıları Kür vasitəsi ilə Xəzərə axıdılır. Bakı, Sumqayıt, Mahaçkala, Həştərxan, Türkmənbaşı, Rəşt, Ənzəli kimi şəhərlərin çirkab sularının son ünvanı da bu dənizdir.

Rusiyada sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisələrinin təxminən tən yarısı Volqa çayı üzərində yerləşir. Tullantı sularının tərkibində hər il Volqaya 1 min ton sink, 3 min ton fenol, 18 min ton neft məhsulları 100 min ton ammonium azotu, 350 min ton üzvü maddələr və başqa adlar altında gizlənən saysız-hesabsız zəhərli maddələr, kimyəvi tullantılar atılır. Rusiyada tədqiqatçılar artıq qollarının üçdən biri quruyan Volqa çayının özünün cəmi 50 ilə quruyub yer kürəsindən silinmə ehtimalından danışırlar. Xəzərə axan yüzlərlə xırda çayların bir qisminin artıq quruduğunu nəzərə alsaq, necə global faciələrin astanasında olduğumuzu dərk etmək çətin deyil. Hələ ki, xilas edilməsi, təmizlənməsi mümkün olmayan böyük çaylar sənaye tullantılarından boğulur və bütün acı-ağrısını, zəhərini Xəzərə ötürürlər.

Xəzəryanı dövlətlərin içində Xəzərə fərqli mövqe nümayiş etdirən yalnız Azərbaycandır. Həm dənizin təmizliyi üçün görülən işlər, həm də digər ekoloji tədbirlərə ayrılan vəsaitlər baxımından Azərbaycan digər dövlətləri üstələyir.

2004-cü ildə 5 Xəzəryanı dövlət arasında Tehranda ətraf-mühitin mühafizəsi ilə bağlı "Xəzər dənizinin dəniz mühitinin mühafizəsi haqqında Çərçivə Konvensiyası" imzalanırsa da, masa üzərində qaldı. Qlobal ekoloji fəlakətlərin artdığı bir dövrdə Xəzərə bilavasitə və dolayısı sənaye tullantılarını axıdan bütün dövlətlərin "Xəzərə axıdılan tullantıları sıfıra endirək!" şüarı ətrafında birləşməsi artıq zərurətdir. Məsələ ondadır ki, hətta bu gün bütün dövlətlər birləşib tullantıların qarşısını almağa nail olsalar belə, Xəzər dənizinin ekoloji balansının tam bərpası üçün 40 il vaxt lazımdır! Xəzərin Qazaxıstan ekvatoriyasında elə neft sahələri var ki, çirkab suları konvensiya olunmayan quyulardan birbaşa dənizə axır. İranda isə milyonlarla insanın yaşadığı sahilboyu ərazilərdə heç bir təmizləyici qurğu mövcud deyil.

Dənizi çirkləndirən ikinci səbəb Bakı buxtasıdır. Uzun illər boyu Abşeron yarımadasında neft və qaz hasil olunur. Hazırda Xəzərin 1500-2000 kvadrat kilometr ərazisi daim neftlə örtülüdür, bu ərazilər ölü nöqtələrdir. Lakin Bakı və Abşeron yarımadasının, ona bitişik Xəzər sularının ekoloji problemləri neft-qaz hasilatından başqa son illərdə Bakının sürətlə böyüməsi və əhəlinin sayının kəskin artmasından da qaynaqlanır. Belə ki, rəsmi statistikasına görə il ərzində paytaxt ərazisində 560 milyon kubmetr tullantı suları formalaşır. Bu suların 373 milyon kubmetri, yəni yarıdan çoxu heç bir təmizlənmə aparılmadan dənizə və daxili su hövzələrinə axıdılır. Hər gün paytaxtdan dənizə 70 min kubmetr çirkəli su gedir.

Xəzər dənizinə çirkli suların irili-xırdalı 160 axarı qovuşur. Bunlardan 10-u Binəqədi, 8-i Sabunçu, 10-u Əzizbəyov, 6-sı Suraxanı, 32-si Xətai, 2-si Nəsimi, 47-si Səbail, 45-i Qaradağ rayonu ərazisindədir. Hələ qeydiyyatda alınmamış bir çox axıntı mənbələri də mövcuddur.

Əgər siz Xəzəryanı dövlətlərin bu dənizin ekologiyasının qorunması istiqamətində gördüyü işləri və reallaşdırılması nəzərdə tutulan layihələri nəzərdən keçirənsiz, Azərbaycan dövlətinin irəlidə olduğunu görə bilərsiniz. Digər Xəzəryanı ölkələrdən fərqli olaraq Azərbaycanda son illər dənizin çirklənməsinin qarşısını almaq üçün istər dövlət, beynəlxalq, istərsə də QHT-lər səviyyəsində geniş tədbirlər planı uğurla reallaşdırılmaqdadır.

Azərbaycan Prezidenti 2010-cu ildə Xəzərin çirklənməsinin qarşısını almaq məqsədilə iki sərəncam imzaladı. Bu sərəncamları uzun illərdən bəri Xəzərin yaşadığı ekoloji fəlakətlərin qarşısının alınması üçün atılan ciddi addımlar kimi dəyərləndirmək olar. Azərbaycan hökuməti başqa dövlətlərdən fərqli olaraq ekoloji mühitin yaxşılaşdırılması üçün irihəcmli investisiyaların qoyulmasına start verdi. Bakı və ətraf qəsəbələrin, dənizin sahil zolağının ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına 1 milyard dollardan artıq vəsait ayrılıb. Bu prosesdə ARDNŞ, Xəzərdə neft çıxaran konsorsiumlar yaxından iştirak edirlər. Azərbaycanın sürətli iqtisadi inkişafı, regionda lider dövlətə çevrilməsi Xəzərə çəkilən xərclərdə özünü tam büruzə verir.

Bir daha Lev Qumilyovun passionarlıq nəzəriyyəsindəki fikirlərə qayıtmaq yerinə düşərdi. O, Xəzər hövzəsində yaşayan xalqların bu dənizlə sıx bağlılığının mövcudluğuna reallıqlar kimi baxır. Onda belə qənaətə gəlmək olar ki, Xəzər dənizi ona laqeyd qalanlara canlı bir varlıq kimi gözlənilməyən sürprizlərlə cavab verə bilər. Planetdə baş verən qlobal fəlakətlərin Yer kürəsinin onun ekosistemini məhv edən bəşəriyyətə sərt cavabı kimi də dəyərləndirirlər. Ekoloqlar artan qlobal təhlükələrin atmosfərə atılan tullantılarla və zəhərli maddələrlə birbaşa əlaqəsi olmasını təsdiqləyirlər. Bu təkzib edilməsi mümkün olmayan həqiqətdir. Hər iki halda belə çıxır ki, Xəzər dənizi ilə bağlı "aşımıza nə töksək, qaşığımıza da o çıxacaq". Ona görə də bu dənizin qorunmasına milyardlarını əsirgəməyən Azərbaycana qonşularımızın da qoşulması vacibdir.

Murtuza Muxtarov 1890-cı ildə məşhur Nəbatat bağını salmaq üçün minlərlə kubmetr münbit torpağı daşıdırıb dəniz sahilinə tökdürmüşdü. Böyük xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyev 1894-cü ildə Mərdəkanda bağbanlıq məktəbi açmış, susuz, qumsal sahələrdə meyvə ağacları əkdirmişdir. Bu cür xeyirxah işlər davam etdirilməlidir. Abşeronda sahil boyu salınan üzüm, əncir, zeytun bağları ekosistemin tərkib hissəsi kimi qorunmalıdır.

Xəzərin ekologiyasının qorunması onun hövzəsində yaşayan bütün dövlətlərin borcudur. Azərbaycanın bu istiqamətdə atdığı addımlar digər dövlətlər üçün də nümunə ola bilər. Çirklənmənin qarşısını almaq üçün həm mühüm layihələr, həm də müasir texnologiyalar mövcuddur. Son illər Azərbaycanın şimal bölgəsində kanalizasiya sularının Xəzərə tökülməsinin qarşısının alınmasına yönəlik böyük bir layihə həyata keçirilir. Bu işə bütün dövlətlərin qoşulması vacibdir. Beş dövlət birlikdə Xəzərin monitorinqini aparmalı, ekosistemin qorunmasının vahid layihəsini işləyib reallaşdırmalıdır. Xəzərin xilasının açarı yalnız bir dövlətin əlində deyil, bu qlobal ekoloji məsələ kimi 5 dövlət tərəfindən həll edilməlidir.

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseynqulu Bağirov Abşeron yarımadasında problemin həlli üçün bulvarın sahil hissəsində dənizlə birleşən yerdə iri bir tunel tikilməsini məqsəduyğun sayır: "Nazirliyin apardığı monitorinq nəticəsində Bakı bulvarından Xəzər dənizinə 14 axıntı müəyyənləşdirilib. Bunların çoxu qeydiyyatda olmayan, yaddan çıxan və indi də Bakı bulvarından çirkləndirən axıntılardır. Onların qarşısını almaq üçün bulvarla sahil zolağının dənizə qovuşduğu yerdə tunel tikmək olar. Bunun üçün yeri qazmağa ehtiyac yoxdur. Bütün tullantılar sahilə avtomatik olaraq həmin tunelə gedəcək. Tunelin bir hissəsini də Bakının əks istiqamətində yerləşən Ələtə qurmaq olar. Elə etmək olar ki, Xəzər dənizinə bir damcı da tullantı getməsin. Bunun üçün ən effektiv yol tunelin tikintisidir. Hövsandakı təkcə bir qurğunun gücü kifayət etmir. Ələtdəki tunelin çəkilişini də davam etdirmək lazımdır".

Nazirin sözlərinə görə bu tunel tikilib başa çatarsa, Bakı kimi böyük bir şəhərin axıntılarının birbaşa Xəzərə tökülməsinin qarşısını almaq olar. Kürün suyunun yerindəcə təmizlənilib dənizə axıdılması da diqqətdə olan layihələrdən biridir. Bu ilin oktyabr ayında Moskvada Xəzər dənizinin çirklənməsinin qarşısının alınmasına həsr olunmuş konfransda bu sahədə Azərbaycanın gördüyü real işlər yüksək qiymətləndirildi. Digər sahilyanı dövlətlər bu sahədə zəif iştirak etdikləri halda, Azərbaycan dövləti Xəzərin təmizlənməsi üçün milyardları əsirgəmir. Rusiya tərəfi konfransda təklif etdi ki, yubadılmadan Xəzər dənizinin vahid monitorinq sistemi yaradılsın, hər dövlət özünün sahilyanı ərazisinin kosmik analizini aparsın. Tədbirin rusiyalı iştirakçıları Xəzərin xilasını, onun bioresurslarının qorunmasını vacib məsələ kimi dəyərləndiriblər.

Lakin vaxt gözləmir. Xəzər müəyyən qədər özünü bərpa etmək gücünə malik olsa da, regional dəniz olduğu üçün sahilyanı dövlətlərin hamısı fəal olmalı, ehtimal edilən ekoloji fəlakətlərin qarşısını almaq üçün birlik nümayiş etdirməlidirlər.

Azərbaycan.-2012.-16 dekabr.-№281.-S.6.

Məqsədımız ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına xidmət etməkdir

Ramil ƏLİYEV,

“Ekol Mühəndislik Xidmətləri” QSC-nin baş direktoru.

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin uğurlu siyasəti nəticəsində respublikamız sürətlə inkişaf edir, iqtisadi, siyasi, sosial və mədəni sahələrdə böyük nailiyyətlər əldə olunur. Respublikamızın dinamik inkişafı fonunda iqtisadi qüdrətimizin güclənməsində misilsiz xidmətləri olan Dövlət Neft Şirkəti də qarşıda duran vəzifələri layiqincə yerinə yetirərək modern bir şirkətə çevrilmişdir.

ARDNŞ və onun struktur bölmələri 2012-ci ildə bütün sahələrdə, o cümlədən neft sənayesi sahələrində ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində də müsbət nəticələr əldə etmişdir. Təbii ki, 2006-cı ildə ARDNŞ-in təsisçiliyi ilə yaradılmış “Ekol Mühəndislik Xidmətləri” QSC-də neft sənayesi sahələrində ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması layihələrində yaxından iştirak etmiş və öz layiqli töhfələrini vermişdir.

2012-ci ilin müvafiq dövründə QSC-nin Ekoloji Monitoring Departamenti (EMD) tərəfindən “Azneft” İB-nin “28 May” NQÇİ-nin, “Neft Daşları” NQÇİ-nin, “Abşeronneft” NQÇİ-nin və N.Nərimanov adına NQÇİ-nin, həmçinin ARDNŞ-in “Kompleks Qazma İşləri” trestinin “Abşeron” Qİİ-nin, “Tamponaj İdarəsi”nin və “Qazmaservis və Loqistika” İdarəsinin istehsalat ərazilərində dövrü monitoring işləri aparılmış, müşahidə məlumatları əsasında hesabatlar hazırlanaraq “Sifarişçi”lərə təqdim olunmuşdur.

Bununla yanaşı, EMD-nin normativ-texniki sənədlərlə iş şöbəsi tərəfindən “Azneft” İB-nin “28 May” NQÇİ, “Neft Daşları” NQÇİ və “Abşeronneft” NQÇİ, “Tamponaj və layların neft veriminin artırılması idarəsi”, “Qobustan Nəqliyyat İdarəsi”, “Maddi-texniki təchizat idarəsi”, “Siyəzəneft” NQÇİ, eləcə də Bahar Enerji Əməliyyat Şirkəti, “Suraxanı Oyl Opereyşn Kompany S.A.” şirkəti, “Azkontakt” MMC-nin Sumqayıt filialı, “AzGerneft” MMC, “Şirvan-N” MMC-nin “Qaşaltı sanatoriyası” filialı kimi digər təşkilatların ekoloji normativ texniki sənədləri təqvim planına uyğun olaraq işlənib hazırlanmışdır. Hazırda bu sahədə işlər davam etdirilir.

Cari ilin noyabr ayınadək QSC-nin Tullantıların Emalı Departamenti (TED) də uğurlu nəticələr əldə etmişdir. TED-in 6-cı sahəsində (Heydər Əliyev adına BNEZ-in 9-cu sexinin ərazisi) BNEZ-in 24 min tona qədər neftşlamı emal edilərək zərərsizləşdirilmiş, 8 milyon 785 min kubmetrə qədər sənaye çirkab suları, 102 tona qədər isə ərsin parafini təmizlənmişdir. TED-in 7-ci sahəsində isə (“Azərneftyağ” NEZ-in ərazisi) NEZ-də texnoloji proseslər nəticəsində formalaşan 3 min 385 ton neftşlam emal olunaraq zərərsizləşdirilmiş, 9 milyon 882 min kubmetrə qədər sənaye çirkab suları norma həddinə qədər təmizlənmişdir. Bununla yanaşı, I yarımillikdə TED tərəfindən digər “Sifarişçi” təşkilatlardan daxil olan 49 min kubmetrdən çox müxtəlif növ tullantı suları təmizlənmişdir.

TED müvafiq dövr ərzində “Sabunçu rayonu ərazisində Bakı Olimpiya Stadionunun tikintisi ilə əlaqədar ayrılmış sahədən fekal suların kənarlaşdırılması” layihəsinin icrasını davam etdirmiş, ərazidən 411 min 155 kubmetrə qədər fekal suları kənarlaşdırılmışdır.

2012-ci ilin müvafiq dövründə “Ekol Mühəndislik Xidmətləri” QSC-nin təsisçisi olduğu “AAS-EKOL” MMC xidmət göstərdiyi “Sifarişçi” təşkilatlardan qəbul etdiyi 18 min 855 tona qədər neftli suyu, su əsaslı şlamı və neftli torpaqlarını təmizləmək, eləcə də 102 ton ərsin parafinini emal etmək məqsədilə QSC-nin TED-nə təhvil vermişdir.

QSC-nin Torpaqların Rekultivasiyası Departamenti (TRD) də cari ilin müvafiq dövründə üzərinə düşən öhdəliklərə layiqincə əməl etmişdir. TRD 2010-cu ildən icrasına başladığı “Bakı Ağ Şəhər” layihəsinin “Yaşıl ada” bölgəsində köhnəlmiş neft sənaye obyektlərindən neftşlaman çıxarılması, anbarlaşdırılması və ərazidəki neft məhsulları ilə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi layihəsinin icrasını davam etdirmişdir. Bu müddət ərzində ərazidən 1 milyon 200 min kubmetrə qədər neftlə çirklənmiş torpaq daşınmışdır.

2012-ci ilin 10 ayı ərzində TRD “Sifarişçi” təşkilatların yaşıllıq sahələrində bitkilərə aqrotexniki xidmətlərin göstərilməsi işlərini də yüksək səviyyədə təşkil etmişdir. H.Z.Tağıyev adına, “Abşeronneft”, “Bibiheybətneft” neftqazçıxarma idarələrinin mədən ərazilərində və ARDNŞ-in Qaz Emalı Zavodunun ərazisində ümumilikdə 80 min ədədə qədər müxtəlif növ ağac, bəzək və gül kollarına aqrotexniki xidmət göstərmişdir. Həmin sahələrdə, xüsusilə yay mövsümündə bitkilərin mühafizəsi üçün kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir. Yaşıllaşdırma sahələrində əsasən iqtisadi cəhətdən səmərəli və daha effektiv olan damcı suvarma sistemləri quraşdırılmışdır. Hazırda payızın gəlişi ilə əlaqədar yaşıllıq sahələrində mövsümi işlər yerinə yetirilir.

ARDNŞ sənaye–çirkab sularının və neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi, neftşlamanın emalı və neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi sahəsində yeni texnika və texnologiyaların əldə edilməsi və istehsalata tətbiqi sahəsində QSC qarşısında mühüm vəzifələr qoymuşdur. Bununla əlaqədar olaraq 2012–ci ildə qarşılıqlı əməkdaşlıq çərçivəsində QSC–nin xarici əlaqələrinin genişləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi sahəsində də məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Bu dövrdə Almaniyanın “BAMAG”, “Baufeld–Umwelt–Egieerig GmbH”, “FLOTTWEG AG”, “GICON”, “AWAS”, ABŞ–ın “Sudace Services INC”, “ARGUS”, “FMT”, “TARMAC”, Kanadanın “NelsoEvirometal Remediation LTD”, Belçikanın “SITA Remediation”, Norveçin “TNERMTECH”, İsveçrənin “Alfa–Laval”, İtaliyanın “DIEMME”, “Mambrini”, “Foster Wheeler” və dünyanın digər inkişaf etmiş dövlətlərində fəaliyyət göstərən onlarla analoji şirkətləri ilə əməkdaşlıq əlaqələri yaradılmış və bir çox dövlətlərə qarşılıqlı işgüzar səfərlər təşkil olunmuşdur. Hazırda QSC–nin xarici əlaqələrinin genişləndirilməsi istiqamətində tədbirlər davam etdirilir.

Cari ildə QSC–də texnoloji proseslərin təkmilləşdirilməsi, maddi–texniki bazanın gücləndirilməsi, istehsalat obyektlərində və inzibati binalarda əsaslı təmir–quraşdırma işlərinin aparılması da diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu il TED–in 7–ci sahəsində (Heydər Əliyev adına BNEZ–in 9–cu sexinin ərazisi) neftşlamanı emal edən, İtaliyanın “Pieralisi” şirkətinin istehsalı, gücü 20 kubmetr/saat olan trikantor qurğusu quraşdırılaraq istismara verilmişdir. Xeyli sayda xüsusi texnika, nəqliyyat vasitələri, qurğu və avadanlıqlar alınmış, kifayət qədər əsaslı təmir–tikinti işləri yerinə yetirilmişdir. ARDNŞ–in dəstəyi ilə TED–in çənlər parkında 4 ədəd yeni 1000 tonluq çənlər quraşdırılmışdır.

2012–ci ildə QSC əldə etdiyi nailiyyətləri və maraqlı stendi ilə 20 sentyabr “Neftçilər Günü” və 21–23 noyabr “Ətraf Mühit” sərgilərində layiqincə təmsil olunmuşdur. Cari ilin I yarısında QSC ISO–9001 (Keyfiyyət) və OHSAS–18001 (Əməyin Mühafizəsi və Təhlükəsizliyi) beynəlxalq idarəetmə sistemləri üzrə sertifikatlara layiq görülmüş və fəaliyyətini bu standartların tələblərinə uyğun təşkil etmişdir. İşçi personalın bu sahədə maarifləndirilməsi məqsədilə zəruri tədbirlər həyata keçirilmişdir.

“Ekol Mühəndislik Xidmətləri” QSC–nin kollektivi bundan sonra da ARDNŞ–in fəaliyyət sahələrində ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində əzmlə çalışacaqdır.

Respublika.-2012.-16 dekabr.-№281.-S.5.

Ekoloji problemlərin həlli yollarının bəzi aspektləri

Havar MƏMMƏDOV,
Azərbaycan Texniki Universitetinin
rektoru, professor.
Sülhəddin GÖZƏLOV,
Avtomobil nəqliyyatı vasitələri
kafedrasının müdiri, dosent.

Müasir dünya ictimaiyyətini narahat edən və Yer üzündə sülhü qoruyub saxlamaq qədər zəruri olan problemlərdən biri də ekoloji problemdir. Belə ki, ekoloji tarazlığın pozulması Yer kürəsində bütün canlıların məhvinə səbəb ola bilər. Dünya bankının hesablamalarına əsasən XX əsr ərzində dünyada sənaye istehsalının həcmi 50 dəfə artmışdır, 2030-cu ilə qədər daha 3,5 dəfə artması gözlənilir. Yer kürəsi əhalisinin sayı da daim yüksələn tempə artır və hazırda planetdə 7 milyardan çox insan yaşayır. Əgər sənaye və əhali artımının hazırkı artım tempi dəyişməzsə, bu halda yaxın gələcəkdə planetin təmin etmə imkanları məhdudlaşacaq. Proqnozlara görə, XXI əsrin ortalarına planetin əhalisi təqribən 10 milyard nəfər olacaq. Buna görə də müasir şəraitdə cəmiyyətin inkişafının təmin edilməsi Yer kürəsində insanlar üçün əlverişli təbii şəraitin yaradılması və qorunub saxlanması ilə bağlıdır. Başqa sözlə, cəmiyyət və təbiətin inkişafının hormonizasiyası zəruridir.

İnsanın təbiətə lokal təsirinin biosferin bütün elementlərinə və resurslarına qlobal təsiri səviyyəsinə yüksəlməsi sivilizasiyanın bütün əsaslarına toxunur. Təbii resurslar tükənir, ətraf mühitin kəskin çirklənməsi baş verir ki, bu da ekoloji problem yaradır.

Ekoloji problemin cəmiyyətə dəyişməsi onun sosial əhəmiyyətinin artmasına səbəb olur. Əgər insanın ətraf mühitə mənfi təsiri əvvəllər təbiətin ayrı-ayrı obyektlərinə təsir göstərirdisə, müasir şəraitdə insan özü bu mənfi təsirləri hiss edir, onun sağlamlığı və həyatı təhlükəyə məruz qalır. Hazırda biosferin özünübərpətmə mexanizmi öz imkanlarının maksimal həddində işləyir. Biosferin genofondu kasıblaşır ki, bu da gələcəkdə müəyyən olunmayan təkamül nəticələrinin baş verməsi təhlükəsini yaradır. Ekoloji uyğunsuzluqların bu halı elə bir vəziyyətə gətirib çıxarmışdır ki, onlar qlobal xarakter almış və insan cəmiyyəti qarşısında qlobal problemlər yaratmışdır. Qlobal problemlərin xarakteri onların bütün dünya ictimaiyyətinin birlikdə həlli zəruriliyindən ibarətdir. Təbii mühitin çirklənməsi və dağıdılması dövlət sərhədi ilə məhdudlaşmır. Bu qlobal problemlərin həlli və aradan qaldırılması bütün dünya ölkələrinin mütəxəssislərinin və ictimaiyyətinin birgə səyi ilə mümkündür.

Həç bir ölkə ayrılıqda yaranmış qlobal problemi həll edə bilməz. Ona görə də bu problemin həlli məqsədilə dövlətlər öz səylərini birləşdirərək beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində fəaliyyət göstərirlər və bu sahədə təbii resurslardan səmərəli istifadə normalarını, qaydalarını və qanunlarını müəyyənləşdirirlər. Bir çox beynəlxalq ekoloji təşkilatlar Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası çərçivəsində fəaliyyət göstərir və BMT-nin xüsusi təşkilatlarıdır.

Müasir cəmiyyətin qlobal ekoloji problemlərinə “istixana effekti”, Dünya okeanının səviyyəsinin qalxması, Yer kürəsinin ozon təbəqəsinin dağılması, turşu yağmurları, radioaktiv çirklənmə və planetin bioloji müxtəlifliyinin azalması aiddir.

Dünyada ekoloji problemin kəskinləşməsinin əsas səbəbləri nəqliyyat, energetika, neft istehsalı və emalı sənayesi, metallurgiya, maşınqayırma, qaz sənayesidir və ətraf mühitin çirkləndirilməsidir. Göstərilən səbəblərdən ən başlıcası nəqliyyatdır.

Nəqliyyat—material texniki bazanın əsas elementlərindən biri olaraq ictimai istehsalın fəaliyyəti üçün vacib şəraiti təmin edir. Nəqliyyatın inkişaf səviyyəsi yüksəldikcə, əməyin ictimai bölgüsü daha geniş olur, ölkənin təbii sərvətləri xalq üçün daha əlçatan olur, əhəlinin istehsalat fəaliyyəti daha asan kooperasiya olunur, mədəniyyət daha zəngin və çoxtərəfli olur. Lakin nəqliyyatın fəaliyyəti təbiətə güclü neqativ təsir göstərir. Nəqliyyatın əsas mənfi təsirlərindən biri ətraf mühiti çirkləndirməsidir. Nəqliyyatın ekosistemə təsiri nəticəsində atmosfer, su hövzələri və torpaq çirklənir, təbii resurslar intensiv istifadə olunur, yüksək səviyyəli səs-küy və titrəyişlər yaranır, xoşagəlməyən təbii proseslər sürətlənir, insanlar və heyvanlar xəsarət alır və ölür, qəzalar nəticəsində böyük maddi ziyan dəyir, istehsal tullantıları yaranır.

Ətraf mühitin çirkləndirilməsi nəqliyyat növləri üzrə aşağıdakı kimi paylanılır: avtomobil nəqliyyatı 87 faiz, dəmiryolu nəqliyyatı 8 faiz, su (dəniz və çay) nəqliyyatı 2 faiz, yol kompleksi 2 faiz, hava nəqliyyatı 1 faiz. Göründüyü kimi, tullantı çirkləndirici maddələrin böyük hissəsi avtomobil nəqliyyatının payına düşür.

Hazırda insan cəmiyyəti qarşısında duran əhəmiyyətli ekoloji problemlərdən biri atmosfer havasının sənaye müəssisələri və avtomobil nəqliyyatından atılan zəhərli maddələrlə çirklənməsinin azaldılmasıdır.

Son onillikdə insan cəmiyyəti tamamilə əmin olub ki, planetdə atmosfer havasını çirkləndirən əsas mənbələrdən biri avtomobil nəqliyyatıdır. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində avtomobil nəqliyyatı tərəfindən atmosferin çirklənməsi 45–50 faiz təşkil edir, bu da digər sənaye növlərinin hər birindən daha çoxdur.

Avtomobil həyat üçün əhəmiyyətli olan oksigen qazını yandırır və bununla yanaşı, hava mühitini zəhərli komponentlərlə intensiv çirkləndirir ki, bu da bütün canlı və canlı olmayan aləmə nəzərəcərpacaq dərəcədə ziyan vurur. Avtomobillərdən atmosfərə atılan maddələrin tərkibində 200–dən çox zəhərli komponentlər, o cümlədən bioloji aktiv olan maddələr var.

Atmosfərə atılan maddələrin orqanizmə və ya kimyəvi struktura təsir xarakterinə və xüsusiyyətlərinə görə aşağıdakı qruplara bölünür:

– zəhərli olmayan maddələr: adi şəraitdə atmosferdə mövcud olan və insan üçün ziyanlı olmayan – azot, oksigen, hidrogen və su buxarı;

– benzin mühərriklərinin xaric qazları üçün xarakterik olan karbon oksidi;

– atmosfərə atıldıqdan sonra oksigenlə birləşən azot oksidləri;

– karbohidrogenlər (alkain, alkenlər, alkadienlər, siklanlar, aromatik birləşmələr);

– aldehidlər; qurum; qurğuşun birləşmələri; kükürd anhidridlər.

İnsanların atmosferin çirklənməsinə həssaslığı yaşdan, cinsdən, sağlamlığın ümumi vəziyyətindən, qidalanmadan, temperaturdan, rütubətdən və başqa amillərdən asılıdır. Yaşlı insanlar, uşaqlar, xəstələr, xroniki bronxit xəstələri, ürək çatışmazlığı olanlar, astma xəstələri bu baxımdan daha zəifdirlər.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) məlumatlarına əsasən orqanizmin ətraf mühitin çirklənməsinə təsir reaksiyasının ümumi sxemi aşağıdakı kimidir: ölüm halları, xəstələnmə, xəstələnmənin fizioloji əlamətləri, orqanizmin həyat fəaliyyətinin qeyri–müəyyən dəyişməsi, çirklənmənin orqanlarda və dəridə yığılması.

Orqanizmə birbaşa təsir amilləri içərisində birinci yerdə, şübhəsiz ki, havadır, çünki hava orqanizmin fasiləsiz qəbul etdiyi məhsuldur. Havanın tərkibindəki kiçik zərərli hissəciklər sağlamlıq üçün çox təhlükəlidir. Bu hissəciklər nəfəs kanalının qoruyucu sistemindən birbaşa ağ ciyərlərə keçə bilir. Ozonla nəfəs alma öskürəyə, boğulmalara, ağ ciyər toxumalarının zədələnməsinə və immun sisteminin zəifləməsinə səbəb olur.

Beynəlxalq təcrübələr göstərir ki, şəhər mühiti çirklənmələrindən insanların sağlamlığı üçün ən təhlükəli olanı qurğuşun və kiçikdispers aerozollardır. Bu çirkləndiricilər etilli benzin işlədildikdə yaranır.

Avropada 1 kiloqram ot üzərində qurğuşunun norması 10 mq–dır. Avtomobil nəqliyyatının qurğuşun tullantıları ilə mübarizənin radikal metodu etilli benzindən imtina etməkdir. Bununla əlaqədar 1997–ci ildən Azərbaycanda yalnız etilsiz benzindən istifadə olunur ki, bu da xüsusilə Bakı şəhərinin atmosfer havasında qurğuşun və kiçikdispers aerozolların kəskin azalmasına səbəb olmuşdur.

Təbii resursların əsas işlədiciyi və ətraf mühiti yüksək dərəcədə çirkləndirən avtomobil nəqliyyatıdır. Məsələn, illik yürüşü 15 min kilometr olan bir yük avtomobili 1,8 ton benzin yandırır ki, bu miqdarın da alınmasına 3 ton neft tələb olunur. Mühərrikdə normal yanıcı qarışığın alınması üçün 1 kiloqram benzinə 15 kiloqram hava lazımdır. Bu nisbəti və havada oksigenin faiz nisbətini nəzərə almaqla müəyyən etmək olar ki, əvvəlki misalda avtomobilin sərf etdiyi havanın miqdarı 27 ton, o cümlədən 5,6 ton oksigen tələb olunur. İllik yürüşü 15 min km olan minik avtomobili isə il ərzində 4,35 ton oksigen işlədir, ətraf mühitə 3,25 tona yaxın karbon qazı, 530 kq–a qədər dəm qazı, 93 kq–a qədər başqa qazlar (azot qazları, doymamış karbohidrogenlər və s.) və 10 kq–a qədər rezin tozu xaric edir.

Əgər istifadə olunan resursları dünya avtomobil parkına (hazırda 1 milyarddan çoxdur) aid etsək, məlum olar ki, avtomobil nəqliyyatı üçün illik yanacaq tələbatı 2,1 milyard tona yaxın, 25 milyard tondan çox isə hava lazımdır.

Statistik məlumatlara əsasən, bir avtomobildən il ərzində ətraf mühitə atılan zərərli maddələrin miqdarının 1,3 ton olduğunu nəzərə alsaq, məlum olar ki, il ərzində bütün dünyada avtomobillərdən atmosfərə 1 milyard tona yaxın zərərli maddə atılır. Bunların arasında zəhərli hesab edilən dəm qazı (CO) 600 mln. ton, 240 mln. ton karbohidrogenlər (C_nH_m), 60 mln. ton azot oksidləri (NO_x), 24 mln. ton his, 12 mln. tondan çox toz və s. təşkil edir. Avtomobil mühərrikində 1 kq yanacağın yanması zamanı orta hesabla 2,7 kq karbon qazı əmələ gəlir ki, bu da atmosferin yuxarı təbəqələrində yığılaraq “istixana effekti”nin əmələ gəlməsinə səbəb olur.

Avtomobil nəqliyyatının digər mənfi təsiri kimi böyük şəhərlərdə səs–küyün əmələ gəlməsini qeyd etmək olar, belə ki, ayrı–ayrı nəqliyyat vasitələrinin yaratdığı səs–küy 75–95 dB–yə çatır. Böyük şəhərlərdə səs–küyün yaranmasının 60–80%–i avtomobil nəqliyyatının payına düşür.

Avtomobil nəqliyyatının intensiv artımı, eyni zamanda avtomobil yollarının, avtonəqliyyat müəssisələrinin, texniki xidmət, yanacaq doldurma stansiyalarının və dayanacaqların tikintisi üçün ayrılan torpaq sahələrinin artmasına səbəb olur.

Nəqliyyat qəzaları və hərəkət təhlükəsizliyi müasir insan cəmiyyətinin ən vacib sosial-iqtisadi problemlərindən biri sayılır. Statistik araşdırmalar sübut edir ki, yalnız üç gündə avtomobil qəzaları nəticəsində ölənlərin sayı bütün digər nəqliyyat növlərində (hava, dəmiryolu, çay, dəniz nəqliyyatı) bir il ərzində ölənlərin sayından daha çoxdur. Hər il dünyanın avtomobil yollarında yol-nəqliyyat hadisələri (YNH) nəticəsində 1,2 milyondan çox insan həlak olur, 50 milyon nəfərə qədər insan isə müxtəlif dərəcəli bədən xəsarəti alır. Yol-nəqliyyat hadisələri 10–24 yaşlı gənc insanların ölümünün birinci səbəbi hesab olunur. Nəticədə milli gəlirin itirilməsi və xəsarət alanların müalicəsi, nəqliyyat vasitələrinin yüklərinin və yol qurğularının zədələnməsi və məhv olması hesabına cəmiyyətə böyük maddi ziyan dəyir. Yol-nəqliyyat hadisələrindən yaranan maddi itkilərin məbləği təqribən Avropa ölkələrinin ümumi daxili məhsulunun 3 faizini təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasında avtomobil nəqliyyatı parkı son illərdə intensiv artır (hazırda respublikanın ümumi avtomobil parkı 1,13 milyondan çoxdur və son 10 ildə ümumi avtomobil parkı 2 dəfədən çox artmışdır) və orta illik artım 7–8 faiz təşkil edir. Bununla yanaşı, həm də qeyd etmək lazımdır ki, respublikanın ümumi avtomobil parkının 50 faizdən çoxunun istismar müddəti 10 ildən artıq, 24,5 faizinin istismar müddəti 5–10 il intervalında, istismar müddəti 5 ildən az olan avtomobillər isə 25,5 faizə yaxındır.

Bir faktı da nəzərə almaq lazımdır ki, respublikanın bütün avtomobil parkının 65 faizə yaxını Bakı şəhərində cəmlənmişdir. Bu isə öz növbəsində Bakı şəhərində atmosferin çirklənməsinin (xüsusilə mərkəzi hissəsində) 70–80 faizə qədər avtomobil nəqliyyatı tərəfindən baş verməsinə səbəb olur. Statistik məlumatlara və hesablamalara əsasən respublikanın avtomobil parkından il ərzində atmosfərə atılan zərərli maddələrin ümumi miqdarı 800,0 min tona yaxındır. Bu zərərli maddələrdən 480 min tona yaxınını dəm qazı (CO) təşkil edir. Bütün bu qeyd olunanlar respublikada avtomobil nəqliyyatının başlıca problemlərindən olan ekoloji təhlükəsizlik problemini daha da kəskinləşdirir.

Son onillikdə respublikada avtomobillərin ümumi sayının iki dəfədən çox artmasına baxmayaraq, ölkədə nəqliyyat sahəsində aparılan tədbirlər nəticəsində il ərzində yol-nəqliyyat hadisələrində ölənlərin sayı, praktiki olaraq, stabil olaraq qalır və orta hesabla 1000–1100, xəsarət alanların sayı isə 2500–3500 arasında dəyişir.

Hazırda əksər ölkələrdə şəhərlər sosial və ekoloji problemlərin həlli zərurəti ilə qarşılaşırlar. İri şəhərlər iqtisadiyyatın inkişafı üçün əhalinin yüksək konsentrasiyası, əmək bazarında təkliflərin müxtəlifliyinin genişliyi, iqtisadi situasiyanın sabilliyinin nisbətən yüksək olması səbəbindən üstünlüklərə malikdir. Lakin bununla yanaşı, eyni zamanda bu şəhərlərdə çox hallarda həyat üçün təhlükəli olan xüsusi texnogen mühit formalaşır. Şəhərlərin ekoloji problemlərinin səbəbləri həm həddən artıq antropogen yüklənmə, həm də sənayeləşmə dövründən formalaşmış miras qalmış ərazi-planlaşdırma strukturunun qüsurlu olmasıdır.

Son onilliklərdə dünyada iri şəhərlərdə atmosfer havasının avtomobil nəqliyyatı tullantıları ilə çirklənməsi çox böyük aktual problemə çevrilmişdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, şəhərlərdə atmosfer havasının avtomobil nəqliyyatı ilə çirklənmə faizi 50–60 faiz, böyük şəhərlərdə (meqapolislərdə) isə 70–80 faizə çatır. Bununla yanaşı, müasir insan həyatını avtomobilsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Ona görə də burada ən önəmli məsələ avtomobilləşmə prosesinin tempi nəzərə alınmaqla (avtomobillərin ümumi sayının artması) bütövlükdə avtomobil nəqliyyatının fəaliyyətinin və xüsusilə ekoloji göstəricilərinin optimal idarə olunmasıdır. Bu halda iri şəhərlərin mühit keyfiyyətini idarə etməklə atmosfer havasının çirklənməsini azaltmaq olar. Bunu Bakı şəhərinin misalında nəzərdən keçirək. Belə ki, 1982–ci ildə şəhərin atmosferinin ümumi çirklənməsində avtomobil nəqliyyatının xüsusi çəkisi 49 faiz idisə, 1990–cı ildə 64,6 faiz, 2000–ci ildə 75,6 faiz, 2010–cu ildə 77,5 faiz və nəhayət, 2011–ci ildə isə 77,6 faiz olmuşdur. Statistik məlumatların dinamikasını nəzərdən keçirdikdə görmək olur ki, son 10 ildə Bakı şəhərində atmosfer havasının avtomobil nəqliyyatı ilə çirklənmə səviyyəsinin tempi kəskin azalmış və demək olar ki, sabit qalmışdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, həmin dövr ərzində respublikada avtomobilləşmə həddən artıq böyük tempə getmiş, yəni bu dövrdə ölkədə avtomobillərin ümumi sayı 2 dəfədən çox, Bakı şəhəri üzrə isə 3 dəfədən çox artmışdır. Respublikada avtomobillərin ümumi sayının belə artımına baxmayaraq, atmosfer havasının avtomobil nəqliyyatı ilə çirklənmə səviyyəsinin sabit qalması Azərbaycan dövləti və hökumətinin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində apardığı sistemli və məqsədyönlü işlərin nəticəsində əldə olunmuşdur.

Avtomobil nəqliyyatının mənfi nəticələrini tamamilə aradan qaldırmaq mümkün deyildir. Ona görə də onların ciddi məhdudlaşdırılması və nizamlanması zəruridir. Avtomobil nəqliyyatının ətraf mühitə mənfi təsirlərinin məhdudlaşdırılmasının həlli yolları əsasən aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər:

– təşkilati-hüquqi tədbirlər;

- memarlıq–planlaşdırma tədbirləri;
- konstruktor–texniki tədbirlər;
- ekotexnologiya tədbirləri;
- istismar tədbirləri.

Təşkilati–hüquqi tədbirlər nəqliyyatda təbiəti mühafizə münasibətlərinin nizamlanmasının hüquqi bazasını təkmilləşdirməyi və bu sahədə ölkələrin qanunvericiliyini beynəlxalq tələblərlə uyğunlaşdırmağı nəzərdə tutur.

Memarlıq planlaşdırma tədbirləri şəhərlərin və yaşayış məntəqələrinin nəqliyyat sistemlərinin yaradılması və inkişafı zamanı nəqliyyatın ətraf mühitə mənfi təsirini azaltmağa imkan verən rəasional planlaşdırmaya böyük diqqət yetirilməsini tələb edir.

Konstruktor–texniki tədbirlər nəqliyyat vasitələrinin təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutur və istiqamətlər üzrə qruplaşdırılır: mühərrikin yanacaq qənaətliliyinin artırılması, işlənmiş qazların zəhərliliyinin azaldılması və ekoloji cəhətdən daha təmiz yanacağın və elektrik enerjisinin istifadəsi.

Ekotexnologiya tədbirlər yolətrafi ərazilərə və su hövzələrinə texnogen təsirin azaldılmasını təmin edən müasir mühəndis sistemlərinin layihələndirilməsini və tətbiqini nəzərdə tutur. Stasionar mənbələrdən çirkləndirici maddələrin xaric olunmasının azaldılması müasir ekoloji təhlükəsiz texnologiyaların tətbiqi ilə əldə edilir.

İstismar tədbirləri nəqliyyat vasitələrinin istismarı prosesində texniki vəziyyəti normativ sənədlərlə müəyyən olunmuş səviyyədə təmin etməklə ətraf mühitə atılan zərərli tullantıların miqdarını istehsalçı zavodun müəyyən etdiyi normalarda saxlamağı nəzərdə tutur.

Respublikamızda avtomobil nəqliyyatının ekologiyaya mənfi təsirinin azaldılmasında istismar tədbirləri böyük əhəmiyyət kəsb edir. Yerinə yetirilmə səviyyəsi nəzərə alınmaqla istismar tədbirlərini iki qrupa ayırmaq olar:

- icra orqanları (dövlət, bölgə, şəhər) tərəfindən yerinə yetirilən və idarə olunan tədbirlər;
- avtomobil nəqliyyatı vasitələri sahibləri və avtonəqliyyat müəssisəsi səviyyəsində yerinə yetirilən və idarə olunan tədbirlər.

Problemin həlli sadalanan tədbirlərin kompleks şəkildə yerinə yetirilməsilə mümkündür. Bu istiqamətdə bütövlükdə respublikamızda və xüsusilə də Bakı şəhərində kompleks texniki, təşkilati, iqtisadi və idarəetmə tədbirləri ardıcıl olaraq yerinə yetirilir.

Respublika.-2012.-6 dekabr.-№272.-S.5.

Torpaq eroziyaları və səhrələşmənin qarşısının alınması

Azərbaycanda torpaq və bitki örtüyünü qorumaq məqsədilə dövlət proqramları həyata keçirilir

Vüsal Tağıbəyli

Dünya əhalisinin sayının sürətlə artdığı və hətta çoxlarının yaxın gələcəkdə ərzaq qıtlığı yarana biləcəyinə dair həyəcan signalı çaldığı bir zamanda bəşəriyyəti qida ilə təmin edən torpaq ehtiyatının təbii və süni yolla eroziyaya uğraması, meşələrin sürətlə qırılması nəticəsində münbit torpaqların çöl və səhralarla əvəz olunması prosesi baş verməkdədir.

Bu məqsədlə də bütün ölkələrdə, o cümlədən, Azərbaycanda eroziya və səhrələşmə prosesi ilə mübarizə proqramları həyata keçirilməkdədir. Yeri gəlmişkən, rəsmi məlumata əsasən, bu gün ölkəmizdə eroziyaya 3,7, şoranlaşmaya isə 1,2 milyon hektara qədər torpaq məruz qalıb. Torpaqların yarasızlaşmasının əsas amillərindən biri də onların kimyəvi çirklənməsidir. Bundan başqa, 264 min hektar meşə sahəsi erməni işğalı altındadır və həmin ərazilərin meşə fondu ermənilər tərəfindən mütəmadi şəkildə məhv edilir ki, bu da Azərbaycan ərazisində səhrələşmə prosesinin sürətlənməsinə səbəb olur.

Ümumiyyətlə, eroziya nədir və hansı şəraitdə yaranır? Eroziya latın sözü olub sürülüb-yuyulma mənasını verir və torpağın üst qatının müxtəlif təsirlərdən dağılma prosesinə deyilir. Proses əsasən suyun və küləyin təsiri altında baş verir ki, birincisi su eroziyası, digəri isə külək eroziyası və ya deflyasiya adlanır. Bundan başqa, eroziyanın müxtəlif növləri də var. Məsələn, geoloji eroziya - təbii bitki örtüyü ilə örtülmüş torpaq səthindən hissəciklərin tədrici yuyulma prosesidir; sürətli eroziya - təbii bitki örtüyünün məhv edilməsi və torpaqdan yanlış istifadə ilə bağlıdır.

86,6 min kvadratkilometr ərazisi olan və əsasən subtropik iqlim qurşağında yerləşən Azərbaycan ərazisinin 60 faizini dağ və dağətəyi rayonlar təşkil edir. Bəzən dağ yamaclarında, əkin sahələrində, otlaq və biçənəklərdə aqrotexniki tədbirlər düzgün aparılmadıqda eroziya prosesləri baş verir. Ümumiyyətlə, respublikamızda eroziya prosesi əsas etibarilə yağış yağması nəticəsində əmələ gəlir. Hətta adi yağışlar zamanı yaranan səthi su axını belə torpağın səthində xırda şırımlar açır. Bundan başqa, eroziyanı törədən başlıca amillərdən biri də antropogen təsir - insan fəaliyyətidir ki, bu da torpaqda irriqasiya və meliorasiya işlərinin vaxtında və düzgün aparılmaması nəticəsində təsərrüfata böyük ziyan vurur. Təbii amillərdən isə bitki və torpaq örtüyü, relyef, iqlim, sahənin geoloji quruluşu və s. eroziya prosesinə təsir göstərir. Su və külək eroziyası nəticəsində torpağın əkin qatından külli-miqdarda qida maddələri itir, onun strukturu pozulur, torpaq qatı yuyularaq bir yerdən başqa yerə keçirilir.

Təxmini hesablamalara görə respublikamızın meşə fondu torpaqlarının 20 - 25 faizi müxtəlif səbəblərdən ya bitki örtüyündən tamamilə məhrum olub, ya da çox seyrəkləşib. Məhz bu səbəblərdən həm meşə fondu torpaqları ərazisində, həm də onun aşağı və yuxarı sərhədlərinə bitişik ərazilərdə eroziya prosesinin inkişafı, eləcə də sel hadisələrinin törəməsi üçün əla şərait yaranıb. Ona görə də bir sıra önləyici tədbirlər görülməlidir. Məsələn: a) dövlət meşə fondu ərazisində meşə örtüyünün mövcud olduğu, lakin hansısa səbəbdən seyrəkləşən sahələrdə ağacları əkilməsi; b) biçənək, otlaq kimi istifadə edilən talalarda meşələrin təbii-tarixi tərkibində bərpası; c) meşə biogeosenezlərinin, xüsusən də mezofil meşələrin yuxarı sərhədində alp və subalp çəmən və çəmən - bozqırla qonşu zolaqda öz təbii-tarixi hüdudlarında bərpasından ötrü tədbirlərin görülməsi; d) Kişçay, Şinçay, Dəmiraparançay və digər sel hadisələri tez-tez baş verən çay hövzələrinin meşələşdirilməsindən ötrü tədbirlərin görülməsi, 10-15 dərəcədə yuxarı meyilli olan sahələrin əkin dövrüyəsindən, örüş, otlaq, biçənək kimi istifadədən çıxarılaraq (hətta lazım olarsa pulla bələdiyyə və mülkiyyətçidən alınaraq) və dövlət meşə fonduna qatılması, bu sahələrin meşələşdirilməsi.

Dövlət meşə fondundan kənarda qalmış ərazilərdə isə aqromezə meliorasiya tədbirləri aparılmalıdır. Yeri gəlmişkən, Azərbaycanda bu cür tədbirlərin aparılması vacib olan ərazilərin ümumi sahəsi 289,5 min hektardır. Onlar dövlət, bələdiyyə və xüsusi torpaq mülkiyyətçilərinin torpaq sahələrində həyata keçirilə bilər.

Bundan başqa, Kür - Araz ovalığında, Xəzərsahili Quba - Xaçmaz zonasında, Naxçıvanda və digər ərazilərdə kollektor - drenaj şəbəkələrinin layihələndirilməsi və duzlu torpaqların yuyulmasına dair məsələlər, meliorasiya olunmuş torpaqların kənd təsərrüfatı bitkiləri altında mənimsənilməsi diqqətdə saxlanılmalıdır. Torpaq örtüyünü eroziyadan mühafizə etmək və bununla da torpağı yuyulub dağılmaqdan qorumaq üçün hər bir zonaya uyğun mübarizə tədbirləri nəzərdə tutulmalıdır. Eroziyaya qarşı əsas mübarizə tədbirləri olan aqrotexniki və hidrotexniki tədbirlər sistemi dağ-çəmən, dağ-meşə əkinçilik zonalarında kompleks şəkildə həyata keçirilməlidir.

Aşağıdakı aqrotexniki tədbirlərin gücləndirilməsi də eroziya və səhralaşmanın qarşısının alınmasında mühüm rol oynaya bilər: a) Meyilliyi 16 dərəcədən çox olan yamaclar əkin və öyrüş üçün istifadədən çıxarılmalı, kontur-meliorativ, terraslaşdırma və s. sonra çoxillik əkinlər, meyvə bağları, üzümlüklər və meşəliklərin salınması məqsədilə istifadə edilməli. b) Tarla və tarlaqoruyucu əkin dövrüyyəsi sistemlərinə üstünlük verilməli, bu zaman payızlıq dənli və çoxillik ot bitkiləri üstünlük təşkil etməli, əkinlər yüksək normada kübrələnməli. c) Yamaclarda səthi su axınının və torpağın yuyulmasının qarşısını almaq, habelə torpağın münbitliyini mühafizə etmək üçün yamaclarda şum, kultivasiya işləri en istiqamətində və ya sahənin horizontları üzrə aparılmalı, yuyulmanı azaltmaq və rütubəti saxlamaq üçün tirələr və sırımalar çəkilməli. d) Dik yamaclarda eroziya prosesini zəiflətmək üçün xüsusi dağ konturlarından istifadə edilməli, şum yamacın aşağı hissəsindən başlamaqla birtərəfli aparılmalı və yaylar yamacın aşağı tərəfinə doğru çevrilməli, zolaqlarla dərinədən şumlanmaya üstünlük verilməlidir.

Haqqında danışdığımız eroziya prosesi sonda səhraların yaranmasına stimül verir. Yəni torpağın həddən artıq aşınması, humus qatının sıradan çıxması, beləliklə, bitki örtüyünün məhv olması səhralaşmanın başlıca şərtlərindəndir. Doğrudur, Azərbaycanda səhra yoxdur, amma onun əsas elementlərinə artıq Muğan düzündə rast gəlinir. Bu barədə bir dəfə həmsöhbət olduğumuz AMEA Coğrafiya İnstitutunun direktoru, akademik Budaq Budaqov bildirmişdi. Muğan düzündə səhralaşma tam inkişaf etməsə də, önləyici tədbirlər görülmədiyi təqdirdə burada səhranın sərhədlərini genişləndirəcəyi qaçılmazdır. Bu yerdə onu da qeyd edək ki, Kür-Araz ovalığında səthə yaxın olan qurunt suları da sərhədlərini tədricən ətraflara doğru genişləndirməkdədir. Adi bir misal göstərək: 20 il əvvəl yaşadığım Göyçay rayonunun Hüngütlü kəndində nə qədər dərin quyu qazılırdı, qrunta çatmaq olmazdı. Bu gün isə üçillik meyvə ağacları köklərinin qurunt çatması səbəbindən tələf olur. Həmsöhbət olduğum coğrafiyaçı alimlərin bir çoxu bunun səbəbini Mingəçevir su anbarında görürlər. Onların fikrincə, həmin anbar ölkəmizin iqtisadiyyatı və ümumiyyətlə, insanların həyatı üçün nə qədər vacib əhəmiyyət daşısa da, əslində Kür-Araz ovalığında yeraltı suyun səviyyəsinin qalxmasında mühüm rol oynayır. Təbii ki, qrunta səthə yaxın olduqca bitki örtüyü kəsədləşir və hətta məhv olur. Bu isə səhralaşmaya stimül verir.

Bu gün Azərbaycanda səhralaşmanın qarşısının alınması məqsədilə müvafiq dövlət proqramları həyata keçirilir. Belə ki, ölkə rəhbərliyi tərəfindən təsdiqlənmiş "Azərbaycan Respublikasında yay-qış otlaqlarının, biçənəklərin səmərəli istifadə olunması və səhralaşmanın qarşısının alınmasına dair Dövlət Proqramı"na, "Meşələrin artırılması və bərpa olunmasına dair" və "Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair" milli proqramlara uyğun olaraq müvafiq işlər görülür. Ümumilikdə hər il ölkədə 10 min hektardan artıq meşə-bərpa işləri aparılır. Məsələn, ölkənin torpaq örtüyü ən çox aşınmaya məruz qalmış coğrafi vilayəti olan Kür - Araz ovalığında hələ qədimdən Kür çayı boyunca qiymətli ağaclarından ibarət Tuqay meşələri mövcud olub. Amma sovetlər dövründə bu meşələr demək olar ki, məhv edilib, yerində pambıq əkilib. Nəticədə isə Aran bölgəsində şoranlaşma prosesi sürətlənib, bölgənin mikro iqlimində dəyişiklik baş verib və ən əsası külək eroziyasının torpaq qatına mənfi təsiri artıb. Bu məqsədlə də müstəqillik illərində Azərbaycan hökuməti Kür çayı ətrafında yeni meşələrin salınması proqramı həyata keçirir. Məsələn, Ağdaş rayonunun cənubunda - Kür çayı sahillərindəki kəndlərdə olduğum zaman şoranlaşmış torpaqlarda çinar, iydə və akasiya ağaclarından ibarət meşə massivlərinin salındığını şəxsən müşahidə etdim. Hətta yerli camaat dövlət proqramının icrasından razılıq edərək, bu cür meşələrin salınmasında mənuniyyətlə iştirak etdiklərini bildirdilər. Haqqında danışdığımız bölgədə 2000-ci ildən bəri təxminən 15 hektar çinar, 20 hektar akasiya və 69 hektar iydə ağaclarından ibarət meşələr salınıb. Fikrimizcə, ümumiyyətlə, Kür çayının Azərbaycanda yerləşən yatağı boyunca tarixi Tuqay meşələri özünəməxsus bitki növləri ilə yenidən bərpa olunmalıdır. Məhz meşələrin bərpası və yeni yaşıllıqların, xüsusilə sovetlər zamanı geniş yayılmış tarlaqoruyucu meşə zolaqlarının salınması eroziya prosesinin və səhralaşmanın qarşısını almaq üçün vacibdir. Necə ki, Əlcəzairdə Böyük Səhranın şimala doğru irəliləməsinin qarşısını almaq üçün dövlət hər il büdcədən on milyonlarla dollar xərcləməklə səhranın qarşısını kəsən canlı divarı - meşə zolağını inkişaf etdirir.

Əslində respublikamızın təbii bitki örtüyünün olduğu kimi, toxunulmaz vəziyyətdə saxlanılması və səhralaşmaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsi üçün antropogen təsirlərin azaldılması məqsədilə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin genişləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Belə ki, Azərbaycan Prezidentinin müvafiq fərmanları ilə 2003 - 2011-ci illərdə respublikada xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin ümumi sahəsi qısa müddət ərzində 478 min hektardan 880,975 min hektara çatdırılıb ki, bu da ölkə ərazisinin təqribən 10,2 faizini təşkil edir. BMT-nin İnkişaf Proqramının Azərbaycandakı nümayəndəliyinin və Qlobal Ekoloji Fondun texniki yardımı əsasında 2006-cı ildən başlayaraq "Torpaqdan birgə və davamlı istifadə üçün potensialın yaradılması" layihəsi həyata keçirilir. Bu isə öz növbəsində Azərbaycanda səhralaşma problemlərinin həlli işlərinin canlanmasına təkan verib. Layihə çərçivəsində konkret olaraq Göygöl rayonunda 200 hektar qış otlağı bərpa olunub. Bu layihənin davamı kimi "Böyük Qafqazda meşələrin və torpaqların birgə idarə olunması"

layihəsinə dair təkliflər BMT-nin İnkişaf Proqramının Azərbaycan üzrə nümayəndəliyi ilə birgə hazırlanır. Eyni zamanda, Abşeron yarımadasında ağacların əkilməsi ölkə ərazisində ümumi səhrələşmə probleminin aradan qaldırılmasında mühüm rol oynayır.

**"Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin
keçirdiyi müsabiqəyə təqdim etmək üçün"**

Həftə içi.-2012.-1 iyun.-№93.-S.4.

Qlobal ekoloji problemlərin həlli yolları axtarılır

Bu, bütün ölkələrin iştirakı siyasətində beynəlxalq əməkdaşlıq nəticəsində mümkündür

Qloballaşma dedikdə biz, hər şeyi əhatə edən, ümumbəşər və ümumdünya mənasını başa düşürük. Qloballaşmaya atom enerjisindən dinc məqsədlər üçün istifadə edilməsi, energetika, xammal və ərzaq problemi, dünya okeanı və onun təbii sərvətlərindən istifadə, xəstəliklərinə qarşı mübarizə, təbii fəlakətlərdən qorunma, savadsızlığın ləğv olunması, tarixi və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi və sair bu kimi problemləri misal göstərmək olar.

Müasir qlobal problemlərin meydana gəlməsinin əsas səbəbi cəmiyyət, insan və təbiət arasındakı ziddiyyətlərdir. Bu ziddiyyətlərə ekoloji problemləri də aid etmək olar. Təbiət və cəmiyyətin qarşılıqlı münasibətləri və bu münasibətlərin təsiri nəticəsində meydana çıxan qlobal ekoloji problemlərin səbəblərinin öyrənilməsi günümüzün ən aktual məsələlərindən biridir.

Son illər dünyada baş vermiş qlobal ekoloji dəyişikliklər insanların sağlamlığına və ətraf mühitə öz mənfi təsirinə göstərmişdir. Ekspertlərin hesablamalarına görə, inkişaf etmiş ölkələrdə inkişaf etməkdə olan ölkələrə nisbətən əhali 16 il artıq yaşayır.

İnsanların sağlamlığına mənfi təsir edən qlobal ekoloji problemlərin aradan qaldırılması və onların həlli yollarının öyrənilməsi çox vacibdir. Alimlərin hesablamalarına görə, uzunömürlülüynün sirri əsasən havanın tərkibində kükürd 4 oksidin aşağı və suyun təmiz olmasıdır. Bunun üçün ilk növbədə müəssisələrdə tullantısız texnologiyanın tətbiq olunması, əsasən iri yaşayış məntəqələrində şirin su təchizatının yaxşılaşdırılması, torpaqların şoranlaşmasının və meşələrin qırılmasının qarşısının alınması vacib faktorlardan biridir.

Müasir dövrdə qlobal ekologiyanın 100-dən çox tərfi mövcuddur. Bunların da bir ümumi mənası var. Bu məna insanın, ümumiyyətlə orqanizmlərin təbiətə, ətraf mühitə münasibətini ifadə etməsi ilə təzahür edir. Bəzən ekologiyayı orqanizmlər arasında, həmçinin orqanizm ilə ətraf mühit arasında qarşılıqlı münasibətləri öyrənən elm adlandırırlar. Hazırda ekologiya insanla biosfer arasındakı qarşılıqlı münasibət problemlərini də öyrənir. Əgər belə olmasaydı ekologiya elmi müasir şəraitdə indiki qədər şöhrət qazana bilməzdi.

Qlobal ekoloji problemlərin elmə əsaslarının işlənməsi istiqamətində Azərbaycanda da müəyyən işlər görülür. 90-cı illərin əvvəllərindən Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunda «Ekologiyanın Fəlsəfə problemləri» şöbəsi təşkil edilib. İndiyə qədər şöbənin köməyi ilə bir neçə doktorluq və ondan çox namizədlik dissertasiyası müdafiə edilib. Ekologiyaya müxtəlif təriflər verilsə də mahiyyət baxımından onun şərhinə daha çox üstünlük verilir.

Elmi– texniki inqilab nəticəsində biosferdə dəyişikliklər baş verən inkişaf etmiş ölkələrdən fərqli olaraq, gündəlik yaşayış vasitələri ilə təmin edilməsi problemi qarşısında qalan ölkələrdə ətraf mühitin mühafizəsi o qədər də önəmli deyil. Deməli burada «həyati keyfiyyəti» haqqında əhalinin əksər hissəsi, demək olar ki, düşünmür. Miqrasiya, işsizlik, suyun qıtlığı, istilik, kanalizasiya sistemləri, yağışdan mühafizə və sair bir sıra ölkələrdə problem olaraq qalmaqdadır. Orada epidemiyə və sair kütləvi xəstəliklər problemi hələ də mövcuddur. 80-ci illərin faktlarına müraciət etsək görürük ki, hər il 30 milyon adam acından ölürdü. Onlardan 18 milyonu uşaqlar idi.

İnkişaf etmiş ölkələrdə inkişaf etməkdə olan ölkələrə nisbətən əhali 16 il artıq yaşayır. Hesablamalara görə dünya əhalisinin 3/4 hissəsi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yaşayır.

Hazırda dünya inkişafının gedişi bəşəriyyət qarşısında geniş miqyaslı bir çox suallar qoyur. Elmi fikir bu suallara düzgün cavablar verməlidir. Qlobal problemlərin həll edilməsi sahəsində 10 illərin beynəlxalq əməkdaşlığını ümumiləşdirərək qeyd etmək lazımdır ki, indi atom enerjisindən dinc məqsədlərlə istifadə edilməsi, epidemiyə xəstəliklərinə, təbii fəlakətlərə qarşı mübarizə, savadsızlığın ləğv olunması, tarixi abidələrin və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi, o cümlədən beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində bir çox dövlətlər arasında əməkdaşlıq genişlənir.

İndi cəmiyyətimiz bəşəriyyətin yaşaması üçün xüsusi həyati əhəmiyyət kəsb edən qlobal problemlərin aradan qaldırılması və həlli yollarının axtarılıb tapılması üçün digər ölkələrlə əməkdaşlıq edir. Bu qlobal problemlər əsasən ətraf mühitin mühafizəsi, energetika, xammal, ərzaq və demoqrafiya, kosmosdan və dünya okeanından və onun sərvətlərindən dinc məqsədlər üçün istifadə edilməsi azadlığa çıxmış bir çox ölkələrin iqtisadi geriliyinin aradan qaldırılması, təhlükəli xəstəliklərin ləğv edilməsi və başqa bu kimi problemləri göstərmək olar.

Müasir qlobal problemlərin meydana gəlməsinin əsas səbəbləri hansılardır? Tarixi faktlar sübut edir ki, bəşəriyyət öz inkişafının müxtəlif mərhələlərində çox mürəkkəb problemlərlə rastlaşmışdır. Bəşər

sivilizasiyasının bütün tarixi boyu kortəbii hadisələrlə (zəlzələ, vulkan, su daşqınları, quraqlıq, yanğın və sair) basqınlarla onillik, hətta yüzillik müharibələrlə, epidemiyalarla (vərəm, taun digər dəhşətli xəstəliklər), aclıq və sair ilə müşayiət olunub. Keçmiş dövrlərin bir çox mütəfəkkirləri sonradan «əbədi problemlər» adı almış dünya problemlərini təhlil etməyə çalışıblar. Bunlar xalqlar arasında əbədi sülhün bərqərar olması, insanla təbiətin əbədi dostluğu, ictimai tərəqqi (iqtisadi, siyasi və mədəni), şəxsiyyətin ahəngdar inkişafı və sair idi.

Əgər bir neçə global problemi nəzərdən keçirsək görürük ki, müasir dövrdə onlar çox mühüm rol oynayır. Bəşəriyyətin qarşısında duran ən kəskin problem müharibə və sülh problemidir. On milyonlarla insan həyatını məhv edə bilən ikinci dünya müharibəsinin müqəssiri imperiaizmdir. Bütün dünya tədqiqat sahəsində çalışan alimlərin 40 faizi, yəni 400 min yüksək ixtisaslı alim hərbi sahədə tədqiqat işlərinin aparılmasında iştirak edir. Elmə sərf olunan xərclərin beşdə iki hissəsi ancaq hərbi tədqiqatlar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Təbiət və cəmiyyətin qarşılıqlı münasibətlərinin və bu münasibətlərin təsiri nəticəsində meydana çıxan global ekoloji problemlərin səbəbləri və həlli yolları, Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Hüquq institutunun əməkdaşları qarşısında duran ən mühüm məsələdir.

Global problemlər sistemində ikinci yeri iqtisadiyyat tutur. Əhalinin ərzaq tələbatının ödənilməsi problemi bilavasitə iqtisadiyyatdan asılıdır. İqtisadiyyat mineral xammal ehtiyatların, enerji, elmi-texniki nailiyyətlərin təbii ilə sıx bağlıdır. İqtisadiyyat bəzi problemləri (sənaye kənd təsərrüfatı, nəqliyyat və s.) həll edərkən yenilərinə yaradır.

Təbii faydalı qazıntılar ehtiyatlarının tükənməsi, ətraf mühitin çirklənməsi, iqlimin dəyişməsi, insanın maddi istehsal fəaliyyəti ilə əlaqədardır.

Global problemlərin həllindən sivilizasiyanın, bəşəriyyətin taleyi, gələcəyi asılıdır. Bu problemlərin həll edilməsinin hansı yolları, şəraiti və perspektivləri vardır? Perspektiv dedikdə ya global problemlər həll olunacaq və bəşər sivilizasiyası inkişafını davam etdirəcəkdir, ya da global problemlər həll olunmayacaq və sivilizasiya məhv olub gedəcəkdir.

Bəşəriyyətin gələcəyi üçün narahat olan Qərbi alimləri global problemlərin həll edilməsinin müxtəlif variantlarını irəli sürürlər. Bunlar müxtəlifdir. İqtisadi artımın kəsilməsi (sıfır artımı) əhalinin artımının zəiflənməsi yeni şüur formalaşmasına qədər elmi tədqiqatların və elmi-texniki tərəqqini saxlamaq gen mühəndisliyi vasitəsilə insan təbiətini dəyişmək, insanların digər parametrlərində yerləşdirilməsi və sair belə vasitələrdir. Müasir dövrün global problemlərinin həlli ziddiyyətli prosesdir və iki şərti özündə cəmləşdirir. Bir tərəfdən həmin problemlər getdikcə kəskinləşir və onun həlli bir-birinə zidd sosial iqtisadi sistemin, dövrün əsas ziddiyyətləri əks olunan ideologiyaların mübarizəsi şəraitində həyata keçirilməlidir. İkinci tərəfdən global problemlərin həlli yalnız bütün ölkələrin iştirakı siyasətində beynəlxalq əməkdaşlıq nəticəsində mümkündür.

Müxtəlif sosial sistemlər və dövlətlərin əməkdaşlığı global problemlərin həll edilməsinin başlıca şərtlərindən biridir. Bu gün vəziyyətdən yeganə çıxış yolu dinc gəncliyin xətrinə bütün dövlətlər fəal əməkdaşlığını nizama salmaqdan, milli mənafeyin, dövlət mənafeyinin ümumbəşəri mənafeyi ilə optimal nisbətini tapmağa imkan verən beynəlmiləl mexanizmlər və təsisatlar yaratmaqdan, onlardan istifadə edib inkişaf etdirməkdən ibarətdir. Beləliklə belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, yuxarıda sadaladığımız dövlətlərdən başlayaraq insanla təbiət arasında olan əlaqə bir-birinə mənfi təsir göstərmişdir.

İnsan təbiətdən öz məqsədinə nail olmaq üçün istifadə etməklə ekoloji tarazlığı pozmuş, təbiət isə bunun müqabilində insan mühitinə, insan cəmiyyətinə öz gücünü göstərmişdir.

Üç nöqtə.-2012.-3 may.-№76.-S.8.

Ekologiya sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq güclənir

İCTİMAİYYƏTİN MAARİFLƏNDİRİLMƏSİ İŞİ PRIORİTET İSTİQAMƏTLƏRDƏN BİRİDİR

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ətraf mühitin qorunmasına yönəldilmiş səmərəli və məqsədyönlü fəaliyyəti həmçinin beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində də uğurla davam etdirilir. Belə ki, bir sıra region dövlətləri, inkişaf etmiş dövlət və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa dair sazişlər hazırlanır və razılaşdırılma prosesləri həyata keçirilir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramı (UNEP) tərəfindən İtaliyanın Genuya, İsveçrənin Cenevrə və Azərbaycanın Bakı şəhəri Dünya Ətraf Mühit Gününün Avropa regionunda qeyd edilməsi üzrə mərkəz şəhərlər elan edilib. Bununla əlaqədar Dünya Ətraf Mühit Gününün Bakıda qeyd edilməsi çərçivəsində Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanı istiqamətindəki şosenin (beton yolu) ətrafında yerli və beynəlxalq təşkilatlardan olan nümayəndələrin iştirakı ilə kütləvi ağacəkmə və ağaclara qulluq kampaniyası keçirilib.

Bundan əlavə BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı və AR Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin birgə təşkilatçılığı ilə Qəbələdə Biomüxtəliflik üzrə Avropa Nazirlər Konfransı da keçirilib. Biomüxtəliflik üzrə Avropa Nazirlər Konfransı çərçivəsində ekspertlər və Qeyri Hökumət Təşkilatlarının (QHT) nümayəndələrinin görüşü və Nazirlər Seqmenti keçirilib.

Bakıda "Azərbaycan - Yaşıl Dünya naminə - 2010" Beynəlxalq Ətraf Mühit Sərgisi keçirilmişdir. Qeyd olunan sərgidə 50-yə yaxın beynəlxalq və yerli şirkətlər, həmçinin dövlət və qeyri-hökumət təşkilatları iştirak edib.

Həmçinin bildirək ki, "Azərbaycanın Ekoloji Fəaliyyətin 2-ci İcmalı" sənədinin hazırlanması məqsədilə BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının ekspertləri də mütəmadi olaraq ölkəmizə səfər edirlər. Səfərin əsas məqsədi icmalın hər fəslə üzrə ETSN tərəfindən təyin edilən mütəxəssislər vasitəsilə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində müvafiq məlumatların toplanılması, aidiyyəti dövlət və qeyri-hökumət təşkilatların nümayəndələri ilə görüşlərin keçirilməsi və ölkəmizin regionları ilə tanış olmasıdır. Digər illərdə olduğu kimi, həmçinin ötən ildə müxtəlif ölkələrin ətraf mühit nazirlikləri ilə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığın qurulması istiqamətində işlər həyata keçirilib.

Belə ki, Belarus Respublikası Təbii Sərvətlər və Ətraf Mühitin Mühafizəsi Nazirliyi ilə Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi arasında Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığa dair saziş imzalanıb.

Eyni zamanda Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Rusiya Federasiyası Hökuməti arasında Samur transsərhəd çayının rəşional istifadəsi və qorunması haqqında saziş imzalanıb.

Bundan əlavə "Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Slovakiya Respublikasının Ətraf Mühit Nazirliyi arasında ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığa dair Saziş" layihəsinə aidiyyəti dövlət qurumlarının rəy və təklifləri ümumiləşdirilmiş və sözügedən sənəd layihəsi müvafiq əlavə və dəyişikliklər əsasında ingilis dilində tərcümə edilib. Məlumat üçün bildirək ki, Slovakiya tərəfi diplomatik kanallar vasitəsilə Slovakiya Respublikasının Ümumavropa əməkdaşlıq çərçivəsində Şərqi Avropa, Mərkəzi Asiya və Qafqaz regionlarında ətraf mühitin yaxşılaşdırılması və qorunması məqsədilə BMT-nin Avropa iqtisadi komissiyasının "Avropa üçün ətraf mühit" prosesinə qoşulduğu və bu prosesin ətraf mühitin qorunması sahəsində əməkdaşlığın inkişafı üçün geniş imkanların yaratdığı barədə məlumat verib və sözügedən sahədə Sazişin imzalanmasının hal-hazırda mümkün olmadığını, lakin ətraf mühitin qorunması sahəsində Azərbaycan Respublikası ilə daha da sıx əməkdaşlığa hazır olduğunu bildirib. Bununla əlaqədar sözügedən sənəd layihəsi uyğun zamanda müqabil tərəfə göndərilməsi üçün AR Xarici İşlər Nazirliyinə təqdim edilib.

Bundan əlavə Fransa, Belarus, Litva və Suriya ilə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlıq qurulması məqsədilə müvafiq sənəd layihələri hazırlanmış bütün dövlətdaxili prosedurlardan keçərək müqabil tərəfə göndərilməsi üçün AR Xarici İşlər Nazirliyinə təqdim edilib.

Onu da qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamına əsasən AR ekologiya və təbii sərvətlər naziri H. Bağirov Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Hindistan Respublikası Hökuməti arasında ticarət, iqtisadi, elmi və texnoloji əməkdaşlıq üzrə Hökumətlərarası Komissiyanın həmsədri təyin edilib və bu məqsədlə Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Hindistan Respublikası Hökuməti arasında ticarət, iqtisadi, elmi və texnoloji əməkdaşlıq üzrə Hökumətlərarası Komissiyanın birinci iclası keçirilmiş və iclasın yekunu olaraq protokol imzalanıb. Bunun davamı kimi, hazırda "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Hindistan Respublikası

Hökuməti arasında ətraf mühit və meşələr sahəsində əməkdaşlıq haqqında Anlaşma Memorandumu"nın layihəsinə dair aidiyyəti dövlət qurumlarının rəy və təklifləri toplanılır.

Hazırda "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Makedoniya Respublikası Hökuməti arasında ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu" "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Serbiya Respublikası Hökuməti arasında ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu" layihələrinə dair aidiyyəti dövlət qurumlarının rəy və təklifləri toplanılır.

"Avropa Landşaft Konvensiyası"nın mətni dövlət dilinə tərcümə edilmiş və rəsmi mətnə uyğunluğunun təsdiq edilmiş variantı Azərbaycan Respublikası tərəfindən ratifikasiya edilməsi üzrə prosedurlar həyata keçirilir.

Eyni zamanda QEF, UNİDO, UNEP, USAİD, NATO, Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Asiya İnkişaf Bankı kimi təşkilatları ilə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlıq həyata keçirilir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsindəki çoxsahəli fəaliyyətində ictimaiyyətin məlumatlandırılması və maarifləndirilməsi işi prioritet istiqamətlərdən biridir. Hər il nazirliyin ekoloji təbliğat şöbəsi və regional təbliğat sektorları tərəfindən əhalinin ekoloji maariflənməsinə xidmət edən müxtəlif kütləvi tədbirlər həyata keçirilir. Belə ki, indiyə qədər respublikanın müxtəlif regionlarının ali və orta təhsil müəssisələrində, idarə və təşkilatlarda "Ətraf mühitin mühafizəsi hamımızın borcudur", "Yeni yaşıllıqların salınmasında və mühafizəsində gənc nəslin rolu", "Ətraf mühitin mühafizəsi - sağlamlığımıza təminatdır", "İnsan və Təbiət", "Yaşıllıqların mühafizəsi", "Uşaqlara təmiz su - təmiz həyat", "Selin yaranma səbəbləri və ona qarşı mübarizi tədbirləri" və sair mövzularda ekoloji təbliğat . xarakterli seminar məşğələlər, dəyirmi masalar, görüşlər təşkil olunub.

Dünya Ətraf Mühit Gününün Avropa regionunda qeyd edilməsi üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramının (UNEP) ötən ilki baş şəhərləri siyahısına İtaliyanın Genuya, İsveçrənin Cenevrə şəhərləri ilə yanaşı Azərbaycanın Bakı şəhəri də salınıb. Bununla əlaqədar BMT-nin Ətraf Mühit Proqramının Avropa Bürosunun direktoru Kristof Buve Bakıya səfər etmiş və "Ümumdünya ətraf mühit" günü ərəfəsində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin, Dövlət və Qeyri-hökumət Təşkilatlarının, diplomatik korpusların, beynəlxalq təşkilatların Azərbaycandakı nümayəndəliklərinin, kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələrinin iştirakı ilə Zığ-Heydər Əliyev adına Hava Limanı magistral avtomobil yolunun 10-cu kilometrliyində ETSN tərəfindən təşkil olunmuş kütləvi ağacəkmə kampaniyasında iştirak edib.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində jurnalistlərin bilik və məlumatlılıqlarının artırılması məqsədilə ETSN nəzdində yaradılmış "Jurnalistlərin ekologiya məktəbi" fəaliyyətə başlayıb. Mühazirələrin sonunda məktəbi bitirən jurnalistlərə müvafiq sertifikat təqdim olunub.

Beynəlxalq "Dəniz Günü"nin qeyd edilməsi ilə əlaqədar "Xəzər həftəsi" çərçivəsində Xəzərin bioloji resurslarının mühafizə olunması və artırılması ilə bağlı görülmüş işləri ictimaiyyətə çatdırmaq məqsədilə KİV nümayəndələri Neftçala rayonu Xıllı Nərə Balıqartırma zavodunda olublar.

Respublikada keçirilən "Uşaq hüquqları ayı" çərçivəsində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, respublikanın regionlarının ali və orta təhsil müəssisələrində müxtəlif mövzularda ekoloji təbliğat xarakterli seminar məşğələlər, dəyirmi masalar, görüşlər keçirilmişdir.

Eyni zamanda, aylıq ərəfəsində "Heydər Əliyev: Mən istəyirəm ki, hamınız təbiəti qoruyanlar olasınız" mövzusunda inşa müsabiqəsi, "Ətraf mühit uşaqların gözü ilə" mövzusunda uşaq bağçalarında rəsm müsabiqəsi, məktəblilər arasında bilik yarışları təşkil olunmuş, həmçinin, payız əkin mövsümündə iməciliklər keçirilib.

Ekoloji təbliğat sahəsində Orxus Konvensiyasının Azərbaycanda həyata keçirilməsini təmin etmək və ətraf mühit məsələləri ilə bağlı əhalinin məlumatlandırılması və maarifləndirilməsi məqsədilə Bakı, Gəncə və Qazax şəhərlərindəki Orxus İctimai Ekoloji İnformasiya Mərkəzlərində seminar- məşğələlər keçirilib.

**Yazı Azərbaycan Respublikası Dövlət Dəstəyi Fondunun layihəsi
Prezidenti yanında KİV-in İnkişafına üzrə dərc edilib.**

Üç nöqtə.-2012.-20 mart.-№49.-S.11.

Ekoloji problemlər uğurla həyata keçirilir

Kamal İBADOV

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi fəaliyyətə başladığı gündən ətraf mühitin mühafizəsinə, biomüxtəlifliyin qorunmasına, meşələrin bərpasına və artırılmasına, eyni zamanda digər sahələrə qayğını daim diqqət mərkəzində saxlamışdır.

Ekoloji mühitin, flora və faunanın mühafizəsi müstəqilliyimizin bərpasından sonra respublikamızda ön plana çəkilmiş, xalqımızın təbii sağlam mühitdə yaşaması üçün mühüm işlər görülmüşdür.

Onu da qeyd etmək ki, dünyanın inkişaf et

miş dövlətlərində texniki tərəqqi yüksəldikcə havanın, suyun çirklənməsi, zəhərli kimyəvi maddələrin atmosfərə buraxılması nəticəsində milyonlarla insanın sağlamlığı daha çox təhlükə qarşısında qalır.

Danılmaz həqiqətdir ki, sovetlər birliyi dövründə ən çox ekoloji problemlərlə üzləşən respublikalardan biri Azərbaycan olmuşdur.

Yeraltı və yerüstü sərvətləri ilə artıq dünyada tanınan Azərbaycanın sərvətləri bütün SSRİ-yə daşınsa da, onun ekoloji durumuna heç vaxt qayğı göstərilməmiş, nəticədə min hektarlarla torpaq sahələri, meşələr, çaylar, göllər yarasız hala salınmışdır. Bütün bunların müəyyən vaxt ərzində aradan qaldırılmasına diqqət çəkən dövlət başçısı 2010-cu ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və 2011-ci ildə qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasda demişdir: “2010-cu il Azərbaycanda “Ekologiya ili” elan edilmişdi. Mən çox şadam ki, “Ekologiya ili” çərçivəsində həm dövlət tərəfindən böyük işlər görüldü, həm də özəl sektor bu işlərə qoşuldu. Ən sevindirici hal isə ondan ibarətdir ki, ölkə əhalisi də bu təşəbbüsə qoşularaq ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına öz dəyərli töhfələrini vermişdir.

6 milyondan artıq ağac əkilməmişdir. Bu proses bu il də davam etdiriləcəkdir. Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması ölkəmizin uğurlu inkişafı üçün, əhalinin sağlamlığı üçün çox böyük əhəmiyyət daşıyır.

Ekoloji tədbirlər ancaq ağac əkməklə bitmir, məhdudlaşmır. Çaylar boyunca yerləşən kəndlərdə təmizləyici qurğuların istifadəyə verilməsi nəticəsində artıq 300 min Azərbaycan vətəndaşı Dünya Səhiyyə Təşkilatının Standartlarına uyğun içməli su ilə təmin edilmişdir”.

2011-ci ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və 2012-ci ildə qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasda isə ölkə Prezidenti ekoloji problemlərlə əlaqədar görülmən işlərə yenidən münasibət bildirərək demişdir: “2011-ci ildə ekoloji tədbirlər görülmüş, 7 milyon ağac əkilməmişdir. Mən çox şadam ki, “Ekologiya ili” başa çatdıqdan sonra da bu sahə diqqət mərkəzində qalır, belə də olmalıdır. ... Bu ekoloji tədbirlər hər bir vətəndaş üçün çox vacibdir.

2011-ci ildə 32 kənddə modul tipli sutəmizləyiçi qurğu istifadəyə verilmişdir və təkcə keçən il 50 minə yaxın əhali, hansı ki, təmizlənməmiş sudan istifadə edilirdi, təmiz su içir. 2012-ci ildə də bu proqram davam etdirilməlidir”.

Bəli, dövlət müstəqilliyinə qədər olan 70 ildən də çox dövrü əhatə edən Azərbaycanın ekoloji mühitinə insanların sağlamlığı naminə bu gün yüksək səviyyədə hərtərəfli qayğı göstərilir.

Bəs bu haqda Ekologiya və Təbii Sərvətlər naziri Hüseyn Bağirov nə deyir.

Əməkdaşımız ekologiya və təbii sərvətlər naziri ilə görüşmüş, ötən il ekoloji sahədə görülmən işlər və tədbirlər barədə ətraflı danışmasını ondan xahiş etmişdir. Nazir H.Bağirov demişdir:

—Ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə istifadə edilməsi respublikada aparılan sosial-iqtisadi islahatların tərkib hissələrindən biridir.

Müstəqillik illərində ölkəmizdə ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əsaslı dönüş yaranmış, təbii ehtiyatların, o cümlədən faydalı qazıntıların, su, torpaq, hava kimi əvəzsiz sərvətlərin, meşələrin və biomüxtəlifliyin mühafizəsi sahəsində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Hazırda iqtisadi inkişaf ilə bərabər ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə istifadə edilməsi ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi və iqtisadi kursunu uğurla davam etdirən, ideyalarını gerçəkləşdirən layiqli davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin daim diqqət mərkəzindədir.

Hər il olduğu kimi 2011-ci ildə də ölkə rəhbərinin ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji tarazlığın qorunması ilə bağlı məsələlərə daim diqqət yetirməsi bu istiqamətdə aparılan işlərə böyük təkan vermişdir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən ekoloji problemlərin həllinə yönəlmiş tədbirlərin səmərəliliyini artırmaq, ekoloji

problemlərin yaranmasının qarşısını almaq məqsədilə 2011-ci ildə mühüm işlər görülmüş, bir çox iri layihələr uğurla həyata keçirilmişdir.

Dövlət proqramlarının həyata keçirilməsi istiqamətində “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”, “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı”, “2011-2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı” və digər proqramlarda nəzərdə tutulmuş tədbirlər ardıcılıqla yerinə yetirilmişdir.

Qeyd edək ki, 2011-ci il ərzində meşələrin bərpa olunması və artırılması istiqamətində 10504 hektar sahədə meşəbərpa işləri aparılmış, bundan 3149 hektarda meşə əkini və səpini, 7355 hektarda isə təbii bərpa işləri yerinə yetirilmişdir.

Tinglik sahələrində 77,36 hektar sahədə toxum səpilmiş, 61,55 hektar sahədə 2278 min ədəd toxmacar və 24,1 hektarda 1121 min ədəd çilik basdırılmışdır. Tinglik sahələrində 26615 min ədəd müxtəlif çeşiddə əkin materialları yetişdirilmişdir. Meşə əkinlərinin becərilməsi məqsədilə 34140 hektar sahədə xidmət, 30802 hektar sahədə suvarma işləri aparılmış, müxtəlif ağac və kol cinslərindən 159104 kiloqram toxum tədarük edilmişdir.

Respublikanın meşə mühafizə işçiləri tərəfindən 22305 kubmetr həcmində 162922 manat köküstə nırx dəyərində qanunsuz qırıntı aktlaşdırılmış (bu da ötən ilin yekunu ilə müqayisədə 35 faiz və ya 12000 kubmetr azdır) və qanunamüvafiq tədbirlər görülməsi üçün 44387 manat məbləğində 222 iş hüquq-mühafizə orqanlarına göndərilmişdir.

Meşələrdə yanğın təhlükəsinin qarşısını almaq məqsədilə “Yanğın Təhlükəsizliyi Haqqında Qanun”un tələblərinə uyğun olaraq respublikada vaxtaşırı profilaktik və qabaqlayıcı tədbirlərin aparılması nəticəsində meşə yanğınlarının qarşısı alınmışdır.

2011-ci il ərzində meşə fondu torpaqlarına aid olmayan, ümumi sahəsi 1000 hektar ərazini əhatə edən magistral avtomobil yollarının kənarlarında, həmçinin Bayıl yamacında yaşıllaşdırma tədbirləri həyata keçirilmiş və bir milyon ədəd ağac və kol bitkisi əkilmişdir.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin inkişaf etdirilməsi, ekoloji şəbəkənin yaradılması istiqamətində həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində hazırda ölkəmizdə ümumi sahəsi 881 min hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən, 8 Milli Park, 11 Dövlət Təbiət Qoruğu və 24 Dövlət Təbiət Yasaqlığı mövcuddur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 dekabr 2008-ci il tarixli Sərəncamına əsasən ölkəmizdə ən müasir standartlara cavab verən Zooloji Parkın yaradılması məqsədilə layihə-dizayn işlərinin başa çatdırılması istiqamətində ötən ildə də işlər davam etdirilmişdir.

Almaniya Federal Hökumətinin dəstəyi ilə “Qafqaz təşəbbüsü” proqramı çərçivəsində “Samur-Yalama” Milli Parkı layihəsi üzrə torpaqayırma sənədlərinin işlənilməsi əsasında zəruri tədbirlər həyata keçirilmiş, Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi tərəfindən müvafiq xəritələr hazırlanmışdır. Hazırda aidiyyəti dövlət orqanlarından rəy alınması üçün müvafiq sənədlər təqdim edilmişdir.

“Azərbaycan Respublikası ərazisində ceyranların mühafizəsi, reintroduksiyası və tarixi areallarının yenidən bərpası” layihəsi çərçivəsində Abşeron rayonunun Pirəkəşkül qəsəbəsi yaxınlığındakı əraziyə buraxılmış ceyran sürüsünün hərəkətinə 2011-ci ildə də peyk vasitəsilə mütəmadi nəzarət olunmuş, onların hərəkət istiqamətlərindən asılı olaraq su və yemlə əlavə təminatı həyata keçirilmişdir. Qeyd edək ki, nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan bioloji növlərin artırılması, onların tarixən məskunlaşdıqları ərazilərə reintroduksiya olunması və bu ərazilərdə davamlı populyasiyalarının yaradılması istiqamətində işlər aparılmışdır. Belə ki, 2009-cu ildən etibarən Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə ceyranların tarixən məskunlaşdıqları areallara reintroduksiya layihəsinə start verilmiş, keçən müddət ərzində ceyranların peyk və vizual müşahidəsi nəticəsində onların yeni ərazilərə normal adaptasiya olunduqları və təbii artımı müşahidə olunmuşdur. 2010-cu ilin 24 dekabr tarixində Prezident İlham Əliyev və xanımı Mehriban Əliyeva ceyranların tarixən məskunlaşdığı yerlərdən biri olan Abşeron rayonunun Pirəkəşkül qəsəbəsi yaxınlığındakı əraziyə ilk 21 baş ceyran buraxılması prosesini izləmişlər. Bugünədək 120 baş ceyran öz tarixi areallarına buraxılmış və hazırda layihənin II mərhələsi üzrə işlər davam etdirilir. Buraxılmış ceyranların artımı (balavermə) müşahidə olunmuşdur.

2011-ci il ərzində xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində qanun pozucularına qarşı 857 akt, 240 protokol tərtib edilmiş, qanun pozuntuları ilə əlaqədar təbiətə 79405,35 manat dəyərində ziyan vurulduğu hesablanmış, inzibati qaydada 153420 manat cərimə tətbiq edilmişdir. Ümumilikdə tətbiq edilmiş 232825,35 manat ziyan və

cərimədən 92005,87 manat vəsait xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin idarə edilməsi və mühafizəsi üçün yaradılan xüsusi fondlara ödənilmişdir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin aidiyyəti qurumlarının əməkdaşları tərəfindən ötən il ərzində ölkə ərazisində “Ovçuluq haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə əməl olunması vəziyyətinin araşdırılması və qanunsuz ov edilməsi hallarının qarşısının alınması məqsədilə mütəmadi olaraq reydlər keçirilmişdir.

Keçirilən reydlər zamanı xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində və ovçuluq təsərrüfatlarında brokonyerliklə məşğul olan şəxslərdən 83 ədəd ov silahı götürülmüş, 80 şəxs barəsində akt və protokol tərtib edilərək 75800 manat məbləğində cərimə tətbiq edilmiş və 1166 manat iddia qaldırılmışdır. Cəmi tətbiq edilmiş 76966 manat iddia və cərimədən 24882,5 manat ödənilmiş, qalan məbləğin ödənilməsi üçün işə aidiyyəti üzrə rayon məhkəmə icraçıları bölmələrinə müraciət edilmişdir. Şəxsiyyəti məlum olmayan 3 nəfər barəsində tərtib edilmiş sənədlər aidiyyəti üzrə rayon polis şöbələrinə göndərilmişdir.

2011-ci il ərzində ətraf mühitin mühafizəsinə nəzarət sahəsində hüquqi, fiziki şəxslər və vətəndaşlar tərəfindən yol verilmiş qanun pozuntularına görə ümumilikdə 2079 akt və 631 protokol tərtib olunmuş, müəyyən edilmiş nöqsanların aradan qaldırılması üçün müvafiq qanunvericiliyə əsasən 994 icrası məcburi olan göstəriş verilmişdir.

Qanun pozuntusuna yol verdiklərinə görə hüquqi və fiziki şəxslərə qarşı, ümumilikdə 660 iş üzrə 4671590 manat məbləğində cərimə tətbiq edilmiş, ətraf mühitə dəymiş ziyanla bağlı 535 iş üzrə 693751,43 manat məbləğində iddia qaldırılmışdır.

İdarə və müəssisələrə 4397 iş üzrə 1161571,34 manat məbləğində ödəmə tətbiq edilmiş, ondan 1021222,88 manatın ödənilməsi təmin olunmuşdur. Tədbir görülməsi üçün hüquq-mühafizə orqanlarına göndərilmiş 120 işdən 28-nə, məhkəmələrə göndərilmiş 135 işdən 84-nə, icraçılar bölməsi, şöbəsi və qruplarına göndərilmiş 448 işdən 147-nə baxılaraq müvafiq tədbirlər görülmüşdür.

2011-ci il üçün müəyyən olunmuş plana uyğun geoloji-kəşfiyyat işlərinə 76 obyekt daxil edilmiş, onlardan 50-də əvvəlki illərdən başlanan çöl işləri davam etdirilmiş, 26 yeni obyektə, o cümlədən “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrası ilə əlaqədar 14 yeni obyekt üzrə layihə-smeta sənədləri tamamlanmış və çöl geoloji işlərinə başlanılmışdır.

Respublikada mövcud yeraltı şirin suların təftişi işlərinə başlanılmışdır. Tədqiqat sahələrində obyektlər üzrə müayinə olunacaq mövcud istismar və qazılacaq kəşfiyyat quyularının yerləri müəyyənləşdirilmiş, layihə-smeta sənədləri təsdiq olunmuşdur.

Respublika ərazisində (Abşeron yarımadası istisna olmaqla) ekzogen geoloji proseslərin fəallaşması proqnozlaşdırılan sahələrdə yoxlama marşrutları keçirilmiş, müayinə işləri, eləcə də mühəndis-geoloji araşdırmalar aparılmışdır. Nəticələr təhlil edilmiş, tövsiyələr operativ olaraq yerli icra hakimiyyətlərinə və müvafiq təşkilatlara çatdırılmışdır.

Azərbaycan Respublikası ərazisində mühüm sürüşmə sahələrinin mövcud vəziyyəti və proqnozu haqqında aylıq bülletenlər tərtib edilmiş və aidiyyəti təşkilatlara çatdırılmışdır.

Azərbaycan Respublikası ərazisinin seysmogeodinamik şəraitinin kompleks monitorinqinin aparılması, seysmogeodinamik şəraitin dəyişmələrinə nəzarət və potensial seysmik risk zonalarının proqnozlaşdırılması istiqamətində tədqiqat işləri aparılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında” sərəncamına əsasən Kür-Araz boyu və digər yaşayış məntəqələrində əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təmin edilməsi məqsədi ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən 2011-ci ildə ümumi əhalisi 46 min nəfər olan 32 kənddə su təmizləyici qurğular quraşdırılmışdır. Ümumilikdə 2007-2011-ci illər ərzində 20 rayonun ümumi əhalisi 350 min nəfərdən artıq olan 188 yaşayış məntəqəsində modul tipli su təmizləyici qurğular quraşdırılaraq əhalinin istifadəsinə verilmişdir. Ötən müddət ərzində su təmizləyici qurğularda təmizlənən içməli suyun keyfiyyəti nəzarətdə saxlanılmış, eyni zamanda suyun keyfiyyətinin yoxlanılması müstəqil laboratoriyalar tərəfindən də həyata keçirilmişdir.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2011-ci il ərzində də respublika ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizi akvatoriyasında sisteməlik və fasiləsiz olaraq hidrometeoroloji müşahidələrin aparılması təmin edilmişdir.

Ötən ildə görülmüş əsas işlərdən biri Hidrometeoroloji Kompüter Şəbəkəsinin (HKŞ) yaradılması, müşahidə məlumatlarının mübadiləsi üçün müasir İT və GSM texnologiyalarının tətbiqi olmuşdur.

2011-ci ildə tərtib olunmuş yarım sutkalıq, sutkalıq və ikisutkalıq meteoroloji proqnozların özünü doğrultması, ümumilikdə 93-98 faiz təşkil etmişdir.

Azərbaycanın rayonları üzrə 86, Abşeron yarımadası üzrə 49 xəbərdarlıq tərtib olunmuş, onların özünü doğrultması 89-99 faiz olmuşdur.

Xəzər dənizi üzrə 818, Abşeron dəniz rayonu üzrə 186 xəbərdarlıq tərtib olunmuş, özünü doğrultması isə 88-98 faiz təşkil etmişdir.

Çaylar üzrə tərtib olunmuş xəbərdarlıqların ümumi sayı 44, özünü doğrultması 80-100 faiz olmuşdur.

Şahdağ Kompleks Hidrometeoroloji və Ekoloji Tədqiqat Elm Mərkəzində 2011-ci il ərzində meteoroloji, hidroloji müşahidələr və bitki örtüyünün öyrənilməsi məqsədilə Milli Elmlər Akademiyasının Botanika İnstitutu və Almaniya Botanika İnstitutunun əməkdaşları ilə birlikdə tədqiqat işləri aparılmışdır.

Onu da qeyd edim ki, elm mərkəzinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, müasir tələblərə uyğun texniki avadanlıqlarla təchiz olunması istiqamətində müəyyən işlər görülmüşdür. Belə ki, Meteoroloji Müşahidə Sistemlərində İnnovasiyaların Tətbiqi Mərkəzi tərəfindən Şahdüzü və Rəbaş avtomat meteoroloji stansiyalarından video və foto görüntülərin “online” rejimdə nazirliyə ötürülməsi məqsədilə kameralar quraşdırılmışdır. Meteoroloji müşahidələrin kompleks aparılması məqsədilə meteoroloji meydançada özüyazan cihazlar — termoqraf və hidroqraf quraşdırılmışdır. Tufandağda mövcud avtomat meteoroloji stansiya tamamilə yenidən quraşdırılmış, Kəbaş ərazisində yerləşən avtomat meteoroloji stansiyanın enerji sistemi təmir olunmuşdur.

2011-ci il ərzində monitorinq fəaliyyəti ölkə ərazisində atmosfer havası, yağıntılar, torpaq, səth suları, o cümlədən ətraf mühitin radioaktiv çirklənməsi üzrə araşdırmalar davam etdirilmiş, antropogen təsirlər nəticəsində ətraf mühitdə gedən proseslərin qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması, həmçinin ətraf mühitin vəziyyətinə dair məlumatlar bazasının yaradılması həyata keçirilmiş, operativ və rejim məlumatları hazırlanaraq yayımlanması təmin olunmuşdur.

Atmosfer havasının çirklənməsinin monitorinqi ölkənin 8 iri sənaye şəhərində — Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Mingəçevir, Şirvan, Naxçıvan, Lənkəran və Şəkidə yerləşən 26 müşahidə məntəqəsində aparılmışdır. Bu şəhərlərdə atmosfer havasının fon tərkibi və hər bir şəhərin spesifik zərərli maddələri üzrə 2011-ci ildə 100653 nümunə götürülmüş və həmin nümunələr üzərində 18 adda çirkləndirici üzrə 102871 analiz aparılmışdır.

Atmosfer yağıntılarının kimyəvi tərkibinin monitorinqi ölkənin 6 bölgəsində — Abşeron yarımadası, Kür-Araz ovalığı, Kiçik Qafqaz, Böyük Qafqazın şimal-şərq, cənub yamacı və Lənkəran zonasında 21 məntəqədə 11 göstərici üzrə aparılmışdır. Götürülmüş 262 yağıntı (yağış, qar) nümunəsi üzərində 2916 kimyəvi analiz həmçinin Tufandağ buzlağının gilindən götürülmüş buz nümunələri üzərində də analizlər aparılmışdır.

Səth sularının çirklənməsinin monitorinqi 42 su obyektı üzrə (27 çay, 4 sututarı, 1 liman, 10 göl) 50 müşahidə məntəqəsində aparılmışdır. Belə ki, bu istiqamətdə detergentlər, neft məhsulları, fenollar, üzvi oksidləşdiricilər, xlorüzvi pestisidlər, ağır metallar, suyun mineral tərkibi üzrə 2011-ci ildə götürülmüş 433 su nümunəsi üzərində 8745 analiz aparılmışdır.

Ölkə ərazisində torpaqların fon tərkibinin, neft məhsulları, pestisidlər və ağır metallarla çirklənməsinin öyrənilməsi məqsədi ilə aparılan monitorinqlər davam etdirilmişdir. 2011-ci il ərzində torpaqların çirklənməsinin monitorinqi zamanı götürülmüş 542 torpaq nümunəsi üzərində 2163 kimyəvi analiz yerinə yetirilmişdir.

Ətraf mühitin radiasiya fonu üzrə gündəlik müşahidələr ölkənin bütün bölgələrini əhatə etməklə, gündə 3 dəfə 35 məntəqədə aparılmışdır. Aparılmış ölçmələrin nəticələrinə əsasən 247 sayda gündəlik bülletenlər hazırlanaraq aidiyyəti üzrə dövlət orqanlarına çatdırılmış və məlumatlar gündəlik olaraq nazirliyin internet saytında yerləşdirilmişdir.

Atom Enerjisi üzrə Beynəlxalq Agentliklə texniki əməkdaşlıq proqramı çərçivəsində “Azərbaycan Respublikasında radioaktivliyin monitorinqi sahəsində infrastrukturun inkişaf etdirilməsi” layihəsi üzrə nüvə texnologiyalarından istifadə edən ölkələrə sərhəd olan Qazax, Sədərək (Naxçıvan MR), Beyləqan, Astara, Quba rayonlarında və Pirallahı adasında quraşdırılmış radiasiya fonu üzərində avtomatlaşdırılmış monitorinq nəzarəti sistemi normal fəaliyyət göstərir. Hazırda monitorinq məlumatları hər yarım saatdan bir Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Ətraf Mühit üzrə Milli Monitorinq Departamentinə və eyni zamanda Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Böhran Vəziyyətlərdə İdarəetmə Mərkəzinə ötürülür.

Onu da deyim ki, ötən dövr ərzində Xəzər dənizi və onun sahil zolağında (şimaldan-cənubadək), ekoloji vəziyyətin öyrənilməsi, ətraf mühitin qorunması, ekoloji təhlükəsizlik və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi sahəsindəki fəaliyyətin mövcud qanunvericilik aktlarının tələbinə uyğun təşkil edilməsinin araşdırılması, fəaliyyət zamanı formalaşan sənaye və məişət tullantılarının idarə olunması, aşkar edilən ekoloji problemlərin həlli istiqamətində görülmüş tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə bir sıra işlər həyata keçirilmişdir. Dənizdə fəaliyyət göstərən müəssisə və obyektlərdə, üzən vasitələrdə və təyin edilmiş koordinatlar üzrə açıq dənizdə 1441 (1214 quruda, 227 dənizdə) ekoloji monitorinq keçirmişdir.

Monitorinqlər zamanı 4182 su, 222 qrun, 4 qazma məhlulu, 2 şlam nümunəsi götürülmüş, onlar üzərində 21742 analitik, 9533 bioloji və ekotoksikoloji, 7110 mikrobioloji olmaqla, ümumilikdə 38385 tədqiqat aparılmışdır. Keçirilən monitorinqlərdə Xəzər dənizi ilə əlaqəsi olan 265 axar qeydə alınmış və bu axarlardan götürülmüş, nümunələr üzərində mütəmadi olaraq müvafiq təhlillər edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” 2007-ci il 20 iyun tarixli 2244 nömrəli sərəncamından irəli gələn məsələlərin həlli istiqamətində istismara verilmiş qurğulara mütəmadi monitorinq nəzarəti həyata keçirilmiş və qurğuların dənizə çıxışından götürülən nümunələr üzərində təhlillər aparılmışdır.

2011-ci ildə Kür və Araz çayları boyu yaşayış məntəqələrində əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz içməli suya olan tələbatının ödənilməsi məqsədilə respublikanın rayonlarında quraşdırılmış sutəmizləyici qurğulardan 209 su nümunəsi götürülərək, onlar üzərində 1700 mikrobioloji təhlil aparılmışdır.

Mövsümlə əlaqədar Abşeron yarımadasının sahil zolağı boyu çimərlik ərazilərində razılaşdırılmış cədvəl əsasında Səhiyyə Nazirliyinin Respublika Gigiyena və Epidemiologiya Mərkəzinin əməkdaşlarının birgə iştirakı ilə monitorinqlər keçirilmiş, müxtəlif çimərlik ərazilərindən su nümunələri götürülərək, onların üzərində laborator müayinələr aparılmışdır. Aparılmış laborator analizlərə əsasən modul tipli çirkab sutəmizləyici qurğular quraşdırılmış ərazilərdə mikrobioloji baxımdan dənizdə bağırsaq çöpü bakteriyalarının miqdarı norma daxilində olduğu müəyyən edilmişdir. Çimərlik ərazilərində keçirilmiş birgə monitorinqlərin nəticələrinə görə Səbail rayonunun Şıx, Qaradağ rayonunun Sahil və Sumqayıt çimərlikləri istisna olmaqla digər çimərlik ərazilər istifadəyə yararlı olmuşdur.

Su bioresurslarının artırılması və mühafizəsi sahəsində ötən il 335,02 milyon ədəd müxtəlif növ balıq körpələri artırılıb Kür çayına, Xəzər dənizinə və daxili su hövzələrinə buraxılmışdır ki, bunlardan 3,41 milyon ədədini nərəcinsli, 171,6 min ədədini qızılbalıq, 326,84 milyon ədədini çəkikimi, 4,6 milyon ədədini bitki ilə qidalanan balıq növləri təşkil etmişdir.

2011-ci il ərzində sularda 73 qanun pozuntusu aşkar olunmuş, 19 akt və 54 protokol tərtib edilmiş, 54 nəfər məsuliyyətə cəlb olunmuşdur.

Qanunu pozanlardan 8 ədəd qayıq, 70 ədəd tor, 740 ədəd müxtəlif növ balıq götürülmüşdür. Tədbir görülməsi üçün 3 iş respublikanın rayon məhkəmələrinə, 22 iş hüquq-mühafizə orqanlarına göndərilmiş, 29 iş isə inzibati qaydada departament tərəfindən baxılmışdır. Bioloji resurslara vurulmuş ziyanla bağlı ümumilikdə 38419 manat məbləğində iddia tətbiq edilmişdir.

2011-ci ildə departament tərəfindən “Balıqçılıq haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunvericiliyinə uyğun olaraq 22 hüquqi və 119 nəfər fiziki şəxsə balıq ehtiyatlardan istifadə etmək üçün icazə verilmişdir. Bu müddətdə sənaye ovu üçün kilkə, siyənək və axçalı balıq növlərinin ovlanmasına müvafiq kvotalar ayrılmış, nəre balıqartırma zavodlarının törədici balıqlarla təmin edilməsi və elmi-tədqiqat məqsədləri üçün nərəcinsli balıq növlərinin ovlanmasına icazə verilmişdir.

Dövlət Ekspertiza İdarəsinə respublikada sahibkarlığın inkişafı ilə əlaqədar ayrı-ayrı fiziki və hüquqi şəxslər, dövlət təşkilatları və vətəndaşlar tərəfindən, ümumilikdə 6391 müraciət daxil olmuşdur. Müraciətlərin əksər hissəsi respublikada təsərrüfat fəaliyyətlərinin təşkili ilə əlaqədar ekoloji rəylərin alınması, ekoloji-normativ sənədlərin razılaşdırılması, təhlükə yaradan yaşıllıqların vəziyyəti, dağ-mədən fəaliyyəti, tikinti və istehsalat təyinatlı torpaq sahələrinin ayrılması, müvafiq icazə sənədlərinin verilməsi və s. ilə əlaqədar olmuşdur.

Respublikada irihəcmli investisiya tələb edən regional və beynəlxalq əhəmiyyətli layihələrin ekspertizasına xüsusi diqqət yetirilmiş, onların respublikanın iqtisadi inkişafında əhəmiyyəti nəzərə alınaraq ekoloji qiymətləndirməsi aparılmışdır. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 04.05.2011-ci il tarixli 1490 nömrəli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2011-2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı”nın icrası ilə əlaqədar Bakı şəhəri və ətraf qəsəbələrdə sosial obyektlərin inşası üçün torpaq sahələrinin ayrılması və tikintilərin layihə sənədlərinin ekspertizası işləri yerinə yetirilmişdir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji tarazlığın qorunmasına yönəldilmiş fəaliyyəti beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində də davam etdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 25 iyun tarixli 347 nömrəli sərəncamına əsasən 2009-cu il 25-28 iyun tarixlərində Latviya Respublikasının Ətraf Mühit nazirinin rəhbərliyi altında nümayəndə heyətinin ölkəmizə səfəri çərçivəsində imzalanmış “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Latviya Respublikası Hökuməti arasında Ətraf Mühitin Mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığa dair Saziş”ə uyğun olaraq 2011-ci il 6-8 iyun tarixlərində Latviyanın Ətraf Mühit və Regional İnkişaf Naziri cənab Raymonds Veyonisin rəhbərlik etdiyi

nümayəndə heyətinin ölkəmizə səfəri çərçivəsində “Azərbaycan və Latviyanın ətraf mühit sektorları arasında əməkdaşlığa dair imkanlar” mövzusunda biznes forum keçirilmişdir.

2011-ci il 7-9 sentyabr tarixlərində Qəbələ şəhərində Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Beynəlxalq Pestsidlər Assosiasiyasının təşkilatçılığı ilə 11-ci Beynəlxalq Pestsid Forumu keçirilmiş və sonnda Forumun Bəyannaməsi (Qəbələ Bəyannaməsi) qəbul edilmişdir.

Xəzər dənizinin hidrometeorologiyası və çirklənməsinin monitorinqi üzrə Koordinasiya Komitəsinin (KASPKOM) növbəti 16-cı sessiyası 2011-ci il noyabrın 23-24-də Bakı şəhərində keçirilmişdir.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2011-ci ildə də müxtəlif ölkələrin ətraf mühit nazirlikləri ilə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığın qurulması istiqamətində işlər davam etdirilmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq fərman və sərəncamlarına əsasən “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Serbiya Respublikası Hökuməti arasında Ətraf Mühitin Mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığa dair Saziş”, “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Yunanistan Respublikası Hökuməti arasında Ətraf Mühitin Mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığa dair Saziş”, “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Türkiyə Respublikası Hökuməti arasında meşə təsərrüfatı sahəsində əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu” və “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Türkiyə Respublikası Hökuməti arasında meteorologiya sahəsində əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu” imzalanmışdır.

Həmçinin, Azərbaycan Respublikasının Hökuməti ilə Bolqarıstan və Türkmənistan hökumətləri arasında ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumları hazırlanmış və müvafiq tərəflərə təqdim edilmişdir.

Ötən il Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsindəki çoxsahəli fəaliyyətində ictimaiyyətin məlumatlandırılması və maarifləndirilməsi işi prioritet istiqamətlərdən biri olmuş, əhalinin ekoloji maariflənməsinə xidmət edən müxtəlif kütləvi tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, respublikanın müxtəlif regionlarında ali və orta təhsil müəssisələrində, idarə və təşkilatlarda “Ətraf mühitin mühafizəsi hamımızın borcudur”, “Yeni yaşlıqların salınmasında və mühafizəsində gənc nəslin rolu”, “Ətraf mühitin mühafizəsi — sağlamlığımıza təminatdır”, “İnsan və Təbiət”, “5 iyun “Ümumdünya Ətraf Mühit” günüdür, “Yaşlıqların mühafizəsi”, “Uşaqlara təmiz su – təmiz həyat”, “Selin yaranma səbəbləri və ona qarşı mübarizə tədbirləri”, “Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin ekologiya və təbiət ərazilərinin inkişafına göstərdiyi diqqət və qayğı” və s. mövzularda ekoloji təbliğat xarakterli seminar- məşğələlər, dəyirmi masalar, görüşlər təşkil olunmuşdur.

“Xəzər haftəsi”nin qeyd olunması ilə əlaqədar Xəzərin bioloji resurslarının mühafizə olunması və artırılması ilə bağlı görülmüş işləri ictimaiyyətə çatdırmaq məqsədilə KİV nümayəndələri Neftçala rayonu Xıllı Nərə Balıqartırma zavodunda olmuşlar. Burada jurnalistlərə müəssisədə yetişdirilən nərəcinsli balıqlar nümayiş etdirilmiş, zavodun fəaliyyəti və görülmüş işlərlə bağlı jurnalistləri maraqlandıran suallar mütəxəssislər tərəfindən cavablandırılmışdır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən dövlət müstəqilliyinin bərpasının 20-ci ildönümü münasibətilə hazırlanmış tədbirlər planına uyğun olaraq müvafiq işlər görülmüşdür. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin tapşırığına əsasən, 2011-ci il 02-04 noyabr tarixlərində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin dəstəyi ilə “Baku Expo” mərkəzində “Xəzər: Ətraf Mühit üçün Texnologiyalar” mövzusunda Beynəlxalq Ətraf Mühit Sərgisi keçirilmiş, Sərgidə, müxtəlif beynəlxalq və yerli şirkətlər həmçinin dövlət və qeyri hökumət təşkilatları iştirak etmişdir. Bakı Dövlət Universitetində Ekologiya və torpaqsünaslıq, Biologiya, Kimya Geologiya və Coğrafiya fakültələrinin müəllim və tələbələrinin iştirakı ilə dəyirmi masa keçirilmiş, BDU-nun bir qrup tələbəsi (gənc nəslin ekologiya, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə və ətraf mühitin qorunub mühafizə edilməsi, bərpası və davamlı inkişafı ilə bağlı təhsil sahəsində xüsusilə fərqləndiyinə görə) Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Fəxri Fərmanı ilə təltif edilmiş və mükafatlandırılmışlar.

Ekoloji təbliğat sahəsində Orxus Konvensiyasının Azərbaycanda həyata keçirilməsini təmin etmək və ətraf mühit məsələləri ilə bağlı əhalinin məlumatlandırılması və maarifləndirilməsi məqsədilə Bakı, Gəncə və Qazax şəhərlərindəki Orxus İctimai Ekoloji İnformasiya Mərkəzlərində ətraf mühitə dair siyasətin formalaşmasında hökumət və qeyri hökumət təşkilatları arasında görüşlər təşkil edilmiş, bu sahədə fəaliyyət göstərən yerli təşkilatlarla beynəlxalq təşkilatlar arasında əlaqə yaradılmasına köməklik göstərilmiş. QHT-lərin ictimaiyyəti maraqlandıran ədəbiyyat və internet resurslarından ödənişsiz istifadə imkanı yaradılmışdır. İl ərzində respublika ərazisində fəaliyyət göstərən Orxus mərkəzlərində 17 seminar-məşğələ, dəyirmi masa, digər kütləvi tədbirlər keçirilmiş, 800 nəfərdən artıq QHT, ziyalı, tələbə və sair təbəqələrin nümayəndələri qeyd olunan xidmətlərdən istifadə etmək məqsədilə Orxus mərkəzlərinə müraciət etmişlər.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 18 iyun 2007-ci il tarixli sərəncamı ilə hər il 18 iyun tarixinin “İnsan Hüquqları Günü” kimi qeyd olunması ilə əlaqədar keçirilən “İnsan Hüquqları ayı”nda Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin tabeli qurumları tərəfindən bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Nazirliyin fəaliyyətini əks etdirən 535 press-reliz mütəmadi olaraq Nazirliyin internet sahifəsində yerləşdirilməklə ictimaiyyət və KİV nümayəndələrinin diqqətinə çatdırılmışdır. İl ərzində KİV-də Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin fəaliyyətini əks etdirən 1920-dən artıq material dərc olunmuş, həmçinin televiziya və radiolarda müxtəlif ekoloji mövzularda çıxışlar təşkil edilmişdir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə ətraf mühitin sağlamlaşdırılması istiqamətində son illərdə həyata keçirilən tədbirlər tanınmış xarici təşkilatlar tərəfindən də yüksək qiymətləndirilmişdir. ABŞ-ın Yel və Kolumbiya Universitetləri tərəfindən 2012-ci ilin yanvar ayında Beynəlxalq Ekoloji Fəaliyyətin Nəticələrinin İndeksi (Environmental Performance Index) hazırlanmışdır. Sənəddə 132 ölkə arasında 2 istiqamət üzrə qiymətləndirmə aparılmışdır: ölkənin ekoloji vəziyyəti və ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı son 10 ildəki fəaliyyətin nəticələrində təsdiq olunur ki, sözügedən qiymətləndirməyə əsasən mövcud ekoloji vəziyyətə görə Azərbaycan 111-ci, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsindəki son 10 illik fəaliyyətə görə isə 2-ci yerdədir.

Beynəlxalq Ekoloji Fəaliyyətin Nəticələrinin İndeksində ətraf mühitin vəziyyəti və ekoloji vəziyyətin dəyişikliyi geniş çərçivədə aparılmış, sırf ətraf mühit komponentləri ilə bərabər, qapalı məkanlarda havanın keyfiyyəti, uşaq ölümü, kənd təsərrüfatına subsidiyalar kimi məsələlər olmaqla 10 sahə üzrə 22 indikator əsasında qiymətləndirilmişdir.

Son illər ölkədə ətraf mühit sahəsində aparılan islahatlar və fəaliyyətin qiymətləndirilməsinin təhlili göstərir ki, ekoloji problemlərin həlli istiqamətində sürətlə həyata keçirilən tədbirlər effektiv olmuş və fəaliyyət istiqaməti düzgün seçilmişdir.

Respublika.-2012.-8 mart.-№55.-S.6.

Azərbaycanda ekoloji problemlər başqa dövlətlərlə müqayisədə daha sürətlə həll olunur

ABŞ-ın Yel və Kolumbiya Universitetləri tərəfindən bu ilin yanvar ayında Beynəlxalq Ekoloji Fəaliyyətin Nəticələrinin İndeksi (Environmental Performance Index) hazırlanıb.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin mətbuat xidmətindən Lent.az-a verilən məlumata görə, sənəddə 132 ölkə arasında 2 istiqamət, ölkənin ekoloji vəziyyəti və ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı son 10 ildəki fəaliyyətin nəticələri üzrə qiymətləndirmə aparılıb.

Mövcud ekoloji vəziyyətə görə, Azərbaycan 111-ci, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsindəki son 10 illik fəaliyyətə görə isə 2-ci yerdədir. Beynəlxalq Ekoloji Fəaliyyətin Nəticələrinin İndeksində ətraf mühitin vəziyyəti və ekoloji vəziyyətin dəyişikliyi 10 sahə üzrə 22 indikator əsasında qiymətləndirilib: meşə ehtiyatlarının vəziyyəti, meşə örtüyünün dəyişməsi və meşə itkiləri; istilik effekti yaradan qazların adam başına, istehsal olunan hər kilovat/saat elektrik enerjisinə və ÜDM-ə nisbətən miqdarı və bərpa olunan enerji; uşaq ölümü; əsas yaşam yerlərinin mühafizəsi, mühafizə olunan dəniz əraziləri və biotopların mühafizəsi; içməli su və kanalizasiya xidmətləri ilə təminat; kənd təsərrüfatına subsidiyalar və pestisidlərin tənzimlənməsi; SO₂-nin adam başına düşən və ÜDM-ə nisbətən miqdarı; bərk hissəciklər və qapalı məkanlarda havanın keyfiyyəti; sudan istifadə; şelf zonasında balıqçılığın həcmi və balıq ehtiyatlarının ovlanması. Siyahıdan göründüyü kimi, ekoloji qiymətləndirmə geniş çərçivədə aparılmış, sırf ətraf mühit komponentləri ilə bərabər, qapalı məkanlarda havanın keyfiyyəti, uşaq ölümü, kənd təsərrüfatına subsidiyalar kimi məsələlər də qiymətləndirilib. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin səlahiyyətinə aid olan komponentlərin qiymətləndirilməsinin təhlili göstərir ki, ekoloji problemlərin həlli istiqamətində sürətlə həyata keçirilən tədbirlər effektiv olmuş və fəaliyyət istiqaməti düzgün seçilib.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi bildirir ki, ətraf mühitin vəziyyəti ilə bağlı 111-ci yer, həmin sənəddə qeyd olunan son illərdə əldə olunmuş ekoloji inkişaf nəzərə alınmaqla, müəyyən suallar doğursa da, Azərbaycanda ekoloji problemlərin mövcudluğu və onların əsasən keçmişdən miras qaldığı hamıya məlumdur: “Neftlə çirklənmiş və degradasiyaya uğramış ərazilər, tullantıların və çirkab suların idarə olunması ilə bağlı problemlər, su ehtiyatlarının və atmosfer havasının çirklənməsi və s. Sözsüz ki, ətraf mühitin vəziyyəti qiymətləndirilən zaman bu məqamlar əsas götürülüb. 150 il ərzində Abşeron yarımadasında 10 min hektar torpaq neftlə çirklənib, son illər ərzində bunun yüzlərlə hektarı təmizlənib. Lakin bu işlər böyük həcmdə maliyyə vəsaiti və vaxt tələb etdiyinə görə problem qısa müddətdə aradan qaldırıla bilməz. Su təchizatı və sanitariya ilə bağlı yığılıb qalmış problemlərin də sürətlə həllinə başlanılıb və böyük investisiya qoyuluşları hesabına respublikanın bütün bölgələrində iri layihələr həyata keçirilir. Lakin bu problemin də tam şəkildə həlli müəyyən vaxt tələb edir”.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi vurğulayır ki, ümumilikdə, bu günə kimi ekologiya sahəsində qiymətləndirmə aparən beynəlxalq reyting agentlikləri və anonim müəlliflərin (“Blacksmith Institute” (ABŞ), “Mercer Human Resource Consulting” (İngiltərə), “NYC” Beynəlxalq Reyting Şirkəti və s.) mənşəyi məlum olmayan məlumatlar əsasında Azərbaycandakı fəaliyyəti adətən mənfi qiymətləndirdiyini nəzərə alaraq, ABŞ-ın tanınmış Yel və Kolumbiya Universitetləri tərəfindən hazırlanmış Ekoloji İndeksdə Azərbaycanın son illərdə ən çox nailiyyətlər əldə etmiş ölkələr arasında 2-ci yeri tutması ölkədə ətraf mühitin sağlamaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərin obyektiv qiymətləndirilməsini göstərir. Ekoloji Fəaliyyətin Nəticələrinin İndeksində ətraf mühitin vəziyyəti və ekoloji vəziyyətin dəyişikliyi 10 sahə üzrə 22 indikator əsasında qiymətləndirilib.

Uşaq ölümü indikatoru əsasında qiymətləndirilən ətraf mühitlə bağlı xəstəliklər üzrə Azərbaycan 86-cı yerdə olmasına baxmayaraq, bu göstərici üzrə son illərdəki fəaliyyətə görə Azərbaycan maksimum nəticə göstərərək birinci yeri tutub. Buna insan sağlamlığına mənfi təsir edən ekoloji problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində görülmüş işlər zəmin yaradıb. Belə ki, təhlükəli tullantıların idarə olunması sahəsində dəyişikliklər, o cümlədən 300 min tona yaxın cəvə tərkibli toksiki tullantıların müasir təhlükəli tullantılar poliqonunda tam zərərsizləşdirilməsi, əhalinin içməli su ilə, o cümlədən regionlarda 340 minə yaxın əhalinin Ümumdünya Səhiyyə

Təşkilatının tələblərinə cavab verən içməli su ilə təmin edilməsi, bərk məişət tullantıları və çirkab suların idarə olunmasındakı irəliləyişlər, neftlə çirkənlənmiş ərazilərin reabilitasiyası və s. fəaliyyət belə nəticələrin əldə olunmasına gətirib çıxarıb.

Meşələrlə bağlı məsələlərdə qiymətləndirmə aparılmış hər 3 komponent üzrə – meşə ehtiyatlarının vəziyyəti, meşə örtüyünün dəyişməsi və meşə itkiləri sahəsində – həm ətraf mühitin vəziyyətinin indeksi, həm də ekoloji inkişafın göstəricilərinə görə Azərbaycan ən yüksək nəticə göstərərək 132 dövlət arasında 1-ci yeri tutur. Belə yüksək qiymət sevindirici haldır, çünki Azərbaycanda meşələrin sahəsi siyahının sonunda qərarlaşmış bir çox dövlətlərlə müqayisədə çox azdır. Buna baxmayaraq, Azərbaycanın meşələrlə bağlı yüksək qiymətləndirilməsi əldə olunmuş nailiyyətləri göstərir. Bu qiymətləndirmədə, yeni meşə əkinləri nəticəsində meşə ilə örtülü ərazilərin sahəsinin ümumi ölkə ərazisinin 11,4 faizdən 11,8 faizədək artırılması, sənaye qırıntılarının qadağan olunması, meşələrin mühafizəsi tədbirlərinin gücləndirilməsi, o cümlədən qanunsuz ağacəkəmə hallarının qarşısının alınması, regionların qazlaşdırılması, KİV və QHT-lərlə birgə ictimaiyyət arasında aparılmış təbliğat hesabına qırıntı hallarının ilbəil azalması nəzərə alınır.

İqlim dəyişikliyi bəndi üzrə Azərbaycan son illərdəki fəaliyyətə görə 1-ci, mövcud vəziyyətə görə isə 67-ci yerdədir. Məlumdur ki, Azərbaycan BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının istilik effekti yaradan qazların tullantılarının azaldılması üzrə kəmiyyət öhdəliyi götürməyən tərəf olsa da, tullantıların azaldılması istiqamətində konkret tədbirlər hesabına, son illər iqtisadiyyatın intensiv inkişafına baxmayaraq, həmin tullantılar 1990-cı baza ilindəki 70 milyon tondan 48 milyon tona enib. Buna ətraf mühitin mühafizəsi və iqlim dəyişmələrinin təsirlərinin yumşaldılması da daxil olmaqla, davamlı inkişaf prinsiplərinə böyük önəm verilməsi nəticəsində nail olunub. Ümumilikdə, Kioto prosesi başladıqdan bəri istilik effekti yaradan qazların tullantılarının təxminən 500 milyon ton azaldılmasına müvəffəq olunub. Bu həcm inkişaf etmiş böyük bir Avropa dövlətinin, misal üçün, İspaniyanın illik emissiyasına bərabərdir. Alternativ enerji sektorunun inkişafı prioritet istiqamət kimi seçilmiş, ildə 30 meqavatt gücündə günəş panellərinin istehsalı zavodu istifadəyə verilmiş, hibrid enerji layihəsi həyata keçirilib. Böyük Qafqazın Bazardüzü-Şahdağ-Tufandağ ərazisində iqlim dəyişmələrinin tədqiqi, buradakı buzlaqların iqlim dəyişmələri ilə əlaqədar dinamikasının, həmçinin bu ərazidəki ekosistemin kompleks öyrənilməsi məqsədilə “Kompleks Hidrometeoroloji və Ekoloji Tədqiqat Elm Mərkəzi” yaradılmış, Tufandağın zirvəsində, Şahdağda və Şahdüzündə avtomat meteoroloji stansiyalar quraşdırılmış və enerji tələbatı alternativ enerji hesabına təmin olunub. Həyata keçirilən bütün bu tədbirlərin nəticələri reytingdə nəzərə alınır.

Beynəlxalq Ekoloji İndeksdə əsas yaşam yerlərinin mühafizəsi, biomaqların mühafizəsi və mühafizə olunan dəniz əraziləri indikatorları əsasında qiymətləndirilmiş biomüxtəliflik üzrə Azərbaycan son on ildə inkişafa görə 45-ci, faktiki vəziyyətə görə isə 100-cü yerdədir. Bu inkişaf, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri şəbəkəsinin yaradılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər (xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi 2003-cü ildəki 478 min hektardan 882 min hektaradək artırılıb ki, bu da ümumi ölkə ərazisinin 10,2 faizini təşkil edir, o cümlədən ilk dəfə olaraq 2003-cü ildən etibarən yaradılmasına başlanmış və hazırda mövcud olan 8 Milli Parkın ümumi sahəsi ölkə ərazisinin 3,6 faizini təşkil edir), nadir bioloji növlərin artırılması, onların tarixən məskunlaşdıqları ərazilərə reintroduksiya olunması (yalnız 2011-ci ildə 100 başadək ceyran öz areallarına köçürülüb), mühafizə tədbirlərinin ciddiləşdirilməsi hesabına nəslə kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan nadir növlərin təbii artımına nail olunması (nəticədə bir sıra növlərin artıq qırmızı siyahıdan çıxarılması nəzərdə tutulub) ilə bağlıdır.

Suyun insan sağlamlığına təsiri (indikatorlar - içməli su və kanalizasiya xidmətləri ilə təminat) üzrə Ətraf mühitin vəziyyətinin indeksi 111, son 10 ildə Ekoloji inkişafın göstəricisi isə 56-dır. Bu istiqamət qiymətləndirilərkən bir tərəfdən bu günədək ümumilikdə, kanalizasiya sisteminin mövcudluğu və əhalinin içməli su ilə təminatı məsələləri, digər tərəfdən isə son müddət ərzində bu sahədə görülmüş işlər nəzərə alınır. Son illər ölkədə mərkəzləşmiş kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması, mövcud tullantı sutəmizləyici qurğuların modernləşdirilməsi və yenilərinin inşası üzrə böyük layihələr icra olunur, həmçinin su hövzələrinin hətta kiçik lokal mənbələrdən çirkənlənməsinin qarşısını almaq üçün modul tipli təmizləyici qurğulardan ibarət xəzəryanı ölkələr arasında ilk dəfə “Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi” yaradılıb.

Ölkə əhalisinin təhlükəsiz içməli su ilə təmin edilməsi üçün boru kəmərlərinin çəkilişi və təmizləyici qurğuların qurulması üzrə iri miqyaslı layihələr həyata keçirilir. Eyni zamanda, mərkəzləşmiş şəkildə təmiz içməli suya çıxışı olmayan ən ucqar yaşayış məntəqələrinin də tez bir zamanda təhlükəsiz su ilə təmin edilməsi üçün modul tipli sutəmizləyici qurğular qurulur (2007-2011-ci illər ərzində 188 kənddə 340 min nəfər əhali ekoloji cəhətdən təmiz içməli su ilə təmin olunmuş və hazırda 44 min əhalisi olan 33 kənddə işlər davam etdirilir).

Azərbaycan eyni zamanda, kənd təsərrüfatı üzrə (indikatorlar - kənd təsərrüfatına subsidiyalar və pestisidlərin tənظیمlənməsi) 111-ci, bu sahədəki inkişaf göstəricilərinə görə isə orta mövqedə qərarlaşıb (58-ci yer). Bu sahədə qiymətləndirmə zamanı kənd təsərrüfatına ayrılan subsidiyaların miqdarı, pestisidlərin idarə olunması sahəsindəki fəaliyyət, o cümlədən Cəngi Pestisidlər poliqonunun rekonstruksiya olunması və vaxtı keçmiş pestisidlərin inventarlaşdırılaraq sözügedən poliqonda zərərsizləşdirilməsi məsələləri nəzərə alınıb.

Atmosfer havasının ekosistemə təsiri (SO₂-nin adambaşına düşən və ÜDM-ə nisbətən miqdarı) üzrə Azərbaycana 94-cü, bu sahədəki son 10 ildə inkişaf göstəricilərinə görə isə 24-cü yer verilib. Ölkənin bu sırada qərarlaşmasına səbəb elektrik enerjisinin alınmasında mazutdan imtina olunaraq tamamilə təbii qaza keçilməsi və elektrik enerjisi vahidinin istehsalına sərf olunan şərti yanacağın 2000-2010-cu illər ərzində 411,3 qramdan 304,5 qramadək azaldılmasıdır. Atmosfer havasının insan sağlamlığına təsiri (bərk hissəciklər və qapalı məkanlarda havanın keyfiyyəti) baxımından Azərbaycan 76-cı, bu sahədəki inkişaf göstəricilərinə görə isə 116-cı yeri tutub. Bunun da əsas səbəbi son illərdə nəqliyyat vasitələrinin sayının kəskin dərəcədə artması və tikinti sektorunun inkişafı ilə bağlı atmosfərə atılan zərərli maddələrin miqdarının çoxalmasıdır.

Su ehtiyatlarının ekosistemə təsiri (kəmiyyət göstəriciləri) komponenti üzrə həm Ətraf mühitin vəziyyətinin indeksi, həm də Ekoloji inkişafın göstəricilərinə görə Azərbaycan mənfi qiymətləndirilmişdir (127-ci yer). Bu Azərbaycanın su ehtiyatlarının məhdud olması və onun əsas hissəsinin ölkə hüdudlarından kənarda formalaşması, çayların nizamlanması və su itkiləri ilə izah edilir. Balıqçılığa dair göstərici üzrə Azərbaycan qiymətləndirilməyib. Bu sahə üzrə qiymətləndirmə 200 illik iqtisadi zona konseptinə əsasən aparılır. Xəzər dənizinin statusuna dair danışıqlar hələ başa çatmadığından qeyd olunan qiymətləndirmə Azərbaycan üzrə aparılmayıb.

Qeyd edək ki, Azərbaycanla yanaşı, irəliləyişə nail olmuş ölkələr arasında Latviya, Rumıniya, Albaniya, Slovakiya, İrlandiya, Belçika da var. Bu sahədə ən pis göstəricilərə malik olan ölkələr kimi Rusiya, Küveyt, Səudiyyə Ərəbistanı, Bosniya-Herseqovina, Estoniya, Qazaxıstan, Cənubi Afrika və Türkmənistan göstərilmişdir. Ekoloji inkişafın göstəricilərinə görə MDB məkanında Azərbaycandan sonra ən yaxşı yeri 40-cı yerdə qərarlaşmış Belarus tutub.

Ekspress.-2012.-11-13 fevral.-№25.-S.11.

Ekoloji layihələr uğurla həyata keçirilir

AZƏRBAYCAN ƏRAZİSİNDƏ YAŞILLIQLARIN SAYININ ARTIRILMASINA QƏRAR VERİLİB

ÖLKƏ rəhbərinin ətraf mühitin mühafizəsi ekoloji tarazlığın qorunması ilə bağlı məsələləri daim diqqət mərkəzində saxlaması bu istiqamətdə aparılan işlərə böyük təkan verib, eyni zamanda iri layihələr də uğurla həyata keçirilib. 2010-cu ilin ölkə başçısı tərəfindən "Ekologiya ili" elan olunması isə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin bu dövr üçün fəaliyyət proqramının prioritetlərinin ardıcılığını müəyyənləşdirib, Azərbaycan ərazisində yaşıllıqların sayının daha da artırılması ön plana çəkilmiş və əvvəlki illərdə olduğu kimi ekoloji siyasət sahəsində aparılan məqsədyönlü fəaliyyət davam etdirilib.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin inkişaf etdirilməsi, yeni xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin, ekoloji şəbəkənin yaradılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər və bioloji müxtəlifliyin qorunması istiqamətində aparılan işlər davam etdirilib. Belə ki, Sumqayıtçay və Qobustan alçaq dağlıq ərazilərində dövlət təbiət yasaqlığının yaradılması məqsədilə zəruri torpaqayırma sənədləri işlənilmiş və hazırda aidiyyəti qurumlarla razılaşdırma proseduru həyata keçirilir.

Almaniya Federal Hökumətinin dəstəyi ilə "Qafqaz təşəbbüsü" proqramı çərçivəsində "Samur-Yalama" Milli Parkı layihəsi ilə əlaqədar tender vasitəsilə icraçı şirkət müəyyən olunub. Hal-hazırda, layihənin həyata keçirilməsi istiqamətində atılacaq addımlar müəyyən edilib və müvafiq tədbirlər həyata keçirilir.

Zaqatala-Balakən regionunda ölkə tarixində ilk biosfer rezervatının yaradılması ilə əlaqədar xarici ekspertlərlə birlikdə müvafiq tədbirlər həyata keçirilib. Artıq "Zaqatala-Balakən Biosfer Qoruğunun yaradılması və dayanıqlı İnkişafı Üzrə Razılaşmalara dair Protokol"un layihəsinin, müvafiq nazirlik və komitələrdən daxil olan rəy və təkliflər nəzərə alınmaqla son variantı hazırlanıb və Nazirlər Kabinetinə göndərilib. Nazirlər Kabinetinin 2010-cu il 08 iyul 193S sayılı Sərəncamı ilə Şahdağ Milli Parkının ərazisi 14613,1 hektar genişləndirilib. H. Əliyev Fondunun dəstəyi ilə keçirilən layihə nəticəsində ceyranların tarixi arealları hesab olunan Qobustan, Acınohur, Ağgöl ərazilərinə ceyran fərdləri köçürülmüş, 2010-cu ilin yayında Ağ- göldə onların təbii artımı müşahidə olunub. Bu ilin 24 dekabr tarixində Prezident İlham Əliyev və xanımı Mehriban Əliyeva ceyranların tarixən məskunlaşdığı yerlərdən- biri olan Abşeron rayonunun Pirəkəşkül qəsəbəsi yaxınlığındakı əraziyə ilk ceyran sürüsünün (21 baş) buraxılması prosesini izləyiblər.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 dekabr 2008-ci tarixli 109 nömrəli Sərəncamına əsasən ölkəmizdə ən müasir standartlara cavab verən Zooloji Parkın yaradılması təsbit edilib. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2010-cu il aprel 93S sayılı Sərəncamı ilə Zooloji Parkın yaradılması ilə əlaqədar Abşeron rayonunun Qobu ərazisində 55 hektar torpaq sahəsi ayrılıb. Zooloji Parkın yaradılması məqsədilə dizayn-layihələndirmə işlərinin aparılması üçün açıq tender keçirilmiş və qalib şirkət müəyyən edilib. Artıq layihə üzrə master planın və texniki şərtlərin hazırlanması üzərində işlər yekunlaşma mərhələsindədir. 2010-cu il 29 dekabr tarixində ETSN-de "Ekodenge" Təşkilatının və QHT nümayəndələrinin iştirakı ilə Zooloji Park Layihəsinin təqdimatı keçirilib.

ETSN-in müvafiq qurumlarının, Daxili İşlər və Vergilər Nazirliklərinin əməkdaşlarının birgə iştirakı ilə vəhşi təbiətdən heyvanların götürülməsi və istirahət kompleksləri, restoran, kafe, eləcə də digər iaşə obyektlərində müvafiq icazə olmadan saxlanılmasının qarşısını almaq məqsədilə mütəmadi reydlər keçirilmiş, qanunu pozmuş şəxslər Azərbaycan Respublikasının "Heyvanlar aləmi haqqında" Qanununa müvafiq olaraq inzibati qaydada məsuliyyətə cəlb edilərək cərimə olunublar.

Eyni zamanda, milli park və dövlət təbiət qoruqlarının ərazisində qanun pozucularına qarşı 624 akt, 187 protokol tərtib edilmiş, təbiətə 63983,18 manat dəyərində ziyan hesablanmış, inzibati qaydada 114910 manat məbləğində cərimə tətbiq edilib. 19 iş baxılması üçün hüquq-mühafizə orqanlarına, 54 iş rayon məhkəmələrinə göndərilib.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ətraf mühitin mühafizəsinə nəzarəti həyata keçirən qurumları tərəfindən hüquqi, fiziki şəxslər və vətəndaşlar tərəfindən yol verilmiş qanun pozuntularına görə 2206 akt və 828 protokol tərtib olunmuş, aşkar edilmiş nöqsanların aradan qaldırılması üçün 862 icrası məcburi olan müddətli "məcburi göstəriş"lər verilib. Qanun pozuntusuna yol verdiklərinə görə hüquqi və fiziki şəxslərə qarşı ümumilikdə 815 iş üzrə 6,1 milyon manat məbləğində cərimə tətbiq edilib.

Su bioresurslarının artırılması və mühafizəsi sahəsində 2010-cu ildə 439,4 milyon ədəd müxtəlif növ vətəgə əhəmiyyətli balıq körpələri süni və təbii yolla artırılıb su hövzələrinə buraxılmışlar. Müəyyən edilmiş proqnozlara

bütün növlər üzrə 101,2 faiz əməl olunub. Su bioresurslarının mühafizəsi ilə əlaqədar brakonyerlərdən 7 qayıq, 4 mühərrik, 125 tor, 3300 qırmaq-kalada, 785 ədəd müxtəlif növ balıq götürülüb.

Dövlət Ekspertiza İdarəsinə respublikada sahibkarlığın inkişafı ilə əlaqədar olaraq ayrı-ayrı fiziki və hüquqi şəxslər, dövlət təşkilatları və vətəndaşlar tərəfindən 2832 müraciət daxil olub. Respublikada irihəcmli investisiya tələb edən regional və beynəlxalq əhəmiyyətli layihələrin ekspertizasına xüsusi diqqət yetirilmiş, onların respublikanın iqtisadi inkişafında əhəmiyyətləri nəzərə alınaraq ekoloji qiymətləndirmələri aparılıb.

Həmçinin Azərbaycan Respublikası və Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən "Milli Su Təchizatı və Kanalizasiya Xidmətləri Layihəsi" çərçivəsində birinci və ikinci mərhələlər üzrə müəyyən olunmuş rayonların su təchizatı və kanalizasiya şəbəkələrinin yenidənqurulması məqsədilə Texniki İqtisadi Əsaslandırma, Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) və tikinti layihələrinin razılaşdırılması işləri yerinə yetirilib.

ƏMTQ Layihələrinin Ekspertizası üzrə il ərzində 22 layihəyə baxılıb, ondan 20 layihə müsbət qiymətləndirilmiş, 2 layihə müvafiq dəyişikliklər aparılmaq üçün geri qaytarılıb.

Hazırda Ətraf Mühitə Təsirinin Qiymətləndirilməsi sənədlərinin razılaşdırılması məqsədi ilə "Milli su təchizatı və kanalizasiya xidmətləri layihəsi" çərçivəsində kiçik şəhərlərin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yenidənqurulması üzrə dövlət və qeyri-hökumət təşkilatları ilə müvafiq müzakirələr aparılır. Ətraf mühitin sağlamaşdırılması istiqamətində indiyə qədər görülmüş işlərin növbəti illərdə də davam etdirilməsi üçün "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2010-2014-cü illər üçün əlavə tədbirlər planı" hazırlanmış və aidiyyəti qurumlarla razılaşdırılaraq Nazirlər Kabinetinə təqdim edilib. Beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində fəaliyyət ardıcılıqla davam etdirilmiş, bir sıra region dövlətləri, inkişaf etmiş dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa dair sazişlər hazırlanıb. Övvəlki illərdə olduğu kimi, 2010-cu ildə də müxtəlif ölkələrin ətraf mühit nazirlikləri ilə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığın qurulması istiqamətində işlər həyata keçirilib. Bundan əlavə, Fransa, Litva və Suriya ölkələri ilə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlıq məqsədilə müvafiq layihələr hazırlanıb.

2010-cu il - Ekologiya ilində BMT-nin Ətraf Mühitə Proqramı (UNEP) tərəfindən İtaliyanın Genuya, İsveçrənin Cenevrə şəhərləri ilə yanaşı respublikamızın paytaxtı Bakı şəhəri də Dünya Ətraf Mühitə Günü 2010-cu ildə Avropa regionunda qeyd edilməsi üçün əsas üç şəhərdən biri elan edilib. "Ümumdünya ətraf mühit günü-2010"-a Avropa regionu üzrə öndərlik edəcək üç şəhərdən biri kimi Bakının seçilməsi heç də təsadüfi deyil. Bu, ilk növbədə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkə iqtisadiyyatının, sosial-mədəni həyatın bütün sahələrində, o cümlədən, ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin sağlamaşdırılmasında aparılan ardıcıl və məqsədyönlü fəaliyyətin uğurlu nəticəsidir.

"Ekologiya İli" çərçivəsində Qəbələ şəhərində UNEP və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin birgə təşkilatçılığı ilə Biomüxtəliflik üzrə BMT-nin Baş Assambleyasının növbəti sessiyasına hazırlıq üzrə Avropanın Ətraf Mühitə Nazirləri və ekspertlər səviyyəsində konfrans keçirilmiş və yekun sənəd olaraq "Qəbələ Bəyannaməsi" qəbul olunub.

"Ekologiya ili" çərçivəsində 2010-cu ilin 16-18 sentyabr tarixlərində Bakı şəhərində "Azərbaycan Yaşıl Dünya naminə" Beynəlxalq ekoloji sərgi təşkil olunmuş, açılışda ölkə rəhbəri İlham Əliyev iştirak edib və nümayiş olunan eksponatlarla tanış olub. Sərgidə beynəlxalq və yerli şirkətlərlə yanaşı, aidiyyəti dövlət qurumları, ekoloji QHT-lər öz eksponatlarını nümayiş etdiriblər.

5-6 oktyabr tarixlərində Qəbələdə MDB Dövlətlərarası Hidrometeorologiya Şurasının 22-ci sessiyası keçirilib. Sessiyada regionda hidrometeoroloji fəaliyyətin əlaqələndirilməsi, məlumatlar mübadiləsinin tənzimlənməsi, müasir hidrometeoroloji müşahidə və təhlil texnologiyalarının tətbiqi, birgə elmi-tədqiqat işlərinin aparılması, normativ və metodiki sənədlərin işlənməsi və s. məsələlər müzakirə olunub.

**Yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə dərc edilib.**

İki sahil.-2012.-8 fevral.-№22.-S.8.

Nəqliyyatın ekoloji problemləri

İl ərzində respublikamızda avtomobil nəqliyyatından atmosfərə 600 min tondan çox çirkləndirici maddələr atılır

Ramiz Zeynalov,

BYPNT Baş Assambleyasının üzvü,
Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti
YHTK-nın sədr müavini, DİN Baş DYP İdarəsinin rəisi,
polis general-mayoru

Məqalədə nəqliyyatın ekoloji problemləri elmi cəhətdən araşdırılaraq nəzərdən keçirilir. Müasir dövrdə global ekoloji problemlərin yaranmasının başlıca səbəblərindən biri də nəqliyyat vasitələri tərəfindən ətraf mühitin çirkləndirilməsi göstərilir. Digər nəqliyyat növləri (dəmir yolu, hava nəqliyyatı, dəniz və su (çay) nəqliyyatı və s.) ilə müqayisədə nəzərə alınmalıdır ki, atmosferin çirkləndirilməsində avtomobil nəqliyyatının payı daha çoxdur. İntensiv avtomobilləşmə şəraitində göstərilən problemin həlli ilə bağlı bir sıra əhəmiyyətli təkliflər irəli sürülür ki, onların da müstəqil Azərbaycan Respublikasında gələcəkdə hazırlanacaq vahid nəqliyyat strategiyası və nəqliyyat təhlükəsizliyi konsepsiyasında nəzərə alınması tövsiyə edilir.

Müasir dövrdə ölkənin iqtisadi infrastrukturunda nəqliyyat sistemi xüsusi yer tutur. İnsanların, cəmiyyətin və dövlətin nəqliyyat tələbatının ödənilməsi, yük və sərnişin daşımalarının həyata keçirilməsi məhz nəqliyyat sisteminin müntəzəm fəaliyyət göstərməsindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Bu istiqamətdə cəmiyyətin gündəlik həyat fəaliyyətində digər nəqliyyat növləri (dəmir yolu, hava nəqliyyatı, dəniz və su (çay) nəqliyyatı və s.) ilə müqayisədə avtomobil nəqliyyatı kompleksi aparıcı yer tutur.

Avtomobil nəqliyyatının əhəngdar işi isə, təbii ki, onun iştirak etdiyi yol hərəkəti prosesində təhlükəsizliyin etibarlı şəkildə təmin olunmasını tələb edir. Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, yol hərəkəti təhlükəsizliyi ümumi milli təhlükəsizlik sisteminə aid olan vacib məsələdir və onun təmin edilməsi dövlətin və onun icra hakimiyyəti orqanlarının əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biridir. Yol hərəkəti təhlükəsizliyinin aktuallığı küçə və yol şəbəkəsində mövcud olan hərəkət şəraiti və avtomobillərin artım tempi ilə funksional formada qarşılıqlı əlaqəlidir.

Eyni zamanda, qeyd etmək lazımdır ki, avtomobilləşmə prosesinin müsbət nəticələri ilə yanaşı, təəssüf ki, bəzi neqativ cəhətləri də vardır – avtonəqliyyatın zəhərli tullantıları ilə ətraf mühitin çirkləndirilməsi ən böyük ekoloji faktordur. Ətraf mühitin çirklənməsi dedikdə atmosferin insan həyatına və sağlamlığına təhlükə törədən, heyvanların (fauna) və bitkilərin (flora) qorunmasına ziyan vuran, metalları korroziyaya uğradan, görünməni məhdudlaşdıran, arzuolunmaz iy və qoxu yaradan qazaoxşar, maye və bərk maddələrlə çirklənməsi (korlanması) başa düşülür. Qloballaşan dünyada bəşəriyyəti narahat edən problemlərdən biri planetin məhz ekoloji vəziyyətinin getdikcə pisləşməsidir. Davamlı insan inkişafı proqramı çərçivəsində beynəlxalq ictimaiyyət və hər bir dövlət bu dünyəvi problemin həllinə çalışır.

Azərbaycan Respublikası da öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra bir sıra beynəlxalq nəqliyyat təşkilatına (məsələn, Beynəlxalq Yol Polisi və Nəqliyyat Təşkilatına və s.) üzv olmuş, beynəlxalq nəqliyyat konvensiyalarına qoşulmuş və nəqliyyat daşımaları sahəsində bir çox dövlətlərlə müvafiq sazişlər bağlamışdır: şübhəsiz, bu proseslərdə müvafiq ekoloji problemlərin həlli ilə bağlı məsələlər önəmli yer tutur.

Respublikada əsas ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş hüquqi islahatların həyata keçirilməsi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən bu işin müasir dövrün tələbləri səviyyəsində elmi əsaslandırılmış kontekstdə uğurla davam etdirilməsi həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin yürütdüyü uğurlu siyasətin nəticəsidir ki, ekoloji amillər də daxil olmaqla yol hərəkəti təhlükəsizliyinin etibarlı şəkildə təmin edilməsi istiqamətində mühüm tədbirlər görülmüş, yol infrastrukturu müasirləşmiş, yeni informasiya-kommunikasiya texnologiyaları tətbiq olunmuşdur və bu məsələ möhtərəm Prezidentin daim nəzarətindədir.

Belə ki, ətraf mühitin qorunması sahəsində müvafiq strateji proqramlar müvəffəqiyyətlə icra edilir. Toxunulmuş problemin həlli istiqamətində lazımi normativ hüquqi baza da yaradılmışdır. Bu baxımdan «Yol hərəkəti haqqında» Qanunun (1998-ci il), «Atmosfer havasının mühafizəsi haqqında» Qanunun (2001-ci il), «Texniki təhlükəsizlik haqqında» Qanunun (1999-cu il), «Milli təhlükəsizlik haqqında» Qanunun (2004-cü il),

«Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası»nın (2007-ci il), «Azərbaycan Respublikasında Ekologiya dair Milli Proqramlar»ın (2003-cü il) təsdiq edilməsi və s. normativ aktlarla yanaşı, «Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks Tədbirlər Planı»nın qəbul edilməsi ölkədə mövcud ekoloji problemlərin aşkarlanmasına və həllinə yönəlmiş böyük işlərə güclü təkan vermişdir. Ölkə Prezidentinin rəhbərliyi ilə 2010-cu il fevralın 18-də keçirilmiş müşavirədə respublikada ekologiya sahəsində görülən işlər ətrafı müzakirə edilmiş, 2010-cu il «ekologiya ili» elan olunmuş və bu sahədə qarşıda duran prioritet vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir.

Həm də, eyni zamanda, diqqətəlayiq hal kimi qeyd olunmalıdır ki, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı xanım Mehriban Əliyeva tərəfindən ölkəmizdə ekoloji problemlərin həllinə böyük diqqət göstərilir, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və sağlam ətraf mühitin yaradılması istiqamətində bütün bölgələr üzrə genişmiqyaslı, əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilir.

Məlum olduğu kimi, qlobal ekoloji problemlərin yaranmasının başlıca səbəblərindən biri nəqliyyat vasitələri tərəfindən ətraf mühitin çirkləndirilməsidir. Elmi ədəbiyyat səhifələrində göstərilir ki, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində nəqliyyat tərəfindən atmosferin çirkləndirilməsi 45-50% təşkil edir; zəhərləyici maddələr nəqliyyat növləri üzrə aşağıdakı kimi paylanır: avtomobil nəqliyyatı – 87%, dəmir yolu nəqliyyatı – 8%, dəniz nəqliyyatı – 2%, yol kompleksi – 2% və hava nəqliyyatı – 1%. Göründüyü kimi, ətraf mühitə və insanların sağlamlığına mənfi təsir baxımından başlıca yeri avtomobil nəqliyyatı tutur. Bu «həyəcanverici təbil» göstəriciləri statistik informasiyalarda da öz əksini tapır. Belə ki, statistik məlumatlara əsasən, il ərzində bütün dünyada avtomobillər 2,1 milyard ton yanacaq işlədir və atmosferdə 700 milyon tona yaxın zəhərli maddələr artır. Statistika göstərir ki, il ərzində respublikamızda avtomobil nəqliyyatından atmosfərə 600 min tondan çox çirkləndirici maddələr (dəm qazı, karbohidrogenlər, azot oksidləri, his, qurğuşun və s. tullantılar) atılır və bu da ətraf mühitin kəskin şəkildə çirkləndirilməsi deməkdir.

Təqdirəlayiq hal kimi qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə atmosfer havasının avtonəqliyyat vasitələrindən mühafizəsi istiqamətində hökumət səviyyəsində ciddi tədbirlər görülür. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən 06.03.2010-cu il tarixində Avtonəqliyyat vasitələrindən atmosfer havasına atılan zəhərli maddələrə dair tələblərin Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması tədbirləri barədə müvafiq qərar qəbul edilməsi və 2010-cu il iyulun 1-dən Azərbaycan Respublikasının ərazisində dövriyyəyə buraxılan avtonəqliyyat vasitələrindən atmosfer havasına atılan zəhərli maddələr üzrə «Avro-2» ekoloji normalarının tətbiq edilməsi qarşıya qoyulan vəzifələrin icrası baxımından, həm də, eyni zamanda, problemin elmi-nəzəri və praktiki həlli istiqamətində xüsusilə əhəmiyyətlidir. Lakin nəzərə alsaq ki, Azərbaycanda avtomobillərin ümumi sayı artıq 1 milyonu keçib, onda gələcəkdə «Avro-3», «Avro-4» və nəhayət «Avro-5» normativlərinin tətbiq olunması məsələsi zəruri problem kimi qarşıda durur.

«Ekologiya ili» çərçivəsində nazirlik, komitə, şirkət, səhmdar cəmiyyət və digər mərkəzi təşkilatlar, habelə yerli icra hakimiyyəti orqanları, bələdiyyələr və ümumiyyətlə bütün ictimaiyyət tərəfindən səmərəli işlər görülərək xeyli sayda ağac əkilmiş, xüsusən də yolkənarı ərazilərdə yaşıllıq zonaları salınmış və təbiəti mühafizə, abadlıq işləri görülmüşdür. Bu kontekstdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi qurumlarının həyata keçirdiyi tədbirlər xüsusilə önəmlidir.

Ətraf mühitin çirklənmə səviyyəsinin qiymətləndirilməsi və azaldılmasına yönəlmiş tədbirlər emissiya mexanizmlərini və zərərli tullantıların yayılma formalarını öyrənməyi tələb edir. Emissiya – atmosferi çirkləndirən tullantıların və maddələrin atılması, ayrılması və şüalanması deməkdir. Bu faktor (yəni emissiya faktoru) nəqliyyat vasitələrinin hərəkət rejimindən, sürət həddindən və qət etdiyi yoldan (məsafədən) asılı olmaqla, avtomobilin ümumi yürüşündən, markasından, kütləsindən, yanacağın tərkibindən və temperatur rejimindən asılıdır; bu sıraya həm də avtomobilin konstruktiv, texnoloji, texniki-istismar və digər xüsusiyyətlərini aid etmək olar. Ona görə də sözügedən problem Azərbaycanda formalaşma mərhələsində olan həm «nəqliyyat hüququ», həm də «ekologiya hüququ» elm sahələrinin qarşısında duran ən aktual məsələlərdən biridir. Çünki avtomobillərin tullantılarının və zərərliliyinin azaldılmasının sosial-iqtisadi, texniki-hüquqi və təşkilati əsaslarının təkmilləşdirilməsi, araşdırılması və tədqiq olunması müasir dövrün tələbləri olmaqla zərurətə çevrilmişdir.

Düzdür, bu qlobal ekoloji problemin həlli yolları və üsullarının dərinlən öyrənilməsi ayrıca elmi-tədqiqat işinin predmetidir. Lakin problemin vacibliyini nəzərə alaraq, bu sahədə mövcud olan hüquqi tənzimləmə mexanizminin və institusion prinsiplərin təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq texniki tələb və şərtlərin tətbiqinə geniş yer ayrılması, dövlətlərarası konvension hüquqi normaların və əməkdaşlığın genişləndirilməsi; avtomobil parkının tədricən yeniləşməsi məqsədilə, həmçinin texniki cəhətdən köhnəlmiş, istismar müddətini başa vurmuş, təmir və bərpa mümkün olmayan avtonəqliyyat vasitələrinin utilizə olunması, habelə belə nəqliyyat vasitələrinin

respublikaya idxal edilməsinin qarşısının alınması üçün effektiv milli standart və qaydaların, normativ hüquqi əsasların yaradılması, avtomobil yükdaşımalarının səmərəliliyini xarakterizə edən konseptual sənədin hazırlanması, hər avtomobilə düşən yürüş məsafəsi normativinin müəyyənləşdirilməsi və bu meyarın ekoloji mühafizə ölçüləri ilə qarşılıqlı əlaqəsinin fərqləndirilməsi; avtomobil nəqliyyatında zərərli tullantıları kifayət dərəcədə azaltmağa imkan verən yüksək keyfiyyətli yanacaq növündən istifadə olunmasına üstünlük verilməsi və gələcəkdə digər alternativ yanacaq növlərinə (məsələn, hidrogen, bioloji və s.), habelə Bakı ətrafı rayonlarda, Naxçıvan, Sumqayıt, Gəncə, Mingəçevir və digər iri şəhərlərdə tramvay, trolleybus, metro kimi pozitiv elektrik nəqliyyatına keçilməsi mərhələsinin formalaşdırılması; mürəkkəb və dinamik proses olan yol hərəkətində ləngimələrin aradan qaldırılması, tıxacların qarşısının alınması və bununla da avtonəqliyyat vasitələrindən atmosfərə atılan zərərli tullantıların mümkün qədər azaldılması məqsədilə şəhər və rayonlarda nəqliyyat marşrutlarının, xüsusən də sənişin daşımaları üzrə marşrutların daha səmərəli təşkil olunmasına baxmaq, həmçinin paytaxt Bakı şəhərində şəhərsalma və digər infrastruktur obyektlərin inkişaf tendensiyasını nəzərə almaqla rahat yol hərəkətinin yenidən təşkilinə, yüksək hərəkət intensivliyini təmin edəcək yol şəbəkəsinin yaradılması məsələsinə baxmaq; bu zaman təbii ki, dairəvi yol, birtərəfli hərəkət zolağı, yolun buraxılış qabiliyyətinin yüksəldilməsi kimi qlobal faktorlara xüsusi diqqət yetirilməlidir; yolətrafı zonalarda, xüsusən də respublika əhəmiyyətli avtomobil yollarının ətraf ərazilərində yaşıllaşdırma işlərinin daha da gücləndirilməsi, yolkənarı yerlərdən əkinçilik, otlaq sahə, maldarlıq və digər kənd təsərrüfatı təyinatlı məqsədlər üçün istifadənin qarşısının alınması, xüsusən də meyvə ağaclarının və tərəvəz bitkilərinin əkilməsinə yol verilməməsi; avtonəqliyyat vasitələrinin illik "texniki baxış" prosedurlarının daha da təkmilləşdirilməsi, bu yönümlü təşkilatı tədbirlər qismində texniki diaqnostik strukturların genişləndirilməsi və s. kimi tədbirlərin yerinə yetirilməsini vacib hesab edirik.

Zənn edirik ki, göstərilən ekoloji-nəqliyyat probleminin həlli ilə bağlı irəli sürülən tövsiyələrin müstəqil Azərbaycan Respublikasında gələcəkdə hazırlanacaq vahid nəqliyyat strategiyası və nəqliyyat təhlükəsizliyi konsepsiyasında nəzərə alınması mümkündür.

Kaspi.-2011.-20 dekabr.-№212.-S.12.

Hüquqi dövlət və global ekoloji problemlər

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Müasir global problemlərin meydana gəlməsinin əsas səbəbi cəmiyyət, insan və təbiət arasındakı ziddiyyətlərdir. Bu ziddiyyətlərə ekoloji problemləri də aid etmək olar. Təbiət və cəmiyyətin qarşılıqlı münasibətləri və bu münasibətlərin təsiri nəticəsində meydana çıxan global ekoloji problemlərin səbəblərinin öyrənilməsi günümüzün ən aktual məsələlərindən biridir. Son illər dünyada baş vermiş global ekoloji dəyişikliklər insanların sağlamlığına və ətraf mühitə öz mənfi təsirini göstərmişdir. Ekspertlərin hesablamalarına görə, inkişaf etmiş ölkələrdə inkişaf etməkdə olan ölkələrə nisbətən əhali 16 il artıq yaşayır.

İnsanların sağlamlığına mənfi təsir edən global ekoloji problemlərin aradan qaldırılması və onların həlli yollarının öyrənilməsi çox vacibdir. Alimlərin hesablamalarına görə uzunömürlülüynün sirri əsasən havanın tərkibində kükürd 4 oksidin aşağı və suyun təmiz olmasıdır. Bunun üçün ilk növbədə müəssisələrdə tullantısız texnologiyanın tətbiq olunması, əsasən, iri yaşayış məntəqələrində şirin su təchizatının yaxşılaşdırılması, torpaqların şoranlaşmasının və meşələrin qırılmasının qarşısının alınması vacib faktorlardan biridir.

Vaqif Cəliloğlunun fikrincə, indi heç kim şübhə etmir ki, ekoloji durum, ətraf mühitin mühafizəsi aktuallığına görə əsrin ən böyük problemlərindən biridir. Bəşərin gələcəyini şübhə altına qoyan bu problem atom bombasının yaratdığı faciə ilə müqayisə edilə bilər. Artıq elmi-texniki nailiyyətlərin, yeni texnologiyaların inkişafı nəticəsində alternativ enerji növlərinin, materialların, kimyəvi birləşmələrin istifadəsinin təbiətə müdaxilə etməsi göz qabağındadır.

Sürətli və hərtərəfli inkişafın təbiətə təsirinin neqativ tərəfləri hələ tam öyrənilməsə də, fəqət, artıq məlumdur ki, təsirli və təcili tədbirlər görülməsə, nəinki flora və fauna aləminin, hətta bəşərin özünün yaşaması qeyri-müəyyən olacaq.

Mövcud kritik vəziyyətin səbəblərindən biri, şübhəsiz ki, adi insanların, hətta mütəxəssislərin faciənin miqyasını bilməməsi, biganəlik, adi ekoloji savadsızlıqdır. Dünya okeanının təbii prosesləri tənzimləmə rolunu itirməsi, meşə fondunun azalması, meqapolislərin minlərlə hektar münbit torpağı udması, on minlərlə zavod, fabrik, elektrik stansiyaların atmosfərə tulladığı zəhərli maddə və qazların təsiri, bitki və heyvan növlərinin məhvi problemlərin yalnız bir hissəsidir. Buraya quruda yer olmadığı üçün zəhərli tullantıların dəniz və çaylara axıdılması nəticəsində içməli su qıtlığı, azon təbəqəsinin zədələnməsi, global istiləşmə, təmiz hava defisiti və digər amilləri də əlavə etsək, aydın olur ki, yer üzündə yaşamağa məhkum olan insan artıq bu şansdan məhrum olacaq. Bu isə əsrlər boyu təbiətdə yaranan tarazlığa son qoyulması deməkdir. Artıq insanın meymundan əmələ gəldiyini iddia edən Ç.Darvinin “Biz təbiəti dəyişdirəcək və ondan istədiyimizi alacağıq” arzusu yerinə yetirilməkdədir.

Azərbaycan Respublikası zəngin təbii sərvətlərə və inkişaf etmiş sənaye sahələrinə malik olan bir dövlətdir. Lakin uzun illərdən bəri yığılıb qalmış ekoloji problemlər vaxtında öz həllini tapmadığı üçün respublikamızın ətraf mühiti həddindən artıq çirkləndirilmişdir. Hazırda respublikamızda həllini təcili tələb edən bir sıra ekoloji problemlər vardır: su hövzələrinin, o cümlədən, Xəzər dənizinin məişət və sənaye sularının tullantıları ilə çirkləndirilməsi, Xəzər dənizinin səviyyəsinin dəyişməsi ilə əlaqədar vurulan ziyanlar, atmosfer havasına zərərli qazların yol verilən normadan artıq atılması, biomüxtəlifliyin azalması, torpaqların eroziyaya uğraması və şoranlaşması, sənaye və məişət tullantılarının utilizasiyası və s.

1992-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının təşəbbüsü ilə Rio-de-Janeyro şəhərində keçirilmiş beynəlxalq konfransda qeyd edildiyi kimi, dünyanın gələcək inkişafı ilk növbədə ekoloji problemlərin necə həll olunmasından asılı olacaqdır. Bu konfransda dünyada mövcud olan ətraf mühit problemlərinin həlli yolları çox ciddi şəkildə nəzərdən keçirilmiş və mühüm qərarlar, o cümlədən, artıq bütün beynəlxalq ekoloji təşkilatların proqram sənədinə çevrilmiş “Dayanıqlı inkişaf” konsepsiyası qəbul edilmişdir. Bu konsepsiyada iqtisadi inkişafın ekoloji tarazlıqla vəhdət təşkil etməsi, üstünlüyün ətraf mühitin qorunmasına verilməsi, ekoloji problemlərin ilk növbədə həll olunması, gələcək nəsillərin imkanları məhdudlaşdırılmadan çağdaş nəsillərin rifahının yaxşılaşdırılması ön xəttə çəkilmişdir. Buna nail olmaq üçün ilk növbədə iqtisadiyyatın səmərəliliyinin yüksəldilməsi və ətraf mühitin qorunması təmin olunmalıdır.

Rio konfransının davamı kimi 2002-ci ildə Yohannesburq şəhərində keçirilmiş dünya sammitində dayanıqlı inkişaf prinsipləri bir daha təsdiqlənərək onların reallaşdırılması üçün zəruri tədbirlərin görülməsi xüsusi vurğulanmışdır.

İndiki dövrdə ətraf mühitlə bağlı mövcud vəziyyət hər bir ölkəni ekoloji problemləri ümumbəşəri kontekstə çıxarmağa məcbur etmişdir. Bu gün artıq ətraf mühitin mühafizəsi məsələləri aparıcı beynəlxalq təşkilatların proqram sənədlərində öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikası son illər sosial və iqtisadi inkişaf sahələrində kifayət qədər nailiyyətlər əldə etmişdir ki, bu da milli və beynəlxalq sənədlərdə öz əksini tapmışdır. Sosial və iqtisadi sahələrdəki nailiyyətlərin artmasının dayanıqlı olması ölkə tərəfindən əsas prioritet qismində qəbul edilmişdir. Ölkənin ekoloji strategiyası, ətraf mühitin qorunması sahəsində fəaliyyətin koordinasiyasının gücləndirilməsi yolu ilə milli, beynəlxalq və regional səviyyələrdə təbii ehtiyatların mühafizəsi, elmə əsaslanan inkişaf prinsiplərinin tətbiqi, indiki və gələcək nəsillərin maraqlarını təmin edən ölkənin iqtisadi və insan resurslarının istifadəsində davamlılığın təminatına yönəlmişdir.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən və bazar iqtisadiyyatı yolunu seçdikdən sonra, ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ekoloji siyasət yeni vüsət almış və formalaşmağa başlamışdır. Bu, həm də ekoloji məsələlərin ümumbəşəri bir problem kimi qəbul edilməsi ilə də izah edilir.

Respublikamızda bu dövrdə ekoloji siyasətə dair ilk sənəd kimi “Dayanıqlı inkişaf” prinsiplərinə əsaslanan “Azərbaycan Respublikasının ekoloji Konsepsiyası”nı qeyd etmək olar. Bu konsepsiyada respublikamız üçün ətraf mühitin mühafizəsi baxımından üstün əhəmiyyətli olan problemlərin həlli üzrə əsas prinsiplər öz əksini tapmışdı.

Azərbaycan Respublikasında yürüdülmən ekoloji siyasətin əsas məqsədi indiki və gələcək nəsillərin ehtiyaclarının təmin edilməsi naminə mövcud ekoloji sistemlərin, iqtisadi potensialın qorunması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi ilə davamlı inkişafın təmin edilməsindən ibarətdir. Bunu gerçəkləşdirmək məqsədi ilə təbii ehtiyatlardan istifadə yolları işlənib hazırlanmalı və iqtisadiyyatın inkişafı davamlılıq prinsipləri əsasında həyata keçirilməlidir.

İnkişafın ekoloji baxımdan davamlı olmasını təmin etmək üçün iqtisadi fəaliyyət zamanı meydana çıxan ciddi ekoloji problemləri aradan qaldırmaq, onların ətraf mühitə mənfi təsirinin minimuma endirilməsi tələb olunur.

Müasir dövrdə yaranmış ekoloji durumu və sosial-iqtisadi vəziyyəti nəzərə alaraq respublikamızın ekoloji siyasətinin aşağıdakı üç əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirmək olar:

- * ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunmasını əsas götürərək, ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin tənzimlənməsi məqsədilə davamlı inkişaf prinsipləri üzrə mütərəqqi üsulların tətbiq edilməsi;

- * indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə etmək, alternativ, qeyri-ənənəvi metodlar vasitəsilə tükənməyən enerji mənbələrindən yararlanmaq və enerji effektivliyinə nail olunması;

- * global ekoloji problemlər üzrə milli səviyyədə tələbatların qiymətləndirilməsi, həlli yollarının müəyyənləşdirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi, eləcə də, milli potensial imkanlardan istifadə etməklə həyata keçirilməsinin təmin edilməsi.

Ekoloji siyasətin əsas istiqamətləri üzrə qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifə və prinsiplər əsas götürülməlidir.

- * ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün iqtisadi və insan potensialının idarə edilməsinin müasir üsullarından istifadə edilməsi;

- * indiki və gələcək nəsillərin rifahının yaxşılaşdırılmasını təmin edən, stimullaşdıran iqtisadi modellərin, texnologiyaların yaradılması və istifadəsi;

- * eyni və müxtəlif nəsillərin nümayəndələri arasında təminatın ədalətlik prinsipləri əsasında həyata keçirilməsi;

- * insanın həyat fəaliyyətini təmin edən biləcək ekosistemlərin və biomüxtəlifliyin təbii mühitinin olduğu kimi qorunub saxlanılması.

Prinsiplər:

- * qısamüddətli və uzunmüddətli iqtisadi, ekoloji və sosial nəticələr və ehtimal edilən fəsadlar nəzərə alınmaqla qərarların qəbul edilmə prosesinin həyata keçirilməsi və bu prosesdə alternativ variantların nəzərə alınması;

- * ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qərarlar hazırlanarkən ictimai və qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrinin cəlb edilməsinin genişləndirilməsi;

- * ətraf mühitin hər hansı komponentinin bərpa olunmayan dərəcədə pozulmasına səbəb ola biləcək fəaliyyətin qarşısının alınması;
- * ətraf mühitin mühafizəsinin təmin edilməsi üçün aztullantılı, güclü və çoxşaxəli iqtisadi inkişafın təmin edilməsi;
- * beynəlxalq təşkilatlar və inkişaf etmiş ölkələrlə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əlaqələrin genişləndirilməsi;
- * əhali arasında ekoloji təbliğatın və maarifləndirmənin gücləndirilməsi.

Səs.-2011.-14 dekabr.-№229.-S.10.

Gənclər müasir dünyanın üzləşdiyi ekoloji problemlərə diqqəti cəlb edirlər

**Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialoq Təşəbbüsünün - İDEA-nın təşkilatçılığı ilə keçirilən
tədbirdə bu məsələlərə toxunulmuşdur**

E. HACIALIYEV

Heydər Əliyev Fondunun beynəlxalq əhəmiyyətli quruma çevrilməsi istiqamətində fəaliyyəti son illər daha da genişlənmişdir. Fondun müxtəlif ölkələrdə filiallarının açılması bir tərəfdən təşkilatın global miqyasda artan nüfuzunun ifadəsidirsə, digər tərəfdən də Azərbaycanı daha geniş təbliğ etmək, ölkə həqiqətlərini dünya arenasına çıxarmaq, diaspor hərəkatının genişlənməsinə yardımçı olmaq niyyətinin təzahürüdür. Son illərdə Rusiyada, Rumıniyada, Türkiyədə, Böyük Britaniyada filiallarını açan Fond fəaliyyətini beynəlxalq müstəvidə genişləndirmək imkanı qazanmışdır. Fondun Moskva filialının fəaliyyəti bu baxımdan daha qabarıq hiss olunur. Azərbaycan gəncliyinin ən layiqli, vətənpərvər təmsilçisi kimi bu missiyanı üzərinə götürmüş Leyla Əliyeva Fondun Moskva filialına yüksək səviyyədə rəhbərlik edir.

Son illərdə Leyla Əliyeva Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərinin, mədəniyyətinin və incəsənətinin təbliği, diaspor hərəkatının genişləndirilməsi istiqamətində bütün lazımi tədbirləri həyata keçirir. Rusiya ilə Azərbaycan arasında mədəni dialoqun genişləndirilməsi istiqamətində atılan addımlar da bu baxımdan təqdirəlayiqdir. Qısa müddətdə Leyla Əliyeva Rusiyanın mədəni ictimaiyyəti ilə müxtəlif səviyyəli görüşlər keçirmiş, Azərbaycanın zəngin mədəniyyətinin təbliği istiqamətində addımlar atmışdır.

2007-ci ilin dekabrında Leyla Əliyevanın baş redaktorluğu ilə nəşrə başlayan "Bakı" jurnalı da Azərbaycanın və onun paytaxtının təbliği baxımından xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Rusiya oxucuları bu nəşr vasitəsilə respublikamız barədə daha dolğun məlumatları əldə edə bilirlər. Heydər Əliyev Fondunun Moskva nümayəndəliyinin rəhbəri Leyla Əliyeva azərbaycanlı gəncləri Rusiyanın ictimai-siyasi həyatında daha fəal iştirak etməyə, Rusiya cəmiyyətinə sıx inteqrasiyaya və bununla bərabər, Azərbaycanın milli mədəniyyətinə qayğıkeşliklə yanaşmağa, onu qoruyub saxlamağa və yaymağa çağırmışdır. Bu ilin noyabr ayının 17-də isə "Bakı" jurnalının ingilis dilində ilk nəşrinin təqdimatı mərasimi keçirilmişdir. Jurnalın ingilis dilində nəşr edilməsinin məqsədi Azərbaycanı dünyaya daha geniş coğrafiyada tanıtmadır.

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Gənclər Forumu ilə "Xocalıya ədalət" beynəlxalq kampaniyasına start verilməsi də Fondun Moskva filialının fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bu kampaniya İKT Gənclər Forumunun Mədəniyyətlərarası Dialoq üzrə baş koordinatoru Leyla Əliyevanın 2008-ci il mayın 8-də irəli sürdüyü təşəbbüs əsasında həyata keçirilir. Tunisdə İSESCO-nun Baş Assambleyasının 10-cu sessiyasında imzalanmış protokol "Xocalıya ədalət" Beynəlxalq Məlumat Təşviqat kampaniyasına dəstək verilməsini və kampaniya çərçivəsində dünya miqyasında təhsil, elm və mədəniyyət sahələrində birgə tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. "Xocalıya ədalət" beynəlxalq kampaniyası çərçivəsində soyqırımının 20-ci ildönümü ilə əlaqədar gələn il də silsilə tədbirlərin həyata keçirilməsi davam etdiriləcəkdir. Kampaniya çərçivəsində beynəlxalq ictimaiyyətə faicə ilə bağlı sənədli filmin təqdim olunması və 50-dək xarici ölkədə kütləvi aksiyaların keçirilməsi planlaşdırılır.

Heydər Əliyev Fondu və BMT-nin İnkişaf Proqramı tərəfindən "Azərbaycan əcnəbilərin gözü ilə" fotosərgisinin keçirilməsi də əlamətdar hadisələrdən biri kimi diqqəti cəlb edir. Qeyd edək ki, BMT-nin İnkişaf Proqramının izlədiyi insan inkişafı göstəricilərinə görə, son beş ildə Azərbaycan 169 ölkə arasında ən böyük irəliləyişə nail olmuşdur. Keçmiş sovet ölkələri arasında isə Azərbaycan son 10 ildə ən yüksək insan inkişaf tempini nümayiş etdirmişdir. Leyla xanım Əliyeva yeni bir təşəbbüsün - gənclərin global ətraf mühit kampaniyasının başladığını elan etmişdir. Bu, İDEA - "Ətraf Mühit Sahəsində Tədbirlər Haqqında Beynəlxalq Dialoq" adlanır. Bu kampaniya ətraf mühitin qorunmasını vacib hesab edən dünyanın bir çox ölkələrində minlərlə gənci səfərbər edəcəkdir. Kampaniyanın əsas məqsədi gəncləri bir araya gətirərək onları ətraf mühitlə harmoniyada yaşamaq üçün məlumatlandırmaq və həvəsləndirməkdir. Eyni zamanda 2011-2012-ci illərdə Heydər Əliyev Fondu BMT-nin Azərbaycan nümayəndəliyi ilə ətraf mühitə dair müxtəlif layihələr üzərində sıx işləyəcəkdir.

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevaya bu günlərdə BMT-nin sertifikatı və xüsusi vəsiqə təqdim olunmuşdur. Dünyanın ən mötəbər beynəlxalq təşkilatının sertifikatı Leyla xanım Əliyevaya dünyada ekoloji problemlərin, iqlim dəyişikliyinə, kataklizmlərin, təbii fəlakətlərin nəticələrinin aradan qaldırılması ilə bağlı onun irəli sürdüyü ideyalara və təşəbbüslərə görə verilmişdir.

Bu il noyabrın 22-23-də Bakıda Heydər Əliyev Fondu, Dialoq və Əməkdaşlıq Uğrunda İslam Konfransı Gənclər Forumunun (DƏ-İKGF) və Azərbaycan hökumətinin birgə təşkilatçılığı ilə "İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı ölkələrinin Gənc İş adamları Şəbəkəsi"nin (İÖT GİAŞ) təsis qurultayı keçirilmişdir. Tədbirdə İÖT-in üzvü olan ölkələri təmsil edən gənc iş adamları, eləcə də bu təşkilatın üzvü olmayan dövlətlərdə yaşayan gənc innovatorlar da daxil olmaqla, 150-dək nümayəndə iştirak etmişdir.

Qurultayda İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı ölkələri Gənc İş Adamları Şəbəkəsinin təsis edilməsi ilə əlaqədar imzalanma mərasimi keçirilmişdir. Gənc İş Adamları Şəbəkəsinin yaradılması mühüm əhəmiyyətli hadisədir. Şəbəkə İÖT-in üzvü olan ölkələrdə fəaliyyət göstərən gənc iş adamları üçün birgə fəaliyyət üzrə platforma rolunu oynamaqla onların arasında biznes sahəsində məlumat və təcrübə mübadiləsinin, qlobal səviyyədə innovativ ideyaların dəstəklənməsinin həyata keçirilməsinə imkan yaradacaqdır. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, DƏ-İKGF-nin mədəniyyətlərarası dialoq üzrə baş əlaqələndiricisi Leyla Əliyeva bildirmişdir: "Gənc İş Adamları Şəbəkəsi İÖT-in üzvü olan ölkələrdə gənc sahibkarlıq fəaliyyətində yeni imkanlar açacaqdır. Bundan başqa, bizim şəbəkə davamlı, dayanıqlı inkişaf üçün bir platforma olmalıdır. Bütün cəmiyyətlərdə təbii resursların istifadə olunması, enerji mənbələrinin işlənilməsi məsələləri də nəzərə alınmalıdır. Bununla yanaşı, ətraf mühitin qorunması məsələləri də nəzərdən keçirilməlidir. Dünyanın bütün bu çağırışlarında, məsələlərin həll olunmasında bizim ölkələrin - İÖT-nin üzvü olan ölkələrin gənc sahibkarlarının da öz rolu olmalıdır".

Qəbəldə bu günlərdə Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialoq Təşəbbüsünün - İDEA-nın təşkilatçılığı ilə "Ekoloji idarəçilikdə gənclərin rolu: bu gün və sabah" devizi ilə gənc ekoloqların beynəlxalq düşərgəsi keçirilmişdir. Düşərgənin keçirilməsində məqsəd regionda və dünyada inkişaf etməkdə olan müxtəlif ekoloji qruplar və hərəkətlər arasında əməkdaşlıq və təşkilatlanma vasitəsilə işgüzar əlaqələrin qurulmasına töhfə vermək, gənc ekoloqların təmsil etdikləri regionların ictimai həyatında fəal iştirakını təmin etmək, onların öz icmalarında rolunu gücləndirmək və ekoloji maarifləndirmə prosesini həyata keçirmək üçün gəncləri səfir olmağa təşviq etməkdir.

Dünyanın 35 ölkəsindən 100-dən çox gənc ekoloqun iştirak etdiyi düşərgənin iclaslarında "Yeni və yaranmaqda olan qlobal ekoloji problemlərin həllində gənclərin rolu", "Ətraf mühit üzrə əməkdaşlıq üçün perspektivlər - şəbəkə və ictimaiyyətə dəstək layihələri", "Yaşıl iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi" mövzularında müzakirələr aparılmışdır.

Ekoloji idarəçilikdə gənclərin rolu: bu gün və sabah" devizi ilə gənc ekoloqların Qəbələ Bəyannaməsi qəbul edilmişdir. Bəyannamədə gənclər dünyanın bütün ölkələrində yaşayan insanları və liderləri təhlükəsiz gələcək naminə aşağıdakı prinsipləri qəbul etməyə çağırırlar: yaranan problemə görə hər kəsin fərdi məsuliyyəti öz üzərinə götürməsi; gələcəkdə təhlükəsiz, daha az karbon olan dünyada yaşamaq hüququna hörmət edilməsi; daha çox qarşılıqlı anlaşmanın tələb edilməsi; gənclərin səsinin eşidilməsi; şəxsi öhdəlik. Müasir dünyanın üzləşdiyi ekoloji problemlərə diqqət yetirilməsi olduqca vacib məsələ hesab edilməlidir.

Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialoq Təşəbbüsünün əsas prioritetlərindən biri də Bakı ətrafındakı ərazilərə ağac əkəkdir. Kampaniya "Cavan ruh üçün cavan ağac" devizi altında aparılır. Xatırladaq ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə 2010-cı il ölkəmizdə "Ekologiya ili" elan edilmişdir. Ətraf mühitin mühafizəsi və əhəlinin sağlamlığı məsələlərinə daim böyük diqqət yetirən dövlət başçısının bu təklifi Yer kürəsində təbiətin xilas olunması üzrə dünya ictimaiyyətinin göstərdiyi səylər kontekstində ayrıca bir ölkə çərçivəsində çox əhəmiyyətli aksiya olmuşdur. 2010-cu ildə ölkəmizdə 14 milyon ədəd ağac əkilmiş, çoxlu parklar salınmışdır.

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən bu kampaniya ətraf mühitin qorunmasını vacib hesab edən dünyanın bir çox ölkələrində minlərlə gənci səfərbər edəcəkdir.

Azərbaycan.-2011.-30 noyabr.-№264.-S.3.

Qəbələdə “Ekoloji idarəçilikdə gənclərin rolu: bu gün və sabah” devizi ilə gənc ekoloqların beynəlxalq düşərgəsi keçirilir

Noyabrın 25-də Qəbələdə Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialog Təşəbbüsünün - İDEA-nın təşkilatçılığı ilə "Ekoloji idarəçilikdə gənclərin rolu: bu gün və sabah" devizi ilə gənc ekoloqların beynəlxalq düşərgəsi keçirilir.

Düşərgənin keçirilməsinin məqsədi regionda və dünyada inkişaf etməkdə olan müxtəlif ekoloji qruplar və hərəkətlər arasında əməkdaşlıq və təşkilatlanma vasitəsilə işgüzar əlaqələrin qurulmasına töhfə vermək, gənc ekoloqların təmsil etdikləri regionların ictimai həyatında fəal iştirakını təmin etmək, onların öz icmalarında rolunu gücləndirmək və ekoloji maarifləndirmə prosesini həyata keçirmək üçün gəncləri səfir olmağa təşviq etməkdir.

Açılış mərasimində çıxış edən Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, İDEA-nın təsisçisi Leyla xanım ƏLİYEVƏ dedi:

-Xanımlar və cənablar!

Əziz dostlar!

Sizi Qəbələdə salamlamağıma çox şadam. Qəbələ Azərbaycanın ən gözəl və tarixi bölgələrindən biridir. Mən özüm isə Qəbələyə adətən yayda gəlirəm, göl qırağında və meşədə çoxlu vaxt keçirirəm. İndi isə, hər tərəf qarla örtüldüyü bir vaxtda düşünürəm ki, Qəbələ daha da gözəldir.

Bu gün burada Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialog Təşəbbüsünün və BMT-nin İnkişaf Proqramının təşkilatçılığı ilə dialogun təbliğ edilməsi, ətraf mühitin qorunması ilə bağlı vacib məsələlərin müzakirəsi, indiki və gələcək nəsillər arasında əlaqələrin yaradılması məqsədilə gənc ekoloqların beynəlxalq düşərgəsi təşkil olunmuşdur.

Biz ekoloji çağırışlarla üzləşirik ki, bunlar da bizdən Yer kürəsinin sərvətlərinin necə idarə olunduğu barədə düşünməyi tələb edir. Gənc nəsil yaranmış vəziyyətə, iqlim dəyişikliyindən əmələ gələn ekoloji problemlərə, atmosferdə istixana qazlarının toplanmasına, dəniz sularının səviyyəsinin artmasına, quraqlığa və bunların nəticəsində dünyanın müxtəlif ölkələrində humanitar problemlərə laqeyd qala bilməz. Bunlar hamısı bu gün nəzərdən keçirilməlidir.

Çıxışımı statistik göstəricilərlə davam etmək istərdim. Son 50-60 ildə insan fəaliyyətinin genişlənməsi dünyada flora və faunanın ekoloji tarazlığını pozmuşdur. Biz heyvanları təbii areallarından ayırmışıq, meşələri qırırıq, mədənlər açırıq. 2010-cu ildə atmosferdə karbon qazının konsentrasiyası milyonda 389 hissə olmuşdur ki, bu da 1750-ci il sənaye dövrünün başlanmasından bəri ən yüksək göstəricidir. Maraqlı və eyni zamanda, narahatedicidir ki, bir avtomobil ildə atmosferdən orta hesabla dörd ton oksigen udur, atmosferə təqribən 800 kiloqram dəm qazı, 40 kiloqram azot oksidi və təxminən 200 kiloqram karbon qazı buraxır.

Məhz buna görə bu ilin iyulunda başladığımız Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialog Təşəbbüsünün əsas prioritetlərindən biri Bakı ətrafındakı ərəzilərə ağac əkəkdir. Biz kampaniyaya "Cavan ruh üçün cavan ağac" devizi altında başlamışıq. 2012-ci ildə Rio-de Janeyroda keçiriləcək BMT-nin Davamlı İnkişaf üzrə "Rio+20" Konfransına qədər 300 min ağac əkəyi nəzərdə tutmuşuq. Hamımıza xatırladılmalıdır ki, ağaclar və bitkilər planetimizdə oksigenin yeganə mənbəyidir. Günəşli gündə bir ağacın yarpaqlarının 25 faizi bir adamın gün ərzində ehtiyac duyduğu qədər oksigen verir. Ağacların bir akı bir gündə 18 insana kifayət edəcək qədər oksigen buraxır.

Azərbaycan təkcə 11 iqlim qurşağından 9-nun mövcud olduğu bir ölkə deyil - halbuki bu, özlüyündə nadir fenomendir, - həm də ecazkar landşaft əmələ gətirən palçıq vulkanları, yanar dağ, endemik ağaclar, yüksək dağlıq yaylalar, gözəl sahiləyi ərəzilər, sıx meşələr, dərələr, səhrələr ölkəsidir. Dünyanın ən böyük gölü olan Xəzərə ahəngdarlıqla tökülən gur çaylarımız xəritədə gözəl görüntü yaradır.

Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialog Təşəbbüsü mənim ölkəmdə ətraf mühitin qorunması sahəsində aparılan işin məntiqi davamıdır. 2010-cu il Azərbaycanda "Ekologiya ili" elan olunmuşdu. 2010-cu ildə ölkəmizdə 14 milyon ağac əkilmiş, çoxlu parklar salınmışdır.

Vitse-prezidenti olduğum Heydər Əliyev Fondu Azərbaycan ceyranlarının mühafizəsi və təbii yaşayış mühitinə qaytarılması kampaniyasına start vermişdir. Biz, gün ərzində bir neçə dəfə boyunlarına bərkidilmiş və olduqları yer barədə məlumat ötürən xüsusi ötürücülər vasitəsilə ceyranların hərəkəti haqqında məlumat qəbul edirik. Nəslə kəsilməyən heyvanların mühafizəsi bizim üçün əsas prioritetlərdəndir. Heyvanların insan tərəfindən ovlanmasının kəskin artması nəticəsində ən iri bəbirlər yarımnövünə aid Qafqaz bəbirinin nəslə kəsilmək təhlükəsi ilə üzləşmişdir. Bu, gözəl və heyranedici heyvandır. Onun varlığı bütöv ekosistemin sağlamlığının göstəricisidir.

Üzərində işlədiyimiz digər layihə Bakıda yerləşən və XII əsrə aid mədəniyyət abidəsi olan Qız qalasının bərpası zamanı başlanmışdır. Biz qeyri-adi hadisə ilə rastlaşdıq. Uzunqanad adlanan quşlar dəstəsi Qız qalasının üzərində 200-ə yaxın yuva tikmişdir. Köçəri quşlar olan qara uzunqanadlar yayın ortalarında Azərbaycana, qışda isə daha uzaqlara - Cənubi Afrikaya köçür. Bu quşların təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialoq Təşəbbüsünün üzvləri yeni layihəyə start vermişlər. Onlar Qız qalasında bərpa işlərinin davam etdiyi bir vaxtda bu quşlar üçün alternativ yuvalar düzəldirlər. İDEA Ətraf Mühit Kampaniyası, eyni zamanda, Qafqazın böyük beşliyini də müəyyənləşdirmişdir - ayı, qartal, canavar, bəbir və ceyran. Bu növlərin mühafizəsi bizim əsas vəzifəmiz kimi qəbul edilməlidir.

Azərbaycanın təbii müxtəlifliyi, gölləri və çayları, dağları və düzənlikləri, meşələri və səhraları ölkəmi nadir məkana çevirir. Məhz bu amil bizim komandamızı kampaniya üçün "Bir yer kürəsi - bir gələcək" şüarı seçməyə ilhamlandırmışdır. Bizim bir planetimiz və bir gələcəyimiz vardır və bu gün biz gənclər necə planetdə yaşamaq istədiyimizə qərar verməliyik. Biz gənclər təxirəsalınmaz vəzifələri, uşaqlarımızın təhlükəsiz və sabit gələcəyini təmin etmək üçün nə edəcəyimizi müəyyənləşdirməliyik. Təbiət gecikmələrə dözmür. Buna görə də Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialoq Təşəbbüsü təcili fəaliyyətə çağırır. Bu gün burada 35 ölkədən 85 nümayəndə iştirak edir. Bu, dünyanın üçdəbiridir. Bu, onu göstərir ki, biz birlikdə qüvvəyik.

Biz mühüm global ekoloji problemləri müzakirə etmək və onların həllini tapmağa çalışmaq üçün Azərbaycanın ən gözəl guşələrinin birində toplaşmışıq. Növbəti iki gün ərzində siz maraqlı məruzələr dinləmək və mənalı müzakirələrin bir hissəsi olmaq imkanı əldə edəcəksiniz. Biz bu düşərgəni illik tədbirə, Qəbələni isə gənclər arasında dialoqun məkanına çevirmək istədik. Bir-birimizi başa düşməyə çalışmaq, əməkdaşlığın perspektivlərini müzakirə və təsvir etmək qarşımızda duran vəzifələrin yerinə yetirməsini asanlaşdıracaqdır. Bu iki gün hələ başlanğıcdır - bir missiyanın və bizim bu gün təyin edəcəyimiz bir yolun başlanğıcı. Ətraf mühitin mühafizəsi sərhəd tanımır. Bu, bizim ümumi vəzifəmizdir və ətraf mühitin qorunması üçün atılmış hər bir addım bizim şərikli uğurumuz olacaqdır.

Əziz dostlar!

Şübhə etmirəm ki, biganə qalmayan və dəyişikliklərə can atan gənclərin göstərdiyi həvəs sayəsində bu kampaniya uğurlu olacaq və ümid edirəm ki, İDEA planetimizin qorunmasına öz töhfəsini verəcəkdir. Hamınıza Azərbaycana gəldiyiniz üçün təşəkkür edirəm. Ümid edirəm ki, ölkəmizdə keçirdiyiniz vaxtdan zövq alacaqsınız və özünü üçün nə isə yeni və sehrli bir şey kəşf edəcəksiniz. Hamınıza xoşbəxtlik, uğurlar və cansağlığı arzulayıram. Çox sağ olun.

* * *

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseynqulu Bağirov bildirmişdir ki, son illər Azərbaycanda ətraf mühitlə bağlı vəziyyət müsbət istiqamətdə köklü şəkildə dəyişmişdir. Azərbaycan iqtisadiyyatı daha çox enerji resurslarının hasilatı ilə bağlı olsa da, ölkəmizdə alternativ və bərpa olunan enerjinin inkişafı da xüsusi diqqət mərkəzindədir.

Nazir qeyd etmişdir ki, Azərbaycanda həyata keçirilən layihələr nəticəsində meşə sahələri artır, ölkəmizdə müasir irriqasiya sistemləri qurulur, çirkli suların təmizlənməsi üçün texnologiyadan istifadə olunur, ən ucqar kəndlər belə təmiz su ilə təmin edilir.

Ətraf mühitlə bağlı problemlərin həllində hər bir vətəndaşın iştirakının vacibliyini vurğulayan H.Bağirov bu məsələdə Heydər Əliyev Fondunun, xüsusilə də vitse-prezident Leyla xanım Əliyevanın fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmişdir.

H.Bağirov, həmçinin Heydər Əliyev Fondu ilə BMT-nin İnkişaf Proqramı arasında "2012-ci ildə keçiriləcək "Rio+20" Sammitinə hazırlıq məqsədilə Azərbaycan gənclərinin səfərbər edilməsi" layihəsinin əhəmiyyəti haqqında danışmışdır.

Gənclər və idman naziri Azad Rəhimov bildirmişdir ki, XXI əsrin davamlı inkişafı ekologiya və sosial tələbatların harmoniyası deməkdir. Azərbaycanda Prezident İlham Əliyev tərəfindən 2010-cu ilin "Ekologiya ili" elan edilməsi bütün diqqəti ətraf mühitin qorunmasına cəlb etmişdir. Ötən il global miqyasda baş vermiş təbii fəlakətlər əslində bütün dünyada "Ekologiya ili"nin elan olunmasını zəruri edir.

Nazir bildirmişdir ki, hazırda bütün diqqət gələn il Rio-de Janeyroda keçiriləcək "Rio+20" Sammitinə yönəlmişdir. Lakin əsas məsələ burada qəbul ediləcək qərarların yerinə yetirilməsidir və bu məsələdə gənclərin iştirakı çox vacibdir.

A.Rəhimov qeyd etmişdir ki, bugünkü tədbirin aparıcı qüvvəsini gənclərin təşkil etməsi çox sevindirici haldır. Leyla xanım Əliyeva İDEA-nı təsis etməklə ətraf mühitin qorunması işində gənclər arasında əməkdaşlığın əsasını qoymuşdur. Qəbəldə keçirilən düşərgə isə bunun üçün gözəl imkan yaradır.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin (ARDNŞ) ekologiya üzrə vitse-prezidenti Rəfiqə Hüseynzadə bildirmişdir ki, Prezident İlham Əliyevin təsdiq etdiyi dövlət proqramlarına uyğun olaraq, ARDNŞ ətraf mühitlə bağlı problemlərin həlli üçün uğurlu layihələr həyata keçirir. Azərbaycanda 2010-cu ilin "Ekologiya ili" elan edilməsi neft və qaz sənayesində də ətraf mühitin qorunması ilə bağlı fəaliyyəti gücləndirmişdir. ARDNŞ-in ekoloji fəaliyyətinin əsasını ətraf mühitin qorunmasında əsas istiqamətlərin müəyyənəlməsi və təbii sərvətlərin səmərəli istifadəsi təşkil edir.

R.Hüseynzadə diqqətə çatdırmışdır ki, Azərbaycanda çirkənlənmiş torpaqların təmizlənməsi üçün çoxlu resurslardan və yeni texnologiyadan istifadə olunur. ARDNŞ indiyədək 840 hektardan artıq çirkli torpaq sahəsini təmizləmişdir və bu istiqamətdə işlər davam etdirilir.

ABS-ın "Earth Force" təşkilatının prezidenti və icraçı direktoru Lisa Bardvel İDEA Ətraf Mühit Kampaniyasının gəncləri ekoloji məsələlərlə bağlı layihələrə cəlb etməsini yüksək qiymətləndirmiş və buna görə Leyla xanım Əliyevaya təşəkkür etmişdir.

Ekoloji problemlərlə üzləşdiyimiz müasir dünyada bu cür təşəbbüslərin həyata keçirilməsinin vacibliyini vurğulayan L.Bardvel Azərbaycanın dilbər güşəsi Qəbəldə keçirilən bu düşərgənin olduqca səmərəli müzakirələrlə yadda qalacağına və onun nəticələrinin uğurlu olacağına əminliyini ifadə etmişdir.

BMT-nin İnkişaf Proqramının daimi nümayəndəsinin müavini Nato Alxazişvili demişdir ki, dünyanın müxtəlif ölkələrindən gənc ekoloqları bir araya gətirən bu düşərgə ətraf mühitin qorunmasına verilən mühüm töhfədir.

N.Alxazişvili düşərgənin ətraf mühitin qorunmasında iştirak edən gənclər arasında maarifləndirmə işlərinin aparılması və onlar arasında əməkdaşlığın təşviq edilməsi baxımından əhəmiyyətini vurğulamışdır.

Böyük Britaniyanın "EcoMuslim" təşkilatının direktoru Ömər Faruk parlamentin Lordlar Palatasının üzvü Məhəmməd İltaf Şeyxin Leyla xanım Əliyevaya dünyanın müxtəlif ölkələrindən gənc ekoloqların bir araya gətirilərək ətraf mühitlə bağlı vacib məsələlərin müzakirə edilməsi təşəbbüsünə görə təbrik məktubunu oxumuşdur.

Ö.Faruk düşərgənin "Bir yer kürəsi-bir gələcək" şüarı altında keçirilməsinə diqqəti cəlb edərək qeyd etmişdir ki, ətraf mühitin qorunması yaşadığımız dünyanın gələcək nəsillər üçün təhlükəsiz məkana çevrilməsi baxımından hər birimizin üzərinə ciddi məsuliyyət qoyur.

* * *

Sonra düşərgə iştirakçıları birgə foto çəkdirmişlər.

Daha sonra düşərgə işini bölmə iclaslarında davam etmişdir.

Dünyanın 35 ölkəsindən 100-dən çox gənc ekoloqun iştirak etdiyi düşərgənin bölmə iclaslarında "Yeni və yaranmaqda olan global ekoloji problemlərin həllində gənclərin rolu", "Ətraf mühit üzrə əməkdaşlıq üçün perspektivlər - şəbəkə və ictimaiyyətə dəstək layihələri", "Yaşıl iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi" mövzularında müzakirələr aparılmışdır.

Beynəlxalq düşərgə noyabrın 26-da başa çatacaqdır.

İDEA Ətraf Mühit Kampaniyası bu il iyulun 12-də Leyla xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə fəaliyyətə başlamışdır. Kampaniyanın əsas məqsədi gəncləri bir araya gətirərək, onları ətraf mühitlə harmoniyada yaşamaq üçün məlumatlandırmaq və həvəsləndirməkdir.

Xalq qəzeti.-2011.-26 noyabr.-№261.-S.2.

Biomüxtəliflik - nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsində olan fauna növlərinin mühafizəsi

Nigar MƏMMƏDLİ

Qafqazinfo.az saytının əməkdaşı

Bioloji müxtəliflik - yer üzərində bütün canlıların - mikroorqanizm, bitki və heyvanların müxtəlifliyi deməkdir. Azərbaycan Qafqaz regionunda ən zəngin təbii sərvətlərə malik ölkədir və təbii şəraitin müxtəlifliyi ilə əlaqədar heyvanlar aləmi də çox rəngarəngdir. Respublikamızın ərazisində indiyədək faunanın 18 min növü qeydə alınıb. Müasir Azərbaycan faunası məməlilərin 97 növünü, quş- ların 357, balıqların 100-ə yaxın, amfibiya və reptiliyaların 67 növ və yarımnoyü, həşəratların isə 15 minə yaxın növünü əhatə edir. Azərbaycanın heyvanlar aləminin zənginliyi barədə ilk məlumatlara şərq səyyahlarının yazılarında da rast gəlinir. Amma ölkədə heyvanlar aləminin elmi cəhətdən öyrənilməsi 200 il öncə başlansa da, onun planlı və sistemli tədqiqinə 1920-ci ildən start verilib.

Hazırda zooloqların çoxillik gərgin əməyi sayəsində 1500 növdən artıq ibtidailər, 1200 növdən artıq heyvan paraziti qurdları (helminlər), 300 növdən artıq fitohelminlər, 290 növdən artıq rotatoru, 360 növdən artıq xərçəngkimilər, 311 növ molyusklar, 101 növ və yarımnoyü balıqlar, 10 növ suda-quruda yaşayanlar, 54 növ sürünənlər, 348 növ quşlar, 97 növ məməlilər (o cümlədən 13 növ cücüyeyən, 27 növ yarasa, 29 növ gəmirici, 2 növ dovşan kimi, 19 növ yırtıcı, 9 növ dırnaqlı, 1 növ üzgəcanaqlı) aşkara çıxarılıb.

Lakin son yüzillikdə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin sürətli inkişafı insan fəaliyyətinin ətraf mühitə artan mənfi təsiri və təbii sərvətlərin həddindən artıq istismarı ilə nəticələnib. Əksər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə olunması problemlərinin həllinə böyük diqqət yetirilir. Bu baxımdan, ekoloji siyasətin əsasını təşkil edən ətraf mühitin sağlamlaşdırılması sahəsində nəticə əldə etmək məqsədilə Avropa qanunvericiliyinin tələblərinə uyğunlaşdırılmış bir sıra mühüm qanunlar qəbul olunub, normativ-hüquqi sənədlər, dövlət proqramları hazırlanıb və təsdiq edilib. Respublika üçün aktual olan ekoloji problemlərin dayanıqlı inkişaf prinsipləri əsasında həll edilməsi məqsədilə müvafiq dövlət proqramları çərçivəsində tədbirlər görülür.

Azərbaycanın əsas ekoloji problemləri sırasında biomüxtəlifliyin seyrəkləşməsi, meşə ehtiyatlarının, xüsusən də faunanın azalması mühüm yer tutur.

"Qırmızı Kitab"

Bütün dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da nəsli kəsilən və kəsilməkdə olan fauna növlərinin adı "Qırmızı Kitab"a salınır. Bu kitab nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi olan vəhşi heyvan və yabanı bitki növlərinin vəziyyəti haqqında rəsmi dövlət sənədidir. Respublikanın bütün ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikasına mənsub olan sektorunda heyvan və bitki növlərinin vəziyyəti, yayılması və mühafizəsi tədbirləri haqqında məlumatları özündə əks etdirir. "Qırmızı Kitab"a 108 növ heyvan - məməlilərin 14 (ceyran, bəbir, bezoar keçisi, dağ qoyunu və s.), quşların 36 (turac, dovdaq, ütəlgi, bəzgək, ərsindimdik və s.), balıqların 5 (ilanbalığı, qızılxallı, poru və s.) amfibiya və reptiliyaların 13 (adi triton, Suriya sarımsaqiylı qurbağa, eskulap ilan), həşəratların 40 növ və yarımnoyları (Talış kökyeyəni, Apollon, Xrizip, Talış brameyası və s.) daxil edilib. Bioloji növ müxtəlifliyinin əsas səbəbi regionun geoloji tarixi və müxtəlif iqlim şəraitinin olmasıdır. "Qırmızı Kitab"a fauna növləri 2 kateqoriya üzrə daxil edilib: yoxa çıxmaq təhlükəsi olan və nadir növlər. Birinci kateqoriyaya bir sıra mənfi amillərin təsiri nəticəsində (tələf olması və yaşadığı yerlərin dağıdılması) sayı və arealı əhəmiyyətli dərəcədə azalan və böhran səviyyəsinə çatan növlər daxildir. Sayı azalmağa doğru meyl edən və kiçik sahələrdə rast gəlinən növlər isə nadir növlərə aiddir.

quşlar da tükənir

Azərbaycanda 363 quş növü qeydə alınsa da, həqiqətdə onların sayı daha çoxdur. Belə ki, bu günədək mövcud bütün növlər hələlik müəyyən edilməyib. Bu da ilk növbədə miqrasiya edən və ötüb keçən növlərə aiddir. Bundan başqa bir çox növlər ölkə ərazisinə gələrək öz areallarını genişləndirməkdə davam edir. Məsələn, kiçik və halqalı qur-qur quşu kimi. Azərbaycanda qeydə alınan növlər 17 dəstə və 60 fəsiləyə mənsubdurlar. Bunların 40%-i oturaq növ olmaqla, Azərbaycanda il boyu müşahidə edirlər, 27%-i qışlayan və 10%-dən çoxu köç vaxtı qeydə alınan növlərdir.

Azərbaycanın ornitofaunası - xüsusilə də su-bataqlıq quşlarının növ tərkibi və ekoloji qrupları da zəngindir (144 növ). Azərbaycan ərazisindən bütün Avrasiyada ən böyük miqrasiya yollarından biri keçir. Şərqi Avropa və Qərbi Sibirdən Cənuba və Şərqi Afrikaya, Cənubi - Qərbi Asiyaya və əksinə milyonlarla quş köç edir. Hər il Azərbaycan ərazisindən təqribən 20 milyon təkcə su-bataqlıq quşu keçir, istirahət və yemlənmək üçün dayanacaq kimi buradan istifadə edir.

Azərbaycan ornitofaunasından 36 növ quş Azərbaycan "Qırmızı Kitabı"na, 23 növ Dünya "Qırmızı Kitabı"na daxil edilib. Azərbaycanda quşlar üçün əsas təhlükə yaşayış yerlərinin azalması (meşələrin qırılması, su sahələrinin qurudulması, əkinlərin genişləndirilməsi, quşların qanunsuz ovu, adalardakı yuvalama düşərgələrindən yumurtaların yığılması, narahatçılıq amilləri (intensiv mal-qara otarılması, insanların yuvalama yerlərinə getməsi, istirahəti və s.), neft çıxarılması və daşınması, elektrik xətləri və başqalarıdır. Quşların, ilk növbədə su-bataqlıq quşlarının qorunması üçün Qızılağac və Ağgöl qoruqları təşkil edilib ki, burada 500 mindən çox quş qışlayır. Bundan başqa, Samux qoruq-ovçuluq təsərrüfatında, Gil və Şahdili yasaqlığında və digər yasaqlılarda quşlar qorunub mühafizə edilir. Sarısu (400-500 min qışlamada), Mahmudçala (40 min), Kürün deltasında (miqrasiyada 75 min), Abşeron-Qobustan sahillərində (Pirallahi-Pirsaat kəsiyində - 200 min) və digər sahələrdə daha çoxdur.

faunamız necə mühafizə olunur?

Azərbaycanın zəngin faunasının qorunması daima diqqətdə saxlanılıb. Bu səbəbdəndir ki, ölkədə nadir və nəslə kəsilməkdə olan flora növlərinin qorunub saxlanılması məqsədi ilə qoruq və yasaqlıqlar yaradılıb.

Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması və Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Ərazilərinin İnkişafı Departamenti tərəfindən xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri şəbəkəsinin genişləndirilməsi və qorunması istiqamətində müəyyən işlər görüldü. Aparılmış tədbirlər nəticəsində xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri inkişaf etdirilib, onların sahəsi 2003-cü ildən etibarən 478 min hektardan 876 min hektaradək artırılıb. Hazırda 8 milli park, 11 qoruq və 24 yasaqlıqdan ibarət bu şəbəkə ölkə ərazisinin 10,1%-ni əhatə edir. Başlanğıcda isə bu, 5%-dən aşağı idi. Xüsusən, Cənubi Qafqazda sahəsi 115 min 895 hektar olan ən böyük Şahdağ Milli Parkının yaradılması biomüxtəlifliyin qorunması işinə böyük töhfə verib.

Azərbaycanda müasir standartlara cavab verən Zooloji Parkın yaradılması istiqamətində də layihə üzrə master planın və texniki şərtlərin hazırlanması üzərində işlər yekunlaşma mərhələsindədir. Artıq "Ekodenge" təşkilatının və QHT nümayəndələrinin iştirakı ilə

Zooloji Park layihəsinin təqdimatı da keçirilib.

Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə həyata keçirilən layihə nəticəsində artıq ceyranların tarixi areallarından olan Qobustan, Acınohur, Ağgöl ərazilərinə ceyran fərdləri köçürülüb, 2010-cu ilin yayında Ağgöldə onların təbii artımı müşahidə olunub. 2010-cu ilin 24 dekabr tarixində ceyranların tarixən məskunlaşdığı yerlərdən biri olan Abşeron rayonunun Pirəkəşkül qəsəbəsi yaxınlığındakı əraziyə ilk ceyran sürüsü (21 baş) buraxılıb. Azərbaycan Respublikası ərazisində ceyranların mühafizəsi, reintroduksiyası və tarixi areallarının yenidən bərpası" layihəsi çərçivəsində ceyranların tarixi ərazilərində məskunlaşdırılması işi 2011-ci il ərzində də davam etdiriləcək. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin müvafiq qurumlarının, Daxili İşlər və Vergilər nazirliklərinin əməkdaşları tərəfindən respublika ərazisində vəhşi təbiətdən heyvanların götürülməsi və istirahət

kompleksləri, restoran, kafe, eləcə də, digər iaşə obyektlərində müvafiq icazə olmadan saxlanılmasının qarşısını almaq məqsədilə mütəmadi reydlər keçirilib, qanunu pozmuş şəxslər Azərbaycan Respublikasının "Heyvanlar aləmi haqqında" Qanuna müvafiq olaraq inzibati qaydada məsuliyyətə cəlb edilərək cərimə olunublar.

2010-cu il ərzində milli park və dövlət təbiət qoruqlarının ərazisində qanun pozucularına qarşı 624 akt, 187 protokol tərtib olunub, təbiətə 63 983,18 manat dəyərində ziyan hesablanıb, inzibati qaydada 114 910 manat cərimə tətbiq edilib.

2011-ci ilin I rübü ərzində aparılan araşdırmalar zamanı isə qanunsuz ovla məşğul olan 62 nəfərdən 62 ov silahı, 230 patron götürülüb və qanun pozucularına qarşı 53 600 manat məbləğində cərimə tətbiq edilib.

müharibə qurbanı faunamız

Ermənistanın rəsmi mənbələrinin verdiyi məlumatlardan görünür ki, Azərbaycanın ermənilər tərəfindən işğal olunmuş Dağlıq Qarabağ bölgəsində meşə və kolluqlar vəhşicəsinə qırılır. Bu da beynəlxalq təhlükədə olan və dünya üzrə ciddi qorunan ağquyruq dəniz qartalının, böyük qartalın, məzar qartalının, qara kərkəsin, balabanın, Qafqaz tetrasının Azərbaycanda ciddi qorunan qara leyləyin, çay qaraquşunun, tetraçalan qırğının, Türkünstan tütüyünün, Berkut, toğlugötürənin, ilanyeyənin, adi şahinin, turacın və "Qırmızı Kitab"a daxil edilməmiş 100-ə yaxın digər quş növlərinin işğal olunmuş ərazidə nəslinin tamamilə kəsilməsinə re- al təhlükə yaradıb. Zəngin təbiəti, flora və faunası ilə fərqlənən Qarabağda nadir və endemik quş növləri ilə yanaşı, nəsli kəsilməkdə olan quş növləri də müxtəlif qoruq və yasaqlıqlarda qorunub. Erməni işğalına məruz qalan Dağlıq Qarabağ və onun ətraf rayonlarının ərazisi Azərbaycanın ən zəngin biomüxtəlifliyə malik olan Kiçik Qafqaz təbii vilayətinin payına düşür. Göründüyü kimi, cücülərdən tutmuş məməlilər faunasının nümayəndələrinə qədər nadir, nəsli kəsilmək təhlükəsində olan növlərin müxtəlifliyi, eyni zamanda, Qafqaz və Azərbaycan ərazisi üçün endemik, relik, Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının Qırmızı Siyahısına daxil edilmiş fauna növləri ümumi şəkildə bu təbii vilayətdə məskunlaşan heyvanların 25-30%-ni təşkil edir. Belə endemikliyin olması göstərir ki, Qarabağ ərazisi təkcə Azərbaycanın deyil, bütövlükdə Qafqaz regionunun yeni növlərinin yaranması regionudur.

Yazı Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə Prezident yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun "Ekologiya mövzusunun kütləvi informasiya vasitələrində işıqlandırılmasına dəstək" mövzusunda keçirdikləri müsabiqəyə təqdim olunur

Mərkəz.-2011.-21 may.-№90.-S.15.

Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"

Bu kitaba 108 növ heyvan, 140 növ bitki daxildir

Azərbaycanda nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi ilə üzləşən vəhşi heyvan və yabanı bitki növlərinin vəziyyətini əks etdirən "Qırmızı Kitab" rəsmi dövlət sənədi sayılır. Hazırda ölkəmizdə 14000 növ həşərat, 360 növ quş, 99 növ məməli, 123 növ balıq, 9 növ suda-quruda yaşayan, 54 növ sürünən və 4500 adi bitki növü var. Bu heyvanlardan 108 növünün, bitkilərdən isə 140 növünün adı "Qırmızı Kitab"a salınıb. Onların sırasına 14 məməli növü, 36 quş növü, 5 balıq növü, 13 amfibi və reptili növü, 40 həşərat növü daxildir.

Qanunla "Qırmızı Kitab"ın 20 ildən bir dəyişdirilməsi nəzərdə tutulub. İndi istinad olunan "Qırmızı Kitab" 1988-ci ildə hazırlanıb və bu onu göstərir ki, artıq yeni variantın işlənməsi vaxtı keçir. Rəsmi məlumatlara görə, bunun üçün artıq tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Yeni kitabın hazırlanması üçün Redaksiya Heyəti işə başlayıb.

Plana əsasən yeni dəyişikliklər tədqiqatlar nəticəsində aşkara çıxarılacaq. Milli Elmlər Akademiyası heyvan və bitki növləri haqqında tədqiqatlar apardıqdan sonra yeni "Qırmızı Kitab"a adları salınacaq heyvan və bitki növləri müəyyənləşdiriləcək.

Şübhəsiz ki, 20 il ərzində Azərbaycanda bəzi heyvan və bitkilərin sayı azalıbsa, bəzi nadir bitki və heyvan növləri də müəyyən dərəcədə artıb. Bu baxımdan, tədqiqatlar zamanı 20 il ərzində sayları kəskin surətdə azalan heyvan və bitki növləri araşdırılır. Aparılan araşdırmalar nəticəsində statistik rəqəmlər müəyyənləşdirilir.

Mövcud "Qırmızı Kitab" 6 hissədən ibarətdir. Kitaba fauna və flora növləri 2 kateqoriya üzrə daxil edilib: yoxa çıxmaq təhlükəsi olan və nadir növlər.

Birinci kateqoriyaya bir sıra mənfi amillərin təsiri nəticəsində (tələf olma və yaşadığı yerlərin dağıdılması) sayı və arealı əhəmiyyətli dərəcədə azalan və böhran səviyyəsinə çatan növlər daxildir. Sayı azalmağa doğru meyl edən və kiçik sahələrdə rast gəlinən növlər isə nadir növlərə aiddir. Az öyrənilmiş, təbiətdə sayı və ehtiyatları haqqında lazımi məlumat olmayan, onların mühafizəsinin təşkili işində müəyyən çətinliklər törədən heyvan və bitki növləri də nadir növlər sayılır.

Yer kürəsində baş verən iqlim dəyişiklikləri və başqa zərərli təsirlər yalnız Azərbaycanda deyil, dünyada bir sıra heyvan və bitki növlərini məhv olmaq təhlükəsi ilə üzləşdirib. Məsələn, hazırda yer kürəsində yaşayan onurğalı heyvanların 20%-nin yox olmaq təhlükəsi yaranıb. Bu barədə Yaponiyanın Naqoya şəhərində BMT-nin sammiti zamanı "Qırmızı Kitab"a nadir heyvan növlərinin salınması üzrə cavabdeh olan mütəxəssislər açıqlama veriblər. Alimlər Dünya Təbiətin Mühafizəsi tərəfindən təqdim edilən 25 min heyvan növünün vəziyyəti barədə təhlillər aparıblar. Tədqiqatçılar belə qənaətə gəliblər ki, ən pis vəziyyət suda-quruda yaşayan heyvanlarla bağlı müşahidə olunur. Onların 41%-i məhv olmaq riskilə üzləşib. Ən yaxşı vəziyyət isə quşların biomüxtəlifliyi ilə bağlıdır. Bu heyvanların yalnız 13%-i "Qırmızı Kitab"a düşüb. Lenta.ru yazır ki, alimlər bu məhv olma prosesinin planetdə 6-cı olduğunu deyiblər. Beşinci belə proses 65 milyon il bundan əvvəl dinozavrların məhvilə nəticələnib. Eyni zamanda, alimlər ekoloqların söylərini də qiymətləndiriblər. Onların qənaətinə, əgər ekoloqlar bəzi heyvan növlərini xilas etməyə çalışmasaydılar, bu proses 20 dəfə sürətlə getmiş olardı. Bu yaxınlarda isə bir qrup alim bəyan edib ki, məhv olmuş sayılan məməlilərin üçdə biri sağ ola bilər.

Yaradılan qoruq və yasaqlıqlar

Respublikamızda nadir və nəslə kəsilməkdə olan fauna və flora növlərinin qorunub saxlanması məqsədi ilə qoruq və yasaqlıqlar yaradılır. Bu gün Azərbaycan ərazisinin 10,3 faizi mühafizə olunan təbiət zonasıdır. Bu isə ümumilikdə 800 min hektardan çox ərazi deməkdir. 7 il əvvəl bu rəqəm 4,5 faizi təşkil edirdi. Burada yalnız heyvanlar deyil, eyni zamanda landşaft sistemi, bitki örtüyü də mühafizə edilir. Bura 8 Milli Park, 12 təbiət qoruğu, 23 yasaqlıq aiddir.

Məsələn, Masallıdan Lənkərana gedən yol boyunca, Xəzər dənizinin cənub-qərb sahillərində Qızılağac qoruğu yerləşir. Bu qoruğun ərazisi körfəzin bütün akvatoriyasını, eləcə də yaxınlıqdakı quru sahələrini əhatə edir. Qoruq 1929-cu ildə su-bataqlıq və çöl quşlarının mühafizə edilməsi və çoxaldılması, köçəri quşların qışlama yeri olan su və yarımsəhra təbii komplekslərinin mühafizəsi məqsədilə yaradılıb. Burada yaşayan 248 növ quş və 54 növ balıq arasında "Qırmızı Kitab"a daxil edilmiş növlər də var.

Şamaxı ərazisində yerləşən Pirqulu qoruğu 1968-ci ildə yaradılmışdır. Qoruq üç hissədən ibarətdir və ümumi sahəsi 1521 hektar olan bu qoruğun ərazisinin 1362 hektarı dəniz səviyyəsindən 800-2000 metr yüksəklikdə yerləşən meşələrdir. Qoruğun florasına 45 növ nadir və endemik bitki daxildir, onların çoxunun adı "Qırmızı Kitab"a daxil edilib.

Ümumiyyətlə, qorunan növlərə respublikanın bütün ərazisində rast gəlinir. Məsələn, Berkut məhdud sahədə, əsasən, yüksək dağlarda yaşayan quşlardır. Qafqaz tetrası Kiçik və Böyük Qafqazın subalp zonasında, yaşılbəş ördək Xəzərin sahilində, respublikanın su tutarlarında qeydə alınıb. Qaya keçisi və Cənubi Qafqaz muflonu hazırda Naxçıvan MR-də, ceyran ancaq Şirvan qoruğunda, Bəndovan və Korçayda rast gəlinir. Dağıstan turu Böyük Qafqazın cənub ətəyində, Balakən, Qəbələ, Zaqatala və İsmayilli rayonları ərazisində qalmışdır.

Təhlükədən xilas yolu

Respublikanın şirin sularında və Xəzərdə 30 növ balıq ovlanır. Bu balıqların çoxu Kür çayında, Kürün ətrafındakı göl və axmazlarda, həmçinin Mingəçevir su anbarında tutulur. 1959-cu ildən sonra Kür çayında müxtəlif hidrotexniki qurğular tikilməsi, Kür çayı axarının nizama salınması, Xəzər dənizi suyunun çirklənməsi və s. səbəblərdən sənaye əhəmiyyətli balıqların sayı xeyli azalmışdır. Balıq ehtiyatını bərpa etmək və artırmaq məqsədi ilə respublikada geniş miqyasda meliorasiya və balıq yetişdirmək üçün 3 zavod (Kürəgzi, Şirvan və Kür təcrübə nəşəyətşdirmə zavodları) istifadəyə verilmişdir.

Respublikanın balıqyətşdirmə təsərrüfatlarında və zavodlarında hazırda ildə 20 milyonadək nəşə balığı, 600 min qızılbalıq və 800 milyondan çox çapaq, çəki külmə və sıf körpəsi yətşdirilir. Bunlardan əlavə, 1980-ci ildən Kiçik Qızılağac təsərrüfatında fəaliyyət göstərən inkubatorada ildə 50 min ziyad balığı yətşdirilib dənizə buraxılır. 2000-ci ildə Xıllıda yeni, müasir 20 milyon nəşəkimi körpəsi yətşdirməyə qadir olan zavod istifadəyə verilmişdir.

Adı "Qırmızı Kitab"a salınmış bitkilərə Hirkan şümşadı, dəmirağac, Hirkan ənciri, Eldar şamı, Xəzər lələyi, Qafqaz xurması, su zanbağı və başqalarını, heyvanlara isə laçın, turac, şahin, dovdaq, vaşaq, ceyran və s. göstərmək olar.

Bu barədə Ekologiya Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması və Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Ərazilərinin İnkişafı Departamentinin direktor müavini Hikmət Əlizadənin fikirləri maraqlıdır:

"...Ən başlıca çətinlik insanlarda ekoloji təfəkkür, ekoloji şüurdur. Mühafizə işçilərinin də texniki çətinliyi ola bilər, amma ən böyük çətinliyi insanlar yaradır... Bəzi yerlər var ki, onları xüsusi işarələrlə ayırmaq olur. Bu işarələr vasitəsilə həm turistlər, həm də kənd və şəhər sakinləri ərazinin qoruq zonası olduğunu başa düşür. Amma danılmaz həqiqətdir ki, təbiətin ən cazibədar yerləri məhz ən ucqar zonələrdədir. Belə ərazilərdə işarələmə sistemi qeyri-mümkün olduğundan, burada maarifləndirmə əsas rol oynayır. Belə olduqda təbliğatdan başqa çarə olmur. Azərbaycanda qoruq ərazilərinin mühafizəsində ən böyük çətinliyi də bu yaradır..."

**"Azadlıq"ın Araşdırmaçı Jurnalistlər Qrupu
KİV-ə Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyilə çap edilir.**

Azadlıq.-2011.-19 aprel.-№88.-S.13.

Ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması və ətraf mühitin qorunması prioritet vəzifələrdəndir

2010-cu ildə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi bu istiqamətdə mühüm işlər görmüşdür

Hüseyn BAĞIROV,
Ekologiya və təbii sərvətlər naziri

"Mən çox şadam ki, Ekologiya ili çərçivəsində həm dövlət tərəfindən böyük işlər görüldü, həm də özəl sektor bu işlərə qoşuldu. Ən sevindirici hal isə ondan ibarətdir ki, ölkə əhalisi də bu təşəbbüsə qoşularaq ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına öz dəyərli töhfələrini vermişdir. 6 milyondan artıq ağac əkilməmişdir. Bu proses bu il də davam etdiriləcəkdir. Mən hesab edirəm ki, biz bu tempi azaltmamalıyıq. Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması ölkəmizin uğurlu inkişafı üçün, əhəlinin sağlamlığı üçün çox böyük əhəmiyyət daşıyır".

İlham ƏLİYEV

Ulu öndər Heydər Əliyevin layiqli davamçısı ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin bilavasitə sədrliyi ilə ekoloji problemlərin müzakirəsinə həsr olunmuş müşavirələrin keçirilməsi, ətraf mühitlə bağlı qəbul olunmuş dövlət proqramlarının icrasına göstərilən diqqət, mövcud ekoloji problemlərin daha səmərəli həlli məqsədilə müvafiq sərəncamların imzalanması, eləcə də 2010-cu ilin ölkə rəhbəri tərəfindən "Ekologiya ili" elan edilməsi bu sahənin ölkəmizdə prioritet məsələlər sırasına qaldırılmasına parlaq nümunədir.

Yanvarın 14-də Nazirlər Kabinetinin 2010-cu ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və 2011-ci ildə qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2010-cu il - Ekologiya ili çərçivəsində dövlətin, eləcə də özəl sektorun ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması ilə bağlı həyata keçirdiyi tədbirləri yüksək qiymətləndirmişdir.

Son illər iqtisadiyyatımızın sürətli inkişafının nəticəsi olaraq artan gəlirlərin qeyri-neft sektoruna, ətraf mühitlə bağlı problemlərin həllinə yönəldilməsi ekoloji layihələrin həyata keçirilməsi imkanlarını xeyli genişləndirmişdir. Buna görə də bir çox ölkələrin maliyyə böhranına məruz qaldıqları bir dövrdə Azərbaycanda infrastruktur layihələrinin icrası davam etdirilmiş, ekoloji problemlərin həlli istiqamətində səmərəli tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Ekologiya ilində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramı (UNEP) tərəfindən İtaliyanın Genuya, İsveçrənin Cenevrə şəhərləri ilə yanaşı, respublikamızın paytaxtı Bakı şəhəri də Dünya Ətraf Mühit Günü'nün Avropa regionunda qeyd edilməsi üçün əsas üç şəhərdən biri elan edilmişdir. "Ümumdünya Ətraf Mühit Günü - 2010" a Avropa regionu üzrə rəhbərlik edəcək üç şəhərdən biri kimi Bakının seçilməsi heç də təsadüfi deyil. Bu, ilk növbədə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkə iqtisadiyyatının, sosial-mədəni həyatın bütün sahələrində, o cümlədən, ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması ilə bağlı aparılan ardıcıl və məqsədyönlü fəaliyyətin uğurlu nəticəsidir.

Ekologiya ili bir çox yadda qalan tədbirlər və aksiyalarla əlamətdar olmuşdur. Keçən il Ümumdünya Ətraf Mühit Günü "Çoxlu növlər, bir planet, bir gələcək" devizi ilə keçirilmiş və tədbirlərdə iştirak etmək məqsədilə BMT-nin Ətraf Mühit Proqramının Avropa Bürosunun direktoru Kristof Buyve Bakıya gələrək ağacəkmə kampaniyasında iştirak etmişdir. Respublikanın bütün şəhər və rayonlarında Ətraf Mühit Günü ilə bağlı ağacəkmə aksiyaları uğurla başa çatmışdır.

2010-cu il iyulun 5-7-də Qəbələ şəhərində BMT-nin Ətraf Mühit Proqramının və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin birgə təşkilatçılığı ilə Biomüxtəliflik üzrə BMT-nin Baş Assambleyasının növbəti sessiyasına hazırlıq məqsədilə Avropanın Ətraf Mühit Nazirləri və ekspertlər səviyyəsində konfrans keçirilmiş və yekun sənəd olaraq Qəbələ Bəyannaməsi qəbul olunmuşdur.

2010-cu il oktyabrın 5-6-da Qəbələdə MDB Dövlətlərarası Hidrometeorologiya Şurasının 22-ci sessiyası keçirilmişdir. Sessiyada regionda hidrometeoroloji fəaliyyətin əlaqələndirilməsi, məlumat mübadiləsinin tənzimlənməsi, müasir hidrometeoroloji müşahidə və təhlil texnologiyalarının tətbiqi, birgə elmi-tədqiqat işlərinin aparılması, normativ və metodiki sənədlərin işlənməsi və s. məsələlər müzakirə olunmuşdur.

Ekologiya ili çərçivəsində sentyabrın 16-18-də Heydər Əliyev adına İdman və Konsert Kompleksində "Azərbaycan Yaşıl Dünya naminə" Beynəlxalq ekoloji sərgisi təşkil olunmuşdur. Sərginin açılışında Prezident

İlham Əliyev iştirak etmiş, nümayiş etdirilən eksponatlarla tanış olmuşdur. Sərgidə 10-dan artıq beynəlxalq şirkətlə yanaşı, müvafiq dövlət qurumları, yerli ekoloji QHT-lər də öz eksponatlarını nümayiş etdirmişlər.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında" sərəncamına əsasən, Kür-Araz boyu və digər yaşayış məntəqələrində əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təmin edilməsi məqsədilə ETSN tərəfindən 18 rayonun ümumi əhalisi 300 mindən çox olan 156 yaşayış məntəqəsində modul tipli sutəmizləyici qurğular quraşdırılmışdır. Daha 29 yaşayış məntəqəsində bu tip qurğuların quraşdırılması davam etdirilir.

2010-cu ilin sonunda dəniz suyunun duzsuzlaşdırılması üzrə pilot layihənin hazırlanması məqsədilə tender keçirilmiş və qalib şirkət müəyyənləşdirilmişdir.

İl ərzində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamları ilə təsdiq olunmuş "Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair", "Azərbaycan Respublikasında Hidrometeorologiyanın İnkişafı Proqramı", "Yay-qış otlaqlarının, biçənlərin səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair" və digər proqramlarda nəzərdə tutulmuş tədbirlər ardıcılıqla həyata keçirilmişdir.

Dövlət başçısının sərəncamı ilə ətraf mühitlə bağlı problemlərin həllinə yönəldilən mühüm və çox qiymətli sənəd olan "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı"nın icrasını təmin etmək məqsədilə ekoloji vəziyyəti gərgin olan bölgələrin, əsasən də Bakı şəhərinin və Abşeron yarımadasının ətraf mühitinin sağlamaşdırılması istiqamətində mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bakı buxtasının, Bibiheybət zonasının, Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanının ətrafının, Abşeron yarımadasındakı göllərin, neftlə çirklənmiş torpaqların, lay suları altında qalmış sahələrin və digər istehsal tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, bərk məişət tullantılarının idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər uğurla həyata keçirilir.

Ətraf mühitin sağlamaşdırılması istiqamətində indiyədək görülmüş işlərin növbəti illərdə də davam etdirilməsi üçün "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2010-2014-cü illər üçün əlavə tədbirlər planı" hazırlanmış və müvafiq qurumlarla razılaşdırılaraq Azərbaycan hökumətinə təqdim edilmişdir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ətraf mühitin mühafizəsinə nəzarəti özünün gündəlik fəaliyyətinin mühüm tərkib hissəsi hesab edir. Nazirliyin qurumları tərəfindən 2010-cu il ərzində hüquqi, fiziki şəxslər və vətəndaşlar tərəfindən yol verilmiş qanun pozuntularına görə 2206 akt və 828 protokol tərtib olunmuş, aşkar edilmiş nöqsanların aradan qaldırılması üçün müvafiq qanunvericiliyə əsasən 862 icrası məcburi olan müddətli "məcburi göstəriş" verilmişdir. Qanun pozuntusuna yol verdiklərinə görə hüquqi və fiziki şəxslərə qarşı, ümumilikdə 815 iş üzrə 6.1 milyon manat məbləğində cərimə tətbiq edilmişdir.

2010-cu ildə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin inkişaf etdirilməsi, ekoloji şəbəkənin yaradılması istiqamətində həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər davam etdirilmişdir. Bunun sayəsində hazırda ölkəmizdə ümumi sahəsi 890026,2 hektara çatan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən, 8 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir və ümumilikdə, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri ölkə ərazisinin 10,3 faizini təşkil edir.

Sumqayıtçayın və Qobustanın alçaq dağlıq ərazilərində dövlət təbiət yasaqlığının yaradılması məqsədilə zəruri torpaqayırma sənədləri işlənilmiş və hazırda müvafiq qurumlarla razılaşdırma proseduru həyata keçirilir.

Almaniya federal hökumətinin dəstəyi ilə "Qafqaz təşəbbüsü" proqramı çərçivəsində Samur-Yalama Milli parkı layihəsi ilə əlaqədar keçirilmiş tender vasitəsilə icraçı şirkət müəyyən olunmuşdur.

Zaqatala-Balakən regionunda ölkə tarixində ilk biosfer rezervatının yaradılması ilə əlaqədar "Zaqatala-Balakən Biosfer Qoruğunun yaradılması və dayanıqlı İnkişafı üzrə Razılaşmalara dair Protokol"un layihəsinin müvafiq nazirlik və komitələrdən daxil olan rəy və təkliflər nəzərə alınmaqla hazırlanmış son variantı Nazirlər Kabinetinə təqdim edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 dekabr 2008-ci il tarixli sərəncamına əsasən ölkəmizdə ən müasir standartlara cavab verən Zooloji parkın yaradılması istiqamətində artıq layihə üzrə master planın və texniki şərtlərin hazırlanması üzərində işlər yekunlaşma mərhələsindədir. 2010-cu il dekabrın 29-da ETSN-də "Ekodenge" təşkilatının və QHT nümayəndələrinin iştirakı ilə Zooloji park layihəsinin təqdimatı keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2010-cu il 8 iyul tarixli sərəncamı ilə Şahdağ Milli parkının ərazisi 14613,1 hektar genişləndirilmişdir. 2010-cu il dekabrın 24-də Prezident İlham Əliyev və xanımı Mehriban Əliyeva ceyranların tarixən məskunlaşdığı yerlərdən biri olan Abşeron rayonunun Pirəkəşkül qəsəbəsi yaxınlığındakı əraziyə ilk ceyran sürüsünün buraxılması prosesini izləmişlər.

ETSN-in müvafiq qurumlarının, Daxili İşlər və Vergilər nazirliklərinin əməkdaşlarının birgə iştirakı ilə vəhşi təbiətdən heyvanların götürülərək istirahət kompleksləri, restoran, kafe, eləcə də digər iaşə obyektlərində icazə olmadan saxlanılmasının qarşısını almaq məqsədilə mütəmadi reydlər keçirilmiş, qanunu pozmuş şəxslər "Heyvanlar aləmi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa müvafiq olaraq inzibati qaydada məsuliyyətə cəlb edilərək cərimə olunmuşlar. Biz bu istiqamətdə fəaliyyətimizi bundan sonra da davam etdirəcəyik. Belə humanist aksiyaların uğur qazanmasında mətbuatın gücünə, habelə ictimaiyyətin, qeyri-hökumət təşkilatlarının köməyinə arxayırıq.

2010-cu ildə ölkə ərazisində meşələrin bərpa olunması və artırılması istiqamətində də mühüm işlər görülmüşdür. Meşə və qeyri-meşə fondu torpaqlarında 10550 hektar əvəzinə 10692 hektar sahədə meşə-bərpa işləri aparılmışdır.

Respublikanın meşə mühafizə işçiləri tərəfindən 245 min manat dəyərində 34 kubmetr həcmində qanunsuz qırıntı aktlaşdırılmış və qanunamüvafiq tədbirlər görülmüşdür.

Yanğın əleyhinə vaxtaşırı profilaktik və qabaqlayıcı tədbirlərin aparılması sayəsində ötən il bir sıra regionlarda baş vermiş meşə yanğınlarının qarşısı alınmışdır. İl ərzində ümumilikdə 49,97 hektar meşə fondu ərazisində yanğın hadisəsi qeydə alınmışdır. Yanğınlar operativ qaydada söndürüldüyündən meşə fonduna ciddi ziyan dəyməmişdir.

Ötən il magistral avtomobil yolları ətrafının yaşıllaşdırılması və ətraf mühitin sağlamlaşdırılması məqsədilə Bakı-Ələt-Hacıqabul, Zığ-Heydər Əliyev Beynəlxalq Hava Limanı, Əzizbəyov-Heydər Əliyev Beynəlxalq Hava Limanı, Bakı-Astara, Bakı-Şamaxı, Zeynalabdin Tağıyev qəsəbəsi-Zəbrat, Bakı-Qazax, Ələt-Atbulaq avtomobil yollarının kənarında, paytaxtın Bayıl yamacında yüz minlərlə ağac və müxtəlif cinsli kol bitkisi əkilmişdir.

Respublika ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizi akvatoriyasında sisteməlik və fasiləsiz olaraq hidrometeoroloji müşahidələrin aparılması davam etdirilmişdir. İl ərzində havaların kəskin dəyişməsi və təhlükəli hidrometeoroloji hadisələr barədə xəbərdarlıqlar vaxtında tərtib olunaraq yarım sutkalıq, sutkalıq, iki günlük, aylıq hidrometeoroloji proqnozlar hazırlanmış və müvafiq dövlət orqanlarına, sifarişçi təşkilatlara çatdırılmışdır.

Böyük Qafqazın Bazardüzü-Şahdağ-Tufandağ ərazilərində ekosistemlərdə hidrometeoroloji və ekoloji tədqiqat işlərinin aparılması məqsədilə yaradılmış Kompleks Hidrometeoroloji və Ekoloji Tədqiqat Elm Mərkəzinin fəaliyyətinin genişləndirilməsi istiqamətində tədbirlər davam etdirilmişdir. Avqust ayında Tufandağ ərazisində (4161 metr hündürlükdə) sonuncu - 3-cü Avtomat Meteoroloji Stansiya quraşdırılmış, günəş enerjisi ilə təmin olunaraq istifadəyə verilmişdir.

Ölkə ərazisində atmosfer havası, yağıntılar, torpaq, səth suları, o cümlədən ətraf mühitin radioaktiv çirklənməsi üzrə monitoring fəaliyyəti davam etdirilmiş, antropogen təsirlər nəticəsində ətraf mühitdə gedən proseslərin qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması, həmçinin ətraf mühitin vəziyyətinə dair məlumatlar bazasının yaradılması həyata keçirilmiş, operativ və rejim məlumatları hazırlanaraq onların yayımlanması təmin olunmuşdur.

Keçən il Xəzər dənizi və onun sahil zolağında ekoloji tarazlığın qorunması istiqamətində Xəzər dənizindəki müəssisə və obyektlərdə, üzən qurğularda, şimaldan cənubadək sahilboyu ərazilərdə keçirilmiş monitoringlər üzrə dənizə mənfi ekoloji təsir göstərən amillər laborator tədqiqatların nəticələri ilə müəyyən edilərək tədbir görülməsi üçün müvafiq təşkilatlara göndərilmişdir.

Ötən il geoloji axtarış işləri əsasən Baş Qafqazın cənub yamacı, Kiçik Qafqaz, Naxçıvan və Qərbi Xəzəryanı ərazilərdə aparılmışdır. Nəticədə bu bölgələrin müxtəlif sənaye genetik tipli filiz, qeyri-filiz və kifayət qədər yüksək tələbata malik inşaat materialları yataqlarının axtarış üçün perspektivliyi müəyyən edilmişdir. Baş Qafqazın cənub yamacında "qara şistlərdə" qızıl, manqan, molibden, nikel, kobalt, civə filizləşməsinin bir sıra klarkdan dəfələrlə yüksək tutumlu təzahürləri aşkarlanmışdır.

Ekoloji problemlərin uğurlu həllində beynəlxalq əməkdaşlığın rolu əvəzsizdir. Bunu nəzərə alaraq, 2010-cu ildə beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində fəaliyyət ardıcılıqla davam etdirilmişdir. Bir sıra region dövlətləri, inkişaf etmiş dövlət və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa dair sazişlər imzalanmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü sayəsində 2010-cu ilin Azərbaycanda Ekologiya ili elan olunması ilə əlaqədar bir sıra beynəlxalq səviyyəli mühüm silsilə tədbirlər - sərgilər, konfranslar, kütləvi aksiyalar həyata keçirilmişdir.

"Azərbaycanın Ekoloji Fəaliyyətinin 2-ci İcmalı" sənədinin hazırlanması məqsədilə BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının ekspertləri yerli mütəxəssislərlə görüşlər keçirmiş, tələb olunan məlumatları əldə etmişlər. Qeyd olunan icmalın 2011-ci ilin birinci rübündə BMT-nin Avropa Komissiyası tərəfindən nəşr edilməsi nəzərdə tutulur.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2010-cu ildə də müxtəlif ölkələrin ətraf mühit nazirlikləri ilə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığın qurulması istiqamətində işlər həyata keçirilmişdir. Belarus Respublikasının Prezidenti A.Lukaşenkonun Azərbaycana rəsmi səfəri çərçivəsində iyunun 3-də həmin ölkənin Təbii Sərvətlər və Ətraf Mühitin Mühafizəsi Nazirliyi ilə Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi arasında əməkdaşlığa dair saziş imzalanmışdır. Bundan əlavə, Fransa, Litva və Suriya ilə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlıq məqsədilə müvafiq layihələr hazırlanmışdır. QEF, UNİDO, UNEP, USAİD, NATO, ATƏT, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Asiya İnkişaf Bankı kimi təşkilatlar ilə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlıq da davam etdirilmişdir.

ETSN-in ətraf mühitin mühafizəsi üzrə çoxsahəli fəaliyyətində ekoloji təbliğat, ictimaiyyətin məlumatlandırılması və maarifləndirilməsi işi prioritet istiqamətlərdən biridir. Respublikanın müxtəlif regionlarında, ali və orta təhsil müəssisələrində, idarə və təşkilatlarda müxtəlif mövzularda ekoloji təbliğat xarakterli seminar-məşğələlər, dəyirmi masalar, görüşlər təşkil olunmuşdur.

5 iyun - Ümumdünya Ətraf Mühit Günü ərəfəsində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin, dövlət və qeyri-hökumət təşkilatlarının, diplomatik korpusun, beynəlxalq təşkilatların Azərbaycandakı nümayəndəliklərinin, KİV əməkdaşlarının iştirakı ilə Zığ-Heydər Əliyev adına Hava Limanı magistral avtomobil yolunun 10-cu kilometrliyində ETSN tərəfindən təşkil olunmuş kütləvi ağacəkmə kampaniyası keçirilmişdir. ETSN, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinə Dövlət Dəstəyi Fondu və Azərbaycan Mətbuat Şurası tərəfindən təşkil olunmuş "Ekologiya mövzusunun kütləvi informasiya vasitələrində işıqlandırılmasına dəstək" birgə layihəsi - jurnalistlər arasında yazı müsabiqəsinin qalibləri mükafatlandırılmışdır.

"Xəzər həftəsi"nin qeyd olunması ilə əlaqədar dənizin bioloji resurslarının mühafizə olunması və artırılması ilə bağlı görülmüş işləri ictimaiyyətə çatdırmaq məqsədilə KİV nümayəndələri Neftçala rayonu Xıllı Nərə Balıqartırma Zavodunda olmuş, müəssisənin fəaliyyəti və görülmüş işlərlə bağlı jurnalistləri maraqlandıran suallar mütəxəssislər tərəfindən cavablandırılmışdır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Ekologiya ili çərçivəsində hazırladığı Kompleks Tədbirlər Planına uyğun olaraq media nümayəndələri üçün "2010 Ekologiya ili - Yaşıl dünya naminə" devizi ilə press-turlar təşkil edilmişdir. Bu press-turlarda milli parklarda biomüxtəlifliyin qorunması, mühafizə olunması barədə müzakirələr aparılmış, jurnalistləri maraqlandıran suallar mütəxəssislər tərəfindən cavablandırılmışdır.

20 oktyabr - 20 noyabr tarixlərində respublikanın müxtəlif regionlarında "2010-cu il Ekologiya ilidir" devizli ətraf mühit problemləri ilə bağlı müxtəlif mövzularda ekoloji təbliğat xarakterli seminar-məşğələlər, dəyirmi masalar, görüşlər keçirilmişdir.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində jurnalistlərin bilik və məlumatının artırılması məqsədilə ETSN nəzdində yaradılmış "Jurnalistlərin ekologiya məktəbi" 2010-cu ilin avqustunda fəaliyyətə başlamışdır. Qeyd edək ki, mühazirələrin sonunda məktəbi bitirənlərə müvafiq sertifikatlar təqdim olunacaq. 2010-cu il ərzində nazirliyin fəaliyyətini əks etdirən 350 press-reliz nazirliyin internet sahifəsində yerləşdirilməklə ictimaiyyət və KİV nümayəndələrinin diqqətinə çatdırılmış, o cümlədən KİV-də nazirliyin fəaliyyətini əks etdirən 1900-dən artıq material dərc olunmuşdur.

Ölkə rəhbərliyi tərəfindən ekoloji problemlərin həllinə göstərilən xüsusi diqqət və respublikamızın sosial-iqtisadi həyatında son illər əldə olunmuş yüksək nailiyyətlər bundan sonra da ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasına yönəldilmiş səmərəli tədbirlərin həyata keçirilməsinə öz müsbət təsirini göstərəcək.

2011-ci il dövlət başçısı tərəfindən Turizm ili elan olunmuşdur. Ölkədə turizmin inkişafı, əhalinin sağlamlığının qorunması, Azərbaycana gələn qonaqların yüksək səviyyədə istirahəti və müalicəsi xeyli dərəcədə ekoloji problemlərin həllindən asılıdır. Məhz bu amilləri xüsusi diqqətdə saxlayan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin bütün qurumları ötən ilki nailiyyətləri artırmaq, 2011-ci ildə də ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması sahəsində yaxşı nəticələr qazanmaq niyyətindədir.

Azərbaycan.-2011.-2 fevral.-№24.-S.4.

“EKOLOGİYA İLİ” AZƏRBAYCANA NƏ VERDİ?

İlham Əliyev: "Dövlətimizin iqtisadi imkanları artdıqca biz ekoloji problemlərin həllinə daha çox diqqət ayırırıq"

Elçin Bayramlı

"Hərəyə bir ağac əkək!" kampaniyasının töhfələri

Sovetlər dövründə təbii resurslardan səmərəsiz istifadə və sənayenin inkişafı Azərbaycanda da ekoloji durumun pisləşməsinə səbəb olmuşdu. Müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ölkəmizin ekoloji problemləri həll etmək üçün yetərinə imkanları yox idi.

Üstəlik iqtisadi və sosial problemlər ətraf mühitin daha çox çirklənməsi, meşə fondunun yanacaq və istehsal məqsədilə qırılması, su mənbələrinin Ermənistan və Gürcüstan tərəfindən çirkləndirilməsi Azərbaycanda ekoloji problemləri kəskinləşdirmişdi. Lakin son illərdə Azərbaycanın sürətli iqtisadi inkişafı nəticəsində maliyyə imkanlarının artması dövlətin bu sahədə daha geniş miqyasda fəaliyyət göstərməsinə imkan yaradıb.

Ölkəmizin gözəl təbiətə malik olması turizmin inkişafı üçün də real zəmin yaradır. Ən gəlirli sahələrdən olan turizmin inkişafı üçün də ekoloji problemlər həll edilməli, təbiət abidələri qorunmalı, yaşıllıq sahələri artırılmalıdır.

Ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasında ən əsas məqsədlərdən biri də ölkə əhalisinin sağlam mühitdə yaşamalarını təmin etməkdən ibarətdir. Bu səbəbdən də son illərdə Azərbaycanda çoxsaylı və davamlı ağacəkmə kampaniyaları aparılır. Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO VƏ İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban Əliyevanın "Hərəyə bir ağac əkək!" devizi ilə keçirilən belə aksiyalarda milyonlarla yeni ağac əkilib.

Lakin problemin bir tərəfi də yeni ağacların əkilməsi ilə yanaşı mövcud ağacların kəsilməsinin qarşısının alınmasıdır. Bununla bağlı ölkə Prezidenti dövlət orqanları qarşısında sərt tələblər qoyub. Ağac kəsilməsinə görə cəzalar sərtləşdirilib, cərimələrin məbləği xeyli artırılıb. Bu tədbirlər ağacların qırılmasının qarşısını demək olar ki, tamamilə alıb.

Ölkə ərazisində 5,3 milyondan çox ağac və kol əkilib

Ətraf mühitin mühafizəsi, xüsusilə də havanın çirklənməsinin qarşısını almaqla bağlı həyata keçirilən tədbirlərdən biri də respublikada yaşıllaşdırma işlərinin sürətləndirilməsidir. Belə ki, ölkə başçısının Bakı və onun ətrafında 3 milyon ağacın əkilməsi barədə təşəbbüsü ilə əlaqədar 2009-cu ildən başlayan genişmiqyaslı tədbirlər bu il də davam etdirilib.

ETSN-dən "İki sahil"ə verilən məlumata görə, nazirlik tərəfindən Bakı və onun ətraf ərazilərində 2009-cu ilin payız-2010-cu ilin yaz mövsümlərində 1 005 000 ədəd ağac və kol bitkisi əkilib. Bu ilin payız mövsümündə isə Bakı və ətrafında 900 mindən artıq müxtəlif ağac və kol bitkisi əkilib. Ümumilikdə, 2009-cu ilin payız mövsümü başlayandan bu günədək Bakı və onun ətraf ərazilərində 1,8 milyondan çox ağac və kol bitkisi əkilib.

Nazirliyin Meşə Mühafizəsi və Bərpası Müəssisələrinin əməkdaşları tərəfindən dövlət meşə fondu torpaqlarında isə heç bir əlavə vəsait xərclənmədən, qurumun daxili imkanları hesabına 114 hektar sahədə 290 560 ədəd müxtəlif ağac əkilib. Əkilən ağaclar müəssisənin öz tinglik sahələrində yetişdirilib.

Ümumilikdə, 2010-cu ilin payız əkin mövsümü başlayandan bu günədək nazirliyin Meşə Mühafizəsi və Bərpası müəssisələri tərəfindən 4 843 710 ədəd müxtəlif növ ağac əkilib. Respublika ərazisində isə ötən həftə ərzində 152,22 hektar sahədə 357 850 ədəd ağac və kol bitkisi əkilib. Ümumiyyətlə isə, 2010-cu ilin payız əkin mövsümündən bu günədək respublika ərazisində 5371 544 ədəd ağac və kol bitkisi əkilib. Hazırda ərazilərdə əkin, meşə bərpa, suvarma və qulluq işləri davam etdirilir.

Ətraf mühitin qorunması işi güclənib

Qeyd edək ki, BMT Ətraf Mühit Proqramı (UNEP) tərəfindən İtaliyanın Genuya, İsveçrənin Cenevrə şəhərləri ilə yanaşı, Bakı şəhəri də Dünya Ətraf Mühit Günü'nün 2010-cu ildə Avropa regionunda qeyd edilməsi üçün baş şəhərlər elan edilib. "Dünya Ətraf Mühit günü-2010"-a Avropa regionu üzrə öndərlik edəcək 3 şəhərdən

biri kimi Bakının seçilməsi təsadüfi deyildi. Bu, ilk növbədə ölkə başçısının rəhbərliyi ilə ölkə iqtisadiyyatının, sosial- mədəni həyatın bütün sahələrində, o cümlədən ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasında aparılan ardıcıl və məqsədyönlü fəaliyyətin uğurlu nəticəsidir.

Ötən əsrin əvvəllərindən bəri qurudakı neft yataqlarının gərgin istismarı nəticəsində Abşeron yarımadasının torpaqlarının müəyyən hissəsi çirklənib. Neft tullantıları ilə çirklənmiş gölməçələr, məişət tullantılarının utilizasiyası məsələləri demək olar ki, diqqətdən kənarda qalmışdı. Artıq bu istiqamətdə konkret işlərə başlanıb.

Prezident İlham Əliyevin hökumətin müşavirəsində dediyi sözlər dövlət başçısının ekoloji məsələlərə nə qədər böyük önəm verdiyinin əyani sübutudur. "Bu gün ekoloji məsələlərin həlli vacib məsələlərdən biridir. Ona görə yox ki, bütün dünyada bu məsələlərə böyük diqqət göstərilir. Ona görə ki, bu gün Azərbaycan qarşısında həllini gözləyən əsas məsələlərdən biri ekoloji durumun yaxşılaşdırılmasıdır. Qeyd etdiyim kimi, bu istiqamətdə vacib addımlar atılıb, konkret proqram qəbul edilib".

Dövlət başçısı ölkədə biomüxtəlifliyin qorunması və təbiət qoruqlarının mühafizəsi işini də diqqətdə saxlayır. Dekabrın 24- də Prezident İlham Əliyev və xanımı Mehriban Əliyeva Qobustan-Cəngiçay Dövlət Təbiət Yasaqlığının ərazisinə ilk ceyran sürüsünün buraxılması prosesini izləyiblər. Dövlətimizin başçısı ölkə ərazisində ceyranların məskunlaşması və reintroduksiyası ərazilərini əks etdirən xəritəyə baxıb, ceyranların keçmiş və indiki məskunlaşma arealları, miqrasiya dəhlizləri haqqında məlumatlarla tanış olub.

Sonra Prezident İlham Əliyev və xanımı Mehriban Əliyeva üzərində peyk vasitəsilə məlumat toplayan xüsusi signal ötürücü xaltası olan ceyranı Cəngiçay-Qobustan yasaqlığının ərazisinə buraxıblar.

Su mənbələrinin ekoloji təmizliyi diqqətdədir

Ekoloji təhlükəsizliklə bağlı digər məsələ də su mənbələrinin çirklənməsi və əhaliyə verilən suyun keyfiyyətinin aşağı olması idi. Lakin son illərdə həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində bu sahədə durum xeyli yaxşılaşıb. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən ölkənin bir çox şəhər və kəndlərində yeni müasir su təmizləyici qurğular quraşdırılıb.

Qısa zamanda geniş əraziləri əhatə edən və səmərəli nəticələr verən "Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması proqramı" üzrə fəaliyyət davam etdirilir.

Dekabrın 28-də Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəmərinin açılış mərasimi keçirilib. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev mərasimdə iştirak edib. Qeyd edək ki, ümumi uzunluğu 252,4 km olan Oğuz- Qəbələ-Bakı su kəməri ilə paytaxta saniyədə 5 kubmetr su daxil olacaq ki, bu da Bakıda suyun verilişində yaranan uzun fasilələrin və su qıtlığı probleminin aradan qalxmasına imkan verəcək.

ETSN tərəfindən Xəzərə axıdılan çirkab suların təmizlənməsi məqsədilə də yeni təmizləyici qurğuların quraşdırılması dənizdə ekoloji durumun yaxşılaşmasına öz töhfəsini verir. Bundan başqa, Prezident İlham Əliyevin tapşırığı ilə Bakı buxtasının təmizlənməsi prosesi də aparılacaq ki, bu da ümumi duruma müsbət təsir edəcək.

Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması ilə bağlı digər uğurlu proqram çərçivəsində Abşeron yarımadasında modul tipli çirkab su təmizləyici qurğulardan ibarət 16 stansiya qurularaq "Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi" yaradılıb. "Azərsu" SC-nin sərəncamında olan iri təmizləyici qurğularla bərabər, bu sistemin fəaliyyəti nəticəsində Pirallahıdan Novxanıyadək 86 kilometr məsafədə sahilboyu ərazilərdən gün ərzində təkcə bu stansiyaların gücü ilə 6 min kubmetrdən çox çirkab suyun təmizlənmədən dənizə axıdılmasının qarşısı alınıb, həmin ərazilərdə ekoloji tarazlığın bərpası istiqamətində mühüm nailiyyətlər əldə olunub.

Havanın çirklənməsinin qarşısı alınır

Dövlət başçısı bildirib ki, havanın çirklənməsi məsələlərinə böyük diqqət göstərməlidir. "Mən bir müddət bundan əvvəl müvafiq göstərişlər vermişəm ki, biz Azərbaycanda bu istiqamətdə bütün məsələləri Avropa standartlarına uyğunlaşdırmalıyıq. Mənə verilən məlumata görə, havanın çirklənməsinin 70 faizi avtonəqliyyatın payına düşür. Hesab edirəm ki, nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrası nəticəsində biz bu sahədə də Avropa standartlarına çatacağıq.

Mən şübhə etmirəm ki, görülməli və görülməli tədbirlər nəticəsində bir neçə ildən sonra görəcəyik ki, Azərbaycan vətəndaşlarının sağlamlığı daha da möhkəmlənib. Çünki insan sağlamlığına ən ciddi zərbə vuran amil ekoloji vəziyyətin lazımi səviyyədə olmamasıdır. Hava, su, ətraf mühit - bütün bu amillər insanın sağlamlığına ən böyük təsir edən amillərdir.

Əgər biz bu istiqamətdə işlərimizi ən qabaqcıl Avropa ölkələrinin standartlarına uyğunlaşdırsaq, görəcəyik ki, müəyyən müddətdən sonra həm insanların sağlamlığı, həm onların fiziki qabiliyyəti, həm ümumiyyətlə, Azərbaycanda yaşamaq üçün ən lazımi şərait yaradılmışdır. Bu istiqamətdə görülmüş işlər sayəsində xalqımız daha da yaxşı yaşayacaq, sağlam olacaq və Azərbaycan hərtərəfli inkişafını bundan sonra daha da uğurla irəliyə aparacaqdır".

Göründüyü kimi, dövlət başçısı tərəfindən 2010-cu ilin "Ekologiya ili" elan olunması ölkədə ətraf mühitin qorunması, ekoloji durumun yaxşılaşdırılması, təbiət qoruqlarının mühafizəsinin gücləndirilməsi, əhəlinin sağlamlığının təmin edilməsi üçün bir sıra digər işlərin həyata keçirilməsinə böyük töhfələr verib.

İki sahil.-2011.- 6 yanvar.-№1.-S.10.

Azərbaycanda içməli su problemi: dövlət nəzarəti və ictimai məsuliyyət

İlham Məmmədov

2010-cu il Azərbaycanda Ekologiya ilidir

Bu gün bütün dünyada müzakirə olunan ən aktual və bir neçə global məsələdən biri də ekoloji durum və ətraf mühitin mühafizəsidir. Təsədüfi deyil ki, ölkə başçısı İlham Əliyev tərəfindən 2010-cu il Azərbaycanda Ekologiya ili elan olunub. İçməli su amili isə ekologiyanın ən başlıca komponentlərindən biridir.

Dünya əhalisinin yüksək artım tempi, ətraf mühitin çirkləndirilməsi və suyun qeyri-səmərəli istifadəsi nəticəsində mövcud ehtiyatlar sürətlə tükənmək üzrədir. Ümumi su balansı sabit saxlanıldığı halda son 50 ildə məişətdə su sərfi 31, sənayedə 39, kənd təsərrüfatında isə 28 dəfə artıb. Beynəlxalq təşkilatların hesablamalarına görə, su ilə bağlı xəstəliklər hər 8 saniyədə 1 uşağın ölümünə səbəb olur. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə 80% xəstəliklər və ölüm hadisələri məhz içməli su ilə bağlıdır. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının açıqlamasına görə, hazırda dünya əhalisinin 80%-i keyfiyyətsiz sudan istifadə edir.

Cənubi Qafqazın ümumi su ehtiyatının 10%-i Azərbaycanın payına düşür

İçməli su problemi bütün dünyada olduğu kimi ölkəmizdə də mövcuddur. Araşdırmalara görə, bizim yerüstü su ehtiyatımız orta illik 32,3 mlrd. kubmetrdir. Quraqlıq illərdə (az sulu illərdə) isə bu göstərici 23 mlrd. kubmetrə qədər azalır. Ölkədə adambaşına orta illik 3800 kubmetr su düşür. Yeraltı içməli su mənbələrində isə 23 764,28 mln. kubmetr/gün su ehtiyatı var. Azərbaycan ərazinin hər kv.km-nə və əhalinin hər nəfərinə düşən yerüstü su ehtiyatları göstəricisinə görə Cənubi Qafqaz dövlətləri və Rusiyadan geridə qalır. Cənubi Qafqazın ümumi su ehtiyatının (310 mlrd. kubmetr) 62%-i Gürcüstanın, 28%-i Ermənistanın, yalnız 10%-i Azərbaycanın payına düşür.

Su çatışmazlığı həmçinin mövcud su ehtiyatlarından rəşional istifadə edilməməsi ilə də izah edilir. Bakının su təsərrüfatı, infrastrukturı 1,3-1,7 mln. insan üçün nəzərdə tutulsa da, hazırda paytaxt sakinlərinin sayı 2 dəfə artıb.

Su çatışmazlığının digər səbəbi isə su anbarlarının az olmasıdır.

Azərbaycan ətraf mühitin mühafizəsi üzrə 17 beynəlxalq konvensiyanın iştirakçısıdır

Bu gün respublika ərazisinin 3/4-ü Kür çayı hövzəsinə düşür və bu çay ölkə əhalisi üçün əsas içməli su mənbələrindən biri olaraq qalır. Azərbaycana bu çay vasitəsilə daxil olan suların çox hissəsi Gürcüstan və Ermənistan ərazisində formalaşır və hər iki dövlətin şəhərlərinin təmizlənməmiş tullantı sularının Kür çayına axıdılması onun hidrokimyəvi rejiminə və suyun keyfiyyətinə güclü təsir edir. Şirin su ehtiyatlarımızın daha bir qismi Araz çayı hesabınadır ki, bu çay da İran və Ermənistan ərazisində çirklənməyə məruz qalır. Şimaldan - Rusiyanın Dağıstan ərazisindən gələn Samurda da vəziyyətin yaxşı olduğunu söyləmək mümkün deyil.

Maraqlı və bizim üçün təhlükəli budur ki, nə Ermənistan, nə də Gürcüstan ətraf mühitin mühafizəsi üzrə heç bir beynəlxalq konvensiyaya qoşulmayıb. Halbuki Azərbaycan bu sahədə 17 müxtəlif beynəlxalq konvensiyanın, o cümlədən transsərhəd suların mühafizəsi üzrə Konvensiyanın iştirakçısıdır. Məhz transsərhəd çirklənmənin səviyyəsinə nəzarət üçün Qazax (Kür çayı) və Beyləqan (Araz çayı) rayonlarında regional laboratoriyalar-monitorinq mərkəzləri yaradılıb. Sərhədlərarası su hövzələrinin problemlərinin regional səviyyədə beynəlxalq normalar çərçivəsində həlli üçün Azərbaycan "Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi üzrə" Helsinki Konvensiyasını ratifikasiya etmişdir. Lakin digər qonşu dövlətlərin bu konvensiyaya qoşulmaması problemin həllini çətinləşdirir.

Azərbaycanın yeraltı su ehtiyatları antropogen təsirlərə məruz qalır

Bu gün Azərbaycanın 11-12 yeraltı içməli su ehtiyatı mənbəyi var. Bunların cəmi ehtiyatları təqribən 24 mln. kubmetr/sutka təşkil edir. Elmlər Akademiyasının Geologiya İnstitutunun Hidrogeologiya və mühəndis-geologiya

şöbəsinin rəhbəri elmlər doktoru Yusif İsrailovun fikrincə, yeraltı su yataqları səmərəli istifadə edildikdə uzun illər boyu mövcud ola bilər. Lakin bu su yataqlarından səmərəli və düzgün istifadə edilmədikdə suların parametrləri və tərkibi dəyişir. Azərbaycanın yeraltı su ehtiyatları yataqlarının proqnozlaşdırılmış vaxtı bitib. Artıq bu ehtiyatları yenidən hesablamaq vaxtıdır. Y.İsrailovun sözlərinə görə, bu gün yeraltı sular antropogen təsirlərə məruz qalır ki, bu da içməli su ehtiyatlarının tərkibinin dəyişməsinə gətirib çıxarır. Məsələn, hazırda Abşeronun içməli su ehtiyat mənbələrinin çox sürətlə çirklənmə prosesi gedir. Bu gün Abşerona 30 kubmetr/saniyə içməli su gəlir ki, bunun da 20 kubmetr/saniyəsi Bakı şəhərinin payına düşür. Rəsmi məlumatlara görə, Bakı və Sumqayıt şəhərlərinin yeraltı su kəmərləri sistemi köhnə olduğundan bura daxil olan suyun yarısı tam itkiyə gedir. Hazırda Bakı şəhərinin içməli su tələbatının Ceyranbatan gölü vasitəsilə 55-60%-i təmin edilir. Yeni anbar istifadəyə verildikdən sonra paytaxta su verilişi 2 dəfə artırılacaq.

Azərbaycanın yeraltı su ehtiyatları ilə bağlı baş planı hazırlanır

Paytaxtın içməli suya olan tələbatını ödəmək üçün Oğuz-Qəbələdən gələcək su şəhər üçün ən əlverişli su mənbəyi sayılır. Y. İsrailov yeraltı suyun tərkibində yod-bromun həmişə normadan aşağı olduğunu bildirir. O, bu kəmərlər vasitəsilə paytaxta gələn suyun tərkibində də yod-bromun normativdən aşağı olmasını istisna etmir: "Lakin bu gün bütün dünyada şəhərlərə verilən içməli suyun tərkibində yod az olduqda, süni yolla yod əlavə olunur".

Alimin fikrincə, yeraltı su mənbələrindən istifadə həmin ərazinin torpaq sahəsinə çox böyük mənfi təsir edəcək. Belə ki, Oğuz-Qəbələdən su kəməri çəkildikdən sonra həmin ərazidəki yeraltı suların səviyyəsi 50-60 metr aşağı düşəcək. Bu zaman oradakı qrup sularının səviyyəsi aşağı enəcək ki, bu da yerüstü bitki örtüyünə mənfi təsir göstərəcək. Bunun ərazidə yerləşən çaylara da təsiri mümkündür. Buna görə də hazırda bu sahədə fəaliyyət göstərən mütəxəssislər bunu nəzərə almalıdırlar.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Milli Geoloji Kəşfiyyat Xidmətinin kompleks hidrogeologiya və mühəndis geologiyası ekspedisiyasının baş hidrogeoloqu Paşa Kərimov isə bütün bu halların nəzərə alındığını və həmin ərazidə heç bir mənfi fəsadların olmayacağını bildirir.

Qeyd edək ki, sovet dövründə yeraltı su ehtiyatlarının baş planı olub ki, hazırda mütəxəssislər tərəfindən Azərbaycanın belə bir planının hazırlanması üzərində işlənir.

Hazırda ölkə ərazisində (Bakı şəhərində 6) məişət-tullantı sularının təmizlənməsi məqsədi ilə 21 ədəd mexaniki və bioloji təmizləyici qurğu fəaliyyət göstərir. Mövcud qurğuların isə hamısı işlək vəziyyətdə deyil. Təmizləyici qurğuların gücünün formalaşan axınlardan az olması respublikada su hövzələrinə antropogen təsirin başlıca faktoruna çevrilib.

Lakin "Azərsu" ASC-nin şöbə rəisi Aqşin Rüstəmov qeyd edir ki, sovet dövründə 1 litr içməli suyun tərkibində 5 min milliqram bulanlıq olanda təmizləyici qurğuların fəaliyyəti dayandırılırdı. Hazırda isə bu qurğularda aparılan yenidənqurma işlərindən sonra 1 litr suda 15 min milliqram bulanlıq olduqda belə, qurğuların fəaliyyəti dayandırılmır.

Su infrastrukturuna yatırılan investisiyalar

Taxta Körpü su anbarının tikintisi üçün nəzərdə tutulan 365,9 mln. manatın cari il oktyabrın əvvəlinə ümumilikdə 182,9 mln. manatı istifadə olunub. Bunlarla yanaşı, DNF "Ceyranbatan kanalı obyektinin tikintisi" üzrə işlərin görülməsi üçün 260 mln. manat məbləğində vəsait ayırıb. Bunun da ümumilikdə oktyabrın əvvəlinə 92,8 mln. manatı istifadə olunub. "Oğuz-Qəbələ zonasından Bakı şəhərinə su kəmərinin çəkilməsi" layihəsinə DNF ümumilikdə 489,4 mln. manat vəsait ayırıb.

Qeyd edək ki, Ağdaş, Göyçay və Naxçıvan şəhərlərinin su təchizatı sisteminin yenidənqurulması və yaradılması məqsədilə Asiya İnkişaf Bankı ölkəmizə kredit ayırıb.

"Azərsu" ASC-nin beynəlxalq münasibətlər şöbəsinin rəisi İlqar Tağıyev bildirib ki, bu gün Azərbaycan Hökuməti ilə yanaşı, Dünya Bankı (DB), Asiya İnkişaf Bankı və Yaponiya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Bankı tərəfindən "Azərbaycan Respublikasının kiçik şəhərlərində su təchizatı layihəsi", "Ümummilli Su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin bərpası layihəsi"si maliyyələşdirilir. Bu layihələr çərçivəsində Azərbaycanın 43 rayon və şəhərinin içməli su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılmasına dair layihələrin reallaşması istiqamətində işlər uğurla davam edir.

"Hazırda DB ilə Hövsanda dənizin çirkab sularından təmizlənməsi üçün xəttin çəkilişini nəzərdə tutan Bakı kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması üzrə layihənin reallaşmasına dair danışıqlar aparılır" - deyər İ. Tağıyev bildirib.

Qeyd edək ki, Almaniyanın KfW bankı Gəncə və Şəkiddə içməli su probleminin həlli ilə bağlı layihəni maliyyələşdirməyi də öz öhdəliyinə götürüb.

Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlər həyata keçirilir

Ölkədə əhaliyə verilən içməli suyun təmizlənməsi məqsədilə Almaniyanın bu sahədə aparıcı şirkətləri ən son texnologiyaları tətbiq etmək təklifi ilə çıxış ediblər.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin nümayəndəsi Mütəllib Əbdülhəsənov su vasitəsilə keçən xəstəliklərin qarşısının alınması istiqamətində ölkədə bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsinin nəzərdə tutulduğunu bildirib. O, həmçinin 224 min əhalisi olan 12 rayonun 122 kəndində içməli su üçün nəzərdə tutulan təmizləyici qurğular - Modul Tipli Stansiyaların quraşdırıldığını, bu qurğuların sayının və əhatə dairəsinin gələcəkdə artırılacağını deyir.

ARDNŞ-nin Ekologiya İdarəsinin rəisi Azər Əliyev bildirir ki, ARDNŞ Abşeronda və Xəzər dənizində ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlər kompleksini həyata keçirir. Bura təmizləyici qurğuların inşası, neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi və rekultivasiyası, karbon qazının utilizasiyası daxildir. O, 205 hektar mədən ərazisinin neft tullantılarından təmizlənməsi istiqamətində işlərin aparıldığını da qeyd edir.

AR Ekologiya Standartlarının Monitorinqi Fondunun prezidenti professor Rauf Sultanov dünyada su qıtlığı probleminin kəskinləşdiyini deyib. Professor içməli suyun ağır metallar, detergentlər, karbohidrogenlər, radiaktiv maddələrlə çirkləndirilməsinin insan sağlamlığı üçün çox böyük təhlükə olduğunu vurğulayır.

Azərbaycanın Su Məcəlləsinə görə, şirin yeraltı sulardan birinci növbədə içmək və məişətdə işlətmək üçün istifadə olunmalıdır.

Ekoloji tarazlığın qorunmasında hər bir ölkə vətəndaşının üzərinə böyük məsuliyyət və cavabdehlik düşür. İnsanlar əsrlər böyü bizə gəlib çatmış bu neməti dəyərləndirməli və gələcək nəsillər üçün qoruyub saxlamalıdır. Bu gün təbii nemətlərin qorunması və balanslaşdırılmış istifadəsi üçün güclü ictimai nəzarətə ehtiyac duyulur. Lakin respublikada istismarda olan yeraltı suların 70-75% suvarma üçün istifadə edilir. Ümumiyyətlə, yeraltı suların çirklənməsi torpaq qatının və aerasiya zonası süxurlarının çirklənməsinin vəziyyəti ilə sıx bağlıdır. Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Mingəçevir və bir sıra iri şəhər və qəsəbələrdə içməli su ilə avtomobil yuyulur. İlk növbədə müvafiq qurumlar buna nəzər salmalıdırlar. Ərazimizdə su ehtiyatının məhdud şəraitində bu ehtiyatlardan səmərəli istifadə, əldə olunan suyun bərabər bölgüsü, su mənbələrinin çirklənmədən etibarlı mühafizəsi ölkəmizin hər bir sakini üçün ciddi əhəmiyyət kəsb etməlidir.

Ədalət.-2010.-5 noyabr.-№203.-S.7.

Ekoloji tədbirlərin keyfiyyəti yüksəlir

Azər ƏLİYEV,

ARDNŞ-in ekologiya idarəsinin rəisi

Dövlət Neft Şirkəti ətraf mühitin qorunması istiqamətində qarşıda duran vəzifələri həyata keçirmək və ekologiya sahəsində idarəetmə strukturunu təkmilləşdirmək məqsədi ilə Respublika Prezidentinin 2006-cı il 28 sentyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı"nda neft-qaz sektoru üçün nəzərdə tutulmuş tədbirləri müvəffəqiyyətlə yerinə yetirməkdədir.

Son illər Azərbaycanda sənayenin, iqtisadiyyatın, beynəlxalq əlaqələrin durmadan inkişafı ekoloji problemləri dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevirmişdir. Bu, inkişaf etmiş sənaye sahələrinə malik ölkəmizdə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi məsələlərinə daim xüsusi diqqət və qayğı göstərmiş Azərbaycan xalqının ümummillə lideri Heydər Əliyev tərəfindən əsas qoyulmuş davamlı inkişaf və tərəqqi strategiyasının bariz nümunəsidir.

"Kompleks Tədbirlər Planında neft sənayesində uzun illərdən bəri yaranmış ekoloji nöqsanların aradan qaldırılması prioritet vəzifə kimi qarşıya qoyulduğundan 2006-cı ildə ARDNŞ-in tərkibində Ekologiya İdarəsi təsis olunmuşdur. Şirkətin bütün əsas struktur vahidlərində ekoloji məsələlərə nəzarət edən müvafiq şöbələr, ekoloji layihələrin həyata keçirilməsində ixtisaslaşmış təcrübəli xarici şirkətlərlə "EKOL Mühəndislik Xidmətləri" və "SOCAR-ASM" birgə müəssisələri yaradılmışdır. Bu tədbirlər ekoloji layihələrin uğurla həyata keçirilməsi üçün geniş imkanlar yaratmışdır.

Ətraf mühitin qorunması istiqamətində qarşıda duran vəzifələri həyata keçirmək və ekologiya sahəsində idarəetmə strukturunu təkmilləşdirmək məqsədi ilə "Dövlət Neft Şirkətinin Ekoloji Siyasət" sənədi təsdiq olunmuşdur. Bu sənədin əsas vəzifəsi neft - qaz sənayesinin yeni fəaliyyət sahələrində ilkin vəziyyətin qiymətləndirilməsi və ona mənfi təsirlərin minimuma endirilməsini təmin etməkdir. "Sıfır tullantı" əsas ekoloji prinsipimizdir. Bütün neft-qaz əməliyyatları zamanı bu prinsipə əməl edilməsi ilə yanaşı, keçmişdən miras qalmış ekoloji problemlərin, xüsusən yararsız hala düşmüş torpaqların bərpası həyata keçirilir.

Təbii ki, şirkətin qarşısında duran əsas məqsədlərdən biri neft və neft məhsulları ilə çirklənmiş mədən ərazilərinin təmizlənməsidir. Bu sahədə artıq müəyyən uğurlarımız da var.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycanda 160 ildən artıq dövr ərzində neft-qaz hasilatı və emalı nəticəsində 7 min hektara yaxın torpaq sahəsi neft sənayesi tullantıları ilə çirklənərək yararsız hala düşmüşdür. Ekoloji tarazlığın pozulduğu əsas ərazilər Abşeron yarımadasının payına düşür.

Dövlət Neft Şirkəti 2006-cı ildən başlayaraq neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi üzrə irimiqyaslı işlərin həyata keçirilməsinə başlayıb. Bu günədək Bibiheybət, Balaxanı, Siyəzən, Kürövdağ, Qarabağlı və digər yataqlarda təxminən 300 hektara yaxın çirklənmiş torpaq sahəsi təmizlənilib. Mexaniki rekultivasiya üsulu ilə təmizlənməmiş torpaqlarda reabilitasiya, bioremediasiya və fitoremediasiya işləri davam etdirilir və həmin sahələrdə yaşıllaşdırma işləri həyata keçirilir. Bu ilin sonuna kimi "Bibiheybətneft", "Siyəzəneft", "Abşeronneft", "Balaxanıneft", "H. Z. Tağıyev" adına NQÇİ-lərin neft və neft məhsulları ilə çirklənmiş mədən ərazilərində neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi nəzərdə tutulmuşdur. Həmin ərazilərdə də reabilitasiya, bioremediasiya və fitoremediasiya işləri aparılacaqdır.

Bu layihələrdən ən maraqlısı "Bibiheybətneft" NQÇİ-nin ərazisində aparılan rekultivasiya işləridir. Ekoloji vəziyyəti diqqət cəlb edən əsas ərazi respublika paytaxtının mərkəzinə çox yaxın məsafədə, bilavasitə dənizin kənarında yerləşən və ətraf zonalarında çoxlu sayda insanların kompakt yaşayış sahələri olan "Bibiheybətneft" NQÇİ-nin neft-mədən ərazisi idi. Bibiheybət yatağında neftin istismar edilməsinin iki əsrə yaxın tarixi var. Bu səbəbdən də, torpaqların neftdən təmizlənməsi və landşaftın bərpası işlərinə ilk növbədə bu ərazidən başlanıldı və 2006-cı ildən neft-mədən ərazilərinin geniş rekultivasiyası layihələrinə start verildi. Nəticələr artıq göz qabağındadır. Bu gün Dağüstü Parkdan, "Bibiheybət" Məscidindən baxanda "Bibiheybətneft" NQÇİ-nin neft-mədən ərazisi tam başqa görkəmdədir. Mədən ərazilərində salınmış yaşıllıqlar göz oxşayır.

Ötən 3 il ərzində neft mədənlərinin təmizlənməmiş ərazilərində 120 mindən çox ağac əkilib və onlara mütəmadi olaraq aqrotexniki qulluq göstərilir. 2010-cu il - "Ekologiya ili"ndə isə 150 min ağac və 16 min gül tinginin əkilməsi nəzərdə tutulub.

Hazırda ARDNŞ-in həyata keçirdiyi ekoloji layihələr çərçivəsində Əzizbəyov metrosu dairəsindəki yolayrıcının şimal hissəsində, Sabunçu rayonu ərazisində Bakı Olimpiya Stadionunun tikilməsi üçün ayrılmış 50

ha neft tullantıları ilə çirklənmiş ərazidə torpaq sahəsinin rekultivasiya və landşaftın bərpası işlərinin həyata keçirilməsi üçün ilkin olaraq sahədən keçən kommunikasiya xətlərinin yerinin dəyişdirilməsi və çirkab su gölməçələrinin qurudulması işləri yekunlaşır.

ARDNŞ-in neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi çərçivəsində həyata keçirdiyi pilot layihələrdən biri də "Ekoloji Park"ın yaradılmasıdır.

Bu layihənin həyata keçirilməsi üçün ARDNŞ tərəfindən "H. Z. Tağıyev" adına NQÇİ-nin ərazisində ayrılmış 9,3 hektar sahədə "Ekoloji park"ın yaradılması işlərinə başlandı. Parkın yaradılmasında əsas məqsəd cəmiyyət-ekologiya münasibətlərinin müasir formatda qurulması, ekoloji təbliğat, ekoloji təbiiyyət və ətraf mühitin qorunması problemlərinin bu gün hər bir vətəndaş qarşısında birinci dərəcəli sosial vəzifə olmasını göstərməkdir. Burada həmçinin gələcəkdə ekoloji maarifləndirmə tədbirləri çərçivəsində şagird və tələbələrin "Ekoloji park"a ekskursiyalarını təşkil etmək, ekoloji olimpiadalar keçirmək, müxtəlif viktorina və müsabiqələrin keçirilməsinin təşkili, həmçinin ekoloji mövzularla bağlı müzakirələrin aparılması nəzərdə tutulmuşdur.

"Ekoloji Park"ın tərkibində müasir tipli şitilxananın salınması, burada rekultivasiya olunmuş torpaqlarda tum və şitillərdən ağac tinglərinə qədər yetişdirilməsi üçün bioseleksiya işlərinin aparılması və Abşeron yarımadasının nadir, nəsli kəsilməkdə olan kol və ağac bitkilərinin çoxaldılması, suya və enerjiyə, resurslara qənaət etməyə imkan verən damcı suvarma sistemini tətbiqi nəzərdə tutulur. Bəçirilən ağac və kol bitkilərinin rekultivasiya olunmuş mədən torpaqlarına uyğunlaşmış şəraitdə yetişdirilməsi və neftlə çirklənmədən təmizlənməmiş ərazilərdə əkilməsi, ölkə başçısının Bakı və ətraf qəsəbələrdə 3 milyon ağac əkilməsi tapşırığının icrası baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edəcək. Parkda həmçinin elektrik enerji təchizatının bir hissəsi alternativ mənbələr - 20 kvv gücündə günəş batareyaları və ümumi gücü 40 kvv olan 4 ədəd külək generatoru vasitəsilə əldə ediləcək. Aparılan sınaqlar müsbət nəticə verdiyi halda Parkın elektrik enerjisi ilə təchizatı gələcəkdə tamamilə alternativ enerji mənbələrinin hesabına həyata keçiriləcəkdir.

Göstərilən ərazidə istifadə olunan hər bir yeni, enerji tutumu az olan, az tullantı yaradan texnologiyaların tətbiqi maarifləndirmə, insanlarda bu ideyaları təbliğ etmə, təşviqat və "yaşıl" düşüncə formalaşdırmağa xidmət edəcək.

ARDNŞ-in istehsalat sahələrində formalaşan tullantıların yeni idarəetmə sisteminin yaradılması ilə bağlı araşdırmalar aparılır, istehsalat prosesində formalaşan tullantıların yeni idarə olunma sisteminin yaradılması istiqamətində işlər aparılır. Belə ki, "ARDNŞ-in Tullantıların İdarə Edilməsi Mərkəzi" layihəsinin Texniki-İqtisadi Əsaslandırmasının hazırlanması üçün ARDNŞ ilə Amerika Birləşmiş Ştatları Ticarət və İnkişaf Agentliyi (USTDA) arasında 13 avqust 2009-cu il tarixdə Qrant Sazişi imzalanmışdır. Saziş çərçivəsində ARDNŞ-in istehsalat fəaliyyətində əmələ gələn tullantıların miqdarından asılı olaraq müvafiq emal texnologiyalarının seçilməsi, yerinə yetiriləcək işlərdə ətraf mühitə dəyən zərərin azaldılması istiqamətində digər fəaliyyət növlərinin təşkil olunması və s. işlər aparılacaqdır.

Qrant Sazişinə uyğun olaraq ARDNŞ-də Tullantıların İdarəedilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi, Tullantı Mərkəzinin yenidən qurulması layihəsi üzrə Texniki iqtisadi Əsaslandırmanın hazırlanması məqsədilə müvafiq podratçının seçilməsi üçün ARDNŞ tərəfindən tender elan olunmuşdur. Tətbiq olunan kriteriyaları uyğun gələn və istehsalat tullantılarının və qazma şlamının utilizasiya texnologiyaları sahəsində böyük təcrübəsi olan "Mİ-LLC" şirkəti tenderin qalibi elan olunmuşdur. Bu məqsədlə 20 may 2010-cu il tarixdə ARDNŞ-nin baş ofisində "Mi-LLC" şirkəti ilə Tullantıların idarəedilməsi Mərkəzinin yenidən qurulması layihəsi üzrə Texniki iqtisadi Əsaslandırma sənədinin hazırlanması işinin yerinə yetirilməsi məqsədilə müqavilə imzalanmışdır.

Yenidən qurulacaq Tullantı Mərkəzində ARDNŞ-in bütün müəssisələrində istehsal prosesi nəticəsində əmələ gələn tullantıların utilizasiyası, təkrar emalı və digər kompleks tədbirləri həyata keçirmək nəzərdə tutulur.

Dünyada neft-qaz sənayesi sahələrində baş verən ekoloji tarazlığı pozan müxtəlif hadisələr Dövlət Neft Şirkətinin diqqət mərkəzindədir və bu hadisələri aradan qaldırmaq üçün çevik fəaliyyət göstərmək, müxtəlif qabaqlayıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir. Meksika körfəzindəki ekoloji fəlakətlə əlaqədar Xəzər dənizindəki neft-qaz əməliyyatlarında baş verə biləcək hər hansı bir hadisənin qarşısının qabaqcadan alınması tədbirləri ilə əlaqədar işlərə başlanılmışdır. ARDNŞ-də risklərin idarə olunması üzrə aparılmış təhlillər və müəyyən edilmiş siyasət, təhlükə mənbəli neft, qaz, kimya obyektlərində əməyin mühafizəsi və texniki təhlükəsizlik sahəsində kompleks tədbirlərin işlənilməsi və həyata keçirilməsi tələb olunurdu. Bununla əlaqədar ARDNŞ-in struktur təşkilatlarının istehsalat sahələrində texniki təhlükəsizliyin təminatı üçün "Kompleks Tədbirlər Proqramı" təsdiq edilmişdir.

ARDNŞ-in iştirak etdiyi birgə layihələrdə, xüsusilə də Xəzər dənizində fəaliyyət göstərən Hasilatın Pay Bölgüsü Sazişləri üzrə podratçı və əməliyyat şirkətlərindən təhlükə mənbəli obyektlərdə əməyin və ətraf mühitin

mühafizəsi və texniki təhlükəsizlik üzrə mövcud risklər barədə məlumat və onların aradan qaldırılması üçün tədbirlər proqramı tərtib edilmişdir.

Həmçinin Xəzər dənizində qəza hallarında, müxtəlif hidrometeoroloji şəraitdə, neftin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla neft ləkələrinin yayılmasının istiqamət və arealını proqnozlaşdırmaq üçün AMEA-nın Coğrafiya İnstitutu tərəfindən model hazırlanmışdır. Hazırda modelin ARDNŞ-in dənizdəki fəaliyyət ərazilərində tətbiqi imkanları araşdırılır. Modelin əsas məqsədi qəza baş verərkən ətraf mühitə mənfi təsirin minimuma endirilməsi üçün qəzanın çevik lokallaşdırılması və onun yayılmasının qarşısının alınmasıdır. Bu modeldən "Lukoil" və "Eksos" kimi böyük şirkətlər Xəzər dənizindəki fəaliyyətləri zamanı istifadə etmişlər.

Əsas məqsədlərdən biri Ekologiya İdarəsinin nəzdində dəniz dağılmaları zamanı xüsusi qrupun yaradılmasıdır. Qeyd edim ki, Ekologiya İdarəsinin Bibiheybət zonasında dənizin kənarında böyük bir anqar tipli binası var. Binada sorbent ehtiyatının yaradılması planlaşdırılır. Bildiyiniz kimi, "Ekol Mühəndislik Xidmətləri" QSC-də sorbent istehsalı qurğusu var. Bununla nəzərdə tuturuq ki, sorbent istehsal edək, sorbent ehtiyatı yaradaq. Həmçinin gələcəkdə mini-katerlərin alınması və onların dəniz dağılmaları zamanı neftin yığılması və sorbentin səpilməsində istifadə olunması planlaşdırılır.

Bu gün iqlim dəyişikliyi dünyada ən aktual problemlərdən biri sayılır. Bu istiqamətdə Dövlət Neft Şirkətində də geniş işlər aparılır.

Bildiyiniz kimi bəşəriyyəti narahat edən iqlim dəyişmələri prosesinə diqqətin artırılması üçün BMT tərəfindən 1992-ci ildə "İqlim dəyişmələri haqqında Çərçivə Konvensiyası" qəbul edilmişdir. Konvensiyanın məqsədi istilik effekti yaradan qazların konsentrasiyasını elə həddə saxlamaqdır ki, dünyanın ekosistemi həmin iqlim dəyişmələrinə uyğunlaşa bilsin. Buna görə də Konvensiyaya əlavə olaraq "Kioto Protokolu" qəbul edilmişdir.

ARDNŞ artıq bir neçə ildir ki, Kioto protokolu üzrə Təmiz İnkişaf Mexanizmi (TİM) çərçivəsində həyata keçirilən layihələrə qoşulub, hər il öz müəssisələrində qaz atılmaları mənbələrini inventarlaşdırır və TİM layihələrinin həyata keçirilməsi istiqamətində fəaliyyətini genişləndirir.

Bundan əlavə, 2008-ci ildən etibarən Azərbaycan Dünya Bankının Qlobal Qaz Yandırılmalarının Azaldılması üzrə Əməkdaşlıq Təşkilatının (GGFR) tərəfdaşıdır. 2006-2009-cu illər ərzində bu istiqamətdə görülən tədbirlər nəticəsində Dövlət Neft Şirkəti üzrə atmosfərə atılmaların miqdarı nəzərəcarpacaq dərəcədə azalmışdır.

Bu il "Günəşli" yatağında sıxıcı kompressor stansiyalarının gücünün artırılması, yeni boru kəmərlərinin çəkilməsi və başqa tədbirlər nəticəsində havaya atılan aşağı təzyiqli qazın bütünlüklə yığılıb sistemə təhvil verilməsi təmin olunacaq. Bu da havaya atılan 1 milyard kubmetr qazın yığılmasını təmin edəcək.

ARDNŞ-in digər müəssisəsi olan "Neft Daşları" NQÇİ-nin yataqlarında alçaq təzyiqli səmt qazlarının yığılması və nəqli" layihə sənədinin də hazırlanması başa çatdırılmışdır. Artıq ARDNŞ və Almaniyanın "Gazprom Germania GmbH" şirkəti arasında layihənin icrası məqsədi ilə "Xidmət" sazişi imzalanmışdır. Bu günə kimi "Neft Daşları" NQÇİ-də TİM Layihəsi üzrə alçaq təzyiqli qazın yığılması üçün nəzərdə tutulan kompressorların və boru kəmərlərinin tikinti-quraşdırma işlərinin 80 faizi yerinə yetirilmişdir. İlk hesablamalara görə, ümumilikdə "Neft Daşları" NQÇİ-də TİM Layihəsinin həyata keçirilməsi nəticəsində NQÇİ üzrə yığılan səmt qazının illik həcmi təqribən 203,6 milyon kubmetr təşkil edəcəkdir.

2007-ci ildən başlayaraq Şirkətdə dənizin dibinin və səthinin təmizlənməsi istiqamətində bir çox işlər görüldü. Hesablamalara görə, dənizdə metal konstruksiyalar 500 min tondan artıqdır. Ötən müddət ərzində Xəzərin Azərbaycan sektoru 32 min ton həcmində metal tullantıdan təmizləndi. 2010-cu ildə bu işlərin həcmi artıraraq dəniz və qurudakı mədən sahələrindən ümumilikdə 82 min ton metal, taxta və beton tullantısının təmizlənməsi planlaşdırılmışdır. Eyni zamanda Bakı Buxtası akvatoriyasına yeni, xüsusi qurğularla təchiz olunmuş ekoloji təyinatlı gəmilər gətiriləcək. Bunlar suyun üzündən neftli təbəqələrin və digər tullantıların yığılması üzrə ixtisaslaşdırılmış gəmilərdir.

Azərbaycan Prezidenti möhtərəm İlham Əliyevin sərəliyi ilə keçirilmiş və ekoloji problemlərə həsr olunmuş 18 fevral tarixli müşavirədə Xəzər dənizinin suyunun şirənləşdirilməsi, məişətdə və suvarmada istifadə olunması Dövlət Neft Şirkəti və digər dövlət qurumları qarşısında həlli vacib vəzifələrdən biri kimi qoyulmuşdur. Bununla əlaqədar ARDNŞ-in fəaliyyət sahələrində şirin suya olan tələbatı ödəmək üçün 2010-cu ilin əvvəlindən başlayaraq dəniz suyunu şirənləşdirən "Əks OSMOS" tipli qurğuların quraşdırılmasına başlanılmış və artıq "28 May", "Neft Daşları" NQÇİ-lərin və Çilov adası ərazisində 16 ədəd modul tipli, bundan başqa, gücü 500 kubmetr-gün olan bir ədəd "Neft Daşları" NQÇİ-də və gücü 300 kubmetr-gün olan bir ədəd Çilov adası ərazisində "Əks OSMOS" qurğuları quraşdırılmışdır. Bu istiqamətdə işlər davam etdirilir.

Şirkətin müəssisələrində ekologiya günləri keçirilir, ətraf mühitin qorunması ilə bağlı beynəlxalq günlər geniş qeyd olunur, mütəxəssislərimiz üçün ekologiya üzrə təlim kursları təşkil edilir, ekoloji yönlü beynəlxalq humanitar təşkilatlar və qeyri-hökumət təşkilatları ilə əməkdaşlıq genişləndirilir.

ARDNŞ-in maliyyə dəstəyi ilə ekoloji maarifləndirmə və təbliğat işləri çərçivəsində 2010-cu il ərzində həyata keçirilən layihələrdən biri də "İNEPO- AVRASIYA" Ətraf Mühitin Mühafizəsi Beynəlxalq Layihə Olimpiadasıdır. Artıq dördüncü ildir ki, Bakı şəhərində ekologiya və qlobal fəlakətlərdən çıxış yollarından bəhs edən IV İNEPO-AV-RASIYA" Ətraf Mühitin Mühafizəsi Beynəlxalq Layihə Olimpiadası keçirilmişdir. Olimpiadada 30-dan artıq ölkə iştirak etmişdir. Olimpiadanın əsas məqsədi məktəblilər arasında ekoloji maarifləndirmə məsələlərini həll etmək və ekoloji bilikləri artırmaqla, dünyada ekoloji problemlərin yaranmasının səbəblərini və onların həlli yollarını təqdim edilmiş layihələr vasitəsi ilə geniş ictimaiyyətə çatdırmaqdır.

Müsabiqəyə təqdim olunan 300-dən çox layihənin 97-si yarışmaya qəbul edilmişdir. Müsabiqəyə qəbul edilən layihələrin 47-si Azərbaycanın 18 müxtəlif rayonunun təmsilçiləri tərəfindən verilmişdir.

ARDNŞ-in "Ekoloji təbliğat və maarifləndirməyə dair Tədbirlər Planına uyğun olaraq ictimaiyyətin ekoloji məsələlərlə bağlı sorğularının çevik cavablandırılması, mümkün ekoloji qəza halları haqqında məlumatların alınması və aidliyyəti qurumlara operativ surətdə çatdırılması məqsədilə Şirkətin Ekologiya İdarəsində "Qaynar Xətt Xidməti" yaradılmışdır. "Qaynar Xətt Xidməti"nə daxil olan sorğu və məlumatlar bu məqsədlə ayrılmış xüsusi kitabda qeydiyyatdan keçirilərək və mahiyyəti üzrə cavablandırılır.

Bu il martın 12-də Bakı Biznes Mərkəzində 2009-2013-cü illərdə Regionların Sosial-İqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramının icrasının bir ilik yekunlarına həsr olunmuş sərgidə ARDNŞ-in həyata keçirdiyi ekoloji layihələrlə bağlı geniş məlumatlar sərgi iştirakçılarının nəzərinə çatdırılmışdır.

Bundan başqa, iyun ayında Bakı Ekspo Mərkəzində 17-ci Beynəlxalq "XƏZƏR NEFT və QAZ" Neftayırma və Neftkimya Sərgisi keçirilmişdir. Sərgi salonunun mərkəzində yerləşdirilmiş Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin Pavilyonunda neft sənayesinin bütün sahələrini əks etdirən geniş məlumatlar və maraqlı materiallar yerləşdirilmişdir.

Bunların arasında Ekologiya İdarəsinin fəaliyyətini əks etdirən ekspozisiya və elektron məlumat bazası da nümayiş etdirilmişdir. Ekologiya idarəsinin Ekoloji monitorinq, Yaşıllaşdırma, Ekoloji ölçmə və tullantıların idarə olunması departamentlərinin və digər bölmələrinin fəaliyyətini əks etdirən əyani vəsaitlər-bukletlər ziyarətçilər tərəfindən maraqla qarşılanmışdır.

16-18 sentyabr 2010-cu il tarixində Heydər Əliyev adına İdman-Konsert Kompleksində "Azərbaycan Yaşıl Dünya Naminə" başlığı altında keçirilmiş sərgidə və 20 sentyabr Neftçilər Günü münasibətilə təşkil olunmuş ənənəvi genişmiqyaslı sərgidə ekologiya idarəsinin həyata keçirdiyi ekoloji layihələr tam dolğun şəkildə əks etdirilmişdir.

Respublika.-2010.-26 oktyabr.-№233.-S.5.

Su ehtiyatlarının hüquqi idarəçilik və mühafizə aspektləri

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində Azərbaycan Respublikasının Qanunvericiliyi

1991-ci ildə müstəqillik əldə ediləndən sonra, Azərbaycanda ictimaiyyətin cəlb olunması ilə ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasında ciddi addımlar atılmışdır. Rəhbər sənədlər, qəbul olunmuş qanunlar və ölkənin qoşulduğu beynəlxalq konvensiyalardır. 1995-ci il Azərbaycan Respublikası (AR) Konstitusiyası, AR 1999-cu il "Ətraf Mühitin Mühafizəsi haqqında" Qanun və ətraf mühitə aid bir sıra başqa qanunlar ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qərar qəbul edilməsində ictimaiyyətin effektiv iştirakını təmin edir.

Ölkədə su siyasəti, birinci növbədə su qanunvericiliyi, xüsusilə ölkənin Su Kodeksi, həmçinin Milli planlar, dövlət Proqramları və fəaliyyət Planları vasitəsilə həyata keçirilir.

2003-cü ildə (18 fevral) Azərbaycan Respublikası hökuməti tərəfindən Ekoloji Kontekstdə Davamlı Sosial-iqtisadi İnkişafın Milli Proqramı qəbul edilmişdir. Proqramın bir bölümü, bütövlüklə su siyasəti məsələlərinə həsr olunub. Milli Proqrama əsasən 2010-cu ilədək ölkənin hər bir sakininin təmiz və keyfiyyətli suya çıxışı olmalıdır.

Proqrama əsasən, su ehtiyatlarının səmərəli istifadə üzrə xüsusi proqramın yaradılması, su ehtiyatlarının səmərəli istifadəsinə həvəsləndirmə, içməli su keyfiyyətinin standartlara uyğun yaxşılaşdırılması, ekosistemlərin fəaliyyətini idarə edən qanunların təkmilləşdirilməsi, transsərhəd çayların çirklənmədən qorunması və suyun səmərəli istifadəsinə onların hövzəsində yerləşən dövlətlərin cəlb olunması nəzərdə tutulur. Bu məqsədlə, regional və beynəlxalq səviyyədə fəal dialoqlar aparılır.

Təəssüf ki, ölkənin keçid dövrü ilə əlaqədar maliyyə çətinlikləri səbəbindən, sadalanan tədbirlərin çoxunu hal-hazırda keçirmək mümkün deyil. Məhz bu səbəbdən, donor-ölkələrin və beynəlxalq maliyyə institutların köməyi vacibdir.

2004-cü ilin yanvar ayında Prezident tərəfindən Azərbaycan Respublikasında hidrometeorologiyanın inkişafı üzrə proqram qəbul olunmuşdur (2004-2010 il). Proqramda, ölkənin hidrometeoroloji xidmətinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş bir sıra məsələlərin yerinə yetirilməsi, hidrometeorologiya və su sektoru sahəsində beynəlxalq konvensiyalardan irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsi, su ehtiyatlarının optimal idarəçiliyi və onların dəqiq qiymətləndirilməsi, ölkənin su ehtiyatlarının effektiv istifadəsi üzrə layihələrin hidrometeoroloji təminatı, əhəlinin hidrometeoroloji təminatının yaxşılaşdırılması, hidrometeoroloji məlumat mühitinin genişləndirilməsi və s. işlər nəzərdə tutulub.

Yuxarıda qeyd edilənlərdən başqa, ölkədə, onun sosial-iqtisadi inkişafı üzrə bir neçə dövlət proqramları həyata keçirilir: 2003-2005-ci illərdə yoxsulluğun azaldılması və ölkənin iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (20 fevral, 2003-cü il), Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramı - 2004-2008-ci illər (11 fevral, 2004-cü il), 2000-2005-ci illərdə Azərbaycanda turizmin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (27 avqust, 2002-ci il). Bütün bu proqramlarda xüsusi yer, su sahəsi məsələlərinə ayrılmışdır.

Ölkənin dövlət su siyasətinin məqsədi, hər kəsin tələblərini yerinə yetirərək, onun təhlükəsiz və tamdəyərli yaşayış mühitinin təmin edilməsidir. Bu zaman nə başqa dövlətlərin, nə də gələcək nəsillərin tamdəyərli ətraf mühitə olan hüquqları pozulmamalıdır.

Aşağıda verilənlərin yerinə yetirilməsi vacib hesab edilir:

- əhəlinin bütün təbəqələrinin gigiyenik tələblər dairəsində təhlükəsiz içməli suya çıxışı;
- iqtisadiyyatın tələbləri və ekoloji tamdəyərli su ehtiyatlarının istehsal imkanlarının tarazlaşdırılması;
- indiki və gələcək nəsillərin ekoloji tamdəyərli su ehtiyatları potensialından istifadə etmək hüququnun realizə olunması;

Qeyd olunan məqsədlərə nailolma, sudan dayanıqlı istifadə termini ilə müəyyən edilir - su siyasətinin strateji məqsədi.

Hazırkı vəziyyətin müsbət beynəlxalq təcrübə analizi dövlət su siyasətinin əsas prinsiplərini müəyyənləşdirir:

- su təsərrüfat fəaliyyətinin hövzə planlaşdırılması və ərazi inzibatchılığı;
- su obyektlərinə zərərli təsirlərin daimi və planlı aşağı salınması və suyun qorunması;
- iqtisadiyyatın su sektorunun öz-özünü maliyyələşdirməsinə mərhələlərlə keçid;
- açıqlıq, qərarların hazırlanması və qəbul edilməsi prosesinə cəmiyyətin geniş cəlb olunması.

Su ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi sahəsində problemlərin həlli üçün bir sıra vacib tədbirlər görülür. Azərbaycanda adambaşına düşən suyun kəskin çatışmazlığını nəzərə alaraq, birinci növbədə istifadə olunan suyun hesaba alınması ciddi surətdə qaydaya salınmalıdır. Şəhər ərazisində su kəməri sisteminə su itkisinin azaldılması üzrə proqramın daxil edilməsi, prioritet məsələ hesab olunur.

Ölkədə su ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi sahəsində vacib məsələlər siyahısında su obyektləri və içməli su keyfiyyətinə nəzarətin həyata keçirilməsi üçün ciddi sanitariya mühafizə, bütün standartların beynəlxalq normalara uyğun olması və dövlət milli standart sistemin yaradılması durur. Su keyfiyyətinin qorunması və su ehtiyatlarının idarə olunması üzrə tədbirlər, ölkənin iqtisadi kompleksinin bütün sahələri strategiyasına daxil edilməlidir.

Orta və uzunmüddətli qaydada su ehtiyatları, Kür çayı boyunca şəhər kanalizasiya qurğularının tikilərə və axım sularının təmizlənməsi üzrə sənaye sistemlərinə kapital qoyma vasitəsilə qorunmalıdırlar.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ölkədə su sektoru problemləri həllinin tezləşdirilməsi, bu sektorun idarə olunmasında operativliyin təmin olunması, su sahəsi məsələləri üzrə qanunvericilik və beynəlxalq konvensiyaların yerinə yetirilməsi, beynəlxalq və dövlətlərarası əməkdaşlıq məqsədilə su məsələləri üzrə Dövlət komissiyasının yaradılması vacibdir.

Ölkənin başqa qanunlarında da, su ehtiyatlarının qorunması problemlərinin həllinə əhalinin cəlb olunmasının vacibliyi qeyd edilir. AR Konstitusiyasının 39-cu maddəsində yazılmışdır ki, "hər kəsin sağlam ətraf mühit şəraitində yaşamağa haqqı var" və "hər kəsin ətraf mühitin həqiqi vəziyyəti haqqında məlumat toplamağa və ekoloji qanun pozuntusu nəticəsində onun sağlamlığına və mülkiyyətinə vurulmuş ziyanın əvəzini almaq haqqı var".

Bundan başqa, ölkə Konstitusiyasının maddələri, cəmiyyətin məlumatın alınması və yayılmasında, ətraf mühit problemlərinə dair qərarların qəbul edilməsində fəal iştirak etməyinə geniş imkan və azadlıq verir. Maddələrdən bir neçəsi aşağıda verilmişdir:

Maddə 41. Sağlamlığın qorunması hüququ.

Maddə 49. Toplantılarda iştirak etmək hüququ.

Maddə 50. Məlumat azadlığı.

Maddə 57. Müraciət etmək hüququ.

Maddə 58. Birləşmək hüququ.

Maddə 68. Vurulan ziyanın ödənilməsinin tələb edilməsi hüququ.

Maddə 71. İnsan və vətəndaşın hüquq və azadlığının qorunması.

Maddə 78. Ətraf mühitin mühafizəsi (qeyd olunur ki, "Ətraf mühitin mühafizəsi hər bir şəxsin borcudur").

Azərbaycan Respublikasının "Təbiətin mühafizəsi və təbiətdən istifadə haqqında" Qanunu 1999-cu ildə yeni - "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Qanun ilə əvəz edilmişdir. Bu Qanun, ölkədə həyata keçirilən reformların tələblərinə və Azərbaycanın qoşulduğu konvensiyalara daha uyğun gəlir.

Yeni Qanunda deyildiyi kimi: "Hazırkı Qanun ətraf mühitin mühafizəsinin hüquqi, iqtisadi və sosial əsaslarını müəyyənləşdirir. Qanunun məqsədi, ətraf mühitin ekoloji tarazlığının mühafizəsi sahəsində ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması, təbii ekoloji sistemlərə təsərrüfat və başqa fəaliyyətlərin zərərli təsirinə qarşısının alınması, vacib qərarların qəbul edilməsində cəmiyyətin konkret rolunun göstərilməsi ilə bioloji müxtəliflik və təbiətdən istifadənin səmərəli təşkilinin qorunmasıdır. Qanun, ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, su ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi və bərpa edilməsi, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanuniliyin və hüquqi qaydaların möhkəmləndirilməsi məqsədilə cəmiyyətin və təbiətin qarşılıqlı əlaqəsini idarə edir". Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ictimai birliklərin hüquqlarına daxildir:

- Öz ictimai proqramlarının işlənməsi və propaqandası, ətraf mühitin mühafizəsində vətəndaşların hüquq və maraqlarının müdafiəsi, onların bu iş fəaliyyətinə cəlb olunması;

- Ətraf mühitin mühafizəsində ictimai nəzarətin həyata keçirilməsi;

- Ətraf mühitin vəziyyəti və onun bərpa edilməsi tədbirlərinə dair dövlət orqanlarından və təşkilatlardan vaxtılı-vaxtında, tam və dəqiq məlumatın alınması;

- Qanunvericilik tərəfindən baxılan ətraf mühitin mühafizəsi sahəsindəki müqaviləyə əsasən müəyyən işlərin görülməsi üzrə dövlət orqanları və beynəlxalq təşkilatlar ilə əməkdaşlıq;

- Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanun layihəsi müzakirəsində iştirak; - Müvəqqəti və daimi yerləşdirmənin, tikintinin, yenidən tikilmə, həmçinin ətraf mühit və insan sağlamlığına mənfi təsir göstərən zərərverici müəssisələrin məhdudlaşdırılmasını administrativ və məhkəmə qaydada tələb etmək;

- Günahkar təşkilatların, vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların məsuliyyətə cəlb olunması haqqında iş qaldırılması;

- Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində vətəndaşların sağlamlığına və mülkiyyətinə dəyən ziyanın ödənilməsi haqqında məhkəmə işinin qaldırılması;

İctimai birliklərin öhdəlikləri, öz fəaliyyətlərinin ətraf mühitin mühafizəsi və ictimai birliklər haqqında qanunlara uyğun həyata keçirməsindən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikası tərəfindən təsdiq edilmiş müvafiq Beynəlxalq Konvensiyalar

"Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Qanunun 82-ci Maddəsində qeyd olunduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq müqavilə normalarının təyin edilməsi zamanı, beynəlxalq müqavilələrin qaydalarından istifadə edilir.

Azərbaycan Respublikası tərəfindən təsdiq edilən, ətraf mühitlə əlaqəsi olan bəzi Beynəlxalq Konvensiyalar aşağıda göstərilir:

- Getdikcə yox olan vəhşi fauna və flora növlərinin beynəlxalq alveri haqqında Konvensiya, Vaşinqton, (CITES) (1997);

- Səhralaşmaya qarşı mübarizə Konvensiyası (1998);

- Dənizlərin çirklənməsinin qarşısının alınması Konvensiyası (Marpol Konvensiyası) (1998);

- Transsərhəd kontekstində ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi Konvensiyası (1999); - Məlumat almaq hüququ, qərar qəbul edilməsi prosesində ictimaiyyətin iştirakı və ətraf mühitə aid məsələlər üzrə ədalət məhkəməsinə çıxışı (1999);

- Biomüxtəliflik haqqında Konvensiya (2000);

- Transsərhəd su axarlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi haqqında Konvensiya (1999);

- Vəhşi fauna və floranın və onların Avropada məskəninin təbii mühiti haqqında Konvensiya (2000);

- Ətraf mühitin vəziyyəti haqqında məlumatın ictimaiyyətə mümkünlüyü həmçinin "İnformasiya azadlığı haqqında", "Vətəndaşların müraciətlərinin baxılması qaydaları haqqında" AR Qanunları vasitəsilə təmin olunur.

Dördüncü nazirlər Konfransında "Avropa üçün ətraf mühit" prosesi çərçivəsində 1998-ci il 23-25 iyun Orxusda qəbul olunmuş "Məlumat alınmasının mümkünlüyü, ətraf mühitə dair məsələlər üzrə qərar qəbul edilməsində və ədalət məhkəməsinin mümkünlüyü prosesində ictimaiyyətin iştirakı" Konvensiyasına, 1999-cu ildə Azərbaycanın qatılacağı ekoloji problemlərin həllində əhalinin fəallığının artması üçün daha bir addım hesab olunur.

Transsərhəd kontekstdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi (Oslo, 18-20 may, 1998-ci il) haqqında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Avropa İqtisadi Komissiya Konvensiyası (BMT AIK), transsərhəd kontekstdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsində ictimaiyyətin iştirakına xüsusi diqqət ayırır. Bu zaman qəbul edilmiş qərarların keyfiyyətinin qaldırılması, planlaşdırılmış fəaliyyət haqqında ictimaiyyət üçün geniş müzakirə imkanları yaradılması, transsərhəd təsirə malik qəbul edilmiş qərarların mənfi qlobal və regional ekoloji nəticələrinin azaldılması və s. nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Respublikasının bu konvensiyaya qatılacağı, ictimaiyyətin cəlb olunması ilə transsərhəd kontekstdə bir çox ekoloji problemlərin həllində vacib rol oynamalıdır.

Azərbaycan tərəfindən təsdiq edilmiş "Transsərhəd su axarları və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi haqqında" Konvensiyası Kür çayı hövzəsi ölkələrinin, ondan birgə istifadə və axımının çirklənməsinin qarşısının alınmasında beynəlxalq əməkdaşlığın həyata keçirilməsinə kömək edəcəkdir.

ELNARƏ

Ədalət.-2010.-16 sentyabr.-№167.-S.4.

Azərbaycanda coğrafi ekspertizanın nəzərə alınması vacibdir

Neron BABAXANOV,

Bakı Dövlət Universitetinin professoru,
coğrafiya elmləri doktoru

Ağazeynal QURBANZADƏ,

Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin
professoru, coğrafiya elmləri doktoru

Coğrafi biliklərə malik olan coğrafiyaçı mütəxəssis, təsərrüfat sahələrinin harada yerləşməsi, necə inkişaf etməsi və digər çoxsaylı suallara cavab verərkən deyilənləri araşdırıb bilavasitə gördükləri məsələlərə münasibət bildirə və məsələnin optimal müsbət həlli yollarını müəyyən edə bilər. Digər elmi mütəxəssislərdən fərqli olaraq coğrafiya mütəxəssisləri tövsiyələrin, layihələrin hazırlanmasına kompleks şəkildə yanaşırlar. Coğrafi yanaşmalar elə bir prosesdir ki, ərazinin müasir vəziyyəti, gələcək inkişafı haqqında məlumatlara əsaslanır. Ona görə də bir çox ölkələrdə ərazi inkişafının daimi təmin olunmasına yönələn, coğrafi ekspertizaya əsaslanan layihələr hazırlanır və həyata keçirilir.

Coğrafi ekspertizanın məqsədi və vəzifəsi ondan ibarətdir ki, burada ərazinin necə, hansı məqsədlər üçün istifadə edilməsini təhlil edir və məqsədli nəticələrə gələ bilər. Ona görə də coğrafi ekspertiza bir təlim və tələb kimi beynəlxalq aləmdə artıq qəbul edilmişdir.

Dünyanın bir çox inkişaf etmiş ölkələrində coğrafiyaçıların verdikləri rəy və təkliflər mühüm dövlət əhəmiyyətli layihələrdə nəzərə alınır. Buna misal olaraq, Almaniyada, Fransada və digər ölkələrdə hər hansı bir layihənin həyata vəsiqə alması üçün mütləq bu layihə coğrafi ekspertizadan keçir və coğrafiyaçının müsbət rəyi əsasında həyata vəsiqə alır.

Məsələn, ABŞ Dövlət Departamentinin nəzdində prezidenti ölkənin bütün təsərrüfat sahələrini özündə əks etdirən həftəlik, aylıq, rüblük informasiya ilə təmin etmək məqsədilə minlərlə mütəxəssisin çalışdığı elm-istehsalat mərkəzləri fəaliyyət göstərir. Bu mərkəzlərdə çalışan mütəxəssislərin bir qismi də geniş profilli coğrafiyaçılardır. Onların verdikləri məlumatlar əsasında ölkə prezidenti hər bir ştat üçün lazımi tədbirin görülməsi haqda sərəncam verir.

Ayrı-ayrı ölkələrdə coğrafiya ən nüfuzlu ixtisaslardan hesab edilir. Buna misal olaraq, İran İslam Respublikasında şəhərsalma işlərində coğrafiyaçıların verdiyi rəylər çox önəmli hesab edilir və onların müsbət rəyi olmadan heç bir layihə həyata keçə bilməz.

Bu misalları çəkməkdə məqsədimiz dünya ölkələrində coğrafiya ixtisasının necə bir önəmli olması və dünyada coğrafi ekspertizanın tətbiqinin əhəmiyyətini qeyd etməklə bu işlərin Azərbaycanda da tətbiq olunmasının vacibliyini bildirməkdir.

Azərbaycanda sovet hakimiyyəti illərində bir neçə ümumittifaq layihə institutları fəaliyyət göstərirdi və onların hazırladıqları layihələr coğrafi ekspertizadan keçməklə nəinki Azərbaycanda, eləcə də Vyetnamda, İranda, Yəməndə, İraqda və s. ölkələrdə çoxsaylı müxtəlif hidrotexniki qurğular, suvarma sistemləri, su anbarları və s. tikilib.

Azərbaycan müstəqillik qazandığı ilk illərdə müvəqqəti maliyyə çətinlikləri ilə əlaqədar ölkəmiz üçün çox əhəmiyyətli olan belə layihə institutlarının bir hissəsi öz fəaliyyətlərini dayandırmalı oldu. Bu müəssisələrin uzun illər boyu formalaşmış yüksək ixtisaslı işçi qüvvələri də o dövrdə respublikanın işsizlər ordusuna qoşuldu. İndi yüksək ixtisaslı bu mütəxəssislərin bir qismi ABŞ, İsrail, Almaniya və s. kimi ölkələrdə öz fəaliyyətlərini davam etdirirlər. Halbuki bu gün bu layihəyə istehsalat institutlarının Azərbaycanda fəaliyyəti çox vacibdir.

ABŞ, Almaniya, Rusiya, Gürcüstan və digər ölkələrdə prezident müşavirləri, nazirlər, komitə rəhbərləri, səfirlər kimi vəzifələrlə yanaşı, dövlətin ən yüksək eşalonunda çoxsaylı coğrafiyaçılar fəaliyyət göstərirlər. Azərbaycanda da gələcəkdə yüksək vəzifələrdə işləyənlərin içərisində coğrafiyaçıların olması daha çox səmərə verərdi.

Coğrafiyaçıların iştirakı olmadan, onların elmi əsaslarına istinad olunma-dan həyata keçirilən mühüm əhəmiyyətli layihələr sonradan çox böyük iqtisadi itkilərə, dağıntılara səbəb olur. Buna Gəncə gil-torpaq zavodunu (alüminium) misal göstərə bilərik. İnşa edilərkən onun yerləşdiyi ərazinin coğrafi mövqeyinin, təbii şəraitinin, xüsusi olaraq küləyin istiqamətinin nəzərə alınmaması nəticəsində zavod istifadəyə verildikdən sonra Gəncə şəhərinin ekoloji şəraitinə, insanların sağlamlığına çox mənfi təsir göstərdi. Çox böyük maliyyə vəsaitləri

hesabına zavod sonradan rekonstruksiya edildi və bundan sonra onun Gəncə şəhərinin ekologiyasına mənfi təsirinin qarşısı əsaslı surətdə alındı.

Azərbaycanda avtomobil yollarının layihələşdirilməsində, çəkilməsində və istismarında digər sahələrin mütəxəssisləri ilə yanaşı, coğrafiyaçıların da iştirakı olduqca vacibdir. Əks halda, iqtisadi zərər və dağıntılarla üzləşirik. Bunu Muğanlı-İsmayilli, Quba-Xınalıq, Mərzə-Şamaxı-Ağsu və digər yolların timsalında aydın görə bilərik. Muğanlı-İsmayilli yolu ən aktiv sürüşmə ərazisindən çəkilərək həmin ərazinin meşə və kolluqları qırılaq göstərilən yol 1980-ci illərdə inşa edildi. İnşası qurtarıb istifadəyə verildiyi vaxtdan hazırədək bu yol 20-30 dəfə dağıntıya məruz qalmış, qısa və uzun fasilələrlə öz fəaliyyətini dayandırmışdır. Quba-Xınalıq yolu Azərbaycan tarixində ən yüksək dağlıq ərazidə çəkilmiş, müasir tələblərə cavab verən avtomobil yolu olmaqla, onun çəkilməsinə 30 milyon ABŞ dolları sərf edilib. Bu yol coğrafiyaçıların ekspertizasından əsaslı surətdə keçmədiyindən ərazidə baş verən qar və daş uçqunları, sürüşmələr, sellər və s. kimi təbii proseslər nəticəsində qısa müddətdə bir neçə dəfə dağıntıya məruz qalıb, yolun ayrı-ayrı hissələri qısa və uzunmüddətli fasilələrlə bağlanıb və bu yoldan əsas istifadəçi olan onlarca yaşayış məntəqələrinin, rayon mərkəzi və kəndlərin biri-birləri ilə əlaqələri kəsilib və göstərilən ərazilərdə yaşayan insanlar sosial gərginliklərə məruz qalıb.

Bakı-Mərzə-Şamaxı-Ağsu avtomobil yolunun yenidən qurulması, Avropa standartları səviyyəsinə gətirilməsi üçün milyon manatlarla vəsait sərf olundu. Bu yolu yenidən layihələşdirən təşkilat göstərilən yolun ayrı-ayrı sahələrinin aktiv sürüşmə ərazisindən keçməsinə və fəsadlarını əyani surətdə bilsə də, buna məhəl qoyulmamış və Avropa standartlarına cavab verən bu yolda ayrı-ayrı sahələri yenidən sürüşməyə məruz qalmış və yararsız hala düşmüşdür. Bizim fikrimizcə, bunun da əsas səbəblərindən biri bu yolun çəkilişində coğrafi ekspertizanın aparılmamasıdır.

Bir neçə il bundan öncə dünyanın məşhur banklarından biri Azərbaycanın Şəki-Zaqatala (əsasən Kiş çayında), cənub bölgəsində, Naxçıvan Muxtar Respublikasında sellərə qarşı mübarizə və sellərdən zərər çəkən insanlara yardım etmək üçün 25 milyon ABŞ dolları məbləğində kredit ayırmaq üçün göstərilən yerlərdə sellərlə əlaqədar real vəziyyəti öyrənmək üçün Hindistandan olan ekspertləri Azərbaycana ezam edib. Həmin ekspertlər bu məqalənin müəlliflərindən birinin monoqrafiyasına istinadən göstərilən ərazilərdə keçən sellər, onların vurduqları zərərlər və s. məsələlər barədə müsbət rəy veriblər və 25 milyonluq kredit göstərilən məqsəd üçün Azərbaycana ayrılıb.

Göründüyü kimi, dünyada məşhur olan bank bizə istinad etdiyi halda, Azərbaycanda bəzi müvafiq qurumlar alim, mütəxəssis sözünə məhəl qoymurlar. Gələcəkdə yeni bu və digər sahələrə dair dövlət proqramları tərtib olunarkən yaxşı olardı ki, mütəxəssislərin verdiyi təklif və tövsiyələr nəzərə alınsın. Bu daha yaxşı effekt verir.

Bəzi hallarda Azərbaycanda yerli alimlərə, mütəxəssislərə inamsızlıq, etinasızlıq müşahidə edilir. Məsələn üçün 2000-ci ildə Bayıl yamacında baş vermiş sürüşmə ilə əlaqədar və onun qarşısının alınması üçün görülməli işlərlə bağlı Rusiyadan mütəxəssislər dəvət edilib, onların təklif, tövsiyələrinə və gördükləri işlərə görə külli miqdarda maliyyə vəsaitləri ayrılmışdır. Halbuki bu işləri yerli mütəxəssislər onlardan qat-qat ucuz və heç də pis görməzdilər.

2010-cu ilin may-iyun aylarında Kür və Araz çaylarında baş vermiş daşqınların qarşısının alınması üçün Hollandiyadan mütəxəssis-ekspertlərin dəvət edilməsi barədə danışılır. Əgər hollandiyalı mütəxəssislər daşqınlar problemini belə asanlıqla həll edə bilirlərsə, onda bütün Mərkəzi Avropa ölkələri 2002, 2010-cu illərdə daşqın suları altında qalmışdı. Bəs hollandiyalı mütəxəssislər Avropanı daşqınlardan xilas edə bilmirlərsə, Azərbaycanı necə daşqınlardan xilas edə bilirlər? Burada göstərilən məsələ ilə əlaqədar onu qeyd edə bilərik ki, dünyanın düzən ərazisindən axan çaylarda 1000 illiklərdir ki, daşqınlar olub, olur və olacaqdır. Necə ki indi Çində, ABŞ-da, Mərkəzi Avropa və s. ölkələrdə olduğu kimi, Kür və Araz çaylarında daşqınların qarşısının tam alınması yaxın 50-100 illikdə qeyri-mümkündür. Burada söhbət vaxtında verilmiş tövsiyələrə əməl etməklə daşqınların vurduqları zərərləri azaltmaqdan gedə bilər.

Coğrafi ekspertizanın nəzərə alınmaması sonradan çox böyük iqtisadi zərərlərə, dağıntılara səbəb olur. Bunu biz 2010-cu ildə may-iyun aylarında Kür və Araz çaylarında baş vermiş daşqınların timsalından aydın görə bilərik.

Sovet hakimiyyəti illərində bu problemi öyrənən, daşqınlarla qarşı əsaslı mübarizə tədbirləri həyata keçirən bir elmi-tədqiqat institutu fəaliyyət göstərirdi. Göstərilən institutun daşqınlarla qarşı hazırladığı layihə işləri həyata keçirilərək daşqınlar tez-tez təkrarlansa da, onların vurduqları zərərlər 2010-cu il daşqınlarının vurduqları zərərlərdən 30-50 dəfə az olması ilə xarakterizə edilir. Ümumiyyətlə, daşqınlar probleminin öyrənilməsində və onlara qarşı görülməli işlərin həyata keçirilməsində A. İbadzadənin rolunu xüsusi olaraq qeyd etməliyik.

Azərbaycanda Kür və Araz çaylarında daşqınların vurduqları zərər və dağıntıları azaltmaq və qismən də onların qarşısını almaq üçün A. İbadzadənin fundamental işləri, çox əfsuslar olsun ki, unudulub. Halbuki bu işlər 50 il bundan öncə yazılsa da, bu gün üçün öz aktuallığını itirməyib.

Dolunun Azərbaycanın kənd təsərrüfatına hər il vurduğu zərərin qarşısını almaq üçün bu sahədə vaxtilə çalışan coğrafiyaçı mütəxəssislər doluya qarşı hərbişdirilmiş mühafizə dəstələrinin işinin bərpa olunmasını əlaqədar qurumlara çatdırsalar da, bu sahədə heç bir dönüş yoxdur.

Yazı müəlliflərindən biri MDB məkanında kənd təsərrüfatı coğrafiyası sahəsində tanınmış alim olub, Azərbaycanda torpaq islahatı keçirilərkən çayçılığın, qərzəkli meyvəçiliyin, zəfərançılığın, zeytunçuluğun inkişaf etdiyi bölgələrdə göstərilən kənd təsərrüfatı sahələri altında olan torpaqlar pay torpaqları kimi paylanılır, ancaq göstərilən sahələrdən başqa istiqamətdə istifadəsinə icazə verilməməlidir, - ideyası ilə çıxış etmişdir. Vaxtında bu ideyaya, əsasən məhəl qoyulmamış və Azərbaycan üçün çox əhəmiyyətli olan sahələrdə digər kənd təsərrüfatı sahələri, o cümlədən tərəvəzçilik, bostançılıq və s. sahələr altı istifadə edilməyə başlanmış, bəzən də belə sahələrdə fərdi yaşayış evləri tikilmiş və s. məqsədlər üçün istifadə edilmişdir. Azərbaycan təbii resurs potensialına görə çox zəngin regionlardan sayılır. Ölkənin təbii resursları nəinki tam öyrənilməyib, həm də ekoloji və sosial-iqtisadi cəhətdən dərk edilməyib, qiymətləndirilməyib. Vaxtında təbii resurs potensialın coğrafi ekspertizası aparılmadığı səbəbindəndir ki, sosial-iqtisadi əhəmiyyət kəsb edən resursların bir hissəsi degradasiyaya məruz qalmışdır. Məsələn, kənd təsərrüfatının inkişafı üçün istifadə edilən torpaq resurslarının səmərəli istifadəsinə dair coğrafi ekspertiza aparılmadığından, torpaqların 42,5 faizi, o cümlədən əkin sahələrinin 33,7 faizi, yay otlaqlarının 68 faizi, meşələrin 26 faizi və s. eroziyaya məruz qalıb.

Ölkəmizdə çoxsaylı su dəryaçaqlarının yaradılmasının müsbət tərəfi ilə ya-naşı, mənfi cəhətləri də mövcuddur. Onların yaradılması nəticəsində 200 min hektara yaxın kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlar su altında qalmışdır.

Müasir dövrdə Azərbaycan ərazisinin bir hissəsi intensiv səhralaşmaya məruz qalmış, belə ərazilərin də yarıdan çoxu arid iqlimə malikdir. Belə ərazilərdə selləmə üsulu ilə suvarma və daşqınlar nəticəsində minerallaşmış qrunut sularının səviyyəsi qalxmış və kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların bir hissəsi şorlaşmışdır. Mingəçevir su anbarı istifadəyə verildikdən sonra Kür-Araz ovalığında qrunut sularının səviyyəsi qalxmış, 1,3 milyon hektara qədər şorlaşmış torpaqlar əmələ gəlmiş və nəticədə, səhralaşma prosesi daha da sürətlənmişdir. İntensiv şorlaşmış torpaqları əkin dövrünə qaytarmaq üçün uzunmüddətli gərgin əmək və çox böyük məbləğdə sərmayə sərf etmək tələb olunur.

Ölkəmiz məhsuldar subtropik iqlim potensialına malikdir ki, əgər biz bu sahədə coğrafi ekspertizaya nail ola bilsək, bu potensialdan səmərəli istifadə etməklə 150 min hektardan çox sahədən təkrar kənd təsərrüfatı məhsulları almaq imkanı əldə edərik. Digər tərəfdən, indiyə qədər meşələrimizin təbii ərzaq resursları coğrafi ekspertiza olunmamışdır, əgər biz buna da nail ola bilsək, 25 min hektardan çox yabanı müxtəlif növ meyvə sahələrindən istifadə etmək imkanını qazanarıq.

Torpaq islahatından 20 ilə yaxın vaxt keçdikdən sonra bir çox bölgələrdə itirdiklərimiz çox qiymətli çay, üzüm və s. sahələr yenidən bərpa olunmağa başlanmışdır. Əgər vaxtında əsaslandırılmış alim təklifləri nəzərə alınsaydı, Azərbaycan vaxtilə çay ixrac edən ölkədən indi idxal edən ölkəyə çevrilməzdi.

Göstərilənlə əlaqədar olaraq, Azərbaycan üçün çox qiymətli sayılan və 200 min hektar sahəni əhatə edən sarı torpaqlar rütubətli subtropik iqlimin yayıldığı regionlarda sürətlə azalır. Sitrus meyvəçiliyi üçün əsas torpaq növü sayılan sarı torpaqlar səmərəsiz və başqa məqsədlər üçün istifadə edilir. Belə torpaqlarda bəzən fərdi yaşayış evləri tikilir, yollar çəkilir, sənaye və kənd təsərrüfat obyektləri yaradılır, hətta qəbiristanlıq üçün də istifadə edilir. Əsasən Lənkəran ovalığında yerləşən sarı torpaqların qorunması və onlardan səmərəli istifadə edilməsinə çox ciddi əməl edilməlidir. Əgər belə olmasa biz yaxın onillikdə əsas sitrus meyvəçilik, rayonunu itirə bilərik.

2010-cu il may-iyun daşqınları nəticəsində Kür və Araz çayları sahillərində yerləşən onlarca yaşayış məntəqələri su altında qalmışdır ki, indiyədək bu kəndlərin bir qisminə daimi yaşayış mümkün deyildir. Bunu nəzərə alaraq yaşayış üçün tam yararsız olan belə kəndlərin yeni təhlükəsiz ərazilərə köçürülməsi məqsədilə yeni torpaq sahələri də ayrılmağa başlanıb. Fikrimizcə, kəndlərin köçürülməsi o qədər də asan olan iş deyil. Belə ki, Kür və Araz çayları sahillərində yerləşən kəndlərin əhalisinin bütün həyat fəaliyyəti bilavasitə göstərilən çaylarla əlaqəli olmuş və buna uyğun təsərrüfat sahələrini yaratmışlar və yerli şəraitə uyğun öz həyatlarını qurmuşlar. Bu kəndlərdə yaşayan insanların yeni ərazilərə köçürülməsi yaxşı olar ki, əhalinin istək və arzusu ilə həyata keçirilsin. Daşqınlara məruz qalan kəndlərin bir qisminin əhalisi vaxtilə Ermənistandan, Qarabağın müvəqqəti işğal edilmiş bölgələrindən, Yardımlı, Lerik rayonlarından və s. bölgələrdən köçüb gələnlər təşkil etdiyindən bu məsələyə çox diqqətlə yanaşmaq lazımdır.

Azərbaycanda tarixən buna uyğun hadisələr baş versə də, sonda əhali öz ata-baba yurdunda yaşamağı üstün tutub. Buna misal olaraq, son 300 il ərzində Şamaxı şəhərində baş vermiş üç dağıdıcı zəlzələdən sonra göstərilən şəhərin yeni təhlükəsiz əraziyə köçürülməsi məsələsi tələb olunsada, Şamaxı şəhəri əhalisi hər üç dağıdıcı zəlzələdən sonra qısa müddətdə şəhəri tərk etsə də, sonda yenidən Şamaxıda məskunlaşmışdır. Hətta sovet dövründə Şəki rayonunda sellərə, daşqınlara məruz qalıb dağılmış kəndlərin başqa yerə köçürülməsi məsələsi müsbət həll olunmamışdı.

Respublikamız davamlı iqtisadi inkişaf yolundadır. Bununla yanaşı, təbii resurslardan istifadə etməklə iqtisadiyyatı inkişaf etdirmək əsas məqsəd kimi baxılır. Ona görə də bir çox iqtisadi cəhətdən əhəmiyyət kəsb edən istehsal sahələrinin davamlı inkişafına diqqəti artırmağı tələb olunur.

Müasir dövrdə alternativ (külək, günəş və s.) enerji mənbələrinin müəyyənəşdirilməsi, onlardan istifadə edilməsi problemi dövlətimizin əsas iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsidir. Respublikamızda 200-dən çox termal (isti) su yataqları mövcuddur. Termal suların səmərəli və məqsədyönlü istifadəsinin ekspertizasını aparmaqla bu sahə xeyli gəlir gətirə bilər. Fikrimizcə, geotermal enerjetikanın bir sıra ölkələrdə yaradılmasını nəzərə alsaq (ABŞ, Kanada, İslandiya və s.) ölkəmizin geotermal suları əsasında mini hidrostantsiyalar (1-1,5 Mvt gücündə) yaratmaq mümkündür. Termal sulardan alternativ enerji almaqla yanaşı, kimya sənayesi sahələrinin (ammonyak, karbon qazı, bor turşusu və s.) yaradılması üçün də faydalıdır.

Ölkəmizin təbii şəraitinə üzümçülük yaxşı uyğunlaşır. Təəssüf ki, ötən əsrin 80-ci illərinin sonlarında min hektarla üzüm bağları məhv edilmişdir. Vaxtilə hər il 2 milyon tona qədər üzüm məhsulu yığılırdı, təbii iqlim şəraitinə, üzüm sortlarına uyğun olaraq şərabçılıq sənayesinin inkişaf sxemi tərtib edilmişdi. Bütün bunlar yerli əhalinin əmək vərdişində, həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasında mühüm rol oynamışdır.

Ölkəmizdə həmin illərdə üzümün 25 faizi Qarabağ-Mil, 22,6 faizi Gəncə-Qazax, 20,6 faizi Şirvan və s. bölgələrdə istehsal edilmişdir. "Alkoqolizm və sərxoşluğa qarşı mübarizə tədbirləri haqqında" keçmiş SSRİ Nazirlər Sovetinin 1985-ci ildəki qərarı ilə əlaqədar respublikada üzümçülüyə münasibət kəskin şəkildə dəyişildi. Bu cür gəlirli sahəyə ögey münasibət göstərildi. Bu səbəbdən də dövlətə külli miqdarda ziyan dəydi.

Hazırda respublikada üzümçülüyn inkişafına yenidən qayğı göstərilir, onun iqtisadi inkişafına dair dövlət proqramı həyata keçirilir. Üzümçülüyn iqtisadi səmərəliliyini artırmaq məqsədilə Cəlilabad rayonunda fransızlarla birlikdə müştərək təsərrüfatlar yaradılmışdır.

Respublikamızda kənd təsərrüfatının davamlı inkişafını təmin etmək məqsədilə pambıqçılıq təsərrüfatlarının ekspertizasını aparmaq lazımdır. Pambığın strateji məhsul olduğunu, ixracıyönlü və yüksək kapital yığımlığını nəzərə almaqla onun inkişafına nail olmaq ümdə problemlərdən sayılmalıdır. Qeyd etmək məqsədəuyğundur ki, bu mənada respublikamız keçən əsrin 70-80-ci illərində Özbəkistan və Türkmənistandan sonra keçmiş İttifaqın 3-cü ölkəsi sayılırdı. O vaxtlar 250 min hektar pambıq (hazırda 48,5 hektar), istehsalı isə 800-900 min ton (hazırda 100 min ton) olmuşdur. Bu istiqamətli misalları çox göstərə bilərik.

Biz bu məqaləni çox mötəbər bir qəzetin səhifəsində çap etdirməklə, bu sahədə çalışan mütəxəssisləri xarakterizə etdiyimiz problemin müzakirəsinə dəvət edirik.

Respublika.-2010.-20 avqust.-№179.-S.4.

Ekoloji durum ölkənin davamlı inkişafının əsasidir

"Ekoloji məsələlərə diqqət, münasibət, eyni zamanda, ölkəmizin ümumi siyasətinin, ümumi mədəniyyətinin təzahürüdür. Neft-qaz tükənən sərvətlərdir. Onların müvəqqəti önəmi var. Ancaq təbiət, ətraf mühit - bu, daimi sərvətdir. Əsrlər boyu, minilliklər boyu təbiət olub, kainat olub, dünya olubdur. Bizim vəzifəmiz ondan ibarətdir ki, bunu qoruyaq"

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Eldar HÜSEYNOV,
ADAU-nun "Ekologiya və meşə mühəndisliyi"
kafedrasının müəllimi, professor

Təmali ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan Azərbaycanda Davamlı İnsan İnkişafı Konsepsiyasının əsas prinsiplərindən biri də ölkədə ekoloji durumun yaxşılaşdırılması, tarazlığın bərpa olunması, beləliklə də ölkəmizin dünyanın ən tərəqqi etmiş, sivilizasiyalı dövlətlərindən birinə çevrilməsindən ibarətdir. Davamlı İnsan İnkişafının (Dİİ) əsas göstəricisi kimi qəbul olunan İnsan İnkişafı Əmsalı (İİƏ) hesablanarkən ölkənin ekoloji durumu başlıca meyar sayılır.

Azərbaycanda ekologiya elminin banisi, dünya şöhrətli alim akademik Həsən Əliyev hələ bir neçə il bundan öncə ekologiya bəşəri əhəmiyyətli elmə çevriləcəyini çox uzaqgörənliklə bəyan etmişdir: "Ekologiya yaxın gələcəkdə bütün elmləri bir-biri ilə əlaqələndirən nəhəng və möhtəşəm bir çinar ağacını xatırladan fundamental, planetar əhəmiyyətli və çox perspektivli elmə çevriləcəkdir. Ekologiyasız başqa elmlərin inkişafı qeyri-mümkündür". Doğrudan da ekologiya bu gün olduqca geniş diapazonlu, insanların sağlamlığı və uzunömürlülüüyünün keşiyində dayanan çox nəhəng, qüdrətli elm kimi təşəkkül tapıb. Əgər bu elm təşəkkül tapmasaydı, onda bəşəriyyətin taleyinin necə olacağı, hansı məcra alacağı çox ciddi təhlükə ilə üzləşə bilərdi.

Ekoloji durumun yaxşılaşdırılması, tarazlığın bərpa olunması, ətraf mühitin mühafizəsi və təbiət-cəmiyyət, cəmiyyət-biosfer münasibətlərindəki disbalansın və ziddiyyətlərin qarşısının alınması müasir dövrün ən aktual və global əhəmiyyətli problemidir. Əgər bu problem yaxın gələcəkdə öz müsbət həllini tapmazsa, onda bəşəriyyəti daha böyük və iri miqyaslı ekoloji böhran və fəlakətlər gözləyir. Çünki XIX və XX əsrlərdə insanların antropogen fəaliyyəti nəticəsində təbiətə, onun yeraltı və yerüstü sərvətlərinə, təbii ətraf mühitə, flora və faunaya, bioloji müxtəlifliyə həddindən artıq zərbə vurulmuş və ekoloji disbalans yaranmışdır. Planetimizin hər yerində ekoloji bumeranq hazırda sanki özünün kulminasiya nöqtəsinə çataraq bəşəriyyəti iki yol - ölüm və həyat ayrıcında qoymuşdur. Sənaye və kənd təsərrüfatı tullantıları, zəhərli qazlar, zərərli kimyəvi birləşmələr, kosmosdakı süni peyklərin sayının gündən-günə artması (hazırda 800-dən artıq), müharibələr, təbii fəlakətlər, meşə yanğınları, radioaktiv çirklənmə, atom-nüvə sınaqları, texnogen qəzalar və s. litosferə, hidrosferə, atmosferə, flora və faunaya çox güclü, bərpa olunmayan zərblər vurmuş, ekoloji tarazlığın normal ahəngini tamamilə öz məhvərindən çıxarmış, beləliklə də ekoloji genosid - ekosid bərqərar olmuş və təbiətə zülm edilmişdir. Son üç yüz ildə dünyada 100 növdən artıq iri məməlilərin nəslinin kəsilməsi və tükənməsi, onların adının "Qırmızı kitab"lara düşməsi planetimizdə biomüxtəlifliyin acınacaqlı ekoloji problemi kimi dəyərləndirilməlidir. Son 100 ildə atmosferdə karbon qazının konsentrasiyası 12-13, toz bulanması 10-20 faiz artmış, oksigen ehtiyatı 10 milyard ton azalmış, su ekosistemləri, xüsusilə dəniz planktonları məhv olmuş, yerin işıqlanması isə 7-10 faiz azalmışdır.

Son zamanlar Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondunun (WWF) təşkil etdiyi ekspedisiya qrupu Cənubi Çin dənizinin Borneo adasında dünya alimləri arasında çox böyük sensasiya törədən olduqca maraqlı və biologiya elmində xüsusi əhəmiyyəti olan maraqlı məlumatlar aşkar etmişdir. Borneo (Kalimonton) planetimizin 3-cü ən böyük adası olmaqla, İndoneziya, Malayziya və Bruney arasında üç yerə bölünməsi ilə unikaldir. Sahəsi 743,33 kvadratkilometr olan adada neft və qaz yataqları da aşkar olunmuşdur. Nəmli ekvatorial qurşaqlıqda yerləşdiyi üçün həmin ada olduqca sıx olan cəngəlliklərlə örtülüdür. Ekspedisiya qrupunun ilk səfəri zamanı adada 60-a qədər yeni, indiyədək elmə məlum olmayan heyvan (29 onurğasızlar, 17 balıq, 5 qurbağa, 3 ilan, 2 kərtənkələ, 1 quş və 3 həşərat) və 67 müxtəlif bitki növü aşkar olunmuşdur. Heyvan növləri arasında 2 fərqli - ağciyərsiz və uçan qurbağa, uzunluğu 0,5 m olan yeni həşərat, al-qırmızı başlı, mavi bədənli ilan kimi ekzotik növlər də vardır. Lakin 2007-ci ilin fevral ayında adaya səfər edən 2-ci ekspedisiya qrupu bu adada dünyanın heç bir yerində rast gəlinməyən 10 yeni məməli, 350 quş, 150 sürənən və 10 min bitki növü aşkar etmişdir. Dünyanın təbiətşünas

alimləri bu əsrarəngiz adada hələ elmə məlum olmayan çoxlu sirlərin mövcud olduğunu nəzərə alaraq onun mühafizə olunmasını planetar əhəmiyyətli məsələ kimi dəyərləndirirlər.

Doğrudan da sensasiya xarakterli bu kəşf biologiya elminin ən son və yeni nailiyyətidir. Həmin kəşf indiyədək planetimizdə mövcud olan flora və fauna növlərinin təsnifatının tamamilə dəyişilməsi və yenidən əsaslı surətdə işlənilib hazırlanması zərurəti yaradır. Alimlər belə güman edirlər ki, qeyd edilən biotlar müxtəlif ərazilərdə baş verən ekoloji kataklizmlər və insanın antropogen fəaliyyətinin təsirlərindən xilas olmaq məqsədilə məhz bu adaya pənah gətirmişlər. Onların fikrincə, həmin biotlar əvvəllər başqa bölgələrdə də mövcud olmuş, sonralar isə onların kökü kəsilmişdir. Borneo adasına indiyədək insan ayağı düşmədiyindən oradakı biotlar hələ də öz nəslini və populyasiyasını saxlamışdır. Bu tarixi kəşfi təbiətsünaslıq elminin ən böyük nailiyyəti kimi dəyərləndirmək, onun ekoloji aspektlərini ətraflı surətdə öyrənmək və elmə daxil etmək lazımdır.

Dünya müharibələri, etnik münaqişələr, terrorizm, sənaye və kənd təsərrüfatının intensivləşməsi, nüvə-raket sınaqları, texnogen qəzalar, nəqliyyat vasitələri və s. nəticəsində atmosfərə atılan zəhərli və zərərli qazlar (karbon, azot, kükürd oksidləri, etanol və halogenlər) onu tamamilə çirkləndirmiş və böhran həddinə çatdırmışdır. Bunun məntiqi nəticəsi olaraq parnik (istilik) effekti, turşulu yağışlar, ozon qatının deşilməsi, qlobal istiləşmə və iqlim dəyişikliyi kimi təhlükəli ekoloji böhranlar yaranaraq bütün canlı aləmin mövcudluğunu müəmmalı vəziyyətə salmışdır. 2010-cu il planetimizin tarixində ekoloji kataklizmlərin arealının həddindən çox intensivləşməsi və fasiləsiz dinamik inkişafı ilə yadda qalır. ABŞ-ın bir çox ştatları, Fransa, İngiltərə, Çin, Hindistan, Rusiya, Gürcüstan və s. ölkələrdə baş verən intensiv yağışlar, güclü qasırğalar, tornadalar, daşqınlar, subasmalar çox ciddi ekoloji böhranlara, dağıntılara, insan tələfatına və iqtisadi zərərə səbəb olmuşdur. Braziliyada suyun səviyyəsi 1m, Çinin bəzi bölgələrində 3m, Hindistanda 2-2,5m qalxmışdır. İrkutsk vilayətində, Dağıstanda çaylarda suyun səviyyəsi xeyli qalxaraq öz məcrasından çıxmış və yaşayış məntəqələrinə, təsərrüfatlara böyük zərər vurmuşdur. Planetimizdə baş verən geodinamik proseslər yerdə tektonik hərəkətləri çox gücləndirir. Qlobal geodinamik proseslər lokal (yerli) tektonik hərəkətlərə və torpaq sürüşmələrinə səbəb olur.

2010-cu ildə Çilidə baş verən 8,8 bal gücündə zəlzələ Çili və Haitidə də müşahidə olunmuş, həm iqtisadi, həm də ağır ekoloji fəsadlar törətmiş, güclü dağıntılara və çoxlu insan ölümü ilə nəticələnmişdir. Ümumiyyətlə, son 10 ildə zəlzələlərin 855-i Asiya qitəsində baş vermiş və 4,8 milyon insan ölmüşdür. Kosmik Geodeziya Mərkəzinin məlumatına görə həmin zəlzələlər barəsində əvvəlcədən informasiya əldə edilməsinə baxmayaraq bu ölkələrdə lazımi mübarizə tədbirləri görülməmişdir. Həmin qlobal geodinamik proseslər ölkəmizin ekoloji durumuna da xeyli neqativ təsir göstərmişdir. Qlobal geodinamik proseslər yerin Avrasiya, Afrika və Ərəbistan plitələrinin toqquşmasına və zəlzələlərə zəmin yaratmışdır. Hazırda Yer kürəsində mövcud olan hər üç seysmik qurşaqla (Alp-Himalay, Atlantik və Sakit okean qurşaqları) geodinamik proseslər ildən-ilə gücləndiyi üçün tektonik hərəkətlərin, dalğaların sayı get-gedə artmaqla planetimizin ekoloji durumunu pozur və çox ciddi böhranlar törədir.

Planetimizdə baş verən zəlzələlər və vulkan püskürmələri də iqlimin xəritəsini dəyişdirməklə qlobal istiləşməni və parnik effektini daha da gücləndirir. 2010-cu ilin ilk 4 ayı ərzində ölkəmizdə 875 tektonik yeraltı təkan müşahidə olunmuşdur. Həmin tektonik hərəkətlər və güclü leysan yağıntıları ölkəmizin bəzi rayonlarında (Quba, Qusar, Lənkəran, Daşkəsən və s.) geniş miqyaslı yer sürüşmələri törətmiş və böyük zərər vermişdir. Yağıntılar Kür çayında suyun səviyyəsinin qalxmasına səbəb olmuş və Kür boyu ərazidəki rayonların (Zərdab, Kürdəmir, İmişli, Ağcabədi, Şirvan, Sabirabad, Salyan və s.) bəzi kəndlərini su basmışdır. Ümumilikdə 40 rayonda sel və subasmalar ölkəmizə böyük ziyan vurmuşdur. Kür çayında suyun səviyyəsinin artması yeraltı qunt sularının səthə çıxmasını daha da sürətləndirmişdir. 50 min hektardan çox torpaq sahələri yararsız hala düşmüşdür. Çayda suyun səviyyəsinin artmasının əsas səbəbi onun Xəzərlə təmas hissəsində (deltada) dərinliyin cəmi 1-2 metr olması (deltada suyun dərinliyi 5-6 metrdən az olmamıdır) və durğunluğun əmələ gəlməsidir. Əgər təmas xəttindəki gil vaxtında təmizlənsəydi, onda bu ekoloji böhran baş verməzdi.

Müəyyən edilmişdir ki, atmosferin hazırda əsas çirklənmə mənbələrindən biri yanacaqlarla - neft, neft məhsulları və qazla işləyən nəqliyyat vasitələri, xüsusilə avtomobil nəqliyyatıdır. İldə bir avtomobil orta hesabla havaya 1,3 ton zəhərli kükürd, azot, karbon oksidləri, etanol, karbohidrogenlər və s. ixrac etməklə həm floraya, faunaya neqativ, zəhərləyici təsir göstərir, həm də qlobal iqlim dəyişkənliyi və istilik effekti yaradır.

XXI əsr bəşəriyyətin tarixinə alternativ energetikaya keçid əsri kimi qəbul olunur. Bu məqsədlə dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində artıq ənənəvi yanacaq növlərindən imtina olunmaqla alternativ energetikaya (külək, Günəş, su, elektrik, hidrogen, bioqaz və s.) geniş yer verilir. Ölkəmizin də bu təşəbbüsə qoşulması günün ən ümdə tələbidir. Bu, həm ekoloji durumu yaxşılaşdırır, həm də qlobal istiləşmənin qarşısının alınmasında böyük rol oynayır.

Təbii fəlakətlərin mütəmadi hal almasını alimlər məhz ətraf mühitə, onun amillərinə insanın antropogen fəaliyyətinin neqativ təsiri ilə əlaqələndirirlər. Alimlərin son mülahizələrinə əsasən planetimizdə iqlimin xəritəsinin kəskin dəyişilməsi, qlobal istiləşmə həm Yer təbəqəsinin müxtəlif qatlarında temperatur fərqi yaradır, həm də buzlaqların əriməsi sürətləndiyi üçün dünya okeanında suyun səviyyəsi artdığından yerin təkinə təsir edərək tektonik hərəkətlərə səbəb olur. Bu proseslər isə planetimizdə zəlzələ və vulkan püskürmələrinin dinamik inkişafına və tez-tez baş verməsinə səbəb olur. 2010-cu il aprelin 15-də İslandiya da 100 ildən sonra təkrarən və 1 aydan artıq davam edən vulkan püskürməsi planetimizdə qeyri-adi, analoqu olmayan, bənzərsiz bir neqativ ekoloji mənzərə yaratmış və bütün Avropa ölkələrini təlatümə gətirmişdi. 100 km hündürlüyə qalxan analoji vulkan püskürməsi eyni vaxtda Mərkəzi Amerikada da təkrar olunaraq planetimizin ekoloji kataklizmini daha da intensivləşdirmişdir. Həmin ekoloji böhranların ağır fəsadları heç şübhəsiz ki, canlı aləmə, biosferə və ekosistemlərə öz neqativ təsirini mütləq göstərəcək. Çünki ərazidə yaranan kül buludu Günəş şüalarının Yer səthinə keçməsinin qarşısını alır və hava cərəyanını pozur, iqlim anomaliyaları törədir. Bu zaman Yerin maqnit və elektromaqnit sahələri kəskin sürətdə dəyişir və havanın meteoroloji kataklizmlərini yaradır.

Planetimiz və onun canlı aləmi üçün ən təhlükəli ekoloji böhranlardan biri və başlıcası qlobal istiləşmənin təsirindən buzlaqların əriməsi, buz dağlarının - aysberqlərin qopub ayrılmasıdır. Dünyanın buz ehtiyatının əsas hissəsi (80%) Antarktida materikindədir. Bu materik həm Yer kürəsində hava cərəyanını, temperaturu tənzimləyir, həm də iqlim amillərini formalaşdırır. Qlobal iqlim dəyişikliyinə səbəbləri, onu törədən amillər və bu prosesin inkişaf dinamikası məhz Antarktida materikində quraşdırılan cihaz və texniki qurğular vasitəsilə öyrənilir, təhlil olunur, meteoroloji məlumatlar toplanır və müvafiq nəticələr çıxarılır. Ona görə də hazırda alimlər həmin qitəni dünyanın meteoroloji laboratoriyası və məlumat mərkəzi adlandırırlar. Əfsuslar olsun ki, bu materikin ekoloji durumu o qədər də ürəkaçan deyildir. Onun buzlaqlarının əriməsi hazırda çox sürətlə və aramsız olaraq davam edir. Prosesin bu cür məcra alması və gedişi bəşəriyyətin, bütün canlı aləmin ən böyük təhlükə ilə üzləşəcəyindən xəbər verir. Alimlərin son məlumatlarına görə buzlaqların sürətlə və fasiləsiz əriməsi nəticəsində dünya okeanı suyunun səviyyəsinin XXI əsrin ortalarında 0,5 m, sonunda isə 2 m artması gözlənilir. Antarktidanın buzları tamamilə əriyərsə, onda Yer kürəsində suyun səviyyəsi 80-90 m qalxa bilər. Buzlaqların əriməsinin səbəbi parnik effekti və qlobal istiləşmədir. Göründüyü kimi, insanlar törəyə biləcək neqativ fəsadları nəzərə almadan son nəticədə bəşəriyyəti qarşısızsalınmaz fəlakətli ekoloji böhranlara düçar edir, bütün canlı aləmin mövcudluğunu sual altında qoyurlar. Bütün qeyd olunanları nəzərə alaraq BMT və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar dünya ölkələrinin qarşısında atmosferin çirklənməsinin, buzlaqların əriməsinin və qlobal istiləşmənin qarşısının alınması, parnik effekti, ozondağıdıcı təsir edən və qlobal iqlim dəyişiklikləri törədən qazların atmosfərə buraxılmasına yol verilməməsinə təxirəsalınmaz məsələlər kimi ön plana çəkmiş və xüsusi tövsiyələr hazırlamışdır.

BMT həm də bütün ölkə alimlərinin planetimiz üçün müstəsna əhəmiyyəti olan və heç bir ölkəyə məxsus olmayan nəhəng buzlaq materiki sayılan Antarktidada aparılan meteoroloji elmi-tədqiqat işlərinə cəlb edilməsini, bu sahəyə öz töhfələrini verməsini və onun canlı aləminin mühafizə olunmasını ən prioritet məsələ kimi qarşıya qoymuşdur.

Xalq qəzeti.-2010.-24 iyun.-№134.-S.6.

Azərbaycan dövləti ekoloji problemlərin həllini prioritet hesab edir

Ekoloji durumun sağlamlaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə sahəsində ekoloji siyasət uğurla reallaşdırılır

Hüseyn BAĞIROV,
ekologiya və təbii sərvətlər naziri

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə istifadəsi məsələsi sosial-iqtisadi islahatlarda mühüm yer tutur.

Ölkədə ətraf mühit sahəsində mövcud olan problemlərin həll edilməsi üçün irimiqyaslı tədbirlər görülür, layihələr həyata keçirilir. Ona görə də heç təsadüfi deyil ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin müvafiq sərəncamına əsasən 2007-ci ildən etibarən 23 may tarixi Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi işçilərinin peşə bayramı günü kimi qeyd edilir.

Son illər iqtisadiyyatımızın sürətli inkişafının nəticəsi olaraq artan gəlirlərin qeyri - neft sektoruna yönəldilməsi ekoloji layihələrin həyata keçirilməsi imkanlarını xeyli genişləndirmişdir. Buna görə də bir çox ölkələr maliyyə böhranına məruz qaldıqları bir dövrdə ölkəmizdə infrastruktur layihələrin icrası davam etdirilmiş, ekoloji problemlərin həlli istiqamətində görülən tədbirlər ön planda olmuşdur.

Bununla əlaqədar xüsusi qeyd edilməlidir ki, ətraf mühitin mühafizəsi məsələlərinə daim böyük diqqət yetirən Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə 2010-cu il ölkəmizdə "Ekologiya ili" elan edilmişdir. Ölkə rəhbərliyinin ekologiya ilə bağlı məsələləri daim diqqət mərkəzində saxlaması ətraf mühitin yaxşılaşdırılması istiqamətində aparılan işlərə böyük təkan vermişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin layiqli davamçısı ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin bilavasitə sədrliyi ilə ekoloji problemlərin müzakirəsinə həsr olunmuş müşavirələrin keçirilməsi, ətraf mühitlə bağlı qəbul olunmuş dövlət proqramlarının icrasına göstərilən diqqət, mövcud ekoloji problemlərin daha səmərəli həll edilməsi məqsədilə müvafiq sərəncamların verilməsi bu sahənin ölkəmizdə prioritet məsələlər sırasına qaldırılmasına parlaq nümunədir. Ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində son bir neçə ildə xeyli işlər görülmüş, uzun illər ərzində yaranmış və müstəqil Azərbaycana miras qalmış ekoloji problemlər təhlil edilərək, onların kompleks həllinə yönəldilən Milli və Dövlət Proqramı təsdiq edilmiş, ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində hüquqi baza təkmilləşdirilmişdir.

Ötən müddət ərzində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamları ilə təsdiq olunmuş "Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair", "Meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair", "Azərbaycan Respublikasında Hidrometeorologiyanın İnkişafı Proqramı", "Azərbaycan Respublikasında yay-qış otlaqlarının, biçənəklərin səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair" proqramlarda nəzərdə tutulmuş tədbirlər həyata keçirilmişdir. Ölkəmizin ekoloji siyasətini özündə əks etdirən bu sənədlər fəaliyyətimizi istiqamətləndirən əsas proqram sənədləridir.

Ölkə iqtisadiyyatının sürətli inkişafı, dövlət büdcəsinin imkanlarının artması və ölkə Prezidentinin gündəlik qayğısı ekoloji problemlərin həllinə geniş imkanlar yaratmış, dövlət başçısının sərəncamı ilə ətraf mühitlə bağlı problemlərin həllinə yönəldilən mühüm və çox qiymətli sənəd olan "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı" təsdiq olunmuşdur. Kompleks Tədbirlər Planının icrasını təmin etmək məqsədilə ölkənin gərgin ekoloji vəziyyətdə olan bölgələrinin, əsasən də, Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasının ətraf mühitin sağlamlaşdırılması istiqamətində mühüm işlər həyata keçirilmişdir.

Kompleks Tədbirlər Planından irəli gələn ətraf mühitin qorunmasına yönəldilmiş Bakı Buxtasının, Bibi Heybət zonasının, Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanının ətrafının, Abşeron yarımadasındakı göllərin, neftlə çirklənmiş torpaqların, lay suları altında qalmış sahələrin və digər istehsal tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, bərk məişət tullantılarının idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi və digər tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün maliyyə vəsaitinin ayrılması bu problemlərin həll edilməsini reallaşdırmışdır.

Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2010-2014-cü illər üçün əlavə tədbirlər planı hazırlanmışdır. Uzun illər Sumqayıt şəhərinin ətraf mühitinin normadan artıq çirklənməsinə səbəb

olan xlorun alınmasında əmələ gəlmiş 287 min ton civə tərkibli toksiki tullantılar Təhlükəli Tullantılar Poliqonuna daşınaraq tam şəkildə zərərsizləşdirilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması ilə bağlı müvafiq sərəncamına əsasən 2007-2009-cu illər ərzində Bilgəh, Buzovna, Mərdəkan, Pırşağı, Nardaran, Novxanı və Sumqayıt sahilboyu sahəsində ümumilikdə gündə 6140 kubmetr çirkab su təmizləmə gücünə malik beynəlxalq standartlara cavab verən modul tipli qurğulardan ibarət 16 stansiya qurularaq Abşeron yarımadasının 86 kilometrlik sahil zolağını əhatə edən "Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi" yaradılmışdır.

Ölkə rəhbərinin "Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında" sərəncamından irəli gələn məsələlərin həlli istiqamətində 2007-2009-cu illər ərzində 12 rayonun 122 kəndində modul tipli sutəmizləyici qurğular quraşdırılmış, 224 min insan Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının standartlarına cavab verən içməli su ilə təmin olunmuşdur. Hazırda əlavə olaraq 18 rayonun 96 kəndində modul tipli sutəmizləyici qurğuların quraşdırılması istiqamətində iş gedir ki, nəticədə 170 mindən çox əhali yüksək standartlara cavab verən su ilə təmin olunacaqdır.

ETSN fəaliyyət göstərdiyi illər ərzində ətraf mühitin mühafizəsi, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi, biomüxtəlifliyin qorunması, meşələrin bərpa olunması və artırılması, geoloji kəşfiyyat xidməti, hidrometeorologiya, beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərmiş, bir sıra mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsinə nail olmuşdur.

Son illər ərzində ETSN-in ətraf mühitin mühafizəsinə nəzarəti həyata keçirən qurumlar tərəfindən hüquqi, fiziki şəxslər və vətəndaşlar tərəfindən yol verilmiş qanun pozuntularına görə müvafiq tədbirlər görülmüş, nəticədə Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Dövlət Fonduna əvvəlki illərlə müqayisədə qat-qat artıq vəsaitin köçürülməsi təmin olunmuşdur.

Qabaqcıl dünya təcrübəsi və yeni texnologiyaların tətbiqinə əsaslanaraq ölkədə müasir ekoloji monitoring sistemi yaradılmış, ətraf mühit komponentlərinin dəqiq analizi və qiymətləndirilməsi məqsədilə respublikanın müxtəlif bölgələrində, o cümlədən ölkəyə daxil olan transsərhəd çayların üzərində ən müasir cihazlarla təmin olunmuş analitik tədqiqat laboratoriyaları təşkil edilmişdir. Çoxfunksiyalı və avtomatik rejimdə işləyən müasir cihazlar havada, suda və torpaqda 3 mindən artıq çirkləndiricini təyin etməyə imkan verir. Nüvə texnologiyalarından istifadə edən ölkələrlə sərhəd rayonlarda və Pirallahı adasında radiasiya fonu üzərində avtomatlaşdırılmış monitoring nəzarəti sistemi quraşdırılmışdır.

Bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılması nazirliyin fəaliyyətində əsas istiqamətlərdən biri olmuşdur. Aparılmış tədbirlər nəticəsində xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri inkişaf etdirilmiş, onların sahəsi 2003-cü ildən etibarən 478 min hektardan 876 min hektaradək artırılmış və hazırda 8 Milli Park, 11 Qoruq və 24 Yasaqlıqdan ibarət şəbəkə ölkə ərazisinin 10,1 faizini təşkil edir. Xüsusən, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə 115 895 hektar sahəsi olan, Cənubi Qafqazda ən böyük park sayılan Şahdağ Milli Parkının yaradılması biomüxtəlifliyin qorunması işinə böyük töhfə vermişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən 2008-ci il 26 dekabr tarixində "Zooloji parkın yaradılması haqqında" sərəncam verilmişdir. Bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılmasında, nadir və nəslin kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan fauna növlərinin bərpası və reintroduksiyasının təmin edilməsində, ictimaiyyətin Azərbaycan və dünya təbiəti haqqında məlumatlandırılmasında, gənc nəslin təbiətə qayğıkeş ruhda tərbiyə edilməsində yaradılacaq Zooloji park mühüm əhəmiyyətə malikdir.

2003-2009-cu illərdə meşələrin mühafizəsi, bərpası, yeni meşəliklərin salınması məqsədi ilə bir sıra ciddi tədbirlər görülmüşdür. Toxum tədarükü, əkin materiallarının yetişdirilməsi, meşələrin bərpası, yeni meşə massivlərinin yaradılması sahəsində göstəricilər bir neçə dəfə artmış, meşə fonduna daxil olmayan ərazilərdə - Kür-Araz çayları vadilərində, avtomobil, dəmir yolları və sututarların kənarlarında, eləcə də, Xəzər dənizi sahili qumluqların bərkidilməsi istiqamətində müvafiq tədbirlər görülmüşdür.

Əgər 2002-ci ildə əkin, səpin və təbii bərpaya kömək tədbirləri cəmi 7750 hektar sahədə aparılmışdırsa, 2009-cu ildə bu rəqəm artıq 10751 hektar olmuşdur. Ümumilikdə, 2003-2009-cu illər ərzində 69715 hektar sahədə meşəbərpa və yeni meşələrin salınması işləri aparılmışdır.

Yeni yaradılmış Giləzi, Qaradağ, Zərdab və Cəngi meşəsalma müəssisələri tərəfindən səhralaşma prosesinə məruz qalmış çətin meşəbitmə şəraitinə malik ərazilərdə yeni yaşıllıq massivləri salınmış, Abşeron, Quba, Kür və Giləzi Regional Meşə Tingliyi müəssisələri yaradılmışdır.

Meşə ilə örtülü sahələr 2001-ci ildə 989 min hektardan 2009-cu ildə 1 milyon 21 min hektara çatdırılmışdır ki, bu da respublikanın meşə ilə örtülü ərazilərinin 11,4 faizdən 11,8 faizə qədər artması deməkdir.

Meşələrin qorunub mühafizə olunması istiqamətində də ciddi tədbirlər həyata keçirilmiş və bunun nəticəsində qanunsuz ağac kəsilməsi halları ilbəil azalmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Magistral avtomobil yollarının mühafizə zolaqlarının yaşıllaşdırılması haqqında" və "Bakı şəhərinin yaşıllaşdırılması sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" sərəncamlarının icrası ilə əlaqədar olaraq yolların estetik görünüşünün yaxşılaşdırılması və mühafizə zolaqlarının eroziyadan mühafizəsi məqsədilə Ələt-Hacıqabul istiqamətində magistr al yolu ətrafında 172 min ədəd ağac-kollar əkilmişdir. Münbit torpaq gətirilməsi, müasir damcı suvarma sisteminin yaradılması və daimi qulluq hesabına 90 faiz bitişə nail olunmuşdur.

Oxşar nəticələr Bakını Heydər Əliyev Hava Limanı ilə birləşdirən yollarda da əldə edilmişdir. Zığ-Heydər Əliyev Hava Limanı yolu boyu 196 hektar ərazidə mürəkkəb meşəbitmə şəraitində, neft məhsulları, yod, bromla çirklənmiş torpaqlarda salınmış əkinlərə lazımi xidmətin təmin edilməsi hesabına 80 faiz bitişə nail olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Bakı və onun ətrafında 3 milyon ağacın əkilməsi barədə təşəbbüsü ilə əlaqədar genişmiqyaslı işlər aparılmış, Abşeron yarımadasının müxtəlif ərazilərində yaşıllaşdırma məqsədilə Bayıl yamacı - 20-ci sahə arası, Zığ gölü - Heydər Əliyev Limanı arası ərazilərin, Zığ gölü və ətrafının, digər ərazilərin yaşıllaşdırılması istiqamətində tədbirlər görülmüşdür. Bu tədbirlər 2010-cu ildə də davam etdirilərək birinci rübün sonunadək magistr al avtomobil yollarının kənarlarının yaşıllaşdırılması ilə əlaqədar Əzizbəyov-Heydər Əliyev Beynəlxalq Hava Limanı avtomobil yolunun ətrafında, keçmiş Binə və Sədərək ticarət mərkəzlərinin yerində, Bayıl yamacında, Bakı-Qazax magistr al avtomobil yolunun Ələt-Atbulaq hissəsində, Bakı-Astara magistr al avtomobil yolunun Ələt-Salyan hissəsində, Bakı-Quba və Bakı-Şamaxı magistr al avtomobil yollarında ümumilikdə 152 ha ərazi yaşıllaşdırılaraq 166 min müxtəlif cins ağac və kol bitkiləri əkilmişdir.

Ümumilikdə, 2009-2010-cu ilin birinci rübü ərzində respublika ərazisində 8,2 milyon ağac (onlardan 1,5 milyon ədədi - Abşeron yarımadasında) əkilmişdir. Təkcə ETSN tərəfindən həmin müddət ərzində Bakı şəhəri və ətraf ərazilərdə təxminən 900 min ağac əkilmişdir.

Su hövzələrində bioloji resursların artırılması və mühafizəsi istiqamətində də tədbirlər həyata keçirilmişdir. Balıqartırma müəssisələri tərəfindən 2003-2009-cu illər ərzində 3,08 milyard ədəd müxtəlif növ vətəgə əhəmiyyətli balıq körpələri süni və təbii yolla yetişdirilib respublikanın su hövzələrinə buraxılmışlar.

Milli Hidrometeorologiya xidmətinin müasir tələblərə uyğun inkişafı üçün hidrometeoroloji müşahidə şəbəkəsi modernləşdirilmiş, proqnoz sistemi müasir telekommunikasiya və informasiya texnologiyaları ilə təmin olunmuşdur.

Meteoroloji şəraitin və buzlaqların dəqiq müşahidəsi, flora və faunanın dərindən öyrənilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının yüksək dağlıq ərazisində "Kompleks Hidrometeoroloji və Ekoloji Tədqiqat Elm Mərkəzi" yaradılmışdır. Kompleks Elmi Mərkəzin bazasında və Şahdağın zirvəsində 2 avtomat meteoroloji stansiya quraşdırılmış və alternativ enerji hesabına onların fasiləsiz fəaliyyəti təmin edilmişdir.

Respublika ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizi akvatoriyasında sistemli və fasiləsiz olaraq hidrometeoroloji müşahidələrin aparılması davam etdirilmiş, hidrometeoroloji stansiya və məntəqələrdə aparılan müşahidələrin nəticələrindən qısa və uzun müddətli proqnozların tərtibatında, o cümlədən gözlənilən təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrin proqnozlaşdırılmasında istifadə olunmuşdur. Müşahidə nəticələrinin ötürülməsi, işlənilməsi, gündəlik, ionic, aylıq hidrometeoroloji proqnozların hazırlanması, habelə hidrometeoroloji şəraitin öyrənilməsi istiqamətində elmi-tədqiqat, elmi-metodik işlər həyata keçirilmişdir.

Ölkə rəhbərinin apardığı siyasət nəticəsində təmin edilmiş yüksək iqtisadi inkişafı xammal bazası ilə təchiz etmək üçün geoloji axtarış-kəşfiyyat işlərində də ciddi nəticələr əldə olunmuş, əlvan və nəcib metallar üçün bir sıra perspektivli sahələr aşkar edilmişdir. Azərbaycanın 25 bölgəsində müxtəlif təyinatlı 104 yatağın sənaye ehtiyatları balans alınımışdır.

Daşkəsən filiz bölgəsində Çovdar qızıl yatağı aşkar edilmiş və onun sənaye ehtiyatları 44,61 ton qızıl və 164,25 ton gümüş hesablanmışdır. Göygöl filiz sahəsində uranın kifayət qədər yüksək tutumu daha çox maraqlıdır. Ehtiyatları 23 ton qızıl, 190 ton gümüş və 37 min ton mis hesablanmış Gədəbəy mis-qızıl yatağında 2009-cu ildə fəaliyyətə başlamış Gədəbəy Qızıl-Mis Emalı Zavodunda artıq 1743 kiloqram qızıl istehsal olunaraq saflaşdırılmaq üçün göndərilmişdir.

Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə sosial-iqtisadi və digər sahələrdə, o cümlədən, ətraf mühitin sağlamaşdırılması sahəsində həyata keçirilən quruculuq işləri bundan sonra da daha geniş vüsət alacaqdır. Bu da müstəqil Azərbaycanın qüdrətlənməsində, hər bir Azərbaycan vətəndaşının həyat səviyyəsinin daha da yüksəlməsində özünü əyani göstərəcəkdir.

Ölkəmizin ekoloji durumunun sağlamlaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə olunması sahəsində ekoloji siyasətin reallaşdırılması məhz dövlət rəhbərliyi tərəfindən göstərilən diqqət və qayğı nəticəsində mümkün olmuşdur.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin kollektivi əsası ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş ətraf mühitin sağlamlaşdırılması və təbii sərvətlərdən davamlı istifadə olunması siyasətini cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi sayəsində daha da uğurla davam etdirərək üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən bundan sonra da layiqincə gələcək, respublika əhalisinin sağlam ətraf mühitdə yaşamasının təmin olunmasında bütün imkanlarını səfərbər edəcəkdir.

Azərbaycan.-2010.-5 iyun.-№120.-S.4.

Qlobal problemlər içərisində ekoloji böhran

Mahirə MƏCİDOVA,

Sumqayıt Dövlət Universiteti

İnsan inkişafının bütün mərhələlərində ətraf mühitlə sıx bağlı olmuşdur. Yüksək sənaye cəmiyyəti yaranandan sonra insanın təbiətə təhlükəli müdaxiləsi kəskin şəkildə gücləndi, bu müdaxilənin həcmi genişləndi, daha rəngarəng oldu və hazırda da bəşəriyyət üçün qlobal təhlükə olmuşdur. İnsan daha çox planetimizin həyat mövcud olan sahəsinə biosferin təsərrüfatına müdaxilə edir. Yerin biosferası müasir dövrdə antropogen təsirə məruz qalır. Buna görə də planetdə bir neçə, xüsusən, ekoloji situasiyanı pisləşdirən mövcud prosesləri ayırmaq lazımdır.

Miqyasına və miqdarına görə təbii kimya maddələrinə xas olmayan kimyəvi çirkləndiricilərdir. Onlardan: qazşəkilli və sənaye məişət mənbəli aerosol çirkləndiricilərdir. Tullantılar nəticəsində yığılmış karbon turşusu qazı atmosfərə təcavüz edir. Bu prosesin sonrakı inkişafı planetdə orta illik hərəkətin yüksəlməsi tərəfindən arzu-edilməz tendensiyanın güclənməsinə səbəb olur. Bütünlükdə çirkləndirici effekt kimi qeyd olunan faktorlar biosferdə baş verən proseslərə nəzərə cəpəcaq dərəcədə təsir göstərir.

Müasir dövrün qlobal problemləri içərisində ətraf aləm və insan arasında münasibətləri tənzimləyən ekologiya xüsusi yer tutur. Bəşəriyyət öz varlığına görə təbiətə borcludur.

Qlobal problemlər sisteminə mühüm yer tutan ekoloji böhran problemi özlüyündə sistemdir, kompleksdir, yaxud problemlər sistemidir. Mahiyyətinə gəldikdə ekologiya problemi təbiətlə insan və cəmiyyət arasındakı çoxşaxəli mürəkkəb qarşılıqlı münasibətləri əks etdirir.

Bu problemlər öz təzahürünü insanların ətraf mühitə vurduğu ziyanə görə təbiətin qisasında meşələrin azalması, içməli su mənbələrinin tükənməsi, torpağın eroziyası, müxtəlif xəstəliklərin yaranması və artmasında və s.-də göstərir. Ətraf mühitin çirklənməsi nəticəsində yeni "sivilizasiya xəstəlikləri" əmələ gəlmişdir. Bu xəstəliklərin gələcək nəticələrini unutmaq olmaz, çünki onları həmişə əvvəlcədən görmək və qiymətləndirmək olmur (mühit xəstəlikləri olduğu üçün) (9, s.48). Ona görə də insanın təbiətlə münasibətləri elə tənzimlənməlidir ki, bundan heç bir tərəf ziyan çəkməsin.

İnsan təbiətdən istifadəni düzgün həyata keçirmədiyi üçün ekoloji problemlərlə - ətraf mühitin çirklənməsi, ehtiyatların tükənməsi ilə üzləşir.

İnsan gün ərzində bir kq qida, iki litr su və on iki, on beş kq hava qəbul edir.

İndi bəşəriyyət fotosintez hadisəsi nəticəsində yaranan "oksigenin 1/10 hissəsini istehlak edir. Oksigenin əsas istehlakçısı texnikadır. Bir iri təyyarə hər saniyədə 700 kq hava udur. Yer üzərində olan 400 mln. avtomobil isə bütün yer kürəsi əhalisindən çox oksigen istehlak edir (6, s. 9).

Respublikamızda 2007-ci təqvim ilində 4,9 ton təhlükəli tullantılardan istifadə edilmiş, 10,4 ton təhlükəli tullantılar yaranmışdır ki, bunlardan yalnız 1,2 ton zərərsizləşdirilmişdir. O cümlədən Bakı şəhərində 4,85 ton, Sumqayıt şəhərində 0,04 ton istehsalat tullantısı yaranmış və onlardan istifadə edilmişdir (7, s. 344).

Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və təbii resurslardan səmərəli istifadəyə yönəldilmiş investisiya qoyuluşu 2007-ci ildə 55504,6 manat olmuşdur, o cümlədən suyun mühafizəsinə 18762,8 man., havanın mühafizəsinə 1091,8 man., torpaqların mühafizəsinə 35650,0 manat ayrılmasına baxmayaraq yenə də ətraf mühit çirkləndirilməkdə davam edir.

Bəşəriyyət üçün su da ciddi problemlərdəndir. Son vaxtlar bu problem daha da kəskinləşmişdir. Suyun planetdə baş verən mürəkkəb dövrəninə müasir insan mühüm rol oynayır. Sənayecə inkişaf etmiş ölkələrdə su qıtlığı çoxdan hiss olunur. Səbəbi müasir texnologiyada suyun rolunun artması ilə əlaqədardır. Su hövzələrinin çirklənməsi nəticəsində yararlı su ehtiyatları xeyli azalmışdır. Hazırda təsərrüfat fəaliyyətinin miqyası o qədər böyükdür ki, metabolizmin təbii prosesləri və atmosferdə hidrosferin özünü qoruma qabiliyyəti artıq dünyanın əksər regionlarında antropogen yüklərin zərərli təsirlərini neytrallaşdırmaq imkanına malik deyildir (10, s. 6)

Təbiətin müdrik qanunları vardır. Tədrisən artan, aramsız davam edən ekoloji təzadlar böhrana çevrilir və belə ekoloji böhranlar çox çətin və gec bərpa olunur. Onun əhatə etdiyi sahədə tamamilə ayrı mühit yaranır və nəticədə regiona xas olan flora-fauna məhv olur. Beləliklə, ekoloji qəza baş verən mühitin canlı aləmi başqa, əksər hallarda adi canlılar üçün ziyanlı olan və mövcud şəraitə dözümlü flora-fauna ilə əvəz edilir. Bu da öz növbəsində "ekoloji qanuna uyğunluq" sayılır, çünki biosferdə bu və ya başqa səbəblərdən başlanan "ekoloji taxçanı" ayrı canlılar zəbt edir.

Kimyəvi-texnoloji fəaliyyət yeniləşdikcə ətraf mühitə atılan külli miqdarda zəhərli birləşmələr atmosfer havasının, suların, torpaqların təhlükəli dərəcədə çirklənməsinə səbəb olmuş bir çox ölkələrdə meşələrin, yaşıllıqların azalmasına gətirib çıxartmışdır. Dünyaya hər il 10 mln. tondan çox karbon qazı, azot oksidləri və s. 200-300 mln. aerosol, his və toz buraxılır. Ən dəhşətli budur ki, sənaye müəssisələrindən atmosfərə buraxılan bu qazlar havada toplanaraq dumanla birləşir və insan orqanizminə öldürücü təsir edən "smoq" adlı qarışıq əmələ gətirir.

Elmi-texniki inqilabın nailiyyətlərindən sayılan elm və texnikanın təfəkkürdə sintezindən ibarət olan kimyəvi-texnoloji fəaliyyət insan təkamülünün yüksək səviyyəsi ilə müəyyən olunur. Ümumiyyətlə, elmi-texniki inqilaba qədər bəşəriyyət artıq iki inqilab görmüşdür. Bunlardan birincisi neolit dövründəki aqrar inqilab, ikincisi XVIII-XIX əsrlərin sənaye inqilabı, üçüncüsü cəmiyyətin məhsuldar qüvvələrinin inkişafında köklü texnoloji çevriliş edən XX əsrin ikinci yarısında yaranan elmi-texniki inqilab idi. Bu elmi-texniki inqilabın əsas texnoloji məzmunu elmin cəmiyyətin bilavasitə məhsuldar qüvvələrinə çevrilməsi olmuşdur. Ətraf mühitin müsbət mənada dəyişməsində elm böyük rol oynaya bilər, lakin fəaliyyət zamanı qeyri-adi hadisələr də əhəmiyyət kəsb edir: bura sabitliyin həddləri, təsir effekti haqqında biliyin kifayət qədər olmaması, antropogen təsirə reaksiyanın zəifliyi, həmçinin katastrofik hadisələrin yaranma imkanlarının düzgün qiymətləndirilməsi daxildir. Adi laboratoriya eksperimentləri çox vaxt bəzi obyektlərin adekvat təsirini verə bilmir.

Son yarı əsr ərzində antropogen təsirlə şərtlənən proseslər bu və ya digər dərəcədə bütün orqanizmlərə ciddi təsir etmişdir. Zəhərli və zərərli maddələr sulara, istehsal tullantılarında, qazlarda özünü göstərir və ekosistemə düşdükdən sonra heç də izsiz-tozsuz yox olmur. Amerika alimləri Rouland və Malinanın qeyd etdiyi kimi, atmosfer heç də dibi görünməyən çəllək deyildir ki, insanlar öz fəaliyyətlərinin tullantılarını ora atsınlar və orada onları unutsunlar. Bütün dünyada insanların sağlamlığına təhlükə olan xlor, karbon istehsal sahəsi dayandırılmalıdır. Bunun əsas mənbəyi 8 mld dollar həcmində olan ABŞ-dəki istehsal sahələridir (1, s. 56).

Cəmiyyətlə təbiət arasında münasibət kəskinləşdikcə insanlar təbiətdən, təbii ehtiyatlardan səmərəsiz istifadə etdikcə, təbiət də öz növbəsində onlardan qisas alır.

Təbii fəlakətlər bəşəriyyəti həmişə müşayiət etmişdir, lakin bu faciələri təkcə təbii fəlakətlərin üstünə yıxmaq olmaz. Alimlər son nəticədə belə qərara gəlmişlər ki, fəlakətlərin əksəriyyəti insan "əməyinin bəhrəsidir".

Kimyəvi-texnoloji fəaliyyət nəticəsində yaranan dəyişikliklər bizi narahat etməlidir.

Təbiəti "fəth" edərək onun üzərində hökmranlıq etməyə cəhd edən insan zaman ötdükcə təbiətin ayrı-ayrı komponentlərinin təbii tarazlığını pozmağa başladı. İlk vaxtlar təbiət özünün bir hissəsi olan insan tərəfin-dən edilmiş pozulma hallarını səbrlə aradan qaldırırdı, lakin məhsuldar qüvvələrin sonrakı inkişafı, əmək alətlərinin təkmilləşməsi, insanların artmış tələbatı təbiətin tarazlığını elə pozdu ki, onun bərpaası demək olar ki, qeyri-mümkün oldu.

Kimyəvi-texnoloji fəaliyyət cəmiyyətlə təbiət arasındakı əlaqəni tam mənasında üzə çıxarır. Cəmiyyətin təbiətə müsbət, yaxud mənfi təsirinə o, müvafiq olaraq "təşəkkür", yaxud "intiqaq" prinsipi ilə cavab verir. Ekoloji böhran təbiətin ona nadan, yırtıcı münasibətinə qarşı intiqamdır.

Laptev S.D. üç qrup ekoloji problem göstərir: 1) ətraf mühitin çirklən-məsi; 2) biosfer proseslərinin gedişinin pozulması; 3) təbii ehtiyatların tükənməsi (1, s. 16).

Bərpa olunmayan xammal növlərinin işlənməsi, daha çox şumluq torpaqları iqtisadiyyatdan çıxarır, orada şəhər və zavodlar tikilir. Ekoloqların xəbərdarlıqlarına baxmayaraq, dünya okeanı neft və neft məhsulları ilə çirklənməkdə davam edir. Belə ki, bu çirklənmə onların ümumi qatının artıq 1/5-nə çatmışdır. Kimyəvi çirkləndiricilər belə ölçüdə hidrosfer və atmosfer arasında mövcud olan qaz və su mübadiləsinin pozulmasına səbəb ola bilər.

Torpağın pestisidlərlə kimyəvi çirklənməsinin rolu ekosistemin dağılmasına aparıb çıxaracağı şübhə doğurmur. Çirkləndirici effekt kimi qeydə alınmış bütün baxılmış faktorlar biosferdə baş verən proseslərə hiss ediləcək təsir göstərir. İnsanlar artıq min illərdir atmosferi çirkləndirir. Bütün bu dövr ərzində istifadə olunan odun tətbiq edilməsinin nəticələri əhəmiyyətsiz olmuşdur.

Ozon qatının müdafiəsindən asılı olan bizim gələcək uğurlarımız, əhəmiyyətli dərəcədə, insanların parnik effektinə necə münasibət göstərmələrindən asılıdır (4, s. 298). Parnik effektinin yarısını demək olar ki, karbon 4 oksid verir. Dünya ölkələrində bu birləşmənin tullantısına qadağa qoyulsa da, cəmiyyətin inkişaf edən kimyəvi-texnoloji fəaliyyəti nəticəsində son yüzillik ərzində karbon 4 oksid tullantısının səviyyəsi 25% artmışdır (1, s. 299). Alimlərin fikrincə, yer örtüyünü öz normal məcrasına qaytarmaq üçün yer altından çıxarılan istilikdən istifadə 60% ixtisara salınmalıdır. Əgər buna heç bir nəzarət olmazsa yaxın 40 ildə onun sərfi iki dəfə artacaqdır (1, s. 299). Ümumiyyətlə, Yer kürəsində bütün canlıları ölümdən qoruyan və ultrabənövşəyi şüaları yuxarı

atmosferdə saxlayan ozon qatının dağıdılmasında insanlar özləri günahkardırlar. İnsanlar öz kimyəvi-texnoloji fəaliyyətləri prosesində atmosfərə o qədər zəhərli kimyəvi maddələr atırlar ki, onun zərbəsi son nəticədə onların özlərinə qaydır. Beləliklə, insanlar öz fəaliyyəti ilə mühiti formalaşdırır. Cəmiyyət mühitə uyğunlaşmamalı, mühitdə tərbiyə olunmamalıdır. Ümumiyyətlə, cəmiyyətin mahiyyət və mövcudluq problemi insanda bioloji və sosiallığın qarşılıqlı nisbəti məsələsi ilə əlaqədardır. O, təbiətin övladıdır və mövcudluğu baxımından o, nə onun çərçivəsindən kənara çıxa bilər, nə də öz bioloji tələbatından: yemək, içmək və s. imtina edə bilər. Burada yeni həyat tərz, davranış mədəniyyəti, yüksək mədəniyyət insanların köməyinə çata bilər.

Halogen üzvi qazlar Yerə yuxarı qatından və atmosferdən infraqırmızı şüaların intensiv surətdə uzunmüddətli təsirindən parnik effekti formalaşır.

Ekspertlərin parnik effekti haqqında tədbirlər görülməsi haqqında beynəlxalq razılaşmaya gəlməsi çətinidir. Bütün prinsiplər üzrə razılaşmaya baxmayaraq global istiləşmənin səbəblərinin təyin edilməsi, onun nəticələrinin ağırlığı və canlı varlıqların ona necə uyğunlaşması alimlərin fikir ayrılığına səbəb olur.

Axırıncı bir neçə onilliklərdə havada CO₂-nin miqdarı 0,004% artmışdır. Halbuki təbii səbəblərdən bu rəqəm 200 000-300 000 il ərzində olmuşdur (5, s. 16).

F.Engels yazırdı: "Yalnız insan təbiətə iz buraxacaq dərəcədə təsir göstərə bilmişdir. İnsan müxtəlif bitki, heyvan növlərinin yerini dəyişdirməkdən başqa, öz yaşadığı yerin xarici görünüşünü və iqlimini dəyişdirmiş, hətta bitki və heyvanların özünü də o dərəcədə dəyişdirmişdir ki, onun fəaliyyətinin nəticələri yalnız Yer kürəsinin tamamilən ölüb getməsi ilə aradan qalxa bilər. Həm də insan buna hər şeydən əvvəl və başlıca olaraq öz əh və vasitəsilə nail olmuşdur" (2, s. 68).

Son yüzillikdə sənayenin inkişafı bizə istehsal proseslərinin elə nəticələrini "bağışladı" ki, insanlar başlanğıcda heç nə təsəvvür etmirdi. Milyoner şəhərlər meydana gəlməyə başladı ki, onların inkişafını heç vəchlə saxlamaq olmazdı.

Əlavə çirkləndirmə mənbələri - havaya hislə birlikdə kükürd və karbon qazları tullayan istilik elektrik stansiyaları; havaya azot oksidi, hidrogen sulfid, xlor, fluor, ammiak, fosfor birləşmələri, civə və (mışyak) arsen birləşmələri tullayan metallurgiya müəssisələri, əsasən əlvan metallurgiya müəssisələri; sement və kimya zavodlarıdır. Atmosfer çirkləndiriciləri atmosfərə daxil olan ikinci - son çevrilmələrin nəticəsindən ibarətdir. Beləcə, atmosfərə daxil olan su buxarları ilə qarşılıqlı təsirdə olan kükürd qazı kükürd anhidridinə qədər turşulaşır. Kükürd anhidridinin arsenlə qarşılıqlı təsirindən ammonium sulfatın kristalları törəyir. Çirkləndirici maddələrlə kimyəvi, fotokimyəvi, fiziki-kimyəvi reaksiyalar atmosfer komponentləri arasında ətraflı təşkil olunmuş digər ikincili əlamətlər törəyir.

Əsas zəhərləyici maddələrin mənşəyi aşağıdakılardır:

a) karbon-oksidi. Karbonlu maddələrin natamam yanması nəticəsində alınır. Sənaye müəssisələrinin tullantıları ilə işlənmiş qazların, bərk qalıqların yanması nəticəsində havaya düşür. Hər il 250 mln tondan çox belə qaz atmosfərə daxil olur. Karbon-oksidi atmosferin tərkib hissələri ilə fəal reaksiyaya girən birləşmədir ki, planetdə hərəkətin yüksəlməsinə səbəb olur və parnik effektini yaradır;

b) sulfat anhidridi. Kükürd saxlayan yanacağın yanması, yaxud sulfidli filizlərin emalı (ildə 70 mln tona qədər) zamanı ayrılır. Sulfid birləşmələrinin bir hissəsi filiz mədən çevrilmələrində üzvi qalıqların yanması zamanı ayrılır;

c) kükürd anhidridi. Sulfid anhidridinin turşulaşmasından alınır. Reaksiyanın son məhsulu aerosol, yaxud torpağı turşulaşdıran, insanın nəfəs yollarının xəstəliyini kəskinləşdirən yağış sularında olan kükürd turşusu məhluludur. Kimya müəssisələrinin tüstü sobalarından atılan kükürd turşusu aerosolu aşağı buludluluqla və havanın yüksək nəmliyi ilə qeyd olunur;

ç) hidrogen-sulfid və karbon-sulfid. Atmosferə ayrıca, yaxud digər birləşmələrlə birgə daxil olur. Tullantıların əsas mənbələri süni liflərin qənd, kokskimya, neft emallaşdırıcı, eləcə də neft məhsullarının hazırlanmasında atılan tullantılarından alınır. Atmosferdə digər çirkləndiricilərin qarşılıqlı təsirindən yavaş-yavaş kükürd anhidridinə qədər turşulaşır;

d) azot turşusu. Əsas mənbələri azot gübrələri; azot və nitrat turşusu, anilin boyaları, nitrat birləşmələri, viskoz ipək, sellüloid istehsalı zamanı atılan tullantılardır. Azot turşusunun miqdarı atmosferdə ildə 20 mln ton təşkil edir;

e) fluor birləşmələri. Çirkləndiricilərin mənbələri alüminium emal edən, şüşə, keramika, polad, fosfor gübrələri istehsal edən müəssisələrdir. Fluor saxlayan maddələr atmosfərə qaza oxşar birləşmələr fluorhidrogen, yaxud natrium-fluor, kalsium-fluor tozu şəklində daxil olur. Birləşmələrin zəhərli təsiri xarakterizə olunur. Fluor istehsalı güclü insektisidlər hesab olunur;

ə) xlor birləşmələri. Atmosferə duz turşusu, xlor saxlayan pestisidlər, üzvi boyalar, hidroliz spirti, xlorlu əhəng, soda istehsal edən kimya müəssisələrindən daxil olur. Xlorun zəhərliyi birləşmələr və onların konsentrasiyası şəklində təyin edilir. Metallurgiya sənayesində çuqun əridilməsində və onun polada emalı zamanı atmosferə müxtəlif ağır metallar və zəhərli qazlar atılır. Belə ki, nəticədə, poladlıq çuqundan 2,7 kq sulfid qazı və 4,5 kq toz hissələrindən başqa, müəyyən miqdarda arsen, fosfor, sürmə, qurğuşun birləşmələri, cıvə və nadir metalların buxarları, qatran maddələri və hidrogen-sionid alınır.

Atmosferin aerosol çirkləndiriciləri. Aerosollar havada çəkilmiş vəziyyətdə yerləşən bərk, yaxud maye hissəcikləridir. Orqanizm üçün xüsusilə təhlükəli olanlar sırasında olan aerosolun qatı komponentləri insanlarda spesifik xəstəliklər törədir. Atmosferdə aerosol çirkləndiriciləri tüstü, duman, çən və zəif tüstü formasında qəbul olunur. Aerosolun əsas hissəsi atmosferdə bərk və maye hissələrin qarşılıqlı təsirindən öz aralarında, yaxud su buxarına səbəb olur. Hər il yerdən atmosferə 1 km³-ə yaxın tozşəkilli süni mənşəli hissəciklər daxil olur.

Ekspertlər xəbərdarlıq edirlər ki, karbon 4 oksidin tullantılarının, xlor-ftor, karbon, azot turşusu və metanın artması atmosferdə disbalans törədir. Bəzi alimlərin proqnozuna görə 2050-ci ildə havanın hərərəti 3-90 dərəcə artacaqdır (3, s. 295).

Planetimizin atmosfer ölçüsü çox böyükdür, lakin sonsuz deyildir. Yer üzərində hər bir adama 2,5 mln tondan çox hava düşür. Hesablanmışdır ki, son 100 ildə 250 mld ton oksigen məhv edilmiş, onun yerinə havaya 360 mld ton karbon qazı daxil edilmişdir.

Öncə yada salmaq lazımdır ki, təbiətin müdrik qanunları vardır. Tədricən artan aramsız davam edən ekoloji təzadlar böhrana çevrilir. Biosferdə törənən ekoloji böhran partlayışla nəticələnir. Biosferdə törənən ekoloji partlayışlar çox çətin və gec bərpa olunur. Belə bir təhlükəli ekoloji şəraitdə, bir tərəfdən də yaşıllıqlar məhv edilir, ağaclar kəsilir, yerində "göydələnlər" in, müxtəlif obyektlərin tikilməsi vəziyyəti daha da çətinləşdirir.

Amerikalı alim Q.Braun global problemləri bütün bəşəriyyəti özünə tabe etməyə cəhd edən müxtəlif qüvvələrin mürəkkəb qarşılıqlı təsirinin nəticəsi hesab etmişdir. O öz qruplaşmasına "nüvə çətininin" artmaqda olan təhlükəsini və planetdə intensiv surətdə yeni silah növlərinin yayılmasını da əlavə etmişdir. Bunlardan əlavə, aşağıdakı global problemləri verir: əhalinin sürətli artımı, təsərrüfatdakı israfçılıq, ərzağa, enerjiyə və xammala olan tələbatın artması, təbii ehtiyatların tükənməsi; hava şəraiti də daxil olmaqla ətraf mühitin vəziyyətinin dəyişilməsi; texniki tərəqqinin yüksək sürəti; kasıb və varlı ölkələr arasındakı uçurumun getdikcə dərinləşməsi; şəhərlərin yüksək inkişaf sürəti və s. (6, s. 73).

Vahid bir sistem halında olan təbiətdə baş verən bütün proseslər qarşılıqlı əlaqədədir. Lakin bu proseslər məkan və zaman daxilində bəzən sakit, bəzən də coşğun və qeyri-bərabər fəaliyyət göstərir. Nəticədə, sistem halında mövcud olan təbiətin tarazlığının pozulması imkanı yaranır. Daimi və arasıkəsilməz inkişaf bu imkanı gerçəkliyə çevirir. Lakin müəyyən hədd daxilində təbiət özü üçün daxili tarazlığının pozulmasının öhdəsindən gələ bilir. Demək olar ki, təbiətin özündə təbii bir daxili nizamlama mexanizmi fəaliyyət göstərir. Başqa sözlə desək, tarazlığın daimi pozulması və bərpası prosesində təbiətin özü inkişaf edir. İndi artıq insanın təbiətdən mühafizəsi deyil, təbiəti insandan xilas etmək, qorumaq lazımdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı: Səda, 2008, 74 s.
2. Bəkirov M. Energetika və ekologiya // Elm və həyat, 1990, № 2, s. 9
3. Marks K., Engels F. Seçilmiş əsərləri. C.2. Bakı: Azərneşr, 1953, 570 s.
4. Mustafayev S. İnsan ekologiyası // Ekologiya. Fəlsəfə. Mədəniyyət: elmi məqalələr məcmuəsi 31-ci buraxılış. Bakı: Adiloğlu. 2002, s.48
5. Şükürov A. Ekoloji hərəkətlər: yaranma səbəbləri // Ekologiya. Fəlsəfə. Mədəniyyət: elmi məqalələr məcmuəsi. 28-ci buraxılış. Bakı: Adiloğlu, 2001, s. 6
6. Лаптев И. Экологические проблемы М.: Мысль, 1982, 247 с
7. Реввель П., Реввель Ч. Среда нашего обитания. В 4-х кн , кн 2 Загрязнение воды и воздуха. М.: Мир, 1995, 296 с.
8. Роун III. Озоновый кризис. Пятнадцатилетняя эволюция неожиданной глобальной опасности. М.: Мир, 1993, 320 с
9. Фелленберг Г. Загрязнение природной среды Введение в экологическую химию М Мир, 1997, 232 с.
10. Хозин Г. Глобальные проблемы современности М Мысль, 1982, 279 с

Dirçəliş-XXI əsr.-2010.-№143/144.-S.390-397.

Ekologiyanın mühafizəsi sahəsində beynəlxalq hüquqi tənzimləmə

Daşqın QƏNBƏROV,
Bakı Dövlət Universiteti

Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının sürətlənməsi və ölkəmizin getdikcə regionunun lider dövlətinə çevrilməsi beynəlxalq təşkilatların və fondların da ölkəmizə marağını artırmaqdadır. Bu baxımdan ölkə rəhbərliyinin təşəbbüsü ilə respublikamızda ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində görülmə işlər beynəlxalq fondların da diqqətini cəlb etmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi, biomüxtəlifliyin qorunması, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin genişləndirilməsi sahəsində göstərdiyi təkrar-olunmaz fəaliyyət beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Buna parlaq misal olaraq ətraf təbii mühitin qorunması sahəsində qazanılan nailiyyətlərə görə 2006-cı ilin 15 noyabr tarixində Almanyanın M.Zukkov adına Təbiəti Mühafizə Fondu tərəfindən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevə həmin Fondun Ali mükafatının təqdim edilməsini qeyd etmək lazımdır.

Azərbaycanın beynəlxalq ekoloji əməkdaşlıq sahəsindəki fəaliyyəti respublikanın beynəlxalq ekoloji konvensiyalarda fəal iştirakı ilə də xarakterizə olunur. Bu baxımdan respublikamız ətraf mühitin mühafizəsi, biomüxtəlifliyin qorunması, səhralaşmaya qarşı mübarizə, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə, dəniz və çayların çirklənməsinin qarşısının alınması, ətraf mühit haqqında informasiya almaq və s. əksər beynəlxalq ekoloji konvensiyalara qoşulmuşdur.

Qlobal iqlim dəyişmələrinin mümkünlüyünü təsdiq edən faktlar dünya cəmiyyətinin narahatlığının getdikcə artmasına gətirib çıxarmışdır. Dövlət səviyyəsində təşkil edilmiş bir sıra beynəlxalq konfranslar iqlim dəyişmələri problemləri üzrə qlobal müqavilənin bağlanmasına təkan vermişdir, artıq belə bir fikir formalaşmışdır ki, yaxın gələcəkdə insan öz hüquqlarından istifadə edə bilməyəcəkdir, çünki bəşəriyyətin özlüyündə inkişafı insanın gələcəyini real təhlükə altında qoyur. Elə bu səbəbdən də şəxsiyyətin hüquq və azadlıqları arasında yaşamaq hüququ, eləcə də sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ ön plana çıxmışdır.

İndiki dövrdə insanın yaşamaq hüququnun ən təbii və sadə hüququnun təmin edilməsi ekoloji problemlərin beynəlxalq həlli olmadan mümkün deyildir. Dövrün iqtisadi integrasiya şəraitində bütün təhlükəsizlik növləri (hərbi, ekoloji, iqtisadi, sosial və s.) içərisində ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması problemi bu gün üçün aktual hesab edilir. Hazırda dünya ictimaiyyətini qlobal ekoloji problemlər daha çox narahat edir. Bunlar, əsasən, iqlim dəyişmələri, ozon qatının seyrəlməsi, turşulu yağışlar, səhralaşma, bioloji müxtəfliliyin getdikcə azalması, əhali artımının yüksək sürəti və təbii ehtiyatların getdikcə tükənməsi problemləridir. Bu problemlərin həll edilməsi üçün bütün dövlətlərin və xalqların birgə koordinasiya edilmiş fəaliyyəti gərəklidir. Beynəlxalq hüquq subyektlərinə dair ekoloji münasibətlər əmələ gətirib inkişaf etdirən və genişləndirən təbiət obyektləri ətraf təbii mühitin beynəlxalq hüquqi mühafizəsinin əsas obyekti hesab edilir. Beynəlxalq ekologiya hüququnun obyektləri iki kateqoriyaya bölünür:

1. Ayrı-ayrı dövlətlərin yurisdiksiyasına aid olan obyektlər.
2. Ayrı-ayrı dövlətlərin yurisdiksiyasına aid olmayan obyektlər.

Beynəlxalq ekologiya hüququnun ayrı-ayrı dövlətlərin yurisdiksiyasına daxil olan obyektlərin sırasına ümumdünya təbii irsi hesab edilən təbiət obyektləri, o cümlədən Beynəlxalq Qırmızı Kitaba daxil edilmiş bitki və heyvan növləri, beynəlxalq çaylar, göllər, dənizlər aid edilir. Belə təbii ehtiyatlar milli təbii ehtiyatlar da adlandırılır. Konkret dövlətin yurisdiksiyası altında olan bu ehtiyatların hüquqi rejiminin müəyyən edilməsində daxili hüquq normaları başlıca rol oynasa da, onların mühafizəsinə dair beynəlxalq müqavilələr də mövcuddur (4, s. 299).

Ətraf mühitin beynəlxalq hüquq normaları, əsasən, indiki və gələcək nəsillər naminə yerin təbii sərvətlərinin davamlı istifadə olunmasının və qlobal ekologiyanın zərərli təsirlərdən mühafizəsinin effektiv idarə olunmasına yönəlmişdir (6, s. 422).

Milli dövlətlər (xüsusilə iqtisadiyyatın keçid dövrünü yaşayanlar) ətraf təbii mühitin mühafizəsi sahəsində iqtisadi imkanlar və problemlərin miqyası baxımından beynəlxalq yardım olmadan bir çox ekoloji problemləri müstəqil həll etmək imkanına malik deyildirlər. Bununla əlaqədar olaraq, son dövrlərdə bu sahədə bir sıra strukturlar və mexanizmlər yaradılmışdır. Bu strukturların əsas məqsədi ölkələrin inkişafında, milli və bəşəri miqyasda ekoloji və sosial problemlərin həllində onlara yardım etməkdən ibarətdir. Belə struktur və mexanizmlərin fəaliyyətinin əsas faydası hər şeydən əvvəl bu ölkələrin qlobal və regional problemlərin həllinə cəlb olunmasından ibarətdir. 1992-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının təşəbbüsü ilə Rio-de-Janeyro şəhərində

keçirilmiş konfransda qeyd edildiyi kimi, dünyanın gələcək inkişafı ilk növbədə ekoloji problemlərin necə həll olunmasından asılı olacaqdır. Bu konfransda dünyada mövcud olan ətraf mühit problemlərinin həlli yolları çox ciddi şəkildə nəzərdən keçirilmiş və mühüm qərarlar, o cümlədən artıq bütün beynəlxalq ekoloji təşkilatların proqram sənədlərinə çevrilmiş "Dayanıqlı inkişaf" konsepsiyası qəbul edilmişdir (2, s. 659). Konsepsiyada iqtisadi inkişafın ekoloji tarazlıqla vəhdət təşkil etməsi, burada üstünlüyün ətraf mühitin qorunmasına verilməsi, ekoloji problemlərin ilk növbədə həll olunması, gələcək nəsillərin imkanları məhdudlaşdırılmadan çağdaş nəsillərin rifahının yaxşılaşdırılması ön xəttə çəkilmişdir. Rio-de-Janeyroda keçirilmiş konfrans ekoloji problemlərin həllində hər bir ölkənin ətraf mühitinin qorunması problemini ümumbəşəri kontekstə çıxartmışdır. Bu gün artıq ətraf mühitin mühafizəsi məsələləri aparıcı beynəlxalq təşkilatların proqram sənədlərində öz əksini tapır. Belə ki, bu yaxınlardakı, hətta NATO, ATƏT kimi təşkilatlar belə, yalnız məhəlli münafişələrin həlli və təhlükəsizlik problemləri ilə məşğul olurdularsa, indi onlar ekoloji problemləri ciddi şəkildə gündəliklərinin başlığına çıxarırlar.

Ölkənin ekoloji təhlükəsizliyi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq prinsipləri hələ BMT-nin 1972-ci ildə keçirilmiş Stokholm konfransında ekoloji təhlükəsizliyə həsr olunmuş bəyannamədə qısa və dürüst ifadə edilmişdi: (3, s. 490)

1. Hər bir dövlət özünün milli siyasəti ilə ətraf mühitin problemlərinə yanaşmaya, müvafiq olaraq öz ərazisindəki resurslardan istifadə etmək hüququna malikdir. Ancaq onlar üzərilərində böyük məsuliyyət daşıyırlar. Ona görə ki, onların ölkənin yurisdiksiyası və nəzarəti altında olan hədudlarda həyata keçirilən fəaliyyəti başqa dövlətlərin və ya milli yurisdiksiyadan kənarda yerləşən regionların ekoloji təhlükəsizliyinə zərər vurmamalıdır.

2. Yerin təbii resursları, o cümlədən hava, su, torpaq, flora, fauna və təbii ekosistemin representativ nümunələri də daxil olmaqla Yer kürəsinin təbii ehtiyatları insanların səmərəli planlaşdırma fəaliyyəti və bu fəaliyyətin zəruri formada idarə edilməsi vasitəsilə indiki və gələcək nəsillərin mənafeləri naminə qorunub saxlanılmalıdır.

3. Bərpa olunmayan resurslardan elə istifadə olunmalıdır ki, gələcəkdə bu ehtiyatların tükənməsinin qarşısı alınsın və beynəlxalq məkanda bütün insanlar onların istifadəsindən yararlanılsın.

Ölkənin ekoloji təhlükəsizliyinin təşkili sahəsində beynəlxalq qarşılıqlı təsir prinsipləri Ümumdünya Təbiət Xartiyası ilə tamamlanmışdır ki, bu da BMT Baş Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş və 28 oktyabr 1988-ci ildə çıxarılmış qətnamədə təntənəli elan edilmişdir:

1. Bioloji resurslar yalnız onların təbii özünübərpaetmə qabiliyyəti həddində istifadə olunmalıdır.

2. Torpaqların məhsuldarlığı, uzunmüddətli münbitliyinin saxlanması və üzvi maddələrin tərkib hissələrinə ayrılması, eroziya və hər hansı bir başqa özünü məhv etmənin qarşısının alınması tədbirləri sayəsində saxlanılır və yaxşılaşdırılır.

3. Təkrar istifadəsi mümkün olan resurslar, su ehtiyatları da daxil olmaqla, təkrarən istifadə olunur.

4. Birdəfəlik istifadə olunan bərpa olunmayan resurslar, ehtiyatların uçotu aparmaqla istehlak üçün səmərəli emalın mümkünlüyü və onların istismarının təbii sistemin fəaliyyətinə uyğunluğu ilə lazımi dərəcədə istismara verilir.

5. Ölkədə ekoloji təhlükəsizliyi pozan radioaktiv və toksiki tullantıların atılmasına qarşı dövlət səviyyəsində xüsusi tədbirlər görülməlidir.

6. Ölkənin ekologiyasına ciddi, bərpası mümkün olmayan zərər vura biləcək fəaliyyətdən imtina edilməlidir.

7. İnsanların fəaliyyəti nəticəsində tənəzzülə uğramış rayonlar, onların təbii potensialına uyğun olaraq bu rayonda yaşayan əhəlinin rifah halı qorunmaqla yenidən qurulmalı, əvvəlki vəziyyətə gətirilməlidir.

Ekoloji münasibətlər sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq başlıca olaraq dövlətlər arasında həyata keçirilsə də, bir sıra beynəlxalq təşkilatlar bu sahədə mühüm rol oynayır. Fəaliyyətinin xarakterindən və istiqamətindən, məqsəd və vəzifələrindən asılı olaraq onları bir neçə qrupa bölmək olar:

- ətraf mühitin mühafizəsi, Yer kürəsi problemlərinin həlli (YUNEP, BTMİ);

- kompleks təbiəti mühafizə monitorinqi (FAU, ÜST, ÜMT);

- xüsusi təbiəti mühafizə tədbirləri (vəhşi təbiətin, balıq ehtiyatlarının, beynəlxalq göllərin, çayların qorunması, MAQATE-nin əlaqələndirici rolu əsasında nüvə enerjisi mənbələrinin təhlükəsizliyi və s.).

15 dekabr 1972-ci ildə BMT Baş Məclisinin qətnaməsi ilə BMT-nin ətraf mühit üzrə Proqramı (YUNEP) təsdiq edildi. Bu sənədin qəbul edilməsi ətraf mühit üzrə elə həmin ildə keçirilmiş BMT-nin Stokholm konfransının tövsiyələrində nəzərdə tutulmuşdur. YUNEP-in strukturu İdarəetmə Şurasından (onun tərkibinə

iştirakçı dövlətlərin nümayəndələri daxildir), Ətraf mühitin mühafizəsinin əlaqələndirilməsi Şurasından və Ətraf Mühit Fondundan ibarətdir.

BMT-nin kənd təsərrüfatı və ərzaq sahəsində ixtisaslaşmış təşkilatı olan FAO 1945-ci ildə yaradılmışdır. Bu beynəlxalq qurumun diqqət mərkəzində kənd təsərrüfatı sahəsində və dünya ərzaq ehtiyatları sahəsində ekoloji problemlər dayanır. FAO-nun fəaliyyət istiqamətləri təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə, torpaqlardan, heyvanlar aləmindən, meşələrdən, dünya okeanının bioloji ehtiyatlarından istifadə və onların mühafizəsidir.

1946-cı ildə yaradılmış Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) insanın ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqəsi problemləri də əhatə olunmaqla insanın sağlamlığının qorunması məsələlərinin həllini əlaqələndirir. ÜST səhhətlərin sağlamlaşdırılması problemlərinin həllinin üsul və metodlarını, vətəndaşların istirahətinin, sanatoriya-kurort müalicəsinin təşkilinin üsul və metodlarını tədqiq edir, insan həyatının sanitar-gigiyenik şəraitinin yaxşılaşdırılması üzrə beynəlxalq proqramların həyata keçirilməsində iştirak edir. ÜST ən aktual məsələlərin səmərəli həll edilməsi məqsədilə YUNEP, MAQATE, ÜMT və başqa beynəlxalq qurumlarla qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərir. Eləcə də 1947-ci ildə BMT-nin Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatı (ÜMT) yaradılmışdır. Onun vəzifəsi təkcə bütövlükdə planetin yox, həm də ayrı-ayrı regionların havasına və iqliminə insanın təsiri amillərini öyrənmək və təhlil etməkdir. ÜMT ətraf mühitin monitorinqinin global sistemi (ƏMMQS) çərçivəsində fəaliyyət göstərir. Sisternin əlaqələndiricisi qismində YUNEP çıxış edir.

Ölkənin ekoloji təhlükəsizliyinin dövlət tənzimlənməsi metodlarının müxtəlifliyinə baxmayaraq dövlətlər birgə təbiəti mühafizə siyasətinin məqsədlərini müəyyənləşdirir. Prioritetləri təyin edir və təbiətdən istifadəçilərlə qarşılıqlı münasibət normalarını işləyib hazırlayırlar. Təsərrüfat mexanizminin özü də bazar əsasında iqtisadi və inzibati xarakterli məcbureddici tədbirlər üzrə fəaliyyət göstərir.

İnkişaf etmiş ölkələrin böyük əksəriyyətində ekoloji siyasətin aparılması və onun maliyyələşdirilməsinin əsasını "ekoloji vəziyyətin normativ keyfiyyət" prinsipinə əsaslanır ki, bu da müxtəlif növ çirklənmələrə görə standartların müəyyən edilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Belə standartlara keçid həm cəzalandırıcı, həm də stimullaşdırıcı xarakterli müvafiq vergi siyasəti, dotasiyalar, güzəştli kreditlər vasitəsilə, çirkab maddələrinin ticarətinin praktikada tətbiqi yolu ilə və ya onların normativ və normadan kənar səviyyələrinə görə ödəmələr vergilər yolu ilə təmin olunur. İnzibati yolla tənzimləmə vasitələrinə birbaşa istehsalat qadağaları, icra orqanlarının əmrinə əsasən müəssisələrin bağlanması eləcə də cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək olar. Müasir zamanda ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində daha aktiv siyasətə keçid İEOÖ-lər üçün səciyyəvidir.

Müasir dövrdə yol verilən ekoloji hüquq pozuntularına görə müxtəlif məsuliyyət tədbirləri geniş şəkildə həyata keçirilməkdədir. Dövlətin beynəlxalq hüquqi məsuliyyətinin iki növü məlumdur: siyasi və maddi. Siyasi məsuliyyətin ən geniş yayılmış forması sanksiyalardır (ağır beynəlxalq cinayət törədildiyi halda hüquq pozuntusuna yol vermiş dövlət barəsində tətbiq olunan məcburetmə tədbirləri). Maddi məsuliyyət bu və ya digər dövlət tərəfindən beynəlxalq öhdəliklərin pozulması zamanı onun fəaliyyəti nəticəsində dünya cəmiyyətinə və ya onun ayrı-ayrı üzvlərinə maddi zərər vurulduqda meydana çıxır. Maddi məsuliyyətin aşağıdakı formaları mövcuddur:

- reparasiya (ekoloji zərərin əvəzinin pulla ödənilməsi);
- restitusiya (qanunsuz götürülmüş əmlakın naturada qaytarılması);
- substitusiya (qanunsuz olaraq məhv edilmiş və ya yararsız hala düşmüş obyektlərin əvəzlənməsi).

Ekoloji qanun pozuntularına görə, qanunu pozan dövlətə qarşı digər məsuliyyət növləri ilə bərabər, "Restovrasiya" da tətbiq olunur ki, bu da hər hansı bir obyektin bərpası ilə əvvəlki vəziyyətə gətirilməsidir (məsələn, onun təqsirindən çirklənmiş suyun təmizliyinin bərpa edilməsi) (3, s. 508).

Müasir dövrlərdə praktiki olaraq dünyanın bütün inkişaf etmiş ölkələrində ekoloji təhlükəsizlik sahəsində milli proqramlar hazırlanıb, qəbul olunub, həyata keçirilməkdədir. İlk vaxtlar bu proqramın reallaşdırılması yığılıb qalmış tullantıların məhv edilməsinə yönəldilmişdi. Bu sahədə görülən tədbirlərin əvvəlcə istehsalat fəaliyyətinin neqativ nəticələrini aradan qaldırmağa yönəldilməsi səbəbindən, demək olar ki, ətraf mühitin pisləşməsi nəzərə alınmırdı. Belə yanaşmanın məhdudluğu aydındır, lakin ilk vaxtlar ona bəraət qazandırılırdı. Belə ki, keçmiş fəaliyyətdə pozulmuş ekosistemi xilas etmək lazım gəlirdisə, indiki vəziyyətdə digər problemlər daha çox nəzərə çarpır. Bir çox ölkələrdə bütün təbii ərzaq zənciri üzrə və müvafiq qanunvericilikdə bərkidilmiş fərqli sahələr üzrə təbiətdən istifadənin kompleks proqramları qəbul olunmaqdadır. Bu proqramlar vasitəsilə dövlətin təbiəti mühafizə fəaliyyətinin tənzimlənməsindəki rolu aydınlaşdırılmış, təbiətdən istifadəçilərin hüquq və öhdəlikləri müəyyən olunmuşdur. İnkişaf etmiş ölkələrdə təbiətdən istifadə sisteminə dövlət müdaxiləsi nəzərə cəpacaq dərəcədədir. Xüsusi iyerarxik idarəetmə sistemi yaradılır ki, bura-da təbiətdən istifadə siyasətinin məqsədləri, obyektləri və eləcə də onun həyata keçirilmə dərəcələri (ümum-dövlət, yerli) ayrılır.

Son illər ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlət idarəetmə orqanlarının, eləcə də öz əhatə dairəsində ekoloji təhlükəsizlik vəziyyətinə görə cavabdeh olan müəyyən sahələri əhatə edən nazirliklərin sayının artım tendensiyası və onların funksiyalarının genişlənməsi müşahidə olunur. Məsələn digər tərəfdən yanaşdıqda görünür ki, praktiki olaraq bütün inkişaf etmiş ölkələrdə milli çərçivədə təbiəti mühafizə siyasətinə rəhbərliyi həyata keçirən mərkəzi orqanlar yaradılmışdır. Yaponiyada ətraf mühitin mühafizəsi idarəsi, Fransada bu sahəyə müvafiq nazirlik, ABŞ-ın ayrı-ayrı ştatlarında öz bölmələri olan ekoloji təhlükəsizlik üzrə Federal agentliklər fəaliyyət göstərir.

Beləliklə, son olaraq onu qeyd edə bilərik ki, beynəlxalq ekoloji tənzimləmənin milli ekoloji tənzimləmə ilə qarşılıqlı əlaqəsi kifayət qədər mürəkkəb sistem təşkil edir. Mürəkkəblik ondan ibarətdir ki, milli ekoloji tənzimləmə müvafiq dövlətin vahid iradəsini ifadə etdiyi halda, beynəlxalq ekoloji tənzimləmə bir neçə dövlətin və ya beynəlxalq təşkilatların iradəsini ifadə edir. Bəşəriyyət dərk etməlidir ki, onun planetimizlə qarşılıqlı əlaqəsinin xarakteri dəyişməkdədir, bunun nəticəsində baş verən ətraf təbii mühitin dağılması isə global nəticələrə gətirib çıxara bilər. Belə vəziyyətdə yeganə çıxış yolu ətraf təbii mühitə təsir yox, onunla qarşılıqlı əlaqədir. Bu qarşılıqlı əlaqə təmin olunmazsa bəşəriyyət insanın ətraf təbii mühitlə münasibətini dəyişən dramatik hadisələrin şahidi olacaqdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Ətraf mühitə dair qanunvericilik toplusu. I cild. Bakı: El-Alianse, 2002, 404 s.
2. Beynəlxalq hüquq / h.e.d. R.F.Məmmədovun elmi redaktorluğu ilə. Azərbaycan dilində. Bakı: Qanun, 2002, s. 659
3. Əsədov A., Axundzadə L., Quliyeva Z. N. Ekologiya hüququ / Dərslik. Bakı: Adiloğlu, 2007, 500 s.
4. Hüseynov L. Beynəlxalq hüquq / Dərslik. Bakı: Elm, 2002, 420 s.
5. Бринчук М. Экологическое право / Учебник М : Юрист, 2005, 472 с.
6. Ерофеев Б. Экологическое право России / Учебник М Эксмо, 2009, 480 с.
7. Сперанская Л., Третьякова К. Международное право окружающей среды. М., 1995, 477 с.

Dirçəliş-XXI əsr.-2010.-№143/144.-S.228-234.

Azərbaycanın flora və faunasının qayğısına qalmalıyıq

Ömər ƏMİROV

Ekologiya, insanların sağlamlığı, təmiz su, təmiz hava - bütün bunlar ölkənin inkişafını fərqləndirən əlamətlərdir

Canlı təbiət mövcud olduğu gündən daim cansız təbiətin, müxtəlif proseslərin, anomal hadisələrin təsir dairəsində olub və indiki zamanda da bu öz axarı ilə davam etməkdədir. Müasir dünyamızda canlı təbiətin - bizi əhatə edən, bizi daimi enerji mənbəyi ilə təmin edən meşələrin, müxtəlif növ bitki örtüyü ilə zəngin olan çəmənliklərin sıradan çıxmasında, tükənməsində, nadir bitki növlərinin nəslinin kəsilməsində “homo sapiens” adlandırdığımız insanın rolu az deyil.

Statistik rəqəmlərə əsaslanaraq söyləmək olar ki, dünyada hər il minlərlə hektar meşə və çəmənliklər, bitki örtüyü ilə zəngin yaşıllıqlar məhv edilir ki, burada da insan “əməyini” qeyd etməmək mümkün deyil. Meşələrin məhv olması Yer kürəsinin münbit qatı hesab olunan torpağın şoranlaşmasına, eroziyaya uğramasına, sürüşmələrin baş verməsinə səbəb olur ki, bu da böyük dağıntılarla, fəlakətlərlə nəticələnir.

Bu gün dünyanın əksər ölkələrində ekoloji tarazlığın pozulmasından yaranan problemlərin aradan qaldırılması haqda müxtəlif diskussiyalar aparılır. İndi Yer kürəsinin bir qitəsində baş verən təbiət hadisəsi təkcə həmin qitə ölkələrinin yox, eyni zamanda bütün dünyanın problemi sayılmalıdır və onu aradan qaldırmağın yolları birgə axtarılmalıdır. Bu, heç də insanların təbiət hadisələrinin yarada biləcəyi fəsadları önlemek təşəbbüsü kimi yox, artıq çıxış yolunun qalmadığı kimi başa düşülməlidir. Artıq dünyanın itirə biləcəyi meşələr, çəmənliklər, bitki örtüyü ilə zəngin sahələri qalmayıb. “Qırmızı xətt”i keçmək daha ağır fəlakətlərə yol açə bilər.

Azərbaycanda ekoloji tarazlığın qorunması

Ölkəmizdə iqtisadiyyatın inkişafı və əhəlinin sosial-mədəni səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə yanaşı, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə və ekoloji tarazlığın qorunması dövlətin daim diqqət mərkəzindədir. Bununla əlaqədar olaraq son illər ekologiyaya, təbiəti mühafizəyə və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadəyə dair bir sıra normativ hüquqi aktlar qəbul edilib, təbiətin qorunması və sağlamaşdırılması sahəsində mühüm praktiki addımlar atılıb. Bir sıra iri su hövzələri tikilib, torpaqları şoranlaşmadan təmizləmək üçün drenaj sistemləri qurulub, Bakı şəhərində və onun ətrafında çoxlu yaşıllıqlar, Xəzərsahili qumluqlarda sahil bərkidici və torpaqların eroziyasının qarşısının alınması məqsədi ilə meşə örtüyü zolaqları salınıb, flora və faunanın qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi üçün bir sıra təbiət qoruqları və yasaqlıqları yaradılıb.

Lakin bu sahədə hələ də ciddi problemlər qalmaqda davam edir. Ölkədə meşələrin qırılması nəticəsində, onsuz da az olan meşə örtüyünün torpaqqoruyucu, susaxlayıcı, havatəmizləyici kimi vacib sanitar-gigiyenik və sosial-ekoloji funksiyası xeyli dərəcədə zəifləyib. Bəzi qiymətli ağac və kol növlərinin ehtiyatı tükənmək təhlükəsi qarşısında qalıb. Yaylaqlardan qeyri-səmərəli istifadə olunması onların geniş ərazidə sürətlə eroziyaya uğramasına və bitki örtüyünün məhv olmasına səbəb olub. Digər tərəfdən, son illərdə ölkədə baş vermiş təbii hadisələr ətraf mühitə ciddi ziyan vurub. Odur ki, ölkədə təbiətin mühafizəsi, bioloji müxtəlifliyin azalmasının və ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçirilməsi böyük sosial-iqtisadi əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd olunan problemlərin sistemli həllini təmin etmək məqsədi ilə vaxtilə ulu öndər Heydər Əliyevin sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair milli proqram” qəbul edilib.

Azərbaycan zəngin təbii sərvətlərə və inkişaf etmiş sənaye sahələrinə malik olan bir dövlətdir. Lakin uzun illərdən bəri yığılıb qalmış ekoloji problemlər vaxtında öz həllini tapmadığı üçün ölkəmizin ətraf mühiti həddindən artıq çirkləndirilib. Hazırda respublikamızda həllini təcili tələb edən bir sıra ekoloji problemlər vardır: su hövzələrinin, o cümlədən Xəzər dənizinin məişət və sənaye sularının tullantıları ilə çirkləndirilməsi, Xəzər dənizinin səviyyəsinin dəyişməsi ilə əlaqədar vurulan ziyanlar, atmosfer havasına zərərli qazların yol verilən normadan artıq atılması, biomüxtəlifliyin azalması, torpaqların eroziyaya uğraması və şoranlaşması, sənaye və məişət tullantılarının utilizasiyası və s.

Beynəlxalq təşkilatlar və ekoloji problemlər

1992-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının təşəbbüsü ilə Rio-de-Janeyro şəhərində keçirilmiş beynəlxalq konfransda qeyd edildiyi kimi, dünyanın gələcək inkişafı ilk növbədə ekoloji problemlərin necə həll olunmasından asılı olacaq. Bu konfransda dünyada mövcud olan ətraf mühit problemlərinin həlli yolları çox ciddi şəkildə nəzərdən keçirilib və mühüm qərarlar, o cümlədən artıq bütün beynəlxalq ekoloji təşkilatların proqram sənədinə çevrilmiş “Dayanıqlı inkişaf” konsepsiyası qəbul edilib. Bu konsepsiyada iqtisadi inkişafın ekoloji tarazlıqla vəhdət təşkil etməsi, üstünlüyün ətraf mühitin qorunmasına verilməsi, ekoloji problemlərin ilk növbədə həll olunması, gələcək nəsillərin imkanları məhdudlaşdırılmadan çağdaş nəsillərin rifahının yaxşılaşdırılması ön xəttə çəkilib. Buna nail olmaq üçün ilk növbədə iqtisadiyyatın səmərəliliyinin yüksəldilməsi və ətraf mühitin qorunması təmin olunmalıdır.

Rio konfransının davamı kimi 2002-ci ildə Yohannesburq şəhərində keçirilmiş dünya sammitində dayanıqlı inkişaf prinsipləri bir daha təsdiqlənərək onların reallaşdırılması üçün zəruri tədbirlərin görülməsi xüsusi vurğulanıb.

İndiki dövrdə ətraf mühitlə bağlı mövcud vəziyyət hər bir ölkəni ekoloji problemləri ümumbəşəri kontekstə çıxarmağa məcbur edib. Bu gün artıq ətraf mühitin mühafizəsi məsələləri aparıcı beynəlxalq təşkilatların proqram sənədlərində öz əksini tapıb.

Azərbaycanda yürüdülməkdə olan ekoloji siyasətin əsas məqsədi indiki və gələcək nəsillərin ehtiyaclarının təmin edilməsi nəminə mövcud ekoloji sistemlərin, iqtisadi potensialın qorunması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi ilə davamlı inkişafın təmin edilməsindən ibarətdir. Bunu gerçəkləşdirmək məqsədi ilə təbii ehtiyatlardan istifadə yolları işlənib hazırlanmalı və iqtisadiyyatın inkişafı davamlılıq prinsipləri əsasında həyata keçirilməlidir.

İnkişafın ekoloji baxımdan davamlı olmasını təmin etmək üçün iqtisadi fəaliyyət zamanı meydana çıxan ciddi ekoloji problemləri aradan qaldırmaq, onların ətraf mühitə mənfi təsirinin minimuma endirilməsi tələb olunur.

Ətraf mühit sahəsində beynəlxalq müqavilələrə qoşulmağa da böyük diqqət yetirilir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası bu günə kimi 20 konvensiyaya qoşulub, müvafiq protokolları imzalayıb.

Dövlət proqramları

Ətraf mühitlə bağlı qeyd olunan problemlərin həlli yollarını müəyyənləşdirmək və ekoloji tarazlığı təmin etmək məqsədilə dövlət proqramları və layihələrin reallaşdırılması, tədricən ətraf mühitin daha da sağlamlaşdırılmasını yaxın gələcəkdə mümkün edəcək.

Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə 2010-cu il ölkəmizdə “Ekologiya ili” elan edilib. Ətraf mühitin mühafizəsi və əhalinin sağlamlığı məsələlərinə daim böyük diqqət yetirən dövlət başçısının bu təklifi ilə Yer kürəsində təbiətin xilas olunması üzrə dünya ictimaiyyətinin göstərdiyi səylər kontekstində ayrıca bir ölkə çərçivəsində çox əhəmiyyətli genişmiqyaslı aksiyaya başlanıb.

Dövlət başçısının müvafiq sərəncamlarına əsasən son illər ümumi sahəsi ölkə ərazisinin 3,1 faizinə bərabər olan milli parklar yaradılıb, qoruqların ərazisi genişləndirilib və regionlarda müasir sutəmizləyici qurğuların tikintisi davam etdirilir. Azərbaycan prezidenti İlham Əliyev Yeni il müraciətində ekoloji problemə bir daha toxunaraq, ölkə vətəndaşlarını əmin edib ki, “nəhəng infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi Azərbaycanın əhalisini Dünya Səhiyyə Təşkilatının standartlarına uyğun olaraq içməli su ilə təmin etməyə imkan verəcək”.

Xəzər dənizinin ekologiyasına da xüsusi diqqət yetirilir. Abşeron yarımadasının sahil qəsəbələrində təmizləyici modul qurğular inşa edilib və onların hər biri gündə 4070 kubmetr çirkabı təmizləmək gücünə malikdir.

Ötən ilin payız aylarından başlayaraq ölkəmizdə genişmiqyaslı yaşıllaşdırma kampaniyası həyata keçirilir. Neftlə çirklənmiş torpaqların rekultivasiyası, neft yataqlarının işlənilməsi zamanı əmələ gələn lay sularının axıdıldığı ərazilərin qurudulması sahəsində fəal iş aparılır.

Lakin hələ görüləsi işlər çoxdur. Ötən ilin payızında Azərbaycan Prezidentinin iştirakı ilə bərk məişət tullantılarının təkrar emalı zavodunun təməli qoyulub. Yeni müəssisə ölkə paytaxtının ekologiyasına böyük ziyan vuran Balaxanı zibilxanası ərazisində inşa ediləcək.

“Ekologiya İli” gələcək nəsillər üçün sağlam mühitin qorunması istiqamətində Azərbaycanın hər bir vətəndaşının öz məsuliyyətini dərk etməsinə dair dönüş ili olmalıdır. “Ekologiya, insanların sağlamlığı, təmiz su, təmiz hava - bütün bunlar ölkənin inkişafını fərqləndirən əlamətlərdir”. Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin

Balaxanıda yeni zavodun bünövrəsinin qoyulması mərasimində dedi ki, bu sözlər ölkənin gələcəyinə biganə qalmayanların hamısı üçün dəqiq meyarları müəyyənləşdirir.

Ölkəmizdə həyata keçirilən sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası ekoloji problemlərin operativ yoluna qoyulmasına, ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində ardıcıl və səmərəli tədbirlərin görülməsinə əlverişli şərait yaradıb. Siyasi arenada və dövlətçilik fəaliyyətində təkrarsızlığı ilə şöhrətlənən ulu öndər Heydər Əliyevin təbiətə, gözəlliyə vurğunluğu, ətraf mühitə biganəlik və utilitar münasibət göstərənlərə qarşı barışmazlığı və qətiyyəti bu gün Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin də fəaliyyətinin başlıca stimuluna çevrilib. Dövlət başçısı, eləcə də Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü və dəstəyi ilə reallaşdırılan layihələr Azərbaycanda ekoloji problemlərin tezliklə yoluna qoyulacağına inam yaradır.

İnsanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə səmərəli istifadə edilməsi ölkədə aparılan sosial islahatların mühüm tərkib hissələrindən biridir. Ölkə rəhbərliyinin ekologiya ilə bağlı məsələləri daim diqqət mərkəzində saxlaması ətraf mühitin yaxşılaşdırılması istiqamətində aparılan işlərə böyük təkan verib, bu sahədə iri layihələr uğurla həyata keçirilib və hazırda da davam etdirilir. Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin 2010-cu ili Ekologiya ili elan etməsi ölkə vətəndaşlarının, ekoloji problemlərin həlli ilə məşğul olan dövlət qurumlarının və qeyri-hökumət təşkilatlarının, hüquq-mühafizə orqanlarının, kütləvi informasiya vasitələrinin qarşısında mühüm vəzifələr qoyur. Biz hamılıqla Azərbaycanın flora və faunasının qorunması qayğısına qalmalı, torpaqlarımızın məhsuldar, sularımızın təmiz, havamızın saf olması üçün əlimizdən gələni etməliyik. Biz bütün bu işləri hansısa kampaniya xatirinə görməməli, özümüzün vətəndaşlıq vəzifəsinə çevirməliyik.

Təsədüfi deyil ki, fevralın 18-də Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin yanında ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirə keçirilib. Müşavirədə giriş sözü ilə çıxış edən prezident İlham Əliyev 2010-cu ilin "Ekologiya ili" elan olunduğunu, ölkədə ekoloji problemlərin həllinə böyük diqqət yetirildiyini və bununla bağlı konkret proqramın qəbul edildiyini vurğulayıb.

Dövlət başçısı həmin proqramın müxtəlif sahələri əhatə etdiyini, burada nəzərdə tutulan tədbirlərin icra mexanizmlərinin, vaxtının və maliyyə mənbələrinin də əksini tapdığını bildirib.

Dövlət başçısı Bakı və Abşeron yarımadasında 3 milyondan çox ağacın əkilməsi ilə əlaqədar yaşıllaşdırma tədbirlərində əhalinin yaxından iştirakının əhəmiyyətini vurğulayıb.

Paritet.-2010.-20-21 may.-№50.-S.12.

Təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə

Kəbutər HAQVERDİYEVA

Ad şərti olaraq seçilməyib. Təbii sərvətlər sərhədlər çərçivəsində hər bir dövlətin özünə məxsus olsa da, ondan vəhşicəsinə istifadənin ziyanı sərhəd tanımır. Qlobal istiləşmə, son illər dünyanın bütün guşələrində baş verən təbii fəlakətlər-qasırğa, torpaq sürüşməsi, vulkan püskürməsi və nəhayət, üz-üzə qaldığımız daşqınlar...

Ötən il İndoneziyada baş verən dəhşətli daşqın-sunami zamanı dünyanı heyrətə salan bir hadisə baş verdi: özünü xilas etmək istəyən insan və piton ilan suda üzən nəhəng ağaca pənah gətirdilər və... üç gün ərzində yemək və içməkdən məhrum bu canlılar bir-birinə toxunmadı.

Təbiət insana, hətta ən çox qorxduğu bir yaranışın da onun dostu olduğunu nümayiş etdirdi.

Həmin dostluğun pozulması - Ekologiyanın pozulmasıdır.

YADPLANETLİLƏR VƏ ŞOU-BİZNES...

1999-cu ilin mart ayında "Çelsi" futbol klubunun matçlarının oynandığı "Stamford Bridge" stadionun üzərində uçan naməlum obyekt-UNO görünüb. Amerikanın "Associated press" agentliyi isə məsələyə münasibətini "Əcaba, "Çelsi" klubunun başqa planetlərdən tərəfdarlarını var?" şəklində açıqlayıb.

İki il öncə analogi hadisə Xəzər dənizində baş verdi və dərhal bizim şou-biznes əhli Amerikanın "Associated press" agentliyi kimi özəl münasibətini gizlətmədi. Hətta bu sahənin qızıl karetdə gələcək ağ atlı oğlanını gözləyən subay nümayəndələri UNO-larla bağlı sualların qarşısında sirli-sirli gülümsədilər də.

Milli Aerokosmik Agentliyinin də məsələyə daha ciddi yanaşmaması mütəxəssislərin narazılığına səbəb oldu.

Onların açıqlamasına görə, uzun zaman Yer kürəsinin iqlimini "Xəzər əjdahası" - dörd və yeddi ildən bir yaranan, dünyada əsasən dağıdıcı fəlakətlərə səbəb olan və beynəlxalq aləmdə "Alninyo" adlandırılan proses tənzimləyir. Və bu əjdaha hər dəfə oyananda Xəzər tipli-neft hasil olunan və ekologiyası bərhad dənizlərdə peyda olur. Argentina və İspaniya balıqçıları da bəzən işıq saçan obyektlərin uçuşunun şahidi olurlar.

Həmin il Xəzərdən əvvəl Baltik və Şimal dənizlərində də analogi hadisələr qeydə alınmışdı və mütəxəssislər hesab edirdilər ki, UNO-ların son zamanlar daha çox fəallıq nümayiş etdirmələri ekoloji tarazlığın pozulması nəticəsində bəşəriyyətin ölümə sürüklənməsindən doğan narahatlıqlarla bağlıdır...

MƏĞRİBDƏN MƏŞRİQƏ...

Çin, Fransa və Afrika qədim insan məskənləri kimi dünya elminin diqqət mərkəzində yer alıb. YUNESKO, BMT və bir çox nüfuzlu, beynəlxalq təşkilatlar həmin ölkələrdə insan və təbiət faktorunu izləyir, qoruyur. Elmi araşdırmalar isə beynəlxalq elmi təşkilatlar səviyyəsində aparılaraq, artıq məhəlli kontekstdən çoxdan imtina edilərək qlobal səviyyəyə yüksəlib. Bu sırada Azərbaycan da yer almağa başlayıb. Prosesin qarşısını süni surətdə almağa çalışsalar belə (Meri Boys adlı erməni müəllif Zərdüşt peyğəmbərin Volqa yaxınlığında yaşadığını iddia edir. Azıx mağarasından tapılan qədim qadın çənəsini erməniləşdirmək cəhdi də ictimaiyyətə yaxış tanışdır) artıq Azərbaycan torpağı dünya elminin diqqətini cəlb edib.

Bu həqiqət şübhə edilməzdir ki, dünyanın hansı bucağında ekoloji problem yaranarsa, sərhədlərə bölünməsindən asılı olmayaraq bütün Yer kürəsi zərər görəcək.

Özgənin ekologiyasına ziyan vuran öz varlığının qəsdinə durur. Bu aksiomanı işğalçı qonşularımıza anlatmaq üçün güman ki, illəri əsrlərlə əvəzləmək lazım olacaq. Amma dünya ictimaiyyətinin işğal olunmuş torpaqların ekologiyasının qorunması sahəsində ciddi addımlar atmasına çox ehtiyac var. Həm də qədim insan beşiyi, bəşəriyyətin yaranma tarixinin ocağı kimi.

İŞĞAL VƏ EKOLOJİ TARAZLIQ

Ötən əsrin son illərində münaqişə ocaq lارının artması ekologiyaya da başağrısı problemi gətirdi. Tarixi sahiblərindən qoparılmış ərazilər yad münasibət nəticəsində (özgəsinə məxsus torpağı işğal edənlərin ekoloji mədəniyyət kimi yüksək ruha malik olduğunu düşünmək sadəlövhlükdür) talan edilib çirklənmiş zonalarə çevrilir.

Və həmin zonalar təkcə bu gün adı torpaqları işğal olunmuş dövlətlər siyahısında olan ölkələrin deyil, bütünlükdə Yer kürəsinin çirklənmiş nöqtələrinə çevrilir.

İşğal olunmuş ərazilərimizin dünyanın iri narkotik plantasiyalarına çevrilməsinə ağır hərbi texnikanın, mərmilər və basdırılmış minaların torpaq örtüyünə və bitki aləminə vurduğu zərərə toxunmuruq. Oxuculara dağ meşələrinin ucdantutma qırılması, nadir bitki və heyvanların kökünün kəsilməsi, mənbəyini Kiçik Qafqaz dağlarından götürən Araz, Tərtər, Həkəri, Xaçınçay, Köndələnçay, Ağstafaçay və Azərbaycan üçün böyük həyati əhəmiyyəti olan bu və digər suvarma sistemləri və su mənbələrinin Ermənistan tərəfindən blokadaya alınmasının ölkəmiz üçün çox böyük təhlükə mənbəyinə çevrilməsindən-təbiətdə baş verən talandan danışacağıq.

AĞACSIZ MEŞƏLƏR VƏ TƏBİƏTİN SƏRGƏRDAN RUHU

İşğal olunmuş ərazilər həm də Bəsitçay və Qaragöl dövlət qoruğunu, eyni zamanda, Laçın, Qubadlı, Arazboyu və Daşaltı yasaqlığını əhatə edir.

Şuşa və Əsgəran ərazisində nadir təbiət komplekslərini qorumaq üçün 1988-ci ildə təşkil olunan və 450 hektar ərazini əhatə edən Daşaltı yasaqlığı artıq çoxdan ağacların, çiçəklərin ruhunu yaşadan guşəyə çevrilib. Yasaqlığın bütün flora və faunası məhv edilib.

Yerdə qalan qoruq və yasaqlığın talanması isə ikinci onillikdir ki, davam edir.

1974-cü ildə yaradılan Bəsitçay Dövlət Qoruğu Zəngilan rayonunun payına düşüb. Uzunluğu 44 km, hövzəsinin sahəsi 354 km Bəsitçay Zəngəzur sil-siləsindən (2600 m) başlayır və nəhayət, Arazla qovuşur. Ərazisinin uzunluğu 15 km-ə, eni isə bəzi yerlərdə 150-200 m çatan, meşələr yunan qozu, dağdağan, tut, söyüd, qovaq, yemişan, itburnu, mürdarça, qaratikan kollarının inkişafı üçün əlverişlidir. Ermənistanın meşə fondu ərazisi ilə əhatələnən qoruğun iqlim şəraiti çinar meşəliyinin təbii bərpası və inkişafı üçün çox əlverişlidir.

YAŞIL SOYQIRIM

Bəsitçay dərəsində yerləşən qoruq da nadir təbii çinar meşəliyini qorumaq məqsədilə təşkil edilib.

Qoruqdakı çinar ağaclarının orta yaşı 165 il, orta hündürlüyü 35 m, orta diametri 1 m-dir. Yaşı 1200-1500 ilə, hündürlüyü 50 m-ə, diametri isə 4 m-ə çatan çinarlar bu qoruq üçün istisna hesab olunmur. Bu ərazidə çinar meşələrinin əmələ gəlməsi hələ SSRİ dövründə tədqiqatçıların diqqətini cəlb edib. Dünya tədqiqatçıları tərəfindən qədim mədəni meşələrin qalıqları kimi dəyərləndirilən ərazini cənub-qərbi Zaqafqaziyanın çay dərələrində geniş yayılmış təbii çinarlıqların qalığı da hesab edirlər.

Qoruqdakı ən nəhəng ağacın yaşı 1200, hündürlüyü 53 m, diametri 4 m-dir. 185 ədəd nəvə-nəticəyə-pöhrəyə malik çinarın yetirmələrinin arasında yaşı iki əsrə ölçüləni də var.

Hazırda, həmin qoruğun nadir çinar ağaclarından Ermənistan respublikasının müxtəlif istehsal sahələrində, əsasən isə mebel istehsalında istifadə olunur.

Bu taleyi Laçın dövlət yasaqlığı da yaşayır. 1961-ci ildə təşkil olunmuş Laçın yasaqlığının sahəsi 21,4 hektarı əhatə edir. Bu da respublika ərazisinin 0,25 faizini, respublika yasaqlıqlarının isə 8,8 faizini təşkil edir.

Ən yüksək zirvəsi Qırxqız (2825 m) olan yasaqlıq Şəlvə, Picənis, Qorçu və digər çayların endiyi dərən dərələr vasitəsi ilə kəskin parçalanıb və özünəməxsus nadir mənzərəyə malikdir. Bitki örtüyünə görə yasaqlığın ərazisi İberiya və Şərq palıdından ibarətdir. Meşələrində vələs, çökə, ağcaqayın və digər ağaclar bitsə də, bu çox az bir sahəni əhatə edir. Heyvan və quşların məskunlaşması üçün əlverişli şərait olduğundan onların sayı və növü kifayət qədər böyük rəqəmi əhatə edir. Yasaqlığın ərazisində Hacısamlı meşəsi daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Çünki dünyanın ən qiymətli ağacı olan qırmızı palıd (qızıl palıd) ağacları bu meşənin əsasını təşkil edir. Hələ çar Rusiyası dövründə fransızlar Xankəndindən Qırxqız dağını parçalayıb araba yolu çəkmiş və bu qiymətli ağac növünün istehsalı ilə məşğul olmaq üçün səy göstərmişdilər. Onların niyyəti çar Rusiyasının süqutu nəticəsində reallaşa bilməmişdi. Həmin ağacdən hazırlanmış materialdan qiymətli mebel və xüsusən konyak spirti saxlamaq üçün istifadə edilir və qızıl palıd Azərbaycan ərazisində yalnız Laçın və Qubadlı yasaqlığında yayılıb.

Təbii ki, təkcə insan soyqırımı deyil, həm də təbiətin soyqırımına imza atan ermənilərin ikrah doğuran əməllərindən Qubadlı dövlət yasaqlığının sakinləri də qurtula bilməyiblər. Ərazisi əsasən qızıl palıd və vələs ağaclarından ibarət olan yasaqlığın meşələri də soyqırımı yaşayırlar. Bu meşələr qızıl palıdla yanaşı, ardıc, yemişan, itburnu, böyürtkən bitkilərinin də məskənidir.

BOŞ QALMIŞ CÜYÜR, CEYRAN OVLAĞI

İşğal altında qalmış yasaqlıqlar və qoruqların əsas sakinləri cüyür, dağ keçisi, çöl donuzu, qonur ayı, canavar, porsuq, dələ, təbiətin gözəli turac, qırqovul, kəklik, yaşılbaş ördək və digər quşlar olub.

Ekoloji amillər burada heyvan və quşların normal məskunlaşmasına tam şərait yaratdığından bildirçin və göyərçinlər, alabaxalar və bu sinfə daxil olan quşlar ərazilərin daimi sakinlərinin sırasına daxil olublar. Arazboyu yasaqlığı məhz bu heyvan və quşların qorunub saxlanması üçün təşkil olunub. Amma hələ işğaldan əvvəl, 1991-ci ildə qoruq və yasaqlıqlarda aparılmış araşdırma nəticəsində məlum olub ki, ərazidə yaşayan heyvan və quşların sayı bədnam qonşularımızın söyləri nəticəsində yarıbayarı azalıb və bəzilərinin - bir zamanlar adı SSRİ-nin qırmızı kitabına düşən və dünyada nəslə kəsilmək təhlükəsi ilə üzləşən nadir heyvanların aqibəti məlum deyil.

DİRİLİK SUYUNA QATILMIŞ QONŞU ZƏHƏRİ

İşğal altında olan Azərbaycan ərazilərinin ekoloji vəziyyətini Ermənistan hökuməti dünya ictimaiyyətindən söylə gizlədir.

Həmin ərazilərdən başlayan suvarma kanallarının qarşısının kəsilməsi Azərbaycanın dağətəyi rayonlarının kənd təsərrüfatına ağır zərbə vurma, insanlarla yanaşı, təbiətimizin də zərər çəkməsi məsələnin ən ağrısız tərəfidir. Ağrılı tərəf odur ki, suyumuzla qatılan zəhərlə torpaqlarımızla yanaşı, səhhətimizin də zəhərlənməsidir.

İşğal etdikləri torpaqları gec və ya tez boşaltmaq məcburiyyətində olduqlarını anlayan işğalçılar ərazilərdəki təbii ehtiyatlar və faydalı qazıntılardan vəhşicəsinə istifadə etməklə yanaşı, ərazini radiaktiv maddələrlə çirkləndirməkdə də böyük səy göstərirlər. Ermənistan ərazisindən başlayan çayların əksəriyyəti Kür-Araz çaylarına və oradan da Xəzərə tökülür. Hələ sovet dövründə yaradılmış şərait nəticəsində Oxçu, Zəngi, Araz, Ağstafa və digər çaylar vasitəsi ilə suyundan istifadə etdiyimiz çayları, aqrar sahədə istifadə edilən torpaqları çirkləndirən ermənilər Qafan mis-molibden yataqlarından Boxçuçaya axıdılan zərərli sular, Ermənistan AES ilə ekologiyamız üçün təhlükə mənbəyi yaradıblar. Ermənistan AES-də istifadə olunan sular Azərbaycan çaylarına axıdılır, işlənmiş radioaktiv tullantılar ərazilərdə basdırılır.

...VƏ GÖYGÖLÜN HƏSƏD APARACAĞI QARAGÖLÜN BƏXTİNƏ DÜŞƏN QARA

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Sovetinin 17 noyabr 1987-ci il tarixli qərarı ilə Azərbaycan və Ermənistan respublikalararası Qaragöl (Sevinc) dövlət qoruğu yaradılıb. Qaragöl dövlət qoruğu Laçın rayonu ilə Gorus rayonunun sərhədində dəniz səviyyəsindən 2658 metr hündürlükdə yerləşir. Qoruğun ümumi sahəsi 240 ha-dır. Qaragölü (Sevinc) dəniz səviyyəsindən 2658 m hündürlükdə Qarabağ vulkanik dağ silsiləsinin cənub hissəsində qərar tutub. Göl sönmüş vulkan kraterini xatırladan relikt su mənbəyidir. Stratiqrafik cəhətdən Qaragöl rayonu yuxarı pliosen yaşlı süxurlar içərisindədir.

Gölün uzunluğu 1950 metr, eni 1250 m, sahil xəttinin uzunluğu 5500 m, ən dərin çökəkliyi 8 metrə yaxındır. Gölün suyu o qədər şəffafdır ki, dərinliyi beş metrə qədər müşahidə etmək mümkündür. Gölün dibi sahilə yaxınlıqda müxtəlif ölçülü daşlardan ibarətdir. Mərkəzə doğru isə daşların (süxurların) ölçüsü azalır və nəhayət, mərkəzi hissəsi xırda dənəli çöküntülərlə əvəzlənir. Oktyabr ayının ikinci yarısından aprelin axırlarına kimi gölün üzü buz bağlayır və buzun qalınlığı 50 sm-dən çox olur. Gölə heç bir yerdən su axımının olmamasına və suyun çox təmiz və şəfalı olmasına görə xalqımız həmişə ona müqəddəs ibadət yeri kimi baxıb. Ermənistan sahillərində heyvandarlıq fermalarının tikilməsi, göldə güclü nasos stansiyaları quraşdırılaraq suyundan Gorus rayonunun əkin sahələrinin suvarılmasında istifadə edilməsi həm gölün çirklənməsinə, həm də onun səviyyəsinin aşağı düşməsinə səbəb olub.

Bu gün dünya ictimaiyyətinin diqqətindən kənarda qalan ən kiçik ekoloji hadisələr belə sabahımız üçün ciddi təhlükəyə zəmin yaradır. Çünki yuxarıda qeyd etdiyimiz və qədim şərq nağıllarında deyildiyi kimi, Məğribdən Məşriqə qədər dünyanın harasında bir budaq qırılsa və ya bir içim su çirklənsə belə, bəşəriyyət bunun cəzasını hökmən çəkəcək.

Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun və Azərbaycan Mətbuat Şurasının keçirdiyi birgə müsabiqəyə təqdim etmək üçün

Yeni Azərbaycan.-2010.-20 may.-№88.-S.7.

Külək, niyə belə əsirsən külək?...

Nail RƏHİMZADƏ

Niyə ümidimi kəsirsən külək? Uzun illərdir ki, dillər əzbəri olan bu məşhur mahnıda sevgilisindən rədd cavabı alan aşiqin çarəni küləyi günahlandırmaqda görməsi əks olunur. Təbii ki, bu, məsələnin bədii tərəfidir. Mahnıda külək ümid kəsən kimi dəyərləndirilsə də, artıq bu təbiət hadisəsi qiymətli enerji mənbəyinə çevrilib. Günəş, geotermal sular, hidrogen enerjisi, biokütlə, dağ çaylarının enerjisi, dalğa enerjisi, dənizdə qabarma və çəkilmə ləpələrinin enerjisi və s. bu sıraya aid etmək olar.

Son dövrlər dünya ölkələri özlərinin yanacaq-enerji balansına yeni enerji mənbələrini cəlb etməyə çalışırlar. Belə ki, külək, günəş, dalğa, kiçik çayların hidroloji enerjisi kimi qeyri-ənənəvi enerji mənbələrinin potensial imkanları sonsuzdur. Onların ekoloji təmizliyi isə heç kəsə şübhə doğurmur. Bu enerji mənbələrinin təsərrüfat dövriyyəsinə qatılması üzvi (neft-qaz, torf, daş kömür, odun və s.) yanacaqların istifadəsini azaldır, təbii yanacaq enerjisinə qənaət edir, ekoloji şəraiti yaxşılaşdırır. Müasir dövrdə dünya ictimaiyyətini narahat edən suallardan biri də bəşəriyyətin getdikcə enerjiyə artan tələbatının necə ödənilməsidir. Hətta, enerji böhranı həll edilsə belə, dünya gec-tez bu problemlə-bərpa olunmayan enerji mənbələri olan neft, qaz, daş kömürün tükənməsi problemi ilə üz-üzə dayanacaq. Bu mənbələrdən nə qədər fəal istifadə ediriksə, onlar bir o qədər azalır və bahalashır.

Son proqnozlara görə, gələcək 20 il ərzində neftin və qazın çıxarılması maksimum həddə çatacaq, sonra isə azalmağa doğru gedəcək. Hesablamalara görə, hələ bugünkü istismar tempi ilə daş kömür 400-500, neft və qaz isə təxminən 100 ilə çatacaq. Digər tərəfdən, Yer təkinin istismarı və yanacağın yandırılması planeti eybəcərləşdirir, onun ekologiyasını getdikcə pisləşdirir. Başqa sözlə, bəşəriyyət qarşısında ekoloji təmiz, bərpa olunan alternativ enerji mənbələrinin mənimsənilməsi məsələsi daha da aktuallaşır.

Təbii yanacaqların digər çatışmayan cəhətləri də mövcuddur: onların yanması nəticəsində istilik effekti kimi global problem yaranır. Bir sıra alimlərin fikrincə, təbii yanacaqdan istifadə nəticəsində atmosfərə atılan karbon qazı iqlim dəyişikliklərinə səbəb olur. Elə son zamanlar müşahidə olunan global istiləşmə də məhz bununla əlaqələndirilir.

Regionun xüsusiyyətlərindən asılı olaraq alternativ enerjidən istifadənin strukturunda bu və ya digər mənbə üstünlük təşkil edir. Məsələn, İslandiya, Danimarka və ABŞ-in bəzi ştatlarında alternativ enerji istehsalında üstünlük geotermal mənbələrə verilir. Norveçdə əsasən, hidroenergetik qurğulardan, düzən ərazilərdə külək enerjisi, cənub regionlarda günəşdən istifadə edilir. Zəngin meşə ehtiyatlarına malik ölkələrdə isə biokütlədən geniş istifadə olunur.

Azərbaycan tükənməz enerji baxımından əlverişli imkanlara malikdir. Alternativ enerji mənbələrinin istifadəsi bu potensialın yüksək olduğu və ənənəvi yanacaq resurslarının çatışmadığı rayonlarda daha perspektivlidir. Ölkəmizin cənub rayonları çox yüksək günəş enerjisi resurslarına, Abşeron-Qobustan ərazisi yüksək külək energetikası potensialına, dəniz neft-çıxarma əraziləri effektiv dalğa energetikası potensialına sahibdir.

Təbiətdə müşahidə olunan əsas alternativ enerji növlərinə isə günəş, külək, geotermal sular, hidrogen enerjisi, biokütlə, dağ çaylarının enerjisi, dalğa enerjisi, dənizdə qabarma və çəkilmə ləpələrinin enerjisi, ionosferdə elektrik yüklərinin enerjisi, dünya okeanının termik enerjisi daxildir. Azərbaycanda əsas alternativ enerji mənbələri - günəş və külək enerjisi, bəzi rayonlarda isə dağ çayları və geotermal suların enerjisidir. Günəşli və küləkli günlərin sayı Azərbaycanda olduqca əlverişlidir.

Əldə olunan energetik və iqtisadi effektivlik göstəriciləri hesabına külək energetik qurğuları rəqabətə davamlı olub və ənənəvi enerji mənbələri ilə yanaşı tətbiq olunurlar. Bununla əlaqədar, proqnozlara görə 2012-ci ildə dünyada qurulmuş külək energetik qurğuların ümumi gücü 160 GVt, 2020-ci ildə - 1200 GVt və 2040-ci ildə isə - 3100 GVt-a çatı bilər. Bu tükənməz enerji mənbəyinin istifadəsi üçün texnikanın indiki inkişafı yeni imkanlar açır. Hesablamalara görə, 200 külək generatorunun köməyi ilə alınan enerji, 0,5 mln. ton kömürün yandırılması nəticəsində alınan enerjiyə bərabərdir.

Dünyada qurulan külək stansiyalarının sayına görə ABŞ (1794 MVt) və Almaniya (1567 MVt) liderdir. Bu dövlətlərlə yanaşı külək energetikası Hindistanda (820 MVt), Danimarkada (785 MVt) və Niderlandda (305 MVt) da sürətlə inkişaf edir. Ölkəmizdə külək enerjisinin illik potensial gücü 800 MVt-a yaxındır. Bu öz növbəsində ildə 1 milyon ton şərti yanacağa qənaət və 3,7 mln t karbon qazının atılmasının qarşısının alınması deməkdir.

Respublika ərazisində aparılmış çoxillik təcrübələr göstərir ki, Abşeron yarımadası, onun sahil zonası və ətrafdakı adalar külək enerjisindən istifadə üçün ən əlverişli rayonlardır. Göstərilən ərazilərdə küləyin orta illik

sürəti 5,5-7 m/san olduğundan bu rayonlar külək enerjisi qurğuları üçün tam yararlı və yüksək rentabelli hesab olunur. Burada küləkli günlərin sayı ildə 220 gündən çoxdur.

Külək enerjisi qurğuları üçün digər əlverişli ərazilər Naxçıvan MR-in Şərur və Culfa rayonları, həmçinin Gəncə-Daşkəsən bölgəsidir. Göstərilən ərazilərdə küləyin orta illik sürəti 3-5 m/san olduğundan bu rayonlar orta güclü külək sistemlərinin qurulmasında əlverişlidir. Azərbaycanın digər nisbətən zəif küləkli ərazilərində küləyin orta illik sürəti 3 m/san və aşağıdır. Bu ərazilər isə kiçik külək enerji sistemlərinə yararlıdır.

Ekoloji təmizliyə görə alternativ enerji mənbələri arasında günəş enerjisi xüsusi yer tutur. Yer səthinə düşən günəş enerjisinin miqdarı bütün neft, qaz, kömür və digər yanacaq ehtiyatlarından çoxdur. Günəş şüaları milyard illərdir ki, Yerə səpələnir və Yerdəki bütün proseslər ona alışıb. İl ərzində Yerə 1018 kVt saat günəş enerjisi gəlir. Yerin yanacaq resurslarının ümumi miqdarı 6×10^{12} t şərti yanacağa bərabərdir. Bu isə günəş enerjisinin təxminən 2 faizi deməkdir. Buradan belə qənaətə gəlmək olar ki, yaxın gələcəkdə günəş enerjisi Yer kürəsində əsas istilik və işıq mənbəyi ola bilər.

Mütəxəssislərin fikrincə, 2030-cu ildə dünya elektrik enerjisinin 10 faizi fotoelektrik yarımkeçirici texnologiyalar əsasında istehsal ediləcək. Hazırda günəş enerjisini elektrik cərəyanına çevirən günəş batareyalarının dünya energetikadakı xüsusi çəkisi çox kiçikdir. Onların dünya üzrə ümumi gücü 5000 MVt olub, ümumi hasilatın 0,15 faizini təşkil edir. ABŞ, Almaniya, Yaponiya və Çində günəş enerjisini birbaşa elektrik enerjisinə çevirən günəş stansiyalarının əsas işçi elementinin hazırlanması üçün yüksək səmərəliliyə malik texnologiyalar tətbiq edilir. Onların faydalı iş əmsalı 30-35 faiz təşkil edir.

Günəş radiasiyasının miqdarına görə Azərbaycan MDB-də yalnız Orta Asiya respublikalarından geri qalır. Aparılan tədqiqatlar nəticəsində müəyyən olunub ki, respublikanın bir çox hissəsində ildə 250-dən çox günəşli gün mövcuddur. Günəşli saatların miqdarı il ərzində Azərbaycanda 2400-3200 saatdır. İl ərzində 1 m^2 Yer səthinə düşən günəş enerjisinin miqdarı Azərbaycanda 1500-2000 kVt saat təşkil edir.

Azərbaycanda sənaye, kənd təsərrüfatı və sosial xidmət sahələrinin sürətli inkişafı biokütlədən istifadə etməklə enerji istehsalı üçün yeni imkanlar açır. Tədqiqatlar göstərir ki, iqtisadiyyatın bütün sahələrində istehsal tullantılarının tərkibinin çox hissəsini biokütlə maddələri təşkil edir. Həmin biokütlə maddələrindən elektrik enerjisinin istehsalında istifadə olunan bioqaz, biomayə və bərk biokütlənin alınması mümkündür.

Bu gün Dövlət Neft Şirkətinin müəssisələrində istilik effekti yaradan qazların azaldılması məqsədilə alternativ enerji mənbələrindən lokal istifadə imkanları üzərində fəal işlər aparılır. Belə işlərə “Neft Daşları” NQÇİ-nin elektrik enerjisinə tələbatının bir qisminin alternativ enerji ilə ödənilməsini misal göstərmək olar. Tədqiqatlar göstərir ki, külək elektrik stansiyasının hesabına ildə 950 min m^3 səmt qazının yandırılmasının və 380,16 ton CO_2 qazının atmosferə atılmasının qarşısı alınır. Külək elektrik stansiyaları külək rejimləri 5m/san olan “Siyəzənneft”, “Abşeronneft”, “Qum adası”, “N. Nərimanov” adına və “Ə.C. Əmirov” adına NQÇİ-lərin ərazilərində də qurula bilər. Digər tərəfdən külək rejimləri nisbətən zəif olan və günəş radiasiyasının intensivliyi yüksək olan NQÇİ-lərin ərazilərində (Neftçala, Salyan, Şirvan) günəş fotovoltaiq sistemlərindən istifadə etmək mümkündür.

Qeyd edək ki, Azərbaycan özünün əlverişli təbii şəraiti ilə kifayət qədər alternativ və bərpa olunan enerji potensialına malikdir. Bu potensialdan, dünya təcrübəsindən geniş istifadə etməklə ölkədə mövcud olan alternativ və bərpa olunan enerji mənbələri hesabına yeni enerji güclərinin yaradılmasını təmin etmək məqsədilə “Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında ölkə prezidenti 2004-cü il oktyabrın 21-də sərəncam da imzalayıb. Dövlət Proqramının məqsədi isə ölkənin təbii potensialından istifadə etməklə bərpa olunan və ekoloji cəhətdən təmiz mənbələrdən enerji istehsalını genişləndirməkdən və karbohidrogen enerji resurslarından daha səmərəli istifadə edilməsini təmin etməkdən ibarətdir.

Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, bu gün bərpa olunan enerji növlərinin yaradılması işində ciddi addımlar atılır və bu istiqamətdə artıq ilkin layihələr müzakirə olunur. “Azərbaycanda su, günəş, külək enerji növlərinin yaradılması işləri aparılmalıdır, müxtəlif xəritələr var, bütün su mənbələrimiz artıq bəllidir. Beləliklə, biz Azərbaycanda ekoloji cəhətdən təmiz enerji növlərinin yaradılmasına nail olacağıq.”

Hazırda dövlətin qarşısında duran əsas hədəf bərpa olunan enerji növlərindən istifadə edərək, həm ucuz enerji əldə etmək, eyni zamanda, ekologiyayı daha da yaxşı qorumaqdır. Hər halda bəşəriyyətin getdikcə enerjiyə artan tələbatını yalnız bununla ödəmək olar.

P.S. Yazı "Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondu və Azərbaycan Mətbuat Şurasının keçirdiyi birgə müsabiqə"yə təqdim etmək üçündür.

Paritet.-2010.-20-21 may.-№50.-S.11.

Ekoloji təhlükəsizlik dövlət siyasətində prioritet məsələdir

Orxan Vahidoğlu

Son illər bəşəriyyəti narahat edən problemlərdən biri dünyada ekoloji gərginliyin artmasıdır. Bu global problem öz kəskinliyini artırdıqca onun yeni tərzdə qavranılması və həlli yollarının tapılması da mürəkkəbləşir. İnsanlığa getdikcə daha çox aydın olur ki, min illər ərzində təbiətdən istifadədə mövcud olmuş ənənəvi baxışlar, üsullar qaldıqca yaxınlaşmaqda olan ekoloji böhranın qarşısını almaq nəinki mümkün olmayacaq, onun sürətlə artan miqyası və dağıdıcı təsiri global sosial-iqtisadi inkişafda da özünü göstərəcəkdir.

Akademik Həsən Əliyev (1983) bu haqda yazmışdır: "İnsanı təbiət yaratmış və öz sərvətlərini səxavətlə onun istifadəsinə vermişdir. Altı yüz min ildən artıqdır ki, insanla təbiət arasındakı münasibət müəyyən nisbətdə davam edir. Bəşəriyyət öz inkişafının yüksək pillələrinə ayaq qoyduqca, bu nisbət müəyyən mənada insanların xeyrinə dəyişir. Başqa sözlə desək, insanlar sayca artdıqca və öz əlində daha mükəmməl texniki vasitələr cəmləşdirdikcə təbiətdən çox mənfəət götürür, müqabilində isə ona az şey verir. İnsan təbiəti dəyişdirir, qırır, tökür, dağıdır, əvəzini qaytarmırsa, demək bu xeyrə dəyişmə əslində onun zərərinədir."

Dünya miqyasında ekoloji problemlərin kəskinliyi artdıqca, onların həlli yolunda görülmüş tədbirlərin tənzimlənməsinə ildən-ilə daha çox ehtiyac yaranır. Hazırda bütün dünya üzrə ekoloji problemlərin aşağıdakı təzahürlərinə xüsusi diqqət yetirilir: Torpağın eroziyası (kənd təsərrüfatı sahələrindən hər il eroziya nəticəsində 26 mlrd. ton torpaq yuyulur); səhrələşmə (torpaq və bitki örtüyündən düzgün istifadə edilməməsi səbəbindən səhraların ümumi sahəsi ildə 6 mln. ha artır); göllərin degradasiyası (Yer kürəsində minlərlə göl hazırda bioloji cəhətdən ölüdür, bir o qədər də ölmək mərhələsindədir); içməli su qıtlığı; ildə bir neçə min bitki və heyvan növünün yoxa çıxması (yaxın 20 ildə hazırda Yerdə mövcud olan bitki və heyvan növlərinin 1/5 hissəsi itə bilər); yeraltı suların keyfiyyətcə pisləşməsi; iqlimin dəyişməsi (proqnozlara görə 2050-ci ilə kimi Yerdə orta illik temperaturun 1,5-4,5 °C artması baş verə bilər); dəniz və okeanlarda səviyyənin artması (2100-cü ilə kimi 1,4-2,2 m); atmosferin yuxarı qatlarında ozon bacasının genişlənməsi; atom elektrik stansiyalarının genişlənməsi və s.

Biosferin çox vacib komponenti olan torpaq örtüyünün hava, su və bir sıra biogen elementlərinin dövründə rolu əvəzsizdir. Əksər canlıların həyatı, qidalanması və çoxalması torpaqla bilavasitə bağlıdır. Həç təsadüfi deyildir ki, biomüxtəlifliyin qorunmasında torpaq örtüyünə həm mühit, həm də mühit yaradan amil kimi xüsusi yer verilir.

Bunları nəzərə alan ölkə rəhbərliyi ətraf mühitin mühafizəsi-bioloji müxtəlifliyin qorunması, xüsusilə də neft və neft məhsulları ilə çirklənmiş torpaq sahələrinin təmizlənməsi məsələsini daim diqqətdə saxlayır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı"nı təsdiq etməsi buna əyani sübutdur. Dövlət əhəmiyyətli bu mühüm sənəddə ölkənin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına dair bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Cənab

Prezidentin, eyni zaman-da, ekoloji problemlərə bilavasitə aid olan "Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair", "Hidrometeorologiyanın inkişaf proqramı", "Yay-qış otlaqlarının, biçənəklərin səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair" proqramların qəbul edilməsi ilə bağlı verdiyi sərəncamlar ölkədə ekoloji mühitin yaxşılaşdırılmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Dövlət başçısının "Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında" sərəncamı isə Abşeronda ekoloji problemlərin həllinə əsaslı stimül yaratmışdır.

Bununla əlaqədar 2010-cu ildə də neft-qaz sənayesində bu istiqamətdə global layihələr icra edilir, bir sıra ekoloji tədbirlər həyata keçirilir. "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı"na uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti və onun strukturları son illərdə bu məsələlərin həllinə diqqətin daha da artırılmasını qarşıya ön ümdə məqsəd kimi qoyur. Tədbirlər Planını fəaliyyət proqramı qəbul edərək ARDNŞ neft-qaz sənayesi obyektlərində ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlər yerinə yetirərək nəzərəcarpan müsbət dəyişikliklər əldə etmişdir.

Uzun illər ərzində neft-qaz sənayesinin inkişafı nəticəsində Abşeronun neft və neft tullantıları ilə çirklənən böyük ərazilərində ARDNŞ mütəmadi olaraq təmizləmə və yaşıllaşdırma işləri həyata keçirir, ekoloji durumun yaxşılaşdırılması istiqamətində layihələr icra edir, bu istiqamətdə qarşıya çıxan bütün problemləri operativ olaraq həll edir.

2006-cı ildə dövlət başçısının sərəncamı ilə ARDNŞ-in tərkibində yeni struktur-Ekologiya İdarəsi yaradılmışdır. ARDNŞ-in bu istiqamətdə olan tədbirlər planı çərçivəsində ölkənin gərgin ekoloji vəziyyətdə olan bölgələrində, xüsusən Bakı şəhərinin və Abşeron yarımadasının sağlamlaşdırılması istiqamətində konkret tədbirlər həyata keçirilir.

Ətraf mühitin sağlamlaşdırılması istiqamətində qarşıda duran vəzifələrin yerinə yetirilməsi məqsədilə "Dövlət Neft Şirkətinin Ekoloji Siyasəti" təsdiq edilib. Bu proqram da uğurla həyata keçirilir. Ekoloji durumun sağlamlaşdırılması, təhlükəsiz iş şəraitinin yaradılması hər bir idarə və müəssisənin fəaliyyətində başlıca məqsəddir.

Dövlətimizin ekologiya siyasətini həyata keçirən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi bu istiqamətdə bir sıra layihələrin həyata keçirilməsini təmin edir və hazırda ətraf mühitin sağlamlaşdırılması üçün yeni layihələr reallaşdırılır. Mövcud problemlərin həll edilməsi üçün Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən Beynəlxalq təşkilatlarla, donor ölkələrlə əlaqələrin genişləndirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Belə ki, BMT-nin İnkişaf, Ətraf Mühit, Sənayenin İnkişafı proqramları, NATO, ATƏT, Qlobal Ekoloji Fond, Avropa İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf təşkilatı, İqtisadi Əməkdaşlıq təşkilatı, Dünya Bankı, Asiya Bankı, Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondu və s. təşkilatlarla əməkdaşlıq davam etdirilir. Bununla bərabər müvafiq sazişlər əsasında inkişaf etmiş ölkələrlə ikitərəfli əməkdaşlıqlar qurulur.

Ətraf mühitlə bağlı qeyd olunan problemlərin həlli yollarını müəyyənləşdirmək və ekoloji tarazlığı təmin etmək məqsədilə Dövlət proqramları və layihələrin reallaşdırılması tədricən ətraf mühitin daha da sağlamlaşdırılmasını yaxın gələcəkdə mümkün edəcəkdir.

Yazı Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun və Azərbaycan Mətbuat Şurasının keçirdiyi müsabiqəyə təqdim olunur.

İki sahil.-2010.-19 may.-№87.-S.13.

Ekoloji siyasət Azərbaycanın milli təhlükəsizlik konsepsiyasının əsas tərkib hissəsidir

Elbrus CƏFƏRLİ

Prezident İlham Əliyev: Biz bütün qüvvələri səfərbər edib ətraf mühitin çirklənməsi, ekoloji tarazlığın pozulmasına qarşı ciddi mübarizə aparmalıyıq

Son illərdə global ekoloji problemlərin artması bütün dünya dövlətlərini, bəşəriyyəti narahat edən əsas məsələyə çevrilib. Bütün ölkələr hazırda, başlıca diqqəti global ekoloji problemlərin aradan qaldırılmasına yönəldib. Qeyd edək ki, ötən əsrə müqayisədə XIX əsrdə ətraf mühit və ekologiya ilə bağlı vəziyyətin pisləşməsi müşayiət edilir və texnologiyaların çoxalması, Yer kürəsində əhalinin sayının artması və ətraf mühitə insan müdaxiləsi hallarının geniş vüsət alması burada böyük rol oynayır. Meşələrin və yaşıllıqların qırılması, atmosferdə istilik effekti yaradan toz və qazların toplanması nəticəsində balansın dəyişməsi, ozon təbəqəsində dəşiklərin yaranması, torpağın degradasiyası, suda, havada zərərli maddələrin toplanması, okean səviyyəsinin qalxması, flora və faunanın məhv edilməsi son nəticədə ekoloji tarazlığın pozulmasına və təbii fəlakətlərin sayının artmasına səbəb olmaqdadır. Bunların nəticəsidir ki, ekoloji bəlalar global xarakter alıb.

SON İKİ İLDƏ TƏBİİ FƏLAKƏTLƏRİN DÜNYA ÖLKƏLƏRİNƏ VURDUĞU ZİYANIN MƏBLƏĞİ 181 MİLYARD DOLLARI ÖTÜB

Ekoloji tədqiqatlarla məşğul olan alimlər və beynəlxalq hidrometeorologiya üzrə mütəxəssislər qarşıdakı illərdə daha global ekoloji fəsadların baş verəcəyini proqnozlaşdırırlar. Alimlər artıq global istiləşmə ilə yanaşı, soyuqlaşmanın ilkin təzahürlərinin özünü göstərməyə başladığını həyəcan signalı kimi bəyan edirlər. Onlar indiyədək dünyada müşahidə olunmayan mənfi temperaturaların qeydə alınacağını bildirirlər. Son illərdə, bütün ölkələrdə sel və daşqın, sunami, tayfun və digər təbii fəlakətlərin baş verməsi ekologiyaya ciddi zərərlərin dəyməsi ilə müşahidə olunur. Beynəlxalq Hidrometeorologiya Assosiasiyasının ekspertlərinin hesablamalarına görə, 2009-cu ilin yay mövsümündə aylıq yağıntıların miqdarı normadan nə az, nə çox, düz 28 dəfə çox olub.

BMT-nin Fəlakətlərin Azaldılması üzrə Strategiya Katibliyinin məlumatına görə, təkcə 2008-ci ildə baş vermiş təbii fəlakətlər nəticəsində dünyada 236 min nəfər həlak olub. Son iki ildə təbii fəlakətlərin vurduğu ziyanın məbləği təxminən 181 milyard dolları ötüb. İqlim dəyişmələri üzrə beynəlxalq ekspert, məşhur İngiltərə alimi James Lovelock bəyan edib ki, ekoloji problemlərin global miqyasda həlli üçün ciddi səylər göstərilməzsə, yaxın illərdə dünyanı böyük fəlakətlər gözləyir. Akademik bu qənaətdədir ki, yaxın onillikdə kəskin iqlim dəyişiklikləri-qlobal soyuqlaşmalar baş verəcək. Bu fəlakətin doğuracağı fəsadlar daha ağır olacaq. 1 milyard insan sel, daşqın, torpaq sürüşmələri, buz dağlarının dağılması, bataqlıqların yaranması, torpağın eroziyası, quraqlıq və aclıq təhlükəsinə məruz qalacaq. İnsanların başqa ərazilərə köçü başlayacaq, onlar üçün qaçqın düşərgələri qurulacaq.

QLOBAL İQLİM DƏYİŞİKLİKLƏRİ BƏŞƏRİYYƏT ÜÇÜN TERRORİZMDƏN DƏ DAĞIDICI OLA BİLƏR

Hidrometeoroloji tədqiqatlarla məşğul olan elmi mərkəzlərin mütəxəssislərinin fikrincə, yaxın illərdə ekoloji tarazlığın pozulması nəticəsində on minlərlə insan həyatını itirəcək. Alman alimləri də yaxın 20 ildə global istiləşmənin mütləq soyuqlaşma ilə əvəzlənəcəyini bildirirlər. Almaniyanın Leybins adına Dəniz Tədqiqatları İnstitutunun professoru Mocib Latif bildirib ki, soyuqlaşmanın ilkin təzahürləri artıq özünü göstərməyə başlayıb. Daşqınlar, sel fəlakətləri, aramsız yağışlar, tayfun, sunami və qara oxşar buz dənəciklərinin yağması, digər təbiət hadisələri bu global bəlanın ilkin signalıdır. Onun fikrincə, global iqlim dəyişiklikləri bəşəriyyət üçün terrorizmdən də dağidıcı ola bilər.

Hazırda, dünyada ekoloji tarazlığın pozulması insanların sağlamlığına öz mənfi fəsadlarını törətməkdə davam edir. Son illərdə insanlarda ürək-qan-damar, tiroid, xərçəng və digər xəstəliklərin sayı artmaqdadır. Statistika göstərir ki, hərbi təyinatlı məhsullardan və silahlardan istifadə global ekoloji problemlərin artmasına daha çox təsir göstərir. Dünya Səhiyyə Təşkilatının məlumatına görə, şiddətli münəqişə bölgələrində uşaqların qanındakı toksiki və radioloji elementlərin səviyyəsi normal insanların göstəricilərindən 3-4 dəfə çoxdur.

Əfqanıstan və İraqda isə radiasiyanın təhlükəlilik dərəcəsi elə bir həddə çatıb ki, mütəxəssislər yaxın illərdə bu ölkələrin əhalisinin hər 5 nəfərdən birinin xərçəng xəstəliyinə yoluxacağını xəbərdar edirlər.

AZƏRBAYCAN QLOBAL EKOLOJİ TƏHLÜKƏLƏRƏ QARŞI DAVAMLI TƏDBİRLƏR HƏYATA KEÇİRİR

Qlobal miqyaslı ekoloji problemləri milli səviyyədə qiymətləndirən Azərbaycan hökuməti ekoloji mühitin sağlamlaşdırılmasını dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri hesab edir və bu istiqamətdə davamlı tədbirlər görülməkdədir. Bu istiqamətdə beynəlxalq təşkilatlarla sıx əlaqələr qurulub və bu təmaslar genişləndirilməkdədir.

Ekoloji siyasət Azərbaycanın Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasının əsas tərkib hissələrindən biri hesab olunur. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 2003-cü il sentyabrın 8-də imzaladığı Sərəncama əsasən Azərbaycan Hökuməti ilə BMT-nin İnkişaf Proqramı arasında "Qlobal ekoloji problemlərin həlli məqsədilə imkanların artırılması üçün milli tələbatların qiymətləndirilməsi" layihəsinin icrasına başlanılıb. Həmin layihə çərçivəsində respublikamızda gözlənilən qlobal ekoloji təhlükələrin - biomüxtəlifliyin zəifləməsi, torpağın degradasiyası, istilik effekti yaradan qazların emissiyası ilə bağlı qlobal fəsadların təsirlərinin qarşısının alınması, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması və digər ekoloji tədbirlər həyata keçirilməkdədir.

Ötən müddət ərzində Azərbaycan hökuməti biomüxtəlifliyin bütün komponentləri üzrə sistemli işlər görüb. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin miqyasının genişləndirilməsi, milli parkların yaradılması, bütün bölgələrdə qoruq və yasaqlıqların təşkili, nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi olan vəhşi heyvan və yabanı bitki növlərinin qorunması sahəsində səmərəliliyin artırılması, Xəzər dənizinin ölkəmizə məxsus sektorunda heyvan və bitki növlərinin vəziyyəti, yayılması və mühafizəsi tədbirlərinin gücləndirilməsi intensiv xarakter alıb. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin (ETSN) və digər aidiyyəti orqanların birgə işləri nəticəsində torpaqların çirklənmədən mühafizəsi istiqamətində əhatəli tədbirlər görülüb. Təbii və antropogen təsirlər nəticəsində torpaqların çirklənməsinin, torpaqlara atılan və axıdılan tullantıların qarşısının alınması məqsədi ilə layihələr hazırlanıb, bu istiqamətdə məqsədyönlü işlər həyata keçirilib.

RESPUBLİKAMIZ EKOLOJİ TARAZLIĞIN QORUNMASI ÜÇÜN BÜTÜN QÜVVƏLƏRİ SƏFƏRBƏR EDİB

Azərbaycan hökuməti qlobal ekoloji problemlərin həlli ilə bağlı bütün beynəlxalq saziş və konvensiyalara qoşulub. Respublikamız ətraf mühit sahəsində 20 beynəlxalq konvensiyaya imza atıb. Azərbaycan, eyni zamanda, BMT-nin üç - İqlim dəyişiklikləri, Bioloji Müxtəliflik və Səhrələşmə üzrə Konvensiyalarına qoşularaq bu təhlükələrin aradan qaldırılması üçün tədbirlər planı hazırlayıb və bu istiqamətdə işlərin icrası son illər daha geniş vüsət alıb. Bu tədbirlərin kompleks şəkildə həyata keçirilməsi üçün müvafiq dövlət strukturlarının nümayəndələri layihənin icrasına cəlb olunub.

Bu sahədə sistemli tədbirlərin davamı kimi Prezident İlham Əliyevin 2005-ci ilin 11 aprel tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilən "BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına Azərbaycanın İkinci Milli Məlumatları üçün layihə təklifinin hazırlanması məqsədilə özünüqiymətləndirmə" layihəsinin həyata keçirilməsinə başlanılıb. Bu layihə istilik effekti yaradan qazların kadastrının hazırlanması sahəsində beynəlxalq təcrübənin respublikamızda tətbiqində mühüm rol oynayıb. Prezident İlham Əliyev qeyd edib ki, Azərbaycan dünyanın ayrılmaz bir hissəsidir. Ona görə dünyada baş verən ekoloji təzahürlər bizim ölkədən də yan keçmir: "Biz bütün qüvvələri səfərbər edib ətraf mühitin çirklənməsi, ekoloji tarazlığın pozulmasına qarşı ciddi mübarizə aparmalıyıq. Çünki yaşadığımız Yer kürəsinin gələcək taleyi, bütövlükdə bəşəriyyətin, mövcudluğu dünyada bu problemin müsbət yöndə həllindən çox asılıdır. Ümid edək ki, "Ekologiya ilində bu sahədə yeni uğurlar qazanılacaq və yaxın gələcəkdə Azərbaycanda təmiz ekoloji mühit formalaşacaq".

ERMƏNİSTANIN İŞĞAL ETDİYİ ƏRAZİLƏRDƏ "YAŞIL SOYQIRIM" TÖRƏTMƏSİ AZƏRBAYCANIN EKOLOGİYA İLƏ BAĞLI HƏYATA KEÇİRDİYİ STRATEGİYANIN ƏHƏTƏLİLİYİNƏ MANE OLUR

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin müvafiq Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı"nın həyata keçirilməsi də ekoloji tarazlığın bərpası sahəsində əhəmiyyətli dərəcədə rol oynayır. Ümumiyyətlə, ekoloji problemlərin həlli ilə bağlı icra olunan layihələr bu sahədə mühüm dönüşün yaranmasına səbəb olub.

Həyata keçirilən davamlı ekoloji siyasət artıq öz bəhrəsini verməkdədir. Bakı, Sumqayıt və digər iri şəhərlərdəki sənaye müəssisələrinin ətraf mühitə vurduğu zərərin qarşısının alınması üçün ən modern texnologiyaların quraşdırılması, yeni modul tipli sutəmizləyici qurğuların istifadəyə verilməsi, Abşeron yarımadasının sahilboyu ərazilərində bataqlaşmış sahələrin və çirkab gölməçələrin qurudulması, yaşıllaşdırma işlərinin geniş vüsət alması, bütün regionlarında qoruq və yasaqlıqların, zooloji parkların yaradılması, eyni zamanda, ölkəmizdə kənd təsərrüfatı və yeyinti sənayesində ekoloji təmiz məhsulun buraxılması ilə bağlı yeni layihələrin icrasına başlanılması respublikamızın qlobal ekoloji problemləri milli səviyyədə qiymətləndirərək kompleks addımlar atdığını təsdiqləyir. Bu istiqamətdə yüksək nəticələrin əldə olunduğunu şərtləndirmiş olur.

Prezident İlham Əliyevin 2010-cu ili ölkəmizdə "Ekologiya ili" elan etməsi isə ekologiya sahəsində davamlı inkişafın əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirmək, sistemli tədbirlər planını əhatə etmək və bu sahədə milli proqramların icrasını sürətləndirmək baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Onu da qeyd edək ki, Azərbaycanın 20 faiz torpaqlarını işğal etmiş Ermənistanın ölkəmizə məxsus zəngin təbii ehtiyatları mənimsəməsi, Dağlıq Qarabağ və digər işğal olunmuş ərazilərdə "yaşıl soyqırım" siyasəti yürütməsi, eləcə də, ətraf mühitə böyük zərər vurması, Azərbaycan hökumətinin ekologiya ilə bağlı həyata keçirdiyi strategiyanın əhatəliliyinə imkan vermir. Ermənilərin ətraf mühitlə vəhşicəsinə davranması respublikamızın milli ekoloji siyasətinin böyük miqyasda həyata keçirilməsinə mane olur.

Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun və Azərbaycan Mətbuat Şurasının keçirdiyi birgə müsabiqəyə təqdim etmək üçün.

Yeni Azərbaycan.-2010.-19 may.-№87.-S.7.

Bakı və Abşeron yarımadasında ekoloji durumun yaxşılaşdırılması vətəndaşların sağlamlığına xidmət edəcək

Rufik İSMAYILOV

Ölkə əhalisinin təqribən 40 faizi, sənaye potensialının isə 70 faizi Abşeron yarımadasında cəmləşdiyindən respublikamızda həlli vacib olan ekoloji problemlərin əksər hissəsi adıçəkilən ərazinin payına düşüb. Bu ekoloji problemləri yaradan əsas səbəblər uzun illər ərzində neft-qaz hasilatı, qazma işləri zamanı torpaqların neft və lay suları ilə çirkləndirilməsi, lay sularının idarə olunmaması səbəbindən neftlə çirklənmiş süni göllərin, gölməçələrin əmələ gəlməsi, neft emalı zamanı yaranan tullantıların ərazilərdə toplanması kimi hallardır. Bununla yanaşı, yarımadaqan kanalizasiya sistemlərinin vəziyyəti də ciddi narahatçılıq doğurur. Beləki, Bakı şəhəri ərazisində tullantı suları ilə birlikdə, neft məhsulları, asılı maddələr, sulfat birləşmələri, xlorid duzları, səthi aktiv maddələr, fenol və müxtəlif ağır metallar heç bir təmizlənmə işi aparılmadan dənizə, su hövzələrinə axıdılır. Bu isə Xəzər dənizinin həddən artıq çirklənməsi ilə müşayiət olunur. Atmosfer havasının çirklənməsi də regionda əsas ekoloji problem kimi özünü göstərməkdədir. Son illər əsasən köhnə avtomobillərin hesabına nəqliyyat vasitələrinin sayının artması, poliqonlarda tullantıların yandırılması səbəbindən havaya atılan zərərli maddələrin miqdarının çoxalması atmosfer havasını çirkləndirir ki, bu da ətraf mühit və insanların sağlamlığı üçün ciddi təhlükə yaradır. Lakin sadalananlar ekoloji problemlərin heç də hamısı deyil.

Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasının ən ciddi ekoloji problemi bərk tullantıların idarə olunması ilə bağlıdır. Əvvəlcədən qeyd edək ki, aparılmış son inventarizasiya nəticəsində hazırda yarımadaqan sahəsi 100 kv.m.-dən çox olan 138 qeyri-qanuni tullantı sahəsi, o cümlədən 3 qanuni məişət tullantıları poliqonu fəaliyyət göstərir. Ancaq təəssüf doğuracaq haldır ki, qeyri-qanuni zibilliklərdən, eləcə də rəsmi fəaliyyət göstərən 3 poliqondan heç də hamısı ekoloji norma və standartlara tam cavab vermir. Buna da səbəb onların əksəriyyətində ərazilərin hasara alınmaması, nəzarətin təşkil olunmaması, tullantılar boşaldıldıqdan sonra torpaq qatı ilə örtülərək basdırılmaması kimi hallardır. Bundan başqa, tullantıların daşındığı ərazilərin çoxunda çeşidlənmə aparılmadığından təhlükəli və bir sıra sənaye tullantıları da məişət tullantıları ilə birlikdə poliqonda yerləşdirilir ki, bu da öz növbəsində ekologiyamızın çirklənməsinə mənfi təsirini göstərir.

Məhz yuxarıda sadalanan çatışmazlıqların aradan qaldırılması, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 6 avqust 2008-ci il tarixində “Bakı şəhərində məişət tullantıları ilə bağlı idarəetmənin təkmilləşdirilməsi haqqında” sərəncam imzalayıb. Həmin sərəncamda qərara alınıb ki, Bakı şəhərində məişət tullantılarının yığılması, daşınması, yerləşdirilməsi və zərərsizləşdirilməsi sisteminin müasir standartlara cavab verən tərzdə qurulması və idarə edilməsi, bu prosesin mütəşəkkil qaydada həyata keçirilməsi, şəhərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və bu sahənin gələcəkdə mərhələlərlə bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə “Təmiz Şəhər” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti yaradılsın. Bununla yanaşı, Abşeron yarımadasındakı mövcud ekoloji problemlərin planlı surətdə həll edilməsi üçün ölkə başçısı tərəfindən 28 sentyabr 2006-cı il tarixində “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı” da təsdiq olunub. Bakı və Abşeron yarımadasının ekoloji durumunun sağlamlaşdırılmasına yönəlmiş bu tədbirlər planında ətraf mühitin mövcud vəziyyətinin bərpasını nəzərdə tutan bütün əsas fəaliyyət istiqamətləri öz əksini tapıb. Kompleks Tədbirlər Planında təsdiq olunmuş vəzifələr üzrə Abşeron yarımadasında məişət tullantılarının yığılması, daşınması, yerləşdirilməsi ilə bağlı məsələlərin həll olunması da önə çəkilib. Ona görə də 12 mart 2009-cu ildə dövlət qeydiyyatına alınan “Təmiz Şəhər” ASC məhz bu məsələlərin həlli istiqamətində geniş fəaliyyətə başlayıb.

İlk növbədə “Təmiz Şəhər” ASC tərəfindən Bərk Məişət Tullantılarının Yandırılması Zavodunun inşası və Bərk Məişət Tullantılarının Vahid İdarəçiliyinin təşkil edilməsi kimi iki mühüm layihənin reallaşdırılması istiqamətində işlər görülüb. Tullantıların yandırılması zavodunun tikilməsi üçün podratçı şirkətin seçilməsi ilə bağlı İqtisadi İnkişaf Nazirliyi tərəfindən açıq tender keçirilib. Tenderin qalibi olan Fransanın “CNİM” S.A. şirkəti ilə aparılan danışıqların yekunu olaraq, 15 dekabr 2008-ci il tarixdə “Bakı şəhərində bərk məişət tullantılarının yandırılması zavodu”nun layihələndirilməsi, tikintisi, istismarı və texniki xidmətlərin göstərilməsinə dair müqavilə imzalanıb. 346 milyon avroya başa gələcək bu zavod üçün Balaxanı qəsəbəsində 20 hektar ərazi ayrılıb. 20 illik istismarı nəzərdə tutulan və illik gücü 500 min ton təşkil edəcək Balaxanı bərk məişət tullantılarının yandırılması zavodunda hər biri 250 min ton olan 2 xətt, eyni zamanda elektrik enerjisini istehsal edən turbin quraşdırılacaq. Bununla da Qafqaz regionunda yeganə olan zibilyandırma zavodunda tullantıların yandırılması prosesi nəticəsində əldə ediləcək elektrik enerjisinin miqdarı ildə 231,5 mln KVt saat enerjiyə bərabər olacaq.

Ətraf mühitin çoxsəviyyəli mühafizəsi mexanizminə malik olan bu zavod Avropa Birliyinin və Azərbaycanın ətraf mühitin qorunmasına dair qoyduqları ən ciddi tələblərə uyğun şəkildə işləyəcək. Belə ki, yanma məhsulu olan qaz tüstüsü xüsusi filtrlərlə tutularaq ətraf mühiti çirkləndirməyəcək. Daha ağır və zərərsiz olan dib külü isə yol inşası üçün nəzərdə tutulmuş tikinti materiallarında istifadə olunacaq. Bundan əlavə, tullantının yandırılması zamanı soyutmaq üçün istifadə edilən təchizat suyu yalnız təmizləndikdən sonra çirkab sularına yönəldiləcək.

Dünya Bankı ilə Azərbaycan Respublikası Hökumətinin birgə həyata keçirdiyi “Abşeronun Ekoloji Bərpası Proqramı” çərçivəsində “Təmiz Şəhər” ASC tərəfindən reallaşdırılması nəzərdə tutulan “Bərk məişət tullantılarının kompleks idarəçiliyi” layihəsinin məqsədi isə bərk məişət tullantılarının yığılması və utilizəsinin davamlı, sistemli təşkili üçün aparılan islahata yardım etmək məqsədi daşıyır. Həcmi 41,5 milyon ABŞ dolları təşkil edən bu layihə 5 il müddətinə həyata keçiriləcək.

Qeyd edək ki, zavodun tikintisi ilə paralel olaraq, “Təmiz Şəhər” ASC tərəfindən Balaxanı poliqonunun ətraf mühitə mənfi təsirlərini azaltmaq məqsədilə, həmin ərazidə artıq bir sıra mühüm işlər görülüb. İlkən vəzifə kimi şəhəri tüstüyə qərq edən poliqon ərazisindəki yanğınların qarşısı tamamilə alınıb. Zərərsizləşdirmək üçün poliqona gətirilən bəzi tullantı növlərinə də məhdudiyyətlər qoyulub. Əraziyə daxil olan bütün tullantı daşıyan maşın və şəxslərin qeydiyyatı aparılıb, qəbul olunan tullantıların qeydiyyat sisteminin tətbiqi həyata keçirilib. Bununla yanaşı, ərazi sahəsinin hamarlanması və torpaqlanması, daxili yolların çəkilişi və bərpası, tullantıların yeni qəbuletmə meydançasının qurulması, xüsusi çeşidləmə sahəsinin yaradılması, mühafizə sisteminin qurulması, işçilərin bütün lazımı iş şəraiti və təhlükəsizlik təlimatlarının tələblərinə uyğun geyim və ləvazimatlarla təchizi, səyyar ofis binasının quraşdırılması işləri görülüb. Poliqonun ərazisinin tam hasarlanması işinin isə cari ilin sonuna kimi başa çatdırılması qərara alınıb.

Yuxarıda adıçəkilən layihələrin icrası ilə yanaşı tullantıların idarə edilməsi sistemini daha da təkmilləşdirmək və kompleks həllinə nail olmaq üçün “Təmiz Şəhər” ASC tərəfindən bir çox planlar da mövcuddur. Bunlardan biri təkrar emala yararlı materialların ümumi tullantı kütləsindən ayrılması və çeşidlənməsidir. Artıq Balaxanı poliqonunda ilkin əl ilə çeşidlənmə işi təşkil edilib və bu işə Balaxanı və qonşu qəsəbələrdə yaşayan yerli əhali cəlb olunub. “Təmiz Şəhər” ASC tərəfindən onlar bütün lazımı geyim, təhlükəsizlik vasitələri ilə də təmin edilib. Eyni zamanda bu prosesin iqtisadi və ekoloji səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə artıq illik 200 min ton gücə malik pilot yarım-avtomatik çeşidləmə xəttinin qurulması üçün texniki-iqtisadi əsaslandırmanın hazırlanmasına da başlanılıb. Yaxın zamanda bu xətti istismara veriləcək. Qeyd edək ki, gələcəkdə çeşidləmənin aparılması nəticəsində təkrar emal üçün yararlı olacaq kağız, şüşə, plastik, əlvan metal, dəmir və digər xammallar ayrılacaq. Bu da tullantıların ümumi həcmi azaltmaqla bərabər, ucuz xammal bazarının formalaşmasına da səbəb olacaq. Həmçinin ölkədə təkrar emal qurulması üçün də zəmin yaradılacaq, enerjiyə qənaət olunacaq və ən önəmli ətraf mühitə mənfi təsir azalacaq. Məsəl üçün deyə bilərik ki, çeşidləmə zamanı təkrar emala yararlı xammal ümumi kütlədən ayrılır, daha sonra yerdə qalan tullantılar yandırılmaq üçün zavoda göndərilir. Yanma nəticəsində tullantının kütləsi 3, həcmi 10 dəfə azalır. Həmçinin alüminiumun təkrar emalı nəticəsində 95 faiz enerji sərfiyyatının qarşısı alınır. Plastiklərin təkrar emalı zamanı isə 66 faiz enerji və neft məhsulu sərfiyyatına qənaət olunur. Bundan başqa 1 ton təkrar emal olunan kağız məhsulu sayəsində 17 ağacın kəsilməsinin qarşısı alınır.

Tullantıların idarə edilməsi üçün “Təmiz Şəhər” ASC tərəfindən həyata keçiriləcək layihələrdən biri də Balaxanı poliqonundan uzaqda yaşayan ərazi vahidlərində əmələ gələn bərk məişət tullantılarının daşınması, logistikasının təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə yükləmə-boşaltma stansiyalarının qurulmasıdır. Bunun nəticəsində tullantıların toplanması və daşınması sahəsində xidmət səviyyəsi yüksəlməklə yanaşı, şəhərdə mövcud tıxac problemi qismən həll ediləcək, nəqliyyat xərcləri azalacaq, yanacaq qənaət olunacaq, ətraf mühitə atılan zərərli qazların miqdarı azaldılacaqdır. Digər bir layihə Balaxanı poliqonunda yuma və dezinfeksiya məntəqələrinin qurulmasıdır. Bu layihə nəticəsində isə infeksiyon xəstəliklərin yayılmasının qarşısı alınacaq. Belə ki, hazırda Balaxanı poliqonuna tullantı maşınları vasitəsilə gündəlik min tonlarla tullantı daşınır. Yüklərini boşaldaraq, poliqonu tərk edən maşınlar sonradan demək olar ki, paytaxtımızın hər bir küçəsini, hər bir həyatını dolaşır. Bu isə ölkə ərazisində infeksiyon xəstəliklərin yayılmasına şərait yaradır. Cari ilin sonunadək tikilib təhvil veriləcək belə məntəqələr xəstəliklərin qarşısını almaqla yanaşı, şəhərin təmizliyini təmin edəcək, ekoloji tarazlığın qorunmasına səbəb olacaq.

Ümumiyyətlə, “Təmiz Şəhər” ASC tərəfindən yuxarıda qeyd olunan bütün tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində məişət tullantıları problemi əsasən həll olunacaq, Bakı və Abşeronda ekoloji vəziyyət daha da

yaxşılaşacaq, zərərli tullantılar səbəbindən içməli suya, ətraf mühitə və vətəndaşların sağlamlığına təhlükə törədən amillər aradan qaldırılacaqdır.

Yazı Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vəsitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun və Azərbaycan Mətbuat Şurasının jurnalistlər arasında keçirdiyi birgə müsabiqəyə təqdim olunur.

525-ci qəzet.-2010.-18 may.-№87.-S.5.

Ekoloji problemlər: bu gün həll etməsək, sabah gec olar!

Həyəcən təbilinin yerini çevik və təxirəsalınmaz tədbirlərə verməsinin vaxtı çoxdan çatıb

Ruhiyyə DAŞSALAHLI

Dünyanın gələcək inkişafı ilk növbədə ekoloji problemlərin necə həll olunmasından asılıdır. Bu da təsadüfi deyil. Dünya alimləri sübut edib ki, insanların sağlamlığına təsir göstərən amillər ilk növbədə ekologiya ilə bağlıdır. Son illər elə ölkəmizdə də bu amil xüsusilə diqqət mərkəzində saxlanılır. Hər bir problem ekologiya və qeyri-sağlam təbii mühitlə əlaqələndirilir. "Dədə-babalarımız da belə edib, ancaq niyə onlar sağlam olublar?" - sualının cavabında ən çox səslənən fikir belə olur: onda ekologiya təmiz idi. Bəs, ekologiyaya nə oldu? O, insanın yaranışından əsrlər sonra niyə bu qədər çirkəndi?

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Ekologiya və təbii mühit siyasəti şöbəsinin müdiri Rəsim Səttərzadənin fikrincə, bu proses dünya əhalisinin sayının artması ilə sürətlənməyə başlayıb. Əvvəllər təbiət ərazisi böyük, insanlar az olduğundan təbiət özünü bərpa edə bilirdi. Təbiətdən istifadə edən insan ona özünü bərpa üçün imkan yaratmadı və bu, məhz iqtisadiyyat vacibliyinə görə ekoloji mühitdən önə keçdiyi vaxtdan başladı. İnsanın həyat fəaliyyəti ilə təbiətin inkişaf prosesində baş verən ziddiyyətin nəticəsidir ki, dünya bu gün ekoloji təhlükəsizliyini düşünmək məcburiyyətindədir. Təbiətin bir parçası olan insan yaşamaqlıdır. Ancaq onun yaşaması təbiətin də inkişafını pozmamalıdır.

Bu səbəbdən, hər bir dövlət öz ekoloji siyasətini müəyyənləşdirərkən bu amili nəzərə alır. İnkişafın ekoloji baxımdan davamlı olmasını təmin etmək üçün iqtisadi fəaliyyət zamanı meydana çıxan ciddi ekoloji problemlərin aradan qaldırılması, onların ətraf mühitə mənfi təsirinin minimuma endirilməsi tələb olunur. Bu amil Azərbaycanda həyata keçirilən ekoloji siyasətin də prioritet istiqamətidir. Ekoloji cəhətdən təhlükəsiz mühitdə yaşamaq hər kəsin haqqıdır. Bu haqqı isə həm də biz özümüz qazanmalı və təmin etməliyik. Başqa sözlə, ekoloji təmiz mühitdə yaşamaq həm də özümüzə asılıdır.

EKOLOJİ BÖHRAN: DÜNYANIN VƏ BİZİM PROBLEMLƏRİMİZ

Dünya yalnız maliyyə böhranı içərisində deyil, həm də ciddi ekoloji böhran içərisindədir. Azərbaycan da daxil olmaqla, dünyanın bir çox ölkələrində subasmalar müşahidə olunmaqdadır. Meksikada neft dənizə axır və böyük bir ərazidə neft ləkələri əmələ gəlib. Tezliklə qarşısı alınmasa, ekoloji fəlakətə səbəb ola biləcək bu fakt nəinki Meksikanı, bütün dünyanı narahat edir.

Ölkəmizdə isə ekoloji problemlərin həlli istiqamətində ardıcıl və geniş miqyaslı tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Buna baxmayaraq, hələ də bir sıra həllini gözləyən problemlər var. Suyun, yerin təkinin, atmosfer havasının, flora və faunanın mühafizəsində, bərk tullantıların idarə edilməsində həlli vacib olan bu məsələlərin hansı daha əvvəl çözülməlidir?

Neft ölkəsi olan Azərbaycanın sırf bu üzdən qarşılaşdığı müəyyən problemlər var. Ölkəmizdə sürətlə inkişaf edən neft istehsalı illərdən bəri qalaqlanmış bir çox böyük problemlərə yol açıb. Neftin çıxarılması texnologiyası böyük bir ərazinin neftlə çirklənməsinə səbəb olub. Halbuki, bir hektar sahənin neftdən təmizlənməsi üçün milyonlarla vəsait tələb olunur. Neft də lazımdır, ancaq onun əldə edilməsi ekologiyaya ziyan vurmamalıdır. Odur ki, neft çıxarılmasında tətbiq olunan müasir texnologiyanın ekoloji cəhətdən təhlükəsizliyinə diqqət yetirilməsi tələb olunur.

Bərk tullantıların idarə olunması sahəsində də problemlər mövcuddur. Gözdən uzaq ərazilərdə tullantıların atılması və orada qalaqlanması, indiyədək tullantı poliqonunun və emal zavodunun olmaması bu sahədə problemi daha da gərginləşdirib. Hətta mövcud poliqonlarda da tullantıların zərərsizləşdirilməsi prosesi ətraf mühitə mənfi təsir göstərərək. Çünki seçilən mexanizm düzgün olmayıb. Zibilin qalaqlanması bir problem olubsa, onun təmizlənməsi də ikinci problemə çevrilib. Başqa sözlə desək, poliqonlardan zibilin təmizlənməsi prosesinin özü ekoloji cəhətdən təhlükə mənbəyi sayılıb.

Yaxud gündən-günə sayı artan avtomobillər, atmosfərə atılan zəhərli qazların miqdarının artması deməkdir. Atmosferin təhlükəsizliyi düşünülmədiyindən indiyə qədər sırf bu səbəbdən atmosfərə ciddi ziyan dəyib.

Ölkə əhalisinin böyük bir hissəsi - minlərlə kənd, yaşayış məntəqəsi uzun illər Kürün suyundan istifadə edib. Hansı ki, təmizlənmədən içilən həmin su böyük miqdarda zəhərli tullantılarla zəngin olub. Bu da insanların fəaliyyətinin nəticəsidir. Belə ki, tarixən insanlar suyun öz-özünü təmizləmə xüsusiyyətini nəzərə alaraq su

mənbələrindən hər cür, yəni tullantıların axıdılması üçün də, içmək üçün də istifadə edib. Lakin su, müəyyən həddə çirki təmizləmə gücünə malikdir. Normadan artıq qatılıq həddində olanda su təmizlənmir və beləliklə, təbiətin bir komponenti olan suyun təhlükəsizliyi nəinki təmin olunmur, hətta o özü təhlükə mənbəyinə çevrilir.

YAŞIL DÜNYA NAMİNƏ MİLYONLARLA AĞAC

İqtisadiyyatın inkişafı vacibdir. Lakin onun inkişafına ekoloji təhlükəsizliyə xidmət edən konsepsiyalar nəzərə alınmaqla nail olmaq lazımdır. Odur ki, strateji inkişaf proqram-larına mütləq ekoloji ekspertiza nöqtəyi-nəzərindən də baxılır.

Azərbaycanda ekoloji təhlükəsizliyə ciddi nəzarət olunmasına artıq bir neçə ildir başlanıb. Bunun məntiqi davamı kimi, 2010-cu il ölkəmizdə "Ekologiya ili" elan olunub. "Azərbaycanda "Ekologiya ili" - yaşıl dünya naminə" devizi ilə dünyada tanınan tədbirlər, əslində global ekoloji problemlərin həllinə, dünyada gedən yaşıl hərəkata töhfədir. Azərbaycanda gedən proses dünyada gərginləşmiş ətraf mühitə müsbət təsir edir.

Bu təsirin miqyası görülməli tədbirlərdən, atılan addımlardan, həyata keçirilən layihələrdən də aydın görünməkdədir. Azərbaycanda Prezident İlham Əliyevin 3 milyon ağac əkilməsi barədə göstərişi demək olar ki, yerinə yetirilib. Digər problem, neftlə çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsinə də başlanıb. Neftin çıxarılmasında müasir texnologiyaların tətbiqinə, yaşayış məntəqələrinin ərazisində kanalizasiya şəbəkələrinin qurulmasına start verilib. Ölkəmizdə içməli suyun qəbul olunmuş beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması prosesi davam edir. İçməli su mənbələrindən səmərəli istifadə olunması yolları, gələcəkdə dəniz suyunun da şirənləşdirilərək içməli su səviyyəsinə çatdırılması müzakirə olunur. Çirkab suların təmizlənərək yaşıllıqların suvarılmasında istifadəsini mümkünləşdirən texnologiya və başqa yeniliklər sürətlə tətbiq edilir.

POLİQONLARI BOŞALDAQ Kİ...

Azərbaycan Respublikasında yürüdülməli ekoloji siyasətin əsas məqsədi məhz budur: indiki və gələcək nəsillərin ehtiyaclarının təmin edilməsi naminə mövcud ekoloji sistemlərin, iqtisadi potensialın qorunması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə olunması ilə davamlı inkişafın təmin edilməsi. Başqa sözlə desək, iqtisadiyyatın inkişafına ekoloji təhlükəsizliyi təmin etməklə nail olmaq ekoloji siyasətin təməl prinsipidir. Ətraf mühitin mühafizəsinin gücləndirilməsi üçün aztullantılı, güclü və çoxşaxəli iqtisadi inkişaf təmin edilməli, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq təşkilatlar və inkişaf etməli ölkələrlə əlaqələr genişləndirilməlidir. Bunun üçün də, respublikamızda Avropa standartlarına uyğun qanunvericilik bazası yaradılıb, ətraf mühit üzrə Dövlət İdarəetmə Sistemi təkmilləşdirilib, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələr genişləndirilərək prioritet layihələrin icrasına başlanıb.

Ölkəmizdə aparılan ekoloji siyasət ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün iqtisadi və insan potensialının idarə olunmasının müasir üsullarından istifadəni vacib hesab edir. Bunun ən böyük nümunəsi "Təmiz şəhər" ASC-nin yaradılmasıdır. Müəssisənin təməlinin qoyulması ilə Balaxanı tullantı poliqonunda artıq ciddi işə başlanıb və bu, bərk tullantıların idarə edilməsi prosesində böyük dönüş deməkdir. Bu sahədə daha iki emal zavodunun layihəsi hazırlanıb. Şamaxı və Hacıqabulda tikilməsi nəzərdə tutulan həmin zavodların işə düşməsi bu istiqamətdə problemlərin yoluna qoyulmasında həlledici rol oynayacaq. Bundan başqa, 5 məişət poliqonunun yenidən qurulması, 100-dən artıq standartlara uyğun olmayan və ətraf mühiti zəhərləyən poliqonların ləğvi də nəzərdə tutulub ki, bütün bunlar tullantıların idarə edilməsində ən böyük problemlərin həllinə imkan verəcək.

TƏBİƏTLƏ DÜŞMƏN YOX, DOST OLAQ!!!

Dövlətimiz nəinki indiki, həm də gələcək nəsillərin rifahının yaxşılaşdırılmasını təmin edən, stimullaşdırıcı iqtisadi modellərin, texnologiyaların yaradılması və istifadəsinə üs-tünlük verir. Dünyada qəbul edilən və uğur qazanan təcrübənin tətbiqində tərəddüd etmir. Bu məqsədlə, BMT-nin İnsan İnkişafı Proqramı ilə birgə yeni layihənin həyata keçirilməsi ilə bağlı razılıq əldə olunub. Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə əldə olunan həmin layihə qışlaqların, yaylaqların və meşələrin davamlı idarə edilməsi ilə bağlıdır. Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseyn Bağirovun fikrincə, mövcud torpaqlar fermerlərə əsasən, icarə yolu ilə verilir. Fermerlər mal-qaranın sayını artırıdınca, otlaq sahələri daha çox degradasiyaya uğrayır. Bu işə nəticədə biomüxtəlifliyin inkişafına mane olur. Proses davam etsə, nəinki təbiətin məhvində, hətta onilliklər sonra ət istehsalının dayanmasına gətirib çıxara bilər. Halbuki, qışlaqların, yaylaqların və meşələrin idarə olunması ilə

bağlı beynəlxalq aləmdə qabaqcıl təcrübələr mövcuddur və onların Azərbaycanda tətbiqi dəyişikliyə səbəb ola bilər. Biomüxtəlifliyi qoru-maqla, yaylaq və qışlaqlarımızı düzgün idarə etməklə gələcək nəsillər üçün sağlam ekoloji mühit və təbii sərvətlər ehtiyatı təmin edə bilərik.

Bir sözlə, bu cür tədbirlərlə insanın həyat fəaliyyətini təmin edə biləcək ekosistemlərin və biomüxtəlifliyin təbii mühitinin olduğu kimi qorunub saxlanılmasına nail ola bilərik. Bunun üçün dövlət nəzarətini həyata keçirən qurumlar tərəfindən ətraf mühitin hər hansı komponentinin bərpa olunmayan dərəcədə pozulmasına səbəb ola biləcək fəaliyyətin qarşısının alınması məqsədi ilə reydlər keçirilir, monitorinqlər aparılır və onların təhlilləri aparılır. Milli Məclis tərəfindən qəbul olunmuş ətraf mühitlə bağlı bir sıra qanunlar bu sahədə mövcud olan boşluqların doldurulması üçün böyük imkanlar açsa da, hər il atmosfer havasının, yerin təkinin, suyun, biomüxtəlifliyin mühafizəsi qaydalarını pozan yüzlərlə fakt qeydə alınır. Təəssüf ki, hələ də nə cərimələrin, nə də məhkəmədə araşdırılan işlərin sayı azalmır. Demək, cəza tədbiri ilə heç nəyi həll etmək mümkün deyil. Bunun üçün hər bir fərdin özünün təbiət və ətraf mühitlə davranışına senzura tətbiq etməsi olduqca əhəmiyyətlidir. İnsan öz həyatını təbiətlə mübarizə şəraitində qurmamalı, əksinə, təbiətlə birgə yaşamağı öyrənməlidir.

Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun və Azərbaycan Mətbuat Şurasının keçirdiyi birgə müsabiqəyə təqdim etmək üçün.

Yeni Azərbaycan.-2010.-18 may.-№86.-S.7.

Beynəlxalq təşkilatlar Azərbaycanda ekologiya sahəsində görülən işləri dəstəkləyirlər

Fuad HÜSEYNZADƏ

ETSN-nin ətraf mühitin qorunmasına yönəldilmiş səmərəli və məqsədyönlü fəaliyyəti beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində uğurla davam etdirilir

Azərbaycan Respublikası son illər sosial və iqtisadi inkişaf sahələrində kifayət qədər nailiyyətlər əldə edib ki, bu da milli və beynəlxalq sənədlərdə öz əksini tapıb. Sosial və iqtisadi sahələrdəki nailiyyətlərin artmasının dayanıqlı olması ölkə tərəfindən əsas prioritet qismində qəbul edilib. İnkişafın davamlı olmasını təmin etmək üçün iqtisadi fəaliyyət zamanı meydana çıxan ciddi ekoloji problemləri aradan qaldırmaq, onların ətraf mühitə mənfi təsirinin minimuma endirilməsi tələb olunur. Müasir dövrdə yaranmış ekoloji durumu və sosial-iqtisadi vəziyyəti nəzərə alaraq respublikamızın ekoloji siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri də global ekoloji problemlər üzrə milli səviyyədə tələbatların qiymətləndirilməsi, həlli yollarının müəyyənləşdirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi, eləcə də milli potensial imkanlardan istifadə etməklə həyata keçirilməsinin təmin edilməsidir.

Ekoloji siyasətin həyata keçirilməsinin təzahürü kimi respublikamızda müasir qanunvericilik bazasının yaradılmasını, ətraf mühit üzrə dövlət idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsini, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi yolu ilə prioritet layihələrin tədricən realizə olunmasını qeyd etmək olar.

Azərbaycanın iştirak etdiyi təbiətdən istifadə və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə konvensiyalar, sazişlər, müqavilələr eyni zamanda milli ekoloji hüquqların mənbəyi və onun ayrılmaz hissəsi hesab olunurlar. Respublikamızın hər bir qanununda xüsusi fəsil və ya maddə vardır və orada bəyan edilir ki, əgər beynəlxalq müqavilələrdə milli qanunvericilikdən fərqli qaydalar nəzərdə tutulmuşdursa, bu zaman beynəlxalq sənədlərin qaydaları tətbiq edilir.

Beynəlxalq konvensiyalardan irəli gələn məsələlərin həllindən ötrü Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə əlaqələndirici dövlət və mərkəzi icra orqanı təyin edilir. Bu təşkilatlar konvensiyalar üzrə beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələr qurur, onların ölkə daxilində icrası ilə bağlı məsələlərin həllindən ötrü Nazirlər Kabinetinin qərarlarına uyğun fəaliyyəti təşkil edirlər. Konvensiyalardan irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsi ilə bağlı məsələlərin həlli adətən aidiyyəti üzrə müvafiq icra orqanları və ya konkret təşkilata həvalə olunur. Konvensiya və Protokolların bir çoxunun icra mexanizmlərinin faydalanma, beynəlxalq və regional layihələrdə, proqramlarda iştirak, güzəştli investisiyaların, kreditlərin ölkəyə cəlb edilməsi imkanları mövcuddur.

Milli Məclis tərəfindən qəbul olunmuş ətraf mühitlə bağlı bir sıra qanunlar, o cümlədən Milli Məclisin ratifikasiya etdiyi ekoloji beynəlxalq konvensiyalar bu sahədə mövcud olan boşluqların doldurulması üçün böyük imkanlar açır. Eyni zamanda mövcud problemlərin həll edilməsi üçün Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi(ETSN) tərəfindən beynəlxalq təşkilatlarla, donor ölkələrlə əlaqələrin genişləndirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Belə ki, BMT-nin İnkişaf, Ətraf Mühit, Sənayenin İnkişafı proqramları, NATO, ATƏT, Qlobal Ekoloji Fond, Avropa İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf təşkilatı, İqtisadi Əməkdaşlıq təşkilatı, Dünya Bankı, Asiya bankı, Ümumdünya Vəhşi Təbiət fondu və s. təşkilatlarla əməkdaşlıq davam etdirilir. Bununla bərabər müvafiq sazişlər əsasında inkişaf etmiş ölkələrlə iki tərəfli əməkdaşlıqlar qurulur. Azərbaycan ekoloji problemlərin həlli ilə bağlı 20-dən çox beynəlxalq konvensiyalara qoşulub və bu istiqamətdə işlər davam etdirilməkdədir.

TİM layihələrinin həyata keçirilməsi istiqamətində işlər davam etdirilir

Hazırda bütün dünyada iqlim dəyişiklikləri məsələsi bəşəri bir problem olaraq aktual müzakirə edilir. Bu problemin həll edilməsi üçün 1992-ci ildə dünyanın 150 ölkəsi tərəfindən BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyası imzalanıb. Konvensiyanın məqsədi atmosferdə istilik effekti yaradan qazların konsentrasiyasını stabilləşdirməkdən ibarətdir. İqlim dəyişmələri sahəsində konkret əməli tədbirlərin görülməsi məqsədi ilə Dünya birliyi ölkələri tərəfindən 1997-ci ildə Kioto Protokolu qəbul olunub. Azərbaycan Kioto Protokolunu 2000-ci ildə ratifikasiya edib. 2005-ci ildə ETSN İqlim Dəyişmələri üzrə Kioto Protokolunun Təmiz İnkişaf Mexanizmi layihələrinin həyata keçirilməsi üzrə milli səlahiyyətli orqan kimi müəyyən edilib.

Qeyd edək ki, Təmiz İnkişaf Mexanizmi layihələri Azərbaycan iqtisadiyyatının geniş spektrini əhatə edir. Energetika sahəsində enerji səmərəliliyi və yanacağa qənaət, neft və qaz çıxarma sahəsində səmt qazlarının

yığılması, böyük şəhərlərdə bərk məişət tullantılardan metanın yığılması, alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən (əsasən külək enerjisi) istifadə, meşəsalma və meşələrin bərpası, böyük fermer təsərrüfatlarında peyindən ayrılan metan qazının yığılaraq istifadə olunması və s. layihələr TİM çərçivəsində həyata keçirilə bilən layihələrdəndir. Adı çəkilən layihələrdə karbon qazının azaldılması üçün böyük potensial vardır.

ETSN 2005-ci ildə İqlim Dəyişmələri üzrə Kioto Protokolunun TİM layihələrinin həyata keçirilməsi üzrə milli səlahiyyətli orqan təyin edildikdən sonra bu sahədə işlər daha da canlanıb. Bir çox xarici dövlətlər, özəl şirkətlər, banklar və firmalar TİM çərçivəsində layihələrin işlənməsi məqsədi ilə nazirliyə müraciət edib. Hazırda Azərbaycanda Təmiz İnkişaf Mexanizmi çərçivəsində bir sıra layihələrin sənədləşdirilməsinə başlanıb. Bunların içərisində “Az.DRES” istilik stansiyasının yenidən qurulması”, “Günəşli” neft yatağından aşağı təzyiqli qazın yığılması”, “Bakı şəhərində tullantılardan metan qazının alınması” kimi iri həcmli layihələr vardır.

Artıq nazirlik TİM layihələrinə baxılması qaydalarını hazırlayıb və təsdiq edib. TİM üzrə alınacaq Sertifikatlaşdırılmış Tullantı Azalmalarının idarə edilməsi sahəsində bir sıra qanun layihələri baxılmaq üçün Nazirlər Kabinetinə təqdim edilib. TİM layihələrinin həyata keçirilməsi istiqamətində işlər bu gün də davam etdirilir.

Qabaqcıl beynəlxalq təcrübələrə ehtiyac var

ETSN tərəfindən məişət tullantıları, “Milli biotəhlükəsizlik”, meşələrin qorunması, Xəzərin təmizlənməsi, çayların birgə idarə olunması, torpaqların davamlı idarə olunması, ekoloji maarifləndirmə və s. layihələr də həyata keçirilib. Ümumi olaraq ETSN-nin həyata keçirdiyi belə layihələrin sayı 40-dan çoxdur.

ETSN-dən aldığımız məlumata görə, 2009-cu ilin iyun ayında “Azərbaycan və Latviya hökumətləri arasında ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığa dair saziş” imzalanıb. Bundan əlavə, 2009-cu ilin 17 iyulunda ETSN ilə Almaniya Federativ Respublikasının Texniki Əməkdaşlıq Təşkilatı (GTZ) arasında “Təbii sərvətlərin davamlı idarə olunması sahəsində əməkdaşlıq” haqqında anlaşma memorandumu imzalanıb.

Eyni zamanda, “Azərbaycan Respublikası ETSN və Koreya Respublikası Ətraf Mühit Sənayesi və Texnologiyalar İnstitutu arasında Azərbaycanda Ətraf Mühitin İdarə Edilməsi üzrə Baş Planın hazırlanmasına dair Anlaşma Memorandumu” 2009-cu ilin sentyabrın 14-də Bakı şəhərində, 2009-cu il 16 sentyabr tarixində isə Seul şəhərində imzalanıb.

Həmçinin Azərbaycan və Suriya arasında ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi məqsədilə ETSN və Suriyanın Ətraf Mühit Məsələləri Nazirliyi arasında ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu” imzalanmaq üçün müvafiq dövlətdaxili prosedurlardan keçmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinə təqdim edilib.

Hazırda ETSN-nin ətraf mühitin qorunmasına yönəldilmiş səmərəli və məqsədyönlü fəaliyyəti beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində uğurla davam etdirilir. Yeri gəlmişkən, ETSN BMT-nin İnsan İnkişafı Proqramı ilə birgə qışlaqların, yaylaqların və meşələrin idarə edilməsi ilə bağlı layihə həyata keçirəcək. Mayın 15-də bununla bağlı nazirlikdə mətbuat konfransı keçirilib. Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseyn Bağirov bildirib ki, Azərbaycanın ərazisinin 12 faizi meşə fondu, 56 faizi dövlət ehtiyat fondudur. Bu torpaqların əsasən icarə ilə fermerlərə verildiyini deyən nazir Azərbaycanda yarımköçəri maldarlığın mövcud olduğunu, heyvanların yayda dağlara, qışda isə qışlaqlara aparıldığını vurğulayıb.

H. Bağirov həmçinin bildirib ki, qışlaqların, yaylaqların və meşələrin idarə olunması ilə bağlı beynəlxalq aləmdə qabaqcıl təcrübələr mövcuddur və Azərbaycanın bununla bağlı layihələrə ehtiyacı var.

Tədbirdə çıxış edən BMT-nin İnkişaf Proqramının Azərbaycan nümayəndəliyinin direktoru səlahiyyətlərini icra edən Nura Həmlacı 1 ildən sonra başlanacaq layihənin pilot olaraq bir neçə ərazidə həyata keçiriləcəyini, layihənin nəticələri özünü doğruldarsa, tədbirlərin digər ərazilərdə də tətbiq olunacağını bildirib. O, həmçinin qeyd edib ki, maldarlıq və qoyunçuluqla məşğul olan fermerlər bu fəaliyyətlə mütəmadi məşğul olmaq istəyirlərsə, o zaman bu layihənin icrasına dəstək olmalıdırlar. “Otlaq və meşə sahələrinin davamlı idarə olunması” layihəsi torpaqların degradasiyaya uğramasının və çox istifadə olunmasının qarşısının alınmasına, meşə, yaylaq, qışlaq torpaqlarının səmərəli idarə olunmasına imkan verəcək.

Proqramın eksperti Cefri Qriffin isə bildirib ki, onlar Azərbaycan tərəfini lazımi avadanlıq və proqramlarla təmin edəcək, müxtəlif ölkələrdə əldə olunmuş qabaqcıl təcrübəni Azərbaycana gətirəcəklər. Həmçinin o, layihənin meşə və otlaqların təbii sağlamlığının qorunması və bərpasına, otlaqların həddən artıq istifadə olunmasının və torpaq eroziyasının qarşısının alınmasına kömək edəcəyini vurğulayıb.

BMT-nin təmsilçiləri son illər Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı bir sıra tədbirlər görüldüyünü və BMT-nin bunu dəstəklədiyini deyib.

Ekoloji problemlərin həlli üçün uzunmüddətli layihələr həyata keçirilir

Məlumdur ki, ölkəmizdə atmosfərə atılan tullantıların başlıca mənbələrindən biri də neft-qaz sənayesidir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (ARDNŞ) də bir neçə ildir ki, Kioto protokolu üzrə TİM çərçivəsində həyata keçirilən layihələrə qoşulub. ARDNŞ-dən "Paritet"ə bildirilib, şirkət hər il öz müəssisələrində atmosfərə atılan zərərli qazların mənbələrini inventarlaşdırır.

2008-ci ildən etibarən ARDNŞ Dünya Bankının Qlobal qaz yandırılmasının azaldılması üzrə Əməkdaşlıq Təşkilatının fəal tərəfdaşlarından biridir. 2010-cu ildə və qarşıdakı illərdə bu istiqamətdə fəaliyyətin daha da genişləndirilməsi nəzərdə tutulur. Belə ki, bu il "Günəşli" yatağında sıxıcı kompressor stansiyalarının gücünün artırılması, yeni boru kəmərlərinin çəkilməsi və başqa tədbirlər nəticəsində havaya atılan aşağı təzyiqli qazın bütünlüklə yığılıb sistemə təhvil verilməsi təmin olunacaq. Bu da havaya atılan 1 milyard kubmetr qazın yığılması deməkdir. Eyni zamanda, şirkət tərəfindən avtomobil nəqliyyatı vasitələrindən atmosfərə atılmalara nəzarət məqsədi ilə Bakı şəhərinin Səbail, Sabuncu və Suraxanı rayonları ərazisində 3 ekoloji ölçmə məntəqəsi yaradılıb.

Eyni zamanda Almaniyanın İqtisadi tədqiqat institutu ilə birgə "İqlim dəyişmələri sahəsində ARDNŞ-nin strategiyasının inkişaf etdirilməsi" planı hazırlanır. Görülmüş tədbirlər nəticəsində 2006-cı ildə 42 mln m³, 2007-ci ildə 17,6 mln m³ və 2008-ci ildə 191 mln m³ səmt qazının atmosfərə atılan həcmi azaldılıb.

Bundan başqa ARDNŞ tərəfindən Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Asiya İnkişaf Bankı, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası, Dünya bankı (DB), Qlobal Ekoloji Fond və başqa maliyyə və ətraf mühit təşkilatları ilə böhran səviyyəsində olan ekoloji problemlərin həlli üçün uzunmüddətli maliyyə və qrant layihələri həyata keçirilir.

Müasir dövrdə dünya birliyi ölkələrinin iqtisadi və siyasi münasibətlərində enerji təminatı və enerji daşıyıcılarından düzgün istifadə olunması problemləri ciddi rol oynayır. Durmadan artan neft-qaz hasilatı və onunla əlaqədar sənaye sahələrinin dinamik inkişafı planetimizdə ətraf mühitə mənfi təsirlərin artmasına, ekoloji tarazlığın pozulmasına səbəb olan başlıca amillərə çevrilmişdir. Buna görə də ekoloji məsələlərin həlli istiqamətində beynəlxalq qanunvericiliklərdən irəli gələn vəzifələrə ciddi yanaşmalı və ölkəmizdə onların tələblərinə riayət olunması təmin edilməlidir.

P.S. Bu yazı Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun və Azərbaycan Mətbuat Şurasının keçirdiyi birgə müsabiqəyə təqdim etmək üçündür.

Paritet.-2010.-18-19 may.-№49.-S.9.

Qlobal iqlim dəyişikliyi planetimiz üçün təhlükə yaradır

Eldar Hüseynov,

ADAU-nun Ekologiya və meşə mühəndisliyi kafedrasının müəllimi,
beynəlxalq ekologiya doktoru və professoru,
Ekologiya Mükafatı Laureatı

Bəşəriyyətin inkişafının bütün dövrlərində insanlar təbii sərvətlərdən öz sosial tələbatlarını təmin etmək məqsədilə istifadə etmiş və onlardan lazımınca bəhrələnmişlər. Lakin həm insanın antropogen fəaliyyəti, həm də təbii fəlakətlər nəticəsində Yer, onun atmosfer və hidrosfer təbəqələri tullantılarla həddindən çox çirklənmiş və ekoloji tarazlığın normal ahəngi tamamilə pozulmuşdur. Dünyanın, o cümlədən respublikamızın torpaq ehtiyatları eroziyaya uğradığına və şoranlaşdığına görə onun xeyli hissəsi yararsız hala düşmüş və məhsuldarlığını itirmişdir.

Su ehtiyatları da öz normal ekoloji durumunu itirərək onun bioloji müxtəlifliyi zəifləmiş, bəzi planktonların isə nəslə kəsilməmişdir. Sənaye, kənd təsərrüfatı müəssisələri, dünya müharibələri, nüvə-raket sınaqları, kosmosda aparılan elmi tədqiqatlar, nəqliyyat vasitələri, terrorçuluq aksiyaları, eləcə də planetimizdə baş verən təbii fəlakətlər Yer təbəqəsi, dünya okeanı (bütün okean, dəniz, göl və çayların məcmuu) ilə yanaşı həm də Yerin atmosferini zəhərli, zərərli qazlarla (karbon, azot, kükürd oksidləri) çirkləndirərək onlarda çox ciddi ekoloji fəsadlar törətmişdir. Həmin neqativ fəsadların yaranmasında ənənəvi-klassik yanar yanacaq növlərindən (neft, onun məhsulları, qaz, daş, kömür, oduncaq və s.) XIX-XX əsrlərdə maksimum istifadə olunması çox mühüm rol oynamış və qlobal iqlim dəyişmələri, parnik-istilik effekti, ozon təbəqəsinindeşilməsi və pəncərənin (dairənin) əmələ gəlməsi, turşulu yağışların peyda olması ilə nəticələnmişdir. Qeyd olunan ekoloji fəsadlar isə hazırda bəşəriyyət üçün olduqca qorxulu təhlükə mənbəyinə çevrilmişdir.

XX əsrdə atmosferdə karbon qazının (CO₂) konsentrasiyası 13%, toz bulanması 20% artmış, Yer səthinin işıqlanması isə 10% azalmışdır. Hər il klassik yanar yanacaqlardan müxtəlif məqsədlərlə istifadə olunması nəticəsində Yer atmosferinə 20 milyard ton CO₂ qarışır, havada karbon qazının miqdarı 0,5, metan - 0,9, azot oksidləri - 0,25, hallogenlər isə 4% normadan artıq olur. Həmin qazların təsirindən yaranan parnik effekti qlobal iqlim dəyişmələri ilə müşayiət olunduğu üçün havanın orta illik temperaturu 0,8-10C, Arktika, Qrenlandiya və Antarktika yarımadasında isə 2-2,50C artmışdır. Havanın temperatur tərəddüdü və iqlim dəyişmələrinin bu sürətlə dinamik inkişaf etdiyi təqdirdə həmin göstəricinin yaxın gələcəkdə 60C olacağı gözlənilir.

Böyük və çox ciddi narahatlıq törədən odur ki, Yer kürəsində gündən-günə əhatə və təsir dairəsi genişlənən qlobal iqlim dəyişkənliyi planetimizin mövcud buzlaqlarının əriməsi təhlükəsini yaradır. Həmin buzlaqlar planetimizdə hava cərəyanının tənzimlənməsində, iqlim və onun amillərinin formalaşmasında, eləcə də biosferin və ekosistemlərin homeostazının (sabitliyinin) təmin olunmasında və şirin su ehtiyatının toplanmasında (dünyanın şirin su ehtiyatının 90%-i, planetin buzlaqlarının isə 85%-i məhz Antarktida materikində toplanıb) misilsiz, planetar və bəşəri əhəmiyyət kəsb edir. 1945-ci ildən indiyədək olan müddət ərzində Antarktika yarımadasında orta illik temperaturun 2,50C artması nəticəsində buzlağın əriməsi pinqvinlərin populyasiyasının 33% azalmasına səbəb olmuş, 1980-ci ilə nisbətən 2007-ci ildə buzlaq sahə 40%-ə qədər azalmışdır. Antarktida materikindən, həm də Antarktika yarımadasındakı buzlaqlardan iri aysberqlərin qoparaq ayrılması məhz qlobal istiləşmənin təsirindən baş vermişdir. Antarktidanın qərb buzlaqlarından 1,5 milyon il əvvəl Vilkins (sahəsi 570km²) və 2002-ci ildə Larsen (sahəsi 5,5 min km²) aysberqlərinin təbii buzlaqdan ayrılması və sürətlə əriməsi ən mühüm təbii ekoloji fəlakət sayılır.

Qlobal istiləşmədə bəzi başqa amillər (Günəşdə baş verən partlayışlar, radiasiya fonu, Yerin maqnit sahəsinin və xəyali oxunun, Yerlə Günəş arasındakı məsafənin dəyişilməsi, zəlzələ və vulkan püskürmələri və s.) iştirak etsə də, bu prosesdə aparıcı amil parnik effektidir. Alimlərin fikrincə, Antarktida materikinə buz təbəqəsinin tamamilə əriməsi havanın temperaturunun indikindən 80C artıq olması ilə nəticələnər, Yerdə iqlimin kontinentallaşması yaranar və ətraf mühitin biotik (canlı) aləminin mövcudluğu üçün qarşısınıalmaz böhran və fəlakətlər yaranar, bəşəriyyət məhv olma təhlükəsi ilə üzləşər. Dünyanın buz təbəqəsinin indiki sürətlə əriməsi nəticəsində Yer kürəsində suyun səviyyəsinin XXI əsrin ortalarına qədər 0,5-1 m, sonunda isə 2 m-dən çox artacağı və planetimizin ərazisinin bir hissəsinin su altında qalacağı gözlənilir. Prosesin bu cür geniş vüsət alması və onun tezliklə qarşısının alınmadığı təqdirdə buzlaqların tamamilə əriməsi nəticəsində suyun səviyyəsinin 80-90 m qalxması təhlükəsi gözlənilir. Ona görə də buzlaqların hamısının qlobal iqlim dəyişkənliyinin təsirindən qorunması, atmosferin parnik effekti yaradan qazlarla çirklənməsinin qarşısının alınması artıq bütün ölkələr, bəşəriyyət üçün beynəlxalq və planetar əhəmiyyətli məsələ kimi qarşıya qoyulur.

Antarktida planetimizdə mövcud olan materiklərdən ən hündürü (hündürlüyü- 20-40 m, sahəsi 52,5 milyon/km², ümumi həcmi- 24 milyon/km³) və soyuğu olmaqla onun buzlaqlarının altında plankton, xüsusilə su yosunları, şibyələr və mineral duzlarla zəngin olan 140 göl vardır. Antarktida buzlaqlarında həm də dünyanın nadir bioloji inciləri sayılan su heyvanları, 100 milyondan artıq müxtəlif növə mənsub olan quşlar (ən çox isə Adel pinqvinləri), balinalar, suitilər, kalmarlar, osminoqlar və s. yaşamaqla onun daimi sakinləridir. Hazırda Antarktidada 80 min dəniz pişiyi, 200 min dəniz fili, 15 min suiti, 220 min Ross suitiləri, 730 min Ueddell suitiləri, 10-a qədər balina növləri, eləcə də xeyli dəniz bəbirləri və xərçəngyeyənlər yaşayır. Burada yaşayan nadir balina növlərinə göy balina, donqar, sinval, kaşatka, kaşalot, finval və s. aid olmaqla onların ən nəhəngi mavi balınadır (uzunluğu 30 m, çəkisi 160 ton). Əfsuslar olsun ki, onlar əvvəllər bütün okean və açıq dənizlərdə yaşadığı halda hazırda yalnız Antarktida sularında məskunlaşmışlar və get-gedə sayları ildən-ilə sürətlə azalmağa başlayıb. Bu isə dünyanın bioloji müxtəlifliyi üçün olduqca acınacaqlı və arzuolunmaz haldır. Alimlər son zamanlar müəyyən etmişlər ki, Antarktidada indiyədək heç bir ekoloji təsnifata və elmə məlum olmayan 70-ə qədər yeni bioloji növ yaşayır. Əlbəttə, təbiətin bu cür qiymətli, nadir incilərini parnik effekti törədən qazlara qurban vermək olmaz və bu yolverilməz haldır. Yer kürəsinin həmin təbii planetar və bəşəri əhəmiyyətli soyuducusunun əriməsinin, çoxlu sayda buz dağlarının (aysberqlərin) qopub ayrılmasının qarşısının alınmasının ən ümdə yolu birinci növbədə qlobal istiləşmənin və iqlim dəyişkənliyinin, xüsusilə parnik effekti yaranmasının əsas səbəbi olan yanar yanacaqların istifadəsi zamanı atmosfərə atılan qazların konsentrasiyasının minimal səviyyəyə çatdırılması üçün müvafiq mübarizə tədbirlərinin görülməsidir. Əks təqdirdə parnik effekti yaradan qazların təsirindən planetimizin təbii soyuducusu sayılan Antarktidanın və digər buzlaqların əriməsi geniş vüsət alacaq və bəşəriyyətin mövcudluğu sual altına düşəcəkdir. Buna görə də bu prosesin qarşısının alınması bütün dünya ölkələri rəhbərlərini, alimləri, ictimaiyyəti, nüfuzlu beynəlxalq təşkilatları ciddi narahat etməli və hamı bəşəriyyət və onun gələcəyi üçün ən təhlükəli ekoloji böhranlar, onların ağır fəsadlar törədən qlobal istiləşmə, iqlim dəyişmələri ilə mübarizəyə qoşulmalıdır. Bu, günün ən planetar əhəmiyyətli, vacib və prioritet tələbidir.

Buzlaqların, xüsusilə Antarktidanın ekoloji durumunun zəifləməsi və pozulması bəşəri əhəmiyyət kəsb edir. Çünki buzlaqlarda insan üçün çox vacib olan bioloji amillər və böyük mineral xammal ehtiyatları vardır. Antarktida materikində bəşəriyyətin gələcəyi üçün çox vacib zəngin mineral xammal ehtiyatı - daş kömür, qurğuşun, molibden, mis, sink, dəmir filizi, qrafit, şelf (sahilyanı) zonalarının təbii çökmə süxurlarında isə qaz və neft yataqları mövcuddur. Yer kürəsinin buzlaqları, xüsusilə Antarktida qitəsi ozon təbəqəsində baş verən pozulmaların, iqlim dəyişmələrinin və onun tənzimlənməsi üçün elmi-tədqiqat işləri və eksperimentlərin aparılması, ümumilikdə isə planetimizin hazırkı və gələcək iqlim xəritəsinin öyrənilməsində olduqca böyük əhəmiyyətə malikdir. Hazırda Ay, Mars və başqa planetlərdə gedən prosesləri öyrənmək üçün Antarktidada quraşdırılan kosmik cihazlar və texnologiyalar elmi sınaqdan keçirilir və bu sahəyə xüsusi önəmli yer verilir. Bu baxımdan respublikamızın tarixində ilk dəfə olaraq Azərbaycan-Antarktida ekspedisiyasının 2008-ci il dekabrın 24-də və 2009-cu il yanvarın 11-də Cənub Qütbünə tarixi səyahəti bütün dünya alimləri üçün nümunə və örnək olmalı, bütün xalqımız isə bununla fəxr etməlidir. Ekspedisiya 2009-cu il yanvarın 11-də ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseynqulu Bağırovun rəhbərliyi ilə Antarktidanın 5140 metr hündürlüyə malik olan Elsuort buz dağının Vinson massivinin (dağ silsiləsinin) pik nöqtəsinə qalxaraq respublikamızın milli bayrağını, ulu öndər Heydər Əliyevin və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin bərelyeflərini əvvəlcə orada, sonra isə 2009-cu il yanvarın 25-də Cənub Qütbündə ucaldılar. Onlar olduqca əlverişsiz və ekstremal mühitdə və hava şəraitində (-550C temperaturda) 500-dən çox meteoroloji müşahidələr aparmaqla xeyli miqdarda süxur və mineral nümunələri toplayaraq kameral və digər müasir analizlər vasitəsilə Cənub Qütbünün geoloji quruluşu, tektonikası, maqmatizmi barədə yeni müfəssəl məlumatlar əldə etmişlər. Bu aksiya bütün İslam və türk ölkələrindən Cənub Qütbünə olan ilk səyahət və yürüş idi. Bütün dünya ölkələrinin alimləri Azərbaycan ekspedisiya qrupunun bu tarixi, planetar əhəmiyyətli təşəbbüsünə qoşulmalı və öz elmi-praktiki töhfəsini verməlidir.

Məqalə AZADİNFÖRM İA-nın Prezident yanında KİV-in İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun yardımı ilə həyata keçirdiyi “KİV-də ekoloji maarifçiliyin dəstəklənməsi” layihəsi çərçivəsində dərc olunur.

Palitra.-2010.-18 may.-№52.-S.11.

ARDNŞ ekoloji tədbirləri davam etdirir

Azər ƏLİYEV,
ARDNŞ-in Ekologiya İdarəsinin rəisi

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 sentyabr 2006-cı il tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı" fəaliyyət proqramına uyğun olaraq ARDNŞ-in Ekologiya idarəsi öz fəaliyyətini ARDNŞ daxilində ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlərin yerinə yetirilməsi yönündə qurmuşdur. İdarə ARDNŞ-in müxtəlif müəssisələri tərəfindən neft-qaz hasilatı və emalı prosesində layihələrin icra olunmasında ekoloji tədqiqat, ekoloji təhlükəsizlik tələblərinə riayət olunması, ekoloji monitoring və tullantıların idarə olunması prosesində iştirak edir.

ARDNŞ-in prezidenti tərəfindən "Ekoloji Siyasət" sənədi təsdiq olunmuş, sənəddə yeni fəaliyyət sahələrində ətraf mühitin ilkin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və ona neqativ təsirlərin minimuma endirilməsini təmin etmək məqsədilə "sıfır tullantı" prinsipinə əməl edilməsi əks etdirilmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin "Bir hadisənin baş verməsinin qarşısını almaq o hadisə baş verəndən sonra onun nəticələrini aradan götürməkdən daha asandır" fikri biz ekologlar üçün də bir proqrama çevrilmişdir. Ekoloji riskləri qiymətləndirmək, onun başvermə ehtimalını azaltmaq, çirklənmənin qarşısını almaq bizim üçün ən vacib məsələ hesab edilir.

Ekoloji tədbirlərin həyata keçirilməsi prioritet məsələ olduğundan Nazirlər Kabinetinin 2009-cu ilin doqquz ayının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına dair iclasında respublika Prezidenti möhtərəm İlham Əliyev 2010-cu ili Azərbaycanda "Ekologiya ili" elan etmiş, 2010-cu ilin Azərbaycan tarixində nəinki "Ekologiya ili" kimi qalacağını, hətta Azərbaycan tarixinə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün dönüş ili kimi yazılacağını bildirmişdir.

Hazırda idarəmiz tərəfindən bu istiqamətdə mühüm işlər görülür.

Ətraf mühitin sağlamlaşdırılması məqsədilə mədən ərazilərində neft və neft məhsulları ilə çirklənmiş 300 hektar torpaq sahəsi rekultivasiya olunmuşdur. Hazırda rekultivasiya işləri tamamlanmış ərazilərdə reabilitasiya, bioremediasiya və fitoremediasiya işləri davam etdirilir. Bibiheybət NQÇİ-nin, Balaxanıneft NQÇİ-nin ərazilərində, Muradxanlı yatağında, "Azgəneft" MMC-nin, "Suraxanı Oyl" Opereyşn Kompani S.A." şirkətinin, "Abşeron Operating Company" filialı çirklənmiş torpaqların re-kultivasiyası işlərini davam etdirir.

2009-cu il ərzində və 2010-cu ilin I rübündə ARDNŞ-in təmizlənmiş torpaq sahələrinin və di-gər ərazilərin yaşıllaşdırılması məqsədilə müxtəlif növ 100 000 ədəd ağac-kol tingləri və gül əkilmişdir.

Ekologiya İdarəsi tərəfindən dənizdə və quruda neft yataqlarının kəşfiyyatı və işlənməsində Ətraf Mühitə Təsirinin Qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) və ekoloji problemlərin həlli istiqamətində mütəmadi olaraq ekoloji monitorinqlər aparılır. 2009-cu ildə dənizdə 20, quruda 128 ekoloji monitorinq işi aparılmışdır.

Aparılan monitorinqlərdə neft-qaz əməliyyatlarının aparılması nəticəsində quru yataqlarında, eləcə də Xəzər dənizi ekosisteminə təsir parametrlərinin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə su mühitinin ümumi fiziki-kimyəvi parametrləri, mikroorqanizmlərin taksonomiyası, planktonların kimyəvi tərkibi tədqiq edilmiş və antropogen təsirin dərəcəsi öyrənilir.

Bütün laboratoriya tədqiqatları 2009-cu ildə tam yenidən qurulmuş və fəaliyyəti beynəlxalq tələblərə cavab verən Ekologiya İdarəsinin Kompleks Tədqiqatlar Laboratoriyasında həyata keçirilir.

Abşeron yarımadasında neftqazçıxarma idarələrinin fəaliyyət zonalarında aparılan monitorinq işləri çərçivəsində əldə edilən məlumatları yeni elektron operativ informasiya bazası yaradılmışdır. Elektron idarə olunan ekoloji məlumat bazasının mütəmadi yeniləşdirilməsi davam etdirilir. Məlumat bazası Coğrafi Məlumat Sistemində, ArcView proqram təminatı vasitəsilə aparılmışdır.

Çıraq neft layihəsi üzrə ilkin vəziyyətin qiymətləndirilməsi və ətraf mühitə təsir sənədi hazırlanmış, Babək struktur yatağın-da ekoloji monitorinq keçirilməsi üçün plan hazırlanmışdır və aprel ayının sonunda ilkin vəziyyətin müəyyənləşdirilməsi üçün dəniz monitorinqinin keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Bakı buxtasının təmizlənməsinə də böyük önəm veririk.

ARDNŞ tərəfindən şəhərin hüduqlarından kənarda 2010-cu ilin I rübündə yeni gəmiqayıрма zavodunun təməlinin qoyulması və neft emalı kompleksinin tikintisi üçün sahənin ayrılması, sahədə ilkin ekoloji tədqiqat işlərinə başlanması Bakı buxtasının təmizlənməsi, buxtada yerləşən istehsal təyinatlı obyektlərin şəhərdən kənara çıxarılması və ekoloji durumun yaxşılaşması baxımından çox önəm daşıyır. Bu işlər uğurla inkişaf etdirilir.

2009-cu ildə və 2010-cu ilin I rübündə dəniz sahilərində istifadəsiz metal konstruksiyalı qurğuların sökülməsi, batmış gəmilərin, istismarı qurtarmış dənizaltı boru xətlərinin kəsilərək çıxarılması, obyektlərin sökülməsi ilə əlaqədar ərazilərin metal tullantılardan təmizlənməsi Bibiheybətneft NQÇİ (dəniz sahəsi), Qum Adası NQÇİ (dəniz sahəsi), Neft Daşları NQÇİ (dəniz sahəsi) və Xəzər Dəniz Neft Donanmasının İxtisaslaşdırılmış DND İdarəsi ərazilərində uğurla həyata keçirilmişdir.

Nazirlər Kabineti tərəfindən "Azərbaycan Respublikasının ərazisində dövrüyyəyə buraxılan (idxal və Azərbaycan Respublikasında istehsal edilən) avtonəqliyyat vasitələrindən atmosfer havasına atılan zərərli maddələrə dair tələblərin Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması tədbirləri barədə" 6 mart 2010-cu il tarixli 45 №-li qərar qəbul edilmişdir. Qərara əsasən 2010-cu il iyulun 1-dən Azərbaycan Respublikasının ərazisində dövrüyyəyə buraxılan avtonəqliyyat vasitələrindən atmosfer fitavasına atılan zərərli maddələr üzrə Avro-2 ekoloji normaları tətbiq ediləcək.

Bununla əlaqədar, "Kompleks Tədbirlər Planının 5.4 bəndinə uyğun olaraq ARDNŞ-in idarə və müəssisələrindəki avtonəqliyyat vasitələrindən atmosfer havasına atılan zərərli qazların ölçülməsi, atmosferin çirklənməsinin qarşısının alınması, nəqliyyat vasitələrinin texniki vəziyyətinə nəzarətin gücləndirilməsi, atmosfərə atılmaların texniki normativlərinin mövcud standartlara uyğunlaşdırılması məqsədilə Bakı şəhərinin Səbail, Sabunçu və Suraxanı rayonlarında ("Bibiheybətneft", "Balaxanıneft", "Qum adası" NQÇİ-lərin ərazilərində) 3 ədəd Ekoloji Yoxlama-Ölçmə Məntəqəsi yaradılmışdır. Bu ekoloji ölçmə məntəqələrində 2085 ədəd avtonəqliyyat müayinədən keçirilmişdir.

Ekologiya İdarəsinin Ekoloji Ölçmə və Tullantıların İdarə Olunması Departamentində fəaliyyət göstərən Tullantı Mərkəzi qazıma şlamının qəbulu və basdırılmasını həyata keçirir. Bu mərkəzdə istifadə olunan texnologiyalar fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəlmişdir.

"ARDNŞ-in Tullantıların İdarə Edilməsi Mərkəzi" layihəsinin texniki-iqtisadi əsaslandırmasının hazırlanması üçün ARDNŞ ilə Amerika Birləşmiş Ştatları Ticarət və İnkişaf Agentliyi (USTDA) arasında qrant sazişi imzalanmışdır. Qrant sazişinə uyğun olaraq Tullantı Mərkəzinin yenidən qurulması layihəsi üzrə texniki iqtisadi əsaslandırmanın hazırlanması məqsədilə müvafiq podratçının seçilməsi üçün ARDNŞ tərəfindən elan edilmiş tender üzrə "M-İ LLC" şirkəti qalib gəlmişdir. Qeyd olunan şirkət ilə layihənin Texniki İqtisadi əsaslandırmasının həyata keçirilməsi istiqamətində hazırlıq işləri davam etməkdədir.

ARDNŞ-in Ekologiya İdarəsi tərəfindən "H. Z. Tağıyev" adına NQÇİ-nin ərazisində ayrılmış 9,3 ha sahədə "Ekoloji park"ın yaradılması işləri davam etdirilir. Parkın yaradılmasında əsas məqsəd cəmiyyət-ekologiya münasibətlərinin müasir formasını yaratmaq, ekoloji təbliğat, ekoloji tərbiyə və ətraf mühitin qorunması problemlərinin bu gün hər bir vətəndaş qarşısında birinci dərəcəli sosial vəzifə olmasını göstərməkdir. Burada həmçinin gələcəkdə ekoloji maarifləndirmə tədbirləri çərçivəsində şagird və tələbələrin "Ekoloji park"a ekskursiyalarını təşkil etmək, ekoloji olimpiadalar keçirmək, müxtəlif viktorina və müsabiqələrin keçirilməsinin təşkili, həmçinin ekoloji mövzularla bağlı müzakirələrin aparılması nəzərdə tutulmuşdur.

"Ekoloji parkda diqqəti cəlb edən daha bir məqam, burada tullantısız enerji mənbəyi olan alternativ enerjiden istifadə olunmasıdır. "Ekoloji park"da ənənəvi enerji mənbələri ilə yanaşı, günəş batareyaları və külək generatorları quraşdırılacaqdır.

ARDNŞ yaşıllıqların artırılması məqsədilə mütəmadi olaraq hər həftəsonu kütləvi iməciliklər təşkil edir. İməciliklər həm şəhər, həm də neft-mədən ərazilərində həyata keçirilir.

"Ekoloji təbliğat və maarifləndirməyə dair Tədbirlər Planına uyğun olaraq ARDNŞ-in və onun mədən ərazilərinə yaxın ətrafda yaşayan əhali üçün ekoloji maarifləndirmə və məlumatlandırma çərçivəsində müxtəlif tədbirlər həyata keçirilmişdir.

ARDNŞ-in ekoloqları üçün Statoil Hydro şirkətində 2009-cu ilin 22-23 yanvar və 10 oktyabr tarixlərində seminarlar təşkil edilmişdir.

5 iyun-Beynəlxalq Ekologiya Günü qeyd olunmuşdur. 16 sentyabrda Ozon təbəqəsi mühafizə gününə həsr olunmuş "Bibiheybətneft" NQÇİ-nin ərazisində ARDNŞ-in əməkdaşları üçün tədbir keçirilmişdir.

2009-cu ilin noyabr ayından Təhsil Nazirliyinin Respublika Ekoloji Tərbiyə və Təcrübəçilik Mərkəzi ilə birlikdə "Ekoerudit" Breyn-Rinq oyununa başlanılmış, 30 aprel 2010-cu il tarixində isə final oyunu keçirilmişdir.

7-10 aprel 2010-cu il tarixlərində "İNEPO-Avrasiya" Beynəlxalq Ekoloji Layihələr Olimpiadası keçirilmişdir. Olimpiada ARDNŞ, ETSN, Təhsil nazirliklərinin təşkilatçılığı ilə keçirilmiş, dünyanın 33 ölkəsindən uşaqlar qatılmışdır. Olimpiadada

ARDNŞ tərəfindən neft-qaz sənayesi üzrə ən yaxşı layihə nominasiyası üzrə mükafat da təqdim edilmişdir.

Bəşəriyyəti narahat edən iqlim dəyişmələri prosesinə diqqətin artırılması üçün BMT tərəfin-dən 1992-ci ildə "İqlim dəyişmələri haqqında Çərçivə Konvensiyası" qəbul edilmişdir. Konvensiyanın məqsədi istilik effekti yaradan qazların konsentrasiyasını elə həddə saxlamaqdır ki, dünyanın ekosistemi həmin iqlim dəyişmələrinə uyğunlaşa bilsin. Buna görə də Konvensiyaya əlavə olaraq "Kioto Protokolu" qəbul edilmişdir.

ARDNŞ "Qlobal Qaz Yandırılmalarının Azaldılması üzrə Tərəfdaşlıq" təşkilatı ilə birlikdə "Səmt qazının yandırılması və atılmasının azaldılması" planının hazırlanması üzərində işləri davam etdirir.

ARDNŞ- in müəssisələrində iqlim dəyişikliyinə azaldılmasına dair strategiyasının hazırlanması işləri davam etdirilmişdir.

Görülmüş tədbirlər nəticəsində 2006-cı ildə 42 milyon kubmetr, 2007-ci ildə 17,6 milyon kubmetr və 2008-ci ildə 191 milyon kubmetr səmt qazının atmosfərə atılan həcmi azaldılmışdır (cəmi - 3 il ərzində 251 milyon kubmetr (CH₄)).

"Neft Daşları" NQÇİ-nin ərazisində bir ədəd gücü 500 kubmetrgün olan, Çilov adasında gücü 300 kubmetrgün olan, SWRO-300 tipli dəniz suyunu şirinləşdirən Əks Osmos tipli qurğular quraşdırılmışdır. Ümumiyyətlə, Neft Daşları və 28 May NQÇİ-də 13 ədəd gücü 7-18 kubmetr saat Əks Osmos tipli qurğu quraşdırılmışdır.

Neft Daşları NQÇİ-nin 60 illik yubileyi münasibətilə məişət-çirkab tullantı suları təmizləyən, gücü sutkada 500 kubmetr olan Bioloji Təmizləyici Qurğu (biomas) istifadəyə verilmişdir.

28 May NQÇİ-nin fəaliyyət zonasına daxil olan Çilov adasında "KU-200" 2 ədəd ümumi layihə gücü sutkada 400 kubmetr olan məişət-çirkab sutəmizləyici qurğu fəaliyyət göstərir.

Ölkə başçısı möhtərəm İlham Əliyevin tapşırıqlarına və təsdiq olunmuş ekoloji tədbirlər proqramlarına uyğun olaraq ARDNŞ prioritet ekoloji problemlərin həlli istiqamətində daim məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirməkdədir.

Respublika.-2010.-16 may.-№104.-S.4.

Ekoloji problemlərin həlli dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindəndir

İlqar Məmmədli

Özünü qida ilə təmin etmək istəyən insan ilk əmək alətlərini - ağacdən qırdığı budaqdan dəyənək, çaxmaq daşından qopardığı qəlpədən çapacaq düzəltdiyi andan Yer üzündə "qırdı-qopardı"ya start verildi. Firavan yaşayışı təmin etməyə can atan planetimizin yeganə şüurlu varlığı qolunu çırmayıb Ana adlandırdığımız təbiətin üzərinə əsl "hücuma" keçdi. Xüsusən son yüz ildə meşələrin məhv edilməsi, yaşıllıqların qırılması, torpağın dəqradasiyası (şoranlaşma, eroziya, münbitliyin aşağı düşməsi və s.), atmosferdə parnik effekti yaradan toz və qazların toplanması nəticəsində istilik balansının dəyişməsi və qlobal istiləşmənin yaranması, bitki və heyvanların məhv edilməsi, torpaqda, suda, havada zərərli maddələrin toplanması təhlükəli həddə çatıb. Axırıncı onilliklərdə isə ozon təbəqəsinin ildən-ilə nazıqlaş-məsi və ozon dəliklərinin yaranması, okean səviyyəsinin qalxması, yuxarıda sadalananların müəyyən qisminin "sayəsində" təbii fəlakətlərin sayının artması, zərərli fiziki sahələrin intensivliyinin yüksəlməsi (elektromaqnit sahə, səs-küy çirklənməsi və s.), həyatın keyfiyyətinin aşağı düşməsi (immun sisteminin, genetik sistemin zəifləməsi və s.) bəşər övladını real ekoloji fəlakətlə üz-üzə qoyub.

Bəs nədir ekologiya? Hazırkı dövrdə geniş eksperimental və nəzəri materiallar əsasında ekologiyaya təbii mühit və onun insanla, insan cəmiyyəti ilə qarşılıqlı təsiri haqqında geniş bilgiləri, təbiət və sosial elmlərin məlumatlarını birləşdirən kompleks elm kimi baxılır. Bu elm orqanizmlərin əmələ gətirdiyi birliklərin öz aralarındakı və ətraf mühitin cansız komponentləri ilə qarşılıqlı əlaqəsini öyrənir. Ekologiya sözünü ilk dəfə 1858-ci ildə Q.D. Toro işlətməmiş, 1866-cı ildən sonra alman bioloqu E. Hekkel bu anlayışı geniş yaymış və inkişaf etdirmişdir. Hekkel orqanizmi təbii sığınacaq yerində, yəni öz "evində" öyrənməyi ekologiya hesab etmişdir. Daha sonralar uzun müddət ekologiya biologiya sözünün dar mənada alternativini kimi işlənmişdir. Yalnız gərgin mübahisəli inkişaf yolu keçdikdən sonra müasir ekologiya formalaşmışdır. Orqanizmlərin həyat tərzini və orqanizmdən yüksək canlı sistemləri öz aralarında və ətraf mühitin cansız komponentləri ilə qarşılıqlı əlaqədə, zaman və məkan kontekstində, təbii və insan tərəfindən dəyişilmiş şəraitdə öyrənmənin elm ekologiya adlanır. Ekologiyanın bu anlayışı 1990-cı ildə keçirilmiş Beynəlxalq ekoloji konqresdə müəyyən edilmişdir.

Bu, məsələnin elmi tərəfi. Bəs praktikada nədir ekologiya? Müasir dövrdə ekologiya sözü hətta bir neçə onillik bundan əvvəl kəsb etdiyi mənadan çox-çox geniş anlamda işlədilir. Hal-hazırda ekoloji problemlər dedikdə ilk növbədə ətraf mühitin qorunması məsələləri nəzərdə tutulur. Ekologiyanın inkişaf tarixini öyrənən insan övladı dərk edir ki, bu elm bəşəriyyətin təbiətdən səmərəli istifadə etməsi üçün bu gün nə qədər zəruridirsə, gələcəkdə indikindən də vacib olacaqdır. Deməli, bu gün biz ekoloji problemləri həll etməklə həm də gələcək nəsillərin firavan həyatını təmin etmiş oluruq. Çünki ekoloji sistemlərdən kənarda təbii sərvət, deməli, həyat yoxdur. Ətraf aləmdən, təbiətdən, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə etmək dövlətin iqtisadi gücü olub, iqtisadi-sosial inkişafın perspektivi və xalqın rifahının yüksəldilməsinin olduqca vacib elementidir.

Lakin çox təəssüf ki, əsrlər boyu yığılıb qalan ekoloji problemlərin həllinə uzun illər bütün dünyada ciddi diqqət verilməmişdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi, ekoloji tədbirlərin görülməsi, ətraf mühitin qorunması həmişə beşinci, onuncu dərəcəli məsələ kimi gündəlikdə dayanırdı. Amma bütün çətinliklərə baxmayaraq hələ sovet rejimi dönməndə Azərbaycana rəhbərlik etmiş xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev bu məsələlərə ciddi diqqət göstərirdi. Ötən əsrin 70-80-ci illərində şəxsən ulu öndərin təşəbbüsü və bilavasitə iştirakı ilə Bakıda xeyli ağac əkildi, şəhər ətrafında, Abşeron yarımadasında yaşıllıq zolaqları, meşəliklər salındı, təmizləyici qurğular inşa olundu, havanı çirkləndirən yerüstü nəqliyyatın alternativini kimi elektrik enerjisi ilə işləyən nəqliyyat - metro inkişaf etdirildi, digər mühüm tədbirlər həyata keçirildi. 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə respublikada hakimiyyətə qayıdan dahi siyasətçi başqa sahələr kimi ekoloji təhlükəsizlik məsələlərini də şəxsi nəzarəti altına götürdü, bu istiqamətdə vacib işlər görülməyə başlandı. Ölkəmizin sürətli və dinamik inkişafını

təmin etmiş yeni neft strategiyasını işləyib hazırlayan ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmış "Əsrin müqaviləsi"ndə də, ondan sonra xarici şirkətlərlə bağlanmış daha 25 razılaşmada da əsas şərtlərdən biri kimi kontraktların dünyada qəbul edilmiş ekoloji standartlara cavab verməsi irəli sürülmüş və bu şərt Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin (ARDNS) tərəf-müqabiləri tərəfindən qəbul olunaraq sözsüz icra edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin yaradılması da dahi siyasətçinin Vətənimiz üçün taleyüklü xarakter daşıyan məsələlərin həllinə necə böyük önəm verdiyinin bariz nümunəsidir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev siyasi məktəbinin yetirməsi, ulu öndərin ən layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi dövründə ekoloji problemlərin həlli dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi keyfiyyətə növbəti mərhələyə yüksəldi. Dövlət başçısı 2006-cı il 28 sentyabr tarixli sərəncamı ilə "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006 -2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı"nı təsdiq etdi. Bu mühüm dövlət sənədi çərçivəsində son dörd ildə bir çox vacib məsələlər öz həllini tapmış, aidiyyəti qurumlar tərəfindən meşələrin seyrəkləşməsinin, torpağın eroziyasının qarşısının alınması, magistral yollar boyunca yaşıllıq zolaqlarının salınması, meşə massivlərinin azalması təhlükəsinin yaranmasının önənməsi, Xəzər dənizinin sahili boyunca təmizləyici qurğular sisteminin yaradılması, insanlarımızın təmiz içməli su ilə təmin edilməsi və s. istiqamətlərdə zəruri tədbirlər həyata keçirilmişdir. O cümlədən, Kompleks Tədbirlər Planında ARDNŞ qarşısında qoyulmuş vacib vəzifələrin yüksək səviyyədə həll edilməsi də, neft və onun tullantıları ilə çirkənlənmiş ərazilərin təmizlənməsi, rekultivasiyası, münbit torpaqla örtülməsi, təmizlənmiş ərazilərdə ağacların və gül kollarının əkilməsi, böyük yaşıllıq massivlərinin yaradılması da bu gün göz qarşıdadır. Təkcə Bibiheybət və Balaxanı mədənlərində yüz hektarla torpaq sahəsinə ikinci həyat verilmişdir. Pirallahı adasında rekultivasiya edilmiş mədən sahəsində şirkət üzrə yüz mininci ağacın əkilməsində iştirak edən ARDNŞ prezidenti Rövnaq Abdullayev ekoloji mühitin sağlamlaşdırılmasına yönəlmiş tədbirlərin dönmədən həyata keçiriləcəyini bəyan etmişdir. Güclü emal kompleksinə malik olan ARDNŞ yeni texnologiyaların tətbiqi, AVRO-2, ardınca isə AVRO-3 standartlarına keçidlə bağlı məsələləri uğurla həll edir. Ölkə daxilində günü-gündən sürətini artıran qazlaşdırma prosesi əvəzsiz nemət olan meşələrin qorunmasında mühüm rol oynayır.

Dövlət başçısının təşəbbüsü ilə "Ekologiya ili" elan edilmiş 2010-cu ilin əvvəlində, daha dəqiqi fevralın 18-də Prezident İlham Əliyevin yanında keçirilmiş ekoloji problemlərə həsr olunan müşavirədə dörd il əvvəl təsdiq edilmiş Kompleks Tədbirlər Planının icrasının gedişi təhlil edildi, görülməli işlər öz qiymətini aldı. "Ekoloji sahəyə çox böyük diqqət göstərilir...Çünki ekologiya məsələləri hər bir ölkə üçün, hər bir vətəndaş üçün vacib olmalıdır. Bu, insanların sağlamlığıdır. Sağlam ekoloji mühit, sağlam hava, təmiz su - bütün bunlar insanın həyatı üçün ən əhəmiyyətli məsələlərdir" - söyləyən, ekoloji tarazlığın bərpası, ətraf mühitin qorunması, yaşıllıqların genişləndirilməsi məqsədilə görülməli işlərə ciddi diqqət yetirən dövlət başçısı tərəfindən qarşıda duran konkret vəzifələr də açıqlandı.

"Bu gün ekoloji məsələlər həlli vacib məsələlərdən biridir. Ona görə yox ki, bütün dünyada bu məsələlərə böyük diqqət göstərilir. Ona görə ki, bu gün Azərbaycanın qarşısında həllini gözləyən əsas məsələlərdən biri ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasıdır" - deyən Prezident İlham Əliyev Bakının, bütövlükdə Abşeron yarımadasının ekoloji cəhətdən ən təmiz bölgəyə çevrilməsini, Bakı körfəzində, ümumilikdə Xəzər dənizində ekoloji mühitin yaxşılaşdırılmasını, digər mühüm tədbirləri bir vəzifə olaraq qarşıya qoydu. Hazırda dövlətimiz ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasına, qabaqcıl texnologiyalara malik müasir istehsal obyektlərinin inşasına, fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəlmiş istehsalatların müntəzəm texnika və texnologiyalarla əvəz edilməsinə, geniş həcmdə bağların və parkların, yaşıllıq zonalarının salınmasına, ekoloq-mütəxəssislərin hazırlanmasına böyük önəm və xüsusi diqqət verir. ARDNŞ tərəfindən yalnız "Ekologiya ili" çərçivəsində 150 min ağac, eləcə də 15 mindən çox gül tinginin əkilməsi nəzərdə tutulub. 2010-cu ilin əvvəlindən artıq Qaradağ rayonunda Gəmiqayırma zavodunun təməli qoyulub ki burada inşa ediləcək gəmilər ən ciddi ekoloji tələblərə cavab verəcəkdir. Çilov adasında istifadəyə verilmiş "ƏKS-OSMOS" qurğusu dəniz suyunu şirənləşdirərək həm "28 May" NQÇI-nin, həm də ada sakinlərinin ehtiyaclarını tam ödəyəcəkdir. İki ədəd "KU-200" qurğusu vasitəsilə isə bu vaxtadək dənizə axıdılan məişət suları təmizlənərək adada əkilməli 10 mindən çox ağacın suvarılmasına yönəldilmişdir.

Hər şeydən göründüyü kimi dövlətimiz ekoloji problemlərin həlli, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması istiqamətində öz üzərinə düşən vəzifələri şərəflə yerinə yetirir. Bəs biz, siravi vətəndaşlar Ana təbiət qarşısında borcumuzu başa düşürük mü, yaşadığımız mühitin sağlam qalması üçün əlimizi ağdan qaraya vururuq mu?! İstirahət məqsədilə getdiyimiz meşədə qaladığımız ocağı söndürmək görəsən çətinmi işdir? Çəkdiyi siqaretin kötüyünü quru otun üstünə, daha dəhşətli - quru taxıl sahəsinə tullayan "insan" görən nə fikirləşir? Avropa ölkələrində artıq köhnə avtomobil problemi demək olar yoxdur, çünki bizim həmvətənlərimiz onların hamısını daşıyıb Azərbaycana gətiriblər. Ölkə Prezidenti ekoloji problemlərə həsr edilmiş müşavirədə bu həyatı vacib məsələyə münasibətini çox kəskin bildirmişdir: - "Verilən məlumata görə, 2000-2008-ci illər ərzində avtomobillərin sayı 423 mindən 823 minə qədər artmışdır." Respublikaya gətirilən köhnə avtomobillər "sayəsində" bir ayda atmosfərə təxminən 57600 ton karbon oksidi və 3600-5400 ton digər zərərli maddələr, bir ildə isə 691200 ton karbon oksidi - dəm qazı ötürülür. Bunun fəsadları haqda artıq fikirləşmək zamanıdır!

Xatırladaq ki, 1952-ci il-də Londonda baş vermiş smog nəticəsində 4000 nəfər, 1984-cü ildə Hindistanın Bxopal şəhərində isə 2500 nəfər ölmüşdür. Şəhəri gözəl tanıyan sürücü pik saatlarında tıxaclardan yayınmaq məqsədilə nə üçün alternativ marşrut seçməsin? Tıxacda çox aşağı sürətlə, yavaş-yavaş hərəkət etdikdə havada azot oksidləri və dəm qazı artır. Öyləcdən tez-tez istifadə isə karbohidrogenlərin və dəm qazının ixracını kəskin səviyyəyə çatdırır, boş hərəkət rejimi ilə müqayisədə 10-12 dəfə yüksəldir. İstifadədə olan avtomobil parklarında "texniki baxış" sistemi də ekologiyaya az zərər vurmur. Ölkəmizə gətirilən çox litrajlı avtomobillərin istehsal edildiyi xarici ölkələrdə, əcəba, niyə görəsən hazırda daha az litrajlı və kiçik qabaritli avtomobillərə üstünlük verilməsi barədə də fikirləşməyin vaxtı deyilmi?

Bütün bunlara baxmayaraq yenə də sözümlü optimist notlarla bitirmək istədim. Buna Prezident İlham Əliyevin yürütdüyü uğurlu ekoloji siyasət və ifadə etdiyi müdrik fikirlər əsas verir: - "Görürəm ki, təşəbbüslərimiz əhali tərəfindən necə də gözəl qarşılanır. Artıq əhali, insanlar bu təşəbbüslərə qoşulurlar, iməciliklər keçirilir, kütləvi qaydada ağaclar əkilir. Yəni bu, bir xalq hərəkəti formasını almışdır. Belə də olmalıdır. Çünki bu, bizim ümummilli işimizdir."

Məqalə Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vəsitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun və Azərbaycan Mətbuat Şurasının keçirdiyi birgə müsabiqəyə təqdim olunur.

İki sahifə.-2010.-14 may.-№84.-S.12.

Ekoloji gərginlik global problem kimi

Atif EYVAZOV

Son illər planetimizi narahat edən problemlərdən biri də dünyada ekoloji gərginliyin artması, ekoloji tarazlığın pozulmasıdır. Qlobal problemə çevrilən mövcud durum dünyanın düşünən beyinlərini olduqca diqqətli və həssas olmağa çağırır. Müharibələrin mənfi təsiri, sənaye, nəqliyyat tullantıları və digər bu kimi zərərli kimyəvi maddələrin atmosferi çirkləndirməsi nəticəsində pozulmuş ekoloji tarazlıq indi bəşəriyyət qarşısında həlli çətin olan problemə çevrilib. Məhz bu səbəbdən də ötən ilin 7-18 dekabrında Danimarkanın paytaxtı Kopenhagen şəhərində 100-dən artıq ölkənin siyasi liderləri, o cümlədən 60-dan çox prezident və Baş nazirin iştirakı ilə keçirilən sammit mövzusunun aktuallığından xəbər verirdi. Sammitin əsas məqsədi BMT tərəfindən 1997-ci ildə qəbul olunmuş Kioto protokolunu əvəz edən beynəlxalq razılaşmanı işləyib hazırlamaqdır. İştirakçı ölkələrin heç birinin atmosfərə atılan karbon qazlarının miqdarının azaldılması ilə bağlı öz üzərinə öhdəlik götürməmələri ortaq məxrəcin formalaşmamasına səbəb oldu. Çətin də olsa Kopenhagen sammitində 5 ölkə öz aralarında temperaturun 2 dərəcə azaldılması haqqında razılığa gəldilər. Onlar həmçinin yarım ildən sonra Bonnda və 2010-cu ilin sonunda Meksikada keçiriləcək növbəti konfranslarda bu məsələnin həllinə nail olmağı qarşıya məqsəd qoydular. Cari ilin yanvarın 29-da İsveçrənin Davos şəhərində keçirilən Dünya İqtisadi Forumunda da ekoloji problemlə bağlı bəzi məsələlərə toxunuldu.

Ekoloji problem dövlətin diqqətindədir

Bütün ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da bu məsələ dövlət siyasətində prioritet sahə kimi götürülüb və Prezident İlham Əliyev 2010-cu ili ölkəmizdə "Ekologiya ili" elan edib. "Ekologiya ili" çərçivəsində Bakıda və Abşeron yarımadasında 3 milyondan çox ağacın əkilməsi, havanın çirkləndirilməsi və meşələrin qırılmasının qarşısının alınması, Bakı buxtası və neftlə çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsi, paytaxtın kanalizasiya və içməli su probleminin həlli, məişət tullantılarının utilizasiyası və digər bu kimi tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulub. Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseynqulu Bağirov qeyd edib ki, prezident İlham Əliyevin çağırışı ilə ölkədə yaşıllaşdırma kampaniyası başlayıb, yüz minlərlə ağac əkilib. Onun sözlərinə görə, Azərbaycanın ekoloji cəhətdən ən təmiz ölkələrdən birinə çevrilməsi üçün bundan sonra da qəti addımlar atılacaq.

"Ekologiya ili" çərçivəsində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi xüsusi Tədbirlər Planını hazırlayıb. Nazirliyin məlumatına görə, yaxın bir-iki ildə Abşeronda 3 milyon ağacın əkilməsi nəzərdə tutulub. Cari ilin sonuna kimi 2 milyon ağacın əkilməyi gözlənilir. "Ağacların əkilməsi ilə işlər məhdudlaşmır. Vacib məsələlərdən biri də əkilən ağaclara qulluq edilməsi və onların qırılmasının qarşısının alınmasıdır",- deyə ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Novruz Quliyev əlavə edib.

Araz və Kürün suyu təmizlənir

Azərbaycan əhalisinin içməli su mənbələri sayılan Kür və Araz transsərhəd çaylarında ekoloji vəziyyətin gərginliyi də ciddi problemlər yaradan amillərdəndir. Ölkə vətəndaşlarının 70 faizinin içməli su kimi istifadə etdiyi bu çaylar mənbəyini Türkiyə ərazisindən götürür. Araz çayı Ermənistan və İran ərazisindən, Kür isə Gürcüstandan keçərək Azərbaycana daxil olur. Türkiyə ərazisindən çay təmiz şəraitdə sərhədi keçsə də Ermənistan və Gürcüstan ərazisində çirklənmələr hədsiz böyükdür. Araz çayından isə Qacaran, Qafan molibden dağ-mədən işlərinin bütün axıntıları, İrəvanın, Tiflisin bütün kanalizasiya suları həmin çaylara axıdılır. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin müvafiq strukturunun apardığı mütəmadi monitorinqlərin nəticəsinə əsasən, Ermənistan və Gürcüstanda çirklənməyə məruz qalan Kür-Araz transsərhəd çaylarındakı vəziyyət ürəkaçan deyil.

Çirklənməsinə baxmayaraq, Azərbaycanda Araz və Kür çaylarından içməli su kimi istifadə edilməsi üçün "Modul" tipli sutəmizləyici qurğular quraşdırılır. Belə ki, hazırda 122 kənddə təmizləyici qurğular quraşdırılaraq təhvil verilib. Görülən işlər nəticəsində 224 min əhali Avropa standartlarına cavab verən təmiz sudan istifadə edir. Hazırda ölkənin 60 kəndində təmizləyici qurğuların quraşdırılması işi gedir və yaxın gələcəkdə 800 min əhali təmizləyici qurğular vasitəsilə alınan sudan istifadə edəcək. Xəzərin suyunun təmizlənməsi və ondan istifadə də gündəmdə duran məsələlərdəndir. Artıq Xəzər dənizi suyunun şirənləşdirilməsi üçün müvafiq qurğular quraşdırılır. ARDNŞ tərəfindən Çilov adasında həmin qurğular quraşdırılıb və ərazidə yaşayan əhali və orada

fəaliyyət göstərən müəssisələr həmin sudan istifadə edirlər. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi bu istiqamətdə müvafiq işlər görür və bu qurğular ilk növbədə kəskin içməyə və suvarmaya ehtiyac olan yerlərdə quraşdırılacaq.

Mütəxəssislər ekoloji terrorun dayandırılmasını istəyir

İnsanlar arasında ekoloji mədəniyyətin, təfəkkürün, təhsilin formalaşması mövcud vəziyyətin qarşısının alınması istiqamətində atılan addım kimi dəyərləndirilir. Müxtəlif ekspertlərin əksəriyyətinin qənatına görə, insan təfəkküründə ekoloji maarifçiliyin formalaşdırılması üçün bu prosesə uşaqlıqdan başlamaq lazımdır. Burada ailənin, daha sonra isə müəllimlərin üzərinə böyük məsuliyyət düşür.

ADAU-nun professoru, ekologiya mükafatı laureatı Eldar Hüseynov tövsiyə edir ki, ölkəmizdə ekologiyaya aid yeni dərslərlərin, dərslər vəsaitlərinin hazırlanmasına xüsusi ehtiyac var. Onun sözlərinə görə, qiymətli dərslərlərin nəşri üçün müsabiqələr keçirilməli, görkəmli alimlər bu işə cəlb olunmalıdırlar. Eyni zamanda, onlara lazımı şərait yaradılmalı, alimlər həvəsləndirilməlidir. “Unutmamalıyıq ki, hazırkı dövrdə əhali və ictimaiyyət arasında ekoloji təbliğatın aparılmasının çox böyük əhəmiyyəti var. Əgər əhali bilsə ki, meşələrin, ağacların qırılması, yaşıllıqların məhv edilməsi hansı neqativ ekoloji böhranlarla nəticələnir, zənnimizcə, onda heç kim əlinə balta, mişar alıb meşəyə qənim kəsilməz. Meşə habelə atmosferin oksigen “fabrik”idir, onun qırılması havada oksigen aclığı - hipoksiya törədir, nəticədə ozon təbəqəsi zədələnir, torpaq eroziyaya, deflyasiyaya, deqradasiyaya uğrayır, nəmliyini itirir, sürüşmələr, uçqunlar, kəskin iqlim dəyişmələri, güclü küləklər, qasırğalar, tufanlar, quraqlıq, səhrələşmə, təbii və ekoloji fəlakətlər baş verir”, -deyən E. Hüseynov əlavə edib ki, bir hektar meşə, kol və yaşıllıq sahəsi ildə 4,6-6,5 ton karbon qazı udur, 3,5-5,0 ton oksigen ixrac edir. Meşə və yaşıllıqlar həm də atmosfer havasında olan tozları və zəhərli qazları udaraq onu təmizləyir və havanı saflaşdırır, müxtəlif fauna növlərinin, xüsusilə, quşların çoxalmasını, populyasiyasını, inkişafını təmin edir. “Heç şübhəsiz ki, biz ekoloqlar əhaliyə bu barədə vaxtaşırı məlumatlar verə bilsək, meşə “terrorçuları” həmin ekoloji cinayətdən əl çəkər, ibrət dersi götürər”.

AMEA Coğrafiya İnstitutunun Ekocoğrafiya şöbəsinin müdiri, kənd təsərrüfatı elmləri namizədi Ənvər Əliyev isə qeyd edir ki, son beş illə müqayisədə 2010-cu ilin yaz fəslinin ilk aylarında torpaq sürüşməsinin daha çox artması təkcə təbii səbəblərlə bağlı deyil. İnsanın təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində yaranan antropogen amillərin də sürüşmə hallarının artmasında böyük rol oynadığını səbəb gətirən Ə. Əliyev bildirib ki, meyllilik dərəcəsi yüksək olan dağ yamaclarında yolların çəkilməsi, bununla da yamacların dayanıqlıq dərəcəsinin azalması, meşələrin kütləvi şəkildə qırılması, dağ yollarında ağır tutumlu yük maşınlarının hərəkəti, çirkləndirici sularının axması sürüşməyə səbəb olan antropogen amillərdir. Ə. Əliyev əlavə edib ki, təkcə may ayında son 50 illə müqayisədə yağıntının aylıq normadan 1,5 dəfə artıq olması meyllilik dərəcəsi yüksək olan ərazilərdə sürüşmə hallarının intensivləşməsinə səbəb olub. “Adətən torpaqlar su keçirməyən gilli süxurlar üzərində formalaşdıqda, düşən yağıntıların çox olması nəticəsində sürüşmə halları intensivləşir. Çünki yağış alt qatlara keçə bilmir və nəticədə torpaq sürüşməsi baş verir”.

Yeri gəlmişkən, son zamanlar Azərbaycan ərazisində sürüşmə halları demək olar ki, intensiv hal alıb. Alimlərin qənaətinə görə, sürüşmə, sel, daşqın və digər təbii fəlakətlərin nisbətən qarşısının alınması üçün vaxtında müəyyən tədbirlər görülməlidir. Elə bu səbəbdəndir ki, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin (ETSN) Milli Hidrometeorologiya İnstitutu AMEA-nın Coğrafiya İnstitutunun alimləri ilə birgə sel xəritəsi və sel kataloqu hazırlayıb. Sel xəritəsi və kataloqunda sel təhlükəsi gözlənilən ərazilər göstərilir. Xəritə və kataloq çap edilərək qabaqlayıcı tədbirlər görmək üçün bütün müvafiq dövlət qurumlarına göndəriləcək.

Paritet.-2010.-13-14 may.-№47.-S.12.

Azərbaycanın inkişaf modeli və ekoloji məsələlər

Hüseynqulu Bağirov,

Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər naziri

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra iqtisadi sahədə öz suveren hüquqlarını gerçəkləşdirməyə və müstəqil siyasət aparmağa başlamışdır. Bu siyasətin başlıca istiqamətlərini isə müxtəlif mülkiyyət formaları əsasında yaradılan iqtisadi sistem, bazar iqtisadiyyatına keçid və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya təşkil edir. Dövlət müstəqilliyinin bərpasından və xalqın təkidli tələbləri ilə ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdırdan sonra, çox da böyük olmayan zaman kəsində Ümummilli Lider Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti, qətiyyətli və gərgin fəaliyyəti nəticəsində, ağır şəraitə baxmayaraq, ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafı və dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiyası sahəsində çox böyük nailiyyətlər əldə olunmuşdur.

2009-cu ilin yekunlarına həsr edilmiş Respublika Nazirlər Kabinetinin 16 yanvar 2010-cu il tarixli iclasında ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev demişdir: “2009-cu ilin yekunlarına görə, Azərbaycan dünya miqyasında ən sürətlə inkişaf edən ölkələr sırasındadır. Bunu əyani şəkildə göstərmək üçün, sadəcə, iqtisadi və sosial göstəricilərimizə baxmaq kifayətdir. 2009-cu ildə Azərbaycanda ümumi daxili məhsul 9,3 faiz artmışdır. Hesab edirəm ki, bu tarixi nailiyyətdir. Bu, bir daha onu göstərir ki, bütün uğurlarımızın təməlində düşünülmüş siyasət və düzgün atılmış addımlar dayanır.”

Respublikada aparılan sosial-iqtisadi islahatların tərkib hissələrindən biri də ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii şəraitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə səmərəli istifadə edilməsi üçün görülən tədbirlərdir. Təsədüfi deyildir ki, 2010-cu il ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən “Ekologiya ili” elan edilmişdir ki, bu da ətraf mühitin və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına göstərilən böyük diqqət və qayğının təzahürüdür.

Hazırda Azərbaycan Respublikası üçün aktual olan ekoloji problemlərin davamlı inkişaf prinsipləri əsasında müvafiq dövlət proqramları çərçivəsində həll edilməsi istiqamətində ardıcıl tədbirlər görülür.

Belə ki, ötən müddət ərzində, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamları ilə təsdiq olunmuş “Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair”, “Hidrometeorologiyanın İnkişaf Proqramı”, “Yay-qış otlaqlarının, biçənəklərin səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair” proqramlarda nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi davam etdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” Sərəncamına əsasən yaradılmış modul tipli çirkab sutəmizləyici qurğulardan ibarət “Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi”nin fəaliyyəti nəticəsində Abşeron yarımadasının Bilgəh, Buzovna, Mərdəkan, Pirsağı, Nardaran, Novxanı və Sumqayıt sahilboyu ərazilərində bataqlaşmış sahələrin və çirkab gölməçələrin əksəriyyəti qurudularaq ekoloji tarazlıq bərpa olunmuşdur. Bu istiqamətdə ötən ildə gündə 2325 kubmetr çirkab sutəmizləmə gücünə malik 7 stansiya, ümumilikdə isə 2008-2009-cu illər ərzində gündə 6140 kubmetr çirkab sutəmizləmə gücünə malik 16 stansiya istismara verilmişdir.

“Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz içməli su ilə təminatının yaxşılaşdırılması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” Sərəncamına əsasən mərkəzləşmiş şəkildə təmiz suya çıxışı olmayan ucqar yaşayış məntəqələrinin qısa müddətdə təhlükəsiz içməli su ilə təmin edilməsi ilə əlaqədar 12 rayonun 122 kəndində işlər yekunlaşaraq 224 min əhali təmiz içməli su ilə təmin olunmuş, əlavə olaraq 18 rayonun 62 kəndində isə modul tipli sutəmizləyici qurğuların quraşdırılması istiqamətində işlər davam etdirilir.

“Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nın icrası ilə bağlı layihələr uğurla həyata keçirilir.

Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanı ətrafının ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə Texniki-İqtisadi Əsaslandırma hazırlanmış, Sədərek və Binə ticarət mərkəzləri köçürüldükdən sonra həmin ərazilərin yaşıllaşdırılması, təbii landşaftın bərpası və istirahət parkının salınması istiqamətində işlərə başlanmışdır.

“Magistral avtomobil yollarının mühafizə zolaqlarının yaşıllaşdırılması haqqında” və “Bakı şəhərinin yaşıllaşdırılması sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” ölkə Prezidenti Sərəncamlarının icrası ilə əlaqədar olaraq, magistr al avtomobil yollarının estetik görünüşünün yaxşılaşdırılması və mühafizə zolaqlarının eroziyadan mühafizəsi məqsədilə Ələt-Hacıqabul istiqamətində magistr al yolu ətrafında əvvəlki illərdə əkilmiş 172 min ədəd ağac-kollara ötən ildə göstərilən daimi qulluq nəticəsində 90 faiz bitişə nail olunmuşdur. Eyni nəticələr Bakının Heydər Əliyev Hava Limanı ilə birləşdirən yollarda da əldə edilmişdir. Zığ-Heydər Əliyev Hava Limanı yolu

boyu 196 hektar ərazidə mürəkkəb meşəbitmə şəraitində, neft məhsulları, yod, bromla çirklənmiş torpaqlarda salınmış əkinlərə lazımi xidmətin təmin edilməsi hesabına ağacların bitəsi 80 faiz olmuşdur. Eyni zamanda, Əzizbəyov dairəsi - Heydər Əliyev Hava Limanı yolu boyu 60 min ədədə qədər müxtəlif növ ağaclar əkilməmiş, 50 min m² sahədə qazon döşənmiş və müxtəlif abadlıq işləri aparılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Bakı və onun ətrafında 3 milyon ağacın əkilməsi barədə təşəbbüsü ilə əlaqədar genişmiqyaslı işlər aparılmaqdadır. Bununla bağlı Abşeron yarımadasının müxtəlif ərazilərində yaşıllaşdırma məqsədilə yerlər müəyyənləşdirilmiş, Bayıl yamacı - 20-ci sahə arası, Zığ gölü - Heydər Əliyev Limanı arası ərazilərin, Zığ gölü və ətrafının, həmçinin Səngəçal ətrafının yaşıllaşdırılması layihələri hazırlanmışdır.

Sumqayıt şəhərinin ətraf mühitinin ciddi çirklənməsinə səbəb olan 56422 kubmetr civə tərkibli toksiki tullantılar 2007-2008-ci illərdə görülmüş tədbirlər nəticəsində Təhlükəli Tullantılar Poliqlonuna daşınaraq zərərsizləşdirilmiş və bu proses ötən il də davam etdirilərək 11,6 min kubmetri zərərsizləşdirilərək tamamilə başa çatdırılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nın və “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” müvafiq Sərəncamlarının icrası ilə əlaqədar Pirallahı-Sumqayıt sahil zolağı boyu 85 kilometrlik məsafədə Xəzər dənizinə antropogen təsir göstərən axarların Xəzəryanı ölkələr arasında ilk dəfə olaraq, təmizlənərək təkrar dənizə axıdılması məqsədilə 16 ədəd modul tipli lokal təmizləyici qurğular quraşdırılaraq istismara verilmiş və parametrləri uyğun gələn axarlar qarşısında belə qurğuların quraşdırılması hazırda davam etdirilir.

Samur-Yalama Milli Parkının yaradılması ilə əlaqədar zəruri işlərin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə keçən il xarici şirkətlərin iştirakı ilə açıq tender keçirilmiş, fevral-may aylarında Balakən-Zaqatala regionunda ölkə tarixində ilk biosfer qoruğun yaradılması ilə əlaqədar xarici ekspertlərlə birlikdə ilkin qiymətləndirmə işləri aparılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 26 dekabr tarixli 109 nömrəli Sərəncamı ilə ölkəmizdə ən müasir standartlara cavab verən Zooloji Parkın yaradılması təsdiq edilmişdir. Keçən ilin sentyabr ayında Zooloji Parkın dizayn, tikinti və inkişaf planı layihəsinin hazırlanması işlərinin satın alınması məqsədilə beynəlxalq səviyyədə tender keçirilmiş və qalib şirkət tərəfindən layihələndirmə işlərinə başlanılmışdır.

Ölkə tarixində, ilk dəfə olaraq, ceyranların tarixi ərazilərinə reintroduksiya olunması və həmin ərazilərin mühafizəsinin təşkili məqsədilə Xızı-Abşeron rayonlarının ərazisində Dövlət Təbiət Yasaqlığının yaradılması ilə əlaqədar ardıcıl tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bundan əlavə, ötən il ərzində, Naxçıvan MR ərazisində Arpaçayı Dövlət Təbiət Yasaqlığı, Lerik rayonu ərazisində Rvarud Dövlət Təbiət Yasaqlığı yaradılmışdır.

Meşələrin bərpa olunması və artırılması üzrə nəzərdə tutulmuş tədbirlər aqrotexniki qaydalara uyğun texnoloji ardıcılıqla həyata keçirilmişdir. Belə ki, ötən il 10 751 ha sahədə meşəbərpa işləri aparılmışdır ki, bundan da 3591 ha sahədə meşə əkini və səpini işləri yerinə yetirilmişdir. Tinglik sahəsində 57,49 ha ərazidə toxum səpilmiş, 25,88 ha sahədə 1180,78 min ədəd toxmacar və 12,54 ha sahədə 639,2 min ədəd çilik basdırılmışdır. Ağac və kol cinslərindən ibarət 143 400 kq-dan artıq toxum tədarükü olmuşdur.

Yanğın əleyhinə vaxtaşırı profilaktik və qabaqalayıcı tədbirlərin aparılması nəticəsində meşə yanğınlarının qarşısı demək olar ki, tam alınmışdır.

2009-cu ildə Böyük Qafqazın Bazardüzü-Şahdağ-Tufandağ ekosistemlərində hidrometeoroloji və ekoloji tədqiqat işlərinin aparılması məqsədilə “Kompleks Hidrometeoroloji və Ekoloji Tədqiqat Elm Mərkəzi” yaradılmış, avtomat meteoroloji stansiyalar qurulmuş, bütün kompleks alternativ enerji ilə təmin olunmuşdur.

ETSN-in ətraf mühitlə bağlı fəaliyyəti beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində də davam etdirilmişdir. Belə ki, bir sıra region dövlətləri, inkişaf etmiş dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa dair sazişlər hazırlanmış və razılaşdırılma prosesləri həyata keçirilmişdir.

Eyni zamanda, Qlobal Ekoloji Fond, BMT-nin İnkişaf, Sənaye İnkişafı, Ətraf mühit proqramları, USAID, NATO, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, ATƏT, Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Asiya İnkişaf Bankı və s. bu kimi beynəlxalq təşkilatlarla ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlıq həyata keçirilmişdir.

ETSN-nin tərəfindən, mütəmadi olaraq, əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi, onların bu sahədə məlumatlılığının artırılmasına xidmət edən 800-dən artıq müxtəlif tədbirlər, o cümlədən, seminar, məşğələ, bilik yarışı, müsabiqə, trening, eyni zamanda, KİV və QHT nümayəndələri üçün seminarlar təşkil olunmuş, 30-dan artıq QHT-nin iştirakı ilə ekoloji problemlərin həlli istiqamətində təklif və sorğular müzakirə edilmiş və onların

həlli istiqamətində tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bakı, Gəncə və Qazax şəhərlərində Orhus İctimai Ekoloji İnformasiya Mərkəzləri yaradılmışdır.

Ölkə rəhbərliyi tərəfindən ekoloji məsələlərə ayrılan xüsusi diqqət və respublikamızın sosial-iqtisadi həyatında son illərdə əldə olunmuş yüksək nailiyyətlər bundan sonra da ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasına yönəldilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsində öz müsbət təsirini göstərəcəkdir.

Səs.-2010.-8 may.-№81.-S.10.

Ekoloji maarifləndirmə ekoloji cəmiyyəti formalaşdırın başlıca amildir

"Bu gün ekoloji məsələlərin həlli vacib məsələlərdən biridir. Təsadüfi deyil ki, mənim təşəbbüslə 2010-cu il Azərbaycanda "Ekologiya ili" elan edilmişdir. Artıq bütün cəmiyyətdə bu təşəbbüs müsbət qarşılanır və görülməli tədbirlər əhali tərəfindən, ictimaiyyət tərəfindən dəstəklənir, ağacəkmə kampaniyası və digər vacib məsələlər xalqın iştirakı ilə həyata keçirilir"

İlham ƏLİYEV

Eldar HÜSEYNOV,

ADAU-nun "Ekologiya və meşə mühəndisliyi" kafedrasının müəllimi,
professor, Ekologiya Mükafatı Laureatı

Məlum olduğu kimi, XIX və XX əsrlərdə insanın antropogen və texnogen fəaliyyətinin təsiri nəticəsində ətraf mühitin, onun amillərinin, təbii sərvətlərin, biosferin, ekosistemlərin, flora və faunanın normal ahəngi tamamilə pozulmuş və çox ciddi ekoloji disbalans yaranmışdır. Müharibələr, etnik münaqişələr, terrorizm, kosmik tədqiqatlar, sənaye və nəqliyyat tullantıları, kənd təsərrüfatında işlədilən zəhərli kimyəvi maddələr atmosferi, hidrosferi və litosferi çirkləndirməklə ekoloji tarazlığın ritmini tamamilə öz məhvərindən çıxarmış, onu kollaps və aqoniyə vəziyyətinə salmışdır.

Son 30 il ərzində təkcə Avropa ölkələrində minlərlə fəvqəladə iqlim hadisəsi baş vermiş, 2003-cü ildə isə Avropanın 12 ölkəsində global iqlim dəyişkənliyi nəticəsində 70.000 nəfərdən çox insan dünyasını dəyişmişdir. İqlim dəyişkənliyi insan sağlamlığının ən başlıca amili sayılan su, hava, ərzaq və məişətə güclü neqativ təsirlər göstərməklə, sağlamlıq üçün ağır fəsadlarla nəticələnir.

Təbiət-cəmiyyət, cəmiyyət-biosfer münasibətlərində yaranan ziddiyyətlərin dinamik inkişafı və ildən-ilə daha da kəskinləşməsi bütün nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların ciddi narahatlığına səbəb olmuşdur. Məhz bu səbəbdən BMT-nin 1992-ci ildə Braziliyanın Rio-de-Janeyro şəhərində keçirdiyi ətraf mühit və inkişafa həsr olunmuş ümumdünya konfransında beynəlxalq ekoloji təhlükəsizliyin əsas istiqamətləri müzakirə olunaraq bir çox dövlətlərin milli təhlükəsizlik strategiyasının prioritetinə çevrilmişdir. Həmin konfransda davamlı inkişafa keçməzdən öncə hər bir ölkədə ekoloji təhlükəsizlik problemlərinin sosial-fəlsəfi cəhətdən araşdırılması və beləliklə də, "ekoloji cəmiyyət"in formalaşdırılmasının əsas sahələrinin müəyyənləşdirilməsi prioritet məsələ kimi qaldırılmışdır. BMT-nin təşəbbüsü sayəsində 2000-ci ilin sentyabrında keçirilən Minilliyin forumunda dünyanın 147 ölkəsinin dövlət və hökumət rəhbərlərinin iştirakı ilə "Minilliyin Bəyannaməsi" qəbul edilmiş, XXI əsrin dünyada Minilliyin İnkişafı Məqsədləri (MİM) müəyyənləşdirilmişdir. Həmin bəyannamədə 2015-ci ilədək bütün ölkələrdə davamlı inkişafı və ekoloji təhlükəsizliyi təmin etmək üçün insanların sosial sferanın bütün sahələri üzrə təmin olunması və onların rifahının daha da yaxşılaşdırılması planlaşdırılmışdır. XXI əsrdə elmi-texniki tərəqqinin sürətli və dinamik inkişafı, İKT (informasiya kommunikasiya texnologiyaları), internet, robot, nano-texnologiyaların insan həyatının bütün sahələrinə inteqrasiyası cəmiyyətin şüurunda təbiətə, onun sərvətlərinə, flora, faunaya yaradıcı münasibətin formalaşmasını tələb edir. Hazırda beynəlxalq aləmdə hamı belə bir fikirlə razılaşır ki, insanlarda mədəniyyətin, sivilizasiyanın yeni növü - ekoloji mədəniyyət formalaşmalıdır. Əks təqdirdə, insanların təbiətə, onun sərvətlərinə mənfi münasibəti dəyişilməyəcək, əksinə, daha da dərinləşəcəkdir. Bu gün insanlarda ekoloji mədəniyyətin, sivilizasiyanın, tərəkəbrün, şüurun, tərbiyənin və təhsilin formalaşması artıq günün, dövrün tələbinə çevrilmişdir. Ekoloji mədəniyyət bütün insanlarda bəşəri mədəniyyəti təcəssüm etdirən mədəniyyətin sivil inkişaf forması və təhsil mühitidir. XXI əsr bütün xalqlardan mədəni inkişafın əsas istiqaməti kimi ekoloji təhsilin fasiləsiz inkişaf strategiyasını, konsepsiyasını, proqramını hazırlamağı və həyata keçirməyi tələb edir. Ekoloji təhsilin ardıcıl və sistemli olması üçün bu prosesə şəxsiyyətin formalaşmasının ilk anlarından, uşaqlıqdan başlamaq lazımdır ki, onun da təməli məhz ailədə, məktəbəqədər tərbiyə ocaqlarında, ibtidai siniflərdə qoyulmalı, orta, orta ixtisas və ali məktəblərdə isə tamamilə formalaşmalıdır. Bunun üçün isə ilk növbədə, yüksək ixtisaslı ekoloji kadrlar (ekoloji mühəndislər, ekspertlər, hidroloqlar, hidrobioloqlar, ixtioloqlar, ixtiopatoloqlar, iqlimşünaslar, meşə mühəndisləri, dendroloqlar, ornitoloqlar və s.) hazırlanmalıdır. Bu vacib məsələ təbii ki, müvafiq ali məktəblərin, xüsusilə, ADAU-nun üzərinə düşür.

Əfsuslar olsun ki, Azərbaycanda uşaqlar, şagirdlər, tələbələr, ümumilikdə isə əhali və ictimaiyyətin ekoloji mədəniyyəti, şüuru, psixologiyası hələ də günün tələbi səviyyəsində deyil. Bunun əsas səbəbi onlarda ekoloji

bilgilərin, məlumatların zəif olması, yaxud tamamilə olmamasıdır. Bu baxımdan ölkəmizin mövcud təhsil sistemində ekologiya üzrə nəzəri biliklərin əxlaqi davranışlara çevrilməsini formalaşdıran proqram işlənilməlidir. Təqdirəlayiq haldır ki, 1999-cu ildə Moskvada MDB ölkələrinin mütəxəssisləri tərəfindən ekoloji təhsilin ümumi istiqamətlərini və prinsiplərini özündə əks etdirən təhsil konsepsiyası hazırlanmış və ondan proqram sənədi kimi istifadə edilməsi tövsiyə olunmuşdur. Konsepsiyada ekoloji təhsilin əsas müddəaları və vəzifələri ətraflı şərh edilmişdir. Bu müddəalara - təbii ehtiyatlara, yeraltı və yerüstü sərvətlərə qənaət etmək, ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısını almaq, bütün ərazilərdə ekosistemləri, biosferi qoruyub saxlamaq, beynəlxalq ekoloji normalara hörmət və həssaslıqla yanaşmaq, vahid ekoloji sistemlərə xidmət edən bütün aspektləri nəzərə almaq və təbii ehtiyatlardan istifadə olunmasında qarşılıqlı anlaşmalara gəlmək aiddir. 1997-ci ildə Azərbaycanda ekoloji təhsilin problemlərinə dair keçirilən konfransda isə həmin problemlərin həlli yolları geniş müzakirə olunmuş və müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Müasir dövrdə ekologiya elminin öyrənilməsi, təbliğ edilməsi, inkişafı, onun əsas müddəalarının yerinə yetirilməsi, ekoloji cəhətdən təmiz, saf ərzaq məhsullarının istehsalı, ekoloji kənd təsərrüfatına geniş yer verilməsi, bəşəriyyətin sivilizasiya yolu ilə inkişafının ən vacib, ümdə problemi hesab olunur. Bütün bəşəriyyət ekologiyasının qorunması üçün səfərbərliyə cəlb edilməli, təbiətə, torpağa, havaya, suya, heyvanlara, bitkilərə, balıqlara, quşlara qəddar münasibət göstərənlərə, beynəlxalq, ekoloji və bioloji terrorizmə qarşı müharibə elan olunmalıdır. Akademik Həsən Əliyevin ibarəsi ilə desək, "Təbiətin keşiyini çəkməyə söz silahının gücü ilə geniş kütləni qaldırmaq lazımdır".

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təşəbbüsü ilə respublikamızda qlobal xarakterli ekoloji problemlərin həlli üçün görülən işlər, həyata keçirilən layihə və proqramlar da ekoloji durumun bərpası və yaxşılaşdırılması istiqamətində müsbət və təqdirəlayiq hal kimi dəyərləndirilməlidir. Nazirlik həqiqətən, son illər Azərbaycanda təbii ətraf mühitin mühafizəsi, dövlət qoruqları, yasaqlıqlar və milli parkların yaradılması, səhrələşməyə və meşəsizləşməyə qarşı mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsi, yeni meşə zolaqlarının və tingliklərin salınması, eləcə də ekoloji cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edən digər vacib məsələlər sahəsində böyük işlər görmüşdür.

Bütün görülən işlərə baxmayaraq, ölkədə əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi və məlumatlandırılması Davamlı İnsan İnkişafı Konsepsiyasının tələblərinə cavab vermir və onunla uzlaşmır. Odur ki, alimlərimiz, ziyalılarımız əhalinin ekoloji maarifləndirilməsində fəal iştirak etməli və öz mənəvi vətəndaşlıq borcunu layiqincə yerinə yetirməlidir. Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən KİV də bu istiqamətdə təşəbbüskarlıq göstərməli və fəaliyyətini gücləndirməlidir. Çünki əksər mətbu orqanlarda, radio-televiziya kanallarında qlobal ekoloji məsələlərə, onların qarşısının alınması yollarına, təbiətin, ətraf mühitin mühafizəsinə lazımınca fikir verilmir, əhalinin ekoloji maarifləndirilməsinə həsr olunmuş xüsusi verilişlər aparılmır, sanki bu planetar və bəşəri əhəmiyyətli məsələ unudulub. Bunun əvəzinə qəzet səhifələrində və efir vaxtlarında milli mentalitetimizə yad olan, gənclərimizin tərbiyəsinə olduqca neqativ təsir göstərən materiallar yer alır, televiziya kanallarında bayağı, yararsız "şou" proqramlarına və səsi, sənəti ilə seçilməyən, səhnə mədəniyyəti olmayan "müğənnilər", "estrada ulduzları", "toylar kralı" daha çox tüğyan edir, ekran sanki onlar tərəfindən zəbt olunub. Televiziya kanallarında onların ata, ana olmağa hazırlaşması, bir-birini təhqir etməsi, onlara villalar, mebel, mənzil, maşın, qiymətli daş-qəşlər bağışlanması barədə verilişlərin sayı azaldılmalı və həmin bayağı verilişlərin əvəzinə, ekoloji maarifləndirmə proqramları nümayiş etdirilməlidir.

Ən yaxşı halda, televiziya kanalları əcnəbi ölkələrdə hazırlanan heyvanat aləminə həsr olunmuş qısametrajlı filmlərin nümayiş etdirilməsi ilə kifayətlənir. "Şou" və digər yararsız, lüzumsuz "musiqi" proqramlarının sayı azaldılmalı, qlobal ekoloji problemlərə həsr olunan yeni rubrikalar açılmalı, xüsusi verilişlər hazırlanmalı, tanınmış, səriştəli alim və pedaqoqlar bu vacib işə cəlb olunmalıdır. Bu proses daimi xarakter almalı və bütün televiziya kanallarında ona çox geniş və önəmli yer verilməlidir. Bundan əlavə, ətraf mühitin qorunmasına həsr olunmuş rəngli plakatların, rəsm əsərlərinin və jurnalların nəşrinə böyük diqqət verilməlidir.

Bu gün Azərbaycanda ekologiyaya dair jurnalların nəşri günün tələbləri səviyyəsində deyil. Bu səbəbdən ekoloji jurnalların nəşri artırılmalı, onlar kütləvi tirajla nəşr olunmalı, bütün bölgələrdə əhali və ictimaiyyət arasında geniş yayılmalıdır.

Ölkəmizdə ekologiyaya aid yeni dərsliklərin, dərs vəsaitlərinin hazırlanmasına xüsusi ehtiyac var. Qiymətli dərsliklərin nəşri üçün müsabiqələr keçirilməli, görkəmli alimlər bu işə cəlb olunmalıdırlar. Eyni zamanda, onlara lazımı şərait yaradılmalı, alimlər həvəsləndirilməlidir.

Unutmamalıyıq ki, hazırkı dövrdə əhali və ictimaiyyət arasında ekoloji təbliğatın aparılmasının çox böyük əhəmiyyəti var. Əgər əhali bilsə ki, meşələrin, ağacların qırılması, yaşıllıqların məhv edilməsi hansı neqativ

ekoloji böhranlarla nəticələnir, zənnimizcə, onda heç kim əlinə balta, mişar alıb meşəyə qənim kəsilməz. Həmin ekoloji "terrorçular" mərhum akademik Həsən Əliyevin qiymətli kəlamını eşitsələr, bəlkə də bəd əməllərindən çəkinərlər: "Meşə sərvətimiz, var-dövlətimiz, məişətimizin bir hissəsidir. Meşə olan yerdə məhsulu yığmaqla qurtarmaz, xəstəlik olmaz. Yer kürəsinin bu yaşıl kəmərinə bircə an təsəvvür etməsək, demək, bəşər də yoxdur". Meşə habelə atmosferin oksigen "fabrik"idir, onun qırılması havada oksigen aclığı - hipoksiya törədir, nəticədə ozon təbəqəsi zədələnir, torpaq eroziyaya, deflyasiyaya, deqradasiyaya uğrayır, nəmliyini itirir, sürüşmələr, uçqunlar, kəskin iqlim dəyişkənlikləri, güclü küləklər, qasırğalar, tufanlar, quraqlıq, səhralaşma, təbii və ekoloji fəlakətlər baş verir. Bir hektar meşə, kol və yaşıllıq sahəsi ildə 4,6-6,5 ton karbon qazı udur, 3,5-5,0 ton oksigen ixrac edir. Meşə və yaşıllıqlar həm də atmosfer havasında olan tozları və zəhərli qazları udaraq onu təmizləyir və havanı saflaşdırır, müxtəlif fauna növlərinin, xüsusilə, quşların çoxalmasını, populyasiyasını, inkişafını təmin edir. Heç şübhəsiz ki, biz ekoloqlar əhaliyə bu barədə vaxtaşırı məlumatlar verə bilsək, güman ki, meşə "terrorçuları" həmin ekoloji cinayətdən əl çəkər, ibrət dərsi götürər.

Hamı bilməlidir ki, tarixən Azərbaycanın ümumi ərazisinin 30 faizdən çoxunu meşəliklər təşkil etmişdir. Bu gün isə bu göstərici orta dünya göstəricisindən çox az olmaqla 11,8 faizdir. Ona görə də əvvəlki göstərici mütləq bərpa olunmalıdır. Bir qayda olaraq ölkəmizdə, xüsusilə, rayon və kəndlərdə payız fəslində yarpaqların tayaqlara vurularaq yandırılması, necə deyirlər, adət xarakteri almışdır. Buna ekoloji düşmənçilikdən başqa heç bir ad vermək olmaz. Unutmaq olmaz ki, bu zaman tüstü ilə atmosfərə atılan zəhərli və zərərli qazlar insanların, ən çox isə qocaların, hamilə qadınların, uşaqların, xüsusilə, ürək-damar və respirator xəstəlikləri olan insanların sağlamlığına olduqca neqativ təsir göstərir və ağır fəsadlar törədir. Yarpaqların toplanıb ən qiymətli gübrə kimi istifadə olunması olduqca mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Planetimizin hər yerində olduğu kimi, respublikamızda da mövcud olan ekoloji bumeranqın (insanların təsərrüfat və digər fəaliyyəti zamanı düşünülmədən təbiətə göstərdiyi antropogen təsirlər nəticəsində yaranan neqativ ekoloji fəsadlar, insanların proqnozunu nəzərə almadan adaptasiya olunduğu məhvəedici adətlər, özləri üçün "ölüm hökmü" verməsi) qarşısının alınması təbiətin və onun sərvətlərinin, bütövlükdə isə bütün bəşəriyyətin mühafizəsində həyati vacib amillərdən biridir. Əlbəttə, dövlət səviyyəsində təbiətin qorunması sahəsində çox ciddi tədbirlərin həyata keçirilməsinə baxmayaraq, əhalinin ekoloji sivilizasiyası və mədəniyyəti hələ də günün tələbləri ilə uzlaşmır və ekoloji bumeranq yenə də davam edir. Zənnimizcə, bunun ən ümdə səbəbi əhalidə ekoloji şüurun, mədəniyyətin, psixologiyanın, dünyagörüşün sivilizasiya səviyyəsində formalaşmamasıdır. Əhalinin, ictimaiyyətin ekoloji mədəniyyətinin müasir tələblər səviyyəsində formalaşması ölkədə ekoloji cəmiyyətin bərqərar olmasının ən əsas təminatçısıdır.

Ölkəmizdə əhalinin və ictimaiyyətin ekoloji mədəniyyətinin formalaşmasında beynəlxalq və regional miqyaslı layihələrin həyata keçirilməsi üçün çoxlu sayda qrantların verilməsi ekoloji cəmiyyətin və mədəniyyətin - sivilizasiyanın təşəkkül tapması üçün ən başlıca amil kimi dəyərləndirilməlidir. Ekoloji sivilizasiya mahiyyət etibarı ilə ətraf mühitə, onun əsas amillərinə (hava, torpaq, su, flora, fauna və s.) neqativ və antropogen amillərin qarşısının alınması, təbii resurslardan düzgün və məqsədyönlü istifadə olunması, qorunub saxlanması və gələcək nəsillərə təhvil verilməsindən ibarətdir. Dünyanın inkişaf etmiş və inkişafda olan bütün ölkələrində olduğu kimi, respublikamızda da bu məsələ dövlət siyasətinin əsas tərkib hissələrindən biridir. Prezident İlham Əliyev 2010-cu il ölkəmizdə "Ekologiya ili" elan etmişdir. "Ekologiya ili" ölkəmizin bütün alimlərinin KİV vasitəsilə əhalinin ekoloji maarifləndirilməsinə müvafiq kömək göstərməsini, ona çox böyük önəm verilməsini tələb edir.

Azərbaycan.-2010.-2 may.-№94.-S.6.

Bioloji müxtəliflik həyatımızı zənginləşdirən vacib amillərdəndir

Akif CABBARLI

Çağdaş dövrümüzdə bütün dünyada iqtisadiyyatın və kənd təsərrüfatının inkişafı, habelə demoqrafik problemlər fonunda ətraf mühitə gündən-günə artan birbaşa və dolaylı təzyiqlər planetin, eləcə də bölgənin milyon illər boyu formalaşmış bioloji kütləsinə dağıdıcı təsirlə yanaşı, təbii təkamülün pozulmasına və ümumilikdə ekosistemin degradasiyasına gətirib çıxarmaqdadır. Belə bir şəraitdə canlı həyatımızın vacib elementini təşkil edən və ayrılmaz hissəsi olan ətraf mühitin və ekosistemin qorunması, bioloji müxtəlifliyin mühafizəsi və təbii bərpasının təşkili vacib şərtlərdəndir.

Azərbaycanın təbiəti olduqca rəngarəng və əsrarəngizdir. Ölkə ərazisinin yarısından çoxunu quru landşaftlar (yarımsəhralar, dağətəyi və dağlıq çöllər) əhatə edir. Ölkəmizin təbii və coğrafi şəraitinin unikallığı flora və faunanın növ müxtəlifliyinin rəngarəngliyinə təbii şərait yaratmışdır. Yer üzərində mövcud olan 11 iqlim qurşağının 9-u Azərbaycandan keçir. Bu amil ölkəmizdə zəngin biomüxtəlifliyin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Respublika ərazisində, demək olar ki, bitki örtüyünün bütün tiplərinə - qədim meşə borealı, səhra, kserofit, bozqır, Qafqaz və adventiv bitki örtüyünə rast gəlinir.

Azərbaycanda təxminən 4500 ali bitki növü yayılmışdır ki, bu da Qafqazın zəngin florasının növ tərkibinin 64 faizini təşkil edir. Bunlardan 240-a qədəri endemik və reliktd növləridir. Eyni zamanda, ölkə ərazisində 16 minədək həşərat, suda-quruda yaşayan, məməli heyvan və quş növü də mövcuddur. Bu sayda fauna növlərinin formalaşmasına regionun geoloji tarixi və zəngin iqlim şəraiti əhəmiyyətli təsir göstərmişdir.

Son onillikdə dünyada bioloji müxtəliflik və onun qorunması məsələsi çox aktuallaşmışdır. 1992-ci ildə Braziliyanın Rio-de-Janeyro şəhərində keçirilmiş BMT-nin Ətraf mühit və inkişaf üzrə konfransında Bioloji müxtəlifliyə dair Konvensiyanın qəbul edilməsi və əksər ölkələr tərəfindən imzalanması (Azərbaycan Respublikası konvensiyaya 2000-ci ildə qoşulub) bu məsələyə beynəlxalq nüfuz qazandırmışdır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yarandığı vaxtdan bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılması, nadir bitki və heyvan növlərinin genofondunun mühafizəsi və öyrənilməsi istiqamətində daim məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirmiş və fəaliyyət göstərdiyi qısa müddətdə böyük nəticələr əldə etmişdir. Bu, həm ölkə, həm də beynəlxalq səviyyəli ekoloq-alim və mütəxəssislər tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. Ölkə rəhbərliyinin diqqəti və bu sahəni prioritet hesab etməsi problemin həllinə ciddi təkan vermişdir. Dövlət başçısının 2006-cı il 24 mart tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunan "Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair Milli Strategiya və Fəaliyyət Planı" bioloji müxtəlifliyin qorunması və ölkə ərazisində yeni xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin yaradılması istiqamətində geniş perspektivlər açmışdır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması və Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Ərazilərinin İnkişafı Departamentinin direktor müavini Hikmət Əlizadə bizimlə söhbətində bildirdi ki, biomüxtəlifliyin qorunub saxlanılmasında, nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitki və heyvan növlərinin mühafizəsinin təşkilində, təbiətin kompleks şəkildə saxlanılmasında xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin rolu olduqca böyükdür. Məhz xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin fəaliyyəti nəticəsində nadir və nəslə kəsilməkdə olan fauna və flora növlərinin mühafizəsi, füsunkar estetik gözəlliyə malik ərazilərin antropogen təsirlərdən kənar saxlanması və tam şəkildə qorunub gələcək nəsillərə çatdırılması mümkün olur. Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri sisteminin müasir tələblərə uyğunlaşdırılması üçün (bütün vacib ekosistemlərin və əsas növlərin qorunması, dəhlizlərin və mühafizə zonalarının yaradılması) bir sıra davamlı tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Hikmət Əlizadə vurğulayır ki, 2001-ci ilədək respublikamızın ərazisində ümumi sahəsi 478 min hektar olan 14 dövlət təbiət qoruğu və 20 dövlət təbiət yasaqlığı mövcud idi. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi 478 min hektar olmaqla ölkə ərazisinin 4,5 faizini təşkil edirdi, dövlət təbiət qoruqlarının ümumi ərazisi ölkə ərazisinin cəmi 2,2 faizi qədər idi.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin inkişafı, ekoloji şəbəkənin yaradılması istiqamətində nazirlik tərəfindən həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində ölkəmizdə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin ümumi sahəsi 876236,1 hektara çatdırılmış, o cümlədən 8 milli park, 13 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı yaradılmışdır. Beləliklə, 2003-cü ilə qədər bir milli parkı belə olmayan Azərbaycan Respublikasında hazırda xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri ölkə ərazisinin 10,12 faizini, o cümlədən milli parklar 3,1 faizini təşkil edir.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin əksəriyyəti "Qırmızı kitab"a düşən fauna və flora növləri ilə məskunlaşıb və həmin ərazilər konservasiya altına alınıb. Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğu ərazisinin genişləndirilməsi, Zaqatala Dövlət Təbiət Qoruğunun bazasında Cənubi Qafqazda ilk biosfer rezervatın yaradılması, eyni zamanda Almaniya federal hökumətinin dəstəyi ilə "Qafqaz təşəbbüsü" proqramı çərçivəsində Samur-Yalama Milli Parkının təşkili ilə bağlı işlər davam etdirilir.

Ölkənin bioloji müxtəliflik komponentlərindən, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərindən və onların potensialından danışdıqda təəssüf hissi ilə qeyd etmək lazımdır ki, erməni təcavüzü nəticəsində respublikamızın işğal olunmuş ərazilərində Bəsitçay və Qara-göl dövlət təbiət qoruqları, Daşaltı, Laçın, Qubadlı, Arazboyu dövlət təbiət yasaqlıqları, bir sıra qiymətli və nadir təbiət abidələri nəzarətsiz qalmışdır. İşğal olunmuş 44,3 min hektar qorunan təbiət ərazilərində yüzlərlə əsrlik yaşı olan ağaclar, qiymətli meşə sahələri, tarixi və geoloji obyektlər var ki, bunlar da erməni qəsbkarları tərəfindən vəhşicəsinə dağıdılır, talan edilir.

Bioloji müxtəliflik komponentlərinin mühafizəsi tədbirlərindən biri kimi 2006-cı ildə nazirlik tərəfindən Cənubi Qafqazda ilk dəfə olaraq Altıağac Milli Parkı nəzdində Vəhşi Təbiətin Bərpası və Canlıların Reabilitasiyası Mərkəzinin yaradılmasını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Mərkəzin əsas məqsədi qeyri-qanuni əldə edilmiş vəhşi heyvan növlərinin mərkəzdə reabilitasiya edilərək sonradan təbiətə buraxılması, yaxud bu mümkün olmadıqda onların müvafiq şəraitdə saxlanması (yerləşdirilməsinin) təşkili, o cümlədən nadir və sayı azalmağa olan heyvan növlərinin süni və yarımqapalı şəraitdə artırılmasından ibarətdir. Mərkəz ən müasir tibbi avadanlıqla təchiz edilmiş və ixtisaslı kadrlarla komplektləşdirilmişdir.

Hikmət Əlizadə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan heyvan növlərinin qeyri-qanuni olaraq ovlanması qarşısının alınması üçün müəyyən edilən cərimələrin məbləğinin artırılması təşəbbüsü ilə çıxış etdiyini diqqətə çatdırdı. O, nazirlik tərəfindən hazırlanmış və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 6 noyabr tarixli 176 nömrəli qərarına əsasən bir sıra nadir heyvan növlərinin ovlanmasına görə cərimələrin miqdarının bir neçə dəfə artırıldığını da bildirdi: "Bir baş bəbirin ovlanmasına görə qaldırılan iddianın məbləği şərti maliyyə vahidinin 3 min misli, bir baş ceyranın ovlanmasına görə isə 500 misli miqdarında müəyyən edilmişdir. Hazırda cərimə sanksiyalarının daha da artırılması ilə əlaqədar müvafiq sənədlər hazırlanır.

Nadir heyvan və bitki növlərinin qeydiyyatının aparılmasında və ölkə təbiətində onların dinamikasının izlənilməsində "Qırmızı kitab" özünəməxsus əhəmiyyətli rol oynayır. Mövcud "Qırmızı kitab"da Azərbaycan faunasından məməlilərin 14 növü (97 növdən), quşların 36 növü (357 növ və yarımnövdən), balıqların 5 növü (100-ə yaxın növ və yarımnövdən) qeydiyyata alınmışdır. Milli Elmlər Akademiyasının müvafiq institutları ilə birgə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən "Qırmızı kitab"ın ikinci nəşrinə daxil olacaq növlərin sayı müəyyən olunmuşdur. Beləliklə, "Qırmızı kitab"ın ikinci nəşrinə 450 bitki və 170 heyvan növünün daxil edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Hazırda nazirlik tərəfindən nadir heyvan növlərinin artırılması, qeyri-qanuni ovlanması hallarının tam aradan qaldırılması, bir sıra nadir növlərin tarixi areallarına reintroduksiya olunaraq bərpa edilməsi istiqamətində zəruri tədbirlər həyata keçirilir".

Hər bir sahədə olduğu kimi, bioloji müxtəlifliyin qorunması üzrə aparılan fəaliyyət də zəruri hüquqi baza və institusional sistem olmadan effektiv həyata keçirilə bilməz. Son illər bu sahədə qəbul edilmiş qanun və qərarlar ölkədə bioloji müxtəlifliyin səmərəli mühafizəsi və davamlı inkişafı tədbirlərinin aparılması üçün münbit şərait yaratmışdır. Aparılan tədbirlərin effektivliyi isə ekoloji göstəricilərin ildən-ilə artan dinamikası ilə şərtlənir.

Ölkəmizdə son illər həyata keçirilən sosial-iqtisadi islahatlar, əldə edilən nailiyyətlər ətraf mühitin mühafizəsinə və ekoloji problemlərin həllinə əlverişli zəmin yaratmışdır. Dövlətimizin bu sahəyə göstərdiyi diqqət və qayğı nəticəsində biomüxtəlifliyin qorunması istiqamətində uğurlu nəticələr qazanılacağı şübhə doğurmur.

Azərbaycan.-2010.-30 aprel.-№92.-S.14.

Qlobal ekoloji yaşıllaşdırma missiyası

Eldar HÜSEYNOV,

ADAU-nun "Ekologiya və meşə mühəndisliyi" kafedrasının müəllimi,
beynəlxalq ekologiya doktoru və professoru,
Ekologiya Mükafatı laureatı.

Müasir qloballaşma və sivilizasiyalı cəmiyyətin formalaşdığı bir dövrdə təbiət-cəmiyyət münasibətləri beynəlxalq miqyasda həddindən artıq, arzu olunmayan dərəcədə kəskinləşmişdir. Onların dialektik vəhdəti, ekoloji durumun, ekosistemlərin, biosferin, təbii ətraf mühit amillərinin normal ahəngi pozulmuş, torpaqlar, su mənbələri və atmosfer havası zəhərli və zərərli kimyəvi birləşmələrlə həddindən artıq çirklənmiş, flora və faunaya güclü məhvəedici antropogen təsirlər göstərilmişdir. Bunun əsas səbəbi isə XIX-XX əsrlərdə insanların təbiətə və onun sərvətlərinə, ətraf mühitə düşmənçilik mövqeyi ilə yanaşması, ekoloji vandalizmin, terrorizmin ildən-ilə güclənməsi, eləcə də təbii sərvətlərdən səmərəli və məqsədyönlü istifadə edilməməsi olmuşdur.

Ekoloji durumun pozulmasının geniş vüsət alması həm BMT-nin, həm də nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların ciddi narahatlığına səbəb olmuş və "Davamlı İnsan İnkişafı" konsepsiyasının yaranmasına zəmin yaratmışdır. Davamlı inkişaf strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri və ən öncül prioriteti isə ekoloji durumun, tarazlığın yaxşılaşdırılması və bərpa olunmasıdır. Çünki da-yanıqlı ekoloji durum Davamlı İnsan İnkişafının təmin olunmasının ən aparıcı və öncül göstəricisi sayılır. Davamlı İnsan İnkişafının həyata keçirilməsində meşələrin və yaşıllıqların, bioloji müxtəlifliyin bərpa olunmasının, qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsinin müstəsna əhəmiyyəti vardır. Dünyanın məşhur ekoloqlarının fikrincə, regional və qlobal əhəmiyyətli əsas ekoloji təhlükə mənbələrindən biri məhz meşələrin və yaşıllıqların azalmasıdır. FAO-nun (BMT-nin Kənd Təsərrüfatı və Ərzaq Komissiyasının) son məlumatlarına görə, Amerika, Afrika və Asiya ölkələrində əhalinin milyard nəfərdən çoxu (şəhər əhalisinin 30 faizi, kənd əhalisinin isə 90 faizi) mənzillərin istiliklə təmin olunması və ərzaq məhsullarının hazırlanmasında hələ də meşə materiallarından istifadə edirlər. Meşələrin qırılmasının geniş diapazon alması davamlı inkişafa sosial-ekoloji baxımdan ən neqativ təsir göstərən amil hesab edilir. BMT-nin son məlumatlarına görə, hər il planetimizin məhsuldar və yararlı torpaqlarının 15 milyon hektar sahəsi öz yararlılığını tamamilə itirir, hər il dünya üzrə 114 min kvadratkilometr meşə sahəsi qırılır, yaxud yandırılır.

Meşələr və yaşıllıqlar planetimizin əsas oksigen istehsal edən fabriki olduğu üçün onların qırılması, məhv edilməsi atmosferdə oksigen aclığına (hipoksiyaya) səbəb olur, həm insan sağlamlığı, həm də ozon təbəqəsinin zədələnməsi üçün təhlükə törədir. Məhz elə buna görədir ki, almanlar meşəni "yaşıl ciyər", "torpaq", "su", "hava", "gübrə zavodu", yaxud "xalq müəssisəsi" adlandırırlar. Almaniyada hətta meşədə siqaret çəkmək, onu zibilləmək qəti qadağandır və çox böyük qəbahət sayılır. Almaniya meşəçilik mədəniyyətinə və sivilizasiyasına görə dünyanın ən nümunəvi ölkəsi sayılır.

Meşəliklərdə vaxtaşırı olaraq yarpaqlar, çiçəklər, qabıq, xırda və iri budaqlar, meyvələr torpağa tökülərək tədricən çürüntüyə çevrilir və qiymətli üzvi gübrə-meşə döşənəyi əmələ gətirir. Həmin çürümüş döşənək nəmliyi və yağışı udaraq torpağın nəmliyini təmin edir, onun yağış suları ilə yuyulmasının qarşısını alır. Meşə və yaşıllıqlar təbiətin və biosferin təbii kompleksi olmaqla müxtəlif ağaclar, kolluqlar, otlar, zəngin flora və faunaya malikdir və onların arasında çox güclü biosenotik əlaqə vardır. Meşələr, yaşıllıqlar və onların florası fotosintez prosesi zamanı atmosfer havasından karbon qazını udaraq oksigen ixrac etməklə havanın qaz tərkibini tənzim və bərpa edir. Bir hektar zəngin meşə sahəsi ildə 4,6-6,5 ton karbon qazı udur və 3,5-5,0 ton oksigen ixrac edir. Meşəsizləşmə torpağın eroziyasını, deflyasiyasını, deqradasiyasını, nəmliyini itirməsini, iqlim dəyişkənlikləri, güclü qasırğalar, tufanlar, quraqlıq, səhrələşmə, təbii və ekoloji böhranlar törədir. Meşəlik və yaşıllıqlar insan ekologiyasında çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, meşəlik və yaşıllıqlar insana xoş ovqat, əhval-ruhiyyə və zövq verməklə, həm də insan sağlamlığına olduqca müsbət təsir göstərir. Məhz buna görədir ki, meşələr və yaşıllıqlar atmosfer havasının sanitari, fitonsidlər isə havanın "vitamini" kimi dəyərləndirilir. Meşəçilərin Hindistanda keçirilən konfransının "**Meşə-sudur, su məhsuldur, məhsul-həyatdır**" devizi ilə başlanması meşəlik və yaşıllıqların planetar və bəşəri əhəmiyyətini bir daha sübut edir.

Azərbaycan əvvəllər təbii meşəliklər və yaşıllıqlarına görə zəngin və təbii muzeyi xatırladan ölkə hesab olunmuş və onun ərazisinin 30 faizini meşəliklər təşkil etmişdir. Respublikamızın florasını 4200 bitki növü təşkil edir, onlardan 370-i endemik bitkilərə aiddir. Təbii meşə fondu 1 milyon 342,1 min hektar olmaqla ərazimizin 936,6 min hektarı (11,5 faizi) meşə ilə örtülüdür. Meşəliklərdə 450-dən çox yabanı ağac və kol növü, o cümlədən 107 növ ağac, 167 növ hündür və orta boylu kol, 162 növ alçaq boylu kol və yarımkol vardır. Meşələrimizdə əsas

üstünlük təşkil edən ağaclar-edifikatorlar, dominantlar-fısdıq (242,8 min hektar sahədə yayılıb, meşə fondunun 31,9 faizini təşkil edir), palıd növləri (231,9 min hektar, 30,5 faiz), vələs (185,8 min hektar, 24,4 faiz), iynəyarpaqlılar (1,7 faiz), kolluqlar (2,4 faiz) və digər ağac növlərindən (qoz, göyrüş, ağcaqayın, qarağac, cökə, tozağacı, şabalıd, dəmirağac, qara-çöhrə, Qafqaz xurması və s.) ibarətdir. Həmin yabanı növlərdən 70-i təbii halda ölkəmizdən başqa heç bir dövlətin ərazisində bitmir.

Təəssüf ki, milli sərvətimiz sayılan və meşələrimizin bəzəyi olan bir çox yabanı ağac və kol növlərinin (dəmirağac, Araz palıdı, Xəzər lələyi, Şərq çınarı, meşə üzümü, adi xurma, cuzqun, pırkal, Eldar şamı, söyüdyarpaq və ipək akasiyası, Buasya armudları, adi nar, azatağac, budaqlı danaya, qaraçöhrə, samşit, ayıfındığı, yalanqoz, biqəvər və s.) adları artıq "Qırmızı kitab"a düşmüşdür. Həmin növlərin bərpa olunması, qorunub saxlanması və saylarının artırılması bütün ictimaiyyətin, səlahiyyətli dövlət orqanlarının əsas diqqət mərkəzində olmalıdır.

Ermənistanın ölkəmizə qarşı təcavüzü nəticəsində təbii milli sərvətlərimizə, o cümlədən meşə və yaşıllıqlarımıza, otlaqlara çox güclü ekoloji zərbə endirilmiş, işğal olunmuş ərazilərimizdə yağı düşmənləri talan etmiş, xarabalığa çevirmiş və qəddarcasına "ekoloji vandalizm" törətmişdir. Bunlar az imiş kimi, "sapı özümüzədən olan baltalar" da respublikalarımızın meşə və

kolluqlarına düşmənlər kimi ekoloji soyqırım və terrorçuluq törətmişlər. Bütün rayon və kəndlərimizdə, hətta mərkəzi şəhərlərdə də yaş odunun tayalara vurulub əhaliyə satılmasını yalnız milli faciə və vandalizm kimi dəyərləndirmək lazımdır. Maraqlı haldır ki, meşələrimizin qəddarcasına qırılaraq açıq satışa qoyulması bilavasitə hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının, həmçinin icra hakimiyyəti, bələdiyyə və müvafiq dövlət orqanları işçilərinin gözü qarşısında aparılır. Əlbəttə, meşə, kolluq və yaşıllıqların "düşmənləri", "cəlladları" çox ciddi surətdə cəzalandırılmalı və cərimə olunmalıdır.

Respublikamızda çox böyük quruculuq layihələrini həyata keçirən Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, Milli Məclisin üzvü, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyeva ekoloji durumun və tarazlığın hazırkı vəziyyətini nəzərə alaraq planetar və bəşəri əhəmiyyətli **"Hərəməz bir ağac əkək!"** layihəsini həyata keçirməklə böyük tarixi əhəmiyyətə malik təşəbbüs qaldırmışdır. Layihənin icrasına məhz Mehriban xanım Əliyevanın iştirakı ilə onun deputat seçildiyi paytaxtın Əzizbəyov rayonundan başlanılmışdır. "Hərəməz bir ağac əkək!" missiyasının əsas məqsədi respublikamızda ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, ekoloji durumun bərpası və yaxşılaşdırılması, ölkəmizi ekoloji cəhətdən zəngin, yaşıl, abad, havası, suyu təmiz, gül-çiçək diyarına çevirmək ən vacib və dəyərli məsələdir. Bütün ictimaiyyət bu nəcib missiyanı yüksək dəyərləndirərək ölkəmizin hər yerində çox böyük fəallıqla onun icrasına başlamışdır. Həmin tarixi layihə bütün respublika əhalisinin, xüsusilə dövlət orqanlarının, ictimai təşkilatların, orta və ali məktəblərin təşəbbüsə qoşulmasına stimül və zəmin yaratmışdır. Artıq bu gün respublikamızın bütün şəhər, rayon və kəndlərində bu missiyanın həyata keçirilməsi hamı üçün nümunə olmuşdur.

Millət vəkili təşəbbüsü nəticəsində yaranan bu aksiya Azərbaycanda ekologiya elminin banisi, dünya şöhrətli alim, akademik Həsən Əliyevin bəşəri əhəmiyyətli vəsiyyətlərinin həyata keçirilməsi kimi dəyərləndirilməlidir. Həsən müəllim uzaqgörənliklə yazmışdı: **"Meşə sərvətimiz, var-dövlətimiz, məişətimizin bir hissəsidir. Meşə olan yerdə məhsulu yığıdırmaqla qurtarmaz, xəstəlik olmaz. Yer kürəsinin bu yaşıl kəmərinə bircə an təsəvvür etməsək, deməli, bəşər də yoxdur"**.

Meşəliklərin və yaşıllıqların arealının genişləndirilməsi, fasiləsiz və dinamik inkişafı bu sürətlə davam etdirildiyi təqdirdə, ekoloji proqnozlaşdırma ölkə-mizdə Davamlı İnsan İnkişafının həyata keçirilməsi üçün böyük ümidlər yaradır. Xoşməramlı səfir Mehriban xanım Əliyevanın şəxsi təşəbbüsü ilə yaranan xoş-məramlı və planetar əhəmiyyətli "Hərəməz bir ağac əkək!" missiyası, zənnimizcə, respublikamızda "ekoloji cəmiyyət" in formalaşması, əhalidə ekoloji mədəniyyətin, psixologiyanın, şüurun və sivilizasiyanın bərqərar olunmasında çox böyük rol oynayacaqdır.

Nəzərə alsaq ki, planetimizdə təbii ekosistemlərin ümumi sahəsi hər il 1 faiz, tropik meşələrin sahəsi 200 min hektar azalır, səhrələşmə isə 60 000 kvadratkilometr genişlənir, həmçinin təbii ekosistemlərin yalnız 40 faizi pozulmamış qalır, onda xoşməramlı səfirin "Hərəməz bir ağac əkək!" missiyası ekoloji proqnozlaşdırma üçün çox böyük zəmin yaradır. Şübhəsiz ki, bu aksiya meşə və yaşıllıqların sərbəst bir ekoloji sistem kimi təbii ətraf mühitin və onun amillərinin, bütövlükdə isə ekosistemlərin, biosferin, bioloji müxtəlifliyin, flora və faunanın yaxşılaşdırılması, bərpa olunması və sürətli inkişafına güclü zəmin yaradacaqdır.

Təbiət vurğunu olan dahi rus yazıçısı A. Çexovun **"Planetimizin hər bir vətəndaşı bircə ağac əksə, onda planetimiz yaşıllığa qərqr olar"** qiymətli kəlamını yüksək dəyərləndirən xoşməramlı səfir Mehriban xanım Əliyevanın "Hərəməz bir ağac əkək!" aksiyası həm ölkəmizdə ekoloji tarazlığın bərpa olunmasında, həm də

"ekoloji cəmiyyətin" formalaşmasında çox böyük rol oynayacaqdır. Şübhə yoxdur ki, bu missiya həm də planetimizin ekoloji durumunun yaxşılaşdırılmasına və bərpa olunmasına çox güclü təsir göstərəcəkdir.

Fərhəndləndirici haldır ki, akademik Həsən Əliyevin **"Meşələrə ancaq ümumxalq qayğısı göstərmək yolu ilə təbiətin gözəlliklərini qorumaq mümkündür. Meşələr mineral suların, bulaqların mənbəyidir. Meşə, xüsusilə şam meşəsi azot qazı ixrac edir ki, bu da insan üçün, xüsusilə vərəmlə xəstələnənlər üçün olduqca xeyirlidir"** kimi qiymətli vəsiyyəti məhz xoşməramlı səfir Mehriban xanım Əliyevanın "Hərəməz bir ağac əkək!" missiyası ilə yüksək dəyərləndirilmiş və icra olunmağa başlanmışdır. Bu xoşməramlı missiyanın bütün xalqımız, ziyalılarımız, xüsusilə gənclərimiz tərəfindən böyük ruh yüksəkliyi ilə fasiləsiz olaraq davam etdirilməsi hər birimizin milli, mədəni və vətəndaşlıq borcudur.

Ölkə Prezidenti İlham Əliyevin ekoloji durumun və tarazlığın bərpa olunması sahəsində verdiyi müvafiq sərəncamlar, həyata keçirilən proqram xarakterli layihələr olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir. 2010-cu il fevralın 18-də Prezident İlham Əliyevin keçirdiyi ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirədə məhz ölkə-mizdə ekoloji durumun əsaslı surətdə yaxşılaşdırılması və perspektiv layihələrin həyata keçirilməsi barəsindəki geniş və ətraflı çıxışı ölkəmizdə əhali və ictimaiyyət tərəfindən çox böyük rəğbətlə qarşılanmışdır.

Prezident İlham Əliyev müşavirədə ölkəmizdə aparılan yaşıllaşdırma işlərindən bəhs edərək demişdir: **"Bu gün Azərbaycanda yaşıllaşdırma istiqamətində vacib addımlar atılır, ağacəkmə kampaniyası uğurla davam edir. Qeyd etdiyim kimi, Azərbaycan vətəndaşları bu gözəl təşəbbüsə çox fəal şəkildə qoşulmuşlar. Qarşıya vəzifə qoyulmuşdur ki, qısa müddət ərzində Bakıda və Abşeron yarımadasında ən azı 3 milyon ağac əkilsin, bütün su-varma işləri təmin edilsin və bu istiqamətdə vacib addımlar atılır. Biz artıq nəticələri görürük. Bakının müxtəlif yerlərində artıq bu çox gözəl mənzərə göz qabağındadır"**. Ölkə Prezidentinin planetar və bəşəri əhəmiyyətli bu missiyası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən yüksək dəyərləndirilməklə ona çox önəmli yer verilir. Nazirliyin əməkdaşlarının, şəxsən nazir H. Bağirovun ağacəkmə kampaniyasında çox fəal iştirak etməsi əhali və ictimaiyyət tərəfindən yüksək qiymətləndirilməli, dəyərləndirilməli və örnək olmalıdır. Bütün nazirliklər, təşkilatlar, orta və ali məktəblər, firmalar, ölkə əhalisi və ictimaiyyət bundan nümunə götürməli və təşəbbüsə qoşulmalıdır.

Azərbaycanda əvvəllər mövcud olan 11,4 faiz meşəliklər, 50 min hektar ərazidə yeni əkilən ağacların hesabına hazırda 11,8 faiz təşkil edir. 2009-cu ildə 10 min 792 hektar ərazidə meşələrin bərpa tədbirləri həyata keçirilmiş, 3632 hektar ərazidə isə meşə ağacları əksilmiş və onlara aqrotexniki qulluq göstərilmişdir.

Respublika Daxili İşlər Nazirliyinin əməkdaşları 10 hektar ərazidə 100 min meşə ağacları əkməklə, onlara ərəşəyə çatana qədər aqrotexniki qulluq olunmasını da öz öhdələrinə götürmüşlər. Nəqliyyat Nazirliyinin avtomobil yolları əməkdaşları indiyədək 50 min, dəmiryolu əməkdaşları isə 22 min meşə ağacları əkərək onlara aqrotexniki xidmətlər etmişlər. Bütün nazirliklər, orta və ali təhsil məktəbləri, bir sözlə, hamı bu nəcib təşəbbüsə qoşulmalı, olduqca fəal iştirak etməli, öz mədəni və vətəndaşlıq borcunu layiqincə yerinə yetirməlidir.

Dünya şöhrətli alim, akademik Həsən Əliyevin söylədiyi aşağıdakı çox dəyəri kəlam respublikamızın bütün əhalisi və ictimaiyyəti üçün örnək olmalı və böyükdən kiçiyə hamının şüuruna möhkəm həkk olunmalıdır: **"Meyvəni başqa ölkələrdən də almaq olar, lakin meşəni heç yerdən gətirmək olmaz. Meşə torpaqdır, sudur, havadır"**. Bu qiymətli sözlər hamımızın meşəsalma işlərinə qoşulması üçün sanki həyəcan təbili çalır, bütün ölkə əhalisini bu planetar və bəşəri əhəmiyyətli kampaniyaya qoşulmağa cəlb edir. Heç kəsin bu aksiyadan kənarda qalmağa mədəni haqqı yoxdur. Hamı bu nəcib və planetar əhəmiyyətli aksiyaya qoşulmalı, öz müqəddəs vətəndaşlıq töhfəsini mütləq verməli və mədəni rahatlıq tapmalıdır. Bu, günün həyati vacib və ən ümdə, prioritet tələbidir. Bu tələbin yerinə yetirilməsi isə hər birimizin, bütün ölkə vətəndaşlarının müqəddəs borcu və amalı olmalıdır.

Respublika.-2010.-28 aprel.-№89.-S.6.

Təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə: dövlət nəzarəti və ictimai məsuliyyət

Dünya əhalisinin 80%-i keyfiyyətsiz sudan istifadə edir

İlham MƏMMƏDOV,
Azadinform İnformasiya Agentliyi

Bu gün bütün dünyada müzakirə olunan ən aktual və bir neçə global məsələdən biri də ekoloji durum və ətraf mühitin mühafizəsidir. Təsadüfi deyil ki, ölkə başçısı İlham Əliyev tərəfindən 2010-cu il Azərbaycanda Ekologiya ili elan olunub. İcməli su amili isə ekologiyanın ən başlıca komponentlərindən biridir.

Dünya əhalisinin yüksək artım tempi, ətraf mühitin çirkləndirilməsi və suyun qeyri-səmərəli istifadəsi nəticəsində mövcud ehtiyatlar sürətlə tükənmək üzrədir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə 80% xəstəlik və ölüm hadisələri məhz icməli su ilə bağlıdır. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının açıqlamasına görə, hazırda dünya əhalisinin 80%-i keyfiyyətsiz sudan istifadə edir.

CƏNUBİ QAFQAZIN ÜMUMİ SU EHTİYATININ 10 %İ AZƏRBAYCANIN PAYINA DÜŞÜR

İcməli su problemi bütün dünyada olduğu kimi ölkəmizdə də mövcuddur. Araşdırmalara görə, bizim yerüstü su ehtiyatımız orta illik 32,3 mlrd. kubmetrdir. Quraqlıq illərdə (az sulu illərdə) isə bu göstərici 23 mlrd. kubmetrə qədər azalır. Ölkədə adambaşına orta illik 3800 kubmetr su düşür. Yeraltı icməli su mənbələrində isə 23 764,28 mln kubmetr /gün su ehtiyatı var. Azərbaycan ərazinin hər km²-nə və əhalinin hər nəfərinə düşən yerüstü su ehtiyatları göstəricisinə görə Cənubi Qafqaz dövlətləri və Rusiyadan geridə qalır. Cənubi Qafqazın ümumi su ehtiyatının 62%-i Gürcüstanın, 28%-i Ermənistanın, yalnız 10%-i Azərbaycanın payına düşür.

Su çatışmazlığı, həmçinin mövcud su ehtiyatlarından rəşional istifadə edilməməsi ilə də izah edilir. Bakının su təsərrüfatı, infrastrukturı 1,3-1,7 mln. insan üçün nəzərdə tutulsa da, hazırda paytaxt sakinlərinin sayı 2 dəfə artıb.

Su çatışmazlığının digər səbəbi isə su anbarlarının az olmasıdır.

AZƏRBAYCAN ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ ÜZRƏ 17 BEYNƏLXALQ KONVENSIYANIN İŞTİRAKÇISIDIR

Bu gün respublika ərazisinin 3/4-ü Kür çayı hövzəsinə düşür və bu çay ölkə əhalisi üçün əsas icməli su mənbələrindən biri olaraq qalır. Azərbaycana bu çay vasitəsilə daxil olan suların çox hissəsi Gürcüstan və Ermənistan ərazisində formalaşır və hər iki dövlətin şəhərlərinin təmizlənməmiş tullantı sularının Kür çayına axıdılması onun hidrokimyəvi rejiminə və suyun keyfiyyətinə güclü təsir edir. Şirin su ehtiyatlarımızın daha bir qismi Araz çayı hesabınadır ki, bu çay da İran və Ermənistan ərazisində çirklənməyə məruz qalır. Şimaldan - Rusiyanın Dağıstan ərazisindən gələn Samurda da vəziyyətin yaxşı olduğunu söyləmək mümkün deyil.

Maraqlı və bizim üçün təhlükəlisi budur ki, nə Ermənistan, nə də Gürcüstan ətraf mühitin mühafizəsi üzrə heç bir beynəlxalq konvensiyaya qoşulub. Halbuki, Azərbaycan bu sahədə 17 müxtəlif beynəlxalq konvensiyanın, o cümlədən transsərhəd suların mühafizəsi üzrə Konvensiyanın iştirakçısıdır. Məhz transsərhəd çirklənmənin səviyyəsinə nəzarət üçün Qazax (Kür çayı) və Beyləqan (Araz çayı) rayonlarında regional laboratoriyalar-monitorinq mərkəzləri yaradılıb. Sərhədlərarası su hövzələrinin problemlərinin regional səviyyədə beynəlxalq normalar çərçivəsində həlli üçün Azərbaycan "Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi üzrə" Helsinki Konvensiyasını ratifikasiya etmişdir. Lakin digər qonşu dövlətlərin bu konvensiyaya qoşulmaması problemin həllini çətinləşdirir.

AZƏRBAYCANIN YERALTI SU EHTİYATLARI ANTROPOGEN TƏSİRLƏRƏ MƏRUZ QALIR

Bu gün Azərbaycanın 11-12 yeraltı icməli su ehtiyatı mənbəyi var ki, bunların da cəmi ehtiyatları təqribən 24 mln. kub metr/sutka təşkil edir. Elmlər Akademiyasının Geologiya İnstitutunun Hidrogeologiya və mühəndis-geologiya şöbəsinin rəhbəri elmlər doktoru Yusif İsrailovun fikrincə, yeraltı su yataqları səmərəli istifadə edildikdə uzun illər boyu mövcud ola bilər. Lakin bu su yataqlarından səmərəli və düzgün istifadə edilmədikdə suların parametrləri və tərkibi dəyişir. Azərbaycanın yeraltı su ehtiyatları yataqlarının proqnozlaşdırılmış vaxtı

bitib. Artıq bu ehtiyatları yenidən hesablamaq vaxtıdır. Y. İsrailovun sözlərinə görə, bu gün yeraltı sular antropogen təsirlərə məruz qalır ki, bu da içməli su ehtiyatlarının tərkibinin dəyişməsinə gətirib çıxarır. Məsələn, hazırda Abşeronun içməli su ehtiyat mənbələrinin çox sürətlə çirkənmə prosesi gedir. Bu gün Abşerona 30 kub metr/saniyə içməli su gəlir ki, bunun da 20 kubmetr/saniyəsi Bakı şəhərinin payına düşür. Rəsmi məlumatlara görə, Bakı və Sumqayıt şəhərlərinin yeraltı su kəmərləri sistemi köhnə olduğundan bura daxil olan suyun yarısı tam itkiyə gedir. Hazırda Bakı şəhərinin içməli su tələbatının Ceyranbatan gölü vasitəsilə 55-60%-i təmin edilir. Yeni anbar istifadəyə verildikdən sonra paytaxta su verilişi 2 dəfə artırılacaq.

YERALTI SU EHTİYATLARI İLƏ BAĞLI BAŞ PLAN HAZIRLANIR

Paytaxtın içməli suya olan tələbatını ödəmək üçün Oğuz-Qəbələdən gələcək su şəhər üçün ən əlverişli su mənbəyi sayılır. Y. İsrailov yeraltı suyun tərkibində yod-bromun həmişə normadan aşağı olduğunu bildirir. O, bu kəmərlər vasitəsilə paytaxta gələn suyun tərkibində yod-bromun normativdən aşağı olmasını istisna etmir: "Lakin bu gün bütün dünyada şəhərlərə verilən içməli suyun tərkibində yod az olduqda, süni yolla yod əlavə olunur".

Alimin fikrincə, yeraltı su mənbələrindən istifadə həmin ərazinin torpaq sahəsinə çox böyük mənfi təsir edəcək, belə ki, Oğuz-Qəbələdən su kəməri çəkildikdən sonra həmin ərazidəki yeraltı suların səviyyəsi 50-60 metr aşağı düşəcək. Bu zaman həm də oradakı qunt sularının səviyyəsi aşağı enəcək ki, bu da yerüstü bitki örtüyünə mənfi təsir göstərəcək. Bunun ərazidə yerləşən çaylara da təsiri mümkündür. Buna görə də hazırda bu sahədə fəaliyyət göstərən mütəxəssislər bunu nəzərə almalıdırlar.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin (ETSN) Milli Geoloji Kəşfiyyat Xidmətinin kompleks hidrogeologiya və mühəndis geologiyası ekspedisiyasının baş hidrogeoloqu Paşa Kərimov isə bütün bu halların nəzərə alındığını və həmin ərazidə heç bir mənfi fəsadların olmayacağını bildirir.

Qeyd edək ki, Sovet dövründə yeraltı su ehtiyatlarının baş planı olub ki, hazırda mütəxəssislər tərəfindən Azərbaycanın belə bir planının işlənməsi üzərində işlənilir.

Hazırda ölkə ərazisində (Bakı şəhərinin-də 6) məişət-tullantı sularının təmizlənməsi məqsədi ilə 21 ədəd mexaniki və bioloji təmizləyici qurğu fəaliyyət göstərir. Mövcud qurğuların isə hamısı işlək vəziyyətdə deyil. Təmizləyici qurğuların gücünün formalaşan axınlardan az olması respublikada su hövzələrinin antropogen təsirinə başlıca faktoruna çevrilib.

Lakin "Azərsu" ASC-nin şöbə rəisi Aqşin Rüstəmov qeyd edir ki, sovet dövründə 1 litr içməli suyun tərkibində 5 min milliqram bulanlıq olan da təmizləyici qurğuların fəaliyyəti dayandırılırdı. Hazırda isə bu qurğularda aparılan yenidənqurma işlərindən sonra 1 litr suda 15 min milliqramın bulanlıq olduqda belə qurğuların fəaliyyəti dayandırılmır.

SU İNFRASTRUKTURU VƏ BEYNƏLXALQ TƏŞKİLATLAR

"Azərsu" ASC-nin şöbə rəisi İlqar Tağıyev bildirib ki, bu gün Azərbaycan Hökuməti ilə yanaşı Dünya Bankı (DB), Asiya İnkişaf Bankı və Yaponiya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Bankı tərəfindən "Azərbaycan Respublikasının kiçik şəhərlərində su təchizatı layihəsi", "Ümummilli Su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin bərpası layihəsi"si maliyyələşdirilir. Bu layihələr çərçivəsində Azərbaycanın 43 rayon və şəhərinin içməli su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılmasına dair layihələrin reallaşması istiqamətində işlər uğurla davam edir.

"Hazırda DB ilə Hövsanda dənizin çirkab sularından təmizlənməsi üçün xəttin çəkilişini nəzərdə tutan Bakı kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması üzrə layihənin reallaşmasına dair danışıqlar aparılır",-deyə İ. Tağıyev əlavə edib.

Qeyd edək ki, Almaniyanın KfW bankı tərəfindən Gəncə və Şəkiddə içməli su probleminin həlli ilə bağlı layihəni maliyyələşdirməyi də öz öhdəliyinə götürüb.

EKOLOJİ VƏZİYYƏTİN YAXŞILAŞDIRILMASI ÜZRƏ TƏDBİRLƏR HƏYATA KEÇİRİLİR

Ölkədə əhaliyə verilən içməli suyun təmizlənməsi məqsədilə Almaniyanın bu sahədə aparıcı şirkətləri ən son texnologiyaları tətbiq etmək təklifi ilə çıxış ediblər. ETSN-nin nümayəndəsi Mütəllib Əbdülhəsənov su vasitəsilə keçən xəstəliklərin qarşısının alınması istiqamətində ölkədə bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsinin nəzərdə tutulduğunu bildirib. O, həmçinin 224 min əhalisi olan 12 rayonun 122 kəndində içməli su üçün nəzərdə

tutulan təmizləyici qurğular - Modul Tipli Stansiyaların quraşdırıldığını, bu qurğuların sayının və əhatə dairəsinin gələcəkdə artırılacağını deyir.

ARDNŞ-nin Ekologiya İdarəsinin rəisi Azər Əliyev bildirir ki, hazırda Abşeronda və Xəzər dənizində ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlər kompleksini həyata keçirilir. Bura təmizləyici qurğuların inşası, neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi və rekultivasiyası, karbon qazının utilizasiyası daxildir. O, 205 hektar mədən ərazisinin neft tullantılarından təmizlənməsi istiqamətində işlərin aparıldığını da qeyd edir.

Ekologiya Standartlarının Monitorinqi Fondunun prezidenti, professor Rauf Sultanov dünyada su qıtlığı probleminin kəskinləşdiyini deyir. Professor içməli suyun ağır metallar, detergentlər, karbohidrogenlər, radiaktiv maddələrlə çirkləndirilməsi insan sağlamlığı üçün çox böyük təhlükə olduğunu vurğulayır.

Azərbaycanın Su Məcəlləsinə görə, şirin yeraltı sulardan birinci növbədə içmək və məişətdə işlətmək üçün istifadə olunmalıdır. Ekoloji tarazlığın qorunmasında hər bir ölkə vətəndaşının üzərinə böyük məsuliyyət və cavabdehlik düşür. İnsanlar əsrlər böyü bizə gəlib çatmış bu neməti dəyərləndirməli və gələcək nəsillər üçün qoruyub saxlamalıdılar. Bu gün təbii nemətlərin qorunması və balanslaşdırılmış istifadəsi üçün güclü ictimai nəzarətə ehtiyac duyulur.

Lakin respublikada istismarda olan yeraltı suların 70-75% suvarma üçün istifadə edilir. Ümumiyyətlə yeraltı suların çirklənməsi torpaq qatının və aerasiya zonası süxurlarının çirklənməsinin vəziyyəti ilə sıx bağlıdır.

Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Mingəçevir və bir sıra iri şəhər və qəsəbələrdə içməli su ilə avtomobil yuyulur. İlk növbədə müvafiq qurumlar buna nəzər salmalıdılar.

Ərazimizdə su ehtiyatının məhdud şəraitində bu ehtiyatlardan səmərəli istifadə, əldə olunan suyun bərabər bölgüsü, su mənbələrinin çirklənmədən etibarlı mühafizəsi ölkəmizin hər bir sakini üçün ciddi əhəmiyyət kəsb etməlidir.

Bu yazı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin, Prezident yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun və Mətbuat Şurasının keçirdiyi birgə müsabiqəyə təqdim etmək üçün dərc olunur.

Kaspi.-2010.-27 aprel.-№71.-S.12.

"Ekoloji böhran ifrat həddə çatıb"

Professor Rza Mahmudov: "Dünya təbiəti qorumağa çox gecikir"

Elçin Qaliboğlu

Yerin fəlakətləri durmadan artır. İstər-istəməz təbiətin harmoniyasının pozulması insana da ciddi təsir edir.

1970-ci ilin 22 aprelindən qeyd edilən Beynəlxalq Yer Günü "beynəlxalqlaşan" təqvimin günlərindən biri olmaqla global fəlakətlərə qucaq açan Yer planetini şübhəsiz, xilas edə bilmir. Bəşərin dərdləri daha dərinləşir. İndi çoxlu ağac əkmək də dünyanı xilas etmir. Təbii, yaşıllıq gözəl şeydir, ancaq bəşərin ən ciddi problemi olan insan mövzusu həll edilmədiyindən planetin də problemi gündən-günə dərinləşir. İnsan özünü xilas etdiyi dərəcədə Yer planetini də xilas edəcək. Bu, gedişata qətiyyənlə ritorik yanaşma deyil. Çağdaş gedişat isə problemləri həll etməli olan insanı daim çaşdırmağa çalışır, çaşdırır da. Gedişatı yaradan da, ona təslim olan da insandır. Dünyada ekoloji gərginlik artır, iqlim dəyişmələri get-gedə daha kəskin şəkildə almağa başlayır.

Professor Rza Mahmudov bildirir ki, indi dünyada global proseslər gedir. İqlimlə bağlı proqnozların verilməsi müəyyən qanunauyğunluqlara əsaslanır. Dünyada atmosfer temperaturunun ümumi, planetar formada dəyişməsi, hərəkəti, son dövrlərdə iqlim dəyişməsi məsələlərində tendensiyanın dəyişməsi, sürətlənməsi bəzi qanunauyğunluqları pozur. İnsanın təbiətə müdaxiləsi artır. Ekoloji böhran ifrat həddə çatıb. Əgər hər hansı bir ölkə iqtisadi böhranı müəyyən sərəncamlarla, uzaqbaşı başqa dövlətlərin köməkliliylə qısa müddətə həll edə bilərsə, ekoloji böhranın aradan qaldırılması üçün böyük zaman, eləcə də bütün dövlətlərin əlbir, ardıcıl iştirakı tələb olunur".

Ekoloji böhranı təbii ki, insan yaradır. Bu problemlərin də qarşısını yalnız insan ala bilər. Bu problemlərin indidən sonra daha da dərinləşməsinə yol verməməliyik. Dünyada ekoloji problemlərin artması səbəbindən "parnik effekti" təhlükəsi günü-gündən dərinləşməkdədir: "Hər bir insan görür ki, dünya üzrə baş verən iqlim dəyişmələri prosesi dərinləşir. Nəticədə təbii fəlakətlərin sayı artır. Dünyada hazırda iqlim dəyişmələri nəticəsində baş verən təbii fəlakətlərin 85-90 faizi məhz hidrometereoloji proseslərlə bağlıdır. Qalanı zəlzələ, vulkan və sairə ilə bağlıdır. Bu proses gedir, istər qeyri-ayrı dövlətlərin iqtisadiyyatına, istərsə də bütün dünya iqtisadiyyatına külli miqdarda ziyan vurur. Tutaq ki, XX yüzilin 60-70-ci illərində təbii fəlakətə dəyən zərərle bugünkü təbii fəlakətlərdən dəyən zərəri hesablarla yüz milyard ABŞ dolları arasında böyük fərqlər var. Baxmayaraq ki, bu sahədə proqnozlar təkmilləşir, dəqiqləşir, elmi-texniki tərəqqi inkişaf edir".

İqlim dəyişmələrinin əsas səbəblərindən biri iqlim yaradan amillərdir. İkinci səbəb atmosfer sirkulyasiyası, yəni yer kürəsində rütubət dövranıdır. Üçüncü amil atmosferin səth örtüyü problemidir. Bu üç amilin hansısa birində dəyişiklik olmalıdır ki, iqlim yaxşılaşa doğru dəyişsin. Bunun mənbəyi isə Günəşdədir. Günəşdə hər hansı dəyişiklik (şüaların düşmə bucağı, Yerdə radiasiya balansına və s. baş versə, problemlərin yaranmasına təkan vermiş olur. Səth örtüyü milyon illər ərzində dəyişə bilər, təsiri azdır. Bir sözlə, iqlim dəyişən amillərin əsas mənbəyini Günəş və Yerin qarşılıqlı mövqeyində axtarmaq lazımdır: "İqlim dəyişmələrinin təsir amillərini antropogen və astropogen amillər - Yer atmosferində karbon qazının artması və digər zəhərli qazların konsentrasiyasının artması və atmosferdə parnik effekti yaradır. Bu isə Yerdə radiasiya balansına, Günəş şüalarının düşməsinə və s. səbəb olur. İnsan yaranmamışdan çox-çox əvvəllər Antarktida kimi buzlaqların 3-4 min metr dərinliyindən götürülən buz nümunələrində o dövrün qar, buz əmələ gələn vaxtı kristallarda atmosfer havasının necə olmasını öyrəniblər. Nəticələr göstərib ki, o dövrdə atmosferdə karbon qazı indikindən də çox olub. O zaman antropogen amillərin təsiri demək olar ki, yox dərəcəsindəydi. Əgər karbon qazını təkcə insan faktoru ilə bağlasaq, bu, düz olmaz. Antropogen amillərin iqlim dəyişmələrinə təsirini qəbul edən alimlər isə başqa sübutlar gətirirlər. İnsanların sayının durmadan artması amilinə nəzər yetirsək; əgər 1850-ci ildə Yer kürəsində cəmi 1 milyard insan varsa, indi bu göstərici 6 milyardı keçib. Təbii ki, Yer kürəsinin əhalisi artdıqca elmi-texniki tərəqqi, texnologiya da inkişaf etməlidir. Nəticədə atmosfer havası çirkənlir, ekoloji böhran dərinləşir. Atmosferə külli miqdarda karbon qazı atılır. Günəş şüasının düşmə bucağı dəyişirsə, onun radiasiyasının intensivliyi artarsa, okean sularını belə qızdırırsa, bu, insanların atmosferə atdığı bu və ya digər karbon qazından dəfələrlə çoxdur. Təbii amillər içərisində bu, elmin sübut etdiyi dəqiq nəticələndir. Yer atmosferi inzibati, belə deyək, dövlət sərhədlərinin tanımır. Yer atmosferi hamınıdır, sanki bir evdir".

Hazırda əsas məsələ xüsusilə iri dövlətlərin təmsilində bu bəşəri problemlər aradan qaldırılmasıdır. Bəla gözləmir, o, ildən-ilə problem kimi dərinləşir fəsadlarını göstərir: "1306-cı ildə bir London sakini küçədə adi kömür yandırdığına görə onu hakimiyyət edam edib. Yəni sən bu kömürü yandırdığına görə havanı çirkənləndirir,

insanların rahatlığını pozmaqla əslində cinayət edirsən. Biz demirik ki, o dövrdəki kimi belə qəddar üsullara əl atılsın. I Pyotr zamanında da meşələrin qırılmasının qarşısının alınması ilə bağlı tədbirlər olub. Əslində bu məsələ tarix boyu insanları həmişə düşündürüb".

Bəşər bugünkü səviyyəsində təbiətə qarşı daha amansızdır. Təbiət indi mahnılarda, poeziyada daha çox vəsf edilir: "Dünya təbiəti qorumağa çox gecikir. Hazırda bu sahədəki işlərdən ən vacibi meşələrin artırılmasıdır. Bütün dünyada meşələrin, yaşıllıqların sayının artırılmasına hazırda ciddi fikir verilir. Meşə örtüyü hazırda və eləcə də bundan sonra sözügedən problemin aradan qaldırılması yönündə əhəmiyyətli vasitədir, yeganə təbii müalicədir. Azərbaycan nəinki adi, ümumən içməli su sarıdan korluq çəkən ölkələr sırasındadır. Bir ölkə olaraq çox şeydə baxtımız gətirsə də, bu sarıdan baxtımız gətirməyib. Dünyada su ilə az təmin olunan ölkələrdənlik. Kürün aşağı hövzəsində yerləşirik. Burda həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət göstəriciləri var. Bizdə Gürcüstandan fərqli olaraq adambaşına 6-7 dəfə az su düşür. Ona görə də hər damcı suyun qədrini bilməli, sudan istifadə məsələsinə ciddi şəkildə yanaşmalıyıq".

İnsanlar hər şeyi öyrəndilər: yeri, göyü, ətrafda baş verən nə varsa, hər şeyi ağıl süzgəcindən keçirdilər. İnsan özünün anatomiyasını da diqqətlə öyrəndi, araşdırdı. Ancaq hələ də insan özünün daxili mənəvi dünyasını, ilahi, insani imkanlarını öyrənməyib. Düzdür, insanın daxili dünyası ilə bağlı saysız-hesabsız kitablar yazılıb, dinlərdə, fəlsəfi təlimlərdə bu məqamlara münasibət bildirilib. Ancaq hələ ki, insan sözün böyük mənasında özünü tapa bilməyib. Dünyadan qan-qada qətiyyənlə əskilmir, əksinə, artır. Gündəlik həyatımızda baş verən gərginliklər, qarma-qarışıq əhvalar, fərəhsiz məqamlar artdıqca insanlar həyat haqqında bilgilərinin haradasa artıq "kara gəlmədiyini" düşünürlər. Görəsən, insanlar mənalı yaşamaq üçün niyə xüsusi cəhd etməirlər? Niyə dünya, yaşamaq gündən-günə bu dərəcədə adıləşir, mənasızlaşır? Əslində insan idrakını mənasız şübhələr burulğanında mənəyə salmaqla günahı boynundan atmaq cəhdi etməirmi? Əgər adamlar təbiətin onlara verdiyi az ömrü mənalı şəkildə yaşamaq haqqında düşünməzlərsə, o zaman fiziki ömür uzunluğunu insan necə yaşasın? Mahiyyətə ömrün mənalandırılması imkanı isə həmişə var. Əslində insan təbiətdən ayrılığı dərəcədə ömrünü qısaltdı. İnsanın özünü ruhunun tələbinə uyğun kökləməsindən başqa çıxış yolu yoxdur. Ana təbiətin meşələrini az qala tamamilə məhv edən, içməli sularını kor günə qoyan, təmiz havasını qaraldan insan deyil, bəs kimdir? Bu səbəbdən də yenidən insan-təbiət birliyinin yaranmasına hava-su kimi zəruri ehtiyac var.

Bu gün dünyanın hər yerində şəhərləşmə əhvalı getdikcə daha da artmaqdadır. Çox hallarda bu, əslində qədimlikdən, bəşəriyyətin əvvəlki çağlarından haradasa könüllü şəkildə ayrılmasının əlaməti demək olur. Bu, sübuta ehtiyacı olmayan bir faktdır ki, kənd kənddir, şəhər şəhər. Təbii ki, hər birinin özünəməxsus yeri, insanların yaşam tərzinin qurulmasında, həyata, dünyaya, özlərinə münasibətlərinin qurulmasında əhəmiyyətli mövqeləri var. Məhz elə bu səbəbdəndir ki, heç vaxt aqıl insanlar kəndin şəhərdən və ya şəhərin kənddən bu və ya digər səviyyədə, dərəcədə üstünlüyü barədə insanlar arasında təəssürat yaratmağa çalışmayıblar. Kənd əzəldən bəri ilkinliyin, təmizliyin, saflığın, təbiətdən ən gözəl sorağı, rəmzi kimi poeziyada, ədəbiyyatda vəsf olunub, insanların fikirlərini, duyğularını cilalayan bir məkan kimi xarakterizə edilib. Zaman-zaman fikir adamları, yaradıcı insanlar ən çətin məqamlarında kəndə üz tutub, daha doğrusu, təbiətdən ilham alıblar. Qadağalar Məclisi

Milli Məclisin Konstitusiyə səlahiyyətləri azdır. Üstəlik, adı ərəbcə "məclis", yəni "oturmaq" mənası verən bu qurum cəmiyyətdəki prosesləri müsbət məcraya yönəldə də bilmir. Ancaq parlamentdə kifayət qədər dünyagörmüş, ziyalı, həyatın əzab-əziyyətini, cəmiyyətin problemlərinin kökünün harada olduğunu bilən millət vəkillərimiz təmsil olunur.

Xalq Cəbhəsi.-2010.-22 aprel.-№68.-S.13.

Ətraf mühitin mühafizəsi üçün kompleks tədbirlər həyata keçirilir

Rüstəm KAMAL

Dünyada durmadan artan neft-qaz hasilatı və bununla əlaqədar sənaye sahələrinin dinamik inkişafı planetimizdə ətraf mühitə mənfi təsirlər göstərməklə yanaşı ekoloji tarazlığın pozulmasına səbəb olan başlıca amilə çevrilmişdir. Neft ölkəsi olan Azərbaycanda da uzun illər böyük torpaq sahələri neft tullantıları ilə çirklənərək yararsız hala düşmüşdür. Neft sənayesinin inkişaf etdiyi Abşeron yarımadasında ekoloji tarazlığın pozulması özünü daha qabarıq büruzə verir. Odur ki, yarımadaanın neft-qaz hasilatı ərazilərində, istehsalat sahələrində ekoloji durumun tənzimlənməsi günün vacib məsələsinə çevrilib.

ARDNŞ-in Ekologiya İdarəsi Azərbaycan Prezidentinin 28 sentyabr 2006-cı il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks tədbirlər planı"na əsasən ətraf mühitin qorunması, ekoloji təhlükəsizlik və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə olunması sahəsində praktiki fəaliyyətinin ümumi istiqamətlərini müəyyən etmişdir. Bundan başqa ARDNŞ-in prezidenti tərəfindən "Ekoloji siyasət" sənədi təsdiq olunmuşdur. Sənəddə yeni fəaliyyət sahələrində ətraf mühitin ilkin vəziyyətinin qiymətləndirilməsini və ona neqativ təsirlərin minimuma endirilməsini təmin etməklə "sıfır tullantı" prinsipinə əməl edilməsi öz əksini tapıb.

ARDNŞ-in müəssisə və təşkilatlarının, eləcə də Pay Bölgüsü Sazişi üzrə birgə müəssisə və əməliyyat şirkətlərinin ərazilərində ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi, həmçinin yeni neft-qaz yataqlarının kəşf edilməsi ilə bağlı quyuların qazılmasından əvvəl yatağın ərazisində ilkin vəziyyətin öyrənilməsi məqsədilə Ekologiya İdarəsi tərəfindən mütəmadi olaraq ekoloji monitorinqlər aparılır. Monitorinq zamanı götürülən nümunələrin müxtəlif parametrlər üzrə ayrı-ayrı tədqiqat işləri müasir cihaz və avadanlıqlarla təchiz edilmiş kompleks tədqiqatlar laboratoriyasında həyata keçirilir. İdarənin xarici əlaqələr şöbəsinin rəisi Anar Hüseynov deyir ki, 2007-2009-cu illər ətraf mühitin sağlamlaşdırılması məqsədilə "Bibiheybətneft" NQÇİ-nin 221,56 hektar mədən ərazisi mexaniki rekultivasiya olunmuş və həmin ərazinin 35 hektar sahəsində bioloji rekultivasiya işləri aparılmışdır. Eyni zamanda "Bibiheybətneft" in ərazisində lay suları və məişət-çirkab suları axıdılan 1642 metrlik açıq torpaq kanalı qapalı dəmir-beton kollektorla əvəz olunmuşdur. Bundan əlavə neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi istiqamətində "Balaxanıneft" NQÇİ-nin ərazisində 3,8, "Azgerneft" MMC-nin ərazisində 3 hektar sahədə mexaniki və bioloji rekultivasiya işləri aparılmışdır. Torpaqların münbitləşdirilməsi məqsədilə bu ərazilərə arpa səpilmiş, ağac-kol tingləri və gül əkilmiş, 3500 kvadratmetr yaşıl ot örtüyü salınmışdır.

Bunlarla birlikdə dənizdə və quruda neft yataqlarının kəşfiyyatı və işlənməsi sahəsində ilkin mərhələ olaraq ekoloji monitorinqlər keçirilir. Monitorinqlərdə Xəzər dənizi ekosisteminə təsir parametrləri müəyyənləşdirilir. Quruda neft-qaz yataqlarında aparılan monitorinq tədqiqatlarında isə əsasən neft və neft məhsulları, eləcə də istehsal prosesi zamanı yaranan tullantılarla çirklənmiş torpaqlar öyrənilir, çirklənmə mənbələri müəyyənləşdirilir. Onu da qeyd edək ki, Abşeron yarımadasında neft-qazçıxarma idarələrinin fəaliyyət zonalarında aparılan monitorinq işləri çərçivəsində əldə edilən məlumatların yeni elektron operativ informasiya bazası yaradılmışdır. Bu zaman geniş həcmdə ekoloji monitorinq işləri aparılmış, müxtəlif informasiya mənbələrindən, müasir metodlardan, texniki avadanlıqlardan və laborator tədqiqatlardan istifadə olunmuşdur. Bazada Abşeron yarımadasında neft və digər tullantılarla çirklənmiş, lay suları altında qalmış torpaq əraziləri və onların çirklənmə dəriniyi dəqiq koordinatları ilə öz əksini tapmışdır.

ARDNŞ-in ekoloji problemlərə həssaslıqla yanaşmasını sübut edən digər fakt: şirkətin idarə və müəssisələrindəki avtonəqliyyat vasitələrindən atmosfərə atılan zəhərli qazların ölçülməsi, atmosferin çirklənməsinin qarşısının alınması, nəqliyyat vasitələrinin texniki vəziyyətinə nəzarətin gücləndirilməsi, atmosfərə atılmaların texniki normativlərinin mövcud standartlara uyğunlaşdırılması məqsədilə Səbail, Sabunçu və Suraxanı rayonlarında ARDNŞ-in ekoloji yoxlama-ölçmə məntəqələri yaradılmışdır. Məntəqələrdə ətraf mühitə təsir göstərən amillərə ciddi nəzarətin həyata keçirilməsi üçün İtaliya istehsalı olan "STARGAZ mod 898" qazanalizatorları quraşdırılmışdır. İndiyəcən "Bibiheybətneft", "Balaxanıneft" və "Qum adası" NQÇİ-lərinin ərazilərindəki məntəqələrdə 2085 avtonəqliyyat vasitəsi müayinədən keçirilmişdir.

Ekologiya İdarəsinin Ekoloji ölçmə və tullantıların idarə olunması departamentində fəaliyyət göstərən Tullantı Mərkəzi qazma şlamının qəbulu və basdırılmasını həyata keçirir. Mərkəzdə istifadə olunan texnologiyalar fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəldiyindən ARDNŞ ilə ABŞ-ın Ticarət və İnkişaf Agentliyi (USTDA) arasında

qrant sazişi imzalanmışdır. ARDNŞ-in keçirdiyi tenderdə Amerikanın "Mİ SWACO" şirkəti qalib seçilmişdir. Bu şirkətlə hazırda layihənin texniki-iqtisadi əsaslandırmasının həyata keçirilməsi istiqamətində işlər görülür. Sözügedən layihə çərçivəsində ARDNŞ-in 120 təşkilat və törəmə müəssisəsinin istehsal prosesi nəticəsində əmələ gələn 30-dan çox müxtəlif adda tullantının utilizasiyası, müxtəlif texnologiyalar tətbiq olunmaqla təkrar emalı, həmçinin təkrar emalı mümkün olmayan tullantıların müvəqqəti və daimi saxlanması, idarə edilməsi üçün kompleks tədbirlər həyata keçirmək nəzərdə tutulur.

Məlumdur ki, ekoloji mühitin sağlamlaşdırılmasında yaşıllıqların salınması mühüm rol oynayır. Bunu nəzərə alan Ekologiya İdarəsi H. Z. Tağıyev adına NQÇİ-nin ərazisindəki 9,3 hektar sahədə "Ekoloji park" yaradır. Parkın yaradılmasında əsas məqsəd cəmiyyət-ekologiya münasibətlərinin müasir formasını yaratmaq, ekoloji təbliğat, ekoloji tərbiyə və ətraf mühitin qorunması problemlərinin vətəndaşlara birinci dərəcəli sosial vəzifə olmasını göstərməkdir. Gələcəkdə habelə ekoloji maarifləndirmə tədbirləri çərçivəsində şagird və tələbələrin parka ekskursiyalarını, ekoloji olimpiadalar, müxtəlif viktorina və müsabiqələr təşkil etmək, eləcə də ekoloji mövzularla bağlı müzakirələrin aparılması planlaşdırılır. Parkın suvarılması, istixanaların qızdırılması və işıqlandırılmasında günəş batareyaları və külək generatorlarından istifadə olunacaq. Beləliklə, alternativ enerji mənbələrindən istifadə edilməsi böyük miqdarda yanacağa qənaətlə yanaşı ətraf mühitə atılan zərərli tullantıların miqdarının xeyli azaldılmasına səbəb olacaq. Ümumiyyətlə, ARDNŞ maarifləndirməyə və təbliğata xüsusi önəm verir. Bu sahədə şirkətin xüsusi tədbirlər planı da var. Həmin plana uyğun olaraq mədən əraziləri yaxınlığında yaşayan əhali üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirilir. Məsələn, keçən il iyunun 5-də şirkət beynəlxalq Ekologiya Gününü geniş qeyd etdi, sentyabrın 16-sı "Bibiheybətneft" NQÇİ-nin ərazisində "Ozon təbəqəsi mühafizə günü"nə həsr olunmuş tədbirlər yadda qaldı. Sentyabrın 25-də "Planetimizi zibillikdən təmizləyək" beynəlxalq aksiya çərçivəsində Ramana qalası ətrafında keçirilən tədbirdə isə şagird və tələbələr iştirak etdilər. Dövlət Neft Şirkəti həmçinin neft və qaz sahələrində yerləşən tarixi abidələrin monitorinqini apararaq onun təqdimatını keçirib. "ARDNŞ-in ən maraqlı ekoloji personajı" embleminin hazırlanması üzrə müsabiqənin elan olunması şirkətin "Ekoloji emblemi"nin təsdiq edilməsi də bu qəbildən olan tədbirlərdəndir. Bunlardan savayı, keçən ilin noyabr ayından Təhsil Nazirliyinin Ekoloji Tərbiyə və Təcrübəçilik Mərkəzi ilə birlikdə "Ekoerudit" breyn-rinq oyununa başlanmışdır. Bu ay final görüşünün keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Artıq üç ildir ki, Bakıda ekologiya və global fəlakətlərdən çıxış yollarından bəhs edən "İnepo-Euroasia" ətraf mühitin mühafizəsi beynəlxalq layihə olimpiadası keçirilir. Ənənəvi hal almış bu tədbir ARDNŞ-in maliyyə dəstəyi, Təhsil, eləcə də Ekologiya və Təbii Sərvətlər nazirliklərinin, İctimai Televiziyanın və "Çağ" Öyrətim İşlətmələri Şirkətinin birgə təşkilatçılığı ilə keçirilir. Sonuncu Olimpiadada dünyanın 30-dan çox ölkəsindən gəlmiş şagirdlər təbiəti qorumaq haqqında öz biliklərini nümayiş etdiriblər. Olimpiadaya təqdim edilən layihələri müxtəlif ölkələrdən gələn təcrübəli elm adamlarından ibarət münisflər heyəti qiymətləndirib.

"Ekologiya ili"nin əhatə etdiyi tədbirlər daha genişdir. Onlardan bir çoxu artıq reallaşmışdır. Bunlar bioloji təmizləyici qurğuların və dəniz suyunu şirənləşdirən qurğuların quraşdırılması sahəsində görülən işlərdir. Həmçinin "Neft Daşları"nda çirkli məişət tullantı sularını sutəmizləyən BTQ (biomas) qurğusu işə salınıb, "28 May" NQÇİ-nin fəaliyyət zonasına daxil olan Çilov adasında 2 "RU-200" sutəmizləyici qurğu istifadəyə verilib, "Neft Daşları" və "28 May" neft və qazçıxarma idarələrinin ərazilərində dəniz suyunu şirənləşdirən bir sıra avadanlıqlar quraşdırılıb.

Görüləcək işlərin də sayı çoxdur. Belə ki, "Bibiheybətneft"də lay suyunun yığılması, nəqli və utilizasiyası sisteminin yaradılması, "Neft Daşları" və "28 May" NQÇİ-lərində lay sularının yığılması, təmizlənməsi və laylara vurulması üçün təmizləyici qurğuların tikilməsi və digər mühüm tədbirlər nəzərdə tutulub. Hazırda isə BMT-nin "İqlim dəyişmələri haqqında Çərçivə Konvensiyası" və "Davamlı Üzvi Çirkləndiricilər haqqında" Stokholm Konvensiyasının icrası ilə bağlı müxtəlif tədbirlər həyata keçirilir. Artıq "Davamlı üzvi çirkləndiricilər haqqında" Stokholm Konvensiyasından irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar zərərli maddə kimi konvensiyaya daxil edilmiş polixlorbifenilin aşkar edilməsi üçün şirkətin struktur bölmələrində, əməliyyat şirkətlərində və birgə müəssisələrdə inventarlaşdırma aparılmışdır.

Bunlarla yanaşı ARDNŞ-in struktur bölmələrində, BM və ƏŞ-də, HPBS üzrə sahələrdə səmt qazının azaldılması planı hazırlanıb həyata keçiriləcək, iqlim dəyişikliyinə azaldılmasına dair strategiya hazırlanacaq, avtonəqliyyat vasitələrindən atılan istilik effekti yaradan qazların ölçülməsi və azaldılması imkanları tədqiq ediləcək, "Neft Daşları" NQÇİ-nin "Palçıq Pilpələsi" yatağında alçaq təzyiqli səmt qazının yığılması məqsədilə kompressorlar quraşdırılacaq. Yaxın gələcəkdə həyata keçiriləcək ekoloji tədbirlər sırasına neftlə çirklənmiş ərazilərdə rekultivasiya və reabilitasiya işlərinin davam etdirilməsi, özüllərdə və estakadayanı meydançalarda çirkli məişət sularının utilizasiyası üçün bioloji təmizləmə qurğularının quraşdırılması da aiddir.

Azərbaycan.-2010.-17 aprel.-№81.-S.5.

Təbii ehtiyatların səmərəli istifadəsinin ekoloji-iqtisadi problemləri

Qabil HƏSƏNOV,

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin dosenti

Bəşəriyyət üçün zəruri olan Günəş enerjisi, Yerin daxili istiliyi, mineral ehtiyatları, su, iqlim, torpaq, bitki örtüyü, heyvanlar aləmi təbii ehtiyatların əsas növləridir. İnsan özü də təbiətin bir hissəsidir. Təbii ehtiyatlar insan cəmiyyətindən əvvəl yaranmış və onsuz mövcud olmuşdur. Bizim günümüzdə qədər Yer kürəsi mürəkkəb yol keçmiş, kosmik və planetar fəlakətlərə düşmüş, biosferi məhv etmə-parçalanma həddinə salmışdır. Lakin hər dəfə daxili enerjisi hesabına çətin vəziyyətdən çıxıb çıxmış, həyat yenidən canlanmışdır.

Geoloji tarixdə 65 milyon il əvvəl biosferin global krizisi baş vermiş, yerüstü dinosavrlar məhv olmuş, üzvi həyat tamamilə meşə örtüyündən məhrum olmuş, lakin 3-5 milyon il-dən sonra həyat yenidən dirçəlmiş, onların təkamülü insanın peyda olmasına gətirib çıxarmışdır. Astronomik tədqiqatlara görə, Günəşin öz oxu ətrafında şərqdən qərbə doğru fırlandığı tam dövrəmə müddəti 25,5 gün təşkil edir, radiusu 1,4 milyon kilometrdir, qalaktik mərkəz ətrafında saniyədə 250 kilometr hərəkət edir, öz orbiti üzrə təxminən 200 milyon il ərzində tam dövr edir. Afrika ərazisində insanın 12-10 milyon il bundan qabaq mövcud olmuş, qədim əcdadlarının tapıldığı 100-ə yaxın yerlər qeydə alınmışdır. Bu araşdırmalar biosferin yaranması ilə müqayisə olunduqda, Günəş sisteminin dövrəmə müddətində geoloji tarixdə nələrin olacağını təsəvvür etmək qeyri-mümkündür.

Biosfer enerjinin ən aktiv mənbəyidir. O, Yer qabığında maddənin nəhəng kütlələrini hərəkətə gətirir, süxurların, faydalı qazıntı yataqlarının əmələ gəlməsində iştirak edir, Yer səthinin relyefinə təsir göstərir, yerin dərinliklərində Günəş enerjisini toplayır və atmosferin tərkibini tənzimləyir, yerin üst qatının inkişaf etməsində ən mühüm Geoloji amillərdən biri hesab olunur.

Təbii ehtiyatlar, bütün sahələrdə istifadə olunan təbiət elementləri mürəkkəb fiziki-kimyəvi, geoloji mineraloji və bioloji struktura malik olub, Yer kürəsində qeyri-bərabər intişar etmişdir. Təbii ehtiyatların ekoloji-iqtisadi tədqiqatında göstərilən növləri nəzərə almaqla yanaşı iqlim-istilik, küləyin gücü, istehsal sahələrində energetika, sənaye, kənd təsərrüfatı, filiz, qeyri-filiz yataqlarının işlənilməsi, istismarı nadir elementlərin səmərəli istifadə olunmasının texnoloji-ekoloji-iqtisadi dəyərləndirilməsi elmi əsaslarla həll edilməlidir.

Nadir elementlərin istifadəsi istilik-nüvə texnikası, kosmik tədqiqatlarda, səhiyyədə, radiotexnika, elektronika-kompyuter, soyuduculuq texnikası və texnologiyası, metallurgiya, şüşə, keramika, kimya sənayesində istifadə olunur. Bu elementlər yüngül-litium, berillium, pubidium və stronsiumdur. Çətin əriyən nadir metallar: sirkonium, vanadium, renium: səpələnmiş nadir elementlər və lantanoidlər üzrə qruplaşır.

Geoloji quruluşun fəaliyyəti dağ-mədən işlərində mineralların hansı sinqoniyada kristallaşması hidrotermal yataqların xassələrilə səciyyələndirilir, hidrotermal əvvəl maqmadan qaz halında ayrılır, sonra sıxılaraq tərkibində həll olmuş qaz komponentləri saxlayır, isti qarışıq kondensata çevrilir. Hidrotermal yataqların aşağı temperaturu 60 dərəcə götürülür. Azərbaycanın faydalı qazıntı yataqlarının məhsuldar qatında qələvi brom-yodlu lay sularında nadir elementlər mövcuddur. Hidrotermal yataqlar böyük (3-5 km), orta (1-3 km) və yer səthinə yaxın (1 km az) ola bilər. Azərbaycan ərazisində geoloji-kəşfiyyat və istismar quyuları 7 kilometrədən artıq qazılır. Geoloji-litoloji-mineraloji teksturuktur təsirlərilə qaz-neft laylarında şüalanmalar məhsuldar qatı basır, hasilatın 5-10 faizi neft, qalan hissəsi qarşılıqlı lay suları olur. Lay sularının tərkibində həll olmuş duz ionları, mikroelementlər, kolloidlər, qazlar təzyiq və temperatur fərqi görə daimi hərəkətdədirlər, bir-birilə təması nəticəsində tərkibləri dəyişir, tektonik qapalı kondensat çevrilmələrlə ağır su alınaraq molekulyar tərkibli radioaktivli xassəyə çevrilir, bu lay suları qarışığı separatsiya olunduqdan sonra mühitə axıdılaraq ekoloji böhranı dərinləşdirir.

Təbii ehtiyatların səmərəli istifadə olunmasında lay sularının tərkibi əsaslı araşdırılırsa nadir elementlərin zənginliyini müəyyən etmək olar, bu elementlər filiz, qeyri-filiz hidrotermal yataqlarda müxtəlif qarışıqlarda geniş əhatəli intişar etmişdir.

Azərbaycanın duz yataqları zənginliyinə görə əsrlər boyu xatırlanır, 1720-ci ildə Abşeronda olmuş akademik S.Q. Qmelin yazır ki, "Bakı xanının duzdan və neftdən əldə etdiyi gəliri 35-40 manat təşkil edirdi, duzun pudu 7-8 qəpiyə, yandırma məqsədilə sərf edilən 15 batmanlıq qara neft isə 5 qəpiyə satılırdı (1 batman 8,4 kq)".

Abşeronda 150-yə qədər duz qarışıqları ilə zənginləşmiş göl vardır. Onların ümumi sahəsi 50 kvadratkilometr təşkil edir, XVII-XVIII əsrlərdə onlardan xörək duzu və müalicəvi lilli-özüllü-palçıqlı məhlul kimi geniş istifadə olunmuşdur. indinin özündə də bu ənənə davam edir. Bu duzdan Cənubi Qafqazda, İran və

Türkiyədə istifadə edilmişdir. Ən çox duz ehtiyatı Masazır, Fatmayı, Qobu və tamamilə çirklənmiş Böyük Şor gölü ərazisindədir. Göl okean səviyyəsindən 12 metr, Xəzər dənizindən isə 40,5 metr yüksəkdə yerləşir. Bu göllərin rejimi neft-mədən suları ilə pozulduğundan yod, brom, qələvi metallar ilə zənginləşmişdir. Bu təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə olunması məsələsi haqqında düşünməyə dəyər. Təbii ehtiyatların sənaye sahələrində optimal istifadə mənbəyinə çevrilməsi hər kəsi düşündürməlidir.

Planetdə mövcud olan 11 iqlim tipinin 9-u Azərbaycanda cərəyan edir

ki, bunlar da 26 yarımtiplərinə bölünür. Bu təbii ehtiyatlar daha da dərinləşərək, 4 mindən artıq bitki, 12 min heyvan növü, 8359 çayı, 550-dən çox filiz, qeyri-filiz, tikinti materialları, yodlu bromlu, mineral və termal sular və zəngin karbohidrogen yataqları aşkar edilmiş və dövlət sahə balansında qeydə alınmışdır.

Azərbaycanın hidroenerji ehtiyatları 8359 çay ilə əlaqələndirilir ki, bunların da 8188-nin uzunluğu 25 kilometrəndən azdır. Ərazi və yüksəkliklər üzrə çaylar qeyri bərabər paylanaraq, yalnız 22-nin uzunluğu 100 kilometrəndən çoxdur. Kür (1515 kilo-metr), Araz (1072 kilometr) çaylarının uzunluğu 1000 kilometrəndən artıqdır. Azərbaycan kiçik dağ çayları öl-kəsi olmaqla zəngin hidroenerji ehtiyatlarına malikdir. Tədqiqatlara görə çayların hidroenerji potensialı 45 mil-yard kvt saat təşkil edir. Bu qədər enerjini istehsal etmək üçün gücü 6,0 milyon kvt olan SES-lər inşa etmək mümkündür. Texniki hidroenerji potensialı 16 milyard kvt saat qiymətləndirilir ki, bunun da hasil edilən elektrik enerjisinin 10-15 faizindən istifadə edilir. Gələcəkdə qeyd edilən tədbirlərin reallaşması nəticəsində ekoloji iqtisadi cəhətdən təmiz hidroenerji potensialından daha da səmərəli istifadə ediləcək elektrik enerjisinə SES-lərin xüsusi çəkisi nisbətən çoxalacaqdır.

Yer üzərində külək enerjisi ehtiyatı 500 metr hava qatında 80 trilyon kvt saatdan artıqdır. Təbii ehtiyatların səmərəli istifadə olunması külək enerjisi ilə hasil edildikdə, bu ekoloji iqtisadi nailiyyətlərin ən səmərəlisi hesab olunur. Azərbaycanda orta əsrlərdə yel dəyirmanları mövcud idi. Bu mühəndis qurğularından yaxın vaxtlara qədər Abşeronda quyular-dan suyun çıxarılmasında geniş istifadə edilirdi.

Külək enerjisinin qeyri sabit olması ondan istifadəni çətinləşdirir. Bu problem stansiyanın ərazisindəki elektrik şəbəkəsinə birləşdirilməsilə aradan qaldırılır. Belə olduqda, hasil edilən enerjinin müxtəlif hədlərdə dəyişməsi elektrik şəbəkəsinin işinin dayanıqlığına zərər gətirmir, bu enerjidən faydalı istifadə etməyə imkan verir.

Təbii ehtiyatların səmərəli istifadə olunması məqsədilə külək elektrik stansiyaları fəaliyyət göstərən yerlərdə külək enerjisi akkumulyasiya edilir. Küləyin gücü kifayət etmədiyi bu enerjidən və ya stansiyada qoyulmuş ehtiyat gücdən (daxili yanma mühərrikindən) istifadə edilir. Adətən, külək elektrik stansiyalarından generator valının fırlanma tezliyini artırmaq üçün 2 və ya 3 pilləli reduktordan istifadə edilir. Generatorun valın reduktorun valına birləşdirilir, külək-energetik qurğuları külək-mexaniki və külək-elektrik qurğularına ayrılır. Mexaniki qurğulardan su çəkmək dən üyütmək, suvarma işlərində, digərindən isə elektrik enerjisi hasil etmək üçün istifadə edilir. Bu qurğular kompleks proseslərdə də tətbiq edilir.

Külək-energetika qurğularında külək enerjisindən istifadənin mümkünliyünü və məqsədəuyğunluğunu müəyyən edən əsas göstəricilərdən biri küləyin sürətidir. Küləyin gücü, sürətinin kubu ilə mütənasibdir. Qoyulmuş güc 100 vt/kvadratmetr bərabər götürüldükdə küləyin sürəti 7,5 metr saniyə 1000 vt/metrkvadrat olduqda küləyin sürəti isə 16 metr saniyə təşkil etməlidir.

Abşeron küləyi il ərzində 110 gün təkrarlanır, yayda havanın temperaturunu 5-6 dərəcə aşağı salaraq mülayimləşdirir. Qışda isə 10-12 dərəcə aşağı salaraq, havanın kəskin soyumasına və güclü qar yağmasına səbəb olur.

Abşeronda digər üstünlük təşkil edən cənub küləyi qışda havanı mülayimləşdirir, yayda isə havada nəmliyi aşağı salır. Bu proses Xəzər sahilboyu, Kür-Araz ovalığı və Naxçıvan MR ərazisində daha çox təkrarlanır. Özünün ekoloji iqtisadi təmizliyi və tükənməzliyi ilə seçilən külək enerjisi başqa alternativ enerji mənbələrin-dən maya dəyərinə və effektivliyinə görə ən sərfəli hesab olunur.

Hesablamalara görə, Azərbaycan özünün coğrafi vəziyyətinə, təbii ehtiyatlarına və iqtisadi infrastrukturuna görə 800 MVt-a yaxın illik külək enerjisi ehtiyatına malikdir. Bu qədər ehtiyat ildə 2,4 milyard KVt-saat elektrik enerjisi istehsal etməyə imkan verir. Bu isə öz növbəsində, ildə bir milyon tona qədər şərti yanacağa qənaət, ən başlıcası isə külli miqdarda tullantıların atmosfərə atılmasının qarşısının alınması deməkdir.

Abşeron yarmadası, onun sahil zonası və ətrafdakı adalar külək enerjisindən istifadə üçün əlverişlidir. Bu ərazidə küləyin orta sürəti 6,0 /7,0 m/san. olduğundan KEQ sistemləri üçün tam yararlı və yüksək rentabelli hesab olunur. Abşeron arxipelaqında neft quyuları elektrik enerji təminatında həm texniki, həm də ekoloji iqtisadi baxımdan daha effektiv və sərfəlidir. Danimarkanın Şimal dənizi sularında quraşdırılan hər biri 2 MVt gücündə

20 ədəd turbinin illik elektrik enerjisi 700 MVt gücündədir. Hazırda Danimarka istifadə etdiyi enerjinin 20 faizini küləkdən alır.

Azərbaycan təbii sərvətlərlə zəngindir, karbohidrogen ehtiyatı 7 mil-yard barrel qiymətləndirilir ki, bu da ümumdünya ehtiyatlarının 0,6 faizini təşkil edir. Geoloji kəşfiyyat işləri nəticəsində 550-dən çox filiz, qeyri-filiz tikinti materialları, yodlu-bromlu, mineral və termal su yataqları aşkar edilmiş, ehtiyatları dövlət və sahə balansında qeydə alınmışdır.

İnsanın biosferin təbii ehtiyatlarından səmərəli istifadə etməsi, ekoloji iqtisadi və geoloji tarazlığın qorunması bu gün qlobal problemlərdən hesab olunur.

Respublika.-2010.-13 aprel.-№76.-S.5.

Nəqliyyat vasitələrinin sıxlığı havanın çirklənməsini daha intensiv və həcmli edir

2010-cu il Azərbaycan tarixinə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması sahəsində dönüş ili kimi yazılacaqdır.

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İsrafil İSMAYILOV,

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin Maşınların istismarı və
yerüstü nəqliyyat vasitələri kafedrasının professoru,
texnika elmləri doktoru

Qloballaşan dünyada bəşəriyyəti narahat edən problemlərdən biri planetin ekoloji vəziyyətinin getdikcə pisləşməsidir. Davamlı insan inkişafı proqramı çərçivəsində beynəlxalq ictimaiyyət bu dünyəvi problemin həllinə çalışır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev ölkəmizdə ekoloji məsələlərin həllinə böyük diqqət göstərir. Uzun illərdir ki, ölkəmizdə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və sağlam ətraf mühitin yaradılması istiqamətində genişmiqyaslı, əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilir. Ətraf mühitin qorunması sahəsində strateji proqramlar müvəffəqiyyətlə icra edilir. “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nın qəbul edilməsi, ölkəmizdə mövcud ekoloji problemlərin aşkarlanmasına və həllinə yönəlmiş böyük işlərə güclü təkan vermişdir.

Xüsusilə əhalinin daha sıx yaşadığı Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasında ətraf mühitin yaxşılaşdırılması istiqamətində davamlı tədbirlərin və layihələrin icrasına önəm verilir. Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə 2010-cu il fevralın 18-də keçirilmiş ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirədə respublikada ekologiya sahəsində görülən işlər ətraflı müzakirə edilmişdir. Prezident İlham Əliyev geniş proqramlı nitqində dövlətin ekologiya istiqamətində 2010-cu ildə və ondan sonrakı illərdə həyata keçirəcəyi proqramını açıqlamış və bu sahədə qarşıda duran prioritet vəzifələri müəyyənləşdirərək bir sıra tapşırıqlar vermişdir. Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində tədbirlərin nəinki Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasında, eyni zamanda ölkəmizin bütün şəhər və rayonlarında həyata keçirilməsi bir vəzifə olaraq qarşıya qoyulmuşdur.

Dövlət başçısı ekoloji problemlərə həsr edilmiş müşavirədə ölkədə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, Azərbaycan vətəndaşlarının sağlamlığının daha da möhkəmləndirilməsi, Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması, ölkədə yaşıllaşdırma, ağacəkmə kampaniyasının davamlılığının təmin edilməsi istiqamətləri üzrə mühüm vəzifələrin həllini qarşıya qoymuşdur. Toplantıda ölkə Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən qeyd edilən vəzifələrin yerinə yetirilməsinin optimal müddətləri göstərilməklə, Avropa standartları səviyyəsində yerinə yetirilməsi üçün müvafiq dövlət strukturlarına tapşırıqlar verilmişdir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ekologiyanın yaxşılaşdırılması sahəsində aparıcı struktur kimi geniş fəaliyyəti qarşıda qoyulan bəşəri əhəmiyyətli vəzifələrin yerinə yetirilməsinə yönəlmişdir.

Ölkəmizdə atmosfer havasının mühafizəsi istiqamətində ciddi tədbirlər görülür. Bu il martın 6-da Nazirlər Kabinetinin avtonəqliyyat vasitələrindən atmosfer havasına atılan zərərli maddələrə dair tələblərin Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması tədbirləri barədə qərar qəbul etməsi və 2010-cu il iyulun 1-dən Azərbaycan Respublikasının ərazisində dövriyyəyə buraxılan avtonəqliyyat vasitələrindən atmosfer havasına atılan zərərli maddələr üzrə “Avro-2” ekoloji normalarının tətbiq edilməsi qarşıya qoyulan vəzifələrin icrası baxımından əhəmiyyətlidir. Bu məsələnin ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasında xüsusi əhəmiyyətə malik olduğunu nəzərə alaraq məsələnin elmi-nəzəri və praktiki təhlilini verməklə, dünya ölkələrinin təcrübələri əsasında fikir və mülahizələrimizi bölüşmək istədik.

Bizi əhatə edən təbiət, o cümlədən atmosfer havası insanların yaşamasına və fəaliyyət göstərməsinə xidmət edir. Eyni zamanda məhz insanlar öz fəaliyyəti ilə, öz ehtiyaclarını ödəmək məqsədi ilə gördüyü işlərlə bilavasitə ətraf mühiti, ekologiyanı pisləşdirən yeganə varlıqdır. Ekoloji vəziyyətin pisləşməsi ilk növbədə atmosfer havasının çirklənməsində özünü göstərir. Atmosfer havasının çirklənməsi - insanların iqtisadi, sosial-məişət qayğılarının ödənilməsinə yönəldilmiş tədbirlərin, fəaliyyətinin ikincili təsirinin nəticəsidir. Böyük şəhərlərdə

fəaliyyət göstərən fabrik və zavodların atmosfərə buraxdığı, insan həyatı üçün təhlükəli qazların, avtomobillərin işlətdikləri qazların atmosfer havasını çirkləndirən mənbə olduğu məlumdur.

İnsanların fəaliyyəti nəticəsində havanın ümumi çirklənməsinin 51 faizi nəqliyyatın payına düşür. Bu çirklənmənin 10-30 faizinin avtomobil nəqliyyatının payına düşdüyü də məlumdur. Təbii ki, istifadə edilən avtomobillər, avtobuslar və digər qaz və neft məhsulları ilə işləyən texniki və nəqliyyat vasitələri atmosfərə müəyyən miqdar zəhərli qazlar buraxmalıdır. Bunsuz mümkün deyil. Amma dövlətin, cəmiyyətin marağı ondadır ki, bu qazlar qoyulmuş normativ hədləri aşmasın. Bu normativləri beynəlxalq səviyyədə müəyyənləşdirən standartlara görə atmosfərə avtomobillər tərəfindən buraxılan işlənmiş qazların tərkibində ən təhlükəli və ziyanlı sayılan CO – karbon oksidi və CH – karbohidrogenlər təşkil edir.

Havanın çirklənməsi dedikdə atmosferin insan həyatına və ya sağlığına təhlükə törədən, heyvanların və bitkilərin sağlığına və ya təbii həyat fəaliyyətinə ziyan vuran, metalları korroziyaya uğradan, görünməni məhdudlaşdıran, arzu olunmayan iy və qoxu yaradan qazaoxşar, maye və ya bərk maddələrlə çirklənməsi başa düşülür.

Avtonəqliyyat vasitələrinin işləməsindən havanı çirkləndirən əsas tullantılara dəm qazı (CO), karbohidrogenlər (HC), azot oksidləri (NO_x) daxildir. Məlumatla görə, 20000 km yürüş etmiş avtomobil havaya 0,775 kq qurğuşun (Pb), 40,75 kq azot oksidləri (NO_x), 234 kq karbohidrogen (HC) və 765 kq dəm qazı (CO) buraxır. Günəş işığının təsirindən bu tullantılar kimyəvi dəyişikliyə məruz qalır və zərərli maddələrin siyahısı aşağısəviyyəli, troposferli ozonla (O₃) və fotokimyəvi mənşəli müxtəlif toksinlərlə zənginləşir. Məhz bu maddələr insan həyatı üçün təhlükəli və idarə edilməsi mümkün olmayan fəsadlar yaradır.

Məsələn, havanın çirklənməsinin ən ciddi təhlükəlisi və xoşagəlməyən qaz, tüstü, duman və toz qarışığı olan smoqdur. Smoq - ingilis sözündən olub, tüstü (smoq) və duman (fog) deməkdir. Su buxarlarının kondensasiyası zamanı kiçik tüstü hissəcikləri ətrafında toplanmasından əmələ gəlir. Bu, xüsusilə böyük sənaye şəhərlərində, nəqliyyat vasitələrinin çox sıx olduğu ərazilər üçün xarakterikdir. Smoqun klassik və fotokimyəvi növləri vardır. Fotokimyəvi növ günəşin ultrabənövşəyi şüalarının avtomobillərin dəm qazının yaratdığı klassik smoqa təsirindən əmələ gəlir və daha zərərli formaya keçir. Fotokimyəvi smoq havada sarı rəngli duman əmələ gətirir, bu zaman hava tutqunlaşır, xoşagəlməz kəskin qoxu yaranır, adamların səhhətini pisləşdirir. Bu çevrilmələr üzvi yanacağın, məsələn benzinin yanmasından ayrılan karbohidrogenlərin fotokimyəvi parçalanması zamanı baş verir. Reaksiyanın məhsullarına ozon, aldehidlər, keton, asetilnitrat, üzvi turşular və başqa parçalanma məhsulları daxildir. Bundan başqa avtomobillərin buraxdığı dəm qazı (CO) smoqun tərkibində olan ən zəhərli hesab olunur. Smoq nəticəsində havada zərərli maddələrin şiddətli konsentrasiyası bəzən ölüm hallarına səbəb olur. Məsələn, 1952-ci ildə Londonda baş vermiş smoq nəticəsində 4000 nəfər, 1984-cü ildə Hindistanın Bxopol şəhərində 2500 nəfər ölmüşdür. Smoq həmçinin minlərlə insanın ağır xəstələnməsinə səbəb olmuşdur. Smoqun bütün növləri görməni azaldır və nəfəsalma sistemini qıcıqlandırır. Fotokimyəvi smoq gözü və quzeyli qışasını qıcıqlandırmaqla yaş axmasına səbəb olur, eyni zamanda bitki örtüyünü də müxtəlif dərəcədə zədələyir.

Hava mühitinin çirklənmə səviyyəsinin qiymətləndirilməsi və azaldılmasına yönəlmiş tədbirlər emissiya mexanizmlərini və zərərli tullantıların yayılma mexanizmlərini öyrənməyi tələb edir. Emissiya - atmosferi çirkləndirən tullantıların və maddələrin atılması, ayrılması və şüalanmasıdır. Emissiya nəqliyyat vasitələrinin hərəkət rejimindən, sürətindən və qət etdiyi yoldan asılı olmaqla, avtomobilin ümumi yürüşündən (yeyilmə dərəcəsindən), markasından, kütləsindən, yanacağın təmizlənmə dərəcəsindən və temperatur rejimindən asılıdır.

Nəqliyyat vasitələrinin sıx olduğu şəhərlərdə, yəni Bakı kimi şəhərlərdə havanın çirklənməsi daha intensiv və həcmli olur. Məlumatla görə hazırda Bakıda 549 min 511 avtomobil qeydiyyatdadır. Və nəzərə alsaq ki, respublikanın regionlarından və Bakıətrafı kəndlərdən hər gün şəhərə minlərlə avtomobil girir və küçələrdə sutka ərzində hərəkət edir, onda Bakıda havaya atılan zərərli maddələr haqqında daha dolğun məlumat əldə etmək olar. Digər tərəfdən istifadə edilən avtomobillərin böyük əksəriyyətinin istismar müddətini başa vurmuş olduğunu nəzərə alsaq, vəziyyətin hansı xəritə alacağını təsəvvür etmək çətin deyil. Avtomobil nəqliyyatı iş prosesində ətraf havaya 200-dən çox zəhərli və zərərli maddə ixrac edir. Bir gündə hər min ədəd avtomobil mühərrikindən havaya 3,2 ton karbon oksidi, 200-400 kq digər qazabənzər maddələr buraxılır. Verilən rəqəmlərə istinad etsək gün ərzində Bakıda atmosfərə 1920 ton karbon oksidi, 120-180 ton digər mürəkkəb tərkibli tullantı atıldığı qənaətinə gəlmək olar. Bir ayda atmosfərə təxminən 57600 ton karbon oksidi və 3600-5400 ton digər zərərli maddələr, bir ildə isə 691200 ton karbon oksidi – dəm qazı ötürülür. Bunun fəsadlarını hesablamaq üçün məşhur riyaziyyatçı, yaxud həkim olmaq lazım deyil. Adi vətəndaş başa düşür ki, bir il ərzində bir insanın orta çəkisindən 13-14 min dəfə çox dəm qazı atmosfərə ötürülsə, bundan ancaq insanlar, ətraf mühit, təbiət zərər çəkir.

Azərbaycana indi böyük miqdarda xaricdə istehsal olunmuş avtomobillər gətirilir. Təkcə 2000-2008-ci illər ərzində ölkəmizə 400 min avtomobil gətirilmişdir. Ölkə Prezidenti ekoloji problemlərə həsr edilmiş müşavirədə bu həyati vacib məsələyə münasibətini çox kəskin bildirmişdir: “Verilən məlumata görə, 2000-2008-ci illər ərzində avtomaşınların sayı 423 mindən 823 minə qədər artmışdır. Bu özlüyündə əlbəttə ki, havanın çirklənməsi üçün əsas amillərdən biridir. Biz avrostandartlara keçməliyik. Bu ildən bu istiqamətdə göstəriş verilib. Biz ”Avro-2” və ondan sonra “Avro-3”, ”Avro-4”, “Avro-5” səviyyəsinə çatmalıyıq.” Dövlət başçısının bu tələbləri hər bir vətəndaş mövqeli insanı düşünməyə vadar edir. Ölkəmizə xaricdən gətirilən avtomobillərin əksəriyyəti “Avro-2” standartlarından da aşağı parametrlərə malikdir. Bu maşınları gətirən iş adamları öz maliyyə maraqlarını reallaşdırır, amma Bakıda, Gəncədə, Sumqayıtda və digər böyük şəhərlərdə olan avtomobil parklarında köhnəlmiş avtomobillərin sayını artırır. Görəsən, maşın gətirən şəxsləri belə bir fikir düşündürürmü ki, işlənmiş maşınları aldıqları xarici ölkədə bu maşınları niyə istifadə etmirlər? Həmin maşınlar məhz o ölkələrdən gətirilir ki, orada ən yüksək standartlar, məsələn “Avro-5” və s. tətbiq edilir. Deməli, bu maşınların texniki göstəriciləri bu standartlara cavab vermədiyindən onların böyük şəhərlərdə istismarına qanunla yol verilmir. Sahibləri isə bu maşınları ən yaxşı halda satmaqla həm öz ölkəsində ekoloji problemlərin həllinə çalışır, həm də müəyyən qazanc əldə edirlər. Həmin maşınlar isə bizdəki maşın biznesi ilə məşğul olanlar tərəfindən ucuz qiymətə alınır və 5-10 dəfə baha qiymətə özümüzə satılır. Texniki parametrləri, normativlərdən aşağı olan avtomobillərin böyük şəhərlərdə ekologiya çirklənməsinə etdiyi zərərli təsiri faktlarla təhlil edək: Avtomobilin işindən avtomosferə atılan zərərli tullantıların 74 faizi dəm qazı (CO), 22 faizi karbohidrogenlər (HC), 4 faizi azot oksidləri (NOx) , 0,07 faizi qurğuşun (Pb) təşkil edir.

Xalq qəzeti.-2010.-11 aprel.-№76.-S.3.

Ekoloji layihələr beynəlxalq standartlar səviyyəsində həyata keçirilir

Faiq CƏFƏROV,

"Azneft" İB-in baş direktorunun ekologiya üzrə müavini

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 sentyabr 2006-cı il tarixli 1697 sayılı Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı"na uyğun olaraq, "Az-neft" İB-də bir çox ekoloji layihələr, o cümlədən, lay sularının qapalı sistemdə utilizasiyası, neftlə çirklənmiş torpaqların rekultivasiya və bioremediasiyası, məişət-çirkab sularının bioloji təmizləmə qurğularının tətbiqi ilə utilizasiyası, neft-mədən ərazilərinin abadlaşdırılması, rekultivasiya olunmuş ərazilərdə yaşıllıqların salınması istiqamətində işlər görülmüşdür.

ARDNŞ-in 2008-ci ildə qəbul edilmiş Ekologiya Siyasətinin tələblərinə uyğun olaraq, "Sıfır tullantı" prinsipinin icrası ilə əlaqədar dəniz yataqlarında neft quyularının istismarı zamanı neftlə birgə hasil olunan lay sularının qapalı sistemdə idarə edilməsi və utilizasiyası məqsədilə "Neftqazəlmətdəqiqatlayihə" institutuna layihə tapşırıqları verilmişdir. İlk işlənib hazırlanmış layihələrdən biri "28 May" NQÇİ-də beynəlxalq standartlara cavab verən hidrosiklon və flotasiya qurğularının tətbiqi ilə lay sularının qumdan və neftdən təmizlənilib uducu quyulara vurulması layihəsidir. Layihə artıq institut tərəfindən işlənib hazırlanmış və "28 May" NQÇİ-yə təhvil verilmişdir. Bununla əlaqədar cari ilin yanvar ayında ABŞ-in FL Smidth gMAX Sistemlər şirkəti ilə belə bir avadanlığın alınib quraşdırılması haqqında müqavilə bağlanmışdır. Layihəyə əsasən tikinti-quraşdırma işlərinin başlanması üçün hazırlıq işləri aparılır. Tikinti-quraşdırma işlərinin başa çatdırılması, xarici avadanlığın quraşdırılması və lay sularının neftdən və qumdan təmizlənərək, uducu quyulara vurulması ilin IV rübünə planlaşdırılır. Bu istiqamətdə "Neft Daşları" NQÇİ-də də işlər davam etdirilir və bu NQÇİ-də lay sularının utilizasiyası üçün layihə yaxın zamanlarda işlənilib başa çatmaqdadır. N. Nərimanov adına NQÇİ-də hasil olunan lay sularının Daş-gil sahəsində uducu quyulara vurulmaqla utilizasiyası məqsədilə Qobustan ƏŞ-lə danışıqlar aparılmış və razılığa gəlinmişdir ki, Qobustan ƏŞ-ə məxsus fəaliyyətsiz fondada olan quyular "Azneft" İB-lə birgə lay sularının vurulması üçün tədqiq olunsun. Dəniz yataqlarında yerləşən NQÇİ-lərdə lay suları ilə yanaşı özül və estakadaya meydançalarda formalaşan məişət-çirkab sularının da utilizasiyası üçün layihə tapşırıqları hazırlanmışdır ki, bu tapşırıqlara uyğun işlənib layihə-smeta sənədlərində kiçik həcmli təmizləyici qurğuların quraşdırılması nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd edək ki, "28 May" NQÇİ-nin Çilov adasında gücü 400 kubmetr gün olan KU-400 tipli bioloji təmizləmə qurğusu artıq 2 ildir ki, istismara verilmiş, "Neft Daşları" NQÇİ-də isə 2009-cu ildə gücü 500 kubmetr gün Biomass adlı bioloji təmizləmə qurğusu quraşdırılmışdır. Hazırda qurğunun tam texnoloji rejimə salınması üçün hazırlıq işləri aparılır. Bu NQÇİ-də içməli suya qənaət etmək məqsədilə gücü 500 kubmetr gün olan ƏKS OSMOS tipli dəniz suyunu şirənləşdirən qurğu quraşdırılıb istismara verilmişdir. Çilov adasında da gücü 300 kubmetr gün olan belə qurğu quraşdırılmışdır ki, hazırda burada sazlama işləri aparılır.

Əlavə edək ki, neft yataqlarında uzun illər istismar olunmuş, lakin indi istismar-dan çıxmış böyük miqdarda metal konstruksiya və qurğular qalmışdır ki, 2007-2009-cu illərdə bundan 31 min ton dəniz akvatoriyasından, 12 min ton isə quru sahələrindən çıxarılmışdır və bu istiqamətdə işlər davam etdirilməkdədir. Belə ki, qəza nəticəsində su altında qalmış quyuların sayı dəqiqləşdirilmiş, onların vəziyyətini öyrənmək məqsədilə sualtı çəkilişlərin təşkili üçün ARDNŞ-in müvafiq qurumuna sifariş verilmişdir. Hazırda bu quyuların lülələrinin kəsilməsi üçün müxtəlif imkanlar araşdırılır və müvafiq hazırlıq işləri görülür.

Dəniz yataqlarında olduğu kimi, quruda yerləşən neft yataqlarında da bir çox ekoloji yönümlü işlər aparılmışdır. "Siyəzənneft" NQÇİ-nin lay sularının tam utilizasiyası məqsədilə 2009-cu ildən başlayaraq, bu NQÇİ-yə lazım olan mal-material və avadanlıq verilmişdir. Quyu fondu üzərində işləyib, 1-ci və 2-ci mədən ərazisində lay sularının utilizasiyası üçün 8 ədəd uducu quyu seçilmiş, Zağlı-Zeyvə yatağında neftiyma məntəqələrində neftlə çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsi, neft sızmasının qarşısının alınması məqsədilə tədbirlər görülmüşdür. Hazırda burada hasil olunan 650 kubmetr-gün lay suyundan artıq 450 kubmetr-gün həcmli uducu quyulara vurulur. Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, bu "Azneft" İB-də planlaşdırılan lay sularının utilizasiya proqramında ilk layihə olacaqdır ki, cari ilin ortalarında quruda yerləşən yataqlarda hasil olunan lay suları tam utilizasiya ediləcəkdir.

"Bibiheybətneft" NQÇİ-də lay sularının qapalı sistemdə utilizasiyası məqsədilə 2 yeni NYM məntəqəsi tikilmiş, 1-nin inşası isə başa çatdırılmaqdadır. Hazırda lay sularının yığılıb təmizlənərək, uducu laylara vurulması üçün 2 ədəd 2500 kubmetrlik çənlər inşa olunur. Lay suların hasilatının azaldılması məqsədilə, 350 perspektivsiz

quyu ləğv edilərək 862 min kubmetr lay suyunun hasilatı azaldılması mümkün olmuşdur. Bu NQÇİ-də 218 ha sahə rekultivasiya olunmuşdur.

Digər NQÇİ-lərdə ərazilərdə lay sularının ətraf ərazilərə axıdılmaması, qapalı sistemdə idarə edilməsi və utilizasiyası ilə yanaşı, neftlə çirklənmiş torpaqların rekultivasiya və bioremediasiya işlərinin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Bu istiqamətdə işlərin sürətləndirilməsi üçün "Abşeronneft", "Siyəzənneft" və H. Z. Tağıyev adına NQÇİ-lərdə neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi ilə əlaqədar "Ekol Mühəndislik Xidmətləri" QSC ilə müqavilə bağlanmış və artıq bəzi sahələrdə işlərə başlanmışdır. Cari ildə "Abşeronneft" NQÇİ-də 78 ha, "Siyəzənneft" NQÇİ-də 150 ha, "Balaxanəneft" NQÇİ-nin 2, 3, 5, 7 və 8-ci mədən ərazilərinin 197 ha sahənin mexaniki rekultivasiyası, "Siyəzənneft", "Abşeronneft" və H. Z. Tağıyev adına NQÇİ-lərdə mexaniki rekultivasiya işləri ilə yanaşı bioremediasiya işlərinin aparılması planlaşdırılır. N. Nərimanov adına NQÇİ-də isə lay sularının utilizasiyasından sonra 10,5 ha sahənin rekultivasiya layihəsi həyata keçiriləcəkdir. Bununla bağlı qeyd edək ki, bu sahənin rekultivasiyası ilə yanaşı, neft şlamının utilizasiyası istiqamətində də işlər aparılır. Belə ki, "Azneft" İB və "Qaradağ sement" ASC arasında bu şlamın ASC-nin sobalarında alternativ yanacaq kimi istifadə olunması üçün razılıq əldə edilmişdir.

Görülən işlərə əlavə edək ki, bu günə kimi ərazilərin təkrarən neft və lay suları ilə çirklənməməyi üçün 122 km neft kollektoru, 201 km atqı xətləri, 67 km qaz xətləri təmir olunmuş və ya dəyişdirilmiş, 33 km mədəndaxili kanallar təmir olunmuş, 77 ha sahədə bataqlıqlar qurudulmuş, 110 ha mədən ərazisi tör-töküntüdən, 83 ha sahə isə neft sızıntılarından təmizlənməmişdir.

Quru yataqlarda rekultivasiya olunmuş ərazilərdə "Azneft" İB yaşıllandırma və abadlıq işləri aparmışdır. 2009-cu ilin sonunadək İB-in idarə və müəssisələrində 72500 ağac əkilməmişdir ki, bundan 56200 ədədi "Bibiheybətneft" NQÇİ-də əkilməmişdir. Cari ilin fevral ayında "Bibiheybətneft" NQÇİ-də 1700 ağac əkilmiş, mart-aprel aylarında isə Çilov adasında 15000, "Bibiheybətneft" NQÇİ-də 10500, digər NQÇİ-lər də isə ümumilikdə, 10000-dən artıq ağacın əkilməsi planlaşdırılmışdır.

Bu işlərlə yanaşı, atmosfərə atılan alçaq təzyiqli qazların yığılması istiqamətində də işlər görülmüşdür. Belə ki, "28 May" NQÇİ-nin Günəşli yatağında atmosfərə atılan 400 min kubmetr-gün alçaq təzyiqli səmt qazının yığılması məqsədilə, NQÇİ-nin 4 sayılı DDO-də kompressor stansiyası quraşdırılmışdır ki, cari ilin may ayında bu stansiyanın istismara buraxılması nəzərdə tutulur. Hazırda stansiyada sazlama işləri aparılır.

"Neft Daşları" NQÇİ-də atmosfərə atılan alçaq təzyiqli qazların tutulması məqsədilə 41 ədəd vakuum kompressoru quraşdırılmışdır ki, bu kompressorların vasitəsi ilə gündə 650 min kubmetr qaz tutulur. Cari ildə isə 400 min kubmetr-gün həcmində alçaq təzyiqli səmt qazının yığılması məqsədilə 1201 sayılı özöldə daha 10 ədəd və 1799 sayılı meydançada 5 ədəd vakuum kompressorunun quraşdırılması planlaşdırılmışdır. Hər iki NQÇİ-də kompressorlar istismara buraxıldıqdan sonra Günəşli və Neft Daşları yataqlarında atmosfərə atılan alçaq təzyiqli qazlar bütünlüklə tutulub, "Azəriqaz" İB-ə təhvil veriləcəkdir.

Əlavə edək ki, ölkəmizin 2000-ci ildən qoşulduğu Kioto Protokolunun Təmiz inkişaf Mexanizmi çərçivəsində atmosfərə atılan alçaq təzyiqli qazların bu yataqlarda tam yığılması istilik effekti yaradan qazların emissiyası üzrə müqavilələrin bağlanıb işlənməsinə imkan yaratmışdır.

"Azneft" İB ekologiya sahəsində beynəlxalq qurumlarla, o cümlədən, Dünya Bankının Qlobal Qaz Emissiyaların Azaldılması üzrə Əməkdaşlıq Təşkilatı ilə, atmosfərə atılan səmt qazlarının utilizasiyası və emissiyaların azaldılması sahəsində genişmiqyaslı proqramlar çərçivəsində əməkdaşlıq edir.

2010-cu ilin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti möhtərəm İlham Əliyev tərəfindən "Ekologiya ili" elan olunması ilə əlaqədar olaraq, bu ildə həyata keçiriləcək ekoloji tədbirlərdən biri də beynəlxalq ekoloji yönümlü təşkilatlarla müasir avadanlıqların tətbiqi, ekoloji maarifləndirmə və təbliğat sahəsində əməkdaşlıqdır. Bu istiqamətdə Yaponiyanın İTECO şirkəti ilə "Bibiheybətneft" NQÇİ-nin ərazisində neftlə çirklənmiş torpaqların bioremediasiya üsulu əsasında təmizlənilib bərpa edilməsi ilə bağlı memorandum imzalanmış, Mitsui şirkətinin istehsalı olan alternativ enerji mənbələrinin (külək, Günəş generatorları və s.) "Azneft" İB-nin müxtəlif sahələrində tətbiqi imkanları araşdırılır. Bundan başqa, Terrapex Environmental Ltd şirkətinin istehsal etdiyi çirklə torpaqların təmizlənməsində üsul və avadanlıqlar üzrə növlərinin tətbiqi məsələsi "Az-neft" İB-də baxılır. 2010-"Ekologiya ili"ndə "Azneft" İB tərəfindən "Hərəyə bir ağac əkək", "Beynəlxalq Yer Günü", "Beynəlxalq Ekologiya Günü" və "Beynəlxalq Dəniz günü"nə həsr olunmuş tədbirlərdə iştirak edilməsi planlaşdırılır.

Ekoloji təmiz enerji mənbələri

Arif HÜSEYNOV

Hazırda bəşəriyyət ekoloji baxımdan təmiz enerji mənbələrindən istifadə etməyə çalışır. İlk dəfə yeni enerji mənbələrinə keçid 1890-1910-cu illər arasında - at qoşqusu avtomobillər ilə, qaz lampaları elektrik lampaları ilə əvəz olunduqdan sonra başlanmışdır. Bu keçid dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin bir çoxunda sənaye inqilabı ilə nəticələnmişdir. Hazırda bəşəriyyət yenidən təzə enerji mənbələrinin axtarışına başlamışdır. Bu mərhələnin xüsusiyyəti onun ekoloji yönündədir. Məqsəd ətraf mühitin çox çirklənməsinin qarşısını almaq, atmosfərə karbon və kükürd qazlarının son dərəcə az buraxılmasına nail olmaqdır. Bu isə ekoloji baxımdan təmiz enerji mənbələrindən - külək və günəş energetikasıdan istifadə yolu ilə mümkündür. Əks təqdirdə gözlənilən ekoloji fəlakətlər planetimizdə həyatın mövcudluğunu təhlükə altında qoya bilər.

Energetika iqtisadiyyatın baza sahəsidir. Hər bir ölkənin suverenliyini onun məxsusi energetik resursları ilə təchiz olunma dərəcəsi müəyyənləşdirir. İqtisadi proqnozlar göstərir ki, XXI əsrin ortalarında enerji istehlakı bütün XX əsr boyu işlədilmiş enerjiden 15 dəfə çox olacaqdır. Bu isə planetimizin mümkün olan duru və bərk yanacaq ehtiyatlarının təqribən 80 faizindən istifadə olunmasını tələb edir.

İstilik elektrik stansiyalarının intensiv işlədilməsi bir sıra arzuolunmaz ekoloji problemlər yaratmışdır. Bu problemlər atmosfərə buraxılan karbon qazının kəskin artması və ozon təbəqəsinin qalınlığının azalması ilə əlaqədardır. Belə ki, istilik elektrik stansiyasında istehsal olunan hər bir kilovat enerji ilə yanaşı, il ərzində orta hesabla 2,4 ton kül, 30 kq kükürd oksid və 3 kiloqram karbon-oksid əmələ gəlir. Ümumiyyətlə, son 100 ildə Yer atmosferində karbon qazının konsentrasiyası 13 faiz artmışdır.

Məlum olduğu kimi, karbon qazı planetimizin infraqırmızı şüalanmasını ləngidir və beləliklə də Yer ilə onu əhatə edən kosmik fəza arasında istilik tarazlığı pozulur. Yerin orta temperaturunun yüksəlməsi, Arktika və Antarktika buzlarının əriməsi bununla əlaqədardır. Əgər bu prosesin qarşısı alınmasa buzların tam əriməsi dünya okeanı səviyyəsinin 80-90 metr qalxması və planetar fəlakətlər baş verməsi ilə nəticələne bilər. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə elə bu səbəbdən ekoloji təmiz enerji mənbələrinin - külək və günəş enerjisinin istifadəyə cəlb olunmasına önəm verilir.

Ekoloji baxımdan təmiz sayılan külək energetikasının çox qədim tarixi var. Altı min ildən artıqdır ki, külək enerjisi insanların xidmətindədir. Qədim yunanlar belə hesab edirdilər ki, əfsanəvi Prometey insanlara oddan faydalanmağı öyrətməklə bərabər, gəmilərə yelkən taxmağın da yolunu göstərmişdir. Yelkənli gəmilərin dünyada bir sıra coğrafi kəşflərin edilməsində böyük rol oynaması da danılmaz faktır.

Buxar maşını ixtira edilməmişdən əvvəl dünyanın bir çox ölkələrində əsas enerji mənbəyi külək enerjisi idi. Yüz illər ərzində yelkənli ticarət gəmiləri və hərbi gəmilər hava cərəyanlarının enerjisi sayəsində hərəkətə gəlir, taxıl da külək (yel) dəyirmanlarında üyüdüldü. İlk sadə quruluşlu külək mühərrikləri eramızdan qabaq II-I əsrlərdə qədim Misir və Çində geniş tətbiq olunurdu. Eramızın VII əsridə İranda mükəmməl konstruksiyalı pərli yel dəyirmanları tikməyi öyrənmişdilər. Avropada yel dəyirmanları çox sonralar VIII-IX əsrlərdə meydana gəlmişdi. XIII əsrdən başlayaraq külək mühərrikləri Qərbi Avropada, xüsusilə də Hollandiyada, Danimarkada və İngiltərədə ərsəyə gətirilmişdi. Həmin mühərriklərdən su qaldırmaq, buğda üyütmək və müxtəlif dəzgahları hərəkətə gətirmək üçün istifadə olunurdu.

XVI əsrdə Avropa şəhərlərində hidromühərriklərdən istifadə yolu ilə su nasos stansiyaları və yel dəyirmanları inşa etməyə başlamışdılar. Əkin-biçin üçün torpaq sahələri azlıq edən Hollandiyada dəniz sahillərindəki ərəzilərdə bəndlər qurur və çox sayda yel dəyirmanlarının gücü ilə oraları qurudur, dənizdən alınmış torpaqlar kənd təsərrüfatında istifadəyə verilirdi. Avropanın quraq ərəzilərində tarlaları suvarmaq üçün yel dəyirmanları işlədilirdi.

XVI əsrdə Hollandiya külək energetikasının inkişafı sayəsində iqtisadi cəhətdən güclü ölkəyə çevrilmişdi. Hollandiyalılar külək mühərriklərinin gücündən dəniz akvatoriyasının əkinə yararlı sahələrə çevrilməsi məqsədilə qurudulmasında istifadə edirdilər. Sonralar külək mühərrikləri taxta-şalban doğrayan maşınları işə salmaq üçün tətbiq olunurdu. O zamankı Avropada Hollandiya enerji təchizatı baxımından ən qüdrətli ölkə sayılırdı.

Rusiyada külək dəyirmanlarının gücündən əsasən un üyüdülməsində istifadə olunurdu. Həmin dövrdə Rusiyada 200000 yeldəyirmanı vardı və ildə 2 milyard puddan artıq buğda üyüdüldü.

Enerji mənbəyi olan buxar maşını istifadəyə verildəndən sonra külək energetikasının sonrakı inkişafı ləngiməyə başladı. XX əsrdə böyük sürət alan elmi-texniki tərəqqi dünyanın texnoloji mənzərəsini əsaslı şəkildə dəyişdi. Polad, neft, qaz, digər yeni materiallar və geniş imkanlar bəşər övladının yüz illiklərin sivilizasiya nailiyyətlərini arxa plana atdı. İnsanlar neft, qaz və kömür yataqlarından istifadəni genişləndirdilər. Beləliklə də faydalı qazıntıların tükənə biləcəyi ehtimalı reallığa çevrilməyə başladı. Buna görə də dünyanın bir çox ölkələrində qeyri-ənənəvi (alternativ) enerji mənbələrinin inkişafına diqqət artırıldı. Alternativ enerji mənbələri həm də ekoloji üstünlüyə malik idi. Beləliklə də külək enerjisindən istifadə ön plana çəkildi. Hələ ötən əsrin 20-ci illərində elektrik enerjisi hasil edə bilən külək aqreqatlarının hazırlanmasına başlandı. 1926-cı ildə Berlin şəhərində inşa olunmuş 15 metr hündürlüyündə qüllə üzərində rotorlu külək mühərriki quruldu. Həmin dövrdə dəniz və çay gəmilərini küləklə hərəkətə gətirə bilən aqreqatlar hazırlanması təşəbbüsləri də edildi. Lakin bu təşəbbüslər bir sıra səbəblərdən baş tutmadı. 1980-ci illərdə məşhur okeanoqraf Cak-İv Kusto külək aqreqatı ilə hərəkətə gətirilən gəmi düzəltirdi və bu ideyanın həyata keçirilməsinə sübuta yetirdi.

Rusiyada da külək qurğularının köməyi ilə elektrik enerjisi hasil edilməsinin mümkünlüyünə maraq göstərildi. 1918-ci ildə yel dəyirmanlarının nəzəriyyəsi yaradıldı və külək mühərriklərinin işləmə prinsipləri işlənib hazırlandı. 1954-cü ildə professor N. Y. Cukovski külək mühərriki nəzəriyyəsini hazırladı və Mərkəzi Aerodinamika İnstitutunda külək mühərrikləri şöbəsini yaratdı.

1930-cu ildə Sovet İttifaqı külək enerjisindən istifadə sahəsində dünyada öncül yerə çıxdı. Ölkədə gücü 3-4 kilovat olan müxtəlif külək qurğularının seriya ilə istehsalına başlandı. 1931-ci ildə dünyada həmin dövr üçün çox güclü sayılan (110 kVt) külək energetikası qurğuları şəbəkəsi yaradıldı. Sonralar SSRİ-nin müxtəlif regionlarında da onlarca bu cür külək generatorları işə salındı. 1950-1955-ci illərdə SSRİ-də 9 minədək külək qurğuları istehsal olunmuşdu. Onların illik ümumi gücü 30 kVt-a çatmışdı. 1960-1980-ci illərdə iri İES-lərin, SES-lərin və AES-lərin tikintisinə xüsusi diqqət yetirildiyindən, yel dəyirmanları elektroenergetika nəhəngləri ilə rəqabətə davam gətirə bilmədiyindən 1960-cı illərin sonunda onların seriya ilə istehsalı dayandırıldı. Bu məsələyə dönüş yalnız 1990-cı illərin başlanğıcında oldu. Və ilk iri külək energetikası stansiyaları işə salındı.

1990-cı ildən sonrakı iqtisadi böhranlar külək energetikası obyektlərində işlərin dayandırılması ilə nəticələndi.

Dünyanın digər ölkələrində 1970-ci illərin ortalarında başlamış neft böhranından sonra külək enerjisindən istifadəyə ciddi diqqət yetirilməsinə başlandı. Neft böhranı başlamazdan bir az əvvəl Çin lideri Mao Szedun demişdi: "Təbəddülət küləyi əsəndə çox sayda yel dəyirmanı qurmağa tələsmək lazımdır". Hazırda dünyanın külək energetikası dövlət tənzimlənməsi şəraitində gərilə işləyir.

Külək enerjisi enerji sektoru kimi 50-dən artıq ölkədə mövcuddur. Dünyada ən güclü külək enerjisi ölkələri Almaniya (18428 MVt), İspaniya (10027 MVt), ABŞ (9149 MVt), Hindistan (4430 MVt) və Danimarkadır. Digər ölkələrdən İtaliya, Böyük Britaniya, Hollandiya, Çin, Yaponiya və Portuqaliya da güclü külək energetikası ölkələri sayılır.

İndiyədək külək energetikası Avropa Birliyi ölkələrində daha dinamik inkişaf edirdi. Hazırda vəziyyət dəyişməyə başlamışdır. ABŞ-da, Kanadada, Asiya və Cənubi Amerika ölkələrində külək energetikasında rekord göstəricilər əldə edilmişdir.

Avropa ölkələri arasında Almaniya, ardınca da İspaniya və Hollandiyada gücü bir milyon kilovattan artıq olan külək energetikası qurğuları mövcuddur.

Külək energetikası iki əsas hissədən ibarətdir: külək texnikası və küləkdən istifadə. Külək texnikası texniki vasitələrin, yəni aqreqatların və qurğuların texniki əsaslarının işlənib hazırlanması ilə məşğuldur. Küləkdən istifadəyə isə külək enerjisindən xalq təsərrüfatında optimal istifadənin nəzəri və praktik məsələləri daxildir.

Küləkdən enerji almaq üçün ən perspektiv yer sahiləyi zonalar hesab edilir. Dənizdə sahiləyi 10-12 kilometr, bəzən də daha çox aralı məsafədə offşor fermalar tikilir. Külək generatorlarının qüllələri 30 metrədək dərinliyə qədər basdırılmış özüllər üzərində qurulur, üzən özüllərdən də istifadə edilir.

Külək energetikasında aeroloji tədqiqat nəticələrindən istifadə olunur. Həmin nəticələr bazasında külək energetikası kadastrı işlənib hazırlanır. Beləliklə də külək enerjisinin tətbiqi sərfəli olan rayonlar müəyyənləşdirilir.

Azərbaycanda külək enerjisindən istifadə məsələləri ilə ötən əsrin ortalarında professor Ağasəməd Əlizadənin rəhbərlik etdiyi şöbə məşğul idi. Azərbaycanda ilk külək elektrik stansiyası Qobustanda inşa olunacaqdır. Hazırda tikinti işlərinin aparılması Koreya şirkətlərindən birinə tapşırılmışdır. Qobustanda tikiləcək külək elektrik stansiyasının ümumi gücü 20 meqavat nəzərdə tutulmuş 10 blokdan ibarət olacaqdır. Həmin stansiyanın ildə 700 milyon kilovat-saatdan artıq enerji verəcəyi proqnozlaşdırılır.

Onu da qeyd etmək ki, Bakıtrafi kəndlərdə yel dəyirmanlarından əkin sahələrini sulamaq məqsədi ilə hələ çox onilliklər bundan əvvəl, elektrik nasosları istehsalınadək istifadə olunurdu.

Külək enerjisi günəş və su enerjisi ilə yanaşı, daimi enerji mənbələri sayılır. Günəş şüaları yer səthini və yer atmosferinin alt təbəqələrini qeyri-bərabər isitdiyinə görə, yerüstü təbəqələrdə, habelə 7-12 kilometr hündürlükdə böyük hava kütlələri, yəni, külək əsməyə başlayır və özü ilə birlikdə böyük miqdarda enerji - demək olar ki, yerə gəlib çatan bütün günəş radiasiyasının təqribən 2 faiz enerjisini özü ilə aparır. Külək enerjisinin bütün Azərbaycan ərazisində potensial resursları hələ ki, tam dəqiqləşdirilməmişdir.

Külək enerjisinin üstünlüklərindən biri onun əslində tükənməz olmasıdır. Enerji mənbəyini hasil etmək və istifadə yerinə çatdırmaq problemi yoxdur. Külək onun yolunda qurulmuş külək mühərrikinə özü gəlib çıxır. Bu, mərkəzləşdirilmiş enerji hasilatı rayonlarından uzaqda yerləşən ərazilər üçün çox mühümdür. Külək energetikasının ekoloji təmiz enerji mənbəyi olmasını və külək qurğularının inşa edildiyi yerlərdə təbiətə ziyan vurmamasını da unutmamaq olmaz.

Küləkdən energetika mənbəyi kimi istifadə olunmasına əngəl törədən səbəb onun zaman kəsiyində sürətinin sabit olmamasıdır. Çox təəssüflər olsun ki, külək energetikası stansiyalarının ətraflarında 6-7 hs tezlikli təhlükəli infrasəs yaranmaqla vibrasiya törədir. Bundan savayı, külək elektrik stansiyaları televerilişlərin qəbulunu çətinləşdirir.

Qərb ölkələrində külək elektrik stansiyalarının işləməsi ilə əlaqədar baş verən bəzi problemləri aradan qaldırmaq mümkün olmuşdur. Yel çarxlarının fırlanma sürətini seçmək və pərlərin profillərini təkmilləşdirmək yolu ilə səs-küy səviyyəsi və vibrasiyalar azalmışdır. Bundan savayı, fırlanan pərlərə quş düşməməsi üçün yel çarxları torlu örtüyə salınmışdır.

Ekoloji təmiz digər enerji mənbələri də vardır. Bunlardan biri dənizdə işləyən mini elektrik stansiyalarıdır. Həmin stansiyalar eyni zamanda külək və dalğa enerjisinin hesabına enerji istehsal edə bilər. Konstruksiyanın özüylə yanında qoyulmuş buylar dalğalar üzərində yırğalanaraq elektrik hasil edir. Həmin elektrik cərəyanı külək turbininin hasil etdiyi elektrik cərəyanı kabeli ilə birlikdə sahilə ötürülür. 1000 belə qurğu 500 kVata-dək elektrik enerjisi istehsal edə bilər. Mini elektrik stansiyalarının seriya ilə buraxılışı 2011-ci ildə başlanacaqdır.

Günəş enerjisi, başqa sözlə, helioenergetika dünya energetikasında getdikcə dayanıqlı mövqə tutur. Günəş energetikasının diqqət cəlb etməsinin bir sıra səbəbləri var. Günəş energetikası planetimizin hər nöqtəsində əlçatandır. Bütün ölkələrin energetika müstəqilliyi baxımından maraqlarına cavab verir. Günəş enerjisi ekoloji təmiz və milyon illərlə tükənməyəcək enerji mənbəyidir, həmin enerjiden istifadə ətraf mühitə neqativ təsir göstərmir. Həmin enerjini birbaşa elektrik enerjisinə, absorbsiya yolu ilə isə istilik enerjisinə çevirmək mümkündür. Günəş radiasiyasının birbaşa elektrik enerjisinə çevrilməsi yarımkeçirici fotoelektrik dəyişdiricilərinin tətbiqi ilə həyata keçirilir.

Birləşmiş Ərəb Əmirliklərində neft satışından əldə edilən gəlirləri yerli şeyxlər təkcə ölkənin mikrostrukturunun təkmilləşdirilməsinə deyil, həm də ekologiyaın təmizlənməsi layihələrinin həyata keçirilməsinə sərf edirlər. Hazırda həmin ölkədə pilotsuz elektrik taksi layihələri işlənilir və hazırlanır. Bu sistem tezliklə reallaşacaq və elektrik taksiləri Abu-Dabi terminalları arasında işləyəcəkdir. Şəxsi sürət nəqliyyatı adlanan bu taksi şəxslənmiş yönəldicilər sistemi üzrə hərəkət edəcəkdir. Bu sistemin səhrada salınmaqla olan Masdar ekoshəhərində inşa olunacağı gözlənilir.

Masdar nəhəng ekoloji şəhərdir, innovasiyalar mənbəyidir. Ərəbcə adının mənası "mənbə", "açar" deməkdir. Bu yaşayış məntəqəsinin (şəhərin) planetimizdə karbon tullantılarının və atmosferi çirkləndirən digər tullantıların sıfıra enəcəyi ilk şəhər olacaqdır. Orijinal arxitektura, maraqlı doğuran energetika sistemləri, futuristik nəqliyyat (şəhərdə ümumiyyətlə, avtomobil yoxdur) Masdarın gələcək görkəmini müəyyənləşdirəcəkdir.

Dünya alimləri ekoloji təmiz bioyanacaq hazırlanması sahəsində də tədqiqatlarını davam etdirirlər.

Bu yaxınlarda ABŞ-ın Florida ştatında taxta yonqarından sellüloza etanolu istehsalına başlanılacağı gözlənilir. Həmin istehsal üsulu dənli bitkilərdən biodizel yanacağı hazırlanması xərclərinə nisbətən ucuz başa gələcəkdir. Floridada tikilmiş yeni bioyanacaq zavodu ildə 135 milyon litr etanol istehsal edəcəkdir.

Məlumdur ki, pivəni içir, avtomobilləri hərəkətə gətirmək üçün istifadə etmirlər. Pivə istehsalı ilə məşğul olan şirkətlərdən biri bu fikirlə razılaşmadığı üçün etanolun ev şəraitində istehsalı və doldurulması üzrə dünyada ilk qurğular sistemi əldə etmişdir. Ev şəraitində etanol hazırlanması üçün qəndin, suyun və mayanın olması kifayətdir.

Hazırda Siyerra Nevada pivəsi hazırlanandan sonra qalan təqribən 6 milyon litr maya qaramal üçün yem əlavəsi kimi işlədilir. İstehsalçı Siyerra Nevada şirkəti bu qalıq mayanın bir hissəsindən avtomobil parkının nəqliyyat vasitələri üçün lazımı etanol istehsalından ötrü istifadə olunmasını planlaşdırır. Bu, bəzilərinə gülməli

görünsə də ağlabatan bir işdir. Ona görə ki, marağı olan hər kəs öz avtomobili üçün yanacaq ala bilir və ailə büdcəsindən benzin alınmasına xərc çəkmir.

Siyerra Nevada şirkətlərindən birində istehsal olunmuş günəş batareyaları böyük bir zavodu elektrik enerjisi ilə təchiz edə bilir.

Son bir neçə ildə bioyanacaq dünyanın energetika sisteminin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Ona görə ki, bioyanacaq ətraf mühiti pisləşdirmir, əksinə, yaxşılaşdırır. Ətraf mühitin təmiz saxlanılmasına görə qabaqcıl mövqedə duran Finlandiyada ekoloji cəhətdən təmiz enerji mənbələrindən istifadə az qala dövlət siyasətinə çevrilmişdir. Ərazisinin 70 faizini meşələr örtən Finlandiyanın özünün neft və qaz ehtiyatları olmadığına görə alternativ enerji mənbələrindən istifadəyə önəm verilir. Hazırda həmin ölkədə enerjinin 35 faizi ağac emalı tullantılarından istehsal olunur. Enerji almaqdan ötrü Avropada bioyanacaqdan istifadə 21 milyon ton təşkil edəcəkdir.

Ağac emalı tullantılarından istifadə yolu ilə energetikanın həcmi 2015-ci ildə 65 faiz, növbəti mərhələdə isə 80 faiz olacaqdır.

Alimlərin proqnozuna görə, bioenergetikada indiki temp saxlansa, bir müddətdən sonra neft, qaz və kömür rəqabətə tab gətirməyəcəkdir.

Avropa İttifaqının 2007-2013-cü illər üçün büdcəsində bioenergetikanın inkişafına iki milyard avroya qədər vəsait xərclənməsi nəzərdə tutulmuşdur. Avropa ölkələri arasında bioyanacaq istehsalına görə İsveç, Danimarka və Avstriya irəlidə gedir. Sonrakı yerləri Almaniya, Norveç, Finlandiya və İngiltərə tutur.

Fransada çuğundurdan və digər kənd təsərrüfatı bitkilərindən ekoloji təmiz yanacaq alınması planlaşdırılır. Bəzi Avropa ölkələrində raps, qarğıdalı, günəbaxan yağları alınandan sonra əmələ gəlmiş tullantılardan dizel mühərrikləri üçün bioyanacaq istehsal edilir. Belçikada 15 faiz benzindən və şəkər çuğunduru, dənli bitkilərdən alınmış məhsuldan ibarət olan yanacaq satışı məntəqələri fəaliyyət göstərir.

Yaponiyada zibil daşıyan maşınlar sürücüləri özlərinin topladıqları tullantılardan aldıkları yağ ilə işləyir.

Son bir neçə ildə bioyanacaq dünyanın energetika sisteminin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Bioyanacaq istehsalı ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısının alınmasına xidmət edir.

Azərbaycan.-2010.-8 aprel.-№73.-S.10.

Canlı təbiət

Azərbaycanda ekologiya problemləri dövlət əhəmiyyətli məsələdir

Hüseynbala MİRƏLƏMOV,

Milli Məclisin deputatı,

yazıçı, professor,

Azərbaycan Mühəndis Akademiyasının müxbir üzvü

Doğma yurdun tarlalarını, çöllərini... bol sulu çayları və coşub-daşan dənizi, doğulub boya-başa çatdığın sakit kəndi sevməmək olarmı... Bütün bunlar bizim anamız Təbiətdir. Sən onun qoynundasən, o da sənə daxilindədir. Təbiətə əl qaldırmaqla sən özünə və öz övladlarına qəsd etmiş olursan. Bu sözləri mənə Lənkəranın el ağsaqqallarından biri deyirdi. Bu insan ömrü boyu öz ailəsini təbiətin sərvətləri ilə - dənizin bol nemətləri, o cümlədən burada yuva salan çöl quşlarını ovlamaqla dolandırır.

Ölüm saçıran miras

“Ekologiya” termini “ekologiya” anlayış kimi çoxları üçün aydın deyildi. İnsanların əksəriyyəti elə düşünürdü ki, bu anlayış Sovet İttifaqına mənfur Qərbdən gətirilmişdir. Bununla belə, partiyanın “möhtəşəm xalq təsərrüfatı planları” haqqında mühüm sənədlərdə, görünür dəb xatirinə, “təbiətə qayğıkeş münasibət”, “istehsalın bütün sahələrində ekologiya mədəniyyəti” kimi təmtəraqlı sözlərə də yer tapılırdı. Aydındır ki, bu bəndlər deklarativ xarakter daşıyırdı. Ekologiya problemlərinin heç kəsi narahat etmədiyini demək ədalətsizlik olardı. Lakin bəzən görülən tədbirlər istənilən nəticəni vermirdi... Bununla əlaqədar, mənə çox yaxşı məlum olan bir cəhd barədə danışmaya bilmərəm.

Keçən əsrin 70-ci illərində Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi Heydər Əliyev bizim respublikada ekoloji vəziyyəti yaxşılaşdırmağa doğru dəyişməyə cəhd göstərmişdir. O, respublika paytaxtının səmasını zavodların zəhər saçan borularından bircəfəlik xilas etmək üçün addımlar atmışdır. Heydər Əliyevin Moskvaya təqdim etdiyi inandırıcı iqtisadi hesablamaları araşdıraraq, nəzakətlə bildirdilər ki, hər şey aydındır, amma onu dəstəkləmədilər. Kremlin arqumenti qəti idi: bu tədbirləri həyata keçirmək üçün respublikaya ayrılan beş illik büdcənin yarısını çoxunu xərcləmək lazımdır. Kreml dəhlizlərində Heydər Əliyevə təsəlli olaraq, neft emalı üzrə müasir ELOU-AVT qurğusunun tikilməsi üçün vəsait təklif etdilər. Zərərli tullantıları minimuma endirən texnoloji elementlərə malik olan bu qurğu axır ki, Bakıda hələ Nobelin dövründən qalmış neftayırma müəssisəsini ləğv etməyə, vaxtaşırı bütün şəhəri bürüyən dözülməz qoxudan yaxa qurtarmağa imkan verdi. Düzdür, biz Kremlin həmin qərarını böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşıladıq, lakin səriştəli mütəxəssislər yaxşı bilirdilər ki, bu yeni qurğu ekoloji və texnoloji baxımdan Qərb üçün çoxdan keçilmiş mərhələdir.

1993-cü ildən etibarən respublikada ekoloji problemlərin həlli prosesində müsbət dəyişikliklər yaranmağa başladı. Prezident Heydər Əliyev dövlət kontraktlarından heç birini müvafiq ekoloji ekspertiza keçirilmədən imzalamırdı.

Sovet dövründə bizə bərbad vəziyyətdə qalmış ekoloji miras hələ də özümü göstərir. Məsələn, insanların yaşaması üçün əlverişli olmayan şərait ölkəmizin bir sıra regionları üçün hələ də səciyyəvi haldır. Azərbaycan alimlərinin fikrincə, Abşeron yarımadası və Xəzər dənizinin sahillərindəki digər rayonlarda hava, su və torpaq hədsiz çirkləndiyi üçün bu ərazilər ekoloji baxımdan ən əlverişsiz rayonlar sırasındadır. Bu vəziyyət ilk növbədə Sumqayıtda, Bakıda, respublikanın digər şəhər və rayonlarında sənaye tullantıları ilə bağlıdır.

Amerikanın Blək Smit İnstitutu (Blacksmith Institute) adlı qeyri-kommersiya elmi-tədqiqat təşkilatı tərəfindən aparılmış araşdırmaların nəticələrinə əsasən, planetdə ən çox çirkləndirilmiş yerlərin siyahısı dərc edilmişdir. Təəssüflə qeyd etməliyəm ki, Azərbaycan paytaxtının lap yaxınlığında yerləşən Sumqayıt həmin siyahıda “lider” mövqe tutanlardan biridir. Sumqayıtı baxımsız qalmış nəhəng sənaye səhrası ilə müqayisə edirlər. Bundan əlavə, heç kəs üçün sirr deyil ki, neftçixarma və neftayırma sənayesi Xəzərin çirklənməsinin əsas mənbələrindən biridir, ölkəmizin zəngin flora və faunası isə güclü antropogen təsirə məruz qalır. Meşələrin icazəsiz qırılması, meşə torpaqlarının şumlanması, meşələrdə mal-qara otarılması onlara böyük zərbə vurur.

Təmiz şəhər, təmiz hava

Əlbəttə, indi bütün bu məsələlər dövlətimizin diqqət mərkəzindədir. Azərbaycan dövləti ölkədə ekoloji sistemin yaxşılaşdırılması istiqamətində konkret və real addımlar atır, bizi əhatə edən mühitin qorunması kimi aktual bir məsələ ilə məşğul olan işçilərin statusu artırılır. Bununla əlaqədar, təkcə onu demək kifayətdir ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin müvafiq Sərəncamı ilə 2007-ci ildə ekoloqların peşə bayramı təsis olunmuş, 2010-cu il isə Azərbaycanda ekologiya ili elan edilmişdir.

Prezident İlham Əliyev ictimaiyyət qarşısında çıxışında demişdir: “Artıq uzun illərdir ki, Azərbaycanda bu istiqamətdə işlər görülür. Bir müddət bundan əvvəl geniş ekoloji proqram qəbul edilmişdir. Proqram çoxşaxəlidir, çox müfəssəl proqramdır. Proqramda həllini gözləyən, vacib olan bütün məsələlər öz əksini tapıb, eyni zamanda, konkret icra mexanizmləri də müəyyən ediləlidir. Maliyyə resursları haqqında orada kifayət qədər istiqamətlər vardır. Bir sözlə, biz ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması istiqamətində daha da ciddi addımlar atmalıyıq”.

Onu da qeyd edirəm ki, Azərbaycanda ekologiya problemlərinin həlli sahəsində elmi-praktiki fəaliyyətə dövlət səviyyəsində yüksək əhəmiyyət verilir və bu fəaliyyət prestijli sahə hesab edilir. Mən Milli Məclisin deputatı seçildəndən sonra bilərəkdən, öz seçimimi Ekologiya Komitəsi üzərində saxladım. Bu iş mənə, nanotexnologiya məsələləri ilə məşğul olan mühəndis-texniki yönümlü tədqiqatçı kimi, mövcud ekoloji problemlərin geniş dairəsini öyrənmək, təklif olunan layihələri ekspertiza etmək, demək olar ki, bütün təsərrüfat sahələrində monitorinqlər keçirmək imkanı verir. Məsələn, lap yaxın vaxtlarda bizim Komitə Ekologiya və Təbii Ehtiyatlar Nazirliyinin Ətraf Mühitin Qorunması Departamenti ilə birlikdə ekoloji qanunvericiliyin pozulması hallarını aşkar etmək məqsədilə bir sıra firma və müəssisələrdə genişmiqyaslı yoxlamalar aparmışdır. Həmin yoxlamaların yekunlarına əsasən, biz 26 hüquqi və fiziki şəxs barəsində ciddi inzibati tənbeh tədbirləri görmüşük.

Bizim insanların ekoloji təfəkkürünün dəyişməsinə, ətraf mühitin qorunması normalarına riayət edilməsi məsələsinə onların necə məsuliyyətlə yanaşdıqlarını görəndə böyük fərəh hissi keçiririk. Bununla əlaqədar, bir neçə ibrətamiz misal gətirmək istərdim.

Dövlətimizin başçısı tərəfindən təsdiq edilmiş “2006-2010-cu illərdə Azərbaycanda ekoloji şəraitin yaxşılaşdırılmasına dair Kompleks Tədbirlər Planı” çərçivəsində ölkəmizdə, o cümlədən Bakıda və Abşeron yarımadasında əhalinin ekoloji təmiz su ilə təmin edilməsi üzrə geniş əhatəli proqram həyata keçirilir.

Paytaxtın ekoloji sisteminin yaxşılaşdırılması və sağlamlaşdırılması üzrə tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsinə görə təkcə şəhər icra hakimiyyətinin başçısı deyil, həm də yeni yaradılmış “Təmiz şəhər” səhmdar cəmiyyəti məsuliyyət daşıyır. Məhz bu qurum Bakının və ətraf ərazilərin yaşıllaşdırılması üçün Ekologiya və Təbii Ehtiyatlar Nazirliyi ilə birlikdə çox böyük işlər görür. Bu isə şəhərin “ağ ciyərlərinin” təmizlənməsi üçün ən etibarlı və səmərəli vasitədir.

Bakı şəhəri və Xəzər dənizi ekoloji təhlükəsizlik baxımından bizim ən ağırlı nöqtələrimizdən biridir.

Bakıda neft sənayesinin güclü inkişaf etdiyi 100 ildən artıq dövrdə hasil edilən karbohidrogenlərin miqdarını artırmaq üzrə rəqabət və lay sularının uzun müddət idarə edilməməsi nəticəsində geniş torpaq sahələri həm köhnə, həm də nisbətən təzə mazut ləkələri ilə çirklənmişdir. Paytaxtın heç də ürəkaçan olmayan ekoloji mənzərəsinə daha da mürəkkəbləşdirən neft sənayesi tullantılarından ibarət süni göllərə və gölməçələrə hələ də rast gəlmək olar.

Hazırda bütün Abşeronda çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi, sənaye müəssisələrinin şəhər ətrafından köçürülməsi və həmin ərazilərdə ekoloji standartlara cavab verən yeni müəssisələr tikilməsi üzrə intensiv iş aparılır. Mən isə, Milli Məclisin Ekologiya Komitəsinin üzvü kimi, bu məsələyə xüsusi diqqət yetirirəm.

Yeri gəlmişkən, bu sahədə əngəllər təkcə respublikamızın paytaxtında deyil, ölkənin regionlarında da müşahidə olunur. Milli Məclisin Ekologiya Komitəsi (bir daha xatırladım ki, mən də bu Komitənin üzvüyəm və bunu özümə şərəf hesab edirəm) ekologiya sahəsində vəziyyəti yaxşılaşdırmaq məqsədilə Respublika Dövlət Yol Polisi İdarəsi ilə birlikdə müntəzəm olaraq “Təmiz hava” devizi ilə aylıqlar keçirilməsini qərara almışdır. Yol Polisi İdarəsinin əməkdaşları onlar üçün məcburi olan həmin aylıqlar dövründə ətraf mühiti normadan artıq çirkləndirən avtomobil sahiblərinə qarşı ciddi maliyyə sanksiyaları tətbiq edirlər.

Mütəxəssislər tərəfindən müəyyən edilmişdir ki, hər minik avtomobili il ərzində atmosferdən orta hesabla 4 tondan çox oksigen “udur”, həmin avtomobildən atmosfərə buraxılan işlənmiş qazların tərkibində isə təqribən 800 kiloqram karbon oksidi, 40 kiloqrama yaxın azot oksidi və demək olar ki, 200 kiloqram müxtəlif karbohidrogenlər olur. Bu rəqəmləri paytaxtda və bütövlükdə respublikada olan bütün avtomobillərin ümumi miqdarına vursaq, onların doğurduğu təhlükənin dərəcəsini təsəvvür etmək çətin deyil. Bu zəhərli tullantılar torpağı və sututurları yararsız vəziyyətə salır, nəticədə insanların sağlamlığına, eləcə də bütün heyvanat aləminə ciddi zərər vurulur.

Bir məsələ heç kəs üçün təzə deyil ki, yaşıllıq çox olan yerdə hava qat-qat təmiz olur. Məhz bu səbəbdən, artıq neçə illərdir ki, ölkəmizdə yaşıllıq təsərrüfatının genişləndirilməsinə yönəlmiş siyasət həyata keçirilir. Ekoloqların xəbərdarlıqlarına məhəl qoymadan özlərinin şəxsi mənafeyi naminə və bəzi başqa ehtiyaclar üçün ağacları kəsməkdə davam edən müxtəlif istehsal strukturları və ayrı-ayrı vətəndaşlar barəsində indi az qala cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək dərəcəsində ciddi cəza tədbirləri görülür.

Qədim Xəzərin inciləri

Xalq arasında tarixən Xəzər adlanan Kaspi dənizi təbiətin heyvətamiz nemətidir. Xəzərin şimal sahillərində güclü şaxtalar, qar boranı tuğyan etdiyi dövrdə cənubda maqnoliya, badam və ərik ağacları gül açır (yeri gəlmişkən, mən də bu bölgədənəm!).

Xəzər hövzəsi ətrafında beş dövlət yerləşir: Rusiya, Azərbaycan, Qazaxıstan, Türkmənistan və İran. Dənizin sahiləni bölgələrində 5 milyondan çox insan yaşayır.

Xəzərin rəngarəng ekoloji sistemləri, zəngin təbii ehtiyatları hələ tam öyrənilməmişdir və onlardan kifayət qədər səmərəli istifadə edilmir. İqlimyaratma baxımından da böyük əhəmiyyət kəsb edən Xəzərin daha bir unikal xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, reliktd sayılan flora və fauna növlərini, o cümlədən nəbə balıqlarının dünyada ən böyük vətəgəsini zamanəmizə qədər qoruyub saxlamışdır (yeri gəlmişkən, dünyadakı nəbə balığı ehtiyatlarının 90 faizi Xəzərin payına düşür). Xəzər sahillərində 500-dən çox bitki və 850-yə yaxın heyvan növünə rast gəlmək olar.

Azərbaycanın, Dağıstanın, Türkmənistanın və Şimal-Qərbi Qazaxıstanın qurudakı məşhur neft və qaz yataqlarının davamı Xəzərin dibində yerləşir. Bundan əlavə, materiklə əlaqəsi olmayan sırf dəniz yataqları da mövcuddur. Həmin yataqların çoxunda, o cümlədən Bakının yaxınlığında yerləşən, bütün dünyada məşhur olan Neft Daşlarında, Qazaxıstandakı Manqışlaq yatağında onilliklər boyu hasilat aparılır. Regionda son dövrlərdə aparılmış geoloji kəşfiyyat işləri çox böyük ərazini əhatə edən bir sıra yeni neftli-qazlı sahələri aşkar etməyə imkan vermişdir. Bəzi hesablamalara görə, bütövlükdə Xəzərin karbohidrogen ehtiyatları potensialı (neft ekvivalenti ilə) ən azı 15 milyard şerti yanacaq vahidinə bərabərdir. Neft və qaz ehtiyatlarının həcminə görə Xəzər Fars körfəzindən sonra dünyada ikinci yeri tutur. Bununla əlaqədar, neftçilərin gələcəkdə gözlənilən genişmiqyaslı "hücumları" nəticəsində Xəzərin ekoloji sisteminin çirklənməsinin qarşısını almaq üçün müvafiq tədbirlər işlənilib hazırlanması və tətbiq edilməsi aktual zərurətə çevrilir.

Respublika Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin və bizim parlament komitəsinin keçirdiyi birgə monitorinqlər nəticəsində Xəzərə antropogen axınların ekopatologiyasının daha güclü olduğu 341 mənbə aşkar edilmişdir. Həmin mənbələrdən 310-u sahilə, 31-i isə dəniz akvatoriyasında yerləşən obyektlərdir. Təbii ki, dənizi ən çox çirkləndirən mənbə - neft və neft məhsullarıdır. Onlar dənizi çirkləndirməklə fitobentosun və fitoplanktonun inkişafını ləngidir, oksigen yaranması prosesini zəiflədir, bu isə su mühiti ilə atmosfer arasında istilik, qaz və rütubət mübadiləsinə mənfi təsir göstərir. Neft təbəqəsinin geniş ərazilərdə yayılması ucbatından buxarlanma sürəti bir neçə dəfə azalır. Bu isə külli miqdarda nadir balıq növlərinin və digər canlı orqanizmlərin məhvi ilə nəticələnir. Su quşlarının kütləvi şəkildə qırılması, nəbə balıqlarının populyasiyasının azalması kimi dəhşətli mənzərənin şahidi oluruq... Neft xammalını başqa xammal növü ilə əvəz etmək olar, nəbə balıqlarını isə heç şeylə əvəz etmək və ya neft satışından əldə edilən dollarları ödəyərək bu balıqları başqa yerdə almaq mümkün deyil.

Çoxları hələ dərk etmir ki, təcili tədbirlər görülməsə, Xəzəri böyük ekoloji fəlakət gözləyir. Halbuki təsərrüfat strukturlarının özlərinin köməyi ilə, konkret, çoxməqsədli və perspektivli elmi-tədqiqat proqramlarının işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi yolu ilə həmin fəlakətin qarşısını almaq mümkündür. Xəzər problemi bu gün son dərəcə aktualdır, lakin Xəzərin beynəlxalq-hüquqi statusu və neft ehtiyatlarının Xəzəryanı dövlətlər arasında bölünməsi məsələlərinin necə həll ediləcəyindən asılı olmayaraq, Xəzər bu regionun müştərək ekoloji obyektidir. Regionun bir hissəsində yaranan böhran bölünməz ümumi ekoloji fəlakətə çevrilə bilər, bu isə nəticə etibarilə Xəzəryanı dövlətlərdən hər birinin inkişaf planlarına və perspektivlərinə mənfi təsir göstərir.

Bununla əlaqədar, nə qədər kədərli də olsa, bir faktın üstündən sükutla keçmək mümkün deyil. Xəzər dənizini ən çox çirkləndirən dövlət Rusiyadır, çünki Volqa çayı vasitəsilə Xəzər hövzəsinə külli miqdarda zərərli qarışıqlar və ekopatogen xəstəlik törədiciləri gətirilir. Volqanın hər iki sahilində yerləşən külli miqdarda neftayırma müəssisələrində və müxtəlif sənaye obyektlərində yaranan tullantılar Xəzərə axıdılır. Bununla əlaqədar, sayısız-hesabsız bioloji və geoloji sərvətlərin təbii xəzinəsi olan qədim Xəzərin nadir ekosisteminin qorunub saxlanması üçün tədbirlər planı işlənilib hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir. Lakin Azərbaycan

ərazisinin az qala üçdə bir hissəsini işğal etmiş təcavüzkar qonşumuzla münasibətlərin indiki vəziyyətində bu məqsədə nail olmaq çox çətin, daha dəqiq desək qeyri-mümkündür. Müxtəlif mənbələrdən və vizual müşahidələr nəticəsində aldığımız məlumatlara əsasən dəqiq bilirik ki, ermənilərin işğal etdiyi torpaqlarımızda vəziyyət ekoloji baxımdan nəinki kədərli, hətta fəlakətli həddə çatmışdır. Bu gün işğalçılar Azərbaycanın dörd min hektara yaxın münbit torpağını vaxtilə Sovet ordusu tərəfindən Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin anbarlarında saxlanılan maddələrlə zəhərləyərək yararsız vəziyyətə salmışlar. Bu cür vəhşiliyin yolverilməz olması dəfələrlə göstərildiyinə baxmayaraq, onlar, həmişəki kimi, deyilənlərə qulaq asır, amma öz çirkin əməllərini davam etdirirlər.

Mənim ata yurdum Lənkəranın subtropik bölgəsində yaradılmış təbii qoruqda dünyadakı bütün quş növlərinə rast gələrsən. Gecələr isə gil basmış bataqlıqlarda adı Qırmızı Kitaba daxil edilmiş çöl pişiyinin miyovultusu eşidilir. Taleyin qismətindən, mən təbiətin bu dilbər guşəsində doğulmuşam, orada oxumuşam, orada boya-başa çatmışam. Heyf ki, indi buraya əvvəlki qədər tez-tez gələ bilmirəm.

Bu diyar insanları çoxdan köməyə çağırırdı. İnsanlar da, hətta dövlət xəzinəsində kifayət qədər pul olmadığı mürəkkəb vaxtlarda da ona gücləri çatan qədər kömək edirdi. İndi isə iqtisadi cəhətdən möhkəmlənmiş ölkəmiz subtropik zona üçün ekoloji baxımdan təhlükə doğuran bütün amilləri ləğv etmək məqsədilə kifayət qədər vəsait ayırır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti bu bölgəyə xüsusi diqqət yetirir. Ümumiyyətlə, bu gün ölkəmizdəki 8 milli park, 11 qoruq və 24 yasaqlıq xüsusi mühafizə olunan rayonlar sırasına aiddir. Onların ümumi ərazisi ölkə ərazisinin 10,1 faizini təşkil edir. Halbuki əvvəllər həmin göstərici 5 faizə bərabər idi. Xüsusi mühafizə olunan rayonlar arasında birinci yeri mənim boya-başa çatdığım Lənkəran rayonu tutur.

Neftin boş yerə axıb getməsinə yol verən neftçilər ciddi cəzalandırılır. Düzdür, belə hallar az-az olur, lakin sahilyanı subtropiklərdə tikilmiş təmizləyici qurğular kompleksi intensiv işləyir. Ölkəmizdə mürəkkəb vaxtlarda baş alıb gedən brakonyerlik hallarının sayı nəzərəcarpacaq dərəcədə azalmışdır. Qara kürü alveri ilə məşğul olan mafioz dəstələr ifşa edilmiş və cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuşdur. Artıq bir neçə ildir ki, kökü kəsilməkdə olan çöl quşlarının ovlanmasına lisenziyalar verilməsi məhdudlaşdırılmışdır. Bu tədbirlər sayəsində mənə uşaq dövründən tanış olan, yurdumuzun dilbər guşələrindən biri sayılan Lənkəranın əvvəlki siması bərpa edilməyə başlamışdır.

***Məqalə “Tribuna” qəzetindən tərcümə olunmuşdur. Məqalənin tam mətnini
“Tribuna” qəzetinin www.tribuna.ru saytında oxuya bilərsiniz.***

Xalq qəzeti.-2010.-6 aprel.-№71.-S.5.

Ekoloji tarazlığı qoruyaq, ətraf mühitin sağlamlığını təmin edək!

Yeganə Əliyeva

Kompleks Tədbirlər Planına uyğun olaraq ARDNŞ və onun strukturlarının son illərdə neft və neft tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsi, yaşıllıqların artırılması istiqamətində gördüyü işlər yüksək dəyərləndirilir

“Ekoloji sahəyə çox böyük diqqət göstərilir və bu da təbiidir. Bu, elə bir sahədir ki, buraya qoyulan vəsaiti, bəlkə də, Azərbaycan iqtisadiyyatı da, vətəndaşları da görmürlər. Amma bunu həm indiki nəsillər, həm də gələcək nəsillər görəcəklər. Çünki ekologiya məsələləri hər bir ölkə üçün, hər bir vətəndaş üçün vacib olmalıdır. Bu, insanların sağlamlığıdır. Sağlam ekoloji mühit, sağlam hava, təmiz su- bütün bunlar insanın həyatı üçün ən əhəmiyyətli məsələlərdir.”

Dövlət başçısı İlham Əliyev bu məsələlərin həllinə diqqətin daha da artırılmasını qarşıya ən ümdə məqsəd kimi qoyur. Ölkə Prezidenti bir məqamı da qeyd edir ki, əsrlər boyu regionda bu məsələlərə ciddi diqqət verilmirdi. Ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi, ekoloji tədbirlərin görülməsi, ətraf mühitin qorunması beşinci, onuncu dərəcəli məsələ kimi gündəlikdə dayanırdı. Bir sözlə, ekologiya sözü əvvəlki illərdə o qədər də çox işlədilmirdi. Lakin Azərbaycanda ekoloji məsələlərin həlli işinə 1970-80-ci illərdə böyük diqqət göstərilirdi. Bu gün Bakının ətrafında gördüyümüz ağaclar, meşəliklər, yaşıllıq zolaqları ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü, onun şəxsi iştirakı ilə salınıb. Dövlət başçısı bildirir ki, həmin illərdə bu kimi məsələlər imkan daxilində həllini tapsa da, Azərbaycan müstəqil dövlət olmadığı üçün müstəqil siyasət apara bilmirdi.

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan, daha dəqiq desək 1993-cü ildə ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra digər sahələr kimi bu istiqamətdə də mühüm tədbirlər görülməyə başlandı. Bir sözlə, ekoloji problemlərin həlli dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrildi.

Fevralın 18-də Prezident İlham Əliyevin yanında keçirilən ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirədə ötən bu müddət ərzində ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi, ətraf mühitin qorunması, yaşıllıqların genişləndirilməsi istiqamətində görülən işlərə diqqət yetirilərək qarşıda duran konkret vəzifələr açıqlandı.

Dövlət başçısı İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə 2010-cu il Azərbaycanda “Ekologiya ili” elan edilmişdir. “Bu gün ekoloji məsələlərin həlli vacib məsələlərdən biridir. Ona görə yox ki, bütün dünyada bu məsələlərə böyük diqqət göstərilir. Ona görə ki, bu gün Azərbaycanın qarşısında həllini gözləyən əsas məsələlərdən biri ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasıdır” söyləyən dövlət başçısı bildirir ki, ekoloji tədbirlərin görülməsi ancaq “Ekologiya ili” ilə məhdudlaşmamalıdır.

Dövlət başçısı həlli vacib məsələləri diqqətə çatdırır: “Abşeron yarımadasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına böyük ehtiyac var. Bizim hamımız bunu bilirik və elə etməyik ki, Bakı, onun ətrafı, bütün Abşeron yarımadası ekoloji cəhətdən ən təmiz bölgəyə çevrilsin.”

Uzun illər ərzində neft-qaz sənayesinin inkişafı nəticəsində Abşeronun böyük əraziləri həm neftlə, həm də neft tullantıları ilə çirklənib. Bu kimi ekoloji problemlərin həlli üçün təxirəsalınmaz tədbirlərin vacib olduğunu bildiren dövlət başçısı İlham Əliyev Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin iştirakı ilə həmin ərazilərdə həyata keçirilən təmizlənmə işlərini, yeni yaşıllıqların salınmasını yüksək qiymətləndirir.

Bu gün ətraf mühitin mühafizəsinə və insanların sağlamlığına təminat yaradan mütərəqqi texnologiyaya malik yeni müəssisələrin tikilməsinə, köhnə texnologiyaların yenisi ilə əvəz olunmasına, yaşıllıqların və parkların salınmasına, mütəxəssislərin hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirilir. Dövlət başçısı İlham Əliyevin 2006-cı il 28 sentyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks Tədbirlər Planı”nda bir çox tələblərlə yanaşı, meşələrin seyrəkləşməsinin, torpağın eroziyasının, meşə massivlərinin azalması təhlükəsinin yaranmasının qarşısının alınması barədə tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Kompleks Tədbirlər Planında ARDNŞ və onun strukturları qarşısında da vacib vəzifələr qoyulmuşdu. Son illərdə neft və neft tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsi, rekultivasiyası, münbit torpaqla örtülməsi, ağac və gül kollarının əkilməsi, bir sözlə həmin ərazilərin yaşıllaşdırılması istiqamətində atılan addımlar göz qabağındadır. Müşavirədə ARDNŞ-in prezidenti Rövnaq Abdullayev Şirkətin bu istiqamətdə gördüyü işləri, “Ekologiya ili” çərçivəsində həyata keçiriləcək tədbirlər planını diqqətə çatdıraraq 2006-cı ildə dövlət başçısının sərəncamı ilə ARDNŞ-in tərkibində yeni strukturun-Ekologiya İdarəsinin yaradılmasını da mühüm addım kimi dəyərləndirdi.

Tədbirlər planı çərçivəsində ölkənin gərgin ekoloji vəziyyətdə olan bölgələrində, xüsusən Bakı şəhərinin və Abşeron yarımadasının sağlamaşdırılması istiqamətində konkret tədbirlər həyata keçirilir. Belə ki, Bakı Buxtasının, Bibiheybət zonasının, Heydər Əliyev Beynəlxalq Hava Limanının ətrafının, Abşeron yarımadasındakı göllərin, neftlə çirklənmiş torpaqların, çay suları altında qalmış sahələrin və digər istehsalat tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və digər tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün Prezident İlham Əliyevin göstərişinə əsasən maliyyə vəsaitlərinin ayrılması bu problemlərin vaxtında həllini reallaşdırmışdır.

Bu günlərdə Prezident İlham Əliyev Qaradağ rayonunda yeni gəmiqayırma zavodunun təməlqoyma mərasimindən qayıdarkən yolüstü Bibiheybət Neft-Qazçıxarma İdarəsinin ərazisində aparılan təmizlik və abadlıq işlərinin gedişi ilə tanış olmuşdur. ARDNŞ-in prezidenti R. Abdullayev bu ərazidə görülməli tədbirlər barədə məlumat verərək bildirmişdir ki, bu günədək təkcə Bibiheybət Neft-Qazçıxarma İdarəsinin ərazisində 526 hektar çirklənmiş sahəsinin monitorinqi aparılmış, 216 hektar ərazi mexaniki və bioloji üsullarla rekultivasiya edilmişdir. Təmizlənmiş ərazilərdə 60 mindən artıq müxtəlif ağac, kol və gül tingləri əkilib.

Ətraf mühitin sağlamaşdırılması istiqamətində qarşıda duran vəzifələri yerinə yetirilməsi məqsədilə “Dövlət Neft Şirkətinin Ekoloji Siyasəti” təsdiq edilib. Bu proqram da uğurla həyata keçirilir. Ekoloji durumun sağlamaşdırılması, təhlükəsiz iş şəraitinin yaradılması hər bir idarə və müəssisənin fəaliyyətində başlıca məqsəddir.

ARDNŞ-in prezidenti R. Abdullayev bu günlərdə verdiyi müsahibəsində Azərbaycanda yeni neft emalı müəssisələrinin tikintisi və neft-qaz kompleksinin yenidən qurulması istiqamətində görülməli tədbirləri diqqətə çatdıraraq onların ekoloji tarazlığın qorunmasında əhəmiyyətini açıqlayıb. Bildirib ki, ARDNŞ bu gün ölkəmizin neft məhsullarına tələbatını tam ödəməyə imkan verən emal kompleksinə malikdir. Bu kompleks həmçinin xaricə əhəmiyyətli həcməldə neft məhsulları ixrac etmək iqtidarındadır. Emal zavodlarımızda istehsal olunan yanacaq növləri artıq AVRO-2 standartına tam uyğunlaşdırılıb. Hazırda emal müəssisələrimizdə AVRO-3 standartına keçidlə bağlı zəruri təkmilləşdirmə tədbirləri həyata keçirilir. Emal zavodlarında istismar edilən qurğuların böyük hissəsi artıq köhnəlib. ARDNŞ-in neft emalı zavodları şəhərdə yerləşir ki, bu da ekoloji nöqteyi-nəzərdən məqsədəuyğun sayıla bilməz. Prezident İlham Əliyev şəhərdən kənarda müasir tələblərə cavab verən yeni neft-qaz emalı və neft kimyası kompleksinin yaradılması barədə göstəriş verib. Hazırda ARDNŞ-də neft-qaz emalı və neft-kimya sənayesinin inkişafı üzrə dünyanın aparıcı şirkətləri ilə birlikdə konseptual təqdimatın hazırlanması üzərində gərgin iş aparılır. Hazırlanmış Konsepsiya Prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamına əsasən yaradılmış Azərbaycan Respublikasında neft-qaz emalı və neft-kimya sənayesinin strateji inkişafı barədə təkliflərin hazırlanması Komissiyasına təqdim olunacaq.

R. Abdullayev bildirir ki, bu gün ARDNŞ Xəzər dənizində istismara yarasız özüllərin yenilənməsi prosesini də uğurla davam etdirir. Estakadayanı meydançalar abadlaşdırılır, köhnə meydançalar, sualtı borular dəyişdirilir, bu da nəticədə Xəzər dənizinin çirklənməsini minimal səviyyəyə endirir. Yeni özüllərdə sutəmizləyici qurğular yerləşdirilir.

Martın 30-da Çilov adasında gücü sutkada 300 kubmetr olan “ƏKS-OSMOS” qurğusunun açılışı oldu. ARDNŞ-in prezidenti R. Abdullayev bildirmişdir ki, Xəzər suyunun şirənləşdirilməsi, məişətdə və suvarmada istifadə edilməsi Prezident İlham Əliyevin yanında keçirilən ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirədə Şirkət və onun strukturları qarşısında mühüm vəzifə kimi qoyub. Şirkətin prezidenti adada məişət sularını təmizləyən və hər birinin sutkalıq istehsal gücü 200 kubmetr olan 2 ədəd “KU-200” qurğusunun quraşdırıldığını da bildirib. “ƏKS-OSMOS” qurğusu ada sakinlərin məişət ehtiyaclarının və içməli suya olan tələbatının tam ödənilməsinə şərait yaradacaq. Həmin ərazidə yaşıllaşdırma və abadlıq işləri görülməli. Şirkətin idarə və müəssisələrdə ağacəkmə kampaniyalarının, iməciliklərin keçirilməsi artıq xoş bir ənənəyə çevrilib. Ötən üç ildə neft mədənlərinin təmizlənmiş ərazilərində 120 mindən artıq ağac əkilməli, “Ekologiya ili” çərçivəsində 150 min ağac və 16 min gül tinginin əkilməsi nəzərdə tutulub.

ARDNŞ ekoloji təbliğat işinin gücləndirilməsi istiqamətində də mühüm işlər görür. Məlum olduğu kimi Şirkətin maliyyə dəstəyi ilə 2007-ci ildən etibarən ənənəvi ekologiya və təbii fəlakətlər, ekstremal hallara həsr edilmiş İNEPO Beynəlxalq Ətraf Mühitin Mühafizəsi layihə Olimpiadası keçirilir. Yaxın günlərdə də bu ənənəvi tədbirin keçirilməsi nəzərdə tutulub. Olimpiadanın məqsədi ekoloji problemlərin həlli və ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində gənc nəsli məlumatlandırmaq, onlarda ətraf mühitə qarşı həssas münasibət formalaşdırmaq, təbii, mədəni, tarixi və sosial-estetik dəyərlərin qorunması ruhunu aşılamaqdır. Tədbirin devizi belədir-Sağlam gələcəyimiz öz əlimizdədir.

Hər bir Azərbaycan vətəndaşı təbiəti mühafizə siyasətinə, ekoloji mədəniyyətə, təbii resursları qorumağa və qənaətlə istifadəyə yönəldilən tədbirləri dəstəkləməli, qeyd olunan istiqamətlərdə səylərini daha da artırmalıdır. Maarifləndirmə işinin gücləndirilməsi ən vacib məsələlərdəndir. “Biz qısa müddət ərzində deyə bilərəm ki, hər sahədə dönüş yarada bildik: həm dövlət siyasətində, həm ictimai fikirdə. İndi bax, mən görürəm ki, təşəbbüslərimiz əhali tərəfindən necə də gözəl qarşılır. Artıq əhali, insanlar bu təşəbbüslərə qoşulurlar, iməciliklər keçirilir, kütləvi qaydada ağaclar əkilir. Yəni, bu, bir xalq hərəkatı formasını almışdır. Belə də olmalıdır. Çünki bu, bizim ümummilli işimizdir.”

İki sahil.-2010.-1 aprel.-№54.-S.13.

Dəniz suyunun şirirləşdirilməsi su qıtlığını aradan qaldırmağın yeganə yoludur

Kamal ABDULLAYEV,

Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının “İstilik energetikası” kafedrasının və
“Sənayedə dəniz və çirkab sularının istifadəsi” problem laboratoriyasının müdiri,
əməkdar elm xadimi, professor

Yer kürəsinin əsas hissəsi sudan ibarət olduğundan, onu prinsipcə “su planeti” də adlandırmaq olar (hidrosfer yer səthinin 71 faizini təşkil edir). İlk baxışda elə düşünmək olar ki, planetimizin dördə üç hissəsi sudur və su təminatı barədə narahatçılığa heç bir əsas yoxdur. Lakin dəniz və okeanlardakı suyun miqdarı 1350 milyon kubkilometr təşkil etməsinə baxmayaraq onların duzluluğu bir litrdə təxminən 35 qramdır ki, belə sudan nəinki içmək üçün, heç təsərrüfat məqsədləri üçün də istifadə etmək mümkün deyildir.

Digər tərəfdən, yer kürəsində şirin su ehtiyatının xeyli hissəsi (30-50 milyon kubkilometr) buzlaqlarda cəmləşmişdir ki, ondan da praktiki olaraq istifadə etmək mümkün deyil. Beləliklə, dünyada mövcud olan şirin su (bir kiloqram suyun tərkibində bir qrama qədər duz olduqda bu su şirin adlanır) ehtiyatı ümumi su ehtiyatlarının 0,06 faizini (0,8 milyon kubkilometr) təşkil edir və bu ehtiyatlar regionlar və dövlətlər arasında qeyri-bərabər paylanmışdır. Odur ki, hazırda 40-dan artıq dövlətdə şirin su çatışmazlığı mövcuddur. Digər tərəfdən, məlum səbəblərə görə şirin su hövzələrinin sürətlə çirklənməsi üzündən bu mənbələrin yararsız hala düşməsi şirin su çatışmazlığı problemini daha da dərinləşdirir.

Bununla bərabər planetimizdə əhalinin artması (XX əsrdə təxminən 4 dəfə artmışdır) və sənayenin sürətli inkişafı şirin su ilə təminat məsələsini praktiki olaraq bəşəri probleminə çevirməkdədir və zənnimizcə, yaxın gələcəkdə şirin su təminatı məsələsi enerji resurslardan da çox strateji əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Ola bilsin ki, bu gün mövcud olan “neft müharibəsi” ifadəsi gələcəkdə “su müharibəsi” ifadəsi ilə əvəz olsun və təbii şirin suyun qiyməti kəskin artaraq neftin qiymətinə yaxınlaşsın. Ona görə də ilk növbədə, mövcud şirin su mənbələrinin qorunması, daha doğrusu, bu mənbələrin çirklənməsinin qarşısının alınması, şirin suya qənaət edilməsi və onun ancaq lazım olan məqsədlər üçün istifadə edilməsi dövrün tələbidir. Alternativ su mənbələrinin işlənməsi, daha doğrusu, şirin suyun əvəzinə kifayət qədər bol olan yüksək minerallı (dəniz, okean, yeraltı və s.) sulardan istifadə problemi olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahədə digər dövlətlərdə, o cümlədən respublikamızda da uzun illər elmi axtarışlar aparılır. Bu işlər barədə məlumat verməmişdən əvvəl ortaya haqlı bir sual çıxır: respublikamızda, birinci növbədə Bakı şəhərində şirin sudan səmərəli istifadə edirikmi? Bu sahədə görülən işləri qənaətbəxş saymaq olarmı? Hesab edirəm ki, son illərdə bu sahəyə böyük diqqət yetirir. Belə ki, hörmətli Prezidentimiz cənab İlham Əliyev başda olmaqla dövlətimiz böyük vəsait sərf edərək, Bakı şəhərini şirin su ilə təmin etmək məqsədilə şəhərə əlavə su xətlərinin çəkilməsinə və rayonlarımızda su təchizatı məsələlərinin yaxşılaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirir, lokal xarakterli sutəmizləyici qurğular işə salınır.

Lakin bununla belə yenə də Bakı şəhərində və onun ətraf kəndlərində su qıtlığı yaşanmaqdadır. Bunun əsas səbəbi şəhərin su təchizatı sistemində böyük itkilərin olması, şirin sudan olduqca səmərəsiz istifadə edilməsi və israfçılıqdır. Şəhərə daxil olan şirin suyun miqdarına və əhalinin sayına görə aparılmış sadə hesablamalar göstərir ki, adambaşına düşən suyun miqdarı kifayət qədər böyük rəqəmlərlə ifadə olunur. Deməli, su təchizatı sistemində böyük itki mövcuddur və burada həddən artıq israfçılığa yol verilir.

İndi şəhərdə avtoyuma məntəqələrinin sayı-hesabı yoxdur. Həmin məntəqələrdə səhərdən axşamadək heç bir nəzarət olmadan şirin sudan istifadə olunur. Maraqlıdır ki, bu məntəqələrin ətrafındakı binalara su qrafiklə verilir və səbəbi su çatışmazlığı göstərilir. Digər qəribəlik ondan ibarətdir ki, maşınların yuyulmadığı hallarda da su boş-boşuna axır. Fikirləşirsən ki, görəsən aidiyyəti qurumlar hara baxır? Niyə onlar dövlət tərəfindən böyük vəsait hesabına gətirilən suyun israfçılığına belə biganə yanaşırlar? Olmazmı ki, şəhərdə mərkəzləşdirilmiş avtoyuyulma sexləri yaradılsın və həmin sexlərdə texniki sudan, həm də təkrar istifadə olunsun? Praktiki olaraq suyun təkrar istifadə edilməsi üçün mürəkkəb təmizləmə texnologiyası da tələb olunmur, çünki bunun üçün adi çökdürmə üsulu kifayətdir. Eyni zamanda, belə mərkəzləşdirilmiş sexlərdə sərf olunan suyun miqdarına ciddi nəzarət də mümkündür.

İsrafçılıq hallarını təsdiqləyən başqa bir misal kimi bəzi müəssisələrin az minerallı quyu suyuna malik olmalarına baxmayaraq, şirin sudan istifadə etmələrini göstərmək olar. Şəhər kommunal təsərrüfatında şirin su israfçılığı hallarını isə saymaq qurtarmaq olmaz. Əksər binaların həyətlərində və pəncərələrin yanlarında sayğacdankənar çoxsaylı su xətlərinə qoşulmalar mövcuddur. İsrafçılıq, biganəlik və nəzarətsizlik o dərəcəyə

çatıb ki, bəzi həyətlərdə 5-10 kubmetrlik çənlər sayğacdən kənar su xəttinə qoşulur. Həmin çənlərdə aşma xətləri də nəzərdə tutulub. Çənin həmişə dolu qalması məqsədlə xətdən su fasiləsiz olaraq çənə axır, aşma xətti isə kanalizasiyaya qoşulur. Yumşaq desək, bu qədər də məsuliyyətsizlik, insafsızlıq və biabırçılıq olmaz. Aydın məsələdir ki, bir yandan su təchizat sistemlərdəki böyük itkilər, digər tərəfdən israfçılıq su qıtlığı yaradır.

Sual olunur: niyə bu cür qanunsuz qoşulmalar elektrik xətlərində yox dərəcəsinədir? Çünki ciddi nəzarət vardır və aşkar edildikdə kifayət qədər yüksək cərimələr ödənilməlidir. Bu cür yanaşma su xətlərində niyə tətbiq edilmir? Zənnimcə, suya nəzarətin təşkili və təmini məsələləri elektrik enerjisinə olan nəzarətdən də ciddi olmalıdır. Çünki su həyat deməkdir.

Əhalinin şirin su ilə təminat məsələsinə ölkəmizdə həmişə xüsusi diqqət yetirilib. Bu yaxınlarda hörmətli Prezidentimiz cənab İlham Əliyev alternativ su mənbələrinin işlənilməsi, daha doğrusu, Xəzər suyunun şirinləşdirilməsi ilə əlaqədar qurğuların yaradılması barədə göstəriş vermişdir. Yeri gəlmişkən qeyd etmək istiyərəm ki, dünyada ilkin termiki üsulla dəniz suyunu şirinləşdirən qurğu vaxtilə məhz Bakıda, Bayıldakı “Krasin” adına istilik elektrik stansiyasında tətbiq olunmuş və ərp yaranma problemini həll etmək mümkün olmadığı üçün istifadəsi dayandırılmışdır.

Keçən əsrin ortalarında professor İsmayıl Makinski yenidən bu problemə müraciət edərək dəniz suyunun şirin su əvəzinə sənayedə (ilk növbədə, istilik energetikasında) istifadə probleminin əsasını qoymuşdur. Görkəmli alim o dövr üçün böyük nəaliyyətlər əldə edərək qeyd olunan problemin həlli texnologiyasını yaratmışdır. Həmin texnologiya əsasında dəniz suyunu şirinləşdirən qurğu uzun illər sənaye miqyasında “Şimal” İstilik Elektrik Stansiyasında istismar olunmuşdur. Beləliklə o, dünya miqyasında dəniz suyunun termokimyəvi üsulla yumşaldılması texnologiyasını təklif etmiş və yumşaldılmış dəniz suyu ilə buxarlandırıcı aparatların bilavasitə bəslənməsi ideyasını irəli sürmüşdür. Bu tədqiqatların nəticəsi olaraq keçmiş ittifaqın Elm və Texnika Komitəsinin qərarı ilə Azərbaycan Neft-Kimya İnstitutunda (indiki Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasında) “Dəniz suyunun sənayedə istifadəsi” problem laboratoriyası açılmışdır və hazırda həmin laboratoriya fəaliyyətini davam etdirir.

Professor İsmayıl Makinskidən sonra onun tələbələri Dövlət Neft Akademiyasında və Azərbaycan Dövlət Memarlıq və İnşaat Universitetində bu istiqamətdə elmi axtarırlarını daha da genişləndirərək dəniz suyunun dərin yumşaldılma texnologiyasını yaratmışlar. Bu texnologiyaya əsaslanan yumşaldılmış dəniz suyunun termiki üsulla şirinləşdirmə qurğuları “Şimal” və Sumqayıt 1 sayılı istilik elektrik stansiyalarında tətbiq edilmişdir.

Professor Həsən Feyziyevin dəniz suyunun dərin yumşaldılması ilə əlaqədar təklif etdiyi texnologiyanın başqalarından üstün cəhəti ondan ibarət idi ki, istilik energetikasında geniş istifadə olunan standart avadanlıqların tətbiqi və yumşaldılma prosesində kənardan heç bir kimyəvi reagent, yaxud maddə tələb olunmurdu.

Neft Akademiyasında da tədqiqatlar davam etdirildi, dəniz suyunun yumşaldılma texnologiyasının təkmilləşdirilmiş variantı, yəni dəniz suyunun kompleks emal texnologiyası irəli sürüldü və əksər vacib mərhələləri “Şimal” İstilik Elektrik Stansiyasında sənaye miqyasında aprobasiya edildi. Eyni zamanda, buxarlandırıcı qurğuların (o cümlədən istilik elektrik stansiyalarının barabanlı qazan qurğularının) yumşaldılmış dəniz suyu ilə bəslənməsinin mümkünlüyü elmi və praktiki cəhətdən əsaslandırıldı. Beləliklə, dünya miqyasında ilkin olaraq istilik elektrik stansiyasının çoxməqsədli istilik elektrik su-kimya kombinatına çevrilməsi elmi cəhətdən əsaslandırıldı. Belə olan halda hazırkı istilik elektrik stansiyası istilik və elektrik enerjisi hasil etməklə yanaşı, dəniz suyundan şirin su və çoxlu miqdarda kimyəvi məhsullar hasil edən çoxməqsədli müəssisəyə çevrilir.

Məsələ ondan ibarətdir ki, dünyada dəniz suyunun şirinləşdirilməsi məqsədlə çoxlu metodlar mövcuddur. Ancaq geniş tətbiq olunan metod termiki və əks-osmos metodlarıdır. Məqsədim bu üsulları müqayisə etmək və elmi cəhətdən əsaslandırmaq deyil, çünki yazdığım material ümumi məlumat xarakteri daşıyır. Ancaq qeyd etmək istəyirəm ki, xarici dövlətlərdə tətbiq olunan termiki metodun əsas mənfə cəhətlərini təklif etdiyimiz dəniz suyunun yumşaldılması texnologiyası aradan qaldıraraq bu metodun iqtisadi göstəricilərini kəskin şəkildə yaxşılaşdırır. O ki qaldı əks-osmos üsuluna, burada əsas məsələlərdən biri membranlarda çöküntülərin yaranmasıdır. Bu sahədə də daha effektiv təkliflər işlənilmişdir.

Son zamanlar hörmətli Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin dəniz suyunun şirinləşdirilməsi barədə göstərişindən sonra televiziya və dövrü mətbuatda çirkab sularının təkrar istifadəsi barədə bəzi mülahizələr səsləndirilir. Ona görə bu problem haqqında da bəzi məlumatların qeyd edilməsini vacib bilirəm. Çünki ən azı keçmiş ittifaq miqyasında bu problemin elmi əsası məhz Neft Akademiyasında irəli sürülmüş və çoxlu elmi axtarırlar aparılmışdır. Yeri gəlmişkən, keçmiş ittifaqın Elm və Texnika Komitəsinin qərarı ilə bu problem üzrə Neft Akademiyası keçmiş ittifaq üzrə aparıcı təşkilat təyin edilmişdi.

İstər dəniz suyunun yumşaldılması və onun şirinləşdirilməsi, istərsə də şəhər çirkab sularının təkrar istifadəsi sahəsində elmi axtarışların nəticələri Moskvada, İngiltərədə və respublikamızda nəşr olunmuş kifayət qədər böyük həcmli monoqrafiyalarda öz əksini tapmışdır. Bununla yanaşı, qeyd etdiyimiz sahələr üzrə ölkəmizdə, o cümlədən onun hüduqlarından kənarda tanınmış elmi məktəb mövcuddur. Ona görə də aidiyyəti qurumlara çatdırmaq istəyirəm ki, respublikamızda bu sahədə kifayət qədər elmi potensial mövcuddur və bu istiqamətdə əksər məsələləri onların köməyi ilə uğurla həll etmək mümkündür.

Eyni zamanda, qeyd etməyi vacib hesab edirəm ki, Azərbaycan Neft Akademiyasında və Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetində haqqında danışdığımız elmi tədqiqat işlərinin nəticələri keçmiş ittifaqın və respublikamızın rəhbər təşkilatları, bir sıra digər nazirlikləri tərəfindən bəyənilmiş, tətbiqi tövsiyə edilmiş və hətta bir neçə layihə işləri böyük uğurla yerinə yetirilmişdir.

Xalq qəzeti.-2010.-14 mart.-№58.-S.5.

Təbiət və biz

Seyran CAVADOV

Biz təbiətə bəzən "ana" deyirik və bu ifadəni boş yerdən işlətmirik. Təbiət öz qoynunda bizi bəsləyib böyüdür. Dörd ünsürün - su, torpaq, yel və odun (Günəşin) mövcudluğu, bir-birini tamamlaması, həmahəngliyi ilə canlılar yaranıb. Canlılarınsa alisi insandır. Minilliklər boyu insan təbiətlə ünsiyyətdən bəhrələnib. Daş, tunc dövrlərində mağaralarda yaşayaraq, düzəltdiyi alətlərlə ov edərək qidalanıb. Zaman keçdikcə yaşamaq üçün düşünüb-daşınıb, yollar axtarıb.

Günəş sisteminin qarşılıqlı münasibəti, Yer in öz oxu ətrafında və Günəşin başına dolanması nəticəsində gecə gündüzü, bahar qışı, payız yayı əvəz edir. Qarlı qışdan sonra çöllər-düzlər, bağlar-bağatlar yaşıl rəngə, gül-çiçəyə bürünür, yay in istisi ilə meyvə-tərəvəz yetişməyə başlayır, payızda isə hasilə gələn məhsul yığılır. Beləcə, həyat davam edir. Təbiət öz çaraları, təzadları ilə gözəldir. İstisi-soyuğu, yaxını-uzağı, yaxşısı-yamanı ilə. Onda heç nə artıq deyil. Həmişənin yeri var - fəlakətinin də, səxavətinin də. Təbiət canlı orqanizm olmaqla, insan ömrünü də, sanki, özünə uyğunlaşdırıb, dörd fəslə bölüb. Uşaqlıq, gənclik, ağıllıq və qocalıq. Beləliklə, insanı yaradan ulu Tanrı, yaşadansa təbiətdir desək, yanlışmırıq.

Rəssam da, bəstəkar da, şair də öz əsərlərində təbiətin min bir gözəlliyini vəsf edir. Lakin onlar təbiətin yaratdığını tam əks etdirə bilmirlər. Elə buna görə biz təbiətin yaratdıqlarına təkrarsız gözəllik kimi baxırıq. Adı qanqal çiçəyinin rəng çaralarını çəkməyə, əks etdirməyə nə rəssam fırçasının, nə də şair sözünün qüdrəti çatır. Bir müdrik baharda qurbağaların qurultusunu (səsinə) təbiətin simfoniyası adlandırır. Təbiət öz sərvətlərini bizə bəxş etməklə yanaşı, eyni zamanda ruhumuza, hiss və duyğularımıza qida verir. Onun qoynuna fəsillər boyu gah qaranlıq çökür, gah nur ələnir. Utancaq sevgililər kimi gecələr gələndə gündüz gizlənir. Təbiəti sevən adamlar mənən zəngin, həssas olur, vətəni sonsuz məhəbbətlə sevir, dostluqda, yoldaşlıqda etibarlı, sədaqətli adamlar kimi seçilir. Təbiət qoynunda, xüsusilə ov zamanı kəsilən bir tikə çörək heç vaxt unudulmur.

Günəşi, Ayı, ulduzu, torpağı, gül-çiçəyi, dağları, meşələri, çayları, dənizləri, daha nə bilim nələri, nələri düşündükcə fikirlər, xəyallar bizi qanadına alıb göylərə aparır. O göyə ki, hələ də sirli-sehrli olaraq qalır. Alimlər nə qədər baş sındırsalar belə, səma cisimlərini tam şəkildə öyrənə bilməyiblər və bəlkə milyon illər bundan sonra da bu, mümkün olmayacaq. Şair demişkən: "Sırrını verməyir sirdaşa dünya". Müqəddəs kitabımız "Qurani-Kərim"də Allah-taala göstərir ki, "Mən Yerdə, Göydə nə varsa, sizin üçün yaratdım". Deməli, təbiət yalnız Yerlə məhdudlaşmır. Günəş Göy cisimlərinin tacı, həyat çeşməsidir. O, sakinləri olduğumuz Yer kürəsini isidir, bütün canlılara həyat verir. Çox yox, bir neçə dəqiqəliyə Günəş sönsə, kainat zülmətə qərq olar, buz bağlayar, həyat məhv olar. Haradandır onda bu qüdrət?! Neçə il bundan əvvəl yazdığım "Günəş" adlı şeirimdə belə demişəm:

De, nədən alışıb, nədən yanırsan?!
De, nədən bu qədər alovlanırsan?!
Yoxsa yanmağınla bizi anırsan?!
Mən sual doğulur fikrimdə mənim,
Günəş, varlığına heyranam sən in.

Eşq in tükənməzdir ürəyimizdə,
Sənə möhtac yaşar çay da, dəniz də.
Başına dolanır Yer kürəmiz də.
Əzəldən olmusan hər şeyə zəmin,
Günəş, varlığına heyranam sən in.

Hələ açılmayan nə qədər sirr var,
Hər kiçik zərrəndə gövhər var, dürr var.
Böyük qüdrətinlə Ayda da nur var.
Yenə qanad açdı xəyal yelkənim,
Günəş, varlığına heyranam sən in.

Nə həyat olaradı, nə biz olardıq,

Buzlu Okeantək donub qalardıq.
Sən varsan, həyat var, biz varıq artıq.
Hər səhər doğanda səcdənə gəlim,
Günəş, varlığına heyranam sənin.

Adamlar çətinliyə düşəndə əllərini Göyə qaldırıb Allahdan imdad diləyirlər. Namaz qıldığında da əllər ulu Tanrının dərgahına uzanır. Biz Yaradanın göydə olduğunu fikirləşərək belə edirik və nə yaxşı ki, aqlımız belə kəsir. Yoxsa çirkəndirdiyimiz, başına min oyun açdığımız yerdə ilahi bir varlığın, qüdrətin olduğuna inanmazdıq. "Qurani-Kərim"də deyilir ki, "ey insanlar, mən Yeri və Göyü sizin üçün yaratdım". Yəni, Yer və Göy Allahın bizə əmanətidir. Biz bu əmanətin qədrini bilməli, onu nəsildən-nəslə saf, təmiz ötürməliyik. Amma bunu edirikmi?

Adi bir cümlədə sözlərin yeri dəyişəndə başqa məna alınır. Təbiətin nizamı pozulanda isə nələrin baş verdiyini çoxları görmək istəmir. Özü də yeri çirkəndirməklə qurtarmamışıq, göylərin də nizamını pozmuşuq. Atmosferdə gedən dəyişikliklər nəticəsində təbii fəlakətlər - aramsız yağışlar, daşqınlar, torpaq sürüşmələri, güclü qasırğalar, şiddətli soyuqlar və kəskin istilər dünyanı cənginə alıb. Ozon qatında dəlik əmələ gəlməsi nəticəsində global istiləşmənin yaranması alimləri, dünya ictimaiyyətini təşvişə salıb, sivilizasiya məhv olmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qalıb, təbii su mənbələrinin - bulaqların suyu azalıb. Təkcə Lerik, Yardımlı, Astara, Lənkəran rayonlarında son illər neçə-neçə bulaq quruyub.

Vətən Yerin bir xalqa, millətə mənsub olan hissəsidir, əcdadlarımızın məskunlaşdığı məkandır. Nəsildən-nəslə əmanət kimi ötürülən yurd, torpaq həm də namusumuz, qeyrətimizdir. Onu qorumaq hər birimizin müqəddəs borcudur. İnsan torpaqdan yaranıb deyirlər. Ana südü də torpaqdan hasilə gələn müxtəlif nemətlərin məhsuludur. Bir-iki gün yeyib-içməyəndə zəifləyir, təqətsiz olur. İnsan ən çox bir ay qidasız yaşaya bilər. "Dədə Qorqud" filmində torpaq haqqında deyilən söz hər birimizin qulağında sırğa olmalıdır: "Torpağın vətən olması üçün iki əsas şərt var: biri odur ki, gərək onu qoruyasan, ikincisi isə torpağı gərək əkib-becərsən. Əgər qoruya bilmirsənsə, əkib becərməyə, əkib becərmirsənsə, qorumağa dəyməz". Bu müdrik kəlamın nə qədər doğru olduğunu tarix özü sübuta yetirdi. Dağlıq Qarabağı əldən verdik. Bu azmış kimi, maddi-mənəvi sərvətlərimiz, hətta məzarlıqlarımız yerlə yeksan edildi. Ermənilər indi də Arazın suyunu çirkəndirir, atom stansiyasının tullantılarını gətirib Qarabağ ərazilərində basdırır və digər qeyri-insani əməllərlə məşğul olurlar. Düşünməliyə ki, biz eyni gəminin sərnəşinləyirik, son illər təbiətdə baş verən hadisələr bütün xalqlar kimi, onları da düşündürməlidir. Zəlzələlər, sunamilər, torpaq sürüşmələri, tufanlar, qasırğalar və digər anomaliyaların təbiətin ekoloji təcavüzə qarşı etirazı, harayı, hayqırtısı olduğunu dərk etməlidirlər.

Torpaq bizim varlığımızın, yoxluğumuzun məskənidir. İnsan dünyasını dəyişəndə onu torpağa tapşırıq. Vaxt çatanda hər birimizi torpaq öz qoynuna alır. Bu, misli görünməmiş bir məhəbbətin, sədaqətin təntənəsidir. Bununla belə, torpağa qarşı ədalətsizliklər, insafsızlıqlar etdiyimizi də boynumuza almalıyıq. Bir tərəfdən onun uğrunda mübarizə aparıb qan tökürüksə, digər tərəfdən başına almazın oyunlar açırıq.

Bir neçə il bundan əvvəl Bakıda Şəhidlər xiyabanının aşağı hissəsində - gəmiqayırma zavodunun yaxınlığındakı yamacda hansısa bir tikinti üçün özül qazdılar. Əraziyə tökülmüş külli miqdarda dəmir-betona sahə tab gətirə bilmədi, torpaq sürüşməsi baş verdi. Nə yaxşı ki, dövlət orqanları tikintini dayandırmaq haqqında göstəriş verdi və həmin yerdə çox sayda ağac əkildi. Yaponiyada, digər ölkələrdə torpağın hər qarışından səmərəli istifadə olunur, o, etibarlı mühafizə edilir. Biz isə fərqi nə varmırıq. Ən bəlalı cəhətlərimizdən biri tikdiyimiz evlərin altına həddən artıq torpaq verməyimizdir. Daha böyük ev tikdirmək isə başımızın bəlasıdır. Bu işdə, elə bil, yarışa girmişik. Düşünmürük ki, sivil xalqlar daha yığcam evlər tikməklə onun hər kvadratmetrindən səmərəli istifadə edirlər. Bəli, biz torpağı qorumalıyıq, ondan istədiyimizi götürməklə əvəzində yerini doldurmalıyıq.

Hazırda ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi barədə çox danışılır, çox yazılır. Aparıcı ölkələrin nümayəndələri tez-tez toplantılara qoşulurlar. Bu, son vaxtlar daha ciddi hal alıb. Hər işdə tarazlıq lazımdır. İnsanın özündə tarazlıq, simmetriya pozularsa, bu, yalnız həmin adamın özünə problem yaradır. Təbiətdə tarazlığın pozulması isə bəşəri fəlakətlər gətirir. Deməli, təbiəti qorumaq hər kəsin borcudur.

Ekoloji tarazlığın saxlanılmasında meşələr, ağaclar mühüm rol oynayır. Meşələri təbiətin ağ ciyəri adlandırırlar. Hələ uşaq ikən eşitdiyim "Kim nə qədər ağac əkərsə, ömrü o qədər uzanar" sözünün mənasını sonralar dərk etdim. Anladım ki, əkilən hər ağac ətrafı gözəlləşdirməklə yanaşı, havanı təmizləyir. Odur ki, müdrik adamlar həmişə meşə salmağa, ağac əkməyə savab iş, həyatı əhəmiyyətli məsələ kimi baxıblar. Ağaclar torpağı eroziyadan qorumaq, güclü külək və sel sularından mühafizə etmək baxımından da çox faydalıdır. Sovetlər birliyi zamanı tez-tez iməciliklər keçirilirdi. Yəqin çoxlarının yadındadır ki, o zaman ulu öndər Heydər Əliyev

həmin tədbirlərdə yaxından iştirak edirdi. Şıx çimərliyinin şimalında salınmış yaşıllıq o illərin yadigarıdır. Ümumiyyətlə, ulu öndər yaşıllığı, ağacları çox sevirdi, təbiətə qarşı amansız olanlarla barışmırdı. "Bir ağacın budağına balta çalınanda elə bil mənim qolumu kəsirlər" deyirdi.

Keçən əsrin 90-cı illərində meşələrimiz, yol boyunca salınmış yaşıllıqlar sürətlə qırılırdı. Əhali ondan yanacaq kimi istifadə edirdisə, işbazlar pul qazanırdı. Təəssüf ki, belə hallar azalsa da, kökü kəsilməyib. Aran zonalarında salınan meşə zolaqlarının yerində indi evlər tikilir, əkin-biçin aparılır.

Səliqə-sahmanlı, gün-güzəranı xoş keçən ailələr mənzillərindən gül-çiçəyi əskik etmirlər. Çünki göz oxşayr, xoş əhvali-ruhiyyə yaradır. Azərbaycansa hər birimizin evidir. Biz mədəniyyətimizə, sağlamlığımıza, onun ayrılmaz hissəsi olan ekologiyamıza daha çox diqqət yetirməliyik və çox yaxşı haldır ki, son illər bu sahəyə diqqət xeyli artıb. Gözümüzü açandan bəri Bibiheybət neft mədəniyyəti qara rəngdə görmüşdük. 10 il əvvəl buranın dəyişəcəyini, buruqlar "meşə"si arasında yaşıllıq salınacağını ağılımıza belə gətirməzdik. Magistral şose yollarımızın kənarlarında son illər salınan meşə zolaqları hər birimizin ürəyincədir. Bunlar ölkəmizə gələn, regionlarımıza baş çəkən hər bir qonaqda, turistdə xoş ovqat yaradır.

Bütün bunlar həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlərin nəticəsidir. Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyevanın "Hərəməz bir ağac əkək" layihəsi bu işdə müstəsna rol oynayır. Ölkə başçısı İlham Əliyevin 2010-cu ili "Ekologiya ili" elan etməsi və 3 milyon ağac əkəyi qarşıya məqsəd qoyması ana təbiətə münasibətdə insanlığın təntənəsi, məhəbbət nümunəsidir. İndi bu xeyirxah tədbir ölkədə ümumxalq hərəkətinə çevrilib.

Azərbaycan həm də təbiəti ilə zəngindir. Lakin etiraf etməliyik ki, bu zənginliyin qədrini lazımınca bilmirik. Düzdür, son illər xüsusən Xəzərin təmizliyi ilə əlaqədar mühüm tədbirlər həyata keçirilir. Hövsəndə kanalizasiya sularının təmizlənməsi üçün tikilən qurğu buna nümunədir. Amma Xəzərdə neft-qazdan az qiymətli olmayan nərəcinsli balıqların nəslə, çox təəssüf ki, tükənmək üzrədir. Mütəxəssislərin dediyinə və müxtəlif informasiya vasitələrindən aldığımız məlumata görə, nərəcinsli balıqlar Xəzərin bizə - Azərbaycana məxsus akvatoriyasında, demək olar, yox dərəcəsindədir. Balıqçı gəmilərimizin Xəzərin Qazaxıstan, Türkmənistan sularında tez-tez saxlanması da bunun nəticəsidir. Halbuki belə balıqların törəyib artması üçün ən yaxşı, münbit şərait bizim ərazidədir. Kür çayı bu sahədə əvəzsizdir. Kürün üstündə indi 4 nərəbalıqartırma zavodu var. Onlardan 3-ü Neftçalanın, 1-i isə Şirvan şəhərinin ərazisində fəaliyyət göstərir. Zavodların hər biri milyonlarla balıq yetişdirib Kür çayı vasitəsilə dənizə buraxır. Bəs onda niyə Xəzərin bizə aid olan hissəsində balıq qəhətə çıxıb? Bu sahənin işçiləri ilə apardığımız söhbətlərdən məlum olur ki, acınacaqlı vəziyyətin yaranmasına başlıca səbəb balıq ovunda yol verilən ciddi nöqsanlardır. Xəzərin sahili boyunca indi 5-10 metr boş yer tapmaq çətin məsələdir. Balıqçılar qeyri-standart ov alətlərilə dənizə hücum çəkir, istədikləri şəkildə ov aparırlar. Çün istehsalı olan torlar (jilkator), böyük-küçüklüyünə baxmayaraq, bütün ölçüdə olan balıqları tutub saxlayır. 1-2 kiloqramlıq nərəcinsli balıqlara Bakı, Lənkəran, Salyan, Neftçala, Şirvan şəhərlərinin bazarlarında tez-tez rast gəlinir. Halbuki onlar yetişkənlik dövrünə çatmadığı üçün yeməyə yararsızdır. Həmin balıqlar 7-8 yaşında kürü verməyə başlayır. Xəzərdə, xüsusilə onun Azərbaycana aid hissəsində tutulan balıqlardan alınan qara kürününə, deyilənlərə görə, əvəzi yoxdur. Fransada, İngiltərədə və digər Avropa ölkələrində onun 1 kiloqramı 15 min ABŞ dolları civarındadır. Deməli, bu sahəyə daha ciddi və təsərrüfatçılıqla yanaşsaq, ondan yaxşı gəlir götürmək olar. Biz isə oturduğumuz budağı öz əlimizlə baltalayır, tamahımızla bacara bilmirik. Sovet dövründə yazda kürütökmə vaxtı təxminən 2 ay balıq ovuna icazə verilmir və bu iş ciddi nəzarət olunurdu. Bu, müxtəlif növ balıqların təbii yolla törəyib artmasına imkan yaradırdı. Balıq ovu ilə əlaqədar ən çoxu 5-6 ilə qayda-qanun yarada bilsək, sonradan istədiyimiz qədər bu əvəzsiz nemətlə özümüzü təmin edərək. Üstəlik, xarici ölkələrə də sata bilərik. Ərazilərdəki su polisi, habelə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin müvafiq qurumları bununla əlaqədar işlərində ciddi dönüş yaratmalıdırlar.

Köçəri quşların timsalında da yaşadığımız planetin hamımıza mənsub olduğunu bir daha aydın görmək olur. Bu quşlar Şimaldan qışlamaq üçün üzü Cənuba, o cümlədən respublikamızın ərazisindəki qoruqlara, müxtəlif sututarlara, göllərə pənah gətirirlər. Bir neçə il əvvəl çöl quşlarının ovuna icazə verildəndə şənbə və ya bazar günü qoşalüləni götürüb təbiətin qoynuna çıxardıq. Bu, ən yaxşı istirahətdir. "Quş qripi" ilə əlaqədar artıq 5 ildir belə ləzzətdən məhrumuq. Onu da deyim ki, o vaxtlar bəzi insafsız ovçular tərəfindən qayda-qanunun pozulduğunu da az görməmişik. "Güllə atmayınız qu quşlarına" şəirimdə belələrinə etirazımı bildirmişəm:

Elə bil mələkdir, göydən enibdir,
Təzə gəlin kimi ağ geyinibdir.
Müqəddəs varlığa, sanki, dönübdür,

Güllə atmayınız qu quşlarına.

* * *

Məskəni saf sular, sonalı göllər,
Qışda qışlamağa bu yurda gələr.
İnsanı özünə o, həmdəm bilər,
Güllə atmayınız qu quşlarına.

* * *

Vəfalı olarlar biri-birinə,
Dözməz biri uça, biri sürünə.
Baxıb təbiətin möcüzəsinə,
Güllə atmayınız qu quşlarına.

Beləliklə, biz "Mən varam, dünya var, mən yoxam, dünya yoxdur" prinsipi ilə yaşamamalı, dünyamızı gələcək nəsillərə tarazlı, təmiz, səliqə-sahmanlı ötürməliyik.

Azərbaycan.-2010.-14 mart.-№58.-S.5.

Xəzərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına diqqət artırılır

Mirsalam QƏNBƏROV,

Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsinin rəisi

Hərdən Xəzərin sahilinə çıxıb onun lacivərd ləpələrini seyr edəndə adamın ruhu necə də təzələnir. Fikirləşəndə ki, Tanrının bəxş etdiyi bu təbiət gözəli bizim laqeydliyimiz ucbatından böyük problemlərlə üzləşib, bax onda, istər-istəməz təəssüf hissi keçirməli olursan. Və bir də ulu öndərin bu sözlərini xatırlayırsan: “Xəzər canlı orqanizmdir”. Doğrudan da, Xəzər min illərdir yaşayır və tarix boyu neçə-neçə nəsillər onun sərvətlərindən bəhrələnib. Bu gün isə Xəzər Azərbaycanımızın qüdrətlənməsi mənbəyidir. Bəs, biz neçə, onun bu səxavətini kifayət qədər dəyərləndirə bilirikmi?

Uzun illər ölkəmizdə mövcud olan ekoloji problemlər Xəzərin də ciddi şəkildə çirklənməsinə səbəb olmuşdur. Son illər ölkəmizdə təbiətin qorunması istiqamətində həyata keçirilən davamlı siyasət Xəzərin də bu bəladan qurtarması üçün əhəmiyyətli rol oynamışdır. Ancaq problemin tam həlli üçün, yəqin ki, hələ xeyli müddət lazım gələcək.

Bəs, Xəzərin vacib həll olunması ekoloji problemləri hansılardır?

Mütəxəssislərin fikrinə görə, bu gün Xəzər dənizinin problemləri içərisində səviyyə tərəddüdü ilə yanaşı, dəniz sularının çirklənməsi və bununla əlaqədar ekoloji şəraitin korlanması başlıca amildir. Xəzərin zəngin təbii sərvətləri və müalicəvi amilləri tarixən onun ətrafında çoxlu sayda insanların məskunlaşmasına səbəb olmuşdur. Xəzər dənizinin əsas çirklənmə mənbələri onun sahillərində və akvatoriyalarında yerləşən şəhərlərin və sənaye obyektlərinin çirkab suları, dəniz nəqliyyatından və neft mədənlərindən daxil olan müxtəlif çirkləndiricilərdir. Hazırda Xəzər sahili zonalarda 15 milyona qədər əhali yaşayır ki, onların da həyat fəaliyyəti bilavasitə bu dənizlə (əsasən də balıqçılıqla) bağlıdır.

Dünyanın ən məhsuldar su sahəsi olan Xəzər yeganə dənizdir ki, nəre balıqlarının böyük ehtiyatı (təxminən 95%) burada cəmləmişdir. Məlumdur ki, nəre balığı dünya bazarında çox qiymətli sayılan qara kürünün “istehsalçısıdır”. Ona görə də həmin balıqların Xəzərdəki genofondu ciddi şəkildə qorunur.

Lakin Xəzərin varidatı bununla tükənmir. Neft-qaz ehtiyatı potensialına görə də o, dünyanın ən iri karbohidrogen xammalı mərkəzlərindən biridir. Ekoloji xarakteristikasına görə Xəzər dənizi çox vaxt digər qapalı hövzələr kimi öyrənilir. Qapalı hövzələrin isə müvafiq problemləri var. Məsələn: təbii resursların tükənməsi, antropogen və torpaqüstü təbii ekosistemlərin tənəzzülü, dəniz mühitinin çirklənməsi və su ekosistemlərinin tənəzzülü.

Sonuncu ən böyük problem sayılır. Balıq təsərrüfatı və sanitariya-toksiki xüsusiyyətləri baxımından Xəzərin durumu hələ Sovetlər Birliyinin sonunda krizis dövrünün başlanğıcı kimi qiymətləndirilirdi. Belə ki, 1992-ci ildə Volqa hövzəsi və Xəzərin sahil zonası “ekoloji fəlakət zonası” adlandırılmışdı.

Xəzər dənizini çirkləndirən əsas mənbələr aşağıdakılardır: təmizlənməmiş sənaye məhsulları və kənd təsərrüfatı tullantıları, çay və dəniz gəmiçiliyi, quru və su sahillərində qaz və neft buruqlarının istismarı, dəniz dibinin dərinləşdirilməsi işləri zamanı ikinci çirklənmə, atmosfer və su vasitəsilə uzaq zonalardan çirkli maddələrin gəlməsi. Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, çaylar vasitəsilə hər il Xəzərə 40-45 kubmetr çirkab daxil olur ki, onun da 60 faizi Volqa çayının payına düşür. Əgər bu çirkli sular dənizin üst qatında bərabər paylansaydı, onda il ərzində həmin qatın qalınlığı 10-11 santimetrə çatardı.

Xəzər sularının çirklənməsində Kür və Ural çayları da az rol oynamır. Tbilisi, Rustavi şəhərlərinin və sənaye müəssisələrinin çirkab suları, həmçinin kənd təsərrüfatında işlədilən müxtəlif toksiki maddələr Kür çayı vasitəsilə Xəzərə daxil olur. Xəzər dənizi sahillərində yerləşən Bakı, Sumqayıt, Mahaçqala, Həştərxan, Türkmənbaşı, Rəşt, Ənzəli şəhərlərindən dənizə axıdılan çirkab suları onun əsas çirkləndiricilərindən hesab edilir.

Bununla yanaşı, dəniz neft yataqlarının istismarı və neft məhsullarının daşınması, dəniz nəqliyyatı da Xəzər sularını xeyli çirkləndirir. Dəniz dibi quntlarından götürülən nümunələrin tərkibində neft məhsulları, fenollar, bəzi rayonlarda isə civə olması müəyyən edilmişdir. Ən çox çirklənmiş Bakı buxtası olmaqla burada dib quntlarının çirklənməsi orqanizmlərin və bentosun azalmasına, bəzi yerlərdə isə dib faunasının yox olmasına gətirib çıxarır.

Dəniz sularının çirklənməsi Xəzərin ekoloji şəraitində böyük gərginliyə səbəb olmuş, onun bir sıra sahil bölgələrində isə ekoloji böhran yaratmışdır. Dənizin ekoloji şəraitinə Volqa, Kür hövzələrində bir sıra sututarların yaradılması da mənfi təsir göstərmişdir. Bu sututarların miqdarının kəskin azalmasına səbəb olmuş, digər tərəfdən

bir sıra olduqca qiymətli balıq növlərini ənənəvi kürü tökmək yerlərindən məhrum etmişdir. Ekoloji şəraitə dəniz səviyyəsinin tərəddüdləri də təsir göstərir. Dənizin səviyyəsi aşağı düşdüüy zaman şorluğu artır, balıqların sahil zonalarında qidalanma bölgələrinin məhsuldarlığı və sahəsi azalır. Dənizin səviyyəsi qaxdıqca isə suların, xüsusilə böyük çayların delta bölgələrinə yanan sahələrin şorluğu azalır, yem ehtiyatı artır. Bunlarla yanaşı, dəniz sularının yuxarıda göstərilən maddələrlə, xüsusilə neft məhsulları ilə çox çirklənməsi aerasiya prosesini ciddi pozur, dəniz fauna və florasının məhv olmasına gətirib çıxarır.

Dənizin ən çox çirklənmiş sahələri eyni zamanda ekoloji böhran sahələridir. Belə sahələrə Bakı, Sumqayıt, Mahaçqala, Türkmənbaşı şəhərlərinin akvatoriyaları, istismarda olan dəniz neft yataqları rayonları aid edilir. Xəzər gölünün çirklənməsindən danışarkən aşağıdakı xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır: birincisi, çirkabın qeyri-bərabər paylanması dənizin ayrı-ayrı sahələrinin ciddi şəkildə çirklənməsinə gətirib çıxarır. İkincisi, sahilboyu yaranan çirklənməni bir zonadan başqasına aparır və oranı da çirkləndirir. Nəzərə alsaq ki, tullantılar əsasən suyun üzündə – üst qatında toplaşaraq “su-atmosfer” zonası yaradır, onda məhz burada yığılmış çirkablar hesabına daha çox dənizin bioloji əhəmiyyətli sahələrinin çirkləndiyini qeyd etmək lazım gəlir.

Xəzər dənizi üçün ən təhlükəli çirklənmə tərkibində zərərli kimyəvi maddələr olan tullantılarla çirklənmədir. Bunlardan neft karbohidrogenlərini, karbonukleidləri, xlor üzvi birləşmələrini və ağır metalları göstərmək olar. Dənizin çirklənməsində neft karbohidrogenləri böyük rol oynayır. Söhbət Abşeron yarımadası və Manqışlağın yarısını əhatə edən dəniz neft sənayesi və sualtı neft borularından gedir. Vaxtilə dənizdə neft buruqlarının görünməsi elm və texnikanın nailiyyəti sayılsa da, bəzi alimlər bunun yaxın gələcəkdə zərərli fəsadlar törədəcəyi barədə həyəcan dolu məlumatlar veriblər. Üstündən yarım əsrdən çox ötməsinə baxmayaraq, həmin fikirlər özünü doğruldur və biz artıq Xəzərin dünya miqyaslı problemə çevrildiyinin şahidləriyik. Onun ekoloji vəziyyəti indi bütün dünyanı narahat edir. Xəzəryanı ölkələrdə baş verən ictimai-siyasi proseslər, ziddiyyətli münaqişələr də dənizin ekomühitinə öz təsirini göstərib. Xüsusilə hərbi münaqişələr.

Doğrudan da, yaranmış vəziyyətdən çıxış yollarının araşdırılması dövrün ən mühüm probleminə çevrilmişdir. Ona görə də Azərbaycanda, son illər bu istiqamətdə bir sıra davamlı layihələr həyata keçirilməyə başlanmışdır. Bu yaxınlarda Prezident yanında keçirilən ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirədə Xəzərin ekoloji problemləri və onun həlli yolları barədə geniş söhbət açılmışdır. Müşavirədə çıxış edən ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseynqulu Bağirov Xəzərin ekologiyasının yaxşılaşdırılması istiqamətində görülən və görülməli işlər barədə ətraflı danışmışdır.

Nazir demişdir ki, Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması prioritet istiqamətlərdən biridir. Bu yöndə bir sıra uğurlu layihələr hazırlanmış, onlardan bəziləri reallaşdırılmış, bəziləri isə bu gün reallaşmaq üzrədir.

Prezidentin “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” sərəncamından sonra vəziyyət müsbət yöndə dəyişmişdir. Həmin sərəncamın icrası ilə əlaqədar Pirallahı — Sumqayıt sahil zolağı boyu 85 kilometr məsafədə Xəzər dənizinə antropogen təsir göstərən axarların təkmilləşərək Xəzər dənizinə axıdılması məqsədilə 16 ədəd modul tipli lokal təmizləyici qurğu quraşdırılaraq müvafiq bələdiyyələrin balansında istismara verilmişdir.

Bakının yeni kanalizasiya sisteminin yaradılması Xəzərin çirklənməsinin qarşısının alınmasında mühüm amildir. Cənab Prezident müşavirədə demişdir: “Kanalizasiya sisteminin quraşdırılması Xəzər dənizinin ekoloji vəziyyətinin sağlamlaşdırılmasına xidmət göstərəcəkdir”. Son vaxtlar bu işlərə başlanmış, yeni qurğular istismara verilmişdir. Hövsan aerasiya qurğusunun işə salınması bu istiqamətdə görülən vacib işlərdəndir. Bakı buxtasının təmizlənməsi də Xəzərin ekologiyasına müsbət təsir göstərəcəkdir. Çünki onilliklər boyu Bakı buxtası çirkləndirilib. Nəinki kanalizasiya axınları Bakı buxtasının ekoloji vəziyyətini ağırlaşdırırdı, eyni zamanda, neft-qaz əməliyyatları nəticəsində Bakı buxtası neft tullantıları ilə böyük dərəcədə çirklənmişdir. Yaxın vaxtlarda buxtanın təmizlənməsi sahəsində mühüm layihələrin reallaşdırılacağı gözlənilir.

Rəhbərlik etdiyim Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsi də çirklənmənin qarşısının alınması üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirmişdir.

2009-cu il ərzində Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda, 955,08 kilometrlik sahil zolağında (şimaldan-cənubadək), çimərlik ərazilərində, eləcə də, dənizdə fəaliyyət göstərən müəssisə və obyektlərdə, üzən vasitələrdə və təyin edilmiş koordinatlar üzrə açıq dənizdə təşkil edilmiş 4 ekspedisiyada iştirak etməklə 1371 ekoloji monitoring keçirmişdir. Monitoring zamanı götürülmüş 4152 su və qrunn nümunələri üzərində 33553 kimyəvi, bioloji, ekotoksikoloji və mikrobioloji təhlillər aparılmışdır. Keçirilən monitorinqlərdə Xəzər dənizi ilə əlaqəsi olan 341 axar qeydə alınmışdır ki, onlardan 310-u sahilədən, 31-i isə dəniz akvatoriyasında olan müəssisə və obyektlərin fəaliyyəti nəticəsində dənizə antropogen təsir göstərir. Bu axarlardan götürülmüş nümunələr üzərində mütəmadi olaraq müvafiq təhlillər aparılmış və qeydə alınmış ekoloji problemlər haqqında məlumatlar toplanaraq

idarə tərəfindən buraxılan bülletenlər vasitəsilə aidiyyəti orqanlara çatdırılmışdır. Bu işlər bu gün də mütəmadi olaraq davam etdirilir.

Ekoloji müşavirədə Xəzər suyunun şirinləşdirilərək istifadəyə yararlı hala salınmasının vacibliyinə də toxunulmuşdur. Cənab Prezident çıxışında bu barədə demişdir: “Hesab edirəm ki, vacib olan məsələlərdən biri Azərbaycanda heç vaxt sınaqdan keçməmişdir. Ancaq biz nə vaxtsa buna başlamalıyıq və Xəzər suyunun şirinləşdirilməsi, bu sudan suvarma üçün və gələcəkdə içməli su kimi istifadə edilməsi üçün lazımi tədbirlər görülməlidir. Mən hesab edirəm ki, 2010-cu ildə pilot layihəsi icra edilməlidir. Bu təcrübə başqa ölkələrdə vardır”.

Xəzər Azərbaycanın təbii sərvətlər məkanıdır. Onun ekologiyasının qorunması bu gün olduqca vacibdir. Dövlət səviyyəsində həyata keçirilən davamlı tədbirlər yaxın gələcəkdə Xəzərdə təmiz ekoloji mühitin formalaşacağına imkan yaradacaqdır.

Xalq qəzeti.-2010.-13 mart.-№57.-S.8.

Meşə zolaqlarının mühafizəsi ekologiya ilinə bir töhfədir

Bəxtiyar HÜSEYNOV,

Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü,
"Qızıl qələm" mükafatı laureatı

Doğma Azərbaycanımızın bütün bölgələrini, demək olar ki, qarış-qarış gəzmişəm. Hər dəfə bir ekoloq-jurnalist kimi məni yol boyu yaşıllıqların vəziyyəti düşündürür. Sözsüz ki, təbiətə həssas münasibət təkca peşəkarların marağında deyil. Sadə adamlar, təbiət həvəskarları da təbiətin zənginləşməsinə, qorunmasına sevinir, talan edilməsinə, dağılmasına narahatçılıq hissi keçirirlər. KİV-in təqdim etdiyi bir çox tərəfsiz, ədalətli süjetləri ümumi işimizə ancaq xeyir gətirmək missiyasını yerinə yetirir. Paytaxtımızda, şəhərimizdə, rayon mərkəzlərimizdə ekoloji vəziyyətlə, xüsusilə yaşıllıqla bağlı yeniliklər və problemləri indi bütün vətəndaşlarımız saf-çürük, mühakimə və təhlil edir, süzgəcdən keçirirlər.

Dövlət başçısı İlham Əliyev təbiətimizə, yaşıllığa ürəkdən bağlıdır. Təsədüfi deyil ki, prezidentimiz hər bir ümumdövlət əhəmiyyətli tədbirdə ekoloji problemləri ciddi məsələ kimi önə çəkir, bu sahəyə rəhbərlik edənlərdən, həmçinin bütün icra strukturlarından ciddi məsuliyyət tələb edir.

Ölkə başçısı 2010-cu ili respublikada "Ekologiya ili" elan edib. Bu təklif bütün Azərbaycan xalqını sevindirib. "Ekologiya ili", "Hərəyə bir ağac əkək!" -bir-birini tamamlayan çox nəcib, həm də xeyirxah təşəbbüsdür. Belə ekoloji tədbirlərin sayı artdıqca ölkəmizin iqtisadi qüdrəti arasında çox mühüm tarazlıq yaranır. Bu tarazlığı qoruyub-saxlamaq, onun tədqiqi ilə məşğul olmaq torpağını, vətəninə sevinən hər bir vətəndaşın borcudur.

Son vaxtlar prezidentimizin müraciətindən sonra mərkəzlərdə, xüsusilə Bakıda yaşıllığın üzərinə total hücum xeyli səngiyib. Lakin bu iş axıra qədər, sistemli davam etdirilməlidir. Prezidentimiz haqlı olaraq tələb edir ki, bu proses kampaniya xarakteri almamalıdır.

Biz nöqsanları tənqid etməklə yanaşı, görülmüş işlərdən fərəhlənirik. Bəlkə də unudulmuş, amma çox vacib qayğıya ehtiyacı olan tarlaqoruyucu zolaqlardan - meşələrdən danışmaq çox yerinə düşər.

Şəhərlərə, onun sakinlərinə yaşıllıq nə qədər vacibdirsə, tarla qoruyucu meşə zolaqları tarla-larımıza, əkin sahələrimizə, meşələrimizə, nəticədə süfrəmizə də o qədər vacibdir. Mütəxəssislərin fikrincə desək, tarlaqoruyucu zolaqlar, habelə yolkənarı yaşıllıqlar böyük zəhmət tələb etdiyi kimi, həm də uzun müddət və xeyli vəsait hesabına 30-40 ilə araya-ərsəyə gəlir. Cənub bölgəsində ulu öndərimiz Heydər Əliyevin titanik fəaliyyəti hesabına yaradılmış tarlaqoruyucu və yolkənarı möhtəşəm yaşıllıqların aqibəti bu gün bizi düşündürməlidir. İndi təbiətimizin sərin, mülayim vaxtıdır. Bir azdan istilər düşəcək, küləklər əsəcək. Bu küləklər bizi darıxdıracaq. Dünən isti yay günlərində ağır zəhmətdən sonra palıd ağaclarının qalın kölgəsində dincəlmək bizə necə də zövq verirdi. Sözsüz ki, torpaqda "izi olmayan", əlinə bel götürüb yer belləməyən, əkib-becərməyən insanlar o zəhmətin füsunkar zövqündən ilhamlana bilməz, o təri inciyə döndərə bilməzlər. Onda o yaşıl, hündür palıd ağacı kölgəsi onlar üçün bəlkə kondisioner əvəzləyər?! Hər vaxtsız külək, meyvə ağaclarının, tərəvəz kollarını, barlaşmış çiçəklərini çırpanda, meyvələrini yerə tökəndə əkinçi ürəkdən gələn bir təəssüf hissi keçirər. Bu təəssüf süfrəmizin özümizə güvənən yoxluğunun nəticəsidir. Süfrəmizin bərəkətini özgə ölkələrdən almaq bizə yaraşarmı?!

Qoruyucu zolaqlara səhlənkər, məsuliyyətsiz münasibət bəzi bələdiyyə rəhbərlərinin iş metoduna çevrilib. Bələdiyyələrin bu cür özbaşınalıqları və digər qanunsuz əməlləri barədə növbəti saylarımızda oxucularımızı geniş məlumatlandırırıq. Ümidvarıq ki, bələdiyyəyə yeni seçilmiş heyət bu istiqamətdə lazımi dönüş yaradacaq.

Bəzən min əzab-əziyyətlə boya-başa çatdırılan yaşıllıqlar bir göz qırpımında məhv edilir. Əvəzində isə yerli-yersiz tikintilər peyda olunur. Biz torpaqlarımızın şoranlaşmasını, qeyri-məhsuldar olmasını istəmiriksə, min zəhmət hesabına yaradılmış meşə zolaqları, heç olmasa qalmış tarlaqoruyucu zolaqları qorumalıyıq.

Ulu öndər Heydər Əliyev deyib: "...Əgər kimsə sağlam ağacı kəsirsə, o, nəinki xalqına, milləti -, ölkəsinə xəyanət edir: o, öz ailəsinə, özü-özünə xəyanət edir... Ona görə də siz hər bir ağacı qorumalısınız, hər bir ağacın qorunması uğrunda mübarizə aparmalısınız. Əgər kimsə, hər hansı adamsa - ya pulu çoxdu, yaxud vəzifəsi böyükdür, qolu zorbadır, gəlib ağacı kəsirsə, qorxmayın, çəkinməyin. Siz ondan güclüsünüz. Sizin gücünüz onun pulundan da, vəzifəsindən də, qolundan da güclüdür. Çünki siz təbiəti qoruyanlarsınız. Mən istəyirəm ki, hamınız təbiəti qoruyanlar olasınız. Təbiətə zərər vuranlar, ağac kəsənlər, təbiəti çirkləndirənlər, korlayanlar cəmiyyətimizin, hamımızın düşmənidir..."

Əziz təbiətsevərlər, təbiətdə harmoniya pozulanda, etiraz elə birinci təbiətin özündən başlanır. Meşələr seyrəlir, bulaqların gözü çəkilir, torpaq eroziyaya uğrayır, sinəsi parça-parça olur, cığırılar qırılır, ceyranlar

seyrəlir, ağaclar yıxılır, quşlar perikir, göllər dayazlaşır, sonalar isə yox olur. Şalalələr quruyur, şaqraq musiqilər kasadlaşır, təbiətin cılızlaşmasına dözə bilməyən çayların ağ libaslı gəlini - şalalə özünü qayadan atır... Özünə qəsd edir, insanlar ayılır. Gözəlliyin faciəsi onları sirkələyir. Dünən adi qəbul etdiyimiz, fərqi nə varmadığımız hadisələr bu gün bizi həyəcanlandırır. Təbiət qayğı tələb edir, insanlardan isti münasibət istəyir. O, bu qayğıni elə insanların özünə görə istəyir, onlara qaytarmaq üçün istəyir... Ağacı, yaşıllığı, meşəsi çox olan yaşayış məntəqələrindəki insanlar həmişə sağlam olur, çox yaşayır. Yaşıllığı zəngin olan yerlərdə uzun ömürlü insanlar çox olur. Yaşıllıq çox olan yerdə ölüm az müşahidə olunur. Meşə, yaşıllıqlar olmayan yerdə çoxlu xəstəliklər hökmranlıq edir. Meşəsiz yerlərdə insanlar darıxır, insanların dərdi artır. Ən böyük əhəmiyyəti insanları həm soyuqdan, həm istidən, həm də küləkdən qoruyur. Ağacı çox olan kəndin məzarı az olur - deyiblər. Təbiət insanın köməyi sayəsində daha da gözəlləşir, zənginləşir. İnsanlar da təbiətin misilsiz nemətlərindən daim istifadə edir. Dahi insanlar həmişə təbiətə, yaşıllıqlara, meşələrə, bulaqlara, çaylara, dənizlərə təbəbət sahəsi kimi baxıblar. Təbiətin misilsiz nemətlərindən daim istifadə edən insanlar təbiətə təbiət kimi öz səxavət əlini həmişə uzatmalıdır.

Ana təbiətin keşiyində durmaq, təbii sərvətlərimizi qorumaq hər bir vətən övladının müqəddəs borcudur. Təbiətin varlığı, təbiətin saflığı, təbiətin zənginliyi, insanların sağlamlığı, firavanlığı, dincliyidir, ekoloji tarazlığın qorunmasıdır.

Meşələr, yaşıllıqlar torpaq örtüyünün aşınmasının qarşısını alır. Onu təbii komponentlərlə zənginləşdirir. Bu gün bütün bəşəriyyət ekoloji problemlərlə üzləşir. Artıq dünyada baş verən dəhşətli ekoloji fəlakətlər insanların təbiətin qorunmasına, yeni-yeni yaşıllıqların salınmasına vadar edir, yeni-yeni ekoloji layihələr həyata keçirilir. Atmosferi çirkləndirən zəhərli maddələrin yandırılıb havaya buraxılmasına və onun qarşısının alınmasına ciddi-cəhd edilir.

Onu da fəxrli dəyə bilərəm ki, bu gün hələ sovet dönməsində ulu öndər Heydər Əliyevin xeyir-duası ilə salınmış yaşıllıqlar və tarla-qoruyucu meşə zolaqları Lənkəran rayonunun Cil, Xarxatan, Şağlaser, Separadi kəndlərində qorunub mühafizə edilir. Bu, əlbəttə xeyirxah bir əməl kimi müsafirlərin diqqətini cəlb edir. Şağlaser icra nümayəndəliyinə daxil olan kəndlərdə təbiətsevərlərin say artıb. Yuxarıda adları çəkdiyim kəndlərin ziyalıları, ağsaqqalları öz gələcək fəaliyyəti ilə kəndin gözəlliklərinə xələl gətirə biləcək bütün xoşagəlməz halların qarşısını almaqla bərabər, onun füsunkar təbiətini qorumaq, yaşıllıqlarını daha da artırmaq qayğısına qalırlar.

Hörmətli Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin dəyərli ekoloji tövsiyələri, imzaladığı sərəncamları respublikamızda ekoloji tarazlığın pozulmasının qarşısının alınması, əlverişli mühitin təmiz və təbii sərvətlərimizin qorunub saxlanması kimi ümumbəşəri əhəmiyyətli işin təzahürüdür.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, 2010-cu il ölkəmizdə "Ekologiya ili" elan edilib. İnsanların sağlamlığı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən bu ildə uğurlu ekoloji nailiyyətlər qazanmaq üçün çox hörmətli İlham Əliyev tərəfindən möhkəm bünövrə yaradılıb. Mən fikrimi dəyərli təbiətsevərlərə və vicdanla yaşıllıq aksiyasına qoşulanlara 18 fevral 2010-cu ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin yanında ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirədə ölkə başçısının dediyi fikirlərlə yekunlaşdırmaq istəyirəm: "2010-cu il Azərbaycan tarixində nəinki Ekologiya ili kimi və Azərbaycan tarixinə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün dönüş ili kimi də yazılacaqdır".

Ölkə əhalisinin sağlamlığına hesablanmış bu tarixi materiallar Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində müzakirə olunub, qarşıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilib. Kollektiv yaşıllıq aksiyasına birincilər sırasında qoşulub. Bakı-Abşeronda, respublikamızın digər bölgələrində magistral şose yollarının kənarında, kənd təsərrüfatı üçün yararsız torpaq sahələrində yeni ağac və gül kolları əkilib.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirədə nazir Hüseynqulu Bağirov çıxış edərək bildirib ki, "Paytaxtda və respublikamızın bölgələrində yaşıllaşdırma işləri geniş vüsət alıb. 2008-ci ilin əvvəlindən başlayaraq Bakı-Qazax magistral avtomobil yolunun Atbulaq yaşayış məntəqəsindən Hacıqabul rayon mərkəzinədək olan 28 kilometrlik hissəsində 172 min ağac və kol əkilib. Ərazidə 35 min kubmetr olan su anbarı yaradılıb, müasir damcılı suvarma sistemi ilk dəfə yaşıllaşdırma proqramlarında istifadə edilib.

Zığ-Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanı yolunun ətrafında 144 hektar ərazidə 140 mindən çox ting əkilib. Günəşli yamacında 52 hektar ərazidə 69 min üzüm tingləri və ümumi yaşıllığı yaradaraq landşaftı nəcibləşdirən başqa bitkilər əkilib.

Əzizbəyov dairəsi - H. Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanı yolu ətrafında landşaftın bərpa edilməsi üçün 109 min kubmetr sahədə 61,6 min ağac və kol əkilib, 63,5 min kvadratmetr sahəyə yaşıl çəmən salınıb. 3 milyon ağacın əkilməsi ilə bağlı verilən tapşırığın icrası ilə əlaqədar Binə ticarət mərkəzinin ərazisi də daxil olmaqla,

nəzirləyin daxili imkanları hesabına 472 min kubmetr torpaq işləri görüldü, hamarlanmış əraziyə 6 min 400 kubmetr münbit torpaq, 2 min 160 kubmetr üzvü gübrə daşınıb, 9 artezian quyusu qazılıb, 10,5 kilometr uzunluğunda suvarma sistemi yaradılıb. Son iki ayda Bakı, Sumqayıt şəhərlərinin ərazilərində və yarımadanın digər sahələrində 204 min Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən olmaqla Bakı və Sumqayıt icra hakimiyyəti orqanlarının iştirakı ilə 573 min ağac və kol əkilib. Ümumiyyətlə isə, son payız mövsümündə - sentyabr ayından bəri respublika ərazisində cəmi 3 milyon 12 min ağac və kol əkilib ki, bunlardan 669 mini müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının iştirakı ilə həyata keçirilib".

Ekoloq-jurnalist olaraq ölkənin hər bir guşəsini gəzdikcə bir daha yəqin etdik ki, ölkə rəhbərinin xoşməramlı missiyası bütün vətəndaşlar tərəfindən razılıq hissi ilə qarşılanır. Əlbəttə, Yer kürəsinin cənnət guşəsi adlanan, həm də yaşıl örpəyə bürünən yaşıllıqlar diyarı Lənkəranda canlanma da-ha artıq hiss edilir və duyulur. Bundan belə nəticə çıxır ki, Lənkəran İcra Hakimiyyətinin yeni rəhbərliyi mövcud yaşıllıqlara yeni yaşıllıqlar əlavə etmək üçün vətəndaşların potensial imkanlarını bir daha nəzərdən keçirərək təbiətinə uyğun təkrar edilməyən tapşırıqlar verib. Əlbəttə, belə mütərəqqi ideya bir daha qeyd edirəm ki, vətəndaşların xoş ovqatına yeni bir ovqat qatıb. Ümidvarıq ki, lap yaxın gələcəkdə Qəbələ rayonunda salınmış yaşıllıqların yeni-yeni mənzərəsini Lənkəranda da görəcəyik.

Mütəxəssislərin fikrincə, yaşıllıqlar salınırsa, onlara aqrotekniki qulluq göstərmək əsas şərtlərdəndir. Onları vaxtında suvarmaq lazımdır. Su - saflığı saxlayır, yaşıllıq isə suyu. Dahilərimiz yaxşı deyiblər ki, "Ağacda nəciblik və gözəllik var. O, həyat rəmzidir." Bu hikməti fikirdə dərin mənə, nəcib duyğular var. Bir ağacın nümunəsində, yaşıllıqların, meşələrin, çəmənliklərin, tarla qoruyucu zolaqların ekoloji əhəmiyyəti cəmləşir.

Bir daha qeyd edirəm və dönməz əminlik ona görə yaranır ki, böyük idarəçilik təcrübəsinə malik olan Lənkəranın yeni icra başçısı. hörmətli Tofiq İbrahimov dağlar qoynunda yerləşən. qədim tarixə malik Qəbələdə həyata keçirdiklərini Lənkəranda da bünövrəsini qoyub daha böyük işlər görməyə müvəffəq olacaqdır. Əlbəttə, Lənkəranın bütün təbiətsevər sakinləri kimi, mən də bir qələm sahibi olaraq buna tam əminliklə inanıram. Bir daha Tofiq müəllimə həm öz adımdan. Həm də qələm dostlarım adından təmiz, saf niyyətli müvəffəqiyyətlər arzulayıram. Mən 2005-ci ildə Qəbələdə olarkən Tofiq İbrahimovun gördüyü çoxşaxəli işlərə hələ o vaxt vurulmuşdum və onda arzu etmişdim ki, kaş Tofiq müəllimin həyat yolu fəaliyyət göstərmək üçün Lənkərana düşəydi. Artıq arzum gerçəkləşib. İnşallah, Lənkəranda həllini tapmayan məsələlər çox qısa vaxt ərzində öz axarına düşəcək.

Azad Azərbaycan.-2010.-12 mart.-№36.-S.6.

Ekoloji sağlamlıq əsas prioritetdir

İlham Əliyev: "Biz ekoloji durumun sağlamlaşdırılması ilə bağlı daha ciddi addımlar atmalıyıq"

Elçin Bayramlı

Sovetlər dövründə təbii resurslardan səmərəsiz istifadə və sənayenin inkişafı Azərbaycanda da ekoloji durumun pisləşməsinə səbəb olmuşdu. Müstəqilliyini ilk illərində ölkəmizin ekoloji problemləri həll etmək üçün yetərinə imkanları yox idi. Üstəlik, iqtisadi və sosial problemlər ətraf mühitin daha çox çirklənməsini, meşə fondunun yanacaq və istehsal məqsədilə qırılması, su mənbələrinin Ermənistan və Gürcüstan tərəfindən çirkləndirilməsi Azərbaycanda ekoloji problemləri kəskinləşdirmişdi. Lakin son illərdə Azərbaycanın sürətli iqtisadi inkişafı və maliyyə imkanlarının artması dövlətin bu sahədə daha geniş miqyasda fəaliyyət göstərməsinə imkan yaradır.

Ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasında ən əsas məqsədlərdən biri də ölkə əhalisinin sağlam mühitdə yaşamalarını təmin etməkdən ibarətdir. Bu səbəbdən də son illərdə Azərbaycanda çoxsaylı və davamlı ağacəkmə kampaniyaları aparılır. Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevanın "Hərəyə bir ağac əkək!" devizi ilə keçirilən belə aksiyalarda milyonlarla yeni ağac əkilir.

Lakin problemin bir tərəfi də yeni ağacların əkilməsi ilə yanaşı, mövcud ağacların kəsilməsinin qarşısının alınmasıdır. Bununla bağlı ölkə Prezidenti dövlət orqanları qarşısında sərt tələblər qoyub. Ağac kəsilməsinə görə cəzalar sərtləşdirilib, cərimələrin məbləği xeyli artırılıb. Bu tədbirlər ağacların qırılmasının qarşısını, demək olar ki, tamamilə alıb. Cari ildə təkcə Abşeron yarımadasında 3 milyon yeni ting əkilməsi nəzərdə tutulub ki, bu da ərazinin tamamilə yaşıllanmasına gətirib çıxaracaq.

Ekoloji təhlükəsizliklə bağlı digər məsələ də su mənbələrinin çirklənməsi və əhaliyə verilən suyun keyfiyyətinin aşağı olması idi. Lakin son illərdə həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində bu sahədə durum xeyli yaxşılaşıb. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən ölkənin bir çox şəhər və kəndlərində yeni müasir su-təmizləyici qurğular quraşdırılıb. Bundan başqa, Oğuz-Qəbələ-Bakı kəmərinin çəkilişi başa çatmaq üzrədir. Saniyədə 5 min kubmetr su ötürmək gücündə olan bu kəmər Bakı əhalisinin ekoloji təmiz su ilə təmin edəcək.

Beləliklə, ölkədə ekoloji sahədə görülən işlərlə yanaşı, həll edilməsi vacib olan işlər də var. Fevralın 18-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin yanında keçirilən ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirədə dövlət başçısı qeyd etdi ki, "biz ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması istiqamətində daha da ciddi addımlar atmalıyıq".

Prezident qeyd edir ki, Abşeron yarımadasının torpaqlarının müəyyən hissəsi çirklənib. "Neft tullantıları ilə çirklənmiş gölməçələr bu gün də bizi narahat edir. Məişət tullantılarının utilizasiyası məsələləri ilə, demək olar ki, ciddi məşğul olmamışıq. Azərbaycanda içməli su problemi həmişə, bütün dövrlərdə, ən ciddi, ən böyük problemlərdən biri idi. Bu gün də bu problem deyə bilərəm ki, həllini gözləyən əsas problemlərdən biridir".

Dövlət başçısı qeyd edir ki, ətraf mühitin qorunması məsələsi təkcə "Ekologiya ili"ndə deyil, hər zaman diqqət mərkəzində olmalıdır. "Mən hesab edirəm ki, ekologiya tədbirlərinin görülməsi, ancaq 2010-cu illə məhdudlaşmamalıdır. Biz bundan sonrakı illərdə bu məsələlərə ciddi diqqət göstərməliyik. Həllini gözləyən əsas məsələlər aydındır. Bu gün biz bu barədə danışacağıq. Ətraf mühitin qorunması, əhalinin içməli su ilə təmin edilməsi - bu istiqamətdə də kompleks tədbirlər görülür".

Dövlət başçısı bildirib ki, hansısa bir istiqamətdən söhbət getmir. "Burada həm də Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəmərinin tikintisi nəzərdə tutulur. Ümid edirəm ki, bu il bu su kəməri- Bakıya hava-su kimi lazım olan bu kəmər istifadəyə veriləcək və beləliklə, Bakı əhalisi təmiz içməli su ilə təmin ediləcəkdir. Samur-Abşeron kanalının tikintisi, - bu da, çox böyük vəsait tələb edən layihədir, - uğurla davam edir.

Artıq 122 kənddə kiçik təmizləyici modul qurğular quraşdırılıbdır və 220 mindən çox vətəndaş- əvvəllər çay sularından, bulanmış sularından istifadə edən vətəndaşlar bu gün təmiz içməli su ilə təmin edilir. Hazırda 60-dan yuxarı kənddə işlər gedir və hesab edirəm ki, bu il, ümumiyyətlə, bu proqram çərçivəsində 350 mindən çox vətəndaş təmiz içməli su ilə təmin ediləcəkdir. Bu proqram bundan sonrakı illərdə davam etdirilməlidir".

Prezident qeyd edib ki, içməli su ilə bərabər, həm Bakının, həm ölkəmizin bütün şəhər və rayonlarının kanalizasiya məsələləri həll edilməlidir. "Keçən ilin sonunda biz Bakıda Hövsan aerasiya stansiyasının açılışında iştirak etmişik. Bu, çox vacib layihədir. Bu, demək olar ki, Bakının kanalizasiya problemlərinin böyük hissəsini həll edir. Ancaq tam həll etmir. Əlavə tədbirlər planı vardır. Biz bu il və gələn illərdə bu məsələlərə böyük diqqət

göstərməliyik ki, Bakının bütün kanalizasiya sistemi yeniləşsin, müasirləşsin, ən yüksək standartlara cavab versin. Beləliklə, şəhərimiz üçün bütün dövrlərdə çox ciddi olan bu problem öz həllini tapacaqdır".

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseyn Bağirovun sözlərinə görə, "Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması proqramı" üzrə fəaliyyət davam etdirilir. Artıq 12 rayonun 122-dən çox kəndində yekunlaşdırılmış işlər nəticəsində 224 min əhali Dünya Səhiyyə Təşkilatının standartlarına cavab verən içməli su ilə təmin olunmuşdur. Bunun üçün həm də 1300-ə qədər bulaqbölüşdürücü məntəqə, 600 kilometrdən çox su xətti inşa edilib.

Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması ilə bağlı digər uğurlu proqram çərçivəsində Abşeron yarımadasında modul tipli çirkab su təmizləyici qurğulardan ibarət 16 stansiya qurularaq, "Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi" yaradılıb.

"Azərsu" SC-nin sərəncamında olan iri təmizləyici qurğularla bərabər, bu sistemin fəaliyyəti nəticəsində Pirallahıdan Novxanıyadək 86 kilometr məsafədə sahilboyu ərazilərdən gün ərzində təkə bu stansiyaların gücü ilə 6 min kubmetrdən çox çirkab suyun təmizlənmədən dənizə axıdılmasının qarşısı alınıb, həmin ərazilərdə ekoloji tarazlığın bərpası istiqamətində mühüm nailiyyətlər əldə olunub.

Beləliklə, indiyədək görülmüş işlər ölkədə ekoloji durumun sağlamlaşdırılmasına öz töhfəsini verib. 2010-cu Ekologiya ilində isə, bu sahədə daha böyük layihələrin həyata keçirilməsi gözlənilir.

Səs.-2010.-12 mart.-№45.-S.3.

Mədən ərazilərində neftlə çirklənmiş sahələrin bioremediyası layihəsi icra olunur

2010-cu il Ekologiya ilidir

Fəxrəddin QULİYEV,

"Kkol Mühəndislik Xidmətləri" QSC-nin ictimai-sosial şöbəsinin rəisi.

Son illər Azərbaycanda iqtisadiyyatın sürətli inkişafı ilə yanaşı, ölkə başçısı tərəfindən ekoloji məsələlərin həllinə də böyük diqqət göstərilir və bu istiqamətdə məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı"na uyğun olaraq ölkəmizdə mühüm işlərin görülməsi və 2010-cu ilin "Ekologiya ili" elan edilməsi də əsas ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş davamlı inkişaf və tərəqqi strategiyasının məntiqi davamıdır.

Ətraf mühitə mənfi təsir edən amillərdən biri də neft sənayesi sahələridir. Uzun illər neft hasilatının primitiv texnika və texnologiyalarla aparılması və baş verən çoxsaylı qəzalar nəticəsində mədən əraziləri həddən artıq çirklənməyə məruz qalmış, Abşeron yarımadasında 10 min hektara yaxın torpaq sahəsi yararsız hala düşmüşdür. Sovet ittifaqı zamanında isə daha çox planın icrası məsələlərinə diqqət yetirilmiş, ekoloji məsələlərə ögey münasibət bəslənilmişdir.

Azərbaycanda isə 1970-80-cı illərdə ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə ekoloji məsələlərin həllinə böyük diqqət göstərilmişdir. Bu uğurlu siyasət bu gün də davam etdirilir. Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, insanların sağlamlıqlarının mühafizəsi və əhalinin su təchizatı məsələlərinin həlli istiqamətində Prezident İlham Əliyev tərəfin-dən silsilə qərarlar qəbul edilir və dövlət orqanları qarşısında mühüm vəzifələr qoyulur.

ARDNŞ-də əvvəlki illərdə və 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Proqramında üzərinə düşən vəzifələrin həlli sahəsində zəruri tədbirlərin görülməsinə nail olmuşdur. "Dövlət Neft Şirkətinin Ekoloji Siyasəti" təsdiq olunmuş ekoloji layihələrin həyata keçirilməsində təcrübəli xarici şirkətlərlə birgə müəssisələr, o cümlədən, "Ekol Mühəndislik Xidmətləri" QSC yaradılmışdır.

2006-cı ildən başlayaraq ARDNŞ tərəfindən Bibiheybət, Balaxanı, Kürsəngi, Qarabağlı və digər mədən ərazilərində 300 hektara yaxın neftlə çirklənmiş torpaq sahələri təmizlənmiş və abadlaşdırılmış, bir çox digər ekoloji layihələr həyata keçirilmişdir. Bu işlərin yerinə yetirilməsində "Ekol Mühəndislik Xidmətləri" QSC yaxından iştirak etmişdir.

Bu il fevralın 18-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin yanında keçirilən ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirədə ölkə başçısı demişdir: **"... Bu gün ekoloji məsələlərin həlli vacib məsələlərdən biridir. Ona görə yox ki, bütün dünyada bu məsələlərə böyük diqqət göstərilir. Ona görə ki, bu gün Azərbaycan qarşısında həllini gözləyən əsas məsələlərdən biri ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasıdır..."**

Ölkə başçısının proqram xarakterli bu çağırışı ARDNŞ-in də qarşısında mühüm vəzifələr qoymuşdur. Şirkət özünün ekoloji tədbirlər planını işləyib hazırlamış, bu tədbirlər planının əsas istiqamətlərini lay sularının utilizasiyası, neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi, atmosferə atılan zərərli maddələrin azaldılması, istehsalat tullantılarının idarə olunması, enerjiyə qənaət texnologiyalarının tətbiqi, Bakı buxtasının təmizlənməsi, yaşıllaşdırma işləri, ekoloji təbliğat və maarifləndirmə məsələləri əhatə edir.

2010-cu il "Ekologiya ili" çərçivəsində ARDNŞ-in həyata keçirəcəyi prioritet ekoloji layihələr sırasında Z. Tağıyev adına NQÇİ-nin, "Abşeronneft" NQÇİ-nin, "Siyəzəneft" NQÇİ-nin mədən ərazilərində və Böyük-Şor sahəsində çirklənmiş torpaqların rekultivasiyası və bioremediasiyası layihələri xüsusi yer tutur. Bu layihələrin icrası isə "Azneft" istehsalat Birliyi ilə "Ekol Mühəndislik Xidmətləri" QSC-nə həvalə edilmişdir.

Artıq "Ekol Mühəndislik Xidmətləri" QSC-nin müasir xüsusi texnikalarla təchiz edilmiş Torpaqların Rekultivasiyası Departamenti "Azneft" istehsalat Birliyi ilə birgə cari ilin yanvar ayından Z. Tağıyev adına NQÇİ-nin, fevral ayından isə "Siyəzəneft" NQÇİ-nin mədən ərazilərində layihələrin icrasına başlamışdır.

"Siyəzəneft" NQÇİ-də neftlə çirklənmədən 50 hektar ərazi təşkil etməklə Gilgilçay, Sadan NYM, Ataçay və Siyəzəneft NYM sahələrindən ibarətdir. Ərazinin xüsusi coğrafi mövqeyi və relyefə malik olması ilə əlaqədar olaraq, təmizləmə proseslərinə müvafiq texnika və texnologiyalar tətbiq edilmişdir.

Respublikamızın şimal-şərq bölgəsində turizmin inkişaf etdirilməsi və ərazidə yerləşən təbii çay hövzələrinin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və insanların sağlamlığına təsir edən mənfi amillərin aradan qaldırılması baxımından bu layihə böyük əhəmiyyət kəsb edir.

"Ekol Mühəndislik Xidmətləri" QSC-nin "Siyəzənneft" NQÇİ-nin mədən ərazilərində ayrılmış neftlə çirklənmiş sahələrin bioremediasiyası layihəsinin müqavilə şərtlərinə uyğun və vaxtında başa çatdırılması üçün bütün tədbirləri həyata keçirir.

Ölkə başçısı möhtərəm İlham Əliyev 18 fevral tarixli müşavirədə səsiəndirdiyi: **"... Mən hesab edirəm ki, ekologiya tədbirlərinin görülməsi ancaq 2010-cu illə məhdudlaşmamalıdır. Biz bundan sonrakı illərdə bu məsələlərə ciddi diqqət göstərməliyik ..."** fikrini özünün fəaliyyət proqramı kimi qəbul edən "Ekol Mühəndislik Xidmətləri" QSC bundan sonra da respublikamızda ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində ARDNŞ-in həyata keçirəcəyi layihələrin potensial icraçısı kimi fəaliyyət göstərəcəkdir.

Respublika.-2010.-12 mart.-№56.-S.5.

Təbii fəlakətlərə etinasızlıq və biganəlik böyük faciələrə səbəb olur

Neron BABAXANOV,
BDU-nun professoru

Azərbaycanın relyefinin müxtəlifliyi, onun ərazisinin üç tərəfdən: Böyük Qafqaz, Kiçik Qafqaz, Talış dağları ilə əhatə olunması və onlar arasında Cənubi Qafqaz respublikaları içərisində sahəyə ən böyük Kür-Araz ovalığının yerləşməsi, 1825 kilometr məsafədə Xəzər dənizi ilə əhatə olunması, dağ əmələgəlmə və seysmik proseslərin davam etməsi, qlobal iqlim dəyişiklikləri, çox kəskin sürətdə artan antropogen təsirlər və s. səbəblərdən ölkəmizdə mövcud olan bütün təbii fəlakətlərin təkrarlanması irtensivləşmişdir. Onların yayılma arealları genişlənməmiş, vurduqları dağıntılar və zərərlər kəskin sürətdə artmaqda davam edir. İndi Azərbaycanda təbii fəlakətlərin vurduqları zərərlər orta hesabla 30-50 milyon manata, ekstremal illərdə isə təxminən 100-150 milyon manata bərabərdir.

Zərərlərin son illərdə belə kəskin sürətdə artması dünyada baş verən qlobal iqlim dəyişiklikləri çox sürətlə artan antropogen amillərin təsiri, yerlərdə təbii fəlakətlərə etinasızlığın və biganəliyin nəticəsi ilə izah edilə bilər. 2009-cu ildə Azərbaycanda qeyri-adi keçən iqlim şəraiti respublikanın çox saylı inzibati rayonlarında baş verən leysan yağışları və bunun nəticəsində əmələ gələn sel və sürüşmələr intensivləşmiş, onların vurduqları zərərlər isə sürətlə artmaqda davam etməkdədir.

Təbii fəlakətlərə səbəb olan palçıq vulkanlarına dünyanın 26 ölkəsinin ərazisində rast gəlinir. Onların sayı dünyada 700-ə qədər olub, bunun 300-nə Azərbaycanda rast gəlinir. Dünyanın bir çox ölkələrində mövcud olan palçıq vulkanları heç də həmişə təbii fəlakətə çevrilmir, əksinə, onlar-dan bəzən turizm obyekti kimi istifadə edilir və s. Onun püskürdüyü məhsullar (breksiya) 1001 dər-də dərman kimi çoxsaylı xəstəliklərin müalicəsində istifadə edilir.

Bəs Azərbaycanda necə? Azərbaycanda olan palçıq vulkanlarının 200-ə qədəri Abşeron və Qobustanda, bir qismi isə Xəzər dənizində yerləşmişdir. Ümumiyyətlə, Azərbaycanda hər il bir neçə palçıq vulkanı püskürür. Son 200 il ərzində 300-ə qədər palçıq vulkanı püskürməsi olubsa, son 25 il ərzində 40 vulkanda 80-ə qədər püskürmə qeydə alınmışdır.

Maqmatik vulkanlardan fərqli olaraq, palçıq vulkanları qəfildən, çox güclü partlayışla nəticələnmir, fəaliyyəti nisbətən qısa müddətli olur, vulkanın üzərində 200-500, bəzən isə 1000 metr hündürlükdə alov məşəli əmələ gəlir. Püskürmə materialları 100-150 metr hündürlüyə atılır və geniş ərazilərə yayılır. Vulkanların yer səthinə çıxardığı vulkan kütləsinin sahəsi bəzən bir neçə kvadratkilometr, həcmi isə bir neçə milyon kubkilometrə çatır. İnformasiya xarakterli bu məlumatları qeyd etməkdə məqsədimiz palçıq vulkanları yerləşən ərazilərdə mənimsənilmə, məskunlaşma işləri aparılarkən, deyilən məlumatlara xüsusi diqqət yetirilmələrini arzu etməkdir.

Azərbaycanda yayılmış palçıq vulkanları əsasən az mənimsənilmiş, zəif məskunlaşmış ərazilərdə yerləşsə də, son illərdə insanlar daha çox palçıq vulkanları olan əraziləri mənimsəməyə başlayıblar. Belə ərazilərdə palçıq vulkanları nəzərə alınmadan inşa edilən çoxsaylı fərdi yaşayış evləri, dəmir yolları, avtomobil yolları, kommunikasiya sistemləri inşa edilir. İlk baxışda belə bir təsəvvür yaranır ki, guya bu ərazilərdə görülən işlərə nəzarət edən bir qurum yoxdur. Ancaq bu belə deyil. Bəzi rayonların icra və bələdiyyə strukturları vulkanların ərazilərini çox ucuz qiymətə vətəndaşlara qanunsuz satırlar. Vətəndaşlar isə bu ərazilərin çox böyük riskli sahələr olmasına əhəmiyyət verməyib, müxtəlif tikinti işləri aparırlar. Axtarma-Qarabağ, Otmanboz dağ, Ayrantökən, Qarabağ, Solaxayı və s. vulkan püskürmələrinin tərkibində radium, uran kimi çox qorxulu radioaktiv maddələr olmasına baxmayaraq, bu ərazilərdə uzun müddət otarılan heyvanların südü, qatığı, pendiri, yağı Bakı bazarlarında insanların bu barədə xəbəri olmadan satışa çıxarılır. Bu məhsulların daimi qəbulu insanlarda qorxulu xəstəliklərin baş verməsinə səbəb ola bilər. Çox təəssüflər olsun ki, belə vulkanların olduğu ərazilərdə heç bir təhlükəsizlik tədbirləri həyata keçirilmir.

İnsanlar təsəvvürlərinə gətirə bilməzdilər ki, ətraf ərazidən hündürlüyü və xüsusi təbii landşaft forması ilə fərqlənən yüksək ərazi, palçıq vulkanı ola bilər. Bu vulkan isə 10 minlərlə insanın uyuduğu sönmüş və fəaliyyətini hələlik dayandırmış Xırdalan qəbiristanlığının yerləşdiyi ərazidir. Düzdür, bu palçıq vulkanı haqda adi insanların məlumatı olmaya bilər. Bəs buranı qəbiristanlıq üçün ayıran əlaqədar təşkilatlar nə səbəbə bu ərazilərin palçıq vulkanı olmasını aydınlaşdırmadan qəbiristanlıq üçün istifadəsinə icazə veriblər.

Ancaq artıq gecdir. Göstərilən vulkan tam qəbiristanlıqla tutulub və üç tərəfdən fərdi yaşayış evləri ilə əhatələnmişdir. Hələlik, fəaliyyətsiz olan bu vulkanın ərazisinin tam yüklənməsi, buranın seysmikliyi, iqlim və

antropogen amillərin təsiri göstərilən vulkanın ayrı-ayrı ərazilərində çatlar əmələ gətirmişdir. Sürüşmə hadisəsi baş vermiş və bunun nəticəsində yüzlərlə qəbir sürüşən ərazinin altında qalmışdır.

Elm hələlik palçıq vulkanlarının harada, nə vaxt, hansı güclə püskürməsinə, onun püskürməsinin davam etmə müddəti haqda dəqiq məlumatlar verə bilmədiyindən, göstərilən qəbiristanlığın yerləşdiyi palçıq vulkanı istənilən vaxt püskürə bilər. Bəs onda bu məsələnin cavabdehliyini kim daşıyacaqdır? Qeyd olunan palçıq vulkanları ərazilərinin qanunsuz məskunlaşmasının qarşısı çox ciddi surətdə alınmalıdır.

Bakı şəhərində yeni inşa edilmiş "Binə" və "Sədərək" bazarları yaxınlığında dünyada və eləcə də, Azərbaycanda böyüklüyü və fəal püskürməsi-nə görə fərqlənən Lökbatan palçıq vulkanı yerləşir. Bu vulkan püskürən zaman alov məşəlinin hündürlüyü 250-300 metrə çatır. 1823-cü ildən hazıradək bu vulkanın 20 dəfə püskürməsi məlumdur. İndinin özündə belə, göstərilən vulkanın püskürməsi qısa fasilələrlə davam edir.

Qobu-Bozdağ vulkanı Qobu qəsəbəsinin Şimal-Qərbində yerləşir. 1902-1953-cü, 1957-1999-cu illərdə bu vulkan sönmüş vulkan hesab edilirdisə, birinci dəfə, 51 ildən sonra, ikinci dəfə isə 42 ildən sonra püskürməyə başlamışdır. 1953-cü ildən sonra vulkana yaxın ərazilər intensiv mənimlənməyə başlanmış və vulkana çox yaxın ərazilərdə çoxsaylı fərdi evlər tikilmişdir. Ancaq 1999-cu ildə vulkanın yenidən püskürməsi yaşayış evlərinə çox ciddi təhlükə yaratmışdır.

Anoloji hal kimi biz Böyük Kənizdağ, Torağay, Keyrəki və s. palçıq vulkanlar ərazilərinin qanunsuz, özbaşına mənimlənməsini də qeyd edə bilərik.

Təbii fəlakətlər digər təsərrüfat sahələrində olduğu kimi, zərərləri və dağıntıları avtomobil yollarına da yetirir. Bu dağıntıların respublikanın III, IV, V dərəcəli daxili avtomobil yollarına təsiri daha böyük olur. Ekstremal illərdə belə yolların bir neçə min kilometri sellərə, daşqınlara, sürüşmələrə, uçqunlara, Xəzərin səviyyə təərəddüdlərinə və s. məruz qalaraq Azərbaycan iqtisadiyyatına fasilələrlə külli miqdarda zərər vurur. Təbii fəlakətlərə biganəlik ilə bəil aktivləşməkdə olan sürüşmələrin Azərbaycanın dağətəyi və daşlıq ərazilərində yerləşən 30-a qədər inzibati rayonunda avtomobil yollarına, körpülərə çox böyük iqtisadi ziyan yetirir. Buna misal olaraq, Şamaxı-Muğanlı-İsmayilli yolunun Muğanlı yaşayış məntəqəsindən Ağsu çayı yatağına və ordan İsmayilli rayonuna tərəf bir neçə kilometr məsafə ən aktiv fəaliyyətdə olan sürüşmə əraziləridir. Buradan keçən avtomobil yolu 80-ci illərdə inşa edilib. Fasilələrlə davam edən sürüşmələr hər dəfə göstərilən yolu dağıdır və avtomobil nəqliyyatının fəaliyyətində qısa və uzun müddətli fasilələr baş verir. Bunun nəticəsində nəqliyyatın iş ahəngi pozulur, əksər hallarda isə yol uzun müddətə təmirə dayandırılır. Bu yolun son 20-25 ildə təmiri işlərinə milyon manatlarla vəsait sərf olunsada, sürüşmələr bu ərazilərdə özünün dağıdıcı fəaliyyətini intensivləşdirir.

Azərbaycan əhalisinin 1,0-1,5 milyon nəfərinin təhlükəsiz həyat tərzinin təmin olunması məqsədilə daşqınlara qarşı görülən çoxsaylı müdafiə metodları içərisində Kür və Araz çaylarının aşağı axarlarında ətraf əraziləri, əhalini və s. sahələri daşqınlardan qoruyan 1500 kilometr uzunluğun-da torpaq bəndlər inşa edilmişdir. Bəndlərin qorunması, toxunulmazlığı, onların mühafizəsi və s. məsələlər heç də bizim arzu etdiyimiz, fikirləşdiyimiz vəziyyətdə deyil. Deyilənlərlə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 27 iyul 2004-cü il 99 nömrəli qərarında "Daşqın zonalarının, onların mühafizə zolaqlarının ölçülərinin, sərhədlərinin müəyyən edilməsi və istifadəsi qaydaları"nda nəzərdə tutulan məsələlərin bir qismi məqalənin bu hissəsində xarakterizə edilib. Ancaq təəssüflər olsun ki, Nazirlər Kabinetinin göstərilən qərarlarının bəzi müddəaları biganəliyin nəticəsi olaraq yerlərdə, yerinə yetirilmir. Sabirabad, Saatlı, Salyan, Neftçala rayonlarında mövcud qoruyucu torpaq bəndlərin kritik vəziyyətdə olan ayrı-ayrı sahələrində çoxsaylı fotoşəkillər çəkdim. Məni həddən ziyadə təəccübləndirən o oldu ki, bir nəfər də olsun, maraqlanmadı: mən kiməm, nə məqsədlə bu şəkilləri çəkirəm. Halbuki, ta Çar Rusiyası dövründən, Sovet hakimiyyəti illərindən torpaq bəndləri qoruyan ixtisaslaşmış mühafizə dəstələri mövcud idi. Çox ehtimal ki, indiki dövrdə də belə mühafizə işçiləri vardır. Ancaq onlar indi iş başında yox, kağız üzərində fəaliyyət göstərirlər. Bu işlə məşğul olanların sayı 100 nəfərlərlə hesablasada, onlardan bir nəfərinə də yuxarıda qeyd etdiyimiz rayonların ərazilərində yerləşən torpaq bəndlərdə rast gəlmədik. Dünyada terrorizmin geniş yayılması, Azərbaycanın Ermənistanla müharibə şəraitində olması bizdən Kür və Araz çayları boyunca mövcud olan qoruyucu torpaq bəndlərini çox ciddi surətdə qorumağı tələb edir.

Yerlərdə bəzi yaşayış məntəqələrində qoruyucu torpaq bəndlərinə ciddi nəzarətin olmaması nəticəsində indi torpaq bəndləri yaşayış məntəqələrinin inkişafı və böyüməsi nəticəsində bəzən yaşayış məntəqələri içərisində qalmışdır. Belə ərazilərdə suvarma məqsədilə bəndlər dağıdılaraq onlardan arx və kanallar çəkilmişdir. Halbuki, belə hallar torpaq bəndlərin davamlılığına və dayanıqlılığına çox mənfi təsir göstərir. Bu ərazilərdə çayda bolsululuq dövründə daşqının olması üçün çox əlverişli şərait yaranır. Bir çox ərazilərdə kəndləri daşqınlardan qoruyan torpaq bəndlər üzərindən avtomobil yolları kimi istifadə edilir. Göstərilən hallara qəti yol vermək olmaz.

Sovet hakimiyyəti illərində torpaq bəndlərlə Kür çayı arasında olan ərazilərdən hər hansı bir məqsəd üçün istifadə dövlət qanunları ilə tənzimlənirdi və göstərilən ərazilərdən istifadə işi qəti qadağan edilirdi.

Azərbaycanda torpaq islahatı aparılarkən, Kür və Araz çayları ilə torpaq bəndlər arasındakı torpaq sahələri də bəzi kəndlərin əhalisinə pay torpaqları kimi paylandı və bunun nəticəsində torpaq bəndlərə etinasızlıq, biganəlik günü-gündən artmağa başladı.

Cənub-Şərqi Asiya ölkələrində çaylar boyu inşa edilən torpaq bəndlərə insanlar az qala sitayiş edirlər. Bizim fikrimizcə Azərbaycanda daşqınlardan qorunmaq üçün inşa edilmiş qoruyucu torpaq bəndlər və s. hidrotexniki qurğulara çox ciddi nəzarət və bu barədə çox ciddi müvafiq qanunlar qəbul olunmalıdır.

Bu günlərdə Cəlilabad rayonunun Sabirabad kəndində yağan leysan yağışın nəticəsində Qara-yaz çayında baş vermiş sel 100-dən artıq fərdi yaşayış evinin əksəriyyətini yaşayış üçün yararsız hala salmışdır. Bəs buna səbəb nədir? Bunun səbəbi göstərilən kəndin ərazisindən keçən kiçik çay yatağının asılı materiallarla tam dolması və leysan sularının ötürə bilməməsi ilə izah edilə bilər. Camaatın dediyinə görə, hadisə kəndin ərazi-sindən keçən çayın yatağının tam dolması və onun təmizlənməsi haqda yerli əlaqədar təşkilatlara müraciət etsələr də, onların müraciətlərinin nəzərə alınmaması nəticəsində baş verib.

Göstərdiyimiz misala uyğun hadisələr son aylarda Hacıqabul rayonunun Navahı kəndində, Masallı rayonunda və s. bölgələrdə də baş vermişdir.

Deyənləri nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, biz təbii fəlakətlərin baş verməsini əksər hallarda seyrçi mövqedən müşahidə edirik. Halbuki, təbii fəlakətlər baş verməmişdən əvvəl, onların baş verə bilmə ehtimalı olan ərazilərdə qabaqlayıcı tədbirlər görməliyik.

Pirsaat çayı üzərində 1964-cü ildə sahəsi 2,34 kvadratkilometr, tam faydalı həcmi 11,9 milyon kubmetr olan su anbarı inşa edilib. Su anbarının inşasına səbəb Pirsaat çayında baş verə biləcək sellərin qarşısını almaq, sel sularını su anbarına toplayıb ondan içməli su, suvarma suyu kimi və s. məqsədlər üçün istifadə edilməsi idi. Bu su anbarının tikilib istifadəyə verilməsi ilə əlaqədar ətraf ərazilərin iqlimində, fauna, florasında, yeni təsərrüfat sahələrinin yaranmasında əsaslı müsbət dəyişikliklər baş vermişdir.

Son illərdə çayın gətirdiyi asılı materiallar hesabına su anbarının sahəsi 80-90 faiz asılı materiallarla dolmuş və su anbarı kimi öz fəaliyyətini başa vurmuşdur. Bu çayda ola biləcək sel və onun suları faydalı sahələrə yox, əksinə, böyük dağıntılara səbəb ola bilər. Buna görə də qeyd olunan çayda və onun su anbarında vaxt itirmədən sellərə qarşı qabaqlayıcı tədbirlər görülməlidir. Su anbarının sahəsi çox qiymətli asılı materiallara tutulduğundan, onlardan gübrə və ya tikinti sənayesində xammal kimi istifadə etmək olar. Gölün ərazisi asılı materiallardan təmizlənməlidir.

İkinci yol köhnə su anbarının cənub hissəsində yeni bir su anbarı inşa etməkdir. Əks halda, göstərilən ərazidə dağıdıcı selin şahidi ola bilərik.

Yuxarıda deyilənləri ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycanda baş verən çoxsaylı təbii fəlakətlər dünyadakı iqlim dəyişiklikləri, antropogen amillərin təbiətə təsirinin kəskin sürətdə artması ilə əlaqədar olsa da, bu işdə insanların təbii fəlakətlərə etinasızlığının, biganəliyinin rolu heç də az deyildir.

Respublika.-2010.-11 mart.-№54.-S.6.

Prezident İlham Əliyev: “Azərbaycan vətəndaşları təmiz ekoloji şəraitdə yaşayacaqlar”

Ekoloji tarazlığın bərpası istiqamətində vacib addımlar atılacaq

Səbuhi MƏMMƏDOV

Dövrümüz yenilikləri və nəticələri ilə hələ də hamımızı həyəcanlandırır. Gələcəyə ötəri baxış düşüncələrimizdə atom, kosmik, urbanizasiya və demoqrafik partlayış, informasiya texnologiyaları və gen mühəndisliyi əsrinin obrazını canlandırır. Biliklərini inkişaf etdirməklə insan silahının gücünü, o cümlədən kommunikasiya və hərəkət sürətini dəfələrlə artırmağı bacarmış, makro və mikro aləmə nüfuz etməyi öyrənmişdir. Hərtərəfli tərəqqi göz qabağındadır. Lakin inkişaf, təəssüf ki, özü ilə bərabər problemlər də gətirir. Həmin problemlərdən biri də ətraf mühitin çirklənməsi ilə bağlıdır. Bu problem inkişafının sürətli dövrünü yaşayan Azərbaycan üçün də aktualdır və hökumət davamlı və tarazlı inkişafın saxlanılması məqsədilə həyata keçirdiyi kompleks tədbirləri keyfiyyətə yeni səviyyəyə yüksəldəcəyini açıqlayır. Nəticələr də var.

Hər bir hökumətin qarşısında duran vəzifələrdən biri də ölkənin davamlı və tarazlı inkişafını təmin etməkdən ibarətdir. Məhz davamlı və tarazlı inkişaf sayəsində həyata keçirilmiş kompleks tədbirlər lazımı səmərəni verir. Çünki yeni sosial-iqtisadi paradigma olan davamlı inkişaf konsepsiyası müasir dövrün bütün tələbatlarını ödəməklə yanaşı, gələcək nəsillərin də tələbatlarını ödəmək qabiliyyətini və istəyini təhlükə altına almır. Ətraf mühitdə və təbii resurslarda uzunmüddətli dövr ərzində çirklənmə və tükənmə olmadan əldə edilən iqtisadi inkişafı nəzərdə tutan konsepsiyanın diqqət mərkəzində saxladığı məsələlərdən birinin də məhz insan-ətraf mühit münasibətlərinin olması təsadüfi xarakter daşımır. Amma təəssüflə qeyd edilməlidir ki, son əlli il ərzində elmi-texniki tərəqqinin sürətli inkişafı sayəsində təbiətlə insanın münasibətləri xeyli mürəkkəbləşmiş, necə deyirlər, bir növ antaqonist xarakter almışdır. Təbiət insandan aldığı hər zərbəyə fəlakət və dağıntılarla cavab verir. Buna görə də hər bir hökumət ölkənin hərtərəfli inkişafının təmin edilməsində ətraf mühitə olan münasibəti mahiyyətə yeni müstəviyə keçirməklə təsirli ölçülər götürməyi prioritet vəzifə kimi gündəmdə saxlayır.

Azərbaycan da hərtərəfli inkişaf edən ölkədir. Xüsusilə də iqtisadi inkişaf sahəsində nümayiş etdirdiyi göstəricilər dünyanın diqqət mərkəzindədir. Son altı ildə iqtisadiyyatın üç dəfə artması analoqu olmayan inkişaf kimi qiymətləndirilir. Qarşıdakı illərdə də Azərbaycanda iqtisadi artımın davam edəcəyi şübhə doğurmur. Lakin qeyd etdiyimiz kimi, iqtisadi inkişaf ətraf mühitə yeni münasibət göstərilməsini də tələb edir. Xüsusilə də sənayenin sürətli inkişafı, təbii resurslardan istifadə və digər təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyəti nəticəsində ekoloji mühitə göstərə biləcəyi təsirlərə qarşı səmərəli tədbirlərin həyata keçirilməsi vəzifəsini ön plana çıxarır.

Doğrudur, Azərbaycanda ekoloji problemlər keçmiş SSRİ-dən miras qalmışdır. Prezident İlham Əliyevin ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirədə bununla bağlı dediyi sözlər problemin nə qədər köhnə xarakter daşdığını bir daha göz önünə gətirmişdir: “Ekologiya məsələlərinə gəldikdə, sırr deyil ki, əsrlər boyu bizim regionda bu məsələlərə ciddi diqqət verilmirdi. Ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi, ekoloji tədbirlərin görülməsi, ətraf mühitin qorunması sanki beşinci, onuncu dərəcəli məsələ kimi gündəlikdə dayanırdı. Yəni, hətta ekologiya sözü, əvvəlki illərdə o qədər də çox işlədilmirdi”. Abşeron yarımadasının torpaqlarının müəyyən hissəsinin çirkləndiyini, məişət tullantılarının utilizasiyası məsələləri ilə, demək olar ki, ciddi məşğul olunmadığını vurğulayan ölkə başçısı əlavə etmişdir ki, bütün sovet məkanında, postsovet məkanında, Sovet İttifaqı zamanında daha çox planın icrası məsələləri nəzərdə tutulurdu və ekoloji tədbirlər ya yarımçıq görülürdü, ya görülmürdü. Bununla belə, Prezident İlham Əliyev bildirmişdir ki, keçmiş SSRİ-yə xas olan bütün meyillərə rəğmən Azərbaycanda ekoloji məsələlərin həlli işinə 1970-80-ci illərdə böyük diqqət göstərilmişdir: “Bu gün Bakının ətrafında gördüyümüz ağaclar, meşəliklər, yaşıllıq zolaqları ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü, onun şəxsi iştirakı ilə salınmışdır. O illərdə Bakının kanalizasiya probleminin həlli istiqamətində vacib addımlar atılmışdır. Yəni, bütün bu məsələlər o vaxt imkan daxilində görülürdü. Ancaq əlbəttə ki, Azərbaycan müstəqil dövlət deyildi və bu sahədə müstəqil siyasət apara bilmirdi”.

Bu gün Azərbaycan müstəqil dövlət kimi inkişaf edir və ekoloji problemlərin həllinə müstəqil şəkildə müəyyənləşdirdiyi strategiya ilə yanaşır. Müstəqillik əldə etdikdən sonra bazar iqtisadiyyatı yolunu seçmiş Azərbaycanda ətraf mühitin qorunması sahəsində keyfiyyətə yeni ekoloji siyasət yürüdülməyə başlanılmışdır.

Ölkəmizdə ekoloji siyasətə dair ilk sənəd kimi davamlı inkişaf prinsiplərinə söykənən “Azərbaycan Respublikasının ekoloji Konsepsiyası”nı göstərmək olar. Zaman keçdikcə iqtisadi inkişafın fonunda ekoloji siyasətə dair daha konseptual proqram “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Tədbirlər Planı” təsdiqlənmiş və ötən müddət ərzində Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasında ətraf mühitin yaxşılaşdırılması istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Müşavirədəki çıxışında ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseynqulu Bağirov “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Tədbirlər Planı”nın mövcud problemlərin həllinə, xüsusilə Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasında ətraf mühitin yaxşılaşdırılması istiqamətində aparılan işlərə böyük təkan verdiyini vurğulayaraq əlavə etmişdir ki, bir sıra dövlət qurumları ekoloji problemlərin həlli istiqamətində tədbirlər görürlər və tullantıların və çirkab suların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi, neftlə çirklənmiş ərazilərin, Bakı buxtasının ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və digər mühüm istiqamətlərdə layihələr həyata keçirilir.

Əlverişli coğrafi mövqeyi Bakının nəinki Azərbaycanın, o cümlədən Qafqaz regionunun ən böyük mədəniyyət, elm və ticarət mərkəzi kimi diqqət mərkəzində qalmasına şərait yaratmışdır. Ancaq neft yataqlarının aşkar edilməsindən və yataqların istismarına başlanmasından sonra paytaxtımız geosiyasi və geoiqtisadi ağırlığını artırmaqla yanaşı, həm də ekoloji problemlərin cəmləşdiyi şəhərə çevrilmişdi. Bu vəziyyət xüsusilə də çar Rusiyası dövründə geniş vüsət almış, sovetlərin vaxtında pik vəziyyətinə çatmışdı.

Prezident İlham Əliyevin də dediyi kimi, yalnız ulu öndər Heydər Əliyevin təbiətə qarşı nümayiş etdirdiyi yüksək münasibət sayəsində Bakı “qara qızıl”ın rənginə boyanmamış, şəhərdə yaşıllaşdırma işləri hər zaman davam etdirilmişdir. Bununla belə, Bakı şəhərinin elə yerləri var ki, hələ də ekoloji mühitin yaxşılaşdırılmasına ehtiyac var. Belə yerlərdən biri də Bakı buxtasıdır. Prezident İlham Əliyevin müşavirədə bununla bağlı dediyi sözlər buxtanın paytaxtımız üçün nə qədər əhəmiyyət kəsb etdiyini bir daha təsdiqləyir: “Bakı buxtası Bakının gözəlliyidir, Bakının tarixidir. Biz bu gözəl sərvəti qorumalıyıq. Əfsuslar olsun ki, hazırda Bakı buxtasında suyun təmizliyi bizi heç cür qane edə bilməz”. Ciddi tədbirlərin görülməsi barədə göstəriş verdiyini vurğulayan ölkə başçısı ümid etdiyini açıqlamışdır ki, yaxın zamanlarda kompleks tədbirlərin görülməsi nəticəsində Bakı buxtasında suyun təmizliyi lazımi səviyyədə olacaq. Prezident İlham Əliyev məsələnin çox ağır olduğunu bildirməklə yanaşı, əmin olduğunu da açıqlamışdır ki, lazımi tədbirlər həyata keçirilərsə, məsələnin həllinə nail olmaq mümkündür.

Ümumiyyətlə, şəhərin təmizliyinin qayğısına qalmaq qədim dövrlərdə də gündəmdə olmuşdur. Məsələn, qədim Romada “Əbədi Şəhər”i “narahat” edən Tibr çayı iki yerə bölünmüş və hətta çay yatağına nəzarət etmək üçün vəzifə də təsis edilmişdi. İmperator Neronun əmrilə Romanın ən qədim və çirkli məhəllələrinin yandırılması da məlumdur. Bu gün gözəlliyi və təmizliliylə hamını heyran qoyan Amsterdam və Venesiya şəhərlərinin sakinləri orta əsrlərdə çirkli havadan və müxtəlif epidemiyalardan qorunmaq məqsədilə şəhər ətrafında, sözün əsl mənasında, gizlənidilər. Dünyanın möhtəşəm şəhəri sayılan Paris də iki yüz il öncə belə gözəl və təmiz olmamışdı. “Sudan qorun!” sözünü deyərək qışqıran parisililər yemək artığını və ya sabunlu suyu pəncərədən bayıra atırdılar. Maraqlıdır ki, IX Lüdovik başına üç dəfə su töküldükdən sonra belə bir xəbərdarlıq edilməsi barədə fərman imzalamışdı. Almanyanın, eləcə də İngiltərənin şəhərlərində də vəziyyət ürəkaçan olmamışdı. Avropanın digər şəhərləri kimi kanalizasiya sisteminin olmadığı Nürinberqdə, Berlində, Restlinqəndə, Frankfurtda natəmizlikdən küçələrdə dolaşmaq müşkül məsələyə çevrilmişdi. XVII əsrdə yaşamış ingilis dramaturqu Con Fletçer yazırdı ki, şəhərdə heç zaman rahatlıq və xoşbəxtlik əldə etmək mümkün deyil.

Lakin İngiltərədə baş vermiş aqrar-sənaye inqilabından sonra Avropa şəhərlərinin siması dəyişməyə başladı və “köhnə dünya”nın landşaftı və təsərrüfat həyatı kökündən dəyişərək, yeni şəkil aldı. Şəhərdə su və kanalizasiya sistemləri yaradıldı, nəqliyyat infrastrukturunu təkmilləşdirildi. İkinci Dünya müharibəsindən sonra iqtisadi və sosial inkişafı ön plana çıxarmaqla birləşmiş Avropa şəhərsalma məsələsində başgicəlləndirən uğurlara imza atdı. Təbii ki, ekoloji təmiz şəhərlərin yaradılmasında insan-ətraf mühit münasibətləri böyük rol oynadı. Doğrudur, Avropanın ekoloji cəhətdən çirklənmiş şəhərləri hələ də qalır. Lakin belə şəhərlərin sayı ümumi mənzərəni pozmur və avropalılar ekosistemin qorunması məqsədilə belə şəhərlərin sayını mümkün qədər azaltmağı planlaşdırırlar. Avropada ekoloji təmiz texnologiyalar yaratmaqla bu problemin öhdəsindən gəlməyi düşünülür.

Göründüyü kimi, rifah və tərəqqi məkanı olan Avropa şəhərlərinin ekoloji tarixi heç də ürəkaçan olmamışdır. “Köhnə dünya”nın sakinlərinə yüz illər lazım olmuşdur ki, bu gün şəhərlərinin ekoloji təmizliyi barədə ağızdolusu danışsınlar. Bakı da qədim şəhərdir, lakin paytaxtımızın təsərrüfat həyatının fərqli inkişaf tarixi var. Təfərrüata varmadan deyə bilərik ki, Bakının ekoloji problemləri heç də həmişə hökumətin diqqət mərkəzində olmamışdır. Yalnız ümummillə lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsindən sonra paytaxtın təsərrüfat

sistemində aparılmış köklü dəyişikliklər şəhərin ekoloji mənzərəsinin xeyli yaxşılaşmasına şərait yaratmışdır. Cənab İlham Əliyevin prezident seçilməsindən sonra bu proses yeni vüsət almış və Bakının, o cümlədən bütün Azərbaycanın ekoloji problemlərinin həllinə yönəlmiş mühüm addımlar atılmış və atılmaqdadır. Ötən müddət ərzində ekologiyaya dair Prezident İlham Əliyev tərəfindən təsdiq edilmiş qanun və sərəncamlar, o cümlədən dövlət proqramları hökumətin bu həssas məsələyə yüksək qiymət verdiyini göstərir. Əminliklə demək olar ki, hökumətin həyata keçirdiyi ekoloji siyasət lazımi effektini göstərəcək. Müşavirədə Prezident İlham Əliyev də buna şübhə etmədiyini açıqlamışdır: “Mən şübhə etmirəm ki, görülmə və görülməçək tədbirlər nəticəsində yaxın zamanlarda Bakı və Abşeron yarımadasında və ölkəmizin digər yerlərində ekoloji vəziyyət böyük dərəcədə yaxşılaşdırılacaq. Azərbaycan vətəndaşları təmiz ekoloji şəraitdə yaşayacaqlar”.

Xalq qəzeti.-2010.-11 mart.-№55.-S.1-2.

Ekoloji mühitin sağlamlaşdırılması dövlət siyasətində prioritet sahəyə çevrilmişdir

Mehdi MÜKƏRRƏMOĞLU

Son illər təbiət insanları davamlı olaraq sınağa çəkir. Bir-birinin ardınca baş verən təbii fəlakətlər — daşqınlar, zəlzələlər, torpaq sürüşmələri dünyanın bütün ölkələrində ciddi narahatlıqlar yaratmışdır. Əhalinin sürətli artımı, elmi-texniki tərəqqi, kimya, biologiya elmləri sahəsində əldə edilmiş yeni biliklər, müasir tipli silahların yaradılması bəşəriyyətə təkcə fayda gətirməmişdir. Bunların nəticəsidir ki, insanla təbiət arasındakı əlaqə daha da kövrəkləşmiş, ekoloji bəlalar qlobal xarakter almışdır. Bu gün təbiətdə baş verən qlobal iqlim dəyişmələri bəşəriyyət üçün qaçılmaz bəlalar yaratmışdır.

Söz yox ki, Azərbaycan da bu problemlərdən kənarda qala bilməz. Ona görə də ekoloji problemlərin həlli ölkə rəhbərliyinin daim diqqətindədir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”-nı təsdiq etmişdir. Dövlət əhəmiyyətli bu mühüm sənəddə ölkənin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına dair bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Cənab Prezidentin, eyni zamanda, ekoloji problemlərə bilavasitə aid olan “Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair”, “Hidrometeorologiyanın inkişaf proqramı”, “Yay-qış otlaqlarının, biçənəklərin səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair” proqramların qəbul edilməsi ilə bağlı verdiyi sərəncamlar ölkədə ekoloji mühitin yaxşılaşdırılmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Dövlət başçısının “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” sərəncamı isə Abşeronda ekoloji problemlərin həllinə əsaslı stimül yaratmışdır.

Ekoloji problemlərin həllinin zəruriliyini nəzərə alan Prezident İlham Əliyev 2010-cu ili ölkəmizdə “Ekologiya ili” elan etmişdir. Cənab Prezident Nazirlər Kabinetinin 2009-cu ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına həsr olunmuş iclasındakı nitqində bu barədə görülmüş işlərdən, gələcəkdə qarşıda duran vəzifələrdən geniş bəhs etmişdir. Möhtərəm Prezident bildirmişdir: “2010-cu il Azərbaycanda “Ekologiya ili” elan edilmişdir. Bu da təsadüfi deyil. Çünki bu sahəyə böyük əhəmiyyət verilməlidir”. Doğrudan da, son illər ekoloji problemlərin həllinə yönəldilən tədbirlərin həyata keçirilməsi daha aktiv xarakter almış, ölkənin hər yerində ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün səylər artırılmışdır.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin iştirakı ilə ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirə dövlətimizin bu məsələyə xüsusi önəm verdiyini bir daha təsdiq edir. Müşavirədə cənab Prezident ölkənin ekoloji vəziyyətinin dövlətin gündəlik diqqət mərkəzində olduğunu və bu sahədə genişmiqyaslı layihələrin reallaşdırılacağını bildirmişdir. Prezident bildirmişdir ki, təkcə 2010-cu ildə deyil, ondan sonrakı illərdə də ekoloji məsələlərin həllinə böyük diqqət göstərilməlidir.

Dövlətimizin ekologiya siyasətini həyata keçirən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi bu istiqamətdə bir sıra layihələrin həyata keçirilməsini təmin edir və hazırda ətraf mühitin sağlamlaşdırılması üçün yeni layihələr reallaşdırılır.

Prezident yanında keçirilən ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirədə ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseynqulu Bağirov ölkədə həyata keçirilən ekoloji siyasətin real nəticələrini açıqlamışdır. O bildirmişdir ki, həyata keçirilən ardıcıl tədbirlərin nəticəsində qazanılmış uğurlar əhalinin ekoloji şüurunda da müsbət dəyişikliklərə gətirib çıxarmış, ekoloji durumun yaxşılaşdırılmasına yönəldilmiş tədbirlər ölkə vətəndaşlarının fəal iştirakına zəmin yaratmışdır.

Azərbaycanda son illər həyata keçirilən davamlı ekoloji siyasət artıq öz bəhrələrini verməkdədir. Belə ki, əhalinin içməli su ilə təchizatı, ətraf mühitin mühafizəsi, bioloji müxtəlifliyin qorunmasına diqqətin artırılması, eyni zamanda, Xəzərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilən tədbirlər uğurla həyata keçirilir.

Məlumdur ki, sağlamlığımızı içdiyimiz suyun, udduğumuz havanın təmizliyindən çox asılıdır. Bu gün Azərbaycanda içməli su problemi həll olunmaq üzrədir. Artıq 12 rayonunun 122-dən çox kəndində yekunlaşdırılmış işlər nəticəsində əhali Dünya Səhiyyə Təşkilatının standartlarına cavab verən içməli su ilə təmin olunmuşdur. Uzun illər içməli suya həsrət qalan insanlar bu gün artıq bulaq suyu kimi təmiz sudan istifadə edirlər.

Bakı əhalisinin içməli su ilə təmin edilməsi üçün Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəmərinin tikintisi davam etdirilir. Cənab Prezident müşavirədə bildirdi ki, kəmər bu il istifadəyə veriləcək. Samur-Abşeron kanalının yenidən qurulması da təmiz su probleminin həllinə yardımçı olacaqdır.

Həllini gözləyən problemlərdən biri də şəhər və rayonlarımızın kanalizasiya məsələsidir. Artıq ötən ilin sonunda Xəzərin çirklənməsinin qarşısının alınması məqsədilə Hövsan Aerasiya Stansiyası istifadəyə verildi. Ancaq bu, məsələnin tam həlli deyildi. Bu il və gələcəkdə bu istiqamətdə işlər davam etdiriləcəkdir.

Yaşıllaşdırma ilə bağlı görülən işləri də təqdirəlayiq hesab etmək olar. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Magistral avtomobil yollarının mühafizə zolaqlarının yaşıllaşdırılması haqqında” və “Bakı şəhərinin yaşıllaşdırılması sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” sərəncamları bu istiqamətdə görülən işlərin sürətlənməsinə zəmin yaratmışdır. Nəticələr son dərəcə sevindiricidir. Belə ki, yolların estetik görünüşünün yaxşılaşdırılması və mühafizə zolaqlarının erroziyadan mühafizəsi məqsədilə Ələt-Hacıqabul istiqamətində magistral yolun ətrafında əvvəlki illərdə əkilmiş 172 min ədəd ağac və kollar artıq böyüməkdə və inkişafdadır. Bakını Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanı ilə birləşdirən yollarda, Zığ gölü və Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanı yolu boyunca gözəl yaşıllıqların salınması hələ də davam edir. Bakı–Şamaxı yolunun üstündə salınmış meşəliklər də bu istiqamətdə görülən işlərin nəticəsidir. Azərbaycan əhalisi bu təşəbbüsə böyük ruh yüksəkliyi ilə qoşulmuşdur, indi şəhərlərimizdə və rayonlarımızda yaşıllaşdırma işində böyük canlanma var və hər həftənin şənbə günləri keçirilən iməciliklərdə minlərlə yeni ağaclar əkilir, ərəzilər təmizlənir.

Təkcə 2009-cu ildə ölkə ərazisində 2 milyondan çox ağac əkilmişdir. Ölkənin müasir ekoloji problemləri arasında Bakı buxtasının neftlə çirklənmədən təmizlənməsi də əhəmiyyətli yer tutur. Ona görə də cənab Prezident ekologiya müşavirəsində bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilməsinin zəruriliyini bildirmişdir. İndi bu sahədə işlər davam etdirilir. Yəqin ki, yaxın gələcəkdə Bakı buxtası əhalinin əsl istirahət guşəsinə çevriləcəkdir.

Məşələrin qorunması və yeni meşə zolaqlarının salınması ekoloji mühitin sağlamlaşdırılmasında çox əhəmiyyətli rol oynayır. Əfsus ki, bu gün meşələrimizin qorunması işində müəyyən laqeydlilik hiss olunur. Ancaq Prezidentimiz bildirmişdir ki, “meşələri qırıqlar cəzalandırılmalıdır, onlara qarşı ciddi tədbirlər görülməlidir. Son illər kəndlərimizdə aparılan qazlaşdırma işləri meşələrin qırılmasının qarşısını xeyli almışdır. Gələcəkdə bu proses davam etdiriləcək və onda, yəqin ki, meşələrin qırılması da dayandırılacaqdır.

Məişət tullantıları Bakının və Abşeronun ekoloji mühitinə çox güclü mənfi təsir göstərir. Son illər bu istiqamətdə də mühüm tədbirlər həyata keçirilir. Məsələn, Bakıda məişət tullantıları zavodunun tikintisinə başlanılmışdır. Balaxanıda inşa edilən bu zavod işə düşdükdən sonra Bakının havası xeyli təmizlənəcək. Bu tədbirlər başqa sahələrdə də həyata keçiriləcək.

Xüsusi mühafizə olunan zonaların genişlənməsi istiqamətində də işlər davam etdirilir. Milli parklar genişləndirilir, yeni yaşıllıqlar yaradılır, göllər təmizlənir və s. Artıq bu zonalarda xüsusi infrastruktur yaradılır. Milli parklarda ən müasir ofislər, turistləri qəbul etmək üçün mehmanxanalar inşa edilir və s. Hazırda gündəlikdə duran məsələlərdən biri Qafqazda ikinci olan Şahdağ Milli Parkının zəruri infrastrukturlarının yaradılmasıdır.

Ekologiya məsələlərinə dair keçirilən müşavirədə deyildiyi kimi, Azərbaycan dünyanın ayrılmaz bir hissəsidir. Ona görə dünyada baş verən ekoloji təzahürlər bizim ölkədən də yan keçmir. Biz bütün qüvvələri səfərbər edib ətraf mühitin çirklənməsi, ekoloji tarazlığın pozulmasına qarşı ciddi mübarizə aparmalıyıq. Çünki yaşadığımız Yer kürəsinin gələcək taleyi, bütövlükdə bəşəriyyətin, mövcudluğu dünyada bu problemin müsbət yöndə həllindən çox asılıdır.

Ümid edək ki, “Ekologiya ili”ndə bu sahədə yeni uğurlar qazanılacaq və yaxın gələcəkdə Azərbaycanda təmiz ekoloji mühit formalaşacaq.

Xalq qəzeti.-2010.-5 mart.-№51.-S.5.

“Xəzəri ən çox Rusiya çirkləndirir”

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseyn Bağirov: “Rusiya alimlərinin özləri də etiraf edirlər ki, Xəzər dənizinin ən böyük su payçısı Volqadır. Çirklərin gətirilməsində də ən böyük pay Volqaya məxsusdur”

- 2010-cu ilin “Ekologiya ili” elan edilməsi hansı zərurətdən yarandı?

- Ölkə rəhbərliyinin həyata keçirdiyi uzaqgörən və qətiyyətli tədbirlər nəticəsində Azərbaycanın müstəqilliyi möhkəmlənib, ölkə iqtisadiyyatında yüksək tempə irəliləyişə nail olunub. Ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi sahəsində də çox mühüm işlər görülüb.

Əvvəllər əhali Kür-Araz çaylarından, kanallardan məcburi olaraq içməli su kimi istifadə edirdi. İndi isə bu problem demək olar ki, həllini tapıb. Bundan başqa, mətbuat yazırdı ki, Xəzər dənizinin sahil zolağı çirklidir və s. Artıq bu məsələ də həll olunub. Xəzərin 86 km sahil zolağındakı sular da təmizdir. Balaxanıda tullantıların yandırılmasına görə Bakı əhalisi tüstüdən boğulurdu. İndi həmin ərazidə böyük investisiyalar hesabına başa gələn uğurlu addımlar atılır. Yəni artıq prinsipial yeniliklər mərhələsinə gəlib çatmışıq. Ona görə də ölkə prezidenti 2010-cu ili “Ekologiya ili” elan edib. Bu o deməkdir ki, ekologiya ilə bağlı işlərin intensivliyi kəskin sürətdə artacaq. Məlum olduğu kimi, prezident İlham Əliyev Abşeron yarımadasında 3 milyon ağacın əkilməsi barədə tapşırıq verib və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları, ayrı-ayrı nazirliklər, müxtəlif kollektivlər bu işə qoşulub.

- Prezident yanında keçirilən ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirədə ölkənin ekoloji durumunun yaxşılaşdırılması ilə bağlı bir neçə prioritet istiqamət seçilib. Demək olarmı ki, bu sahələr elə Azərbaycan ekologiyasının əsas problemləridir?

- Təbii ki, müşavirədə əsas prioritetlər səslənib, yalnız bir məsələdən başqa - dağlarda bioloji müxtəlifliyin tükənməsi və eroziyalar, aran rayonlarında isə səhrələşmə problemi. Bu da həddən artıq mal-qaranın çoxalması ilə bağlıdır. Əgər bir hektarda iki qoyun otlayırsa, həmin ərazinin gücü çatacaq ki, özünü bərpa etsin. Bizdə isə hazırda bir hektarda otlayan heyvanların sayı 20-24-dür. Bu problemdən başqa bütün problemlərə müşavirədə toxunuldu.

- Səhrələşmənin qarşısını almaq üçün nazirliyin proqramı varmı?

- Səhrələşmənin qarşısının alınması ilə bağlı dövlət proqramı mövcuddur və onun icrası davam edir. Regionlarda fermerlərə Dövlət Ehtiyat Fondundan mal-qaranın otarılması üçün torpaqlar verilir. Hazırda bu torpaqlarda norma daxilində mal-qara saxlanması ilə əlaqədar araşdırmalar aparılır. Min illərlə yaranmış ənənəni dəyişmək çətinidir. Amma əminik ki, bu sahədə dönüş olacaq.

- Bu il Azərbaycan ərazisində neftlə çirklənmiş hansı ərazilərin və göllərin bərpa edilməsi gözlənilir?

- Neftlə çirklənmiş torpaqlar Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin balansındadır. Məndə olan məlumata görə, onlar təxminən 400 hektara yaxın torpağı sağlamlaşdırmaq fikrindədirlər. Göllərə gəldikdə, 8-9 gölün layihəsi artıq hazırdır. 4-5 göldə bərpa, qalanlarında isə qurutma işləri aparılmalıdır.

- Bu proses bu il başa çatacaqmı?

- İnanmıram ki, bir il ərzində bu proses başa çatsın. Abşeron yarımadasında Sovet dövründə 1,5 milyon ton neft çıxarılıb, 400-500 milyard dollar qazanılıb. SSRİ o puldan Azərbaycana demək olar ki, heç nə verməyib. O cümlədən neftin çıxarılması da o zaman çox primitiv, bəsit texnologiyalara söykənib. Böyük miqdarda pul qazanılmaqla törədilən fəlakətin 1-2 milyon manatla düzəlməsi qeyri-mümkündür. Bunun üçün həm də vaxt tələb olunur. Zığ gölünün ətrafı 2 milyon ton neft məhsulu ilə çirklənib. Elə yerlər var ki, 9 metr qalınlığında turşumuş, qudronlaşmış neft məhsulları toplanıb.

- “Ekologiya ili” çərçivəsində ağacəkmə kompaniyası geniş yayılıb. Amma hələ də ağacların kəsilməsi hallarına rast gəlinir. Nazirlik bununla bağlı nə qədər fakt aşkarlayıb?

- Azərbaycanda təxminən 1 milyon insan dağlıq ərazilərdə yaşayır. Onların bir qismi nativ yanacaqlardan istifadə edir. Buna baxmayaraq, insanların ehtiyacları tam təmin olunmur və onlar ənənəvi olaraq meşələrə üz tuturlar. Amerikanın bir sıra saytlarında peykdən çəkilmiş təhlillərin nəticələri BMT-yə ötürülür. Bu məlumatlarda Azərbaycanda meşə örtüyünün 11,4 faizdən 11,8 faizə yüksəldiyi qeyd olunur. Bu isə 50 min hektar meşə sahəsi deməkdir. Biz də deyirik ki, son 10 ildə Azərbaycanda 72 min hektar yeni meşə sahəsi salınıb.

- Ağacların qanunsuz kəsilməsi ilə bağlı cərimələrin artırılmasını da təklif etmişdiniz...

- Bəli, hazırda çox sərt cərimələr tətbiq olunur. Lakin onların ödənilməsində problemlər ortaya çıxır. Bizim minlərlə işimiz məhkəmələrdədir.

- Sözügedən müşavirədə bildirilib ki, atmosfer havasının çirklənməsinin 70 faizi avtonəqliyyat vasitələrinin payına düşür. Problemin miqyasını azaltmaq üçün ölkəyə gətirilən avtomobillərin sayı azaldıla bilərmi?

- Artıq Nazirlər Kabinetinin də qərarı var ki, iyul ayının 1-dən müəyyən tələblərə cavab verməyən avtomobillərin ölkəyə gətirilməsi və istismarına qadağa qoyulsun. Yəni artıq köhnə maşınların ölkəyə gətirilməsi halları azalacaq. Bunu birdən-birə etmək mümkün deyil, çünki Azərbaycanda 800 min avtomobil və avtomobil istifadəçisi var. Bunların əksəriyyəti də köhnə avtomobildir. Amma addım-addım bu istiqamətdə işlər görülməlidir.

- Regionlarda tullantıların idarə edilməsi üçün poliqonların yaradılması nə zaman mümkün ola bilər?

- Layihələr var ki, Şamaxıda Şamaxı, Ağsu, Qobustan, İsmayilli rayonlarını, Şirvanda Salyanı, Hacıqabulu, Kürdəmiri və digər ətraf rayonları, Gəncədə Gəncənin özünü və ətraf rayonları əhatə edən poliqonlar tikilsin. Bu da ona gətirib çıxaracaq ki, artıq tullantılar hər yerə atılmayacaq, lazımı şəkildə saxlanılacaq, ətraf mühitdən təcrid olunacaq.

- Hazırda Xəzərin ekoloji durumu hansı səviyyədədir?

- SSRİ dağıldıqdan sonra Xəzərə edilən böyük, ağır təzyiqlər kəskin azalıb. Azərbaycan dövləti dənizdə neft çıxarmaya həmişə müasir metodlarla yanaşıb. Qalan dövlətlərdə də bu təsirlər azalıb. Buna görə də Xəzərdə ümumiyyətlə sağlamlaşma gedir. Bircə bioresurslardan başqa. Bu sahədə də ardıcıl tədbirlər davam edir. Məsələn, biz təkcə Xıllı Balıqçatırma Zavodundan dənizə il ərzində 7-8 milyon nərəkimi buraxırıq. Baxın, nə qədərini tuturlar. Bununla mübarizəni biz də, Sərhəd Qoşunları da, Gömrük Komitəsi də, Su Polisi də aparır. Buna baxmayaraq, görürsünüz ki, bizim dənizə buraxdığımız balıqları heç bir kiloqrama çatmamış tuturlar. Bu, artıq insan şüurudur, brakonyer məsələsi deyil. Sən axı niyə çəkisi heç 1 kiloqram olmayan nərəkimini tutursan? Yaxud insanlar niyə gedib o balığı alır və onun bazarını yaradırlar? Sonra da inandırmağa çalışırlar ki, cəmiyyət bu sahədə qayda-qanun yaradılmasını və ETSN-in bunu etməsini istəyir. Cəmiyyət heç olmasa bu qədər düzgün olmayan bir işin iştirakçısı olmasın. Toyuğun cücəsini satmırlar və heç kim də almır ki, günahdır. Bəs balığın körpəsini niyə belə həvəslə alırlar? Burada bizim də payımız var, mübarizəni gücləndirməliyik.

- Hazırda Xəzər dənizi hansı bölgə dövləti tərəfindən çirkləndirilir?

- Rusiya alimlərinin özləri də etiraf edirlər ki, Xəzər dənizinin ən böyük su payçısı Volqadır. Çirklərin gətirilməsində də ən böyük pay - 70-80 faiz Volqaya məxsusdur. Yerdə qalan 20 faiz isə İran, Qazaxıstan və Azərbaycan arasında bölünür. Ən az çirkləndirən isə Türkmənistanıdır. Çünki onun Xəzər sahilində inkişafı çox azdır. Qazaxıstanda isə sahilə həm neft sənayesi inkişaf edir, həm də orada dənizin içində su basmış çoxlu konservləşdirilməmiş quyular var ki, onlar da Xəzəri çirkləndirir. Azərbaycanda Xəzər dənizi əsas iki mənbə tərəfindən çirkləndirilir. Bunlardan biri Abşeron yarımadasıdır. Bununla bağlı son illər ciddi tədbirlər görülür. Neft sənayesi kökündən dəyişdirilir, yeni qurğular quraşdırılır. İkinci mənbə olan Kür çayına gəldikdə, onun cəmi 15-20 faizi Azərbaycan, qalanı isə Gürcüstan və Ermənistan tərəfindən çirkləndirilir.

- Son zamanlar Bakının mərkəzi hissələrində binaların qashınması prosesi sürətlə aparılır. Bu, paytaxtın ekologiyasına nə dərəcədə ziyan verir? Nazir kimi buna etirazınızı bildirmisinizmi?

- Sözsüz ki, bu proses paytaxtın ekologiyasına təsir edir. Bu, əsasən işi görən şirkətlərdən asılı məsələdir. Görülən işlər bir tərəfdən paytaxtı gözəlləşdirir, digər tərəfdən isə şirkətlər daha bahalı müasir texnologiyalar əvəzinə, bəsit texnologiyalara üz tutur, qənaət edir. Bu məsələdə razıyam sizinlə. Dəfələrlə onlar cərimə də olunub, bu sahədə müvafiq işlər də aparılıb. Amma eyni zamanda bizim məqsədimiz bu işi dayandırmaq olmayıb. Başa düşürük ki, bu, ölkənin xeyrinə olan bir prosesdir. Onu da qeyd edək ki, artıq bu proses - binaların restavrasiyası başa çatır. Tezliklə küçələrin döşəmə daşlarının yeniləşdirilməsinə başlanacaq, yəni, bu problemin də ömrünə az qalıb.

- Antarktidaya, And dağlarına səfəriniz birmənalı qarşılanmadı. Bu səfərlər Azərbaycana nə verdi?

- Bu səfərlərə çəkilən xərcləri Qərb universiteti ödəyib. Universitetin elmi ekspedisiyaya dəstək verməsi təbiidir. Əgər kimlərsə universitetin bu vəsaiti niyə xərclədiyi sualını verirsə, bu, ədəbsizlik deyilmi? Dövlətdən bir qəpik götürülmür, nazir də öz məzuniyyətində gedib çadırda çox çətin və ekstremal şəraitdə bu işlə məşğul olur. Necə olur ki, Norveçdə, Polşada bu, şərəf gətirən bir iş olur, bizdə yox? Əslində, ölkəmizdə bizim fəaliyyətimiz çox rəğbətlə qarşılanır. Bir neçə paxıl və ya düşüncələrində geri qalmış insan ictimai rəy deyil.

Mən o səfərlərə nazir kimi getməmişəm. Adi vətəndaş kimi, 30 kq-lıq çantam arxamda, xüsusi paltarım aynımda, 4 kq-lıq ağır çəkmələrim ayağımda ayaq döyüb öz işimi görmüşəm.

Akonkaquada “2010 Azərbaycanda Ekologiya ili - yaşıl dünya naminə” transporantı açıldı. Bununla biz göstəririk ki, Azərbaycanda bir ağac əkməklə bütün dünyaya kömək edirik. Balaca bir ölkə olan Azərbaycan artıq karbon birləşmələrini iki dəfə azaldıb. 3 milyon ağac əkməklə bunu daha da azaltmağa can atır. Biz çalışırıq bunu elə bir yerdən səsləndirək ki, eşidilsin. Eşidilir də. Rus saytlarından başqa heç kim buna ikimənalı qiymət vermir. Birmənalı qiymət verirlər, “əhsən” deyirlər, başa düşürlər. İngilis, Norveç səfiri, yaxud BMT-nin rezident əlaqələndiricisi “orada nə işiniz var” sualını vermirlər. Deyirlər ki, siz Antarktidaya iddialı olacaqsınız? Bu mənim şəxsi işimdir, öz həyatımı nəyə həsr edirəm. Qoy, bu işə birmənalı qiymət verməyən insanlar bulvarda domino oynaya-oynaya qocalsınlar.

- Hava və Ekstremal İdman Növləri Federasiyasının fəaliyyətinin daha da gücləndiriləcəyini bildirmisiniz. Bu il hansı yeni layihələr həyata keçiriləcək?

- Azərbaycana yuxarıdan aşağı baxmağa cəhd edənlər gənclərimizi bu işə cəlb etməyimizə mane olmağa çalışır, qısqancılıqla yanaşırlar. Amma biz bu işi gücləndiririk. Rayonlarda klublar yaradıırıq, gənclərə müvafiq avadanlıqlar veririk, təlimlər keçirik ki, orduya gedəndə bu gənclər daha da gözüaçıq olsunlar. Bu gün biz o istedadlı uşaqları üzə çıxarmalıyıq. Nəzərə alın ki, qayayadırmanma artıq olimpiya növü olub. Biz indidən niyə buna hazırlaşmamalıyıq? Kimlərsə çox istəyir ki, bu, baş verməsin. Manqurtlarımızdan da istifadə edirlər. Bizə maraqlıdır ki, ucqar kəndlərimizdən olan gənclərimizin gözü açılsın, dünya çempionatlarında iştirak etsinlər, uçuş aparatlarında uçsunlar. Qoy, bu uçuşların nə qədər enerji verdiyini, təbiətə yaxınlaşdırdığını görsünlər. Yayda çalışacağıq ki, qayayadırmanma üzrə beynəlxalq festival keçirək, 6-7 ölkədən gəncləri dəvət edək. O vaxta qədər heç olmasa, 50-100 gəncimizi bu yarışlarda iştiraka hazırlaya bilək.

Kəmalə Quliyeva

Kaspi.-2010.-4 mart.-№40.-S.8.

İstiləşmənin əhəlinin sağlamlığına təsirləri ilə bağlı geniş tədqiqatlara ehtiyac var

**Xəzərin səviyyəsinin artması, içməli su resurslarının degradasiyası baş verə biləcək itkiləri artırır
bilər**

Həqiqət Qismətgızı

Hazırda bütün dünyada, o cümlədən də Azərbaycanda anomal hidrometeoroloji hadisələrin sayı artmaqdadır. Bu isə həmişə təbii proseslər üzündən baş verən iqlim təbəddüdlərinə antropogen təsirlərin sürətləndiyini təsdiqləyir. Bəs artıq global səviyyədə qəbul edilən iqlim dəyişmələrinə qarşı lazımi tədbirlər görülməzsə, hansı fəsadlar qaçılmaz olacaq? Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Hidrometeoroloji Proqnozlar Bürosunun (HPB) direktor əvəzi, İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının milli əlaqələndiricisi Umayra Tağıyeva ilə söhbətimizə bu dəyişmələrin ölkəyə təsiri ilə başladıq:

- Azərbaycanın global tullantılarda payı 0,3 faizdir. Bu payın çox az olmasına baxmayaraq, bizim ölkə də artıq iqlim dəyişmələri təsirlərinə məruz qalır. Aparılan tədqiqatlara görə, Azərbaycanda 1961-2000 illər ərzində 1886-1960-cı illərə nisbətən orta temperaturun 0,70-dək yüksəlməsi müəyyən olunub. Bu səbəbdən də, Milli Məclis 1995-ci ildə BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasını, 2000-ci ildə isə bu konvensiyaya əlavə olan Kioto Protokolunu ratifikasiya edib. Azərbaycan hazırda Kioto Protokolunun yalnız Təmiz İnkişaf Mexanizmi layihələrində iştirak edə bilər.

- Yaxın illər üçün Azərbaycanda iqlim şəraiti ilə bağlı vəziyyət necə proqnozlaşdırılır?

- Milli Hidrometeorologiya Departamentində atmosfərə atılan karbon və digər istilik effekti yaradan qazların indiki templə artacağı vəziyyətdə ölkəmizdə və Qafqaz regionunda iqlimin necə dəyişəcəyinin mümkün ssenarilərindən birinin hazırlanması üçün model hesablamaları aparılıb. Hesablamalar ən müasir iqlim modellərindən biri sayılan Böyük Britaniyanın Hadlı Elmi-Tədqiqat Mərkəzinin PRECIS modeli əsasında həyata keçirilib. İstilik effekti yaradan qazların emissiya ssenarisi kimi İqlim dəyişmələri üzrə Dövlətlərarası Ekspertlər Qrupunun müəyyən etdiyi ən sərt ssenari götürülüb. Bu ssenariyə əsasən, XXI əsrdə Yer kürəsində istilik effekti yaradan qazların emissiyası yüksək templə davam edir. Alınmış ssenariyə görə, 2070-2100-cü illərdə regionda orta illik temperaturların indikindən 3-60, ölkəmizdə isə 50 yuxarı olacağı gözlənilir. Bu zaman maksimal temperatur 5-70 artacaq. Yağıntılardan bir qədər yüksələcəyi, amma buxarlanmanın yağıntılara nisbətən daha sürətlə artacağı gözlənilir. Külək rejimində və nisbi rütubətdə ciddi dəyişikliklər baş verməyəcək. 2020-2050-ci illərdə isə global istiləşmənin ölkəmizə təsiri orta temperaturların 1.50C artması ilə biruzə verəcək. Alınmış nəticələr nəinki respublikamızda, eləcə də regionda böyük maraq kəsb edir. Respublikamızda belə geniş miqyasda iqlim modelləşməsi ilk dəfə olaraq həyata keçirilib. Alınmış nəticələr sənayedə, kənd təsərrüfatında, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində bu ssenariyə uyğun olaraq iqlim dəyişmələrin təsirinin yumşaldılması və adaptasiya tədbirlərinin işlənilməsi üçün istifadə ediləcək.

- Atmosfer anomaliyalarından zərər çəkəcək əsas sahələr müəyyənəldirilib?

- Təbii ki, iqlim dəyişmələri təkcə temperatur rejiminin artması ilə səciyyələnmir. İqlimdə baş verən dəyişmələr artıq iqtisadi və sosial itkilərə gətirib çıxarır, ölkədə baş verən daşqınların, sellərin, quraqlıqların və s. anomal hidrometeoroloji hadisələrin sayı artmaqdadır. Proqnozlara görə, Xəzər dənizi səviyyəsinin artması, eyni zamanda içməli su resurslarının degradasiyası da baş verə biləcək itkiləri artırır. Azərbaycanın əsas çay hövzələri üzrə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, iqlim dəyişmələri və antropogen təsirlər ölkənin su ehtiyatlarının azalmasına, müvafiq olaraq, su təminatında defisitlərin artmasına gətirib çıxarır. Su təminatının vəziyyətinin qiymətləndirməsinə əsasən, demək olar ki, bu gün artıq səth su mənbələrinin defisiti mövcuddur. Eyni zamanda, su ilə bağlı ağır ekoloji vəziyyət - torpaqların şoranlaşması, onların kimyəvi elementlərlə çirklənməsi, çayların ağır ekoloji vəziyyəti yaranıb ki, bunların həlli tələb edilir. Əgər nəzərə alsaq ki, gələcəkdə atmosfərə atılan karbon qazının iki dəfə artması göstərilən su defisitini də iki dəfə artırır, onda respublikanın əsas iqtisadi sahələri üzrə - energetika, kənd təsərrüfatı, su nəqliyyatı və s. su təminatının kompleks problemlərinin həllinə yönələn adaptasiya strategiyasının hazırlanması olduqca aktualdır. Azərbaycanın çaylarının axımından 1,4 milyon hektara yaxın sahədə kənd təsərrüfatı bitkilərinin suvarılması üçün geniş istifadə olunur. Bu məqsədlə hər il 10-12 kub km su tələb olunur. Sudan istifadənin, çayların aşağı axımında naviqasiyanın, balıqçılığın və ümumi ekosistemin də su tələbatını nəzərə almaqla demək olar ki, bu gün ölkədə su çatışmazlığı mövcuddur və su defisiti ayrı-ayrı illərdə bir neçə kub kilometr təşkil edir. Nəzərə alsaq ki, iqlim dəyişmələri modellərinə görə, su

ehtiyatlarının 15-20 faiz azalması gözlənilir, onda bu defisit daha da artacaq. Hazırda iqlim dəyişmələri və antropogen təsirlər nəticəsində ayrı-ayrı illərdə faktiki su defisiti 2-3 kub km təşkil edir. Ssenarilər üzrə isə bu rəqəmin 7,5-9,5 kub km olacağı gözlənilir ki, bu da təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir. Aparılan hesablamalara görə, adaptasiya tədbirləri nəticəsində su təminatı problemlərini 90-95 faiz həll etmək olar. Ona görə də əsas məqsədımız yaxın gələcəkdə Azərbaycanın öz maraqları və imkanları çərçivəsində tullantıların azaldılması, iqlim dəyişmələri təsirlərinin yumşaldılmasına töhfə verməklə yanaşı, ayrı-ayrı sahələr üzrə adekvat adaptasiya tədbirlərinin hazırlanması və həyata keçirilməsidir. İqlim dəyişmələri sahəsində beynəlxalq danışıqlar prosesi isə çox mürəkkəbdir. Konvensiyanın 4-cü maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Əlavə 1-ə daxil olmayan ölkə kimi ümumi məqsədlərə nail olmaqda differensial cavabdehliyin tərəfdarıdır. Bu sahədə əsas prioritetlər digər ölkələrlə iqlim dəyişmələri sahəsində düzgün və faydalı əməkdaşlığın qurulmasına köməklik etməkdir. Kioto Protokolunun Təmiz İnkişaf Mexanizmi çərçivəsində inkişaf etmiş ölkələr tərəfindən istilik effekti yaradan qazların azaldılması öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə dəstək verilməsi nəzərdə tutulur. Belə ki, bu sahədə həyata keçiriləcək layihələrə lazımi şərait yaratmaqla yeni texnologiyalarının ödənilməsi və istifadəsinə nail olmaq, nativ enerji mənbələrindən istifadəsi üçün mövcud geniş potensialı nəzərə alan, xüsusən günəş, külək və kiçik su elektrik stansiyaları kimi layihələrin reallaşmasına yardım göstərmək lazımdır. 2015-ci ilədək qəbul olunmuş «Enerji Təhlükəsizliyinin təmin edilməsi» Dövlət Proqramında nəzərdə tutulan enerji effektivliyinin artırılmasına yönələn tədbirlərin həyata keçirilməsi, köhnəlmiş avadanlıqların müasir avadanlıqlarla əvəz olunması da iqlim dəyişmələrinin təsirlərinin yumşaldılmasına töhfəsini verəcək. İqlim dəyişmələri ilə əlaqədar mənfi təsirlərə qarşı müvafiq adaptasiya tədbirlərinin görülməsi, karbon qazının uduluları olan meşələrin bərpası üzrə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi də zəruridir.

- Ssenarilərdə yaxın gələcəkdə Xəzərin səviyyə təərəddüdləri ilə bağlı vəziyyət necə qiymətləndirilir?

- Xəzər dənizində suyun səviyyəsinin çoxillik dəyişmələri təbii tsiklik proses olub, əsasən onun hövzəsində və atlantik-avropa sektorunda atmosfer sirkulyasiyaları ilə əlaqədardır. Bu proseslər nəticəsində dənizin su balansı dəyişir ki, bu da səviyyənin qalxıb – enməsinə səbəb olur. Xəzər dənizi səviyyəsinin dəyişmə xarakteri instrumental müşahidələr müddətin – 1830-cu ildən belədir: səviyyə 1830–1929-cu illərdə nisbətən stabil qalıb. 1930–1941-ci illərdə səviyyə kəskin, yəni 2 m, 1942–1977-ci illərdə isə tədricən 1m enib. 1978–1995-ci illərdə kəskin, yəni 2.50 m qalxıb, 1996–2000-ci illərdə zəif -0.40 m azalıb. 2001-ci ildən isə dənizin səviyyəsi zəif sürətlə, ildə 3-4 sm artmaqdadır. Hazırda Xəzər dənizinin səviyyəsinin atmosfer proseslərinin inkişafına və regional iqlimin istiləşmələrinə əsaslanan uzun müddətli proqnozlara görə, onun səviyyəsinin 2020-ci illərə qədər 80–90 sm yüksələcəyi gözlənilir. Xəzər dənizinin səviyyəsinin müasir yüksəlməsi sahilyanı zonada fəvqəladə sosial – iqtisadi və ekoloji vəziyyətin yaranmasına səbəb olub. Dəniz sahili zonada yerləşən yaşayış məntəqələri, sosial-iqtisadi obyektlər dəniz səviyyəsinin enməsi dövründə tikildiyi üçün hazırda onların əksəriyyəti subasmaya məruz qalıb. Subasmadan əlavə sahil zonasında yeraltı suların səviyyəsi qalxıb, bataqlaşma və şoranlaşma prosesləri güclənib. Xəzərin səviyyəsinin 1978-ci ildən başlayaraq qalxması nəticəsində Azərbaycanda dənizlə 850 km-lik bütün sahil xətti boyunca ərazi bu və digər dərəcədə subasmaya məruz qalıb. Dəniz sahil boyu zonada təqribən 50000 ha ərazi su altında qalıb ki, onun da 80 faizi Kür çayı mənsəbindən Astara çayı mənsəbinə qədər olan ərazilərinin payına düşür. Bu proses nəticəsində həmçinin 50 yaşayış məntəqəsi, 250 sənaye müəssisəsi, 60 km avtomobil, 10 km dəmir yolu xətləri, çoxsaylı rekreasiya obyektləri və s. subasmaya məruz qalıb. Azərbaycanın iqtisadiyyatına təqribi hesablamalara görə 2–2,5 milyard ABŞ dolları ziyanlar dəyib. Hesablamalar göstərir ki, dənizin səviyyəsinin hazırkı vəziyyətdən 1.5 – 2.0 m yüksələcəyi halda, əlavə olaraq 100000 ha qədər sahilyanı ərazi subasmaya məruz qalacaq. Bunun da 90 faizə qədəri yenə də cənub ərazilərinin payına düşəcək.

- Bəs tədqiqatlara görə, iqlim dəyişmələri əhalinin sağlamlığına necə təsir edəcək?

- İqlim dəyişmələrinə həssas sahələrdən biri də əhalinin sağlamlığıdır. Əhalinin sağlamlığının mühafizəsi və yaxşılaşdırılması ilk növbədə ölkədə istər dövlət, istərsə də özəl səhiyyənin inkişaf səviyyəsindən və tibbi xidmətin keyfiyyətindən asılıdır. Son dövrlər bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində tibb müəssisələrində əhaliyə göstərilən xidmətin keyfiyyəti yaxşılaşıb və bu proses davam edir. Müşahidə edilən iqlim dəyişmələri insanın sağlamlığına, onun yaşayışına həm iqlimin istiləşməsi ilə, həm də müxtəlif təhlükəli hidrometeoroloji hadisələr - daşqın, sel, tufan və s. vasitəsilə təsir göstərə bilər. Azərbaycanda iqlim dəyişmələrinin regional təzahürləri artıq faktır. Son illər ölkədə yay aylarında güclü istilərin müşahidə edilməsi adi hala çevrilib. Kəskin yay istilərinin Bakı şəhərində əhalinin xəstələnməsi və ölüm hallarına təsirinin tədqiqi zamanı müəyyən olundu ki, çox isti yay dövründə əhalinin bütün səbəblərdən olan müraciətlərinin sayı 21,6 faiz, həmçinin qan dövranı sistemi xəstəlikləri üzrə müraciətlər 34,1 faiz artıb. Bir sıra Avropa ölkələrinin paytaxtları ilə müqayisədə anomal isti yay aylarında Bakı şəhərində əlavə ölüm halı çox deyil. Yəni 3,4 faizlə ölçülür.

Paytaxtda əlavə ölüm hallarının nisbətən az olması uzun sürən isti yay şəraitinə yerli əhalinin uyğunlaşma xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Belə ki, iyul və avqust aylarında günorta vaxtı 30-32°C temperaturlar adi haldır. Gələcəkdə risk qrupu sayılan yaşlı əhalinin sayının artması və şəhərlərdə «istilik adalarının» mövcud olması kəskin istilərin mənfi təsir effektini daha da artırma bilər. Ümumiyyətlə, iqlim dəyişmələrinin ölkə əhalisinin sağlamlığına mümkün təsirlərinin qiymətləndirilməsi təqribi səciyyə daşıyır. İqlimin istiləşməsinin Azərbaycan əhalisinin sağlamlığına mümkün təsirlərinə daha geniş şəkildə və onların kəmiyyət göstəricilərini də əhatə etməklə, elmi tədqiqinə ehtiyac var.

Kaspi.-2010.-3 mart.-№39.-S.13.

“Azərikimya” ətraf mühitin sağlamaşdırılması, ekologiyanın qorunması istiqamətində tədbirlər həyata keçirir

Vaqif BAYRAMOV

“Azərikimya” Dövlət Şirkətində son illər ətraf mühitin sağlamaşdırılması, ekologiyanın qorunması sahəsində əldə edilmiş uğurlar Prezident İlham Əliyevin ölkədə ekoloji problemlərin həlli ilə bağlı bu il fevralın 18-də keçirdiyi müşavirədə qarşıya qoyulmuş vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün etibarlı zəmin olmaqla, yaxın perspektiv üçün yeni imkanların üzə çıxarılacağına, Sumqayıt regionunda ekoloji vəziyyətin mövcud standart və normalara çatdırılacağına əsas verir.

Xalqımızın güzəranının, həyat səviyyəsinin yüksəldilməsini ən ümdə vəzifə sayan dövlət başçısı İlham Əliyev sosial-iqtisadi problemlərin həlli ilə yanaşı, daha bir mühüm məsələnin – ekoloji problemlərin həllinin də vacibliyini, bunun dövrün, zamanın tələbi olduğunu, Azərbaycanın bugünkü imkanları ilə bu məsələni də tezliklə həll etməyə ölkəmizin qadir olduğunu ön plana çəkmişdir. İnsanların sağlam gələcəyi baxımından həlli son dərəcə vacib olan bu məsələyə xüsusi diqqət yetirildiyindən ki, bu il Azərbaycanda “Ekologiya ili” elan edilmişdir. Bir müddət əvvəl isə ölkə rəhbəri İlham Əliyev tərəfindən respublikamızda ekoloji vəziyyətin sağlamaşdırılması istiqamətində ciddi tədbirlərin görülməsini nəzərdə tutan geniş perspektivli ekoloji proqram qəbul olunmuşdur. Bu proqramın uğurla həyata keçirilməsi ölkəmizdə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşması istiqamətində mühüm rol oynamışdır. Müşavirədə göstəriləyi kimi, ötən əsrin 50-70-ci illərində neft və neft-kimya sənayesinin yüksək inkişaf etdiyi Azərbaycanda, çox təəssüf ki, sovet sisteminin istehsal və plan tələbləri ekologiya məsələlərini üstələmiş, ətraf mühitin qorunmasına ciddi diqqət yetirilməmişdir. Bu da Sumqayıt da daxil olmaqla Abşeron regionunda ekoloji tarazlığın pozulması, atmosferin zəhərlənməsi və Xəzərin çirklənməsi ilə nəticələnmişdir.

1970-80-ci illərdə ekoloji gərginliyin aradan qaldırılması məqsədilə müəyyən təmizləyici qurğular işə salınmış, Bakı və Sumqayıt ətrafında, həmçinin sənaye zonalarında on minlərlə ağac əkilmiş, meşə zolaqları yaradılmışdır. Lakin görülmüş bu tədbirlər ekoloji problemləri tam həll etmək, birdəfəlik aradan qaldırmaq gücündə olmamışdır. Ona görə də son illər respublikamızda ekoloji tarazlığın bərpa olunması istiqamətində mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. Sənaye müəssisələrində dünya standartlarına cavab verən, ekoloji cəhətdən zərərsiz olan, tullantısız texnologiya üzrə işləyən avadanlıqların tətbiqi, müasir təmizləyici qurğuların quraşdırılması, müxtəlif texniki və texnoloji yeniliklər sayəsində zərərli tullantıların azaldılması, onların əlavə xammal və yarımfabrikat kimi yenidən istehsal prosesinə qaytarılması bu qəbildən olan səmərəli tədbirlərdir. Üç il əvvəl Heydər Əliyev Fondunun “Hərəyə bir ağac əkək!” təşəbbüsü də respublikamızda məhz ekoloji saflığın bu gün və uzaq gələcək üçün qorunub-saxlanması məqsədilə həyata keçirilən çox mühüm və vacib tədbir kimi geniş bir ümumxalq hərəkətinə çevrilmişdir.

Son 4-5 il ərzində “Azərikimya” Dövlət Şirkətinin müəssisələrində də məqsədyönlü və ardıcıl şəkildə atmosferin və biosferin çirklənməsinin qarşısının daha etibarlı şəkildə alınması, kimyaçıların və bütünlükdə şəhər əhalisinin sağlamlığının qorunması istiqamətində mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bunun nəticəsində Sumqayıtın ekoloji vəziyyəti, ab-havası hiss olunacaq dərəcədə yaxşılaşmışdır. Yalnız bunu demək kifayətdir ki, bir vaxtlar ekoloji baxımdan “təhlükəli zona” kimi tanınan Sumqayıtdan gedən çoxu indi yaşamaq üçün bu şəhərə üz tutur, bura pənah gətirir. Bu da həqiqətdir ki, son illər avtomobil hərəkətinin son dərəcə intensiv olduğu paytaxta nisbətən kimya və neft-kimya şəhəri olan, zəhərli istehsalat sahələrinin ləğv edildiyi, ekoloji tədbirlərin gücləndirildiyi Sumqayıtın ab-havası daha təmizdir.

Sumqayıtın ekoloji baxımdan təmizliyinə nail olmaq üçün “Azərikimya” Dövlət Şirkətində hazırda bir sıra mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsinə istehsalat məsələləri qədər xüsusi diqqət yetirilir. Artıq neçə ildir ki, bütün istehsalat müşavirələri və müxtəlif tədbirlər bir qayda kimi ekologiya məsələlərinin müzakirəsindən başlayır. Hətta burada müəyyən sex və ya sahə rəisinin ekoloji tapşırığı yerinə yetirmədiyi üçün ciddi tənbeh olunması halları da müşahidə edilir. İstehsalat məsələləri ilə paralel ekologiya ilə bağlı məsələlərdə də yüksək tələbkərlilik yalnız rəhbər işçiləri deyil, bütün mütəxəssisləri, hətta sıradı kimyaçıları belə öz işlərində, çalışdıqları sahələrdə daha məsuliyyətli olmağa, mövcud potensial imkanlardan səmərəli, yaradıcılıqla istifadə etməyə sövq edir.

Belə bir şəraitin nəticəsidir ki, son zamanlar bütün müəssisələrdə, istehsalat sahələrində və sexlərdə həm məhsul itkilərinin, həm də zərərli tullantıların qarşısının alınması istiqamətində xeyli iş görülmüşdür. Məsələn, bir neçə il əvvəl “Sintezkauçuk” zavodunun texniki izopropil spirti sexində iş prosesi zamanı müəyyən səbəblərdən texnoloji avadanlıq vaxtından tez sıradan çıxırdı ki, bu da həm məhsul itkisinə, həm də ətraf mühitin

çirklənməsinə səbəb olurdu. Bunun qarşısının alınması üçün görülən tədbirlər sayəsində texnoloji qurğunun fasiləsiz işləməsi təmin edilmiş, eyni zamanda ətraf mühitə atılan qaz tullantıları təkrar istehsalə qaytarılmış, nəticədə əlavə məhsul istehsalına nail olunmuşdur. Həmin sexin soyutma sistemində həyata keçirilmiş rekonstruksiya işləri də həm məqsədli məhsul çıxımının artmasına, həm də ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasına səbəb olmuşdur.

Qeyd edildiyi kimi, ölkə rəhbərliyi tərəfindən Azərbaycan Respublikasında son vaxtlar ekologiya, təbiəti mühafizə və ətraf mühitin qorunmasına, təbii ehtiyatlardan istifadənin tənzimlənməsinə dair bir sıra normativ hüquqi aktlar, habelə “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı” təsdiq edilmişdir. Bu sənədlərdə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrasını təmin etmək məqsədilə “Azərikimya” Dövlət Şirkətində müvafiq proqram hazırlanmışdır. Səthi aktiv maddələr zavodundakı çox zərərli civə tərkibli tullantıların 2006-2009-cu illər ərzində Təhlükəli tullantılar poliqonuna daşınması və zərərsizləşdirilməsi həmin proqrama daxil edilmişdir.

Xatırladaq ki, bu proqram çərçivəsində civənin ətraf mühitə vurduğu ziyanın qarşısının alınması üçün şirkət tərəfindən konkret tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, müəssisə ərazisində illərlə yığılıb qalmış, tərkibində civə olan çirklənmiş torpaqdan civənin ayrılması və fiziki-kimyəvi üsulla təmizləndikdən sonra yenidən texnoloji prosesə qaytarılması həm məhsuldarlığın artması, həm də ekologiyaın yaxşılaşdırılması baxımından xüsusilə əhəmiyyətli olmuşdur. Nəzərə alsaq ki, bu gün də uğurla davam etdirilən təmizləmə nəticəsində istehsal prosesini keçmiş xeyli miqdarda civə yenidən elektroliz prosesinə qaytarılmışdır, onda ekologiyaya vurula biləcək zərərin qarşısının alınması miqyası daha aydın təsəvvür olunur.

“Üzvi sintez” zavodunun propilen oksidi istehsalatında yaranan zərərli qazların tutularaq zərərsizləşdirilməsi, propilen oksidini dəmiryol çənlərinə doldurarkən çənlərin nəfəsliliklərindən çıxan propilen oksidi buxarlarının tutulması qurğusunun quraşdırılması da ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısını xeyli dərəcədə almışdır. Şəhərin bütün müəssisələrinin, kommunal təsərrüfatının məişət və kimyəvi tullantı sularının mexaniki, bioloji, habelə kimyəvi üsulla təmizlənməsi üçün mövcud sutəmizləyici qurğular sexi də kimya müəssisələrinin daxili imkanları hesabına təmir və bərpa olunmuşdur.

“Azərikimya” Dövlət Şirkətinin Azərbaycanda ən yüksək beynəlxalq standartlara cavab verən, Sumqayıt regionunda tikilməsi nəzərdə tutulan yeni neft-kimya kompleksi həm yüksək keyfiyyətli məhsul istehsalı, həm də tullantısız texnologiyaya malik olması ilə diqqəti cəkir.

Belə ki, yeni kompleksin istehsalat qurğularında gedəcək texnoloji proseslərdə geniş həcmdə suyun istifadə ediləcəyi nəzərə alınaraq, içməli və texniki su ehtiyatlarına qənaət olunması məqsədilə Xəzər dənizi suyunun təmizlənərək istifadəsi üçün unikal sutəmizləyici qurğunun inşası nəzərdə tutulmuşdur. Bu kompleksin tərkibinə daxil olacaq təmizləyici qurğu dəniz suyunu tənzimləyərək istehsalat qurğularını şirin su ilə təmin edəcəkdir. Bu isə ölkə başçısının müşavirədə Xəzər dənizi suyunun şirinləşdirilərək, nəinki istehsalatda və suvarma sistemində, həmçinin əksər Yaxın Şərq ölkələrində olduğu kimi məişətdə də istifadəsi təklifinin reallaşması yönündə kimyaçıların mühüm bir töhfəsi olacaqdır. Ən əsası həm də odur ki, yeni neft-kimya kompleksində texnoloji proseslərdə əmələ gələn qaz, maye və bərk kimyəvi tullantıların tam şəkildə utilizasiyası Sumqayıt regionunda ekologiyaın təmizliyinə müsbət təsir göstərəcəkdir.

Kimyaçılar ekoloji təmizliyin və sağlamlığın qorunmasında müstəsna əhəmiyyətə malik yaşıllıqların salınmasına və onların artırılmasına da son illər xüsusi diqqət yetirirlər. Kimya müəssisələrinin daxili və ətraf ərazilərində bu baxımdan geniş miqyaslı işlər görülmüşdür və bu, artıq daimi xarakter almışdır. İndiyədək 22 hektar ərazidə 40,5 mindən artıq müxtəlif ağac növləri – çinar, zeytun, yd və digər ağaclar əkilmişdir. Yaz mövsümünə doğru basdırılmaq üçün artıq 11.400-dən çox ağac tinginin yetişdirilməsi kimyaçıların ekoloji təmizliyə, ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirdiyini əyani şəkildə sübut edir.

Prezident İlham Əliyev müşavirədə, təəssüf ki, lazımınca əhəmiyyət və diqqət yetirilməyən, bəlkə də çoxları tərəfindən o qədər də vacib sayılmayan, lakin yaşıllaşdırma sahəsində daha yüksək nəticə verə biləcək çox vacib bir məsələni — ağaclar əkildikdən sonra onlara qulluq edilməsi və vaxtlı-vaxtında suvarılması məsələsini ön plana çəkmişdir. Dövlət başçısı qeyd etmişdir ki, bizim işimiz yalnız ağacların əkilməsi ilə bitmir. Əsas məsələ ağaclarla qulluq etmək, onları vaxtlı-vaxtında suvarmaq və onlara xidmət göstərməkdir. Mən istəmirəm ki, ağacəkmə məsələləri ancaq ağacların əkilməsi ilə məhdudlaşsın və sonra onların gələcək taleyi diqqətdən kənarda qalsın. Bir halda ki, ağaclar əkilir, onlara qulluq edilməlidir və bütün lazımi tədbirlər görülməlidir.

Çox fərəhli haldır ki, “Azərikimya” Dövlət Şirkətində, onun müəssisələrində yaşıllaşdırma tədbirlərinə və ağacların suvarılmasına, onlara qulluq edilməsinə hələ 2006-cı ildən başlanılmışdır. Bu işə məhz ölkə Prezidentinin müşavirədə irəli sürdüyü tələblər səviyyəsində yanaşılmışdır. Belə ki, son 4 ildə salınmış yaşıllıq

sahələrində ağacların vaxtaşırı suvarılması məqsədilə həmin ərazilərə 16.680 poqonometr su xətti çəkilmişdir. Ancaq kimyaçılar bu sahədə öz işlərini bununla da bitmiş hesab etmirlər. Onlar, bütün müəssisələrin, istehsalat və sexlərin ərazilərində əkilmiş tinglərə gündəlik qayğı göstərir, ağacların böyüməsi və inkişafına aqrotexniki qaydalara uyğun diqqət yetirirlər.

Bir sözlə, ölkə Prezidentinin müşavirədə qeyd etdiyi kimi, 2010-cu ilin Azərbaycan tarixində “Ekologiya ili” və ölkə tarixində ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində dönüş ili kimi qalması üçün kimyaçılar yaşıllaşdırma işlərinə geniş vüsət vermişlər. Onlar Heydər Əliyev Fondunun “Hərəyə bir ağac əkək!” təşəbbüsündən sonra Sumqayıt regionunu ekoloji cəhətdən təmiz bir məkana çevirmək üçün öz töhfələrini verirlər.

Xalq qəzeti.-2010.-3 mart.-№49.-S.5.

Paytaxtın ekoloji vəziyyətinin sağlamlaşdırılmasına dövlət qayğısı artırılır

Maqsud Qasimov,

Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin professoru,
tibb elmləri doktoru.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev fevralın 18-də ekoloji problemlərə həsr edilmiş müşavirədə ümummilli liderin bu sahədəki xidmətlərini xatırlayaraq demişdir: “Sovet İttifaqına xas olan bütün bu ümumi meyllərə baxmayaraq, Azərbaycanda ekoloji məsələlərin həlli işinə 1970-80-cı illərdə böyük diqqət göstərilirdi. Bu gün Bakının ətrafında gördüyümüz ağaclar, meşəliklər, yaşıllıq zolaqları ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü, onun şəxsi iştirakı ilə salınmışdır. O illərdə Bakının kanalizasiya probleminin həlli istiqamətində vacib addımlar atılmışdır. Yəni bütün bu məsələlər o vaxt imkan daxilində görülürdü. Ancaq əlbəttə ki, Azərbaycan müstəqil dövlət deyildi və bu sahədə müstəqil siyasət apara bilmirdi”.

Biz ekologiyaya həsr edilmiş və ötən il “Respublika” qəzetində dərc edilən silsilə yazılarımızda ümummilli lider Heydər Əliyevin böyük xidmətlərini dönə-dönə qeyd etmiş, oxucularımıza ətraflı çatdırmağa çalışmışıq.

Dahi rəhbərin xalqımız qarşısındakı saysız-hesabsız xidmətlərindən biri də paytaxtda yaşıllığın, ekologiyanın, əhalinin sağlam həyat tərzinin qorunmasına göstərdiyi diqqətdir və biz bu gün həmin mövzudan söhbət açacağıq. Əvvəlcə Bakının relyefi, iri sənaye-iqtisadi mərkəz olması və iqlim xüsusiyyətləri haqqında qısa məlumat vermək yerinə düşərdi.

Paytaxtımız Abşeron yarımadasının cənub-qərbində, Bakı buxtasının sahilində yerləşir. Onun ərazisi 222 min hektara yaxın olub, pillə-pillə Bakı buxtasına enən amfiteatr xarakteri daşıyır. Bakı həmçinin amfiteatrın qərbdə - o qədər də hündür olmayan dağlara, şimalda - dağvari yüksək düzənliyə, şərqdə - yaylaya keçən maili səthli yamaclarını da əhatə edir.

Müasir Bakı - neft və qaz hasilatı ilə yanaşı neft-kimya, maşınqayırma, metal emalı və digər sənaye sahələrinin də inkişaf tapdığı iri sənaye mərkəzidir. Bakı bir sıra istilik elektrik sistemi (İES) ilə təmsil olunan enerji sisteminə malikdir, iri nəqliyyat qovşağıdır. Burada böyük miqdarda ali və xüsusi orta təhsil ocaqları, elmi-tədqiqat institutları (onların çoxu Respublika Elmlər Akademiyasında birləşirlər), muzey və digər mədəniyyət, tibb müəssisələri və məktəblər cəmlənmişdir.

Azərbaycan Respublikasının qəbul olunmuş sinoptik-iqlim rayonlaşdırılmasına görə Bakı mötədil isti yarımsəhra və yayı quru keçən quru çöl iqlim zonalarının həddlərində yerləşir. Bakı şəhərinin yerləşdiyi Abşeron yarımadası zonasına daxil olan rayon bölməsi 13-15C orta illik temperaturlarla, yanvar ayında 3-4C orta temperaturlarla, iyul ayında 24-26C temperaturlarla xarakterizə olunur. Maksimal temperatur 37-dən 40C-yə qədər, minimal temperatur isə - 10-12C arasında olur. Yayı isti və quraqlı keçir, orta hesabla 150 gün müddətdə davam edir. Şaxtasız dövr orta hesabla 290 gündür, qar örtüyü 5-7 günə qədər qala bilər. Temperaturun aşağı düşmə və yuxarı qalxma amplitudası yayda adətən 8-9C, ilin soyuq vaxtlarında isə 4-5C olur.

Orta illik nisbi rütubət 70 faiz təşkil edir; yanvar ayında orta nisbi rütubət 78 faiz, iyulda isə 57 faiz olur. O, gündüz saatlarında aşağı düşür (orta hesabla ildə 60-65 faiz), axşam və gecə saatlarında isə (orta hesabla ildə 80-85 faiz) yuxarı qalxır. İl ərazində nisbi rütubətin 80 faiz və daha çox olduğu orta hesabla 80 gün müşahidə olunur. Mütləq rütubətin orta qiyməti iyunda 16,0 milli bar (mb); iyulda 19,4 mb; avqustda 20,8 mb; sentyabrda 17,8 mb-dir. Yağıntının illik miqdarı payızın payına düşür.

Bakıda küləyin orta sürəti aylar üzrə saniyədə 5,4-dən 6,8 metrədək dəyişməklə saniyədə 6,1 metr təşkil edir. Küləklərin intensivliyinə görə Abşeron rayonu respublikada birinci yeri tutur. Şimal küləkləri hakim küləklərdir. Bakı nordu, yaxud xəzri adlanan yerli, sərt, şimal, nisbətən soyuq, 2-3 gün, hərdən lap 9 gün və daha çox fasiləsiz küləklər əsir, bunların sayı heç də az olmur. Hazırda xəzrinin gücünün aşağı həddi 6 bal sayılır ki, bu da saniyədə 10 metr külək sürətinə münasibdir; belə güclü küləyin tezliyi, təbii ki, bir az əvvəl göstəriləndən bir qədər aşağıdır. İldə orta hesabla 100-ə yaxın xəzri halı qeyd olunur, bunlardan 99-unda onun gücü 6-8 bala, yalnız 1 faizində isə 9 və daha artıq bala çatır. Nadir hallarda açıq yerlərdə xəzrinin sürəti saniyədə 40 metrə çatır.

Bakının iqlimi üçün günəş radiasiyasının yüksək intensivliyi də xarakterikdir. Onun orta illik səviyyəsi 135 kkal təşkil edir; ilin soyuq vaxtlarında onun səviyyəsi 45-65 kkal.-yə qədər aşağı düşür, isti vaxtlarda isə 204-246 kkal.-yə qədər yuxarı qalxır. Horizontal səthdə günəş radiasiyasının maksimal sutkalıq məbləği kvadrat santimetrdə 388 kkal.-yə çatır.

Meteoroloji elementlərin günlər üzrə uzlaşmasının təhlili əsasında bu elementlərin açıq havada olmaq üçün rahatlıq və narahatlıq yaradan uzlaşmasının təkrarlanması müəyyənləşdirilmişdir. Məlum olmuşdur ki, qışda

(yanvar ayında) rahatlıq yaradan uzlaşmaların təkrarlanması 16 faiz təşkil edir, qalan 84 faiz hallarda isə hava kompleksi - "narahat" (soyuq) kimi xarakterizə edilir. Yay vaxtı rahat hava şəraitinin təkrarlanması bir qədər artıq olur və 40 faiz-ə qədər çatır, narahat hava şəraiti 37,8 faiz halda hava komplekslərinin bərk qızdırma xüsusiyyətləri ilə əlaqədar olur, qalan 22,2 faiz halda - hava sərt küləkli olur. Müəlliflər bütövlükdə Bakının iqlim şəraitini o qədər də əlverişli olmayan kimi qiymətləndirirdilər.

Bakı şəhərində tikililərin mikroiqlimə təsiri üzrə olduqca maraqlı müşahidələr aparılmışdır. Məlum olmuşdur ki, şimala, şimal-qərbə və şimal-şərqə səmt tikilmiş P şəkilli arxitektor-memarlıq üslubu formaları hava axınının binaların yanında sıxılmasına səbəb ola bilər və nəticədə mötədil şimal rumb küləkləri zamanı 1,5 metr yüksəklikdə hava axının sürəti, yaxınlıqda, açıq yerdə olduğundan 1,5-1,8 dəfə çox ola bilər.

Bütövlükdə çoxmərtəbəli tikililər rayonunda Bakının mikroiqlim xüsusiyyətlərinə bu cür xülasə vermək olar. İlin soyuq vaxtlarında küləyin sürətinin azalması havanın temperaturunun mötədil artması ilə uzlaşarsa, havanın soyutma xassəsini azaldan amil olar, lakin bu, atmosfer çirkliliyi qatılığının yüksəlmə təhlükəsi ilə müşayiət olunur. İlin isti vaxtlarında isə əksinə, küləyin sürətinin azalması havanın, günəşin qızdırıcı səthlərin istilik radiasiyası hesabına onsuz da güclənən qızdırma xassəsini bir az da gücləndirir. Küləyin gücünün azalması hesabına atmosfer çirkliliyi konsentrasiyasının yüksəlmə təhlükəsi ilin isti vaxtlarında da qalır. Bakı və onun ətraflarında üstünlük təşkil edən torpaq tipi - az güclü qumlu boz torpaqdır. Prinsip etibarilə onlar bitkilərin əmələ gəlib inkişaf etməsi üçün yararlıdır. Lakin onların əmələ gəlməsi üçün xüsusi qulluq, gübrələmə və suvarma lazımdır. Eləcə də qonur-boz gilli torpaqlar və sahil yanı qumluqlar inkişaf etmişdir. Burada yarımsəhra bitkiləri (dəvətikanı, yovşan və s.) bitir. Abşeronun bu cür bitki aləmi, bir qayda olaraq arasıkəsilməz yaşıl örtük əmələ gətirmir, əksəriyyəti yalnız qısa dövr ərzində mövcud olur, mikroiqlimə yaxşı təsir göstərə bilmir və əslində landşaftı bəzəmir. Nəhayət, torpaq və deməli, bitkilərdən məhrum bəzi yerlərdə əhəngdaşı, qumdaşı kimi süxurlar aşkarda qalmışdır.

Hazırda Abşeron yarımadasında 3 milyon ağac əkilməsi ilə bağlı dövlət başçısının tapşırığının icrası ilə əlaqədar yaşıllaşdırılacaq ərazilər seçilmiş, həmin ərazilərdə, keçmiş Binə ticarət mərkəzinin ərazisi də daxil olmaqla, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin daxili imkanları hesabına 472 min kubmetr torpaq işləri görülmüşdür. Hamarlanmış əraziyə 6 min 400 kubmetr münbit torpaq, 2 min 160 kubmetr üzvü gübrə daşınmış, 9 artezian quyusu qazılmış, 10,5 kilometr uzunluğunda suvarma sistemi yaradılmışdır.

Bakı və onun ətrafının hidrogeoloji şəraiti əlverişsiz idi. Süxur suları ehtiyatı böyük deyildi və Sovet dövründə onlar çox vaxt həddən artıq minerallaşmışdı. Uzun illər neftçıxarma əraziləri və sənayenin çirkab sularının hopması nəticəsində onların səviyyəsini artırmışdı, bəzi yerlərdə onlar üzə çıxır, bataqlıqlar əmələ gətirirdi. Şəhərdə kənd təsərrüfatı əkinlərini suvarmaq və ya rekreasiya məqsədləri üçün istifadə oluna biləcək şirin sulu açıq su hövzələri yox idi. Hazırda şəhər suvarma suları ehtiyatına malik olmaq üçün tədbirlər görülür və bu da öz növbəsində şəhər və onun ətraflarında yaşıllaşdırma işini sürətləndirir.

İndi isə dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin qayğısı və diqqəti sayəsində vəziyyət tamamilə dəyişib. Son iki ayda təkcə Bakı və Sumqayıt şəhərlərinin ərazilərində və yarımadaanın digər sahələrində 204 mini Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən olmaqla, Bakı və Sumqayıt İcra Hakimiyyəti orqanlarının iştirakı ilə 573 min ağac və kol əkilmişdir. 2009-cu ilin dekabrında dövlət başçısının şəxsən iştirakı ilə keçirilmiş iməcilikdən sonrakı dövrdə respublikada ümumilikdə 2 milyondan çox ağac əkilmişdir. ümumiyyətlə isə, son payız mövsümündə - sentyabr ayından bəri respublika ərazisində 3 milyon 12 min ağac və kol əkilmişdir ki, bunların da təxminən 669 mini müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının iştirakı ilə həyata keçirilmişdir.

Ötən əsrin ortalarında və 70-ci illərdə Bakı və onun ətraflarında təbii yaşıllıq massivləri yox idi. Mövcud yaşıllıq isə süni əkilərək xüsusi qulluq və suvarma tələb edirdi. Şəhərin hər sakini üçün yaşıllıq sahələrinin cəmi 19,4 kvadrat metr təşkil edirdi ki, bu da mikroiqlimin qızdırma xassəsini yumşaltmaq üçün kifayətedici sayıla bilməz. Bundan başqa, yaşıllıq ləkələri bir-biri ilə səpələnmiş halda olub piyada yol gedən adama bir rayondan başqa rayona keçərkən günəşin yandırıcı şüalarından qoruna bilməsinə imkan verəcək yaşıl keçidlə əlaqədar deyildi.

Azərbaycan Prezidentinin 2006-cı il 28 sentyabr tarixli sərəncamı ilə "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010 cu illər üçün kompleks tədbirlər planı"na və həmçinin möhtərəm Prezidentin sədrliyi ilə 2009-cu il aprel 20-də keçirilən müşavirədə Bakı şəhəri ərazisində yaşıllıqların və uzunömürlü ağacların əkilməsi, təbiətin faunasının qorunması ilə əlaqədar verilən tapşırıqə uyğun Şəhər İcra Hakimiyyətinin müvafiq qurumları tərəfindən paytaxtda ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması üçün yaşıllaşdırmanın inkişafı ilə bağlı müəyyən işlər görülmüşdür. Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin müvafiq qurumları

tərəfindən şəhər ərazisində 200 mindən çox ağac, 500 mindən çox gül və bəzək kolu əkilməmiş, çoxlu çəmənliklər salınmış, bağ və park sahələri bərpa edilmişdir.

Bakının yaşıllaşdırılması və onun ekoloji vəziyyətinin sağlamaşdırılmasından söhbət açarkən Milli Parkın paytaxtımızda oynadığı müstəsna rolu qeyd etməmək olmaz. Bu yaxınlarda 100 illiyini qeyd etdiyimiz Milli Park ötən əsrin ortalarında xeyli genişləndirilmişdir. 50-60-cı illərdə burada “Mirvari” kafesi, Venetsiya su şəhərciyi, S.Vurğun adına yay kino salonu və digər mədəniyyət və əyləncə mərkəzləri tikilmişdir. Ədalət naminə qeyd etmək lazımdır ki, Bakı bulvarı həmin dövrdə keçmiş SSRİ-də mövcud olan 2 mindən artıq mədəniyyət və istirahət parkının ən yaxşılarından idi. ümumilli lider Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərliyi dövründə isə parkın inkişafına daha ciddi fikir verildi. ümumilli liderin 29 dekabr 1998-ci il tarixli sərəncamı ilə Dənizkənarı bulvara Milli Park statusu verildi. Cənab İlham Əliyevin prezidentliyi dövründə Milli Parkın ərazisi daha da genişləndirilmişdir. İndi onun uzunluğu 3 kilometr, eni 300 metrədən artıqdır. Son dövrlər burada xeyli yaşıllıq salınmış, fəvvarələr quraşdırılmış, yelləncəklər yeniləri ilə əvəz edilmişdir. Fransa və İtaliyadan gətirilən qurğular hesabına quraşdırılmış 8 yeni yelləncək balacaların ixtiyarına verilmişdir. İndi Milli Parkımızı İtaliyadan, Türkiyədən, İrandan, Hollandiyadan gətirilmiş müxtəlif növ ağaclar, gül və bəzək kolları bəzəyir. Milli Parkın yenidən qurulması dövlət başçısının daim diqqət mərkəzindədir. Təsəffü deyil ki, Nazirlər Kabinetinin ötən ilin birinci yarısının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına həsr olunmuş iclasında cənab İlham Əliyev demişdir: **“Bulvarda geniş abadlıq-quruculuq işləri aparılır. Bir neçə il bundan əvvəl bulvarı zülmət, qaranlıq бүрүмүşdü, heç kim oraya getmirdi, dağılmış infrastruktur, yararsız vəziyyətə salınmış əyləncə yerləri. İndi görün, bulvar nə qədər gözəlləşibdir”**.

Bakı ekologiyasının sağlamaşdırılmasında yaşıllıq müstəsna əhəmiyyət kəsb edir və fəxr etməli haldır ki, dövlət rəhbəri bu işdə şəxsi nümunə göstərir. Dövlət başçısı cənab İlham Əliyev yeni yaşıllıqların salınması ilə maraqlanır, iməciliklərdə iştirak edir, getdiyi yerlərdə özü şəxsən ağac əkir. Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, ölkənin birinci xanımı Mehriban Əliyevanın “Hərəməz bir ağac əkək!” təşəbbüsü indi təkcə paytaxtda deyil, ölkənin hər yerində rəğbətlə qarşılanır və on minlərlə insan bu deviz altında iməciliklərdə iştirak edərək ağac əkir, yeni yaşıllıq sahələri yaradır.

Sovet dövründə Bakı şəhərində atmosfer çirklənmələrin mənbəyi neft-kimya, kimya, maşınqayırma və digər sənaye sahələrinin tullantıları, şəhərə yaxın ərazilərdə neft çıxarılması, İES-da, qazanxanalarda, məişət istixanalarında, avtomobil mühərriklərində müxtəlif yanacaq növlərinin yandırılması idi. Toz əmələ gətirmə mənbəyi kimi həmçinin şəhər ərazisi və onun ətraflarının intensiv küləkləmə prosesləri gedən sahələrini, karbon qazı mənbəyi kimi isə neft çıxarılan ərazilərdə su hövzələri fraksiyalarının buxarlanmasını, eləcə də Bakı buxtasının səthinə neft məhsulları ilə çirklənməsini göstərmək olardı. Zibil və müxtəlif məişət tullantılarının vaxtılı-vaxtında yığılmaması, orda-burda özbaşına əmələ gələn zibilliklərdə boşaldılmayan konteyner və yeşiklərdə çürüməsi də rol oynayırdı.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra isə paytaxtın ekoloji vəziyyətinin sağlamaşdırılması barədə ardıcıl həyata keçirilən tədbirlər öz bəhrəsini vermişdir.

Fevralın 18-də keçirilən ekoloji müşavirədə dövlət başçısı cənab İlham Əliyev bu məsələ ilə bağlı demişdir: **“Havanın çirklənməsi məsələlərinə böyük diqqət göstərməlidir. Mən bir müddət bundan əvvəl müvafiq göstərişlər vermişəm ki, biz Azərbaycanda bu istiqamətdə bütün məsələləri Avropa standartlarına uyğunlaşdırmalıyıq. Mənə verilən məlumatlara görə, havanın çirklənməsinin 70 faizi avtonəqliyyatın payına düşür. Hesab edirəm ki, nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrası nəticəsində biz bu sahədə də Avropa standartlarına çatacağıq”**.

Hazırda Bakı şəhərində 549 min 511 avtomobil qeydiyyatdadır ki, bunun da 80 faizi Avro-3 və Avro-4 standartlarına uyğun deyildir. Həmin avtomobillərdən atmosfərə normadan artıq zəhərli maddələr ixrac olunur. Xaricdən Avrostandartlara uyğun olmayan avtonəqliyyat vasitələrinin ölkəyə gətirilməsinin qarşısının alınması və 10-15 il əvvəl istehsal olunmuş köhnə, yararsız, ekoloji standartla cavab verməyən, istismar müddətini başa vurmuş avtonəqliyyat vasitələrinin tədricən istismardan çıxarılması və eyni zamanda, yeni Avrostandartla uyğun yanacağın istehsalın artırılması Bakı şəhərinin ekoloji vəziyyətinin qorunmasına gətirib çıxaracaqdır.

Bakının bəzi zonalarında havanın çirkliliyinin artmasına kömək edən digər amillər də mövcud idi. Şəhər üçün xarakterik olan külək rejimi ilə əlaqədar atmosferin intensiv sirkulyasiyası. Küləklər bir tərəfdən atmosfer çirklənmələrinin müəyyən qismini şəhərdən kənara qovmaqla, onların çirklənmə dərəcəsini azaldır. Bu, başlıca olaraq şimal rumbaları küləklərinə aiddir. Deməli, küləklər və bunun əhəmiyyəti heç də az deyil, atmosfer çirklənmələrini onların yaranma mənbəyindən xeyli aralı, şəhərin bütün ərazisi üzrə yayılmasına şərait yaradır.

Ötən əsrdə paytaxtda atmosferin çirklənməsinin bir səbəbi də şəhər ərazisinin qeyri-funksional zonalaşdırılması idi. Sənaye zonaları şəhər ərazisinin müxtəlif sahələrinə səpələnmişdi; onlarca yaşayış massivləri arasında məsafə gözlənilməmişdi, belə hallarda onlar kifayət qədər yaşıllaşdırılmamışdı. Neft hasilatı əraziləri şəhəri üç tərəfdən əhatə edir və küləyin istənilən istiqamətində şəhər onların təsirinə məruz qalırdı.

Yüz ildən çox bir zamanı əhatə edən neft sənayesi və ümumiyyətlə digər sənaye müəssisələrinin Bakı şəhərində üstünlük təşkil etməsi, bu zaman kəsiyində keyfiyyətə yox, kəmiyyətə üstünlük verilməsi və lay sularının idarə olunmaması səbəbindən neftlə çirklənmiş torpaqlar, süni göllərin əmələ gəlməsi, neft emalı zamanı yaranan tullantıların ərazilərdə toplanması ekoloji vəziyyətə mənfi təsir göstərmişdir.

Bakı şəhərinin ekoloji vəziyyətinə təsir edən bu amilin aradan qaldırılması üçün möhtərəm Prezidentin göstərişinə əsasən neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi, sənaye müəssisələrinin şəhəratrafi ərazilərə köçürülməsi və dünya standartlarına uyğun yeni sənaye müəssisələrinin yaradılması prosesi gedir ki, artıq bu da öz müsbət nəticəsini verməkdədir. Eyni zamanda bu gün fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələrində quraşdırılmış qaz-toz tutucu qurğuların səmərəli fəaliyyəti nəticəsində Bakı şəhərində stasionar mənbələrdən atmosfərə atılan zərərli maddələrin miqdarının xeyli dərəcədə azalması müşahidə edilir.

Bakının yaxınlığında və onun ərazisində yeraltı suların, təbii şirin su hövzələrinin təsərrüfat və içmək üçün yararlı olacaq az-çox əhəmiyyətli ehtiyatlarının olmadığını artıq qeyd etmişdik. Bu vəziyyət hələ inqilabdan qabaqkı dövrdə hökuməti şəhərdən çox uzaq su mənbələrindən istifadə etməyə və dəniz suyunun şirinləşdirilməsinə üz tutmağa vadar etmişdi. Uzun müddət Bakıda 4 təsərrüfat içməli su kəməri mövcud idi. Bakı-Şollar, Bakı-Xaçmaz, Ceyranbatan və Kür su kəmərləri. Ötən əsrin 70-80-ci illərində və Azərbaycanın müstəqillik dövründə onların suötürmə qabiliyyəti daha da artırılmışdır.

İndi beşinci kəmə də çəkilir. Fəxr edirik ki, ulu öndərimizin başladığı bu işlər dövlət başçısı cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Dövlət başçısı 2007-ci il martın 1-də Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəmərinin təməlinin qurulmasında şəxsən iştirak və çıxış etmişdir. Su kəməri layihəsinin ümumi dəyəri 480 milyon manatdır. Uzunluğu 267 kilometr, diametri 2 metr, məhsuldarlığı saniyədə 5 kubmetr olacaqdır.

Dünyada maliyyə böhranının tüğyan etməsinə baxmayaraq, Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəmərinin 420 iş gününə başa çatdırılması nəzərdə tutulub. Bu, müasir Azərbaycanın tarixində olduqca böyük layihədir və Bakının içməli su təchizatında müstəsna rol oynayacaqdır. Dövlət başçısı cənab İlham Əliyev müşavirədə demişdir: “İçməli su ilə bərabər, əlbəttə ki, biz həm Bakının, həm ölkəmizin bütün şəhər və rayonlarının kanalizasiya məsələlərini həll etməliyik. Keçən ilin sonunda biz Bakıda Hövsan aerasiya stansiyasının açılışında iştirak etmişik. Bu, çox vacib layihədir. Bu, demək olar ki, Bakının kanalizasiya problemlərinin böyük hissəsini həll edir. Ancaq tam həll etmir”.

Cənab Prezidentin nitqindən də göründüyü kimi, Bakı şəhərinin kanalizasiyalaşdırılması məsələləri bu günə qədər tam həll olunmamışdır. Daha doğrusu, ötən əsrdən bizə ağır miras qalmışdır və müstəqil Azərbaycan indi onu hissə-hissə həll edir, həyata keçirir. XX əsrdə paytaxtda vəziyyət belə idi ki, yaşayış fondunun əsas hissəsi kanalizasiyalaşmışdı: özbaşına yaranmış “gecəqondu” adlanan primitiv yaşayış tikililəri və planlı şəxsi evlərin bir qismi istisna təşkil edirdi. Yaşayış bölməsinin çirkab suları, xeyli miqdarda kollektorlardan keçərək barmaqlıqdan, qum tutmadan və vertikal qurğulardan durulduğu çəndən ibarət olan təmizləyici sistemə daxil olurdu. Təmizləyici qurğuların gücü saniyədə 0,69 kub metr olsa da, faktiki olaraq o qurğulara onlarda saniyədə 1,4 kub metr çirkab su daxil olurdu. Bunun nəticəsində onsuz da yüksək olmayan təmizləmə effekti bir az da aşağı düşürdü. Bundan başqa, çirkab suların heç də hamısı təmizləmə qurğularına daxil olmurdu: onların xeyli hissəsi təmizləyici qurğuların yanından ötərək təmizlənmədən birbaşa dənizə axıdılırdı.

İndi isə dövlətin qayğısı sayəsində vəziyyət başqa cürdür.

İstismar müddəti başa çatmış, uzun illərdən bəri həllini gözləyən və süni çirkab göllərinin yaranmasına, Xəzər dənizinin çirklənməsinə səbəb olan məsələlərdən biri də kanalizasiya problemidir. Ekologiyaya mənfi təsir göstərən bu problemin həllində vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində möhtərəm Prezidentin müvafiq sərəncamı yerinə yetirilərək “Hövsan çirkab sularını təmizləmə nasos stansiyası və əsas ötürücü kanalizasiya xətlərinin yenidən qurulması və genişləndirilməsi” layihəsi əsasında 2007-ci ilin aprel ayından etibarən tikinti-quraşdırma işlərinə başlanılmış və gücü 160 min kubmetr olan yeni 3-cü texnoloji xətt artıq istifadəyə verilmişdir. Bununla da mövcud stansiyanın iş qabiliyyəti sutkada 480 min kubmetrdən 640 min kubmetrə çatdırılmışdır.

Dövlət başçısı müşavirədə Bakı buxtasının ekoloji vəziyyətinə də diqqət yetirərək demişdir: “Bakı buxtasının təmizlənməsi bizim ümumi işimizdir. Bakı buxtası Bakının gözəlliyidir, Bakının tarixidir. Biz bu gözəl sərvəti qorumalıyıq. Əfsuslar olsun ki, hazırda Bakı buxtasında suyun təmizliyi bizi heç cür qane edə bilməz. Ciddi tədbirlərin görülməsi üçün mənim tərəfimdən müvafiq göstərişlər verilmişdir. ümid edirəm ki, yaxın zamanlarda kompleks tədbirlərin görülməsi nəticəsində Bakı buxtasında suyun təmizliyi lazımı səviyyədə olacaqdır”.

Uzun illər ərzində Bakı buxtasına çox böyük miqdarda sona qədər təmizlənməmiş, yaxud heç yerli-dibli təmizlənməmiş çirkab suların axıdılması nəticəsində buxtanın suyu son dərəcə çirklənmişdi. Buxtanın suyunda səthi neft və neft məhsullarının miqdarı 2,4-34,8 mq/l, ərisməmiş qalan və həll olunmuş neft və neft məhsullarının miqdarı - 0,6-15,6 mq/l arasında, permanqanat oksigen birləşmələri - 3,6-88 mq/O₂/l arasında, BPK₅ - 3,8-89,2 mq/O₂/l arasında idi.

Hazırda Bakı buxtasının ekoloji vəziyyətinin sağlamaşdırılması məqsədilə Hövsanda aerasiya stansiyası istifadəyə verilmişdir. Çirkab sular burada təmizləndikdən sonra Xəzər dənizinə axıdılır. Nəzərə alsaq ki, dəniz suyunun şirələşdirilməsinə nisbətən çirкли suların təmizlənməsi 8-10 dəfə daha ucuz başa gəlir, onda bu suların təmizlənərək o ərazidəki 3 min hektar sahənin yaşıllaşdırılmasında istifadə etmək mümkündür. Həmçinin bu sahədə vəziyyətin daha da yaxşılaşdırılması məqsədi ilə dövlət başçısı tərəfindən 2007-ci il iyunun 20-də imzalanmış “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” sərəncamının icrası ilə əlaqədar xeyli iş görülmüşdür. Beynəlxalq standartların cavab verən modul tipli lokal çirkab sutəmizləyici qurğular quraşdırılmışdır ki, bu da gün ərzində təcminən 4 min kubmetrdən artıq çirkab suyun təmizlənməsinə şərait yaradır.

Bakının ekoloji vəziyyətinin sağlamaşdırılmasında məişət tullantılarında müasir standartlara uyğun istifadəsi mühüm rol oynayır. Bununla bağlı hazırda paytaxtda məişət tullantıları zavodunun tikintisinə başlanmışdır. Bu, böyük maliyyə vəsaiti tələb edən layihədir, ancaq paytaxtın ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasında əvəzolunmaz rol oynayacaq layihədir. Balaxanı poliqonunda işlər gedir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 6 avqust tarixli “Bakı şəhərində məişət tullantıları ilə bağlı idarəetmənin təkmilləşdirilməsi haqqında” sərəncamına əsasən “Təmiz şəhər” SC yaradılmışdır.

Paytaxt ekologiyasının sağlamaşdırılmasında neftlə çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsi də mühüm yer tutur. Bu sahədə dövlət ardıcıl tədbirlər həyata keçirir. Bibiheybət buxtasının təmizlənməsi bu işin başlanğıcı sayıla bilər. Hazırda həmin buxtada görülən işlər başqa sahələrdə də davam etdirilir. Bu il ARDNŞ tərəfdən 400 hektara qədər mədən ərazisində torparaqların təmizlənməsi nəzərdə tutulur. Böyük Şor gölü və Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava limanına gedən avtomobil maqistralı arasındakı 50 hektarlıq ərazidə neft tutucu anbarlar ləğv edilmiş və orada Bakı Olimpiya stadionun tikilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Müşavirədə deyildiyi və yuxarıda göstərdiyimiz kimi, Bakı şəhərinin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı ötən əsrin 70-80-ci illərində əsaslı tədbirlər görülməsinə baxmayaraq, bu problem öz tam həllini hələ də tapmamışdır. Cənab Prezidentin dediyi kimi, çünki o vaxt biz müstəqil ölkə deyildik və müstəqil siyasət apara bilmirdik.

İndi, şükür olsun Allaha, Azərbaycan müstəqil dövlətdir və onun başında ekoloji problemləri yaxşı təhlil edən dövlətimizin başçısı var və onun bu probelemi həll etmək iradəsi var. Ona görə də şübhə yoxdur ki, biz bu problemləri tezliklə həll edə biləcəyik və Prezident yanında keçirilən ekoloji məsələlərə aid müşavirə bu işdə əsas proqram sənədi olacaqdır.

Respublika.-2010.-3 mart.-№48.-S.5.

Ekoloji problemlərin həlli ilə bağlı təsirli tədbirlər görülür

Zeynal VƏFA

2010-cu ilin respublikamızda "Ekologiya ili" elan olunması, ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar təsdiq olunmuş strateji proqramların icrası sahəsində atılan uğurlu addımlar böyük razılıq doğurur.

Fevralın 18-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin yanında keçirilən ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirədə bu barədə ətraflı söhbət açılmış, ölkədə ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması istiqamətində ciddi addımlar atılması təxirəsalınmaz bir vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdur. Fərəhlidir ki, dövlət başçısının ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasına imkan yaradan "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks tədbirlər planı", "Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair", "Meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair", "Yay-qış otlaqlarından və biçənlərdən səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair", "Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında", "Hidrometereologiyanın inkişaf proqramı" və digər sərəncamlarına və normativ hüquqi sənədlərə əsasən ətraf mühitin sağlamlaşdırılması istiqamətində çox mühüm işlər həyata keçirilib. Abşeron yarımadasının sahil qəsəbələrində hər biri gün ərzində 6140 kubmetr çirkabı təmizləmək gücünə malik modul tipli çirkabtəmizləyici qurğulardan ibarət 16 stansiyanın inşası hesabına "Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi" yaradılıb. Həmin sistemin uğurlu fəaliyyəti nəticəsində Pirallahıdan Novxanıyadək 86 kilometr məsafədə sahilboyu ərazilərdəki çirkab sularının təmizlənmədən dənizə axıdılmasının qarşısı alınıb. Abşeron yarımadasının Buzovna, Bilgəh, Pırşağı, Mərdəkan, Novxanı və Sumqayıtın sahilboyu ərazilərində bataqlaşmış sahələrin və çirkab gölməçələrinin əksəriyyəti qurudulub.

Respublika Prezidentinin paytaxtımızda və onun ətrafında 3 milyon ağac əkilməsi çağırışına bütün ölkə əhalisi qoşulub. Yolların estetik görünüşünün yaxşılaşdırılması və mühafizə zolaqlarının eroziyadan mühafizəsi məqsədilə Ələt-Hacıqabul magistralı ətrafında, Bakını Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanı ilə birləşdirən yollarda, Abşeron yarımadasının müxtəlif ərazilərində, həmçinin paytaxtımızdakı yol kənarlarının əksəriyyətində qısa bir zaman çərçivəsində 100 minlərlə qiymətli həmişəyaşıl ağaclar əkilib. Bayıl yamacı ilə 20-ci Sahə arasındakı boş sahələrin, Zığ gölü ətrafının və həmin göllə Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanı arasındakı ərazilərin yaşıllaşdırılması ilə əlaqədar hazırlanmış yeni layihələr də həyata keçirilmək üzrədir.

Meşələr təbiətin misilsiz sərvətidir. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə, bir hektar meşə sahəsi hər il orta hesabla 4,6-6,5 ton karbon qazını udur, əvəzində isə 3,5-5 ton oksigen buraxır ki, bu da insanların sağlamlığı üçün çox qiymətlidir. Meşələr həm də torpaqda su balansını qaydaya salır, güclü küləklərin təsirini zəiflədir, sellərin və torpaq sürüşmələrinin qarşısını alır, iqlimi tarazlaşdırır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamlarına müvafiq olaraq ölkəmizdə aparılan sosial-iqtisadi islahatlarda yeni meşə zolaqları salınması, nəslə kəsilməkdə olan nadir ağac növlərinin əkininin genişləndirilməsi, onların yanğınlardan, xəstəlik və ziyanvericilərdən mühafizəsi sahəsində mühüm tədbirlər həyata keçirilib. Təkcə ötən il aqrotekniki qaydalara uyğun şəkildə 3545 hektar meşə fondu və 30 hektar qeyri-meşə fondu torpaqlarında meşə əkini və səpini işləri uğurla başa çatdırılıb. Ümumiyyətlə son üç il ərzində 32 min 211 hektar sahədə meşəbərpa işləri uğurla həyata keçirilib. Həmçinin 2005-ci ildən bəri respublikada 8 milli park, 4 qoruq, 3 yasaqlıq yaradılıb, 5 mövcud qoruğun ərazisi xeyli genişləndirilib, 3 təbiət abidəsinin mühafizəsi təşkil edilib.

Ölkə əhalisinin təmiz içməli su ilə təmin edilməsi məqsədilə regionlarda müasir sutəmizləyici qurğuların inşası sahəsində mühüm işlər görülüb. Ölkə rəhbəri Samur-Abşeron su kəmərinin inşası, paytaxt əhalisini dağ çeşmələrinin təmiz, bullur suyu ilə təmin edilmək üçün Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəmərinin çəkilişi və Taxtakörpü su anbarının tikintisi barədə sərəncamlar imzalayıb və həmin sərəncamlar tezliklə öz bəhrəsini verəcək. Bu günədək Yevlax, Zərdab, Kürdəmir, İmişli, Sabirabad, Salyan, Neftçala, ümumiyyətlə bütövlükdə 12 rayonun 122 kəndində 230 minə yaxın əhali Dünya Səhiyyə Təşkilatının standartlarına cavab verən təmiz içməli su ilə təmin olunub. Adlarını çəkdiyimiz rayonların, həmçinin Ağcabədi, Biləsuvar, Naxçıvan MR-nın Babək və Şərur rayonlarının 50 yaşayış məntəqəsində 140 mindən çox əhalinin keyfiyyətli içməli su ilə təmin edilməsi istiqamətində də işlər yekunlaşmaq üzrədir.

"Ekologiya il"ində qarşıda duran ən mühüm vəzifələrdən biri də paytaxtımızın ekoloji tarazlığını pozan, əhalinin sağlamlığına mənfi təsir göstərən təhlükəli məişət tullantılarının zərərsizləşdirilməsidir.

Hazırda ölkə rəhbərinin sərəncamına əsasən Balaxanı ərazisində 20 hektarlıq sahədə inşa ediləcək bərk məişət tullantılarının təkrar emalı zavodunun ilk bünövrə daşları qoyulmaqdadır. Ötən il Sumqayıtda ətraf mühitin çirklənməsinə səbəb olan və əhalinin sağlamlığı üçün ciddi təhlükə törədən 287 min ton civə tərkibli toksiki

tullantıların təhlükəli tullantılar poliqonuna daşınaraq zərərsizləşdirilməsi sahəsində əməli tədbirlər görülüb. Bu il Sumqayıtda zərərli tullantılar üçün daha bir poliqon istifadəyə veriləcək. Həmçinin Gəncədə və Mingəçevirdə də bu cür poliqonların inşası nəzərdə tutulub.

Xoşagəlməz haldır ki, binaların qarşısına qoyulmuş dəmir yeşiklərdəki zibil toplumunun yarısı maşınlar vasitəsilə poliqonlara daşınsa da, yarısı elə yerində yandırılır. Özü də çox vaxt ağacların yaşıl budaqları altında. Əhmədli qəsəbəsindəki 21 nömrəli binanın qarşısında bina sakinlərinin əllərilə əkilmiş 300-ə yaxın ağacı beləcə yandıraraq qurudublar. Hamısı da bol bəhrəli meyvə ağacları idi: nar, heyvə, şaftalı, gilənar, gilə, ərik, alma...Həmin günahsız ağacların faciəli günləri Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin guya həmin ərazidə park salınacağı ilə əlaqədar verdiyi sərəncama müvafiq olaraq həyətəni çəpərlər söküldükdən sonra başladı. Park salınmadı. Meyvə ağacları isə baxımsızlıq üzündən tələf oldu. Hazırda ərazidə həmin biçarələrin yanmış külə dönmüş budaqlarından və qaralmış kötlüklərindən başqa heç nə qalmayıb. Zibillər bir yerə qalaqlanıb yandırılanda vəziyyət daha dəhşətli şəkil alır. Yüzlərlə yerdə alovlanan zibil qalaqlarından qalxan acı tüstünün iyindən nəfəs belə almaq olmur.

Müşavirədə qeyd olunduğu kimi, bu il respublikamızda ekologiya sahəsində daha böyük uğurlara imza atılacaq. Bakı əhalisinin çoxdan bəri böyük həsrətlə gözlədiyi Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəməri paytaxt sakinlərinə ən qiymətli töhfə olacaqdır. Xəzərin ekoloji sağlamlığını qorumaq üçün Bakının kanalizasiya sistemi müasir dünya standartları səviyyəsində yenidən qurulacaq. Bakı buxtası kanalizasiya axınlarından və neft tullantılarından birdəfəlik xilas ediləcək. Ana Xəzərimizdən həm əkin sahələrinin suvarılması, həm də gələcəkdə içməli su kimi istifadə edilməsi üçün duzlardan təmizlənilib şirənləşdirilməsinə imkan verəcək pilot layihəsinin icrasına başlanacaq. Azərbaycan sudan, günəş və küləkdən enerji əldə edilməsi yoluna qədəm qoyacaq.

Azərbaycan.-2010.-3 mart.-№49.-S.6.

"Azərbaycanda ekoloji mühiti daha da sağlamlaşdırmalıyıq"

İlham Əliyev: "Dövlətimizin iqtisadi imkanları artdıqca biz ekoloji problemlərin həllinə daha çox diqqət ayırıq"

Elçin Bayramlı

Sovetlər dövründə təbii resurslardan səmərəsiz istifadə və sənayenin inkişafı Azərbaycanda da ekoloji durumun pisləşməsinə səbəb olmuşdu. Müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ölkəmizin ekoloji problemləri həll etmək üçün yetərinə imkanları yox idi. Üstəlik, iqtisadi və sosial problemlər ətraf mühitin daha çox çirklənməsini, meşə fondunun yanacaq və istehsal məqsədilə qırılması, su mənbələrinin Ermənistan və Gürcüstan tərəfindən çirkləndirilməsi Azərbaycanda ekoloji problemləri kəskinləşdirmişdi. Lakin son illərdə Azərbaycanın sürətli iqtisadi inkişafı və maliyyə imkanlarının artması dövlətin bu sahədə daha geniş miqyasda fəaliyyət göstərməsinə imkan yaradır.

Ölkəmizin gözəl təbiətə malik olması turizmin inkişafı üçün də real zəmin yaradır. Ən gəlirli sahələrdən turizmin inkişafı üçün də ekoloji problemlər həll edilməli, təbiət abidələri qorunmalı, yaşıllıq sahələri artırılmalıdır.

Ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasında ən əsas məqsədlərdən biri də ölkə əhalisinin sağlam mühitdə yaşamalarını təmin etməkdən ibarətdir. Bu səbəbdən də, son illərdə Azərbaycanda çoxsaylı və davamlı ağac əkən kampaniyaları aparılır. Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü ilə "Hərəyə bir ağac əkək!" devizi ilə keçirilən aksiyalarda milyonlarla yeni ağac əkilib.

Lakin problemin bir tərəfi də yeni ağacların əkilməsi ilə yanaşı, mövcud ağacların kəsilməsinin qarşısının alınmasıdır. Bununla bağlı ölkə prezidenti dövlət orqanları qarşısında sərt tələblər qoyub. Ağac kəsilməsinə görə cəzalar sərtləşdirilib, cərimələrin məbləği xeyli artırılıb. Bu tədbirlər ağacların qırılmasının qarşısını, demək olar ki, tamamilə alıb. Cari ildə təkcə Abşeron yarımadasında 3 milyon yeni ting əkilməsi nəzərdə tutulub ki, bu da ərazinin tamamilə yaşıllamasına gətirib çıxaracaq.

Ekoloji təhlükəsizliklə bağlı digər məsələ də su mənbələrinin çirklənməsi və əhaliyə verilən suyun keyfiyyətinin aşağı olması idi. Lakin son illərdə həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində bu sahədə durum xeyli yaxşılaşıb. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən ölkənin bir çox şəhər və kəndlərində yeni müasir su təmizləyici qurğular quraşdırılıb. Bundan başqa Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəmərinin çəkilişi başa çatmaq üzrədir. Bu kəmər Bakı əhalisini ekoloji təmiz içməli su ilə təmin edəcək.

Qısa zamanda geniş əraziləri əhatə edən və səmərəli nəticələr verən "Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması proqramı" üzrə fəaliyyət davam etdirilir. Artıq 12 rayonun 122-dən çox kəndində yekunlaşdırılmış işlər nəticəsində 224 min əhali Dünya Səhiyyə Təşkilatının standartlarına cavab verən içməli su ilə təmin olunub. Bunun üçün həm də 1300-ə qədər bulaqbölmüşdürücü məntəqə, 600 kilometrədən çox su xətti inşa edilib.

ETSN tərəfindən Xəzərə axıdılan çirkab suların təmizlənməsi məqsədilə də yeni təmizləyici qurğuların quraşdırılması dənizdə ekoloji durumun yaxşılaşmasına öz töhfəsini verir. Bundan başqa, Prezident İlham Əliyevin tapşırığı ilə Bakı buxtasının təmizlənməsi prosesi də aparılacaq ki, bu da ümumi duruma müsbət təsir edəcək.

Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması ilə bağlı digər uğurlu proqram çərçivəsində Abşeron yarımadasında modul tipli çirkab sutaəmizləyici qurğulardan ibarət 16 stansiya qurularaq, "Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi" yaradılıb. "Azərsu" SC-nin sərəncamında olan iri təmizləyici qurğularla bərabər, bu sistemin fəaliyyəti nəticəsində Pirallahıdan Novxanıyadək 86 kilometr məsafədə sahilboyu ərazilərdən gün ərzində təkcə bu stansiyaların gücü ilə 6 min kubmetrdən çox çirkab suyun təmizlənmədən dənizə axıdılmasının qarşısı alınıb, həmin ərazilərdə ekoloji tarazlığın bərpası istiqamətində mühüm nailiyyətlər əldə olunub.

Sonuncu müşavirədə "Ekologiya ili" ilə bağlı konkret proqramın qəbul edildiyini vurğulayan dövlət başçısı həmin proqramın müxtəlif sahələri əhatə etdiyini, burada nəzərdə tutulan tədbirlərin icra mexanizmlərinin, vaxtının və maliyyə mənbələrinin də əksini tapdığını bildirib. "Bu il Azərbaycanda "Ekologiya ili" elan edilib. Biz bütün il ərzində və ondan sonrakı illərdə ekoloji məsələlərin həllinə böyük diqqət göstərməliyik. Artıq uzun illərdir ki, Azərbaycanda bu istiqamətdə işlər görülür.

Bir müddət bundan əvvəl, geniş ekoloji proqram qəbul edilmişdi. Proqram çoxşaxəlidir, çox müfəssəl proqramdır. Proqramda həllini gözləyən, vacib olan bütün məsələlər öz əksini tapıb, eyni zamanda, konkret icra

mexanizmləri də müəyyən edilibdir. Maliyyə resursları haqqında orada kifayət qədər istiqamətlər vardır. Bir sözlə, biz ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması istiqamətində daha da ciddi addımlar atmalıyıq.

Ekologiya məsələlərinə gəldikdə, sirr deyil ki, əsrlər boyu bizim regionda bu məsələlərə ciddi diqqət verilmirdi. Ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi, ekoloji tədbirlərin görülməsi, ətraf mühitin qorunması sanki beşinci, onuncu dərəcəli məsələ kimi gündəlikdə dayanırdı. Yəni, hətta ekologiya sözü, əvvəlki illərdə o qədər də çox işlədilmirdi. Beləliklə, Abşeron yarımadasının torpaqlarının müəyyən hissəsi çirklənibdir. Neft tullantıları ilə çirklənmiş gölməçələr bu gün də bizi narahat edir. Məişət tullantılarının utilizasiyası məsələləri ilə, demək olar ki, ciddi məşğul olmamışıq.

Azərbaycanda içməli su problemi həmişə, bütün dövrlərdə ən ciddi, ən böyük problemlərdən biri idi. Bu gün də bu problem deyə bilərəm ki, həllini gözləyən əsas problemlərdən biridir. Yəni ki, bütövlükdə, ekologiya məsələlərinə bir az ögey münasibət bəslənilirdi. Deyə bilərəm ki, bütün sovet məkanında, postsovet məkanında, Sovet İttifaqı zamanında daha çox planın icrası məsələləri nəzərdə tutulurdu. Ancaq ekoloji tədbirlər ya yarımcıq görüldü, ya görülmürdü.

Sovet İttifaqına xas olan bütün bu ümumi meyillərə baxmayaraq, Azərbaycanda ekoloji məsələlərin həlli işinə 1970-80-ci illərdə böyük diqqət göstərilirdi. Bu gün Bakının ətrafında gördüyümüz ağaclar, meşəliklər, yaşıllıq zolaqları ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü, onun şəxsi iştirakı ilə salınmışdır. O illərdə Bakının kanalizasiya probleminin həlli istiqamətində vacib addımlar atılmışdır. Yəni, bütün bu məsələlər o vaxt imkan daxilində görüldü. Ancaq əlbəttə ki, Azərbaycan müstəqil dövlət deyildi və bu sahədə müstəqil siyasət apara bilmirdi.

Bu gün ekoloji məsələlərin həlli vacib məsələlərdən biridir. Ona görə yox ki, bütün dünyada bu məsələlərə böyük diqqət göstərilir. Ona görə ki, bu gün Azərbaycan qarşısında həllini gözləyən əsas məsələlərdən biri ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasıdır. Qeyd etdiyim kimi, bu istiqamətdə vacib addımlar atılıb, konkret proqram qəbul edilibdir. Bu gün isə, mən hesab edirəm ki, biz əlavə tədbirlər haqqında danışmalıyıq.

İcməli su ilə bərabər, əlbəttə ki, biz həm Bakının, həm ölkəmizin bütün şəhər və rayonlarının kanalizasiya məsələlərini həll etməliyik. Keçən ilin sonunda biz Bakıda Hövsan aerasiya stansiyasının açılışında iştirak etmişik. Bu, çox vacib layihədir. Bu, demək olar ki, Bakının kanalizasiya problemlərinin böyük hissəsini həll edir. Ancaq tam həll etmir. Əlavə tədbirlər planı vardır. Biz bu il və gələn illərdə bu məsələlərə böyük diqqət göstərməliyik ki, Bakının bütün kanalizasiya sistemi yeniləşsin, müasirləşsin, ən yüksək standartlara cavab versin. Beləliklə, şəhərimiz üçün bütün dövrlərdə çox ciddi olan bu problem öz həllini tapacaqdır.

Bu gün Azərbaycanda yaşıllaşdırma istiqamətində vacib addımlar atılır, ağacəkmə kampaniyası uğurla davam edir. Qeyd etdiyim kimi, Azərbaycan vətəndaşları bu gözəl təşəbbüsə çox fəal şəkildə qoşulmuşlar. Qarşıya vəzifə qoyulmuşdu ki, qısa müddət ərzində, Bakıda və Abşeron yarımadasında ən azı 3 milyon ağac əkilsin, bütün suvarma işləri təmin edilsin və bu istiqamətdə vacib addımlar atılır. Biz artıq nəticələri görürük. Bakının müxtəlif yerlərində artıq bu çox gözəl mənzərə göz qabağındadır. Əvvəlki illərdə antisaniitariya mənbəyi olan aeroport yarmarkası köçürüldü və o boşalan ərazidə böyük meşə zolaqları yaradılır. Yəni, bu istiqamətdə işlər görülür və biz bu gün bu barədə eşidəcəyik.

Havanın çirklənməsi məsələlərinə böyük diqqət göstərilməlidir. Mən bir müddət bundan əvvəl, müvafiq göstərişlər vermişəm ki, biz Azərbaycanda bu istiqamətdə bütün məsələləri Avropa standartlarına uyğunlaşdırmalıyıq. Mənə verilən məlumata görə, havanın çirklənməsinin 70 faizi avtonəqliyyatın payına düşür. Hesab edirəm ki, nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrası nəticəsində biz bu sahədə də Avropa standartlarına çatacağıq.

Mən şübhə etmirəm ki, görülmə və görülməçək tədbirlər nəticəsində bir neçə ildən sonra görəcəyik ki, Azərbaycan vətəndaşlarının sağlamlığı daha da möhkəmlənib. Çünki insan sağlamlığına ən ciddi zərbə vuran amil ekoloji vəziyyətin lazımi səviyyədə olmamasıdır. Hava, su, ətraf mühit - bütün bu amillər insanın sağlamlığına ən böyük təsir edən amillərdir. Əgər biz bu istiqamətdə işlərimizi ən qabaqcıl Avropa ölkələrinin standartlarına uyğunlaşdırsaq, görəcəyik ki, müəyyən müddətdən sonra həm insanların sağlamlığı, həm onların fiziki qabiliyyəti, həm ümumiyyətlə, Azərbaycanda yaşamaq üçün ən lazımi şərait yaradılmışdır. Bu istiqamətdə görülmüş işlər sayəsində xalqımız daha da yaxşı yaşayacaq, sağlam olacaq və Azərbaycan hərtərəfli inkişafını bundan sonra daha da uğurla irəliləyəcək".

Qeyd edək ki, sonuncu müşavirədə dövlət başçısı havanın çirkləndirilməsinin qarşısının alınması, meşələrin qorunması, Abşeron yarımadasındakı göllərin bəzilərinin qurudulması, bir sıra göllərin isə abadlaşdırılaraq, istirahət məkanına çevrilməsi, bərpa olunan enerji mənbələri üzrə layihələr və s. məsələlərlə əlaqədar fikirlərini bildirib, müzakirə edilən bütün mövzulara dair kompleks layihələr və təkliflərin hazırlanmasını tapşırıb.

Səs.-2010.-2 mart.-№38.-S.3.

Ekoloji mühiti qorumaq özümüzdən asılıdır

“Azad Azərbaycan ” qəzetində bu mövzu ilə bağlı növbəti dəyirmi masa keçirilib

Bu gün ölkəmizdə baxmayaraq ki, parklar, istirahət zonaları salınır, bununla yanaşı bəzən rast gəlik ki, ağaclar kəsilir, adambaşına düşən yaşıllıq sahəsi azalır, tarixdən bizə miras qalan meşələrimizdə nadir ağacların kökü kəsilir. Yeni meşə zolaqlarının salınması isə qədim və zəngin meşələrimizin bərpası demək deyil. Bu günə qədər Azərbaycanın ümumi meşə sahəsinin, meşə ilə örtülü sahələrin dəqiq uçuotu aparılmır, halbuki hər 10 ildən bir belə hesabatlar aparılmalıdır. Lənkəran-Astara meşə zonasına ürək ağrısız baxmaq olmur. Bulaqlar mənbələri əsasən meşələrdən aldığına görə, bir çox bulaqların gözü quruyub, heyvanat aləmi kəndlərə üz tutur. Bakı şəhərində də səriştəsiz, aqronom məsləhəti olmadan, məsafələr gözlənilmədən ağaclar əkilir. Əksər mağazalar reklamın görünməsi xatirinə ağacları kökündən kəsir, yandırır, ya da onlara elektrik lampaları bağlayırlar. Halbuki, meşələr, yaşıllıqlar bizim ağ ciyərimiz hesab olunur və genefondumuzun özəyini təşkil edir. Şəhərdə nəqliyyatın həddindən çox olması, mühərriklərin nasazlığı üzündən atmosferin zəhərlənməsi, benzindoldurma stansiyalarının şəhərdə yerləşdirilməsi, bir tərəfdən də lazımi normalara əməl olunmadan yaz-yay aylarında binaların qashınması, asfalt örtüyünün çıxarılaraq əvəzinə əsası düzgün qoyulmayan, toz-torpaq yığan, nizamsız halda xırda mərmərin döşənməsi ciddi fəsadlar yaradır. Həmçinin də zibil qutularının kifayət qədər olmaması, həyət və bazarlarda süd satanların zibil qutularından işlədilmiş plastik qabları yığması, zibil qutularından məişət tullantıları atılan sellafon klyonkaların müəyyən yerlərə təkrar istehsal üçün satılması, mağaza sahəsini azaldaraq həddindən çox ərzaqla mağazanın döşəməsinə də yeyinti məhsulları yığmaq, vaxtı keçmiş uşaq yeməkləri satmaq, axar su olmayan yerlərdə qril bişirmək Dilarə Əliyeva küçəsində olduğu kimi, bir çəlləyin içində bir qutu toyuğu yuyub, şişə keçirmək, əhalinin çox olduğu yerlərdə küçəyə pəncərə çıxarıb oda yaxın qaralmış əti əksər halda tez hazır olsun deyərək, çəkilmiş ətdən dönerin satılması, şəhərin əksər yerlərində - 7-8-ci mikrorayonlar, A. Nəymətulla küç. iribuynuzlu mal kəsilməsi, çörəklərin çirkli banan qutularında, maşınların yük yerlərində və çirkli oturmaqlarında daşınması, ağırtı məhsullarının plastik qablarda saxlanması, satıcıların xaltda deyil, şəxsi geyimlərdə işləməsi və köşk arxasında satıcıların tez-tez dəyişməsi kimi nöqsanlar məgər genefonda təsir etmirmi? Bu məsələlərə aydınlıq gətirmək məqsədilə "Azad Azərbaycan" qəzeti redaksiyasında dəyirmi masa keçirilib. Dəyirmi masada iştirak edən Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsinin şöbə müdiri Cahangir Qocayev qaldırılan məsələlərə öz münasibətini belə bildirdi: "Siz deyən məsələlərin yaranmasından öncə onun törədiciləri ilə maraqlanmalıyıq. Burada binaların təmizlənməsi məsələsi qoyulur. Binaların təmizlənməsi mühüm məsələlərdən biridir, abadlaşma işinin əsasını təmizlik təşkil edir, bina da təmizlənməlidir. Binaların təmizlənməsinin isə kimyəvi, mexaniki üsulları var. Son vaxtlar binaların qashınması sözsüz ki, onların müvafiq konstruksiyasına, qalınlığına az da olsa təsir göstərir. Bundan da çox şəhərdə yaratdığı toz-torpağın ziyanı ilə biz də rastlaşırıq. Bu gün Xarici İşlər Nazirliyinin ətrafında elə binalar tikilib ki, Fizuli meydanı küləkdən, təmiz havadan məhrum olub, nəinki yayda, qışda da belədir. Artıq o meydan boğulur, bunun da səbəbi binaların hündürlüyünün düzgün seçilməməsi, aerodinamik prinsiplərin gözlənilməməsidir. Şimal küləkləri ötürülə-ötürülə gedib keçmiş Sovet küçəsinin üstündən keçir. "Sovetski" deyilən ərazidə elə köhnə evlər var ki, onlar nə havalanır, nə də lazımi səviyyədə işıqlanmır, digər tərəfdən orada rütubətin səviyyəsi də yüksəkdir. Təbii ki, belə mühitdə cəmiyyətin ümumi sağlamlığından danışmaq çətindir. Bu ərazidə yaşayanlar, belə demək mümkünsə, bəzi mikroblarla, müvafiq xəstəliklərin daşıyıcıları kimi cəmiyyətə daxil olurlar, bəzən də ümumən aradan qaldırılmış bir çox keçici xəstəliklərin o yerlərdə münbit şərait tapıb inkişaf etməsinə səbəb olurlar. Ona görə şəhərsalma yalnız binatıkmə ilə məhdudlaşmır. Bunun infrastruktur məsələsi, əhalinin sayının nəqliyyatın sayı ilə uyğunlaşması və sair məsələlər də var.

Təbii ki, bütün bunlarla iş bitmir, qida, ərzaq və dərman da təmiz olmalıdır. Bunlar barədə isə dəyirmi masada iştirak edən Respublika Gigiyena və Epidemiologiya Mərkəzinin şöbə müdiri İmran Abdullayev danışaraq qeyd etdi ki, həqiqətən də bu sahədə müəyyən problemlər mövcuddur. "Konkret olaraq mənim rəhbərlik etdiyim sahə ərzaq gigiyenasıdır. Əlbəttə, bu gün qaldırılan məsələ çox aktual, hər bir kəsi narahat edən problemdir. İlk öncə onu bildirmək istəyirəm ki, şəhərsalmada təkcə Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsinin fəaliyyəti ilə iş bitmir. Bu işdə müvafiq dövlət orqanlarının rəsmi rəyləri lazımdır. Şəhərsalma da hər hansı yerdə aparılacaqsə müəyyən yerlər seçilməlidir. Bu iş təkcə arxitektura baxımı ilə həyata keçmir, bəzi yerlərdə köhnə tikililər sökülür; yerində yeni tikinti aparılır. Həm yaşayış, həm ictimai binaların sex, zavod və fabriklərin tikintisi artıq şəhərdən kənara köçürülür. Qida sənayesi tikintisi də şəhərdən çıxarılıb. Tikintidə layihə sənədləri müxtəlif təşkilatlara, o cümlədən, "Gigiyena və sanitariya mərkəzi"nə də rəy alınması üçün təqdim

olunmalıdır. Hər hansı bir iş adamı başqa yerdən layihə gətirib, bina tikdirir, şəhəri eybəcər hala salır. Əfsuslar olsun ki, çox vaxt tikinti işləri başa çatdıqdan və yaxud da binanın tikintisi yarıya çatdıqdan sonra layihələr bizə təqdim olunur.

Bəzən də Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin sərəncamı olmadan bəzi yerlərdə bina tikintisinə yol verilir. Bu məsələlər çox vaxt əhalinin narazılığına gətirib çıxarır. Belə çıxır ki, bu işlərə nəzarət etməli olan qurumlar elə bil ki, bu sənədsiz, özbaşına tikintini görmür. Tikinti aparılarkən tikinti normalarına nəzarət olunmalıdır. Problem ondadır ki, tikinti işi aparıldıqdan sonra bu problem ortaya çıxır və həmin sahədə olan təşkilatlar sanki bu işi görmürlər. Bəzən belə tikintilər layihə üzrə aparılır, belə tikililər ya kompleks şəkildə, bəzən də bir binadan ibarət olur, burada layihə olması vacibdir ki, aşağı mərtəbənin ərzaq mağazası ictimai iaşə obyektini kimi fəaliyyət göstərəcəyi, o ərazidə yaşayan əhali üçün bağça, məktəb, xidmət sahələri, mağazalar layihədə öz əksini tapmalıdır, qeyd etdiyimiz nöqsanlar bu gün yaşanır.

Böyük problem binaların tikintisində tikinti normalarına düzgün riayət və əməl olunmamasıdır. Bu normalarda sanitariya normalarda öz əksini tapmalıdır. Yəni burada otaqların işıqlandırılması, otaqlara günəş şüasının düşməsi mühüm məsələdir. Əgər bir otağa günəş şüası düşmürsə orada çoxlu sayda mikroorqanizmlər inkişaf edir, günəş şüasının düşməməsi göbək xəstəliklərinin yaranmasına gətirib çıxarır. Bu məsələlər tikinti normalarında nəzərdə tutulur, əfsuslar olsun ki, burada biznes maraqları üstünlük təşkil edir. Binada insan yaşayır, onların həyatı - dincəlmələri üçün şəraiti olmalıdır. Buna misal Mətbuat prospektində tikilən yeni binalar ola bilər. Binaların arasındakı məsafələr onların hündürlüyü qədər olmalıdır".

Qida insanın həyatında gündəlik istifadə olunan enerji mənbəyidir, insanın yaşamını müəyyənləşdirir, insan uzun müddət qidasız yaşaya bilməz, ona görə də qida orqanizmin strukturunu müəyyənləşdirir, eyni zamanda insanın gündəlik qəbul etdiyi qida həm xüsusiyyət baxımından müəyyən edilmiş normalara uyğun, həm də təhlükəsiz qida olmalıdır. Bunun üçün də hər bir qidanın özünün təhlükəsizlik kriteriyası var. Eyni zamanda ölkəmizdə qidanın təhlükəsizliyinin tənzimlənməsi üçün müəyyən qanunverici aktlar var. Və bizdə ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı qanunu var və bu qanunun tələblərinə cavab verən qidalar ekoloji cəhətdən tam təmiz və təhlükəsiz olmalıdır. Ümumiyyətlə, qidanın, ərzaq xammalının əkilməsində, becərilməsində, istehsalında və həm də insanlara çatdırılmasında müəyyən problemlər var. Bu problemləri həll etmək üçün qidanın təhlükəsiz olmasında müəyyən kriteriyalar var ki, onlar həmişə gözlənilməlidir. Saqqız ağızda çeynilərkən ağız-cənə vəzlərinin artıq su ifrazına səbəb olur. Eyni zamanda saqqız çeynilərkən mədəyə qida daxil olmur. Ancaq mədə şirəsi artıq ifraz olunur. Əlbəttə, saqqız hazırlanan material təhlükəsiz olmalıdır, saqqız hazırlanan kütlə toksiki cəhətdən tam təhlükəsiz olmalıdır. Bəzi saqqızların tərkibinə rəngverici və dadverici maddələr qatılır. O aromatik maddələr saqqızın tərkibinə qatılır, eyni vaxtda Dünya Səhiyyə Təşkilatının icazə verdiyi müəyyən dad və rəngverici maddələr var ki, saqqızda istifadə oluna bilər, ancaq onun da həddi göstərilir. Əgər bu maddələr həddindən çox istifadə olunarsa orqanizmdə müxtəlif fəsadlar yarada bilər. Bilməliyik ki, ağız boşluğu bədənin ən çox infeksiya daşıyıcısıdır. Ağız suyu çox ifraz olunur bu da xoşa gəlməz haldır və saqqızda toksiki maddələr olduqda istər-istəməz mədəyə keçir, müxtəlif fəsadlar verir. Saqqız çeynəyən adamın ağızının tez-tez açılması mikrobların ağız boşluğuna daxil olmasına gətirir, bir sözlə saqqızın xeyrindən çox zərəri var.

Bu gün çox kiçik həcmli mağazalarda həddindən çox mal çeşidləri yerləşdirilir. Anbar sahəsinin yoxluğu bu ərzaq mallarının saxlanması və satılmasına şərait olmadığından bunlar sanitariya baxımından yol verilməyən haldır. Bildirim ki, təkcə bu il ərzində biz 1600-a yaxın adam haqqında cərimələr tətbiq etmişik. Amma nöqsan davam edir. Bu gün böyük həcmli mağazalardan çox, kiçik həcmli mağazalar fəaliyyət göstərir. Biz başa salmalı, irad tutmalı, və cərimə etməliyik. Burada ən böyük bəla və faciə Azərbaycan istehlakçısının nə özü bilmir, nə də ki, deyilənlərə anlayış gətirmir, məhəl qoymur ki, aldığı mallar ayaq altında, toz içində saxlanılır. O ki, qaldı dönərlərə toyuq dönərinin satılmasına qadağa qoyulub. Bu gün bizim mərkəzdə, küçələrdə mal-qara kəsilib satılmasının qarşısını almaq üçün xüsusi mərkəzləşdirilmiş sallaqxanaların fəaliyyət göstərməsi üçün respublika Nazirlər Kabinetinə müraciət edilib. Genefondumuzu qorumaq təkcə AİDS-dən qorunmaq deyil, eyni zamanda meşələrin, tarixi abidələrin qorunması, ekoloji cəhətdən təhlükəsiz olan qida məhsullarıdır. Bu da cəmiyyətin, istehlakçıların maariflənməsi və bilik səviyyəsinin olmasını tələb edir".

TƏHMİNƏ

Azad Azərbaycan.-2010.-28 fevral.-№30.-S.3.

2010 - ekoloji problemlərin həllində dönüş ili

Nail RƏHİMZADƏ

Bu gün planetimizdə ekoloji tarazlığın pozulması bütün ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da ekoloji məsələlərə diqqətin artırılmasını zəruri edib. Bu məqsədlə xüsusi dövlət proqramları təsdiqlənib, müvafiq normativ sənədlər imzalanıb. Bu sənədlərdən ən önəmlisi isə 2006-cı ildə Prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamı ilə təsdiqlənən "Azərbaycanda ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı"dır.

Artıq bu il Sənədin icra müddəti başa çatır. Ötən müddət ərzində ekoloji mühitin yaxşılaşdırılması istiqamətində hansı işlər görüldü? Hansı nəticələr əldə olunub? Qarşıda hansı vəzifələr dayanır? Təbii ki, bütün bu sualların cavabı olduqca əhəmiyyətlidir. Hesab edirik ki, mövzu ilə bağlı ekspertlərin rəyləri daha maraqlı olar.

Əsas problemlərdən biri Bakı və ətraf qəsəbələrdə formalaşan tullantı sularının idarə olunması idi...

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN), Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsinin rəisi Mirsalam Qənbərovun sözlərinə görə, Azərbaycanda ən çox çirklənməyə məruz qalan bölgə Bakı və Abşeron yarımadasıdır. ETSN tərəfindən tərtib edilən xəritədə göstərilir ki, Abşeron yarımadası və ümumiyyətlə çirklənməyə məruz qalmış ərazilər 33,3 min hektar sahəni əhatə edir. "2006-2010-cu illər Kompleks Tədbirlər Planı"nda Bibiheybət zonasında ekoloji durumun yaxşılaşdırılması, Bakı Buxtası və s. sahələrin bərpa, rekultivasiyası və bu ərazilərdə geniş yaşıllıqların salınması öz əksini tapıb. Bu il Sənədin icrasının axırıncı ilidir. Proqram uğurla icra olundu."

M.Qənbərov hesab edir ki, əsas problemlərdən biri də Bakı və ətraf qəsəbələrdə formalaşan tullantı sularının idarə olunması idi. "Şəhər böyüyür, əhalinin sayı artır, yeni yaşayış massivləri salınır və bu ərazilərdə formalaşan tullantı suları onsuz da müvafiq standartlara cavab verməyən mövcud kanalizasiya sistemlərinə axıdılırdı. Bu sistemlər isə tullantı sularını qəbul edə bilmirdilər və onlar Xəzər dənizi və başqa su hövzələrinə axaraq problemlər yaradırdılar. Bunun qarşısını almaq üçün "Azərsu" QSC tərəfindən bir sıra tədbirlər həyata keçirildi. Sənədin icrası dövründə bioloji təmizləyici qurğular kompleksi istifadəyə verildi. Bu qurğular isə problemin həllində əhəmiyyətli dərəcədə rol oynadı. Hazırda bu işlər davam edir."

Ekoloji mühitə təsir edən digər bir problem bərk məişət tullantılarının idarə olunmasıdır. idarə rəisinin sözlərinə görə, problemə son qoyulması üçün ETSN hökumətə bir sıra təkliflər təqdim etdi. "Nəhayət 2009-cu ildə Balaxanıda məişət tullantılarının utilizasiyası zavodunun inşasına başlandı. İnanıram ki, yaxın gələcəkdə Zavodun iş düşməsi problemin həllinə öz müsbət təsirini göstərəcək."

Araşdırmalar zamanı məlum olur ki, tikinti aparılan bəzi ərazilər ekoloji ekspertizadan keçməyib...

2010-cu il "Ekologiya İli" olduğunu xatırladan Mirsalam müəllim bu il ölkədə, xüsusilə Abşeron yarımadasında geniş yaşıllıq zolaqlarının salınmasının nəzərdə tutulduğunu bildirdi. "Ötən il cənab Prezident tərəfindən 3 milyon ağacın əkilməsi tapşırığı verildi. Artıq bu işlərə başlanılıb və 2010-cu ildə kampaniya daha geniş vüsət alacaq. Bunun üçün 11 ərazi seçilib. Bunlar Zığ gölü və onun ətrafı, Zığ gölü və Hava Limanı arası, Səngəçal ətrafı, Zirə və Binə qəsəbələri arası, Əzizbəyov, Sabunçu dairələri ətrafı və s. bu kimi ərazilərdir. Artıq layihələndirmə işləri başa çatdırılıb."

Bütün bunlara baxmayaraq Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsinin rəisi bəzən qanunsuz olaraq ağacların kəsilməsi məsələsinə də aydınlıq gətirdi. "Belə hallar aşkar olunduqda müvafiq inzibati cərimələr tətbiq olunur. Ağacların kəsilməsinin əsas səbəblərindən biri isə tikinti aparılacaq yerlərin ekoloji ekspertizadan keçməməsidir. Bəzən görürük ki, müəyyən bir ərazidə artıq nə isə tikilib və ağaclar kəsilib. Ancaq araşdırmadan sonra məlum olur ki, həmin ərazi ekoloji ekspertizadan keçməyib. Təbii ki, bu zaman torpaq verən təşkilatlar daha diqqətli olmalıdırlar."

Ən azı tullantını zibil qutusuna atmaq

Mirsalam müəllim vurğulayır ki, bu gün insanlar ekologiyanın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı qanunvericiliyi bilmirlər. "Elə əsas problem də buradan başlayır. Əgər insan fəaliyyətdədirsə, deməli, ətraf mühitlə təmasda olur. Ona görə bu münasibəti balanslaşdırmaq lazımdır. Çalışmalıyıq ki, ətraf mühitə mənfi təsir göstərməyək. Ən azı tullantını zibil qutusuna ataq. Bununla da digər insanlara nümunə olaq."

160 ildən bəri bizə miras qalan ekoloji problemlər artıq öz həllini tapmağa başlayır...

"2006-2010-cu illər Kompleks Tədbirlər Planı"nda Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin də (ARDNŞ) üzərinə böyük vəzifələr qoyulub. Şirkətin **Ekologiya İdarəsinin rəisi Azər Əliyevin** sözlərinə görə, Sənədin icrası ilə əlaqədar daxili sənəd- "ARDNŞ tərəfindən yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulan işlərin qrafiki" təsdiq olunub. "Bundan başqa ARDNŞ-in fəaliyyət sahələrində ətraf mühitə neqativ təsirlərin minimuma endirilməsini təmin etmək məqsədi ilə "0 tullantı" prinsiplərinin elan olunduğu Ekoloji Siyasəti qəbul edilib. Ötən müddətdə isə bir çox layihələr həyata keçirilib."

Təbii ki, bu gün ARDNŞ-in qarşısında duran əsas məsələ neft və neft məhsulları ilə çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan neft sənayesinin 160 ildən artıq tarixi var. Bu müddətdə neft-qaz hasilatının sadə texnologiya ilə, açıq üsullarla aparılması isə ekologiyaya mənfi təsir göstərmişdir. Uzun illər ərzində hasilatın ətraf mühitə neqativ təsiri davam edib. A.Əliyev bildirir ki, nəticədə Bakı və Abşeron yarımadasında 7 min hektara yaxın torpaq sahəsi yararsız hala düşüb. "Problemin həlli ilə bağlı ARDNŞ ilk növbədə neft və neft məhsulları ilə çirklənmiş ərazilərin idarə olunan elektron coğrafi məlumat bazasının yaradılması, layihələrin hazırlanması işini həyata keçirib. Bu gün hasilat başa çatmış ərazilərdə təmizləmə işləri həyata keçirilir. Təmizlənən ərazilərin isə gələcəkdə yenidən dövlətin istifadəsinə qaytarılması nəzərdə tutulur. Bu günə kimi isə 300 hektara yaxın ərazi təmizlənilib."

ARDNŞ 2010-cu ildə 400 hektar neft və neft məhsulları ilə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsini nəzərdə tutur

Bu il Dövlət Neft Şirkəti tərəfindən 400 hektara qədər mədən ərazilərində torpaqların təmizlənməsi nəzərdə tutulur. 2010-cu ildə həmçinin 150 min ağacın əkilməsi planlaşdırılır. Konkret olaraq bu il Siyəzəndə, "Abşeronneft" NQÇİ-nin (40 hektar sahə), H.Z.Tağıyev NQÇİ-nin (10 hektar sahədə ekoloji park), "Balaxanıneft" NQÇİ-nin (135 hektar sahə) və N. Nərimanov adına NQÇİ-nin ərazisində təmizləmə işlərinə başlanacaq. Artıq layihə-smeta sənədləri hazırdır. Qeyd olunan ərazilərin təmizlənməsinin bu ilin sonuna qədər başa çatdırılması nəzərdə tutulur. Gələcəkdə digər ərazilərin təmizlənməsi də sürətlə davam etdiriləcək.

Bu gün dəniz suyunun şirənləşdirilməsi də qarşıya qoyular əsas vəzifələrdən biridir. Azər Əliyev qeyd edir ki, ARDNŞ dəniz suyunun şirənləşdirilməsi ilə bağlı qurğuların quraşdırılması sahəsində müxtəlif layihələr həyata keçirir. "Hazırda "Neft Daşları"nda 2 minə yaxın insan işləyir, yaşayır. Burada gücü sutkada 500 kubmetr olan dəniz suyunun şirənləşdirilməsi qurğusu fəaliyyət göstərir. Adada yaranan məişət-çirkab sularının təmizlənməsi üçün bioloji təmizləyici qurğu da mövcuddur. Bu qurğuların işi nəticəsində təmizlənən sular texniki məqsədlər üçün istifadə olunur. Bununla yanaşı, Çilov adasında gücü sutkada 300 kubmetr olan yeni qurğunun layihələndirilməsi başa çatıb. Yaz aylarında qurğu işə düşəcək. Qurğunun quraşdırılmasında əsas məqsəd adada yaşayan insanların texniki məqsədlər üçün istifadə olunan suya tələbatını ödəməkdir. Çilov adasında həmçinin bioloji təmizləyici qurğu da fəaliyyət göstərir."

Qeyd edək ki, Dövlət Neft Şirkəti həmçinin 2010-cu ildə özüllərdə, estakadalarda bioloji təmizləyici qurğuların quraşdırılmasını nəzərdə tutur ki, bunun da nəticəsində insanların formalaşdırdığı məişət-çirkab sularının təmizlənərək dənizə buraxılması mümkün olacaq.

Ekoloji mühitin qorunmasına lazım olan diqqəti göstərə bilirikmi və ya insanların düşüncəsində bu istiqamətdə hansısa dəyişiklik varmı?

"Ekol Mühəndislik Xidmətləri" QSC-nin baş direktoru Soltan Əliyev hesab edir ki, insan şüurunun dəyişməsi inqilabi yolla baş verə bilməz. "İnsanın psixologiyasında, hər hansı bir məsələyə yanaşma tərzində təkamül prosesi olmalıdır. Bu cür dəyişkənliklərə aparan yollardan biri də insanların maarifləndirilməsindən,

ekoloji layihələrdən keçir. Artıq hər bir vətəndaş öz həyatında, evində, ətrafında, yaxınları arasında ekologiyaya münasibətini dəyişməlidir və görməlidir ki, hər şey dəyişir."

S. Əliyevin sözlərinə görə, Azərbaycanda 50 il bundan əvvəl də neft hasil olunub. "Fikir versək görürük ki, əsrin əvvəllərində neft hasilatı zamanı daha çox çirklənmələr baş verirdi. Ancaq elm, texnika inkişaf etdikcə çirklənmələrin qarşısı alınmağa başlandı. ARDNŞ öz Ekoloji Siyasət proqramını hazırlayıb. Bu sənədin əsas tövsiyələrindən biri də odur ki, neft-qaz hasilatı zamanı yeni texnika və texnologiyalardan istifadə olunmaqla ətraf mühitə daha az təsir göstərsin. Doğrudan bu gün elmin, texnikanın inkişafı ekoloji tarazlığın pozulmasına yox, onun bərpasına gətirib çıxarır."

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının "Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ" adlı 39-cu maddəsinin I bəndində qeyd olunduğu kimi, hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ var. Gəlin özümüz öz hüququmuzu pozmayaq. Əgər gələcəkdə sağlam mühitdə yaşamaq, təmiz hava udmaq, təmiz su içmək istəyiriksə, ən azı ekologiyaya mənfi təsir göstərməyək. İnanıram ki, buna da iradəmiz çatır...

İki sahil.-2010.-25 fevral.-№35.-C.13.

Ekoloji mühitin yaxşılaşdırılması üçün mühüm işlər görülür

Prezident İlham Əliyevin bu sahədəki fəaliyyəti ekologiya qorunması üçün üçün mühüm zəmin yaradır

Nəzakət ƏLƏDDİNQIZI

Ölkəmizin sosial-iqtisadi, mədəni və digər sahələrini əhatə edən sürətli inkişafı müasir dünyanın mühüm problemlərindən olan ekologiya probleminə də xüsusi diqqət artırmaq zərurətini ortaya çıxarmışdır. Ekologiya problemlərinin həllinə yüksək dövlət qayğısı və bu işin dövlət siyasətinə çevrilməsi, Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks tədbirlər planının təsdiq edilməsi və bu Sərəncamın icrası ilə əlaqədar olaraq ölkəmizin hər yerində ekoloji mühitin yaxşılaşdırılması üçün çoxşaxəli tədbirlər həyata keçirilməsi artıq yüksək inkişafın, dövlətin vətəndaşına qayğısının və Azərbaycanda beynəlxalq standartların mövcudluğunun göstəricisidir.

Son illər Azərbaycanda ekoloji problemlərin həlli dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Ölkəmizin iqtisadi, sosial, mədəni və digər sahələrin inkişafı, yeni iş yerlərinin yaradılması, eləcə də, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə təbii sərvətlərdən istifadə məsələləri ölkə vətəndaşlarının fəal iştirakına zəmin yaratmışdır. Nadir təbii şəraitə, zəngin sərvətlərə və inkişaf etmiş sənaye sahələrinə malik ölkəmizdə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi məsələlərində daim xüsusi diqqət və qayğı göstərilmiş, əsas ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Ekoloji tədbirlərin gücləndirilməsi işində artıq İlham Əliyev cənabları tərəfindən praktiki addımlar atılır.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev cənablarının sərəncamı ilə 2010-cu ilin Azərbaycanda "Ekologiya ili" elan olunması Azərbaycan Prezidentinin ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsinə, insanların sağlamlığının qorunmasına diqqət və qayğının bir daha bariz nümunəsidir. Bu, o deməkdir ki, il ərzində ekoloji məsələlərin həllinə böyük diqqət göstəriləcək, bu istiqamətdə əhəmiyyətli işlərin görünməsinə xüsusi diqqət ayrılacaq.

Ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi, ekoloji tədbirlərin görülməsi, ətraf mühitin qorunması vacib məsələlərdəndir. Neft tullantıları ilə çirklənmiş gölməçələr, məişət tullantılarının utilizasiyası məsələləri artıq ekoloji mühitdə müəyyən problemlərin yaranması ilə nəticələnib. 2010-cu il Azərbaycanda Ekologiya ili elan edilməsi bütün insanlar tərəfindən müsbət qarşılanıb və ağacəkmə kampaniyası və digər vacib məsələlər xalqın iştirakı ilə həyata keçirilir.

Ekoloji məsələlər sırasında olan havanın çirklənməsi Azərbaycanda Avropa standartlarına uyğunlaşdırılmalıdır. Havanın çirklənməsinin 70 faizi avtonəqliyyatın payına düşür ki, bu da insanların sağlamlığı, həm onların fiziki qabiliyyətinin artırılmasında mənfi təsirini göstərir.

Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması proqramı üzrə fəaliyyət davam etdirilir. Artıq 12 rayonun 122-dən çox kəndində yekunlaşdırılmış işlər nəticəsində 224 min əhali Dünya Səhiyyə Təşkilatının standartlarına cavab verən içməli su ilə təmin olunmuşdur. Bunun üçün həm də 1300-ə qədər bulaqböhlüşdürücü məntəqə, 600 kilometrədən çox su xətti inşa edilmişdir. Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması ilə bağlı digər uğurlu proqram çərçivəsində Abşeron yarımadasında modul tipli çirkab sutəmizləyici qurğulardan ibarət 16 stansiya qurularaq Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi yaradılmışdır.

Meşələrin mühafizəsi, bərpası, yeni meşəliklərin salınması sahəsindəki göstəricilər durmadan artır. Təkcə son üç ildə 32 min 211 hektar ərazidə meşəbərpa tədbirləri aparılmışdır. Sevindirici haldır ki, son 15 ildə meşə ilə örtülü sahələr 989 min hektardan 1 milyon 21 min hektara qaldırılmışdır ki, bu da respublikada meşə ilə örtülü ərazilərin 11,4 faizdən 11,8 faizə qədər artması deməkdir. Bu göstəricilər beynəlxalq peykədən müşahidə təşkilatlarının təhlillərində də təsdiqini tapmışdır.

Qabaqcıl dünya təcrübəsinə və yeni texnologiyaların tətbiqinə diqqət nəticəsində ölkədə müasir ekoloji monitoring sistemi yaradılmışdır. Ətraf mühit komponentlərinin dəqiq analizi və qiymətləndirilməsi məqsədi ilə respublikanın müxtəlif bölgələrində, o cümlədən, ölkəyə daxil olan transsərhəd çayların üzərində ən müasir cihazlarla təmin olunmuş analitik tədqiqat laboratoriyaları təşkil edilmişdir. Çoxfunksiyalı və avtomatik rejimdə işləyən müasir cihazlar havada, suda və torpaqda 3 mindən artıq çirkləndiricini təyin etməyə imkan verir. Nüvə texnologiyalarından istifadə edən ölkələrlə sərhəd rayonlarda və Pirallahı adasında radiasiya fonu üzərində avtomatlaşdırılmış monitoring nəzarəti sistemi quraşdırılmışdır ki, həmin şəbəkədən artıq avtomatik rejimdə

məlumatlar həm Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin monitoring xidmətinə, bilavasitə, mərkəzinə, həm də Fövqəladə Hallar Nazirliyinə ötürülür.

Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması məqsədlə modul tipli sutəmizləyici qurğular quraşdırılmış 122 kəndə əlavə, hazırda 18 rayonun 63 kəndində də həmin istiqamətdə işlər gedir. Nəticədə daha 125 min insan təmiz içməli su ilə təmin olunacaqdır. Eyni zamanda, daha 132 yaşayış məntəqəsində sutəmizləyici qurğuların quraşdırılması üçün hazırlanmış layihə-smeta sənədləri aidiyyəti dövlət orqanları ilə razılaşdırılır.

Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması məqsədi ilə Abşeron yarımadasının şimal sahilboyu ərazilərində qurulmuş modul tipli çirkab sutəmizləyici qurğulardan ibarət Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizə sisteminin cənub istiqamətində davam etdirilməsidir. Mövcud 6 stansiyanın fəaliyyəti diqqət mərkəzindədir və səmərəli işini davam etdirir.

Prioritet istiqamətlərdən biri də atmosfer havasının mühafizəsidir. Burada əsas çirklənmə avtonəqliyyat vasitələri ilə bağlıdır. Əgər sovet dövründə Azərbaycan Respublikası atmosferə çirkləndiricilər və karbon birləşmələrini 70 milyon ton çərçivəsində atırdısa, o dövrdən qalan iqtisadiyyatın əsaslı surətdə yenidən qurulması və bir neçə dəfə böyüməsi nəticəsində bu dəqiqə atmosferə atdığımız karbon birləşmələri və çirkləndiricilərin həcmi 38 milyon tona enmişdir.

Bakı şəhərinin ekoloji vəziyyətinə təsir edən neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi, sənaye müəssisələrinin şəhəratrafi ərazilərə köçürülməsi və yeni dünya standartlarına uyğun sənaye müəssisələrinin yaradılması prosesi uğurla davam edir. Eyni zamanda, bu gün fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələrində quraşdırılmış qaz-toztutucu qurğuların səmərəli fəaliyyəti nəticəsində Bakı şəhərində stasionar mənbələrdən atmosferə atılan zərərli maddələrin miqdarının xeyli dərəcədə azalması müşahidə edilir. Bakıda məişət tullantıları zavodunun tikintisi başlamışdır. Bu böyük maliyyə vəsaiti tələb edən layihə olsa da, Bakının ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün əvəzolunmaz rol oynayacaq layihədir.

Artıq ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində hüquqi baza təkmilləşdirilmiş, 5 dövlət proqramı təsdiq edilmişdir. Qeyd etdiyimiz kimi, Kür-Araz ovlağı ərazisində 225 min insan ümumdünya səhiyyə təşkilatının standartlarına cavab verən içməli su ilə təmin edilmiş, bu layihənin 800 min insanı əhatə edəcəyi nəzərdə tutulmuşdur. Abşeron yarımadasının sahilboyu ərazisində 17 təmizləyici stansiya istismara verilərək, Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizə sistemi yaradılmışdır. Bakı və Abşeron yarımadasında on minlərlə hektar torpaq çirkab və tullantılardan təmizlənməmiş, həmin ərazilərdə yaşıllıq massivləri salınmışdır. Son illər meşə sahələrinin ərazisi 60-70 min hektar artmışdır. Ekologiya ili çərçivəsində 4 min hektar yaşıllıq salınacaq. Mühafizə olunan ərazi 4-5 faizdən 10,1 faizə çatdırılmış, ölkədə 8 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 yasaqlıq fəaliyyət göstərir.

Prezident İlham Əliyev cənablarının dediyi kimi, 2010-cu il Azərbaycan tarixində, nəinki "Ekologiya ili" kimi qalacaq və Azərbaycan tarixinə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün dönüş ili kimi yazılacaqdır.

Səs.-2010.-24 fevral.-№34.-S.3.

Prezident İlham Əliyev: Yaxın zamanlarda Azərbaycan vətəndaşları təmiz ekoloji şəraitdə yaşayacaqlar

Vaqif BAYRAMOV

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2010-cu ilin “Ekologiya ili” elan etməsi və eyni zamanda, dövlət başçısının təsdiq etdiyi ətraf mühit sahəsində strateji proqramların icrası ölkəmizdə ekoloji durumun daha da yaxşılaşdırılması məqsədi daşıyır. Prezident İlham Əliyevin yanında ekoloji problemlərə həsr edilmiş müşavirədə də bu məsələ ilə bağlı ətraflı söhbət getmişdir.

Xatırladaq ki, “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks Tədbirlər Planı” mövcud problemlərin həllinə, xüsusilə, Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasında ətraf mühitin yaxşılaşdırılması istiqamətində aparılan işlərə böyük təkan vermiş, bu istiqamətdə iri layihələr uğurla həyata keçirilmiş, hazırda da davam etdirilir.

Ətraf mühitə təsirlər iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri ilə bağlıdır və bir sıra dövlət qurumları ekoloji problemlərin həlli istiqamətində tədbirlər görürlər. İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, “Azərsu” Səhmdar Cəmiyyəti, Dövlət Neft Şirkəti və digər təşkilatlar tərəfindən tullantıların və çirkab suların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi, neftlə çirklənmiş ərazilərin, Bakı buxtasının ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətlərində layihələr həyata keçirilir.

Qeyd edək ki, ölkənin ekoloji durumu ilə bağlı indiyədək bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. Dövlət başçısının tapşırığı ilə reallaşdırılan Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması ilə bağlı proqram çərçivəsində Abşeron yarımadasında modul tipli çirkab su təmizləyici qurğulardan ibarət 16 stansiya qurularaq müvafiq sistem yaradılmışdır. “Azərsu” SC-nin sərəncamında olan iri təmizləyici qurğularla bərabər, bu sistemin fəaliyyəti nəticəsində Pirallahıdan Novxanıyadək 86 kilometr məsafədə sahilboyu ərazilərdən gün ərzində 6 min kubmetrdən çox çirkab suyun təmizlənmədən dənizə axıdılmasının qarşısı alınmışdır.

Abşeron yarımadasının təhlükəli tullantılardan təmizlənməsi sahəsində də işlər uğurla aparılır. Bakı və Sumqayıt şəhərlərindən müxtəlif tərkibli istehsalat tullantıları təhlükəli tullantıların idarə olunması üzrə milli mərkəzə daşınaraq basdırılır. O cümlədən, Sumqayıtda ətraf mühitin ciddi çirklənməsinə səbəb olan 287 min ton civə tərkibli toksiki tullantıların bir neçə il ərzində təhlükəli tullantılar poliqonuna daşınaraq zərərsizləşdirilməsi prosesi 2009-cu ildə başa çatdırılmışdır.

Bu işlərin səmərəliliyini artırmaq məqsədi ilə poliqonun infrastrukturunu inkişaf etdirilmiş, qaz, su və elektriklə tam təmin edilmişdir. Bu da təhlükəli tullantıları emal yolu ilə zərərsizləşdirmək imkanı yaratmışdır.

Hazırda meşələrin mühafizəsi, bərpası, yeni meşəliklərin salınması sahəsindəki göstəricilər durmadan artır. Sözügedən müşavirədə bildirilmişdir ki, təkcə son üç ildə 32 min 211 hektar ərazidə meşəbərpə tədbirləri aparılmışdır. Son 15 ildə meşə ilə örtülü sahələr 989 min hektardan 1 milyon 21 min hektara qaldırılmışdır ki, bu da respublikada meşə ilə örtülü ərazilərin 11,4 faizdən 11,8 faizə qədər artması deməkdir. Bu göstəricilər beynəlxalq peykdən müşahidə təşkilatlarının təhlillərində də təsdiqini tapmışdır.

Bu gün paytaxtda və respublikamızın bölgələrində yaşıllaşdırma işləri geniş vüsət almışdır. 2008-ci ilin əvvəlindən başlayaraq Bakı-Qazax magistral avtomobil yolunun Atbulaq yaşayış məntəqəsindən Hacıqabul rayon mərkəzinədək olan 28 kilometrlik hissəsində 172 min ağac və kol əkilmişdir. Ərazidə ümumi tutumu 35 min kubmetr olan su anbarı yaradılmış, müasir damcılı suvarma sistemi ilk dəfə yaşıllaşdırma proqramlarında istifadə edilmişdir. Həyata keçirilən aqrotexniki tədbirlər nəticəsində ərazidə 90 faizdən yuxarı bitişə nail olunmuşdur.

Oxşar nəticələr digər yaşıllaşdırma işləri aparılan sahələrdə də əldə edilmişdir. Zığ-Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanı yolunun ətrafında 144 hektar ərazidə 140 mindən çox ting əkilmişdir. Günəşli yamacında 52 hektar ərazidə 69 min üzüm tingləri və ümumi yaşıllığı yaradaraq landşaftı nəcibləşdirən başqa bitkilər əkilmişdir. Əzizbəyov dairəsi – Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanı yolu ətrafında landşaftın bərpa edilməsi üçün 109 min kubmetr torpaq işləri aparılmış, 56 hektar sahədə 61,6 min ağac və kol əkilmiş, 63,5 min kvadratmetr sahəyə yaşıllıq salınmışdır.

Yaşıllaşdırılmış ərazilərin suvarılması üçün əlavə olaraq 2009-cu ilin sonunda 13 artezian quyusu qazılmış və su tutumu 10 min kubmetrdən çox olan su anbarı inşa edilmiş, uzunluğu 88 kilometr olan suvarma şəbəkəsi yaradılmışdır. Bundan əlavə, Abşeron yarımadasında 3 milyon ağac əkilməsi ilə bağlı tapşırığı icrası ilə əlaqədar yaşıllaşdırılacaq ərazilər seçilmiş, həmin ərazilərdə, keçmiş Binə ticarət mərkəzinin ərazisi də daxil olmaqla 472 min kubmetr torpaq işləri görülmüş, hamarlanmış, əraziyə 6 min 400 kubmetr münbit torpaq, 2 min 160 kubmetr

üzvi gübrə daşınmış, 9 artezian quyusu qazılmış, 10,5 kilometr uzunluğunda suvarma sistemi yaradılmışdır. Son iki ayda təkcə Bakı, Sumqayıt şəhərlərinin ərazilərində və yarımadaının digər sahələrində 204 mini Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən olmaqla, Bakı və Sumqayıt İcra Hakimiyyəti orqanlarının iştirakı ilə cəmi 573 min ağac və kol əkilmişdir...

Müşavirədə vurğulanmışdır ki, Prezident İlham Əliyevin qabaqcıl dünya təcrübəsinə və yeni texnologiyaların tətbiqinə diqqəti nəticəsində ölkədə müasir ekoloji monitorinq sistemi yaradılmışdır. Ətraf mühit komponentlərinin dəqiq analizi və qiymətləndirilməsi məqsədi ilə respublikanın müxtəlif bölgələrində, o cümlədən ölkəyə daxil olan transsərhəd çayların üzərində ən müasir cihazlarla təmin olunmuş analitik tədqiqat laboratoriyaları təşkil edilmişdir. Çoxfunksiyalı və avtomatik rejimdə işləyən müasir cihazlar havada, suda və torpaqda 3 mindən artıq çirkləndiricini təyin etməyə imkan verir. Nüvə texnologiyalarından istifadə edən ölkələrlə sərhəd rayonlarda və Pirallahı adasında radiasiya fonu üzərində avtomatlaşdırılmış monitorinq nəzarəti sistemi quraşdırılmışdır ki, həmin şəbəkədən artıq avtomatik rejimdə məlumatlar həm Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin monitorinq xidmətinə, həm də Fövqəladə Hallar Nazirliyinə ötürülür.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən 2010-cu ilin "Ekologiya ili" elan edilməsi ilə bağlı cari ilin prioritet istiqamətləri üzrə müvafiq layihələr hazırlanmışdır. Həyata keçirilən uğurlu siyasətə söykənərək Abşeron yarımadasında neft tullantıları və digər zərərli maddələrlə çirklənmiş torpaqların və göllərin bərpası əsas prioritet istiqamət seçilmişdir. Burada göllərin və ətrafının təmizlənməsi, torpaqların rekultivasiyası hesabına ərazilərin reabilitasiyası nəzərdə tutulmuşdur. Bununla bağlı hərtərəfli araşdırmalar aparılmış, müvafiq layihə təklifləri hazırlanmışdır. Bu işlərin ilkin olaraq Zığ gölünün ətrafında aparılması məqsədi ilə hazırlanmış "Zığ gölünün və ətraf ərazilərin neft tullantılarından təmizlənməsi və torpaqların reabilitasiyası" layihə-smeta sənədləri aidiyyəti dövlət qurumları ilə razılaşdırılır.

Növbəti mərhələdə bu işlərin Çuxurdərə, Bülbülə, Hacıhəsən, Qırmızıgöl, Masazır və digər göllərin yerləşdiyi ərazilərdə aparılması nəzərdə tutulur. Eyni zamanda, Neft Şirkəti layihədə iştirak edir. Şirkət balansında olan neftlə çirklənmiş geniş ərazilərdə öz vəsaiti hesabına təmizləmə işlərini çox sürətlə aparır.

Prezident İlham Əliyev ölkədə yaşıllaşdırma tədbirlərinə də xüsusi diqqət yetirir. Bu tədbirlərin iki istiqamətdə həyata keçirilməsi təklif olunur. Birinci istiqamət Abşeron yarımadasında yaşıllaşdırma işləridir. Bu tədbirlərin Zığ gölü və Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanı, Əzizbəyov-Sabunçu dairələri, Bakı yamacı – 20-ci Sahəarası ərazilərdə və digər yerlərdə həyata keçirilməsi üçün hazırlanmış layihə-smeta sənədləri aidiyyəti dövlət orqanları ilə razılaşdırılmaqdadır. Eyni zamanda, genişmiqyaslı yaşıllaşdırma tədbirlərinin kifayət qədər suvarma suyu ilə təmin edilməsi üçün təmizlənmiş tullantı sularından təkrar istifadə məsələsi araşdırılmış, Hövsan, Binə, Lökbatan, Səngəçal və Qobustan qəsəbələri ətrafında təmizlənmiş tullantı sularının texniki bitkilərin suvarılmasına yönəldilməsi üzrə ilkin layihə hazırlanmışdır. Məsələn, Hövsanda aerasiya stansiyası tamamilə yeniləşdirilərək istifadəyə verilmişdir. Çirkab suları burada təmizləndikdən sonra Xəzər dənizinə axıdılır.

İkinci istiqamət – avtomobil yolları boyu ətraf ərazilərin yaşıllaşdırılması ilə bağlıdır ki, bu da Abşeron yarımadasından kənara çıxır. Bu məqsədlə birinci mərhələdə Bakı-Ələt, Ələt-Salyan və Ələt-Atbulaq istiqamətində həyata keçirilən işlərin davam etdirilməsi nəzərdə tutulur.

Prezident yanında keçirilən müşavirədə "Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması proqramı"nın uğurlu icrasından da söhbət getmişdir. Göstərilmişdir ki, bu məqsədlə modul tipli sutəmizləyici qurğular quraşdırılmış 122 kəndə əlavə, hazırda 18 rayonun 63 kəndində də həmin istiqamətdə işlər gedir. Nəticədə, daha 125 min insan təmiz içməli su ilə təmin olunacaqdır. Eyni zamanda, daha 132 yaşayış məntəqəsində sutəmizləyici qurğuların quraşdırılması üçün hazırlanmış layihə-smeta sənədləri aidiyyəti dövlət orqanları ilə razılaşdırılır. Ekologiya və təbii sərvətlər naziri H. Bağirovun bildirdiyinə görə, artıq bu layihəyə təkcə Kür və Araz çaylarının, kanalların suyundan istifadə edən yaşayış məntəqələri yox, həmçinin daha kiçik çayların, çirklənmiş suların istifadə etmək ehtiyacında olan başqa rayonların da kəndləri daxil edilmişdir. Bundan başqa, Abşeron yarımadasında Zirə və Qala kəndlərində şoranlaşmış quyu sularını şirənləşdirəcək pilot layihələri həyata keçiriləcəkdir. Bu, həmin kəndlərin su probleminin səhiyyə standartlarına cavab verən səviyyədə həllini təmin edəcəkdir.

Bu gün Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması da diqqətdə saxlanılır. Bu məsələdə məqsəd Abşeron yarımadasının şimal sahilboyu ərazilərində qurulmuş modul tipli çirkab sutəmizləyici qurğulardan ibarət "Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizə sistemi"nin cənub istiqamətində davam etdirilməsidir. Hazırda mövcud 6 stansiyanın fəaliyyəti diqqət mərkəzindədir və səmərəli işini davam etdirir. Onun nəticəsidir ki, hazırda Mərdəkan-Şüvəlan ərazisindəki bataqlıqlar istifadəyə yararlı vəziyyətə gətirilmişdir. İş adamları, yerli icra hakimiyyətinin nümayəndələri orada müvafiq işlər aparırlar.

Ekologiyanın yaxşılaşdırılması ilə bağlı prioritet istiqamətlərdən biri də atmosfer havasının mühafizəsidir. Burada əsas çirklənmə avtonəqliyyat vasitələri ilə bağlıdır. Əgər sovet dövründə Azərbaycan Respublikası atmosfərə çirkləndiricilər və karbon birləşmələrini 70 milyon ton çərçivəsində atırdısa, o dövrdən qalan iqtisadiyyatın əsaslı surətdə yenidən qurulması və bir neçə dəfə böyüməsi nəticəsində bu dəqiqə atmosfərə atdığımız karbon birləşmələri və çirkləndiricilərin həcmi 38 milyon tona enmişdir. Lakin əgər 70 milyon tonun içində nəqliyyatın payı 4,5 milyon ton idisə, bu gün artıq 38 milyon tonun haradasa 14-15 milyon tonu təkə nəqliyyatın payına düşür.

Problemin həlli istiqamətində yaxın vaxtlarda qüvvəyə minəcək avtonəqliyyat vasitələrindən atmosfer havasına atılan zərərli maddələrə dair tələblərin Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması üzrə tədbirlər planında artıq bu il Avro-2 standartlarına keçid nəzərdə tutulmuşdur. Şəhərdən kənarda yeni neft-qaz emalı kompleksinin tikilməsi nəticəsində Azərbaycanda istehsal olunacaq yanacaq-sürtkü materialları Avro-5 standartlarına cavab verəcəkdir ki, bu da artıq Avropada olduğu kimi, Avro-3 və Avro-4 mərhələlərini adlayaraq birdəfəlik Avro-5 standartlarına keçməyə imkan yaradacaqdır.

Müşavirədə Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı H. Abutalıbov, ARDŞ-in prezidenti R. Abdullayev son illər ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması ilə bağlı həyata keçirilən geniş miqyaslı tədbirlərdən danışmışlar. Ölkə başçısı İlham Əliyev əminliklə bildirmişdir ki, görülməli və görülməli tədbirlər nəticəsində yaxın zamanlarda Bakı və Abşeron yarımadasında və ölkəmizin digər yerlərində ekoloji vəziyyət əsaslı dərəcədə yaxşılaşdırılacaq. Azərbaycan vətəndaşları təmiz ekoloji şəraitdə yaşayacaqlar.

Xalq qəzeti.-2010.-23 fevral.-№42.-S.1.

Qlobal istiləşmə bizdən də yan keçməyəcək

**Xəzərin səviyyəsinin qalxması nəticəsində bir dəfə 3 milyard dollar ziyana düşmüşük
Bu hadisə həmişə təkrarlana bilər, buna hazır olmalıyıq**

Seymur Qasımbəyli

"Sahil zonalarında bilməlisən ki, harada nə tikirsən. Suyun lap yaxınına getmək olmaz. Lap yaxında elə bir şey tikə bilərsən ki, onun 5-10 il ömrü olsun"

Hazırda dünya təbiətin ən kütləvi "qırğın silahı" ilə üz-üzə qalıb. Bəşəriyyəti qorxuya salan qlobal istiləşmənin qarşısındakı illərdə daha sərt üzünü göstərəcəyi artıq hamıya bəllidir. Lakin baş verə biləcək bu fəlakətləri qabaqlamaq, onların qarşısını almaqda isə insanlar hələ ki, acizdir və ya acizlik göstərirlər. Bu problemi tək bir ölkənin həll edə bilməyəcəyi də inkar olunmaz reallıqdır. Dərd də orasındadır ki, gözlənilən fəlakəti əngəlləmək, onun qarşısını almaq üçün dünya dövlətləri bir araya gələ bilmir. Bu məsələlərdə də həm inkişaf etmiş dövlətlər, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələr öz maraqlarını güdməyə üstünlük verir. Nəticə isə odur ki, dövlətlərin, insanların ortaq məxrəcə gələ bilməməsi onların özlərinin qlobal istiləşmədən əziyyət çəkməsi qaçılmaz olur.

Bu arada Birləşmiş Millətlər Təşkilatının iqlim dəyişikliyi məsələləri üzrə bir nömrəli şəxsi İvo de Bur istefa verib. Yayılan məlumatlara görə, İvo de Bur bu addımını 4 illik fəaliyyəti dövründə qlobal istiləşmə ilə mübarizə üçün heç bir effektiv beynəlxalq razılaşma əldə edə bilmədiyini üçün atıb.

Qlobal istiləşmə prosesi necə inkişaf edir?

Yeri gəlmişkən qeyd olunmalıdır ki, qlobal istiləşmə prosesinin sürətlə getməsinə qəbul etməyən alimlər də var. Onların qənaətinə, 50 ildən sonra temperaturun 7 dərəcə artacağı ilə bağlı səslənən fikirlər cəfəngiyyatdır. Bu cür düşüncələr hesab edirlər ki, sözügedən rəqəm 2-3 ola bilər. Bu arada o da qeyd olunmalıdır ki, bəzi insanlar, ümumiyyətlə, qlobal istiləşmə mövzusunun qəbul etmərlər və bu barədə yayılan xəbərlərin dünya ictimaiyyətini çaşdırmaq üçün, məqsədli şəkildə gündəliyə gətirildiyini düşünürlər. Onların qənaətinə, bununla da dünyanın supergücləri özlərinin müxtəlif məqsədlərinə nail olmaq istəyirlər.

Məsələ ətrafında söhbətləşdiyimiz Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) Coğrafiya İnstitutunun elmi işlər üzrə direktor müavini, AMEA-nın müxbir üzvü, okeanoloq Ramiz Məmmədov isə hesab edir ki, qlobal istiləşmə həqiqətən də var. O, "Şərq" in müxbiri ilə söhbətində bildirib ki, qlobal istiləşmə ilə bağlı dünya alimlərinin fikirləri müxtəlifdir:

- Amma ən əsası budur ki, tərəflər bir məsələdə razılığa gəliblər ki, istiləşmənin sürəti əvvəllər düşünüldüyü kimi dəhşətli deyil. Lakin bütün alimlər istiləşmənin olması ilə eyni mövqedədirlər. İntəhası, söhbət gedir ki, bu istiləşmənin səbəbi nədədir. Qlobal istiləşmənin səbəbi də müxtəlifdir. Alimlərin bir qismi hesab edir ki, istiləşmənin səbəbi atmosferdə karbohidrogen qazının miqdarının çoxalması və istixana effektinin yaranmasıdır. Amma digər alimlər bu fərziyyənin tamamilə doğru olduğuna inanmırlar. Və səbəbini başqa yerlərdə axtarmağa çalışırlar. Belə düşüncələr yeni təsdiq formalarını, öz istiqamətlərini tapmayıblar.

İstixana effektinin çoxalması eyni zamanda atmosferin ozon dəliyinin genişlənməsinə gətirib çıxarıb. Amma yenə burda da alimlər arasında fikir müxtəlifliyi ortaya çıxıb. Məsələn, deyirlər ki, ozon dəliyinin miqyası artıb. Buna görə də qlobal istiləşmə baş verib. Lakin rus alimləri bunun əksini söyləyir. Onlar iddia edirlər ki, ozon qatının dəliyinin böyüməsi istiləşməyə səbəb ola bilməz. Fikirlərini də Tayqa üzərində olan dəliklə əsaslandırırlar. Rusiyalı alimlər Tayqa üzərində olan dəliyin müşahidəsinə əsasən bildirirlər ki, əksinə, onun sahəsi daralıb. Yəni bu məsələdə də böyük fikir müxtəlifliyi var.

İstiləşmə Antarktidada çay əmələ gətirib

Ramiz Məmmədov söhbətinin bu məqamında Antarktidada buzlaqların əriməsini önə çəkib. O, bu faktın heç kim tərəfindən inkar olunmadığını vurğulayıb:

- Yeni kosmik şəkillər göstərir ki, Antarktidada təqribən Amazonka çayı həcmində bir çay əmələ gəlib. Bu da buzlaqların əriməsi nəticəsində baş verib. Buzlaqların əriməsi belə sürətlə getsə, son nəticədə Yer kürəsinin,

ilk növbədə sahil zonasına yaxın ərazilərdə, Hollandiya kimi ölkələrin böyük ərazilərinin su altında qalması təhlükəsi var. Ona görə də mən belə müşahidə edirəm ki, istiləşmə hadisələri ilə əlaqədar ən fəal işləyənlər Avropa İttifaqının Böyük Britaniyadan olan alimləridir. Onlarda həqiqətən də dövlət və ictimaiyyət tərəfindən bu tədqiqatlara böyük önəm verilir və yaxşı nəticələr əldə olunub.

İstiləşmənin Azərbaycana təsirləri

Bəşəriyyəti mat qoyan qlobal istiləşmənin Azərbaycandan yan ötməyəcəyi də inkarolunmaz faktlardandır. Ramiz Məmmədov hesab edir ki, iqlim dəyişikliyinə Azərbaycan üçün müxtəlif təzahürləri ola bilər:

- 2000-ci ildə Finlandiyada "İqlim dəyişməsi və Yer kürəsinin su balansını" mövzusunda beynəlxalq simpozium keçirildi. Mən orda iqlim dəyişmələrinin Xəzər dənizinə təsiri haqqında məruzə ilə çıxış etmişdim. Bu tədbirdə belə bir nəticəyə gəldi ki, nəm regionlarda (yəni yağıntısı çox olan ərazilərdə) yağıntının miqdarı bir qədər də artacaq, nəmlik bir qədər də çoxalacaq. Aran zonalarında (quraq ərazilərdə) isə yağıntının miqdarı daha da azalacaq. Azərbaycan ərazilərinin 60 faizi də aran zonasıdır. Bizdə onsuz da yağıntının miqdarı azdır. Bu da müəyyən bir problem yarada bilər. Ona görə də biz buna hazır olmalıyıq. Digər bir tərəfdən isə böyrümüzdə böyük Xəzər dənizi durub. Xəzər dənizinin səviyyəsində də dəyişikliklər ola bilər. Çünki Xəzərin su yığmaq hövzəsi nəm, rütubətli zonaya düşür. Yəni burda Volqa hövzəsindən söhbət gedir. Bu çaydan gələn suyun miqdarı çoxala bilər və bu da Xəzərin suyunun səviyyəsinin qalxması ilə nəticələnər. Xəzər dənizinin səviyyəsinin qalxması isə 850 kilometr Azərbaycan sahil zonası üçün böyük bir fəlakətdir. Biz artıq belə bir fəlakətlə rastlaşmışıq. 1978, 1995-ci illərdə Xəzərin səviyyəsi 2,5 metr qalxmışdı. Onda bizə ən ehtiyatlı hesablamalara görə dəyən ziyan 3 milyard ABŞ dolları miqdarında olmuşdu. Yəni bu hadisə həmişə təkrarlana bilər. Bax, buna da biz hazır olmalıyıq. Ümumi şəkildə iqlim dəyişmələrinin Azərbaycana belə təsiri ola bilər. Amma başqa anomaliyaların da olması mümkündür. Məsələn, Azərbaycanda əvvəl 44 dərəcə qeyd olunmuş istilik anomaliya var idi. İndi bu, 45, 46 dərəcə ola bilər. Yəni anomaliyaların diapazonu çoxala bilər. Ona görə də hesab edirəm ki, burda da ehtiyat tədbirləri görməyə ehtiyac var.

Azərbaycan hansı addımları atmalıdır

Qlobal istiləşmənin təsirlərini azaltmaq üçün ölkəmiqyaslı addımların atılması da qaçılmazdır. Bu baxımdan Ramiz Məmmədov hesab edir ki, ehtiyat tədbirləri birinci növbədə yaşayış tərzində özünü göstərməlidir. Yəni hər hansı bir yolların salınmasında, binaların tikilməsində, yaşayış yerlərinin açılmasında və digər məsələlərdə istiləşmə nəzərə alınmalıdır:

- Bilirsiniz ki, artıq ekstremallığın miqdarı çoxala bilər. Yəni əvvəllər ekstremallığı 10-20 ildən bir hiss edirdiksə, indisə bu, daha tez-tez ola bilər. Mən hesab edirəm ki, artıq ekstremallıqlar olur. Biz bunu müşahidə edirik. Yəni insanlar həm həyat fəaliyyətində, həm də təsərrüfat fəaliyyətində bunları nəzərə alınmalıdır. Yəni sahil zonalarında bilməlisən ki, harda nəyi tikməlisən. Suyun lap yaxınına getmək olmaz. Lap yaxında elə bir şey tikə bilərsən ki, onun 5-10 il ömrü var. Sabah Xəzər dənizinin səviyyəsi qalxanda həmin obyektin su altında qalması da o qədər də ağır nəticələrə gətirib çıxarmaz. Amma sən suyun yanında strateji obyekt tikə bilməzsən, hansı ki, onun 100 il ömrü var. Ona görə də insanlar bu amilləri nəzərə almalıdır.

50, yoxsa 100 ildən sonra?

Ramiz Məmmədov qlobal istiləşmənin daha kəskin şəkildə nə zaman hiss olunacağı ilə bağlı konkret bir tarix söyləməyin çətin olduğunu bildirərək əlavə edib ki, hazırda bu məsələ ilə bağlı dünya alimlərinin müxtəlif ssenariləri var:

- Məsələn, bəzi ssenarilərə görə, 50 ilə temperaturun 7 dərəcə qalxacağı deyilir. Mən şəxsən özüm bu ssenariyə inanmıram. Lakin elə ssenarilər də var ki, 3, 5 dərəcə qalxacağını deyir. Mən hesab edirəm ki, əgər bugünkü istiləşmə sürətini saxlasaq, onda 50 ilə 7 dərəcə istiləşməsi mümkün deyil. Məsələn, Azərbaycanda 100 ilə temperatur 0,6 dərəcə dəyişib. Yəni bu göstəricini saxlasaq, əgər əvvəlki müşahidələrimizə görə desək, 50-60 ildən sonra temperatur 1 dərəcə qalxa bilər. Amma bu istiqamətdə müxtəlif iqlim ssenariləri var. Lakin bu məsələlərlə bağlı 100 faizlik, konkret bir söz demək olmaz.

"Temperaturun 2 dərəcə artması artıq böyük siqnaldır"

Ramiz Məmmədov hesab edir ki, temperaturda bir dərəcənin artımı belə, artıq müəyyən mənfi halların baş verməsinə gətirib çıxara bilər. Onun sözlərinə görə, bu mənfi hallar nəyə və necə təsir etməsindən asılıdır:

- Məsələn, elə kənd təsərrüfatı məhsulları, elə canlı orqanizmlər var ki, onlar artıq temperaturun bir dərəcə dəyişməsinə belə olduqca həssas reaksiya verir. Belə deyək, Xəzər dənizinin suyunun istiliyi sentyabrda 25 dərəcə olacaq. Amma temperatur qalxıb 26 dərəcə olsa, artıq dənizdə yaşayan bir çox canlılar bundan çətinlik çəkəcəklər. Amma bunu da birmənalı olaraq Xəzərdəki canlıların hamısına şamil etmək olmaz. Çünki orda elə canlılar var ki, onlar çox, bəziləri isə az həssasdırlar. Eləcə də dənizdəki və qurudakı bitki örtüyü. Həm də insanların özü. İnsanlara istiləşmənin təsiri bir çox amillərdən asılıdır. Bura onun sağlamlığından, yaş dərəcəsindən tutmuş, həyat tərzinə qədər aiddir. Amma ümumilikdə götürəndə bir dərəcənin dəyişməsinin özü də hiss olunandır. İki dərəcə dəyişməsi ilə artıq bu, böyük siqnaldır.

Kopenhagen sammiti, yoxsa ümidlərin puç olduğu yer

Dünya dövlətlərinin Kopenhagendə keçirilən axırıncı sammitində qlobal istiləşmənin qarşısının alınması və ya zərərlərinin, təsirlərinin azaldılması ilə bağlı ortağ məxrəcə gələ bilməməsi sammitə bəslənən ümidləri alt-üst etdi. Ramiz Məmmədov ümidlərin puçolma səbəblərindən danışaraq bildirib ki, ortağ məxrəcə gələ bilməmələrinin səbəbləri müxtəlifdir. Onun sözlərinə görə, səbəblərdən biri dünya dövlətlərinin heç birinin atmosferə atılan karbon qazlarının miqdarının azaldılması ilə bağlı öz üzərinə öhdəlik götürmək istəməməsidir:

- Burda da fikir müxtəlifliyi var. Məsələn, dünya istehsalının 35 faizinə malik olan Amerika öz üzərinə elə bir öhdəlik götürmədi. Yaxud onlar bunu qoymaq istəyirdilər Çin, Hindistan kimi inkişafda olan ölkələrin üzərinə. Onlar da belə bir sadə şərt irəli sürdülər ki, icazə verin, biz də inkişaf edib, sizin səviyyəyinizə çatmaq və bundan sonra öz texnologiyalarımızda dəyişiklik edək. Yəni belə fikir ayrılığı oldu. Üstəlik, başqa bir fikir də irəli atılmışdı ki, atmosferdə karbohidrogenlərin azalmasını neft istehsal edən ölkələrin boynuna da qoymaq olar. Ərəb ölkələri, Rusiya və elə Azərbaycan da bu siyahıya daxildir. Ancaq mən bu fikrin, ümumiyyətlə, mahiyyətini başa düşmürəm. Çünki neft istehsal etmək, hələ istehlak etmək demək deyil. İstehlak edənlər, atmosferə karbohidrogen buraxanlar onun xərcini çəkməlidirlər, buna qarşı tədbir görməlidirlər. İstehsal edənin burda heç bir məsuliyyətini mən görmürəm. Bu məsələlərdə də başqa bir fikir ayrılığı yarandı. Ona görə də fikirləşirəm ki, Kopenhagen beynəlxalq sammiti uğursuzluğa düşər oldu və buna görə də ortağ bir mövqeyə gələ bilmədilər. Hesab edirəm ki, İvo de Burun istefası da Kopenhagen sammitinin nəticələridir. Yəni dünyanı, ölkələri ortağ məxrəcə onlar gətirməli idilər. Onlar da buna nail ola bilmədilər.

Şərq.-2010.-20 fevral.-№32.-S.9.

Ekoloji mühit maddi nemətlər bolluğunun və sağlamlığın rəhnidir

Qərib MƏMMƏDOV,

Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsinin sədri, akademik

“Təbiətin bizə bəxş etdiyi ən qiymətli sərvət torpaqdır. Torpaq bizim çörək ağacımız olmaqla bərabər, həm də yaşayışımızın ibtidasını təşkil edir. Məhz buna görə də torpaq bizim üçün doğma, əziz və müqəddəsdir... Doğma ana övladı üçün fəryad etdiyi kimi, torpaq da fəryad edir. Övlad ana üçün, ana övlad üçün şirin olduğu kimi, torpaq da bütün insanlar üçün şirindir. Canlı təbiətə göz açan insanlar həmişə “ana torpaq, ana vətən” deyərək ondan bir an belə ayrılmmaq istəmirlər. Ana döşündən körpəsinə süd verib onu ərşəyə gətirdiyi kimi, ana torpaq da bütün insan nəslinə, onların xidmətində olan bütün canlılara “süd” verib böyüdür, yaşadır, tükənməz qidalarını onlardan əsirgəmir”.

Dünya şöhrətli torpaqşünas, coğrafiyaçı, ekoloq, akademik Həsən Əliyev bu sətiləri yazarkən xatırladırdı ki, insan yaşamaq üçün nə lazımdırsa - havanı, suyu, maddi nemətləri, sənaye üçün xammal təbiətdən alır. Min illər boyu bu sərvətlərdən kortəbii istifadə olunması nəticəsində ətraf mühit dünya miqyasında qlobal dəyişikliyə məruz qalmışdır. Təbii ki, bu vəziyyət müasir elmi-texniki tərəqqi dövründə daha da kəskinləşmişdir. Yer sərvətlərindən istifadənin durmadan çoxalması, energetika, sənaye, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat sahələrində yeni texnologiyaların tətbiqi və istehsalının genişlənməsi, dünya landşaftlarının antropogen dəyişməsi, beynəlxalq təsərrüfat əlaqələrinin mürəkkəbləşməsi və genişlənməsi - bu və ya digər amillər ətraf mühitlə bəşəriyyətin qarşılıqlı əlaqəsinin güclənməsinə və insanı əhatə edən mühitə antropogen yükün (təzyiqin) artmasına səbəb olmuşdur. Məhz elə bu kimi səbəblərdən müasir dövrümüzdə ekologiya elmi bütün sənət adamlarının, alim və mütəxəssislərin, müəssisə və dövlət rəhbərlərinin diqqət mərkəzində olmuşdur.

Məlumdur ki, aqroekologiya tətbiqi ekologiyanın mühüm sahələrindən biridir ki, onun da ən ümdə məqsədi mədəni və təbii bitkilərin məhsuldarlığını və keyfiyyətini artırmaqdır. Hələ təbiətşünas alim Həsən bəy Zərdabi yazırdı ki, meşələrin intensiv qırılması iqlimi dəyişdirir və torpaq güclü səth yuyulmalarına məruz qalır, bu zaman çaylarda bulanıqlıq çoxalır. Elə həmin dövrdə H. B. Zərdabi Abşeron yarımadasında şimal küləyinin təsirlə hərəkət edən qumların zərərinin qarşısını almaq üçün küləyə qarşı davamlı olan əncir və narın əkilməsinə tövsiyə edirdi.

Heç şübhəsiz ki, ekoloji tarazlığı, onun mürəkkəb və bir-biri ilə sıx bağlı mexanizmlərini, təbiətin insanın təsirinə reaksiyasını, təbii sistemlərə yol verilə biləcək yükü bilmədən, yeni ekoloji biliyə dərinlən yiyələnmədən təbiətdən, onun ehtiyatlarından səmərəli istifadə etmək mümkün deyildir.

İnsan yarandığı və özünü dərk etdiyi gündən ötən milyon illər boyu torpaqdan istifadəyə ehtiyac duymuş və onun verdiyi nemətlərlə dolanmışdır.

Torpaqların mühafizəsi, onların vəziyyətinə daimi nəzarətin təşkili, bir sözlə torpaq monitorinqinin yaradılması probleminin ekoloji baxımdan mühüm şərt olduğunu böyük uzaqgörənliklə bildiklərindən elm adamları, xüsusən də torpaqşünas alimlər ona qayğı ilə yanaşmaq yollarını öyrənməyə çalışmışlar. Belə ki, hələ keçən əsrin ortalarında torpağa təbiət aləminin canlı, poetik hissəsi, nadir və əsrarəngiz gözəlliklərin “müəllifi”, bioaləmin əbədi yaşadıcısı kimi qiymət verən dünya şöhrətli torpaqşünas, coğrafiyaşünas və ekoloq, akademik H. Əliyev, M. Salayev, V. Volobuyev, C. Hüseynov və başqa bu kimi alimlər işıqlı ömürlərini ana torpağın sirlərini öyrənməyə həsr etmişlər. Həsən Əliyev 1949-1952-ci illərdə Botanika İnstitutuna rəhbərlik etdiyi dövrdə Azərbaycanda ilk dəfə olaraq rus dilində 8 cildlik “Azərbaycan florası” kitabını nəşr etdirdi. Bundan başqa, H. Əliyev Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutunda işləyərkən 1952-1957-ci illərdə meşə torpaqları laboratoriyasını yaratdı və ona rəhbərlik etdi. 1950-60-cı illər ərzində Azərbaycanda 18 min hektar tarlaqoruyucu, 2 min hektar ərazidə eroziya əleyhinə qoruyucu meşə zolaqları salındı. Heç şübhəsiz ki, bütün bunlar aqrar ölkə kimi tanınan Azərbaycan üçün çox az görünərsə də, Sovetlər İttifaqının buxovunda saxlanılan ölkəmizdə Həsən Əliyev kimi alimlərimizin qəhrəmanlığı idi.

Bu bir tarixi həqiqətdir ki, ulu öndərimiz Heydər Əliyev 1969-cu ildə ölkəmizə rəhbərlik etməyə başladığı dövrdən Azərbaycan Respublikası Sovetlər birliyində bütün sahələrdə olduğu kimi, ekoloji sahədə də nümunə götürülə biləcək bir məkana çevrilməyə başladı. Ulu öndərimizin kənd təsərrüfatına göstərdiyi qayğı və diqqətin nəticəsində taxıl, tərəvəz istehsalının ixtisaslaşdırılması və təmərküzləşdirilməsi sahəsində həyata keçirilən tədbirlər sayəsində ölkəmizdə analoqu olmayan nəticələr əldə edildi. 1970-ci ildə torpaqdan səmərəli istifadə edilməsi barədə Azərbaycan SSR-i Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanında göstərilirdi ki, respublika kənd təsərrüfatı və meşə təsərrüfatı nazirlikləri və yerli təşkilatları tərəfindən işlər layiqincə yerinə yetirilmir. Kolxoz

və sovxozların ərazisində olan 150 min hektar meşə tamam sıradan çıxmışdı. O vaxtlar Kür sahili Tuqay meşələri yoxlanılarkən məlum olmuşdur ki, meşə təsərrüfatının ərazisində 2700 hektardan çox meşə sıradan çıxmışdır.

Respublikamızın ərazisində olan meşələri “gübrə zavodu” adlandıran, torpaqların yuyulmasının qarşısını alan, çayların mənbəyini su ilə təmin edən, qar sularını torpağa hopduran, iqlimi tənzimləyən, havanı təmizləyən, zəhmət adamlarının qış aylarında yanacaq üçün odun kimi ehtiyaclarını ödəyən meşələrimizin tədricən sıradan çıxmasını görən akademik Həsən Əliyev “Həyəcan təbili” kitabını yazmaqla respublikamızda ekologiya aləminin qorunması üçün sözün əsl mənasında həyəcan təbili çaldı. Görkəmli alim ətraf mühitin mühafizəsində, insan sağlamlığında, kənd təsərrüfatı bitkilərinin yüksək səmərə verməsində meşə örtüyünün mühüm rol oynadığını bir daha elmi əsaslarla sübut etdi.

Həmin illərdə ulu öndərimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan paytaxtının əksər guşələrində, əsasən, Abşeron yarımadasında sənaye obyektlərinin ətrafında zərərli maddələrdən qorunmaq məqsədilə yaşıllıq mühafizə zolaqları salınmağa başlandı. Bakıda neftayırma müəssisələri ilə yaşayış massivləri arasında təxminən min hektara yaxın ərazidə müxtəlif növ ağaclar əkilirdi. Azərbaycanı ürəkdən sevən türk dünyasının böyük oğlu, ulu öndərimizin şəxsi təşəbbüsü, rəhbərliyi və iştirakı ilə Bakının Şıxov buxtasında salındığı “Dostluq” parkı yamaşıl cənnəti xatırlatdı. Həmin parka ulu öndərimiz dünyanın hər bir yerindən ölkəmizə gələn mötəbər qonaqlara xatirə olaraq ağac əkdirdi. O illərdə Sovetlər İttifaqının başçısı L. İ. Brejnevə də həmin “Dostluq” parkında ağac əkdirməsi dünya ölkələrinin görkəmli liderləri tərəfindən təəccüblə qarşılandı. Ulu öndərimiz təbiətin “ağ ciyəri” olan hər bir ağaca bir müqəddəs “yaşıl heykəl” kimi qiymət verdiyindən eroziyaya məruz qalmış, kənd təsərrüfatına yararsız, suvarma işləri mümkün olmayan quru yamaclardan səmərəli istifadə olunmasına xüsusi fikir verməklə Azərbaycanda ekoloji mühitin tarazlığının pozulmamasına çalışırdı.

1970-ci ildə Bakıda adambaşına 6,5 kvadratmetr yaşıllıq sahə düşürdüsə, 1975-ci ildə bu göstərici 17,5 kvadratmetrə çatdırılmışdır. Ulu öndərimizin Azərbaycanda ekoloji mühitin saflaşdırılması və zəhmət adamlarının sağlamlığı qayğısına qalması sayəsində bu rəqəm sonralar Bakıda 22 kvadratmetrə çatdı.

Təəssüf ki, ulu öndərimizin ölkə müstəqilliyinin ilk illərində Azərbaycanda olmaması təkcə Azərbaycan xalqının rifah halının pisləşməsi ilə nəticələnmədi. Eyni zamanda, Azərbaycan təbiətinə vurulan zərbələri - min illik ağacların ocaqlarda qalanmasını, təkcə meşələrimizin deyil, hətta yol kənarındakı “yaşıl heykəl”lərin qırılmasını, bütövlükdə bioaləmə vurulan ağır yaraları görən ulu öndərimizin ürəkəğrısı ilə “Bir ağacın budağı kəsildəndə elə bilirəm ki, qolumu kəsirlər” müdrik kəlamını deməsi indinin özündə belə yaddaşlardan silinməyib.

31 yanvar 1997-ci ili hər bir elm adamı tarixi gün kimi xatırlamamış deyil. Böyük dövlət xadimi, ulu öndər Heydər Əliyev elmin strategiyasının işlənməsi, müstəqil respublikamızın ekoloji problemlərinin həlli ilə bağlı alimlər qarşısında mühüm və təxirəsalınmaz məsələlər qaldırdı. Məhz ondan sonra Həsən Əliyev məktəbinin davamçıları respublikamızda ekologiya fondunun yaranması zərurətini dərk etdilər və tez bir zamanda - 14 fevral 1997-ci ildə akademik H. Əliyev adına İctimai Ekoloji Fond yaradıldı. Bu gün fondun qarşıya qoyduğu ən mühüm məqsədlərdən biri Azərbaycanda ekologiya elmini inkişaf etdirməkdən ibarətdir. İndi H. Əliyev adına İctimai Ekoloji Fond Azərbaycanda ekologiya elminin müxtəlif problemləri ilə məşğul olan alimləri, ictimai-ekoloji təşkilatları öz ətrafına cəlb etməklə onların elmi potensialından mövcud problemlərin həlli yollarında istifadə edir.

2003-cü ildə zamanın ağır sınaqlarından çıxmış, işıqlı ideyaları ilə Azərbaycanın müstəqillik tarixinə adı əbədi olaraq qızıl hərflərlə yazılmış Heydər Əliyevin ideyalarını, arzularını, əməllərini, sosial-iqtisadi, siyasi kursunu layiqincə davam etdirmək missiyasını rəsmən üzərinə götürən möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev hakimiyyətə başladığı elə birinci ildə imzaladığı 24 noyabr 2003-cü il tarixli “Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında” tarixi fərmanla ölkəmizdə aqrar sahənin inkişafına böyük təkan vermiş oldu.

Bu prinsipial yanaşmanın və ardıcıl siyasətin nəticəsi uğurla başa çatdı. 28 sentyabr 2006-cı il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nın təsdiq edilməsi ilə əlaqədar sərəncam imzaladı. Bu sərəncamla ətraf mühitin qorunması, Azərbaycanın mövcud ekoloji problemlərinin aradan qaldırılması, təbiəti mühafizə şərtlərinin yaxşılaşdırılması və s. aktual məsələlərlə bağlı kompleks tədbirlər planının həyata keçirilməsinə başlandı. Bu mənada əhalini ot, süd və digər ərzaq məhsulları ilə təmin etmək, eləcə də ekoloji mühiti yaxşılaşdırmaq məqsədilə İlham Əliyevin 22 may 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiqlənmiş “Azərbaycan Respublikasında yay-qış otlaqlarının, biçənəklərin səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair Dövlət Proqramı”na müvafiq olaraq Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsində təbii yem sahələrinin ekoloji-geobotaniki və torpaq tədqiqatları aparılır.

Həmin tədqiqatların həyata keçirilməsi isə öz növbəsində biomüxtəlifliyin, o cümlədən fitomüxtəlifliyin qorunmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bundan başqa, 24 mart 2006-cı ildə cənab İlham Əliyev “Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair Milli Strategiya və Fəaliyyət Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında sərəncam imzaladı.

Sərəncamda bu sahədə milli strategiya və fəaliyyət planının əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilərək qarşıda duran vəzifələrin həlli və konkret işlərin həyata keçirilməsi ilə bağlı tapşırıqlar verildi. Beləliklə, təbii sərvətlərimizin mühüm tərkib hissəsi olan bioloji müxtəlifliyin, yəni bütün yaşayış mühitlərində, o cümlədən quruda, dənizdə və digər su ekosistemlərində və ekoloji komplekslərdə, o cümlədən biogeosenozlarda mövcud olan canlı orqanizmlərin qorunması üçün tarixi bir addım atıldı.

Heç şübhəsiz ki, ölkədə ərzaq bolluğunun təməlinə ekoloji mühitin rolu danılmaz faktdır. Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə təmin edilməsi dövlətin prioritet sahələrindəndir. Bu məqsədlə ölkəmizdə ərzaq istehsalı sahəsində, xüsusilə aqrar bölmədə bir sıra köklü islahatlar aparılır.

Ölkə Prezidenti İlham Əliyev imzaladığı “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)” özünün şəxsi nəzarəti altında uğurla həyata keçirildi. Həmin Dövlət Proqramının davamı olaraq möhtərəm Prezidentimiz 2 may 2008-ci il tarixdə imzaladığı “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”nın hazırlanması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı heç şübhəsiz ki, ulu öndərimizin 2001-ci il 2 mart tarixli 640 nömrəli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının ərzaq təhlükəsizliyi Proqramı”nda nəzərdə tutulan işlərin davamıdır.

Ölkəmizdə ərzaq məhsullarının bolluğunu yaratmaq üçün ilk növbədə ölkəmizdə istifadəyə az yararlı və yararsız torpaqların əkin dövriyyəsinə daxil edilməsinin stimullaşdırılmasına, əkin sahələrinin genişləndirilməsinə və hər hektardan məhsuldarlığın yüksəldilməsi nəticəsində məhsul bolluğunun yaradılması üçün istifadə olunmayan əkinə yararlı torpaqların əkin dövriyyəsinə daxil edilməsi işinin təşkili sürətləndirilməlidir. Əkinə yararlı torpaqlarda tikintilərin aparılmasının qarşısının alınması, həmin torpaqlardan yalnız təyinatı üzrə istifadə edilməsi, bu sahədə qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyətin artırılması lazımdır. Ulu öndərimiz də dəfələrlə demişdir ki, Azərbaycan torpaqla aztəminatlı ölkədir. Torpaq elə bir tarixi təbii cisimdir ki, onun bir santimetrinin əmələ gətirilməsi üçün optimal ekoloji mühitə malik bir neçə yüz il tarixi vaxt lazımdır. Ancaq onu dağıtmaq, torpağı məhv etməkdən ötrü vaxt tələb edilmir.

Bütün bu torpaq amilini nəzərə alan möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev Nazirlər Kabinetinin 2009-cu ilin doqquz ayının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına həsr olunmuş geniş iclasında 2010-cu ili “Ekologiya ili” elan edərkən demişdir: “Biz torpaqla yaşayırıq, bu havanı uduruq, bu suyu içirik. Azərbaycanda ekoloji tədbirlərin gücləndirilməsi insanların sağlamlığı üçün başlıca şərtidir. Məhz bu məqsədlə indi çaylar boyu təmizləyici qurğular quraşdırılır.

Artıq 200 mindən artıq əhali Dünya Səhiyyə Təşkilatının standartları səviyyəsində içməli su ilə təmin edilir. Bu məqsədlə hər il həm büdcədə, həm də Prezidentin Ehtiyat Fondunda vəsait nəzərdə tutulur. Biz nəinki Kür-Araz, bütün başqa çaylarda bu qurğuları tikməliyik və orada yaşayan insanlar təmiz su içməlidir... Biz neftlə çirklənmiş ərəziləri tezliklə təmizləməliyik. Bu proses başlayıb. Bibiheybətdə, deyə bilərəm ki, ən acınacaqlı vəziyyətdə olan sahələrdən biri artıq abadlaşıb, park salınıb. Neftlə çirklənmiş sahələrə baxanda adam dəhşətə gəlirdi, oralar fəlakət mənzərəsi idi”.

2010-cu ili “Ekologiya ili” kimi elan edən ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev artıq bir daha səlahiyyətli şəxslərə tapşırıq verərək demişdir: “...Mən beynəlxalq maliyyə qurumları, xüsusilə Dünya Bankı ilə bu məsələ barədə dəfələrlə müzakirələr aparmışam. Hətta onlardan xahiş etmişəm ki, bir kompleks tədbirlər planı üzərində birlikdə çalışaq, insan sağlamlığı üçün lazım olan tədbirləri tam təfərrüatı ilə təhlil edək və ya xəritəsini yaradaq... Ekoloji tədbirlər, bir daha demək istəyirəm ki, davam etdirilməlidir. Hər yerdə ağaclar əkilməlidir”.

Ölkə Prezidentinin bu sözləri bizə bir daha deməyə əsas verir ki, 2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair imzaladığı Dövlət Proqramında xalqımızın ərzaqla təminatını ödəmək üçün 2015-ci ildə dənli bitkilərin əkin sahələrini 900 min hektara çatdırmaq və proqramda göstərilən 2015-ci ildə 2,8 milyon ton dənli bitkilər istehsal etmək, ət istehsalı 340 min ton, süd və süd məhsulları istehsalı 2,4 milyon ton, sənaye üsulu ilə illik quş əti istehsalı 80 min ton, yumurta istehsalı 1,3 milyard ədəd, ölkədə ikinci çörək kimi qəbul edilən kartof 1,12 milyon ton, tərəvəz və bostan bitkiləri 1,72 milyon ton, meyvə 800 min ton olmalıdır. Yağlı bitkilərin əkin sahələrini 135 min hektara, şəkər çuğundurunun əkin sahələrini 20 min hektara, yem bitkilərinin əkin sahələrini 500 min hektara çatdırmaqla yüksək keyfiyyətli balanslaşdırılmış

qarışıq yem istehsalını ildə 2 milyon tona çatdırmaq əlaqədar nazirlik və komitələrin qarşısında mühüm bir vəzifə kimi qoyulmuşdur.

Heç şübhəsiz ki, bütün bu göstəriciləri əldə etmək üçün ölkədə ekoloji tarazlığı qorumaq əsas şərtlərdən biri olmalıdır. Məhz elə bu məqsədlə ölkə başçısının təsdiq etdiyi “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks Tədbirlər Planı”nın icrası ilə bağlı bir sıra layihələr artıq uğurla həyata keçirilir. Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanının ətrafında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə texniki iqtisadi əsaslandırma hazırlanmış, əvvəllər Səderək və Binə ticarət mərkəzlərinin fəaliyyət göstərdiyi ərazilərin yaşıllaşdırılması, təbii landşaftın bərpası və istirahət parkının salınması sahəsində əsaslı işlər aparılmışdır. Burada 5 hektar sahədə ağacəkmə işlərinin yerinə yetirilməsində, təxminən 5000 ağacın əkilməsində ölkə Prezidenti İlham Əliyevlə birgə Azərbaycanın birinci xanımı, YUNESKO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyevanın iştirakı bir daha onu sübut edirdi ki, ölkə Prezidenti tərəfindən 2010-cu ilin “Ekologiya ili” elan edilməsi çox ciddi və dövlət əhəmiyyətli bir tədbirdir. Prezident İlham Əliyev məhz həmin ağacəkmədə iştirakı zamanı qeyd etdi ki, Azərbaycanda “Ekologiya ili” elan edilibdir. Bu onu göstərir ki, biz ekoloji məsələlərin həllinə çox böyük əhəmiyyət veririk. Uzun illər bundan sonra Azərbaycanda ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində böyük işlər görülməkdir. Gələn il üçün konkret proqram hazırlanıb, maliyyə resursları təşkil edilib, bütün texniki məsələlər həll olunubdur. Biz artıq belə məsələləri geniş kütləvi şəkildə icra etməyə başlamışıq. Bu bizim üçün çox vacibdir. Çünki Abşeron yarımadasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün hələ çox böyük işlər görülməlidir. Həm neftlə çirklənmiş əraziləri təmizləmək, həm də insanları təmiz içməli su ilə təmin etmək lazımdır... Abşeronda birinci mərhələdə 3 milyon ağac əkilməkdir. Bundan başqa, ölkəmizin başçısı ağacəkmə işinin kampaniya xarakteri almamasını dəfələrlə qeyd edib bir daha vurğuladı ki, “biz gələcəkdə daha böyük sayda ağac əkməliyik”.

Məlumdur ki, respublikamızda kənd təsərrüfatı sahələrinin ümumi sahəsi 4 531 326 hektar təşkil edir ki, bunun da 565 511 hektarı müxtəlif dərəcədə şoranlaşmaya məruz qalmışdır. Şoranlaşmaya məruz qalmış torpaqların 152 892 hektarı zəif, 146 235 hektar sahə şorlaşmadan ibarətdir. Şoranlaşmaya məruz qalan sahələr ümumi kənd təsərrüfatı sahələrinin 12,5 faizini təşkil edir. Kənd təsərrüfatı sahələrinin 508 270 hektarı şorakətləşməyə məruz qalan torpaqlardır. Bundan 385 937 hektarı zəif, 102 110 hektarı orta, 21 123 hektarı isə şiddətli şorakətləşmiş sahələrdən ibarətdir. Göstərilən rəqəmlər meliorasiya tədbirlərinə ehtiyacı olan torpaqların kənd təsərrüfatı sahələrinin ümumi payında böyük yer tutduğunu göstərir. Ona görə də bu cür torpaqların müəyyən ediləcək sahələrinin dəqiqləşdirilməsi və eləcə də onların sağlamlaşdırılması məqsədilə irimiqyaslı işlər görülməlidir.

Dünyada ekoloji problemlərin artması lokal gərginliklərə, qlobal dəyişikliklərə səbəb ola bilər. İqlim dəyişikliklərinin təbii və süni səbəblərini araşdıran alimlər belə qənaətə gəlirlər ki, günəşin təsiri, qalıq yanacaqlar, istixana qazlarının yanması və atmosferə daxil olması ciddi narahatlıq doğurur. Atmosferin çirklənməsi tərəvəz bitkilərinin becərilməsinə mane olur. Eyni zamanda, yaxın illərdə Xəzər dənizinin səviyyəsinin də bir metr qalxacağı ehtimal edilir.

Məhz elə bu səbəbləri nəzərə alıb Azərbaycan insanlarının və gələcək nəsillərin sağlamlıqları naminə ulu öndərimizin siyasi kursunu uğurla davam etdirən ölkə başçısı İlham Əliyev Azərbaycanın ekoloji durumunun sağlamlaşdırılmasına bir qayda olaraq xüsusi diqqət göstərir. Magistral avtomobil yollarının “mühafizə zolaqlarının yaşıllaşdırılması haqqında” və “Bakı şəhərinin yaşıllaşdırılması sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” sərəncamların icrasına ölkə Prezidentinin şəxsən özünün nəzarət etməsi nəticəsində təkcə Ələt-Hacıqabul magistralı ətrafında 172 min ağac və gül kolları əkilməmişdir. Bundan əlavə, Bakı və onun ətrafında 3 milyon ağacın əkilməsi haqqında təşəbbüs irəli sürülmüşdür.

Artıq ulu öndərimizin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin Azərbaycanda ətraf mühitin qorunmasına xüsusi diqqət yetirməsi sayəsində heç kim şübhə etmir ki, ölkəmiz yaxın gələcəkdə yaşıllıqlar diyarına çevrilməklə torpaqlarımızın, onun qədrini bilən insanlarımızın sağlamlığına xidmət edəcəkdir.

Torpaq ehtiyatlarının mühafizə edilməsi, ondan təyinatı üzrə istifadənin təşkili məqsədilə 28 noyabr 2000-ci il tarixdə Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən “Torpaq ehtiyatlarından istifadəyə və onların mühafizəsinə dövlət nəzarəti” haqqında fərman imzalandı və bununla da ölkədə müfəttişlik institutu və torpaq ehtiyatlarından təyinatı üzrə istifadənin təmin edilməsinin təşkilinin dövlət mexanizmi yaradıldı.

Bunun nəticəsində bütün torpaq mülkiyyətçiləri, istifadəçiləri və icarəçiləri tərəfindən torpaq sahələrindən səmərəli istifadə edilməsində, onların mühafizəsinin və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasında, dövlət torpaq kadastrının, torpaqların monitorinqinin və texniki uçotunun aparılmasında, habelə yerquruluşu, axtarış və tədqiqat

işlərinin həyata keçirilməsində, torpaq sahəsi üzərində öhdəliklər və məhdudiyyətlərin yerinə yetirilməsində, torpaq qanunvericiliyinin tələblərinə riayət edilməsində ciddi dönüş yarandı.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 sentyabr 2006-cı il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nda ölkənin iqlim, torpaq şəraiti və üzvi əkinçiliyə əsaslanan yeni meşələrin salınması üzrə perspektiv sahələrin müəyyənləşdirilməsi, meşə quruluşu layihələndirmə işlərinin başa çatdırılması, bir sıra zavodların fəaliyyəti nəticəsində ətraf mühitə dəymiş zərərin təsirinin aradan qaldırılması, torpaq qatının mühafizəsi və bərpası, şoranlaşmaya qarşı tədbirlərin müəyyən edilməsi kimi məsələlər öz əksini tapdı. Belə vəziyyətdə torpaq üzərində baş verən hüquqi, sosial-iqtisadi və ekoloji proseslərin hazırkı mərhələdə kəsb etdiyi aktuallıq bu sahədə olan dəyişikliklərin və onların inkişaf tendensiyaalarının elmi əsaslarının formalaşdırılmasını şərtləndirirdi.

Bu zərurətin dərk edilməsindən irəli gələn və əvəzsiz milli sərvəti olan torpaq ehtiyatlarının mövcud sosial-iqtisadi və ekoloji durumunun, hazırkı mərhələdə torpaq istifadəçiliyinin vəziyyətinə dair toplanmış məlumatların elmi cəhətdən təhlil edilməsi çox vacib şərtlərdən biridir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin sərəncamı ilə ölkəmizdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yarananda Azərbaycanın 4,5 faiz ərazisi mühafizə olunurdu. Bu gün isə həmin faiz Prezident İlham Əliyevin diqqət və qayğısı sayəsində 10,1 faizə çatıb. Ölkədə qısa zaman ərzində 8 milli park yaradılıb, 11 dövlət qoruğu, 24 yasaqlıq fəaliyyət göstərir və Qafqazda Şimali Qafqaz qoruğundan sonra ərazisi təxminən 140 min hektar olan Şahdağ Milli Parkı yaradılmaqdadır. Təbii ki, görülən bu işlər Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən bundan sonra da uğurla davam etdiriləcəkdir.

Azərbaycanda ekoloji mühitin elmi əsaslarla qorunması məqsədilə bu günlərdə Azərbaycan Respublikasının “Ekoloji Atlas”ı vahid xəritəçilik əsəri kimi AMEA-nın, DTXK-nın, BDU-nun və ATU-nun mütəxəssisləri tərəfindən hazırlanmış, Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsinin Bakı Kartoqrafiya Fabrikində ilk dəfə çap olunmuşdur.

Atlas “Ekoloji sistemlərin kosmosla qarşılıqlı təsiri, Yer-Kosmos-Vahid Ekosistem” başlığı ilə başlayır. Başlanğıcda Yerin kosmosla qarşılıqlı əlaqəsi, Yerdə həyatın tək cə planetar deyil, həm də kosmik bir hadisə olduğu şərh edilir. Atlas respublikada ekoloji vəziyyətin tədqiqatı, dövlətin ekologiya sahəsində səmərəli siyasəti, ekoloji təhsil, geniş kütlənin maariflənməsi, ekoloji mədəniyyətin yüksəlməsi haqqında məlumatları özündə əks etdirir. Ölkəmizdə və bütövlükdə dünyada ekoloji vəziyyətin qiymətləndirilməsində “Ekoloji Atlas”ın rolu əhəmiyyətli dərəcədə böyükdür.

Atlasın çox qiymətli məlumatlarından biri də Azərbaycanın “Qırmızı kitab”ına düşən heyvanlar, ağac və kol bitkiləri haqqında olan illüstrasiyalı məlumatlardır.

Atlasın sonunda tibbi-ekoloji vəziyyətin atlası, Azərbaycan ekologiyasının hüquqi əsasları verilmişdir. Bu sənədlərlə tanışlıq bir daha Azərbaycan dövlətinin ekoloji problemlərin həllinin dövlət qanunları ilə yüksək səviyyədə mühafizəsini sübut edir. Nəticədə ekoloji vəziyyətə ümumi qiymət verilərək, onun istər ekoloji, istərsə də sosial və iqtisadi baxımdan gedişatı və optimallığı üzrə tədqiqatı təyin edilir.

İnanırıq ki, ölkə rəhbəri İlham Əliyevin respublikamızın sosial-iqtisadi həyatında son illər əldə edilmiş uğurlardan biri kimi, maddi nemətlər bolluğuna və sağlamlığa xidmət edən ekoloji məsələlərə göstərilən xüsusi diqqəti Azərbaycanda ətraf mühitin sağlamaşdırılmasına, insanların və gələcək nəsillərin xoşbəxt həyat tərzinə çevriləcəkdir.

Xalq qəzeti.-2010.-14 fevral.-№35.-S.3.

“Ekologiya ili” çərçivəsində Azərbaycanda mühüm layihələr həyata keçiriləcək

Azərbaycan Respublikasının ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseyn Bağirov www.yap.org.az saytına müsahibə verib:

- Hüseyn müəllim, bildiyimiz kimi 2010-cu il Azərbaycanda “Ekologiya ili” elan edilib. İstərdik ki, bu il çərçivəsində həyata keçiriləcək layihələr haqqında məlumat verəsiniz.

- Unikal təbii şəraitə, zəngin təbii sərvətlərə və inkişaf etmiş sənaye sahələrinə malik olan Azərbaycanda ekoloji problemlərin həlli məsələləri daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu ənənə xalqımızın Ümummilli lideri Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi, eləcə də, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə məsələlərinə daim xüsusi qayğı ilə yanaşmışdır. Ulu öndər Heydər Əliyevin layiqli davamçısı, ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən də bu gün ölkəmizin ekoloji durumunun sağlamlaşdırılmasına xüsusi diqqət göstərilir. Ölkə rəhbərinin bilavasitə sədrliyi ilə ekoloji problemlərin müzakirəsinə həsr olunmuş müşavirələrin keçirilməsi, ətraf mühitlə bağlı qəbul olunmuş dövlət proqramlarının icrasına diqqətin artırılması, mövcud ekoloji problemlərin daha səmərəli həll edilməsi məqsədilə müvafiq sərəncamların verilməsi, bu sahənin ölkəmizdə prioritet məsələlər sırasına qaldırılmasına parlaq nümunədir. 2010-cu ilin Azərbaycanda “Ekologiya ili” elan olunması da cənab Prezidentin bu məsələlərə necə diqqətlə yanaşdığını bir daha göstərir. Bundan başqa, bildiyimiz kimi ölkəmizdə ekoloji problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində çoxsaylı proqramlar qəbul edilib və həmin proqramlar ardıcılıqla icra olunmaqdadır. Ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində son bir neçə ildə ölkə rəhbərliyinin prinsipial mövqeyi nəticəsində xeyli işlər görülmüş, uzun illər ərzində yaranmış və müstəqil Azərbaycana miras qalmış ekoloji problemlər təhlil edilərək, onların kompleks həllinə yönəldilən 5 Milli və Dövlət Proqramı təsdiq edilmiş, ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində hüquqi baza təkmilləşdirilmişdir. Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı” da problemlərin həllinə yönəldilən mühüm və çox qiymətli sənəddir. Kompleks Tədbirlər Planının icrasını təmin etmək məqsədilə əsasən, Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasının ətraf mühitinin sağlamlaşdırılması istiqamətində mühüm işlər həyata keçirilir. Xüsusi vurğulamaq istəyirəm ki, “Ekologiya ili” çərçivəsində bu tipli layihələr daha geniş vüsət alacaq.

- Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz içməli su ilə təmin olunması bu gün bütün dünya ictimaiyyətinin xüsusi diqqətlə yanaşdığı məsələlərdəndir. Sırr deyil ki, hətta bir sıra qabaqcıl ölkələrdə bu problem hələ də tam olaraq aradan qaldırılmayıb. Amma Azərbaycanda Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə görülmə işlər artıq ilkin nəticələrini verməkdədir. İstərdik, bu istiqamətdə görülmə işlər haqqında məlumat verəsiniz.

- Ölkə başçısının “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında” 20.06.2007-ci il tarixli Sərəncamından irəli gələn məsələlərin həlli istiqamətində də əhəmiyyətli işlər görülüb. Bu layihə xüsusən Kür-Araz ovalığı ərazisində yaşayan insanların sağlamlığı üçün atılan mühüm bir addımdır. Övvəllər Gürcüstan və Ermənistanda çirklənən sudan istifadə etmək məcburiyyətində qalırdıq. Ölkə Prezidentinin tapşırığı ilə 18 ay ərzində 225 min insan, 120-dən çox yaşayış məntəqəsi Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının standartlarına cavab verən içməli su ilə təmin edilib. İndi bu layihənin icrası daha sürətlə davam etdirilir və qısa zamanda 800 min insanı əhatə edəcək. Bununla da, Azərbaycanda emal olunmamış sudan istifadə edən əhalinin sayı sıfıra enəcək. Əslində, bu problemin 2015-ci ilə qədər həlli Cənubi Afrikada keçirilən ekoloji sammitin qarşıya qoyduğu vəzifədir. Biz isə bu məsələni maksimum 2012-ci ilə qədər tam həll edəcəyik. Bu sahədə həyata keçirilən tədbirlər, görülmə işlər hansısa təşkilat qarşısında öhdəlik deyil, öz vətəndaşlarımıza qayğı göstərmək məqsədilə edilir.

- Artıq bir neçə ildir ki, Xəzər dənizinin sahil zolağında təmizlik işlərinin aparılması, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması ilə bağlı mühüm tədbirlər həyata keçirilir. Bu sahədə mövcud vəziyyəti necə qiymətləndirirsiniz?

- Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması istiqamətində də mühüm işlər görülür. Xəzəryanı dövlətlər içərisində Azərbaycan yeganə ölkədir ki, Xəzər dənizində ekoloji tarazlığın qorunub saxlanılmasında böyük layihələrlə çıxış edir. Ölkə Prezidentinin müvafiq sərəncamlarından irəli gələn məsələlərin həlli istiqamətində gündə 6140 m3 sutəmizləmə gücünə malik, beynəlxalq standartlara cavab verən modul tipli çirkab sutəmizləyici qurğuların qurulması nəticəsində Abşeron yarımadasının Bilgəh, Buzovna, Mərdəkan, Pırşağı, Nardaran və

Novxanı-Sumqayıt sahilboyu ərazilərində 17 stansiya istismara verilərək “Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi” yaradılmışdır. Prezidentin “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” 20.06.2007-ci il tarixli Sərəncamından irəli gələn məsələlərin həlli istiqamətində də mühüm işlər görülməkdədir. Bir neçə il öncə, Xəzər dənizindən götürülmüş su nümunələri üzərində aparılan təhlillər zamanı suyun tərkibinin çirкли olduğu müəyyən edilmişdirsə, görülən tədbirlər nəticəsində 25-30 ildə ilk dəfə, 2009-cu ilin yazında Abşeron yarımadasının ən çirкли olan şimal sahilləri boyunca Xəzər dənizində aparılmış tədqiqatların nəticələrinə görə dəniz suyu nümunələrində komponentlərin miqdarının norma daxilində olduğu müəyyən edilib. İndi isə Sumqayıta qədər bu işlərin davam etdirilməsi nəzərdə tutulur.

- Xəzərin suyunun şirənləşdirilməsi ilə bağlı layihənin hazırlandığına dair müəyyən məlumatlar yayılmaqdadır. Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

- Azərbaycan nəzəri cəhətdən su qıtlığına məruz qala bilən ölkədir. Bizim su ehtiyatlarımız yetərinədir. 36 kubmetr illik su ehtiyatımız var. Amma bunun 75 faizi xaricdə formalaşır. Kür və Araz çayları getdikcə çirklənir. Digər tərəfdən, başqa dövlətlər də bizi su ilə sınağa çəkməyi düşünə bilərlər. Buna görə də, kompleks tədbirlər görülür. O cümlədən, dağlarda su anbarları tikilir. Bütün bunlardan əlavə, Xəzər dənizinin suyunu şirənləşdirmək üçün texnologiyalar mövcuddur. Bir neçə kəndin suvarılmasında və içməli su ilə təmin olunmasında bu texnologiyadan istifadə olunacaq və bu su dünya standartlarına cavab verəcək.

- Neftlə çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsi istiqamətində vəziyyət necədir?

- Sevindirici haldır ki, artıq bu sahədə görülən işlərin müsbət nəticəsini hiss edirik. Azərbaycan hökuməti tərəfindən ətraf mühitin qorunması və mövcud vəziyyətin bərpasına yönəldilmiş Bakı buxtasının, Bibiheybət zonasının, Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanının ətrafının, Abşeron yarımadasındakı göllərin, neftlə çirklənmiş torpaqların, lay suları altında qalmış sahələrin və digər istehsalat tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, bərk məişət tullantılarının idarə olunması sxeminə uyğun Bakı və Sumqayıt şəhərlərində formalaşan tullantıların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi və s. tədbirlərin həyata keçirilməsi bu istiqamətdə müsbət dönüş yaratmağa imkan vermişdir. Onu da qeyd etmək istərdim ki, bu istiqamətdə görülən işlərdə digər dövlət strukturları ilə birgə fəaliyyət göstəririk. Abşeron yarımadasında 30-35 min hektar çirklənmiş torpaqlar var idi. 150 ildən çoxdur ki, ekoloji tələblər gözənilmədən primitiv üsulla neft istehsal edilirdi. ARDNŞ-in öz sərəncamında olan torpaqları çox böyük sürətlə təmizləməsinin şahidi oluruq. Həmçinin, ötən dövrlər ərzində, Bibiheybətdə təmizləmə işləri aparılıb, yaşıllıq salınıb. Bakıda nəqliyyatın fəaliyyəti tənzimləndən sonra atmosferin vəziyyəti xeyli yaxşılaşmalıdır. Ümumiyyətlə, qaynar proses gedir. Binə bazarının yeri bərbad vəziyyətdə idi. 600-700 min kub metr tullantı yığılıb qalmışdı. Nazirlik öz imkanlarını səfərbər etdi, 86 hektar ərazidə bu tullantıları təmizlədi. İndi həmin ərazidə yaşıllıq salınıb. Bu tullantıların yerində gözəl yaşıl massiv görünür. Kürdəxanı ətrafında, Balaxanı poliqonunun ətrafı yaşıllaşdırılır, Zirə-Binə ətrafında işləri görmək üçün Maliyyə Nazirliyi ilə müzakirələr aparılıb və sürətlə binə neçə layihəni başlayıb, ilin sonuna qədər 20 layihənin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulub.

- Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin müvafiq tövsiyə və tapşırıqlarına uyğun olaraq nəinki paytaxtda, eyni zamanda, Azərbaycanın hər bir rayonunda yaşıllaşdırma işlərinin geniş vüsət aldığını görürük.

- Respublikanın paytaxtında və bölgələrində yaşıllaşdırma işlərinin geniş vüsət alması, magistral yolların mühafizə zolaqlarının yaşıllaşdırılması, onların külək və su eroziyasından mühafizəsi məqsədilə Bakı-Ələt-Hacıqabul istiqamətində magistral şose yolu ətrafında 172 min, Zığ-Aeroport yolu boyu ərazidə 230 min müxtəlif növ ağac və kol tingləri əkilməmişdir. Zığ-Aeroport yolu boyu 196 hektar ərazidə yaşıllaşdırma işləri başa çatdırılmış, ağacların suvarılması üçün suvarma şəbəkəsi qurulmuşdur. Eyni zamanda, ölkədə mövcud olan meşə sahələri də genişləndirilir. Ölkəmizdə odun yanacağına tələbat böyük olsa da, Azərbaycanın meşə əraziləri artmaqdadır. Son 8-9 ildə meşə sahələrində 60 -70 min hektar artım müşahidə olunub. “Ekologiya ili” çərçivəsində, 4 min hektar yaşıllıq salınacaq. Bu Azərbaycan meşələrinin nəzərəcarpan dərəcədə artması deməkdir. Yaxşı davamlı ağaclar yetişdirilir. Artıq Abşeron yarımadasında 400 hektardan çox yeni yaşıllıqlar salınıb. Bu proses sürətlə gedir. Atmosfer yaxşılaşdırılır, sənaye müasirləşdirilir. Amma atmosferin korlanmasında nəqliyyatın payı artır və bunun qarşısının alınması üçün də hökumət konkret tədbirlər həyata keçirməyi düşünür. Bilirsiniz ki, hazırda köhnə maşınların istifadəsinə qadağa qoyulması ilə bağlı müzakirələr aparılır. Eyni zamanda, Azərbaycanda yanacağın istehsalı müasir tələblərə, “Avro-5” standartlarına uyğunlaşdırılır.

- Son zamanlar, ölkəmizdə xüsusi mühafizə olunan ərazilərin yaradılması, mövcud olanların isə maddi - texniki bazasının möhkəmləndirilməsi istiqamətində bir sıra tədbirlər görüldü. Bu sahədə mövcud durum haqqında nə deyə bilərsiniz?

- Ulu öndər Heydər Əliyevin Sərəncamı ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yarananda Azərbaycanın 4,5 faiz ərazisi mühafizə olunurdu. Bu gün isə həmin ərazi 10,1 faizə çatıb. Bu, Avropa standartlarına uyğundur. Ölkədə qısa zamanda 8 Milli Park yaradılıb. İkisinin yaradılması üzərində iş davam edir. Eləcə də, 11 dövlət təbiət qoruğu və 24 yasaqlıq fəaliyyət göstərir. Qafqazda Şimal Qafqaz qoruğundan sonra ikinci nəhəng qoruq: 135-140 min hektar ərazini əhatə edən Şahdağ Milli Parkı yaradılır. Onların hər birində müasir infrastruktur yaradılmışdır. Bu qoruqlarda insanlara öz vətəninin təbiəti ilə tanış olmaq üçün hər cür şərait mövcuddur. Yeganə çatışmamazlığımız kadrlarımızla bağlıdır. Bizə lazımdır ki, təbiəti sevən insanlar bu sahədə çalışsınlar. Məsələn, mən qoruq direktorunu qalstuk-kastyumda yox, rezin çəkmədə, sıxılıda, səhərdən axşama kimi təbiətin qoynunda görmək istəyirəm.

- Bəs, Zooloji Parkın yaradılması istiqamətində vəziyyət necədir?

- Ölkə Prezidentinin Sərəncamı ilə Azərbaycanda müasir dünyada şəbəkənin layiqli üzvü ola biləcək Zooloji Park yaradılacaq. Sərəncama uyğun olaraq tender keçirilib və həтта ilkin ibtidai layihə hazırlanıb. Tenderdə Türkiyə-Almaniya şirkəti qalib gəlib və 200 hektardan çox ərazidə park yaradılması nəzərdə tutulur. Canlılar yarıserbəst şəraitdə yaşayacaq və parkın hasarı hiss olunmayacaq. Yaxın Şərq, Qafqaz, Mərkəzi Asiyada beynəlxalq şəbəkədə belə ixtisaslaşmış zoopark yoxdur. Ümid edirəm ki, bu, gələcəkdə ölkəmizə daha çox turistlərin gəlməsinə səbəb olacaq. Bu park eyni zamanda elmi mərkəz kimi də fəaliyyət göstərəcək. Qısa zamanda layihə işləri başlanacaq. Düşünürəm ki, 2-3 il ərzində müasir obyektin sahibi ola biləcəyik. Yeri gəlmişkən onu da qeyd etmək istəyirəm ki, xaricdən gələn ekspertlər müraciət edirlər ki, Bakıdakı zoopark ləğv edilsin. Çünki bu heyvanlar üçün həbsxanadır.

- Hüseyn müəllim, siz eyni zamanda Hava və Ekstremal İdman Növləri Federasiyasının prezidentisiniz. Bu yaxınlarda sizin rəhbərliyiniz ilə Azərbaycan elmi-idman ekspedisiyası And dağlarına səfər edib. İstərdik, bu səfər və onun əhəmiyyəti ilə bağlı fikirlərinizi bildirəsiniz.

- İlk olaraq, Azərbaycan elmi-idman ekspedisiyası qarşıya qoyulmuş bütün tapşırıqları müvəffəqiyyətlə yerinə yetirərək And dağlarına (Argentina) ekspedisiyanı başa vurmuşdur. Ekspedisiya And dağlarının Akonkaqua massivinun unikal geologiyası üzrə elmi-geoloji proqram, həmçinin, Argentinanın dağlıq və dağətəyi rayonlarının təmsalında Cənubi Amerikanın bioloji müxtəlifliyi üzrə proqramı da həyata keçirmişdir. Ekspedisiya zamanı elmi-populyar filmlər və nəşrlərin hazırlanmasında əsas rol oynayacaq unikal, zəngin video və foto materiallar çəkilmişdir. Akonkaqua zirvəsinə (6962 m) Azərbaycanın milli bayrağı, Azərbaycan Respublikasının qurucusu, Ümummilli lider Heydər Əliyevin "Mən fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam" sözləri, həmçinin, üzərində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin şəkli və "Azərbaycan yeni zirvələrə doğru, İlhamla irəli" sözləri yazılmış vimpellər qaldırılmışdır. Həmçinin, zirvədə Azərbaycan və ingilis dillərində yazılan "2010 Azərbaycanda ekologiya ili - Yaşıl dünya naminə" transporantları açılmışdır. Onu da deyim ki, bu, Azərbaycan üçün yeni sahədir. Bu, bir növ xalqların təəvvürünü formalaşdıran amillərdən biridir. 6-7 ölkə fəxrlə dağları gəzir. Uçuş aparatları icad edirlər, hava-idman növləri ilə məşğul olurlar. Hesab edirlər ki, bu xüsusi istedad tələb edir. Çalışırıq ki, bu monopoliyanı sındıraq. Bu gün Azərbaycan dinamik inkişaf edir. Əhalinin sosial rifahının yüksəlməsi üçün ardıcıl olaraq addımlar atılır. And dağlarında iş belə gətirdi ki, orada 19 idmançı bizim ətrafımızda idi. 4 kanadalı, 2 amerikalı, 6 rus, Almaniya və Avstraliyadan olanlar çox çətinliklərlə rastlaşdılar. 1 rus 5500 yüksəklikdə olan düşərgədə oksigen çatışmazlığından ölümcül vəziyyətə düşdü, yuxudan oyanmadı, reanimasiya tədbirləri nəticəsində özünə gəldi. Çox ağır şərait var idi. Həmin 6 rusdan biri yüksəkliyə qalxdı. Sonuncu gün ruslar düşərgəni tərk edəndə bizə yaxınlaşdılar və dedilər ki, siz azərbaycanlılar haqqında təəvvürümüzü dəyişdirdiniz. Bu, Azərbaycanın imicinə xeyirdi. Kanadalıların da heç biri yüksəyə qalxa bilmədilər. Bizim sıralarımızda da çətinliklər oldu. Peşəkar idmançılarımızın oksigen çatışmazlığında vəziyyətlərinin ağırlaşdığını görəndə qərar verdim ki, irəli hərəkət etməsinlər. Son nəticədə, ekspedisiya öz vəzifəsini yerinə yetirdi. Bu işin öhdəsindən 19 idmançıdan bir neçəsi gəldi. Bunların heç biri məğlubiyyət deyil, təcrübə və sınaqdır. Bu sınaqdan keçmək lazım idi. Belə yürüşlərin heç birini uğursuz saymıram. Qarşıda duran vəzifələr yerinə yetirildi.

Amma çox təəssüf ki, Biləcəridən o tərəfə gedə bilməyən bəzi insanlar müəyyən saytlarda spekulasiyalarla məşğuldurlar. Bəziləri deyir ki, 2-3 həftə ərzində nə elm etmək olar? Bu axmaqlar başa düşür ki, həтта geoloqlar da dağlara gedəndə 2 həftə dağ işi aparır, sonra 8 ay təcrübə işi həyata keçirirlər. Laboratoriya analizləri aparır, ədəbiyyatı araşdırır, müqayisə edir, nəticələri təsdiq edir, kitab şəklinə salır və s. Məsələn, biz Antarktida

yürüşünün nəticələrinə görə kitabı indi nəşr edirik. 700 səhifədən çox, iki cildə Antarktidanın iqlimi və Antarktidanın geologiya kitabları nəşr edildi. Bu kitabların müəllifləri və redaktorları sırasında, həmin ərazilərdə olmasalar da, bu mövzunu gözəl bilən akademiyanın müxbir üzvü Vasif Babazadə, akademik Budaq Budaqov və başqaları da var. Bu kitablar indi rus və ingilis dillərinə tərcümə edilir. Bunu edirik ki, əcnəbilər də bizim nailiyyətlərimizdən, ortaya çıxardığımız elmi əsərlərdən istifadə etsin.

Eyni zamanda, bədxahlarımız da bütün bunları öyrənməlidirlər. Onlar elmi metodlara yiyələnəlidirlər. Onda hər şeyi görəcəklər. Hazırda Kilimancaro ilə bağlı yığılan materialların sürətlə ümumiləşdirilməsi gedir, təhlillər aparılır. İndi Azərbaycanın muzeyində Antarktidadan, Afrikadan, Cənubi Amerikadan kolleksiyası olacaq və bu faktı hamı çox yüksək qiymətləndirir. Dünya görəcək ki, Azərbaycan alimləri yalnız özlərinə qapılmayıb, dünya ilə maraqlanıblar, proseslərin bərabərhüquqlu iştirakçısı olublar. Belə bir şəraitdə isə yarımşavadlı manqurtların və ya onların heç cinsi də bilinməyən internet kölgələrinin dedikləri bizim işimizi, qarşıya qoyduğumuz vacib vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün heç bir əhəmiyyət daşımır.

- Federasiya bu il ərzində daha hansı tədbirləri həyata keçirməyi planlaşdırır?

- Bəli, 2010-cu ildə bir sıra mühüm tədbirlər keçirməyi nəzərdə tuturuq. Hava və Ekstremal İdman Növləri Federasiyasının təşkilatçılığı ilə buzadırmənma üzrə Azərbaycanın milli komandası tariximizdə ilk dəfə olaraq 2010 Dünya Kuboku yarışlarının birinci mərhələsində iştirak etmişdir. Rusiyanın Kirov şəhərində keçirilən yarışların birinci mərhələsində 16 ölkəni təmsil edən 68 idmançı yarışıb.

Dünya səviyyəli buzadırmənmanların da iştirak etdiyi 42 kişi və 26 qadın idmançıları arasında keçirilən yarışlarda sürət dırmanması üzrə kişi idmançılarımız 18-ci, qadın idmançımız isə 17-ci yeri tutublar. Yarışlar keçirilən dövrdə bu idman növü üzrə hakimlər üçün təşkil edilmiş seminarla Azərbaycan Hava və Ekstremal İdman Növləri Federasiyasının nümayəndələri də iştirak edərək Beynəlxalq Alpinizm Federasiyasının (UIAA) beynəlxalq hakimlik sertifikatlarını alıb.

Bu yarış idmançılarımız üçün təcrübə olub. İlk dəfə belə yüksək səviyyəli yarışlarda iştirak edən yığma komandamızın üzvləri ən güclü idmançılarla birgə yarışaraq, yaxşı təcrübə qazanıblar. Bu da, gələcəkdə idmançılarımızın buzadırmənma texnikasını yaxından öyrənməyə və bu idman növünün səviyyəsini yüksəltməyə şərait yaradacaq. Bu yarış buzadırmənma üzrə milli idmançıların hazırlanmasında mühüm əhəmiyyət kəsb etməklə yanaşı, beynəlxalq yarışların keçirilməsi təcrübəsinin əldə edilməsi imkanını da yaradıb. Belə ki, yaxın zamanlarda Azərbaycan Hava və Ekstremal İdman Növləri Federasiyası Azərbaycanda ilk dəfə buzadırmənma üzrə beynəlxalq turnir təşkil etməyi planlaşdırır. Bir neçə gündən sonra təbii buzlaqlarda bir neçə ölkənin iştirakı ilə ilk dəfə buzadırmənma üzrə "Open Azərbaycan" adı altında açıq çempionat keçiriləcək. Yarışda ən azı 30 idmançı iştirak edəcək.

Hava idman növlərinə də diqqət yetirməyi düşünürük. Artıq iki dəfə dünya çempionu Mixail Kuzminin köməyi ilə 6-7 müstəqil uçuşlar keçirmiş paraplan üzrə idmançımız var. Həmçinin, bu yaxınlarda biz Azərbaycanda ilk dəfə uzun məsafəli paraplanla, yəni idarəolunan paraşütlə hava yürüşü keçirməyi planlaşdırırıq. Bir sözlə, riskli olsa da, belə idman növlərinin tətbiqinə diqqəti artıracağıq.

İki sahil.-2010.-4 fevral.-№21.-S.5.

Abşeron yarımadası ekoloji cəhətdən ən təmiz bölgəyə çevrilir

Yeganə Əliyeva

Dövlət başçısı İlham Əliyevin tapşırığına uyğun olaraq ekoloji vəziyyətin ciddi şəkildə sağlamlaşdırılmasına böyük ehtiyacın olduğu həmin ərazidə ARDNŞ və onun strukturları mühüm işlər görür, “Ekologiya ili” çərçivəsində bu məqsədlə hazırlanmış tədbirlər planını daha da genişləndirməyə səy göstərirlər

“2010-cu il Azərbaycanda “Ekologiya ili” elan edilmişdir. Bu da təsadüfi deyildir. Çünki insanların sağlam həyat tərzini üçün başlıca amil olan ekoloji tarazlığın qorunmasına böyük əhəmiyyət verilir. Bu, insanların sağlamlığına birbaşa diqqət və qayğı tələb edən məsələlərdir. “Azərbaycanda, ümumiyyətlə, ekoloji vəziyyət çox yaxşıdır. Bizim təbii şəraitimiz, gözəl təbii imkanlarımız vardır. Təmiz hava, təmiz çaylar, bulaqlar.” Dövlət başçısı bu deyilənlərlə yanaşı həm də həlli vacib məsələləri diqqətə çatdırır: “Abşeron yarımadasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına böyük ehtiyac var. Bizim hamımız bunu bilirik və elə etməliyik ki, Bakı, onun ətrafı, bütün Abşeron yarımadası ekoloji cəhətdən ən təmiz bölgəyə çevrilsin.”

Bu həqiqət hər bir kəsə məlumdur ki, uzun illər ərzində neft-qaz sənayesinin inkişafı nəticəsində Abşeronun böyük əraziləri həm neftlə, həm də neft tullantıları ilə çirklənib. Bu kimi ekoloji problemlərin həlli üçün təxirəsalınmaz tədbirlərin vacib olduğunu bildirən dövlət başçısı İlham Əliyev Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin iştirakı ilə həmin ərazilərdə həyata keçirilən təmizlənmə işlərini, yeni yaşıllıqların salınmasını yüksək qiymətləndirir.

Bu günlərdə Nazirlər Kabinetinin 2009-cu ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına həsr olunan iclasında da əsas diqqət göstərilən məsələlərdən biri də məhz ekoloji tarazlığın qorunması, “Ekologiya ili” çərçivəsində görülməli işlər oldu.

Bir məqamı da xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, ölkəmizin təbii ehtiyatları və onlardan istifadə olunması məsələsi daim iqtisadçılarımızı və coğrafiyaşünas alimlərimizi də düşündürmüş, layihəyə tədqiq edilmişdir. Hələ 50 il öncə görkəmli akademik Həsən Əliyev təbii resurslardan səmərəli istifadə, meşələrin qorunması, yeni yaşıllıqların salınmasının ilk həyəcan təbilini vurmuş, ömrünün sonunadək bu mühüm sosial - bioloji sferanın sağlamlaşdırılması ilə məşğul olmuş və bu gün də əhəmiyyətini itirməyən ətraf mühitin mühafizəsi üzrə sanballı əsərlər yazmışdır.

Ölkəmizə rəhbərlik etdiyi bütün dövrlərdə ulu öndər Heydər Əliyev ətraf mühitin mühafizəsinə və insanların sağlamlığına təminat yaradan mütərəqqi texnologiyaya malik yeni müəssisələrin tikilməsinə, köhnə texnologiyaların yenisi ilə əvəz olunmasına, yaşıllıqların və parkların salınmasına, mütəxəssislərin hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirmişdir. Azərbaycan ikinci dəfə müstəqillik qazandıqdan sonra ekologiya və təmizliyi dövlətin həyata keçirdiyi siyasətin prioritet istiqamətinə çevrildi. Ümummillə lider Heydər Əliyevin ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsinə diqqət və qayğısının nəticəsi olaraq Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yaradıldı. Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi kursunun layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına, ətraf mühitin qorunmasına diqqəti imzaladığı fərman və sərəncamlardan, Dövlət proqramlarından aydın görünür.

Dövlətimiz mövcud problemlərin aradan qaldırılması üçün zəruri tədbirlər həyata keçirir. Prezident İlham Əliyevin 2003-cü ildə təsdiq etdiyi “Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair”, “Meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair” və bu kimi bir çox Dövlət proqramları çərçivəsində ölkəmizdə ekoloji çirklənmənin aradan qaldırılması və ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi istiqamətində mühüm işlər görülmüşdür.

İndiki və gələcək nəsillərin sağlamlığının təmin edilməsi, iqtisadi potensialın qorunması, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə hər zaman günün aktual məsələlərindəndir. Dövlət başçısı İlham Əliyevin 2006-cı il 28 sentyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks Tədbirlər Planı”nda bir çox tələblərlə yanaşı, meşələrin seyrəkləşməsinin, torpağın eroziyasının, meşə massivlərinin azalmasının və təbii biosenozlərin yoxa çıxması təhlükəsinin qarşısının alınması barədə tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Ötən illərdə bu istiqamətdə mühüm işlər görülmüşdür.

Tədbirlər planında ARDNŞ və onun strukturları qarşısında da vacib vəzifələr qoyulmuşdur. Son illərdə neft və neft tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsi, rekultivasiyası, münbit torpaqla örtülməsi, ağac və gül kollarının əkilməsi, bir sözlə, həmin ərazilərin yaşıllaşdırılması istiqamətində atılan addımlar göz qabağındadır. ARDNŞ-in tərkibində yeni strukturun-Ekologiya İdarəsinin yaradılmasında da əsas məqsədlərdən biri məhz bu

sahəyə diqqəti artırmaq idi. Tədbirlər planı çərçivəsində ölkənin gərgin ekoloji vəziyyətdə olan bölgələrində, xüsusən Bakı şəhərinin və Abşeron yarımadasının sağlamlaşdırılması istiqamətində konkret tədbirlər həyata keçirilir. Belə ki, Bakı Buxtasının, Bibiheybət zonasının, Heydər Əliyev Beynəlxalq Hava Limanının ətrafının, Abşeron yarımadasındakı göllərin, neftlə çirklənmiş torpaqların, çay suları altında qalmış sahələrin və digər istehsalat tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, Bakı və Sumqayıt şəhərlərində tullantıların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi və başqa tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün Prezident İlham Əliyevin göstərişinə əsasən maliyyə vəsaitlərinin ayrılması bu problemlərin vaxtında həllini reallaşdırmışdır.

ARDNŞ-in ayrı-ayrı idarə və müəssisələri daxilində də yaşıllaşdırma işləri geniş vüsət alıb. Belə ki, mütəmadi olaraq iməciliklər keçirilir, idarə və müəssisələrin kollektivləri yaşıllaşdırma işlərində yüksək fəallıq nümayiş etdirirlər. Müəssisə daxilində istismar müddəti başa çatmış sexlərin ərazilərində görülən işlər də diqqətdən kənarda qalmır. Həmin ərazilər metal qırıntılarından təmizlənir, münbit torpaqla örtülür, ağac və gül kolları əkilib. Ekoloji durumun sağlamlaşdırılması, təhlükəsiz iş şəraitinin yaradılması hər bir idarə və müəssisənin fəaliyyətində başlıca məqsəddir. İqtisadiyyatın inkişafında mühüm sahə olan neft sənayesində çalışanların hər cür diqqət və qayğıya layiq olduğunu daim önə çəkən ulu öndər Heydər Əliyev bu peşənin çətinliyini, eyni zamanda şərəfli olduğunu bildirərək, onlara göstərilən diqqət və qayğının işin keyfiyyətində başlıca amil olduğunu qeyd edirdi. Bu gün də həmin siyasət Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

ARDNŞ-in idarə və müəssisələri daxilində həyata keçirilən yaşıllaşdırma aksiyasında iştirak edən Şirkətin prezidenti Rəvnəq Abdullayev bu kimi addımları yüksək dəyərləndirir, onların davamlı olmasını diqqətə çatdırır. Bir faktı da qeyd edək ki, ötən ilin sonunda ARDNŞ tərəfindən keçirilən yaşıllaşdırma aksiyasında yüz mininci ağac əkildi. Aksiyada iştirak edən ARDNŞ-in prezidenti R. Abdullayev “Ekologiya ili”ndə neftçilərin ekoloji tarazlığın bərpası istiqamətində fəaliyyətlərini daha da genişləndirəcəklərini bildirdi.

Ötən ilin dekabrın 24-də Prezident İlham Əliyev Bakının Suraxanı rayonundakı keçmiş “Binə” ticarət mərkəzinin yerləşdiyi ərazidə aparılan yaşıllaşdırma işləri ilə tanış olarkən ARDNŞ-in bu istiqamətdə gördüyü işləri yüksək qiymətləndirdi. Dövlət başçısı bildirdi: “Ancaq biz indi neftlə çirklənmiş bütün o mədənləri təmizləməliyik. Artıq işlər başlanıb, Bibiheybətdə böyük işlər görülüb, buruqların ətrafında təmizlik işləri aparılır, parklar salınır.” Dövlət başçısının ölkəmizdə həyata keçirilən ekoloji layihələrdə neftçilərin əməyinə verdiyi yüksək qiymət ARDNŞ-in idarə və müəssisələrinin kollektivlərini daha da ruhlandırır.

Dövlət Neft Şirkəti Prezident İlham Əliyevin göstərişinə əsasən ekoloji proqramları davam etdirir. ARDNŞ-in vitse-prezidenti Muxtar Babayev bu günlərdə keçirdiyi mətbuat konfransında bir daha 2009-cu ildə görülən işlərə və cari ildə qarşıda duran vəzifələrə diqqət yönəldərək bildirmişdir ki, ekoloji proqram çərçivəsində bu günədək Bibiheybət ərazisində 230 ha neftlə çirklənmiş ərazi təmizlənib, orada 50 minə yaxın ağac və dekorativ kol əkilib. Cari ildə isə 120 ha-a yaxın çirklənmiş sahənin mexaniki və bioloji təmizlənməsinin, 150 minə yaxın ağac və gül kollarının əkilməsinin nəzərdə tutulduğu bildirilir.

Bir məqamı da qeyd edək ki, bu gün qarşıda duran əsas vəzifələrdən biri də atmosferin çirklənməsinin qarşısını almaq məqsədilə iri istehsal müəssisələrinin, neftayırma zavodlarının şəhərdən kənara köçürülməsidir. Bu istiqamətdə də işlər görülür, layihələr hazırlanır.

Bir sözlə, təbiətə sevgi və qayğı hissi ilə yaşıllaşdırma kampaniyalarında iştirak edən hər bir Azərbaycan vətəndaşı təbiəti mühafizə siyasətinə, tullantısız və aztullantılı texnologiyaya, elmi inkişafa, ekoloji mədəniyyətə, təbii resursları qorumağa və qənaətlə istifadəyə yönəldilən tədbirləri dəstəkləməli, qeyd olunan istiqamətlərdə səylərini daha da artırmalıdır. Ekoloji tarazlığı qoruyaq, ətraf mühitin təmizliyini təmin edək ki, öz sağlamlığımız haqqında inamla danışaq!

İki sahil.-2010.-28 yanvar.-№16.-S.7.

Təbiət və biz

Arif HÜSEYNOV

İnsanlar bu və ya digər vacib məsələnin həlli barədə danışarkən “bu, su və hava kimi lazımdır” deyirlər. Suyun həyatın başlanğıcı olduğunu hamı bilir. Su olan yerdə həyat da var - qədim əcdadlarımız belə deyiblər. Alimlər başqa planetlərdə həyatın olub-olmamasını öyrənmək istəyəndə qarşılarına çıxan ilk sual bu olur: “Orada görəsən su varmı?” Su dadı, rəngi, ətri olmayan mayedir. Canlı orqanizmlər ancaq suda həll olmuş qidaları mənimsəməklə yaşayırlar. Su çox yüngül hidrogen qazının və daha ağır və aktiv qaz olan oksigenin birləşməsindən ibarətdir. Oksigen hidrogendə yanan zaman su əmələ gəlir. Su maye, bərk (yəni buz) və qaz (buxar) halında olur. Sıfır dərəcə temperaturda donur, 100 dərəcə temperaturda maye halından qaz halına keçir, yəni buxarlanır. Su soyudulduqda həcmi genişlənir. Təbiətdə suyun tərkibində həmişə mineral duzlar, qazlar, mikroorqanizm zərrəcikləri olur.

Bəs hava nədir? Nəfəs aldığımız hava 99,96 faiz azot, oksigen və karbon qarışığından ibarətdir. Havada digər qazların, su buxarı istisna edilməklə miqdarı cəmi 0,04 faizdir. Hava ən aşağı temperaturda, mənfi 180 dərəcədən aşağı temperaturda mayeyə çevrilir. Maye havanın temperaturu bir qədər artanda, qaynamağa başlayır. Belədə azot buxarlanır, oksigen isə qalır. Oksigen kainatda geniş yayılmış kimyəvi elementdir. Yer qabığının təqribən yarısından çoxunu oksigen təşkil edir. Havanın həcmnin beşdə birindən çoxu oksigendir.

Yer planetində bütün canlı orqanizmlər nəfəs alır. Bitkilərin və heyvanların nəfəs alması bir-birindən keyfiyyətcə fərqlidir. Heyvanlar, o cümlədən insan oksigen ilə nəfəs alır. Fotosintez prosesində yaşıl bitkilər karbon qazını udaraq oksigen hasil edir. Oksigen ağciyərlərə daxil olarkən qırmızı qan cisimciklərinin köməyi ilə orqanizmin bütün hüceyrələrinə yayılır. Oksigen orqanizmdə qidaları yandıraraq insanın həyat fəaliyyəti üçün zəruri olan istilik yaradır. Oksigen digər elementlərlə asanlıqla birləşə bilər. Həmin reaksiya “oksidləşmə” adlanır. Hər bir oksidləşmə zamanı istilik ayrılır. Oksidləşmə sürətlə gedəndə temperatur kəskin şəkildə yüksəlir və cisim alovlanır. Hər yerdə ləng oksidləşmə getdiyinin - metalın paslandığının, boyanın quruduğunun, alkoqolun sirkəyə çevrildiyinin şahidi olur.

Göründüyü kimi, hava, əsasən də oksigen insanın yaşaması üçün ən vacib amildir. İnsan oksigen olmayan yerdə cəmi 1-2 dəqiqə yaşaya bilər. Lakin nədənsə biz nə ilə və necə nəfəs almağımız barədə ya heç düşünmürük, ya da ki, az düşünrük. Bizə elə gəlir ki, yaşadığımız mühitdə havadan çox heç nə yoxdur. Çox az adam sutka ərzində nə qədər hava udduğumuzu da bilir.

Maraq xatirinə bildirək ki, insan sutka ərzində təqribən 20 min dəfə nəfəs alıb-verir və ağciyərlərindən 15 kiloqram hava keçirir. Halbuki insan gün ərzində 1,5 kiloqram yemək yeyir, 2-3 litr su içir. İnsan havasız cəmi 5 dəqiqə yaşaya bilər, lakin susuz qalan adamın həyatı 5 gündən sonra sona yetir. Qida almayan insanın ömrü 5 həftədən çox çəkmir.

Milyon illər bundan əvvəl, yəni kəmbriyəqədərki dövrdə atmosferdə oksigen demək olar ki, yox idi. Həmin vaxtlar mövcud olan yosunlar cüzi miqdarda oksigen ifraz edirdi. Atmosferin tərkibi əsasən azot və karbon qazından ibarət idi. O dövrdə mövcud olan canlı orqanizmlər oksigensiz, yəni anaerob mühitdə tənəffüs yolu ilə yaşayırdılar. Zəmanəmizədək gəlib çatmış maya göbələkləri anaerob canlı orqanizmlərdir.

Daş kömür dövründə, 400 milyon il bundan əqdəm, Yer üzündə ilk bitki örtüyü əmələ gələn zaman atmosferdə oksigenin miqdarı xeyli artmışdı. Bitki örtüyü əraziləri genişləndikcə atmosfərə buraxılan oksigenin miqdarı artmış, karbon qazı isə azalmışdı.

Atmosferin müasir tərkibi 140 milyon il bundan qabaq, yəni təbaşir dövründə formalaşmışdır. Hazırda atmosferdə oksigenin miqdarı normal həddə, yəni 20 faizə çatmışdır.

Atmosferdə ən geniş yayılmış qaz azotdur (80 faiz). Bu qaz atmosfərə əsasən bitki örtüyünün çürüməsi və vulkan püskürməsi zamanı daxil olur. Azot bitki və heyvanlar aləmində gedən maddələr mübadiləsində mühüm rol oynayır. Onun böyük hissəsi havadan dənizdəki həyat və bitki aləminin inkişafı ilə əlaqədar olan bioloji proseslər hesabına ayrılır. Bundan başqa, azot daxili yanma mühərriklərində və təyyarə mühərriklərində yanacağın yanması nəticəsində gedən yüksək temperatur prosesləri zamanı azot oksidlərinə çevrilir. Atmosferdə azotun konsentrasiyası təqribən sabit qalır. Bu, azotun atmosferdən daxil olma və çıxma prosesləri arasındakı balansın qorunub saxlanması deməkdir.

Dünyada Atlantik, Sakit okeanlarından, Hind okeanından, Şimal Buzlu okeanından savayı daha bir okean vardır. Bu okean bütün okeanlardan böyükdür. İnsanlar özləri də hiss etmədən hər gün, hər saat, hər dəqiqə bu okeanda üzlülər. Şəhər və kəndlərdə yaşayanlar, habelə bütün heyvanlar, hətta avtomobillər və qatarlar da bu

okeanda çimirlər. İnsan hava okeanının dibində yaşayır. Bu okean nə şirin, nə də şordur. Onun suyu və sahilləri də yoxdur, gümüş rəngli təyyarələr onun balıqlarını xatırladır. Bu okean bütün Yer kürəsini dövrələyən hava okeanıdır. Yerin hava okeanını atmosfer adlandırırlar. Yunanca “atmos” buxar, “sfera” şar, yəni kürə deməkdir. Atmosfer həmişə təlatümlüdür. Bunun səbəbi atmosfer havasının son dərəcə mütəhərrik olmasıdır. Günəş şüaları Yer səthini qızdıranda hava da qızır. Qızmış hava yüngülləşdiyindən yuxarı qalxır, onun yerini isə soyuq hava kütləsi tutur. Daha ağır soyuq hava isti olan tərəfə hərəkət etdiyindən təzyiq bərabərləşir. Külək bu cür əmələ gəlir. Külək təzyiq fərqiindən asılı olaraq öz istiqamətini tez-tez dəyişir. Atmosferdə daimi hava axınları da mövcuddur. Məsələn, passat küləklər bir istiqamətdə - ekvator boyu əsir. Daimi küləklər təqribən 30 km yüksəklikdə özünü böyük qüvvə ilə göstərir. Bu, iti sürətlə əsən şırnaq küləkləridir. Küləklər atmosferdə havanı paylaşdırır. Atmosferin bütün havası əslində onun Yer səthindən 10-12 km yüksəklikdəki alt qatında toplanır. Havanın bu qatına troposfer deyilir. Tropos yunan dilində dönən deməkdir. Hava troposfer qatında soyuyur və aşağı enməyə başlayır. Aşağıda buludlar əmələ gəlir, tufan qopur, leysan, qar yağır.

Troposferdə temperatur hər 1 kilometrə orta hesabla 6 dərəcə Selsi aşağı düşür, 10-12 kilometr yüksəklikdə mənfi 55-60 dərəcə Selsiyə enir. 50 kilometr yüksəklikdə temperatur daha aşağı düşür. Günəşdən gələn və Yerdən qalxan isti axınlar tarazlaşdığına görə temperatur əslində sabit qalır. Atmosferin bu qatı stratosfer adlanır. Stratosfer latın dilində stratum-qat, shaira- şar, yəni kürə deməkdir. Stratosferdən yuxarı qalxdıqca temperatur artmağa başlayır. Bu, atmosferdəki ozon qazının yaranması ilə əlaqədardır. Ozon qazı Günəşdən gələn və bütün canlılar üçün məhvedici olan iti sürətli ultrabənövşəyi zərrəciklərin oksigen molekulları tərəfindən udulması nəticəsində əmələ gəlir. Atmosferin ozon qatı Yer üzünün bütün canlılarını məhvölme fəlakətindən qoruyur. Ozon qatının qalınlığı cəmi 2,5-3 santimetrdir. Son illərdə Antarktida və bəzi ərəzilər üzərində ozon dəliyinin əmələ gəlməsi xəbəri insanlar arasında böyük təşvişə səbəb olmuşdur. Əslinə qalanda həmin yerlərdə, sözün əsl mənasında, heç bir dəlik yoxdur. Söhbət həmin ərəzilər üzərindəki atmosferin ozon qatının nazilməsindən gedir. Bunun səbəbi isə irəlidə deyildiyi kimi, təyyarə və raket mühərrikləri işləyən zaman ayrılan azot-oksidi, bundan da başqa, kimyəvi maddə olan freonun ozon ilə reaksiyaya girməsidir. Dünyanın bütün alimləri atmosferin ozon qatının qorunub saxlanması üçün elmi axtarışlarını davam etdirirlər.

Stratosferdə hava çox seyrək olduğu üçün səma tünd-bənövşəyi, hətta qara rəngdə görünür. Zaman-zaman orada işıq saçan gümüş rəngli buludlar da peyda olur. Onların mənşəyi tam aydınlaşdırılmamışdır. Alimlər güman edirlər ki, həmin buludlar incə zərrəcikli tozdan ibarətdir.

Daha yüksəklikdə, təqribən 300-400 kilometrə ionosfer deyilən atmosfer qatı yerləşir. Həddən artıq seyrəlməmiş həmin qatda böyük miqdarda elektrik yüklü zərrəciklər - ionlar vardır.

İnsan orqanizmi atmosferdən oksigen, karbon qazı, su buxarları və elektrik yükü alır. Elektrik yükünün orqanizmdə mühüm proseslərin normal getməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini çoxları bilmir. Halbuki insanın ağciyərləri sutka ərzində xeyli miqdarda elektrik yükü alır. Bəs bu elektrik yükü haradan gəlir? XIX əsrin sonlarında alimlər müəyyənlaşdırmışdılar ki, istənilən torpaqda az miqdarda olan radioaktiv elementlərin, habelə Günəşdən gələn ultrabənövşəyi və kosmik şüaların təsiri ilə, ildırım çaxarkən elektrik yükü ayrılan zaman müsbət və mənfi molekullar, yəni aeroionlar peyda olur. Torpaqda böyük miqdarda aeroion əmələ gəlir. Torpaqyanı havanın hər kub santimetrində bir saniyə ərzində təqribən 8-10 ion cütü yaranır. Lakin insanı əhatə edən havada bir yüklü ionlar üstünlük təşkil edir. Həmin ionlar əsasən müsbət yüklü ionlardır. Bunun səbəbi Yerin özünün mənfi yüklü olması və müsbət yükləri cəzb etməsidir. Mənfi yüklü ionlar atmosferin üst qatlarına qalxır.

İnsan orqanizminin normal fəaliyyəti üçün həm mənfi, həm də müsbət elektrik yüklü qaz molekulları balansının yaranması zəruridir. Rus alimi Aleksandr Çiжевski ötən əsrin 30-cu illərinin başlanğıcında apardığı təcrübə zamanı ağ siçanları əvvəlcə ionların çox az olduğu atmosfer havasında saxlayarkən heyvanlar ağır xəstələnmişdilər. Siçanlar elektrik yükü olmayan hava ilə nəfəs almaq məcburiyyətində qalarkən beş sutkadan sonra ölmüşdülər.

İnsan şam meşəsində, duz mağaralarında, güclü fəvvarələrin yaxınlığında, dəniz kırağında, dağlarda, xüsusilə dağ çaylarının və şəlalələrin yaxınlığında olarkən özünü gümrah hiss edir. Bunun səbəbi həmin yerlərdə aeroionların miqdarının şəhərdəkinə nisbətən on və yüz dəfələrlə çox olmasıdır.

İnsan bədəni cərəyan keçiricisidir və elektrik potensialına malikdir. Onun kardioqramını, yaxud ensefaloqramını çıxaran zaman özünün elektrik impulslarını ölçürlər. Dayanmış ürəyi elektrik boşalması ilə canlandırırlar. Orqanizmə daxil olan elektrik yükləri bədəndə qalmır və tədricən yerə ötürülür.

Ümumiyyətlə götürdükdə, elektrik yükünün insana təsiri barədə diqqətçəkən iki versiya var. Birinci versiyaya görə, elektrik yükü qana və qan vasitəsilə də ayrı-ayrı orqanlara ötürülür. İkinci versiyaya görə, aeroionlar ağciyər toxumasının sinir uclarına, bununla da bütövlükdə sinir sisteminə təsir göstərir.

Alimlər sübut etmişlər ki, havanın müalicəvi xüsusiyyətləri onun tərkibində böyük miqdarda mənfi oksigen ionlarının olmasıdır. Dağ kurortlarında, meşəlik sahələrdə mənfi oksigen ionlarının miqdarı havanın bir kub santimetrində 10-15 minə çatır. Adi yaşayış binalarında bu ionların sayı xeyli azalır və hər kub santimetrdə 0,2-0,4 min təşkil edir. İşləyən kompüterlər, çoxaltma aparatları, televizorlar mənfi aeroionların konsentrasiyasını xeyli azaldır. Nəticədə havada insan sağlamlığı üçün zərərli müsbət ağır və ifrat ağır aeroionlar kəskin şəkildə artır. Kondisionerlər, hava süzgəcləri və hava kəmərləri olan binalarda havanın bioloji xassələri dəfələrlə pisləşir. Bunun da nəticəsində havadakı təbii mənfi elektrik yüklü hissəciklər həmin qurğuların iç səthlərinə çökür və binaya təmiz, lakin bioloji baxımdan yararsız, yəni “cansız” hava daxil olur. Heyvanlar üzərində aparılmış eksperimentlər nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, süzgəcdən (pambıqdan) keçirilmiş, steril və kimyəvi təmiz havada mənfi aeroionların tam yoxluğu şəraitində heyvanlar xəstələnir və 8-10 sutkadan sonra ölür.

Mənfi aeroionların çatışmazlığı qanın tərkibinin korlanmasına gətirib çıxarır, qanın komponentləri fraksiyalara ayrılmağa başlayır və eritrositlərin yapışması prosesi gedir. Bu isə infarkt və insult riskini artırır. Havada insanın normal həyat fəaliyyəti üçün kifayət qədər mənfi aeroionların olmaması adamların tez yorulmasına, baş ağrılarına, nevrozlara, immun sisteminin pozulmasına səbəb olur, müxtəlif xroniki xəstəliklərin, o cümlədən xroniki yorğunluq sindromunun baş verməsi ilə nəticələnir. Təəssüf ki, biz hamımız çox vaxt bu cür hava ilə nəfəs almaq məcburiyyətində qalıyıq.

Oksigenin mənfi ionları adamların orqanizmini müxtəlif yad təsirlərə qarşı davamlı edir, ürək-damar sisteminin işini normallaşdırır, ümumi əhvalını yaxşılaşdırır, əqli və fiziki iş qabiliyyətini artırır, yorulmuş əzələ sisteminə bərpa proseslərinin gedişini sürətləndirir, ən başlıcası isə, qocalma prosesini ləngidir, qanda hemoqlobinin və eritrositlərin sayını artırır, qanın laxtalanmasını gecikdirir və s.

Bütün bu deyilənlər dağlıq ərazilərdə, dəniz qırağında yaşayanların uzunömürlüliyünün bir sübutu kimi qəbul olunmalıdır.

İnsanlar havası bioloji baxımdan aktiv olmayan müasir mənzillərdə yaşamağa başlayandan bəri normal ionlaşmış havadan məhrum olmuş və öz orqanizmlərinin təbiəti ilə ixtilafa başlamışlar. Həyatlarının onda doqquz hissəsini bina daxilində keçirən müasir şəhər adamları özlərinin bioloji mühafizə qüvvəsini tədricən itirir, bədən skeletini deformasiyaya uğradır, əzələlərini zəiflədir, toxuma və orqanlarını, orqanizminin qida alması qaydasının pozulması ilə əlaqədar olaraq distrofikləşdirir. Binalardakı az miqdarda mənfi ionlar insanın həyat proseslərini birtəhər qoruyub saxlayır. Buna görə də insana elə gəlir ki, “nəfəsi çatmır”. O, instinktiv olaraq pəncərə nəfəsləklərini təmiz hava gəlməsi üçün açır, imkanı olanda şəhər kənarına hava almaq üçün çıxır.

İmmunoloji qüvvəsini tədricən itirən adamlar tez qocalır və dünyadan tez köçürlər.

Havanın elektrik yükünün orqanizmə bioloji təsirini ilk dəfə rus alimi A.L. Çijevski aşkar etmişdir. O deyirdi ki, ionsuz hava vitaminsiz qida, yaxud mineral duzdan məhrum su kimi bir şeydir. Aeroionlar torpağın radioaktiv şüalanmasının, kosmik şüaların, ildırım çaxarkən yaranan elektrik yüklərinin təsiri altında və i.ə. əmələ gəlir. Oksigen molekulları elektronları cəzb edərək mənfi yük alırlar. Məhz oksigenin mənfi aeroionları yüksək bioloji aktivliyə malik olur. Mənfi ionlarsız hava ölü havadır. Canlılar elektrik yükünün həll olduğu hava ilə nəfəs alırlar. İnsan və heyvanlar elektrik yüklü canlı orqanizmlərdir. Çünki orqanizmdə gedən bütün mübadilə prosesləri elektrokimyəvi proseslərdir.

Müasir insan çox təzadlı zamanda yaşamaq məcburiyyətində qalmışdır. Bir tərəfdən insan müasir elm və texnikanın nailiyyətlərindən öz yaşayışında məmnuniyyətlə istifadə edir, digər tərəfdən getdikcə belə bir qənaətə gəlir ki, elm və texnikanın bu nailiyyətləri rahat həyat şəraiti yaratmaqla bərabər, ətraf mühitə də ziyan vurur, onun keyfiyyətini pisləşdirir, planetimizin bir çox milyon illik təkamülünün bəhrəsi olan biosferi dağır. Yaranmış vəziyyətdən universal çıxış yolu yoxdur və nə qədər ki, bəşər ovladı başı üzərində yaranmış təhlükənin fəlakətli nəticələrini tam dərk etmir, optimal çıxış yolunun yaxın dövrlərdə olacağını gözləmək də çətindir.

Ötən il dekabr ayının 7-də Danimarkanın paytaxtı Kopenhagendə BMT çərçivəsində iqlimin dəyişdirilməsinə həsr olunmuş 200-ə yaxın dövlət və hökumət başçısının ikigünlük görüşündə heç bir nəticə əldə edilməməsi bunun bir növ sübutudur.

Azərbaycan.-2010.-17 yanvar.-№12.-S.6.

İqlim dəyişikliyi bəşəriyyətə nə vəd edir?

Səbuhi MƏMMƏDOV

Nə baş verir, qlobal istiləşmə, yoxsa buzlaşma?

Son günlər dünyanın müxtəlif regionlarına dair hava proqnozu barədə verilən məlumatlarla tanış olduqda təəccüblənməyə bilmirsən. Dünya istiləşməkdən daha çox soyuyur. Londondan tutmuş Pekinədək hamı qalın qar kütləsilə mübarizə aparır. Sanki dünyada qlobal istiləşmə yox, qlobal buzlaşma prosesi gedir. Əslində bu iki proses biri digərinin nəticəsidir və qarşısı alınmazsa, planetimiz tarixində bəşəriyyət üçün təhlükəli olan mərhələsinə qədəm qoyacaq.

Bu gün artıq çox az adam qlobal istiləşmə faktına inanmır. Çünki elmi dairələr ictimaiyyəti məlumatlandırırlar ki, atmosferdə parnik qazlarının səviyyəsi fasiləsiz artır. Arktikada buzlar sürətlə əriyir. Yer kürəsində havanın temperaturu dayanmadan artır və onun əsrin sonunadək minimum 2 dərəcə artacağı bildirilir. Bununla belə, elmdən uzaq dairelərdə məsələylə bağlı daha çox əfsanə və miflər dövr edir. Hər şeyin öz yoluna düşəcəyinə inananlar iddia edirlər ki, istiləşmə iqlim sistemindəki dəyişikliklərin bir hissəsidir. Ona görə ki, istiləşmə və soyuq iqlim şəraiti əvvəl də bir-birlərini əvəz edib. Faciənin baş verəcəyinə inananlarsa, əksinə, ehtiyat edirlər ki, qlobal istiləşmə hamımızı yeni buz dövrünə atacaq. Bəs, kim haqlıdır? Doğrudanmı bizi qlobal buzlaşma gözləyir, yoxsa deyilənlər, sadəcə, ehtimaldır?

Günah axındadır

Dünyada buzlaşma üçün şərait həmişə olub. Bununla bağlı ilk dəfə ötən əsrin 30-cu illərində astronom və fizik Milyutin Milankoviç məlumat verib. Alimin fikrincə, buzlaşmaya səbəb yaradan faktorlardan biri Yer kürəsinin oxunun çevrədən ellipsə doğru və geriye dəyişməsidir. Bundan başqa, planetin oxunun əyilmə bucağı da dəyişir və bu azmış kimi, əyilmə bucağı həm də fırlanır. Buna görə də, qütblər Günəşdən qeyri-bərabər istilik alır. Bu dövrü dəyişikliklər mütəmadi olaraq baş verir, yəni Yer kürəsini təkcə Günəş deyil, digər kosmik cisimlər də cəlb edir. Şimal və Cənub qütblərinin bu dəyişikliklərə reaksiya verdiyi də məlumdur. Ekvatordasa, əksinə, istilik dəyişikliyi daha az hiss olunur, çünki o Günəş tərəfindən bərabər ölçüdə daim işıqlandırılır. Amma buna baxmayaraq, hazırkı buzlaşma yalnız müəyyən anlarda baş verir və Yer kürəsinin tarixində qısa dövrü əhatə edir.

Bununla belə, təqribən 1,8 milyon il öncə Yer kürəsi aşkar və sərt iqlim dəyişiklik tsiklinə daxil olub: istilik fazaları buzlaşma dövrləri ilə əvəz edilib. Bəs, niyə belə olub? Amerikalı alim V.Brokerin sözlərinə görə, qütblərdə planet oxunun dəyişməsi üzündən baş verən iqlim dəyişikliklərini gücləndirən faktorlar var və 1,8 milyon il əvvəl məhz bu faktorlar işə düşüb. Həmin vaxt Atlantik və Sakit okeanı birləşdirən Panama boğazı yox olub. Buna qədər Atlantik okeanından su maneəsiz olaraq Sakit okeana tökülüb, Qolfstrim cərəyan sisteminin də formalaşması bu ana təsadüf edir. Məhz bu hadisə planetdə iqlimin istidən soyuğa dəyişməsinə məcbur edib, daha dəqiq desək, iqlimin birindən digərinə dəyişməsinə Qolfstrim sisteminin formalaşması səbəb olub.

Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, Qolfstrim cərəyanı tropik və subtropik enliklərdə “Qolfstrim”, şimal enlikdə Şimal-Atlantik, qütb enliklərində isə Norveç cərəyanı adlanır. Məhz qütb enliklərində, obrazlı desək, isti üst suların şimala doğru hərəkət etməsinə şərait yaradan müasir okean dövriyyəsinin mühərriki yerləşir. Bu isti cərəyan suları həddən artıq duzcludur və Norveç-Qrenlandiya hövzəsində güclü şəkildə soyuyan zaman onun sıxlığı əhatəsindəki suyun sıxlığından artıq olur. Ağırliq qüvvəsi sayəsində cərəyan suları dərinliyə enərək cənub istiqamətli dərin sualtı cərəyan formalaşdırır. Bu cərəyan Antarktidanın sahillərinə doğru hərəkət edir, sonrasa şaxələnir. Bir qolu Hind okeanına, digərisə Sakit okeana istiqamətlənir. Lakin hər iki qol sonda yuxarı qalxaraq Karib dənizinə və Meksika körfəzinə qayıdır. Qolfstrim cərəyanı da başlanğıcını buradan götürür. Dairə beləcə qapanır. Buzlaşmalararası dövrdə Dünya okeanında suyun dövrüyyəsi də məhz belə baş verir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Qərbi Avropanın istilik büdcəsinin 30 faizini Qolfstrim cərəyanı təmin edir. Məhz bu cərəyan sayəsində Avropada qış isti və mülayim keçir. Müqayisə edin: Norveç sahilində yanvar ayında orta aylıq temperatur 0-5 dərəcə olduğu halda, Çukotkada -30-35 dərəcə təşkil edir. Hər iki ərazi eyni enlikdə yerləşməsinə baxmayaraq fərq böyükdür.

Qlobal istiləşmə prosesi niyə sürətlənir?

Qütblər az həcmdə Günəş enerjisi aldığı zaman soyumağa başlayır. İsti su istənilən səviyyədə şimala doğru hərəkət edə bilmir, ona görə ki, cənub tərəfdə soyumağa başlayır. Doğrudur, okeanın konveyeri “işləyir”, ancaq zəifləmiş rejimdə “çalxır” və orta enliklərdə temperatur 8-10 dərəcə aşağı düşür ki, bu da buz dövrü üçün şərait yaradır. Yay mövsümü o dərəcədə soyuq olur ki, yuxarı şimal enliklərində başlanan qar yayda tam ərimir və növbəti qışa qalır. Bu da buzlaqların böyüməsinə səbəb olur. Qeyd etmək zəruridir ki, məhz Şimal yarımkürəsi

buz dövrünün başlanmasına “cavabdehdir”, ona görə ki, Antarktidada buzlaq daima mövcuddur. Antarktidada buz qatının həcmi böyükdür, qitə orta hissəsində buz qatının qalınlığı təqribən 4 min metr təşkil edir. Bu buz qatı buzlaşmalararası dövrdə ərimir, lakin buzlaşma dövrlərində həcmcə də böyümür. Məsələn, buz qatı okeanla əhatə olunub, okeanın suyu da buzlaşmır, çünki okeanın həcmi çox böyükdür və su daim yerini dəyişir. Yəni cənub qütbündə buzlaşmalararası dövrdə ərazidə xarici görkəmcə çox az şey dəyişir. Amma Şimal qütbünün ətrafındakı bütün materiklərdə-Şimali Amerikada, Kanada, Polşada, Almaniyada, Baltıqyanı ölkələrdə və Asiyada, o cümlədən Rusiya Federasiyasında quru ərazilər güclü buz qatlarına bürünür. Ümumi temperaturun aşağı düşməsi və geniş buz örtüklərinin yaranması planetin mənzərəsini dəyişir. Qitələrdə bitki örtüyü dəyişir: enliyarpaqlı meşələr yerini tundra meşələrinə verir. Amma planetin daha çox qütb və qütblərarası əraziləri dəyişikliklərə məruz qalır.

Nə qədər kədərli olsa da, buz dövrləri təxminən 100 min il sürür, yəni 10 min il davam edən buzlaşmalararası dövrlərdən daha uzun çəkir. Planetimizin iqlim sisteminin xüsusiyyəti belədir. İndi yaşadığımız buzlaşmalararası dövr artıq 10 min ildir davam edir. Vurğulamaq lazımdır ki, insan sivilizasiyası məhz bu son 10 min il ərzində inkişaf edib. Bəs, bəşəriyyəti qarşıda nə gözləyir?

Bu gün atmosfer sürətlə isinir və bu da buz qatının əriməsinə səbəb olur. Hazırda planetdə iki böyük buzlaq var. Biri qalınlığı 2 kilometrə çatan Qrenlandiyada, digərisə qalınlığı 4 kilometrə çatan Antarktidada yerləşən buzlaqdır. Bundan başqa, Şimal Buzlu okeanda yüksək dağ buzları da var. Qisası, dünyada əriyəsi çox buz mövcuddur. Buzların əriməsi Dünya okeanının səviyyəsini artırır. Dəniz səviyyəsindən aşağı ərazilərdə yaşayan insanların sayı az deyil və okean sularının səviyyəsinin artması yaşayış üçün böyük təhlükə törədir.

Amma bu da son təhlükə deyil. Buzlaqların üst qatının azalması albedonun səviyyəsini aşağı salır. Albedo-Yer kürəsi səthinin Günəş şüalarını əks etdirmək qabiliyyətidir. Yerin səthi nə qədər parlaq olarsa, Günəş şüalarını bir o qədər əks etdirəcək və nəticədə yer səthi daha az isinəcək. Buzlar Günəş enerjisinin təqribən 80-90 faizini, okeansa cəmi 5 faizini əks etdirir. Artıq qalan 5 faiz udulur və istiləşməyə sərf olunur. Yəni qlobal istiləşmə prosesi daha da sürətlənir.

Bundan başqa, Yer kürəsinin böyük əraziləri əbədi buzlaqlarla örtülüdür. Yalnız Afrika və Avstraliya istisna təşkil edir. Rusiya ərazisinin 65 faizi əbədi buzlaqlardan ibarətdir. Problem ondadır ki, əbədi buzlaqlar karbon qazının və metanın güclü potensial mənbəyidir. Hesablamalara görə, buzlarda cəmləşən karbon qazı hazırda atmosferdə mövcud olan karbon qazından iki dəfə çoxdur. Atmosferin isinməsi də əbədi buzlaqlarla əriməsini sürətləndirir və bu da karbon qazının və metanın azad olmasına şərait yaradır. Son nəticədə “istixana effekti” güclənir.

Beləliklə, aydın olur ki, qlobal istiləşmə tempi perspektivdə sürətlənəcək. Bəşəriyyətin bu prosesin qlobal fəlakətə çevrilməməsi üçün təqribən 100 il vaxtı var. Əks təqdirdə, Arktikada və Qrenlandiyada əriyən iri buzlaq suyu Norveç-Qrenlandiya hövzəsində dəniz suyunun səthini şirənləşdirə və yeni qlobal buzlaşma dövrünün başlanmasına səbəb olmaqla müasir okean dövrüyəsini poza bilər. Doğrudur, son hesablamalar göstərir ki, belə bir ssenarinin gerçəkləşməsi üçün həddən artıq ərimiş buz suyu lazımdır. Amma istənilən halda qlobal istiləşmənin qarşısı alınmalıdır. Yoxsa hadisələrin inkişafı yerüstü canlıların xeyrinə cərəyan etməyəcək.

Xalq qəzeti.-2010.-17 yanvar.-№12.-S.5.

Sumqayıt: sağlam ekoloji mühit uğrunda

Əli NƏCƏFXANLI

“Ekologiya ili” ilə əlaqədar gənclik şəhərində bu sahəyə diqqət daha da artırılmışdır

Ölkəmizin geniş sosial-iqtisadi islahatlara söykənən ümumi inkişaf konsepsiyasında ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqın rifahının yaxşılaşdırılması naminə istifadəsi mühüm yer tutur. Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə cari ilin ölkəmizdə “Ekologiya ili” elan edilməsindən məqsəd məhz bu məsələlərin uğurlu həllini təmin etməkdən ibarətdir. Hazırda ölkə ərazisində ekoloji tarazlığın bərpası, yaşıllıqların artırılması ilə bağlı yeni irimiqyaslı layihələr hazırlanır.

Xatırladaq ki, hələ 2006-cı il sentyabrın 28-də dövlətimizin başçısı “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında sərəncam imzalamışdır. Sərəncamda göstərilirdi ki, ətraf mühitə mənfi təsir edən amillərin qarşısının alınması və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün bir sıra vacib tədbirlər həyata keçirilməli, o cümlədən Xəzər dənizinin sahilboyu zolağında, Abşeron yarımadasında və ölkənin digər regionlarında su hövzələrinin, havanın, torpağın təbii keyfiyyətlərinin bərpa olunması üçün tullantı suları təmizlənməli, kanalizasiya şəbəkələri yenidən qurulmalı, çirklənmiş torpaqlar rekultivasiya edilməli, geniş sahələrdə meşələr və yaşıllıqlar salınmalı, abadlaşdırma işləri aparılmalı və digər zəruri tədbirlər həyata keçirilməlidir. Ötən illər ərzində nəzərdə tutulan kompleks tədbirlərin böyük əksəriyyətinin yerinə yetirilməsi təmin olunmuşdur.

Fərəhli haldır ki, dövlət başçısının göstərişi ilə Azərbaycanı yaşıl diyara çevirmək, Abşeronda, eləcə də bütün bölgələrimizdə ekoloji tarazlığı bərpa etmək, insanların təmiz suya və havaya ehtiyacını ödəmək baxımından görülən tədbirlər səmərə verir. Bu günlərdə Sumqayıtda görüşdüyümüz “Planetin ekologiyası” Ümumdünya Konserinin MDB ölkələri üzrə nümayəndəsi Aftandil Roxvadze bizə bununla bağlı bəzi maraqlı faktları açıqladı:

- Təmsil etdiyim konsern 1998-ci ildə Beynəlxalq Millətlər Təşkilatının nəzdində təşkil olunmuşdur. Biz dövlətlərin beynəlxalq konvensiyalara riayət etməsini nəzərdə saxlayır, ekoloji tədbirlərin icrasına yardımçı olur və regionlar üzrə beşillik hesabatlar hazırlayıb BMT-yə təqdim edirik. MDB üzrə 2002-2007-ci illəri əhatə edən hesabatda göstərilib ki, Azərbaycanda beş il ərzində ekologiya sahəsində həyata keçirilən işlərin həcmi Moskva meqapolisi istisna olmaqla bütün MDB ölkələrindəkindən on dəfə çox olub. Amma bu sahədə mütəxəssislərinizin azlığına da diqqət cəlb edilib...

Bununla yanaşı qeyd edilməlidir ki, iqtisadiyyatın, tikinti kompleksinin ölkəmizdə sürətli inkişafı istər-istəməz ətraf mühitə antropogen təsiri artırır, torpaqların, su hövzələrinin və atmosferin çirklənməsi yol verilən normaları keçir. O cümlədən Sumqayıt sənaye mərkəzində də ərazilərin tullantılarla çirkləndirilməsi halları yox deyildir. Sənaye və məişət tullantı sularının ətraf ərazilərə axıdılması Abşeron yarımadasında süni gölməçələrin sayını artırır və mövcud göllərin sahəsini genişləndirir. Elə buna görə də 2010-cu ilin “Ekologiya ili” elan edilməsi bütün ölkədə olduğu kimi, Sumqayıtda da hər kəsin üreyincədir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi 4 sayılı Ərazi Ekologiya və Təbii Sərvətlər şöbəsinin rəisi Firdovsi Həsənovun dedikləri:

- Bildiyiniz kimi, Sumqayıt şəhəri keçmiş Sovet İttifaqının və dünyanın ən gərgin ekoloji rayonlarından biri olmuşdur. O zaman burada çoxsaylı sənaye müəssisələrinin planlaşdırılması, yerləşdirilməsi, istismarı sahəsində yol verilən nöqsanlar, bu şəhərin bir sıra hallarda dünyada analoqu olmayan texnologiyaların sınaq poliqonuna çevrilməsi ekoloji gərginliyi yaradan əsas səbəblərdən idi. Yetmişinci illərə qədər Sumqayıtda bir-birinin ardınca tikilib istismara verilən müəssisələrin heç birinin layihəsində ətraf mühiti mühafizə tədbirləri nəzərdə tutulmurdu. Yalnız istehsal naminə prinsipi ilə işləyən zavodların bütün tullantıları heç bir dəyişiklik edilmədən ətrafa atılır və ekoloji gərginlik yaradırdı.

Sonrakı mərhələdə, 1970-ci ildən başlayaraq respublika rəhbərliyinin ciddi səyləri, ittifaq orqanları qarşısında tələblər qoyması ekoloji məsələlərə münasibətdə dönüş yaratdı. Müəssisələrdə 180-ə qədər qaz-toz təmizləyici, gündəlik ümumi gücü 360 min kubmetr olan 23 lokal sutəmizləyici qurğu, gücü 182 min kubmetr olan şəhər sutəmizləyici qurğusu, gündə 2 min kubmetr həcmdə suya qənaət etməyə imkan verən və respublikada ən güclü su dövrü sistemləri tikilib istifadəyə verildi. İldə miqdarı 300 min tondan çox olan 60 adda toksiki sənaye tullantılarından 170 min tonuna qədərini təkrar istifadə texnologiyaları mənimsənilmişdi. Lakin bu işlərlə yanaşı Sumqayıtda ittifaq qərarları ilə ekoloji ziyanlı sənaye obyektlərinin də intensiv və ekstensiv qaydada tikilməsi görülən ekoloji tədbirlərin səmərəsini bəzən xeyli dərəcədə azaldırdı.

...Firdovsi Həsənov danışdıqca bir sumqayıtlı kimi mənim yadıma düşür ki, bir vaxtlar SSRİ kimya sənayesi naziri milliyyətçə erməni Leonid Kostandov olub. Sumqayıtın “kimya cəhənnəmi”nə çevrilməsində, millətimizə qarşı “sənaye soyqırımı” aparılmasında, heç şübhəsiz, onun canfəşanlılığı az rol oynamayıb. Xatırlayırsınızsa, rejissor Rauf Nağıyevin Sumqayıtın ekoloji fəlakəti barədə çəkdiyi “Ölü şəhər” sənədli filmində kimya zavodlarında çalışan soydaşlarımızın, xüsusən də qadınların nə kimi ağır xəstəliklərə, acınacaqlı vəziyyətə düşər olmasından bəhs edən fraqmentlər respublikamızda əməlli-başlı həyəcan doğurmuşdu. Başımıza gətirdikləri azmış kimi, biz sumqayıtlılar Kostandovu mərkəzi orqanların “tapşırığı” ilə bir səsle SSRİ Ali Sovetinə deputat da “seçmişdik”. Əsl tale istehzası idi !..

- Respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra Sumqayıtın ekoloji həyatının mahiyyətçə yeni mərhələsi başlandı, - deyər F. Həsənov söhbətinə davam edir. - Sovet İttifaqı dağıldı və sənayenin zəncirvari bağlılığı qırıldı. Bir çox sahələr fəaliyyətini dayandırdı. Ermənistan tərəfindən cəlb olunduğumuz müharibə nəticəsində on minlərlə qaçqının Sumqayıta gəlməsi isə sosial-ekoloji problemləri daha da dərinləşdirdi, ekoloji tədbirlərin maliyyələşdirilməsi böyük bir problemə çevrildi.

Lakin bu çətinliklərə baxmayaraq, xüsusən son illərdə Sumqayıtın ekoloji problemlərinin həlli istiqamətində xeyli işlər görülür və konkret nəticələr əldə edilir. Şəhər ekologiya təşkilatı tərəfindən “Sumqayıt şəhərində 2003-2010-cu illərdə icrası nəzərdə tutulmuş ekoloji tədbirlər proqramı” işlənib-hazırlanmışdır. Proqram ümumşəhər əhəmiyyətli və sənaye müəssisələri üzrə olmaqla sayca 118 prioritet əhəmiyyətli kompleks tədbirlərin icrasını, o cümlədən sənaye və məişət tullantıları ilə bağlı məsələlərin həllini əhatə edir. Proqram şəhər icra hakimiyyətinin başçısı tərəfindən təsdiq edilmişdir. Tədbirlərin icra vəziyyəti daimi nəzarətdədir.

Qeyd edirəm ki, proqram üzrə görülən çoxsaylı tədbirlərin sayəsində və əlbəttə, bir sıra istehsal müəssisələrinin işləməməsi hesabına ətraf mühitə ziyanlı müdaxilələr əvvəlki dövrlərlə müqayisədə 10 dəfələrlə azalmışdır. Əgər əvvəllər ildə dənizə ekstremal yüksək çirkli şəkildə 600 min kubmetr həcmdə çirkli sular axıdılırdısa, indi bu rəqəm on dəfəyədək aşağıdır. Atmosferə tullantılar üzrə heç bir çirkəndirici komponentin şəhər səmasında fon qatılığı norma həddini aşmır. Bərk tullantıların miqdarı 100 dəfələrlə azalmışdır. Bir çox hallarda əraziyə atılmış qalaq-qalaq tullantıların yığılıb təkrar istifadəyə, xalq tələbatı malları istehsalına qaytarılması mühüm ekoloji-iqtisadi əhəmiyyət kəsb edir. Sumqayıtın ən ciddi və uzun müddət həllini tapmayan ekoloji problemlərindən biri səthi aktiv maddələr zavodu ərazisində 200 min tondan çox civəli şlamın açıq duz anbarında saxlanması, köhnə elektroliz sexi ərazisində civə ilə çirkli sahənin olması və bu səbəbdən ətraf mühitin çirkənməsi olmuşdur. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev bu problemlə bağlı tədbirin icrasını maliyyələşdirmək məqsədi ilə Beynəlxalq Bank qarşısında məsələ qoymuşdu və həmin bank respublikada bir neçə vacib ekoloji tədbirin maliyyələşdirilməsinə - Abşeron torpaqlarının neftdən təmizlənməsinə, Neftçalada balıqartırma zavodunun tikintisinə, həmçinin Sumqayıtda civəli tullantıların basdırılması üçün xüsusi poliqonun inşasına kredit ayırmışdır. Artıq civəli şlamın basdırılması üçün beynəlxalq standartlara cavab verən poliqonun tikintisi Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi xətti ilə başa çatmışdır və civəli şlamın oraya tam həcmdə daşınması sona yetmək üzrədir.

Firdovsi Həsənov daha sonra dedi ki, Sumqayıt şəhəri üzrə əsas ekoloji problemlərdən biri 21 nöqtədən Xəzər dənizinə mütəşəkkil və qeyri-mütəşəkkil çıxışların olması və bu çıxışlarla dənizə ildə 13 milyon kubmetrə yaxın təmizlənməmiş məişət çirkab sularının axıdılmasıdır. Prezident İlham Əliyevin 2005-ci ildə verdiyi sərəncamla bu böyük problemin həlli üçün sutkalıq gücü 200 min kubmetr olan müasir təmizləyici qurğunun tikilib istismara verilməsi yekun mərhələyə qədəm qoyub. Qurğunun tam istismara verilməsi ilə sahilboyu axarların buraya nəql edilməsi və antisanitar vəziyyətin aradan qaldırılması təmin olunacaq. Eyni zamanda, dövlət proqramında “Sumqayıt şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması” nəzərdə tutulur. Bununla əlaqədar şəhərin 21-22-ci mikrorayonları, Hacı Zeynalabdin qəsəbəsi və “Şirvan” dəmiryol stansiyası ərazisində kanalizasiya xətlərinin çəkilməsi, kanalizasiya sistemlərində ötürücü qurğuların quraşdırılması və bu ərazilərdə yaranan məişət çirkab sularının təmizləyici qurğuya yönəldilməsi problemlərinin də həllinə ehtiyac var.

Nazirliyimizin xətti ilə gənclik şəhərinin sahilboyu zolağında iki ədəd modul tipli sutəmizləyici qurğu quraşdırılaraq istismara verilmişdir. Hazırda çimərlik zonasındakı obyektlərin çirkab suları həmin qurğulara yönəldilir. Bu il yanvarın 12-də Xəzər Milli Monitoring Xidməti ilə birgə məişət tullantılarının daşınmasını həyata keçirən “ADES” Azərbaycan-Almaniya birgə firması və 4 saylı Ərazi Ekologiya və Təbii Sərvətlər Şöbəsi tərəfindən orada iməcilik keçirilərək ərazi qeyri-mütəşəkkil tullantılardan təmizlənməmişdir.

Şöbədə söhbət zamanı o da vurğulandı ki, Sumqayıt şəhəri atmosferinin çirkəndirilməsində avtomobil nəqliyyatının “payı” 20-25 faiz həddindədir. Şəhərdə maşınların sayının get-gedə artması bu faiz göstəricisini də

yüksəldir. Bununla əlaqədar olaraq şəhərin avtomobil təsərrüfatlarında diaqnostika postlarının yaradılmasına və onların yüksək təchizatla təmin edilməsinə böyük tələbat var.

Sumqayıtın yaşayış massivlərində yaşıllıqların artırılması, sənaye və yaşayış rayonları arasında sanitar qoruyucu zolağın salınması sahəsində də qarşıda mühüm vəzifələr durur. Ölkə Prezidentinin 2010-cu ili “Ekologiya ili” elan etməsi ilə bağlı şəhərdə artıq geniş miqyaslı işlər görülməsinə start verilib. Şənbə günləri kütləvi iməciliklər keçirilir, ağacəkmə kampaniyası davam etdirilir. Təkcə yanvarın 9-da keçirilmiş iməcilikdə 3500 ədəd ağac əkini təmin edilmişdir.

Məlumat üçün bildirək ki, Sumqayıt respublikamızın yüksək şəkildə yaşıllaşdırılmış şəhərləri sırasındadır. Burada adambaşına düşən yaşıllıq sahəsi 34,9 kvadratmetr olmaqla ölkəmizin digər sənaye şəhərləri, o cümlədən Bakı üzrə göstəricidən xeyli yüksəkdir. Buna baxmayaraq, sumqayıtlılar öz şəhərlərini yaşıllıqlar diyarına çevirməkdə davam edirlər.

Növbəti iməcilikdə biz də iştirak edirdik. Ağacəkmə kampaniyasına şəhər icra hakimiyyəti başçısının müavinləri Akif Zeynalov və Təriyel Hacıyev rəhbərlik edirdilər. Şəhər Mənzil-Kommunal Təsərrüfatı İstehsalat İstismar Birliyinin ayrı-ayrı kollektivləri həmişəki kimi iş başında idi. Öyrəndiyimizə görə, bu birliyin əmək adamları təkcə ötən il şəhər daxilində və ətraf ərazilərdə yaşıllıqların artırılması sahəsində xeyli iş görüblər. İl ərzində 37 min 500 ağac, 1 milyon 500 mindən çox gül şitili, 25 min 850 ədəd dekorativ kol əkilmiş, 24 min 110 kvadratmetr sahədə çəmənlilik salınmış, 350 ədəd palma dibçəklərə basdırılmışdır. Yaxşı işinə görə birliyin rəisi Təvəkkül Məmmədov bu yaxınlarda “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilmişdir. “Ekologiya ili”nin lap əvvəlində keçirilmiş ilk iməcilikdə birlik tərəfindən Sumqayıtda 4 min həmişəyaşıl ağac əkilmişdir. Növbəti iməciliyə də minlərlə adam çıxmışdı.

Görülən işlərdən danışan birliyin rəis müavinini Səməd Əhmədovun dedikləri:

- Yaşıllıq həyat rəmzidir. Ağac əkmək savab işdir. Hər bir ağac əksə, dünyanın rəngi də açılar, üzü də gülər. Əgər biz vəzifə borcumuzu yerinə yetiririksə, iməciliyə qoşulanlar “Ekologiya ili”nə töhfə verməkdən ötrü könüllü şəkildə küçələrə çıxıblar. Bugünkü iməcilikdə bizim işçilərlə bərabər, şəhər telekommunikasiya qovşağının, gigiyena-epidemiologiya mərkəzinin və digər təşkilatların kollektivləri də iştirak edirlər. Əsasən Bakı-Quba magistralının Sumqayıta aid hissəsində, “Sülh” və Heydər Əliyev prospektlərində, Səməd Vurğun və Bədəlbəyli küçələrində, Nəsimi adına mədəniyyət və istirahət parkında əkinlər aparılır. Bundan başqa, beş məhəllədaxili ərazidə - 2, 4, 6, 17 və 18-ci mikrorayonlarda da iş gedir. Ağac əkilən bütün ərazilərə su xətləri çəkilir ki, daimi suvarma aparılsın. Yaşıllaşdırma idarəsinin, mənzil-istismar sahələrinin kollektivləri yeni əkilən ağaclara müntəzəm zəruri qulluğu həyata keçirir və onları qoruyurlar. Şəhər icra hakimiyyətinin başçısı Vaqif Əliyev bütün ekoloji tədbirləri daim diqqətində saxlayır. “Ekologiya ili”ndə onun göstərişi ilə ən azı 400 min həmişəyaşıl ağac əkməyi nəzərdə tutmuşuq. Məqsədimiz budur ki, Sumqayıtı başdan-başa zümrüd dona bürüyək. Şəhərimizin sakinləri də, qonaqları da daim yaşıllıqlar qoynunda istirahət edib təmiz hava uda bilsinlər.

Həmin gün dolu lafetlərlə iməcilik iştirakçıları üçün minlərlə ting və dekorativ kolların daşındığı “Ağac və bəzək bitkiləri” sovxozunda da olduq. Kollektiv üzvlərinin çoxu şəhərdə ağacəkmə kampaniyasına qoşulmuşdu. Tinglik sahələrində çalışanlarsa körpə fidanlara, dibçəklərdən boy göstərən dekorativ bitkilərə qulluq eləyir, onları gələcək iməciliklər üçün hazırlayırdılar. Direktor Məhəbbət Nağıyev ürək sözlərini belə ifadə elədi:

- Yaşıllıqların artması ilə bağlı Prezident İlham Əliyev deyib: “Bu həm yaraşıq, həm gözəllik, həm sağlamlıq verir, həm də havanı təmizləyir. Yəni bunun böyük əhəmiyyəti vardır. Gələcək nəsillər bundan faydalanacaqdır”. Gördüyünüz bu balaca tinglər, kollar burada bağbanlarımız tərəfindən lazımınca bəsləndikdən, necə deyərlər, “həddi-buluğa” çatdıqdan sonra sağlam şəkildə şəhərimizin küçə və meydanlarına, park və xiyabanlarına köçəcək, Sumqayıtın daha da gözəl görünməsinə xidmət edəcək. Bunların yerini təzə cücərilər tutacaq. Bu gün artıq minlərlə düz qamətli, həmişəyaşıl ağac tingini əkin sahələrinə çatdırmışıq. Təki həmişə ağac əkilsin, yaşıllıq salınsın. Bizim təsərrüfatımızda isə lazımı materiallar yetərinə var və olacaq. Möhtərəm Prezidentimizin bu ili “Ekologiya ili” elan etməsi bizi hədsiz sevindirir. İkiqat səylə çalışmağa tam hazırıq. Doğma şəhərimizin həyat rəmzi olan yaşıl rəngə boyanmasında zəhmətimizin olması ilə fəxr edirik...

Əvvəldə də qeyd edildiyi kimi, Sumqayıtın ən aktual problemlərindən biri yaşayış zonasında əmələ gələn çirkab suların dəniz hövzəsinə axıdılmasıdır. Statistik məlumata görə, bu şəhərdə məişət məqsədləri üçün il ərzində 50 milyon kubmetrdən artıq sudan istifadə olunur. Mövcud olan yeganə sutaəmizləyici qurğu 1967-74-cü illərdə “Üzvi sintez” zavodunun bazasında tikilib istifadəyə verilmişdi. Onun sutkalıq təmizləmə gücü 182 min kubmetr idi. Uzun müddət istismar olunduğundan avadanlıqların əksəriyyəti fiziki və məənəvi aşınmaya məruz qalmış, qurğu yararsız vəziyyətə düşmüşdür. Problemin həlli ilə əlaqədar olaraq Prezident İlham Əliyevin tapşırığı

ilə 2005-ci ilin sonundan Sumqayıtda məişət çirkab sularının təmizlənməsi üçün sutkalıq gücü 200 min kubmetr olan, ən müasir avadanlıqla təchiz ediləcək qurğunun inşasına başlanmışdır.

Bu yazını hazırlayarkən həmin sutəmizləyici qurğuda işlərin gedişi ilə də maraqlandıq. Dənizin sahilində böyük bir ərazidə artıq xeyli iş görüldüyünün şahidi olduq. Qurğunun tikintisi “Azərsu” Səhmdar Cəmiyyətinin idarələri tərəfindən aparılır. İş icraçısı Fəzail Eyyubov bu barədə ətraflı məlumat verdi:

-Tikinti-quraşdırma işlərinə başlanan vaxtdan qurğuda suqəbuledici, ələyici, xırdaalayıcı və suölçmə avadanlığının kompakt yerləşdirilməsi üçün dəmir-beton qutu tikilmiş və içərisi qumla doldurulmuşdur. Üç bölmədən ibarət qumtutucu şöbə və çirkab suları aerotenniklərə paylayan kamera inşa edilmiş və işə salınmışdır. Qurğuda üç ədəd bioloji təmizləmə xətti tikilərək lilötürücülər və arakəsmələr quraşdırılmışdır. Burada texnoloji boruların quraşdırılması və daxili divarların hidroizolyasiya işləri artıq başa çatmışdır. Çirkab su tullantılarının töküldüyü stabilizator şöbəsi, xidmət meydançaları və təmizlənmiş suyun töküldüyü bölmələrdən ibarət kontakt şöbəsi inşa edilmiş, üç ədəd lil yığımı çəni və kollektor da quraşdırılmışdır. Bundan başqa, havaüfürücü xətlərdən ötrü dəmir-beton dayaq qurulmuş, aerotenniklərə 530 və 820 millimetrlilik diametrdə metal borulardan hava xətlərinin yığılması sona yetmişdir. Qurğunun xlorlaşma, kompressor və mexaniki təmizləmə şöbələrinin tikintisi də başa çatdırılaraq dam örtükləri bağlanmışdır. Obyekti elektrik enerjisi ilə qidalandıracaq yarımstansiya işə salınmışdır.

Obyektdə öyrəndik ki, sutəmizləyici qurğunun üç xəttindən biri yanvar ayının ilk günlərindən artıq istismara buraxılıb. Məişət çirkab sularının bir qismi təmizlənərək dupduru şəkildə dənizə axıdılır. Hazırda qurğunun ikinci xəttində sınaq işləri aparılır. Bu xətt yaxın günlərdə işə salınacaq. Üçüncü xətt isə aprelin sonu-mayın əvvəllərində hazır olacaq.

“Planetin ekologiyası” Ümumdünya Konserinin nümayəndəsi Aftandil Roxvadzenin dediyinə görə, Sumqayıtda tikilib hasilə gətirilən həyati əhəmiyyətli qurğunun məişət çirkab sularını təmizləmə səviyyəsi tamamilə Avropa İttifaqının standartlarına uyğun gələcək.

Sumqayıtlılar deyirlər ki, yeni sutəmizləyici qurğunun tikilib istismara buraxılması möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin onlara göstərdiyi diqqət və qayğının daha bir təzahürüdür. Qurğunun tam işə salınması ilə Xəzərin çirkləndirilməsinin qarşısı xeyli alınacaq və onlar yay mövsümündə şəhər çimərliklərində üzərində “Çimmək qadağandır!” sözləri yazılmış çoxsaylı lövhələrə rast gəlməyəcəklər. Həvəskar balıqçıların tilovlarına daha çox, iri və dadlı balıqlar ilişəksə. Şəhər sakinlərinin ağacəkmə kampaniyalarında kütləvi iştirakı ilə isə Sumqayıt yenidən Xəzərin “zümrüd boyunbağı”sına çevriləcəkdir.

Xalq qəzeti.-2010.-16 yanvar.-№11.-S.4.

2010-cu il ekologiya ili elan olunub

Ekoloji durumun yaxşılaşdırılmasına artıq start verilib

2010-cu il Azərbaycanda Ekologiya ili elan edilib. Ölkə başçısı İlham Əliyev tərəfindən ekologiya ilinin elan edilməsi və prezident İlham Əliyevin ölkə ərazisində ekoloji tarazlığın bərpası, yaşıllıqların artırılması ilə bağlı verdiyi tapşırıqlarla bağlı irimiqyaslı layihələr hazırlanıb və həyata keçirilir. Ekologiya ili çərçivəsində görülməli işlərlə bağlı məlumatı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ekoloji və təbiəti mühafizə siyasəti şöbəsinin müdiri İmran Əbdülov verdi. O, ekologiya ilində ekoloji sahədə irimiqyaslı işlərin görülməsini, ümumiyyətlə, bu sahədə görülən tədbirlərin miqyas baxımından daha da genişləndirilməsinin nəzərdə tutulduğunu bildirdi: “Artıq bu istiqamətdə işlərə başlanılıb. Məsələn, hava limanına gedən yolun ətrafında, əvvəllər “Binə” ticarət mərkəzi kimi fəaliyyət göstərən ərazidə meşə zolağının salınması ilə bağlı tədbirlər görülür. Artıq ərazinin iqlim və torpağının spesifikasiyası nəzərə alınaraq orada ağaclar əkilib. Ağaçəkmə aksiyası paralel olaraq ölkənin digər bölgələrində də həyata keçiriləcək. Belə ki, yaşıllıqların artırılması ilə bağlı meşəsalma layihələri hazırlanıb ki, bu da ölkənin əksər ərazilərini əhatə edəcək. Ümumilikdə 85 hektar ərazidə bütövlükdə 95 min müxtəlif növ ağac əkiləcək. İndiyədək 22 mindən çox ağac əkilib. 35 hektar sahədə isə müasir suvarma sistemi quraşdırılıb”.

Ən gərgin ekoloji zona - Abşeron

İ. Əbdülov Ekologiya ili çərçivəsində bütünlüklə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün digər tədbirlərin də həyata keçiriləcəyini dedi: “Bu sırada neftlə çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsi, insanların təmiz içməli su ilə təmin edilməsi kimi məsələlər gündəmədədir. Məişət tullantıları zavodunun tikintisi də bu istiqamətdə atılan mühüm addımdır. Bu il ölkənin ən gərgin ekoloji zonası sayılan Abşeronun ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına daha çox önəm veriləcək. Qeyd edirəm ki, hazırda Abşeron yarımadası ərazisində ölkənin istehsal müəssisələrinin 70 faizi yerləşir. Onların arasında neft və neft məhsulları, elektroenergetika istehsalı ilə məşğul olan müəssisələr tərəfindən Bakı və ətraf ərazilərin havası çirkləndirilir. Həmçinin uzun illər bu ərazidə ticarət obyektlərinin antisanitariya vəziyyətində fəaliyyət göstərməsi, neft istehsalı müəssisələrinin fəaliyyəti də ərazinin ekoloji durumuna mənfi təsir göstərmişdir. Həmçinin bu gün Azərbaycan əhalisinin böyük bir hissəsi məhz bu ərazidə yaşayır və ildən-ilə paytaxt ərazisində nəqliyyat vasitələrinin sayı artır. Bütün bunlar da havanın çirklənməsinə mənfi təsir göstərən amillərdəndir. Ona görə də nəzərdə tutulub ki, Abşeronda neftlə uzun illər çirklənmiş bütün mədənlər təmizlənsin. Artıq bu istiqamətdə işlər görülür. Belə ki, Bibiheybətdə buruqların ətrafında təmizlik işləri aparılır, parklar salınır. Həmçinin ərazidə çoxsaylı ağaclar əkiləcək. Birinci mərhələdə ərazidə 3 milyon ağac əkilməsi nəzərdə tutulur. Ancaq daxili resurslar hesabına ümumilikdə bu zonada əkilən yaşıllıqların sayının artırılaraq 10 milyona çatdırılması planlaşdırılıb. Ərazidə yaşıllaşdırma ilə yanaşı torpaqların kultivasiyası işləri də həyata keçiriləcək. Ümumilikdə Abşeron yarımadasında 4 min hektar torpağın yaşıllaşdırılması nəzərdə tutulub.

Regionlarda da ekoloji infrastruktur yaradılacaq

Bu ildən ekoloji baxımdan problemi olan digər regionlarda da tədbirlər həyata keçiriləcək. Belə ki, Sumqayıt, Qaradağ, Gəncə və Mingəçevirdə fəaliyyət göstərən alüminium və digər zavodlarındakı zərərli tullantıların emalı üçün xüsusi infrastrukturun yaradılması istiqamətində işlər görülməli. Həmçinin 2010-cu ildə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi içməli suyun istehsalı və reabilitasiya mərkəzlərinin yaradılması ilə bağlı da bir sıra layihələri həyata keçirilməyi planlaşdırıb. Bakının isə bu il kanalizasiya sisteminin tamamilə yenidən qurulması məsələsi öz həllini tapacaq. Onu da deyim ki, artıq Hövsanda böyük bir aerasiya stansiyasının tikilib istifadəyə verilməsi qırt sularının təmizlənməsi istiqamətində böyük önəm daşıyır. Bu kimi zavodların tədricən artırılması, çirkab suların və tullantıların yerinə yaşıllıqların salınması və torpaqların çirkablardan təmizlənməsi işləri də qarşıdakı planlardandır.

Ölkədə beynəlxalq tədbir keçiriləcək

Ekologiya ili çərçivəsində atmosfərə atılan zərərli tullantıların qarşısının alınması istiqamətində də tədbirlərin görülməsi nəzərdədir: “2009-cu ilin sonlarında Kopenhagendə keçirilən ekoloji sammitdə Azərbaycan tərəfi atmosfərə zərərli tullantıların azaldılması istiqamətində kəmiyyət öhdəliyi öz üzərinə götürməyə də 2010-cu ildə respublikada bu istiqamətdə bir sıra tədbirlər görülməli. Belə ki, nəqliyyat vasitələri və istehsal müəssisələri tərəfindən atmosfərə atılan zərərli tullantıların azaldılması istiqamətində tədbirlər görülməli. Onu da deyim ki, hazırda ekoloji durumun yaxşılaşdırılmasına xidmət edəcək məişət tullantıları zavodunun tikintisinə

də başlanılıb. Artıq Balaxanı zibilxanasında yaranan testlər azalıb, zavod istifadə verildikdən sonra o sahənin ekologiyaya vurduğu zərər aradan qalxacaq.

Bütün bunlarla yanaşı 2010-cu ildə ekoloji maariflənmə işlərinin aparılmasına geniş yer ayrılacaq. Belə ki, bu il orta və ali məktəblərdə ekoloji tematika ilə bağlı çoxsaylı konfransların, seminarların və müsabiqələrin keçirilməsi nəzərdə tutulub. İlin sonunda isə yekun olaraq Bakıda beynəlxalq sərkinin keçirilməsi planlaşdırılır. Dünyanın müxtəlif ölkələrində gələcək qonaqlarla ekologiya ilinin yekun tədbiri keçiriləcək”.

Yaqut

Olaylar.-2010.-14 yanvar.-№3.-S.6.

İqlim dəyişiklərinin ekoloji təsiri

Teymur KƏSƏMƏNLİ
Yusif DİRİLİ

Elmi-texniki tərəqqinin sürətlə inkişafı yeni-yeni mərhələlərə qədəm qoymuşdur. Kimya sənayesinin inkişaf etməsindən irəli gələn soyutma sistemlərinin istehsalı ilbəil genişlənir. Soyuducu sistemlərində geniş tələbata ehtiyac duyulan soyuducu qazların istifadəsi həyəcan doğurmaya bilməz. Belə ki, həmin qazlar bir necə qazların qarışığından əldə edilir. Bu kimi qazların bəşəriyyətə nə verə biləcəyi öyrənilməsə də, soyuducu və kondisionerlərin istehsal sənayesinə çevrilməsi mümkün olmuşdur. Günümüzün reallığı onu tələb edir ki, elm və təhsildə ekoloji düşüncə və təfəkkürün inkişafına nail olub ətraf mühiti təhlükələrdən qoruyaq. Soyuducu qazların əldə edilməsində xlor, flüor, karbon və hidrogenin qarışığından ibarət olan Freonlar 12-22 qazlarından soyuducu və kondisionerlərdə istifadə edilməsi günümüzün reallığıdır. Freon qazları tətbiq olunduğu gündən bu günə qədər müəssisələrin və təşkilatların iqtisadiyyatında dönüş yaratmışdırsa da, digər tərəfdən əks təsirini gizlətməmişdir. Son illərin elmi araşdırmaları onu təsdiq edir ki, Freon qazlarının illər boyu istifadəsi tədricən ozon qatınındeşilməsinə səbəb olur. Aparılan tədqiqatlar bir daha sübut edir ki, ozon qatının yox olması əhəmiyyətli iqlim və hava dəyişikliklərinə, o cümlədən global istiləşmələrə gətirib çıxarmışdır.

Hərbi sənaye sahələrindən olan RLS-lərdə Freon qazlarından istifadə çoxluq təşkil edir. Freon soyuducu qazlarından istifadə nəticə etibarilə parnik effektiv qazların çoxalmasına gətirib çıxarır və uzun illərdir ki, biz bunun təsirini görürük. Parnik effektiv qazların yaranma səbəbi birmənalı şəkildə elmi-texniki tərəqqinin inkişaf etməsidir. İqlim dəyişmələrinin bu cür vüsət almasının səbəbi parnik effektiv qazların artmasıdır. Son illər zavallı bəşəriyyəti təlatümlər içində yaşadan iqlim dəyişmələrinin ekoloji və seysmoekoloji aktivliyi genişlənməmişdir. Müasir ekoloji problemlərin inkişafında avtomobillərin xeyli artması, hava nəqliyyatından istifadə hallarının çoxalması, bununla yanaşı su nəqliyyatı gəmilərinin və tankerlərin hərəkəti zamanı atmosfərə buraxılan (Dizel) ağır yanacaqdan istifadə edilməsindən törənən azot-oksidi qazlarının yaratdığı ekoloji çirklənmələr danılmazdır. Ümumdünya ölkələrinin ekoloqları və aidiyyəti təşkilatlar həyəcan təbili çalaraq karbon qazının artmasına öz münasibətlərini bildirmişlər. Bunun nəticəsi olaraq respublikamızda bir vaxtlar avtomobillərdən ətraf mühitə buraxılan azot-oksidi və dəm qazına qarşı geniş və silsilə tədbirlər keçirilmişdir. Qismən də olsa, həyata keçirilən tədbirlər öz bəhrəsini verdi: azot-oksidi və dəm qazının azalmasına nail olundu.

Lakin bununla razılaşmaq mümkündürmü?

İqlim dəyişmələrinə və global istiləşmənin baş verməsinə yalnız avtomobillərin təsiri olmuşdur?

Belə ki, sözügedən məsələ barədə, heç vaxt diqqətimizdə olmayan, həmişə ekoloji çirkləndirmələrdə mətləbdən kənar qalan hava nəqliyyatının - təyyarələrin təsiri barədə nə deyə bilərik?

Hava nəqliyyatı yüksək tempolə inkişaf edirsə də, bir o qədər də ekoloji amillərə təsir göstərir. Bununla belə, yenə də ekoloji sahələrə hər il ayrılan büdcə azlıq təşkil edir. Söz yox ki, təyyarə və kosmonavtika sənaye sahələrinin inkişafı labüddür. Təəssüf ki, hava nəqliyyatına ayrılan xərclər ekoloji mühafizə tədbirlərilə müqayisədə qat-qat çoxdur. Bunun nəticəsi olaraq parnik effektiv qazların yaranmasında təyyarələrin ekoloji çirkləndirmələrdə ciddi təsir dairəsinə malik üstünlükləri mövcuddur. İnkişaf etmiş ölkələrin ekoloqlarının ekoloji elmi araşdırmalarından aldığımız məlumatda bildirilir:

Sitat: Müasir texnikalardan istifadə zamanı avtomobillərdən hava təbəqəsinə buraxılan azot-oksidi dəm qazları nəticəsində karbon qazının qatılığı 9-10 % artmışdır. Belə ki, 90-cı ildən Beynəlxalq hava nəqliyyatının uçuşları zamanı parnik effektiv qazların yaranmasının 83%-i təyyarələrin payına düşür. Təyyarələrin uçuşu zamanı reaktiv mühərrikdən çıxan sıxılmış yanacaq karbon (CO₂) oksigenlə (O₂) qarışaraq iki dəfə çox zəhərli tullantılara çevrilməklə ekoloji amillərə və antropoloji faktorlara öz təsirini göstərməkdədir. Yükdəşmə təyyarələri, hətta yüksək səviyyədə uçan zaman təyyarədən buraxılan karbon qazının ekoloji fəsadları onu təsdiq edir ki, havada karbonun və oksigenin bir-biri ilə qarışması zamanı səmada qalın ağ rəngli bulud kimi iz salır.

Ekoloqların araşdırmaları onu da təsdiq edir ki, yükdəşən təyyarələrin çox yüksəkdən uçması daha zəhərli maddələrin təsir dairəsini aktivləşdirir. Bu da parnik effektiv qazların yaranmasına rəvac verib, iqlim dəyişmələrinə təsir edir. Müqayisə etsək görürük ki, adi səmşin daşıyan təyyarələrin uçuşu vaxtı ətraf mühitə buraxdığı parnik effektiv zəhərli qazın miqdarı bir gündə şəhərdaxili nəqliyyatdan havaya buraxılan azot-oksidi və dəm qazlarından çoxdur. Əfsuslar olsun ki, bu günə qədər hava nəqliyyatı, o cümlədən yükdəşmə təyyarələri zamanı ekoloji çirkləndirmələrə qarşı ekoloji vergi siyasətindən kənar qalır. Belə ki, ekoloji çirkləndirmələrə

ekoloji vergiödəmə siyasəti reallaşarsa, hər bir müəssisə və təşkilat, o cümlədən hava nəqliyyatı tərəfindən ətraf mühitə parnik effektiv zəhərli qazların buraxılmasının qarşısının alınması təmin edilə bilər.

Sitat: Beynəlxalq Dövlətlərarası İqlim Dəyişmələri üzrə Ekspertin bildirdiyinə görə, təyyarələrin gecə uçuşları üç-dörd dəfə çox iqlim dəyişmələrinə öz təsirini göstərir ki, nəticədə karbon dioksid qazlarının buraxılması global istiləşmənin fəallığını aktivləşdirir. Yeni səmada əmələ gələn “ağ bulud” - zəhərli maddələrin oksigenlə qarışması zamanı sıxılmış qaz, su buxarına, su damcılarına, turşulu azot və sulfata çevrilməklə iki saata qədər hava qatında qalır.

Görkəmli rus seleksiyaçısı Miçurinin məşhur bir deyimi var: təbiətdən mərhəmət gözləməyəkdir ki, o bizə nəşə verəcək, biz təbiətdən onu zorla alaq. Təbiət insanlara nə lazım olmuşdursa, onu bəxş etmişdir. Lakin bunların müqabilində biz təbiəti ekoloji çirkləndirmələrə zorakılığa məhkum edirik. Dünyanı zavallı günə salmaqla məşğuluq. Dərk etmək istəmirik ki, ekoloji təfəkkürün inkişafına nail olmaq daha vacibdir. Ana təbiətimizin qorunması başlıca istiqamətlərdən olmalıdır. Canlı, lakin dili olmayan təbiətin ekoloji çirklənmələri artıq məcrasından çıxmışdır. Kənd təsərrüfatında əkinçilik tərəvəzlərinin genlərinin dəyişdirilməsi “GMO” mənşəli toxumlarla əvəz edilərək, geniş yayılması ilə təbiətə qarşı zorakılıq tətbiq edilmişdir. Öz növbəsində bioloji amillər, mənşəyi bilinməyən “GMO” bitkilərin qurbanına çevrilərək süni qanunların dəyişmə təsirinə məruz qalır. Həmin məhsullar nəinki təbiətə neqativ təsirini göstərməkdədir, eyni zamanda insanlarda yoluxucu xəstəliklərin yayılmasına əsas verir. Buna səbəb maldarlığın inkişaf etmə prosesində süni (GMO) mayalanmaların və quşçuluq fabriklərində tez yetişdirilən quşların ərsəyə gəlməsində aparılan təcrübələrin “GMO” mənşəli olmasıdır. Bunların inkişafına səbəb təbiətdən istədiyimizi alıb ona qarşı zorakılıqlar etdiyimiz halda təbiət bunları qəbul etməyib.

Təbiətin “danışan dilinə” və qəzəbinə cavab verə bilmirik. Belə ki, təbiətin danışan dili onun Qasırgası, Qan, Leysan Yağı, Dolusu, Şaxtası, Seysmoekoloji dağıntıları, başqa sözlə təbii fəlakətləridir. Bu zaman yenə də nədənsə zavallı təbiəti ittiham edib, onu günahlandırırıq. Lakin bir istiqamətdə inkişafın törətdiyi texnogen dağıntılar ekoloji fəlakətlərin yaranmasına səbəbkar olduğumuzu görmək istəmirik. Təbiətin qəzəbi iqtisadiyyatda da öz təsirini göstərir. İnsan əlləri ilə əkin-becərilən kənd təsərrüfatı məhsulları təbii fəlakətlərin qurbanına çevrilir. Dağıntıya məruz qalır. Yenə də şüurlu elm fədailəri, məmurlar və insanlar bununla belə təbiətin ekoloji amillərinə qarşı küt təfəkkür siyasətini davam etdirirlər. Canlı təbiət də insan kimi xəstəliyə düşər olur. Təbiətin sağlamlığı ondan irəli gəlir ki, özünün varlığını, füsunkar gözəlliyini özündə ehtiva edir. Təbiətin xəstəliyi o zaman baş qaldırır ki, təbii sərvətlərini özündə saxlaya bilmir. Vulkanlar, təbii zəlzələlər, Neft-qaz püskürməsi və daş kömürün təbii dağıntıları, Şəlalələri, Kəhrizləri yaratmaqla təbiət sanki özünü sağaldır. Neft ölkələrində baş verən təbii fəlakətlərin yaranması məhz təbiətin xəstəliyindən əmələ gəlmişdir. Lakin təbiət, xəstəliyindən xilas olma zamanı həmdə strateji əhəmiyyətli təbii sərvətlərini bəxş edir. Neft, qaz və daş kömür bu gün dünyam təmin edən strateji əhəmiyyətli enerji mənbələridir.

Mövcud müasir texnologiyalar sayəsində emal edilən təbii sərvətlərin istehsalı ilə ekoloji çirklənmələrə səbəb olur. Strateji əhəmiyyətli sərvətlərimiz-neft, qaz və kömür atmosfərə çoxlu miqdarda CO₂ karbon dioksid ixrac edir. Ekosistemlərin dəyişməsində bu maddə kifayət qədər təsirini əsirgəmir. Kömür istehsalının emalı ekoloji mühitə ciddi təsirini göstərərək hər an ekoloji uçurumlara səbəb olur. Antropogen fəaliyyət ölümə nəticələnir. Neft məhsullarının emal edilməsində Dünya üzrə neftin 40 % istehsalına nail olunub. Əldə olunan Neftin 60 %-i yararsız halda tullantılara çevrilib ekoloji çirklənmələr, üfunətli iyi zəhərli kükürlü qazı əmələ gətirir. Zavallı bəşəriyyət insandan yüksək biliyi və texnologiyaları əsirgəməmişdir. Digər tərəfdən isə o, yüksək dərəcədə təhlükə doğuran ekoloji fəsadlarla qarşı-qarşıya qalmaqla şəx və böhtanlarla üzləşməli olub. Doğrudur, yenə də təbii ağırlıqlar təbiətin üzərinə düşür. Ekosistemlər dəyişir. Ətraf mühit ekoloji cəhətdən ifrat dərəcədə çirkli olduğu kimi insanların da ekoloji şüur və təfəkkürü çirklənmişdir.

Belə isə nə etməliyik ki, elm adamları, məmurlar, digər qrup insanlar ekoloji cəhətdən maariflənsinlər və sonda, ekoloji çirklənmələrin qarşısı alınsın. Nəhayət, təbiət də öz axarında yaşasın. Nəticə etibarlı ilə insanlar ekoloji cəhətdən sağlam təfəkkürlü olsunlar. Həqiqətən də yalnız bu yolla ekoloji fəsaddan təbiəti xilas edə bilərik.

Kaspi.-2010.-13 yanvar.-№6.-S.11.

Dövlət neft şirkəti ekoloji layihələrin icrasını sürətləndirir

Azərbaycanda “Ekologiya ili”

Mirbağır YAQUBZADƏ

Ekoloji tarazlığın qorunması, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması qloballaşan dünyada getdikcə daha geniş aktuallıq kəsb edir. Bu da təsadüfi deyil. Çünki etiraf etmək lazımdır ki, son illər elm və texnikanın sürətli inkişafı, istehsalat prosesinin genişləndirilməsi ekoloji məsələlərə diqqəti bir qədər arxa plana keçirmişdir. Bu isə iqlim dəyişikliklərinə və bir sıra təbii kataklizmlərə gətirib çıxarmışdır. Məhz bütün bunları nəzərə alan bir çox nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar ekoloji problemlərin həllinin vacibliyini önə çəkir, bu barədə lazımi tövsiyələr verirlər.

Son illər Azərbaycanda da bu istiqamətdə mühüm tədbirlər həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2006-cı il 28 sentyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı” bu baxımdan olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir dövlət sənədidir. Adı çəkilən tədbirlər planında Bakı buxtasında, Bibiheybət zonasında, Abşeron yarımadasında, Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava limanı ətrafında, eləcə də Azərbaycan Respublikasının digər ərazilərində ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması ilə bağlı işlərin yerinə yetirilməsi məqsədilə bir sıra aidiyyəti təşkilatların, dövlət qurumlarının qarşısında mühüm vəzifələr qoyulmuşdur. Ötən müddətdə bu sahədə xeyli iş görülmüş, ölkəmizin ekoloji tarazlığının, xüsusən də Xəzər dənizinin ekologiyasının qorunması istiqamətində mühüm layihələr həyata keçirilmişdir.

Bu il yuxarıda adını çəkdiyimiz mühüm ekoloji sənədin reallaşdırılması başa çatır. Məlum olduğu kimi, ölkə Prezidenti İlham Əliyev ötən müddətdə Azərbaycanda ekoloji mühitin qorunması istiqamətində görülən işləri daim diqqət mərkəzində saxlamış, müxtəlif dövlət tədbirlərində bununla bağlı lazımi göstəriş və tövsiyələrini vermişdir. Təsadüfi deyil ki, dövlət başçısı Nazirlər Kabinetinin 2009-cu ilin doqquz ayının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına həsr olunmuş geniş iclasında bu vacib məsələyə toxunarkən demişdir: “Gələn il ekoloji tədbirlərin gücləndirilməsi nəzərdə tutulur. Biz bu sahəyə böyük əhəmiyyət veririk. Mən tam əminəm ki, bu sahə hamı üçün prioritet olmalıdır. Biz bu torpaqda yaşayırıq, bu havanı uduruq, bu suyu içirik. Azərbaycanda ekoloji tədbirlərin gücləndirilməsi insanların sağlamlığı üçün başlıca şərtidir”. Elə həmin müşavirədə dövlət başçısı ekoloji tədbirlərin prioritet xarakter daşdığını nəzərə alaraq 2010-cu ilin Azərbaycanda “Ekologiya ili” elan olunması təşəbbüsü ilə çıxış etdi. Prezident İlham Əliyev ölkəmizdə “Ekologiya ili”ni yüksək səviyyədə keçirmək üçün təcili surətdə tədbirlər planı hazırlanmasını, həmin tədbirlərin reallaşdırılmasını sürətləndirmək məqsədilə dövlət büdcəsindən, eləcə də beynəlxalq maliyyə qurumlarından lazımi qədər maliyyə vəsaitinin cəlb edilməsi barədə göstərişlərini verdi.

Dövlətimizin başçısının bu vacib təşəbbüsünün reallaşdırılmasına artıq ötən ilin sonlarından start verilmişdir. Belə ki, ilin son aylarında bütün ölkə ərazisində ağacəkmə kompaniyası xeyli vüsət almış, radioaktiv çirklənmələrə məruz qalmış torpaqların təmizlənməsi işi intensivləşdirilmişdir. Bu da onu göstərir ki, ölkə başçısının 2006-cı ildə təsdiq etdiyi “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”ı çərçivəsində nəzərdə tutulmuş işlərin icrası 2010-cu ildə xeyli sürətlənəcək. “Ekologiya ili” çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlər həm də 2006-cı ildə qəbul olunmuş proqramda nəzərdə tutulmuş işlərin səmərəliliyini bir qədər də artıracaq.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2010-cu il ölkəmizdə “Ekologiya ili” elan etməklə dövlətimizin ətraf mühitin mühafizəsi və əhalinin sağlamlığı məsələlərinə böyük diqqət yetirdiyini bir daha bütün dünyaya nümayiş etdirmişdir. Dövlət başçısının bu addımı son illərdə Azərbaycanda geniş vüsət alan ekoloji layihələrin məntiqi davamı kimi də qiymətləndirilə bilər. Dövlətimizin başçısının müvafiq sərəncamlarına əsasən son illərdə ümumi sahəsi ölkə ərazisinin 3,1 faizinə bərabər olan milli parklar yaradılmış, qoruqların ərazisi xeyli genişləndirilmişdir. Prezidentin 28 sentyabr 2006-cı il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nda digər dövlət qurumları ilə yanaşı, ARDNŞ-in də üzərinə mühüm vəzifələr qoyulmuşdur. Şirkət həmin vəzifələrin yerinə yetirilməsi istiqamətində məqsədyönlü iş aparır. Ötən müddət ərzində ARDNŞ-in ekoloji siyasəti qəbul olunmuşdur. Şirkət tərəfindən mühüm ekoloji layihələr həyata keçirilmiş, neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi istiqamətində xeyli iş görülmüşdür. Bu da təsadüfi deyil. Çünki uzun illər ərzində Azərbaycanda neft sənayesini inkişaf etdirmək üçün bütün lazımi işlər görülsə də, ekoloji

tarazlığın qorunması əksər hallarda diqqətdən kənarda qalmışdır. Bu da son nəticədə ətraf mühitin çirklənməsinə səbəb olmuş, təbiətə ciddi ziyan dəymişdir. Xüsusən də ölkəmizin ən iri su mənbəyi sayılan Xəzər dənizi və sahiləni ərazi daha böyük çirklənməyə məruz qalmışdır. Belə ki, dünyada ilk dəfə olaraq açıq dənizdə neftçıxarmanın əsası qoyulduğu Xəzərdə neft sənayesi üçün lazımi infrastruktur yaradılmış, saysız-hesabsız özüllər, estakadalar inşa olunmuş, sualtı boru kəmərləri çəkilmişdir. Lakin müəyyən müddətdən sonra köhnəlmiş, istismar müddətini başa vurmuş bu infrastruktur obyektləri tədricən dənizin dibinə çökmüşdür. Elə saysız-hesabsız gəmilərin yan aldığı Bakı buxtası, habelə quruda yerləşən bir sıra köhnə neft mədənlərinin yerləşdikləri ərazilər xeyli dərəcədə çirklənməsidir. Məhz bütün bu halların aradan qaldırılması məqsədilə Dövlət Neft Şirkəti tərəfindən təcili və təxirəsalınmaz işlərə başlanılmış, Xəzər akvatoriyasının, eləcə də sahiləni sahələrin və neftlə çirklənmiş mədən ərazilərinin xeyli hissəsi təmizlənmişdir. Bibiheybət ərazisinin təmizlənərək burada geniş yaşıllıq zolaqlarının salınması, habelə H. Z. Tağıyev adına Neft və Qazçıxarma İdarəsinin istismar etdiyi “Qala” yatağı ərazisində “Ekoloji park”ın yaradılmasına başlanılması və digər bu kimi işlər dediklərimizə əyani sübutdur.

Nazirlər Kabinetinin 2009-cu ilin 9 ayının yekunlarına həsr olunmuş iclasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dövlət strukturlarının həyata keçirdiyi ekoloji layihələrdən bəhs edərkən ARDNŞ-də aparılan tədbirlər üzərində ətraflı dayanaraq, görülən işləri müsbət qiymətləndirmişdir. Dövlət başçısı həmin nitqində, həmçinin “Neft Daşları”nda ilk neftin çıxarılmasının 60 illik yubiley tədbiri zamanı etdiyi tarixi çıxışda ekoloji layihələrin davam etdirilməsi ilə bağlı ARDNŞ qarşısında yeni vəzifələr qoymuşdur. Bu mənada mədən torpaqlarının neftlə çirklənmədən tam həcmdə təmizlənməsi, bu ərazilərdə yaşıllıq zolaqlarının salınması məsələləri yaxın illərdə həyata keçiriləcək ekoloji tədbirlər sırasında mühüm yer tutur.

Yeri gəlmişkən, “Ekologiya ili” gələcək nəsillər üçün sağlam mühitin qorunması istiqamətində Azərbaycanın hər bir vətəndaşının öz məsuliyyətini dərk etməsi sahəsində dönüş ili olacaqdır. Bu baxımdan neftçilərin üzərinə böyük bir tarixi məsuliyyət düşür. ARDNŞ-in əməkçiləri neftlə çirklənmənin acı nəticələrini aradan qaldırmaq istiqamətində əzmlə çalışırlar. Artıq neftçilər həyata keçirdikləri ekoloji layihələri öz emblemləri ilə “imzalamaq” imkanı qazanmışlar. Belə ki, ARDNŞ-in “Ekoloji təbliğat və maarifləndirməyə dair Tədbirlər Planı”na uyğun olaraq şirkətin ekoloji emblemi hazırlanmış və təsdiq edilmişdir. Emblemdən ARDNŞ-in həyata keçirdiyi müvafiq ekoloji tədbirlərdə istifadə ediləcəkdir. Emblemdəki üç butaya oxşayan üç damcı yanar od - neftli qədim torpağın Abşeronu aid olduğunu, ox şəklində naxışa oxşayan üç işarə - dövriliyi və təkrar istifadəni, utilizasiya və təkrar əlaqə bacarığını, damcıların rəng ahəngi - ətraf mühiti, işarələrin üç birliyi isə iqtisadiyyatı ekologiya və cəmiyyətin sosial inkişafı ilə bir-birinə bağlayan davamlılıq prosesini nümayiş etdirir.

Xalq qəzeti.-2010.-10 yanvar.-№6.-S.5.

Azərbaycanda ekologiya ili başlanmışdır

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə 2010-cu il ölkəmizdə “Ekologiya ili” elan edilmişdir. Ətraf mühitin mühafizəsi və əhəlinin sağlamlığı məsələlərinə daim böyük diqqət yetirən Azərbaycan dövlətinin başçısının bu təklifi ilə Yer kürəsində təbiətin xilas olunması üzrə dünya ictimaiyyətinin göstərdiyi səylər kontekstində ayrıca bir ölkə çərçivəsində çox əhəmiyyətli genişmiqyaslı aksiyaya başlanmışdır.

Ekoloji problemlərin aktuallığı müxtəlif ölkələrin liderlərinin bəyanatlarında dəfələrlə qeyd edilmişdir. BMT-nin Baş katibi Pan Gi Mun ötən ilin sentyabr ayında bu mötəbər təşkilatın mənzil-qərargahında keçirilmiş ekologiya məsələlərinə dair zirvə toplantısında Yer kürəsinin gələcəyi ilə əlaqədar narahatlığını konkret şəkildə belə ifadə etmişdir: “Bəşəriyyətin planetimizdə labüd iqlim dəyişikliklərinin qarşısını almaq üçün cəmi on il vardır”. Azərbaycanda əhəlinin gələcəkdə bioloji varlıq kimi mövcudluğuna aidiyyəti olan bu mühüm məsələ dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biridir.

Dövlətimizin başçısının müvafiq sərəncamlarına əsasən son illər ümumi sahəsi ölkə ərazisinin 3,1 faizinə bərabər olan milli parklar yaradılmış, qoruqların ərazisi genişləndirilmişdir və regionlarda müasir sutəmizləyici qurğuların tikintisi davam etdirilir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Yeni il müraciətində ekoloji problemə bir daha toxunaraq, ölkə vətəndaşlarını əmin etmişdir ki, “nəhəng infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi Azərbaycanın əhəlini Dünya Səhiyyə Təşkilatının standartlarına uyğun olaraq içməli su ilə təmin etməyə imkan verəcəkdir”.

Xəzər dənizinin ekologiyasına da xüsusi diqqət yetirilir. Abşeron yarımadasının sahil qəsəbələrində təmizləyici modul qurğular inşa edilmişdir və onların hər biri gündə 4070 kubmetr çirkabı təmizləmək gücünə malikdir.

Ötən ilin payız aylarından başlayaraq ölkəmizdə genişmiqyaslı yaşıllaşdırma kampaniyası həyata keçirilir. Neftlə çirklənmiş torpaqların rekultivasiyası, neft yataqlarının işlənilməsi zamanı əmələ gələn lay sularının axıdıldığı ərazilərin qurudulması sahəsində fəal iş aparılır.

Lakin hələ görüləsi işlər çoxdur. Ötən ilin payızında Azərbaycan Prezidentinin iştirakı ilə bərk məişət tullantılarının təkrar emalı zavodunun təməli qoyulmuşdur. Yeni müəssisə ölkə paytaxtının ekologiyasına böyük ziyan vuran Balaxanı zibilxanası ərazisində inşa ediləcəkdir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi “Ekologiya ili”ndə əsas fəaliyyət istiqamətləri sırasında təhlükəli tullantıların zərərsizləşdirilməsi üzrə görüləcək işləri müəyyənləşdirmişdir. Sumqayıtda zərərli tullantılar üçün ikinci poliqon istifadəyə veriləcəkdir. Gəncədə və Mingəçevirdə də belə poliqonların yaradılması planlaşdırılmışdır.

“Ekologiya ili” gələcək nəsillər üçün sağlam mühitin qorunması istiqamətində Azərbaycanın hər bir vətəndaşının öz məsuliyyətini dərk etməsinə dair dönüş ili olmalıdır. “Ekologiya, insanların sağlamlığı, təmiz su, təmiz hava - bütün bunlar ölkənin inkişafını fərqləndirən əlamətləridir”. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Balaxanıda yeni zavodun bünövrəsinin qoyulması mərasimində dediyi bu sözlər ölkənin gələcəyinə biganə qalmayanların hamısı üçün dəqiq meyarları müəyyənləşdirir.

Azərbaycan.-2010.-6 yanvar.-№2.-S.3.

Ətraf mühitin qorunması Azərbaycan dövlətinin prioritet vəzifələrindəndir

Hüseynqulu BAĞIROV,
ekologiya və təbii sərvətlər naziri

Son illər ölkəmizdə həyata keçirilən sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası ekoloji problemlərin operativ yoluna qoyulmasına, ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində ardıcıl və səmərəli tədbirlərin görülməsinə əlverişli şərait yaratmışdır. Siyasi arenada və dövlətçilik fəaliyyətində təkrarsızlığı ilə şöhrətlənən ulu öndər Heydər Əliyevin təbiətə, gözəlliyə vurğunluğu, ətraf mühitə biganəlik və utilitar münasibət göstərənlərə qarşı barışmazlığı və qətiyyəti bu gün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin də fəaliyyətinin başlıca stimuluna çevrilmişdir. Dövlət başçısı, eləcə də Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü və dəstəyi ilə reallaşdırılan layihələr Azərbaycanda ekoloji problemlərin tezliklə yoluna qoyulacağına inam yaradır.

İnsanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə səmərəli istifadə edilməsi ölkədə aparılan sosial islahatların mühüm tərkib hissələrindən biridir. Ölkə rəhbərliyinin ekologiya ilə bağlı məsələləri daim diqqət mərkəzində saxlaması ətraf mühitin yaxşılaşdırılması istiqamətində aparılan işlərə böyük təkan vermiş, bu sahədə iri layihələr uğurla həyata keçirilmiş və hazırda da davam etdirilir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2010-cu ili Ekologiya ili elan etməsi ölkə vətəndaşlarının, ekoloji problemlərin həlli ilə məşğul olan dövlət qurumlarının və qeyri-hökumət təşkilatlarının, hüquq-mühafizə orqanlarının, kütləvi informasiya vasitələrinin qarşısında mühüm vəzifələr qoyur. Biz hamılıqla Azərbaycanın flora və faunasının qorunması qayğısına qalmalı, torpaqlarımızın məhsuldar, sularımızın təmiz, havamızın saf olması üçün əlimizdən gələni etməliyik. Biz bütün bu işləri hansısa kampaniya xatirinə görməməli, özümüzün vətəndaşlıq vəzifəsinə çevirməliyik.

Son yüzillikdə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin sürətli inkişafı insan fəaliyyətinin ətraf mühitə təsirinin artması və təbii sərvətlərin həddindən artıq istismarı ilə nəticələnmişdir. Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən və bazar iqtisadiyyatı yolunu seçdikdən sonra ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində yeni ekoloji siyasət formalaşmışdır. Müasir dövrdə yaranmış ekoloji durumu və sosial-iqtisadi vəziyyəti nəzərə alaraq respublikamızın ekoloji siyasətinin üç əsas istiqamətini bu cür müəyyənləşdirmək olar: ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunmasını əsas götürərək ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin tənzimlənməsi məqsədilə davamlı inkişaf prinsipləri üzrə mütərəqqi üsulların tətbiq edilməsi; indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə etmək, alternativ, qeyri-ənənəvi metodlar vasitəsilə tükənməyən enerji mənbələrindən yararlanmaq və enerji effektivliyinə nail olmaq; global ekoloji problemlər üzrə milli səviyyədə tələbatların qiymətləndirilməsi, həlli yollarının müəyyənləşdirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi, eləcə də milli potensial imkanlardan istifadə etməklə həyata keçirilməsinin təmin edilməsi.

Ölkəmizdə ekoloji vəziyyətin sağlamaşdırılması istiqamətində əsas hədəfləri də xatırlatmaq istərdim. Bunlar su ehtiyatlarının çirklənməsinin qarşısının alınması, biomüxtəlifliyin qorunması, yaşıllıqların artırılması, atmosfer havasının mühafizəsi, torpaqların degradasiyasının qarşısının alınması, o cümlədən neft və digər tullantılarla çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi, bərk sənaye və məişət tullantılarının, o sıradan təhlükəli tullantıların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsini əhatə edir.

Hazırda Azərbaycan Respublikası üçün aktual olan ekoloji problemlərin davamlı inkişaf prinsipləri əsasında, müvafiq dövlət proqramları çərçivəsində həll edilməsi istiqamətində ardıcıl tədbirlər görülür. Ötən müddət ərzində Azərbaycan Prezidentinin sərəncamları ilə təsdiq olunmuş “Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair”, “Hidrometeorologiyanın İnkişaf Proqramı”, “Yay-qış otlaqlarının, biçənəklərin səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair” proqramlarda nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi davam etdirilmişdir.

Mövcud ekoloji problemlərin həll edilməsi üçün Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən beynəlxalq təşkilatlarla, donor ölkələrlə əlaqələrin genişləndirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Belə ki, BMT-nin İnkişaf, Ətraf Mühit, Sənayenin İnkişafı proqramları, NATO, ATƏT, Qlobal Ekoloji Fond, Avropa İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, Dünya Bankı, Asiya Bankı, Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondu və digər təşkilatlarla əməkdaşlıq davam etdirilir. Bununla bərabər müvafiq sazişlər əsasında inkişaf etmiş ölkələrlə ikitərəfli əməkdaşlığa, ətraf mühit sahəsində beynəlxalq

müqavilələrə qoşulmağa böyük diqqət yetirilir. Azərbaycan Respublikası bugünədək 20 ekoloji konvensiyaya qoşulmuş, müvafiq protokollar imzalamışdır.

Ötən il həyata keçirilən tədbirlər barədə danışarkən statistik məlumatlara müraciət etmək yerinə düşərdi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” sərəncamına əsasən yaradılmış modul tipli çirkab sutəmizləyici qurğulardan ibarət “Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi”nin fəaliyyəti nəticəsində Abşeron yarımadasının Bilgəh, Buzovna, Mərdəkan, Pırşağı, Nardaran, Novxanı və Sumqayıt sahilboyu ərazilərində bataqlaşmış sahələrin və çirkab gölməçələrin əksəriyyəti qurudularaq ekoloji tarazlıq bərpa olunmuşdur. Bu istiqamətdə 2008-2009-cu illər ərzində gündə 6140 kubmetr çirkab sutəmizləmə gücündə 16 stansiya istismara verilmişdir. Dövlət başçısının “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz içməli su ilə təminatının yaxşılaşdırılması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” sərəncamına əsasən mərkəzləşmiş şəkildə təmiz suya ehtiyacı olan ən ucqar yaşayış məntəqələrinin də tez bir zamanda təhlükəsiz içməli su ilə təmin edilməsi istiqamətində işlər davam etdirilir. Proqram çərçivəsində 12 rayonun 122 kəndində işlər yekunlaşmış, əlavə olaraq 18 rayonun 62 kəndində modul tipli sutəmizləyici qurğuların quraşdırılması istiqamətində iş gedir. Quraşdırılmış qurğulardan 60-ı 2009-cu ildə istifadəyə verilmişdir.

“Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nın icrası ilə əlaqədar bir sıra layihələr uğurla həyata keçirilir. Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanının ətrafının ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə Texniki İqtisadi Əsaslandırma hazırlanmış, əvvəllər Sədərək və Binə ticarət mərkəzlərinin fəaliyyət göstərdiyi ərazilərin yaşıllaşdırılması, təbii landşaftın bərpası və istirahət parkının salınması istiqamətində işlərə başlanmışdır. Belə ki, dekabrın 24-də keçmiş Binə Ticarət Mərkəzinin ərazisində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin 600-ə yaxın əməkdaşının iştirakı ilə keçirilmiş iməcilik zamanı 5 hektar sahədə 5000 ağac əkilmişdir. Fərəhli haldır ki, bu tədbirdə Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev xanımı Mehriban Əliyeva ilə birgə ağac əkinində iştirak etmişlər. Bu iməciliyin əks-sədası olaraq respublikamızın digər şəhər və qəsəbələrində hər şənbə və bazar günləri ağac əkini kampaniyası keçirilir.

Sumqayıt şəhərinin ətraf mühitinin ciddi çirklənməsinə səbəb olan 56422 kubmetr civə tərkibli toksiki tullantılar 2007-2009-cu illərdə görülmüş tədbirlər nəticəsində Təhlükəli Tullantılar Poliqonuna daşınaraq zərərsizləşdirilmiş və bu proses hesabat ilinin ortalarında tamamilə başa çatdırılmışdır.

“Magistral avtomobil yollarının mühafizə zolaqlarının yaşıllaşdırılması haqqında” və “Bakı şəhərinin yaşıllaşdırılması sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” sərəncamların icrası ilə əlaqədar yolların estetik görünüşünün yaxşılaşdırılması və mühafizə zolaqlarının eroziyadan mühafizəsi məqsədilə Ələt-Hacıqabul magistralı ətrafında 172 min ağac və gül kolları əkilmişdir. Münbit torpaq gətirilməsi, müasir damcı suvarma sisteminin yaradılması və daimi qulluq hesabına bu ərazidə 90 faiz bitişə nail olunmuşdur. Oxşar nəticələr paytaxtı Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanı ilə birləşdirən yollarda da əldə edilmişdir. Zığ-Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanı yolu boyu 196 hektar ərazidə mürəkkəb meşəbitmə şəraitində, neft məhsulları, yod, bromla çirklənmiş torpaqlarda salınmış əkinlərə lazımi xidmətin təmin edilməsi hesabına 80 faiz bitiş alınmışdır. Eyni zamanda, 2009-cu ildə Əzizbəyov dairəsi - Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanı yolu boyunca 25 minədək müxtəlif növ ağaclar əkilmiş, 20 min kvadratmetr sahədə qazon döşənmə, 23 min kvadratmetr sahədə qazon toxumu səpini aparılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Bakı və onun ətrafında 3 milyon ağacın əkilməsi barədə təşəbbüsü ilə əlaqədar genişmiqyaslı işlər aparılmaqdadır. Bununla bağlı Abşeron yarımadasının müxtəlif ərazilərində yaşıllaşdırma məqsədilə yerlər müəyyənləşdirilmiş, Bayıl yamacı - 20-ci Sahə arası, Zığ gölü - Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanı arası ərazilərin, Zığ gölü və ətrafının, həmçinin Səngəçal ətrafının yaşıllaşdırılması layihələri hazırlanmışdır. Daxili imkanlar hesabına artıq 150 hektar sahədə torpaqhamaralama işləri aparılmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Zooloji Parkın yaradılması haqqında” sərəncamının icrası ilə əlaqədar tender keçirilmiş və müvafiq tədbirlərin görülməsi davam etdirilir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ətraf mühitin mühafizəsinə nəzarəti həyata keçirən qurumları tərəfindən su ehtiyatlarının, atmosfer havasının, torpağın, yerin təkinin, flora və faunanın mühafizəsi, tullantıların idarə olunması üzrə hesabat dövrü ərzində hüquqi, fiziki şəxslər və vətəndaşlar tərəfindən yol verilmiş qanun pozuntularına görə 2200-dən artıq akt və 730-dan çox protokol tərtib olunmuş, aşkar edilmiş nöqsanların aradan qaldırılması üçün müvafiq qanunvericiliyə əsasən 900-dən artıq icrası məcburi olan göstərişlər verilmişdir. Qanun pozuntusuna yol verdiklərinə görə hüquqi və fiziki şəxslərə qarşı, ümumilikdə 811 iş üzrə 1 457 874,15 manat məbləğində cərimə tətbiq edilmişdir. Ətraf mühitə dəymiş ziyanla bağlı 663 iş üzrə 1 716 836,85 manat məbləğində iddia qaldırılmış, idarə və müəssisələrə 3487 iş üzrə 774 614,95 manat məbləğində ödəmə tətbiq

edilmişdir. Tədbir görülməsi üçün hüquq mühafizə orqanlarına 92 iş, məhkəmələrə 142 iş, məhkəmə nəzarətçiləri və məhkəmə icraçılarına isə 519 iş göndərilmişdir.

2009-cu il ərzində ölkə ərazisində atmosfer havası, yağıntılar, torpaq, səth suları, o cümlədən ətraf mühitin radioaktiv çirklənməsi üzrə monitoring fəaliyyəti davam etdirilmiş, antropogen təsirlər nəticəsində ətraf mühitdə gedən proseslərin qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması, həmçinin ətraf mühitin vəziyyətinə dair məlumatlar bazasının yaradılması həyata keçirilmiş, operativ və rejim məlumatlarının hazırlanması və onların yayımlanması təmin edilmişdir. Atmosfer havasının və səth sularının çirklənməsinin monitoringinin nəticələri barədə məlumatlar mütəmadi olaraq Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Internet saytında yerləşdirilir.

Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda və onun şimaldan cənubadək sahil zolağında, o cümlədən çimərlik ərazilərində, eləcə də dənizdə fəaliyyət göstərən müəssisə və obyektlərdə, üzən qurğularda ekoloji monitoringlər keçirilmişdir. Bu tədbirlərin məqsədi dənizdə və sahil zolağında fəaliyyət göstərən, birbaşa və ya dolaylı yolla (kollektor, kanal, çay və s. vasitəsilə) Xəzər dənizinə antropogen təsir göstərən müəssisələrdə formalaşan bütün növ (maye, qaz, bərk və s.) tullantıların dəniz suyuna, qruntuna, flora və faunasına, həmçinin digər su obyektlərinə göstərdiyi təsiri təhlil və tədqiq edərək məlumat toplamaq, təsirin minimuma endirilməsinə nail olmaqdır. Müşahidələr zamanı qeydə alınmış ekoloji problemlər haqqında məlumat toplanaraq həftəlik və aylıq bülletenlər vasitəsilə aidiyyəti orqanlara çatdırılmışdır.

2009-cu il ərzində xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri şəbəkəsinin genişləndirilməsi və qorunması istiqamətində aparılan işlər davam etdirilmişdir. Hesabat ilinin fevral ayında Samur-Yalama Milli Parkının yaradılması ilə əlaqədar xarici şirkətlərin iştirakı ilə açıq tender keçirilmiş, fevral-may aylarında Balakən-Zaqatala regionunda ölkə tarixində ilk biosfer rezervatının yaradılması ilə əlaqədar xarici ekspertlərlə birlikdə ilkin qiymətləndirmə işləri aparılmışdır. Ölkə tarixində ilk dəfə olaraq ceyranların tarixi ərazilərinə reintroduksiya olunması və həmin ərazilərin mühafizəsi məqsədilə Xızı-Abşeron rayonlarının ərazisində Dövlət Təbiət Yasaqlığının yaradılması ilə əlaqədar müvafiq tədbirlər görülür. Bundan əlavə, 2009-cu ilin iyununda Naxçıvan MR ərazisində Arpaçay Dövlət Təbiət Yasaqlığı, oktyabrında isə Lerik rayonu ərazisində Rvarud Dövlət Təbiət Yasaqlığı yaradılmışdır. 2009-cu il 25 noyabr tarixində akademik Həsən Əliyev adına Ordubad Milli Parkının ərazisi 30 666,4 hektar genişləndirilmiş və parkın adı dəyişdirilərək akademik Həsən Əliyev adına Azərbaycan Respublikasının Zəngəzur Milli Parkı adlandırılmışdır.

2009-cu il ərzində meşələrin bərpa olunması və artırılması üzrə nəzərdə tutulmuş tədbirlər aqrotexniki qaydalara uyğun texnoloji ardıcılıqla həyata keçirilmişdir. Hesabat dövründə meşə fondu torpaqlarında 3545 hektar sahədə, qeyri-meşə fondu torpaqlarında isə 30 hektar sahədə meşə əkini və səpini işləri yerinə yetirilmişdir.

2009-cu ildə yardımçı təsərrüfat sahəsi üzrə 774 ton təbii ot, 2,6 ton bağ meyvəsi, 35,4 ton bağ narı, 1780 kq əmtəəlik bal tədarük edilmişdir. Bundan əlavə, xeyli qoz, fındıq, şabalıd, cır meyvə, narıngi, limon, feyxoa, itburnu və digər kənd təsərrüfatı məhsulları tədarük edilmişdir. Respublikanın meşə mühafizə işçiləri tərəfindən 31 min 840 kubmetr həcmində qanunsuz qırıntı aktlaşdırılmış və qanunamüvafiq tədbirlər görülmüşdür. 334 iş hüquq-mühafizə orqanlarına göndərilmişdir.

Yanğın əleyhinə vaxtaşırı profilaktik və qabaqalayıcı tədbirlərin aparılması nəticəsində meşə yanğınlarının qarşısı, demək olar ki, tam alınmışdır. Hesabat dövrü ərzində, ümumilikdə 29 hektar meşə fondu ərazisində yanğın hadisəsi baş vermiş, lakin həmin yanğının qarşısı operativ qaydada alındığından meşə fonduna ciddi ziyan dəyməmişdir.

Ötən il su bioresurslarının artırılması və mühafizəsi ilə bağlı bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. 2009-cu il ərzində nərə balıqartırma zavodlarından 7,67 mln. ədəd nərə cinsli balıq körpələri dənizə buraxılmışdır. Nəre balıqartırma zavodlarında balıq körpələrinin artırılması ilə yanaşı körpələrin bəslənməsi üçün yem bazasının yaradılması istiqamətində biotexniki normativlərə uyğun işlər görülmüşdür. Hazırda yeni balıqartırma mövsümündə təbii su hövzələrinə buraxılması üçün zavodlarda 130 min ədəd qədər qızıl balıq körpələri bəslənir. 2009-cu ildə 416,3 milyon ədəd müxtəlif növ vətəgə əhəmiyyətli balıq körpəsi süni və təbii yolla artırılıb respublikanın müəyyən edilmiş su hövzələrinə buraxılmışdır. 2009-cu il ərzində balıq ehtiyatlarının mühafizəsi və qanunsuz balıq ovuna qarşı həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində 81 qanun pozuntusu aşkar edilmiş və 59 nəfər məsuliyyətə cəlb edilmişdir.

2009-cu il ərzində ölkə ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizi akvatoriyasında sistemativ və fasiləsiz olaraq hidrometeoroloji müşahidələrin aparılması davam etdirilmişdir. Hidrometeoroloji stansiya və məntəqələrdə aparılan müşahidələrin nəticələrindən qısa və uzun müddətli proqnozların tərtibatında, o cümlədən gözlənilən təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrin proqnozlaşdırılmasında istifadə olunmuşdur. Respublika ərazisində havaların kəskin dəyişməsi və təhlükəli hidrometeoroloji hadisələr barədə xəbərdarlıqlar vaxtında tərtib olunmuş,

yarımsutkalıq, sutkalıq, ikigünlük, aylıq hidrometeoroloji proqnozlar hazırlanaraq müvafiq dövlət orqanlarına, sifarişçi təşkilatlara, kütləvi informasiya vasitələri, televiziya kanalları və radio yayımları vasitəsilə birbaşa əhaliyə çatdırılmışdır.

Hidrometeorologiya Elmi-Tədqiqat İnstitutunda respublikamızda hidrometeorologiyanın aktual məsələlərinə həsr olunmaqla 4 problem altında 8 elmi-tədqiqat işi yerinə yetirilmişdir. İcra olunmuş 4 elmi işin nəticələri kitab şəklində nəşr olunmuşdur. Bazardüzü-Şahdağ-Tufandağ ekosisteminin hidrometeoroloji və ekoloji tədqiqat elmi mərkəzi layihəsinin proqramının və planının hazırlanması həyata keçirilmişdir. Respublika ərazisində baş verən təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrə dair illik xülasə nəşrə hazırlanmışdır. 2009-cu ildə Böyük Qafqazın Bazardüzü-Şahdağ-Tufandağ ekosistemlərində hidrometeoroloji və ekoloji tədqiqat işlərinin aparılması məqsədilə Kompleks Hidrometeoroloji və Ekoloji Tədqiqat Elm Mərkəzi yaradılmış, avtomat meteoroloji stansiyalar qurulmuş, bütün kompleks alternativ enerji ilə təmin olunmuşdur. Ərazinin müxtəlif nöqtələrində quraşdırılacaq veb-kameralar hesabına qiymətli məlumatlar əldə edilməklə bərabər, hər bir Azərbaycan vətəndaşı internet vasitəsilə həmin əraziləri canlı rejimdə görə biləcəkdir.

2009-cu ildə aparılmış geoloji-axtarış və kəşfiyyat işləri dörd əsas istiqamətdə - geoloji xəritələmə, filiz, qeyri-filiz yataqlarının axtarışı və kəşfiyyatı, hidrogeoloji axtarış və kəşfiyyat, təbii proseslərin müşahidəsi və tədqiqi, zəlzələlərin proqnozlaşdırılması üzrə həyata keçirilmişdir. Görülən işlər Baş Qafqazın cənub yamacının, Kiçik Qafqazın Naxçıvan struktur-metallogenik zonaların, şimalda Qusardan, cənubda Dağlıq Talışa qədər geniş bir zolağı əhatə edən Qərbi Xəzəryanı sahələrin ərazilərini əhatə etmişdir. Baş Qafqazın cənub yamacında aparılmış geoloji-axtarış işləri nəticəsində qızıl, molibden, mis ehtiyatları müəyyən edilmişdir. 2009-cu ildə Göygöl filiz sahəsinin şimal kəsimində aparılmış nüvə geofiziki tədqiqat işləri nəticəsində təqribən 6 kvadratkilometr ərazidə metal, o cümlədən radioaktiv torium, protaktinium, uran və nadir torpaq neodium, prometium, holmium, erbium və lütesium elementlərinin yüksək tutumlarını ehtiva edən üçzolaqlı anomaliya aşkar edilmişdir. Burada uranın yüksək tutumu xüsusən daha çox maraq doğurduğu üçün hazırda bu sahədə dəqiqləşdirmə işləri həyata keçirilir. Naxçıvan MR ərazisinin iki sahəsində radioaktiv filiz yataqlarının axtarışı işləri başlanmışdır.

Ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə olunması, ekoloji tarazlığın qorunması və davamlı inkişafın təmin edilməsi sahəsində təsadüfi qərarlar qəbul edilməsinin qarşısının alınması məqsədilə Dövlət Ekspertiza Xidməti fəaliyyət göstərir. Son dövrlər Bakı şəhəri və ətraf qəsəbələrdə aparılan tikinti-quraşdırma işləri, yeni istehsal sahələrinin yaradılması, regionlarda irimiqyaslı layihələrin həyata keçirilməsi və eyni zamanda neft-qaz sənayesi üzrə yeni layihələrin yerinə yetirilməsi Dövlət Ekspertizasına daxil olan müraciətlərin sayını artırmışdır.

Hesabat dövründə respublikada yeni infrastruktur layihələrinin icrası ilə əlaqədar yeni sənaye sahələrinin yaradılması, tikinti-quraşdırma işlərinin aparılması, xüsusi əhəmiyyətli dövlət qurumları strukturlarının yerləşdirilməsi, qaçqın və məcburi köçkünlərin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması məqsədilə qəsəbələrin inşası ilə bağlı Nazirlər Kabinetinin tapşırıqları əsasında torpaq sahələrinin ayrılmasının ekoloji qiymətləndirilməsi davam etdirilmişdir.

Respublikada iri həcmli investisiya tələb edən regional və beynəlxalq əhəmiyyətli layihələrin ekspertizasına xüsusi diqqət yetirilmiş, onların ölkənin iqtisadi inkişafında əhəmiyyəti nəzərə alınaraq, ekoloji və sosial qiymətləndirmələri aparılmışdır. Bu qəbildən olan sənədlər əsasən respublikanın enerji təminatının yaxşılaşdırılması, neft-qaz sənayesinin inkişafı, yol-nəqliyyat infrastrukturunun yenidən qurulması və yeni iş yerlərinin açılması məqsədilə müasir tələblərə cavab verən iri həcmli istehsalat sahələrinin təşkil edilməsinə aiddir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı" çərçivəsində Abşeron yarımadasında uzun illər ərzində neft və neft məhsulları ilə çirklənmiş torpaq sahələrinin rekultivasiyası ilə əlaqədar təqdim olunmuş layihə sənədləri baxılaraq müvafiq qaydada razılaşdırılmışdır. Bununla yanaşı, ekoloji tələblərə cavab verməyən və ekspertiza üçün tələb olunan texniki layihə sənədləri tam qaydada təqdim olunmadığından daxil olmuş 85 sənəd razılaşdırılmadan geri qaytarılmışdır. Təqdim olunmuş bütün layihələr aidiyyəti üzrə sahə ekspertləri cəlb olunmaqla müəyyən olunmuş müddətlərdə baxılaraq münasibət bildirilmiş, çoxsaylı müzakirələrin aparılmasında ictimaiyyətin iştirakı təmin olunmuşdur.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsindəki çoxşaxəli fəaliyyətində ictimaiyyətin məlumatlandırılması və maarifləndirilməsi işi prioritet istiqamətlərdən biri kimi müəyyənləşdirilmişdir. Övvəlki illərdə olduğu kimi, 2009-cu ildə əhalinin ekoloji maariflənməsinə xidmət edən

müxtəlif kütləvi tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, ölkədə ekoloji mühitin sağlamlaşdırılması sahəsində misilsiz xidmətləri olan ümummilli lider Heydər Əliyevin doğum günü ərəfəsində YAP Gənclər Birliyi ilə birgə ulu öndərin 1970-ci illərdən etibarən həyata keçirdiyi yaşıllaşdırma, ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə etmə siyasətinin daha geniş təbliğ olunması, onların qorunub saxlanmasını təmin etmək məqsədilə ali məktəb tələbələri arasında “Ətraf mühitin indiki və gələcək nəsillər naminə mühafizəsi” adlı yazı müsabiqəsi keçirilmişdir. Həmçinin eyni adlı elmi konfrans, eləcə də regionlarda gənclərin bu istiqamətdə maarifləndirilməsi üçün trening və iməciliklər təşkil olunmuşdur.

Ekoloji təqvim günlərində (Yer günü, Ətraf mühit günü, Dəniz günü və s.) KİV-də məqalələr dərc olunmuş, televiziya və radio kanallarında çıxışlar edilmiş, respublikanın yaşayış məntəqələrində təmizlik və abadlıq işlərinin aparılması məqsədilə iməciliklər təşkil olunmuş, təhsil müəssisələrində, o cümlədən Bakı Dövlət Universiteti, Texniki Universitet, Neft Akademiyası və digər ali təhsil müəssisələrinin müəllim və tələbələrinin iştirakı ilə ekoloji mövzularda seminar-məşğələlər, “dəyirmi masa”lar, Bakı şəhərinin bir sıra orta məktəblərində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təcrübəli mütəxəssisləri ilə görüşlər keçirilmişdir. Ekoloji problemlərin həllinə ictimaiyyəti cəlb etmək məqsədilə “Şəhərin zibillənməsi”, “Havanın çirklənməsi”, “Səhrələşmə” və “Nəzakimləri birgə qoruyaq” mövzularında çəkilmiş reklam çarxları bir sıra televiziya kanallarında yayımlanmış və nazirliyin saytında yerləşdirilmişdir. Hər il olduğu kimi, ölkədə ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması, təbiətdən davamlı istifadənin təmin olunması ideyalarının yayılması və əhalinin məlumatlandırılması məqsədilə jurnalistlər və telereportyorlar arasında 5 iyun “Ümumdünya ətraf mühit günü” ərəfəsində ekoloji mövzuda yazılmış ən yaxşı məqalə və telereportajlar üzrə müsabiqəyə yekun vurulmuşdur.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin yerli şöbələri tərəfindən mütəmadi olaraq əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi, onların bu sahədə məlumatlılığının artırılmasına xidmət edən 800-dən artıq müxtəlif tədbirlər, o cümlədən seminar, məşğələ, bilik yarışı, müsabiqə, trening, eyni zamanda KİV və QHT nümayəndələri üçün seminarlar təşkil olunmuş, 30-dan artıq QHT-nin iştirakı ilə ekoloji problemlərin həlli istiqamətində təklif və sorğular müzakirə edilmiş və onların həlli istiqamətində tədbirlər həyata keçirilmişdir.

“Ətraf mühitlə bağlı məsələlərdə məlumatın əldə edilməsi, ictimaiyyətin qərarlar qəbul edilməsində iştirakı və ədalət məhkəməsinin açıq keçirilməsi haqqında” Orhus Konvensiyasının Azərbaycanda həyata keçirilməsini təmin etmək və ətraf mühit məsələləri ilə bağlı əhalinin məlumatlandırılması və maarifləndirilməsi məqsədilə Bakı, Gəncə və Qazaxda Orhus ictimai ekoloji informasiya mərkəzləri yaradılmışdır. Mərkəzlərdə ətraf mühitə dair siyasətin formalaşmasında hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları arasında görüşlər təşkil edilmiş, bu sahədə fəaliyyət göstərən yerli təşkilatlarla beynəlxalq təşkilatlar arasında əlaqə yaradılmasına kömək göstərilmiş, QHT-lərin ictimaiyyəti maraqlandıran ədəbiyyat və internet resurslarından ödənişsiz istifadə imkanı yaradılmışdır.

Ölkə rəhbərliyi tərəfindən ekoloji məsələlərə göstərilən xüsusi diqqət və respublikamızın sosial-iqtisadi həyatında son illər əldə olunmuş yüksək nailiyyətlər bundan sonra da ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasına yönəldilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsində öz müsbət təsirini daha səmərəli göstərəcəkdir.

Azərbaycan.-2010.-1 yanvar.-№1.-S.2.

Ekoloji təhlükəsizliyə dair

Anar MƏHƏRRƏMOV,
hüquq elmləri namizədi, dosent

Ekoloji təhlükəsizliyin anlayışı və əsas xüsusiyyətləri, həmçinin müxtəlif istiqamətlərdə onun istənilən parametrlərinin təhlili zamanı ümumi baza kimi təhlükəsizlik anlayışının öyrənilməsi və təhlili də çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bir məsələni xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, təhlükəsizlik anlayışı həm tarixi, həm də elmi-nəzəri baxımdan daim müzakirə obyektinə olmuşdur. Hətta qədim dövrlərdə mövcud olmuş bir sıra dövlətlərdə belə təhlükəsizlik müxtəlif aspektlərdən qiymətləndirilmişdir. Məsələn, Qədim Misirdə təhlükəsizlik dedikdə, varlılar və kahinlər təbəqəsinin idarə etdiyi dövlətin maraqlarının müdafiəsi üzrə lazımi tədbirlərin qəbul olunması başa düşülürdü. Bu isə cəmiyyətin həyat fəaliyyətinin ciddi dini ehkamlara tabe etdirilməsinə gətirib çıxarmaqla yanaşı, əməllərin xalqın dövlət tərəfindən idarə olunmasının sərt sisteminin vacib komponenti kimi mövcudluğunu aydın şəkildə büruzə verir [5, 95-96].

Qədim Yunanıstanda müvafiq məsələyə münasibət heç də birmənalı şəkildə qiymətləndirilməmişdir. Məsələn, sofistlər dövlətin başlıca məqsədlərə (o cümlədən, rifahın və təhlükəsizliyin təmin edilməsinə) nail olmasını şəxsiyyətin müəyyən hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi ilə əlaqələndirirdilər. Platon isə təhlükəsizliyi təhlükənin və ya insan, ilk növbədə dövlət və cəmiyyət üçün fəlakətin olmamasında görərək hesab edirdi ki, son nəticədə hər ikisinin (cəmiyyətin və dövlətin) maraqlarının fərdiliyi, şəxsiyyətin azadlığı ümumi maraqların təsiri altına düşür [8, 51-58]. Qədim Roma filosofu Siseron isə inkişaf və təhlükəsizlik arasındakı sıx qarşılıqlı asılılığı nəzərdən keçirərək əsas üstünlüyü təhlükəsizliyə vermişdir. O göstərirdi ki, hər şeydən öncə, təbiət canlı varlığın hər bir növünə öz həyatını qorumaq, müdafiə olunmaq, zərərli təsirlərdən yayınmaq, həmçinin həyatı üçün bütün zəruri olan hər bir şeyi əldə etmək təşəbbüsü bəxş etmişdir [19, s. 131].

Tarixin sonrakı mərhələlərində isə təhlükəsizlik termininin müəyyənləşdirilməsi məsələsi ayrı-ayrı müəlliflərin fikir və əsərlərində daha çox üstünlük təşkil etməyə başlamışdır. Belə ki, XVII-XVIII əsrlərdə yaşayıb yaratmış filosoflardan T. Hobbs, J. Lokk, J.J. Russo, B. Spinozanın fikrincə, təhlükəsizlik adı altında fiziki və ya mənəvi formada özünü büruzə verən real təhlükənin olmaması nəticəsində təzahür edən asayiş vəziyyəti başa düşülür. (3, s. 41).

1917-ci ilə qədər Rusiyada şəxsiyyətin təhlükəsizliyi ilə bağlı nəzəri-siyasi səviyyədə iki model - liberal və sosialist modellər mövcud olmuşdur. Liberal modelə əsasən şəxsiyyətin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi dövlətin və cəmiyyətin başlıca vəzifəsi olmaqla yanaşı, həm də dövlətin ali dəyəri sayılır. Bununla da dövlət vətəndaş cəmiyyətinə müdaxilə etməməklə bərabər, şəxsiyyətin insan hüquqlarına və həyatı maraqlarına riayət etmək öhdəliyini də özündə birləşdirir. Həmçinin, liberal modelin tərəfdarlarının fikrincə, şəxsiyyətin təhlükəsizliyinin əsası və təminatı qismində xüsusi mülkiyyət çıxış edir. Sosialist model isə şəxsiyyətin və cəmiyyətin təhlükəsizliyi üzərində dövlət təhlükəsizliyinin primatlığını əsas gətirərək vurğulayır ki, cəmiyyətə dövlət tərəfindən nəzarət olunur, həmçinin insan hüquqlarına əməl edilməsi səviyyəsi dövlət siyasəti vasitəsilə müəyyənləşdirilir. İnsanın insan tərəfindən istismarının vasitəsi qismində çıxış edən xüsusi mülkiyyət isə yolverilməzdir [5, s. 120-121].

Müəyyən tarixi praktika ilə yanaşı, elmi-nəzəri ədəbiyyatlarda da təhlükəsizliklə bağlı müxtəlif fikirlər səslənməkdədir. Məsələn, təhlükəsizliyi siyasətin ali qanunu hesab edən N.M. Karamzinin fikrincə, dövlət öz təhlükəsizliyi üçün nəinki fiziki, həm də mənəvi qüdrətə malik olmalıdır [9, s. 33]. N.E. Yatsenko təhlükəsizliyi təhlükənin hər hansı bir şəxsi və ya şeyi təhdid etmədiyi vəziyyət, şərait, həmçinin təhlükədən müdafiənin mövcudluğu kimi xarakterizə edir [21, s. 40]. Bir sıra elmi araşdırmalarda isə təhlükəsizlik daxili və xarici təhdidlərdən şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin vacib həyatı maraqlarının müdafiəsi və təminatının təmin edilmiş konstitusion, qanunvericilik, həmçinin praktiki tədbirləri kimi izah edilir [20, s. 24].

Bəzi müəlliflər isə təhlükəsizliyi üç mənada - psixoloji, hüquqi və siyasi-hüquqi mənada istifadə etməyi tam məqsədmüvafiq sayırlar. Həmçinin göstərilir ki, psixoloji aspektdən qiymətləndirildikdə, təhlükəsizlik anlayışı insanların həyatı tələbat (maddi və mənəvi) və maraqlarının müdafiəsində hissiyyat, qavrayış və duyğunun zəruriliyi kimi dəyərləndirilməlidir. Hüquqi baxımdan isə təhlükəsizlik şəxsiyyətin və cəmiyyətin müdafiəsinin hüquqi təminatı, onların normal həyat fəaliyyəti, hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasının qanun tərəfindən müəyyənləşdirilmiş sistemi kimi xarakterizə edilir. Siyasi-hüquqi yanaşma isə müvafiq termini milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə qarşıya qoyulmuş vəzifələrin həyata keçirilməsinə istiqamətlənmiş dövlət fəaliyyətinin nəticəsi kimi qiymətləndirir [4, s. 14].

E.İ. Skakunovun fikrincə, dövlət vətəndaşlarının təhlükəsizliyi ilə yanaşı, öz şəxsi təhlükəsizliyini də müdafiə edir. Bundan əlavə, müəllif hesab edir ki, dövlət öz bütövlüyünü digərlərinin və ya digər dövlətlərin silahlı təhlükə xarakteri almış mənfi təsirlərindən qoruduğu zaman "dövlətin təhlükəsizliyi" (və ya "milli təhlükəsizlik") termini haqqında danışmaq məqsədmüvafiq olardı. Həmçinin vurğulanır ki, "təhlükəsizlik" kateqoriyasının tərfi beynəlxalq münasibətlərin iştirakçısı qismində çıxış edən dövlətlə üst-üstə düşür ki, bu da hər şeydən əvvəl onun özünü xarici təsirlərdən qorumaq göstərişi ilə xarakterizə olunan fiziki qabiliyyəti ilə əlaqələndirilir [16, s. 6].

U. Limpman hesab edir ki, millətin təhlükəsizliyi yalnız müharibədən yayınmaq məqsədilə onu öz qanuni maraqlarının qurbanına çevirmək və bu maraqları müharibə yolu ilə müdafiə etmək zərurətinin mövcud olmadığı zaman bərqərar olur [24, s. 5].

Ümumiyyətlə, qərb tədqiqatçıları təhlükəsizliyə dövlət maraqlarının hərbi vasitələrlə müdafiə edilməsi vasitəsi kimi baxırlar. Bütün bunlara uyğun olaraq, dövlətin xarici siyasəti üçün prioritet məqsəd isə potensial və real hərbi təhlükənin neytrallaşdırılmasıdır.

V.T. Petrovski isə göstərmişdir ki, milli təhlükəsizlik termini ilk dəfə 1904-cü ildə T. Ruzvelt tərəfindən rəsmi siyasi lüğətə gətirilmişdir. Onun fikrincə, "Milli təhlükəsizlik haqqında" Qanunun qəbuluna qədər (yəni, 1947-ci ilə qədər) bu termin müstəsna olaraq "müdafiə" mənasında işlədilmişdir [16, s. 7].

1947-ci ildə ABŞ Konqresi tərəfindən qəbul olunan "Milli təhlükəsizlik haqqında" Qanun isə milli təhlükəsizliklə əlaqədar olan departamentlər, agentliklər və hökumət funksiyaları üçün integrasiya olunmuş siyasət və prosedurun möhkəmləndirilməsinin təmin edilməsinə yönəlmişdir (mad. 2). Bundan əlavə, Qanunda milli təhlükəsizlik sahəsində daxili, xarici və hərbi siyasətin integrasiyasına aid olan məsələlərdə prezidentə məsləhət vermək funksiyasını özündə daşıyan Milli Təhlükəsizlik Şurası, eyni zamanda prezidentin milli təhlükəsizlik məsələləri üzrə xüsusi məsləhətçisi vəzifəsinin təsis edilməsi barədə müddəalar da təsbit edilmişdir [6, s. 266].

Problemin meydana gəlmə tarixi barədə onu qeyd etmək olar ki, 1980-ci ilə qədər qərb elmi ədəbiyyatlarında təhlükəsizlik məsələlərinə həsr olunmuş tədqiqatlara çox nadir hallarda rast gəlinirdi. Yalnız XX əsrin 50-ci illərində əsas müzakirə obyektı qismində U. Herzin ideyası sayılan "təhlükəsizlik dilemması" konsepsiyası üstünlük təşkil edirdi ki, bu da məqsədindən asılı olmayaraq, dövlətin şəxsi təhlükəsizlik tələbatını təmin etmək cəhdlərinin digərləri üçün təhlükənin artmasına gətirib çıxarması fikri ilə tamamlanırdı. Bu isə hər bir dövlətin öz tədbirlərini müdafiə, digər dövlətlərin tədbirlərini isə potensial təhlükə kimi şərh etməsi ilə nəticələnmişdir [23, s. 231].

Arnold Vulferson isə təhlükəsizliyi "aydın olmayan simvol" kimi müəyyən edərək göstərmişdir ki, mövcud termin ümumiyyətlə, dəqiq anlayışa malik olmaya bilər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, tədqiqatçı-alim belə böyük siyasi gücün aydın olmayan milli simvollarının potensial zərərlərinə diqqət yetirilməsilə daha çox maraqlanmışdır [25, s. 147].

Yalnız 1980-ci illərin əvvəllərində müvafiq sferada nisbətən canlanma baş vermişdir. Belə ki, adıçəkilən zaman kəsiyində H. Bull, B. Bernard və digər müəlliflərin apardığı tədqiqatlar, o cümlədən onların əsərləri bu işə müəyyən töhfələr bəxş etmişdir [22, s. 25-29]. V.V. Levonov isə öz araşdırmalarından sonra belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, milli təhlükəsizlik maraqlarının təmin edilməsi üçün dövlət, hər şeydən öncə, onun azadlığının və suverenliyinin qorunmasını, ərazi bütövlüyünü, sərhədlərinin toxunulmazlığını, hər hansı bir bəhanə ilə onun daxili işlərinə qarışmasına yol verilməməsini nəzərdə tutur. Digər qrup müəlliflər isə hesab edirlər ki, məhz bu səbəbdən dövlətin təhlükəsizliyi ənənəvi olaraq hərbi münasibətlərin təhlükəsizliyi, hərbi təhlükəsizliklə əlaqələndirilir [16, s. 7].

E.İ. Skakunov məsələyə fərqli kontekstdən yanaşaraq, xüsusilə vurğulamışdır ki, beynəlxalq münasibətlərə tam sistem kimi yanaşma hər bir dövlətin beynəlxalq təhlükəsizlik modeli çərçivəsində öz təhlükəsizlik probleminin həllinin vacibliyini nəzərdə tutur, yəni dövlət beynəlxalq münasibətlərdə müvafiq şəraitin yaradılması nəticəsində xarici təsirlər olmadan onun sərbəst mövcud olması və inkişaf etməsi üçün təminatı ifadə edə bilər. Deməli, dövlətin iştirakçısı olduğu beynəlxalq münasibətlər sistemi kontekstindən onun təhlükəsizliyi problemini nəzərdən keçirsək, onda beynəlxalq münasibətlərin mövcud olması və qorunub saxlanılmasına təminat verən şərtlərin yekunu kimi təhlükəsizliyin təmin edilməsinin vahid mexanizmi haqqında danışmaq olar.

Bir sıra hallarda isə təhlükəsizlik maraqlarının dərk edilməsi və həyata keçirilməsi dövlətin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi mexanizmində mühüm mərhələ hesab edilir. Hətta göstərilir ki, dövlətlər dünya arenasında öz hərəkətlərinin məqsəd və prinsiplərini bəyan etsələr də, maraqların reallaşdırılması prosesi beynəlxalq münasibətlərdə azadlığın məhdudlaşdırılması ilə əlaqədardır. Dövlətlərin hərəkətlərinə təsir edən

tənzimləyici funksiyaları isə beynəlxalq hüquq həyata keçirir. Bir sıra müəlliflər isə qeyd edirlər ki, normativ mərhələdə dövlətlərin qarşılıqlı fəaliyyətlərinin nizama salınmasında və onların təhlükəsizliyinin təmin edilməsində mühüm rolunu müasir beynəlxalq hüququn əksər prinsipləri oynayır. Güc tətbiq etməmək və güc tətbiq etməklə hədələməmək, həmçinin mübahisələrin dinc yolla həlli prinsipinin meydana gəlməsi ilə beynəlxalq münasibətlər elə bir səviyyədə inkişaf etmişdir ki, bununla da mübahisə tərəfləri olan dövlətlərin təhlükəsizliyinə təhlükənin kənarlaşdırılması funksiyasını öz üzərinə götürən diplomatik vasitələr dövlətlərarası ziddiyyətlərin həllində əhəmiyyətli rol oynamış, hərbi vasitələr isə arxa plana keçərək dövlətin real silahlı hücumlardan müdafiəsində müəyyən rol malik olmuşdur. Dövlətlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin təşkilatı mərhələsi özünü dövlət maraqlarının diplomatik və ya hərbi vasitələrlə müdafiə edilməsində tarazlığın müəyyənəşdirilməsi zamanı büruzə verir. Öz növbəsində diplomatik və hərbi vasitələr müxtəlif maddi resurslara əsaslanır. Dövlətin təhlükəsizliyinin təmin edilməsində hərbi vasitələrin səmərəliliyinin maddi mənbələrini onun silahlı potensialı təşkil edir, maddi resurs kimi isə tərkisilah, yəni dövlətin hərbi potensialının ləğv edilməsi tədbirləri çıxış edir [16, s. 10-16].

Göstərilənlərlə bərabər, təhlükəsizlik anlayışı ilə bağlı digər mövqe və yanaşmalar da mövcuddur. Məsələn, V.V. Serebryannikov göstərir ki, təhlükəsizlik adı altında obyektiv və subyektiv baxımdan yolverilməz zərərin vurulması, o cümlədən yaşayış və inkişaf üçün bütün vasitələri tükəndirmək qabiliyyətinə malik təhlükə və təhdidlərin üzə çıxarılması, qarşısının alınması, zəiflədilməsi, aradan qaldırılması, həmçinin dəf edilməsi üzrə insanların, cəmiyyətin, dövlətlərin və xalqların dünya birliyinin fəaliyyətinə əsaslanaraq, daxili, o cümlədən xarici təhlükə və təhdidlərdən şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin qorunması vəziyyəti başa düşülür. Lakin müəyyən zaman keçdikdən sonra müəllif tərəfindən təhlükəsizliyin daha təkmil tərfi irəli sürülmüşdür. Belə ki, tədqiqatçı-alimin son araşdırmaları nəticəsində müəyyənəşdirilmişdir ki, təhlükəsizlik termini şəxsiyyətin, cəmiyyətin, dövlətin və xalqların dünya birliyinin məhv edilməsi, onların əsas maddi və mənəvi dəyərlərdən məhrum olunması, həmçinin obyektiv və subyektiv baxımdan yolverilməz zərərin vurulması, yaşayış və inkişaf üçün bütün vasitələri tükəndirmək qabiliyyətinə malik təhlükə və təhdidlərin üzə çıxarılması, qarşısının alınması, zəiflədilməsi, aradan qaldırılması, həmçinin dəf edilməsi üzrə insanların, cəmiyyətin, dövlətin və xalqların dünya birliyinin fəaliyyəti kimi özünü büruzə verir. Bundan əlavə, xüsusilə vurğulanır ki, təhlükəsizlik sistemi cəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliklərinə mane olmamalı, əksinə, cəmiyyət və vətəndaşlara zərər vurmadan həyatın köhnə formalarının aradan qaldırılmasına kömək etməlidir [15, s. 15-16].

A.İ. Laqunova təhlükəsizliyi xarakterizə edən əlamətləri aşağıdakı kimi göstərmişdir: təhlükəsizliyə nail olmanın yalnız konkret səviyyəsinin mövcudluğu, müvafiq terminin konkret-tarixi məzmun kəsb etməsi, təhlükəsizliyin və mövcud təhlükələrin səviyyəsinin qiymətləndirilməsinin nəticəsinin subyektivlik elementini özündə daşıması, təhlükəsizlik anlayışının dərin tarixi köklərə malik olması, adıçəkilən terminin bir sıra növlərinin mövcudluğu, təhlükəsizlik kateqoriyasının tərkibinə bir sıra elementlərin daxil olması, ictimai şüur səviyyəsində təhlükəsizlik anlayışının təhlükənin olmaması kimi xarakterizə edilməsi və s.

Bundan əlavə, müəllif təhlükəsizliyin hüquqi tənzimləmə predmetinə malik 3 əsas növünün mövcudluğunu göstərərək, onlara texniki, ekoloji və sosial təhlükəsizliyi aid etmişdir [10, s. 8-12].

Müəyyən qrup müəlliflər isə hesab edirlər ki, təhlükəsizlik anlayışı müxtəlif elm və fəaliyyət sahələrində geniş tətbiq sferasına malikdir. Bütün bunlarla yanaşı, müvafiq termin, həmçinin insan, cəmiyyət, ətraf aləmin və s.-in həyat şəraiti və inkişafına riayət edilməsi, qorunub saxlanması, o cümlədən onun pozulmazlığını göstərir [12 s. 359].

Bir sıra ədəbiyyatlarda təhlükəsizliyin növləri kimi hərbi, dövlət, Avropa, beynəlxalq, milli, ictimai, siyasi, ərzaq, ekoloji, iqtisadi təhlükəsizlik terminindən istifadə olunur. Bundan əlavə, siyasi fenomen kimi qiymətləndirilən təhlükəsizlik daxili və xarici təhdidlərdən şəxsiyyətin, cəmiyyətin, dövlətin, dünya ictimaiyyətinin mövcudluğunun əsasını və onların vacib həyatı maraqlarının etibarlı müdafiəsi kimi xarakterizə edilir [18, s. 104].

Aparılan araşdırmalarda təhlükəsizlik termini, həmçinin, müxtəlif aspektlərdən təhlil olunur. Belə ki, bəzi müəlliflər tərəfindən hesab edilir ki, adıçəkilən anlayış konkret aləmin həyat qabiliyyətinin və həyata davamlılığının mücərrəd ifadə formasıdır [1, s. 17-19]. Digər qrup alimlər isə dar mənada təhlükəsizliyi sosial-siyasi sistemin müəyyən vəziyyətini xarakterizə edən anlayış kimi qiymətləndirmişlər [11, 8. 13]. Bir sıra hallarda isə həyat fəaliyyətinin təhlükəsizliyinin əsası kimi qiymətləndirilən təhlükəsizlik termini fəvqəladə vəziyyətlərdə insanların davranış qaydalarına həsr olunmuş fəkültativ predmet kimi dəyərləndirilir [17, s. 46]. Bəzi mənbələrdə isə ümumiyyətlə təhlükəsizlik anlayışından deyil, iqtisadi təhlükəsizlik terminindən istifadə olunur [14, s. 111-112].

112]. Hətta, müəyyən elmi ədəbiyyatlarda təhlükəsizlik təhlükənin olmaması [7, s. 67-68], S.İ. Ojeqov tərəfindən isə hər hansı şəxsi təhlükə təhdidinə məruz qoymayan vəziyyət kimi xarakterizə edilir [13, s. 40].

Bəzi keçmiş sovet ədəbiyyatlarında isə təhlükəsizliyin konkret növü kimi, beynəlxalq təhlükəsizlik anlayışı faktiki şəkildə xarici hərbi təhlükə və təhdidlərə qarşı dayanan meyar kimi qiymətləndirilir [2, s. 338].

Beləliklə, bütün bu deyilənləri nəzərə alaraq, təhlükəsizlik anlayışının və əsas xüsusiyyətləri ilə bağlı aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

- təhlükəsizlik anlayışı öz parametrləri baxımından mütləq deyil, nisbi şəkildə qiymətləndirilməlidir;
- məzmun etibarilə konkret mənada dəyərləndirildikdə, müvafiq kateqoriya dövlət cəmiyyətinin həyat fəaliyyətinin bu və ya digər sferası ilə müstəsna əlaqəyə malikdir;
- sabit və davamlı inkişafın qorunması, həmçinin mövcud inkişafın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi kontekstində sosiologiya, texnologiya, o cümlədən biosferin qarşılıqlı əlaqə və təsiri dinamik nöqtəyi-nəzərdən qiymətləndirilməlidir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Bull N. The Control of the firms Race. London, Weidenfield and Nicolson, 1961, p. 343
2. Lirrman W. U.S. Foreign Policy. Boston, 1943, p.518
3. Nerz J.N. International Politics in the Atomic Age. New-York, Columbia University Press 1959, p.270
4. Wolfers A. National security as an ambiguities symbol. Discord and Collaboration. Baltimore, John Norkins University Press, 1962, p.371
5. Безопасность человека. Фонд национальной и международной безопасности. М., 1994, 403 с.
6. Большая Советская Энциклопедия, изд. 2-е. Т. 4. М.: Советская энциклопедия, 1974, 795 с.
7. Васильев С. Новые подходы к понятию безопасности России // Обозреватель—Observer, 1999, № 3, с. 65-79
8. Васильев А., Сальников В., Степашин С. Национальная безопасность России: конституционное обеспечение. СПб., 1999, 223 с.
9. Возжеников А. Национальная безопасность России: методология исследования и политика обеспечения. М.: РАГС, 2002, 405 с.
10. Гаджиев К. Геополитика. М.: Международные отношения, 1997, 211 с.
11. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. I. М.: Русский язык, 1981, 518 с.
12. История политических и правовых учений / Под общ. ред. В.С.Нерсисянца. М.: НОРМА-ИНФРА, 2000, 546 с.
13. Карамзин Н. Записка о древней и новой России в ее политическом и гражданском отношениях. М.: Наука, 1991, 281 с.
14. Лагунова А. Структура экологической безопасности России. Красноярск: Изд—во КНЦ, 2003, 174 с.
15. Лесков М. Гомеостатические процессы и теория безопасности // Безопасность, № 4, 1994, с. 15-20
16. Манохин В., Адушкин Ю. Российское административное право / Учебное пособие. Саратов, 2000, 611 с.
17. Ожегов С. Словарь русского языка. М.: Русский язык, 1981, 484 с.
18. Политология. Энциклопедический словарь // Общ. ред. Ю.И.Аверьянов. М.: Изд—во МКУ, 1993, 704 с.
19. Серебрянников В., Хлопьев А. Социальная безопасность России. М.: ИСПИ РАН, 1996, 277 с.
20. Скуканов Э. Международно—правовые гарантии безопасности государств. М.: Международные отношения, 1983, 338 с.
21. Словарь современных понятий и терминов / Общ. ред. В.А.Макаренко. М.: Республика, 2002, 234 с.
22. Халипов В. Безопасность. Политическая энциклопедия. В 2-х томах. Т. 1. М.: Мысль, 2000, 545 с.
23. Цицерон. Об обязанностях. М., 1999
24. Ярочкин В. Секьюритология. М.: Ось-89, 2000
25. Яценко Н. Толковый словарь обществоведческих терминов. СПб.: Лань, 1999

Dirçəliş-XXI əsr.–2009.-№139/140.–S.247-253.

Təbiətin mühafizəsinin sosial-hüquqi istiqamətləri haqqında

İltifat QULİYEV,

AMEA-nın akademik Həsən Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu,

Fikrət NƏBİYEV,

fəlsəfə elmləri namizədi

Azərbaycanda akademik Həsən Əliyevin rəhbərliyi altında 1950-ci illərdə Elmlər Akademiyasının nəzdində Könüllü təbiəti mühafizə komissiyası fəaliyyət göstərmiş, 1963-cü ildə Azərbaycan Təbiəti Mühafizə Cəmiyyəti yaradılmışdır. İndi həmin cəmiyyət bütün rayonları əhatə edir. Cəmiyyətin üzvləri təbiəti qorumaq üçün yeni təkliflər verir, əhali arasında təbliğatı genişləndirir, qanun və qərarların pozulması hallarına qarşı mübarizə aparırlar. Təbiətin qorunmasında dövlət forması əsasdır. Dövlət təbiətin qorunmasının hər bir formasına istiqamət verir. Qabaqcıl dövlətlər təbiəti qorumaq üçün müxtəlif tədbirlər görürlər ki, onların da başlıcası aşağıdakılardır:

- təbii sərvətlərin ehtiyatını müəyyən etmək, onlardan planlı və səmərəli istifadə etməyin qaydalarını tapmaq, bərpa oluna bilən sərvətləri (canlıları) daha da çoxaltmaq. Bu tədbirlərin düzgün olması ölkədə elmin inkişafından, texniki tərəqqidən və tabu sərvətlərə münasibətdən asılıdır;

- təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi və qorunması barədə qanun qəbul edilməsi;

- qanun və qərarların icrasına daimi nəzarətin təşkil edilməsi;

- təbiətin qorunması ilə birbaşa məşğul olan elmi-tədqiqat müəssisələri və dövlət idarələrinin yaradılması;

- təbiətin qorunması elmini əhali arasında yaymaq, bu sahədə şifahi və yazılı təbliğatı genişləndirmək üçün bütün kollektivləri və müxtəlif ixtisasçıları cəlb etmək, habelə onların işinə düzgün istiqamət vermək;

- qiymətli təbii sərvətləri saxlamaq, bərpa oluna bilən sərvətlərin ehtiyatını daha da artırmaq, təbiətin nə dərəcədə səmərəli edildiyini və dəyişdirildiyini bilmək, müasir insanın elmi-estetik tələbatını ödəmək məqsədilə müxtəlif qoruqlar təşkil etmək;

- dövlət sərhədlərinə tabe olmayan təbii sərvətləri (biosferi, xüsusən, köçəri quşlar, okean və dəniz sərvətlərini, bir neçə dövlətin ərazisindən keçən çaylar, atmosfer havasını) qorumaq üçün beynəlxalq xarakterli və dövlətlərarası müqaviləyə əsasən konkret müəyyən edilmiş tədbirlərin yerinə yetirilməsi;

- təbiətin qorunmasına dair ölkə daxilində və beynəlxalq miqyasda aparılan elmi-tədqiqatların koordinasiyası. Qabaqcıl ölkələrin ictimaiyyətinin səyi nəticəsində 1948-ci ildə Beynəlxalq Təbiəti Qoruma İttifaqı (BTQİ) yaradılmışdır. Bu ittifaq təbiətin qorunması üzrə beynəlxalq hərəkətə rəhbərlik edir. Onun tədbirlərinin həyata keçirilməsi ayrı-ayrı dövlətlərin münasibətindən çox asılıdır. Göründüyü kimi, təbiətin qorunmasının hər bir forması, xüsusən dövlət forması xalq təsərrüfatının bütün sahələri ilə bağlı olan tədbirlər görülməsini tələb edir. Təbiət və onun sərvətləri hesabına yaşayan bəşəriyyət bütöv bir vəhdət təşkil edir. bəşəriyyətin müxtəlif dövlətlərə, millət və xalqlara ayrılmasına baxmayaraq, bir olan təbiət onların dostluq, əməkdaşlıq şəraitində yaşamalarını, birgə tədqiqat aparmalarını, birgə tədbir görmələrini tələb edir. Belə əməkdaşlıq dövrümüzün ən vacib vəzifələrindən biridir. Dövlətlərin təbiəti qorumaq sahəsində əməkdaşlıq etməsi çox da yeni məsələ deyil. Beynəlxalq turizmin mərkəzi olan İsveçrə öz gözəl təbiətini qoruyub saxlamaq üçün təbiətin qorunmasına dair beynəlxalq müqavilə bağlamaq haqqında bütün ölkələrdən əvvəl say göstərmişdir. 1868-ci ildə Almaniya torpaq və meşə sahibkarlarının qurultayı köçəri quşları qorumaq üçün beynəlxalq müqavilə bağlamağı təklif etdi. Lakin bu say baş tutmadı. İtaliyalılar Alp dağlarında köçəri quşları kütləvi halda tutmaqda davam edirdilər. 1902 və 1951-ci illərdə Parisdə faydalı quşların qorunmasına dair beynəlxalq müqavilə bağlandı. 1913-cü ildə İsveçrənin Bern şəhərində təbiəti qorumaq məqsədilə beynəlxalq qurultay çağırıldı, nadir heyvan və bitki növlərini qoruyub saxlamaq üçün qərarlar qəbul olundu. Belə müqavilələr getdikcə çoxaldı və müxtəlif təbii sərvətləri əhatə etdi. İkinci dünya müharibəsindən sonra təbii sərvətlərin ehtiyatını qoruyub saxlamaq üçün beynəlxalq müqavilələrin bağlanması genişləndi. 1948-ci ildə Beynəlxalq Təbiəti Qoruma İttifaqının (BTQİ) yaradılması bu sahədə ölkələrin birgə çalışmasını xeyli asanlaşdırdı. Bu ittifaq BMT-nin XI Baş sessiyasından sonra dünyanın 83 ölkəsini təmsil edən 293 təşkilat, 18 beynəlxalq təşkilat və 29 dövləti birləşdirir. BTQİ vaxtaşırı yığıncaqlar keçirir, təbiətin qorunması sahəsində vacib problemləri həll edir, çıxardığı qərarları müxtəlif ölkələrə göndərir. BTQİ-nin rəhbərliyi altında gənclər təşkilatı yaradılmışdır. Bu təşkilat ayrı-ayrı ölkələrdə beynəlxalq gənc təbiətçilər düşərgəsi təşkil edir. Müxtəlif ölkələrin gəncləri təbii sərvətlərin vəziyyəti ilə tanış olur və onu qorumaq üçün təkliflər verirlər. İndiyə qədər BTQİ-nin və onun nəzdindəki təşkilatların çoxlu beynəlxalq

yığıncaqlarında mühüm məsələlər müzakirə edilmişdir. 1966-cı ildə İsveçrənin Lüsern şəhərində keçirilmiş beynəlxalq konqresdə insanın təbiətə təsiri müzakirə edildi. 1968-ci ildə Parisdə keçirilmiş beynəlxalq konfransda biosferdən səmərəli istifadə edilməsi və qorunması məsələsi müzakirə olundu. 1972-ci ildə BTQT-nin XI Baş sessiyasında təbiətin qorunmasının ümumi problemləri müzakirə edildi və s. Bəzi hallarda müəyyən sahə və ya sərvət iki dövlətin ortaq malı hesab edilir. Məsələn, ABŞ ilə Kanada, Belçika ilə Niderland təbiəti qorumaq barədə ümumi qanun qəbul etmişdir. "Hündür tatrallar" Polşa ilə Çexoslovakiyanın ortaq qoruğu idi. Biz təbiətin qorunmasına dair beynəlxalq müqavilələrə böyük əhəmiyyət verir və bu tədbirlərdə fəal iştirak edirik. Hesab edirik ki, atmosfer, dünya okeanı, miqrasiya edən balıq, köçəri quş kimi sərvətlərdən səmərəli istifadə etməyin uzunmüddətli proqramları mütləq beynəlxalq müqaviləyə əsaslanmalıdır. Bir sıra beynəlxalq müqavilələr, o cümlədən 1963-cü ildə atom və hidrogen silahlarının sınaqdan çıxarılmasını hər yerdə - havada, suda, quruda və yer altında tamam dayandırmaq barədə keçmiş SSRİ, ABŞ və İngiltərə arasında bağlanmış müqavilə hamının yadındadır. Avropada təhlükəsizliyi və əməkdaşlığı qorumaq üçün 1973-cü ildə keçirilmiş Avropa müşavirəsində SSRİ-nin təklifi ilə müzakirə olunmuş problemlər arasında təbiətin qorunması da unudulmamışdır. Ayın və başqa səma cisimlərinin ancaq dinc məqsəd üçün istifadə edilməsi və qorunması layihəsini SSRİ irəli sürmüşdü. Təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi və mühitin qorunması üçün planet miqyaslı perspektiv sxemlər hazırlamaq üçün müxtəlif ölkələrin, beynəlxalq ictimai təşkilatların və elmi müəssisələrin səyi vacibdir (4, s. 83-93).

Ekologiya sözünü ilk dəfə 1858-ci ildə Q.D.Toro işlətmış, 1866-cı ildən sonra E.Hegel bu anlayışı geniş yaymış və inkişaf etdirmişdir. Hegel orqanizmi təbii sığınacaq yerində, yəni öz "evində" öyrənməyi ekologiya hesab etmişdir. Lakin sonralar ekologiya uzun müddət canlıların ətraf mühiti haqqında elm hesab edilmiş, gah da biologiya sözünün dar mənasında işlədilmişdir. XX əsrin birinci yarısında ekologiyaın çərçivəsi ümumi biologiya səviyyəsinə qədər genişləndirilərək hesab edildi ki, bu elm orqanizmlə mühit arasındakı bütün əlaqələri öyrənir. Belə münasibət ekologiyaın konkret tədqiqat obyektini itirdi. Yalnız gərgin mübahisəli inkişaf yolu keçdikdən sonra müasir ekologiya formalaşdı: orqanizmlərin həyat tərzini və orqanizmdən yüksək canlı sistemləri öz aralarında və ətraf mühitin cansız komponentləri ilə qarşılıqlı əlaqədə öyrənmə elmə ekologiya deyilir.

Bir çox müzakirə və elmi mübahisələrdən sonra ekologiya təbiətin qorunmasının elmi əsası qəbul olunmuşdur. Ekologiyaın inkişaf tarixi 5 əsas dövrə bölünür:

Birinci dövr qədim zamanlardan XVIII əsrin axırlarına qədər olan uzun vaxtı əhatə edir. Bu dövrdə ayrıca ekologiya olmamış, lakin bitki və heyvanları öyrənərkən onların yaşama şəraiti nəzərə alınmışdır. Başqa sözlə desək, ekoloji biliklər botanikaın və zoologiyaın tərkibində verilmişdir. İkinci dövr, əsasən XIX əsrin birinci yarısını əhatə edir. Bu dövr canlı təbiətə dair elmlərin (zoologiya, botanika, anatomiya, fiziologiya) inteqrasiyası ilə başlanır, ümumi biologiya yaranır, orqanizm mühitlə, vəhdətlə anlaşılar. Üçüncü dövr darvinizmin qalib gəlməsi ilə başlanır, bioloqların diqqəti orqanizmin mühitə uyğunlaşmasına yönəlir. E.Hegel (1866) orqanizmin mühitə uyğunlaşmasına dair bilikləri ekologiya adlandırır, yəni orqanizmi öz sığınacaq yerində öyrənən elm. 1877-ci ildə K.-Mebius ekologiyaya biosenoz anlayışını daxil etdi, bu elm təkcə fərdləri (autekologiya) yox, eyni zamanda canlıların əmələ gətirdikləri birlikləri öyrənməyə başladı (sinekologiya). Canlıların növlərarası və növdaxili birlikləri tədqiq edildikcə populyasiyaların ekologiyası (demekologiya) yarandı. Dördüncü dövr XX əsrin 20-ci illərindən başlayır. Bu dövrdə ekologiya ümumbioloji fundamental elmlərdən birinə çevrilir. 1935-ci ildə ingilis alimi A.Tensli ekologiyaya ekosistem anlayışını, 1942-ci ildə isə V.N.Sukaçev biogeosenologiya anlayışını daxil etdilər. Ekologiya ümumbioloji bir elm kimi canlıların ətraf mühitlə əlaqəsini bir neçə səviyyədə öyrənməyə başladı: orqanizm səviyyəsi (autekologiya), populyasiya səviyyəsi (demekologiya), növ səviyyəsi (spesiesekologiya), biosenoz səviyyəsi (sinekologiya), ekosistem səviyyəsi (sistemekologiya və ya biogeosenologiya). Ekologiyaın əsas diqqəti orqanizmdən yüksək bioloji sistemlərin tədqiqinə yönəldi. Beşinci dövr XX əsrin 80-ci illərindən başlanmışdır. Müxtəlif elmlərdə ekoloji istiqamətin yaranması, ekologiyaın qlobal xarakter alması, o cümlədən sosial ekologiyaın və insan ekologiyasının əmələ gəlməsi və inkişafı bu dövrü səciyyələndirir. Unutmaq olmaz ki, hər bir yeni dövrün başlanması əvvəlki dövrlərə xas olan tədqiqatların dayandırılması deyil, əksinə, onların yeni-yeni metodlarla da inkişaf etdirilməsinə səbəb olmuşdur (3, s. 7-8).

Ətraf mühit dedikdə, bizi əhatə edən canlı və cansız təbiət - bitkilər və heyvanlar aləmi, çəmənlər və meşə, hava, su, torpaq və s. nəzərdə tutulur. Başqa sözlə, biosfer və atmosfer ətraf mühitdir. Daha dəqiq isə ətraf mühit təbiət deməkdir (5, s. 54-55). Coğrafiyaşünas Ş.Göyçaylıya görə, mühit anlayışının ölçüləri, miqyası, dinamikliyi, ekoloji tutumu və s. cəhətləri barədə hələ elmi-tədqiqatlar aparılmamışdır. Ancaq bu inkaredilməzdir ki, mühit dedikdə, insanı əhatə edən təbiət və sosial şərait nəzərə alınır. Mühitin mürəkkəb quruluşa malik olması onunla bağlıdır ki, biz onun ikili cəhətini nəzərə almaqda çətinlik çəkirik. Yəni tək bir fərdin, insanın mühitini qiymətləndirməklə yanaşı, cəmiyyət halında birləşən insanların mühitindən yan keçirik (2, s. 18-19). Daha sonra

coğrafiyaşünas alim qeyd edir ki, "ətraf mühit anlayışı mürəkkəb xüsusiyyətə malik olmaqla onun öyrənilməsi elmlərarası (inteqral) mahiyyət kəsb edir: birinci halda, yəni insan tərəfindən ətraf mühitinin öyrənilməsi başqa elmlərlə yanaşı, əsasən biologiya və eləcə də insan ekologiyası ilə bağlıdır. İkinci halda, yəni cəmiyyətin ətraf mühitinin öyrənilməsində isə coğrafiya elmi əsas yer tutur. Bununla yanaşı, birinci hal üçün coğrafiyanın, ikinci hal üçün biologiyanın da mühüm əhəmiyyəti vardır (2, s. 19). "Ətraf mühit" anlayışı, "coğrafi mühit"lə nisbətən daha geniş anlayışdır.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, elmi ədəbiyyatda mühitlə bağlı bir sıra anlayışlar işlədilir. Onlardan biri də coğrafi mühit anlayışdır. Coğrafi mühit coğrafi örtüyün (geosfer) bir hissəsidir. Bu istilah dar anlayış kimi yer təbiətinin o hissəsini əhatə edir ki, həmin hissə insan cəmiyyətinin həyat şəraiti üçün zəruridir (10, s. 19). Buradakı mühüm fərqi qeyd edən tanınmış sovet coğrafiyaşünas V. Anuçin göstərirdi ki, landşaft sahəsi qeyri-nisbi anlayışdır. O, insanın təzahürünə qədər də mövcud olmuşdur. Coğrafi mühit-insan cəmiyyətinin mövcudluğundan kənarda düşünülə bilməyən anlayışdır. Yəni insan cəmiyyəti ilə əlaqədar başa düşülən anlayışdır (7, s. 153).

Təbiətin hökmdarı hesab olunan insan, eyni zamanda onun ayrılmaz hissəsidir. Odur ki, insan təbiətdən ağıllı, özü də ataların müdrik "yüz ölç, bir biç" kəlamından çıxış edib istifadə etməlidir. Əks halda, təbiət insana qarşı çevrilir, ona bəxş etdiyi zəngin süfrəni onun gözü qarşısından elə götürür ki, insan özü belə hiss etmədən çörəyə də həsrət qalır. Təbiəti düzgün hiss etməməsi, onu çirkləndirməsi, yaxud da onun quruluş zəncirini parçalaması insanın öz-özünə quyu qazması deməkdir (1, s. 5).

Müasir elmi-texniki tərəqqi şəraitində insanların yüksək şüuru ətraf mühitin çirklənməsinə qarşı səmərəli mübarizə aparılmasına imkan verir.

Ümumiyyətlə, bəşəriyyətin təbiətlə əlaqədar rastlaşacaqları fəlakətləri alimlər hələ qədim dövrlərdən görə bilmiş və bu barədə xəbərdarlıqlarını etmişlər. 50-ci illərdən başlayaraq təbiəti mühafizəyə həsr edilmiş beynəlxalq konfranslar və simpoziumlar keçirilmişdir. 1976-cı ildə keçmiş SSRİ-də çağırılmış XXIII Ümumdünya coğrafiya Konqresində təbiəti mühafizə məsələsinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. SSRİ coğrafiya cəmiyyətinin qurultaylarında təbiəti mühafizədən ayrıca söhbət açılmış, bu məsələ ilə əlaqədar konkret tədbirlər irəli sürülmüş və təbii sərvətlərdən daha düzgün istifadə edilməsi üçün xüsusi təkliflər verilmişdir (1, s. 5).

Cəmiyyət həyatında coğrafi mühitin rolu haqqında ən qiymətli fikirlərdən bəlkə də birincisini İbn Haldun demişdir: "Dünya qaydaya salınmış və mükəmməl dünyadır. Burada səbəb nəticə ilə əlaqədardır. Mövcud olan şeylər bir-birinə çevrilir. Bütün predmetlər dörd ünsürün (torpaq, su, hava və od) birləşməsindən ibarətdir. Hər şeyin əsası mühitdir. Əlverişli mühit və çox əhali ictimai inkişafın əsasıdır" (9, s. 50-51).

Xalqların asılı olması haqqındakı təlimi fransız alimi Monteskye (1689-1755) inadla genişləndirmişdir. Monteskye ictimai hadisələri hər şeydən əvvəl təbii səbəblərlə izah etməyə çalışmışdır. O, "Qanunların ruhu haqqında" adlı kitabında yazırdı: "İqlimin hakimiyyəti bütün hakimiyyətlərdən güclüdür".

Məşhur ingilis sosioloqu Bokl (1821-1862) "İngiltərədə mədəniyyət tarixi" əsərində iddia edirdi ki, bəşəriyyətin həyat və müqəddəratını dörd başlıca fiziki amil: iqlim, torpaq, landşaft və qida, yəni yerin ümumi görünüşü müəyyən edir.

Göründüyü kimi, hər iki alimin isti qurşaq haqqında fikirləri qeyri-elmidir.

Sonralar yaranan konsepsiyalar həmin fikirlərin yanlış olduğunu bir daha sübut etmişdir.

Cəmiyyət tərəfindən coğrafi mühitin dəyişdirilməsi ictimai tələbatdan asılı olaraq dövrdən-dövrə güclənmişdir. Deməli, coğrafi mühit tarixi xarakterə malikdir. Onun dəyişilməsi ictimai inkişafın tarixi prosesinin spesifikasiyası və gedişindən asılıdır. Cəmiyyət və coğrafi mühit bütöv bir tamdır və bu tamın qanunları onun inkişaf xarakterini müəyyən etməlidir. Keçmiş SSRİ-də alimlərin əksəriyyətinin fikrincə, coğrafiya elmi qlobal problemlərin həllində yaxından iştirak etməlidir (8, s. 79-90). Buraya ekoloji problemlərin həlli də daxildir.

Elmi-texniki tərəqqi adamları təbiətə təsir göstərməyin daha qüdrətli vasitələri ilə silahlandırır. Cəmiyyət və təbiət arasında qüvvələr nisbəti keyfiyyətə dəyişir. Müasir elm getdikcə daha çox təbii və ictimai sahələrə bölündüyündən təbiətə mümkün ola bilən təsirinin həcmi və cəmiyyətini çox vaxt tam şəkildə hesablama bilmir. Əslində, bəşəriyyət təbiətə təsir etməklə nə qədər dəyişiklik baş verdiyini və necə proseslər yarandığını tam şəkildə təsəvvür edə bilmir. Cəmiyyətin təbiətə təsiri elə bir ölçüyə çatmışdır ki, insan bəzən həmin təsirin nəticələrini aradan qaldırmaqda, sadəcə olaraq acizdir. Həmin proseslər isə öz növbəsində ekoloji böhrana aparıb çıxara bilər. Ekoloji böhran coğrafi mühitin elə bir vəziyyətidir ki, baş verən dəyişikliklər nəticəsində o, insan həyatı üçün yararlı olmaqdan çıxır (6, s. 3).

Ekoloji böhran fəlakətdir və insan fəaliyyəti nəticəsində yaranmış olan ətraf mühitin təhlükəli vəziyyəti hesab olunur. Bu zaman insanın normal həyat fəaliyyəti mümkün olmur.

Müasir ekoloji çətinliklərin səbəbləri cəmiyyətlə təbiətin qarşılıqlı münasibətlərinin obyektiv ziddiyyətləri və müasir elmi-texniki tərəqqinin xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Məhz bu iki amilin təsiri altında bəşəriyyət məhv olmaq təhlükəsindən qurtarmaq üçün düşünməyə məcbur olur.

Tarix boyu insanlar təbiətdən istifadə etdiklərinə baxmayaraq ona qayğı bəsləməmişlər. İnsanlar belə hesab etmişlər ki, təbiət tükənməz bir mənbədir və ondan cəmiyyətin inkişafı üçün hər cür istifadə etmək olar. Ona görə də təsərrüfat fəaliyyəti ilə bağlı təbiətə yırtıcı münasibət formalaşmışdır. Nəticədə, meşə zolaqları azalmış, torpaq eroziyaya uğramış, səhrələşmə genişlənmiş, çaylar, göllər çirklənmişdir. Bir çox heyvan və bitki növləri məhv edilmiş, balıqların, quşların sayı azalmış, bir sıra faydalı qazıntılar tükənmişdir.

Bioekoloji sistem aşağıdakı prinsiplə fəaliyyət göstərir: bir orqanizmin həyat fəaliyyətinin məhsulları digəri üçün həyati zərurətdir. Hər şey biosferin böyük dövrüyyəsində faydalı olduğunu göstərir.

Ekoloji situasiyanı mürəkkəbləşdirən, təhlükəli bir vəziyyətə gətirən səbəblər üzündən vəziyyət getdikcə pisləşir. Nəticədə, ekoloji təhlükə aşağıdakı hallarda özünü büruzə verir: atmosferin su və yer təkinin canlı orqanizmlər üçün zərərli olan bir səviyyədə istehsal və istehlak tullantıları ilə çirklənməsi; təbii (xüsusilə mineral) resurs və enerji vasitələrinin səmərəsiz istifadəsinin və istehlakın ölçüyəgəlməz səviyyəyə çatması; coğrafi mühitin bütün sistemlərinin (biosfer, atmosfer, litosfer, hidrosfer, hətta yerətrafi kosmik məkanın (kosmosferin və s.) hamısının istifadəyə cəlb edilməsi və intensiv işlədilməsi; ekoloji sistem və landşaftların pisləşməsi, bəzi unikal təbii ərazi komplekslərinin məhv edilməsi, ayrı-ayrı heyvan və bitki növlərinin populyasiyasının yox edilməsi və s. Bütün bunlar ekoloji təhlükə anlayışına daxildir.

Tarixən elmin ekolojiləşdirilməsi coğrafiyanın ekolojiləşdirilməsindən başlayır. Bu, 20-ci illərdə X.Berrozun "Coğrafiya insan ekologiyasıdır" adlı əsəri ilə yaranmışdır. Sonralar bu istiqamət tanınmış alimlərdən Şvarts, Fyodorov, Kommoner, Gerasimov, Qumilyov, o cümlədən Azərbaycanın görkəmli akademikləri H.Əliyev, B. Budaqov və başqalarının əsərlərində inkişaf etdirilmişdir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Budaqov B. Təbiəti qoruyaq. Bakı: Elm, 1977, 173 s.
2. Quliyev İ., Nəbiyev F. Ətraf mühiti mühafizə və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə. Bakı: Hərbi nəşriyyat, 1996, 189 s.
3. Mustafayev Q. Ekologiyadan konspekt. Bakı: Şərq-Qərb, 1993, 114 s.
4. Mustafayev Q. İnsan və təbiət. Bakı: Azərbaycan, 1976, 282 s.
5. Şükürov A. Təbiət və cəmiyyət. Fəlakətin astanasında. Bakı: Azərnəşr, 1992, 217 s.
6. Анучин В. Основы природопользования: теоретический аспект. М.: Мысль. 1978, 190 с.
7. Анучин В. Теоретические основы географии. М., 1972
8. Глобальные проблемы в системе географической науки // Вопросы философии, № 2, 1985
9. Игнатенко А. Ибн Хальдун. М.: Мысль, 1980
10. Социализм и природа. М.: Мысль 1982, 159 с.

Dirçəliş-XXI əsr.–2009.-№139/140.–S.254-260.

Ərzaq və ekoloji təhlükəsizliyin aktual problemləri

P.O. FƏRHADİ,

AzETKTİ və Tİ-nin aparıcı elmi işçisi

Tarixi inkişaf təcrübəsi göstərir ki, əhalinin artımı yalnız insanın fəaliyyətsiz qaldığı, təbiətdən səmərəli istifadə etməkdə, qida məhsulları istehsalını artırmaqda acizlik göstərdiyi halda fəlakətə gətirib çıxarır. Bir sıra proqnozların əksinə olaraq, XX əsrin ikinci yarısında dünyanın iqtisadi inkişafı nəinki dayanmadı, ərzaq məhsulları istehsalı nəinki azalmadı, əksinə, miqyası baxımından əvvəlki dövrləri ötüb keçdi.

Bəşər tarixində uzun müddət narahatlıq doğuran, insanları baş sındırmağa, arayıb-axtarmağa məcbur edən problemləri biz təsadüfi qeyd etmirik. Axı bu cür problemlərə əhalisinin sayından, ərazisinin ölçüsündən asılı olmayaraq, heç bir dövlət etinasızlıq göstərə bilməz.

2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramının əsas məqsədi ölkənin hər bir vətəndaşının sağlam və məhsuldar həyat tərzini üçün onun qəbul edilmiş normalara uyğun ərzaq məhsulları ilə tam təmin edilməsinə nail olmaqdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün Dövlət Proqramı çərçivəsində aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur:

- ölkədə ərzaq məhsulları istehsalını artırmaq;
- ərzaq təminatı sahəsində risklərin idarə olunmasını təmin etmək;
- ərzaq təminatı sisteminin institusional inkişafını həyata keçirmək və sahibkarlıq mühitini yaxşılaşdırmaq.

Böyük siyasi və sosial-iqtisadi əhəmiyyətə malik olan həmin proqramdan irəli gələn vəzifələr bu sahədə tədqiqat işlərini gücləndirməyi tələb edir. Ərzaq və ekoloji təhlükəsizlik problemləri çoxlu elm sahələrinin köməyi ilə həll oluna bilər. İqtisadiyyat, kimya, biologiya, fizika, iqtisadi riyaziyyat, texnika, coğrafiya, seleksiya və digər bu kimi elmlər ölkəmizdə ərzaq təhlükəsizliyinə dair proqramın vaxtında və layiqincə yerinə yetirilməsinə öz töhfəsini verməlidir. Çünki bu proqram ümumxalq, ümumdövlət əhəmiyyətli bir proqramdır. Bu proqramın ölkənin hərbi qüdrətinin möhkəmləndirilməsində, əhalinin keyfiyyətli ərzaq məhsulları ilə təmin edilməsində son dərəcə böyük əhəmiyyəti vardır.

Bazar iqtisadiyyatına keçdiyimiz müasir mərhələdə, xüsusi mülkiyyət formalarının fəaliyyət göstərdiyi indiki şəraitdə ölkənin ərzaq və ekoloji təhlükəsizliyini təmin etmək üçün geniş imkanlar vardır.

Azad sahibkarlıq, müstəqil təsərrüfatçılıq, sərbəst alqı-satqı respublikamızın aqrar-sənaye kompleksinin bütün sahələrində yüksək nəticələr əldə etməyə zəmin yaratmışdır.

Aqrar sektorun dinamik inkişafını təmin etmək üçün hüquqi, sosial-iqtisadi baza yaradılmışdır. Yerlərdə fəaliyyət göstərən kəndli (fermer) təsərrüfatları, kənd təsərrüfatı istehsal kooperativləri, adətən şəxsi təsərrüfat adlandırdığımız ailə təsərrüfatları mövcud təbii-iqtisadi potensialdan tam və səmərəli istifadə etmək üçün geniş imkanlar açmışdır. Bunun üçün yalnız təşəbbüskar, işgüzar olmaq və elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən bəhrələnməyi bacarmaq lazımdır.

Aparığımız tədqiqat göstərir ki, Azərbaycan Respublikası əhalinin ərzaq və ekoloji təhlükəsizliyini təmin etmək üçün çox geniş və böyük imkanlara malikdir. Respublikamızın mövcud torpaq fondundan tam və səmərəli istifadə edilərsə, ilkin mərhələdə 10 milyon, perspektivdə isə 10-16 milyon əhalini ərzaq məhsulları ilə təmin etmək mümkündür. Belə olarsa, yəni ərzaq tələbatı respublikanın daxili istehsalı hesabına ödənilərsə, ekoloji təhlükəsizlik də qat-qat artar.

Hazırda Azərbaycan vətəndaşının istehlak etdiyi çörəyin, ət və ət məhsulları, balıq və balıq məhsulları, süd və süd məhsulları, yumurta, şəkər, meyvə-tərəvəz, kartof və digər bu kimi məhsulların sözün həqiqi mənasında mənşəyi, yəni harada istehsal edilməsi bəlli deyil. Bu isə öz-özlüyündə əhalinin istehlak etdiyi ərzaq məhsullarının insan orqanizmi üçün nə dərəcədə təhlükəsiz olmasına təminat vermir. Ağıla sığmır ki, dünyanın həddən artıq uzaq regionlarından, məsələn, ABŞ, İngiltərə, Fransa, Almaniya və digər bu kimi ölkələrdən tez xarab olan məhsullar gətirilib respublikamızın şəhər və rayonlarında satılır. Həmin məhsulların bir çoxunun, məsələn, dondurma, pirojna, süd xammalı ilə hazırlanan bir sıra məhsulların saxlama müddəti normal şəraitdə, soyuducularda bir-iki sutkadır. Bu bir həqiqətdir ki, saxlama müddəti belə az olan məhsullar soyuducusu olmayan mağazalarda, bəzən də qızmar günəş altında, yağışın, küləyin, toz-torpağın altında, açıq hava şəraitində istehlakçılara təqdim olunur. Əlbəttə, ərzaq məhsullarının bu qaydada satışı təhlükəsiz deyil. Bu baxımdan, son zamanlar respublikamızın şəhər və rayonlarında küçələrdə, gigiyena qaydalarına əməl edilə bilməyən şəraitdə ərzaq məhsullarının satışının qadağan edilməsi təqdirəlayiqdir. Lakin bunlarla kifayətlənmək olmaz. Ekoloji təhlükənin aradan qaldırılmasında daxili istehsalın geniş inkişaf etdirilməsi mühüm rol oynaya bilər.

Hazırda respublikamızda aqrar sektorun öz inkişafında geridə qalmasının müxtəlif səbəbləri vardır. Həmin səbəbləri iki qrupda cəmləşdirmək olar.

Birinci qrup səbəblər Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədardır. İyirmi ilə yaxındır ki, torpaqlarımızın 20%-i erməni silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır, münbit torpaq sahələrindən xalqımız məhsul götürə bilmir. İnsanı yaşadan, onu çörəklə, ruzi ilə təmin edən kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələrinin hərbi meydanına çevirmək, ondan poliqon kimi istifadə etmək bəşəri cinayətdir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi həllini taparsa, konflikt aradan qaldırılsa, həmin torpaqlar xeyli miqdarda ərzaq məhsulları istehsal etməyə və əhalinin tələbatını ödəməyə imkan verər.

İkinci qrup səbəblər isə aqrar sektora sərmayə qoyuluşunun artırılması ilə əlaqədardır. Respublikamızın torpaqları İkinci dünya müharibəsindən sonrakı illərdə düzgün idarə olunmamışdır. Başqa sözlə desək, çəkilən su kanalları dəmir-betonsuz olduğundan suyun böyük bir qismi ərəzilərə hopmuşdur. Bunun nəticəsi olaraq, yeraltı şoran sular torpağın səthinə qalxaraq onu şoranlaşdırmış, münbitliyini xeyli aşağı salmışdır.

XX əsrin yetmişinci-səksəncinci illərində respublika torpaqlarının meliorasiya olunması sahəsində xeyli iş görülmüşdür. Lakin doxsanıncı illərdə təsərrüfatsızlıq nəticəsində həmin torpaq sahələri yenidən şoranlaşmış və münbitliyini aşağı salmışdır. Beləliklə, hər hektar sahədən yüksək məhsul əldə etmək, heyvandarlığın yem bazasını möhkəmlətmək üçün torpaq sahələrinin yararlaşdırılması və məhsuldarlığın yüksəldilməsi üçün çox mühüm işlər görülməlidir.

Dağ və dağətəyi bölgələrdə kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların eroziyasının qarşısını almaq üçün də çox ciddi tədbirlər həyata keçirilməlidir. Belə olduqda dağlıq şəraitdə əkin sahələri hər il şum-pərşum edilir, dənli və ya digər birillik bitkilər əkilirdi. Belə bir əkinçilik sistemində torpaq sahələrinin humus qatı yağın leysan yağışları nəticəsində yuyulub aparılır, sıldırım qayalıq sahələrə çevrilirdi.

Azad sahibkarlıq şəraitində isə heç bir plan orqanı, yuxarı təşkilat torpağın necə becərilməsi, hansı bitkilər əkilməsi barədə heç bir göstəriş vermir. Beləliklə, respublikamızın dağ və dağətəyi bölgələrində yerləşən təsərrüfatlar hər il torpaq sahələrinin şum-pərşum edilməsindən imtina etməyə qadirdirlər. Dağlıq şəraitdə birillik bitkilərin çoxillik bitkilərlə əvəz olunması torpaq sahələrinin humus qatını artırmasına və münbitləşməsinə səbəb olar.

Əkinçiliyin bu struktur dəyişikliyi heyvandarlıq üçün yem bazası yaratmağa imkan verir. Belə olarsa, dağ və dağətəyi bölgələrdə ətlük-südlük, ətlük-yunluq qoyunçuluq intensiv əsaslarda təşəkkül tapar, əhalinin heyvandarlıq məhsullarına artan tələbatı yerli istehsal hesabına ödənilə bilər.

Bütün bu problemlərin həlli kənd təsərrüfatına investisiyanın yönəldilməsini çox zəruri və önəmli edir.

Hazırda respublikamızda işlənilib hazırlanan aqrar siyasət konsepsiyası əsas verir deyək ki, Azərbaycan öz daxili istehsalı hesabına əhalinin ərzaq təhlükəsizliyini təmin etməyə qadirdir.

Beynəlxalq iqtisadi və maliyyə-bank təsisatları ilə genişlənən əlaqələr sayəsində respublika hökumətinin üç iqtisadi proqramı işlənilib hazırlanmışdır.

Birinci proqramın (1995-1999-cu illərdə) həyata keçirilməsi sayəsində makroiqtisadi sabitliyə, keyfiyyətli struktur dəyişikliklərinə, iqtisadiyyatın yüksəlişinə, əhalinin həyat səviyyəsinin xeyli yaxşılaşdırılmasına nail olunmuşdur. Məhz belə bir proqramın həyata keçirilməsi nəticəsində respublikamızda vaxtilə kök salmış inflyasiya aradan qaldırılmışdır. Büdcə kəsiri iki-üç faizə endirilmişdir. Milli valyutanın məzənnəsi sabitləşdirilmişdir. Bütün bunlar Respublikamızın yüzə yaxın ölkəsi ilə ticarət əlaqələri yaratmağa zəmin yaratmışdır.

MDB ölkələri ilə birlikdə iqtisadi-ticarət əlaqələrini genişləndirilməsinə azad ticarət müqavilələrinin bağlanmasına geniş şərait yaradılmışdır.

Hazırda Azərbaycan "Azad ticarət zonasının yaradılması haqqında" çoxtərəfli sazişdə iştirak edir.

Respublikamız 3,6 min iri xarici firma və şirkətlərlə ticarət əlaqəsinə girir. Bunun 235-i Rusiyanın, 70-dən çoxu isə digər MDB ölkələrinin payına düşür.

Bütün bunlar respublikamızda qarşılıqlı faydalı sahibkarlıq və investisiya qoyuluşu üçün əlverişli şəraitin olmasını təsdiqləyir.

Respublikamızda həyata keçirilən aqrar islahatlar azad sahibkarların 30-dan çox maliyyə-bank, humanitar, mədəni və digər beynəlxalq təşkilatlarla sıx əməkdaşlıq etməsinə səbəb olmuşdur. Dünya Bankı ilə ümumi məbləği 365 milyon ABŞ dolları olan 12 kredit sazişi imzalanmışdır. Bu məbləğin yarıdan xeyli çoxu artıq istifadə edilmişdir.

Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı ilə ümumi məbləği 148 milyon ABŞ dolları həcmində kredit sazişi imzalanmışdır. Bunun da yarıdan çoxu artıq istifadə edilmişdir. Bundan başqa, respublikamızda xüsusi sektorda

ümumi məbləği 105 milyon ABŞ dolları olan beş kredit sazişi həyata keçirilir. Bu məbləğin 95%-i artıq istifadə olunmuşdur. Beynəlxalq Valyuta Fondu tərəfindən 463 milyon ABŞ dolları məbləğində kredit verilmişdir. Bunun 439 milyon dolları keçən ilin əvvəlinə istifadə edilmişdir.

İslam İnkişaf Bankı ilə ümumi məbləği 54 milyon ABŞ dolları olan beş kredit sazişi imzalanmışdır. Bunun 7 milyon ABŞ dolları artıq istifadə olunmuşdur.

Bütün bunların nəticəsi olaraq, ötən dövr ərzində respublikamızda iqtisadiyyat sahəsində önəmli struktur dəyişikliklərinə, xüsusi sektorda istehsal və sosial infrastrukturun xeyli inkişaf etməsinə nail olunmuşdur.

Göründüyü kimi, bazar münasibətlərinin müasir inkişaf mərhələsində respublikamızda ərzaq və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi obyektiv zərurətdən irəli gələn qanunauyğunluqdur.

Planlı iqtisadiyyatın hökm sürdüyü bir şəraitdə, bütün respublikalar kimi, Azərbaycanın da ərzaq məhsullarına tələbatı əsasən mərkəzdən ödənilirdi. Belə olduqda, əhalinin bu və ya digər ərzaq məhsuluna tələbatının ödənilməsi xüsusi bir narahatlıq doğurmur.

Sovet İttifaqı çərçivəsində ərzaq ehtiyatları hər bir müttəfiq respublikanın tələbatına uyğun şəkildə bölüşdürülürdü, çətinliklər baş verdikdə isə mərkəz başqa dövlətlərlə iqtisadi əlaqəyə girir, çatışmayan məhsulları əldə edir və tələbatı ödəyirdi. Burada xoşagəlməz hal o idi ki, yerli imkanlar səfərbər edilmir, respublikadaxili ehtiyatlar istifadəsiz qalırdı.

Respublikamızda böyük imkanlar olmasına baxmayaraq, taxıl, çay, qənd, düyü, noxud, kartof, soğan, ət, süd, yağ və digər belə ərzaq məhsulları başqa regionlardan gətirilirdi. Bu zaman məhsulların qiymətləri də İttifaq hökuməti tərəfindən müəyyən olunurdu.

SSRİ süquta uğradıqdan sonra, bazar iqtisadiyyatı qanunlarının hökm sürdüyü şəraitdə bütün bunlar ləğv olundu.

İndi respublikamız öz müstəqilliyini təmin etmək üçün daxili ehtiyatlarını üzə çıxarır, mümkün qədər tələbatını yerli istehsal hesabına ödəməyə səy göstərir.

Bu, müsbət haldır, ona görə ki, ərzaq müstəqilliyi eyni zamanda respublikanın siyasi və sosial-iqtisadi cəhətdən möhkəmliyi deməkdir. Digər tərəfdən isə bunun sosial-iqtisadi inkişaf üçün çox böyük əhəmiyyəti vardır.

İstehsalın elmi əsaslarda təşkil edildiyi şəraitdə yerli məhsullar ekoloji cəhətdən daha təmiz olur. Yerli məhsullar az nəqliyyat xərci ilə bazara çıxarıla bilər. Beləliklə, ticarətin düzgün təşkil edildiyi şəraitdə yerli məhsullar uzaq regionlardan təyyarə və ya başqa nəqliyyat vasitələri ilə gətirilən məhsullara nisbətən xeyli ucuz qiymətlərə satıla bilər. Bütün bunlar isə əhalinin maddi rifahını yaxşılaşdırmaq üçün zəmin yaradır.

Önəmli hal budur ki, son illər respublikamızın aqrar sektorunda iqtisadiyyat inkişaf yoluna qədəm qoymuşdur. Onun artım templəri get-gedə artır. Kənddə öz işini bilən, bacarıqlı və müstəqil fəaliyyət göstərən sahibkarlar formalaşır. İstehsal, emal, tədarük və satış müəssisələri arasında əlaqələr yaranır və tənzim olunur.

Aqrar sektorda həyata keçirilən islahatlar nəticəsində indi artıq istehsal olunan ümumi məhsulun 98%-i xüsusi təsərrüfatların və müəssisələrin payına düşür.

Bütün bunlara baxmayaraq, aqrar-sənaye müəssisələrinin daxili imkanlarından hələ az istifadə olunur. Azərbaycanın aqrar-sənaye müəssisələri sözün həqiqi mənasında çox güclü potensiala malikdir. Lakin hələlik biz kənd təsərrüfatının keçmiş şöhrətini özünə qaytara bilməmişik. Lakin etiraf olunmalıdır ki, həyata keçirilən islahatlar, yenidən təşəkkül tapmış xüsusi təsərrüfatlar, fəaliyyətə başlamış sahibkarlar aqrar-sənaye müəssisələrinin malik olduqları potensialdan tam və səmərəli istifadə olunması üçün geniş imkanlar açır. Bu imkanları gerçəkliyə çevirmək üçün investisiyanı aqrar sektora yönəltmək, kənd təsərrüfatı məhsullarının emalını yerlərdə təşkil etmək və dünya standartları səviyyəsində ərzaq məhsulları istehsal etmək tələb olunur. Belə olarsa uzaq regionlardan ərzaq məhsullarının respublikamıza gətirilməsinə ehtiyac xeyli azalar. Kənddən respublikamıza yalnız o məhsullar gətirilməlidir ki, onlar bizim torpaq və iqlim şəraitində yetişir.

Aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycan dünya bazarına xeyli miqdarda kənd təsərrüfatı məhsulları çıxarmağa qadirdir. Bunun üçün bütün təsərrüfatlarda torpaqların münbitləşdirilməsinə, məhsuldarlığın yüksəldilməsinə müvəffəq olmalıyıq. Respublikanın müvafiq bölgələrində ət və ət məhsulları, süd və süd məhsulları, meyvə-tərəvəz məhsulları, şəkər istehsalı və emalı təşkil edilməlidir.

Ərzaq məhsullarının yüksək keyfiyyətliliyini, ucuz başa gəlməsini təmin etmək üçün yaxşı olar ki, hər bir təbii-iqtisadi bölgə üzrə ərzaq balansları tərtib edilsin, bu balansların tərtibində dövlət və bələdiyyə idarəçiliyinin başçıları, kənd təsərrüfatı mütəxəssisləri fəal iştirak etməlidirlər. Həmin balansların tərtibinə metodik köməyi müvafiq elmi-tədqiqat institutları göstərməlidirlər. Bu balanslar sahibkarın qüvvə və bacarığını səfərbər etməyə, yerli təbii və iqtisadi imkanları araşdırıb aşkara çıxarmağa və onlardan səmərəli istifadə edilməsinə müvəffəq

olmağa zəmin yaradır. Həmin balanslar əsasında bölgədə yaşayan əhalinin fizioloji normalar üzrə ərzaq məhsullarına tələbatını müəyyən etməyə və onun təmin edilməsi yollarını aşkarlamağa səbəb olar. Bu isə bütövlükdə ölkədə ərzaq və ekoloji təhlükəsizlik problemini uğurla həll etmək üçün çox vacib və əhəmiyyətlidir. Hər bölgənin öz istehsalı hesabına ərzaq məhsulları ilə əsasən təmin edilməsi əhalini təzə və yüksək keyfiyyətli məhsullarla gündəlik təmin etməyə şərait yaradır. Ərzaq təminatı həm də ucuz başa gəlir. Çünki yerli istehsal hesabına əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsi eyni zamanda nəqliyyat xərclərini qat-qat azaltmağa, məhsulun uzaq regionlardan daşınıb bölgə anbarlarında saxlanması lüzumunu aradan qaldırır. Bu isə aqrar-sənaye müəssisələrinin iqtisadi səmərəliliyini yüksəltmək üçün mühüm şəraitdir.

Qarşıda duran bu siyasi, sosial-iqtisadi əhəmiyyətli problemlərin uğurla həlli bir sıra təsərrüfatçılıq məsələlərinin həllindən asılıdır.

İqtisadiyyat və audit.—2009.-№12.-S.50-53.

Böyük Qafqazın cənub yamacının Azərbaycan hissəsi ərazisində ekoloji-geokimyəvi vəziyyət

H.P. Aslanov, A.M. Səmədov,

Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi

N.Ə. Novruzov,

Azərbaycan MEA Geologiya İnstitutu

"... insan geokimyəvi cəhətdən dünyanı dəyişdirir..."

A. Y. Fersman

Tədqiqat aparılan ərazidə filizdən törəyən çirkləndirici inqrediyentlərə əsasən ətraf mühitin çirklənməsini əks etdirən üç qrup kompleks anomaliyalar ayrılır: intensiv, lokal və genişmiqyaslı nisbətən zəif anomaliyalar. Intensiv çirklənmə anomaliyaları filiz yataqları sahələri (Cixix-Kasmala, Kasdağ-Filizçay və Katex anomaliyaları) və onların ətraflarında əmələ gəlmişdir. Ətraf mühitin çirklənməsinin yol verilən qatılıq həddindən aşağı olması və nisbətən intensiv çirklənmələrin yataq sahələrində əmələ gəlməsinə əsasən, regionun mövcud ekoloji şəraiti bütövlükdə qənaətbəxş hesab olunur. Ekoloji şəraitin yaxşılaşdırılması üçün kompleks tədbirlərin görülməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

Artıq XXI əsrin əvvəllərində Yer kürəsində antropogen təsirə məruz qalmamış ərazilər xeyli azalmışdır. Hazırda ekoloji təhlükənin miqyası bəzən bütöv ölkələrin ərazisini əhatə edir. Təbiət hadisələri və istehsalat-təsərrüfat fəaliyyəti ilə əlaqədar Yerin müxtəlif guşələrində baş verən lokal və regional krizislər yeni ekoloji yanaşma, qiymətləndirmə və ən başlıcası, zaman və məkanda proseslərin düzgün proqnozlaşdırılmasını tələb edir.

Təbii sərvətlərin mühüm hissəsi olan mineral ehtiyatlardan kortəbii və səmərəsiz istifadə olunması nəticəsində ətraf mühitə böyük ziyan dəyir. Dağ-mədən sənayesinin müəssisələri tullantılarında milyonlarla ton örtük və boş süxur yığımları toplanmışdır. Külək eroziyası və atmosfer yağıntıları ilə yuyulma səbəbindən həmin tullantılardan külli miqdarda ağır metallar daşınaraq böyük ərazilərdə təbii biosistemə xeyli ziyan vurur.

Respublikamızın təbii geokoloji vəziyyəti əsas etibarilə arid iqlimlə, su ehtiyatlarının qıtlığı və qeyri-bərabər paylanması, geodinamik proseslərin fəallığı, palçıq vulkanları, ekzogen geoloji proseslərin - sürüşmələr, sellər, yağın əmələgəlmə, subasma, uçqunlar, bataqlıqlaşma, torpaq şoranlaşması, suffoziya və torpaqların eroziyasının geniş yayılması ilə səciyyələnir.

Geokoloji təhqiqatların əsas məqsədi geoloji mühitdə baş verən təbii və texnogen dəyişmələr barədə müfəssəl məlumat almaqla, insanın yaşadığı mühitin müvafiq səviyyədə saxlanılması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə olunmasından ibarətdir. Problemin ekoloji tərəfi sonralar faydalı qazıntıların hasilatı zamanı yeraltı üsuldən daha çox yerüstü üsula diqqət yetirildiyi vaxt üzə çıxır. Nəticədə pozulmuş torpaq sahələrinin və çirklənməyə məruz qalmış təbii mühitin böyüməsi təbiətdə geokimyəvi müvazinətin pozulmasına gətirib çıxarır. Dağ-mədən-xammal hasilatı müəssisələrinə yaxın ərazilərin çirklənmə dərəcəsi və səciyyəsi üç qrup faktorlarla müəyyən edilir: süxur və filizlərin ilkin kimyəvi və mineraloji tərkibi; iqlim və landşaft faktorları; yataqların sənaye cəhətdən mənimsənilmə mərhələsi və tipi (Куприянова, 2008).

Ötən əsrin ortalarından başlayaraq Böyük Qafqazın cənub yamacının Azərbaycan hissəsində geoloji-kəşfiyyat işlərinin aparılması geniş vüsət almışdır. Burada ən intensiv, irihəcmli və uzunmüddətli geoloji-kəşfiyyat işləri Filizçay kolçedan-polimetal yatağında və onun yaxın ətraflarında aparılmış, dərinliyi 300 m-dən 1200 m-ə qədər olan yüzrlərlə (300-dən artıq) buruq quyusu qazılmış, onlarla mağara keçilmişdir. Bu mağaraların en kəsiyi əsasən 3,6, 4,8, 5,1 və 6,4 kv.m olmuşdur. Bunlardan əlavə sahədə çox böyük miqdarda yerüstü qazma işləri də (xəndəklər və şurflar) aparılmışdır.

Filizçay yatağından sonra daha çox geoloji-kəşfiyyat işləri aparılan sahə Kasdağ və Katex kolçedan-polimetal yataqları və onların yaxın ətrafları olmuşdur. Burada dərinliyi 300-1000 m olan yüzdən artıq buruq quyusu qazılmış, uzunluğu min metrnlərlə ölçülən 50-yə qədər mağara, çox böyük həcmdə yerüstü dağ-mədən qazmaları keçilmişdir.

Cixix yatağının cənub cinahını təşkil edən Saqator sahəsində, Kasmala və Çeder filiz təzahürləri sahələrində də uzun müddət ərzində intensiv geoloji-axtarış və kəşfiyyat işləri aparılmış, mağaralar keçilmiş, müxtəlif dərinlikli onlarla buruq quyusu qazılmışdır. Yer-üstü dağ-mədən qazmaları da kifayət qədər olmuşdur. Bulanıq, Gumbulçay, Tenros, Çuqak, Seltiçay, Qaraçay, Balakənçay, Lətifolan, Salbandağ, Dəliçay və s. filiz

təzahürlərində və filizləşmə zonalarında da müxtəlif vaxtlarda geoloji-axtarış və kəşfiyyat işləri aparılmış, çoxlu yerüstü dağ-mədən qazmaları keçilmiş və müxtəlif dərinlikli buruq quyuları qazılmışdır.

Təxmini hesablamalara görə, Balakən-Zaqatala filiz rayonunda keçən əsrin ikinci yarısında orta dərinliyi 300 m-dən 1000 m-ə qədər 1000-ə yaxın buruq quyusu qazılmış, ümumi uzunluğu 70-80 km olan 100-dən artıq mağara, külli miqdarda xəndək və şurflar qazılmışdır. Geoloji-kəşfiyyat işlərinin yerinə yetirilməsi üçün bu məsələlərlə bilavasitə əlaqəli və birbaşa əlaqəsi olmayan çoxlu köməkçi tikinti işləri həyata keçirilmişdir. Buraya kəşfiyyat sahələrində geoloji dəstələr üçün bazaların salınmasını, onlara yolların inşa edilməsini, buruq quyularına və yeraltı dağ qazmalarına yolların çəkilməsini, buruq meydançalarının hazırlanmasını, yerüstü və yeraltı su kəmərlərinin çəkilməsini, ara yolları və cığırın salınmasını və s. əlavə etmək olar.

Balakən-Zaqatala filiz rayonunda kolçedan-polimetal, mis-pirrotin, həmçinin dəmirli manqan filizlərinin çoxsaylı yataqları, təzahürləri və çıxışları, nəcib metalların zəif minerallaşma zonaları və nöqtələri vardır. Filizlərin mineraloji tərkibi əsasən pirit, pirrotin, sfalerit, qalenit, xalkopirit, həmçinin arsenopirit, maqnetit, mis-qurğuşun sulfoduzları, molibdenit, pirolüsit, psilomelan, manqanit və s. minerallardan ibarətdir.

Əsas filiz komponentləri S, Fe, Cu, Zn və Pb sayılır. Bunlardan başqa, filizlərin tərkibində müxtəlif miqdarda Co, Ag, Cd, Mn, As, Sb, Bi, Mo, Au, İn, Ga, Tl, Ge, Se, Te, Hg, Sn və s. Elementlər də vardır. Cu, Zn, Pb, Fe öz mineralları ilə təmsil olunurlar. Au, Ag, Co, Ni, As, Sb, Bi, Te, Sn isə filizlərdə sulfidlərin tərkibində izomorf qarışıq və fərdi mineralları şəklində iştirak edir. Cd, İn, Ga, Tl, Ge, Se kimi nadir elementlər baş sulfid minerallarının tərkibində yalnız izomorf qarışıq olaraq yerləşirlər.

2003-cü ildən başlayaraq, Baş Qafqaz silsiləsinin Azərbaycan hissəsində aparılmış ekoloji-geokimyəvi tədqiqatlardan (Aslanov, 2006; Нобузов и др., 2009) aydın olmuşdur ki, rayonun filizliliyi təbii landşaftların geokimyəvi xüsusiyyətlərində də özünü göstərir. Müəyyən edilmişdir ki, bu filiz rayonunda çoxlu yataqları və təzahürləri olan xalkofil və siderofil metalların və bir çox başqa mikroelementlərin ətraf mühit komponentlərindəki fon tutumları klarkdan xeyli aşağı səviyyədədir. Bununla belə, müxtəlif landşaft yarımzonalarında, rayonlarında və sahələrində müxtəlif mikroelementin və ya mikroelementlər qrupunun köklü və boş süxurlarda, torpaqlarda, yeraltı və yerüstü sulara və bitkilərdəki orta tutumları xeyli yüksələrək fondan seçilir və bəzi hallarda isə klarkdan dəfələrlə artıq olur. Nadir hallarda ayrı-ayrı nöqtələr və kiçik sahələr üzrə bu göstərici hətta yol verilən qatılıq həddi (YVQH) səviyyəsində və ondan da çox olur. Bu isə ətraf təbii mühitin həmin mikroelementlə və ya mikroelementlər qrup ilə - filizdən törəyən çirkləndirici inqrediyentlərlə (FTÇİ) çirklənməsi nəticəsində əmələ gəlmişdir. Belə çirklənmələr həm təbii, həm də antropogen yolla baş vermişdir. Bu çirklənmələr həm filiz yataqları və təzahürləri sahələrində, həm də onlardan uzaqlarda əmələ gəlmişdir. Aydındır ki, filiz sahələrində baş verən çirklənmələr daha intensiv olmuşdur. Bəzi tədqiqatçılara görə (Талипов, Шукров, 2005), filiz yataqları ərazilərində əlvan, nadir və nəcib metallarla ətraf mühitin aşkar edilən çirklənmə göstəriciləri gizli filiz yatımlarının axtarışlarında geokimyəvi indikator kimi istifadə oluna bilər.

Məlumdur ki, ərazinin elə sahəsi geokimyəvi anomaliya hesab edilir ki, onu təşkil edən təbii cisimlərin heç olmazsa birində kimyəvi elementlərin paylanması statistik parametrləri geokimyəvi fondan etibarlı dərəcədə fərqlənsin. Mənbələrinə və əmələgəlmə mexanizminə, geoloji faktorlarla əlaqəsinə, tərkibinə və s. görə təbii və texnogen anomaliyalar arasında kəskin fərqlər vardır. Belə ki, təbii anomaliyalar üçün kimyəvi elementlərin mənbəyi geoloji mühitdir. Bu anomaliyalar elementlər arasında əhəmiyyətli korrelyasiya əlaqəli təbii assosiasiyalara cavab - verən geokimyəvi oreollara malikdir. Texnogen anomaliyalar üçün kimyəvi elementlərin və istehsalat fəaliyyəti məhsullarının qaydasız yığılması səciyyəvidir. Kimyəvi elementlər arasında təbii paragenetizmə uyğun gələn davamlı korrelyasiya əlaqələrinin olmaması müşahidə edilir. Texnogen anomaliyaların əmələ gəlməsi ərazinin urbanizasiyası, onun sənaye cəhətdən istifadə edilməsi ilə əlaqədardır. Onlar üçün səthi inkişaf, texnogen çirklənmə mənbələri ətrafında ziddiyyətli oreollar səciyyəvidir. Texnogen anomaliyalar atmosfərə atılan sənaye tullantıları, səthi bərk tullantılar və s. hesabına əmələ gəlir (Заири и др., 2000).

Filiz yataqları və təzahürləri sahələrində və onların kənarlarında ətraf mühitin FTÇİ-lərlə çirklənməsi filiz cisimləri və filiz yerləşən süxurların aşınması və eroziyası nəticəsində baş vermişdir. Filiz yataqları və təzahürlərindən uzaqlarda əmələ gəlmiş çirklənmələr isə filiz komponentlərinin mexaniki, fiziki-kimyəvi, biogen və texnogen miqrasiyası və münasib geokimyəvi maneə şəraitində çökməsi və akkumulyasiyası nəticəsində olmuşdur. Tədqiqat sahəsində ətraf təbii mühitin FTÇİ-lərlə çirklənmə anomaliyaları müəyyən edilərək həddəndirilmişdir. Bunlar kompleks anomaliyalardır və onları 3 qrupa ayırmaq olar: intensiv anomaliyalar, lokal anomaliyalar və genişsahəli (nisbətən zəif) anomaliyalar.

İntensiv çirklənmə anomaliyaları filiz sahələri və qovşaqlarını əhatə etməklə onların ətraflarında yaranmışdır. Bunlar Cixix-Kasmala, Kasdağ-Filizçay və Katex anomaliyaları, FTÇİ-lərin nisbətən çoxsaylı olması, çirklənmənin intensivliyi ilə seçilir və nisbətən böyük sahələri əhatə edir (şəx.).

Cixix-Kasmala kompleks (Ag-Cu-Pb-Zn-Co-Mo) anomaliyası Çixix yatağı və Kasmala təzahürü sahələrini və ətraf əraziləri əhatə edir. Bu anomaliya planda yarımdayrəyə bənzər formadadır. Onun ölçüləri 3-3,5 x 5-6 km təşkil edir. Anomaliya sahəsində Saqator və Kasmala təzahürlərini birləşdirən bu mərkəzi hissənin eni 0,5-0,8 km, uzunluğu isə 6 km-ə qədərdir. Cixix-Kasmala çirklənmə anomaliyasının mərkəzi hissəsindəki torpaqlarda Zn, Pb, Cu, Co, Ag, Mo klarklarla müqayisədə dəfələrlə çox miqdardadır (cədvəl).

Qeyd etmək lazımdır ki, süxur, torpaq, bitki və sulara ayrı-ayrı elementlərin miqdarları müvafiq klarklarla (Beyc, 1972; Бойткевич и др., 1970; və s.) müqayisədə verilmişdir. Mərkəzi hissədən kənarlara getdikcə bu göstəricilər azalaraq klark səviyyəsinə və nəhayət, anomaliya sahəsinin qurtaracağında fon səviyyəsinə düşür. Tədqiqat rayonunun torpaqlarında FTÇİ-lərin fon tutumları klarka nisbətən xeyli az olduğuna görə anomaliya sahəsində onların miqdarı fona nisbətən daha yüksək olaraq, dəfələrlə və hətta on dəfələrlə artıqlıq təşkil edir. Cəmi çirklənmə göstəricisi - CÇG (çirkləndiricilərin tutumlarının klarklara nisbətləri cəmi) anomaliyanın mərkəzi hissələrində 6-9, kənar hissələrdə isə 2-5 arasında dəyişir. Yalnız Kasmala təzahürü sahəsindəki torpaqlarda CÇG - 10 və daha yüksək göstəriciyə malikdir.

Cixix-Kasmala kompleks anomaliyası sahəsində yayılmış boş süxurlarda - dib çöküntülərində Cu, Zn, Ag klarkdan dəfələrlə artıq, Pb və Co klarkdan yüksək, Mo və Sn isə fondan artıq və klarka yaxın səviyyədədir. Bu anomaliyanın yerüstü sularında Cu, Ag və Zn hidrogeokimyəvi fona nisbətən anomal tutumlu elementlər kimi ayrılır. Bitkilərdə qurğuşunun və nadir hallarda misin və gümüşün miqdarı klarkdan artıqdır. Cu, Ag və Monin tutumları fona nisbətən yüksəkdir. Anomaliyanın yalnız mərkəzi hissəsindəki və ayrı-ayrı nöqtələrindəki torpaqlarda Pb və Cu-in tutumları YVQH-nı aşır.

Kasdağ-Filizçay çirklənmə anomaliyası tədqiqat sahəsində ən böyük və ən intensiv anomaliyadır. Bu anomaliya Kasdağ və Filizçay yataqlarının ərazilərini, Qarabçay, Yuxarı Filizçay, Bulanlıq, Qubaxaltı və Gumbulçay filizli sahələrini əhatə edir. Planda bu anomaliya T-şəkilli formaya malikdir. Onun ölçüləri 5-7 km, sahəsi 30 km²-ə qədərdir. Anomaliyanın daha intensiv hissəsi onun şimalında, pazlaşan linzavari formada ayrılır. Bu hissə Filizçay və Kasdağ yataqları sahələrini, onların ətraflarını, şimal-qərb və cənub-şərq davamlarını və eləcə də həmin yataqlar arasındakı Qarabçay filizli sahəsini əhatə edir. Bu ərazidəki torpaqlarda klarkla müqayisədə Zn, Pb, Cu, Ag və Co bir neçə dəfə artıqdır (cədvəl). İntensiv çirklənmiş linzavari sahə daxilində daha şiddətli dərəcədə çirklənmiş Kasdağ və Filizçay yataqlarının əraziləri ayrılır. Kasdağ-Filizçay çirklənmə anomaliyası nisbətən zəif intensivliklə Qubax dağ massivinin cənub yamaclarını və Qumbulçay hövzəsinin şimal-şərq hissəsini əhatə edir. Bu anomaliya sahəsində torpaqlar üzrə CÇG şiddətli çirklənmiş yataq ərazilərində 10 və daha artıq, intensiv çirklənmiş hissələrdə 6-9, nisbətən zəif çirklənmiş sahələrdə isə 2-5 təşkil edir. Şiddətli və intensiv çirklənmiş torpaqlarda Pb və şiddətli çirklənmiş Kasdağ yatağı torpaqlarında Cu və Ag YVQH-dan artıq miqdarda toplanmışdır.

Kompleks anomaliyaların intensiv çirklənmiş torpaqlarında ağır metallarla çirklənmə mənzərəsi

Kompleks anomaliyalar	Cu, 10 ⁻³	Zn, 10 ⁻²	Pb, 10 ⁻³	Ag, 10 ⁻⁴	Co, 10 ⁻³	Mo, 10 ⁻⁴
Cixix-Kasmala	<u>10,0</u> 5	<u>10,0</u> 2,0	<u>4,0</u> 4	<u>10</u>	<u>3,0</u>	<u>2,5</u> 1,25
Kasdağ-Filizçay	<u>14,8</u> 7,4	<u>12,4</u> 2,48	<u>10,6</u> 10,6	<u>0,2</u> 2	<u>4,2</u> 4,2	<u>5,5</u> 2,75
Katex	<u>3,53</u> 1,76	<u>19,4</u> 3,88	<u>18,47</u> 18,47	<u>1,17</u> 11,7		<u>10,0</u> 5

Qeyd: kəsrlərin surətində - elementlərin orta miqdarı (%-lə), məxrəcdə müvafiq klarklarla müqayisədə torpaqların çirklənmə dərəcəsi (dəfələrlə).

Kasdağ-Filizçay anomaliyası sahəsində dağ-mədən qazmalarından və buruq quyularından çıxan sular da və yer səthinə çıxan yeraltı çat sularında da Cu, Ag, Zn və bəzən Mo, Pb, Co yerüstü çay sularındakı müvafiq klarklarına nisbətən dəfələrlə və on dəfələrlə artıq miqdardadır. Bu sular da Cu, Ag, Zn, Mo və Sr-un tutumları nəinki içməli, hətta suvarma üçün istifadə olunan sular da YVQH-dan yük-səkdir. Anomaliyanın şiddətli və intensiv çirklənmiş sahələrindəki bitkilərdə Pb (bəzən Cu, Ag) klarkdan artıq miqdarda, Cu, Ag (və bəzən Mo, Co) fonda artıq miqdarda, klark səviyyəsində toplanmışdır.

Katex çirklənmə anomaliyası eyniadlı filiz yatağını və onun ətraf sahələrini əhatə edir. Bu anomaliya planda düzgün olmayan ellips formasındadır. Onun ölçüləri 2,5 x 3 km-dir. Anomaliyanın şiddətli çirklənmiş mərkəzi hissəsi yataq sahəsinə, intensiv çirklənmiş hissəsi isə yataqətrafi ərazilərə düşür. Bu anomaliya da kompleks FTÇİ-lərlə - Pb, Zn, Cu, Ağ və Mo-lə ətraf təbii mühitin, xüsusilə də torpaqların və yeraltı suların çirklənmə anomaliyasıdır. Anomaliyanın şiddətli və intensiv çirklənmiş hissəsindəki torpaqlarda Zn, Pb, Cu, Ag və Mo normadan dəfələrlə artıq miqdarda toplanmışdır (cədvəl). Mərkəzi hissədən kənarlara getdikcə bu rəqəmlər tədricən azalaraq klark səviyyəsinə və daha sonra isə fonadək düşür.

Katex anomaliyası Cixix-Kasmala və Kasdağ-Filizçay anomaliyalarından torpaqların Pb və Zn-lə daha güclü çirklənməsi və əksinə mislə xeyli dərəcədə zəif çirklənməsi ilə seçilir. Bu isə həmin yataqların filizlərinin geokimyəvi spektrini (Новрузов, Мурадханова, 2008) tamamilə əks etdirir. Anomaliya üzrə şiddətli çirklənmiş yataq sahəsində torpaqlarda CÇG 10-dan artıq, intensiv çirklənmə sahələrində 5-10, nisbətən zəif çirklənmiş ərazilərdə isə 2-5 təşkil edir. Bu anomaliya sahəsində yeraltı dağ-mədən qazmalarından və buruq quyularından çıxan sular da Zn, Pb, Ag və Co klarkdan artıq miqdarda toplanmışdır. Katex çirklənmə anomaliyası sahəsindəki bitkilərdə Pb normadan artıq dərəcədə, Co və Ag isə fonda artıq səviyyədə toplanmışdır.

Lokal çirklənmə anomaliyaları əsasən filiz təzahürləri sahələrində və minerallaşma zonalarında müəyyən edilmişdir. Bu anomaliyalar nisbətən kiçik sahələri əhatə edir və nisbətən zəif olmaları ilə fərqlənir. Onların içərisində Çeder çirklənmə anomaliyası öz intensivliyi ilə seçilir. Bu anomaliya Çeder filiz təzahürünü və ətraf sahələri əhatə edir. Planda yanlan batıq ellips formasında olan bu anomaliyanın uzunluğu 3,5 km, eni 2-2,5 km-ə qədərdir. Anomaliyanın daha intensiv çirklənmiş hissələri filiz cisimlərinin yer səthinə çıxışları olan və kəşfiyyat işləri aparılan sahələrə düşür. Anomaliya sahəsinin torpaqlarında CÇG 3-9 arasında dəyişir. Pb və Ag istisna olmaqla, FTÇİ-lərin torpaqda tutumları YVQH-dan aşağı səviyyədədir. Bitkilərdə Pb normadan artıq dərəcədədir.

Tenros və Çuqak çirklənmə anomaliyaları torpaqlarının Zn, Pb, Cu, Co, Ag və Mo-lə çirklənməsi ilə səciyyələnir. Seltiçay anomaliyasının əhatə etdiyi çay vadilərindəki daha çox çirklənmiş torpaqlarda Zn, Cu, Ag və Mo klarka nisbətən artıq miqdarda toplanmışdır. Qaraçay, Salbandağ, Dəliçay çirklənmə anomaliyaları 100 metrliklə ölçülür, Pb və Zn-lə zəif çirklənmələr qeydə alınmışdır.

Genişsahəli və nisbətən zəif çirklənmə anomaliyalara Balakən, Katex-Mazıx və Mazımqara anomaliyaları aid edilir. Bu çirklənmə anomaliyaları alçaq dağlıq ərazinin aşağı hissələrindəki çay vadilərini (Mazımçay, Balakənçay və Katexçay) əhatə edərək, cənubda yerləşən dağətəyi maili düzənlik sahəyə doğru uzanır, cənuba - aşağıya doğru getdikcə onların intensivliyi artır və dağətəyi düzənlikdə birləşərək zəif, lakin böyük bir ərazini əhatə edən anomaliya sahəsi əmələ gətirir. Bu anomaliyaların nisbətən intensiv şimal hissələri gətirmə konuslarının yaratdığı allüvial-akkumulyativ çay terraslarında formalaşmışdır.

Balakən anomaliyası ətraf təbii mühit komponentlərinin Cu, Zn, Ag, Mo, Pb və Mn-la orta və zəif səviyyədə çirklənməsi ilə səciyyələnir. Torpaqlarda CÇG 2-5 arasındadır. Bütün FTÇİ-lər üzrə isə çirklənmə YVQH-dan aşağı səviyyədədir. Çirklənmə anomaliyasının şimal hissəsində dib çöküntülərində Cu, Zn, Ag, Mn klarkdan dəfələrlə artıq, Pb və Mo klark səviyyəsində, Ni və Co isə fonda artıq dərəcədə orta tutuma malikdir. Çay sularında Cu, Mn, Ag və Mo-nin çox zaman klarkdan xeyli yüksək olması qeydə alınmışdır. Qrunt sularında Cu və Mn hidrogeokimyəvi fona nisbətən anomal tutumlu elementlər sayılır. Bəzi bitkilərdə Pb və Ag normadan artıq orta tutuma malikdir. Katex-Mazıx anomaliyasında çirklənmənin, xüsusilə də mislə çirklənmənin səviyyəsi Balakən anomaliyasına nisbətən zəifdir. Anomaliya sahəsindəki torpaqlarda Zn, Cu, Ag, Mo, Co, Pb və Mn fona nisbətən xeyli yüksək miqdarda toplanmışdır. Dib çöküntülərində Zn və Ag klarkdan 2-3 dəfə, Cu və Mo - 2 dəfəyə qədər artıq, Pb və Co isə klarkdan az, fonda artıq olmuşdur. Buradakı yerüstü çay sularında da Mn və Ag əksər hallarda klarkdan yüksək miqdarda olur. Mazımqara anomaliyası sahəsindəki torpaqlarda Cu, Ag, Zn klarkdan dəfələrlə artıq, Pb, Mo və Co isə fonda artıq - klark səviyyəsindədir. Dib çöküntülərində Cu, Ag və Zn klarkdan dəfələrlə artıq, Co, Pb və Ni isə klark səviyyəsində toplanmışdır. Yerüstü sular da və qrunt sularında əksər hallarda Cu və Ag klarkdan artıq, Mo klark səviyyəsində, Ni, Mn, Co və Cr isə ətraf fonda yüksək miqdarda qeydə alınmışdır.

Beləliklə, keçən əsrin ikinci yarısında Balakən və Zaqatala rayonlarının dağlıq hissələrində geoloji-kəşfiyyat işlərinin geniş vüsət alması nəticəsində ətraf təbii mühitə xeyli ziyan dəymişdir. Əgər geoloji-kəşfiyyat işləri Filizçay, Kasdağ, Katex, Saqator və Kasmalada qısa müddət ərzində başa çatdırılmış olsaydı, bu yataq və təzahürlərin sahəsində texnogen-sənaye landşaftları belə mənzərəyə malik olmazdı, təbii landşaftların isə bərpa olunma ehtiyacı yaranmazdı. Bu sahələrdə dağ-mədən qazmalarının ağır hissəsi əksərən uçurulmuşdur və bu da təbii landşafta mənfi təsir edir.

Antropogen təsirlərdən başqa, bölgədə təbii proseslərlə də ətraf mühitin tarazlığının pozulması və təbii landşaftın dəyişməsi halları tez-tez baş verir. Burada sellər və daşqınlar, bir tərəfdən, sürüşmələrin və uçqunların əmələ gəlməsinə, dərələrin dərinləşməsinə, yeni dərələrin və su şırımlarının yaranmasına səbəb olur, digər tərəfdən isə, torpaqların eroziyaya uğramasını sürətləndirir. Balakən-Zaqatala filiz rayonunda güclü eroziya prosesləri gedir. Burada dərə-yarğan eroziyası və yamac müstəvisi boyu torpaqların yuyulması (eroziyası) intensivləşmişdir.

Bütün bunlarla bərabər, rayonun gözəl və zəngin təbiəti, ətraf mühitin çirklənmələrinin YVQH-dan aşağı olması və nisbətən intensiv çirklənmələrin yataq sahələrində əmələ gəlməsi əsas götürülərək, onun mövcud geokoloji şəraitini bütövlükdə qənaətbəxş qiymətləndirmək olar. Lakin bu şəraitin gərginləşməməsi və daha da yaxşılaşması üçün kompleks tədbirlərin görülməsi vacibdir. Məlumdur ki, "...yeraltı qazıntılar təbii sərvətlərin bərpa olunmaz növünə aiddir, ...çıxarılan filizin yerində yataq yaranmır" (Əlizadə, Səmədov, 1979). Filiz yataqlarının və onlardan hər hansı birinin istismarının ətraf mühitə neqativ təsirləri gözləniləndir. Ancaq ətraf təbii mühitin mühafizəsi və mümkün çirklənmələrin qarşısının alınması və yaxud azaldılması və zərərsizləşdirilməsi şəraitində, kifayət qədər ehtiyata malik olan bu filiz yataqlarının (Filizçay kolçedan-polimetal yatağı bütün Qafqaz regionunda bu tipli ən böyük filiz yatımına malikdir) yaxın gələcəkdə işlədilməsi nəinki mümkündür, həm də tamamilə realdır.

Böyük Qafqazın cənub yamacında aparılan ekoloji-geokimyəvi tədqiqatlarla əlaqədar olaraq yaxın gələcəkdə aşağıdakı məsələlərə xüsusi diqqət yetirilməsi məqsədəuyğun hesab edilir:

1. Filizlərin tərkibinin əsasən sulfidlərdən ibarət olması oksidləşmə şəraitində sulfat turşusunun ayrılmasına gətirib çıxarır və bu sonuncu isə öz növbəsində hətta davamlı mineralların belə həll olmasına imkan yaradır. Elementlərin torpaqlarda davranışına onun tərkibində gil hissəciklərinin olması da mühüm dərəcədə təsir edir: gil mineralları bir sıra elementləri adsorbsiya edərək özündə toplayır.

2. Regionda texnogen çirklənmənin ümumi səviyyəsi hələlik çox böyük olmadığından təbiətdən istifadənin (dağ-mədən qazmalarının yerləşdiyi və tullantıların toplandığı ərazidən enən yarğanların vadilərində mal-qaranın otarılması, biçin və s.) yalnız cüzi dərəcədə məhdudlaşdırılması tələb olunur. Lakin filiz yataqlarının istismarına başlandıqda istehsal proseslərinin nəticəsi olaraq kənd təsərrüfatına və tikinti üçün ayrılan yaxındakı ərazilərə texnogen təsirin yüksələcəyi nəzərdən qaçırılmamalıdır. Ərazinin çirklənmə səviyyəsi inşa ediləcək müəssisənin miqyasından, istismar müddətindən və işin xarakterindən asılı olacaqdır. Dağ-mədən işlərinin genişlənməsi və filizlərin işlənmə dərəcəsinin dərinləşməsi ilə əlaqədar ekoloji təhlükənin yüksələcəyini nəzərə alaraq qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi (müəssisənin müasir texnologiyalara cavab verməsi, onun tikinti yerinin düzgün seçilməsi və s.) mühüm əhəmiyyət daşıyır.

3. Tədqiqat rayonunun ekoloji şəraitinin daha dolğun və daha dəqiq qiymətləndirilməsi üçün dağətəyi düzənlik sahədə ətraf təbii mühitin - torpaqların, süxurların, yerüstü və yeraltı suların və bitkilərin FTÇİ-lərlə, başqa ağır metallarla, qalıq pestisidlərlə və digər aqrokimyəvi maddələrlə mümkün çirklənməsi üzrə geokoloji tədqiqatların davam etdirilməsi məqsədəuyğundur.

ƏDƏBİYYAT

ASLANOV, H.P. 2006. 2003-2006-cı illərdə Böyük Qafqazın cənub yamacının Mazımçay-Katexçay arası sahəsində geokoloji şəraitin qiymətləndirilməsi işlərinin nəticələri haqda hesabat. Ətraf Mühit və Təbii Sərvətlər üzrə Dövlət İnformasiya-Arxiv Fondu. Bakı. 151.

ƏLİZADƏ, Ak. A., SƏMƏDOV, A. M. 1979. Böyük Qafqazın təbii sərvətləri və onlardan səmərəli istifadə məsələləri. Azərbaycan SSR «Bilik» cəmiyyəti. Bakı. 24.

БЕУС, А. А. 1972. Геохимия литосферы. Недра. Москва. 296.

ВОЙТКЕВИЧ, Г. В. и др. 1977. Краткий справочник по геохимии. 2-ое изд. Недра. Москва. 42 - 64.

ЗАИРИ, Н.М., ГАНГНУС, Н.П., ВИЛЕНКИНА, Ю.В. и др. 2000. Методика изотопно-геохимического мониторинга ареалов воздействия золото-добывающих предприятий на окружающую среду. ЗАО Геин-форммарк. Москва. 55.

КУПРИЯНОВА, И. И. 2008. Экологическая ситуация на территории Кижингинского карьера. *Разведка и охрана недр*, 7, 65-68.

НОВРУЗОВ, Н. А., МУРАДХАНОВА, Г. А. 2008. Некоторые особенности геохимического спектра колчеданных месторождений филизчайского типа (Восточный Кавказ). В материалах международной конф.: *Месторождения природного и техногенного мин. сырья: геология, геохимия, геохим. и геофиз. методы поисков, экологии, геология*. Воронеж: печать, 167- 169.

НОВРУЗОВ, Н. А., АСЛАНОВ, Г. П., САМЕДОВ, А. М. 2009. Эколого-геохимические исследования в азербайджанской части Южного склона Большого Кавказа. В материалах международной научно-практической конф.: *Экологическая геология: научно-практические, медицинские и экономико-правовые аспекты*, Воронеж: печать.

ТАЛИПОВ, Р. М., ШУКУРОВ, Н. Э. 2005. Геохимические особенности распределения благородных и цветных металлов в биосфере на рудных и промышленных объектах северных склонов Кураминского хребта. *Geologiya və mineal resurslar*, 1, 36 - 41.

AMEA-nın Xəbərləri. Yer elmləri.-2009.-№4.-S.10-16.

Meşə qanunvericiliyinin pozulmasına görə cinayət-hüquqi məsuliyyət

Dadaşov Ziya Nizami oğlu,

Bakı Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsinin "Mülki proses,
əmək və ekologiya hüququ" kafedrasının dosenti

Əsədov Anar Əlibala oğlu,

Bakı Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsinin "Mülki proses,
əmək və ekologiya hüququ" kafedrasının baş müəllimi

Meşələrin hüquqi mühafizəsinin səmərəli üsullarından biri də meşə sərvətləri barəsində törədilən müxtəlif əməllərə görə cinayət məsuliyyətinin nəzərdə tutulmasıdır. Hüquqi məsuliyyətin bu növü ilk növbədə özünün ciddiliyi və bundan irəli gələn bəzi başqa əlamətləri ilə xarakterikdir. Lakin meşə qanunvericiliyini pozan əməllərə görə nəzərdə tutulmuş cinayət məsuliyyəti də ümumi cinayət məsuliyyətinin tərkib hissəsidir və onun malik olduğu xüsusiyyətləri özündə ehtiva edir. Bu səbəbdən də meşə sərvətlərinin mühafizəsinə yönəlmiş cinayət məsuliyyətinin özünəməxsusluqlarına toxunmamışdan əvvəl cinayət məsuliyyətinin ümumi anlayışına nəzər yetirmək zəruridir.

Cinayət məsuliyyəti hüquq ədəbiyyatında kifayət qədər geniş təhlil edilmiş anlayışlardandır.

Ədəbiyyatda geniş yayılmış mövqeyə əsasən, cinayət məsuliyyəti dedikdə cinayət törətmiş şəxsin dövlət məcburiyyəti tədbirinə məruz qalmaq vəzifəsi başa düşülür (7, s.1 1). Başqa müəlliflər cinayət məsuliyyətinə cinayət törətmiş şəxs barəsində cinayət hüquq normasının tətbiq edilməsi və onun dövlətin adından mühakimə edilməsi kimi anlayış verirlər (9, s. 38, 39). Lakin hesab edirik ki, hər bir məfhum kimi, cinayət məsuliyyətinə də verilmiş anlayış onun əsas əlamətlərini əks etdirməlidir. Bu baxımdan F.Y. Səməndərovun cinayət məsuliyyətinə verdiyi aşağıdakı anlayışı məqbul hesab edirik: cinayət məsuliyyəti cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxsin etdiyi cinayətə görə dövlət qarşısında yaranan öhdəçiliyi olub, dövlət tərəfindən onun əməlinin və şəxsiyyətinin pislənməsində, belə şəxsə cəza və digər dövlət məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqində və şəxs barəsində məhkumluğun yaranmasında ifadə olunur (4, s. 125).

Ölkəmizdə cinayət məsuliyyətinin əsasları və tətbiqi şərtləri, cinayət hesab edilən əməllərin dairəsi və onlara görə nəzərdə tutulan cəzalar, cinayət və cəza ilə bağlı digər məsələlər Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuşdur. Hazırda qüvvədə olan cinayət qanunu ətraf təbii mühitin mühafizəsində cinayət məsuliyyətinin əhəmiyyətini xeyli artırmışdır. Belə ki, əvvəlki Cinayət Məcəlləsində ətraf mühitin mühafizəsi və təbiətdən istifadə sahəsində münasibətlərə qəsd edən bir sıra əməllərə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutan bir neçə tərkib mövcud olsa da, ekoloji cinayətlərə dair ayrıca fəsil yox idi. Lakin ətraf təbii mühitə insanın təsirinin intensivləşməsi, habelə ekoloji vəziyyətin böhranlı xarakter alması Cinayət Məcəlləsinə də öz təsirini göstərmişdir. Nəticədə Azərbaycan Respublikasının 2000-ci il 1 sentyabr tarixdən qüvvəyə minmiş yeni Cinayət Məcəlləsində ekoloji cinayətlərə həsr edilmiş ayrıca fəsil - "Ekoloji cinayətlər" adlı 28-ci fəsil (247-261-ci maddələr) təsbit edilmişdir. Bu fəsil cinayət qanununda nəzərdə tutulması ətraf təbii mühitə qəsd edən əməllərə görə cinayət məsuliyyətini xeyli dərəcədə konkretləşdirməklə yanaşı, yeni termin "ekoloji cinayət" termini ilə də əlamətdardır.

Qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsi üzrə ekoloji cinayətləri iki qrupa bölmək olar: ümumi cinayətlər və xüsusi xarakterli cinayətlər. Ümumi ekoloji cinayətlər dedikdə bütövlükdə ətraf təbii mühit üçün təhlükə kəsb edən kriminal əməllər başa düşülür. Cinayət Məcəlləsinin 247-ci maddəsində (İşlərin yerinə yetirilməsi zamanı ətraf mühitin mühafizəsi (qorunması) qaydalarını pozma); 248-ci maddəsində (Ekoloji cəhətdən təhlükəli maddələrin və tullantıların döviyyəsi qaydalarını pozma) və 253-cü maddəsində (Sahilyanı şelf haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyini pozma) nəzərdə tutulmuş cinayətləri bu kateqoriyaya aid etmək olar.

Xüsusi xarakterli cinayət əməlləri isə ayrı-ayrı təbiət obyektlərinə və ekoloji sistemlərin konkret növlərinə qəsd edən ictimai təhlükəli əməllərdir (6, s. 88). Belə əməllər sırasına Cinayət Məcəlləsinin 28-ci fəslində nəzərdə tutulmuş qalan bütün cinayət əməllərini aid etmək olar.

Qeyd olunan təsnifat meşə qanunvericiliyini pozan kriminal əməllərə də aid edilə bilər. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 28-ci fəslinə nəzər yetirdikdə görmək olar ki, burada törədilməsinə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuş əməlləri meşə sərvətlərinə qəsd edə bilmək baxımından iki qrupa bölmək olar. Birinci qrupa bilavasitə bütövlükdə ətraf təbii mühitə və ya onun meşədən başqa komponentlərinə qəsd edən,

lakin meşə sərvətlərinə də zərər yetirə bilən və ya zərər yetirmək təhlükəsi yaradan əməllər aid edilə bilər. Belə əməllərə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 247-ci (İşlərin yerinə yetirilməsi zamanı ətraf mühitin mühafizəsi (qorunması) qaydalarını pozma), 248-ci (Ekoloji cəhətdən təhlükəli maddələrin və tullantıların dövriyyəsi qaydalarını pozma), 249-cu (Baytarlıq qaydalarını və bitki xəstəliklərinə və ziyanvericilərinə qarşı müəyyən edilmiş mübarizə qaydalarını pozma), 254-cü (Torpaqları korrupsiya) və 261-ci (Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və təbiət obyektlərinin mühafizə rejimini pozma) maddələrində nəzərdə tutulmuş kriminal əməllər aid etmək olar. Bu qrupa daxil olan cinayətlərin törədilməsi ətraf mühitin müxtəlif elementləri ilə yanaşı, meşələri də təhlükə altına alır. Odur ki, həmin cinayətlərin bilavasitə obyektə meşə münasibətləri olmasa da, onları da meşə sərvətlərinə qəsd edən əməllər sırasına aid edə bilərik.

İkinci qrupa isə bilavasitə obyektə meşələrdən istifadə edilməsi, onların mühafizəsi, qorunması, bərpası, meşələrin ekoloji, iqtisadi və digər potensialının yüksəldilməsi sahəsində yaranan ictimai münasibətlər olan kriminal əməllər aiddir. Bu, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 259-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş "Qanunsuz ağac kəsmə" və 260-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş "Meşələri məhv etmə və ya korrupsiya" tərkibləridir. Bu əməllərin törədilməsi ilə meşə sərvətlərinə birbaşa ziyan yetirilir, eyni zamanda bütövlükdə götürülmüş ətraf təbii mühitə meşələrin vasitəsi ilə müxtəlif xarakterli ziyan yetirilir (məsələn, meşələrin məhv edilməsi orada yaşayan faunanın da məhv olmasına, ən azı başqa yerə miqrasiya etməsinə səbəb olur).

Meşə qanunvericiliyinin pozulmasına görə cinayət məsuliyyəti bir sıra özünəməxsusluqlara malikdir ki, həmin xüsusiyyətlər bütövlükdə ekoloji münasibətlər sahəsində cinayət məsuliyyəti üçün də əlamətdardır. Həmin özünəməxsusluqları aşağıdakı kimi ifadə etmək olar.

Meşə sərvətlərinə qəsd edən əməllərə görə cinayət məsuliyyəti meşə qanunvericiliyinin pozulmasına görə hüquqi məsuliyyətin növlərindən biridir. Lakin cinayət məsuliyyəti ən yüksək ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə malik əməllərdən cəmiyyətin müdafiəsinin xüsusi formasıdır. Ona görə də cinayət məsuliyyəti meşə sərvətləri barəsində yüksək ictimai təhlükəliliyə malik əməllər törədildikdə, belə əməllər ətraf təbii mühitə, insanların sağlamlığına və qanunla qorunan başqa mənafeələrə əhəmiyyətli zərər vurduqda, yaxud başqa ağır nəticələrə səbəb olduqda tətbiq olunur. Deməli, cinayət məsuliyyəti meşə qanunvericiliyi ən kobud formada pozulduqda yaranır. Məsələn, Quba rayon məhkəməsinin 25 dekabr 2007-ci il tarixli hökmündən aydın olur ki, təqsirləndirilən şəxs F.F. Fətullayev Quba Meşə Mühafizəsi və Bərpası Müəssisəsinə aid meşə sahəsindən dəyəri 833,93 manat olan 9 ədəd fıstıq və 2 ədəd vələs cinsli ağacları qanunsuz kəsərək dövlət meşə fonduna xeyli miqdarda ziyan vurmuşdur. Məhz əməlinin yüksək ictimai təhlükəliliyi səbəbindən adı çəkilən şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş və Quba rayon məhkəməsinin hökmü ilə iki il müddətində islah işləri növündə cəzaya məhkum edilmişdir (2).

Meşə qanunvericiliyini pozmağa görə cinayət məsuliyyəti yalnız Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi ilə müəyyən edilir. Düzdür, ekoloji cinayətlərin əksəriyyəti kimi, meşə sərvətlərinə qəsd edən kriminal əməllərə görə də cinayət məsuliyyəti blanket xarakterli normalarda təsbit edilmişdir və meşə qanunvericiliyinə müraciət etmədən həmin əməllərin tövsifi mümkün deyildir (1, s.746). Lakin yalnız cinayət qanununda təsbit edilən əməllər cinayət hesab edilir.

Meşə qanunvericiliyinin pozulmasına görə cinayət məsuliyyəti yalnız xüsusi səlahiyyətli şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosesual Məcəlləsi ilə müəyyən olunmuş xüsusi prosesual qaydada ibtidai araşdırma (təhqiqat və istintaq formasında) aparıldıqdan sonra məhkəmə tərəfindən tətbiq olunur. Cinayətə görə cəza təyin edilməsinin yeganə əsasını məhkəmə hökmü təşkil edir. Düzdür, təcrübədə meşə sərvətlərinə qəsd edən əməllərə görə cinayət işi meşə təsərrüfatı müəssisələrinin təqdim etdiyi materialla (aktlar və s.) başlanır ki, bu da meşələrə vurulmuş ziyanın aşkar edilməsi və qiymətləndirilməsi üçün mütəxəssis köməyinin zəruriliyindən irəli gəlir. Lakin hər bir halda cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə ibtidai istintaq orqanlarının səlahiyyətinə aiddir.

Cinayət məsuliyyəti hüquqi məsuliyyətin digər növləri ilə müqayisədə meşə qanunvericiliyini pozan şəxslər barəsində daha sərt tədbirlərin tətbiqini nəzərdə tutur. Belə tədbirlər qismində azadlıqdan məhrum etmə, azadlığın məhdudlaşdırılması, islah işləri və s. cəzalar, habelə inzibati xətalara görə tətbiq olunan cərimələrdən dəfələrlə çox olan cərimə cəzası nəzərdə tutulmuşdur.

Təşkilatlar və onların struktur bölmələri cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməzlər. Cinayət məsuliyyətinin subyektə qismində yalnız fiziki şəxslər çıxış edə bilər. Fiziki şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün müəyyən yaş həddinə çatması və anlaqlı olması tələb edilir (Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 19-cu maddəsi).

Meşə qanunvericiliyin pozulmasına görə cinayət məsuliyyətinin daha bir xarakterik əlaməti ondan ibarətdir ki, təqsirli şəxs cinayət məsuliyyəti ilə yanaşı, deməkdir ki, həmişə meşə sərvətlərinə vurduğu ziyanı görə mülki-hüquqi (əmlak) məsuliyyətə də cəlb edilir (8, səh.47). Bu kriminal əməllər meşə sərvətlərinə maddi ziyan

vurulmasına səbəb olduğuna görə məhkəmələr təqsirli şəxslərə cəza təyin edərkən vurulmuş ziyanın ödənilməsi məsələsini də həll edirlər. Məsələn, Quba rayon məhkəməsi 24 yanvar 2007-ci il tarixli hökmü ilə Ə.R. İsrailovu Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 259-cu maddəsi üzrə təqsirli hesab edərək ona bir il müddətində islah işi növündə cəza təyin etmiş və Quba Meşə Mühafizəsi və Bərpa Müəssisəsinə vurduğu 570,49 manat məbləğində ziyanı görə həmin məbləğin məhkumdan alınaraq qeyd edilən müəssisəyə ödənilməsinə qərara almışdır (3).

Yuxarıda qeyd etdik ki, meşə sərvətlərinə qəsd edən kriminal əməlləri iki qrupa bölmək mümkündür. Bu cinayətlərdən birinci qrupa aid edilənlərin bilavasitə obyektə meşə sərvətləri ilə bağlı münasibətlər olmasa da, onlar meşələr üçün heç də az təhlükəli deyildir. Əksinə, həmin cinayətlərin törədilməsi bütövlükdə ətraf mühit üçün daha ciddi təhlükə törədir və üzvi vəhdət təşkil edən ekosistemin ayrı-ayrı komponentlərinə, o cümlədən meşələrə də ağır ziyan vura bilər. Lakin cinayət məsuliyyətinin gücündən səmərəli istifadə edilməsi, o cümlədən müxtəlif dəyərlərin kriminal qəsdlərdən qorunması xeyli dərəcədə cinayət qanununun təkmil olunmasından asılıdır (5, s. 126). Qeyd olunanlar meşə sərvətlərinə qəsd edən əməllərə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən normalara da aiddir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 28-ci fəslində toplanmış normaları nəzərdən keçirdikdə görürük ki, həmin normalardan bəzilərinə meşə sərvətlərini kriminal qəsdlərdən qoruma ilə bağlı təkmilləşdirməyə ehtiyac vardır. Odur ki, həmin normalardan bəzilərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində aşağıdakıları təklif edirik:

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 247-ci maddəsinin dispozisiyasında işlərin yerinə yetirilməsi zamanı ətraf mühitin mühafizəsi (qorunması) qaydalarını pozmanın ictimai təhlükəli nəticələri kimi radioaktiv fonun əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməsi, insan sağlamlığına zərər vurulması, heyvanların kütləvi məhvi və ya digər ağır nəticələr göstərilmişdir. Lakin bitkilərin, o cümlədən ağac və kolların kütləvi məhvi öz mahiyyəti etibarlı ilə bu normada qeyd olunan nəticələrdən az təhlükəli deyildir. Düzdür, bitkilərin kütləvi məhvi "digər ağır nəticələr" ifadəsi ilə əhatə oluna bilər. Lakin normanın tətbiqini asanlaşdırmaq üçün hesab edirik ki, bitkilərin kütləvi məhvi də Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 247-ci maddəsinin dispozisiyasında göstərilərsə daha düzgün olar.

2. Yuxarıdakı fikirləri Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 248.2-ci maddəsinin dispozisiyası ilə əlaqədar da söyləmək olar. Ona görə də təklif edirik ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 248.2-ci maddəsində ekoloji cəhətdən təhlükəli maddələrin və tullantıların dövrüyyəsi qaydalarını pozma cinayətinin tövsiyə edici əlamətləri sırasına həmin əməlin bitkilərin kütləvi məhvinə səbəb olması da daxil edilsin.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 249.2-ci maddəsində bitki xəstəliklərinə və ya ziyanvericilərinə qarşı müəyyən edilmiş mübarizə qaydalarının pozulmasının ictimai təhlükəli nəticələri kimi "ağır nəticələr" ifadəsi işlədilmişdir. Lakin təcrübə göstərir ki, bu tipli qiymətləndirici anlayışlara birmənalı şərh vermək çətindir və bunu daha çox elmi araşdırma nəticəsində təklif edilən nəzəri mülahizələrlə əvəz etmək zərurəti yaranır. Ona görə də təklif edirik həmin normadakı "ağır nəticələrə" ifadəsi əvəzinə "insanların sağlamlığına zərər vurulmasına və ya ətraf mühitə xeyli miqdarda ziyan vurulmasına" ifadəsi işlədilsin və "xeyli miqdar" konkret pul məbləği ilə ölçülsün.

Meşə sərvətlərinə qəsd edən cinayətlərin ikinci qrupunu bilavasitə obyektə meşə sərvətləri ilə bağlı münasibətlər olan cinayətlər təşkil edir. Təcrübədə də bu cinayətlərə, xüsusən də qanunsuz ağac kəsməyə daha çox rast gəlinir. Meşələrin hüquqi mühafizəsində bu cinayət hüquq normalarının mühüm əhəmiyyəti vardır.

Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda qüvvədə olan CM-in 259-cu maddəsinin ilkin redaksiyasında şərh olunan cinayətin predmeti olaraq yalnız qoruyucu, sanitariya-gigiyena və sağlamlaşdırma funksiyasını yerinə yetirən meşələrdə, qoruq meşələrində, milli və ya təbii parklarda bitən ağac və kollar göstərilmişdi. Maddənin Azərbaycan Respublikasının 19 oktyabr 2007-ci il tarixli, 456III QD sayılı qanunu ilə verilmiş yeni redaksiyası isə istənilən kateqoriyadan olan meşələrdə, qoruqlarda, milli və ya təbii parklarda olan, habelə meşə fonduna aid olmayan sahələrdə bitən ağac və kolları cinayət-hüquqi mühafizə altına almışdır. Lakin bilavasitə meşə sərvətlərinə qəsd edən cinayət-hüquq normalarının da təkmilləşdirilməyə ehtiyacı vardır.

Birincisi, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 259-cu maddəsinin adı ilə məzmunu arasında müəyyən uyğunsuzluq vardır. Ona görə də təklif edirik ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 259-cu maddəsi "Ağac və kolları qanunsuz kəsmə" adlandırılсын.

İkincisi, məlumdur ki, ölkəmizdə "Qırmızı kitab"a daxil edilmiş bir sıra nadir ağac və kol cinsləri vardır ki, onların qorunub saxlanması daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Odur ki, təklif edirik ki, belə ağac və kolları qanunsuz kəsməyə görə cinayət məsuliyyətini sərtləşdirmək üçün Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin

259.2.4-cü maddəsi 259.2.5-ci maddə hesab edilsin və aşağıdakı məzmununda 259.2.4-cü maddə əlavə edilsin: "259.2.4. "Qırmızı kitab"a daxil edilmiş ağac və kollar barəsində törədildikdə".

Üçüncüsü, meşə sərvətləri kifayət qədər az olan ölkəmizdə süni əkilmiş ağac və kol bitkilərinin mühüm ekoloji və başqa əhəmiyyəti vardır. Lakin həmin ağac və kolların əkildiyi sahələrdə lazımi qulluq işlərinin (xüsusən də süni suvarmanın) yerinə yetirilməməsi bu ağac və kolların məhvində səbəb ola bilər. Ona görə də təklif edirik ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinə disposisiyası aşağıdakı məzmununda olan, "Süni əkilmiş ağac və kollara qulluq göstərməmə" adlı 260-1-ci maddə əlavə edilsin: "Dövlət və bələdiyyə mülkiyyətində olan torpaqlarda süni əkilmiş ağac və kollara lazımi qulluq göstərilməməsi nəticəsində bu ağac və kolların xeyli miqdarda məhv olması". Bu normadakı "xeyli miqdarda" anlayışının şərti maliyyə vahidinin beş yüz mislindən (550 manatdan) yuxarı olan məbləği ehtiva etməsi düzgün olardı.

Beləliklə, meşə qanunvericiliyinin pozulmasına görə cinayət məsuliyyəti meşə sərvətlərinin hüquqi mühafizəsində mühüm vasitələrdən biridir. Lakin bu vasitənin meşə sərvətlərinin, eləcə də başqa ictimai dəyərlərin mühafizəsində rolu o halda əhəmiyyətli olur ki, cinayət-hüquq normaları düzgün tətbiq edilsin, ətraf təbii mühitə qəsd edən əməllərə görə cəzanın labüdlüyü təmin edilsin (10, s. 23).

İstifadə olunmuş mənbələr:

- Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası / F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə. Bakı, 2008
- Quba rayon məhkəməsinin arxivi. İş № 1-184 / 2007.
- Quba rayon məhkəməsinin arxivi. İş № 1-17 / 2007
- Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Bakı, 2007
- Архипкин С.В. Проблемы эффективности уголовной ответственности за незаконную добычу водных животных и растений // Эффективность механизма правового регулирования: Сборник научных трудов / Под ред. С.А.Боголюбова. Оренбург, 2001
- Дубовик О. Л. Экологические преступления: Комментарий к главе Уголовного Кодекса Российской Федерации. М., 1998
- Курс уголовного права. Общая часть. М., 1999
- Лопашенко Н.А. Экологические преступления: комментарий к главе 26 УК РФ Санкт- Петербург, 2002
- Ткачевский Ю. Уголовная ответственность // Уголовное право. 1999
- Чубаков П.В. Понятие и виды ответственности за нарушение экологического законодательства // Актуальные проблемы теории права и государства и экологического права: Сб. научных статей. Вып. 1 / Под ред. А.И. Бобылева, Н.А. Духно. М., 2000

Qanun.-2009.-№12.-S.180-186.

Sumqayıt sənaye kompleksində ekoloji cəhətdən rəqabət qabiliyyətli istehsal sahələrinin inkişafı məsələləri

Ş.T.Əliyev,

iqtisad elmlər namizədi,

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin doktorantı

Dünya iqtisadi prosesləri gücləndikcə və dünya təsərrüfat sistemi yeni inkişaf mərhələlərinə daxil olduqca, beynəlxalq standartlar sistemi formalaşmağa, təkmilləşdirilməyə məcbur olmuşdur. Bu sistemdə bir sıra mühüm faktorlarla yanaşı, dünya sivilizasiyasını ən çox narahat edən, global xarakter daşıyan problemlərdən biri olan ekologiya və ekoloji təhlükəsizlik məsələləridir. Şübhəsiz, bu kimi problemlər ilk növbədə iri sənayeləşmənin sürətləndiyi dövrlərdə daha kəskin xarakter daşmışdır və bu proseslərdə ekoloji problemlərin həlli, onlara elmi-fundamental yanaşılması məsələləri mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu baxımdan Ölkə Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə 60 illiyi təntənə ilə qeyd olunacaq Sumqayıtın sənaye şəhəri - sənaye mərkəzi kimi formalaşması tarixi ilə, ekoloji problemlərin yaranması, araşdırılması və həll edilməsi məsələləri üst-üstə düşür və bu problemlərin dünya ölkələri səviyyəsində ciddi diqqət mərkəzində saxlanılmasını da qeyd etmək lazımdır.

Demək olar ki, XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq, ekoloji tədqiqatlar bütün dünya-da inkişaf etməyə başlamış və 1964-cü ildən isə Beynəlxalq Bioloji proqram çərçivəsində bu məsələləri daha intensiv tədqiq olunmağa başlamışdır. Ekologiyanın vəzifələri və iş prinsipi aşağıdakı ayrı-ayrı istiqamətlərdən ibarətdir:

- biosferanın mühafizəsi (ozon qatının qarşısının alınması);
- təbii ehtiyatlardan (yeraltı və yerüstü) düzgün və səmərəli istifadə olunması;
- istehsalat tullantılarının azaldılması, tullantısız texnologiyaların yaradılması və mövcud istehsalat sahələrinin düzgün idarə edilməsi;
- enerjidaşıyıcılardan səmərəli və qənaətlə istifadə edilməsi;
- insan fəaliyyətində riskin azaldılması və s..

Məlumdur ki, Sumqayıt güclü sənaye potensialına, əlvan və qara metallurgiya, kimya və neftkimyası kimi böyük istehsal sahələrinə malikdir. Məhz bu sahələrin mövcudluğu (iqtisadi səmərəliliyi ilə yanaşı) Sumqayıt şəhərində müəyyən ekoloji problemlər yaradır. Kimya sənayesinin atmosfərə buraxdığı zərərli maddələrin miqdarı başqa sahələrə nisbətən (məsələn, metallurgiyaya) müxtəlif istehsalatların mövcudluğu və onların yaşayış məntəqələrinə yaxın olması əksər hallarda sənaye tullantılarını insan həyatı üçün təhlükəli edir. Bu baxımdan, yeni istehsalat sahələri yaradılarkən, yaxud mövcud istehsalatlar təkmilləşdirilərkən istehsalat və iqtisadi göstəricilərlə yanaşı, ekoloji problemlərində ön plana çəkilməsi zəruridir. Bundan əlavə, bu problemlərlə əlaqədar müasir kimya müəssisələrində xammalın və kənar məhsulların tam və kompleks istifadə olunmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Belə ki, zərərli tullantıları neytrallaşdırmaq və yaxud onların miqdarını azaltmaq üçün qapalı texnoloji prosesdə işləyən istehsal sahələrinin yaradılması dövrün aktual və təxirəsalınmaz məsələlərindən biri kimi diqqəti cəlb edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, insanı əhatə edən mühiti zərərli maddələrdən mühafizə etmək üçün kimya sənayesi işçiləri qarşısında kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi və kimya sənayesinin tullantılarının zərərsizləşdirilməsi kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edən problemlər dayanır.

Sumqayıtda yerləşən sənaye müəssisələri keçmiş SSRİ məkanında yaradılmış böyük istehsal gücünə malik mühüm texnoloji proseslərdən ibarət geniş çeşiddə məhsul istehsal etmək qabiliyyətinə malik qurğulardan ibarətdir. Bu kompleksdə olan texnoloji proseslər öz aralarında sıx vəhdətdə işləyirlər və bir prosesin məhsulu digəri üçün xammal funksiyasını daşıyır. Təbii ki, texnoloji proseslərin əksəriyyətində ətraf mühitin təbii ehtiyatları olan təmiz su (Şollar, Ceyranbatan) və dəniz suyundan geniş istifadə edilir. Bundan əlavə, zavodların əksəriyyətində fəaliyyət göstərən oksigen sexlərində isə oksigen, azot və sıxılmış hava istehsal etmək üçün ətraf mühitin hava hövzəsindən istifadə edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, bütün zavodlar təbii qazdan istifadə edirlər, buxar və elektrik enerjisi alırlar və s.. Digər tərəfdən, 1960-1980-ci illərdə yaradılmış bu istehsalat sahələri tam mükəmməl deyil və dünya miqyasındakı mütərəqqi texnologiyalarla müqayisədə xeyli dərəcədə geri qalır.

Məlumdur ki, planlı iqtisadiyyat dövründə, az kapital qoyuluşu ilə maksimum gəlir götürmək prinsipi başlıca amil olduğu üçün bir çox istehsalat sahələri tam olaraq ekspertiza edilmədən, onun törədəcəyi ekoloji problemlər nəzərə alınmadan istismara verildirdi. Uzun illər ərzində yeni tikilən texnoloji proseslərin yarada biləcəyi zərərli ekoloji fon və əvvəlki müəssisələrin buraxdığı çirklənmə razılaşdırılmamışdır. Nəticədə bir çox hallarda az bir sahədə çoxlu texnoloji proseslər işə salınmışdır ki, bunların da ətraf mühiti korlama amilləri

ümumilikdə bütün normaları aşırı. Açıq etiraf etmək olar ki, Sumqayıt sənaye rayonunda SSRİ vaxtı ekoloji problemlərin həlli üçün əlavə xərclər tələb etmək və onları minimum olaraq yerinə yetirmək mümkün olmamışdır.

Məlum olduğu kimi Sumqayıt sənaye zonasında 1944-cü ildən başlayaraq bir sıra sənaye müəssisələri xüsusən kimya və metallurgiya sənaye kompleksi yaradılmışdır. Bu sənaye müəssisələrinin xarakterik xüsusiyyətləri, anbarda material tutumu və öz elmi-texniki səviyyəsinə görə maddi ehtiyatların çoxlu miqdarda itkisinə səbəb olan köhnə texnologiyaların tətbiq olunmasıdır. Hazırda şəhərin əsas sənaye kompleksini “Səthi Aktiv maddələr”, “Üzvi Sintez”, “Sintezkauçuk”, “Etilen-Polietilen”, “Məişət kimyası”, “Superfosfat”, “Azərboru”, “Sumqayıt alüminium”, “Kompresorlar”, “Asfalt zavodu”, “Aşqarlar” və digər müəssisələr təşkil edir. Bu sənaye müəssisələrində mövcud olan və atmosfərə zərərli maddələr buraxan 3000 stasionar mənbədən yalnız 40 %-i qaz-toz təmizliyəci qurğularla təhciz olunmuşdur. Bundan əlavə, kimya müəssisələrinin istehsalatlarında olan ventilyasiya qurğularının 75 %-i zərərli qaz halında olan maddələri aerodinamik yolla istehsalat sahəsindən kənarlaşdırır.

Sənaye müəssisələrində ekoloji problemlərin həlli yollarından biri də istehsal zamanı istifadə olunan xammalların miqdarından və onların texnoloji prosesdə normativlərə uyğun işlədilməsinə düzgün və ciddi riayət edilməsindən ibarətdir. Çünki, ekoloji gərginliyin artıb-azalması bu texnoloji proseslərin düzgün idarə edilməsindən bilavasitə asılıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, kimya və neft kimya sənayesinin gələcəyi tullantısız texnologiyaların yaradılması ilə sıx bağlıdır. Bu problemlərin həlli mahiyyətə qapalı texnoloji proseslərdə xammalın kompleks şəkildə tam istifadə olunmasından ibarətdir. Lakin bir çox müasir istehsal proseslərində hələ ki, insanı əhatə edən mühitə buraxılan zərərli maddələri yox edə bilməyən açıq texnoloji proseslərdən istifadə olunur. Ölkəmizdə kimya və neftkimya sənayesi bütövlükdə özünün spesifik xüsusiyyəti nəzərə alınmaqla onun aparıcı müəssisələri Sumqayıtda formalaşmışdır. Bu kompleksdə ölkə üzrə kimya və neftkimya sənayesinin əsas fondlarının 85-90 % - i, məhsul buraxılışının 90-95 %-i cəmlənmişdir [1].

Baxmayaraq ki, əvvəllər Sumqayıtda yerləşən kimya müəssisələrində çoxlu sayda məhsul istehsal olunurdu, ancaq kompleksin texniki-iqtisadi göstəriciləri nəinki qabaqcıl ölkələrin, habelə ittifaqın digər sənaye regionlarındakı oxşar sahələrin göstəriciləri ilə müqayisədə xeyli dərəcədə aşağı səviyyədə olmuşdur. Bunun əsas səbəbi işlək texnologiyaların tam və mükəmməl olmaması və ümumi məhsul buraxılışında əmtəəlik məhsulun minimum səviyyədə olması idi. Bu baxımdan da kompleksdə rentabellik, fondverimi və əmək məhsuldarlığı çox aşağı, enerji və material sərfi isə yuxarı olmuşdur. Bir daha qeyd etmək lazımdır ki, Sumqayıtda yerləşən kimya müəssisələri və tətbiq olunan texnoloji proseslər 1950-1980-ci illər ərzində əsasən keçmiş SSRİ-nin tələbləri nəzərə alınmaqla, o dövrün texnologiyaları əsasında yaradılmışdır. Bu istehsalatların texnoloji prosesləri fiziki və məənəvi cəhətdən köhnəlmiş və hazırda mövcud yerli xammallardan istifadəyə, enerjidaşıyıcılarına qənaət etməyə və ekoloji təhlükəsizliyi təmin etməyə imkan vermir. Halbuki, yerli xammalların və yarımfabrikatların tam emalı təşkil etməklə xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrində istifadə üçün və ixrac təyinatlı kimya və neftkimya məhsullarının istehsal edilməsi aktuallığı diqqəti cəlb edir [2].

O zaman bu müəssisələrin işi elə əlaqələndirilmişdir ki, əksər xammallar kənardan gətirilirdi, istehsal olunan məhsulların çox qismi isə xammal olaraq başqa respublikalara göndərilirdi, bir sözlə mexanizm elə qurulmuşdu ki, müəssisələrdə istehsal olunan məhsullar son məhsul kimi istehsal olunmurdu. Bu kimi reallıqlar nəzərə alınaraq, Sumqayıt kimya müəssisələrində mütərəqqi texnologiyalar əsasında yeni istehsal sahələrindən və mövcud potensialdan daha səmərəli istifadə edilməsi üçün bir sıra iri layihələrin həyata keçirilməsi çox zəruridir və əgər bu sahədə ləngimələr baş verərsə, gələcəkdə daha mürəkkəb çətinliklər gözlənilir. Belə ki, artıq məənəvi və fiziki cəhətdən, habelə ekoloji cəhətdən yararsız, öz ömrünü başa vurmuş istehsalat sahələrinin işi dayandırılmalı, yeniləri ilə əvəz olunmalıdır. Bu sahədə çalışan kadrlara qayğı və diqqət artırılmalı, bu sahədə cəmlənmiş əmək ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməlidir [3].

Bu baxımdan bir neçə misal: propilen oksidi istehsal gücünə uyğun olaraq, 1971-ci ildə istismara verilmişdir. Texnoloji proses QOSNİİOXT tərəfindən işlənmişdir, layihəçi təşkilat SSRİ Dövlət elmi tədqiqat xlorlayihə institutunun Sumqayıt filialı olmuşdur. Bu istehsalatda proses əsasən xlorlaşma metodu ilə həyata keçirilir, belə ki, proses propilenin hipoxlorlaşması və alınmış propilenxloridrinin əhəng südü ilə sabunlaşması, xam halda olan propilen oksidinin rektifikasiya yolu ilə ayrılmasına əsaslanır. Bu metodla propilen oksidi alınan zaman külli miqdarda minerallaşdırılmış üzvi axın suları (65 m³ / ton), xlorüzvi tullantılar (368 kq/ton) və zərərli tullantılar (40 kq/ton) almır. Bundan əlavə, hi-poxlorlaşma və sabunlaşma nəticəsində aralıq xlor üzvi maddələr alınır. Nəticə etibarilə 1,0 ton propilen oksidinin istehsalı zamanı 250 kq dixlorpropil efiri (xlorsens) dixlorpropan, xloraseton, xlorid turşusu əmələ gəlir və bunların utilizasiyası böyük çətinliklər törədir [4]. Baxmayaraq alınmış aralıq məhsullar və axt suları mexaniki və bioloji təmizlənməyə göndərilir, lakin tullantıların bir qismi axın suları

ilə Xəzərin hövzəsinə daxil olur və ekoloji gərginlik yaradır. Eyni zamanda, istehsal prosesində sabunlaşma prosesi zamanı çoxlu miqdarda kalsium - xlorid məhlulu alınır və tərkibində bir sıra üzvi maddələr qalmaqla axar sularına qoşulur. Beləliklə bir sıra qüsurlara malik olan bu istehsalat müasir tələblərə cavab vermir və bu səbəbdən dünya praktikasında bu sahənin inkişafında birbaşa oksidləşməyə üstünlük verilir, xlorlu metoddan istifadə edilmir.

Analoji olaraq eyni mühakiməni “Səthi Aktiv Maddələr” zavodunda istismarda olan civə üsulu ilə kaustik soda və xlor istehsalı barədə də yürütmək olar. Bu istehsal sahəsi demək olar ki, 55 ildən artıqdır ki, fəaliyyət göstərir. Baxmayaraq ki, bu zavoda bir neçə dəfə yenidənqurma işləri həyata keçirilmişdir, lakin bu zavodun işlək sexləri nə iqtisadi, nə də ekoloji cəhətdən tələbləri ödəmir. Belə ki, istehsal olunmuş hər ton kaustik sodaya görə civənin sərfi 60-70 qr. olduğu halda, hazırda istehsal olunan hər ton məhsula görə 800 qr. civə sərf olunur. Bu sahədə ekoloji vəziyyət daha dözülməzdir. Necə illərdir ki, bu istehsalatın ərazisindən civə ilə korlanmış torpaqlar daşmır, torpaqlarda olan civə yığılır, lakin bunun əhəmiyyəti çox azdır və bu istehsalat təcili olaraq yenisi ilə əvəz edilməlidir.

Respublika kimya sənayesi, energetiklərin və neft sənayesinin kaustik sodaya olan tələbatı daxil olmaqla, bu məhsulun kənardan gətirilməsində xərclər artığından və onun əhəmiyyəti nəzərə alınaraq, 1994-cü ildən bəri bir neçə dəfə planlaşdırılmışdır ki, membran üsulu ilə yeni kaustik soda və xlor istehsalatları yaradılsın, lakin çox təəssüf ki bu problem öz həllini tapmamışdır. Bundan əlavə, əgər nəzərə alınsa ki, bu gün membran üsulu ilə kaustik soda istehsalı artıq yaradılmağa başlanılıb, onda kaustik soda ilə yanaşı xlor da istehsal olunacaq, bəs onda xlor harada istifadə olunacaq? Bu emal sahəsi əvvəl də qeyd edildiyi kimi, Sumqayıt kimya müəssisələri sırasında kimyəvi sintez zamanı xlorla işləyən propilen oksidi istehsalıdır. Bu sahə isə yuxanda göstəriləndiyi kimi zərərli və tullantılı sahədir, bu baxımdan xlorun necə istifadə olunması məsələləri aktuallığı ilə seçilir və bu istiqamətlərdə ciddi elmi-praktiki araşdırmalara ehtiyac qalmaqdadır.

Qeyd etmək lazımdır ki, kimyanın mütləq inkişaf mərhələsində xlorun ən mühüm istifadə sahələrindən, tərkibində son məhsul kimi xlor saxlayan polivinilxloriddir və onun istehsalı aktualdır. Hazırda dünyada 10 mln.tondan çox polivinilxlorid istehsal edilir. Bu qiymətli məhsula sənayenin bütün sahələrində və məişətdə tələbat getdikcə artır. Eyni zamanda müasir şəraitdə polivinilxlorid istehsalı üçün əlverişli və yüksək dərəcədə ekoloji təhlükəsiz texnologiyalar vardır. Bu baxımdan, əgər membran üsulu ilə xlor istehsalı yaradılsa, paralel olaraq polivinilxlorid istehsalının tikilməsi çox əlverişli olardı.

Eyni fikri izopropil spirti istehsalına da aid etmək olar. Bu istehsalat 42 ildən çox istismardadır, proses sulfat turşusunun iştirakı ilə aparılır və prosesdə 50 % duru turşu almır. Bunun da utilizasiyası mürəkkəbliyi ilə seçilir və nəticədə ekoloji problemlər yaranır. Bu sahənin işini kationid iştirakı ilə birbaşa hidrotasia alınması əsasında yeni texnologiya qəti şəkildə problemi həll edər və sulfat turşusundan istifadəyə ehtiyac olmaz.

Müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində Sumqayıt kimya sənayesinin işinin necə qurulması, hansı dayanmış istehsalatların işə salınması, bu sahənin iqtisadiyyatının yüksəldilməsi baxımından, ekoloji cəhətdən əlverişli olan kimya və neft kimya sənayesinin aparıcı müəssisələrindən biri də Sumqayıt “Sintezkauçuk” zavodudur. Bu zavodda 1952-ci ildə Sovet İttifaqında və Avropada ilk dəfə olaraq neft qazlarının emalı əsasında sintetik etil spirtinin istehsal texnologiyası yaradılmaqla ondan butadien alınmışdır. Eyni dövrdə həmin müəssisədə stiroil istehsalına və layihə gücü 82,0 min ton / il olan butadien-stiroil kauçukları istehsalına başlanılmışdır. Bu kauçuk SSRİ -də ilk olaraq qeyri-ərzaq məhsulundan hazırlanmış kauçuk olmuşdur. Bu müəssisədə istehsal edilən sintetik kauçuk keçmiş ittifaqın və dünyanın 145 şəhərinə göndərilirdi.

Tarixi obyektivlik nəminə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasına 1969-cu ildə rəhbərliyə başlayan ulu öndər Heydər Əliyev kimya sənayesinə böyük diqqət yetirmiş və onun inkişafına qayğı ilə yanaşmışdır. Bu qayğının təcəssümü kimi kimya müəssisələrində o dövrün yeni texnologiyaları əsasında istehsalatlar istifadəyə verilmiş, köhnə istehsalatlarda yenidənqurma işləri aparılmış, yeni keyfiyyətdə SKS-30 ARKM-15 markalı kauçuk istehsalının gücü ildə 122 min tona çatdırılmışdır [5, 51]. Eyni zamanda 1977-ci il-də məhsuldarlığı ildə 20 min ton olan BC-50 markalı butadien - stiroil lateks sexi işə salınmışdır. Bundan əlavə, kauçukun respublikada emalı nəzərə alınaraq, Bakı şəhərində Şin zavodu və Mingəçevir rezin-texniki məmulatları zavodları işə salınmışdır. Təəssüf ki, hazırda bu istehsalatların fəaliyyəti obyektiv və subyektiv səbəblər üzündən dayandırılmışdır və onların fəaliyyətlərinin nə vaxt bərpa olunacağı bilinmir.

Kauçukların və latekslərin istehsal texnologiyalarına nəzər yetirilərsə və kimyanın başqa sahələri ilə (xlor və kaustik soda, sulfat turşusu, propilen oksidi, epixlorhidrin və s.) ekoloji cəhətdən müqayisə edilərsə, birmənalı olaraq demək olar ki, kauçuk və latekslərin istehsalı qapalı tsikildə aparıldığından, istehsal şəraitində aşındırıcı mühit olmadığından həmin istehsalatların istismarı ekoloji baxımdan nisbətən təhlükəsiz, istismarı isə aktual və

perspektivlidir. Ən başlıcası, kauçuk və latekslərin istehsalı üçün istifadə edilən xammalların (stirol və butadien) həmin müəssisələrdə istehsal edilməsi üçün real imkanlar mövcuddur.

Qeyd etmək lazımdır ki, kauçukların və latekslərin sintezi qapalı şəraitdə getdiyindən və orada qaz halında ayrılan maddələr ətraf mühitə ciddi ekoloji təsir göstərmir. Kauçukların anbarlaşdırılması maye məhsullarla müqayisədə daha asandır, uzun müddət saxlandıqda kimyəvi çevrilməyə məruz qalmır, texnologiyası isə, demək olar ki, tullantısızdır. Digər tərəfdən, bu istehsalatda alınan cüzi miqdarda (1-2%) tullantılardan təkrar istifadə edilərək, məişətdə istifadə edilən məmulatlar almaq mümkündür. Ekspertlərə görə, hazırda lateksin işlək şəxində hazırlıq işlərinə başlanılsa, nitril kauçuku şəxində olan polimerləşmə reaktorlarında kauçukun istehsal texnologiyasını yaratmaq üçün əlverişli şərait vardır və bu imkandan səmərəli istifadə edilərsə çox böyük gəlir əldə etmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, əgər Sumqayıt kimya kompleksində kauçuk istehsalını bərpa etmək mümkün olarsa, onda ölkə üzrə başqa kimya sahələrinin də bərpa edilib işə salınması üçün əlverişli şərait yaranacaq. Məlumdur ki, Bakı şəhərində Şin zavodu tikilərək 1959-cu ildə istifadəyə verilmişdir. Şinlər üçün bu zavodun layihə gücü ildə 1,84 mln. ədəddir. Bu zavodun xammal mənbəyi butadien-stirol kauçuku olmuşdur. Lakin Şin zavodu şəhərin içində yerləşdiyindən, ekoloji cəhətdən əlverişsiz olduğundan və xammal olmadığına görə onun fəaliyyəti dayandırılmışdır. Bununla belə, ölkəmiz sürətlə inkişaf edir, minik, yük, kənd təsərrüfatı maşınlarının sayı ilbəil artır və bu baxımdan avtomobil şinlərinin Azərbaycanda istehsalının yenidən təşkil edilməsi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd olunanlar nəzərə alınmaqla, butadien - stirol kauçukunun istehsalı bərpa edilərsə, "Sintezkauçuk" zavodunun nitril kauçuku şəxindən Sumqayıt çayının arasında əlverişli sahədə xammal bazasının yaxınlığında müasir tələblərə uyğun Şin zavodu tikilməsi iqtisadi cəhətdən çox əlverişli olardı. Digər tərəfdən, butadien-stirol kauçukunun işə salınması, ölkədə hərbi-sənaye sahəsində istifadə edilən məmulatların hazırlanmasında daxili xammal bazası ola bilər.

Bundan əlavə, vaxtilə butadien-stirol kauçuku əsasında işə salınmış və hazırda xammalla təchiz olunmadığına görə dayanmış müəssisələrin (Mingəçevir rezin-texniki, Balaxanı rezin texniki məmulatları və s.) işə salınmasına şərait yaranar 200, adda rezin texniki məmulatların istehsalı bərpa edilir və respublikanın tələbatı ödənildikdən sonra bu məhsulların bir qismi ixrac oluna bilər. Göstərilən istehsalatların bərpası iqtisadi səmərəliliyi ilə yanaşı, ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafına ciddi təkan verə bilər və hesabatı görə bu istehsalatlarda 5000-ə yaxın yeni daimi iş yerinin yaradılması mümkündür.

Qeyd etmək lazımdır ki, elmi-texniki nailiyyətlərə əsaslanmış və dünyada inkişaf etmiş ölkələrdə praktiki olaraq metalların istehsalı sabit qaldığı halda polimer materialların istehsal həcmi hər il artır. Məsələn, ABŞ-ın 5 iri kompaniyasında ildə 1574 min ton, Almaniyanın 3 kompaniyasında 827 min ton, Fransada 320 min ton, İtaliyada 1 kompaniyada 780 min ton, Yaponiyada isə 1 kompaniyada 467 min ton polietilen istehsal edilir və bu istehsalın həcmi ilbəil artmaqdadır.

Məlumdur ki, plastik kütlələr metallarla müqayisədə yüngüldür, onların istehsalı metallardan ucuz başa gəlir. Plastik kütlələrin korroziyaya davamlılığı yüksəkdir, metallarla müqayisədə yağlanmır, onun bu xassələrinə görə təyyarələrin, avtomobillərin, gəmilərin, maşın və mexanizmlərin və s. hazırlanmasında çox əhəmiyyətli yer tutur. Plastik kütlələr metallardan fərqi olaraq paslanmır, istifadə sahəsindən asılı olmayaraq məhsuldarlıq həmişə artır, enerji və material sərfi isə azalır. Polimer materiallardan hazırlanmış detallar aşındırıcı (turşu və qələvi) mühitə davamlıdır və uzun müddət işləmək qabiliyyətinə malikdir.

Dünya üzrə polimerlərin istehsalının müntəzəm olaraq artmasına baxmayaraq, kimya sənayesi iqtisadiyyatın bu materiallara olan tələbatını ödəyə bilmir. Belə ki, dünyada son beş ildə yüksək təzyiqli polietilenə olan tələbat 62 %, aşağı təzyiqli polietilenə olan tələbat isə 74% həcmində yerinə yetirilmişdir, müasir dövr üçün dünya üzrə ümumi tələbatın 45 min. ton miqdarında olması proqnozlaşdırılır. Hazırda dünyada istehsal olunan plastik kütlələrin 60%-dən çoxu ABŞ, Yaponiya, Almaniya kimi dövlətlərin payına düşür.

Sumqayıt kimya müəssisələrinin polimer materialları istehsal edə biləcək sahələrinin ümumi layihə gücü ildə 277 min tondur. Bu sahələrdən yalnız yüksək təzyiqli polietilen və poliefir qətranları istehsal olunur ki, onların da ümumi illik istehsal həcmi 80-85 min tona yaxındır. Yerdə qalan 192 min ton istehsal olunmur (polietilen layihə gücünün 40 %-i, poliefir isə layihə gücünün 70 %-ə qədər istismar edilir.) və 20 min ton gücündə epoksid qətranı, 5 min ton gücündə poliizobutien və 95,0 -122 min ton gücündə olan butadien - stirol kauçukunun istehsalı 1997-ci ildən dayandırılıb.

Qeyd etmək lazımdır ki, polimer materiallarının istehsalı ilə bağlı başlıca amillərdən biri polimerlərin modifikasiyasıdır. Bu formada müxtəlif polimer materialları modifikasiya edilməklə və tərkibinə müxtəlif növ doldurucu əlavə etməklə onun möhkəmliyini artırmaqla yeni emal sahələrinin yaradılması daha səmərəli olardı.

Polimerlərin emalında adətən doldurucu kimi ucuz və ehtiyatı çox olan təbii maddələrdən, kimya və neftkimya prosesində metallurgiyada və digər sahələrdə əmələ gələn aralıq məhsullardan, bir çox hallarda isə tullantılardan istifadə olunur. Bu məqsədlər üçün respublikada mövcud olan istehsal tullantılarından alunit, boksit, kremnezem şlamları, dəmir və mərmər tozunun istifadə edilməsi daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Belə yerli xammal mənbələrindən istifadə edilməsi həm ekoloji cəhətdən və iqtisadi baxımdan olduqca əlverişlidir.

Qeyd olunanlar nəzərə alınmaqla, polimer materiallarının emalı və onun tərkibinə zəruri əlavələr etməklə yeni istehsal sahələrinin yaradılması daha aktualdır. Belə ki, bu prosesin başqa texnoloji proseslərlə müqayisədə idarə olunması asan olduğuna görə iqtisadi cəhətdən daha əhəmiyyətlidir. Hazırda dünya iqtisadiyyatındakı böhran prosesləri ilə əlaqədar olaraq, ölkəmizdə real iqtisadi sektorların inkişafı baxımından Sumqayıt kimya sənayesi müəssisələri mütərəqqi texnologiyalar əsasında yeni istehsal sahələrinin yaradılması və mövcud potensialdan daha səmərəli istifadə edilməsi, uzun müddət işləməyən, ekoloji cəhətdən əlverişli, strateji əhəmiyyətli sahələrin istismarının bərpası aktuallığı ilə diqqəti cəlb edir [6;7].

Sumqayıt kimya kompleksinin sabit işləməsini təmin etmək və ekoloji tarazlığı qoruyub saxlamaq, ətraf mühitin qorunmasını və kimya sənayesinin ritmik işini təmin etmək, yüksək məhsuldarlığa nail olmaq, Sumqayıt kimyasının əsas baza müəssisəsi olan “EP-300” (bütün müəssisələrin xammal mənbəyi) qurğusunun fasiləsiz və təhlükəsiz işindən asılıdır. Belə ki, piroliz prosesindən alınan məhsullardan propilen “Sintezkauçuk” zavodunda istehsal olunan izopropil spirti, BDF-fraksiyası isə butadienin alınması üçün xammal mənbəyidir. Anoloji olaraq “Üzvi Sintez” zavodunda da propilen oksidi istehsalı propilendən, poliefir istehsalı isə propilen oksidindən asılıdır. Əgər “EP-300” istehsalatında etilen-propilen istehsalı dayandırılarsa, onda “Səthi Aktiv Maddələr” zavodunda kaustik soda istehsalında alınan xlorun istifadə sahəsi olmayacaqdır. Bu amillər bir daha “EP-300” qurğusunun Sumqayıt kimya müəssisələrinin baza müəssisəsi olduğunu təsdiqləyir və bu baxımdan bu qurğunun işinin, onun istehsal texnologiyasının gücləndirilməsi diqqəti cəlb edir. Yenidənqurma işləri aparmaqla yanaşı, bu qurğunun xammal mənbəyinin möhkəmləndirilməsi və fasiləsiz olaraq yüksək məhsuldarlıqla işləməsi təmin olunmalıdır. Bu işlərin həyata keçirilməsi üçün Bakı neftayırma zavodlarında proses zamanı əmələ gələn qaz halında olan bütün karbohidrogenlər, neftçıxarmada meydana çıxan səmt qazları və Qaradağ qaz kondensat zavodunda alınan karbohidrogenlər tam şəkildə “EP-300” qurğusuna yönəldilməlidir.

Qeyd edilənlər tələb olunan qaydada həyata keçirilərsə, Bakı və Sumqayıt şəhərlərinin və bütövlükdə Abşeronun ekoloji vəziyyəti yaxşılaşar. Belə ki, bir çox istifadə olunmayan qazları məşəldə yandırmaqdan yaxa qurtarmaq olar, həm də “EP-300” qurğusunun xammal təminatı nəzərə cərpacaq dərəcədə yaxşılaşar, məhsuldarlıq artmaqla maya dəyər aşağı düşər. Göstərilənlərin həyata keçirilməsi nəticəsində “EP-300” qurğusunda etilen və propilenin istehsal miqdarı artmaqla, piroliz prosesindən alınan maye məhsulların miqdarı da artacaqdır. Digər tərəfdən, bu maye məhsullarının tərkibində çox qiymətli kimya məhsulları vardır. Onlardan toluolu, benzolu, ksilolları, tsiklopentadieni, naftalin və onun törəmələrini göstərmək olar və bütün bunlar hər bin yeni kapital tutumlu istehsalın yaradılması üçün çox əlverişli xammal mənbəyidir. Həmin məhsulların hər birini tərkibində çox böyük kapital tutumlu, polipropilen, vinilxlorid, polivinilxlorid, etilbenzol, stirol, polistirol, hərbi sənaye üçün partlayıcı maddələrin və gamma-olefinlər əsasında sintetik yağların istehsalını yaratmaq üçün etibarlı xammal mənbəyi vardır. Əgər bu qeyd olunanlar Sumqayıt kimya kompleksində həyata keçirilərsə respublikaya çox böyük gəlir gətirər[8].

Təhlillər göstərir ki, Azərbaycan kimya sənayesinin ümumi istehsal həcmində, respublika əhalisinin daha çox ehtiyacı olduğu halda xalq tələbatı mallarının xüsusi çəkisi çox azdır. Baxmayaraq ki, Sumqayıt kimya kompleksində ildə 60-70 min ton polietilen istehsal olunur, lakin polietilen əsasında xalq tələbatı mallarının istehsalı çox cüzdür. Bu emal prosesi ekoloji cəhətdən daha sərfəlidir, mobil qurğularla istehsalı idarə etmək asandır, təhlükəsizdir və sahənin inkişafı prioritet istiqamət kimi dəyərləndirilməlidir.

Təhlillər göstərir ki, ölkəmizin iqtisadi inkişafı sürətləndikcə, iqtisadi sektorların davamlı inkişafı, bu sahələrdə yeni texnologiyalar əsasında istehsalatların yaradılması, mövcud istehsal potensialının modernizasiya edilməsi, ekoloji baxımdan və iqtisadi cəhətdən əlverişli istehsal sahələrinin yaradılması və bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrinin, o cümlədən Sumqayıt sənaye kompleksinin yeniləşməsinə, innovasiya iqtisadiyyatına keçməsinə ciddi zərurət artmaqdadır. Eyni zamanda Sumqayıtın 60 illiyi ərəfəsində bu şəhərin aparıcı sahəsi olan - sənaye kompleksinin dirçəldilməsi və yeni iqtisadi vasitələrin bu şəhərin mövcud sənaye

potensialının bazasında gerçəkləşdirilməsi, fikrimizcə, Sumqayıtın yubileyinə ən böyük hədiyyə və onu qurub-yaradanlara isə sonsuz ehtiram, hörmət olardı.

Ədəbiyyat.

1. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin Materialları (www.azstat.org).
2. Sumqayıt kimyası XXI əsr. Elmi-praktik konfransın materialları. Sumqayıt, dekabr, 2003.
3. Ş.T.Əliyev. "Sumqayıt sənaye mərkəzində kimya və neftkimya kompleksinin inkişaf konsepsiyası məsələləri". "İqtisadiyyat və həyat" jurnalı, № 2, Bakı - 2009, s.31 - 34.
4. И.И.Юкельсон "Технология основного органического синтеза". Изд-во "Химия", 1968, стр. 574.
5. Heydər Əliyev və Azərbaycan kimyası. Bakı, 2003-cü il, səh.51.
6. Ш.Т.Алиев. Влияние финансового кризиса мира на экономические процессы Азербайджанской Республики, "Финансы и кредит", № 8 (344)-февраль-2009, с.78-82, г.Москва, 2009.
7. Алиев Ш.Т. Факторы конкурентоспособности экономики Азербайджана в мировом хозяйстве. Журнал "Экономика, социология и право", октябрь 2008, Москва- 2008 г.,с.9-14.
8. "Güclü sənaye potensialının yaradılmasında Sumqayıt müəssisələrinin rolu" mövzusunda konfransın materialları. Sumqayıt - 2006, 194 s.

İqtisadiyyat və həyat.-2009.-№6-7.-S.25-32.

Ekoloji tarazlığın qorunması bütün bəşəriyyətin şərəf işinə çevrilməlidir

Aynurə Şirinova

Bu günlər dünya birliyi BMT-nin iqlim dəyişmələri üzrə Kopenhagen Konfransını böyük maraq və ümidlə izləyir. Konfransda dünya ölkələrinin liderləri son dövrdə bəşəriyyətin ən böyük həyatı probleminə çevrilmiş qlobal iqlim dəyişmələri ilə bağlı məsələni bir daha ətraflı gözdən keçirəcək, ötən müddətdə görülmüş işlərə yekun vuracaq, növbəti mərhələ üçün vəzifələri müəyyən edəcəklər. Bu sammit dünya liderləri tərəfindən BMT-nin İqlim Dəyişmələrinə dair Çərçivə Konvensiyası və həmin sənədə əlavə kimi qəbul edilmiş Kioto protokolu tipli yeni və daha sərt öhdəliklərlə fərqlənəcəyi gözlənilən beynəlxalq aktın əsas müddəalarının razılaşdırılması ilə tarixə düşəcək. Bəşəriyyət çoxdan bəri üzləşdiyi qlobal ekoloji böhrana təslim olmaq və planetimizdə həyatın keyfiyyətcə daha artıq pisləşmə təhlükəsi ilə barışmaq niyyətində deyil. Əksinə, dünyanın aparıcı dövlətləri problemin günbəgün kəskinləşdiyini anlayır və proses geri dönməzlik fazasına keçmədən, onun qarşısını almaq əzmindədir. Bir sözlə, Kopenhagen sammitinin mübarizə və cəsarət şüarları altında keçməsi gözlənilir. Beynəlxalq birlik mövcud təhlükənin məhz insan fəaliyyəti nəticəsində yaranmasına əminlik nümayiş etdirir və qüvvələri birləşdirməklə Yer kürəsinin taleyini xilas etmək niyyətini bir daha ortaya qoymağa hazırlaşır. Problemin kökündə qlobal iqlim dəyişmələrinin hazırkı fəsadları və istilik effekti doğuran qazların atmosferə atılması ilə əlaqədar insanlığı təhdid edən gələcək təhlükələr dayanır. XX yüz ildə bir çox ölkə və qitələrdə havaların dəyişməsi faktıdır: Avropa və ABŞ-da anomal istiləşmə, Afrikada qar yağıntılarının artması, buzlaqların əriməsi kimi əvvəllər qəribə görünən təbii hadisələr beynəlxalq ictimai fikirdə iqlim dəyişmələri probleminin real şəkildə mövcudluğuna şübhə yeri qoymur.

İnsan-təbiət qarşılıqlı əlaqəsi, insanın təbiətə təsiri ilə bağlı mübahisələr ta qədimlərdən məlumdur. Bəşəriyyətin böyük əksəriyyətinin hansı mövqedə durduğu artıq hamıya aydındır: insan öz çoxəsrlik həyatı boyu təbiətin əzəli xüsusiyyətlərini həddən artıq dəyişmiş, bu prosesdə təbii qanunauyğunluqları lazımı qədər nəzərə almamışdır, son nəticədə həm bəşəriyyət, həm də dünyamız ağır sınaqlarla üzləşmişdir. Amma əks mövqeyin də tərəfdarları var. Onlar düşünürlər ki, insan Yer üzündə baş verən iqlim dəyişmələrinə qətiyyət təsir etmir, belə dəyişikliklər planetimizdə həyat başlandıqdan obyektiv olaraq, gedir. Nəhayət, üçüncü, aralıq fikir bundan ibarətdir ki, iqlim dəyişmələri obyektiv prosesdir, amma insan da bu prosesi sürətləndirir. İnsan-təbiət münasibətlərinə dair bu qədim polemika günümüzdə də davam edir.

Bununla belə iqlimin dəyişməsi və bəşəriyyətin ekoloji problemlərlə üz-üzə qalması təkzibedilməz faktıdır. Qeyd edək ki, insan fəaliyyəti (daha çox kömür, neft və qazın istehlakı) ilə bağlı real risklər çoxdan müşahidə olunsa da, filosof, alim və mütəxəssislərin diqqətini tam ciddiyyəti ilə yalnız ötən əsrin ikinci yarısından cəlb etməyə başlamışdır. İqlim dəyişmələri, qlobal istiləşmə tendensiyası üzrə elmi baxımdan əsaslandırılmış ilk ümumiləşdirmələr 1990-cı ildə BMT-nin İqlim dəyişmələri üzrə beynəlxalq ekspertlər qrupunun hesabatında əks olundu. Artıq 1992-ci ildə həmin hesabatdakı bəddin proqnozlar 172 dövlət və hökumətin başçısını Rio-de-Janero konfransına topladı və sammitin nəticəsi kimi 150 ölkə tərəfin-dən BMT-nin iqlim Dəyişmələrinə dair Çərçivə Konvensiyasının imzalanmasına səbəb oldu. Bu, atmosferə atılan zərərli tullantıların azaldılmasına dair ilk beynəlxalq saziş idi. 1994-cü il martın 21-də qüvvəyə minən Konvensiyada üzv ölkələr üzərinə icrası mütləq olan heç bir öhdəlik qoyulmamışdı. Bu səbəbdən tezliklə məlum oldu ki, Konvensiya atmosferə atılan istilik effekti yaradan qazların səviyyəsini azaltmağa imkan vermir. Nəticədə 11 dekabr 1997-ci il tarixində Yaponiyanın Kioto şəhərində 159 ölkə tərəfindən BMT-nin qlobal iqlim dəyişmələrinə dair Çərçivə Konvensiyasına əlavə kimi Protokol qəbul edildi və imzalandı. Kioto protokolu zərərli sənaye qazlarının ixtisar edilməsinə dair konkret razılaşmaları nəzərdə tuturdu. Bu sənəddə ilk dəfə olaraq sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələr qarşısında 2012-ci ilədək atmosferə atılan tullantıların ixtisar edilməsinə dair öhdəliklər müəyyənləşdirildi. Nəzərdə tutulmuşdu ki, Protokolun qüvvəyə minməsi üçün onu 1990-cı ildə payına dünya tullantılarının ən azı 55 faizi düşmüş 55 ölkə ratifikasiya etməlidir. Bu minimum isə payı 17,4 faiz təşkil edən Rusiyanın protokola qoşulması ilə başa çatdı. Hazırda 2009-cu ilin martına olan məlumata əsasən, protokol ümumilikdə emissiya payı 61 faiz təşkil edən 181 ölkə tərəfindən ratifikasiya olunmuşdur. Eyni zamanda, Kioto protokolunun gerçəkləşdirilməsi prosesini koordinasiya etmək üçün müvafiq beynəlxalq orqanlar təsis olunub. Kioto protokolunun müsbət cəhətlərindən biri də burada emitentlərin maddi cəhətdən həvəsləndirilməsi məqsədi daşıyan mexanizmin müəyyənləşməsidir. Belə ki, protokolun qəbul edilməsindən sonra istilik effekti yaradan qazlar üzrə kvotaların beynəlxalq alqı-satqı mexanizmi işə salınmışdır. Protokolun 1-ci fəaliyyət mərhələsi 2008-2012-ci illəri nəzərdə tutur. Sənəddə

göstərilir ki, 2012-ci ildə 1990-cı ilə nəzərən Avropa Birliyi ölkələri - atmosferə atılan tullantıların emissiyasını 8, ABŞ- 7, Yaponiya və Kanada- 6, Şərqi Avropa və Pribaltika ölkələri- 8 faiz ixtisar etməlidirlər. Rusiya və Ukrayna Protokolun 1-ci fəaliyyət mərhələsində illik tullantıları 1990-cı il səviyyəsində saxlamalıdırlar. İnkişaf etməkdə olan ölkələrinə üzərinə istilik effekti doğuran qazların ixtisarı üzrə heç bir xüsusi öhdəlik qoyulmayıb.

Azərbaycan Respublikası Kioto protokoluna 2000-ci ildə qoşulmuş və öz üzərinə havanın çirklənməsi ilə bağlı milli məlumatların toplanması, qlobal istiləşmə ilə mübarizə üzrə milli strategiyanın hazırlanması haqda öhdəlik götürmüşdür. Beynəlxalq ekoloji böhranla əlaqədar ölkəmizdə görülən işlər çoxcəhətliliyi ilə seçilir.

KİOTO PROTOKOLU DÜNYANI DƏYİŞDİRİR

Kioto protokolu, belə demək mümkünsə, özünəxas qlobal maraqlar sistemi formalaşdırmışdır. Bu sistem hazırda dünya ölkələrində ictimai əhəmiyyət daşıyan mövcud maraqların böyük əksəriyyətini özündə birləşdirir. Sənəddə ictimaiyyətin, ekoloqların mənəvi mahiyyətli maraqları ilə alimlərin, texnoloqların, innovation biznes dairələrinin maddi-işgüzar maraqları uzlaşdırılmışdır. Məhz buna görə də Kioto protokolu mütərəqqi ölkələrin ictimai-siyasi həyatında prioritet istiqamətləri əks etdirir, - desək, yanlışdır. İnsanı, onun sağlamlığını ən yüksək dəyər olaraq qəbul edən ölkələrdə yaşayış yerlərinə yaxın canlı təbiətin qorunması və s. bu kimi məsələlər həm hökumət, həm də cəmiyyət səviyyəsində ciddi izlənilir. Digər tərəfdən bu ölkələrdə Kioto protokolunun ruhuna uyğun olan elm tutumlu texnologiyalar, yeni materiallar yaradılması, bunların kommersiya baxımından sərfəli istehsalının təşkili üçün imkanlar daha böyükdür. Kioto protokolu dünyanın müasir mənzərəsinin dəyişdirilməsi zərurətini ortaya çıxarıb. Buna isə yalnız ənənəvi istehsal sahələri (yeraltı sərvətlərin hasilatı, energetika, metallurgiya və s.) çərçivəsində nail olmaq praktiki olaraq mümkün deyil. Enerji effektivliyi, adətən, “tullantı” adlandırılan maddi resursların təkrar istifadəsi, alternativ enerji mənbələrinin yaradılması, yeni tipli “ekoloji məhsullar” istehsalı kimi sahələrdə yalnız innovasiyaların inkişafına əsaslanan biznes uğur qazana bilər. Götürək enerji effektivliyini. Bu gün dünya enerji böhranı ilə qarşı-qarşıyadır. Ənənəvi enerji mənbələrinin bu əsrdə olmasa da, gələcək yüzillərdə tükənəcəyi məlumdur. Bunun qarşısını almaq mümkün deyil. Deməli, tükənən enerji mənbələrinin “yerini doldurmaq” bəşəriyyətin ən aktual problemidir. Başqa tərəfdən, aparılan çoxillik araşdırmalardan məlum olmuşdur ki, iqlim dəyişmələri hər şeydən öncə, məhz həmin ənənəvi enerji mənbələrinin izafi istehlakı nəticəsində baş vermişdir. Bu gün istilik effekti doğuran qazların 90 faizi, atmosferə atılan bütün növ qazların yarıya qədər, suya axıdılan zərərli maddələrin üçdə biri məhz yanacaq-enerji kompleksinin payına düşür. Aydın məsələdir ki, dünyada enerji istehsalı və istehlakı yüksəldikcə, atmosferə atılan karbon, metan və başqa zərərli qazların həcmi də artır. 2010-cu ildə həmin tullantıların həcmi 1990-cı illə müqayisədə 50 faiz çoxalacağı ehtimal olunur. Beləliklə, “ikiqat ziyan” effekti göz qabağındadır. Hər iki halda çıxış yolu kimi alternativ enerji (günəş, hidrogen, külək, geotermal, aşağı potensiallı istilik enerjisi və s.) mənbələrindən istifadə olunması görülür. Bu istiqamət-də müəyyən elmi tədqiqatlar hələ 1997-ci ilə qədər mövcud olsa da, məhz Kioto protokolu yeni tipli müvafiq texnologiya və material-ların kommersiya baxımından mənimsənilməsi üçün əlverişli imkanlar yaratmışdır. Məsələn, bioloji yanacağın alınması və ondan istifadə edilməsi kənd təsərrüfatı, ərzaq məhsulları istehsalı, meşə təsərrüfatlarının inkişafı üçün həqiqətən inqilabi impuls vermişdir. Beynəlxalq ictimaiyyətin enerji effektivliyi məsələsinin digər aspektləri üzərində də israr etməsi tamamilə təbii və normaldır. Çünki İnsanlığın və bütövlükdə planetimizin ilbəlil aktuallaşmağa doğru gedən “olum-ölüm” di-lemması məhz bu müstəvidə əks olunur. Beləliklə, enerji effektivliyi- həm qənaət və mühafizə, həm əvəzetmə, həm də zərərli tullantıların azaldılması məsələləri ilə sıx bağlıdır. Təkcə bir fakta diqqət yetirək. Rəsmi statistikaya əsasən, Rusiyada enerjinin qorunması, onun effektivlik potensialı cəmi 40 faiz təşkil edir. Başqa sözlə, bu ölkədə sərf olunan enerjinin yarıya qədər boşadır. Uşağa da aydındır ki, bu qədər izafi enerji sərfiyyatı, itkisi ilə nə iqtisadi artıma, nə də indiki və gələcək nəsillərin enerji təminatına nail olmaq mümkün deyil. Analoji problem dünya ölkələrinin, demək olar, böyük hissəsində mövcuddur. Təsədüfi deyil ki, bu gün bir çox ölkələrdə alternativ energetikanın inkişafına, enerjiqoruyucu texnologiyaların tətbiqinə, bioloji yanacaq istehsalı üçün xammal bitkiləri yetişdirən fermerlərə böyük diqqət və dövlət qayğısı göstərilir. Ekoloji yanacaq və başqa istehlak məhsulları - bütün bu yeni təzahürlər qısa bir vaxt kəsində eksperimental müstəvidən zərurət müstəvisinə keçmişdir.

Cari ilin əvvəllərində aviasiyada bioloji yanacağın tətbiqi istiqamətində artıq sayca 4-cü eksperiment də uğurla keçmişdir. Həmin sınaq uçuşunda Yapon Hava yollarına məxsus Boeing 747-300 avialaynerinin 4 mühərrikindən biri 3 bitki əsasında yaradılmış bioyanacaq və kerosinin qarışığı ilə işləyirdi. Saat yarımliq uçuş ərzində təyyarənin mühərriklərinin standart və qeyri-standard vəziyyətlərdə necə işləməsi yoxlanılmışdır. Mütəxəssislərin fikrincə, mühərriklərin işində heç bir fərq hiss olunmayıb. Beləliklə, hesab etmək olar ki, bəşəriyyət bioloji yanacaq növünün yaradılması istiqamətində daha bir əhəmiyyətli addım atmışdır. Əlbəttə, tam

təkmil bioloji yanacaqın hazırlanması üçün hələ çox işlər görmək lazımdır. Burada xammal kimi istifadə olunan bitkilərin seçilməsi, onların optimal nisbətinin tapılması həlli vacib məsələlərdir. Lakin daha əsas məsələ belə bir mütləq şərtə əməl olunmasıdır ki, yeni yanacaq növü qida üçün yararlı olmayan, quruda və su hövzələrində qida resurslarına xələl gətirməyən, meşələrin qırılmasına səbəb olmayan bitkilərdən hazırlanmalıdır. Bu bitkilər həmçinin yüksək yağlılıq dərəcəsinə malik olmalı, onların kütləvi yetişdirilməsi üçün xüsusi şərait tələb olunmamalıdır, proses həm də kommersiya baxımından özünü doğrultmalıdır. Qarşıda həllini gözləyən məsələlər hələ çoxdur. Lakin son eksperimentdən sonra bir fikir daha da qətiləşib ki, bioloji yanacağın istifadəsi atmosfərə atılan zərərli tullantıların ixtisarı baxımından son dərəcə əlverişlidir. Gələcəkdə təyyarələrin bioloji yanacaq ilə işləməsi uçuşlar zamanı karbon qazı emissiyasını sıfıra endirməyə imkan verəcəkdir.

Effektivlik baxımından perspektivli sayılan sahələrdən biri də alternativ enerji mənbələrindən istehsal məqsədi ilə istifadə olunmasıdır. Avropa ölkələrində bu sahədə böyük uğur qazanılıb. Məsələn, Danimarka-da külək turbinlərinin yaradılması və istehsalı istiqamətində işlərə ötən əsrin 70-ci illərindən başlanılmış, artıq 1990-cı ildə ölkənin enerji balansının 2 faizinin külək elektrostansiyalarında istehsalına nail olunmuşdur. 2001-ci ildə isə bu göstərici 18 faizə çatmışdı. Hazırda külək energetikası ölkənin ümumi enerji istehlakının 20 faizini təmin edir. Küləyin gücündən asılı olaraq stansiyalar bu rəqəmi 33 faizədək qaldıra bilərlər. Yaxın vaxtlarda Danimarka, Almaniya və İsveç arasında 1800 MVt gücündə ofşor külək fermasının tikintisi planlaşdırılır. Bu eksperimental layihənin həyata keçirilməsi analoji beynəlxalq proqramların da işlənilməsi üçün yaxşı nümunə ola bilər. Qlobal Külək Enerjisi Dərnəyi GWEC-in (Global Wind Energy Council) 2008-ci ildə dünyanın bu sahədəki liderlərinin siyahısını açıqlamışdır: ABŞ (külək qurğuları ildə 25 170 BMt elektrik enerjisi istehsal edir), Almaniya (23 903 MVt), İspaniya (16 754 MBt), Çin (12 210 MVt), Hindistan (9645 MVt), İtaliya (3736 MVt), Böyük Britaniya (3241 MVt), Fransa (3180 MVt).

Maraqlı haldır ki, Kioto protokolu iqtisadi və ictimai həyatın müxtəlif sahələri ilə yanaşı, məişətə və hətta şəxsi həyat sahələrinə də nüfuz etmişdir. Bu gün Avropa şəhərlərində enerji baxımından effektiv olan yeni tipli evlər tikilir, xüsusi qəsəbələr salınır. Belə evlərə qoyulan tələblər kifayət qədər sərtidir. Burada enerji istehlakı ölkə üçün ən minimal həddən də aşağı olmalıdır. Evlər bir qayda olaraq günəş enerjisi ilə təchiz edilir. Enerji effektivliyinə görə bütün Avropa üzrə ən böyük yaşayış məskənlərindən yalnız birinə (Danimarkada Stenlyös qəsəbəsi) aid məlumatları diqqətə çatdırırıq. Bu qəsəbədə tikilmiş evlərin qızdırıcı sistemi ölkə normativlərindən 35 faiz az enerji işlədərək, ildə atmosfərə atılan ümumi karbon qazı həcmi 630 ton azaltmağa imkan verir. Buradakı yeni tipli evlərdə elektrik enerjisində (ildə təxm. 3,6 mln. kVt) və içməli suya (ildə 22 min kubmetrədək) qənaət olunması da mühüm şərtidir. Qəsəbədə məişət ehtiyacları üçün yalnız yağış suyundan, tikinti məqsədləri üçün təbii ağacdən, istilik-izolyasiya sistemi üçün təbii bazaltdan istehsal olunan “daş pambıq” maddəsindən istifadə edilir.

Müasir dünyanı dərinlən düşünməyə vadar edən ekoloji çağırışlar arasında enerji istehlakı mədəniyyətinin yüksəlməsi, işıqlandırmada intellektual sistemlərin yaradılması kimi məsələlər də var. Məlum olduğu kimi, ənənəvi işıqlandırma sistemində istifadə olunan elektrik enerjisinin alınması prosesində İstilik Elektrik Stansiyalarında mazut və qazın yandırılması nəticəsində atmosfərə xeyli miqdarda istilik effekti yaradan qazlar atılır. Bu sahədə səmərəliliyin artırılması və enerjiyə qənaət məqsədi ilə az enerji sərf edən lampalar yaradılmışdır. işıqlandırma gücü adi lampalara ekvivalent olan yeni tipli bu lampalar enerjiyə qənaət edilməsinə səbəb olur və beləliklə, ekoloji məqsədlərə xidmət edir. İndi bütün dünya bu “ekoloji lampa”lardan istifadə edir. Maraqlıdır ki, Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin Ekologiya İdarəsi də ölkəmizdə birinci olaraq, ötən ildən başlayaraq öz inzibati binasının işıqlandırma sistemində ənənəvi közərmə lampalarının ekolampalarla əvəz edilməsi üzrə pilot layihə həyata keçirmişdir. Layihə uğurla nəticələnmişdir. Belə ki, layihə dövründə idarədə istifadə edilən elektrik texnikasının artmasına baxmayaraq 85840 kVt-saat enerji sərfinə qənaət edilmişdir. Bu isə istilik elektrik stansiyalarında yandırılan təbii yanacaq qənaət olunmasına və atmosfərə atılan karbon qazının miqdarının 17,3 ton azaldılmasına gətirib çıxarmışdır. Artıq pilot layihənin nəticələrindən razı qalan ARDNŞ özünün bütün fəaliyyət obyektlərində enerji effektivliyinin artırılması, sərfiyyatın isə azaldılması məqsədi ilə ekoloji lampalardan istifadə olunması haqda qərar vermişdir.

Enerji effektivliyinə nail olmağın funksional istiqamətləri çoxdur. Məsələn, hazırda Avropada yanacaq çox sərf edən avtomobillər azalır, buna paralel olaraq azlıtırlı, hibrid yanacaq ilə işləyən maşınların, elektromobillərin sayı sürətlə artır. İnsanlar şəxsi maşınlarından imtina edib, ictimai nəqliyyat və ya velosipedlə gedib-gəlməyə, piyada gəzməyə üstünlük verirlər. Deputatlar, rəhbər işçilər bu baxımdan geniş əhali kütlələrinə şəxsi nümunə göstərilir. Kənd yerlərinə fermerlər öz təsərrüfatlarını təmin etmək-dən ötrü bir qayda olaraq, külək generatorlarından, günəş kollektorlarından istifadə edirlər. Avropada ümumiyyətlə, öz torpağında yetişdirdiyin

ekoloji təmiz məhsullarla qidalanmaq cəmiyyət tərəfindən müsbət dəyərləndirilir. Hətta qidalanma və pəhriz kimi məsələlər belə indi sağlamlıq mülahizələri ilə bərabər, enerji effektivliyi aspektində də ciddi-cəhdlə nəzərdən keçirilir. Bu zaman belə bir fikir əsas götürülür ki, son dövrdə insanlarda daha çox müşahidə olunan çəki artıqlığı iqtisadiyyatla təbiət arasında qərarlaşmış enerji balansını da pozur və dünya üzrə “ərzaq və qida enerjisi” 40 il əvvəlki ilə müqayisədə 19 faiz çox sərf olunur. Bu artım isə mütəxəssislərin fikrincə, ildə atmosfərə atılan 60 meqaton zərərli tullantıya ekvivalentdir. Eyni zamanda, ağır çəkili sərnişinlərin daşınması zamanı nəqliyyat vasitələrində yanacaq sərfi və dolayısı ilə, izafi xərclər artır. Qida məhsullarına tələbatın yüksəlməsi isə onların istehsalının və beləliklə, kənd təsərrüfatında yanacaq sərfinin artırılmasına gətirib çıxarır. Beləliklə, bu gün artıq çəki həm də global istiləşmə probleminin fəal subyektləri sırasına daxil edilmişdir. Deməli, insanın təbiətə vurduğu ziyanı bütün cəhətləri ilə tam dərk etmək hələ də bəşəriyyətin imkanı xaricindədir. Biz bunu anlasaq da, anlamasaq da, təbiətin bir parçasıyıq və ona vurduğumuz ziyan son nəticədə əzizlərimizə, doğmalarımıza qayıdır. Yaxud da əksinə, əgər biz öz sağlamlığımızın, təmizliyimizin qayğısına qalmırıq, gigiyena və normal pəhriz qaydalarına əməl etmiriksə, tək özümüzlə yox, ətraf aləmə də ziyankar davranmış oluruq.

Bəs Kioto protokolu ilə bağlı məsələlər ətrafında vəziyyət Azərbaycanda necədir? İlk öncə qeyd etməliyik ki, neft-qaz sənayesinin inkişafına baxmayaraq, bizdə atmosfərə atılan tullantıların səviyyəsi analoji ölkələrlə müqayisədə nisbətən aşağıdır. Əgər 1990-cı ildə emissiya illik 68 milyon ton təşkil edirdisə, 2007-ci ilin hesablamalarına görə, bu göstərici 47 milyon tonadək azaldılıb. Kioto protokolunda da Azərbaycanın üzəri-nə emissiyaların azaldılması ilə bağlı heç bir konkret öhdəlik qoyulmayıb. Lakin bütün bunlar arxayınçılıq üçün əsas vermir. “Planetimizin ümumi problemi hamıya eyni dərəcədə aiddir”- Azərbaycan dövləti Kioto protokoluna münasibətdə bu mövqedə dayanır və ölkəmiz sənəddə əksini tapmış Təmiz İnkişaf Mexanizmi çərçivəsində görülən işlərdə fəallıq nümayiş etdirir. Son illər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənablarının təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə ekologiya sahəsinə diqqət artmışdır. Bu istiqamətdə yeni-yeni layihələr həyata keçirilir, təkrar emal sənayesinin əsası qoyulur. Sevindirici haldır ki, Azərbaycanın adı artıq alternativ enerji mənbələrinin axtarışı və işlənilməsi üzərində ciddi iş aparan ölkələr sırasında çəkilir. 2010-cu ilin ölkəmizdə “Ekologiya ili” elan edilməsi qarşıdakı aylarda bu istiqamətdə daha səmərəli tədbirlərin görülməsinə əminlik yaradır. Azərbaycanda neft-qaz sənayesi ilə əlaqədar iki məsələ daim daha artıq diqqət tələb edir: bunlardan biri mədən ərazilərinin və dənizin neft və neft məhsulları ilə çirklənmədən təmizlənməsi, digəri isə uzun illər atmosfərə atılmış alçaq təzyiqli səmt qazlarının utilizasiyası yığılaraq, istehlak məqsədlərinə yönəldilməsidir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 sentyabr 2006-cı il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planına uyğun olaraq, hər iki istiqamətdə irəliləyişlər əldə olunmaqdadır. Mədən torpaqlarının neftdən təmizlənməsi, rekultivasiya olunması üzrə Bibiheybət və H.Z. Tağıyev adına neftqazçıxarma idarələrinin ərazilərində qazanılmış nailiyyətlər təqdirəlayiqdir. Respublikanın neft sənayesinin beşiyi başında durmuş Bibiheybətdə bir neçə il əvvəl hökm sürən ekoloji fəlakətdən əsər-əlamət qalmamışdır. Ölkə rəhbərliyinin tapşırığına əsasən, Bakının görməli yerlərindən birinə çevriləcək möhtəşəm Neft Muzeyinin də məhz burada salınması planlaşdırılır. Eyni zamanda, H.Z. Tağıyev adına NQÇİ-nin mədən ərazilərində böyük bir ekoloji parkın yaradılmasına başlanılmışdır. Neft hasilatı və emalı prosesində yaranan şlamın təmizlənməsi üçün müasir tələblərə cavab verən qurğuların alınaraq, “Bibiheybətneft” NQÇİ-nin və Heydər Əliyev adına Bakı Neft Emalı Zavodunun 9 N-li sexinin ərazilərində sınaqdan çıxarılması da qeyd olunmalıdır. Bu modul qurğularının köməyi ilə saatda 30 kubmetr neft şlamı zərərsizləşdirilərək, su-qarışıq neft məhsuluna və bərk qalıqlara ayrılır. Sonradan həmin qalıqlardan səmərəli istifadə olunur. “Ekol Mühəndislik Xidmətləri” QSC-nin təcrübəsi göstərir ki, nəinki yüz ildən artıq bir müddətdə neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi mümkündür, həmçinin bu prosesdə torpağa hopmuş qiymətli resurslar da təkrar istehsalə cəlb edilə bilər. Dəniz mədənlərində görülən tədbirlər də ürəkaçandır. Son illər istisnasız olaraq bütün dəniz özlülərinin ekoloji təmizləmə qurğuları ilə təmin olunması Xəzərdə bioloji zənginliyin qorunması işinə mühüm töhfə olmuşdur. Ötən il “Günəşli”, bu il isə “Neft Daşları” və “Palçıq pilpilasəsi” yataqlarında hə-yata keçirilməyə başlamış “Alçaq təzyiqli səmt qazlarının yığılması və nəqli” layihələri yuxarıda qeyd olunduğu kimi, Kioto protokolundan irəli gələn vəzifələrin həll olunması ilə sıx surətdə bağlıdır. Məsələnin mahiyyəti bundan ibarətdir ki, “Əsrin müqaviləsi” çərçivəsində işlər başlanana qədər Xəzərin Azərbaycan sektorundakı bütün yataqlarda alçaq təzyiqli qazların neftdən ayrıldıqdan sonra ümumi yığım sisteminə yönəldilməsi texnologiyası mövcud deyildi və hər il bu üzəndən təxminən 300-400 milyon kubmetrə qədər istehlak əhəmiyyətli səmt qazı atmosfərə atılır və ya məşəldə yandırılırdı. Bu isə atmosfərə karbon, metan və digər zərərli qazların emissiyasını əlavə olaraq ildə 250-300 min ton həcmində artırırırdı. Deməli, yenə də “ikiqat ziyan” effekti özünü göstərirdi. Bir tərəfdən atmosfer korlanırdı, digər tərəfdən isə qiymətli yanacaq resursu hədəf gedirdi. Xarici tərəfdaşların iş

təcrübəsinin mənimsənilməsi və texniki cəhətdən aparılan yenidənqurma işləri nəticəsində artıq bu problemin həllinə şərait yaranmışdır. Bu məqsədlə adıçəkilən layihələr çərçivəsində böyük həcmli işlər görülür: yataqlardakı meydançalar və özüllər arasında kommunikasiya xətləri çəkilir, tələb olunan yerlərdə vakuum-kompressor və separatorlar quraşdırılır, müasir nəzarət-ölçü sistemi tətbiq edilir. Artıq “Günəşli” yatağında problem qismən həll edilmişdir. “Neft Daşlan” NQÇİ-nin istismar etdiyi yataqlarda da səmt qazlarının yığılması və sistemə ötürülməsi ilk bəhrələrini verməkdədir.

SUALTI QAYALAR: GÖRÜNƏN VƏ GÖRÜNMEYƏN MANEƏLƏR

Kioto protokoluna dünyanın lider dövlətlərinin tarixi məsuliyyət daşması haqda prinsipial maddə daxil edilməsi dünya birliyi tərəfindən xüsusi uğur kimi qiymətləndirilir. Sırr deyil ki, 19-cu əsrin ortalarından başlayaraq, yüksək templərlə iqtisadi artıma can atan bu ölkələr həm də yüksələn xətt üzrə atmosfərə atılan zərərli maddələrin əsas emitentləri olmuşlar. İndi coşqun inkişaf yoluna qədəm qoymuş Çin, Hindistan, Braziliya kimi ölkələr də onların açdığı yolla gedirlər. Lakin etiraf olunmalıdır ki, Kioto protokolunun bu istiqamətdə uğur qazanması sualtı maneələrlə üzləşmişdir. İlk növbədə, ABŞ, Avstraliya, Çin, Hindistan və bir sıra başqa iri ölkələrin müxtəlif bəhanələrlə Kioto protokoluna qoşulmaması qeyd edilməlidir. Halbuki dünya üzrə istilik effekti doğuran qaz emissiyasının 25-30 faizi məhz onların payına düşür. Hətta protokolun təşəbbüskarlarından olmuş Amerika da indiyədək sənə-di rəsmən ratifikasiya etməyib. ABŞ-ın mövqeyi Kioto protokolu, qlobal ekoloji problemlər və milli maraqların çox zaman üst-üstə düşmədiyini bariz şəkildə açıb göstərir. Bu haqda bir qədər ətraflı bəhs edək.

Tarix iqlim dəyişmələri problemini qlobal və milli iqtisadi-ictimai maraqların qovuşuğuna çıxarmışdır. Dünya birliyi bu problemi dəf etmək üçün səyləri davam etdirir. İlk baxışda bu müstəvidə kəskin maraqlar konfliktə hiss olunmur. Amma hər şey heç də zahirən göründüyü kimi deyil. Atmosfer tullantılarının ixtisarı ilə bağlı problemin paradoksu əsasən bundadır ki, hətta Kioto protokoluna qoşulmuş ölkələr bu haqda götürdükləri öhdəliklərə tam əməl etsələr belə, parnik effekti doğuran qazlar anomaliyasını cəmi 5 faiz yüngülləşdirə bilirlər. Dünya üzrə zərərli atmosfer tullantılarının tən yarısının emitenti isə bu haqda üzərlərinə heç bir öhdəlik götürməyən ölkələrdir. Bunu nəzərə alanda Kioto prosesinin çox az şeyi dəyişə biləcəyi aydın olur. Böyük ölkələr isə güclü təsir rıçaqlarını işə salmaq əvəzinə pis nümunə göstərməkdə davam edirlər. Götürək Amerikanı Kioto protokolundan öz imzasını geri çağıranda ABŞ buna səbəb kimi öhdəliklərin icrası üçün əhəmiyyətli məsrəflər tələb olunmasını göstərmişdi. Daha sonra Çin və Hindistan kimi əsas iqtisadi rəqiblərinin sürətli inkişaf tempi ilə ayaqlaşmaq zərurətini önə çəkən Amerika əslində onların dəyirmanına su tökmüş oldu. İndi Çin də, Hindistan da özlərinin protokola qoşulmamalarının səbəbi kimi ABŞ-ın tərəddüdünü əsas göstərir. İqtisadi cəhətdən rəqabət aparan tərəflər bir-birini ittiham edir, amma bundan ümumi iş ziyan çəkir. Əslində, hamı yaxşı bilir ki, bu sənədin qatı əleyhdarları kimlərdir və ABŞ da, o biri ölkələr də kimlərin mənafeələrini əsas götürürlər. Bu, əlbəttə ki, ənənəvi iri biznes dairələri, ələlxüsus da neft-qaz və metallurgiya şirkətləridir. Onlar məsələnin ciddiliyini hamıdan yaxşı anlayırlar. Bilirlər ki, istehsalın energetik cəhətdən modernləşməsi, yeni enerji mənbələrinə və enerji cəhətdən effektiv texnologiyalara keçid dünya ölkələrində inkişaf üçün nəhəng imkanlar açır: elm inkişaf edir, yeni iş yerləri açılır, daha az resurslar sərf olunur, ekologiya az korlanır, insanların rifah halı yüksəlir və s. Onları narahat edən məsələ isə təbiidir ki, öz biznes maraqlarıdır. Bu narahatlığı dərinləşdirən başqa səbəblər yox deyil: yeni texnologiyaların böyük sərmayə qoyuluşu tələb etməsi, bu texnologiyaların kommertiya baxımından hələ də tam şəkildə elmi əsaslandırılmaması və s. Nəhayət, onlar özlərinə və xidmət etdikləri milli qüvvələrə hesabat verirlər ki, iqtisadiyyatın birdən-birə cəzbedici, lakin perspektivləri sonadək məlum olmayan yeni texnologiyalar üzərinə keçilməsi mövcud stabilliyi poza bilər. Proqnozlara əsasən, Kioto protokolunun gerçəkləşməsi dünya energetikasının gələcək strukturuna mühüm təsir göstərəcəkdir. Bəs energetika sektorunun özü necə, bu təsirlərə davam gətirməyə hazırdır? Sual məhz bu cür qoyulur. Deməli, fikir ayrılıqları mövcuddur və tezliklə ortaq məxrəc tapılmalıdır.

Kioto protokolundan ötən müddətdə keçirilmiş bütün yüksək səviyyəli beynəlxalq məclislər bu zərurətin vurğulanması ilə yadda qalmışdır. Üzv dövlətlərin dekabr sammitinə verilən önəmin məxsusiliyi də elə bu amillə şərtlənir. 2007-ci ildə tərəflərin 13-cü Bali Konfransı, bu ilin mayında Kopenhagendə baş tutmuş iqlim dəyişmələrinə dair ümumdünya biznes-sammiti dekabrda yeni sənədlərin imzalanacağına işarə verir. Əlamətdar haldır ki, dünyanın ən iri şirkət rəhbərlərinin, siyasi və ictimai xadimlərin, qeyri-hökumət təşkilatları liderlərinin iştirakı ilə keçirilmiş ümumdünya biznes sammitində iqlim böhranından çıxış yolları araşdırlarkən innovasiya biznes modelləri, yeni tərəfdaşlıq münasibətləri, aşağı karbohidrogen tutumlu texnologiyalar yaratmaqla əldə olunacaq iqtisadi səmərə məsələləri diqqət mərkəzində saxlanılıb. Sammitin yekun sənədi kimi qəbul edilmiş “Kopenhagen çağırışı” dünya ölkələrinin diqqətini 2012-ci ildən sonra Kioto protokolunu əvəzləyəcək yeni qlobal

İqlim müqaviləsi ətrafında ilkin kollektiv düşüncə məhsulu kimi müstəsna maraq kəsb edir. Sənəddə postkioto mərhələsində alınacaq yeni qərarların dəstəklənməsi, mümkün maneələrin aradan qaldırılması yolları haqqında ciddi tövsiyələr əks olunmuşdur. Manifest xarakterli “Çağırış”da bildirilir ki, “artıq iqlim dəyişmələri ilə mübarizə aparmaq üçün dünya biznesinin hazır qərarları var”. Burada həmçinin global iqlim dəyişiklikləri şəraitində iqtisadiyyatın davamlı və uzunmüddətli inkişafına imkan verəcək 6 zəruri addım müəyyən edilmişdir. Təklif olunur ki, istilik effekti yaradan qazlarla bağlı yeni konsepsiyada 2020-ci ilədək stabilləşdirmə, 2050-ci ildən etibarən isə kəskin ixtisaretmə xətti əsas götürülsün. Buna paralel olaraq, şirkətlər tərəfindən atmosfərə atılan həcmələr üzərində effektiv nəzarət, hesabat və yoxlama sistemi yaradılsın. Bundan əlavə, sənəddə investisiya qoyuluş-ları zamanı aşağı tullantı səviyyəli texnologiyaların prioriteti xüsusi vurğulanır. Nəhayət, iri biznes strukturları meşələrin mühafizəsi, oksigen-karbon balansının qorunması üçün innovasion tipli vasitələrin yaradılmasını təşviq etmək funksiyasını öz üzərinə götürür. Oxşar motivlər G8 ölkələri liderlərinin Akvila görüşündə (İtaliya- iyul, 2009) də səslənmişdir. Liderlər 2050-ci ilədək öz ölkələrində atmosfərə qaz tullantılarının 1990-cı ilə nəzərən 80 faiz azaldılması fikrində olduqlarını bəyan etmişlər. Amerika da bu mövqedə olduğunu təsdiqləmişdir.

Kopenhagen sammitində Amerika və Çinin dövlət başçılarının iştirak etməsi iqlim dəyişiklikləri probleminin həlli üçün planetar konsensusun əldə olunacağına ümidləri artırır. Dünyamızı təhdid edən təhlükənin miqyası o qədər böyükdür ki, başqa cür ola da bilməz. Sağlam, rəşional düşüncə qalib gəlməlidir. Kifayətdir ki, Yer üzünün hər bir sakini planetin taleyini düşünsün və iqlim dəyişmələri problemi ilə mübarizəni insanlığın şərəf və vicdan işi hesab etsin.

İki sahil.-2009.-8 dekabr.-№229.-S.11.

Azərbaycanda içməli su problemi: dövlət nəzarəti və ictimai məsuliyyət

İlham MƏMMƏDOV

Azadinform İnformasiya Agentliyi

2010-cu il Azərbaycanda Ekologiya ilidir

Bu gün bütün dünyada müzakirə olunan ən aktual və bir neçə global məsələdən biri də ekoloji durum və ətraf mühitin mühafizəsidir. Təsadüfi deyil ki, ölkə başçısı İlham Əliyev tərəfindən 2010-cu il Azərbaycanda Ekologiya ili elan olunub. İçməli su amili isə ekologiyaanın ən başlıca komponentlərindən biridir.

Dünya əhalisinin yüksək artım tempi, ətraf mühitin çirkləndirilməsi və suyun qeyri-səmərəli istifadəsi nəticəsində mövcud ehtiyatlar sürətlə tükənmək üzrədir. Ümumi su balansı sabit saxlanıldığı halda son 50 ildə məişətdə su sərfi 31, sənayedə 39, kənd təsərrüfatında isə 28 dəfə artıb. Beynəlxalq təşkilatların hesablamalarına görə, su ilə bağlı xəstəliklər hər 8 saniyədə 1 uşağın ölümünə səbəb olur. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə 80% xəstəliklər və ölüm hadisələri məhz içməli su ilə bağlıdır. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının açıqlamasına görə, hazırda dünya əhalisinin 80%-i keyfiyyətsiz sudan istifadə edir.

Cənubi Qafqazın ümumi su ehtiyatının 10%-i Azərbaycanın payına düşür

İçməli su problemi bütün dünyada olduğu kimi ölkəmizdə də mövcuddur. Araşdırmalara görə, bizim yerüstü su ehtiyatımız orta illik 32,3 mlrd. kubmetrdir. Quraqlıq illərdə (az sulu illərdə) isə bu göstərici 23 mlrd. kubmetrə qədər azalır. Ölkədə adambaşına orta illik 3800 kubmetr su düşür. Yeraltı içməli su mənbələrində isə 23 764,28 mln. kubmetr/gün su ehtiyatı var. Azərbaycan ərazinin hər kv.km-nə və əhalinin hər nəfərinə düşən yerüstü su ehtiyatları göstəricisinə görə Cənubi Qafqaz dövlətləri və Rusiyadan geridə qalır. Cənubi Qafqazın ümumi su ehtiyatının (310 mlrd.kubmetr) 62%-i Gürcüstanın, 28%-i Ermənistanın, yalnız 10%-i Azərbaycanın payına düşür.

Su çatışmazlığı həmçinin mövcud su ehtiyatlarından rəşional istifadə edilməməsi ilə də izah edilir. Bakının su təsərrüfatı, infrastrukturunu 1,3-1,7 mln. insan üçün nəzərdə tutulsa da, hazırda paytaxt sakinlərinin sayı 2 dəfə artıb.

Su çatışmazlığının digər səbəbi isə su anbarlarının az olmasıdır.

Azərbaycan ətraf mühitin mühafizəsi üzrə 17 beynəlxalq konvensiyanın iştirakçısıdır

Bu gün respublika ərazisinin 3/4-ü Kür çayı hövzəsinə düşür və bu çay ölkə əhalisi üçün əsas içməli su mənbələrindən biri olaraq qalır. Azərbaycana bu çay vasitəsilə daxil olan suların çox hissəsi Gürcüstan və Ermənistan ərazisində formalaşır və hər iki dövlətin şəhərlərinin təmizlənməmiş tullantı sularının Kür çayına axıdılması onun hidrokimyəvi rejiminə və suyun keyfiyyətinə güclü təsir edir. Şirin su ehtiyatlarımızın daha bir qismi Araz çayı hesabınadır ki, bu çay da İran və Ermənistan ərazisində çirklənməyə məruz qalır. Şimaldan - Rusiyanın Dağıstan ərazisindən gələn Samurda da vəziyyətin yaxşı olduğunu söyləmək mümkün deyil.

Maraqlı və bizim üçün təhlükəlisi budur ki, nə Ermənistan, nə də Gürcüstan ətraf mühitin mühafizəsi üzrə heç bir beynəlxalq konvensiyaya qoşulmayıb. Halbuki Azərbaycan bu sahədə 17 müxtəlif beynəlxalq konvensiyanın, o cümlədən transsərhəd suların mühafizəsi üzrə Konvensiyanın iştirakçısıdır. Məhz transsərhəd çirklənmənin səviyyəsinə nəzarət üçün Qazax (Kür çayı) və Beyləqan (Araz çayı) rayonlarında regional laboratoriyalar-monitorinq mərkəzləri yaradılıb. Sərhədlərarası su hövzələrinin problemlərinin regional səviyyədə beynəlxalq normalar çərçivəsində həlli üçün Azərbaycan "Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi üzrə" Helsinki Konvensiyasını ratifikasiya etmişdir. Lakin digər qonşu dövlətlərin bu konvensiyaya qoşulmaması problemin həllini çətinləşdirir.

Azərbaycanın yeraltı su ehtiyatları antropogen təsirlərə məruz qalır

Bu gün Azərbaycanın 11-12 yeraltı içməli su ehtiyatı mənbəyi var. Bunların cəmi ehtiyatları təqribən 24 mln. kubmetr/sutka təşkil edir. Elmlər Akademiyasının Geologiya İnstitutunun Hidrogeologiya və mühəndis-geologiya şöbəsinin rəhbəri elmlər doktoru Yusif İsrailovun fikrincə, yeraltı su yataqları səmərəli istifadə edildikdə uzun illər boyu mövcud ola bilər. Lakin bu su yataqlarından səmərəli və düzgün istifadə edilmədikdə suların parametrləri və tərkibi dəyişir. Azərbaycanın yeraltı su ehtiyatları yataqlarının proqnozlaşdırılmış vaxtı bitib. Artıq bu ehtiyatları yenidən hesablamaq vaxtıdır. Y. İsrailovun sözlərinə görə, bu gün yeraltı sular antropogen təsirlərə məruz qalır ki, bu da içməli su ehtiyatlarının tərkibinin dəyişməsinə gətirib çıxarır. Məsələn, hazırda Abşeronun içməli su ehtiyat mənbələrinin çox sürətlə çirklənmə prosesi gedir. Bu gün Abşerona 30 kubmetr/saniyə içməli su gəlir ki, bunun da 20 kubmetr/saniyəsi Bakı şəhərinin payına düşür. Rəsmi məlumatlara

görə, Bakı və Sumqayıt şəhərlərinin yeraltı su kəmərləri sistemi köhnə olduğundan bura daxil olan suyun yarısı tam itkiyə gedir. Hazırda Bakı şəhərinin içməli su tələbatının Ceyranbatan gölü vasitəsilə 55-60%-i təmin edilir. Yeni anbar istifadəyə verildikdən sonra paytaxta su verilişi 2 dəfə artırılacaq.

Azərbaycanın yeraltı su ehtiyatları ilə bağlı baş planı hazırlanır

Paytaxtın içməli suya olan tələbatını ödəmək üçün Oğuz-Qəbələdən gələcək su şəhər üçün ən əlverişli su mənbəyi sayılır. Y. İsrailov yeraltı suyun tərkibində yod-bromun həmişə normadan aşağı olduğunu bildirir. O, bu kəmərsiz vasitə ilə paytaxta gələn suyun tərkibində də yod-bromun normativdən aşağı olmasını istisna etmir: “Lakin bu gün bütün dünyada şəhərlərə verilən içməli suyun tərkibində yod az olduqda, süni yolla yod əlavə olunur”.

Alimin fikrincə, yeraltı su mənbələrindən istifadə həmin ərazinin torpaq sahəsinə çox böyük mənfi təsir edəcək. Belə ki, Oğuz-Qəbələdən su kəməri çəkildikdən sonra həmin ərazidəki yeraltı suların səviyyəsi 50-60 metr aşağı düşəcək. Bu zaman oradakı qurult sularının səviyyəsi aşağı enəcək ki, bu da yerüstü bitki örtüyünə mənfi təsir göstərəcək. Bunun ərazidə yerləşən çaylara da təsiri mümkündür. Buna görə də hazırda bu sahədə fəaliyyət göstərən mütəxəssislər bunu nəzərə almalıdırlar.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Milli Geoloji Kəşfiyyat Xidmətinin kompleks hidrogeologiya və mühəndis geologiyası ekspedisiyasının baş hidrogeoloqu Paşa Kərimov isə bütün bu halların nəzərə alındığını və həmin ərazidə heç bir mənfi fəsadların olmayacağını bildirir.

Qeyd edək ki, sovet dövründə yeraltı su ehtiyatlarının baş planı olub ki, hazırda mütəxəssislər tərəfindən Azərbaycanın belə bir planının hazırlanması üzərində işlənilir.

Hazırda ölkə ərazisində (Bakı şəhərində 6) məişət-tullantı sularının təmizlənməsi məqsədi ilə 21 ədəd mexaniki və bioloji təmizləyici qurğu fəaliyyət göstərir. Mövcud qurğuların isə hamısı işlək vəziyyətdə deyil. Təmizləyici qurğuların gücünün formalaşan axınlardan az olması respublikada su hövzələrinə antropogen təsirin başlıca faktoruna çevrilib.

Lakin “Azərsu” ASC-nin şöbə rəisi Aqşin Rüstəmov qeyd edir ki, sovet dövründə 1 litr içməli suyun tərkibində 5 min milliqram bulanlıq olanda təmizləyici qurğuların fəaliyyəti dayandırılırdı. Hazırda isə bu qurğularda aparılan yenidənqurma işlərindən sonra 1 litr suda 15 min milliqramın bulanlıq olduqda belə, qurğuların fəaliyyəti dayandırılmır.

Su infrastrukturuna yatırılan investisiyalar

Taxta Körpü su anbarının tikintisi üçün nəzərdə tutulan 365,9 mln. manatın cari il oktyabrın əvvəlinə ümumilikdə 182,9 mln. manatı istifadə olunub. Bunlarla yanaşı, DNF “Ceyranbatan kanalı obyektinin tikintisi” üzrə işlərin görülməsi üçün 260 mln. manat məbləğində vəsait ayırıb. Bunun da ümumilikdə oktyabrın əvvəlinə 92,8 mln. manatı istifadə olunub. “Oğuz-Qəbələ zonasından Bakı şəhərinə su kəmərinin çəkilməsi” layihəsinə DNF ümumilikdə 489,4 mln. manat vəsait ayırıb.

Qeyd edək ki, Ağdaş, Göyçay və Naxçıvan şəhərlərinin su təchizatı sisteminin yenidənqurulması və yaradılması məqsədilə Asiya İnkişaf Bankı ölkəmizə kredit ayırıb.

“Azərsu” ASC-nin beynəlxalq münasibətlər şöbəsinin rəisi İlqar Tağıyev bildirib ki, bu gün Azərbaycan Hökuməti ilə yanaşı, Dünya Bankı (DB), Asiya İnkişaf Bankı və Yaponiya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Bankı tərəfindən “Azərbaycan Respublikasının kiçik şəhərlərində su təchizatı layihəsi”, “Ümummilli Su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin bərpası layihəsi”si maliyyələşdirilir. Bu layihələr çərçivəsində Azərbaycanın 43 rayon və şəhərinin içməli su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılmasına dair layihələrin reallaşması istiqamətində işlər uğurla davam edir.

“Hazırda DB ilə Hövsanda dənizin çirkab sularından təmizlənməsi üçün xəttin çəkilişini nəzərdə tutan Bakı kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması üzrə layihənin reallaşmasına dair danışıqlar aparılır” - deyər İ. Tağıyev bildirib.

Qeyd edək ki, Almaniyanın KfW bankı Gəncə və Şəkidə içməli su probleminin həlli ilə bağlı layihəni maliyyələşdirməyi də öz öhdəliyinə götürüb.

Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlər həyata keçirilir

Ölkədə əhaliyə verilən içməli suyun təmizlənməsi məqsədilə Almaniyanın bu sahədə aparıcı şirkətləri ən son texnologiyaları tətbiq etmək təklifi ilə çıxış ediblər. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin nümayəndəsi Mütəllim Əbdülhəsənov su vasitəsilə keçən xəstəliklərin qarşısının alınması istiqamətində ölkədə bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsinin nəzərdə tutulduğunu bildirib. O, həmçinin 224 min əhalisi olan 12 rayonun 122 kəndində içməli su üçün nəzərdə tutulan təmizləyici qurğular - Modul Tipli Stansiyaların quraşdırıldığını, bu qurğuların sayının və əhatə dairəsinin gələcəkdə artırılacağını deyir.

ARDNŞ-nin Ekologiya İdarəsinin rəisi Azər Əliyev bildirir ki, ARDNŞ Abşeronda və Xəzər dənizində ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlər kompleksini həyata keçirir. Bura təmizləyici qurğuların inşası, neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi və rekultivasiyası, karbon qazının utilizasiyası daxildir. O, 205 hektar mədən ərazisinin neft tullantılarından təmizlənməsi istiqamətində işlərin aparıldığını da qeyd edir.

AR Ekologiya Standartlarının Monitorinqi Fondunun prezidenti professor Rauf Sultanov dünyada su qıtlığı probleminin kəskinləşdiyini deyib. Professor içməli suyun ağır metallar, detergentlər, karbohidrogenlər, radiaktiv maddələrlə çirkləndirilməsinin insan sağlamlığı üçün çox böyük təhlükə olduğunu vurğulayır.

Azərbaycanın Su Məcəlləsinə görə, şirin yeraltı sulardan birinci növbədə içmək və məişətdə işlətmək üçün istifadə olunmalıdır.

Ekoloji tarazlığın qorunmasında hər bir ölkə vətəndaşının üzərinə böyük məsuliyyət və cavabdehlik düşür. İnsanlar əsrlər böyü bizə gəlib çatmış bu neməti dəyərləndirməli və gələcək nəsillər üçün qoruyub saxlamalıdılar. Bu gün təbii nemətlərin qorunması və balanslaşdırılmış istifadəsi üçün güclü ictimai nəzarətə ehtiyac duyulur.

Lakin respublikada istismarda olan yeraltı suların 70-75% suvarma üçün istifadə edilir. Ümumiyyətlə, yeraltı suların çirklənməsi torpaq qatının və aerasiya zonası süxurlarının çirklənməsinin vəziyyəti ilə sıx bağlıdır.

Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Mingəçevir və bir sıra iri şəhər və qəsəbələrdə içməli su ilə avtomobil yuyulur. İlk növbədə müvafiq qurumlar buna nəzər salmalıdırlar.

Ərazimizdə su ehtiyatının məhdud şəraitində bu ehtiyatlardan səmərəli istifadə, əldə olunan suyun bərabər bölgüsü, su mənbələrinin çirklənmədən etibarlı mühafizəsi ölkəmizin hər bir sakini üçün ciddi əhəmiyyət kəsb etməlidir.

Bu yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vəsitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim etmək üçün dərc olunur

Kaspi.-2009.-20 noyabr.-№210.-S.8.

Bakı 1-2 ilə təmizlənməyəmi?

Ruslan XƏLİL

Abşeronda tullantı poliqonları standartlara niyə cavab vermir?

Yarımadada olan 5 poliqonun ümumi sahəsi- 232,5 ha, qanunsuz zibilliklərin sahəsi isə 448,6 ha-dır. Poliqonların əraziləri hasara alınmayıb, tullantılar boşaldıldıqdan sonra torpaq qatı ilə örtülərək basdırılır.

Paytaxtın atmosferinin çirklənməsi ilə bağlı problem 1-2 ildə tamamilə həll olunacaq. Bu barədə məlumat verən ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseyn Bağirov bildirib ki, Bakının atmosferinə ciddi mənfi təsir göstərən iki faktor var. Birincisi, Bakının neft sahələri ilə əhatə olunması, ikincisi isə Balaxanı tullantı poliqonudur. Balaxanıda bəzi yerlərdə tullantı zavodlarının tikintisi ilə bağlı İqtisadi İnkişaf Nazirliyində işlərə başlanıb.

H.Bağirov zavodların ətraf mühitə təsirinin qiymətləndirilməsi sənədinin də nəzərdən keçirildiyini bildirib. Onun sözlərinə görə, artıq ictimai təşkilatlarla müzakirə aparılıb. Bir neçə gündən sonra yekun müzakirə olacaq.

Qeyd edək ki, ölkə əhalisinin təqribən 40%-i və sənaye potensialının 70%-inin cəmləşdiyi Abşeron yarımadası ekoloji problemlərin məngənəsində çırpınır. Yarımadanın başlıca problemlərindən biri torpaqların çirklənməsi ilə bağlıdır. Ümumi sahəsi 222 min hektar olan Abşeron yarımadasının yararsız torpaqlarının ümumi sahəsi - 33 min ha, o cümlədən neftlə çirklənmiş torpaqların sahəsi - 10,6 min ha təşkil edir.

Ekoloji problemləri yaradan əsas səbəblər neft-qaz hasilatı və qazma işləri zamanı torpaqların neft və lay suları ilə çirkləndirilməsi, uzun illər ərzində lay sularının idarə olunmaması səbəbindən neftlə çirklənmiş süni göllərin və gölməçələrin əmələ gəlməsi, neft emalı zamanı əmələ gələn tullantıların ərazilərdə toplanmasından ibarətdir.

Digər ekoloji problem kanalizasiya sistemlərinin vəziyyətilə əlaqədardır. Bakı şəhəri ərazisində il ərzində təqribən 560 mln m³ həcmində tullantı suları formalaşır. Bu suların 164 mln m³ bioloji, 23 mln m³ mexaniki təmizləmədən keçdiyi halda, 373 mln m³ tullantı suları təmizlənmədən dənizə və daxili su hövzələrinə axıdılır.

Poliqonlar standartlara cavab vermir

Ekoloji tədqiqatlarda göstərilir ki, tullantı suları ilə birlikdə su hövzələrinə neft məhsulları, asılı maddələr, sulfat birləşmələri, xlorid duzları, səthi aktiv maddələr, fenol və müxtəlif ağır metallar atılır.

Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasının ən ciddi ekoloji problemlərindən biri də bərk tullantıların idarə olunması ilə bağlıdır. Yarımadada olan 5 məişət tullantıları poliqonunun ümumi sahəsi- 232,5 ha-dır. Qanunsuz zibilliklərin sahəsi isə 448,6 ha-dır ki, bunların da sayı 128-dir.

Rəsmi fəaliyyət göstərən poliqonlar ekoloji norma və standartlara cavab vermir. Belə ki, poliqonların əraziləri hasara alınmayıb və nəzarət təşkil olunmayıb, tullantılar boşaldıldıqdan sonra torpaq qatı ilə örtülərək basdırılır. Çeşidlənmə aparılmadığından təhlükəli və bir sıra sənaye tullantıları məişət tullantıları ilə birlikdə poliqonda yerləşdirilir.

Civə üsulu ilə kaustik soda və xlor istehsalı zamanı əmələ gələn təhlükəli tullantılar Sumqayıt şəhərində və ümumilikdə Abşeron yarımadasında böyük ekoloji problemlər yaradan amillərdəndir.

Atmosfer havasının çirklənməsi də Bakının əsas ekoloji problemlərindən biridir. Son illər əsasən köhnə avtomobillərin hesabına nəqliyyat vasitələrinin sayının artması, havaya atılan zərərli maddələrin tutulması üçün qaz təmizləyici və toztutucu qurğuların azlığı, poliqonlarda tullantıların yandırılması səbəbindən atmosfərə atılan zərərli maddələrin miqdarının artması havanın çirkləndirməklə ətraf mühit və insanların sağlamlığı üçün də ciddi təhlükə yaradır.

Araşdırmalara görə, respublika üzrə 2008-ci ildə atmosfərə 875,1 min ton zərərli maddələr atılıb ki, bunun da 344,2 min tonu sənayenin, 530,9 min tonu isə avtonəqliyyatın payına düşür. Bakı şəhəri üzrə isə atmosfərə atılan tullantıların 373,3 min tonu avtonəqliyyatın, 271,9 min tonu isə stasionar mənbələrin payına düşür.

Abşeron yarımadasında ümumi sahəsi 3325 ha olan 200-dən artıq göl mövcuddur. Bu göllərə il ərzində 41,5 mln. m³ çirkəb sular axıdılır. Bu göllərin ətraf mühitə təsiri torpaqların degradasiyaya uğraması və şoranlaşmasından, səviyyənin qalxması nəticəsində əlavə torpaq sahələrinin su altında qalmasından, buxarlanma nəticəsində karbohidrogenlər və digər zərərli maddələrin atmosfərə atılmasından, yaşayış məntəqələrinə, müəssisələrə, yollar və digər kommunikasiya xətlərinə xələl yetirilməsindən ibarətdir.

Daha çox çirklənməyə məruz qalmış göllər Böyük Şor, Bülbülə, Qırmızıgöl, Hacı Həsən və Çuxurdərə gölləridir. Böyük Şor Abşeron yarımadasının ən böyük gölü olmaqla Binəqədi, Sabunçu və Nərimanov rayonları ərazisində yerləşir. İlk dövrlərində göl əsasən yeraltı sularla qidalanırdısa, hazırda bura çoxsaylı çirkəb axınları

mövcuddur. Su səthi 1300 ha, uzunluğu 10 km, eni-1,5-2,0 km, dərinliyi 4-8 m olan bu gölə axıdılan çirkab suların gündəlik həcmi - 15,2 min m³ təşkil edir. Bu günə qədər gölün qurudulmuş ərazisi - 15 ha qəddir.

Ən çox çirklənmiş ərazilər

Suların tərkibində neft məhsullarının, fenolların, səthi-aktiv maddələrin, ağır metalların və digər zəhərli maddələrin qatılığı yol verilən normadan dəfələrlə çoxalıb, dib çöküntülərində radionuklidlərin artması müşahidə olunur. Yaşayış massivlərində kanalizasiya sistemləri tikilmədiyindən təsərrüfat-məişət tullantı sularının gölə və ətraf ərazilərə axıdılması ekoloji vəziyyəti daha da kəskinləşdirir.

Abşeronun neft və neft məhsulları ilə ən çox çirklənmiş torpaq sahələri Qaradağ, Binəqədi, Sabunçu, Suraxanı, Əzizbəyov və Səbail rayonlarının ərazilərindədir.

Abşeron yarımadasının digər gərgin ekoloji sahəsi Bakı buxtasıdır. Ümumi sahəsi 50 km², sahil xəttinin uzunluğu 20 km, ora axıdılan çirkab suların gündəlik miqdarı - 937,0 min m³ təşkil edir ki, bunun da 750 min m³ məişət çirkab sularının payına düşür.

Buxtanın çirklənməsi, öz növbəsində dənizin çirklənməsi, biomüxtəlifliyinin azalması və antisanitar vəziyyətin yaranması ilə nəticələnir.

Sumqayıt Səthi Aktiv Maddələr Zavodunda hazırda istismarda olan civə üsulu ilə xlor istehsalı texnologiyası fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəldiyindən ərazinin civə və xlor kimi çox zərərli maddələrlə çirklənməsinə gətirib çıxarır.

Suraxanı rayonu ərazisindəki yod-brom istehsalı zamanı əmələ gəlmiş tərkibində radioaktiv maddələr olan tullantılar (45 min ton kömür) hələ də bu ərazidə qalmaqdadır. Bakı Yod Zavodunun ərazisində yığılaraq qalaqlanmış radioaktiv tullantılar daş hasar vasitəsilə ətraf mühitdən təcrid olunsa da, bu tullantıların zərərsizləşdirilməsi üçün xüsusi müəssisə fəaliyyət göstərmədiyindən mövcud vəziyyət radiasiyanın müəyyən olunmuş normativ həddən artıq olmasına gətirib çıxarır.

Bundan başqa, neftqazçıxarma və neft emalı müəssisələrində formalaşmış 142300 ton neft tərkibli şlam müəssisələrin ərazilərində saxlanır.

Maliyyə böhranı bəzi ekoloji layihələrə təsir göstərib

Bu arada mətbuatda gedən məlumatlara görə, Dövlət Neft Şirkəti neftin qiyməti sabitləşənədək iri ekoloji layihələrin icrasını dayandıracaq. Dünya bazarında neftin ucuzlaşması Azərbaycanın ekoloji siyasətinə öz təsirini göstərib. Dövlət Neft Şirkətinin ekologiya məsələləri üzrə vitse-prezidenti Muxtar Babayev bildirib ki, dünya bazarında neftin ucuzlaşması şirkətin gəlirlərinin azalmasına səbəb olub. Buna görə də ekologiya ilə bağlı bəzi layihələr təxirə salınıb. Neft şirkətinin ekologiya idarəsinin rəisi Azər Əliyev mətbuata açıqlamasında bildirib ki, Abşeronda 3200 hektardan çox ərazi neftlə çirklənib və artıq onların təxminən 10 faizində təmizləmə işləri aparılıb: "Hər hektar üçün təmizlənməyə orta hesabla 100-200 min dollar tələb olunur. Neft şirkəti özü etdiyi üçün bu işlər ucuz başa gəlir". Neftlə çirklənmiş ərazilərin kütləvi təmizlənməsi Dünya Bankının 3 layihəyə 164 milyon dollar krediti hesabına aparılacaq. Qeyd edək ki, təmizlənməmiş ərazilərdə yaşıllaşdırma işlərinin aparılması da nəzərdə tutulur.

Prezidentin tədbirlər planı necə yerinə yetirilib?

Abşeron yarımadasında və ümumilikdə Respublikada ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 28 sentyabr 2006-cı il tarixli "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı" təsdiq olunub. Abşeronun ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün bu tədbirlər planının xüsusi əhəmiyyəti var.

Hökumətin müşavirəsində prezident İlham Əliyev 2010-cu ili "Ekologiya ili" elan etdi.

Müşahidələr və tədqiqatlar göstərir ki, 4 illik tədbirlər planının icrası uğurla həyata keçirilməsə də, ekoloji problemlər dərinlən öyrənilib. 2010-cu ildə ekoloji problemlərin həlli baxımından ETSN-nin və digər dövlət qurumlarının üzərinə ağır yük düşür.

Bakı Buxtasının, Bibiheybət zonasının, Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanının ətrafının, Abşeron yarımadasının göllərinin, neftlə çirklənmiş torpaqların, lay suları altında qalmış sahələrin və digər istehsal tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, məişət tullantılarının idarə olunması sxeminə uyğun Abşeron yarımadasında formalaşan tullantıların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi və s. məsələlərin gələn ildə öz həllini tapacağına ümid edirik.

Bakı xəbər.-2009.- 20 oktyabr.-№213.-S.12.

Dövlət təbiət yasaqlıqları ekoloji tarazlığın saxlanılmasında əhəmiyyətli rol oynayır

M.MÜKƏRRƏMOĞLU

Dövlət təbiət yasaqlıqları təbiət komplekslərinin və onların komponentlərinin qorunması və ya bərpası, habelə ekoloji tarazlığın saxlanması üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyan ərazilərdir. Azərbaycanda ilk yasaqlıq 1961-ci ildə yaradılmışdır. 1993-cü ilə qədər yasaqlıqların yaradılması prosesi davam etdirilmişdir. 2003-cü ildə yenidən yasaqlıqların yaradılmasına başlanılmış və həmin ildə Qax, 2005-ci ildə isə Arazboyu və Hirkan, 2008-ci ildə isə Zaqatala dövlət təbiət yasaqlıqları yaradılmışdır.

Qarayazı-Ağstafa Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 1964-cü ilin fevralında indiki Ağstafa rayonunun Qarayazı meşələri sahəsində yaradılmışdır. Ərazisi 11970 hektardır. Yasaqlığın təbii landşaft sahələri əsasən tuqay, palıd, cavan qarışıq meşə və kolluqlardan, kollu və ot bitkisi olan açıqlıqlardan, otlaqlardan, əkindən, qamışlı cəngəlliklərdən, çınqıllıqlardan, su sahəsindən ibarətdir. Yasaqlığın ərazisi insanın təsərrüfat fəaliyyətinin intensiv təsirinə məruz qalsa da, heyvan və quşlarla zəngindir. Burada maral, çöl donuzu, qunduz, canavar, dovşan, meşə pişiyi, tülkü, porsuq kimi məməlilər, qırqovul, qaratoyuq, alabaxta, su fərəsi, ördək, qaşqaldaq, göyərçin, hop-hop, ağacdələ, bildirçin quş növləri vardır.

Şəki Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 26 fevral 1964-cü il tarixində Şəki rayonunda yaradılmışdır. O, Əyriçayın hövzəsində Yevlax - Şəki və Şəki-Oğuz şose yollarının arasında yerləşir. Yasaqlığın yaradılmasında məqsəd buradakı heyvan və quşları, xüsusilə qırqovul və turac kimi quşları, qonur ayı və çöl donuzu kimi heyvanları qorumaqdır. Sahəsi 10350 hektardır. Ərazi zəngin bitki örtüyünə malikdir. Meşə sahələri palıd, qızılağac, qoz, tut kimi ağaclardan ibarətdir. Çay dərələrində meşə əmələ gətirən ağaclarla birlikdə yemişan, əzgil, böyürtkən, alça kolları keçilməz cəngəlliklər əmələ gətirir. Şəki yasaqlığında qonur ayı, çöl donuzu, canavar, çaqqal, tülkü, meşə pişiyi, yenot, porsuq, dovşan, samur, meşə dələsi, sincab kimi məməlilər, qırqovul, turac, meşə göyərçini, alabaxta, bekas, bildirçin, yaşılbaş ördək kimi quşlar məskunlaşmışdır.

İsmayilli Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 1969-cu ilin iyulunda yaradılmışdır. Əsasən İsmayilli, qismən də Qəbələ rayonlarının ərazisində yerləşir. Övvəl ərazisi 34400 hektar olmuş, müvafiq dövlət qərarı əsasında isə 23438 hektara qədər azaldılmışdır. Yasaqlığın yaradılmasında əsas məqsəd burada məskunlaşmış heyvanların qorunması və sayının artırılmasıdır. Bitki örtüyü alp və subalp dağ-çəmən və meşə bitkilərindən ibarətdir. Meşə ilə örtülü sahələr əsasən vələs, fisdıq və palıd meşələrindən ibarətdir. Yasaqlığın ərazisində heyvanlar aləmi həm növ, həm də say etibarilə çox zəngindir. Burada quşlardan kəklik, bildirçin, turac, alabaxta, ular, məməlilərdən canavar, vaşaq, meşə pişiyi, yenot, çaqqal, dələ, dovşan məskunlaşmışdır.

Qusar Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 1964-cü ilin iyulunda Qusar rayonunda yaradılmışdır. Yasaqlığın yaradılmasında başlıca məqsəd buradakı bir sıra ov əhəmiyyətli məməli heyvanları və quşları qoruyub saxlamaqdır. Ərazisi 15 000 hektardır. Meşə sahəsində fisdıq, vələs, palıd yayılmışdır. Kol bitkilərindən yemişan, zoğal, armud, alça, alma, itburnu, böyürtkən və qaratikana təsadüf edilir. Yasaqlıqda çöl donuzu, cüyür, canavar, meşə pişiyi, qamış pişiyi, çaqqal, yenot, dovşan kimi məməlilər, turac, kəklik, bildirçin, çöl göyərçini, yaşılbaş ördək, fitçi cürə kimi quşlar yayılmışdır.

Qızılca Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 1984-cü ilin fevralında Gədəbəy meşə təsərrüfatının Qızılca meşəçiliyi sahəsində yaradılmışdır. Onun yaradılmasında əsas məqsəd ərazinin təbiət kompleksini, xüsusilə məhv olmaq təhlükəsində olan heyvanlar və bitki nümunələrini qorumaqdır. Sahəsi 5135 hektardır. Ərazidə meşə və meşə altından çıxmış dağ - bozqır bitkiləri inkişaf etmişdir. Burada meşəni əmələ gətirən əsas ağac cinsləri palıd, fisdıq və vələsdir. Yasaqlıqda cüyür, qonur ayı, çöl donuzu, dovşan kimi heyvanlar qorunur.

Zuvand Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 1969-cu ilin iyulunda Lerik və Yardımlı rayonları ərazisində yaradılmışdır. Sahəsi 15 000 hektardır. Ərazinin bitki örtüyü çox kasıb olub, quru bozqır bitkiləri komplekslərindən təşkil olunmuşdur. Əsasən yabanı dənli və paxlalı-dənli bitki qrupları üstünlük təşkil edir. Yasaqlığın ərazisi heyvanlar aləmi ilə çox zəngin deyil. Burada qayakeçisi, kaftar, çöl donuzu, dovşan, canavar, tülkü və s. heyvanlar yayılmışdır.

Şəmkir Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 1964-cü ilin fevralında Şəmkir rayonunun ərazisində yaradılmışdır. Yasaqlığın yaradılmasında məqsəd buradakı quşları və məməli heyvan növlərini, xüsusilə də çöl donuzu, kəklik, turac, qırqovul və ördəkləri qorumaqdır. Ərazisi 10 000 hektardır. Yasaqlıqda tuqay və yarımsəhra bitki formasiyaları yayılmışdır. Tuqay meşə və kolluqları Kür çayı yatağının ətrafında yerləşir, onlar söyüd, ağyarpaq qovaq, qaratikan, böyürtkən, yulğun və s. ibarətdir. Ərazinin təbii landşaft sahələri müxtəlif olub, heyvanların

məskunlaşması üçün əlverişli mövqeyə malikdir. Burada məməlilərdən çöl donuzu, canavar, dovşan, meşə pişiyi, çaqqal, tülkü, turac, qırqovul, kəklik, turac və müxtəlif su quşları vardır.

Bərdə Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 1966-cı ilin mayında Bərdə və Ağdam rayonlarının ərazisində yaradılmışdır. Yaradılmasının əsas məqsədi Kürətrafi tuqay meşələrini və onların faunasını qoruyub zənginləşdirməkdir. Yasaqlığın ümumi sahəsi 7500 hektardır. Təbii bitki örtüyü əsasən qovaqdan ibarət olan kompleksdən, qovaq, söyüd, tut və s. ibarət cavan meşəlikdən, yulğunun üstünlük təşkil etdiyi kolluqlardan, paldın üstünlük təşkil etdiyi meşəlikdən ibarətdir. Yasaqlıqda məməlilərdən çöl donuzu, çaqqal, tülkü, meşə pişiyi, qamış pişiyi, porsuq, meşə dələsi, dovşan və s., quşlardan qırqovul, turac, fitçi cürə, qırmızıbaş ördək, meşə cüllütü, alabaxta, kiçik və böyük qarabattaq və s. məskunlaşmışdır.

Korçay Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 1961-ci ilin noyabrında Xanlar və Goranboy rayonlarının ərazisində yaradılmışdır. Yaradılmasının əsas məqsədi ərazidəki ov əhəmiyyətli heyvan və quşları qorumaqdır. Yasaqlığın ümumi sahəsi 15.000 hektardır. Bitki örtüyü yovşanlı-şoranlı, şoranlı-yovşanlı bitki qruplarından, çay yataqlarının bitki kompleksindən ibarətdir. Ərazidə efemerlər də yaxşı inkişaf edir. Burada məməlilərdən ceyran, dovşan, tülkü, çaqqal, canavar, quşlardan kəklik, turac və s. vardır.

Şirvan Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 1961-ci ilin noyabrında Salyan və Qaradağ rayonlarının ərazisində yaradılmışdır. Yasaqlığın yaradılmasında əsas məqsəd bu ərazidəki ceyranları və digər məməli heyvanları, köçəri və oturaq su və quru quşlarını qoruyub artırmaqdır. Hal-hazırda ərazisi 4930 hektardır. Yasaqlığın ərazisi heyvanlar aləminə görə xeyli zəngindir. Burada məməlilərdən ceyran, dovşan, tülkü, çaqqal, canavar, porsuq yaşayır. Xəzər dənizinin sahil sularında suiti, çoxlu müxtəlif balıqlar yaşayır. Ərazidə quşlardan qu quşu, çay ördəyi, dalgıç ördəyi, vağ, qarabattaq, qaşqaldaq, bəzgak, turac, bildirçin və s. yayılmışdır.

Gil adası Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 1964-cü ilin fevralında yaradılmışdır. Bakı şəhərinin Qaradağ rayonunun ərazisində yerləşir. Yasaqlığın sahəsi 400 hektardır. Burada əsasən adadakı və onun ətrafındakı quşlar, xüsusilə gümüşü qağayılar qorunur. Ərazidə qağayıların sayı bəzən 10 000 - ə çatır.

Kiçik Qızılağac Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 1978-ci ilin fevralında Lənkəran rayonu ərazisində Kiçik Qızılağac körfəzinin orta və cənub hissəsində yaradılmışdır. Yasaqlığın yaradılmasında məqsəd buradakı su, bataqlıq və quru ərazilərinin köçəri və oturaq quşlarını qorumaqdır. Ərazisi 10 700 hektardır. Kiçik Qızılağac körfəzi balıqlarla zəngindir və çoxlu sayda köçəri və oturaq quşların məskənidir. Yasaqlıqda quşlardan turac, dovdaq, mərmər cürə, dəniz qartal, məzar qartal, sultan toyuğu, ərsindimdik, qırmızıdöş qaz və s., məməlilərdən canavar, tülkü, çaqqal, qamış pişiyi, porsuq və s. növlərə təsadüf edilir.

Qəbələ Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 1993-cü ildə Qəbələ rayonunun ərazisində təşkil edilmişdir. Ərazisi 39 700 hektardır. Yaradılmasının əsas məqsədi Böyük Qafqaz dağlarının cənub yamaclarının landşaftını qorumaqdır.

Arazboyu Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 1993-cü ildə tuqay meşələrinin qorunması və bərpası məqsədilə yaradılmışdır. Sahəsi 2200 hektardır. Hal-hazırda yasaqlıq işğal altındadır və onun fəaliyyəti tamamilə dayandırılmışdır.

Qax Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 16 iyun 2003-cü il tarixində yaradılmışdır. Yasaqlığın yaradılmasının başlıca məqsədi İlisu Dövlət Təbiət Qoruğu ilə həmsərhəd yay otlaqlarında və Acınohur düzündə faunanın qorunması və nəslə kəsilməkdə olan heyvan növlərinin bərpa edilməsidir. Ərazisi 36 836 hektardır.

Ordubad Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 1969-cu ilin iyulunda Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ordubad rayonu ərazisində yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2003-cü il 16 iyun tarixli Sərəncamı ilə Ordubad rayonunun inzibati ərazisinin 12131 hektar sahəsi Milli Park elan edilmişdir. Milli Parka akademik Həsən Əliyevin adı verilmişdir. Hal-hazırda yasaqlığın ərazisi 27869 hektardır. Yasaqlığın yaradılmasında məqsəd ərazidəki nadir və qiymətli heyvanları qoruyub artırmaqdır. Ərazidə bezoar keçisi, köpgər, daş dələsi, canavar, çaqqal, tülkü və s. məməli heyvan növlərinə, turac, qırqovul, kəklik, bildirçin, alabaxta və s. quş növlərinə rast gəlinir.

Arazboyu Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 2005-ci ilin əvvəllərində Naxçıvan Muxtar Respublikasının 9118 hektar ərazisində yaradılmışdır.

Hirkan Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 2005-ci ilin dekabr ayında Lənkəran və Astara rayonlarının inzibati ərazilərində yerləşən meşə fondundan 2252 hektar torpaq sahəsində Hirkan Dövlət Təbiət Yasaqlığı yaradılmışdır. Yaradılmasında əsas məqsəd Hirkan Milli Parkı ilə həmsərhəd meşələrin mühafizəsi, Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı Kitab"ına daxil edilmiş nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi altında olan heyvan növlərinin miqrasiya yollarının, həmin ərazidə ekosistemin bütövlüyünün və bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanmasıdır.

Zaqatala Dövlət Təbiət Yasaqlığı - 2008-ci ilin noyabr ayında Zaqatala və Balakən rayonlarının inzibati ərazilərində yerləşən yay otlaqları, Balakən meşə mühafizəsi və bərpası müəssisəsinin meşə fondu torpaqları

hesabına 6557 hektar ərazidə Zaqatala Dövlət Təbiət Yasaqlığı yaradılmışdır. Yaradılmasında əsas məqsəd Zaqatala Dövlət Təbiət Qoruğu ilə həmsərhəd yerləşən sahələrə vahid ekosistemin əhatə edilməsi, bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanması, nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan heyvan növlərinin miqrasiya yollarının qorunmasıdır.

Bundan başqa işğal altında olan Laçın (1961-ci ildə yaradılmışdır), Qubadlı (1969-cu ildə yaradılmışdır), Daşaltı (1981-ci ildə yaradılmışdır) ərazilərində yaradılan Dövlət Təbiət Yasaqlıqları bu gün düşmənlərimiz tərəfindən bərbad hala salınmışdır.

Xalq qəzeti.-2009.-8 oktyabr.-№223.-S.7.

Ölkəmizdə təbiəti mühafizə sahəsində çox böyük işlər görüldü

Azərbaycan Respublikasının ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseyn Bağirov vap.ora.az saytına müsahibə verib:

Hüseyn müəllim, bu yaxınlarda uzaq bir səfərdən qayıtdınız. Sizin başçılıq etdiyiniz Azərbaycan - Afrika ekspedisiyası dünyanın ən yüksək zirvələrindən biri olan Kilimancaro dağının Uhuru zirvəsinə qədər gedib çıxdı. Səfər təəssüratlarınız necədir?

- Azərbaycan-Afrika ekspedisiyası Tanzaniyanın Aruşa şəhərindən Kilimancaro dağının Uhuru zirvəsinə doğru “Azərbaycan - yeni zirvələrə doğru İlhamla irəli” şüarı altında Bakıdan yola düşmüşdü. Kilimancaro Afrikanın ən hündür dağ massividir və Tanzaniyanın şimal-şərqində yerləşir. 5895 metrlik Uhuru zirvəsi isə Kilimancaro dağındakı Kibo vulkanının ən hündür nöqtəsidir. Bu da dünyanın yeddi qitəsinin ən yüksək zirvələrindən biri hesab edilir. Ekspedisiya Azərbaycan üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu yürüş elmi, siyasi, idman və rəmzi xarakter daşıyıb və qarşımıza qoyduğumuz bütün məqsədlərə çatdıq. Yürüş zamanı biz-dan arxada və yaxud yanaşı gedən ingilis, alman ekstremalları çox təəccüblə baxırdılar. Azərbaycanla bağlı məlumatı olan və olmayanlar da çox təəccüb edirdi. Onlar hesab edirdilər ki, belə ölkələrdə ekstremal səyahətlərə, yürüşlərə önəm verilmir. Almanların, amerikalıların “Yaşasın Azərbaycan” deyə bizim ekspedisiya qrupunu salamlamaları bir azərbaycanlı olaraq bizdə böyük qürur hissi yaradırdı. Ekspedisiyanın xüsusi əhəmiyyəti məhz bu şəkildə formalaşan fikirlərin tamamilə dəyişilməsində özünü göstərir. Yürüşün yerli əhəmiyyətinə gəlincə, Azərbaycan-Afrika ekspedisiya qrupunun üzvləri səfər zamanı əvvəlcədən nəzərdə tutulan elmi tədqiqat işlərini də uğurla həyata keçiriblər. Ekspedisiya üzvləri yolboyu Kilimancaro dağındakı unikal Kibo vulkanının üzə çıxardığı yeraltı sükurları, bu ərazidə mövcud olan müxtəlif qiymətli bioloji nümunələri öyrənib, meteoroloji və geoloji müşahidələr aparıblar. Eyni zamanda, ekspedisiya üzvləri qət etdikləri marşrut boyu hər iqlim qurşağında qarşılaşdıqları biomüxtəlifliyi yaxından tədqiq edib, həmçinin, quşlar, məməli heyvanlar və entomofaunaya aid unikal foto-video materiallar toplamağa müvəffəq olublar. Zəngin geoloji məlumatlar toplanılıb. Toplanan məlumatlar əsasında bioloji müxtəlifliyin və unikal vulkanın geologiyası ilə bağlı materiallar hazırlanır. Yəqin ki, 3 ayadək nəticələri ortaya çıxaracağıq.

- Amma bu səfərə münasibət heç də bir-mənalı olmadı. Hətta Kilimancaro dağına çıxdığınıza görə tənqid də edildiniz...

- Səfərimizə bu cür yanaşmanın səbəbi məsələnin mahiyyətinin dərk edilməməsi ilə bağlıdır. Mən məzuniyyət dövründə bu səfəri etmişəm. Amma, əlbəttə ki, məzuniyyətimi hansısa istirahət məkanlarında da keçirə bilərdim. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, ekspedisiya siyasi, elmi, rəmzi xarakter daşıyıb. Bu səfərlərlə Azərbaycanı dünyaya tanıtmqla bərabər elm sahəsinə də müəyyən töhfələr verilir. Birfaktı qeyd edirəm, Norveç 1908-ci il-də müstəqillik qazananda bu dövləti heç kəs tanımırdı. Amma bundan 3 il sonra norveçli Amudsen Cənub qütbünə qədəm qoyan ilk insan olanda vəziyyət tamamilə dəyişdi. Bu gün Norveçin hansı səviyyədə tanınması hər birimizə bəllidir. Dünyanın kəşf olunmasında norveçlilərin adının xüsusi çəkilməsi bu ölkənin tanınması üçün kifayətdir. Biz də istərdik ki, Azərbaycan haqqında da dünyada daim fikir yüksək olsun.

Bundan başqa, deyərdim ki, qoy Antarktidaya, Kilimancaroya çətin yürüşlər etmiş insanlar bu barədə fikir yürütsünlər, Bakıda oturub Məkkə ziyarətindən yazmasınlar. Bu, ən azı, belə adamların özlərinin “Bonapartizm” xəstəliyinə tutulmasından xəbər verir.

- Gələcəkdə də belə ekspedisiyaların təşkil olunması nəzərdə tutulurmu?

- Bəli, bu səfərlər davam edəcək. Azərbaycan xalqı böyük xalqdır və bir sıra dəyərləri, adət-ənənələri ilə dünyada tanınır. Bu gün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin həyata keçirdiyi siyasət nəticəsində ölkəmiz sürətlə dünyaya inteqrasiya edir. Dövlət başçısının yürütdüyü balanslı xarici siyasət bir sıra ölkələri bizimlə hesablaşmağa məcbur edir. Azərbaycan xalqı öz Liderinin arxasınca gedir və Ona inanır. Bu xalq öz imzasını hər yerə qoymaq iqtidarındadır. Fikrimcə, təşkil olunmuş bu tip ekspedisiyalar da məhz bu məqsədlərə xidmət edir. Ona görə də, planlarımızda müxtəlif ekspedisiyalar var.

- Hüseyn müəllim, ətraf mühitin qorunması, bütövlükdə ekoloji məsələlər dünyanı narahat edən global problemlərdəndir. Azərbaycan dövləti də bu məsələyə həssaslıqla yanaşır. Bilmək istərdik ki, son illərdə respublikamızda ekoloji durumun yaxşılaşdırılması ilə bağlı hansı proqramlar həyata keçirir? - Unikal təbii şəraitə, zəngin təbii sərvətlərə və inkişaf etmiş sənaye sahələrinə malik olan Azərbaycanda Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin fəaliyyəti dövründə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi, eləcə də təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə məsələləri həmişə xüsusi diqqət mərkəzində olmuşdu. Ulu öndər

Heydər Əliyevin layiqli davamçısı, ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən də bu gün ölkəmizin ekoloji durumunun sağlamlaşdırılmasına xüsusi diqqət göstərilir. Ölkə rəhbərinin bilavasitə sədrliyi ilə ekoloji problemlərin müzakirəsinə həsr olunmuş müşavirələrin keçirilməsi, ətraf mühitlə bağlı qəbul olunmuş dövlət proqramlarının icrasına diqqətin artırılması, mövcud ekoloji problemlərin daha səmərəli həll edilməsi məqsədilə müvafiq sərəncamların verilməsi bu sahənin ölkəmizdə prioritet məsələlər sırasına qaldırılmasına parlaq nümunədir.

Ekoloji problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində çoxsaylı proqramlar mövcud-dur və icra olunmaqdadır. Ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində son bir neçə ildə ölkə rəhbərliyinin prinsipial mövqeyi nəticəsində xeyli işlər görüldü, uzun illər ərzində yaranmış və müstəqil Azərbaycana miras qalmış ekoloji problemlər təhlil edilərək, onların kompleks həllinə yönəldilən 5 Milli və Dövlət Proqramı təsdiq edilib, ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində hüquqi baza təkmilləşdirilib. Ötən müddət ərzində ölkə Prezidentinin sərəncamları ilə təsdiq olunmuş “Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair”, Azərbaycan Respublikası meşələrinin bərpa edilməsi və artırılmasına dair” Milli Proqramlar, “Yay-qış otlaqlarının, biçənlərin səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair” və “Azərbaycan Respublikasında Hidrometeorologiyanın inkişafına dair” Dövlət Proqramları həyata keçirilib.

“Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı” da problemlərin həllinə yönəldilən mühüm və çox qiymətli sənəddir. Kompleks Tədbirlər Planının icrasını təmin etmək məqsədilə ölkənin gərgin ekoloji vəziyyət-də olan bölgələrinin, əsasən də, Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasının ətraf mühitinin sağlamlaşdırılması istiqamətində mühüm işlər həyata keçirilir.

Kompleks Tədbirlər Planından irəli gələn ətraf mühitin qorunması və mövcud vəziyyətin bərpasına yönəldilmiş Bakı buxtasının, Bibiheybət zonasının, Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanının ətrafının, Abşeron yarımadasındakı göllərin, neftlə çirklənmiş torpaqların, lay suları altında qalmış sahələrin və digər istehsal tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, bərk məişət tullantılarının idarə olunması sxeminə uyğun Bakı və Sumqayıt şəhərlərində formalaşan tullantıların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi və s. tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün maliyyə vəsaitinin ayrılması bu problemlərin vaxtında həll edilməsini reallaşdırıb.

- Paytaxtda və respublikamızın bölgələrində yaşıllaşdırma işləri geniş vüsət almaqdadır. Nazirlik yeni yaşıllıq sahələrinin yaradılması üçün hansı layihələri planlaşdırır?

- Respublikanın paytaxtında və bölgələrində yaşıllaşdırma işlərinin geniş vüsət alması, magistral yolların mühafizə zolaqlarının yaşıllaşdırılması, onların külək və su eroziyasından mühafizəsi məqsədilə Bakı-Ələt-Hacıqabul istiqamətində magistral şose yolu ətrafında 172 min, Zığ-Aeroport yolboyu ərazidə 230 min müxtəlif növ ağac və kol cinsləri əkilib. Belə ki, Zığ-Aeroport yolboyu 196 hektar ərazidə yaşıllıqsalma işləri başa çatdırılıb. Ağacların suvarılması üçün suvarma şəbəkəsi qurulub.

Eyni zamanda, meşə sahələri də genişləndirilir. Ölkəmizdə odun yanacağına tələbat böyük olsa da, Azərbaycanın meşə əraziləri artmaqdadır. Son 8-9 ildə meşə sahələrində 60 -70 min hektar artım müşahidə olunub.

Bir dəfə jurnalistlər mənə dedilər ki, aeroport yolunda əkilən ağaclar quruyur. Ağac quruya bilər, onların 100 faiz bitməsinə heç kim təminat verə bilməz. Çünki hər şey təbiətdən asılıdır. Amma hazırkı vəziyyətdə bu cür torpaqda alınan nəticə də pis deyil. Təsəvvür edin, torpaq neftlə çirklənib, başqa yerdən torpaq daşınır, landşaft yenilənir, sonra ağaclar əkilib. Qurumuş ağacların dibindən pöhrələri çıxır. Aeroport yolunda bitmə 83 faizə bərabərdir. Bu, əla göstəricidir. Lakin biz müəyyən tədbirlər nəticəsində bu göstəricini 90-95 faizə çatdırmağa çalışırıq.

Bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, 1990-cı illərin əvvəlinə qədər leksikonumuzda “ekoloji siyasət” sözü mövcud deyildi. Bu mövzu cəmiyyət üçün maraq kəsb etmirdi. Yadımdadır ki, küçələrimizdə odun satan maşınlar dolaşırdı. Amma indi belə deyil, meşələrə olunan təcavüzün qarşısı alınır.

- Ölkə Prezidentinin Abşeron yarımadasında 3 milyona qədər ağac əkilməsi haqqında tapşırığı hansı səviyyədə icra olunur?

- Tapşırığın icrası ilə bağlı lazımi tədbirlər həyata keçirilir. Tədbirlər nəticəsində Abşeronda yaşıllıqlar ikiqat artırılacaq. Bunun üçün yerlər müəyyənləşdirilib, öyrənilib, o yerlərdə su mənbələri ortaya çıxarılıb. Artıq layihələr də hazırlanıb. Daha çox elmi əsaslara söykənən layihələndirmə işləri aparılır, bu istiqamətdə 5-6 layihə hazırlanıb, 20-dək layihənin isə üzərində iş gedir. Düşünürük ki, bu ilki əkin mövsümündə hava limanının ətrafında, keçmiş bazarların yerində böyük yaşıllıq massivləri salınsın. Aeroport yolunun yaxınlığındakı böyük

gölməçələrin yerində geniş yaşıllıq sahələri salmağı qərara almışdıq. Ümumilikdə, həmin ərazidə 2 min hektara qədər yaşıllıq sahəsinin salınması nəzərdə tutulur.

- Bəs dövlət başçısının göstərişindən sonra Bakı şəhərində ağacların kəsilməsi hal-ları nə qədər azalıb?

- Bəli, dəyişiklik böyükdür. Hazırda belə faktların sayı xeyli azalıb. Bu istiqamətdə cəmiyyət də diqqətli olmalıdır. Bu bir həqiqətdir ki, ölkəmizdə ictimai nəzarət də böyükdür, hər bir kəsilmən ağac üçün etiraz səsi qaldırılır. Amma əkilən ağacların sayı kəsilmən ağacların sayından qat-qar çoxdur. Ağacların kəsilməsinə görə böyük cərimələr nəzərdə tutulub. Məsələn, son 2-3 ayda təkcə Bakıda ağac kəsilməsi ilə bağlı 60 min manatadək cərimə tətbiq olunub.

- Ölkə başçısı bir sıra dövlət strukturlarına, o cümlədən, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə (ETSN), Xəzər dənizinin sahil zolağında təmizlik işlərinin aparılması, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması ilə bağlı müvafiq tapşırıqlar verib. Bununla bağlı vəziyyət necədir?

- Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması istiqamətində də mühüm işlər görülür. Xəzəryanı dövlətlər içərisində Azərbaycan yeganə ölkədir ki, Xəzər dənizində ekoloji tarazlığın qorunub saxlanılmasında böyük layihələrlə çıxış edir. Ölkə Prezidentinin müvafiq sərəncamlarından irəli gələn məsələlərin həlli istiqamətində gündə 6140 m³ sutəmizləmə gücünə malik, beynəlxalq standartlara cavab verən modul tipli çirkab sutəmizləyici qurğuların qurulması nəticəsində Abşeron yarımadasının Bilgəh, Buzovna, Mərdəkan, Pırşağı, Nardaran və Novxanı-Sumqayıt sahilboyu ərazilərində 17 stansiya istismara verilərək "Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi" yaradılıb. Prezidentin "Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında" 20.06.2007-ci il tarixli Sərəncamından irəli gələn məsələlərin həlli istiqamətində də mühüm işlər görülməkdədir.

Xəzər sularının ekoloji mühafizəsi məsələsi də gücləndirilib. Maraqlıdır ki, bəzi böyük ölkələr Xəzər dənizindən siyasi məqsədlər üçün istifadə edirlər, amma ekoloji cəhətdən heç bir qayğı göstərmirlər. Dənizin çirklənməsi Volqa çayının dənizə qovuşan yerində 80 faiz, Ural çayının dənizə qovuşan yerində 7-8 faizdir. Bu gün Xəzərin Qazaxıstan akvatoriyasında elə neft sahələri var ki, çirkab konservasiya olunmayan quyulardan bir-başla dənizə axır. İranda dənizin sahillərində 14 milyon insan yaşayır və nəzərə almaq lazımdır ki, heç bir ölkədə dəniz sahilində bu qədər əhali yaşamır. Amma bu ərazilərdə heç bir təmizləyici qurğu mövcud deyil.

Kür və Araz çaylarına gəldikdə isə, bu çaylar Gürcüstan və Ermənistan ərazisində çirklənir. Baxmayaraq ki, bu çaylan suyu bir neçə dəryaçada durulur, təmizlənir və nəticədə dənizə tökülür, biz bu məsələnin də qarşısının alınması üçün tədbirlər həyata keçiririk.

- Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz içməli su ilə təmin olunması məsələsi də aktual mövzulardandır. Bu istiqamətdə görülən işlər hansı səviyyədədir?

- Ölkə başçısının "Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında" 20.06.2007-ci il tarixli Sərəncamından irəli gələn məsələlərin həlli istiqamətində də əhəmiyyətli işlər görülüb. Ötən müddət ərzində Naxçıvan Muxtar Respublikası da daxil olmaqla 12 rayonun 122 kəndində modul tipli sutəmizləyici qurğular quraşdırılıb, 224 min insan Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının standartlarına cavab verən içməli su ilə təmin olunub. Bu istiqamətdə fəaliyyət davam etdirilməkdədir. Çox kiçik xərclər 10,8 mil-yon manata bu qədər böyük işlər görülüb, Bildiyiniz kimi, bu məsələ üçün 15 milyon manat vəsait ayrılmışdı, onun 4,2 milyonu vergi şəklində dövlətə qaytarılıb, qalan 10,2 milyon manat vəsait xərclənməklə 224 min insan təmiz içməli su ilə təmin olunub.

Təsəvvür edin ki, heç bir içməli suyu olmayan böyük bir şəhər bu müddətdə içməli su ilə təmin olunub və hazırda həmin qurğuların effektiv istismarı üçün tədbirlər görülür. Həmin qurğular bir gün işləməyəndə, əhalidən saysız - hesabsız teleqramlar gəlir. Bu layihə xüsusən Kür-Araz ovalığı ərazisində yaşayan insanların sağlamlığı üçün atılan mühüm bir addımdır.

- Ətraf mühitin mühafizəsi məsələsində təbliğat, maarifləndirmə də başlıca rol oynayır. Rəhbərlik etdiyiniz nazirlik təbliğat işlərini necə qurub? Bu yöndə nəticələri qaneedici saymaq olarmı?

- Bu gün fəxrlə deyə bilərik ki, ölkəmizdə təbiəti mühafizə sahəsində çox böyük işlər görülüb. Bununla belə, hələ görüləsi işlərimiz də var. İctimaiyyət arasında düzgün təbliğat işləri aparmaq Nazirliyimizin başlıca fəaliyyət istiqamətlərindən biridir. Fikrimcə, insanların problemlərə yanaşması, düşüncəsi dəyişməlidir. Bəziləri təbiəti sevməyi onun qoynunda istirahət etməklə, hətta təbiəti istismar etməklə eyniləşdirirlər. Amma bu, təbiəti sevmək deyil. Yaxın bir adamın xəstələnən zaman necə ki, tez həkimə müraciət edirsən, dərman alırsan, təbiəti də qorumaq üçün canfəşanlıq etmək lazımdır.

Ümumiyyətlə, bu bir faktdır ki, insanların münasibətinin, yaşamasının dəyişməsi ekoloji problemlərin 60-70 faizinin aradan qaldırılması ilə müşayiət olunur. Məsələn, maldarlıqla məşğul olan insanlar fikirləşsələr ki, biz öz heyvanlarımızı təbiətə ziyan vermədən yetişdirək, onları fermalarda çoxaldıb yemləyək, onda təbiətə ziyan veril-məsinin qarşısı alınar, meşələrimizin yaşıllıq örtüyü xilas olar. Bu yaxınlarda bir qəzetdə kənd müəllimi yazmışdı ki, artıq meşə talası gəlib onların yaşadığı kəndə çatıb. Bunu kim edir? Təsəvvür edin ki, bu problemə bağlı yazan kəndin ən nüfuzlu nümayəndələrindən biri-müəllimdir. Maraqlıdır ki, həmin müəllim o meşə qırımı prosesində iştirak edirmi? Eləmirsə, niyə onun nümunəsi başqalarına təsir eləmir? Əgər kəndin əhalisi bunun əleyhinə olsa, kim orada meşəni qıra bilər? O ağacları qırıb satanların müştərisi həmin kəndin əhalisi deyilmi? Bir dəfə kəndlərin birində olanda, meşədə balta səsi eşitdim. İki kilometrədən çox gedərək həmin səsin mənbəyinə çatdım. Gördüm, bir nəfər balta ilə nəhəng, sağlam bir ağacı kəsir. Məlum oldu ki, o, kəndin müəllimidir. Demək istəyirəm ki, dövlət nə qədər güclü siyasət aparsa da, çox vəsait ayırsa da, hər insanın yanına bir qarovulçu qoymaq imkanına malik deyil. İnsanın təbiətə olan münasibəti, anaya olan münasibəti kimi olmalıdır.

- Azərbaycan ərazilərinin 20 faizini işğal etmiş Ermənistanın “yaşıl soyqırım ” siyasəti və ən nadir təbiət abidələrini darmadağın etməsi, eyni zamanda, Araz çayının çirkləndirilməsi barədə ölkəmiz tərəfindən beynəlxalq təşkilatlara mütəmadi olaraq konkret faktlar təqdim edilib. Həmin qurumların erməni vəhşiliyinə münasibəti necədir?

- Məsələ ilə bağlı beynəlxalq təşkilatlara dəfələrlə müraciətlər etmişik. Ermənistan Azərbaycana qarşı təcavüz edib və ekoloji təcavüz də bu müharibənin tərkib hissəsidir. İşğalçılar əgər güllə atmasalar belə, çayları, gölləri çirkləndirir, meşələri qırırlar. Onlar bizimlə müharibə aparır və nəzərə alınmalıdır ki, çox məkrli düşməndirlər. Ermənilər hər sahədə - informasiya sahəsində də, ekoloji sahədə də Azərbaycanla müharibə aparırlar. Beynəlxalq təşkilatlara şikayət etsək də qarşı tərəf daha çox susmağa üstünlük verir.

Çox təəssüf ki, bu məsələyə Avropa dövlətlərində ikili standartlarla yanaşırlar. Müəyyən səbəblərdən bir çox ölkələr, beynəlxalq təşkilatlar ermənipərəst mövqe tutublar. Bəzi dövlətlər Ermənistandan vasitə kimi istifadə edirlər. Biz problemi beynəlxalq təşkilatların böyük tədbirlərində və ikitərəfli görüşlərdə də qaldırmırıq. Bizim vəzifəmizdir ki, bu yöndə işlərimizi ardıcıl olaraq davam etdirək. Çalışırıq ki, bu faktları daha geniş formada dünyada yayaq və Ermənistanın təcavüzünün təkcə Azərbaycan üçün deyil, regionumuz üçün böyük təhlükələr yaratdığını beynəlxalq aləmə çatdıraq.

Yeni Azərbaycan.-2009.-29 avqust.№162.-S.4.

Xəzər: problemlər, proqnozlar

Qabil HƏSƏNOV,

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin dosenti

Xəzər dənizi problemləri içərisində səviyyə tərəddüdü ilə yanaşı, dəniz sularının çirklənməsi və bununla əlaqədar ekoloji şəraitin korlanması son dövrün ən mühüm problemidir. Zəngin təbii sərvətləri və müalicə əhəmiyyəti tarixən Xəzərin ətrafında çoxlu sayda insanların məskunlaşmasına səbəb olmuşdur. Xəzər dənizinin əsas çirklənmə mənbələri onun hövzəsində, sahillərində və akvatoriyalarında yerləşən şəhərlərin və sənaye obyektlərinin çirkab suları, dəniz nəqliyyatından və neft mədənlərindən daxil olan müxtəlif çirkləndiricilərdir. Hazırda Xəzər sahili zonalarında 16 milyon nəfərə yaxın əhali yaşayır ki, onların həyat fəaliyyəti bilavasitə bu dənizlə bağlıdır.

Dünyanın ən məhsuldar su sahəsi olan Xəzər yeganə dənizdir ki, nəre balıqlarının böyük ehtiyatı (təxminən 95 faiz) burada cəmləşmişdir. Məlumdur ki, nəre balığı dünya bazarında çox qiymətli sayılan qara kürünün “istehsalçısıdır”. Ona görə də həmin balıqların Xəzərdəki genofondu ciddi şəkildə qorunur. Qeyd edək ki, planetdə qara kürünün əsas ixracı bu gölün sakinləri hesabınadır. Lakin Xəzərin varidatı bununla tükənmir. Neft-qaz ehtiyatı potensialına görə də o, dünyanın ən iri karbohidrogen xammalı mərkəzlərindən biridir. Ekoloji xarakteristikasına görə Xəzər dənizi çox vaxt digər qapalı hövzələr kimi öyrənilir. Qapalı hövzələrin isə müvafiq problemləri var.

Xəzər dənizini çirkləndirən mənbələr çoxdur. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, çaylar vasitəsilə hər il Xəzərə 40-45 kubmetr çirkab daxil olur ki, onun da 80 faizi Volqa çayının payına düşür. Əgər bu çirkli sular dənizin üst qatında bərabər paylansaydı, onda il ərzində həmin qatın qalınlığı 10-11 santimetrə çatardı. Xəzər sularının çirklənməsində Kür və Ural çayları da az rol oynamır. Tbilisi, Rustavi şəhərlərinin və sənaye müəssisələrinin çirkab suları, həmçinin kənd təsərrüfatında işlədilən müxtəlif toksiki maddələr Kür çayı vasitəsilə Xəzərə daxil olur. Xəzər dənizi sahillərində yerləşən şəhərlərdən Mahaçqala, Həştərxan, Türkmənbaşı, Rəşt, Ənzəli şəhərlərindən dənizə axıdılan çirkab suları onun əsas çirkləndiricilərindən hesab edilir. Bununla yanaşı, dəniz neft yataqlarının istismarı və neft məhsullarının daşınması, dəniz nəqliyyatı da Xəzər sularını xeyli çirkləndirir. 2008-ci ildə Xəzər dəniz nəqliyyatı ilə daşınmış yüklərin həcmi 12 milyon ton təşkil etmişdir. Yüklərin 62 faizini neft yükləri, 38 faizini isə quru yüklər təşkil etmiş və bütün daşımalar xarici əlaqə üzrə həyata keçirilmişdir. Bu nəqliyyat dövründə yük dövriyyəsi 7 milyard ton kilometr təşkil etmişdir.

Ekoloji şəraitə dəniz səviyyəsinin tərəddüdləri də təsir göstərir. Dənizin səviyyəsi aşağı düşdüüyü zaman şorluğu artır, balıqların sahil zonalarında qidalanma bölgələrinin məhsuldarlığı və sahəsi azalır. Dənizin səviyyəsi qalxdıqda isə suların, xüsusilə böyük çayların delta bölgələrinə yanaşan sahələrdə şorluğu azalır, yem ehtiyacı artır. Çürümüş bitki örtüyündə oksigenin faiz miqdarı aşağı düşür, balıqların kürü tökməsində ekotəzadlar yaranır. Bunlarla yanaşı, dəniz sularının yuxarıda göstərilən maddələrlə, xüsusilə neft məhsulları ilə çirklənməsi aerasiya prosesini ciddi pozur, dəniz fauna və florasının məhv olmasına gətirib çıxarır.

Dənizin ən çox çirklənmiş sahələri eyni zamanda ekoloji böhran sahələridir. Belə sahələrə Sumqayıt, Mahaçqala, Türkmənbaşı və b. şəhərlərin akvatoriyaları, istismarda olan dəniz neft yataqları rayonları aid edilir. Xəzər gölünün çirklənməsindən danışarkən aşağıdakı xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır: 1) çirkabın qeyri - bərabər paylanması dənizin ayrı-ayrı sahələrinin ciddi şəkildə çirklənməsinə gətirib çıxarır; 2) sahilboyu yaranan çirklənməni bir zonadan başqasına aparır və oranı da çirkləndirir. Nəzərə alsaq ki, tullantılar əsasən suyun üzündə-üst qatında toplaşaraq “su-atmosfer” zonası yaradır, onda məhz burada yığılmış çirkablar hesabına daha çox dənizin bioloji əhəmiyyətli sahələrinin çirkləndiyini qeyd etmək lazım gəlir.

Xəzər dənizi üçün ən təhlükəli çirklənmə tərkibində zərərli kimyəvi maddələr olan tullantılarla çirklənmələrdir. Bunlardan neft karbohidrogenlərini, karbohidrogenləri, karbonukleidləri, xlor üzvi birləşmələrini və ağır metalları göstərmək olar. Dənizin çirklənməsində neft karbohidrogenləri böyük rol oynayır.

Xəzəryanı ölkələrdə baş verən ictimai-siyasi proseslər, ziddiyyətli münaqişələr də dənizin ekomühitinə öz təsirini göstərər. Xüsusilə hərbi münaqişələr. Məsələn, 1991-ci ildən başlanan rus-çexen müharibəsi dənizin ekosistemində müəyyən problemlər yaradıb. Hövzədə il ərzində 20-30 hərbi tullantı qeydə alınır. Bundan əlavə, texnogen qəzaların sayı da xeyli artıb. Belə ki, Xəzərin Rusiya sahillərində karbohidrogenlərin miqdarı çexen müharibəsi ilə əlaqədar xeyli artmışdır. Qazaxıstan və Türkmənistanda Abşeronda olduğu kimi neft-qaz istehsalı mərkəzləri açılıb. Bu regionların ekoloji durumu respublikamızla müqayisədə heç də yaxşı deyil. Çünki burada çıxarılan neftin tərkibində merkaptanların miqdarı çox, kükürlü birləşmələr daha artıqdır.

Belə nefti xüsusi yolla təmizləmək lazım gəlir ki, bu da əlavə problemlər yaradır. Bu prosesdə ekoloji standartlar mütləq nəzərə alınmalıdır, əks halda, Xəzərin bütün akvatoriyası pis hala düşə bilər. Xəzər gölünün mühitinin qorunmasında, xüsusilə çirkablardan mühafizədə Volqa və digər çay-su anbarlarının rolu böyükdür. Eyni zamanda Xəzərin dib çöküntüləri və özünün fiziki-kimyəvi və bioloji təmizlənmə proseslərinin də rolu var. Orta və cənub zonalarında temperaturun sabitliyi (normallığı) suda kimyəvi reaksiyaların sürətini artırır və nəticə etibarilə burada dəniz suyunun təmizliyi öz-özünə təmin olunur.

Xəzərin ekoloji problemləri onun səviyyəsinin vaxtaşırı dəyişməsi ilə də əlaqədardır. 1978-ci ildən tranqressiv mərhələyə keçən dənizin səviyyəsi tədricən qalxaraq ciddi təhlükəyə səbəb olmuşdur. Belə ki, suyun səviyyəsinin 2,5 metr qalxması sahə zonasının il ərzində 1-2 kilometr sahəsinin dənizin altında qalması ilə nəticələnmişdir. Müasir dövrdə səviyyənin kəskin dəyişməsi təxminən hər 50 ildən bir müşahidə edilir və kəmiyyəti 3,0-3,5 metrə ölçülür. Məsələn, 20-25 il əvvəl ölkəmizin cənub bölgəsindəki (Lənkəran-Astara) sahil zolağında yerləşən bir çox yaşayış məntəqələri və təsərrüfat sahələri həmin fəlakətlə üzləşdi. Əhaliyə, dövlətə xeyli ziyan dəydi. Nərimanabad-I, Nərimanabad-II və başqa iri yaşayış məntəqələrini, liman şəhərciyini, vərəm dispanserini, bir sıra kommunal yaşayış binalarını Azərbaycanı qonşu İran dövləti ilə birləşdirən dəmir yolunu, Abşeronun da bir sıra təsərrüfat obyektlərini, Corat qəsəbəsini, Nabranda turbazanı və istirahət evlərini su basdı.

Türkmənbaşı şəhərində dəniz bütün sahilləri yuyaraq şəhərin özünə həmlə etməyə başlamışdır. Çirkli kommunal suları şəhərdən kənara çıxaran nasos stansiyaları tamamilə sıradan çıxartmış, balıq kombinatı dənizin “əsiri” olmuşdur. Urfa qəsəbəsindən Orta Asiyada ən iri hesab edilən neft bazasını dəniz blokadaya almış və onu uçurub dağıtmağa başlamışdır. Burada istehsal edilən və ixrac olunan benzin, kerosin, maşın yağları, neft, mazutdaşıyan gəmiləri su basmışdı. Canqa dəmir yolu suyun altında qalmışdı. Nebitdağdan cənubda Qızıl Qum körfəzində 5 kilometr enində quru dəniz suları altında qalmış Avaz qəsəbəsini su basmışdır. Çikişlər qəsəbəsində 5 kilometr enində düzəlmiş sahə dəniz altında qalmışdı. Həsənqulu şəhəri istiqamətində dəniz 1978-ci ildən 8 km quruya doğru irəliləmişdir. Bu siyahını artırmaqda olar.

Səviyyənin dəyişkənliyi isə insan zəkasından, cəmiyyətdən asılı deyildir, bu təbii geoloji haldır, onun dinamikasında biosferin geoloji qanunauyğunluqları vardır. Elmin borcudur ki, bu qanunauyğunluqları müəyyən etsin, dəqiq öyrənsin, belə olan halda səviyyənin dəyişmə proqnozunu vermək olar. Bu məlum olandan sonra insan, cəmiyyət, dəniz və sahillə əlaqədar öz fəaliyyətini buna uyğunlaşdırmalıdır. Onda təsərrüfata dəyən zərər az olar, ekoloji-iqtisadi şəraitdə bir o qədər qorunmuş olar.

Xəzər gölünün çirklənmə mənbəyini yalnız fiziki-kimyəvi səbəblərlə əlaqələndirmək olmaz. Problemin əmələ gəlməsində bioloji çirklənmənin də payı var. Söhbət Volqa-Don kanalı vasitəsilə Azov-Qara dəniz hövzəsindən gələn yad orqanizmlərdən gedir. Belə ki, bu yaxınlarda Türkmənistana aid sektorda meduzalar (*aurella aurita*, *mneniopsis leudyi*) aşkar edilmişdir. Bu meduzalar Xəzərdə çoxalaraq vətəgə əhəmiyyətli iri balıqların qidasını yeyib tükəndirir. Məsələn, bu meduzalar kilkə ilə qidalanır. Kilkənin azalması paralel olaraq onlarla qidalanan müxtəlif su heyvanlarının sayca azalması ilə nəticələnir.

Xəzər olduqca unikal ekosistemdir. Onun qorunması təkcə regional dövlətlərin yox, planetin işidir. Beynəlxalq sistemin son illər bu dənizin ekoloji problemlərinə maraq göstərməsi təsadüfi deyil. Xəzərə yalnız bir ölkənin yox, 5 sahilyanı ölkənin qayğı göstərməsi vacibdir. Hər bir Xəzər sahili ölkə dənizə öz şəxsi prizmasından yanaşsa, onun sonrakı taleyi daha tutqun ola bilər. Xəzərin statusu tam müəyyənləşmədikcə, dənizin nəre balığı ehtiyatı, canlıların rəngarəngliyi, ekosistemi tənəzzülə uğramaq təhlükəsi ilə üz-üzədir.

Xəzər dənizinin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, çirkab sularının dənizə axıdılmasının qarşısını almaq məqsədilə Fransa hökumətinin ayırdığı kredit hesabına Hövsan Aerarsiya stansiyasının genişləndirilməsi, 2 saylı Zığ kanalizasiya nasos stansiyası və əsas ötürücü kanalizasiya xətlərinin yenidən quraşdırılması planlaşdırılır. “Azərsu” ASC-dən verilən məlumata görə, layihə çərçivəsində 2 saylı Zığ kanalizasiya nasos stansiyasının məhsuldarlığı sutkada 200 kub metrə çatdırılmaqla yenidən qurulması nəzərdə tutulur. Bundan başqa Hövsan Aerarsiya stansiyasında gündəlik gücü 160 min kub metr olan yeni texnoloji xəttin tikintisi bütün stansiya üçün hava diffuziya sisteminin yeniləşdirilməsi, iki ədəd aerotik, 4 ədəd durulducu, lil durulducu binanın və iki ədəd aktiv xəttin tikilməsi planlaşdırılır. Nəticədə mövcud stansiyanın məhsuldarlığı 640 min kubmetrə çatdırılacaq. Tikinti-quraşdırma işləri 2009-cu ilin əvvəlinədək tamamlanacaq. Qeyd edək ki, kreditin ümumi dəyəri 43, 95 milyon avrodur.

Ölkədə hər il milyonlarla ton neft çıxarılır, ixrac edilir, iqtisadiyyat inkişaf edir.

Xəzər dənizini çirkləndirən mənbələr və onun mühafizəsinin əsas istiqamətləri olduqca geniş və əhatəli məlumatlar mövzudur. Bu məsələ ilə yüzlərlə mütəxəssis məşğul olmuş, onlarla simpozium, konfranslar keçirilmiş ən yüksək səviyyədə qərarlar qəbul edilmişdir. **Azərbaycan Respublikası Xəzəryanı dövlətlər**

arasında yeganə ölkədir ki, dənizin və onun akvatoriyasının çirklənmədən təmizlənməsi üzrə kompleks tədbirləri həyata keçirir. “Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks tədbirlər planı”nın icrasını təmin etmək məqsədilə Abşeron yarımadasının ətraf mühitinin sağlamlaşdırılması istiqamətində görülən işlər davam etdirilir. Bu tədbirlərdən biri kimi Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən hazırda Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi yaradılır.

Respublika.-2009.-7 iyun.-№122.-S.2.

Qlobal iqlim dəyişmələri və əhali sağlamlığının mühafizəsi

Mirzə KAZIMOV,

Azərbaycan Tibb Universitetinin ümumi gigiyena və ekologiya kafedrasının müdiri,
professor

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Nazirlər Kabinetinin 22 aprel 2009-cu il tarixli iclasında ağacların kəsilməsinin qadağan edilməsi, yaşıllıqların qorunub saxlanması və 3 milyon ağac əkilməsi barədə verdiyi göstərişlər respublika ictimaiyyəti tərəfindən ekoloji mühitin saflaşdırılması və onun dayanıqlı inkişafı sahəsində növbəti mühüm qərar kimi dəyərləndirilir. Çox böyük perspektivə hesablanmış bu addım, eyni zamanda, dünya dövlətləri və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən həyəcanla müzakirə edilən və bizim ölkəmiz üçün də aktual olan iqlim dəyişmələri və qlobal istiləşmə şəraitində əhali sağlamlığının mühafizəsi üçün əsas və irimiqyaslı tədbirlərdən hesab edilməlidir.

İqlim dəyişmələri hazırda dünya ictimaiyyəti tərəfindən müşahidə edilən və müəyyən mənada artıq hiss edilməkdə olan qlobal təbii hadisələrdəndir. Qlobal iqlim dəyişmələri probleminin formalaşdırılması və dünya ictimaiyyətinə çatdırılması sahəsində 2007-ci ilin Nobel mükafatına layiq görülmüş Albert Qorun və Hökumətlərarası Ekspertlər Qrupunun (HEQ) 3 cildlik hesabatında qeyd edilir ki, bəşəriyyət antropogen mənşəli qlobal iqlim dəyişmələri kimi, yeni və qeyri-adi problemlə üzləşməkdədir. Artıq bu problemin səbəbləri, onun ətraf mühit, iqtisadiyyat, insan sağlamlığı və həyatın digər sahələri üçün nəticələri qeyd edilməkdədir.

Alimlər göstərir ki, son onilliklərdə iqlim dəyişmələri səbəblərinin 90 faizi ətraf mühitin qlobal texnogen çirklənmələri ilə, xüsusən külli miqdarda "istixana qazları"nın (karbon qazı, metan, su buxarı, azot oksidləri və b.) atmosfer havasına atılması və meşələrin qırılması ilə əlaqədardır. Atmosfer havasında "istixana qazlarının" konsentrasiyası bəşəriyyət tarixində indiki qədər yüksək olmamışdır. Əsasən, karbohidrogen yanacaqlarının (daş kömür, neft, qaz) istifadəsi nəticəsində atmosfərə atılan karbon qazının miqdarı yanacağın sərfinə müvafiq sürətlə artmaqdadır. Müəyyən edilmişdir ki, hazırda dünyada 1 gündə yandırılan karbohidrogen yanacağının miqdarı 5 min il müddətində təbiətdə toplanmış yanacaq qədərdir.

XIX əsrin I yarısından elmə bəlli olan "istixana effektinin" mahiyyəti ondan ibarətdir ki, Günəş enerjisi hesabına qızan Yer səthindən (Günəş enerjisinin 50 faizi Yer tərəfindən udulur) xaric olan istilik enerjisi atmosfer havası və onda olan "istixana qazları" tərəfindən udulur. Beləliklə, həmin qazlar "istixana effekti"ni gücləndirərək, özünəməxsus "polietilen örtüyü" rolu oynayır. Nəticədə Yer səthinin və okean sularının temperaturunun tədricən artması, Arktika, Qrenlandiya və bir sıra iri dağ buzlaqlarının deqradasiyası baş verir. Müəyyən edilmişdir ki, 1899-cu ildən 2007-ci ilə qədər Yer atmosferinin temperaturu 1°C-dən çox (şəkil), okean sularının temperaturu isə 0,8°C artmışdır. Belə qlobal iqlim dəyişmələri planetdə bir sıra ciddi kataklizmlərlə - dəniz və okean sularının səviyyəsinin qalxması, çayların daşması, subasmalar, fırtına, tufan, qasırğa, leysan yağışları, şiddətli istilər, quraqlıq, meşə yanğınları, ərazilərin səhrələşməsi, bəzi yerlərdə isə bataqlıqlara çevrilməsi və s. kimi təbii fəlakətlərlə müşayiət olunur.

Müəyyən edilmişdir ki, okean sularının temperaturunun 1-1,5°C artması bir sıra okean canlılarının, o cümlədən bəzi balıq növlərinin sürətlə azalmasına səbəb olur. Yuxarıda qeyd edilən Hökumətlərarası Ekspertlər Qrupunun məlumatına görə, XXI əsrin sonuna qədər okean sularının səviyyəsi 30-45 sm qalxacaqdır. Bu isə, ilk növbədə böyük ərazilərin, bir sıra adaların, dünyanın iri sahil şəhərlərinin su altında qalması, kənd təsərrüfatının deqradasiyası, ərzaq çatışmazlığı təhlükəsi deməkdir.

Qlobal iqlim dəyişmələrinin nəticələri, xüsusən onların sağlamlığa təsiri artıq dünyanın hər yerində çox müxtəlif dərəcədə və şəkildə hiss edilməkdədir. Dünya Səhiyyə Təşkilatının (DST) Avropa regionuna daxil olan 53 ölkəsində apardığı müşahidələr və tədqiqatlar göstərir ki, iqlim dəyişmələrinin sağlamlığa birbaşa təsiri anomal yüksək və ya aşağı temperaturlu günlərdə, habelə sellər, tufanlar, meşə yanğınları zamanı əhali arasında xəstəliklər (yüksək temperaturun təsirindən xəstəliklər, bəd xassəli şişlərin sayının artması, psixi pozğunluqlar), travmalar və ölüm hallarının artması ilə xarakterizə olunur. DST-nin məlumatına görə, iqlim dəyişmələri hazırda hər il 150 min vaxtsız ölümlərin (proqnozlaşdırılan ölüm hadisələrindən əlavə) baş verməsinə səbəb olur. Statistik məlumatlar göstərir ki, 2003-cü ildə Avropa ölkələrində müşahidə edilmiş anomal isti yay, sağlamlığında problemləri olan şəxslər, habelə uşaqlar və yaşlılar arasında çoxlu ölüm hallarına səbəb olmuşdur. 2003-cü ilin isti yayı (iyun-sentyabr) müddətində 12 Avropa ölkəsində 70 mindən artıq gözlənilməyən ölüm hadisəsi qeydə alınmışdır. Həmin ilin təkcə avqust ayında Fransanın 13 şəhərində 14800 vaxtsız ölüm hadisəsi

müşahidə edilmişdir. İqlimin istiləşməsi, eyni zamanda bir sıra yoluxucu və parazitar xəstəlik törədicilərinin (kəskin bağırsaq infeksiyaları, virus hepatitləri, hemorragik qızdırma və b.) artması, bəzi təbii-ocaqli infeksiyaların (gənə ensefaliti, dəri leyşmaniozu, malyariya və s.) arealının genişlənməsi kimi təhlükəli hadisələrlə yanaşı gedir.

Qlobal istiləşmənin nəticələri olan təbii fəlakətlərin iqtisadi nəticələrinə sahil ərazilərini su basması ilə əlaqədar evlərin uçulub-dağılması, içməli su qıtlığının yaranması, yolların, körpülərin və digər mühəndis qurğu və infrastrukturların sıradan çıxması ilə müşayiət olunan əhalinin həyat şəraitinin pisləşməsi aid edilir. Artıq ölkəmizdə də belə təbii hadisələr qeydə alınmaqdadır (keçən illərdə Kür çayının səviyyəsinin qalxması ilə əlaqədar bəzi rayonlarda qunt sularının səthə çıxması, bəzi dağ çaylarının daşması nəticəsində həmin rayonların infrastrukturlarına dəyən ziyanlar, torpaq sürüşmələri və s.). Ölkə Prezidentinin tapşırıqları əsasında müvafiq icra strukturlarının vaxtında gördüyü tədbirlər belə hadisələrin ağır nəticələrə səbəb olmasına imkan verməmişdir. Lakin qlobal iqlim dəyişmələrinin getdikcə intensivləşməsi belə hadisələrin gözlənilə bilən riskini artırır. Ətraf mühitin mühafizəsi və sosial problemlərlə məşğul olan beynəlxalq təşkilatların təhlillərindən çıxan əsas nəticə ondan ibarətdir ki, ətraf mühitə insan fəaliyyətinin təsirinə mütləq hədd olmalıdır. Müəyyən edilmişdir ki, qlobal istiləşmənin 2°C-yə çatması arzu olunmayan sərhəd hesab edilməlidir. Əgər 2°C-də əsrin ortalarına 500 milyon insan içməli su qıtlığından əziyyət çəkəcəksə, 3°C-də onların sayı 3 milyarda çatacaqdır.

Qlobal istiləşmənin “istixana qazları” ilə birbaşa əlaqədar olduğu təqdirdə həmin qazların əsrin ortalarında 2 dəfəyə qədər azaldılması 2007-ci ilin sentyabr ayında dünyanın 8 superdövlətinin (“səkkizlərin”) sammitində qərara alınmışdır. Göründüyü kimi, problem inkişaf edərək, ekologiyadan iqtisadiyyata və ilk növbədə energetikaya keçməkdədir.

Ümumiyyətlə, qlobal istiləşmənin qarşısının alınması və əhali sağlamlığının mühafizəsi üçün dünya elmi ictimaiyyəti tərəfindən əsaslandırılaraq bəyənilmiş və BMT-nin iqlim dəyişmələri problemi üzrə sənədlərində yerinə yetirilməsi vacib olan tədbirlərin 2 istiqaməti müəyyən edilmişdir:

I. “İstixana qazları”nın miqdarının azaldılması. Bunun üçün XXI əsrin ortalarına qədər atmosfərə atılan “istixana qazları”nın miqdarı 2 dəfədən çox azaldılmalıdır. Bu mühüm və radikal tədbirin həyata keçirilməsi, Avropa ölkələrində olduğu kimi, antropogen tullantı mənbələrinin sayının məhdudlaşdırılmasını və ya onların qənaətlə işləməsinin təmin edilməsini, bu sahədə yeni texnologiyaların tətbiq edilməsini, alternativ enerji (bizim ölkəmizdə, o cümlədən Bakı şəhərində istifadəsi mümkün və əlverişli olan Günəş, külək və dəniz suyunun enerjisindən istifadə) növlərinin əldə edilməsi texnologiyalarının işlənilib hazırlanmasını və tətbiqini, yanacaq və enerji istehlakının, o cümlədən yeni yaşayış və ictimai binaların tikilməsi və rekonstruksiyası zamanı enerjiddən 25 faizə qədər qənaətlə istifadə standartlarının işlənilib hazırlanmasını və bu standartlara ciddi əməl edilməsi qaydalarının müəyyənəşdirilməsini, tullantı mənbələrində “istixana qazları”nın maksimum utilizasiyasının texnoloji həllinə nail olunmasını, iri şəhərlərdə avtomobil nəqliyyatının hərəkətinin məhdudlaşdırılmasını, velosiped idmanının və nəqliyyatın bu növündən geniş istifadənin təbliğ edilməsi və onun təhlükəsiz hərəkəti üçün küçələrdə yerlərin ayrılmasını və s. tələb edir.

II. Əhalinin dəyişən iqlim şəraitinə uyğunlaşmasına nail olunması. Yəni, əhalinin yüksək temperatur şəraitinə adaptasiya qabiliyyətini artırmaq və “istixana qazları”nın atmosfərə atılmasına qarşı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədilə milli strategiya və yaxud plan işlənilib hazırlanması tövsiyə olunur. Həmin plana uyğun olaraq ölkənin müvafiq rayonlarında çayların daşmasına və içməli su qıtlığına qarşı qabaqlayıcı tədbirlər görülməsi (daşma ehtimalı olan çayların sahilı boyu müdafiə hidrotexniki qurğuların tikilməsi, quraqlığa davamlı bitkilərin əkilməsi, mühafizə meşə zolaqlarının salınması və s.), iri şəhərlərdə yaşıllığın artırılması və genişləndirilməsi, çoxkölgəli iri ağacların əkilməsi, isti vaxtlarda şəhər əhalisinin istidən qorunması üçün şəhərin hüdudları daxilində su mənbələri olan parkların və meşə-parkların salınması, isti hava şəraitinin əhali sağlamlığına neqativ təsirinin monitorinqinin təşkili, xüsusən xəstə insanların, uşaqların və yaşlı şəxslərin sağlamlıq vəziyyətinin daim nəzarətdə olması və s. tədbirlər vacib hesab edilir.

Güclü istilərlə müşayiət olunan hava şəraitində əhalinin sağlamlığının qorunması məqsədilə tövsiyə olunur: Evlərin və otaqların (xüsusən cənub və cənub-qərbə baxan) pəncərə və pərdələrinin bağlı saxlanması, kondisionerlər olduqda onların işləməsi zamanı da bu rejimə əməl edilməsi; günün qızmar vaxtlarında açıq havada olmaqdan, belə havada gərgin fiziki iş və ya idman növlərilə məşğul olmaqdan imtina edilməsi; bədənin sərin və yaş saxlanması (soyuq duş, vanna qəbul edilməsi, yaş dəsmalla bədənin tez-tez silinməsi, ayaq vannasından istifadə edilməsi və s.); çoxlu maye qəbul edilməsi (sərin su, çay, meyvə şirəsi və s.); spirtli içkilərdən imtina edilməsi; geyimin düzgün seçilməsi (yüngül, geniş, açıq rəngli və təbii materiallardan paltar, enli şlyapa, gün eynəkləri və s.); ürək-damar, tənəffüs sisteminə patologiyası olan xronik xəstələrin, habelə başgicəllənmə,

zəiflik, əzələlərdə qıcolmalar və ağrılar hiss edən şəxslərin dərhal təcili tibbi yardıma (və ya həkimə) müraciət etməsi və s.

Qeyd etmək lazımdır ki, Prezident İlham Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə həyata keçirilən sosialyönümlü tədbirlər qlobal iqlim dəyişmələrinin əhali sağlamlığına əlverişsiz təsirinə qarşı böyük zaman perspektivinə hesablanmış fəaliyyət kimi qiymətləndirilir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, ölkədə davamlı ekoloji siyasətin formalaşdırılması, respublikada yaşıllığın qorunub saxlanmasına və artırılmasına dövlət başçısının böyük qayğı və diqqəti, ölkənin kənd rayonları əhalisinin keyfiyyətli içməli su ilə təchiz edilməsi məqsədilə həmin rayonlarda və kəndlərdə “Modul” tipli sutəmizləyici stansiyaların quraşdırılması, Bakı şəhərinə növbəti Oğuz-Qəbələ su kəmərinin çəkilməsi, Bakı və digər iri şəhərlərin infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və yenidən qurulması, Səhiyyə Nazirliyi sistemində yeni-yeni tibbi müəssisələrin yaradılması və onların maddi-texniki bazasının müasirləşdirilməsi və genişləndirilməsi, təxirəsalınmaz tibbi yardım xidmətinin çevikliyinin yüksəldilməsi və təcili yardım göstərmə imkanlarının daha da artırılması, Fövqəladə Hallar Nazirliyinin və onun geniş struktur şəbəkəsinin yaradılması və ən müasir, bütün fəvqəladə hadisələrdə maksimum yararlı texniki vasitələrlə təchiz edilməsi və bu kimi tədbirlər DST-nın Avropa Regional Bürosunun “Ətraf mühit və əhali sağlamlığı” mövzusunda mütəmadi keçirdiyi simpozium və görüşlərdə böyük rəğbətlə qarşılır. Bütün göstərilənlərlə yanaşı, iqlim dəyişmələrinin ölkənin həyatı, iqtisadiyyatı və əhali sağlamlığının qorunub saxlanması istiqamətində görülən işlərdə ayrılıqda hər bir şəxsin, qeyri-hökumət, ictimai və gənclər təşkilatlarının, kütləvi informasiya vasitələrinin üzərinə də ciddi vəzifələr düşür. Ölkəmiz üçün qlobal istiləşmənin arzuolunmaz riskinin azaldılmasında bu vəzifələrə bir vətəndaşlıq borcu kimi baxılmalıdır.

Xalq qəzeti.-2009.-31 may.-№116.-S.7.

Ekoloji problemlərin həlli indiki qədər ardıcıl olmayıb

Hüseyn Bağirov: Prezident İlham Əliyevin hakimiyyəti dövründə qətiyyət, iradə, birmənalı dəyişikliklər arzusu, istənilən işi müəyyən zaman kəsiyində başlayıb başa çatdırmaq prinsipi öz nəticəsini verib

Ölkəmiz yeni mərhələyə qədəm qoyub. Qarşımızda növbəti beşillik var. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin həyata keçirdiyi siyasətin beşillik nəticələri və növbəti mərhələdəki əsas hədəfləri məlumdur. Bəs, bu siyasətin əsas icraçıları fəaliyyətlərini necə qurub? Onlar rəhbərlik etdikləri sahələrdə icra vəziyyətindən razıdırlarmı? Həmin suallara cavab tapmaq məqsədilə ilk müraciət etdiyimiz ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseyn Bağirov oldu:

- Azərbaycanda ekoloji siyasətin icrasında vəziyyət nə yerdədir?

- Belə bir fikir var: qanunla, yaxud anlayışlarla yaşamaq. Hamımız bilir ki, qanunları əsas tutmaq lazımdır. Ancaq təəssüf ki, çox vaxt məhz anlayışlarla qiymətləndiririk. O cümlədən, ekologiya, tullantı, çirklənmə, dənizin vəziyyətindən söhbət gedəndə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yada düşür. Bu, anlayışlarla düşünmək deməkdir. Ekologiya həyatın hər sahəsini əhatə edir və hamı ona təsir göstərir. Çox vaxt da bu təsir mənfi istiqamətli olur. Ekologiyanın isə belə bir prinsipi var: ziyan vuran ödəyir. Ya cərimə ödəyir, ya bərpası ilə məşğul olur, ya da məsuliyyət daşıyır. Bu baxımdan, ekologiya elə sahədir ki, bu tip məsələlərin hamısının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə aid olması mümkün deyil. Yəni, demək istəyirəm ki, hörmətli Prezidentimizin ekoloji siyasətini yalnız Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi həyata keçirmir. Bir nümunə deyim. 2007-ci ildə hörmətli Prezidentimizin yanında ekoloji problemlərin həllinə həsr olunan müşavirə keçirildi. Müşavirədən sonra proqram təsdiq olundu və ölkə rəhbəri bu məqsədlə büdcə ayrılmasını tapşırırdı. Nəticədə ilk dəfə olaraq sırf ekoloji məsələlərin həllinə yönəlik vəsait ayrıldı və bu məbləğ 18.3 milyon manat təşkil etdi. Həmin vəsaitin 17 milyon manatı "Azərsu" ya verildi. Qalanı isə Fövqəladə Hallar Nazirliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Meliorasiya Agentliyi və başqa bir sıra təşkilatların arasında bölüşdürüldü. Bölüşdürmə hər təşkilatın üzərinə nə qədər yük düşdüyünü açıq göstərir. Başqa bir nümunəyə baxaq. Ekoloji sahənin ən mürəkkəb məsələlərindən biri Abşeron yarımadasının çirklənməsidir və bununla bağlı ayrı-ayrı qurumların qarşısına konkret məqsədlər qoyulub. Odur ki, ölkədə ekoloji siyasətin bir sıra icraçıları və hər qurumun da öz məsuliyyəti var. Ölkədə aparılan ekoloji siyasətin məzmununa gəlincə, düşünürəm ki, bunun əsası ulu öndər Heydər Əliyevin zamanında qoyulub. Nazirlik yaranmazdan öncə də O, bu məsələ üzərində müzakirələr aparıb ki, müəyyən konseptual baxış formalaşsın və nəticədə nazirlik yaradılsın. Ölkə Prezidenti İlham Əliyevin hakimiyyəti dövründə isə qətiyyət, iradə, birmənalı dəyişikliklər arzusu, istənilən işi müəyyən zaman kəsiyində başlayıb başa çatdırmaq prinsipi öz nəticəsini verib. Hər bir dövrü səciyyələndirən açar sözlər var. Prezident İlham Əliyevin siyasətini ifadə edən isə məhz qətiyyətdir. Bəzən bir işi başlayıb yarımçıq qoymaq, uzun fasilədən sonra davam etdirmək nəticəsiz sonluqla bitir və bunu hər birimiz müşahidə etmişik. Ölkə Prezidentinin fəaliyyət prinsipi isə tam fərqlidir. Müəyyən vaxt kəsiyində işə başlansın və bitsin. Məhz bu prinsipin nəticəsidir ki, mürəkkəb sayılan ekologiya sahəsində irəliləyişlərə, dəyişikliklərə nail olmaq mümkün olub. Bu siyasətin əsas prinsiplərindən biri də obyektiv yanaşmadır. Bu baxımdan, işimiz nə qədər çətin olsa da, onun icrası nəticə verir. Prezident İlham Əliyevin müəyyən etdiyi sürətlə addımlamağa, onun ardınca gedərkən çox geri qalmamağa çalışırıq və eyni zamanda işimizin məsuliyyətini hiss edirik. Prezident tapşırıq verəndə onun resursunu da nəzərə alır, çətinliyini də. Onun siyasətində ardıcılıq aydın görünür. Birmənalı deyirəm ki, ekoloji problemlərin həlli indiki qədər ardıcıl olmayıb. Bunu Xəzərin ekoloji vəziyyəti ilə bağlı görülmən işlər də göstərir. Azərbaycan bu problemlərin həllinə çalışan ilk və yeganə ölkədir. Abşeronda Xəzər dənizinə məişət çirkab suları iki mənbədən axıdılır. Birinci mənbə Bakı Kanalizasiya İstehsalat Birliyi tərəfindən idarə olunan və sistem köhnə olduğu üçün suları yaxşı təmizlənmədən dənizə axıdılan mənbələrdir. Onlar yığılır və pis-yaxşı, təmizlənərək dənizə axıdılır. Halbuki, təmizləyici qurğular alınmalı və ya bərpa edilməli, su təmizləndəndən sonra dənizə axıdılmalıdır. İkinci qisim isə tam sahibsizdir. Tutaq ki, kanalizasiyası olmayan yaşayış məntəqələrində insanlar ənənəvi qaydada quyu qazır və çirkli suları həmin quyuya axıdırlar. Həmin su isə yox olmur, axarını tapıb boşluğa gedir. Boşluq, aşağı səviyyə dəniz sahilidir. Belə sular ya dəniz sahilində bataqlıq əmələ gətirib dənizə axıb tökülür, ya da yeraltı su mənbələrinə qarışır onları da çirkləndirir. Hal-hazırda bu problemin həllinə çalışırıq. Məsələn, fevral ayında koreyalılar ölkəmizə gəldi. 70 milyon manatlıq sərmayə qoyaraq böyük təmizləyici zavod tikmək istəyirlər. Şübhə etmirəm ki, həmin zavod 7 ay müddətinə tikilib təhvil veriləcək. Lakin bir sual ortaya çıxır. Həmin zavodun təmizləyəcəyi çirkli suları yığıb gətirəcək şəbəkə varmı? Cavab: yoxdur. Şəbəkəni qurmaq zavodun özündən dəfələrlə baha başa gələcək. 1000 kilometrərlə asfalt dağıdılmalı, xəndəklər qazılmalı, xətt açılmalıdır. Hər bir evdə quyular müasir sanitariya qovşağına uyğunlaşdırılmalıdır. Hətta vəsait ayrılsa belə, bu, 5 ildən tez başa gələ bilərmə? 70 milyona zavod

tikilirsə, şəbəkənin qurulması 300-400 milyona başa gələcəkmi? Ümumiyyətlə, dünyada baş verən iqtisadi böhran şəraitində bu vəsaiti təmin etmək mümkün olacaqmı? Şəbəkə olmadan qurulacaq zavod nəyin hesabına işləməlidir?

- Elə isə başqa çıxış yolu varmı?

- Vəziyyət düşünülmüş yanaşma tələb edir. Bu cür ağır problemlərin fonunda daha məqbul variant var: hər bir kəndin çirkli suyu yığılıb orada emal olunmalı və əhaliyə irriqasiya suyu kimi qaytarılmalıdır. Artıq bu, ölkəmiz üçün qəbul edilən normadır. Xəzəri idarəsiz sulardan qurtarmaq üçün məhz bu yanaşma əsasında 100 kilometrə qədər ərazidə sahil mühafizə olunur. Pirallahı adasından Sumqayıtadək gücü gündə 100 kub metrdən 1000 kub metrə qədər olan modul bioloji təmizləyici qurğulardan ibarət 15-16 stansiya işə düşüb. Xatırlayırsınızsa, ötən il 9 belə stansiya təhvil verilib. Azərbaycan bunu ilk dəfə həyata keçirir. Nə 14 milyon əhalisi Xəzərin sahilində yaşayan İranda, nə Xəzərin suyunun 75-80 faizini özü ilə gətirən Volqanın hovuzunda, nə də Qazaxıstanda bu yoxdur.

- Yeri gəlmişkən, ölkəmizdə çirkli məişət sularından fərqlənməyən su mənbələrindən içməli su kimi istifadə edən regionlarda bu problemin həlli istiqamətində iş gedir və əsas yük sizin nazirliyin üzərinə düşüb. Sutəmizləyici qurğuların quraşdırılması hələ davam edəcək?

- Azərbaycan içməli su problemi olan regionlarında bu məsələnin həllinə ötən beşillikdən başlayıb və indi də davam edir. Çirkli su mənbələrindən istifadə edən, az qala kanalizasiya sularından fərqlənməyən suları qaynadaraq içən bir sıra rayonların bu problemi artıq həll edilir. Ölkə Prezidentinin tapşırığı ilə artıq 122 kənddə bu iş başa çatdırılıb. Bu isə 250 mindən artıq əhali deməkdir. Daha 185 kənddə modul tipli sutəmizləyici qurğular işə salınacaq.

- Səhv etmirəmsə, ayrılan vəsaitdən qənaət edib nəzərdə tutulandan daha artıq qurğu quraşdırılmasına nail olunub... Halbuki, bəzi KİV-də dövlətin həyata keçirdiyi tədbirlərin əhəmiyyətinə kölgə salmaq məqsədi ilə real xərclərdən daha artıq vəsait xərclənməsinə dair iddialar səsləndirilir...

- Bəli, qənaət olunan vəsaitlə bağlı Maliyyə Nazirliyinə məlumat verdik və oradan bildirdilər ki, həmin vəsaiti də bu istiqamətə yönəldək. Nəticədə, 100 kənd nəzərdə tutulsa da, 122 kənddə belə qurğular quraşdırıldı. Qoy bu əsassız fikirləri səsləndirənlər bir kəndi içməli su ilə təmin etmək üçün nə qədər vəsait tələb edildiyini hesablasınlar. 1000 kilometrə yaxın bölüşdürücü şəbəkənin boru xətti çəkilib, 1000-dən artıq bulaq tikilib. İndi isə bulaqları daha müasir vasitələrlə əvəz etmək barədə düşünürük. Məsələn, Amerikada xüsusi su kranları var: sıxanda su gəlir və buraxanda özü yavaş-yavaş su axmasını dayandırır. Burada kranı unudub açıq qoyan olarsa, suyun itkiyə getməsi problemi qalmır. Bu variantdan istifadə etsək, bulaqların arasındakı qədər 150-200 metrlik məsafə də olmayacaq. Türkiyədə üçqat, İsraildə beşqat artıq qiymətə satılan “osmos” qurğularını Koreyadan daha ucuz aldıq. Biz artıq bilirik ki, bəzi QHT-lər bunu müstəqil şəkildə həyata keçirib və həmin qurğular 3-4 dəfə artıq qiymətə başa gəlib.

- Ancaq yerlərdə əhali iddia edir ki, bu qurğuların istifadəsində bəzən problemlər yaranır. Məsələn, qurğuları bələdiyyələrə təhvil verirsiniz, onlar isə buna nəzarət edə bilmir...

- Bu “osmos” metodu mürəkkəb texnologiya olduğundan baxım, qulluq, nəzarət tələb edir. Lakin qüsursuz olduğu üçün onu başqaları ilə əvəz etmək istəmirik. Çünki çayda suyun tərkibi daha da pisləşə bilər. Biz bilmirik ki, çay suyunun tərkibində daha nələr gələcək. Odur ki, məhz bu qurğuların üzərində dayandıq. Xidmətə gəlincə, burada problemlər olur. Bələdiyyələr özünüidarəetmə qurumudur. Dövlət bu qurğuları onlara təhvil verir ki, işlətsin. İstər pullu etsin, istərsə də pulsuz. Pullu etsin ki, ona xidmət göstərmək üçün vəsait tapsın. Ya da pulsuz olsun, ancaq kənd camaatının problemləri birgə həll etməsini təşkil etsin. Məsələn, İvanovka kəndinə daxil olan andan orada səliqə-sahman görünür. Bələdiyyə və insanlar öz həyatlarını təşkil edib. Ancaq elələri də var ki, ya bələdiyyə təcrübəsiz, bacarıqsız, məsuliyyətsizdir, ya da əhalidə icma əhval-ruhiyyəsi yoxdur. Bunu nəzərə alaraq, nazirlik ölkə Prezidentinin tapşırığı əsasında öz tərkibində idarə yaradıb. Bu qurğuların işinin başlı-başına buraxılmaması məqsədi ilə nazirlik hələlik həmin idarəni öz daxili imkanları hesabına saxlayır. Onlara texniki maşınlar alınıb. Mühəndislər işləyir, qurğuları quraşdırın təşkilat treninqlər keçirir. Bir gün qurğu dayananda, əhalidən teleqramlar gəlir, biz də dərhal araşdırırıq. Suyun verilməsinin dayanması daha çox elektrikle bağlı olur. Başqa bir tərəfdən, həmin qurğular xüsusi kompüter proqramı ilə idarə olunur. Kompüter proqramı olmayan qurğular isə avtomatlaşdırılmış sistemə malikdir. Elektrikin qəfil kəsilməsi qurğuların işləmə ardıcılığını pozur. Məsələn, qurğu işlək vəziyyətdə olarkən elektrik kəsilsə, elektrik verilişi təmin olunandan sonra qurğu işini davam etdirmir, içərisindəki çirkli suyu təmiz su çəninə atır. Ona görə də, nəzarətçi onun işinə nəzarət etməli, prosesi tam dayandırılmalıdır. Bir sözlə, qurğular qulluq tələb edir. Ayrı-ayrı bələdiyyələr işini düzgün qura bilmədiyi üçün su ilə bağlı əlavə problemlər yaradırlar. Məsələn, qurğunu işlətmək istəmir, xarab olduğunu deyir

və ya işi rahat olsun deyə suyu rejimlə verir. Halbuki, bu qurğuları rejimlə işlətməyə ehtiyac yoxdur. Təmiz su çəni dolanda qurğu dayanır, boşalanda isə işləməyə başlayır. Bəzən də problemlər sırf əhalinin özü ilə bağlıdır. Bütövlükdə isə qurğular çox yaxşı işləyir.

- Yeri gəlmişkən, bu günlərdə Bolqarıstanda ölkəmizin bu təcrübəsindən danışmışınız və eşitdiyimizə görə, çox maraqla qarşılanıb?

- Bolqarıstanın paytaxtı Sofiya şəhərində BMT Baş Katibinin su və sanitariya məsələləri üzrə Məşvərətçi Şurasının 12-ci toplantısı çərçivəsində “Qara dəniz regionunda kiçik kənd ərazilərində su təchizatı və sanitariya” mövzusunda Nazirlər Konfransı keçirildi. Konfransda müzakirə olunan məsələlər sırasında Azərbaycanda gedən proseslər, sürətli iqtisadi inkişaf, ekoloji sahədə görülən işlər, xüsusilə də, kənd ərazilərində su təchizatı və sanitariya sahəsində fəaliyyət xüsusi yer tuturdu. Orada Prezident İlham Əliyevin ölkədə bütün sahələrdə, o cümlədən, ətraf mühit sahəsində gördüyü işlər haqqında geniş məlumat verdim. Son illər ölkəmizdə ətraf mühitin sağlamlaşdırılması və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi istiqamətində tədbirlər, o cümlədən əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması və Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması sahəsində həyata keçirilən və qısa zamanda geniş əraziləri əhatə edən layihələr barədə məlumat maraqla qarşılandı. Bu istiqamətdə fəaliyyətin davam etdirildiyi və yaxın zamanda “Minilliyin İnkişaf Məqsədləri”ndən biri olan 2015-ci ilədək təhlükəsiz içməli su ilə təmin olunmamış əhalinin sayının 2 dəfə azaldılması”na nail olunacağı, ehtiyacı olan bütün kənd əhalisinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təmin ediləcəyi barədə danışdım. Eyni zamanda, Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması məqsədilə gündə 6140 kub metr çirkab sutəmizləmə gücünə malik, beynəlxalq standartlara cavab verən modul tipli çirkab sutəmizləyici qurğuların qurulması nəticəsində Abşeron yarımadasının sahilboyu ərazilərində 16 stansiyanın istismara verildiyini, “Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi”nin yaradıldığını söylədim. Proqramların icrası ilə bağlı videomateriallar nümayiş etdirdik. Verdiyimiz məlumatlar konfrans iştirakçılarının çox böyük marağına səbəb oldu, Azərbaycanın bu sahədəki təcrübəsi iştirakçılar tərəfindən müzakirə edildi. Hətta iclasə sədrlik edən Kral zati-aliləri şahzadə Oranski Azərbaycan rəhbərinin həyata keçirdiyi islahatların bütün dünyada maraqla izləndiyini söylədi. O da qeyd etdi ki, Azərbaycanın bu sahədəki təcrübəsini təqdirəlayiqdir.

- Ölkəmizdə yaşıllaşdırma və meşəsalma layihələrinin həyata keçirilməsi sahəsindəki vəziyyəti də qənaətbəxş sayırsınız mı?

- Elə ərazilər var ki, orada ağaclar üçün şərait var. Elə yerlər də var ki, orada tarixən ağac bitməyib. Belə yerlərdə, hətta ən ucqarlarda yaşıllaşdırma işləri aparılır. Ən müasir texnologiyalardan istifadə edilir. Dəmcili suvarma texnologiyaları tətbiq olunur. Digər nazirliklərlə birgə genişmiqyaslı işlər həyata keçirilir. Məsələn, atmosfer havasının mühafizəsi ilə bağlı fəaliyyəti nümunə göstərə bilərik. Monitoring şəbəkəsi tam bərpa olunub. Hazırda müşahidə şəbəkələrimizi müasir texnika ilə təchiz edir, avtomatlaşdırırıq ki, qısa zamanda təhlillər aparıb ictimaiyyəti məlumatlandıraraq. Havada səhhət üçün ziyanlı təsirlər, torpağın vəziyyəti barədə məlumat verək. Artıq müəssisələrdə vəziyyət nəzarət altına alınıb. Havanı zərərli tullantılarla zəhərləyən bir sıra dövlət və özəl müəssisələr artıq ziyan vermədən işləməyə başlayıb. Tullantılarla bağlı da vəziyyət eynidir. Artıq zərərli tullantıların xüsusi ayrılmış poliqonlarda basdırılmasına başlanılıb. Lakin bu, hələ başlanğıcdır.

- Ancaq cərimələnlər də var...

- Bəli, təkcə ötən il 33 milyon manat cərimə tətbiq etmişik. Ancaq 1 milyon manatdan bir qədər artıq məbləğin ödənilməsi təmin edilib. Burada da ciddi problemlər var. Məsələn, anlayışlar və qanunlar arasında ziddiyyət özünü göstərir. İstər cəmiyyət, istər vətəndaşlar, istərsə də təşkilatlar yerli-yersiz “filan qurum hara baxır?” - deyər kimisə qınaq obyektinə çevirərkən problemin əsl səbəblərini gizlətməmiş olur. Hər kəs hərəkətinin məsuliyyətini dərk etsə, havaya, ətraf aləmə verdiyi ziyanın mahiyyətinə varsa, bu problemlər yaranmaz. Ətraf mühitin çirklənməsindən, meşələrin qırılmasından yazan jurnalist kənddə yaşayan qohumuna oduncağa alternativ yanacaq növlərindən hədiyyə ala bilər. Bununla da, ətraf mühitin mühafizəsində daha yaxından iştirak etmiş olar. Ancaq jurnalistlər nə edir? Həm meşələrin qırılmasından yazır, həm də “bəs, camaat nə etməlidir?” - deyir. Ona görə jurnalistləri nümunə çəkirəm ki, onların ətraf mühitin sağlam qalmasında rolunun çox böyük olduğunu düşünürəm. Qanunların işləməsinin bir prinsipi var. Onlar kütləvi qanun pozuntularının qarşısını almaq üçün yaradılmayıb. Qanunlar cəmiyyətin özü üçün qəbul etdiyi normalardır. Son beş ildə həyata keçirdiyimiz addımlardan biri də təbliğat xarakterli reklam çarxları hazırlayıb insanları ətraf mühitin mühafizəsinə çağırmaq oldu. Zavod direktoru rəhbərlik etdiyi müəssisənin üstüsündən özü boğulur, ancaq planı əsas gətirib bu zərərli addımdan çəkinmir. Adımızın belə çəkilmədiyini həmin klipin telekanallarda yayımlanması üçün ona çəkilən xərcin bir neçə qatını istədilər. Biz bu klipi özümüz üçün çəkməmişdik ki?! Biri göstərmədi, o biri görmədi. Nəticədə həmin davranış davam edir. Digər tərəfdən, məhkəmələrdə qanunu pozanlarla bağlı iddiamız təmin edilmir, işlər

illərlə məhkəmə orqanlarında yatıb qalır, hətta baxılmadan geri qaytarılır. Belə təəssürat yaranır ki, kim istəsə, yeri qaza bilər, torpağın üst qatına ziyan vura bilər, məhkəmə isə iddianı qəbul etməyə bilər. Hətta özümüzə qarşı iddia qaldırırlar ki, vətəndaşı düzgün cərimələməmişik. Bu problemlərə baxmayaraq, irəliləyiş var. Məsələn, keçən il 33 milyon manat cərimə tətbiq edilib, 1 milyon manat ödənilib. Beş il əvvəl 2.5 milyon manat tətbiq edilmişdi, 350-400 min manat ödənməmişdi. Dəyişiklik də var, irəliləyiş də. Görülən işlərin müəyyən mərhələsini yekunlaşdırıb yeni mərhələyə başlamaq istəyirsən və arxaya baxanda həyata keçirilən nəhəng işləri görməmək mümkün deyil. Prezidentimizin dinamik siyasətinin nəticəsi də məhz budur: problemlər vardı və onların çoxu artıq arxada qalıb. Biz artıq yeni problemlərin həlli barədə düşünürük. Məsələn, Prezidentimizin ötən il imzaladığı sərəncamlardan biri “Yaşıllaşdırma və landşaft quruluşu” Səhmdar Cəmiyyətinin yaradılması ilə bağlı oldu. Təbii mühitə uyğunlaşdıraraq landşaft quruluşunun da gözəlləşdirilməsinə diqqət yetirilir. Bir neçə il əvvəl İsveçrə Ətraf Mühiti Mühafizə Fondunun prezidenti Azərbaycanda səfərdə oldu. Ölkə üzrə səyahət edəndən sonra soruşdu ki, sizdə ekskavator zavodu var? Sualı başa düşmədiyimdən belə bir zavodun olmadığını söylədim. Bu sualı verməsini isə hər yerdə ekskavator görməsi ilə izah etdi. Yəni, niyə qazıldığı məlum olmayan və yarımçıq qalan bu işlər kənardan gözə çarpır. Biz isə artıq bu tipli problemlərin həllinə çalışırıq. Prezidentin Xəzər dənizinin mühafizəsi, Xəzər bioresurslarının bərpası, atmosfer havasının mühafizəsi, meşələrin bərpası, çirkab sularının, bərk tullantıların idarə olunması ilə bağlı verdiyi sərəncamlar da məhz ölkədəki problemlərdən yaranan narahatlığın və onların həllinə istiqamətlənmiş fəaliyyətin göstəricisidir.

- Yayda adətən meşə yanğınları narahatlıq yaradır. Bu sahədə hazırlıq hansı səviyyədədir?

- On il əvvəlki vəziyyətdən qat-qat yaxşıdır. Meşələrdə ağacların kütləvi qırılması prosesinin qarşısı alınıb. Xaricdən ölkəmizə 70 milyon manatdan çox ağac material gətirilir. Halbuki 7-8 il əvvəl bu rəqəm cəmi 4-5 milyona bərabər idi. Bütün bunlara baxmayaraq, oğurluqların qarşısını tamamilə almaq mümkün olmayıb. Başqa bir tərəfdən, artıq sahibkarların çoxu işini oğurluq material əsasında qurmur. Ancaq meşələrdə oduncaq oğurluğu hələ də müşahidə edilir. Bunu da belə izah edə bilərəm ki, rayonlarda sənaye özəlləşdirilib. Dövlətin ixtiyarında olan sahələrdən biri də meşələrdir. Müdaxilə etmək imkanı olan nüfuz sahiblərinin səlahiyyət çərçivəsi, təsir dairəsi azalıb və onlar üçün də meşələr qalıb. Kimi desəniz, meşələrə müdaxilə etməyə çalışır. Hansı nazirliyin strukturu olduğunu deməyəcəm, ancaq səlahiyyətli şəxslərin ağacı qırdıqları barədə fakt aşkarlanıb, telefona çəkilib. Meşə qıran bu şəxslər fakt üstündə yaxalananda əməkdaşlarımızı “avtomatın qabağına verməklə”, güllələməklə hədələyiblər. Təbii ki, nazirliyin əməkdaşlarının hamısının ideal olduğunu iddia etmirəm. Hər biri adi Azərbaycan vətəndaşıdır. Lakin “səlahiyyətli şəxslər” idarə rəislərini çağırıb konkret tapşırıqlar verir, əvəzində işçilərimizə kömək edəcəklərini vəd edirlər. Birini işdən çıxarıyıq, başqasını qoyuruq, ona da əlləri çatır. Əslində vaxtı bitmiş, qocalmış sahələrin ağacları qırılmalı, orada yeni meşə salınmalıdır. Ancaq meşələrin qanuni qırılması prosesini dayandırmışıq. Çünki meşədə işləyənlər təzyiqlərə tab gətirmir və ya iştahını saxlaya bilməyib sağlam meşələri qırır. Qanunsuza da qanuni don geyindirmək cəhdinin qarşısını almaq üçün bu prosesi bütövlükdə saxlamışıq. Halbuki meşələrimizin məhsuldarlığından effektiv istifadə üzrə bir layihə işləyə və tətbiq edə bilərik. Bunun üçün meşələrə baxış dəyişməlidir. Sıx ərazilərdəki ağacların üçdəbirini götürüb satışa çıxarmaq, gələn gəlirlə yeni meşələrin salınmasını təmin etmək olar. Bu təcrübədən dünya ölkələrinin çoxunda istifadə edilir. Meşələrin ən böyük düşmənlərindən biri də mal-qaradır. Bu, meşələrin təzələnməsinin, inkişafının qarşısını alan ən böyük təhlükədir. Meşə ziyanvericiləri ilə konservativ mübarizə üsullarından istifadə edilib və artıq nəticə də var. Meşələrimiz davamlı meşələrdir. Meşələrimiz yaş olduğundan orada yanğın ehtimalı çox azdır. Yanğın yol kənarında, kolluqlarda ola bilər. Bunun da qarşısını almaq üçün hazırlıqlar var. Fövqəladə Hallar Nazirliyinin yerlərdəki qurumları da effektiv işləməyə başlayıblar.

- Daha çox təbiətə təsirdən danışdınız. Ancaq son zamanlar əksi də müşahidə olunmağa başlayıb. Məsələn, vəhşi heyvanlar əhaliyə, insanlara, ev heyvanlarına hücum etməyə başlayıb...

- Bu da daha çox insanların fəaliyyətinin nəticəsidir. Heyvanların da hüquqları, toxunulmaz ərazisi olmalıdır. Təbiətimizdə ayı olmasını istəyiriksə, ona şərait yaratmalıyıq. Kənddə hamı heyvan saxlayır və bunu özü üçün ayrılan pay torpaqlarında deyil, dövlətə məxsus torpaqlarda, ərazilərdə edir. Çöl pişiyi “Qırmızı kitab”a düşən növlərdən olsa da, Azərbaycan ərazisində onların sayı kifayət qədərdir. Vaxtilə onlar çöl ərazilərdə də yaşayıb. Ancaq artıq bu ərazilərdən çəkiliblər. Çünki çöllüklər dözülməz dərəcədə istismar edilir.

- Qeyri-neft sektoruna keçid məqsədi ilə turizmin inkişafı əsas hədəflərdəndir. Ölkəmizin ekoloji durumu bu inkişafa imkan verir. Bəs, həmin inkişafın ekologiyaya ziyan vurmasının qarşısını almaq mümkün olacaqmı?

- Bu proses dərin, düşünülmüş, götür-qoylu olmalıdır. Təbii ki, turizm maraqları ilə olsa, nəticə ekologiya üçün yaxşı olmayacaq. Əksinə olsa, hər ikisinin inkişafı yüksək nəticə verəcək. Tutaq ki, Şirvan Parkında

müəyyən sayda turist olması bu sahənin inkişafına səbəb ola bilər. Məsələn, orada işləyən üçün parkda diri ceyranın olması daha çox gəlir gətirəcək, nəinki ceyranı brakonyerin güdazına vermək. Ancaq turistin sayını insan əlindən ceyrana yer qalmayacaq səviyyəyə çatdırmaq yolverilməzdir.

- Sizin də qeyd etdiyiniz kimi, Azərbaycan Xəzərin problemləri ilə məşğul olan Xəzəryanı ölkələr arasında yeganə ölkədir. Ancaq Xəzərin resurslarının mühafizəsi sahəsində problemlər də olur...

- Problem ondan ibarətdir ki, SSRİ-nin dağılması ərəfəsində Xəzər Bioresursları üzrə Komissiya yaradıldı. Elə ilk gündən Xəzəryanı 4 ölkə arasında əl şərtlər qoyuldu ki, SSRİ-ni təmsil edərkən çox mühüm əhəmiyyətə malik Azərbaycan müstəqil ölkə kimi Xəzərdə hüquqsuz duruma düşdü. Ölkədəki Balıqçılıq zavodları SSRİ üçün balıq emal edirdi. Ancaq Azərbaycanın bölgədə aldığı pay əvvəlki dövrdəkinə nisbətən balığın 5 faizini də etmirdi. Vuruşa-vuruşa 5 faizi 12 faizə çıxartdıq. Məsələ qoymuşduq ki, ya imtina edək, ya da faizlər rəqəmlərə görə bölüşdürülsün. Ölkələr dəniz sektorunun ölçüsünə, balığın yetişdirilməsindəki roluna, ərazisindən dənizə axıdılan şirin suların həcminə, həmin ölkədə dəniz sektorunda suyun təmizliyinə, balıqların yem bazasının mövcudluğuna və yetişdirilib dənizə buraxılan süni balıqların sayına görə faiz götürsün. Bu bölgədə artıq mövqelər dəyişdi. İran birinci yerdədir. Azərbaycan isə müqayisə olunan dərəcədə həcm əldə edir. Ancaq şərtlər özəl sektoru cəlb etmək imkanlarını məhdudlaşdırır. Sahibkar balıq yetişdirilməsi, brakonyerlərlə mübarizədə kömək edib buradan qazanc götürə bilirdi və bu halda kvota da yüksəlirdi. İndi bu yoxdur. Eləsək də, buna imkan verilmir. Məsələn, zavod tikib hər il 15 milyon kiçik balıq buraxırıq, digər ölkələr toplantılarda az qala irad tutur ki, "bizdən icazəsiz niyə tikirsiz"? Söhbət Xəzərin qayğısına qalmaqdan getmir. Bu, siyasi müzakirələrdə ekoloji və bioloji arqumentlərdən istifadədir. Nə özləri qayğı göstərir, nə də iş adamlarının marağını cəlb etmək istəyirlər.

- Məlum olduğu kimi, Prezident İlham Əliyev Qobuda zooloji park salınması üçün Sərəncam imzalayıb. Bir az əvvəl heyvan hüquqlarının tapdanmasına toxundunuz. Bu park insanla təbiət münasibətlərindəki təsəvvürü dəyişə və eyni zamanda turizmin inkişafına da dəstək verə biləcəkmi?

- Park Bakıda asudə vaxtın təşkilində, gənclərin tərbiyəsində mühüm rol oynayacaq. Eyni zamanda heyvanat aləminin təmsil olunması, nəsli kəsilməkdə olan heyvanların çoxaldılıb təbiətə buraxılması və ümumiyyətlə, təbiətə sivil münasibəti nümayiş etdirmək üçün çox böyük əhəmiyyəti olacaq. Qəfəsdə heyvan saxlamaq olmaz. Gənc nəslin tərbiyəsindəki rolu bilirlik, ancaq heyvana istədiyi şəraiti yaratmırıq. Sahibkarlardan biri dağın ətəyində otel tikib. İnsanları cəlb etmək üçün heyvanxana da yaradıb. Səliqə ilə qəfəslər düzəltdirib heyvanları içərisinə yığıb. Halbuki dar qəfəslərin əvəzinə bu heyvanlar üçün təbiətin qoynundan daha böyük ərazi ayıra bilər, heyvanlar üçün əl şərait yarada bilərdi ki, onlar insanları görməsin. Tapdığı qidaları onlara insanların verdiyini hiss etməsin. Heyvanxananın tərbiyəvi funksiyasından danışıq. Ancaq görün, nəyi tərbiyə etmişik. Prezidentimiz də bütün məqamları nəzərə alıb. Onun ölkəmizi bütün sahələrdə gözəlləşdirmək istəyi var. Dövlət başçısı imzaladığı həmin Sərəncamla həm təbiətə sevgisini, həm də beynəlxalq aləmə bizim necə olduğumuzu nümayiş etdirib. 230 hektar sahədə salınacaq parkın dünya heyvanxanalar şəbəkəsində öz yeri olacaq. Burada dünyada mövcud olan müxtəlif heyvan növləri təmsil olunacaq.

- Bəs, iqlim şəraiti buna imkan verəcəkmi?

- Parkda yalnız tropik və arktik iqlim şəraitini yaratmaq lazım gələcək. Kommersiya prinsipi ilə idarə olunan təşkilat olacaq Zooloji Parkda istənilən şəraiti qurmaq mümkün olacaq və bu, özünü doğruldacaq.

- Nazirlikdə işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində işğalın nəticələrinin hesabatı aparılırmı?

- Bəli, hələlik qeydə almaqla kifayətlənməli oluruq. Lazım gələndə bu faktlardan istifadə edəcəyik. Təbii sərvətlərimiz istismar edilir, meşələrdə ağaclar qırılır. Sərvətimiz dünya bazarında satışa çıxarılır. Azərbaycana vurulan ziyan rəqəmlərə çeviririk. Yaxın gələcəkdə Ermənistanla qarşı bu rəqəmlərə uyğun tələblər qoyulacaq.

- Cənab nazir, ötən ilin ən böyük hadisələrindən biri də ölkəmizin ilk ekspedisiya qrupunun Antarktidaya səfəri oldu...

- Bununla bağlı Norveç səfiri Nazirlikdə olub. Antarktidaya getməkdə məqsədlərimizlə maraqlanırdı: məqsədimiz nədir? Həmin ərazilərə iddiamız varmı? Gətirdiyimiz nümunələrlə bağlı soruşdu. Dedik ki, niyə narahatsız, Antarktidanı bizdən əvvəl siz tədqiq etmisiz. Biz nə edə bilərik ki?! Azərbaycanda eyni mineralların 2 milyondan artıq yaşı yoxdur və onlar bioloji təsirlər şəraitində formalaşırlar. Antarktidada bioloji təsir olmayıb, donmuş vəziyyətdə qalıb. Eyni tərkibə malik olmalarına baxmayaraq, onların yaşı daha çoxdur - artıq 100 milyon yaşı var. Bu fərqləri araşdırmaq istəyirik. Böyük elmi kəşf olmasa da, hansısa elmi əsərin mövzusuudur.

- Elmi araşdırma haqqı səfəri maliyyələşdirən Qərb Universitetinə aiddir, yoxsa...

- Bir neçə İnstitut bu araşdırma ilə məşğul olacaq. Metereologiya İnstitutu, Geologiya İnstitutu və Qərb Universiteti. Bundan başqa, Rəsmi Antarktida müqaviləsinə qoşulmaq istəyirik. Bunun üçün artıq sənədlərin hazırlanmasına başlanıb. Antarktida müqaviləsinin tərkib hissəsi olan Menecerlər Şurasına, Elmi Tədqiqatlar

Şurasına qoşulmaq istəyirik. İki ay sonra Baltimorda Antarktida Müqaviləsinin konfransına müşahidəçi qismində qatılmaq istəyirik. Sonra isə müqaviləyə birləşmiş üzv kimi qatılmaq niyyətimiz var. Azərbaycan istəyir ki, global proseslərdə öz rolu olsun. O cümlədən, ekspedisiyaların təşkilində, okeanlarda tədqiqatların aparılmasında, Arktika və Antarktidada tədqiqatlarda iştirak etmək istəyirik. Bəlkə daha mürəkkəb işlərdən danışmaq hələlik tezdir, ancaq biz peyk də buraxmaq istəyirik. Hətta elmi məqsədli nüvə reaktoruna da sahib olmaq niyyətindəyik. Azərbaycan müsəlman şərqində ilk Respublika tipli dövlət yaradan, ilk qəzet buraxan, ilk teatr yaradan ölkə, latın qrafikalı əlifbaya keçən ilk türk dövlətidir. Elə isə Azərbaycanın Antarktidaya ekspedisiya edən ilk türk və müsəlman dövləti olması niyə təəccüb doğurmalıdır ki?!

- Rəhbərlik etdiyiniz Hava və Ekstremal İdman Növləri üzrə Federasiyanın fəaliyyəti nə yerdədir?

- Paraşütlə tullanma üzrə Ukrayna və Rusiyadan məşqçilər gətirmək istəyirik. 50 nəfərə qədər gənc toplamışıq. Onların da arasından 5-10 nəfəri seçib beynəlxalq yarışlara hazırlamaq fikrimiz var. Bu, çox elitar idman növüdür. Qoy, bu idman növündə də nümayəndələrimiz olsun və beynəlxalq çempionatlara qatılıb lap sonuncu yerlərdən birini tutsun. Əsas istəyimiz odur ki, Azərbaycan bu yarışlarda təmsil olunsun. Biz paraşütləri Almaniya, Ukraynadan alanda artıq təəccüb doğurmuşdu. Nə bu idmanla maraqlanmağımızdan, nə də çempionatlara qatılmağımızdan dünya və uçağı bacarmayan “pinqvinlərimiz” təəccüblənməsin. Yalnız paraşütlə tullanma deyil, bir sıra idman növlərini inkişaf etdirməyi düşünürük. Sualtı idman növləri, dağ motosikletçiliyi, dağ ekstremal idman növləri, texniki ekstremal idman növləri, paraplan, deltaplan, müəyyən ekstremal elementləri olan spiralogiya istiqamətləri üzrə klublar yaratmaq, maksimum adamlar cəlb etmək, klublararası yarışlar təşkil etmək, daha təqdimatlı yarışlar keçirmək, ən güclüləri ortaya çıxarmaq istəyirik. Bu sahələrin inkişafı imkan verəcək ki, hərbi xidmətə gedən yeniyetmə və gənclər daha gözüaçıq olsun. Bizə intuziastlar lazımdır. Vəsait tapılacaq və lazım olan yerə xərclənəcək.

Ruhiyyə DAŞSALAHLI

Yeni Azərbaycan.-2009.-30 may.-№99.-S.6-7.

Ekoloji mühitin mühafizəsi ölkə iqtisadiyyatının davamlı inkişafında mühüm amildir

Bu gün ekoloji mühitin, flora və faunanın mühafizəsi dünya ölkələrində ciddi problemlərdən biri kimi qəbul olunur. Yer kürəsində dövlətlərin qeyri-bərabər iqtisadi inkişafı, təbiət qanunlarının pozulması, insanların günbəgün yoxsullaşmasına zəmin yaradır. İnkişaf etmiş dövlətlərdə texniki tərəqqi yüksəldikcə havanın, suyun çirklənməsi, zəhərli kimyəvi maddələrin atmosfərə buraxılması nəticəsində milyonlarla insanın sağlamlığı daha çox təhlükə qarşısında qalır. Danılmaz faktdır ki, Sovetlər Birliyi dövründə ən çox ekoloji problemlərlə üzləşən respublikalardan biri Azərbaycan olmuşdur. Yeraltı və yerüstü sərvətlərin daşınmasında marağı olan Moskva heç vaxt Azərbaycanın ekoloji durumuna qayğı göstərməmiş, nəticədə min hektarlarla torpaq sahələri, meşələr, çaylar, göllər yararsız hala salınmışdır.

Ölkəmiz öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ilk növbədə ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılmasına, bu sahədə illərlə yığılıb qalmış problemlərin həllinə diqqət yetirilmiş, xeyli mühüm işlər görülmüş və təxirəsalınmaz tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Qeyd edək ki, ekoloji problemlərin həllində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin gördüyü işlər mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Elə ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseynqulu Bağirovla əməkdaşımız Kamal İbadovun söhbəti də son beş ildə ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində görülmən işlər barədə olmuşdur. Nazir H.Bağirov demişdir:

Azərbaycan Respublikası unikal təbii şəraitə, zəngin təbii sərvətlərə və inkişaf etmiş sənaye sahələrinə malik olan bir ölkədir.

Azərbaycanın müstəqillik qazanmasında, bir dövlət kimi təşəkkül tapmasında və möhkəmlənməsində, ölkə iqtisadiyyatının sürətli inkişafında təkrarolunmaz xidmətləri olan ulu öndərimiz Heydər Əliyevin fəaliyyəti dövründə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi, eləcə də təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə məsələləri həmişə xüsusi diqqət mərkəzində olmuşdur. Təsədüfi deyil ki, məhz ümummilli liderimizin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrlərdə ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində mühüm qanunlar, qərarlar, sərəncamlar qəbul edilmiş, institusional dəyişikliklər baş vermişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin layiqli davamçısı ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən bu gün də ölkəmizin ekoloji durumunun sağlamlaşdırılmasına xüsusi diqqət göstərilir. Ölkə rəhbəri İlham Əliyevin bilavasitə sədrliyi ilə ekoloji problemlərin müzakirəsinə həsr olunmuş müşavirələrin keçirilməsi, ətraf mühitlə bağlı qəbul olunmuş dövlət proqramlarının icrasına diqqətin artırılması, mövcud ekoloji problemlərin daha səmərəli həll edilməsi məqsədilə müvafiq sərəncamların verilməsi bu sahənin ölkəmizdə prioritet məsələlər sırasına qaldırılmasına parlaq nümunədir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti möhtərəm İlham Əliyevin 23 may tarixinin Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər işçilərinin peşə bayramı günü kimi qeyd olunması barədə 16 may 2007-ci il tarixli Sərəncamı ölkə başçısının bir daha ətraf mühit sahəsinə olan diqqətinin nəticəsidir.

Ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə olunması sahəsində 2003-2008-ci illərdə dövlət rəhbərinin göstərişi əsasında həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində əldə olunmuş yüksək nailiyyətləri əks etdirən “İlham Əliyevin uğurlu ekoloji siyasəti” adlı kitabın 2008-ci ilin oktyabr ayında ictimaiyyətə təqdimat mərasimi keçirilmişdir.

Ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində son bir neçə ildə ölkə rəhbərliyinin prinsiplə müvafiq nəticəsində xeyli işlər görülmüş, uzun illər ərzində yaranmış və müstəqil Azərbaycana miras qalmış ekoloji problemlər təhlil edilərək, onların kompleks həllinə yönəldilən 5 milli və dövlət proqramı təsdiq edilmiş, ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində hüquqi baza təkmilləşdirilmişdir.

Belə ki, ötən müddət ərzində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2003-cü il 18 fevral tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair”, “Meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair”, 2004-cü il 28 yanvar tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında hidrometeorologiyanın inkişafı proqramı”, 2004-cü il 22 aprel tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında yay-qış otlaqlarının, biçənəklərin səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair” proqramlarda nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi davam etdirilmişdir.

Ölkəmizin ekoloji siyasətini özündə əks etdirən bu sənədlər 2010-cu ilədək fəaliyyətimizi istiqamətləndirən əsas proqram sənədlərdəndir.

Ölkə iqtisadiyyatının sürətli inkişafı, dövlət büdcəsinin imkanlarının artması və ölkə Prezidentinin gündəlik qayğısı bu problemlərin həllinə geniş imkanlar yaradır. 03 iyul 2006-cı il tarixində Azərbaycan Respublikası

Prezidenti cənab İlham Əliyevin yanında keçirilmiş müşavirənin yekunları əsasında hazırlanaraq Dövlət başçısının 28 sentyabr 2006-cı il tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı” problemlərin həllinə yönəldilən mühüm və çox qiymətli sənəddir. Kompleks Tədbirlər Planının icrasını təmin etmək məqsədilə ölkənin gərgin ekoloji vəziyyətdə olan bölgələrinin, əsasən də Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasının ətraf mühitinin sağlamlaşdırılması istiqamətində mühüm işlər həyata keçirilir.

Kompleks Tədbirlər Planından irəli gələn ətraf mühitin qorunması və mövcud vəziyyətin bərpasına yönəldilmiş Bakı Buxtasının, Bibi Heybət zonasının, Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanının ətrafının, Abşeron yarımadasındakı göllərin, neftlə çirklənmiş torpaqların, lay suları altında qalmış sahələrin və digər istehsal tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, bərk məişət tullantılarının idarə olunması sxeminə uyğun Bakı və Sumqayıt şəhərlərində formalaşan tullantıların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi və s. tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün maliyyə vəsaitinin ayrılması bu problemlərin vaxtında həll edilməsini reallaşdırmışdır.

Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 28 iyun tarixli və 2008-ci il 06 fevral tarixli sərəncamları ilə “Hava limanı ətrafının ekoloji sağlamlaşdırılması məqsədilə kompleks tədqiqat işlərinin aparılması və ekoloji bərpa layihəsinin hazırlanması və həyata keçirilməsi” məqsədilə layihələrin Texniki İqtisadi Əsaslandırılmasının hazırlanması üçün maliyyə vəsaiti ayrılmış və müvafiq tədbirlər görülür.

Uzun illər xlorun alınmasında əmələ gəlmiş civə tərkibli toksiki tullantıların Sumqayıt şəhərinin ətraf mühitinin normadan artıq çirklənməsinə səbəb olduğunu nəzərə alaraq, Sumqayıtda toplanılmış 56,422 min kubmetr civə tullantılarının 2007-ci ildə 6452, 2008-ci ildə isə 38415 kubmetri Təhlükəli Tullantılar Poliqonuna daşınaraq zərərsizləşdirilmişdir.

2009-cu ildə bu iş davam etdirilərək tullantıların qalan 11555 kubmetrinin daşınması başa çatdırılmaqla uzun illərdən bəri yığılıb qalmış civə tullantılarının tam zərərsizləşdirilməsinə nail olunacaq.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 oktyabr 2006-cı il tarixli “Azərbaycan Respublikasında Qaradağ, Çovdar, Göydağ, Dağkəsəmən filiz sahələrinin, Köhnəmədən sahəsinin və Kürəkçay hövzəsi yataqlarının öyrənilməsi, tədqiqi, kəşfiyyatı, işlənməsi və hasilatın pay bölgüsü haqqında” sərəncamının icrası ilə əlaqədar müvafiq saziş hazırlanmış və Azərbaycan Respublikasının 5 iyun 2007-ci il tarixli 358 - IIIQ sayılı qanunu ilə qəbul olunmuşdur.

“Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” 20.06.2007 - ci il tarixli və “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə əlavə tədbirlər haqqında” 13.06.2008 - ci il tarixli sərəncamlardan irəli gələn məsələlərin həlli istiqamətində gündə 5540 kubmetr çirkab sutəmizləmə gücünə malik, beynəlxalq standartlara cavab verən modul tipli çirkab sutəmizləyici qurğuların qurulması nəticəsində Abşeron yarımadasının Bilgəh, Buzovna, Mərdəkan, Pırşağı, Nardaran və Novxanı sahilboyu ərazilərində 14 stansiya istismara verilərək “Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sistemi” yaradılmışdır. Sistemin fəaliyyəti Abşeronun şimal sahilinin 86 kilometrlik sahəsinin bundan sonra təmiz qalacağına şərait yaradır. Bu ilin ortalarında Novxanı-Sumqayıt istiqamətində gündə 600 kubmetr çirkab sutəmizləmə gücünə malik modul tipli çirkab sutəmizləyici qurğulardan ibarət daha 2 stansiya istismara veriləcəkdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında” müvafiq sərəncamlarına əsasən 2007-2008 - ci illər ərzində görülmüş işlər nəticəsində Naxçıvan Muxtar Respublikası da daxil olmaqla 12 rayonun 122 kəndində modul tipli sutəmizləyici qurğular quraşdırılmış, 533 kilometr bölüşdürücü şəbəkə çəkilmiş, 1300 supaylayıcı məntəqə tikilmiş, nəticədə 224 min insan Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının standartlarına cavab verən içməli su ilə təmin olunmuşdur. Bu istiqamətdə fəaliyyət davam etdirilməkdədir. Bu sərəncamlarla ümumilikdə 310 kəndin 544 min əhalisi əhatə olunmuşdur.

İstənilən yaşda və ölçüdə olan ağacların köçürülməsini təmin etmək üçün xüsusi ağır texnikanın alınması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti “Bakı şəhərinin bir sıra ərazilərinin landşaft dizaynı planının tərtib edilməsi və xüsusi təyinatlı ekoloji texnikanın alınması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında” 2007-ci il 20 avqust tarixli sərəncam imzalamışdır. Bu sərəncama əsasən çoxillik ağacların onlara ziyan vurulmadan başqa yerlərə köçürülməsində istifadə olunan xüsusi təyinatlı 7 texnika Almaniyanın “MAN” şirkəti tərəfindən respublikamıza gətirilmişdir.

Ölkə başçısının 2007-ci il 30 oktyabr tarixli sərəncamına əsasən respublikanın magistral avtomobil yollarının kənarlarının yaşıllaşdırılması tədbirləri ETSN-ə tapşırılmışdır. Bu sərəncamın icrası ilə əlaqədar olaraq 2008-ci ilin əvvəlindən başlayaraq yolların mühafizə zolaqlarının yaşıllaşdırılması, onların külək və su

eroziyasından mühafizəsi, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, yolların estetik görünüşünün yaxşılaşdırılması məqsədilə Bakı-Ələt-Hacıqabul istiqamətində magistral şose yolu ətrafında 172 min ədəd ağac və kol əkilib. Hazırda bu istiqamətdə işlər davam etdirilir.

ETSN 2003-2008-ci illər ərzində ətraf mühitin mühafizəsi, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə olunması, biomüxtəlifliyin qorunması, meşələrin bərpa olunması və artırılması, geoloji xidmət, hidrometeorologiya, beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərmiş, bir sıra mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsinə nail olmuşdur.

2003-2008-ci illər ərzində ölkə ərazisində atmosfer havası, yağıntılar, torpaq, səth suları, o cümlədən ətraf mühitin radioaktiv çirklənməsi ilə bağlı monitorinq aparılmış, ətraf mühitdə gedən proseslərin qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması, həmçinin ətraf mühitin vəziyyətinə dair məlumat bazası yaradılmış, operativ və rejim məlumatları hazırlanaraq onların yayımlanması təmin edilmişdir.

Ətraf mühit komponentlərinə, o cümlədən ətraf mühitin radioaktiv çirklənmə vəziyyətinə effektiv nəzarətin həyata keçirilməsi məqsədilə monitorinq sistemi təkmilləşdirilmiş, atmosfer havasının, torpaqların çirklənməsinin, təbii suların geokimyəvi rejim və çirklənməsinin, atmosfer yağıntılarının fon tərkibinin, təbii mühitin radioaktivliyinin monitorinqi təmin edilmişdir.

Ölkənin əsas su arteriyaları olan Kür və Araz çaylarının qonşu dövlətlərin ərazilərindən keçməklə daha çox çirklənməyə məruz qaldığını nəzərə alaraq, bu çaylarda və onların transsərhəd qollarında monitorinqin müasir tələblər səviyyəsində aparılması məqsədi ilə 2006-cı ildə Qazax və Beyləqan rayonlarında analitik tədqiqat laboratoriyaları yaradılmış, daxili imkanlar hesabına təmir edilmiş, ən müasir cihazlarla təchiz edilmiş və kadrlarla komplektləşdirilərək fəaliyyətləri təmin olunmuşdur.

Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda və sahil zolağında fəaliyyət göstərən müəssisə və obyektlərdən, üzən vasitələrdən, çimərlik ərazilərindən, dənizə tökülən axarlardan və s. götürülən su və qrunt nümunələri üzərində kimyəvi, bioloji, ekotoksikoloji və mikrobioloji təhlillər aparılır. Həmçinin yerli və xarici neft şirkətləri tərəfindən açıq dənizdə təşkil edilmiş ekspedisiyada iştirak edərək müxtəlif horizontlardan su və dib çöküntüsü nümunələrinin götürülməsi təmin edilir.

Xəzərin Azərbaycan sektorunda və onun sahil zolağında fəaliyyət göstərən müəssisələrin istehsal prosesi nəticəsində formalaşan tullantılar, onların keyfiyyətinin monitorinqi əsasında toplanmış informasiya məlumat bankına daxil edilir və onların təkmilləşdirilərək yeniləşdirilməsi təmin olunur, proqnozlar hazırlanır.

Dəniz obyektlərində əsas problemlərdən biri də aşağı təzyiqli səmt qazlarının atmosfərə atılmasıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, ETSN-in müvafiq qurumu tərəfindən görülmüş işlər nəticəsində son illər dəniz obyektlərindən atmosfərə atılan səmt qazının miqdarı xeyli azalmışdır.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin qorunması və şəbəkəsinin genişləndirilməsi istiqamətində aparılan işlər 5 il ərzində intensiv olaraq davam etdirilmişdir. Həyata keçirilmiş məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində 8 Milli Park, 14 Dövlət Təbiət Qoruğu və 22 Dövlət Təbiət Yasaqlığından ibarət xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi hazırda 778464,7 hektar olmaqla ölkə ərazisinin 9 faizinə, o cümlədən Milli Parklar 3,2 faizinə çatdırılmışdır.

Müqayisə üçün qeyd etmək lazımdır ki, 2003-cü ilədək xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi 478 000 hektar olmaqla ölkə ərazisinin 4,5 faizini təşkil edirdi.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq sərəncamı ilə 2003-cü ildə Şahbuz Dövlət Təbiət Qoruğu, Akademik H.Əliyev adına Ordubad, Ağgöl, Şirvan Milli Parkları yaradılmış, Nazirlər Kabinetinin sərəncamı ilə isə 5 mövcud Dövlət Təbiət Qoruğunun ərazisi 2-3 dəfədən çox genişləndirilmişdir.

Ölkə Prezidentinin müvafiq sərəncamları ilə 2004-cü ilin 09 fevral tarixində Azərbaycanın cənub-şərqində Hirkan Milli Parkı, 2004-cü il 31 avqust tarixində Altıağac Milli Parkı, 2004-cü il 16 dekabr tarixində Eldar Şamı Dövlət Təbiət Qoruğu, 2005-ci il 08 fevral tarixində Abşeron Dövlət Təbiət Yasaqlığının bazasında Abşeron Milli Parkı, 2005-ci ilin əvvəlində Naxçıvan MR-də Araz-boyu Dövlət Təbiət Yasaqlığı yaradılmışdır.

ETSN-in 2006-cı il 10 yanvar tarixli əmri ilə Cənubi Qafqazda ilk dəfə olaraq Altıağac Milli Parkı nəzdində Vəhşi Təbiətin Bərpası və Reabilitasiyası Mərkəzi yaradılmış, dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu çərçivəsində ən müasir tibbi və baytarlıq avadanlıqları ilə təchiz edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti "Şahdağ Milli Parkının yaradılması haqqında" 8 dekabr 2006-cı il tarixli sərəncam imzalamışdır. Sərəncamdan irəli gələn tələblərə uyğun olaraq Şahdağ Milli Parkı üzrə görülən işlərin yerinə yetirilməsi məqsədilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin müvafiq tədbirlər planına əsasən Şahdağ Milli Parkının sxemi hazırlanmış, Milli Parkın Əsasnaməsi möhtərəm Prezident İlham Əliyev tərəfindən təsdiq olunmuşdur.

“Bakı və Abşeron yarımadasının palçıq vulkanları qrupu Dövlət Təbiət Qoruğunun yaradılması haqqında” 2007-ci il 15 avqust tarixli sərəncama müvafiq olaraq 52 palçıq vulkanına Dövlət Təbiət Qoruğu statusu verilmişdir.

2008-ci il ərzində xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri şəbəkəsinin genişləndirilməsi istiqamətində aparılan işlər davam etdirilərək Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 23 aprel 2008-ci il tarixli sərəncamına müvafiq olaraq Hirkan Milli Parkının ərazisi meşə fondu torpaqları hesabına 40358 hektara çatdırılmışdır.

01 aprel 2008-ci il tarixli sərəncama əsasən Göygöl Milli Parkı və Korçay Dövlət Təbiət Qoruğu yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 17 oktyabr 2008-ci il tarixli sərəncamına müvafiq olaraq Zaqatala Dövlət Təbiət Qoruğunun ərazisi 23505 hektar genişləndirilərək, ümumilikdə 47349 hektara çatdırılmışdır. Zaqatala Dövlət Təbiət Qoruğu ilə həmsərhəd yerləşən və vahid ekosistemi əhatə edən ərazinin 6557 hektarlıq sahəsində Nazirlər Kabinetinin 27 noyabr 2008-ci il tarixli qərarı ilə Zaqatala Dövlət Təbiət Yasaqlığı yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən 2008-ci il 26 dekabr tarixində “Zooloji parkın yaradılması haqqında” sərəncam verilmişdir. Bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılmasında, nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan fauna növlərinin bərpası və reintroduksiyasının təmin edilməsində, ictimaiyyətin Azərbaycan təbiəti haqqında məlumatlandırılmasında, gənc nəslin təbiətə qayğıkeş ruhda tərbiyə edilməsində yaradılacaq Zooloji Park mühüm əhəmiyyətə malikdir.

2003-2008 - ci illərdə meşələrin mühafizəsi, bərpası, yeni meşəliklərin salınması məqsədi ilə bir sıra ciddi tədbirlər görülmüşdür. Toxum tədarükü, əkin materiallarının yetişdirilməsi, meşələrin bərpası, yeni meşə massivlərinin yaradılması sahəsində göstəricilər bir neçə dəfə artmış, meşə fonduna daxil olmayan ərazilərdə Kür-Araz çayları vadilərində, avtomobil, dəmir yolları və sututarların kənarlarında, eləcə də, Xəzər dənizi sahil qumluqların bərkidilməsi istiqamətində müvafiq tədbirlər görülmüşdür. Ümumilikdə 2003-2008 - ci illər ərzində 58964 hektar sahədə meşəbərpə işləri aparılmışdır.

Yeni yaradılmış Giləzi, Qaradağ, Zərdab və Cəngi meşəsalma müəssisələri tərəfindən səhrələşmə prosesinə məruz qalmış çətin meşəbitmə şəraitinə malik ərazilərdə 1588 hektar yeni ağaclar və yaşıllıq massivləri salınmış, Abşeron, Quba, Kür və Giləzi Regional Meşə Tingliyi müəssisələri yaradılmışdır.

Ötən dövr ərzində magistral yolboyu yaşıllaşdırma işlərinə də böyük diqqət ayrılmışdır. Belə ki, Zığ-Aeroport yolu boyu 196 hektar ərazidə yaşıllaşdırma işləri başa çatdırılmışdır. Aparılan yaşıllaşdırma tədbirləri nəticəsində 230 min ədədə qədər müxtəlif növ (zeytun, Eldar şamı, akasiya və s.) ağac və kol cinsləri əkilmə və dirəklərlə bərkidilmişdir. Ağacların suvarılması üçün suvarma şəbəkəsi qurulmuşdur.

Meşələrin qorunub mühafizə olunması istiqamətində də məqsədyönlü və ciddi tədbirlər həyata keçirilmiş və bunun nəticəsində qanunsuz ağac kəsilməsi halları ilbəil azalmışdır. Belə ki, müxtəlif araşdırmalar zamanı 2003-cü ildə 49063 kubmetr qanunsuz ağac kəsilməsi halları müəyyən edilmişdirsə, 2008-ci il-də bu göstərici 30500 kubmetr olmuşdur.

Su hövzələrində bioloji resursların artırılması və mühafizəsi istiqamətində müvafiq tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, balıqçılıq müəssisələri tərəfindən 2003-2008-ci illər ərzində 2 milyard 663 milyon ədəd müxtəlif növ vətəgə əhəmiyyətli balıq körpələri süni və təbii yolla artırılıb respublikanın müəyyən edilmiş su hövzələrinə buraxılmışdır.

Hidrometeorologiya sahəsində də müvafiq tədbirlər keçirilmişdir. ETSN-in nəzdində fəaliyyət göstərən müvafiq qurum tərəfindən hidrometeoroloji müşahidə plan-proqramlarına uyğun olaraq respublikamızın quru ərazisində, Xəzər dənizində kompleks müşahidələr aparılmaqla yanaşı, müşahidə nəticələrinin ötürülməsi, işlənməsi, gündəlik, 7 günlük, aylıq hidrometeoroloji proqnozların hazırlanması və verilməsi, habelə respublikamızın hidrometeoroloji şəraitinin öyrənilməsi istiqamətində elmi-tədqiqat, elmi-metodik işlərin həyata keçirilməsi təmin edilir.

Hazırda 83 hidrometeoroloji stansiya, 141 hidrometeoroloji məntəqə, 8 təbii mühitin çirklənməsi üzrə laboratoriya vardır. Bunlardan 9 stansiya və 19 məntəqə işğal zonasındadır. 69 hidrometeoroloji stansiyada Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatının qaydalarına uyğun olaraq 24 saat meteoroloji müşahidələr aparılır.

Finlandiyanın istehsalı olan 16 ədəd alınmış kompleks avtomat meteoroloji stansiyanın 13 ədədi indiyədək istismara verilmişdir ki, bunlardan da 6 ədədi 2008-ci ildə qurulmuşdur.

Geoloji kəşfiyyat işləri Baş Qafqazın cənub yamacında, Kiçik Qafqaz, Naxçıvan Muxtar Respublikası və cənubi Xəzəryanı dağlıq ərazilərdə əlvan və nəcib metal yataqları cəhətdən perspektivli sahələrdə həyata keçirilmişdir.

Baş Qafqazın cənub-şərq yamacında Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə Koreya Respublikasının "KORES" şirkəti arasında bağlanmış saziş çərçivəsində Xınalıq-Qonaqkənd sahələrində aparılmış işlər nəticəsində bir sıra perspektivli obyektlər aşkar edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının, demək olar ki, bütün bölgələrində müvafiq tələbata uyğun olaraq müxtəlif təyinatlı qeyri-filiz və inşaat materiallarının da axtarışı və kəşfiyyatı davam etdirilmişdir. Bu qəbildən şüşə xammalı, istilik enerji (qonur kömür, yanar şistlər) xammalı və s. yataqların axtarış və kəşfiyyatı həyata keçirilmiş, müsbət nəticələr əldə edilmişdir.

Möhtərəm Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə sosial-iqtisadi və digər sahələrdə, o cümlədən ətraf mühitin sağlamlaşdırılması sahəsində həyata keçirilən quruculuq işləri bundan sonra da daha geniş vüsət alacaqdır. Bu da müstəqil Azərbaycan Dövlətinin qüdrətlənməsində, hər bir Azərbaycan vətəndaşının həyat səviyyəsinin daha da yüksəlməsində özünü göstərəcəkdir.

Bu gün tam əminliklə deyə bilərəm ki, Ölkəmizin ekoloji durumunun sağlamlaşdırılması və ekoloji siyasətin reallaşdırılması məhz dövlət rəhbərliyi tərəfindən göstərilən diqqət və qayğı nəticəsində mümkün olmuşdur.

Söhbətimizin sonunda onu da qeyd edirəm ki, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin kollektivi əsaslı ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş ətraf mühitin sağlamlaşdırılması və tabu sərvətlərdən davamlı istifadə olunması siyasətini möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin rəhbərliyi sayəsində daha da uğurla davam etdirərək üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən layiqincə gələcək, respublika əhalisinin sağlam ətraf mühitdə yaşamasının təmin edilməsində bütün imkanlarını səfərbər edəcəkdir.

Respublika.-2009.-23 may.-№110.-S.4.

Respublikada meşə sahələri artırılır və bərpa edilir

M. MÜKƏRRƏMOĞLU

Bu yaxınlarda Nazirlər Kabinetinin 2009-cu ilin birinci rübünün sosial-iqtisadi yekunlarına həsr olunmuş iclası keçirilmişdir. Cənab Prezident İlham Əliyev bu iclasda geniş çıxış etmiş və bir sıra ciddi problemlərə toxunmuşdur. Onlardan biri də ölkədə ekoloji vəziyyətlə bağlı idi.

Möhtərəm Prezident bu məsələyə münasibətini bildirərək demişdir: “Bu sahəyə çox böyük diqqət göstərilir və bu da təbiidir. Bu elə bir sahədir ki, buraya qoyulan vəsaiti, bəlkə də Azərbaycan iqtisadiyyatı da, vətəndaşları da görmürlər. Amma bunu həm indiki nəsillər, həm də gələcək nəsillər görəcəklər. Çünki ekologiya məsələləri hər bir ölkə üçün, hər bir vətəndaş üçün vacib olmalıdır. Bu, insanların sağlamlığıdır. Sağlam ekoloji mühit, sağlam hava, təmiz su — bütün bunlar insanın həyatı üçün ən əhəmiyyətli məsələlərdir”. Göründüyü kimi cənab Prezident hər şeydən əvvəl insanların sağlamlığını, bütövlükdə insan amilini önə çəkir.

Cənab Prezident ağacların qırılması hallarına sərt münasibətini açıqladı və bildirdi ki, əgər bundan sonra mən eşidəm ki, hardasa, hansısa iş adamı, yaxud da vəzifəli şəxs və ya başqa hansısa adam gedib yeri hasarlayıb, ağacları kəsib özü üçün mülk tikir, kəsilən ağacların yerində tikilən binalar şəhərisi gün dağıdılacaq və təqsirkar şəxslər cəzalandırılacaqlar”. Bu çox ciddi xəbərdarlıqdır, ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseynqulu Bağirov bu yaxınlarda keçirdiyi mətbuat konfransında bu məsələ ilə bağlı xüsusi açıqlamalar verib.

Bu gün nazirlik yeni ağacların, meşə zolaqlarının salınması istiqamətində çox əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirir. Cənab Prezidentin imzaladığı Dövlət Proqramına uyğun olaraq ölkənin regionlarında bu məsələyə xüsusi önəm verilir.

Azərbaycan Respublikasında olan meşə örtüyünün beynəlxalq normadan təxminən 2-2,5 dəfə az olmasını, bu meşələrin ölkə ərazisində qeyri-bərabər paylanmasını və bunun torpaq qoruyucu, su saxlayıcı, ətraf mühiti sağlamlaşdırıcı, bir sözlə ekoloji tarazlığın qorunub saxlanması üçün yetərinə olmadığını nəzərə alaraq, seyrək meşəliklərin bərpa edilməsi və yeni meşəliklərin salınması istiqamətində geniş miqyaslı işlərə başlanılmışdır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Meşələrin İnkişafı Departamentindən bildirmişlər ki, bununla əlaqədar hazırda Böyük və Kiçik Qafqazın dağ meşələrinin qoruyucu funksiyalarını yüksəltmək üçün, onun seyrək sahələrinin bərpası (təbii bərpalar hesabına), meşə və örtülü olmayan sahələrində isə məhsuldar ağac və kollar hesabına yeni meşə massivləri yaradılır. Bu istiqamətdə 2002-2008-ci illərdə böyük həcmli işlər aparılmışdır. Bu illər ərzində, xüsusilə torpaqların eroziyaya uğrama təhlükəsi olan ərazilərdə 39250 hektar sahədə seyrək meşəliklər bərpa edilmiş və yeni meşələr salınmışdır. Burada əkilən əsas ağac cinslərindən palıd, göyrüçü, ağcaqayın, fısıdğı, cökəni, adi şamı və s. göstərmək olar. Böyük və Kiçik Qafqazın dağlıq və dağətəyi ərazilərində son ildə aparılan meşəbərpa və meşəsalma işləri əvvəlki illərdəkindən 3 dəfə çox olmuşdur.

Respublikanın cənub bölgəsi olan Talış meşələrində 3-cü dövrdən qalmış reliktdən və endem ağac cinslərinin qorunması, mühafizəsi, bərpası və onların yayılma arealının genişləndirilməsi istiqamətində də işlər intensiv olaraq davam etdirilir. Talış dağlıq ərazilərdə və Xəzər sahili düzənlik sahələrində son 6 ildə 13600 hektar sahədə reliktdən və endem ağac cinslərindən olan şabalıdyarpaq palıd, dəmir ağacı, azad ağacı, gözəl ağcaqayın və s. cinslərdən ibarət meşələr salınmış və seyrəkliklər bərpa edilmişdir. Burada əsas və başlıca məqsəd 3-cü dövrdən qalmış reliktdən ağac cinslərinin sahələrini artırmaq və onu respublikanın digər ərazilərində arealını genişləndirməkdən ibarət olmuşdur.

Kür-Araz çayları ətrafında Tuqay meşələrinin bərpası, rekonstruksiya yolu ilə cins tərkibinin yaxşılaşdırılması sahəsində də xeyli işlər görülmüşdür. Son 6 il ərzində Tuqay meşələrinin bərpası ilə əlaqədar 6000 hektar sahədə qiymətli ağac cinsləri (palıd, saqqız, göyrüç, ağcaqayın, qarağac, tut, nar və s.) hesabına yeni meşələr salınmışdır. Bu da əvvəlki illərlə müqayisədə 3 dəfə artıq olmuşdur. Abşeron və Qaradağ rayonlarının meşə landşaftından tamamilə məhrum olan arid ərazilərində son illər ərzində yeni meşə massivlərinin salınması işləri ön plana çəkilmişdir. Abşeron yarımadasında və Bakı şəhərinin ətraf ərazilərində (magistral yol kənarları daxil olmaqla) 1087 hektar sahədə yeni meşə və yaşıllıqlar salınmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Magistral avtomobil yollarının mühafizə zolaqlarının yaxşılaşdırılması” haqqında 30 oktyabr 2007-ci il tarixli 2471 sayılı sərəncamına əsasən Bakı-Ələt-Hacıqabul magistral yolunun kənarlarında və Beynəlxalq Hava Limanı ətraf ərazilərdə 271 hektar sahədə dekorativ ağac və kol (arizon sərv, palma, ardıc, tuya, zeytun, şam, həmişəyaşıl sərv və s.) cinslərindən ibarət yaşıllıqlar salınmışdır.

Yaşadığımız indiki zamanda qlobal iqlim dəyişmələri nəticəsində dünyanın bir çox ölkələrində xoşagəlməz fəsadlar baş vermişdir. Onun ağır nəticələrini aradan qaldırmaq üçün çox illər tələb olunur. Mütəxəssislərin fikrinə

görə bütün bunların qarşısını tamamilə almaq mümkün olmasa da, bu prosesi zəiflətmək mümkündür. Ona görə də birinci növbədə atmosfer havasında istilik effekti yaradan qazların, tullantıların miqdarı azaldılmalı, bizi əhatə edən suların təmizliyi, şəffaflığı mühafizə olunmalı, mövcud meşə və yaşıllıqlar qorunub saxlanmalı, yeni meşə və yaşıllıqların sahələri artırılmalıdır.

Cari ildə ölkə ərazisində 10700 hektar sahədə meşələr bərpa olunmalı və yeni meşələr salınmalıdır. Bu tədbir respublikanın bütün regionlarında həyata keçirilməlidir. Ölkə ərazisində salınacaq meşə əkin işlərində, şəhər və qəsəbələrin ətraf ərazilərində, məktəbyanı sahələrdə, magistral və şose yolları ətrafında meşə və yaşıllıq zolaqlarının salınması üçün tələb olunan sayda və çeşiddə 30 milyon ədəddən artıq əkin materiallarının yetişdirilməsi proqnozlaşdırılmışdır. Əsasən dağətəyi və düzənlik ərazilərdə meşə əkin işlərinə başlanmış və bu günə kimi xeyli meşə salınmışdır. Havaların istiləşməsi və dağlıq ərazilərdə qar örtüyünün əriməsi ilə əlaqədar bu ərazilərdə də meşə salınması işlərinə başlanmışdır.

Yaz mövsümünün sonuna kimi daha 800 hektar sahədə meşə və yaşıllıqlar salınacaqdır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Meşələrin İnkişafı Departamenti və onun yerli qurumları respublikada meşə və yaşıllıqların artırılmasına xüsusi diqqət yetirir və bu sahədə məqsədyönlü işlər aparırlar. Cənab Prezidentin qarşıya qoyduğu problemlərin həlli məsələsi nazirliyin gündəlik nəzarətindədir.

Xalq qəzeti.-2009.-30 aprel.-№92.-S.5.

Meşələrin bərpa edilməsinə və artırılmasına dair milli proqram (2003-2008-ci illər) uğurla başa çatdırıldı

H. BƏDƏLOV,

əməkdar meşəçi, Prezident təqaüdçüsü, biologiya elmləri namizədi

Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik etdiyi bütün dövrlərdə meşə və yaşıllıq sahələrinin artırılmasına xüsusi diqqət yetirmişdir.

Azərbaycan Respublikasında olan meşə örtüyünün beynəlxalq normadan təxminən 2-2,5 dəfə az olmasını və bu meşələrin ölkə ərazisində qeyri-bərabər paylanmasını, bunun torpaq qoruyucu, su saxlayıcı, ətraf mühiti sağlamlaşdırıcı, bir sözlə, ekoloji tarazlığın qorunub saxlanması üçün yetərinə olmadığını nəzərə alaraq, dövlət başçısı 26 dekabr 2001-ci il tarixli fərmanı ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə tapşırırmışdır ki, “Dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarını və elmi təşkilatları cəlb etməklə 3 ay müddətində ölkədə meşələrin bərpa edilməsinə və artırılmasına dair Milli Proqramın layihəsini hazırlayıb baxılmaq üçün Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinə təqdim etsin “.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi respublikada meşə fondunun vəziyyətini nəzərə alaraq, “Meşələrin bərpa edilməsinə və artırılmasına dair Milli Proqram”ın layihəsini hazırlayıb təsdiq edilmək üçün Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinə təqdim etmişdir. Milli Proqramın layihəsi Nazirlər Kabinetində baxıldıqdan və müəyyən düzəlişlər və dəyişikliklər edildikdən sonra ölkə Prezidentinə təqdim edilmişdir. Beləliklə, 18 fevral 2003-cü ildə ulu öndər xüsusi fərmanla “Meşələrin bərpa edilməsinə və artırılmasına dair Milli Proqram”ı təsdiq etmişdir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Milli Proqramın təsdiq edildiyi gündən onun icrasına başlamış və 2008-ci ildə uğurla başa çatdırmışdır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Meşələrin İnkişafı Departamenti və onun yerli qurumları 2003-cü ilin yaz mövsümündən başlayaraq 2008-ci il də daxil olmaqla hər il nəzərdə tutulan meşəbərpa və yeni meşə salınması işlərinin plan-proqnozlarını artıqlaması ilə icra etmişlər. Belə ki, bu müddət ərzində 60 min hektara yaxın sahədə meşələr bərpa olunmuş və yeni meşələr salınmışdır. Bu göstərici əvvəlki 5 illə müqayisədə 2 dəfə çox olmuşdur.

Proqramın ən üstün cəhətlərindən biri, ölkədəki pozuq meşələrin bərpa olunması, onun cins tərkibinin yaxşılaşdırılması, meşə ilə örtülü olmayan ərazilərdə yeni meşələrin salınması və bununla da respublikanın meşə ilə örtülü sahələrini artıraraq beynəlxalq normalar həddinə çatdırılması üçün zəmin yaratmaqdan ibarət olmuşdur.

Milli Proqramda Talış meşələrində qədim dövrlərdən bu günə qədər gəlib çatmış relikt və endem ağac cinslərinin qorunması, mühafizəsi, bərpası və onların yayılma ərazilərinin artırılması, Kür-Araz çayları ətrafında Tuqay meşələrinin bərpası, rekonstruksiya yolu ilə cins tərkibinin yaxşılaşdırılması, dağlıq ərazilərdə meşələrin qoruyucu funksiyalarını yüksəltmək üçün bərpa olunması, cins tərkibinin məhsuldar ağac cinsləri hesabına dəyişdirilməsi, Abşeronun arid ərazilərində təbii landşaftı dəyişdirərək, onun yerində meşə landşaftının yaradılması və s. məsələlərin həllinə xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Milli Proqramın icrası ilə əlaqədar olaraq, Talışın dağlıq ərazilərində və Xəzər sahili düzənlik sahələrində 2003-2008-ci illərdə 13600 hektar sahədə relikt və endem ağac cinslərindən olan şabalıdyarpaq palıd, dəmir ağac, azad ağac, gözəl ağcaqayın və s. cinslərdən ibarət meşələr salınmış və pozuq meşələr bərpa olunmuşdur. Bu göstərici əvvəlki 5 ildə həmin ərazilərdə aparılan meşəsalma və meşəbərpa işlərindən 2 dəfədən artıq olmuşdur. Burada əsas və başlıca məqsəd 3-cü dövrdən bu günümüzdə nümunə olaraq qalmış relikt ağac cinslərinin sahələrini artırmaq və onun respublikanın digər ərazilərində arealını genişləndirməkdən ibarət olmuşdur.

Məlum məsələdir ki, son 50 ildən artıq bir vaxtda, Kür çayı üzərində Mingəçevir, Yeni Kənd və Şəmkir Su Elektrik stansiyalarının tikintisi Tuqay meşələrinin sahələrini xeyli azaltmış, respublikanın flora və faunasına xeyli ziyan dəymişdir.

Adı gedən su anbarlarının yaranmasından sonra aşağı ərazilərdə qrunut sularının səviyyəsinin xeyli aşağı düşməsi susevər ağac cinslərindən olan söyüd, qovaq ağaclarının qurumasına, digər ağac cinslərinin isə normal inkişafına mənfi təsir göstərmişdir.

Milli Proqramda qarşıya qoyulan məqsədlərdən biri də Tuqay meşələrinin bərpa edilməsi və məhsuldar ağac cinsləri hesabına onun cins tərkibinin yaxşılaşdırılmasından ibarət olmuşdur.

Proqramın tələblərinə əsasən bu ərazilərdə 6000 hektar sahədə qiymətli ağac cinsləri (palıd, saqqız, göyrüş, ağcaqayın, qarağac, tut və s.) hesabına yeni meşələr salınmışdır. Bu da əvvəlki 6 ildə bu ərazilərdə salınan meşə əkini işlərdən təxminən 3 dəfəyə yaxın çox olmuşdur.

Milli Proqramda ən vacib məsələlərdən biri də Böyük və Kiçik Qafqazın dağ meşələrinin qoruyucu funksiyalarını yüksəltmək üçün onun təbii bərpasını təmin etməkdən, meşə ilə örtülü olmayan sahələrində isə güclü kök sisteminə malik, məhsuldar ağac və kollar hesabına yeni meşə massivlərinin yaradılmasından ibarət olmuşdur. Bu istiqamətdə 2003-2008-ci illərdə böyük həcmli işlər aparılmışdır. Bu illər ərzində, xüsusilə torpaqların eroziyaya uğrama təhlükəsi olan ərazilərdə - 39250 hektar sahədə meşələr bərpa edilmiş və yeni meşələr salınmışdır.

Burada əkilən və becərilən əsas ağac cinslərindən palıdı, qozu, göyrüşü, ağcaqayını, fısıdğı, cökəni və s. göstərmək olar. Müqayisəli desək, Böyük və Kiçik Qafqazın dağlıq və dağətəyi ərazilərində son 6 ildə aparılan meşə bərpa və yeni meşəsalma işləri əvvəlki 6 ildəkindən 3 dəfə çox olmuşdur.

Milli Proqramda Abşeronun arid ərazilərində, hansı ki, meşə landşaftından tamamilə məhrumdur, yeni meşə massivlərinin yaradılması ön plana çəkilmişdir. Burada əsas məsələ əhalinin sıx olduğu Bakı şəhərinin ətraf ərazilərində meşə landşaftı yaratmaqdan ibarət olmuşdur.

Yeri gəlmişkən, təəccüblü də olsa, bir faktı qeyd etmək yerinə düşərdi. Arxeoloji qazıntılar zamanı Abşeron ərazisində palıd ağacının qalıqları aşkar edilmişdir. Bu fakt onu deməyə əsas verir ki, 1 hektar təbii meşəsi olmayan Abşeron bozqırılıqlarında milyon illər bundan qabaq sıx palıd meşələrinin mövcud olduğu aşkar edilmişdir. Sonrakı dövrlərdə iqlim dəyişmələri nəticəsində meşələr məhv olmuş və səhrələşmə prosesi getmişdir. Ona görə bu ərazilərdə çətin də olsa meşə və yaşıllıqsalma işləri genişləndirilməlidir.

Milli Proqramın icrası ilə əlaqədar olaraq, Abşeron yarımadasında, Bakı şəhərinin ətraf ərazilərində 2003-2008-ci illərdə 1087 hektar sahədə yeni meşə və yaşıllıqlar salınmışdır. Bu da əvvəlki 6 illə müqayisədə 3 dəfə çox olmuşdur. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Abşeron yarımadasında son 6 ildə yaradılan meşə və yaşıllıqların 3/1 hissəsi (271 hektarı) yalnız 2008-ci ildə Ələt-Hacıqabul və Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanı ətrafında salınmışdır. Bu, ölkə Prezidentinin məsələyə xüsusi diqqəti və dəstəyi nəticəsində mümkün olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Magistral avtomobil yollarının mühafizə zolaqlarının yaşıllaşdırılması” haqqında 30 oktyabr 2007-ci il tarixli sərəncamı bunun əyani sübutudur.

Ələt-Hacıqabul magistral yolunun hər iki tərəfində və Beynəlxalq Hava Limanının ətraf ərazilərində salınan (75+196 hektar) meşə zolaqlarında həmişəyaşıl estetik zövqü oxşayan ağac və kolların əkilməsinə xüsusi yer verilmişdir.

Burada Bolqarıstan və İspaniyadan gətirilən 10 min ədəddən çox Arizon sərvı, gümüşü sərv, palma, evkalipt, tuya, zeytun, ardıc və s. kimi ağac və kollar əkilmişdir.

Meşə və yaşıllıq işləri üçün müəssisələrdə 225 mln. ədəd müxtəlif çeşiddə əkin materialları yetişdirilmişdir.

Cari ildə Milli Proqramda nəzərdə tutulan meşəbərpa və meşəsalma işləri üzrə bütün göstəricilər eyni səviyyədə saxlanılmış və bunun icrası üçün kompleks tədbirlər planı hazırlanmışdır. Milli Proqramın hazırlanmasında meşə və yaşıllıqların global iqlim dəyişmələrindəki müsbət rolu xüsusi olaraq nəzərə alınmışdır.

Məlumdur ki, yaşadığımız indiki zamanda global iqlim dəyişmələri nəticəsində bir çox ölkələrdə (xüsusilə okean və dəniz sahili ölkələrdə) iqlim kataklizmləri bir sıra xoşagəlməz fəsadlar törətmişdir. Onun ağır nəticələrini aradan qaldırmaq üçün bir çox illər tələb olunur.

İqlim dəyişmələri təbii proseslər nəticəsində və eyni zamanda canlı varlıqla ətraf mühit arasında yaranan qarşılıqlı əlaqədən yaranır.

Hesablamalara görə yer səthindən atmosfer havasına ildə 50 milyard tona qədər istilik effekti yaranan qazlar buraxılır. Bunun da əsas hissəsi karbon qazıdır (CO₂). Atmosfer havasına buraxılan qazlar günəşlə yer arasında təbəqə yaradır, günəşin yer səthindən qayıdan istilik enerjisinin bir hissəsi həmin təbəqə tərəfindən tutularaq qütblərə istiqamətləndirilir. Bu səbəbdən də qütbü buzluqlar yaranmış istilik nəticəsində əriməyə başlayır və bunun da nəticəsində dünya iqlimində istiləşmə prosesi baş verir. Belə davam edərsə, yaxın 30-40 ildə dünya iqlimində orta hesabla 2,5-3,5 istiləşmə baş verəcəyi gözlənilir. Bunun isə xoşagəlməz fəsadların yaranmasına səbəb ola biləcəyi şübhə doğurmur. Bütün bunların qarşısını tamamilə almaq mümkün olmasa da, bu prosesi zəiflətmək mümkündür. Ona görə birinci növbədə atmosfer havasında istilik effekti yaranan tullantıların, qazların miqdarı azaldılmalı, okean və dəniz sularının təmizliyi, şəffaflığı mühafizə olunmalı, mövcud meşə və yaşıllıqlar qorunub saxlanmalı, yeni meşə və yaşıllıqların sahələri artırılmalıdır. Çünki istilik effekti yaranan qazların (95%-

dən çoxu CO₂-dır) uducusu və neytrallaşdırıcısı okean və dəniz suları, meşə və yaşıllıqlardır. Nəzərə almaq lazımdır ki, 1 hektar normal meşə sahəsi sutkada 220-280 kq CO₂ udur, əvəzində 180-200 kq O₂ verir.

Bununla da, canlıların tənəffüs etməsi üçün şərait yaranır. Ona görə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Meşələrin İnkişafı Departamenti və onun yerli qurumları respublikada meşə və yaşıllıqların artırılmasına xüsusi fikir verir və bu sahədə məqsədyönlü işlər aparırlar.

Xalq qəzeti.-2009.-15 mart.-№59.-S.4.

Ekoloji tarazlığın qorunması diqqət mərkəzindədir

Məmmədağa Gözəlov,
“Qobustan” KQİİ-nin metroloqu

Ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji tarazlığın qorunması daim dövlət siyasətinin vacib istiqamətlərindən biri olub. Prezident İlham Əliyev yaşıllaşdırma işlərinin genişləndirilməsini, ekoloji mühitin sağlamlaşdırılmasını öz fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən birinə çevirməklə bu sahədə mühüm tədbirlər həyata keçirir. Məhz bu zərurəti nəzərə alaraq dövlət başçısı 28 sentyabr 2006-cı ildə “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nı təsdiqlədi və icrasına başlandı. Bununla da cənab İlham Əliyevin ölkədə ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması, yeni yaşıllıqların salınması ilə bağlı verdiyi tapşırıqların yerinə yetirilməsi sürətləndi.

Ölkə iqtisadiyyatının inkişafına öz töhfələrini verən neftçilər bu prosesdə də fəal iştirak edirlər. Belə ki, ARDNŞ-in idarə və müəssisələrində ekoloji tarazlığın, sağlamlığın qorunmasına xidmət edən tədbirlər daha da genişləndirilir.

ARDNŞ-in strukturlarından biri olan “Kompleks Qazma İşləri” Tresti “Qobustan” KQİİ bu işlərə xüsusi önəm verir. Ölkənin iqtisadi inkişafı, bunun nəticəsində respublikada aparılan geniş quruculuq və abadlıq işləri idarədə çalışan kollektivin əzmini daha da artırır.

Qeyd edildiyi kimi, ətraf mühitin qorunması çirkləndirmə prosesinin zəifləməsinə yönəldilən bir sıra kompleks tədbirlər əhatə edir. Kompleks Tədbirlər Planında da bu fikir qeyd olunur ki, böyük neft-qaz yataqlarına malik olan Azərbaycanın ərazisində karbohidrogen ehtiyatlarının intensiv mənimsənilməsi zamanı ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması əsas diqqət göstərilən məsələlərdəndir. Dövlət başçısının bu fikirləri ekoloji məsələlərə daha diqqətlə və məsuliyyətlə yanaşmağı tələb edir. Proqramdan irəli gələn vəzifələrin yüksək səviyyədə yerinə yetirilməsində ARDNŞ və onun strukturlarının da üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Belə ki, şirkətin strukturları neft və neft məhsulları ilə çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsi, münbit torpaqla örtülməsi və yaşıllaşdırma işlərinin görülməsi istiqamətində nəzərdə tutulan tədbirlər planını lazımi səviyyədə yerinə yetirməyə çalışırlar.

2008-ci ildə Qobustan Kəşfiyyat Qazma İşləri İdarəsində ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində bir çox işlər görüldü. Müvafiq intervallarda “Kimyəvi işlənmiş qazma məhlulu ilə qazma” gedişi zamanı 119 ton qazma xıltı (şlam) yaranıb. Yaranmış qazma xıltı mütəmadi olaraq, Ekologiya İdarəsinin “Tullantı Mərkəzi”nə təhvil verilib, tullantıya görə isə 14.818 manat ödəniş aparılıb.

Bakı şəhər Ərazi Ekologiya Departamentinin 8 may 2008-ci il tarixli yoxlaması sahəsində həmin idarəyə “çirkləndirici maddələr”in normadaxili atılmasına görə 1818 manat ödəniş aparılıb.

Mart və aprel aylarında tədbirlər planına uyğun olaraq idarənin inzibati binası ətrafında, sex və sahələrində ekoloji şəraiti yaxşılaşdırmaq məqsədi ilə yaşıllaşdırma işləri aparılıb və müxtəlif dekorativ ağaclar əkilib.

Qeyd edək ki, Qobustan KQİİ-nin “Ekoloji pasportu” və “Yol verilən atmosfərə atılma həddi” normativ sənədi mövcud və sənəd 2010-cu ilə qədər qüvvədədir. Bütün ekoloji hesabatlar, Bakı şəhər Ekologiya və Təbii Sərvətlər Departamenti ilə razılaşdırılaraq “Kompleks Qazma İşləri” Trestinə təqdim olunub.

Həmçinin keyfiyyətə nəzarət məqsədilə ISO 9000 seriyalı Beynəlxalq Standartlar sisteminin tələblərinə uyğun olaraq “Kompleks Qazma İşləri” Trestinin “Keyfiyyət Əl Kitabı” və digər sənədlər artırılaraq idarənin müvafiq struktur bölmələrinə paylanılıb. Keyfiyyətə nəzarət məqsədilə 2008-ci ildə ISO 9000 seriyalı beynəlxalq sistemi idarəmizdə tam tətbiq edilib. Belə ki, xidmət sahələrində daxili audit keçirilib. Daxili auditin nəticələri rəhbərlik yanında müzakirə edilərək lazımi tədbirlər görüldü.

İki sahil.-2009.-11 fevral.-№26.-S.5.

Ekoloji mühitin sağlamlaşdırılması istiqamətində işlər davam etdirilir

Milli və dövlət proqramlarının tətbiqi üçün qanunvericiliyə uyğun tədbirlər görüldü

Ölkədə ekoloji durumun yaxşılaşdırılması istiqamətində genişmiqyaslı işlərə başlanılıb. Bu sahədə işi əsasən, milli və Dövlət Proqramlarının tətbiqi istiqamətində quran Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi qanunvericiliyə uyğun tədbirlər görüb. Nazirlikdən aldığımız məlumata görə, ilk növbədə “Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair” və “Meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair” Milli Proqramlarda və “Azərbaycan Respublikasında Hidrometeorologiya İnkişafı”, “Azərbaycan Respublikasında yay-qış otlaqlarının, biçənəklərin səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair” Dövlət Proqramlarında nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsi davam etdirilib. Ölkə Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nın icrasını təmin etmək məqsədilə ölkənin gərgin ekoloji vəziyyətdə olan bölgələrinin, əsasən də, Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasının ətraf mühitinə sağlamlaşdırılması istiqamətində mühüm işlər həyata keçirilib.

Uzun illər xlorun alınmasında əmələ gəlmiş cıvə tərkibli toksiki tullantıların Sumqayıt şəhərinin ətraf mühitinə normadan artıq çirklənməsinə səbəb olduğunu nəzərə alaraq, 2007-ci ildə Sumqayıtda toplanmış 56,422 min kub metr cıvə tullantılarının 6452 kub metri, növbəti mərhələ üzrə 2008-ci ildə bu tullantıların daha 38415 kub metri Təhlükəli Tullantılar Poliqonuna daşınaraq zərərsizləşdirilib. 2009-cu ildə isə bu iş davam etdirilərək tullantıların qalan 11555 kub metrinin daşınması başa çatdırılacaq.

“Magistral Avtomobil Yollarının Mühafizə Zolaqlarının Yaşıllaşdırılması” barədə Sərəncamının icrası ilə əlaqədar ötən ilin əvvəlindən başlayaraq bu istiqamətdə geniş tədbirlər həyata keçirilib. Yolların mühafizə zolaqlarının yaşıllaşdırılması, onların külək və su eroziyasından mühafizəsi, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, yolların estetik görünüşünün yaxşılaşdırılması məqsədilə Bakı-Ələt-Hacıqabul istiqamətində magistral şose yolu ətrafında 172 min ədəddən artıq yerli şəraitə uyğun yüksək estetik görünüşə malik ağac-kollar əkilib. “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər” və əlavə tədbirlər haqqında” Sərəncamlardan irəli gələn məsələlərin həlli istiqamətində də fəaliyyət davam edib. Gündə 4070 kub metr çirkab su təmizləmə gücünə malik beynəlxalq standartlara cavab verən 27 ədəd modul tipli çirkab su təmizləyici qurğuların qurulması nəticəsində Abşeron yarımadasının Bilgəh, Buzovna, Mərdəkan, Pırşağı və Nardaran qəsəbələrində 9 stansiya istismara verilib. Nəticədə, “Xəzər dənizinin ekoloji mühitinə mühafizəsi sistemi” yaradılıb. Bu prosesin tərkib hissəsi olaraq, hazırda Abşeron yarımadasının şimal istiqamətində - Novxanı-Sumqayıt sahil boyu ərazilərdə mövcud axarların üzərində modul tipli çirkab su təmizləyici qurğulardan ibarət 7 stansiyanın qurulması işləri yekunlaşmaq üzrədir.

Prezident İlham Əliyev “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında” Sərəncamından irəli gələn məsələlərin həlli istiqamətində də böyük işlər görüldü. 2007-ci ildə ölkənin 50 yaşayış məntəqəsində modul tipli su təmizləyici qurğular quraşdırılıb. Nəticədə 55 min insan Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının standartlarına cavab verən içməli su ilə təmin olunub.

2008-ci ildə isə Naxçıvan da daxil olmaqla, 12 rayonun 140 min nəfər əhalisi olan daha 60 kəndində modul tipli su təmizləyici qurğuların quraşdırılması işləri başa çatdırılıb.

“Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar əlavə tədbirlər haqqında” Sərəncama əsasən, daha 200 kəndin təmiz su ilə təmin edilməsi istiqamətində işlərə başlanılıb.

Araşdırmalar zamanı ölkə qanunlarına zidd hərəkətlər də qeydə alınıb. Bir sıra qanun pozuntularına cəhdlərin qarşısı alınsa da, bir sıra hallarda təbiətə dəyən ziyanı məcburi ödəmə, cərimə və ya məhkəmə yolu ilə həll etmək lazım gəlib. Ötən il ümumilikdə, 865 iş üzrə 1912043,25 manat məbləğində cərimə tətbiq edilib, 984 iş üzrə 2040009,7 manat məbləğində iddia qaldırılıb, 2832 iş üzrə isə 665283,28 manat məbləğində ödəmə tətbiq edilib. Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə Dövlət Fonduna 1031653 manat vəsaitin köçürülməsi təmin edilib.

Ətraf Mühit Üzrə Milli Monitoring sahəsində ölkə ərazisində atmosfer havası, yağıntılar, torpaq, səth suları, o cümlədən, ətraf mühitin radioaktiv çirklənməsi üzərində monitorinqlər keçirilib. Antropogen təsirlər nəticəsində ətraf mühitdə gedən proseslərin qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması da aparılıb. Ətraf mühitin vəziyyətinə dair operativ və rejim məlumatları hazırlanaraq onların yayımlanması təmin edilib.

Atmosfer havasının çirklənməsinin monitorinqi ölkənin 8 iri sənaye şəhərində yerləşən 26 müşahidə məntəqəsində həyata keçirilib. Atmosfer havasının fon tərkibi, eləcə də, hər bir şəhərin spesifik zərərli maddələri üzrə 92360 nümunə götürülüb. Həmin nümunələr üzərində 18 adda 97334 analiz aparılıb.

Səth sularının çirklənməsinin və 34 rayonunun yaşayış məntəqələrində istifadə olunan içməli suyun monitorinqi həyata keçirilib. Ətraf mühitin radiasiya fonu üzrə gündəlik müşahidələr ölkəmizin bütün bölgələrini əhatə etməklə, gündə 3 dəfə 35 məntəqədə aparılıb. Yeni istifadəyə verilmiş Zığ-Aeroport yolunun ətraf ərazilərinin monitorinqi nəticəsində çirklənmiş ərazilər müəyyənləşdirilərək onların təmizlənməsi-nə dair təkliflər hazırlanıb.

Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Əraziləri şəbəkəsinin genişləndirilməsi işi davam etdirilib. Prezident İlham Əliyev tərəfindən Göy-göl Milli Parkının və Korçay Dövlət Təbiət Qoruğunun yaradılması barədə müvafiq Sərəncamlar verilib. Hirkan Milli Parkının ərazisi meşə fondu torpaqları hesabına 18923 hektar genişləndirilərək, 40358 hektara çatdırılıb.

Bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılmasında, nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan fauna növlərinin bərpası və reintroduksiyasının təmin edilməsi məqsədilə ölkə Prezidenti “Zooloji parkın yaradılması haqqında” Sərəncam verib.

Hazırda ölkəmizdə 8 Milli Park, 14 Dövlət Təbiət Qoruğu, 22 Dövlət Təbiət Yasaq-lığı mövcuddur. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərimizin ümumi sahəsi qısa müddət ərzində 478000 hektardan 778464,7 hektara çatdırılıb ki, bu da ölkə ərazisinin təqribən 9 faizini təşkil edir.

Milli meşəbərpə və meşəsalma proqramının tələblərinə uyğun olaraq, 10740 hektar sahədə meşəbərpə və meşə əkinini tədbirləri həyata keçirilib. İl ərzində 30,5 milyon ədəd müxtəlif çeşiddə əkin materialı yetişdirilib, 63,2 hektar ərazidə toxum səpilib, 5 tondan artıq ağac və kol cinslərinin toxumları tədarük olunub. Yetiştirilmiş əkin materiallarından meşə əkinini, ətraf şəhər və qəsəbələrin, magistral şose yolları kənarlarının, çay və su hövzələri ətraflarının yaşıllaşdırılması nəzərdə tutulur.

Magistral yol boyu yaşıllaşdırma işlərinə də böyük diqqət ayrılıb. Belə ki, Zığ-Aeroport yolu boyu 144 hektar ərazi hamaralama işləri yekunlaşdırılaraq, yaşıllaşdırma işlərinə başlanıb. Aparılan yaşıllaşdırma tədbirləri nəticəsində 1800 qədər müxtəlif növ ağac əkilib ki, bunlardan da 139000-i zeytun, Eldar şamı və akasiyadan ibarətdir.

Su hövzələrində bioloji resurs artırılması və mühafizəsi istiqamətində müvafiq tədbirlər həyata keçirilib. Belə ki, balıqartırma müəssisələrində 422,3 milyon ədəd müxtəlif növ vətəgə əhəmiyyətli balıq körpələri süni və təbii yolla artırılaraq, müəyyən edilmiş su hövzələrinə (nərəcinsli balıq körpələri 12,453 mln, qızıl balıq- 166,05 min, çəkikimilər 403,88 mln, bitki ilə qidalanan ağ amur körpəsi -5,8 mln ədəd) buraxılıb.

Hidrometeoroloji müşahidə şəbəkəsinin bərpası, inkişafı, yeni texnologiyaların tətbiqi və tərtib olunan hidrometeoroloji proqnozların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində bir sıra tədbirlər həyata keçirilib. Belə ki, Şəki, Ələt, Xınalıq, Mərzə, Altıağac, Qəbələ, Ağsu stansiyaları üçün yeni binalar tikilib, Neftçala, Çilov, Ələt, Tərtər, Xınalıq, Xaldan, Kırız, Mərzə, Altıağac, Ağsu stansiyalarının meteomeydançaları müasir standartlara uyğun yenidən qurulub

Finlandiyanın istehsalı olan 16 ədəd kompleks avtomat meteoroloji stansiyanın 13 ədədi istismara verilib. Bu avtomatik stansiyalar internetdən məlumatları alır və müşahidə məlumatlarını birbaşa mərkəzə ötürə bilər.

Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda və onun şimaldan-cənubadək sahil zolağında, o cümlədən, çimərlik ərazilərində, eləcə də, dənizdə fəaliyyət göstərən müəssisə və obyektlərdə, üzən vasitələrdə və s. monitorinqlər keçirilib. Keçirilən monitorinqlər zamanı Xəzər dənizi ilə əlaqəsi olan 320 axar qeydə alınıb ki, onlardan 289-u sahilədən, 31-i isə dəniz akvatoriyasında olan müəssisə və obyektlərin fəaliyyəti nəticəsində dənizə antropogen təsir göstərir. Bu axarlardan götürülmüş su və qrunut nümunələri üzərində mütəmadi olaraq fiziki-kimyəvi, kimyəvi, bioloji, ekotoksikoloji və mikrobioloji tədqiqatlar aparılıb.

Geoloji kəşfiyyat işləri mövsümi çöl işlərinin nəticələrinin araşdırılması və müntəzəm monitorinqlərlə aparılıb. Belə ki Göygöl filiz sahəsində, Böyük Qafqazda İsmayılı inzibati rayonu ərazisində, Böyü Qafqazın Azərbaycan hissəsinin şimal-şərqi davamında, Xınalıqçayın yuxarı hövzəsində geoloji-kəşfiyyat işləri nəticəsində Balakən, Siyəzən, Astara, İmişli, Samux, Kəngərli, Ağcabədi, Quba, Oğuz, Daşkəsən rayonlarında tikintiyə yararlı (qum çınqıl, gil, tikinti daşı) xammal resursları aşkarlanıb.

Ruhiyyə

Yeni Azərbaycan.-2009.-23 yanvar.-№13.-S.6

Bakı və Abşeron yarımadasında ekoloji vəziyyət yaxşılaşdırılır

M. MÜKƏRRƏMOĞLU

Regiondakı mövcud ekoloji problemlərin planlı surətdə həll edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı” təsdiq olunmuşdur. Bakı və Abşeron yarımadasının ekoloji durumunun sağlamaşdırılmasında bu tədbirlər planının böyük əhəmiyyəti vardır. Kompleks Tədbirlər Planında ətraf mühitin mövcud vəziyyətinin bərpasına yönəldilmiş bütün əsas fəaliyyət istiqamətləri öz əksini tapmışdır. Belə ki, Bakı Buxtasının, Bibiheybət zonasının, Heydər Əliyev adına Beynəlxalq Hava Limanının ətrafının, Abşeron yarımadasının göllərinin, neftlə çirklənmiş torpaqların, lay suları altında qalmış sahələrin və digər istehsal tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, bərk məişət tullantılarının idarə olunması sxeminə uyğun Bakı və Sumqayıt şəhərlərində formalaşan tullantıların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi və s. məsələlər tədbirlər planında əks olunmuşdur.

Bakı şəhərinin və Abşeron yarımadasındakı yaşayış massivlərinin kanalizasiyalaşdırılması, mövcud təmizləyici qurğuların yenidən qurulması və yeni təmizləyici qurğuların tikilməsi istiqamətində müvafiq təşkilatlar tərəfindən tədbirlər görülür. Xəzərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 2007-ci il 20 iyun tarixində imzalanmış “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” sərəncamdan irəli gələn məsələlərin həlli istiqamətində konkret tədbirlər həyata keçirilir. Sərəncamda qeyd olunan sahil ərazilərindən tullantı sularının təmizlənmədən axıdılması Xəzər dənizinin zərərli kimyəvi maddələrlə çirklənməsinə və bunun nəticəsi olaraq onun unikal bioloji müxtəlifliyinin deqradasiyasına səbəb olmuşdur.

Müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi Xəzər ekosisteminə antropogen təsirləri azaltmaqla dənizin biomüxtəlifliyinin və istirahət-rekreasiya zolağının bərpasına qulluq edəcəkdir. Bu sərəncamdan irəli gələn məsələlərin həlli istiqamətində beynəlxalq standartlara cavab verən modul tipli lokal çirkab su təmizləyici qurğular quraşdırılmışdır. Həmin qurğular İtaliya, ABŞ, Almaniya, Tayvan, Türkiyə, Fransa istehsalı olan avadanlıqlardan ibarətdir və Türkiyədə modulda komplektləşdirilmişdir. Bu qurğular nefttutucu avadanlığı da nəzərə alsaq, ümumilikdə, gündə 4070 kubmetr çirkab su təmizləmə gücünə malikdir. Qurğuların bir hissəsi Abşeron yarımadasının Bilgəh, Buzovna və Mərdəkan qəsəbələrində quraşdırılmış və artıq Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi sisteminin beş stansiyası fəaliyyət göstərir.

Bunun sayəsində çirkab sular ətraf mühit və insan sağlamlığına mənfi təsir göstərən inqrediyentlərdən (o cümlədən bəzi hallarda hər litrdə 2,3 milyon ədəd olan bağırsaq çöpü bakteriyalarından və normanı 100 dəfə üstələyən üzvi çirkləndiricilərdən) təmizlənərək 250-300 metrədək dənizin dərinliyinə axıdılır. Nəticədə aparılan monitoring qısa zaman ərzində Xəzər dənizinin suyunun çirklənmə səviyyəsinin aşağı düşdüyünü göstərir.

Hazırda aparılan işlərin Sumqayıta doğru davamını təmin edərək təmizləyici qurğuların bir hissəsinin Pirsağı qəsəbəsindəki çirklənmə səviyyəsi və mikrobioloji vəziyyəti son dərəcə acınacaqlı olan iki axıntı mənbəyində quraşdırılması işləri başa çatdırılır. Eyni zamanda, Bilgəh ərazisində dənizin tullantı suları ilə çirklənməsi probleminin tamamilə həll edilməsi məqsədilə “Amburan” istirahət mərkəzi və ətrafdakı ərazilərdə formalaşan və gələcəkdə xeyli artması gözlənilən tullantı sularının idarə olunması üçün burada təmizləyici qurğuların qurulması istiqamətində aparılan müvafiq işlərin 2008-ci ilin 1-ci rübündə başa çatdırılması planlaşdırılır. Obyektin tələb olunan standartlara və yüksək estetik tələblərə cavab verməsini təmin etmək məqsədilə bütün texnoloji sistem yerin altında inşa edilir.

Azərbaycan Respublikası Xəzəryanı dövlətlər arasında yeganə ölkədir ki, dənizin və onun akvatoriyasının çirklənmədən təmizlənməsi üzrə kompleks tədbirləri həyata keçirir. Bu tədbirlərin növbəti illərdə də davam etdirilməsi Xəzər akvatoriyasının daha da təmizlənməsi ilə nəticələnəcək və Abşeron yarımadasının Xəzər dənizini çirkləndirən mənbələr sırasından çıxarılmasına nail olunacaqdır. Sumqayıtda yerləşən “Səthi Aktiv Maddələr” zavodunun civə ilə çirklənmiş ərazisinin 1000,0 kubmetr hissəsi civə tullantılarından təmizlənmiş və zavod ərazisində yığılıb qalmış təhlükəli tullantıların 40,0 min kubmetr hissəsi, Dünya Bankının krediti hesabına tikilmiş Təhlükəli Tullantılar Poliqonuna daşınaraq basdırılmışdır.

Dünya Bankı tərəfindən ayrılmış kredit hesabına neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi istiqamətində pilot layihələr həyata keçirilir. Abşeron yarımadasının ekoloji durumunun sağlamaşdırılması məqsədilə çirklənmiş və sıradan çıxmış torpaqların bərpası ilə əlaqədar nazirlik tərəfindən “Abşeron yarımadasının ekoloji vəziyyəti və onun yaxşılaşdırılması üçün zəruri Tədbirlər Proqramı” və “Bibiheybət zonasının ekoloji vəziyyəti

və onun yaxşılaşdırılması üçün zəruri Tədbirlər Proqramı” hazırlanmışdır və nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi istiqamətində işlər görülür. Bunlarla yanaşı, qeyd olunmalıdır ki, 2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən “Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair” və “Meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair” 2 milli proqram, 2003-2004-cü illərdə “Abşeron yarımadasında təbii daş yataqlarının səmərəli istifadəsi və inkişafı”, “Yay-qış otlaqlarının, biçənəklərin səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair” və “Azərbaycan Respublikasında Hidrometeorologiyanın inkişafı”na dair 3 dövlət proqramları təsdiq olunmuş və həyata keçirilir. Bunlardan əlavə mövcud ekoloji problemlərin həll edilməsi məqsədilə ETSN tərəfindən “Abşeron yarımadasında yerləşən göllərin və digər sularıların ekoloji vəziyyətinin sağlamlaşdırılması” layihəsi işlənilib hazırlanmışdır.

Bir çox dövlət qurumlarının cəlb olunduğu yuxarıda qeyd olunmuş Dövlət və Milli proqramlarda, Kompleks Tədbirlər Planında nəzərdə tutulmuş tədbirlər həyata keçirildikcə, yaxın gələcəkdə Bakı və Abşeron yarımadasında ekoloji durumun yaxşılaşdırılmasına nail olunacaqdır.

Xalq qəzeti.-2009.-18 yanvar.-№13.-S.4.

Neft və ekoloji təhlükəsizlik

Elton Məmmədov,
Millət vəkili

Azərbaycan sənaye-aqrar ölkəsidir. Ölkənin çoxsahəli iqtisadiyyatı zəngin və müxtəlif təbii sərvətlərin istifadəsinə əsaslanır. Neft və qazdan başqa sənaye mənimlənməsinə dəmir, sink, molibden, daş duz, tərkibində yod və brom olan buruq suları, gips, əhəngdaşı, bitum, gil, mərmər və digər faydalı qazıntı ehtiyatları, həmçinin hidroenerji ehtiyatları cəlb olunub.

Ölkənin kənd təsərrüfatı əsasən taxılçılıq, tərəvəzçilik, pambıqçılıq, tütünçülük və subtropik meyvəçilik, həmçinin baramaçılıq və maldarlıq üzrə ixtisaslaşıb. Aqrar sənayedə əsas yeri kənd təsərrüfatı məhsullarının ilkin emalı sahələri tutur.

Azərbaycanda milli məhsulun yarısından çoxu sənaye istehsalının payına düşür. Onun da 70%-i Abşeronda cəmləşib və əsasən neft və neft emalı sənayesindən ibarətdir. Digər sahələrin, ilk növbədə kimya, elektrotexnika, maşınqayırma və qara metallurgiya sənayesinin inkişafı bu sahənin inkişafı ilə sıx bağlıdır.

Neft sənayesi iqtisadiyyatın əsas sahəsi olaraq qalır və qədim tarixə malikdir. İnqilabdan əvvəlki Azərbaycanın neftçixarma sənayesi Abşeron yarımadası ərazisində cəmləşmişdi. Hələ 1891-ci ildə dünyada hasil olunan neftin yarısı Azərbaycanda çıxarıldı. 1900-cü ilə Abşeronda 3000 quyu qazılmışdı. 1901-ci ilə Azərbaycanda neft emalı 11 mln. tona çatır və bu ümumrusiya neft emalının 75%-ni təşkil edirdi. Son 150 ildə 1 mlrd. 400 milyon ton neft çıxarılmışdır.

Ölkənin müstəqilliyi bərpa olunduqdan (1991-ci il) sonra iqtisadi çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün neft və qazın hasilatının çoxalması lazım idi. Maliyyə imkanlarının məhdudluğundan neft sənayesinə xarici sərmayələrin cəlb olunması zərurəti yarandı. Nəticədə Ümummilli lider Heydər Əliyev dövlətin müstəqil neft strategiyasını hazırladı və 1994-cü ildə ARDNŞ və 12 məşhur xarici neft şirkəti arasında "Əsrin müqaviləsi"nin bağlanması ilə bu strategiya reallaşmağa başladı. Müqavilə Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda "Azəri", "Çıraq" və "Günəşli" yataqlarının birgə istismarını və çıxarılmış neftin pay şəklində bölünməsinə nəzərdə tutur. 1996-cı ildə "Şahdəniz" iri qaz kondensat yatağının istismarına dair müqavilə imzalanır. Ümumiyyətlə, bu günə qədər 27 belə müqavilə imzalanıb.

Ölkənin sənaye istehsalının yarısından çoxu və əhalinin 40%-i Abşeronda cəmləşdiyindən bir çox ekoloji problemlər məhz həmin ərazidə toplanmışdır. Onların sırasında nəinki torpağın çirklənməsi, həmçinin havanın çirklənməsi, kanalizasiya sisteminin qaydaya salınmaması, bərk tullantıların nəzarətsizliyi durur. Bütün bunlar "Azərbaycan Respublikasında Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks Tədbirlər Planı"nda öz əksini tapmışdır.

Məlumdur ki, neft və qaz yataqlarının ətraf mühitin mühafizəsi normalarına riayət etmədən və ekoloji tələblərə cavab verməyən texnologiyalar istifadə olunmaqla uzun müddət istismarı Abşeron yarımadasının geniş sahələrinin "ölü zona"ya çevrilməsinə səbəb olmuşdur. Hal-hazırda təmizləmə işlərinin texniki-iqtisadi əsasları yaradılmışdır. Bəzi ərazilər üzrə konkret işlər həyata keçirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, neft-qaz müqavilələrində ətraf mühitin qorunmasının müasir norma və standartlarına riayət olunması və beynəlxalq ekoloji tələblərə cavab verəcək texnologiyaların tətbiqi nəzərdə tutulur.

Xəzər dənizinin ekoloji problemləri əsasən kontinental şelfdə neftin hasilatı və nəqli nəticəsində dəniz suyunun çirklənməsi, çaylar vasitəsilə zəhərli maddələrin daxil olması, sahilkənarı şəhərlərin, digər yaşayış məntəqələrinin fəaliyyəti, Xəzərin dəniz səviyyəsinin qalxması ilə əlaqədar ayrı-ayrı obyektlərin su altında qalması ilə bağlıdır.

Xəzər akvatoriyasını ən çox Volqa çirkləndirir - 90%-ə yaxın. Çirklənmə mənbələri arasında neft 2,5% yer tutur. Burada Azərbaycanın "payı" 6-7%-dir. Xəzərin Azərbaycan sektorunun çirklənməsinin 0,1 %-ə yaxını neft-qaz sektorunun üzərinə düşür. Göründüyü kimi, çox yüksək göstərici deyil, lakin Xəzəryanı dövlətlərdən birinin ərazisində dəniz suyunun çirklənməsi Xəzərin bütün ekoloji sisteminin çirklənməsinə səbəb olur. Ona görə də bizim xarici şirkətlərlə bağlanmış müqavilələrə əsasən yataqlardan 70% gəlir əldə etdikdən sonra istismar nəticələrinin ləğv edilməsi üçün fond formalaşmağa başlayır.

Xəzərin Azərbaycan sektorunun dəniz suyunun və dənizin çöküntülərinin tədqiqi nəticəsində alınan nəticələrə əsasən son illər çirklənmə səviyyəsi əhəmiyyətli şəkildə azalmışdır. Bu onunla əlaqədardır ki, bir çox

yerli müəssisələr işləmir, işləyənlər isə müasir qazına texnologiyalarına keçirlər. Xarici şirkətlərdə milli ekoloqların tələblərinə riayət edərək tullantısız texnologiyaya üstünlük verməyə başlamışlar. Övvəllər Xəzərdə Şimal və digər dənizlər üçün hazırlanmış standartları tətbiq etməyə çalışırdılar, lakin azərbaycanlı ekoloq alimlər buna qarşı çıxdılar, çünki Xəzər ona xas spesifik xüsusiyyətlərə malik bağlı su hövzəsidir. Bununla əlaqədar Azərbaycanda işləyən xarici neft şirkətlərinin də iştirak etdiyi Xəzər dənizi üçün tullantısız texnologiyaların standartlarının hazırlanması üzrə xüsusi komissiya yaradılmışdır.

ARDNŞ istismarı başa çatmış köhnə dərin özüllərin dəyişməsinə həyata keçirir. Estakadayanı sahələr yeniləşir, sualtı xətlər dəyişdirilir, bu da nəticədə dənizin çirklənməsini minimal səviyyəyə endirir. Yeni özüllərdə sutəmizləyici qurğular yerləşdirilir ki, onların da məqsədi bu sahələrdə suyun çirklənməsinin qarşısının alınmasıdır. Xəzərin milli sektorunda neft hasilatı zamanı karbohidrat yataqlardan su ayrılır, təkrarən işlətmə məqsədi ilə təbəqə təzyiqinə qoyulur, xüsusi quyulara tökülür. Bu, suyun təmizlənməsinin ekoloji üsullarından biri hesab oluna bilər.

Azərbaycanın neft terminallarında Xəzəryanı dövlətlərdən gələn tankerlərdən neftin boşaldılması və yüklənməsi zamanı baş verən bütün növ tullantıların, o cümlədən neft tullantılarının təmizlənməsinə imkan verən ən yeni texnologiya və müvafiq avadanlıqla təchiz olunan müasir gəmilər fəaliyyət göstərir.

2003-cü ildə Dünya Bankının kredit dəstəyi ilə Kür çayının deltasına yaxın ildə 15 mln. ədəd nərə balığı körpələrini yetişdirə bilən müəssisə tikilmişdir.

İnfrastruktur obyektlərinin tikintisi və istismarı zamanı ətraf mühitin, su ehtiyatlarının, o cümlədən Xəzər sularının, xüsusi təbii ərazilərin, ekoloji sistemlərin qorunması, bioloji müxtəlifliyin saxlanması məsələlərinə diqqət yetirilir.

Xəzərin vəziyyəti və çirklənməsi üzrə vacib məsələlər bölgədə ətraf mühitin qorunması üzrə kompleks tədbirlərin qəbulunu tələb edir. Xəzər dənizinin ekoloji vəziyyətinin sağlamaşdırılması və bərpası üçün beş sahilyanı dövlətin qərarı ilə 1998-ci ildən Xəzər Ekoloji Proqramı işlənməyə başlamışdır. Onun əsasında bölgədə ekoloji vəziyyətin sağlamaşdırılması üzrə Strateji Plan hazırlanmışdır.

Dənizdə və sahilə yerləşən mənbələrdən çirkləndirici maddələrin və tullantıların daxil olması nəticəsində Xəzərin dəniz mühitinin pisləşməsinə qeyd edərək, dəniz mühiti üçün təhlükəni başa düşərək, bir-biri ilə və beynəlxalq təşkilatlarla Xəzər dənizinin dəniz mühitinin qorunması məqsədi ilə əməkdaşlığın vacibliyini qəbul edərək, beş sahilyanı dövlətlərin hökumətlərinin səlahiyyətli şəxsləri 2003-cü ilin noyabr ayında Xəzər dənizinin dəniz mühitinin qorunması üzrə Çərçivə Konvensiyası imzaladılar. Konvensiya bütün Xəzəryanı dövlətlər tərəfindən qəbul edildi. Bu konvensiya Xəzər dənizi hövzəsində karbohidrat ehtiyatlarının mənimlənməsi və istismarı zamanı ekoloji tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Demək, bütün Xəzəryanı dövlətlər karbohidrat xammalın mənimlənməsi zamanı Xəzərin ekosistemində texnogen təsiri aradan qaldıracaq və ya azaldacaq vahid normativ, metodik və hüquqi sənədlər hazırlamalıdır və tətbiq etməlidir.

Xəzərin ekosistemlərinin bərpası məhz Xəzəryanı dövlətlərin razılaşdırılmış hərəkətlərindən asılıdır. Qəbul olunan çoxsaylı ekoloji qərarlar və planlara baxmayaraq, onların səmərəliliyinə nəzarət sistemləri və meyarları yoxdur. Belə bir sistem dövlət strukturları, milli və transmilli korporasiyalar daxil olmaqla Xəzərdə fəaliyyət göstərən bütün təsərrüfat subyektləri üçün sərfəlidir.

Bizim həmçinin Xəzər ekoloji fonduna ehtiyacımız var, çünki maliyyə olmadan ətraf mühitin mühafizəsi haqqında danışmaq çətindir. Ekoloji təhlükəsizliyin təmini, ekoloji monitorinqin inkişafı hər bir dövlətin prioritet problemidir.

Son vaxtlar bütün ekoloji problemlərin öyrənilməsi və həlli öhdəlik kimi Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Ehtiyatlar Nazirliyi qarşısında qoyulub. Ekoloji problemlərin həlli məqsədilə Azərbaycan Prezidenti 2006-cı ilin sentyabrında "Azərbaycan Respublikasında Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks Tədbirlər Planı"nın təsdiq edilməsi haqqında sərəncam imzalamışdır. Sərəncamda Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunun neftlə çirklənməsinin qarşısının alınması üzrə əsas tədbirlər öz əksini tapır.

Qeyd edək ki, ətraf mühitin qorunması və təbiətdən istifadənin əsas prinsipləri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında da əks olunub. Konstitusiyada qeyd olunan tələblər əsasında ətraf mühitin qorunması, təbii ehtiyatlardan istifadə ilə bağlı 20-yə yaxın qanun qəbul olunub.

Azərbaycanda ətraf mühitin qorunması, o cümlədən neft çirklənməsinin qarşısının alınması üzrə aparılan bütün işlər ölkənin qüvvədə olan qanunvericiliyinə müvafiq həyata keçirilir.

Qlobal istiləşmədə insan faktoru

Sərdar Cəlaloğlu,
ADP-nin sədri

Bəşəriyyət XXI əsrə qədəm qoyduqdan sonra bir-birinin ardınca bütün dünyanı təhdid edən iki qlobal böhranla - qlobal istiləşmə və qlobal iqtisadi böhranla - üz-üzə qalmışdır. Hər iki böhran özlərinin dərin qatlarında bir-biri ilə sıx səbəb-nəticə əlaqəsində olub, biri digərini stimullaşdıran proseslər zənciri kimi meydana çıxmışdır. Eyni zamanda hər iki böhran qlobal siyasi böhranla - demokratiyanın qlobal böhranı, fundamental insan hüquq və azadlıqları sahəsində, o cümlədən də sosial həyatda baş verən böhranlarla sıx bağlıdır. Bu üç böhrana birgə baxılmadan və onların eyni zamanda paralel olaraq həllinə cəhd edilmədən, ayrılıqda bu böhranların hər birinə qarşı aparılan mübarizə yetersiz olacaq.

İstər qlobal istiləşmə, istərsə də qlobal iqtisadi böhranda insan faktoru və bəşəri idrakda baş verən dəyişilmələrin rolunun nəzərə alınması, bu problemlərin həll edilməsində və bir daha, təkrar, bu qəbildən böhranların baş verməsinin qarşısının alınmasında olduqca vacibdir. Biz, burada qlobal istiləşmə ilə qlobal demokratik böhran və bu böhranın ən mühüm amili olan insan faktoru arasındakı spesifik əlaqələrə aydınlıq gətirməyə cəhd edəcəyik.

Hər şeydən əvvəl, Yer kürəsinin istilik balansını necə yaranır və necə tənzimlənir? Artıq elmi şəkildə sübut olunub ki, bizim planetin istilik balansını günəş şüalarının yer səthinə düşməsi və həmin şüaların müxtəlif enerjilərə çevrilməsi ilə tənzimlənir. Buna görə də kürəsel istiləşmə ya Yer kürəsinin şüalanmasının artması, ya da Yer kürəsində bu şüalanmanın başqa enerjilərə çevrilməsində baş verən dəyişilmələrlə izah etmək mümkündür. Məşhur alim Şapleyə görə 20 milyard il ərzində Günəş əhəmiyyətli dərəcədə dəyişə bilməz. Əgər nəzərə alsaq ki, kürəsel istiləşmə son yüzillikdə baş verir, onda bunu günəşdə baş verən dəyişilmələrlə bağlı izah etmək düz olmazdı. Belə olan halda, kürəsel istiləşmənin səbəblərini Yer şüalanmasına və Günəş şüasının yerdə transformasiyasına təsir edən faktorlara və həmin faktorlara insan fəaliyyətinin təsirinə diqqət etmək lazım gəlir.

Qeyd edək ki, Yer kürəsinin istilik balansını üç müxtəlif sferada - həm teosferada, həm biosferada, həm də noosferada gedən proseslərlə bağlı olub, sinergetik təbiətlidir. İnsanın Yer kürəsinin istilik balansında iştirakı bir tərəfdən, teosferada yaratdığı fiziki dəyişilmələrlə, digər tərəfdən bir canlı varlıq kimi biosferanı təşkil etməsi ilə, üçüncü tərəfdən isə taksis yaratması - təbii kosmosdan fərqli olaraq süni mədəni ətraf yaratması ilə - noosfera ilə bağlıdır. Bu üç sfera bir-birindən fərqli, amma eyni zamanda bir-biri ilə sıx bağlıdır. Biz burada insanın hər bir sferadakı roluna ayrılıqda baxmağı lazım bilirik.

Məşhur rus alimi V.İ.Vernadski "Biosfera və noosfera" adlı kitabında yazır: "Bizim planetdə xüsusən, daha çox yer qabığı tərkibində, onun sərhədlərindən çıxan təzahürlər aşkarlanır...- burada üç təzahür aşkarlamaq olar: a) dövrü sistemin elementlərinin xüsusi yerləşməsi; b) onların mürəkkəbliyi; c) onların qeyri-bərabər paylanması". Qeyd etmək lazımdır ki, digər canlılar-dan fərqli olaraq şüurlu insan öz iradəvi fəaliyyəti ilə yer qabığının tərkibində aşkarlanan təzahürlərə təsir edərək onları dəyişdirir. Belə ki, Vernadski yazır ki, "yer qabığında cüt atomlu elementlər nadir hallarda üstünlük təşkil edir". Nəzərə alsaq ki, insan öz bioloji və sosial həyatında - taksis yaradarkən ilk növbədə məhz cütatomlu elementlərdən - Ca, Ba, Fe, Mg, C, O və s. kimi elementlərdən daha çox istifadə edir, onda bununla da Yer qabığında təbii şəkildə nadir hallarda üstünlük təşkil edən cütatomlu elementləri bir qədər də tükəndirir, nəticədə təkatomlu elementlərin mütləq üstünlük təşkil etməsinə səbəb olur. Biz elementlərin atomlarının sayı ilə onların Yer kürəsinin istilik tənzimlənməsində rolu haqqında konkret elmi faktlara malik olmasaq da deyə bilərik ki, əgər Yer kürəsinin əvvəlki istilik balansını məhz cütatomlu elementlərin "nadir hallarda üstünlük təşkil etməsi" ilə müəyyən olunub, onda müxtəlif atomlu elementlərin Yer qabığının tərkibindəki nisbətində baş verən dəyişilmənin kürəsel istiləşməyə təsir etdiyini deyə bilərik.

Yer qabığında elementlərin qeyri-bərabər paylanması da normada Yer kürəsinin böhrana qədər mövcud olan istilik balansına uyğun olmuşdur. Bu təzahür bir çox geofiziki hadisələrlə yanaşı Yer kürəsinin istilik balansının tənzimlənməsində də ciddi rol oynayır. İnsanın Yer kürəsi elementlərini istismarı nəticəsində elementlərin təbii qeyri-bərabər paylanması pozulur. Belə ki, bu gün Yer kürəsinin qabığının ayrı-ayrı sahələrində mövcud olan xammalın milyon və milyard tonlarla hasil edilib, həmin ərazilərdən kənarlaşdırılması məhz həmin ərazilərin istilik tənzimlənməsində problemlər yaratdığını söyləyə bilərik. Nəzərə alsaq ki, Yer kürəsinin heç də bütün səthi bərabər səviyyədə Günəş şüası almır və buna paralel Yer qabığının heç də bütün səthi eyni həcmdə Günəş şüasının başqa enerjilərə çevrilməsində iştirak etmir, onda insanın noosferadakı fəaliyyəti nəticəsində

cüdatomlu elementlərin Yer qabığının tərkibindən kənarlaşdırılması və onların təbii qeyri-bərabər paylanması pozulmasının Yer in istilik balansına ciddi təsir etdiyini qeyd etmək lazım gəlir.

İnsanın teosferaya təsiri həm də Yer kürəsi qabığının statik təzahürlərini dinamik vəziyyətə - hərəkətə - gətirməsi ilə bağlıdır. Məsələ burasındadır ki, Vernadskinin qeyd etdiyi Yer qabığının təzahürləri statik təzahürlərdir. Amma insan nəinki Yer qabığında elementlərin təbii paylanmasını pozub, həm də ona hərəkət verərək yeni dinamik təzahür yaradıb. Bu gün dünyada mövcud olan avtomaşınların, qatarların, gəmilərin, təyyarələrin istehsalına sərf olunan materiallar, milyard tonlarla hərəkət edən elementlər, özlərinin statik hallarından fərqli transformatorlar kimi çıxış edirlər. Digər tərəfdən məhz bu maşın və mexanizmlər xüsusən daxili yanma mühərrikləri, eləcə də digər istehsal sahələri havaya milyon kubmetrlərlə ölçülən istilik qazı - karbon oksidi buraxır ki, bu da atmosferin tərkibində dəyişilmə yaradaraq, günəş şüasının normadan artıq udulmasına və bununla da müxtəlif proseslərdə istilik enerjisinə çevrilərək küresəl istiləşməyə səbəb olur.

Yer qabığının digər bir mühüm təzahürü həyatdır. Yer qabığı həyat, canlı varlıqlar üçün əvəzəlməz əsasdır. Vernadski yazır: "Həyat sıx şəkildə Yer qabığının quruluşu ilə əlaqədirdir, onun mexanizmlərinə daxil olur və bu mexanizmlərdə fəvqəladə rol oynayır ki, bunsuz həyat mövcud ola bilməz". Bizcə bu mexanizmlərdən biri də Yer qabığının Günəş şüasını müxtəlif enerjilərə çevirmə mexanizmidir ki, həyatın artımı və ya azalması bununla küresəl istilik balansına ciddi təsir edir. İnsan da bu həyatın bir hissəsi kimi mövcuddur, amma onun biosferaya təsiri digər canlılardan fərqli olaraq daha mürəkkəb olub, ciddi nəticələrə gətirib çıxarır. İnsanın biosferada iştirakı da özlüyündə ikili təbiətlidir. Bu iştirak bir tərəfdən, bitki və heyvan aləmində yaratdığı dəyişilmələrlə, digər tərəfdən özünün biokütləsi - insan artımı - ilə bağlıdır. Bu baxımdan insanın küresəl istiləşmədə rolu ilk növbədə biosferanın təşkilatlanmasında yaratdığı dəyişilmələrlə ölçülə bilər. V.İ.Vernadskiyə görə "biosferaya kosmik şüalanmanı yer enerjisinə - elektrik, kimyəvi, mexaniki, istilik çevirən transformatorlarla tutulmuş Yer kürəsi qabığının nəhiyəsi kimi baxıla bilər... Günəş şüası - kosmik enerji daşıyıcısı - nəinki onu kimyəvi enerjiyə çevirmək mexanizmlərini oyandırır, həm də canlı təbiət kimi bu transformatorların özünü yaradır". Buradan da, bu transformatorlar arasında nisbətən pozulması, yəni Günəş şüalarını istilik enerjisinə çevirən transformatorların artması, əvəzində həmin şüaları kimyəvi, elektrik və digər enerji növlərinə çevirən transformatorların azalması, küresəl istiləşmədə mühüm rol oynayır.

İnsan isə özünün heyvanlar və bitkilər aləminə təsiri ilə bu prosesdə ikincili iştirak edir. Digər bir məsələ, biosferanı təşkil edən canlıların həyat fəaliyyəti ilə bağlı dolayı təsirlərdir. Vernadski haqlı olaraq qeyd edir ki, "əgər biosferanın nadir hallarda bütün kosmik mexanizmin quruluşu ilə əlaqəsini nəzərdən qaçırsaq, onda baş verən təzahürlər anlaşıla bilməz". Bu əlaqələrdən birincisi fotosintez prosesidir. Məlumdur ki, bitkilər Günəş şüasını kimyəvi enerjiyə çevirərək oksigen istehsal edir. Oksigen isə digər təbii proseslərdə azona çevrilərək xüsusi təbəqə təşkil edir və Yer kürəsini ifrat qızmadan və ziyanlı şüalanmadan qoruyur. Bitki örtüyünün azalması məhz dolayısı ilə ozon təbəqəsinin zəifləməsinə, bu isə Yer qabığının canlı transformatorlarına məhvedici təsir edən şüalanmanın artmasına, sonuncu isə küresəl istiləşməyə gətirib çıxarır. V.İ.Vernadski həyat haqqında yazır: "Həyat Yer səthini təşkil edən materiyanın atomlarının əhəmiyyətli hissəsini tutur... biosferanın kimyəvi təzahürlərində həyatdan asılı olmadan heç nə baş vermir". Qeyd etmək lazımdır ki, hər bir canlı növü yalnız biosferada yox, həm də dünyanın istilik balansında özünəməxsus rol oynayır və ayrı-ayrı heyvan növləri müvafiq olaraq ayrı-ayrı istilik enerjisi yarada bilər. Canlıların bədəni isə özündə müəyyən qədər enerji toplayan akkumulyator kimi çıxış edir və hər bir növün xüsusi istilik tutumu vardır. Beləliklə, ayrı-ayrı heyvan növlərinin köklərinin kəsilməsinin də birbaşa küresəl istilik balansına təsir etdiyini söyləyə bilərik.

Biosferada ilk növbədə yaşıl bitki örtüyü Yer kürəsinin istilik mübadiləsində aktiv iştirak edir. Bu üç yolla olur: 1) həyat, Yer qabığında Günəş şüasından istifadə edərək yeni kimyəvi birləşmələr yaradır - bu canlı orqanizmlərdə assimilyasiya və dissimilyasiya prosesləri ilə baş verir. Fotosintez məhz belə kimyəvi çevrilmələrdəndir. Bu prosesdə həm quruda bitən, həm də dənizdə inkişaf edən yaşıl bitkilər aktiv iştirak edir. V.İ.Vernadski yazır ki, okeanın yaşıl protistləri Günəşin işıq enerjisinə bizim planetin kimyəvi enerjisinə çevirən başlıca transformatorlardır. Okeanın global çirklənməsi yaşıl protistləri məhv etdiyindən işıq enerjisinin kimyəvi enerjiyə çevrilməsində ciddi problem yaradır; 2) bilavasitə yaşıl bitkilərin kütləsində və quruluşunda baş verən dəyişilmələr onların transformasiya mexanizmlərində iştirakına təsir edir. Botanik İ.Vizner öz tədqiqatları nəticəsində belə qənaətə gəlib ki, "ışıq - Günəş şüası - bitkilərin formasına istidən daha çox təsir edir". Beləliklə, Yer kürəsinə düşən şüanın bir hissəsini bitkilər öz formalarını dəyişməklə istilik balansından çıxarırlar. Belə bitkilər azaldıqca çevrilmə də zəifləyir.

İnsanın biosferada mövcudluğu Yer in yaşıl örtüyünə ciddi təsir edir. Hər şeydən əvvəl yaşıl bitkilər heyvanlarla yanaşı insanın da əsas qida mənbələrindəndir. Təbii olaraq, insanın qidaya tələbatı artdıqca yaşıl

bitkilər tükənməyə başlayır. Digər tərəfdən, bitkilər həm də sənaye üçün əlverişli xammal rolu oynayır və buna görə də ilbəl min hektarlarla meşə məhv edilir. Üçüncü tərəfdən, taksis genişləndikcə bitki arealları sıxışdırılır. İndi mövcud olan böyük şəhərlər, yollar, aerodromlar və s. keçmiş meşələrin yerlərində salınmışdır. İnsan bitkilərdən fərqli olaraq oksigen tükəndiricisidir. Beləliklə, bir tərəfdən oksigen istehsal edən bitkilərin azalması, digər tərəfdən insan artımının son 100 il-də iki dəfədən artıq çoxalması və buna müvafiq atmosferdə qaz mübadiləsində, xüsusən oksigen mübadiləsində baş verən balansın pozulması nəticəsində onun atmosferin tərkibində azalması yerin istilik balansına ciddi təsir edir. Əlbəttə, insanlar heç də həmişə hər yerdə təbiətə müharibə elan etmir və artıq təbiətə vurulan zərərni kompensasiya etməyə yönəlik cəhdlər edilir. Lakin xammal hasilatının sürəti ilə təbii transformatorlarının bərpası və ya yeni transformatorların əmələ gəlmə tempi arasındakı fərq küresəl istilik balansının pozulmasının qarşısını almaqda hələ ki, yetərsizdir. Qeyd edim ki, biosferada canlılar mənfi 253 dərəcə ilə müsbət 180 dərəcə sərhədində yaşayır. Beləliklə, biosferanın istilik həddü 433 dərəcə ilə məhdudlaşır. Biosferada canlılar istiliyin müxtəlif dərəcələrində yaşayır və bu dərəcələr dəyişdikdə həyatlarını davam etdirə bilmirlər. Küresəl istiləşmə yerdə istiliyin sərhədlərinin dəyişilməsinə səbəb olduğundan bəzi canlılar avtomatik olaraq biosferadan çıxır və bu canlıların istilik mübadiləsindəki rolunun itməsi nəticəsində istilik balansında rikoşet qaydasında bir daha disbalans yaranır. Qeyd etmək lazımdır ki, fərqli dərəcələrdə müxtəlif canlılar istilik mübadiləsində müxtəlif intensivlikdə iştirak edir. İnsan da bioloji varlıq kimi digər varlıqlardan fərqli enerji tükəndirdiyindən, insan kütləsinin artması da Yer kürəsində enerji mübadiləsinə təsir edir. Artıq alimlər piylənmə ilə qlobal istiləşmə arasında əlaqə müəyyənləşdiriblər. Məlum olub ki, atmosferdə istilik qazları artdıqca, insanlar kökəlməyə meyil edir, bununla da öz orqanizmlərinə daha çox karbonlu birləşmələr toplamaqla atmosferdəki karbon birləşmələri artıqlığını azaltmaq istəyirlər. Amma insan bədəni yalnız müəyyən həddədək kökələ bilər və bu hədd aşıldıqda artıq insan bədəni istilik akkumulyatoru kimi işləyə bilmir.

Qeyd edək ki, canlılar həm də öz cisimləri ilə fiziki cisim kimi istilik tənzimlənməsində iştirak edir. V.İ.Vernadski yazır: "Yer konsentratlarının əks etdirdiyi kimi canlı varlıqlar Günəş şüasını əks etdirir". Artıq elmi şəkildə məlumdur ki, ağ rəng şüanı qaytarır, əksinə qara rəng şüanı udur. Qütblərdə, daimi buzlaqlarda və qarlı örtülü ərazilərdə, o cümlədən qış fəslində Günəş şüasının başqa enerjilərə çevrilmədən böyük həcmdə geri qayıtması baş verir. Eləcə də canlı varlıqların bədən səthi də eyni qaydada optik qanunlara tabe olaraq Günəş şüalanmasını ya qaytarır, ya da udur. Bu iki qrup arasında miqdarı dəyişmələr keyfiyyət dəyişmələrinə gətirib çıxarır.

Küresəl istiləşmədə insanın digər bir rolu onun şüuri fəaliyyəti xüsusən, ekoloji şüur və cəmiyyətin tipi ilə sıx bağlıdır. Belə ki, ayrı-ayrı cəmiyyətlərin ekoloji tarazlığa təsiri fərqlidir. Qapalı cəmiyyətlər, qeyri-demokratik xalqlar təbiətə destruktiv yanaşdıqlarından ekologiyaya daha böyük ziyan vururlar. İnsan digər canlılardan fərqli olaraq, bir tərəfdən Yer kürəsində aldığı enerjinin bir hissəsini taksisin - süni ətrafın yaradılmasına sərf edir. Digər tərəfdən isə, həmin enerjinin bir hissəsini psixi enerjiyə çevirir. Qeyd etmək lazımdır ki, psixi enerji öz təbiətinə görə digər enerji növlərindən daha böyük istilik effektivə malikdir. Başqa sözlə, psixi enerji çevrilmələri Yer kürəsinin istilik tutumuna ciddi təsir edir. V.İ.Vernadski yazır: "Son minilliklərdə canlı maddənin sərhədlərində yeni növ enerji yaranır və sürətlə artır. Bu enerji insan cəmiyyətinin həyat fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bu yeni forma biokimyəvi enerji insan mədəniyyətinin enerjisi - mədəni biokimyəvi enerji adlandırılmalıdır". Enerjinin saxlanması qanununa görə psixi enerji heçdən yaranmır və heç də yox olmur, sadəcə bir formadan başqa formaya çevrilir. Bununla da bu yeni enerjinin digər enerjilərlə birləşərək, enerji çevrilmələri zəncirinə daxil olması, onun küresəl istiləşmədə müstəsna rol oynadığını deməyə əsas verir. Psixi enerjinin utilizasiyası iki yolla - xarici yaradıcılıqla, daxili mənəvi yenidənqurma ilə reallaşır. Psixi enerjinin xarici sərfi mədəniyyətin yaranmasında reallaşır. Qeyd edək ki, mədəniyyətin və ya süni kosmosun - taksisin yaranması küresəl istiliyə müxtəlif yollarla təsir edir. Bu yollardan biri Yer qabığının transformatorlarına və transformasiya mexanizmlərinə birbaşa təsir edir. Yuxarıda qeyd etdik ki, Yer qabığı yalnız Günəş şüasının başqa enerjilərə çevrilmə-sində iştirak etmir, həm də Yer səthi enerji transformatorlarının mövcud olduğu yeganə sahədir. Digər tərəfdən, Yer səthi həm də Günəş şüasının bir qismini udaraq torpağın enerjisinə çevirir, bir hissəsini geri qaytarır, digər bir hissəsi isə başqa enerjilərə çevrilir. İnsanlar yollar salmaq, şəhərlər yaratmaqda artıq Yer səthinin əhəmiyyətli bir hissəsini transformatorların üzünə qapatmışlar. Buna paralel qayıdan şüalar udulan şüalara nisbətən həcmcə artır, yəni Yer səthi Günəş şüasının daha az hissəsini udur, daha çox hissəsini isə qaytarır. Atmosferə qayıdan şüa isə təkrar istilik enerjisində çevrilir. Nəticədə sanki, atmosfer ikiqat şüalanmaya məruz qalır. Bu gün dünyada mövcud aerodromların, dəmir yollarının və asfalt yolların, o cümlədən şəhərlərin və digər yaşayış massivlərinin altında qalmış Yer qabığının ümumi sahəsi ilə küresəl istiləşmə arasında sıx rəbitə vardır. Burada yeni sintetik örtüklərin rolunu xüsusi ilə qeyd etmək lazım gəlir. Son illər dəbdə olan tikililərin yeni keyfiyyətli materiallarla üzlənməsi

sahəsi milyon hektarlarla ölçüb bilən "güzgü effekti" yaradır. Nəticədə atmosfer sanki, iki Günəş tərəfindən şüalandırılır.

Artıq elmi şəkildə sübut olunub ki, texniki proqres bioloji reqresiya ilə paralel inkişaf edir. Yəni insan nə qədər çox Yer kürəsini texniki dəyişdirir, bir o qədər həyatda geriləmə müşahidə olunur. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, həyat Günəş enerjisinin çevrilmələrində müstəsna rol oynadığından həyat sahəsi daraldıqca, o, artıq öz klassik rolunu yetərincə oynaya bilmir. İnsanın şüurlu fəaliyyətinin kürəsəl istiləşməyə təsiri xüsusən texnologiya ilə əlaqəlidir. Artan insan kütləsi getdikcə daha yeni, amma ekoloji cəhətdən təhlükəli istehsal sahələrinin yaranmasını stimullaşdırır. Artıq yeni canlılar - genetik dəyişilməyə məruz qalmış bitkilər sürətlə çoxalmaqdadır. Biz bu bitkilərin Yer kürəsinin istilik balansına təsirini hələ ki, bilmirik. Digər tərəfdən havaya halogen qarışıqları buraxan müəssisələrin, o cümlədən məişət avadanlıqlarının - soyuducuların, kondisionerlərin və s. sayı kosmik sürətlə artmaqdadır. Burada artıq "cəhənnəm həlqəsi" formalaşır. Kürəsəl istiləşmə daha çox soyuducu və sərinləşdirici tələbatını artırır, artan soyuducu və sərinləşdirici cihazlar daha çox atmosfərə halogenlər buraxaraq kürəsəl hərəkətin artmasına səbəb olur. Bir-birini stimulaşdırən bu ikili asılılıq bəşəriyyəti real təhlükələrə doğru aparır.

İnsanın psixi enerjisinin daxili sərfi və bunun kürəsəl istiləşməyə təsirinin insan ağı və onun atributları, xüsusən ictimai münasibətlərlə əlaqəsi ən az öyrənilən və diqqət edilən sahədir. Bizcə kürəsəl istiləşməyə səbəb olan faktorların hamısı birbaşa və ya dolayısı ilə insan ağı - onun psixi enerjisi ilə sıx bağlıdır. Belə ki, insanın Yer kürəsinin qabığına, həyata və digər canlılara münasibəti hər şeydən öncə şüur məsələsidir. V.İ.Vernadski yazır: "Canlı orqanizm haqqında təsəvvürlərimiz hər addımda fəlsəfə və dini nailiyyətlərə və etiraflara fəvqəladə təsir edir. Belə təsəvvürlər həm də siyasi şüura və idarəetmə fəlsəfəsinə təsirsiz ötürülmür". Burada belə təsəvvürlərin təsiri ilə müxtəlif fəlsəfi etirafların kürəsəl istiləşmədə müxtəlif rol oynadığını deyə bilərik. Belə ki, demokratik düşüncə insanın həyat və kosmosla vəhdətdə qəbul edilməsinə gətirib çıxardığından demokratik şüurun birinci işi hər bir fərdin başqaları və başqa canlılar tərəfindən etiraf edilməsinə tələb edir. Bu gün bəzi antidemokratik ölkələrdə insan hüquqlarından söz getmədiyi bir vaxtda demokratik ölkələrdə artıq heyvan hüquqları tam ciddiyyəti ilə qüvvədədir. Hətta artıq Avropanın bəzi ölkələri cisim hüququ ilə bağlı müzakirələrə başlayıblar. Cisim hüququnun qəbul edilməsi ilə Yer qabığını təşkil edən hər şey - dağlar, dərələr, göllər, çaylar və s. bütünlükdə hüquq əldə etmiş olur ki, bununla da insan Günəş şüalarının transformasiyasında müstəsna rol oynayan Yer qabığını özünün məsuliyyətsiz müdaxiləsindən xilas etmiş olur. Amma dünyada demokratik və qeyri-demokratik ölkələrin say nisbəti hələ ki, antidemokratik ölkələrin xeyrinədir, buna görə də Yer qabığına insanın ağılsız hücumu davam etməkdə və kürəsəl istiləşmə də buna müvafiq sürətlənməkdədir.

İnsanın kürəsəl istiləşmədə rolu həm elmi, həm də siyasi düşüncə ilə sıx bağlıdır. Kiçik Tomas B.Koluell yazır: "İnsani dəyərlər - təbiətlə obyektiv müəyyən edilən, ekoloji münasibətlərə əsaslanır". Beləliklə, biz insanın malik olduğu dəyərlərin həm də ekoloji tərəfi olduğunu qəbul etməliyik. V.İ.Vernadski noosferanı dəyərləndirərkən yazır: "Elmi fikir və insan əməyinin təsiri altında biosfera yeni vəziyyətə - noosferaya keçir... biosferanın noosferaya keçidi geoloji proseslərin tempini sürətləndirir. İndi biosferada baş verənlər elmi fikir və insanlığın sosial fəaliyyəti ilə bağlıdır... elmi dünyagörüşü insan ruhunun yaratdığı və ifadəsidir, eyni işi dini dünyagörüşü, incəsənət, ictimai və şəxsi sosial həyat fəlsəfəsi, fikir görür... elmi dünyagörüşü insanın mənəvi həyatının digər sahələri ilə birləşdirir". Beləliklə, o cəmiyyətlərdə ki insani dəyərlərə qiymət verilmir, o ölkələrdə ekoloji münasibətlər global istiləşmənin lehinə işləyir. Eləcə də müxtəlif azadlıqların - vicdan azadlığının pozulması, ictimai və sosial həyata müdaxilə elmi inkişafın zəifləməsi Yer kürəsinin istilik balansına mənfi təsir edir.

Hər şeydən öncə, əməyin nəhəng yaradıcısı insan özü Yer qabığında yeni transformator kimi çıxış edir. Başqa sözlə, əmək prosesində insan müxtəlif enerjiləri materialın işlənməsi üçün sərf edir. Amma zehni əməyin meydana çıxması və yeni texnika və texnologiyanın inkişafına paralel, artıq insan əmək sahəsində bir transformator kimi öz yerini başqa mexanizmlərlə işləyən texnikaya verir. Nəticədə yaranan nəhəng işsizlər ordusu, başqa sözlə, əməyin azalması kürəsəl istiləşməyə öz "təhlükəsini" verir. Texnoloji inkişafın tarixini öyrənən Stanislav Lem'in "Texnologiyanın məcmusu" adlı kitabında yazdığı kimi "adi sivilizasiyanın taleyi hər şeydən əvvəl onun təbiətlə əks əlaqədə tənzimləyici təsiri ilə müəyyən olunmadığından yeni sivilizasiya təbiətin tarazlığını pozur" ki, bu da kürəsəl istiləşmə qəbilindən olan təhlükəli proseslərə təkan verir.

İnsanın şüur əldə etməsi və noosferanın yaranması ilə Yer kürəsi yeni bir eraya qədəm qoymuşdur. Noosfera həm də Yer qabığının transformatorlarından ciddi şəkildə fərqlənən yeni transformatorlar və transformasiya proseslərini üzə çıxarmışdır ki, kürəsəl istiləşmədə məhz bu yeni qeyri-material transformatorların müstəsna payı vardır. Ç.Şuxert şüurlu insanın tarix səhnəsinə çıxması ilə başlayan dövrü psixozoy erası adlandırır. Psixozoy

erası insanın şüurlu varlıq kimi mənəvi strukturlaşması ilə əlamətdardır. Mənəvi həyat tamamilə fərqli forma kimi meydana çıxs da Qobbs, Spinoza, Leybnits kimi filosoflar belə hesab etmişlər ki, mənəvi həyatın prosesləri - bir münasibətdə xarici təbiətin, təbii həyatın prosesləri ilə tamamilə həmcinslidir və bir-biri ilə sıx bağlıdır. Buradan da insanın mənəvi sferasında baş verənlərin xarici təbiətə təsirini nəzərə almaq lazım gəlir. Hətta məşhur filosof Qarbart belə hesab edir ki, "mənəvi həyatın qanunauyğunluqları ulduz səmasının qanunauyğunluqları ilə tamamilə eynidir". Əgər belədirsə, bir sahədə baş verən qanunauyğunluqların pozulmasının digər sferada da təsir etdiyini qəbul etməliyik. Onda insanlığın mənəvi pozğunlaşması ilə küresəl istiləşmə arasında əlaqəni görməliyik.

Psixozoy erasının başlıca gücü elmi fikirdir. V.İ.Vernadski yazır: "Yeni geoloji güc, elmi fikir canlı maddənin biosferanın təkamülünü artırır və bu artıma paralel küresəl istilik də artır". Qeyd etmək lazımdır ki, insan həm biokütlə kimi bədənədən, həm də ondan fərqli ruhdan ibarət olsa da, insan həyatı onun bütün fərqliliklərinə baxmayaraq ayrılmaz və vahiddir. Kosta Ben Luk belə bir fikri də sübut edir ki, "insan şüurunun vəziyyəti onun bədəninə təsir edir". Əgər bu həqiqəti qəbul etsək, psixologiya və digər bioloji elmlər də şüurun bədənə təsirini təsdiq edirlər, onda bütün insanlığın şüurunun materiyaya - insanın ikinci bədəni kimi mövcud olan təbiətə də təsir etdiyini qəbul etməliyik. Buna görə də, məhz küresəl istiləşmənin səbəblərindən birini insanın şüurunda baş verən dəyişilmələrdə axtarmaq lazım gəlir. Beləliklə, məlum olur ki, insan şüurunun bir sahəsində baş verən dəyişilmələr digər sahələrdə də dəyişilmə yaradır. Nəzərə alsaq ki, insan ruhunun ayrı-ayrı fəaliyyəti fərqli enerji tələb edir, onda qəbul etməliyik ki, bir sahədə ruhi fəaliyyətin məhdudlaşdırılması müəyyən enerjinin azad olması ilə nəticələnir. Demokratiyanın elm və təhsillə birbaşa əlaqəsi məlumdur. Eləcə də antidemokratiyanın elmi dünyagörüşünə mənfi təsir etməsi də aksiomadır. V.İ.-Vernadski də təsdiq edir ki, "insan şüurunun hər hansı bir fəaliyyətinin məhv edilməsi və ya dayandırılması digərlərinə də boğucu təsir edir. İnsanın fəaliyyəti incəsənətdə, dində, fəlsəfədə və ya ictimai həyatda olduğu kimi, elmə də ağırlı və ya məhvedici təsir etməyə bilməz". Bunu nəzərə alsaq, düşüncənin tipi ilə onun küresəl istiləşmədə rolu arasında birbaşa əlaqə olduğunu iddia edə bilərik. Düşüncənin tipi insanın azadlıq problemi ilə bağlıdır. Azad insan özü-özünə nəzarət edə bilən insandır. Özünə nəzarət nəhəng psixoloji güc və enerji tələb etdiyindən insanlar azad olduqca mənəvi sferanın tənzimlənməsinə daha çox enerji sərf olunur. Bundan fərqli olaraq, qeyri-azad insan mənəvi sferada daha az enerji sərf edir, azad olan psixi enerji isə teosferaya, oradan ya biosferaya, ya da birbaşa teosferaya daxil olur. Digər tərəfdən, azadlıq şəraitində insanlar kütləvi şəkildə quruculuqla məşğul olur. Amma qeyri-azadlıqda insanlar quruculuğa cəlb olunmadığından böyük insan kütləsi daha çox dağıdıcı güc kimi çıxış edir. Quruculuq kosmik enerjini udur, dağıdıcılıq əksinə belə enerjini azad edir. Azad olmuş enerji müxtəlif transformasiya mexanizmləri ilə istilik enerjisində çevrilir və küresəl istiləşməni sürətləndirir.

İnsan və bütünlükdə insanlıq Yer qabığının təşkilatlanmasında iştirak edir. Təşkilatlanma da özündə nəhəng enerji sərfi tələb edir. Buna görə də, insan cəmiyyətində təşkilatlanma zəiflədikcə psixi enerji azad olur, bu da dolayısı ilə küresəl istiləşməyə təkan verir. V.İ. Vernadski yazır: "Təşkilatlanmazlıq fasiləsiz bərpa olunan vəziyyəti olan mexanizmlərdən fərqlənir". Küresəl istiləşmə isə fasiləsiz bərpaolunmanın pozulması ilə meydana çıxır və bu da öz növbəsində təşkilatsızlaşma ilə əlaqəlidir.

Küresəl istiləşmə ilə insan cəmiyyətində baş verənlər arasında əlaqənin təsdiqini ilk növbədə fəlsəfədə tapmaq mümkündür. Bu mənada İspan filosofu X.Orteqa Qassetin fikirləri maraqlıdır. O yazır: "XIX ərin ikinci yarısında bütün dünyada tarixi dövrdür, xalq kütlələrinin həyatı maraqlarının əhəmiyyəti real və ideoloji olaraq onların və dövlət adamları üçün əhəmiyyət kəsb etməsi dünya tarixində birinci yerə çıxmışdır". Beləliklə, biz xalq kütlələrinin maraqları uğrunda mübarizə əsri ilə küresəl istiləşmə arasında paralellik aparsaq bu mübarizənin küresəl istiləşmənin səbəbləri sırasına sala bilərik. Doğrudanmı ictimai-siyasi hərəkətlərlə geoloji dəyişilmələr arasında əlaqə var? Məlumdur ki, ictimai-siyasi dəyişilmələr insanın özünü aktualaşdırma prosesi ilə sıx bağlıdır. Abraxam Qorold Maslau "İnsan psixikasının sərhədləri" adlı kitabında yazır: "İnsan imkanlarının tam aktualaşması cəmiyyəti tam kimi nəzərə aldıqda - yalnız bəzi "əlverişli şəraitdə" mümkündür... insanın yaxşı olması üçün onun yaxşı həyat şəraiti və yaxşı ətrafı olmalıdır... yaxşı cəmiyyət - insan imkanlarının tam inkişafına və aşkarlanmasına əlverişli şərait yaradandır... birinci və başlıca problem yaxşı adamın zəruri və mühüm təzahüründən ibarətdir". Beləliklə, göründüyü kimi, yaxşı adam, yəni kamil insan bir tərəfdən normal cəmiyyət, digər tərəfdən normal təbiət şərtlərində meydana çıxır. Əks əlaqə asılılığında pis adamın meydana çıxması əlverişsiz ictimai vəziyyətdən və təbiətdən asılı olur və əksinə, pis adam pis ətraf və pis cəmiyyəti yaradır, o cəmiyyətlər ki, xalq materialının durmadan pisləşməsinə səbəb olur, bu cəmiyyətlər həm də həmin pis adamın təbiəti korlamasına gətirib çıxarır ki, belə korlanmış təbiət küresəl istiləşmə ilə müşayiət olunur. Doğrudanmı biz sosial proseslərlə geoloji proseslər arasında belə ikili təsirin mövcudluğunu iddia edə bilərik? Məşhur Amerika filosofu E.Töffler "Gələcəyin şoku" adlı kitabında yazır: "Sosial dəyişilmələr atmosferin tərkibində kimyəvi

dəyişilmələrlə, iqlimin dəyişməsi ilə torpağın məhsuldarlığı və başqa faktorlarla bağlıdır". İnsan fəaliyyətinin iqlimlə və başqa coğrafi faktorlarla bağlı olması haqqında müxtəlif dövrlərdə ən müxtəlif elm nümayəndələri kifayət qədər elmi fikirlər söyləmişdir. Bu sıradan C.Lambrozonun tədqiqatları xüsusi ilə maraqlıdır. O, cinayətkarlığın coğrafi amillərlə əlaqəsi haqqında "Cinayətkar insan" adlı məşhur kitabında yazır: "Bizim müxtəlif meyllərimiz istilikdən asılıdır... isti iqlimlərdə xalq ictimai həyatda heç bir rol oynamır... iqtisadi və siyasi şərait metroloji təsiri zəiflədir". Beləliklə, aydın olur ki, iqlimdə baş verənlər insan fəaliyyətinin fəallığına və istiqamətinə birbaşa təsir edir. Əgər isti iqlim cinayətkarlığın artmasına səbəb olursa, yumşaq iqlim əksinə pozitiv ictimai fəaliyyətə səbəb olur. Əgər bu təsiri dönr proses kimi qəbul etsək, onda insanın cinayətkar fəaliyyətində ətrafa daha çox istilik verdiyini söyləyə bilərik. Lambrozonun "iqtisadi və siyasi şərait iqlimin təsirini azaldır" fikrini və küresəl istiləşmənin birbaşa yeni iqtisadi şəraitlə sıx bağlı olması ilə bağlı müasir birmənalı elmi rəyləri nəzərə alsaq, onda siyasi şəraitin də küresəl istiləşmədə müstəsna rol oynadığını qəbul etməliyik. Buradan da son 100 ildə dünyada müharibələrin, etnik və dini münaqişələrin və antidemokratik proseslərin küresəl istiləşmədə əhəmiyyətli dərəcədə təsir etdiyini təsdiq edə bilərik. Artıq elmi şəkildə sübut olunub ki, inqilablar və ya nəhəng sosial dəyişilmələr baş verən ərazilərdə atmosferin kimyəvi tərkibində ciddi dəyişilmələr müşahidə edilir. Bizcə, belə dəyişilmələr təkcə kimyəvi tərkibdə yox, həm də atmosferin fiziki parametrlərində də baş verir. Həmin parametrlərdən biri də atmosferin istilik balansıdır.

İqlimin və sosial şəraitin qarşılıqlı təsirə malik olduğu digər bir sahə insan xarakterləridir. Xarakter müəyyən ideyanı gücə çevirmək imkanı kimi də qəbul edib bilər. Xarakter özlüyündə sosial quruluşla sıx əlaqəlidir və sabit proses deyil, o, iqlimdən və sosial şəraitdən asılı olaraq dəyişir, eləcə də əks təsir yolu ilə insan xarakteri iqlimi və sosial şəraiti dəyişir. Etnoqraf Malinovski yazır ki, "hər hansı bir yerin insanının xarakter fərqi sosial quruluş başqa cür olanda sürətlə dəyişir". Xarakter həm də real güc kimi çıxış edir. Məşhur psixoloq V.Rayx "Xarakteroanaliz" adlı kitabında yazır: "Xarakter strukturu müəyyən dövrün donmuş sosioloji prosesidir... cəmiyyətin ideologiyası yalnız o halda maddi güc ola bilər ki, o insanların xarakter strukturunu faktiki olaraq dəyişdirsin". Beləliklə, xarakter cəmiyyətin ideologiyasını real maddi gücə və bununla müəyyən olunan enerjiyə çevirən vasitə kimi çıxış edir. Sosial quruluşun digər tərəfdən iqlimlə əlaqəsini qəbul etsək, onda iqlim xarakterin sosial quruluşla qarşılıqlı əlaqəsini qeyd edə bilərik. Bu əlaqədə insan xarakteri sosial quruluşu, sosial quruluş isə iqlimə təsir edir.

Qeyd etdik ki, noosferanın enerjisi psixi enerjiden ibarətdir. Psixi enerji digər enerji növləri ilə müqayisədə az öyrənilsə də artıq bu enerjinin geoloji enerjiyə təsir imkanlarından danışa bilərik. Psixologiya elmi sübut edib ki, insanın bir saat düşüncəsinə sərf etdiyi enerji bir stəkan suyu qaynatmağa yetər. Psixi enerji ilə bağlı məşhur Amerika alimi E.Bern "Məlumatsızlar üçün psixoloji analiz və psixoterapiya" adlı kitabında yazır: "Psixi enerjinin böyük bir hissəsi heç bir şey etmədən, daha dəqiqi, hər hansı bir fəaliyyətdən saxlanmaq üçün sərf olunur... psixi enerji psixikada nizam saxlamaq üçün müəyyən ideyaların və emosiyaların ayrılmasına sərf olunur". Beləliklə, göründüyü kimi, insan azad olduqda onun psixi enerjisinin böyük bir hissəsi seçimə - ideyaların və emosiyaların ayrılmasına sərf olunur. Əksinə insan azad olmadıqda onun psixi enerjisi akkumulyasiya olunur və bədənə digər fəaliyyətləri nəticəsində başqa enerjilərə - kimyəvi və istilik enerjisində çevrilir ki, küresəl istiləşmədə də bu faktorunu nəzərə almamaq səhv olardı.

Psixi enerjinin sərf olunduğu əsas fəaliyyət elmlə bağlıdır. V.İ. Vernadski elmi fikrin inkişafı ilə biosfera arasında baş verən dəyişilmələrlə bağlı yazır: "Elmi yaradıcılığın gedişi - insanın yaradıcılığı biosferanı dəyişdirmək gücüdür...biosferanı dəyişdirmək təzahürü elmi fikrin artımına uyğun qaçılmaz təzahürdür...- biosferada bu dəyişilmələr insan iradəsindən asılı olmayaraq baş verir - biosfera noosferaya çevrilir...elmi fikirsiz geoloji effekt ola bilməz". Beləliklə, biz görürük ki, elmi inkişaf, bizim iradəmizdən asılı olmayaraq, biosferada dəyişilmələr yaradır. Yuxarıda qeyd etdik ki, biosferada baş verən dəyişilmələr teosferada ciddi dəyişilmələrlə müşahidə olunur. Buradan da belə bir elmi nəticə çıxır ki, elmi inkişaf geoloji dəyişilmələrə səbəb olur və belə geoloji dəyişilmələrdən biri də məhz küresəl istiləşmədir. Elmi fikir yalnız biosferanı yox, ilk növbədə noosferanı dəyişdirir. Noosferada baş verən dəyişilmələrə taksisdə baş verən dəyişilmələr - cəmiyyətin quruluşunda və mədəni sferada baş verən dəyişilmələr aiddir. V.İ. Vernadski yazır: "Dövlət həyatında elmin əhəmiyyətinin artması ilə bağlı gec-tez dövlət quruluşunda başqa dəyişilmə - onun demokratik əsasının güclənməsi baş verir. Belə ki, elm daha dərinlikdə demokratikdir... elmi fikir biosferanın quruluşunun hissəsidir". Beləliklə, elm bir tərəfdən biosferanın, digər tərəfdən siyasi quruluşun hissəsi olduğundan demokratikləşmə elmi inkişaf etdirdiyindən, o da öz növbəsində biosferanı inkişaf etdirdiyindən küresəl istiləşmədə demokratikləşmə amili ciddi əhəmiyyət kəsb edir. Yuxarıda apardığımız təhlil nəticəsində belə qənaətə gələ bilərik ki, küresəl istiləşmədə insan faktoru başlıca

amildir. İnsan isə yaşadığı cəmiyyət və təbii ətrafla müəyyən olunduğundan küresəl istiləşməyə qarşı mübarizə demokratiya uğrunda mübarizə ilə birlikdə aparılmadıqca effektiv olmayacaqdır.

Qanun.-2009.-№7.-S.155-164.

Ətraf mühitin beynəlxalq hüquqi mühafizəsi və insan hüquqları

Günəl İSMİXANOVA,

BDU-nun Beynəlxalq ümumi hüquq
kafedrasının dissertantı.

Bu gün üçün global problemlərdən biri məhz ekoloji problemlərdir. «Ekologiya» terminini ilk dəfə alman alimi E.Hekkel işlətməmişdir. Bu anlayışın hərfi mənası «ev haqqında təlim» deməkdir. Müasir dövrümüzdə ekologiya dedikdə, ilk növbədə, insan ekologiyası nəzərdə tutulur. Son dövrlərdə ətraf mühitin həddən artıq çirklənməsi patologiyasının artmasına səbəb olmuşdur. Məsələn, irsiliyin pozulması ilə əlaqədar yaranan problemlərin 50%-i məhz ətraf mühitin çirklənməsi ilə bağlıdır. Xəstəliklərin strukturu dəyişmiş, xüsusilə də böyük şəhərlərin əhalisinin 10-15%-i psixi xəstəliklərdən əziyyət çəkir. Bütün bunlar isə ekologiyada baş verən pozuntularla bağlıdır [1 s. 391].

Hazırda bəşəriyyət qarşısında dayanan əsas ekoloji problemlər bunlardır: iqlim dəyişməsi, ozon qatının azalması, turşu yağışları, səhrələşmə, bioloji müxtəlifliyə təhlükə, əhalinin artımı (demoqrafik partlayış), resurs böhranı. Bütövlükdə, ətraf mühit, inkişaf, demokratiya insan hüquqları XX yüzilliyin sonu üçün xarakterik olan xüsusiyyətlərdir.

Təsadüfi deyil ki, bu gün böyük inkişaf layihələri ilə ətraf mühit viran edilmiş yerlərdə insan hüquqlarından istifadə daha kəskinləşir. Bəzi hallarda hətta, hökumət tərəfindən öz torpaqlarını ekoloji təhlükədən qorumaq üçün mübarizə aparan insanlar təqib olunur. Məsələn, 1996-cı ildə Oqoni torpaqlarında Hollandiyanın Kral Neft şirkətinin neft kəşfiyyatı aparmasına qarşı narahatlıqlarını bildirdiklərinə görə, Nigeriya diktatoru tərəfindən bir neçə digər fəallarla birlikdə asılmaqla edam edilmiş Ken Saro-Viva buna bariz misaldır. Keniyada ekoloji problemlərə etiraz edən Yaşıl Zolaq hərəkatının banisi dünya şöhrətli Uonqari Mata Maatey gözyaşardıcı qazla zəhərləndirilmiş, döyülərək həbsxanaya salınmışdır. Hindistanda Narmada bəndinə etiraz edən Medha Paktlar və digər fəallar öz evlərinin su altında qalması təhlükəsi ilə bağlı mübarizə aparmalarına qarşı döyülərək həbsə atılmışlar [2, s. 1430]. Ümumiyyətlə, belə misallar onlardır. Bu o deməkdir ki, insanlar ekoloji narahatlığı artıq hiss edirlər və əgər təhlükə mövcuddursa, ona qarşı mübarizədən çəkinmirlər.

Son 15 il ərzində ətraf mühitin mühafizəsi üzrə beynəlxalq hüquq sahəsində tədqiqatçılar və fəallar, ətraf mühitin mühafizəsi üzrə beynəlxalq hüququn mütərəqqi inkişaf modeli, eləcə də ətraf mühitin mühafizəsi üçün müstəqil hüquqi strategiya kimi getdikcə daha çox insan hüquqlarına müraciət edirlər. Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə beynəlxalq hüquqdan və təşkilatlardan fərqli olaraq, insan hüquqları hüququ bunu beynəlxalq məhkəmələrdə və insan hüquqları komissiyalarında önə çəkir və bu məsələnin doğrudan da insan hüquqlarının reallaşdırılmasına mane ola biləcəyini sübut edir. Bu sahəyə hətta ixtisaslaşmış vəkillər də cəlb edilir. Onlar beynəlxalq ekologiya hüququnun inkişafına öz töhfələrini verirlər. Bu sahədə həm də beynəlxalq və milli qeyri-hökumət təşkilatları fəaliyyət göstərir [2, s. 1435].

Dövlətlərin, eləcə də beynəlxalq birliyin bütövlükdə insan həyatına təhlükə yaradan ekoloji təhlükələrin əmələ gəlməsinin və onların qarşısının alınması və onlara qarşı tədbirlər görmək kimi vəzifələri vardır. Hər bir dövlət, eləcə də BMT (Ətraf Mühitin Mühafizəsi Proqramı) təhlükələrin və zərərin baş verməsindən əvvəl müəyyən edilməsi üçün müəyyən monitorinqlər və erkən xəbərdarlıq sistemləri yaratmalıdırlar. Başqa bir ölkədə həyat üçün təhlükəli olan məlumat almış dövlətlər mütləq şəkildə BMT-nin adı çəkilən proqramını xəbərdar etməlidirlər. Yaşamaq hüququ və insan həyatı hər cür iqtisadi maraqlardan və maliyyə gəlirlərindən yüksəkdə durur. Əgər dövlətlər və ya fiziki, hüquqi şəxslər ətraf mühitə ciddi ekoloji ziyan vurublarsa, bu zaman onlar mülki və ya cinayət məsuliyyəti daşıyırlar. Bu məsuliyyət ciddi məsuliyyətdir və burada əməlin qəsd, ehtiyatsızlıq və ya etinasızlıqdan törədilməsi vacib deyildir.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ətraf mühitin çirkləndirilməsi ilə bağlı işə baxarkən göstərmişdir ki, ətraf mühitin çirkləndirilməsi insanın ən vacib hüququnu, yəni yaşamaq hüququnu pozur (İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 2-ci maddəsi).

«İnsan və Xalqların hüquqları haqqında Afrika Xartiyası»nda (1981-ci il) belə bir maddə vardır: «Bütün insanlar onların inkişafı üçün əlverişli olan məqbul ekoloji mühitdə yaşamaladırlar». Eyni müddə «Атешка İnsan Hüquqları Konvensiyası»nda da öz əksini tapıb: «Hər bir şəxs sağlam ətraf mühitdə yaşamaq və əsas kommunal xidmətlərdən istifadə etmək hüququna malikdir». Eyni məsələni bir çox ölkələr öz konstitusiyalarına daxil etmişlər.

İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi «Lopez Ostra İspaniyaya qarşı» məhkəmə iddiasına baxmışdır. İşin mahiyyəti belə idi. İspaniya vətəndaşı xanım Lopez Ostra əri və iki qızı ilə birlikdə paytaxtın mərkəzi yerlərindən birində yaşayır. Onun evinin yaxınlığında maye və bərk tullantılar zavodu fəaliyyət göstərirdi. Zavod narahatlıq yaradan təhlükəli və zərərli fəaliyyətlə məşğul olduğu üçün 1961-ci ildə qeydə alınmadan lisenziyasız fəaliyyət göstərirdi. Onun fəaliyyəti nəticəsində hamın ərazi ekoloji cəhətdən kəskin şəkildə çirklənmiş və ətrafa ağır ziyan vurmuşdur. Bununla əlaqədar olaraq orada yaşayan əhali dərhal başqa yerə köçürülmüş və zavodun fəaliyyətinə xitam verilərsə də, zavoddan axan xromla çirkləndirilmiş suların axıdılmasına icazə verilmişdir. Sonra əhali yenidən öz evinə qayıtmışdır. 1988-ci ildən iddiaçı və digər sakinlər 1992-ci ilədək orada yenidən yaşamağa davam etmişlər. Daha sonra burada həyat daha da dözülməz olmuşdur. Belə ki, Lopezin qızı Kristinada ürək bulantıları, qusma, allergiya halları müşahidə edilmişdir. Həkim rəyi və tibbi ekspertizanın verdiyi arayışda uşaqda baş verən bu halların yaşadığı ərazinin həddən ziyadə çirklənməsi ilə bağlı olduğu göstərilmişdir. Zavoddan gələn xüsusi qazlar nəticəsində iddiaçının qızı və qardaşı oğlunda tez-tez bu hallar baş verirdi və bu xəstəliyin adı kataral pnevmaniya idi [4, s. 134].

İddiaçı bildirmişdir ki, onun evinin yaxınlığında yerləşmiş maye və bərk tullantıların təmizlənməsi üzrə zavodun əmələ gətirdiyi qoxu, səs-küy və çirkləndirici buxarlar baxımından Konvensiyanın 8-ci və 3-cü maddələrinin pozulması göz önündədir. İspaniyanın hakimiyyət orqanları bu məsələdə məsuliyyət daşıyırlar, çünki onlar baş verənlərə passiv yanaşırlar. Xanım Lopez bildirdi ki, 1988-ci il sentyabrın 9-da zavod qismən bağlanmasına baxmayaraq, ondan gələn buxarlar, qazlar və s. hələ də onların həyatını dözülməz edir, yəni onların ailəsində ciddi sağlamlıq problemləri yaratmışdır. O bildirmişdir ki, onun evinin toxunulmazlıq hüququna ehtiram prinsipi pozulmuşdur.

Hökumət qeyd etdi ki, vəziyyət təsvir edildiyi qədər ciddidir. İşə baxan Avropa Məhkəməsi 8-ci maddənin pozulduğu qərarına gəlmiş və Məhkəmə hesab etmişdir ki, dövlət tullantıların təmizlənməsi üzrə zavoda malik olsa da, burada insanların şəxsi və ailə hüququna hörmət prinsipini pozaraq ədalətli tarazlığa nail ola bilməmişdir. Bu baxımdan Məhkəmə ilk dəfə olaraq Konvensiyanın müddəalarının ekoloji zərər nəticəsində pozulmasını müəyyən etmişdir, bu zaman İspaniya təqsirli bilinmişdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Həmid İmanov. Fəlsəfə. Bakı, "Turan evi", 2005. 415 s.
2. David Hanter, Ceyms Salzman, Durvud Zealke. Ətraf mühit haqqında beynəlxalq hüquq və siyasət. Bakı, «Adiloğlu» nəşriyyatı, 2008. 1719 s.
3. Yenə orada, s. 1435.
4. İradə Cavadova, Sahib Məmmədov. Beynəlxalq məhkəmələr və kvaziməhkəmələr. Bakı. «Qanun», 2005. 267 s.
5. Əmir Əliyev. Müasir beynəlxalq hüquqda insan hüquqları, əhali və miqrasiya problemləri. Bakı, 2007, 487 s.
6. İntiqam Əliyev və Kamal Abbasov. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi. Bakı, «İsmayıl» nəşriyyat-poliqrafçıya, 2002, 592 s.
7. Rüstəm Məmmədov. Beynəlxalq hüquq. Bakı, «Qanım», 2002, 418 s.
8. Блищенко И.П. Дипломатическое право. М., 1990, ст. 567.
9. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть. М., 2005, ст. 531.

Hüquqi dövlət və qanun.-2009.-№4.-S.47-49.

Ekoloji tarazlığın təmin olunması iqtisadi inkişafın əsasıdır

S.B. MUSAYEVA,
dosent

İnsan və eləcə də bütün canlılar təbiətlə təmasda olduqları üçün bir-birinə qarşılıqlı təsir göstərilirlər. Əsrlər boyu bu təsir təbiətin ekoloji tarazlığını pozmamış və insan həyatı üçün təhlükə yaratmamışdır. Ekoloji tarazlığın pozulması nəinki insan, eləcə də bütün canlıların həyatı üçün təhlükə yaradır. Prezident İlham Əliyevin sözləri ilə desək, "Ekologiyanın qorunması xalqımızın sağlamlığının, milli genofondumuzun qorunması deməkdir".

Təbiətlə cəmiyyət arasında tarazlığın pozulması nəinki bütün canlılar, hətta insanın özü üçün təhlükəyə çevrilir. Nəzarətsizlik və məsuliyyətsizlik nəticəsində Yer üzündə həyat məhv ola bilər. Bunun baş verməməsi üçün insanlar ekoloji tarazlığın qanunauyğunluqlarını dərk edib, onlara əməl etməlidirlər.

Ekoloji tarazlıq dedikdə, ekologiyanın planauyğun, proporsional inkişafını təmin edən vəziyyət başa düşülür. Daha doğrusu, ekologiyanın mövcud tələb və təklifinin təmin edilməsi halı nəzərdə tutulur. Ekoloji tarazlığın pozulmasında əsas mənbə müxtəlif tullantılarının mövcudluğudur. Tullantılara nəqliyyat vasitələri, istilik və atom elektrik stansiyaları, istilik-elektrik mərkəzləri, qazan qurğuları, qara və əlvan metallurgiya, kömür sənayesi, neft-qazçıxarma müəssisələri, neftayırma və neft-kimya sənayesi, inşaat materialları sənayesi, kənd təsərrüfatı sahəsi, məişət tullantıları və s. daxildir.

Dünyada istehsalın intensiv inkişafı və yüksək mənfəət əldə etmək arzusu ekoloji tarazlığı pozur. BMT-nin rəsmi məlumatına görə, ətraf mühitin çirklənməsinin 50%-i ABŞ-ın payına düşür. İri dövlətlər az inkişaf etmiş ölkələrdə sənaye sahələrini yaratmaqla, onların təbiətinə qarşı zor işlədirlər, onların milli-təbii sərvətlərini məhv edirlər. Son 300-400 il ərzində 130-dan çox quş növü, bir çox bitki və heyvanlar məhv edilmişdir.

Dövlətlərin hərbi təcavüzkarlıq siyasəti də ətraf mühitə böyük ziyan vurur. ABŞ-ın Vyetnamda apardığı müharibə nəticəsində ölkə ərazinin 12%-i məhv edilmişdir. İraq müharibəsi həm insanlara, həm də ekoloji tarazlığa sağalmaz yaralar vurmuşdur. Ermənistanın ölkəmizə qarşı təcavüzü nəticəsində respublika ərazisinin 20%-i işğal altında qalmaqla, təbiətə sağalmaz yaralar vurulmuş, 35 min nəfər insan ölmüşdür. Meşə və yaşıllıqların məhv edilməsi də ekoloji tarazlığı əhəmiyyətli şəkildə pozmuşdur.

Texniki tərəqqi və texniki inqilabın nəticəsində səmərəsiz istifadə də ekoloji tarazlığı pozur. Ona görə də insanlar elə etməlidirlər ki, təbiətin ümumi ahəngini və tarazlığını pozmasınlar.

Təbiət-cəmiyyət əlaqələrində ekoloji tarazlığın qorunması hesabına sosial-iqtisadi inkişafa dəyən ziyanı şərti olaraq iki komponentə ayırmaq olar:

1. Təbiətin mühafizəsinə çəkilən xərclər;
2. Təbiətin çirklənməsi nəticəsində yaranan xərclər.

Birinci qrup xərclərə təmizləyici qurğuların tikintisi və istismarına, az tullantılı texnologiyaların tətbiqinə, sanitariya-yaşillıq zonalarının yaradılmasına, ətraf mühitin çirklənməsinə nəzarət və idarəedici sistemlərin yaradılmasına və s. çəkilən xərclər daxildir.

İkinci qrup xərclərə isə suyun, havanın, torpağın təmizlənməsinə, səhiyyə xidmətlərinə və s. çəkilən xərclər daxildir.

Ətraf mühitin çirklənməsi nəticəsində yaranan xərclərin məcmu məbləği 3-5 mlrd. dollar, əhalinin sağlamlığına vurulan zərər isə 25-35 milyard dollar məbləğində qiymətləndirilir.

Son illərdə global səviyyədə ekoloji tarazlığın pisləşməsi haqqında tez-tez həyəcan təbilləri çalınmaqdadır. Planetin istiləşməsi, Antarktidada buz təbəqəsinin əriməsi nəticəsində dəniz və okeanlarda suyun səviyyəsinin 18 sm yüksəlməsi ehtimalı, bunun nəticəsi olaraq, Yerin quru sahəsinin xeyli azalması qorxusu, maddi nemət ehtiyatlarının tükənməyə doğru meyil etməsi, istilik-nüvə müharibəsi ehtimalı, təbii fəlakət hallarının çoxalması, enerji böhranlarının mövcudluğu və s. kimi hallar cəmiyyəti düşündürməyə, təbiətlə cəmiyyətin qarşılıqlı münasibətləri müstəvisində tarazlığın yaradılması və qorunması istiqamətində əməli işlər görməyə məcbur edir.

Müasir elmi-texniki tərəqqinin sürətlə inkişaf etməsi, bir tərəfdən, iqtisadi inkişafı sürətləndirir, digər tərəfdən də ekoloji böhran təhlükəsini real təhlükəyə çevirir. Təsadüfi deyildir ki, XXI əsr bütün dünyada ekologiya, sabit inkişaf, sağlamlıq əsri elan olunmuşdur. Ona görə də insanlar texniki tərəqqinin nəticələrindən elə istifadə etməlidirlər ki, təbiətin ümumi ahəngini və ekoloji tarazlığı pozmasınlar.

Ekoloji tarazlığı təmin etmək üçün insanların təbiətə müsbət təsirinin sürəti və miqyası artan dinamik bir prosesə çevrilməlidir. Hal-hazırda isə həm bütövlükdə cəmiyyət, həm də onun ayrı-ayrı fərdləri ətraf mühiti aktiv şəkildə çirkləndirməkdə davam edirlər və bu proses get-gedə daha da sürətlənir.

Böyük gəlir əldə etmək istəyi də ekoloji tarazlığın pozulmasında mühüm rol oynayır. Belə ki, gəlirlərin əldə edilməsi istəyi ilə ətraf mühitə dəyəcək ziyanın tarazlaşdırılması imkanlarının mövcud olmaması ətraf mühitə ağır zərbə vurur. Son illərdə artıq ekoloji tarazlığın pozulmasının "ixracı" hallarına da geniş rast gəlinir. Belə ki, inkişaf etmiş dövlətlər inkişafda geri qalmış dövlətlərin ərazilərində yeni müəssisələr tikməklə, həmin ölkələrdə ekoloji tarazlığı pozur, dövlətlərin inkişafına təcavüz edirlər.

Amerikanın "Yunion Korporeyşn" şirkətinin qaz zavodunun partlaması nəticəsində bir həftə ərzində 2500 nəfər ölmüş, min nəfər ölüm vəziyyətində olmuş, 3 min nəfər ağır zəhərlənmiş, 150 min nəfər xəstəxanaya düşmüş, 200 min nəfər şəhəri tərk etmiş, bir çoxu, kor olmuş, ciyər və böyrək xəstəliyinə tutulmuşdur. Çernobl atom elektrik stansiyasının bir blokunun partlaması milyonlarla insanın xəsarət alması, ölməsi və həmin əraziləri tərk etməsi və i.a. səbəb olmuşdur. Qeyd edək ki, həmin ərazi bir çox əsrlər boyu insanların yaşayış məkanı ola bilməyəcəkdir.

Məhsuldar qüvvələrin inkişafı ilə əlaqədar olaraq, insanların təbii ehtiyatlardan istifadəsi həm kəmiyyət və həm də keyfiyyət cəhətdən şiddətlənir. Bir çox hallarda insanın təbiətə təsiri təbii ehtiyatların azalmasına, təbii komplekslərin daxili və ərazi əlaqələrinin pozulmasına səbəb olur.

Təbiətin bütün amilləri bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqə və təsirdədir. Bu əlaqə və təsirləri tarazlaşdırmadan iqtisadi inkişafı təmin etmək mümkün deyildir.

Təbii sərvətlərin sahibi konkret dövlətin və ya regionun ərazisində yaşayan xalqdır. Bəzi təbii sərvətlər - işıq, hava, kosmos və s. ümumbəşəri nemətlərdir. Nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitki və heyvan növləri "Qırmızı kitab"a salınır. Əgər ekoloji tarazlıq təmin olunmazsa, yaxın gələcəkdə cəmiyyət idarəolunmaz ekoloji böhran hadisələri ilə üzləşməli olacaq.

Təbii sərvətlərin məhsula çevrilib istifadə edilən hissəsi təxminən 1-2% təşkil edir, qalanı isə tullantılar olaraq, müxtəlif fəsadların yaranması mənbəyinə çevrilir. Məsələn, xərçəng xəstəliyinin 60-90% - i ətraf mühitin çirklənməsi ilə əlaqədardır. İsbat edilmişdir ki, QİÇS xəstəliyinin yaranmasının əsas səbəblərindən biri təbiətdə ekoloji tarazlığın pozulmasıdır.

Ənənəvi təbii sərvətlərin tükənməsi, ozon qatının zəifləməsi planetin səthində istiliyin çoxalması, iqlimin dəyişməsi, oksigenin azalması, karbon qazının çoxalması və s. potensial ekoloji təhlükələr yaradır.

Zəmanəmizin ən çox təhlükəli ekoloji problemlərindən biri planetimizin ozon təbəqəsinin qorunub saxlanmasıdır. Texniki tərəqqi, insanın sosial həyatı və kimya sənayesi ozon təbəqəsini zəiflədən əsas səbəblərdir. Ozon qazını Yer səthində yerləşdirsək, onun qalınlığı 2-3 millimetr olar. Respublikamızda ozon qatının qorunması üçün Ozon Mərkəzi yaradılmışdır.

Bütün tarazlıqlar kimi, iqtisadi tarazlıq da ümumi ekoloji tarazlıq sisteminin altsistemlərindən biri kimi səciyyələndirilir. Lokal iqtisadi tarazlığı global ekoloji tarazlıqla əlaqələndirmək üçün:

təbiətlə insan cəmiyyəti arasında qarşılıqlı fayda verə bilən balans yaratmaq, bunu dünyanın iqtisadi proqramına çevirib ondan faydalanmaq;

iqtisadi tarazlığın mənbəyini ekoloji tarazlıqda axtarır, ondan səmərəli istifadə etmək;

təbii sərvətlərdən tələb və təklifin tarazlaşdırılması məqsədilə qənaətlə və ekoloji tarazlığı pozmadan istifadə etmək;

tullantisız və aztullantılı texnologiyadan geniş istifadə etmək;

tullantılardan təkrar xammal kimi istifadəni sürətləndirmək və genişləndirmək;

cəmiyyətlə təbiət arasında tarazlığın təmin olunması üçün göstəricilər sistemini yaratmaq;

tarazlığı təmin etmək üçün hüquqi bazanı təkmilləşdirmək və s. kimi tədbirlər sistemindən geniş istifadə etmək lazımdır.

İnsanların fəaliyyəti təbii qanunauyğunluqlarla ahəngdar inkişaf etməli, təbii amillərin mövcud müvazinəti saxlanılmalıdır, çünki təbii müvazinət cəmiyyət üçün maddi nemətlər istehsalı və insanın canlı orqanizm kimi yaşaması üçün eyni dərəcədə vacibdir.

Ekoloji tarazlığın həll edilməsi üsullarından biri də demoqrafik inkişafın diqqətdə saxlanması və idarə edilməsidir. Əhali sayının təbii artımını azaltmaq bütün dünya ölkələrinin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir. Demoqrafik tarazlıq dünyada inkişafın milli strategiyasının tərkib hissəsi olmalıdır.

Ekoloji tarazlığın kəskin şəkildə pisləşməsinə təsir göstərən amillərdən biri də iri şəhərlərin və bu şəhərlərdə yaşayan əhalinin sayının artmasıdır. 1900-cü ildə dünyada əhalisi 1 milyondan çox olan ölkələrin sayı 17 idisə, 2005-ci ildə 500-ə yaxın olmuşdur. Bu şəhərlərə misal olaraq Meksikonu (17,1 milyon nəfər), Kəlküttəni (16 milyon nəfər), Nyu-Yorku (15,5 milyon nəfər), Şanxayı (13,8 milyon nəfər), Moskvanı (9 milyon nəfər) və s. göstərmək olar.

Ekspertlər gələcəkdə 30 ölkədə əhalinin sayının azalacağını proqnozlaşdırırlar. Bu ölkələrə misal olaraq, Almaniyanı, Yaponiyanı, Rusiyanı, Fransanı və s. göstərmək olar. Rusiyada son 10 il ərzində əhalinin sayı 2 milyon nəfər azalmışdır. Tədqiqatlar göstərir ki, təbii fəlakətlər, yol-nəqliyyat qəzaları (yerüstü, su, hava), iqtisadi çətinliklər, alkoqolizm kimi faktların təsiri altında Rusiyada hər il 650 mindən artıq insan dünyasını dəyişir.

Dünyada neftin çıxarılması, emalı, nəqli və istifadəsi zamanı ildə 45 milyon tona qədər itki yaranır. Bu, dünya neft hasilatının 1,5%-ni təşkil edir. İtkinin 22 milyon tonu quruda, 7 milyon tonu dənizdə və 16 milyon tonu atmosfərə buraxılması nəticəsində baş verir. Dünyada faydalı qazıntıların istehsalı və emalı zamanı ətraf mühitə 8,5 milyard ton bərk tullantı maddələr atılır. Bunun yalnız 10%-dən istifadə edilir, qalan hissəsi isə torpaq fondunu yararsız hala salır.

BMT-nin məlumatına əsasən, respublikada hər il 5 milyon kubmetrdən çox bərk məişət tullantıları əmələ gəlir. Bunların 35%-i taxıl, 20-40%-i kağız, 3-5%-i ağac, 4-5%-i şüşə, 2-5%-i qara və əlvan metallar, 6%-ə yaxını isə polimer materialların emalından yaranır. Bunların 97%-i zibilxanalara daşınır, 1,5-2%-i yandırılır, yalnız 1%-i yenidən emal olunur.

Tullantılar üzrə tələb və təklifin tarazlaşdırılması dedikdə, onların sıfır vəziyyəti başa düşülməlidir. Tullantılar üzrə təklif mövcud olduğu halda, tələbin olmasından söhbət gedə bilməz. Təkrar emal tələbinin isə sıfıra yaxınlaşması məqsədəuyğun olardı. Buna yalnız tullantısız istehsal prosesinin mövcudluğu şəraitində nail olmaq olar. Bəzi istehsal sahələrində buna nail olunubsa, əksər istehsal sahələrində hələlik tullantısız istehsal prosesinin mövcudluğunu demək mümkün deyildir.

Təcrübə göstərir ki, istifadə olunmayan tullantı kütlələri onların saxlanması üçün yararsız hesab edilən yerlərə atdır ki, bu da torpağın, yerüstü və yeraltı suların çirklənməsinə səbəb olur. Bu baxımdan, istilik elektrik stansiyalarının, aqrokimya müəssisələrinin, sellüloz-kağız istehsalı müəssisələrinin tullantıları ekoloji tarazlığa mənfi təsir baxımından daha zərərli hesab olunur.

Respublikanın Abşeron ekoloji zonasında 80-dən artıq böyük, 270 orta və 2000-dən çox kiçik müəssisə cəmlənmişdir. Təbii ki, regionda müəssisələrin bu qədər çox olması ekoloji tarazlığı əhəmiyyətli dərəcədə pozur və ətraf mühitin qorunmasında böyük problemlər yaradır. Ümumilikdə respublika üzrə atmosfer hövzəsinə atılan tullantıların 2/3 hissəsi Abşeron zonasının payına düşür. Bütün bunlar azmış kimi, Ermənistan və Gürcüstanın ərazisindən də ildə 20-30 min ton tullantı hava axınları vasitəsilə respublika ərazisinə daxil olur.

Yuxanda qeyd etdiyimiz kimi, insanın yaşayışı üçün istifadə etdiyi torpaq, su, hava, faydalı qazıntılar, enerji ehtiyatları, bitki, heyvanat aləmi və s. təbii sərvətlər hesab edilir. İnsan cəmiyyətindən çox-çox əvvəl yaranmış ehtiyatları real və potensial ehtiyatlara, elementar (sadə) və kompleks (mürəkkəb) ehtiyatlara ayırmaq olar. Real ehtiyatlar insanın əmək və istehsal prosesinə cəlb etdiyi sərvətlərə deyilir (kömür, qaz, neft, balıq, elektrik enerjisi və i.a.). Potensial ehtiyatlara hazırda istifadə olunmayan və ya cüzi miqdarda istifadə olunan sərvətlər aid edilir (günəş, külək enerjisi, Ay, başqa planetin sərvətləri və i.a.). Tərkibi mürəkkəb olmayan, yəni eyni tərkibli sərvətlər (oksigen, azot, günəş enerjisi və s.) sadə və ya elementar sərvətlər adlanır. Kompleks və ya mürəkkəb sərvətlərə atmosfer havası, su, daş kömür, müxtəlif filizlər və s. daxil edilir.

Təbii sərvətlərin özü də tükənən və tükənməyən təbii sərvətlərə bölünür. Tükənən sərvətlər isə, öz növbəsində, bərpa olunmayan, nisbətən bərpa olunan və bərpa olunan sərvətlərə bölünür.

Ekoloji tarazlığın gözlənilməsi və iqtisadi təhlükəsizliyin ekoloji tarazlıqla düzgün əlaqələndirilməsi sadələdiyimiz təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə, daha doğrusu, ekoloji tarazlıqla iqtisadi tarazlıq arasında optimal nisbətin yaradılması yolu ilə təmin edilə bilər. Bu isə problemin həllinin maliyyə mənbələrinin düzgün seçilməsini tələb edir. Təqdim edilən cədvəldə respublikada ətraf mühitin mühafizəsinə və təbii resurslardan səmərəli istifadəyə yönəldilmiş əsas investisiya qoyuluşlarının həcmi haqqında məlumatlar əks olunmuşdur.

Ətraf mühitin mühafizəsinə və təbii resurslardan səmərəli istifadəyə yönəldilmiş əsas investisiya qoyuluşu

	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Cəmi, min manat	1722,7	2404,9	2965,1	1911,3	2912,3	8879,4	55800,3
O cümlədən:							
Atmosfer havasının təmizlənməsinə	603,6	944,8	1949,8	1706,5	1503,9	1601,9	1387,7
Su ehtiyatlarının	825,9	1426,1	879,1	204,8	1309,8	6838,1	18762,6

mühafizəsinə							
Torpaqların mühafizəsinə	293,2	34,0	136,2	-	98,0	439,4	35650,0

Cədvəl məlumatlarının təhlili göstərir ki, 2000-ci il ilə müqayisədə 2007-ci ildə ekoloji tarazlığa investisiya qoyuluşlarının həcmi xeyli artmışdır. Ümumiyyətlə, son dövrlərdə respublikada ətraf mühitin qorunmasına dövlət səviyyəsində yanaşılır və bu prosesin hüquqi bazasını formalaşdırmaq üçün bir sıra qanunvericilik aktları qəbul edilmişdir. Bunlara misal olaraq, "Ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq konvensiya və sazişlərdən irəli gələn məsələlər sahəsində əlavə tədbirlər barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 30 mart tarixli sərəncamı, "Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair Milli Strategiya və Fəaliyyət Planı"nı (24 mart 2006-cı il), "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks tədbirlər planı"nı (28 iyun 2006-cı il) və s. göstərmək olar.

Beləliklə, yekun olaraq, bir daha qeyd etmək istərdik ki, ekoloji tarazlığın mövcud olması iqtisadi tarazlığın yaradılmasına və onun dayanıqlı olmasına imkan yaradır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Mahmudov C. Ekologiya. - B. : 2007.
2. İqtisadi nəzəriyyə. - B. : 2001.
3. Курс экономической теории. 3-е издание. - М. : 2007.
4. Azərbaycan rəqəmlərdə. - B. : 2008.

İqtisadiyyat və audit.-2009.-№1.-S.34-37.

Azərbaycan Respublikasının ekoloji siyasətində beynəlxalq standartlar

Anar MƏHƏRRƏMOV,
hüquq elmləri namizədi

Daşqın QƏNBƏROV,
Bakı Dövlət Universiteti

Təbiət bütün dünyada eyni qanunlara tabedir və heç bir dövlət sərhədi tanımır. Məhz bu cəhətdən ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi daha çox millətlərarası, beynəlxalq bir səciyyə daşıyır. Ekoloji təhlükəsizlik probleminin təcridən ümumdünya probleminə çevrilməsi dünya ictimaiyyətini problemi həll etmək üçün bir araya gəlmələrini vacib etdi ki, bu da ölkələr arasında beynəlxalq əməkdaşlığın yeni istiqamətlərinin yaranması və inkişafı ilə nəticələndi. Ətraf mühitin beynəlxalq hüquqi mühafizəsi, ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi BMT-nin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən birinə çevrildi. Təbiətin qorunması sahəsində beynəlxalq hüquqi aktların təcridən artması, beynəlxalq qanunçuluq çərçivəsində yeni sahənin - beynəlxalq ekoloji qanunvericiliyin formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. Mövcud beynəlxalq ekoloji qanunvericilik bazasında hüquqi struktur - beynəlxalq ekologiya hüququ yaranmışdır. Beynəlxalq ekoloji hüquq normalarının əsasını beynəlxalq təşkilatların qətnamələri, bəyannamələri və beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində imzalanmış dövlətlərarası saziş və müqavilələr təşkil edir. Beynəlxalq ekoloji hüquq normaları insanın əlverişli ətraf mühitdə yaşamaq, ekoloji resurslardan istifadə etməklə ekoloji təhlükəsizlik şəraitində fəaliyyət göstərməsi üçün, dövlətlərarası ictimai münasibətlərin saxlanılmasının beynəlxalq hüququn hamı tərəfindən tanınmış prinsip və normalar ilə tənzimlənməsi deməkdir. Ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə etmək sahəsində beynəlxalq ekoloji hüquq "beynəlxalq dəniz hüququ", "beynəlxalq kosmos hüququ" və "beynəlxalq atom hüququ" kimi başqa beynəlxalq hüququn digər sahələri ilə də qarşılıqlı əlaqədədir. Sadalanan bu sahələrdə mövcud olan prinsiplər dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların səyi nəticəsində formalaşmışdır. Bu prinsiplər BMT Baş Assambleyasının qərarlarında, 16 iyun 1972-ci ildə Ətraf Mühit Üzrə Stokholm Konfransının qərarlarında, Avropada Əməkdaşlıq və Təhlükəsizlik müşavirəsinin Yekun Aktında (Helsinki, 1975), Ümumdünya Təbiət Xartiyasında, Ətraf Mühitin Mühafizəsi və İnkişafı barədə BMT-nin 14 iyun 1992-ci ildə Rio-de-Janeyroda keçirilən beynəlxalq Konfransın qərarlarında, 11 dekabr 1997-ci ildə qəbul olunmuş BMT-nin Kiot protokolunun İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyası və s. sənədlərdə öz əksini tapmışdır.

Beynəlxalq ekoloji hüququn əsas prinsipinin üçüncü minillikdə formalaşması və inkişafı siyasəti, ətraf mühitin kompleks şəkildə mühafizəsinə söykənərək reallaşmalıdır. Bu fikirlərin əsası 1992-ci ildə BMT tərəfindən qəbul edilmiş Bəyannamədə verilib. Qeyd olunubdur ki, beynəlxalq cəmiyyət və hər bir dövlət 27 əsas beynəlxalq ekoloji prinsip və normaları həyata keçirməlidir. Bu prinsip və normalar aşağıdakılardır:

Ümumi şəkildə yuxarıda qeyd olunan konfransların qərarlarını qısa məzmunlarına görə aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- a) insanın ekoloji hüququnun üstünlüyü;
- b) öz ərazisində təbii sərvətlər üzərində dövlətin suverenliyi;
- c) bir dövlətin ekoloji təhlükəsizliyinin başqa dövlət və ya dövlətlər üçün təhlükəli ekoloji vəziyyətin yaranılması sayəsində qazanılmasının yolverilməzliyi;
- ç) bütün səviyyələrdə ekoloji nəzarət;
- d) beynəlxalq ekoloji informasiyaların beynəlxalq mübadiləsi;
- e) fəvqəladə ekoloji vəziyyət hallında dövlətlərin qarşılıqlı köməyi;
- ə) ekoloji - hüquqi məsələlər üzrə mübahisələrin dinc vasitələrlə həlli (12).

Yuxarıda qeyd olunan prinsiplər, ümumiyyətlə, beynəlxalq təşkilatların sənədlərində göstərilən prinsiplər və normalar tövsiyə (təklif) xarakteri daşıyır. Dünya dövlətlərinə mükəmməl ekoloji qanunvericilik bazasının, normativ və ətraf mühitin keyfiyyət standartlarını hazırlamaq və onların yerinə yetirilməsini təmin etmək təklif olunur. Azərbaycan Respublikası da öz növbəsində sadalanan prinsipləri tanıyıb və bu prinsiplərdən doğan məsələləri müvəffəqiyyətlə həll edir. Əlavə olaraq göstərmək olar ki, Azərbaycan Respublikasının ekoloji təhlükəsizlik haqqında xüsusi olaraq qanunu da mövcuddur.

Yuxarıda qeyd olunanlarla yanaşı, ekoloji hüququnun prinsipləri Avropada özünəməxsus şəkildə formalaşır. Belə ki, Avropa İqtisadi Birliyinin təsis olunma sənədlərində qeyd olunubdur ki, birlik qarşısında əsas məqsədi birgə siyasət həyata keçirərək və fəaliyyətinə kömək etməklə "qorunmaqda olan ətraf mühitə, sabit və

inflyasiyasız inkişaf (mad. 2) və fəaliyyətlərinin prioritet növlərindən biri ətraf mühitin mühafizəsi siyasətini görür (p. K mad. 3). Hal-hazırda bu sahədə olan konkret məqsədlər aşağıdakı kimi formalaşır: ətraf mühitin vəziyyətinin qorunması; mühafizəsi və yaxşılaşması; insanların sağlamlığının mühafizəsi üçün əməyin artırılması; təbii ehtiyatların düzgün və rəşional istifadəsinə nail olmaq; ətraf mühitin regional və ümumdünya mühafizə problemlərin beynəlxalq səviyyədə həll edilməsinə kömək etməkdir (b. 1, mad. 130q). Ümumilikdə Birliyin bu sahədə olan ekoloji siyasəti, əsasən, Birliyin müxtəlif regionlarında müxtəlif vəziyyətlərdən asılı olaraq effektiv mühafizəyə nail olmaqdır.

Öncə göstərilən Avropa Birliyini təsis Müqaviləsinin 174-cü maddəsinin 2-ci hissəsində qeyd olunur ki, AB siyasətinin prinsiplərinin əsasında xəbərdarlıq və preventiv hərəkətlər, ətraf mühitin ziyanının ödənilməsi, əsasən də çirklənməyə səbəb olan mənbənin aradan qaldırılması və zərərin səbəbkər tərəfindən ödənilməsidir.

Azərbaycan Respublikasında da, beynəlxalq ekoloji standartların təmin olunmasına yönələn ekoloji siyasət aşağıdakı prinsiplər ətrafında qurulur:

- preventiv hərəkətlər;
- ətraf mühitə dəyən ziyanın ödənilməsi, əsasən də çirklənməyə səbəb olan mənbənin aradan qaldırılması;
- zərərin səbəbkər tərəfindən ödənilməsi ("çirkləndirici ödəyir"). Əsas prinsiplər, həmçinin (izah yolu ilə)

sabit inkişaf prinsipləridir, yəni indiki və gələcək nəsillərin maraqlarını nəzərə alaraq təbii ehtiyatların istismarı və s. Qeyd olunan prinsiplərdən bəziləri dolayısıyla Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında da yer almışdır (1). Göründüyü kimi, eynidi, Azərbaycan Respublikasının ekoloji siyasətinin fundamental əsasını bu prinsiplər təşkil edir. Birinciyə demokratiklik, institusional balans və inteqrasiya prinsipi aiddir. İkinciyə isə ətraf mühitin yüksək səviyyədə mühafizəsi, mövcud olan mühafizənin daha yüksək şəkildə həyata keçirilməsi, profilaktikası, mənbə, "çirkləndirici ödəyir", mühafizə şəraiti, məsuliyyət, ətraf mühitin keyfiyyətinin saxlanması və yaxşılaşması, yerli (regional) faktorları nəzərə almaq, stimullaşdırmaq, kooperasiya aiddir.

Azərbaycan Respublikasında ekoloji siyasəti birbaşa olaraq müvafiq dövlət qurumu - Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi həyata keçirir (7). Lakin sözü gedən qurum fəaliyyətinin aşağıdakı istiqamətlərini digər dövlət qurumları ilə birgə və razılaşaraq həyata keçirir: industrial siyasət (misal üçün, informasiya mübadiləsi həyata keçirərək ətraf mühitə neqativ təsirin azaldılması, tullantıların istehsalının azaldılması və s. sənaye iştirakçıları ilə görüşüb, ekoloji audit alətini işə salmaq, və s.); energetika siyasəti, bu çərçivədə əsas diqqət enerji mənbələrin axtarışında kompromisə gələrək, atmosfer havasına buraxılan karbon qazının miqdarının azaldılması, ətraf mühitə zərər verməyən enerji mənbələrin tapılmasıdır; nəqliyyat siyasəti bu sahədə tullantıların havaya atılmasının azaldılması, nəqliyyat infrastrukturunun yaxşılaşması, ekoloji təmiz texnikanın hazırlanmasıdır; kənd təsərrüfatı (və meşə təsərrüfatı) siyasəti - bu istiqamətdə əsas işlər yeraltı sularla nitratların saxlanması, pestisidlərin az istifadə edilməsi, meşəsalma ərazilərin sahəsinin genişlənməsi aiddir; turizm sahəsində olan siyasət turizm keyfiyyətini artıraraq, Xəzər dənizinin və digər turizm məqsədilə istifadə edilən ərazilərin mühafizəsini gücləndirmək, mühafizəyə ehtiyacı olan sahələrin aşkarlanmasıdır, (3) regional siyasət ümumilikdə bu siyasət regionlar arasında mövcud olan inkişaf fərqlərinin azaldılmasına və Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının həyat səviyyəsinin artırılmasına yönəlib. Ölkə iqtisadiyyatının sürətlə inkişafı, dövlət büdcəsinin imkanlarının artması və prezidentin gündəlik bu məsələlərə diqqəti problemlərin həll edilməsinə şərait yaradır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında keçirilən 13 iyul 2006-cı il tarixli müşavirənin nəticəsi kimi və 28 sentyabr 2006-cı il Dövlət başçısının təsdiq etdiyi "Azərbaycan Respublikasının ekoloji şəraitin yaxşılaşdırılması məqsədilə 2006-2010-cu illəri əhatə edən kompleks tədbirlər planı" (4) bu problemlərin həlli istiqamətində vacib və qiymətli sənəddir. Və burada ancaq ekoloji tədbirlər deyil, həmçinin kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması, modernləşməsi, arxeoloji dəyərlərin qorunması və s. aiddir, ticarət siyasəti Azərbaycan Respublikası daxilində malların açıq dövriyyəsinə və digər dövlətlərlə ticarət əlaqələrini təmin edərək diskriminasiya hallarına yol verməməkdir, çünki müxtəlif dövlətlərin öz ekoloji tələbləri var və bu da milli istehsalçılara zərər vurmaq deyil.

Avropa Birliyinin dövlətləri ətraf mühitin mühafizəsində əsas diqqəti iqtisadi mexanizmlərinin inkişafına yönəldib. Dövlətlər tərəfindən təbiətin mühafizəsinə yönəldilmiş tədbirlərə yardımın AB investisiyasının illik 15-30%-ni təşkil edir, bu da, əsasən, layihələrin dəstəklənməsi, qrantların verilməsi, misal üçün, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı mallarının buraxılması üçün, kənd təsərrüfatlarının ərazilərinin, vəhşi təbiətin mühafizəsi və təmizləyici qurğuların tikilməsi məqsədilə ayrılmış yardımdır. Misal üçün, qeyd etmək olar ki "Vahid" fondu 1993-1999-cu illər arası İspaniyada, Yunanıstanda, Portuqaliyada, İrlandiyada ətraf mühitin mühafizəsi üçün nəzərdə tutulan regional ekoloji layihələrə 15,15 mlrd. avro xərcləmişdir. Vəhşi heyvanların mühafizəsinə və onların yaşamaq mühitinə yönəldilmiş "Həyat" proqramına əsasən 1992-1999-cu illər arası 850 mln. avronun 46% yaşamaq mühitinin mühafizəsinə ayırmışdır. 1992-ci ildən başlayaraq torpağa pestisidlərin və kimyəvi gübrələrin

əvəzinə, orqanik və bioloji metodlarla həşəratlara qarşı mübarizəyə və ya torpaqdan 20 il ərzində ekoloji məqsədlərlə istifadə etməyən və könüllü qoşulan fermerlərə də maliyyə dəstəyi verilir. 1997-ci ilin ortalarında fermerlərlə 1,35 mln. razılıq imzalanmışdır və bu razılıqlar kənd təsərrüfatı ərazilərinin 17%-ni təşkil edirdi, bu isə AB dövlətlərin 1/5-ni təşkil edərək (22,3 mln. ha), torpaqların bərpasına yönəlmişdir. L. Kremer öz "Avropa Birliyinin ekoloji siyasəti" adlı məqaləsində yazır: "Hamıya aydındır ki, yeraltı sular, üst sular, torpaq, hava, flora, fauna, əsasən, dövlətlər tərəfindən mühafizə olunmalıdır, nəinki bazar mexanizmləri ilə".

Beynəlxalq ekoloji standartları reallaşmaq və ekoloji xarakterli qanunların yerinə yetirilməsi üçün Azərbaycan Respublikasında icazəli və xəbərdarlıq proseduru həyata keçirilir (5). Bu institutlar dünyada kifayət qədər inkişaf edib. Məsələn üçün, xəbərdarlıq prosesləri sənaye aktivliyi və təcrübə fəaliyyəti üçün önəmlidir. Xüsusilə də, yeni kimyəvi maddələrin istifadə edilməsindən qabaq sınaqdan keçmə sənədlərinin təqdim olunması zəruridir, həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, bu xəbərdarlıq sənədləri qəbul olduqdan sonra 60 gün ərzində təqdim olunmalıdır. Xəbərdarlıq məsuliyyəti (bəzən bunu məlumatlandırmaq məsuliyyəti adlandırırlar) genetik modifikasiya olunmuş orqanizmlərin yaradılması və istifadə olunmasına görə də tətbiq edilir. Xəbərdarlıq ya icazə üçün, ya da preventiv tədbirlərin görülməsi üçün tələb olunur.

Azərbaycan Respublikasında beynəlxalq ekoloji standartlara əməl olunması üçün bir neçə lisenziya növləri var, bunlar, əsasən, ətraf mühitin mühafizəsinin keyfiyyətinin qorunmasına yönəlib – pestisidlərin, biosidlərin və genetik modifikasiyalı orqanizmlərin buraxılmasına görə icazə, biotexnologiya vasitə ilə alınmış ozon məhvəddici maddələrin import və eksportuna icazə, xüsusilə mühafizə olunan flora və faunanın ticarətinə görə icazə nəzərdə tutulur (6,9,10,11).

Qadağa və məcburi hərəkətlər - bunlar Azərbaycan Respublikasında spesifik hüquqi alətlərdir (6,8,9,10,11). Azərbaycan Respublikası ekoloji hüququnda onlardan geniş istifadə olunur. Bunlar ətraf mühitə zərər gətirən maddələrin importunu məhdudlaşdırır və beynəlxalq ticarət hüququna əsaslanır (SITES, Monreal protokolu, Venesiya Konvensiyası).

Bir sıra dövlətlərin qanunvericiliklərində və elmdə aşağıdakı ekoloji prinsipləri qeyd edirlər: kooperasiya, "çirkləndirici ödəyir", ehtiyatlılıq, kompensasiya, təhlükəni bildirmək (təhlükənin qarşısını almaq). Sonuncu qeyd olunan ekoloji prinsip klassik polis hüququndan götürülüb və həyatın, sağlamlığın, ətraf mühitin qorunmasını və zərərdən qorumaq mənasını daşıyır. Qeyd olunan dəyərlərin mənası artdıqca, onlara zərərin dəymə ehtimalı da artır və buna görə bu dəyərlərin qorunmasına böyük önəm verilməlidir.

Ehtiyatlılıq prinsipinin reallaşması ilk öncə insanların ətraf mühitin keyfiyyətinin təsirindən, zərərli faktlardan müdafiə edir və riskin idarə edilməsi ilə sıx bağlıdır.

Kompensasiya prinsipi ətraf mühitin insan maraqları ilə bağlı olan mühafizəsini nəzərdə tutur.

Əsas önəm kooperasiya, səbəb və s. Prinsiplərinə verilir. Məsələn üçün, Azərbaycan Respublikasında ekoloji-hüquq doktrinasında əsas önəm mühafizəyə, integrasiyaya, subsidiarlığa, profilaktikaya verilib, bu amillərin Avropanın və müxtəlif ölkələrin ekoloji siyasətinə təsiri və effektivliyinə diqqət yetirir. Bir sıra dövlətlərdə ekoloji hüququn prinsiplərinin yerinə yetirilməsi üçün qanunvericilik və qanun aktları qəbul edilib. Məsələn üçün, bir sıra xarici dövlətlərin qanunvericiliyində və təcrübəsində zonalaşma prinsipi bir qədər inkişaf edib. Bu yönümdə, O.M. Kozırın qeyd etdiyi kimi, ən böyük təcrübəyə ABŞ, İsveçrə, Fransa, Almaniya, Yaponiya malikdir. Beynəlxalq qanunvericiliklə ekoloji zərərin tam ödənilməsi prinsipi müəyyən edilib və bu prinsipin reallaşmasına böyük diqqət yetirilir.

Son vaxtlarda təbii ehtiyatların istismarına görə dünya ictimaiyyəti qarşısında dövlət məsuliyyəti prinsipinə böyük diqqət yetirirlər. Bu prinsipin beynəlxalq ekoloji hüquqa gəlməsi Ətraf mühit və inkişafa dair bəyannamə ilə bağlıdır (Rio-de-Janeyro, 1992). Bu prinsip bir sıra digər prinsiplərlə tamamlanır, bu sıraya: müxtəlif nəsillərin (indiki və gələcək) hüquq bərabərliyi; nəsildaxili bərabərlik (inkişaf etmiş - inkişafda olan dövlətlər), aid edilir və onlar təhlükəli tullantıların və maddələrin gətirilməsini və basdırılmasını qadağan edir, məcburi ekoloji mənafehin nəzərə alınmasını və hər bir ictimaiyyətin ekoloji vacib qərarların qəbul edilməsində iştirakını nəzərdə tutur, ətraf mühitin mühafizəsinin və iqtisadi inkişafının integrasiyasını, tabu ehtiyatların sabit istismarını nəzərdə tutur. Yuxarıda qeyd olunan kimi, beynəlxalq hüquqi sənədlərdə, müxtəlif xarici dövlətlərin ekoloji qanunvericilik aktlarında ətraf mühitin mühafizəsi məqsədilə ehtiyatlılıq prinsipi nəzərdə tutulub.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti hörmətli İlham Əliyev tərəfindən aparılan ekoloji siyasət, ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı tədbirlər, bioloji müxtəlifliyin mühafizəsi və qorunması işləri beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilir və dəstəklənir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin dünya şöhrətli Mixail Zukkov adına Fondun Ali Mükafatına layiq olması ölkədə ekoloji, ətraf mühit sahəsində uğurla və ardıcıl həyata keçirilən tədbirlərin bariz nümunəsidir.

Qərbi Avropa hüquqşünaslarının, Avropa Məhkəməsinin, milli məhkəmələrin təcrübəsini və beynəlxalq müqavilələri nəzərə alaraq belə bir fikir söyləmək olar ki, ekoloji siyasətin əsas məqsədi - ətraf mühitin vəziyyətinin qorunması, mühafizəsi və yaxşılaşması, insanların sağlamlığının mühafizəsi üçün görülən işlərin genişləndirilməsi, təbii ehtiyatların düzgün və rəşional istifadəsinə nail olmaq, ətraf mühitin regional və qlobal mühafizə problemlərinin beynəlxalq səviyyədə həll edilməsidir.

Ümumilikdə, qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq ekoloji standartlar, əsasən, ekoloji təhlükəsizliyin prinsip və normaları bazasında formalaşır və bu prinsiplər eyni olsa da başqa-başqa dövlətlərdə qanunvericiliyə uyğun olaraq müxtəlif vasitələrlə həyata keçirilir. Bununla yanaşı, dünya üzrə keçirilən konfranslar, qəbul olunmuş sənədlərdə eyni ekoloji prinsip və normalar əsasında formalaşır ki, bu da ətraf mühitin keyfiyyət və kəmiyyət baxımından eyni olmasıdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Hüquq, 2002, 84 s.
2. Azərbaycan Respublikasında ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Proqram // Azərbaycan, 19 fevral 2003
3. Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006 - 2010-cu illər üçün kompleks Tədbirlər planı // Azərbaycan, 29 sentyabr 2006
4. Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair Milli Strategiya və Fəaliyyət Planı // Azərbaycan, 25 mart 2006
5. Azərbaycanda təhlükəli tullantıların idarə olunmasının Dövlət strategiyası. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu // Azərbaycan, 31 avqust 2004
6. "Balıqçılıq haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 27 mart 1998-ci il. № 457-İ. // Azərbaycan Respublikası Qanunvericilik Toplusu, 1998, № 6, maddə 362, s.1191-1206
7. "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 8 iyun 1999-cu il, № 678-İ. // Azərbaycan Respublikası Qanunvericilik Toplusu, 1999, № 8, maddə 472, s. 1647-1673
8. "Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 30 dekabr 1997-ci il, № 423-İ. // Azərbaycan Respublikası Qanunvericilik Toplusu, 1998, № 3, maddə 138, s.553 - 563
9. "Heyvanlar aləmi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 4 iyun 1999-cu il, № 675-İ. // Azərbaycan Respublikası Qanunvericilik Toplusu, 1999, № 8, maddə 470, s. 162-641
10. "İstehsal və məişət tullantıları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 30 iyun 1998-ci il, № 514-İ. // Azərbaycan Respublikası Qanunvericilik Toplusu, 1998, № 10, maddə 606, s.1933 -1940
11. "Pestisidlər və aqrokimyəvi maddələr haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 6 may 1997-ci il. № 294-İ. // Azərbaycan Respublikası Qanunvericilik Toplusu. 1997, № 5, maddə 396, s.911 - 920
12. Гусейнов Т. Международное экологическое право в документах. Баку: Чашыоглы, 2007, 1136 с.

Dirçəliş-XXI əsr.-2008-2009.-№130/131.-S.235-241.

Bəşəriyyət suyun qədrini bilmir

Gülzar Tofiqli

İçməli su çatışmazlığı müharibələrə yol açacaq

2025-ci ildə 1,8 milyard insan içməli su çatışmazlığından əziyyət çəkəcək. Təxminən 20 il sonra dünyada hər 3 insandan ikisi içməli su çatışmazlığı problemi ilə üzləşəcək.

Ümumdünya Ərzaq Təşkilatının proqnozlarına görə, son 100 il ərzində içməli suya olan tələbat əhalinin artım tempinə nəzərən iki dəfə artıb. Hazırda 1,1 milyard insan təmiz içməli su əldə etmək imkanından məhrumdur, 2 milyard insan hər gün su çatışmazlığı problemi ilə üz-üzədir. 2,6 milyard insan isə içməli suya olan tələbatı ödəmək üçün adekvat sanitar qovşağa malik deyil. Planetdə gündəlik istifadə olunan suyun 70 faizi kənd təsərrüfatı üçün sərf edilir, bəzi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə bu rəqəm 90 faizə qədər artır.

Çirkli su hər gün 10,8 min can alır

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) hesablamalarına görə, planet əhalisinin 20 faizi çirkli sudan istifadə edir. Təbii ki, bu da bir sıra xəstəliklərin yaranmasına səbəb olur. ÜST-ün məlumatına əsasən, hər il dünyada 1,8 milyon insan yatalaq xəstəliyindən vəfat edir, onların 90 faizi 5 yaşlı uşaqlardır. Bir sözlə, sudan qaynaqlanan xəstəliklərdən hər 8 saniyədə 1, bir saatda 450, bir gündə 10 min 800, bir ildə 3 milyon 888 min uşaq həyatını itirir. İnsanlar arasında yayılan xəstəliklərin 88 faizi çirkli sudan istifadə ilə bağlıdır.

Statistikaya görə, Yer kürəsindəki su ehtiyatlarının 97,5 faizi şor, yalnız 2,5 faizi içməli sudan ibarətdir. Dünyanın 71 faizini təşkil edən 14,6 milyard kubkilometr su ehtiyatının cəmi 31 milyon kubkilometri şirin sudur ki, bunun da 96 faizi bərk haldadır. Maye vəziyyətində olan su ümumi şirin su həcminin təxminən 0,8-1 faizini təşkil edir. Ümumi su balansı sabit saxlanıldığı halda, son 50 ildə məişətdə su sərfi 31, sənayedə 39, kənd təsərrüfatında isə 28 dəfə artıb.

Təbii ehtiyatlar daha çox ABŞ, Avstraliya, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Küveyt, Danimarka və s. ölkələrdən tükənir. Ən qənaətcil ölkə isə Konqo, Haiti, Əfqanıstan və Malavidir. Təxminən 2010-cu ilə qədər Çinin şimalında və Hindistanın cənub-şərqindəki əsas su təbəqəsi quruyacaq. Əksər ərazilər quraqlığa, səhralığa çevriləcək.

BMT-nin hazırladığı "Canlı Təbiət-2008" məruzəsində

əsas diqqət kənd təsərrüfatına yönəldilib. Məsələn, 1 qutu qəndin əldə edilməsi üçün 150 litr su sərf edilir. Halbuki, Afrikanın əksər ölkələri su çatışmazlığından əziyyət çəkirlər. Bunun üçün də alimlər hazırladıqları proqnozlarda üçüncü minilliyin ilk 20 ili ərzində inkişaf etmiş ölkələrin bir-biri ilə yanacaq resursları üstündə deyil, məhz içməli su üstündə savaşaqlarını deyirlər.

Rusiyanın "neft və qaz silahı"nı su əvəzləyəcək

Ancaq şirin su ehtiyatları bol olan ölkələr də var. Bu sırada ilk yeri Braziliya tutur. İkinci yerdə isə şimal qonşumuz Rusiyadır. Dünyanın ərazisinə görə ən böyük dövləti olan Rusiyanın ucsuz-bucaqsız torpaqlarında o qədər su var ki, onunla bir yox, iki planetin susuzluğuna son qoymaq olar. Ölkənin təbii su ehtiyatları bütün planetin su ehtiyatlarının beşdən bir hissəsini təşkil edir. Ekspertlər əmindir ki, dünyada içməli su ehtiyatlarına ehtiyacın artmaqda davam etməsi fonunda tezliklə su neftlə bərabər Rusiyanın uduş kartlarından biri olacaq. Başqa sözlə, Rusiya gələcəkdə neft-qaz yox, artıq içməli suyula dünyanı təhdid etməyə başlayacaq.

Məlumat üçün onu deyək ki, şimal qonşumuzun ərazisində 2,5 milyon çay var. Onların 214-nün uzunluğu 500 kilometrədən çoxdur. Məcmu axınının həcmi orta illik göstərici üzrə 4262 kubkilometrə bərabərdir və yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi yalnız Braziliyadan geri qalır. Çayların çoxu Sibirin payına düşür. Burada Ob, Yenisey, İrtiş, Anqara, Kolıma və başqa çaylar axır. Dünyanın on böyük çayından biri olan Lena çayı barədəsə ayrıca danışmaq olar. Lena Şərqi Sibirin ayaq dəyməmiş əraziləriylə 4400 kilometr axır, məcrası ilə tayqanı, tunduranı, əbədi buzlaq zonasını yarıb keçir. Sibir çayları Arktika hövzəsinə tökülür, Dünya okeanını böyük miqdarda şirin su ilə təmin edir. Rusiyada göllər də çoxdur. Onların sayı 3 milyonu keçir. Bu göllərdə ümumi su ehtiyatı 26 min kubkilometr həcmində dəyərləndirilir.

Rusiyadakı buzlaqlarda, Qafqazda, Altayda, Sayanda, Xibinidə və s. dağlardakı ekoloji təmiz su bütün Rusiya çaylarının illik axınının həcmindən üç dəfə çoxdur. Mütəxəssislər hesab edirlər ki, ölkənin bütün su sərvəti pula çevrilsə, ildə minimum 800 milyard dollardan danışmaq olar.

Bu mövzunu dünyanın ən dərin gölü olan, həm də şirin sulu Baykal gölünü yada salmadan yazmaq da düzgün olmazdı. İş ondadır ki, bu nadir təbiət incisi də Rusiyanın nəzarətindədir və Şərqi Sibir regionunun cənubunda, Monqolustan sərhədinin yaxınlığında yerləşir. Bu, 25 milyon il əvvəl tektonik dağ parçalanmasında yaranmış nadir su hövzəsidir. Baykal "təbiət şədevri" statusuna malikdir və YUNESKO-nun "Ümumdünya təbiət irsi" siyahısına daxil edilib. Baykalda yer üzündə maye halda olan şirin suyun hər beş damlasından biri - 23 milyard ton su var. Belə bir ehtiyat bəşəriyyətə 40 il bəs edər. Bu, Baykaldan sivilizasiyanın strateji ehtiyatı kimi danışmağa imkan verir.

Qafqazın ən kasıbıq, ermənilər də iş başındadır

Bütövlükdə Qafqazda yeraltı və yerüstü olmaqla, 310 milyard kub metr şirin su var. Bunun 30 milyard kub metrə qədəri Azərbaycanın payına düşür. İsti və quraq vaxtlarda bu ehtiyat 23,2 milyard kubmetrdir. Çaylarımızdakı su ehtiyatları 28,1 kubkilometr hesablanır. Ölkəmizdə 21 tranzit çay mövcuddur və onların əksəriyyəti Kür və Araz çaylarının hövzələrinə aiddir. Kür çayı (Araz ilik birlikdə) hövzəsinin su ehtiyatları bütövlükdə müxtəlif qiymətləndirmələrə görə 25,9-26,9 kubkilometr arasında dəyişir. Kür çayının Azərbaycan ərazisinə daxil olan axımı 19,6-20,8 kubkilometr təşkil edir. Ölkə ərazisində formalaşan axım isə 5,64-7,34 kubkilometrdir. Göllərimizdəki şirin su ehtiyatlarının həcmi vur-tut 0,9 kubkilometrdir. Çaylarımızın qarşısı kəsilərək yaradılan su anbarlarındakı həcmə 21,4 kubkilometr, işçi həcmi 12,4 kubkilometrdir.

Yeraltı su ehtiyatlarına hələ tam dəqiqliklə hesablanmayıb.

Ancaq bir məsələ də var ki, ölkəmizdəki şirin su ehtiyatlarının yalnız 30 faizi yerli mənbələrdən qaynaqlanır. Başqa sözlə, əsasən Kür, Araz, qismən də digər çaylar şirin suyun 70 faizini başqa ölkələrin ərazisindəki mənbələrdən Azərbaycana gətirirlər. Şirin su ehtiyatları göstəricisinə görə respublikamız Zaqafqaziyanın ən kasıb ölkəsidir. Quraqlıq ölkə sayılan Azərbaycanda təbii buxarlanma yağış-nəmişlikdən 2,7 dəfə çoxdur. Biz su ehtiyatlarının yalnız 30 faizindən istifadə edə bilirik. Qalan 70 faizi isə qonşu dövlətlər tərəfindən istismar olunur. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, əhalinin artımı nəzərə alınmaqla, 2025-ci ildə Azərbaycanda su ehtiyatlarına olan tələbatın 40 faiz artacağı proqnozlaşdırılır.

Azərbaycanda 8300-dən çox irili-xırdalı çay var.

Kür çayı əsas su mənbəyi sayılır, ancaq çirkləndirməsələr.

Üstəlik çaylarımız Ermənistan ərazisində çirklənir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin mətbuat xidmətindən aldığımız məlumatlara görə, Tərtər, Bərdə, Goranboy, Yevlax, Ağdam rayonlarının əsas suvarma mənbəyi olan Tərtərçay Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən çirkləndirilir. Sudan götürülən nümunələr Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin laboratoriyasında analiz edilib. Nəticədə suyun istifadə üçün yararsız olduğu müəyyənənə.

Nazirliyin məlumatına görə, respublikanın içməli su ehtiyatları məhdud olan Kür və Araz çaylarının suyundan istifadə edən 50 kənddə sutaemizləyici qurğular quraşdırılır.

Artıq əhalisi 55 mindən artıq 8 rayonun - Yevlax, Zərdab, Kürdəmir, İmişli, Sabirabad, Saatlı, Salyan və Neftçalanın 50 yaşayış məntəqəsində modul tipli sutaemizləyici qurğular istifadəyə verilib. Bakı və Abşeron yarımadası da içməli su problemi ilə üz-üzədir.

Bakını Oğuz-Qəbələ suyu sevindirəcək

Bakını təmin edən və ən təmizi sayılan Şollar su kəməri bəzi hissələrə qoşulsa da, şəhərin daim artan su tələbatını ödəmək iqtidarında deyil. Hələlik Kür Bakı üçün əsas mənbədir. Dünya Bankının ekspertlərinin apardığı araşdırmalar zamanı müəyyənəndirilib ki, Bakının su təchizatı sistemini dünya səviyyəsinə çatdırmaq üçün 2 milyard dollardan artıq vəsait lazımdır. Artıq bu məqsədlə "Böyük Bakının su təchizatı sisteminin yenidən qurulması" layihəsi çərçivəsində xeyli iş görülüb. Ölkə üzrə problemin bütünlüklə həllinə isə 10 milyard dollardan artıq vəsait tələb olunur. Ekspertlərin qənaətinə görə, Oğuz və Qəbələdəki təbii su mənbələri Bakının təmiz içməli su ilə təchizatına olduqca böyük köməklik göstərəcək. Bunlar yeraltı yataqlarda toplanan şirin sulardır. Hazırda Oğuz və Qəbələdən su kəməri çəkilməkdədir.

Yeri gəlmişkən, Bakıya hansı mənbələrdən su kəmərinin çəkilməsinin gündəmdə olduğu 5-6 il əvvələ qədər Samur çayının yatağındakı yeraltı sular Oğuz və Qəbələdəki mənbələrə əsas alternativ kimi qabardılırdı. Çünki həmin yataqda hələ sovetlər dönəmində geoloji kəşfiyyat işlər aparılıb və Bakını yetərinə təmin edəcək ehtiyatların olduğu müəyyənləşdirilib. Ancaq sonda Oğuz və Qəbələdəki ehtiyatlara üstünlük verilib. Xalqımız üçün xeyirli olsun, inşallah.

Xalq Cəbhəsi.-2008.-18 noyabr.-№211.-S.13.

Bakının ekologiyasının dünəni və bu günü

Sabir SƏFƏROV,

ATU-nun dosenti, tibb elmləri namizədi,
“Qızıl qələm” mükafatı laureatı

İnsanlar çox qədim zamanlardan coğrafi və iqtisadi cəhətdən əlverişli olan yerlərdə yurd salır və həmin sahələrin mühitinə istər-istəməz uyğunlaşmağa çalışırdılar. Bəzi mənbələrə görə, Bakımızın salınma tarixi keçən minilliyin V əsrinin əvvəllərinə təsadüf edir.

İnsanların Bakıda yurd salması onun Xəzərin sahilində, əlverişli buxtada yerləşməsi və şübhəsiz, təbii sərvəti olan neftlə bağlı olmuşdur. O zamanlar neft əsasən Bibiheybət buxtasında və ətraf ərazilərdə çıxarıldı. Nefti 5-10 metr dərinlikdən vedrə ilə çıxarırdılar. Bu adamlar öz neft quyularını qorumaq üçün və eləcə də yaşamaq üçün komalarını da elə mədənlərdə tikirdilər.

Ətraf əyalətlərdən gələn dəvə karvanları nefti əsasən tuluqlarda və saxsı küplərdə daşıyırdılar. İllər ötdükcə, Bakıda neft hasilatı artmağa başladı. Neftdən əldə olunan qazancla milyonçular meydana gəldi. Onlar Bakının müxtəlif yerlərində 3-5 mərtəbəli evlər tikdirir və bu evləri xaricdən Bakıya gələn imkanlı ailələrə kirayə verib pul qazanırdılar.

Xarici ölkələrdən qazanc əldə etmək üçün Bakıya müxtəlif zümrədən olan insanlar gəlməyə başladı. Bakıda gecə-gündüz neft çıxarıldı. Neftçilər üçün isə heç bir şərait yaradılmırdı. Fəhlələr milyonçulara məxsus neft quyularının yanında tikilmiş komalarda (baraklarda) gecələyir və yaşayırdılar. Burada ətrafa yayılmış mazut və his əlindən tərpənmək belə mümkün deyildi. Qadınlar və uşaqlar mazut hisindən tanınmaz hala düşmüş, müxtəlif xəstəliklər tapmışdılar. Onların yaşadıkları sahələrdə kanalizasiya yox idi. İçmək üçün suyu kənardan qoşqu heyvanları ilə gətirirdilər. Əl-ayaq üçün dəniz suyundan istifadə edilirdi. Neft mədənlərində çalışan fəhlələrin əksəriyyəti acından ölməmək üçün ətraf əyalətlərdən və Cənubi Azərbaycandan gələnlər idi.

Neft mədənləri getdikcə Balaxanı və Sabunçu yaxınlığında da genişlənməyə başladı. Burada da mazut və quyu suları, çirkab ətrafı bürümüşdü. Bu yerlərdə yaşılığa rast gəlmək mümkün deyildi. İnsanların çoxu 30-35 yaşa çatmamış müxtəlif xəstəliklərdən dünyasını dəyişirdi. Doğulan uşaqların 65 faizi elə bir yaşına qədər müxtəlif xəstəliklərdən tələf olurdu.

Keçən əsrin əvvəllərində Bakı sürətlə sənaye şəhərinə çevrilməyə başladı. Artıq 1910-cu ildə Bakıda neft emal edən müəssisələr, neft-maşınqayırma zavodları fəaliyyət göstərirdi. Mazutla işləyən çoxlu qazanxanalar, dəyirmanlar, su vuran nasoslar elə şəhərin mərkəzində fəaliyyət göstərirdi ki, bunlar da yaşayış sahələrini hisə, zəhərli tullantılara bürümüşdü. İndiki Nobel prospektində olan neft emalı zavodu ətraf mühiti elə günə qoymuşdu ki, bu əraziyə “Qara şəhər” deyirdilər. O zamanlar, hətta son illərə qədər bu ərazidən boğucu qazların, sulfat, xlorid turşusu, karbon qazı və digər müxtəlif kimyəvi maddələrin iyindən keçmək mümkün deyildi. Bütün bunlara baxmayaraq, insanlar bir qarın çörək üçün burada işləyirdilər.

Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra bu sahədə vəziyyət heç də dəyişmədi. Əksinə, neft buruqlarının sayı getdikcə artmağa başladı. Neft emal edən zavodlar durmadan çoxaldı və digər müəssisələr tikilməyə başladı. Bu zavodlar yaşayış məntəqələrinin elə içərisində tikilirdi ki, fəhlələrə zavoda getmək üçün nəqliyyat lazım olmasın. Fəhlələrin məskunlaşdığı bu yerlərdə antisanitariya hökm sürürdü. 1920-ci illərdə fəhlələr arasında qrip, qarın yatalağı, taun, vərəm kimi xəstəliklər yayılmağa başlamışdı. Fəhlələr, onların ailə üzvləri, uşaqlar kütləvi surətdə tələf olurdu. Malyariya, təbii çiçək xəstəlikləri insanlara bədbəxtlik gətirirdi. O zamanlar, xüsusilə 1920-ci illərin sonlarında Bakıda fəhlələr arasında vərəm xəstəliyi çox geniş yayılmışdı. Azərbaycanda yeni hökumət yaranmasına baxmayaraq, insanların həyatı yenə də çətin vəziyyətdə qalmaqda idi. İçməli su çatışmırdı. İnsanların 90 faizi həyətlərində qazdıqları quyu suyundan içirdi. Bu quyuların suyunun codluğu yüksək olduğundan əhali arasında maddələr mübadiləsi pozğunluğu ilə bağlı müxtəlif xəstəliklər əmələ gəlirdi.

Şura hökuməti neft milyonçularının əlindən onlara məxsus olan zavodları, fabrikləri və digər müəssisələri müsadirə, özlərini isə həbs edirdi. Bakı nefti dəmir yolu və dəniz nəqliyyatı vasitəsilə gecə-gündüz Rusiyaya daşınırdı. Neft mədənlərində mazut göllərindən keçmək belə mümkün deyildi. İşçi qüvvəsi çatışmırdı. Rusiyadan cavanları, əsasən də qızları Bakıya göndərirdilər. Burada məqsəd həm demoqrafik vəziyyəti dəyişmək, həm də qarışıq ailələrin yaranmasına nail olmaq idi. Rəhbər vəzifələrdə əsasən ruslar və ermənilər işləyirdilər. Ümumiyyətlə, bütün işlərdə ruslarla ermənilər əlbir idilər. Milyonçu sahibkarlardan alınan evlərdə əsasən

ermənilər, ruslar və bir az da qeyri-millətlərin nümayəndələri yerləşdirilirdi. Hökumət bu evlərə yerli əhalidən birini də buraxmırdı. Azərbaycanlı fəhlələr elə buruqların arasındakı baraklarda yaşayırdılar.

Burada isə qeyd etdiyimiz kimi, vəziyyət dözülməz idi. Mazut və buruq sularından əmələ gələn xırda göllər ətrafa üfunət yayırdı. Ağcaqanadların və qara milçəklərin, taxtabiti və siçovulların əlindən tərpənmək mümkün deyildi.

1941-ci ildə Böyük Vətən müharibəsi başlandı. Faşist Almaniyası SSRİ-yə hücum etdi. Neft əvvəlki illərdən qat-qat artıq çıxarılır, emal olunaraq cəbhəyə göndərilirdi. Bu illərdə Abşeron torpağı, Bakının ekologiyası, dəniz sahili o qədər çirklənmişdi ki, bura cəhənnəmi xatırladırdı. Müharibə illərində və sonrakı illərdə Bakı şəhərində kükürd, çox zəhərli DDT, sulfat turşusu, HCl və s. istehsal edən kimya zavodları tikilib istifadəyə verildi. 1960-cı ilin əvvəllərində SSRİ hökuməti ölkədə kimya sənayesini inkişaf etdirmək üçün qərar qəbul etdi. Sumqayıtda superfosfat, HCL və sulfat turşusu istehsal edən zavodlar tikilib istifadəyə verildi. Sumqayıt yaşayış üçün çox təhlükəli bir şəhərə çevrildi. Şəhərin nəinki içərisindən, hətta yanından avtomobillə keçmək belə mümkün deyildi. Bəzən küləkli günlərdə həmin zavodların zəhərli maddələrinin tüstüsü və iyi Bakının mikrorayonlarına da gəlib çatırdı. 1960-cı illərin sonlarına yaxın Bakıda və Sumqayıtda yeni şüşə zavodları tikildi, Bakıdakı neftayırma zavodları genişləndirilməyə başlandı. Zəhərli qazların iyindən insanlar hətta Bakının mərkəzində də gecələr yata bilmirdilər. Dənizə axıdılan kimyəvi tullantıları ləpələr sahilə atır, hətta şəhərin ən böyük istirahət yeri olan Dənizkənarı parkda ürəkbulandıran, könlükdürən mənzərə yaradırdı. Bakının ekologiyası, insanların sağlamlığı, əslində yaddan çıxmışdı. Bakı Şəhər Partiya Komitəsi və Şəhər Sovetinin İcrayyə Komitəsi gözdən pərdə asmaq üçün bir neçə qərar qəbul etsə də, həmin qərarlar kağız üzərində qalırdı.

1969-cu ilin iyul ayında Azərbaycan KP MK-nın plenumunda Heydər Əlirza oğlu Əliyev birinci katib seçildi. O gündən başlayaraq respublikamızda, eləcə də onun paytaxtı Bakı şəhərində həyat qaynamağa başladı. Bakıda insanların həyat şəraiti tamam dəyişdi. Paytaxtın yaşıllaşdırılması haqqında hökumət səviyyəsində qərarlar qəbul edildi. Şəhərin abadlaşdırılmasına və yenidən qurulmasına başlandı. O vaxta qədər Bakıda əhalinin xeyli hissəsi zirzəmilərdə yaşayırdı. Onlar birinci olaraq yeni salınan mikrorayonlardakı evlərə köçürüldü. Yeni yaşayış massivlərinin bünövrəsi qoyuldu. Əhmədli yaylasında müasir tələblərə cavab verən çoxmərtəbəli evlər tikildi. Şəhərin hər yerində — Razində, 8-ci kilometr yaşayış massivində, Əhmədli qəsəbəsində, Şıx çimərliyinin yaxınlığında və mikrorayonların ərazisində yaşıllıqlar salındı. Böyük öndərimiz şəxsən yaşıllıq salınan sahələrə gəlir, bu işlərə bilavasitə özü nəzarət edirdi. Mən şəxsən o illərdə bunun canlı şahidi olmuşam. Həmin ən gözəl istirahət guşəsi olan Dənizkənarı bulvarı yenidən qurulmağa başlandı. Sahilə qədər gəlib çatmış çirəkab xüsusi gəmilər vasitəsilə təmizləndi. Dənizkənarı bulvarı dənizin içərisinə doğru 50-70 metrə qədər genişləndirildi. Burada və şəhərin digər yerlərindəki və xiyabanlarda şam, zeytun, küknar ağacları, dekorativ ağaclar və gül kolları əkilirdi. Uşaqlar üçün karusellər, sürüşkənlər, yelləncəklər qoyuldu. Şəhərdə hamı öz evinin qarşısında azı, 2 ağac əkib böyütməyə çalışırdı. Hisli, yararsız avtobuslar ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyat növü olan trolleybuslarla əvəz edildi. Bakı dəmir yolu vağzalını müasir tələblərə cavab verən səviyyədə quruldu. Sərnişin qatarları üçün yeni vaqonlar alındı. Metronun stansiyaları çoxaldıldı. Metro üçün yeni vaqonlar gətirildi. Bakının tarixi abidələri hökumət səviyyəsində qorunmağa başlandı. Şəhərin mərkəzi hissəsində 10-12 mərtəbəli mehmanxanalar tikildi ("Bakı", "Azərbaycan", "Abşeron" və s.). Ağır dizel yanacağı ilə işləyən yük maşınlarının şəhərin içərisinə daxil olmasına qadağalar qoyuldu. Fəhlələrin çalışdığı fabrik və zavodların həyətlərində yaşıllaşdırma işləri həyata keçirildi. Ekoloji cəhətdən çox səmərəli olan dəzgahlar alındı. Neftayırma və kimya zavodlarında yeni texnologiyalar tətbiq olundu. Bu zavodlarda insan həyatı üçün çox təhlükəli olan qazların tutulması və yandırılmasının yeni texnologiyası işlənib hazırlandı. Bakı şəhər sakinlərinin yaşayışı həm sosial-iqtisadi, həm də ekoloji cəhətdən yaxşılaşdı. Bakıya gələn xarici turistlərin sayı gündən-günə artdı. O illərdə Azərbaycanda, onun paytaxtı Bakı şəhərində gedən quruculuq işlərinə hamı heyran qalırdı. Gecəni-gündüzə qatan, ömrünü Azərbaycan xalqına bəxş edən ümummilli liderimiz Heydər Əliyev buna hamıdan çox sevinirdi.

Ulu öndər Heydər Əliyevin tükənməz enerjisini, təşkilatçılıq və idarəetmə qabiliyyətini Moskvadan diqqətlə izləyirdilər. 1982-ci ilin payızında onu Moskvaya — SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini və MK Siyasi Bürosunun üzvü vəzifəsinə apardılar. Bu vəzifədə də o, Azərbaycan üçün çox böyük işlər gördü. Azərbaycan müstəqillik qazanandan sonra qədərbilən xalqımız onu yenə də özünə rəhbər seçdi. Ulu öndər ikinci dəfə Azərbaycanda fəaliyyətə başlayan zaman Bakıda vaxtilə onun qurub-yaratdığı səliqə-sahmandan əsər-ələmət qalmamışdı. Şəhərin mərkəzində çadırdan və həsirdən düzəldilmiş kababxanalar, çayxanalar açılmış, parklarda və Dənizkənarı bulvarda qoyun-quzu otarırdılar. Şəhərin lap mərkəzində — Dəmir yolu vağzalının qarşısında, Cəfər Cabbarlı meydanında gecə-gündüz kolxoz bazarı fəaliyyət göstərirdi. Şəhərdə zibil əlindən tərpənmək mümkün deyildi...

Böyük öndər Bakının korlanmış ekologiyasını bərpa etdi. Dənizkənarı bulvar yenidən quruldu. Funikulyorun və Yaşıl Teatrın yenidən qurulmasına sərəncam verildi. Bakıda, eləcə də Abşeronda yeni-yeni yaşıllıqlar salındı. Zığ massivində zeytun bağı genişləndirildi, parklar, bağlar salındı. Yeni nazirlik — Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yaradıldı.

Böyük öndərdən sonra onun yarımçıq qalan işlərini möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev bütün sahələrdə layiqincə başa çatdırdı. Bakının gözəlləşməsi, dünya standartları səviyyəsinə qaldırılması onun daim diqqət mərkəzindədir. Şəhərimizin ekologiyasına mənfi təsir göstərən avtomobil tıxaclarının qarşısını almaq üçün və piyadaların rahatlığı və təhlükəsizliyini təmin etməkdən ötrü yeraltı keçidlər və yerüstü körpü yolları çəkilmişdir. Yeni avtovağzal kompleksində tikinti işləri artıq qurtarmaq üzrədir. Bakı-Salyan yolunun Bayıl-Bibiheybət hissəsi təzədən geniş şəkildə qurulmuşdur. Dövlət başçısı Bibiheybət buxtasının ekoloji tələblərə cavab verən səviyyədə qurulmasına göstəriş və tövsiyələrini vermişdir.

2006-cı il iyulun 3-də Prezident İlham Əliyevin sədrliyi ilə keçirilən ölkəmizdə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması məsələlərinə həsr olunmuş müşavirədən sonra Azərbaycanda, onun paytaxtı Bakı şəhərində ekoloji vəziyyəti beynəlxalq səviyyəyə çatdırmaq üçün xüsusi tədbirlər planı hazırlandı və bu planlar əlaqədar təşkilatlar tərəfindən əzmlə həyata keçirilir. İndi hamı bilir ki, onun həyatı üçün ən vacib məsələ yaşadığı şəhərin ekologiyasının qorunmasıdır. Bu işdə hamılıqla iştirak etməli, möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevə yardımçı olmalıyıq.

Xalq qəzeti.-2008.-11 noyabr.-№252.-S.4.

Ekoloji təfəkkür və yaxud ətraf mühitə doğma olmayan münasibət

Ə. Bəydəmirli

Dünya iqtisadiyyatında intensiv inkişaf, kütləvi silah istehsalı ətraf mühit üçün xoşagəlməz tendensiyalara yol açmaqdadır. Sürətli tikinti biznesi, müxtəlif nəqliyyat infrastrukturalarının yaradılması, bir çox halda yanacağa kəskin tələbatın artması və sair məsələlər meşələrin məhvini gətirib çıxarır. Dünyanın ağciyərləri hesab olunan meşələrin azalması Azərbaycanda da davam edir.

Hazırda dünya üzrə meşə örtüyünün sahəsi 4 milyard hektardır. Bunun 809 milyon hektarı Rusiyanın, 478 milyon hektarı Braziliyanın, 310 milyon hektarı Kanadanın, 303 milyon hektarı ABŞ-ın payına düşür. Azərbaycan meşələri cəmi 1 milyon hektara yaxındır. Nə qədər qərribə olsa da 2 əsr bundan əvvəl Azərbaycan ərazisinin 35 faizi, indi isə yalnız 11,4 faizi meşə ilə örtülüb. 11,4 faiz meşə fondunun təxminən 261 min hektarı Ermənistan tərəfindən işğal olunan ərazilərdə yerləşir. Təbii ki, belə yaşıl örtüyün sürətlə azalması, ümumiyyətlə, təbiətə qarşı total soyuqqanlıq, biganəlik insan həyatında, sağlamlığında özünü büruzə verir. Şahidi olduğum bir hadisəni qeyd etmək istərdim. İsmayilli rayonunun çox füsunkar kəndlərinin birində bu yaxınlarda qonaq oldum. Və həmin kənddə meyvə ağaclarının kütləvi şəkildə cırılmasını, bar verməməsini müşahidə etdim. Yerli sakinlər bunun səbəbini yaxınlıqdakı Qəbələ RLS-nin mənfi təsiri ilə bağlı olduğunu bildirdilər, həmin stansiya tək meyvə bağlarına deyil, insan həyatına da təsirsiz ötüşmür. Bir faktı yerli sakinlər qeyd etdilər ki, bu ərazilərdə doğulub boya-başa çatan və indi ailə həyatı quran gənclərdə sonsuzluq sürətlə artmaqdadır. Təbiətin öz sərt qanunları var. Təsir əks təsirə bərabərdir qanununu görünür təbiət özü icra edir.

Hələ nə qədər fəaliyyət göstərəcəyi məlum olmayan Qəbələ RLS-nin canlı orqanizmə mənfi təsirini artıq təkzib etmək müşkül məsələdir.

Yaşıl örtüyün insan həyatında, ətraf mühitin təmiz saxlanmasında rolu hər birimizə aydındır. Ekspertlərin məlumatına görə, hər hektar meşə il ərzində 10-20 ton karbon qazını udaraq əvəzində oksigen ixrac edir, 1 hektar meşə sahəsi bir saatda 8 kiloqram karbon qazını udur, bu da bir saatda 200 nəfərin nəfəsi ilə havaya buraxılan karbon qazının həcminə bərabərdir. Deməli, sözün həqiqi mənasında, dünyanın ağciyərləri hesab olunan meşələrə qarşı laqeydlilik aradan qalxmaldır.

Ümumiyyətlə, Azərbaycanda meşə fondunun artırılması və qorunması ilə bağlı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin xətti ilə bir çox layihə həyata keçirilir. Nazirliyin müvafiq idarələrindən verilən statistik məlumatlara görə, meşə artırılması ilə bağlı xeyli işlər görüldü, vəsaitlər xərclənib.

Ancaq digər bir narahatedici məqam var ki, bu ağaclar necə sürətlə əkilirsə, elə sürətlə də qırılır. Burada təkcə inzibati resursları işə salmaqla ətraf mühiti qorumaq mümkün deyil. Hüquqşünasların yaxşı bir ifadəsi var. Cinayət baş verirsə, cinayətkarı həbs etməklə məsələ bitmir. Yəni, problemi yaradan səbəbləri araşdırıb aradan qaldırmaq lazımdır. Bu səbəblərə diqqət yetirdikdə görürük ki, insanlarda ekoloji təfəkkür tərzinin aşağı olması, sosial iqtisadi problemlər, qanunla yaşamaq vərdislərinin yetərincə formalaşmaması və digər faktorlar insanları bu əməllərə sövq edir.

Ətraf mühitdən danışanda Bakı şəhərindəki hava çətinlikləri, ekoloji durum yaddan çıxmır. Paytaxtımızda və ətraf qəsəbələrdə ağacların qeyri qanunu kəsilməsi barədə həddən artıq danışılıb, haqlı iradlar bildirilib. Mən bu məsələyə yenidən qayıtmaq istəmirəm. Ancaq digər bir məqama ətraf mühit üçün əhəmiyyət kəsb edən sürətlə artan avtomobillərin ekoloji tələblərə nə dərəcədə cavab verməsinə diqqət yetirmək istərdim.

Statistik məlumatlara görə, 1990-cı illərin əvvəllərində Bakı şəhərində 50 min avtomobil var idisə, bu gün bu rəqəm təxminən 800 mindir. İqtisadi artım, əhalinin paytaxta axını və digər amillər avtomobil bolluğuna gətirib çıxarır. Problem ondadır ki, bu nəqliyyat vasitələrinin böyük əksəriyyəti ekoloji normativlərə cavab vermir. Bu faktın özü bir müddət öncə Dövlət Yol Patrul xidmətinin həyata keçirdiyi reydlər zamanı da təsdiqini tapdı. İstismar müddəti çoxdan başa çatan və yaxud keçmiş sovet istehsalı olan avtomobillərin böyük əksəriyyətində bu ekoloji normativlər pozulur.

Problemi yalnız avtomobil sahiblərində axtarmaq düzgün deyil. Ekspertlərin qənaətinə, yanacaq emal edən zavoddakı avadanlıqların istismar müddəti çoxdan başa çatıb. Həmin texnoloji qurğular vasitəsilə Avropa standartlarına uyğun gələn yanacaq emal etmək mümkün deyil. Təbii ki, belə yanacaq həm avtomobili texniki cəhətdən nasaz vəziyyətə salır, həm də ətraf mühitə külli miqdarda zəhərli qazlar atılır. Təxmini hesablamalara görə bu gün paytaxtda ətraf mühitə atılan zəhərli qazların 50 faizdən çoxu avtomobillərin payına düşür. Yanacaq emal edən zavodda yenidənqurma işləri aparıb Avropa standartlarına uyğun gələn texniki avadanlıqlar tətbiq

etməyə xeyli vəsait tələb olunur. Ölkəmizə gətirilən avtomobillərdə katalizatorlar tətbiq edilir ki, zəhərli qazların ətraf mühitə tullanmasının qarşısı alınsın. Keyfiyyətsiz yanacağın təsiri nəticəsində bu avadanlıq tez bir zamanda sıradan çıxır.

Problemin ikinci tərəfi avtomobillərə texniki baxış keçirilərkən həmin nəqliyyat vasitələrinin sazlığı, ətraf mühit üçün hər hansı problem yaradıb yaratmayacağı müəyyən edilməlidir. Təəssüf ki, bu tələblərə o qədər də riayət olunmur.

Vətəndaşlıq mövqeyinin zəif olmasından, şəffaf prosedur qaydalarına yetərincə əməl edilməməsindən, yaşıllıqların məhv edilməsindən əslində hər birimiz ziyan çəkirik. Cəmiyyətin bütün təbəqələri istər varlı olsun, istər kasıb ətraf mühitdən, ekologiyadan təcrid olunub yaşaya bilməz. Deməli, problemdən çıxış yolu ekoloji təfəkkürü dərinləşdirmək, ətraf aləmə doğma münasibət göstərmək gərəkdir.

525-ci qəzet.-2008.-27 sentyabr.-№179.-S.2.

Xəzərin və sahilyanı ərazilərin ekoloji vəziyyəti sağlamlaşdırılır

Mirbağır YAQUBZADƏ

“SOCAR-ASM” MMC bu vacib işə mühüm töhfələr verir

Azərbaycanın şanlı neft salnaməsinin böyük bir dövrü ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ümummilli liderimizin neft sənayesinin inkişafına göstərdiyi böyük diqqət və qayğısı XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsinə, beynəlxalq aləmdə ölkəmizin nüfuzunun xeyli artmasına, həmçinin iqtisadiyyatımızın dinamik inkişafına güclü təkan vermişdir. Bütün bunların bünövrəsi isə hələ ötən əsrin 70-ci illərində qoyulmuşdur. Məhz 1969-cu ildə ümummilli liderimiz Heydər Əliyev respublikamıza rəhbər təyin olunduğu vaxtdan neft sənayesinin daha da inkişaf etdirilməsi üçün kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. Neft-qaz ehtiyatlarının çox hissəsinin yerləşdiyi dəniz yataqlarının kəşfi və istismara verilməsi işi xeyli sürətləndirilmişdir. Dənizdə bir-birinin ardınca çoxsaylı neft-qaz yataqlarının kəşf edilməsi, zəngin “Günəşli” yatağının açılması məhz ulu öndərimizin respublikamıza rəhbərlik etdiyi həmin illərə təsadüf edir. Bu bir həqiqətdir ki, əgər ötən əsrin 70 - 80-ci illərində dənizin 100-150 metrlik dərinlikləri fəth edilməsəydi, Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həmin işlər ardıcıl, məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilməsəydi, ölkəmizin yeni neft strategiyasını bu gün belə müvəffəqiyyətlə reallaşdırmaq mümkün olmazdı.

Azərbaycanın yeni neft strategiyasının müəllifi ümummilli lider Heydər Əliyevdir. Məhz xalqın təkidli tələbi ilə ikinci dəfə hakimiyyətə gələn ulu öndər ölkəmizin neft sənayesinin yenidən bərpası və inkişafı ilə yaxından məşğul olmağa başladı. Azərbaycanda siyasi sabitliyin təmin edilməsinə və dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsinə nail olan tanınmış siyasətçi neft-qaz sahəsində fəaliyyət göstərən xarici neft şirkətlərini ölkəmizə dəvət et-di. Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə işlənib hazırlanmış yeni neft strategiyasının məntiqi nəticəsi olaraq 1994-cü il sentyabrın 20-də dünyanın səkkiz ölkəsini təmsil edən 11 xarici neft şirkəti ilə Xəzərin Azərbaycan sektorundakı “Azəri”, “Çıraq” yataqlarının və “Günəşli” ya tağının dərinlikdə yerləşən hissəsinin kəşfiyyatı, işlənməsi və hasilatın pay bölgüsünə dair saziş imzalandı. Artıq “Əsrin müqaviləsi” adlandırılan həmin tarixi sazişin tərkib hissəsi olan nəhəng neft layihələrinin əksəriyyəti uğurla reallaşdırılıb. Təkcə onu demək kifayətdir ki, bu müqavilənin həyata keçirilməsi üçün Azərbaycana indiyədək 20 milyard dollara yaxın xarici investisiya yönəldilib. Həmin investisiyaların arxasında isə zəngin infrastruktur, minlərlə yeni iş yeri, ən başlıcası isə böyük iqtisadi səmərə dayanır. Məhz ötən müddətdə Dövlət Neft Şirkətinin müəssisə və obyektlərinin bir çoxu əsaslı şəkildə modernləşdirilmiş, dünya standartlarına uyğun yeni istehsal sahələri yaradılmışdır. Hazırda Azərbaycan dünyanın neft və qaz ixrac edən ölkələrindən birinə çevrilmişdir. Neftin və qazın ixracından ölkəmizə külli məbləğdə valyuta ehtiyatları daxil olur.

Lakin etiraf etmək lazımdır ki, uzun illər ərzində Azərbaycanda neft sənayesini inkişaf etdirmək üçün bütün lazımi işlər görülsə də, ekoloji tarazlığın qorunması müəyyən hallarda diqqətdən kənarda qalmışdır. Bu da son nəticədə ətraf mühitin çirklənməsinə səbəb olmuş, təbiətə ciddi ziyan dəymişdir. Xüsusən də ölkəmizin ən iri su mənbəyi sayılan Xəzər dənizi və sahilyanı ərazi daha böyük çirklənməyə məruz qalmışdır. Belə ki, dünyada ilk dəfə olaraq açıq dənizdə neftçıxarmanın əsasının qoyulduğu Xəzərdə neft sənayesi üçün lazımi infrastruktur obyektləri yaradılmış, saysız-hesabsız platformalar, estakadalar inşa olunmuş, sualtı boru kəmərləri çəkilmişdir. Lakin müəyyən dövrdən sonra köhnəlmiş, öz istismar müddətini başa vurmuş bu infrastruktur obyektləri tədricən dənizin dibinə çökmüş, birdəfəlik unudulmuşdur. Elə saysız-hesabsız gəmilərin yan aldığı Bakı buxtası da bu cür unutkanlığa məruz qalmış, dənizin dibi, necə deyirlər, “gəmi qəbiristanlığına” çevrilmişdir.

Yalnız ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin müəllifi olduğu Azərbaycanın yeni neft strategiyası çərçivəsində global, iri layihələrin reallaşdırılması ilə yanaşı, ekoloji tarazlığın qorunması məsələsi də xüsusi aktuallıq kəsb etməyə başlamış, ətraf mühitə dəyən ziyanın minimuma endirilməsi üçün qabaqcıl texnologiyaların tətbiqinə diqqət xeyli artırılmışdır. Eyni zamanda, qloballaşan dünyamızda ətraf mühitin qorunması, ekoloji tarazlığın bərpası xüsusi aktuallıq kəsb etdiyindən ölkəmizdə də bu vacib məsələyə lazımi diqqət yetirilməyə başlanmışdır. Təsəffüf deyil ki, hazırda karbohidrogen ehtiyatlarının işlənməsi üzrə nəhəng layihələrin həyata keçirildiyi Xəzər dənizinin ekoloji problemlərinin həlli, ətraf mühitə dəymiş ziyanın aradan qaldırılması, ekoloji tarazlığın bərpası istiqamətində mühüm və təxirəsalınmaz işlər görülür. Məlum olduğu kimi, ölkə Prezidentinin 2006-cı il sentyabrın 28-də imzaladığı sərəncamla “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı” təsdiq edilmişdir. Adı çəkilən tədbirlər planında Bakı buxtasında, Bibiheybət zonasında, Abşeron yarımadasında, Heydər Əliyev adına

Beynəlxalq Hava Liman ətrafında, eləcə də Azərbaycan Respublikasının digər ərazilərində ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması ilə bağlı işlərin yerinə yetirilməsi üçün bir sıra əlaqədar təşkilatlarla yanaşı, Dövlət Neft Şirkətinin də qarşısında bir icraçı orqan kimi mühüm vəzifələr qoyulmuşdur. Məhz həmin vəzifələrin vaxtında və səmərəli icrası məqsədilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti Şura-sının 5 fevral 2007-ci il tarixli qərarı ilə ARDNŞ, Türkiyə Respublikasının “ASM Metal Uluslararası Dış Ticarət” şirkəti və “Eyros” MMC-nin təsisçilikləri ilə “SOCAR- ASM” MMC yaradılmışdır. Yeni qurum fəaliyyətə başladığı ilk günlərdən etibarən Dövlət Neft Şirkəti tərəfindən onun qarşısında, ilk növbədə, Bakı buxtasını batmış və yarımbatmış vəziyyətdə olan gəmilərdən, istismar müddətini başa vurmuş metal və beton konstruksiyalardan və digər iri qabarıqlı tullantılardan təmizlənməsi kimi mühüm tapşırıqlar qoyulmuşdur. “SOCAR-ASM” MMC-nin baş direktoru Gülməmməd Əkbərov dedi:

- Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin müdrik, uzaqgörən siyasətinin və əsasını qoyduğu yeni neft strategiyasının hazırda uğurla həyata keçirilməsi ölkəmizin iqtisadi qüdrətini və beynəlxalq nüfuzunu xeyli artırmışdır. İndi iqtisadi artım sürətinə görə dünyanın lider dövlətləri sırasında öz mövqeyini getdikcə möhkəmləndirən Azərbaycan Respublikası, həm də ABŞ, Avropa və Asi-ya dövlətlərinin maraqlarının kəsişdiyi geosiyasi məkana, global enerji və nəqliyyat layihələrinin reallaşdığı mərkəzə çevrilmişdir. Neft və qaz sənayesinin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirən “Azərbaycan Respublikasının yanacaq-enerji kompleksinin inkişafı(2005-2015-ci illər) üzrə Dövlət Proqramı”nda ölkəmizin enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün neft və qaz hasilatının artırılması, istehsal proseslərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətində nəzərdə tutulmuş tədbirlər uğurla yerinə yetirilir. Xəzər dənizində uzun illərdir ki, neft və qaz ehtiyat-larının işlənməsi, neftin yeraltı və yerüstü boru kəmərləri vasitəsilə daşınması üzrə müxtəlif layihələr həyata keçirilmişdir. XX əsrin ilk illərindən neft sənayesi mərkəzi kimi formalaşan Bakı şəhərinin bütün neft emal edən müəssisələri, neft terminalları, yük və sərnişin limanları, körpülər buxtanın 20 kilometrlik sahil zolağında yerləşdirilmişdir. Bu layihələrin işlənməsi zamanı sənaye obyektlərindən, dəniz nəqliyyatından və neft mədənlərindən daxil olan çirkab suları və müxtəlif radioaktiv tullantılar, eləcə də neft platformalarının, dəniz dibinə çökmüş nəql boru xətlərinin müntəzəm olaraq artması və istifadə müddəti başa çatmış xətlərin təmizlənməməsi Xəzər dənizinin xeyli çirklənməsinə səbəb olmuşdur. Bundan əlavə, uzun illər ərzində istifadəyə yararsız ticarət və müxtəlif hərbi gəmilər liman sahələrində, adalar ətrafında suya batırılmışdır. Onu da deyim ki, batmış bu kimi gəmilər dənizdə və liman sahələrində gəmilərin sərbəst hərəkətinə ciddi maneələr törətsə də, onların təmizlənməsinə heç bir cəhd göstərilməmişdir. Bu ağır metal kütlələrinin müəyyən müddət keçdikdən sonra öz material xüsusiyyətlərinin dəyişməsi dəniz suyunun çirklənməsinə səbəb olmuşdur.

Hazırladığımız layihələrdə Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda sualtı və suüstü metal çirkliliyinin təmizlənməsi, dəniz dibinin təmizlənərək ekosistemin bərpa edilməsi, dəniz suyunun çirklilik səviyyəsinin minimuma endirilməsi, sahil zolaqlarının, bütövlükdə dəniz mühitinin ekologiyasının sağlamlaşdırılması. məsələləri öz əksini tapmışdır...

“SOCAR-ASM” MMC-nin kollektivi üzərinə düşən vəzifələrin məsuliyyətini dərk edərək fəaliyyətə başladığı ilk günlərdən işləri sürətlə və keyfiyyətlə görməyə müvəffəq olmuş, bir sıra uğurlara imza atmışdır. Məlum olduğu kimi, “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı” nda nəzərdə tutulmuş mühüm işlərdən biri də Bibiheybət zonasının ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması ilə bağlıdır. Onu da deyə ki, birinci mərhələdə Bibiheybət zonasının ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədilə zonanın quru və. dəniz hissələrində istismara yararsız kommunikasiya xətlərinin, mühəndis qurğu və avadanlıqlarının, tikililərin sökülməsi və ərazinin rekultivasiya edilərək reabilitasiyası nəzərdə tutulmuşdur. 2007-ci ildə ARDNŞ rəhbərliyi tərəfindən cəmiyyətin qarşısına qoyulan ilk tapşırıq da məhz Xəzər dənizinin Bakı buxtası ərazisində yerləşən və “Bibiheybətneft” NQÇİ- yə aid mədən sahələrində istismara yararsız metal konstruksiyalı qurğuların, o cümlədən estakadaların, stasionar özüllərin və s. hidrotexniki qurğuların sökülməsi, metal hissələrinin kəsilməsi və daşınması olmuşdur. “SOCAR-ASM” MMC-dən bildirdilər ki, “Bibiheybətneft” NQÇİ-nin dəniz sahilində orta dərinlik 7 metr, sualtı hissədə orta görünüş məsafəsi 2 metr, dəniz şəraitində fəaliyyətə uyğun iş müddəti isə 11 gündür. NQÇİ-nin dəniz sahəsi balansdan silinmiş 22 özül və istismardan çıxarılmış 239 quyudan təşkil olunmuşdur. Buradakı quyuların 162-si özüllərdə, 19-u isə estakadaların üstündə yerləşmişdir. Bundan əlavə, ərazidə 48 fərdi quyu mövcud olmuşdur.

Sualtı işlərin icrasına subpodratçı qismində 25 nəfərdən ibarət dalgıç heyəti cəlb olunmuşdur. Onu da deyə ki, heyət Avropanın sertifikatlaşdırma qurumları tərəfindən yüksək dərəcə almış sənaye dalgıçlarından təşkil edilmişdir. Layihənin icrası zamanı texniki təhlükəsizlik və əməyin mühafizəsi qaydalarına beynəlxalq standartlar səviyyəsində əməl olunmuşdur. Hazırda “SOCAR -ASM” MMC-də kadr potensialının artırılması istiqamətində

də mühüm işlər görülür. Belə ki, cəmiyyətin əməkdaşları ISO 9001:2000 beynəlxalq keyfiyyət idarəetmə sistemi, ISO 14000 ekologiya beynəlxalq idarəetmə sistemi və ISO 18001 əməyin mühafizəsi və texniki təhlükəsizlik beynəlxalq idarəetmə sistemi ilə bağlı təlim kursları keçmişlər. Bibiheybət zonasının ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması layihəsi çərçivəsində dənizdə görülən işlər mürəkkəb texniki şəraitdə həyata keçirilmişdir. Layihənin reallaşdırılması zamanı cüzi qəza şəraiti yaransa da, təcrübəli dalgıç heyəti bunun qarşısını müvəffəqiyyətlə alaraq tapşırılan işlərin öhdəsindən peşəkarcasına gəlmişdir. Bir sözlə, qarşıya qoyulmuş vəzifələrin vaxtında və təhlükəsiz icrası üçün bütün imkanlardan maksimum istifadə olunması

nəticəsində layihənin reallaşdırılması uğurla başa çatdırılmış, ümumilikdə dənizdən 4500 ton metal qırıntısı çıxarılmışdır. Həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində dəniz ərazisinin 5,66 kvadrat kilometri metal tullantılardan tamamilə təmizlənmişdir. Bütövlükdə isə “Bibiheybətneft” NQÇİ-nin dəniz sahəsində istifadəyə tam yararsız 3 ədəd qüllə konstruksiya kəsilərək sahilə daşınmış, sahil zolağında isə 4 ədəd metal konstruksiya kəsilmişdir. Bundan əlavə, dənizdə 60 enerji nəql xətti dirəyi və 229 quyuya aid lülələr kəsilib sahilə çıxarılmışdır.

Layihənin icrası zamanı, həmçinin ətrafa yayılan 70 ədəd metal və 650 ədəd taxta svay, 229 quyunun ətrafındakı metal tullantıları və 3500 metr uzunluğunda estakadaüstü piyada yolu kəsilərək sahilə gətirilmişdir.

Layihə çərçivəsində həyata keçirilən işlərə Xəzər Dəniz Neft Donanmasının kran, yedək gəmiləri, eləcə də “Neftqaztikinti” Trestinin və “Abşeronneft” NQÇİ-nin balansında olan “Kırjim” və “Kərəçə” barjları cəlb edilmişdir. Bundan əlavə, dəniz və quru sahələrinin təmizlənməsi zamanı dünyanın ən qabaqcıl markalarından olan qaynaq aparatları, hava kompressorları, generator və sualtı kəsim avadanlıqlarından istifadə olunmuşdur.

Yeri gəlmişkən, ötən ayın 12-də Bibiheybət ziyarətgah kompleksinin istifadəyə verilməsi mərasimində iştirak edən dövlət başçısı yolüstü Bibiheybət buxtasında aparılan ekoloji tədbirlərlə yaxından tanış olmuşdur. Neft mədənlərinin yerləşdiyi həmin ərazidə aparılmış ekoloji tədbirləri yüksək qiymətləndirən dövlət başçısı burada görülməli işlərlə bağlı əlavə tapşırıqlarını vermişdir. Hazırda həmin tapşırıqların yüksək səviyyədə yerinə yetirilməsi istiqamətində müvafiq işlər görülür.

“Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nda icraçı orqan kimi Dövlət Neft Şirkətinə həvalə olunmuş digər işlərin də yüksək səviyyədə yerinə yetirilmə-sində yaxından iştirak edən “SOCAR-ASM” MMC-nin kollektivi 2007-ci ildə quru sahələrdən 9700 tona yaxın, dənizdən isə 1490 ton metal tullantısı toplayıb dövlətə təhvil vermişdir.

2008-ci ilin ötən aylarında yüksək uğurlara imza atan kollektiv ümummilli lider Heydər Əliyevin 85 illik yubileyi münasibətilə aparılan ekoloji təmizləmə işlərində də fəallığı ilə seçilib. “SOCAR-ASM” MMC-nin yerinə yetirdiyi iş həcmi geniş, ekoloji tarazlığın bərpası baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. İlin əvvəlindən quru sahələrdə yerləşən istismara yararsız neft-mədən qurğuların kəsilərək təhvil verilməsi sahəsində əhəmiyyətli işlər görülmüşdür. Belə ki, Abşeron Operating Company Limited Şirkətinə, ARDNŞ-in Ekologiya İdarəsinə, Qaz Əməliyyatları İdarəsinin Qaz Emalı Zavoduna, “Neftqaztikinti” Trestinə, “Azərneftyağ” Neft Emalı Zavoduna, Heydər Əliyev adına Bakı Dərin Özüllər Zavoduna və ulu öndərin adım daşıyan Bakı Neft Emalı Zavoduna məxsus sahələrdəki yeraltı boru xətləri çıxarılıb, istifadəyə yararsız çənlər sökülüb, qara metal qırıntıları kəsilərək çeşidlənmiş və müəyyən olunmuş yerlərdə toplanmışdır. Bundan əlavə, Dövlət Neft Şirkətinin Sosial İnkişaf İdarəsinə, Xəzər Dəniz Neft Donanmasının bir sıra idarə və təşkilatlarına aid sahələrdəki istismara yararsız metal konstruksiyaların, dəniz texnikaları, qara metal qırıntıları kəsilmiş, doğranmış və çeşidlənərək təhvil verilmişdir.

Ölkəmizin neft hasil edilən quru sahələrində bu yöndə görülmüş işləri də qənaətbəxş hesab etmək olar. 160 illik tarixi olan Bibiheybət neft mədənlərində istifadəyə yararsız yeraltı və yerüstü boru xətləri çıxarılıb, istismarı dayandırılmış neft-mədən qurğuları, yaşayış evləri arasındakı konstruksiya qurğuları, eləcə də ərazidəki qara metal qırıntıları kəsilərək təhvil verilmişdir. Bununla yanaşı, Ə. Əmirov, H.Z. Tağıyev, N. Nərimanov adına NQÇİ-lərə, eləcə də “Muradxanlı” iriləşdirilmiş neft mədəninə, “Qum Adası”, “Siyəzəneft” NQÇİ-lərə və “Salyan Oyl” LTD Şirkətinə məxsus ərazilərdəki qeyri-normal sahələrdə istifadəyə yararsız neft-mədən qurğuları, qara metal qırıntıları, qüllə konstruksiyaları kəsilmiş, yeraltı boru xətləri çıxarılıb və istifadəsiz çənlər sökülərək müəyyən olunmuş yerlərə daşınmışdır. Bütün bu tədbirlər zamanı üst-üstə 6248 tona yaxın metal təhvil verilmişdir.

“SOCAR-ASM” MMC-nin fəaliyyətinin mühüm bir hissəsi çətin dəniz şəraiti ilə bağlıdır. Ötən il “Bibiheybətneft” və “Qum Adası” NQÇİ-lərinin dəniz sahələrində istifadəyə yararsız quyu və özüllərin ətrafındakı metal tullantıları, istismardan silinmiş hidrotexniki qurğular kəsilərək sahilə daşınıb, orada doğranaq qara metal tullantıları şəklində təhvil verilmişdir. Bundan əlavə, vaxtilə Xəzər Dəniz Neft Donanmasına məxsus idarələrin balansında olan batmış dəniz texnikaları sökülüb sahilə daşınıb, doğranaq təhvil verilmişdir. 2007-

ci il ərzində görülmüş bu işlər nəticə-sində təkrar istifadəsini gözləyən təqribən 1487 ton qara metal toplanmışdır. Adı çəkilən sahələrdə aparılan ekoloji təmizləmə işləri 2008-ci ilin əvvəlindən etibarən daha intensiv xarakter almışdır. Təkcə onu demək kifayətdir ki, cari ilin ötən aylarında bu ərazilərdən təqribən 5310 ton metal toplanaraq təkrar istifadə üçün təhvil verilmişdir.

Kollektivin fəaliyyət sahəsinin coğrafiyası getdikcə genişlənərək bütün Abşeron yarımadasını, eləcə də sahilyanı əraziləri və dənizin nisbətən daha dərin sahələrini əhatə edir. Belə ki, ötən il Cilov adasında uzunluğu 300, eni 50, dərinliyi isə 2 metr təşkil edən xəndəyə tökülmüş 1500 ton ağırlığında olan müxtəlif metal tullantı və konstruksiyalar doğranaraq avtomexanizm vasitəsilə quruya daşınması üçün “28 May” NQÇİ tərəfindən liman ərazisində ayrılmış xüsusi sahəyə toplanmışdır. Bununla yanaşı, “Neft Daşları”nda yeni texniki avadanlıqları quraşdırılması ilə əlaqədar balansdan silinmiş əmtəə çənləri sökülərək metal qırıntıları şəklində (ümumi çəkisi 300 ton) doğranaraq ayrılmış xüsusi sahəyə toplanmışdır.

Yaxın vaxtlarda “Bibiheybətneft” NQÇİ-nin yararsız kommunikasiya xətlərinin, mühəndis qurğularının sökülüb təmizləndiyi dəniz akvatoriyasının tədqiqat işləri başa çatdırılacaq. Bundan əlavə, Böyük Zirə (Nargin) adası sahillərinin batmış və yarımbatmış gəmi qalıqlarından təmizlənməsi, həmçinin “Qum Adası” və “Neft Daşları” NQÇİ-lərinin dəniz sahələrindəki metal tullantılarının toplanaraq sahilə daşınmasına başlanmışdır.

Sahil zolağına paralel 4 kilometr və ona perpendikulyar 3,5 kilometr məsafədə dördbucaq həndəsi fiquru əks etdirən dəniz sahəsində sonar tədqiqat və sualtı araşdırma aparılmışdır. Bu zaman tədqiqat gəmisinin hər iki tərəfindən 30 metr radiusda xətlər çəkilərək 13,5 gəmisinin hər iki tərəfindən 30 metr radiusda xətlər çəkilərək 13,5 kvadrat kilometrlik dəniz sahəsində, həmçinin gəminin alt hissəsində hər iki tərəfdən 25 metr məsafəni əhatə edəcək şəkildə sonar tədqiqat və sualtı araşdırma işləri görülmüşdür. Bütövlükdə isə tədqiqat gəmisi ilə dəniz sahəsində 177 xətt çəkilmişdir. Aparılmış sonar tədqiqat və sualtı araşdırma işləri zamanı dünyanın tanınmış firmalarının texniki vasitələrindən istifadə olunmuşdur.

“SOCAR-ASM” MMC-nin baş direktoru Gülməmməd Əkbərov əldə edilmiş hər bir nailiyyəti ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin müəllifi olduğu yeni neft strategiya-sının uğurla reallaşdırılması, ARDNŞ-in artıq beynəlxalq standartlara uyğun modern bir şirkətə çevrilməsinin məntiqi nəticəsi kimi dəyərləndirdi. O daha sonra dedi:

- Dənizdə və quruda yerləşən istifadəsiz metal konstruksiyalı qurğuların, o cümlədən estakadaların, stasionar platformaları və digər hidrotexniki qurğuların sökülməsi, daşınması və digər istiqamətlərdə həyata keçirdiyimiz işlər, reallaşdırdığımız layihələr Dövlət Neft Şirkətinin rəhbərliyi tərəfindən göstərilən qayğı və diqqət sayəsində mümkün olmuşdur. ARDNŞ rəhbərliyinin hər bir tapşırığı müasir tələblərə uyğun yerinə yetirilir, reallaşdırılır. Onu da qeyd etmək istəyirəm ki, ARDNŞ-in prezidenti Rövnəq Abdullayev, şirkətin vitse prezidentləri Muxtar Babayev və Mikayıl İsmayılov, Nəqliyyat İdarəsinin rəisi Rauf Vəliyev, Xəzər Dəniz Neft Donanmasının rəisi Mübariz Mədətov, Kapital Qoyuluşları İdarəsinin rəisi Ağasəf Əliyev, Sər-mayələr İdarəsinin rəisi Vəqif Əliyev, rəis müavini İlqar Tağıyev, Təhlükəsizlik İdarəsinin rəisi Rəşad Əliyev, mexanika və energetika şöbəsinin rəisi Ramiz Quliyev, eləcə də “Turanlar Dış Ticarət” şirkətinin rəhbərliyi işlərimizin mövcud standartlar səviyyəsində qurulmasına yaxından kömək edir, qarşıda duran vəzifələrin operativ həll edilməsi, istifadəsiz neft avadanlıqları ilə çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsi, ekoloji tarazlığın təmin olunması üçün bizə hər cür kömək göstərirlər.

Yeri gəlmişkən, Nazirlər Kabinetinin 2008-ci ilin birinci yarısının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına həsr olunmuş iclasında dövlət başçısının Bakının və Abşeron yarımadasının, bütövlükdə Azərbaycanda ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması ilə bağlı verdiyi tövsiyə və tapşırıqlar məsuliyyətimizi daha da artırır.

2008-ci il ölkəmizdə prezident seçkisi ilidir. Bu, kollektivimizin hər bir üzvünün məsuliyyət hissini daha da artırır. Üzərimizə düşən vəzifələri uğurla yerinə yetirməklə yanaşı, biz artıq seçimimizi də etmişik. Kollektivimizin üzvləri qarşıdakı seçkidə ulu öndər Heydər Əliyev strategiyasına, inkişafa və sabitliyə səs verəcəklərini bəyan etmişlər...

Xalqımızın milli sərvəti sayılan neft Azərbaycana əbədi şöhrət gətirməklə yanaşı, respublikamızın iqtisadi inkişafında, Vətənimizin çiçəklənməsində son dərəcə mühüm rol oynamışdır. Yüz altmış ildən çox tarixi olan Azərbaycanın neft sənayesi ötən dövrdə böyük inkişaf yolu keçmiş, bu sahədə mühüm nailiyyətlər qazanılmış, zəngin ənənələr formalaşdırılmışdır. Bu böyük, həm də şərəfli bir tarixin öyrənilməsi, qazanılmış nailiyyətlərin nümayiş etdirilməsi, Azərbaycanın şanlı neft salnaməsinin zəngin ənənələrinin qorunub saxlanması və gənc nəslin Vətənin milli sərvətlərinə ehtiram ruhunda tərbiyə olunması ölkəmizdə Neft Muzeyinin təşkil edilməsi zərurətini yaratmışdır. Azərbaycanda neft sənayesinin təşəkkülünü, zəngin ənənələrini, ölkəmizin müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsində və bu gün davamlı artan potensialın əldə olunmasında müstəsna əhəmiyyətini, o

cümlədən bəşər tarixinə verdiyi əvəzsiz töhfələri nəzərə alaraq, respublikamızın neft salnaməsinin öyrənilməsini və təbliğinin gücləndirilməsini təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 2008-ci il fevralın 4-də “Bakı şəhərində Neft Muzeyinin yaradılması haqqında” sərəncam imzalanmışdır. Hazırda bu tarixi sənədin icrası ilə bağlı mühüm işlər görülür. Xəzər dənizinin və sahilələri ərazilərin ekoloji vəziyyətinin sağlamlaşdırılmasına mühüm töhfələr verən “SOCAR-ASM” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinin bu sahədəki fəaliyyəti xüsusilə təqdirəlayiqdir. Belə ki, adı çəkilən qurumun dəniz akvatoriyasından çıxardığı hər bir qurğu, hər bir metal qırıntısı Azərbaycanın neft sənayesinin ayrı-ayrı inkişaf mərhələləri barədə dolğun məlumat əldə etmək baxımından son dərəcə mühüm mənbə sayılmaqla yanaşı, zəngin muzey eksponatı kimi də olduqca qiymətli, əvəzsizdir. Son aylar bu mühüm, vacib məsələyə xüsusi diqqət yetirən “SOCAR-ASM” MMC tərəfindən yeni yaradılan Neft Muzeyinə Azərbaycanın neft sənayesinin inkişaf tarixinin öyrənilməsi və təbliği baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edən sayısız-hesabsız eksponatlar təqdim edilmişdir.

Xalq qəzeti.-2008.-12 avqust.-№177.-S.3.

Qlobal istiləşmə qlobal ekoloji problemdir

G. ABBASOVA

XX əsrin sonlarından etibarən Yer in iqlimini tədqiq edən bir çox alimlər öz elmi araşdırmalarının nəticəsi olaraq planetin orta temperaturunun artması, yəni, "Qlobal istiləşmə" haqqında xəbərdarlıq etməyə başladılar. Hətta bu məsələ 1992-ci ilin iyununda Braziliyanın Rio-de-Janeyro şəhərində BMT-nin Beynəlxalq Dünya Sammitində ayrıca şəkildə qaldırıldı. 1997-ci ilin dekabrında Yaponiyada Kioto protokolu imzalandı. 2001-ci ildə BMT-nin illik hesabatında XXI əsrdə planetimizin istiləşməsi - "Qlobal istiləşmə" məsələsi siyasi bir məsələ kimi bütün dünya ölkələri qarşısında qaldırıldı. Hesabata görə XXI əsrdə Yer in orta temperatura 2°C-4°C artacaq və yüksəklik zonalarında bu artım hətta 5°C-yə çatacaq. Bu məsələnin doğruluğu və onu törədən səbəblər, bu zaman təbii və antropogen amillərin rolu indi də insanları narahat edən problemlərdən hesab olunur (2,434).

Son 150 ildə Yerdə illik orta temperaturun necə olması haqqında arxivdə toplanmış məlumatlar, bu illər ərzində temperatur dəyişmələrini izləməyə imkan verir. Məlum olub ki, keçən əsrin 80, 81, 83, 87, 88 və 90-cı illəri araşdırılan illər arasında ən isti illər olmuşdur.

Qlobal istiləşmənin səbəbi kimi mütəxəssislər əsasən iki ehtimal üzərində dayanırlar: antropogen amillər və təbii amillər.

Hesablamalara görə Yerdə enerji ehtiyatının 4%-i nüvə enerjisinin, 6%-i hidroqurğuların, 13%-i odun və taxta məmulatlarının, 17%-i təbii qazın, 27%-i daş kömürün və 33%-i isə neftin payına düşür.

İsveç alimi, Nobel mükafatı laureatı Svante Arrhenius Yerdən qalxan istilik şüalarının (infraqırmızı şüaların) atmosferdə karbon qazı vasitəsi ilə udulmasını və istiliyin Yerdən çıxmasının qarşısının alınmasını ilk dəfə söyləmiş və karbon qazının istixana effekti yaratdığını kəşf etmişdir. Deməli, istiliyin Yerdə qalması bilavasitə karbon qazının atmosferdə miqdarından asılıdır. Hazırda Yer in atmosferində təqribən 750 milyard ton karbon qazı var və bu, ümumilikdə atmosferdə olan qazların 0,03%-ni təşkil edir (1, 300). Bu rəqəm bütövlükdə çox cüzi dəyişir və hər hansı səbəbdən böyük miqdarda dəyişərsə, Yerdə temperaturun kəskin dəyişməsi baş verir. Bu fikir 1990-cı ildə iqlim dəyişmələri üzrə Beynəlxalq plenumun 170-ə qədər mütəxəssisinin rəyinə əsasən formalaşmışdır. Onlara görə, atmosferdə karbon qazının miqdarı, ciddi tədbir görülməzsə, 2035-ci ildə iki dəfə artacaq ki, bu da temperaturun orta hesabla 2,5°C artması deməkdir. Qeyd etmək lazımdır ki, istixana effektini atmosferdə olan başqa qazlar da (metan, azot oksidləri, su buxarları və s.) yaradır. Lakin bu, çox cüzdür. Odur ki, istixana effektinin əsas səbəbi karbon qazıdır və onun artması antropogen amillə (təbii enerji ehtiyatlarının insan tərəfindən yandırılması (75%) və meşələrin, xüsusilə tropik meşələrin qırılması (25%) ilə əlaqədardır (3, 67).

Alimlər müəyyən etmişlər ki, sənayenin intensiv inkişafı nəticəsində atmosfərə buraxılan karbon qazının miqdarı artmaqdadır. 1980-ci ildən sonra bu artım 25%-ə çatmışdır. Karbon qazının yeganə istifadəçiləri isə hələlik bitkilərdir. Onlar həmin qazı fotosintez prosesinə cəlb edirlər. Odur ki, indi mütəxəssislərin, ekoloqların əsas mübarizə hədəfi atmosferi "çirkləndirənlərə" qarşı yönəlmişdir (3, 68).

"Qlobal istiləşmənin" digər səbəbi təbii amillərdir. Belə ki, son 15-20 il ərzində, ilin istənilən fəslində, hətta normal temperaturda Günəş altında Günəş şüalarının kəskin təsiri hiss olunur və bu şüalar çox yandırıcı olur. Lakin əvvəllər bu, hiss olunmurdu. Başqa sözlə, indinin 25-30°C istiliyi əvvəlki illərin 25-30°C istiliyindən Günəş şüalarının təsiri baxımından fərqlənir. Bu təsir hətta qış aylarında havanın aşağı temperaturlarında da hiss olunur.

"Qlobal istiləşmə"yə qlobal təbii təsir professor R.N.Mahmudovun tədqiqatlarında geniş yer almışdır. Alimin fikrinə görə, Qalaktikada Günəş sisteminin mövqeyinin hərəkətinin dəyişməsinin, Günəşin özündə gedən fiziki proseslərin, Yer in Günəş ətrafında orbital hərəkətinin və Yer in orbit müstəvisinə olan meyl bucağında baş verən dəyişmələrin təsirindən Yerə çatan Günəş şüalarının düşmə bucağının və intensivliyinin dəyişməsi baş verir; "İqlim mətbəxi" sayılan okean suları və atmosfer arasında temperatur mübadiləsinin və Yerdə ümumi radiasiya balansının pozulması baş verir; atmosferdə rütubət dövrünün rütubət paylanma qanunauyğunluqlarının, təzyiq mərhələlərinin dəyişməsinə, böyük və kiçik su dövrünün pozulmasına səbəb olur; Qlobal və regional iqlim dəyişmələri baş verir ki, bu da Yer in quru ərazilərinin istənilən yerində anomal atmosfer prosesləri yaradır; son nəticədə hidrometeoroloji proseslərlə bağlı mövcud təbii fəlakətlər baş verir (4, 31).

Təbii amillərin iqlim dəyişmələrinə antropogen amillərdən daha çox təsir göstərməsini professor A.Kapitsa da öz tədqiqatları ilə təsdiqləyir. Lakin onun çıxardığı nəticələr bir qədər fərqlidir. Belə ki, alimin fikrinə görə, atmosferdə karbon qazının artması istiləşməyə yox, əksinə istiləşmə karbon qazının artmasına səbəb olur. O, bunu Qrenlandiya və Antarktida buzlaqlarından 2-3 min metr dərinliklərdən götürülmüş buz nümunələrində Yer in tarixi mərhələlərində mövcud olan atmosfer nümunələrinin təhlili və digər amillərlə izah edir. Bu nümunələrdə tarixi

soyuqlaşma və istiləşmə dövrlərində antropogen amillərin olmadığı halda, karbon qazının miqdarının çox olması və bunun məhz tarixi istiləşmədən sonra artdığı sübut edilir.

Karbon qazının 90%-ə qədərini dünya okeanlarında həll olunmuş halda olduğunu və okean sularında temperaturun aşağı həddində bu qazın həmin halda daha çox qaldığını qeyd edən alim əksinə, suyun temperaturu artdıqca okeanlardan atmosfərə külli miqdarda karbon qazı ayrıldığını göstərir. Atmosferdə əsas istilik effekti yaradan qazların, o cümlədən karbon qazının miqdarının artmasını A.Kapitsa daha çox təbii mənşəli proseslərin nəticəsi olduğunu qeyd etməklə antropogen amillərin bu qazın miqdarının artmasındakı rolunun çox az olduğunu sübut etməyə çalışır (4, 29).

Beləliklə, qlobal istiləşmə prosesinə təsir edən həm antropogen, həm də təbii amillərin rolu haqqında söylənilən fikirlərin təhlili, bu qlobal və bəşəriyyəti narahat edən problemin yaranmasında hər iki amilin təsirinin mövcudluğu və onların eyni zamanda baş verdiyi təsdiqlənir. Yaranmış vəziyyətdən çıxış yolu isə antropogen təsirləri minimuma endirmək və atmosferdə toplanmış normadan artıq olan karbon qazının təbii yolla, yəni bitkilərin köməyi ilə tutulmasını təmin etmək üçün yaşıllıqların ərazisini mümkün qədər genişləndirmək vacibdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Əliyeva R., Mustafayev Q. "Ekologiya" (dərs vəsaiti). Bakı, BDU nəşriyyatı, 2004, s. 432
2. Əliyeva R., Mustafayev Q., Hacıyeva S. "Ekologiyanın əsasları" (ali məktəblər üçün dərslik). Bakı, "Bakı Universiteti" nəşriyyatı, 2006, s. 536
3. Əhmədova İ. "Biologiya. Kəşflər və araşdırmalar". Bakı, "Müəllim" nəşriyyatı, 2005, s. 216
4. Mahmudov R. "Qlobal iqlim dəyişmələri - səbəblər və təbii fəlakətlər.// Hidrometrologiya və ətraf mühitin monitorinqi". Bakı, 2006, №3, s. 22-32.

Elm və həyat.-2008.-№3/4.-S.54-55.

Ekoloji məsuliyyət və ekoloji təhlükəsizlik

Elsevər NƏCƏFOV,

AMEA-nın Fəlsəfə və Siyasi-Hüquqi Tədqiqatlar İnstitutu

Sosial məsuliyyət tərbiyənin çox mühüm komponenti kimi çıxış edir. Adamların şüurluluğu ilə şərtlənən məsuliyyət hissi ekoloji tərbiyənin inkişaf etdirilməsini, ekoloji biliklərin yaradılmasını tələb edir.

Sovet dövrü tədqiqatçıların yekdil fikrinə görə məsuliyyət sinfi anlayışdır. O, konkret siyasi sistemin sosial, iqtisadi, ideoloji və subyektiv şərtlərinə əsasən formalaşır. Məsuliyyətin məzmununun təhlili bir daha sübut edir ki, o, cəmiyyətin elementlərinin sosial əlaqələrinin xüsusi növüdür və ictimai təşkilin mühüm institutlarından biridir.

Əlbəttə, burada həm doğru, həm də mübahisəli fikirlər çoxdur. Əslində, məsuliyyət mürəkkəb, kompleks xarakterli spesifik ictimai münasibətləri ifadə edir. Məsuliyyət münasibətləri üç tərkib hissəsinin ardıcıl qarşılıqlı təsiri əsasında formalaşır. Bu üç tərkib hissəsi: 1) əxlaq və hüquq normalarında formalaşan borcun başa düşülməsi, bura fərdlərin və onların kollektivlərinin müvafiq davranışları da daxildir; 2) şəxsiyyətin davranışının və onun sosial əhəmiyyətli nəticələrinin qiymətləndirilməsi həmin qiymətləndirməyə dövlətin xüsusi orqanları və vasitələri, bütün siyasi sistem, təsdiq edilmiş kriteriyalarla çıxış edən şəxsiyyət özü də iştirak edir; 3) cərimələr qoyulması (təsiretmə tədbiri) - bu dövlətin, cəmiyyətin, kollektivin davranış normalarından yayınması üçün tutulan cərimədir. Yalnız bu tərkib hissəsinin vəhdəti sayəsində məsuliyyət fenomeni yarana bilər (1, s. 57-58).

Tarixi zərurətin forması olmaq etibarı ilə sosial məsuliyyət sosial vəzifənin obyektiv komponenti kimi çıxış edir, bu və ya digər məqsədlərin təntənəsi naminə cəmiyyətin, insan biliklərinin və şəxsiyyətin müəyyən fəaliyyətinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Deməli, məqsəd sosial vəzifənin subyektiv komponenti kimi səciyyələnirsə sosial məsuliyyət adamların, sosial məqsədlərinin təntənəsinin obyektiv komponenti kimi çıxış edir. Sosial məsuliyyət tarixi zərurəti ifadə etməklə fərd üçün xarici tələbat kimi səciyyələnir və o, iradəsini buna tabe etməyə məcburdur. Şəxsiyyət cəmiyyətin mənafeyi naminə məsuliyyətli davranışı yalnız zərurəti dərk etmək əsasında seçir.

Şəxsiyyətin sosial məsuliyyəti istənilən ictimai orqanizmin ayrılmaz atributu olub, onun sosial quruluşunu səciyyələndirir. Məsuliyyət - əməyin hər hansı kooperasiyasının xüsusiyyətidir: birgə əmək istehsalçılarının qarşılıqlı məsuliyyəti olmadan mümkün deyil. Cəmiyyətin təkamülü nəticəsində məsuliyyət siyasi-mənəvi və digər münasibətlərin aparıcı keyfiyyəti olmuşdur. Onun təkmilləşməsi isə ictimai inkişafın vacib şərtidir.

Bu problemin tədqiqatı ilə məşğul olan müəlliflərdən A.F.Plaxotnı qeyd etmək olar. Özünün "Azadlıq və məsuliyyət" adlı kitabında A.F.Plaxotnı sosial məsuliyyətin quruluşunun çoxplanlı səciyyəsini verir (2). Subyektdən asılı olaraq A.F.Plaxotnı şəxsi və ictimai məsuliyyəti ayırır. "Cəmiyyət-şəxsiyyət" münasibətlərinə nəzər yetirərək qeyd edir ki, sosial məsuliyyət sosial nəzarət mexanizmidir və bunun sayəsində cəmiyyət şəxsi və ictimai mənafehlərin uyğunlaşdırılmasını təmin edir, insanların davranışını vacib, ictimai faydalı səmtə yönəldir. Bu əlaqənin əks istiqaməti məsuliyyəti şəxsiyyətin vacib əxlaqi və sosial-psixoloji keyfiyyəti kimi səciyyələndirir. Müəllifin fikrincə, məsuliyyətin obyektiv tərəfi də elə bundadır.

Sonralar müəllif tərəfindən ictimai məsuliyyəti tənzimləmə və təminat (hüquqi və əxlaqi) üsullarına və zaman anlayışına görə bölmək təklif olunur. Sonuncuda məsuliyyət keçmiş, artıq baş vermiş hadisələrə görə məsuliyyətə - retrospektiv və gələcəkdə baş verəcək hadisələrə görə məsuliyyətə - perspektiv məsuliyyətə bölünür. Hər iki halda məsuliyyətdən söhbət subyektin sosial hesabının müəyyən sistemi kimi gedir. A.F.Plaxotnı sosial məsuliyyəti sosial rolların növlərinə görə təsnifləşdirməyi təklif edir ki, bunlara da müvafiq məsuliyyət forması uyğun gəlir - siyasi, vətəndaş, partiyalı, istehsal, peşə və ailə.

Məsuliyyətin anlamı və reallaşmasının iki mərhələsi xüsusi seçilir. Birincisi, sosial vəzifələrə (öhdəliyin demək olar) müvafiq olaraq borcun dərkə və onun reallaşması ilə əlaqədardır. Onu şərti olaraq fəal, perspektivli məsuliyyət hesab edirlər. İkinci mərhələ normalardan yayımın davranışın qiymətləndirilməsinə yönəldilmişdir. Bura onun nəticələri də daxildir. Diqqət yetirmək lazımdır ki, borcun və davranışın dərk edilməsi müvafiq sosial qiymətini alsın. Bu zaman real retrospektiv məsuliyyət üçün "sahə" yaranır (3, s. 13-15).

Retrospektiv planda anlaşılan sosial məsuliyyət cəmiyyətlə birgə inkişaf edən, dəyişib mükəmməlləşən sosial tənzimləmə mexanizminə daxil olur. Bu, vasitə və metodların elə məcmusudur ki, onların köməyi ilə cəmiyyət insanların sosial davranışını istiqamətləndirir. İctimai münasibətlərin qaydaya salınmasına, möhkəmlənməsinə və inkişafına, bütövlüyünə və qarşılıqlı əlaqəsinə təsir göstərir ki, bunsuz da cəmiyyətin bütöv bir sosial orqanizm kimi mövcudluğu qeyri-mümkündür (4, s. 13).

Əsas praktiki vəziyyət onunla əlaqədardır ki, məsuliyyətin bütün sistem tipləri ardıcılıqla aydınlaşdırılsın, onların səviyyəsi, strukturu və inkişaf sürəti müəyyənəldirilsin (5, s. 37).

Sosial məsuliyyət - insanlar arasındakı münasibətlər sistemidir. Bura müxtəlif səviyyəli əlaqələr daxildir. Sosial məsuliyyət daha yüksək səviyyə sayılan "sosial münasibətlər" və "ictimai münasibətlər"də ayrıca sistem kimi çıxış edir.

Ancaq, sosial məsuliyyəti də öz növbəsində, iki münasibətlər sisteminə bölmək olar. Birincisində məsuliyyət retrospektiv, sosial hesabat sistemi və cəmiyyətin mənafeyinə uyğun gəlməyən hərəkətə görə tədbir kimi götürülür. İkinci sistemdə cəmiyyətin və şəxsiyyətin tələbatına uyğun şəkildə baş verən və fəaliyyətdə şüurlu münasibətlərə əsaslanan, insan, kollektiv və birliklərarası fəal hesabat sistemi və cəmiyyətin mənafeyinə uyğun gəlməyən hərəkətə görə tədbir kimi götürülür.

Müasir ekoloji vəziyyət bəşəriyyətin qarşısında duran global problemlərdəndir. Bəşəriyyətin gələcəyi "insan-təbiət" münasibətlərindən daha çox asılıdır. Lakin, ekoloji problemin mahiyyətini təşkil edən bir çox məsələlər cəmiyyət qarşısında onun bütün tarixi boyu durmuşdur.

Məsuliyyət müvafiq mövcud davranış normalarının yerinə yetirilməsində bir vəzifə kimi özünü göstərir. Əslinə qalanda məsuliyyət məsələsi hazırda ictimai həyatın və ictimai şüur formalarının bütün sahələrini əhatə edir.

Ekologiya sahəsində məsuliyyət dövlətin, cəmiyyətin, insanın cəmiyyət qarşısında indiki və gələcək nəsillər qarşısında, hər bir konkret adam və təbiətdən istifadə edənlər qarşısında məsuliyyəti deməkdir.

Ekoloji məsuliyyət - çoxplanlı sosial, iqtisadi və hüquqi institutdur. Doğrudan da ekoloji məsuliyyət - mürəkkəb, ekoloji-hüquqi institut olub, perspektiv mənada ekoloji və iqtisadi maraqların çulğalaşması, elmi cəhətdən saxlanılması məqsədilə, cəmiyyət və təbiətin qarşılıqlı münasibət normalarının qorunması vəzifəsidir; retrospektiv mənada - cəmiyyət və təbiətin qarşılıqlı təsir normalarının pozulmasının qeyri-əlvərişli nəticələrinə uğramamaq vəzifəsidir. Ekoloji məsuliyyətin əsasında ekoloji qayda pozuntusu durur. O ictimai inkişaf prosesində iqtisadiyyat və ekologiya çulğalaşmasının harmonik, elmi cəhətdən əsaslandırılmış normaların yerinə yetirilməsində ifadə olunur. Öz növbəsində ekoloji pozuntular "cəmiyyət - təbiət" sisteminə mövcud olan obyektiv ziddiyyətləri əks etdirir; özünün iqtisadi tələbatlarını ödəyərək insan onu əhatə edən ətraf mühitə təsir edir. lakin ətraf mühitə təsir edərək təbiətin digər cəhətinə-ekoloji cəhətinə toxunur. "Cəmiyyət - təbiət" sisteminin inkişafında bu cür ziddiyyətlərin nəticəsi təbii mühitə zərər vurulması və onunla əlaqədar insan sağlamlığına zərər vurulması ilə özünü göstərir. Ekoloji məsuliyyətin mahiyyəti, onun məqsədi və istiqaməti üç funksiyada təzahür edir: stimullaşdırıcı, kompensasiya edən və preventiv funksiyaları bu qəbildəndir. Onların əsasında "cəmiyyət - təbiət" sisteminə mövcud olan ekoloji və iqtisadi maraqlar arasında obyektiv ziddiyyətlər yaranır və inkişaf edir. Özünün iqtisadi tələbatlarını təmin edən insan təbii mühitə təsir edir. Təbii mühitə təsir edən insan heç də həmişə öz davranışını ekoloji maraqlarla razılaşdırmır. Bu cür razılaşdırılma təbii mühitə zərər vurmaq deməkdir, nəticəsi isə daha ağır olur. Cəmiyyətlə təbiət arasında harmoniya pozulur.

Beləliklə, ekoloji pozuntular dedikdə ekoloji mühitin (daha dəqiq desək, cəmiyyət və təbiətlə qarşılıqlı təsir prosesi gedən çərçivədə) insanın davranışının təbii mühitə zərər vuran iqtisadi tələbatların ödənilməsinin ekoloji mühitin mühafizəsi maraqları ilə razılaşdırmamaq deməkdir. Təsərrüfat fəaliyyəti - təbii mühitin itirilməsində həlledici rol oynayan amillərdən biridir. Bu itkilər normativ - daha dəqiq desək, komponent orqanlar tərəfindən təsdiq edilmiş normativlər ola bilər, fəvqəlnormativ təsirin təsir hədudlarını daha çox aşması ilə əlaqədardır.

Təbii mühitdə normativ itkilərin təzahürü təsərrüfat fəaliyyətinin nəticəsidir. Fəvqəlnormativ qəbul edilmiş ekoloji normativlərin pozulması ilə əlaqədar davranışla bağlıdır. "Cəmiyyət - təbiət" sisteminə maraqların tarazlığının saxlanılması təzahür mənbəyindən asılı olmayaraq təbii mühitdə itkilərin bərpa edilməsidir. Bu tələbatın yerinə yetirilməsi iki formada - iqtisadi və hüquqi formada baş verir. Həmin əsasda ekoloji məsuliyyət konsepsiyası qurulur.

Ekoloji məsuliyyətin şərhə zamanı "ekoloji sistem" anlayışından tez-tez istifadə olunsada bu anlayışın elmi ədəbiyyatda öz qanuni yerini hələ də tutmamasıdır. Doğrudur, həm qəbul edilmiş qanunlarda, həm də biz tədqiqatda onun təriflərinə müraciət etmişik (6, s. 39). Həqiqətən də ekoloji sistem dedikdə - qarşılıqlı təsirdə olan ətraf mühitin tərkib hissəsini təşkil edən: bitki örtüyü, flora, heyvanlar aləmi, fauna, torpaq, su hövzələri və çaylar, mineral sərvətlər, hava və enerji mənbələrinin vəhdəti başa düşülür. Əslində ekoloji sistem anlayışı təbii - elmi xarakter daşıdığından və hüquq üçün böyük əhəmiyyətə malik olduğundan olduqca az işlədilir. Bununla bərabər inkişaf etməkdə olan hüquq imkan verir ki, ətraf mühitin hüquqi prinsiplərinin biri kimi ətraf mühit və təbiətdən istifadənin hüquqi nizamlanmasının ekosistem yanaşması xüsusi seçilmişdir. Əslində, ekosistem anlayışı ilk dəfə olaraq ingilis botaniki A.Tensli tərəfindən 1935-ci ildə elmi dövriyyəyə gətirilmişdir. Amerika alimi E.Odum isə

öz növbəsində belə hesab edirdi ki, ekoloji sistem ekologiyaanın əsas funksional vahididir. Çünki özünə orqanizmləri (biotik birlikləri) və abiotik birlikləri daxil edir. Həm də onların hər biri mövcud olduğu şəkildə belə həyatın saxlanması üçün zəruridir (7, s. 39).

Ekoloji məsuliyyət - təbii mühitə vurulan zərərin aradan qaldırılması və ona müvafiq normalan özündə birləşdirən iqtisadi-hüquqi kompleksdir. Onun mahiyyəti təsərrüfat fəaliyyəti prosesində iqtisadi və ekoloji maraqların davamlı tarazlığının saxlanılmasından ibarətdir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi ekoloji məsuliyyət üç funksiyayı yerinə yetirir: stimullaşdırıcı funksiya ekoloji maraqların mühafizəsini tələb edən iqtisadi və hüquqi stimulların varlığı ilə özünü göstərir. Kompensasiya funksiyası natural və pul kompensasiyası formasında təbii mühitin bərpasına yönəldilmişdir. Preventiv funksiya isə zərərin ödənilməsi və ona görə cəza verilməsini nəzərdə tutan kontragentin davranışına təsirin xəbərdarlığıdır.

Ekoloji məsuliyyət iki formaya malikdir. Bunlar iqtisadi və hüquqi formalardır. Bu cür bölgü onun nizamlanmasının metodları və münasibətlər xarakteri ilə şərtlənir. Ekoloji-iqtisadi məsuliyyət hüquqi fəaliyyətə əsaslanır və iqtisadi metodlarla nizamlanır. Çirkəndiricinin tullantıların azaldılmasında maddi marağı burada mühüm rol oynayır. Əslində, cəmiyyət - təbiət qarşılıqlı münasibətinin ümumi prinsipi "çirkəndirici - xərcləməlidir" prinsipi həlledicidir. Hüquqi məsuliyyət qeyri-hüquqi əməllərdən doğur və inzibati-hüquqi metodlarla nizamlanır. Bütövlükdə bu formalar ekoloji məsuliyyətin ümumi institutunu yaradırlar. Bu institut sırf hüquqi institut deyildir. O, iqtisadi və hüquqi çulğalaşmanı əks etdirir. Maraqların və məqsədlərin ümumiliyi həmin iqtisadi-hüquqi kompleksə insanın təbiət qarşısında məsuliyyətinin vahid bloku kimi baxmağa imkan verir. Ekoloji-iqtisadi məsuliyyət hüquqi pozuntular faktına əsasən çıxış edən hüquqi məsuliyyətdən fərqlənir. O, zərər vurulması səbəbi faktına əsaslanır. "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 32-ci maddəsində ətraf mühitə atılan və axıdılan zərərli maddələrin yol verilə bilən miqdarının normalaşdırılması adlanır. Orada deyilir:

1. Əhalinin sağlamlığının bitki və heyvanlar aləminin mühafizəsi, onların genetik fondunun qorunması məqsədilə, atmosferi, suyu, torpağı və yerin təkini çirkəndirən potensial təhlükəli kimyəvi və bioloji maddələrin yol verilə bilən miqdarının normativləri müəyyən edilir.

2. Müvafiq ərazilərdə bütün çirkənmə mənbələrinin əhalinin sağlamlığına, bitki və heyvanlar aləminə təsiri nəzərə alınmaqla ətraf mühitin çirkənməsinin qarşısını almaq məqsədilə hər bir çirkənmə mənbəyi üzrə ətraf mühitə atılan, axıdılan və basdırılan zərərli maddələrin yol verilə bilən normativlərinin son hədləri müəyyən edilir.

3. Əhalinin sağlamlığının və əmək qabiliyyətinin qorunması, bitki və heyvanlar aləmi üçün əlverişli olan ətraf mühitin mühafizəsi məqsədilə səs-küyün, vibrasiyanın, elektromaqnit sahələrinin səviyyəsinin, radioaktiv şüalanmanın və başqa zərərli fiziki təsirlərin yol verilə bilən son hədləri normativləri müəyyən edilir (8, s. 17-18).

Ekoloji-iqtisadi məsuliyyətin düzgün başa düşülməsində ekoloji tarazlıq anlayışını da nəzərdən keçirmək zəruridir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Yer in geoloji tarixinin gedişində təbiətin həm ekoloji sistemlərində, həm də onların daxilində bir tarazlıq mövcud olmuşdur. Xarici, abiotik mühitdə baş verən dəyişikliklər ekosistem tərəfindən cavab reaksiyası ilə qarşılır. Bu isə ya həmin dəyişiklikləri ləğv etməyə, yaxud da bütün ekoloji sistemin yenidən qurulmasına gətirib çıxarmalıdır. Ekoloji tarazlıq - ekoloji sistemin vəziyyəti, yaxud da biotik birlikləri (canlı orqanizmlərin birliklərinin) davamlılığı, özünizəmləmə qabiliyyəti, qaydaların pozulmasına müqaviməti, tarazlığın pozulmasına qədər mövcud olan ilkin vəziyyətin bərpa edilməsi ilə əlaqədardır (9, s. 39,43). Ekoloji sistemin davranış qanunauyğunluqlarının və ekoloji tarazlığa təsir edən amillərin öyrənilməsi təbiətdən istifadənin hüquqi nizamlanması nöqtəyi-nəzərindən ətraf mühitin hüququ üçün olduqca vacibdir.

Ekoloji təhlükəsizlik Azərbaycan Respublikasında qəbul edilmiş qanunlarda mühüm yer tutur. Orada ekoloji təhlükəsizlik, ekoloji təhlükə, təhlükəli ekoloji vəziyyət, fəvqəladə ekoloji vəziyyət, ekoloji fəlakət, ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi, ekoloji təhlükəsizliyin subyekti və s. anlayışlara geniş yer verilmişdir. Bütün bunlar ekoloji və hüquqi şüur baxımından şərh edilmişdir (10, s. 1-2). Ekoloji-iqtisadi məsuliyyətin mexanizmi müxtəlifdir. Bu, mövcud məsuliyyətin konkret növlərindən asılıdır. Bir sıra ölkələrin qanunvericiliyində həmin məsuliyyət haqqında müəyyən müddəalar salınmışdır. Hazırda cəmiyyət - təbiətin qarşılıqlı münasibətində iqtisadi məsuliyyətin bir sıra növləri daha çox diqqəti cəlb edir.

Gətirilmiş misallarda iki moment diqqəti çəkir: təbii resurslardan istifadə üçün ödəmə (çirkənmə özü də təbii resursların - hava, su, torpaq və s.-dən istifadəyə görə ödəmə növüdür) və təbii mühiti pisləşdirən fəaliyyətin məhdudlaşdırılmasına maddi maraq bu qəbildəndir. Vurulmuş zərəre görə kompensasiya məqsəd fondların doldurulması deyil, hər şeydən əvvəl, faydalı təbiəti mühafizə fəaliyyətinin stimullaşdırıcı vasitəsidir. Həyat inandırıcı şəkildə sübut edir ki, bu cür stimulların olmaması təbii mühitin pisləşməsinə, bəzən isə ekoloji qəzalara

aparıb çıxara bilər. Aral hövzəsinin suyundan nəzarətsiz istifadə olunması nəhəng su hövzəsinin suyunun tükənməsinə səbəb olmuşdur.

Hüquqla iqtisadi məsuliyyət arasında ayrılan xətt - ekoloji hüquq pozuntuları kimi müəyyən edilmişdir. Ekoloji-hüquqi məsuliyyət, yuridik məsuliyyətin növlərindən biridir və bir sıra ölkələrin hüquq sistemlərində mühüm yer tutur.

Məsuliyyətin birinci hissəsi ətraf mühitin mühafizəsi tələbinin pozulması faktı üzrə təbiəti mühafizə münasibətlərindən doğur. O, konkret ekoloji-hüquqi pozuntuların tərkibini ifadə edir. Məsuliyyətin ikinci hissəsi cinayət, inzibati, mülki, əmək, hüquqi münasibətlərinin tətbiqindən yaranır. Ümumiyyətlə, inkişafın indiki mərhələsində insan tələbatlarının ödənilməsi təbii resursların istismarı olmadan qeyri-mümkündür. Əslində hər bir istehsal öz mahiyyətinə görə təbiətdən istifadəyə əsaslanır, yəni ümumi təbii potensialı təşkil edən təbii resursların dəyişilməsi ilə əlaqədar olur.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. "Ekoloji təhlükəsizlik haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı: Digesta, 1999, 65 s.
2. "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı: Digesta, 1999, 73 s.
3. "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı: Digesta, 1999, 112 s.
4. Бачило И., Кала Х. Ответственность в управлении // Общественные науки, 1985. № 6, с.57-58.
5. Муздыбаев К. Психология ответственности. Л.: Наука, 1983, с. 240
6. Одум Е. Основы экологии. М.: Мир, 1975, 740 с.
7. Пенков Е.М. Социальные нормы-регуляторы поведения личности. М.: Мысль, 1972, 158 с.
8. Плахотный А. Свобода и ответственность. Харьков: Издательство Харьковского Университета, 1972, с. 159
9. Ребане Я. Опыт исследования социальной ответственности // Общественные науки, 1984, № 5, с. 27-38.
10. Справочник по охране природы. М.: Мысль, 1980, с.180

Dirçəliş-XXI əsr.-2008.-№128/129.-S.412-418.

Ekoloji problemlərin həll edilməsi və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsində BMT sisteminin rolu

MƏHƏRRƏMOV A. A.,

BDU «Beynəlxalq ümumi hüquq» kafedrasının dosent əvəzi,
hüquq elmləri namizədi

Məqalədə ekoloji problemlərin həll edilməsi və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsində BMT sisteminin rolu məsələləri hüquq ədəbiyyatında mövcud fikir müxtəlifliyi və beynəlxalq praktika əsasında geniş təhlil edilir. Qeyd edilir ki, ekoloji problemlərin həll edilməsində BMT sisteminin rolu, əsasən, üç istiqamətdə müəyyən edilir: BMT çərçivəsində keçirilən konfranslar, BMT-nin müvafiq orqanları, BMT ixtisaslaşdırılmış təsisatları çərçivəsində həyata keçirilən əməkdaşlıq.

Ekoloji problemlərin həll edilməsində BMT sisteminin rolu, başlıca olaraq, üç əsas istiqamətdə müəyyən edilə bilər: BMT çərçivəsində keçirilən konfranslar, BMT-nin müvafiq orqanları, BMT ixtisaslaşdırılmış təsisatları çərçivəsində həyata keçirilən əməkdaşlıq.

İlk növbədə qeyd edilməlidir ki, mürəkkəb beynəlxalq problemlərin həlli üzrə səylərin əlaqələndirilməsi və bilavasitə danışıqların aparılmasının daha səmərəli vasitəsi olmaqla, beynəlxalq konfranslar beynəlxalq münasibətlər sistemində mərkəzi yer tutmuşdur. Onların kəmiyyət artımı da bunu sübut edir. [1, s.9] Hər il dünyada ekoloji məsələlər üzrə yüzlərlə, hətta minlərlə konfranslar keçirilir. Məqsədlərindən asılı olaraq, onlar təbiəti mühafizə fəaliyyəti təcrübəsinin mübadiləsi, ekoloji əhəmiyyətli məlumatın elmi və təcrübə problemlərin həlli vasitəsi kimi çıxış edir. [2, s. 445]

Ətraf mühitin mühafizəsi işində BMT-nin himayəsi altında keçirilmiş ətraf mühit problemləri üzrə beynəlxalq konfranslar böyük rol oynayır. [3, s. 533] 1960-cı illərdə ətraf mühitin yüksək səviyyədə çirklənməsi ilə əlaqədar vəziyyətin pisləşməsi səbəbindən BMT Baş Məclisi insanı əhatə edən mühitin çirkləndirilməsinin məhdudlaşdırılması üzrə beynəlxalq tədbirlərin işlənib hazırlanacağı və müzakirə olunacağı beynəlxalq konfransın keçirilməsi təşəbbüsü ilə çıxış etmişdi. Ətraf mühit problemləri üzrə xüsusi beynəlxalq konfransın çağırılması ideyası ilk dəfə BMT Baş Məclisinin 1967-ci il sessiyasında səslənmişdir. Sonralar bu ideya ECOSOC tərəfindən dəstəklənmiş və onun 1968-ci il 45-ci sessiyasında qəbul etdiyi 1346 sayılı Qətnaməsində insanı əhatə edən mühitin çirkləndirilməsinin məhdudlaşdırılması və imkan olduqca dayandırılması üçün beynəlxalq və milli səviyyələrdə tədbirlərin gücləndirilməsi zəruriliyini qeyd etmiş, BMT Baş Məclisinə növbəti sessiyada insanı əhatə edən mühitin problemləri üzrə beynəlxalq konfransın çağırılması istəyi haqqında məsələnin müzakirəsini tövsiyə etmişdi.

Bu istiqamətdə ətraf mühit problemləri üzrə BMT-nin himayəsi altında keçirilmiş üç əsas konfransın fəaliyyəti qeyd edilməlidir: İnsanı əhatə edən ətraf mühit problemləri üzrə 1972-ci il Stokholm Konfransı, BMT-nin Ətraf mühit və inkişaf üzrə 1992-ci il Rio-de-Janeyro Konfransı və 2002-ci ildə Yohannesburqda keçirilmiş Ümumdünya Yer Sammiti (Sabit inkişaf üzrə yüksək səviyyədə Ümumdünya Görüşü).

İnsanı əhatə edən mühit problemləri üzrə BMT Konfransının çağırılması haqqında qərar BMT Baş Məclisin 3 dekabr 1968-ci il tarixli 2398 (XXIII) sayılı Qətnaməsilə qəbul olunmuşdu. BMT-nin İnsanı əhatə edən mühit problemləri üzrə 1972-ci il Stokholm Konfransı dövlətlərin və beynəlxalq birliyin ekoloji siyasətində dönüş nöqtəsi olmuşdur. O, Stokholm şəhərində 5-16 iyun 1972-ci ildə keçirilmişdir. Ümumilikdə bu Konfrans beynəlxalq ətraf mühit hüququ və beynəlxalq təbiəti mühafizə fəaliyyətinin aktivləşməsində böyük rol oynamışdı. Konfransda iki əsas sənəd qəbul edilmişdir: Prinsiplər Bəyannaməsi və Tədbirlər Planı. Bu sənədlər BMT Baş Məclisi tərəfindən bəyanılmış, BMT çərçivəsində ətraf mühitin mühafizəsi üzrə müntəzəm fəaliyyətin əsasını qoymuşdu. Konfransın gündəliyinə aşağıdakı məsələlər daxil edilmişdi: İnsanı əhatə edən mühit haqqında bəyannamə; ətraf mühitin keyfiyyətini nəzərə alaraq yaşayış məntəqələrinin planlaşdırılması və onların idarə edilməsi; ətraf mühitlə bağlı təbii ehtiyatların idarə olunma aspektləri; mühüm beynəlxalq əhəmiyyətə malik çirkləndirici maddələrin təyin olunması və onlarla mübarizə; ətraf mühit problemlərinin maarifləndirici, informasiya, sosial və iqtisadi aspektləri; inkişaf və ətraf mühit; tədbirlər haqqında beynəlxalq təşkilatların nəticələri; fəaliyyət planı və konfransın məruzəsinin təsdiq edilməsi.

Prinsiplər Bəyannaməsi dünya birliyinin indiki dövrdə və gələcəkdə ətraf mühit problemlərinə münasibətini ifadə edən 26 prinsipləndən ibarətdir. Bu prinsiplərin arasında növbəti prinsiplər əsas prinsiplər kimi çıxış edir: insanın ətraf mühitdə əlverişli həyat şəraiti hüququ; təbii ehtiyatların indiki və gələcək nəsillərin rifahı naminə

qorunub saxlanması; ətraf mühitin yaxşılaşdırılması üçün həlledici əhəmiyyətə malik olan iqtisadi və sosial inkişaf; dövlətlərin öz təbii ehtiyatlarını hasil etmələrinə dair hüquqlarının suverenliyi və dövlətlərin ətraf mühitə vurulan ziyanla görə məsuliyyəti; ətraf mühitin beynəlxalq problemlərini əməkdaşlıq ruhunda həll etmək zərurəti; insanla ətraf mühitin nüvə və kütləvi qırğın silahlarının digər növlərinin tətbiqi nəticələrindən azad olunması.

Ətraf mühit problemləri üzrə 1972-ci il tarixli BMT Stokholm Bəyannaməsi universal səviyyədə ilk dəfə olaraq ekoloji problemlərin həllinə qlobal yanaşmanı müəyyən etmişdir. 1972-ci il Bəyannaməsi məcburi hüquqi qüvvəyə malik deyil, lakin beynəlxalq ekologiya hüququnda normayaradıcılıq prosesinə böyük təsir göstərmişdir.

Stokholm Konfransının nəticəsində Prinsiplər Bəyannaməsi, Fəaliyyət Planı, Təşkilati və maliyyə tədbirləri haqqında Qətnamə qəbul edildi. Bu sənədlər dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların aktiv fəaliyyətində əsas mənbə qismində çıxış edir. Təsadüfi deyil ki, məhz Konfransın qərarları nəticəsində son iyirmi ildə ətraf mühitin mühafizəsinə həsr olunmuş minlərlə universal və regional beynəlxalq konvensiyalar, sazişlər, müqavilələr, protokollar və s. qəbul edilmişdir.

Beynəlxalq ekoloji hüququn məcəllələşdirilməsi nöqtəyi-nəzərindən Prinsiplər Bəyannaməsi daha çox maraq kəsb edir. Hələ 1976-cı ildə fransız hüquqşünası A. Kiss qeyd edirdi ki, Bəyannamədə dövlətlərin nəzərə almalı olduğu, lakin ənənəvi vasitələrlə tətbiq oluna bilməyən prinsiplər təsbit olunmasına görə o, beynəlxalq hüququn mənbəyi sayılır. O yazır ki, Bəyannamə ətraf mühitin mühafizəsinə dair istənilən gələcək beynəlxalq fəaliyyət üçün ümumi bazis ola bilər. [4, s. 25] Bütövlükdə, Stokholm Bəyannaməsinə daxil olan 26 prinsip xaraktercə müxtəlifdir. Onlardan bəziləri hüquq norması sayılmır. Məsələn, 1-ci prinsipdə qeyd edilir ki, insan, keyfiyyəti layiqli və xoşbəxt həyat sürməyə imkan verən ətraf mühitdə azad, bərabər və müvafiq həyat şəraiti hüququna malik olmaqla, indiki və gələcək nəsillər naminə ətraf mühitin qorunması və yaxşılaşmasına görə məsuliyyət daşıyır. [5, s. 37]

O. S. Kolbasov hesab edir ki, Stokholm Bəyannaməsində hüquqi xarakterli 7, 21-24-cü prinsiplər istisna olmaqla təsbit olunmuş prinsiplərin çoxu ümumi fikir, məlumat xarakteri daşıyır. Məsələn, Bəyannamənin 2-ci prinsipi müxtəlif növ təbii ehtiyatların insan üçün əhəmiyyətliliyini, 3-cü prinsip tükənən və tükənməyən təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadəni və bu ehtiyatların qorunmasını, 4-cü prinsip canlı təbiətin qorunmasına görə məsuliyyəti, 5-ci prinsip təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə və mühafizəsinin zəruriliyini, 6-cı prinsip isə zəhərli və ya ətraf mühitin zəhərləndirmək qabiliyyətinə malik digər maddələrin ətraf mühitə daxil edilməsini qadağan edən müddəaları nəzərdə tutur.

7-ci prinsip dövlətləri dəniz mühitinin çirkləndirilməsinin qarşısını almaq üçün bütün zəruri tədbirləri həyata keçirməyə çağırır. 7-ci prinsipdə əks olunmuş müddəalar sonradan 1972-ci ildə qəbul edilmiş Dənizlərin çirkləndirilməsinin qarşısının alınması üzrə dövlətlərin öhdəlikləri (MARPOL 7378 Konvensiyası), Dənizlərin tullantılarla və digər maddələrlə çirkləndirilməsinin qarşısının alınması haqqında Konvensiyalarda bir daha möhkəmləndirilmişdir.

Bəyannamənin 8-ci prinsipində iqtisadi, sosial inkişafın ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması prosesinin ayrılmaz hissəsi olması, onun inkişaf etməkdə olan və inkişaf etmiş ölkələrin maraqları arasında toqquşmadan yayınmaq üçün imkan yaratması göstərilir. 9-cu prinsipdə ətraf mühit problemlərinin həll edilməsinin əsas üsulu kimi maliyyə və texniki yardım hesabına inkişafın sürətləndirilməsindən bəhs edilir. 10-cu prinsip ətraf mühitin mühafizəsi üzrə keçirilən tədbirlərin beynəlxalq ticarətə təsiri məsələsinə həsr edilmişdir.

Bəyannamənin 11-ci prinsipi isə «ətraf mühit-inkişaf» sistemində qarşılıqlı fəaliyyət xarakterini müəyyən edir və göstərir ki, bütün dövlətlərin ətraf mühit sahəsindəki siyasəti inkişaf etməkdə olan ölkələrin mövcud və gələcək inkişaf potensialını yüksəltməlidir. Bu prinsipi tamamlayan 12-ci prinsip inkişaf etmiş ölkələrin ətraf mühitin mühafizəsində iştirakı ilə inkişaf etməkdə olan ölkələrə onların xahişi ilə beynəlxalq maliyyə və texniki yardım göstərmək zərurətini birbaşa əlaqələndirir.

Bəyannamənin 13-cü prinsipi müəyyən edir ki, təbii ehtiyatların səmərəli rejiminin təmin edilməsi və ətraf mühitin yaxşılaşdırılması ekoloji amilləri nəzərə alan planlaşdırma əsasında mümkündür. 14-cü prinsip isə səmərəli planlaşdırılmış ətraf mühitin mühafizəsi və inkişaf tələbləri arasındakı hər hansı uyğunsuzluğu tənzim edən vasitə kimi müəyyən edilir.

15-ci prinsip milli hakimiyyət orqanlarının ekoloji vasitələrdən səmərəli istifadəsini, 16-cı prinsip isə ekoloji nəticələrin qiymətləndirilməsini mühüm fəaliyyət növlərinə münasibətdə həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

Bəyannamənin 17-ci prinsipi müvafiq milli idarələrin ətraf mühitin keyfiyyətini yüksəltmək məqsədilə ətraf mühit ehtiyatlarına münasibətdə planlaşdırma, idarəetmə və nəzarət etmək vəzifəsini müəyyənləşdirir. Ətraf mühitin qorunması və yaxşılaşdırılmasında elm və texnikanın əhəmiyyətini göstərən 18-ci prinsipdə qeyd edilir

ki, elmi-texniki tərəqqi öz nailiyyətlərini ətraf mühit probleminin həll edilməsinə yönəltməlidir. 19-cu prinsip ətraf mühitin qorunması sahəsində elmi-texniki əməkdaşlığın, 20-ci prinsip isə ətraf mühit problemlərinin həllində xüsusi elmi-tədqiqat və təcrübə-quraşdırma işinin mühüm əhəmiyyətini qeyd edir.

Bəyannamənin bir çox prinsipləri, o cümlədən 21-ci prinsip ətraf mühitin mühüm beynəlxalq-hüquqi problemlərinə həsr edilmişdir. Bəyannamənin 21-ci prinsipində dövlətlərin öz ərazilərində təbii ehtiyatlar üzərində suverenliyinin olmasından və digər dövlətlərin, eləcə də beynəlxalq xarakterli təbii ehtiyatlarına vurulan zərərə görə məsuliyyətdən bəhs edilir.

22-ci prinsip ətraf mühitin mühafizəsinin tənzimlənməsində məsuliyyət probleminin xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini qeyd edir. 23-cü prinsip məsuliyyət və vurulmuş zərərin ödənilməsi ilə bağlı beynəlxalq hüququn inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə dövlətlərin əməkdaşlığının əhəmiyyətini qeyd edir. Hərtərəfli və bərabərhüquqlu dövlətlərarası əməkdaşlığı nəzərdə tutan Bəyannamənin 24-cü prinsipinə görə, dövlətlərin öz təbii ehtiyatları üzərində suverenliyi prinsipi ətraf mühitin mühafizəsinə yönəlməklə və bu sahədə əməkdaşlığı təmin etməklə formalaşdırılmışdır. Beynəlxalq təşkilatlar ətraf mühitin mühafizəsi və təkmilləşdirilməsi işində səmərəli və dinamik rol oynaması Bəyannamənin 25-ci prinsipinin əsas məzmunudur.

Bəyannamənin 26-cı prinsipi isə çox mühüm qlobal problem olan - kütləvi qırğın silahlarının ləğv edilməsi və dövlətlərin bu sahədə razılaşma əldə edilməsinə nail olunmasını müəyyən edir.

Stokholm Konfransında qəbul edilən Tədbirlər Planının tərkibi 109 bənddən ibarətdir. Burada ətraf mühitin mühafizəsinin, dövlətlə beynəlxalq təşkilatların qarşılıqlı əlaqəsinin təşkilati, iqtisadi və siyasi məsələləri də həll olunur. Bu sənəd proqram xarakterlidir, əsasən BMT və BMT sistemindəki beynəlxalq təşkilatlara ünvanlanmışdır, BMT sistemində təbiəti mühafizə fəaliyyətinin mərkəzləşdirilməsinin artırılması üçün ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində bütün dövlətlərin səylərinin birləşdirilməsinə yönəlmişdir. Tədbirlər Planı ətraf mühit sahəsində beynəlxalq fəaliyyətin ayrıca qurumlar səviyyəsindən BMT sistemi səviyyəsinə ötürülməsi yollarını qeyd etmişdir.

BMT-nin himayəsi ilə 1992-ci il Rio-de-Janeyroda Ətraf mühit və inkişaf dair II Ümumdünya Konfransı keçirildi. Bu əksər ölkələrin hökumət nümayəndələrinin, habelə beynəlxalq və qeyri-hökumət təşkilatlarını toplamış böyük zirvə görüşü idi. Rio Konfransı ətraf mühitin iyirmi illik mühafizəsinə dair nəticələrin yekunlaşdırılması məqsədilə çağırılmışdır. Konfransda 178 dövlət, 30-dan çox beynəlxalq hökumətlərarası və qeyri-hökumət təşkilatı, dövlət və hökumət başçılarının rəhbərlik etdiyi 114 nümayəndəlik iştirak etmişdi. [6, c.447].

Konfransda müzakirə üçün 5 sənəd hazırlandı: Ətraf mühit və inkişaf üzrə Rio Bəyannaməsi; «XXI əsrin Gündəliyi»; Meşə Prinsipləri; İqlim dəyişikliyi haqqında Çərçivə Konvensiyası; Bioloji müxtəliflik üzrə Konvensiya.

Uzun müddətli hazırlıq prosesinin yekunu olan Ətraf mühit və inkişaf üzrə Rio Bəyannaməsi bütün dövlətlərin və onların vətəndaşlarının öz fəaliyyətində əsaslanmalı olduğu prinsipləri - ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji tənzimlənməsinin ən mühüm prinsiplərini əks etdirmişdir. 1992-ci il Bəyannaməsi qlobal tərəfdaşlıq zəminində ətraf mühitin mühafizəsi üzrə yenilənmiş prinsiplərin məcmusunu özündə əks etdirir. Bəyannamənin müddəaları Yer ekosisteminin mühafizəsi və inkişafından, xalqların və dövlətlərin inkişaf hüququndan irəli gəlir. Həmçinin qlobal tərəfdaşlıq sahəsində yeni və bərabərhüquqlu rejimin yaradılması və sabit inkişafa keçid prinsipi bəyan edilmişdi. [7, s.721] Rio Bəyannaməsində bir sıra məqsədlər müəyyən olunmuşdur ki, məhz bu məqsədlərə görə prinsiplər bəyan edilmişdir. Müvafiq məqsədlər arasında əsasları aşağıdakılardır: dövlətlər və xalqlar arasında əməkdaşlığın yeni səviyyəsinin qurulması yolu ilə dünya miqyasında yeni və bərabər-hüquqlu əməkdaşlığın qaydaya salınması; beynəlxalq ətraf mühit hüququnun inkişaf perspektivlərinin müəyyən olunması; ətraf mühit sahəsində milli qanunvericiliyin inkişafı; ətraf mühitin əlverişli vəziyyətinin saxlanılması üçün yararlı tədbirlərin həyata keçirilməsi. [8, s.447].

Məhz Bəşəriyyətin Ekoloji Məcəlləsi kimi obrazlı ad almış Rio Bəyannaməsi inkişaf və ətraf mühitin mühafizəsi məqsədlərinin uyğunlaşdırılması, həmçinin istər inkişaf etməkdə olan, istərsə də inkişaf etmiş ölkələr qarşısında duran qlobal xarakterli ekoloji çağırışın tanınması baxımından birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edir.

Rio Bəyannaməsi hüquqi planda məcburi hüquqi qüvvəyə malik deyil. Bunun kimi də Konfrans özü ekologiya hüququna dair beynəlxalq müşavirə deyil, yüksək səviyyəli siyasi forum idi. Lakin bu Sənəd müxtəlif ölkələrin ekologiya hüququna qoyulan əsas prinsipləri xülasə edərək, təbiəti mühafizə qanunvericiliyinin inkişafı işində böyük rol oynadı.

Rio Bəyannaməsi Stokholm Bəyannaməsini təkmilləşdirərək ətraf mühitin mühafizəsi və inkişafı üzrə 27 prinsip təsbit etmişdir. Stokholm Bəyannaməsində olduğu kimi Rio Bəyannaməsinin prinsipləri də prinsip-

normalar və prinsip-ideyalara bölünür. Bunlardan ən əsas prinsiplər aşağıdakılardır: sülh, inkişaf və ətraf mühitin qarşılıqlı əlaqəsi; sabit inkişafın təmin edilməsinə yönəlmiş fəaliyyətdə insana qayğının mərkəzi yer tutması; dövlətlər Yer in ekosisteminin təmizliyinin və bütövlüyünün saxlanması, qorunması və bərpası məqsədilə qlobal tərəfdaşlıq ruhunda əməkdaşlıq edirlər; ekoloji məsələlər müvafiq səviyyədə bütün maraqlı tərəflərin iştirakı ilə daha səmərəli şəkildə nəzərdən keçirilir; dövlətlər ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində səmərəli qanunvericilik aktları qəbul edirlər; transsərhəd və ya qlobal ekoloji problemlərin həllinə yönəlmiş ətraf mühit sahəsində tədbirlər mümkün qədər beynəlxalq konsensusa əsaslanmalıdır və s.

Bununla yanaşı, Bəyannamədə müəyyən beynəlxalq müqavilələr formasında konkret tədbirlər və öhdəliklər qismində öz təsdiqini tapan bir sıra prinsip-normalar mövcuddur. Bu aşağıdakı müddəaları özündə əks etdirən prinsiplərdir: ekologiya və insan üçün zərərli maddələrin və fəaliyyət növlərinin digər dövlətlərə ötürülməsinə və yerləşdirilməsinə qarşı fəaliyyətdə əməkdaşlıq (14-cü prinsip); təhlükəsizlik tədbirlərinin qəbul edilməsi (15-ci prinsip); ətraf mühitə xoşagəlməz təsir göstərən bilən fəaliyyət növlərinə münasibətdə milli vasitələr qismində ekoloji nəticələrin qiymətləndirilməsi (17-ci prinsip).

Qeyd edək ki, Rio Bəyannaməsində təsbit olunmuş prinsip-normalardan 2, 13, 26 və 27-ci prinsiplər beynəlxalq ekoloji hüquq üçün sistemyaradıcı əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, Bəyannamənin 2-ci prinsipinə müvafiq olaraq, dövlətlər ətraf mühit və inkişaf sahəsində öz xüsusi siyasətlərinə əsasən öz ehtiyatlarının hazırlanmasında suveren hüquqlara malikdirlər, onların yurisdiksiyası və ya nəzarəti altında həyata keçən fəaliyyətləri onların milli yurisdiksiyasından kənarda yerləşən digər dövlət və ya rayonların ətraf mühitinə zərər yetirməməsinə görə məsuliyyət daşıyırlar. 26-cı prinsipdə qeyd olunur ki, dövlətlər öz ekoloji mübahisələrini BMT Nizamnaməsinə müvafiq olaraq sülh yolu ilə həll edirlər. 27-ci prinsip isə göstərir ki, dövlətlər və xalqlar hazırkı Bəyannamədə əks olunan prinsiplərin yerinə yetirilməsində və sabit inkişaf üzrə beynəlxalq hüququn təkmilləşməsində istək və tərəfdaşlıq ruhunda əməkdaşlıq edirlər.

Rio Konfransı tərəfindən ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində sabit inkişafa nail olmaq üçün qlobal əməkdaşlıq strategiyası ruhunda hazırlanmış digər sənəd «XXI Əsrin Gündəliyi» sənədidir. Bu Sənəd ətraf mühitin problemlərinin həll olunması sahəsində dövlətlərin, beynəlxalq təşkilatların, əhalinin rolunu müəyyən edərək dörd bölmədən ibarətdir.

Birinci bölmədə sosial-iqtisadi aspektlər müəyyən olunur. Bu aspektlərə: inkişaf etməkdə olan ölkələrdə sabit inkişafı sürətləndirmək məqsədilə beynəlxalq əməkdaşlıq və milli siyasətin həyata keçirilməsi; yoxsulluqla mübarizə, istifadə strukturunun dəyişdirilməsi, əhali dinamikası; insan sağlamlığının mühafizəsi və gücləndirilməsi, yaşayış məntəqələrinin sabit inkişafına yardım göstərmək; qərar qəbulu prosesində ətraf mühit və inkişaf məsələlərinin nəzərə alınması daxildir.

İkinci bölmə inkişaf məqsədilə ehtiyatların səmərəli istifadəsi və qorunmasını nəzərdə tutur. Bu bölməyə növbəti aspektlər daxildir: atmosferin mühafizəsi, torpaq ehtiyatlarının istifadəsinə kompleks yanaşma; səhrələşmə, meşələrin qırılması və quraqlıqla mübarizə; dağ rayonlarının sabit inkişafına qayğı göstərilməsi; radioaktiv maddələr və tullantılar da daxil olmaqla zərərli və təhlükəli maddələrin istifadəsinin tənzimlənməsi.

Üçüncü bölmə əhalinin əsas qruplarının (qadınlar, gənclər, müxtəlif işçi kateqoriyaları) ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində rolunun gücləndirilməsinə yönəlmişdir.

Dördüncü qrup isə müxtəlif reallaşma vəsaitlərinə (ətraf mühit probleminin həll olunmasında maliyyə ehtiyatları və mexanizmləri, təşkilati-hüquqi vəsaitlər) həsr olunmuşdur. [9, s. 448-449]

Rio Konfransında qəbul olunmuş üçüncü sənəd - hüquqi cəhətdən məcburi qüvvəyə malik olmayan «Meşə Prinsipləri»dir. Bu Sənəddə dövlətlərin coğrafi vəziyyətindən asılı olmayaraq, bütün meşə tiplərinin istifadəsi və qorunması məsələləri üzrə konsensusu, meşələrin qorunması sahəsində normayaradıcılıq fəaliyyəti əks olunmuşdur.

Rio Konfransında, qeyd olunduğu kimi, təşkilati-hüquqi formasına görə «çərçivə» sazişi sayılan iki konvensiya qəbul olunmuşdur: İqlim dəyişikliyi haqqında və Bioloji müxtəliflik haqqında Konvensiyalar.

İqlim dəyişikliyi haqqında Çərçivə Konvensiyasının əsas məqsədi antropogen mənşəli qazların atılmasına bərabərhüquqlu əsasda nəzarət edilməsi yolu ilə atmosferin tənzimlənməsidir. Konvensiyada müəyyən edilmişdir ki, dövlətlər iqlim dəyişikliyi və onun neqativ nəticələrinin mübarizəsi üzrə milli siyasət qəbul etməklə bu sahədə başqa ölkələrə öz liderliyini nümayiş etdirməlidirlər. Konvensiyanın inkişaf etdirilməsi məqsədilə parnik qazlarının havaya atılmasının azaldılması üzrə beynəlxalq əməkdaşlığın iqtisadi mexanizmləri işlənib hazırlanmışdır.

Bioloji müxtəliflik haqqında Konvensiyada isə qeyd olunur ki, bioloji müxtəlifliyin saxlanması bəşəriyyətin ümumi məsələsidir, dövlətlər öz bioloji ehtiyatları üzərində suveren hüquqlara malik olmaqla

bioresursların istifadəsi və bioloji müxtəlifliyin qorunmasına görə məsuliyyət daşıyırlar. Konvensiyanın əsas məqsədi bioloji müxtəlifliyin qorunması, onun komponentlərinin sabit istifadəsi, genetik ehtiyatların istismarı nəticəsində əldə olunan gəlirlərin ədalətli və bərabər bölüşdürülməsidir. Konvensiyanın inkişafı nəticəsində 2000-ci ildə Bioloji təhlükəsizlik üzrə Kartahena Protokolu qəbul edilmişdir.

Stokholm Konfransından fərqli olaraq Rio Konfransı təkcə beynəlxalq ekoloji hüququn «yumşaq» normaları ilə kifayətlənmədi, burada həm də Bioloji müxtəliflik haqqında və İqlim dəyişikliyi haqqında Konvensiyalar qəbul olunmaq üçün açıq elan edildi. Başqa sözlə desək, Rio Konfransı beynəlxalq ekoloji hüququn məcəllələşdirilməsini həyata keçirən, ətraf mühitin problemləri üzrə ilk beynəlxalq forum oldu. Konfransda «yumşaq» hüquq mənbələrinə aid olan üç sənəd qəbul edilmişdir: Ətraf mühit və inkişaf üzrə Bəyannamə, «XXI Əsrin Gündəliyi» və «Meşə prinsipləri».

Rio Konfransından sonra keçmiş dövr həm qəbul edilmiş sənədlərin, həm də təbiəti mühafizə problemlərinin həllində geniş beynəlxalq əməkdaşlığın əhəmiyyətini göstərdi. Sonradan keçirilmiş 1993-cü il Toronto Beynəlxalq Konfransı, 1997-ci il Kioto Beynəlxalq Konfransı, 2003-cü il Qlobal iqlim dəyişməsi üzrə Ümumdünya Konfransı hər şeydən əvvəl Rio Konfransında elan olunmuş məqsədlərin konkretləşməsinə və onlara nail olma mexanizmlərin hazırlanmasına yönəlmişdir.

BMT Baş Məclisi 2002-ci ildə Sabit inkişaf üzrə yüksək səviyyədə Ümumdünya Görüşünün çağırılması məqsədilə 2000-ci ildə Rio Konfransının qərarlarının realizəsinin onillik qiymətləndirilməsi haqqında Qətnamə qəbul etdi. Bu Qətnamə əsasında Yohanesburqda yüksək səviyyədə Sabit inkişaf üzrə Ümumdünya Görüşü (Ümumdünya Yer Sammiti) çağırıldı. Konfransda qeyd olunmuşdur ki, Rio Konfransının keçirilməsindən on il keçməsinə baxmayaraq dünya ölkələri əvvəlki kimi yoxsulluq, qeyri-sabit həyat şəraiti və ətraf mühitin tənəzzül problemi ilə üzləşir. Bu problemləri həll etməkdən ötrü yeni siyasi iradə, sabit inkişafa yönələn praktiki addımlar və əməkdaşlıq tələb olunur.

Mütəxəssislərin qeyd etdiyi kimi, Rio və Yohanesburq konfransları arasındakı 10 il müddət heç bir əhəmiyyət kəsb etməmiş, dünya dövlətləri sabit inkişaf yolundan getdikcə daha da uzaqlaşmışlar. Əsas məqsədə - ətraf mühitin təhlükəsizliyinə zəmanət verən global iqtisadiyyatın yaradılmasına nail olunmamışdır. Başqa sözlə desək, ətraf mühitin mühafizəsi və inkişafı sahəsində nə milli hökumətlər, nə də beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatlar heç bir əməli işlər görməmişdir.

Ümumdünya Yer Sammiti 2002-ci ilin avqust-sentyabr aylarında Yohannesburqda keçirilmişdi. Onun işində 196 dövlətin nümayəndəsi, BMT-nin bütün ixtisaslaşmış təsisatları, çoxsaylı qeyri-hökumət təşkilatları və 20-yə yaxın transmilli kompaniya iştirak etmişdi. Konfrans öz işini iki sənədin qəbul edilməsi ilə başa çatdırdı: Sabit inkişaf üzrə Yohanesburq Bəyannaməsi və Sabit inkişaf üzrə yüksək səviyyədə ümumdünya Görüşün qərarlarının yerinə yetirilməsi Planı. Qeyd olunmuş sənədlər əhəmiyyətinə və hüquqi qüvvəsinə görə Stokholm və Rio bəyannamələrindən heç nə ilə fərqlənmir. Belə ki, 37 bənddən ibarət olan Sabit inkişaf üzrə Bəyannamə demək olar ki, Rio Bəyannaməsi və «XXI Əsrin Gündəliyi»ndə əks olunmuş müddəaları təkrarlayır. 170 bənddən ibarət olan Sabit inkişaf üzrə yüksək səviyyədə Ümumdünya Görüşün qərarlarının yerinə yetirilməsi Planı da mahiyyət etibarilə «XXI Əsrin Gündəliyi»ndəki əsas müddəalarını dəqiqləşdirir və xüsusən də inkişaf etməkdə olan ölkələrin (məsələn Afrika, Latın Amerikası və Karib hövzəsi ölkələri, Asiya, Sakit Okean, Qərbi Asiya ölkələri) sabit inkişaf məsələlərini əks etdirir.

Ekoloji təhlükəsizlik problemi ətrafında BMT çərçivəsində keçirilmiş beynəlxalq konfranslarla yanaşı, müvafiq məsələ ilə bağlı digər regionlarda da beynəlxalq konfranslar keçirilmişdir. Belə ki, 1975-ci ilin avqust ayında keçirilmiş Helsinki Konfransında qəbul edilmiş Yekun Aktın beşinci bölməsi ətraf mühit problemlərinə həsr edilmişdir. Burada dövlətlərin ekoloji əməkdaşlığının məqsədləri, sahələri, formaları və metodları müəyyən olunur. Xüsusilə də beynəlxalq ekoloji əməkdaşlığın atmosferin çirkləndirilməsi ilə mübarizə, suların çirklənmədən mühafizəsi, dəniz mühitinin mühafizəsi, dağlarda ətraf mühitin mühafizəsi kimi sahələr müəyyən edilmiş, ekologiya üzrə fundamental tədqiqatlar qeyd olunmuşdu.

Sonradan iştirakçı-dövlətlər tərəfindən Helsinki qərarlarının realizəsi planında ətraf mühitin çirkləndirilməsinin qarşısının alınması üzrə bir neçə sənəd qəbul edilmişdi. Bu cür sənədlərə 1979-cu il tarixli Atmosfer havasının transsərhəd çirkləndirilməsi haqqında Konvensiyanı, 1992-ci il tarixli Sənaye qəzalarının transsərhəd təsiri haqqında Konvensiyanı və s. misal göstərmək olar.

1986-cı ilin noyabr ayında Vyana şəhərində Yekun Aktın qərarlarının yerinə yetirilməsi ilə bağlı beynəlxalq konfrans keçirildi. Vyana Konfransının Yekun Sənədinin ətraf mühitlə bağlı bölməsində aşağıdakı tövsiyələr bəyan edildirdi: 1995-ci ilə qədər tullantıların 30% azaldılması, kömür və digər çirkləndiricilərin tullantısının azaldılması; təhlükəli tullantıların dənizdə batırılmasına alternativ olan müvafiq metodların işlənilib-hazırlanması;

ətraf mühitə və sağlamlığa riskin qiymətləndirilməsi də daxil olmaqla, potensial təhlükəli kimyəvi maddələr üzrə məlumat mübadiləsi; birgə müşahidə proqramının gücləndirilməsi və inkişafı, Avropada geniş ərazilərə çirkləndiricilərin yayılmasının qiymətləndirilməsi; ozondağıdıcı maddələrin istehsalının məhdudlaşdırılması üzrə tədbirlərin genişləndirilməsi; iqlimin global istiləşməsi və burada karbon oksidlərinin və qazların tullanması rolunun tədqiqatı. [10]

Ekoloji təhlükəsizlik problemi ətrafında çağırılan beynəlxalq konfransların sayı müasir dövrdə artmaqdadır və göründüyü kimi, onlar ekoloji təhlükəsizlik problemlərinin həllində kifayət qədər mühüm rol oynayıblar.

Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi sferasında beynəlxalq konfransların fəaliyyəti haqqında növbəti müddəaları qeyd etmək olar:

- Ekoloji təhlükəsizlik problemi ətrafında çağırılan beynəlxalq konfranslar müvafiq sferada bir neçə və ya bütün dövlətlərin maraqlarına dair beynəlxalq məsələlərin müzakirəsində və həllində mühüm əhəmiyyət kəsb edir;

- Beynəlxalq konfranslarda fikir mübadiləsi, tərəflərin maraq və mənafeələrinin müzakirəsi, qərar qəbulu məsələləri üzrə əlverişli şərtlər yaradıla bilər. Bu isə öz növbəsində ekoloji təhlükəsizlik sferasında meydana çıxan problemlərin dövlətlərin qarşılıqlı əməkdaşlığı və səylərin əlaqələndirilməsi yolu ilə həllinə şərait yaradır;

- Ətraf mühit problemləri üzrə BMT konfransları və bu sahədə digər beynəlxalq konfranslar beynəlxalq ekoloji hüququn ümumi məəcəlləşdirilməsinin əsasının möhkəmləndirilməsi üçün ekoloji məsələlərin kompleks tədqiqinə maksimal dərəcədə istiqamətlənməlidir;

- Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi problemi üzrə keçirilən beynəlxalq konfranslarda ətraf mühitin mühafizəsinin prinsipləri bəyan edilsə də, bu prinsiplərə dövlətlər tərəfindən real şəkildə riayət edilməsi istiqamətində mexanizmlər də işlənib hazırlanmalıdır;

- Müvafiq sferada regional konfransların sayı artırılmalıdır. Belə ki, ekoloji təhlükəsizliyin kəskin həddə olduğu müəyyən regionlarda, xüsusilə də Şimali və Qərbi Afrikada, Yaxın Şərqdə belə konfransların çağırılmasına daha çox zərurət var.

Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunmasında BMT-nin ixtisaslaşmış təsisatları, o cümlədən BMT sisteminin digər təşkilatları və orqanlarının müvafiq sferada fəaliyyəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. BMT-nin ixtisaslaşmış təsisatları arasında YUNESKO, Beynəlxalq Dəniz Təşkilatı (BDT), Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO), Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST), Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatı (İKAO), Ümumdünya Metereologiya Təşkilatı (ÜMT), Atom Enerjisi üzrə Beynəlxalq Agentlik (MAQATE) böyük rol oynayır. Bu təşkilatlar onların predmet sahələrinə maksimal səviyyədə uyğun gələn ekoloji problemlərlə məşğul olurlar. [11, s.728]

BMT-nin ixtisaslaşmış təsisatları XX əsrin 50-ci illərində və 60-cı illərin əvvəllərində təbii ehtiyatlardan səmərəli şəkildə istifadəyə və təbiətin mühafizəsinə diqqət yetirməyə başlamışdılar. Onların nizamnamələrində beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatların təbiəti mühafizə səlahiyyətinə dair bilavasitə göstəriş olmasa da, onlardan bir çoxları, ilk növbədə, FAO, BDT, İKAO, ÜMT, ÜST və YUNESKO özlərinin fəaliyyətləri kontekstində ekoloji problemləri əsas diqqət mərkəzində saxlamışlar.

Təbiəti mühafizəyə dair əməkdaşlıq baxımından BMT-nin ixtisaslaşmış idarələrini şərti olaraq üç qrupa bölmək olar: iqtisadi (FAO, BDT, İKAO, ÜMT), sosial (ÜST), mədəni-humanitar xarakterli (YUNESKO).

Nizamnamənin 1-ci maddəsinə görə, YUNESKO-nun başlıca məqsədləri aşağıdakılardır: təhsil, elm və mədəniyyət sahələrində əməkdaşlığı həvəsləndirməklə sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunmasına yardım göstərmək; BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq, irqinə, cinsinə, dilinə və dininə fərq qoymadan bütün insan hüquqlarına və əsas azadlıqlarına, qanunçuluğa və ədalətə hörmətin təmin edilməsi.

YUNESKO ətraf mühitin mühafizəsinin global problemləri ilə də məşğul olur. Əsas fəaliyyətinin spesifikliyinə, yəni təhsil, elm və texnika sahəsində səylərin beynəlxalq əlaqələndirilməsinə müvafiq olaraq, YUNESKO Ətraf mühit sahəsində təhsil üzrə Beynəlxalq Proqram, Beynəlxalq Hidroloji Proqram, «İnsan və Biosfer» adlı Beynəlxalq Proqramı öz fəaliyyət sferasına daxil edərək ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində öz fəaliyyətini həyata keçirir. YUNESKO ümumdünya irsinə aid olan təbii obyektlərin mühafizəsinin təşkili və uçotunu həyata keçirir, inkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə ekoloji təhsilin inkişafına və ekologiya üzrə mütəxəssislərin hazırlanmasına yardım göstərir. [12, s.66] YUNESKO-nun Hökumətlərarası Okeanoqrafiya Komissiyası dəniz mühitinin çirklənməsinə təsiredicilər üzrə tədqiqat aparır və müvafiq tövsiyələr işləyib hazırlayır.

YUNESKO çərçivəsində ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində bir çox beynəlxalq müqavilələr hazırlanmışdır. Ümumdünya mədəni və təbii irsin qorunması haqqında 1972-ci il Konvensiyası, Əsasən suda üzən quşların yaşayış yeri qismində beynəlxalq əhəmiyyət kəsb edən su - bataqlıq yerləri haqqında 1971-ci il Konvensiyası və

s. YUNESKO çərçivəsində işlənib hazırlanmışdır. YUNESKO-nun Ümumdünya İrsi Mərkəzi Mədəni və təbii irsin qorunması haqqında Konvensiyanın yerinə yetirilməsi və dünya mədəni irsi siyahısına daxil olmuş abidələrin mühafizəsi üçün regional sistemin yaradılması üzərində ciddi iş aparır. Hazırda dünya mədəni abidələri sırasına 500-dən yuxarı abidə daxildir ki, Azərbaycan Respublikasından «Qız Qalası» və «İçəri Şəhər» bunların sırasındadır.

ÜST ətraf mühitin mühafizəsi sferasında da məqsədyönlü fəaliyyət göstərir. Təşkilat insan sağlamlığının qorunması aspektində ətraf mühitin mühafizəsi məsələləri ilə məşğul olur. Bu fəaliyyət aşağıdakı istiqamətlər üzrə aparılır: ətraf mühitin sanitar-epidemioloji monitorinqi; ətraf mühitin vəziyyəti ilə əlaqədar xəstəliklərə dair məlumatların ümumiləşdirilməsi; şəhərlərin ətraf mühitinin sağlamlığı probleminin tədqiqi. [13, s. 66]

ÜST öz fəaliyyətində atmosfer havasının çirkləndirilməsi probleminə də yer ayırır. Havanın çirkləndirilməsinin vahid göstəricilərini işləyib hazırlayaraq atmosfer havasının çirkləndirilməsi problemini tədqiq edir, bu məsələ üzrə ayrı-ayrı ölkələrin qanunvericiliyini təhlil edir və s. [14, s. 515] ÜST şəhərlərin sağlamlaşdırılması problemlərinin həllinin üsul və metodlarını, vətəndaşların istirahətinin, sanatoriya-kurort müalicəsinin təşkilinin üsul və metodlarını tədqiq edir, insan həyatının sanitar-gigiyenik şəraitinin yaxşılaşdırılması üzrə beynəlxalq proqramların həyata keçirilməsində iştirak edir. ÜST ən aktual məsələlərin səmərəli həll edilməsi məqsədilə YUNEP, MAQATE, ÜMT və başqa beynəlxalq qurumlarla qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərir.

BMT-nin digər ixtisaslaşdırılmış təsisatı olan FAO kənd təsərrüfatına kapital qoyuluşuna, təbii ehtiyatların qorunmasına yardım göstərir, öz fəaliyyət sahələrində xüsusi proqramlar yaradır, BMT ilə birləşə Dünya Ərzaq Proqramına rəhbərlik edir.

FAO kənd təsərrüfatında ekoloji problemlərlə - torpağın, su ehtiyatlarının, meşələrin, heyvanlar aləminin, Dünya okeanının bioloji ehtiyatlarının mühafizəsi və istifadəsilə məşğul olur, torpağın, meşələrin, suların, heyvanlar və bitki aləminin mühafizəsinin texniki layihələrini işləyib hazırlayır və üzv-dövlətlərə təkliflər edir, habelə göstərilən obyektlərin qorunması üzrə konvensiya layihələri işləyib hazırlayır. FAO dünyanın torpaq xəritəsini hazırlamış, onun təşəbbüsü ilə Ümumdünya Torpaq Xartiyası qəbul edilmiş, əhali yerləşdirilməsi, ərzaq, torpaqların səhrələşməsi ilə mübarizəyə və su ehtiyatlarının qorunmasına dair beynəlxalq konfranslar keçirilmişdir. FAO bir çox ekoloji proqramların işlənib hazırlanmasında iştirak edir, YUNEP və YUNESKO ilə fəal əməkdaşlıq edir. [15, s. 728-729]

ÜMT-nin məqsədi meteorologiya sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığı təmin etmək, meteorologiya xidmətinin təşkilinə və inkişafına yardım göstərmək, aviasiyada, gəmiçilikdə, kənd təsərrüfatında və digər fəaliyyət sahələrində meteorologiyaya tətbiq etməkdir. Onun operativ proqramının əsasını meteoroloji və ətraf mühit haqqında məlumatları toplamaq və ÜMT üzvlərinə ötürməklə məşğul olan ümumdünya hava xidməti təşkil edir. Bununla yanaşı, Ümumdünya İqlim Proqramı, Ozon Təbəqəsi Üzərində Qlobal Müşahidə Sistemi, Tropik Siklonlar Proqramı, Atmosferin Tədqiqi və İnkişafı, Meteoroloji Biliklərin Əməli Tədqiqi, Hidroloji və Su Ehtiyatları Proqramı və s. fəaliyyət göstərir.

ÜMT insanın ümumilikdə və ayrı-ayrı regionlar üzrə planetin havasına və iqliminə təsiri amillərini tədqiq və təhlil edir. ÜMT YUNEP-in əlaqələndirdiyi və fəaliyyətində ÜST, FAO və YUNESKO-nun da iştirak etdiyi Ətraf Mühitin Monitorinqinin Qlobal Sistemi Proqramının əsas icraçısıdır. [16, s. 67] Bu proqram çərçivəsində aşağıdakı sahələr həyata keçirilir: atmosferin vəziyyətinin monitorinqi; havanın transsərhəd çirkləndirilməsi; insanın sağlamlığı; Dünya okeanı; qurunun bərpa olunan ehtiyatları.

BDT dəniz mühitinin qorunması məsələləri ilə məşğul olur, dəniz mühitinin qorunması üzrə konvensiyalar işləyib hazırlayır, Dünya okeanının qorunmasına dair beynəlxalq konfranslar çağırır. BDT çərçivəsində dəniz mühitinin müdafiəsi üzrə beynəlxalq siyasətin əsas prinsipləri işlənib hazırlanmış və razılaşdırılmışdır.

BDT məqsədlərinə bunlar daxildir: beynəlxalq ticarət gəmiçiliyinin texniki məsələləri ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi və hökumətlər tərəfindən tənzimlənməsi sahəsində dövlətlər arasındakı əməkdaşlığa yardım göstərmək, dənizdə təhlükəsizliyin və gəmiçilikdə səmərəliliyin təminatı üçün əldə olunan daha yüksək və praktiki normaların işlənib hazırlanması və qəbuluna yardım; BMT-nin digər ixtisaslaşmış idarələrinin və ya orqanlarının təşəbbüsü ilə gəmiçiliyin istənilən məsələlərinin nəzərdən keçirilməsi; hökumətlərin nəzərdən keçirilən məsələlər ilə bağlı informasiya ilə təminatı.

BDT-nin gəmiçiliklə əlaqədar vacib texniki sahələrindən biri də Dünya okeanının neft və digər maddələrlə çirkləndirilməsi ilə mübarizə hesab olunur. Bu, bəzi tədqiqatçılara təşkilatda dəniz mühitinin gəmilərdən çirkləndirilməsi sahəsində xüsusi məsuliyyətin varlığı haqqında nəticəyə gəlməyə əsas verirdi. Xüsusilə də BDT-nin rəsmi şüarı «təmiz okean sularında təhlükəsiz və səmərəli gəmiçilik»dir.

BDT fəaliyyətinin ilk günlərindən etibarən Dünya okeanının çirklənməsi sahəsində vacib beynəlxalq konvensiyaların işlənilib hazırlanmasında, qəbul olunmasında və həyata keçirilməsində fəal iştirak edir. BDT-nin dəniz mühitinin beynəlxalq-hüquqi mühafizəsində bu cür rolu obyektiv şərtlərə cavab verir. Mütəxəssislərin verdikləri qiymətə müvafiq olaraq, neftin və neft məhsullarının təxminən 40%-i dəniz daşımaları ilə əlaqədar olaraq Dünya okeanına düşür. Buna görə də neftlə çirkləndirmə ilə mübarizə BDT mandatına tamamilə uyğundur.

Təsadüfi deyildir ki, hazırda Dünya okeanının neft, neft məhsulları, digər təhlükəli və zərərli maddələrlə çirkləndirilməsinin qarşısının alınmasına dair fəaliyyətdə olan beynəlxalq konvensiyalar praktiki olaraq ya bu Təşkilatın çərçivəsində işlənilib hazırlanmış, ya da onun bilavasitə iştirakı zamanı müzakirə edilərək qəbul olunmuşdur.

1954-1962-ci illərdə Dənizin neftlə çirkləndirilməsinin qarşısının alınmasına dair Beynəlxalq Konvensiyanın təkmilləşdirilməsində birinci dərəcəli rol BDT-yə məxsusdur. Görülən işin nəticəsində 1973-cü ildə Gəmilərdən çirkləndirmənin qarşısının alınmasına dair yeni Beynəlxalq Konvensiya və ona əlavə iki Protokol qəbul olunmuşdur.

1969-cu il Dənizin neftlə çirklənməsinə səbəb olan qəza halları zamanı açıq dənizdə müdaxiləyə dair Beynəlxalq Konvensiya, 1969-cu il Dənizin neftlə çirklənməsindən dəymiş ziyanı görə müəyyən edilən mülki məsuliyyət haqqında Beynəlxalq Konvensiya, 1972-ci il Tullantılar və digər materiallarla çirklənmənin qarşısının alınması haqqında Konvensiya kimi vacib beynəlxalq-hüquqi sənədlər BDT-nin yardımı ilə işlənilib hazırlanmışdır. Bununla da, BDT-nin dəniz mühitinin gəmilərdən çirkləndirilməsi sahəsində xüsusi məsuliyyətə malik olması haqqında əvvəllər ifadə olunan fikir təsdiq olunmuşdur. [17, s. 273]

BDT konvension fəaliyyətindən başqa, məcburi xarakterə malik olmayan və «yumşaq» hüquq normalarına aid olan müxtəlif beynəlxalq standartları işləyib hazırlayır və nəşr etdirir. [18] Bu normativlər əsas etibarilə gəmilərin təhlükəsiz üzmə qaydalarına aid olub, dəniz mühitinin mühafizəsi üçün də müəyyən əhəmiyyətə malikdir. BDT Dəniz mühitinin çirkləndirilməsinin qarşısının alınmasına dair Təlimatı, Potensial baxımdan təhlükəli rayonlarda gəmilərin marşrutları haqqında Təvsiyələri, Naviqasiya nişanlarının unifikasiyası haqqında Təlimatı, Təhlükəli yüklərin daşınması Normalarını, Sahilyanı vətəqələr üçün təhlükəsizlik Tələblərini və bəzi digər sənədləri nəşr etdirmişdir. Bundan başqa, BDT digər beynəlxalq təşkilatlarla birgə qətnamələr, tövsiyələr qəbul etmiş, dəniz gəmiçiliyinin müxtəlif məsələləri ilə bağlı məcəllələr, standartlar, qaydalar və təlimatlar təsdiq etmişdir.

1992-ci ildə BDT Rio-de-Janeyroda keçirilən Ətraf mühit və inkişaf üzrə BMT Konfransının işində iştirak etmiş, bu Konfransda gəmilərdən dənizlərin çirkləndirilməsinin qarşısının alınmasına və onlara nəzarətə dair normaların işlənilib hazırlanması ilə bağlı BDT-yə fəaliyyətinə yeni impuls verən «XXI Əsrin Gündəliyi» qəbul olunmuşdur.

1973-cü ildən etibarən BDT-də çirklənməyə qarşı xüsusilə həssas dəniz rayonlarının çirklənmədən müdafiə konsepsiyası işlənilib hazırlanır. Daha sonra, dəniz mühitinin çirkləndirilmədən müdafiəsi üzrə Şüalanən nüvə yanacağının, plutoniumun və yüksək səviyyəli fəallığa malik radioaktiv tullantıların gəmilərin göyərtəsindəki konteynerlərdə təhlükəsiz daşınması Məcəlləsi xüsusi qeyd edilməlidir. Məcəllə dünya təcrübəsində şüalanən nüvə yanacağının, plutoniumun və yüksək səviyyəli fəallığa malik radioaktiv tullantıların daşınmasını həyata keçirən gəmilərə, onların konstruksiyalarına, yanğın əleyhinə təhlükəsizliyinə, daşınan yüklərin temperaturuna nəzarətə, radioloji müdafiənin avadanlığına, gəmi heyətinin hazırlanmasına qarşı irəli sürülən məcburi tələblərdən ibarət ilk sənəddir.

İKAO-nun başlıca məqsədləri mülki aviasiyanın və dövlətlərarası aviasiya əlaqələrinin inkişafına yardım etməkdən, habelə beynəlxalq konvensiyaların hazırlanmasından, aviasiya texnikasının və beynəlxalq hava daşımalarının inkişafının planlaşdırılması və dəstəklənməsindən ibarətdir. Konvensiyanın II hissəsi İKAO-nun Nizamnaməsini təşkil edir.

İKAO-ın təsisədi sənədi olan Beynəlxalq Mülki Aviasiya haqqında Çikaqo Konvensiyasının 1944-cü ildə, ətraf mühitin mühafizəsi probleminin bu qədər kəskin şəkildə almadığı və global səviyyədə nəzərdən keçirilmədiyi bir vaxtda qəbul olunmasına baxmayaraq, təşkilat sonrakı praktiki fəaliyyəti ərzində təbiəti mühafizə aspektini də daxil etməklə beynəlxalq mülki aviasiyanın lazımi və təhlükəsiz inkişafının təminatı prinsipinin daha da geniş şərhi yolu ilə getmişdir.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində İKAO səlahiyyətlərinin geniş şərhi Təşkilatın strukturunda Aviasiya Səsi üzrə Komitənin və Aviasiya Emissiyası üzrə Komitənin yaradılmasına gətirib çıxarmışdır. Bu Komitələr 1983-cü ildə birləşdirilərək İKAO Şurasının texniki komitəsinin statusuna malik Aviasiyanın Təsirindən Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə vahid Komitəyə çevrilmişdir. 1971-ci ildə aviasiyanın fəaliyyəti ilə ətraf mühitə

göstərilən mənfi təsirlə bağlı daha bir qətnamə qəbul olunmuşdur. Bu qətnamədə İKAO-nun üzərinə beynəlxalq mülki aviasiya dnyaya xalqlarına fayda verə biləcək və insanı əhatə edən mühitin keyfiyyətini qorumaqla mülki aviasiya dnyaya təhlükəsiz və ardıcıl inkişafının maksimal uyğunluq səviyyəsini təmin edə biləcək bir istiqamətdə inkişaf etdirmək məsuliyyəti qoyulmuşdur. 1971-ci ildə İKAO Məclisinin iclasında qəbul olunan «Mülki aviasiya və insanı əhatə edən mühit» adlı Qətnaməyə müvafiq olaraq, aviasiya mühərriklərinin emissiyasına dair konkret işlər görülərək, aviasiya mühərriklərinin bəzi tiplərinin normaya salınmalarına dair İKAO standartları haqqında ətraflı təkliflər hazırlanmışdır.

Ətraf Mühitin Aviasiya Təsirindən Mühafizəsi Komitəsinin tövsiyələri əsasında İKAO Şurası 2001-ci il-də yeni səs standartını təsdiq etmişdir. Əgər əvvəllər İKAO-nu hava limanlarının ətrafındakı havanın keyfiyyəti narahat edirdisə, 1990-cı illərdə bu iş aviasiya emissiyasının təsiri nəticəsində dəyişməkdə olan global atmosfərə aid problemlərin nəzərdən keçirilməsi məqsədilə daha da genişləndirilmişdir. 1993 və 1999-cu illərdə Ətraf Mühitin Aviasiya Təsirindən Mühafizəsi Komitəsinin tövsiyələri əsasında İKAO Şurası azot oksidlərinin emissiyasının son həddinin müəyyən edildiyi daha kəskin standartlar qəbul etmişdir.

İKAO mülki aviasiya dnyaya təhlükəsiz və sabit inkişafı barədə nəzəri ideyasını realizə etməyə cəhd göstərərək 2005-2010-cu illər üçün 6 strateji məqsədi planlaşdırıb. Bu məqsədlərdən biri də ətraf mühitin mühafizəsidir. İKAO-nun mövqeyinə əsasən, bu məqsəd mülki aviasiya dnyadakı ətraf mühitə xoşagəlməz təsirinə, xüsusilə də bir sıra tədbirlərinin realizəsi yolu ilə aviasiya səsini və aviasiya mühərriklərinin emissiyalarının minimuma endirilməsi vasitəsilə mümkün ola bilər.

Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) 1994-cü ildə Tariflər və Ticarət üzrə Baş Saziş danışıqlarının sonuncu Uruqvay Raundunun nəticəsində yaradılmışdır. ÜTT-nin məqsədləri arasında ətraf mühitin mühafizəsi və uzunmüddətli inkişafın təmin olunması məqsədilə xammal mənbələrindən səmərəli istifadə də vardır. Bu vəzifənin mövcudluğu ÜTT-nin ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması probleminə rolunu göstərən amillərdəndir. Təşkilat ticarət fəaliyyəti ilə ətraf mühitin mühafizəsində qarşılıqlı tarazlığı bərpa edəcək meyarları hazırlamaq istiqamətində fəaliyyət göstərir. Subsidiyalar və kompensasiya tədbirləri üzrə Sazişdə üç növə bölünən «yaşıl subsidiyalar» məhz ekoloji mühitin bərpası, inkişafı istiqamətində dövlətlərin maliyyə tədbirlərini təşviq edir. [19, s. 80]

MAQATE atom elektrik stansiyalarının yaradılması və istismarı qaydalarını hazırlayır, fəaliyyətdə olan və layihələşdirilən atom elektrik stansiyalarının ekspertizasını aparır, atom maddələrinin ətraf mühitə təsirinə qiymətləndirir, radioaktiv təhlükəsizlik normalarını yaradır. MAQATE-nin müəyyən etdiyi normativlərə və tələblər riayət etməmə BMT TŞ-nin qərarı ilə iqtisadi sanksiyaların tətbiqinə gətirib çıxarır. [20, s. 67]

1958-ci ildən başlayaraq MAQATE Nüvə təhlükəsizliyi və ətraf mühitin müdafiəsi Proqramını fəal şəkildə həyata keçirir. Bu proqramın məqsədi - nüvə enerjisinin istifadəsinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, insanın və ətraf mühitin nüvə radiasiyasından, radioaktiv və nüvə qurğularından atılan digər tullantılarından müdafiəsidir. [21, s. 516]

A. İyriş xüsusilə qeyd edir ki, MAQATE öz Nizamnaməsinə uyğun olaraq, atom enerjisindən istifadənin bütün növlərinə münasibətdə təhlükəsizlik standartlarının müəyyən edilməsinə görə məsuliyyət daşıyır. [22, s. 60-61]

Bütövlükdə, MAQATE ətraf mühitin radioaktiv şüalanmaya məruz qalmaması üçün tədbirlər görür. Təsis olunduğu vaxtdan isə Nüvə təhlükəsizliyi və ətraf mühitin mühafizəsi Proqramı çərçivəsində nüvə enerjisindən istifadənin təhlükəsizliyini insan hüquqlarının müdafiəsi kontekstinə uzlaşdırır.

Beləliklə, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunmasında BMT ixtisaslaşdırılmış təsisatları çərçivəsində həll olunan ekoloji problemlərin müxtəlif miqyaslılığı, müxtəlif ölçülüü və müxtəlif müddətliyi birmənalı şəkildə həmin təşkilatların fəaliyyətinin daha da genişlənməsini və əhatələnməsini zəruri edir. Eyni zamanda, həmin təsisatların digər universal və regional beynəlxalq təşkilatlarla qarşılıqlı əlaqələri daha da artmalıdır ki, bu da həmin istiqamətdə beynəlxalq normayaradıcılıq prosesinə əhəmiyyətli təsir edəcəkdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Бараташвили Д. И. Принцип суверенного равенства государств в международном праве. М., 1978, с. 9.
2. Бринчук М. М. Экологическое право. Учебник для высших учебных заведений. М., Высшее образование, 2005, с. 445. (472 с).

3. Каламкарян Р. А., Мигачев Ю. И. Международное право. Учебник. М., Изд-во Эксмо, 2004, с. 533. (688 с).
4. Kiss A. Jh. Survey of Jurrent Developments in International Environmental Law. Morges, 1976, p. 25.
5. Колбасов О. С. Международно-правовая охрана окружающей среды. М., Международные отношения, 1982, с. 37.
6. Бринчук М. М. Экологическое право. Учебник дтя высших учебных заведений. М., Высшее образование. 2005, с. 447. (472 с).
7. Гетьман-Павлова И. В. Международное право. Учебник. М., Юрист, 2006, с. 721. (762 с)
8. Бринчук М. М. Экологическое право. Учебник ятя высших учебных заведений. М., Высшее образование, 2005, с. 447. (472 с).
9. Бринчук М. М. Экологическое право. Учебник для высших учебных заведений. М., Высшее образование, 2005, с. 448-449 (472 с).
10. Итоговый документ Венской встречи представителей государств - участников Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европею М., 1989.
11. Гетьман-Павлова И.В. Международное право. Учебник. М.. Юрист, 2006, с. 728.
12. Балашенко С. А., Макарова Т.И. Международно-правовая охрана окружающей среды и права человека. Учебное пособие. Минск, "World Wide Printing", 1999, с. 66.
13. Баташенко С. А., Макарова Т.И. Международно-правовая охрана окружающей среды и права человека. Учебное пособие. Минск, "World Wide Printing", 1999, с. 66.
14. Бекашев К. А. Международное Публичное Право. Учебник. М., Проспект, 2003, с. 515.
15. Гетьман-Павлова И. В. Международное право. Учебник. М., Юрист, 2006, с. 728-729.
16. Баташенко С. А., Макарова Т. И. Международно-правовая охрана окружающей среды и права человека. Учебное пособие. Минск, "World Wide Printing", 1999, s. 67.
17. Mensah T. The IMKO Expenenje. Law, Institutions and the Global Environment Papers and analysis of the Proceedings of the Jonferenje on Legal and Institutional Responses to Problems of the Global Environment. N.Y., 1972, p. 273.
18. Копылов М. Н. Место норм мягкого права в системе международного экологического права. Международное право, 2005. № 4.
19. Зенкин И. В. Право всемирной торговой организации. М., 2003, с. 80.
20. Баташенко С. А., Макарова Т. И. Международно-правовая охрана окружающей среды и права человека. Учебное пособие. Минск, "World Wide Printing", 1999, с. 67..
21. Бекашев К. А. Международное публичное право. Учебник. М., Проспект, 2003, с. 516.
22. Иойрыш А. И. Атомная энергия и международно-правовая охрана окружающей среды. М., 1975, с. 60-61.

Nəqliyyat hüququ.-2008.- №4.-S.16-35.

Avropa İttifaqına daxil olan bir sıra üzv-dövlətlərin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində rolu və milli təcrübəsi

MƏHƏRRƏMOV A. A.,
h.e.n., dosent əvəzi

Məqalə Avropa İttifaqına daxil olan bəzi üzv-dövlətlərin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində rolu və milli təcrübəsi nəzərdən keçirilir.

Hal-hazırda Avropa birliyinə daxil olan bir sıra dövlətlərdə ətraf mühiti dağıtmamaq şərtlə iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafı barədə fikir formalaşmışdır. Bu sahədə qanunçuluq və hüquq qaydasını təmin edən dövlət-hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətinin gücləndirilməsi tələb olunur.

Avropa İttifaqına daxil olan üzv-dövlətlərin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində rolu barədə məsələ araşdırılarkən, ilk növbədə, qeyd etmək lazımdır ki, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində Avropa Birliyinin hüquqi əsaslarının yaranmasına münasibətdə üzv-dövlətlər iki yerə bölünür: aktiv («yaşıl») və passiv» dövlətlər.

Avropa İttifaqının üzvü olan üç dövlət - Almaniya, Danimarka və Niderland ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarından başlayaraq ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində Avropa Birliyinin siyasətinin formalaşmasında mühüm rol oynamışlar, yəni bu ölkələr hamı tərəfindən adıçəkilən siyasətin işlənilib hazırlanmasının «mühərriki» kimi nəzərdən keçirilirdi. 1995-ci ildə İsveç, Finlandiya və Avstriya Avropa İttifaqına daxil olaraq «yaşıl» üzv-dövlətlərin sırasını artırdılar.

Bütün üzv-dövlətlər ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində böyük əmək sərf etmişlər. Lakin aktiv («yaşıl») kateqoriyadan olan Birliyin altı üzv-dövlətinin - Almaniya, Danimarka, Niderland, İsveç, Finlandiya və Avstriyanın ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində Avropa Birliyinin siyasət və səlahiyyətinin inkişaf edilməsindəki rolu və əməyi daha çox maraq doğurur.

Bir sıra mütəxəssislər «yaşıl» üzv-dövlətləri də fərqləndirir: a) aktiv «təkanvericilər», yəni qeyd etdiyimiz «passiv» və «neytral» üzv-dövlətlərdən daha aktiv olanlar və b) «sələflər», yəni ekoloji mühafizənin daha yüksək səviyyəsini nəzərdə tutan, yeridilmiş kursun işlənilib hazırlanması mənasında Birliyin ekoloji siyasətini daha da qabaqlayan üzv-dövlətlər [1, s.149-167].

Təbiəti mühafizə sahəsində üzv-dövlətlər Avropa İttifaqı Şurasının işində bilavasitə iştirak edir və onun iş proseduruna təsir göstərməyə malikdirlər [2, s.272-291]. Bundan əlavə, konkret hadisə zamanı üzv-dövlətlər Şuranın gündəliyinə xüsusi məsələlər daxil edə bilirlər. Danimarka ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində aktual məsələlərin həlli zamanı bu hüquqdan tez-tez istifadə edir. Belə ki, ekoloji məsələlər Danimarkanın siyasətində mühüm rol oynayır [3, s.36-58].

Şuranın işində mühüm əhəmiyyət kəsb edən məqam səsvermə prosedurudur. İxtisaslaşdırılmış əksəriyyətin səsvermə proseduru (İÖS) ekoloji məsələlər üzrə daxili bazarın harmonizasiyasına birbaşa aid olan qərarların qəbul edilməsi üçün Vahid Avropa Aktına daxil edilmişdir (m. 100«a»). Maastrixt Müqaviləsi təbiəti mühafizə siyasətində bu prosedurun təsir dairəsini genişləndirdi.

Altı «yaşıl» üzv-dövlət ixtisaslaşdırılmış əksəriyyətin səsverməsi zamanı qərarların dayandırılması üçün kifayət qədər səsə malikdir. Lakin ayrı-ayrı hallarda onun mühümlüyünü nəzərə alaraq belə vəziyyəti şışirtmək lazım deyil. Qeyd edək ki, birincisi, real səsvermə tez-tez baş vermir. Hətta ixtisaslaşdırılmış əksəriyyətin səsverməsi şəraitində də Şurada danışıqlar konsensus əldə olunana kimi davam edə bilər. İkincisi, etiraf edək ki, blok yaratmış «yaşıl» azlıq möhkəm birlik sayılmır. Məsələn, əgər Almaniya və ya digər iki ölkə «rəqib» tərəfə keçsə, koalisiya öz formal təsirini itirəcək. Üçüncüsü, hətta alyans birlik formasında qalsa da, ixtisaslaşdırılmış əksəriyyətin səsverməsi zamanı altı üzv-dövlətin cəhdləri neqativ təsir bağışlayacaq. Bu «altılıq» prinsipə onlara sərf etməyən qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsini dayandıra bilər, lakin əksər üzv-dövlətlərin razılığı olmadan ekoloji progressiv təkliflərin qəbul edilməsini məcbur edə bilməz. Lakin necə olsa da Şurada «yaşıl» faktorların mövqeyi ilə hesablaşır, onların nöqtəyi-nəzərləri ciddi qəbul olunur.

Brüsseldə yerləşən ekoloji məsələlər üzrə attaşədən ibarət olan Daimi nümayəndələr Komitəsi və Ekoloji qrup Şuranın işində mühüm rol oynayır. Bundan əlavə, bəzi hallarda ekspertlər səviyyəsində daimi və xüsusi işçi qrupları da fəaliyyət göstərir.

Hal-hazırda yeni üzv-dövlətlər Ekoloji Qrupda öz diqqətlərini işin texniki aspektlərinə yönəldirlər. Xüsusən İsveç və Avstriya gündəlik siyasi proseslərə yaxşı düşünülmüş əmək sərf edirlər. Yüksək effektivlik özünü ölkə daxilində də göstərir. Belə ki, məsələn, İsveçin Ekologiya Nazirliyi və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə Agentliyin

Avropa İttifaqı ilə mühüm danışıqlar aparması nəticəsində təbiəti mühafizə problemlərinə həlli vacib mühüm siyasi məsələlər kimi baxıldı. Bu məsələlər öz əksini Avropa İttifaqı ilə əməkdaşlıq strategiyası haqqında rəsmi memorandumda tapdı. Digər ölkələrin mövqeyinə görə, İsveçin rolunun effektivliyi real əsasla söykənən hədsiz sübut göstərmənin nəticəsidir.

Danimarka Ekoloji qrupun işində öz mövqeyini siyasi aspektlərə yönəltdiyi halda, Almaniya, Niderland, müəyyən dərəcədə Finlandiya daha çox pragmatik yanaşma nümayiş etdirirlər. Bu dövlətlərə görə, səlahiyyətlik Ekoloji qrupun əsas resursu ola bilər.

Üzv-dövlətlər Avropa Parlamenti ilə münasibətlərini öz xüsusi Avropa parlamentinin üzvləri vasitəsilə saxlayırlar. «Yaşıl» üzv-dövlətlərin Avropa Parlamentində öz nümayəndələri ilə münasibətləri qaydaya salınır, bir sıra dövlətlər, o cümlədən Almaniya öz mövqelərini daimi əsasda xüsusi nümayəndələrinə bildirir. Nisbətən yeni üzv-dövlətlərdən yalnız Finlandiya öz nümayəndələrinə ekoloji məsələlər üzrə bu və ya digər dərəcədə təlimat göndərir. Avstriya, o cümlədən Danimarka hal-hazırda bu istiqamətdə işlər görürlər. Bütün altı ölkələrdə görüşlər zərurət olduğu halda keçirilir və əsas diqqət birinci dərəcəli və mübahisəli məsələlərə yönəlir.

Qeyd olunan altı üzv-dövlətdən hal-hazırda daha aktiv fəaliyyətdə olan Danimarkadır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Danimarka aktivliyi son dərəcə müdafiə istiqamətlidir. Hal-hazırda Danimarka sələf mövqeyini tutaraq «təkanverici» potensiala istiqamətlənir [4, s.251-286].

Ekoloji böhran dövründə, yəni XX əsrin 60-cı illərində bir sıra ölkələrdə ekoloji məsələlərlə məxsusi məşğul olan idarələr mövcud olmadığına görə, etiraf mühitin mühafizəsi məsələləri, bir qayda olaraq, artıq mövcud olan dövlət orqanları (məsələn, Səhiyyə Nazirliyi, Xarici Ticarət və Sənaye Nazirliyi) tərəfindən həyata keçirilirdi.

Müasir təbiəti mühafizə qanunvericiliyinin yaranması ilə bir sıra ölkələrdə xüsusi dövlət strukturları yaranmağa başladı. Bu strukturlar konsultativ (məşvərət) və icraedici-təşkilati orqanlarına bölünür. Hal-hazırda xüsusi orqanların demək olar ki, bütün ölkələrdə fəaliyyət göstərir. Konsultativ orqanların işi ətraf mühitin vəziyyəti, inkişaf layihələrinin işlənilib hazırlanma və reallaşma prosesində ətraf mühitə təsirin proqnozlaşdırılması; müxtəlif idarələr, dövlət aparatının maraqları ilə təsərrüfat subyektlərinin maraqlarının balanslaşdırılması barədə icraedici orqanları məlumatlandırmaqdan ibarətdir. Avropa Birliyi çərçivəsində ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində çox orijinal idarəetmə sistemi yaranmışdır. Bu sistem həтта demək olar ki, super təşkilatların (üstmilli institutların) yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

Avropa Birliyinin üzv-dövlətlərinin qanunvericilik müddəalarına müvafiq olaraq ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əsas icraedici-təşkilati orqanlar bunlardır: nazirliklər, xidmət orqanları, agentliklər, ekoloji siyasətin işlənilib hazırlanması, ətraf mühitin mühafizəsi üzrə proqramların koordinasiyası, ekoloji standartların təşkili, monitoring, yerli hakimiyyət orqanlarına elmi-metodik, texniki və maliyyə dəstəyi, təbiəti mühafizə qanunvericiliyinin tələblərinin yerinə yetirilməsinin təmini, beynəlxalq əməkdaşlıq üzrə komitələr.

Almaniya ətraf mühitin mühafizəsinin qanunvericilik yolu ilə tənzimlənməsini federal səviyyədə həyata keçirməklə mərkəzi ekoloji idarəetməni gücləndirir [5, s.20]. Almaniya ekoloji idarəetmə, əsasən, torpaq məsələlərini əhatə edir. Hələlik federal səviyyədə ətraf mühitin mühafizəsi haqqında Məcəllə qəbul edilməyib. Buna görə də kompleks tənzimlənmə haqqında danışmaq hələ tezdir. Hal-hazırda Almaniyanın ətraf mühit hüququ bir qayda olaraq inzibati hüququn tərkib hissəsi kimi [6, s.594], daha doğrusu, inzibati hüquqla birlikdə abidə və landşaftların qorunması hüququ kimi başa düşülür (dağ-mədən, su, balıqçılıq, meşə hüquqları və ovçuluq təsərrüfat hüquqlarına aid edilir) [7, s.11]. Federal səviyyədə ətraf mühitin mühafizəsi sferasını 1986-cı ildə yaranmış Ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətin qorunması və radiasiya təhlükəsizliyi üzrə Nazirlik tənzimləyir. Bu nazirlik, əsasən, idarəetmə funksiyalarını (ekoloji siyasətin planlaşdırılması və kommunikasiyası, idarəetmə üzrə qanun və normaların hazırlanması) yerinə yetirir və ekoloji qanunvericiliyin birbaşa yerinə yetirilməsinə görə məsuliyyət daşıyır, yəni icraedici funksiya daşıyır [8, s.635-638]. Bu nazirliyə aşağıdakı idarələr tabedir: Ekoloji federal Xidməti (nazirliyin elmi ekspertiza ilə təmin olunmasına yardım edir, ekoloji məlumatların toplanması, işlənilib hazırlanması, o cümlədən ekoloji maarifləndirmə məsələləri ilə məşğuldur); Təbiətin mühafizəsinin federal Xidməti (təbiətin və landşaftların mühafizəsinin həyata keçirilməsi); Radiasiya təsirindən mühafizə üzrə federal Xidmət (atom enerjisi sahəsində idarəetmə funksiyalarını yerinə yetirir, o cümlədən nüvə materialları və radioaktiv maddələrin dövlət qorunmasına görə məsuliyyətlidir). Genetik şəklini dəyişmiş orqanizmlərin tətbiq edilməsi və buraxılmasına icazə verən federal orqan Robert Kox adına İnstitutdur. Biosidin buraxılmasına görə məsuliyyəti Tibbi əmək və əməyin mühafizəsi üzrə Federal Nazirlik daşıyır, bitkilərin mühafizəsi vasitələrinin istehsalı və istifadə edilməsinə icazəni isə Bioloji federal Mərkəz verir. Federal idarələr ovçuluq, ətraf mühitin

mühafizəsi və landşaftların qorunması; torpaqların ayrılması, ərazilərin təşkili və su təchizatı üzrə əsas təlimatların dərc edilməsi hüququna malikdirlər.

Niderland krallığının coğrafi mövqeyini nəzərə alaraq suyun istifadəsi və qorunması məsələləri dövlət orqanlarına tapşırılmışdır, su nəzarəti orqanlarının normayaradıcılıq və digər vəzifələri, onların fəaliyyətinə əyalətlər tərəfindən nəzarət edilməsinin qaydası isə parlament aktı ilə müəyyən edilir.

Fransada ətraf mühit haqqında qanunvericiliyin kodifikasiyası 10 il davam etmişdir. Fransız Məcəllə-sində ətraf mühitin mühafizəsinə dair normalar ilə yanaşı ayrı-ayrı təbii ehtiyatların istifadəsinə dair normalar da əksini tapmışdır. Lakin təbii ehtiyatların istifadəsi ilə bağlı hüquqi tənzimlənmənin bəzi sahələri sistemləşdirmə prosesinə daxil edilməmişdir. Belə ki, yeraltı qaz, neft, kimyəvi məmulatlar sahəsində tənzimlənmənin aid olduğu dağ-mədən hüququ normaları kodifikasiya olunmamışdır [9, s.230-284].

Fransanın ətraf mühit haqqında Məcəlləsi bu aktın həcmi və mahiyyətini əks etdirən mürəkkəb və geniş struktura malikdir: burada hissələrə, fəsilələrə, bölmələrə və məqalələrə (paraqraflara) bölünən 6 kitab əks olunmuşdur («Ümumi müddəalar», «Fiziki mühitlər», «Təbii ərazilər», «Flora və fauna», «Çirklənmənin, risklərin və digər neqativ nəticələrin qarşısının alınması», «Yeni Kaledoniyaya, Fransız Polineziyasına, Uollis və Futun adalarına, Fransız cənub və antarktik ərazilərinə və Mayotaya tətbiq olunacaq şərtlər») [10, s.32]. Məcəllə təbii əraziləri, ehtiyatları, təbii mühiti, sahələri və landşaftları, havanın keyfiyyətini, bitkilərin və heyvanların növ müxtəlifliyini millətin ümumi irsi kimi bəyan edir. Onların mühafizəsi, yaxşılaşması, bərpası ictimai maraq kimi bəyan edilərək, insanların indiki və gələcək nəsillərinin maraqları naminə sabit inkişafa cəhd kontekstində nəzərdən keçirilir. Məcəllə qanunun təyin etdiyi çərçivələr daxilində insanın tələbatlarının qənaətbəxş təminatına imkan yaradan dörd ümumi prinsip təsbit edir: 1) ehtiyatlılıq prinsipi; 2) ətraf mühitə dəyən ziyanı görə profilaktik tədbirlər prinsipi; 3) çirkləndirən ödəyir prinsipi; 4) ətraf mühitə aid informasiyaya çıxış prinsipi.

İspaniyanın hakimiyyət orqanları yaşayış keyfiyyətinin qorunması və yaxşılaşması məqsədilə, zəruri kollektiv birliyə söykənərək bütün təbii resursların istifadəsinə nəzarət edir.

Portuqaliyada ətraf mühit və yaşayış keyfiyyəti tamamilə müəyyən edilmişdir. Belə ki, dövlətin üzərinə ətraf mühitin çirklənməsi və onun nəticələrini öz xüsusi orqanları vasitəsilə xəbərdar və nəzarət etmək, sahəvi səviyyədə işlənilib hazırlanmış və həyata keçirilən siyasətin müxtəlif sferalarının ekoloji istiqamətlərinə kömək göstərmək vəzifəsi qoyulur.

İsveçin 1999-cu il Ətraf mühit Məcəlləsi İsveç mütəxəssisləri tərəfindən ətraf mühit haqqında qanunvericiliyin çərçivə aktı kimi müəyyən olunur. Məcəllənin çərçivəliyi ondan ibarətdir ki, o, ümumi qaydaya görə müxtəlif əməliyyatların son hədlərini təyin etmir və müxtəlif maraqları tənzimləyərək təfsilata varmır [11]. Qaydalar ətraf mühit sahəsində ətraf mühitin mühafizə üzrə İsveç agentliyi və kimyəvi maddələr üzrə Milli müfəttişlik kimi mərkəzi hökumət agentlikləri tərəfindən nəşr edilən rəqlamentlərdə daha səciyyəvi şəkildə müəyyən olunur. Ətraf mühit üçün təhlükəli olan bir çox əməliyyatlar üçün ətraf mühit üzrə məhkəmələr və ya regional inzibati şuralar tərəfindən icazə tələb olunur. Hər bir bələdiyyədə nəzarət hakimiyyəti insanların sağlamlığının və ətraf mühitin ziyandan və zərərdən müdafiə olunmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Məcəllədə, ilk növbədə, onun məqsəd və tapşırıqlarının sistemi müəyyən olunur. Məcəllənin məqsədi 1-ci maddəyə müvafiq olaraq, indiki və gələcək nəsillər üçün sağlam və təmiz ətraf mühiti təmin etmək iqtidarında olan sabit inkişafı qorumaqdan ibarətdir. Məcəllə insanların sağlamlığını və ətraf mühiti ziyandan və zərərdən müdafiə etməli, dəyərli təbii və mədəni ətraf mühiti, bioloji müxtəlifliyi qorumaqdadır.

İsveçin təbiəti mühafizə orqanları sistemində əsas vəzifəni meşə idarəsi daşıyır». Onun siyasəti iki məsələnin həll edilməsinə yönəlmişdir: ətraf təbii mühitin mühafizəsi və oduncaqların istehsalı. Bundan əlavə, İsveçin meşə idarəsi meşə-təsərrüfatı tədbirlərinin, meşə-qeydiyyatı işlərinin aparılması, o cümlədən meşə-sənaye kompaniyaların və xüsusi firmaların fəaliyyəti üzərində nəzarəti həyata keçirir. Bu idarəyə meşə təsərrüfatı üzrə milli və regional şuralar daxildir. Bütün idarəetmə təşkilatları bir-biri ilə sıx əlaqəlidir [12, s.64].

Qeyd etmək lazımdır ki, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanunvericiliyin təmin olunması üzrə məsələlər çox vaxt aşağı səviyyəli dövlət orqanları və bələdiyyə idarələrinə tapşırılır. Məsələn, Almaniya ətraf mühitin mühafizəsi üzrə konkret tədbirlərin həyata keçirilməsini torpaqların mühafizəsi orqanları və yerli idarələr təmin edirlər. Böyük əraziyə malik yerlərdə ekoloji idarəetmə üç səviyyədə təşkil olunmuşdur: yüksək səviyyə - əsasən qanunların hazırlanmasına səlahiyyətli olan nazirlik; orta səviyyə - ekoloji idarəetmə üzrə məsələləri həyata keçirən orqanlar; aşağı səviyyə - icazə prosedurundan kənar nəzarəti xüsusən atmosfer havasının mühafizəsi sferasında həyata keçirən aşağı səviyyəli orqanlar (kommunalar, dairələr, kiçik təşkilatlar, dövlət ekoloji mərkəzləri). Rəqabət aparan qanunvericilik səlahiyyəti - torpaqların, təbii resursların ictimai mülkiyyət və ya ictimai təsərrüfatın digər formalarına verilməsinə; kənd və meşə təsərrüfatı istehsalının, açıq dəniz və sahilyanı

sularda balıqçılığın, sahillərin mühafizəsinin kömək edilməsinə; tullantıların aradan götürülməsi, havanın çirklənmədən mühafizəsi və küylə mübarizəyə şamil olunur [13, s.602].

Torpaqların çirklənməsinə qarşı mübarizə sahəsində Almaniyada Torpaqların qorunması haqqında 1999-cu il Federal Qanun qəbul edilmişdir. Qanunun əsas məqsədi çirklənmiş torpaqların praktiki istifadəsinə qaytarılması üçün hüquqi mexanizmlərin yaradılmasından və beləliklə yaşıl massivlərin gərginliyinin azaldılmasından ibarətdir. Qanunda çirklənmiş torpaqların idarəedilməsinə əsas yanaşmalar bunlardır:

- AFR ərazinin müvafiq orqanı atılmış torpaq sahələrinin çirklənməsinin ehtimal olunan riskinin rəsmi qeydiyyatı, yoxlanılması və qiymətləndirilməsinə görə məsuliyyət daşıyır. Müvafiq orqanlar fəaliyyəti çirklənməyə səbəb olan şəxsə cərimə təyin edə bilərlər;

- hər bir konkret halda bərpaolunan işlərin xarakteri və miqyası barədə qərarlar bu torpaq sahəsinin indiki və gələcək istifadəsindən, o cümlədən çirklənmənin kimə və ya nəyə təsir etməsindən asılı olaraq qəbul edilir.

Avstriya Respublikasının Konstitusiyası federasiyanın fəaliyyətinə mədən işi; otlaq daxil olmaqla meşə təsərrüfatı; su hüququ, su anbarlarının vəziyyəti və tərkibinin tənzimlənməsi, qanunvericiliyin ümumi prinsiplərinin müəyyən edilməsi, torpağa münasibətdə isə konkret qanunların nəşr edilməsi; bitkilərin zərərverici və xəstəliklərdən mühafizəsi və s. daxildir. 1989-cu ildə Avstriyada Torpaq sahələrinin çirklənmədən təmizlənməsi haqqında xüsusi Qanun qəbul edilmişdir. Bu aktın məqsədi ilk növbədə təmizlənmə üzrə tədbirlərin maliyyələndirilməsinin təmin edilməsindən ibarətdir; çirklənmiş sahələrin tədqiqatı, qiymətləndirilməsi və təmizlənməsi üzrə işlərin koordinasiyası ümumdövlət səviyyəsində ətraf mühit üzrə Federal Nazirliyə həvalə edilmişdir [14, s.144-148].

Baltıqyanı (Latviya, Litva, Estoniya) ölkələrdə SSRİ-nin süqutundan sonra özünəməxsus vəziyyət təşəkkül tapmışdır: qismən də olsa sovet dövrünün qanunverici və normativ hüquqi aktları qüvvədə olmaqda davam edir; heyvanat aləminin, havanın mühafizəsi məsələlərini tənzimləyən bir çox yeni qanun və qanunqüvvəli aktlar qəbul olunmuşdur; ən nəhayət regional beynəlxalq hüquq («baltik» hüququ) vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Latviyada torpaqdan istifadə və torpaq quruluşu haqqında Qanun (1991-ci il); Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında Qanun (1991-ci il) qəbul olunmuşdur. Litvada Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında Qanun (1992-ci il); Torpaq islahatları haqqında Qanun (1991-ci il); Yeraltı sərvətlər haqqında Qanun (1995-ci il); Heyvanat aləminin mühafizəsi haqqında Qanun (1981-ci il); Meşələr, mühafizə olunan ərazilər haqqında Qanun; Estoniyada təbii ehtiyatlardan istifadə hüququ haqqında Qanun (1994-cü il); Çirklənmənin törətdiyi ziyanın ödənilməsi haqqında Qanun (1993-cü il); Ekoloji nəzarət haqqında Qanun (1997-ci il) qəbul olunmuşdur. Bu ölkələrin qanunvericiliyi Avropa İttifaqı hüququ ilə uzlaşdırılmışdır [15, s.156].

Belçikada ətraf mühitin qorunması sahəsində siyasət regionların səlahiyyəti çərçivəsindədir. Torpaqların çirklənməsinə münasibətdə xüsusi qanunvericilik - Torpaqların bərpa edilməsi haqqında 1995-ci il Dekreti fəaliyyət göstərir. Bu akt həm torpaq, həm də yeraltı suların mühafizəsi və bərpası məsələlərini əhatə edir. Dekretə çirklənmiş torpaqların idarəedilməsinin yeni yanaşmasına söykənən bir sıra əsas ideyalar formalaşdırılmışdır. Məsələn:

- çirklənmiş torpaqların reyestrinin tərtib olunması və torpağın keyfiyyət sertifikatının tələb edilməsi hüququ, o cümlədən reyestrə çıxarış (xüsusən daşınmaz əmlak alqı-satqısında) nəzərdə tutulmuşdur;

- əvvəllər və yeni çirklənmiş torpaqlar fərqləndirilir.

Dekretə torpaq sahələrinin ciddi araşdırılma proseduru və təmizlənmə işlərinin həyata keçirilməsi nə-zərdə tutulmuşdur.

Böyük Britaniyada ətraf mühit üzrə Nazirlik əsasən koordinasiya funksiyaları yerinə yetirir və ümumi məsələlər üzrə nəzarəti həyata keçirir. Operativ idarəetmə isə daha çox yerli hakimiyyət orqanları (yerli icma) tərəfindən həyata keçirilir [16, s.55].

Torpaqların qorunmasına münasibətdə Böyük Britaniyada 2000-ci ildən etibarən yeni reyim təyin edilmişdir. Yeni rejimin hüquqi əsasını ətraf mühit, nəqliyyat və regionlar üzrə Departamentin Direktivi təşkil edir. Qeyd olunmuş akt torpaqların radioaktiv çirklənməsi hallarına tətbiq olunmur, çünki bu halda xüsusi rejim tətbiq olunmalıdır. Yeni rejim çirklənmiş torpaq sahəsinin bərpa olunması haqqında bildirişin məzmununu müəyyən edir; belə bildirişin göndərilə biləcək şəxslər dairəsini təyin edir; bildiriş haqqında şikayət verilməsinin əsaslarını müəyyən edir; torpaq sahəsinin dövlət reyestrinə daxil edilməsi üçün tələb olunan məlumatları özündə saxlayır.

Birliyə daxil olan üzv-dövlətlərdə təbiəti mühafizə fəaliyyətinin əsas prinsipi dövlət strukturlarının ictimai qüvvələrin bütün sahələri («Qrınpis», Ümumdünya vəhşi təbiət Fondu və s.) və təsərrüfat subyektləri ilə geniş əməkdaşlığıdır. Bu prinsipə əsaslanaraq təbiəti mühafizə orqanları ekoloji tələblərin riayət edilməsinə məsul olan

şəxslərə qarşı dərhal öz səlahiyyətlərindən istifadə etməirlər, onlar razılaşma və qanunla müəyyən edilmiş qaydaların könüllü yerinə yetirilməsi yolu ilə öz məqsədlərinə nail olmağa çalışırlar.

Lokal səviyyədə üzv-dövlətlərin ətraf mühitin mühafizəsinin idarəedilmə təcrübəsini analiz edərkən, qeyd etmək lazımdır ki, son zamanlar yerli idarəetmə sisteminin inkişafı özünü daha çox büruzə verir. Belə ki, yerli özünüidarəetmənin daha mühüm sferasını ətraf mühitin mühafizəsi və istirahət sənayesi deyilən sənaye təşkil edir. Qeyd etmək lazımdır ki, yerli səviyyədə daha çox idarəetmə və nəzarət funksiyaları uyğunluq təşkil edir. Hal-hazırda yerli hakimiyyət orqanlarında ətraf mühitin mühafizəsinə cavabdeh olan məsul vəzifənin nə-zərdə tutulması da xarakterikdir. Lakin bu o demək deyil ki, digər yarımşahələr tamamilə belə fəaliyyətdən özlərini kənarlaşdırmalıdırlar. Almaniyada, məsələn, ətraf mühitin vəziyyətinə nəzarət tamamilə şəhər təsərrüfatının funksiyasına daxildir. Müəyyən hallarda, yəni ekoloji vəziyyət xüsusən həyəcanlı olduqda və ya müəyyən region Almaniyanın iqtisadiyyatı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb etdikdə, bu məqsədlər naminə vəsait həm ərazilər, həm də mərkəz tərəfindən ayrılır.

Bu gün bütün dünyada təbiəti mühafizə tədbirlərinə büdcə xərclərinin artım tendensiyası müşahidə olunur. Yerli özünüidarəetmə orqanlarının imkanları o qədər də əhəmiyyətli olmasa da, yenə də məqsədyönlü ekoloji siyasətin həyata keçirilməsi üçün kifayətdir. Ekoloji normaların pozulmasına görə son dərəcə ciddi cərimə sistemini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Həm də qeyd etmək lazımdır ki, tətbiq edilən sanksiyanın ölçüsü o qədər böyükdür ki, sahibkar cəriməni ödədikdən sonra, bu onun maliyyə durumuna son dərəcə neqativ təsir göstərir. Almaniyanın yerli hakimiyyət orqanları təbiəti mühafizə tədbirlərində, o cümlədən park, qoruq, heyvanxana və şəhər bağçaları şəbəkələrinin inkişafı kimi başa düşülən rekreasion sənayedə aktiv iştirak edirlər [17, s.101].

Danimarkada ətraf mühit məsələləri müstəqil fəaliyyət sahəsi kimi Ətraf Mühit Nazirliyi, regional (ərazi səviyyəsində) və şəhər hakimiyyətləri tərəfindən həll olunur. Sonuncu iki orqan ətraf mühitin gündəlik idarəedilməsinə görə məsuliyyət daşıyırlar. Ölkənin ərazi idarəetmə orqanları (bundan sonra regional hakimiyyətlər) fəaliyyətin planlaşdırılması, nəzarəti və işlənilib hazırlanması istiqamətlərini regional səviyyədə həyata keçirirlər, bələdiyyələr isə bütün bunları şəhər səviyyəsində həyata keçirirlər. Regional hakimiyyətlər məsələn su anbarları, göllər, su axını sistemində suyun keyfiyyətinin saxlanılması, su yığılan yerlərin istifadə edilməsi, mühiti çirkləndirən müəssisələrin yerləşdirilməsi üzrə planlar hazırlayırlar, bələdiyyələr isə sutəmizləyən qurğuların, su təchizatı sistemlərinin yerləşdirilməsi, bərk tullantıların azaldılması və s. üzrə işlər görürlər.

Danimarkanın təbiəti mühafizə siyasətinin əsas məqsədi - ətraf mühitin qorunması, hava, su və torpağın çirklənməsinin aradan qaldırılması, o cümlədən çirklənməyə nəzarət etməkdən ibarətdir və bu sahədə fəaliyyəti aşağıdakı əsas prinsiplərə söykənir:

- obyektin qiymətləndirilməsi və problemin həlli vasitəsi;
- çirkləndirən təbiəti mühafizə məsrəflərini ödəyir.

Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə qanunun icraedilmə strukturu aşağıdakı hərəkətlərdən ibarətdir:

- kartoqramın tərtib edilməsi və planlaşdırma;
- icazənin verilməsi və razılaşdırma;
- nəzarət və yoxlama [18, s.103].

Hökumət orqanları, xüsusən, təbiəti mühafizə fəaliyyətinin koordinasiyası və planlaşdırılması üzrə bir sıra funksiyaları yerinə yetirirlər. Yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən əldə olunmuş materiallara əsasən regional hakimiyyətlər çirklənmə yerləri və mənbələrinin kartoqramını çəkirlər və ətraf mühitin vəziyyəti barədə ətraflı məruzə hazırlayırlar. Bu da, məsələn, ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşması, müəssisələrin yerləşməsi və tullantıların azaldılmasına dair planların işlənilib hazırlanmasının əsasını təşkil edir. Bundan əlavə, bələdiyyə orqanları rayon istilik təchizatı, çirkab suların dərəcəsi, su təchizatı, su axınlarının istifadəsini planlaşdırırlar. Bu planlar qəbul olunmuş regional planlarla ziddiyyət təşkil et-məməlidir, məhz bütün təbiəti mühafizə tədbirləri bunların əsasında keçirilməlidir.

«Ətraf mühitin qorunması haqqında» Qanunun əlavəsində əvvəlcədən razılaşdırılmalı tədbirlərin siyahısı verilmişdir. Razılaşdırılmalı orqan, bir qayda olaraq, yerli hakimiyyətlərdir. Lakin texnoloji və ekoloji cəhətdən daha çətin və təhlükəli müəssisə və zavodların tikintisi və ya genişlənməsi isə regional hakimiyyətlərlə razılaşdırılır.

Təbiəti mühafizə razılaşması tələb edən müəssisələrin nəzarəti və yoxlanılması razılaşan tərəfdən aparılır. Razılaşma funksiyasını yerinə yetirən regional hakimiyyətlər eyni zamanda bələdiyyələrin ekoloji idarəetməsinə də nəzarət etməlidirlər.

Bələdiyyə orqanlarının mühüm funksiyası:

- təbiəti mühafizə razılaşması tələb olunan və ətraf mühitə daha az zərər yetirən sahibkarlar;

- ticarət qaydaları ilə (ticarət qaydaları yerləşmə yerindən və maliyyə mənbələrindən asılı olmayaraq bütün eyni fəaliyyət istiqamətli müəssisələrə vahid tələblər irəli sürür) bağlı olan müəssisələr;

- təbiəti mühafizə razılaşması tələb olunmayan müəssisələr (kənd təsərrüfatı müəssisələri) üzərində nəzarət və yoxlamaları həyata keçirməkdən ibarətdir [19, s.104].

Danimarkada ətraf mühitin mühafizəsinə ayrılan xərclər ölkənin ümumi büdcəsinin 4%-i təşkil edir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu vəsaitin əsas hissəsi, yəni 90%-i şəhər büdcəsindən daxil olur. Regional hakimiyyətlər tərəfindən ayrılan xərclər 3%, mərkəzi hakimiyyətlər isə müvafiq olaraq 6% təşkil edir. Bələdiyyələr tərəfindən ayrılmış vəsaitin əsas hissəsi təmizləmə qurğularının tikintisi və istismarına gedir. Kommunal-şəhər sektorunda təbiəti mühafizə maliyyələşməsinin əsas mənbəyini vergi və rüsum, o cümlədən istifadəçilərin ödənişi təşkil edir.

Göründüyü kimi, hal-hazırda Avropa Birliyinə daxil olan bir sıra dövlətlərdə ətraf mühiti dağıtmamaq şərtlə iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafı barədə fikir formalaşmışdır. Ətraf mühit və inkişaf üzrə BMT konfranslarının (Rio-de-Caneyro, 1992; Yohanesburq, 2002) tövsiyələrinə müvafiq olaraq, neqativ tendensiyaaların aradan qaldırılması və müasir texnologiyaların yaradılması üzrə tədbirlərlə bərabər, həm də sabit inkişaf məsələlərinin nail olunmasında dövlət hakimiyyət orqanları və əhəlinin vahid məqsəd və istəkləri, o cümlədən adekvat normativ-hüquqi bazanı özündə əks etdirən təbiətdən sabit istifadə şərtlərinin yaradılması - ətraf mühitin qorunması və təbii resursların istifadə olunması sahəsində sabit inkişafa keçid dövründə əsas meyarlar ola bilər [20, s.6]. Daha sonra, ekologiya sahəsində vətəndaş cəmiyyəti institutları ilə dövlət strukturlarının fəaliyyətinin optimal uyğunluğunu tapmaq lazımdır. Bu zaman vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı heç bir halda dövlətin zəifləməsi və ya onun ətraf mühitin qorunması, təbiətdən istifadə və ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması sahəsindən kənar edilməsi hesabına həyata keçirilməməlidir. Bu sahədə, xüsusən, qanunçuluq və hüquq qaydasını təmin edən dövlət-hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətini gücləndirmək tələb olunur. Bunu isə ictimaiyyətin nüfuzuna əsaslanaraq etmək lazımdır: hər bir konkret insandan beynəlxalq ictimai ekoloji təşkilatlara kimi.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Heritier A. The Accommodation of Diversity in European Policymaking and its Outcomes: Regulatory Policy as a Patchwork Journal of European Public Policy, 1996, Vol. 3, №2, P.149-167.
2. Wurzel R. K. W. The Role of the EU Presidency in the Environmental Field: Does it Make a Difference Which member State Runs the Presidency? Journal of European Public Policy, 1996, Vol. 3, № 2, P. 272-291.
3. Pollegrom S. The Constraints of Daily Work in Brussels: How Relevant is the Input from the National Capitals? In: Andersen M. S., Liefferink D. The Innovation of EU Environmental Policy, Copenhagen. Scandinavian University Press, 1997, p. 36-58.
4. Andersen M.S. Denmark: The Shadow of the Green Majority European Environmental Policy: The Pioneers. Manchester: Manchester University Press, 1997, P. 251-286.
5. Боголюбов С. А. Глобализация и развитие экологического законодательства // Журнал российского права. 2004, №5, с. 20.
6. Steinberg R. Probleme der Europäisierung des deutschen Umweltrechts Archiv des öffentlichen Rechts. Tübingen, 1995, Bd. 120, H. 4, s. 594.
7. Жалинский А., Рерихт А. Введение в немецкое право. М., 2001, с. 11.
8. Дубовик О.Л., Кример Л., Любе-Вольф Г. Экологическое право: Учебное пособие. Отв ред. О.Л.Дубовик. М., ЭКСМО, 2005, с. 635-638.
9. Клюкин Б. Д. Горные отношения в странах Западной Европы и Америки (Англия, Канада, США, Франция. ФРГ). М., 2000. С.230-284.
10. Хохлявин С. А. Экологический кодекс Франции и нормы финансового характера, обеспечивающие его реализацию при обращении с отходами // Экологическое право. 2005, №3, с. 32.
11. Duner K. The Environmental Code Swedish Environmental Protection Agency. 8 June 2004.
12. Журнал «Лесохозяйственная информация. Сборник научно-технической информации по лесному хозяйству», № 9. ВНИИЛМ, 2002, с. 64.
13. Бринчук М. М. Экологическое право: Учебное пособие. 2-е изд. перераб. и доп. М., Юристъ, 2003, с. 602.
14. Дубовик О. Л. Экологический кодекс ФРГ // Право и политика. 2000, №10, с. 144-148.

15. Бергхольцас И. Балтия. Национальное и международное экологическое право. 4.1. Рига, 2000, с. 156.
16. Кутафин О. Е., Фадеев В.И. Муниципальное право Российской Федерации. Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М, Юристь, 2004, с. 55.
17. Гейт Н. А. Экологическое право: курс лекций. М, ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007, с. 101.
18. Гейт Н. А. Экологическое право: курс лекций. М, ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007, с. 103.
19. Гейт Н. А. Экологическое право: курс лекций. М., ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007, с. 104.
20. Устойчивое развитие: ресурсы России / Под общ. ред. Н.П.Лаверова. М., Издательский центр РХТУ им. Д. И.Менделеева, 2004, с. 6.

Nəqliyyat hüququ.-2008.-№2.-S.69-82.

Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsində beynəlxalq müqavilələrin rolu və əsas xarakterik xüsusiyyətləri

Anar MƏHƏRRƏMOV,

Bakı Dövlət Universiteti Beynəlxalq ümumi hüquq kafedrasının dosent əvəzi,
hüquq elmləri namizədi

Təbiətin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsində, bütövlükdə ekoloji problemlərin həllində bütün dünya ictimaiyyəti maraqlıdır. Bu məsələ müasir dövrün global problemidir. Bu problemin həll edilməsinin əsas şərtləri bunlardır: dünyada sülhün qorunması və tərəksiləh, dövlətlər arasında etimad və qarşılıqlı anlaşma, bütün dövlətlər tərəfindən təbiətə münasibətdə vahid siyasətin aparılması və bütün ərazilərdə hər cür mühafizə tədbirlərinin görülməsi və hər şeydən əvvəl təbiəti mühafizə qanunvericiliyinin inkişaf etdirilməsi, bütün dövlətlərin ətraf mühitin beynəlxalq mühafizəsi üzrə BMT və regional əsasda keçirilən tədbirlərdə fəal iştirak etməsi, beynəlxalq hüququn mənbələrinə əsaslanaraq ətraf mühitin mühafizəsi üzrə vahid müqavilənin və ətraf mühitin konkret tərkib hissələri üzrə beynəlxalq müqavilələrin işlənilib hazırlanması və qəbul olunması. Müasir dövrün ən əsas problemlərindən biri dövlətlərin çoxtərəfli əməkdaşlığın zəruriliyini dərk edib ona qayıtmasıdır. Bununla əlaqədar 1992-ci il Ətraf mühit və inkişaf üzrə Rio-de-Janeyro bəyannaməsinin 7-ci prinsipində deyilir: "dövlətlər dünya ekosisteminin bütövlüyü, mühafizəsi, qorunması məqsədilə global tərəfdaşlıq ruhunda əməkdaşlıq edirlər" (10, s. 62-68). Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq müxtəlif istiqamətlərdə həyata keçirilə bilər: ətraf mühiti çirkləndirən maddələrin transsərhəd axınının məhdudlaşdırılması, atmosfer havasının mühafizəsi, su ehtiyatlarının rəasional istifadəsi və mühafizəsi, təbiətdən rəasional istifadə və təbiəti mühafizənin iqtisadi aspektlərinin öyrənilməsi, ətraf mühitin mühafizəsi üzrə uzunmüddətli proqramların işlənilib hazırlanması. Beynəlxalq ekoloji problemlərin həlli istiqamətində əsas mexanizmlərdən biri suveren dövlətlər arasında çoxtərəfli əsasda universal və regional müqavilələrin bağlanmasıdır.

Çoxtərəfli ekoloji müqavilələrin əsas məqsədlərindən biri ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsidir. Ekoloji təhlükəsizlik dünya səviyyəsində ekoloji inkişaf konsepsiyasının özəyini təşkil edir. Yeni ekoloji inkişaf konsepsiyası ətraf mühitin mühafizəsinə ənənəvi yanaşmanın dəyişməsinə nəzərdə tutur. Ekoloji təhlükəsizlik global xarakterli sabit vəziyyətin olmasını, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan elementlərin mürəkkəb siyasi-hüquqi vəhdətini nəzərdə tutur. Dünya miqyasında ekoloji təhlükəsizlik hər bir dövlətin ətraf mühitinin bütün mənbələrini, o cümlədən həmin dövlətin hüdudlarından kənarda yerləşən mənbələrin zərərli təsirindən mühafizə edilməsini, kompleks hüquqi, təşkilati və maddi təminatlarını tələb edir. Ekoloji təhlükəsizlik tədricən beynəlxalq təhlükəsizliyin mühüm tərkib hissələrindən birinə çevrilməkdədir. Ekologiya problemləri üzrə dövlətlərin ilk əməkdaşlığa başladığı andan ekoloji təhlükəsizlik diqqət mərkəzində olmuşdur. Lakin hazırda bu məsələ antropogen təsirlərin intensivliyinin artması ilə əlaqədar kifayət qədər ciddi xarakter almışdır.

Ətraf mühitin beynəlxalq-hüquqi mühafizəsində beynəlxalq müqavilələr əsas rol oynayır. Müqavilə ekoloji təhlükəsizliyi təmin edir, çünki o, aktiv fəaliyyət göstərən beynəlxalq-hüquqi vasitə xarakterinə malik olmaqla tərəflərin öhdəliklərini dəqiq ciddi formada təsbit edir və ona riayət edilməsi üzrə zəruri təminatları nəzərdə tutur. Müqavilə əsaslarının təkmilləşdirilməsi və yeni müqavilələrin bağlanması beynəlxalq ekoloji hüququn progressiv inkişafının ilkin vəzifəsidir. Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinin hüquqi vasitələri qismində universal müqavilələr və regional sazişlər, məsələn, Antarktika haqqında 1959-cu il tarixli müqavilə, Avropada dəniz canlı ehtiyatlarının qorunması və əməkdaşlıq haqqında 1975-ci il tarixli Konvensiya çıxış edir. Müvafiq aktların əhəmiyyəti bir regionun çərçivəsindən kənara çıxır və hüquq ədəbiyyatında qeyd edildiyi kimi universal effektdə malik olur (11, s. 93).

Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi sferasında olan münasibətlərdə əsas diqqət çoxtərəfli müqavilələrin qəbul edilməsinə yönəlir, çünki, belə müqavilələr çərçivəsində müxtəlif dövlətlər daha sıx əməkdaşlıq edə bilirlər. Ümumiyyətlə, beynəlxalq ekologiya hüququ sahəsində hüququn əsas mənbəyi beynəlxalq müqavilədir. Bu, ilk növbədə onunla izah olunur ki, ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı müddəalar dəqiq və aydın izah tələb edir ki, bu da yalnız beynəlxalq müqavilələrin bağlanması ilə mümkündür (6, s. 526).

Yalnız beynəlxalq müqavilədə tərəflərin hüquq və vəzifələri dəqiq müəyyən olunur, müqavilənin predmetinə dair müddəalar nəzərdə tutulur. A.Ç.Kiss ətraf mühitin beynəlxalq-hüquqi mühafizəsi sahəsində beynəlxalq müqavilələrin aparıcı rolunu göstərərək qeyd edir ki, yeni sahədə fundamental prinsiplərin bəyan edilməsi baş verən kimi, inkişaf müxtəlif istiqamətlərdə gedə bilər: ya prinsiplərin hamısını və ya çox hissəsini

öhdəlik normalarına transformasiya edən ümumi konvensiyanın hazırlanması, ya ayrıca prinsipləri inkişaf və ya implementasiya edən müqavilələrin bağlanması, ya da ki, ümumi və ya xüsusi məsələlərə dair regional müqavilələrin hazırlanması (15, s. 34). Beynəlxalq müqavilə ətraf mühitə təsir və ehtiyatlardan istifadənin ayrıca növlərinə münasibətdə beynəlxalq-hüquqi tənzimləmənin ən yaxşı metodu kimi çıxış edir. S.V.Molotov qeyd edir ki, mövcud beynəlxalq təcrübə göstərir ki, açıq dənizdə balıq ovunun tənzimlənməsinin ən yaxşı və tanınmış metodu maraqlı dövlətlərin beynəlxalq sazişləridir (9, s. 194).

Dövlətlərin effektiv şəkildə razılaşdırılmış təbiəti mühafizə fəaliyyəti üçün hüquqi tənzimləmə zəruridir. Hazırda təbiətin mühafizəsinin müxtəlif aspektləri üzrə 500-ə yaxın beynəlxalq saziş mövcuddur. Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə müqavilə təcrübəsinin təhlili göstərir ki, müəyyən rayonlarda ayrı-ayrı təbiət obyektlərinin mühafizəsinin tənzimləməsinə yönəlmiş, regional və ikitərəfli əsasda müqavilə münasibətləri aktiv şəkildə inkişaf edir. Lakin hələlik ətraf mühitin bütün aspektlərini əhatə edən universal məəllələşdirilmiş konvensiya hazırlanmamışdır (2, s. 513). Ətraf mühit sahəsində qeyri-konseptual, daha konkret məsələlərin həlli ilə bağlı beynəlxalq müqavilələrin fərqli xüsusiyyəti ondadır ki, onların realizəsi böyük hesab və nəticələri qabaqcadan görməni nəzərdə tutur. Çünki ətraf mühitdə meydana çıxan qeyri-tarazlığı digər beynəlxalq müqavilənin qəbul edilməsi ilə aradan qaldırmaq daha da mürəkkəbdir. Ətraf mühitin mühafizəsi məsələlərini tənzimləyən beynəlxalq müqavilələrin normalarının realizəsi effektivliyinə onların yaradılması xüsusiyyəti də təsir göstərə bilər. Son illərdə beynəlxalq müqavilələr bir neçə fazalı prosedurla qəbul edilir (14, s. 53).

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsindəki müqavilə təcrübəsində daha məhsuldar dövr planetin əksər regionlarında ekoloji vəziyyətin ciddiliyinin dərk edilməsi ilə xarakterizə edilən XX əsrin 70-ci illəridir. Bu illərdə milli və beynəlxalq elmi tədqiqatların nəticəsində ətraf mühitin mühafizəsinin müqaviləvi tənzimlənməsinin əsasına daxil edilə bilən elmi cəhətdən əsaslandırılmış tövsiyələr işlənib hazırlanmışdı. Beləliklə, təbiəti mühafizə sahəsində elmi-texniki tərəqqinin təsiri ilə beynəlxalq müqavilənin rolunun artması iki yolla baş verirdi. Bir tərəfdən elmi texniki tərəqqi təbii mühitə antropogen təsiri artırırmışdı. İnsan fəaliyyətinin ekoloji nəticələri milli sərhədləri aşmışdı, bu isə onun dəqiq beynəlxalq-hüquqi tənzimləməsinə tələb edirdi. Digər tərəfdən, elmi texniki tərəqqi insana nəinki onun ətraf mühitə təsirini qiymətləndirmə vasitələrini verir, həmçinin arzuolunmaz ekoloji nəticələrin qarşısının alınması, dayandırılması və məhdudlaşdırılması yollarını göstərir.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq-hüquqi tənzimləmənin yaradılması və inkişafının əsas mərhələləri aşağıdakılardır: əsas prinsipləri və imperativ normaları transformasiya edən ümumi konvensiyaların işlənib hazırlanması; ətraf mühit sahəsində beynəlxalq-hüquqi prinsipləri inkişaf etdirən müqavilələrin bağlanması; ətraf mühitin mühafizəsinin ümumi və xüsusi məsələlərinə dair regional müqavilələrin bağlanması.

Burada biz, beynəlxalq ətraf mühit hüququnun mənbələrinin təsnifləşdirilməsinə yanaşıırıq. Beynəlxalq hüquq elmində beynəlxalq müqavilələrin təsnifləşdirilməsi hələ də mübahisəli məsələ olaraq qalır (1, s. 34).

Ətraf mühitin mühafizəsinin problemi ilə qarşılıqlı əlaqə dərəcəsindən asılı olaraq bütün beynəlxalq müqavilələri şərti olaraq iki qrupa bölmək mümkündür:

Birinci qrupa ətraf mühitin mühafizəsi ilə bilavasitə əlaqədar olmayan münasibətləri tənzimləyən müqavilələr daxildir. Bu müqavilələrə: Atmosferdə, kosmik məkanda və suyun altında nüvə silahının sınaqdan keçirilməsinin qadağan olunması haqqında 1963-cü il tarixli Müqavilə, Nüvə sınaqlarının hərtərəfli qadağan olunması haqqında 1996-cı il tarixli Müqavilə, Kimyəvi silahın işlənib hazırlanması, istehsalı, toplanması və təbiiqinin qadağan edilməsi haqqında 1993-cü il tarixli Müqavilə, Nüvə silahının və kütləvi qırğın silahlarının digər növlərinin dənizin və okeanların dibində, həmçinin yerin təkində yerləşdirilməsinin qadağan edilməsi haqqında 1971-ci il tarixli Müqaviləni, Dəniz hüququ üzrə 1982-ci il tarixli BMT Konvensiyası, Ay və digər səma cisimləri də daxil olmaqla kosmik məkanın tədqiqatına və istifadəsinə dair dövlətlərin fəaliyyət prinsipləri haqqında 1967-ci il tarixli Müqavilə, Sakit okeanın cənub hissəsində nüvəsiz zonanın yaradılması haqqında 1985-ci il tarixli Müqavilə və s. misal göstərmək olar.

İkinci qrupa ətraf mühitin mühafizəsi ilə birbaşa bağlı olan beynəlxalq-hüquqi münasibətlərin tənzimlənməsinə istiqamətlənmiş müqavilələr daxildir. Bu qrupdan olan müqavilələrə Ozon təbəqəsinin mühafizəsi haqqında 1985-ci il tarixli Konvensiya, Bioloji müxtəliflik haqqında 1992-ci il tarixli Konvensiya, Aralıq dənizinin çirklənmədən mühafizəsinə dair 1976-cı il tarixli Konvensiya, Albatrosların və qağayaların qorunması haqqında 2001-ci il tarixli Müqaviləni və s. qeyd etmək olar.

Ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı müddəalar beynəlxalq hüququn müxtəlif sferalarında imzalanmış beynəlxalq müqavilələrdə birbaşa və ya dolaylı yolla da olsa təsbit edilmişdir. İnsan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində əsas beynəlxalq sənədlərdə təsbit edilən əlverişli ətraf mühit hüququ və bu hüququn təfsiri ilə bağlı müddəalar müvafiq sfera ilə əlaqəlidir.

Əlverişli ətraf mühit hüququ şəxsin ən əsas hüquqlarından biri olsa da, onun normativ təsbiti məhz XX əsrin 70-ci illərinə təsadüf edir. Bunu onunla izah etmək olar ki, təxminən əsrimizin 70-ci illərinə qədər insanın təmiz hava qəbul etməsi, təmiz su içməsi o dərəcədə adi bir hal idi ki, bu məsələnin beynəlxalq hüquqda xüsusi bir metodla nizamlanması vacib hesab olunmurdu. Əlverişli ətraf mühit hüququ hətta insan hüquqlarının əsas beynəlxalq sənədləri olan 1948-ci il Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinə və 1966-cı il İnsan Hüquqları haqqında beynəlxalq paktlara daxil edilməmişdir. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinə yalnız "elə həyat səviyyəsi.... hansı ki, sağlamlığın və xoş güzəranın saxlanılmasının vacibliyi" müddəası daxil edilmişdi (m. 25). Oxşar qayda həmçinin İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Paktda təsbit olunmuşdur: "normal həyat səviyyəsi hüququ" (m. 11) və "yüksək fiziki psixi sağlamlıq hüququ, hansına ki, yalnız ətraf aləmin bütün gigiyenik aspektlərini artırmaqla nail olmaq olar" (m. 12).

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 6-cı maddəsində təsbit olunan yaşamaq hüququnun əlverişli ətraf mühit və ətraf mühitin ziyanverici təsirlərindən müdafiəsi hüquqlarından ibarət olması haqqında mülahizələrə hüquq ədəbiyyatlarında əksər hallarda rast gəlinir (5, s. 2). Görünür, bu mövcud normanın daha geniş şərhli olması. Çünki ətraf mühitin ziyanverici təsirləri insanların həyatına deyil, sağlamlığına, hətta konkret fərdin deyil, bütün bəşəriyyətin, gələcək nəsillərin sağlamlığına təhlükə yaradır.

Əlverişli ətraf mühit hüququnun təfsiri həmçinin BMT Baş Məclisinin (BM) 1982-ci ildə qəbul edilmiş Təbiəti Mühafizənin Ümumdünya Xartiyasının 23-cü maddəsində də tapmaq olar (7, s. 132). Beynəlxalq humanitar hüquq sahəsində imzalanmış müqavilələrdə də ətraf mühitin mühafizəsi, ətraf mühitə ziyan vuran silahların tətbiqi ilə bağlı məsələlər təsbit edilmişdir. Bu sahədə imzalanmış konvensiyalara aiddir: Ətraf mühitə təsir göstərən texniki vasitələrin hərbi məqsədlə və ya düşməncəsinə hər hansı digər şəkildə tətbiqinin qadağan olunması haqqında 1977-ci il Konvensiyası (ENMOD) və 1949-cu il Cenevrə Konvensiyasına əlavə olunan 1977-ci il I Protokol (maddə 35, bənd 3 və maddə 55) və s.

Beynəlxalq hüquqda bioloji silahın qadağan olunmasına dair ilk cəhdi 1925-ci ildə qəbul edilən Mühəribə zamanı zəhərli və digər bənzər qazların və bakterioloji vasitələrin tətbiqinin qadağan edilməsinə dair Protokolu hesab etmək olar. Təəssüf ki, həmin Protokol silahların tətbiqini qadağan etməklə yanaşı, həmin silahların hazırlanmasına, istehsalına və silah ehtiyatlarının yığılmasına qadağa qoymurdu. Bir çox dövlətlər mövcud Protokolu yalnız İkinci Dünya Mühəribəsindən sonra ratifikasiya etmişdilər (məsələn, Yaponiya 1970-ci ildə, ABŞ 1975-ci ildə). Bununla belə, bəzi dövlətlər Protokolu şərt və düzəlişlərlə qəbul etmiş, belə ki, bu dövlətlər kimyəvi və bioloji silah təcavüzünə qarşı cavab tətbiq etmə imkanını öz üzərilərində saxlayırdılar. Protokolda əks olunmuş müddəalardan biri də bakterioloji silahlardan istifadəni qadağan edən müddəadır. 16 dekabr 1969-cu ildə BMT BM-i 2603 A (XXIV) sayılı Qətnamə qəbul etmişdi. Həmin Qətnaməyə əsasən, silahlı münaqişədə hər hansı kimyəvi və bakterioloji silahın (vasitənin) tətbiqi Cenevrə Protokolunda əks olunmuş beynəlxalq hüququn ümumtəninmiş normalarına ziddir.

1972-ci il Bakterioloji (bioloji) ehtiyatların və toksin silahların hazırlanması, istehsalı və yığılmasının qadağan olunması və onların məhvi haqqında Konvensiya ekoloji problemin həlli üçün mühüm hüquqi əsasdır.

Beynəlxalq humanitar hüquq sahəsində fəaliyyət göstərən beynəlxalq-hüquqi sənədlərdə təbiətdən hərbi məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün istifadənin qadağan edilməsi ilə bağlı məsələlər də tənzimlənir. Beynəlxalq səviyyədə ilk dəfə 1974-cü il mart ayında YUNEP-in sessiyasında hərbi məqsədlərlə təbiətdən istifadəni qadağan edən təşəbbüs Hindistan tərəfindən irəli sürülmüşdür. 1974-cü ildə ABŞ və keçmiş SSRİ hökumətlərinin Moskva Sammitində hərbi məqsədlərlə ətraf mühitdən istifadənin təhlükə dərəcəsinin aradan qaldırılmasının səmərəli tədbirlərinin işlənilib hazırlanmasına həsr olunmuş danışıqlar keçirilmişdir (3). Danışıqlar 3 raunddan ibarət olmaqla 1974 və 1975-ci illərdə keçirilmişdir. 1975-ci il avqust ayında keçmiş SSRİ və ABŞ nümayəndə heyətləri başçıları Hərbi məqsədlərlə təbiətdən istifadənin qadağan edilməsi haqqında Konvensiya layihəsinin mətnini Silahsızlaşdırma üzrə Komitəyə təqdim etmişdi. İntensiv danışıqlar, Komitənin iclasları, BMT BM-nin sessiyaları nəticəsində sənədin mətni modifikasiya olunmuşdur. Nəhayət, 10 dekabr 1975-ci ildə Konvensiya qəbul olunmuşdur. Mayın 18-də Cenevrədə imzalanmaq üçün açıq elan edilmişdir. Konvensiya ilə təbiətdən hərbi və ya düşməncəsinə istifadə qadağan olunur, hansı ki belə istifadə iştirakçı-dövlətlərdən birinə zərər vurur və məhvedici, ciddi, uzunmüddətli təsirə malikdir (mad. 7).

1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarını tamamlayan 1977-ci il Protokolu bir tərəfdən ətraf mühitin xüsusi müdafiəsinə təminat verir, digər tərəfdən təzyiq tədbirləri nəticəsində zərbə vurulmasını qadağan edir və hərbi fəaliyyət nəticəsində mülki əhalinin müdafiəsini nəzərdə tutur. I Protokol ekoloji mühəribəni qadağan edir. Protokolda ətraf mühitin mühafizəsinə dair aşağıdakı müddəalar nəzərdə tutulmuşdur:

1. Hərbi əməliyyatın aparılması zamanı ətraf mühiti geniş, ciddi, uzunmüddətli təsirdən qorumaq üçün qayğı göstərilməlidir. Bu müdafiəyə müharibə aparılmasının üsul və vasitələrinin qadağan olunması daxildir. Bu cür müharibə metodları insanların səhhətinə və yaşayışına, ətraf mühitə təsir göstərir.

2. Təzyiq tədbirləri formasında ətraf mühitə zərər qadağandır (m. 55).

Protokolun 35 maddəsinin 3-cü bəndində qeyd edilir ki, müharibə aparılmasının vasitə və metodlarının məhdudlaşdırılması yolu ilə ətraf mühitin müdafiəsi təmin olunmalıdır: "ətraf mühitə genişmiqyaslı, uzunmüddətli və ciddi zərərli təsir vurmaqla döyüş əməliyyatlarının aparılmasının vasitə, üsul və metodlarının tətbiqi qadağandır".

Qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələrdə də ətraf mühitə zərərli təsir olur, lakin konsepsiya onun müdafiəsini əks etdirmir. 1977-ci il tarixli Protokolda belə bir müddəə yoxdur. Müharibə aparılmasının vasitə və metodları ətraf mühitə geniş, uzunmüddətli və ciddi təsir edərsə, o halda ekoloji tarazlıq pozulmuş olur (1977-ci il tarixli I Protokola əsasən) (13, s. 411-412). I Protokolun müddəaları o vaxt tətbiq olunur ki, ətraf mühitə vurulan zərər uzunmüddətli və genişmiqyaslı olsun.

Ətraf mühitin mühafizəsi məsələsi ilə bağlı müddəalara ətraf mühitin mühafizəsi ilə bilavasitə əlaqədar olmayan münasibətləri tənzimləyən müqavilələrdə də rast gəlmək olur. Atmosferdə, kosmik məkanda və suyun altında nüvə silahının sınaqdan keçirilməsinin qadağan olunması haqqında 5 avqust 1963-cü il tarixli Moskva Müqaviləsi bu tip müqavilələrdəndir.

Müqavilənin əsas məqsədi BMT-nin məqsədlərinə uyğun olaraq, ciddi beynəlxalq nəzarət altında ümumi və tam silahsızlaşdırma haqqında razılığın əldə olunmasıdır. Bu razılıq bütün növ silahların, həmçinin nüvə silahının istehsalı və sınaqdan keçirilməsi stimulu aradan qaldırmaqlı və silahlanma yarışına son qoymalı idi. Müqavilənin 1-ci maddəsində qeyd edilir ki, Müqavilənin hər bir iştirakçısı onun nəzarəti və yurisdiksiyası altında olan istənilən yerdə istənilən sınaq məqsədli nüvə silahı partlayışları və istənilən digər nüvə partlayışlarının həyata keçirilməməsi, qarşısının alınması və qadağan edilməsi öhdəliyi götürür (8, s. 87). Bu Müqavilə ətraf mühit üçün ciddi təhlükə yaradan nüvə silahının sınaqdan keçirilməsini qadağan etməklə ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması probleminə əhəmiyyətli töhfə verir.

Ətraf mühitin mühafizəsi məsələsi təbiətin mühafizəsinə dair bəzi normalardan ibarət təbii obyektlərin istifadəsinə dair münasibətləri tənzimləyən müqavilələrdə də nəzərdə tutulmuşdur. Ay və digər səma cisimləri də daxil olmaqla kosmik məkanın tədqiqatına və istifadəsinə dair dövlətlərin fəaliyyət prinsipləri haqqında 27 yanvar 1967-ci il tarixli Müqavilə bu tip müqavilələrdəndir. Həmin müqavilədə ekoloji təhlükəsizliklə bağlı bir sıra müddəalar öz əksini tapmışdır. Belə ki, Müqavilənin 3-cü maddəsində qeyd edilir ki, bütün dövlətlər kosmik məkandan Aydan və digər səma cisimlərində istifadə və tədqiq edərkən, onların fəaliyyəti beynəlxalq hüquqa, BMT Nizamnaməsinə uyğun olmalı, beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi qorumaqlı və əməkdaşlıq etməlidir. Müqavilə ilə dövlətlərin öhdəlikləri müəyyən olunur. Dövlətlər yer ətrafındakı hər hansı bir obyektə, istənilən səma cisimlərinə nüvə silahı və ya digər kütləvi qırğın silahı ilə daxil olmamalıdır. Kosmik məkanda belə silahların tətbiqinə icazə verilmir (maddə 4). Qeyd etmək olar ki, mövcud beynəlxalq öhdəliklər dövlətlərə kosmik məkanda hər hansı silahdan istifadəyə icazə vermir.

H.P.Jukov hesab edir ki, sülh dövrü istisna olmaqla kosmik məkanda tamamilə silahsızlaşdırılmış beynəlxalq hüquqi rejimdən o vaxt danışmaq olar ki, peyk əleyhinə silahların tətbiqi qadağan olunsun. Peyk əleyhinə silahlar dövlətlərin peyk sistemini məhv etmək, sıradan çıxarmaq və zədələmək gücünə malikdir (4, s. 20).

Müqavilənin 9-cu maddəsində ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə bağlı müddəalar təsbit olunmuşdur. Qeyd edilir ki, iştirakçı-dövlətlər kosmik məkanda, Ayda və digər səma cisimlərində çirklənmənin qarşısını almaq və Yer kürəsindəki arzuolunmaz dəyişiklikləri aradan qaldırmaq üçün bu məkanda elmi araşdırmalar həyata keçirir. Belə vəziyyətdə zəruri tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Bu Müqavilə kosmik məkanı tənzimləyən müqavilələr arasında özünəməxsus yer tutur. Belə ki, bunu çox vaxt "Böyük Müstəqillik Xartiyası" adlandırırlar. Lakin hələ də "Prinsiplər haqqında Müqavilə" adlanır. Müqavilə mövcud hüquq və öhdəlikləri özündə əks etdirməklə geniş miqyasda tətbiq olunan və müqavilənin müddəalarında əks olunan prinsiplər toplusundan ibarətdir (12, s. 38).

Müvafiq sferada fəaliyyət göstərən müqavilələrdən biri də Dəniz hüququ üzrə 1982-ci il BMT Konvensiyasıdır. Bu Konvensiya dəniz mühitinin müdafiəsini və qorunması ilə bağlı dövlətlərin üzərinə öhdəlik qoyur. Dövlətlər öz yurisdiksiya və nəzarəti altında olan fəaliyyətin çirkləndirmə vasitəsilə digər dövlətlərə və onların dəniz mühitinə zərər yetirməməsini təmin etmək üçün bütün lazımı tədbirləri görməlidir. Bu tədbirlər dəniz mühitinin bütün çirklənmə mənbələrinə aiddir. Onlar, məsələn, maksimum dərəcədə aşağıdakıların

azaldılmasına yönəlmiş tədbirləri nəzərdə tutur: quruda yerləşən mənbələrdən, atmosferdən, yaxud atmosferdən keçən toksiki və zərərli maddələrin atılmasını; gəmilərdən çirkləndirməni; dəniz dibində təbii ehtiyatların axtarışı və istehsalı zamanı istifadə olunan qurğu və mexanizmlərdən çirklənməni; dəniz mühitində istismar olunan digər qurğu və mexanizmlərdən çirklənmə (xüsusilə, qəzaların qarşısının alınması və fəvqəladə halların aradan qaldırılması üzrə, dənizdə təhlükəsizlik işlərinin təmin edilməsi üzrə tədbirlər) (2, s. 518-519).

Dəniz hüququ üzrə BMT Konvensiyasının 207-ci maddəsinə uyğun olaraq, dövlətlər beynəlxalq qaydada razılaşdırılmış normaları, standartları, tövsiyə olunan praktika və prosedurları nəzərə almaqla dəniz mühitinin quruda yerləşən mənbələrdən, o cümlədən çaylardan, boru kəmərlərindən və suyu kənara axıdan qurğulardan çirkləndirilməsinin qarşısının alınması, azaldılması və nəzarətdə saxlanması üçün qanun və qaydalar qəbul etməlidir.

Bu Konvensiya dəniz dibində fəaliyyət, bərk maddələrin basdırılması, gəmilərdən və atmosferdən atılma nəticəsində yaranan çirklənmənin qarşısının alınması üçün qanun və qaydaların qəbul edilməsi ilə bağlı müddəaları da nəzərdə tutur. Həm də milli qanun və qaydalar qlobal norma və standartlardan az səmərəli olmamalıdır.

Gəmi bayrağının mənsub olduğu dövlətlər və Limanın məxsus olduğu dövlətlər Dünya okeanının çirklənməsinin qarşısının alınması üzrə milli və beynəlxalq qaydaların yerinə yetirilməsini təmin etməyə borcludur. Dövlətlərə dəniz mühitinin mühafizəsi və qorunub saxlanılmasına dair öz beynəlxalq öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi həvalə olunur. Onlar beynəlxalq qaydaya uyğun olaraq məsuliyyət daşıyır. Dəniz mühitinin çirklənməsinin qarşısının alınması barədə öz hüquqlarının həyata keçirilməsi və öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi zamanı dövlətlər istənilən digər dövlətin gəmilərinə qarşı forma və ya mahiyyətə heç bir ayrı-seçkiliyə yol vermirlər (2, s. 519).

Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi probleminə beynəlxalq müqavilələrin rolu haqqında qeyd etdiklərimizi ümumiləşdirərək aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

- Fikrimizcə, ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi probleminə əsas mexanizm beynəlxalq müqavilədir, çünki məhz beynəlxalq müqavilələrin bağlanması yolu ilə dövlətlər müvafiq sferada meydana çıxan problemlərin həlli istiqamətində öz fikir və təkliflərini irəli sürə bilər, maraq və mənafeələrinin təmin edilməsini qarşılıqlı razılıq əsasında həyata keçirə bilərlər.

- Ekoloji təhlükəsizlik sferasında beynəlxalq müqavilələrin bağlanması zamanı müxtəlif ekoloji problemləri olan ayrı-ayrı dövlətlər bu məsələləri qarşılıqlı asılılıq şəraitində müzakirə edə və müvafiq məsələ üzrə vahid bir mövqeyə gələ bilərlər.

- Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq beynəlxalq müqavilələrin təhlili bu sahədə istifadə edilən bir çox oxşar hüquqi vasitələrin müəyyən edilməsinə imkan verir.

- Bu hüquqi vasitələrə: qadağa və normativlər, ekoloji təsirin qiymətləndirilməsi tələbi, keyfiyyət standartları, məlumat əldə etmə, mübahisələrin həlli sistemi, vurulan ziyana görə kompensasiya daxildir.

- Son zamanlar dövlətlərin, sənaye dairələrinin və transmilli kompaniyaların müvafiq sferada fəaliyyətinə müəyyən məhdudiyyətlər qoyan beynəlxalq standart və qaydaların daha geniş dairəsinin qəbul edilməsi tendensiyası yer almışdır.

- Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində müxtəlif istiqamətli problemlərin həlli, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə, təbii ehtiyatların gələcək nəsillərin tələbatının ödənməsi üçün səmərəli istifadəsi və qorunub saxlanması, həmçinin dövlətlərin maraq və mənafeələri də nəzərə alınmaqla müvafiq sferada çoxtərəfli əsasda universal və normalan dövlətlər üçün imperativ xarakter daşıyan əhatəli beynəlxalq sənəd işlənib hazırlanmalı və qəbul edilməlidir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Балащенко С.А., Макарова Т.И. *Международно-правовая охрана окружающей среды и права человека. Учебное пособие.* Минск, "World Wide Printing", 1999.
2. Бекашев К.А. *Международное публичное право. Учебник.* М., Проспект. 2003.
3. *Документы и материалы 3-й Советско-Американской встречи на высшем уровне.* М., 1974.
4. Жуков Г.П. *Запрещение оружия в космическом пространстве. Международное космическое право.* М., Международные отношения, 1999.
5. Карташкин В.А. *Право на жизнь и развитие. Доклад на Ежегодной конференции Ассоциации международного права,* 1994.

6. Ковалев А.А., Черниченко С.В. *Международное право*. М., 2006.
7. *Международное публичное право*. Сб. док. Сост. К. А.Бекяшев, А.Г.Ходаков. В 2-х томах. М., 1996, Т. 2.
8. *Международное экологическое право в документах*. Сост. Т.Гусейнов. Баку, Издательство "Чашыоглы", 2007.
9. Молодцов С.В. *Международно-правовой режим открытого моря и континентального шельфа*. М., 1960.
10. Соколова Н.А. Специфика правовых и организационных форм международного сотрудничества в сфере охраны окружающей среды. *Сибирский юридический вестник*. 1998, № 2.
11. Суворова В.Я. Локальные нормы международного права. *Правоведение*. 1973, № 6.
12. Яковенко А.В. *Прогрессивное развитие международного космического права. Актуальные проблемы*. М., *Международные отношения*, 1999.
13. *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva conventions of 12 August 1949*. Geneva, 1987.
14. Kiss A., Shelton D. *International Environmental Law*. New-York, 1994.
15. Kiss A. *Survey of current developments in international environmental law*. L., 1976.

Qanunçuluq.-2008.-№10.-S.47-52.

Müasir beynəlxalq hüquqda ekoloji təhlükəsizlik anlayışı və prinsipləri

Daşqın QƏNBƏROV,

Bakı Dövlət Universiteti beynəlxalq ümumi hüquq kafedrasının aspirantı

"Ekologiya" yunan sözü olub "oikos" - "ev", "yaşayış yeri" və "loqos" - "elm" sözlərindən ibarət bir elmi termindir (3, səh.3). Bu elm sahəsi canlılarla ətraf mühitin bütün canlı və cansız komponentləri arasındakı qarşılıqlı əlaqəni öyrənir. Bu terminin elmə 1866-cı ildə alman alimi E.Hekkel tərəfindən gətirilməsinə baxmayaraq, əslində bu terminə hələ 1858-ci ildə Q.D.Toronun əsərlərində də rast gəlmək mümkündür. E.Hekkel orqanizmi təbii sığınacaq yerində öyrənməyi ekologiya hesab etmiş və elə o vaxtdan bu elmi anlayış bir biologiya termini kimi qəbul edilmişdir.

XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq dünyada elmi texniki tərəqqinin sürətlə inkişafı, məhsuldar qüvvələrin daha da təkmilləşməsi insan və ətraf mühit, cəmiyyətlə təbiət arasında yaranan ekoloji gərginliklər "ekologiya" terminini daha aktual etdi. Ekologiyanın bir elm sahəsi kimi daha da dərinlən öyrənilməsinin vacibliyini bir daha ortalığa qoydu. Məhz bu proseslərin təsiri nəticəsində ekologiya elmi artıq bu gün kifayət qədər yaxşı inkişaf edib və bu sahədə bir çox beynəlxalq təşkilatlar meydana gəlmişdir. Ekologiya ilə bağlı bir çox tərifləri ümumiləşdirərək b.e.d. Q. Mustafayev ekologiyaya belə bir tərif vermişdir: "Ekologiya - canlıların öz aralarında və ətraf mühitin cansız komponentləri ilə qarşılıqlı əlaqəsi haqqında elmdir". (4, səh.30) Bütün elmlər kimi ekologiya elminin də bir neçə sahəsi mövcuddur. Bu məqalədə sosial ekologiya, daha dəqiq desək sosial ekologiyanın tərkib hissəsi olan hüquqi ekologiyadan bəhs olunacaqdır. Hüquqi ekologiya təbiət və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqələri sahəsindəki ekoloji münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının cəmidir. Bu sahə indiki və gələcək nəsillərin marağı naminə, ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə etmək üçün, təbiət və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqələrinin ictimai (ekoloji) münasibətləri tənzimləyən hüquqi normaların məcmusudur. Yuxarıda göstərilən ətraf mühit dedikdə, insanın yaşadığı təbii şərait, ərəzi, sənaye və kənd təsərrüfatı obyektlərinin yerləşdiyi sahə, habelə digər mədəni-məişət təyinatlı obyektlərin cəmi başa düşülür. İnsanların maddi və mənəvi tələbatının ödənilməsi üçün istifadə olunan təbiət və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqələri "iqtisadi", insanların və digər canlıların yaxınlaşması üçün yaradılan əlaqələri "ekoloji" əlaqə forması adlandırmaq olar.

İnsanların ətraf mühitə təsiri olduqca çoxsahəlidir. İnsanlar təbiətin təbii resurslarından təkcə istifadə edib onu azaltmır, eyni zamanda, onların ətraf mühiti dəyişdirməyə cəhd etməsi də bu təsirlər sırasındandır. Bu isə ətraf mühitə zərərli təsir-ekoloji sistemin ayrı-ayrı komponentlərinin cəmiyyət və keyfiyyətə dəyişməsinə, ekoloji tarazlığın pozulmasına səbəb olan kimyəvi və bioloji, zərərli, fiziki, texniki, dağ-mədən işlərində texnologiyanın pozulması, təbii resurslardan israfçılıqla istifadə edilməsi ilə müşayiət olunan fəaliyyət kimi qiymətləndirilir.(6. səh. 175) Nəticədə dəyişkənliyə məruz qalmış təbiət insanlar üçün problemə çevrilir. Alimlərin hesablamalarına görə, insan cəmiyyəti təşəkkül tapandan indiyə qədər meşələrin 2/3 –si qırılmış, 200-dən çox bitki və heyvan növləri məhv edilmiş, 10 mlr . ton oksigen ehtiyatı azalmış, 200 mln. hektardan çox əkin sahəsi sıradan çıxmışdır. Elmi-texniki tərəqqinin sürətli inkişafı insanların təbiətə olan iqtisadi marağını dəfələrlə artırır. Məsələn, indiyə qədər az tədqiq olunmuş açıq dəniz, Antarktika, Arktika kimi ərəzilərdə artıq dünya dövlətləri tərəfindən genişmiqyaslı tədqiqatlar aparılır və təbii onların sərvətlərindən istifadəyə maraqlar artır. Bu cür fəaliyyətlər nəticəsində insanların ətraf mühitə, ekologiyaya neqativ təsiri 3 istiqamətdə baş verir: (1. səh. 217- 220)

1. Ətraf mühitin çirkləndirilməsi;
2. Təbii ehtiyatların tükənməsi;
3. Təbii mühitin dağıdılması.

Ətraf mühitin çirkləndirilməsi, ekologiyaya neqativ təsiri dedikdə, insan sağlamlığı üçün önəm daşıyan su, hava və torpağın fiziki-kimyəvi tərkibinin dəyişdirilməsi nəzərdə tutulur. Bu çirklənmə kosmik (vulkan püskürməsi və s. kimi təbii proseslər nəticəsində) və antropogen (insanın təsərrüfat fəaliyyəti ilə bağlı) olur.

Antropogen çirklənmə toz, qaz, kimyəvi, aromatik və istilik növlərinə bölünür (5. səh.5) Regionlardan asılı olaraq, bu çirklənmənin miqyası kiçik və böyük olur. Sənayenin inkişaf etdiyi sahələrdə ətraf mühitin çirklənməsi daha sürətli və böyük miqyaslı olur (təqribən ümumi çirklənmənin 70-80%-i şəhərlərin payına düşür). Sənaye sahələrində "çirkliliyə" görə birinci yeri metallurgiya sənayesi (çirklənmənin 34%-i), sonrakı yerləri müvafiq olaraq energetika (27%), neft sənayesi (12%), kimya (9%) n təhlükəli ekoloji vəziyyət;

4. Ekoloji fəlakət insanların həyatı və fəaliyyəti şəraitində və ətraf mühitdə dönməz dəyişikliklərlə səciyyələnən fəvqəladə ekoloji vəziyyət;

5. Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi təhlükəli ekoloji vəziyyətlərin yaranması və inkişafın qarşısının alınması, habelə onların nəticələrinin, o cümlədən, və qaz sənayesi (7%) tutur. (3, səh. 218-235) Aqrar sahənin ətraf mühitin çirklənməsi isə gübrə və kimyəvi maddələrin geniş tətbiqi və s. ilə baş verir.

Dünyada hər il adambaşına 20 tondan çox tullantı düşür. Atmosferdə kükürd və azot oksidlərinin artması nəticəsində yaranan "turşulu yağışlar" təbiətə, binalara və qurğulara böyük ziyan törədir, tarixi abidələri aşındırır, metal qurğuları korroziyaya uğradır, torpağın, suların fiziki-kimyəvi xassəsini dəyişir, canlı aləmin fizioloji inkişafını pozur (3, səh. 263). Atmosferdə bəzi qazlar, o cümlədən su buxarı parnik effekti yaratmaqla fərqlənir, onlar yer səthində yüksək dərəcədə Günəş radiasiyası buraxmağa qabildirlər. 1950-ci ildən sonra, hazırda da davam edən insan fəaliyyəti atmosferdə parnik effekti qazların konsentrasiyasının artmasına səbəb olur. 2100-cü ilə qədər yerüstü havanın temperaturunun 20°C artması gözlənilir. Son 1000 ildə belə iqlim dəyişməsi müşahidə edilməmişdir. (3, səh. 267) Nəticədə, əgər son 100 ildə Dünya okeanının səviyyəsi təxminən 10-12 sm qalxmışdırsa, alimlərin hesablamalarına görə bu rəqəm növbəti yüz ildə 10 dəfə arta bilər. Digər bir tərəfdən bu amil səhrələşmə prosesinin sürətlənməsinə də təsir göstərir. Belə ki, hal-hazırda hər il təxminən 6 mln. hektar ərazi səhralığa çevrilir. Ozon qatının vəziyyəti də bilavasitə havanın çirklənməsi ilə əlaqədardır. Yer kürəsini öldürücü ultrabənövşəyi şüalardan qoruyan ozon qatı atmosfərə buraxılan xlor, karbon. freon və s. qazların artması nəticəsində tədricən pozulmağa başlayıbdır. Bu da bəşəriyyətin ekoloji təhlükəsizliyi üçün böyük təhlükə mənbəyidir.

İnsanların təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində təbii ehtiyatlarının tükənməsi prosesi də sürətlənmişdir. Meşələrin qırılması, daş kömür, neft, təbii qaz ehtiyatlarının və digər faydalı qazıntıların istifadə olunmasının yüksək tempi bu sahədə mənfi proseslərin sürətlənməsinə təkan vermişdir. Təbii su ehtiyatlarının azalması da böyük ekoloji təhlükələrdən xəbər verir.

Ətraf mühitin çirklənməsi, təbii sərvətlərin tükənməsi və təbii ekoloji tarazlığının pozulması qorxusu, təbiət və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqələrini tənzimlənməyin yeni formasını yaratmışdır ki, bu da ekoloji təhlükəsizlik adlanır. Daha konkret desək, "Ekoloji təhlükəsizlik - insanın və cəmiyyətin həyatı vacib maraqlarının, ətraf mühiti ona antropogen və təbii təsirlər nəticəsində yaranan təhlükələrdən qorunmasının təmin edilməsi deməkdir (7. Maddə.) Ekoloji təhlükəsizlikdən bəhs edərkən "ekoloji təhlükəsizlik"lə bağlı bəzi anlayışları qeyd etmək lazımdır:

1. Ekoloji təhlükə insan və cəmiyyətin həyatı vacib maraqlarına, ətraf mühitə antropogen və təbii təsirlər nəticəsində təhlükə yaranan vəziyyət;

2. Təhlükəli ekoloji vəziyyət antropogen və təbii təsirlər, o cümlədən, fəlakət və qəzalar nəticəsində ətraf mühitin dağılma təhlükəsi ilə və ya vəziyyətində mənfi dəyişikliklərlə səciyyələnən və bu səbəbdən insan və cəmiyyətin həyatı vacib maraqlarına təhlükə yaranan vəziyyət;

3. Fəvqəladə ekoloji vəziyyət - insanların həyat və sağlamlığının, habelə ətraf mühitin qorunması məqsədi ilə zəruri təcili tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edən gələcəkdə təsir göstərə biləcək nəticələrin aradan qaldırılması üzrə tədbirlər sistemi;

6. Ekoloji təhlükənin subyekti - fəaliyyəti təhlükəli ekoloji vəziyyət yarada bilən hər hansı müəssisə, idarə, təşkilat, habelə fiziki şəxs.

Təbiət bütün dünyada eyni qanunlara tabedir və heç bir dövlət sərhədi tanımır. Məhz bu cəhətdən ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi daha çox millətlərarası, beynəlxalq bir səciyyə daşıyır. Ekoloji təhlükəsizlik probleminin tədricən ümumdünya probleminə çevrilməsi dünya ictimaiyyətinin problemi həll etmək üçün bir araya gəlmələrini vacib etdi ki, bu da ölkələr arasında beynəlxalq əməkdaşlığın yeni istiqamətlərinin yaranması və inkişafı ilə nəticələndi. Ətraf mühitin beynəlxalq hüquqi mühafizəsi, ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi BMT-nin əsas funksiyalarından birinə çevrildi. Təbiətin qorunması sahəsində beynəlxalq hüquqi aktların tədricən artması, beynəlxalq qanunçuluq çərçivəsində yeni sahənin - beynəlxalq ekoloji qanunvericiliyin formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. Mövcud beynəlxalq ekoloji qanunvericilik bazasında hüquqi struktur beynəlxalq ekologiya hüququ yaranmışdır. Beynəlxalq ekoloji hüquq normalarının əsasını beynəlxalq təşkilatların qətnamələri, bəyannamələri və beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində imzalanmış dövlətlərarası saziş və müqavilələr təşkil edir. Beynəlxalq ekoloji hüquq normaları insanın əlverişli ətraf mühitdə yaşamaq, ekoloji resurslardan istifadə etməklə ekoloji təhlükəsizlik şəraitində fəaliyyət göstərməsi üçün, dövlətlərarası ictimai münasibətlərin saxlanılmasının beynəlxalq hüququn hamı tərəfindən tanınmış prinsip və normalar ilə tənzimlənməsi deməkdir. Ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə etmək sahəsində beynəlxalq ekoloji hüquq "beynəlxalq dəniz

hüququ", "beynəlxalq kosmos hüququ" və "beynəlxalq atom hüququ" kimi digər beynəlxalq hüququn digər sahələri ilə də qarşılıqlı əlaqədədir. Bütün sadalanan bu sahələrdə mövcud olan prinsiplər dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların səyi nəticəsində formalaşmışdır. Bu prinsiplər BMT Baş Assambleyasının qərarlarında, 16 iyun 1972-ci ildə Ətraf Mühit Üzrə Stokholm Konfransının qərarlarında (2. səh.14), Avropada Əməkdaşlıq və Təhlükəsizlik Müşavirəsinin Yekun Aktında (Helsinki, 1975), Ümumdünya Təbiət Xartiyasında, Ətraf Mühitin Mühafizəsi və İnkişafı barədə BMT-nin 14 iyun 1992-ci ildə Rio-de-Janeyroda keçirilən Beynəlxalq Konfransının qərarlarında (2, səh.9), 11 dekabr 1997-ci ildə qəbul olunmuş BMT-nin Kiot protokolunun İqlim dəyişmələri üzrə Çərçivə konvensiyası (2. səh.47) və s. sənədlərdə öz əksini tapmışdır. Beynəlxalq ekoloji hüquq prinsiplərinin üçüncü minillikdə formalaşması və reallaşması siyasəti, ətraf mühitin kompleks şəkildə mühafizəsinə söykənərək reallaşmalıdır. Bu fikirlərin əsası 1992-ci ildə BMT tərəfindən qəbul edilmiş Deklarasiyada verilib. Qeyd olunubdur ki, beynəlxalq cəmiyyət və hər bir dövlət beynəlxalq ekoloji təhlükəsizliyin 27 əsas prinsipini həyata keçirməlidir. Bu prinsiplər aşağıdakılardır: (2, səh. 9-13)

1. Qayğının və sabit inkişafın əsas predmeti insandır. Buna görə o, təbiətlə anlaşıraqlı sağlam və məhsuldar həyat şəraitində yaşamaq hüququna malikdir.

2. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinə və beynəlxalq hüquq prinsiplərinə əsasən hər bir dövlət öz sərhədləri çərçivəsində təbii ehtiyatlardan istifadə üçün suveren hüquqa malikdir və buna əsasən öz siyasətini aparır. Ancaq hər bir dövlət Öz fəaliyyəti nəticəsində digər dövlətlərin ətraf mühitinə zərər vurmamaq məsuliyyətini daşıyır.

3. Ətraf mühitdə və inkişaf sahəsində olan fəaliyyət indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək hüququ ilə həyata keçirilməlidir.

4. Ətraf mühitin mühafizəsinin sabit inkişafı, ümumi inkişaf prosesi ilə birgə həyata keçirilməlidir.

5. Bütün dövlətlər və xalqlar sabit inkişafı təmin etmək üçün dünyada yoxsulluğun qarşısını almaq üçün birgə səylərlə çalışmalıdırlar, çünki dünyada bütün insanların tələbatları daha yaxşı ödənilməlidir.

6. İlk öncə inkişaf edən dövlətlərin tələbatları və ehtiyacları ödənilməlidir, xüsusilə də az inkişaf etmiş və ekoloji cəhətdən zəif olan dövlətlərə diqqət yetirilməlidir. Ətraf mühit və inkişaf sahəsində olan bütün beynəlxalq hərəkətlər dövlətlərin mənafelərinin nəzərə alınması ilə həyata keçirilməlidir.

7. Bütün dövlətlər Yerin ekosisteminin qorunması və bütövlükdə saxlanması və sağlamlığın bərpa edilməsi və qorunması üçün global tərəfdaşlar kimi əməkdaşlıq etməlidirlər.

8. Sabit inkişafın qorunması üçün və insan-ların həyat tərzinin keyfiyyət baxımından artırılması üçün bütün dövlətlər qeyri-rasional istehsalat modelindən imtina etməlidirlər və düzgün demoqrafik siyasət yürütməlidirlər.

9. Endogen potensialın inkişafı üçün dövlətlər elmi-texniki biliklərlə mübadilə həyata keçirərək, inkişafa qatılaraq, adaptasiya edərək, texnologiyalarla dəyişərək, birgə əməkdaşlıq etməlidirlər.

10. Ekoloji məsələlərin daha yaxşı həlli üçün bütün maraqlanan insanların lazımi səviyyədə iştirakı vacibdir. Milli səviyyədə hər bir insan dövlət qurumlarının ətraf mühitə aid olan informasiyaya girişi, bu sahədə olan təhlükəli materiallar və fəaliyyətlər haqda məlumatı olmalıdır və ekoloji qərarların qəbulunda iştirakı təmin olunmalıdır. Dövlət bu yönümdə bütün lazımi olan işləri görməlidir. Bu sahədə ola biləcək məhkəmə və inzibati mübahisələrin həlli üçün dövlətlər effektiv işlər görməlidirlər.

11. Dövlətlər ekologiya sahəsində effektiv qanunvericilik qəbul etməlidirlər. İdarəçilik sahəsində ətraf mühitə və inkişafa aid olan sferalarda ekoloji standartlar, məqsədlər və prioritetlər öz əksini tapmalıdırlar. Bir dövlətdə istifadə olunan standartlar, digər dövlətlərdə yararsız ola bilər, əsasən də iqtisadi-sosial cəhətdən zəif olan, inkişafda olan dövlətlər.

12. Bütün dövlətlər açıq beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq üçün əlaqələr saxlamalıdırlar və onların əsas məqsədi iqtisadi inkişaf və bütün dövlətlərdə ətraf mühitin pisləşmə problemlərinin həlli və sabit inkişafı olmalıdır. Ətraf mühitin mühafizəsinə təmin edən və global, transmilli ekoloji problemləri həll edən ticarət siyasətinin tələbləri beynəlxalq konsensusa imkan daxilində cavab verməlidir.

13. Dövlətlər ekoloji zərərə görə, çirkənlənmə məsuliyyətini təmin edən, xəsarət alanlara kompensasiyanı və digər ekoloji zərərləri tənzimləyən milli qanunlar hazırlamalıdırlar. Həmçinin dövlətlər öz sərhədləri və ya idarə etdikləri ərazilərdə fəaliyyət nəticəsində baş verə biləcək ekoloji zərərlərə görə və kompensasiya məsuliyyətini təyin edəcək beynəlxalq hüququn inkişafı üçün birgə əməkdaşlıq etməlidirlər.

14. Dövlətlər ətraf mühitin pisləşməsinə və insan sağlamlığına mənfi təsir göstərə biləcək fəaliyyətin və ya materialların digər dövlətlərin ərazisinə keçməsinin qarşısını almalıdırlar.

15. Ətraf mühitin mühafizəsini təmin etmək üçün dövlətlər öz imkanları çərçivəsində ehtiyatlıq tədbirlərinə böyük diqqət yetirməlidirlər. Ətraf mühitin ciddi çirklənməsi vəziyyətində ekoloji deqradasiyanın qarşısını almaq üçün qəbul edilən təsirli tədbirlər gecikdirilə bilməz.

16. Milli orqanlar ekoloji məsrəflərin nəzarət altında saxlanılması üçün fəaliyyət göstərməlidirlər və iqtisadi mexanizmlərdən istifadə edərək "çirkləndirən ödəyir" prinsipini dövlət maraqlarını nəzərə alaraq və beynəlxalq ticarətə və investisiyalara zərbə vurmayaaraq həyata keçirməlidirlər.

17. Nəzərdə tutulan və məsul dövlət orqanı tərəfindən icazə verilən fəaliyyət nəticəsində ətraf mühitə dəyə biləcək ekoloji zərərin qiymətləndirilməsi milli alət qismində istifadə edilə bilər.

18. Bütün dövlətlər digər dövlətin ərazisində fövqəladə hal və ya təbii fəlakətin baş verə bilməsi və bunun nəticəsində ətraf mühitə zərərin dəyməsi haqda dərhal məlumat verməlidirlər. Bütün dünya ictimaiyyəti zərər dəyən dövlətə yardım etməlidir.

19. Dövlətlər vaxtında digər dövlətlərə öz fəaliyyəti nəticəsində ətraf mühiti potensial zərər vurmaq ehtimalı haqda məlumat verməlidirlər və bu sahədə həmin dövlətlərlə ilkin mərhələdə danışıqlar aparmalıdırlar.

20. Qadınlar ətraf mühitin öyrənilməsində və inkişafında mühüm rol oynayır. Buna görə də, sabit inkişafa nail olmaq üçün onların bu prosesdə tam iştirakını təmin etmək lazımdır.

21. Sabit inkişaf və firavan gələcək məqsədi ilə global əməkdaşlığı təmin etmək üçün bütün dünyanın gənclərinin yaradıcı qüvvəsini, ideallarını və mərdliyini bu işə yönəltmək lazımdır.

22. Yerli əhali və onların icmaları, həmçinin digər yerli icmalar öz bilik və ənənəvi təcrübəsi-nə görə ətraf mühitin öyrənilməsində və inkişafında mühüm rol oynayır. Buna görə, dövlətlər onların mədəniyyətlərini, maraqlarını effektiv şəkildə təmin etməklə sabit inkişafa nail olmaqda iştirakçılığını təmin etsin.

23. İşğal edilmiş ərazilərin, zülmə məhkum qalmış və hökmranlıq şəraitində yaşayan millətlərin ətraf mühiti və təbii ehtiyatları mühafizə olunmalıdır.

24. Müharibə sabit inkişaf üçün zərərliyə. Buna görə də, dövlətlər hərbi konfliktlər zamanı ətraf mühitin mühafizəsini nəzərdə tutan beynəlxalq hüquq normalarına hörmət etməlidirlər və onun gələcək inkişafı üçün imkan daxilində əməkdaşlıq etməlidirlər.

25. Sülh, inkişaf və ətraf mühitin mühafizəsi bir-biri ilə bağlıdırlar və ayrılmazdırlar.

26. Dövlətlər bütün ekoloji mübahisələri sülh yolu ilə və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının nizamnaməsində qeyd olunan mexanizmlərlə həll edirlər.

27. Dövlətlər və xalqlar Deklarasiyada nəzərdə tutulan prinsipləri və bu sahədə gələcək sabit inkişafı nəzərdə tutan beynəlxalq hüquq normalarını həyata keçirilməsi üçün könüllülük ruhunda əməkdaşlıq etməlidirlər.

Ümumi şəkildə yuxarıda qeyd olunan qərarları qısa məzmunlarına görə aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. İnsanın ekoloji hüququnun üstünlüyü;

2. Öz ərazisində təbii sərvətlər üzərində dövlətin suverenliyi;

3. Bir dövlətin ekoloji təhlükəsizliyinin başqa dövlət və ya dövlətlər üçün təhlükəli ekoloji vəziyyətin yaradılması sayəsində qazanılmasının yolverilməzliyi;

4. Bütün səviyyələrdə ekoloji nəzarət;

5. Beynəlxalq ekoloji informasiyaların beynəlxalq mübadiləsi;

6. Fövqəladə ekoloji vəziyyət hallarında dövlətlərin qarşılıqlı köməyi;

7. Ekoloji - hüquqi məsələlər üzrə mübahisələrin dinc vasitələrlə həlli.

Yuxarıda qeyd olunan prinsiplər, ümumiyyətlə, beynəlxalq təşkilatların sənədlərində göstərilən prinsiplər və normalar tövsiyə (təklif) xarakteri daşıyır. Dünya dövlətlərinə mükəmməl ekoloji qanunvericilik bazasının, normativ və ətraf mühitin keyfiyyət standartlarını hazırlamaq və onların yerinə yetirilməsini təmin etmək təklif olunur. Azərbaycan Respublikası da öz növbəsində sadalanan prinsipləri tanıyır və bu prinsiplərdən doğan məsələləri müvəffəqiyyətlə həll edir. Əlavə olaraq göstərmək olar ki, Azərbaycan Respublikasının ekoloji təhlükəsizlik haqqında xüsusi olaraq qanunu da mövcuddur.(7) Lakin ekoloji əməkdaşlığın ək-sinə olan, ekoloji təhlükəsizliyin prinsiplərini kobud şəkildə pozulması halları da mövcuddur. Belə ki, Ermənistan Respublikası Azərbaycan Respublikasının 20% torpaqlarını işğal edərək işğal altında olan ərazilərdə təbii ehtiyatları talamaq, ətraf mühitə isə mümkün ola biləcək ən yüksək ziyanı (ərazilərin genişmiqyaslı minalaşdırılması, təbii mühitin yandırılması, ərazilərdə ekoloji cəhətdən çox təhlükəli olan tullantıların basdırılması və s.) vurmaqla məşğuldur. Bundan başqa Azərbaycan Respublikasının əsas təbii içməli su ilə təmin edən Kür çayını da Ermənistan Respublikası öz ərazisindən keçən zaman ekoloji cəhətdən təhlükəli olan tullantılarla korlayır. Ən təəssüf doğuran məqam isə bundan ibarətdir ki, beynəlxalq birlik bu dözülməz halı yaratdığına görə Ermənistan Respublikasına qarşı heç bir cəzalandırıcı tədbirlər, sanksiyalar həyata keçirmir.

Qanunçuluq.-2007.-№10.-S.47-51.

Ekoloji maarifləndirmə təbiəti mühafizənin və davamlı inkişafın əsas prioritetidir

"Təbiəti duymaq, dinləmək, lazım gələndə bütün hisslərini səfərbər edib onun keşiyində durmağı bacarmaq psixologiyasını böyüyən nəsrlə aşılamaq ən yaxşı təbiət dərsləridir"

Həsən ƏLİYEV

Məmmədtağı CƏFƏROV,
AKTA-nın rektoru, akademik

Ələddin ƏSGƏROV,
AKTA-nın professoru, əməkdar elm xadimi

Fəqan ƏLİYEV,
Beynəlxalq Ekoenergetika Akademiyasının prezidenti, professor

Eldar HÜSEYNOV,
AKTA-nın dosenti

Respublikamızda ekoloji durumun qorunub saxlanması və yaxşılaşdırılması istiqamətində son vaxtlar dövlət səviyyəsində proqram və layihələrin həyata keçirilməsi sahəsində müəyyən işlər görülmüş, bir çox qanunlar qəbul edilmiş, qərar və sərəncamlar verilmişdir. Prezident İlham Əliyev əsas ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş ekoloji konsepsiyaların həyata keçirilməsini öz fəaliyyətinin əsas prioriteti hesab etməklə bu sahədə bir sıra sənədlər imzalamışdır. Dövlət başçısının 28 sentyabr 2006-cı il tarixdə imzaladığı "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks tədbirlər planı"nda meşə fonduna antropogen təzyiqin azaldılması və yeni meşələrin salınması, onların qırılmasının qarşısının alınması üçün qazlaşdırılmamış yaşayış məntəqələrinin digər yanacaq növləri (daş kömür) ilə təchiz olunması, ekoloji təbliğat və maarifləndirmə tədbirlərinin gücləndirilməsi və tədris müəssisələrində ekoloji təhsilə daha geniş yer ayrılması nəzərdə tutulmuşdur. Sənəddə, eyni zamanda İnzibati Xətalər Məcəlləsində yeni inzibati tənbeh növlərinin müəyyən edilməsi, "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" qanunda təbii sərvətlərdən qanunsuz istifadəyə görə maddi məsuliyyətin sərtləşdirilməsi, Meşə Məcəlləsində meşələrdən istifadə və meşələrə vurulmuş zərərin hesablanması prinsipləri, Cinayət Məcəlləsində ekoloji cinayət əməlinə görə məsuliyyəti nəzərdə tutan yeni normaların təsbit edilməsi ilə əlaqədar mövcud qanunvericiliyə əlavə və dəyişikliklərin olunması nəzərdə tutulmuşdur.

Məlum olduğu kimi, XIX əsrin sonu və XX əsrdə insanın antropogen və texnogen fəaliyyətinin təsiri nəticəsində ətraf mühitin, onun amillərinin, təbii sərvətlərin, biosferin, ekosistemlərin normal ahəngi tamamilə pozulmuş və çox ciddi ekoloji disbalans yaranmışdır. Dünya müharibələri, kosmik tədqiqatlar, sənaye tullantıları, kənd təsərrüfatında işlədilən zəhərli kimyəvi maddələr atmosferi, hidrosferi və litosferi çirkləndirməklə ekoloji tarazlığın ritmini tamamilə öz məhvərindən çıxarmışdır. Bir sözlə, təbiətə sanki zülm edilmiş, onun bütün amilləri və sərvətləri ekoloji böhrana məruz qalmışdır. Ekoloji disbalans məhz təbiət-cəmiyyət münasibətlərinin dialektik vəhdətinin daha ziddiyyətli və kəskin xarakter alması və kəskinləşməsi nəticəsində baş vermişdir. Təbiət-cəmiyyət, cəmiyyət-biosfer münasibətlərində yaranan ziddiyyətlərin sürətlə, yüksələn xətlə dinamik inkişafı və ildən-ildə daha da kəskinləşməsi bütün nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların ciddi narahatlığına səbəb olmuşdur. Məhz bu səbəbdən BMT-nin 1992-ci ildə Braziliyanın Rio-de Janeyro şəhərində keçirdiyi ətraf mühit və inkişafa həsr olunmuş ümumdünya konfransında beynəlxalq ekoloji təhlükəsizliyin əsas istiqamətləri müzakirə olunaraq bir çox dövlətlərin milli təhlükəsizlik strategiyasının prioritetinə çevrilmişdir. Həmin konfransda davamlı inkişafa keçməzdən öncə hər bir ölkədə ekoloji təhlükəsizlik problemlərinin sosial-fəlsəfi cəhətdən araşdırılması və beləliklə də "ekoloji cəmiyyət"in formalaşdırılmasının əsas sahələrinin müəyyənləşdirilməsi qaldırılmışdır. BMT-nin təşəbbüsü sayəsində, 2000-ci ilin sentyabrında keçirilən Minilliyin Forumunda dünyanın 147 ölkəsinin dövlət və hökumət rəhbərlərinin iştirakı ilə "Minilliyin Bəyannaməsi" qəbul edilmiş, XXI əsrdə dünyada Minilliyin İnkişaf Məqsədləri (MİM) müəyyənləşdirilmişdir. Həmin bəyannamədə 2015-ci ilədək bütün ölkələrdə davamlı inkişafı və ekoloji təhlükəsizliyi təmin etmək üçün insanların sosial sferanın bütün sahələri üzrə təmin olunması

və onların rifahının daha da yaxşılaşdırılması planlaşdırılmışdır. MİM-in əsas prioritetləri ifrat yoxsulluğun və aclığın aradan qaldırılmasına, ümumi ibtidai təhsilə nail olunmasına, gender bərabərliyinin təmin edilməsi və qadınlara səlahiyyət verilməsinə, uşaq ölümünün azaldılmasına, onların sağlamlığının qorunmasına, QİÇS, quş qripi, malyariya, viruslu hepatit, sarı qızdırma, dəli dana-inək quduzluğu və s. xəstəliklərə qarşı ciddi mübarizə aparılmasına, ətraf mühitin davamlılığının təmininə və davamlı inkişaf üçün qlobal əməkdaşlığın genişləndirilməsinə istiqamətləndirilmişdir. Forumda həmçinin cəmiyyət-biosfer münasibətlərinin müsbət istiqamətdə dəyişdirilməsi problemləri və onların həlli yolları da müzakirə edilmişdir. XXI əsrdə elmi-texniki tərəqqinin sürətli və dinamik inkişafı cəmiyyətin şüurunda təbiətə, onun sərvətlərinə, floraya, faunaya yaradıcı münasibətin formalaşmasını tələb edir. Hazırda bir çox ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda meşələrin qırılması, səhrələşmə, havanın, torpağın və su mənbələrinin çirklənməsi, sanitariya qaydalarına düzgün riayət olunmaması nəticəsində insan və heyvanlar arasında yoluxucu və invazion xəstəliklərin çoxalması, vəhşi faunanın azalması və s. artıq günün reallığına çevrilmişdir. Əlbəttə, bu göstərilən məsələlərin həllində ekoloji təhsilin də müstəsna rolu vardır. Ekoloji təhsil sisteminin yaranması və vacibliyi barədə hələ 33 il əvvəl Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının professoru Ə. Əsgərov dəfələrlə müxtəlif qəzetlərdə çıxış etmiş və nazirliklərə müraciət ünvanlanmışdır. Buna və 2002-ci ildə "Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında" və "Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında" qanunlarda davamlı inkişafda ekoloji təhsilin əsas istiqamətlərinin ətraflı şərh olunmasına, yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf, eləcə də regionların sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramlarında sözügedən məsələyə xüsusi önəm verilməsinə baxmayaraq, görülən işlər heç də qənaətbəxş deyil.

Hazırda beynəlxalq aləmdə hamı belə bir fikirlə razılaşır ki, insanlarda mədəniyyətin, sivilizasiyanın yeni növü - ekoloji mədəniyyət formalaşmalıdır. Əks təqdirdə insanların təbiətə, onun sərvətlərinə mənfi münasibəti dəyişilməyəcək, əksinə daha da dərinləşəcəkdir. Bu gün insanlarda ekoloji mədəniyyətin, sivilizasiyanın, təfəkkürün, şüurun, tərbiyənin və təhsilin formalaşması artıq günün, dövrün tələbinə çevrilmişdir. Ekoloji mədəniyyət bütün insanlarda bəşəri mədəniyyəti təcəssüm etdirən mədəniyyət, sivil inkişaf forması və təhsil mühitidir. XXI əsr bütün xalqlardan mədəni inkişafın əsas istiqaməti kimi ekoloji təhsilin fasiləsiz inkişaf strategiyasını, konsepsiyasını, proqramını hazırlamağı və həyata keçirməyi tələb edir. Ekoloji təhsilin ardıcıl və sistemli olması üçün bu prosesə şəxsiyyətin formalaşmasının ilk anlarından, uşaqlıqdan başlamaq lazımdır ki, onun da təməli ailədə, məktəbəqədər tərbiyə ocaqlarında qoyulmalıdır. Bunun üçün isə ilk növbədə kadrlar hazırlanmalıdır. Bu vacib məsələ təbii ki, müvafiq ali məktəblərin üzərinə düşür.

Amma heç kəsə sirr deyil ki, Azərbaycanda şagirdlər və tələbələrin ekoloji mədəniyyəti hələ də günün tələbi səviyyəsində deyil. Bunun əsas səbəbi onlarda ekoloji bilgilərin olmamasıdır. Bu baxımdan ölkəmizin mövcud təhsil sistemində ekologiya üzrə nəzəri biliklərin əxlaqi davranışlara çevrilməsini formalaşdıran proqram işlənib hazırlanmalıdır. Təqdirəlayiq haldır ki, 1999-cu ildə Moskvada MDB ölkələrinin mütəxəssisləri tərəfindən ekoloji təhsilin ümumi istiqamətlərini və prinsiplərini özündə əks etdirən təhsil konsepsiyası hazırlanmış və ondan proqram sənədi kimi istifadə edilməsi tövsiyə olunmuşdur. Konsepsiyada ekoloji təhsilin əsas müddəaları və vəzifələri ətraflı şərh edilmişdir. Bu müddəalara təbii ehtiyatlara, yeraltı və yerüstü sərvətlərə qənaət etmək, ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısını almaq, bütün ərazilərdə ekosistemləri qoruyub saxlamaq, beynəlxalq ekoloji normalara hörmət və həssaslıqla yanaşmaq, vahid ekoloji sistemlərə xidmət edən bütün aspektləri nəzərə almaq və təbii ehtiyatlardan istifadə olunmasında qarşılıqlı anlaşmalara gəlmək aiddir. 1997-ci ildə Azərbaycanda ekoloji təhsilin problemlərinə dair keçirilən konfransda isə həmin problemlərin həlli yolları geniş müzakirə olunmuş və müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Müasir dövrdə ekologiya elminin öyrənilməsi, təbliğ edilməsi, inkişafı, onun əsas müddəalarının yerinə yetirilməsi, ekoloji cəhətdən təmiz ərzaq məhsullarının istehsalı bəşəriyyətin sivilizasiya yolu ilə inkişafının ən vacib, ümdə problemi hesab olunur. Bütün bəşəriyyət ekologiyasının qorunması üçün səfərbərliyə cəlb edilməli, təbiətə, torpağa, havaya, suya, heyvanlara, bitkilərə, balıqlara, quşlara qəddar münasibət göstərənlərə, beynəlxalq, ekoloji və bioloji terrorizmə qarşı müharibə elan olunmalıdır. Akademik Həsən Əliyevin ibarəsi ilə desək, "Təbiətin keşiyini çəkməyə söz silahının gücü ilə geniş kütləni qaldırmaq lazımdır".

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrindən nümunə götürərək respublikamızda Dövlət Ekoloji Universitetin və regional kolleclərin yaradılması bu sahə üzrə ixtisaslı, professional kadrların hazırlanması, beləliklə də əhalinin maarifləndirilməsi üçün böyük stimulun yaranmasına güclü təkan verərdi. Azərbaycan Cümhuriyyətinin ilk dəfə Gəncə şəhərində təşəkkül tapmasını, həm də mərkəzdən uzaq və Ermənistanla qonşu olan rayonlarla (Qazax, Tovuz, Şəmkir, Gədəbəy, Daşkəsən, Xanlar, Goranboy, Tərtər, Ağdam) daha yaxın təmasda olmasını nəzərə alaraq Ekoloji Universitetin məhz burada yaradılması məqsədəuyğun olardı. Ekoloji Universitetin və kolleclərin yaradılması əhalinin, xüsusilə gənclərin regionlardan Bakı şəhərinə güclü axınının qarşısını almaqla, onsuz da

əhalisi həddindən artıq sıx olan paytaxtın superurbanizasiyadan - insanların şəhərə miqrasiyasından xilas olmasına böyük zəmin yaradardı. Həmin təhsil müəssisələrində həm ekoloq-pedaqoqlar, həm də ekoloji kadrlar (müfəttişlər, hidroloqlar, ixtioloqlar, ornitoloqlar və s.) hazırlana bilər. Mövcud ali məktəblərimizin ekologiya fakültəsinə ildə 20-25 nəfər tələbə qəbul edilməsi ilə ölkəmizdə ekoloji durumun və vəziyyətin yaxşılaşmasına, həmçinin yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasına nail olmaq mümkün deyil. 1990-cı ildə BMT-nin İnkişaf Proqramı (İP) qlobal inkişaf şəbəkəsi olaraq insanın inkişaf prosesinin qiymətləndirilməsinə və idarəetməsinə dair yeni prinsiplər təklif etmişdir. Bu prinsiplərə görə, qiymətləndirmə və idarəetmənin mərkəzində insan durur və onlar İnsan İnkişafı (İİ) kimi qəbul olunur. İİ hər bir şəxsin irqindən asılı olmayaraq iqtisadi imkanlarının, sağlamlığının, yaşayış tərzinin, uzunömürlüliyünün və təhsil almaq imkanlarının olmasına əsaslanır. Bu anlayış BMT tərəfindən keçən əsrin 90-cı illərində irəli sürülmüş və həmin istiqamətdə müvafiq siyasət həyata keçirilmişdir. Sevindirici haldır ki, Azərbaycanın Təhsil Nazirliyi və BMT-nin İP-nin təşəbbüsü və köməyi ilə orta məktəblərdə "İnsan İnkişafı" kursunun X sinifləri üçün Urxan Ələkbərov və Arif Muradov "İnsan İnkişafı" adlı tədris vəsaiti (Bakı, 2003) hazırlamışlar. Vəsait Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş proqram əsasında tərtib olunmuşdur.

Bununla yanaşı, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təşəbbüsü ilə respublikamızda qlobal xarakterli ekoloji problemlərin həlli üçün görülən işlər, həyata keçirilən layihə və proqramlar da ekoloji durumun bərpası və yaxşılaşdırılması istiqamətində müsbət və təqdirəlayiq hal kimi dəyərləndirilməlidir. Nazirlik həqiqətən son illər Azərbaycanda təbii ətraf mühitin mühafizəsi, dövlət qoruqları və milli parkların yaradılması, səhrələşməyə və meşəsizləşməyə qarşı mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsi, yeni meşə zolaqlarının və tingliklərin salınması, eləcə də ekoloji cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edən digər vacib məsələlər sahəsində böyük işlər görmüşdür. Bütün görülən işlərə baxmayaraq, ölkədə əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi və məlumatlandırılması hazırkı davamlı inkişaf konsepsiyasının tələblərinə cavab vermir. Odur ki, alimlərimiz, ziyalılarımız əhalinin ekoloji maarifləndirilməsində fəal iştirak etməlidirlər. Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən KİV də bu nəcib işə qoşulmalıdır. Çünki əksər mərkəzi və yerli mətbuatlarda, radioteleviziya kanallarında çox vaxt ekoloji məsələlərə lazımcı fikir verilmir, bunun əvəzinə qəzet səhifələrində və efir vaxtlarında milli mentalitetimizə yad olan, gənclərimizin tərbiyəsinə neqativ təsir göstərən materiallar yer alır. Ən yaxşı halda televiziya kanalları əcnəbi ölkələrdə hazırlanan heyvanat aləminə həsr olunmuş qısametrajlı filmlərin nümayiş etdirilməsi ilə kifayətlənir. Bundan əlavə, ətraf mühitin qorunmasında rəngli plakatların, rəsm əsərlərinin və jurnalların nəşrinə böyük diqqət verilməlidir. Bütün yazıçılar, şairlər, rəssamlar, təsviri incəsənət işçiləri, bir sözlə, ziyalı ordusu akademik Həsən Əliyevin vaxtilə dediyi bu qiymətli kəlamı həyat devizi kimi dəyərləndirməlidir: "Respublikamızın qələm ordusu - yazıçılar, jurnalistlər, rəssamlar, digər yaradıcı sənət ustaları Azərbaycanın gözəl və zəngin təbiətini öz əsərlərində canlandırmalı, canlı sərvətlərin bərpa olunmasını və gələcək nəsəl üçün onun mühafizə olunub saxlanmasını təbliğ etməlidir". Təəssüf ki, bu gün Azərbaycanda ekologiyaya dair jurnalların nəşri günün tələbləri səviyyəsində deyil. Əlbəttə, sayı 8 milyondan artıq əhalini maddi çətinliklərlə nəşr olunan 3 jurnalla ("Təbiəti mühafizə", Ekoenergetika" və "Eko-İnter") ekoloji cəhətdən maarifləndirmək qeyri-mümkündür. Bu səbəbdən ekoloji jurnalların nəşrinə və yayımına dövlət səviyyəsində maliyyə dəstəyi göstərilməli, onlar kütləvi tirajla nəşr olunmalı, bütün bölgələrdə yayılmalıdır. Eləcə də ekologiyaya dair dərsliklər, dərs vəsaitləri və jurnalların keyfiyyətli və çoxsaylı tirajla nəşr olunması üçün müvafiq nazirliklər, dövlət təşkilatları, səlahiyyətli məmurlar, maliyyə imkanı olan iş adamları, şirkətlər maddi dəstək göstərməlidir. Ən əsası isə dünyanın inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrində intensiv ekoloji maarifləndirmə fəaliyyəti göstərən xüsusi ekoloji maarifləndirmə və məlumatlandırma mərkəzinin Azərbaycanda da yaradılması əhalidə ekoloji şüurun, mədəniyyətin və sivilizasiyanın formalaşmasında çox önəmli rol oynayırdı. Həmin mərkəz isə Gəncə şəhərində fəaliyyət göstərən və respublikamızın önəmli klassik elm-təhsil ocaqlarından sayılan Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının (AKTA) nəzdində yaradılması daha məqsədəuyğundur. Çünki ekologiyaya dair ilk dərsliklər və dərs vəsaitləri məhz AKTA-nın əməkdaşları və böyük elmi-pedaqoji təcrübəsi olan alimləri tərəfindən hazırlanmışdır. Bu alimlər ekologiyanın müasir və qlobal problemlərinə dair sanballı elmi əsərləri ilə təbiətin sadıq keşikçiləridir. Odur ki, mərkəzə ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində tanınmış, səriştəli və geniş elmi-pedaqoji fəaliyyəti olan belə alimlər cəlb olunmalıdır. Həqiqətən, alimlərimizin, xüsusilə səriştəli, təcrübəli pedaqoqların hamılıqla əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi və məlumatlandırılması sahəsində aparılan tədbirlərə qoşulmaları və fəal mövqe nümayiş etdirmələri artıq günün tələbidir. Unutmamalıyıq ki, hazırkı dövrdə ekoloji təbliğatın aparılmasının çox böyük əhəmiyyəti vardır. Əgər əhali bilsə ki, məsələn, ağacların qırılması hansı neqativ ekoloji böhranlarla nəticələnir, zənnimizcə, onda heç kim əlinə balta və mişar alıb meşəyə qənim kəsilməz. Həmin ekoloji "terrorçular" mərhum Həsən müəllimin qiymətli kəlamını eşitsələr, bəlkə də utanar,

xəcalət çəkərlər: "Meşə sərvətimiz, var-dövlətimiz, məişətimizin bir hissəsidir. Meşə olan yerdə məhsulu yığmaqla qurtarmaz, xəstəlik olmaz. Yer kürəsinin bu yaşıl kəmərinə bircə an təsəvvür etməsək, demək, bəşər də yoxdur". Almanlar meşəni "yaşıl ciyər" kimi dəyərləndirməklə şəhər və kəndlərinin çoxunu "vald" (meşə) adlandırırlar. Bu ölkənin meşələrində hətta siqaret çəkmək, onu zibilləmək qadağandır. Meşə habelə atmosferin oksigen "fabrik"idir, onun qırılması havada oksigen açlığı - hipoksiya törədir, nəticədə ozon təbəqəsi zədələnir, torpaq eroziyaya, deflyasiyaya, deqradasiyaya uğrayır, nəmliyini itirir, sürüşmələr, uçqunlar, kəskin iqlim dəyişkənlikləri, güclü küləklər, qasırğalar, tufanlar, quraqlıq, səhrələşmə, təbii və ekoloji fəlakətlər baş verir. Heç şübhəsiz ki, biz ekoloqlar əhaliyə bu barədə vaxtaşırı məlumatlar verə bilsək, güman ki, meşə "terrorçuları" həmin ekoloji cinayətdən əl çəkərlər.

Ekoloji pessimizm fəlsəfi cərəyanının tərəfdarları olan və onu təbliğ edən alimlərin fikrincə, 1970-ci ildən başlayaraq dünyada əhali artımı ilə istehsal prosesinin tempinin dinamik tərzdə inkişafı bu sürətlə davam edərsə, XXI əsrin ortalarında təbii sərvətlərin tükənməsi və ətraf mühitin çirklənməsi daha global xarakter almaqla çox ciddi böhran və fəlakətə səbəb olacaqdır. Bu, bəşəriyyət üçün həyəcən təbilidir. Planetimizi ekoloji pessimizmdən xilas etməyin və onun qarşısını almağın yeganə çıxış yolu isə təbiətə və onun sərvətlərinə cəmiyyətin münasibətinin müsbət istiqamətdə global dəyişməsidir ki, bu da ilk növbədə əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi hesabına mümkündür.

Azərbaycan.-2007.-8 iyun.-S.3.

Ekoloji vandalizmin neqativ təzahürləri və çıxış yolları

Ələddin ƏSGƏROV,

Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının kafedra müdiri,
professor, əməkdar elm xadimi,

Fəqan ƏLİYEV,

Beynəlxalq Ekoenergetika Akademiyasının prezidenti, professor,

Eldar HÜSEYNOV,

AKTA-nın dosenti,

Teymur KƏSƏMƏNLİ,

"Eko-İnter" jurnalının baş redaktoru

Bəşəriyyətin tarixində qara səhifə kimi həkk olunan ən dəhşətli hadisələrdən biri, həm də insanlığa xas olmayanı, çox vəhşi, qəddar, dağıdıcı olması ilə səciyyələnəni və heç vaxt unudulmayıanı vandalizmdir. "Vandalizm" almanca "vandal", "barbar" sözündən götürülməklə vəhşilik, mədəniyyətsizlik mənasını daşıyaraq tarixi və çox qiymətli mədəniyyət abidələrini uçurub-dağıdan, məhv edən, vəhşi və qəddarlıq deməkdir.

Özünün vəhşilik dərəcəsinə görə Ermənistanın və erməni daşnaklarının qardaş Türkiyəyə və Azərbaycana qarşı dəfələrlə həyata keçirdiyi vandalizm bütün bu kimi hadisələri kölgədə qoyur. Mənfur erməni vandalları dəfələrlə türk və Azərbaycan xalqına qarşı məkrli, ədalətsiz, düşmənçilik və vandalizm siyasətini həyata keçirmişdir. Onlar həmin vandalizm siyasətindən yenə də əl çəkmir, əksinə yalançı soyqırım təbliğatını beynəlxalq arenada daha da gücləndirməyə səy göstərirlər. Əlbəttə, bəzi ölkələr ermənilərin yalançı soyqırım təbliğatına uyaraq onları dəstəkləməyə can atsalar da, dünya ölkələrinin əksəriyyəti bu təbliğata məhəl qoymayaraq onun tanınmasının əksinə çıxırlar. Erməni lobbisi və diasporunun bu cür şovinist hərəkətlərinin yalnız onların bəzi xarici havadarları tərəfindən dəstəklənməsinə baxmayaraq, həmin vandalizm siyasəti gec-tez öz mahiyyətini tamamilə itirəcək. Bunu tarixi araşdırmalar və reallığın özü sübut edəcək və ermənilər beynəlxalq miqyasda ifşa olunacaqlar. Ermənilərin nə Türkiyə kimi qüdrətli dövlətə, nə də Azərbaycan kimi iqtisadi və sosial bazasına görə sürətli inkişafa, tərəqqiyə malik olan bir ölkəyə qarşı yeritdikləri məkrli siyasətin həyata keçirilməsi heç bir zaman müvəffəqiyyət qazana bilməz. Bu siyasət yalnız cəfəngiyyət və düşmənçilik xarakteri daşıya bilər.

Məlumdur ki, məkrli ermənilər xarici havadarlarının köməyi ilə 1991-1993-cü illərdə işğal etdikləri respublikamızın ərazilərində vandalizm törətmişlər. Ermənilər işğal olunmuş ərazilərdəki bütün tarixi abidələri, mədəniyyət mərkəzlərini və qəbiristanlıqları tamamilə dağıtmış, oradakı qiymətli materialları, hətta məzarların mərmər daşlarını, bütün tikinti materiallarını qarət və talan etmişlər. Bununla kifayətlənməyən düşmən işğal olunmuş ərazilərdəki meşələri, qiymətli ağacları, həm talan etmiş, həm də vəhşicəsinə yandıraraq Azərbaycanın təbiətinə, maddi sərvətlərinə və ekoloji durumuna böyük zərbə vurmuşdur. Respublikamızın ermənilər tərəfindən işğal edilmiş ərazilərində onların ekoloji duruma və maddi sərvətlərə vurduqları analoqu olmayan zərbələri yalnız ekoloji terrorizm, soyqırım və vandalizm kimi qiymətləndirmək olar.

Ermənilərin 26 fevral 1992-ci ildə Xocalı şəhərinin dinc sakinlərinə və şəhərə tutduğu divan bütün beynəlxalq arenada analoqu olmayan vandalizm kimi qiymətləndirilməlidir. Onlar qışın çox soyuq, qarlı-şaxtalı vaxtı, gecənin zülmət qaranlığında öz havadarlarının hərbi köməyi ilə Xocalını xarabalığa çevirərək dinc, günahsız əhaliyə qarşı vandal-barbar siyasəti yeritmiş, qadınlara, qocalara, körpə uşaqlara bəşər tarixində görünməmiş işgəncələr vermiş və onları güllə-borana tutmuşlar. Bu tarixi faciəni unutmğa bizim heç birimizin, bütövlükdə isə bütün türk dünyasının mənəvi haqqı yoxdur.

Özü də vandalizmə məruz qalan təkə tarixi və mədəni abidələrimiz deyil, həm də işğal olunmuş ərazinin ekoloji durumu və təbii ətraf mühit amilləridir. Təbiətə, onun yeraltı və yerüstü sərvətlərinə, biosferə, ekosistemlərə göstərilən vandalizmin fəsadları isə daha ağır olur. Çünki ekoloji vandalizm təbiətin, ətraf mühitin və onun amillərinin-torpaq, su, hava, flora, fauna və s. normal ahənginin pozulması, onların dayanıqlığının itməsi, məhvərindən çıxması, davamlı inkişafı üçün yararlılığını itirməsi, bir sözlə, xarabalığa çevrilməsi, dağıdılması, yeraltı, yerüstü sərvətlərin talan, qarət olunması ilə səciyyələnir. Bu zaman təbii ətraf mühit və onun bütün amilləri tamamilə korlanır, kollaps və aqoniya halına düşür, qlobal və neqativ ekoloji problemlər yaranır. Odur ki, bütün

dünya xalqları bir real faktla razılaşmalı və hesablaşmalıdır ki, işğalçılıq, vandal-barbar siyasətini həyata keçirməyi bütün sivilizasiyadan üstün tutan Ermənistan bu yolla özünü ancaq uçuruma və iqtisadi böhrana aparır.

Bu səbəbdən Türkiyə Cümhuriyyətinin və Azərbaycan Respublikasının birgə səyi və müdrik siyasəti nəticəsində istilacı ermənilərin tezliklə torpaqlarımızdan qovulmasının vaxtı çatmışdır. Biz inanırıq ki, beynəlxalq siyasət arenasında öncül və layiqli yer tutmuş Prezident İlham Əliyevin uğurlu və cəsarətli siyasəti nəticəsində həmin gün uzaqda deyil. Həm çox böyük potensialı və beynəlxalq nüfuzu olan Prezidentimizin bu sahədəki gərgin əməyi, həm də xalqımızın onun siyasətini dəstəkləməsi buna zəmin yaradır.

Onu da qeyd edək ki, Ermənistanın respublikamızın işğal olunmuş ərazilərində törətdiyi ekoloji vandalizm nəticəsində ətraf mühitə, onun amillərinə dəyən zərəri və onların miqyasını müəyyənləşdirmək üçün Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən çox geniş diapozonlu və müfəssəl monitorinq aparılmışdır. Həmin monitorinq zamanı məlum olmuşdur ki, işğal edilən ərazilərdə ermənilərin ekoloji vandalizmi 2006-cı ildə sanki özünün kulminasiya nöqtəsinə çatmışdır. Azərbaycanın əsrarəngiz təbiətə və zəngin təbii sərvətlərə malik olan ən füsunkar güşələrində - Ağdam, Tərtər, Füzuli, Cəbrayıl və Xocavənd rayonlarının ərazilərini qəddarcasına yandırmaqla çox qiymətli ağaclar sayılan palıd, şabalıd, qoz, çinar, dəmir ağac, meyvə ağacları, kollar, həmçinin qiymətli dərman bitkiləri (yemişan, çobanyastığı, biyan, dəvətikanı, itburnu, kəklikotu, andız, yonca, ayıotu və s.), kolları, biçənəkləri, otlaları qəddarcasına yandırılmış, vəhşi faunaya güclü zərbə vurulmuş, qaban, tülkü, çaqqal, canavar, vaşaq, porsuq, çölpişiyi, dovşan, adi və oxatan kirpi, suquşları, qırqovul, turac, kəklik və s. həm aclıqdan qırılmış, həm də daimi uyğunlaşdığı ərazidən itkin düşmüşdür. Son illər erməni işğalçıları tərəfindən bu ərazilərdə mütəmadi olaraq yanğınlar törədilsə də, cari ilin son iki ayı ərzində bu hal kütləvi xarakter almış və təmas xəttində yerləşən Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl və Xocavənd rayonlarının əraziləri düşünülmüş şəkildə yandırılmışdır. Toplanmış materiallar sübut edir ki, 2 ay müddətində davam edən yanğınlar nəticəsində Ağdam rayonunun işğal altında olan Yusifcanlı, Novruzlu, Bağbanlar, Saybalı, Sarıcalı və Baş Qərvənd kəndləri tamamilə məhv edilmişdir. Alov rayonun Şıxbabalı, Mərzili, Xıdırılı və Göytəpə kəndlərinin ərazilərinə də keçərək otlaq və biçənəkləri külə döndərmişdir. Bunlardan əlavə, rayonun Ergi qış otlaq sahəsində on hektarlarla ərazi tamamilə yanmış, flora və faunaya ciddi ziyan vurulmuşdur. Mərzili, Bağbanlar, Yusifcanlı, Seyidli, Gülçülük, Cəvahirli, Şahbulaq və Maqsudlu kəndlərinin ərazilərinin yandırılması zamanı isə ərazidə olan yaşıllıqlardan əsər-əlamət qalmamışdır. Həmçinin Mərzili, Novruzlu və Yusifcanlı kəndlərinin ərazilərində erməni hərbiçiləri tərəfindən təxminən 4 min, Əfətli, Qaradağlı və Mahrızlı kəndləri ərazisində təxminən 1500, Zəngişalı, Çəmənli və Sarıcalı zonasından Qaradağlı və Kəngərli zonasına doğru təxminən 480, Sarıcalı, Əhmədağlı və Çıraqlı kəndlərindən Göytəpə, Gülçülük və Qərvənd kəndi ərazisinə doğru təxminən 350 hektar ərazi yandırılmışdır. Ümumilikdə 31 kilometrlik təmas xəttində təxminən 6330 hektar təbii otlaq sahəsi erməni işğalçıları tərəfindən məhv edilmiş, nəticədə flora və faunaya ciddi ziyan vurulmuşdur. Eyni zamanda Füzuli rayonunun işğal altında olan Füzuli şəhəri, Yağlıvənd, Gövsatlı və Dədəli kəndlərinin ərazilərində güclü yanğınlar baş verdiyi müəyyənlanmış, həmin ərazilərdə olan meşə zolaqlarının yanması tam aydınlığı ilə müşahidə edilmişdir. Rayonun işğal altında olan Əbdürrəhmanlı, Qaraxanbəyli, Qaraməmmədli, Qərvənd, Aşağı Seyidəhmədli, Yuxarı Seyidəhmədli kəndlərinin ərazilərinin də yandırıldığı aşkarlanmışdır. Eyni hadisə Cəbrayıl rayonunun Mehdili, Maralyan və Cocuq Mərcanlı kəndlərinin ərazilərində baş vermişdir. Mütəxəssislərin rəyinə görə, Füzuli və Cəbrayıl rayonlarının ərazilərində erməni işğalçıları tərəfindən törədilmiş yanğınlar nəticəsində 10 min hektardan çox otlaq sahələri və 100 hektardan çox yaşıllıqlar yandırılaraq ətraf mühitə və canlı təbiətə ciddi ziyan vurulmuşdur.

Bunlardan əlavə, Tərtər rayonunun ərazisində erməni hərbiçilərinin törətdiyi yanğınlar nəticəsində Həsənqaya kəndi yaxınlığında 200, Şıxarx kəndi ərazisində 350 hektar otlaq sahələrinin tamamilə yandırılaraq məhv edilməsi faktı qeydə alınmışdır. Xocavənd rayonunun "Qaraçux" və "Nərgiz təpə" adlanan ərazilərində isə 150 min hektar otlaq, biçənək və yonca, 200 hektar taxıl sahələri yandırılaraq məhv edilmişdir. Müəyyən olunmuşdur ki, həmin ərazidə olan bəzi fauna və flora növlərindən əsər-əlamət qalmamışdır. Hesablamalara görə ötən ilin iyun ayı ərzində törədilmiş yanğınlar zamanı dəyən ziyanın məbləği 4,5 milyon ABŞ dollarından çoxdur.

İyul ayında da erməni hərbiçiləri tərəfindən işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində yenidən törədilmiş yanğınlar nəticəsində ətraf mühitə vurulmuş ziyanın həcmi xeyli artmışdır. Tərtər rayonunun Qapanlı və Seysulan kəndlərində aparılmış müşahidələr zamanı yanğınlar nəticəsində 500 hektardan çox ərazinin yandırılaraq həmin ərazilərdəki fauna və flora növlərinin məhv edildiyi müşahidə olunmuşdur. Mütəxəssislərin rəylərinə görə, yanğınların qarşısını almaq üçün təcili tədbirlər həyata keçirilməzsə bir çox fauna və flora növlərinin nəslinin kəsilmək təhlükəsi baş verə və ərazidə atmosfer havasının normadan artıq çirklənməsi bəzi ekoloji dəyişikliklərə səbəb ola bilər.

Daxil olmuş məlumatlara əsasən, yandırılmış ərazilərdə 47 adda bitki və 19 adda ağac nümunələri, o cümlədən "Qırmızı kitab"a düşmüş mürəkkəbçiçəklilər fəsiləsinə aid edilən xırda təkəsaqqal, nərgiz çiçəyi fəsiləsinə aid fişer sternbergiyası yanaraq məhv olmuşdur. Həmçinin "Qırmızı kitab"a düşən böyükdodaq, enlidodaq yarasa, sərtqanadlılar dəstəsinə aid edilən apollon və şafəqsəçən Qafqaz zerintiyası, yırtıcılar dəstəsinə aid edilən safsar kimi fauna növlərinin bir çoxu da məhv edilmişdir. Təxmini hesablamalar yandırılmış ərazilərin ümumi sahəsinin 33290 hektar və ziyanın ümumi məbləğinin 5443836 manatdan (6,2 milyon ABŞ dolları) çox olduğunu göstərir. Təbiətə dəymiş ziyan "Yanğın nəticəsində atmosfer havasına və bitki örtüyünə dəymiş ziyana görə iddianın hesablanması" təlimatlarına əsasən hesablanmışdır.

Əgər nəzərə alsaq ki, torpağın humusla zəngin olan bir neçə santimetr qalınlığında məhsuldar təbəqəsinin əmələ gəlməsi üçün əsrlərlə vaxt tələb olunur, onda erməni vandalizminin torpaqlarımıza, onun ekologiyasına vurduğu zərərin nə dərəcədə böyük olduğunu təsəvvür etmək çətin deyil. Torpağın yandırılması, onun eroziyalaşması ilə bərabər, həm də təbii otlaq bitkilərinin toxumlarının yanaraq məhv olmasına səbəb olur və təbii biosenozun normal ahəngi pozulur.

Endogen ekoloji vandalizm ölkə daxilində təbii ətraf mühit amillərinə, yeraltı, yerüstü sərvətlərə, flora və faunaya qarşı törədilən düşünlülmüş və düşünlülməmiş ekoloji terrorizm və soyqırım nəticəsində yaranır. Ekoloji vandalizmin bu və digər - ekzogen növü nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən bəşəriyyətin sivilizasiyasına və BMT-nin Davamlı İnkişaf Konsepsiyasının və Proqramının həyata keçirilməsinə neqativ təsir göstərən bir nömrəli amil kimi qiymətləndirilir və onunla mübarizə ən öncül yerdə durur.

Vandalizmin bu növü bəşəriyyət sivilizasiyanın bütün dövrlərində mövcud olmuşdur. XIX əsrin sonu və XX əsr insanın təbiətə, onun sərvətlərinə düşmənçilik, qəddarlıq, terrorçuluq, soyqırım münasibəti bəslədiyi dövr kimi bəşəriyyətin tarixinə qara səhifə ilə həkk olunub: müxtəlif ölkələrdə fabrik, zavod, kombinatlar və istehsal müəssisələrinin tullantıları, radioaktiv çirklənmə, kənd təsərrüfatında işlədilən kimyəvi preparatlar (pestisidlər, herbisidlər və s.) litosferi, hidrosferi və atmosferi çirkləndirib, biosferin və ekosistemlərin ekoloji tarazlığını və durumunu pozub, onun normal ahəngini, ritmini tamamilə öz məhvərindən çıxarıb, flora, fauna, bir sözlə, təbiətə və onun sərvətlərinə çox güclü zərbə endirilib, okean, dəniz, göl və çaylar zəhərli və zərərli maddələrlə çirklənib, planktonlar məhv olub. Təbiətə, onun sərvətlərinə mənfi münasibət XX əsrdə sanki özünün pik və kulminasiya nöqtəsinə çatmışdır. Nəticədə ətraf mühitin biotik (canlı) və abiotik (cansız) amilləri güclü antropogen təsirə məruz qalmış, bir çox bitki və heyvan növləri (biotlar) məhv olmuş, onların kökü kəsilmiş, bəziləri isə məhv olmaq ərəfəsində olmaqla artıq "Qırmızı kitab"lara düşmüşdür. Bu proses yenə də davam edir, özü də fasiləsiz və çox sürətlə.

Dəhşətli və təhlükəli ekoloji fəlakətlərdən ən əsası antropogen təsirə məruz qalan, canlı aləmi Günəşin dağıdıcı ultrabənövşəyi şüalarından qoruyan ozon təbəqəsinin (ozonosfera) son zamanlar nazılməsi, Şimal və Cənub qütblərində isə tez-tez dəşilməsidir. Ozon oksigenin allotrop modifikasiyası və atmosferin "mavi ekran"ı olmaqla əsasən onun 10-50 km hündürlüyündə toplanır, atmosfer havasının 100 mində bir hissəsini təşkil edir. Ozonun canlı aləmin mövcudluğu üçün əvəzsiz amil olmasına baxmayaraq onun miqdarı hər il 0,3 -1, qışda isə 6-8 faiz azalır. Xlor, flüor üzvi birləşmələri ozonu 450-600 dəfə çox parçalayır, freon -12 isə onu daha tez dağıdır. Antropogen təsirlərdən ozonosferada yaranan "ozon dairəsi"nin (dəliyin) diametri ABŞ-ın ümumi ərazisinə bərabərdir. Göründüyü kimi, ozon problemi müasir ekologiyanın qlobal məsələsinə çevrilib.

Dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində insanların təbiətə, ətraf mühitə, onun amillərinə çox güclü antropogen təsiri nəticəsində yaranan iqlimin ekoloji xəritəsinin dəyişməsi yeni əsrin ən prioritet istiqamətli qlobal problemidir. Qlobal istiləşmə və "parnik effekti" XX əsrdə texniki tərəqqinin atmosferdə yaratdığı ən faciəli, dəhşətli hadisə kimi dəyərləndirilməlidir. Günəş istiliyinin 90 faizi Yer səthindən əks etdirilir. Atmosferdə CO, CO₂, NH₃, NO, NO₂ və hallogenlərin miqdarının artması nəticəsində havanın temperaturunun normadan çox olması qlobal istiləşmə və "parnik effekti"nə səbəb olur, nəticədə quraqlıq, səhrələşmə kimi ekoloji böhranlar yaranır.

Hazırda dünyanın bütün ölkələrində superurbanizasiya, zülal açlığı, ərzaq, içməli su problemi, demoqrafik partlayış və digər qlobal problemlər başlayıb, ekoloji balansın dəyişməsi yeyinti məhsullarını yararsız hala salıb, insan və heyvanlar arasında infeksiya (yoluxucu və invazion) xəstəliklər çoxalıb, yeni, indiyədək elmə məlum olmayan, uzun müddətli müalicə tələb edən, dəhşətli, faciəli xəstəliklər daha tez-tez müşahidə edilərək bəşəriyyəti təlatümə gətirir. BMT-nin məlumatına görə, təkcə QİÇS xəstəliyi müşahidə olunduqdan (1959, Afrika) sonra dünyada 60 milyondan çox insan bu bəlaya yoluxub. Hər gün 24 yaşınadək 6 min gənc, 15 yaşınadək 2 min uşaq və yeniyetmə QİÇS-ə yoluxur. Artıq planetin 10 milyon əhalisi bu bəladan dünyasını dəyişib. Respublikamızda da QİÇS-lə xəstələnmiş 650 nəfər yerli və əcnəbi vətəndaşlar qeydiyyata alınmışdır.

Bəşəriyyət əvvəllər alimlərin diqqət mərkəzindən yayınan və hazırda çox ciddi epizootoloji və epidemioloji real təhlükəyə çevrilən H5N1virusunun törətdiyi quş qripi xəstəliyi ilə də qarşılaşıb. Bu xəstəlik 1918-ci ildən etibarən müşahidə olunmaqla indiyədək dünya üzrə 40 milyon adamın ölümü ilə nəticələnmişdir. Artıq bu gün həmin xəstəliyin ərazisi genişlənərək hətta Azərbaycanı da gəlib çıxmışdır. Planetimizin hər yerində olduğu kimi, respublikamızda da mövcud olan ekoloji bumeranqın (insanların təsərrüfat və digər fəaliyyəti zamanı düşünülmədən təbiətə göstərdiyi antropogen təsirlər nəticəsində yaranan neqativ ekoloji fəsadlar, insanların proqnozunu nəzərə almadan adaptasiya olunduğu məhvəedici adətlər, özləri üçün "ölüm hökmü" verməsi) qarşısının alınması təbiətin və onun sərvətlərinin, bütövlükdə isə bütün bəşəriyyətin mühafizəsində həyati vacib amillərdən biridir. Əlbəttə, dövlət səviyyəsində təbiətin qorunması sahəsində çox ciddi tədbirlərin həyata keçirilməsinə baxmayaraq, əhalinin ekoloji sivilizasiyası və mədəniyyəti hələ də günün tələbləri ilə uzlaşmır və ekoloji bumeranq yenə də davam edir. Zənnimizcə, bunun ən ümdə səbəbi əhalidə ekoloji şüurun sivilizasiya səviyyəsində formalaşmamasıdır.

Azərbaycan.-2007.-13 yanvar.-№6.-S.5.

Ətraf mühit və iqtisadiyyatın qarşılıqlı əlaqəsi

Kəmalə Zeynalova,
ADİU

Mineral xammalın səmərəli və kompleks istifadəsi, hasilat və emal vaxtı itkilərin maksimum azalması ətraf mühitin mühafizəsinin, material tutumunun aşağı salınmasının mühüm istiqamətlərindəndir. Həmişə olduğu kimi, müasir şəraitdə də əksər müəssisələrdə material tutumunun aşağı salınması prosesi kompleks xarakter daşıyır, yəni eyni vaxtda hazır məhsul istehsalının xammal, yanacaq və enerji tutumunun azaldılmasına cəhd edilir. Lakin, sahə miqyasında, o cümlədən sahələrarası səviyyədə material tutumunun azaldılması prosesinə cəhd hələ də zəif gedir, halbuki, ayrı-ayrı "məhsul" proqramlarına (metal, qaz, neft, yüngül və yeyinti sənaye üçün xammal, ayrı-ayrı enerji daşıyıcıları növləri və s.) ehtiyac vardır. Material tutumunun azaldılmasını tezləşdirmənin real amilinə çevirmək üçün resursqoruyucu proqramlara keçmək lazımdır.

Bir çox faydalı qazıntı yataqlarının mürəkkəb strukturundan, həmçinin elm və texnikanın nailiyyətlərindən istifadə edərək, xammalın kompleks istehlakı hesabına sənaye istehsalının səmərəli təşkilini həyat keçirmək mümkündür. Adətən, xammalın kompleks istifadəsi həm mövcud, həm də yeni istehsalat fondlarının işini intensivləşdirməyə, ənənəvi sənaye məhsulu növlərinin buraxılışını artırmağa və yeni növlərinin istehsalının təşkilinə, məsariflərin ödənilməsi müddətinin azaldılmasına, əsasən isə ətraf mühitə istehsalın təsirinin azaldılmasına imkan verir. Qazıntı halında çıxarılan xammalın kompleks istifadəsi bir qədər tərkibi kasıb olan mineral xammal ehtiyatlarının sənaye cəhətdən emalına cəlbinə gətirib çıxara bilər. Bu, ətraf mühitin mühafizəsinin bütün tələblərinə cavab verir. Faydalı qazıntıların kompleks şəkildə emalı istehsalat müəssisələri texnologiyaların tətbiqi, yataqların işlənməsinin və istehsalat tullantılarının sənaye əsaslı emalının iqtisadi üsullarının yayılması ilə uzlaşır. Mineral xammalın kompleks istifadəsi proqramının realizəsindən ötrü küllü miqdarda əsaslı vəsait qoyuluşu, maddi və əmək ehtiyatlarının tətbiqi tələb olunur. Ancaq bu səbəbdən həmin proqramların realizəsini dayandırmaq olmaz. Çünki, mineral sərvətlərin kompleks istifadəsinə dair tədbirlərin xeyli iqtisadi və ekoloji səmərəsi vardır və bu sərvətlərdən kompleks istifadə mədən sənayesinin texniki siyasətinin mühüm istiqamətlərindən birinə çevrilməlidir.

Kompleksliyin yüksəldilməsinin mühüm iqtisadi əhəmiyyəti vardır. Bu, fondverimini yüksəltməyə, fəaliyyətdə olan müəssisələrdə məhsul istehsalını artırmağa, bəzi hallarda yeni müəssisələrin tikintisi vacibliyini aradan götürməyə, ətraf mühitin qorunub saxlanmasına imkan verə bilər. Təbii ehtiyatların qənaətli istifadəsində müəssisə və təşkilatların ərazi üzrə yerləşdirilməsi də əhəmiyyətlidir. Sərvətlərin həcmi və kəmiyyətindən, həmçinin ictimai inkişafın səviyyəsindən asılı olaraq istehsalın həcmi və onun ərazi üzrə yerləşdirilməsi müəyyənləşdirilir. Ölkə üzrə istehsalın yerləşdirilməsində hazırda təbii şərait və təbii sərvətlər kimi amillər də mühüm rol oynayır. Təbii şərait insan fəaliyyətinin mümkünlüyünü yaradırsa, təbii sərvətlər istehsalın elementidir. Bu və ya digər ixtisaslaşması əsasən həmin ərazinin malik olduğu təbii sərvətlərlə müəyyənləşir. Burada mütləq yerli idarəetmə orqanlarının rəyi əsas götürülməli və təbiətdən səmərəli istifadə məsələlərinə böyük diqqət yetirilməlidir.

Faydalı qazıntılardan istifadənin planlaşdırılmasında onların hasilatı zonalarının tez-tez dəyişdirilməsi məcburiyyəti də nəzərə alınmalıdır. Məsələn, neft hasilatına dair işlər tərtib edərkən nəzərə alınmalıdır ki, hazırda əksər neft yataqları öz istismar imkanlarını artıq çoxdan başa vurmuşlar və daha yeni yataqlar istismar üçün hazırlanmalıdır və s.

Mineral xammal ehtiyatlarının kompleks istifadəsi, istehsalın ərazi üzrə optimal yerləşdirilməsi və ətraf mühitin tullantılarla zibillənməsinin qarşısının alınması məqsədilə istehsalın kombinəlməsi prosesinin genişləndirilməsi nəzərdə tutulmalıdır. Belə ki, sistemə daxil olan müəssisələrin bir qismi əgər ilkin ehtiyatlardan istifadə edirlərsə, digər bir qismi birincilərin tullantılarından istifadə etməlidirlər. Məsələn, kimyəvi istehsalatların yaradılmasında xammal, yanacaq-energetika, su, nəqliyyat və əmək amillərinin qarşılıqlı əlaqəsi nəzərə alınır. Yerləşdirilmə əlamətlərinə görə üç qrup kimya istehsalatları mövcuddur: əsasən xammal rayonlarında yerləşdirilən və məhsul vahidinə düşən xammalın yüksək xüsusi çəkisi ilə seçilən mədən-kimya və nəqli mümkün olmayan xammalın hasilatı ilə əlaqədar kimyəvi istehsalatlar; yanacaq-energetika, su və xammal ehtiyatları ilə zəngin rayonlarda yerləşdirilən, çoxlu enerji və su tələb edən istehsalatlar; istehlak rayonlarında yerləşdirilən və məhsul vahidinə düşən xammalın aşağı xüsusi çəkisi ilə seçilən, nəqli mümkün olmayan məhsulların istehsalı ilə məşğul olan istehsalatlar.

Hazırda regional iqtisadi və sosial inkişafın əsas istiqamətləri kimi əmək bölgüsünün təkmilləşdirilməsi, proporsionallığın əldə edilməsi, təbii və əmək sərvətlərilə birləşən bütün maddi və qeyri-maddi istehsal sahələrinin balanslı inkişafına nail olunması, hər bir regionda ekoloji xüsusiyyətlərin nəzərə alınması çıxış edir. İnkişaf sürətinin və səmərəliliyin yüksəldilməsinin təmin edilməsi əsasən fəaliyyətdə olan müəssisə və istehsalatların yenidən qurulması yolu ilə həyata keçirilir. Məhsuldar qüvvələrin ərazi üzrə yerləşdirilməsinə təbii sərvətlər və əmək ehtiyatlarının, yaradılan istehsalat potensialı və əmək qabiliyyətli əhəlinin fəza əlaqəsizliyi xeyli təsir göstərir.

Enerji amili ölkədə məhsuldar qüvvələrin inkişafı və ərazi üzrə yerləşdirilməsinin planlaşdırılması və proqnozlaşdırılmasında müəyyənədiç amillərdən biri sayıla bilər. Burada yanacaq-energetika ehtiyatlarının hasilatı, istehsalı, yaxud nəqlinə çəkilən xərclər, sosial-iqtisadi məsələlər nəzərə alınır. İlk iki məsələnin həllindən alınan nəticələrin əsasında nəqliyyat məsələsi və tikintinin həcmi müəyyənləşdirilir. Ətraf mühitin vəziyyətinə metallurgiya və maşınqayırma kompleksləri də böyük təsir göstərir. Regional metallurgiya kompleksinin inkişafı məhsula tələbat, xammal bazasının mövcudluğu, əsaslı vəsait qoyuluşunun həcmi, əmək ehtiyatları, ekoloji tələblər kimi amillərlə müəyyənləşdirilir.

Məhsuldar qüvvələrin ərazi üzrə yerləşdirilməsini tikinti kompleksi həyata keçirir. Özü də tikinti proqramını regionun məhsuldar qüvvələrinin inkişafının təməkləşdirilməsi, sənaye sahələrinin yerləşdirilməsi planları ilə tamamilə əlaqələndirmək lazımdır. Məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsində mühüm rol nəqliyyata da məxsusdur. İri ərazi-istehsal komplekslərinin yaradılması onların nəqliyyatla təminatı məsələsini ciddi surətdə ortalığa çıxarır. Boru kəmərləri çəkilir. Elektrik xətləri, dəmir və avtomobil yolları tikilir. Regionun sənaye, tikinti, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin ahəngdar işini təmin edən nəqliyyatın ayrı-ayrı növlərinin optimal surətdə bir-birini əvəz etməsi nəticəsində maksimal səmərəlilik əldə olunur.

İstehsal və istehlakın yerləşdirilməsi, region təsərrüfatının ixtisaslaşması və kompleks inkişafı səviyyəsi nəqliyyat-iqtisadi əlaqələrin xarakteri, onların miqyas və istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Öz növbəsində, bu əlaqələr yük və sərnişin axınları formasında regionun nəqliyyat şəbəkəsinin formalaşmasına təsir göstərir. Ona görə də ölkədə məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsilə əlaqəli problemlərin həlli vaxtı təkcə iqtisadi deyil, həmçinin ekoloji məsələləri də həll etmək vacibdir. Meliorasiya sistemlərinin yerləşdirilməsinə dair məsələlərin həlli vaxtı su ilə təminat, güc, səmərəlilik kimi göstəricilər nəzərə alınmalıdır. Meliorasiya mühitə güclü, çox vaxt isə mənfi nəticələr verən təsirlər göstərir. Məsələn, su ilə basılma, təkrar duzlaşma, irriqasiya eroziyası, suvarma vaxtı mineral gübrələrin yuyulması nəticəsində səth sularının keyfiyyətinin dəyişilməsi və s. Çox vaxt meliorasiya işləri aparılarkən torpaqların mühafizəsi və onların səmərəli istifadəsinə dair tədbirlərin görülməsinə fikir verilmir. Bütün bunlar meliorasiya işlərinin səmərəsini azaldır. Çox vaxt şəhərsalma işlərini planlaşdırarkən əhəlinin artımında baş verə biləcək sürətlənmə nəzərdən qaçırılır. Bu isə, öz növbəsində, əhəli artıqlığına gətirib çıxarır və ətraf mühitə bu və ya digər dərəcədə zərər vuracaq nəticələr yaranır.

İqtisadiyyat və həyat.-2006.-№6.-S.57-58.

Mənəviyyat, iqtisadiyyat və ekologiya

Hakim İSAKOV,
tarix elmləri namizədi

İpək yolunun bərpası və ətraf mühit

Ətraf mühitin mühafizəsi müasir sivilizasiyanı narahat edən global problemlərdən biridir. "Ətraf mühit" məfhumu altında bioloji mühit, yəni flora, fauna, su ehtiyatları (yeraltı və yerüstü), landşaft, torpaqdan istifadə, iqlim, meteorologiya və sair nəzərdə tutulur. Müasir elmi-texniki tərəqqi, dünya əhalisinin sürətlə artması, istehsalın inkişafı, insanla təbiətin qarşılıqlı əlaqəsinin pozulması təhlükəsini yaratmışdır. Son vaxtlar dünyada yanacaq və energetik vasitələrdən istifadə nəqliyyatda 13%, sənayedə 54,1 %, kənd təsərrüfatında 6,5 %, mənzil-məişət xidməti sahəsində 6,1 % təşkil edir. Bu prosesdə atmosfer havasının çirklənməsində avtomobil nəqliyyatının xüsusi çəkisi 79,4 %, hava nəqliyyatının xüsusi çəkisi 7,3 %, dəmir yolu nəqliyyatının xüsusi çəkisi 9,2 %, dəniz nəqliyyatının xüsusi çəkisi isə 4,1 % təşkil edir.² Bu problem bütün ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasından da yan keçməmişdir. Hazırda respublikamızın həyata keçirdiyi neft strategiyası, tarixi İpək yolunun bərpası ekologiyaya diqqətin artmasına səbəb olmuşdur. İpək yolunun keçdiyi Bakı, Sumqayıt, Mingəçevir, Əli Bayramlı, Qəbələ, Şəki və digər ərazilər Azərbaycanı ekoloji cəhətdən təhlükəli zonaya çevirmişdir. İpək yolunun bərpası Azərbaycan ərazisindən keçən nəqliyyat axınının artımına səbəb olmuşdur ki, bu da atmosferin çirklənməsinə öz mənfi təsirini göstərir. Digər tərəfdən, İpək yolunun fəaliyyəti ilə əlaqədar bu yolun keçdiyi xətt boyunca motellərin, otellərin, təmir emalatxanalarının açılmasının da ətraf mühitə mənfi təsiri olacaqdır. Belə ki, qonaq evlərinin qazanxanalarından atmosfərə karbon oksidi, karbohidrogenlər, texniki xidmət müəssisələrindən metal tozu, abraziv tozu, akkumulyator sexindən elektrolit, qələvi aerosol, şin təmiri emalatxanalarından minerallar, rezin tozları, kükürd anhidridi, rəngləyici sexlərdən rəng aerosolları, çirkli su məhlulu, qaynaq sexindən mineral tozlar, azot, xrom oksidləri, hidrogen-xlorid, yanacaq mühərrikləri sexindən isə benzin, dizel yanacağı, aseton atmosfərə atılır ki, bu, həm də İpək yolu ətrafı zonaların çirklənməsi üçün şərait yaradır. Belə bir vəziyyət isə düşünülmüş ekoloji siyasətin həyata keçirilməsini tələb edir.³ Təsadüfi deyil ki, nəqliyyat dəhlizinin bərpasına dair çoxtərəfli əsas sazişin 7-ci maddəsində ətraf mühitin mühafizəsi məsələsi də öz əksini tapmışdır.⁴ Nəzərə almaq lazımdır ki, insanın ətraf mühitə müdaxiləsi təkcə ekoloji deyil, həm də iqtisadi, mənəvi ziyanla nəticələnir.

Yaşadığımız həyat okeanının sağlamlaşdırılması, təbiətlə cəmiyyət arasında yaranan ziddiyyətlərin aradan qaldırılması olduqca vacib məsələlərdən biridir. Məlum olduğu kimi, elmi-texniki tərəqqinin iki tərəfi var. Belə ki, bir tərəfdən o, cəmiyyətə xidmət edir, iqtisadi tərəqqiyə imkan yaradır, digər tərəfdən isə bəşəriyyətə qarşı çevrilir. Həyata keçirilən fiziki, kimyəvi, texnoloji, bioloji kəşflər bu baxımdan diqqəti cəlb edir. Ətraf mühitin vəziyyəti iki başlıca amildən asılıdır. Bunlardan biri təbiətdə baş verən kortəbii proseslər, digəri isə insanın istehsal fəaliyyətidir. Təbiətə göstərilən antropogen təsirlər nəticəsində, daha doğrusu, cəmiyyətin düşünülməmiş təsadüfi fəaliyyəti sayəsində insan üçün, biosfer üçün təhlükəli vəziyyət yaranır. Müəssisələrdən, nəqliyyat vasitələrindən atmosfərə buraxılmış qazlar havada toplanaraq dumanla birləşir və insan orqanizminə mənfi təsir göstərir. Digər tərəfdən, atmosfərə atılmış qazlar, tullantılar atmosferin həyatı əhəmiyyət kəsb edən ozon qatını dağdır, ultrabənövşəyi şüalar yer kürəsinə daxil olaraq xəstəliklərin əmələ gəlməsinə səbəb olur. Təsadüfi deyil ki, BMT-nin hələ 1972-ci ildə yaydığı məlumatında göstərilmişdir ki, xərçəng xəstəliyinin 60-90 %-i ətraf mühitin çirklənməsi nəticəsində baş verir.⁵ Şəhərlərdə atmosferin çirklənməsi normadan 5-10 dəfə artıqdır.⁶ Statistika göstərir ki, təkcə 2002-ci ildə ölkənin atmosferinə 217,4 min ton zəhərli maddə atılmışdır.⁷ Qeyd olunan dövrdə sahə vahidinə düşən zəhərli tullantıların xüsusi çəkisi 3 ton, adambaşına düşən çəkisi isə 27 kq olmuşdur.⁸ 2003-

² Respublika Təhsil Cəmiyyətinin İpək yolunun bərpasına həsr olunmuş I respublika elmi-praktik konfransı. Bakı: Təhsil, 2000, s. 22

³ İpək yolu, 2001, №2, s. 98

⁴ Yenə orada, 1999, № 2, s.7

⁵ Məmmədzadə Q., Əlizadə E. Ekologiya. Bakı: Ozan, 2001, s.127

⁶ Yenə orada, s. 130

⁷ Azərbaycanın statistik göstəriciləri – 2003. Bakı: Səda, 2003, s. 328

⁸ Yenə orada.

cü ildə avtomobil nəqliyyatından havaya atılan zəhərli maddələrin ümumi həcmi 65 % olmuşdur.⁹ Belə bir cəhəti qeyd etmək lazımdır ki, ekoloji təsir həm birbaşa, həm də gizli təsir mexanizminə malikdir. Birbaşa təsir sənaye müəssisələrində qəza nəticəsində baş verirsə, gizli təsir isə flora və faunanın məhv edilməsi nəticəsində baş verir. Birbaşa təsiri aradan qaldırmaq mümkündürsə, gizli təsir isə uzun müddət, hətta 10 ildən sonra da özünü göstərir.¹⁰ İpək yolunun əsas hissələrindən olan Bakı-Abşeron-Hacıqabul sahəsinin 1985-2001-ci illərdəki ekoloji durumuna nəzər salarkən bu zonalarda su, torpaq, bitki örtüklərində, həmçinin havada ağır metalların yayılması nəticəsində ürək açmayan mənzərənin yaranmasının şahidi oluruq. Belə ki, kimyəvi analizlər göstərir ki, Bakının, Sumqayıtın, Səngəçalın, Hacıqabulun ağır metalların tullantıları ilə çirklənməsi 10, hətta 100 dəfələrlə yüksəkdir.¹¹ Havaya atılan kontragen maddələrin 30%-i torpağa çökür, qalan hissəsi isə havada asılı halda qalır, nəfəs borusu ilə insanın ciyərinə daxil olur. Son vaxtlar Azərbaycanın qoşulduğu İNOGEYT, TASIS-TRASEKA kimi qlobal layihələrdə respublikanın ekoloji vəziyyətinə mənfi təsir göstərmişdir.

İpək yolunun keçdiyi Bakı, Gəncə, Sumqayıt kimi iri sənaye rayonlarında nəqliyyatın havanı çirkləndirməsi təsiri daha çox özünü göstərir. Tədqiqatlar göstərir ki, hər 100 ədəd avtomobil mühərrikindən havaya 3 tona qədər karbon oksidi atılır.¹² Yaranmış vəziyyət isə ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılmasını, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini əsas vəzifə kimi qarşıya qoymuşdur. Bu istiqamətdə respublika rəhbərliyi və müvafiq qurumlar tərəfindən müəyyən işlər görülmüş və görülməkdədir. Belə ki, 1992-2000-ci illərdə təbiətdən qeyri-düzgün istifadə edilməsinin qarşısını almaq üçün "Azərbaycan Respublikasının ekoloji təhlükəsizliyi haqqında", "Azərbaycan Respublikasında təbiəti mühafizə və təbiətdən istifadə haqqında", "Azərbaycan Respublikasında heyvanat aləminin mühafizəsi haqqında", "Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında" və digər qanunlar qəbul edilmiş,¹³ Dövlət Ekologiya və Təbi-ətdən İstifadə Nazirliyinin, Milli Elmlər Akademiyası alimlərinin, Dünya Bankının və ictimai ekoloji təşkilatların köməyi ilə ətraf mühitin mühafizəsi üzrə milli fəaliyyət proqramı hazırlanmış, 1998-ci ildə Azərbaycan hökuməti tərəfindən təsdiq olunmuşdur. Proqramda ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar fəaliyyətin 9 istiqaməti müəyyənləşdirilmişdir ki, bunlar aşağıdakılardır: 1) ətraf mühit üzrə siyasət, qanunvericiliyin hazırlanması; 2) Xəzər dənizinin ekoloji problemləri; 3) sənaye, energetika, nəqliyyat və tullantılar; 4) su ehtiyatları və atmosfer havası; 5) Abşeron yarımadasının ekoloji problemləri; 6) biomüxtəliflik; 7) meşə və kənd təsərrüfatı; 8) ekoloji sağlamlıq; 9) irsi mədəniyyət.¹⁴ Milli fəaliyyət proqramına ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı 44 layihə daxil edilmişdir ki, onlardan 4-nün - "Abşeronun neftlə çirklənmiş torpaqlarının təmizlənməsi", "Təhlükəli cəvəli tullantıların Sumqayıtın səthi aktiv maddələr zavodundan daşınıb basdırılması", "Nərə balıqlarının artırılması məqsədilə Neftçalada balıqartırma zavodunun tikilməsi" və "Ətraf mühitin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi" layihəsinin Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilməsi qərara alınmışdır. Bundan əlavə, beynəlxalq maliyyə qurumlarının vəsaiti hesabına bir sıra layihələr də işlənib hazırlanmışdır. Məsələn, Hollandiyanın "İvanko" şirkəti "Bakı buxtasının təmizlənməsi" layihəsinin həyata keçirilməsini öz üzərinə götürmüşdür.¹⁵

Beynəlxalq təşkilatların yardımı ilə həyata keçirilən mühüm layihələrdən biri də Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondu Gürcüstan ofisinin hazırladığı "Qafqazın biomüxtəlifliyinin müasir vəziyyətinin təhlili və təxirəsalınmaz tədbirlərin hazırlanması" proqramıdır. Bu proqram çərçivəsində respublikamızda müəyyən işlər görülmüşdür. Məsələn, "Şahdağ", "Talış" milli parkının salınması, Naxçıvanda "Ordubad", "Şahbuz", həmçinin Zaqatala Dövlət Qoruğunun yaradılması, Zaqatala Dövlət Qoruğunun qonşu dövlətlərin (Gürcüstan, Rusiya) xüsusi mühafizə olunan əraziləri ilə əlaqələndirilməsi təklifinin Şimali Avrasiya Ümumdünya Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Əraziləri Komissiyasının fəaliyyət proqramına daxil edilməsi, həmin proqramın tərkib hissələrindəndir. Dünya Bankının maliyyə yardımı ilə Abşeron yarımadasındakı neftlə çirklənmiş torpaqların rekultivasiyası, Dövlət Ekologiya və Təbiətdən İstifadəyə Nəzarət Komitəsi tərəfindən respublikamızda "Təmiz istehsalat" proqramının tətbiqi, Bakı və Sumqayıtın ətraf mühiti çirkləndirən müəssisələrində-Dövlət Neft şirkətində, "Azərkimya"

⁹ Yenə orada.

¹⁰ İpək yolu, 2001, № 2, s. 27-28

¹¹ Respublika Təhsil Cəmiyyətinin İpək yolunun bərpasına həsr olunmuş II respublika elmi-praktik konfransı. Bakı: Təhsil, 2001, s. 148

¹² Yenə orada, s. 156

¹³ Təbiətdən İstifadə və Ekologiya Nazirliyinin 2002-ci il cari arxivi. Layihə və lisenziya şöbəsinin materialları.

¹⁴ Azərbaycan Respublikası 1991-2001. Bakı: Elm, 2001, s.330-331

¹⁵ Yenə orada, s. 331

istehsalat birliyində, "Azərenerji" səhmdar cəmiyyətində Rusiya-Norveç Mərkəzi tərəfindən bu proqramdan irəli gələn tədbirlərin həyata keçirilməsi də buna misal ola bilər.¹⁶

Son illərdə ətraf mühitin mühafizəsi ümumbəşəri səviyyədə narahatlıq doğurduğu üçün bu sahədə fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatların əlaqələrinin genişləndirilməsi, koordinasiya edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Azərbaycan Respublikası bu istiqamətdə fəaliyyətini genişləndirmişdir. Belə ki, təkcə 1997-2000-ci illərdə Türkiyə, Norveç, Gürcüstan, Qazaxıstan, Moldova, Rusiya Federasiyasının Dağıstan Respublikası ilə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində hökumətlərarası birgə əməkdaşlıq sazişləri imzalanmış,¹⁷ 1993-2002-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikası bu sahədə 15 beynəlxalq Konvensiyaya qoşulmuş və Milli Məclis tərəfindən ratifikasiya olunmuşdur. Həmin konvensiyalar aşağıdakılardır: 1) Ümumdünya mədəni və təbii irsinin qorunması haqqında; 2) BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyası; 3) Ozon qatının qorunması üzrə 1985-ci il Vyana Konvensiyası; 4) Ozon qatını dağıdan Montreal Protokolu; 5) Gəmilərdən suyun çirkənlənməsinin qarşısının alınması üzrə 1973, 1978-ci illərdə London Konvensiyası; 6) Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi üzrə 1992-ci il Helsinki Konvensiyası; 7) Su quşlarının yaşama yerləri kimi beynəlxalq əhəmiyyəti olan sulu-bataqlıq yerlər haqqında Ramsar Konvensiyası; 8) Bioloji müxtəliflik haqqında 1992-ci il Rio-de Janeyro Konvensiyası; 9) Avropanın vəhşi təbiəti, yabanı florası və təbii yaşayış mühitinin qorunması haqqında 1979-cu il Bern Konvensiyası; 10) Nəqli kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan vəhşi fauna və yabanı flora növləri ilə beynəlxalq ticarət haqqında 1973-cü il Vaşinqton Konvensiyası; 11) Sərhədlərarası kontekstdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsinə dair 1991-ci il Finlandiya Konvensiyası; 12) Ətraf mühitə dair məsələlər üzrə qərarların qəbul edilməsində ictimaiyyətin iştirakı və informasiyanın alınması barədə 1998-ci il Orxus Konvensiyası; 13) Təhlükəli tullantıların sər-hədlərarası daşınmasına və zərərsizləşdirilməsinə nəzarət haqqında 1989-cu il Bazel Konvensiyası; 14) Səhrələşməyə qarşı mübarizə haqqında Paris Konvensiyası; 15) Bitkilərin qorunması üzrə 1951-ci il Roma Konvensiyası; 16) Böyük məsafələrdə havanın transsərhəd çirkləndirilməməsi haqqında Konvensiya.¹⁸

Bundan başqa, ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar Dövlət səviyyəsində ayrılan vəsaitlərin həcmi artmışdır. Belə ki, əgər 1990-cı ildə ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar 2,9 mlrd. manat ayrılmışdısa, 2002-ci il üçün bu göstərici 12 mlrd. manatdan çox olmuşdur.¹⁹ Bu istiqamətdə ayrılan büdcə vəsaitlərinin həcmi sonrakı illərdə də artmışdır. Belə ki, 2003-cü ildə təbiətin mühafizəsi üçün 14,4 mlrd. manat vəsait ayrılmışdır ki, bu da 2002-ci illə müqayisədə 19% çox deməkdir. Bu vəsaitin 9,1 mlrd. manatı su mənbələrinin mühafizəsinə, 4,6 mlrd. manatı atmosferin mühafizəsinə, 0,7 mlrd. manatı torpağın mühafizəsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.²⁰ 2005-ci ildə isə ətraf mühitin mühafizəsi üçün 3 mln. manat (yeni kursla) vəsait ayrılmış, bunun 1,6 mln. manatı (52,3%-i) atmosferin mühafizəsi, 1.3 mln. manatı (44,4 %-i) su hövzəsinin mühafizəsi, 0,1 mln. manatı (3,3%-i) torpaqların mühafizəsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.²¹

Ətraf mühitin mühafizəsinə nəzarətin artırılması məqsədilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən təkcə 2005-ci ildə 1836 müəssisədə yoxlama aparılmış, təbiətin mühafizəsi qanunvericiliyini pozduğuna görə 2087 vəzifəli şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunmuş, 2478 müəssisəyə qarşı iddia qaldırılmışdır.²² Son vaxtlar Azərbaycanda həyata keçirilən global iqtisadi layihələrlə əlaqədar ekoloji tarazlığın qorunması məsələsi xarici şirkətlərin, xüsusilə Avropa Birliyinin diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu baxımdan "TASİS"-in maliyyələşdirdiyi "Ekoloji informasiya, ictimai təhsil və məlumatlılıq" regional layihəsi diqqəti cəlb edir. Dəyəri 2,5 mln. avro olan bu layihəni Hollandiyanın "Royal Haskoning" şirkəti MDB-nin 5 ölkəsində - Azərbaycan, Gürcüstan, Belarus, Moldova və Ukraynada həyata keçirir.²³ Layihənin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan ölkələrdə bu məqsədlə milli qruplar yaradılmışdır. Bu qruplara Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin, Ədliyyə Nazirliyinin 8 nümayəndəsi daxil edilmişdir. Layihənin bir neçə mərhələdə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Layihənin əsasını 1998-ci ildə Danimarkanın Orxus şəhərində qəbul edilmiş Konvensiyanın yerinə yetirilməsi təşkil edir. Layihənin rəhbəri Veronika Vann bu proqramın mahiyyətindən danışarkən, onun yerinə yetirilməsi üçün layihə çərçivəsində vəzifəli şəxslərə, qeyri-hökumət təşkilatlarına, kütləvi informasiya

¹⁶ Yenə orada, s. 313-332

¹⁷ Yenə orada, s. 330

¹⁸ Təbiətdən istifadə və Ekologiya Nazirliyinin cari arxivi. Yenə orada.

¹⁹ Azərbaycanın statistik göstəriciləri – 2003. Bakı: Soda, 2003, s. 320

²⁰ 19. Respublika, 3 fevral 2004

²¹ Xalq qəzeti, 7 fevral 2006

²² Yenə orada, 8 fevral 2006

²³ Respublika, 12 avqust 2003

vasitələrinə və ictimaiyyətə kömək göstərilməsi məqsədilə I mərhələ üçün təlimat sənədlərinin hazırlanması, dövlət qulluqçuları və qeyri-hökumət təşkilatları üçün 6 məşğələnin keçirilməsi, müxtəlif ölkələrə təlim keçmək üçün səfərlərin təşkil edildiyi barədə məlumat vermişdir.²⁴ Neft strategiyasının reallaşdırılması, tarixi İpək yolunun bərpaı ilə əlaqədar artan ekoloji təhlükə bu sahədə lazımı kadr potensialının formalaşdırılmasını da əsas vəzifə kimi qarşıya qoymuşdur. Bu istiqamətdə də müəyyən işlər görülmüş və görülməkdədir. Belə ki, Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasında "Ətraf mühit və neft sənayesi" ixtisası üzrə magistr təhsili həyata keçirilməyə başlanmış, təcrübə mübadiləsi keçmək üçün Azərbaycanın 19 alimi Fransa və İtaliyada ixtisasartırma kursları keçmiş, Azərbaycan Neft Akademiyasına kömək üçün isə Niza Universitetindən 7 dosent, Parisdən 3, Cenevrədən isə 7 alim Bakıya gəlmiş, 1999-cu ilin iyun ayında Təhsil Nazirliyi tərəfindən ətraf mühitin mühafizəsi üzrə kadr hazırlığına dair proqram təsdiq edilmişdir.²⁵

Son illərdə dünyada ekoloji böhran artmaqdadır. Beynəlxalq Energetika Agentliyinin verdiyi məlumata görə, təkcə 1993-cü ildə atmosferə 23 mlrd. ton karbon qazı atılmışdır. 2010-cu ildə isə bu göstəricinin 32 mlrd. tona çatacağı gözlənilir. Proqnozlara görə, gələn yüzilliyin ortalarında Azərbaycanda orta temperaturun 3-4 dərəcə yüksələcəyi gözlənilir.²⁶ Belə bir vəziyyət isə alimlərimizin bu istiqamətdə fəaliyyətini daha da genişləndirməyi əsas vəzifə kimi qarşıya qoyur. NATO-nun "Sülh naminə elm" proqramı çərçivəsində beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilən "Səhralaşmaya qarşı mübarizə", "Çirklənməyə nəzarət" layihələrinin icrasında Azərbaycan alimlərinin fəal iştirakı bu baxımdan əhəmiyyətlidir.²⁷

Göründüyü kimi, ətraf mühitin mühafizəsi kompleks tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsini tələb edir ki, bu istiqamətdə də Dövlət səviyyəsində, alimlərimizin birgə səyi, Avropa Birliyi və digər xarici qurumların köməyi ilə müəyyən işlər görülmüş və görülməkdədir. İpək yolunun fəaliyyəti xarici turizmin inkişafına da geniş imkanlar açmışdır. Bu isə yüksək ekoloji mədəniyyət çərçivəsində ətraf mühitin qorunmasını, ekoloji böhran nəticələrinin aradan qaldırılmasını tələb edir. Hazırda respublikamızın ərazisinin 12,9%-i və ya 11.082 kv. km. sahəsi iqtisadiyyat üçün təhlükə yaradan ekzogen - geoloji proseslərin aktivləşməsinə məruz qalmışdır. Ümumiyyətlə, bu proses respublikada 243-dən çox sahəni, 21 şəhəri, 2 qəsəbəni, 220 kənd yaşayış məntəqəsini və onlara yaxın əraziləri əhatə edir.²⁸ Bundan başqa, Azərbaycan-da 251 yaşayış məntəqəsi sel, sürüşmə və uçqun təhlükəsi altındadır. Əhalisi 170 min nəfər olan 45 yaşayış məntəqəsi isə Xəzər dənizinin səviyyəsinin qalxmasından əziyyət çəkir.²⁹

Hər il respublikamızın su hövzələrinə orta hesabla 350-380 mln. kubmetr çirkli su axıdılır. Zaqafqaziyanın su arteriyasının aşağı axarında yerləşən Azərbaycanın su mənbələri olan Kür, Araz çayları bədnam qonşu Ermənistan tərəfindən güclü çirklənməyə məruz qalır.³⁰ Bundan başqa, Gürcüstan ərazisindən Tbilisi, Rustavi, Qardabani şəhərinin sənaye, məişət tullantıları Kür çayını hədsiz dərəcədə çirkləndirir.³¹ Respublika ərazisində ekoloji vəziyyətin ağırlaşmasına yerli istehsal müəssisələrinin də böyük təsiri vardır. Belə ki, Bakı Şəhər Kanalizasiya İdarəsinin həb 1993-cü il məlumatına görə, Bakı buxtasına 2000 ton neft məhsulları, 225.000 ton quru çöküntü, 35.000 ton sulfat, 56.000 ton xlorid, 5 ton fenol, 88 ton dəmir və digər çirkləndirici maddələr axıdılmışdır.³² Xəzər Dəniz Elmi-Tədqiqat Layihə İnstitutunun apardığı axtarış-tədqiqat işləri nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, ümumiyyətlə, XX əsrin son on ilində Bakı buxtasında ildə 16-20 sm. arasında çökmə qruntlar əmələ gəlir.³³ Son illərdə Xəzər dənizinin doğurduğu problemlər bütün Xəzəryanı dövlətləri narahat etməyə başlamışdır. Bununla əlaqədar, 1999-cu ilin əvvəllərində Xəzər dənizi üzrə beynəlxalq ekoloji proqramı həyata keçirmək üçün Bakı şəhərində "Xəzər Ekoloji Mərkəzi" yaradılmış və fəaliyyətə başlamışdır.³⁴ 2003-cü il iyunun 26-27-də Bakıda keçirilmiş "Enerji, Ekologiya, iqtisadiyyat" adlı beynəlxalq konfransda qeyd olunmuşdur ki, insanın ətraf mühitə mənfi təsirləri yer üzündə global istiləşməyə, iqlim dəyişməsinə, meşə

²⁴ Yenə orada.

²⁵ Təbiətdən istifadə və Ekologiya Nazirliyinin cari arxivi. Yenə orada.

²⁶ Арабов. Н. Великий Шелковый путь и его возрождение. Баку: Мутарджим, 2002, с. 202

²⁷ Azərbaycan tarixi: 7 cildə, VII cild, Bakı: Elm, 2003, s. 460

²⁸ İqtisadi nəzəriyyə: dərslik / T. Vəliyevin red. ilə. Bakı: Çapaşoğlu, 2001, s.687

²⁹ Yenə orada, s. 685

³⁰ Yenə orada.

³¹ Yenə orada.

³² Allahverdiyeva S. Bakı Dəniz Limanının coğrafi xüsusiyyətləri (coğr. elm. nam. alimlik dərəcəsi almaq üçün tədq. olun. diss.). Bakı, 2005, s. 71

³³ Yenə orada.

³⁴ Azərbaycan Respublikası 1991–2001. Bakı: Elm, 2001, s. 331

massivlərinin yox olmasına, təbiətin nadir incilərinin kökünün kəsilməsinə səbəb olmuşdur. Sənaye və bələdiyyə tullantılarının atılmasının davam etməsi, irimiqyaslı neft-qaz layihələrinin həyata keçirilməsi, Xəzər hövzəsində ekoloji vəziyyətin kəskinləşməsinə səbəb olmuşdur və Xəzər regionunda ətraf mühitin fundamental tədqiqi lazımı səviyyədə maliyyələşdirilmir, yerli mütəxəssislərin gücündən tam istifadə olunmur.³⁵ Bununla əlaqədar olaraq ətraf mühitin mühafizəsini gücləndirmək məqsədilə xüsusi qətnamə qəbul olunmuş, ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar aşağıdakı vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur:

1) neft-qaz sektorunun ətraf mühitə təsirinin qarşısının alınmasına yönəldilmiş tədqiqat işlərinin sürətləndirilməsi;

2) beynəlxalq maliyyə qurumlarının - Dünya Bankının, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının diqqətini ətraf mühitlə bağlı tədqiqat işlərinin maliyyələşdirilməsinə cəlb edilməsi;

3) təcili olaraq Beynəlxalq Ekologiya Akademiyası ilə birgə Azərbaycan, Rusiya Qazaxıstan, Türkmənistan mütəxəssislərinin iştirakı ilə Xəzərin ekologiyası üzrə ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar monitorinqin genişləndirilməsi, kompüter biliklərinin hazırlanması işinə başlanılması;

4) Beynəlxalq Ekologiya Akademiyası tərəfindən elmi-texniki proqramların hazırlanması və maliyyə yardımlarının göstərilməsi üçün neft şirkəti və digər təşkilatlarla razılaşdırılması;

5) zəhərli tullantıların qarşısının alınması üçün təmizləyici qurğuların tətbiq edilməsi;

6) sənaye və məişətdə işlədilən suların təkrar təmizlənməsi texnologiyasının tətbiq edilməsi;

7) yerin təkinin və axar suların neft məhsulları ilə çirklənməsinin qarşısını almağa yönəldilmiş layihələrin hazırlanması və həyata keçirilməsi;

8) Azərbaycanda atmosfer havasının monitorinqi ilə bağlı keyfiyyətə nəzarət üçün Almaniyanın "DBG" şirkəti ilə işlərə başlanılması;

9) Beynəlxalq Ekologiya Akademiyası və Yaponiyanın Kobe Universiteti ilə seysmik fəlakətlərin aradan qaldırılması ilə əlaqədar layihələrin hazırlanması işinə başlanılması;

10) geofizika və Mühəndis Geologiyasının vulkan püskürməsi, zəlzələ, sürüşmələr üzrə proqnozlarından neft-qaz kəmərlərinin və digər strateji obyektlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün istifadə edilməsi;

11) ekoloji layihələrin həyata keçirilməsinin hüquqi-normativ bazasının hazırlanmasına kömək göstərilməsi;

12) Yanacaq Enerji Kompleksində sahə istehsal monitorinqinin təşkil edilməsi, iqlim dəyişmələri üzrə BMT-nin Kioto Çərçivə Protokolu üzrə investorların cəlb edilməsi;

13) Yanacaq Enerji Komitəsi, Təbiətdən İstifadə və Ekologiya Komitəsi və Beynəlxalq Ekologiya Akademiyası ilə birgə məcburi ekoloji sığorta sənədlərinin hazırlanması;

14) Azərbaycanda mövcud və gələcək ekoloji problemlərin həllində yerli alimlərin texnologiya və qurğularına üstünlük verilməsi;

15) neft-qaz kəmərləri çəkilərkən sahilbərkitmə işlərinə xüsusi diqqət verilməsi və ictimaiyyətin məlumatlandırılması.³⁶

Beləliklə, Azərbaycanın neft strategiyasının reallaşdırılması, tarixi İpək yolunun bərpası ətraf mühitin mühafizəsi məsələsini əsas problem kimi qarşıya qoymuş, kompleks tədbirlərin reallaşdırılmasını həyati zərurətə çevirmişdir. Bu baxımdan respublika rəhbərliyinin, müvafiq qurumların, xarici şirkətlərin köməyi ilə bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, müvafiq qanunvericilik bazasının yaradılması, milli fəaliyyət proqramının hazırlanması, xarici şirkətlərin dəstəyi ilə ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı layihələrin reallaşdırılması, mütəmadi olaraq müəssisələrdə monitorinqlərin keçirilməsi, qoruqların salınması, xarici ölkələrlə əməkdaşlıq müqavilələrinin imzalanması, Azərbaycan Respublikasının bu sahədə bir çox beynəlxalq Konvensiya və sazişlərə qoşulması, bu məqsəd üçün Dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərin artırılması, ixtisaslı milli kadrların hazırlanması, xarici ölkə mütəxəssislərinin köməyi və sair bu kimi tədbirlər xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bütün bu tədbirlər isə respublikamızda canlı aləmin qorunub saxlanmasına, ekoloji böhranın qarşısının alınmasına, insanların sağlam ekoloji mühitdə işləyib-yaşamasına, həyat şəraitinin yüksəldilməsinə, ölkəmizdə xarici turizmin inkişafına geniş imkanlar açmışdır.

MORALITY, ECONOMY AND ECOLOGY. *Hakim Isakov.* The article studies main directions of steps to protect environment that are being taken by the Azerbaijan government and European Union within the framework of the "TASIS" program on realization of the "Contract of the Century" and "Silk Road" projects. The

³⁵ Energy, Ecology, Economy // Popular-science journal, 2 (14), 2003, p. 19

³⁶ Yəni orada, s. 19–22

monitoring the author conducted on the current situation and the results received make one think about the necessity to strengthen measures on environmental protection in the region.

ДУХОВНОСТЬ, ЭКОНОМИКА И ЭКОЛОГИЯ. *Хаким Исаков.* В статье исследуются основные направления мероприятий по охране окружающей среды, предпринимаемые правительством Азербайджана и Евросоюзом в рамках программы «ТАСИС» в связи с реализацией проектов «Контракт века» и «Шелковый путь». Проведенный автором мониторинг сложившейся ситуации и полученные результаты заставляют задуматься о необходимости усиления мер по защите окружающей среды в регионе.

Dirçəliş-XXI əsr.-2006.-№100/101.-S.420-427.

Ətraf mühit və ekoloji tarazlığın pozulmasına görə məsuliyyət

Nazlı ƏLİYEVƏ,

Ədliyyə Nazirliyi Normativ hüquqi aktların hüquqi ekspertizası,
uçotu və qeydiyyatı idarəsinin baş məsləhətçisi

Müasir dövrdə bütün dünya dövlətlərinin ortaq maraq dairəsi hesab edilən ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi təbiətin insanlara və bütövlükdə, canlı aləmə neqativ təsirlərinin qarşısının alınmasına, sağlam və təhlükəsiz həyat şəraitinin yaradılmasına xidmət edir.

Azərbaycan Respublikasının "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" 8 iyun 1999-cu il tarixli Qanunu təbii tarazlığın və ekoloji sistemlərin dağıdılması və pozulması, Yer in ozon qatının və iqliminin arzuolunmaz dəyişmələri, bitkilərin və heyvanların genetik fondlarının məhv edilməsi, insanın sağlamlığı və təbii mühit üçün digər mənfi nəticələrə səbəb olan fəaliyyətin həyata keçirilməsini qadağan edir.

Qeyd olunan Qanuna görə, ətraf mühit dedikdə, insan fəaliyyətindən asılı olmayaraq onu əhatə edən canlı və cansız təbiətin məcmusu, ətraf mühitin mühafizəsi dedikdə isə, ətraf mühitdə təbii mövcud olan maddi varlıqların kəmiyyət və keyfiyyətə dəyişmələrinə yol verilməməsi, qorunub saxlanması başa düşülür.

İnsan ətraf mühitə təsir göstərərək təkcə onun ehtiyatlarını azaltmır, eyni zamanda, gündəlik praktiki və təsərrüfat məsələlərini həll etmək üçün onu dəyişdirməyə cəhd edir. Nəticədə dəyişkənliyə məruz qalan təbiət insanlar üçün problemə çevrilir. Alimlərin hesablamalarına görə, insan cəmiyyəti təşəkkül tapandan bəri, meşələrin üçdə ikisi qırılmış, 200-dən çox bitki və heyvan növləri məhv edilmiş, on milyard ton oksigen ehtiyatı azalmış, 200 milyon hektardan çox əkin sahəsi dövrüyyədən çıxarılmışdır. Müasir dövrdə elmi-texniki tərəqqinin sürətli inkişafı insanların təbiətə olan iqtisadi təzyiqini dəfələrlə artırır.

İnsanın ətraf mühitə neqativ təsiri 3 (üç) istiqamətdə baş verir:

1) ətraf mühitin çirkləndirilməsi;

2) təbii ehtiyatların tükənməsi;

3) təbii mühitin dağıdılması. Ətraf mühitin çirkləndirilməsi insan sağlamlığı üçün önəmli olan su, hava və torpağın fiziki-kimyəvi tərkibinin dəyişdirilməsini ehtiva edir. Bu çirklənmə kosmik (vulkan püskürməsi və s. kimi təbii proseslər nəticəsində) və antropogen (insanın təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində) olur.

Antropogen çirklənmə regionlardan asılı olaraq kiçik və böyük miqyaslı olur. Məsələn, sənayenin inkişaf etdiyi şəhərlərdə ətraf mühitin çirklənməsi daha sürətli və böyük miqyaslı olur.

Aqrar sahənin ətraf mühiti çirkləndirməsi isə, gübrə və kimyəvi maddələrin geniş tətbiqi, habelə tullantıları məhv edilə bilməyən heyvandarlıq kompleksləri şəbəkəsinin sıxlaşdırılması ilə baş verir.

İnsanların təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində təbii ehtiyatların tükənməsi prosesi sürətlənir. Meşələrin qırılması, daş kömür, neft, təbii qaz ehtiyatlarının və digər faydalı qazıntıların istifadə olunmasının yüksək tempi, təbii su ehtiyatlarının azalması böyük təhlükələrdən xəbər verir.

Ətraf mühitin çirklənməsi, təbii sərvətlərin tükənməsi və təbii ekoloji tarazlığın pozulması qorxusu, təbiət və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqələrinin tənzimlənməsinin yeni formasını yaradır ki, bu da təbiətin qorunması adlanır.

İnsan təbiətin tərkib hissəsidir. Ətraf mühitin mühafizə olunmasının əsas məqsədi də insanın bioloji və sosial varlıq kimi qorunmasıdır. Tarixən insan inkişaf səviyyəsindən və sosial vəziyyətindən asılı olmayaraq mühafizə obyektinə olmuşdur. Təbii obyektlərdən fərqli olaraq, burada qorunan obyekt insanın hüquq və maraqlarıdır.

İnsanların yaşamaq və sağlamlıq hüquqları, onların təbii hüquqları hesab olunur. Bu hüquqlar insanın doğrulması ilə yaranır və onun ölümü ilə xitam olunur.

10 dekabr 1948-ci ildə qəbul olunmuş BMT-nin "İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannaməsi"ndə ekoloji hüquq insan hüquqlarının ayrılmaz tərkib hissəsi kimi göstərilmişdir.

BMT-nin 1972-ci ildə qəbul olunmuş Stokholm Bəyannaməsində (ətraf mühit haqqında) isə insanın əlverişli həyat şəraitində yaşaması hüququ öz əksini tapmışdır. Sonrakı bütün beynəlxalq konfranslarda da insanın sağlam və əlverişli mühitdə yaşamaq hüququ onun ayrılmaz hüququ kimi qəbul olunmuşdur. Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında da öz əksini tapmışdır. Konstitusiyamızın 39-cu maddəsinə görə, "Hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ vardır".

"Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında"; "Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında"; "İstehsalat və məişət tullantıları haqqında"; "Ekoloji təhlükəsizlik haqqında" və s. qanunlar insan və ətraf mühit arasındakı ekoloji münasibətlərin tənzimlənməsi üçün nəzərdə tutulan sənədlərdir.

İndiki və gələcək nəsillərin marağı naminə ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə etmək üçün təbiət və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqələrinin ictimai (ekoloji) münasibətlərini tənzimləyən hüquq normalarının hazırlanması və tətbiqi ekologiya hüququ sahəsində qazanılmış mühüm nailiyyətlərindən biridir.

Ətraf mühitin qorunması hər bir şəxsin borcudur. Odur ki, bu sahədə olan qanunları bilmək, onlara hörmət etmək və onları düzgün həyata keçirmək lazımdır. Ətraf mühitin mühafizəsi, insanın sağlam və əlverişli mühitdə yaşaması maraqlarından irəli gəlir.

Ətraf mühitin qorunması, əsasən dövlətin imkanları hesabına həyata keçirildiyi üçün başlıca məsuliyyəti dövlət daşıyır. Qanunvericilikdə bunun üçün müəyyən tədbirlər nəzərdə tutulur. Məsələn, "Ekoloji təhlükəsizlik haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu müvafiq icra hakimiyyəti və bələdiyyə orqanlarına dövlət ekoloji ekspertizasının müsbət rəyi olmadan ətraf mühitə bilavasitə və dolayı yolla mənfi təsir göstərən, ağır ekoloji nəticələrə səbəb ola bilən, ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi tələblərinə uyğun olmayan təsərrüfat fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə icazə verən, habelə ekoloji vəziyyəti pisləşdirən digər fəaliyyət barədə qərarların qəbul edilməsini qadağan etmişdir.

Ekoloji nəzarətin səmərəli olması üçün dövlət təbii ehtiyatların kadastrını yaradır və ekoloji vəziyyətə nəzarət edən orqanlar formalaşdırır.

Cəmiyyətin ekoloji maraqlarına qəsd etməyə yönəlmiş hər hansı bir cəhd özlüyündə ictimai təhlükə deməkdir. Ekoloji hüquqpozma ətraf mühitə ziyan vurulması ilə bağlı olan hüquq-pozmadır. Odur ki, müasir dövrdə ekoloji şəraiti qorumaq üçün hüquqi vasitələrdən, o cümlədən, cinayət-hüquqi müdafiədən istifadə olunur.

Ekoloji cinayət - Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində müəyyən olunmuş, ekoloji hüquq qaydalarının pozulması nəticəsində insan sağlamlığına və ətraf mühitə ciddi zərər vuran ictimai-təhlükəli əməldir.

Bütün cinayət əməllərində olduğu kimi ekoloji cinayət də aşağıdakı tərkib əlamətləri ilə xarakterizə olunur:

- cinayətin obyektı və obyektiv tərəfləri;
- cinayətin subyektı və subyektiv tərəfləri.

Ekoloji cinayətin obyektı qanunla qorunan təbii obyektlər və təbii komponentlər, habelə bütövlükdə ətraf mühit və ətraf mühitin mühafizəsi qaydalarıdır.

Ekoloji cinayətin obyektı müəyyənləşdirilərkən mütləq onların ətraf mühitlə ekoloji bağlılığı nəzərə alınmalıdır. Məsələn, zooparkdan, zootaqazından və ya şəxsi kolleksiyadan heyvanların oğurlanması, öldürülməsi, xəzli heyvan dərilərini satma, mübadilə etmə və s. cinayət əməli sayılsa da, ekoloji sistemlə əlaqəsi olmadığından ekoloji cinayətin obyektı hesab edilə bilməz.

Ekoloji cinayətin obyektiv tərəfləri - ətraf mühiti qoruyan qanunun pozulması, ətraf mühitə dəymiş və ya dəyə biləcək ziyan, təqsirkarın hüquqazidd davranışı, cinayətin törədildiyi zaman, məkan, şərait və əməllə nəticə arasındakı səbəbli əlaqədir.

Ekoloji hüquqazidd hərəkətlər insan sağlamlığına və ətraf mühitə vurulan ziyanla sıx bağlıdır. "Ətraf mühitə vurulan ziyan" ümumiləşdirilmiş anlayışdır. Bu anlayış özündə aşağıdakı 3 elementi birləşdirir:

- 1) real dəymiş ziyan (təbii obyektlərdə və təbii sərvətlərdə olan itkilər);
- 2) vurulmuş ziyanın aradan qaldırılmasına çəkilmiş xərclər şəklində dəymiş ziyan;
- 3) alınmamış gəlirlər və ya itirilmiş fayda şəklində dəymiş ziyan.

Ekoloji hüquqpozmada öz əksini tapmış insan sağlamlığına dəymiş ziyan, insanın ayrıca fərd şəklində deyil (məsələn, bədən xəsarəti və s. qəsdlər), təbiət və cəmiyyətin qarşılıqlı fəaliyyəti nəticəsində ətraf mühitə dəymiş zərərin ümumilikdə insanların sağlamlığına mənfi təsiri kimi başa düşülməlidir. Ətraf mühitə dəymiş ziyan, təbiəti kəmiyyət (təbii sərvətlərin miqdarının azalması) və keyfiyyət (ətraf mühitin çirklənməsi, şoranlaşma, eroziya və s.) cəhətdən mənfi istiqamətdə dəyişdirir ki, bu da bütünlükdə insan həyatına və sağlamlığına təhlükə yaradır, irsiyyət dəyişkənliyi prosesi güclənir, əhalinin iş qabiliyyəti aşağı düşür, iqtisadi və təsərrüfat cəhətdən əlverişsiz şərait yaranır.

Bu mənada təbiətə dəymiş ziyana görə, ekoloji cinayətlər iki formada özünü göstərir:

- 1) iqtisadi;
- 2) ekoloji.

İqtisadi ziyan - təbiət istifadəçilərinin hüquq və mənafeələrinə, onların əmlakına və gəlirlərinə dəymiş ziyandır.

Ekoloji ziyan - ətraf mühitin çirklənməsi, təbii ehtiyatların dağıdılması və tükənməsi ilə nəticələnən təbii obyektlərə və bütünlükdə təbii ekoloji sistemlərə dəymiş ziyandır.

Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək üçün ekoloji ziyanın aşağıdakı xüsusiyyətləri vacib əhəmiyyətə malikdir:

1) mülki-hüquqi münasibətlərdən fərqli olaraq, cinayət-hüquqi münasibətlərdə ekoloji ziyanın tək cə pulla ifadəsi deyil, həm də dəymiş və ya dəyə biləcək ekoloji ziyanın ağır nəticələri də nəzərə alınır;

2) əgər iqtisadi ziyanın nəticələri göz qabağında olursa, ekoloji ziyanın nəticələri zaman və məkan etibarı ilə uzunmüddətli və çoxsahəli olur. Bununla əlaqədar olaraq, ziyanın vurulduğu anla onun ağır nəticələri arasında, habelə onun baş verdiyi yerlə nəticələrinin üzə çıxdığı ərazi arasında əlaqə qırılır. Ona görə də, belə halda cinayət məsuliyyəti mövcud vəziyyətə görə qaldırılır;

3) cinayət hüquqpozmalarda, təsərrüfat və digər fəaliyyət nəticəsində dəymiş ekoloji ziyan deyil, hüquqazidd hərəkətlər, daha doğrusu, təbiətporuyucu qanunvericiliyin bilavasitə pozulması nəticəsində dəymiş ziyan nəzərə alınır.

Cinayət Məcəlləsinin ekoloji cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən maddələrində, ekoloji cinayətlərin subyektiv tərəfinin vacib əlaməti kimi təqsirin qəsd və ehtiyatsızlıq forması əsas götürülür. Qəsdən edilən cinayətlərə qanunsuz ov etmə (258-ci maddə), qanunsuz ağac kəsmə (259-cu maddə), xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və təbiət obyektlərinin mühafizə rejimini pozma (261-ci maddə) və s., ehtiyatsızlıq üzündən edilən cinayətlərə isə, suyu (su mənbələrini) çirkləndirmə (250-ci maddə), meşələri məhv etmə və ya korlama (260-cı maddə) və s. aid etmək olar. Lakin elə cinayətlər var ki, bu zaman təqsirin hər iki forma-sına görə məsuliyyət yaranır. Məsələn, suyu (su mənbələrini) və atmosferi (havanı) çirkləndirmə (250 və 251-ci maddələr) və s.

Qanunçuluq.-2005.-№6.-S.30-31.

Ekoloji faciəni törədən faktorlar

T.Süleymanov, professor

V.Eyyubov, polkovnik

A.Eminov, polkovnik-leytenant

«Ekologiya» sözünü ilk dəfə 1858-ci ildə Q.D. Tori işlətməmişdir. 1866-cı ildən sonra E. Hekkel bu anlayışın mənə dairəsini bir qədər genişləndirmişdir. O, orqanizmi tibbi sığınacaq yerində, yəni öz «evində» öyrənməyi ekologiya adlandırmışdır. "Ekologiya" sözü uzun müddət (dar mənada işlədilmiş və canlıların ətraf mühiti haqqında elm hesab edilmişdir. Belə müəyyən edilmişdir ki, bu elm orqanizmlə təbii mühit arasındakı əlaqələri öyrənir. Tanınmış Azərbaycan alimi Qara Mustafayevin fikrinə görə, biologiya və ekologiya orqanizmlərin həyatla qarşılıqlı təsirini, canlı sistemləri öz aralarında və ətraf mühitin cansız komponentləri ilə qarşılıqlı əlaqədə öyrənən elmdir. Bununla yanaşı Qara Mustafayev qeyd edir ki, hər kəs öz ixtisasına görə ekologiyanın müəyyən bölməsini daha dərinləndirən əxz edir. Məsələn, kimyaçılar kimyəvi maddələrin tərkibinin və xassələrinin öyrənilməsi ilə yanaşı ətraf mühitin, yəni hava, su və torpağın tərkibinə kimyəvi maddələrin mənfi və müsbət təsir faktorlarını ətraflı tədqiq edirlər. Bioloqlar üçün isə canlıların ekologiyası vacibdir. Coğrafiyaçılar sənaye mərkəzlərinin ekologiyasını, ekoloji xəritələrini, iqtisadi planlaşdırmanı daha dərinləndirən öyrənməyə çalışırlar. Riyaziyyatçılar ekoloji sistemlərin modellərini hazırlanmasında iştirak edirlər. Mühəndislər biotexnologiyayı və mühəndis ekologiyasının digər problemlərini tədqiq edir, bundan başqa istehsal prosesinin tullantısız inkişafına, təbii sərvətlərin artım sürətinin yüksəldilməsinə kömək göstərirlər. Kənd təsərrüfatı işçiləri aqrokimyanı dərinləndirən öyrənib tətbiq edirlər. Həkimlər insan orqanizminə ətraf mühitin təsirini öyrənir və onun zərərli ünsürlərinə qarşı profilaktik tədbirlər hazırlayıb həyata keçirirlər.

Məzmununa görə ekoloji problemləri 4 qrupa bölmək olar:

- Ətraf mühitin çirklənməsi;
- Təbii ehtiyatların tükənməsi;
- Ekosistemin tarazlığının pozulması;
- Demografik proseslərin təbiətdəki proseslərlə qarşılıqlı təsiri.

Meydanagəlmə mənbələrinə görə ekoloji problemləri iki qrupa bölmək olar:

1. Cəmiyyət və təbiət arasındakı ziddiyyətlər;
2. İnsan və təbiət arasındakı ziddiyyətlər.

Ekoloji problemlər miqyasına görə lokal, regional, global problemlərə bölünür.

Təsir dairəsinə görə onları aşağıdakı qruplara bölmək olar:

1. Əsasən sənaye və insana aid olanlar;
2. Təbiətə aid olanlar;
3. Bərabər səviyyədə həm cəmiyyətə, həm də təbiətə aid olanlar.

Ətraf mühitə insanın təsiri məqsədli və məqsədsiz ola bilər. İnsanın məqsədli təsiri nəticəsində sərvətlərin təbii ehtiyatı azala bilər. Məsələn, meşələrin vəhşicəsinə qırılması, balıq tutulması və heyvanların ovlanması nəticəsində çox yerdə onların ehtiyatı azalır. Lakin meşələrdən qənaətlə (rasional) istifadə, yeni-yeni meşələrin salınması, ovçuluq sahəsində heyvanların kütləvi yetişdirilməsi və s. məqsədli tədbirlər nəticəsində həmin sərvətləri çoxaltmaq mümkündür. İnsanın təbiətə məqsədsiz təsirlərini heç kim əvvəlcədən planlaşdırmır. Onun üzərində nəzarət qoymaq çətindir. Çünki bu prosesdə bir obyektə yönəldilmiş insan fəaliyyəti başqa obyektlərə də təsir edir. İnsan tərəfindən meşənin qırılması özü-özlüyündə oradakı quşların və meşə heyvanlarının yox edilməsi deməkdir. Ətraf mühitə insanın məqsədsiz təsiri adətən dağınıq xarakterli olur və qısa müddətdə çox böyük nəticə vermir. Lakin zaman keçdikcə ətraf mühitə təsir geniş miqyas alır və yavaş-yavaş yığılıb böyük mənfi nəticələr verə bilər. Əslində insanın təsərrüfat fəaliyyətinin əksəriyyəti ətraf mühitə dolaylı yollarla, yəni məqsədsiz, plansız təsir edir. Təəssüf ki, bu təsirlərin çoxu zərərli olur.

Müharibə təkcə insanlar üçün deyil, həm də təbiət üçün öldürücü bir amildir. Müharibələrin ətraf mühitə təsiri insanın təbiətə təsirinin güclü və ən pis formasıdır. Hələ daş dövründə adamlar savaşa bəzən bir-birinin yolunu kəsmək üçün yüksəklikdə olan qayaları qoparıb aşağı yumalayırdılar. Nəticədə torpaq eroziyası sürətlənmişdir. Müharibə zamanı düşmən sahəsinə od vurub yandırmaq, odlu silahlardan atəş açmaq, ağır texnikam müharibəyə cəlb etmək, gəmi vasitəsilə olan müharibəni sualtı qayıqlarla əvəz etmək, qırıcı təyyarələrdən dəhşətli bombalar tökmək, nəhayət, kütləvi qırğın silahlı olan atom və hidrogen bombalarından,

qitələrarası raketlərdən, kimyəvi və bakterioloji silahlardan istifadə etmək dünyada tək-cə insanı deyil, bütün canlı təbiəti fəlakət qarşısında üz-bəüz qoyur.

Kimyəvi zəhərli maddələrdən döyüş sursatı kimi istifadə etmək bəşəriyyətin tarixi qədər qədimdir. Roma, Yunan, fars, ingilis tarixində bu barədə yazılı mənbələrdə kifayət qədər məlumatlara rast gəlmək olar.

Müasir döyüş vasitəsi kimi kimyəvi zəhərli maddələr Birinci Dünya müharibəsində tətbiq edilmişdir. 22 aprel 1915-ci ildə almanlar Belçikanın Ypres bölgəsində fransızlara qarşı xlor-zəhərləyici maddəsindən istifadə etmişlər. Bunun nəticəsində fransızlar 50 000 nəfər tələfat vermişlər. Həmin zəhərli maddələrdən ruslara qarşı istifadə edilməsi nəticəsində minlərlə insanlar həlak olmuş və ekoloji tarazlığa ciddi ziyan dəymişdir.

İkinci Dünya müharibəsində Xirosimaya atılmış atom bombasının törətdiyi xəstəliklər və fəlakətlər hələ də davam edir. Adanın ətraf mühiti indi də həyat üçün yararsızdır.

Müharibə gedən ərazidə hər dəqiqə ölə biləcəyini düşünən insanlar ekologiyanın və ya ətraf mühitin qorunması haqqında heç bir qanun-qaydaya əməl etmirlər. Ona görə də təbiət, sözün geniş mənasında, dağıdılır. Azərbaycan torpaqlarını zəbt etmək istəyənlərin törətdiyi müharibə lap dəhşətlidir. Ermənistan dövlətinin bəşəriyyətə və insanlığa qarşı yönələn terror siyasəti Azərbaycan təbiətinə, flora və faunasına ciddi ziyan vurmuşdur. Ekologiyaya qənim kəsilmiş bədnam erməni daşnakları Qarabağ və ətraf rayonlarda ekoloji tarazlığın pozulmasına - meşə zolaqlarının vəhşicəsinə qırılmasına və yandırılmasına. Araz və digər çay sularının çirkləndirilməsinə, heyvanat aləminin xüsusi qəddarlıqla məhv edilməsinə, faydalı qazıntıların və yeraltı sərvətlərin qanunsuz mənimsənilməsinə səbəb olan işğalçılıq siyasətini dövlət siyasətinə çevirmişlər.

Ermənistanın Metsamor Atom Elektrik Stansiyası da bütövlükdə regionun ekologiyasını zəhərləyən infrastruktur kimi qiymətləndirilmişdir. **Məlumat üçün qeyd etmək lazımdır ki, hazırda dünyada beş növ atom reaktorundan istifadə edilir. Lakin Ermənistanın Metsamor Atom Elektrik Stansiyasında fəaliyyət göstərən sulu qrafitli, kanallı reaktor təhlükəsizlik baxımından xeyli geri qaldığı üçün həmin beşliyə daxil edilmir.**

Qeyd etmək yerinə düşər ki, Azərbaycan nümayəndə heyəti bu faktı Avropa Şurasının Parlament Assambleyasının sessiyalarında dəfələrlə qaldıraraq həmin AES-in fəaliyyətinin dayandırılmasını tələb etmişdir. Avropa Birliyi bu stansiyanın bağlanması üçün Ermənistana 1 milyard ABŞ dolları təklif etsə də, bədnam qonşularımız müxtəlif bəhanələrlə məsələnin həllindən boyun qaçıırırlar. Bu baxımdan dünyanın tədqiqatçı alimləri Metsamor AES-nin ətraf mühiti çirkləndirmə dərəcəsinin daha da dəhşətli təhlükələr yaradacağından ehtiyatlanır və həyəcan signalı qaldırırlar. **Təsdiqini tapmış məlumatlara görə, artıq radioaktiv tullantıların ənənəvi basdırılma üsullarından imtina edən erməni şovinistləri həmin maddələri işğal etdikləri Azərbaycan torpaqlarında adi tullantı şəklində yerləşdirirlər. Son vaxtlar erməni hərbiçilərinin şüalanmaya məruz qalaraq hospitallara yerləşdirilməsi barədə yayılan xəbərlər də bu faktın bir daha təsdiq olunmasından xəbər verir.**

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində işğal olunmuş Azərbaycan ərazisində ətraf mühitə və təbii sərvətlərə dağıdıcı təsiri müəyyənləşdirən operativ mərkəzin hesabatında qeyd edilir ki, erməni işğalçıları ən çox xüsusi ərazilərdə meşələrə və bitki örtüyünə, heyvanat aləminə amansız divan tuturlar. Aparılan ilkin hesablamalar nəticəsində məlum olmuşdur ki, Azərbaycan ərazisində 7 hektar palıd, 8 hektar göyüş, 25 hektar qoz, 110 hektar təbii bərpa sahələri, 967 itburnu, 542 əzgil kolu hərbi texnikanın hərəkəti və partlayış nəticəsində məhv edilmişdir. Ermənilər Azərbaycan ərazisində təxminən 1087 ədəd vəhşi heyvanı və 4 min 948 ədəd quşu öldürmüşlər.

Zəngilan rayonundakı Bəsitçay Dövlət Qoruğu Ermənistanın Sav və Hədd kəndləri ilə həmsərhəddir. Avropada birinci, dünyada isə ikinci təbii çinar meşəsi sayılan bu qoruqdakı şərq çinarlarının yaşı 1200-1500 ilə çatır. Onların diametri 4 metr, hündürlüyü 154 metrdən artıqdır. Həmin çinarlara Dağlıq Qarabağ, Ağdam, Ağdərə, Laçın, Cəbrayıl rayonları ərazisində də rast gəlmək olar. Qeyd etmək lazımdır ki, Avropada analoqu olmayan bu nəhəng ağacları ermənilər qəddarlıqla məhv etmişlər. Mötəbər mənbələrin verdiyi məlumatlara görə, ermənilər Bəsitçay qoruğu yerləşən Rəzdərə kəndində mebel materialları üçün sex açıb işlədir və ətrafda olan çinar, qoz ağaclarını tamamilə qırırlar. Mənbəyin verdiyi məlumatlara görə, sex gecə-gündüz fasiləsiz işləyir. Habelə qeyd olunur ki, Kəlbəcər rayonunda yerləşən 968 hektarlıq ayı fındığı meşələri vəhşicəsinə qırılaq mebel istehsalında istifadə edilir. Həmin ağac növü vaxtı ilə respublikanın «Qırmızı kitabı»na salınmışdır.

Yuxarıda göstərilən faktlarla yanaşı, işğal altında olan Zəngilan, Qubadlı meşələrinin, Çayzəmi, Sirmuxu, Top meşə sahələrinin yararlı ağaclarının da tamamilə qırılıb xarici ölkələrə daşındığı bildirilir. Bununla kifayətlənməyən erməni qəsbkarları hər il işğal altında olan meşə sahələrində yanğın törədirlər. 2002-ci il iyunun 10-da Bartaz və Vejnəli sahələrinin ardıc meşələrində güclü yanğın törətmişlər. Zəngilan Meşə Təsərrüfatı İdarəsinin binasını yandıran qəsbkar ermənilər onun ətrafındakı qoz və çinar ağaclarını qırıb yandırmışlar. 1996-cı ildə onlar Daşbaşı və Leskər meşələrində də yanğın törətmişlər. Leskər meşəsində

1957-1958-ci illərdə salınmış 5 hektar qoz meşəsinin kökünü kəsmişlər. Bundan başqa 2001-ci ilin noyabr ayında Təbrizin Təbiəti Mühafizə İdarəsinin baş müdiri Bakıda olarkən bildirilmişdir ki, İranla həmsərhəd olan Azərbaycan ərazisində iyul ayında ermənilərin törətdiyi yanğın iki ay davam etmişdir. Nəticədə İranla həmsərhəd əraziyə qədər bütün bitki örtüyü tamamilə sıradan çıxarılmışdır. Bu vəziyyət 2-3 ildən bir təkrar edilir.

12 avqust 2002-ci ildə Ağdam rayonunun erməni işğalı altında olan Güllücə, Qərvənd, Göytəpə kəndləri ərazisində ermənilər tərəfindən süni yanğınların törədilməsi nəticəsində yaşıllıqların tam məhv edilməsi barədə fakt məlum olmuşdur. Füzuli Regional Ekologiya və Təbii Sərvətlər İdarəsinin 5 sentyabr 2002-ci ildə apardıqları müşahidələrə əsasən, rayonun Ərgünəş meşələrində ermənilər yanğın törətmişlər. Bunun nəticəsində təqribən 500 hektara qədər ərazidə qiymətli ağac və kol növləri məhv olmuşdur. Ümumiyyətlə, belə yanğınlar ekoloji mühitin pozulmasına, heyvanat aləminin tələf olmasına və atmosfer havasının çirklənməsinə şərait yaradır.

Qeyd etmək lazımdır ki, 2002-ci il sentyabrın 11-12-də Tbilisidə «Qafqaz ekoregionunda meşələrin qorunması və davamlı istifadə olunması» mövzusunda keçirilən konfransda Ermənistanın «Armlesu» ekologiya təşkilatının nümayəndəsi öz çıxışında təmsil etdiyi ölkədə xidməti və sanitariya qırmalarının ümumi həcmnin 70 min kubmetrə və xidməti «odun» qırılması zamanı istehsal olunan 14-15 min kubmetr istilik oduncağının Yunanıstana və İrana ixrac edildiyini bildirmişdir. Mütəxəssislər hesab edirlər ki, Ermənistanın öz ərazisində göstərilən həcmdə ağac materialı imkanı yoxdur. Bu da qəsbkarların bəd əməlləri barədə əsil həqiqəti üzə çıxardır.

Əlbəttə, yuxarıda göstərilən sarsıdıcı faktlar Ermənistan regionunun flora və faunasına vurulmuş ziyanın çox cüzi hissəsini təşkil edir. Öz cinayətkar hərəkətlərinə heç cür haqq qazandıra bilməyən Ermənistan dövləti bu məsələdə də beynəlxalq hüququn prinsiplərinə məhəl qoymur.

Hərbi bilik.-2004.-№5.-S.91-94.

Abşeron yarımadası neft-mədən torpaq sahələrinin ekoloji-coğrafi şəraiti və çirklənmə xüsusiyyətləri

T.İ. ƏFƏNDİYEV
(AzNQSDETLİ)

Müstəqillik əldə etmiş respublikamızda torpaq islahatının keçirilməsi, torpaq münasibətlərinin özəlləşdirmə aparmaqla yenidən məqsədyönlü təşkili, torpaq ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunması və onun potensial imkanlarının düzgün müəyyən edilməsi vacib məsələlərdir. Bu baxımdan sıx əhalisi və yüksək dərəcədə inkişaf etmiş sənaye rayonu olan Abşeron yarımadası ərazisinin torpaq ehtiyatlarının çirklənmədən qorunub saxlanması, aqroekoloji xüsusiyyətlərinin rekultivasiya məqsədilə öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Abşeron yarımadasının müasir torpaq strukturunun vəziyyəti göstərir ki, ərazinin yararlı torpaq sahələri geniş miqyasda təbii və antropogen amillərin təsirinə məruz qalmış və müxtəlif dərəcədə çirklənmişdir. Bu amillər nəinki torpaqların səthi və eləcə də dərininə çirklənməsinə, eyni zamanda onların morfoloji-genetik xüsusiyyətlərinin və fiziki-kimyəvi xassələrinin dəyişməsinə, münbitlik göstəricilərinə də mənfi təsir etmişdir [1, 2]. Məlumdur ki, ancaq torpaq insanların ərzəyə, bir çox sənaye sahələrinin xammala olan tələbatlarını təmin edən əsas istehsal vasitəsidir. Bütün bu məsələlərin müasir baxımdan elmi-nəzəri və praktiki həlli dövlət və ümumxalq əhəmiyyətinə malik problemlərdir.

Abşeron yarımadası iqtisadi cəhətdən çoxsahəli, yüksək inkişaf etmiş sənaye və kənd təsərrüfatı rayonudur. Lakin baxımsızlıq üzündən və düzgün suvarma aparılmadığından torpaqlarının bir qismi şoranlaşmaya, digər qismi neft, neft məhsulları, mədən suları, sənaye və məişət tullantıları ilə çirklənməyə məruz qalmış və nəticədə yararsız hala düşərək sıradan çıxmışdır. Bu vəziyyət demək olar ki, indi də davam edir.

Abşeron yarımadasının torpaq-iqlim şəraiti bir sıra qiymətli quru subtropik bitkilərin, üzüm, əncir, tərəvəz-bostan, zeytun və zəfəran əkin sahələrinin daha da genişləndirilməsi üçün perspektiv imkanlara malikdir. Elə bu məqsədlə çirklənmiş torpaq sahələrində geniş miqyasda rekultivasiya işləri aparılmalı, çirklənmənin xarakteri, coğrafi arealı və dərəcəsi öyrənilməlidir.

Abşeron yarımadasının təbii şəraiti və aqroekoloji xüsusiyyətləri özünün dinamikliyi ilə fərqlənir və ərazini əmələ gətirən müxtəlif çöküntülərin litoloji tərkibi buranın geomorfoloji quruluşunda mühüm rol oynayır. Abşeron yarımadası daxilində beş yarımrayon müəyyən edilmişdir [3].

Qərbi Abşeron yarımrayonu alçaq dağların mövcudluğu və relyefin intensiv parçalanması ilə səciyyələnir. Yamac və tirələrdə dəniz terrasları müşahidə olunur. Müasir relyef burada Yuxarı Pliosenə formalaşmış və sonrakı denidasion proseslər nəticəsində xeyli dəyişmişdir. Burada mütləq yüksəklik 300-350 m, kəsilişlərin dərinliyi 200-300 m-ə çatır. Palçıq vulkanları zəif inkişaf tapmışdır.

Cənub-Qərbi Abşeron yarımrayonu həmçinin alçaq dağlardan ibarət olub, inversiyalı relyef forması ilə xarakterizə olunur və Dördüncü Dövrün başlanğıcında formalaşmışdır. Sinklinal layların 150-180 m olan çıxıntıları yastı çökəkliklərə, dərə və düzənliklərə enir. Bu dərələrdə (Yasamal, Qobu) və çökəkliklərdə (Lökbatan) bəzən eol relyef forması geniş inkişaf tapmışdır. Antiklinalın yuyulmuş hissələrində palçıq vulkanları geniş yayılmışdır.

Mərkəzi Abşeron yarımrayonu təpəli tirələr, terraslaşan düzənliklərdən ibarət olub, başqa sahələrdən fərqlənir, səthi əsasən zəif parçalanmışdır. Səthin relyefi tektonik olub, hamarlanmışdır. Çöküntülərin üzə çıxan narin süxurları üçün şoranlı-defliyasiya prosesləri səciyyəvidir. Burada palçıq vulkanları geniş inkişaf tapmışdır. Müasir relyef Xəzər əsrində formalaşmağa başlamışdır və bu zaman Xəzərin Dördüncü Dövr transqressiyası böyük rol oynamışdır.

Şərqi Abşeron yarımrayonu Fatmayı-Zığ antikinal zonasından şərqə yarımadanın bir hissəsini tutur və zəif təpələnmiş düzən relyef forması ilə fərqlənir. Genetik cəhətdən abrazion Xəzər platformasından ibarət olub, Xəzər və Xvalın çöküntüləri ilə örtülmüş akkumulyativ düzənlikdir (Pirsağı, Gürgan). Onun səthi, demək olar ki, parçalanmışdır. Geniş ərazidə eol relyef forması (sədlər, qum təpəcikləri) inkişaf tapmışdır. Qərb hissədə kiçik çökəkliklər geniş yayılmışdır ki, burada suffozion-defliyasiya proseslərinin inkişafı üstünlük təşkil edir. Palçıq vulkanlarına demək olar ki, rast gəlinmir.

Şimal-Qərbi Abşeron yarımrayonu Sumqayıt çayının aşağı axınında abrazion-akkumulyativ düzənliyi (Xvalın dövrü) tutur. Sahilboyu sahələrdə eol relyef forması (qum təpəcikləri), şərq hissələrdə isə şoranlı çökəkliklər inkişaf tapmışdır.

Abşeron yarımadasının (şimal kənar hissəsindən başqa) bütün sahəsi hamarlaşmış və zəif parçalanmış relyefi ilə səciyyələnir. Relyefin forması ərazidə günəş radiasiyasının və yağıntıların paylanmasına, bitki örtüyünün xarakterinə, səth və qrunut sularına, onların rejiminə, ərazinin iqlim şəraiti və torpağın eroziyasına böyük təsir göstərir.

Relyefin formasından asılı olaraq yağıntıların əsas miqdarı düzənlik formalı, nisbətən az miqdarı yamac və daha az isə sıldırım sahələrə düşür. Ən çox rütubətlənmə relyefin mənfi elementlərində, xüsusilə bağlı depressiyalarda müşahidə olunur. Belə sahələr bilavasitə yağış və qar şəklində düşən atmosfer yağıntılarından başqa, ətraf yüksək sahələrdən axan yağış və qar sularından da rütubətlənir.

Relyef şəraiti qrunut sularının səviyyəsinə də mühüm təsir göstərir. Relyefin səthi daha çox parçalanmış, qobu və yarğanlar xeyli inkişaf etmiş sahələrdə qrunut sularının səviyyəsi eroziya bazisindən asılı olaraq bir qədər aşağıda (dərinədə) yerləşir.

Abşeron yarımadasının yayı quraq keçən, mülayim-isti yarımşəhra, qismən quru-bozqır iqlimə malikdir. Havanın orta illik temperaturu 13,5-14,4°C arasında dəyişir. İl ərzində havanın minimum temperaturu 5°C təşkil edir, yanvar-fevral aylarında 3-4°C, maksimum isə (39-40°C) iyul-avqust aylarında olur.

Abşeron yarımadasının təbii bitki örtüyünün inkişafına torpağın temperatur şəraiti və nəmliyi böyük təsir göstərir. Yarımadaanın torpaq səthinin orta temperaturu hava təbəqəsinin temperaturundan yüksək olur. Torpaq səthinin orta illik temperaturu 17°C, iyul ayında isə 31-32°C və mütləq maksimum temperatur isə 65-67°C arasında dəyişir. Onu da qeyd etmək ki, mütləq maksimum temperaturlarda torpaqda nəmliyin azalması nəticəsində çatlar əmələ gəlir, mikroorqanizmlərin fəaliyyəti zəifləyir və ya tamamilə kəsilir, bitki qalıqları humuslaşma prosesinə məruz qala bilmir. Məhz buna görə də Abşeron yarımadasında üzvi maddələrdən kasıb olan boz-qonur və qismən yarımşəhra torpaqları inkişaf tapmışdır.

Yarımadaanın mürəkkəb relyef şəraiti, bilavasitə dənizə yaxın olması, iqlimi və hava kütləsinin transformasiyası ərazi üzrə atmosfer yağıntılarının qeyri-bərabər paylanmasına səbəb olur. Yağıntıların orta illik miqdarı Abşeron yarımadasında 247-311 mm olduğu halda, dağlıq zonada 430 mm-ə çatır. Mümkün buxarlanma yağıntıdan xeyli yüksək olub, 992-1140 mm arasında dəyişir.

Relyefin torpaq örtüyünün dəyişməsinə ən çox təsir göstərən külək eroziyasıdır. Müxtəlif təbii və antropogen amillərin təsiri nəticəsində torpağın üst qatı tədricən eroziyaya uğrayır və dağılır.

Yarımadaada eroziyanın iki tipi mövcuddur: su və külək eroziyası.

Yarımadaada eroziyanın hər iki növü ən geniş yayılmışdır və hər bir təbii zonada rast gəlinir. Su eroziyası səthi və yarğan (xətti) eroziyaya bölünür. Səthi eroziya prosesi torpağın üst qatının zəif, orta və şiddətli yuyulmasının nəticəsi olub, münbit qatın məhv olmasına gətirib çıxarır. Yarğan və ya xətti eroziya az inkişaf edib. Xətti eroziya kiçik şırımlardan başlayıb iri yarğan, qobu və dərin dərələrə kimi inkişaf edir. Torpaq səthi bitki ilə örtülü olduqda eroziya zəif gedir. Hər hansı bir sahənin bitki örtüyü məhv edildikdə və maili sahələrin torpaqları düzgün şumlanmadıqda eroziya prosesinin şiddətlənməsinə şərait yaranır.

Yarımadaanın ekoloji şəraitinə ən fəal təsir göstərən iqlim amillərindən biri də küləkdir. Abşeron yarımadası özünün külək rejiminə görə Azərbaycanın başqa rayonlarından kəskin fərqlənir. Praktiki olaraq, yarımadaanın bütün ərazisi xəzri adlanan şimal küləyin güclü təsirinə məruz qalır. Şimal küləklərindən başqa, burada cənub küləkləri də (gilavar) əsir. İl ərzində üstünlük təşkil edən küləyin sürəti 6-15 m/san olur, lakin bəzi hallarda xəzrinin sürəti 30-40 m/san-yə çatır. Külək eroziyası iki yarım-tipə: toz, yaxud qara tufan və məhəlli külək eroziyasına ayrılır. Külək eroziyası, su eroziyasında olduğu kimi, torpağın üst hissəsinə təsir edib, onu sovurur və bir yerdən digər yerə aparıb çökdürərək eol relyefi əmələ gətirir. Mədən sahəsində bitki örtüyü çox zəif olduğundan torpağın eroziyası şiddətlənir. Göstərilən eroziyalar torpağın səthindən qoparılmış hissəciklərin və ya qumlu sahələrdən qum hissəciklərinin küləklə bir yerdən digər yerə üç cür gətirilməsi ilə baş verir:

* torpaq və qum hissəciklərinin səthlə diyirlənməsi;

* hissəciklərin sıçrayışlarla (30 sm-ə qədər) sürüklənməsi;

* havada asılı vəziyyətdə aparılması. Bu torpaq hissəciklərinin daşınması küləyin gücündən və hissəciklərin böyüklüyündən asılıdır. Gücü və ya sürəti eyni olan külək axırında iri hissəciklər səthlə diyirlənir, orta iriliyə malik olanlar sıçrayışlarla sürüklənir (məhəlli eroziya), xırda (0,1 mm-dən kiçik) və toz halında olan hissəciklər isə havada asılı vəziyyətdə olmaqla (qara tufan eroziyası) bir yerdən başqa yerə aparılır.

Abşeron yarımadasının neft-mədən sahələrinin torpaq örtüyü göstərilən eroziya proseslərinə yüksək dərəcədə məruz qalır. Burada təbii eroziyanın inkişafına və sürətlənməsinə təsir edən ən başlıca amil torpaq sahələrindən insanlar tərəfindən düzgün istifadə edilməməsidir. Elə buna görə də Abşeronda eroziyanın inkişafında sosial-iqtisadi amillər əsaslı rol oynayır. Sosial-iqtisadi inkişaf mərhələsində eroziya insanın torpaq

örtüyünə təsir etdiyi andan başlayır. Antropogen eroziyanın təsirini azaltmaq məqsədilə meşə-meliorasiya, aqrotekniki və hidrotekniki tədbirlərdən istifadə olunmalıdır. Odur ki, Abşeron yarımadasında yerləşən neft-mədən torpaq sahələrinin eroziyaya uğramasının qarşısını almaq və rekultivasiya yolu ilə təmizləyərək sosial-iqtisadi cəhətdən istifadəsi üçün göstərilən tədbirlər birgə həyata keçirilməlidir.

Abşeron yarımadası neft-mədən sahələrini çirklənmənin səviyyəsi və yaranmış ekoloji vəziyyətin mürəkkəbliyinə görə üç kateqoriyaya ayırmaq olar:

I kateqoriya torpaq sahələrinə neft məhsulları ilə çirklənmiş sahələr daxildir və çirklənmə xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq səthi və dərinliyinə görə ayrılırlar. Belə ki, səthi çirklənmiş torpaq sahələri çirklənmə dərəcəsinə görə zəif, orta, çox və bitumla örtülmüş, dərinliyinə görə isə çirklənmiş sahələr 10 sm-ə qədər, 10-25, 25-50 sm və 50 sm-dən çox çirklənmiş sahələrə bölünürlər.

II kateqoriya çirklənmiş torpaq sahələrinə daxildir sənaye tullantıları ilə çirklənmiş sahələr; tikinti-təsərrüfat və məişət tullantıları ilə çirklənmiş sahələr.

III kateqoriya çirklənmiş torpaq sahələri öz-özlüyündə bölünür qazıma məhlulu, buruq suları və atmosfer çöküntüləri ilə dolmuş torpaq anbarları, daş və qum karxanalarına; çamırlı neft-mədən suları ilə örtülmüş və bataqlaşmış; ehtiyatı tükənərək ləğv olunmuş quyuların beton özülləri ilə örtülmüş; şoranlaşmış və eroziyaya (su və küləklə) uğramış sahələrə.

Mədən sahələrinin, əsasən quyuaşrafi sahələrin neft, mədən suları və çıxarılan lay süxurları ilə çirklənməsi quyularda aparılan cari və əsaslı təmir işləri ilə bilavasitə bağlıdır. Quyuaşrafi torpaq sahəsinin quyudan müəyyən məsafədə çirklənməsində küləyin və relyefin meyillik dərəcəsinin rolu böyükdür. Quyuda aparılan təmirin növündən asılı olaraq (qum tıxacının təmizlənməsi, yuyulması, boruların maye ilə qaldırılması və s.) neft və su damcıları küləklə müəyyən məsafəyə aparılaraq hə-min sahələri çirkləndirir. Küləyin sürətindən və mikrorelyef şəraitindən asılı olaraq, yayılma sahəsi 30-40 m-ə çatır [4] və müxtəlif konfigurasiyalı (dairəvi, oval şəkilli, uzunsov və s.) olur.

Əsmə istiqamətindən asılı olaraq quyuaşrafi sahənin çirklənməsinə küləklərin təsiri sxematik olaraq şəkil 1-də göstərilmişdir. Neft quyusunda təmir əməliyyatı aparılarkən küləyin istiqaməti şimaldan olarsa torpağın çirklənməsi quyudan cənub istiqamətdə, cənubdan olduqda isə quyudan şimalda olan torpaqlar çirklənir. Şimal küləkləri cənub küləklərindən güclü olduğundan quyunun cənub sahəsindəki torpaqlar şimal hissəyə nisbətən daha böyük sahəni əhatə edir. Şimal-qərb və şimal-şərq küləklərindən isə uyğun olaraq quyudan cənub-şərq və cənub-qərb torpaq sahələrinin çirklənməsi baş verir. Beləliklə, hər bir quyuaşrafi sahədə təmirin növündən və sayından asılı olaraq müxtəlif dərəcədə çirklənmiş sahələr yaranır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu sahələrin çirklənməsi dövrü olaraq daim davam edir.

Mədən torpaq sahələrinin səthi və dərinliyinə görə çirklənmə dərəcəsinə müəyyən etmək üçün "Balaxanıneft", "Suraxanıneft" və H.Z. Tağıyev adına NQÇİ-lərin neft quyularının ətraf torpaq sahələrindən 30 m-lik radiusda 10, 20, 30, 40, 50 sm və bəzi hallarda quyuağzı (0,5-1,0 m) sahədən 60, 70 və 80 sm dərinliklərdən götürülmüş torpaq nümunələri tədqiq edilmişdir. Bu zaman yerli hakim küləklərin istiqamətləri nəzərə alınmış və nümunələr əsasən şimal-cənub, şimal-qərb, şimal-şərq və cənub-şimal istiqamətində hər 5 m-dən bir götürülmüşdür (hər bir quyunun ətrafında 100-120 nümunə). Nümunələrin həm dərinlik və həm də sahə üzrə çirklənmə dərəcələri onları laboratoriya şəraitində isti su (90°C) və həlledici (benzol) ilə yumaqla təyin edilmişdir (şəkil 2). Şəkil 2, a-dan görüldüyü kimi, quyudan uzaqlaşdıqca sahənin çirklənməsi azalır. Quyuağzı sahədə çirklənmə dərəcəsi 8-10% (həcm) olduğu halda, 30-40 m aralıda 1,0-1,5% təşkil edir. Bu onu göstərir ki, quyudan uzaq sahələrin çirklənməsi təmirlərin küləkli günlərdə aparılmasından və onun sürətindən asılıdır. Quyuağzı sahə isə küləkdən asılı olmayaraq hər təmir əməliyyatında çirklənir və bura tökülən neft süzülərək torpağın aşağı qatlarına keçir. Eyni zamanda atmosfer yağıntıları da torpağın üst qatındakı nefti qismən yuyaraq dərinə aparır. Beləliklə, torpağın səthindən dərinliyə getdikcə çirklənmə dərəcəsi müəyyən dərinliyə qədər artır və sonra azalır. Dərinliklər üzrə götürülmüş nümunələrin laboratoriya tədqiqatları bu mülahizələrin doğruluğunu təsdiq edir. Şəkil 2, b-dən görüldüyü kimi, quyuağzı (0,5-1,0 m) və hər 5 m məsafədən götürülmüş nümunələrin çirklənmə dərəcəsi quyudan olan məsafədən asılı olaraq 20-60 sm dərinliyə qədər artır və tədricən azalır. Quyuağzı sahədə çirklənmə dərinliyi 0,8 m və daha çox olduğu halda, 30-40 m məsafədə 0,1-0,15 m arasında dəyişir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu qanunauyğunluq Nyuton neftlərinə xasdır, lakin qeyri-Nyuton neftlərində bunun əksi müşahidə olunur, yəni torpağın üst qatından dərinliyə getdikcə çirklənmə azalır. Bu onunla izah olunur ki, qeyri-Nyuton neftlərinin süzülmə qabiliyyəti azalır və o, yuxarı qatlarda (20-30 sm) torpağın məsələlərini doyuzduraraq qalır və az miqdarda aşağı qata süzülür.

Qeyri-Nyuton neftləri torpağın üst qatında (15-20 sm) bitumlaşmış qat əmələ gətirir. Odur ki, torpağın aşağı qatlarının çirklənməsi azalır. Bitumlaşmış sahələr demək olar ki, bütün neft mədənlərinin ərazilərində mövcuddur və əsasən istismarı dayanmış quyular arasındakı sahələrdə əvvəllər süni yaradılmış torpaq anbarlarda və müxtəlif səbəblərdən yığılmış və zaman keçdikcə fiziki-kimyəvi dəyişikliklərə uğramış neft yığımları olan təbii çökəkliklərdə yayılmışdır.

Zəif və orta dərəcədə çirklənmiş torpaq sahələri mədənlərin bütün ərazilərində hasilat quyularından 20-25 m aralı və istismarı dayandırılmış quyulararası, neftlə çirklənmiş və bataqlığa dönmüş sahələri əhatə edir. Eyni zamanda, səthi çirklənməyə neft yığım xətlərində baş vermiş qəzalar nəticəsində çirklənmiş sahələr, boruların birləşmələrindən, siyirtmələrindən neftin axması ilə lokal çirklənmiş sahələr də daxildir.

Çox çirklənmiş torpaq sahələrinə bilavasitə quyuətrafi sahələri (15-20 m-ə qədər), neft, su yığılmış köhnə süni torpaq anbarlarını və çökək sahələri aid etmək olar. Bu neft yığımlarında küləklə gətirilən toz, qum və bitki yığımlarının tökülməsi və zaman keçdikcə Günəşin təsirindən neftin qatılaşaraq "qudron" halına düşməsi nəticəsində təmizlənməsi mümkün olmayan "ölü" sahələr yaranmışdır. Neft-mədən sahələrinin xeyli qismi antropogen və texnogen proseslərin təsiri nəticəsində çirklənmişdir. Neftin çıxarılması və emalı ilə əlaqədar tikilmiş sənaye müəssisələrinin tullantıları, şəhər və qəsəbələrin məişət tullantıları və tikinti materialları mədən sahələrinə nəzarətsiz olaraq atılaraq torpaqları çirkləndirir. Mədən sahələrindən tikinti materialları kimi qum və daş çıxarılır, onların yerlərində böyük çalalar yaranır. Sonradan bu çalalar yağış, qar və mədən suları ilə dolur və gölməçələr əmələ gəlir. Bundan başqa, neftdən ayrılan lay və texniki məqsədlər üçün istifadə olunan sular mədən ərazisində çökəkliklərdə yığılaraq böyük sahələri tutur və bəzi yerlərdə bataqlığa çevrilir, bitkilərlə örtülür. Uzun geoloji dövr ərzində təbii amillərin təsiri ilə formalaşan və istehsal vasitəsi olan torpaq insanın birbaşa və dolaylı yolla müdaxiləsi nəticəsində səmərəli istifadə olunmadıqda dəyişməyə, pozulmaya məruz qalır və məhvini gətirib çıxarır. Beləliklə, böyük torpaq sahələri kənd təsərrüfatına yararsız sahələrə çevrilir. Mədən torpaq sahələrinin gələcəkdə çirklənməsinin qarşısının almaq üçün fəaliyyətdə olan neft quyularının təmirarası işləmə müddətini artırmaq və neftlə birlikdə çıxarılan qum və suyun qarşısını alan mövcud texnoloji proseslərin [5] tətbiqini genişləndirmək və daha səmərəlilərinin işlənilməsi tətbiqi lazımdır. Uzun müddət neft yataqlarının istismarı nəticəsində neft və neft məhsulları ilə çirklənmiş min hektarlarla torpaq sahələrinin təsərrüfatı yararlı hala gətirilməsi üçün rekultivasiya işlərinin aparılması günün ən vacib tələblərindəndir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Abbasov EM. Torpaq milli sərvətdir. - Bakı: Elm, 1973.-57 s.
2. Əliyev H.Ə. Həyacan təbili. - Bakı: Azərnəşr, 1976.-S. 135.
3. Ширинов Н.Ш. Геоморфология Апшеронской нефтеносной области - Баку: Азернешр, 1965.— С.31-35.
4. Əhmədov G.X., Əfəndiyev T.İ. Neft mədənləri sahələrinin ekoloji tarazlığına quyularda aparılan təmir işlərinin təsiri // Azərbaycan neft təsərrüfatı. - 2001. -№ R.-S. 55-57.
5. Xasayev A.M., Kazımov K.A., Əfəndiyev İ.Y. Neft quyularına maye axınının tənzimlənmə üsulları. -Bakı: Hüquq nəşriyyatı, 1999. - S. 152.

Azərbaycan neft təsərrüfatı.-2004.-№7.-S.37-42.

Təbiəti mühafizə və ekoloji problemlər

Fuad HACIZADƏ,
texnika elmləri doktoru

Şahin ƏHMƏDOV,
fizika-riyaziyyat elmləri doktoru

Yaxın vaxtlara kimi, təbiəti mühafizə ayrı-ayrı şəxslərin və cəmiyyətin işi idi. Ekologiyanın isə əvvəllər təbiəti mühafizəyə heç bir aidiyyəti yox idi. İlk dəfə **1866-cı ildə Ernest Heqqel özünün "Ümumi morfologiya" monoqrafiyasında heyvan və bitkilərin qarşılıqlı əlaqələrini, onların bir-birinə və yaşadıkları mühitə münasibətlərini öyrənən elmi "ekologiya" adlandırdı.**

"Kim nə və ya kimi yeyəcək?", "İqlimin fəsil dəyişmələrinə alışmaq" ekologiyanın ilk əsas sualları idi. Bu fənn universitetlərin biologiya fakültələrində tədris olunurdu, lakin mütəxəssislərin az bir hissəsindən başqa onun haqqında heç kim heç nə bilmirdi. Əgər 1970-ci ilə qədər çap olunan qəzet və ya elmi jurnalları vərəqləsək, heç bir yerdə "ekologiya" sözünə rast gəlmərik.

İnanmaq olar ki, geniş ekoloji təhsil biosferin insanın idrak sferinə, noosferə keçməsinə səbəb olacaqdır. Bu sferə keçdikdə bütün bəşəriyyət başa düşəcək ki, o, bu noosferin bir hissəsidir və bundan sonra təbii sərvətlərin məhv edilməsindən daha çox onların genişləndirilməsinə və artırılmasına can atacaqdır.

İndi artıq hamı bu haqda danışır. Demək olar ki, ekologiya bütün ali təhsil ocaqlarında tədris olunur, ekologiyaya aid xüsusi qəzet və jurnallar çap olunur, bu sahə üzrə xeyli dissertasiyalar müdafiə olunur. Təxminən 30 ildən artıq bir müddət ərzində belə bir kəskin dəyişmə, XX əsrin ikinci yarısı üçün xarakterik olan iki cəhətlə - Yer əhalisinin artımı və elmi-texniki inqilabla bağlıdır. Yer kürəsində əhalinin durmadan artımı demoqrafik partlayışa səbəb oldu. Demoqrafik statistikanın məlumatlarına əsasən Çində, Afrikada, Latın Amerikası ölkələrində, Asiyanın cənubunda əhali çox böyük sürətlə artmaq üzrədir.

XX əsrin əvvəlində Yer kürəsində 1,5 milyard insan var idi. 1950-ci ildə iki dünya müharibəsindəki itkilərə baxmayaraq, əhalinin sayı 2,5 milyarda kimi artmışdı. Sonradan illik artım 70-100 milyon nəfərə çatmışdır. 1993-cü ildə Yer əhalisinin sayı 5,5 milyard nəfər olmaqla, 1950-ci illə müqayisədə iki dəfə artmışdır. Əsrin sonunda əhalinin sayı 6 milyard olmuşdur.

Demoqrafik partlayışın səbəblərini nəzərə almadan göstərmək lazımdır ki, bu partlayış təbiətdən yaşayış evləri və ictimai idarələr, nəqliyyat və dəmir yolları, aeroport və körpülər, əkin və otlaqlar üçün çox böyük əraziləri zəbt etmişdir. Yüz kvadrat kilometrlik tropik meşələr qırılırdı. Demoqrafik partlayışla eyni vaxtda elmi-texniki inqilab baş verdi. İnsan nüvə enerjisini, raket texnikasını mənimsəyərək, kosmosa yol açdı. O, kompüter ixtira etdi, elektron texnikasını və sintetik materiallar sənayesini yaratdı.

Demoqrafik partlayış və elmi-texniki inqilab təbii sərvətlərdən istifadənin böyük sürətlə artmasına səbəb oldu. Belə ki, hal-hazırda dünyada hər il 3,5 milyard ton neft və 4,5 milyard ton daş və qonur kömür hasil edilir. Əgər hasilat bu sürətlə getsə, təbii ehtiyatların çox hissəsi yaxın zamanlarda tükənəcəkdir. Eyni zamanda, nəhəng istehsalın tullantıları ətraf mühiti daha çox çirkəndirməyə başlamışdır ki, bu da əhalinin sağlamlığı üçün ziyanlıdır. Sənayecə inkişaf etmiş bütün ölkələrdə xərçəng, xronik ciyər və ürək-damar xəstəlikləri geniş yayılmışdır.

Dünyada ətraf mühitin çirkənməsini və bunun insanlara mənfi təsirini görərək ilk həyəcan təbilini alimlər çaldı. 1968-ci ildən İtaliya iqtisadiyyatçısı Aurelio Peççei hər il müxtəlif ölkələrdən görkəmli mütəxəssisləri sivilizasiyanın gələcəyini düşündürən məsələlərin müzakirəsi üçün Romaya toplamağa başladı. Bu toplantılar "Roma klubu" adlandırıldı. 1972-ci ilin yazında Roma klubu tərəfindən hazırlanan "İnkişafın həddi" adlı ilk kitab çap edildi. Həmin ilin iyununda BMT Stokholmda ətraf mühit və inkişaf üzrə ilk Beynəlxalq Konfrans keçirtdi. Bu konfrans çirkənmə və bir çox ölkələrin əhalisinin sağlamlığına onun mənfi təsiri haqqındakı materialları ümumiləşdirdi. Konfransın iştirakçıları belə nəticəyə gəldilər ki, yeni şəraitdə insan özü heyvan və bitkilərin ekologiyasını öyrənən subyektdən, hərtərəfli ekoloji tədqiqatlara məruz qalan obyektə çevrilməlidir. Bu səbəbdən onlar bütün dünya ölkələrinin hökumətlərinə xüsusi dövlət idarələrinin yaradılması çağırışı ilə müraciət etdilər.

Stokholmdakı konfransdan sonra ekologiya təbiəti mühafizə ilə birləşərək, indiki böyük mənanı daşımağa başladı. Müxtəlif ölkələrdə ekologiya üzrə nazirliklər, departamentlər, komitələr yarandı. Ətraf təbii mühitin monitorinqi və əhalinin sağlamlığını qoruyub saxlamaq üçün mühitin çirkənməsinə qarşı mübarizə onların əsas məqsədinə çevrildi.

İnsan ekologiyası üzrə tədqiqatlar aparmaq üçün nəzəri əsaslar lazım idi. İlk dəfə ruslar, sonra isə xarici tədqiqatçılar V.İ. Vernadskinin biosfer və onun inkişaf edərək noosferə, insan idrakı sferinə keçməsi nəzəriyyəsini qəbul etdilər.

Müasir dövrün ekoloji problemləri öz miqyasına görə şərti olaraq yerli, məhəlli və qlobal problemlərə ayrılır, özünün həllinə görə eyni olmayan vasitələr və xarakterinə görə müxtəlif elmi üsullar tələb edir.

Yerli ekoloji problemə misal olaraq insanların sağlamlığı üçün zərərli olan sənaye axınlarını təmizləmədən çaylara axıdan zavodu göstərmək olar. Bu, qanun pozuntusudur. Təbiəti mühafizə idarələri və hətta ictimaiyyət məhkəmə tərəfindən bu zavodu cərimələməli və onu bağlama təhlükəsi altında təmizləyici qurğular tikməyə məcbur etməlidir. Burada xüsusi elm tələb olunmur.

Məhəlli ekoloji problem kimi bütün ətrafı boyu ekoloji vəziyyəti kəskin pisləşməklə quruyan Aral dənizini, ya da Çernobıl yaxınlığındakı rayonlarda torpağın yüksək radioaktivliyini misal çəkmək olar. Belə problemlərin həlli üçün elmi tədqiqatlar lazımdır. Birinci halda Aral dənizinə axarın artırılması üzrə təklifləri hazırlamaq üçün dəqiq hidroloji tədqiqatlar, ikinci halda isə zəif miqdarda radiasiyanın əhəlinin sağlamlığına təsirinin araşdırılması və torpağın dezaktivasiya üsullarının işlənilib hazırlanmasıdır.

Lakin təbiətə olan antropogen təsir elə miqyas almışdır ki, hələ XX əsrin əvvəllərində heç kimin güman etmədiyi qlobal xarakterli problemlər yaranmışdır. Əgər iqtisadi və sosial tərəfləri kənara qoyub, ancaq təbiət haqqında danışsaq, onda XX əsrin sonunda bəşəriyyəti daha çox narahat edən qlobal ekoloji problemlər sırasına aşağıdakıları aid etmək olar: **iqlimin qlobal dəyişməsi, ozon təbəqəsinin nazikləşməsi, Yerin meşə örtüyünün qırılması, böyük ərazilərin bərhad hala salınması, fauna və floranın növ müxtəlifliyinin azalması.** Elmi tədqiqatlar nəinki bu problemlərin həlli və azalması üçün, hətta onların yaranına səbəblərini aydınlaşdırmaq üçün lazımdır. Çünki bunsuz onları həll etmək sadəcə mümkün deyil.

Gəlin, xüsusi tədqiqatlar tələb edən məsələlərin zəncir kimi meydana çıxmasını izah edək.

Aydın ki, XX əsrin ikinci yarısında başlanan iqlimin kəskin istiləşməsi həqiqətdir. Biz bunu əvvəlkilərə nisbətən qışın mülayim keçməsi ilə hiss edirik. Havanın yerə yaxın təbəqəsinin orta temperaturu ilk Beynəlxalq Geofizika ilinin keçirildiyi 1956-1957-ci illərə nisbətən 0,70 artmışdır. Ekvatorda istiləşmə yoxdur, lakin qütblərə yaxınlaşdıqca o, nəzərə cərpacaq dərəcədədir. Qütb dairəsi arxasında qiymət 20"-yə çatır. Şimal qütbündə buz altındakı su 10" qızmışdır, odur ki, buz təbəqəsi aşağıdan əriməyə başlayır.

Bu hadisənin səbəbi nədədir? Bəzi alimlər hesab edirlər ki, buna səbəb külli miqdarda üzvi yanacağın yandırılması və külli miqdarda istixana qazı olan karbon qazının atmosfərə yayılmasıdır. Bu da Yer səthindən qalxan istiliyin qarşısını alır. Digərləri isə tarixi dövrlərdə də iqlimin dəyişməsinə əsas götürərək, iqlim istiləşməsinin antropogen amilini çox cüzi hesab edir və bu hadisəni Günəş aktivliyi ilə əlaqələndirirlər.

İqlimin istiləşməsi ilə əlaqədar bir çox suallar meydana çıxır. Bu hadisənin sonrakı inkişafının perspektivi necədir? İstiləşmə dünya okeanı səthində gedən buxarlanmanın artmasına necə təsir edəcək və bu da öz növbəsində yağıntıların miqdarına necə təsir göstərəcəkdir? Digər tərəfdən, iqlimin istiləşməsi və nəmliyi ilə bağlı olaraq Volqaya axınların artmasını və Xəzərin səviyyəsinin sonrakı qalxmasını gözləmək olarmı? Bütün bu suallara düzgün cavab vermək olar. Lakin bunun üçün müxtəlif elmi tədqiqatlar aparmaq lazımdır.

Ozon təbəqəsinin ekoloji problemi də elmi cəhətdən çox mürəkkəbdir. İlk dəfə, 1982-ci ildə Antarktidada yerləşən Britaniya stansiyasından 25-30 km. hündürlüyə qaldırılan zond ozonun miqdarının kəskin azaldığını qeyd etmişdir. O vaxtdan həmişə Antarktida üzərində forma və ölçülərini dəyişən ozon "dəliyi" qeydə alınır. Sonradan belə "dəlik" Kanada arktik arxipelaqı üzərində, Şpitsbergen üzərində və sonra isə Avrasiyanın müxtəlif yerlərində, xüsusilə Voronej üzərində aşkar edilmişdir.

Ozon təbəqəsinin azalması Yer üzündəki bütün canlılar üçün daha böyük təhlükəyə malikdir, nəinki hər hansı bir iri meteoritin yerə düşməsi. Çünki, ozon (ultrabənövşəyi və kiçik dalğalı kosmik şüaların enerjisi nəticəsində stratosferdə olan adi oksigendən əmələ gələn üç atomlu oksigen) təhlükəli şüalanmanı Yer səthinə buraxmır. Əgər ozon olmasaydı, bu şüalar bütün canlıları məhv edərdi.

Ozon təbəqəsinin azalması nəinki alimləri, hətta bir çox ölkələrin hökumətlərini də narahat edir. Beləliklə, onun səbəblərini axtarmağa başladılar. İlk əvvəl, şübhələr freon adlanan və soyuducu qurğularda istifadə olunan xlor və ftorkarbohidrogenlər üzərinə düşdü. Həqiqətən də, onlar ozonla çox asanlıqla oksidləşir və onu məhv edirlər. Bununla əlaqədar, onları əvəz etmək üçün külli miqdarda vəsaitlər ayrıldı. Lakin soyuducu qurğular daha çox isti iqlimə malik ölkələrdə istifadə olunur, ozon dəliyi isə daha çox qütb ərazilərdə özünü büruzə verir. Bu isə təəccüb doğurur. Sonradan müəyyən olundu ki, ozonun çox hissəsi yüksək hündürlüklərdə uçan təyyarələrin və kosmosa buraxılan kosmik gəmilərin və peyklərin raket mühərrikləri tərəfindən məhv edilir.

Qəti olaraq ozon təbəqəsinin azalma səbəblərini tapmaq üçün ətraflı elmi tədqiqatlar aparmaq lazımdır. Tədqiqatların digər tərəfi stratosferdə ozonun əvvəlki miqdarının süni bərpasının daha səmərəli üsullarının işlənilib hazırlanması ilə bağlıdır. Bu istiqamətdə artıq müəyyən işlər aparılır.

Lakin təbiətin dəyişdirilməsi fikri saxlanılmışdır mı? Təbiətdən istifadə təcrübəsi təkmilləşdirilmişmi? İnsanın ətraf mühitə olan münasibəti hansı istiqamətdə dəyişir? Cavab olaraq bir neçə misal göstərək.

Balıqçılıq çoxdan bəri norveçlilərin əsas məşğuliyyətlərindən biridir. Onlar balıq tutmaq üçün İslandiya və Nyu-Faundlend sahillərinin dayaz yerlərinə gedirlər. Başlıca olaraq siyənək, lakin az miqdarda da somğa və ya Avropa qızıl balığı tuturdular. Bu balıqlar kürü tökmək üçün körfəzlərdən keçərək Norveçin dağ çaylarına daxil olurlar.

20 il bundan əvvəl norveçlilər qızıl balıq ovunun texnikasını dəyişməyə nail oldular. Balıq kürü tökmək üçün çaylara keçdikdən sonra, onlar körfəzlərdən dənizə çıxan bir çox çıxışları xırda torlarla bağlayırlar. Kürünün yetişməsindən sonra qızıl balığın sürfələri çay boyu körfəzlərə yuvarlanır, lakin oradan çıxıb bilmir. Onları əvvəlcə balıq farşı ilə, sonradan isə Norveç sahillərində tutulan xırda tullantı balıqlarla yemləyirlər. Cavan qızıl balıqlar sürətlə böyüyür, 3-4 ildən sonra onların çəkisi 9-10 kq-a çatır ki, bundan sonra da onları böyük balıq torları ilə ovlayırlar.

Yetişdirmə və ovun bu yeni üsulu Norveçdə qızıl balığın illik hasilatının on min tondan 500 min tona qədər artmasına səbəb oldu. İndi istənilən Avropa restoranlarında nisbətən ucuz qiymətə Norveç qızıl balığı əldə etmək olar. Norveç balıqçıları isə olduqca varlı yaşamağa başladılar.

Təbii ekosistemlərin məqsədyönlü dəyişməsinə daha bir misal olaraq Yaponiya, Çin və Vyetnam-da dəniz molyusklarının yetişdirilməsini göstərmək olar. Bu ölkələrdə dəniz molyusklarının bəzi növləri çoxdan bəri qida məhsulu kimi istifadə olunur. Lakin son iki onillikdə onların süni yetişdirilməsinə başlanılmışdır. Bu ölkələrin sahilboyu dayazlıqlarının geniş sahələri əvvəlcədən dərinlikdə olan digər faunalardan təmizlənmiş, sonra isə tez böyüyən və yeməli olan molyusk növləri ilə məskunlaşdırılmışdır. Heç kim bilmir ki, əvvəllər nə qədər yeməli dəniz molyuskları tutulurdu.

Lakin son illər onların ümumi hasilatı 5 milyon ton təşkil etmişdir. Bu da Cənub-Şərqi Asiya əhalisinin qida balansına olduqca böyük kömək idi.

Təbiətdən səmərəli istifadəyə Almaniyanın meşə təsərrüfatını da misal gətirmək olar. Burada qəbul olunan qanuna görə (bu qanuna ciddi riayət olunur) meşə ərazisinin sahəsi, ölkənin bütün ərazisinin 27%-dən az olmamalıdır. Oradakı bütün meşələr ikinci dərəcəli və bircinslidir. Əkilmək üçün yaxşı və möhkəm oduncağı olan və tez boy atan ağaclar seçilir. 600 metr hündürlüyə kimi meşələr fıstıq ağacından, Almaniyanın cənubunda, dağ rayonlarında isə xüsusi növ küknardan ibarətdir. Fıstığın oduncağı nisbətən tez - 45 ilə, küknarınkı isə 60 ilə yetişir. Bu dövrə çatdıqda meşəni doğramağa başlayırlar. Boşalmış sahələrə isə cavan ağaclar əkirlər. Meşə təsərrüfatının bu üsulla aparılması Almaniyanı lazımi taxta materialı ilə təmin edir və ekoloji tarazlığı pozmur. Almaniya meşələrində nəcib marallar, cüyürlər, qabanlar və dovşanlar vardır. Burada tetra və oxuyan quşlar yuva qururlar.

Gətirdiyimiz misallar insanın noosfer əsrində ətraf təbii mühitə üstün mövqe olacaq münasibətini göstərir. İnanmaq olar ki, geniş ekoloji təhsil biosferin insanın idrak sahəsinə, noosferə keçməsinə səbəb olacaqdır. Bu sferə keçdikdə bütün bəşəriyyət başa düşəcək ki, o, bu noosferin bir hissəsidir və bundan sonra təbii sərvətlərin məhv edilməsindən daha çox onların genişləndirilməsinə və artırılmasına can atacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Кондратьев К. Глобальный климат. Изд. "Наука", СП. 1992.
2. Яншин А. Глобальные изменения природной среды. Изд. "Научный мир", М., 2000.
3. Козодеров В., Садовничий В., Ушакова Л., Ушаков С. Космическое землеведение. Диалог природы и общества. Устойчивое развитие. Изд. "Моск. Универс", М., 2000.
4. Акимова Т., Хаскин В. Экология. Человек-экономика-биота-среда. Изд. "Юнити", М., 2001.
5. Арский Ю.М. и др. Экологические проблемы. Что происходит, кто виноват и что делать? М., 1997.
6. Горшков В.Г. и др. Окружающая среда между прошлым и будущим: Мир и Россия. М., ВИНТИ, 1993.
7. Azərbaycan Respublikasının Ətraf Mühitə dair Qanunvericilik Toplusu. I cild, 2002.
8. Xəlilov R., Axundov M. İnsan, Planet, Xəzər. "Dirçəliş-XXI əsr" jurnalı, № 3-4, 1998.

Dirçəliş-XXI əsr.-2004.-№76/77.-S.382-387.

Azərbaycan: ekologiya və şəxsiyyət amili

Rövşən XƏLİLOV,

fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor,

Lahuti ƏLİYEV,

fizika-riyaziyyat elmləri namizədi

Təbiətin ölkəmizə bəxş etdiyi zəngin sərvətlərə xüsusi qayğı ilə yanaşmaq, belə misilsiz xəzinələri bəşəriyyətin gələcəyi naminə qorumaq üzərimizə düşən başlıca vəzifələrdəndir.

Heydər ƏLİYEV

Bəşəriyyət ekoloji böhranın astanasında dayanmışdır. Bu gün insanın təbiətə müdaxiləsi bəşəriyyətin mövcudluğu üçün böyük təhlükə yaratmış və cəmiyyəti aradan qaldırılması həddən artıq çətin olan problemlərlə üz-üzə qoymuşdur. Bizim ümumi evimiz olan Yer kürəsinin bir sıra ərazilərində təbii və antropogen təsirlər ətraf mühitdə ekoloji tarazlığı əhəmiyyətli dərəcədə pozmuş və orada yaşayan əhalinin sağlamlığına ciddi təhlükə yaratmışdır.

Yer planeti üzərində müasir bəşəriyyət günü-gündən dərinləşən sistemli sosial-ekoloji və ya antropoekoloji böhran vəziyyətindədir. Bu böhran qədim qoyduğumuz yüzilliyin artıq birinci yarısında biosferin dayanıqlığının birdəfəlik itirilməsinə, insanın və digər ali həyat formalarının məhvində gətirib çıxara bilər. Qlobal antropoloji böhranın yaranması təbiət-cəmiyyət qarşılıqlı təsirinə hələ zəif dərk olunan qanunauyğunluqlarının təsirinə, eyni zamanda on illərlə birmənalı yüksəliş kimi qiymətləndirilən inkişaf proseslərinin nəticəsidir. Son zamanlar qlobal ekoloji problemlər xüsusi həyəcana səbəb olur. Təsərrüfat fəaliyyəti qurunun 60%-ni əhatə etmişdir, insan cəmiyyəti biosferin məhsullarının 10 faizindən istifadə edir, 30%-nin isə tamamilə məhvində səbəb olur. Meşə örtüklərinin sahəsi planetin quru hissəsinin 30%-ni təşkil edir ki, bu da bütün səhraların ümumi sahəsinə bərabərdir. Son bir neçə on ildə planetin biomüxtəlifliyinin 70%-nin cəmləşdiyi tropik meşələrin yarısı məhv edilmişdir. Növlərin və bütöv ekosistemlərin yox olmasının əsas səbəblərindən biri istehsalın qeyri-ekoloji inkişafı və planetin kəskin artmış əhalisinin nəzarət edilməyən fəaliyyətidir. Bu fəaliyyətin və qeyri-mükəmməl istehsalat texnologiyalarının uzaq effektləri - təbii biotun çirklənməsi, parnik effekti nəticəsində iqlim dəyişmələri yaxın onilliklərdə qlobal istiləşməyə səbəb olacaqdır və onun sürəti təbii biotun adaptasiya imkanlarından əhəmiyyətli dərəcədə yüksək olacaqdır. Vəhşi növlərin ov və balıq tədarükü sənayesində həddindən artıq istifadəsi də onların məhvində gətirir.

Ümumilikdə bütün dünyada və ayrı-ayrı ölkələrdə əhalinin sıxlığı artır. Nəticədə, ərazi vahidinə düşən antropogen yüklənmə sıxlığı (AYS) çoxalır. Dünya ölkələrinin biosferə təsir dərəcəsinin qiymətləndirilməsi üçün A. Fedotov antropogen yüklənmə indeksindən (AYİ) istifadə etməyi təklif etmişdir. AYİ aynılıqda götürülmüş ölkənin AYS-nin bütövlükdə planetin quru hissəsinin AYS-nin nisbətini ifadə edir. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, biosferin dağılmasına ilk növbədə, dünyanın inkişaf etmiş dövlətləri və həmçinin əhalisinin sıxlığı yüksək olan ölkələr səbəb olur.

Bu problemlər kiçik dünyamızın bir hissəsi olan Azərbaycandan yan keçməmiş, ölkənin ekoloji təhlükəsizliyinin onun dayanıqlı inkişaf strategiyasının tərkib hissəsinə çevrilməsi zərurəti yaranmışdır.

Respublikamızın ərazisinin 20%-nin işğal olunması, regionlarda kifayət qədər iş yerlərinin olmaması, yanacaq təminatı ilə bağlı problemlər əhalinin böyük bir hissəsinin mərkəzdə - Abşeron-Bakı-Sumqayıt ərazisində toplanmasına şərait yaratmışdır. Bu vəziyyət sənaye zonasının mövcud ekoloji problemlərini daha da dərinləşdirmiş, onun AYS-ni kəskin yüksəltmişdir. Bu vəziyyətdən çıxmaq üçün indi misli görünməmiş, indiyəcən təcrübədən keçməmiş səylər, ideyalar, ən başlıcası isə külli miqdarda vəsaitlər tələb olunur.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə respublikamızda ekoloji problemlərin həll edilməsi dövlətin daim diqqət mərkəzində olmuş, ətraf mühitin mühafizəsi üzrə milli fəaliyyət proqramı qəbul edilmiş, beynəlxalq ekoloji proqramların həyata keçirilməsi, təbii sərvətlərin bərpasının təminatı və mühafizəsi, milli parkların təşkili və ekoloji şəbəkənin yaradılması istiqamətində bir sıra mühüm işlər görülmüşdür.

Belə ki, bu fenomen şəxsiyyətin uzaqgörənliyi sayəsində mövcud olan, gözlənilən bir çox qlobal və regional ekoloji problemlərin həllinə, qarşısının alınmasına yönəlmiş düzgün qərarlar qəbul edilmiş, qanunlar, fərman və

sərəncamlar imzalanmışdır. Heydər Əliyev siyasəti nəticəsində ölkə ərazisində ətraf mühitin və təbii sərvətlərin qorunmasına dair aşağıdakı qanunlar qüvvəyə minmişdir:

1. Azərbaycan Respublikası ərazisində bitki mühafizəsinin təşkili və həyata keçirilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edən "Bitki mühafizəsi haqqında" Qanun (1996-cı il).

2. Azərbaycanda pestisidlərin və aqrokimyəvi maddələrin sınağının, qeydiyyatın, istifadəsinin və kənd təsərrüfatına aqrokimyəvi xidmətin təşkilinin hüquqi əsaslarını müəyyən edən "Pestisidlər və aqrokimyəvi maddələr haqqında" Qanun (1997-ci il).

3. İqtisadi azadlıq və sosial ədalət prinsipləri əsasında torpaq üzərində yeni mülkiyyət münasibətlərini yaratmaq, bazar iqtisadiyyatını və sahibkarlıq təşəbbüsünü inkişaf etdirmək, ölkənin iqtisadi müstəqilliyinə, o cümlədən ərzaq təminatına nail olmaq və xalqın rifahını yüksəltmək məqsədilə torpaq islahatının aparılmasının hüquqi əsaslarını və qaydalarını müəyyən edən "Torpaq islahatı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1996-cı il).

4. Azərbaycan xalqının milli sərvəti olan əhalinin həyat və fəaliyyətinin əsası kimi istifadə edilən və qorunan, flora və faunanın mövcudluğunu təmin edən daxili suları və Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsinin istifadəsi və mühafizəsi ilə bağlı hüquq münasibətlərini tənzimləyən Azərbaycan Respublikasının Su Məcəlləsi (1997-ci il).

5. Radioaktiv şüa mənbələri sahəsində qəzasız fəaliyyətin, əhalinin radiasiya təhlükəsindən qorunması və sağlamlığının mühafizə edilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edən "Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1997-ci il).

6. Azərbaycan Respublikasının ərazisində meşə münasibətlərinin tənzimlənməsinin, meşələrdən istifadənin, onların mühafizəsinin, qorunmasının, bərpasının, ekoloji və ehtiyat potensialının yüksəldilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edən Azərbaycan Respublikasının Meşə Məcəlləsi (1997-ci il).

7. Ölkə ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub bölməsində yer təkinin öyrənilməsi, onun səmərəli istifadəsi, mühafizəsi və görülməli işlərin təhlükəsizliyi ilə əlaqədar münasibətləri tənzimləyən, yerin təkindən istifadədə dövlətin, yerin təkinin istifadəçilərinin və vətəndaşların mənafelərinin qorunmasını təmin edən "Yerin təki haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1998-ci il).

8. Ölkə ərazisində balıqçılığın təşkilinin, idarə edilməsinin və balıq ehtiyatlarının artırılmasının, istifadəsinin və mühafizəsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edən "Balıqçılıq haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1998-ci il).

9. İnsan fəaliyyəti nəticəsində əşya və maddə şəklində əmələ gələn istehsalat və məişət tullantılarından ətraf mühitin qorunması, onların təhlükəli təsirinin azaldılması, təbiətdə ekoloji tarazlığın təmin olunması, təkrar xammal kimi tullantıların istifadəsi sahəsində dövlət siyasətini müəyyən edən, zərərli qazlar, çirkab sulan və radioaktiv tullantılar istisna olmaqla, tullantılarla bağlı münasibətləri tənzimləyən "İstehsalat və məişət tullantıları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1998-ci il).

10. Dövlət torpaq kadastrı, torpaqların monitorinqi və yer quruluşu işlərinin nizama salınmasının hüquqi əsaslarını müəyyən edən "Dövlət torpaq kadastrı, torpaqlarının monitorinqi və yer quruluşu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1998-ci il).

11. Heyvanlar aləminin mühafizəsinin və istifadəsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edən "Heyvanlar aləmi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cu il).

12. "Ekoloji təhlükəsizlik haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cu il).

13. Ətraf mühitin mühafizəsinin hüquqi, iqtisadi və sosial əsaslarını müəyyən edən "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cu il).

14. Əhalinin, müəssisə, idarə və təşkilatların dövlət standartlarının tələblərinə cavab verən keyfiyyətli və lazımi miqdarda su ilə təmin edilməsi, tullantı sularının axıdılması sahəsində münasibətləri tənzimləyən "Su təchizatı və tullantı suları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cu il).

15. Dövlət, bələdiyyə və xüsusi mülkiyyətdə olan torpaqların münbitliyi haqqında, artırılmasının və mühafizəsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edən "Torpaqlarının münbitliyi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cu il).

16. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin təşkilinin və mühafizəsinin, xüsusi mühafizə olunan təbiət obyektlərinin qorunmasının hüquqi əsaslarını müəyyən edən "Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2000-ci il).

17. Atmosfer havasının mühafizəsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edən, əhalinin əlverişli ətraf mühitdə yaşamasına və ətraf mühit barədə yeni məlumat almasına dair hüquqlarını həyata keçirməyə yönəlmiş "Atmosfer havasının mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2002-ci il).

Dayanıqlı inkişafa keçid, risk və qeyri-müəyyənlik şəraitində əvvəlcədən qəbul edilməli olan dəqiq idarəetmə qərar və tədbirləri ilə müşayiət olunmalıdır. Bu cür qərarların qəbul edilməsi və müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi, şəraitin vaxtında və düzgün qiymətləndirilməsi güclü analitik təfəkkürə malik şəxsiyyətlərlə bağlıdır. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev düşüncəsi ölkənin dayanıqlı inkişafa keçidinin spesifikasiyasının əsaslarını hələ respublikaya ilk rəhbərliyi dövründə müəyyənləşdirə bilmişdi. Onun qəbul etdiyi qərarlar nəticəsində milli maraqlarda prioritetlərin, dayanıqlı inkişafın məqsədlərinin müəyyənləşdirilməsi bu maraqları qlobal maraqlara yaxınlaşdırsa da, spesifikasiyanın, milli mənafehlərin yox olmasına (hesaba alınmamasına) gətirib çıxarmamışdır. Heydər Əliyev şəxsiyyəti sayəsində vaxtında müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycanın dayanıqlı inkişafa ardıcıl olaraq keçməsi məqsədilə o, öz imkanları daxilində və üzərinə götürdüyü beynəlxalq öhdəliklərə uyğun olaraq qlobal problemlərin həllində iştirak etməlidir. Məhz Heydər Əliyev kimi böyük şəxsiyyət cəmiyyətlə təbiətin qarşılıqlı təsirinin düzgün istiqamətini aşağıdakı qısa və çox sadə fikirdə ifadə edə bilirdi: **"... Mən istəyirəm ki, hamınız təbiəti sevnələr olasınız"**. Bununla o, Yer planeti ekosisteminin mühafizəsi və bərpasına çağırırdı. Bunu deməklə o, ilk növbədə, biosferin, planetin biomüxtəlifliyinin və dayanıqlılığının qorunub saxlanmasını, iqlimin antropogen dəyişməsinin qarşısının alınmasını, ozon təbəqəsinin qorunmasını, meşələrin mühafizəsi və bərpasını, səhrələşmə ilə mübarizəni, regional ekoloji problemlərin həllini, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri sisteminin inkişafı və təkmilləşdirilməsi və sahəsinin genişləndirilməsini nəzərdə tuturdu.

Möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev ümummilli liderimiz Heydər Əliyev siyasətinin layiqli davamçısı kimi respublika iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrinin, o cümlədən ətraf mühitin mühafizəsi sahəsinin inkişafı istiqamətində çox uğurlu addımlar atmışdır. Qısa müddətdə "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının (2004-2008-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı, "Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu və digər xarici siyasi-iqtisadi əməkdaşlıq və s. haqqında qanunlar imzalanmışdır.

Bütün bunların həyata keçirilməsi üçün möhtərəm Prezidentimizin qeyd etdiyi kimi **"Bizdə çox güclü intellektual potensial var, insanlar bilikli, savadlıdır. İqtisadiyyatda, neft sahəsində, elmdə peşəkar kadrlar çoxdur. Sadəcə olaraq yeni texnologiyaları tətbiq etməliyik, yeni vasitələri tətbiq etməliyik ki, Azərbaycan dünyada gedən proseslərdən kənarda və yaxud geridə qalmasın"**.

Yer üzərində məhz insanın iqtisadi və sosial problemlər qarşısında gücsüzlüyü və eyni zamanda inkişaf etmiş texnoloji imkanlar qlobal ekoloji böhrana gətirib çıxarmışdır.

Ekoloji böhran bir çox siyasətçi və alimlərin təsəvvür etdiyi kimi yalnız havanın, suyun, torpağın, qida maddələrinin çirklənməsi deyildir. Ekoloji böhran insan tərəfindən təbii ekosistemlərin dağıdılması və sıxışdırılması nəticəsində biogeokimyəvi dövriyyənin və sonda isə ətraf mühitin dayanıqlılığının pozulmasıdır.

Ekoloji böhran özünü yalnız ətraf mühitin keyfiyyətinin pisləşməsində deyil, həm də insanın genomunun dağılmasında göstərir. Dünyanın bütün ölkələrində irsi xəstəliklərin durmadan və sürətlə artması məhz genomun dağılmasına sübutdur.

Bəşəriyyət təbiəti dağıdıcı inkişaf trayektoriyasından dönməzsə, ətraf mühitə təsirini normallaşdırmazsa, ekoloji böhran artaraq ekoloji fəlakətə keçə bilər.

Ekoloji təhlükəsizliyin üstün bir istiqamət kimi hər bir ölkənin milli təhlükəsizlik sisteminə daxil edilmə zərurətinin əsas səbəbi əhalinin sağlamlığının ekoloji təhlükələrdən çox asılı olmasıdır. Lakin digər əlavə səbəblər də var:

- iqtisadi sabillik ekoloji qeyri-sabillik şəraitində mümkün deyildir, təsərrüfat fəaliyyətinin ətraf mühitə mənfi təsiri ekoloji ziyanı gətirib çıxarır ki, bu da iqtisadi xərclərə səbəb olur;

- gərgin ekoloji şərait, ətraf mühitin əlverişsiz dəyişiklikləri həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq səviyyədə iqtisadi, sosial, demoqrafiya və siyasi sahələrdə həyata keçirilən fəaliyyətə məhdudiyyətlər qoyur və deməli, onun nəticələrini zəiflədir;

- ətraf mühitin degradasiyası nəticəsində insanın mövcudluğunun təməli olan həyat təminedicisi sistemlərin dağılması hərbi təhlükə qədər böyük təhlükədir, bu səbəbdən ekoloji itkilər iqtisadi və sosial itkilərə çevrilir;

- nəhayət, əlverişsiz ekoloji amillər bütün dövlət və qeyri-dövlət strukturlarına kompleks təsir göstərərək, ölkənin müdafiə qabiliyyətini azaldır, onu xaricdən gələn təhlükələr qarşısında zəif edir.

Qlobal ekoloji təhlükə özünü bir sıra əlamətlərlə büruzə verir - təbii mühitlərdə kimyəvi maddələrin qatılığı bir istiqamətdə, çox sürətlə dəyişir, biomüxtəliflik azalır, biogen və digər kimyəvi maddələrin biogeokimyəvi dövriyyəsi pozulur. Bunun nəticəsində, şirin səth suları, torpaqlar, bioehtiyatların quruda və suda yaşayan bir çox növləri kimi Bərpa edilən bioehtiyatların əvvəlki təbii hədlərdə çoxalması dayanmışdır. İqlimin dəyişməsi, ozon qatının nazıqləşməsi, fəvqəladə halların sayının və miqyasının artması, insanın genetik proqramının parçalanması əlamətləri, yeni xəstəliklərin yaranması və yoluxucu xəstəliklərin digər ərazilərə yayılması da bu sıradan olan dəyişikliklərdir.

Bununla yanaşı, qlobal və regional ekoloji təhlükələr bir-birilə çox bağlıdır. Azərbaycanın coğrafi mövqeyi onun ərazisində daimi olaraq çirkləndiricilərin atmosfer və su axınları ilə daşınması şəraitini yaradır. Buna görə də ölkənin ekoloji təhlükəsizliyi yalnız dayanıqlı inkişaf şəraitində təmin edilə bilər. Belə demək mümkündür ki, ekoloji təhlükəsizlik dayanıqlı inkişaf məqsədinə çatmağın bir məsələsidir və öz həllini ümumi məqsədə tam həcmdə çatdıqda tapır. Eyni zamanda, dünya praktikası göstərir ki, ölkə büdcəsinin ən azı 2%-i ətraf mühitin mühafizəsinə sərf edildikdə, onun təbiəti deqradasiyadan qoruna bilər. Təsədüfi deyil ki, BMT milli səviyyədə dayanıqlı inkişafın indikatorlarını (göstəricilərini) aşağıdakı qruplara bölməyi tövsiyə edir: ətraf mühitin, iqtisadiyyatın, sosial sahənin, demografiyanın, təbii ehtiyatların və sənaye aspektlərinin indikatorları.

Dayanıqlı inkişaf indikatorları sırasına daxil olan ətraf mühit və təbii ehtiyatlar indikatorları ekoloji təhlükəsizliyin göstəriciləridir.

Ekoloji təhlükəsizlik öz növbəsində - ekoloji təhlükənin qəbul edilə bilən sosial-iqtisadi səviyyəsidir. Başqa sözlə ifadə etsək, ekoloji təhlükəsizliyin ətraf mühitin vəziyyətinin və insan sağlamlığının normadan kənara çıxmaların qəbul edilə bilən ehtimalı ilə müəyyən olunur. Bu səpmələrin təyin edilməsi ekoloji monitorinq vasitəsilə həyata keçirilə bilər.

Ətraf mühitin monitorinq sisteminin yaradılması və lazımi səviyyədə həyata keçirilməsi yeni inkişaf mərhələsinə daxil olmuş Azərbaycan dövləti üçün çox aktualdır. Bu sistem təbiəti mühafizə siyasəti üçün müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

Monitorinq sisteminin fəaliyyət göstərdiyi şəraiti ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində həyata keçirilən milli siyasət, müxtəlif qurumlar və maliyyələşdirilmə mexanizmləri müəyyənləşdirir.

Monitorinq sisteminin fəaliyyəti - monitorinqin məqsədlərini, tələblərini, texniki standartlarını müəyyənləşdirən qanunvericilik bazası və normativlərin, monitorinqi həyata keçirməyə vəkil edilmiş qurumlar, onların arasında əməkdaşlıq, əlaqələndirmə və maliyyələşdirilmə mexanizmlərinin daxil olduğu əsasə söykənməlidir.

Ətraf mühitin monitorinqi - müəyyən proqramlar əsasında müntəzəm aparılan uzunmüddətli müşahidələr, vəziyyətin təhlili, qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması sistemidir. Təbiətdən istifadənin strategiyasını müəyyənləşdirmək və operativ qərarlar qəbul etmək üçün idarəetməni bütün səviyyələrdə zəruri ekoloji informasiya ilə təmin edən məhz ətraf mühitin monitorinqidir.

Ətraf mühitin monitorinqinin aparılması aşağıdakı prinsiplərə əsaslanmalıdır:

- kompleks ekosistem yanaşmanın reallaşdırılması;
- ekoloji informasiyanın obyektivliyi, dürüstlüyü və kompleksliyi;
- dövlət idarəetmə orqanlarının məlumatlandırılmasının icbariliyi;
- vətəndaşlar və hüquqi şəxslər tərəfindən informasiyanın əldə olunması.

Ətraf mühitin monitorinqinin obyektləri, təbii mühit komponentləri, təbii və təbii-antropogen obyektlər, həmçinin ətraf mühitin vəziyyətinə təsir edən antropogen obyektlərdir.

Azərbaycan Respublikasında formalaşmaqda olan monitorinq sisteminin fəaliyyətinin gücləndirilməsi, təbiətdən istifadə strategiyasının təmin edilməsi və operativ idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi məqsədilə ətraf mühitin vəziyyəti haqqında kompleks informasiyanın alınması üçün ətraf mühitin monitorinqinin ayrı-ayrı növləri aşağıdakı prinsiplər əsasında vahid bir sistemdə birləşməlidirlər:

- ətraf mühitin monitorinqinin ayrı-ayrı növlərinin aparılması qaydasını müəyyənləşdirən normativ hüquqi aktların qarşılıqlı razılaşdırılması;
- monitorinq sisteminin idarə olunmasının dəqiq strukturunun olması;
- vahid təşkilati-metodiki təminat;
- texniki və proqram təminatının uyğunluğu;
- ətraf mühitin monitorinq məlumatlarının alınmasında ölçülərin vahidliyi;
- ekoloji sistemlərin vəziyyəti haqqında kompleks informasiyanın alınması üçün müşahidə məntəqələrinin yerləşdirilməsinin razılaşdırılması;

- ətraf mühitin vəziyyəti və ona təbii və antropogen amillərin təsiri haqqında informasiyanın təqdim edilməsinin və mübadiləsinin operativliyi;

- ətraf mühitin vəziyyəti və ona təbii və antropogen amillərin təsiri haqqında informasiyanın işlənməsi və istifadəsinin kompleksliyi.

Zaman və məkan daxilində i edən və şəraitdən asılı olaraq dəyişən bütün mürəkkəb sistemlər kimi, ətraf mühitin monitoring sistemi də daim təkmilləşməli və optimallaşdırılmalıdır. Bu inkişaf monitoringin hüquqi bazası, maliyyələşməsi, idarə edilməsi, təşkilati və informasiya infrastrukturunu əhatə etməlidir.

Bazar iqtisadiyyatı yolu ilə inkişaf edən respublikamızda ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən rasional istifadənin milli strategiyasının müəyyən edilməsi aparılan monitoring işində prioritet məqsədlərin aydınlaşdırılmasını tələb edir. Bu da, hansı ekoloji problemlərin daha ciddi olması və bu problemlərin həllinin daha effektiv yollarının müəyyənləşdirilməsi yolu ilə təyin edilir.

Respublikamızda ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində yeridilən dövlət siyasəti iqtisadi həyatın xarakteri və infrastrukturunda dəyişikliklərə gətirib çıxaran dərin iqtisadi islahatların gedişatı ilə müəyyən olunur. Bu mürəkkəb dövrdə postsovet ölkələrin əksəriyyətində olduğu kimi, respublikamızda da ekoloji siyasət və iqtisadiyyata cəlb edilən investisiyalar arasında balansın yaradılması çox vacibdir. Elə bu səbəbdən, ətraf mühitin vəziyyəti haqqında operativ məlumatların əldə edilməsi bu balansın tapılmasında çox mühüm bir mərhələdir.

Hər bir dövlətdə olduğu kimi, Azərbaycanda da ətraf mühitin monitoringi təbii sərvətlərdən rasional istifadə, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlət idarəetmə orqanlarının informasiya təminatı və əhalinin ətraf mühitin vəziyyəti barədə məlumatlandırılması məqsədilə aparılır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ətraf mühitin vəziyyəti haqqında kompleks monitoring məlumatları dövlətin həyata keçirdiyi ekoloji siyasətin müəyyənləşdirilməsində müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

... Tarixi vərəqləyərkən həqiqətən də bu qənaətə gəlirsən ki, dövlətin idarə olunmasında, yaşamasında, onun təbiətinin, milli sərvətlərinin qorunmasında şəxsiyyətin rolu əvəzsizdir.

Ədəbiyyat

1. Арский Ю.М. и др. Экологические проблемы. Что происходит, кто виноват и что делать? М., 1997.
2. Будыко М.И. Эволюция биосферы. Л., 1984.
3. Горшков В.Г. Энергетика биосферы и устойчивость состояния окружающей среды. ВИНТИ, М., 1990.
4. Горшков В.Г. Физиологические и биологические основы устойчивости жизни. М, 1995.
5. Горшков В.Г. и др. Окружающая среда между прошлым и будущим: мир и Россия. М., 1993.
6. Смитт Р.Л. Наш дом — планета Земля.
7. Кинг А., Шнайдер Б. Первая глобальная революция: доклад Римского клуба. М., 1991.
8. Лосев К.С. Основные методологические проблемы разработки концепции перехода к устойчивому развитию. Устойчивое развитие. ВИНТИ, М, 1996.
9. Мартынов В.А. Тенденции мирового экономического развития на рубеже веков. Год планеты. М, 1998.
10. Медоуз Д.Х., Медоуз Д.Л., Рандерс Й. За пределами роста. М., 1994.
- И. Урсул А.Д. Концепция естественной экобезопасности. Журн. "Безопасность". № 1-2, 1994.
12. Azərbaycan Respublikasının Ətraf Mühitə dair Qanunvericilik Toplusu. I cild, 2002.
13. Xəlilov R., Axundov M. İnsan, Planet, Xəzər. "Dirçəliş-XXI əsr" jurnalı, № 3-4, 1998.
14. Əliyev L. Azərbaycan Respublikasında ekoloji təhlükəsizlik məsələləri və ətraf mühitin monitoring sisteminin perspektivləri. "Respublika" qəzeti, 20 aprel.

Dirçəliş-XXI əsr.-2004.-№74/75.-S.371-379.

Qızılağac Milli Parkının qızıl dövrü

Bəxtiyar Hüseynov,

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin 1 sayılı RETSİ-nin əməkdaşı

Tarixi qaynaqlar göstərir ki, qədim Talış diyarı, Lənkəran həmişə səyyahların, qonaqların, tarixçilərin və ekoloqların diqqətini cəlb edib. Bu, hər şeydən öncə onun əlverişli coğrafi mövqeyindən və iqlim şəraitindən irəli gəlib. Axı bu yerlərdə, necə deyirlər, təbiət öz səxavət süfrəsini açanda xəsislik etməyib, əsrarəngiz gözəlliklərlə bərabər bu torpağa bol nemətlər, zəngin təbii sərvətlər bəxş edib.

Əsrlərin şahidi qocaman Talış dağları bu diyarın qədimliyinin əsas göstəricisidir. Hələ mavi Xəzər! Bürkülü yay günlərində onun lacivərd sularına kim baş vurmaq istəməz, qızıl qumlu sahillərdə gəzib dolaşmaq, günəş vannası qəbul etmək kimin ürəyindən keçməz! Hansı xarici qonaq, hansı turist təbii kondensiyon kimi sərinlik yayan, bu torpağın sim-voluna çevrilən və dünyanın heç bir yerində təsadüf olunmayan ağacların şahı dəmirağaclarının, şabalıdyar-paq palıdın, Lənkəran akasiyasının, Lənkəran palıdının, Hirkan ağcaqa-yının, Hirkan şümşadının məskəni olan qədim Talış meşələrinin qoynuna tələsməz?!

Prezident İlham Əliyevin 26 sentyabr 2018-ci il tarixli sərəncamı ilə Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğunun bazasında Qızılağac Milli Parkının yaradılmasında əsas məqsəd ərazidə flora və fauna növlərinin qorunub saxlanılması, bərpası, təbii komplekslərin mühafizəsinin gücləndirilməsi, ekoloji monitorinqlərin həyata keçirilməsi, eləcə də elmi-tədqiqatlar, turizm və istirahət üçün əlverişli şəraitin yaradılması və əhalinin ekoloji cəhətdən maarifləndirilməsinin təşkil edilməsi idi. Dövlətimizin başçısının sərəncamı ilə qorugun mövcud ərazisi genişləndirilərək 99060 hektara çatdırıldı.

İndi respublika parkları sırasında gənc park kimi qərarlaşan bu xüsusi mühafizəyə malik təbiət ərazisi getdikcə böyüyür və coğrafi həddlərini genişləndirir. Nəinki Azərbaycan təbiətinin, bütövlükdə bütün dünyanın ən nadir flora və faunasını öz qoynunda qoruyur, gələcək nəsillərə əmanət saxlayır. Park dünyada artıq əsrarəngiz ekoturizm məkanı kimi tanınır. İlin bütün fəsilələrində turistləri də, dünya-nın hər yerindən uçub gələn, eləcə də vaxtilə küsüb gedən, indi isə qayıdan quşları da qəbul etməyə, onlara qucaq açmağa hazırdır.

Təbii sərvətləri, iqlim şəraitləri ilə səciyyələnən Azərbaycan ərazisində Qızılağac qoruğu özünəməxsus və bənzərsiz guşədir. Bu yerlərin iqlimi, sularının hərərəti, ilboyu həlmiyyəti müxtəlif növ heyvanların, quşların, sürünənlərin və başqa canlı aləmin yaşaması, nəsil verməsi, inkişafı üçün hərtərəfli, geniş imkanlara malikdir. Tarix boyu gah kiçilən, gah böyüyən Xəzər, istiqamətini dəyişən Kür, Araz, Talış dağlarından axan çaylar, Muğandan yön alan axarlar Xəzərin cənub-qərbində Qızılağac körfəzini formalaşdırıb. Qərbdən quru, cənubdan nəmişli subtropik, şimal-dan mülayim, şərqdən səhra iqlimi ilə əhatə olunan Qızılağac körfəzinin ətrafında çəmənliklər, cod qamışıqlar, çay vadiləri var.

Qızılağac körfəzi lap qədimdən iki əsas cəhətə görə – balıq ehtiyatı və köçəri, habelə yerli su, bataqlıq quşlarının məskəni olması ilə diqqət çəkib. Qızılağac körfəzinə Avropanın şimalından, Qərbi Sibirdən, Uraldan, Qazaxıstandan, Karsk və Ağ dəniz sahillərindən, Peçora, Ob çayları hövzələrindən, Baykal gölündən, Uzaq Şərqdən, Yaponiya, Şkandinaviya ölkələrindən quşlar gəlir.

Uzun illər boyu Qızılağac körfəzi ona qonşu göl, bataqlıqları ilə birlikdə “Quşlar diyarı” kimi təbiətşünasların, səyyahların, nəhayət, ornitoloq-zooloqları maraqlandırıb. Məhz bu səbəbdən, hələ 1913-cü ildə Tbilisidə keçirilən naturalistlərin, tibb işçilərinin 13-cü qurultayında Azərbaycan sula-rında qışlayan quşların mühafizəsini təşkil etmək məsələsi müzakirə olunub. Bu məqsədlə Şirvan, Muğan, Lənkəran, Qızılağac körfəzi və başqa sahələrdə quşların qorunması üçün rəsmi qoruq-yasaqlıqların yaradılması təşəbbüsü irəli sürülüb. A.N. Karamzi-nin təklifinə əsasən həmin qurultayın zoologiya bölməsinin sədri K.A.Satunin 1914-cü ildə Kür, Ağqışa, Qumba-şı çaylarının mənsəbini, Qızılağac körfəzini qoruq elan etməyi məsləhət görüb. Lakin verilən təkliflərin heç biri həyata keçirilməyib. Bu istək ancaq 14 ildən sonra gerçəkləşib: Qızılağac körfəzi 1926-cı ildə yasaqlıq, 1929-cu ildə isə qoruq statusu alıb.

Qızılağac qoruğunun sahəsi təbii landşaft baxımından rəngarəng və müxtəlifdir. Onun sahəsinin 58,4 faizi su akvatoriyası, 20,3 faizi cəngəllik, 21,3 faizi isə quru düzənliklərdir. Məhz ərazinin bu keyfiyyəti bura-da su, bataqlıq, quru mühitə alışıq müvafiq heyvan və quş növlərinin məskunlaşmasına şərait yaradır.

Xəzərin elmi əsaslarla öyrənilməsi XVIII əsrin əvvəllərində I Pyotrun xüsusi tapşırığına əsasən aparılıb. Qızılağac körfəzinin hər cəhətdən əlverişli mövqeyini dərk edən I Pyotr 1722-ci ildə İrana yürüş zamanı bu körfəzin öyrənilməsinə əmr edib. 1726-cı ildə Qızılağac körfəzinin ilk müfəssəl xəritəsi hazırlanıb. 1730-1921-ci illərdə isə Aleksandr Bekoviç-Çerkasskin, Saymonov, Tokmaçev, Qmelin, Voynoviç, Eyxvald, Karelin, Knipoviç kimi alimlərin rəhbərliyi ilə ardıcıl ekspedisiyalar həyata keçirilib.

Körfəzin geoloji tarixi Xəzər-Aral çökəkliyində baş verən tektonik prosesləri əhatə edib və formalaşma-sında ərazidə olan çayların gətirdikləri çöküntülər mühüm rol oynayıb. XVIII əsrin sonunda Ağçala

və Mahmud-çala göllərinə qədər uzanan, Xəzərlə əlaqəsi olan körfəzin ərazisi xeyli genişləniib. Hazırda körfəzi Xəzərdən ayıran Kürdilin intensiv inkişafı Kürün gətirdiyi külli miqdarda asılı materialların toplanması sayəsində mümkün olub.

Qızılağac körfəzinin səviyyəsinin dəyişməsi indiki dövrdə də davam edir. Belə ki, XX yüzilliyin əvvəlində Xəzərin səviyyəsinin aşağı düşməsi sayəsində körfəzin sahəsi, dərinliyi, sututumu dəyişib, Viləşçay, Qumba-şı çaylarının suyundan suvarmada istifadə edilməsi, Ağuşa çayı ilə əlaqənin kəsilməsi və s. səbəblərə görə körfəzin görkəmi, duz, qaz rejimi, fauna və florasının kəmiyyət-keyfiyyətə inkişafı tamamilə yeni istiqamətə yönəlib. 1928-1978-ci illərdə su səviyyəsinin aşağı düşməsi körfəzdə yeni hidroloji rejim yaratdığı halda, son 30 ildə su səviyyəsinin yüksəlməsi dövrü başlanıb.

Qoruğun təbiətinin rəngarəngliyi, bitki, əsasən də heyvanat aləminin zənginliyi, habelə əraziyə çox sayda yerli və xarici turistlərin gəlişi nəzərə alınaraq, Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğunun, Qızılağac Dövlət Təbiət Yasaqlığının, eyni zamanda, ona bitişik ərazilərin sahəsi genişləndirilmək hesabına, 99060 hektar ərazidə Azərbaycanda yeganə dənizkənarı milli park yaradılıb. Araşdırmalar göstərir ki, hələ XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın ərazisində Xəzər dənizinin sahilboyu su-bataqlıq quşla-rının Cənub istiqamətində miqrasiyası müəyyən edilib. Öyrənilib ki, Qızıla-ğac körfəzi miqrasiya edən quşların qışlaması üçün əlverişlidir. O vaxtdan da həmin ərazinin qorunması zərurəti yaranıb. 1913-1914-cü illərdən başla-yaraq, Qızılağac körfəzi xüsusi ərazi kimi mühafizə olunmağa başlayıb. 1926-cı ildə Qızılağac körfəzinə ya-saqlıq statusu verilib və həmin ərazidə ovçuluğa qadağa qoyulub. 1929-cu ildə Qızılağac körfəzinə keçirilən yasaqlıq statusu yenidən dəyişdirilib. Keçmiş SSRİ Xalq Komissarları Sovetinin 3 iyun 337 sayılı qərarı ilə Qızılağac körfəzi Xəzər dənizinin ətraf sahil zolağı ilə birlikdə qoruq elan edi-lib. Beləliklə, qoruğun ərazisində hər cür təsərrüfat fəaliyyətinə qadağalar qoyulub. Belə ki, əvvəl burada flora və faunanın qorunmasına diqqət yetirilib. Sonradan isə qoruda elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasına başlanılıb. Bu məqsədlə qoruğa dünyanın tanınmış alimləri, eləcə də orintoloqlar, ixtoloqlar və hidroloqlar dəvət olunub.

Qeyd edək ki, Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğu 1976-cı ildə “Su-bataqlıq yerləri Konvensiyası”nın (Ramsar) suətrafi və suda üzən quşların məskunlaşması üzrə 12 beynəlxalq əhəmiyyətli qoruq sırasına daxil edilib.

Parka gələnlər çox vaxt burada reallaşan maarifləndirici layihələrdə iştirak edir və ekoloji biliklərini artırır. Bu yaxınlarda parkda keçirilən Ümumdünya Su-Bataqlıq Gününə həsr olunan tədbir məktəblilərin marağına səbəb oldu. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin 1 saylı Regional Ekologiya və Təbii Sərvətlər İdarəsinin təşəbbüsü və milli parkın təşkilatçılığı ilə gerçəkləşən bu layihə iştirakçıla-rına təbiətimizi, ekologiyamızı, təbii sərvətlərimizi qoruyub mühafizə etməklə bərabər ölkəmizdəki milli parklar, qoruqlar, yasaqlıqlar, habelə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi barədə ətraflı məlumat veril-di. Sonda tədbir iştirakçılarını maraqlandıran suallar cavablandırıldı.

Qızılağac Milli Parkı, həm də elmi-tədqiqat, araşdırmalar baxımından dünya şöhrətli ekoloq alimlərinin diqqət mərkəzindədir. Elə buna görə də burada keçirilən tədbirlərin əsas qayəsini ekoloji maarifləndirmə və təbliğat təşkil edir.

Haqlı olaraq ekoloji maarifləndirmə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində əsas prioritet istiqamət kimi daim önə çəkilir. Təbii ki, bu da ekoloji maarifləndirmənin zamanın tələbindən irəli gəlməsi ilə əlaqədardır. Göstərilən diqqət və qayğı bu sahədə aparılan işin nə dərəcə önəm daşıma-sından xəbər verir.

Xalq qəzeti. - 2022.- 3 mart. - № 48. - S. 6.

Qarabağın ekoloji qiymətləndirilməsi layihəsinin yekun tədbiri keçirilib

Martın 4-də Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilmiş “Gənclərin Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş ərazilərinin ekoloji qiymətləndirilməsində iştirakı” layihəsinin yekunlarına həsr edilmiş toplantı keçirilib.

AZƏRTAC xəbər verir ki, Bakı Konqres Mərkəzində baş tutan tədbirdə layihənin gənc iştirakçıları ilə yanaşı, IDEA İctimai Birliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Gənclər Fondu və Azərbaycan Respublikasının Minatəmizləmə Agentliyinin (ANAMA) təmsilçiləri, eləcə də media nümayəndələri iştirak ediblər.

IDEA İctimai Birliyinin icraçı direktoru Surxay Şükürov bildirib ki, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının Ermənistan tərəfindən 30 illik işğalı nəticəsində Azərbaycanın təbiətinə ciddi ziyan vurulub. Ərazilərin yandırılması, su resurslarının çirkəndirilməsi, meşələrin, təbiət abidələrinin və ümumiyyətlə yeraltı və yerüstü sərvətlərin talan edilməsi nəticəsində regionun ekoloji tarazlığı pozulub.

Qeyd olunub ki, işğaldan azad olunmuş ərazilərin, o cümlədən təbii sərvətlərimizin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və bərpa edilməsi istiqamətində dövlət səviyyəsində mühüm addımlar atılmaqdadır. Həmin tədbirlərə gənc ekoloqların cəlb edilməsi məqsədilə IDEA İctimai Birliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Azərbaycan Gənclər Fondu tərəfindən “Gənclərin Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş ərazilərinin ekoloji qiymətləndirilməsində iştirakı” birgə layihəsinə start verilib. Layihədə iştirak üçün təbiət elmləri sahəsində təhsili olan və bu sahədə fəaliyyət göstərən 300-dən çox gəncdən müraciət daxil olub, onlardan 60 nəfər müsahibə əsasında seçilib. İştirakçılar 6 istiqamət, o cümlədən bioloji müxtəliflik, geologiya, su ehtiyatları, meşələrin qorunması, hidrometeoroloji və monitorinq xidməti, topoqrafiya və xəritəçəkmə üzrə qruplara bölünüb. Ərazilərdə səfərlərdən öncə müvafiq istiqamətlər üzrə nəzəri mühazirələr təşkil edilib. Həmçinin keçmiş münaqişə zonasında çalışmanın potensial təhlükələrini nəzərə alaraq sağlamlıq və təhlükəsizlik təlimləri keçirilib. Növbəti mərhələdə gənc ekoloqların Cəbrayıl, Füzuli, Qubadlı, Xocavənd, Zəngilan, Ağdam və Şuşa daxil olmaqla işğaldan azad edilmiş ərazilərə çoxsaylı səfərləri təşkil edilib. Səfərlər zamanı onlar həmin ərazilərdə aparılan ekoloji qiymətləndirilmədə, o cümlədən xüsusi cihaz və qurğularla havada olan radiasiya fonu, suyun keyfiyyəti, torpağın analizi və s. proseslərdə iştirak edib, işğal nəticəsində törədilən ekosidi əyani şəkildə görüblər.

S.Şükürovun sözlərinə görə, “Qarabağı qoru” şüarı altında həyata keçirilən layihənin gənc iştirakçıları ekoloji qiymətləndirilmə və monitorinq üzrə bilik və təcrübələrini artırmaq, eyni zamanda, azad olunmuş ərazilərdə bərpa və mühafizə işlərinə töhfə vermək imkanı əldə ediblər. Aparılmış müşahidə və təhlillər əsasında əldə edilən məlumatların geniş maarifləndirmə və təbliğat işlərində istifadə olunması nəzərdə tutulur.

Ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Vüqar Kərimov gənclər siyasətinin dövlət siyasətinin mühüm və ayrılmaz tərkib hissəsi olduğunu, Azərbaycan gəncliyinin ictimai həyatın bütün sahələrində kifayət qədər fəal iştirak etdiyini diqqətə çatdırıb. Bildirilib ki, gənclər ölkə rəhbərliyinin siyasi, iqtisadi, humanitar, sosial istiqamətlər üzrə həyata keçirdiyi tədbirlərə hər zaman dəstək verir, cəmiyyətdə dayanıqlı sabitliyin və ardıcıl inkişafın təmin olunmasında yaxından iştirak edirlər. Ölkə rəhbəri özünün çıxışlarında mütəmadi olaraq gənclərin ictimai-siyasi və humanitar proseslərdə göstərdiyi səyləri nəzərə alaraq gəncləri novator, yeniliyə can atan və vətənpərvər insanlar kimi təqdim edir.

“Hər bir sahədə olduğu kimi ətraf mühitin mühafizəsində də gənclərin dəstəyinə böyük ehtiyac var. Mövcud ekoloji problemlərin aradan qaldırılmasında, ekoloji şüurun inkişaf etdirilməsində sizin səyləriniz, təşəbbüskarlığınız böyük rol oynayır. “Qarabağı qoru” şüarı altında keçirilən layihənin iştirakçıları olaraq gənclərin bir qismi işğaldan azad edilmiş ərazilərə səfər etdilər. Ermənistanın Azərbaycanın ətraf mühitinə, bioloji müxtəlifliyinə, meşələrinə, yeraltı və yerüstü təbii ehtiyatlarına vurduğu ciddi ziyana şahid oldular. Kəsilmiş ağacları, məhv olmuş yaşıllıq ərazilərini gördülər, su, hava, torpaq nümunələri üzərində müşahidələr apardılar, dəyən ekoloji ziyanların hesablamaya qaydaları ilə tanış oldular. Hazırda həmin ərazilərdə bərpa prosesi gedir. Bu sahədə ixtisaslı kadrların yetişməsi, gənclərin görülməli işlərdə yaxından iştirakı çox təqdirəlayiqdir. Gənc ekoloqlar kimi belə layihələrdə bilik və bacarıqlarınızı, təcrübənizi artırıb ekoloji tarazlığın qorunmasında səy göstərməniz bizim işimizə böyük töhfədir”, - deyə V.Kərimov bildirib.

Azərbaycan Gənclər Fondunun icraçı direktoru Fərid Cəfərov müharibə bitdikdən sonra gənclərdən həmin ərazilərin dirçəldilməsi prosesində iştirakla bağlı çoxlu müraciətlər daxil olduğunu diqqətə çatdırıb. Onun sözlərinə görə, gənclər hətta könüllü olaraq fiziki işlərdə belə çalışmağa, həmin ərazilərin bərpasında dövlətin atdığı addımlara dəstək olmaq niyyətlərini ifadə edirlər. Qeyd edilib ki, azad edilmiş ərazilərdə törədilmiş ekosidin

və onun miqyasının müəyyən edilməsi ilə bağlı IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən layihənin xüsusi özəlliyi ondan ibarətdir ki, gənclər ilk dəfə elm könüllüsü kimi araşdırmalara başladılar. Kifayət qədər uğurla həyata keçirilən layihə gələcəkdə gənclərin öz savadları, dünya görüşləri və təcrübələrindən istifadə edərək bu cür araşdırmaları fərqli sahələrdə də həyata keçirə bilmələrinə bir töhfədir.

“Gənclər Fondu olaraq dövlət başçısının göstərişi və tapşırıqlarına uyğun olaraq məqsədimiz gənclərin vətənpərvər, sağlam və savadlı yetişməsinə dəstək verməkdir. Eyni zamanda, Azərbaycan gəncliyinin yüksək potensialından istifadə edərək dövlətimizin fərqli sahələrdə həyata keçirdiyi siyasətə də gənclərimizin töhfə verməsinə çalışırıq. Bu layihə də gəncliyin dövlətə dəstəyinin bariz nümunələrindən biridir”, - deyər icraçı direktor qeyd edib.

Azərbaycan Respublikasının Minatəmizləmə Agentliyinin maarifləndirmə şöbəsinin rəisi Ramil Əzizovun sözlərinə görə, Vətən müharibəsindən sonrakı dövr ərzində azad edilmiş ərazilərdə ANAMA tərəfindən aparılan əməliyyatlar nəticəsində 75 milyon kvadratmetrdən çox ərazi mina və partlamamış hərbi sursatlardan təmizlənib. Otuz minə yaxın müxtəlif markalı mina və partlamamış hərbi sursat aşkarlanaraq zərərsizləşdirilib. Onların böyük əksəriyyəti piyadalar əleyhinə minalardır. Əməliyyatlar zamanı, həmçinin improvizə olunmuş, əllə düzəldilmiş, xüsusi formaya salınmış partlayıcı qurğular, kустar üsulla hazırlanmış digər sursatlar da aşkarlanıb.

O, layihə çərçivəsində gənclərin ANAMA-nın mütəxəssisləri tərəfindən təhlükəli ərazilərdə davranış qaydaları ilə bağlı məlumatlandırıldığını da diqqətə çatdırıb.

Tədbir zamanı IDEA İctimai Birliyinin əməkdaşı, layihə rəhbəri Gülsarə Qasımova ekoloji qiymətləndirmənin yekun nəticələrinə dair hesabatı təqdim edib. Hesabatda Qarabağın işğaldan əvvəlki vəziyyətinə nisbətən hazırkı ekoloji durumuna dair əldə edilmiş məlumatlar əks olunub. Həmçinin toplantıda layihə çərçivəsində görülmüş işlərə həsr edilmiş videoçarx nümayiş etdirilib.

Daha sonra gənclərə uğurla həyata keçirilən layihədə iştirak üçün sertifikatlar, eləcə də Qarabağın ekoloji qiymətləndirilməsi prosesinə töhfələrinə görə təşəkkürnamə və xatirə hədiyyələri təqdim edilib, ən maraqlı paylaşım qalibi mükafatlandırılıb.

Xalq qəzeti. - 2022.- 5 mart. - № 50. - S. 6.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə ekoloji tarazlıq problemi

Erməni vandalları Azərbaycan torpağında 30 il ərzində insanları qətlə yetirib soyqırımları törətməklə, şəhərləri və kəndləri yerlə-yeksan etməklə kifayətlənməyiblər. İşğal etdikləri ərazilərdə, eyni zamanda, amansızcasına ekoloji terror törədiblər. Prezident İlham Əliyev onların bu vəhşiliklərini ekosid - ətraf mühitə qarşı genosid adlandırır.

Prezident İlham Əliyevin 2020-ci il 29 oktyabr tarixli “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad olunmuş ərazilərində müvəqqəti xüsusi idarəetmənin təşkili haqqında” fərmanına əsasən, həmin ərazilərdə ekoloji tarazlığın bərpa olunması ilə bağlı təkliflərin hazırlanmasına başlanılmışdır. Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonların uzun müddət işğal altında saxlanması nəticəsində orada bioloji müxtəlifliyə, o cümlədən flora və fauna növlərinə, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə ciddi ziyan dəymişdir. Ərazilərin yandırılması, su resurslarının çirkləndirilməsi, əhalinin sudan qəsdən məhrum edilməsi, qiymətli ağac növləri ilə zəngin meşələrin, eləcə də təbiət abidələrinin, yeraltı və yerüstü təbii sərvətlərin məqsədyönlü şəkildə talan edilməsi nəticəsində ekoloji tarazlıq pozulmuşdur.

Kəlbəcəri, eləcə də Ağdamı və Laçını tərk edərkən mənfur düşmənin meşələri necə qəddarcasına yandırıdığını bütün dünya gördü. İşğalçılıqla soxulub 30 il yaşadıkları evlərə, meyvəsini dərib yedikləri bağlara, saf havasını udduqları meşələrə bu cür amansız münasibətləri onların kim olduğunu bir daha göstərdi. Prezident İlham Əliyev bu problemi öz çıxışlarında, xarici jurnalistlərə müsahibələrində dönmə-dönə vurğulayıb. Hələ keçən il dekabrın 1-də Azərbaycan xalqına müraciət edərkən dövlət başçısı Laçın rayonunda 22 min hektar, Kəlbəcər rayonunda 24 min hektar, Zəngilan və Qubadlı rayonlarında 12 min hektar meşə sahələri, işğaldan azad edilmiş digər ərazilərdə də bu cür böyük sərvətimiz olduğunu nəzərə çatdırıb. Meşələrin planetimizin ağciyəri olduğu-nu qeyd edərək deyib: “Mənfur, vəhşi düşmən bizim meşələrimizi 30 il ərzində qırıb, talayıb və son müddət ərzində yandırır. Buna baxmayaraq, meşə sahələrimizin böyük hissəsi toxunulmaz qalıb, çünki düşmən o meşələrə dırmaşa bilməyib, o, ucqar dağ massivlərində yerləşir. Əlbəttə, dağıdılmış və məhv edilmiş infrastrukturun, o cümlədən kəsilmiş ağacların bərpası da diqqət mərkəzində olacaqdır”.

Mənfur düşmən öz xəyanətkar əlini çaylarımıza da uzatmışdır. Onların suyundan güc alan elektrik stansiyalarını darmadağın etmiş, avadanlığını söküb aparmış, binalarını dağıtmışdır. İşğal dövründə erməni vandalları eləcə də çaylarımızın suyunun qabağını kəsmiş, bir neçə rayonda 100 min hektardan çox torpaq susuzluqdan yanaraq, cadar-ca-dar olmuşdur. Prezident İlham Əliyev bu barədə BMT Baş Assambleyasının 76-cı sessiyasının illik ümumi müzakirələrində videoformatda çıxış edərkən demişdir ki, Ermənistan keçmiş işğal olunmuş ərazilərdə bizim su ehtiyatlarımızdan süni ekoloji fəlakət yaratmaq üçün istifadə edib. 2016-cı ildə Avropa Şurası Parlament Assambleyası “Azərbaycanın cəbhəboyu rayonlarının sakinləri qəsdən sudan məhrum edilir” adlı qətnamə qəbul edərək, Ermənistan hökumətindən su ehtiyatlarından siyasi təsir və ya təzyiq aləti kimi istifadəsinə son qoyulmasını tələb etmişdir. Ermənistan həmin qətnaməyə qətiyyənlə məhəl qoymadı və Sərsəng su anbarını humanitar və eko-loji terrorizm aləti kimi istifadəni davam etdi. Ermənistan qəsdən qış aylarında su anbarını açaraq ətraf ərazilərdə daşqın törədib, yay aylarında isə suyu kəsərək keçmiş cəbhəyanı bölgədə yaşayan insanları və təsərrüfatları sudan məhrum edirdi.

Ermənistan transsərhəd Oxçuçay çayını kəskin şəkildə çirkləndirir. Bu isə çayın Azərbaycan ərazisi boyu keçdiyi ərazinin ekoloji sistemini bərpaolunmaz degradasiyaya məruz qoyur. Təəssüflər olsun ki, bəzi xarici şirkətlər də bu ekoloji cinayətdə iştirak edir.

Erməni qəsbkarları işğal dövründə digər ərazilərə olduğu kimi, Bəsitçay qoruğuna da böyük zərər yetiriblər. Qoruğun meşəlik ərazisinin, demək olar ki, yarısını məhv edib, ağacların kökünü, oduncağını yandırılıb. Bir sözlə, burada illərlə formalaşmış təbii ekosistemin tarazlığına erməni vandalizmi nəticəsində ciddi zərbə vurulub. Xatırladaq ki, Bəsitçay qoruğu 1974-cü ildə ulu öndər Heydər Əliyevin tapşırığı ilə yaradılıb. Burada 100 hektardan çox sahədə nadir çinar ağacları dövlət tərəfindən qorunur-du.

Ermənistanın Qacaran mis-molibden və Qafan filizsaflaşdırma kombinatlarının tullantı sularının tərkibində ağır metallar, fenol, və radioaktiv maddələrin miqdarı yolverilən normadan min dəfələrlə çoxdur.

Dövlət başçımız Qubadlıda olarkən buranın təbiətinə, gözəlliyinə heyran olduğunu bildirmişdir. Demişdir ki, Qubadlı ölkəmizin ən gözəl rayonlarından biridir və qısa müddət ərzində burada lazım olan bütün bərpa işləri görülməkdir. Xarici ekspertlər cəlb olunub, onlar qiymətləndirmə işləri aparacaqlar. Videosənədlər, fotosənədlər toplanır, bütün dəymiş ziyan hesablanacaq.

1969-cu ilin iyulunda Qubadlı Təbiət Yasaqlığı Qubadlı və Laçın rayonlarının ərazisində yaradılmışdır. Qubadlı rayo-nunun şimal və Laçın rayonunun cənub hissəsində dağ – bozqır sahələrini əhatə edir. Bu yasaqlığın yaradılması-nın məqsədi həmin ərazilərin heyvanlar aləmini və quşlarını qorumaq idi. Sahəsi 20 min hektar olan bu ərazidə vaxtı ilə göylərə boy verən çinar, qoz, tut, ərik, al-balı ağaclarından əsər-ələmət qalmayıb.

Qubadlı rayonunun Bərgüşad və Həkəri çayları fərel balıqlar məskəni idi. Ermənilər işğal dövründə tonlarla fərel balıqları müxtəlif üsullarla talayaraq İrəvana, Qafana, Gorusa və digər rayon-lara daşıyırdılar.

Erməni faşistlərinin dağıtdığı şəhər və kəndlərimizi yenidən qurmaqla bərabər, onların təbiətimizə vurduğu “yara”ları da sağaldacağıq. Meşələri bərpa edəcək, yeni bağlar salacaq, çaylarımızın suyundan bəhrələncəyik. Bu, Prezidentimizlə xalqımızın qətiyyəti, məramı, məqsədidir və başlanmış böyük işlər uğurla davam edir.

Dövlətimizin başçısı, birinci xanım Mehriban Əliyeva və qızları Leyla Əliyeva bu regiona səfərləri çərçivəsində Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun ərazisində çinar ağacları əkdilər və Bəsitçaya xırda balıqları buraxdılar.

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezi-denti, IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə Ümumrespublika Yaşıllaşdırma Ma-rafonu (“Yaşıl Marafon”) çərçivəsində Zəngilan rayonunda meşə sahəsinin bərpası məqsədilə ağacəkmə aksiyası baş tutub. Aksiya çərçivəsində ərazinin torpaq-iqlim şəraitinə uyğun 500 ədəd müxtəlif növ ağac əkilib.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyindən bildirilmişdir ki, ekolo-ji tarazlığın bərpa olunması ilə bağlı təkliflərin hazırlanmasına başlanılmış-dır. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən 2021-2023-cü illər üzrə yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulan işlərə dair tədbirlər planında ekoloji tarazlı-ğın bərpası ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Hazırladı: M.Mükərrəmoğlu

Xalq qəzeti. - 2022.- 11 mart. - № 53. - S. 6.

Plastik tullantılar: ekoloji tarazlığın qənimti

Sevinc Qarayeva

Ətraf mühiti çirkləndirən əsas faktorlardan biri də plastik qablaşdırma tullantılarıdır. 1960-cı illərdə bərk məişət tullantılarının tərkibində plastik tullantıların miqdarı 1 faizə qədər idi. Lakin hazırda bu göstərici 12 faizdən çoxdur. Ən əsası isə plastik tullantılar təbiətdə yüz illər ərzində parçalanmır, miqdarı isə ilbəil artır. Araşdırmalar göstərir ki, bu tullantılar düzgün idarə olunmadığından ətraf mühiti və sututarları çirkləndirir, kənd təsərrüfatı torpaqlarının dərin qatlarına keçərək bitkilərin normal inkişafını ləngidir və məhsuldarlığın aşağı düşməsinə səbəb olur.

Hər il dünyada 500 milyon ton plastik məhsul istehsal olunur. Plastik və polietilen məhsulların parçalanaraq yox olması üçün torpaqda 800, dənizdə isə 400 il vaxt lazım gəlir. Həmçinin yarım əsrdən sonra da plastik məhlul torpağa qarışaraq onu çirkləndirməyə davam edir. Plastik qablar hər il 120 milyon ton əlavə tullantının yaranmasına səbəb olur. Belə ki, dünyada plastik tullantıların yalnız 20 faizi təkrar emal olunur. Okeana atılan tullantıların 90 faizi də məhz plastik payına düşür. Hər il okeanlara 150 ton plastik tullantı atılır. Okeanlarda böyük tullantı adaları əmələ gəlib. Hazırda 5 belə ada var. Onlardan ikisi Sakit, ikisi Atlantik, biri isə Hind okeanındadır. Plastik tullantılar vəhşi heyvan və quşların, balıqların ölümünə səbəb olur. Hər il milyonlarla dəniz canlısı plastik tullantılar səbəbindən tələf olur. Plastik və polietilen məhsullar yandırılarkən insan orqanizmi üçün zərərli kimyəvi maddə - dioksin ifraz olunur. Dioksin bənzər quruluşa malik kimyəvi maddələrin birləşməsindən formalaşır. Bu birləşmələr hidrogen, karbon, oksigen və xlor atomlarından ibarətdir.

Mütəxəssislərin fikrincə, plastik materialların isti su və ya birbaşa isti ilə təması nəticəsində də dioksin yaranır. Beynəlxalq Xərçəng Araşdırma İnstitutunun açıqlamasına görə, dioksin xərçəng xəstəliyi əmələ gətirir. Orqanizmə daxil olub yağ toxumasında yığılan maddənin xaric olması qeyri-mümkündür. Onun təsirinin azaldılması üçün dərman vasitələri yoxdur.

Alimlər qida məhsullarının plastik qablarda saxlanması və qızdırılmasını da tövsiyə etmirlər. İstifadə müddəti orta hesabla 20 dəqiqə olan polietilen paketlər ümumi tullantıların təxminən 10 faizini təşkil edir. Statistikaya görə, bir ailə il ərzində təqribi 500 polietilen paket istifadə edir. Həmin paketlərin çürüməsinə 500 ildən çox vaxt lazımdır.

Polietilenin üzərindəki bakteriyaların çoxluğu səbəbi ilə paketlərdəki ərzaqlar daha tez xarab olur. Kip bağlanmış şəffaf paketdə kondensat əmələ gəlir və müxtəlif göbələklər inkişaf edir. Polietilen məhsullar dondurulduqda isə ondan insan üçün zərərli olan toksinlər ayrılır.

Ekoloq Aysəf Bayramov deyir ki, ölkədə plastik tullantıların ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılması, alternativ qablaşdırma materiallarından istifadənin genişləndirilməsi məqsədilə, Ekologiya Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən təbliğat və maarifləndirmə işləri aparılır. Eyni zamanda, plastik qabların toplanması üçün şəhərlərdə və rayon mərkəzlərində əhalinin cəmləşdiyi ərazilərdə xüsusi konteynerlər qoyulub. Məqsəd plastik tullantıların idarə olunması sisteminin təkmilləşdirilməsi, alternativ qablaşdırma vasitələrindən istifadənin genişləndirilməsi, beynəlxalq təcrübədən istifadə etməklə müasir texnologiyalar əsasında yeni müəssisələrin yaradılması, təkrar emal bazarının möhkəmləndirilməsi, yeni iş yerlərinin açılmasından ibarətdir.

Əsas məsələ plastik torbaların alternativini olan kağız, parça və sair bu kimi çox işlənən qablaşdırma vasitələrindən istifadənin genişləndirilməsidir. Bunun üçün plastik torbaları əvəz edən qablaşdırma vasitələrinin istehsalının genişləndirilmə və istifadəçilərə təklif edilməsi nəzərdə tutulur. Respublikamızda ilkin olaraq təkrar istifadəyə yaramayan qalınlığı 15 mikronadək olan polietilen torbaların və birdəfəlik istifadə üçün nəzərdə tutulan plastik qarışdırıcı çubuq, çəngəl, qaşiq, bıçaq, boşqab və stəkanların istehsalı, idxalı, satılması qadağan olunub. Prezidentin fərmanı ilə "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Qanuna dəyişiklik edilməsi barədə Qanun qəbul olunub. "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Qanunun 46-maddəsinə "Qalınlığı 15 mikrona qədər olan polietilen torbaların, habelə birdəfəlik istifadə üçün nəzərdə tutulan plastik qarışdırıcı çubuq, çəngəl, qaşiq, bıçaq, boşqab və stəkanların sahibkarlar tərəfindən idxalı, istehsalı, həmçinin ticarəti, ictimai işə və digər xidmət obyektlərində istehlakçıya satılması və ya verilməsi qadağandır" əlavə olunub. Bu qanunun müddəaları polietilen torbalara münasibətdə 1 yanvar 2021-ci ildən, birdəfəlik çubuq, çəngəl, qaşiq, bıçaq və stəkanlara münasibətdə isə 1 iyul 2021-ci ildən qüvvəyə minir. İnzibati Xətalər Məcəlləsinə yeni 275.4 və 275.5-ci maddələri əlavə olunmuşdur. Bu maddələrin tələbləri pozulduqda inzibati xətanın bilavasitə obyektinə olmuş plastik material müsadirə edilməklə vəzifəli şəxslər 1000 manatdan 1500 manatadək, hüququ şəxslər isə 3000 manatdan 4000 manatadək cərimə

edilirlər. İnzibati xəta cərimə qərarı qüvvəyə mindikdən 1 il müddətinə təktar törədilsə onda plastik materiallar müsadirə olunmaqla vəzifəli şəxslər 1500 manatdan 2000 manatadək, hüquqi şəxslər isə 4000 manatdan 5000 manatadək cərimə edilirlər.

Hər birimiz ətraf mühitin mühafizəsi və insanların sağlamlığı məqsədilə polietilen torbaların, plastik qabların alternativlərindən olan şüşə qablardan, parça və kağız torbalardan istifadəyə üstünlük verməliyik.

Ekologiya Təbii Sərvətlər Nazirliyindən verilən məlumata görə, plastik və polietilen qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılması məqsədilə genişmiqyaslı təbliğat kampaniyası aparılıb, plastik tullantıların ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılması və alternativ qablaşdırma materiallarından istifadənin əhəmiyyəti haqqında maarifləndirici xarakterli çap və video materiallar hazırlanıb. Bu materialların yayılması ilə bağlı tədbirlər görülmüş, kütləvi informasiya vasitələrində və televiziya kanallarında davamlı olaraq maarifləndirici proqramlar və təbliğat-təşviqat tədbirləri həyata keçirilmiş, plastik qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsiri barəsində ictimai məlumatlılıq artırılıb.

Plastik qablaşdırıcıların selektiv toplanması və utilizasiya müəssisələrinə təhvil verilməsi sahəsində stimullaşdırıcı vasitələrin tətbiqi ilə bağlı təkliflər, təkrar istifadəyə yararlı qablaşdırma materiallarının və onların komponentlərinin tələb olunan təhlükəsizlik, gigiyena və sair tələblərə uyğunluğunu təmin etmək məqsədilə standartlara dair təkliflər hazırlanıb.

Qalınlığı 15 mikrona qədər olan polietilen torbaların, habelə birdəfəlik istifadə üçün nəzərdə tutulan plastik qarışdırıcı çubuq, çəngəl, qaşiq, bıçaq, boşqab və stəkanların sahibkarlar tərəfindən idxalı, istehsalı, həmçinin ticarət, ictimai iaşə və digər xidmət obyektlərində istehlakçıya satılmasının və ya verilməsinin qadağan edilməsi ilə əlaqədar "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Qanununda və "Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi barədə" Qanun təsdiq olunub.

Nazirlikdən bildirilib ki, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi plastik qablaşdırma tullantılarının toplanması üçün 37 şəhər və rayonda 153 konteyner yerləşdirib. Alternativ qablaşdırma materiallarından istifadənin genişləndirilməsi məqsədilə təbliğat işləri davam etdirilir, polietilen torbalara alternativ olan parça və kağız torbaların istehsalı ilə məşğul olan müəssisələrin nümayəndələri ilə görüşlər keçirilir. Həmçinin nazirlik tərəfindən plastik qablaşdırma tullantılarının idarə edilməsi üzrə beynəlxalq təcrübə öyrənilir: "Ətraf mühitin mühafizəsinə töhfə vermək hər kəsin borcudur. Burada məsuliyyət təkcə nazirliyin üzərinə düşmür. Hər kəs ana təbiətin qorunmasında pay sahibi olmalıdır. Bunun üçün ekoloji tərbiyə də əhəmiyyətlidir. Azyaşlılara əllərindəki plastik qabları onlar üçün ayrılmış xüsusi konteynerlərə atılmasını başa salmaq ətraf mühitin mühafizəsinə dair atılmış kiçik, amma gələcəkdə nəticəsi böyük olacaq bir addımdır. Bundan başqa, hər birimiz plastik qabların alternativlərindən - şüşə qablardan, polietilen torbaların əvəzləyicisi olan parça və ya kağız torbalardan istifadəyə üstünlük verməliyik".

Azərbaycan təbiəti füsunkarlığı ilə dünyanı heyran qoyur

Bəxtiyar Hüseynov,

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin 1 sayılı RETSİ-nin əməkdaşı

Bu gün dünya üzrə meşə örtüyünün sahəsi 4 milyard hektardır. Bunun 809 milyon hektarı Rusiya Federasiyasının, 478 milyon hektarı Braziliyanın, 310 milyon hektarı Kanadanın və 303 milyon hektarı isə ABŞ-ın payına düşür. Son 200 ildə dünya üzrə meşə ərazilərinin sahəsi 2 dəfədən çox azalmışdır. XVIII-XIX əsrlərdə indiki Azərbaycan ərazisinin 35 faizi meşə ilə örtülü olmuşdur. Hazırda Azərbaycan meşələrinin ümumi sahəsi 989,4 min hektardır. Bu da respublika ərazisinin 11,8 faizini təşkil edir.

Qeyd edim ki, meşələrin təbiətdə ən böyük rolu hər hektarın il ərzində 10-20 ton karbon qazını udaraq əvəzində oksigen ixrac etməsidir. Belə ki, bir hektar meşə sahəsi 1 saatda 8 kiloqram karbon qazını udur, bu da 1 saatda 200 nəfərin nəfəsi ilə havaya buraxılan kar-bon qazının həcminə bərabərdir.

Yeri gəlmişkən, onu da deyim ki, sürüşmələr yalnız təbiətin şıltaqlığından baş vermir. İnsanlar sürüşmənin qarşısını almaq əvəzinə, təbiətə kortəbii müdaxilənin fərqinə varmırlar, bununla da özlərini, övladlarını, qohum-qəbilələrini təhlükə ilə üz-üzə qoyurlar. Eroziyalar sürüşmə üçün ən qorxulu amildir. Axar sular, hətta küləklər, ya-ğışlar torpağın üst qatını yuyub aparır. Nəticədə torpaq dağılır. Su, külək, hətta yağış eroziyası torpağın yuxarı üst qatını zəiflədir. Dağlıq ərazilərdə, yamac-larda meşələr qırıldıqca sürüşmələrə yol açılır. Yamaclar çılpqlaşdıqca, otlaqlar normasız otarılmaqla səhraya çevrildikcə sürüşmələr tüğyan edir. Nəhəng Amazon meşələrinə qarşı törədilən müsibətlər Yer kürəsinin iqliminə, ekosistemin pozulmasına təsir göstərir. Prezident İlham Əliyev, hətta ən iri mühüm yol tikintisi layihələrini belə ekologiyaya, ağaclara zərər vurma, dəyişməyi tapşırır. Bir neçə ilin söhbətidir, dövlətimizin başçısı Ağdaşda salınan yolun təbiətə, yaşıllığa ziyan vurmağını eşidəndə layihəni dəyişdirməyi, hətta dayandırmağı diqqətə çatdırır. Budur, təbiətə canıyananlıq, budur, əsl ekoloji siyasət!

İnsanlar ekosistemin incəliklərini nəzərə almadan təbiətə hücum edir. Cəmiyyətə xidmət göstərən eko-zənciri qırır. Torpaq, su, hava, meşə – bunlar həyatın varlığıdır. Son illərdə ölkəmizdə yaşıllaşdırma tədbirlərinə geniş yer verilir. Dövlətimizin, hökumətimizin təbiətə qayğısı hər yerdə hiss edilir. Yenilərinin yaradarkən, mövcud olanları da qoru-maq zəruridir. Dövlətlə yanaşı, hər bir şəxs də təbiətə qayğıkeş münasibət bəsləməlidir.

Erməni vandalları tərəfindən təbiətimizə, o cümlədən torpaqlarımıza-za sağalmaz yara vurulmuşdur. İndi həmin ərazilərdə, həmçinin magistral yollar boyu gözoxsayan yaşıl zolaqlar, meşələr salınır, parklar istifadəyə verilir.

Burada bir mühüm məqamı da xatırlatmaq istərdim. Belə ki, hər problemin həllində dövlətdən dəstək gözləmək ədalətli deyil. Dövlət üzərinə düşən vəzifəni yerinə yetirərkən hər bir vətəndaş da bu məsuliyyəti bölüşməlidir. Bu, ümumvətəndaş, ümumbəşəri məsuliyyətdir. Prezident İlham Əliyevin ölkəmizin ekoloji duru-muna göstərdiyi gündəlik qayğı bizdə təbiətimizə qarşı nikbin ümidlər doğurur. Dövlət siyasətini həyata keçirən Eko-logiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin fəaliyyətində dövlətimizin başçısının tövsiyə və tapşırıqlarının məsuliyyəti dərinlən hiss olunmaqdadır. Nazir-lik torpaqlarımızın sağlam şəkildə vətəndaşlarımıza xidmət etməsi üçün var qüvvəsini əsirgəmir. Görülmüş əyani işlərdən başqa, müəssisələrdə, ali və orta ixtisas, ümumtəhsil məktəblərində aparılan təbliğat və maarifləndirmə tədbirləri sayəsində də yüksək nəticələr əldə edilir.

Təbiətin qədir-qiyəməti daim diqqətdə saxlanılmalıdır. Çünki meşələr nəfəs aldığımız havanı tozdan, sənaye müəssisələri və nəqliyyat vasitələri tərəfindən buraxılmış külli miqdarda zəhərli qazlardan təmizləyir, saflaşdırır, insanın tənəffüsü üçün vacib olan oksigenlə zənginləşdirir.

Bir sıra ağac, kol və yarımkollar xəstəlik törədən mikroorqanizmləri məhv edən xüsusi maddələr buraxmaq qabiliyyətinə malikdir. Bu da insanın sağlamlığı və uzun ömür sürməsi üçün əsas şərtir. Meşələrin qorunmasında ictimaiyyətin köməyinə həmişə ehtiyac var. Meşələr torpaqları eroziyadan qoruyur, su ehtiyatlarının tükənməsinin qarşısını alır və havanı sanitariya-gigi-yena baxımından saflaşdırır, təbiətdə maddələr mübadiləsində və enerjinin bioloji dövriyyəsində əvəzsiz rol oynayır. Bütün bunları sadalamaqda məqsədim meşə sahələrinin qorunmasının zəruriliyini, meşə-bərpa işlərinin tələp-lü bir məsələ olduğunu daha dərinlən hiss etməkdir.

Təəssüf ki, dünyada ekoloji fəlakətlərə barmaqarası baxılmasına hələ də rast gəlinir. Necə deyirlər, ikili standart təbiətə də tətbiq olunur. Hal-buki, ermənilərin uzun illər işğal edilmiş ərazilərimizdə həyata keçirdikləri “yandı-rılmış torpaq” siyasəti təkcə Azərbaycan təbiətinə ziyan vurmur, vahid bir or-qanizm olan bütün

planetimizə təsir edir. Burada ayrı-seçkilik ola bilməz. Yandırılmış Azərbaycan əraziləri vahid təbiətin bir hissəsidir. Buna göz yum-maq bəşəriyyətin sağlam gələcəyinə amansız zərbədir. Ancaq dünya ictimaiyyəti nə qədər laqeydlik göstərsə də, Azərbaycan xalqı, dövlətimiz bu məsələni diqqət mərkəzində saxlayır.

Akademik Həsən Əliyevin hələ 50 il bundan əvvəl çaldığı “həyəcan təbili”nin nəticələrini, nə yaxşı ki, indi ekoloji fəlakətlə üzləşəndə hiss edirik. Biz görürük ki, bulaqlar, çeşmələr quruyur, yeniləri isə yaranmır. İki yüz-üç yüz illik şabalıdyarpaq palıd, digər qiymətli ağaclar qırılır və onları yetişdirmək üçün neçə ömür lazımdır. Ancaq təəssüf ki, bu günün cazibəsi ilə yaşayan yerlərdəki bəzi aidiyyəti orqanlar ağsaqqal alimi-mizin uzaqgörən elmi həyəcanlarından, tövsiyələrindən lazımi nəticə çıxarmırlar.

Kasıblaşan, kasadlaşan təbiətimizin bir günahkarı da bizik: meşələrimizi qıraraq, bulaqlarımızı kor qoyaraq, yaşıllığı məhv edərək, yerində dəbdəbəli imarətlər, xidmət obyektləri tikirik. Gü-nahkar axtarışında isə ancaq meşəbəyi cəzalandırılır, hər şey onun boynuna qo-yulur. Bununla problem həllini tapırmı?..

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan meşə fondu az, lakin flora və faunası zəngin olan ölkələr sırasına daxildir. Elə buna görə də, biz meşələrimizi göz bəbəyi kimi qorumalı, ondan səmərəli istifadə etməliyik. Təəssüf ki, bu, həmişə belə olmur. Gizli deyil ki, son illərdə respublikada meşə ərazilərində tikinti aparılır, meşələrə məxsus torpaqlar həyətə sahələrə, yaşayış evlərinin tikintisinə verilir. Meşə ərazisində mövcud olan nadir və qiymətli ağacların kütləvi qırılması hesabına sitrus bağları salınır. Sual olunur, sitrus bağları üçün ayrı yer seçmək belə çətindir? Meşələri məhv etməklə salınan sitrus bağları təbiətə, xalqa xəyanətdən başqa bir şey deyil. Təbii ki, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi bu cür mənfi hallara qarşı ardıcıl və məqsədyönlü mübarizə aparır.

İnsan haqlı olaraq özünü təbiətin ay-rılmaz bir hissəsi hesab edir. Ağlı kəsən ilk gündən təbiəti öyrənir və onun hesa-bına yaşayır. Meşələr isə ana təbiətin yaşıl tacıdır. Təbiətimizin bu yaşıl örtüyü planetimizdəki bütün canlılar üçün təbii bir nemət olmaqla bərabər, həm də gözəllikdir, sağlamlıqdır. Soyuq və istini mülayimləşdirir, ətraf mühiti sağlamlaşdırır, insanlara estetik gözəllik bəxş edir.

Təbiət tükənməyən sərvət olsa da, laqeydlik, etinasızlıq və nəzarətsizlik ucbatından tükənir, məhv olur. Qeyd edək ki, təbiət insansız yaşayır, amma insan təbiətsiz yaşaya bilmir. Elə buna görə də, təbiət qarşısında hər bir sıravı vətəndaş öz məsuliyyətini hiss etməlidir. Ana yurdumuzun gözəlliklərini qorumaq və artırmaq hamının borcu olmalıdır. Dağıtmaq, talamaq bizim xalqımızın mentalitetinə yaddır.

İnanırıq ki, respublika Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi xüsusi fəallıqla başladığı indiki həqiqi təbiətsevərlik ten-densiyasını axıradək davam etdirəcək, cənab Prezidentin bununla bağlı imza-ladığı müvafiq sənədlərdən irəli gələn vəzifələri layiqincə yerinə yetirəcək.

Əhalidə ekoloji məsuliyyət, ruh yüksəkliyi yaratmaqda mətbuat mühüm önəm daşıyır. Təəssüf ki, bəzən media-da bununla bağlı qərəzli yazılara da rast gəlinir. Meşələr barədə bəzi saytlarda, mətbuat səhifələrində verilən yalan məlumatlarla, təhrif olunmuş faktlara söykənən yazılarla heç cür barışmaq olmur. Jurnalistikani qərəz mənbəyinə çevirən belə üzdənirəq yazarlar Eko-logiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi-nin təbiət ərazilərinin mühafizəsi və genişləndirilməsi ilə əlaqədar gördüyü tədbirləri də, necə deyərlər, ağına-bo-zuna baxmadan qaralamağa çalışır, oxucuların diqqətini reallıqdan yayındır-maq istəyirlər.

Sevinirəm ki, Azərbaycan təbiətinin döyünən ürəyi olan meşələrimizdə ha-zırda yeni ab-hava yaşanır. Bu da möv-cud sahəyə yeni rəhbərliyin təşkilatçılıq bacarığı, işə yeni münasibəti ilə bağlıdır. Daha meşələrdə ağaclara divan tutan texnikanın uğultusu, balta səsi eşidilmir. Meşə indi sakit nəfəs almağa başlayır. Necə deyərlər, belini qaldırır, qamətini düzəldir, əvvəlki görkəminə qayıdır...

Xalq qəzeti. - 2022.- 1 aprel. - № 65. - S. 9.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə dövlət qayğısı prioritet istiqamətdir

Bəxtiyar Hüseynov,

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi 1 saylı Regional Ekologiya və Təbii Sərvətlər İdarəsinin əməkdaşı

Həyatımızı təbiətsiz, təbiəti isə insansız təsəvvür etmək mümkün deyil. Təbiət insanı yaşatdığı kimi, insan da təbiəti nəinki qoruyur, hətta zənginləşdirir. Bu baxımdan təbiəti mühafizə edib gələcək nəsillərə çatdırmaq təkcə ekoloqların deyil, ümumxalq, ümumdövlət işidir. Prezident İlham Əliyevin səmərəli ekoloji siyasəti və bu siyasətin layiqincə həyata keçirilməsində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin son illərdə atdığı mühüm addımlar məhz bu məqsəddə xidmət edir.

Təsadüfi deyil ki, 44 günlük Vətən müharibəsindən sonra əzəli və əbədi torpağımız olan Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayon-larının erməni vandalizminə məruz qalmış bənzərsiz təbiəti, o cümlədən zümrüd meşələri, parkları, qoruqları, yasaqlıqları sürətlə dirçəlir, əvvəlki görkəmini alır. Belə ki, məhv edilmiş Topxana meşəsində bərpa işləri aparılır, yeni ağaclar əkilir, meşə zo-laqları salınır. Düşmənin tərəfindən 30 il ərzində bioresursları məhv edilən çaylarımıza və digər su mənbələrinə yeni həyat verilir.

İşğaldan azad edilmiş yaşa-yış sahələrinə Böyük Qayıdış çərçivəsində qarşıda duran əsas vəzifələrdən biri də məhz həmin ərazilərdə təbii və keyfiyyətli eko-sistemin, bioloji müxtəlifliyin, habelə nadir və tükənməkdə olan bitki növlərinin bərpa edilərək sağlam-laşdırılmasıdır. Bu yerlərdə müasir yanaşmaların tətbiqi əsasında unikal meşə fondunun və mühafizə olunan təbiət komplekslərinin fəaliyyətinin bərpası bütövlükdə regionun “yaşıl zona”ya çevrilməsinə şərait yarada-caq.

Artıq işğaldan azad olunan ərazilərdə ətraf mühitin sağlam-laşdırılması və təbii sərvətlərdən dayanıqlı istifadənin reallaşdırılma-sı, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri şəbəkəsinin, nadir təbiət komplekslərinin və obyektlərinin təbii vəziyyətdə qorunub saxlanıl-ması istiqamətində genişmiqyaslı tədbirlərə başlanılıb. Azərbaycanın Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu-na daxil olan Zəngilanın inzibati ərazisində 107 hektar sahədə yerləşən Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun fəaliyyətinin bərpa edilməsi ilə bağlı Prezident İlham Əliyevin 20 oktyabr 2021-ci il tarixli sərəncam imzalaması da bunun bariz ifadəsidir.

Son illərdə dövlət qayğısı ilə əhatə olunan Azərbaycan təbiətində xüsusi mühafizə olunan ərazilər daha çox diqqət cəkir. Hazırda ölkəmizdə ümumi sahəsi 892865,78 hektar olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən 10 milli park, 10 dövlət təbiət qoruğu, 24 dövlət təbiət yasaqlığı fəaliyyət göstərir. Ümumilikdə, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri ölkə ərazisinin 10,31 faizini, milli parklar 4,87 faizini, övlət təbiət qoruqları 1,39 faizini, dövlət təbiət yasaqlıqları isə 4,05 faizini təşkil edir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin imzaladığı mühüm sərəncam və tapşırıqların həyata keçirilməsi nəticəsində nəinki ölkəmizdə yeni milli park-lar, dövlət təbiət qoruqları, ya-saqıqları salınıb, həmçinin möv-cud xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri də xeyli genişləndirilib. Təsadüfi deyil ki, təbiətə, ekolo-giyaya çox böyük diqqət və qayğı göstərdiyinə, həyata keçirdiyi uğurlu ekoloji siyasətə görə dövlətimizin başçısı Almaniyanın Mixael Zukkov Fondunun ali mükafatına layiq görü-lüb. Cənab Prezidentə ünvanlanmış məktubda yazılıb: “...Sizin ölkədə təbiətin mühafizəsi, xüsusilə də Milli Park Proqramının inkişafı sahəsində göstərdiyiniz səylər və əldə etdiyiniz uğurlar bizdə böyük təəssürat yarat-dı. Təbiətin mühafizəsi sahəsindəki özünəməxsus yüksək inkişaf və mühüm irəliləyişlər alqışa layiqdir...”.

Respublikamızın ərazisindəki milli parkların hamısının özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Müdriklərimizin dediyi kimi, hər bu-cağı can məlhəmi olan Azərbaycan təbiətinin qədrini bilməli, onun səfasından, gözəlliyindən, şəfa qaynaqlarından istirahət ocağı, ekoturizm üçün insanın və təbiətin xeyrinə yüksək səviyyədə istifadə edilməlidir.

Ölkəmizdə mövcud milli park-ların ikisi, o cümlədən Hirkan və Qızılağac milli parkları Lənkəranın coğrafi ərazisindədir. Məhz buna görə də Lənkəran respublikamızın əvəzsiz təbiətə malik rayonların-dan biri kimi tanınır. Belə ki, bir tərəfdən qocaman Talış dağla-rı, digər tərəfdən ləpələri sahilə təkrarolunmaz nəğmələr pıçıldayan mavi Xəzər bu subtropik diyarın gözəlliyini daha da artırır. Təbiətin gözəl fəslə olan baharda bu diyarın heç yerə bənzəməyən gözəllikləri üzə çıxır. Bahar öz rəssam fırçası ilə təbiəti al-əlvan rəngə boyayır. Yaz müjdəli qaranquşların oxuları ağacların yarpaqlarının pıçılıtlarına, şəlalələrin şaqraq nəğmələrinə qa-rışaraq həzin bir təbiət simfoniyası yaradır.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1969-cu ildə Hir-kan Dövlət Qoruğu təsis edildi. Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin sərəncamı ilə Hirkan Milli Parkının yaradılması isə bu yerlərin təbiətinə ulu öndərin qayğı və diqqətinin davamı oldu.

Hirkan Milli Parkının ərazisinin iki dəfə artırılması üçün planlı işlər həyata keçirilib. Geniş sahəsinə, hər qarışa düşən bitkinin zənginliyinə görə üstün olan Hirkanın özünün ətraf mühitə, təbiətə böyük təsiri var. Burada hər ağac, hər kol can dərmanıdır. Cənub bölgəsinin bu zəngin parkı şəfa qaynağıdır. Azərbaycan təbiətşünasları dəfələrlə Hirkanın təbii gözəlliklərindən sava-yı, onun bitkilərinin min bir dərindən dərmanı olduğunu sübut ediblər. Onlardan biri-Seyid Əli Kazımbəyov “Sədiyyə” əsərində yazır ki, “taun və vəba xəstəlikləri bütün ətrafı-Ərdəbil, Rəşt, Qarabağ, Şirvan və qeyri yerləri tutduğu halda Talışa sirayət etmədi”. Məlum olub ki, dünyanın müxtəlif yerlərində baş verən xəstəliklər bu füsunkar diyara təsir göstərə bilmir. Səbəbi nədir? Tədqiqatlar nəticəsində bəlli olub ki, bu yerlərdə bitkilərin biomüxtəlifliyi, yüzlərlə ağac və kolun təbii dərman mənbəyi olması, landşaftın özündə ayrı-ayrı xəstəliklərə qarşı müvazinətin güclüliyü və s. xəstəliklərə qarşı müqaviməti şərtləndirir.

Bu üstünlüklər bir sıra Avropa səyyahlarının, alim və yazıçıların başlıca mövzusunə çevrilib, Azərbaycanın bu dilbər güşəsinin zəngin təbiətinin sorağı yaxın-uzaq ellərə gedib çıxıb. Aleksandr Düma Talış meşələrində pələnglərin məskən saldığını, onların Araz çayını keçib Qarabağa qədər gedib çıxdığını, bu ərazilərdə bəbirlərin yaşadığını öz əsərlərində təsvir edib. Yerli əhəlinin igidliyindən bəhs edən müəllif camaatın qəribə qorxmazlığını çoxsaylı faktların dili ilə sadalayıb. Yerli əhəlinin bəbirləri əhliləşdirdiyini göstərən yazıçı qeyd edib ki, camaat bu təhlükəli yırtıcıları yəhərin qaşına bağlayıb ceyran ovuna çıxarıb.

Milli park flora və faunası ilə zəngindir. Buradakı ağacların əksəriyyətində Hirkan adı çəkilməsi fərdi xüsusiyyət daşıyır, bunların ancaq adı çəkilən əraziyə mənsubluğunu təsdiq edir. Hir-kan ağcaqayını, Hirkan armudu, Hirkan ənciri, Hirkan bikəvəri, Hirkan şümşadı və daha onlarca bu ünvanlı ağac və gül kolu... Bütün bunlar qiymətli, nadir ağaclardır və onlardan hazırlanan qiymətli əşyalar dünyanın məşhur muzeylərində indi də saxlanılır.

Şirvanşahlar dövlətinin ən qüdrətli hökmdarlarından olan I İbrahim (1382-1417) taxtı məhz Hirkan ərazisində bitən qoz və dəmirağacından hazır-lanıb. Hazırda həmin taxt Sankt-Peterburqda Ermitaj muzeyində saxlanılır. İsveç sahibkarları Lüdviq və Robert Nobel qardaşlarının Azərbaycana gəlişinin ilkin səbəbi də neft yox, məhz bu ərazidə yabani şəkildə yayılmış qoz və fındıq ağac-larının yayılma tarixini öyrənmək olub.

Bəs milli parkın heyvanat aləmi? Xallı maral, cüyür, çöl donuzu, bəbir, oxlu kirpi, porsuq, dələ, Hirkan arı-quşu... Adlarını çəkdiyimiz heyvan növləri də məhz Hirkan Milli Par-kında yaşayır və bu yerlərin zəngin iqliminə öyrəncəlidir.

Azərbaycan təbiətinin incisi olan Hirkan meşələrinə həmişə dövlət qayğısı olub. Azərbaycan hökumətinin qərarı ilə 1936-cı ildə Talış meşələrinin nadir bitki növlərinin qorunması məqsədilə 88 hektar ərazidə Lənkəran Dövlət Qoruğu yaradılıb. Sonralar bu ərazi artırılaraq 12 min hektara çatdırılıb və Qızılağac Dövlət Qoruğunun filialı statusunu alıb.

Hirkan Milli Parkı Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 9 fevral 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə yara-dılıb. Parkın yaradılmasında əsas məqsəd təbiətin kompleks şəkildə qorunması, üçüncü dövrün relikt və endemik bitki növlərinin mühafizəsi, Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı kitab”ına daxil edilən tipik flora və fauna növlərinin qorunub saxlanıl-ması, ətraf mühitin monitorinqinin həyata keçirilməsi, ictimaiyyətin məlumatlandırılması, eləcə də tədqiqatlar, turizm və istirahət üçün şəraitin təşkilidir.

Hirkan Milli Parkının ərazisinin çox hissəsini meşələr və şimal-qərbdən cənub-şərqə doğru uzanan sıra dağlar əhatə edir. Parkda şabalıdyarpaq, dəmirağac, vələs, ipək akasiyası, Xəzər lələyi, Hirkan ənciri, Qafqaz xurması, azat və s. təşkil edir.

Milli Parkın entomfaunası endem növlərlə zəngindir. Ərazidə “Qır-mızı kitab”a daxil edilən növlərdən tünd qırmızı Talış uzunbığı, Talış kökyeyəni, üçpərli Talış qaçağa-nı, palıd diserkası, eyfema, Talış brameyası, iri tənək hafi, Oxim qızılı kəpənəyi, Aleksandra sədəllisi, Talış məxməri kəpənəyi və başqa həşəratlara rast gəlmək olar.

Parkın ornitofaunasına daxil olan qara leylək, məzar qartal, qıvrımlələk qutan, turac, mərməri ördək, Talış qırqovulu, Hirkan arıqu-şu, toğlugötürən və s. quşaların ad-ları Azərbaycanın “Qırmızı kitabı”na daxil edilib.

Ümumiyyətlə, ərazinin bitki aləminin zənginliyi burada çoxsaylı heyvanların yaşamasına imkan yaradıb. Milli Parkın heyvanat aləmi çox zəngindir. Burada məməlilərdən bəbir, vaşaq, porsuq, çöl donuzu, cüyür və s. növlərə rast gəlmək olar.

Ötən ildən bəri Hirkan meşələrinin YUNESKO-ya salınacaq hissələrinə yerində baxış keçirilməsi məqsədi ilə yaradılan işçi qrupun üzvləri WWF-in ölkə üzrə direktoru Elşad Əskərov və AMEA Botani-ka İnstitutunun əməkdaşı Vahid Fərzəliyevlə birlikdə çöl işləri və sərhədlərin dəqiqləşdirmə fəaliyyəti aparılıb. Hazırlanan ilkin sərhədlər beynəlxalq ekspertlərə təqdim edilərək, sahələrin YUNESKO-nu IX və X kriteriyalarına uyğunluğu onlar tərəfindən təsdiqlənib.

Aparılmış məsləhətləşmələr zamanı Hirkan Milli Parkının daxilində ümumi sahəsi 24587 hektar olan 3 ərazidə (şimal, cənub və mərkəz) İran İslam Respublikası ilə birgə irs siyahısına nominasiya şəklində salınması nəzərdə tutulub və bu istiqamətdə Xarici İşlər Nazirliyi məlumatlandırılıb.

Qızılağac Milli Parkı Azərbaycan Prezidentinin 26 sentyabr 2018-ci il tarixli sərəncamı ilə Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğunun balansında yara-dılıb. Parka rəhbərlik edən təcrübəli ekoloq, peşəkar mütəxəssis Aftandil Abbasov deyir: - Qızılağac Milli Parkı həm dünya ekoloqlarının, həm də turistlərin diqqət mərkəzinə çev-rilib. Təbii ki, bu da kollektivimizin məsuliyyətini qat-qat artırır. Parkda xeyli yendənqurma işləri aparılıb. Belə ki, Kiçik körfəzlə əlaqə yara-dan 1,5 kilometrlik, Böyük körfəzə çıxış marşrutu üçün 2 kilometrlik uzunluğunda kanal qazılıb. Yaz, yay mövsümündə balıqların dənizin şor, duzlu sularından kürü tökmək üçün şirin sulara miqrasiya etmələri və yendən Xəzər dənizinə qayıtmaları üçün xüsusi əlaqələndirici boru quraşdırılıb. İnzibati binanın yaxınlı-ğında olan ərazinin seyr etmək üçün mühafizə işinin təşkilində mühüm rol oynayan dəmir qüllə yenidən bərpa edilib və rənglənib.

Onu da qeyd edim ki, Qızılağac Milli Parkının Böyük körfəz ərazisinə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Naziri Muxtar Babayevin iştirakı ilə ağa-mur, çəki və enli alın balıq növləri, İDEA İctimai Birliyin sədri Leyla Əliyevanın iştirakı kütüm, çəki, ağa-mur, enli alın balıq növləri buraxılıb. Buraxılmış balıq növlərinin çəkisi 10-15 qram omaqla Kiçik Qızılağac Balıqartırma təsərrüfatında yetişdiri-lib. Ağacəkmə aksiyasında isə par-kın ərazisində isə 500 ədəd meyvə və 1000 ədəd şam ağacı əkilib.

Xalq qəzeti. - 2022.- 16 aprel. - № 78. - S. 11.

Oxçuçay cinayətinə görə məsuliyyət daşıyan Ermənistan və tərəfdarlarını beynəlxalq ədalət məhkəməsi gözləyir

Tahir Tağıyev

Azərbaycan ərazilərini işğal altında saxladığı müddət ərzində Ermənistan burada çoxsaylı qanunsuzluqlar həyata keçirib, o cümlədən ekoloji qanunsuzluqlar törədib. Təəssüf ki, müharibə başa çatsa da, Ermənistanın bu qəbildən olan əməllərinə tam son verilməyib. Azərbaycana qarşı ekoloji terror siyasətini davam etdirən Ermənistan bu kontekstdə beynəlxalq hüquq normalarını pozmaqda, bütünlükdə region üçün ciddi təhlükə mənbələri formalaşdırmaqdadır.

Qeyd edilənlər Oxçuçay ətrafında baş verənlər fonunda özünü qabarıq büruzə verir.

Azərbaycan heç nəyi unutmur: ermənilərə yardım edən xaricilər də cavab verəcək...

Mənbəyini Zəngəzur dağ silsiləsindən götürən Oxçuçay hələ də Ermənistan ərazisində kəskin çirklənməyə məruz qalır. Bu məsələyə Prezident İlham Əliyevin sədrliyiylə keçirilən cari ilin birinci rübünün yekunlarına həsr olunan müşavirədə xüsusi toxunub.

Ermənistanın ekeoloji cinayətlərinə toxunan dövlət başçısı xatırladı ki, Avropa Şurası Parlament Assambleyasında bir neçə il bundan əvvəl Ermənistanın Azərbaycana qarşı ekoloji terroru ilə bağlı xüsusi məruzə hazırlandı və qəbul edildi: “Orada hər şey açıq-aşkar deyilmişdi. Tərtər çayının suyundan bizi məhrum etmişdilər. Halbuki Heydər Əliyev Suqovuşan su anbarını inşa edəndə Bərdə, Ağdam, Goranboy, Yevlax, Ağcabədi və digər rayonların 100 min hektar torpağını suvarması nəzərdə tutulurdu və su gedirdi... Oxçuçay çayının fəlakəti indi dünyanın gözü qabağındadır. Biz bu məsələni qaldırmışıq. Məsələni qaldıranda bizə söz verildi ki, bu fəlakəti törədən şirkət gəlib bunu təmizləyəcək. Amma artıq bundan bir il vaxt keçib, bizə heç bir təklif verilmir. Oxçuçayı zibilləyən, zəhərləyən “Cronimet” şirkətidir. Bu, böyük şirkətdir və bəzi xarici mətbu orqanlarında gedən məlumatlara görə, korrupsiya sxemləri əsasında Serjik Sarkisyanın keçmiş xunta rejiminin nümayəndələri ilə bunların qanunsuz biznes əlaqələri olub və onlar birlikdə orada o mis kombinatını işlədiblər. Ondan sonra Ermənistan hökuməti korrupsiyalaşmış həmin o erməni nümayəndələrindən bu kombinatın payını alıb. Ancaq bu fəlakəti törədən “Cronimet” şirkəti buna cavab verməlidir, yoxsa yox? Mən demişəm ki, beynəlxalq məhkəmələrdə məsələ qaldırılmalıdır. İndi mən çox şey demək istəmirəm, biz artıq hüquqi iddia ilə də çıxış edəcəyik, hazırlıq işləri gedir, beynəlxalq mütəxəssislər cəlb olunub. Biz erməniləri törətdikləri vəhşiliklərə görə bütün dünyada ifşa edəcəyik. O cümlədən xarici şirkətləri, hansılar ki, bizim təbii yataqlarımızı istismar ediblər. Qızıl yataqlarımızı, digər yataqlarımızı qanunsuz istismar edən xarici şirkətlər hesab edirlər ki, bizdən yaxa qurtaracaqlar? Yox! Biz onları məhkəməyə gətirəcəyik, onları biabır edəcəyik. Oxçuçay suyunu sarı rəngə boyayan “Cronimet” şirkəti gəlsin o zibilini təmizləsin. Yoxsa hesab edirlər ki, vaxt keçdi və biz hər şeyi unutduq. Biz heç nəyi unutmamışıq və unutmayacağıq”.

Qeyd edək ki, Ermənistanın Qacaran mis-molibden, Qafan mis saflaşdırma kombinatlarının toksik tullantılarının Oxçuçaya axıdılması bu su resursunu əsl ekoloji fəlakət girdabına sürükləyib. Ermənistanın Mis saflaşdırma kombinatlarının toksik tullantılarının Oxçuçaya axıdılmadan beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə toplanılması və zərərsizləşdirilməsi üçün İrəvan və həmin kombinatlarda iş aparmış Almaniyanın “Cronimet” şirkəti tərəfindən heç bir tədbir görülməyib. Halbuki, “Cronimet” şirkətinin Azərbaycana qarşı ekoloji terrorda iştirak etməsi Almaniyanın beynəlxalq nüfuzuna ciddi zərbədir. Bu, Almaniya qanunvericiliyinin də pozulmasıdır. Almaniya qanunvericiliyi ölkə ərazisindən kənarda da bu ölkəyə məxsus şirkətlərin beynəlxalq hüquq və normaları gözləməsini özündə təsbit edir. Bu tələb pozduğu halda onlara qarşı Almaniya hökuməti müvafiq hüquqi addımlar atmaq səlahiyyətlərinə malikdir. Öz qanunvericiliyini və tərəfdar olduğu beynəlxalq hüquq normalarını, öhdəliklərini rəhbər tutaraq Almaniya hakimiyyəti “Cronimet” şirkətinə qarşı müvafiq addımlar atmalıdır. Əks hal Almaniyanın beynəlxalq imicinə ciddi zərər vuracaq, bu ölkənin qanunların aliliyinə hörmət prinsipinə əməldə riayət etmədiyinə dair rəy formalaşdıracaq.

Oxçuçayın kəskin çirklənməyə məruz qalması əkin sahələrinin suvarılmasına və içməli su təminatına mənfi təsir göstərir

Ermənistanla yanaşı, Almaniya da nəzərə almalıdır ki, transsərhəd çayları normadan artıq çirkləndirmək və bu çaylar vasitəsilə qonşu ölkələrin ərazilərinə çirkab axıtmaq təbiətin mühafizəsinə dair beynəlxalq konvensiyalara ziddir. Hələ 1972-ci il Stokholm Bəyannaməsində təsbit edilir ki, öz yurisdiksiyası çərçivəsində dövlətlər digər dövlətlərin və beynəlxalq rejimli ərazilərin təbii mühitinə zərər yetirə bilən hərəkətlərdən

çəkinməli, belə zərər yetirə bilən fəaliyyətin qarşısını almalıdırlar. Bu prinsip Ermənistan və Almaniya tərəfindən də tanınsa da, onlar bu tələblərə riayət etmir. Araşdırmalar göstərir ki, Oxçuçayın Ermənistan ərazisində daim kəskin çirklənməyə məruz qalması regionda əkin sahələrinin suvarılmasına və içməli su təminatına da olduqca mənfi təsir göstərir.

Onu da qeyd edək ki, Oxçuçayın davamlı çirkləndirilməsinin qarşısının alınmasının zəruriliyi və təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsi məqsədilə Azərbaycan tərəfindən beynəlxalq təşkilatlara müraciətlər ünvanlanıb. Lakin hələ də istənilən nəticə yoxdur. Halbuki, transsərhəd suaxınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsinə dair 1992-ci il Konvensiyasının da şərtləri Oxçuçay timsalında Ermənistan və "Cronimet" şirkətinin yol verdiyi pozuntular sırasındadır. Konvensiyaya əsasən, transsərhəd təsir göstərən və ya göstərə bilən çirklənmənin qarşısını almaq və azaldtmaq üçün bütün müvafiq tədbirləri görməlidirlər. Lakin Ermənistan tərəfindən bu xüsusda heç bir tədbir görülmür. Yaranmış vəziyyətdə Azərbaycan Ermənistan və "Cronimet" şirkətini ekoloji terror törətdiklərinə görə beynəlxalq məhkəmələrə vermək hüququnu özündə saxlayır. Ermənistan istənilən halda Oxçuçayın çirkləndirilməsi, Azərbaycana qarşı digər ekoloji cinayətlərinə görə ölkəmiz və beynəlxalq hüquq qarşısında cavab verəcək. Elə prezident İlham Əliyevin sözügedən müşavirədə səsləndirdiyi fikirlərdən görndüyü kimi, Azərbaycan qeyd edilən xüsusda müvafiq hüquqi addımlar atır. Azərbaycanın bir sıra digər su mənbələrinə münasibətdə də İrəvan analoji davranıb. Məsələn, Tərtərçay üzərində inşa edilən Sərsəng su anbarı texniki xidmət göstərilmədiyindən ətraf ərazilərdə yaşayan əhali üçün potensial təhlükə mənbəyi kimi çıxış edib. Xatırladaq ki, işğal dönməində su anbarının suyunun ərazinin mövsümi ehtiyacları nəzərə alınmadan qış aylarında buraxılması yaşayış məntəqələri, kənd təsərrüfatı sahələri və kommunikasiya xətlərinin su altında qalmasına səbəb olmuşdu. İsti yay mövsümündə isə suyun buraxılmaması kəskin su qıtlığı və əkin sahələrinin suvarılmasında ciddi problemlər yaratmışdı. İndi bu hallara son qoyulsa da, həmin ərazilərdə su ehtiyatlarının idarə edilməsi və su təhlükəsizliyinin təmin edilməsi mühüm önəm kəsb edir. Azərbaycan qeyd edilən müstəvidə müvafiq addımlar atır, eyni zamanda Ermənistanın ekoloji cinayətlərinə görə cəzasını alması üçün əməli fəaliyyət həyata keçirir.

Bakı Xəbər. - 2022.- 19 aprel. - № 67. - S. 7.

Ekoloji terrorun nəticələri aradan qaldırılır

M.Mükərrəmoğlu

Biz erməniləri törətdikləri vəhşiliklərə görə bütün dünyada ifşa edəcəyik. O cümlədən xarici şirkətləri, hansılar ki, bizim təbii yataqlarımızı istismar ediblər. Qızıl yataqlarımızı, digər yataqlarımızı qanunsuz istismar edən xarici şirkətlər hesab edirlər ki, bizdən yaxa qurtaracaqlar? Yox! Biz onları məhkəməyə gətirəcəyik, onları biabır edəcəyik. Oxçuçay suyunu sarı rəngə boyayan “Cronimet” şirkəti gəlsin o zibilini təmizləsin. Yoxsa hesab edirlər ki, vaxt keçdi və biz hər şeyi unutduq. Biz heç nəyi unutmamışıq və unutmayacağıq.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2022-ci ilin birinci rübünün yekunlarına həsr olunan müşavirədəki nitqindən

İşğal zamanı erməni vandalları Azərbaycan ərazilərində olan təbii sərvətləri talan etmiş, qızıl, civə, mis, qurğuşun, sink, kömür və s. daxil olmaqla 163 faydalı qazıntı yatağı, həmçinin meşə örtüyü, nadir ağaclar qanunsuz istismara məruz qalmışdır.

Ümumi sahəsi 8000 hektardan çox olan palıd, ardıc, fıstıq, vələs, şam, göyrüş və qoz ağaclarından ibarət qiymətli və çoxillik sıx meşələrin – bənzərsiz bir ekosistemin məhv edilməsi endemik biomüxtəlifliyə ən ağır zərbə olmuşdur. Bu isə Ermənistanın qoşulduğu ekologiya və ətraf mühitlə bağlı beynəlxalq Konvensiyaların, o cümlədən, “Ətraf mühitin dəyişdirilməsi üsullarının hərbi və ya hər hansı başqa düşmənsayağı istifadəsinin qadağan edilməsi” haqqında BMT konvensiyasının pozulması deməkdir. Ekspertlərin bildirdiklərinə görə, ağ fosfor tipli bombalardan istifadə etməklə törədilən yanğınların söndürülməsi, eləcə də təbii yollarla sönməsi mümkün deyil.

Ermənistan işğal etdiyi torpaqlarımızda dünya dövlətlərinin gözü önündə beynəlxalq hüquq prinsiplərinə, BMT və ATƏT-in qərar və qətnamələrinə məhəl qoymamışdır. İşğalçı dövlətin apardığı qeyri-qanuni iqtisadi fəaliyyət 1949-cu ildə qəbul edilmiş “Müharibə zamanı mülki şəxslərin müdafiəsi haqqında” Cenevrə Konvensiyasının, habelə insan hüquqları sahəsində mövcud beynəlxalq konvensiya-ların tələblərini kobud şəkildə pozmuşdur. İşğal etdiyi ərazilərdə erməni işğalçıları-rının canlı təbiətə və bəşəriyyətə qarşı yönəlmiş əməlləri barədə Avropa Vəhşi Təbiətin və Təbii Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Bern Konvensiyasının baş katibinə, Biomüxtəliflik üzrə Konvensiyanın icraçı katibinə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının katibliyinə, Təbiətin və Təbii Sərvətlərin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Birliyin prezidentinə rəsmi müraciətlər edilmiş, beynəlxalq təşkilatların diqqətinə bu istiqamətdə təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsinin zəruriliyi çatdırılsa da, talançı Ermənistan çirkin əməllərindən əl çəkməmişdir.

Cənab Prezident beynəlxalq təşkilatların tribunalarından bu məsələni dəfələrlə qaldıraraq, erməni vandal-larını ittiham etmişdir. BMT Baş As-sambleyasının 76-cı sessiyasının illik ümumi müzakirələrində videoformatda çıxışı zamanı dövlət başçımız demişdir: “Ermənistan Azərbaycanın keçmiş işğal edilmiş ərazilərində ekosid - ətraf mühitə qarşı genosid törədib. Meşələrimizin 60 min hektarı məhv edilib, kəsilib və oğurlanıb, torpaqlarımız və çaylarımız çirkləndirilib və zəhərlənib, Ermənistan keçmiş işğal olunmuş ərazilərdə bizim su ehtiyatlarımızdan süni ekoloji fəlakət yaratmaq üçün istifadə edib. 2016-cı ildə Avropa Şurası Parlament Assambleyası “Azərbaycanın cəbhəboyu rayonlarının sakinləri qəsdən sudan məhrum edilir” adlı qətnamə qəbul edərək, Ermənistan hökumətindən su ehtiyatlarından siyasi təsir və ya təzyiq aləti kimi istifadəsinə son qoyulmasını tələb etmişdir. Ermənistan həmin qətnaməyə qətiyyənlə məhəl qoyma-dı”.

Müşavirədə cənab Prezident vurğu-layıb ki, Avropa Şurası Parlament As-sambleyasında bir neçə il bundan əvvəl xüsusi məruzə hazırlandı və qəbul edildi -- Ermənistanın Azərbaycana qarşı ekoloji terroru ilə bağlı məruzə. Orada hər şey açıq-aşkar deyilmişdi. Tərtər çayının suyundan bizi məhrum etmişdilər. Halbuki Heydər Əliyev Suqovuşan su anbarını inşa edəndə Bərdə, Ağdam, Goranboy, Yevlax, Ağcabədi və digər rayonların 100 min hektar torpağını suvarması nəzərdə tutu-lurdu və su gedirdi. İndi biz Suqovuşana qayıtmışıq, indi suyu bərpa etmişik və yeni kanallar da çəkiləcək.

Doğrudan da, çaylarımızın ekoloji vəziyyəti bərbad gündə idi. Çaylardakı qiymətli balıqların kökü kəsilirdi. Xüsusilə Bərgüşad və Həkəri çaylarından hər il ton-larla balıq ovlanıb, İrəvana, Ermənistanın digər şəhər və kəndlərinə daşınıb.

Başlanğıcını qədim yurd yerimiz Zəngəzur silsiləsinin Qapıcıq dağından götürüb, indiki Ermənistanın Qafan rayonu və Azərbaycanın Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonuna daxil olan Zəngilan rayonu ərazisindən keçən, ümumi uzunluğu 85 ki-lometr olan Oxçuçay bu gün ekoloji terrorla üz-üzədir.

Ekoloqlar tərəfindən ölkəmizin sərhəd çaylarının ekoloji vəziyyətinin öyrənilməsi məqsədilə 2021-ci ilin yanvar-iyun aylarında aparılan monitorinqlər zamanı Oxçu-çaydan götürülən su nümunələrinin yerli və beynəlxalq laboratoriyalarda, o cümlədən, Almaniyanın beynəlxalq səviyyədə akkreditə olunmuş və sertifikatlaşdırılmış SGS laboratoriyasında analizi zamanı yüksək miqdarda mis, molibden, man-qan, dəmir, sink və xrom kimi ağır-toksik maddələr aşkar edilmişdir.

Prezident İlham Əliyev müşavirədə bir daha bu məsələyə münasibət bildirmişdir: “Oxçuçay çayının fəlakəti indi dünyanın gözü qabağındadır. Biz bu məsələni qaldır-mışıq. Məsələni qaldıranda bizə söz verildi ki, bu fəlakəti törədən şirkət gəlib bunu təmizləyəcək. Amma artıq bundan bir il vaxt keçib, bizə heç bir təklif verilmir. Oxçuçayı zibilləyən, zəhərləyən “Cronimet” şirkətidir. Bu, böyük şirkətdir və bəzi xarici mətbu orqanlarında gedən məlumatlara görə, korrupsiya sxemləri əsasında Serjik Sarkis-yanın keçmiş xunta rejiminin nümayəndələri ilə bunların qanunsuz biznes əlaqələri olub və onlar birlikdə orada o mis kombi-natını işlədiblər. Ondan sonra Ermənistan hökuməti korrupsiyalaşmış həmin o erməni nümayəndələrindən bu kombinatın payını alıbdir. Ancaq bu fəlakəti törədən “Cronimet” şirkəti buna cavab verməlidir, yoxsa yox? Mən demişəm ki, beynəlxalq məhkəmələrdə məsələ qaldırılmalıdır”.

Düşmən ölkə Azərbaycanın tərkib hissəsi olan Qarabağda dünyanın bir çox xarici şirkətlərinin filiallarını yara-daraq müxtəlif sahələr -- mədənçilik, tikinti, ağac emalı, telekommunikasiya və digər sahələr üzrə Azərbaycanın icazəsi olmadan qanunsuz fəaliyyət göstərmişdir. Belə ki, ümumilikdə, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində ermənilərin törətdiyi ekologiya terroruna 20-dən artıq ölkənin, o cümlədən Böyük Britaniya, Fransa, İran, ABŞ, Rusiya, İsveçrə, Almaniya, Hollan-diya və digər dövlətlərin şirkətləri qoşulmuş, işğal edilmiş ərazilərə investisiya yatıraraq Azərbaycanın təbii sərvətlərini qəddarcasına istismar etmiş, qeyri-qanuni yollarla xarici ölkələrdə satışa çıxarmışlar.

Ən çox talanan təbii ehtiyatlardan birincisi Kəlbəcərin Ermənistanla sərhəd bölgələrində, Ağdərə və Zəngilanda olan qızıl yataqları olub. 2002-ci ilin avqust ayında yaradılmış "Base Metals" MMC şirkəti uzun müddət Ağdərə rayonunda qı-zıl ehtiyatı 13,5 ton olan Qızılbulaq (Dram-bon) kəndindəki mis-qızıl mədənlərini ta-lamışdır. Mədənə hər ay 12 min ton filiz çıxarılaraq, emal edilmiş və tərkibində qızıl olan mis Avropa bazarlarına çıxarılmışdır.

Uzun illər erməni işğalı altında olan, Kəlbəcər rayonunun ərazisində yerləşən, Söyüdlü (Zod), Ağduzdağ və Tutxun qızıl yataqları Ermənistan tərəfindən talan edilmişdir. Belə ki, 1998-ci ildə Kanadanın “Canadian First Dynasty Mines Ltd” və Hindistanın “Indian Sterlite Gold Ltd” şirkəti ilə müqavilə bağlamış Ermənistan hökuməti 2002-2003-cü illərdə Zod yatağından külli miqdarda qızıl hasil etmişdir.

Azərbaycanın Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonuna daxil olan Zəngilanın inzibati ərazisində 107 hektar sahədə yerləşən Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun fəaliyyətinin bərpa edilməsi ilə bağlı Pre-zident İlham Əliyevin 20 oktyabr 2021-ci il tarixli sərəncam imzalaması da bunun bariz ifadəsidir.

Artıq Qarabağın təbiəti rahat nəfəs alır. Parklar, qoruqlar bərpa olunur. Məhsuldar torpaqlar minalardan təmizlənir. Çirkləndirilmiş çaylar, göllər durulur. Bütün bunlar isə Qarabağın ekoloji həyatını daha da canlandırır və zənginləşdirir.

Xalq qəzeti. - 2022.- 20 aprel. - № 81. - S. 6.

Azərbaycanın çaylarına qarşı ekoloji terror

Erməni vandalları bunun üçün də beynəlxalq məhkəmə və tarix qarşısında cavabdehirlər

Flora Sadıqlı

Erməni vandalları 30 il Azərbaycan torpağında soyqırımı törətməklə, şəhərləri və kəndləri yerləyeksan etməklə yanaşı, təbiətə də olmanın zərbə vurublar. Onlar işğal etdikləri ərazilərdə, sözün əsl mənasında, ekoloji terror törədiblər. Prezident İlham Əliyev onların bu vəhşiliklərini ekosisid - ətraf mühitə qarşı genosid adlandırır.

Mənfur düşmən uzun müddət meşələrimizi qırıb və talayıb, meyvə bağlarındakı ağacları kəsib, son dövrdə tərk etməli olduğu rayonlarda isə yaşıllıqlara od vurub. İşğalçı öz xəyanətkar əlini çaylarımıza da uzadıb. Onların suyundan güc alan elektrik stansiyalarını darmadağın edib, avadanlığını söküb aparıb, binalarını dağıdıb. Dövlətimizin başçısı bu məsələni öz çıxışlarında, xarici jurnalistlərə müsahibələrində döən-döənə vurğulayıb.

2022-ci ilin birinci rübünün yekunlarına həsr olunan müşavirədə də bu mövzudan geniş bəhs edilib. Prezident diqqəti bir daha 30 il Azərbaycan təbiətinin ekoloji terrora məruz qalması, o cümlədən çaylarımıza böyük ziyan vurulması məsələsinə yönəldib: "Çaylarımız da işğal altında idi və düşmən bizi çaylarımızdan da məhrum etmişdi. Çünki biz Tərtər çayının suyundan faktiki olaraq istifadə edə bilmirdik. Tərtər çayı isə Azərbaycanın ən böyük çaylarından biridir. Suqovuşan ermənilərin əlində olduğu üçün yayda suyu kəsirdilər, bizə qarşı ekoloji terror törədilmişdi. Qışda isə buraxırdılar ki, o da daşqınlara səbəb olurdu".

Azərbaycan vətəndaşlarının özləri də bunu unutmamalı, dünya isə bilməlidir ki, ermənilər bizi nələrdən məhrum etmişdi. Ən böyük çaylarımızdan olan Həkəriyədən istifadə edə bilmirdik. Bazarçay (buna Bərgüşad çayı da deyilir), Lev çay, Zabux, Tutqun, Turqay, Bəsitçay, Qarqarçay, Quruçay, Köndələnçay... Bunların hamısını ermənilər vəhşicəsinə istismar edirdilər.

Oxçuçayın da böyük fəlakəti indi dünyanın gözü qabağındadır. İşğal etdikləri torpaqlarımızın təbii sərvətlərini gəlir mənbəyinə çevirən düşmən öz korrupsioner tərəfdaşları ilə birlikdə bizim bu gözəl, şəffaf sulu çayımıza qarşı əsl ekosisid törədib. Azərbaycan Prezidenti bu məsələni haqlı olaraq çox ciddi şəkildə qaldırıb. Dövlət başçısı sözügedən müşavirədə bu barədə belə deyib: "Məsələni qaldıranda bizə söz verildi ki, bu fəlakəti törədən şirkət gəlib bunu təmizləyəcək. Amma artıq bundan bir il vaxt keçib, bizə heç bir təklif verilmir. Oxçuçayı zibilləyən, zəhərləyən "Cronimet" şirkətidir. Bu, böyük şirkətdir və bəzi xarici mətbu orqanlarında gedən məlumatlara görə, korrupsiya sxemləri əsasında Serjik Sarkisyanın keçmiş xunta rejiminin nümayəndələri ilə bunların qanunsuz biznes əlaqələri olub və onlar birlikdə orada o mis kombinatını işlədiblər. Ondan sonra Ermənistan hökuməti korrupsiyalaşmış həmin o erməni nümayəndələrindən bu kombinatın payını alıb. Ancaq bu fəlakəti törədən "Cronimet" şirkəti buna cavab verməlidir, yoxsa yox? Mən demişəm ki, beynəlxalq məhkəmələrdə məsələ qaldırılmalıdır. İndi mən çox şey demək istəmirəm, biz artıq hüquqi iddia ilə də çıxış edəcəyik, hazırlıq işləri gedir, beynəlxalq mütəxəssislər cəlb olunub. Biz erməniləri törətdikləri vəhşiliklərə görə bütün dünyada ifşa edəcəyik. O cümlədən xarici şirkətləri, hansılar ki, bizim təbii yataqlarımızı istismar ediblər. Qızıl yataqlarımızı, digər yataqlarımızı qanunsuz istismar edən xarici şirkətlər hesab edirlər ki, bizdən yaxa qurtaracaqlar? Yox! Biz onları məhkəməyə gətirəcəyik, onları biabır edəcəyik. Oxçuçay suyunu sarı rəngə boyayan "Cronimet" şirkəti gəlsin o zibilini təmizləsin. Yoxsa hesab edirlər ki, vaxt keçdi və biz hər şeyi unutduq. Biz heç nəyi unutmamışıq və unutmayacağıq".

Onu da unutmayacağıq ki, ermənilər müharibə zamanı Şuşadan qaçarkən növbəti vəhşiliklərini törədib və su xətlərini də partladılar. İşğal dövründə isə 17 bulağın 17-sini də yararsız vəziyyətə salıb, qurudublar. Əslində, bu vəhşilikləri ilə bir daha göstəriblər ki, Şuşa heç vaxt onların şəhəri olmayıb.

Erməni vandalları bir zamanlar bütün keçmiş SSRİ məkanında tanınan Kəlbəcərdəki sanatoriyanın binalarını uçurmaqla yanaşı, buradakı su mənbələrini də tamamilə dağıdıblar. İndi Prezidentimizin tapşırığı ilə İstisu sanatoriyasının yerində müasir hotelin tikilməsi üçün layihə hazırlanır. Kəlbəcər-İstisu avtomobil yolunun çəkilişi davam etdirilir. Müalicəvi içməli suyun istehsalına da başlanmalıdır.

Prezident İlham Əliyev bununla bağlı deyib: "İstisu yenə də öz şöhrətini qaytaracaq. Azad edilmiş torpaqlarda indi içməli su mənbələrinin layihələndirilməsi gedir. Onların arasında, əlbəttə ki, Şuşa şəhərinin içməli su layihəsi prioritetdir. Çünki artıq Şuşada insanlar yaşayırlar. Şuşada yaşayış binaları da tikilir və tezliklə insanlar qayıdacaqlar. Ona görə Şuşanın içməli su layihəsi bu il tam istifadəyə verilməlidir... Suvarma işləri həm azad edilmiş torpaqlar üçün, həm bütün ölkə üçün ərzaq təhlükəsizliyini şərtləndirən əsas amillərdən biri olacaq.

Bu layihələr elə icra edilməlidir ki, bizim ümumi suvarma təsərrüfatımıza integrasiya olunsun. Bax buna da çox ciddi fikir vermək lazımdır. Çünki azad edilmiş torpaqların relyefi belədir ki, - xüsusilə Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı zonasını nəzərdə tuturam, - oradan həm suvarma suyu, həm içməli su öz axarı ilə gəlib Ağdama, Bərdəyə və digər yerlərə çata bilər. Bu, ümumi suvarma sistemimizə integrasiya edilməlidir. Eyni zamanda biz çaylarımızdan içməli su mənbəyi kimi istifadə etməliyik".

İşğal zamanı düşmənin çoxsaylı su anbarlarımıza da zərbə endirib. Odur ki, indi qarşıda Xudafərin, "Qız qalası", Suqovuşan, Xaçın, Köndələnçay-1, Köndələnçay-2, Aşağı Köndələnçay, Ağdamkənd və digər su anbarlarının bərpası işləri dayanır. Konkret layihələrə gəldikdə isə, Həkəriçay Su Anbarının tikintisi, Suqovuşan Su Anbarının və kanalın, həmçinin Xaçınçay Su Anbarının və kanalın təmiri nəzərdə tutulur. Xatırladaq ki, Xaçınçay Su Anbarı Fərrux dağının altında, Fərrux kəndinin yanındadır. Ona görə də ermənilərin hərbi mövqeləri bu su anbarının istismarını təhlükəyə salmışdı. Dəfələrlə oradan və digər kəndlərdən Ağdam istiqamətinə atəş açılırdı. Azərbaycanın böyük dağlarından olan Fərrux dağı bu gün bizim nəzarətimizdədir və orada üçrəngli bayrağımız dalğalanır. Xaçınçayın təhlükəsizliyi və onun suyundan səmərəli istifadə etmək üçün Fərrux dağının böyük əhəmiyyəti var.

Daha sonra Aşağı Köndələnçay, Köndələnçay-1 və Köndələnçay-2 su anbarlarının təmiri gözlənilir. Tərtərçay Sol Sahil Kanalının, Ağdam, Füzuli və Cəbrayıl rayonlarının su təsərrüfatı kompleksinin yenidən qurulması, o cümlədən su mənbələrinin müəyyən edilməsi nəzərdə tutulur. Bərgüşad Su Anbarının layihəsinin hazırlanması cari ildə öz həllini tapmalıdır. Bu yaxınlarda verilən yeni təklif əsasında Zəngilan, yaxud Qubadlı rayonlarının birində yeni su anbarının tikintisi də nəzərdə tutulur. Həmin tədbirlər yaxın zamanlarda 10 min hektar torpağın suvarılmasına imkan verəcək.

Azərbaycan bu işlərin hamısını görüb başa çatdıracaq. Biz, necə deyərlər, tarixi ədaləti bərpa edəcəyik. Erməni vandallarının isə törətdikləri vəhşiliklərə görə tarix və yeni nəsillər qarşısında həmişə üzləri qara olacaq, onların cinayətkar əməlləri daim lənətlənəcək.

Azərbaycan. - 2022.- 21 aprel. - № 82. - S. 1,11.

Oxçuçayı necə xilas etməli?

Ermənistanın ekoloji terroru bu su mənbəyini məhv olmaq həddinə çatdırıb

Sevinc Azadi

Dünya əhalisinin yüksək artım tempi, ətraf mühitin çirkləndirilməsi və suyun qeyri-səmərəli istifadəsi nəticəsində mövcud ehtiyatlar sürətlə tükənmək üzrədir. BMT-nin məlumatlarına görə, Yer kürəsi əhalisinin 1/3 hissəsi (2,2 milyard insan) təhlükəsiz içməli su çatışmazlığından əziyyət çəkir. 2040-cı ildə suya olan global tələbat 50 faizədək artacaq, 2050-ci ilədək isə planetimizin 5,7 milyard sakini il ərzində azı 1 ay içməli su çatışmazlığının hiss olunacağı ərazilərdə yaşayacaq.

Azərbaycan üçün təmiz içməli su mövzusu kifayət qədər aktualdır, belə ki, ölkənin səth sularının təxminən 70 faizi qonşu ölkələrin ərazisində formalaşır. Lakin, sonradan Azərbaycan ərazisinə axan çayların çoxunun formalaşdığı nə Gürcüstan, nə də Ermənistan "Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi üzrə" Helsinki Konvensiyasına qoşulmayıb. Kür çayının suyunun ekoloji vəziyyəti mövzusunda Gürcüstanla ikitərəfli iş aparılsa da, 30 illik münaqişə və işğal səbəbindən Araz çayının ümumi su ehtiyatlarının idarə olunması ilə bağlı Ermənistanla hər hansı regional əməkdaşlıq mümkün olmayıb.

Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş ərazilərin, xüsusilə də Zəngilan rayonunun azad edilməsi nəticəsində Azərbaycan ekoloqlarının yerli çaylara çıxışı təmin olundu. 2021-ci ildə Azərbaycan hökuməti Zəngilanda Oxçuçaydan su nümunələri götürərək onların yerli və beynəlxalq laboratoriyalarda analizini təşkil etdi. Nəticədə çay sularında yüksək miqdarda ağır-toksik maddələr aşkar olundu. Su nümunələri üzərində aparılan analizlərin nəticələrinə görə çayda mis, molibden, manqan, dəmir, sink, xrom kimi ağır metalların miqdarının çox olduğu məlum olub. Digər sərhəd çayları ilə müqayisədə bu çayda çirklənmə səviyyəsi daha yüksəkdir. Ağır metal tərkibinin yüksək olması təkcə çay faunasını məhv etmir, həm də insan sağlamlığı üçün son dərəcə təhlükəlidir. Belə sudan istifadə həzm pozuntuları, böyrəklərdə və sümük toxumasında destruktiv proseslərdən tutmuş orqanizmin ürək-damar, əsəb və qan dövranı sistemlərinin xəstəlikləri kimi çox zərərli fəsadlara səbəb ola bilər.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəisi Umayra Tağıyeva mətbuata açıqlamasında bildirib ki, ermənilər mütəmadi şəkildə Oxçuçayı ağır metallarla çirkləndirir. Çirklənmə halları ən çox yanvar-mart və iyun-avqust ayları, əsasən azsululuq dövrlərində müşahidə edilir. Oxçuçayda çirkləndirici maddələrin yüksək qatılıqları əsasən yuxarı axında, Ermənistanla sərhəddə yaxın seçilmiş nöqtədədir: Orta illik nəticələrə əsasən yuxarı axında (Bürünlü kəndi) - ammonium 3.4 dəfə, manqan 3.1 dəfə, dəmir 1.5 dəfə, nikel 5.5 dəfə, kadmium 3.4 dəfə, molibden 1.9 dəfə normadan çox olub: "Çayın çirklənməsinə səbəb Ermənistan ərazisində fəaliyyət göstərən Qafan və Qacaran mis-molibden kombinatlarından atılan tullantı sularıdır. Tullantı suları təmizlənmədən birbaşa çaya axıdılır, bu da çayın ağır metallarla çirklənməsinə gətirib çıxarır. Çayın ağır metallarla yüksək səviyyədə çirklənməsi çayın ekosisteminin pozulmasına və orada yaşayan bioresursların məhvinə səbəb olur".

Məlumdur ki, ağır metal duzlarının böyük hissəsi ətraf-mühitə antropogen yolla, əsasən çıxarma və emal müəssisələrinin tullantıları vasitəsilə düşür. Bu isə Ermənistanda Qacaran mədənini idarə edən "Zəngəzur mis-molibden kombinatı"nın, həmçinin "Çaarat Kapan" şirkətinin (keçmiş "Kapan dağ-zənginləşdirici kombinatı") ilkin təmizləmə işləri aparmadan istehsalat tullantılarını birbaşa Oxçuçaya buraxmaqla, ekoloji standartlara riayət etmədiklərini sübut edir. "Zəngəzur mis-molibden kombinatı" Ermənistanın ən əsas sənaye müəssisələrindən biri və ölkənin əsas vergi ödəyicisidir. Şirkət, Qafqazın ən böyük mis-molibden mədəni olan və metal konsentratları hasil edən Qacaran mədənini idarə edir. Çayın çirklənməsinin əsas səbəbkarı olan kombinat Almaniyanın "Cronimet" mədən şirkətinə məxsus idi. 1996-cı ildən Ermənistanın mədənçıxarma sektoruna daxil olan şirkət 2004-cü ildə Zəngəzur Mis-Molibden Kombinatı özəlləşdiriləndə müəssisənin səhmlərinin 60 faizinə sahib olub. "Cronimet" rəhbərliyinin Ermənistanın keçmiş rəhbərliyi ilə sıx əlaqələri olub. 2019-cu ildə "Cronimet" şirkəti Ermənistandan getdikdən sonra zavod keçmiş prezident Serj Sarkisyanın nəzarətinə keçib. 2017-ci ildə Ermənistanda aparılan araşdırmalar nəticəsində Oxçuçayın suyu ən aşağı keyfiyyətə 5-ci kateqoriyaya aid edilib. Bu səbəbdən çay sularının suvarmada istifadəsi qadağan olunub. İşğal illərində ermənilər bu çaydan suvarmada istifadə etdikləri üçün çayın suları Zəngilanın torpaqlarını da zəhərləyib.

Xatırladaq ki, Oxçuçayla bağlı vəziyyətə Prezident İlham Əliyev bu ilin birinci rübünün yekunlarına həsr olunan müşavirədə də toxunub: "Oxçuçay çayının fəlakəti indi dünyanın gözü qabağındadır. Biz bu məsələni

qaldırmışdıq. Məsələni qaldıranda bizə söz verildi ki, bu fəlakəti törədən şirkət gəlib bunu təmizləyəcək. Amma artıq bundan bir il vaxt keçib, bizə heç bir təklif verilmir. Oxçuçayı zibilləyən, zəhərləyən “Cronimet” şirkətidir. Bu, böyük şirkətdir və bəzi xarici mətbu orqanlarında gedən məlumatlara görə, korrupsiya sxemləri əsasında Serjik Sarkisyanın keçmiş xunta rejiminin nümayəndələri ilə bunların qanunsuz biznes əlaqələri olub və onlar birlikdə orada o mis kombinatını işlədiblər. Ondan sonra Ermənistan hökuməti korrupsiyalaşmış həmin o erməni nümayəndələrindən bu kombinatın payını alıbdir. Ancaq bu fəlakəti törədən “Cronimet” şirkəti buna cavab verməlidir, yoxsa yox? Mən demişəm ki, beynəlxalq məhkəmələrdə məsələ qaldırılmalıdır. İndi mən çox şey demək istəmirəm, biz artıq hüquqi iddia ilə də çıxış edəcəyik, hazırlıq işləri gedir, beynəlxalq mütəxəssislər cəlb olunub. Biz erməniləri törətdikləri vəhşiliklərə görə bütün dünyada ifşa edəcəyik. O cümlədən xarici şirkətləri, hansılar ki, bizim təbii yataqlarımızı istismar ediblər. Qızıl yataqlarımızı, digər yataqlarımızı qanunsuz istismar edən xarici şirkətlər hesab edirlər ki, bizdən yaxa qurtaracaqlar? Yox! Biz onları məhkəməyə gətirəcəyik, onları biabır edəcəyik. Oxçuçay suyunu sarı rəngə boyayan “Cronimet” şirkəti gəlsin o zibilini təmizləsin. Yoxsa hesab edirlər ki, vaxt keçdi və biz hər şeyi unutduq. Biz heç nəyi unutmamışıq və unutmayacağıq”.

Ölkə iqtisadiyyatında vacib rol oynayan Ermənistanın dağ-mədən sənayesi təkcə Ermənistanın özündə deyil, qonşu ölkələrdə də ekosistemi məhvə sürükləyir. Bu baxımdan Azərbaycan əlverişsiz mövqeyə malikdir. Belə ki, ölkəmiz bu çayların aşağı axarında yerləşir. Çırkənlənmiş Oxçuçayın suyu Araz çayına tökülməklə, son nəticədə ölkənin əsas su arteriyası olan Kür çayına axır. Beləliklə, bütün Xəzər dənizi hövzəsi təhlükə altına düşmüş olur. Azərbaycan bu problemi beynəlxalq səviyyədə dəfələrlə gündəmə gətirib. Müraciətlərdə erməni media mənbələrindən faktlar da təqdim edilib. Lakin dünya ölkələri Ermənistanın törətdiyi ekoloji terrora göz yummaqda davam edir.

İki sahil.-2022.-22 aprel.-№70.-S.7.

**NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASI FLORASI
(ZƏNGƏZUR MİLLİ PARKI) - ASTERACAE BERCHT.
FƏSİLƏSİNİN BƏZİ NADİR NÖVLƏRİ**

Namiq Abbasov,

AMEA Naxçıvan Bölməsi

Pərviz Fətullayev,

AMEA Naxçıvan Bölməsi

Samir Quliyev,

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi

Asterkimilər (Asteraceae Dumort) fəsiləsi bütün dünyada geniş yayılmış xüsusilə Şimali Amerika, Orta Asiya və bütün Cənubi Avropada bu bitkilər nəzərə cərpacaq sayda yayılsalar da lakin şimala doğru getdikcə soyları azalır. İkiləpəli bitkilər sinfinin ən böyük fəsilələrindəndir və 1300 cinsdə birləşən 25000-dən artıq növü əhatə edir. Qeyd etmək lazımdır ki, fəsilə 2 yarımfəsiləyə ayırırlar: Asteroideae (Boruçiçəklilər), Cichorioideae (Dilçikçiçəklilər). Birinci yarımfəsiləyə daxil olan növlərin çiçəkləri boruşəkilli və ya ortadakı çiçəklər boru, kənardakılar dilçikşəkilli və ya qıfşəkilli və südləyənli bitkilərdir. İkinci yarımfəsiləyə daxil olan növlərin çiçəkləri ikicinsli dilçikşəkilli çiçəklərdir və bitkilər südləyənlidir. Fəsilə üçün ən səciyyəvi əlamət çiçəklərinin səbət çiçək qrupunda toplanmasıdır. Fəsilənin Azərbaycanda 125 cinsə daxil 584 növü, Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində isə 92 cinsə aid 357 növü yayılmışdır.

Açar sözlər: Milli park, flora, qayalıq, Asteracea, Qırmızı kitab

Akademik Həsən Əliyev adına Azərbaycan Respublikası Ordubad Milli ərazisi Azərbaycan Respublikasının Şahbuz Dövlət Təbiət Qoruğu (3139,0 hektar), habelə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Culfa, Ordubad rayonlarının inzibati ərazilərində olan dövlət meşə fondu (396,4 hektar) və Şahbuz, Culfa, Ordubad rayonlarının inzibati ərazilərində yerləşən yay otlaqlarının (27131,0 hektar) torpaqları hesabına 30666,4 hektar genişləndirilmişdir. 2009-cu il 25 noyabr tarixinədək Akademik Həsən Əliyev adına Ordubad Milli Parkı adlanmış, həmin tarixdən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə adı dəyişdirilərək Akademik Həsən Əliyev adına Azərbaycan Respublikası Zəngəzur Milli Parkı adlandırılmışdır (1, s. 6).

Zəngəzur Milli Park olduqca mürəkkəb orografik şəraitə malikdir. Orta hündürlüyü 3200 metrə çatan Zəngəzur silsiləsi Kiçik Qafqazın bütün silsilələrindən yüksəkdir. Silsilənin ən hündür zirvəsi Qapıçıq (3906 m.) daimi qar xəttindən yüksəkdə yerləşir. Cənub-şərq istiqamətində Qapıçıq zirvəsinə doğru tədricən ucalaraq maksimum hündürlüyə çatan zirvə, burada cənuba doğru yenidən alçalır. Soyuq dağdan (3161 m) cənubda 12-13 km-lik məsafədə sıldırım pillələr şəklində kəskin surətdə alçalaraq uçurumlu, qayalı yamaclarla Araz çayının məcrasına enir. Təbii iqlim şəraitinin, geoloji və geomorfoloji quruluşun mürəkkəbliyi ilə əlaqədar ərazi zəngin bitki örtüyünə malikdir. Ərazinin kəskin kontinental iqlimə malik olması, yağıntının az, havanın quraq, yayın, qismən də payızın yağışsız və isti olması, qışın soyuqluğu sutka və fəsillər arasında temperatur amplitudu fərqlinin yüksəkliyi səbəbindən ərazidə kserofit tipli bitki örtüyü inkişaf etmişdir (1, s. 8 - 44).

Aster alpinus L. -Alp asteri

Aster (Aster L.) cinsinin Avropada, Asiyada, Şimali Afrikada və Şimali Amerikada 234 növü yayılmışdır ki, bunlardan Qafqazda 13, Azərbaycanda 3 və Naxçıvan Muxtar Respublikası florasında isə 2 növünə rast gəlinir (1, s.167; 3, 4, s. 548; 5, s.194).

Statusu: Near Threatened - NT

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 10-30 sm, kökləri yoğunlaşmış çoxillik ot bitkisidir. Gövdəsi sadə, düzduran, müxtəlif dərəcədə tükcüklü və vəzilidir. Kökətrafi yarpaqları saplaqlı, forması tərs yumurtavaridən kürəkvariyyə qədər dəyişən, gövdə yarpaqları təpəyə doğru kiçilən, damarlı, nadirən tükcüklü, aşağıdakılar saplaqlı, yuxarıdakılar isə oturaqdır. Çiçək qrupu təpədə olub, 5,5 sm diametrində tək səbətdir. Dilçik çiçəkləri 26-60 ədəd, bənövşəyidən qırmızıya qədər dəyişən rəngli, borulu çiçəkləri sarı rənglidir. Sarğısı yarımkürəşəkilli, 2-3 cərgəli, adətən bərabər uzunsov-neştərvari ləçəklidir. Toxumları yastılaşmış, tərs yumurtavari formalı və dörd cərgəli kəkillidir. Qafqaz coğrafi areal tipinə daxildir.

Yayılması: Batabat, Küküdağ, Göy-göl, Gəmiqaya, Soyuqdağ əraziləri.

Çoxalması: Toxumludur.

Ekoloji və fitosenoloji xüsusiyyətləri: Orta, subalp və alp qurşaqlarının mezofit çəmənlərində, meşə talalarında və su kənarlarında rast gəlinir. İyun ayından avqust ayına qədər çiçəkləyir, meyvələri iyul-sentyabr aylarında yetişir. Mezokserofitdir.

Təbii ehtiyatı: Məhdud ərazilərdə tək-tək yayıldığından təbii ehtiyatı azdır.

Lokal populyasiyalarının vəziyyəti: Məhdud ərazilərdə yayılmasına baxmayaraq populyasiyaları qənaətbəxşdir. Lakin yay otlaq sahələrindəki populyasiyaları hədsiz otarılma sayəsində getdikcə azalır.

Limitləşdirici amillər: Populyasiya saylarının azlığı növü istənilən faktorun təsirindən çox zəif vəziyyətə sala bilər. Xüsusilə ərazilərin daimi şəkildə otarılması növ saylarını azalmasına xüsusi təsir göstərir.

Qəbul edilmiş mühafizə tədbirləri: Naxçıvan Muxtar Respublikasının "Qırmızı Kitab"ına daxil edilmişdir. Milli Park ərazilərində mühafizə olunur.

Zəruri mühafizə tədbirləri: Mövcud təbii populyasiyalarının vəziyyətinə nəzarət olunması, yeni yayılma yerlərinin axtarılması və qorunma altına alınması.

Becərməsi: Məlumat yoxdur.

Jurinea spectabilis Fisch, et C.A. Mey. -Görkəmli yastıbaş

Yastıbaş (*Jurinea* Cass.) cinsinin növləri Cənubi, Mərkəzi və Şərqi Avropada, Şərqi Sibir, Ön, Orta və Mərkəzi Asiyada yayılmışdır. Cinsə 300-ə yaxın növ daxildir. Cinsin nümayəndələri çoxillik, yarpaqları sadə və ya lələkvari bölümlü, səbətləri çoxçiçəkli, çiçəkləri ikicinsli, toxumları 4 küncü və kəkillidir. Cinsin Qafqazda 28, Azərbaycanda 6 və Naxçıvan MR-də isə 4 növü yayılmışdır (1, s. 168; 3, s. 216; 4, s. 554).

Statusu: Critically Endangered-CR A2cd

Bioloji xüsusiyyətləri: Gövdəsi 20-40 sm hündürlüyündə, yarpaqları saplaqlı, lələkvari parçalı, uzunsov, küt və azca dişikli paylı və ya lıraşəkili yumurtavari-girdə yuxarı seqmentli, yuxarıdakı yarpaqları ensiz, neştərvari və dişiklidir. Səbəti iri, 4-5 sm enində, kürəşəkili, çox səbətlə və ya bəzən bitki tək səbətlidir. Sarğı yarpaqcıqları zəif torlu, neştərvari, tikanlı, daxildəkilər uzun sivriləşmiş və düzdür. Çiçəkləri cəhrayıdır. Toxumları tərs piramidal, azca qabarıq və qısa lələkvari cod tükərdən ibarət daha uzun kəkillidir (Şək.1).

Yayılması: Küküdağ, Kotamdağ, Batabat əraziləri.

Çoxalması: Toxumludur.

Ekoloji və fitosenoloji xüsusiyyətləri: Orta dağ qurşağının qayalı yamaclarında yayılmışdır. Bitki iyul-avqust ayları çiçəkləyir və toxumları avqust ayı yetişir (2, s. 74).

Təbii ehtiyatı: Azsaylı və yayılma sahələri məhdud olduğundan ehtiyatı azdır.

Lokal populyasiyalarının vəziyyəti: Populyasiyaları azsaylı və yayılma yerləri çox məhduddur. Xüsusilə populyasiyalarında cavan fərdlərə nadirən rast gəlinir.

Limitləşdirici amillər: Populyasiyalarının azlığı, ekoloji, antropogen və zoogen amillərin təsiri

Şəkil 1. *Jurinea spectabilis* Fisch. et C.A. Mey. - Görkəmli yastıbaş

Qəbul edilmiş mühafizə tədbirləri: Naxçıvan Muxtar Respublikasının "Qırmızı Kitab"ına daxil edilmişdir. Milli Park ərazilərində mühafizə olunur.

Zəruri mühafizə tədbirləri: Yayıldığı ərazilərdə mövcud təbii populyasiyalarına nəzarət olunması, yeni yayılma yerlərinin axtarılması, bərpasının təmin edilməsi məqsədi ilə toxumlarının toplanması.

Becərməsi: Məlumat yoxdur.

Jurinella moschus (Hablitz) Bobrov - Müşklü jurinella

Jurinella (*Jurinella* Jaub. et Spach) cinsinin Cənub-Şərqi Asiya və Qafqazda yayılmış bir neçə növü məlumdur. Cinsin Qafqazda, Azərbaycan və Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində 2 növünə rast gəlinir. Növlər bir-birindən yarpaqlarının əlamətlərinə görə fərqlənilirlər (1, s.169; 3, s. 216;).

Statusu: Near Threatened -NT

Bioloji xüsusiyyətləri: Gövdəsiz, çoxillik, yarpaqları kökətrafi rozetdə, çoxsaylı, saplaqlı, üzəri çılpaq, alt üzü ağımtıl torvari tükcüklü, lələkvari yarılmış, yan seqmentləri (3) 5-6 cüt, uzunsov, adətən, küt, kənarları 1-2 dişcikli və ya tamkənarlı, yuxarıdakılar eyni böyüklükdə, yarpaq saplaqları əsasında qın kimi enliləşmişdir. Səbətləri 1-3 ədəd, yarımkürəşəkilli, oturaq, sarğının xarici yarpaqcıqları neştərvəri, sivriləşmiş, qatlanmış, daxildəkilər uzun, düz, çılpaq və qırmızı rənglidir. Çiçəkləri qırmızıdır. Toxumları 4-5 mm, qaramtıl, qırıxıqlı, ağ kəkili qısa lələkvari olub, cod tüklərdən ibarətdir və 2,5-3 dəfə toxumdan uzundur.

Yayılması: Göygöl, Nəbi yurdu əraziləri.

Ekoloji və fitosenoloji xüsusiyyətləri: Dəniz səviyyəsindən 3000-3300 m yüksəkliklərdəki töküntülərində, daşlı-qayalı, çınqıllı ərazilərdə, qaya yarıqlarında yayılmışdır. May-iyun ayları çiçəkləyir, iyun-iyul ayları isə toxum verir. Mezokserofit bitkidir.

Təbii ehtiyatı: Yayılma sahələri məhdud və azsaylıdır, təbii ehtiyatı azdır. Çoxalması: Toxumladır.

Lokal populyasiyalarının vəziyyəti: Populyasiyaları azsaylı və yayılma yerləri çox məhduddur. Qaya-töküntü yaşama şəraitində bitən bitki növlərində toxumla çoxalma spesifikliyi çox aşağı olduğundan, populyasiyalarında cavan fərdlərə çox az rast gəlinir.

Limitləşdirici amillər: Yayıldığı ərazilərdə antropogen təsirlərin artması, dar ekoloji amplituda malik olması, qaya-töküntü yaşama şəraitində toxumla çoxalma spesifikliyinin, populyasiyasının azlığı, ekoloji, və antropogen amillərin təsiri.

Qəbul edilmiş mühafizə tədbirləri: Naxçıvan Muxtar Respublikasının "Qırmızı Kitab"ına daxil edilmişdir. Milli Park ərazilərində mühafizə olunur.

Zəruri mühafizə tədbirləri: Yayıldığı ərazilərdə mövcud təbii populyasiyalarına nəzarət olunması, yeni yayılma yerlərinin axtarılması, bərpasının təmin edilməsi məqsədi ilə toxumlarının toplanması.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Helichrysum pallasii (Spreng.) Ledeb - Pallas solmazçiçəyi

Solmazçiçəyi (*Helichrysum* Mili.) cinsinin Avropa, Asiya, Avstraliya və Afrikada 500-dən çox növü yayılmışdır. Onlardan Qafqazda 10, Azərbaycanda 9 və Naxçıvan Muxtar Respublikası florasında isə 8 növünə rast gəlinir (1, s.171; 4, s. 566).

Statusu: Vulnerable -VU B2bc (ii,v)

Bioloji xüsusiyyətləri: Kiçik yastıqşəkilli, boz tükcüklü və çoxsaylı meyvəsiz zoğlara malik yarımkolcuq bitkidir. Çiçək daşıyan zoğları çoxsaylı, qısa və dikdurandır. Meyvəsiz zoğların yarpaqları çoxsaylı, xırda, uzunsov- kürəkşəkilli, yuxarısı küt və saplaqlı, gövdə yarpaqları oturaq, aşağıdakı, xətti-neştərvəri və ya xətti, yuxarısı isə sivridir. Səbəti iri, qısa ayaqcıqlı, tək və ya 2-5 ədəddir. Sarğı yarpaqcıqları narıncı-sarı və ya limonu-sarı, sonu altdan açıq- qonur, incə, parlaq, xaricdəkilər daxildəkilərdən qısa, daxildəkilər uzunsov-neştərvəri və arxası zəif tükcüklüdür. Toxumları uzunsov, çılpaq, kəkili sarımtıl cod tükcüklü və toxumdan 3-5 dəfə uzundur. Qafqaz coğrafi areal tipinə daxildir (şək. 2.).

Şəkil 2. *Helichrysum pallasii* (Spreng.) - Ledeb.Pallas solmazçiçəyi

Yayılması: Qapıçiq, Gəmiqaya əraziləri, Göy-göl

Çoxalması: Toxumladır.

Ekoloji və fitosenoloji xüsusiyyətləri: Alp qurşağının çinqilli yamaclarında rast gəlinir. İyun ayından sentyabr ayına qədər çiçəkləyir və avqust-sentyabr ayları isə toxum verir. Kserofitdir. Dərman bitkisidir.

Təbii ehtiyatı: Populyasiya sayları az olduğundan təbii ehtiyatı da azdır.

Lokal populyasiyalarının vəziyyəti: Dağılmamış fitosenozlarda növün populyasiyası nisbətən sabit olsa da dərman məqsədilə kütləvi toplanması yaşlı fərdlərin say tərkibinin azalmasına və populyasiyalarının bərpasına çətinlik yaradır. Son 10 il müddətində yüksək dağ qurşaqlarında populyasiyalarının azalması müşahidə olunur.

Limitləşdirici amillər: Populyasiyalarının azlığı, dərman məqsədilə bitkilərin kütləvi toplanması, ekoloji amillərin təsiri.

Qəbul edilmiş mühafizə tədbirləri: Naxçıvan Muxtar Respublikasının "Qırmızı Kitab"ına daxil edilmişdir. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində qorunur.

Zəruri mühafizə tədbirləri: Təbiətdə növün son vəziyyətinin öyrənilməsi, bitdiyi əsas yerlərdə populyasiyalarına nəzarət olunması, növün bioloji xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Pyrethrum komarovii D. Sosn. - Komarov birəotu

Birəotu (Pyrethrum Zinn.) cinsi Avropada, Asiyada, Şimali Afrikada yayılan 100-dən artıq növü əhatə edir. Cinsin MDB ölkələrində 55 növü yayılmışdır. Qafqazda bu cinsin 41, Azərbaycanda 28, Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində isə 16 növü yayılmışdır (1, s. 172; 4, s. 569; 5, s. 287).

Statusu: Vulnerable -VU A2cd; Blb (ii,iii); C1 (i)

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 4-13(25) sm, əsasından çox budaqlanan, qısa barsız zoğlara malik və incə sadə gövdələri olan alçaq yarımkolcuqdur. Çılpaq bitkidir. Yarpaqları sıx oturaq qızılı vəzilərlə təchiz olunmaqla, meyvəsiz zoğların yarpaqları qısa saplaqlı, uzunsov-tərsyumurtavari kimi nəzərə çarpan, ayası lələkvəri parçalı, aşağı seqmentləri tam, xətti, yuxarıdakılar xətti paylara bölünən, gövdə yarpaqları oturaq, xırda, ən yuxarıdakılar isə olduqca xırda və tamdır. Səbətləri tək-tək, sarğısı yarımkürəşəkilli, yarpaqcıqları yumurtavari-uzunsov, geniş tutqun-qonur pərdəvari haşiyəli və vəzildir. Dildək çiçəkləri ağ, 10-15 sm uzunluqda və 4-5 mm enindədir. Toxumcası qeyri-bərabər dişikli kəsilmiş taclıdır.

Yayılması: Qapıcıq, Göy-göl, Gəmiqaya əraziləri.

Çoxalması: Toxumludur.

Ekoloji və fitosenoloji xüsusiyyətləri: Alp qurşağın qayalıqlarında rast gəlinir. İyun-iyul ayları çiçəkləyir və toxumları iyun-avqust aylarında yetişir. Kserofit bitkidir. Endemikdir.

Təbii ehtiyatı: Məhdud sahələrdə tək-tək yayıldığından təbii ehtiyatı azdır.

Lokal populyasiyalarının vəziyyəti: Növün həyati qabiliyyəti (fərdlərin inkişaf xüsusiyyəti və s.), toxumvermə qabiliyyəti nisbətən yüksək olsa da qaya bitkilərinə məxsus yenilənmə qabiliyyətləri aşağı olduğundan populyasiyalarının sayları azalmaqdadır.

Limitləşdirici amillər: Populyasiyalarının azlığı, ərazilərin otarılması, ekoloji amillərin və endemik xüsusiyyətinin təsiri.

Qəbul edilmiş mühafizə tədbirləri: Naxçıvan Muxtar Respublikasının "Qırmızı Kitab"ına daxil edilmişdir. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində qorunur.

Zəruri mühafizə tədbirləri: Təbiətdə növün son vəziyyətinin öyrənilməsi, bitdiyi əsas yerlərdə populyasiyalarına nəzarət olunması, növün bioloji xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Pyrethrum kotschy Boiss. - Koçi birəotu

Statusu: Vulnerable-VU A3cd; Blb (iii); C(iv)

Bioloji xüsusiyyətləri: Polimorf növ olub, 15-25 (30) sm hündürlüyündə, əsasında çox budaqlanan, budaqları odunlaşmış, barsız zoğları incə və sadə, yuxarısı yarpaqsız gövdəli yarımkolcuqdur. Bitki sıx boz tükcüklüdür. Barsız zoğların və gövdənin aşağı yarpaqları uzun saplaqlı, saplaqla bərabər 1,5-2 (3) sm uzunluqda, yarpaq ayası dəyirmi, 2-3 mm uzunluqda barmaqvari xətti və sivri parçalı, gövdənin orta yarpaqları xırda, lələkvəri və ya üçlü parçalı, ən yuxarıdakılar əsasən xətti və tamdır. Səbətləri tək-təkdir. Sarğısı yarımkürəşəkilli, yarpaqcıqları tükcüklü, xaricdəkilər yumurtavari-uzunsov, tutqun-qonur pərdəli kənarlı, daxildəkilər tərs yumurtavari-uzunsov, daha solğun pərdəli və kənarlıdır. Dildək çiçəkləri ağ, 10 mm uzunluqda və 4 mm enindədir. Toxumcası uzun, çəpinə kəsilmiş və ya qulaqcıqşəkilli taclıdır. Atropatan coğrafi areal tipinə daxildir (1, s.174; 4, s.572).

Yayılması: Qapıcıq, Gəmiqaya əraziləri.

Çoxalması: Toxumludur.

Ekoloji və fitosenoloji xüsusiyyətləri: Alp qurşağının qayalıqlarında rast gəlinir. İyun-iyul ayları çiçəkləyir və toxum verir. Quraqlığa davamlı (kserofit) və heliofit bəzək bitkisidir.

Təbii ehtiyatı: Məhdud sahələrdə tək-tək yayıldığından təbii ehtiyatı azdır.

Lokal populyasiyalarının vəziyyəti: Növün həyati qabiliyyəti (fərdlərin inkişaf xüsusiyyəti və s.), toxumvermə qabiliyyəti nisbətən yüksək olsa da qaya bitkilərinə məxsus yenilənmə qabiliyyətləri aşağı olduğundan populyasiyalarının sayları azalmaqdadır. Yeganə lokalitetində mənfi təsirlərə həssaslıq göstərən bitkidir.

Limitləşdirici amillər: Populyasiyalarının azsaylı olması, arealının geniş olmaması, ərazilərin otarılması, ekoloji amillərin təsiri.

Qəbul edilmiş mühafizə tədbirləri: Naxçıvan Muxtar Respublikasının "Qırmızı Kitab"ına daxildir. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində qorunur.

Zəruri mühafizə tədbirləri: Təbiətdə növün son vəziyyətinin və yayılmasının müəyyən edilməsi, yeni yayılma yerlərinin axtarılması və qorunma altına alınması. Yayıldığı sahələrin və təbii populyasiyalarının mühafizəsi və tədqiqi.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Pyrethrum ordubadense Manden. -Ordubad birəotu

Statusu: Vulnerable-VU A3cd; Blb (iii); C(iv)

Bioloji xüsusiyyətləri: Alçaqboylu, 10-15 sm hündürlüyündə, əsasından çox budaqlanan, budaqları odunlaşmış, barsız zoğları incə, yuxarısı yarpaqsız gövdəli olan yarımkolcuqdur. Bitki sıx boz tükcüklüdür. Barsız zoğların və gövdənin aşağı yarpaqları uzun saplaqlı, saplaqla bərabər 4 - 4,5 sm uzunluqda, yarpaq ayası dəyirmi, barmaqvari parçalı, seqmentləri üçlü, bəzən barmaqvari parçalı, xətti-sivri parçalı, gövdənin orta yarpaqları xırda olmaqla, lələkvari və ya üçlü parçalı, ən yuxarıdakılar isə əsasən xətti və tamdır. Səbətləri tək-təkdir. Sarğısı yarımkürəşəkilli, yarpaqcıqları tükcüklü, xaricdəkilər yumurtavari-uzunsov, bozuntul pərdəli haşiyəli, daxildəkilər uzunsov, yuxarısı geniş ağ pərdəli haşiyəlidir. Dildək çiçəkləri ağ, 7-8 mm uzunluqda və 2-2,5 mm enindədir. Toxumcası uzun, çəpinə kəsilmiş və ya qulaqcıqşəkilli və yüngül dişcikli təclidir. Atropatan coğrafi areal tipinə daxildir (1, s. 171; 4, s.575; 5, s. 290).

Yayılması: Qapıcıq, Gəmiqaya, Soyuqdağ ərazisi.

Çoxalması: Toxumludur.

Ekoloji və fitosenoloji xüsusiyyətləri: Alp qurşağının qayalıqlarında rast gəlinir. İyun-iyul ayları çiçəkləyib toxum verir.

Təbii ehtiyatı: Məhdud sahələrdə tək-tək yayıldığından təbii ehtiyatı azdır (şək.3).

Lokal populyasiyalarının vəziyyəti: Populyasiyası təcrid olunmuş və azsaylıdır. Yeganə lokalitetində mənfi təsirlərə həssaslıq göstərən bitkidir. Otarılma şəraitində populyasiyası çox çətin bərpa olunur. Yalnız əlçatmaz ərazilərdəki populyasiyası nisbətən normal görünə də bu ərazilərdə baş verən qar uçqunları, ərazilərdə baş verən eroziya prosesləri növ saylarının azalmasına öz təsirini göstərməkdədir.

Limitləşdirici amillər: Populyasiyalarının az saylı olması, arealının geniş olmaması, ərazilərin otarılması, ekoloji amillərin təsiri. Endemik xüsusiyyəti

Qəbul edilmiş mühafizə tədbirləri: Naxçıvan Muxtar Respublikasının "Qırmızı Kitab"ına daxildir. Zəngəzur Milli Parkı ərazisində mühafizə olunur.

Zəruri mühafizə tədbirləri: Növün son vəziyyətinin öyrənilməsi, yeni yayılma yerlərinin axtarılması və qorunma altına alınması. Növün tədqiq olunması lazımdır.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Şəkil 3. *Pyrethrum ordubadense* Manden - Ordubad birəotu

Tragopogon sosnovskyi Kofh. - Sosnovski yemliyi

Cinsə Avroasiya, Şimali Afrika və Qafqazda yayılan 300-ə yaxın növ daxildir. Bir çox növü Avropa və Asiyanın mülayim qurşaqlarında geniş yayılmışdır. Cinsin Qafqazda 32, Azərbaycanda 20 və Naxçıvan MR-də isə 12 növünə rast gəlinir (1, s.177; 3, s.224; 4, s.590).

Statusu: Vulnerable -VU C 2a (i)

Bioloji xüsusiyyətləri: Göyümtül-yaşıl, 30-50 sm hündürlüyündə, ikiillik ot bitkisidir. Kök boğazı cılpaq və ya keçənlik quru yarpaqların qalıqları ilə örtülmüşdür. Gövdəsi tək, budaqlı və düzdür. Kökətrafi yarpaqları ensiz, olduqca uzun, əsası enli, yarımgövdə qucaqlayan, yuxarıdakılar qısa və sivridir. Səbəti olduqca iri və silindrikdir. Çiçək ayaqcığı meyvəvermə zamanı yoğunlaşandır. Çiçəkləri qırmızımtıl-bənövşəyidir. Sarğı yarpaqcıqları 5-8 ədəd, neştərvəri, çiçəklərdən uzun və əsası yüngül tükcüklü və ya cılpaqdır. Toxumcası kürən, qabarlı, yuxarısı sancaqvari qalınlaşmış, cılpaq və tutqun ağ kəkildir. Atropatan coğrafi areal tipinə daxildir.

Yayılması: Batabat ərazisi.

Çoxalması: Toxumladır.

Ekoloji və fitosenoloji xüsusiyyətləri: Yuxarı dağ qurşağına qədər daşlı- çınqıllı yamaclarda yayılmışdır. Bitki aprel-may ayında çiçəkləyir və toxumları iyun-iyul ayları yetişir. Kserofit bitkidir. Qafqaz endemidir.

Təbii ehtiyatı: Məhdud ərazilərdə yayıldığından təbii ehtiyatı azdır.

Lokal populyasiyalarının vəziyyəti: Toxumvermə qabiliyyəti çox olsa da toxumla çoxalmanın zəifliyi və xüsusilə yay otlaq sahələrində ərazilərin mütəmadi otarılması ilə əlaqədar olaraq saylarının son illərdə azalması müşahidə olunur.

Limitləşdirici amillər: Populyasiyalarının azlığı, ərazilərin otarılması, ekoloji və antropogen amillərin təsiri.

Qəbul edilmiş mühafizə tədbirləri: Naxçıvan Muxtar Respublikasının "Qırmızı Kitab"ına daxil edilmişdir. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində qorunur.

Zəruri mühafizə tədbirləri: Yayıldığı sahələrin və təbii populyasiyalarının mühafizə olunması, antropogen təsirləri azaltmaq məqsədilə yayılma yerlərində nəzarətin gücləndirilməsi, toxumlarının toxum bankında saxlanması.

Becərməsi: Məlumat yoxdur.

Statusu: Vulnerable-VU C2a(i)

Bioloji xüsusiyyətləri: İkiillik, 40 sm hündürlüyündə cılpaq bitkidir. Çox hallarda kök boğazı cılpaq və məhv olmuş yarpaqların qalıqları ilə örtülür. Gövdəsi düz, budaqlı və sıx yarpaqlıdır. Kökətrafi yarpaqları əsasında genişlənmiş, uc hissədə sivriləşmiş, gövdə yarpaqlarının əsası daha geniş və 2 sm enində olub, bütün yarpaqları gövdəni qucaqlayır. Çiçək daşıyıcısı səbətin altında güclü yoğunlaşmışdır. Səbəti olduqca iridir. Çiçəkləri böyükdür. Çiçəkləri çəhrayıdır. Sarğı yarpaqcıqları 6-8 ədəd, qaidəsi geniş və yuxarısı sivriləşmişdir, kəkili ilə birlikdə toxumcasından uzundur. Kənardakı toxumcaları əyilmiş və iri, yuxarı tərəfdən 3, daxildən 2 dərin şırımlı, 5 üzlü olub, buruncuğa doğru daralır, kəkili qaidəsində tükcüklü olub, yuxarısı rənglidir. Atropatan coğrafi areal tipinə daxildir.

Yayılması: Batabat ərazisi.

Çoxalması: Toxumladır.

Ekoloji və fitosenoloji xüsusiyyətləri: Orta dağ qurşağının quru otlu yamaclarında, daşlı ərazilərdə və töküntülərində rast gəlinir. Kseromezofitdir. Bəzək və yabanı tərəvəz bitkisidir.

Təbii ehtiyatı: Məhdud ərazilərdə yayıldığından təbii ehtiyatı azdır.

Lokal populyasiyalarının vəziyyəti: Toxumvermə qabiliyyəti çox olsa da toxumla çoxalmanın zəifliyi, töküntülərin hərəkətliliyi nəticəsində cavan fərdlərin məhv olması, ərazilərin mütəmadi otarılması ilə əlaqədar olaraq saylarının son illərdə azalması müşahidə olunur.

Limitləşdirici amillər: Populyasiyalarının azlığı, ərazilərin otarılması, ekoloji və antropogen amillərin təsiri.

Qəbul edilmiş mühafizə tədbirləri: Naxçıvan Muxtar Respublikasının "Qırmızı Kitab"ına daxil edilmişdir. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində qorunur.

Zəruri mühafizə tədbirləri: Təbiətdə növün son vəziyyətinin müəyyən edilməsi, yeni yayılma yerlərinin axtarılması, toxumlarının toxum bankında saxlanılması.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Ədəbiyyat

1. Akademik Həsən Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkı. Naxçıvan: Əcəmi NPB, 2019, 286 s.
2. İbrahimov Ə.Ş. Naxçıvan Muxtar respublikasının qayalıq-daşlıq bitkiləri // AMEA Naxçıvan Bölməsi Xəbərlər. Təbiət və texniki elmləri seriyası, Naxçıvan: Tusi, 2010, № 2, s. 66-76
3. Talıbov T.H., İbrahimov Ə.Ş. Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri (Ali sporlu, çılpaqtoxumlu və örtülütoxumlu bitkilər). II nəşr. Bakı: Şirvan nəşr, 2021, 426 s.
4. Talıbov T.H., İbrahimov Ə.Ş. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Qırmızı Kitabı (Ali sporlu, çılpaqtoxumlu və örtülütoxumlu bitkilər). Cild 2. Naxçıvan: Əcəmi, 2010, 678 s.
5. Флора Азербайджана. Баку: Изд-во АН Азербайджанской ССР, 1961. Т 8, 690 с.

НЕКОТОРЫЕ РЕДКИЕ ВИДЫ СЕМЕЙСТВА ASTERACEAE BERCHT. ФЛОРЫ НАХЧЫВАНСКОЙ АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКИ (ЗАНГАЗУРСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПАРК)

Намиг Аббасов, Парвиз Фатуллаев, Самир Кулиев

Резюме

Семейство Asteraceae широко распространено во всем мире, особенно в Северной Америке, Средней Азии и всей Южной Европе. Это одно из крупнейших семейств класса двудольных растений, насчитывающее более 25 000 видов 1300 родов. Следует отметить, что семейство делится на 2 подсемейств: Asteroideae (Трубчатые), Cichorioideae (Язычковые). Цветки видов, входящих в первое подсемейство, трубчатые или трубчатые в середине, наружные - язычковые или ворончатые. Цветки видов, входящих во второе подсемейство, обоеполые, а растения лактирующие. Наиболее характерной чертой семейства является сбор цветов в корзинку. В Азербайджане насчитывается 584 вида рода, относящихся к 125 родам, а на территории Нахчыванской Автономной Республики - 357 видов из 92 родов.

Ключевые слова: Национальный парк, Флора, Скалистые, Астровые, Красная книга.

SOME RARE SPECIES OF THE ASTERACEAE BERCHT FAMILY. FLORA OF THE NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC (ZANGAZUR NATIONAL PARK)

Namig Abbasov, Parviz Fatullayev, Samir Guliev

Summary

The Asteraceae family is widely distributed throughout the world, especially in North America, Central Asia and all of Southern Europe. It is one of the largest families of the dicotyledonous plant class, with over 25,000 species in 1,300 genera. It should be noted that the family is divided into 2 subfamilies: Asteroideae (Tubular), Cichorioideae (Reed). Flowers of the species included in the first subfamily are tubular or tubular in the middle, external - ligulate or funnel-shaped. The flowers of species belonging to the second subfamily are bisexual, and the plants are lactating. The most characteristic feature of the family is the collection of flowers in a basket. There are 584 species of the genus belonging to 125 genera in Azerbaijan, and 357 species of 92 genera in the territory of the Nakhchivan Autonomous Republic.

Key words: National park, Flora, Rocky, Asteraceae, Red Book.

Elmi əsərlər. Naxçıvan Universiteti. - 2022.-№1 (II hissə).-S.273-282.

Ekoloji terror siyasəti

Erməni vandalları bütün bu əməllərinə görə beynəlxalq məhkəmə və tarix qarşısında cavabdehdir

Mənsümə Babayeva

Erməni vandalları 30 il ərzində Azərbaycan xalqına qarşı soyqırımı törətməklə yanaşı, təbiətimizə də olmazın yaraların vurublar. Onlar işğal etdikləri ərazilərimizdə sözün əsl mənasında, ekoloji terror törədiblər. Prezident İlham Əliyev onların bu vəhşiliklərini ekosid - ətraf mühitə qarşı genosid adlandırır.

Mənfur düşmən uzun müddət meşələrimizi qırıb və talayıb, meyvə bağlarındakı ağacları kəsib, son dövrdə tərk etməli olduğu rayonlarda isə yaşıllıqlara od vurub. Hətta işğalçı ölkə öz xəyanətkar əlini çaylarımıza da uzadıb. Bununla da ermənilərin Oxçuçayın ekoloji fəlakət zonasına çevrilməsini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bildiyimiz kimi, Oxçuçay Ermənistanın Qafan rayonu və Azərbaycanın Zəngilan rayonu ərazisindən keçən çaydır. Uzunluğu 85 km, hövzəsinin sahəsi 1140 km olan bu çay başlanğıcını Zəngəzur silsiləsinin Qapıcıq dağından (3285 m) götürür. Sululuğu qar və yağış sularından, eləcə də yeraltı mənbələrdən yaranır.

Oxçuçay, əslində Qafan və Qacaran dağ-mədən sənayesinin tullantılarını Ermənistan ərazisindən kənara çıxardan kollektor rolunda çıxış edir. Çünki bu mədənlərin tullantıları təmizlənmədən birbaşa Oxçuçaya buraxılır. Çayda zəhərli maddələrin miqdarı o qədər çoxdur ki, burada heç bir canlı yaşamır. Hətta bu çayın suyu ilə suvarılan torpaqlarda yetişdirilən məhsullarda da zərərli maddələr aşkarlanıb.

Ekspertlər və mütəxəssislər çayda apardıqları müşahidələrin, götürülən analizlərin nəticələrinə əsaslanaraq həyəcan təbili çalır: “Ermənistan Oxçuçayı ölü əraziyə çevirib. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Milli Hidrometeorologiya Xidməti bu günədek Oxçuçayda 58 monitorinq keçirib. Lakin nəticə dəyişməyib”. Bu fikirləri Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəhbəri Umayra Tağıyeva ifadə edib. Onun sözlərinə görə, nazirlik tərəfindən Oxçuçayda mütəmadi analizlər aparılıb. Analizlər çayın 3 müxtəlif istiqamətindən götürülüb: “Su nümunələri üzərindən 150-dən çox, dib çöküntülərindən isə 180-dən çox nümunə götürülüb. Həmin nümunələr əsasında fiziki-kimyəvi analizlər aparılıb. Məlum olub ki, çayda çirklənmə normadan 5-7 dəfə çoxdur. Təəssüf ki, çirklənmələr bu gün də davam edir”.

Nazirlik rəsmisinin sözlərinə görə, çayda ən çox çirklənmə halları yay və qış aylarında baş verir. Oxçuçayda çirkləndirici maddələrin yüksək qatılıqları əsasən yuxarı axında, Ermənistanla sərhədə yaxın seçilmiş nöqtədə müəyyən edilib.

Oxçuçayın çirklənməsində “xidmətləri” olan qurumlardan biri də Almaniyanı təmsil edən “Cronimet” şirkətidir. Sözügedən şirkət Ermənistandakı mis və molibden ehtiyatları ilə zəngin olan Kacaran mədəninə idarə edir. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə, Kacaranda 1 milyard tondan çox filiz ehtiyatı mövcuddur. Gündəlik olaraq buradan 24 min ton filiz və 5-6 min kubmetr boş süxur hasil edilir. Şirkət Ermənistanın mədənçixarma sektorunda 1996-cı ildən təmsil olunur.

Yayılan xəbərlərə görə, “Cronimet”-in Ermənistanın mədən sənayesindəki fəaliyyəti şəffaf olmayan prinsiplər üzərində qurulub. Bizim sözügedən şirkətə qarşı iddialarımız isə qurumun mədən sənayesinin tullantılarını heç bir təmizləmə əməliyyatları aparmadan Oxçuçaya axıtması ilə bağlıdır. Şirkət Azərbaycan ərazisindən keçən çayın ölü zonaya çevrilməsinə görə, məsuliyyət daşıyır və əməllərinə görə cavab verməlidir. Ölkəmizin məsələ ilə bağlı qəti mövqeyini ifadə edən Prezident İlham Əliyev bu ilin birinci rübünün yekunlarına həsr olunan müşavirədəki nitqində Oxçuçayı çirkləndirən “Cronimet” şirkətinin cəzalandırılması məsələsini yenidən gündəmə gətirib: “Oxçuçay suyunu sarı rəngə boyayan “Cronimet” şirkəti gəlsin o zibilini təmizləsin. Yoxsa hesab edirlər ki, vaxt keçdi və biz hər şeyi unutduq. Biz heç nəyi unutmamışıq və unutmayacağıq”.

İki sahil.-2022.-29 aprel.-№75.-S.7.

Təbiət və insan münasibətləri

Tariyel Talıbov,
Akademik

İnsan formalaşdığı ilk günlərdən təbiət qanunları ilə yaşamış və təbiətə təsir imkanı az olmuşdur. Lakin elmi-texniki tərəqqinin müəyyən mərhələsinə çatdıqda nəinki təbiətlə, həm də öz həmcinsləri ilə mübarizə aparmış, təbiətdən istədiyini almağa çalışmış, ona mərhəmət göstərmişdir. Öz varlığı dövründə insanın təbiətə təsiri bu mənada daim yüksələn xətt üzrə olmuşdur, lakin son yarım əsrdə bu təsir fəvqəladə dərəcədə artmış, yaratdığı yeni sfer-noosferin sərhədləri xeyli genişlənmişdir. Beləliklə, təbiətdə özünün hakim mövqeyindən istifadə edən insan yarandığı dövrdən indiyə qədər təbiəti daim öz arzusuna müvafiq dəyişməyə çalışmış və nəticədə öz günahı üzündən bu dəyişən mühitə uyğunlaşmayan yüzrlə bitki və heyvan növləri məhv edilmişdir.

Lakin bütün bunlarla bərabər, insan həyatında vacib rol oynayan bir çox heyvan və bitki növlərini qorumağa məcbur olmuşdur. Heyvan və bitkilər aləminin qorunması isə ta qədim zamanlardan ayrı-ayrı növlərin ilk olaraq müqəddəsləşdirilməsi ilə başlamışdır. Misir treskalarında pişik və delfinin əksləri bu heyvanların müqəddəs heyvanlar kimi qəbul edildiyini göstərərək, onların qorunmasına imkan vermişdir. Daha sonra dinin müsbət rolu özünü göstərmiş, “haram”, “günah” anlayışları işlədilmişdir. Heyvanların nəsilvermə vaxtında ov etməmək, ana heyvanı vurmamaq, kütləvi heyvan qırğını törətməmək və s. haram və ya günah hesab edilmişdir. Həmçinin, bitkilər aləmində də yaş ağacı kəsmək, çinar, dağdağan, nalbənd, tut və s. ağacları müqəddəsləşdirmək başlıca qorunma forması olmuşdur.

Zəngin təbii sərvətlərə malik olan ölkəmizin iqtisadiyyatı son illər yüksələn xətt üzrə inkişaf edir. Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində əldə etdiyi uğurların əsası, ümumilikdə yalnız ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan strategiya ilə bağlıdır. Bu siyasətin möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməsi davamlı inkişafımızın daha dinamik olmasını təmin etmişdir. Davamlı inkişaf - təbii resursların zaman içində, indiki və gələcək nəsillər arasında düzgün paylaşdırılması üzərində qurulan iqtisadi inkişafdır. Başqa sözlə, davamlı iqtisadi inkişaf belə qəbul edilməlidir: bu zaman indiki nəsil təbii resurslardan elə istifadə etməlidir ki, gələcək nəsillərə də “pay” qalsın və gələcəkdə iqtisadi inkişaf təbii resurslarsız olmasın. Doğrudan da, davamlı inkişaf strategiyasının mənası bəşəriyyətin qeyri-müəyyən, uzun müddət üçün var olması şərtlərini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Bunun üçün insanların tələbatının elə şəkildə təmin olunması nəzərdə tutulur ki, bu biosferin deqradasiyasına, gələcək nəsillərin maraqlarının sıxışdırılmasına gətirib çıxarmasın. Bu yanaşma mahiyyət etibarilə düzgündür, çünki nə qədər üzücü olsa da başqa planetlərdən resurs “idxalı” hələ ki, ancaq fantastik ədəbiyyatın mövzusuudur. Həm də oradakı yaşam üçün vacib olan, hətta ilkin elementlər belə mövcud deyildir. Bu baxımdan bəşəriyyətin yeganə ümid yeri yalnız Yer kürəsidir və hər bir ölkə də ona məxsus ərazidəki təbii sərvətlərdən nizamlı istifadə etməklə yanaşı, onu mühafizə də etməlidir. Artıq İ.V. Miçurinin “Biz təbiətdən mərhəmət gözləyə bilmərik. Bunları ondan əldə etmək bizim vəzifəmizdir” kimi ifadələr arxivə göndərməli, onun əvəzində isə əksinə, “Təbiətə mərhəmət göstərməklə onu qorunmalı və ondan səmərəli istifadə edilməlidir” kimi kəlam işlədilməlidir.

Bizim mövcud olduğumuz Yer kürəsi sanki canlı bir varlıqdır, lakin nəzərə alaq ki, canlı varlıqlar əbədi deyildir. Yerin əmələ gəlməsi və təkamülü, həmçinin, formalaşması haqqında çoxlu nəzəriyyələr mövcuddur, lakin elm adamlarını ən çox digər bir məsələ, planetimizin həyat üçün nə müddətə qədər yararlı olacağı düşündürür. Sergey Laskovun fikrinə görə (“Известия” qəzeti, 16.02.2007) hətta bütün əhali “Yaşıllar” cəmiyyətinə qoşulsalar belə, təbiəti nə qədər qorusalar da, Yer kürəsində həyatın məhvi labüddür. Kosmoloji nəzəriyyə modelinə görə, Kainatda 13,8 milyard il öncə Böyük partlayış baş vermiş və bunun nəticəsində Kainatın genişlənməsi başlamışdır. Fizika-riyaziyyat elmləri doktoru Sergey Novikovun məlumatına görə, hər bir əsr dövründə gün uzunluğu 0,0023 saniyə artır və nəticədə Yer kürəsi Ay ilə birlikdə Günəşdən ildə 22,6 metr olmaqla aralanır, eyni zamanda Ay da Yer kürəsindən uzaqlaşır. Bu məlumatlar yüksək dəqiq lazer ötürücüləri vasitəsilə peyklərin izlənilməsi nəticəsində bir daha təsdiqlənmişdir. Günəş sisteminin modelləşdirilməsi və rekonstruksiya nəticəsində hesablanmışdır ki, Yer kürəsi 3 milyard il əvvəl qeyri-normal halda, həm də sutka uzunluğu 19 saat olmaqla fırlanırmış. Təqribən 100 milyon ildən sonra isə gün uzunluğu təqribən 25 saata çatacaqdır.

Hesablanmışdır ki, ulduzlararası dumanlıqlardan ildə bir milyard ton toz Yer kürəsinə çökür ki, bunun hesabına da Yer kürəsi öz radiusunu 1mm, həcmi isə 515 kub- kilometr olmaqla artırır. Bir inandırıcı hipotez də vardı ki, 65 milyon il əvvəl Yer kürəsinin həcmi böyüməsi nəticəsində, planetdə güclü vulkanik proseslər baş vermiş və qitələr parçalanaraq dreyf etməyə başlamışdır. Nəhayət, Yer kürəsində baş verən kəmiyyət dəyişiklikləri, yeni keyfiyyət dəyişikliklərinə səbəb ola biləcəkdir. Güman olunur ki, həcmi kritik həddə çatması nəticəsində planetin mərkəzində kola- sal miqdarda təzyiq yaranacaq ki, bu da zəncirvari reaksiyanın getməsinə səbəb ola bilər və nəticədə hidrogen bombası kimi güclü partlayışa və çox yüksək, günəşdəki temperatura uyğun bir mərhələyə dönə bilər. Kormilsev-Butusov ideyasına görə, bu zaman Yer adlı yeni bir ulduz meydana gələ bilər. Venera və ya Ayda həyatın formalaşma biləcəyi isə proqnozlaşdırılması bir az çətin olan məsələdir. Hazırda Günəş sisteminin ən iri planeti olan Yupiter günəşdən uzaqlaşmaqda davam edir. Onun səthində artıq temperatur 1000 dərəcəyə çatmışdır. Çox güman ki, ilk olaraq bu planet öz 12 peyki ilə yeni bir planet sisteminə çevriləcəkdir. Alimlər onun "Avropa" adlandırılan peykində gələcəkdə həyatın mümkünlüyü məsələsini iddia edirlər.

Ötən əsrdə elmin, müxtəlif texnologiyaların, bütünlükdə, iqtisadiyyatın sürətlə inkişafı, qlobal müharibələr, nüvə silahlarının saysız-hesabsız sınaqları, meşələrin qırılması, təbii ehtiyatların talan səviyyəsində istismarı planetə sağalmaz yaralar vurdu. Bu gün aramsız olaraq davam edən qlobal fəlakətlər insan məsuliyyətsizliyinə təbiətin kəskin cavabıdır. Məşhur tədqiqatçı L.N. Qumilyov hələ ötən əsrdə yazırdı ki, insan nə qədər təbiəti, landşaftı dəyişməyə cəhd edirsə, təbiət də bir o qədər sərtliklə nəinki bir ərazini, hətta qövmləri dəyişmək, Yer üzündən silmək gücünə qadirdir.

BMT-nin Baş katibinə 85 ölkədən müraciət edən 300-dən artıq nüfuzlu alim planetin bütün təbəqələrində ötən əsrin 90-cı illərindən başlayaraq qlobal energetik sıçrayışların baş verdiyini bildiriblər. Məruzədə bu sıçrayışların təbii kataklizmlərin: zəlzələ, vulkan, sunami, daşqınlar, tornado, qasırğa və meşə yanğınlarının, yerin seysmik və vulkanik aktivliyinin artmasına səbəb olduğu göstərilir. Son 10 ildə zəlzələlərdə həlak olanların sayı əvvəlki 50 ilə nisbətən 8,6 dəfə artmışdır. 2010-cu ilin birinci beş ayında püskürən vulkanların sayı son 110 ildəki vulkanların orta illik sayından artıqdır. 10 ildə (1999-2009) sunamilər zamanı həlak olanların sayı əvvəlki 100 ildə həlak olanlardan 10 dəfədən çoxdur. ABŞ-da son beş ildə daşqınların vurduğu ziyan əvvəlki 20 ildən artıqdır.

2004-cü ildə İndoneziyada baş verən zəlzələ Yerin oxunun və sutkanın uzunluğunun nisbətən dəyişməsinə səbəb olmuşdur. Çilidə 27 fevral 2010-cu ildə baş verən zəlzələ mərkəzi oxun simmetriyasını 8 santimetr dəyişmiş, Yer sutkasının uzunluğunu azaltmışdır. Bütün bunlarla yanaşı, gözlənilən fəlakətlərin əsas katalizatoru həm də planetdə hərəkətin durmadan artmasıdır. Amerikanın Okean və Atmosfer üzrə Milli Administrasiyasının məlumatına görə, son 100 ildə Yerdə hərəkət orta hesabla 0,85°C artmışdır. Üstəlik ən isti illərin hamısı bizim yaşadığımız dövrdə - XXI əsrin əvvəllərində qeyd olunub. Səbəb istilikxana effekti yaradan sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisələrinin atmosfərə buraxdığı tullantılardır. Planetdə atmosferin istilikxana effektinin 2°C-dən yuxarı qalxması yolverilməzdir, ona görə də bütün inkişaf etmiş ölkələr, karbohidrogensiz enerjiyə aparan yolu seçmək istəyi ilə bərpaolunan enerjiyə üstünlük verməyə çalışırlar. Doğrudan da təbiətə amansız münasibət nəticəsində iqlimin normal, proqnozlaşdırılmış gedişatı pozulur, xüsusən yağıntının illik norması azalır, başqa sözlə, quraqlıq effekti yaranır.

Quraqlıqla əlaqədar apardığı tədqiqatları yekunlaşdıran Beynəlxalq Təbii Resurslar İnstitutu (WRI) 2040-cı ildə quraqlıqla üzləşəcək ölkələrin siyahısını tərtib etmişdir. Xəbər verilir ki, 33 ölkədən ibarət siyahıda Azərbaycan 4,69 balla 18-ci yerdədir. Təşkilatın ekspertlərinin fikrinə görə, 2040-cı ilə qədər dünya ölkələrinin beşdə birində az sululuq problemi yaranacaq. Belə ki, iqlim dəyişikliyi yağıntıların dövriliyini pozur, əhalinin artması isə suya tələbatı artırır. Azərbaycanın qonşuları İran (4,91 balla 13-cü yer) və Ermənistan da (4.60 balla 22-ci yer) adıçəkilən siyahıda yer alıb. Siyahıda maksimal 5 balı Qatar, Bəhreyn, San-Marino, Fələstin, BƏƏ, Sinqapur və Küveyt alıb. Bu ölkələrdə vəziyyət daha da təhlükəli hesab olunur.

Fərəhli haldır ki, tipik dağlıq olan Naxçıvan Muxtar Respublikasında dövlət tərəfindən artıq iri dağ çaylarında bəndlər qurularaq, su elektrik stansiyaları tikilmişdir. Bir tərəfdən elektrik enerjisi hasil edən bu obyektlər, həm də su deposu kimidir. Belə ki, salınan bu süni göllər gələcəkdə balıqçılığın inkişaf etdirilməsi ilə yanaşı, yaxınlıqdakı yaşayış yerlərində rütubəti artıraraq, yaşıllıqların formallaşmasına da imkan verəcəkdir. Şübhəsiz bu işlər davam etdirilərək, gələcəkdə də dağ çaylarında kiçik bəndlər qurulmaqla, qar və yağış suları toplanaraq, vadilərdəki münasib torpaq sahələri əkin dövryyəsinə daxil edilməklə əkinçilik genişləndiriləcəkdir.

2010-2011-ci illərin qış aylarında bütün planetdə heyvanların kütləvi müəmmalı ölümü qeydə alındı. 2010-cu ildə İngiltərənin sahillərində 25 min yengəc özünü dənizdən sahilə ataraq öldü. Sonrakı il onların sayı 40 minə çatdı. Arkansazda minlərlə qara ağacdələni yeni il ərəfəsində donaraq öldülər. Köçən quşlar haqqında məlumatlar İsveç, İtaliya, Türkiyə və Kanadadan da gəlib. Onların ümumi sayı 2 milyondan artıq olub. Özlərini sahilə atıb

öldürən balıqlar, balina və delfinlər dəniz sakinlərinin müəmmalı ölümünə aiddir. Dünyanın bir sıra ölkələrində arılar kütləvi surətdə məhv oldular. Məsələn, ABŞ-da 2010-cu ildə bir milyon arı ailəsi qırıldı. Bu fəlakətləri də alimlər planetimizdə baş verən qlobal dəyişikliklər və ekoloji balansın pozulması ilə izah edirlər.

Son 25 ildə təbiət guşələrinin təxminən 10 faizi insanlar tərəfindən məhv edilib və ərazinin təqribən cəmi 23 faizinə insan əli toxunmayıb. AZƏRTAC "RİA Novosti"yə istinadla xəbər verir ki, bu barədə məlumat ekoloqların "Curent Biology" jurnalında dərc edilmiş məqalədə yer alıb. Kvislend Universitetindən (Avstraliya) Ceyms Uotson yazıb: "Əgər biz yaxın vaxtlarda bir iş görməsək, təbiət tamamilə yoxa çıxacaq. Biz indi tədbir görməliyik. Məqsəd təbiəti gələcək nəsillər üçün yaşatmaqdır." C. Uotson və onun həmkarları ötən əsrin 90-cı illərindən bəri təbiətdə insan əlinin toxunmadığı yerlərin xəritəsini hazırlamağı qərara alıblar. Qrupun nəzərində "Təbiət zonalarına" bioloji və ekoloji müxtəlifliyini qoruyub saxlayan təbii landşaft və ekosistemlərin olduğu böyük ərazilər daxildir. Bu yerlərdə insanların olmaması vacib deyil, əsas məsələ təbiətə müdaxilə hallarının minimum səviyyədə olmasıdır. "Yabanı Heyvanları Mühafizə Cəmiyyəti"nin (WCS) hesablamasına görə, 1990-cı illərin əvvəlində Yerin quru səthinin 33%-i "Təbiət zonalarına" aid edilib. C. Uotson və onun həmkarlarının yeni məlumatı göstərir ki, son 20-25 ildə bu ərazi təxminən 9,6% azalıb. Bu itkilər iki qitədə - Cənubi Amerika və Afrikada meşələrin qırılması, kənd təsərrüfatı ərazilərinin genişləndirilməsi və əhalinin sayının sürətlə artması nəticəsində baş verib. Şimali Asiya, Şimali Amerika və Avstraliya ərazisində təbiət ərazilərinə daha az toxunulub.

XVIII əsrdə filosof Tomas Robert Maltusun "An Essay on the Principle of population: or a view of its past and present effects on Human Happiness..." (1793) essesi, ingilis yazıçıları W. Godhwin və J. Condorcetın kitablarına birbaşa reaksiya idi. W. Godhwinin "Siyasi ədalət haqqında mülahizələr" (cildlər 1-2, 1793) kitabında yoxsulluğun səbəbinin gəlirlərin qeyri-bərabər paylanması və dövlət qurumlarında olan çatışmazlıqlarda görür, J. Condorcet isə "İnsan ağılı tərəqqisinin tarixi mənzərəsi eskizi" (1794) kitabında əhali artımını müsbət amil kimi qiymətləndirir. İngilis iqtisadçısı qeyd edir ki, əgər əhalinin artması hər hansı bir səbəblə gecikməzsə, deməli, hər dördüdə bir əsrdə əhali iki dəfə artacaq və buna müvafiq olaraq problemlər geometrik olaraq böyüyəcəkdir. Təbii ehtiyatların məhdud olması səbəbindən bu qaçılmaz olaraq yoxsulluq, aclıq və sosial ədalətsizliyə səbəb ola bilər. "Əhali artımı qanunu təcrübəsi: insan xoşbəxtliyinin keçmişinə və gələcəyinə nəzər salmaq, bu hallarda gətirilən şərin aradan qaldırılması və ya azaldılması perspektivləri barədə bir baxış" kitabında bioloq Çarlz Darvin tərəfindən də "Növlərin mənşəyi" əsərində istifadə edilən və hazırda təkamül təlimi nəzəriyyəsinin əsas kateqoriyalarından biri olan "Yaşayış uğrunda mübarizə" kateqoriyasından alim ilk dəfə olaraq istifadə etmişdir. Doğrudan da Ç. Darvin tərəfindən 1859-cu ildə nəşr edilən "Növlərin mənşəyində təbii seçmənin rolu və ya uyğun cinsin həyat uğrunda mübarizədə sağ qalması" adlı monumental (Növlərin mənşəyi) əsərində təkamül təlimi ideyasını ortaya atanda bu kateqoriyadan istifadə etmişdir və hazırda bu iqtisadiyyatın təkamülü nəzəriyyəsinin əsas kateqoriyalarından biri hesab olunur.

Tomas Maltus insanın gələcəyinin necə olacağını qələmə aldığı essəsində belə qeyd edir: "Bəşəriyyətin gücü Yerin varlığını dəstəkləməyə xərclədiyi qüvvələrdən o qədər üstündür ki, insan nəsli bu və ya digər şəkildə vaxtından əvvəl ölümlə üzləşməlidir". Müəllif əhali artımı ilə ərzaq ehtiyatları arasındakı münasibətləri təhlil edərək kəskin şəkildə təbii ehtiyatların tükənəcəyi və insanların acından öləcəyi fikrinə gəlir. Dolayısı yolla sanki müharibələrin də labüdlüyünü vurğulayır.

Sosiobioloq Edvard Uilson və digər alimlərin hesablamasına görə, Yer kürəsi maksimal olaraq təqribən 9-10 milyarda qədər əhalini saxlamaq imkanına malikdir. Hazırda əhali sayı 7 milyardı ötmüş və 2100-cü ildə proqnoza əsasən 10 milyarda çatacaqdır. Düzdür, BMT-nin məlumatına əsasən, son dövrlər doğum tempi bütün ölkələrdə aşağı düşüb və bir anaya hazırda orta hesabla 2,1 uşaq düşür. Amma yenə də zəif olsa da belə, artım vardır.

Digər əsas problem şirin su və qidadır. Nyu-Yorkun Kolumb Universitetinin bioloqu Doel Koen planetin imkanlarının o qədər də böyük olmadığını, xüsusən azot və karbon qazı dövrünün pozulacağı, oksigen çatışmazlığı, lazım olan miqdarda fosforun alınmaması və s. problemlərin olacağını qeyd edir.

Beynəlxalq aləmdə təbiətin mühafizəsini koordinasiya etmək üçün çox müxtəlif təşkilatlar yaradılmışdır. Bu məqsədlə Təbiətin və Təbii Ehtiyatların Beynəlxalq Mühafizə İttifaqı - IUCN (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources), Təhlükə altında olan Bitki Komitəsi - TPC (Threatened Plant Committee) katibliyi, Ümumdünya Təbiəti Mühafizə Fondu - WWF (World Wildlife Foundation), Aralıq Dənizi Bölgəsinin Fitotaksonomik Tədqiqi Təşkilatı - OPTIMA (Organization for the Phytotaxonomic Investigation of the Mediterranean Area) kimi təşkilatların fəaliyyəti ilə yanaşı, hər bir ölkə öz bitki və heyvanlar aləmini mühafizə etmək məqsədilə müxtəlif tədbirlər, xüsusilə nəsli kəsilmək təhlükəsi altında olan bitki və heyvan növlərini

mühafizə etmək üçün milli parklar, qoruq və yasaqlıqlar yaratmaqdadır. Ardıcıl olaraq “Qırmızı kitab”lar yazılır, nadir canlıların mövcud vəziyyəti nəzarətə götürülür.

Təcrübələr göstərir ki, təbiətlə mütəmadi təmasda olan, ordakı canlılar aləminin bir parçasına çevrilən, canlıları həmişə izləyən, bəzən onlardan özünü qoruyan çobanlardır. Çobanlar dağların yalqız adamları olub, digər yalqız adamlardan fərqli olaraq, onların bu yalqızlığı özlərinin həyat karyerası şərtləri, psixoloji təklənməsi deyil, yaşamlarını qazanmaq üçün verdikləri bir mübarizədir. Çobanların ekstremal şəraitdə bışirdiyi, yediyi, geydiyi, içində gecələdiyi yapıncısı, bir sözlə, hər şey bu və ya digər formada cəmiyyətə yayılmış və mədəniyyətin bir parçasına çevrilmişdir. Sərt iqlim şəraitinə qarşı yaradılan keçə və ondan tikilən kəpənək yapıncı bəlkə də dünyanın ən qədim toxuculuq nümunəsidir. Yapıncı demək olar ki, çobanın “gəzən evi”dir. Ona görə də aparılan tədqiqatlarda, xüsusən nadir növlərin biologiyasının öyrənilməsində çobanların da fikri nəzərə alınmalıdır.

Təbiətin və Təbii Ehtiyatların Beynəlxalq Mühafizə İttifaqının təqribi hesablamalarına görə, insanın yaranmasına qədər Yer kürəsində 1000 ildə bir növ məhv olurdusa, 1850-ci ildən 1950-ci ilədək bu interval 10 ilə qədər azalmış, müasir dövrdə isə hər gün bir növün məhv olduğu göstərilir. Yenə də nisbi hesablamalara görə, 2000-ci ildən başlayaraq növlərin məhv olma sürəti artaraq hər saata bir növün yox olması güman edilir. Antropogen faktorların təsir dairəsi artdığından mütəxəssislərin fikrincə, yaxın gələcəkdə ən azı 10 faizə qədər bitki və heyvan növü məhv olacaqdır. Məhv olan növlərə çox təəssüf ki, ən gözəl və insanla heç cür “barışa bilməyən”, xüsusilə də irihəcmli heyvanlar, həmçinin gözəl görünüşlü və qida kimi istifadə edilən bitkilər aiddir. Əksinə, yüksək uyğunlaşma qabiliyyəti qazanan növlər isə insanın öz həyat fəaliyyəti dövründə ən az istifadə etdiyi, insanla birgə yaşamağa uyğunlaşmış (sinantrop), bəşəriyyətin “boz kölgəsi” hesab edilən siçovullar, ala qarğa, dam sərçəsi, qaradöş sərçə və s. böyük əksəriyyət həşəratlar, zəhərli və zərərli (alaq otları) bitkilərdir. Əksinə, yüksək dekorativ və qida əhəmiyyətli bitki və heyvanların antropogen landşaftlarda məhsuldarlığı aşağı düşür, insanın bilavasitə köməyi olmasa, həmin növlər məhv olurlar.

Bütün dünyanın diqqəti qlobal istiləşmə, meşələrin, içməli suyun itirilməsi və bəzi digər problemlərə cəlb olunur. Lakin ScienceAlert yazır ki, insanların çoxunun belə şübhə etmədikləri başqa bir təhlükə də vardır. Söz sənayedə və kənd təsərrüfatında istifadə edilən, canlı orqanizmlərin ən vacib quruluş elementi olan fosfordan gedir. Problem təbiətdəki fosforun bərpa olunan element olmadığıdır. Onu əvəz edəcək heç bir şey yoxdur və apatit və fosforitin mədən sahələri də çox azdır. Bu xammalın ehtiyatları daim artan tələbatla tədricən tükənir. Environmental Science & Technology (Ətraf Mühit Elmləri və Texnologiyaları) 40 beynəlxalq mütəxəssisdən ibarət alim araşdırması nəticəsinə əsasən xəbərdarlıq olundu ki, bu vacib elementi qorumaq üçün ciddi addımlar atılmasa, planetdə onun tədarükü tükənəcəkdir. Dünya buna əhəmiyyət verməməyə davam edərsə, bu, gələcək nəsillər üçün də qlobal bir fəlakətə səbəb ola bilər. Hesablamalara görə, son 50 ildə fosfor gübrələrinin istehsal həcmi 5 dəfəyə qədər artmışdır. Əhalinin artım tempini nəzərə alsaq, onda 2050-ci ilə bu miqdarın iki dəfədən çox artacağı reallıqdır. Fosfor krizisinin reallıq olmasına baxmayaraq, insanlar bu krizisin həlli üçün hələ də heç bir əməli tədbir görmürlər. Yer kürəsində cari istehlak səviyyəsində məlum fosfor ehtiyatlarının 40-80 ildən sonra azalacağı və ən məhdud hesablamalara görə isə planetdəki fosfor ehtiyatının 400 ildən sonra tükənəcəyi bildirilir. Ekspertlər böhranın həlli yolunun istehlakı azaltmaqla, mütərəqqi emal yollarını tapmaqla ola biləcəyini qeyd edirlər, bu xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün doğrudur. Bu gün qlobal fosfor istehlakının 45%-i Hindistan və Çindədir. Fosfora tələbat daim artır, lakin onun istehlak mədəniyyəti dəyişməyib. Məsələn, tarlalardakı gübrələr çaylara, sonra dənizlərə və okeanlara düşür, onların turşuluğuna və dəniz canlılarının ölümünə səbəb olur. Heç olmasa, hələlik bu mineralların həddindən artıq istismarını məhdudlaşdıran beynəlxalq tənzimləmə sənədləri olmalıdır. Eyni zamanda alimlər düşünürlər ki, yalnız təkrar sistemlər qurulsa, onda eyni fosfor 46 dəfə istifadə edilə bilər.

Meşələrin kütləvi qırılması, çayların axın istiqamətinin dəyişdirilməsi, böyük torpaq sahələrinin aramsız istismarı, geni modifikasiya olunmuş ərzaq məhsullarının yetişdirilməsi, təbiətə qarşı yönələn amansız antropogen təsirlər bir çox xəstəliklərin yaranmasına, zərərvericilərin kütləvi artmasına, yanğınların baş verməsinə, torpaqların deqradasiyasına və ümumilikdə ekoloji tarazlıq həddinin kəskin pozulmasına səbəb olur. Müalicəsi çətinləşən xəstəliklər artır, sonsuzluq, yeni doğulan körpələr arasında şikəstlik, fiziki və əqli inkişafdan geri qalma halları çoxalır. Təbiətlə ədavətdə və onu anlamadan, qayğısını çəkmədən yaşayan bəşər övladında xəstəliklər də “cavanlaşır”. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının məlumatlarına görə, xərçəng xəstəliyinin yaranmasının 70 faizi ətraf mühitin çirklənməsi ilə bağlıdır.

(davamı növbəti saylarımızda)

Respublika.-2022.-1 may.-№91.-S.10.

Təbiət və insan münasibətləri

Tariyel Talıbov,
Akademik

(əvvəli 1 may tarixli sayımızda)

Göründüyü kimi, ekoloji fəlakətlərin qarşısının alınması, ətraf mühitin qorunması, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi və qlobal ekoloji problemlərin həlli yolları bu gün bəşəriyyətin, eləcə də ölkəmizin ən vacib problemlərindən biridir. Sənayenin sürətli inkişafı, urbanizasiyanın artması və əhalinin gündən-günə çoxalması, təbii resursların, torpaqların aramsız istismarı planetimizdə zəncirvari ekoloji fəlakətlərə səbəb olub. Meşə örtüklərinin, yaşıllıqların sürətlə məhv edilməsi, hidrosfer təbəqəsinin çirklənməsi və atmosfərə atılan zəhərli maddələr - bir sözlə, təbiətə vurulan bütün zərbələrin adekvat cavabı bəşəriyyətin özünə dəyir. İnsanla təbiət arasında balansın pozulması hər iki tərəf üçün qaçılmazı mümkün olmayan böyük itki və fəciələrə səbəb olur, bu baxımdan da planetin aqibəti istisnasız onu elmi surətdə necə qorumağımızdan asılıdır. Yer kürəsində insanların nizamlanmamış aktiv fəaliyyətləri nəticəsində təbiətin müvazinətinin pozulması elə bir forma ala bilər ki, bu vaxt biosferin xüsusiyyətlərinin dəyişməsi insanın nəzarətindən çıxar və Yer kürəsində insanın yaşaması mümkün olmaz. Bu mənada əsas yanaşmalardan biri də akademik N.N.Moiseyev tərəfindən təklif edilən ekoloji imperativ - məhdudiyyətlərin məcmusu, insanların aktiv fəaliyyətlərində müəyyən məhdudiyyətlərin qoyulmasıdır. Söhbət insanların öz yaşayışını davam etdirmək üçün fəaliyyətlərini sərt çərçivələr daxilində quraraq, biosferin inkişafı ilə uyğunlaşdırılmasından, həm yerli, həm də öz qlobal fəaliyyətlərini təbiətin tələbatları ilə uyğunlaşdırmağı öyrənmələrindən gedir. Təbii landşaftlardan otlaq, biçənək kimi istifadə etməklə, həmin ərazidəki ağac və kolların doğranılması (modifikasiya), sonra isə həmin ərazidə tarla, bağ və üzümlüklərin salınması (transformasiya) antropogen "təkamülün" keçdiyi qısa sxemdır:

1. Təbii landşaftlar - ərazidə insanın təsərrüfat tədbirləri yox dərəcəsindədir. Respublikamızda yalnız yüksək dağlığın sərt qayalıq əraziləri öz təbii formasını qoruyub saxlaya bilər. Təbii landşaft başlıca olaraq Böyük və Kiçik Qafqaz dağları ərazilərindəki sıldırım qayalıqlarda mövcuddur. Burada insan fəaliyyəti yox dərəcəsindədir, məhz buna görədir ki, ən nadir canlılarımız, o cümlədən beynəlxalq qorunma statuslu yabanı cütdırnaqlıların ən qədim nümayəndələri olan muflon, bezoar keçisi, bəbir, vaşaq, safsar, Xəzər uları, saqqalı qartal, berkut, sittalar, Radde gürzəsi, gözəl vaviloviya, alp asteri, yarımaya salxımotu və s. növlər bu zonada məskunlaşırlar. Təbii landşaftların antropogen təsirlərdən mühafizəsi qeyd edilən nadir növlərin mühafizəsi deməkdir. Təbii landşaftların olduğu yerlər hündürlüyü 3500 metrədən yüksək, çox şiddətli parçalanmış, geniş və dərin təknəvari dərələr, moren çöküntüləri olan ərazilərdir. Kəskin fiziki aşınmadan yaranan suxurlar yamacların ətəklərinə toplanır, yamaclardakı qıfvari dərin su hövzələri "divarlarının" mailiyyəti 40-60 dərəcədən artıq olub, bəzən 80-90 dərəcəyə çatır. Qeyd edilən keçilməz sıldırım qayalardan yalnız yuxarıda adlarını göstərdiyimiz heyvanlar keçə bilər. İnsan ayağının dəymək imkanının məhdudluğu həmin zonada təbii landşaft komplekslərinin qorunmasına səbəb olur.

2. Modifikasiya edilmiş landşaftlar - burada insanın təsərrüfat tədbirləri qismən dəyişikliklər yaratmasına baxmayaraq, ərazi öz xarakter təbii xüsusiyyətlərini hələ də saxlamağa çalışır. Burada insan fəaliyyəti mövsümi xarakter daşıyır, müəyyən müddətdən sonra həmin ərazilərdə öz fəaliyyətini ya dayandırır, ya da zəiflədir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasında ərazi landşaftlarının əsas dəyişilmiş formalarından biri olan modifikasiya edilmiş landşaftlara, yaz və qış otlaqları, biçənəklər, meşə, kolluq zonalar daxildir. Yüksək dağlıq zona ətəklərinin demək olar ki, əksəriyyəti yay otlaqları və biçənəklərdir. Yüksək dağlıq ərazilərdə yay biçənək və otlaqlarından istifadə, eyni zamanda erkən yazda əhali tərəfindən toplanılan qida və dərman bitkiləri müddəti bitdikdən sonra təbiətə insan təsiri azalır, yəni payızdan başlayaraq təbiət yenə öz təbii formasını bərpa etməyə çalışır.

3. Transformasiya edilmiş landşaftlar - bu landşaftda insan fəaliyyəti nəticələri ərazinin təbii xüsusiyyətlərini tam dəyişmişdir. Xüsusən insanın qida əldə etmək istəyi ilə məcburən böyük torpaq sahələrində monokulturanın tətbiqi qaçılmaz olur. Bu zaman həmin ərazidə bitən ixtiyari bitki yeni adla - "alaq otu" kimi qiymətləndirilərək mexaniki və ya kimyəvi yollarla məhv edilir. Digər bir məsələ insan fəaliyyəti sahəsində transformasiya edilən ərazilərin normal strukturunun qorunmasıdır. Hesablanmışdır ki, insan fəaliyyətinin düzgün qurulmaması nəticəsində hər dəqiqədə 44 hektara qədər torpaq sahəsi degradasiya edilir. Bitkilər aləmindəki antropogen transformasiya (AT) heyvanlar aləminə nisbətən daha qədimdən başlamışdır. Ağacda yaşayan

əcdadlarımızın qidasını yarpaq, meyvə-giləmeyvə və qismən ağacda rast olunan həşəratlar, quş yumurtaları və balaları təşkil etmişdir. Yerdə yaşamaqla əlaqədar ilk insanlar bəzi bitkiləri saxlamağı bacarmış, daha sonra isə çoxaltmağı öyrənmişlər. Meyvə-giləmeyvə bitkiləri, geofit bitkilərin bir çoxu, nəhayət qurtickimilərdən qarğıdalı, darı, sorqo, arpa, buğda və s. qədim insanın qoruyub saxladığı, artıraraq ilk mədəni əkinçiliyin başlanğığını qoyduğu bitkilərdəndir. Planetimizin müasir heyvanlar aləminin genetik fondu 2 milyon növə qədər hesablanır.

Yer kürəsində mövcud faunanın təqribən 0,003%-i əhliləşdirilərək istifadə edilir. Təqribi hesablamalara görə, domestikləşdirilən heyvanlara məməlilər 15 növ, quşlar 10 növ, bir qisim balıqlar (xüsusən dekorativ tropik balıqları) və 2 növ həşərat daxildir. Həşəratlardan ipəkqurdu, bal arısı, balıqlardan aynalı karp, quşlardan toyuq, hinduşka, sesar, yapon bildirçini, ördək, qaz, göyərçin, məməlilərdən donuz, qoyun, keçi, şimal maralı, inək, camış, at, eşşək, dəvə, it, pişik, dovşan və s. hətta xəz-dəri almaq üçün saxlanılan tülkü, norka, nutriya, ondatra və s. daxil etsək, onların cəmi 50-ni keçməz. Lakin bu ev heyvanlarının həddindən çox cinsləri insanlar tərəfindən yaradılmışdır. Aydın olur ki, hələ paleolitdə qədim insan ilk olaraq iti əhliləşdirərək heyvanlar aləmində antropogen transformasiyanın (AT) başlanğıcını qoymuşdur. Ondan sonra güman edilir ki, qoyun, keçi, inək və donuz əhliləşdirilmişdir. Nəhayət, neolitdə at, eşşək, dəvə, qaz, ördək, toyuq əhliləşdirilərək insanın qida probleminin həllində "canlı konserv" rolunu oynamışdır.

Təbii ekosistemlərin dəyişdirilmə mexanizmini və bu qaçılmaz dəyişiklik zamanı meydana gələ biləcək çatısmazlıqları ekoloqlar əvvəldən proqnozlaşdırmalı və AT zamanı baş verə biləcək fəsadların qarşısının alınması tədbirləri işlənilməlidir. Çünki AT nə qədər mükəmməl həyata keçirilsə belə, təbii mühiti dəyişdiyindən, mütləq həmin mühitdə yaşayan canlılar üçün qayğılanmağa ehtiyac duyulacaqdır.

Hələ lap qədimlərdən başlayaraq, insanlar su mənbələri və ya sututar ərazilərdə məskən salmış, heyvandarlıqla məşğul olmuş, əkinçilik tətbiq edildikdən sonra isə torpaqların süni suvarılması sistemi formalaşmışdır. Əkinçiliyin inkişafı üçün başlıca amillərdən biri suvarma işidir, ona görə də təbiətə təsir formalarından bəlkə də birincisi əkinçilik mədəniyyəti ilə bağlıdır. Təbiətin antropogen transformasiyası (AT) insan formalaşdığı dövrlərdən davam edir və bu təsir insanın malik olduğu maddi-texniki imkandan asılı olaraq müxtəlif miqyaslı olmuşdur. Yeni kəndlər, qəsəbə və şəhərlərin salınması insanın qaçılmaz yoludur. Məhz buna görə də yaşayış yerlərinin salınması, torpaqların əkin döviyyəsinə daxil edilməsi də AT-nin pozitiv tərəfi kimi qəbul edilməlidir. Süni göllərin, deryaçaqların yaradılması, meşə bərpa işləri, yol kənarında və şəhər daxilində toz və səs-küydən qoruyucu ağac və kol bitkilərinin salınması da AT-nin pozitiv tərəfi kimi qeyd edilə bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, bütün bunlar yalnız insanın maddi rifah halının yaxşılaşdırılmasına istiqamətləndirilən işlərdir.

Nəhayət, insanların su axınlarını qismən dəyişdirməklə su enerjisindən istifadə işləri də AT-nin pozitiv tərəfi kimi qəbul edilə bilər. Ərazidə salınan deryaçay və göllər suvarma işi ilə bərabər, bəziləri balıqçılıq və elektrik enerjisi əldə etmək üçün istifadə olunur. İnsan təbii landşaftları transformasiya etməklə növlərin məhv edilməsində günahlandırılsa da, növlərin genetik fondunun qorunmasında, həmçinin genetik bankların yaradılmasında, yeni cins və sortların yetidilməsindəki rolu müsbət haldır. Məlum məsələdir ki, respublika ərazisində tikilən bütün su anbarları yüzlərlə hektar susuz torpaqlara yeni həyat bəxş etmişdir. Lakin düzənlik zonalarında bunun hesabına əkin sahələrinin salınması və monokulturaya keçilməsi nəticəsində həmin sahədəki nadir bitkilər də məhv olmaq təhlükəsi qarşısında qalırlar.

Ərazidə biomüxtəlifliyin antropogen transformasiyasının neqativ nəticələrinə aparılan irimiqyaslı təsərrüfat tədbirləri, su anbarlarının tikilməsi, istifadəsiz torpaqların əkin döviyyəsinə daxil edilməsi, yaşayış sahələrinin salınması, dağ-mədən işləri və s. daxil olsa da, həmin tədbirlər bitki və heyvanları öz yayılma arealından uzaqlaşdırmış və ya arealını kiçildərək azsayılı etmişdir. Bəs optimal çıxış yolu nədədir? İlk növbədə sadəcə olaraq "insan-təbiət" əlaqəsindəki incə münasibətləri - nüansları gözləmək, özü də çox ciddi gözləmək tələb olunur. Təbiətdən istifadə olunması prosesi minalanmış sahədə gəzmək kimi xarakterizə edilməlidir, yəni ixtiyari bir düzgün hesablanmamış hərəkət fəlakət törədə bilər. Məhz buna görə də təbiətdən istifadə taktikası bəşəriyyət qarşısında duran ümdə bir problemdir.

Daha bir global problem yenə də insan tərəfindən təbiətdə mövcud olmayan, təbiətin parçalaya bilməyəcəyi birləşmələrin istehsalıdır, məsələn, son dövrlərə qədər 4 milyona yaxın yeni kimyəvi birləşmə sintez edilmişdir. Məlumdur ki, təbiət yalnız özünün yaratdığı maddələri "həzm" edərək parçalaya bilər. Lakin yaradılan yüksəkmolekullu sintetik, xüsusən plastik maddələr çətin parçalanaraq təbiətdə tullantıların miqdarını artırır. Artıq bir çox ölkələrdəki böyük çay və göllər hədsiz çirkləndiyinə görə ora nəinki çimmək üçün, hətta suvarmada istifadəyə belə yararsızdır. Bu çaylar zavod və fabriklərin zəhərli maddələri, şəhər və qəsəbələrin kanalizasiya sisteminin axıntıları, eyni zamanda plastik, polietilen tullantılarıyla çirkləndirilir. Məişətdə istifadə edilən plastik qabların doğrudan da ciddi fəsadlar törədə biləcəyi artıq sübut olunmuşdur.

Kuru batareyalardan istifadənin nə dərəcədə fəsad verə biləcəyi haqda heç düşünülür, ilk görünüşdə zərərsiz sanılan adi kiçik bir batareya 20 kubmetr torpağı və 400 litr suyu ifrat çirkəndirə bilər. Hətta tablet batareya orqanizmə düşdükdə, onu 30 dəqiqə ərzində öldürə bilər. Bir batareya 6 ton zibillikdə olsa və ya tullantının 0,25%-i batareya olsa belə, zəhərli metalların 50%-i onun payına düşər. Bunu nəzərə alan Leyla xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi İDEA İctimai Birliyi artıq Bakı şəhərində batareyaların toplanaraq zərərsizləşdirilməsi ilə məşğul olmağa başlamışdır.

Dünya okeanında suyun səviyyəsi artır. Baykal gölünün (şirin su ehtiyatına görə ən böyük göl) sahili ildə 2 sm genişlənir. Bəşəriyyət qarşısında duran problemlərdən biri də şirin suyun məhdudluğu, okean və dənizlərdən istifadənin son dərəcə az olmasıdır. Yeri gəlmişkən, insanların "Yer", "Zəmlə - Torpaq" adlandırdıqları bu planetin səthinin faktik olaraq üç payından ikisi sudur. Nədən planetin adı "Su" planeti yox, "Yer" adlanır? Axı ilk canlı da suda əmələ gəlmişdir, bütün fizioloji mübadilələr də suda gedir, yaşayış üçün planet axtarıqda da ilk olaraq suyun varlığı yada düşür. Hələ Yerdə suyun necə formalaşdığı, dəniz və okeanların necə əmələ gəldiyi haqda dəqiq yekdil fikir yoxdur. Bəlkə də bəşəriyyətin qurtuluşu bu problemi həll etməkdən asılı olacaqdır. Məsələ bundadır ki, insan üçün kosmos və okean dərinlikləri sanki bir qadağa zonasıdır. Mövcud yüksək təzyiq, zülmət qaranlıq hələ də insanın yalnız xüsusi skafandrlarla 300 metr dərinliyə qədər enməsinə imkan verir. Düzdür, batiskaf və batisferlərlə dərinliklərə enmək imkanı mövcuddur, lakin hər ikisi yüksək təhlükələr hesabına gerçəkləşdirilir. Alimləri Marian çökəkliyində 10994 metr dəniz səviyyəsindən aşağıda, hələ də müəmmalı nəhəng varlıqların olduğu və onların bu ifrat soyuq və təzyiqdə necə yaşadığını düşündürür. Nəzərə almaq lazımdır ki, suda cazibə qüvvəsi azalır, bəlkə ona görə də ən böyük canlılar məhz suda yaşayır. Hesablanmışdır ki, bitkilərdən yalnız qırmızı-qonur yosunlar 336 metr dərinlikdə müşahidə edilmişdir. Ondan daha dərinlikdə heç bir bitki yoxdur. Məlumdur ki, biz ixtiyari bir əşyanı ondan əks olunan şüalara görə fərqləndiririk və rəngini seçirik. Spektrlər içərisində ən dərinliyə nüfuz edən və energetik baxımdan zəif olan yaşıl rəngdir, ona görə də bu dərinlikdəki yosunlar yaşıl spektrlər hesabına fotosintez edə bilirlər. Bizim gördüyümüz yaşıl bitkilər isə az enerjili yaşıl spektri əks etdirdiklərindən, onları yaşıl rəngdə görürük, əksinə, onlar qırmızı və narıncı rənglərdən daha çox istifadə edirlər. Xüsusilə narıncı (oranje) spektr bitkilərin inkişafında müstəsna rol oynayır. Narıncı rəngli şüşələrlə örtülü istilikxanalar - oranjereyalar tərəvəzçilikdə müstəsna əhəmiyyət daşıyır. İnsanların yaşıl rəngi sevməsinin səbəbi isə onun yorucu deyil, sakitləşdirici xüsusiyyətə və zəif enerjiyə malik olmasıdır.

Son olaraq insan və təbiət münasibətindən danışarkən artıq insanların doğrudan da böyük fəlakətlər qarşısında olduğunu görməmək mümkün deyildir. İstər kainatdan gələ biləcək bəlalər (astroidlər, kometlər, maqnit fırtınası, radiasiya fonu və s.), istərsə də Yer kürəsində baş verən zəlzələlər, iqlim faktorlarına bağlı olaraq yaranan kəskin quraqlıq və ya əksinə yağıntılar, ən nəhayətində isə yeni, müalicəsi demək olar ki, mümkünsüz görünən xəstəliklər meydana gəlmişdir.

Sonuncu COVID-19 koronavirusun törətdiyi pandemiya bəşəriyyətin yeni bir yaşam mərhələsinə keçmək məcburiyyətində olduğuna bir işarədir. İnsaniyyəti qorxu altında saxlayan və müalicəsi son dərəcə problemlili olan xərcəng və ürək-damar xəstəliklərinə artıq heç də yeni olmayan, daha təhlükəli və sürətlə yayıla bilən bir xəstəlik də əlavə olunmuşdur. Düşünürük ki, gələcəkdə də təbiətin insanlara təklif etdiyi "krossvordlar", yalnız hüceyrə daxilində yaşayan, hüceyrədaxili parazit olan virusların törətdiyi xəstəliklər olacaqdır. Bu xəstəliklərin müalicəsi isə yalnız yüksək səviyyəli molekulyar-genetik laboratoriyalarda aşkar edilən viruslara qarşı tez bir zamanda peyvəndlərin (vaksinlərin) hazırlanması olmalıdır. Elmi istiqamətdə dominant xətlər ayrılmalı və belə bir laboratoriyaları isə beynəlxalq birlik yaratmalı və maliyyə dəstəyi isə məhdudsuz olmalıdır, yəni ən son cihaz və avadanlıqlar, münbit şərait yaradılmalıdır. Peyvəndin hazırlanması nə qədər sürətli olsa, insanları qorumaq bir o qədər çox mümkün olacaqdır.

Əsas problemlərdən biri də gələcəkdə baş verə biləcək yeni formatlı virus xəstəliyini insanın tanıyacağı müddətdir. Bu zaman daxilində yeni vaksin hazırlanılmalı və tətbiq edilməlidir. Bəşəriyyət bu qəbilli xəstəliklərin qarşısını almağı və onun təbiətini öyrənərək müalicə vasitələrini hazırlamağa borcludur. Ona görə də gec olmadan müasir cihaz və avadanlıqlarla təchiz edilmiş laboratoriyalar yaradılmalı və yüksəkixtisaslı bioloq-virusoloqlar yetişdirilməlidir. Əgər bu işi tez başlaya bilsək, onda təqribən 20 il ərzində etibarlı bir müalicə üsullarını tapa bilən, yüksəkixtisaslı elm adamları yetişdirə bilərik.

Bütün sadalanan bu fərziyyə, iddia və ya elmi konsepsiyaların nə dərəcədə reallaşacağını düşünməyə belə, hazırda təbiətin və onun bir parçası olan bəşəriyyətin doğrudan da ciddi qayğıya ehtiyacının olduğu aşkardır. Ona görə də biosferdə baş verən antropogen transformasiyaların ekoloji indikatorlarla öyrənilməsi, qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması ekoloji monitorinqin əsası hesab olunmaqla, insanların təbiətlə münasibətini düzgün qurmasına və təbii mühitin qorunaraq səmərəli istifadəsinə imkan verəcəkdir.

Respublika. - 2022.- 5 may. - № 92. - S. 14.

Yer kürəsi meşəsizləşir

Erməni işğalçılarının törətdiyi bu vəhşilik nəticəsində təbiətə, ətraf mühitə dəyən ziyanı bərpa etmək üçün həm təbiət, həm də insan əməyi ilə 30-50 il vaxt lazımdır

Sevinc

BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) məlumatına görə, hər il şumluq torpaqların genişlənməsi və insanın digər fəaliyyəti nəticəsində milyonlarla hektar meşə və süni meşə sahələri yer üzündən silinir. 1990-cı ildən bəri təqribən 420 milyon hektar meşə məhv olub. Ekspertlər yer kürəsinin meşəsizləşməsinin bəşəriyyətə çox baha başa gələcəyi qənaətinə gəlirlər. Çünki meşələr bir çox vacib funksiyaları yerinə yetirir, karbon qazını udur və özündə saxlayır, qida və yaşayışı təmin edir. Meşələr hava şəraitinə təsir göstərərək ekosistemin mühafizəsinə kömək edir.

Digər tərəfdən, planetin bütün yerüstü biomüxtəlifliyinin əsas hissəsi meşələrin payına düşür. Ağaclar qoruyucu funksiyaları yerinə yetirir, onlar torpaqların eroziyasının və itkisinin qarşısını alır, iqlim dəyişməsi fəsadlarını yüngülləşdirir. Meşələr insanları yanacaq və ərzaqla təmin edir. Bir çoxları üçün onlar mühüm gəlir mənbəyidir. Bununla belə, meşələr getdikcə daha çox müxtəlif cür təhlükələrə məruz qalır. Meşələrin amansızlıqla qırılması, torpaqların irimiqyaslı degradasiyası, dayanıqsız istehlak və istehsal metodları, eləcə də davam edən iqlim böhranı - bütün bunlar meşələrimizin həyat qabiliyyətinə təhlükə törədir. Yaranmış mövcud böhranda isə inkişaf etmiş ölkələrin "əməyi" böyükdür. Təkcə onu demək kifayətdir ki, hər il istixana qazları emissiyasının 18 faizi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə meşəsizləşmənin və meşələrin degradasiyasının nəticəsidir. Bu, dünya üzrə bütün nəqliyyat sektorunun tullantılarının cəmindən çoxdur.

Məlumat üçün xatırladaq ki, hazırda dünyada meşələrin ümumi sahəsi 38 milyon kvadratkilometrə yaxındır. Bunun 13 faizi xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə aiddir. BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) məlumatına görə, dünyanın bütün meşələrinin yarıdan çoxu beş ölkənin - Rusiya Federasiyası, Braziliya, Kanada, ABŞ və Çinin payına düşür. Meşələr 60 mindən çox ağac növü ilə dünyanın quru biomüxtəlifliyinin təxminən 80 faizinə ev sahibliyi edir. Təqribən 1,6 milyard insan qida, sığınacaq, enerji, dərman və gəlir üçün birbaşa meşələrdən asılıdır. Dünya hər il 10 milyon hektar meşəni itirir. Bu da təxminən İslandiyanın ərazisinə bərabərdir. Dünyada əhali artımı meşələrin azalmasına güclü təsir göstərir və bunun nəticəsində yaşıllıqlar kənd təsərrüfatı ehtiyacları üçün, eləcə də ticarət, yanacaq və s. məqsədlə qırılır. Meşələrin kütləvi şəkildə qırılması "istixana effektinə şərait yaradır.

İndiki Azərbaycan ərazisinin 35 faizi meşə ilə örtülü olub

Azərbaycana gəlcə isə, respublikamızın meşə fondu sahəsi 1213,7 min hektar olmaqla ümumi ərazinin 14 faizini təşkil edir. Meşə ilə örtülü sahələr isə 1021 min hektardır ki, bu da respublika ərazisinin 11,8 faizini əhatə edir. Ölkəmizin ümumi meşə ərazilərinin 49 faizi Böyük Qafqazın, 34 faizi Kiçik Qafqazın, 15 faizi Talış dağlarının, 2 faizi isə aran zonasının payına düşür. XVIII-XIX əsrlərdə indiki Azərbaycan ərazisinin 35 faizi meşə ilə örtülü olub. Hazırda meşə ilə örtülü sahələr ölkə ərazisinin 11,8 faizini təşkil edir. Azərbaycan meşələri dünya meşələrinin birinci qrupuna aiddir. Ölkəmizdə meşə siyasəti Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin müvafiq qurumu - Meşələrin İnkişafı Xidməti vasitəsilə həyata keçirilir.

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, ölkədə meşə sahələrinin seyrəkləşməsinin və azalmasının, torpaqların eroziyası və təbii biosenozların yoxa çıxması təhlükəsinin qarşısının alınması və bütövlükdə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması məqsədilə 2021-ci ildə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yanında Meşələrin İnkişafı Xidməti tərəfindən 9328,2 hektar meşə fondu sahələrində meşəbərpa tədbirləri həyata keçirilib. Görülmüş tədbirlər çərçivəsində 512,2 hektar sahədə meşə əkinləri, 197 hektar sahədə meşə səpinləri işləri aparılıb, 64 hektar sahədə meşə-bağlar, 5 hektar sahədə tez böyüyən ağac cinslərindən ibarət sənaye əhəmiyyətli plantasiyalar salınıb və 8550 hektar sahədə təbii bərpaya kömək göstərilib. Ümumilikdə xidmət göstərilmiş meşə əkinlərinin, səpinlərinin və meşə-bağlarının sahəsi 18762,5 hektar təşkil edib. Bundan başqa, səpin sahələrində 14,3 hektar sahəyə toxumlar səpilib, 3,8 hektar çilik kökləndirməsi sahələrinə 185 min ədəd çilik basdırılıb.

2021-ci ildə meşə fondu sahələrindən 45,7 ton meyvə və meşə ağac toxumları tədarük edilib ki, bunların da 2,5 tonu qoz, 0,3 tonu badam, 0,6 tonu digər meyvə ağaclarının, 38,3 tonu palıd, 4,0 tonu digər meşə ağacları toxumlarının payına düşüb.

Bu il Azərbaycanda 3 milyon ağacın əkilməsi nəzərdə tutulub

■ Ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Vüqar Kərimovun sözlərinə görə, 2021-ci ildə 807 hektar meşə ərazisində 846 min 885 müxtəlif ağac və kol cinsinə mənsub tinglər əkilib. 23 tondan çox toxum səpilib. Nazir müavini bu il Azərbaycanda 3 milyon ağacın əkilməsinin planlaşdırıldığını da qeyd edib. Bildirilib ki, yaz mövsümündə azad edilmiş torpaqlarda ümumilikdə 40 hektar ərazidə əkin işlərinin aparılması nəzərdə tutulub: “Meşə fondu torpaqlarımızın hansı hissəsi ki, Tuqay meşələrinin ərazisinə düşür, orada da meşəbərpa və yeni meşə zolaqlarının salınması ilə bağlı layihələr var. Bu, əsasən Kürboyu ərazilərdir. Burada seyrəlmiş və müəyyən səbəblərdən məhv olmuş meşələrin mərhələli şəkildə bərpası ilə bağlı layihələr həyata keçirilir”.

Ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Firdovsi Əliyev isə ötən il ümumilikdə Azərbaycanda 2 milyona yaxın ağac əkildiyini, onun 1 milyona qədərini “Yaşıl Marafon” kampaniyasının payına düşdüyünü qeyd edib: “Ötən il noyabrın 8-də Topxana meşələrinin bərpasına başlandı. Belə ki, həmin gün ölkə üzrə 44 min ağac əkildi və ağacəkmə aksiyası Topxana meşələrinin ərazisində də həyata keçirildi. Ötən il işğaldan azad edilən ərazilərdə

20 mindən çox ting əkilib, eyni zamanda, 3 tona yaxın müxtəlif ağac cinslərinin toxumları səpilib”. Nazir müavini bildirib ki, payız və qış ağacəkmə aksiyası məfhumları aradan qaldırılır və ağacəkmə tədbirləri mütəmadi olaraq davam etdiriləcək.

Meşə fondumuza ən böyük ziyanı Ermənistan vurub

■ Qeyd edək ki, Azərbaycanın meşə fonduna ən böyük ziyan Ermənistan tərəfindən vurulub. Belə ki, 30 ilə yaxın ermənilərin işğalı altında qalan ərazilərimiz ekoloji terrora məruz qalıb. Həmin ərazilərdə ermənilər meşələri kütləvi şəkildə qıraraq, əraziləri yandırır. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin professoru, Azərbaycan Ekologiya Standartlarının Monitoring Fondunun rəhbəri Rauf Sultanov bizimlə söhbət zamanı deyib ki, ermənilər işğal etdikləri ərazilərimizdə təbii sərvətlərimizi, o cümlədən bioresurslarımızı məhv etməyi qarşılarına məqsəd qoymuşdular: “Erməni təcavüzkarları hər il Qarabağ ərazisindəki torpaqlarda yanğınlar törədirdilər. Həmin yanğın nəticəsində Azərbaycanın bitki örtüyünə və canlılar aləminə qarşı 30 il ərzində genosid siyasəti aparılıb. Bu proseslərlə bağlı hesablamalar aparılıb, neçə min hektarlarla meşə örtüyü məhv edilib. Meşə örtüyü bitki örtüyünə nisbətən günəş şüasını 10 dəfə artıq mənimsəyir, oksigen ifraz edir və bioresurslar yetişdirir. Onunla da canlılar aləmi qidalanır və biosistem yaranır. Yanğınlar nəticəsində həm ağaclar, bitki örtüyü məhv olur, həm də onunla qidalanan biosfer məhv olur. Onun bərpa edilməsi isə çətindir. Təbiət ona dəyən ziyanı bərpa etmək imkanına malikdir. Ancaq erməni işğalçılarının törətdiyi bu vəhşilik nəticəsində təbiətə, ətraf mühitə dəyən ziyanı bərpa etmək üçün həm təbiət, həm də insan əməyi ilə 30-50 il vaxt lazımdır. Həm də onlar bizim otlaqlar, örüşlərdən intensiv surətdə istifadə ediblər. Ermənilərin özlərinin yaydığı məlumata görə, işğal olunmuş ərazilərdə 1 milyondan çox xırda buynuzlu, 100 mindən çox iribuynuzlu heyvan vardı ki, bizim otlaqlarda normadan artıq otarılıb və həmin ərazilər sıradan çıxıb, ən münbit əraziləri məhv ediblər. Beynəlxalq qurumlar bu məsələyə diqqət yetirməlidirlər. Məsələn, təkcə bir rayonda min hektarlarla torpaq sahələri, bitki örtüyü məhv edilib, təbii sərvətləri daşınıb. Hətta endemik ağac növlərini kəsərək Almaniyada tufəngin qundağının hazırlanması üçün uzun müddət ağac məmulatı kimi istifadə ediblər. Erməni işğalçıları həmin ərazilərdə, xüsusilə də Cəbrayıl rayonunda narkotik maddələr də yetişdirirdilər və satışından əldə etdikləri vəsait Ermənistan büdcəsinə daxil edilirdi. İndi həmin ərazilərin yenidən bərpa edilməsi üçün xeyli vəsait tələb olunur. Həmin ərazilərin hamısı viran edilib və indi nə qədər vəsait sərf edilməlidir ki, həm şəhərlər, qəsəbələr, həm sənaye müəssisələri salınsın, kənd təsərrüfatı bərpa edilsin”.

Həftə içi.-2022.-12-18 may.-№18.-S.4.

Meşə yangınları və qabaqlayıcı tədbirlər

Bəxtiyar Hüseynov,

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin 1 saylı Regional ETSİ-nin əməkdaşı

Meşələr nəfəs aldığımız havanı tozdan, sənaye müəssisələri və nəqliyyat vasitələri tərəfindən buraxılmış külli miqdarda zəhərli qazlardan təmizləyir, saflaşdırır, insanın tənəffüsü üçün vacib olan oksigenlə zənginləşdirir. Bir sıra ağac, kol və yarımkollar xəstəlik törədən mikroorqanizmləri məhv edən xüsusi maddələr buraxmaq qabiliyyətinə malikdir. Bu da insanın sağlamlığı və uzun ömür sürməsi üçün əsas şərtidir.

Həmçinin meşələr torpaqları eroziyadan qoruyur, su ehtiyatlarının tükənməsinin qarşısını alır və havanı sanitariya-gigiyena baxımından saflaşdırır, təbiətdə maddələr mübadiləsində və enerjinin bioloji dövriyyəsində əvəzsiz rol oynayır.

Bütün bunları sadalmaqda məqsədimiz meşə sahələrinin qo-runmasının zəruriliyini, yaşıllıq sahələrinin bərpasının tələp olduğu bir məsələ olduğunu, nəhayət, yangın təhlükəsinə qarşı mübarizənin ciddili-yinin həmişəkindən daha vacibliyini bir daha xatırlatmaqdır.

Bir azdan бүркүлү yay günləri baş-lanacaq. Havaların çox isti keçəcəyi ilə əlaqədar yabanı otlar quruyacaq və meşələr, yol kənarında əkilmiş ağaclar üçün ciddi yangın təhlükəsi yarana-caq. Elə buna görə də yerli təşkilatlar tərəfindən yangın əleyhinə qabaqlayıcı tədbirlər görülməsi zəruridir. Dünyada və ölkəmizdə baş vermiş yangınlar məsul şəxslərin, hər bir insanın son dərəcə diqqətli olmasını, öz işlərinə, addımlarına daha ciddi yanaşmasını tələb edir.

Vaxtında yangına qarşı mineral zolaqların çəkilməməsi, yangınların söndürülməsi üçün zəruri avadanlıq və ləvazimatların hazır vəziyyətdə saxlanılmaması, xüsusən yerlərdə – meşə və park ərazilərində növbətçilərin olmaması səbəbindən məhz kənarda baş vermiş çöl yangınları meşələrin ərazisinə keçir və yangına anında müdaxilə edilmədiyi üçün problemlərə gətirib çıxarır.

Meşə yangınları təbii sərvətlərə və ətraf mühitə böyük ziyan vurur. Bu yan-ğınların baş verməsi təhlükəsinin qar-şısını almaq üçün, ilk növbədə, geniş təbliğat işlərinə ehtiyac duyulur. İnsan-lar kiçik yaşlarından ümumxalq sərvəti olan meşələrin qorunması, təbiətə məhəbbət ruhunda tərbiyə olunmalıdır-lar. Meşədə həmişə odla ehtiyatlı olma-lı və yangın baş verərsə, onun qarşısı-nı almaq üçün meşə işçilərinə kömək edilməlidir. Xüsusilə yangın təhlükəsi artan quraqlıq aylarda təbliğat və təşviqat işləri gücləndirilməlidir. Meşə ərazisi olan rayonlarda yaşayan əhali və təbiət qoynunda istirahət edən insanlar meşə yangınlarının əmələ gəlməsi səbəblərini və onu söndürmək üsullarını bilməlidirlər.

Meşə yangınları əsas etibarilə insanlar tərəfindən törədilir. Bunlar-dan meşədə ocağı yana-yana qoyub getməyi, siqareti söndürməmiş tulla-mağı, ovçu tüfəngindən atılan güllədən əmələ gələn yangını və s. göstərmək olar. Meşə yangınları ildırım ilə də törənə bilər. Meşədə çoxlu miqdarda qurumuş ağacların, tör-töküntülərin olması baş vermiş yangının güclənməsinə şərait yaradır. Böyük meşə sahələrində baş verəcək yangın başqa sahələrə keçməsin deyərək, əlavə yollar açılır. Ən çox yangın təhlükəsi kütləvi istirahət sahələrində yaranır. Belə sahələrdə ocaq qalmaq üçün xüsusi yerlər düzəldilir.

İsti havalarda meşələrdə yangınların baş verməsinə heç kimdə şübhə ola bilməz. Əlbəttə, meşələrimizi yangından qorumaq təkcə meşə gözetçilərinin işi de-yil, təbii sərvətlərimizin yangından mühafizəsində hamımız bir nəfər kimi yaxından iştirak etməliyik.

Baş vermiş yangını dərhal söndürmək üçün ictimaiyyətin köməyinə böyük ehtiyac var. Həmçinin meşələrdə, istirahət mərkəzlərində dincələn turistlərin, qonaqların bəzi ehtiyatsız hərəkətləri ictimai nəzarətə götürülməli, istirahət obyektlərinin rəhbərləri tərəfindən ətraf mühi-tin mühafizəsi ilə əlaqədar onlarla söhbətlər aparılmalıdır.

Havaların çox isti və quraq keçəcəyi təqdirdə, həmçinin taxıl biçini ilə əlaqədar yangın təhlükəsi arta bilər. Bununla əlaqədar Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi bir daha şəhər və ra-yon rəhbərliklərindən, bələdiyyələrdən meşə və kolluqların qorunması, eyni zamanda, gələcəkdə baş verə biləcək yangın hadisələrinin, habelə digər ekoloji fəlakətlərin qarşısını almaq məqsədilə qabaqlayıcı tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir.

Təəssüf ki, bələdiyyələr çox vaxt öz hüquq və səlahiyyətlərindən lazı-mınca istifadə etmirlər. Əkin-biçindən sonra torpaqların yandırılmasına adi hal kimi yanaşırlar. Torpaqlar ildən-ilə məhsuldarlıqdan düşür və nəticə etibarilə eroziyaya uğrayır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, yan-ğınların çoxu odla ehtiyatsız davranış və ya meşədə iş və istirahət zamanı insanların yanğın təhlükəsizliyi qayda-larını pozmaları səbəbindən baş verir. İsinmək, xörək bişirmək üçün qalanmış tonqalların və ocaqların meşəni tərk edərkən tam söndürülməməsi çox vaxt yanğınlarla nəticələnir.

Meşələrə sürtkü yağı, benzin, ağ neft, dizel yanacağı və s. kimi tezalısan mayelərə bulaşmış əsgə və digər materialları atmaq olmaz. Müəyyənləşdirilməyən yerlərdə av-tomobil, traktor və digər daxiliyanma mühərrikli aqreqların yanacaqda doldurulması, eləcə də onların yaxınlı-ğında siqaret çəkilməsi, tonqal yandırıl-ması yolverilməzdir.

Yanğın zamanı alçaq boylu ağaclar və kollar, cücərilər məhv olur. Hün-dürboylu ağacların gövdə və budaq-ları qovrulduğu üçün ümumi inkişafı zəifləyir. Bitki qalıqlarının vaxtaşırı, müntəzəm yandırılması nəticəsində torpaq üzvü maddələrdən məhrum olur. Yanğın zamanı həm də yerin üstündə və altında yaşayan heyvanlar, mikroorqanizmlər məhv olur. Təşviqat vasitələri olaraq ərazilərdə, yol ətraflarında “Odlə ehtiyatlı davranın”, “Söndürülməmiş siqareti yerə atma-yın”, “Meşəni oddan qoruyun” və s. şü-arlar yazılmış lövhələrin asılması həm vacib, həm də məqsədyönlü olardı.

Məlum olduğu kimi, ölkəmizə turist axını ildən-ilə güclənir. Həmçinin son illərdə Azərbaycan beynəlxalq tədbirlərin bir çoxuna evsahibliyi edir. Xüsusilə, turist zonası kimi gənclərin və uşaq təşkilatlarının istirahəti, ma-raqlı tədbirləri, yay düşərgələri respub-likamızda təşkil olunur. Belə tədbirlər zamanı meşədə tonqal yandırılması yalnız Meşə Mühafizəsi və Bərpası Müəssisəsinin icazəsi ilə bu təşkilatın ayırdığı xüsusi yerlərdə təşkil oluna bilər. Tullantıların yandırılması da bü-tün hallarda həmin təşkilatla razılaşı-dırılmalıdır.

Yeri gəlmişkən deməliyik ki, tonqal yandırılarkən bütün təhlükəsizlik qaydalarına əməl edilməlidir. Tonqal heç bir halda ağac altında (xüsusən də budaqları aşağı sallanan ağac-ların altında) yandırılmamalıdır. Quru ağac kötlələri və quru ot olan ərazidə də ocaq qalamaq olmaz. Tonqal qalamaq üçün əvvəlcədən yer hazırlamaq və yaxud köhnə, qalan-mış tonqalın yerindən istifadə etmək lazımdır. Bunun üçün, ilk növbədə, ağaclardan xeyli aralıda yer hazır-lamaq məqsədmüvafiqdir. Həmin ərazi otlardan təmizlənməli, sonra isə yandırılacaq odun parçaları üçün çala qazılmalıdır.

Yanğından əvvəl bir qayda olaraq qabaqlayıcı və maarifləndirici tədbirlər görülməsi daha vacibdir. Yanğın təhlükəsi olan meşə sahələri, meşə yolları və digər torpaqlarla həmsərhəd olan sahələr 2-3 metr enində şumlan-malı və ya yanğına qarşı minerallaşdı-rılmış zolaqlarla təmin edilməlidir.

İnsanlar bilməlidir ki, onlar üçün meşə yanğıının təhlükəsi nəinki alovun birbaşa təsirindən, eyni zamanda, atmosferdəki güclü ok-si-gen çatışmazlığından, dən qazının və digər qatışıqların artmasından yaranan zəhərlənmələrdən ibarətdir. Bunları nəzərə alaraq, meşə yan-ğınları zamanı, ilk növbədə, insan-lar və kənd təsərrüfatı heyvanları təhlükəli zonadan çıxarılmalı, yan-ğın yerinə giriş məhdudlaşdırılmalı, yanğın söndürülməklə təhlükəsizlik təmin edilməlidir. Yanğın ərazisində işləyənlər xüsusi geyimlər, kas-kalar, tüstü əleyhinə maskalar və əleyhqazlardan istifadə etməlidirlər.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər, Daxili İşlər, Ədliyyə, Fövqəladə Hallar, Kənd Təsərrüfatı nazirliklərinin və Baş Prokurorluğun, eləcə də “Azəriqaz” İst-tehsalat Birliyinin, “Azərenerji” ASC-nin və Lənkəran Şəhər İcra Hakimiyyətinin iştirakı ilə “Yanğınlara qarşı qabaqla-yıcı tədbirlərin səmərəliliyini artırmaq” mövzusunda Lənkəran şəhərində müşavirə keçirildi. Məruzə və çıxış-larda bir daha qeyd olundu ki, isti ha-vaların başlaması ilə əlaqədar yanğın təhlükəsizliyinin qorunması günün ən vacib məsələsidir. Eyni zamanda, bildirildi ki, bu sahədə maarifləndirici və qabaqlayıcı tədbirlərin keçirilməsi ilə yanaşı, yanğın əleyhinə mübarizədə geniş əhali kütləsi də xüsusi fəallıq göstərməlidir.

İsti havaların başlanması ilə əlaqədar ölkə ərazisində artıq yanğın təhlükəsizliyi tədbirlərinə start verilib. Belə ki, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təlimatına uyğun şəkildə bölgələrdəki yerli qurumlarda xüsusi iş qrafiki tutulub, növbətçilik cədvəli tərtib olunub. Müntəzəm olaraq yerli dövlət qurumları, bələdiyyələr, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin yerli idarələri, fermerlər və geniş əhali kütləsinin işti-rakı ilə maarifləndirici tədbirlər həyata keçirilir.

Xalq qəzeti. - 2022.- 15 may. - № 101. - S. 11.

SOS: Ekoterrorizm real müasir təhdiddir

Günel Eyyubova

Hazırda dünya ölkələrinin ortaq maraq dairəsi ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi, antropoloji təsirlərin yaratdığı neqativ təsirlərin qarşısının alınması, sağlam və təhlükəsiz həyat şəraitinin yaradılmasıdır. Azərbaycan da uzun illərdir ki, ekoloji terrora məruz qalan ölkələr sırasındadır. Ermənistanın son 30 ildə işğal altında saxladığı Azərbaycan torpaqlarında flora və faunaya qarşı həyata keçirilən cinayət əməlləri heç şübhəsiz ekoterrorizmdir. Çünki Ermənistanın ölkəmizə qarşı həyata keçirdiyi işğalçı siyasət yalnız ərazilərimizin işğalı və mədəni-tarixi abidələrimizin dağıdılması ilə bitməyib. Belə ki, işğal altında olan torpaqlarda yanğınlar törədilərək əhalinin kənd təsərrüfatına yararlı ərazilərinə zərər vurulub, şirin su qaynaqları kimyəvi, bioloji və radioaktiv maddələrlə çirkləndirilib və bu siyasət indi də davam etdirilir.

İnfrastruktur obyektlərindən, mədəniyyət abidələrimizdən başqa Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin məlumatına görə, 30 illik işğal nəticəsində 2 qoruq, 4 yasaqlıq dağıdılmış, 269.000 ha meşə sahəsi qəddarcasına qırılmış, həmin ərazilərdə yaşayan və adı Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı Kitabı"na düşmüş heyvanların 4, quşların 8, balıqların 1, sürünənlərin 3, həşəratların 8, bitkilərin isə 27 növü olmaqla, nadir bitki və heyvanat aləmi məhv edilib.

Mənfur düşmən uzun müddət meşələrimizi qırıb və talayıb, meyvə bağlarındakı ağacları kəsib. İkinci Qarabağ savaşından sonra isə ermənilər tərk etməli olduqları rayonlarda yaşıllıqlara, meşələrə od vurub. İşğalçı ölkə öz çirkin əməllərini çaylarımızı zəhərləməklə davam etdirib. Oxçuçayın ekoloji fəlakət zonasına çevrilməsini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bildiyimiz kimi, Oxçuçay Ermənistanın Qafan və Azərbaycanın Zəngilan rayonlarının ərazisindən keçən çaydır. Uzunluğu 85 km, hövzəsinin sahəsi 1140 km olan bu çay başlanğıcını Zəngəzur silsiləsinin Qapıcıq dağından (3285 m) götürür. Sululuğu qar və yağış sularından, eləcə də yeraltı mənbələrdən yaranır. Hələ işğalın davam etdiyi dövrdə keçirilmiş monitorinqlər nəticəsində müəyyən olmuşdur ki, Ağstafaçay və Xramçay çayları Kür çayına qoşulduqdan sonra Kür sularında müxtəlif kimyəvi birləşmələrin, Oxçuçay Araz çayına birləşdikdən sonra isə Araz sularında ağır metalların miqdarı normadan 10-30 dəfə artıq olmuşdur.

Ermənistan ərazisindən Azərbaycana istiqamətlənən transsərhəd çaylar üzərində sutəmizləyici qurğular yoxdur. Hər il buradan sənaye, kənd təsərrüfatı və məişət tullantıları məqsədli şəkildə təmizlənmədən həmin çaylara axıdılır. Tullantıların tərkibindəki neft məhsulları, fenollar, ağır metallar Azərbaycanda əhalinin sağlamlığına, milli genofonda, ekologiyaya ciddi ziyan vurmaqdadır. Azərbaycanın ekoloji tarazlığının pozulması ermənilərin ekoloji terror siyasətinin əsas istiqamətlərindəndir.

Ulu öndər Heydər Əliyev haqlı olaraq hesab edirdi ki, dünyanın harasında baş verməsindən asılı olmayaraq, təbiətə edilən qəsd əslində bütün bəşəriyyətin gələcəyinə, dünyanın ekoloji təhlükəsizliyinə vurulan zərbədir və buna qarşı bütün dünya birlikdə mübarizə aparmalıdır. Elə bu səbəbdən də ümummillə lider Heydər Əliyev başda region dövlətləri olmaqla bütün dünyanı Ermənistanın ekoloji cinayətlərinə qarşı birgə mübarizə aparmağa səsləyirdi və beynəlxalq aləmin rəsmi İrəvana təzyiqini zəruri hesab edirdi. "Metsamor" AES-in bağlanması, Ermənistana məxsus çirklə sənaye sahələrinin zərərli tullantılarının su hövzələrinə axıdılmasının qarşısının alınması ümummillə lider Heydər Əliyevin ekoloji təhlükəsizlik siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri idi. Xatırladaq ki, 2004-cü ildə isə Avropa İttifaqı "Metsamor AES"-in bütün bölgə üçün təhlükə olduğunu nəzərə alaraq stansiyanı 2011-ci ildən gec olmayaraq bağlanmasını tələb etmiş, Ermənistanın enerji ehtiyaclarını ödəmək üçün isə 200 milyon avro verməyə hazır olduğunu bildirmişdir. Qarşı tərəfin 1 milyard avro tələbi səbəbindən razılaşma baş tutmadı. Buna qarşılıq olaraq Ermənistan "Metsamor"-u 2016-cı ilədək, uzaq perspektivdə isə 2031-ci ilədək istifadə etmək niyyətində olduğunu gizlətməmişdi.

Ermənistanın ekoloji cinayətlərinin ifşası prosesi bu gün Ali Baş Komandan, Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Vətən müharibəsində qazanılan Zəfər nəticəsində azad edilən əzəli yurd yerlərimizdə törədilən ekoloji cinayətlər, təbiətə qarşı həyata keçirilən soyqırımı siyasəti dünya mediasının və beynəlxalq ictimaiyyətin mütəmadi şəkildə diqqətinə çatdırılır.

Prezident İlham Əliyev 2021 il fevralın 14-də Füzuli, Zəngilan, Laçın və Cəbrayıl rayonlarına səfərləri çərçivəsində Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun ərazisində olarkən bu fikri səsləndirmişdir: "Bəsitçay da çox gözəl çaydır. Ümumiyyətlə, bu bölgə çaylarla zəngindir. Tərtərçay, Xaçınçay, Bəsitçay, Bazarçay, Həkəri çayı və digər çaylar bundan sonra Azərbaycan xalqına xidmət edəcək. Mənfur düşmən işğal dövründə Tərtərçayın da

suyunun qabağını kəsmişdir və bir neçə rayonumuzda yüz min hektardan çox torpaq susuz qalmışdır. Bizə qarşı ekoloji terror törədilmişdir”.

Prezident İlham Əliyevin 20 oktyabr 2021-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasının Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı tədbirlər haqqında” Sərəncamında qeyd olunur ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərə Böyük Qayıdış çərçivəsində qarşıda duran əsas vəzifələrdən biri də məhz həmin ərazilərdə təbii və keyfiyyətli ekosistemin, bioloji müxtəlifliyin, habelə nadir və itməkdə olan bitki növlərinin bərpa edilərək sağlamlaşdırılmasıdır: “Bu ərazilərdə müasir yanaşmaların tətbiqi əsasında unikal meşə fondunun və mühafizə olunan təbiət komplekslərinin fəaliyyətinin bərpa edilməsi bütövlükdə regionun “yaşıl zona”ya çevrilməsinə şərait yaradacaqdır”.

Ekoterrorizm hal-hazırda real müasir təhdiddir. Ekoloji terrorizmin ictimai təhlükəsi dərk edilərək, təhlükəsizlik və təbii mühit hər bir ölkə tərəfindən təmin edilməlidir. Ona görə də beynəlxalq təşkilatlar, dünyanın aparıcı dövlətləri Ermənistanın ekoloji terror siyasətinə qarşı öz etirazlarını bildirməlidirlər. Bu cinayəti törədən ermənilər Azərbaycan xalqına qarşı törətdikləri soyqırımlara, ümumilikdə bütün planetin ekologiyasına qarşı törətdiyi çoxsaylı cinayətlərlə görə məsuliyyətə cəlb edilməlidirlər.

İki sahil.-2022.-14 may.-№84.-S.18.

Milli cinayət qanunvericiliyində ekoloji cinayətlər: inkişaf tarixi və müasir vəziyyəti

Hüseynova S.U.*

Xülasə: Tədqiqat işində ekoloji cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən cinayət hüquq normaları təhlil edilmiş, qanunvericilik sisteminin formalaşması tarixinə ekskurs edilmişdir. Belə ki, 1922-ci il Azərbaycan İctimai Şura Cümhuriyyətinin Cəza Məcəlləsinin “Təsərrüfat cinayətləri” adlı 4-cü fəslində, 1927-ci il Azərbaycan İctimai Şura Cümhuriyyətinin Cəza Məcəlləsinin “Təsərrüfat cinayətləri” adlı 5-ci fəslində, 1960-cı il Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsinin “Təsərrüfat cinayətləri” adlı 6-cı fəslində və nəhayət 1 sentyabr 2000-ci il tarixdən qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin “Ekoloji cinayətlər” adlı 28-ci fəslində təsbit olunan cinayət hüquq normaları geniş araşdırılmışdır.

Araşdırma zamanı məlum olmuşdur ki, əvvəlki cinayət qanunvericilikləri ilə müqayisədə Azərbaycan Respublikasının 1 sentyabr 2000-ci il tarixdə qəbul edilmiş Cinayət Məcəlləsində ekoloji cinayətlərlə bağlı olan kriminal təzahürlərə görə mükəmməl tərkiblər müəyyən edilmişdir. Bununla belə Cinayət Məcəlləsi qüvvəyə mindikdən sonra ekoloji cinayətlərlə bağlı olan əməllərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan tərkiblər daha da təkmilləşdirilmiş və ya Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan tərkiblərə bir sıra əlavələr və dəyişikliklər edilmişdir. Bütün bunlar onu göstərir ki, ekoloji cinayət kimi təhlükəli bir kriminal təzahürlə mübarizədə cinayət qanunvericiliyi mürəkkəb və çətin bir yol keçmişdir. Tarixi təcrübəni nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi ekoloji cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən mükəmməl normalar müəyyən etmişdir.

Yeni Cinayət Məcəlləsinin qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar Azərbaycanın milli cinayət qanunvericiliyinin ən yeni inkişaf tarixi ekoloji cinayətlərə qarşı mübarizədə müasir və təsirli cinayət hüquq vasitələri və mexanizmləri əldə etmişdir.

Açar sözlər: ekoloji cinayətlər; qanunvericilik sistemi; ətraf mühitin mühafizəsi; qanunvericilik aktları; mühafizə rejimini pozma; cinayət qanunvericiliyinin inkişafı; milli cinayət qanunvericiliyi; ekoloji təhlükəsizlik qaydaları.

Ekoloji mühitin strukturunun keyfiyyətcə dəyişməsi hazırda qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində ekoloji cinayətlərə aid normalarda da öz ifadəsini tapmışdır. Məlumdur ki, ekoloji cinayətlər dövlətin ərazisində ekoloji hüquq qaydalarına, cəmiyyətin ekoloji təhlükəsizliyinə, ətraf mühitə və insana vurulan zərərlə əlaqədar şərh edilir. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 8 iyun 1999-cu il tarixli 678-IQ nömrəli Qanunun 23-cü fəslı “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət, mübahisələrin həlli” adlanır. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət” adlanan 78-ci maddədə deyilir: “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulmasında təqsirkar olan hüquqi və fiziki şəxslər, o cümlədən vəzifəli şəxslər Azərbaycan Respublikasının Mülki, İnzibati Xətalər və Cinayət məəcəllələrində nəzərdə tutulmuş hallarda məsuliyyət daşıyırlar” [11].

79-cu maddə “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində vurulan zərərin ödənilməsi” adlanır. 7-ci bənddə maddənin mahiyyəti hərtərəfli açılır.

1. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində ətraf mühitə, insanların sağlamlığına, təşkilatların, vətəndaşların və dövlətin mülkiyyətinə (əmlakına) zərər vurmuş hüququ və fiziki şəxslər qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğun vurulmuş zərər ödəməlidirlər.
2. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində vurulan zərərin ödənilməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilmiş məzənnələr və metodlarla hesablanma qaydalarına uyğun könüllü və ya məhkəmənin qərarı əsasında, bu hallar olmadıqda isə itkilər nəzərə alınmaqla, ətraf mühitin pozulmuş vəziyyətinin bərpasına lazım olan faktiki xərclər həcmində həyata keçirilir.
3. Zərərin ödənilməsinə görə alınan məbləğlər ətraf mühitin mühafizəsi fondlarına, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda isə zərər çəkmiş hüquqi və ya fiziki şəxsin hesabına köçürülür.

* **Hüseynova Sevinc Usub qızı** - AMEA Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu Cinayət hüququ və cinayət prosesi şöbəsinin böyük elmi işçisi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru (Azərbaycan). E-mail: sevhusseyn@yahoo.com

4. Ətraf mühitə təhlükəli təsir edən fəaliyyətlə məşğul olan hüquqi və fiziki şəxslər, onların təqsiri müəyyən edildikdə ətraf mühitə vurulmuş zərəri ödəməlidirlər.
5. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində vətəndaşların həyatına və əmlakına vurulmuş zərər, zərər çəkənin əmək qabiliyyətinin itirilməsi dərəcəsi, onun müalicəsi və sağlamlığının bərpası üçün tələb olunan xərclər və itkilər nəzərə alınmaqla tam həcmdə ödənilməlidir.
6. Vətəndaşların sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin həcmnin müəyyən edilməsi qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğun, zərərin ödənilməsi isə məhkəmənin qərarı əsasında həyata keçirilir.
7. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində vurulmuş zərər Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş qaydada ödənilir [11].

Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasının “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Qanunun vurulmuş ziyanın mülki qaydada nizama salınmasını tənzimləyir. Cəza növü isə zərərin ödənilməsidir. Bu isə şübhəsiz, kifayət deyildir. Keçmiş SSRİ məkanında qəbul edilmiş qanun və qərarlarda ekoloji cinayət anlayışına mühüm yer verilmişdir. Ekoloji cinayətin izləri ətraf mühitə vurulan zərər vasitəsilə üzə çıxarılır [7, s. 22].

Cəmiyyətdə iqtisadi maraqlarla ekoloji maraqların üst-üstə düşməsi onların hər ikisinin qorunmasına tələb edir. Bu isə iqtisadi məsuliyyətlə yanaşı ekoloji məsuliyyət məsələsini də irəli sürür. Kəskin ekoloji məsuliyyətsizlik isə ekoloji cinayətə bərabər tutulur. Təsadüfi deyildir ki, müstəqil Azərbaycan Dövlətinin Konstitusiyasında həmin məsələ xüsusi vurğu ilə bir sıra maddələrdə (maddə 39 və maddə 78) öz əksini tapmışdır.

“Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ” adlanan 39-cu maddədə deyilir: I. Hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ vardır. II. Hər kəsin ətraf mühitin əsl vəziyyəti haqqında məlumat toplamaq və ekoloji hüquqpozma ilə əlaqədar onun sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin əvəzini almaq hüququ vardır. III. Hər kəs ətraf mühitə, təbii ehtiyatlara qanunla müəyyən edilmiş hədlərdən artıq təhlükə törədə və ya zərər vura bilməz. IV. Dövlət ekoloji tarazlığın saxlanılmasına, yabanı bitkilərin və vəhşi heyvanların qanunla müəyyən edilmiş növlərinin qorunmasına təminat verir.

“Ətraf mühitin qorunması” adlanan 78-ci maddədə isə deyilir: Ətraf mühitin qorunması hər bir şəxsin borcudur [1].

Ekoloji cinayət sosial münasibətlərin uyğunsuzluğunun təzahürü olan mürəkkəb sosial-hüquqi hadisə olduğundan ən çox yayılmış təhlükəli cinayətlər sırasındadır.

Təbii mühitin cinayət-hüquqi mühafizəsi problemini həll edərkən cinayət qanunvericiliyinin inkişafını, onun formalaşması şərtlərini, tendensialarını və perspektivlərini nəzərə almaq lazımdır. Tarixi təhlil metodundan istifadə cinayət qanununun daha da təkmilləşdirilməsi yollarının daha səmərəli proqnozlaşdırılmasına kömək edir [10].

Azərbaycan Respublikasında ekoloji cinayətlər və onunla bağlı kriminal əməllərə görə məsuliyyət müəyyən edən qanunvericilik sisteminin formalaşması sovet hakimiyyətinin qurulduğu ilk illərə təsadüf edir.

Qeyd edək ki, Azərbaycanın cinayət qanunvericiliyi RSFSR-in cinayət hüququnun bilavasitə təsiri altında yaranıb formalaşmışdır. Çox vaxt RSFSR-in cinayət qanunvericiliyinin normaları Azərbaycanın müvafiq dekretlərində tekstual şəkildə təkrarlanmış və ya yerli spesifik xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla analoji dekretlərin verilməsi üçün əsas olmuşdur. Digər fərqləndirici cəhət ondadır ki, ilk vaxtlarda cinayət hüquq normalarından ibarət qanunvericilik aktlarını qəbul etmək hüququ müxtəlif dövlət orqanlarına verilmişdir. Məsələn, cinayət hüquq normaları müxtəlif adlı aktlarda (məsələn, dekretlərdə, qərarlarda, təlimatlarda) öz əksini tapmışdır. Bu qəbildən olan aktlar, adətən, təsərrüfat və inzibati-siyasi quruculuq məsələlərinə aid olmuşdur.

Azərbaycan dövlətinin həmin dövrdə olan inkişaf mərhələsində ətraf mühitin mühafizəsinə dair hüququn təsirinin hər hansı mexanizmlərinin mövcud olmamasına baxmayaraq, cinayət qanunvericiliyinin kodifikasiya edilməsi zərurəti yaranmışdır. Belə bir cəhd 1920-ci ildə “/Azərbaycan SSR-in cinayət hüququnun əsas müddəaları” adlı sənəddə göstərilmişdir. Bu sənəddə ilk dəfə olaraq cinayət hüququnun ümumi hissəsinin ən mühüm normaları ifadə edilmiş, eləcə də onun müvafiq institutlarını ümumiləşdirməyə cəhd göstərilmiş və xüsusən, ilk dəfə olaraq cinayət anlayışının ümumi maddi tərfi verilmişdir [6, s. 7-8].

1922-ci il Azərbaycan İctimai Şura Cümhuriyyətinin Cəza Məcəlləsinin “Təsərrüfat cinayətləri” adlı 4-cü fəslində aşağıda qeyd olunan maddələr təsbit olunmuşdur: 126; 126a; 126b; 127; 128; 128a; 129; 130; 131; 132; 133; 134; 135; 135a; 136; 137; 137a 138; 139; 139a; 140; 140a; 140b; 140v, 140q; 141; 141a.

Bu Fəsildə 7 iyun 1924-cü il, 17 yanvar 1925-ci il, 20 fevral 1926-cı il, 6 mart 1926-cı il, 17 iyul 1926-cı il, 12 fevral 1927-ci il, 28 sentyabr 1927-ci il tarixli Qərarlarla və 17 noyabr 1923-cü il Dekretlə bir çox maddələrə əlavə və dəyişikliklər edilmiş, bəzi maddələr yeni redaksiyada verilmişdir [5, s. 90-96].

1924-cü ildə “SSR İttifaqının və müttəfiq Respublikaların cinayət qanunvericiliyinin əsasları” adlı sənədin qəbul edilməsi Azərbaycanın cinayət qanunvericiliyinin inkişafına mühüm təsir göstərmişdir [6, s.8].

RSFSR-in 1926-cı il tarixli Cinayət Məcəlləsi ümumittifaq cinayət qanunvericiliyi əsasında hazırlanmış ilk Cinayət Məcəlləsi və sovet cinayət qanunvericiliyinin inkişafında yeni mühüm mərhələ olmuşdur. Məlum olduğu kimi, bu Məcəllənin müddələrinin çoxu sonradan 1927-1935-ci illərdə nəşr edilmiş digər müttəfiq respublikaların, o cümlədən Azərbaycan SSR-in Cinayət Məcəlləsində də nəzərə alınaraq öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan SSR-in Cinayət Məcəlləsi Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin və Xalq Komissarları Sovetinin 3 dekabr 1927-ci il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmiş və 15 yanvar 1928-cü il tarixdə qüvvəyə minmişdir. İstər bu məcəllələrin, istərsə də digər müttəfiq respublikaların cinayət məcəllələrinin qəbul edilməsi sovet cinayət qanunvericiliyinin inkişafında növbəti mərhələ kimi qiymətləndirilir və nisbətən uzun müddət - 1 yanvar 1961-ci ilə qədər qüvvədə olmuşdur. Həmin tarixdə yeni məcəllələr qüvvəyə minmişdir [6, s. 8-9].

1927-ci il Azərbaycan İctimai Şura Cümhuriyyətinin Cəza Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin 5-ci fəslində aşağıda qeyd edilən maddələr yer alır: Maddə 163; 163-1; 163-2; 163-3; 163-4; 164; 165; 166; 167; 168; 168-1; 168-2; 168-3; 168-4; 169; 170.

Bu Məcəllədə sözü gedən fəsildə 1928-ci il 7 aprel, 1928-ci il 23 iyun, 1928-ci il 15 dekabr, 1929-cu il 24 avqust, 1930-cu il 3 fevral, 1930-cu il 23 fevral, 1931-ci il 2 aprel, 1933-cü il 10 avqust, 1934-cü il 15 mart, 1936-cı il 22 avqust, 1936-cı il 29 dekabr, 1937-ci il 2 avqust tarixli Qərarlarla bir çox maddələrə əlavə və dəyişikliklər edilmiş, bəzi maddələr yeni redaksiyada verilmişdir [5, s. 195-199].

Azərbaycan SSR-in Cinayət Məcəlləsinin hüquqi qüvvəyə minməsi ekoloji cinayətlərə dair Azərbaycanın cinayət qanunvericiliyinin inkişafı tarixində mühüm amil olmuşdur. Azərbaycan SSR-in 8 dekabr 1960-cı il tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmiş və 1 mart 1961-ci il tarixdən qüvvəyə minmişdir.

Məcəllənin ilkin redaksiyasında ətraf mühitin mühafizəsinə dair konkret normaların olmamasına baxmayaraq, bir sıra maddələr (maddələr 151-166 - “Təsərrüfat cinayətləri”) geniş mənada şərh edildikdə onlar təbii resurslara dair qanunvericiliyin müxtəlif problemlərinə toxunurdu [6, s. 10].

Azərbaycan Respublikasının sonuncu Cinayət Məcəlləsi qəbul edilənə qədər müxtəlif illərdə Azərbaycan SSR-in əvvəlki Cinayət Məcəlləsinin “Təsərrüfat cinayətləri” adlanan 6-cı fəslində ekoloji cinayətlərin tərkibinə aid tövsifedici əlamətlərin daxil edilməsi ilə müəyyən əlavələr və dəyişikliklər edilmişdir (məsələn, maddə 158-1. “Azərbaycan Respublikasının sahilyanı şelf haqqında qanunlarını pozma”, maddə 159. “Qanunsuz olaraq balıq tutma və ya sudan başqa şeylər tutma peşəsi ilə məşğul olma” və xüsusən də 160-cı maddə “Sututurları və havanı çirkəndirmə”). Həmin əlavələr və dəyişikliklər ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində cinayət qanunvericiliyinin inkişaf etməsini göstərmişdir [6, s. 11-12].

1960-cı il Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsinin 6-cı fəslə - “Təsərrüfat cinayətləri” aşağıda qeyd edilən maddələri əhatə edir: 151; 151-1; 152; 152-1; 153; 153-1; 153-2; 154; 154-1; 154-2; 154-3; 154-4; 155; 155-1; 156; 157; 157-1; 157-2; 157-3; 157-4; 158; 158-1; 159; 160; 160-1; 160-2; 161; 161-1; 162; 162-1; 162-2; 163; 164; 164-1; 165; 166.

Bu fəsildə 1964-cü il 13 may, 1975-ci il 27 avqust, 1979-cu il 26 fevral, 1982-ci il 22 dekabr, 1986-cı il 16 iyun, 1992-ci il 18 avqust, 1995-ci il 4 aprel, 1995-ci il 12 sentyabr tarixli Qərar və Fərmanlarla bir çox maddələrə əlavə və dəyişikliklər edilmiş və bəzi maddələr yeni redaksiyada verilmişdir [5, s. 714-736].

Milli cinayət qanunvericiliyinin inkişaf tarixi bunu da söyləməyə imkan verir ki, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində hüququn tətbiq edilməsi təbiəti mühafizə və qanunvericiliyin digər sahələri ilə müəyyən edilmiş xüsusi formada həyata keçirilən dövlət hakimiyyət fəaliyyətidir. Bu fəaliyyət dövlətin müvafiq səlahiyyətli orqanları və ictimai təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilmiş müvafiq şəxslərin hərəkətlərinə nəzarətin həyata keçirilməsindən və təbiəti mühafizə qaydalarının tələblərinə əməl etmələrindən, eləcə də həmin qaydaları pozan subyektlər barəsində dövlət tərəfindən məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsindən və icrasının təmin olunmasından ibarət olmuşdur.

Təbiəti mühafizə fəaliyyətində hüququn tətbiq edilməsinin əsasını qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyinin normaları təşkil etmişdir. Qanunun tələblərinə müvafiq olaraq təbiətin mühafizəsi sahəsində hüququn tətbiqi

məhkəmə, prokurorluq, daxili işlər orqanları, təbiəti mühafizə müfəttişlikləri, dövlət nəzarəti və idarəetmə orqanları tərəfindən həyata keçirilmişdir [6, s. 21-22].

Yeni cinayət məəcəllələrinin strukturu əhəmiyyətli modifikasiyaya məruz qaldı və hazırda onlar təkcə fəsillərə deyil, həm də bir neçə fəsli birləşdirən bölmələrə ayrılır. Buna səbəb odur ki, müasir dünyada cinayət hüquqi müdafiə məsələlərinin əksəriyyəti xeyli mürəkkəbləşmiş və daha müfəssəl işlənilib hazırlanmışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 1999-cu il tarixli qanunu ilə təsdiq edilmiş və 1 sentyabr 2000-ci il tarixdən qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi 35 fəsli birləşdirən 12 bölmədən və 353 maddədən ibarətdir.

Yeni Cinayət Məcəlləsinin üstün cəhətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, burada əvvəlki sovet ənənələrindən bir növ imtina edilmiş və cinayət qanunu ilə mühafizə edilən yeni ümumbəşəri dəyərlərə keçid baş vermişdir.

Yeni Cinayət Məcəlləsinə əvvəllər Azərbaycan qanunvericiliyinə məlum olmayan, lakin ekoloji təhlükəsizlik qaydalarına tez-tez rast gəlinən pozulma hallarını əks etdirən, əhalinin sağlamlığına, ətraf mühitin bütün komponentlərinə ciddi ziyan vuran və iqtisadi xarakterli böyük itkilərə səbəb olan bir sıra yeni cinayətlərin tərkibləri daxil edilmişdir.

Başqa sözlə desək, yeni Cinayət Məcəlləsinin qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar Azərbaycanın milli cinayət qanunvericiliyinin ən yeni inkişaf tarixi ekoloji cinayətlərə qarşı mübarizədə müasir və təsirli cinayət hüquq vasitələri və mexanizmləri əldə etmişdir [6, s. 24].

İşlərin yerinə yetirilməsi zamanı ətraf mühitin mühafizəsi (qorunması) qaydalarını pozma (maddə 247), ekoloji cəhətdən təhlükəli maddələrin və tullantıların dövriyyəsi qaydalarını pozma (maddə 248), suyu (su mənbələrini) çirkləndirmə (maddə 250), dəniz mühitini çirkləndirmə (maddə 252), sahilyanı şelf haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyini pozma və bəzi başqa yeni cinayət tərkibləri bu fikri təsdiq edir [6, s. 24-25].

Ümumiyyətlə, 1 sentyabr 2000-ci il tarixdən qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində Ekoloji cinayətlər ayrıca 28-ci fəsildə verilməklə, həmin fəslə 15 ekoloji cinayət hüquq norması daxil edilmişdir:

Maddə 247. İşlərin yerinə yetirilməsi zamanı ətraf mühitin mühafizəsi (qorunması) qaydalarını pozma; Maddə 248. Ekoloji cəhətdən təhlükəli maddələrin və tullantıların dövriyyəsi qaydalarını pozma; Maddə 249. Baytarlıq qaydalarını və bitki xəstəliklərinə və ziyanvericilərinə qarşı müəyyən edilmiş mübarizə qaydalarını pozma; Maddə 250. Suyu (su mənbələrini) çirkləndirmə; Maddə 251. Atmosferi (havanı) çirkləndirmə; Maddə 252. Dəniz mühitini çirkləndirmə; Maddə 253. Sahilyanı şelf haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyini pozma; Maddə 254. Torpaqları korlama; Maddə 255. Yerin təkinin qorunması və istifadəsi qaydalarını pozma; Maddə 256. Balıq və digər su bioresurslarını qanunsuz tutma; Maddə 257. Balıq və digər su bioresurslarının qorunması qaydalarını pozma; Maddə 258. Qanunsuz ov etmə; Maddə 259. Qanunsuz ağac kəsmə; Maddə 260. Meşələri və digər yaşıllıqları məhv etmə və ya zədələmə; Maddə 261. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və təbiət obyektlərinin mühafizə rejimini pozma.

Onu da qeyd edək ki, yuxarıda qeyd etdiyimiz maddələrlə bağlı 31 may 2011-ci il tarixli 137-IVQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə; 2 iyul 2001-ci il tarixli 172-IIQD nömrəli "Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə; 16 may 2008-ci il tarixli 607-IIIQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə; 20 oktyabr 2009-cu il tarixli 896-IIIQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə; 6 mart 2015-ci il tarixli 1222-IVQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə; 11 noyabr 2016-cı il tarixli 395-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə; 31 may 2017-ci il tarixli 707-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə; 30 oktyabr 2018-ci il tarixli 1300-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə; 20 oktyabr 2017-ci il tarixli 816-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə əlavə və dəyişikliklər olmuşdur [3].

Xüsusi olaraq qeyd edək ki, Cinayət Məcəlləsi ilə yanaşı müxtəlif, o cümlədən ekoloji cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutan bir çox qanunvericilik aktları da mövcuddur.

Ətraf mühitə vurulan zərər nəticə etibarilə bilavasitə insanın sağlamlığına vurulan zərəyə bərabər tutulur. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi 8 iyun 1999-cu ildə "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Bu Qanun ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, təbii

ehtiyatların səmərəli istifadəsi və bərpası, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanunçuluğun və hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsi məqsədilə cəmiyyətlə təbiətin qarşılıqlı əlaqəsini tənzimləyir [11].

Eyni zamanda 4 avqust 1999-cu ildə “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidenti Fərman imzalamışdır [12].

Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında 12 iyun 2018-ci il 1175-VQ nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu təsdiq edilmişdir. Eyni zamanda sözü gedən Qanununa Əlavə - yəni Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi tələb olunan fəaliyyət növlərinin Siyahısı da təsdiq edilmişdir [13].

Həmçinin “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə 12 iyun 2018-ci il 1176-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu təsdiq edilmişdir [12].

Onu da qeyd edək ki, “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” və “Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunlarında dəyişiklik edilməsi barədə 24 aprel 2020-ci il 55-VIQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu da təsdiq edilmişdir.

“Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının 8 iyun 1999-cu il tarixli Qanununda, “Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 1997-ci il tarixli Qanununda, Azərbaycan Respublikasının “Yerin təki haqqında” 13 fevral 1998-ci il tarixli Qanununda, Azərbaycan Respublikasının 1997-ci il 30 dekabr tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmiş Meşə Məcəlləsində, Azərbaycan Respublikasının 26 dekabr 1997-ci il tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmiş Su Məcəlləsində və digər qanunvericili aktlarında nəzərdə tutulmuşdur [4, s. 384].

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 30 mart tarixli 1396 nömrəli Sərəncamı ilə “Ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq konvensiya və sazişlərdən irəli gələn məsələlər sahəsində əlavə tədbirlər” təsdiq edilmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində bir çox beynəlxalq konvensiyalara və sazişlərə qoşulmuş, bununla bağlı üzərinə götürdüyü öhdəliklərin yerinə yetirilməsi istiqamətində zəruri addımlar atmışdır. Son illər bu sahədə beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələr genişlənmiş, birgə layihələr hazırlanaraq həyata keçirilmiş, ekoloji tarazlığın təmin edilməsinə, ətraf mühitin çirkləndirilməsinin qarşısının alınmasına yönəldilmiş bir sıra dövlət proqramlarının icrasına başlanılmış, nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan flora və faunanın qorunub saxlanması məqsədilə milli parklar, dövlət təbiət qoruqları və dövlət təbiət yasaqlıqları yaradılmışdır. Bununla yanaşı, beynəlxalq konvensiyalardan və sazişlərdən irəli gələn öhdəliklərin tam həcmdə yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün müvafiq dövlət orqanlarının səylərinin artırılması və bu sahədə işlərin daha da gücləndirilməsi zərurəti var [14].

Bu gün ekoloji problemlər qlobal beynəlxalq xarakter alır, çünki ətraf mühitin müxtəlif çirklənmə növləri tez-tez geniş transkontinental məkanlara yayılır.

Beynəlxalq ekoloji siyasətin uğurla həyata keçirilməsi baxımından elmi-texniki və iqtisadi əməkdaşlıq çox mühüm rol oynayır. Lakin bu sahədə beynəlxalq tədbirlərin səmərəliliyi daha çox hüquqi tənzimləmənin qüsuruzluğundan asılıdır ki, bu da öz növbəsində müəyyən dərəcədə qanunvericiliyin daxili konstruksiyasından asılıdır [8, s. 258].

Daxili qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin düzgün seçilməsi üçün xarici ölkələrin qanunvericilik təcrübəsinin öyrənilməsi zəruridir.

Məsələn, Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsində 13 ekoloji cinayət normaları olmuşdur. Həmin Cinayət Məcəlləsi çox xırda dəyişikliklərə 35 ildən artıq fəaliyyət göstərmişdir. Bu dövr ərzində əslində ölkədə ekoloji şəraitdə köklü surətdə dəyişilmiş ətraf mühiti mühafizə konsepsiya çox böyük dəyişikliklərə uğramış, yeni-yeni çirklənmə, tükənmə, dağıdılma mənbələri meydana gəlmişdir. Bu baxımdan 1 yanvar 1997-ci il tarixdən qüvvədə olan Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsində Ekoloji cinayətlər ayrıca 26-cı fəsildə verilməklə, həmin fəslə 17 ekoloji cinayət hüquq norması daxil edilmişdir.

Digər qədim və orta əsr dövlətləri kimi, Rusiyada da təbii sərvətlərin mühafizəsi ilk növbədə mülkiyyət hüquqlarının, dövlətin iqtisadi, hərbi və vergi maraqlarının qorunması yolu ilə həyata keçirilirdi.

1845-ci il Cinayət və İslah Cəzaları Məcəlləsində konkret təbiət obyektlərini onlara qarşı cinayət törətməkdən qoruyan ayrıca maddələr var idi. Belə obyektlər bunlar idi: vəhşi heyvanlar, balıqlar, quşlar, hava, su, bitki örtüyü, xüsusən də meşələr, torpaq. Özbaşına balıq zavodlarının yaradılması, qanunsuz balıq ovu, vəzifəli şəxslər

tərəfindən “qadağan olunmuş vaxtlarda və qadağan olunmuş yerlərdə ovun, heyvan və quşların ovlanması” dayandırılması üçün tədbirlər görülməməsi”, “qadağan olunmuş vaxtlarda ov ovunun ticarətinə yol verilməsi” cinayət hesab edilib. Bundan əlavə, ayrı-ayrı təbiət obyektlərinə qəsdlər haqqında maddələrin əksəriyyəti sosial yönümlülüyinə görə mülkiyyətçilərin (dövlətin, ayrı-ayrı şəxslərin) hüquqlarının müdafiəsini təmin edirdi.

1903-cü il Cinayət Məcəlləsi yuxarıda göstərilən cinayətlərin sosial yönümünün cinayət- hüquqi qiymətləndirilməsində diqqəti əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirmək yolunu tutdu. 1917-ci ilə qədər 1845-ci il Cinayət Məcəlləsi ekoloji cinayətlər baxımından fəaliyyətini davam etdirmişdir. Eyni zamanda, 1903-cü il Cinayət Məcəlləsi 1917-ci il tarixli CM-in əsasını qoymuşdur.

İnqilabdan sonrakı ilk illərdə yeni dövlət təbiətin mühafizəsi ilə bağlı ilk qanunvericilik aktlarını hazırlayır. Belə ki, 1918-ci il mayın 27-də meşələrin mühafizəsi haqqında fərman imzalandı və orada onların müstəsna su mühafizəsi, torpağın mühafizəsi, iqtisadi və mədəni əhəmiyyəti qeyd edilirdi. 1927-ci il yanvarın 1-də 1926-cı il Cinayət Məcəlləsi qüvvəyə minir ki, onun nəşri respublika cinayət qanunvericiliyinin SSRİ cinayət qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması zərurətindən irəli gəlir. Odur ki, o, 1922-ci il məəcəlləsindən əsaslı şəkildə fərqlənmirdi. Cinayət Məcəlləsinin bu maddələri dəfələrlə dəyişdirilib və əlavə edilib.

Sonrakı RSFSR-in 1960-cı il Cinayət Məcəlləsində, təbiətə qəsdlərə görə məsuliyyət haqqında maddələr müxtəlif fəsillərdə idi. 1960-cı il Cinayət Məcəlləsinin müxtəlif fəsillərində ətraf mühitə qəsdlərə görə məsuliyyətə dair maddələrin yeri göstərdi ki, bu cinayətlərin obyektləri müxtəlif cür müəyyən edilir. Bununla da cinayət hüququnda ekoloji cinayətlərin vahid sisteminin yaradılmasının qarşısı alınıb. Lakin cinayət hüququ doktrinasında belə bir sistem artıq 1980-ci illərin sonu və 1990-cı illərin əvvəllərində formalaşmışdı ki, bu da 1994-cü və 1995-ci illərin Cinayət Məcəlləsinin layihələrində öz əksini tapmışdır. 1995-ci il layihəsində əksini tapmış ekoloji cinayətlər sistemi 1996-cı il məəcəlləsinə 26-cı fəsil kimi “Ekoloji cinayətlər” daxil edilmişdir.

Ekoloji cinayətlərə görə məsuliyyətə dair xüsusi fəslin tətbiqi Rusiya Federasiyasının yeni Cinayət Məcəlləsinin bir xüsusiyyətidir. Keçmiş Cinayət Məcəlləsində təbiətin mühafizəsi ilə bağlı ondan çox norma var idi, lakin onlar müxtəlif fəsillərdə öz əksini tapırdı. Yeni RF CM-də 26-cı fəsildə “Ekoloji cinayətlər” (246-262-ci maddələr daxil olmaqla) 17 maddədən ibarətdir [10].

Ekoloji cinayət cinayət fəaliyyətinin daim inkişaf edən formasıdır. Bu, müasir cəmiyyətimizin əsas maraqlarına qəsd edilməsinin ağır forması hesab edilməlidir.

Biz çalışmalıyıq ki, ekoloji cinayətin qarşısının alınması yolları tapılsın və qanunu pozan şəxs cəzalandırılsın. Avropa İttifaqı bir çox cəhətdən vahid qanunvericiliyə malik vahid qurumdur. Ekoloji cinayət heç bir sərhəd tanımır. Buna görə də, ekoloji cinayətlərə görə sanksiyaların normalarının İttifaq daxilində oxşar və ya ən azı müqayisə edilə bilən olması və ölkədən asılı olaraq əsaslı şəkildə fərqlənməməsi məntiqli olardı. Bu, ədalət və ədalətə ehtiyacdır: oxşar hərəkətlərə görə bütün Avropa vətəndaşları üçün cəza bərabər olmalıdır. Bu, ekoloji qanunvericiliyin səmərəliliyinin və ətraf mühitimizin səmərəli mühafizəsinin əsasını təşkil edir [9, s. 331].

Beləliklə, müasir dövrdə beynəlxalq terrorizmin və dövlətlərarası münaqişələr zəminində meydana gəlmiş terrorizmin, ekoloji cinayətlərin dağıdıcı nəticələrini, narkobiznesin miqyasının genişlənməsinin ictimai təhlükəliliyinin artmasını nəzərə alaraq, qeyd edək ki, beynəlxalq terrorizmə, narkotik vasitələrin və psixotropik maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə, ətraf mühitin məhvində yönəlmiş cinayətlərə ciddi müqavimət göstərilməsi müasir cinayət siyasətinin ən mühüm istiqamətlərindən biri olmalıdır.

Bibliografiya

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. - Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2019. - 116 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. - Bakı: Digesta, 2018. - 472 s.
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. - Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2020. - 772 s.
4. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası. II Hissə / Hüquq elmləri doktoru, professor F.Y. Səməndərovun redaktəsi ilə. - Bakı, 2018. - 800 s.
5. Cinayət Qanunları Külliyyatı (1920-2000). - Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2014 - 1184 s.
6. Qurbanov R.A. Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin bəzi məsələləri. - Bakı: Nurlan, 2006. - 192 s.
7. Hüseynov R.İ. Ekoloji cinayətlər: onların aradan qaldırılmasının hüquqi-sosial və fəlsəfi əsasları. - Bakı: Adiloğlu, 2001. - 119 s.

8. Тангиев Б.Б. Научный эколого-криминологический комплекс (НЭКК) по обеспечению экологической безопасности и противодействию экопреступности. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2010 - 630 с.
9. Экологическая преступность в Европе / Ответственный редактор: Дубовик О. Л., Под общей редакцией: Комт Ф., Кремер Л. - М.: Городец, 2010. - 352 с.
10. Экологическая преступность и ... [Elektron resurs]. URL: <https://www.monographies.ru> (müraciət tarixi: 24.02.2022)
11. 678-IQ - Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında - e-qanun [Elektron resurs]. URL: <http://www.e-qanun.az> (müraciət tarixi: 03.03.2022)
12. "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası [Elektron resurs]. URL: <http://www.e-qanun.az> > fram... (müraciət tarixi: 03.03.2022)
13. 1175-VQ - Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında - E ... <http://www.e-qanun.az> (müraciət tarixi: 03.03.2022)
14. Ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının ... [Elektron resurs]. URL: <http://www.e-qanun.az> > fram... (müraciət tarixi: 03.03.2022)

Environmental crimes in national criminal law: development history and current condition

Hüseynova S.U.*

Abstract: In the study is analyzed the norms of criminal law that determine responsibility for environmental crimes, and makes an excursion into the history of the formation of the legislative system. Thus, the 4th chapter "Economic crimes" of the Criminal Code of Azerbaijan of 1922, the 5th chapter "Economic crimes" of the Criminal Code of Azerbaijan of 1927, chapter 6 "Economic crimes" of the Criminal Code of 1960, as well as chapter 6 of the Criminal Code of the Azerbaijan SSR "Crimes in the economic sphere" and, finally, chapter 28 "Environmental crimes" of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan in force since September 1, 2000.

In the course of the study, it was found that, compared with the previous criminal legislation, the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, adopted on September 1, 2000, defines the elements of criminal manifestations related to environmental crimes. However, after the adoption of the new Criminal Code, the provisions on liability for acts related to environmental crimes were either further improved or underwent a number of additions and changes. All this indicates that criminal law has come a long and difficult way in the fight against such dangerous acts as environmental crimes. Taking into account the historical experience, the criminal legislation of the Republic of Azerbaijan has established more advanced norms defining liability for environmental crimes.

In connection with the entry into force of the new Criminal Code, the latest development of the national criminal legislation of Azerbaijan has acquired modern and more effective criminal law tools and mechanisms in the fight against environmental crimes.

Keywords: environmental crimes; legislation system; environmental protection; legislation; violation of the security regime; development of criminal legislation; national criminal law; environmental safety rules.

References

1. Constitution of the Republic of Azerbaijan/ Baku, Huquq Yayın Evi Publ., 2019, 116 p. (in Azerbaijani).
2. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. Baku, Digesta Publ., 2018, 472 p. (in Azerbaijani).
3. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. Baku, Huquq Yayın Evi Publ., 2020, 772 p. (in Azerbaijani).
4. Commentary to the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. 2 Part. Ed. by Doctor of Law, Prof. F.Y. Samandarov. Baku, 2018, 800 p. (in Azerbaijani).
5. Collection of the Criminal Laws (1920-2000). Baku, Huquq Yayın Evi Publ., 2014, 1184 p. (in Azerbaijani).
6. Gurbanov R.A. Some issues in the fight against crime Baku, Nurlan, 2006, 192 p. (in Azerbaijani).
7. Hüseynov R.I. Hüseynov R.İ. Environmental crimes: legal, social and philosophical bases of their elimination. Baku, Adiloglu, 2001, 119 p. (in Azerbaijani).

* **Hüseynova Seviy Usub** - PhD in Law, Senior Scientific researcher of the Department for Criminal law and criminal process of the Institute of Law and Human Rights of the ANAS (Azerbaijan). E-mail: sevhuseyn@yahoo.com

8. Tangiyev B.B. Nauchny ekologo-kriminologichesky kompleks po obcspecheniyu ekologicheskoy bezopasnosti i protovodeystviyu ekoprestupnosti [Scientific Ecological and Criminological Complex for Ensuring Environmental Safety and Combating Environmental Crime]. S. Petersburg, Yuridichesky Center Press, 2010, 630 p.
9. Ekologicheskaya prestupnost' v Evrope. Otv. red. O.L. Dubovik [Ecological crime in Europe. Ed. by O.L. Gorodets]. Moscow, Gorodets, 2010, 352 p.
10. Ekologicheskaya prestupnost' i. [Ecological crime and]. Available at: <https://www.monographics.ru> (accessed: 24.02.2022).
11. 11.678-1Q - On Environmental protection. Available at: <http://www.e-qanun.az> (accessed: 03.03.2022) (in Azerbaijani).
12. "On Environmental protection" Law of the Republic of Azerbaijan. Available at: <http://www.e-qanun.az> > fram... (accessed: 03.03.2022) (in Azerbaijani).
13. 1175-VQ - On environmental impact assessment Law of the Republic of Azerbaijan. Available at: <http://www.e-qanun.az> (accessed: 03.03.2022) (in Azerbaijani).
14. Concerning Environmental protection the Republic of Azerbaijan Available at: <http://www.e-qanun.az> > fram... (accessed: 03.03.2022) (in Azerbaijani).

Hüquqi elmlər və təhsil. - 2022.-№66.-S.51-60.

Təbiətlə yaşayanlar

İsmayılının məftunedici meşələrindəki nadir bitkilərin, nəslə kəsilməkdə olan heyvanların yaşam səbəbkarlarının həyatı fədakarlıq və macəralarla zəngindir

Aydan Xəlilova

Şahdağ Milli Parkının İsmayılı zirvəsindəyik...

Səssiz addımlarla irəliləyirik...

Axı meşənin "daimi sakinləri" pıçıltını, alınan hər nəfəsi belə duyurlar...

Bura səbrin sındığı məkanlardandır. Bir heyvanı görmək üçün bəzən ağacların arasında gizlənərək saatlarla səssiz-səmirsiz gözləmək lazım gəlir. Elə biz də meşə qanunlarına tabe olub sıx ağacların arasında yerimizi alırıq...

Deyəsən, İsmayılının məftunedici meşəsində bəxtimiz gətirmişdi. Dəqiqələr sonra uzaqdan budaqlarda sərin mehin avazı ilə əsən yarpaqların səsi, yerə dəyən möhkəm ayaq zərbələrinin sədaları eşidilir. İlk dəfə üz-üzə gələcəyimiz heyvanın siluetini günəşin şəfəqləri daha aydın büruzə verirdi.

Gələn zübrlər idi, ata, ana və bir bala...

Qafqaz silsiləsinin dörd bir qurşağında...

Şahdağ Milli Parkının İsmayılı filialı həqiqətən də gözoxşayan, əsrarəngiz mənzərəyə sahib məkandır. Bu dəfə onların xüsusi günündə, bu peşənin yorulmaz və qoçaq nümayəndələrinin iş fəaliyyəti ilə tanış olmaq, Milli Parkın yaz donlu təbiətində gəzişmək, dağı-daşı üstə bitən gül-çiçəyini qoxlamaq, nadir ağaclarını görmək, heyvanlarını seyr etmək, dağlarından, dərələrindən süzülən çaylarının, şlaləsinin ecəzkar mənzərəsini seyr etmək üçün buradayıq.

Milli Parkın bu bölməsi 2006-cı ildə Şirvan zonasında yerləşən qoruqların əsasında yaradılıb. Qoruğun Milli Parkla əvəzlənməsinin əsas üstün cəhəti geniş arealı əhatə edə bilməsi və insanların bu məcradakı valehedicilikdən faydalana bilməsidir. Milli Park 130 min hektardan çox ərazini və Azərbaycanın 6 şimal rayonunu - Quba, Qusar, Şamaxı, İsmayılı, Qəbələ, Oğuzu əhatə edir. İsmayılı bölməsinə isə ümumi ərazinin 44 min 500 hektarı daxildir.

İsmayılını bəşərlə təbiət arasında əsl köprü adlandırmaq yerinə düşər. Şahdağ Milli Parkının İsmayılı bölməsi ilə tanışlığımız Buynuz kəndindən başlayır. Elə kəndin girəcəyində bizi qarşılayan bölmənin direktor müavini Cəlil Rzazadənin bələdçiliyi ilə qoruğu gəzməyə başlayırıq...

Buynuz kəndi üzrə olan Milli Parkın marşrut xətti bölgəyə xas ağacların, nəslə kəsilməkdə olan heyvanların yaşayış məskənidir. Öyrənirik ki, Dağıstan turu, Avropa cüyürü, köpgər, maral, qonur ayı, dağ qartal kimi "Qırmızı kitab"a düşmüş heyvanları burada görmək mümkündür. Meşələr Şərq fıstığı, Qafqaz vələsi, palıd, göyrüş, ağcaqayın kimi ağac növləri ilə əhatələnib.

Cəlil Rzazadə deyir ki, Milli Parkın ərazisi təbii formada olan sərhədlərlə müəyyənləşdirilir. Yəni müvafiq çaylarla, dərələrlə ümumi areal ayırd edilir. Parkın içində olanda da axan çayın şırıltısını eşidirik. Bu marşrut xəttinin payına bol sulu çaylardan olan, başlanğıcını Böyük Qafqazın cənub yamaclarından götürən Göyçay çayı düşüb. Buradakı ağacların əzəmətindən isə çayın mənzərəsini deyil, yalnız coşub-çağlayan ritmini duymaq olur.

Milli Parkın ərazilərinin geniş hissəsi kəndlərlə həmsərhəddir. Buna görə də sakinlərin üzərinə daha çox məsuliyyət və öhdəlik düşür. Belə ki, daim təhlükəsizlik qaydalarına riayət etməli, təbiətə aid hər bir zərərni qorumaq üçün fədakarlıq göstərməlidirlər. Axı onların pəncərələri tozlu-dumanlı, səslə-küylü səmtlərə yox, unikal flora və faunanın astanasına açılır.

İnsanlardan "qorunan" meşələrin taleyi

Şahdağ Milli Parkının İsmayılı bölməsində 6 sahə müfəttişi, 33 mühafizə yegeri (nəzarətçi) olmaqla, 39 əməkdaşın fədakarlığı ilə ərazidə daim ayıq-sayıqlıq gözlənilir. Mütəmadi olaraq ərazilərdə gözətçilik edən şəxslər təbiətin keşikçiləridir. Bu məsləyin digər bir çətin məqamı isə müəyyən iş vaxtının olmamasıdır.

Müşahidələr, reydlər müvafiq fəaliyyət saatında həyata keçirilsə də, hər an istənilən hadisənin başvermə ehtimalı onları yuxuya dalanda belə gözdə-qulaqda olmağa vadar edir. Ancaq bu sahədə ruhları təbiət sevgisi ilə yığılan insanlar çalışdıqlarından onlar vəzifələrini özlərinə borc bilərək ömürlərini təbiətə həsr edirlər.

Cəlil Rzazadə vurğulayır ki, reintradsuksiyadan əlavə nəslə kəsilməkdə olan heyvanları, bitkiləri yalnız qorumaqla həyatda saxlamaq olar. Dağıstan turu bu istiqamətdə təhlükə altında olan heyvanlardandır. Son 2-3 ilə qədər müəyyən sayda bu növün ovlanmasına icazə verilsə də, hazırda ölkə ərazisində onlardan yalnız 7 minə qədər qalıb. Dağıstan turunun "Qırmızı kitab"a daxil edilməsi yönündə isə müzakirələr gedir.

Milli Parkda mühafizənin müxtəlif üsullarından istifadə edilərək heyvanlar qorunur. Bunlardan biri də foto-tələ ilə mühafizədir. Adından da göründüyü kimi, xüsusi kameralarla həyata keçirilən mühafizə günün 24 saati üçün xarakterikdir. Kameralar müxtəlif keçidlərdə, heyvanların sıx gəldiyi şorlarda quraşdırılır. Həm şəkil, həm də video lentə alan vasitələrlə müdaxilələr, heyvanlarla bağlı uyğunsuz faktorlar, dəyişikliklər qeydə alınır. İstənilən vaxt yaddaşdakı görüntülər mühafizə işçiləri tərəfindən çıxarılaraq qeydə alınan kadrlara baxış keçirilir. Foto-tələlər uğurlu üsullardan olsa da, onlardan geniş istifadə edilmir. Buna səbəb maliyyə xərcinin yüksək və oğurlanma riskinin böyük olmasıdır.

Ovlanma mövsümlərində, xüsusilə də yaz və yay fəsillərində yüksək dağlıq ərazilərdə çadırlar qurulur. Mühafizə yegerləri sahələrdə heç bir kənar təsirlərin olmaması üçün çalışırlar. Ancaq bu üsul havanın mülayim keçdiyi vaxtlar üçün məqsəduyğundur. O da məlumdur ki, qış aylarında qanunsuz ov edənlər hündür qar örtüklərinin metrərlə qalaqlandığı, kəskin çovğunun müşahidə edildiyi vaxtlarda ov, ağac kəsməyi həyata keçirə bilmədiklərindən demək olar ki, belə hallara rast gəlinmir.

Sahə müfəttişlərindən Xəzər Şərifov iş fəaliyyətindən bəhs edərkən deyir ki, hər bir müfəttişin nəzarətindəki ərazilərə müxtəlif adlar verilib: "Hazırda durduğumuz yer "Böyük sığınaq" adlanır. Burada baş verən istər təbii fəlakət, istərsə də qanun pozuntusu hallarına biz cavabdehlik daşıyıyıq. Bir-birimizlə rabitə vasitəsilə əlaqə yaradır, mövcud vəziyyətlə bağlı xəbərdarlıqlar edirik. Yanğına qarşı xüsusi təchizatımız var. Bir çox hallarda ilkin müdaxiləni etməyi də bacarıırıq".

Milli Parkın işçiləri bu sahəyə gecə-gündüzlərini həsr etsələr də, bircə gileyləri gələn ziyarətçilərdəndir. Cəlil Rzazadə söyləyir ki, bəzi turistlər meşələrin mahiyyətini dərk edə bilmirlər: "Milli Parka buraxılan ziyarətçilərin davranışına nəzarət üçün əməkdaşlarımız daim müşahidələr həyata keçirirlər. Bəzən elə olur ki, səhər getdiyimiz təz-təmiz cığırdan, şəhər bağlayan ətirli otların üstündən müxtəlif tullantıları, salfet, plastik butulka və s. kimi zibilləri təəssüf hissi ilə toplayırıq. Hər dəfə bu kimi hallarla bir də qarşılaşmayacağımızı ümid edib təskinlik tapsaq da, ancaq nə fayda..."

Əslində, girişdə vətəndaşlar meşədə davranış qaydaları ilə bağlı məlumatlandırılır, marşrutlar boyunca informasiya lövhələri ilə istiqamətləndirirlər. Onlara etməməli olduqları hər bir nüans xırdalıqlarına qədər izah edilir. Hətta bəzən "atmayacaqları tullantıların müqabilində ödənişin geri qaytarılması" kimi təşəbbüslər də Milli Park tərəfindən həyata keçirilir. Ancaq bütün söylərə baxmayaraq, yenə də kəskin davranış sərgiləyənlər "tapılır".

Qafqazın nadir zubrları İsmayılı təbiətində

Hər marşrut xətti xüsusi hədəfi ilə seçilir. Belə ki, əgər Şahdağ Milli Parkının İsmayılı bölməsində bizim ilk olduğumuz Buynuz kəndi istiqamətindəki xətdən səyahətə çıxılarsa, zubrlarla tanış olmaq fürsəti yaranacaq. Zubr nəslə kəsilməmiş ağır, iri məməlilərdəndir. Rəngi tünd qəhvəyi olan heyvanların çəkisi 1 tona yaxın olur. Onlardan sonuncusu 1937-ci ildə Cənubi Qafqazda məhv edilib.

Bu məqsədlə zubrların Azərbaycan təbiətinə qaytarılması yönündə 2019-cu ildən reintradsuksiya tədbirləri həyata keçirilir. Onların olduğu ərazilərə doğru yönələrək zubrlar üzrə mütəxəssis Rafayıl Musayevlə söhbətləşirik. Mütəxəssis söyləyir ki, hazırda milli parkın təbiətində 20 baş zubr var. Ölkəyə gətirildikdən sonra 5 yeni zubr balası doğulub. 2 dəstəyə ayrılaraq zubrlar 300 hektarlıq elektrik xətləri ilə çərçivələnmiş ərazidə yaşamlarını sürürlər. Aqressiv davranışlar sərgiləyən bu heyvanların insanlar üzərinə hücum etmə təhlükəsi olduğundan ziyarətçilər yalnız müəyyən məsafədən - müşahidə çardağından onları seyr edə bilirlər.

Rafayıl Musayev bildirir ki, ilk vaxtlar zubrlar gətiriləndə onların təbiətimizə uyğunlaşdırılması üçün bir sıra tədbirlər görülüb. Əvvəlcə kiçik bir ərazidə yemlənen, dərmanlanan məməlilər daha sonra geniş səmtlərə buraxılıb: "Onların dərmanlanması əsasən payız və yaz aylarında həyata keçirilir. Zubrlar xüsusi yemlərdən əlavə ağac qabıqları ilə də qidalanır. Ağac qabıqları müxtəlif bakteriyalar, qurdlarla zəngindir. Bu zaman təbiətdən qaynaqlanan xəstəliklərlə üzləşən heyvanların orqanizmləri tanış olmayan xəstəliklərə qarşı həssaslaşır. Buna görə də dərmanlanma prosesi onları üzləşəcəkləri xəstəliklərə qarşı hazırlayır".

Bu heyvanlar ardıcıl tibbi yoxlanışlardan keçirilir. Azərbaycanda bu, yeni olduğundan, əsasən, tibbi ekspertlər, baytarlar xarici ölkələrdən cəlb olunur. Bununla da onların ümumi sağlamlığı daim nəzarətdə olur.

Elə zübrlarla bağlı yenicə söhbəti bitirmişdik ki, meşənin dərinliklərindən görünən məməlilərin qidalanma prosesinə şahidlik etdik. Yamacın bir üzündə isə hazır yemlərdən ibarət qabları görürük. Onlar qidalarını təbii formada qəbul edə bilmədikləri halda bu qablara tökülən arpa, buğda, qarğıdalının üyüdülmüş forması, kök və s. ilə yemlənilirlər.

Təbiətin elə ovsunlayıcı cazibəsi var ki, ona dalıb mənzərəyə qərq olanda bir də ayılırsan ki, saatlar ötüb, keçib, günəş səmtini dəyişib, yarpaqlarsa küləyin ahəngi ilə fərqli-fərqli əsir. Zubrların hərəkətlərini addım-addım izləyərkən birdən onlardan birinin boynundakı halqa diqqətimizi çəkir. Rafayıl Musayev deyir ki, bu, GPS boyunbağıdır: "Bu vasitə sürüyə başçılıq edən diş zübrun boynuna taxılır. "Google Map" üzərindən sürünün hərəkət istiqamətini asanlıqla müəyyən etmək və diqqətdə saxlamaq olur. Müəyyən bir vaxtdan sonra isə batareyası tükənmiş halqalar yeniləri ilə əvəz edilir".

"Ögey ana" filminin çəkildiyi, güllü-çiçəkli, şlaləli dağlar

Gözlərimə qamaşdıran yaşıllıq, gözəltənlərinin içərisindən keçib gəriyə qayıdırıq. Bu zaman qarşıdakı düzü göstərən Cəlil Rzazadə deyir ki, buranın başqa bir xatirəsi də var. Yaxınlaşdıqca maket görünməyə başlayır. Bu, "Ögey ana" filmindəki məşhur qəhrəman İsmayılın obrazlaşdırılan siması idi...

Elə ağacdakı maketi görər-görməz yada düşür ki, filmdə İsmayıl "Kəndimiz" mahnısını bu səfalı yerlərdə ifa edər-edər qaçıb ağaca çıxır, düzləri dolandır, zirvələrdən yamaqlara tamaşa edirdi.

Film ağ-qara formatda çəkilməmişdi. Ancaq bu yerdə olanda o ağ-qara səhnələri xatirələrdə yenidən canlanaraq əlvan rənglərə boyanır. Buranı görəndən sonra sanki filmə rəngli formada baxmış olursan...

Buynuzdan çıxıb yolumuzu Çayqovuşan kəndinə salırıq. Burada Milli Parkın növbəti marşrut xətti üzərində Gurgur şlaləsi yerləşir. Şlalə dağın 1200-1300 metr hündürlüyündən axır. Yolu çox dik yoxuşlu olsa da, bura qədər gəlib yolun yarısından qayıtmaq olmazdı. Getmək üçün əvvəlcə bol sulu axar çayın daşlı-kəsəkli yollarını keçib dağı piyada qalxacağımız yerə çatırıq. Axar çayın qüvvətindən şlalənin əsrarəngizliyi hiss edilirdi. Hətta bəzi yerlərdə suyun təzyiqi o qədər güclü idi ki, əyləşdiyimiz yük maşınının irəliləməsinə belə mane olurdu...

Dağ lalələri, erkək səhləb güllü, "pip dolması"...

Nəhayət, İsmayılının hər qarışını ovcunun içi kimi tanıyan Cəlil Rzazadənin müşayiəti ilə gəlib şlalənin axdığı, insan ayağının nadir halda dəydiyi yerlərdən birinə çatırıq. Bura sanki rəssamın palitrasından çıxan ən gözəl peyzajlardan biridir. Hər daş, hər ağac, hər zərrə bir-bir işlənmiş, öz yerlərində əbədiləşdirilmişdi.

Yolboyu şlaləyə qalxanda nadir, nəslə kəsilməkdə olan bitkiləri də gördük. Dağ lalələri qırmızı çalarları ilə torpağa, daşa bəzək verən xalıya bənzəyirdi. Qalxdığımız cığırda bir bitkiyə də rast gəldik. Yuxarısı bənövşəyi don geymiş çiçəklərlə örtülü idi. Çiçək bu dağların ən nadiri - erkək səhləb güllü idi.

Şlalədən enəndə ətrini qoxulayıb, yorğunluğumuzu unudub hündürlükləri geridə qoyduq. Son ünvanımız isə Qalacıq kəndi oldu. Gəzdiyimiz yerlər İsmayılının bəlkə də ən səfalı guşələri idi. Getdikcə hava qaralır, görmək istədiyimiz təbiətin təqdim etdiyi möcüzəyə bitib-tükənmirdi. Bu kənd istiqamətində Milli Parkın Qalacıq şlaləsi marşrut xətti yerləşir. Marşrut xəttinin postundan keçən zaman düzən çölləri bir anda fıstıq, vələs ağacları qamarlayıb ətrafda ala-toranlıq yaratdı. Ağacların quruluşuna nəzər saldıqda görünür ki, Şərq fıstığının gövdəsi daha hamar, yarpaqları isə daha iri olur. Yeri gəlmişkən, ismayılılıların ən sevimli yeməklərindən biri də bu ağacın yarpaqlarından hazırladıqları "pip dolması"dır. Qafqaz vələsi isə yarpaqlarının daha xırda olması ilə fərqlənir.

Hava getdikcə zülmətə qərq olurdu. Bu səbəbdən də şlaləni töküldüyü dağların sinəsindən seyr edərək səfərimizi başa vurmaq məcburiyyətində qalırdıq...

Hissdən-hissə adlayıb ömür səhifəmizin ən xoşbəxt günlərindən birini də İsmayılı meşələrinin, dağlarının ecəzkar nişanəsi ilə əbədiləşdirdik. Təbiətə dayaq olanların zəhmətləri isə belə diyarların qorunub saxlanması, keçən dövrlərə və dövrdəkilərə etibarında görünür.

Təbiətə aşina olmaq üçün isə ona məxsusi eşqlə yanaşmaq gərəkdir...

Ekoloji cinayət cəzasız qalmamalıdır

Salman Ahoğlu

Azərbaycanın uzun illər ərzində üzləşdiyi erməni işğalı həmin yerlərin təbiətinə, onun nadir gözəlliyinə, daşına, torpağına, otuna, çiçəyinə, bir sözlə, flora və faunasına çox ciddi və ağır zərblər vurub. Düşməni bu cənnət yerləri ölü zonaya çevirməyə cəhd göstərib. Otuzillik işğal dövründə erməni faşistləri Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun təbiətinə qəsd ediblər. Tarixi qələbədən sonra bu yerlərə ikinci bahar gəlib, yasəmənələr, həmərsunlar çiçək açıb, bənövşələr kol dibindən baş qaldırıb, çöl-çəmən yaşıllığa bürünüb, lələlər düzlərə çıxıb, ağacların kəsilmə budaqlarının yerindən pöhrələr göyərərək, bu torpaqların azad edilməsi uğrunda şəhid olanların ruhu dolan yurd yerlərinin ətrindən-rahiyəsindən doymaq mümkün deyil. Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun təbiətinin gözəlliyi, havası, suyu, mineral bulaqları, meşələri, bir sözlə, cənnəti xatırladan ab-havası insanın ruhuna hakim kəsilir. Xain düşməni otuz ilə yaxın bu gözəlliyi vəhşiliklə məhv etsə də, təbiətin ilahi gücü qarşısında aciz qalıb, silsilə dağların sivri qayaları yadellilərin ürəyinə ox kimi sancılıb.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur nadir gözəlliyə malik bölgələrdir. Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun təbiəti, səfalı yerləri, yaylaqları, sıldırım qayalıqları, zümrüd meşələri, çayları və gölləri yenidən cana gəlir. Halbuki, Azərbaycanın azad olunmuş ərazilərində 43 min hektar ərazisi olan təbiət qoruqları və təbiət yasaqlıqları - Bəsitçay və Qaragöl qoruqları, Laçın, Qubadlı, Arazboyu və Daşaltı yasaqlıqları ermənilər tərəfindən məhv edilib, həmin illər ərzində düşməni torpaqlarımıza qənim kəsilib. İşğaldan əvvəl burada "Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabı"na daxil edilmiş çox sayda fauna və flora mühafizə olunurdu ki, onların əksəriyyəti artıq məhv edilib.

Təəssüf ki, otuz ilə yaxın müddətdə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarına daxil edilən ərazilərin yeraltı-yerüstü sərvətləri erməni vandalları tərəfindən talanıb, qarət olunaraq Ermənistanla daşınıb. Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin bildirdiyi kimi, vəhşi kimi gəlib başqasının torpağına onu istismar edib, onun mənşəyini, yaşayış məntəqələrinin adlarını dəyişdirmək istəyib, tarixi abidələrimizi yerlə-yeksan edib, saxta tarix yaradıb. Bu, bölgədə mövcud olan ənənələrə, qaydalara, Qafqazda mövcud olan davranış qaydalarına tamamilə ziddir. Bu, bir daha onu göstərir ki, erməni xalqının bizim bölgə ilə heç bir əlaqəsi olmayıb. Bunlar heç vaxt Qafqaz xalqı olmayıb. Sonradan gəlmələrdir.

İkinci Qarabağ müharibəsinin başa çatmasından altı gün sonra - 2020-ci il noyabrın 16-da Azərbaycan Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyev Füzuli və Cəbrayıl səfər etdi və bildirdi ki, uzun illər işğal altında qalmış kəndlərin, şəhərlərin infrastrukturunun, ekologiyasının bərpası ilə bağlı planlar icra olunacaq, düşmənin yerlə-yeksan etdiyi tarixi torpaqlarımızda quruculuq işlərinə başlanılacaq. Və başlandı da... Artıq işğaldan azad edilmiş Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun bərpası, gələcək inkişafının təmin olunması, zəruri infrastrukturun yaradılması və əhalinin doğma torpaqlarına qayıdışı istiqamətində genişmiqyaslı tədbirlər həyata keçirilir. Həm də azad edilmiş torpaqlarda bu gün bütün bərpa işləri Azərbaycanın öz vəsaiti hesabına icra olunur və bu işlər yüksək tempdə görülür.

Mütəxəssislərin qənaətinə görə, Ermənistanın təxminən 30 il davam etmiş və regionun ekoloji vəziyyətinə ciddi ziyan vurmuş işğalçılıq siyasəti nəticəsində Cənubi Qafqaz regionunda ekoloji tarazlıq böyük sual altına düşüb. İşğal olunmuş ərazilərdə ermənilər tərəfindən həyata keçirilmiş qeyri-qanuni fəaliyyət və təbii ehtiyatların vəhşicəsinə istismarı iqtisadi kontekstlə yanaşı, həm də bir sıra ekoloji problemlərə gətirib çıxarıb. Meşələrin qırılması və yandırılması, su ehtiyatlarının çirklənməsi, flora və faunanın məhv edilməsi, regionda yerin təkinin talan edilməsi nəticəsində ekoloji tarazlıq ciddi şəkildə pozulub. Bu regionda ətraf mühitin degradasiyası keçmiş ATƏT-in qulağından uzaq, o qədər maneəsiz şəkildə baş verib ki, hətta Ermənistanın özündəki ekoloji təşkilatlar bu vəhşiliyə görə narahat olublar.

Məhz buna görə, "Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad olunmuş ərazilərində müvəqqəti xüsusi idarəetmənin təşkili haqqında" Prezident İlham Əliyevin 2020-ci il 29 oktyabr tarixli Fərmanı çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Mühüm dövlət sənədinə əsasən ətraf mühitin qorunması, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə və onların ilkin qiymətləndirilməsi məqsədilə yaradılmış Əməliyyat Qərargahlarında təmsil olunan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin əməkdaşları Qubadlı, Zəngilan, Cəbrayıl, Füzuli və Xocavənd rayonlarının ərazilərində monitorinqlərə başlayıblar. Tək bir fakta diqqət yetirəndə aydın olur ki, Arazboyu ərazilərdə aparılan monitorinq və müşahidələr göstərərək ki, yaşayış məntəqələrindəki bütün evlər, binalar, tarixi abidələr,

qəbiristanlıqlar tamamilə dağıdılıb, yolların kənarındakı tut, qovaq, çinar, şam və meyvə ağacları kəsilib, bəzi yerlərdə isə tamamilə yandırılıb.

Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi işğaldan azad edilmiş torpaqlarda Ermənistanın törətdiyi kütləvi ekoloji terror və fəlakət faktlarını demək olar ki, hamısını müəyyənləşdirib. Görünən budur ki, ermənilər nadir ağac və bitki növlərini, o cümlədən çinar və şam meşələrini qəsdən, vəhşiliklə məhv ediblər. Qarabağda və Şərqi Zəngəzurdə vəhşi heyvanlara belə rəhm edilməyib. İşğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə erməni vandallarının törətdiyi ekoloji terror su mənbələrimizin korlanması, meşələrimizin qırılması, regionun ekoloji tarazlığının pozulmasına ciddi təsir göstərib. Bu ərazilər tanınmaz hala salınıb. Qarabağda və Şərqi Zəngəzurdə təbiətin məhv edilməsi Ermənistanın ekoloji terror siyasətinin əsasını təşkil edib. Ermənistanın həyata keçirdiyi təcavüz siyasəti nəticəsində işğal olunmuş ərazilərdəki Azərbaycanın təbiətinə, bioloji müxtəlifliyinə və bütövlükdə, regionun ekoloji durumuna güclü təsir göstərilib.

Bundan başqa, uzun illər işğal altında qalan Kəlbəcər rayonu ərazisindəki "İstisu" təbii və şəfalı mineral suyu Ermənistanın "Cermuk" şirkətlər qrupu tərəfindən qablara doldurularaq, üzərində Ermənistanın Cermuk yaşayış məntəqəsinin ərazisindəki bulaqlardan doldurulması barədə kimyəvi tərkib haqqında saxta məlumatlar yazılmaqla, adıçəkilən şirkətlər tərəfindən xarici ölkələrə satılıb.

Hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə ekoloji fəlakətin qarşısının alınması istiqamətində genişmiqyaslı layihələr həyata keçirilir. İşğaldan azad olunmuş Füzuli, Zəngilan və Ağdam rayonları ərazilərində, əsasən Şərq çinari olmaqla, ümumilikdə, 2000-dək müxtəlif növ ağac əkilib, 100 kiloqramdan artıq palıd və digər meşə ağaclarının toxumları səpilib. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin məlumatına görə, ağacəkmə aksiyaları Qubadlıda, Cəbrayıl və digər ərazilərdə davam etdirilir. Dövlət təşkilatları ilə yanaşı, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə "Gənclərin Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş ərazilərinin ekoloji qiymətləndirilməsində iştirakı" adlı layihə həyata keçirilir. Ölkə miqyasında nəzərdə tutulan fəaliyyət proqramı üzrə Ermənistanın 30 illik işğalı nəticəsində təbiətimizə vurulan ziyan araşdırılır, ərazilərin bərpası üçün beynəlxalq təcrübə öyrənilir və ekoloji ziyanın miqyasının ölçülməsi üçün metodologiya və qaydalar hazırlanır. Xeyirxah təşəbbüsdür, təqdir olunmalıdır. Çünki qlobal iqlim dəyişikliyi, torpaqların səhrələşməsi proseslərini və təmiz içməli su çatışmazlığını nəzərə alsaq, bu gün ekologiya bütün dünya ictimaiyyətini narahat edən əsas məsələlərdən biridir.

Qeyd edək ki, işğaldan azad edilmiş Şərqi Zəngəzur və Qarabağ iqtisadi rayonları su ehtiyatları baxımından çox zəngindir. Bu ərazilərdə yerləşən transsərhəd çaylar (Araz, Bəsitçay, Oxçuçay) 30 illik işğal dövründə ekoloji nəzarətdən kənarda qalıb. Bu çaylarda aparılan monitorinqlər həmin axınların Ermənistan ərazisində çirklənməyə məruz qaldığını göstərir.

İşğal dövrünü əhatə edən hesabatə görə, ümumilikdə Azərbaycana dəyən ziyan 265 milyard 281 milyon 198 min 203 dollar civarında hesablanıb. Təbii ki, həmin cərimələr Ermənistandan qəpiyinə qədər alınacaq, onların vəhşiliyinə hüquqi-siyasi qiymət veriləcək.

Biz qalib xalq olaraq, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Qarabağa və Şərqi Zəngəzura qayıtmışıq. Artıq bu yerlərdə bizim nəfəsimiz dolaşır, bu cənnət yerlərdə arzularımız baş qaldırır. Yeni əkilən tinglər Günəşə doğru can atdığı kimi, biz də işğaldan azad edilən torpaqlarımıza qayıtmağa hazırlaşırıq.

Respublika. - 2022.- 24 may. - № 107/2. - S. 11.

Ekologiyanın mühafizəsi insanların sağlamlığının qorunmasına xidmət edir

Bəxtiyar Hüseynov,

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin 1 saylı RETSİ-nin əməkdaşı,
yazıçı-ekoloq

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ümummilli lider Heydər Əliyevin 2001-ci il 23 may tarixli fərmanı ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yaradılıb. Prezident İlham Əliyevin 2007-ci il 16 may tarixli sərəncamı ilə isə 23 may - Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi işçilərinin peşə bayramı təsis olunub.

Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən indiki və gələcək nəsillərin sağlamlığının təmin edilməsi, iqtisadi potensialın qorunması, təbii ehtiyat-lardan səmərəli istifadə olunması daim diqqətdə saxlanılıb və bu məsələlərin icrası adı çəkilən nazir-liyin qarşısında başlıca vəzifə kimi qoyulub.

Ulu öndər ətraf mühitin mühafizəsinə və insanların sağlamlı-ğına təminat yaradan mütərəqqi tex-nologiyaya malik yeni müəssisələrin tikilməsinə, o cümlədən köhnə texnologiyaların yenisi ilə əvəz olunmasına, yaşıllıqların və parkların salınmasına xüsusi önəm verib. Bu-nun məntiqi nəticəsi kimi ölkəmizdə ekoloji şəraitin yaxşılaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində uğurlu nəticələr əldə olunub. Ümum-millili liderin 1993-cü ildə xalqın tələbi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra paytaxt Bakının yaşıllaşdırılmasına, ekoloji tarazlığın bərpasına da start verilib.

Dahi şəxsiyyətin ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən dayanıqlı istifadə olunması ilə bağlı müəyyənləşdirdiyi siyasət son 18 ildə Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə uğurla davam etdirilib. Bütün sahələrdə olduğu kimi, təbiətin sağ-lamlaşdırılması və ekoloji tarazlığın qorunması sahəsində ardıcıl qurucu-luq işləri həyata keçirilib. Beynəlxalq ekoloji proqramların icrası, təbii sərvətlərin bərpası və mühafizəsi, milli parkların və ekoloji şəbəkənin yaradılması, su ehtiyatlarının davamlı idarə edilməsi istiqamətində görülən işlərə xüsusi əhəmiyyət verilib.

Dövlətimizin başçısı tərəfindən meşəbərpa tədbirlərinin davam-lı olaraq icrası, qiymətli ağac və kol cinslərinin qorunması və nəslə kəsilmək təhlükəsində olan bioloji növlərin artırılması, ekoturizmin inki-şafı məsələləri də ekoloji siyasətdə prioritetlər sırasında yer alıb.

Düşməndən təmizlənən ərazilərimizdə işğala qədər 260,3 min hektar sahədə meşə fondu olub. İlk aparılan monitorinqlər nəticəsində və kosmosdan əldə edilən fotola-ra əsasən bilavasitə yaşıllıqlarla örtülən 228 min hektarın 54 min hektarının tamamilə məhv edildiyi müəyyənləşdirilib. Meşə fonduna aid olmayan yaşıllıq əraziləri də vandalizmə məruz qalıb.

Bu gün Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə işğalçının darmadağın etdiyi ərazilərdə tikinti-quruculuq layihələri sürətlə aparılır. Bərpa çərçivəsində ərazilərin yaşıllaşdırıl-ması da diqqətdə saxlanılır. Lakin erməni terrorçuları tərəfindən sahələr minalandığından yaşıllıqların bərpası kütləvi tədbirlərlə keçirilmir. Minaların təmizlənməsi prosesi ağacəkmə kam-paniyası ilə paralel şəkildə icra olu-nur. Başqa sözlə, ərazilər minalardan təmizləndikcə yaşıllaşdırma tədbirləri də reallaşdırılır. Həmin ərazilərin təbiətinə uyğun ağac növləri əkilir. Bu zaman, əsasən meşəcinsli ağac-lara üstünlük verilir. Gələcəkdə isə Zəngilanda və meşə fondu olan digər rayonlarda tinglik təsərrüfatlarının da yaradılması nəzərdə tutulur.

Azərbaycan əzslu ölkələrdən bi-ridir. Ölkəmizin suya olan tələbatının 70 faizi kənardan formalaşır. Res-publikamızın su ehtiyatının çox hissəsi azad edilən ərazilərdədir. Ermənistanın Azərbaycan çaylarını cirkəndirməsi ilə bağlı monitorinqlər hazırda davam etdirilir. Yeri gəlmişkən, düşmən ölkə transsərhəd çaylar və beynəlxalq göllərin mühafizəsi ilə bağlı konvensiyala-rın üzvü deyil və buna görə heç bir məsuliyyət daşımır. İşğalçı dövlət üzv olduğu konvensiyaların da şərtlərinə riayət etməyərək, təbiətimizi və çayla-rımızı bu gün də cirkəndirir.

Ermənistanın barbarlığı təkcə yu-xarıda qeyd edilənlərlə kifayətlənilmir. İşğalçı ölkə Azərbaycanın mineral ehtiyatlarını da talan edib. Xatırladı ki, 1993-cü ilə qədər Qarabağ bölgəsi və ətraf rayonlarda 167 faydalı qazıntı yatağı kəşf edilib, ehtiyatları hesab-lanaraq dövlət və sahə balanslarına salınıb və rəsmi rəqəm statusu alıb. Onlardan 141-i bərk filiz və qeyri-filiz və tikinti materialları, 26-sı yeraltı içməli şirin su və termal yataqlarıdır. Həmin yataqların 16-sı yeraltı içməli su, 10-u isə termal-mineral sular kate-qoriyasına daxildir.

Regionda 4 iri yataq - Kəlbəcərdəki Söyüdlü, Qızılbuluq qı-zıl, Tərtərdəki Dəmirli və Zəngilanda ki Vejnəli yataqları da ciddi şəkildə istismar edilib və ətraf ərazilərə çox böyük ekoloji ziyan vurulub.

Burada bir faktı da diqqətə çatdırmaq istərdim. Ermənistan təbii sərvətlərimizi xarici şirkətlər və investorlarla birgə talan edib. Bu məsələnin araşdırılması ilə bağlı yaradılan komissiya hazırda hər bir yatağın ayrı-ayrılıqda monitoring və diaqnostikasının həyata keçirilməsinə başlayıb.

Mətbuatda yayılan məlumata əsasən, yerli və xarici mütəxəssislərin iştirakı ilə hesabatların hazırlanması və ziyanın həcmnin müəyyənəşdirilməsi nəzərdə tutulub. Kəlbəcər, Füzuli və Şuşadakı bir sıra yataqlarda artıq monitoringlər keçirilib və erməni işğalçılarının törətdikləri talan və qanunsuz fəaliyyət aşkarlanıb. Həmçinin regionda yeraltı faydalı qazıntı yataqları, şirin və termal-mi-neral suların yeni perspektivləri üzrə təkliflərin hazırlanması da nəzərdə tutulub.

İşğaldan azad olunan torpaqlarda bu gün 6 xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazisi fəaliyyət göstərir. Onlardan ikisi (Bəsitçay və Qaragöl) dövlət təbiət qoruğu, dördü (Daşaltı, Laçın, Qubadlı, Arazboyu) isə yasaqlıqdır. Otuz ilə yaxın müddətdə həmin qoruq və yasaqlıqlar talan olunub, onların əksər hissəsi məhv edilib.

Düşməndən təmizlənən ərazilərdəki qoruq və yasaqlıqların tezliklə yenidən qurulması və bərpa planlaşdırılır. Bununla yanaşı, gələcəkdə həmin torpaqlarda xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin genişləndirilməsi, o cümlədən yeni xüsusi mühafizə edilən təbiət ərazilərinin yaradılması da nəzərdə tutulur.

Bu gün müstəqil Azərbaycan Respublikasında ekologiya sahəsində görülən işlər dünyanın diqqətini çəkir. Respublikamızın zəngin təbiətini qorumaq, meşələri bərpa etmək üçün Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə yeni layihələr həyata keçirən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ölkəmizin ən ciddi ekoloji problemlərinin həllinə cəmiyyətin, qeyri-hökumət və beynəlxalq təşkilatların diqqətini yönəltməklə, dövlətin müəyyənəşdirdiyi ekoloji siyasəti ardıcıl və qətiyyətlə reallaşdırır.

Prezident İlham Əliyev ağacların qanunsuz olaraq kəsilməsinin yolverilməz olduğunu xatırladaraq, bu qanunsuzluqlara qarşı daim ciddi tədbirlər görülməsinin, belə hallara yol verən şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsinin vacibliyini bildirərək deyib: “Biz ekoloji vəziyyətlə bağlı məsələləri daim diqqət mərkəzində saxlayırıq. Ancaq ictimaiyyəti də, mənə də narahat edən məsələ ağacların kəsilməsi məsələsidir. Buna yol vermək olmaz. Hesab edirəm ki, biz burada daha da ciddi məsuliyyət tətbiq etməliyik. Ağacəsmə tam şəkildə dayandırılmalıdır. Ancaq nadir hallarda, o da Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin rəyi ilə hardasa ağac ya köçürülür, ya kəsilə bilər. Ona görə mən dəfələrlə bu məsələlərlə bağlı öz fikrimi bildirmişəm. Deyə bilərəm ki, vəziyyət əvvəlki illərə nisbətən daha müsbətdir. Ancaq biz istədiyimizə tam şəkildə nail ola bilməmişik. Gecə vaxtı gəlirlər, qanunsuz olaraq ağacları kəsirlər, yerləri düzəldirlər ki, ev tiksinlər. Bu, vicdansızlıqdır, bu, biabırçılıqdır, bu, cinayətdir.

Ona görə aidiyyətli qurumlar təklif versinlər, biz ağacları kəsənlərə qarşı daha da ciddi tədbir görməliyik. Onlar məsuliyyətə cəlb edilməlidir. Bir daha demək istəyirəm ki, şəhərdə bir dənə də olsun ağac Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin icazəsi, rəyi olmadan kəsilə bilməz. Bu, mənim son xəbərdarlığımdır”.

Beləliklə, ümummilli lider Heydər Əliyevin ölkəmizdə ekologiyanın qorunması ilə bağlı əsasını qoyduğu ənənə bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Təsədüfi deyil ki, ölkəmizdə reallaşdırılan milli inkişaf strategiyasının prioritet istiqamətlərindən biri ətraf mühitin mühafizəsini və insanların sağlam təbii mühitdə yaşamasını ən yüksək səviyyədə təmin etməkdir.

Bunun bariz nümunəsi Prezident İlham Əliyevin 2010-cu ili ölkədə “Ekologiya ili” elan etməsi olub. Dövlətimizin başçısı neftlə və digər istehsalat tullantıları ilə çirklənmiş torpaqların, lay suları altında qalan ərazilərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına da xüsusi diqqət göstərüb.

Son illərdə əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə bağlı əməli işlər görüldü, ölkədə milyonlarla ağac əkilib, yeni park və xiyabanlar salınıb. Bir vaxtlar neft tullantıları ilə çirklənən indiki “Ağ şəhər” və digər ərazilərdə görülən işlərin nəticəsində neft çöküntüləri təmizlənilib.

Bu ərazilər paytaxtın müasir ya-şayış və mədəniyyət komplekslərinə, Prezident İlham Əliyevin dediyi kimi, müasir ekoloji layihələrə çevrilib. Bütün bunlar ətraf mühitin qorunması-na, xüsusilə də vətəndaşların sağlam mühitdə yaşamasına xidmət edib.

Ən azı 6 il vaxt lazımdır

Meşə sahələrinin bərpası, ağacların böyüməsi, inkişafı illərlə zaman tələb edir

İsmayıl Qocayev

Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə Azərbaycan dövlətinin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətlərindəndir. Ekoloji problemlərin həllinə yönəldilmiş tədbirlərin səmərəliliyini artırmaq, operativ həll olunmasını təmin etmək, o cümlədən, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması məqsədilə ardıcıl işlər həyata keçirilir.

Uzun illər ərzində yaranan ekoloji problemlər təhlil edilərək, onların kompleks həllinə yönəldilən və davamlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanan milli və dövlət proqramları təsdiq edilib, onların icrası istiqamətində tədbirlər görülüb.

Ölkədə mövcud qoruq və yasaqlıqların ərazisi genişləndirilib, milli parklar yaradılıb, ətraf mühitin qorunmasının gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçirilib. Bu proqramların əsas məqsədi ətraf mühitin mühafizəsinə yönəldilən dövlət əhəmiyyətli investisiya layihələrinin sistemli və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarət olub. Azərbaycanda yürüdülmən ekoloji siyasətin əsas məqsədi indiki və gələcək nəsillərin ehtiyaclarının təmin edilməsi nəminə mövcud ekoloji sistemlərin səmərəli istifadəsi və davamlı inkişafın təmin edilməsindən ibarətdir.

İnkişafın ekoloji baxımdan davamlı olmasını təmin etmək üçünə iqtisadi fəaliyyət zamanı meydana çıxan ciddi ekoloji problemləri aradan qaldırmaq, onların ətraf mühitə mənfi təsirinin minimuma endirilməsi tələb olunur. Ekologiyamızın mühafizəsini təşkil edən mühüm sahələrdən biri də meşə sahələri, yaşıllıqlardır. O baxımdan meşələrin salınması, yaşıllıq zonaların genişləndirilməsi istiqamətində davamlı addımlar atılmaqda, dövlət proqramları həyata keçirilməkdədir. Beynəlxalq Bitki Sağlamlığı Forumunda çıxış edən Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev də bu məsələyə toxunub.

Nazir bildirib ki, Azərbaycanda meşələrin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və onların qorunması istiqamətində irimiqyaslı meşəsalma və meşə bərpa işləri aparılır. Onun sözlərinə görə, bununla yanaşı ölkədə təbii meşə sahələrinin azalması, onların cins tərkibinin dəyişməsi, mövcud meşələrin seyrəkləşməsi tendensiya hələ də müşahidə olunur: “Bunun əsas səbəblərindən biri də zərərli orqanizmlərin təsiri nəticəsində fitosanitar vəziyyətin pisləşməsidir. Zərərli orqanizmlərin ölkədəki yabanı bitki növlərinin areallarına və mədəni bitki növlərinin əkin sahələrinə vurduğu ziyanın qarşısının alınması üçün kənd təsərrüfatı və meşə sahələrində və digər yaşıllıq ərazilərdə zərərli mühafizə məqsədilə kompleks tədbirlər həyata keçirilir”. Mütəxəssislər də hesab edirlər ki, Azərbaycanda meşə sahələrinin genişləndirilməsinə ciddi zərurət var. Xüsusən, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə meşə-bərpa layihələrinin həyata keçirilməsinin vacib olduğu vurğulanır. Bir müddət əvvəl ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Vüqar Kərimov payız və yaz əkin mövsümündə 100 hektar təhlükəsiz ərazinin əkilməsinin nəzərdə tutulduğunu demişdi. Əfsuslar ki, otuz illik işğal dövründə Qarabağın təbiəti ekoloji terror nəticəsində tamamilə məhv edilib. İşğal dövründə Azərbaycanın 261 min hektar meşə sahəsi ermənilərin vandalizm cinayətlərinə məruz qalıb. Göz oxşayan təbiəti, dağları, bulaqları, yaşıllığı, səfalı yerləri ilə seçilən Qarabağı və Şərqi Zəngəzuru yerlə-yeksan edən ermənilər otuz il ərzində orada bir ədəd də olsun ağac əkməyiblər. Vətən müharibəsindəki Zəfərdən sonra da bütün dünya bunu gördü. Ermənilərin təkcə əhalimizə qarşı deyil, ekologiyamıza da vəhşilik etdiklərinin şahidi oldu. Müharibədən dərhal sonra isə Prezident İlham Əliyevin göstərişi ilə ermənilərin ekologiyaya vurduqları ziyanın aradan qaldırılmasına, minaların təmizlənməsinə, yaşıllıqların salınmasına başlandı. Qarabağda növbəti ağacəkmə aksiyalarından biri də ötən ay Zəngilanda keçirildi. Ekspertlərə görə, meşə salma texnikaları müxtəlifdir və spesifik meşəsalma növlərinə və əkiləcək növlərin tələblərinə uyğun olaraq dəyişir. Ümumiyyətlə, ərazinin iqlimini, torpağını və hidroloji şəraitini öyrənmək lazımdır.

“Ekoloji İnformasiya” İctimai Birliyinin sədr müavini, ekoloq, Aqrar elmlər üzrə fəlsəfə doktoru Xosrov Musayev “Şərq”ə açıqlamasında bildirib ki, meşə sahəsi başqa ölkələrlə müqayisədə Azərbaycanda çox azdır. Ekspert vurğulayıb ki, dünyada hər adam başına 30 sot meşə sahəsi düşür. Lakin Azərbaycanda bu göstərici 5-6 dəfə azdır:

“Meşələrin qırılması, meşə sahəsinin azalması ekosistemə ciddi təsir göstərir və iqlim dəyişikliklərinə səbəb olur. Bunun qarşısını almaq üçün kompleks tədbirlər görülməli, fitosanitar vəziyyət yaxşılaşdırılmalı,

meşələr qorunmalıdır. Biz “Ekoloji İnformasiya” İctimai Birliyi olaraq Ağdamda monitoring keçirdik. Orada təbiətə çox ziyan vurulub. Sadəcə, bir neçə yerdə Eldar şamı qalıb. Adicə kol-kos qalmayıb. Sanki səhralaşma prosesi gedib. İndi Heydər Əliyev Fondunun təşkilatçılığı ilə işğaldan azad edilmiş rayonlarda meşə zolaqlarının salınmasına başlanılıb. Digər təşkilatlar da həmin ərazilərdə yaşıllaşdırma işi ilə məşğul olurlar. Amma meşə sahələrinin bərpası üçün çox vaxt lazımdır. Meşə elə-belə əmələ gəlmir. Ağacların böyüməsi, inkişafı illərlə zaman tələb edir. Azı 5-6 il ağaclara xidmət göstərilməli, dibinin alaqları təmizlənməli, xəstəliklərə qarşı tədbirlər görülməlidir. Nəzərə alaq ki, mədəni bitkilər sayılan ağaclara nisbətən alaqlar zərərvericilərə, xəstəliklərə qarşı daha dözümlü olurlar”.

Ekoloq vurğulayıb ki, hər bir torpağın coğrafi quruluşuna, yerli iqlim şəraitinə uyğun ağac əkilməlidir:

“Akasiya, Eldar şamı, xüsusi meşə ağacları əkilərkən torpağa, bölgənin iqliminə diqqət yetirilməlidir. Qarabağda şam, akasiya, iydə kimi ağacların əkilməsi daha məqsədəuyğundur. Çünki şam ağacının müsbət xüsusiyyəti odur ki, ilboyu oksigen bolluğu yaradır. Eyni zamanda ətrafdakı müəyyən xəstəliklərin qarşısını alır, virusları məhv edir. Ona görə də həmin ağacları sanatoriyaların, xəstəxanaların həyətinə əkirlər. Ümumiyyətlə, meşəsalma, yaşıllaşma işində hər bir vətəndaş səfərbər olmalı, öz töhfəsini verməlidir. Milyonlarla adamın bir, yaxud bir neçə ağac əkməsi görün nə qədər ağac, nə boyda meşə sahəsi deməkdir”.

Şərq. - 2022.- 26 may. - № 91. - S. 6.

Ətraf mühitin mühafizəsində alternativ enerji mənbələrindən istifadənin qiymətləndirilməsi

Sədaqət İbrahimova³⁷,
Xaliq Qurbanov³⁸

Xülasə

Ənənəvi enerji mənbəyi sayılan karbohidrogen ehtiyatlarının tükənməsi alternativ enerji mənbələrindən istifadəni ilbəil artırır. Günəşdən, küləkdən, bioloji tullantılardan, dənizin dalgalarından alınan və heç bir tullantısı olmayan enerji resurslarından istifadənin üstünlüyü, ekoloji cəhətdən problemin olmaması və təbiəti heç bir zərərli tullantı ilə çirkləndirməməsidir.

Alternativ enerjinin alınması və istifadəsi ətraf mühitin mühafizəsində səmərəli vasitə kimi, ölkələrin neftdən asılılığını azaltmaqla, daha perspektivli hesab edilir. Hesablamalara görə gələcəkdə dünyada alternativ və bərpa olunan enerji mənbələri yüksək qabaqcıl texnologiyalar sayəsində ənənəvi enerji mənbələrindən sürətli inkişaf edən enerji mənbəyi olacaqdır.

Azərbaycan günəşli və küləkli günlərin miqdarına görə tükənməz enerji potensialı baxımından əlverişli imkanlara - bərpa olunan təbii sərvətlərə, bioqaz, termal sular və dəniz dalgası kimi digər qeyri-ənənəvi enerji ehtiyatlarına da malikdir. Bu da ətraf mühitin mühafizəsində global problemlərin qarşısının alınması məsələsinə öz müsbət təsirini verir.

Alternativ enerji mənbələrinin istifadəsi, ənənəvi yanacaq resurslarının çatışmadığı rayonlarda daha perspektivlidir ki, buraya ucqar dağ kəndləri, dağlıq ərazilər, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri daxildir. Azərbaycanın demək olar ki, bütün əraziləri zəngin alternativ enerji resurslarına malikdir. Ekoloji monitorinqlər zamanı, ənənəvi enerjinin ətraf mühitin çirklənməsində xüsusi çəkisinin dəfələrlə çox olması məsələsi qiymətləndirilmişdir.

Açar sözlər: ənənəvi enerji, bərpa olunan enerji, alternativ enerji, hidroenergetika, enerji potensialı, Günəş enerjisi, yanacaq qənaət, termal sular, bioqaz.

Alternativ energetika daha çox gələcəyə yönələn perspektiv sahə olaraq, ətraf mühitin təmiz saxlanması və iqtisadi səmərəlilik baxımından əlverişli “yaşıl enerji” kimi - insan varlığı miqyasında tükənməz enerjidir. O təbiətdə hər an təbii olaraq mövcud olan proseslərin insanların ehtiyacları üçün istifadə olunması ilə əldə olunur.

ABOEM-nin inkişafını təmin etmək məqsədilə qoyuluş gücü 2500 meqavat olan elektrik stansiyalarının hesabına ildə 11 milyard kilovat-saat elektrik enerjisi istehsalı nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da il ərzində 3 milyard kubmetrə yaxın qaza qənaət etmək deməkdir. Araşdırmalar göstərir ki, ABOEM sahəsinə yatırılan investisiyalar 7-8 il ərzində geri qaydır. Alternativ enerji mənbələri arasında su-elektrik stansiyaları da özünəməxsus yer tutur. Su-elektrik stansiyaları hazırda Azərbaycanda istehsal edilən elektrik enerjisinin 12,5 faizini verir. Amma bu sahə də geniş imkanlara malikdir. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə, ölkədə çaylar üzərində onlarca kiçik su elektrik stansiyaları quraşdırmaqla ildə 3,2 milyard kilovat-saat elektrik enerjisi istehsal etmək mümkündür. Azərbaycanın Energetika Nazirliyi ilə Fransanın “Total Eren”, Norveçin “Equinor”, “BP-Azerbaijan” Türkiyə Respublikasının “Tekfen İnşaat”, Serbiya, Rumıniya, Bolqarıstan, Sloveniya, Koreya, Avstriya, Almaniya, İsveçrə, Norveç, Gürcüstan və s. Onlarla ölkələrin dövlət və şirkətləri arasında alternativ və bərpa olunan enerji sahəsində əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu imzalanmışdır ki, bununla da səmərəli fəaliyyətin yüksək səviyyədə təmin olunur.

Dünyada ənənəvi enerji mənbəyi olan karbohidrogen ehtiyatlarının tükənməsi, alternativ enerjiden istifadə olunmasının üstünlüyü ondan ibarətdir ki, o, ekoloji cəhətdən heç bir problem yaratmır və təbiəti heç bir zərərli tullantı ilə çirkləndirmir. Bir tərəfdən, bu enerji mənbələrinin təsərrüfat dövriyyəsinə qatılması üzvi yanacaqların istifadəsini azaltmaqla yanaşı, ekoloji şəraiti də yaxşılaşdırır. Bəşəriyyət qarşısında ekoloji təmiz, bərpa olunan alternativ enerji mənbələrinin mənimsənilməsi məsələsi getdikcə aktual məsələ olaraq bütün dünya ölkələrini maraqlandırır. Bunların içərisində yalnız günəş və külək enerjisi, bioloji resurslar tükənməz və təbiətə tam təsirsizdir. Alternativ enerji ətraf mühitin mühafizəsi ilə yanaşı, neftdən və onun qiymətindən asılılığı da yumşaldır.

Proqnozlara görə, ümumdünya üzrə enerjiyə olan tələbatın 2040-cı ilə qədər artacağı və 28%-ə çatacağı gözlənilir. Bu artımın böyük hissəsi İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatına (OECD - Organization for

³⁷ “Menecment” kafedrasının dosenti, Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti. Email:-info.qxm@gmail.com

³⁸ i.ü.f.d., baş müəllim, Azərbaycan Qiymətləndiricilər Cəmiyyətinin icraçı direktoru. Email:-ibrahimovasadagat06@gmail.com

Economic Co-operation and Development) daxil olmayan və inkişaf etməkdə olan ölkələrin payına düşəcəkdir. Buna səbəb isə həmin ölkələrin iqtisadi səviyyələrinin yüksəlməsi və buna paralel olaraq enerjiyə olan tələbatın da artmasıdır. Xüsusilə də Çin və Hindistan kimi yüksək əhali sayına malik olan ölkələr başda olmaqla, OECD-ə daxil olmayan ölkələrin enerji istehlakı bu təşkilata daxil olan ölkələrin ümumi enerji istehlakını üstələyəcəkdir. Bu fərqi gələcək dövrlərdə daha da dərinləşəcəyi gözlənilir. Hazırda dünyada elektrik enerjisinin əldə edilməsində alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrinə nisbətən ənənəvi enerji mənbələrindən daha geniş istifadə edilir. Belə ki, hazırda ümumdünya üzrə enerji istehlakının 81,7%-i (o, cümlədən 2,2%-i nüvə enerjisi) ənənəvi enerji mənbələri və 18,3%-i isə alternativ və bərpa olunan enerji mənbələri hesabına təmin edilir.

Hesablamalara görə, gələcəkdə dünyada alternativ və bərpa olunan enerji mənbələri ETT və yüksək qabaqcıl texnologiyalar sayəsində ənənəvi enerji mənbələrinə nisbətdə ən sürətli inkişaf edən enerji mənbəyi olacaqdır. Lakin bu inkişafa baxmayaraq, 2040-cı ilə qədər ənənəvi enerji mənbələri hələ də əsas enerji mənbələri olaraq öz yerini qoruyub saxlayacaqdır. Ənənəvi enerji mənbələri 2040-cı ilə qədər ümumi enerji istehlakının 77%-ni təşkil edəcəkdir. Xüsusilə, təbii qazın ənənəvi enerji mənbələrinin digər növlərinə nisbətdə daha çox inkişaf edən enerji mənbəyi olacağı da gözlənilir. Hesablamalara görə, hazırda ümumi enerji istehlakının 33%-ni neft və qaz tutduğu halda, 2040-cı ildə bu göstərici cüzi azalaraq 31% təşkil edəcəyi proqnozlaşdırılır. Bu müddət ərzində isə, nüvə enerjisinə olan tələbatın 1,5 dəfə artması qeyd edilir. Bu göstərici ilə nüvə enerjisi dünyada ikinci ən böyük inkişaf edən enerji mənbəyi olaraq qalacaqdır.

Lakin onu da nəzərə almalıyıq ki, daş kömür, neft və təbii qaz kimi ənənəvi enerji mənbələri tükənən resurslardır. Belə ki, hesablamalara görə bu yanacaqlardan istifadə indiki inkişaf tempi ilə davam edərsə, təxminən neftin 43-50, qazın 65-73, daş kömürün 150-170, boz kömürün isə 500-550 ildən sonra tükənəcəyi proqnozlaşdırılır. Beləliklə, enerjiyə olan tələbatın ödənilməsində xüsusi çəkiyə malik olan karbohidrogen ehtiyatlarının tükənən olduğunu və artan enerji qiymətlərinin iqtisadiyyata mənfi təsirlərini də nəzərə almaqla, mövcud ehtiyatların gələcək nəsillər üçün qorunub saxlanılmasında, global iqlim dəyişikliklərinin qarşısının alınmasında və dayanıqlı enerji təminatının həyata keçirilməsində alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrinin əhəmiyyətini və onlardan istifadənin zəruriliyini daha aydın görmək olar.

Ənənəvi enerji mənbələrinin tükənən olması ilə yanaşı, onlardan istifadə zamanı ətraf mühitə qarşı ciddi mənfi təsirləri də qiymətləndirməklə, bu yanacaqların yandırılması zamanı Kükürd qazı (SO₂), Karbon dioksid (CO₂), Azot oksidləri (NO_x), Metan (CH₄) eləcə də toz, his və s. bu kimi zərərli maddələr əmələ gəlir ki, bu da ətraf mühitin və atmosferin xeyli çirklənməsinə səbəb olur. Nəticədə atmosferdə "istixana effekti" yaranır. Bu da mümkün iqlim dəyişikliklərinə və global istiləşməyə səbəb olur. Təxmini hesablamalara görə, faydalı qazıntı şəklində çıxarılan enerji daşıyıcılarının yanmasından hər il atmosfərə on milyonlarla ton Karbon qazı (CO₂) atılır. Beləliklə, mövcud ənənəvi enerji mənbələrinin tədricən tükənməsi, həmçinin onlardan istifadə zamanı ətraf mühitə vurulan zərərlərin yüksək olması, bu enerji mənbələrinin daha güvənli, tükənməyən və ətraf mühitə qarşı zərərsiz təsirlərə malik alternativ və bərpa olunan enerji mənbələri ilə əvəz edilməsi zəruriyyətini yaradır.

Regionların xüsusiyyətlərindən asılı olaraq alternativ enerjiddən istifadənin strukturunda müəyyən mənbələr üstünlük təşkil edir. Məsələn, İslandiya, Danimarka və ABŞ-ın bəzi ştatlarında alternativ enerji istehsalında üstünlük geotermal mənbələrə verilir. Norveçdə daha çox kiçik gücə malik hidroenergetik qurğulardan istifadə edilir. Düzen ərazilərdə külək elektrostansiyalarından, cənub regionlarda günəş batareyalarından istifadə edilir. Zəngin meşə ehtiyatlarına malik ölkələrdə biokütlənin (yonqar, talaşa) yanma texnologiyasından geniş istifadə olunur. Qeyri-ənənəvi (alternativ) bərpa olunan enerji mənbələri: Biokütlə enerjisi (bioqaz); Külək enerjisi; Günəş enerjisi; Hidroelektrik enerjisi; Geotermal enerjisi; Dalğa enerjisi; Nüvə parçalanmasından yaranan enerji; Termonüvə sintezi enerjisi; Hidrogen yanacağı enerjisi; Qabarma-çəkilmə enerjisi; Dünya okeanının termik enerjisi.

Azərbaycan günəşli və küləkli günlərin miqdarına görə tükənməz enerji potensialı baxımından əlverişli imkanlara - bərpa olunan təbii sərvətlərə malikdir. Günəş enerjisindən istifadə sahəsində 3000 Kvt-a qədər gücə malik elektrik stansiyaları qurmaqla ildə 13 min ton şərti yanacağa qənaət etmək, atmosferdə karbon qazını 23 min ton azaltmaq olar. Ölkəmizdə külək enerjisinin illik potensial gücü 800 Mvt, yəni, 4 mlrd kvt/saat tərtibindədir. Bu da öz növbəsində ildə 1 milyon ton şərti yanacağa, 3,7 mln. ton karbon qazına qənaət deməkdir. Bundan əlavə respublika bioqaz, termal sular və dəniz dalğası kimi digər qeyri-ənənəvi enerji ehtiyatlarına da malikdir.

Dünya təcrübəsinə əsaslanaraq, deyə bilərik ki, Tenessi ştatının 4-cü ən böyük şəhəri olan Çattanuqa ABŞ-da ilk dəfə olaraq yalnız günəş enerjisi ilə çalışan hava limanına sahib olub. Layihənin reallaşdırılmasına 7 il vaxt və ABŞ-ın federal mülki aviasiya idarəetməsinin büdcəsindən 5 milyon dollar vəsait sərf edilib. Hava limanı üçün

nəzərdə tutulmuş günəş stansiyası 7 il ərzində inşa edilib və onun sahəsi təqribən 2000x1500 metr, enerji saxlaması və yaratması üzrə ümumi gücü isə 2.64 meqavattır. Buna görə də, günəş stansiyası hətta buludlu havada və gecələr də hava limanına elektrik enerjisini ötürür. Layihəyə sərf edilmiş 5 milyon dollar investisiya 20 il ərzində öz bəhrəsini verməlidir. Günəş panelləri ilə digər təchizatların çalışma müddəti isə 30-40 il təşkil edir.

Alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrinin (ABOEM) tətbiqi istiqamətində müxtəlif layihələr həyata keçirilir və beynəlxalq səviyyədə əməkdaşlıq qurulur. Azərbaycan Respublikası “İqlim Dəyişmələri haqqında” Çərçivə Konvensiyasına əsasən, Təmiz İnkişaf Mexanizmi çərçivəsində Azərbaycan hökumətinin müvafiq sənədlərə qoşulması, ölkənin bir mənbədən enerji asılılığının azaldılması, enerji təhlükəsizliyi və enerji səmərəliliyi məsələlərinin həll edilməsi, vahid enerji siyasətinin hazırlanması və ətraf mühitə vurulan ziyanın aşağı salınması məqsədilə “20-20-20” direktivinə də tərəfdar çıxıb. Həmin direktivin tələblərinə əsasən, 2020-ci ilə qədər Avropa İttifaqı ölkələrində ABOEM-dən istifadə etməklə enerji istehlakının payının 20 faizə çatdırılması idi. Azərbaycan, Beynəlxalq Bərpa Olunan Enerji Agentliyinə üzv qəbul edilib və beynəlxalq qurumlarla işgüzar əlaqələr qurulub. Azərbaycanın hər bir şəhər və rayonunda hibrid tipli elektrik stansiyalarının yaradılması qarşıya məqsəd qoyulmuşdur. Bölgələrdə stansiyaların yaşayış yerlərinə yaxın yaradılması, ilk növbədə, elektrik enerjisi itkisinin qarşısını alır və enerjinin istehlakçıya daha ucuz qiymətə çatdırılmasına imkan verir.

ABOEM-nin inkişafını təmin etmək məqsədilə qoyuluş gücü 2500 meqavat olan elektrik stansiyalarının hesabına ildə 11 milyard kilovat-saat elektrik enerjisi istehsalı nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da il ərzində 3 milyard kubmetrə yaxın qaza qənaət etmək deməkdir. Araşdırmalar göstərir ki, ABOEM sahəsinə yatırılan investisiyalar 7-8 il ərzində geri qaydırır.

Alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə, hər bir ölkə üçün dünya üzrə dominant enerji istehsalçılarına olan asılılığın azaldılması və nəticə etibarilə ölkənin enerji təminatında fasiləsizliyin təmin edilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Dünya bazarlarında yanacaq məhsullarının qiymətində baş verən hansısa dəyişikliklərdən yaranan risklər minimuma enərək, ölkənin enerji təhlükəsizliyi təmin ediləcəkdir.

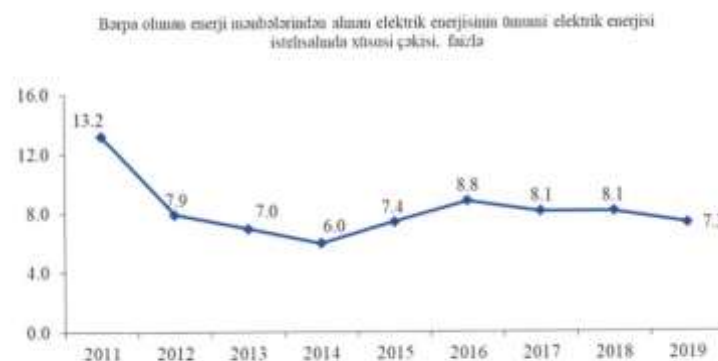
Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin (BƏƏ) “Masdar” və Səudiyyə Ərəbistanının “AcwaPower” şirkətləri Azərbaycan ərazisində istehsal edəcəkləri elektrik enerjisinin satış qiymətini hökumət ilə razılaşdırmışlar. Qiymətlər Azərbaycanda elektrik enerjisinin topdansa satış qiymətinə (6 qəpik) yaxındır. “AcwaPower”-in külək elektrik stansiyasından əldə edəcəyi elektrik enerjisinin hər kilovatını 5,5 qəpiyə, “Masdar”-ın günəş elektrik stansiyasından əldə etdiyi elektrik enerjisinin isə hər kilovatı 5,7 qəpiyə Azərbaycana satılacaqdır. Hər iki şirkətlə razılaşdırılmış qiymətlərə Əlavə Dəyər Vergisi (ƏDV) də daxildir. “Masdar” şirkətinin tikəcəyi günəş elektrik stansiyasının qoyuluş gücü 230 MVt, “AcwaPower” şirkətinin tikəcəyi külək elektrik stansiyasının qoyuluş gücü isə 240 MVt-dır.

Gürcüstanın elektrik enerjisi təchizatı sisteminin kommersiya operatorunun məlumatına əsasən, onun xaricdən aldığı elektrik enerjisinin 64 faizi Azərbaycanın payına düşüb. Bundan əlavə, Gürcüstan Azərbaycandan Türkiyəyə elektrik enerjisi tranzitini də həyata keçirir.

Dünyada “yaşıl enerji” kimi tanınan bu təcrübə geniş yayılmış və təbii göstəricilərə əsasən Azərbaycanda Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasında, işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə külək və günəş enerjisinin böyük potensialı vardır. Azərbaycanın dilbər guşəsi Qarabağda “yaşıl enerji” layihələrinin geniş miqyasda tətbiq edilməsi və ərazinin yaşıl zonaya çevrilməsi zamanın əsas tələbi olaraq, hədəf seçilib. Ölkə başçısı “Yaşıl enerji” konsepsiyasının Azərbaycan üçün nə qədər önəmli olduğunu qeyd edib: “Bu, bütün ölkəyə və xüsusən də azad olunmuş ərazilərə aiddir. Azad olunmuş bütün ərazilər “yaşıl enerji zonası”nı təşkil edəcəkdir. Eyni zamanda orada “ağıllı şəhər” və “ağıllı kənd” adlanan müasir texnologiyalar tətbiq ediləcəkdir. Bu da Azərbaycanın yenidənqurma, müasirləşmə və texnoloji tərəqqiyə ehtiyac olduğu digər bölgələr üçün nümunə olacaqdır”. Hazırda “yaşıl enerji” texnologiyası dünyada çox sürətlə inkişaf edir və güman ki, gələcəkdə onlar asanlıqla atom elektrik stansiyalarını əvəz edəcəkdir.

2019-cu ildə Azərbaycanın enerji balansı haqqında statistik məlumatlara əsasən, ölkədə ümumi istehsal həcmi 70,5 milyon neft ekvivalenti tonu olan enerji məhsullarının 87,6 faizini ilkin enerji məhsulları, 8,7 faizini neft məhsulları, 3,7 faizini istilik və elektrik enerjisi təşkil etmişdir. Bütün ilkin enerji məhsullarının 62,5 faizini xam neft, 37,1 faizini təbii qaz, 0,4 faizini isə bərpa olunan enerji mənbələri üzrə istehsal olunmuş enerji məhsulları təşkil etmişdir. Azərbaycan xam neft, təbii qaz və neft məhsulları ixrac edən ölkədir. 2019-cu ildə ölkədə ixracın həcmi 44,5 milyon neft ekvivalenti tonu təşkil etmiş, bunun 72,3 faizi xam neftin, 24,8 faizi təbii qazın, 2,6 faizi neft məhsullarının, 0,3 faizi isə elektrik enerjisinin payına düşmüşdür. 2018-ci illə müqayisədə ümumi enerji təchizatı 9,6 faiz artmış və 17,0 milyon neft ekvivalenti tonu təşkil etmişdir. Ümumi enerji

təchizatının 21,3 faizini transformasiya sektorunun prosesləri, 5,4 faizini itkilər, 6,6 faizini energetika sektorunun daxili istehlakı, 66,7 faizini son istehlak və s. təşkil etmişdir. Enerji məqsədli son istehlakın 38,0 faizi ev təsərrüfatlarının, 16,3 faizi sənaye və tikintinin, 28,0 faizi nəqliyyatın, 17,7 faizi isə iqtisadiyyatın digər sahələrinin payına düşmüşdür.

Şəkil 1. Mənbə Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi.

Redaksiya heyətinin üzvü: i.ü.f.d., dos. Elçin Süleymanov

Redaksiyaya daxil olmuşdur: 01.10.2021

Çapa qəbul olunmuşdur: 12.12.2021

Ədəbiyyat

1. <https://minenergy.gov.az>
2. <https://www.e-qanun.az>
3. <https://president.az>
4. <https://eco.gov.az>
5. stat.gov.az

Evaluation of the use of alternative energy sources in Environmental protection

Sedaget İbrahimova³⁹, Khalig Gurbanov⁴⁰

Abstract

The depletion of hydrocarbon resources, which is a traditional energy source, increases the use of alternative energy sources every year. The advantage of using energy resources from the sun, wind, biological waste, sea waves and no waste is that there are no environmental problems and the environment is not polluted with any harmful waste.

The acquisition and use of alternative energy is seen as a more promising way to protect the environment by reducing countries' dependence on oil. It is estimated that in the future, the world's alternative and renewable energy sources will be a fast-growing energy source from traditional energy sources due to high advanced technologies.

Due to the number of sunny and windy days, Azerbaijan has favorable opportunities in terms of inexhaustible energy potential - renewable natural resources, biogas, thermal waters and other non-traditional energy resources such as the sea wave. This has a positive effect on the prevention of global environmental problems.

The use of alternative energy sources is more promising in areas where traditional fuel resources are scarce, including remote mountain villages, mountainous areas, and specially protected natural areas. Almost all territories of Azerbaijan have rich alternative energy resources.

During environmental monitoring, he assessed the fact that the share of conventional energy in environmental pollution is many times higher.

³⁹ Azerbaijan State Oil and Industry University, "Management" Department Associate-professor, Ph.D.

⁴⁰ Ph.D in Economy. Executive Director of the Azerbaijan Society of Appraisers.

Keywords: traditional energy, renewable energy, alternative energy, hydropower, energy potential, solar energy, fuel saving, thermal water, biogas.

**Оценка использования альтернативных источников энергии в защите
окружающей среды**

⁴¹Садагат Ибрагимова, Халиг Гурбанов⁴²

Аннотация

Истощение запасов углеводородов, которые считаются традиционным источником энергии, год от года увеличивает использование альтернативных источников энергии. Преимущество использования энергоресурсов, полученных от солнца, ветра, биологических отходов, волн моря и не являющихся безотходными, заключается в том, что они экологически безопасны и не загрязняют природу никакими вредными отходами. Приобретение и использование альтернативной энергии, как эффективного средства охраны окружающей среды, за счет снижения зависимости стран от нефти, считается более перспективным. Согласно расчетам, в будущем альтернативные и возобновляемые источники энергии в мире станут источником энергии, которая благодаря высоким передовым технологиям будет развиваться быстрее, чем традиционные источники энергии. Азербайджан обладает благоприятными возможностями с точки зрения неисчерпаемого энергетического потенциала за счет количества солнечных и ветреных дней -возобновляемых природных ресурсов, биогаза, термальных вод и других нетрадиционных энергетических ресурсов, таких как морская волна. Это также оказывает положительное влияние на решение глобальных проблем в области охраны окружающей среды. Использование альтернативных источников энергии более перспективно в районах, где отсутствуют традиционные топливные ресурсы, к которым относятся отдаленные горные поселки, горные районы, особо охраняемые природные территории. Практически все территории Азербайджана обладают богатыми альтернативными энергетическими ресурсами. В ходе экологических мониторингов оценивался вопрос о многократном превышении удельного веса традиционной энергии в загрязнении окружающей среды.

Ключевые слова: традиционная энергия, возобновляемая энергия, альтернативная энергия, гидроэнергетика, энергетический потенциал, солнечная энергия, экономия топлива, термальные воды, биогаз.

ENECO.-2021.-№4.-S.42-48.

⁴¹ К.э.н., дос. Азербайджанский Государственный Университет Нефти и Промышленности

⁴² К.э.н., исполнительный директор Азербайджанского общества оценщиков.

Naxçıvanın rəngarəng və təkrarsız təbiəti

Muxtar Respublikanın flora və faunası özünəməxsus cəhətləri ilə seçilir

İsmayıl Məmmədov,

AMEA Naxçıvan Bölməsi Bioresurslar İnstitutunun
baş direktoru, biologiya elmləri doktoru, dosent

Pərviz Fətullayev,

AMEA Naxçıvan Bölməsi Bioresurslar İnstitutunun
laboratoriya rəhbəri, aqrar elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Naxçıvan Muxtar Respublikasının cənubda İran, qərbdə Türkiyə ilə Araz çayı boyunca, şimalda və şərqdə isə Ermənistanla Zəngəzur və Dərələyəz silsiləsi ilə həmsərhəd olan unikal məkanda yerləşməsi, buranı təkrarolunmaz təbiət laboratoriyasına çevirir. Qədim sivilizasiyaların və mədəniyyətlərin yaranma mərkəzi olan bu diyar, vəhşi təbiətin də xeyli sayda bitki və heyvan növlərinin yaranmasının təkzibedilməz mərkəzlərindən biri sayılır.

Muxtar Respublikanın iqlimi, onun coğrafi mövqeyi, ərazinin hər tərəfdən dağ silsilələri ilə əhatə olunması və iri su hövzələrindən (dəniz və okeanlardan) uzaqda yerləşməsi bu ərazinin flora və faunasına da öz təsirini göstərib. Hazırda ərazi cəhətdən çox da geniş olmayan muxtar respublikada ali sporlu, çılpaqtoxumlu və örtülütoxumlu bitkilərin 160 fəsiləyə, 910 cinsə daxil olan 3020 növü məlumdur. Muxtar respublikanın quru onurğalılar faunasına 3 sinfə aid olmaqla, sürünənlər 39, quşlar 265 və məməlilər 70 növ ilə təmsil olunur. Bunlardan 39 növü nadir və ya məhv olma təhlükəsi altındadır. Hal-hazırda bu diyar məhv olmaq təhlükəsində olan nadir heyvan növlərindən - bəbir (*Panthera pardus saxicolor*), Manul pişiyi (*Otocolobus manul*), Qaya keçisi (*Capra aegagrus*), Dağ qoyunu (*Ovis orientalis*) və sairin, demək olar ki, axırncı sığınacaqlarına çevrilib. Belə nadir növlərdən biri də muflon və ya dağ qoyunudur.

Dağ qoyunu və ya Asiya muflonu (*Ovis orientalis* Gmelin) - dünyada dağ qoyunları cinsinin 7 növündən biri olub, yalnız Cənubi Qafqazda yayılıb. Bu növlərdən biri də Asiya muflonudur ki, bu növü də şərti olaraq iki yarım növə: Zaqafqaziya və Anadolu qoyunlarına ayırırlar.

Muxtar Respublikanın orta dağlıq zonasından başlayaraq, 3900 m d.s.h qədər Dərələyəz silsiləsinin Sədərək rayonu ərazisi və (Vəlidag - Ardıcdağ), Zəngəzur silsiləsinin Soyuqdağ zonalarına qədər yayılmışdır. Vəlidag, Ardıcdağ, Göy dağ, At dərəsi, Cərcür, İlandağ, Darıdağ və Dərəşam ərazisinə keçərək mövsümi - miqrasiyalar edirlər. Küküdağ, Keçilidağ və Ərəci dağlarında da muflonlara az da olsa rast gəlinir.

Asiya muflonu, muflon və ya dağ qoyunu kimi tanınan yabanı qoyunlar əhli qoyunların əcdadı hesab edilir. Bezoar keçilərindən fərqli olaraq diş fərdlərində buynuz olmur.

Dağ qoyunlarının görmə və səs eşitmə duyğuları çox yaxşı inkişaf edib, buna görə də qarşılaşa biləcək təhlükədən tez xəbər tuturlar. Buna görə də sıx meşələrdə yaşayırlar. Muflonların erkəkləri və dişiləri ayrı-ayrı qruplar əmələ gətirirlər. Erkəklər əsasən 10-15 fərd, dişilər isə 18-20 fərddən ibarət qruplar halında olurlar. Qoç sürülərində ancaq cinsi yetişkənliyə çatmış erkəklərdən ibarət olur.

Cinsi yetişkənliyə çatmamış 1-1,5 yaşlı cavan erkəklər isə diş sürüləri ilə gəzirlər. 2 yaşlı dişilər mayalanır və ilk balasını doğur.

Otlamaları qruplar şəklində olur, qrup otlayarkən yüksək bir yerdə növbətçi bir muflon olur, təhlükə hiss etdiyi zaman, ayaqlarını yerə vuraraq, xüsusi fit səsinə bənzər səs çıxardaraq, digərlərinə xəbər verməklə təhlükədən qaçırlar. Muflonların erkək və diş sürüləri ilin hardasa demək olar ki, 10 ayını ayrı-ayrılıqda keçirirlər. Dağ qoyunlarının erkəkləri və dişiləri ayrı-ayrılıqda qrup əmələ gətirirlər. Dağ qoyunları ancaq cütləşmə vaxtı çox saylı qarışıq sürülər əmələ gətirirlər.

Yaz və yay aylarında dişilər ayrı-ayrı sürülər halında, başqa bölgələrdə günlərinin 8-10 saatını otlayaraq keçirirlər. Yayda sübh tezdən intensiv otlayıb, günün isti vaxtında isə gündüz daldalanacaqlarda - qaya, ağac və ya kol kölgəliklərində istirahət edir, axşamçağı isə yenidən otlamağa başlayırlar. Azərbaycan şəraitində muflonların qida rasionunun əsasını - 78,4 faizini ot bitkiləri təşkil edir. Muflonların əsas yemi dənli bitkilərdir. Naxçıvan MR ərazisində dağ qoyunları təqribən 70-ə yaxın bitki növü ilə qidalanırlar. Muxtar Respublikada muflonların bir neçə təbii duzlaqları vardır. Onlar Nehrəmdağda, Darıdağda və Nəsirvaz silsiləsində yerləşir.

Adətən, səhər tezdən və ya axşamçağı su içmək üçün aşağılara enirlər. Noyabr-dekabr aylarında yavaş-yavaş dişlərin bölgəsində görünməyə başlayan qoç qrupları arasında şiddətli döyüşlər başlayır, hətta bəzən fərdlərdən biri ölümcül yaralanır. Qalib erkək sürüyə qarşıaraq diş ilə cütləşir. Cütləşmə dönməndən sonra qış ayları başlayır ki, bu da dağ qoyunları üçün ən çətin vaxtlar hesab edilir. Qalın qar örtüyü altında yem tapa bilmədikdə, ayaqları ilə qarı təmizləyərək yem tapırlar.

5-5,5 ay sürən boğazlığın ardından, aprel ayının sonları may ayının əvvəllərində boğaz qoyunlar sürüdən ayrılaraq gizli və sakit bir yerdə doğuşlarını həyata keçirirlər. Doğuşdan bir neçə gün sonra yenə sürüyə qayıdirlar. Doğuşdan bir neçə saat sonra anaları kimi sürətli qaça bilən balalar, muflonların nəsil artımının göstəricisidir. Dişilər bir və ya ekiz bala doğurlar.

Qısa yun örtüyünə, balaca qulaqlara, quyruğa, uzun və incə ayaqları olan, dağ qoyunlarında görmə, qoxu bilmə və eşitmə duyğu üzvləri çox yaxşı inkişaf edib. Son dərəcə cəld və sürətli olan muflonların ön ayaqlarının arxa ayaqlarından qısa olması onların dağlara dırmanmasında çox köməklik edir. Kiçik Asiya muflonu *Ovis cinsinin* xarakterik nümayəndəsi olub, cinsi dimorfizm, bədən quruluşu, inkişaf etmiş buynuzlar, cıdovluq və qarınaltı sahələrdə xüsusi sallaqlıqların olması, xüsusən, qış dövründə xarakterik rəng dəyişiklikləri ilə fərqli görünüşlərə malikdirlər. Yetkin qoçlarda bədən uzunluğu 105-140 sm, cıdovluq nahiyyəsində hündürlük 80-90 sm, uzunluğu boyu kənarlara doğru genişlənərək əyilmiş dairəvi üçbucağı xatırladan buynuzlar qoçlarda 75 sm-ə qədər olur. Buynuzlar erkəklərdə 4 aylıqdan çıxmağa başlayır və yaşam müddətinə uzanır. 12-13 yaşlı qoçlarda buynuzların uzunluğu maksimuma çatır bilər. Buynuz üzərindəki cizgilər (çixıntılar) qoçun yaşını göstərir. Buynuzların digər özəlliyi onları digər heyvanlardan qorumasında istifadə edirlər.

Muflonların dişlərinin cıdov hündürlüyü 80-90 sm olub, buynuzsuz olurlar. Cütləşmə ərafəsində erkəklərin çəkisi 50 kq (nadir hallarda artıq olur), dişlərininki isə 35 kq-a qədər olur. Yay vaxtı dişlərin və cavan heyvanların rəngi qırmızıya çalan sarı və ya qum rəngində olur, qışda isə bozuntul-qum rənginə çevrilir. Erkəklərin ilin bütün fəsilələrində sinəsində və boyun altı sahələrdə qara sallaqlıqları olur. Qışda erkəklərin dəri örtüyü dişlərə nisbətən daha tünd rəngli olur. 3 yaşdan böyük erkəklərin yanlarında açıq rəngli sahələr nəzərə çarpır ki, bunlar ön tərəfdə şaquli qara zolaqlarla məhdudlaşırlar.

Dişilər 16-20 aylıqda, erkəklər isə 24-30 aylıqda cinsi yetişkənliyə çatırlar, ortlama 15-18 yaşa qədər yaşayırlar.

Bezoar keçilərindən fərqli olaraq muflonlar qayalıq - dağ landşaftında deyil, açıq dağətəyi çöllərdə, alçaq təpəliklərdə məskunlaşmağa üstünlük verirlər və dağ keçilərindən daha çox miqrasiya fəallıqları ilə seçilirlər. Muflonlar istiliksevən növ olduğundan, arid şəraitə də uyğunlaşma xüsusiyyətinə malik olurlar. Yaşlı erkəklər, hətta, tipik alp yüksəkliklərində, Dərələyəz və Zəngəzur silsiləsi landşaftlarında məskunlaşa bilər. Payızda yüksək dağlıq ərazilərə qar yağdıqda, heyvanların orta və aşağı dağətəyi sahələrə miqrasiyası başlayır. Yazda isə geriye miqrasiya edilir. Ancaq bəzi məlumatlara görə cavan heyvanlarla birlikdə bəzi yaşlı erkəklər də müəyyən qrup halında dağətəyi ərazilərdə qalaraq, çox gizli həyat tərzini keçirirlər.

2001-ci ildən Naxçıvan MR-də ova qoyulan qadağa və mühafizənin düzgün təşkili nəticəsində muflonların baş sayı xeyli dərəcədə artıb. Naxçıvan Muxtar Respublika Ekologiya və Təbii Sərvətləri Nazirliyinin, Beynəlxalq təşkilat olan WWF-lə (Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondu) birlikdə AMEA Naxçıvan Bölməsi Bioresurslar İnstitutunun əməkdaşları tərəfindən 2021-ci ilin dekabr ayından 2022-ci ilin fevral aylarında aparılan monitorinq nəticələri də bir daha bunu sübut edir.

Bütün bunlar bir daha Naxçıvan Muxtar Respublika ərazisinin unikallığını və orijinallığını göstərir. Buranın təbii zənginliyinin qorunması və artırılması bu müqəddəs diyarda yaşayan indiki və gələcək nəsillərin başlıca borcudur. Naxçıvanın çox maraqlı və dəyərli olan təbiətinin qorunması təkcə Azərbaycan və Qafqaz üçün deyil bütün Dünya üçün vacibdir!

İşğaldan azad edilən Qarabağın çayları

M. Feyizli

44 günlük Vətən müharibəsində işğaldan azad edilən ərazilərdə Böyük Qayıdışı təmin etmək üçün aparılan infrastruktur quruculuğu və bərpa işləri müxtəlif istiqamətləri əhatə edir. O cümlədən bərpa proqramı çərçivəsində sözügedən ərazilərin bol su ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsi ilə bağlı layihələrin hazırlanaraq həyata keçirilməsinə başlanıb. Su layihələrinin reallaşdırılması Qarabağa həyat verəcək. Bu layihələr, eyni zamanda, keçmiş məcburi köçkünlərin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına, məşğulluğun artırılmasına və ölkədə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasına hesablanıb.

Qarabağdan keçən 14 çay

Təxminən 11 min kvadratkilometrə bərabər olan işğaldan azad edilmiş ərazilər həyat rəmzi olan su ehtiyatları ilə zəngin olan bir diyardır. Buradan axan Tərtərçayın uzunluğu 200 km, hövzəsinin sahəsi 2650 km²-dir. Əsas qolları soldan Levçay (uzunluğu 36 km), Ağdabançay (uzunluğu 19 km), sağdan Turağayçay (uzunluğu 35 km) çaylarıdır. Axımının 14%-i yağış, 28%-i qar, 58%-i isə yeraltı sular hesabına əmələ gəlir. Məşhur İstisu kurortu Tərtərçayın yuxarı axın hissəsindədir. Burada səthə çıxan İstisu mineral suyu tərkibinə görə Çexoslovakiyanın Karlovı Varı, Şimali Qafqazın Yessentuki mineral bulaqlarına oxşayır. Müalicə və çimmək üçün geniş istifadə edilir.

Həkəri Kiçik Qafqazın Azərbaycan daxilində Tərtərçaydan sonra ikinci böyük çayıdır. Onun uzunluğu 113 km, hövzəsinin sahəsi 2570 km²-dir. Başlanğıcını Mıxtökən silsiləsinin cənub yamacından götürən Həkəri Şəlvəçay və Hocaşuçay çaylarının qovuşmasından əmələ gəlir, Zəngilan rayonunda Araz çayına birləşir.

Bazarçay və ya Bərgüşad çayı Ermənistandan və Azərbaycanın Qubadlı rayonundan keçir. Onun uzunluğu 178 km, hövzəsinin sahəsi 2711 km²-dir. Başlanğıcını Zəngəzur silsiləsinin şimal yamacından, 3040 m yüksəklikdə yerləşən Zalxa gölündən götürür. Həkəriçaya qovuşandan sonra nisbətən düzənlik sahə ilə axaraq bir sıra qollara ayrılır. Bütövlükdə, işğaldan azad edilmiş ərazilərdən 14 çay keçir. Bərgüşad, Lev, Zabux, Tutqun, Turqay, Bəsitçay, Qarqarçay, Quruçay, Köndələnçay kimi bol su mənbələri də bu sırada yer alır.

İşğal dövründə mənfur düşmən, hətta su mənbələrindən də respublikamıza qarşı təzyiq vasitəsi kimi istifadə edirdi. Yayda suyun qarşısı kəsilir, qış aylarında isə bəndlər açılır və beləliklə də keçmiş təmas xətti boyunca torpaqlarımız su altında qalırdı.

Ölü çaya çevrilən Oxçuçay

Ermənilərin 30 il ərzində ekologiyamıza vurduqları ziyardan söhbət açarkən Oxçuçayın ekoloji fəlakət zonasına çevrilməsini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Oxçuçay Ermənistanın Qafan rayonu və Azərbaycanın Zəngilan rayonu ərazisindən keçən çaydır. Uzunluğu 85 km, hövzəsinin sahəsi 1140 km² olan bu çay başlanğıcını Zəngəzur silsiləsinin Qapıcıq dağından (3285 m) götürür. Sululuğu qar və yağış sularından, eləcə də yeraltı mənbələrdən yaranır.

Oxçuçay, əslində Qafan və Qacaran dağ-mədən sənayesinin tullantılarını Ermənistan ərazisindən kənara çıxardan kollektor rolunda çıxış edir. Çünki bu mədənlərin tullantıları təmizlənmədən birbaşa Oxçuçaya buraxılır. Çayda zəhərli maddələrin miqdarı o qədər çoxdur ki, burada heç bir canlı yaşamır. Hətta bu çayın suyu ilə suvarılan torpaqlarda yetişdirilən məhsullarda da zərərli maddələr aşkarlanıb.

Ekspertlər və mütəxəssislər çayda apardıqları müşahidələrin, götürülən analizlərin nəticələrinə əsaslanaraq həyəcan təbili çalır. “Ermənistan Oxçuçayı ölü əraziyə çevirib. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Milli Hidrometeorologiya Xidməti bu günədək Oxçuçayda 58 monitoring keçirib. Lakin nəticə dəyişməyib”. Bu fikirləri Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəhbəri Umayra Tağıyeva ifadə edib. Onun sözlərinə görə, nazirlik tərəfindən Oxçuçayda mütəmadi analizlər aparılıb. Analizlər çayın 3 müxtəlif istiqamətindən götürülüb: “Su nümunələri üzərindən 150-dən çox, dib çöküntülərindən isə 180-dən çox nümunə götürülüb. Həmin nümunələr əsasında fiziki-kimyəvi analizlər aparılıb. Məlum olub ki, çayda çirklənmə normadan 5-7 dəfə çoxdur. Təəssüf ki, çirklənmələr bu gün də davam edir”, - deyə U.Tağıyeva vurğulayıb.

“Cronimet” şirkəti cavab verməlidir

Oxçuçayın ölü çaya çevrilməsində “xidmətləri” olan qurumlardan biri də Almaniyalı təmsil edən “Cronimet” şirkətidir. Sözügedən şirkət Ermənistandakı mis və molibden ehtiyatları ilə zəngin olan Kacaran mədəni idarə edir. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə, Kacaranda 1 milyard tondan çox filiz ehtiyatı mövcuddur. Gündəlik olaraq, buradan 24 min ton filiz və 5-6 min kubmetr boş süxur hasil edilir. Şirkət Ermənistanın mədənçıxarma sektorunda 1996-cı ildən təmsil olunur.

Yayılan xəbərlərə görə, “Cronimet”-in Ermənistanın mədən sənayesindəki fəaliyyəti şəffaf olmayan prinsiplər üzərində qurulub. Bizim sözügedən şirkətə qarşı iddialarımız isə qurumun mədən sənayesinin tullantılarını heç bir təmizləmə əməliyyatları aparmadan Oxçuçaya axıtması ilə bağlıdır. Şirkət Azərbaycan ərazisindən keçən çayın ölü zonaya çevrilməsinə görə məsuliyyət daşıyır və əməllərinə görə cavab verməlidir. Ölkəmizin məsələ ilə bağlı qəti mövqeyini ifadə edən Prezident İlham Əliyev bu ilin birinci rübünün yekunlarına həsr olunan müşavirədəki nitqində Oxçuçayı çirkləndirən “Cronimet” şirkətinin cəzalandırılması məsələsini yenidən gündəmə gətirib: “Oxçuçay suyunu sarı rəngə boyayan “Cronimet” şirkəti gəlsin o zibilini təmizləsin. Yoxsa hesab edirlər ki, vaxt keçdi və biz hər şeyi unutduq. Biz heç nəyi unutmamışıq və unutmayacağıq”.

Su anbarlarının yenidən qurulması

Vaxtilə ulu öndər Heydər Əliyev Suqovuşan su anbarını inşa etdirəndə Bərdə, Ağdam, Goranboy, Yevlax, Ağcabədi və digər rayonların 100 min hektar torpağının suvarılması nəzərdə tutulmuşdu və sözügedən rayonlara lazımı həcmə su verilir. Təxminən 30 il davam edən işğal dövründə Azərbaycan bu imkandan məhrum qalmışdı. Eyni zamanda, 1 milyard 600 milyon kubmetr su tutumuna malik Xudafərin, eləcə də Qız qalası, Suqovuşan, Xaçın, Köndələnçay-1, Köndələnçay-2, Aşağı Köndələnçay, Ağdamkənd kimi su anbarları da işğal altında idi.

İndi bütün bunlara son qoyulub. 44 günlük müharibədə düşməni diz çökdürən Azərbaycan həm də özünün su mənbələrini işğaldan azad edib. Yuxarıda bəhs etdiyimiz müşavirədə Prezident İlham Əliyev işğaldan azad edilmiş ərazilərdə icrası nəzərdə tutulan su layihələri barədə ətraflı bəhs edib. “Konkret layihələrə gəldikdə, mən bu sahədə hansı işlər görülməyini də bildirməliyəm. Həkaricə su anbarının tikintisi nəzərdə tutulur, yeni su anbarı olacaq. Suqovuşan su anbarının və kanalın təmiri. Kanalın uzunluğu 5,2 kilometrdir, təmirdən sonra Suqovuşandan daha böyük əraziyə suyun verilməsi mümkün olacaq. Xaçınçay su anbarının və 7 kilometr uzunluğunda kanalın təmiri”, - deyərək dövlətimizin başçısı vurğulayıb.

Mövcud su anbarlarının bərpa, yenilərinin tikilməsi sayəsində işğaldan azad olunmuş ərazilərdə və keçmiş təmas xəttinə yaxın bölgələrdə minlərlə hektar torpaq sahələrini əkin dövriyyəsinə cəlb etmək mümkün olacaq. Bu barədə Prezident İlham Əliyev Füzuli rayonunda Köndələnçay su anbarlarında aparılacaq təmir-bərpa işləri ilə tanış olarkən məlumat verilib. Bildirilib ki, mövcud su anbarlarının qəsdən məhv edilməsi Ermənistanın Qarabağda aqrar sahədə dağıdıcı fəaliyyətinin nəticəsidir. Köndələnçay su anbarı buna bariz misaldır. Ümumi sistemə daxil olan “Köndələnçay-1”, “Köndələnçay-2” və “Aşağı Köndələnçay” su anbarlarının bərpa ilə Füzuli rayonu ərazisində 6200 hektar əkin sahəsinin suvarılması mümkün olacaq.

Hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərdəki digər su anbarlarında da bərpa işləri həyata keçirilir. Bütövlükdə, sözügedən ərazilərdə 9 su anbarı tikilir və yaxud əsaslı şəkildə bərpa olunur.

Yeni Azərbaycan.-2022.-1 iyun.-№95.-S.3.

Oxçuçaya qarşı ekoloji təxribat

İşğal dövründə bu çayın hövzəsi təhlükəli ekoloji təsirlərə məruz qalıb

Sevinc Qarayeva

Oxçuçay hövzəsinin Azərbaycan ərazisinə aid hissəsinin irimiqyaslı landşaft xəritəsinin tərtibi, ərazinin landşaft-ekoloji vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, çay axınına landşaftların təsirinin, hövzə ekosistemlərində işğal dövründə yaranmış antropogen pozulmaların öyrənilməsi məqsədilə tədqiqatlar aparılıb.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun "Landşaftşünaslıq və landşaft planlaşdırılması" şöbəsinin əməkdaşları tərəfindən aparılan tədqiqat zamanı müəyyən edilib ki, Oxçuçayın Azərbaycan ərazisindən keçən 43 kilometrlik hissəsinin 10 kilometri bilavasitə Ermənistanla Azərbaycan arasında hazırkı dövlət sərhədinə uyğun gəlir. Onun 32,2 faizi meşə-kolluqlar, 32,1 faizi kserofit bozqırlar, 12 faizi quru bozqırlar və 6,9 faizi isə çay-dərə çəmən meşələrəndən ibarətdir. Süsən, Pilər, Ağcaqayın və Əsgülüm silsilələrinin çaya baxan yamacları dik olub, əsasən tektonik qırılmaya uyğundur. Vulkanogen süxurlardan təşkil olunmuş yamacların bəzən çılpaq qayalıqlarla, bəzən meşə və meşə-kolluqlarla örtülməsinin səth axınının nizamlanmasında, yeraltı axının yaranmasında və çayda sululuğun ilboyu qorunmasında çox əhəmiyyətli rol var. Qısa məsafədə təbii landşaftların quru-bozqırlardan dağ meşələrinə doğru tədricən dəyişməsi və onlar arasında ekoloji koridor rolunu oynayan Oxçuçayın təsiri ilə hövzədə unikal əhəmiyyətə və zənginliyə malik biomüxtəliflik yaranıb.

Mütəxəssislər apardıqları tədqiqatların nəticəsində müəyyən ediblər ki, işğal dövründə çay hövzəsi ekosistemləri ciddi landşaft-ekoloji təsirlərə məruz qalıb. Meşələr vəhşicəsinə talan edilib, sənaye əhəmiyyətli Araz palıdı, qoz ağacları, göyrüş və sair qırılıb, digər ağac və kol növləri isə yanacaq kimi istifadə edilib. Hazırda yaşıl görüntü yaradan bu meşəliklər, əslində vaxtilə ermənilər tərəfindən qırılmış ağacların kökü üstündə inkişaf edən topa şəkilli pöhrələrdən ibarətdir. Belə meşələrin yenidən bərpa edilməsi və qorunması Oxçuçay hövzəsinin unikal əhəmiyyətə malik təbii genofondunun gələcək nəsillərə çatdırılmasında əhəmiyyətlidir.

Araz çayının sol qolu olan Oxçuçay çayının uzunluğu 83 km, sahəsi 1 175 kvadrat kilometrdir. Mənbəyini Zəngəzur silsiləsinin Qapıcıq dağından (3285 m) götürür. Çayın böyük hissəsi Ermənistanın Sünik bölgəsində (Azərbaycanın Zəngəzur adlanan tarixi bölgəsidir) yerləşir, aşağı məcrası erməni işğalından azad edilmiş Zəngilan rayonu ərazisindən axaraq Araz çayına tökülür. Əsas axınını qar (46 faiz), yağış (10 faiz) və yeraltı (44 faiz) sular formalaşdırır. Orta illik su axını saniyədə 10 kubmetr, orta illik həcmi 315 milyon kubmetrdir. İllik axının 40 faizi yaz dövründə, 43 faizi yayda, 10 faizi payızda, 7 faizi qış mövsümündə formalaşır.

Təəssüf ki, bu gün Oxçuçay çayı erməni vandalları tərəfindən çirkləndirilir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən Oxçuçay üzərində mütəmadi analizlər aparılıb. Analizlər çayın 3 müxtəlif istiqamətindən götürülüb. Su nümunələri üzərindən 150-dən çox, dib çöküntülərindən isə 180-dən çox nümunə götürülüb. Həmin nümunələr əsasında fiziki-kimyəvi analizlər aparılıb. Məlum olub ki, çayda çirklənmə normadan 5-7 dəfə çoxdur. Təəssüflər olsun ki, çirklənmələr bu gün də davam edir. Çayda ağır metallar və digər çirkləndirici metalların çəkisi hazırda 5-7 dəfə çoxdur.

Prezident İlham Əliyev bildirib ki, Avropa Şurası Parlament Assambleyasında bir neçə il bundan əvvəl Ermənistanın Azərbaycana qarşı ekoloji terroru ilə bağlı xüsusi məruzə hazırlandı və qəbul edildi: "Orada hər şey açıq-aşkar deyilmişdi. Tərtər çayının suyundan bizi məhrum etmişdilər. Halbuki Heydər Əliyev Suqovuşan su anbarını inşa edəndə Bərdə, Ağdam, Goranboy, Yevlax, Ağcabədi və digər rayonların 100 min hektar torpağını suvarması nəzərdə tutulurdu və su gedirdi... Oxçuçay çayının fəlakəti indi dünyanın gözü qabağındadır. Biz bu məsələni qaldırmışıq. Məsələni qaldıranda bizə söz verildi ki, bu fəlakəti törədən şirkət gəlib bunu təmizləyəcək. Amma artıq bundan bir il vaxt keçib, bizə heç bir təklif verilmir. Oxçuçayı zibilləyən, zəhərləyən "Cronimet" şirkətidir. Bu, böyük şirkətdir və bəzi xarici mətbu orqanlarında gedən məlumatlara görə, korrupsiya sxemləri əsasında Serjik Sarkisyanın keçmiş xunta rejiminin nümayəndələri ilə bunların qanunsuz biznes əlaqələri olub və onlar birlikdə orada o mis kombinatını işlədiblər. Ondan sonra Ermənistan hökuməti korrupsiyalasmış həmin o erməni nümayəndələrindən bu kombinatın payını alıbdır. Ancaq bu fəlakəti törədən "Cronimet" şirkəti buna cavab verməlidir, yoxsa yox? Mən demişəm ki, beynəlxalq məhkəmələrdə məsələ qaldırılmalıdır. İndi mən çox şey demək istəmirəm, biz artıq hüquqi iddia ilə də çıxış edəcəyik, hazırlıq işləri gedir, beynəlxalq mütəxəssislər cəlb olunub. Biz erməniləri törətdikləri vəhşiliklərə görə bütün dünyada ifşa edəcəyik. O cümlədən, xarici şirkətləri,

hansılar ki, bizim təbii yataqlarımızı istismar ediblər. Qızıl yataqlarımızı, digər yataqlarımızı qanunsuz istismar edən xarici şirkətlər hesab edirlər ki, bizdən yaxa qurtaracaqlar? Yox! Biz onları məhkəməyə gətirəcəyik, onları biabır edəcəyik. Oxçuçay suyunu sarı rəngə boyayan "Cronimet" şirkəti gəlsin o zibilini təmizləsin. Yoxsa hesab edirlər ki, vaxt keçdi və biz hər şeyi unutduq. Biz heç nəyi unutmamışıq və unutmayacağıq".

Qeyd edək ki, Ermənistanın Qacaran mis-molibden, Qafan mis saflaşdırma kombinatlarının toksik tullantılarının Oxçuçaya axıdılması bu su resursunu əsl ekoloji fəlakət girdabına sürükləyib. Ermənistanın Mis saflaşdırma kombinatlarının toksik tullantılarının Oxçuçaya axıdılmadan beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə toplanılması və zərərsizləşdirilməsi üçün İrəvan və həmin kombinatlarda iş aparmış Almaniyanın "Cronimet" şirkəti tərəfindən heç bir tədbir görülməyib. Halbuki, "Cronimet" şirkətinin Azərbaycana qarşı ekoloji terrorda iştirak etməsi Almaniyanın beynəlxalq nüfuzuna ciddi zərərdir. Bu, Almaniya qanunvericiliyinin də pozulmasıdır. Almaniya qanunvericiliyi ölkə ərazisindən kənarda da bu ölkəyə məxsus şirkətlərin beynəlxalq hüquq və normaları gözləməsini özündə təsbit edir. Bu tələb pozduğu halda onlara qarşı Almaniya hökuməti müvafiq hüquqi addımlar atmaq səlahiyyətlərinə malikdir. Öz qanunvericiliyini və tərəfdar olduğu beynəlxalq hüquq normalarını, öhdəliklərini rəhbər tutaraq Almaniya hakimiyyəti "Cronimet" şirkətinə qarşı müvafiq addımlar atmalıdır. Əks hal Almaniyanın beynəlxalq imicinə ciddi zərər vuracaq, bu ölkənin qanunların aliliyinə hörmət prinsipinə əməldə riayət etmədiyinə dair rəy formalaşdıracaq.

Oxçuçayın davamlı çirkləndirilməsinin qarşısının alınmasının zəruriliyi və təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsi məqsədilə Azərbaycan tərəfindən beynəlxalq təşkilatlara müraciətlər ünvanlanıb. Lakin hələ də istənilən nəticə yoxdur.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəisi Umayra Tağıyeva deyir ki, Oxçuçay faciəsi bu gün də davam edir. Bu səbəbdən beynəlxalq qurumlar Oxçuçayın ermənilər tərəfindən çirkləndirilməsinə kəskin reaksiya verməlidir. U.Tağıyevanın sözlərinə görə, nazirlik bununla bağlı mütəmadi olaraq beynəlxalq təşkilatlara məlumatlar verir, çirklənmə səviyyəsini açıqlayır: "Ermənilər mütəmadi şəkildə Oxçuçayı ağır metallarla çirkləndirir. Çirklənmə halları ən çox yanvar-mart və iyun-avqust ayları, əsasən azsululuq dövrlərində müşahidə edilir. Oxçuçayda çirkləndirici maddələrin yüksək qatılıqları əsasən yuxarı axında, Ermənistanla sərhəddə yaxın seçilmiş nöqtədədir". U.Tağıyeva deyib ki, orta illik nəticələrə əsasən yuxarı axında (Bürünlü kəndi) - ammonium 3.4 dəfə, manqan 3.1 dəfə, dəmir 1.5 dəfə, nikel 5.5 dəfə, kadmium 3.4 dəfə, molibden 1.9 dəfə normadan çox olub: "Yuxarı axında müxtəlif dərinliklərdən (səth, 10 sm, 20 sm) götürülmüş dib çöküntüləri nümunələrində metalların qatılığı orta və aşağı axına nisbətən daha yüksək olduğu müşahidə edilib. Tullantı suları təmizlənmədən birbaşa çaya axıdılır, bu da çayın ağır metallarla çirklənməsinə gətirib çıxarır. Çayın ağır metallarla yüksək səviyyədə çirklənməsi çayın ekosisteminin pozulmasına və orada yaşayan bioresursların məhvində səbəb olur".

Azərbaycan genişmiqyaslı ekoloji təmiz enerji istehsalına başlayır

Tahir Tağıyev

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, bəşəriyyət öz ehtiyacları üçün getdikcə çox böyük miqdarda enerji istehlak edir və bu müstəvidə olan tələbat hələ də hər 25 ildən bir iki dəfə artır. Ötən əsrin əvvəllərindən bu əsrin əvvəlinə kimi dünyada enerji istehlakı 12 dəfədən çox artıb.

Müvafiq olaraq, enerji resurslarının, xüsusən də kömür, neft, təbii qaz, su elektrik enerjisi istehsalı da çoxalıb. Bunlara paralel olaraq nüvə enerjisi yaranıb, lakin ümumi balansda əsas yeri hələ də neft, təbii qaz və kömür tutur. Hidroenergetika və nüvə enerjisi birlikdə təkcə təbii qazın enerji istehsalında gücünün yarısını ödəyə bilər.

Enerji ekologiyası ölkəmizdə xüsusi diqqət mərkəzindədir

Məsələnin maraqlı tərəflərindən biri ondan ibarətdir ki, sözügedən enerji növləri ekoloji cəhətdən təmiz deyil. Ötən əsrin 70-ci illərin sonu, 80-ci illərin əvvəllərində baş vermiş enerji böhranı göstərdi ki, mineral enerji ehtiyatları o qədər də çox deyil. Bundan əlavə, enerji ekologiyası məsələsi daha kəskinləşir. Bu gün bir çox dövlətlər, o cümlədən inkişaf etmiş ölkələr aşağı kalorili yanacaqlarla - qəhvəyi kömür, şist, torfla kifayətlənmək məcburiyyətindədirlər. Bu növ yanacaqlar tullantıların yüksək faizini verir. Qəhvəyi kömürlərdə çoxlu kükürd var, o, atmosferi kükürd dioksidi və kül emissiyaları ilə ətraf mühiti dəhşətli dərəcədə çirkləndirir.

Hidroenergetika isə bəndlər sayəsində balıq ehtiyatlarının məhvinə və su balansının pozulmasına səbəb olur. Neft və qaza gəldikdə zəhərli avtomobil tullantıları və zavod bacalarından, istilik elektrik stansiyalarından, kombinə edilmiş istilik və elektrik stansiyalarından atılan tullantılar havanı zəhərləyir. İşlər belə davam edərsə, tezliklə nəfəs almağa sözün əsl mənasında təmiz hava qalmayacaq. Bu yaxınlardakı nüvə enerjisində ekoloji cəhətdən çoxlu ümidlər bəslənirdi. Lakin "Çernobıl", "Fukusima" və bəzi digər AES-lərdə baş verən hadisələr bunun nəyə başa gələ biləcəyini göstərdi. Təbii ki, atom enerjisinin alınması üçün daha təhlükəsiz, etibarlı və tullantısız üsulların olacağına ümid etmək olar. Amma indilikdə bu mümkün görünmür. Uzun onilliklər ərzində termonüvə birləşməsinə mənimsəməyə cəhdlər edilib. 50-ci illərin əvvəllərindən bu istiqamətdə intensiv iş aparılıb, külli miqdarda vəsait qoyulub, komitələr yaradılıb, saysız-hesabsız beynəlxalq səviyyəli iclaslar, konfranslar keçirilib, dissertasiyalar yazılıb, proqramlar hazırlanıb. Amma hələ də heç kim atom enerjisinin alınmasının nə vaxt olacağını və ümumiyyətlə, olub- olmayacağını bilmir. Bu fonda enerjinin alınması üçün əvvəllər diqqət yetirilməyən alternativ üsullar daha çox diqqət mərkəzinə gəlir. Külək, okean və dəniz dalğalarının, Günəşin enerjisi bu fonda xüsusi diqqət cəlb edir. Onlar həm də ekoloji cəhətdən təmizdir. Elə Azərbaycan da neft və qazla zəngin olmasına baxmayaraq, bu enerji növlərinin inkişaf etdirilməsini xüsusi diqqət mərkəzində saxlayır. Bakı Ekspo Mərkəzində Bakı Enerji Həftəsi çərçivəsində 27-ci Beynəlxalq Xəzər Neft və Qaz Sərgisinin rəsmi açılış mərasimində çıxışı zamanı bu xüsusda danışan prezident İlham Əliyev qeyd edib: "Bizim gündəlikdə duran növbəti planımız yenilənən enerjidir və artıq bu sahədə işlər görülür. Bu sahədə Azərbaycan çox gözəl nəticələr nümayiş etdirir... Azərbaycan təkcə neft və qaz deyil, eyni zamanda, elektrik enerjisi ixrac edən ölkədir. Nəhəng potensial və təcrübə - bütün bu amillər mühüm enerji şirkətlərini cəlb etməyə və yenilənən enerjiyə investisiya yatırmağa imkan verib. Bu il biz artıq dünyanın aparıcı enerji şirkətləri olan "ACWA Power" və "Masdar" şirkətləri ilə iki təməlqoyma mərasimi keçirmişik. Hazırda biri günəş, digəri isə külək olmaqla, iki elektrik stansiyası inşa olunur ki, onların birgə istehsal gücü 470 meqavatdır. Gələn il bu iki stansiya istifadəyə veriləcəkdir və bu, yalnız başlanğıcdır. Çünki biz artıq yenilənən enerji sahəsində bir çox aparıcı enerji şirkətləri ilə fəal danışıqlar mərhələsindəyik. Xəzər dənizinin nəhəng potensialı var və artıq bu hesablama aparılıb. Mənə verilən məlumata görə, Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunun potensialı 150 min meqavat təşkil edir, yəni, bu, nəhəng həcmdir. Eyni zamanda, İkinci Qarabağ müharibəsi nəticəsində işğaldan azad olunan ərazilərin, xüsusilə də Kəlbəcər və Laçının potensialının 9-10 min meqavat olduğunu hesab edirik. Burada söhbət külək və günəş enerjisindən gedir. Buraya hidroelektrik enerjini əlavə etsək, - hansı ki, onun da böyük potensialı var, - buraya daha 1000 meqavat və ya artıq güc əlavə etmək olar. Bütün bunlar bizim hökumətimiz tərəfindən ciddi şəkildə nəzərdən keçirilir".

İqlim dəyişikliyi qarşısının alınmasına ən böyük töhfə verən ölkələrdən biri Azərbaycan olacaq

Məlumdur ki, ekoloji təmiz enerjiyə keçid mədən yanacaqları kimi böyük miqdarda istixana qazları buraxan mənbələrdən enerji istehsalının payının azaldılmasına gətirib çıxarır. Bu, həm də az miqdarda və ya sıfır həddində istixana qazları buraxan mənbələri arxa plana atılması deməkdir.

Təmiz enerjiyə global keçidin istiqaməti Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının tərəfləri olan 180-dən çox ölkənin iştirakı ilə əldə edilmiş beynəlxalq razılaşma olan Paris Sazişində müəyyən edilib. Bu sazişin əsas məqsədi istixana qazı emissiyalarını azaltmaq üçün aşağı karbonlu enerji mənbələrindən istifadəni təşviq etməklə global orta temperatur artımını dayandırmaqdır. Beynəlxalq Enerji Agentliyinin hesablamalarına görə, 2050-ci ilə qədər iqlim dəyişikliyi hədəflərinə nail olmaq üçün bütün elektrik enerjisinin ən azı 80%-nin aşağı karbonlu mənbələrə çevrilməsi tələb olunacaq. Halbuki, hazırda dünyada elektrik enerjisinin təxminən üçdə ikisi qalıq yanacaqlardan istehsal edilir. Bu da istixana qazlarının miqdarını artırır. İstixana qazlarının bir hissəsi təbii mənbələrdən əmələ gəlsə də, əksəriyyəti insan fəaliyyəti nəticəsində formalaşır. 19-cu əsrin sonlarında baş verən Sənaye İnqilabından sonra, əsasən yanacaqda işləyən avtomobillər kimi qalıq yanacaqların və ya istilik üçün kömürün yandırılması nəticəsində insan fəaliyyətinin genişlənməsi səbəbindən istixana qazları emissiyaları artmaqdadır. 100 ildən artıqdır ki, istixana qazları dağılmaqdan çox daha sürətli toplanır ki, bu da əksər qəbul olunmuş elmi nəzəriyyələrə görə global orta temperaturun yüksəlməsini sürətləndirəcək. Bu fenomen global istiləşmə adlanır. Qlobal istiləşmə ətraf mühitdə daha ekstremal hava şəraiti, qeyri-müntəzəm yağışlar, quraqlıq və fəsillərin dövrünün pozulması kimi dəyişikliklərə səbəb olur. Bu dəyişikliklər həm də iqlim dəyişikliyi anlayışının mahiyyətini təşkil edir. Qlobal istiləşmənin bugünkü sürətli tempini nəzərə alsaq, iqlim dəyişikliyi və onun təsirlərinin daha da ekstremal xarakter alacağı və planetimizdə həyatı daha da çətinləşdirəcəyi gözlənilir. Bunun qarşısını almağa çalışan ölkələrdən biri məhz Azərbaycandır. Ölkənin “yaşıl enerji”yə keçid istiqamətində atdığı addımlar qeyd edilənlərin təzahürüdür. Azərbaycan bu enerjiyi ixrac etməyi də hədəfləyir. Ümumiyyətlə, Azərbaycan dünya, xüsusən də Avropa üçün “yaşıl” enerji üzrə də yeni təchizat mənbəyi ola və enerji təchizatının diversifikasiyasına daha çox töhfə verə bilər.

Bakı Xəbər. - 2022.- 4-6 iyun. - № 97. - S. 10.

Oxçuçayın ekoloji faciəsi

Çayın ermənilər tərəfindən çirkləndirilməsi bəşəri cinayətdir

Mustafa Kamal

Araz çayının sol qolu Oxçuçay çayının uzunluğu 83 kilometr, sahəsi 1175 kvadratkilometrdir. Mənbəyini Zəngəzur silsiləsinin Qapıcıq dağından (3285 metr) götürür. Çayın böyük hissəsi Ermənistanın Sünik bölgəsində (Azərbaycanın Zəngəzur adlanan tarixi bölgəsidir) yerləşir, aşağı məcrası erməni işğalından azad edilmiş Zəngilan rayonu ərazisindən axaraq Araz çayına tökülür. Əsas axını qar (46%), yağış (10%) və yeraltı (44%) sular formalaşdırır. Orta illik su axını saniyədə 10 kubmetr, orta illik həcmi 315 milyon kubmetrdir. İllik axının 40%-i yaz dövründə, 43%-i yayda, 10%-i payızda, 7%-i qış mövsümündə formalaşır.

Oxçuçaydan 2021-ci ilin yanvar-iyun aylarında götürülən su nümunələrində yüksək miqdarda ağır metal, xüsusən mis, molibden, manqan, dəmir, sink və xrom aşkar edilib. ETSN-in monitoring hesabatlarına əsasən, çayda mis-molibden birləşməsinin miqdarı iki, dəmir dörd və nikel yeddi dəfə normadan yüksək olub, çayın rəngi çirklənmə səbəbindən vaxtaşırı dəyişib. 2021-ci ilin mart ayında çayda qızılxallı balığın kütləvi ölümü qeydə alınıb. Transsərhəd çay olan Oxçuçay Ermənistan ərazisində daim kəskin çirklənməyə məruz qalan çaydır. Qafan və Qaçaran dağ-mədən sənayesinin tullantıları ilə hədsiz dərəcədə çirkləndirilən Oxçuçay, sanki sənaye tullantılarının kollektoru rolunu oynayır. Monitoring və analizlərin nəticələri, eyni zamanda çayda balıqların kütləvi məhv olması faktları çayın Ermənistan ərazisindəki Qaçaran mis-molibden zavodu və Qafan mis filiz saflaşdırma kombinatının toksiki tullantıları ilə çirkləndirilməsini bir daha təsdiq edir.

Azərbaycanın Oxçuçay çayının ermənilər tərəfindən çirkləndirilməsi davam edir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin məlumatına görə, 2021-2022-ci illərdə Oxçuçayda 58 monitoring keçirilib. Nazirlik tərəfindən Oxçuçay üzərində mütəmadi analizlər aparılıb. Analizlər çayın 3 müxtəlif istiqamətindən götürülüb. Su nümunələri üzərindən götürülən 150-dən, dib çöküntülərindən isə 180-dən çox nümunə əsasında fiziki-kimyəvi analizlər aparılıb. Məlum olub ki, çayda çirklənmə normadan 5-7 dəfə çoxdur. Təəssüflər olsun ki, çirklənmələr bu gün də davam edir. Ölkəmizin yerüstü su ehtiyatlarının təxminən 70%-nin qonşu ölkələrdə və transsərhəd su axınları hesabına formalaşdığını, eyni zamanda, transsərhəd çayların böyük bir hissəsinin Ermənistandan Azərbaycan ərazisinə axdığını nəzərə alsaq, Ermənistanın hələ də beynəlxalq Helsinki Konvensiyasına qoşulmaması böyük təəssüf hissi doğurur. Belə ki, Ermənistan bu günədək mövcud razılaşmaya qoşulmayıb və Konvensiyanı ratifikasiya etməkdən boyun qaçıraraq onun bütün prinsiplərini kobud şəkildə pozmaqda davam edir. Eyni zamanda, Helsinki Konvensiyasının əhalinin sağlamlığının qorunması, su ehtiyatlarının daha yaxşı idarə edilməsi və çirkləndirilməsinin azaldılması prinsiplərini özündə əks etdirən “Su və sağlamlıq haqqında” Protokolu Ermənistan hökuməti tərəfindən 1999-cu ildə imzalanısa da, bu günədək hələ də qüvvəyə minməmişdir. Bunun başlıca səbəbi isə Konvensiyada “çirkləndirən ödəyir” prinsipinin Ermənistan hökuməti tərəfindən qəbul edilməməsidir. Rəsmi İrəvan bu prinsipin yalnız ölkə daxilində tətbiq edilməsini uyğun görür və aşağı axarda yerləşən dövlətlərin (Azərbaycan, İran) hər hansı kompensasiya tələblərinə xidmət etməməli olduğuna ısrar edir. Lakin Ermənistandan fərqli olaraq Azərbaycan Respublikası BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının “Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi haqqında” 1992-ci il tarixli Helsinki Konvensiyasının “Su və sağlamlıq haqqında” 1999-cu il 17 iyun tarixli Protokoluna qoşulmaq barədə 22 oktyabr 2002-ci il tarixli Qanununu ratifikasiya etmişdir.

Ölkəmiz tərəfindən Oxçuçayın ekoloji böhranı, kritik vəziyyəti və çayın Ermənistan tərəfindən davamlı çirkləndirilməsinin qarşısının alınmasının zəruriliyi və təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsi barədə beynəlxalq təşkilatlara - UNEP-in Avropa ofisinə, UNECE-nin icraçı katibi və Konvensiya katiblərinə, o cümlədən Alman Bundestaqına, xüsusən Bundestaqın Ətraf Mühit, Təbiəti Mühafizə və Nüvə Təhlükəsizliyi Komitəsinə, həmçinin Yaşıllar fraksiyası nümayəndələrinə çoxsaylı müraciətlər ünvanlanmışdır. Həmçinin İran İslam Respublikası Ətraf Mühit İdarəsinə hər iki ölkənin ətraf mühitinə bu mənfi transsərhəd təsirin önənlənməsi üçün ortaq işbirliyinin

zəruriliyini əks etdirən müraciət ünvanlanmış və bu problemin birlikdə həll olunmasına xidmət edəcək ortaq işçi qrupun yaradılması da təklif edilmişdir.

Qeyd edək ki, konkret ölkə və ya şəxs tərəfindən digər ölkənin flora və faunasına zərər yetirməklə, təbii sərvətlərini məhv etməklə, bilərəkdən vurulan ziyan ekoloji terror hesab edilir. 1988-ci ildən Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiasını reallaşdırmaq məqsədilə apardığı müharibə nəticəsində Azərbaycan torpaqlarının 20%-i işğal edilmişdi.

Məlumdur ki, ekosistemin bəzi komponentləri çatışmayanda o, dağılmağa başlayır, təbii tarazlığı pozulur. Florada məhsuldarlıq azalaraq tədricən məhv olur, fauna növləri yaşayış üçün daha yaxşı təbii şəraiti olan digər yerlərə köç edirlər. Bundan xəbərdar olan erməni vandalları 30 ilə yaxın bir müddətdə şüurlu surətdə təbiətimizi məhv etməyə çalışıblar.

Uzun sürən işğaldan sonra Şanlı Azərbaycan Ordusu cəmi 44 günə Ermənistan ordusunu darmadağın edərək torpaqlarımızı azad etdi. Lakin yağı düşmən işğaldan azad etdiyimiz ərazilərdə özlərindən geriye xarabalıqlar və ekoloji fəlakət qoyub gedib. Düşmən onilliklər ərzində işğal etdiyi əraziləri, yalnız Azərbaycanın deyil, həm də beynəlxalq birliyin nəzarətindən kənarda saxlaya bilib. Dünya birliklərinin nəzarətindən kənarda saxlanan ərazilərdə ermənilər “dəre xəlvət, tülkü bəy” prinsipi ilə davranaraq burada qanunsuz, beynəlxalq konvensiyalara zidd fəaliyyətlə, o cümlədən təbii sərvətlərin talan olunması, su ehtiyatlarının çirkəndirilməsi, flora və faunanın məhv edilməsi ilə məşğul olub, ərazi həm xarabazara, həm də cinayətkarlar yuvasına çevrilib.

Laçın rayonunda ərazinin 22 min hektarı meşə sahəsidir. Kəlbəcər rayonunda 24 min hektar meşə sahəsi vardır. Zəngilan və Qubadlı rayonlarında 12 min hektar və eyni zamanda işğaldan azad edilmiş Hadrut rayonunda və Xocavənd rayonunun bir hissəsində böyük meşə sahələri vardır. Meşələr isə planetimizin ağciyəridir. Mənfur, vəhşi düşmən meşələrimizi 30 il ərzində qırıb, talayıb və son müddət ərzində yandırır. Buna baxmayaraq, meşə sahələrimizin böyük hissəsi toxunulmaz qalıb, çünki düşmən o dağlıq yerlərə dırmaşa bilməyib. Əlbəttə, dağıdılmış və məhv edilmiş infrastrukturun, o cümlədən kəsilmiş ağacların bərpası da diqqət mərkəzində olacaqdır. Erməni işğalçıları Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Tərtər və Xocavənd rayonlarının ərazilərini düşünülmüş şəkildə od vuraraq yandırmışlar. Qəsdən törədilmiş yanğınlar nəticəsində meşə sahələri yanaraq məhv olmuş, torpağın üst münbit qatı yararsız hala düşmüş, ətraf mühitə və canlı təbiətə çox ciddi ziyan dəymişdir. Şuşa meşələrinin yandırılması zamanı ağ fosforlu top mərmilərdən istifadə edilmişdir. Bu silahlardan istifadə insan sağlamlığı üçün də təhlükəlidir. Dəri vasitəsilə sorulan fosfor insan bədənində uzun müddət qala bilir, bir sıra daxili orqanları zədələyir, yaxud ölümə nəticələnir. Göründüyü kimi, İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı işğaldan azad olunan Qarabağ və ətraf ərazilər uzun illər erməni işğalçıları tərəfindən tarixi, mədəni abidələrin dağıdılmasına, flora və faunanın bir çox növlərinin məhvə və ətraf mühitin çirkənlənməsinə məruz qalmışdır. Torpaqlarımızın geri qaytarılması nəticəsində Qarabağ və ətraf rayonların canlılar aləmi mənfur düşmənin ekoloji terrorundan qurtulmuşdur. Azərbaycan Respublikası ekoloji mühitin sağlamlaşdırılmasını strateji məqsəd sayır. Müasir dövrdə təbiətdən istifadə nə qədər aktualdırsa, onu qorumaq, bərpa etmək bir o qədər əhəmiyyətlidir. İnanırıq ki, yaxın gələcəkdə bu ərazilərin canlılar aləminin bərpasına nail olacağıq.

Respublika.-2022.-4 iyun.-№116.-S.4.

Ermənistanın Oxçuçay terroru davam edir

Qafan və Qacaran kimi şəhərlərdən çaya axıdılan təmizlənməmiş məişət suları çirklənmə səviyyəsini daha da yüksəldib

Əsmər Qardaşxanova

30 illik işğal dövründə Ermənistan yalnız tarixi, mədəni abidələri, yaşayış məskənlərini dağıtmaqla kifayətlənməyib, hətta öz xislətini Qarabağın ətraf mühitinə, təbii sərvətlərinə külli miqdarda ziyan vurmaqla da göstərib. Bu dövrdə ərazilərin təbii sərvətləri işğalçı dövlətin himayədarlığı nəticəsində müxtəlif xarici şirkətlər tərəfindən qanunsuz istismara məruz qalıb. İllər ərzində Ermənistanın yürütdüyü ekoloji terror tarazlığın pozulmasına səbəb olub.

Terror nəticəsində meşələr məhv olmuş, çayların suyu yüksək səviyyədə çirklənməyə məruz qalmışdır. Transsərhəd çay olan Oxçuçay da Ermənistan ərazisində daim çirkləndirilib. Aparılan araşdırmalar zamanı Qafan və Qacaran dağ-mədən sənayesinin tullantı sularının təmizlənmədən birbaşa çaya axıdıldığı və çirklənmə səviyyəsinin normadan dəfələrlə artıq olduğu üçün Oxçuçayın su ehtiyatlarının istifadəsi yararsız hesab edilib. Oxçuçayın Azərbaycanın iki böyük çaylarından biri olan Araz çayına töküldüyünü nəzərə alsaq, onun hədsiz çirklənməsi bu çayın su ehtiyatlarının da keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərir. Əkin sahələrinin suvarılmasında həlledici rol oynayan çayın suyunun çirklilik səviyyəsi, eyni zamanda bu sudan məişətdə istifadə olunması insan sağlamlığına birbaşa təsir edə, mənfi fəsadlara yol açə bilər. Bu çirklilik çayın fauna və florasını, ekosistemini də sıradan çıxarır, çaydakı canlıların məhvində səbəb olur.

Çayda nikelin miqdarı 5,5, dəmirin miqdarı isə 4,5 dəfə normadan artıqdır

Ərazilərimiz işğaldan azad olunduqdan sonra Qarabağın təbiətinin öyrənilməsi, təbii ehtiyatlarının müəyyənəşdirilməsi istiqamətində aidiyyəti qurumlar tərəfindən davamlı olaraq monitorinqlər həyata keçirilir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən ötən il ərzində aparılan monitorinqlər zamanı Oxçuçaydan dəfələrlə götürülən su nümunələrində çirklənmənin yüksək səviyyədə olduğu təsdiqini tapıb. Belə ki, suda yüksək miqdarda ağır metal, xüsusən mis, molibden, manqan, dəmir, sink və xrom aşkar edilib. ETSN-in monitorinq hesabatlarına əsasən, çayda mis-molibden birləşməsinin miqdarı normadan iki, dəmir dörd və nikel yeddi dəfə yüksək olub, çayın rəngi çirklənmə səbəbindən vaxtaşırı dəyişib.

Oxçuçayın Zəngilanın Şayıflı və Cahangirbəyli kəndləri hissəsində aparılan monitorinqi zamanı "Qırmızı kitab"a daxil edilən 227 kiçik qızılxallı və 330 şirbit balıqlarının kütləvi ölümünün müşahidə edilməsi də çaydakı çirklənmənin yüksək səviyyədə olduğundan xəbər verir.

Bu il də ETSN-in Milli Hidrometeorologiya Xidməti tərəfindən Qarabağ çaylarında suların keyfiyyətini öyrənmək üçün monitorinqlər aparılıb və məlum olub ki, ən çox çirklənməyə məruz qalan Oxçuçaydır. Təhlillərə görə, çayda nikelin miqdarı 5,5, dəmirin miqdarı isə 4,5 dəfə normadan artıq olub.

May ayında Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təşkil etdiyi ekspedisiya çərçivəsində AMEA-nın akademik Həsən Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun əməkdaşları da Oxçuçay hövzəsində tədqiqat aparıblar. Oxçuçayın Azərbaycan ərazisindən keçən 43 kilometrlik hissəsinin 10 kilometri bilavasitə Ermənistanla Azərbaycan arasında hazırkı dövlət sərhədinə uyğun gəlir. Məlum olub ki, onun 32,2 faizi meşə-kolluqlar, 32,1 faizi kserofit bozqırlar, 12 faizi quru bozqırlar və 6,9 faizi isə çay-dərə çəmən meşələrəndən ibarətdir. Süsən, Pələsər, Ağcaqayın və Əsgülüm silsilələrinin çaya baxan yamacları dik olub, əsasən tektonik qırılmaya uyğundur. Vulkanogen süxurlardan təşkil olunmuş yamacların bəzən çılpaq qayalıqlarla, bəzən meşə və meşə-kolluqlarla örtülməsinin səth axınının nizamlanmasında, yeraltı axının yaranmasında və çayda sululuğun ilboyu qorunmasında çox əhəmiyyətli rolu var. Qısa məsafədə təbii landşaftların quru-bozqırlardan dağ meşələrinə doğru tədricən dəyişməsi və onlar arasında ekoloji koridor rolu oynayan Oxçuçayın təsiri ilə hövzədə unikal əhəmiyyətə və zənginliyə malik biomüxtəliflik yaranıb.

Çayda əl yumaq belə qorxuludur

Mütəxəssislər apardıqları tədqiqatların nəticəsində müəyyən ediblər ki, işğal dövründə çay hövzəsi ekosistemləri ciddi landşaft-ekoloji təsirlərə məruz qalıb. Meşələr vəhşicəsinə talan edilib, sənaye əhəmiyyətli Araz palıdı, qoz ağacları, göyrüş və s. qırılıb, digər ağac və kol növləri isə yanacaq kimi istifadə edilib.

Hazırda yaşıl görüntü yaradan bu meşəliklər əslində vaxtilə ermənilər tərəfindən qırılmış ağacların kökü üstündə inkişaf edən topaşəkilli pöhrələrdən ibarətdir. Tədqiqatlarda iştirak edən institutun Landşaftşünaslıq və landşaft planlaşdırılması şöbəsinin müdiri Mirnux İsmayılov qəzetimizə bildirdi ki, Oxçuçayda çirklənmə səviyyəsi hələ də yüksəkdir: "Ermənistan ərazisində insanlar əllərinə keçən hər şeyi çaya atırlar. Zəngəzurun Ermənistan ərazisindəki hissəsində əhalinin ən çox məskunlaşdığı yerlərdən biri də Oxçuçay hövzəsidir. Dağ-mədən sənayesi, filiz saflaşdırma kombinatlarından axıdılan sulardan əlavə, Qacaran, Qafan kimi iri şəhərlərdən də məişət suları təmizlənmədən çaya axıdılır".

Alim çayboyu qarşılarına erməni dilində yazılmış çoxlu plastmas qabların çıxdığını qeyd edir. Bu isə bir daha sübut edir ki, tullantılar Ermənistan ərazisindən gəlir və buna başqa ad qoymaq mümkün deyil.

"Özümüz belə çayda əlimizi yumağa çəkinirdik" deyən M.İsmayılov vurğulayır ki, Oxçuçay ətrafında balıqların kütləvi ölümü sutkanın müəyyən vaxtında çirkləli suyun daha çox buraxıldığı vaxtda baş verir. Onun sözlərinə görə, avqust ayında, çayın əzsulu vaxtında yenidən tədqiqatlar aparılacaq, monitorinqlər mütəmadi davam edəcək.

Konvensiyaya qoşulmayan Ermənistanın çirkin niyyəti

Oxçuçayın Ermənistan tərəfindən transsərhəd çirklənməsi ilə bağlı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, bir sıra qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən müxtəlif beynəlxalq qurumlara, nüfuzlu ekoloji təşkilatlara dəfələrlə müraciət edilib. Ermənistan bu zərərli təcrübəni dayandırmağa çağırılsa da, heç bir reaksiya verməyib. Ermənistan hələ də Transsərhəd Su Hövzlərinə dair Helsinki Konvensiyasına qoşulmamaqla öz çirkin niyyətini bir daha göstərir. Bütün çağırışlara baxmayaraq eyni niyyətləri ilə transsərhəd bir çayın bu dərəcədə çirklənməsinə şərait yaradırlar. Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi üzrə Helsinki Konvensiyası transsərhəd yeraltı sülardan istifadə edən tərəfdaş ölkələrin öhdəlikləri, transsərhəd yeraltı sülardan ədalətli istifadə, yerüstü və yeraltı sülardan kompleks istifadə, informasiya mübadiləsi, fəaliyyətlərin koordinasiyası və digər məsələləri tənzimləyir.

Ermənilər 2020-ci il 10 noyabr bəyanatı ilə Kəlbəcər, Laçın və Ağdamı boşaltmaq üçün Azərbaycanın humanist mövqeyi nəticəsində onlara verilən əlavə vaxtda belə ekoloji terroru davam etdirmiş, çıxdıqları evləri yandıraraq meşə ərazilərinə yayılmasına şərait yaratmış, eyni zamanda ağacları kəsmiş, yanğınlar törətmişlər. Bütün bunlar əsl erməni xislətinin göstəricisidir. Lakin inanırıq ki, Azərbaycanın beynəlxalq qurumlara verdiyi tutarlı faktlar, doğru məlumatları özündə əks etdirən şikayətləri əsasında tezliklə Ermənistana sərt və daha ağır cəzalar kəsiləcək. Müharibədə məğlub olaraq Azərbaycan qarşısında diz çökən Ermənistan etdiyi çirkinliklərə görə əlavə təzminat ödəməli olacaq.

Azərbaycan. - 2022.- 10 iyun. - № 121. - S. 1,5.

Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun anlayışı və səciyyəvi cəhətləri haqqında

Qurbanov Sadiq Haqverdi oğlu,

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya komitəsinin sədri

Qasimov Alish Məmiş oğlu,

Bakı Dövlət Universitetinin Əmək və ekologiya hüququ kafedrasının müdiri, hüquq üzrə elmlər doktoru, professor

Əliyev Mahir Oqtay oğlu,

Bakı Dövlət Universitetinin Əmək və ekologiya hüququ kafedrasının baş müəllimi

Açar sözlər: *sağlam ətraf mühit, yaşamaq hüququ, yeni nəsil ekoloji hüquqlar, ekoloji siyasət, ekoloji ekspertiza, ətraf mühitlə ekoloji əlaqə.*

Ключевые слова: *здоровая окружающая среда, право на жизнь, экологические права нового поколения, экологическая политика, экологическая экспертиза, экологическая связь с окружающей средой.*

Keywords: *healthy environment, right to life, new generation environmental rights, environmental policy, ecological expertise, ecological relationship with the environment.*

Təbii ehtiyatlardan rəşional istifadə və ətraf təbii mühitin mühafizəsi sahəsində mühüm problemlər dünya ictimaiyyəti qarşısında sabit ekoloji-hüquqi təsir mexanizmlərinin yaradılması üzrə vəzifələr qoymuşdur. Hazırda bu sahədə təsirli mexanizmlərdən biri vətəndaşların ekoloji hüquqlarının tanınması və qanunvericilikdə təsbit edilməsidir. Ümumiyyətlə, müasir dövrdə insanın və vətəndaşın ekoloji hüquqlarının mühafizəsi və təminatı ekologiya hüququnun mərkəzi problemlərindən sayılır. Məhz bu səbəbdən, respublikamızda ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə ilə bağlı problemlərin həllinə mühüm əhəmiyyət verilir. Məhsuldar torpaqların tənəzzülə uğraması, bərk və sənaye tullantılarının, o cümlədən təhlükəli tullantıların utilizasiyası prosesinin lazımi səviyyədə idarə edilməməsi, meşə, fauna, balıq ehtiyatlarının sayının azalması, yaşayış məntəqələrinin keyfiyyətli su ilə təchizatının lazımi səviyyədə olmaması, içməli suyun istehlakçılara çatdırılması prosesində itkilərə yol verilməsi, kanalizasiya xətlərinin azlığı və digər bu qəbildən olanlar hazırda respublikamızın əsas ekoloji problemlərindən sayılır [17].

Təsvir etdiyimiz şəraitdə dövlətimizin ekoloji siyasətinin əsas xəttini təşkil edən ətraf mühitin sağlamaşdırılması sahəsində səmərəli nəticələrin əldə edilməsi məqsədilə bir sıra əhəmiyyətli qanunlar, normativ hüquqi sənədlər qəbul edilmiş, müasir Avropa qanunvericiliyinin tələblərinə cavab verən dövlət proqramları hazırlanmış və təsdiq edilmişdir. Bu normativ aktlarda vətəndaşların ekoloji hüquqlarının, xüsusilə sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun təmin edilməsi ilə bağlı müddəalar xüsusi yer tutur.

XX yüzilliyin sonu - XXI yüzilliyin əvvəllərində bəşəriyyət ekologiya, insanların həyat fəaliyyətlərinin təminatı üçün zəruri ehtiyatlar, ekoloji təhlükəsizlik, təhsil, tibb, demoqrafiya və digər bu kimi sahələrdə qeyri-ənənəvi vəzifələrin həllini tələb edən təhlükəli qlobal dəyişikliklərlə üz-üzə qalmışdır. Elmi texniki tərəqqinin sürətli inkişafı insanların və ümumiyyətlə, bütün canlıların həyat və sağlamlığına mənfi təsir edən ətraf mühitdə zərərli dəyişikliklərin artmasına səbəb olmuşdur. Məhz bu səbəbdən, müasir dövrümüzdə ekoloji rifahla bağlı məsələlər həm dövlət və cəmiyyət üçün, həm də ayrılıqda hər bir insan üçün prioritet sayılır.

Təbiətlə cəmiyyətin qarşılıqlı təsiri, elmi texniki tərəqqinin sürətli inkişafının nəticələri, geridönməz hal alan zərərli ekoloji dəyişikliklər, mədəniyyətlərin və bəşəriyyətin ziddiyyətləri və digər bu kimi müasir dövrümüzün həlli vacib problemləri həm bütövlükdə bəşəriyyətin, həm də ayrılıqda götürdükdə hər bir insanın mənafeyinə toxunur.

Tanınmış beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatı - Roma klubunun təsisçilərindən sayılan, bəşəriyyətin inkişafının qlobal modellərini tədqiq edən italyan alim, menecer və ictimai xadim Aureliyo Peççeyi vaxtilə haqlı olaraq qeyd edirdi ki, “təbiətin tacı olan insan planeti özünün bölünməz imperiyasına çevirmişdir və hazırda Yer üzündə yaşayan, insanın “tarixi triumfal yüksəlişinin və yayılmasının” qurbanına çevrilmiş bütün canlıların, bitki və heyvanların taleyi ondan asılıdır, təkcə insan özü buna görə məsuliyyət daşıyır. Digər tərəfdən, qarşısı alınmazsa, insanın qaldırdığı qəzəbli dalğanın onun özünü məhv etməsi qaçılmazdır” [14, s.34].

Təbii ehtiyatların rəşional istifadəsi və ətraf təbii mühitin qorunub saxlanılması sahəsində mühüm problemlər dünya ictimaiyyəti qarşısında təbiətlə cəmiyyətin qarşılıqlı təsirinin sabit ekoloji-hüquqi

mexanizmlərinin yaradılması üzrə vəzifələr qoymuşdur. Müasir dövrdə belə təsirli mexanizmlərdən biri qismində vətəndaşların ekoloji hüquqlarının qanunvericilik səviyyəsində tanınması və təsbiti çıxış edir. Məhz bu səbəbdən, insanın və vətəndaşın ekoloji hüquqları müasir ekologiya hüququnun mərkəzi problemi sayılır.

Vətəndaşların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun, habelə sair ekoloji hüquqlarının legal tanınması və hüquqi təsbiti dünyanın əksər ölkələrinin müasir qanunvericiliyinin mütərəqqi inkişaf istiqamətlərindən biri kimi çıxış edir.

Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnu nəzərdən keçirməzdən öncə vətəndaşların ekoloji hüquqlarının ümumi nəzəri-hüquqi tərifini müəyyənləşdirmək lazımdır. Bir qisim müəlliflərin fikrincə, vətəndaşların ekoloji hüquqları beynəlxalq aktlarda, Konstitusiyada, fərdin, yəni insanın və vətəndaşın ətraf mühitlə qarşılıqlı təsir prosesində həyata keçirilən və onun bu sahədə əsas tələbatlarının ödənilməsini təmin edən, xüsusi ekoloji və buna yaxın olan qanunvericilikdə təsbit edilmiş hüquqlarının məcmusudur [9, S.195].

Ekoloji hüquqların mahiyyətinin və təbiətinin öyrənilməsi onların səciyyəvi cəhətləri haqqında nəticəyə gəlməyə əsas verir. Belə ki, ekoloji hüquqların səciyyəvi xassəsi onların həyata keçirilməsinin əsası qismində obyektiv mövcud olan ekoloji sistemin, yəni ətraf təbii mühitin çıxış etməsidir. Bu zaman bəzi ekoloji hüquqlar hüquqi cəhətdən təsbit edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq, vətəndaşların həyat fəaliyyətlərindən ayrılmaz olduqlarından, təbii hüquqlar sayılır.

Hüquq ədəbiyyatında ekoloji hüquqların geniş mənada tərifinə rast gəlinir ki, bu tərifə əsasən ekoloji hüquqlara vətəndaşların və cəmiyyətlə təbiət arasında yaranan ictimai münasibətlərin digər subyektlərinin bütün hüquqları aid edilir [12, s. 83]. M.M. Brinçukun fikrincə, ekoloji hüquqlar dedikdə “ətraf mühitin insanın mənafeyi nəminə ekoloji problemlərin həllinə əsaslanan mühafizəsi deyil, hər bir vətəndaşın sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ ehtiva edilir ki, bu hüquqa riayət edilməsi təkcə xalqın sağlamlığına öz müsbət təsirini göstərmir, həm də ətraf mühitin ekologiyasının qorunub saxlanmasına və bərpasına kömək edir” [4, s. 130].

Ekologiya hüququ sahəsində tanınmış rusiyalı hüquqşünas alim S.A. Boqolyubova görə, vətəndaşın və dövlətin hüquq və vəzifələrinin təminatı problemi bilavasitə ətraf təbii mühitin mühafizəsinin təmin olunması sahəsinə aid olduğundan sosial-hüquqi dövlətin formalaşdırılması üçün daha aktualdır [2, s. 25]. Başqa sözlə, insanın ekoloji hüquqları dedikdə, şəxsiyyətin təbiətlə qarşılıqlı əlaqədə tələbatlarını təmin edən və ödəyən, qanunvericilik səviyyəsində tanınan və təsbit edilən hüquqları başa düşülür.

Müasir hüquq ədəbiyyatında rast gəlinən digər bir fikrə görə, iyirminci yüzilliyin sonunda vətəndaşın ekoloji hüquqlarının da aid edildiyi “insanın dördüncü nəsil hüquqları” formalaşır [15, s. 71].

Məsələ ilə bağlı analoji baxışlara insan hüquqlarını tədqiq edən digər müəlliflərin əsərlərində də rast gəlmək mümkündür. Belə mövqe BMT və Avropa Şurası kimi nüfuzlu təşkilatların qəbul etdikləri aktlara əsaslanır və beləliklə də beynəlxalq səviyyədə tanınır.

Hesab edirik ki, insanın və vətəndaşın əsas hüquqları olan ekoloji hüquqlar təbii hüquqlar kateqoriyasına aid olduğundan dövlət tərəfindən verilmir və dövlətin əsas qanunu olan Konstitusiya ilə təmin olunur. Ekoloji hüquqlar ırqından, cinsindən, dilindən, dinindən, siyasi və digər etiqadından, milli və ya sosial mənşəyindən, əmlak, silki və sair vəziyyətindən asılı olmayaraq hər bir insanın ayrılmaz təbii hüquqlarıdır. İnsanın sadəcə anadan olma faktı onun ekoloji hüquqlarının yaranması üçün kifayət sayılan əsasdır.

Fikrimizcə, insanın ekoloji hüquqları fərdin özünün fəaliyyətinin nəticəsi olaraq, şəxsiyyətin müstəqilliyinin, öz müqəddəratını təyin etmə azadlığının, dövlət, cəmiyyət, müxtəlif korporasiyalar və sair şəxslər tərəfindən şəxsi həyatına müdaxiləyə yol verilməzliyinin ölçüsü kimi təbii, ayrılmaz və hamı üçün bərabər hüquqlardır. Ekoloji hüquqlar ümumbəşəri dəyərlər üzərində təşəkkül tapır və şəxsiyyətin ayrılmaz, təbii xassələrini təşkil edir. Hər bir insan eyni azadlıq ölçüsünə bərabər hüquqlara malikdir.

Ekologiya hüququ üzrə mütəxəssislər vətəndaşların ekoloji hüquqlarını bir neçə qrupa ayırırlar:

1. konstitusion (yaxud əsas) və sair ekoloji hüquqlar;
2. vətəndaşların və ictimai birliklərin hüquqları;
3. təbiəti mühafizə və təbii ehtiyatlardan istifadəyə dair hüquqlar;
4. bilavasitə ekoloji, yaxud xüsusi hüquqlar;
5. sair hüquqlar (sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququna dolayısı ilə təsir edən hüquqlar) [3, s. 90].

Ekologiya hüququ üzrə tanınmış rusiyalı müəllif M.M. Brinçuka görə, hüquqların elmi əsaslandırılmış şəkildə ekoloji hüquqlara aid edilməsi üçün insanın təbii sərvətlərdən yararlanma ilə bağlı tələbatlarının ödənilməsi amilindən istifadə olunmalıdır. Müvafiq surətdə həm universal hüquq sayılan sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ, həm də insanın təbii ehtiyatlardan istifadə hüququ ekoloji hüquqlara aiddir. Torpaq və digər təbii ehtiyatlar üzərində xüsusi mülkiyyət hüququ, sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ, ekoloji informasiya

əldə etmək, ekoloji hüquqpozma nəticəsində vurulan zərərin əvəzini tələb etmək hüququ, sağlamlıq üçün təhlükəsiz və sanitariya-gigiyena tələblərinə cavab verən əmək şəraitinə hüquq, sağlamlığın müdafiəsi və tibbi yardım hüququ əsas ekoloji hüquqlara aiddir [5, s. 8].

Bəzi mütəxəssislər hesab edir ki, hazırda “ekoloji hüquqlar” termini vətəndaşların və ictimai birliklərin “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında”, “Ekoloji ekspertiza haqqında” və digər bir sıra normativ hüquqi aktlarda təsbit edilmiş bütün səlahiyyətləri üçün toplayıcı anlayış kimi istifadə olunur. İnsanın ekoloji hüquqları dedikdə, fərdin təbiətlə qarşılıqlı təsirindən yaranan müxtəlif tələbatlarının ödənilməsinə təmin edən, qanunvericiliklə tanınmış və təsbit edilmiş hüquqları başa düşülür. Bu termin populyar ekoloji leksikada, ətraf təbii mühitin mühafizəsi təcrübəsində geniş istifadə olunur [8, s.13].

Rusiyalı alimlərdən professor O.L. Dubovik ekoloji hüquqları subyektlərə görə iki qrupa ayırmağı təklif edir:

1. ümumi subyektə, yəni bütün fərdlərə məxsus olan ekoloji hüquqlar;
2. peşə və digər əlamətlərinə görə fərqləndirilən subyektlərin xüsusi kateqoriyalarına və ya səciyyəvi xüsusiyyətlərə malik ərazilərdə yaşayan vətəndaşlara aid edilən ekoloji hüquqlar.

Birinci qrupa ekoloji normativ hüquqi aktlarda konkretləşdirilən konstitusion ekoloji hüquqlar aiddir. İkinci qrup isə fəvqəladə hallar baş verdikdə, kimyəvi, nüvə, bakterioloji və sair silahın saxlanması, daşınması və məhvi üzrə işlərin aparılması zamanı təhlükəsiz əmək və yaşayış şəraitinin, sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun təmin edilməsi üzrə mühafizə tədbirlərinin tətbiq edildiyi ərazilərdə yaşayan və işləyən vətəndaşların hüquqlarını özündə ehtiva edir [9, s. 196-198].

Araşdırdığımız mövzu ilə bağlı hüquq ədəbiyyatında rast gəlinən haqlı mövqeyə əsasən vətəndaşların ekoloji hüquqları bir neçə imkandan ibarətdir:

1. bu hüquqları mənafeələrinə uyğun müəyyən şəkildə istifadə etmək imkanı;
2. icra öhdəliyi daşıyan subyektlərdən bu hüquqi vəzifələrinin icrasını tələb etmək imkanı (yəni, bu və ya digər formada davranmaq və ya müəyyən davranışdan çəkinməyi tələb etmək);
3. pozulmuş hüququn müdafiəsi üçün dövlət orqanlarına müraciət etmək imkanı [10, s. 97].

Hüquq ədəbiyyatında tanınmış rusiyalı hüquqşünas alim A.V. Petrovun fikrinə istinadən qeyd edilir ki, “insanın ekoloji hüquqlarına müasir baxış onun ətraf təbii mühitlə bağlı hüquqlarının üç aspektini nəzərə almalıdır. Birincisi, insanın sağlam ətraf təbii mühitdə yaşamaq hüququdur. İkinci aspekt insanın sağlamlığını ətraf mühitin zərərli təsirlərindən qorumaq hüququdur. Üçüncüsü isə, insanın bir vətəndaş kimi ətraf təbii mühitin mühafizəsində iştirak etmək hüququ və öhdəliyidir” [6, s. 36].

Beləliklə, mütəxəssislərin qeyd etdiyimiz fikirlərini ümumiləşdirərək, sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun müasir dövlətlərin əksəriyyətinin konstitusiyalarında, eləcə də ekologiya qanunvericiliklərində insanın sosial-iqtisadi, habelə estetik həyat şəraitini təmin edən təbii subyektiv hüquqlarından biri olması qənaətinə gəlik.

Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ subyektlərin qeyri-məhdud dairəsinə ünvanlandığından ümumi hüquq sayılır və hüquq münasibətlərinin digər subyektlərinin iradə ifadəsinə görə əldə edilir və ya özgəninkiləşdirilir. O, ekoloji normativ hüquqi aktlarda təsbit edilən bütün digər hüquq və azadlıqların əsasında dayandığından, onlardan ən vacibi sayılır.

Vətəndaşların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququna həsr edilən ədəbiyyatla tanış olduqdan sonra bir sıra nəticələr çıxarmaq mümkündür. Belə ki, şəxsiyyətin konstitusiya hüquqlarının təsnifatına istinad edərək ekologiya hüququ sahəsində mütəxəssislərin fikirləri bu hüquqla bağlı fərqlənir. Müəlliflərin bir qismi hesab edir ki, insanın içməli suya və təmiz havaya ehtiyacı anadan olduğu andan etibarən yaranır və sosial mühitin mövcudluğundan asılı deyil. Başqa sözlə, insanın həyatı onun sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun dövlət tərəfindən təminat səviyyəsindən asılıdır [16, s.40].

Digər qrup müəlliflər isə sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnu sosial-iqtisadi hüquqlar sırasına aid edirlər [11, s. 247-248]. Habelə sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun sosial-siyasi hüquqlar sırasına aid edilməsi haqqında fikirlərə də rast gəlinir [7, s. 56].

Qeyd etmək lazımdır ki, son bir neçə onillik ərzində ekoloji xarakterli konstitusion normaların əhəmiyyətli şəkildə artması müşahidə olunur. Belə vəziyyət, fikrimizcə, haqlı olaraq vətəndaşın siyasi, sosial, iqtisadi və digər hüquqları ilə yanaşı ekoloji hüquqlarının da konstitusion statusa malik hüquqlar sırasına daxil edilməsinin zəruriliyi haqqında fikirlərin əsası qismində çıxış etməyə başlamışdır [13, s. 129].

Bir qisim müəlliflərin fikrincə, qanunvericilikdə sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun məzmununu şərti olaraq üç tərkib hissəsinə bölmək olar:

1. sağlam ətraf mühitə olan hüquq (sağlam ətraf mühit yaşayış mühitinin ekoloji və sanitar-epidemioloji qanunvericiliyin tələblərinə cavab verən xassə və əlamətlərinin təmin edilməsini nəzərdə tutur);
2. ətraf mühitin vəziyyəti haqqında həqiqi məlumat əldə etmək hüququ;
3. şəxsin sağlamlığına və ya əmlakına ekoloji hüquqpozma nəticəsində vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsini tələb etmək hüququ [1, s. 122-128].

Hesab edirik ki, qanunvericilikdə təsbit edilmə nəzərdən keçirilən ekoloji hüququn sadəcə mövcudluğunu əks etdirir. Bununla belə, sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun statusu və təsnifatı qeyri-müəyyən qalmaqdadır. Araşdırdığımız ekoloji hüquq əsasən insanın digər ümumi hüquqlarından törəmə hüquq kimi nəzərdən keçirilir, yaxud da hüquqların müdafiə vasitəsi qismində müəyyən edilir. Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ həm də beynəlxalq hüququn xüsusi prinsipi kimi fərqləndirilir. Mütəxəssislər arasında sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun tətbiqinin və müdafiəsinin mümkünlüyü haqqında müzakirələr ifadə formaları mücərrəd xarakter daşıdığından davam edir. Fikrimizcə, bu hüququ özünü müdafiəsi üçün müasir hüquqi mexanizmlərin işlənilib hazırlanması tələb olunan yeni nəsil hüquqlarına aid etmək lazımdır.

Məlumdur ki, qüvvədə olan ekologiya qanunvericiliyində müəyyən hüquqların nəzərdə tutulması onları müşayiət edən müvafiq vəzifələrin mövcudluğunu bildirir. Hamılıqla qəbul edilən bu qaydadan çıxış edərək deyə bilərik ki, sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ fiziki və hüquqi şəxslərdən, dövlət orqanlarından ətraf təbii mühitin müdafiəsinə, qorunub saxlanılmasına yönəlmiş hərəkətlərin icrasını, insanın ekoloji cəhətdən sağlam yaşayış mühitinin təhlükəsizliyinin və mühafizəsinin təmini üçün bütün mümkün tədbirlərin yerinə yetirilməsini tələb edir.

Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ digər ekoloji hüquqlarla - ətraf mühitin vəziyyəti haqqında həqiqi məlumat almaq və ekoloji hüquqpozma nəticəsində əmlaka və ya sağlamlığa vurulan zərərin əvəzinin ödənilməsini tələb etmək hüququ ilə üzvi surətdə bağlıdır. Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun təmin edilməsi ətraf mühitin keyfiyyətinin planlaşdırılması və normalaşdırılmasından, ekoloji böhranın aradan qaldırılması üzrə tədbirlərin görülməsindən, qəzaların, təbii fəlakətlərin vaxtında xəbərdar edilməsi və nəticələrinin aradan qaldırılmasından, vətəndaşların sosial və dövlət sığortasından, dövlət, ictimai, ehtiyat və sair fondların təsis edilməsindən, əhaliyə tibbi yardımın təşkilindən, ətraf mühitin və təbiəti mühafizə qanunvericiliyinə riayət olunmasının vəziyyətinə dövlət nəzarətindən asılıdır.

Vətəndaşların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ təbiətdən istifadənin rasionallaşdırılması, yəni ekologiyadan istifadənin istər milli, istərsə də beynəlxalq hüquq subyektləri tərəfindən müvafiq qabiliyyətlərin göstərilməsi hesabına təmin edilir. Şəxsiyyətin inkişafının həyati vacib tələbatlarının reallaşdırılması üçün tükənən təbii sərvətlərin istismarı üsullarının rasionallaşdırılmasının müasir dövrü təsərrüfat fəaliyyətinin və ekologiya hüququnun paralel surətdə inkişafının prioritet vəzifələrindən birinə çevrilir. Qeyd olunanlar vətəndaşın sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun konstitusiyaya hüququnun və beynəlxalq hüququn institutu kimi inkişafını şərtləndirmişdir.

Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ bir çox sahələrdə insanın və vətəndaşın digər hüquqları ilə kəsişir. Belə ki, mülki hüquqlar insanın həyatını, sağlamlığını, əmlakını qanunazidd qəsdlərdən qoruyursa, vətəndaşın siyasi hüquqları belə müdafiənin vətəndaşın dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsində iştirak etməsi yolu ilə təmin edir. Ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı konkret məsələlərin referenduma çıxarılması təşəbbüsü ilə çıxış etmək və ya belə mühafizə üçün qanunvericilik sahəsində əhəmiyyətli qərarların hazırlıq prosesinə, qəbul edilməsinə təsir etmək, vəzifəli şəxslərin və ya hakimiyyət orqanlarının ekoloji hüquqları pozan hərəkət və qərarlarından məhkəməyə şikayət etmək sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun həyata keçirilməsinə misal ola bilər.

Beləliklə, subyektiv mənada konstitusion hüquq olan sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ konstitusiyaya səviyyəsində sanksiyalaşdırılmış və dövlət hakimiyyətinin təminat verdiyi, optimal müasir ətraf mühit şəraitində insanın və vətəndaşın daimi və ayrılmaz, şəxsi, sosial-iqtisadi, siyasi və mədəni hüquq və azadlıqlarının məcmusudur. Səlahiyyətlərin nəzərdən keçirdiyimiz məcmusu dövlət hakimiyyət orqanları və onların vəzifəli şəxsləri də daxil olmaqla, bütün hüquq subyektlərindən ətraf mühitin mühafizəsi üzrə konstitusion öhdəliklərə riayət edilməsini tələb etmək və bu öhdəliklər pozulduğu təqdirdə dövlət və ya ictimai müdafiə üçün müraciət etmək imkanını özündə ehtiva edir.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Белокрылова Е.А., Кологерманская Е.М. Особенности реализации прав граждан на благоприятную окружающую среду в Российской Федерации и Индии: сравнительно-правовой анализ // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения, 2016, №1, с.122-128
2. Боголюбов С.А. Общее в обеспечении экологических прав и обязанностей в Казахстане и России/Проблемы развития и унификации экологического и аграрного законодательства Казахстана и стран СНГ в контексте интеграционных процессов (Байсаловские чтения - 2008): Материалы междунар. науч.-практ. конф. Астана: ЕНУ им. Л. Н. Гумилева, 2008, с.25-29
3. Боголюбов С.А. Экологическое право: Учебник, М.: Юристъ, 2004, 430 с.
4. Бринчук М. М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник. М.: Юрист, 1998, 688 с.
5. Бринчук М.М. Теоретические основы экологических прав человека // Государство и право, 2004, №5, с.8-15
6. Валитов И.О. Право на благоприятную окружающую среду и право на экологическую безопасность // Правовое государство: теория и практика, 2014, №3(37), с.36-40
7. Васильева М.И. Право граждан СССР на здоровую окружающую среду: Дис... канд. юр.наук. М., 1990, 167 с.
8. Гейт Н.А. Защита экологических прав человека и гражданина в условиях глобализации // Право и современные государства, 2012, №1, с. 13-18
9. Дубовик О.Л. Экологическое право: Учебник. М.: Проспект, 2011, 720 с.
10. Ерофеев Б.В. Экологическое право России: Учебник. М.: Эксмо, 2006, 464 с.
11. Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России: Учебник. М.: Проспект, 2010, 608 с.
12. Макарова Т.П. Эколого-правовой статус граждан Республики Беларусь. Минск: БГУ, 2004, 229 с.
13. Миняев А.О. Экологическое право: конституционные основы: Учебник. М.: Городец, 2004, 352 с.
14. Печчеи А. Человеческие качества: Монография. М., 1985, 312 с.
15. Рудинский Ф.М. Гражданские права человека: общетеоретические вопросы // Право и жизнь, 2000, № 31, с.71-76
16. Шатаева С.В. Конституционное право человека на благоприятную окружающую среду и механизм его реализации в Российской Федерации: Дис... канд.юр.наук, М., 2003, 293 с.
17. Экологическое состояние в Азербайджане. Электрон, текстовые дан. Режим доступа: http://files.preslib.az/projects/azereco/ru/ccco_m21.pdf

О понятии и специфических признаках право на проживания в здоровой окружающей среде

**Курбанов Садиг Ахверди оглу
Гасымов Алыш Мамиш оглу
Алиев Махир Октай оглу**

Резюме

В статье рассматриваются понятие и характерные черты понятия право на проживания в здоровой окружающей среде, как одного из основных конституционных экологических прав человека и гражданина. Проводится сравнительный анализ научных подходов и экологического законодательства по данному естественному виду экологического права. В итоге проведенного анализа выясняется, что право на благоприятную окружающую среду, являющееся конституционным правом в субъективном смысле, представляет собой совокупность постоянных и неотъемлемых личных, социально-экономических, политических и культурных прав и свобод человека и гражданина в условиях оптимальной современной окружающей среде, санкционированных на конституционном уровне и гарантируется государством.

On the concept and specific features of the right to live in a healthy environment

**Gurbanov Sadig Hagverdi
Gasimov Alish Mamish
Aliyev Mahir Ogtay**

Summary

The article dwells on the concept and characteristic features of the right to live in a healthy environment, as one of the basic constitutional environmental rights of a person and

As a result of the analysis, it turns out that the right to a favorable environment, which is a constitutional right in the subjective sense, is a set of permanent and inalienable personal, socio-economic, political, cultural rights and freedoms of a person and a citizen in an optimal modern environment, sanctioned by constitutional level and guaranteed by the state.

Qanun.-2022.- №4.-S.66-73.

"Yer"imiz quruyur

İqlim dəyişikliyinə yaratdığı global səhrələşmə problemi Azərbaycandan yan keçmir

Əsmər Qardaşxanova

İqlim dəyişikliyinə ortaya çıxardığı əsas problemlərdən olan səhrələşmə hazırkı dövrdə planetin böyük ərazilərini əhatə etməkdədir. Təbii ki, dünyanın bir parçası olan Azərbaycanda da bu problem mövcuddur və hətta son zamanlarda genişlənməkdə davam edir.

Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, yeni meşə sahələrinin salınması, ağacların mümkün qədər yaşayış məntəqələrinə yaxın yerlərdə əkilməsi, qırılmış meşələrin bərpası ilə səhrələşmənin qarşısını müəyyən qədər almaq olar. Amma iqlim dəyişikliyi nəticəsində yaranan quraqlıq qarşısını almaq proses hesab edilir. Son 10-12 ildə Azərbaycanda müşahidə olunan quraqlıq kənd təsərrüfatına, ətraf mühitə böyük ziyan vurur.

Yer kürəsində 3,6 milyard hektar sahə səhrələşməyə məruz qalıb

İqlim dəyişiklikləri fonunda planetimizdə gedən dəyişiklikləri nəzərə alaraq BMT-nin Baş Assambleyası tərəfindən 1994-cü ildə "Ümumdünya Quraqlıq və Səhrələşmə ilə Mübarizə Günü" təsis olunub. Elə həmin ildə 170 dövlətin imzaladığı səhrələşmə ilə mübarizə haqqında Konvensiya qəbul edilib. Azərbaycan bu konvensiyaya 1998-ci ildə qoşulub. Konvensiyada dövlətlərə səhrələşmə ilə mübarizədə beynəlxalq səviyyədə əməkdaşlığın zəruriliyi qeyd edilir, o cümlədən bu barədə maarifləndirmənin artırılması təklif olunur.

Quru iqlim şəraitində yerləşən Azərbaycan üçün də səhrələşmə problemi aktualdır. Səhrələşmə torpağın və bitki örtüyünün degradasiyası, onların bioloji və iqtisadi məhsuldarlığının azalması və ya tamamilə itirilməsi deməkdir. Səhrələşmə zamanı məhsuldarlıq fəlakətli dərəcədə aşağı düşür, mal-qara tələf olur, su mənbələri quruyur, torpaqlar şoranlaşır. BMT ekspertləri səhrələşmə prosesini və onun yayılmasını ekoloji vəziyyətin pisləşməsi kimi qiymətləndirir və qeyd edirlər ki, bu proses nəticəsində yarımquraq ərazilərin məhsuldarlığı səhra səviyyəsinə kimi enir. Hazırda səhrələşmənin arealı çox sürətlə genişlənir: bir dəqiqə ərzində 20 ha münbit torpaq sahəsi səhraya çevrilir, il ərzində bu rəqəm 6 milyon hektara çatır. Yer kürəsində 3,6 milyard hektar sahə səhrələşməyə məruz qalıb. Səhrələşmə əsasən dünyanın 110 ölkəsində mövcuddur. Qeyd edək ki, quraqlıq da səhrələşmə prosesində mühüm rol oynayır.

Azərbaycan səhrələşmə üçün yüksək risk daşıyan ərazilərdədir

AMEA-nın akademik H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun Landşaftşünaslıq və landşaft planlaşdırılması şöbəsinin müdiri, dosent Mirnuh İsmayilov qəzetimizə açıqlamasında bildirib ki, dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da səhrələşmə ciddi problemlərdən biri olaraq qalır. Onun sözlərinə görə, bu problem keçən əsrin 70-80-ci illərindən başlayaraq özünü qabarıq şəkildə göstərməyə başlayıb. Bundan sonra bir sıra beynəlxalq tədbirlərdə bu məsələ müzakirə olunub, lakin hazırda problem davam edir.

Səhrələşmə ən çox arid, yarımarid, yəni quru və yarımquraq ərazilər üçün səciyyəvi haldır. Azərbaycanda da təxminən 60 faiz ərazi arid, yarımarid landşaftlardır. Belə landşaftlarda səhrələşmə daha intensiv gedir, insanın plansız, düşünülməmiş şəkildə həyata keçirdiyi tədbirlər nəticəsində daha çox müşahidə edilir.

Mirnuh İsmayilov qeyd edir ki, səhrələşmənin fəsadları sırasına həm təbii, həm də insan fəaliyyəti ilə bağlı olan səbəblər daxildir. Təbii səbəblərə iqlim şəraiti, süxurlar, relyeflə bağlı proseslər aiddir. Azərbaycanda əlavə olaraq Xəzər dənizinin səviyyəsinin enməsi və qalxması da buna aiddir. Antropogen amillər isə say etibarilə həddən artıq çoxdur. Səhrələşmə səbəbləri sırasında təqribən 20 faiz təbii amil, 80 faiz isə antropogen amillər yer alır. Səhrələşmənin yaranmasında əsas amil respublikamızda da əsasən antropogendir. Bu, torpağın, landşaftın, geosistemin, geokompleksin öz məhsuldarlığını itirməsi, biomüxtəlifliyin, bitki örtüyünün azalması, üzvi aləmin məhv olması ilə nəticələnir. Cüzi miqdarda üzvi aləm qalır və bu ərazilər səhrələşmə kimi qəbul edilir. Bəzən səhrələşmə yüksək dağlıq ərazilərə qədər qalxa bilər. Məsələn, son zamanlar dağ otlaqlarında aparılan intensiv otarma bəzi sahələrin çılpaqlaşmasına, eroziyaya məruz qalmasına, bulaqların qurumasına səbəb olur. Bunlar da səhrələşmə əlamətidir. Azərbaycan səhrələşmə üçün yüksək risk daşıyan ərazilərdədir.

Səhrələşmə riski yüksək olan regionlarımız

İstənilən antropogen təsir təbiətdə müəyyən dəyişməyə səbəb olur. Bəzən bu dəyişiklik müsbət, bəzən də mənfi tendensiyalı olur. Məsələn, meşə zolaqlarının salınması, bu sahələrin genişləndirilməsi, parkların salınması, suvarma tədbirlərinin həyata keçirilməsi müsbət tendensiyadır. Hər il dövlət tərəfindən səhrələşməyə qarşı mübarizə ilə bağlı milyardlarla manat pul xərclənir.

Alim səhrələşmə riski yüksək olan regionlarımız haqqında da danışaraq deyir ki, Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisi, Kür-Araz ovalığı, Ceyrançöl-Acınohur, Qobustan və Abşeron ərazisi yüksək səhrələşmə zonalarıdır. Son zamanlar Xəzər dənizinin səviyyəsinin enməsi ilə əlaqədar iqlimdə kontinentallıq artıb, səhrələşmiş landşaftlar daha da genişləniib. Səhrələşmə riski cənub-şərqi Şirvanda, Salyan düzündə, Samur-Dəvəçi ovalığında daha çox yayılıb. Böyük Qafqazın cənub yamacı, Cənub dağlarının cənub tərəfi istisna olmaqla, Azərbaycanın alçaq dağlıq və düzənlik rayonlarında səhrələşmə riskləri olduqca yüksəkdir. Səhrələşməyə qarşı mübarizə tədbirləri sırasında ilk növbədə meşəsalma tədbirləri genişləndirilməlidir. Azərbaycan ərazisinin 11-12 faizi meşə ilə örtülüdür. Ölkəmiz yaxın gələcəkdə meşə sahəsinin 16-17 faizə qaldırılması haqqında öhdəlik götürüb, amma bu göstərici 30 faiz həcmində olarsa, səhrələşməyə qarşı mübarizə daha uğurlu aparıla bilər. Səhrələşməyə qarşı digər tədbirlərdən biri yeraltı suların bəzi regionlarda doğru tənzimlənməməsidir. Bəzi regionlarda yeraltı suların səviyyəsi kəskin şəkildə aşağı düşür, bu, səhrələşmə əlamətidir. Məsələn, Goran düzündə, Cəlilabad, Biləsuvar, Qanix-Əyriçay vadisində yerləşən rayonlarda bu problemi müşahidə etmək mümkündür. Həmin ərazilərdə ağaclar quruyur, bitki örtüyü məhv olur və bu proses sürətlənir.

Akademik deyir ki, son dövrlərdə iqlim dəyişiklikləri ilə bağlı quraqlıq səhrələşmə riskini artıran amillər sırasındadır. Onun sözlərinə görə, quraqlıqların baş vermə intensivliyi artıb. Həddən artıq quraq və rütubətli illər olur ki, bu da iqlim dəyişmələrinin nəticəsidir. Bəzən fəsillər üzrə də bunu müşahidə edirik. Məsələn, hansı fəsildə yağıntı olmalıdırsa, onda quraqlıq daha çox olur. Quraqlıqların həm zaman, həm də məkan strukturunda müəyyən dəyişmələr var.

Cənub dağlarının şimal-qərb, şimal tərəflərində, Böyük Qafqazın cənub-şərq yamacında, Kiçik Qafqazın alçaq dağlıq şimal-şərq yamacı zonasında quraqlıqların intensivləşməsi tendensiyası müşahidə olunur. Bəzi regionlarda isə yağıntının çox düşməsi də səhrələşmə üçün müəyyən imkan yaradır. Yəni sel, sürüşmə hadisələri intensivləşir, təbii landşaft əvvəlki strukturunu pozur və bitki örtüyü, biomüxtəliflik tədricən sıradan çıxır.

Ölkəmizin su resursları azalıb

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəis müavini Rafiq Verdiyev qəzetimizə açıqlamasında deyib ki, iqlim dəyişmələri son 30 ildə özünü ciddi şəkildə göstərir. Hazırda dünyada həllini gözləyən başlıca ekoloji problemlərdən biri də səhrələşmədir. Quru iqlimə malik Azərbaycan üçün də səhrələşmə problemi son dərəcə aktualdır. Bəzi hesablamalara görə, əgər operativ tədbirlər görülməzsə, ölkəmizdə səhrələşmə prosesi sürətlənə bilər.

Onun sözlərinə görə, havanın temperaturunun 1,4 dərəcəyədək artması, buxarlanmanın artması nəticəsində su resurslarımız 10-15 faiz azalıb. Suyun bu qədər azalması həm ölkə sularının 70 faizini özündə cəmləşdirən Kür, Araz, Qanix, həm də yerli çaylarda müşahidə edilir. Nəticə etibarilə su resurslarımız ötən əsrin 90-cı illərində 30 milyard kubmetr idisə, indi 24-25 milyard kubmetrə düşüb. Bunun da üçdəikisi transsərhəd çaylarla ölkəmizə daxil olur.

Rafiq Verdiyev bildirir ki, havaların quraq keçməsi son 4-5 ildə yağıntının daha da azaldığını, temperaturun isə yüksəldiyini göstərir. Quraqlıq isə səhrələşmə üçün böyük imkan yaradır. Azərbaycanda böyük ərazilər səhrələşməyə meyillidir. Burada iqlim dəyişiklikləri ilə yanaşı, insan amili də rol oynayır. Meliorasiya tələblərinə tam əməl edilməməsi, torpaq eroziyasının genişlənməsi, quraqlıq, iqlim dəyişiklikləri səhrələşməni sürətləndirib və ekosistemə ciddi təsir göstərib. Qlobal istiləşmə, eyni zamanda ekstensiv kənd təsərrüfatı fəaliyyəti, heyvandarlığın köçəri və yarım köçəri üsullarından istifadə, həddindən artıq otarılma, qeyri rəşional suvarma, müasir kənd təsərrüfatı texnologiyasının zəif tətbiqi eroziya proseslərinə, təkrar şoranlaşmaya və torpaq degradasiyasına səbəb olur. Aparılan qiymətləndirmələrə görə, ölkəmizdə aşınan torpaqların ümumi sahəsi 3,7 milyon hektardır. Səhrələşməyə qarşı mübarizə tədbirləri çərçivəsində son bir ildə bir milyondan çox ağac əkilib, yaşıllaşdırma tədbirləri görüldü.

O, deyir ki, bu gün cəmiyyətdə vacib ekoloji problemin qarşısının alınmasına, su çatışmazlığına məruz qalan ərazilərdə fəaliyyətlərin gücləndirilməsinə diqqəti yönəltməli və ilk növbədə suvarma sistemlərinin

qənaətcil əsasda qurulmasına, səhralaşmaya məruz qalan və bu təhlükədə olan ərazilərə suvarma suyunun çatdırılmasına nail olmalıyıq.

Qarabağdakı düzən ərazilərdə səhralaşmaya meyillilik var

Rafiq Verdiyev işğaldan azad edilmiş Qarabağın vəziyyətindən də söz açıb. O, qeyd edir ki, Ermənistan tərəfindən işğal zamanı Qarabağda meşələrin qırılması, eyni zamanda aşağı ərazilərə suyun verilməməsi düzən hissələrdə su çatışmazlığı ilə bağlı quraqlıq yaradıb, səhralaşmaya meyilliliyi artırıb.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə su tutumu 560 milyon kubmetr olan Sərsəng su anbarının suyunun qəsdən yay mövsümündə qarşısının kəsilməsi 100 min hektardan artıq əkin sahəsinin suvarılmasında ciddi problemlər yaradıb ki, bu da Aşağı Qarabağ bölgəsində torpaqların eroziyasına və səhralaşmaya səbəb olub. Bu ərazilərə nəzarət imkanının olmaması beynəlxalq konvensiyalar üzrə götürülən öhdəliklərin yerinə yetirilməsində çətinliklər yaradıb. Amma Qarabağın işğaldan azad edilməsi hazırda bu ərazilərin monitorinqinə və ekosistemin bərpasına başlamağa imkan yaradıb. Bon Çağırışı üzrə 2030-cu ilədək 170 min hektar deqradasiyaya məruz qalmış torpaqların bərpası yönündə tədbirlər işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə də davam etdirilir.

Belə qənaətə gəlmək olar ki, səhralaşma prosesinin qarşısının alınması üçün ayrı-ayrı dövlətlər səviyyəsində tədbirlər görülsə də, problem qalmaqda davam edir. Burada iqlim dəyişiklikləri rol oynasa da, ən çox təsirin insan amili olduğu göz qabağındadır.

Su çatışmazlığı isə bu məsələni dərinləşdirən əsas səbəblərdəndir. Ona görə insanlar suya qənaət etməli, ondan hər istifadə zamanı susuzluqdan əziyyət çəkən insanları düşünməli, planetimizin gələcəyinin bizim əlimizdə olduğunu hər bir şəxs dərk etməli və bunun üçün məsuliyyət daşmalıdır.

Azərbaycan. - 2022.- 17 iyun. - № 126. - S. 15.

Xəzərin dayazlaşması ciddi ekoloji fəlakətdir

İlham Əliyev Aşqabadda bu global problemin həlli istiqamətində xüsusi ekspert qrupunun yaradılmasının vacibliyini bəyan etdi

Rəşad Baxşəliyev

Əlverişli coğrafi mövqeyə, zəngin təbii sərvətlərə və enerji ehtiyatlarına malik Azərbaycan bu gün artıq global əhəmiyyətli enerji layihələrinin müəllifi kimi tanınıb.

Ölkəmiz həmçinin coğrafi üstünlüyündən faydalanaraq Şərqlə Qərbi, Şimalla Cənubu birləşdirən nəqliyyat qovşağı və logistik mərkəzə çevrilib. Əlverişli geostrateji mövqeyimiz keçən 20 ilə yaxın dövr ərzində irimiqyaslı layihələrin həyata keçirilməsinə, nəqliyyat-kommunikasiya infrastrukturunun müasir tələblərə cavab verən səviyyəyə çatmasına imkan verib.

Xəzərin yaratdığı imkanlardan istifadə etməklə regionun əsas nəqliyyat və logistika mərkəzlərindən biri kimi Azərbaycanın ərazisindən keçən "Şərq-Qərb" nəqliyyat dəhlizi Avrasiyanı birləşdirən ən qısa nəqliyyat marşrutudur. Bununla yanaşı, ölkəmiz Çin-Qazaxıstan sərhədindən Avropa arasında yükdaşımalarda mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu marşrut xətti yükdaşımaların vaxtına, həmçinin çəkilən xərclərə qənaət etməyə imkan yaradır.

Avrasiyanın mühüm nəqliyyat və logistika mərkəzlərindən biri

Bütün bunlar bir daha təsdiq edir ki, Azərbaycan Xəzərdə qarşılıqlı fəaliyyətə böyük əhəmiyyət verir. Bununla bağlı imzalanan bütün sazişlərdə, konvensiyalarda Azərbaycanın təşəbbükarlığı deyilənlərin bariz təəcəssümüdür. İyunun 29-da Aşqabadda Xəzəryanı Dövlətlərin Dövlət Başçıları VI Zirvə Toplantısında da bu məsələlər ətrafında geniş müzakirələr aparılıb.

Toplantıda çıxış edən Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın mövcud imkanları və potensialından söz açaraq qeyd edib ki, Avrasiyanın mühüm nəqliyyat və logistika mərkəzlərindən biri olan ölkəmiz "Şərq-Qərb" və "Şimal-Cənub" Beynəlxalq Nəqliyyat Dəhlizlərinin inkişafında mühüm rol oynayır, Trans-Xəzər Beynəlxalq Nəqliyyat Marşrutunun səmərəli istifadəsinə səy göstərir. Bu marşrut Xəzəryanı dövlətlərin nəqliyyat potensialından maksimum dərəcədə istifadə etməyə imkan verəcək və nəqliyyat infrastrukturunun inkişafına dair yeni layihələrin həyata keçirilməsinə şərait yaradacaq.

Faktlar və rəqəmlər təsdiq edir ki, "Şərq-Qərb" və "Şimal-Cənub" marşrutları üzrə Azərbaycan ərazisindən keçən yükdaşımalar hər il artır. Ələt Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanının tikilməsi isə imkanları daha da genişləndirib. Yeni limanın istifadəyə verilməsi Xəzərdə nəqliyyat-logistika infrastrukturunun inkişafına Azərbaycanın daha bir mühüm töhfəsi olub. Hazırda limandan keçən tranzit yüklərinin həcmnin getdikcə artması da müşahidə olunur.

Qeyd edək ki, Rusiya və Ukrayna istiqamətində hərəkətin məhdudlaşdırılması səbəbindən Azərbaycan üzərindən yükdaşımaların həcmi artıb. Bu ilin təkcə 4 ayında TRACECA-nın Azərbaycan hissəsində daşınmış yüklərin həcmi 15 milyon 124,6 min ton, yük dövriyyəsi isə 3 milyard 671,9 milyon ton/km olub. Bu isə ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə müvafiq olaraq 11,02 və 13,85 faiz artım deməkdir.

Dənizin səviyyəsinin enməsi ən narahatedici problem olaraq qalır

Prezident İlham Əliyev Xəzəryanı dövlətlərin qarşılıqlı fəaliyyətinə böyük əhəmiyyət verdiyini söyləyərək qeyd edib ki, bu prosesdə dənizin hüquqi statusuna dair 2018-ci ildə Aktauda imzalanmış Konvensiya tarixi əhəmiyyət kəsb edir. Çoxillik iş nəticəsində imzalanmış bu sənəd Xəzərin hüquqi statusunu müəyyən edib. Konvensiyanın tezliklə qüvvəyə minməsi dövlətlərin bundan sonrakı hərtərəfli qarşılıqlı fəaliyyətinə və əməkdaşlığına yönəlmiş daha təsirli tədbirlər görülməsi üçün möhkəm hüquqi zəmin yaradacaq.

Son illərdə Xəzəryanı dövlətlərin əməkdaşlığının müqavilə-hüquqi bazası da möhkəmlənir. Prezidentin söylədiyi kimi, qarşılıqlı maraq doğuran mühüm sahələr üzrə sazişlər imzalanıb və qüvvəyə minib. Əməkdaşlıq barədə sazişlərin yeni layihələri üzərində işə başlanıb. Bu layihələr müzakirə prosesindədir və hazır olduqca imzalanmaq üçün təqdim ediləcək.

Bundan əlavə, dənizin dibinin sərhədləri barədə ikitərəfli və çoxtərəfli formatlarda hüquqi cəhətdən məcburi sazişlər də bağlanıb. Xəzəryanı ölkələr arasında dostluq və mehriban qonşuluq münasibətləri, o cümlədən BMT, ATƏT, İslam Əməkdaşlığı Təşkilatı, Türk Dövlətləri Təşkilatı, MDB və İƏT çərçivəsində ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlıq dənizində sabitliyin və təhlükəsizliyin mühüm amilidir.

İlham Əliyev həmçinin Xəzəryanı ölkələrin qarşılıqlı fəaliyyətini də dəyərləndirərək vurğulayıb ki, əməkdaşlığın əsasını bütün tərəflərin mənafelərinin nəzərə alınması, Xəzəryanı dövlətlərin suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə, müstəqilliyinə hörmət, bir-birinin daxili işlərinə qarışmamaq təşkil edir: "Xəzər dənizi bizim regionun xalqlarının rifahının yüksəldilməsinə yönəlmiş bir çox beynəlxalq və regional layihələrin mühüm tərkib hissəsidir".

Prezident Xəzərin ekoloji probleminə də toxunaraq bu məsələdə Azərbaycanın sahiyanı dövlətlərin narahatlığına şərik olduğunu diqqətə çatdırıb. Ümumiyyətlə, Azərbaycan bütün dövrlərdə dənizin ekoloji problemlərinin həlli üçün əməkdaşlığın genişləndirilməsində maraqlı olub. Çünki Xəzərin dayazlaşması son dövrlər ən narahatedici problem olaraq qalır. Bu qlobal problemin həlli istiqamətində xüsusi ekspert qrupunun yaradılması və həlli yolları ilə bağlı təkliflərin hazırlanması başlıca şərtlərdən biridir. Çünki ekoloji fəlakətin səbəblərinin aşkar edilməməsi ciddi fəsadlar verə bilər.

Qeyd edək ki, 2005-ci ildən Xəzərin səviyyəsində davamlı enmə müşahidə olunur. Ötən ilin məlumatına əsasən, dənizin səviyyəsi 2005-ci illə müqayisədə 1,19 metr aşağı düşüb. Ən çox enmə isə 2021-ci ildə qeydə alınıb - 30 santimetr. Ekspertlər hesab edirlər ki, bu proses təxminən 2050-60-cı illərə qədər 1-2 metr düşmə ilə davam edəcək.

Təbii ki, səviyyənin aşağı düşməsi fonunda dəniz ekosistemi, biomüxtəlifliyi üçün risklər yaranır. Buna dünyada gedən iqlim dəyişmələri və qlobal istiləşmənin, eyni zamanda antropagen amillərin təsir etdiyi də qeyd olunur. Bu səbəbdən də İlham Əliyev Aşqabad toplantısında məsələnin ciddiliyinə diqqət çəkərək xüsusi ekspert qruplarının yaradılmasının prioritet məsələ olduğunu hər kəsin diqqətinə çatdırıb.

Azərbaycan. - 2022.- 2 iyul. - № 138. - S. 6.

Xəzərin ekoloji durumu fəlakət həddində - Azərbaycan qabaqlayıcı tədbirlərə başlayır...

Xəzər dənizi, Volqa çayı istisna olmaqla, dünya okeanına çıxışı olmayan unikal ekosistemdir. Sahəsi baxımından Yer kürəsində ən böyük göl olub, dəniz xüsusiyyətlərinə malikdir. Araşdırmalar onu da üzə çıxarır ki, Xəzər dənizinin yatağı okean tipli süxurlardan ibarətdir.

Unikal ekosistem üzərində yaranan böyük təhlükə...

Bu unikal ekosistemlə bağlı maraqlı fakt və məqamların sayı kifayət qədərdir. Məsələn, məlumdur ki, Xəzər planetin digər dəniz və okeanlarla heç bir əlaqəsi olmayan ən böyük qapalı su hövzəsidir. Xəzərdən başqa su hövzələrinə hansısa axın yoxdur, buna baxmayaraq, dənizdə suyun səviyyəsi qeyri-sabitdir. Bu gün də Xəzərə yığılan suyun hara getdiyi elmə məlum deyil.

Xəzərə 130 çay tökülür. Dənizdəki çirkab suların təxminən 70% -i Rusiyanın ən böyük çayı olan Volqa ilə axıdılır. Dəniz suyunun tam yenilənməsi prosesi hər 250 ildən bir baş verir. Suyun səviyyəsinin qeyri-sabit olması səbəbindən Xəzər dənizinin konturları daim dəyişir. Hazırda su səviyyəsi baxımından dənizdə vəziyyət qeyri-qənaətbəxşdir və bu da ümumi ekosistemə mənfi təsir edir. Elə Azərbaycan da sahilyanı ölkələrdən biri olaraq əsas diqqəti daha çox bu mövzu üzərində cəmləməyə çalışır. Təsəffüf deyil ki, Aşqabadda Xəzəryanı Dövlətlərin Dövlət Başçıları VI Zirvə Toplantısında çıxışı zamanı Prezident İlham Əliyev bu mövzuya xüsusi toxundu. Azərbaycanın Xəzər dənizinin ekoloji problemlərinin həlli üçün əməkdaşlığın genişləndirilməsində maraqlı olduğunu bildiren dövlət başçısı qeyd edib: “Xəzərin bioloji su ehtiyatlarının qorunub saxlanması və səmərəli istifadəsi üzrə komissiya çərçivəsində Xəzəryanı dövlətlərin uğurlu qarşılıqlı fəaliyyəti davam edir. Bu ilin sonunda Bakıda “Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi haqqında” Çərçivə Konvensiyasının tərəflərinin VI konfransının keçirilməsi nəzərdə tutulub. Bu gün məhdud tərkibdə görüşdə biz xüsusi narahatlıq doğuran məsələlər, konkret olaraq Xəzər dənizinin dayazlaşması barədə həmkarlarımızla fikir mübadiləsi apardıq. Biz bunu uzun illər boyu müşahidə edirik və təəssüf ki, dayazlaşma dinamikası narahatlıq doğurur. Buna görə biz fikir mübadiləsi apardıq və yəqin ki, nümayəndə heyətlərimiz belə ekoloji fəlakətin səbəblərinin aşkar edilməsi və Xəzərin bundan sonrakı dayazlaşmasının qarşısını almağa yönəlmiş tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi üçün xüsusi ekspert qruplarının yaradılması işini davam etdirəcəklər”. Müasir dövrdə dəniz səviyyəsinin dəyişməsi böyük iqtisadi və siyasi problemlərə gətirib çıxarır. Bunun nəticəsində sənaye, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat və infrastruktur layihələri ciddi zərər çəkə bilər. İndi bu çağırışlara hazırlaşmağın vaxtıdır və Azərbaycan da sahilyanı ölkələrdən məhz bunu istəyir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəisi Umayra Tağıyeva bu xüsusda bildirir: “Beş ölkənin sahillərini yuyan Xəzər iqtisadi və strateji əhəmiyyəti ilə yanaşı, region üçün vacib iqlim təyinedici təsirə malikdir. Dəniz səviyyəsinin dəyişməsi həmişə ölkə iqtisadiyyatına böyük ziyan vurub. 1978-1995-ci illər hamımızın yadındadır, o zaman dənizin səviyyəsinin 2,5 metr qalxması infrastruktur obyektlərinin və yaşayış məntəqələrinin su altında qalması ilə nəticələnmişdi”. Onun sözlərinə görə, hazırda Xəzər dənizinin səviyyəsi enməyə başlayıb: “Son 15 ildə onun səviyyəsi, demək olar ki, 1,5 metr azalıb və 1977-ci ilin 100 illik minimumuna çatana qədər isə cəmi 80 santimetr qalıb. Uzunmüddətli tədqiqatlar göstərdi ki, səviyyə dalğalanmalarının maksimum amplitudası 3 metrdir. Əgər əvvəllər Xəzər dənizinin səviyyəsində bir əsr ərzində baş verən bu dalğalanmalar nisbətən “sabit iqlim” adlanan dövrə düşürdüsə, indi iqlim dəyişikliyi bu prosesə öz təsirini göstərir. Son on ildə iqlim dəyişikliyi dünya alimlərinin əvvəllər proqnozlaşdırdığından daha sürətlə baş verib. Bu öz nəticələrini bütövlükdə ekosistemlərə yükləyir. Bu baxımdan Xəzər dənizinin səviyyəsində dəyişikliklərin ən real proqnoz-ssenarisinin müəyyən edilməsi, eləcə də uyğunlaşma tədbirlərinin işlənilib hazırlanması bütün Xəzəryanı ölkələr və ətraf region üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir”.

Xəzərin sahilləri “geri” çəkilir, sahilyanı ölkələr dənizi yenidən bölüşdürmək məcburiyyətində qala bilər

Araşdırmalara əsasən, Xəzərdə səviyyə azalması davam edərsə, sinoptiklər Mərkəzi Asiyada yağıntıların kəskin azalacağını gözləyirlər. İndilikdə Xəzər dənizində suyun səviyyəsi 1995-ci ildən bəri ən aşağı həddə çatıb. Bu da əsasən dəniz suyunun böyük hissəsini təmin edən Volqada suyun səviyyəsinin son vaxtlar təxminən 22% azalması ilə əlaqədardır. Bundan başqa, son illərdə Xəzər dənizinin səthinin temperaturunun yüksəlməsi tendensiyası suyun səviyyəsinin azalmasına təsir edən amillərdən birinə çevrilib. Məşhur Bremen Universitetindən Matias Prangenin rəhbərlik etdiyi bir qrup elm adamının fikrincə, 21-ci əsrin sonunda Xəzər dənizində suyun səviyyəsinin düşməyə davam etməsi sözügedən su hövzəsinin iqtisadi məhsuldarlığının kəskin azalmasına səbəb olacaq.

Hesab edilir ki, önləyici addımlar atılmasa, ilk növbədə dayaz şimal əraziləri yerli balıq növləri üçün kücü tökmə yerləri kimi yox olacaq. Bunun ardınca ciddi sosial-iqtisadi nəticələrə səbəb olan proseslər başlayacaq, məsələn, burada balıqçılıq məhv olacaq. Təbii ki, bu da iqtisadi sarsıntı ilə müşayiət ediləcək. Digər problem odur ki, Xəzər dənizinin sahilləri “geri” çəkildiyi üçün Azərbaycan, İran, Qazaxıstan, Rusiya və Türkmənistan yurisdiksiya sahələri və balıqçılıq hüquqları ilə bağlı yenidən danışıqlar aparmalı olacaqlar. Azərbaycan isə bu qəbildən olan problemlərin indidən həllini vacib hesab edir. Azərbaycanın narahatlığını İran Milli Okeanoqrafiya və Atmosfer Elmləri İnstitutu da bölüşür. Bu qurum tərəfindən Xəzər hövzəsinin cənub hissəsinin dərin sularında mütəmadi olaraq dib çöküntülərindən nümunələr götürülür, Qorqan körfəzində tədqiqatlar, ölçmələr və modelləşdirmə işləri aparılır, ekosistemin davamlılığı üçün səmərəli elmi həllər təqdim olunur. Adıçəkilən qurumun araşdırmaları da təsdiq edir ki, Xəzər dənizində tullantıların idarə olunması böhran ərafəsindədir və akvatoriyanı ciddi şəkildə təhdid edir. Tullantılarla yanaşı, çaylar və ya yağışlar vasitəsilə dənizə daxil olan suların da çirklənmə dərəcəsi çox yüksək olduğundan dəniz mühiti ciddi təhlükə altındadır. Şəhər və kənd tullantı sularının dənizə axıdılması Xəzər üçün digər problemdir. Məsələn, elə İranın özünün şimal əyalətlərinin bir sıra şəhərlərində kanalizasiya təmizləyici qurğular yoxdur. Plastik və mikroplastiklər də Xəzər üçün problemdir. Mikroplastiklər plastik tullantıların aşınması nəticəsində əmələ gəlir və onların 70%-i birbaşa dənizlərə düşür, müvafiq olaraq insanların qida dövryyəsinin bir hissəsinə çevrilir və bununla da insan sağlamlığına, dəniz biomüxtəlifliyinə ziyan vurur.

Beləliklə, proseslər Azərbaycanın dənizdə ekoloji sistemlə bağlı həyəcən təbilinin nə dərəcədə əsaslı olduğunu bir daha nümayiş etdirir. Dənizin mühafizəsi üçün indidən müvafiq addımlar atılmalıdır.

Bakı Xəbər. - 2022. - 5 iyul. - № 116. - S. 10.

Xəzərin ətraf mühitinin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə məsələləri Xəzəryanı ölkələrin milli siyasətinin prioritet istiqamətlərindədir

Bakıda “İqlim dəyişmələri şəraitində Xəzər dənizinin səviyyə tərəddüdləri, proqnoz və uyğunlaşma tədbirləri” mövzusunda Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təşkilatçılığı və BMT-nin İnkişaf Proqramının dəstəyi ilə hibrid formatda beynəlxalq konfrans keçirilib.

Tədbirin media tərəfdaşı olan AZƏRTAC xəbər verir ki, Xəzəryanı ölkələrin mütəxəssislərinin, beynəlxalq təşkilatların nümayəndələrinin və xarici ekspertlərin iştirakı ilə keçirilən konfrans-da Xəzər dənizinin hazırkı və gözlənilən səviyyə tərəddüdləri, həmçinin iqlim və səviyyə proqnozlarını nəzərə alaraq milli və regional uyğunlaşma tədbirlərinin müəyyən edilməsi üçün əməkdaşlığın genişləndirilməsi məsələləri müzakirə edilib.

Aparılan müzakirələrdə Xəzəryanı ölkələrin nümayəndələri ilə birgə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası-nın vitse-prezidenti İbrahim Quliyev, İqlim Dəyişmələri üzrə Hökumətlərarası Panelin katibi Abdallah Mokssit, BMT-nin İnkişaf Proqramının Azərbaycandakı rezident nümayəndəsinin səlahiyyətlərini icra edən Çaru Bista, SOCAR-ın vitse-prezidenti Xaliq Məmmədov, BMT-nin Ətraf Mühit Proqramının Avropa ofisinin regional əlaqələndiricisi Mahir Əliyev, BMT-nin Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının Azərbaycan nümayəndəliyinin rəhbəri Vladimir Gjorg-jiev və digərləri iştirak ediblər.

Xəzər dənizinin problemləri ilə bərabər mütəxəssislər tərəfindən iqlim dəyişmələri üzrə hökumətlərarası ekspert qrupunun cari ilin iyun ayında Bonn şəhərində İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Elmi və Texniki aspektlər üzrə Yardımçı Təşkilatının 56-cı sessiyasında təqdim olunan qiymətləndirmə hesabatının nəticələri, son onillikdə iqlim dəyişmələri tempi-nin artması və gələcəkdə gözlənilən tərəddüdlərə dair aparılan araşdırmalar ətrafında fikir mübadiləsi aparılıb.

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev konfrans iştirakçılarına videoformatda müraciət edib.

Müraciətdə bildirilib ki, hazırda Xəzər regionu həll olunmamış eko-loji problemlərin mənfi təsiri ilə bağlı bir sıra çətinliklərlə üzləşir. Biore-sursların azalması, dəniz mühitinin çirklənməsi kimi antropogen təsirlərlə yanaşı, təbii mənşəli problemlər - iqlim dəyişikliyi nəticəsində dəniz səviyyəsinin uzunmüddətli enməsi dəniz ekosistemlərinin deqradasiya-sına gətirib çıxarır. Xəzər dənizinin səviyyə tərəddüdləri sahilboyu zonaların vəziyyətinə və iqtisadiyyatın dənizlə bağlı olan bir sıra sahələrinə mənfi təsir göstərir.

M.Babayevin sözlərinə görə, Xəzər dənizinin ətraf mühitinin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə məsələləri Xəzəryanı ölkələrin milli siyasətinin prioritet istiqamətlərindədir: “Azərbaycanda da Xəzər dənizinin ətraf mühitinə mənfi təsirləri minimuma endirmək üçün tədbirlər görülür. Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində ekoloji vəziyyətin qiymətləndirilməsi, dənizin bioloji ehtiyatlarının və hidroloji vəziyyətinin öyrənilməsi və dənizin ətraf mühitinə mümkün neqativ təsirlərin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə Eko-logiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin “Əlif Hacıyev” elmi-tədqiqat gəmisi ilə mütəmadi ekspedisiyalar keçirilir. Biz həmin ekspedisiyaları zamanı toplanmış monitoring məlumatları ilə bütün maraqlı tərəflərlə bölüşməyə hazırıq. Eyni zamanda, Xəzər dənizində birgə ekoloji monitorinqlərin planlaşdırılma-sı və həyata keçirilməsini təklif edirik. Burada regional əməkdaşlığın, xüsusilə ekoloji problemlərin həllində Xəzəryanı ölkələrin səylərinin birləşdirilməsi üçün hüquqi baza yaradan “Xəzər dənizinin ətraf mühitinin mühafizəsi üzrə Çərçivə Konvensiyası”nın mü-hüm rolunu qeyd etmək lazımdır. İnanıram ki, akademik sektor, müvafiq təşkilatların mütəxəssisləri, beynəlxalq və qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri, müstəqil ekspertlərin qoşulduğu konfrans Xəzər dənizinin ekoloji problemlərinin müzakirəsi və vəziyyətdən çıxış yollarının araşdırılması üçün platforma rolunu oynayacaq”.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası-nın Neft və Qaz İnstitutunun baş direktoru, akademik Fəxrəddin Qədirov bildi-rib ki, bu günə kimi aparılmış tədqiqatlar Xəzərin səviyyə tərəddüdlərində çox kəskin dəyişmələrin olduğunu göstərir. Həmin tədqiqatlara əsasən 100 il əvvəl Xəzərin səviyyəsi 2 metr yüksək olub. XX əsrin 30-cu illərində səviyyə 1.5 metr enib, 1978-1995-ci illər arasında 2.7 metr yüksəlmə baş verib. 2005-ci ildən başlayaraq isə ildə səviyyə 10 santimetr enməkdədir. Bu dəyişmə 25-30 il davam edərsə, Xəzərin Şimal-Şərq hissəsi Aral dənizinin aqibəti ilə üzləşə bilər. Coğrafi mövqeyinə və okeanlarla əlaqəsinin olmaması səbəbindən Xəzərin səviyyə rejimi onu bəsləyən çaylardan, yağın-tılardan və buxarlanmadan - zamanla dəyişən dəniz su balansının əsas komponentlərindən çox asılıdır.

Tədbirdə çıxış edən BMT-nin İnkişaf Proqramının Azərbaycandakı rezident nümayəndəsinin səlahiyyətlərini icra edən Çaru Bista son illərdə Xəzər dənizinin səviyyəsi enməyə davam etdiyini, temperatur artdıqca dənizdə suyun səviyyəsinin daha da enəcəyini vurğulayıb.

“Xəzər dənizinin ətrafında dörd milyondan çox insan yaşayır. Sənaye obyektlərinin 75 faizi Xəzər dənizinin sahilində yerləşir və həmin obyektlərdən tullantı sularının Xəzərə axıdılmasının qarşısı alınmalıdır. Bu, Xəzərin canlılar aləminə təsir etməklə yanaşı, insanların da sağlamlığı üçün zərərliyə gətirib çıxarır.

İqlim dəyişmələrinin gözlənilən xoşagəlməz nəticələrinin öhdəsindən gəlmək üçün hər şeydən əvvəl ona uyğunlaşmaq lazımdır. Bununla yanaşı, iqlim dəyişmələrinin zərərini mini-muma endirməyə yönəlmiş tədbirlərin görülməsi vacibdir.

1995-ci ildən etibarən Xəzər dənizinin səviyyəsinin tədricən enməsi müşahidə edildiyini bildirən SOCAR-ın vitse-prezidenti Xəliq Məmmədovun sözlərinə görə, təcrübə göstərir ki, dənizin səviyyəsi endiyi hallarda Xəzər faunasının məskunlaşdığı və inkişaf etdiyi şelf zonasının sahəsi azalır, hidro-texniki qurğuların, o cümlədən limanların istismarında çətinliklər əmələ gəlir: “Ana-loji hallar SOCAR-ın dəniz obyektlərində yerləşən istehsalat sahələrinin normal rejimdə istismarına maneçilik törədir. Su səviyyəsinin enməsi nəticəsində akva-toriyanın dayaz sahələrində mövcud və perspektivdə nəzərdə tutulan quyuların istismarında problemlər yaranır. Son zamanlar gəmilərin hidrotexniki qurğulara sərbəst yan alması, işçilərin və yüklərin təhlükəsiz daşınması üçün nəzərdə tutulmuş yük və sərnişin körpülərinin konstruksiyasına müəyyən dəyişikliklər edilməsi zərurətə çevrilib və təxirəsalınmaz tədbirlər həyata keçirilib. Digər tərəfdən, səviyyənin enməsi hidrotexniki qurğuların yükləyici və texnoloji konstruksiyalarının, nəqliyyat vasitələrinin su səthi ilə təmas zonalarında aqressiv korroziya ehtimalını artırır. Su-yun şorluğunun yüksəlməsi, dəniz suyu istifadə edilən texniki və yanğın əleyhinə su xətlərinin və avadanlıqların korroziya-yaya uğrama sürətinin artmasına səbəb olur. Eyni zamanda, dəniz səviyyəsinin enməsi nəticəsində suyun temperaturu da qalxır, buxarlanmanın intensivləşməsi müşahidə edilir ki, bu da dənizdəki istehsalat sahələrində uzunmüddətli rütubətə səbəb olur və işçilərin sağlamlığına mənfi təsir edən zərərli amillərdəndir”.

Konfransda çıxış edən ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Rəşad Hacıyev deyib ki, iqlim dəyişmələri səbəbindən Xəzər dənizinin səviyyəsinin aşağı düşməsi region üçün potensial təhlükəyə çevrilib. Dənizə tökülən çayların suyunun azalması yağışların miqdarının azalması ilə bərabər, həm də çay sularından kənd təsərrüfatının artan tələbatının ödənilməsinə yönəldilməsi ilə də izah edilir: “Xəzər dənizinin ətraf mühitinin bugünkü vəziyyəti ilə əlaqədar bütün sahilyanı dövlətlər narahatlıq keçirir. Azərbaycan Respublikası Xəzər dənizinin ekoloji problemlərinin həlli üçün əməkdaşlığın genişləndirilməsində maraqlıdır”.

BMT-nin Ətraf Mühit Proqramının Avropa ofisinin regional əlaqələndiricisi Mahir Əliyev bildirib ki, dünya ətraf mühitlə bağlı böhranlar üz-üzədir. Həmin böhranlar əsasən global çirklənmə, iqlim dəyişikliyi, biomüxtəlifliyin itirilməsidir.

M.Əliyev qeyd edib ki, Xəzər dənizinin səviyyə təbəddüdləri dənizdə yaşayan canlılara, biomüxtəlifliyə, onun sahilində yaşayan əhaliyə təsir edir: “Xəzər dənizinin ətraf mühit problemlərinə dair təşəbbüslərin artırılması, Xəzəryanı ölkələrin bu məsələdə daha da aktivləşməsi, hazırlanacaq milli adaptasiya planının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması vacibdir”.

Konfransa İqlim Dəyişmələri üzrə Hökumətlərarası Panelin katibi Abdallah Mokssitin videomesajı dinlənilib. O, son 20 ildə antropogen fəaliyyətin hava-nın temperaturunu artırdığını, iqlimin istiləşməsinin hər kəsin sağlamlığına təsir etdiyini, hər bir regionda təsirlərinin hiss edildiyini bildirib: “Gördüyümüz dəyişikliklər getdikcə ciddiləşəcək. Bütün qitələrdə istilik dalğaları daha da artır. Həmin proses Cənubi və Cənub-Şərqi Asiyada özünü daha çox büruzə verir. Ekosistemə nəzər salsaq görərik ki, biomüxtəliflikdə, flora və faunada dəyişikliklər hiss olunur. İqlim dəyişiklikləri xəstəliklərin yayılması-na da səbəb olur. İnsanlar arasında allergik xəstəliklərdən əziyyət çəkənlərin sayı artır. Havanın dəyişməsi ilə iqlim dəyişikliklərinin təsirlərinə birgə bax-saq, insanların hansı çətin vəziyyətlə üzləşdiklərini görərik. Bütün bunlara baxmayaraq, iqlim dəyişiklikləri ilə bağlı risklərin qarşısını ala bilərik. Bunun üçün alətlərimiz və biliklərimiz var. İndi veriləcək qərarlar gələcək nəsillərə müsbət təsir edə bilər”.

Sonra Xəzəryanı dövlətlərin hidro-meteorologiya xidmətlərinin rəhbərlərinin videomüraciətləri, o cümlədən “Xəzər dənizi regionunda iqlim dəyişikliyi”, “Xəzər dənizinin səviyyəsinin dəyişməsi ilə bağlı elmi təhlil və tədqiqatlar” və “Dəniz səviyyəsinin müxtəlif sektorlara təsiri və uyğunlaşma tədbirləri” mövzularında yerli və beynəlxalq mütəxəssislərin məruzələri dinlənilib, müzakirələr aparılıb.

Azərbaycan Xəzər dənizinin problemlərinin həllində fəal rol oynayır

Səbinə Xasayeva,
Milli Məclisin deputatı

Dövlətlərarası münasibətlərin daha da inkişaf etdirilməsində müxtəlif mahiyyətli beynəlxalq tədbirlərin də əhəmiyyəti böyükdür. Belə tədbirlər iştirakçı dövlətlərin hər birinin istər siyasi, istərsə də iqtisadi mənafeyini ifadə edir. Digər tərəfdən, belə tədbirlər qarşılıqlı etimada əsaslanır.

İyunun 29-da Aşqabadda keçirilmiş Xəzəryanı Dövlətlərin Dövlət Başçıları VI Zirvə toplantısı da bu baxımdan tarixləşdi. Tədbirdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin çıxışı böyük maraqla dinlənildi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev çıxışında qeyd etdi ki, Xəzər dənizinin hüquqi statusuna dair 2018-ci ildə Aktauda imzalanmış Konvensiya tarixi əhəmiyyət kəsb edir. Çoxillik fəaliyyət nəticəsində imzalanmış bu sənəd Xəzər dənizinin hüquqi statusunu müəyyən edib. Konvensiyanın tezliklə qüvvəyə minməsi dövlətlərimizin bundan sonrakı hərtərəfli qarşılıqlı fəaliyyətinə və əməkdaşlığına yönəlmiş daha təsirli tədbirlər görülməsi üçün möhkəm hüquqi zəmin yara-dacaqdır. Bu fikirlər dövlətlərarası münasibətlərdə qarşılıqlı etimada, inama söykənir və iştirakçı dövlətlər bu tezisləri gələcək əlaqələr də başlıca baza müddəa kimi dəyərləndirəcəkdir.

Qonşuluq tarixin müəyyənləşdirdiyi münasibətlərə əsaslanır. El məsəlində deyildiyi kimi, yaxşı güzəran həm də yaxşı qonşuluq deməkdir. Xəzər dənizi ətrafdakı dövlətlərin ümumi dənizidir. Deməli, ümumi yaşayış normaları da vardır. Bu normalar qarşılıqlı ehtiram əsasında formalaşmalıdır ki, istər siyasi, istər iqtisadi, istərsə də siyasi-iqtisadi əlaqələr fonunda mədəni əlaqələri də arzulanan səviyyədə inkişaf etdirmək mümkün olsun.

Son illərdə dövlətlərin bir-birinin suverenliyinə hörmətlə yanaşması, beynəlxalq hüququn prinsiplərinə ciddi əməl edilməsi Xəzəryanı dövlətlərin əməkdaşlığının müqavilə – hüquqi bazasını nəzərəcərpacaq dərəcədə möhkəmləndirib. Beynəlxalq hüququn tələblərinə uyğun müqavilələr ikitərəfli, çoxtərəfli münasibətlərin daha da inkişaf etdirilməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Təhlükəsizlik, hidrometeorolo-giya, nəqliyyat, suyun bioloji ehtiyatla-rının qorunub-saxlanması və səmərəli istifadəsi, fəvqəladə halların qarşısının alınması və nəticələrinin aradan qaldırılması sahələrində, habelə qarşılıqlı maraq doğuran başqa sahələrdə bağ-lanmış sazişlər səmərə verməkdədir.

Xəzəryanı dövlətlərin qonşuluğu tarixən yaşadılsın deyə belə tədbirlər bəşəri mahiyyət daşıyır. Yəni belə tədbirlər bəşəriyyətin əlamətlərindəndir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Aşqabadda keçiril-miş Xəzəryanı Dövlətlərin Dövlət Başçı-larının VI Zirvə toplantısında tarixi çıxışı da bəşəriyyətin yaşadılması zərurətini ifadə edir. Bu, təkcə Azərbaycanın və Xəzəryanı dövlətlərin deyil, ümumən dünya dövlətlərinin sabahına işıq tutan siyasi əhəmiyyət kəsb edən çıxışıdır. Bu çıxışda qeyd olunan amillər tarixi siyasi-iqtisadi bir mərhələnin amilləridir. Dövlət başçımız qeyd etdi ki, Xəzər dənizinin dibinin sərhədləri barədə ikitərəfli və çoxtərəfli formatlarda hüquqi cəhətdən uğurlu sazişlər bağlanılıb. Xəzəryanı ölkələr arasında dostluq və mehriban qonşuluq münasibətləri, o cümlədən BMT, ATƏT, İslam Əməkdaşlığı Təşkilatı, Türk Dövlətləri Təşkilatı, MDB və İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlıq Xəzər dənizində sabitliyin və təhlükəsizliyin mühüm amili kimi şərh olunub ki, bu da Azərbaycanın sülhsevər dövlət olduğunun təsdiqidir.

Dövlətlərarası münasibətlər qarşılıqlı fəaliyyətdir. Bu, cəmiyyətin (cəmiyyətlərin) sakit, dinc sabahına xidmət edir. Azərbaycan dövləti təkcə Qafqazda deyil, ümumən dünyada əmin-amanlığın, qarşılıqlı ehtira-ma əsaslanan ikitərəfli, çoxtərəfli münasibətlərin siyasi cəfəkeşi olub. Bu baxımdan Azərbaycan dünyanın əksər dövlətinin böyük etimadını qazanıb. Bu sıradan Xəzəryanı dövlətlərin, Xəzəryanı dövlətlər də Azərbaycanın dövlət maraqlarının qarşılıqlı etimada, ehtirama, inama əsaslandığını bilir və buna adekvat cavab verirlər. Bu cavab, birmənalı şəkildə, tərəflərin mənafeələrinin nəzərə alınmasıdır, Xəzəryanı dövlətlərin suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə, müstəqilliyinə hörmət və bir-birinin daxili işlərinə qarış-mamaqdır.

Xəzər dənizi sahil dövlətlərinin iqtisadiyyatında mühüm rol oynayır. Bu, Xəzəryanı dövlətlərin ümumi dənizidir və həmin dövlətlərin rifahının, iqtisadi qüdrətinin yüksəlməsini təmin edən amillərdəndir. Bu baxımdan Xəzəryanı dövlətlər regional layihələrin həyata keçirilməsində maraqlıdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin dediyi kimi, qarşılıqlı faydalı iqtisadi əməkdaşlığın inkişafı, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması, etibarlı və təhlükəsiz kommunikasiyaların qurul-ması, yüksək rentabelli və ekoloji təmiz

texnologiyaların cəlb edilməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına çalışmaq sahilyanı dövlətlərin əsas prioritetləri olaraq qalır.

Dövlətlərarası münasibətlər nəqliyyatla tənzimlənir. Yüksək nəqliyyat şəbəkəsi, bu sıradan dəniz nəqliyyatının inkişafı, nəqliyyat xidmətlərinin və multimodal daşımaların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması əməkdaşlığın mühüm istiqamətlərindəndir. Nəqliyyat sahəsində Xəzəryanı dövlətlər arasında bağlanmış ikitərəfli və çoxtərəfli müqavilələr Xəzər dənizi regionunun inkişaf etmiş infrastruktura malik iri beynəlxalq nəqliyyat qovşağına çevrilməsi üçün yaxşı təməl yaradıb. Qonşu dövlətlər bu təməli sülh naminə, əmin-amanlıq naminə daha da inkişaf etdirirlər. Bu, bəşəri mahiyyət kəsb edən inkişafdır.

Azərbaycan region ölkələrinin böyük ehtiramı ilə əhatələnmiş dövlətdir. Onun xarici siyasəti dünya dövlətlərinin böyük əksəriyyəti tərəfindən bəyənilir və təqdir edilir. Etiraf edilir ki, Azərbaycan Avrasiyanın mühüm nəqliyyat və lo-gistika mərkəzlərindən biridir. Ölkəmiz Şərq-Qərb və Şimal-Cənub beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin inkişafında mühüm rol oynayır. Azərbaycan Transxəzər beynəlxalq nəqliyyat marşrutunun səmərəli istifadəsinə səy göstərir. Bu marşrut Xəzəryanı dövlətlərin nəqliyyat potensialından maksimum dərəcədə istifadə etməyə imkan verəcək və nəqliyyat infrastrukturunun inkişafına dair yeni layihələrin həyata keçirilməsinə şərait yaradacaqdır. Bu əminlik Azərbaycanın dünya miqyasında siyasi nüfuzunun, iqtisadi qüdrətinin etirafıdır.

Azərbaycan olduqca həssas və gərəkil bir geosiyasi regionda yerləşir. Bu amil həmişə diqqət cəkib, indi də diqqət mərkəzindədir. İstər dünya ölkələri, istərsə də Xəzəryanı dövlətlər bu amilə kifayət qədər incəliklə yanaşırlar. Dünyanın müxtəlif istiqamətlərində yerləşən dövlətlərlə iqtisadi, ticari əlaqələrin bir hissəsi Xəzər dənizi vasitəsi ilə həyata keçirilir və həmin marşrut Azərbaycanın ərazisindən keçir. Yəni Azərbaycan böyük iqtisadi, ticari əlaqələr şəbəkəsində kifayət qədər yeri olan dövlətdir. Şərq-Qərb və Şimal-Cənub marşrutları üzrə Azərbaycan ərazisindən keçməklə yükdaşımalar hər il artır. Bu artım Yeni Ələt Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanından gələn tranzit yüklərin həcmində də hiss edilir. Bu limanın tikilməsi və istifadəyə verilməsi Xəzərdə nəqliyyat-logistika infrastrukturunun inkişafı işinə Azərbaycanın daha bir mühüm töhfəsidir.

Vətən müharibəsi Zəfərlə başa çatdı. 2020-ci il noyabrın 10-da bağlanan üçtərəfli Bəyanat Azərbaycan dövlətinin Qələbə, Ermənistan dövlətinin məğlubiyyət sənədi oldu. Zəfərdən sonra gerçəkləşdirilməsi gündəmdə olan məsələlərdən biri də Zəngəzur dəhlizidir. Bu, gerçəkliyə çevrilməkdədir. Vətən müharibəsində Azərbaycan Or-dusunun Zəfərindən sonra Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun yenidən qurulma-sı və bərpası, o cümlədən beynəlxalq nəqliyyat əlaqələrinin inkişafı üzrə ge-nişmiqyaslı işlər görülməyə başlanılıb. Bu baxımdan Zəngəzur dəhlizi dünya dövlətləri üçün də gərəklidir. Ermənistan bu dəhlizin istifadəyə hazırlanmasına, istifadəyə verilməsinə ciddi maneələr törətməyə cəhd göstərsə də, dəhliz açılacaq, necə deyərlər, işğalçının işğaldan sonrakı niyyəti də baş tutmayacaq...

Dünya dövlətlərini düşündürən ən vacib məsələlərdən biri də ekoloji problemlərdir. Xəzər ortaq dənizdirsə, Xəzərlə bağlı problemlər də ortaqdır. Bu problemlər həm elmi, həm də elmi-praktik baxımdan ortaq həll olunmalıdır. Azərbaycan bu istiqamətdə də öncüllərdəndir.

Azərbaycan ətraf mühitin bugünkü vəziyyəti ilə əlaqədar sahilyanı dövlətlərin narahatlığına şərikdir. Azərbaycan Xəzər dənizinin ekoloji problemlərinin həlli üçün əməkdaşlığın genişləndirilməsində maraqlıdır. Xəzərin bioloji su ehtiyatlarının qorunub-saxlanması və səmərəli istifadəsi üzrə komissiya çərçivəsində ətraf dövlətlərin uğurlu qarşılıqlı fəaliyyəti davam edir.

Aşqabadda keçirilmiş Xəzəryanı Dövlətlərin Dövlət Başçılarının VI Zirvə toplantısında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin beynəlxalq siyasətin konturlarını özündə əks etdirən bu çıxışı məhz buna görə də dünyada yüksək dəyərləndirir...

Xalq qəzeti. - 2022.- 7 iyul. - № 142. - S. 9.

Xəzər geri çəkilir

Dənizin suyu yerin təkinə, yoxsa göylərin dərinliyinə "axır"

Bahadur İmanquliyev

Bu gün bəşəriyyəti rahatsız edən problemlərin ümumi siyahısında ərzaq təhlükəsizliyi, ekologiya və təbii fəlakətlər daha kəskin qabarıq və özünü daha sərt büruzə verir. Bu baxımdan Xəzər əsrlər boyu səviyyəsi aşağı düşən və yuxarı qalxan çox nadir və sirli su hövzələrindən biridir.

Onun hər dəfə səviyyəsi enəndə, yaxud qalxanda alimlər, ekoloqlar, son illər isə hətta bir sıra dövlət başçıları Xəzərdən daha çox danışıq, bu məsələyə beynəlxalq konfranslarda toxunur, eyni zamanda onun həlli yollarını təklif edirlər. 2011-ci ildə Xəzərin səviyyəsi 35 santimetr enmişdir. Bu, böyük rəqəm olmasa da, təhlükənin yaxınlaşmasından xəbər verir. Elə ona görə də sözügedən məsələdən Xəzəryanı dövlətlərin liderləri danışırlar.

Ümumiyyətlə, Xəzər sirli su hövzəsidir. O üzdən dənizin səviyyəsinin minillər boyu dəyişməsi, demək olar ki, tam izah edilməmişdir. Bu gün də həmin problemə bağlı müxtəlif mülahizələr mövcuddur. Hətta dənizin suyunun yerin altına axıb getməsinə inananlar da var. Bu məsələdə müxtəlif mövqeləri nəzərdən keçirmək üçün bir qədər uzun zaman kəsimini və müxtəlif tədqiqatçıların qütblü mövqelərini nəzərdən keçirmək lazımdır.

İlk dəfə alimlər Xəzərin səviyyəsinin 2 metrədən kəskin enməsinə 1930-1940-cı illərdə müşahidə etmişlər. Ardınca 1970-ci ilədək dənizin səviyyəsi 1 metr də aşağı düşmüşdür. Beləliklə, 1977-ci ildə Xəzər son 500 ildəki dayazlaşma rekordunu təzələmişdir. Akademik baxımdan 2,5 metrlik dayazlaşma Xəzər üçün sensasiya sayıla bilməz, çünki onun 2,5 milyon illik tarixində hətta 150 metrə çatan dayazlaşmalar müşahidə olunmuşdur.

Xəzərin səviyyəsinin belə "rəqs" etməsinin alimlər iki səbəbdən baş verdiyini irəli sürürlər: klimatik və geoloji. İkinci versiyaya görə, Xəzərdə suyun səviyyəsinin düşməsinin əsas səbəbləri yer qabığının taktionik üfüqi və şaquli hərəkəti, seysmik təzahürlər və hətta yeraltı atom bombalarının sınaqları ilə izah edilir. Sadəcə dillə izah etsək, Xəzərin çökəkliyinin formasının bu təsirlər altında görünmədən dəyişməsi suyun səviyyəsinin oynamasına asanlıqla təsir edən səbəb kimi götürülür. Eyni zamanda alimlər Xəzərə gələn və ondan axan yeraltı suların da təsir qüvvəsini nəzərə alırlar. Bütün bunlardan sonra gəlinən qənaət belədir ki, bu fərziyyələr təsdiq olunmasa da, onları istisna etmək də mümkün deyil.

Ən yaşlı və çox istinad edilən iqlim nəzəriyyəsi isə Xəzərdə suyun səviyyəsinin düşməsinə çaylardan dənizə axan suların həcmi ilə izah edir. Belə ki, Arktikada qış mülayim keçəndə Volqa çayının hövzəsində yağıntıların sayı azalır və dənizin də səviyyəsi ona axan suların həcmi azaldığı üçün aşağı düşür. Arktikada qış sərt keçəndə isə Xəzərin hövzəsinə düşən yağıntıların həcmi artır və dənizdə suyun səviyyəsini qaldırır.

Maraqlı odur ki, Xəzərə yüzlərlə çay axsa da, onun su balansının əsas hissəsini - 78 faizini Volqa çayı təmin edir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bu gün iqlim dəyişiklikləri Rusiyanın bir çox ərazilərində kənd təsərrüfatı məhsullarını yetişdirməyə imkan verir. Artıq yeni meyvə bağları, bostanlar salınır. İndi olmasa da, yaxın gələcəkdə geniş suvarma şəbəkələrinin yaradılması Volqa çayının Xəzərə gətirdiyi suyun həcmi azalda bilər. Bu isə çox böyük təhlükədir.

Söz ki çaylardan düşdü, bildirək ki, Xəzər dənizinə bütün çaylar birlikdə 325 kubkilometr su gətirir. Bu da dənizə axan suların 83 faizini təşkil edir. Xəzərin səthində illik düşən yağıntıların miqdarı isə 180 millimetrdir və onu o qədər də yüksək göstərici kimi qəbul etmək mümkün deyil. Ümumiyyətlə, yağış suları dənizin su balansının cəmi 16 faizini təşkil edir. Xəzərə axan suların cəmi 1 faizi isə yeraltı suların payına düşür. İndi ən vacibini qeyd edək: Xəzərə axan bütün suların 95 faizi onun səthindən buxarlanır, qalan 5 faizi də Qara-Boğaz gölünə axıb gedir. Göründüyü kimi, Xəzərdə suyun səviyyəsindəki dramatik dəyişmələr Volqa çayındakı axından, Volqadakı suyun bolluğu isə atmosfer yağıntılarının miqdarından asılıdır.

Xəzərin xilasını barədə alimlər illərdir ki, araşdırmalar aparır, müxtəlif mülahizələr və xilas yolları irəli sürürlər. Bu baxımdan iyunun 29-da Aşqabadda keçirilmiş Xəzəryanı Dövlətlərin Dövlət Başçılarının VI Zirvə Toplantısında Prezident İlham Əliyevin çıxışı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İlham Əliyev çıxışında konkret təkliflər vermiş, Xəzərin bundan sonrakı dayazlaşmasının qarşısını almağa yönələn tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi üçün xüsusi ekspert qruplarının yaradılmasının vacibliyini diqqətə çatdırmışdır: "Biz bunu uzun illər boyu müşahidə edirik və təəssüf ki, dayazlaşma dinamikaş narahatlıq doğurur. Buna görə biz fikir mübadiləsi apardıq və yəqin ki, nümayəndə heyətlərimiz belə ekoloji fəlakətin səbəblərinin aşkar edilməsi və Xəzərin bundan sonrakı

dayazlaşmasının qarşısını almağa yönəlmiş tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi üçün xüsusi ekspert qruplarının yaradılması işini davam etdirəcəklər. Əminəm ki, bu sammit Xəzəryanı dövlətlərin qarşısında duran mühüm ümumi məsələlərin həllinə yönəlmiş söylərin birləşdirilməsinə şərait yaradacaq".

Bəli, artıq beynəlxalq ekspertlər də həyəcan təbili çalırlar ki, Xəzər də Aral dənizi kimi ekoloji fəlakətlə üz-üzədir. Xəzərdə problemlərin kritik həddə çatmasından danışılmasa, ciddi qərarlar verilməsə, onun da aqibəti fəlakətlərlə nəticələnə bilər.

Azərbaycan. - 2022.- 7 iyul. - № 143. - S. 1,9.

Ölkəmizi hansı ekoloji problemlər gözləyir?

Havar Şəfiyeva

Hər il dünya ölkələri bir araya gələrək ətraf mühitin çirkləndirməsinin qarşısını almaq üçün müzakirələr aparır.

Bəs ölkəmizdə vəziyyət nə yerdədir?

Bildiyimiz kimi dünyada ətraf mühitin çirklənməsi əsas problemlərdən biri sayılır. Bu istiqamətdə atmosfərə atılan çirkləndirici qazlar toplanaraq temperaturun artmasına və iqlim dəyişmələrinə gətirib çıxarır. Dünya üzrə 1840-cı ildən bu vaxta qədər aparılan elmi müşahidələr onu göstərir ki, temperatur 1,8°C artmışdır və bu artım hər il dahada artmaqda davam edir. Temperaturun artması xüsusilə 1990-cı ildən sonra intensivləşmişdir. Temperaturun bu cür artması atmosferdə anomaliyaya səbəb olmuş, kəskin istilərin və kəskin soyuqların sayı artmışdır. Soyuk iqlim şəraitinə malik olan şimal qütbündə, Antarktidada və Cənub qütb dairəsinə Arktikada milyon tonlarla buzlaqların əriməsi baş verir ki, bu da gələcəkdə çox ciddi fəlakətlərə yol açə bilər. Bununla bağlı 1992-ci ildə Yer Sammitində BMT-nin Rio-de Jeneyroda keçirilmiş İqlim konfransında İqlim dəyişmələri üzrə Çərçivə konvensiyası qəbul olunmuş ölkələrin qarşısında emissiyaların azaldılması ilə bağlı öhdəliklər müəyyən olunub.

1995-ci ildə Azərbaycan BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasını (UNFCCC) təsdiqləyib. Kioto Protokolu 1997-ci il dekabrın 11-də Yaponiyanın Kioto şəhərində qəbul edilib və 2005-ci il fevralın 16-da qüvvəyə minib. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisin 18 iyul 2000-ci il tarixli Qərarı ilə bu Protokola qoşulub. Bu öhdəliklərə əsasən temperaturun artmasının azaldılması və bu səviyyədə saxlanması üçün İstilik effekti yaradan qazların azaldılması üzrə öhdəliklər müəyyən olunub. Bununla bağlı son konfrans 2015-ci ildə Parisdə keçirilmiş və Paris razılaşması adlanan bəyannamə qəbul edilmiş, Azərbaycanda daxil olmaqla bütün ölkələr İstilik effekti yaradan qazların (İEQ) azaldılması üzrə öhdəliklər müəyyən olunmuşdur.

Temperaturun artması artıq öz fəsadlarını verməkdədir. Dünya üzrə su ehtiyatlarının azalması baş verir. Azərbaycan Cənubi Qafqazda ən az su ehtiyatlarına malikdir və bu ehtiyatlar əsasən qonşu ölkələrdə (Gürcüstan, Türkiyə, İran, Ermənistan) formalaşır.

Azalma o həddədir ki, Kür çayı mənsəbinə yəni Xəzər dənizinə gedib çatmır və 2021-ci ildən başlayaraq Xəzər dənizi çaya daxil olaraq 40-50 km məsafədə Salyan rayonu istiqamətində irəliləmişdir.

"Azərbaycan üçün su ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi və suvarma zamanı daha müasir və qənaətcil metodların tətbiqi ən prioritet işlərdən biridir". Bu sözləri SİA-ya açıqlamasında Kimya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, Ekoloq Sadiq Həsənov qeyd edib.

Hazırda Azərbaycanda əkin sahələrinin 60-70%-i ənənəvi şırım metodu ilə suvarılır ki, buda su ehtiyatlarında 50 %-ə qədər itki verir.

Əkin sahələrində gedən deqradasiya, su çatışmazlığı regionlarda yaşayan əhalini əsas gəlir mənbələrindən məhrum edə bilər və nəticədə insanların şəhərlərə miqrasiyası baş verə bilər. Bu isə öz növbəsində kənd yerlərində və şəhərlərdə ərzaq qıtlığının yaranmasına gətirib çıxara bilər. Susuz qalmış torpaqlarda səhrələşmə artır və nəticədə münbit torpaqların sahəsi azalır.

İqlim dəyişmələrinin ikinci ən böyük təsiri Xəzər dənizinin səviyyəsinin 1.5 metr aşağı düşərək -28 metr həddinə çatmasıdır. Ümumiyyətlə Xəzər dənizi 1930-cu ildən başlayaraq su səviyyəsində düşmə müşahidə olunmağa başlayıb. Ən çox düşmə 1977-ci ildə müşahidə olunub, sonradan suyun səviyyəsi 1997-ci ildə öz -26.5 metrə qədər artmışdır. Bu ildən başlayaraq düşmə davam edir və bir ildə alimlərin, beynəlxalq ekspertlərin hesablamalarına görə 0,4 sm azalma baş verir. Dənizin su səviyyəsinin azalmasında əsas səbəblərdən biri Qlobal istiləşmə və iqlim dəyişmələri nəticəsində buxarlanmanın artmasıdır. Beynəlxalq elmi mərkəzlərin, ölkə üzrə mütəxəssislərin fikrinə görə Xəzər dənizində səviyyənin aşağı düşməsi davam edəcəkdir.

Dənizin su səviyyəsinin azalması Azərbaycan üçün ciddi fəsadlarla müşayiət olunacaq. Dəniz obyektlərində və dəniz kənarlarında qurulan infrastruktur obyektləri yenidən planlaşdırılmalı və tikilməlidir. Dənizdə olan turizm infrastrukturları maliyyə itkisinə məruz qala bilər.

Bununla yanaşı, İqlim dəyişmələrinin təsiri ilə su ehtiyatlarının azalması, quraqlıq nəticəsində səhrələşmənin artması eyni zamanda torpağa antropogen təsirin artması, yəni insanların düzgün olmayan təsərrüfat fəaliyyəti, torpaq ehtiyatlarının idarə edilməsindəki bəzi çatışmazlıqlar və iqlim dəyişmələrinin təsiri nəticəsində torpaqlarda deqradasiya prosesləri kəskin şəkildə artmışdır.

Mütəxəssislərin qənaətinə görə, torpaqların tənəzzülə uğraması, əsasən, mal-qaranın örüş-otlaq sahələrində normadan artıq otarılması (artıq yüklənmə), meşələrin qırılması, floranın məhv edilməsi və torpaqların səmərəsiz istifadəsi və sənaye istehsalının təsiri nəticəsində baş verir. Bununla yanaşı, torpaqların və suvarma suyunun kimyəvi çirklənməsi, kənd təsərrüfatı bitkilərinin pestisidlər və aqrokimyəvi maddələrlə düzgün işlənilməməsi nəticəsində baş verən kimyəvi çirklənmə həlli vacib olan məsələlərdir. Ən vacibi isə torpaqların ağır metallarla çirklənməsinin qarşısının alınmasıdır. Torpaqların qorunması və bu istiqamətdə fermerlərə yardım etməsi üzrə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinet, Kənd təsərrüfatı nazirliyi və bir sıra nazirliklər tərəfindən bir çox işlər görülür.

Bəs yaşıllıq sahələrin genişləndirilməsi üçün hansı yeni layihələr planlaşdırılır ?

Azərbaycanda yaşıllıqların artırılması istiqamətində son illər bir çox işlər görülsə də bu sahədə bir çox problemlər qalmaqdadır. Ümumiyyətlə şəhərlər üzrə, o cümlədən Bakı şəhəri üzrə 1 nəfərə düşən yaşıllıq sahəsi 5 kv.m –dən azdır və bu dünya üzrə yaşıllıq normalarından və ölkə üzrə adambaşına düşən yaşıllıq sahəsi normalarından bir neçə dəfə aşağıdır (Dünya üzrə bu 22-25 m²). Şəhərlərdə yaşıllıq sahələrinin norma daxilində olması şəhərlərin havasını təmizləyir, temperatur amplitudasını yaxşılaşdırır və insan sağlamlığı üçün vacib maddə olan oksigenin yaranmasına köməklik edir. Yaşıllıq əraziləri həm də şəhərin estetik dəyərlərinin artmasına köməklik edir.

Son illər Bakıda və digər şəhərlərdə tikinti işlərinin artması yaşıllıqlara mənfi təsir edir, bəzən yaşıl massivlərin azalmasına səbəb olur. Təcrübə göstərir ki, böyük şəhərlərin ətraf mühitlə bağlı bəzi problemləri yaşıllıq ərazilərin artırılması hesabına həll edilə bilər. Bu 2011-ci il və 2020-ci illər arasında aparılan jurnalist araşdırmaları nəticəsinə məlum olmuşdur ki, Bakı şəhərinin Nizami rayonu, 8-ci km ərazisində, Binəqədi rayonunda Azadlıq metrosu yaxınlığında, Gənclik metrosu ətrafı, A.Sultanovanın heykəli ətrafında, Səbail rayonu Badamdar və Bayıl yaşayış massivində olan yaşıllıqlar məhf edilmiş, yerində müxtəlif İAŞÖ obyektləri tikilmişdir. Son 8 ildə itirilən yaşıllıq ərazisi 45 min kv.m təşkil edir ki, buda Olimpiya stadionun ərazisi qədər ərazi deməkdir. Digər yerlərdə də yaşıllıqların qırılması davam edir.

2001-ci ildə verilən rəsmi məlumatlara əsasən Azərbaycanın ümumi meşə yaşıllıq ehtiyatları 1270 min ha olmuşdur. Meşə və yaşıllıq ərazilərindən digər məqsədlər üçün istifadə edilməsi nəticəsində 2020-ci ildə ağacla örtülü meşə və yaşıllıq fondumuz xeyli azalmışdır.

Yaşıllıq ərazilərinin azalmasına əsas səbəblərdən biri də Qlobal istiləşmənin təsirindən su ehtiyatlarının azalması və ağacların susuzluqdan qurumasıdır ki, bu da az olan yaşıllıq və meşə ehtiyatlarımızın daha da azalmasına səbəb olur. Ona görə də gələcəkdə yaşıllıq və meşə sahələrinin salınmasında az su tələb edən ağaclara üstünlük verməklə bu növ ağacların və yaşıllıqların sahəsini artırmaq olar.

Bu cür səbəblər müxtəlif xəstəliklərin çoxalmasına, torpaqların münbitliyinin azalmasına və su ehtiyatlarına mənfi təsir edir. Qlobal istiləşmənin təsirindən su ehtiyatlarının azaldığı bir şəraitdə daha az su tələb edən ağacların əkilməsinin, yaşıllıq sahələrində bu cür növlərdən istifadənin stimullaşdırılması üçün təşəbbüslərin artırılmasıdır. Bu növ ağacları həm şəhərlərdə, həm də kənd yerlərində əkmək mümkündür və bu cür yaşıllıq sahələri uzun müddət ərzində ölkəmizi yaşıllıqla təmin edə bilər.

2019-cu il koronavirus xəstəliyinin (COVID-19) qlobal yayılması insan həyatının hər bir hissəsinə, o cümlədən də fiziki dünyaya təsir göstərmişdir. Virusun yayılmasına və iqtisadi fəaliyyətin ləngiməsinə nəzarət üçün görülən tədbirlər ətraf mühitə ciddi təsir göstərmişdir. Elmi və jurnalist araşdırmalarına nəzər saldıqda COVID-19 pandemiyasının ətraf mühitə müsbət və mənfi təsirlərini müəyyən olunub. Belə ki, 2020 və 2021-ci illərdə istehsal fəaliyyətinin zəifləməsi və ölkələr arasında sərhədlərin bağlanması səbəbindən pandemiya vəziyyəti dünyanın müxtəlif şəhərlərində havanın keyfiyyətini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırmış, İstilik effekti yaradan qazları azalmış, su mənbələrinin çirklənməsini və sənaye və avtomobil nəqliyyatı tərəfindən səs-küy sakitləşmiş və ekoloji sistemin bərpasına kömək etmişdir.

Bundan əlavə, COVID-19-un bəzi mənfi nəticələri də var, məsələn, tibbi tullantıların artması, dezinfeksiyaedici maddələrin, maskaların və əlcəklərin təsadüfi istifadəsi və utilizasiyası və sairə. Görünən odur ki, pandemiya sonrası iqtisadi fəaliyyətlər tezliklə olacaq və ekoloji vəziyyət dəyişə bilər. Covid-19 pandemiyası nəticəsində Biotibbi tullantıların əmələ gəlməsinin artması COVID-19-un başlanmasından bəri qlobal miqyasda tibbi tullantıların istehsalı artıb ki, bu da əhəlinin sağlamlığı və ətraf mühit üçün əsas təhlükədir.

Xəzər dənizinin mühafizəsi dövlət başçılarının diqqət mərkəzində

Qurbanov Sadiq

Xəzəryanı Dövlətlərin Dövlət Başçıları 29 iyun 2022-ci il tarixdə Aşqabadda keçirilən VI Zirvə Toplantısında Rusiya, İran, Azərbaycan, Qazaxıstan və Türkmənistan dövlət başçıları diqqət yönəldikləri məsələlərdən biri də Xəzər dənizinin ekoloji problemləri olub. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev çıxışında Azərbaycanın ətraf mühitin bugünkü vəziyyəti ilə əlaqədar sahilyanı dövlətlərin narahatlığına şərik olduğunu, Xəzər dənizinin ekoloji problemlərinin həlli üçün əməkdaşlığın genişləndirilməsində maraqlı olduğunu bildirib. Türkmənistanın Xəzər dənizində və Xəzəryanı dövlətlər arasında əməkdaşlığa töhfəsini yüksək qiymətləndirən Azərbaycan Prezidenti Zirvə Toplantısının təhlükəsizlik, ekologiya, su ehtiyatları istiqamətləri üzrə əməkdaşlığın möhkəmlənməsi işində daha bir addım olacağına əminliyini bildirmişdir. Xəzərin uzun illər boyu qonşu kimi yaşamış xalqlarımızı birləşdirən dəniz olduğunu deyən Prezident İlham Əliyev regionumuzda gələcək təhlükəsiz inkişafın təmin ediləcəyinə əminliyini bildirərək, bu işdə Xəzəryanı dövlətlərin böyük rolunu vurğulamışdır.

Prezident İlham Əliyev xüsusi ekspert qrupunun yaradılmasını təklif edir

Zirvə Toplantısında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Xəzər dənizinin dayazlaşmasının intensiv şəkildə artmasının ciddi narahatlıq doğurduğunu qeyd etməklə bunu ekoloji fəlakət adlandıraraq deyib: “Biz ətraf mühitin bugünkü vəziyyəti ilə əlaqədar sahilyanı dövlətlərin narahatlığına şərikik. Azərbaycan Xəzər dənizinin ekoloji problemlərinin həlli üçün əməkdaşlığın genişləndirilməsində maraqlıdır. Xəzərin bioloji su ehtiyatlarının qorunub saxlanması və səmərəli istifadəsi üzrə komissiya çərçivəsində Xəzəryanı dövlətlərin uğurlu qarşılıqlı fəaliyyəti davam edir. Bu ilin sonunda Bakıda “Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi haqqında” Çərçivə Konvensiyasının tərəflərinin VI konfransının keçirilməsi nəzərdə tutulub. Bu gün məhdud tərkibdə görüşdə biz xüsusi narahatlıq doğuran məsələlər, konkret olaraq Xəzər dənizinin dayazlaşması barədə həmkarlarımızla fikir mübadiləsi apardıq. Biz bunu uzun illər boyu müşahidə edirik və təəssüf ki, dayazlaşma dinamikası narahatlıq doğurur. Buna görə biz fikir mübadiləsi apardıq və yəqin ki, nümayəndə heyətlərimiz belə ekoloji fəlakətin səbəblərinin aşkar edilməsi və Xəzərin bundan sonrakı dayazlaşmasının qarşısını almağa yönəlmiş tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi üçün xüsusi ekspert qruplarının yaradılması işini davam etdirəcəklər”.

“Xəzərdə neft və qazın intensiv kəşfiyyatı və hasilatı fonunda bir çox geo-ekoloji təhlükələrlə rastlaşırıq. Bunlar Xəzər dənizinin səviyyə təbəddüdləri, dəniz dibinin deformasiyaları ilə bağlı geoloji təhlükələr və çirkənləmə ilə bağlı ekoloji problemlərdir. Xəzərin ən zəngin bioloji ehtiyatlarının qorunub saxlanması da günümüzün aktual problemidir. Bunlar bir kontekstdə həllini gözləyən problemlərdir”. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının akademiki Fəxrəddin Qədirovun yuxarıdakı fikirləri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Zirvə Toplantısında səsləndirdiyi fikirləri bir daha təsdiq edir.

Həmçinin toplantıda birgə bəyanatla çıxış edən Xəzəryanı dövlətlərin dövlət başçıları Xəzər dənizinin ətraf mühitinin mühafizəsi üzrə Çərçivə Konvensiyası çərçivəsində əməkdaşlığın davam etdirilməsinin vacibliyini vurğulayıblar.

Qeyd edək ki, 12 avqust 2018-ci il tarixində Qazaxıstanın Aktau şəhərində Xəzəryanı Dövlətlərin (Rusiya, İran, Azərbaycan, Qazaxıstan və Türkmənistan) Dövlət Başçıları V Zirvə Toplantısında Xəzər dənizinin hüquqi statusuna dair Konvensiya imzalanmışdır. V Xəzər sammitinin yekununda İlham Əliyev, Vladimir Putin, Nursultan Nazarbayev, Həsən Ruhani və Qurbanqulu Berdiməhəmmədov öz imzaları ilə Xəzər dənizinin hüquqi statusunu müəyyən edən sənədi təsdiq edərək Xəzər dənizinin bölünməsi prinsipləri barədə razılığa gəlmişdilər.

Xəzər Dənizi Günü

Onu da qeyd edək ki, 12 avqust 2003-cü ildə Xəzər dənizinin ətraf mühitinin mühafizəsi üzrə Çərçivə Konvensiyası imzalandığı gündən 12 avqust Xəzər Dənizi Günü kimi Rusiya Federasiyası, İran İslam Respublikası, Qazaxıstan, Türkmənistan və Azərbaycan Respublikası tərəfindən qeyd edilir.

“Xəzər dənizi” gününün qeyd edilməsində əsas məqsəd Xəzər dənizinin ətraf mühitinin çirklənmədən qorunması, o cümlədən Xəzər dənizinin bioloji ehtiyatlarının mühafizəsi, bərpası, davamlı və səmərəli istifadəsi və bununla bağlı əhalinin maarifləndirilməsidir. Xəzər Dənizi Günü ilə əlaqədar Azərbaycanda Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin tabeliyində olan qurumların, yerli özünüidarəetmə orqanlarının, bələdiyyələrin, müəssisə və təşkilatların və EİB-lərin (elmi-istehsalat birliyi) iştirakı ilə toplantılar təşkil olunur və sahil ərazilərinin təmizlənməsi və abadlaşdırılması çərçivəsində səmərəli danışıqlar və işlər aparılır. Qeyd edək ki, Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi üzrə Çərçivə Konvensiyası Xəzər dənizinin sahilində yerləşən beş dövlət arasında Xəzər regionunda ekoloji şəraiti və müvafiq təşkilati mexanizmi əks etdirən ilk hüquqi sazişdir.

Onuda qeyd edək ki, sözügedən Konvensiyada Azərbaycan Respublikasının götürdüyü öhdəliklərə uyğun olaraq ölkənin Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin fəaliyyət istiqamətlərindən biri Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində və onun sahil zolağında ətraf mühitə antropogen təsirin kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin, ekoloji kriteriyalarının elmi əsaslarla müəyyən edilməsi, proqnozlaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi, ekoloji monitorinqlərin təşkil edilməsindən ibarətdir. Keçirilən ekoloji monitorinqlərin məqsədi dənizdə və sahil zolağında fəaliyyət göstərən obyektlərdə formalaşan bütün növ tullantıların dəniz suyuna və qrununa, flora və faunasına, digər su obyektlərinə göstərdiyi antropogen təsiri təhlil və tədqiq edərək məlumat bankı yaratmaq, prioritetləri müəyyənləşdirərək proqnozlar verib ətraf mühitə vurulan mənfi təsirlərin minimuma endirilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçirmək və Azərbaycan Respublikasında mövcud qanunvericiliklərin tələblərinə uyğun ekoloji tarazlığın bərpasına nail olmaqdır.

Qeyd edək ki, “Tehran Konvensiyası” kimi tanınan Konvensiya Xəzər dənizinin ətraf mühitinin bütün mənbələrdən çirklənməsinin qarşısının alınmasına, Xəzər dənizinin dəniz mühitinin qorunmasına və bərpasına xidmət edir. Konvensiya Xəzər dənizinin bioloji ehtiyatlarının davamlı və səmərəli istifadəsi, ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi, ətraf mühitin monitorinqi və elmi tədqiqatlara dair müddəaları özündə əks etdirir.

Qeyd edilənlərlə yanaşı, Xəzər dənizinin ekosisteminin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizliyin təmini üzrə Xəzər dənizi dövlətlərin əməkdaşlığının inkişafı hazırda daha çox dənizin təbii ehtiyatlarının mənimsənilməsi ilə əlaqədar kompleks problemlərə dair birgə fəaliyyətlə bağlıdır. Xəzər dənizinin ekoloji problemlərinin qarşısının alınması məqsədilə Xəzər dənizi dövlətlər dənizin ətraf mühitinin vəziyyətinin insan fəaliyyəti nəticəsində, həm dənizdə, həm də quruda yerləşən mənbələrdən zərərli təhlükəli maddələrin, tullantıların və digər çirkləndiricilərin axıdılması, atılması və yerləşdirilməsinin ekoloji vəziyyətə təsiri daimi diqqət mərkəzində olmuşdur. Bunun nəticəsidir ki, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Xəzər dənizinin ətraf mühitinin mühafizəsi haqqında Tehran Çərçivə Konvensiyası qəbul edilmişdir (Azərbaycan Respublikası tərəfindən 4 aprel 2006-cı il tarixli müvafiq Qanunu ilə təsdiq edilmişdir). Konvensiyanın başlıca məqsədi bioloji resursların mühafizəsi, saxlanılması, bərpası və rəşadətli istifadəsi də daxil olmaqla, Xəzər dənizinin ətraf mühitinin mühafizəsidir. Onun tətbiqi dairəsi isə Xəzər dənizinin səviyyəsinin dəyişməsi və quruda yerləşən mənbələrdən çirklənmə nəzərə alınmaqla, onun dəniz ətraf mühitini əhatə edir.

Sözügedən Konvensiyada Xəzər dənizinin çirklənmə mənbələri kimi bunlar qeyd edilir:

- 1) Quruda yerləşən mənbələrdən çirklənmə;
- 2) Dəniz dibindəki fəaliyyətlə bağlı çirklənmə;
- 3) Gəmilərdən çirklənmə;
- 4) Axıdılma ilə bağlı çirklənmə;

Digər antropogen fəaliyyətlə bağlı (torpaq meliorasiyası, sahiləyən dib dərinləşdirmə və bəndlərin tikintisi işləri və s.) çirklənmə. Xəzərin bioloji ehtiyatlarının qorunması, mühafizəsi, bərpası və səmərəli istifadəsi ilə bağlı Konvensiyada göstərilir ki, Tərəflər Xəzərin bioloji ehtiyatlarının qorunmasına, mühafizəsinə, bərpasına və səmərəli istifadə edilməsinə xüsusi diqqət yetirməli və mövcud olan ən yaxşı elmi məlumatlar əsasında müvafiq tədbirləri həyata keçirməlidirlər. Konvensiyanın mühüm təqdirəlayiq müddəalarından biri də dəymiş zərərə görə məsuliyyətin müəyyən olunması və müvafiq kompensasiyanın ödənilməsinin nəzərdə tutulmasıdır.

Xəzər dənizi dünyanın ən böyük drenajsız gölüdür, Azərbaycan xalqının həyatında mühüm rol oynayır və fiziki-coğrafi göstəricilərinə görə unikaldir. Təkcə onu demək kifayətdir ki, Xəzərin flora və faunası endemik növlərlə zəngindir. Belə ki, dünyada qədimliyi ilə digər balıq növlərindən fərqlənən nərə balıqlarının 90%-i bu dənizdə yerləşir. Coğrafi landşaftın spesifikliyi əlverişli rekreasiya şəraiti yaratmışdır. Xəzər dənizinin səviyyəsinin vaxtaşırı dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq onun səthinin (güzgüsünün) səviyyəsi və sularının həcmi dəyişir. Hazırda dəniz səviyyəsi okean səviyyəsindən 26,75 m aşağıdadır. Qara, Baltik və Sarı dənizləri ilə

müqayisə edilə bilər. Xəzər Adriatik, Egey, Tirren və digər dənizlərdən daha dərinidir. Akvatoriyanın Azərbaycan hissəsi dənizin orta və cənub hissələrini əhatə edir. Duzluluğuna görə Xəzər dünya okeanının sularından əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Azərbaycanda mövcud olan 300-ə yaxın palçıq vulkanından 170-dən çoxu Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı ada və sualtı vulkanlardır. Xüsusilə Cənubi Xəzərdə onların sayı çoxdur. Təbii şəraitin unikallığı və müxtəlifliyi Xəzər dənizində nadir flora və fauna növlərinin nümayəndələrinin hələ də qorunub saxlanılmasına səbəb olmuşdur.

Hazırda Xəzərin ətraf mühiti ekoloji cəhətdən ağır vəziyyətdədir. Dənizin şelf zonasında vəziyyət daha ağırdır, bu ərazilərdə ölü zonalar formalaşmış. Bəzi yerlərdə çirkəndiricilərin normadan 10-20 dəfə çox olduğu təxmin edilir.

Çirkənmə mənbələri arasında Xəzərə axan çaylarla birlikdə gələn çirkəndiricilər birinci yerdədir. Xəzəryanı ölkələr arasında dənizin mühafizəsi ilə bağlı vahid sazişin olmaması səbəbindən brakonyerlik baş verir. Artan çirkənmə və brakonyerlik səviyyəsi, üstəlik, Xəzər dənizi ətrafında fəaliyyət göstərməyən balıq inkubasiya müəssisələri bir çox balıqların, xüsusən də nəmə balıqlarının sayının azalması problemi yaradıb. Göl-dənizin ikili təbiəti mütəxəssislərin fikrincə, təhlükə və risklər ilk növbədə dənizin və sahil zonasının ehtiyatlarının intensiv inkişafı ilə bağlıdır. Sahil zolağının sakinlərinin hansı ekoloji təhlükələrə məruz qaldığını anlamaq üçün ilk növbədə bu təhlükə və risklərin insanlar üçün hansı təsirləri (təbii və antropogen) yaratdığını öyrənmək lazımdır.

Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, unikal ekosistem olan və öz inkişaf qanunlarına malik olan Xəzər dənizi təkcə gölün deyil, həm də böyük dəniz hövzəsinin xarakterini və xüsusiyyətlərini özündə birləşdirir. Məhz buna görə də Xəzər ikili təbiətə malikdir - dənizdən bütün hidrofiziki xüsusiyyətləri (atmosfer hadisələri, üzvi dünya, coğrafi mövqe), göldən - su anbarının təcrid olunması və dənizlə əlaqəsinin olmaması götürülmüşdür. Xəzər dağ zirvələri arasındakı boşluq olduğundan və qərbdən şərqə, şimaldan cənuba doğru hərəkət edən bütün hava kütlələri oradan keçdiyindən (bu çox dar zolaqdır) məhz bu bölgədə atmosfer hadisələri - külək, qasırğa artır, qar çovğunları və s. baş verir. Dənizin unikallığı budur: okeanla əlaqəli olmayan, lakin onunla ümumi naxışları olan ikinci belə su hövzəsi yoxdur. İkinci xüsusiyyət dəniz dibinin geoloji quruluşunun bütün geoloji və hidrogeoloji prosesləri müəyyən edən okean hövzəsi üçün xarakterik olmasıdır. Məsələn, materik ərazilərinin əksər hissəsi üçün xarakterik olan tez-tez zəlzələlər. Alimlər bunu indiki Xəzər dənizinin on milyonlarla il əvvəl burada uzanan və litosfer plitələrinin toqquşması nəticəsində yoxa çıxmış Tetis okeanından əmələ gəlməsi ilə izah edirlər. Onu Qalan Dəniz adlandırırlar. Beləliklə, Xəzərin özünün coğrafi mövqeyi atmosfer hadisələri və yer qabığının aktiv inkişaf zonasında olması ilə bağlı təhlükə və risklər yaradır. Buna görə də Bakıdan Astaraya qədər bütün sahil zolağı və bir qədər şimala doğru seysmik təhlükəli zonadır (Rixter cədvəli üzrə 8-9 bal). Xəzər dənizini okeanla qohum edən digər mühüm xüsusiyyət, təbii ki, onun bioresursları deyilən flora və faunasıdır. Arid (quru iqlim) və yarımquraq landşaftlar (Lənkəran çökəkliyi) istisna olmaqla, burada həmişəyaşıl Hirkan meşələri (enliyarpaqlı meşələr) 85-90%-i üçün bütün sahil zonası boyunca üç çirkənmə kateqoriyası formalaşmışdır. Yağışlar və aran meşələrinin yer səthinə yaxın yeraltı sularla qidalandığı Nabran-Yalama zonası). Xəzər qapalı hövzə olduğundan, keçən əsrin 70-ci illərinin sonlarında başlayan və 90-cı illərin ortalarında dayanan (daha doğrusu, sabitləşən) okeanla müqayisədə dəniz səviyyəsindəki dalğalanmalar orada daha sürətli baş verir: 26,7 metr. Mövsümi dalğalanmalar (qışda yüksəlir, yayda düşür). On beş ilə yaxın müddət ərzində suyun səviyyəsi 2-2,5 metr yüksək olduğu üçün bir çox yaşayış məntəqələri, infrastruktur obyektləri, münbit (əkinə yararlı) torpaqlar bütövlükdə 130 min hektar ərazi su altında qalmışdır.

Xəzər dənizində və sahilə yaxın ərazilərdə insanların aktiv fəaliyyəti, neft sənayesi, tarixi çirkənmə, brakonyerlik kimi problemlər su anbarının və onun bioresurslarının təhlükəsizliyini təhdid edir. Bütün bunların Xəzər dənizinin həyatına ciddi ekoloji yükü var.

Su anbarının mühafizəsinə həmişə xüsusi diqqət yetirilir. Brakonyerlik balıqçılıq sənayesinin inkişafına mane olur. Xəzər dənizində qeyri-qanuni balıq ovu həvəskarlarının fəaliyyətinin qarşısı mütəmadi olaraq alınır. Bundan əlavə, sahil zonaları üçün ən ciddi təhlükələrdən biri fəvqəladə hallar zamanı dənizin neftlə çirkənməsinin mümkünlüyüdür.

Hesab edirik ki, Çərçivə Konvensiyasının üzvü olan Xəzəryanı ölkələr öz öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi üçün milli səviyyədə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi və işlək mexanizmə çevrilməsi məsələsini diqqətdə saxlamalıdır.

Aşqabad Sammiti Xəzərin ekoloji cəhətdən mühafizəsinin nə qədər vacib bir məsələ olduğunu bir daha göstərdi. Sammit bu məsələlərin Çərçivə Konvensiyası üzvlərinin birgə iştirakı ilə növbəti Zirvə toplantısında müzakirəsinin vacibliyi qənaətinə gəlməsi tədricən həlledir.

İki sahif. – 2022. – 7 iyul. - № 119. – S. 3.

Xəzərin ekoloji mühiti: mövcud durum yeni tədbirləri zərurətə çevirib

Sevinc Qarayeva

Xəzər dənizi planetimizin unikal su hövzəsidir və sahiləyən dövlətlərin xalqları üçün global əhəmiyyətə və dəyərə malik olan zəngin təbii sərvətləri ilə məşhurdur. Xəzər dənizi daxili su hövzəsi olaraq, dünyanın ən iri gölü hesab edilir. Dənizin uzunluğu şimaldan cənubadək 1200, eni isə orta hesabla 320 kilometr təşkil edir. Volqa, Ural, Kür və digər çayların hövzəsindən qaynaqlanan dəniz ərazisinin iqlim müxtəlifliyi şimaldan bataqlıq, şərq və qərbdən isə yarıquraq və isti quraq sahillərlə əhatə olunması ilə izah edilir. İqlim dəyişmələri son 30 il ərzində Xəzər dənizinin hövzəsində özünü daha həssas göstərib. Bunun nəticəsində Xəzər dənizinin sahil boyunda yaşayan əhali ciddi iqlim dəyişmələrinin, dənizin su səviyyəsinin tərəddüdünün, sel və quraqlıqların mənfi təsirlərinə daha çox məruz qalıb. Azərbaycanın bütün ərazisində bu müddət ərzində yağıntının miqdarı nəzərəcarpacaq dərəcədə azalıb. Bunun müqabilində isə orta aylıq temperaturun yüksəlməsi gözlənilir. İqlim dəyişmələri səbəbindən Xəzər dənizinin səviyyəsinin düşməsi region üçün potensial təhlükəyə çevrilib. Dənizə tökülən çayların suyunun azalması yağıntıların miqdarının azalması ilə bərabər, həm də çay sularından kənd təsərrüfatının artan tələbatının ödənilməsinə yönəldilməsi ilə də xarakterizə olunur.

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev deyir ki, bioresursların azalması, dəniz mühitinin çirklənməsi kimi antropogen təsirlərlə yanaşı, təbii mənşəli problemlər - iqlim dəyişikliyi nəticəsində dəniz səviyyəsinin uzunmüddətli aşağı düşməsi dəniz ekosistemlərinin degradasiyasına gətirib çıxarır: "Xəzər dənizinin səviyyə tərəddüdləri sahilboyu zonaların vəziyyətinə və iqtisadiyyatın dənizlə bağlı olan bir sıra sahələrinə mənfi təsir göstərir. Xəzər dənizinin ətraf mühitinin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə məsələləri Xəzəryanı ölkələrin milli siyasətinin prioritet istiqamətlərindəndir".

Nazirin dediyinə görə, Azərbaycanda da Xəzər dənizinin ətraf mühitinə mənfi təsirləri minimuma endirmək üçün tədbirlər görülür: "Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində ekoloji vəziyyətin qiymətləndirilməsi, dənizin bioloji ehtiyatlarının və hidroloji vəziyyətinin öyrənilməsi və dəniz ətraf mühitinə mümkün neqativ təsirlərin müəyyənəşdirilməsi məqsədilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin "Əlif Hacıyev" elmi-tədqiqat gəmisi ilə mütəmadi ekspedisiyalar keçirilir. Biz bu ekspedisiyaları zamanı toplanmış monitoring məlumatları bütün maraqlı tərəflərlə bölüşməyə hazırıq. Eyni zamanda, Xəzər dənizində birgə ekoloji monitorinqlərin planlaşdırılması və həyata keçirilməsini təklif edirik. Burada regional əməkdaşlığın, xüsusilə ekoloji problemlərin həllində Xəzəryanı ölkələrin səylərinin birləşdirilməsi üçün hüquqi baza yaradan "Xəzər dənizinin ətraf mühitinin mühafizəsi üzrə Çərçivə Konvensiyası"nın mühüm rolunu qeyd etmək lazımdır. İnanıram ki, akademik sektor, müvafiq təşkilatların mütəxəssisləri, beynəlxalq və qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri, müstəqil ekspertlərin qoşulduğu konfrans Xəzər dənizinin ekoloji problemlərinin müzakirəsi və vəziyyətdən çıxış yollarının araşdırılması üçün platforma rolunu oynayacaq. Bununla yanaşı, Xəzər dənizinin dayazlaşma səbəbləri, onun fəsadlarının yumşaldılmasına yönəlmiş milli uyğunlaşma planları ilə yanaşı regional uyğunlaşma tədbirlərinin müəyyənəşdirilməsi hər bir Xəzəryanı ölkənin dayanıqlı inkişafı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edəcək".

Nazir vurğulayıb ki, hazırda Xəzər regionu həll olunmayan ekoloji problemlərin mənfi təsiri ilə bağlı bir sıra çətinliklərlə üzləşir: "Bioresursların azalması, dəniz mühitinin çirklənməsi kimi antropogen təsirlərlə yanaşı, təbii mənşəli problemlər - iqlim dəyişikliyi nəticəsində dəniz səviyyəsinin uzunmüddətli aşağı düşməsi dəniz ekosistemlərinin degradasiyasına gətirib çıxarır".

Onun sözlərinə əsasən, Xəzər dənizinin səviyyə tərəddüdləri sahilboyu zonaların vəziyyətinə və iqtisadiyyatın dənizlə bağlı olan bir sıra sahələrinə mənfi təsir göstərir: "Xəzər dənizinin ətraf mühitinin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə məsələləri Xəzəryanı ölkələrin milli siyasətinin prioritet istiqamətlərindəndir".

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Xəzər Dəniz Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsinin rəisi Nazim Mahmudov bildirib ki, sahil zolağında keçirilən ekoloji monitorinqlər zamanı dənizin sahil zolağında 128 təbii və antropogen axar müəyyən edilib. Bu axarlar vasitəsilə müxtəlif sahələrdə formalaşan tullantı suları Xəzər dənizinin çirklənməsinə səbəb olur: "Xəzər dənizi iri sənaye müəssisələrinin cəmləşdiyi ərazilərdən daha çox çirklənməyə məruz qalır. Buna misal olaraq Sumqayıtçay, Açıdərə axarı, Hövsan kanalı, 32-ci kanal və s. qeyd etmək olar. Bu isə sahil zolağının rekreasiya əhəmiyyətli və digər sahələrində ərazilərin ekoloji vəziyyətinin

pozulmasına və antisanitar vəziyyətin yaranmasına səbəb olur. Bu vəziyyət eyni zamanda, ekoturizmin inkişafına da mənfi təsir göstərir".

N.Mahmudovun dediyinə görə, sahil zolağında və ona yaxın ərazilərdə fəaliyyət göstərən müxtəlif xidmət sahələrində formalaşan tullantı suları əksər rayonlarda mərkəzləşdirilmiş kanalizasiya şəbəkəsi olmadığından Xəzər dənizinə axıdılır: "Keçirilən monitorinqlər zamanı həmin ərazilərdən nümunələr götürülərək üzərində təhlillər aparılıb, aparılan təhlillərin nəticələrinə əsasən, çirklənmə normadan artıq müəyyən edilib. Buna əsas səbəb həmin ərazilərdə aidiyyəti qurumlar tərəfindən tullantıların mövcud qanunvericiliklərin tələblərinə uyğun idarə edilməməsidir. Məhz bu səbəbdən antropogen təsirlər nəticəsində dənizin çirklənməsi davam edir. Sahil zolağında fəaliyyət göstərən müəssisələrdə formalaşan tullantı sularının təmizlənməsi məqsədilə qanunamüvafiq qaydada tədbirlər görülür".

İdarə rəisi qeyd edib ki, Xəzər dənizinin sahil zolağında fəaliyyət göstərən obyektlərdə formalaşan bərk tullantıların və tullantı sularının mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğun idarə olunması istiqamətində aidiyyəti orqanların nümayəndələri ilə müvafiq görüşlər təşkil olunur və onlara bu sahədə lazımı tapşırıqlar verilir: "Hazırda sözügedən tullantıların qanunamüvafiq qaydada idarə edilməsi ilə əlaqədar ərazilərdə birgə monitorinqlərin keçirilməsi gücləndirilib və bu istiqamətdə mütəmadi olaraq monitorinqlər həyata keçirilir".

Milli Məclisin Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya komitəsinin üzvü, millət vəkili Naqif Həmzəyev hesab edir ki, Xəzər dənizinin səviyyəsinin qorunub saxlanması və ekoloji problemlərinin aradan qaldırılması üçün Xəzəryanı dövlətlərin liderlərinin mütəmadi görüşləri keçirilir. Xəzərdə suyun səviyyəsinin azalmasının qarşısının alınması və təmizlənməsi sahəsində müəyyən işlər aparılır: "Hökumət nümayəndələri və aidiyyəti qurumlar tərəfindən bu problemlərin həlli ilə bağlı xüsusi komissiyalar yaradılıb və birgə fəaliyyət nəzərdə tutulur. Xəzər dənizinə atılan tullantıların 60 faizi Volqa çayının hesabına düşür. Daha sonra Kür və Ural çayları da bu prosesdə müəyyən dərəcə rol oynayır. Xüsusilə, Ermənistan və Gürcüstan ərazisindən axıdılan kommunal və sənaye tullantıları Kür çayı vasitəsilə Xəzər dənizinə tökülür. Ermənistan və Gürcüstanda müasir korrektorlar, filterlər quraşdırılmayıb. Bu səbəbdən Kür çayına olan axıntıların çoxu Gürcüstan və Ermənistan tərəfindən olur. Bakı, Sumqayıt, Mahaçqala, Həştərxan, Türkmənbaşı, Rəşt və Ənzəli şəhərlərindən də Xəzər dənizinə tullantılar axıdılır. Bunların qarşısının alınması, korrektor və filterlər vasitəsilə çirkabların təmizlənməsi, eyni zamanda, bu suların sənayedə istifadəsi zəruridir".

Millət vəkili sözlərinə görə, bizim regionda çayların və şirin suların miqdarı azalmaqdadır:

"Xəzəryanı dövlətlərin liderlərinin Aşqabad görüşündə ekoloji problemlərin həlli ilə bağlı müəyyən məsələlər müzakirə olundu. Təkcə Xəzər dənizinin çirkləndirilməsi yox, onun səviyyəsinin aşağı düşməsi də çox böyük problemdir. Bizim regionda çayların və şirin suların miqdarı azalmaqdadır. Xəzər dənizinə tökülən həmin çayların səviyyəsi azaldığı üçün Xəzər dənizinin səviyyəsinə də təsir göstərir".

N.Həmzəyev vurğulayıb ki, digər dövlətlər də bu məsələnin həllində aktivlik göstərməlidirlər:

"Xəzər dənizinin faunasının qorunması, müəyyən qayda çərçivəsində ovlanması təmin olunmalıdır. Azərbaycan öz üzərinə düşən işi görür. Digər dövlətlər də bu prosesdə aktivlik göstərməlidir ki, Xəzər dənizində yaşayan balıqların tükənməsi prosesi sürətlənməsin. Əksinə, onların sayının artırılması üçün xüsusi dövlət proqramları həyata keçirilməlidir".

Ətraf mühitin mühafizəsi: Dövlətin prioritet məsələsi!

Yeganə Bayramova

Ölkəmizdə flora və faunanın, təbiətin qorunması, ətraf mühitin, təbii ehtiyatların mühafizəsi və bərpası davamlı inkişaf konsepsiyamızın tərkib hissəsinə çevrilib. Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi, indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə Azərbaycan dövlətinin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir. İkinci dəfə müstəqilliyimizi əldə etdikdən sonra dövlətin qarşısında bir sıra mühüm vəzifələr dayanırdı. Bu vəzifələr sırasında ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi də başlıca prioritetlərdən biri sayılırdı. Çünki müstəqillik illərindən əvvəl ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi məsələsi demək olar ki, arxa plana keçmişdi.

Lakin 1993-cü ildə ümummilli lider Heydər Əliyev xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra 70-ci illərdən yarımçıq qalan bir sıra tədbirlərin davam etdirilməsinə başladı. Bu sıraya ekoloji şəraitin yaxşılaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ardıcıl işlərin aparılması da daxil idi. Həmin ildən başlayaraq paytaxtın yaşıllaşdırılmasına, ekoloji tarazlığın bərpasına start verildi. Ekoloji siyasətə dair imzalanan “Azərbaycan Respublikasının Ekoloji Konsepsiyası” əsasında yeni dövr üçün ekoloji strategiya müəyyənləşdirildi. 1998-ci ildə isə “Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə Milli Fəaliyyət Proqramı” qəbul edildi. 1999-cu ildə Milli Məclisin qəbul etdiyi “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” qanun təsdiqləndi. 2000-ci ildə isə daha iki - “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” və “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” qanunlar qəbul olundu. 2001-ci ildə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin yaradılması bir gerçəkliyi ortaya qoydu ki, ekoloji problemlərin həlli dövlətin əsas diqqət göstərdiyi istiqamətlərdəndir.

“Ekologiya ili”-dönüş ili

Ekologiya qorunması və ətraf mühitin mühafizəsi bu gün də Azərbaycan dövlətinin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətlərini təşkil edir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi kursunu uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyev də bütün sahələr kimi ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsinə ciddi diqqət yetirir, bu istiqamətdə məqsədyönlü addımlar atır. Məhz İlham Əliyevin Azərbaycan Prezidenti kimi ölkəyə rəhbərlik etdiyi son 13 il ərzində ekologiya, təbiəti mühafizə və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadəyə dair bir sıra normativ hüquqi aktlar qəbul edilib, təbiətin qorunması və sağlamlaşdırılması sahəsində mühüm praktiki addımlar atılıb. Cənab Prezidentin 2006-cı il 28 sentyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nda bir çox tələblərlə yanaşı, meşələrin seyrəkləşməsinin, torpağın eroziyasının, meşə massivlərinin azalmasının qarşısının alınması barədə tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulurdu. Azərbaycan dövləti və Prezident İlham Əliyevin ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsinə nə qədər önəm verdiyi 2010-cu ilin Azərbaycanda “Ekologiya ili” elan olunması ilə bir daha təsdiqini tapdı. Təsədüfi deyil ki, bu tarix Azərbaycanda ətraf mühitin sağlamlaşdırılması baxımından dönüş ili kimi yazıldı. Ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirələrdə Prezident İlham Əliyev qeyd edirdi: “Ekologiya məsələləri hər bir ölkə üçün, hər bir vətəndaş üçün vacib olmalıdır. Bu, insanların sağlamlığıdır. Sağlam ekoloji mühit, sağlam hava, təmiz su-bütün bunlar insanın həyatı üçün ən əhəmiyyətli məsələlərdir”. Ümumiyyətlə, ölkə başçısının elə bir çıxışı yoxdur ki, ekoloji məsələlərə diqqət yönəldilməsin, onların həlli yolları açıqlanmasın. Azərbaycanın ümumilikdə 2020-ci ilə kimi prioritet istiqamətlərini müəyyən edən “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasına əsasən, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi, indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə dövlətin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətləri kimi götürülüb. Ekoloji siyasətin əsas istiqamətləri üzrə qarşıya qoyulmuş hədəflərə çatmaq üçün “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadəyə dair 2016-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nda ətraf mühitin mühafizəsi, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə ilə bağlı prioritet istiqamətlər müəyyənləşdirilərək, həyata keçiriləcək vəzifələr əks olunub. Bütün bunların nəticəsidir ki, son illərdə ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində kifayət qədər işlər görülüb. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin beynəlxalq standartlara uyğun infrastrukturunun yaradılması istiqamətində Göygöl Milli Parkında ekoturizm infrastrukturunu və marşrutları yaradılıb. Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğunun ərazisinin genişləndirilərək Qızılağac Dənizkənarı Milli Parkının yaradılması məqsədilə zəruri avadanlıqlar

alınaraq, sərhədlərin demarkasiyası və buraxılış-nəzarət infrastrukturu yaradılıb. Bununla da Milli Parkda heyətin mühafizə və nəzarət imkanları təkmilləşdirilib.

Görülən işlərin uğurlu nəticəsi

Bütün bunların nəticəsidir ki, Azərbaycanda ekologiyanın qorunması və ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində görülmüş tədbirlər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən təqdir edilir. Belə ki, ABŞ-ın Yel və Kolumbiya Universitetləri tərəfindən 2016-cı ilin yanvar ayında Ekoloji Fəaliyyətin Effektivliyi İndeksi hazırlanıb. Qiymətləndirmə nəticələrinə əsasən ABŞ-ın Yel və Kolumbiya Universitetləri mövcud ekoloji vəziyyətə görə Azərbaycan dünya ölkələri arasında 100 ballıq qiymətləndirmə sistemi üzrə 31-ci sırada qərarlaşıb. Bununla da reyting sıralanmasına görə Azərbaycan Yaponiya, Belçika, Hollandiya, İsrail kimi dünyanın bir sıra qabaqcıl və inkişaf etmiş ölkələrindən ön mövqe tutmuş olub. Ekoloji Fəaliyyətin Effektivliyi İndeksində meşələrlə bağlı istiqamətdə qiymətləndirmə üzrə isə Azərbaycan 180 ölkə arasında 5-ci yeri tutub.

Ancaq onu da etiraf etmək lazımdır ki, bu sahədə hələ də müəyyən problemlər qalmaqdadır. Lakin ölkəmizdə təbiətin mühafizəsi və ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçirilməsi böyük sosial-iqtisadi əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də bu sahədəki dövlət siyasəti hər zaman olduğu kimi yenə də uğurla davam etdiriləcək.

Yeni Azərbaycan. - 2022. - 14 iyul. - № 122. - S. 4.

Xəzərin təbii problemləri süni əngəllərlə mürəkkəbləşdirilmişdir

Neron Babaxanov,
İsmayıl Əliyev,
Bakı Dövlət Universitetinin professorları

Xəbər verildiyi kimi, bugünlərdə “İqlim dəyişmələri şəraitində Xəzər dənizinin səviyyə tərəddüdləri, proqnoz və uyğunlaşma tədbirləri” mövzusunda Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təşkilatçılığı və BMT-nin İnkişaf Proqramının dəstəyi ilə Bakıda hibrid formatda beynəlxalq konfrans keçirildi. Müzakirələrdə Xəzər dənizinin aktual problemləri, bu sahədə ölkəmizdə görülmən tədbirlər, milli və regional uyğunlaşma planlarının və “Xəzər dənizinin ətraf mühitinin mühafizəsi üzrə Çərçivə Konvensiyası” timsalında regional əməkdaşlığın əhəmiyyəti qətiyyətlə vurğulandı.

Konfransda Xəzər dənizinin hazırkı və gözlənilən səviyyə tərəddüdlərini, həmçinin iqlim və səviyyə proqnozlarını nəzərə alaraq milli və regional uyğunlaşma tədbirlərinin müəyyən edilməsi üçün əməkdaşlığın genişləndirilməsi məsələləri diqqət mərkəzində oldu. Xəzər dənizinin problemləri ilə bərabər mütəxəssislər tərəfindən iqlim dəyişmələri üzrə hökumətlərarası ekspert qrupunun cari ilin iyun ayında Bonn şəhərində İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Elmi və Texniki aspektlər üzrə Yardımçı Təşkilatının 56-cı sessiyasında təqdim olunan qiymətləndirmə hesabatının nəticələri, son onillikdə iqlim dəyişmələri tempinin artması və gələcəkdə gözlənilən tərəddüdlərə dair həyata keçirilən tədqiqatlar ətrafında geniş fikir mübadiləsinin aparıldığı beynəlxalq elmi məclisdə bildirildi ki, Xəzərin təbii problemlərinin çoxsaylı süni əngəllərlə mürəkkəbləşdirilməsi yolverilməzdir.

Xəzər dünyanın axarı olmayan ən böyük qapalı su hövzəsi – gölüdür. Böyüklüyünə, hidroloji xüsusiyyətlərinə, bəzi fiziki-coğrafi amillərinə görə Xəzərə dəniz də deyirlər. Xəzər Yer kürəsinin ümumi göl sularının 44 faizini təşkil edir. Dənizin şimaldan cənuba uzunluğu 1200 kilometr, maksimal eni 466 kilometr, minimal eni 204 kilometr, ümumi sahil xətti 6,5 min kilometrdir.

Sahəsi 371 min kvadratkilometr, həcmi 76 min kvadratkilometrdir. Orta dərinliyi 184 metr, ən dərin yeri Lənkəran çökəkliyində 1020 metr, ən dayaz yeri Xəzərin şimal hissəsində 5 metrə 25 metr arasındadır. Abşeron astanasında orta dərinlik 198 metrdir. Dərbənd çökəkliyində bu göstərici 790 metrə çatır.

Qapalı hövzə olduğundan Xəzərin səviyyəsi dəyişkəndir. 2001-ci ilin müşahidələrinə əsasən, dənizin səviyyəsi dünya okeanından 28 metr aşağı olmuşdur. Enib-qalxma tərəddüdündən asılı olaraq dənizin səviyyəsi 10–20 faiz dəyişməyə məruz qalır və sahəsi orta hesabla 370 min kvadratkilometr təşkil edir. 1929-cu ildə Xəzərin sahəsi 422 min kvadratkilometr olmuşdur. Son 160 ildə dənizin enib-qalxması okean səviyyəsi ilə müqayisədə 25,2 metrə (1882-ci il) 29 metr (1977) arasında tərəddüd etmişdir. Ümumi enmə 3,8 metr, son 100 ildə isə 3,2 metr olmuşdur.

1975–1995-ci illərdə Xəzərin səviyyəsinin qalxması nəticəsində 12,5 min kvadratkilometr ərazi su altında qalmışdır. O zaman Azərbaycanda 48 min 450 hektar sahəni su basmış, ölkəmizə ümumi 2 milyard dollarlıq ziyan dəymişdir. Bakı buxtasında suya qərq olmuş Karvansaray adası, Lənkəranda su altında qalmış meşəlik göstərir ki, XII–XIII əsrlərdə Xəzərin səviyyəsi bugünkündən çox aşağı olmuşdur.

Xəzər dənizi 5 ölkənin – Azərbaycanın, Rusiyanın, Qazaxıstanın, Türkmənistanın və İranın əhatəsində olub, onların sahillərini müntəzəm olaraq yuyur. Ümumi sahil xəttinin, təxminən, səkkizdə biri – 825 kilometri ölkəmizin payına düşür. Son vaxtlar Xəzərin səviyyəsinin düşməsi ötən əsrin son rübündə qalxma zamanı olduğu kimi, yenidən geniş müzakirələrə səbəb olmuşdur. Xəzər səviyyəsində nəzərəçarpan enmə hövzəətrafı ölkələri narahat etməyə başlamışdır. Bu barədə yaxın vaxtlarda Aşqabadda keçirilmiş Xəzərətrafı dövlətlərin başçılarının zirvə görüşündə də narahatlıq ifadə olunmuşdur. Xəzərin səviyyə tərəddüdləri ilə bağlı bugünlərdə Bakıda keçirilən beynəlxalq konfransda isə hövzənin təbii problemlərinə nəzarət və süni əngəllərin aradan qaldırılması məsələləri geniş müzakirə edildi, müvafiq elmi proqnoz və tövsiyələr irəli sürüldü.

Çoxillik müşahidələr göstərir ki, 1977–1995-ci illərdə Xəzərin səviyyəsi 2,5 metr artmışdır. 2005-ci ildən isə səviyyə müntəzəm olaraq enməyə başlamışdır. Alimləri ilk növbədə maraqlandıran və narahat edən bu səviyyə tərəddüdlərinin səbəbləridir.

Xəzər dənizindəki bu enib-qalxmalar nə ilə əlaqədardır? Bu prosesdə başlıca amillərdən biri dünyada baş verən global iqlim dəyişikliyi ilə bağlıdır. İldən-ildə dünyada orta temperatur artır. Eyni zamanda, son illər yağıntıların, Xəzərə tökülən çayların suyu azalır. Yəni Xəzərin su balans elementləri, onu qidalandıran çaylar, yağıntı miqdarının azalması, buxarlanmanın artması səviyyənin dəyişməsinə ciddi təsir edir. Dənizin dibində baş

verən tektonik, bioloji, ekoloji və s. proseslər də müəyyən rol oynayır. Xəzərə tökülən çaylar üzərində su anbarlarının tikilməsi də öz təsirini göstərir. Nəsil artırmaq üçün çayların yuxarı axınına üzən balıqlara da bu bəndlər mane olur.

Neftin çıxarılması və Xəzərə tökülən müxtəlif çaylara qonşu dövlətlər tərəfindən müxtəlif tullantıların tökülməsi nəticəsində Xəzərin suyu çox çirklənmişdir. Xəzərə 130 iri və xırda çay tökülsə də, dənizin Şərqi sahilinə heç bir çay axmır. Xəzərə tökülən ümumi illik su axınının 90 faizi üç çayın – 80 faizi Volqanın, 6 faizi Kürün, 5 faizi isə Uralın payına düşür. Terek, Sulak və Samur çayları Xəzər suyunun 5 faizini, İranın kiçik çayları isə 4–5 faizini təşkil edir. Bu çayların içərisində Volqanın xüsusi yeri var, onun qarışdığı hissə Xəzərin ən “şirin” su hissəsi sayılır.

Buxarlanma çox getdiyindən və axarsız hövzə olduğundan Xəzər dənizinin suyu duzlidir. Volqa çayının təsirindən şimalda duzluluq ən az 1–2 faiz, cənub-şərqdə isə ən çox 13–14 faiz təşkil edir. Bu duzluluq dünya okeanında olduğundan üç dəfə azdır. Duzluluğun aşağı olması dənizin qapalı olması və çay axınlarının böyük olması ilə əlaqədardır. Burada yerləşən Qaraböğazqol Xəzərin ən duzlu körfəzidir. Xəzərə tökülən çayların çoxluğu Azərbaycan sahilində qiymətli balıq növlərinin çox olmasına səbəb olur. Burada nəre, kütüm, ilanbalığı, xəşəm, qızılbalıq, naxa, uzunburun və s. balıqlar yaşayır. Ümumiyyətlə, Xəzərdə 101 balıq növü mövcuddur. Vaxtilə Xəzərin okeanla əlaqəsinin olmasını okean üçün xarakterik olan 121 məməli növündən yalnız suitinin Xəzərdə yaşaması bir daha sübut edir. Xəzərdə 5 ali bitki növü də vardır.

Hazırda Xəzər dənizinin əsas sərvəti onun dibindəki neft və qaz yataqları sayılır. Azərbaycanda hasil olunan neftin 70 faizindən çoxu dəniz yataqlarından əldə olunur. Bundan başqa, dənizdə böyük həcmdə təbii qaz ehtiyatları da var. Bu gün Xəzər dənizi dünyanın enerji təhlükəsizliyində önəmli rol oynayan regionlardan biridir.

Xəzər dənizi həm də yer kürəsinin küləkli dənizlərindən sayılır. Statistika görə, bu dənizdə ildə 250 gün qasırğalı küləklər müşahidə olunur. Dəniz akvatoriyası həddlərində küləyin orta illik sürəti 4–6 sm/san tərtibindədir.

Xəzər dənizində palçıq vulkanları da geniş yayılmışdır. Bu hövzədə 500-ə qədər palçıq vulkanı aşkar edilmişdir. Onların xeyli hissəsi (169- dan çoxu) Cənubi Xəzərin akvatoriyasının payına düşür.

Xəzər dənizinin çirklənməsinin digər səbəbi də təbii axarların yaxınlığında və sahil zolağında fəaliyyət göstərən müəssisə və obyektlərdə formalaşan tullantıların düzgün idarə olunmamasıdır. Bunun nəticəsində Xəzər dənizi antropogen təsirə məruz qalır və su mühitində yaşayan canlı orqanizmlər məhv olur. Xəzər dənizində çirklənmələrin əsas səbəblərindən biri də sahil zolağında, çimərliklərdə neft ləkələrinin qeydə alınması, iri sənaye müəssisələrində təmizləyici qurğuların effektiv işləməməsi və üzən vasitələrdə (gəmilərdə) döşəməaltı suların dənizə atılmasıdır.

Arxeoloji və tarixi məlumatlara görə, son 3 min ildə Xəzərin səviyyəsinin dəyişmə amplitudu 15 metrə yaxın olmuşdur. Bu sahədə aparılan müşahidələrin əsasını 1837-ci ildə Bakıda E.Lents qoymuşdur. Xəzərin səviyyəsi 10–15 ildən bir aşağı düşə bilər. Araşdırmalara görə, 250 il Xəzərdə enmə olur, sonra isə suyun səviyyəsi qalxır. 4 min il ərzində Xəzərlə bağlı 8 belə dövr olmuşdur. Sonuncu dəfə qalxma periodu 1800-cü ildə baş vermişdir. 1810–1820-ci illərdən sonra suyun səviyyəsi enməyə başlamışdır. Növbəti 25 il ərzində, təxminən, 2050-ci ilə qədər Xəzər dənizinin səviyyəsinin enməsi proqnozlaşdırılır.

Azərbaycan Respublikasının Baş naziri Əli Əsədov “Kür çayının aşağı axarında suyun axınının tənzimlənməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” sərəncam imzalamışdır. Həmin sənəddə qeyd edilmişdir ki, “Su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2020-ci il 15 aprel tarixli 1986 nömrəli sərəncamı ilə müvafiq komissiya yaradılmışdır. Su ehtiyatlarından içməli su təchizatı, suvarma və energetika məqsədləri baxımından planlı, koordinasiyalı və optimal istifadə istiqamətində görülən tədbirlər sayəsində Kür çayı üzərində yerləşən və ölkənin ən iri sututarı olan Mingəçevir Su Anbarına əvvəlki ilə müqayisədə daxil olan suyun həcmi azalmasına baxmayaraq, yığılmış suyun həcmi, təxminən, 1 milyard kubmetr həcmində artırılmasına nail olunmuşdur. Lakin son illərdə dünyada, o cümlədən məhdud şirin su ehtiyatlarına malik Azərbaycan Respublikasında müşahidə edilən iqlim dəyişiklikləri ilə əlaqədar Mingəçevir Su Anbarında tələb olunan həcmi toplanması mümkün olmamışdır.

Mingəçevir Su Anbarı Kür çayının Bozdağdan keçdiyi yerdə yaradılmışdır. Su anbarının və Su Elektrik Stansiyasının tikintisi 1953-cü ildə tamamlanmışdır. Su anbarının normal dolma səviyyəsində ümumi su tutumu 15 milyon 730 min kubmetr, faydalı həcmi isə 8 milyon 210 min kubmetrdir. Su anbarının çay boyu uzunluğu 70 kilometr, eni 3 kilometrədən 18 kilometrə qədər dəyişir. Maksimal dərinliyi 75 metr, orta dərinliyi 27 metr, sahil xəttinin uzunluğu 247 kilometr, su güzgülünün sahəsi isə 605 kubkilometrdir. Mingəçevir Su Anbarı bəndinin

üstədən uzunluğu 1550 metr, eni 16 metr, hündürlüyü 80 metrdir. Bu, Avropada ən hündür bəndlərdən biridir, dəniz səviyyəsindən 71 metr hündürdür.

Alimlər bildirirlər ki, azsululuq dövründə Kür çayının aşağı axarında suyun azalması və 50 kilometrlik mənsəb hissəsində Xəzər dənizinin suyunun çayın suyuna qarışması nəticəsində duzlaşma dərəcəsinin artması baş verir. Bu da həmin ərazidə məskunlaşmış əhəlinin fasiləsiz içməli su və əkin sahələrinin suvarma suyu ilə təminatında ciddi çətinliklər yaradır.

Qeyd edilən sərəncama əsasən, Kür çayının aşağı axarında azsululuq dövründə suqəbuledici qurğuların fəaliyyətində yaranan problemlərin və çayın mənsəb hissəsində müşahidə edilən suyun duzlaşma dərəcəsinin artmasının qarşısının alınması məqsədilə “Azmelsutəsərrüfat” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinə tapşırılmışdır ki, texniki-iqtisadi əsaslandırma və layihə-smeta sənədləri hazırlanmaqla Kür çayının aşağı axarındakı suqəbuledici qurğuların normal istismarı üçün suyun səviyyəsinin tənzimlənməsi və mənsəb hissəsində suyun duzlaşma dərəcəsinin artmasının qarşısının alınması ilə bağlı təxirə salınmadan müvafiq tədbirlərin görülməsini təmin etsin. İqtisadiyyat, Ekologiya və Təbii Sərvətlər, Fövqəladə Hallar nazirliklərinə və Neftçala Rayon İcra Hakimiyyətinə tapşırılmışdır ki, öz səlahiyyətləri çərçivəsində sərəncamda qeyd olunan işlərin həyata keçirilməsinə zəruri köməklik göstərsinlər.

Xəzərə tökülən Kür çayının uzunluğu 1515 kilometrdir və 3 ölkənin – Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstanın ərazisindən axır, 906 kilometri Azərbaycan ərazisindən keçir. Hövzəsinin sahəsi 188 min kubkilometrdir. Kür öz başlanğıcını Türkiyənin şimal-şərqindəki 2 min 740 metr yüksəklikdəki Şərqi Anadolu bölgəsi buzlaqlarından götürür, Türkiyə və Gürcüstandan keçərək Azərbaycan ərazisinə daxil olur və Neftçala rayonu ərazisində Xəzər dənizinə tökülür. Əvvəllər Xəzər dənizindən Kür çayı vasitəsilə Tiflis şəhərinə qədər gəmi vasitəsilə gedilirdisə, hazırda çay üzərindəki su andarları və elektrik stansiyaları buna imkan vermir.

Uzunluğu 1 072 kilometr olan Araz çayı Türkiyə, İran, Ermənistan və Azərbaycan əraziləri ilə axıb Xəzərə tökülür. Çay öz mənbəyini Türkiyə ərazisindəki 2 min 990 metr yüksəklikdən Ərzurum dağlarından götürür. Azərbaycan Respublikası və İran ərazilərindən keçərək Sabirabad şəhəri yaxınlığında Suqovuşan adlanan ərazisində Kür çayı ilə birləşib Xəzər dənizinə tökülür. Azərbaycanlılar Kürə nisbətən Arazı sakit, aramlı axan çay sayırlar. Kür Dəli Kür, Araz isə Xan Araz kimi mənalandırırlar.

Araz çayında yaranan ekoloji vəziyyət Kür çayında olduğundan da təhlükəlidir. Çayın sol qollarından biri olan Razdan öz suyunun çirklənmə dərəcəsinə görə Ermənistanda birinci yer tutur. Razdan, Çarensavan, Abovyan, Yerevan şəhərlərinin sənaye müəssisələrinin çirkab suları və çayın sahilində yerləşən başqa yaşayış məntəqələrinin məişət tullantıları bu çaya atılır.

Kür və Araz çaylarında suyun azalması təbii fəlakətdir. Amma bu o demək deyil ki, hər şey təbiətin ixtiyarına buraxmalıyıq. Suvarma sistemləri köhnədir. Beton kanallar yoxdur. Torpaqlar selləmə üsulu ilə suvarılır. Bu da həm su israfçılığına, həm də torpaqların şoranlaşmasına səbəb olur. Ona görə də, burada kompleks tədbirlər görülməlidir. Suyu olan tələbatın ödənilməsi qonşu Gürcüstanda və Türkiyədə, həm də Azərbaycanda getdikcə Kür çayından daha çox su götürülməsinə səbəb olur ki, bu da nəticədə problem yaradır.

Hazırda iqlim dəyişiklikləri, bunun fonunda yaranan problemlər bütün dünyanın diqqət mərkəzindədir. Bu il yanvar–fevral aylarında görünməmiş quraqlıq olub. Əfsuslar olsun ki, yağıntı az olub. Qar yağan günlər də çox az olub. Çaylarda suyun əsas mənbəyi qar, qar-buz ehtiyatlarının əriməsi və yağışdır. Amma yağıntılar çox azdır. Əlbəttə ki, bu da vəziyyətə neqativ təsir göstərir. Əsas məqsədimiz harada əlverişli şərait varsa, orada suyun yığılması, qorunması və istehlakçıların su ilə təmin olunmasıdır. Təbii ki, burada biomüxtəlifliyi də nəzərə almaq lazımdır. Çünki su ehtiyatlarının azalmasının biomüxtəlifliyə də çox mənfi təsiri var. Kürün getdikcə quruması qardaş Türkiyənin 1, Gürcüstanın 8, Azərbaycanın isə 20 bölgə əhalisi üçün fəlakət törədə bilər. Ölkə alimləri və mütəxəssisləri, müvafiq qurumlar bu problemin həlli yolunu beynəlxalq təşkilatlarla müzakirə edirlər.

Xəzər dənizinin səviyyə tərtədüdlərinin həll olunması üçün `sovet dövründə bir neçə layihə hazırlansa da, onların həyata keçirilməsi müxtəlif səbəblər üzündən mümkün olmamışdır. Bu layihələrdə Orta Asiyadan çəkilən kanal vasitəsi ilə çayların Xəzərə axıdılması, Aral dənizindən Kumamanıç çökəkliyi vasitəsi ilə Aral sularının Xəzərə axıdılması, Rusiya ərazisindən şimala doğru axan çayların suyunun cənuba doğru Xəzərə axıdılması və s. nəzərdə tutulsa da, onlar həyata keçirilməmişdir.

Nə qədər qərribə olsa da, Xəzər dənizinin qurudulması haqqında ideyalar da mövcud olmuşdur. Bu ideyaların birini xatırlatmaq istəyirik. Xəzər dənizi neft ehtiyatlarına görə daim sovet dövlətinin və onun rəhbərliyinin diqqətində olmuşdur. Sovet diktatoru İ.V.Stalin müharibədən sonra neft sənayesinin əsas mütəxəssislərini qəbul edib, Xəzər dənizində neft istehsalını daha da artırmaq üçün onun dayaz yerlərinin qurudulması təklifini vermişdir. Bu barədə həmin müşavirədə iştirak etmiş həmyerlimiz N.Baybakov öz

xatirələrində bildirmişdi. Stalinin bu ideyası sonrakı illərdə neft daşlarının yaranması və istifadəyə verilməsinə səbəb olmuşdur.

Bizim fikrimizcə, Xəzərin quruma ehtimalı çox azdır və bu hal dünyada baş verən iqlim dəyişiklikləri ilə əlaqədardır. Xəzərin səviyyəsinin belə artması və ya azalması Azərbaycan üçün nə dərəcədə əhəmiyyətlidir? Xəzərdə tez-tez sürətli şimal-qərb küləkləri əsir. Bunun nəticəsində dənizə tökülən Kür çayı qumlarla dolur. Bunun nəticəsi olaraq Xəzər suları əsasən küləklər nəticəsində Sabirabad rayonu ərazisinə qədər böyük problemlər yaradır. Buna görə də mütəmadi olaraq Kürün Xəzərə töküldüyü ərazilərdə çayın yataq hissəsi qumlardan təmizlənməlidir.

Xəzər dənizində onun səviyyəsinin dəyişməsində Kür və Araz çaylarında olan su anbarlarının çox böyük rolu vardır. Bunu xüsusi olaraq Mingəçevir Su Anbarının təmsalında aydın görmək olur. Bu su anbarında mövcud olan idarəedici orqanların sayının çox olması bəzən Kür çayında daşqın hadisələrinin baş verməsinə səbəb olur. Başqa sözlə, Mingəçevir Su Anbarında hazırda suyun səviyyəsinin müəyyən edilməsində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və s. 4 qurum iştirak edir. Buna görə də bu qurumların vahid bir təşkilatda birləşdirilməsi daha səmərəli olardı.

Xalq qəzeti. – 2022.- 15 iyul. – № 146. – S. 11.

Kəskin iqlim dəyişmələri: bəşəriyyəti hədələyən təhlükə

Sevinc Qarayeva

Dünyanı narahat edən qlobal problemlərdən biri də iqlim dəyişmələridir. İqlim dəyişiklikləri və onların canlı aləmə təsiri dünya birliyini getdikcə daha çox narahat etməkdədir. Qeyri-sabit hava şəraiti tək Azərbaycanda deyil dünyanın bir sıra ölkələrində hiss olunmaqda və problemlər yaratmaqdadır. Bu problemlərə diqqətin artması özünü bir sıra beynəlxalq tədbirlərin, o cümlədən, elmi və praktiki konfransların keçirilməsində göstərir. İqlim Dəyişmələri üzrə Hökumətlərarası Ekspertlər qrupunun son qiymətləndirmə hesabatına görə son 100 ildə Yer kürəsində orta temperatur 0,8 dərəcə artıb. Temperaturun artması isə əsasən, antropogen amillərlə bağlıdır. Antropogen amillərin əsasını istilik effekti yaradan qazlar: karbon, metan, azot oksidi, azot 1 oksid və xlor-fülör birləşmələr təşkil edir. Son 100 illik kosmik müşahidələr göstərir ki, tufanların, çovğunların həm intensivliyi, həm də tezliyi artıb. İsti küləklər, qasırğalar, yağıntılar güclənib. Eyni zamanda, sel, daşqın hadisələrinin də sayı artıb.

Azərbaycan da qlobal iqlim dəyişmələrinin təsirindən kənarda qalmamışdır. Son 100 ildə Azərbaycan ərazisində orta illik temperatur 0,4-1,30C-yə qədər artıb. Temperatur artımı regionlardan asılı olaraq qeyri-bərabər paylanır. Son 10 illiklərdə Azərbaycan ərazisində kiçik dağ çaylarında sel və daşqınların sayı və gücü arıb.

Milli Hidrometeorologiya Xidmətindən verilən məlumata görə, Azərbaycan Qafqazın cənub-şərq hissəsini tutur və Böyük və Kiçik Qafqazın bir hissəsini, Talış dağlarını və onların arasında yerləşən Kür-Araz ovalığını əhatə edir. Hündürlüyün 4466 m-dən (Bazar-Düzü zirvəsi) və Xəzərin sahil hissəsində mənfi 26 m-ə qədər dəyişməsinə nəzərə alsaq ölkənin orta hündürlüyü 384 m-dir. Düzənliklər və ovalıqlar ərazinin 57 faizini, onlardan 18 faizi dəniz səviyyəsindən, aşağı və orta dağlar 39,5 faiz, yüksək dağlar (2500 m-dən çox) 3.5 faiz ərazini əhatə edir. Ölkə ərazisi seysmik cəhətdən aktivdir, sel hadisələri burada olduqca tez-tez baş verir.

Ölkənin iqlim şəraiti ərazinin mülayim və subtropik zonaların qovşağında yerləşməsi ilə müəyyən edilir. Sahənin yüksəkliyindən və Xəzər dənizindən uzaqlığından asılı olaraq iqlimin bir neçə tipi müəyyənləşdirilir: quru subtropik, rütubətli subtropik, mülayim və soyuq iqlim. Quru subtropik iqlim Kür-Araz ovalığı və Abşeron yarımadası, rütubətli subtropik iqlim Talış dağları və Lənkəran ovalığı üçün xarakterikdir. Böyük və Kiçik Qafqazın meşə ilə örtülü yamaclarında hökm sürən mülayim iqlim quru, mülayim isti quru, mülayim isti rütubətli və mülayim soyuq iqlim tiplərinə bölünür. Böyük və Kiçik Qafqazın yüksək dağlıq ərazilərində və zirvələrində soyuq iqlim tipi mövcuddur. Havanın orta illik temperaturu dağətəyi ərazilərdə + 14° C-dən dağlıq ərazilərdə 0° C və daha aşağı temperatura qədər dəyişir. İyul ayının orta temperaturu dağətəyi ərazilərdə 25-27° C olmaqla dağlıq ərazilərdə 5° C-ə qədər azalır, yanvar ayında isə müvafiq olaraq 3-6° C və -3 -5° C müşahidə olunur. Mütləq maksimum 43° C, mütləq minimum -30° C-ə çatır. Yağıntılar son dərəcə qeyri-bərabər paylanır. Abşeron sahillərinə ildə 200 mm-dən az yağıntı düşdüyü halda dağətəyi və orta dağlıq zonada 300-900 mm, Böyük Qafqazın cənub yamacında 1000-1300 mm, Lənkəran-Astara zonasında 1200-1400 mm və daha çox yağıntı düşür.

Ərazidə günəş radiasiyasının paylanması qeyri-bərabərdir və onun miqdarı il ərzində 130-160 kkal/sm², günəşli saatların miqdarı 1900-2800 saat arasındadır. Sahil ərazilərində küləyin orta illik sürəti 5.4-5.8 m/s, digər ərazilərdə isə 2.4-3.1 m/s təşkil edir. Abşeron yarımadasında külək sürəti 8 m/s-dən çox olan günlərin sayı 226, ölkənin digər bölgələrində 20-70 gündür.

Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəisi Umayra Tağıyeva deyir ki, son 5-7 il ərzində bütün dünyada iqlim dəyişmələri prosesinin sürətlənməsi baş verir. Temperaturun artım sürəti müşahidə olunur. Əgər otuz il bundan əvvəl temperatur tədricən artırdısa, hazırda artım tempi daha sürətli olub. Odur ki, hazırda bütün ölkələrin bir məqsədi var: Paris Sazişi çərçivəsində temperatur artımının 1.5 dərəcədən yüksək olmamasını təmin etmək. Bunun üçün çox ciddi tədbirlər görülməli, bütün ölkələr mövcud dəyişən iqlimə və gələcəkdə gözlənilən iqlim dəyişmələrinə uyğunlaşma tədbirlərini hazırlamalıdır. Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatının iqlim dəyişmələri və onların fəsadları haqqında yaydığı məlumatlar heç də optimistik deyil. İqlim dəyişmələrinin gələcək ssenariləri də bunları təsdiq edir. Bütün planet üzrə daşqınların, quraqlıqların, xarakterik olmayan ərazilərdə anomal isti və soyuq hava dalğalarının statistikası belə halların nəzərəcarpacaq dərəcədə artdığını göstərir: "Soruşula bilər ki, bəs əvvəllər bütün bu hadisələr baş vermirdi? Baş verirdi, lakin bu sayda deyildi və bu dərəcədə risklər yaratmırdı. Hazırda bunu gündəlik həyatımızda müşahidə edirik və bu təsirlərə məruz qalıyıq. Qlobal su dövrəni istiləşmə nəticəsində daha da güclənir. Nəticə etibarilə bir tərəfdən quraqlıq daha uzun müddət davam edir, digər tərəfdən isə qısa müddət ərzində, bəzən isə bir gün ərzində yağıntının bir aylıq norması düşür.

Aralarında böyük məsafə olmayan ölkələrdə bir-birindən fərqli və çox təzadlı atmosfer hadisələri baş verir. İsti hava dalğaları yayda baza dövründə (1961-1990) Bakıda cəmi 2, Şəkiddə 6 hadisə qeyd edildiyi halda, sonrakı 30 ildə bunların sayı artaraq Bakıda 27-yə (14 dəfə artıb), Şəkiddə isə 34-ə (6 dəfə artıb) çatıb. Bakıda, Şəki ilə müqayisədə artımın daha çox olması iri şəhərlərdə iqlimin istiləşməsi fonunda istilik adaları effektinin daha da güclənməsi ilə izah olunur. Yəni asfalt-beton örtüklər, uca binaların bir-birinə sıx tikilməsi havanın təbii axınını dəyişir. Temperaturun demək olar ki, süni artımına səbəb olur".

Umayra Tağıyevanın dediyinə görə, təhlükəli meteoroloji hadisələrdən biri də şimşək hadisəsidir ki, o da son onilliklərdə artıb. 50-80-ci illərdə Abşeron yarımadası və Bakı şəhərində ildırım nadir hallarda müşahidə olunsada, hazırda adi hadisəyə çevrilib. Böyük şəhərlərdən fərqli olaraq kəndlərdə və dağ yerlərində ildırım vurması təhlükəsi daha çox baş verir. Bu risklərdən qorunmaq üçün əhəlinin maarifləndirilməsi zəruridir. Məsələn, ildırım çaxan zaman hündür ağacların altında dayanmaq, yüksək gərginlikli elektrik xətlərinin yaxınlığında olmaq, mobil telefondan istifadə etmək və s çox təhlükəlidir.

Bəşəriyyəti son zamanlar tez-tez lərzəyə gətirən təbii kataklizmlər düşünməyə məcbur edir. ÜMT-nin məlumatına görə iqlim dəyişmələri nəticəsində baş vermiş təbii fəlakətlər son 10 il ərzində 410 000 nəfərin həyatına son qoyub, nəhəng dağıntılara və iqtisadi itkilərə səbəb olub. İqlim dəyişmələri fonunda yaranan bu riskləri uyğunlaşma tədbirləri ilə azaltmaq və yumşaltmaq mümkündür.

Elə bu səbəbdən də BMT-nin Baş katibi təbii fəlakətlərlə bağlı adaptasiya və davamlılıq məsələlərinə diqqətin ayrılmasını və onları inkişaf planlarına təxirəsalınmadan daxil edilməsinə çağırış edir.

Ölkəmizdə də mümkün riskləri qiymətləndirmək və adaptasiya tədbirlərini hazırlamaq zəruridir. Bu energetika və ərzaq təhlükəsizliyi məsələlərinə aid olduğu kimi, müvafiq fəvqəladə hallar və əhəlinin məlumatlandırılması strukturlarına da aid edilir: "Yeni reallığa adaptasiya olunmağa imkan verən tədbirləri planlaşdırmaq, potensial riskləri qiymətləndirmək və qabaqcadan onlara hazır olmaq zəruridir. Bir çox ölkələrdə adaptasiya sahəsi üzrə milli plan, strategiya, çərçivə proqramları və qanunlar mövcuddur. Görünməmiş və qabaqcadan baş verəcəyini müəyyənləşdirmək mümkün olmayan ekstremal təbiət hadisələri fəvqəladə vəziyyət yaradır. Heç bir ölkə öz iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq bu hadisələrdən sığortalanmayıb".

Xidmət rəisi bildirib ki, hazırda Azərbaycanda həmin istiqamətdə iş aparılır və BMT-nin dəstəyi ilə ölkəmizdə uyğunlaşma planı hazırlanır: "Burada əsas həssas sektorlar müəyyən olunub. Bunlar su sektoru, kənd təsərrüfatı, eyni zamanda, sahilyanı ərazilərdir. Belə bir planın hazırlanması üzərində müvafiq təşkilatların mütəxəssisləri çalışırlar. Ümumilikdə 2023-cü ilin sonunadək adaptasiya planının hazırlanması və təqdim olunması planlaşdırılır".

Azərbaycan iqlim dəyişikliklərinə qarşı global mübarizəyə mühüm töhfələr verir

Tağıyev Tahir

Bu gün dünya dövlətləri və bütün bəşəriyyət üçün ən ciddi problemlərdən biri global iqlim dəyişikliyi. Hazırda çoxsaylı xəbərdarlıqlar səsləndirilir ki, preventiv tədbirlər görülməyəcəyi təqdirdə dünyanın qarşısızalmaz fəlakətlə üzləşməsi qaçılmaz olacaq.

Azərbaycan ekologiya məsələsində də regionun lideridir

Mövcud vəziyyət göstərir ki, iqlim dəyişikliyi kimi bəşəri xarakterli problemin həlli üçün bu istiqamətdə global əməkdaşlığın həyata keçirilməsi olduqca vacibdir. Əks təqdirdə bu problemin fəsadlarının aradan qaldırılması mümkün olmayacaq. Xatırladaq ki, elm adamları ilk dəfə 19-cu əsrin əvvəllərində global istiləşmə və istixana effekti haqqında danışmağa başlasalar da, bu məsələyə diqqət yalnız 1990-cı illərin sonlarında planetar miqyas almağa başladı. Son otuz il ərzində isə iqlimin dəyişmə təsiri dəfələrlə nəzərdən keçirilib, problemlərin həllinə meyillər və əsas yanaşmalar yenilənib. Bu məsələ nəinki aktuallığını itirib, əksinə, bütün dövlətlərin taleyini müəyyən edən siyasi, iqtisadi aspektə çevrilib.

Məlumdur ki, 2000-ci illərin ortalarına qədər hamı global istiləşmədən danışdı. Alimlər xəbərdarlıq edirdilər ki, planet çox böyük sürətlə istiləşir və bunun nəticələri fəlakətli olacaq: buzlaqların əriməsindən tutmuş dəniz səviyyəsinin qalxmasına qədər olan hadisələr nəticəsində bütün regionları su basacaq. Tədqiqatçılar tərəfindən tərtib edilən iqlim modelləri bunun mümkünlüyü ehtimalını artırır. Bu səbəbdən istixana qazlarının tullantılarının azaldılması zərurəti dünya birliyinin gündəmindədir. Dünyanın 196 ölkəsi tərəfindən qəbul edilən Paris İqlim Sazişi istixana qazlarının emissiyalarını azaltmaqla global orta temperaturun artımını 2 dərəcədən aşağı saxlamağı nəzərdə tutur. Məqsədə əsasən təmiz texnologiyaların tətbiqi, qalıq yanacaq və kimyəvi gübrələrin rədd edilməsi yolu ilə nail olunacağı gözlənilir. Üstəlik, Paris sazişi əsasında iqlim neytrallığına keçid üçün ehtiyacı olan ölkələrə maliyyə dəstəyi verilir. Problem ondadır ki, bütün ölkələr kəskin dəyişikliklərə hazır deyil. Məsələn, Şri-Lanka azot gübrələrini idxal etməkdən imtina edərək, kənd təsərrüfatı istehsalının azalması ilə üzləşdi və bu, siyasi qeyri-sabitliyin səbəblərindən birinə çevrildi. Oxşar vəziyyət Qanada da müşahidə olunur.

Cənubi Qafqaz ölkələri olan Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan Paris sazişini təsdiqləyib. Üstəlik, Azərbaycan bu məsələdə digər region ölkələrindən öndədir. Ölkədə bu sahədə fəaliyyəti tənzimləyən dövlət qurumları fəaliyyət göstərir. Bundan əlavə, dövlət neft və qaz hasilatı, tikinti, nəqliyyat, kənd təsərrüfatı və tullantıların idarə olunması kimi sektorlarda iqlim təsirini azaltmağı öhdəsinə götürüb. Məsələn, Gəncədə bərk məişət tullantılarının idarə olunması kimi layihələrə vəsait ayrılır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə bərpa olunan enerji mənbələrin inkişafı üçün beynəlxalq şirkətlərlə müqavilələr imzalanır. Gürcüstan hələ 2013-cü ildə Avropa ittifaqı ə ABŞ hökumətlərinin köməyi ilə Aşağı Emissiyaların İnkişafı Strategiyasının hazırlanmasına başlayıb. 2015-ci ildə Avropa Komissiyası kənd təsərrüfatı sektoru da daxil olmaqla islahatları dəstəkləmək üçün Gürcüstana 100 milyon avro yardım paketini təsdiqləyib. Gürcüstan iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə sahəsində Avropa agentlikləri ilə fəal əməkdaşlıq edir. Amma bu ölkədə ekoloji problemlərlə mübarizə sahəsində vəziyyət heç də ürəkaçan deyil. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçısı kimi Gürcüstan bir sıra hallarda ekoloji normaları pozur. Ermənistan da Gürcüstan kimi kənd təsərrüfatının inkişafı üçün maliyyənin əhəmiyyətli hissəsini beynəlxalq və Avropa maliyyə institutlarından alır. Xüsusilə, Avstriya İnkişaf Agentliyi ölkədə yaşıl kənd təsərrüfatına 9,7 milyon avro sərmayə qoyub. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Yaşıl İqlim Fondu 2021-ci ilin iyul ayına kimi iqlim layihələri üçün 344,7 milyon dollar ayırıb. Lakin vəsaitlərin bölüşdürülməsi üçün şəffaf mexanizmlərin olmaması iqlim dəyişikliyi layihələrinin icrasında çoxsaylı problemlər yaradır.

Ölkəmiz iqlim məsələsində də böyük hədəflər müəyyənləşdirib

Gözlənilir ki, qarşıdakı dövr ərzində Azərbaycan ekoloji müstəvidə mövcud olduğu regionda daha böyük nailiyyətlərin üsullarına çevrilsin. Bu da səbəbsiz deyil. Əvvəla, Azərbaycan ətraf mühitə ziyan vurmayan enerji mənbələrindən istifadə edilməsini də xüsusi diqqət mərkəzində saxlayır. Bu səbəbdəndir ki, enerji resursları ilə

zəngin olmasına və dünyada həmin resursların ixracatçısı kimi tanınmasına baxmayaraq, Azərbaycanda bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə hər zaman ön planda yer alır. Hazırda ölkənin ümumi enerji istehsalında bərpa olunan enerjinin payı 17 faiz təşkil edir. Hədəf 2030-cu ilə qədər bu rəqəmi 30 faizə çatdırmaqdır.

Onu da xatırladaq ki, Azərbaycan 1995-ci ildə BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasını, 2000-ci ildə isə Konvensiyanın Kioto protokolunu, 2016-cı ildə Paris Sazişini ratifikasiya edərək qlobal iqlim dəyişmələrinin mənfi təsirlərinin yumşaldılması üzrə beynəlxalq səylərə qoşulub. Qoşulduğu beynəlxalq razılaşmalar üzrə Azərbaycan üzərinə götürdüyü öhdəliklərə tam riayət edir. İqlim dəyişmələrinə qarşı apardığı mübarizə ilə yanaşı, Azərbaycan beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini bu problem üzərində cəmləşdirməyi də vacib hesab edir. Ötən il baş tutan VIII Qlobal Bakı Forumu bu mənada böyük əhəmiyyət kəsb edib. Forum iqlim dəyişmələrinə gətirib çıxaran səbəblərin aradan qaldırılmasına xidmət edən ideya və təklifləri irəli sürülməsi, bunun dünya ictimaiyyətinə çatdırılması baxımından mühüm rol oynayıb. Ölkəmizin iqlim məsələsinə bu qədər xüsusi diqqət etməsi təsadüfi hesab olunmur. Azərbaycan torpaq və su resursları məhdud olan ölkələrdən biridir və iqlim dəyişikliyi ölkəmizdə birbaşa bu resurslara mənfi təsir göstərir. Kənd təsərrüfatı naziri İnam Kərimov bu xüsusda bildirir: “Ötən ilin sonunda BMT-nin Kənd Təsərrüfatı və Ərzaq Təşkilatı dünyanın torpaq və su resursları-sistem tənəzzül astanasında adlı hesabat dərc edib. Bu hesabatın əsas məğzi ondan ibarət idi ki, hazırda dünya əhalisini ərzaq məhsulları ilə təmin etmək üçün artıq torpaq və su resursları özlərinin son istifadə imkanları həddindədir. Bundan artıq bizim torpaq və su resurslarımız yoxdur. Nəzərə alsaq ki, 2050-ci ilə qədər dünya əhalisinin sayının 10 milyarda yaxınlaşması gözlənilir, o cümlədən qlobal istiləşmə problemi daha kəskin formada artmağa başlayacaq və həmin hesabatla görə son 20 ildə dünyada 191 milyon hektar ərazi əkin dövrüyyəsindən çıxıb. Yəni, iqlim dəyişikliyi ərzaq təhlükəsizliyini ən böyük stress altında saxlayan amillərdən biridir. Azərbaycan üçün də bu hal xarakterikdir”. Bunlar fonunda Azərbaycan iqlim dəyişikliklərinə qarşı fəal mübarizə aparır, bu xüsusda qlobal fəaliyyətə də mühüm töhfələr verir.

Bakı xəbər. – 2022. – 3 avqust. - № 135. – S. 11.

Ekoloji problemlər: mövcud vəziyyət nə göstərir?

Lalə Mehralı

Azərbaycan uzun illərdən bəri yığılıb qalmış ekoloji problemlərin həll edilməsi üçün xüsusi proqrama ehtiyac var. Hazırda əsas ekoloji problemlər bunlardır; su ehtiyatlarının çirkləndirilməsi və su itkisi, sənaye müəssisələri və nəqliyyat vasitələri tərəfindən atmosferin çirklənməsi, kənd təsərrüfatı üçün yararlı torpaqların sıradan çıxması, tullantıların tələb olunan səviyyədə idarə olunması, biomüxtəlifliyin qorunması və meşə ehtiyatlarının mühafizəsi. Bu məsələlər kompleks şəkildə həll olunmalıdır.

Azərbaycan ərazisində biomüxtəliflik

Ən zəngin təbii sərvətlərə malik ölkələrdən olan Azərbaycan ərazisində 9 iqlim zonası üzrə 4500 növədək ali bitkilər qeydə alınıb ki, bu da Qafqazın növ tərkibinin 64%-ni təşkil edir. Bu bitkilərin 7%-i yəni 240 növü endemik və relikt olub 108 cinsə və 36 ailəyə daxildir. Ölkə ərazisində 48 ailə və 135 cinsə mənsub 107 ağac və 328 kol bitir. Bu da bitki növlərinin 11%-ni təşkil edir. Dendrofloranın tərkibində 70-dən artıq endemik növlər mövcuddur ki, onlar da ağac və kolların ümumi sayının 16%-ni təşkil edir. Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"nın sonuncu nəşrinə (2013) 150-ə yaxın bitki növü daxil edilib.

Respublika ərazisində faunanın 18 min növü qeydə alınıb. Müasir Azərbaycan faunası məməlilərin 97 növünü, quşların 357, balıqların 100-ə yaxın, amfibiya və reptiliyaların 67 növ və yarımnövü, həşəratların 15 minə yaxın növünü əhatə edir.

Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı Kitabı"nda faunanın da qorunmağa ehtiyacı olan növləri haqqında məlumat verilir. Siyahıya daxil edilmiş 300 növün 266-sı ali bitkilərə, 20-si ibtidai (6 yosun, 13 şibyə və 1 mamır) bitkilərə və 14-ü göbələk növlərinə aiddir. Həmçinin, kitaba nadir və nəsli kəsilməkdə olan 206 növ heyvan daxil edilmişdir.

Azərbaycanda 9 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu, 2 qeydiyyatda olmayan qoruq, 24 dövlət təbiət yasaqlığı, yaşı 100-dən yuxarı 2083 ağac, 37 geoloji və paleontoloji obyektlər və 15 min hektar endemik və qiymətli meşə növü sahələri vardır.

Respublikada xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi 595 min hektardır və ümumi ərazinin 10%-ni təşkil edir. Milli Parklar ölkə ərazisinin 5 faizini təşkil edir.

Bununla yanaşı bir Qobustan dövlət tarixi-bədii qoruğu və Bakı Dənizkənarı Milli Park (ərazisi 80 hektar) fəaliyyət göstərirlər. Bununla yanaşı bir Qobustan tarixi təbiət dövlət qoruğu və Bakı Dənizkənarı Milli Park fəaliyyət göstərir.

Ərazimizin 11%-ni meşələr təşkil edir ki, bu da qəbul edilmiş beynəlxalq normalardan 2 dəfə azdır. Azərbaycan torpaqları zəngin və rəngarəng floraya malik olsa da meşəlik baxımından kasad region sayılır. Kürqırağı Tuqay meşələrinin 75-80 %-i məhv olub, dağ və dağətəyi meşələr qırılıb sıradan çıxır. Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na 140 nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi olan növlər daxil edilib. 400 növdən artıq bitkinin xüsusi mühafizə olunmasına ehtiyac var.

Qeyd etmək lazımdır ki, son vaxtlar əhali və müvafiq emal müəssisələri tərəfindən meşə ehtiyatlarına təzyiqin arması müşahidə olunur.

Su hövzələrinin çirklənməsinin ekoloji vəziyyətə təsiri

Azərbaycanda əhalinin içməli suya olan tələbatını və kənd təsərrüfatının ehtiyaclarını ödəmək üçün potensial baxımdan kifayət qədər su ehtiyatı yoxdur. Cənubi Qafqazda ən az su ehtiyatı Azərbaycandır. Təbii ki, suyun çatışmamasında mövcud ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməməsinin də rolu var.

Azərbaycanın su hövzələrinin çirklənmə dərəcəsi yüksəkdir. Əsas təbii su hövzəsi olan Xəzər dənizinə ildə təxminən 12 mlrd. kubmetr çirklənmiş su axıdılır ki, bunun da 80 faizindən çoxu Rusiyanın payına düşür. Azərbaycan ərazisindən isə, dənizə hər il 250 mln. kubmetrdən artıq çirkli su axıdılır. Bunun nəticəsində hazırda Bakı buxtasında 60 mln. kubmetrdən çox çirkləndirici maddələr toplanıb.

Azərbaycanın su hövzələri arasında maksimal antropogen gərginlik əsas su arteriyası olan Kür çayı hövzəsinə düşür. Kür suyunun 74 %-i Türkiyə, Gürcüstan və Ermənistan ərazilərində formalaşır. Hesablamalar

göstərir ki, Kür çayı hövzəsinə ildə orta hesabla Ermənistan 300 mln. kubmetr, Gürcüstan 265 mln. kubmetr, Azərbaycan isə 25 mln. kubmetr çirkənlənmiş su axıdır və bunun nəticəsində çay suyu mis, sink, fenol, neft məhsulları və s. zərərli maddələrlə həddən artıq çirkənlir.

Bundan başqa, təmizlənməmiş təsərrüfat-məişət çirkəb suları ilə Kür çayına ildə 40 min ton üzvi maddələrin axıdılması oksigenin biokimyəvi istifadəsinin kəskin artmasına səbəb olur. Çay suyunda nitratlar normadan 4 dəfə, neft məhsulları 2-6, mis və fenollar isə 20 dəfə artıqdır. Kürün çirkənlənməsi ölkəmizin ərazisində də davam edir. Burada karbohidrogenin miqdarı normadan 36, fenolların miqdarı isə 10 dəfə artıqdır.

Ən güclü çirkənlənməyə məruz qalan Kürün sağ qolu olan Araz çayıdır. Ermənistanın Qacaran dağ-mədən və Qafan mis-molibden kombinatlarının, Metsamor AES-in tullantıları Arazın ekoloji vəziyyətini son dərəcə kəskinləşdirib. Çay sularında misin miqdarı yol verilən həddən 1000 dəfə, molibdenin miqdarı isə 2-3 min dəfə artıqdır.

Atmosferin çirkənlənmə səbəbləri və bunun canlı aləmə təsiri

Ölkəmizin atmosfer havasının vəziyyətinə gəldikdə isə, onu qeyd etmək lazımdır ki, bir çox kimya və digər sənaye müəssisələrinin fəaliyyətini dayandırması nəticəsində stasionar mənbələrdən atmosfərə atılan tullantıların miqdarı 20 il əvvələ nisbətən xeyli azalıb. Bundan başqa atmosfer havasının mühafizəsinə yönəlmiş bir çox tədbirlərin həyata keçirilməsinin böyük təsiri var. Belə ki, neftayırma zavodlarında köhnə neftayırma qurğularının yeniləri ilə əvəz olunması, bir çox qeyri-mütəşəkkil tullantı mənbələrinin ləğv edilməsi, tərkibində kükürd birləşmələrinin miqdarı çox olan neftin emalının dayandırılmasını, «Qaradağ» sement zavodunda elektrik süzgəclərinin əsaslı təmir olunması və digər toztutucu qurğuların yeniləri ilə əvəz olunması və s. göstərmək olar.

Lakin son dövrdə avtomobil nəqliyyatının intensivləşməsi nəticəsində səyyar mənbələrdən atılan tullantıların payı təxminən 50%-ə təşkil edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, atmosfer havasını çirkənləndirən əsas mənbələr neftçixarma, neft emalı, neftkimya və energetika müəssisələri və avtonəqliyyatdır. Beş ən iri şəhərin (Bakı, Gəncə, Sumqayıt, Mingəçevir, Əli-Bayramlı) payına bu tullantıların 96%-i düşür.

Statistik hesabatlara görə sənaye müəssisələri və avtomobil nəqliyyatları tərəfindən atmosfer havasına ildə 1 milyon tona yaxın zərərli maddələr atılır. Bunun yarısı sənaye müəssisələrinin, digər yarısı isə avtonəqliyyat vasitələrinin payına düşür. Bakı şəhərində isə atmosfərə il ərzində yarım milyona tonadək zərərli maddələr atılır.

Atmosfərə atılan bir çox zərərli maddələri azaltmaq məqsədilə «Yol verilən qatlıq həddi» qəbul olunub. Qeyd edək ki, karbon oksidinin havada konsentrasiyası 0,02-0,75% olduqda oteresklerozun yaranmasına, mərkəzi əsəb sisteminin pozulmasına, miokard infarktının və ağ ciyər xəstəliklərinin əmələ gəlməsinə səbəb olur. Tərkibində 0,2-0,25 % karbon oksidi olan hava ilə 30 dəqiqə nəfəs aldıqda özündən getmə halları ola bilər. İnsan orqanizminə təsirinə görə azot oksidi karbon oksidindən 10 dəfə zərərli, kükürd oksidi nəfəs yolu ilə insan orqanizminə düşdükdə maddələr mübadiləsinin pozulmasına səbəb olur, aldehidlər insanın mərkəzi əsəb sistemi üçün təhlükəlidir. Benz(a)piren və qurğuşun oksidinin insan orqanizminə zərərli təsiri isə dəfələrlə artıqdır.

Torpaqların çirkənlənməsində antropogen amillərin rolu

Ölkəmizin torpaq-bitki örtüyü olduqca müxtəlifdir. 8,6 milyon hektar ümumi torpaq fondunun təxminən yarısı- 4,2 milyon hektarı- kənd təsərrüfatına yararlıdır. Bu torpaqlarda eroziya, şoranlaşma, bataqlıqlaşma və kimyəvi çirkənlənmə nəticəsində deqradasiya geniş vüsət alır.

Bu prosesdə xüsusilə intensiv rol oynayan faktorlardan biri də eroziya prosesləridir. Ölkəmizdə 3,7 mln. ha və ya 43% torpaq sahəsi bu prosesin təsirinə məruz qalıb ki, bunun 0,7 mln hektarı kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlardır. Torpaqların bu faktorun təsirinə məruz qalmasının əsas səbəbləri respublikanın təbii iqlim şəraiti ilə yanaşı əkinçiliyin aşağı səviyyədə olması, systemsiz olaraq mal-qaranın otarılması, meşə və yaşıllıqların məhv edilməsi və s. antropogen amillərdir.

Dağ-mədən işləri, intensiv şəhərsalma və digər antropogen təsirlər nəticəsində on min hektarlarla torpaq korlanıb sıradan çıxır. Ölkəmizin 1,2 mln. ha torpaq sahəsi şoranlaşmaya məruz qalıb və bunun tam yarısı- 600 min ha-dan artığı suvarılan sahələrdir. Təxminən 300 kv km ərazi sel suların təsirinə məruz qalır. Xüsusilə təhlükəli zona Böyük Qafqazın dağ silsiləsini əhatə edir və hər 2 ildən bir təsadüf edən sel suları təxminən 1 mln. kubmetrədək torpağı yuyaraq təbiətə külli miqdarda ziyan vurur.

Tullantıların təkrar emalı çıxış yoludurmu?

Mövcud ekoloji problemlərdən biri də təhlükəli tullantıların idarə olunması, yəni ətraf mühitin davamlı üzvi çirkləndiricilər və ağır metallarla çirklənməsinin minimuma endirilməsidir. Bu növ çirklənmənin əsas mənbələri neft emalı, neftkimya, kimya, energetika, tikinti materialları istehsalı, avtonəqliyyat, kənd təsərrüfatında pestisidlərin tətbiqi və tullantıların yandırılması kimi proseslərdir ki, bu mənbələrdən ətraf mühitə dioksinlər, furanlar, bifenil və ağır metallar atılır.

Adı çəkilən birləşmələr təbii mühitə, o cümlədən insan sağlamlığına uzunmüddətli neqativ təsir göstərən havada uzun müddət asılı qalan, çətin parçalanan və tərkibində zəhərli birləşmələr olan təhlükəli maddələrdir.

Ona görə də, tullantıların çeşidlənməsi və təkrar emalı həm iqtisadi cəhətdən faydalıdır, həm ekoloji qorunma deməkdir. Bakıda Məişət Tullantılarının Emalı Zavodunun fəaliyyətə başlamasından sonra bu sahədə müəyyən uğurlu nəticələr əldə olunub. Sadəcə, belə zavodların sayı artırılmalı və digər şəhərlərdə də yaradılmalıdır.

Ekoloji mühitin qorunması təkcə dövlətin işi olmamalıdır. Ekoloji sağlamlaşdırma proqramının həyata keçirilməsində aidiyyəti nazirliklər, eləcə də qeyri-hökumət təşkilatları yaxından fəal iştirak etməlidir.

Səs. – 2022. – 3 avqust. - № 136. – S. 15.

Xəzər niyə geri çəkilir

İqlim dəyişikliyi dünyanın ən böyük gölü üçün ciddi təhlükə yaradıb

Əsmər Qardaşxanova

Xəzər dənizinin səviyyə tərəddüdləri davam edir. 2005-ci ildən Xəzərin səviyyəsində davamlı enmə müşahidə olunur. Məlumatlara görə, ən çox enmə (30 santimetr) 2021-ci ildə qeydə alınıb.

Xəzər qapalı su hövzəsi olduğundan dənizin səviyyəsinin daxil olan və gedən sularla əlaqədar dəyişməsi təbiiidir. O üzdən iqlim dəyişmələri ilə əlaqədar Xəzəri qidalandıran əsas çaylarda suyun aşağı enməsi dənizin səviyyəsinə təsir edir. Eyni zamanda bura son illər yağıntıların az olması da daxildir. Çoxsaylı coğrafi, arxeoloji, tarixi və müşahidə məlumatları göstərir ki, son 4 min ildə Xəzər dənizinin səviyyə dəyişmələrində illik müddətlik var. Sonuncu belə düşmə 1862-ci ildən başlayıb və proses təxminən 2050-60-cı illərə qədər 1-2 metr düşmə ilə davam edəcək. Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, 2050-ci ildən sonra Xəzərdə suyun səviyyəsinin artması proqnozlaşdırılır. Bu dövr də təxminən 200-250 il davam edəcək.

Qeyd edək ki, dənizin səviyyəsinin azalması müəyyən problemlərlə müşahidə olunduğu kimi, suyun artması da çətinliklərə gətirib çıxarır. Ona görə də dəniz sahilində görülən bütün işlər zamanı Xəzərin səviyyəsinin dəyişməsi nəzərə alınmalıdır.

Xəzərin ətraf mühitinin bugünkü vəziyyəti narahatlıq doğurur

Xəzəryanı ölkələr daim dəniz problemlərini diqqətdə saxlayır. Bu istiqamətdə mütəmadi olaraq konfranslar keçirilir, alimlər tərəfindən dənizin biomüxtəlifliyi öyrənilir, çirklilik səviyyəsi müəyyənləşdirilir. Sonuncu belə beynəlxalq tədbir iyulun 5-də "İqlim dəyişmələri şəraitində Xəzər dənizinin səviyyə tərəddüdləri, proqnoz və uyğunlaşma tədbirləri" mövzusunda Bakıda keçirilib.

Xəzəryanı ölkələrin mütəxəssislərinin, beynəlxalq təşkilatların nümayəndələrinin və xarici ekspertlərin iştirakı ilə keçirilən konfransda Xəzər dənizinin hazırkı və gözlənilən səviyyə tərəddüdləri, həmçinin iqlim və səviyyə proqnozlarını nəzərə alaraq milli və regional uyğunlaşma tədbirlərinin müəyyən edilməsi üçün əməkdaşlığın genişləndirilməsi məsələləri müzakirə olunub. Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev konfrans iştirakçılarına müraciətində deyib ki, Azərbaycanda Xəzər dənizinin ətraf mühitə mənfi təsirlərini minimuma endirmək üçün ardıcıl tədbirlər görülür. Nazir Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində ekoloji vəziyyətin qiymətləndirilməsi məqsədilə işlərin davam etdirildiyini, dənizin bioloji ehtiyatlarının və hidroloji vəziyyətinin öyrənilməsi və ətraf mühitə mümkün neqativ təsirlərin müəyyənləşdirilməsi üçün Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin "Əlif Hacıyev" elmi-tədqiqat gəmisi ilə mütəmadi ekspedisiyalar keçirildiyini vurğulayıb. Xəzər dənizinin ətraf mühitinə mühafizəsi və təbii ehtiyatlarından səmərəli istifadə məsələlərinin birinci növbədə Xəzəryanı ölkələrin milli siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri olduğunu deyən Muxtar Babayev həmçinin Xəzər dənizində birgə ekoloji monitorinqlərin planlaşdırılması, həyata keçirilməsini təklif edib və regional əməkdaşlığın, xüsusilə ekoloji problemlərin həllində Xəzəryanı ölkələrin səylərinin birləşdirilməsinin vacib olduğunu diqqətə çatdırıb.

Prezident İlham Əliyev də Aşqabadda keçirilmiş Xəzəryanı Dövlətlərin Dövlət Başçıları Zirvə Toplantısında Xəzər dənizinin ətraf mühitinə bugünkü vəziyyətinin və dəniz səviyyəsinin aşağı düşmə dinamikasının narahatlıq doğurduğunu, bu problemlərin həlli ilə əlaqədar əməkdaşlığın genişləndirilməsində ölkəmizin maraqlı olduğunu vurğulayıb. Dövlət başçısı Xəzərin bioloji su ehtiyatlarının qorunub saxlanması və səmərəli istifadəsi üzrə komissiya çərçivəsində Xəzəryanı ölkələrin uğurlu qarşılıqlı fəaliyyətinin davam etdiyini, bu ilin sonunda Bakıda "Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinə mühafizəsi haqqında" Çərçivə Konvensiyasının tərəflərinin VI konfransının keçirilməsinin nəzərdə tutulduğunu bildirib: "Bu gün məhdud tərkibdə görüşdə biz xüsusi narahatlıq doğuran məsələlər, konkret olaraq Xəzər dənizinin dayazlaşması barədə həmkarlarımızla fikir mübadiləsi apardıq. Biz bunu uzun illər boyu müşahidə edirik və təəssüf ki, dayazlaşma dinamikası narahatlıq doğurur. Buna görə biz fikir mübadiləsi apardıq və yəqin ki, nümayəndə heyətlərimiz belə ekoloji fəlakətin səbəblərinin aşkar edilməsi və Xəzərin bundan sonrakı dayazlaşmasının qarşısını almağa yönəlmiş tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi üçün xüsusi ekspert qruplarının yaradılması işini davam etdirəcəklər".

Xəzərin səviyyəsinin enməsi ciddi problemlərə yol açə bilər

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Bioloji Müxtəlifliyin Mühafizəsi Xidmətinin rəisi Mehman Axundov deyir ki, proqnoza görə, 2022-ci ildə Volqa çayının sululuğunun proqnozlaşdırılardan aşağı olması ilə əlaqədar Xəzər dənizinin orta illik səviyyəsi əvvəlki 2021-ci ildəkindən 20-23 sm aşağı olacaq. Bu da öz növbəsində Xəzər dənizi regionunda sosial-iqtisadi fəlakətə, o cümlədən dənizin səviyyəsinin azalmasına səbəb ola bilər. Sözügedən fəsadlar sırasında biomüxtəliflik və balıqçılığın azalmasını da qeyd etmək olar.

Üstəlik, Xəzərin səviyyəsinin dəyişməsi fonunda onun canlı aləmi də dəyişikliyə məruz qalır. Belə ki, səviyyənin enməsi balıqların yerlərini itirməsinə, ümumiyyətlə, balıq ehtiyatının azalmasına gətirib çıxarır. Balıqların sayının azalmasının əsas səbəbləri sırasında brakonyerlik və suyun çirkli olması göstərilə də, son illər çirklənmənin rolu olmadığı deyilir. Qeyd edilir ki, iqlim dəyişmələri ilə əlaqədar dənizdə suyun temperaturunun artması onların populyasiyasına təsir göstərir və onlar digər areallara doğru miqrasiya edirlər. Bunlar isə sırf iqlim faktorlarıdır.

Mehman Axundov qeyd edir ki, Xəzərdəki balıq populyasiyasının azalması birbaşa iqlim dəyişikliyi və temperaturla əlaqədardır. Anomal istilik Xəzər regionunda biomüxtəlifliyin azalmasına səbəb olur: "Bununla əlaqədar olaraq, balıqların təbii çoxalmasına şərait yaratmaq və biomüxtəlifliyə mənfi təzyiqi azaltmaq məqsədilə Xəzər dənizinə axan çaylarda suyun alınmasını optimallaşdırmağa və su-elektrik stansiyaları üçün bəndlərin tikintisini dayandırmağa çağırırıq. Əks halda, Xəzərdə Aral dənizinin yoxa çıxmasına bənzər ssenari baş verə bilər".

Xəzər suitisinin itmə təhlükəsi varmı?

Müxtəlif zamanlarda Xəzər suitisinin də nəslinin kəsilmə təhlükəsi barədə məlumatlar eşitmişik. Belə ki, Xəzər suitisinin sayının XX əsrin əvvəllərində 1 milyon təşkil etdiyi, son zamanlar isə çox az qaldığı vurğulanır. Xəzər suitisi (*Pusa caspica* Gmelin) dənizin yeganə məməlisidir və dünyada ən kiçik qulaqsız suiti növlərindən sayılır. Təbii ki, bu məməlilərin sayının azalmasına iqlim dəyişmələrindən əlavə təsir göstərən əsas faktorlardan biri də antropagen amillərdir.

Qeyd edək ki, Xəzər suitilərinin tələfatı, həmçinin dənizin ümumi ekosisteminin vəziyyəti barədə ilk beynəlxalq narahatlıq 1997-ci ildə qalxıb. O zaman Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin (ABƏŞ) ətraf mühit üzrə meneceri Liz Rogers Dünya Bankına Bakı yaxınlığında xeyli suiti cəsədi gördüyünü deyib. Dərhal ABƏŞ ilə birgə tədqiqatlara başlanılıb və cəsədlərdən götürülmüş nümunələrdə xlor üzvi birləşmələrinin miqdarının yüksək olduğu müəyyən olunub.

"Şahdəniz Mərhələ 2" qaz layihəsinin 2013-cü ildə təqdim olunmuş Xəzər suitiləri üzrə tədqiqat hesabatında deyilir ki, o vaxt təkcə Abşeronun 100 kilometrlik şimal sahilində 2210 ölü suiti tapılıb. İlk dəfə ingilis professor Seamus Kenedi tələfatın əsas səbəbini "CDV" kimi tanınan it taunu xəstəliyi ilə əlaqələndirib. Bu istiqamətdə müxtəlif layihələr çərçivəsində Xəzər suitiləri daim öyrənilib, zamanla onların müxtəlif səbəblərdən sayının kəskin azaldığı mənbələrdə qeyd olunub.

Uzun illərdir Xəzər suitisinin öyrənilməsi layihəsi ilə məşğul olan rusiyalı alim Vasili Boqoslovoski qeyd edir ki, Xəzər suitisinin populyasiyasının məhv olma təhlükəsi yoxdur. O, Xəzər suitisinin nəhayət ki "Qırmızı kitab"a salındığını vurğulayıb. Alim onun populyasiyasına zərərli maddələr, iqlim dəyişikliyi, balıq ehtiyatının azalması və brakonyerliyin səbəb olduğunu qeyd edir. O, həmçinin Xəzər suitilərinin vəziyyətinə təsir edən səbəbləri öyrənmək üçün Xəzərin bütün akvatoriyasında araşdırma aparılmasının lazım olduğunu deyir.

Dənizin çirklənməsi azalıb

Xəzər dənizinin öyrənilməsi istiqamətində müxtəlif ölkələrin alimləri tərəfindən araşdırmalar bu günümüzdə qədər davam edir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN), Dövlət Neft Şirkəti və Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanının mütəxəssislərindən ibarət ekspedisiya qrupu tərəfindən Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Əlif Hacıyevin adını daşıyan elmi-tədqiqat gəmisi ilə ildə 4 dəfə Xəzər dənizində şimaldan cənuba doğru monitorinqlər aparılır. Sahil zolağını da əhatə edən monitorinqlər zamanı götürülən su nümunələri üzərində fiziki-kimyəvi, mikrobioloji, toksikoloji təhlillər edilir. Bununla çirklənmə dərəcəsi müəyyən olunur. Monitorinqlər və kompleks tədqiqatlar xüsusən neft-qaz hasilatı ilə məşğul olan yerli və xarici şirkətlərin platformaları arasında - Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda fəaliyyət göstərən "Bahar", "8 mart", "Ələt-dəniz", "Bulla-dəniz", "Ümid",

"Şahdəniz", "Abşeron", "Çıraq", "Mərkəzi Azəri", "Günəşli", "Neft Daşları", "Palçıq pılpləsi", "Çilov", "Səngəçal-dəniz-Duvannı-dəniz-Xərə-Zirə", "28 may" NQÇİ, JOCAP yataqlarında keçirilir. Monitorinqlər zamanı müxtəlif koordinatlar üzrə su, qrun, zooplankton, bentos və hava nümunələri götürülür, dəniz üzərində atmosfer havasının çirklənmə vəziyyəti öyrənilir, hidrometeoroloji ölçmələr, biomüxtəliflik tədqiq edilir. Eləcə də həm şimalda, həm də cənubda Xəzər dənizinin fon müşahidələri aparılır. Neft-qaz hasilatı həyata keçirilməsinə baxmayaraq, son zamanlar müasir texnologiya və avadanlıqlardan istifadə nəticəsində dənizin çirklənmə səviyyəsinin azaldığı deyilir.

Dənizin çirklənmə səviyyəsindən danışan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Xəzər Kompleks Ekoloji Monitorinq İdarəsinin rəisi Nazim Mahmudov qeyd edir ki, nazirlik bu sahədə sırf nəzarət funksiyasını həyata keçirir. Məqsəd hansısa sahibkarlıq subyekti, dövlət müəssisəsini müəyyənləşdirib cərimə tətbiq etmək deyil. O qeyd edir ki, fəaliyyət nəticəsində ətraf mühitə ziyan vuran sahibkarlar bunun qarşısını almaq üçün müvafiq tədbirlər həyata keçirməli olduqlarını bilməlidirlər. Hər hansı sahibkarlıq subyekti çirkli suyu dənizə axıdırsa, məsuliyyəti özü daşıyır. Obyekt sahibləri təmizləyici qurğu quraşdırmalı və ya bir neçə sahibkar birləşib bu istiqamətdə iş görməlidir.

Bəs Xəzər geri qayıdarsa...

Gəlinən nəticə onu göstərir ki, Xəzərin səviyyəsi hələ enməkdə davam edəcək. Təbii ki, bu da onun biomüxtəlifliyinə, bəlkə də bir çox canlıların məhvinə gətirib çıxaracaq.

Bununla yanaşı, dənizin geri çəkilməsi ilə sahilboyu ərazilərdə ictimai iaşə obyektlərinin artdığını görürük. Hətta bəzi ərazilərdə yaşayış evləri tikilir, əhali məskunlaşır. Amma unutmamalıyıq ki, Xəzərin səviyyəsi müddətli olaraq dəyişir. Yəni yenidən qayıtması ilə həmin obyektlər su altında qala, eyni zamanda əhaliyə külli miqdarda ziyan vura bilər. Bu baxımdan iqlim faktorları, həmçinin müddətlik nəzərə alınaraq zərəri qabaqcadan hesablamaq lazımdır.

Azərbaycan. - 2022. – 3 avqust. - № 162. - S. 6.

İqlim dəyişikliyinə səbəbləri və nəticələri

Şəfiyeva Havar

Qalıq yanacaqlar - kömür, neft və qaz - global iqlim dəyişikliyinə ən böyük töhfə verənlərdir. Qlobal istixana qazı emissiyalarının 75 faizindən çoxunu və bütün karbon qazı emissiyalarının təxminən 90 faizini təşkil edir. Bu global istiləşməyə və iqlim dəyişikliyinə gətirib çıxarır. Planetimiz hazırda bəşər tarixinin istənilən vaxtından daha sürətlə istiləşir və normal təbii tarazlığı pozur. Bu, insanlar və Yerdəki bütün digər həyat formaları üçün bir çox risklər yaradır.

Ümumiyyətlə qəbul edilir ki, istixana qazları qlobal istiləşmənin əsas səbəbidir. İstixana qazları Yerin iqlim tarixini anlamaq üçün də vacibdir. Araşdırmalara görə, istixana qazlarının saxladığı istilik enerjisi ilə atmosferin istiləşməsi nəticəsində yaranan istixana effekti Yerin temperaturunu tənzimləyən əsas prosesdir.

Günəş iqlim sistemində əsas istilik mənbəyidir. Yer səthində istiliyə çevrilən günəş enerjisi Yerin iqlimini formalaşdıran ayrılmaz tərkib hissəsidir. Uzun müddət nəzərə alsaq, bu çərçivədə Günəş əsas ardıcılıqla inkişaf etdiyi üçün daha parlaq olur və daha çox enerji buraxır. Bu inkişaf yer atmosferinə də təsir edir. Günəş aktivliyinin dəyişməsi Kiçik Buz Dövrünün başlanmasında, eləcə də 1900-1950-ci illər arasında müşahidə edilən bəzi istiləşmələrdə mühüm amil hesab olunur. Günəş fəaliyyətinin tsiklik təbiəti hələ tam başa düşülməyib.

İqlimə təsir baxımından Yerin orbitindəki dəyişikliklər günəş aktivliyindəki dalğalanmalara bənzəyir, çünki orbitin mövqeyində kiçik sapmalar günəş radiasiyasının Yer səthində yenidən paylanmasına səbəb olur. Orbitin mövqeyində belə dəyişikliklərə Milankoviç dövrləri deyilir, onlar Yerin, Ayın peykinin və digər planetlərin fiziki qarşılıqlı təsirinin nəticəsi olduğu üçün yüksək dəqiqliklə proqnozlaşdırıla bilər. Orbital dəyişikliklər son buz dövrünün buzlaq və buzlaqlararası dövrlərinin növbələşməsinin əsas səbəbləri hesab olunur.

İqlim dəyişikliyi prosesi geri dönməzdir və daha da pisləşəcəyi proqnozlaşdırılıb. Bu nəticə BMT-nin 9 avqust 2021-ci ildə təqdim etdiyi hesabatdan gəlir. Mütəxəssislər bu problemin yaxın onilliklərdə artacağını və bunun ilk növbədə kənd təsərrüfatı və səhiyyəyə mənfi təsir edəcəyini proqnozlaşdırırlar.

İqlim dəyişikliyi orta iqlim göstəricilərinin, yəni havanın temperaturu və yağıntının dəyişdiyi bir prosesdir. İqlim dəyişikliyinə həm də quraqlıq, şiddətli tufanlar, daşqınlar kimi anomaliyalar, yəni bu gün müşahidə etdiyimiz bütün ekstremal vəziyyətlər daxildir.

1815-ci ildə İndoneziyada Tambora vulkanının fəlakətli partlayışı növbəti üç il ərzində bütün dünyada havanın temperaturunun azalmasına səbəb olmuşdur. 1991-ci ildə Filippində Pinatubo vulkanının püskürməsi, əhəmiyyətli miqdarda kül emissiyası ilə müşayiət olunan, iqlimşünaslıq nöqteyi-nəzərindən əsrin ən mühüm püskürməsidir. Püskürməsindən sonra iki il ərzində havanın temperaturu aşağı düşdü və 1992-ci ildə global orta temperaturun sapması mənfi 0,4-0,6 °C olmuşdur. Beləliklə, yalnız bir püskürmənin təsiri cari əsrdə global istixana effekti ilə müqayisə edilə bilər.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yanında Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəis müavini Rafik Verdiyev [SİA](#)-ya açıqlamasında bildirib ki, son otuz il ərzində baş verən iqlim dəyişiklikləri bir çox problemlərin üzə çıxmasına səbəb olub. Xüsusilə global səviyyədə istiləşmə artır, şimal ərəzilərdə buzlaqların əriməsi, intensiv yağışların artması və nəticədə sahilyanı ərəzilərin su altında qalması, təsərrüfata, insan sağlamlığına ziyan vurması və s. digər quraq ərəzilərdə isə səhrələşmə, quraqlığın düşməsi, su çatışmamazlığı problemi kənd təsərrüfatı məhsulların azalmasına gətirib çıxarır. Eyni zamanda təhlükəli hidrometoloji hadisələrin baş verməsi və ampermetodun da yüksəlməsinə səbəb olur. Xüsusilə də 40 dərəcədən yüksək hava kütlələri, küləklərin artması get-gedə artmaqdadır. İqlim dəyişikliklərin özünə gəldikdə isə yaranmasının əsas səbəbi atmosfərə buraxılan parnik qazlarının miqdarının artmasıdır ki, nəticədə də qlobal istiləşmə get-gedə özünü daha çox biruzə verməyə başlayır. Son on ildə temperatur 1,5 dərəcə artıb. Heç olmasa temperaturu bu səviyyədə saxlamaq lazımdır ki daha da artmasın. Buna görə də dövlətlər beynəlxalq tədbirlərdə yığışb öhdəlik götürüblər ki, öz ölkələrində sənayedə atmosfərə buraxılan qazları tələb olunan miqdarda azaltsınlar. Bu dəyişmələrin də sürəti və həddi azalsın. Təssüflər olsun ki, həmin öhdəliklərə hələ də tam əməl olunmur və bu proseslər davam edir. Azərbaycanda da bildiyimiz kimi həm su qıtlığı, həm quraqlıq hadisələri son vaxtlar daha çox artmaqdadır. Əlbəttə ki, dövlət tərəfindən bu sahədə işlər aparılır, xüsusilə su ilə bağlı, alternativ su mənbələrdən istifadə, su infstrukturlarında itkilərin qarşısının alınması, suvarmada müasir texnologiyaların tətbiqi və s. tədbirlər dövlət proqramlarında icra olunmaqdadır. Bundan başqa 2022-ci ildə Dövlət Su Komissiyası yaradılıb. Eyni zamanda Milli Su Strategiyası

yaradılıb ki burada da qısa, orta və uzunmüddətli dövrlər ərzində su sahələrinin mühafizəsi onlardan səmərəli istifadə tədbirləri görmək nəzərdə tutulur.

"Biosfer" İctimai Birliyinin sədri Qorxmaz İbrahimli isə bildirir ki, son onilliklərdə atmosferdəki təbii proseslərdə ciddi bir dəyişikliklər qeydə alınmayıb. Çünki on il aralıqda baş vermiş müxtəlif təbiət hadisələri dəyişikliklər demək deyil. Əgər on ildə bu və ya digər bir dəyişikliklər olarsa, dünya öz ömrünü necə deyirlər, çoxdan başa vurardı. Atmosferdə daim proseslər gedir. Eləcə də qalaktikamızda davamlı hadisələr baş verməkdədir. Yüz və daha çox illər arasında müxtəlif dəyişikliklər qeydə alınır. Ancaq dünyada müxtəlif atmosfer və digər proseslər əsasən 19-cu yüz ildən başlayaraq global qeydiyyatla alındığından bu dəyişikliklər haqqında bilgilərin də yaşı çox qədim deyil. Sadəcə dağıdıcı zəlzələlər, vulkanlar arxivləşdirilmişdir. Leysan və digər atmosfer hadisələri də ayrı-ayrılıqda haralardasa baş verərkən not alınmış ola bilər.

Demək, söhbət global istiləşmə və ona səbəb olan amillərdən gedə bilər. Qlobal istiləşmə isə 1800-cü illərdə qeydə alınmış orta hərətdən bir dərəcə üstündə yüksək olduğu alimlər tərəfindən isbatlanıb. Əgər global istiləşməni gözə alsaq, deyə bilərik ki, son yüz ildə atmosfer qatında ciddi dəyişikliklər olub. Əlbəttə bu dəyişikliklər biomüxtəlifliyə də təsirsiz ötüşmür. Dəyişikliklərin səbəbi isə birinci növbədə atmosferdə karbon missiyasının xüsusi çəkisinin artması ilə bağlıdır. Karbon dioksidin artma səbəbi isə sənayenin plansız inkişafı, tullantıların çəkisinin artması və s.-dir. Bununla bağlı çoxlu səbəblər göstərmək olar. O cümlədən müharibələri də əlavə edə bilərik ki, 20-ci əsrdə iki Cahan savaşı olub.

Atmosferdə baş verən dəyişikliklər insanın təsiri olmazsa, heç bir təhlükə yaratmır. Dərd insanın sayəsində baş verən dəyişikliklərdir ki, onu durdurmaq çox çətinidir. Buna baxmayaraq böyük dövlətlər və BMT təbiətin qorunmasını maksimum təmin edə bilmək üçün müxtəlif beynəlxalq sənədlər imzalayıblar. Kioto protokolu, Paris anlaşması bunlara misal ola bilər. Lakin elə atmosfərə zərərli maddələrin daha çox atılması da dediyimiz böyük, inkişaf etmiş dövlətlərdən olur.

Bir kərə atmosferdə gedən proseslərin qarşısını heç bir güclə almaq olmaz. Lakin insanın təsərrüfat fəaliyyəti sayəsində Yer kürəsində gedən proseslər atmosferdə dəyişikliklərə səbəb olmaqdadır. Qarşısını almaq deyil, prosesi qismən zəiflətmək üçün ən azından karbon emissiyasının azaldılması ilə istiləşməni qismən azaltmaq olar. Onun da sayəsində quraqlıq və ya anomal yağıntıların düşməsi kimi məsələlərdə cüzi dəyişikliklər ola bilər. Hər şeydən öncə insan oğlu Tanrının verdiyi bu gözəllik və ehtiyatların bir gün bitmə ehtimalı olduğunu bilməlidir. Bu isə çağımızda olmasa da min il sonra baş verə bilər. Olmaması üçün əllərimizdən gələnləri etməliyik. Birinci növbədə insanlar çevrəni çirkəndirməkdən çəkinməlidirlər. İsfəçilikdən qaçmalıdırlar. Su öndə olmaqla bütün istehlak məhsullarını qənaətlə tükətməlidirlər. Ayrıca götürsək, ölkəmizdə global istiləşmə, qıtlıq, səhrələşmə və s. kimi problemlərin qismən önənməsi üçün qərarlar alınmaqdadır.

"İqlim ehtiyatlarından kənd təsərrüfatı istehsalında səmərəli istifadə məsələsi ərzaq problemini həll etmək üçün qarşıya qoyulmuş mühüm vəzifələrdən biridir". Bu fikirləri kimya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, ekoloq Sadiq Həsənov qeyd edib.

Onu həyata keçirmək üçün ərazimizin xüsusiyyətlərini dərinlən öyrənmək, kənd təsərrüfatının daha səmərəli və sürətli inkişafını təmin edən potensial imkanları aşkara çıxarmaq tələb olunur. Azərbaycan da global iqlim dəyişmələrinin təsirindən kənarda qalmamışdır. Son 100 ildə Azərbaycan ərazisində orta illik temperaturlar 0,4-1,30C-yə qədər artmışdır. Temperatur artımı regionlardan asılı olaraq qeyri-bərabər paylanır. Son on illiklərdə Azərbaycan ərazisində kiçik dağ çaylarında sel və daşqınların sayı və gücü artmışdır.

Kioto protokolu üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsinin 2-ci dövrü üçün qəbul edilmiş Doha əlavəsi 14 aprel 2015-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən ratifikasiya edilmiş və ölkə Prezidenti tərəfindən imzalanmışdır. Paris sazişi isə 2016-cı ilin aprelində imzalanmış və 2016-cı il oktyabrın 28-də Milli Məclis tərəfindən ratifikasiya olunmuşdur. Paris sazişinə əsasən Azərbaycan Respublikası Nəzərdə Tutulan Milli Səviyyədə Müəyyən edilmiş Təhfələrini Konvensiya Katibliyinə təqdim etmiş və global iqlim dəyişmələrinə təsirlərin yumşaldılması təşəbbüslərinə özünün töhfəsi olaraq baza ili ilə (1990) müqayisədə 2030-cu ilə istilik effekti yaradan qaz emissiyalarının 35% azalma səviyyəsində saxlanılmasını hədəf kimi götürmüşdür.

Qarabağın ekoloji vəziyyəti bərpa olunur

Ağaclar əkilir, meşələr bərpa edilir...

Sadayoğlu Pərviz

2020-ci ildə baş verən 44 günlük Vətən müharibəsinin Qələbə ilə başa çatması torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi ilə yanaşı, təcavüzkar Ermənistanın ərazilərimizdə apardığı ekoloji terror aktlarına da son qoydu. Rəsmi İrəvanın ölkəmizə qarşı yürütdüyü təcavüzkar siyasət 30 ilə yaxın müddətdə şəhərlərimizin, kəndlərimizin dağıdılması ilə yanaşı, ekoloji vəziyyətin də bərpadə hala salınmasına yol açıb. Vaxtilə həmin bölgələrdəki meşə qoruqları və oradakı nadir fauna, floramız, çaylardakı zəngin sərvətimiz erməni vandalları tərəfindən dağıdılıb, qırılıb. Bir sözlə, Azərbaycanın işğal altındakı ərazilərində ermənilər tərəfindən həyata keçirilən ekoloji terror regionun ekosistemini, təbiətini və resurslarını məhv edib. Bu fakt beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən də təsdiq olunub və bununla bağlı çoxsaylı qətnamələr qəbul edilib. Məsələn, Avropa Şurası Parlament Assambleyasının hələ 2016-cı ilin yanvarında qəbul etdiyi 2085 sayılı qətnamədə bildirilir ki, Ermənistanın Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionunu və ona bitişik rayonlarını işğal altında saxlaması nəticəsində Azərbaycanın Aşağı Qarabağda yaşayan vətəndaşları üçün ekoloji və humanitar problemlər yaranıb. Sənəddə bu qınanır. Avropa Şurası Parlament Assambleyası Ermənistan rəhbərliyini su resurslarından siyasi təsir vasitəsi kimi istifadə etməməyə də çağırıb. Bundan başqa, ATƏT missiyası hələ 2006-cı ildə Dağlıq Qarabağ və ona bitişik rayonlardakı yanğınlar nəticəsində ekologiyaya dəymiş zərərlə bağlı da hesabat hazırlamışdı. Ermənistanın həyata keçirdiyi ekoloji cinayətləri "Azercosmos"un peyk şəkilləri də sübut edir. Şəkillərdən görünür ki, işğal altındakı ərazilərin flora və faunası məhv edilib. Ekspertlərin ilkin hesablarına əsasən, Ermənistanın ətraf mühitə və təbii resurslara vurduğu zərər yüz milyardlardır.

Konkret fakta müraciət etsək, Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində 13197, 5 hektar qiymətli meşə sahəsi misli görünməmiş vandalizmə məruz qalıb. İşğal olunmuş ərazilərdə 460 növdən çox yabani ağac və kol bitir. Ermənistanın işğalı altında olan Bəsitçay və Qaragöl qoruqları, Arazboyu, Laçın, Qubadlı, Daşaltı təbiət yasaqlıqları kimi qorunan ərazilərdə "Qırmızı kitab"a daxil olmuş 60-dan çox fauna və 70-dən çox flora növünün əksəriyyəti artıq məhv edilib. Hətta müharibə dövründə ermənilər qadağan olunmuş fosfor bombalarından istifadə etməklə həmin ərazidəki bütün bitki örtüyünü məhv edib. Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində qəsdən törədilmiş yanğınlar nəticəsində, təxminən 110 min hektar ərazi sıradan çıxıb. Ermənistan qəsdən zəhərli, söndürülməsi mümkün olmayan və istifadəsi qadağan olunmuş ağ fosfor bombalarından istifadə etməklə, Şuşa meşələrinə sağalmaz yaralar vurub.

Ermənistanın son 30 ilə yaxın müddətdə işğal edilən ərazilərin təbii sərvətlərinə və ətraf təbii mühitinə bərpası mümkün olmayan külli miqdarda ziyan vurması göz qabağındadır. Həmin ərazilərin ətraf təbii mühitinə vurulan ziyan isə regionda ekoloji tarazlığın pozulmasına yol açıb. Rəsmi qurumların işğaldan azad edilən ərazilərdə apardıqları monitoring zamanı təbii sərvətlərimizin talan edilməsinin, meşələrdə çoxillik qiymətli ağacların kəsilməsinin (daşınmasında Ermənistan silahlı qüvvələrinin şəxsi heyətindən və ona məxsus olan hərbi texnikadan istifadə edilib) bir daha ortaya çıxıb. Qazax rayonu istiqamətində, Murov dağ silsiləsi boyu, Ağdərə istiqamətində Talış, Gülüstan, Baranbart meşə ərazisində 100 hektarlarla sahədə fıstıq, saqqız, göyüş, şam, palıd və s. çoxillik ağaclar kəsilib və Ermənistana daşınıb.

Ötən ilin sentyabrında keçirilən BMT Baş Assambleyasının 76-cı sessiyasında ümumi müzakirələr çərçivəsində çıxışında bu məsələyə toxunan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bildirmişdi ki, Ermənistan Azərbaycanın keçmiş işğal edilmiş ərazilərində ekosid - ətraf mühitə qarşı genosid törədib. Göründüyü kimi, Ermənistanın həyata keçirdiyi terror siyasəti yalnız şəhərləri, kəndləri və ya orada yaşayan insanları hədəfə almır, həm də ekoloji tarazlığın pozulmasına yönəlib. Bu isə olduqca təhlükəli bir amildir. 44 günlük Vətən müharibəsində məğlub olan Ermənistan həm də bu hərəkətinə görə, beynəlxalq qanunlar qarşısında cavab verməlidir.

Torpaqlarını işğaldan azad edən Azərbaycan həmin regionda ekovəziyyəti yenidən bərpa etmək üçün də mühüm addımlar atmaqdadır. Füzuli, Zəngilan və Ağdam rayonları ərazilərində, əsasən, Şərq çınarı olmaqla, minlərlə müxtəlif növ ağac əkilib, palıd və digər meşə ağaclarının toxumları səpilib. Ağacəkmə aksiyaları Qubadlıda, Cəbrayıl da davam etdirilməkdədir. İşğaldan azad olunmuş bütün ərazilər minalardan təmizlənib təhlükəsiz vəziyyətə gətirildikcə ağacəkmə tədbirləri də davam etdirilir.

Yeni Azərbaycan. – 2022. – 11 avqust. - № 142. – S. 4.

Təbiət ilə harmoniyada olan bir gələcək yaradaq

Bayramova Zümrüd

Müasir dünyamızı narahat edən məsələlər sırasında ətraf mühitin, planetimizin qorunması yer alır. Beynəlxalq ictimaiyyət, siyasi və elmi dairələr ətraf mühitlə bağlı problemlərin həllində maraqlıdırlar. Dünyada yaşayan insanlar ekoloji problemlərə xüsusi önəm verərək planetimizə görə məsuliyyət daşıyırlar. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, Rusiyanın Azərbaycanlı Gənclər Təşkilatının sədri, Ətraf Mühitin Mühafizəsi Fəaliyyəti üzrə Beynəlxalq Dialoq kampaniyasının təsisçisi Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən layihələr sırasında planetimiz üçün əhəmiyyətli olan amillər də diqqətdə saxlanılır. Leyla Əliyeva çıxışlarının birində bildirib ki, dünyanın müxtəlif hissələrində iqlim dəyişikliyi, karbon qazı tullantılarının artması, atmosfərə atılan istixana qazlarının artımı, okean dəyişkənlikləri, quraqlıqlar və digər humanitar problemlərdən əmələ gələn ekoloji problemlərə gənc nəsil laqeyd qala bilməz. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidentinin təşəbbüsü ilə yerli və beynəlxalq tərəfdaşlarla birgə mütəmadi olaraq Azərbaycan və regionun su bioresurslarının qorunub saxlanması, artırılması və mühafizəsi məqsədilə Xəzər sahillərində, Kür və digər çaylarda təmizlik aksiyaları təşkil edilir. IDEA İctimai Birliyinin təşkilatçılığı ilə keçirilən sahilyanı təmizlik aksiyaları dəniz sahillərində təmizliyə riayət olunmasını təbliğ etmək, sahilyanı ərazilərin məişət tullantıları ilə zibillənməsinin qarşısını almaq və bütün gəncləri dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi uğrunda mübarizəyə cəlb etmək idi. "Sahillər təmiz qalsın" şüarı altında keçirilən təmizlik aksiyası böyük əhəmiyyətə malikdir.

Şəhər ekologiyasının sütunu olan yaşıllıqlar bərpa olunur

Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən "Bizim həyət" layihəsi çərçivəsində tədbirlər davamlı olaraq reallaşır. Yaşıllıqların şəhər ətrafındakı insanların sosial həyatı və sağlamlığı üçün faydasını nəzər alaraq, İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə 2017-ci ildən Bakının abadlaşdırmaya ehtiyacı olan həyətləri, parkları və meydançaların bərpasına, yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş "Bizim həyət" layihəsi həyata keçirilir. Layihə başlayandan etibarən vətəndaşların müraciətləri nəzərə alınaraq tədbirlər həyata keçirilir. İnsanların abad yerdə, açıq havada vaxt keçirməsinə şərait yaratmağa öz töhfəsini verir. Layihə çərçivəsində daha bir tədbir reallaşdı. Paytaxtımızın bir çox yerlərində abadlaşan həyətlər insanların rahatlığının və istirahətinin təminatından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Nərimanov, Yasamal, Binəqədi kimi rayonlarının bəzi yerlərində "Bizim həyət" layihəsi çərçivəsində həyətlər abadlaşıb. Bu günlərdə daha bir həyət sakinlərin ixtiyarına verilib. Belə ki, paytaxtın Sabunçu rayonu, Bakıxanov qəsəbəsi, Şamil Kamilov küçəsi 5, 7, 9 və 11 ünvanlarında 850 nəfər sakinin yaşadığı çoxmərtəbəli binaları əhatə edir. Abadlaşdırılan həyətdə əlil və sağlamlıq imkanları məhdud insanların rahat hərəkəti nəzərə alınmış, bütün yaş qrupları üzrə uşaqların inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması, gənclərin asudə vaxtlarını səmərəli keçirmələri və onlarda sistemli idmanla məşğulolma refleksinin yaradılması məqsədilə ərazidə süni örtüklü minifutbol stadionu, şahmat meydançası, müxtəlif idman qurğuları, uşaq meydançaları salınıb. Eyni zamanda, ərazidə 4 söhbətqah, çoxsaylı oturmaqahlar, tullantılar üçün qutular, quş yuvaları və pişik evləri quraşdırılıb.

Həyətin ərazisindəki yaşıllıqların bərpa olunması ətraf mühitin təmizlənməsinə müsbət təsirini göstərir. 280 ədəd müxtəlifcinsli ağac və minlərlə kol əkilib, 3 min kvadratmetr ərazidə yaşıllıq zolağı salınıb ki, bu da sakinlərin burada istirahətinin təminində mühüm rolə malikdir. Əlbəttə ki, "Bizim həyət" layihəsinin əsas məqsədi ölkə ərazisində həyətlərin ekoloji cəhətdən təmiz və abad edilməsi, şəhər ekologiyasının sütununu təşkil edən yaşıllıqların bərpasıdır. Sağlamlıq həyat tərzinin formalaşdırılması, sakinlər üçün təhlükəsiz və rahat yaşam şəraitinin yaradılması üçün görülən işləri insanlar məmnunluqla qarşılayırlar. Əlbəttə ki, görülən işlər ətraf mühitin təmizlənməsinə, ekoloji təmizliyə xidmət edir. Leyla Əliyeva fəaliyyətində ətraf mühitin mühafizəsinə, planetimizin üzləşdiyi ekoloji təhlükənin aradan qaldırılmasına davamlı olaraq töhfələr verir. IDEA-nın reallaşdırdığı layihələr sırasında "Daha yaşıl bir Azərbaycan üçün bizə kömək et!" devizi ilə ağacəkmə aksiyası çərçivəsində çoxlu sayda Eldar şamı, Kiparis, Şerq çınarı və digər ağaclar əkilib.

"Biz bir dünya, bir gələcək naminə öhdəmizə düşən məsuliyyəti öz üzərimizə götürürük"

Leyla Əliyeva nəinki Azərbaycan gənclərini, eləcə də bütün dünya gənclərini ekoloji problemlərin həllində həmrəyliyə çağırır: "Bütün dünyada gənclər ətraf mühit problemlərinin aradan qaldırılması yollarını axtarırlar. Həyatımızı təmin edən təbiət ilə harmoniyada olan bir gələcək yaratmaq imkanı öz əlimizdədir. Biz beynəlxalq səviyyədə fəaliyyət göstəririk, çünki ətraf mühit heç bir sərhəd tanımır. Biz hamımız bu işdə birik, qarşıda duran çətin məsələlərin öhdəsindən gəlmək və əla fürsətlər əldə edə bilmək üçün birlikdə çalışmalıyıq. Biz dialoq qurmağa önəm veririk, çünki öyrənməli çox şey var və sağlam dialoq üzərində qurulan əlaqələr həmrəyliyin əsasını təşkil edir. Biz hər şeydən daha çox ətraf mühitin qayğısına qalırıq. Biz fəaliyyətimizdə qətiyyətliyik. Hər kəsi birgə fəaliyyətə çağırırıq, gənclərin bu sahədə praktik addımları bəşəriyyətin ekoloji problemlərinin həllini təmin edə bilər. Biz bir dünya, bir gələcək naminə öhdəmizə düşən məsuliyyəti öz üzərimizə götürürük!"

"Mənim dənizlərim, mənim okeanlarım"

Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə dənizkənarı ərazilərdə mövcud özəl istirahət mərkəzləri və pullu çimərliklərə alternativ olaraq ictimai çimərliklərin yaradılmasına başlandı. İlk olaraq belə çimərlik Şıx çimərlik ərazisində dəniz kənarında 6 hektar sahədə yaradıldı. Əvvəllər baxımsız vəziyyətdə olan ərazi təmizlənərək abadlaşdırılıb, vətəndaşların istirahəti üçün bütün şərait yaradılıb. Dəniz kənarına uzanan yola asfalt çəkilib, 3500 kvadratmetr ərazidə avtomobil dayanacağı yaradılaraq asfaltlaşdırılıb. Burada 60 kölgəlik, 6 yerdə soyunub-geyinmə kabinaları, 2 yerdə duş, 2 yerdə 2 kabinalı sanitariya qovşağı, istirahətə gələn vətəndaşların nahar etmələri üçün 2 söhbətqah quraşdırılıb, futbol və voleybol meydançaları yaradılıb. Vətəndaşların istirahətlərinin təşkili üçün çimərlik ərazisinə kifayət qədər oturmaq və qamaklar qoyulub, ərazi boyunca zibil konteynerləri quraşdırılıb.

Görülən işlər bura istirahət üçün üz tutan insanlar tərəfində böyük məmnunluqla qarşılır. Buzovna və Görədil qəsəbələrində də növbəti çimərliklər yaradılaraq vətəndaşların istifadəsinə verildi. Əvvəllər baxımsız vəziyyətdə olan ərazilər təmizlənərək abadlaşdırılıb, burada tələbata uyğun sayda kölgəlik, soyunub-geyinmə kabinələri, duş, sanitariya qovşaqları, istirahətə gələn vətəndaşların nahar etmələri üçün söhbətqahlar quraşdırılıb, futbol və voleybol meydançaları yaradılıb, dəniz kənarına uzanan yola asfalt çəkilib, avtomobil dayanacağı yaradılıb və asfaltlaşdırılıb. Yaradılan ictimai çimərliklərə giriş və digər xidmətlərdən istifadə pulsuzdur. Ərazinin təmizliyini lazımi səviyyədə saxlanılması üçün burada xidmət personalı fəaliyyət göstərir. Əlbəttə ki, paytaxt sakinləri və eləcə də şəhərimizin çoxsaylı qonaqlarının istək və arzuları, onların IDEA İctimai Birliyinə müraciətləri nəzərə alınaraq birliyin təsisçisi Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə paytaxtın dənizkənarı ərazilərində mövcud özəl istirahət mərkəzləri və ictimai çimərliklər yaradıldı.

Bu yaxınlarda Cenevrədə keçirilən "Mənim dənizlərim, mənim okeanlarım" sərgisinin açılışında iştirak edən Leyla Əliyeva bildirib ki, bəşəriyyət çaqlara, dənizlərə və okeanlara ciddi zərbə vurur. Qeyd edək ki, sərgi Heydər Əliyev Fondunun və IDEA İctimai Birliyinin təşəbbüsü, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) Cenevrə şəhərindəki bölməsi və Azərbaycanın BMT-nin Cenevrə şəhərindəki bölməsi yanında daimi nümayəndəliyinin dəstəyi ilə təşkil edilmişdi. Dünyanın 70 faizindən çox ərazisini tutan su ehtiyatları, dəniz və okeanların ekoloji sisteminin getdikcə daha çox mənfi təsirlərə məruz qaldığı bir zamanda keçirilən sərgidə öz əsərləri ilə iştirak edən rəssamlar, eləcə də sərginin kuratorları bu cür mühüm mövzunu incəsənət vasitəsilə ictimailəşdiriblər.

"BİZİ, İLK NÖVBƏDƏ, XOŞBƏXT EDƏN ELƏ TƏBİƏTİN ÖZÜDÜR"

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti "Bu sərgi incəsənət vasitəsilə diqqəti bəzi global məsələlərə yönəltmək üçün fürsətdir", - deyərək bildirib ki, IDEA-da biz ətraf mühitin qorunmasının vacibliyi mesajını çatdırmaq üçün həmişə incəsənət və bədii yaradıcılıqdan bəhrələnilirik: "Təşkilatımız 2011-ci ildə təbiətimizi və biomüxtəlifliyimizi qorumaq missiyası ilə yaradılmışdır. Biz insanları təhsilə, incəsənətə, musiqiyə, maarifləndirməyə və ən əsası təbiətdə daha çox zaman keçirməyə təşviq etmək istəyirik". IDEA, həmçinin çirkənləmə ilə mübarizəyə, heyvanların və dənizlərdə həssas ekosistemin qorunmasına diqqət yetirir. Çünki su bəşəriyyətin varlığı üçün vacibdir, su həyatdır. Qeyd edib ki, son 50 ildə dəniz canlılarının 50 faizinin məhv olduğunu etiraf etmək çox çətindir: "Təbiəti incitsək, bununla biz, ilk növbədə, özümüzə zərər vermiş olarıq. Lakin mən həqiqətən inanıram ki, yoxa çıxan parçaları müsbət düşüncə ilə geri qaytara bilərik. Düşünürəm ki, insanlar nə qədər xoşbəxt olsalar, təbiətə daha çox qayğı göstərirlər. Bizi, ilk növbədə, xoşbəxt edən elə təbiətin özüdür".

Səs. – 2022. – 11 avqust. - №142. – S. 5.

Sağlam ekoloji mühit

Nəzakət Ələddinqızı

Ölkəmizin sosial-iqtisadi, mədəni və digər sahələrini əhatə edən sürətli inkişafı müasir dünyanın mühüm problemlərindən olan ekologiya probleminə də xüsusi diqqət artırmaq zərurətini ortaya çıxarmışdır. Ekologiya problemlərinin həllinə yüksək dövlət qayğısı və bu işin dövlət siyasətinə çevrilməsi, ölkəmizin hər yerində ekoloji mühitin yaxşılaşdırılması üçün çoxşaxəli tədbirlərin həyata keçirilməsi artıq yüksək inkişafın, dövlətin vətəndaşına qayğısının və Azərbaycanda beynəlxalq standartların mövcudluğunun göstəricisidir.

Son illər Azərbaycanda ekoloji problemlərin həlli dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Ölkəmizin iqtisadi, sosial, mədəni və digər sahələrinin inkişafı, yeni iş yerlərinin yaradılması, eləcə də, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə təbii sərvətlərdən istifadə məsələləri ölkə vətəndaşlarının fəal iştirakına zəmin yaradıb. Nadir təbii şəraitə, zəngin sərvətlərə və inkişaf etmiş sənaye sahələrinə malik ölkəmizdə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi məsələlərinə daim xüsusi diqqət və qayğı göstərilir.

60-DAN ÇOX FAUNA VƏ 70-DƏN ÇOX FLORA NÖVÜNÜN ƏKSƏRİYYƏTİ ARTIQ MƏHV EDİLİB

30 ilə yaxın işğalda olan ərazilərimizə ekoloji zərbə vurulub. Bu gün onların aradan qaldırılması istiqamətində ardıcıl tədbirlər görülür. Arazboyu ərazilərdə aparılan monitoring və müşahidələr göstərib ki, yaşayış məntəqələrində olmuş bütün evlər, binalar, tarixi abidələr, qəbristanlıqlar tamamilə dağıdılıb, yolların kənarındakı tut, qovaq, çinar, şam və meyvə ağacları kəsilib, bəzi yerlərdə isə tamamilə yandırılıb. Meşələrdə və yaşıllıq massivlərində qəsdən törədilmiş yanğınlar nəticəsində bitki örtüyü, münbit torpaq qatı və digər canlı aləm məhv edilib. Düşmənlər burada evləri, meşələri yandırır, ekoloji terror törədirlər.

Ümumiyyətlə, su ehtiyatlarının çirkəndirilməsi, meşələrin yandırılması taktikası Ermənistanın ekoloji terror siyasətinin əsas elementlərindən idi.

Ermənistanın həyata keçirdiyi təcavüz siyasəti nəticəsində işğal olunmuş ərazilərdəki Azərbaycan təbiətinə, bioloji müxtəlifliyinə və bütövlükdə, regionun ekoloji durumuna güclü təsir göstərmişdir. Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində 13197, 5 hektar qiymətli meşə sahəsi misli görünməmiş vandalizmə məruz qalıb. İşğal olunmuş ərazilərdə 460 növdən çox yabanı ağac və kol bitir. Ermənistanın işğalı altında olan Bəsitçay və Qaragöl qoruqları, Arazboyu, Laçın, Qubadlı, Daşaltı təbiət yasaqlıqları kimi qorunan ərazilərdə "Qırmızı kitab"a daxil olmuş 60-dan çox fauna və 70-dən çox flora növünün əksəriyyəti artıq məhv edilmişdir.

AĞ FOSFOR BOMBALARI VƏ ŞUŞA MEŞƏLƏRİNDƏ YAŞANILAN FƏLAKƏT

44 günlük Vətən müharibəsində ermənilər qadağan olunmuş fosfor bombalarından istifadə edirdilər ki, bu bombaların düşdüyü ərazidə hər şey məhv edilib. Qubadlı, Füzuli və Cəbrayıl rayonlarının ərazisində yaşı 1600, 900 və 500 il olan Şərq çinarları məhv edilib. Bu ağacların yerində bitən 2 metrə qədər pöhrələr bu qədim çinarların bir neçə il əvvəl kəsildiyini təsdiq edir. Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində qəsdən törədilmiş yanğınlar nəticəsində, təxminən, 110 min hektar ərazi sıradan çıxmışdır. Ağ fosfor bombalarından istifadə edən ermənilər Şuşa meşələrinə böyük zərbə endirmişlər.

Hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə ekoloji fəlakətin ziyanların aradan qaldırmaq məqsədi ilə işlər görülür. İşğaldan azad olunmuş Füzuli, Zəngilan və Ağdam rayonları ərazilərində, əsasən, Şərq çınarı olmaqla, ümumilikdə, 2000-dək müxtəlif növ ağac əkilib, 100 kiloqramdan artıq palıd və digər meşə ağaclarının toxumları səpilir.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə bütün sahələrdə olduğu kimi, ekoloji problemlərin həlli, ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi istiqamətində mühüm işlər görülür. Su hövzələrinin tullantı suları ilə çirkəndirilməsi, atmosfer havasına zərərli qazların atılması, biomüxtəlifliyin azalması, torpaqların eroziyaya uğraması və şoranlaşması, tullantıların idarə olunması sahəsindəki çatışmazlıqlar mövcud ekoloji problemlər sırasında hesab olunur. Paytaxtımızda neft mədənlərinə yaxın ərazidə yerləşən və zərərli tullantılarla çirkənlənməyə məruz qalan bəzi göllərin qurudulması və abadlaşdırılması istiqamətində də tədbirlər

həyata keçirilib. Zığ, Bülbülə, Hacıhəsən, Böyükşor kimi göllər neft tullantıları və zəhərli maddələrdən təmizlənərək abadlaşdırılıb.

Qabaqcıl dünya təcrübəsinə və yeni texnologiyaların tətbiqinə diqqət nəticəsində ölkədə müasir ekoloji monitorinq sistemi yaradılmışdır. Ətraf mühit komponentlərinin dəqiq analizi və qiymətləndirilməsi məqsədi ilə respublikanın müxtəlif bölgələrində, o cümlədən, ölkəyə daxil olan transsərhəd çayların üzərində ən müasir cihazlarla təmin olunmuş analitik tədqiqat laboratoriyaları təşkil edilmişdir. Bakı şəhərinin ekoloji vəziyyətinə təsir edən neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi, sənaye müəssisələrinin şəhəratrafı ərazilərə köçürülməsi və yeni dünya standartlarına uyğun sənaye müəssisələrinin yaradılması prosesi uğurla davam edir. Eyni zamanda, bu gün fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələrində quraşdırılmış qaz-toztutucu qurğuların səmərəli fəaliyyəti nəticəsində Bakı şəhərində stasionar mənbələrdən atmosfərə atılan zərərli maddələrin miqdarının xeyli dərəcədə azalması müşahidə edilir.

Artıq ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində hüquqi baza təkmilləşdirilmiş, bununla bağlı dövlət proqramları təsdiq edilmişdir. Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa, meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına, hidrometeorologiyanın inkişafına dair milli proqramlar uğurla yerinə yetirilir. Ekoloji layihələr Azərbaycanın regionlarını da əhatə edir. Əhalinin təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması üçün də əməli işlər görülür. Təsədüfi deyil ki, milli inkişaf strategiyasının prioritet istiqamətlərindən biri, məhz ətraf mühitin mühafizəsi və insanların sağlam təbii mühitdə yaşamasını ən yüksək səviyyədə təmin etməkdir.

Səs.-2022.-19 avqust.-№148.-S.4.

Son on il və Azərbaycanda ətraf mühit problemləri...

Ordahallı Vidadi

Təbiətin qorunması, ayrı-ayrılıqda fauna və floranın, ətraf mühitin, təbii ehtiyatların, mühafizəsi, bərpası hər zaman öz aktuallığını qoruyur. Ekoloji tarazlığın qorunub saxlanması, təbii ehtiyatlardan rəşional istifadə, su, torpaq və atmosfer havasının çirklənmədən mühafizə edilməsi ümumbəşəri problemə çevrilib.

Məsələ ondadır ki, ekoloji məsələlər ümumbəşəri problem kimi qəbul olunur. Bu səbəbdən hazırda bütün dünyada ekologiyanın mühafizəsi ən aktual məsələ olaraq qalır. Ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısının alınması, tullantıların, verilən ziyanın minimuma endirilməsi ən vacib məsələ hesab olunur. Müasir texnoloji vasitələrin tətbiqi zamanı sözügedən amillər xüsusi olaraq nəzərə alınır. Havanı, suyu, maddi nemətləri, sənaye üçün xammalı, ümumiyyətlə, insana nə lazım olursa, onu təbiətdən, bizi əhatə edən aləmdən, ətraf mühitdən alır.

“Dünyada ekoloji tarazlığın pozulması Azərbaycanda da bu sahəyə diqqətin artırılmasını zərurətə çevirib”

Son illər Azərbaycanda təbiətin, flora və faunanın qorunması, ətraf mühitin, təbii ehtiyatların, onların mühafizəsi, bərpası davamlı inkişaf konsepsiyasının tərkib hissəsinə çevrilib. Bizi əhatə edən təbiəti, ətraf mühiti, təbii ehtiyatları qorumaqla, mühafizə və bərpa etməklə gələcək nəsillərə ötürə bilərik ki, gələcək nəslin də tələbatı ödənilsin və məhz elə bu baxımdan da prioritet məsələ sayılır. Son illər dünyada ekoloji tarazlığın pozulması bütün ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da bu sahəyə diqqətin artırılmasını zəruri edib. Dövlət siyasətinin vacib istiqamətlərindən biri olan ekoloji mühitin qorunması və vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, yaşıllıq sahələrinin artırılması, ölkədə sanitariya mədəniyyətinin yüksəldilməsi və s. məsələlər diqqət mərkəzində saxlanılır və bu istiqamətdə olduqca böyük işlər görülür. Buna görə də bu məsələ ölkədə davamlı inkişaf konsepsiyasının tərkib hissəsinə çevrilib və ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi, mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi Azərbaycan dövlətinin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir.

“Ağacların kəsilməsinin qarşısı tam alınmasa da, əvvəlki kimi kim necə gəldi gedib yaşıllıqları məhv edə bilmir”

Son 10 ildə Azərbaycanda ekologiyanın qorunması ilə bağlı bir sıra sistemli və kompleks işlər görüldü. Prezident İlham Əliyev ətraf mühitin mühafizəsini və sağlam ekoloji mühitin yaradılmasını prioritet məsələlərdən biri kimi qarşıya məqsəd qoyub. Təsədüfi deyil ki, ölkə başçısı 2010-cu ili Azərbaycanda “Ekologiya ili” elan edib. “Azərbaycan yaşıllıq dünyası” devizi altında beynəlxalq ekologiya sərgisi keçirilib. Heydər Əliyev Fondunun “Hərəmiş bir ağac əkək” layihəsi də ölkədə ekoloji mühitin yaxşılaşdırılmasına böyük töhvə verib. Çünki sözügedən layihə ekologiyanın, ətraf mühitin qorunmasına xidmət edir. Fondun prezidenti, UNESCO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən bu layihə çərçivəsində ölkədə hektarlarla sahə yaşıllaşdırılıb. Eləcə də Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə İDEA - Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialoq Kampaniyası çərçivəsində ölkəmizdə ətraf mühitin qorunması sahəsində görülən işlər də göz önündədir. Bakı və digər böyük şəhərlərlə yanaşı, rayonlarda da yaşıllaşdırma aksiyaları keçirilir. Yeni ağaclar əkilir. İşğaldan azad olunmuş rayonlarda ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, yaşıllıqların bərpası ilə bağlı tədbirlər görülür. Ermənistanın işğalı dövründə məhv edilən meşə massivlərinin sahəsi ilə bağlı araşdırmalar aparılır. Bundan başqa, rayonlarda kəndlərin qazlaşdırılması istiqamətində görülən işlər meşələrdə ağacların kəsilməsinin əhəmiyyətli dərəcədə azalmasına səbəb olub. Nəzarət tədbirləri xeyli artırılıb. Ağacların kəsilməsinin qarşısı tam alınmasa da, əvvəlki kimi kim necə gəldi gedib yaşıllıqları məhv edə bilmir. Bütün bunlar ekoloji məsələlərə Azərbaycanda verilən önəmin göstəricisi, bariz nümunəsidir. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, ətraf mühitin qorunması ilə bağlı müəyyən problemlər qalmaqdadır. Şəhəratrafi ərazilər müxtəlif məişət tullantıları ilə çirkləndirilir.

“Ölkəmizdə ekologiya ilə bağlı özünü göstərən ən böyük problem tullantıların idarə olunması ilə bağlıdır”

Məsələyə münasibət bildirən Milli Ekoloji Proqnozlaşdırma Mərkəzinin sədri, ekoloq Telman Zeynalovun fikrincə, Azərbaycanda ekologiya ilə bağlı özünü göstərən ən böyük problem tullantıların idarə olunması ilə bağlıdır: “Azərbaycanda, o cümlədən bütün dünyada ən ağır problem tullantıların idarə olunmasıdır. Bununla bağlı ölkəmizdə ciddi problemlər mövcuddur. Özü də bu tullantılar müxtəlif sahələrdən qaynaqlanır. Söhbət kənd təsərrüfatı tullantılarından, məişət tullantılarından və onların idarə olunmasından gedir. Həmçinin ölkədə fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələrinin ətraf mühitə atdığı tullantılar və onların idarə olunmasında mövcud olan problemlər də bura daxildir. Ətraf mühiti çirkləndirən də, iqlimi dəyişdirən də bunlardır. O baxımdan hesab edirəm ki, Azərbaycanda tullantıların idarə olunması ilə bağlı ciddi işlər görülməlidir”.

Bakı Xəbər. – 2022. – 30 avqust. - № 154. – S. 13.

Yaşılıqların bərpası istiqamətində hansı işlər aparılır?

Havar Şəfiyeva

Müasir global ekoloji böhran şəraitində ekoloji siyasət istənilən dövlətin ümumi siyasətinin vacib tərkib hissəsini təşkil edir. Beynəlxalq ictimaiyyət bütün növ meşələrin davamlı idarə edilməsini, meşələrin qırılmasının dayandırılmasını, degradasiyaya uğramış meşələrin bərpasını və meşələrin salınması üzrə fasiləsiz işlər aparır.

1990-cı ildən bəri meşə sahələrinin kəskin dərəcədə azaldığını nəzərə alaraq, 2030-cu ilə qədər meşə sahəsini 3 faiz artırmaq məqsədi ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı plan hazırlamışdır. Lakin mütəxəssislər həmin plana çatmaq ehtimalının az olduğunu qeyd edirlər. Meşə massivləri 1990-cı illərdə ildə 7,8 milyon hektar, 2010-2020-ci illərdə ildə 4,7 milyon hektara qədər azalmaqdadır. 1990-2020-ci illər arasında global meşə sahəsi 178 milyon hektar azalıb ki, bu da təxminən Liviya ölkə ərazisinin ölçüsünə bərabərdir.

Qardaş ölkə Türkiyə abadlıq işlərinə görə Avropada birinci, dünyada isə altıncı yerdədir. Meşə sahələrinin sayının artırılması, mövcud meşələrə qulluq göstərilməsi, şəhəratrafi ərazilərdə və yaşayış məntəqələrində yaşıllıq sahələrinə qulluq göstərilməsi işləri qanunla, milli proqramla və ayrı-ayrı layihələrlə tənzimlənir.

Global Meşə Resurslarının qiymətləndirilməsinin beynəlxalq hesabatına əsasən, Türkiyə 2015-ci ildə dünyada 46-cı, 2020-ci ildə ölkənin yaşıllaşdırılması istiqamətində görülən işlərin səviyyəsinə görə 27-ci yerdə olub. Hətta 2019-cu ildən 11 noyabr Türkiyədə Milli Meşələrin Bərpası Günü elan edilib.

Türkiyə ilk "meşə məcəlləsi"ni 1937-ci ildə qəbul etmişdir. Sənəd meşələrin mühafizəsi, səmərəli istifadəsi və meşə sahələrinin artırılması strategiyasını müəyyən edir. Rəsmi məlumatlara görə, 1973-cü ildə meşə sahələri 20,2 milyon hektar, 2005-ci ildə 21,2 milyon hektar, 2020-ci ildə 22,9 milyon hektar (ölkənin ümumi sahəsi 783,6 min km²) təşkil etmişdir. Son 18 ildə Türkiyədə meşə fondları 2,1 milyon hektar artıb. Müəyyən edilmiş hədəf Türkiyənin 100-cü ildönümünü ilə əlaqədar qeyd edəcəyi 2023-cü ildə ölkənin ümumi ərazisinin 30%-ə bərabər olan 23,4 milyon hektar meşə sahəsinə çatmaqdır.

Rusiyada "Meşələrin Mühafizəsi" federal layihəsi çərçivəsində fəaliyyətlər ümumi sahəsi 1,25 milyon hektar olan ərazilərə meşə bərpa işləri aparılır. Bu il 213 min hektar sahədə meşəbərpa işləri aparılıb. Ən böyük işlər Uzaq Şərq regionları - 45 min hektar, Şimal-Qərb Federal Dairəsi - 38 min hektar, Volqaboyu - 35 min hektar, Mərkəzi Federal Dairəsi - 34 min hektar və Sibir - 31 min hektar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Bəs ölkəmizdə meşələrin salınması və bərpası ilə bağlı hansı işlər görülür?

1970-ci ilədək Bakı şəhərində 3 min hektara qədər yaşıllıq sahəsi mövcud idisə, Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi həmin illərdə yaşıllıqların sahəsi 17 min hektara çatdırılmışdı. Bu dövrdə ətraf mühitin mühafizəsi, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə olunmasına dair 8 qanun qəbul olunmuş, hökumət səviyyəsində 30-dan artıq qərar təsdiq edilmişdir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin reallaşdırdığı ekoloji siyasət strategiyası müstəqil Azərbaycanın ekoloji siyasətinin təməlidir. Heydər Əliyevin uğurla başladığı bu strateji xətti onun layiqli davamçısı və siyasi varisi, Azərbaycan dövlətinin başçısı cənab İlham Əliyev zənginləşdirərək yeni keyfiyyət səviyyəsində böyük vüsətlə davam etdirdi. Müxtəlif vaxtlarda icra olunan ekoloji layihələr Azərbaycanın bütün regionlarını əhatə etməklə, ümumilikdə ölkəmizin ekoloji vəziyyətinin sağlamlaşdırılmasına böyük töhfələr verdi.

Son 10-15 ildə paytaxtda və regionlarda yaşıllaşdırma, abadlaşdırma, parksalma işləri daha qabarıq şəkildə özünü göstərir. Son beş ildə Bakı və onun ətraf qəsəbələrində 65 yeni mədəniyyət və istirahət parkı salınıb.

Bütün görülən işlərə baxmayaraq ölkədə yaşıllıqların kifayət qədər olmaması ən öndə gedən problemlərdən biri olaraq qalmaqdadır.

Azərbaycan meşə ehtiyatlarına görə Cənubi Qafqazda ən az meşə sahələrində malik olan ölkələrdən biridir. Qonşu Gürcüstanda 39 faiz, Ermənistanda 35 faiz, Türkiyədə 35 faiz, Rusiyada 45 faiz Azərbaycanda isə cəmi 11 faiz meşə sahələri təşkil edir. Ümumi meşə ilə örtülü olan ərazilərin sahəsi 1 milyon hektardan artıqdır. Və bu meşə örtüyü ölkədə bir nəfər üzrə hesablayanda 0,014 hektar düşür, dünya üzrə ən minimal nəticə 0,4 hektardır.

Bakı şəhəri üzrə cəmi 5 faiz, dünya üzrə bu hal 20/25 kv metrədən yüksəkdir. Şəhərlərimizdə yaşıllıq əraziləri həddindən artıq azdır. Bu da havanın çirklənməsinin qarşısını ala bilmir, çirklənmə yüksək olur, müxtəlif xəstəliklərin bronxial asma, ürək damar xəstəliklərinin yaranmasına, nəfəs orqanlarının xəstələnməsinə səbəb olur. Son dövrlərdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi müəyyən meşə bərpa işləri aparıldığını bəyan edib. Hətta

faktiki olan meşələrində də azalma halları baş verir. Xüsusilə avqust ayında güclü küləklərin əsməsi səbəbindən və digər səbəblərdən meşə yağınları baş vermişdir, Azərbaycan meşə ilə örtülü Şimali Qafqaz dağları Quba, Xaçmaz, Şabran, Siyəzən rayonunda rəsmi məlumatlara görə, 5 min hektardan artıq ərazidə yağınlı baş vermişdir. Bu ərazilərə eyni zamanda Şamaxıda Pirqulu meşəsi də daxildir. Yağınlı Zaqatala, Şəki zonasında da davam edib.

Meşələrin artırılması niyə vacibdir?

Hər birimiz bilir ki, insan oksigen olmasa yaşaya bilməz. Oksigeni bizə təminat verənlərdən ən böyüyü meşə sistemidir. 1 ağac təxminən il ərzində 100 kq qədər oksigen verir və 40 kq qədər karbon qazını udur. Bunu müqayisə etsək bir insan il ərzində təxminən 700 kq qədər oksigen udur, deməli 6/7 ağac bir insanı oksigenlə təmin edə bilər. Normal ağac bir ailəni oksigenlə təmin etmək gücünə malikdir. Azərbaycanda ən az meşə örtüyü olan Aran zonasıdır ki, ölkənin kənd təsərrüfatı sahəsinin ən çox inkişaf etdiyi ərazilərdən sayılır. Burada da zamanında Kür çayı boyunca Tuqay meşələri olub. Bakı şəhəri üzrə son 10 ilin tədqiqatına görə sənayeləşdirmənin nəticəsidir ki, min kv.km hektara qədər ərazi məhv edilmişdir. Xüsusilə Bakı şəhərinin əhalinin gur yaşadığı yerlərdə Neftçilər, Azadlıq metrosu ətrafında, Ayna Sultanovanın ətrafında Səbail rayonunun Bayıl və Badamdar qəsəbələrində meşə motivləri qırıqlıq yerində müxtəlif obyektlər tikilmişdir.

Dünya üzrə təxminən 4 milyard hektara yaxın meşə ərazisi var. Onlar əsasən Cənubi Amerika, Rusiya, Braziliya, Kanada, ABŞ-dakı digər ərazilərdədir. Ən çox meşə əraziləri dünyanın ağciyərləri hesab olunan Amazon meşələrinin özündə də krizis var və xeyli qırılma gedir. Əhalinin artımı ilə bağlı əkin sahələrin salınması nəticəsində meşələr qırılır. Qlobal istiləşmənin yaranmasının bir səbəbi də karbon qazının atmosferdə artmasıdır ki, bunun nəticəsində günəş şüalarının geri qayıtması prosesi baş verir və nəticədə torpağa günəş enerjisi kifayət qədər çatmadıqda inkişaf prosesləri ləngiyir. Bu da insanlarda müxtəlif xəstəliklərin yaranmasına gətirib çıxarır.

Respublika ərazisində yaşıllıqların salınması istiqamətində İdeya İctimai Birliyi və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təşəbbüsü ilə yerli İcra Hakimiyyəti orqanları və Bələdiyyələrin iştirakı ilə respublika ərazisində son illərdə genişmiqyaslı yaşıllıq sahələri yaradılmışdır. Bu tendensiya hal-hazırda da davam edir. Məsələn regional meşə təsərrüfatı mərkəzlərinin illik hesabatlarında meşə əkinin sxemləri ilə, meşə ucutları ilə bunlar öz əksini tapır. Yağınlı nəticəsində tələf olmuş yaşıllıqların bərpası meşə fondu torpaqlarında xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində meşə bərpa tədbirlərinin köməyi ilə həyata keçirilir. Qeyri meşə fondu torpaqlarında isə yaşıllıqların bərpası qaydasına uyğun olaraq yaşıllıqlar götürülür və hər birinin yerində əlavə yaşıllıq əraziləri yaradılır. Ümumiyyətlə son illərdə respublika ərazisində ağacların kütləvi quruması iynəyarpaqlılar, şam və sərvi ağacların quruması müşahidə olunur. Ən çox kütləvi şəkildə quruyan ağaclar Xəzər rayonu ərazisində, xüsusilə Mərdəkan qəsəbəsində müşahidə olunmuşdur. Bununla yanaşı Nərimanov, Binəqədi rayonu ərazilərində, daha çox Qaradağ rayonu ərazisində kütləvi qurumalar müşahidə olunur ki, onların da götürülməsi, yaşıllıqların götürülməsi qaydasına uyğun olaraq həyata keçirilir. Hal-hazırda xəstəliklərə yoluxmuş ağacların götürülməsi və onların filtrizasiyası yerinə yetirilir və nəticədə ərazi dərmanlanaraq su preparatlarla, kimyəvi vasitələrlə təmizlədikdən sonra həmin ərazilərdə yeni ağac tinglərinin əkilməsi həyata keçirilir və hal-hazırda da əkilməsinə ehtiyac vardır.

Səs.-2022.-29 sentyabr.-№177.-S.11.

Xəzər (necə) təmizlənir?

Müşfiqə

Ötən sayımızda “Okeanlar necə təmizlənir?” materialında Xəzər dənizinin təmizlənməsi ilə bağlı araşdırma edəcəyimizi bildirmişdik. Əvvəlcə, Yer kürəsində ən böyük qapalı su hövzəsi olan Xəzər dənizinin çirklənmə mənbələrini öyrənək. Xəzərimiz necə çirklənir?

Xəzər gölünün çirklənməsindən danışarkən unutmamalıyıq ki, hazırda Xəzər sahili zonalarında 15 milyona qədər əhali yaşayır. Xəzər yeganə dənizdir ki, nəre balıqlarının 95%-i burada cəmləşib.

Xəzər dənizinin bir neçə istiqamətdən çirkləndiyini deyə bilərik. Belə ki, Xəzərə daxil olan tullantı sularının 60%-i Volqa çayının payına düşür. Xəzər sularının çirklənməsində Kür və Ural çayları da az rol oynamır. Ermənistan və Gürcüstan ərazisində formalaşan kommunal və sənaye tullantı suları Kür çayı vasitəsilə Xəzərə daxil olur.

Bundan başqa, karbohidrogen ehtiyatlarının axtarışı, hasilatı və nəqli zamanı ekoloji tələblərin gözlənilməməsi, sənaye tullantıları, eləcə də məişət tullantı sularının təmizlənmədən Xəzər dənizinə axıdılması, üzən vasitələrdən tullantılar, kənd təsərrüfatında istifadə olunan gübrələrin yağıntı və suvarma suları ilə yuyularaq çaylar-kanallar vasitəsilə dənizə axması və s. Xəzərimizi çirkləndirən səbəblərin başında gəlir.

Biz artıq Xəzərin çirklənməsinin dünya miqyaslı problemə çevrildiyinin şahidiyik. Onun ekoloji vəziyyəti indi bütün dünyanı narahat edir. Bakı isə Xəzərin ən çirklə hissəsində yerləşir.

Xəzəri hansı qurum təmizləməlidir?

Xəzər dənizinə tökülən 128 axar vasitəsilə gündə 1 850 min kubmetr tullantı atılır. Respublikanın sahil zolağında yerləşən rayonların əksəriyyətində təmizləyici qurğular olmadığı üçün tullantı suları təmizlənmədən və zərərsizləşdirilmədən Xəzər dənizinə axıdılır. Nəticədə ekoloji vəziyyət pisləşir.

Sözsüz ki, Xəzər dənizin çirklənməsində təkcə Azərbaycan rol oynamır. Xəzər regional dənizdir, 5 Xəzəryanı dövlətdən daxil olan tullantılar da səbəb olur.

Təəssüf ki, Bakı şəhəri, Abşeron yarımadasında çox böyük faizdə mərkəzləşmiş kanalizasiya sistemi mövcud deyil. Təmizləyici qurğuların çox hissəsi ya köhnə olduğu üçün işləmir, olanlar da normativlərə uyğun təmizləməni təmin etmir. Bunun nəticəsində də Abşeron yarımadasından Xəzər dənizinə gündə təxminən 1 milyon kubmetr çirklə su axır.

Təmizlik işlərinə cavabdeh qurum isə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyidir. Biz bilirik ki, ETSN, bir qayda olaraq, hər il Xəzər dənizinin sahillərində kütləvi iməciliklər və onun sintetik torlardan təmizlənməsi məqsədilə reydlər keçirir. Bəs, Xəzər dənizinin dibi? Dibi neft, qaz və başqa xammal ehtiyatları ilə zəngin olan Xəzərin təmizliyi necə aparılır?

Mövzu ilə bağlı sözügedən qurumun mətbuat xidməti ilə əlaqə saxladıq. Nazirliyin mətbuat katibi İradə İbrahimova qəzetimizə açıqlamasında ETSN-nin bu xidməti yerinə yetirmədiyini bildirdi. Azərbaycan Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi mətbuat xidmətinin rəhbəri Mehman Mehdiyev isə məsələyə belə aydınlıq gətirməyə çalışdı: “Bizim qurumun əsas işi yük daşımadır. Biz, sadəcə, dənizin təmizlənmə məsələsi ilə bağlı köməklik göstərməyə çalışırıq. Gəminin üzmə qabiliyyəti hara qədərdisə, oraya yaxınlaşır və təmizlik işləri aparırıq. Məlum məsələdir ki, dərin olmayan əraziyə gəmi daxil ola bilməz. Əks halda altı torpağa batar”.

Qurum rəsmisi hazırda Bakı Buxtasının ərazisində təmizləmə işlərinin də aparıldığını bildirib.

Biz bilirik ki, sözügedən yerdə uzun müddətdir ki, dənizin suyunda azalma müşahidə olunur və orada plastik materiallar, təkərlər və məişət tullantıları ilə ürkəğrədici mənzərə yaranıb. Bu problemi mütəmadi olaraq “Yeni Azərbaycan”da işıqlandırmağa çalışmışıq. Sevindirici haldır ki, araşdırmamız nəticəsiz qalmadı.

bp Azərbaycan Xəzərin təmizlənməsinə sponsor oldu

Xəzər dənizində plastik tullantıların azaldılması səylərini dəstəkləyən şirkətlər sırasında bp Azərbaycanın da adını çəkməliyik. Belə ki, ötən il bp şirkəti Azərbaycan Coğrafiya Cəmiyyəti və Xəzər İnteqrasiyalı Elmi-Tədqiqat Şəbəkəsi (“Caspian Integrated Scientific Network”) ilə əməkdaşlıqda “Xəzər dənizinə axan transsərhəd

axınların plastik materiallardan təmizlənməsi" (CRİPTİC) layihəsinə qoşulub. Bu dəstək çərçivəsində bp avqustun 8-də Neftçala rayonunda yerləşən layihənin pilot zonasında aparılmış ilk sahə işlərinə sponsorluq edib.

CRİPTİC layihəsinin məqsədi Xəzər dənizinə atılan plastik tullantıların azaldılması üçün regionda potensialın yaradılması idi. Layihə çərçivəsində Kür çayının transsərhəd mənsəbi və ona bitişik sahilələri ərazi plastik tullantıların xəritələşdirilməsi, aşkarlanması və təmizlənməsi baxımından pilot zona kimi nəzərdə tutulmuşdu.

Niyə problemlər hələ də öz həllini tapmır?

O zaman başqa bir sual yaranır. Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində irimiqyaslı ekoloji layihələrin və kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsinə baxmayaraq niyə problemlər hələ də öz həllini tapmır?

Hər il dənizə nə qədər plastik materialların atıldığını dəqiq bilmirik. Lakin sahillərdə və dənizdə artan plastikləri azaltmaq üçün, ilk növbədə, problemin mənbəyini çözməyə çalışmalıyıq. Gündəlik həyatımızda plastikdən istifadəni və istehlakı azaltmalıyıq. Şüşə və ya təkrar emal edilə bilən materiallardan istifadə etməliyik. Ötən materialda da qeyd etdiyimiz kimi, bütün plastikləri okean və dənizlərdən təmizləmək üçün ən azı 20 il vaxt lazımdır. Bu artım nəzarət altına alınmasa, okeanlarda balıqdan daha çox plastik olacaq. Gündəlik həyatımızda istifadə etdiyimiz hər şeyi dənizdəki balıqların mədəsində tapa bilərik. Daha dəqiq desək, dənizə nə atsaq, süfrəmizə o da gələcək. Halbuki dənizlərdən əldə edilən canlılar hər il insanlara 90 milyon ton qida verir. Həyatımızın mənbəyi olan suyun çirklənməsi bizim də çirklənməyimiz deməkdir. Şeirdə də deyildiyi kimi:

Dənizə dəyməyim, yox, dəniz olsun.

Amma bundan bir az qoy, təmiz olsun.

Bəs bu plastiklər haradan gəlir?

Plastik tullantıların 80%-i qurudan, qalanı isə sərnişin və balıqçı gəmilərindən qaynaqlanır. Məsələn, bir-birinə qarışan balıq torları adətən dənizin dibində qalır. Bu da bala balıqların torlara ilişib ölməsinə səbəb olur. Unutmaq olmaz ki, plastiklər dənizin dibində toplandıqca bütün ekosistemi parçalayaraq alt-üst edir. Bir plastik torbanın təbiətdə parçalanması 20 il çəkir. Bu çirklənmə də özü ilə birlikdə başqa problemi gətirir. Çünki dənizin dibinə çökmüş zibilləri oradan toplamaq üçün lazımı avadanlıqlar və öhdəliyi öz üzərinə götürə biləcək qurum və ya şirkət lazımdır.

Yeni Azərbaycan.-2022.-29 sentyabr.-№177.-S.8.

FAO ilə birgə layihə həyata keçirilir

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) texniki işlər üzrə aparıcı mütəxəssisi Peter Pechacek və beynəlxalq ekspert James Jackelman Astarada səfərdə olmuş və rayon icra hakimiyyətinin başçısı Qəzənfər Ağayevlə görüşüblər.

Səfər zamanı qonaqları Hirkan Milli Parkının nümayəndəsi müşayiət etmişdir. Səfər FAO-nun Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə birgə sazişi çərçivəsində həyata keçirilən "Biomüxtəlifliyin mühafizəsi və davamlı istifadəsi: İdarəetmənin təkmilləşdirilməsi yolu ilə Azərbaycanın xüsusi mühafizə olunan ərazilər sisteminin gücləndirilməsi" layihəsinin icrası ilə bağlı olub.

Bildirilib ki, Hirkan Milli Parkının 18 min hektarı Astara rayonunun ərazisində yerləşir. Digər qoruq və parklardan fərqli olaraq burada nadir flora və fauna zənginliyi var. Burada mövcud olan bitki və heyvan növlərinin bir çoxu Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitabı"na daxil edilərək qorunur. Milli Parkın ərazisi unikal təbiəti ilə seçildiyindən turistlər üçün də çox cəlbedicidir. Təklif olunan layihənin icrasının Hirkan Milli Parkında mövcud olan ekosistemin qorunmasında əhəmiyyətini nəzərə alaraq bu sahədə qarşılıqlı işgüzar əlaqələrin qurulmasına mümkün olan köməyin göstəriləcəyi vurğulanıb.

FAO-nun əməkdaşları Astaranın Azərbaycanın çox gözəl və səfalı guşəsi olduğunu söyləmiş, layihə çərçivəsində görülmüş və görülməli işlər barədə məlumat veriblər. Hirkan Milli Parkının ərazisində məskunlaşmış sakinlərin imkanlarından buradakı bitki və heyvanlar aləminin qorunmasında istifadənin mümkünlüyündən danışaraq əməkdaşlığın genişləndirilməsi və gələcəkdə həyata keçiriləcək digər tədbirlər barədə veriləcək təkliflərin müsbət həlli üçün çalışacaqlarını bildiriblər.

Azərbaycan. - 2022.- 1 oktyabr. - № 213. - S. 10.

Ekoloji terrorun miqyası dəhşətlidir

*Ermənistan əməllərinə görə mühakimə olunmalı, təbiətə, dövlətimizə, insanlarımıza
vurduğu milyardlarla ziyanı ödəməlidir*

Mələhət Rzayeva

Ötən əsrin 90-cı illərindən Ermənistan tərəfindən ölkəmizə yersiz, əsassız, heç bir tarixi reallığa söykənməyən ərazi iddialarının hərbi təcavüzlə davam etdirilməsi minlərlə insanımızın ölümü, sağlamlılıqlarını ömürlük itirmələri, itkinlik, əsirlik işğancəsi, minlərlə soydaşımızın yurd-yuvasından didərgin düşərək 30 ilə yaxın müddətdə köçkün həyatı yaşaması, maddi-mədəni sərvətlərimizin talanı, tarixi abidələrimizin məhvinə deyil, həm də dəhşətli ekoloji fəlakətlərə səbəb oldu.

Azərbaycan hökuməti ermənilərin işğal altında saxladığı Qarabağ və ətraf bölgələrdə talançılıqla məşğul olduğundan xəbərdar idi. Bilirdi ki, Ermənistan tərəfindən Araz çayına zərərli tullantılar atılır, erməni separatçıları da işğal altındakı bölgələrdə çayları çirkləndirir, ekologiyanı məhv edir, təbii xammal yataqlarını qanunsuz istismar edir, meşələri qırır, ölkəmizə bacardıqca daha ağır zərbə vurmağa, hər şeyi dağıdıb məhv etməyə çalışırlar.

Azərbaycan Ordusu cənab Prezident, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə torpaqlarımızı erməni işğalından azad etdikdə Azərbaycan xalqı ermənilərin törətdiyi cinayətlərin əyani şahidi oldular. Təsədüfi deyil ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərə səfəri zamanı dağıntıları müşahidə edərkən cənab Prezident “sanki buradan vəhşi barbar qəbilə keçib” söyləmişdi. Həqiqətən də, insan, əgər həqiqətən insandırsa, torpağı, meşələri, yaşıllıqları, təbiəti niyə məhv etməlidir? Deməli, ortada düşmənçilik, “mənim deyilsə, sahibinə də qismət olmasın” tipli qeyri-insani, vəhşi təfəkkür var.

Dünən Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu Ermənistanın Azərbaycan ərazilərini işğal etdikləri dövrdə törətdiyi ekoloji cinayətlərin miqyasını açıqladı. Baş prokurorun xüsusi tapşırıqlar üzrə böyük köməkçisi, kiçik ədliyyə müşaviri İlqar Səfərovun açıqlaması erməni vəhşiliyinin daha bir sübutudur. İ.Səfərov qeyd etdi ki, ermənilər uzun müddət işğal altında saxlanılmış ərazilərdə aşağıdakı ekoloji cinayətləri törədiblər: Oxçuçay (üzlük daşı), Zəngilan (əhəng xammalı), Vejnəli (kvars-qızıl-sulfid), Şərifan (qum), Xaçınçay dərəsi (şirin su), Əkərcəy dərəsi (şirinsu) yataqları, Kəlbəcər rayonu üzrə Çaplı (qum çinqil), Ağyataq (civə), Söyüdlü (zod-qızıl-sulfid), Qızılbulaq (qızıl-mis-kolçedan), Ağduzdağ (qızıl-nəcib metallar), Heydərə (qızıl) Qərbi Qızıltən və Ağzıbir (qızıl), Tərtərçay (qum-çinqil), İlyaslı və Çaykənd (qarışıq süxur), Aşağı və Yuxarı İstisu (termal mineral su), Cəbrayıl rayonu üzrə Göyərçin Veysəlli (səment xammalı), Soltanlı (qum), Qaracalı (qum), Tuluz (mişar daşı), Hacılı 1 (gəc), Şarakançəy dərəsi, İncəçay dərəsi, Cəbrayılçay dərəsi, Çaylaqçay dərəsi, Qozluçay dərəsi, Çaxmaqçay dərəsi (şirin su yataqları), Tərtər rayonu üzrə Dəmirli (mis-molibden), Çardaqlı (daş kömür), Suqovuşan-Talış (qarışıq süxur), Qarabağ düzü (şirin su), Ağdam rayonu üzrə Abdal-Gülablı (üzlük daş), Şahbulaq, Çobandağ, Boyəhmədli (səment xammal), Qarqarçay 1 (qum-çinqil), Şelli (üzlük daş), Qarqarçay dərəsi (şirin su), Şuşa rayonu üzrə Şuşa 1 (əhəng xammalı), Qarqarçay sahəsi, Xankəndiçay sahəsi (şirin su), Turşu (mineral su), Füzuli rayonu üzrə Dövlətyarlı (mişar daşı) Quruçay (qum-çinqil), Mil yatağı (şirin su), Xocavənd rayonu üzrə Binə, Hadrut, Tuğ, Məlikcanlı, Edillli (qarışıq süxur və qırmadaş), Laçın rayonu üzrə Yuxarı Həkəriçay (qum-çinqil), Laçın-Şuşa avtomobil yolu (qarışıq süxur), Minkənd (mineral su), təbiət obyektləri (meşə fondu, meşə fonduna aid olmayan bitkilər, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, təbiət abidələri və mineral-xammal yataqları) Ermənistan Respublikası və onun vəzifəli şəxsləri tərəfindən qanunsuz istismar olunub, ilkin araşdırma nəticəsində maddi ziyanın təqribən 16.200.059.474,80 manat olması müəyyən edilib. Ermənistan hərbi cinayətləri ilə yanaşı ekoloji cinayətlərə görə də beynəlxalq məhkəmədə, bütün dünyanın gözü qarşısında cavab verməlidir, əlbəttə, bu istiqamətdə lazımi işlər aparılır. Ərazi bütövlüyünü öz hərbi gücü, şəhidlərin qanı bahasına bərpa etmiş Azərbaycan dövləti isə doğma torpaqlarda quruculuq işlərinə artıq 2 ildir başlayıb. Və bu işlərə təbiətin və ekoloji vəziyyətin bərpası da daxildir. Bu barədə Bakıda keçirilən Azərbaycan Milli Şəhərsalma Forumunda danışılıb. Azərbaycan Prezidentinin xüsusi nümayəndəsi Vahid Hacıyev qeyd edib ki, işğaldan azad edilmiş Zəngilan şəhərinin yüksək standartlarla təkmilləşdirilməsi üzərində işlər davam etdirilir:

- Zəngilan "ağıllı" və "yaşıl" şəhər konsepsiyalarına uyğun tikilmiş regional mərkəzdir. Məsələn, işğal dövründə məhv edilmiş ekosistemin bərpası üçün Zəngilan rayonunda 20 min çinar ağacı və min kiloqram palıd toxumu əkilib. Bundan başqa, Ağalı kəndində 3 mindən çox müxtəlif ağac əkilib. Zəngilanda yaşayış rayonları

park zonalarına integrasiya olunacaq. Bu o deməkdir ki, yaşayış binaları bir tərəfdən yerli materiallar istifadə olunmaqla, digər tərəfdən müasir texnologiyaların vasitəsilə yüksək standartlarla inşa olunacaq park rayonunun planlama və dizaynına integrasiya olunacaq.

Ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Firdovsi Əliyev isə bildirib ki, şəhərlərin dayanıqlı planlaşdırma konsepsiyası və bərpa üzrə baş plan artıq azad edilmiş ərazilərdə reallaşdırılır:

- Azərbaycan hökuməti işğaldan azad edilmiş ərazilərin baş planına uyğun olaraq "ağıllı" şəhərlər və kəndlər, "yaşıl" iqtisadiyyat və dayanıqlı inkişaf kimi konsepsiyalar reallaşdırır. Ekoloji dayanıqlı şəhərlərin yaradılması tullantı və su ehtiyatlarının idarə olunması ilə yanaşı Azərbaycan üçün prioritet məsələlərdəndir. Hökumət sıfır tullantı səviyyəsinə keçid istiqamətində, həmçinin sənaye müəssisələrinin tullantılarının, nəqliyyat çirklənməsinin tənzimlənməsinə diqqət ayırır. Biz artıq ekoloji baxımdan münasib və hibrid nəqliyyatın tətbiq olunması üçün şərait yaratmışıq. Şəhərlərin yaşıllaşdırılması da əsas prioritetlərdən biridir. Bu konsepsiya Bakı şəhərinin baş planını da nəzərdə tutur. Bununla biz Bakıda yaşıl zonaların sahəsini 3 min hektara çatdırmaq niyyətindəyik. Bu, ümumilikdə 25 kilometrə bərabər olacaq.

Sağlam Cəmiyyət Hərəkətinin sədri Elçin Bayramlı "Şərq"ə açıqlamasında qeyd etdi ki, ermənilərin 30 ilə yaxın müddətdə işğal altındakı zonalarda törətdiyi ekoloji terroru Azərbaycan dövləti dayandırdı, bundan sonra əsas vəzifə terrorun vurduğu yaraları sağaltmaqdır:

- Bu məsələ - ermənilərin ekoloji terroru mütləq beynəlxalq təşkilatlara çatdırılmalıdır. Çatdırılmaqla yanaşı, həm də Ermənistanın törətdiyi əməllərə görə mühakimə olunmasına və təbiətə, dövlətimizə, insanlarımızı vurduğu milyardlarla ziyanı ödəməsinə çalışmalıyıq. Azərbaycan dövləti ekologiyanı, təbiəti bərpa etmək iqtidarındadır. Amma niyə cinayətkar cəzasız qalmalıdır? Ermənistanın bir neçə Avropa ölkəsində güclü, imkanlı havadarları var. Buyursunlar, Azərbaycana dəymiş ziyanı ödəsinlər. Öz vassallarını maddi təzminat ödəməkdən xilas etsinlər. Azərbaycanın təbii sərvətlərinə vurulmuş ziyanla bağlı Baş Prokurorluq rəsmi məlumat açıqlayıb. Bunlar dəqiq rəqəmlərdir. Azərbaycan hökuməti bu məlumatı beynəlxalq məhkəməyə göndərməlidir. Yəqin ki, belə də olacaq. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə ekologiyanın bərpası üçün uzun müddət lazım olacaq, ancaq ana təbiət özünü bərpa etmək gücündədir. Meşələrimiz də böyüyəcək, yaşıllıq zonaları artacaq, atmosfer də təmizlənəcək, insanlarımız yenidən təmiz dağ havasını sinələrinə çəkəcəklər. Ermənilərin vəhşiliyi isə heç vaxt unudulmayacaq. Təbiətin bərpası prosesində beynəlxalq təcrübə də öyrənilməlidir. Lakin yaxşı olar ki, ilk növbədə yerli xüsusiyyətlər, doğma təbiətimizin özünəməxsusluğu nəzərə alınsın. Məsələn, Zəngilan vaxtilə çinarları ilə məşhur olub. Bərpa prosesində məhz çinar ağaclarına üstünlük verilməlidir. Bölgələrdə meşələrin, yaşıllıqların, torpağın, ümumilikdə ekologiyanın bərpası hər zonanın xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla aparılsa, bərpa prosesi daha sürətlə gedəcək və biz ərazilərin ekoloji baxımdan da dirçəldiyini görəcəyik.

Şərq. - 2022. - 7 oktyabr. - № 182. - S. 6.

Şuşa və ətraf ərazilərin biomüxtəlifliyi: gələcəyə baxış

Zöhrə Fərəcova

Azərbaycan Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə müəffər ordumuz tərəfindən müqəddəs Qarabağ torpaqlarının düşmən tapdağından azad olmasından sonrakı 2 ilə yaxın müddətdə regionda misli görünməmiş bərpa və quruculuq işləri aparılmış, ermənilər tərəfindən törədilmiş ekoloji fəlakətlərin elmi əsaslı monitorinqi, azad edilmiş ərazilərin bioloji müxtəlifliyinin, torpaq və su ehtiyatlarının, kənd təsərrüfatının bərpası, mühafizəsi və səmərəli istifadəsi, biotəhlükəsizlik problemləri üzrə tədqiqatlar geniş vüsət almışdır.

Bütün bu istiqamətlərdə hələ 2021-ci ilin mayında Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında "Qarabağın biomüxtəlifliyi, torpaq və su ehtiyatları: keçmişi, bu günü və gələcəyi" mövzusunda onlayn konfrans keçirilmişdir. Həmin konfransdan keçən müddət ərzində akademiyanın institutları, alim və mütəxəssisləri, eləcə də ölkənin digər elmi tədqiqat və təhsil müəssisələri tərəfindən regionda müəyyən həcmdə tədqiqatlar aparılaraq bir sıra nəticələr əldə edilmişdir. Qarabağda elmi tədqiqatların bərpası üzrə ötən dövrdə görülmüş işlərin geniş tərkibdə müzakirəsi, real tədqiqatlardan alınmış nəticələrin yerli və beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması, müvafiq tədqiqat istiqamətlərinin və planlarının yenilənməsi və ya onlarda korrektələri edilməsi məqsədilə yeni bir elmi konfransın təşkilinə ehtiyac yaranmışdır.

"Şuşa və ətraf ərazilərin biomüxtəlifliyi, torpaq və su ehtiyatları: gələcəyə baxış" mövzusunda beynəlxalq konfrans isə bu il sentyabrın 22-də AMEA-nın əsas binasında keçirilmişdir. Akademik Arif Həşimov müstəqil dövlətçiliyimizin, ərazi bütövlüyümüzün, milli mənliliyimizin xilas olan 44 günlük müharibənin Azərbaycan dövlətinin və xalqının əbədi qəhrəmanlıq salnaməsinə qızıl hərflərlə yazıldığını bildirmişdir.

30 illik fasilədən sonra Qarabağın yeraltı və yerüstü, canlı və cansız, təbii və mədəni sərvətləri, mövcud bioloji və ekoloji durumu, gələcək inkişaf perspektivləri ciddi multidissiplinar tədqiqatların mövzudur. Artıq region üzrə bioloji, ekoloji və radioloji monitorinqlər ardıcıl xarakter daşıyır, Ermənistanın Qarabağda törətdiyi ekoloji terrorun miqyası qiymətləndirilir, regionun aqroiqlim şəraitinə uyğun bitki sortları yaradılır və onların toxumçuluğu təşkil olunur. Qarabağda tədqiqatların bərpası və gücləndirilməsi ilə bağlı AMEA-da bir sıra qərarlar qəbul edilmiş və bir neçə mühüm elmi tədbirlər, onlayn konfranslar, Bakıda və Qarabağ regionunda bir neçə seminar keçirilmiş, tədqiqatlardan alınan nəticələr əsasında akademiyanın "Həyat elmləri və biotibb" jurnalının xüsusi nömrəsində nəşr olunmuşdur. Alimlər ekoloji fəlakətlərin bu regionun biomüxtəlifliyini məhv etdiyinə və endemik növlər üçün ciddi təhlükə yaratdığına diqqət çəkmişlər.

Azərbaycan Respublikası kənd təsərrüfatı nazirinin müavini, professor Elçin Zeynalov işğaldan azad olunmuş ərazilərimizin böyük iqtisadi potensiala malik olduğunu, xüsusən dünyanın mədəni mərkəzlərindən biri olan Şuşa şəhərinin və ətraf ərazilərin bu mənada xüsusilə seçildiyini qeyd etmişdir. Azad olunmuş ərazilərdə meyvəçiliyin və tərəvəzçiliyin, heyvandarlığın inkişafı üçün zəruri infrastruktur, uyğun torpaq-iqlim şəraiti mövcuddur. Bundan başqa, bütün təhlükəsizlik tədbirlərinə riayət edilməklə payızlıq və yazlıq əkin işləri, növbəti təsərrüfat ilinə hazırlıqla bağlı məsələlər ciddi əhəmiyyət kəsb edir. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin bərpası, ətraf mühitin və biomüxtəlifliyin qorunması, "yaşıl" texnologiyaların tətbiqi 2022-ci il üzrə başlıca məqsədlər olmuşdur.

Əsrarəngiz gözəlliyə, zəngin və çox qiymətli təbii sərvətlərə malik olan Azərbaycanın təbiətinin qorunması və bu sərvətlərin düzgün istismarı ölkədə prioritet məsələlərdəndir. Otuz ilə yaxın davam edən işğal dövründə meşə sahələrinin, flora və faunanın, təbiət abidələrinin məhv edilməsi, su resurslarının çirkləndirilməsi və təbii sərvətlərin qeyri-qanuni istismar olunması nəticəsində bu ərazilərdə ekoloji tarazlıq pozulmuşdur.

Azərbaycan Respublikası ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Vüqar Kərimov Prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamı ilə "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər" in təsdiq edilməsi haqqında sənəddə işğaldan azad edilmiş ərazilərə Böyük qayıdış və yüksəkkeyfiyyətli ekoloji mühitin təmin olunmasının yaxın 10 il üçün əsas strateji istiqamətlər kimi göstərildiyini diqqətə çatdırmışdır. Bu gün azad edilmiş ərazilərdə "Qırmızı kitab"ın 3-cü nəşrinin hazırlanması çərçivəsində nazirlik AMEA ilə birlikdə elmi-tədqiqat işləri həyata keçirir. Vüqar Kərimov demişdir ki, müasir texnologiyaların tətbiq edildiyi "ağıllı" şəhər və kənd konsepsiyasının reallaşdırılması regionun unikal təbiətinin qorunması, insan, ətraf mühit arasında tarazlığın təmin edilməsi şəhər mühitində sağlam və keyfiyyətli həyat tərzinin bərqərar edilməsinə səbəb olacaq. İşğaldan azad edilmiş ərazilərə Böyük qayıdış çərçivəsində ekoloji bərpa işlərinin həyata keçirilməsi, ətraf mühitin

mühafizəsinin etibarlılığının artırılması, biomüxtəliflik və digər təbii resurslardan, həmçinin mineral xammal ehtiyatlarından səmərəli istifadə təbiətin dirçəlməsinə gətirib çıxaracaqdır.

AMEA-nın vitse-prezidenti, akademik İradə Hüseynova "zəngin biomüxtəlifliyə, su və torpaq ehtiyatlarına, əlverişli torpaq-iqlim şəraitinə və coğrafi mövqeyə, torpaq və su təminatına malik olan azad edilmiş ərazilərin inkişafının sistemli xarakter alması üçün elmin intensiv iştirakı və fəaliyyətlərin elmi yanaşmalara əsaslanmasının tələb olunduğunu vurğulayaraq bu ərazilərə son dövrlərdə elmi müəssisələr və mütəxəssislər tərəfindən ekspedisiyaların təşkil olunduğuna, Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və digər təşkilatlarla əməkdaşlıq şəraitində monitorinq tədqiqatlarının aparıldığına diqqət çəkmişdir. Qarabağda alimlərimiz tərəfindən həyata keçirilmiş tədqiqat işlərinin istiqamətləri sırasında ayrı-ayrı obyektlərin radioekoloji vəziyyətinin, bioloji ehtiyatlarının və biotəhlükəsizlik məsələlərinin öyrənilməsi ilə bağlı işlər, su resurslarına və su ilə bağlı problemlərin həllinə aid araşdırmalar, Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitab"ının 3-cü nəşrinə daxil edilməsi planlaşdırılan növlərin monitorinqi ilə bağlı tədqiqatlar, eləcə də Qarabağ Elmi-Tədqiqat Bazasının bərpasına və burada region üçün yaradılmış bitki sortlarına dair fəaliyyətlər xüsusi olaraq qeyd edilməlidir. Artıq 3 ekspedisiya həyata keçirilmiş, Füzuli və Cəbrayıl rayonlarının Arazboyu ərazilərində, Zəngilan və Qubadlı rayonlarında, Şuşa şəhəri və ətraf ərazilərdə "Qırmızı siyahı" növləri ilə bağlı araşdırmalar aparılmışdır. Son bir ildə Genetik Ehtiyatlar İnstitutunun Qarabağ Elmi-Tədqiqat Bazasında 2 tarla seminarının keçirildiyini söyləyən vitse-prezident bildirib ki, böyük zəfərdən sonrakı dövrdə bazanın 100 hektar ərazisi minalardan təmizlənmiş, burada genofond bağı salınmağa başlanılmış, prioritet kənd təsərrüfatı bitkilərinin bölgə üçün yaradılmış yeni sortlarının və potensial sort nümunələrinin əkinləri aparılmış və onlar üzərində tədqiqat işləri həyata keçirilmişdir. Ötən dövr ərzində işğaldan azad edilmiş ərazilərin su resurslarına, onların bərpasına, yeni mənbələrin tapılmasına və su ilə bağlı problemlərin həlli üzrə çoxsaylı təkliflər verilmiş və əsaslandırılmışdır.

Konfransa Türkiyə, İran, Ukrayna, Rusiya, Şimali Kipr Türk Respublikası, Cənubi Koreya, Çin, Gürcüstan və s. ölkələrdən 257 tezis təqdim edilmişdir.

Beynəlxalq konfransın bağlanmış mərasimi Azərbaycanın mədəniyyət mərkəzi Şuşada, Cıdır düzündə baş tutmuşdur. Mərasimdə AMEA-nın Biologiya və Tibb Elmləri, Yer Elmləri, eləcə də Fizika-Riyaziyyat və Texnika Elmləri bölmələri üzrə 50-yə yaxın nümayəndə iştirak etmişdir.

Neft-Qaz İnstitutunun baş direktoru akademik Fəxrəddin Qədirov Azərbaycan alimlərinin Qarabağın biomüxtəlifliyi, torpaq və su ehtiyatları, ekologiyası, geoloji quruluşu, yeraltı və yerüstü sərvətləri ilə bağlı apardıqları tədqiqatların daha da gücləndirilməsinin vacibliyini bildirmişdir. Geologiya və Geofizika İnstitutunun şöbə müdiri, AMEA-nın müxbir üzvü Çingiz Əliyev tədbirin Qarabağın təbii ehtiyatları ilə bağlı elmi fikirlərin mübadiləsi baxımından əhəmiyyətli olduğunu vurğulamış, işğaldan azad olunmuş ərazilərin radioekoloji monitorinqinin aparılmasında AMEA mütəxəssislərinin yaxından iştirak etdiyini, bu ərazilərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün xəritələrin çəkilməsi istiqamətində işlərin görüldüyünü diqqətə çatdırmışdır.

Konfrans iştirakçıları Şuşa şəhərində Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndəsi Molla Pənah Vəqifin məqbərəsini ziyarət etmiş, şəhərin tarixi mərkəzini əhatə edən qala divarlarına - Şuşa qalasına, Üzeyir bəy Hacıbəyli, Bülbül və Nəvəsin heykəllərinə baxış keçirmişlər.

Alimlər öz dəyərli fikirlərini, apardıqları araşdırmaların nəticələrini, yaxın gələcək üçün tədqiqat planlarını, birgə çalışmaq niyyətlərini bölüşmək üçün konfransdan yeni bir platforma kimi istifadə etmişlər. Azərbaycan elminin müvafiq sahələrinin üzərinə düşən mühüm vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi baxımından da faydalı olmuş beynəlxalq konfrans elm adamlarını, tədqiqatçıları həmin vəzifələrin yerinə yetirilməsi uğrunda səfərbər etməyə kömək etmiş, burada bir sıra müştərək multidissiplinar tədqiqatların əsası qoyulmuşdur.

Azərbaycan. - 2022.- 8 oktyabr. - № 219. - S. 9.

Xəzərdə balıqlar niyə azalır?

Su bioresurslarının yoxa çıxması ekosistem üçün ziyanlıdır

Nəzrin Qardaşxanova

Tilovuna balıq düşməyən balıqçılar bəxtlərindən tez-tez şikayətlənirlər. Balıq ovuna mütəmadi gedənlər və mütəxəssislər təsdiq edirlər ki, Xəzərdə və çaylarımızda balıq kasadlaşıb. Əvvəllər hər gün evinə vedrədolu balıqlarla qayıdanlar indi əliboş qalıblar...

Respublikanın su hövzəsini Xəzər dənizi, Kür, Araz və digər çay, göl, buzlaq və yeraltı sular təşkil edir. Ölkəmizin əsas balıq ehtiyatları isə Xəzər dənizi və Kür çayındadır. Xəzərin ən qiymətli varlığı planetimizin qədim canlılarından hesab edilən nərə balığıdır. Dənizdə nərə balığının mövcud dünya ehtiyatının təxminən 85 faizi cəmləşib. Lakin nərəkimilərin ehtiyatı son 15-20 ildə kəskin azalaraq vətəgə əhəmiyyətini, demək olar ki, itirib. Monitoringlərin nəticələrinə əsasən, ümumiyyətlə, balıq ehtiyatlarımız əvvəlki illərlə müqayisədə dəfələrlə azalıb.

Əsas faktor Kür suyunun azalması və bəndlərin salınmasıdır

Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətinin Bioloji Resursların Tədqiqatı Mərkəzinin direktoru Mehman Axundov qəzetimizə bildirib ki, Xəzər dənizi hövzəsində 154, Xəzərin Azərbaycan sektorunda isə 100-ə qədər balıq növü yaşayır. Xəzərin bioloji resurslarını və dəniz mühitini öyrənmək məqsədilə keçirilən son monitoringlərin nəticələrinə görə, dənizdə siyənəklərin və kefalların sayı qənaətbəxşdir. Son vaxtlar kəlkə balıqları ehtiyatının artması da müşahidə edilir. Həmin balıqların növbəti illərdə daha çox artacağı proqnozlaşdırılır. Adi çəki, kütüm, Xəzər külməsi, Şərq çapağı və şəmayı balıqları isə azalıb. Ən pis vəziyyət isə keçici və yarımkəçici balıqlarla bağlıdır ki, onlara nərəkimilər, qızıl balıq və daha çox yarımkəçici çəki balıqları daxildir.

M.Axundov ölkəmizin balıq ehtiyatlarının azalma səbəblərindən də söz açıb. Bildirib ki, azalmaya təsir göstərən faktorlar əsasən Kürün suyunun səviyyəsinin aşağı düşməsi, çayların ətrafında bəndlərin salınması və iqlim dəyişikliyidir. Anomal istilər də Xəzər regionunda biomüxtəlifliyin azalmasına səbəb olur. Ona görə də biomüxtəlifliyə dəyən ziyanı aradan qaldırmaq və balıqların təbii çoxalmasına şərait yaratmaq üçün Xəzər dənizinə axan çaylarda suyun alınmasını optimallaşdırmaq və su-elektrik stansiyaları üçün bəndlərin tikintisini dayandırmaq lazımdır.

"Kürdə suyun həcmi son 5 il ərzində mövsümdən asılı olmayaraq 45-50 faiz azalıb. Təbii ki, suyun həcmi az olan yerlərdə balıqların kürü töküblə çoxalması mümkün deyil. Kürdən Xəzər dənizinə tökülən çay suyu nə qədər azdırsa, deməli, balıqların təbii artımı da bir o qədər az olacaq. Son zamanlar isə Kürün suyu Xəzərə, ümumiyyətlə, çatmır və dənizin suyu Kürə daxil olur. Belə olan halda kürütökmə dövründə xüsusilə keçici və yarımkəçici balıqlar çoxala bilmirlər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bəzi balıq ehtiyatlarının azalması yalnız ölkəmiz üçün deyil, bütün Xəzər dənizi üçün səciyyəvidir", - deyərək əlavə edib.

Nərəkimilər itmə təhlükəsi ilə üz-üzədir

Ötən əsrin 80-ci illəri ilə müqayisədə nərəcinsli balıq ehtiyatları 30 dəfədən çox azalıb. Zoologiya İnstitutunun elmi işçisi Ənvər Cəlilovun dediyinə görə, Xəzər dənizi və Kür çayı xüsusilə nərəkimilərə aid olan bir çox qiymətli balıqları ilə məşhur olsa da, son illərdə həmin balıqların təbii bərpaı, demək olar ki, dayanıb. Nərəkimilərin vaxtilə çoxalma yeri əsasən Kür və Volqa çayları olub. Ötən əsrin ortalarında həmin çayların üzərində bəndlərin tikilməsi nəticəsində nərəcinsli balıqların təbii çoxalması və kürü tökməsi daha mümkün deyil. Yol bağlandıqdan sonra nərəkimilər kürülərini başqa yerlərə tökməyə başlasalar da, həmin ərazilərdə münbit şərait olmadığına görə onların kürüləri sıradan çıxır.

Ə.Cəlilov bildirib ki, dövlət kompensasiya məqsədilə bir neçə balıqartırma zavodunu istifadəyə versə də, bunun effekti təbii artımla müqayisə edilə bilməz. Nəzərə almaq lazımdır ki, balıqların təbii əmələgəlməsi onların sağqalma ehtimalını artırır. Süni surətdə yetişdirilən balıqların isə çaya buraxıldıqdan sonra müəyyən qismi sağ qalır. Onlar ya yırtıcılar tərəfindən məhv edilir, ya da təbii şəraitə uyğunlaşa bilmədikləri üçün inkişaf etmirlər.

Lakin balıqartırma zavodlarının faydalılığını da gözardı etmək olmaz. Xəzər dənizində nəre populyasiyalarının mövcudluğu hazırda əsasən həmin zavodların fəaliyyəti hesabına mümkündür.

Mütəxəssisin sözlərinə görə, nərekimilərin Xəzər dənizində tamamilə itməməsi üçün bir sıra digər tədbirlər də həyata keçirilir. Xəzəryanı ölkələr nəre balıqlarının kommersiya ovunu həyata keçirə bilmir. Həmin balıqlar yalnız süni çoxaltma və elmi tədqiqatlar üçün ovlana bilər. Nərecinsli balıqların ehtiyatının azalmaması üçün kefal və siyənək ovlanan xüsusi torlardan istifadə də qadağan edilib. Çünki həmin tilovlar bir çox halda nəre balıqlarının körpələrini tora salır. Problem odur ki, nərekimilərin sayı o qədər azdır ki, onların elmi məqsədlər üçün məhdud sayda ovlanması belə müşkülə çevrilib. Təcili tədbirlər görülməzsə, Xəzər dənizində nərekimilər bir növ kimi sıradan çıxar bilər.

Vətəgə əhəmiyyətli balıqların artırılması üçün xarici təcrübədən faydalanmaq olar

Ölkədə balıq ehtiyatlarının artırılması ilə onlarca müəssisə məşğul olur. Belə müəssisələr əsasən nəre, qızılbalıq, forel və çəkikimi balıq körpələrinin artırılması üzrə ixtisaslaşıb. Son 10 ildə həmin balıqartırma müəssisələri tərəfindən milyardlarla balıq körpəsi təbii su hövzələrinə buraxılıb. Bu, balıq ehtiyatlarının qorunub saxlanması və xammal bazasının formalaşdırılması baxımından faydalıdır. Azərbaycanda balıq və digər su bioresurslarının artırılması, yetişdirilməsi, bərpası və mühafizəsi ilə bağlı yerli və xarici metodlar tətbiq edilir.

Ənvər Cəlilov qeyd edib ki, vətəgə əhəmiyyətli balıq ehtiyatlarının artırılması üçün yeni xarici təcrübələrin intensiv tətbiqi vacibdir. Məsələn, Rusiyada süni balıqartırmanın effektivliyi üçün balıq körpələrini çaylara və dənizlərə bir qədər böyüdükdən sonra buraxırlar. Deyilənlərə görə, hələlik bunun effektivliyi çox hiss edilməsə də, növbəti mərhələlərdə daha aydın bilinəcək. Hesab edirəm ki, effektiv olacağı təqdirdə, həmin təcrübə ölkəmizdə də tətbiq edilə bilər.

Mütəxəssis əlavə edib ki, Türkiyə və xüsusilə Çində qəfəs təsərrüfatlarında nəre balıqları yetişdirilir. Xəzər dənizində də sahilə yaxın ərazilərdə qəfəs təsərrüfatları yaradaraq qiymətli balıqları çoxaltmaq mümkündür. Balaca çaylar və göllərdə isə qiymətli balıq ehtiyatları çox olmur. Belə sülarda əsasən azqiymətli balıq növləri, çəkikimilər yetişdirmək mümkündür. İndiki halda süni göllərdə olan balıqçılıq təsərrüfatlarına üstünlük verildiyi üçün balaca çaylar və göllər diqqətdən kənarda qalıb. Yəni süni balıq yetişdirmək tez və ucuz başa gəldiyi üçün balaca çaylardan və göllərdən səmərəli istifadə edilmir.

Balıqçılar deyir ki, onların dənizdəki ən yaxın dostları balıqlardır. Balıq və digər su bioresurslarının azalması isə təkcə balıqçılar üçün deyil, bütün ekosistem üçün ziyanlıdır. Lakin görünən odur ki, balıq ehtiyatlarının azalmasına səbəb olan amillər kifayət qədər ciddidir. Ona görə də balıq ehtiyatlarının artırılması, yetişdirilməsi və bərpası istiqamətində yeni tədbirlərin görülməsi vacibdir. Əks halda məşhur "Qoca və dəniz" əsərinin qəhrəmanı qoca balıqçı kimi, 84 gün ard-arda balıq ovlamağa getsək də, əliboş qayıdacağıq.

Azərbaycan. - 2022.- 12 oktyabr. - № 222. - S. 11.

Ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyat yanacağı hansıdır?

Havar Şəfiyeva

Dünyanın bütün ölkələrində benzin və dizel yanacağının hər hansı mövcud ekoloji cəhətdən təmiz yanacaq ilə əvəz edilməsinin təşviqi bir çox danılmaz üstünlüklərə malikdir, lakin eyni zamanda bir çox yeni suallar doğurur.

Ətraf mühitə və insanlara daha az zərərli yanacaq növlərinə keçid bir çox maliyyə və ekoloji problemlərin həllini nəzərdə tutur. Eyni zamanda, zərərli yanacaqların dövriyyədən çıxarılması, kənd təsərrüfatı və sənaye sahələrində, qanunvericilikdə, eksperimental fəaliyyətdə və qiymətlərdə tamamilə yeni qarşılıqlı əlaqə sahəsi yaradır. Onu da unutmamalıyıq ki, eko-yanacaq iqlim problemlərinin həllində ən təsirli üsullardan biridir.

Bütün suallar fonunda bir şey dəyişməz olaraq qalır: artan inkişafda ətraf mühitə və insanlara zərər verməyəcək yanacaq üstünlük verilir və bu prosesi dayandırmaq, yəqin ki, mümkün deyil. Hal-hazırda, yanacaq doldurmaq üçün bir neçə ekoloji cəhətdən təmiz formulalar qrupu təklif olunur - maye, qaz və hətta sıxılmış hava.

Şerti olaraq bunları iki növə bölmək olar - əməliyyat və eksperimental.

Benzin və dizel yanacağının ekoloji dərəcəli yanacaqlarla əvəz edilməsinin məqsədi işlənmiş qazlardakı yüksək zərərli birləşmələrin miqdarını mümkün qədər azaltmaq və ya nəqliyyat vasitələri üçün ən təhlükəsiz, ən təmiz növlər yaratmaqdır. Ətraf mühitə zərərli olmayan yanacaqlara gəldikdə, bunlar qaz qarışıqları, bio birləşmələr, etil məhsullarıdır.

Belə yanacaq növləri hazırda ən çox yayılmışdır. Mayeləşdirilmiş karbohidrogen propan-butan qarışığı (LPG) və sıxılmış təbii qaz metan (CNG) müxtəlif ölkələrdə uğurla istifadə olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, zərərli maddələrin atmosferə atılmasının müəyyən faizi propan-butan qarışığında mövcuddur, lakin onların həcmi az hesab etmək olar. Eyni zamanda, metan geniş istifadə olunan yanacaqlar arasında ekoloji cəhətdən ən təmizdir, çünki o, neft emalı prosesində əldə edilən məhsul yox, təbii qazdır.

Hazırda biodizel avtomobillər üçün davamlı keyfiyyət təmin edə bilən və "bio" kateqoriyasına uyğun gələn bir neçə növ yanacaq var:

Biodizel və bioqazın - həm yanacaq, həm də əlavə məhsul kimi istifadə olunur;

Bioetanol - yanacaq qarışığının tərkib hissəsi kimi təsirli olan bitki xammalından alınan adi etil spirtidir. (C₂H₅OH);

Biobutanol - butil spirti, benzinə əlavə olaraq istifadə edilə bilər və eyni performansla malikdir.

Dimetil isə eter müstəqil yanacaq növüdür.

Biodizel, xüsusən də Aİ ölkələrində avtomobil sahiblərinin etibarının reytingində liderlər sırasındadır. Bu yanacaq növünün istehsalı üzrə rekordçu Almaniyadır. Burada 50-yə yaxın müəssisə və minlərlə fərdi mini qurğu tikilib fəaliyyət göstərir. Biodizel təbii xammaldan hazırlanır və əslində mayonez və ya bitki yağlarının tərkibinə təxminən oxşar olan trigliseridlər və yağ turşularının qarışığıdır. Xammal ən çox kənd təsərrüfatı bitkiləridir: məşələn, kolzadan, soydan və s. alınır.

Bioqazın başqa istehsalın məhsuludur, yüngül benzin fraksiyalarının efirlər, karbohidrogenlər, metil spirti və çoxfunksiyalı əlavələrlə qarışığıdır.

ABŞ və Braziliya ümumi həcm 90%-ni tutaraq son dərəcə təmiz yanacaq növlərindən birinin istehsalı üzrə bazarda liderlərdir.

Hər iki yanacaq növünün ekoloji cəhətdən təmizliyinin mütləq olmamasına baxmayaraq, eyni yanacaqların ənənəvi növləri ilə müqayisədə həm biodizel, həm də biobenzin istehsalında zərərli emissiyaların payı əhəmiyyətli dərəcədə azalır.

Bitki yanacağı - biodizel hətta qəza zamanı yerə, su hövzələrinə tökülsə də, ətraf mühitə zərər vermədən 2-3 həftə ərzində bakteriyalar tərəfindən tamamilə parçalanır. Əla yağlama keyfiyyətlərinə malik olsa da, biodizel hələ də daxili yanma mühərrikinin gücünü azaldır.

Bütün yanacaq növlərini populyarlıq və yayılma baxımından deyil, ətraf mühit üçün təhlükəsizlik baxımından nəzərdən keçirmək lazımdır.

Ən böyük istehsalçılar tədricən dimetil eterdən istifadə edərək avtomobil istehsalına keçirlər: "Ford", "Nissan", "Volvo" sənayesinin liderləri kifayət qədər geniş istifadə olunur. 15 ildir - həm dövlət, həm də şəxsi nəqliyyat vasitələri və sfenomen dövlət sifarişləri ilə tam dəstəklənir. İsveç və Danimarka kimi Skandinaviya

ölkələri bütün ictimai nəqliyyatı dimetil efirə verib. Bu, həqiqətən ucuz, ekoloji cəhətdən təmiz və mühərriklər üçün yağ tərkibli yanacaqlara etibarlı alternativdir.

Mühəndislərin fikrincə, bu, avtomobili maye yanacaq ilə iş salmağa və bütün səyahətin 80%-ni silindrdən gələn hava axınının enerjisi ilə idarə etməyə imkan verir.

Kiçik daşıma qabiliyyəti (~ 500 kq) olan bir avtomobil 105 litr həcmli hava çəni ilə təxminən 15-16 km sürə bilir.

1990-cı illərdə dünyada hər şeyə qarşı təşəbbüskar və nəzakətli yaponlar qərara gəlmişdir ki, yemək üçün yararsız olan yağları kənarlaşdırmasınlar. 20 il sonra ABŞ-da bu təşəbbüsü dəstəkləyərək - böyük bir laboratoriyada faydalı olan hər hansı bir məhsulun ikinci istifadəsi ilə bağlı təcrübələr aparıldı. İki ölkənin təcrübəsi göstərdi ki, yaponlar uzun illərdir ki, hər şeydən çıxarılan yanacaq ilə maşın sürə bilirlər, qalan dünya isə bunu necə edəcəyini düşünür.

1 milyon işlənmiş yağ və piylər 500 000 ton yağa və ya 3 665 689 barelə bərabərdir. Bunun 91 min 642 litri dizel yanacağı istehsal oluna bilər ki, bu da hər barel neftdən 40 litrdir. Bir minik avtomobilinin ildə orta yürüşü təxminən 20 min km olarsa, dizel yanacağına illik ehtiyac 900 litr olacaqdır. 91 642 litr isə il ərzində 102 avtomobili doldurmaq üçün kifayət edir.

Bəs ölkəmizdə vəziyyət necədir?

Azərbaycanda sürücülərin 85%-dən çoxu yanacaq doldurma məntəqələrində satılan yanacağın keyfiyyətindən narazıdır. Media Təhlil Mərkəzinin, SOCAR-ın açıqlamasına görə, yanacağın keyfiyyətinin artırılması hələ 2022-23-cü illərdə baş tutacaq. Artıq sürücülər əzbər bilirlər ki, hansı yanacaq doldurma məntəqəsi benzindən nə qədər kəsir və ya hansında yanacağın tərkibi daha çox çirklidir. Bunu sürücülər kimi müvafiq qurumlar da yaxşı bilirlər. Ancaq heç kim bunun üzərinə getmir. SOCAR dəfələrlə açıqlama verib ki, onlar yanacaq doldurma məntəqələrinə qatqısız, standartlara uyğun yanacaq satırlar.

Ölkəmizdə nəqliyyat vasitələrindən istifadənin stimullaşdırılması və təşviq edilməsi sahəsində təhlillərin, qiymətləndirmələrin aparılması və müvafiq təkliflərin hazırlanması üzrə icaslarda ekoloji təmiz nəqliyyata keçidin dəstəkləyici tədbirləri müzakirə olunur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilən “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”də “Təmiz ətraf mühit və “Yaşıl artım” ölkəsi” prioritetlərdən biridir. Prioritetlər toplusunda qeyd edilir ki, global iqlim dəyişikliklərinin miqyasını nəzərə alaraq ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqinə əhəmiyyətli yer verilməli, təmiz enerji mənbələrindən istifadə, tullantıların təkrar emalı və çirklənmiş ərazilərin bərpası təşviq edilməlidir.

Səs.-2022.-18 oktyabr.-№190.-S.11.

Azad edilən ərazilərdə ekosistemin bərpasına Azərbaycanda xüsusi diqqət yetirilir

Tahir Tağıyev

Son 50 ildə dünya üzrə təbiətdə vəhşi heyvanların populyasiyası 69% azalıb. Bu da o deməkdir ki, planetin biomüxtəlifliyi böhran içindədir. Real vəziyyət göstərir ki, indi planetdə mövcud olan bütün canlılar, o cümlədən insanların özləri belə risk altındadır.

Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondunun 2022-ci il üçün hesabatında etiraf olunur ki, vəziyyət pisləşməyə doğru gedir. Qurum global biomüxtəliflik tendensiyalarına dair özünün ən əhatəli araşdırmasını hazırlayıb.

Ermənilərin məhv etdiyi fauna və floranı Azərbaycan yenidən bərpa edir

Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondunun məmurlar, quşlar, balıqlar, sürünənlər və suda-quruda yaşayanların populyasiyalarını izləyən “Living Planet Index” göstəricilərindən belə bəlli olur ki, vəhşi təbiət populyasiyaları 1970-ci ildən bəri orta hesabla 69% azalıb. 2022-ci il üzrə “Living Planet Index”də təxminən 32 min növ populyasiya təhlil edilib. Yeni araşdırmalar planetin bütün biomüxtəlifliyinin böhranda olduğunu təsdiqləyir. Fondun məlumatına görə, şirin su hövzəsində yaşayan heyvanlar daha çox zərər çəkib. 50 ildən artıqdır ki, onlar yaşayış yerlərinin itirilməsi və miqrasiyasına maneələr səbəbindən orta hesabla 83% azalıblar.

Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondunun ekspertlərinin fikrincə, iqlim və təbiət böhranı ekoloji risklərlə yanaşı, iqtisadi, təhlükəsizlik, sosial, mənəvi və etik problemlərə də səbəb olur. Bu mənada təbii dünyanı qorumaq üçün davam edən səylərə baxmayaraq, vəhşi təbiətin məhvini dayandırmaq və hamı üçün daha yaxşı gələcək qurmaq hələ də mümkün olmayıb. Belə vəziyyətdə insan amili də az rol oynamayıb. Qeyd edilənlərin bariz formasının müşahidə edildiyi ölkələrdən biri də Azərbaycandır. Amma bu hal Azərbaycanın hər yerində qeydə alınmayıb. Başlıca problem Ermənistanın işğal dönməsində nəzarətində saxladığı ərazilərdə özünü göstərən. Həmin yerlərdə ermənilər tərəfindən fauna və flora ciddi zərər vurulub. Lakin işğala son qoyduqdan sonra Azərbaycan azad olunan ərazilərdə həssas ekosistemlərin bərpası, o cümlədən flora və fauna növlərinin qorunması üçün əsas fəaliyyətlərdən hesab olunan reintroduksiya layihələri davam etdirilir. Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətinin rəsmisi Rəşad Allahverdiyevin sözlərinə görə, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə fauna növlərinin - ceyran, bezoar keçisi, Dağıstan turu və nəcib maralın, o cümlədən balıq və yırtıcı quş növlərinin 2022-2023-cü illər ərzində öz tarixi areallarına reintroduksiyası nəzərdə tutulub: “Balıq növlərinin populyasiyasının bərpası üçün işlər görülüb. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdəki Bəsitçay, Həkəri və Bərgüşad çaylarının hövzələrinə son iki ildə qızılxallı forel balığının buraxılışı təşkil olunub və bu işlər növbəti dövrlərdə də həyata keçiriləcək”. Xidmət rəsmisi bildirib ki, ceyran fərdlərinin Cəbrayıl və Zəngilan rayonları ərazisinə, əvvəllər məskunlaşdıqları areallarına qaytarılması üçün hazırlıq işlərinə başlanılıb. Artıq bu çərçivədə ilkin addımlar atılıb. Belə ki, oktyabrın 19-da Azərbaycan prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva reintroduksiya layihələrinin həyata keçirilməsi çərçivəsində Cəbrayıl rayonu ərazisinə 18 baş ceyranın buraxılması mərasimində də iştirak ediblər. Onu da bildirək ki, Şirvan Milli Parkından götürülən 18 baş ceyran Cəbrayıl rayonu ərazisinə fərdi reintroduksiya olunub. Proses bu il və gələn il də davam etdiriləcək. Qeyd edək ki, Azərbaycan ərazisində ceyranların sayının kritik həddə azalması təhlükəsi nəzərə alınaraq ceyran populyasiyasının tarixi areallarında təbii bərpasının təmin edilməsi məqsədilə Azərbaycan prezidenti tərəfindən 2003-cü ildə Şirvan Milli Parkı yaradılıb. Həyata keçirilən intensiv mühafizə tədbirləri nəticəsində Azərbaycanda ceyranların populyasiyası bərpa edilib. Hazırkı dövrdə ümumilikdə 300-dən artıq ceyran ölkənin təbii areallarına reintroduksiya edilib və son monitorinqlərin nəticələrinə görə, Azərbaycanda 7 mindən çox ceyran fərdinin yayılması qeydə alınıb. Bunlar fonunda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə fauna növlərinin öz tarixi areallarına reintroduksiyası istiqamətində zəruri addımlar atılır.

Erməni vəhşiliyinin nəticələrinin aradan qaldırılması üçün Azərbaycana illər lazım olacaq

Meşələrdən əkin sahələrinə, dağlardan okeanlara qədər dəyişən ekosistemlər həm insanlara, həm də təbiətə bir çox faydalar gətirir. Məsələn, meşələrdə bütün amfibiya növlərinin təxminən 80 faizi, bütün quş növlərinin 75 faizinə bütün məməli növlərinin 68 faizi yaşayır. Şirin su anbarlarında onurğalı növlərinin təxminən üçdə biri və bütün məlum növlərin 10 faizi yaşayır. Dağ ekosistemləri dünyanın biomüxtəliflik qaynar nöqtələrinin təxminən yarısını ehtiva edir. Bu mənada Azərbaycanın azad edilən ərazilərdə ekosistemin bərpasına xüsusi diqqəti təsadüfi deyil.

Həyata keçirilən tədbirlər ekosistemin bərpası fonunda biomüxtəliflik və iqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma kimi məsələlərin də uğurla həllinə imkan verir. Qeyd edək ki, işğal dövründə ermənilər tərəfindən Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə biomüxtəliflik degradasiyaya uğrayıb, məhv edilib. Həmin ərazilərdə ekosistemlərin və flora növlərinin itkisi həm insanlar, həm də təbiət üçün böyük zərərdir. Bu fonda bir mühüm məqamı da qeyd edək ki, ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Vüqar Kərimovun məlumatına əsasən, ölkəmizdə “Qırmızı kitab”ın üçüncü nəşrində azad edilmiş ərazilərdə aparılan tədqiqat işlərinin nəticəsi də öz əksini tapacaq. O, iki ilə yaxındır ki, Qarabağın minadan təmizlənmiş ərazilərində tədqiqat işlərinin aparıldığını vurğulayıb: “Birinci “Qırmızı kitab”da 140 flora, 108 fauna növü təmsil olunub. Bu rəqəmlər ikinci “Qırmızı kitab”da iki dəfə artıqdır. Belə ki, ikinci kitabda 300 flora, 226 fauna növü əksini tapıb. Üçüncü kitabda isə 500 bitki, 300-ə yaxın heyvan növü təmsil olunacaq. Kitabın üçüncü nəşrində əsas fərq azad edilmiş ərazilərdə aparılan tədqiqat işlərinin nəticəsinin də “Qırmızı kitab”ın bu nəşrində öz əksini tapacağı ilə bağlıdır. Biz 30 il idi ki, həmin torpaqlarda tədqiqat işi aparmaqdan məhrum idik. İki ildir ki, minalardan təmizlənmiş ərazilərdə tədqiqatlar aparılır. Aparılan tədqiqatlar nəticəsində müəyyən olunan nadir və nəsli kəsilməkdə olan heyvan, eyni zamanda, bitki aləmi kitabda öz əksini tapacaq”. Bütün bunlar təbiətə qarşı erməni vəhşiliyinin nəticələrinin daha dəqiq müəyyən edilməsinə imkan verəcək. Amma bu vəhşiliyin nəticələrinin aradan qaldırılması üçün Azərbaycana illər lazım olacaq.

Bakı Xəbər. - 2022. - 21 oktyabr. - № 192. - S. 11.

"Xəzərin problemləri regional məsələdir"

"Beş ölkənin çirkəb sularının Xəzərə axıdılması dənizin biomüxtəlifliyinə də böyük təsir göstərib"

Sevinc Qarayeva

2005-ci ildən etibarən Xəzər dənizinin səviyyəsi enməyə başlayıb. Həmin vaxtdan etibarən dənizin səviyyəsi müntəzəm enir. Dənizin səviyyəsi 2005-ci illə müqayisədə 1,19 metr aşağı düşüb. Yəni ən çox enmə 30 santimetr olmaqla 2021-ci ildə qeydə alınıb. Son 5 ildə Xəzər dənizində suyun aşağı enməsi prosesi daha da intensivləşib ki, bu da iqlimdə baş verən dəyişikliklər, quraqlıqla əlaqədardır.

Mütəxəssislərin sözlərinə görə, su çatışmazlığı yaxın 2-3 il ərzində özünü daha kəskin büruzə verəcək. 2050-ci ildən sonra Xəzərdə suyun səviyyəsinin artması proqnozlaşdırılır.

Prezident İlham Əliyev də Aşqabadda keçirilmiş Xəzəryanı Dövlətlərin Dövlət Başçıları Zirvə Toplantısında Xəzər dənizinin ətraf mühitinin bugünkü vəziyyətinin və dəniz səviyyəsinin aşağı düşmə dinamikasının narahatlıq doğurduğunu, bu problemlərin həlli ilə əlaqədar əməkdaşlığın genişləndirilməsində ölkəmizin maraqlı olduğunu vurğulayıb. Dövlət başçısı Xəzərin bioloji su ehtiyatlarının qorunub saxlanması və səmərəli istifadəsi üzrə komissiya çərçivəsində Xəzəryanı ölkələrin uğurlu qarşılıqlı fəaliyyətinin davam etdiyini, bu ilin sonunda Bakıda "Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi haqqında" Çərçivə Konvensiyasının tərəflərinin VI konfransının keçirilməsinin nəzərdə tutulduğunu bildirib: "Biz Xəzərdə suyun azalmasını uzun illər boyu müşahidə edirik və təəssüf ki, dayazlaşma dinamikası narahatlıq doğurur. Buna görə biz fikir mübadiləsi apardıq və yəqin ki, nümayəndə heyətlərimiz belə ekoloji fəlakətin səbəblərinin aşkar edilməsi və Xəzərin bundan sonrakı dayazlaşmasının qarşısını almağa yönəlmiş tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi üçün xüsusi ekspert qruplarının yaradılması işini davam etdirəcəklər".

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev deyir ki, son 20 ildə Xəzərdə suyun səviyyəsinin düşməsi bizi çox narahat edir. Burada iqlim dəyişmələri əsas amildir. Ancaq digər amillər də var. Tələbat, əhali artıb: "Bizim məqsədimiz bu istehlakın daha səmərəli, daha ağıllı formada idarə olunmasıdır. Vətəndaşlar da, istehlakçılar da suya münasibətdə məsuliyyətli olmalıdırlar".

Nazirin sözlərinə əsasən, Azərbaycanda Xəzər dənizinin ətraf mühitə mənfi təsirlərini minimuma endirmək üçün ardıcıl tədbirlər görülür. Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində ekoloji vəziyyətin qiymətləndirilməsi məqsədilə işlər davam etdirilir, dənizin bioloji ehtiyatlarının və hidroloji vəziyyətinin öyrənilməsi və ətraf mühitə mümkün neqativ təsirlərin müəyyənləşdirilməsi üçün Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin "Əlif Hacıyev" elmi-tədqiqat gəmisi ilə mütəmadi ekspedisiyalar keçirir.

Azərbaycan Ekologiya Standartlarının Monitoring Fondunun prezidenti Rauf Sultanov bildirib ki, bu proses iqlim dəyişikliyi ilə bağlıdır: "İqlim dəyişikliyi təbii prosesdir. 12 ildən bir belə dəyişikliklər müşahidə olunur. Yerin öz oxu ətrafında fırlanması da prosesə təsir edir. Xəzər dənizində 50-100 metr çəkilmə qeydə alınır. Son yüzilliklərdə bu hal dəfələrlə baş verib. Amma ümumilikdə Xəzərin problemləri regional bir məsələdir. Beş ölkənin çirkəb sularının Xəzərə axıdılması dənizin biomüxtəlifliyinə də böyük təsir göstərib. Bilirsiniz ki, Xəzərin sərhəd hissələrində atılan çirkli sular dənizin dibində olan bitki örtüyünü məhv edir. Bitki örtüyünü məhv etmək həmin bitkilərlə qidalanan canlıların qidasını məhv etmək deməkdir. Bu bitkilərlə digər bitki orqanizmləri də qidalanır, onlar isə balıqların yemi sayılır. Qida zənciri ilə bağlı dənizdə böyük bir proses baş verir. Yer kürəsində oksigenin əmələ gəlməsində su bitkilərin rolu 60 faizdir. Təsəvvür edin ki, əgər quru ərazidə bitkilər məhv edilibsə, bunu insan müəyyən müddətdən sonra bərpa etmək imkanına malik olur. Qida zəncirində bu proseslər bir-birinə olduqca böyük təsir göstərir. Həm oksigen təminatı, həm də yem olaraq bitkilərin məhv olması bioloji resurslara böyük təsir göstərir. Bu gün Volqa çayı hövzəsində böyük bir ərazinin məişət tullantıları çaya axıdılır. Ən böyük zərbə də Xəzərin şimal ərazisinə dəyir. Eyni zamanda, Xəzər dənizində neft çıxarılması nəticəsində dəniz neftlə çirklənir, bu, biomüxtəlifliyə ən güclü təsir göstərən amillərdən biridir. SSRİ dövründə Azərbaycanda Ekologiya Nazirliyi yox idi, o zaman Xəzərin çirklənməsi kimsəni maraqlandırmırdı. Çıxarılan neftin müəyyən bir hissəsi dənizə axırdı. Bu, dənizin ekoloji vəziyyətinə çox pis təsir etdi. İndi də Xəzərin şelf əraziləri var ki, torpaq bir neçə metrə qədər neft məhsulları ilə zəhərlənib. Hazırda müasir texnologiyalarla neft çıxarıldığı üçün dənizdə çirklənmənin qarşısı müəyyən qədər alınır. İndi Xəzərin biomüxtəlifliyinin qorunması istiqamətində

müxtəlif ölkələr, eləcə də Azərbaycan vəsaitlər sərf edir və balıq yetişdirmə təsərrüfatları təşkil olunur. Milyonlarla balıq hər il Xəzər dənizinə buraxılır, amma istər-istəməz dənizin bioresursları getdikcə azalır. Başqa dənizlərdən fərqli olaraq Xəzər dənizi unikal bir dənizdir, şimalı ilə cənub hissəsi bir-birindən fərqlənir. Xəzər dənizinin duzluluğu şimal, cənub və orta hissədə fərqlidir. Bu fərqi qoruyub saxlamaq müəyyən canlıları qorumaq baxımından vacibdir".

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Bioloji Müxtəlifliyin Mühafizəsi Xidmətinin rəisi Mehman Axundov deyir ki, Xəzərin səviyyəsinin dəyişməsi fonunda onun canlı aləmi də dəyişikliyə məruz qalır. Belə ki, səviyyənin enməsi balıqların yerlərini itirməsinə, ümumiyyətlə, balıq ehtiyatının azalmasına gətirib çıxarır. Balıqların sayının azalmasının əsas səbəbləri sırasında brokonyerlik və suyun çirkli olması göstərilə də, son illər çirklənmənin rolu olmadığı deyilir. Qeyd edilir ki, iqlim dəyişmələri ilə əlaqədar dənizdə suyun temperaturunun artması onların populyasiyasına təsir göstərir və onlar digər areallara doğru miqrasiya edirlər. Bunlar isə sırf iqlim faktorlarıdır.

Mehman Axundov qeyd edib ki, Xəzərdəki balıq populyasiyasının azalması birbaşa iqlim dəyişikliyi və temperaturla əlaqədardır. Anomal istilik Xəzər regionunda biomüxtəlifliyin azalmasına səbəb olur: "Bununla əlaqədar olaraq, balıqların təbii çoxalmasına şərait yaratmaq və biomüxtəlifliyə mənfi təzyiqi azaltmaq məqsədilə Xəzər dənizinə axan çaylarda suyun alınmasını optimallaşdırmağa və su-elektrik stansiyaları üçün bəndlərin tikintisini dayandırmağa çağırırıq. Əks halda, Xəzərdə Aral dənizinin yoxa çıxmasına bənzər ssenari baş verə bilər".

Xəzər dənizinin öyrənilməsi istiqamətində müxtəlif ölkələrin alimləri tərəfindən araşdırmalar bu gün də davam edir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN), Dövlət Neft Şirkəti və Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanının mütəxəssislərindən ibarət ekspedisiya qrupu tərəfindən Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Əlif Hacıyevin adını daşıyan elmi-tədqiqat gəmisi ilə ildə 4 dəfə Xəzər dənizində şimaldan cənuba doğru monitorinqlər aparılır. Sahil zolağını da əhatə edən monitorinqlər zamanı götürülən su nümunələri üzərində fiziki-kimyəvi, mikrobioloji, toksikoloji təhlillər edilir. Bununla çirklənmə dərəcəsi müəyyən olunur. Monitorinqlər və kompleks tədqiqatlar xüsusən neft-qaz hasilatı ilə məşğul olan yerli və xarici şirkətlərin platformaları arasında - Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda fəaliyyət göstərən "Bahar", "8 mart", "Ələt-dəniz", "Bulla-dəniz", "Ümid", "Şahdəniz", "Abşeron", "Çıraq", "Mərkəzi Azəri", "Günəşli", "Neft Daşları", "Palçıq pılpləsi", "Çilov", "Səngəçal-dəniz-Duvannı-dəniz-Xərə-Zirə", "28 may" NQÇİ, JOCAP yataqlarında keçirilir. Monitorinqlər zamanı müxtəlif koordinatlar üzrə su, qrun, zooplankton, bentos və hava nümunələri götürülür, dəniz üzərində atmosfer havasının çirklənmə vəziyyəti öyrənilir, hidrometeoroloji ölçmələr, biomüxtəliflik tədqiq edilir. Eləcə də həm şimalda, həm də cənubda Xəzər dənizinin fon müşahidələri aparılır. Neft-qaz hasilatı həyata keçirilməsinə baxmayaraq, son zamanlar müasir texnologiya və avadanlıqlardan istifadə nəticəsində dənizin çirklənmə səviyyəsinin azaldığı deyilir.

Dənizin çirklənmə səviyyəsindən danışan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Xəzər Kompleks Ekoloji Monitorinq İdarəsinin rəisi Nazim Mahmudov bildirib ki, nazirlik bu sahədə sırf nəzarət funksiyasını həyata keçirir. Məqsəd hansısa sahibkarlıq subyekti, dövlət müəssisəsini müəyyənləşdirib cərimə tətbiq etmək deyil. Onun sözlərinə görə, fəaliyyət nəticəsində ətraf mühitə ziyan vuran sahibkarlar bunun qarşısını almaq üçün müvafiq tədbirlər həyata keçirməli olduqlarını bilməlidirlər. Hər hansı sahibkarlıq subyekti çirkli suyu dənizə axıdırsa, məsuliyyəti özü daşıyır. Obyekt sahibləri təmizləyici qurğu quraşdırmalı və ya bir neçə sahibkar birləşib bu istiqamətdə iş görməlidir.

Düşmən təbiətimizə də qənim kəsilmişdi

Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun ekosistemi bərpa olunur

Yasəmən Musayeva

Azərbaycan işğaldan azad etdiyi torpaqlarına yenidən həyatın qayıtması üçün dünyada misli görünməmiş miqyasda layihələr gerçəkləşdirir.

44 günlük Vətən müharibəsinin zəfərlə başa çatmasından dərhal sonra Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə start verilən quruculuq və bərpa işləri böyük uğurla həyata keçirilir, keçmiş məcburi köçkünlərin dədə-baba yurdlarına dönüşü üçün böyük hazırlıqlar görülür. Artıq zəfərdən sonra Böyük qayıdışın ilk uğurlu addımları atılıb və bir neçə aydır ki, Zəngilanın Ağalı kəndinin sakinləri doğma yurdlarına qovuşublar.

Meqalayihələrin gerçəkləşdirildiyi ünvana çevrilən Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə bütün şəhərlərin baş planları təsdiq olunub, bu yerlərin elektrik, su, yol və digər infrastrukturunu ilə bağlı işlər reallaşdırılır. Füzuli və Zəngilanda Beynəlxalq Hava limanlarının fəaliyyətə başlaması isə görülməmiş işlərin qürurlu nəticələrindəndir.

Eyni zamanda 30 il ərzində düşmənin məhv etdiyi Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun ekologiyası da müvəffəqiyyətlə bərpa olunur.

Azad edilmiş torpaqlar erməni vəhşiliyinin şahididir

"Azad edilmiş torpaqlar erməni vəhşiliyinin şahididir. Dünya tarixində buna oxşar vəhşilik bəlkə də olmamışdır".

Ötən ilin 16 martında Qarabağın mirvarisi Şuşada səfərdə olarkən Prezident İlham Əliyev bu tarixi şəhərimizdə erməni vandallığının izləri ilə bir daha qarşılaşanda qəzəbqarışıq heyərlə söyləmişdi bu fikirləri. İlham Əliyev onu da təəssüflə vurğulamışdı ki, otuz il ərzində ermənilər bütün bulaqlarımızı qurudublar.

Azərbaycanın tarixi ərazilərini 30 il müddətində işğal altında saxlayan vandal ermənilər vəhşiliklər törədərək bu yerlərdə daşı-daş üstündə qoymayıblar, bütün yaşayış yerlərini talayıb dağıdıblar, xalqımıza məxsus tarixi, dini, mədəni irsi məhv ediblər.

Erməni vandalları Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə ekoloji terrora da əl ataraq bulaqlarımızı, çaylarımızı qurudub, meşələrimizi qırıb, yandırır, flora və faunamıza qənim kəsiliblər. Bir sözlə, işğal müddətində Ermənistan "ölü torpaq" siyasəti həyata keçirərək, bu yerlərdə həyata dair hər nə varsa hamısına qənim kəsilib.

Ermənistanın ekoloji terroru

Ermənistanın yürütdüyü bu ekoloji terror transsərhəd çay olan Oxçuçaydan da yan keçməyib. Bu çay Ermənistan ərazisində daim çirkləndirilib. Aparılan araşdırmalar zamanı ortaya çıxıb ki, Qafan və Qacaran dağ-mədən sənayesinin tullantı suları təmizlənmədən birbaşa çaya axıdılır. Nəticədə çirklənmə səviyyəsinin normadan dəfələrlə artıq olması Oxçuçayın su ehtiyatlarının istifadəsinin yararsız hesab edilməsinə gətirib çıxarıb.

Ermənistan təbiətə qənim kəsilməmiş əməllərini 2020-ci il 10 noyabr bəyanatı ilə Kəlbəcər, Laçın və Ağdamı boşaltmaq üçün Azərbaycanın humanist mövqeyi nəticəsində onlara verilən əlavə vaxt zamanında da dünyanın gözü qarşısında nümayiş etdirdi. Həmin vaxt ermənilər tərk etdikləri evləri, meşələri yandıraraq, ağacları kəsərək bir daha öz vandal xislətlərini göstərdilər.

Eləcə də bu il qanunsuz məskunlaşdıqları Laçın şəhərini, Zabux və Sus kəndlərini boşaldan zaman barbar ermənilərin iyrənc əməllərinin şahidi olduq. Evlərə, meşələrə od vuran erməni vəhşilərin çirkin əməllərindən bir daha dəhşətə gəldik.

Balıqlar hövzələri zənginləşdirdi

Azərbaycanın Vətən müharibəsində zəfər çalması Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun ekologiyasını, təbiətini də ermənilərin mürdar əməllərindən qurtarıb. Azərbaycan dövləti bu yerlərdə tikinti-quruculuq işləri ilə yanaşı, ekosistemin bərpası istiqamətində də böyük işlər görür.

Vətən müharibəsindən sonra işğaldan azad olunmuş ərazilərin ekoloji vəziyyətinin düzəldilməsi üçün burada müxtəlif növ ağaclar əkilir, balıqlar və heyvanların tarixi areala reintroduksiyası üçün işlər həyata keçirilir.

IDEA İctimai Birliyinin "Zəngin hövzələr" layihəsi çərçivəsində son 2 ildə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələrində təbii su hövzələrinə balıq buraxılışı tədbirləri həyata keçirilir. Bu ərazilərdə olan Bəsitçay, Bərgüşad, Həkəri, Suqovuşan və digər su hövzələrinə balıq körpələri buraxılır.

Onu da bildirək ki, balıqlarla yanaşı, işğaldan azad olunmuş ərazilərə maral, dağ keçisi, ceyran, bezoar keçisinin də buraxılması planlaşdırılır.

Ceyranlar tarixi areallarına qaytarıldı

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun düşmən tərəfindən məhv edilən ekologiyası birbaşa Prezident İlham Əliyevin diqqəti və nəzarəti altında bərpa olunur. Dövlət başçısının bu bölgələrimizə hər səfərində şəxsən özünün ağac əkəməsi, onu sulaması da bu ərazilərimizə əbədi həyatın qayıdışının mesajını verir.

Oktyabrın 19-da İlham Əliyevin və birinci xanım Mehriban Əliyevanın reintroduksiya layihələrinin həyata keçirilməsi çərçivəsində Cəbrayıl rayonu ərazisinə 18 baş ceyran buraxmaları bu canlıların da tarixi areallarına qayıdışının daha bir rəmzi oldu.

Həmçinin Şərqi Zəngəzurdakı ekosistemin bərpası istiqamətində icra olunan layihələr, Cəbrayıl rayonu ərazisində yaradılacaq "Azərbaycan-Türkiyə Beynəlxalq Meşə Təlim Mərkəzi", "Ağıllı Tingçilik" və "Dostluq Meşəsi" Kompleksinin layihəsi də işğaldan azad edilən bölgələrimizdə ekologiya bərpası istiqamətində gerçəkləşdirilən mühüm işlərdir.

Oktyabrın 20-də Prezident İlham Əliyev və Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan Cəbrayıl ərazisində sözügedən komplekslərin təməlqoyma mərasimlərində iştirak etdilər. Həmin gün iki qardaş ölkənin prezidentləri Azərbaycanın işğaldan azad edilən torpağında ağac əkildilər. Əraziyə daha 15 baş ceyran buraxıldı.

Meşələrimiz yenidən canlanır

"Ağıllı Tingçilik"də qabaqcıl texnologiyalar əsasında istixanalar, toxum saxlama mərkəzi, qapalı kök sistemli ting istehsal sahələri, köçürmə sahələri, kölgələndirmə, soyuducu, qablaşdırma və gübrə anbarları, ting tədarük mərkəzi, təlim zonası, maşın və traktor təlim parkları inşa ediləcəkdir. Burada il ərzində yerli iqlim şəraitinə uyğunlaşdırılmış 2 milyon müxtəlif növ ting yetişdirilərək Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının meşə fondu torpaqlarında meşələrin salınmasında və yaşıllaşdırma işlərində istifadə olunacaq.

Göründüyü kimi, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdakı ekosistemin bərpası, o cümlədən flora və fauna növlərinin qorunması üçün mühüm işlər gerçəkləşdirilir. İşğal dövründə təbiətinə ciddi ziyan dəymiş ərazilərimiz yenidən axarlı-baxarlı, yaşıl ərazilərə çevrilir.

Mənfur düşmənin qurutduğu bulaqlarımız, çaylarımız çağlayır, qırdığı meşələrimiz pöhrələyir, 30 ildir ki, təbii ərazisindən didərgin düşən canlılar yenidən öz ərazilərinə qaytarılır.

Azərbaycan. - 2022.- 2 noyabr. - № 240. - S. 1,10.

Meşə yanğını ekologiyaya vurulan ağır zərbədir

Hər bir vətəndaş təbiəti mühafizə etməyə borcludur

Mələhət Rzayeva

IDEA İctimai Birliyi və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin birgə təşkilatçılığı ilə həyata keçirilən “Yanğından yaşıllığa” kampaniyası çərçivəsində ölkə ərazisinin yanğına məruz qalmış meşə fondu torpaqlarında meşəbərpə tədbirlərinə başlanılıb. Birliyin məlumatında qeyd olunur ki, payız ağac əkini mövsümündə Şabran, Siyəzən, Quba, Xaçmaz, Qəbələ, Oğuz, Zaqatala rayonlarının yanğına məruz qalmış meşə fondu ərazilərində meşəbərpə tədbirlərinin həyata keçirilməsi məqsədilə hazırlanan xüsusi proqram çərçivəsində yanğınlardan zərər görmüş sahələr təmizlənərək əkinə hazır vəziyyətə gətirilir. Kampaniyanın ilk günü Şabran rayonunun yanğına məruz qalmış meşə fondu sahəsində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin rəsmilərinin, Şabran Regional Meşə Təsərrüfatı Mərkəzinin əməkdaşlarının, IDEA İctimai Birliyi və ETSN könüllülərinin iştirakı ilə 2 hektar ərazidə 2000 ağac tingi əkilib və 200 kiloqram palıd toxumu səpilib. IDEA İctimai Birliyi və ETSN-in birgə təşkilatçılığı ilə həyata keçirilən kampaniya zamanı meşə fondu torpaqlarının yanğına məruz qalmış ərazilərində hər bölgənin torpaq-iqlim şəraitinə uyğun, meşə təsərrüfatlarının tinglik sahələrində yetişdirilmiş palıd, fıstıq, vələs, ağcaqayın, qarağac, çinar, cökə, göyrüş, akasiya kimi müxtəlif cinsli ağacların əkilməsi, toxumların səpilməsi nəzərdə tutulub. Təəssüf ki, yay mövsümündə isti və quraq hava şəraiti, əsasən də insan faktoru, ehtiyatsız davranışlar nəticəsində ölkənin müxtəlif bölgələrində meşə yanğınları baş verib və hektarlarla meşə fondu sahəsi yanğından zərər görüb. Son illər iqlim dəyişmələri fonunda qlobal istiləşmə səbəbindən planetdə meşə yanğınları artır, ilbəil miqyası genişlənir. Bu şəraitdə insanların odla ehtiyatsız davranışı, yaşıllıqlara olan etinasızlığı daha çox ərazilərin yanğına məruz qalmasına, daha böyük fəsadların, o cümlədən ağacların məhvini, ətraf mühitin və biomüxtəlifliyin, kənd təsərrüfatı sahələrinin ciddi zərər görməsinə səbəb olur. Bu səbəbdən torpaq sahibləri, fermerlər, turistlər və bütün vətəndaşlar yanğın təhlükəsizliyi qaydalarına əməl etməli, yanğınlara şərait yaradan hallara yol verməməlidir. Meşə ilə örtülü sahələr Azərbaycan ərazisinin 11,8 faizini təşkil edir. Meşələr bizi təmiz hava və sağlam məkanlarla təmin edir. Onlar suyu təmizləyir, torpaqlarımızı eroziya, daşqın və digər təhlükələrdən qoruyur, yerli və qlobal iqlim şəraitini tənzimləyir, planetimizin flora və faunasının 80 faizinə ev sahibliyi edir, yanacaq istifadəsindən əmələ gələn karbon qazının 1/3-ni udmaqla, iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə bizə kömək edir. Meşə ehtiyatları ölkəmizin, xüsusən regionların iqtisadi inkişafına və ümumiyyətlə, insanların dolanışığına böyük töhfə verir. Bütün bunları nəzərə alaraq, meşələrin bərpası və genişləndirilməsi üzrə həyata keçirilən tədbirlər bir çox Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə, xüsusən də Məqsəd 3 (Səhiyyə və rifah), Məqsəd 13 (İqlim dəyişikliyi), Məqsəd 15 (Torpaq ekosisteminin mühafizəsi) və digər məqsədlərə nail olunmasına xidmət edir. “Yanğından yaşıllığa” kampaniyasının təşkilatçıları vətəndaşları əvəzedilməz həyat mənbəyi olan meşələrimizi qorumağa, ölkəmizin və planetimizin dayanıqlı gələcəyini təmin etməyə dəstək olmağa çağırır.

Başladılan kampaniya ilə bağlı fikirlərini “Şərq”lə bölüşən Bələdiyyələrin Fəaliyyətinin Təbliği İctimai Birliyinin sədri Vüqar Tofiqli qeyd etdi ki, hər bir vətəndaş, daha böyük məşabda götürüldükdə isə planetimizin sakini olan hər bir insan təbiəti mühafizə etməyə borcludur. Çünki bəşər övladı təbiətin bir parçasıdır. Təbiəti məhv etməklə insan özünün məhvini yaxınlaşdırır:

“Çox sevindiricidir ki, son zamanlar təbiətin mühafizəsi, ekologiyanın qorunması, dirçəldilməsi istiqamətində görülən əməli işlərlə yanaşı, geniş maarifləndirmə işləri də aparılır. Metropoliten daxilində - stansiyalarında, vestibüllərdə ekologiyanın mühafizəsinə çağırış edən təbliğat lövhələri vurulub. Lövhənin birində qeyd edilir ki, “24 saat içində bir ağac orta hesabla üç nəfərin tənəffüsü üçün lazım olan oksigen sintez edir”, 1 ağac 3 nəfərlik ailənin illik tənəffüsünü təmin etməyə qadirdir. Mən inanıram ki, bu lövhəni görən, ona diqqət edən sərnişinlərdə ağacların qorunmasına həvəs yaranır və insanlar anlayır ki, yaşıllıqları qorumaq lazımdır, ağacları kəsmək olmaz, belə bir hadisənin baş verdiyini bildikdə, dərhal əlaqədar qurumlara xəbər vermək, ağac qırğınına dayandırmağa çalışmaq lazımdır. Yay mövsümü boyunca müxtəlif bölgələrdə meşə massivlərindəki yanğınlardan barədə məlumatlar verilir. Meşə yanğını ekologiyaya vurulan ağır zərbədir. Meşələrin bəşəriyyətdə necə önəm daşdığını bilmək üçün bir-iki fakt yetərlidir. Məsələn, günəşli bir gündə bir hektar meşə sahəsi havadan 220-280 kiloqram karbon qazı udur və 180-200 kiloqram oksigen buraxır. Bir hektar iynəyarpaqlı ağac ildə 40 tona qədər, yarpaqlı ağaclar isə təxminən 100 tona qədər toz tutur. 1 hektar meşə 200 nəfərin nəfəs almasını

təmin edir. Faktları artırmaq da olar, amma elə bu bir-iki kəlmə də yaşıllıqların, meşə massivlərinin necə önəmli olduğunu təsdiq etməyə yetir".

V.Tofiqli təbiətin bərpası prosesində yerli bələdiyyələrin də iştirakının vacib olduğunu bildirdi:

" Dövlət Ekoloji Ekspertiza Agentliyində Xəzər rayon icra hakimiyyəti rəsmilərinin, bələdiyyə nümayəndələrinin, həmçinin media təmsilçilərinin iştirakı ilə maarifləndirici tədbir keçirilib. Tədbirin məqsədi yerli icra hakimiyyəti orqanları və bələdiyyələrin yaşıllıqların monitorinqi, mühafizəsi və onların götürülməsi üçün mövcud prosedurların izahı, həmin qurumların bu sahədə üzərinə düşən öhdəliklərinin müzakirəsi olub. Görüşdə yaşıllıqların götürülməsinə dair ekoloji rəyin alınması sahəsində şəffaflığın təmin edilməsi, bələdiyyələr və icra hakimiyyəti orqanlarına yaşıllığın götürülməsi üçün verilmiş rəylərin icra vəziyyətinin müzakirəsi, dövlət qurumları və vətəndaş cəmiyyəti institutları ilə sıx əməkdaşlığın qurulması, yaşıllıqların mülkiyyətçilərinin üzərinə düşən vəzifə və öhdəliklər müzakirə olunub. Bu, onu göstərir ki, yerli bələdiyyələr təbiətin bərpasında əhəmiyyətli iş görə bilər və harda ki, bu işlər birgə əməkdaşlıq çərçivəsində aparılır, orada müsbət nəticələrə nail olunur. Ekologiyanın bərpası dedikdə təkcə yaşıllıqların, meşə massivlərinin bərpası üzərində dayanılmamalıdır. Ətraf mühitin təmizliyi də ekoloji sağlamlıq üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bizə daxil olan məlumatlara görə, hazırda ölkəmizin müxtəlif bölgələrində payız-qış mövsümünə hazırlıq tədbirləri çərçivəsində abadlıq və təmizlik işləri də aparılır. Bu cür tədbirlər İsmayıllıda, Gədəbəy rayonunda keçirilib. Məsələn, Gədəbəydə bələdiyyələrin köməkliyi ilə şəhərin Şır-şır adlanan ərazisində təmizlik və abadlıq işləri aparılıb. Bələdiyyə qulluqçularının və könüllülərinin iştirakıyla keçirilən iməcilikdə ətraf ərazi zibil tullantılarından təmizlənilib. Bələdiyyənin qərarıyla yaxın gələcəkdə həmin ərazidə əhalinin mədəni istirahəti üçün şərait yaradılması nəzərdə tutulur. Belə işlər ətraf mühitin mühafizəsi üçün çox önəmlidir".

V.Tofiqli qeyd etdi ki, ölkəmizə qarşı ekoloji terror 30 ilə yaxın müddətdə Ermənistanın işğal altında saxladığı ərazilərimizdə törədildi. Bu ekoloji terrora 44 günlük Vətən müharibəsində qazanılan şanlı qələbəylə son qoyuldu. İndi isə yaraların sağaldılması zamanıdır:

"Xatırladım ki, bir müddət əvvəl Bakıda keçirilən Azərbaycan Milli Şəhərsalma Forumunda çıxış edən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin xüsusi nümayəndəsi Vahid Hacıyev qeyd etmişdi ki, işğaldan azad edilmiş Zəngilan şəhəri "ağıllı" və "yaşıl" şəhər konsepsiyalarına uyğun bərpa edilən regional mərkəzdir. İşğal dövründə məhv edilmiş ekosistemin bərpası üçün Zəngilan rayonunda 20 min çinar ağacı və min kiloqram palıd toxumu əkilib. Bundan başqa, Ağalı kəndində 3 mindən çox müxtəlif ağac əkilib. Zəngilanda yaşayış rayonları park zonalarına inteqrasiya olunacaq. Bu o deməkdir ki, yaşayış binaları bir tərəfdən yerli materiallar istifadə olunmaqla, digər tərəfdən müasir texnologiyaların vasitəsilə yüksək standartlarla inşa edilərək park rayonunun planlama və dizaynına inteqrasiya olunacaq. Azərbaycan hökuməti işğaldan azad edilmiş ərazilərin baş planına uyğun olaraq "ağıllı" şəhərlər və kəndlər, "yaşıl" iqtisadiyyat və dayanıqlı inkişaf kimi konsepsiyalar reallaşdırır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə ekoloji tarazlığın bərpası, ərazilərin, şəhərlərin yaşıllaşdırılması əsas prioritetlərdəndir. Hesab edirəm ki, qısa zamanda müsbət nəticənin əldə olunması üçün bu sahədə beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi də vacibdir".

Şərq. - 2022. - 2 noyabr. - № 200. - S. 11.

İqlim dəyişikliyi - dünya böyük bəla ilə üz-üzədir

Azərbaycanda da son on ilin quraqlığı ciddi şəkildə hiss edilməkdədir

Aydan Xəlilova

Günümüzün global problemlərindən olan iqlim dəyişikliyi hazırda özünü müxtəlif hadisələrlə göstərməkdədir. Baş verən proseslər buzlaqların və buz təbəqələrinin əriyib kiçilməsinə, flora və faunanın dəyişməsinə, qeyri-sabit hava şəraitinə və fəsillərə xas balansın pozulmasına səbəb olur.

Son illərdə iqlim dəyişikliyindən qaynaqlanan problemlər bütün dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da hiss olunur. Statistika nəzər salsaq, son 100 ildə Azərbaycan ərazisində orta illik temperatur 0,4-1,3 dərəcəyə qədər artıb. Son 10 illiklərdə isə ölkə ərazisində kiçik dağ çaylarında sel və daşqınlar daha çox müşahidə edilir. Artıq uzun zamandır ki, bu global problemlə bağlı bir sıra beynəlxalq tədbirlər, o cümlədən elmi və praktiki konfranslar keçirilir, nəticələrin aradan qaldırılması, proqnozlaşdırılan gözləntilərin qarşısını almaq üçün müxtəlif təkliflər irəli sürülür.

Global istiləşmə sürətlənib

Mövzu ilə bağlı həmsöhbət olduğumuz "Biosfer" İctimai Birliyinin sədri, ekoloq Qorxmaz İbrahimli qeyd etdi ki, XX-XXI əsrlərdə dünyada baş verən bir çox dəyişikliklər global istiləşməni sürətləndirib.

Proseslərə səbəb kimi atmosferdə karbon emissiyasının yüksəlməsi müəyyənləşdirilib. Aparılmış son üç yüz illik tədqiqatlar nəticəsində aşkar olunub ki, global istiləşməni yaranan karbon dioksid artıb. Yəni havanın bir dərəcə belə yüksəlməsi ciddi global dəyişikliklərin baş verməsinə yol açır.

Atmosferin mühafizəsi ilə bağlı rəsmi sənədlərə diqqəti çəkən ekoloq vurğulayır ki, problemin həllində beynəlxalq sazişlər mühüm rol oynayıb. Global istiləşmənin qarşısını almaq yalnız bir dövlətin öhdəliyi olmadığına görə eyni məqsəd altında bütün dünya ölkələri birləşməlidirlər. Ötən əsrin 90-cı illərində hərərətin 1,5 dərəcə yüksəlməsi nəticəsində 1997-ci ildə imzalanan "Kioto" protokolu vacib sənədlərdən biridir. Bu protokola qoşulanlar global istiləşməyə səbəb olan istixana qazlarının (karbon, metan və s.) atmosfərə tullantılarını məhdudlaşdırmaq öhdəliyini daşıyırlar. Azərbaycan da daxil olmaqla, bir çox ölkə bu protokolu ratifikasiya edib. Ancaq bəzi böyük sənaye ölkələri protokola olduqca gec qoşulublar, hətta bəziləri isə ümumiyyətlə, qəbul etməyiblər. Bundan sonra 2015-ci ildə "Paris" sazişi də imzalanıb. Bu sənəddə də atmosferdəki karbon dioksidin azaldılmasına dair tədbirlərin tənzimlənməsi əsas öhdəlik kimi əks etdirilib.

İqlim dəyişikliyinə sürətləndirən proseslərin əsasında antropogen amil - insan dayanır

İqlim dəyişikliyinə səbəb olan əsas ölkələr ABŞ, Çin, Hindistan, Rusiya və digərləridir. Q.İbrahimli bildirir ki, təəssüfedicə məqamlardan biri də ABŞ kimi nəhəng bir ölkənin bu sazişi imzalamamasıdır. Çin, Rusiya, Hindistan kimi ölkələrdə isə sənayedə kömürün istifadəsi atmosferdə karbon emissiyasının yüksəlməsinə səbəb olmaqdadır. Bundan əlavə, bataqlıqlardan ayrılan metan qazı, avtomobillərdən xaric edilən zərərli qazlar, yanacaq kimi istifadə olunan heyvan peyini və sairə maddələr karbon emissiyasının yüksəlməsinə səbəb olur. Ümumilikdə sənayenin artan amplitudası prosesin təkanvericisidir.

Bir sözlə, saymaqla bitməyən iqlim dəyişikliyinə sürətləndirən proseslərin əsasında antropogen amil - insan dayanır.

Ölkəmizdə qar yağıntısının az olması səhrələşməni artırır

Qorxmaz İbrahimli nəzərə çatdırır ki, bəşəriyyəti yaxın on ildə ciddi bir dəyişiklik gözləyir. Alimlərin həyəcan təbili isə yaxın beş yüz il üçün gözlənilən dəyişikliklərlə bağlıdır. Ehtimal edilir ki, yaxın on il və ya onilliklərdə havanın hərərətinin orta illik durumu sabit qalacaq. Qarşdakı zamanda hətta global soyuma və yaxud yağıntıların artması da müşahidə edilə bilər.

Xüsusən son iyirmi ilin müşahidələri göstərir ki, quraqlıqların ardından yağıntıların artımı daha çox gözlənilən haldır. Dünyanın bir tərəfində quraqlıqdan əziyyət çəkildiyi kimi, digər tərəflərində yağıntıların anomal

düşməsi ilə subasma kimi fəlakətlər baş verə bilər. Bu çağın tələbi isə hər bir fərdin iqlim dəyişikliklərindən xəbərdar olmasıdır. Yaxın on ildə qeyd edilən problemlərin qarşısının alınması üçün ciddi maarifləndirmə işləri aparılmalıdır.

İqlim dəyişikliyi ölkəmizdəki təsirinə gəldikdə isə, on il əvvəlki vəziyyəti analiz edərək bir çox nəticələrə gəlmək olar. Ekspert deyir ki, Azərbaycan taransız su ehtiyatlarından asılı ölkələrdən olduğundan xüsusən son on ilin quraqlığını ciddi şəkildə hiss etməkdədir. Cari il ərzində ölkə üzrə qar yağışının az olması nəticəsində dağlarda akkumulyativ su ehtiyatının yaranmaması yay və payız fəslində bir çox bölgələrdə su qıtlığına, bəzi ərazilərdə isə bulaqların qurumasına səbəb olub.

Özəlliklə qışda qarın az yağması Azərbaycanda buzlaqların sahəsinin kiçilməsinə gətirib çıxarıb. Nəticədə mülayim qurşağın quru hava tipi zonasında yerləşən ölkəmizdə səhrələşmənin artması, dağ çaylarının sululuq rejiminin dəyişməsi müşahidə olunur. Bu gələcəkdə ciddi şəkildə su qıtlığı ilə üzləşməyə gətirib çıxara bilər. Bu səbəblə ən əsas müvafiq tədbirlərin görülməsində fayda var. Bunun üçün maarifləndirmə və könüllülük fəaliyyətinin artırılması öndə olmaqla, xüsusi proqramlar hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir.

Alternativ enerjiden istifadə problemin qarşısını alan əsas amillərdəndir

İqlim dəyişikliyi antropogen amillə birbaşa bağlıdır. Həm artan əhali sayı, həm də sənayenin sürətli inkişafı istixana qazlarının atmosferdə çoxalmasına səbəb olur. Bunun üçün də ekoloq qeyd edir ki, daş kömürün sənaye və məişətdə istifadəsini minimuma endirmək lazımdır: "İnkişaf etmiş ölkələrin atmosferdə karbon emissiyasının yüksəlməsində payının yüksək olduğunu nəzərə alaraq, nano texnologiyalar vasitəsilə karbon emissiyasında artımın azaldılmasına nail oluna bilər. Azərbaycanda alternativ enerji mənbələrinə keçid və onların tətbiqi sevindirici haldır. Külək və günəş enerjisindən istifadə iqlim dəyişikliyi qarşısının alınmasında ən mühüm addımdır".

Havanın çirklənməsinə səbəb olan amillərdən biri də avtomobillərdir. Xüsusilə son illərdə ölkəmizdə artan avtomobil sayı bu halı daha da kəskinləşdirib. İlk növbədə bu prosesdə idxal olunan nəqliyyat vasitələrinə diqqət edilməsi əsas şərt kimi qiymətləndirilir.

Son olaraq, Qorxmaz İbrahimli bildirir ki, dünyada iqlim dəyişikliyi qarşısının tam alınması qeyri-mümkündür. Lakin prosesi zəiflətmək və gələcək nəsillərin də həyatını xilas etmək üçün "Kioto" protokolu və "Paris" sazişi kimi beynəlxalq sənədlərin icrasına diqqət artırılmalıdır. Havanın istiliyinin yüksəlməsinin bir dərəcəni belə ötməməsinə nail olunmalıdır.

Bunun üçün isə sənaye və kənd təsərrüfatının inkişafında karbon emissiyasını yüksəldən texnologiya və siyasətdən imtina olunmalıdır. Ətraf mühitin qorunmasının, hava, torpaq və suyun çirklənməsinin qarşısının alınmasının yolu davamlı maarifləndirmədən keçir. Planetimizi qorumaq hər kəsin öhdəliyidir.

Azərbaycan. - 2022.- 3 noyabr. - № 241. - S. 9.

Ekoloji problemlər necə həll ediləcək?

Elçin Bayramlı

Ölkənin hazırda üzləşdiyi ekoloji problemlərin əksəriyyəti iqtisadi inkişaf proseslərində ətraf mühitin qorunması məsələlərinin nəzərə alınmaması ilə bağlıdır

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq sərəncamları ilə ölkənin ekologiyası sahəsində bir sıra mühüm sənədlər qəbul edilib. Müvafiq proqramlar və tədbirlər planı hazırda icra hazırda icra olunmaqdadır. Bununla belə, ölkədə ətraf mühitin davamlı idarə olunması öz vacibliyinə görə gələcəkdə də ən öndə olan və daim diqqət tələb edən məsələ olaraq qalacaqdır.

Torpaq örtüyünün korlanması nəticəsində onun eroziyası və şoranlaşması kənd təsərrüfatı istehsalına və əhalinin torpaqdan gəlir vasitəsi kimi istifadə imkanlarına mənfi təsirini göstərir. Ölkə ərazisinin 60%-i yəni 672 min hektarı orta və şiddətli eroziyaya məruz qalıb. Torpaqların eroziyaya uğramasının əsas səbəblərindən biri də bəzi yerlərdə meşə örtüyünün sürətlə seyrəldilməsidir.

Kür-Araz ovalığında və Abşeron yarımadasında bir çox ərazilər hazırda yerli sənaye müəssisələrinin çirkli tullantılarının təsirinə məruz qalır ki, bu da həmin ərazilərdə torpaqda və qida məhsullarında ağır metalların və davamlı üzvi çirkləndiricilərin yığılmasına səbəb olur. Belə ki, Abşeron yarımadasında hazırda təxminən 10 min hektar torpaq sahəsi neftlə çirklənmişdir və bu, təbii biotoplara mənfi təsir göstərərək səhrələşməyə aparıb çıxarır.

Respublikada həm stasionar, həm də səyyar mənbələrdən havaya atılan çirkləndirici maddələrin ümumi miqdarı azalma meyilli olub ki, bu da, qismən 1990-cı illərin əvvəllərində baş vermiş iqtisadi tənəzzüllə bağlıdır. Lakin son dövrlərdə iqtisadiyyatda baş verən inkişaf paralel olaraq, havaya atılan zərərli maddələrin həcmi də artır. Havanın çirklənməsi paytaxt Bakı şəhərində və digər iri şəhərlərdə, o cümlədən, kimya sənayesi mərkəzi hesab edilən Sumqayıtda ciddi xarakter alıb. Atmosferin çirklənməsinə həm nəqliyyat vasitələri, həm də elektrik stansiyaları və sənaye obyektləri təsir göstərir.

Böyük şəhərlərdə nəqliyyat vasitələri havanın çirklənməsinin əsas mənbəyidir. Respublikada avtomaşınların sayı 1,5 milyonu keçmişdir. Avtomobil parkının köhnəlməsi, avtomobillərin yoxlanılması və texniki xidmətin lazımı səviyyədə olmaması, aşağı keyfiyyətli yanacaqdan istifadə havanın çirklənməsini daha da gücləndirir. Atmosferə daxil olmuş zərərli maddələrin ümumi həcmnin 61%-ni avtomobil nəqliyyatından buraxılan tullantılar təşkil edir. Stasionar mənbələrdən atmosfərə atılan zərərli maddələrin 79%-i Bakı şəhərinin payına düşür.

Son dövrlərdə Azərbaycanda həm neft, həm də təbii qaz emalı və istifadəsi nəticəsində yaranan təhlükəli tullantıların həcmində artma müşahidə edilmişdir. Son 20 ildə təhlükəli istehsalat tullantılarının həcmi 5 dəfə artıb.

İşlənmiş qazın təmizlənməsi üçün tətbiq edilən texnologiya və avadanlıqlar köhnəldiyinə və ya ümumiyyətlə olmadığına görə, neft və qaz sənayesi kükürd, karbon və azot oksidləri ilə havanı çirkləndirən əsas mənbədir. Tullantılar əsas etibarilə qızdırıcılarda yandırılan yanacaqdan əmələ gəlir. Bu baxımdan neftayırma zavodlarının müasirləşdirilməsinə ehtiyac var. Son dövrlərdə müasir avadanlığın quraşdırılması bu sahədə tullantıların həcmnin azalmasına təsir göstərmişdir. Zavod və fabriklərin, (xüsusilə də köhnə avadanlıqlardan istifadə edənlərin) şəhər ətrafına çıxarılması, sənaye müəssisələrindəki qaz-toz tutucularının tam gücü ilə işləməsi, nəqliyyat vasitələrinin mühərriklərinin katalitik qaz neytralizatorları ilə təmin edilməsi, təmiz yanacaq növlərinə keçirilməsi atmosfərə atılan zərərli maddələrin həcmnin xeyli azalmasına kömək göstərə bilər.

Ölkənin mövcud energetika sisteminin təqribən 80%-i mazut və təbii qazla işləyən istilik enerjisi stansiyalarının payına düşür. Lakin Sovet dövründə yaradılmış energetika infrastrukturu köhnəldiyindən hazırda qənaətbəxş vəziyyətdə deyildir. Belə ki, generatorların və qazanxanaların təxminən yarısı 50 ildən artıqdır ki istismar olunur. Bunun nəticəsində yanacaq sərfi artmış, istilikyaratma qabiliyyəti aşağı düşmüş və tullantıların miqdarı müvafiq olaraq artmışdır.

Azərbaycanda su mənbələrinin azlığı həm əhalinin fərdi istifadəsində, həm də kənd təsərrüfatının su ilə təchizatında ciddi problemlər yaradır. Burada problem yalnız su mənbələrinin azlığı ilə məhdudlaşmır. Eyni zamanda, suyun istifadəsində israfçılıq və su təchizatı infrastrukturunun texniki vəziyyətinin qənaətbəxş olmaması ilə bağlı problemlər də mövcuddur.

Əhalinin su təchizatı ilə bağlı digər məsələ suyun keyfiyyətidir. ETSN-nin keçirdiyi monitorinqin nəticələrinə əsasən, su hövzələrinin çirkləndirilməsi üzrə tədqiq olunmuş hər iki müəssisədən birində atılan tullantılar icazə verilən normadan artıqdır.

Azərbaycan Respublikası əhalisinin təxminən yarısının su təchizatı Kür çayı ilə bağlıdır və Azərbaycana daxil olan suyun əksər hissəsi Gürcüstandan və Ermənistandan keçir. Gürcüstanın və Ermənistanın şəhərlərindən təmizlənməmiş çirkli suların Kür çayına axıdılması onun hidro-kimyəvi rejiminə və suyun keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir. Bu baxımdan, problemin regional səviyyədə həll edilməsi və beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə həm Ermənistan ərazisindən Kür və Araz çaylarına (ildə 350 mln. m³), həm də Gürcüstan ərazisindən Kür çayına (ildə 320 mln. m³) axıdılan çirkli suların təmizlənməsinə ehtiyac vardır.

Mövcud sənaye müəssisələrində istifadə olunan köhnəlmiş istehsal avadanlıqları ətraf mühiti çirkləndirməkdə davam edir və bəzi yerlərdə toplanmış tullantılar (xüsusilə də təhlükəli tullantılar), insanların sağlamlığı və ətraf mühit üçün böyük təhlükə yaradır. İri yaşayış məntəqələrində, xüsusilə də sənaye mərkəzlərində, məişət tullantılarının daşınması və yerləşdirilməsi işi lazımi səviyyədə təşkil olunmadığından şəhər kənarları qanunsuz olaraq illərlə yığılmış tullantı poliqonlarına çevrilib ki, bu da ətraf mühitin çirkləndirilməsinə və xəstəlik mənbələrinin yaranmasına səbəb olur.

Bu problemlərin həll edilməsi üçün həyata keçirilən proqramlarda aşağıdakılar nəzərdə tutulur;

- meşə ehtiyatlarının davamlı idarə olunması;
- su ehtiyatlarının davamlı idarə olunması;
- torpaq ehtiyatlarının davamlı idarə olunması və səhrələşmə proseslərinin qarşısının alınması;
- biomüxtəlifliyin davamlı idarə olunması;
- atmosfer havasının davamlı idarə olunması;
- alternativ enerji mənbələrindən istifadənin genişləndirilməsi;
- tullantıların kompleks idarə olunması;
- dağ və sahiləyən ekosistemlərin kompleks idarə olunması;
- ətraf mühitin idarə olunmasına dair normativ hüquqi bazanın, monitorinq sistemlərinin və resurslarının

təkmilləşdirilməsi;

- ekoloji maarifləndirmənin və məlumatlandırmanın gücləndirilməsi.

Ölkə ərazisində yeni meşə sahələrinin salınması nəzərdə tutulur. Eyni zamanda, meşə landşaftı əsasında ekoturizm və rekreasiya mərkəzləri yaradılacaq.

Xəzər dənizi, çay və digər su hövzələri sahillərində yerləşən yaşayış məntəqələri, sənaye, kənd təsərrüfatı və istirahət-turizm obyektləri tərəfindən suların çirklənməsinin qarşısının alınması üçün işlər həyata keçiriləcək. Baş kollektorlarda toplanan drenaj sularının təkrar istifadəsi məqsədilə onların tədqiqi aparılacaq və təkrar istifadə olunmasına dair təkliflər hazırlanacaqdır. Mövcud su təchizatı obyektlərinin və kanalizasiya sistemlərinin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədilə qabaqcıl texnologiyaları tətbiq etməklə respublika ərazisində bərpa işləri həyata keçiriləcəkdir.

Bununla yanaşı su ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsi və onların çirklənmədən qorunması işləri təkmilləşdiriləcək. Torpaq ehtiyatlarının idarə olunması və səhrələşmə proseslərinin qarşısının alınması istiqamətində səhrələşmə ilə mübarizə üzrə işlər davam etdiriləcək. Torpaq resurslarından davamlı istifadənin stimullaşdırılması, eləcə də torpaqların münbitliyinin qorunması və artırılması, həmçinin onların su və külək eroziyasına məruz qalmasının qarşısının alınmasına dair tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Biomüxtəlifliyin davamlı idarə olunması istiqamətində su, bioloji ehtiyatların artımı ilə məşğul olan müəssisələrin istehsal gücü artırılacaq, mövcud qorunan ərazilərin sahəsi genişləndiriləcək, habelə ekoturizmin inkişaf etdirilməsi məqsədilə zəruri sosial infrastruktur yaradılacaqdır. Eyni zamanda, biomüxtəlifliyin davamlı inkişafını təmin edən tingliklər, meşə heyvanlarının və quşların artırılması üçün yeni bioloji mərkəzlər yaradılacaqdır.

Atmosfer havasının davamlı idarə olunması istiqamətində atmosfərə atılan istixana qazlarının miqdarının azaldılması və iqlim dəyişmələrinin ekosistemlərə və iqtisadiyyata mənfi təsirinin azaldılması işləri həyata keçiriləcək. Həmçinin istehsal müəssisələri tərəfindən atmosfərə işlənmiş qaz və karbon emissiyasının səviyyəsinin azaldılması məqsədilə həmin istehsal müəssisələrinə maliyyə yardımı göstərilməsi nəzərdə tutulur.

Alternativ enerji mənbələrindən istifadənin genişləndirilməsi istiqamətində üzvi maddəli tullantılardan istilik və gübrə alınması üzrə texnologiyaların işlənilməsi, günəş və külək enerjisi ehtiyatlarından istifadə imkanlarının tədqiqi məqsədilə yeni enerji stansiyaları inşa ediləcək.

Tullantıların kompleks idarə olunması istiqamətində əmələ gələn bərk sənaye, kənd təsərrüfatı və məişət tullantılarının təkrar xammal, enerjidaşıyıcısı, gübrə, tikinti və kompozit materiallar kimi utilizasiya edilməsi, həmçinin iri yaşayış məntəqələri üçün ekoloji və sanitar tələblərə cavab verən yeni tullantı poliqonlarının yaradılması işləri davam etdiriləcək. Yeni tullantı emalı zavodları tikilib istifadəyə veriləcək.

Ekoloji maarifləndirmənin və məlumatlandırmanın gücləndirilməsi üçün təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə üzrə təbliğat materialları hazırlanaraq əhali arasında yayılması təşkil ediləcək.

Səs.-2022.-4 noyabr.-№203.-S.15.

Ulu diyarın xan çınarı

Zəngilan meşələri də bərpa olunacaq

Ülkər Xaspoladova

Azərbaycan maddi-mədəniyyət abidələri ilə yanaşı, flora və faunasının zənginliyinə görə bənzərsiz, möhtəşəm diyardır. Elə bu da həmişə yadellilərin, mənfur düşmənlərimizin diqqətini çəkib, onların iştahlarını qabardıb. Ölkəmizin füsunkar təbiəti ilə seçilən bir parçası da Zəngilandır. Hələ qədim zamanlardan sıx meşələri, münbit torpağı, bolsulu vadiləri, gur çayları, durnagözlü bulaqları ilə göz oxşayıb.

Avropada ən böyük çinar meşəsi

Avropanın ən böyük və elə o qədər də unikal olan çinar meşəsi də Zəngilandadır. Görkəmli təbiətşünas alim, akademik Həsən Əliyevin təşəbbüsü ilə çinar meşəsini qorumaq məqsədilə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 1974-cü il 4 iyul tarixli qərarına əsasən, Zəngilan rayonunun ərazisində 120 hektar sahəni əhatə edən Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu yaradılıb. Burada yetişən Şərq çinarları dünyada bitən 8 çinar növündən biridir. Əzəmət və ucalıq rəmzi hesab edilən Şərq çınarı görkəminə, bioekoloji əlamətlərinə görə bənzərsizdir. Şərq florasının mirvarisi, möhtəşəm gövdəsi və füsunkarlığına görə cənubun nəhəngi adlandırılıb. 1000-1500 il ömür sürən, susuzluğa davamlı olan bu ağacların gövdəsinin diametri 12 metrə qədər böyüyə bilir, boyu isə 25-30 metrə, hətta bəzi hallarda 50 metrə çatır.

Zəngilanın çinar meşəsi sahəsinin böyüklüyü və əzəməti ilə görənlərini valeh edir, dillərdə dastana çevrilirdi. Ermənistanın təcavüzü nəticəsində çinar meşəsi də namərdə yem, oylaq oldu. Mayası qəddarlıqdan yoxrulan mənfur qonşularımız tərəfindən vəhşicəsinə talan edildi, yağmalandı, yandırıldı, doğranıb dağındı. Həm də nə az, nə çox düz 30 il.

Erməni vandalizminin əlaməti

Vətən müharibəsi özgə torpağına, malına göz dikən, xalqımızın humanistliyindən, qonaqpərvərliyindən, etimadından və etibarından istifadə edən erməni vandallarının iç üzünü, əsl simasını dünyaya göstərdi. Hər kəs gördü ki, döyüş meydanında, savaşda qarşıımızdan dovşan kimi qaçan xain qonşularımız məğlubiyyətin, natamamlıq komplekslərinin acısını meşəmizdən, ağacımızdan, otumuzdan, çiçəyimizdən çıxırlar. Xalqımızın qüdrətinin və milli qürurumuzun təntənəsinə çevrilən, dövlətimizin nüfuzu və gələcək inkişafı baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb edən misilsiz Qələbə sayəsində əzəli və əbədi torpaqlarımıza qovuşduq. Artıq Zəngilan da öz sahibindədir, demək olar ki, yalnız adı qalan çinarsız çinar meşəsi də...

Ötən il fevralın 15-də Prezident İlham Əliyev, birinci xanım Mehriban Əliyeva və qızları Zəngilan rayonunun Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunu ziyarət edərək burada çinar ağacı da əkilər. Həmin vaxt Şərq çinarlarının bərpası ilə bağlı Prezident İlham Əliyev demişdir: "Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunda çinar ağacları əkdik. Bəsitçay qoruğu 1974-cü ildə Ulu Öndər Heydər Əliyevin tapşırığı ilə yaradılmışdır. Burada 100 hektardan çox sahədə nadir çinar ağacları dövlət tərəfindən qorunurdu. Bu, nadir çinar ağacları meşəsi idi. İşğaldan sonra mənfur düşmənlər çinarların böyük hissəsini kəsib, doğrayıb, talayıb və yandırır. Bu, erməni vandalizminin növbəti əlamətidir. Bu gün Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun bərpasına start verildi. Biz bu qoruğu bərpa edəcəyik".

Azərbaycan Pedaqoji Universitetinin professoru, biologiya elmləri doktoru, Azərbaycan Ekologiya Standartları Monitoring Fondunun prezidenti Rauf Sultanov Zəngilan rayonunun erməni işğalında olduğu müddətdə canlı və cansız təbiətimizə qarşı edilən soyqırımı haqqında deyir ki, digər işğal olunmuş ərazilərimizdə olduğu kimi, Zəngilanın meşələrində, həmçinin çinar meşəsində də ağacları kütləvi surətdə qırır, yandırır, dağıyır aparırlar: "Ermənilər çinar ağaclarını kəsərək burada yaratdıqları xüsusi müəssisələrdə silah qundaqlarını hazırlayırmışlar. Onun bir hissəsini digər ölkələrə satıb, bir hissəsiylə də özləri silahlanırmışlar. Təkcə bununla da kifayətlənməyiblər. Ağaclardan tikinti materialı, gəmiqayırma sənayesi üçün də istifadə edirmişlər".

Çınarın təbiətdə olduqca böyük rol oynadığını deyən ekspert qeyd edir ki, bu ağac digər ağaclardan 10 dəfə artıq oksigen ifraz edir, yarpaqlarının səthi digər ağaclarındakından dəfələrlə böyük olduğu üçün günəş şüalarını daha çox qəbul edir: "Fotosintez prosesində, yaşıl kütlənin əmələ gəlməsində, torpağın münbitliyinin

artırılmasında, onda olan canlı mikroorqanizmlərin artırılmasında çinarların rolu əvəzsizdir. Elə bu floranın sayəsində də Zəngilanın torpağı olduqca münbitdir. Həm də bu mikroiqlim insanlarda fiziki yorğunluğu aradan qaldırır, sinir sisteminin fəaliyyətinə müsbət təsir göstərir".

Yeni çinarlar boy verəcək

Təbiət ona dəymiş ziyanı müəyyən müddət sonra özü də bərpa etmək gücündə və qüdrətindədir. Doğrudur, bu dəfə vurulan ziyanı, yaranı elə də tez sağalda bilməyəcək. Biz ona kömək edəcəyik.

Azərbaycan xalqı bu yaranı da tez sağaldacaq, meşəsinə, gülünə, çiçəyinə özü məlhəm olacaq. Rauf Sultanov deyir ki, çinar meşəsini antropogen amillərlə suni şəkildə bərpa etmək olar: "Buna da vaxt, səbir, vəsait lazımdır. Bu gün işğaldan azad olunmuş ərazilərdə olduqca böyük işlər görülür. Meşələrin, təbiətin bərpası da bu işlərin sırasında. Bunun üçün insanların oraya qaytarılması prosesi də davam etməlidir. İlk növbədə ərazilər minadan təmizlənməli, elektrik stansiyaları və su anbarları tikilməli, kommunikasiya xətləri yaradılmalıdır. Meşələrin bərpa prosesi insanlar ora köçdükdən sonra işçi qüvvəsinin olması hesabına daha sürətli gedəcək", - deyə alim bildirir.

Azərbaycanın qazandığı uğurlar təsdiq edir ki, indi möhtəşəm Zəfərin işığında atılan hər bir addım sabah gül, çiçək açacaq. İşğaldan azad olunmuş hər qarış torpaq yenə yurdumuzu cənnətə çevirəcək. Yeni-yeni çinar meşələri boy verəcək. Biz onları göz bəbəyimiz kimi qoruyacaq, daha əzəmətli, daha qollu-budaqlı və həm də düşmən gözü çıxaran özəlliyə çevirəcəyik.

Azərbaycan. - 2022.- 15 noyabr. - № 248. - S. 7.

Ölkəmizdə yaranan ekoloji problemlərin əsas səbəbləri nədir?

Havar Şəfiyeva

XIX əsrin sonlarından başlayan elmi-texniki tərəqqi, sənayenin sürətli inkişafı nəticəsində ətraf mühitə edilən təsirlər XX əsrin ortalarında öz fəsadlarını büruzə verməyə başladı. Bir-birinin ardınca baş verən təbii fəlakətlər - daşqınlar, zəlzələlər, torpaq sürüşmələri dünyanın bütün ölkələrində ciddi narahatlıqlar yaradır. Artıq insanlar təbiətə olan münasibətlərini dəyişməyəcəkləri, onun ehtiyatlarından səmərəsiz istifadəyə son qoymayacaqları təqdirdə bu prosesin onların özlərinə qarşı çevriləcəyini və arzuolunmaz nəticələrə gətirib çıxaracağını anlaşırlar.

İnsanlar yarandığı ilk günlərdən təbiəti məhv etməyə başlamış və bəşər sivilizasiyası mürəkkəbləşdikcə, planetimizdə ekologiyaanın vəziyyəti də sürətlə pisləşmişdir.

Hazırda təbiətin qorunmasına böyük diqqət yetirilsə də, itirilmişləri bərpa etmək həmişə mümkün olmur.

Avropa dünyanın ən sıx məskunlaşdığı regionlarından biri hesab olunur. Şəhər yerlərində yaşayanların sayı kənd yerlərindən qat-qat çoxdur.

Burada bir-birindən qısa məsafədə yerləşən 40-dan çox dövlət cəmləşib. Bu qismən global ekoloji böhranın probleminə çevrilir.

Ucqar rayonlarda içməli suyun keyfiyyəti hələ də məqbul meyarlardan keçir. Avropanın əksər böyük şəhərlərində suyun əhalinin ehtiyacları üçün buraxılmasından əvvəl onu hərtərəfli təmizləmək lazımdır.

İnsanın həyatını təmin etmək üçün zəruri olan ekoloji xərclər

İlk növbədə, bu, ərazilərin təbii suvarılmasını maneə törədən strukturlara aiddir. Bu halda bütöv regionların tam həyat təminatının pozulması baş verir ki, bu da flora və fauna obyektlərinin məhvə gətirib çıxarır.

Gen fondu sürətlə pisləşir. Artıq bir neçə əsrdir ki, bitki və heyvan növlərinin sayı yüksək sürətlə azalır. Biz artıq doqquz yüz minə yaxın növü itirmişik və bu rəqəm artmaqda davam edir. İnsan öz ehtiyac və tələblərindən çıxış edərək canlı orqanizmlərin təbii yaşayış mühitini məhv etməyə davam edir, meşələri qırır, su anbarlarının sayını azaldır, çayların təbii məcrasını dəyişdirir və s.

Meşələrin qırılması

Meşələrin qırılması bütün planetdə baş verir və hətta planetin əsas oksigen tədarükçüsü olan parklara və qorunan ərazilərə təsir edir. Müxtəlif müəssisələr, əsasən metallurgiya sənayesi tərəfindən törədilən süni yağışları da flora ciddi ziyan vurur. Onlar öz fəaliyyətləri zamanı atmosferi kükürd və azot oksidləri ilə çirkəndirirlər.

Atmosferin çirkənməsi heç bir ölkədən yan keçməyib. Hər yerdə sənaye müəssisələri, havanı zəhərləyən zərərli emissiyalar, nəqliyyat vasitələrinin işlənmiş qazları var. Eyni zamanda, havaya atılan müəssisələrin emal məhsulları uzun məsafələrə yayıla bilir.

Suyun çirkənməsi

Sənaye tullantıları çaylara, göllərə və digər su obyektlərinə də ziyan vurur. Dünyanın bir çox yerində su içilməzdir. Hər il 26 milyon tondan çox okeanlara daxil olur. Neft məhsulları, çoxlu miqdarda parçalanmayan maddələr, kimya və hərbi sənaye məhsulları və s. Bu da öz növbəsində dəniz həyatına təsir göstərir.

Mineralların tükənməsi

Heç kimə sirr deyil ki, son onilliklər ərzində faydalı qazıntıların sayı demək olar ki, iki dəfə azalıb. Bu, bütün resursların vaxtından əvvəl məhv olması və enerji mənbələrinin tükənməsi təhlükəsi yaradır.

Ozon təbəqəsinin məhv edilməsi. Yerdən təxminən 30 kilometr məsafədə ultrabənövşəyi şüaları udan nazik ozon təbəqəsi var. Bu, bizi bir çox dəri xəstəliklərindən, o cümlədən onkologiyadan qoruyur. Ozon təbəqəsi freon əsaslı aerozollar, təyyarələr və kosmik gəmilərin mühərrikləri tərəfindən məhv edilir. Atmosferin bu təbəqəsinin daha da məhv edilməsi planetin iqlimini kökündən dəyişə bilər.

Bu kimi halların ölkəmizə təsiri nə dərəcədədir?

SİA mövzu ilə bağlı araşdırma edib. Son illər ölkəmizdə ekologiyaya dair 20-dən çox qanun qəbul olunub, Azərbaycan ətraf mühit və təbiətdən istifadə ilə bağlı təxminən bir o qədər beynəlxalq sənədə qoşulub. Zəngin təbii ehtiyatlara malik Azərbaycanda xüsusi qorunan təbii ərazilər şəbəkəsinin yaradılmasına böyük diqqət verilir. Qısa müddətdə xüsusi qorunan təbii ərazilərin sahəsi ölkənin ümumi ərazisinin 10%-nə çatdırılıb. Azərbaycan dövlətinin ekoloji siyasətində iqtisadi inkişafın ekoloji tarazlıqla vəhdət təşkil etməsi, üstünlüyün ətraf mühitin qorunmasına verilməsi, ekoloji problemlərin ilk növbədə həll olunması ön plana çəkilib.

Xəzər Universiteti Coğrafiya və Ətraf Mühiti Departamentinin müdiri, ətraf mühiti məsələləri üzrə ekspert Rövşən Abbasov: "Ölkəmizin ekoloji problemlərinin səbəblərini nəzərdə tutduqda İki yerə ayırmaq olar: qlobal və yerli səbəblər. Qlobal səbəblərdən ən öndəsi təbii ki iqlim dəyişmələridir. İqlim dəyişmələri nəticəsində atmosfərə atılan istixana qazları artır və bunun nəticəsində həm də yer kürəsinin temperaturu artır. Yer kürəsinin temperaturun artmasının təbii ki ilk növbədə meşə yanğınlarına səbəb olur, çaylarda suyun səviyyəsi azalır və quraqlıqlar yaranır. Bu həm kənd təsərrüfatında həm də içməli su sektorunda çox ciddi problemlərə səbəb olur. Artıq kənd təsərrüfatında 2016 və ildən bu yana kəskin su çatışmamazlığı hiss olunmaqdadır, bunun əsas qlobal səbəbi məhz iqlim dəyişikləridir. Kür çayı, Araz çayı əvvəlki kimi deyil. Onların su ehtiyatları qlobal iqlim dəyişikləri nəticəsində azalmağa doğru gedir.

Qlobal səbəblərdən biri də əlbətdə ki əhalinin artmasıdır. Bütün dünya əhalinin artması baş verir. Biz nəzərə alsaq ki hələ 80-ci illərdə Azərbaycan əhalisi 5 milyon idi və bu gün artıq 10 milyonu keçibdir. Başa düşəcəyik ki, ətraf mühitə olan təsir iki dəfə artıbdır. Əhali sayının iki dəfə artması suya, ərzağa, havaya iki dəfə tələbatın artması deməkdir. Bu günki günümüzə səsələnən səbəblərdən biri suya qənaət etmək üçün suvarmada müasir texnologiyalardan istifadə etməliyik. Ekoloji şüurluq cəmiyyətdə artmalıdır. Paytaxt şəhərə fikir versək tullantıların əksəriyyəti insanlar tərəfindən atılır, təbii ki bizdə ekoloji şüur yüksək olarsa bu hal baş verməzdir. İnsanların maarifləndirilməsinə istiqamətləndirilmiş çoxsaylı fəaliyyətlər həyata keçirilməlidir.

Ən böyük problemlərdən biri də avtomobillərin sayının çoxalmasıdır. Təcili sürətdə onların sayı azaldılmalıdır. Azaltmaq mümkün deyilsə elektrik avtomobillərə keçid olunmalıdır. İctimai nəqliyyat gücləndirilməlidir ki, insanlar avtobuslardan istifadə etsinlər. İctimai nəqliyyat elə bir səviyyədə olmalıdır ki insanlar şəxsi avtomobillərə ehtiyac duymasın".

Səs.-2022.-12 noyabr.-№207.-S.7.

Təbiətə laqeyd münasibət

Günel Eyyubova

Sivilizasiyanın müasir faydaları insanlar üçün yalnız rahatlıq yaratmır, eyni zamanda, təbiətə bərpası çətin olan ziyan da vurur. Təkcə son 10-15 ildə dünyada plastik məhsul istehsalı xeyli artıb. Hər il səkkiz milyon tondan çox plastik dünya okeanını çirkləndirir. Birdəfəlik qablar, torbalar, qablaşdırmalar üçün istifadə olunan paketlər, butulkalar və müxtəlif plastik məhsullar hər gün istifadə etdiyimiz, ən çox yayılmış tullantı növləridir. İstifadədən sonra qalan həmin tullantıların yalnız 5 faizi təkrar emal olunaraq gündəlik həyatda yenidən istifadə edilir. Bundan başqa, dünyada iqtisadiyyatın, o cümlədən sənayenin, kənd təsərrüfatının inkişafı ətraf mühit üçün ciddi nəticələrə, xüsusən də genişmiqyaslı çirklənməyə və su ehtiyatlarının əhəmiyyətli itkilərinə səbəb olur. BMT -nin proqnozuna görə, 2050 -ci ilə qədər hər il 5,7 milyard insan ən azı bir ay təmiz su qıtlığını yaşaya bilər. Qurumun məlumatında bildirilir ki, dünya əhalisinin üçdə biri (2,2 milyard) təmiz, içməli su qıtlığı ilə üzləşir. Mütəxəssislərin açıqlamalarına görə, insan istifadə etdiyi suyun yalnız 10% -nə qədərini məişətdəki ehtiyaclarına işlədir, qalan 90% -i sənaye və kənd təsərrüfatında istifadə olunur.

Sənaye inqilabının və kütləvi istehsalın başlaması ilə (təxminən XIX əsrin ortaları) Yer kürəsində sənaye qazı emissiyaları kəskin artmağa başladı. Onlar istifadə etdiyimiz istilik və elektrik enerjisindən tutmuş binaların isidilməsinə, işıqlandırılmasına qədər, bir sözlə, insan fəaliyyətinin bir çox sahələri atmosferi çirkləndirməyə başladı. Yəni, elmi-texniki tərəqqi həm də təbiətin tarazlığını pozdu. Metan, karbon dioksit (CO₂), su buxarı və digər sənaye emissiyaları günəş tərəfindən qızdırılan yerdən çıxan istiliyi toplayaraq, onu “buraxmır”. Bu da planetin hər yerində orta temperaturun normadan artıq olmasına səbəb olur. Almaniyanın Potsdam universitetinin iqlim dəyişmələrini öyrənən alimləri bildirirlər ki, son 3 milyon ildə atmosferdə karbon qazının konsentrasiyası maksimum həddə çatıb. BMT-nin Ətraf Mühit Proqramının hesabatının müəllifləri ölkələrə xəbərdarlıq ediblər ki, anomal istilər artmaqda davam edir və iqlim dəyişikliklərinin təsirləri indi daha aydın hiss olunur. Sadalanan və digər bir çox çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün beynəlxalq təşkilatlar, dövlətlər say göstərir, alimlər dünyanı xilas etmək üçün elmi araşdırmalarının nəticələrini açıqlayırlar, yeni modellərin tətbiqini təklif edirlər.

2020-ci il martın 11-də Avropa Komissiyası yeni Sıfır Tullantı üzrə Fəaliyyət Planını qəbul etdi. “Yaşıl saziş”ə əsasən, təklif olunan yeni sənaye strategiyasının bir hissəsi olaraq, Avropa Komissiyası daha davamlı məhsulların layihələndirilməsi, tullantıların azaldılması, eyni zamanda, vətəndaşların səlahiyyətlərinin artırılmasını ehtiva edən yeni dairəvi iqtisadiyyat fəaliyyət planı təklif etdi. Yeri gəlmişkən, son onillikdə Avropa İttifaqı dairəvi iqtisadiyyata doğru daha çox irəliləyiş əldə edib. Dairəvi iqtisadiyyat xətti iqtisadi modelə alternativdir və konsepsiya baxımından bərpəedicidir. Tullantıların idarə edilməsi sistemi tullantıların toplanması, daşınması, təkrar emalı və ya utilizasiyası, habelə bu proseslərə nəzarət üçün tədbirlər kompleksidir. Tullantılar dedikdə adətən insan fəaliyyəti nəticəsində yaranan tullantılar başa düşülür.

Ötən il Avropa Komissiyasının Prezidenti Ursula Fon der Lyayen vurğulamışdı ki, Avropa İttifaqı (Aİ) enerji sahəsində müstəqil olmaq üçün iqlim islahatlarını sürətləndirməlidir. Ətraf mühitə daha az mənfi təsir göstərəcək şəkildə yenidən qurulması layihəsi olan “Yaşıl saziş” özündə emissiyaların azaldılması, zərərli qazların tutulması və saxlanması üçün texnologiyaların tətbiqi ilə iqlim neytrallığını ehtiva edir.

Heç kəsə sirr deyil ki, bu gün Azərbaycanın başladığı və Avropa İttifaqının dəstəklədiyi enerji layihələri Avropanın enerji xəritəsini tamamilə dəyişdirir. Cari il iyulun 18-də Avropa İttifaqı ilə imzalanan strateji tərəfdaşlıq haqqında Anlaşma Memorandumu da dediklərimizin sübutudur.

Noyabrın 11-də Səmərqənd şəhərində Azərbaycan Respublikasının birinci xanımı Mehriban Əliyeva, Özbəkistan Respublikasının birinci xanımı Ziroatxon Mirziyoyeva, Macarıstanın Baş nazirinin xanımı Aniko Levai tərəfindən “Ümumi evimiz olan Dünya üçün Sıfır Tullantı üzrə Qlobal öhdəliyə dair Bəyannamə” imzalandı. Sözügedən Bəyannamə Türkiyə Respublikasının təşəbbüsü ilə hazırlanıb. Bəyannamədə Paris Sazişindəki və Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin 2030-cu il Gündəliyindəki hədəflərə nail olunması istiqamətində tükənən ehtiyatların səmərəli istifadəsinin təşviqi və təkrar istifadəsi, eləcə də tullantıların yaranmasının təkrar emal vasitəsilə azaldılması zərurəti qeyd edilir. Həmçinin tullantıların dayanıqlı idarə olunması ilə resursların səmərəliliyi və iqlim dəyişikliyi arasında güclü əlaqənin olduğu qəbul edilir. Bəyannamədə tullantıların dayanıqlı idarə olunması strategiyasının həyata keçirilməsinə sadıqlıq ifadə olunur. Sənədə görə, dünyada sıfır tullantı yanaşmasının təbliğ olunacağı və qabaqcıl təcrübələrin paylaşılacağı vəd edilir. Bəyannamədə BMT-yə üzv dövlətlərə, vətəndaş cəmiyyətlərinə, özəl sektora və mediaya strategiya və yanaşmaları dairəvi iqtisadiyyata

keçidin sürətləndirilməsinə, tullantıların iqlim dəyişikliyinə təsirinin azaldılmasına uyğunlaşdırmağa dair çağırış edilir. Bəyannaməni BMT-nin Baş katibi Antonio Quterreş də imzalayıb.

Milli və beynəlxalq arenada tanınan heç bir qurum global iqlim dəyişikliyində insan faktorunu inkar etmir. Təbiətə laqeyd münasibət sui-qəsdə bərabər hərəkətdir. Planeti qorumaq və təbiətin qayğısına qalmaq hər birimizin borcudur.

İki sahil.-2022.-16 noyabr.-№209.-S.14.

Azərbaycan iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəyə ən çox töhfələr verən ölkələr sırasındadır

Tahir Tağıyev

Dünyada geosiyasi müstəvidə kəskinləşən ziddiyyətlər planet üçün getdikcə ciddi problemə çevrilən iqlim dəyişikliyi məsələsini arxa plana atıb. Lakin ekspertlər iqlimlə bağlı məsələyə, əslində, daha çox diqqət edilməsinin zəruriliyini ön plana çəkirlər.

Hesab edilir ki, bu məsələ artıq bütün bəşəriyyət üçün ciddi təhlükə mənbəyinə çevrilir. İqlimlə bağlı meydana çıxan problemlərin mənfi fəsadları ən müxtəlif sahələr üzrə özünü qabarıq büruzə verir. Məsələn, iqlim dəyişikliyi bütün dünyada insanların sağlamlığı üçün getdikcə daha ciddi fəsadlar törədir. “Lancet” tibb jurnalında dərc olunan “Geri sayma” adlı illik hesabatın müəllifləri onlarla beynəlxalq təşkilatın, o cümlədən Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının tədqiqatlarının nəticələrini birləşdirib belə qənaətə gəliblər.

İqlim dəyişikliyi artıq bəzi ölkələrə dağıdıcı təsir göstərir

Hesabatdan məlum oldu ki, istidən indi getdikcə daha çox insan ölür. Bu fonda BMT-nin baş katibi Antonio Quterreş son vaxtlar iqlim problemlərinin həllini sonraya təxirə salmaq tendensiyası olduğunu etiraf edib və mövzunun hazırkı beynəlxalq gündəliyə qaytarılmasını istəyib. Quterreşin sözlərinə görə, dünyanın qalıq yanacaqlardan asılılığı çoxdan nəzarətdən çıxıb: “Biz həqiqəti söyləməliyik. Həqiqət budur ki, iqlim dəyişikliyi artıq bəzi ölkələrə dağıdıcı təsir göstərir”. Melburn Universitetinin professoru Ketrin Bouen də vəziyyətin mürəkkəb olduğunu qeyd edir: “Dünyanın hər bir ölkəsində hökumətlər və şirkətlər insanların sağlamlığı və rifahı bahasına qalıq yanacaqların yandırılmasını prioritetləşdirməkdə davam edir. Və həqiqətdən təcili tədbirlər görməliyik. Belə tədbirlər görən ölkələr olsa da, onların sayı azdır”. Yell Universitetinin İqlim Dəyişikliyi və Sağlamlıq Mərkəzinin eksperti, hesabatın həmmüəllifi Codi Şerman bildirib ki, həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələr hərəkətə keçməlidir: “İqlim dəyişikliyindən ən çox əziyyət çəkən ölkələr isə nəticələrin öhdəsindən gəlməyə ən az hazırdırlar. Atmosferə ən çox tullantılar buraxan zəngin ölkələr və resursları olmayan kasıb ölkələr var”. Hesabatda deyilir ki, bütün dünyada insanların sağlamlığı qalıq yanacağın yanmasının tərəfdarlarının mərhəmətinə qalıb. Bildirilir ki, 2020-ci ildə 4,7 milyon insan havanın çirklənməsi nəticəsində dünyasını dəyişib. Üstəlik, 1,3 milyon ölüm birbaşa qalıq yanacaqların yandırılması ilə bağlıdır. Ötən il bu göstəricilər daha da artıb və bu ilin yekununda da rəqəmlər yüksək olacaq.

Yaranmış vəziyyətdə ən böyük problemlərdən biri ərzaq təhlükəsizliyidir. “Lancet”-in təhlili göstərir ki, hazırda 1981-2010-cu illər ilə müqayisədə daha 100 milyon insan kəskin ərzaq çatışmazlığı ilə üzləşir. Səbəb iqlim dəyişikliyinə ərzaq istehsalına mənfi təsiridir. Şiddətli quraqlıqdan təsirlənən torpaq sahəsi son yarım əsrdə demək olar ki, üçdə bir həcmdə artıb, yüz milyonlarla insan əkinçilik edə bilmir və susuzluqdan ölmək riski ilə üzləşiblər. London İqtisadiyyat Məktəbinin “Grantham” Tədqiqat İnstitutunun direktoru və hesabatın aparıcı müəllifi Elizabet Robinson qeyd edir: “İqlim dəyişikliyi artıq qida təhlükəsizliyinə mənfi təsir göstərir. Temperaturun daha da artması, ekstremal hava hadisələrinin tezliyi və intensivliyi, karbon dioksid konsentrasiyaları insanlar üçün qidanın mövcudluğuna və çıxışına daha çox təzyiq göstərir”. Baş verənlər Misirin Şərm əl-Şeyx şəhərində keçirilən İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının 27-ci Tərəflər Konfransında da əsas diqqət mərkəzində olub. Burada Azərbaycanın iqlim dəyişmələrinə qarşı mübarizəsi xüsusi diqqət mərkəzində yer alıb və təqdir edilib. Tədbirdə çıxış edən ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Firdovsi Əliyev iqlim sisteminə təsirlərin azaldılması sahəsində Azərbaycanın global səylərə töhfəsi haqqında məlumatlar verib. O, “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” adlanan yeni strategiyada istilik effekti yaradan qaz emissiyalarının azaldılması məsələsinin xüsusi qeyd olunduğunu diqqətə çatdırıb. Həmin fəaliyyətlərin icrası iqlim dəyişmələri üzrə beynəlxalq təşəbbüslərlə tam uzlaşır və beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə, hədəflərə nail olunmasına bilavasitə töhfə verir. Azərbaycanın enerji sisteminin qoyuluş gücündə bərpa olunan enerji mənbələrinin xüsusi çəkisinin 2030-cu ilə qədər hazırkı 17 faizdən 30 faizə çatdırılması, o cümlədən enerji səmərəliliyinin artırılması, aztullantılı nəqliyyata keçid və sənaye sektorunda aşağı karbonlu təmiz texnologiyaların tətbiqi, meşələrin və yaşıllıq sahələrinin çoxaldılması və digər əhəmiyyətli mitiqasiya fəaliyyətlərimizin növbəti illərdə daha da intensivləşdiriləcəyi haqqında məlumat verilib. Konfrans iştirakçılarının diqqətinə Azərbaycan ərazilərində 30 illik işğal dövründə Ermənistan tərəfindən törədilən dağıntıların və ekosidin tam miqyası barədə faktlar çatdırılıb. Eyni zamanda, hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə genişmiqyaslı

postkonflikt reabilitasiya, bərpa işlərinin həyata keçirilməsi, ərazilərin iqlimə dost, ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyalara əsaslanaraq bərpası, “ağıllı” və “yaşıl” yanaşmaların tətbiqinin əsas prioritetlərimiz olduğu haqqında məlumat verilib. Həmin yanaşmaların tətbiqi ilə işğaldan azad edilmiş ərazilərin 2050-ci ilədək “netto sıfır emissiya” zonasına çevrilməsinə zəmin yaradılması qeyd olunub. Qeyd edək ki, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə 2050-ci ilədək “netto sıfır emissiya” zonasının yaradılması ölkəmizin global dekarbonizasiya söylərinə töhfəsi olacaq.

Qlobal istixana qazlarının konsentrasiyası artmaqda davam edir

Onu da qeyd edək ki, iqlim dəyişikliyi fonunda global istiləşmə daha çox diqqət mərkəzindədir. Bunun ümdə səbəblərindən biri havaya atılan zərərli qazların həcmidir. İqlimşünaslar havaya atılan zərərli qazların həcmının mövcud səviyyədə qalacağı və ya artacağı halda Yer kürəsində temperaturun daha 1,5 dərəcə yüksələcəyini proqnozlaşdırırlar. Burada xatırladaq ki, 2015-ci ilin dekabrında global istiləşmə ilə mübarizə üzrə imzalanmış Paris sazişi çərçivəsində iştirakçı ölkələr orta illik temperatur artımını hazırkı səviyyədə saxlamaq üçün yaxın onilliklər ərzində havaya atılan karbon qazının səviyyəsini azaltmağı öhdələrinə götürüb. Bundan əlavə, sazişdə iştirak edən ölkələr atmosferdən karbon qazını aktiv şəkildə udan meşələrin və digər təbii ekoloji sistemlərin sürətli bərpası üçün planlar hazırlayıb. Lakin bu tədbirlər iqlim məsələsinin həlli üçün bəs etmir. Çünki havadakı istixana effekti yaradan qazların səviyyəsi sürətlə artır.

Qlobal istixana qazlarının konsentrasiyası artmaqda davam edir və qalıq yanacaq ilə bağlı emissiyalar artıq koronavirus pandemiyasından əvvəlki səviyyələri aşır. Demografiya professoru Raya Muttarak diqqəti istixana qazı emissiyalarının digər məsələlərlə yanaşı, əhəlinin gəlir səviyyəsi ilə də əlaqəli olduğuna diqqət çəkir: “Xalis sərvət baxımından insanların ən zəngin 10%-i əslində atmosfərə atılan istixana qazlarının 50%-nə cavabdehdir. Planetdə cəmi 770 milyon belə insan var. Eyni zamanda, bəşəriyyətin ən yoxsul hissəsi təxminən dörd milyarddır, onlar atmosfərə yalnız 12% istixana qazları buraxır”. İnsan fəaliyyəti ilə iqlim dəyişikliyi arasında əlaqə çoxdan sübut edilib. Əhali artımının ətraf mühitə təsiri zamanla nə qədər çox olacağımızdan asılı olacaq. Alimlər vurğulayırlar ki, iqlim dəyişikliyi və hər şeydən əvvəl global istiləşmə insan fəaliyyəti və davranışından təsirlənir. İstixana qazları emissiyasına gəldikdə, bəzi ölkələr digərlərindən daha çox məsuliyyət daşıyırlar. İqlim dəyişikliyindən ilk əziyyət çəkən az inkişaf etmiş ölkələrdir. Onların maliyyə imkanları sel, quraqlıq və digər təbii fəlakətlərin nəticələrinin öhdəsindən müstəqil şəkildə gəlməyə imkan vermir. Hökumətlərarası Ekspertlər Şurası 2050-ci ilə qədər dünya əhalisinin təxminən 3%-nin iqlim dəyişikliyi səbəbindən evlərini tərk etmək məcburiyyətində qalacağını proqnozlaşdırır. Azərbaycan da buna qarşı mübarizə aparılmasını vacib hesab edir. burada bir daha xatırladaq ki, cari ilin noyabrın 11-də Səmərqənd şəhərində “Ümumi evimiz olan Dünya üçün Sıfır Tullantı üzrə Qlobal öhdəliyə dair Bəyannamə” imzalanıb. Türkiyənin təşəbbüsü ilə hazırlanan Bəyannaməni Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyeva, Özbəkistanın birinci xanımı Ziroatxon Mirziyoyeva, Macarıstanın baş nazirinin xanımı Aniko Levai imzalayıb. Bəyannamədə Paris Sazişindəki və Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin 2030-cu il Gündəliyindəki hədəflərə nail olunması istiqamətində tükənən ehtiyatların səmərəli istifadəsinin təşviqi və təkrar istifadəsi, eləcə də tullantıların yaranmasının təkrar emal vasitəsilə azaldılması zərurəti qeyd edilir. Həmçinin tullantıların dayanıqlı idarə olunması ilə resursların səmərəliliyi və iqlim dəyişikliyi arasında güclü əlaqənin olduğu qəbul edilir. Bəyannamədə tullantıların dayanıqlı idarə olunması strategiyasının həyata keçirilməsinə sadıqlıq ifadə olunur. Sənədə görə, dünyada sıfır tullantı yanaşmasının təbliğ olunacağı və qabaqcıl təcrübələrin paylaşılacağı vəd edilir. Bəyannamədə BMT-yə üzv dövlətlərə, vətəndaş cəmiyyətlərinə, özəl sektora və mediaya strategiya və yanaşmaları dairəvi iqtisadiyyata keçidin sürətləndirilməsinə, tullantıların iqlim dəyişikliyinə təsirinin azaldılmasına uyğunlaşdırmağa dair çağırış edilir. Azərbaycan özü bu istiqamətdə artıq müvafiq addımlar atır.

Bakı Xəbər. - 2022. - 19-21 noyabr. - № 211. - S. 12.

Ekoloji mühitin qorunmasında bələdiyyələrin iştirakı vacibdir

Cavid

Son yüzillikdə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin sürətli inkişafı insan fəaliyyətinin ətraf mühitə mənfi təsirinin artması və təbii sərvətlərin həddindən artıq istismarı ilə nəticələnib. Ekoloji tarazlığın qorunub saxlanması, təbii ehtiyatlardan rəşional istifadə, su, torpaq və atmosfer havasının çirklənmədən mühafizə edilməsi ümumbəşəri problemə çevirib. Demografik artımla yanaşı istehlakın kəskin artması, gələcəkdə bərpası mümkün olmayan təbii ehtiyatların tükənməyə başlaması kimi narahatlıq doğuran məsələlər ətraf mühitlə bağlı düşüncə və fəaliyyətlərə də öz təsirini göstərüb. Şübhəsiz ki, ətraf mühitlə bağlı problemlər bütün insanları narahat edir və bu problemlərin öyrənilməsi bəşəriyyətin inkişafının ən vacib tələblərindən biridir.

Ekologiya sahəsində qəbul edilmiş qanunvericilik aktlarında bələdiyyələrin yerli idarəçilikdə ekologiya sahəsi ilə bağlı hüquq və vəzifələri, səlahiyyətləri müəyyənləşdirilib.

Bələdiyyələrin yerli ekoloji proqramlarında məqsəd dövlətin həyata keçirdiyi ekoloji proqramlarda nəzərdə tutulmayan və ya onlara əlavə olaraq yerli əhəmiyyətli ekoloji təmizlik məsələlərinin həllinə yerli əhalinin hamılıqla cəlb edilməsidir. Həmin proqramlara yerli şəraitdə mövcud olan ekoloji tarazlığın qorunub saxlanması, bələdiyyə ərazisinin yaşıllaşdırılması və abadlaşdırılması, məişət tullantılarının yığılması, nəql edilməsi, zərərsizləşdirilməsi, emalı və bu sahədə başqa məsələlərin həlli üçün tədbirlər görülməsi, suyun, havanın, torpağın hər cür çirklənmədən qorunması, qonşu bələdiyyələrlə birgə ekoloji tədbirlərin həyata keçirilməsi və yerli əhəmiyyətli digər tədbirlər daxil edilə bilər. Bələdiyyələr dövlətin ekoloji proqramları ilə yerli ekoloji proqramların əlaqələndirilməsinə, müəyyən hallarda birgə tədbirlərin həyata keçirilməsinə yardım göstərirlər.

“Bələdiyyələrin fəaliyyətinin təbliği” İctimai birliyi də bu sahədə son iki ildə iki layihə həyata keçirib.

Birliyin sədri Vəqar Tofiqli “Xalq Cəbhəsi”nə bildirib ki, cari ildə QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə ard-arda 2021 və 2022-ci illər üçün keçirdiyimiz layihələr çərçivəsində ölkəmizin yeddi rayonunda bələdiyyələrin iştirakıyla görüşlər keçirdik. Sonuncu görüşümüz bu günlərdə Lənkəran şəhərində baş tutdu. Bu görüşlər barəsində bəzi məqamları oxucularımızla bölüşmək istədim:

“Ekoturizmin təbliğində bələdiyyələrin rolu” mövzusunda keçirdiyimiz layihə çərçivəsində Quba, Qusar, Astara və Lerik bələdiyyələriylə, “Ətraf mühitin qorunmasında bələdiyyələrin rolunun artırılması” mövzusunda keçirdiyimiz layihə çərçivəsində isə Tovuz, Gədəbəy və Lənkəran bələdiyyələrində görüşlər keçirilib. Lənkəran şəhərində keçirdiyimiz görüşə isə Lənkəran regional ədliyyə idarəsinin dəstəyi ilə əlavə olaraq Astara və Lerik bələdiyyələrinin də iştirakı təmin edilib. Keçirdiyimiz gürələrin hər biri rayon icra hakimiyyətinin dəstəyi ilə bac tutub. Üstəlik mövzu ilə əlaqəli mərkəzi icra orqanlarının, istər Ekologiya və Təbii Sərvətlər nazirliyinin, istərsə də Dövlət Turizm Agentliyinin məsul şəxslərinin habelə bələdiyyələrə inzibati nəzarəti həyata keçirən orqanın - Ədliyyə nazirliyinin regional idarələrinin təmsilçilərinin iştirakı təmin edilib. Əlavə edim ki, mövzu ilə əlaqədar müraciət etdiyimiz mərkəzi və yerli icra orqanlarının müraciətimizə dərhal müsbət reaksiya verməsini də dəyərləndirməliyik. Sözsüz ki, layihələrin icrasında xırda problemlər meydana çıxsa da anındaca öz həllini tapırdı”.

V.Tofiqli qeyd edib ki, hər bir layihənin icrası zamanı layihə də nəzərə tutulmayan bələdiyyə sədrləri arasında sorğunun keçirilməsi bu gün müəyyən nəticələrə gəlməyimizə də imkan verdi:

“İlk olaraq sorğunun nəticələrinə toxunmaq istədim. Əvvəlcə qeyd edim ki, sorğunun əsas məqsədi bələdiyyələrin yerlərdə qarşılaşdığı problemləri müəyyən etmək, o cümlədən daha səmərəli fəaliyyətləri üçün birbaşa sədrlərdən təklifləri öyrənmək idi. Habelə bələdiyyələrin həm ətraf mühitin mühafizəsi, həm də ekoturizmlə bağlı həyata keçirdikləri layihələr barədə məlumatlar əldə etmək idi. Bu gün Quba rayonunda 38, Qusarda 29, Astarada 18 və Lerik 29, Tovuz 41, Gədəbəy 31 və Lənkəran 34 bələdiyyə formalaşdırılıb. Üst-üstə layihənin əhatə etdiyi bələdiyyələrin sayı 220 idi. Müşahidələr göstərdi ki, bələdiyyələr həm ekoturizmin təbliği, həm də ətraf mühitin qorunmasıyla bağlı irili-xırdalı çoxsaylı layihələr həyata keçiriblər və maliyyələrini imkan verdiyi qədər keçirməkdədirlər. Əlavə edim ki, hazırda 220 bələdiyyənin 194-nün DSMF-yə borcları olduqlarından bank hesabları bağlıdır. Bu borcların yaranması əsasən 2008-ci ilə qədər və 2009-cu il bələdiyyələrin birləşdirilməsindən sonrakı dövrə düşür. Təhlillər göstərir ki, bələdiyyələrin DSMF-yə olan borcu əsasən bələdiyyə sədrlərinin həm təcrübəsizliyi, həm də məsuliyyətsizliyi ucbatından yaranıb. Borcun bağlanmamasında isə RİH-lərin, xüsusəndə icra başçılarının öz günah payı var. Üstəlik bəzi RİH-lərin bələdiyyələrin fəaliyyətini daim nəzarətdə saxlaması, o cümlədən keçirdiyimiz görüşlərdə bir nəfər əvəzinə

çoxsaylı RİH təmsilçisinin iştirak edərək sədrlərin hər bir sözünə “gözqoyması”nı müşahidə etmək hər halda bizim üçün xoşagəlməz hal kimi hesab edilir”.

QHT sədri vurğulayıb ki, beləliklə, sorğuda iştirak edən 194 bələdiyyə sədrindən 183 nəfəri əsas problem kimi bələdiyyələrə xəritənin verilməməsini, o cümlədən Əmlak məsələləri Dövlət Xidmətinin yerli şöbələrinin pərakəndə fəaliyyətindən narazı qaldıqlarını, onlara edilən müraciətlərin vaxtında cavablandırılmamasından gileylidirlər. Sədrlər bələdiyyə tərəfindən edilən müraciətlərə aylarla cavabın verilməməsini, üstəlik rüsumların son iki ildə dəfələrlə artırılmasını ciddi problem kimi irəli sürüblər. Bununla yanaşı zəbt edilən torpaq sahələrinin vətəndaşın adına sənədləşdirilməsində yaranan problemdə bələdiyyələri əlavə büdcə gəlirindən məhrum edir. On illər boyu istifadə etdiyi torpaq sahəsinin bu gün bazar qiymətinə de-fakto sahibinə satılmasını sakin qəbul etmir, istəmir və belə olan halda heç maraq da göstərmir. Nəticədə həm özü, həm də bələdiyyə büdcəsi itirir. Halbuki kənd və qəsəbələrdə sakinlərin zəbt etdiyi torpaq sahələrinin sonuncu hərrac qiymətinə sənədləşdirilməsi bələdiyyə büdcəsinə kifayət qədər vəsaitin daxil olmasına səbəb ola bilər. Əslində o torpaq sahələrinin əksəriyyəti zəbt kimi sayılmamalıdır. Çünki keçmiş sovet dövründə vətəndaşlara həyətyanı sahə kimi 18 sot torpaq sahəsi ayrılırdı. Uzun illər sənədləşdirilmədiyindən bu gün həmin altı sot zəbt kimi qeyd edilir.

Bəs bu vəsaitin bələdiyyə büdcəsinə daxil olmasının və vətəndaş məmnunluğunun təmin edilməsinə kimlər maneə yaradır? Bələdiyyə sədrlərinin qeydindən belə başa düşmək olar ki, bu işdə əsas günah sahibi məhz Əmlak məsələləri Dövlət Xidmətidir. Düşünmək olar ki, Əmlak məsələləri Dövlət Xidməti tərəfindən alqı-satqı əməliyyatlarının sadələşdirilməməsi, ümumiyyətlə bələdiyyələrə mülkiyyətə torpaq və əmlakın, habelə onlara elektron xəritələrin verilməsiylə bağlı yerində sayan addımların atılması nəticədə bu strukturun “birdəfəlik ləğvinə” gətirib çıxaracaqdır.” Nəzərə alaq ki, qurum əməkdaşlarının məhz bu cür məsuliyyətsiz addımları sayəsində nazirlik statusunda olan bir qurum xidmət səviyyəsinə endirilməsinə səbəb olub: “Layihə çərçivəsində müşahidə etdiyimiz ikinci məqama toxumaq istərdim. Ətraf mühitin mühafizəsində bələdiyyələrin rolunun olması danılmazdır. Bələdiyyələrə müəyyən problem yaratsalarda əslində bu sistemi bir qurum kimi tanıyan ikinci bir orqan Ekologiya və Təbii sərvətlər Nazirliyidir.

Qurumuş, budanmasına ehtiyac olan, ətrafa təhlükə yaradan ağacların götürülməsində Bakı şəhərində işlək mexanizm qurulsa da, rayonlarda bu çox ciddi problem kimi bələdiyyələrin qarşısında dayanır. Yəni vətəndaş bələdiyyəyə müraciət edir. Bələdiyyə isə öz növbəsində nazirliyin müvafiq qurumuna müraciət edib rəy alır. Tutaq ki, rəydə ağacın götürülməsi nəzərə tutulur. Sual yaranır ağacı kim kəsib götürməli və yerinə başqa bir yeni ağac əkməlidir. Bir çox RİH-lərdə mənzil-kommunal təsərrüfatı sistemi, bələdiyyənin isə bununla bağlı texnikası mövcud deyil. Sual yaranır, bəs vətəndaş və bələdiyyə belə vəziyyətdə nə etməlidir?

Гүгүндүү kimi, bu prosesin rayonda işlək mexanizmi yoxdur və tezliklə olacağı gözlənilmir. Demək, belə olan halda əhalinin bələdiyyədən narazılığı artır. Çünki ilk müraciət bu quruma edilib. Beləliklə, hər iki layihənin icrasıyla bağlı belə qənaətə gələ bilərik ki, ölkə bələdiyyələrində işləmək həvəsi, seçicilərinə xidmət göstərmək istəyi hələ ki hiss edilməkdədir. Ancaq bələdiyyələr tərəfindən sakinlərə bu xidmətin lazımı səviyyədə göstərilməsi üçün onların müvafiq mərkəzi və yerli icra orqanlarının dəstəyinə ehtiyacı var. Bu dəstəyi isə konkret olaraq RİH-lər, Əmlak məsələləri Dövlət Xidməti və digər mərkəzi icra orqanları göstərməli, həmçinin bələdiyyələrin özləri də aktiv olmalı, qəbul etdikləri bütün qərarları ölçülü-biçili şəkildə bələdiyyənin inkişafına yönəlik cəhildə qəbul etməlidirlər”.

Sonda onu da qeyd edək ki, ekoloji mühitin qorunmasında Respublikamızda aparılan tədbirlərə vətəndaşların, yerli əhəmiyyətli məsələləri məstəqil və sərbəst cəhildə həll etmək haqqunu həyata keçirən və yerli əhalinin mənafeyi naminə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əsasən dövlət işlərinin bir hissəsini yerinə yetirmək imkanına malik olan bələdiyyələrin müsbət dəstəyi ekoloji sahənin daha da inkişafına müsbət təsir güstərəcəyinə ümid edirik.

Qarabağ ekoloji fəlakətdən xilas edilir

Vaqif Bayramov

Nazirlər Kabineti 421 sayılı qərarı ilə Azərbaycanın düşməndən təmizlənən sahələrdə torpaqların kateqoriyasının dəyişdirilməsinin sadələşdirilmiş qaydasını təsdiq edib. Belə ki, bu sənədin imzalanması işğaldan azad olunan ərazilərdə torpaqların kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaq kateqoriyasına, bu əsasda isə aqrar təyinatlı torpaqların tərkibinə aid edilməsi və dəyişdirilməsinin sadələşdirilməsi “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların idarə edilməsi ilə bağlı bəzi məsələlər haqqında” dövlətimizin başçısının 2021-ci il 27 aprel tarixli Fərmanının müvafiq bəndinin icrasının gerçəkləşdirilməsi məqsədi daşıyır.

Hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərə qısa müddətdə qayıdışın və torpaq sahələrinin kənd təsərrüfatı dövryyəsinə cəlb edilməsinin reallaşdırılması zərurəti yaranıb. Bununla əlaqədar sözügedən qərarla kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaq kateqoriyası daxilində əkin, çoxillik əkmələrin altında olan və dincə qoyulmuş kənd təsərrüfatına məxsus yerlər arasında məqsədli təyinatın dəyişdirilməsinin Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi ilə razılaşdırılmaqla həyata keçirilməsi nəzərdə tutulub.

Eyni zamanda, dövlət torpaq kadastrında və daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində müvafiq dəyişikliklər edilməsi üçün adıçəkilən nazirlik qarşısında Əmlak Məsələləri Dövlət Xidmətinə bildiriş göndərilməsi öhdəliyi qoyulub. Örüş, otlaq və biçənəklə bağlı kənd təsərrüfatı sahələrindən daha səmərəli yararlanmaq üçün torpağın keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına zəmin yaratmaqla, həmçinin bu yerlərin münbitlik göstəriciləri, əkinəyararlılıq vəziyyəti nəzərə alınmaqla, habelə heyvandarlığın inkişafına təsiri öyrənilməklə onların əkin və çoxillik əkmələrin altında olan kənd təsərrüfatı yerlərinə dəyişdirilməsinin isə Nazirlər Kabineti tərəfindən həyata keçirilməsi nəzərdə tutulub.

Bütün bunlarla bağlı qərarla işğaldan azad olunan ərazilərdə torpaqların kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaq kateqoriyasına, bu əsasda aqrar təyinatlı torpaqların tərkibinə aid edilməsi, həmin kateqoriya daxilində torpaq sahələrinin məqsədli təyinatının dəyişdirilməsi, vəsatətlərə baxılmasından imtina edilməsi və məsələ ilə bağlı verilən qərarın aidliyi üzrə göndərilməsi mexanizmi müəyyənləşdirilib.

Yeri gəlmişkən, Prezident İlham Əliyevin Vətən müharibəsi başa çatandan sonra ilk tapşırıqlarından biri işğaldan azad edilən ərazilərin əkin dövryyəsinə qaytarılması olub. Çünki Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları hər zaman ölkəmizin ən münbit, ən əlverişli torpaq sahələrinin yerləşdiyi məkan kimi tanınıb. Keçmiş SSRİ dövründə bu ərazilərdə taxılçılıq və tütünçülük ən yüksək səviyyədə inkişaf edib. Məsələn, 1988-ci ildə respublikada taxıl istehsalının 14,3 faizi, pambıq istehsalının 3,3 faizi, üzüm istehsalının 31,5 faizi, kartof istehsalının 6,3 faizi bu bölgənin payına düşüb.

İşğal dövründə isə Ermənistan bölgənin təbii imkanlarından geniş şəkildə yararlanıb. Qəsbkar tərəfindən bu ərazilərdə həm heyvandarlıq təsərrüfatları yaradılıb, həm də müxtəlif bitkilərin becərilməsi həyata keçirilib. Xankəndidəki qondarma qurumun statistikasına əsasən, işğal altında olan ərazilərimizdə ildə 180 min tondan yuxarı buğda əldə edilib.

Digər tərəfdən, azad olunan ərazilərin suvarma imkanları da su ehtiyatları baxımından Azərbaycanın əksər ərazilərindən daha yüksəkdir. Bu isə kənd təsərrüfatının inkişafı üçün ən mühüm amilin mövcud olması deməkdir.

Xatırladaq ki, Vətən savaşı başa çatandan indiyədək Qarabağ bölgəsində aqrar təyinatlı müxtəlif pilot tədbirlər həyata keçirilib, Türkiyə və Azərbaycanın birgə layihəsi olan “Dost Aqropark”da işlər uğurla davam etdirilib. Dövlətimizin başçısı İlham Əliyev və Türkiyə Prezidenti Rəcəb

Tayyib Ərdoğan tərəfindən bu il oktyabr ayının 20-də Zəngilanda adı çəkilən parkın I mərhələsinin açılış mərasimi keçirilib.

Qeyd edək ki, “Dost Aqropark” layihəsinin birinci mərhələsində burada inzibati binalar, 5200 kvadratmetrlik qapalı, 113 min kvadratmetrlik açıq tipli heyvandarlıq kompleksləri, sosial obyektlər tikilib. Kompleksə 3500 baş cins qaramal gətirilib və əkinçilik məhsullarının istehsalı həyata keçirilib. Hər iki prezidentin iştirakı ilə ötən il əkin aparılan buğda və arpanın biçini başa çatdırılıb.

“Dost Aqropark”ın ikinci və üçüncü mərhələləri üzrə işlərin daha sürətlə davam etdiriləcəyi planlaşdırılıb. Layihənin bütün mərhələlərinin başa çatdırılması nəticəsində 6 min hektar sahədə bitki məhsalı istehsal

sahələrinin yaradılacağı, 10 min baş cins heyvanın yetişdirilməsi üçün maldarlıq, eləcə də toxumçuluq və şitilçilik sahələrinin salınacağı nəzərdə tutulub.

Onu da deyək ki, bu aqrar park türk və azərbaycanlı sərmayədarlar tərəfindən Qarabağ və Zəngəzur bölgələrində yaradılan ilk özəl kənd təsərrüfatı kompleksidir. Üç mərhələdə həyata keçirilən layihənin təməli 2021-ci il oktyabrın 26-da prezidentlər

İlham Əliyev və Rəcəb Tayyib Ərdoğan tərəfindən qoyulub.

“Ağıllı” kənd təsərrüfatı texnologiyalarının, sıfır tullantı, bərpaolunan enerji və dayanıqlı kənd təsərrüfatı mexanizmlərinin tətbiq olunacağı “Dost Aqropark” ətraf mühitin və təbiətin mühafizəsi ilə yanaşı, halal qida prinsipi ilə fəaliyyət göstərəcək. Layihə tam başa çatdırıldıqda kompleksdə 500 nəfər işlə təmin olunacaq. Burada ekosistemin yaradılması üçün ümumilikdə 100 milyon dollar dəyərində sərmayə qoyulacaq. Kompleks Azərbaycanın və Türkiyənin enerji təhlükəsizliyinə mühüm töhfə verəcək.

Prezident İlham Əliyev çıxışlarının birində işğaldan azad olunmuş ərazilərdə kənd təsərrüfatının inkişafı üzrə planlaşma işlərinin aparıldığını bildirib: “Azərbaycan ərazilərinin işğaldan azad edilməsi nəticəsində hazırda biz infrastrukturun, o cümlədən kənd təsərrüfatının inkişafı baxımından həmin torpaqların işlənilməsinin aktiv mərhələsindəyik. Çünki işğaldan azad edilmiş ərazilərdə kənd təsərrüfatı potensialı həqiqətən də çox böyükdür. Bu ərazinin fərqli təbiəti, iqlim qurşaqları və həm yerli istehlak, həm də ixrac üçün istehsalımızı əhəmiyyətli dərəcədə artırmaq imkanı var. Hazırda biz işğaldan azad edilmiş ərazilərdə kənd təsərrüfatının inkişafının planlaşdırılması mərhələsindəyik və ona görə də sizin dəyərli tövsiyələriniz yüksək qiymətləndiriləcək”.

Bu plan hazırlanana qədər hökumət bölgənin aqrar potensialından səmərəli istifadə üçün müəyyən tədbirlər həyata keçirir, düşmənin işğal dövründə yaratdığı ekoloji fəlakətin nəticələrini – deqradasiyaya uğradılan əkinə yararlı torpaqların bərpa edilməsi, yenidən əkinçilik mədəniyyətinin formalaşdırılması istiqamətində işlər aparır, o cümlədən bölgələrə uyğun taxıl sortlarının seçilməsini reallaşdırır.

Füzuli, Zəngilan, Qubadlı rayonlarında, o cümlədən Laçının bir hissəsində bu il taxıl əkilib. Ərazilərin minalardan təmizlənməsi işləri genişləndikcə, məskunlaşma artdıqca taxıl əkininə ayrılan sahələr 100 min hektara kimi artırılacağı nəzərdə tutulub. Cari il taxılla yanaşı, Qubadlı rayonunda “Azərşəkər” tərəfindən şəkər çuğunduru da əkilib.

Sonda onu da bildirək ki, məskunlaşma aparılan Zəngilan rayonunun Ağalı kəndi ərazisində müasir texnologiyalara əsaslanan “Ağıllı” kənd layihəsi üçün əkin planı hazırlanıb. Planda nəzərdə tutulmuş torpaq sahələrinin əkinə yararlılığı qiymətləndirilib və əkin üçün hazırlığa başlanılıb. Əkin planına əsasən müəyyənləşdirilən 600 hektar ərazidən 412 hektarının minalardan təmizlənməsi üçün müvafiq işlər görüldü.

Xalq qəzeti. - 2022.- 30 noyabr. - № 261. - S. 7.

İqlim dəyişmələrinin daha dəhşətli fəsadları üzə çıxır

Ramil Quliyev

Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatı bütün dünyada iqlim dəyişmələri ilə əlaqədar həyəcan təbili çalıb. Qurumun “2022-ci ildə iqlim dəyişmələri haqqında” hesabatına görə, Avropadan Aralıq dənizi bölgəsinə qədər ərazidə quraqlığın təsir dərəcəsi sürətlə artır. Bu baxımdan Avropada ən pis vəziyyət 2022-ci ilin avqust ayında müşahidə olunub. O vaxt Reyn, Luara və Dunay çaylarında suyun səviyyəsi rekord dərəcədə aşağı düşüb.

Hesabatda qeyd edilir ki, 2021-ci ildə üç əsas istixana qazının (karbon 2-oksidi, metan və azot oksidi) konsentrasiyası rekord səviyyəyə çatıb. Sənəddə vurğulanır ki, il ərzində metan konsentrasiyasının artımı ən yüksək səviyyədə olub. Bu çox mühüm məqamdır, çünki atmosferdə istiliyin saxlanması metan karbon qazından 25 dəfə güclü təsirə malikdir. İqlim dəyişmələri fəlakətli daşqınları və quraqlığı gücləndirməklə yanaşı, digər fəsadlara da yol açır. Məsələn, temperaturun yüksəlməsi Sibirdəki donmuş torpaqda partlayışların baş verməsinə, dünyada xardal çatışmazlığına və planetimizdən əks olunan Günəş işığının zəifləməsinə gətirib çıxarır, iqlim dəyişikliyinə bir çox təsirləri daşıyıcıdır, bəziləri isə qəribədir. Bir sıra Rusiya alimlərinə görə, əbədi donu açılmaqda olan Sibirin donmuş torpaqlarında nəhəng kraterlər yerin təkindəki qaz həcmələrinin müəyyən yerlərdə yığılıb partlamasının nəticəsidir. Bu, nəhəng kraterlərin əmələ gəlməsini izah edən fərziyyələrdən yalnız biridir. Qeyd olunan proses planetimizin şimalındakı həmin soyuq, az sayda insanın yaşadığı ərazidə bəzi ciddi dəyişikliklərin baş verdiyindən xəbər verən narahatedici əlamətdir. Son tədqiqatlar göstərib ki, Arktika əvvəllər düşünüldüyündən daha sürətli, dünyanın qalan hissəsindən dörd dəfə daha sürətlə istiləşir. ABŞ-ın Nyu-Cersi ştatındakı “Big Bear” Günəş Rəsədxanası alimlərinin fikrincə, iqlim dəyişikliyi Yer kürəsinin “parıltısını” da azalda bilər. Gecələr Yerdən ayın qaranlıq hissəsinə əks olunan işıq ölçməklə, alimlər “Yer parıltısını”, yəni Yerin Günəş işığını əks etdirmə qabiliyyətini ölçüblər. Tədqiqatlar göstərib ki, Sakit Okeanın şərqində aşağı bulud qatının qalınlığı okean temperaturunun istiləşməsi səbəbindən azalır. Bulud qatı Günəşdən gələn işıq güzgü kimi Kosmosa geri əks etdirdiyindən, bulud qatı azaldıqca əks olunan işıq da azalır. Beləliklə, alimlərə görə, iqlim istiləşməsi mavi planetimizin parıltısını zəiflədir. Belə vəziyyətdə istixana effektinə antropogen təsirin güclənməsi ona gətirib çıxaracaq ki, Yer kürəsinin quraqlıq bölgələrində vəziyyət daha da pisləşəcək. Stokholm Universitetinin alimləri bildirir ki, istixana qazlarının antropogen tullantıları nəticəsində bütün qitədə, xüsusən də Cənubi Avropada iqlim daha quru olub, bu da isti axınının güclənməsi və yanğın risklərinin artması ilə nəticələnib. BMT-nin iqlim dəyişməsi üzrə hökumətlərarası ekspertlər qrupunun məlumatına görə, quru üzərində istiləşmə okeanlar üzərində istiləşmədən əhəmiyyətli şəkildə daha sürətlə, müvafiq olaraq, orta hesabla 1,6 dərəcə və 0,9 dərəcə baş verir. Bu o deməkdir ki, quruda 1,5 dərəcə istiləşməyə yol verməməkdən ötrü zəruri olan istixana qazları tullantılarının qlobal büdcəsi artıq sərf olunub. Alimlər müəyyən ediblər ki, Avropanın çox hissəsində ilin yay ayları (aprel-sentyabr) ərzində 2 dərəcə istiləşmənin qarşısını almaqdan ötrü tullantıların büdcəsi artıq sərf olunub. Əslində, ölçmələr göstərir ki, Avropanın çox hissəsində yay aylarında istiləşmə son qırx ildə artıq iki dərəcəni üstələyib. Bundan başqa, Avropanın çox hissəsində daha az bulud olub, bu da havada su buxarının az miqdarda olması ilə bağlıdır.

Qlobal istiləşmə bəzi canlılara qəribə təsir edir. Bəzi sürünənlərdə yeni doğulan nəslin cinsi yumurtaların inkubasiya temperaturu ilə qismən müəyyən edilir. Bu xüsusda alimlər Avstraliyada rast gəlinən əjdaha adlı bir kərtənkələ növünə xüsusi diqqət çəkir. Həmin kərtənkələlərin genetik olaraq erkək kimi doğulmalı olan növlərinin müəyyən bir inkubasiya temperaturunda cinsi dəyişir və nəticədə yumurtadan dişi kərtənkələ çıxır. Beləliklə, alimlər dünya istiləşdikcə həmin kərtənkələlərdə erkəklərin getdikcə nadir halda doğulacağından və bunun nəticəsi kimi həmin növün kökünün kəsiləcəyindən ehtiyatlanırlar. Okeanda istixana qazı olan karbon dioksidin səviyyəsinin artması balıqlarda qoxu hissəsinin itirilməsinə səbəb ola bilər. İqlim dəyişikliyi həm də mövsümi sinxronizasiyanı hiss olunacaq dərəcədə pozur. Bu ilin aprel ayında Britaniyanın elmi cəhətdən ən çox öyrənilmiş meşəlik ərazisi olan “Wytham Wood”da 1940-cı illərlə müqayisədə arıquşlarının balaları yumurtadan üç həftə daha tez çıxıb.

Digər hallar da var. Məsələn, elə həmin meşədə quşların yediyi tırtıllar, tırtılların yediyi palıd ağacının yarpaqları - bunların hamısının yetişmə dövrü istiləşmədən əvvəlki dövrlə müqayisədə hazırda bir neçə həftə daha tez baş verməkdədir. Fəsillərin cədvəlində dəyişiklik digər istiqamətlərdə də öz təsirini göstərir. İqlim dəyişiklikləri, hətta quşların yaratdığı səs landşaftına da öz təsirini göstərir. Londonda indi qeyri-mövsümi

quşların nəğməsinə eşitmək mümkündür. Aparılmış bir araşdırmaya əsasən, meşə quşları ağaclarda yarpaqlanma vaxtından əvvəl baş verdiyindən, yarpaqlarda səslərinin itib-batmaması üçün ağacların daha yüksək nöqtələrinə qonmalı olurlar. Ekstremal hava şəraiti qida yetişdirilməsini də çətinləşdirir. Bu artıq buğda, qarğıdalı və qəhvə kimi əsas məhsullara təsirini göstərib. Bu il bəzi ədviyyat çatışmazlığı da müşahidə edilir. Aprel ayında hər il təxminən 20 milyon şüşə “Sriracha” bibər sousu istehsal edən Kaliforniyada yerləşən “Huy Fong Foods” şirkəti müştərilərə bibərin ciddi qıtlığı barədə xəbərdarlıq məktubu göndərüb. “Dijon” adı verilən xardal da tükənməyə başlayıb. Bu problem dünyada xardal toxumlarının çoxunun yetişdirildiyi Kanadada pis hava şəraiti ilə bağlıdır, iqlim dəyişikliyinə reallığı həтта karbon tullantılarından azad olmaq söylərinə də mane olur. Məsələn, Fransada EDF enerji şirkəti Fransadakı atom elektrik stansiyalarının gücünü azaltmalı olub, çünki Fransa çaylarında kifayət qədər sərini su yox idi. Beləliklə, Yer planeti iqlim dəyişikliyinə təsirini artıq hiss etməkdədir və bunun, çox güman ki, yeni qəribə fəsadları bizi təəccübləndirməkdə davam edəcək. Planeti qızdıran qazların kəskin şəkildə həcmi azaldılması yolları noyabrın 20-də işini bitirmiş BMT-nin İqlim Sammitində 200 ölkə tərəfindən müzakirə olunub. İştirakçılar əsas məqsədə necə çatmaq məsələsində yekdil fikrə gələ bilməsələr də, iqlim dəyişikliyindən əziyyət çəkən yoxsul ölkələrə yardım göstərilməsi üçün xüsusi fondun yaradılmasında razılığa gələ biliblər.

Bakı Xəbər. - 2022.- 29 noyabr. - № 217. - S. 14.

Azərbaycanda hava keyfiyyətinə dair monitoring şəbəkəsi modernləşdirilir

Sevinc Qarayeva

Atmosfer havasının çirklənməsinin monitoringi Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarı ilə "Ətraf mühitin və təbii ehtiyatların dövlət monitoringinin aparılması qaydaları haqqında" Əsasnaməyə uyğun olaraq həyata keçirilir. Atmosfer havasının çirklənməsi üzərində müşahidələr stasionar və səyyar məntəqələrdə aparılır. Stasionar və səyyar məntəqələr hər bir şəhərin, yaşayış məntəqəsinin sahəsi, relyefi, sənayenin inkişafı, səyyar tullantı mənbələri və əhalinin sayı nəzərə alınmaqla təşkil edilir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Milli Hidrometeorologiya Xidmətindən verilən məlumata görə, ölkədə mövcud olan hava keyfiyyətinin monitoring şəbəkəsi bir çox amillər baxımından müasir standartlara, beynəlxalq meyarlara cavab vermirdi. Ölçülən çirkləndiricilərin seçimi ictimai səhiyyənin tələblərinə uyğun deyildi, monitoring ləng və zəhmət tələb edirdi. Buna görə də hava keyfiyyətinə dair cari monitoring şəbəkəsinin modernizasiyası işlərinə başlanılıb. Belə ki, son dövrlər bu sahənin gücləndirilməsi istiqamətində işlər davam etdirilir.

Azərbaycanın Avropa İttifaqı ilə mövcud olan Fəaliyyət Planında atmosfer havasının monitoringi sisteminin AI Direktivlərinə uyğun fəaliyyətinin mərhələlərlə təmin olunması nəzərdə tutulub. Öhdəlikdə fasiləsiz fəaliyyət göstərən üçüncü nəsil avtomatik məntəqələrin quraşdırılması tələb olunur. Bununla əlaqədar İsveçin OPSİS AB şirkətindən 1 ədəd onlayn rejimdə çalışan müşahidə məntəqəsi alınıb. Məntəqənin 2016-cı ilin may ayından etibarən fəaliyyəti təmin edilib. Hazırda hər gün bu məntəqədən atmosfer havasında PM10 (asılı hissəciklər), NO₂, SO₂, benzol, toluol, kselol kimi qaz birləşmələri və ozonun səviyyəsi üzrə monitoring nəticələri alınır.

Atmosfer havasının çirklənməsinin monitoringi üzrə iri şəhərlərdə yerləşən müşahidə məntəqələrinin onlayn rejimdə çalışan müşahidə məntəqələri ilə əvəz olunması ETSN-nin qarşısında duran prioritet məsələlərdən biridir. Belə ki, 2019-cu il üçün nəzərdə tutulan İnkişaf Konsepsiyasına uyğun olaraq bir səyyar laboratoriya və atmosfer havasının monitoringi üzrə 5 stasionar avtomatik stansiya alınıb. Bu stansiyaların 3 ədədi Bakı şəhərində, Gəncə və Sumqayıt şəhərlərində isə 1 ədəd olmaqla quraşdırılıb. Stansiyalar dünyada ətraf mühit üzrə analizator istehsalına görə öndə gedən "Thermo" (ABŞ) şirkətinin cihaz və avadanlıqları ilə komplektləşdirilib. Stansiyalar şəhər fonu, nəqliyyat, sənaye profilli olaraq 3 istiqamət üzrə quraşdırılıb və hər stansiyanın profilinə uyğun analizatorlarla təchiz edilib. Stansiyalardan fasiləsiz olaraq atmosfer havasından PM 2.5, PM 10, azot 4-oksidi (NO₂), azot 2-oksidi, NO_x, kükürd qazı (SO₂), dəm qazı (CO), hidrogen sulfid (H₂S), BTEX kimi qaz qarışıqları və ozonun yer səthində səviyyəsi üzrə nəticələri əldə olunur. Stasionar stansiyalardan daxil olan məlumatlar mərkəzi məlumat bazasında toplanılır, hava keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi və digər məqsədlər üçün bazadan aidiyyəti üzrə istifadə edilir.

Altağac Milli Parkının ərazisində Xızı fon stansiyası Azərbaycan tərəfindən 2002-ci ildə ratifikasiya edilmiş BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının "Böyük məsafələrdə havanın transsərhəd çirkləndirilməsi haqqında Konvensiya"-nın tələblərinə uyğun olaraq 2012-ci ildən fəaliyyət göstərir. Məntəqədə mütəmadi olaraq yağış və anion-kationların (Cl⁻, SO₄²⁻, NO₃⁻, Na⁺, K⁺, Mg²⁺, Ca²⁺, NH₄⁺) təyini məqsədilə nümunələr götürülür, müvafiq analizlər aparılır. Hazırda məntəqədə yer səthində ozonun səviyyəsi və PM_{2.5} - dirsper hissəciklərinin monitoringi həyata keçirilir.

"Avropa İttifaqının nümunəvi təcrübələri əsasında Azərbaycanda milli ekoloji monitoring sisteminin təkmilləşdirilməsi" Tvinning layihəsinin dəstəyi ilə 2018-ci ilin may ayında atmosfer havasında mövcud olan qazların və dispers hissəciklərin ölçülməsi məqsədi ilə hava keyfiyyət ötürücüsü əldə edildi. Hazırda cihazdan qaz birləşmələri (NO₂, SO₂, CO, O₃) və dispers hissəciklər (PM_{2.5} və PM₁₀) üzrə monitoring məlumatları əldə edilir.

Atmosfer axını ilə çirkləndirici maddələrin ölkə ərazisinə transsərhəd daşınmalarına nəzarət edilməsi və atmosfer yağıntılarının fon tərkibinin öyrənilməsi məqsədi ilə ölkənin 6 bölgəsində - Abşeron yarımadası, Kür-Araz ovalığı, Kiçik Qafqaz, Böyük Qafqazın şimal-şərq, cənub yamacı və Lənkəran-Astara olmaqla 26 məntəqədə 11 göstərici üzrə - sulfat, nitrat, fosfat, ammonium, xlorid, hidrokarbonat, maqnezium, kalsium ionları, elektrik keçiriciliyi, codluq, və pH aparılır. Monitoring planına əsasən ildə 2 dəfə, qış fəslində Qırız, Damarçın, Daşkəsən, Şahdağ və Kəlvəz müşahidə məntəqələrindən dayanıqlı qar nümunələri götürülür və həmin nümunələrdə fiziki-kimyəvi analizlər aparılır.

Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəisi Umayra Tağıyeva deyir ki, Abşeron yarımadasında il ərzində müxtəlif fəsilərdə bir neçə qəsəbədə atmosfer havasının çirklənməsi ilə əlaqədar monitorinqlərin keçirilməsi nəzərdə tutulub. Monitorinqlər aprel-may aylarında həyata keçiriləcək və nəticələri barədə də ictimaiyyətə geniş məlumat veriləcək: "Hazırda ölkədə atmosfer havasının keyfiyyəti norma daxilindədir. Bu da yağışlı hava dövrünün davam etməsi ilə bağlıdır".

U.Tağıyevanın sözlərinə görə, qış dövründə monitorinqlər bitib: "Buzovna, Mərdəkan, Şüvəlan, Bilgəh, Nardaran, Fatmayi, Mehdiabad, Novxanı, Şıxovda çirklənmə yol verilən qatılıq həddindən yüksək olmayıb. Ən az dəm qazı çirklənməsi Şüvələndə, Bilgəhdə və Nardaranda müşahidə olunub. Tozun miqdarı ən az Buzovna, Şüvəlan və Mehdiabadda qeydə alınıb".

Xidmət rəisinin dediyinə görə, gündəlik olaraq atmosfer havasına müxtəlif mənbələrdən-sənayedən, nəqliyyatdan və sair birbaşa azot 4-oksidi, azot 2-oksidi, kükürd qazı, dəm qazı, hidrogen sulfid, dispers toz hissəcikləri, benzol, etil benzol, toluol, kselol kimi qaz birləşmələri atılır: "Bu ildən Dövlət İnvestisiya Layihəsi çərçivəsində alınmış avtomatik rejimdə çalışan 5 stansiya və 1 ədəd Səyyar Laboratoriyanın imkanları hesabına havaya atılan qaz qarışıqları və toz hissəcikləri üzrə fasiləsiz monitorinq sistemi yaradılıb.

Stansiyadan əldə olunan məlumatlara əsasən, ilin isti dövründə qaz qarışıqlarının, həm də dispers toz hissəciklərinin qatılıqlarının nisbətən yüksək olduğu müəyyən edilib. Həmin dövrlərdə temperaturun yüksəlməsi, dayanıqlı hava şəraitinin tez-tez müşahidə olunması və digər meteoroloji parametrlər avtonəqliyyatdan və sənaye müəssisələrindən atılan tullantıların havada uzun müddət qalmasına şərait yaradıb və atmosfer havasının keyfiyyət göstəricilərinə aşağı düşməsinə səbəb olub".

O bildirib ki, əgər 70-80-ci illərdə şəhərlərdə atmosferi çirkləndirən mənbələr sırasında əsasən sənaye müəssisələri 70-80 faiz ilə üstünlük təşkil edirdisə, son onillikdə vəziyyət dəyişib və nəqliyyat sektoru Bakıda artıq əsas çirkləndiriciyə çevrilib:

"2005-ci ildə sənayedən olan tullantılar 53, nəqliyyatdan isə 47 faiz təşkil edirdisə, son illər vəziyyət tədricən dəyişib, hazırda nəqliyyatın payına 80 faizə yaxın tullantı düşür. Bu çirkləndiricilər əsasən azot oksidləri (NOx), dəm qazı (CO)kükürd qazı (SO2) karbohidrogenlər və digər maddələrdir. Nəqliyyatdan fərqli olaraq əksər sənaye müəssisələrindən atmosfer havasına atılan tullantılar texnoloji, ekoloji qaydalara uyğun olaraq borular vasitəsilə müəyyən hündürlükdə atılırlar ki, bu da onların atmosferdə daha tez səpəlməsinə, bununla da konsentrasiyalarının nisbətən azalmasına imkan yaradır və belə müəssisələrin çoxu şəhərin kənarındadırlar. Nəqliyyatdan olan tullantıların spesifik bir tərəfi isə odur ki, onlar insanın birbaşa nəfəs aldığı təbəqəyə atılır. Buna görə də insanlara mənfi təsir effekti özünü daha qabarıq göstərir".

U.Tağıyevanın sözlərinə əsasən, atmosfer havasının çirklənmə mənbələrindən biri də transsərhəd gətirmələrdir. Son on ildə bu proseslər daha tez-tez müşahidə edilir. Transsərhəd çirklənmə zamanı əsasən dispers toz hissəciklərinin (PM10, PM 2.5) miqdarının normadan dəfələrlə artıq olduğu müəyyən edilib: "Xüsusi narahatlıq avtonəqliyyat vasitələrinin sıxlığı, eyni zamanda, ölkəyə gətirilən istismar müddəti keçmiş avtomobillərin istifadəsi ilə bağlıdır. Nazirlik tərəfindən aidiyyəti təşkilatlarla bəzi nəqliyyat növlərinin şəhərə daxil olmasına məhdudiyyətlərin tətbiq edilməsi istiqamətində işlər aparılır".

Hidrometeoroloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi dövrün zəruri tələbinə çevrilib

Sevinc Qarayeva

Son illərdə iqlim dəyişmələrinin təsiri nəticəsində ölkənin su ehtiyatlarının qidalanmasında xüsusi rol oynayan Böyük və Kiçik Qafqazın dağlıq ərazilərində qar örtüyünün sahəsinin azalması və qarın aşağı sərhəddinin yüksəkliyə doğru qalxması müşahidə olunur. Azərbaycan ərazisində qarölmə işləri 1950-ci ildən aparılır. Qarölmə işləri Böyük və Kiçik Qafqazın dağlıq ərazilərində 36 marşrut üzrə olmaqla 29 çayın hövzəsində aparılır. Hər il sisteməlik olaraq hazırlanan yaz-yay gursululuğunun və çaylarda daşqın hadisələrinin axım proqnozu əhaliyə, infrastruktur sahələrə dəyə biləcək ziyanların minimuma endirilməsində böyük əhəmiyyətə malikdir. Yaz-yay (aprel-iyun) gursululuq dövrünün proqnozlaşdırılması məqsədilə Milli Hidrometeorologiya Xidməti tərəfindən Azərbaycanın yüksək dağlıq ərazilərində Böyük və Kiçik Qafqazın çaylarının hövzələrində qarölmə işləri aparılır, qarın hündürlüyü, sıxlığı və qarda olan su ehtiyatı müəyyənəşdirilərək proqnoz tərtib edilir və müvafiq orqanlar məlumatlandırılır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Milli Hidrometeorologiya Departamentindən verilən məlumata görə, 2022-ci ildə aparılan qarölmə işlərinin nəticələrinə əsasən Böyük Qafqazın çaylarının hövzələrində qarda olan sululuq çoxillik normanın 90 faizini, Kiçik Qafqazın çaylarının hövzələrində isə normanın 79 faizini təşkil edib.

Şərqi Zəngəzur və Qarabağ iqtisadi rayonu Kəlbəcər, Laçın, Şuşa və Xocavənd rayonlarında 8 marşrut üzrə qarölmə işləri həyata keçirilib. Qarölmə işlərinin nəticələrinə əsasən, Qarqarçay, Quruçay və Köndələnçayın hövzəsindəki marşrutlarda qar olmayıb.

Kiçik Qafqazın Kəlbəcər və Laçın rayonlarının çaylarının hövzələri üçün yuxarıda göstərilən üsulla qar ehtiyatları qiymətləndirilib. Hövzədə olan su ehtiyatı 2022-ci ildə təyin olunmuş qar ehtiyatları 30,6 mm və ya Kiçik Qafqazın orta göstəricisinin 51 faizini, 2021-ci ildə isə 52,8 mm olmaqla 90 faizini təşkil edib.

Məlumatda bildirilib ki, mütəmadi olaraq Kür çayının aşağı hissəsində, Bankə, Salyan, Surra, Zərdab və Araz çayının Novruzlu hidroloji məntəqəsində müasir "SOMMER" cihazı vasitəsilə nəzarət su sərfələri ölçülür. 2021-ci ilin avqust ayında Kür çayının Sabirabad, Şirvan, Salyan və Neftçala rayonları ərazisindən keçən hissəsində seçilmiş məntəqələr üzrə tədqiqat işləri aparılıb. Ölçü işləri zamanı çayın eninə və uzununa profilləri çıxarılıb eyni zamanda ənənəvi üsulla və müasir SOMMER cihazı ilə su sərfələri ölçülüb.

Yaz-yay gursululuq dövrü zamanı çaylardan keçən qısamüddətli daşqın və selin izinə görə maksimal su sərfini təyin etmək üçün iyul-avqust aylarında iki istiqamətdə (Böyük və Kiçik Qafqazın dağ çaylarına) ekspedisiya təşkil olunur, selin izinə görə ölçü işləri aparılır və hesablamalar aparıldıqdan sonra maksimal su sərfi müəyyən edilir.

Azərbaycanın ərazisində dağ buzlaqları Qusarçayın hövzəsində müşahidə olunur. Buzlaqların öyrənilməsi ekspedisiya yolu ilə və mövcud xəritələrdən istifadə etməklə aparılır. Qusarçayın hövzəsində 8 buzlaq olmaqla Yatıqdərə çayının hövzəsində, Əbildərə çayının hövzəsində (Tufandağ buzlağı), Düzyurd çayının hövzəsində (Şahdağ buzlağı) yerləşir: "Hər ilin avqust ayında buzlaqlar üzərində müşahidələr dəniz səviyyəsindən 3755 m yüksəklikdə Tufandağ buzlağında aparılır. Aparılan tədqiqatların nəticələri göstərir ki, buzlaq sahəsində həm azalma, həm də ərimə prosesinin daha da sürətləndiyi, buzlaq üzərində olan çatların sayının və ölçüsünün artması, buzlaq dilinin hər keçən il geriye çəkildiyi, buzlaq dilindən çıxan Mahmuddərə çayında suyun səviyyəsinin və sərfinin artdığı müəyyən olunur. Bu da buzlaqda gedən ərimə prosesinin intensivliyindən xəbər verir".

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yanında Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəisi, coğrafiya üzrə fəlsəfə doktoru Umayra Tağıyeva deyir ki, bir çox ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrin sayı artmaqdadır. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, son 10 ildə 25 metr/saniyə-dən artıq güclü küləklərin sayı 12 dəfəyədək artıb: "İri şəhərlərimiz olan Bakı, Gəncə və Mingəçevirdə fırtına hesab olunan 35 metr/saniyədən güclü küləkli günlərin sayı 3,5 dəfə artıb. Əgər 1961-1990-cı illərdə ildə bir dəfə belə hadisə baş verirdisə, hazırda 3-dən çox belə hadisələrlə üzləşirik".

Umayra Tağıyevanın sözlərinə görə, yağıntıların azalması fonunda, təəssüf ki, leysan xarakterli yağışların miqdarı artmaqdadır. Bu səbəbdən son 10 ildə sel-daşqınların 18,5 dəfəyə qədər artması müşahidə olunur: "Dolu düşməsi artıq səciyyəvi ərazilərdən başqa digər rayonlarda da müşahidə olunmaqdadır. Bu hadisələrin sayı da 3,2

dəfəyə qədər artıb. Son 10 ildə kənd təsərrüfatı üçün xüsusi təhlükə yaradan ağ yellər adlanan quru isti küləklərin təkrarlanması 10 dəfəyə qədər artıb".

Xidmət rəisi vurğulayıb ki, bütün bu problemlərə hazırlıqlı olmaq üçün ölkəmizdə hidrometeorologiya xidmətinin potensialının artırılması mühüm məsələlərdən biridir.

O qeyd edib ki, son illərdə dövlət investisiyası çərçivəsində vəsaitlər ayrılıb və milli hidrometeorologiya şəbəkəmiz müasirləşdirilib. "Azərbaycanda hidrometeorologiya və iqlim sahəsində xidmətlərin gücləndirilməsi" adlı Tvinning layihəsi çərçivəsində hidrometeorologiya haqqında qanunun təkmilləşdirilməsi, xidmətin və müşahidələrin optimallaşdırılması, xidmətin strukturunda çevikliyin təmin olunması, müasir tələblərə uyğun kadrların seçilməsi, əməyin qiymətləndirilməsində stimullaşdırıcı addımlar atılması vacibdir: "Xidmətin genişləndirilməsi hesabına dövlət büdcəsindən asılılıq azaldılmalı, erkən xəbərdarlıq sistemi yaradılmalı və müasir standartlara uyğun ölkənin hidrometeoroloji təhlükəsizliyi təmin olunmalıdır. Hazırda Milli Hidrometeorologiya Xidməti 1075 nəfərlə öz fəaliyyətini davam etdirir. 16 mərkəz və 7 regional idarəmiz var. Sistemlərin avtomatlaşdırılması sayəsində son 5 ildə ştatların optimallaşdırılması işləri aparılıb, 36 yeni avtomat müşahidə sistemi tətbiq edilib"

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev bildirib ki, ölkənin hidrometeoroloji şəraitinin mürəkkəbliyi və onun iqlim riskləri ilə əlaqədar təhlükələrə qarşı olduqca həssas olması hidrometeoroloji fəaliyyətin səmərəliliyinin artırılmasının ən prioritet məsələlərdən olduğunu göstərir: "Azərbaycanda Dövlət investisiya proqramları çərçivəsində hər il Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi üçün milyonlarla vəsait hidrometeoroloji şəbəkənin avtomatlaşdırılmasına, müasir radar sistemlərinin qurulmasına yönəldiyindən söz açan nazir, işğaldan azad olunan ərazilərdə dövlət başçısının sərəncamları ilə "Ağıllı" şəhər və "Ağıllı" kənd konsepsiyasına uyğun quruculuq işlərinin geniş vüsət aldığını qeyd edib. Yeni infrastruktur obyektləri istifadəyə verilib, beynəlxalq əhəmiyyətə malik aeroportlar inşa edilir. Bütün bu işlərin həyata keçirilməsi və planlaşdırmanın düzgün aparılmasında hidrometeoroloji xidmətlər həyata keçirilir, müasir hidroloji və meteoroloji avtomat stansiyalarla müşahidə şəbəkəsi bərpa olunur. Gələcək planlarımıza uyğun olaraq növbəti illərdə daha irimiqyaslı layihələrin həyata keçirilməsi planlaşdırılır".

Nazirin dediyinə görə, hava sərhəd tanımır: "Regionda hidrometeoroloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinə öz töhfəmizi verməyə, yeni müşahidə sistemlərindən əldə etdiyimiz məlumatları paylaşmağa hazırıq. Yalnız səylərin birləşdirilməsi bizə iqlim risklərinə qarşı dayanıqlığı artırmağa imkan verəcək. Bu baxımdan layihə texniki fəaliyyət və kommunikasiya imkanlarının gücləndirilməsi, o cümlədən, iqlim məlumatlarının idarə edilməsi, proqnozlaşdırma, erkən xəbərdarlıq sahələrində yerli kadrların potensialının artırılmasında mühüm rol oynayacaq".

Muxtar Babayev qeyd edib ki, bütün dünyada milli proqnoz qurumlarının potensialının artırılması ölkələrin hidrometeoroloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə xidmət edir: "Biz Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatı tərəfindən ölkələrə göstərilən dəstəyi yüksək qiymətləndirir, qurumla işgüzar əməkdaşlığımızı davam etdiririk. Hazırda Azərbaycan tvinning layihələrinin sayı üzrə regionda liderdir və müxtəlif illərdə ölkənin müxtəlif qurumlarının benefisiar olduğu tvinning layihələri Avropa Komissiyası tərəfindən ən uğurlu layihələr statusunu alıb".

Aqrometeoroloji müşahidələr: kənd təsərrüfatı üçün mühüm faktor

Sevinc Qarayeva

Aqrometeoroloji müşahidə məlumatları və proqnozlar kənd təsərrüfatı bitkilərinin səpin (əkin), gübrələmə, dərmanlama, biçinin və yığımın aparılması, məhsulun daşınması və digər kənd təsərrüfatı işlərinin vaxtının təyin edilməsi baxımından xüsusi önəm daşıyır. Eləcə də bitkilərin inkişafı müddətində faktiki temperatur və yağıntı miqdarına əsasən suvarılma normasının tənzimlənməsi, şaxta, dolu, quru küləklər və sair təhlükəli atmosfer hadisələrinə qarşı mübarizə tədbirlərinin görülməsi üçün çox əhəmiyyətlidir. Bu məlumatları əldə etməklə təsərrüfatın düzgün planlaşdırılması, zərər riskinin azaldılması və nəticədə məhsulun qorunmasına nail olmaq mümkündür. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Milli Hidrometeorologiya Departamentindən verilən açıqlamada belə deyilir.

Qeyd edək ki, Azərbaycanda epizodik aparılan aqrometeoroloji müşahidələrin tarixi XIX əsrə təsadüf edir. İlk sistemativ aqrometeoroloji müşahidələr 1882-ci ildə Gəncə meteoroloji stansiyasında aparılıb. Artıq XX əsrin 30-cu illərindən başlayaraq meteoroloji stansiya və məntəqələr şəbəkəsinin genişlənməsi aqrometeoroloji müşahidələrin təşkilinə və aparılmasına geniş imkanlar yaradıb. Belə müşahidələr vahid metodika əsasında xüsusi müşahidə sahələrində təşkil edilib. Bunların nəticəsi kimi artıq 1938-ci ildən başlayaraq aqrometeoroloji illiklər və kənd təsərrüfatı üçün xüsusi icmaller tərtib olunmağa başlanıb.

Hazırda aqrometeoroloji müşahidələr ölkə ərazisinin kənd təsərrüfatı üçün əhəmiyyətli olan regionları üzrə 19 hidrometeoroloji, 11 aqrometeoroloji stansiyada və 7 məntəqədə aparılır. Bu müşahidələr havanın orta, maksimum, minimum temperaturları, torpaq səthinin və müxtəlif dərinliyin temperaturları, torpağın rütubətliyi, yağıntının gündəlik və dekadalıq miqdarı, küləyin sürəti, nisbi rütubətlik, qarın vəziyyəti kimi meteoroloji göstəricilər üzərində aparılır. Əldə olunan məlumatların təhlili nəticəsində yazda havanın orta sutkalıq temperaturunun 0°, 5°, 10°, 15°-dən keçmə tarixləri, effektiv temperaturların cəmi, şaxtasız dövrün başlanması və bitməsi, quraq günlərin sayı, ən isti ayda havanın orta temperaturu, havanın mütləq minimum temperaturlarının orta kəmiyyəti, qar örtüyünün maksimum hündürlüyü, qar örtüyünün yaranma tarixləri təyin edilir.

Məlumatda bildirilib ki, kənd təsərrüfatı bitkilərinin vegetasiyası dövründə meyvə və tərəvəz, buğda, arpa, pambıq, qarğıdalı, üzüm, çay bitkilərinin səpin dövründən yetişməyə qədər olan bütün inkişaf mərhələləri və onların vəziyyəti qiymətləndirilir, sahələrdə yerinə yetirilmiş aqrotekniki tədbirlərlə bağlı qeydlər aparılır. Cəfərxan, Sabirabad, İmişli, Zərdab, Biləsuvar, Göytəpə, Bərdə, Tərtər, Naftalan, Salyan, Göyçay, Beyləqan, Kürdəmir, Oğuz, Şəki, Zaqatala, Qəbələ, Quba, İsmayıl, Şamaxı, Mərzə, Qaraçala, Gəncə, Tovuz rayonunun buğda və arpa sahələrində aparılan müşahidə və müayinələr nəticəsində bitkilərin faktiki inkişaf fazası, hündürlüyü, əkinin və kök sisteminin ümumi vəziyyəti, bitkilərin zədələnmə və ya məhv olma səbəbləri təyin edilir.

Aqrometeoroloji məlumatlara əlçatanlığın təmin edilməsi məqsədi ilə Milli Hidrometeorologiya Xidmətinə daxil olan aqrometeoroloji müşahidə məlumatları əsasında hər on gündən bir dekadalıq aqrometeoroloji bülletenlər, dekada üzrə havanın temperatur və yağıntı göstəricilərinin çoxillik iqlim norması ilə müqayisə qrafikləri, ötən ayın aqrometeoroloji şəraitini əks etdirən icmaller, aqrometeoroloji proqnozlar, fermerlər üçün məsləhətlər hazırlanır və www.meteo.az saytında yerləşdirilir.

Kənd təsərrüfatı qurumları, fermer, sahibkar və sığorta şirkətlərinin məktub, sorğu, arayış və bağlanmış müqavilələr əsasında təqdim olunan aqrometeoroloji xidmət növləri kənd təsərrüfatı bitkiləri üçün fazalararası effektiv temperatur cəminin hesablanması, ərazi üçün quraqlıq əmsalının hesablanması, dekadalıq aqrometeoroloji bülletenlərin hazırlanması, quru küləkli günlər haqqında məlumat. Eyni zamanda hava quraqlığı, şaxtalı günlər haqqında məlumat. Havanın orta temperaturu (gündəlik, dekadalıq, aylıq), havanın maksimum temperaturu, havanın nisbi rütubəti, rütubət çatışmazlığı, günəşli saatların davamiyyəti, küləyin maksimum sürəti, yağıntının miqdarı, sutkalıq maksimum miqdarı, dekadanın sonunda qar örtüyünün hündürlüyü, torpaq səthinin maksimum temperaturu və sair.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yanında Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəisi, coğrafiya üzrə fəlsəfə doktoru Umayra Tağıyeva deyir ki, son illərdə dövlət investisiyası çərçivəsində vəsaitlər ayrılıb və milli hidrometeorologiya şəbəkəmiz müasirləşdirilib. "Azərbaycanda hidrometeorologiya və iqlim sahəsində xidmətlərin gücləndirilməsi" adlı Tvinning layihəsi çərçivəsində hidrometeorologiya haqqında qanunun təkmilləşdirilməsi, xidmətin və müşahidələrin optimallaşdırılması, xidmətin strukturunda çevikliyin təmin

olunması, müasir tələblərə uyğun kadrların seçilməsi, əməyin qiymətləndirilməsində stimullaşdırıcı addımlar atılması vacibdir: "Xidmətin genişləndirilməsi hesabına dövlət büdcəsindən asılılıq azaldılmalı, erkən xəbərdarlıq sistemi yaradılmalı və müasir standartlara uyğun ölkənin hidrometeoroloji təhlükəsizliyi təmin olunmalıdır. Hazırda Milli Hidrometeorologiya Xidməti 1075 nəfərlə öz fəaliyyətini davam etdirir. 16 mərkəz və 7 regional idarəmiz var. Sistemlərin avtomatlaşdırılması sayəsində son 5 ildə ştatların optimallaşdırılması işləri aparılıb, 36 yeni avtomat müşahidə sistemi tətbiq edilib".

Umayra Tağıyevanın sözlərinə görə, 2022-ci ildə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur İqtisadi rayonlarında hidrometeoroloji fəaliyyətin bərpa olunması çərçivəsində 10 çayda 11 hidrometeoroloji stansiyanın və 5 avtomat stansiyanın quraşdırılması nəzərdə tutulur:

"Həmçinin, bu ilin sonuna qədər respublikanın çaylarında daha 6 hidroloji və 12 meteoroloji stansiyanın qurulması planlaşdırılıb. Bundan başqa, aqrometeoroloji stansiyaların inşafına da xüsusi diqqət yetiririk. Hazırda bu stansiyaların sayı 11-ə çatdırılıb".

Xidmət rəisinin dediyinə görə, bu gün xalq təsərrüfatının hər-hansı bir sahəsinin inkişafını hava - iqlim amilini nəzərə almadan təsəvvür etmək mümkün deyil. İqlim dəyişmələri ölkələrin davamlı inkişafı üçün əlavə risklər yaradır. Hava ilə bağlı təhlükəli hadisələrin tez-tez təkrarlanması iqtisadiyyata ziyan vurur, insanlar əziyyət çəkirlər. Bu gün iqtisadiyyatın iqlimdən asılı sahələrində, hidrometeoroloji proqnozlar və xəbərdarlıqlar nəzərə alınmaqla düzgün planlaşdırmanın aparılması, zərərdən yayınmağa, onu minimuma endirməyə, həm də qabaqlayıcı tədbirləri görməklə insan həyatını qorumağa imkan verir: "Hazırda qarşımıza 2030-cu ilədək hidrometeorologiyanın inkişafına dair Dövlət Proqramının hazırlanması ilə bağlı ciddi məsələ qoyulub. Bu proqramın əsas tezisləri, ilk növbədə, modernləşdirmə, optimallaşdırma, effektivliyin artırılması və keyfiyyət olacaq. İstənilən meteoxidmətin əsasını müşahidə şəbəkəsi təşkil edir. Bu istiqamətdə mərhələli avtomatlaşdırma nəzərdə tutulur. Artıq bu il ölkənin əsas çaylarının üzərindəki hidroloji müşahidə məntəqələrində, bizim meteoxidmətin arxivində ilk dəfə olaraq su sərfi və səviyyəsini ölçən sensorlarla təchiz edilmiş müasir hidroloji avtomat stansiyalar quraşdırılacaq. İqlimin sürətlə dəyişdiyi şəraitdə, su ehtiyatlarının deqradasiyası fonunda çayların sululuğunun dəqiq uçotunun aparılması sudan səmərəli istifadə baxımından əsas olacaq.

Hidrometeoroloji məlumatların kənd təsərrüfatı üçün əhəmiyyəti şübhəsiz ki, hamıya bəllidir. Bununla əlaqədar bu il ərzində struktur dəyişikliyi çərçivəsində 30 faizə qədər hidrometeoroloji stansiyaların təyinatı dəyişdirilərək aqrometeoroloji stansiyalara çevriləcək. Əvvəllər onların sayı 5 faizi keçmirdi. Fermer təsərrüfatları aqrometeoroloji icmallarla təmin olunacaq.

Qlobal iqlim dəyişmələri fonunda müxtəlif transformasiyalar baş verir və atmosferdə qlobal rəqəmli modellərlə təsvir edilməsi çətin olan, proqnozlaşdırılması mümkün olmayan proseslər fiksə olunur. Sinoptik-meteoroloqların leksikonuna yeni anlayışlar daxil olub - isti və soyuq dalğalar. İqlimşünaslığın klassiklərinin kitablarında biz bu terminlərlə rastlaşmırıq. İqlim dəyişmələri ümumdünya problemlərindən biridir. Belə ki, əgər 30 il əvvəl gözlənilən iqlim dəyişmələrindən danışılırdısa, hazırda indiki nəsil bu transformasiya şəraitində yaşayır. Yeni şərait yeni çağırışlar yaradır. Mümkün təhlükələr barədə erkən xəbərdarlığı yaymaqda məsul olan bir təşkilat kimi meteoxidmətin rolu artmaqdadır. Müasir iqlim çağırışlarına, ekstremal hadisələrə hazırlıq texniki vasitələrin və imkanların daha da təkmilləşdirilməsini zəruri edir".

Yaxın gələcəkdə Xəzər üçün regional xüsusiyyətləri nəzərə alan lokal proqnozlaşdırma modelinin tətbiq edilməsi planlaşdırılır ki, bunun nəticəsində də bizim istehlakçıları dalğaların hündürlüyü və küləyin sürəti barədə daha dəqiq tərtib edilmiş yeddigünlük proqnozlarla təmin etmək mümkün olacaq.

Xəzərdə suitilərin sayı tükənir

"Ginnesin Rekordlar Kitabı"na düşən bu heyvanların kütləvi ölüm səbəbi ya infeksiya xəstəlik, ya da zəhərlənmədir

Əsmər Qardaşxanova

Müxtəlif illərdə Xəzər dənizinin sahillərində suitilərin kütləvi ölümünə rast gəlinib. Bənzər hadisənin bəzən il ərzində bir neçə dəfə təkrarlandığı da müşahidə edilir.

Ötən günlərdə Xəzərin Dağıstan sahillərində 2500-ə yaxın suiti cəsədi tapılıb. Rusiya Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin məlumatına görə, suitilər Sulak və Şurinka çaylarının mənsəbləri arasındakı ərazidə aşkar edilib. Qeyd olunub ki, bu, son on ildə Xəzər suitilərinin (*Phoca caspica*) ən kütləvi tələfatıdır. Səbəbi isə ölmüş heyvanların patoloji materialının laboratoriyada tədqiqatlarından sonra müəyyən ediləcək.

Xəzərin yeganə məməlisi

Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətinin rəisi Firuddin Əliyev bununla bağlı bildirib ki, Dağıstanda Xəzər dənizinin sahilində aşkarlanan suitilərin ölüm səbəbi hazırda Xəzəryanı ölkələrin mütəxəssisləri tərəfindən araşdırılır. Bakterioloji-virusoloji analizlərin aparılması üçün cəsədlərdən nümunələr götürülüb. Onun sözlərinə görə, Xəzər dənizinin Azərbaycan bölməsində də suiti cəsədləri aşkarlanıb. Dağıstan sahillərində suitilərin kütləvi ölüm hallarının aşkarlanması ilə əlaqədar Xəzərin Azərbaycan bölməsində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin əməkdaşları tərəfindən genişmiqyaslı monitorinqlər keçirilib. Monitorinqlər zamanı dənizin Xaçmaz rayonu ərazisində İstisu qəsəbəsi, Tikanlıoba, Seyidli və Nabran kəndi istiqamətlərində ümumilikdə 21 suiti cəsədi aşkar olunub.

"Suitilərin ölüm səbəbinin araşdırılması məqsədilə Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinin mütəxəssisləri ilə birgə cəsədlərdən nümunə götürülüb və nəticələr barədə məlumat veriləcək", - deyərək xidmət rəisi bildirib. F.Əliyev deyib ki, suiti cəsədlərinin üzərində aparılan vizual müşahidələr zamanı zədə izlərinə rast gəlinməyib.

Rusiya və Qazaxıstan elmi mərkəzləri ilə aparılan ilkin müzakirələr zamanı hazırkı suiti ölümünün 2000-ci ildə it taunu virusu ilə yoluxma nəticəsində baş vermiş kütləvi ölüm halları ilə oxşarlığı ehtimalı irəli sürülüb.

Xatırladaq ki, ötən ilin ilk 6 ayı ərzində Dərbənddə üç belə hadisə baş vermişdi. Sosial şəbəkələrdə Xəzər suitilərinin cəsədlərinin tapılması barədə kadrlar yayılmışdı.

Xəzərin yeganə məməlisi 2008-ci ildə Beynəlxalq Təbiətin Mühafizəsi Birliyi tərəfindən "nəsli kəsilməkdə olan" heyvanlar siyahısına daxil edilib. Bu zaman suitilərin sayı cəmi 104 min idi və hər 4 kvadratkilometrə bir suiti hesablanırdı. 2020-ci ildə isə suitilər Rusiyanın "Qırmızı Kitabı"na salınıb. Eyni zamanda bu məməlilər dünya okeanının ən kiçik suitisi kimi "Ginnesin Rekordlar Kitabı"na daxil edilib.

Suitilərin məhvinə səbəblər...

Dünyanın ən kiçik qulaqsız suiti növlərindən sayılan məməlinin sayı XX əsrin sonlarından azalmağa başlayıb. XIX əsrin sonlarında Xəzərdə suitilərin sayı 1 milyondan çox idisə, 1990-cı illərin ortalarında brokonyerlik, çirklənmə və digər səbəblərdən bu göstərici xeyli aşağı düşüb.

Xəzər suitiləri 50 ilə qədər ömür sürə bilirlər. Şimaldan cənuba və geriye ilboyu səyahət edən suitilər 5 ölkəni payızın əvvəlinə qədər sahilbəsahil gəzlir. Şahdili ərazisi suitilərin ən çox toplaşdığı yerlərdən biri olub. 1930-cu illərdə Abşeron arxipelağının sahillərində hər il 10 minə qədər suiti dincəlirdi. Hətta 1935-1937-ci illərdə bu rəqəm 100 mindən 200 minə qədər yüksəlib. Əsrin sonuna doğru isə bu rəqəm sürətlə azalıb. 1970-1980-ci illərdə Şahdili və ətraf adalarda ildə cəmi 2 minə qədər suitinin məskunlaşdığı məlum olub. Sonuncu dəfə 2002-ci ildə bu ərazilərdə suitilərə rast gəlinib ki, onların da sayı 100-ü ötməyib.

1997-ci ildə 5 dövlətin sahillərində suitilərin kütləvi tələfatı baş verib. Onların cəsədlərindən götürülmüş nümunələrdə xlor üzvi birləşmələrinin miqdarının yüksək olduğu müəyyən olunub. 2000-ci il aprel-iyun aylarında şimalda başlamış növbəti kütləvi tələfat oktyabrda İrana çatıb. O vaxt təkəcə Abşeronun 100 kilometrlik şimal sahilində 2210 ölü suiti tapılıb. İlk dəfə ingiltərəli professor Seamus Kenedi tələfatın əsas səbəbini CDV kimi

tanınan it taunu xəstəliyi ilə diaqnozlaşdırıb. Qeyd olunan virus mədə-bağırsağı korlayır, göz yaşarması, burun axması, qusma, qızdırma və digər əlamətlərlə müşahidə olunur.

2001-ci ildə kütləvi tələfatın üçüncü dalgası baş verəndə onların sayının müəyyənləşdirilməsi üçün "Xəzər suitilərinin mühafizəsi" layihəsi yaradılıb. Layihənin ilk seminarı 2006-cı ilin sentyabrında Bakıda keçirilib. Tədbir müddətində alimlər Bakı yaxınlığında adalara yollansalar da, orada heç bir suitiyə rast gəlməyiblər.

Xəzərdəki ekoloji şərait suitilər üçün qənaətbəxş deyil

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Zoologiya İnstitutunun aparıcı elmi işçisi Süleyman Süleymanov qəzetimizə açıqlamasında deyib ki, 1990-ci ildən bugünə kimi Xəzər suitilərinin sayı azalmaqdadır. Onun sözlərinə görə, son 10-20 ildə suitilərin sayının heç 100 minə çatmadığı qeyd olunur, amma bu, dəqiq rəqəm deyil: "Ötən il yay aylarında Xəzər dənizində araşdırmalar zamanı cəmi 4 suiti gördük. Yay dövründə 4 suiti görmək o deməkdir ki, artıq onların sonudur. Suitilərin sayı 70-80 faiz azalıb. 1990-cı ildə Türkmənistan tərəfdə Suiti adasında çoxlu suitilər vardı. İndi bu say dəfələrlə azalıb".

S.Süleymanov deyir ki, Xəzər dənizindəki ekoloji şərait suitilər üçün qənaətbəxş deyil. Xəzər suitisi endemik yırtıcı məməlidir. Onlar ancaq kilkə balıqları ilə qidalanırlar, bu balıqların sayı isə əvvəlki illərlə müqayisədə azalıb.

Mütəxəssis vurğulayır ki, suitilər ən çox iki dəfə - qidalanma və balavermə vaxtı toplaşırlar. Onlar noyabr-dekabr aylarında Xəzərin Rusiya sərhədinə miqrasiya edirlər. Orada bir yerə cəmləşdiklərinə görə, kütləvi ölüm halları şimal sahillərində tez-tez müşahidə edilir. Burada qalanlar əsasən yaşlı və bala verməyən cavan fərdlər olurlar.

Dağıstan sahillərində suitilərin kütləvi ölüm halından danışan S.Süleymanov deyir ki, son illərdə suitilərin ölümünə səbəb dənizdəki güclü çirklənmə, qida ehtiyatının azalması və brokonyerlik ola bilər. Hazırkı kütləvi məhv olmanın səbəbi ya infeksiya xəstəlik, ya da zəhərlənmədir. Zəhərlənmə dəqiq deyil, güclü toksiki təsir olmalıdır ki, ölümlə nəticələnsin. Bu da ağlabatan deyil. Dəniz səviyyəsinin aşağı düşməsi ilə balıqların sayının azalması qida ehtiyatının da azalmasına səbəb olur. Volqa çayından ani gələn zəhərli su da suitilərin cəmləşdiyi yerə təsir edə, onların məhvinə səbəb ola bilər.

Azərbaycan. - 2022.- 10 dekabr. - № 270. - S. 16.

Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən ekoloq və fəalların Rusiya sülhməramlı kontingentinin komandanına müraciəti

Dekabrın 9-da ölkəmizdə fəaliyyət göstərən ekoloq və fəalların bir qrupu Azərbaycan Respublikasının Qarabağ iqtisadi rayonunda müvəqqəti yerləşdirilmiş Rusiya Federasiyasının sülhməramlı kontingentinin komandanı, general-mayor Andrey Volkova müraciət ünvanlayıblar.

AZƏRTAC müraciəti təqdim edir:

Hörmətli Andrey Aleksandroviç,

Rusiya Federasiyasının sülhməramlı kontingentinin müvəqqəti yerləşdirildiyi Azərbaycan Respublikası ərazilərində ekoloji vəziyyətin gərginləşməsi biz ekoloqlar və aktivistləri ciddi narahat edir.

Azərbaycan ərazilərinin Ermənistan tərəfindən 30 il ərzində işğal altında olduğu dövrdə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında Azərbaycana qarşı ekoloji terror törədilmiş, bir çox faydalı qazıntı yataqları qanunsuz istismar edilmişdir. 2020-ci ildə Azərbaycan ərazilərinin Ermənistanın işğalından azad edilməsindən sonra uzun illər qanunsuz istismar və talan edilən yataqların bir çoxunda ekoloji vəziyyət nəzarət altına alınsa da, Rusiya Federasiyasının sülhməramlı kontingentinin müvəqqəti yerləşdirildiyi Azərbaycan Respublikası ərazilərində olan Qızılbulaq qızıl və Dəmirli mis-molibden yataqlarında qeyri-qanuni istismar halları təəssüf ki, davam etməkdədir.

Faydalı qazıntı yataqlarının qanunsuz istismarı ekoloji vəziyyəti gərginləşdirməklə mülki əhaliyə, ətraf mühitə, biomüxtəlifliyə, yeraltı və yerüstü su resurslarına, eləcə də Azərbaycanın digər ərazilərindəki ekoloji mühitə mənfi təsir göstərir.

Azərbaycanın müstəqil ekoloqlarının birləşdiyi çoxsaylı QHT-lər olaraq Rusiya Federasiyasının sülhməramlı kontingentinin müvəqqəti yerləşdirildiyi Azərbaycan Respublikası ərazilərində olan Qızılbulaq qızıl və Dəmirli mis-molibden yataqlarında qeyri-qanuni istismar hallarının və ekoloji vəziyyətin dəyərləndirilməsini vacib hesab edirik. Bu xüsusda bizim qeyd edilən ərazilərə səfər etməyimiz üçün təhlükəsizliyin təmin olunmasını və monitoring keçirməyimiz üçün lazımi şərait yaradılmasını Sizdən xahiş edirik.

İmza edən QHT-lər:

1. Avrasiya Miqrasiya Təşəbbüsləri Platforması İctimai Birliyi – Azər Allahverənov
2. Sağlam İnkişaf və Maarifləndirmə İctimai Birliyi – Anar Xəlilov
3. "Biosfer" İctimai Birliyi - Qorxmaz İbrahimli
4. "Ekoleks" Ekoloji Hüquq Mərkəzi İctimai Birliyi – Samir İsayev
5. "Sağlam Həyata Doğru" Ekoloji İctimai Birliyi – Sadiq Həsənov
6. "Yaşıl Dünya" Ekoloji Maarifləndirmə İctimai Birliyi – Elman Cəfərli
7. "Ekoloq-2010" Ekoloji Maarifləndirmə İctimai Birliyi – Səlim Balayev
8. Azərbaycan Gənclərinin Hüquqlarının Müdafiəsi Mərkəzi İctimai Birliyi - Elçin Salmanov
9. Hüquqi Təhlil və Araşdırmalar İctimai Birliyi – Ramil İsgəndərli
10. İctimaiyyətlə Əlaqələrin İnkişafına Kömək İctimai Birliyi – Şəlalə Həsənova
11. Gənclərin Təşəbbüsünə və İnkişafına Dəstək –Toğrul Allahverdili
12. Mediada İnnovativ Təşəbbüslərə Dəstək İctimai Birliyi – Müşfiq Ələsgərli
13. "Vətəndaşların Sosial Rifahı Naminə" İctimai Birliyi – İradə Rzazadə
14. Azərbaycanın İşğal Olunmuş Ərazilərindəki Tarix və Mədəniyyət Abidələrini Müdafiə Təşkilatı İctimai Birliyi – Faiq İsmayılov
15. Sosial Strateji Tədqiqatlar və Analitik Araşdırmalar İctimai Birliyi – İlqar Hüseynli
16. Elmi Araşdırmalar İctimai Birliyi - Telman Qasımov
17. Müstəqil Jurnalistlərə Texniki və Hüquqi Yardım İctimai Birliyi – Asəf Quliyev
18. Cəmiyyətin və Vətəndaş Münasibətlərinin İnkişafı İctimai Birliyi – Əhməd Abbasbəyli
19. "Səyyahlar" Təbii Sərvətlərin və Ətraf Mühitin Araşdırılması və Tanıtılması İctimai Birliyi – Elşəvər Cəlilov
20. "İCOMOS Azərbaycan" İctimai Birliyi – Rəşad Əliyev
21. Bakı İnsan Hüquqları Klubu İctimai Birliyi – Rəsul Cəfərov
22. Ekoloji Maarifçilik və Monitoring İctimai Birliyi – Qəmzə Yusubova

23. İslahatçı Gənclər İctimai Birliyi – Fərid Şahbazlı.

Xalq qəzeti. - 2022.- 10 dekabr. - № 270. - S. 4.

Azərbaycan təbiətinin xilaskarı

Tahir İbrahimov,

Bakı Dövlət Universitetinin dosenti, coğrafiya üzrə fəlsəfə doktoru

Akademik Həsən Əliyev haqqında çox yazılıb, filmlər çəkilib, monoqrafiyalar çap olunub. Bunlar hamısı bir-birindən gözəl və alimə layiqdir. Akademik Budaq Budaqovun yazdığı "Akademik Həsən Əliyev" kitabı bu yazıların şah əsəridir desək, yanılmırıq. Budaq müəllim fədakar alimin həyat və fəaliyyətini, elmi-pedaqoji yaradıcılığını, dünya alimləri arasında onun mövqeyini çox gözəl qələmə alıb. Xüsusən, bu kitabdan sonra Həsən müəllim haqqında fikir söyləmək, yeni bir söz demək çox çətindir.

1969-cu ildə Azərbaycan Dövlət Universitetini bitirdikdən sonra təyinatını Elmlər Akademiyasının Coğrafiya İnstitutuna verdilər. Yaxın vaxtlaradək 30 il həmin kollektivdə işləmişəm. Bu müddət ərzində Həsən Əliyevi ömrünün sonunadək direktor kimi görmüşəm. Bütün iclaslarda bir fikri həmişə vurğulayırdı: "Coğrafiya sahəsində yetişən gənc alimləri gördükcə daha çox fərəhlənirəm". Bu da səbəbsiz deyildi. Həmişə xatırladırdı ki, əvvəllər SSRİ EA-nın Azərbaycan filialı yaradılarkən milli kadrların olmaması bizi narahat edirdi.

Məşhur geoloq Qubkin Həsən müəllimdən azərbaycanlı milli kadr soruşarkən o, nə qədər iztirab çəkmiş və Azərbaycanda kadrların hazırlanmasının sonralar özünün ümdə borcu bilmişdi. Ona görə də görkəmli alim yaradıcı gənclərə qayğı göstərirdi. İnstitutlar vasitəsilə aspiranturaya və doktoranturaya qəbul məsələlərinə önəm verirdi. 40-dək aspirant və dissertant onun rəhbərliyi ilə namizədlik və 8 nəfər doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Hər dəfə də gənclərin müdafiəsini görəndə sevincinin hədd-hüdudu olmurdu. Həsən müəllimin təşkilatçılıq fəaliyyətində kadr hazırlığı ön sırada dururdu.

Onun elmi yaradıcılığının əsas hissəsini Azərbaycan torpaqlarını öyrənmək və təbiətin mühafizəsi kimi müqəddəs bir istək təşkil edirdi. Elə bu amal da institutda "Torpaq coğrafiyası" və "Təbiəti mühafizə" şöbələrinin açılması ilə nəticələndi. Bu sahədə akademik rəhbərliyi ilə böyük işlər görüldü, kadrlar hazırlandı. Həsən Əliyevin müxtəlif istiqamətli tədqiqatları əhatə edən əsərləri 800 adda nəşr edildi. O cümlədən 8 cildlik "Azərbaycan florası" elm aləmində hadisə kimi qiymətləndirildi. Bir faktı da qeyd edək ki, respublikada o zaman mövcud olan 14 dövlət qoruğundan 7-si (Hirkan, Qarayazı, İsmayılı, İlisu, Altağac, Türyançay və Bəsitçay) bilavasitə Həsən Əliyevin təşəbbüsü və ardıcıl təkidi ilə yaradılmışdır.

Akademik nə iş görürdüsə, onun əsasını xeyirxahlıq təşkil edirdi. Əməkdaşlarının qayğısına qalmaq, sosial şəraitini yaxşılaşdırmaq, onlara mənəvi dayaq durmaq onun həyat qayəsi idi.

Azərbaycan təbiətinin mühafizəsi Həsən Əliyevin gündəlik işinə çevrilmişdi. Bu işin elmi yollarını axtarmaqla yanaşı, məsələnin praktiki həllinə də çalışırdı. Heç yadımdan çıxmaz, çöl ekspedisiyasından qayıdıb Sultanbud meşəsinin vəziyyəti haqqında Həsən müəllimə məruzə edərkən diqqətlə bizə qulaq asdıqdan sonra bəzi ağacları (yerini dəqiq dedi) soruşdu. Biz onların qırıldığını söylədikdə çox əsəbiləşdi. Bərdə və Ağcabədi rayonlarının birinci katiblərini telefonda xeyli məzəmmət etdi.

Azərbaycanda çınarların kəsilməsinə heç cür dözə bilmirdi. Yəqin hamıya məlumdur ki, Cəbrayıl rayonunda çinar ağacından quraşdırılan çayxana da akademiki bərk əsəbiləşdirmiş, nəticədə çinar həmin "əzabdan" xilas edilmişdi.

Bəli, o, təbiəti belə sevirdi. Sonralar akademik "Həyəcan təbili" kitabı da həmin hisslərlə yazıldı və respublikamızın bütün əhalisinə bir "həyəcan" signalı verdi.

Görəsən Həsən müəllim sağ olsaydı, Bakıda və şəhər ətrafında bu qədər qanunsuz kəsilən ağac və kolların "naləsinə" dözə bilərdimi? Qətiyyə, yox...

Son zamanlar Bakıda və onun ətraf rayonlarında güclü evtikmə "yarışı" gedir. Bu bir yandan çox sevindiricidir. İnkişafdır, tərəqqidir, əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşmasının göstəricisidir. Bakımız gündən-günə inkişafdadır. Göydələnlərin sayının artması, şəxsi minik maşınlarının hədsiz dərəcədə çoxalması respublika əhalisinin rifah halının yaxşılaşmasından xəbər verir.

Günün tələbləri baxımından bunlar hamısı vacibdir, zəruridir. Lakin "hər şey insanın xoşbəxtliyi, səadəti üçün" devizi ilə fəaliyyət göstərən kompüter əsrinin adamı ətrafa təbiətin gözü ilə baxmağı da bacarmalıdır. Gündən-günə artan maşınların hisini-tüstüsünü zərərsizləşdirmək üçün yaşıllıq zolaqlarının salınması günün ən aktual məsələsinə çevrilməli olduğu halda göydələnlərin ucaldılması, şəxsi villaların tikilməsi, körpülərin salınması hesabına nə qədər yaşıllıq gözümüzün qarşısındaca məhv edildi. İnsan əli ilə təbiətə necə amansızcasına

balta çalınır. Burada Ulu Öndər Heydər Əliyevin dediyi bu sözlər bir daha səslənir: "Bir ağac kəsilsə, elə bil qolum kəsilir". Təəssüf ki, bu kəlam bəzən unudulur.

İnstitutun otaqlarında akademikın məsləhəti ilə çoxlu Çin qızılgülü əkilməmişdi və bunlar da böyüdükcə otaqlardan çıxarılıb dəhlizlərə düzülmüşdü. Çox gözəl və cazibədar görünürdü. Günlərin bir günü Elmlər Akademiyasının keçmiş prezidenti rəhmətlik Həsən Abdullayev bizim institutun dəhlizindən keçərkən gözü həmin güllərin dibinə atılan siqaret kötüyünə sataşır və bu, onun xoşuna gəlmir. Akademiyanın Rəyasət Heyətinin iclası zamanı həmin məsələyə toxunur. Bu, Həsən müəllimi bərk əsəbiləşdirir.

Həmişə siqaret əleyhinə təbliğat aparan, xüsusən gəncləri bu işdən çəkəndirməyə çalışan Həsən müəllim bir dəfə institutun dəhlizində bizə yaxınlaşıb üzünü siqaret çəkənlərə tutaraq dedi: "Kim gəlib mənə desə ki, siqaret çəkirdim, indi tərgitməşəm, həmin adama bir aylıq maaş qədər mükafat yazacağam".

Həsən Əliyevin xeyirxah işlərindən biri də Azərbaycanda coğrafi adların (toponimlərin) milliləşdirilməsi, qorunması idi. Ermənistanın coğrafi adlarımızın dəyişdirməsinə, təhrif etməsinə dözə bilmirdi. Həmin dövrdə Bakı kəndlərinin adlarının eybəcərləşdirilməsi onu daim narahat edirdi. Akademikin söhbətlərindən ruhlanıb "Coğrafi adları qoruyaq" adlı bir məqalə yazdım. Məqalə ilk dəfə "Elm" qəzetində, sonralar isə "Azərbaycan gəncləri" qəzetində dərc olundu. Azərbaycan xəritələrinin sonrakı nəşrlərində həmin tövsiyələr nəzərə alındı.

Onu narahat edən bir məsələni də oxuculara çatdırmaq istəyirəm. Yığıncaqların birində yaşadığım qəsəbənin adını deməli oldum. "Parnik" sözünü eşidəndə Həsən müəllim əsəbiləşdi və dedi ki, bu qədər böyümüsünüz, alim adı almaq istəyirsiniz, amma adi danışmaq qaydasını bilmirsiniz. "Parnik"də adam yaşamaz, orada pomidor, xiyar yetişdirərlər. Dedim, Həsən müəllim qəsəbəmizin adı "Zabrat İstiitillik Kombinatı"dır, qısaldaraq "parnik" deyirlər. O, yenə məni məzəmmət edərək "O qəsəbədə məktəb, müəllim, ziyalı və nəhayət, bir düşünən adam yoxdurmu? Bakının qulağının dibindəki böyük bir qəsəbəyə ad qoymaq məsələsini qaldırıb onu həll etmirsiniz", - deyər iradələrini bildirdi.

Xeyli fikirləşdim. Haqlı iradə idi. Akademikin sözündən ruhlanıb "Bakı" və "Azərbaycan gəncləri" qəzetlərində bu məsələ ilə əlaqədar yazılar dərc etdirdim. Lakin müxtəlif idarələrin, bəzi adamların soyuq münasibəti qəsəbənin adını dəyişdirməyə imkan vermədi. Hər dəfə məni görəndə "Nə oldu, qəsəbənin adını dəyişdirə bildinizmi", - deyər soruşurdu.

Həmin vaxtlarda respublika təlatümlü günlərini yaşayırdı. Nəinki qəsəbələrə yeni, münasib adlar vermək mümkün olurdu, hətta dədə-babaların qoyduğu yurd yerlərinin adı bir yana, özünü itirirdik. Həmin dövrdə səhhəti ilə əlaqədar olaraq Həsən müəllimin işdən çıxması, ona qarşı münasibətin dəyişməsi, Əliyevlərə qarşı haqsız hücumlar bu məsələnin həllinə çəpər çəkdi.

Torpağının vurğunu, Azərbaycan təbiətinin keşikçisi, sadə və böyük insan, akademik Həsən Əliyevin səhhətinə qırılan Topxana meşəsinin, viranəyə çevrilən doğma yurd yerlərinin bir-birinin ardınca erməni tapdağına çevrilən şəhər və kəndlərin, üstəlik də cavan pöhrələr kimi ömrü baltalanan şəhid vətən övladlarının faciəsi də öz təsirini göstərdi. Böyük alim, akademik Həsən Əliyev nigaran və narahat halda dünyasını dəyişdi. Görkəmli elm xadiminin xatirəsi bu gün onu tanıyanların, onun böyüklüyü qarşısında səcdə edənlərin hamısı üçün əzizdir.

Uzun müddət direktoru olduğu Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Coğrafiya İnstitutu indi onun adını daşıyır. Bu ad kollektivin hər bir üzvünün əbədi ünvanına çevrilib.

Görkəmli elm xadiminə böyük mükafatlar və fəxri adlar verilmişdir. O, "Lenin", "Oktyabr inqilabı", "Qırmızı Əmək Bayrağı", "Qırmızı ulduz", "I dərəcəli Vətən müharibəsi", "Şöhrət" ordenləri və bir çox medallarla təltif edilmişdir. Azərbaycanın Əməkdar elm xadimi adına, Azərbaycan Respublikası Dövlət mükafatı laureatına, Vavilov adına medala layiq görülmüşdür.

Sonda demək istəyirəm ki, mərhum akademik Həsən Əliyev bu gün sağ olsaydı, "Həyəcən təbili"ni bir də çalardı və hər bir azərbaycanlıya kəsilən bir ağacın sızıltısını özünün sındırılan qolu timsalında görməyi, duymağı tövsiyə edərdi.

Ekoloji terrora son qoyulmalıdır

Separatçı rejimin Azərbaycan ərazilərində talançılıqla məşğul olmasına imkan verilməyəcək

Yasəmən Musayeva

Rusiya sülhməramlılarının müvəqqəti yerləşdiyi Qarabağ iqtisadi rayonunda separatçı rejim tərəfindən Azərbaycanın təbii sərvətləri talanır, ekologiyası məhv edilir. Onlar faydalı qazıntı yataqlarımızın, xüsusilə Qızılbulaq qızıl və Dəmirli mis-molibden yataqlarının qanunsuz istismarını həyata keçirirlər.

Separatçıların sərvətlərimizi talamasına, eləcə də ekologiyamıza qarşı həyata keçirdikləri terrora qarşı etiraz olaraq dekabrın 12-dən eko-fəalları və QHT təmsilçilərimiz Laçın-Şuşa yolunda aksiyaya başlayıblar. İctimaiyyət nümayəndələrimiz Azərbaycanın sərvətlərinin talanmasına, ekologiyasına qarşı soyqırımı həyata keçirilməsinə son qoyulmasını tələb edirlər. Eyni zamanda dünya ictimaiyyətinin də diqqətini bu məsələyə biganə qalmamağa çəkirlər.

Ermənistan Azərbaycan ərazilərində "ölü torpaq" siyasəti həyata keçirib

Ermənistan 30 illik işğal dövründə də Azərbaycan torpaqlarında ekoloji terror törədib. Erməni vandalları Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda bulaqlarımızı, çaylarımızı qurudub, meşələrimizi qırıb, yandırır, flora və faunamızı məhv ediblər. Bir sözlə, işğal müddətində Ermənistan "ölü torpaq" siyasəti həyata keçirərək, bu yerlərdə həyata dair hər nə varsa hamısına qənim kəsilib.

Ermənistanın yürütdüyü bu ekoloji terror transsərhəd çay olan Oxçuçaydan da yan keçməyib. Bu çay Ermənistan ərazisində daim çirkləndirilib. Aparılan araşdırmalar zamanı ortaya çıxıb ki, Qafan və Qacaran dağ-mədən sənayesinin tullantı suları təmizlənmədən birbaşa çaya axıdılır. Nəticədə çirklənmə səviyyəsinin normadan dəfələrlə artıq olması Oxçuçayın su ehtiyatlarının istifadəsinin yararsız hesab edilməsinə gətirib çıxarıb.

Hazırda da, xüsusilə Qızılbulaq qızıl və Dəmirli mis-molibden yataqlarında separatçı rejim tərəfindən təbii sərvətlərin qeyri-qanuni istismarı və talanmasında aktivləşmə, o cümlədən ekoloji fəsadların genişlənməsi müşahidə olunur.

Bununla əlaqədar dekabrın 10-da Azərbaycan mütəxəssisləri faydalı qazıntıların qanunsuz istismar olduğu Qızılbulaq qızıl və Dəmirli mis-molibden yataqlarına səfər etmək istəsələr də, sülhməramlılar tərəfindən buna süni əngəl törədildi.

Azərbaycan ictimaiyyəti haqlı narazılığını bildirir

Azərbaycan ictimaiyyəti öz ərazisində pozulan hüquqlarının bərpası uğrunda mübarizəyə qalxıb. Ekofəallar və QHT təmsilçiləri Rusiya sülhməramlılarının müvəqqəti nəzarətində olan Azərbaycan ərazilərində faydalı qazıntı yataqlarına, xüsusilə Qızılbulaq qızıl və Dəmirli mis-molibden yataqlarının qanunsuz istismarına etiraz olaraq Şuşa-Laçın yolunda aksiyaya başlayıblar. Azərbaycan vətəndaş cəmiyyətinin üzvləri, ekoloji hüquqların müdafiəsi sahəsində fəaliyyət göstərən qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri, ictimai fəallar beynəlxalq sənədlərdə, eləcə də milli qanunvericilikdə təsbit olunmuş hüquqlarından istifadəyə maneçilik törədənlərə qarşı etiraz edirlər. Onların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq, sərbəst toplaşmaq və sair kimi hüquqları var. Bundan istifadə edərək hüquqlarının pozulmasına qarşı haqlı narazılıqlarını bildirirlər. Onlar Ermənistanın Azərbaycan ərazilərində ekoloji vəziyyətin pisləşməsinə səbəb olan və sərvətlərimizin talan edilməsi kimi əməllərinə son qoymasını tələb edirlər.

"Ekoloji terrora son!", "Mina terroruna son!", "Azərbaycan oyaqdır, sərvətinə dayaqdır!" şüarları səsləndirən aksiya iştirakçıları Rusiya sülhməramlılarının komandanı Andrey Volkovla görüşmək istəyirlər.

Eyni zamanda aksiya iştirakçıları bildirirlər ki, dinc erməni əhalisinə məxsus mülki məşinlərin, təcili yardım məşinlərinin keçidinə şərait yaratmağa hazırdırlar. Artıq aksiya iştirakçıları nömrələrini də internetdə yerləşdiriblər. Lakin neçə gündür ki, bununla bağlı ekofəallar öz köməklərini təklif etsələr də, müraciət edən olmayıb.

Bir məsələni də vurğulayaq ki, Ermənistan tərəfi hər zaman olduğu kimi, ekofəallarımızın bu aksiyasına da yalan don geyindirib beynəlxalq aləmə sırımağa çalışırlar, bu aksiyada hərbiçilərimizin iştirak etdiyini iddia

edirlər. Amma Şuşa-Laçın yolunda keçirilən bu aksiya heç bir siyasi məqsəd güdmür, ictimaiyyət nümayəndələrimiz haqlı olaraq separatçı rejimin torpaqlarımızda qanunsuz istismarına son qoyulmasını tələb edirlər.

Vətəndaşlıq borcumuz

Bütün bunlar Azərbaycan vətəndaşlarının milli mənafeələrinə zidd olan fəaliyyətlərə qarşı həmrəy olaraq mübarizəyə atılmasının bariz göstəricisidir. Xalqımız ərazi bütövlüyünə, milli təhlükəsizliyinə təhdid olan bütün qüvvələrə qarşı canlı sipər olmağa, mənfur qüvvələri öz yerində oturtmağa və hüquqlarını təmin etməyə hər an hazırdır.

Qızılbulaq qızıl və Dəmirli mis-molibden yataqlarının qanunsuz istismarına etiraz olaraq eko-fəallar və QHT təmsilçilərinin Şuşa - Laçın yolunda gecə-gündüz aksiya keçirmələri də buna əyani nümunədir. Onu da bildirək ki, hər ötən vaxt aksiya iştirakçılarının sayı durmadan artır.

Vətənin səsinə hay verən bütün ictimaiyyət nümayəndələrimiz, xüsusilə də gənclərimiz vətəndaşlıq borclarını yerinə yetirmək üçün Şuşa-Laçın yoluna axışır. Artıq könüllülər də haqq səsimizi ucaltmışımız həmin aksiyaya qoşulub.

Bəli, Azərbaycanın vətənpərvər gəncliyi millətinin, dövlətinin müdafiəsi uğrunda aparılan bütün mübarizələrin aparıcı qüvvəsi, öncülləridir.

Azərbaycan gəncləri tükənməz vətən sevgilərindən aldıkları güc və əzmlə də girdikləri bütün döyüşlərdən, qalxdıkları mübarizələrdən qalib ayrılmağı bacarırlar.

Bu dəfə də belə olacaq və imkan verməyəcəyik ki, separatçı rejim Azərbaycan ərazilərində talançılıqla, ekoloji terrorla məşğul olsun.

Azərbaycan. - 2022.- 15 dekabr. - № 274. - S. 6.

Planetin ekoloji təhlükəsizliyinə xidmət nümunəsi

Seymur Əliyev

Şuşa ərazisində ermənilərin ekoloji terror siyasətinə etiraz əlaməti olaraq keçirilən aksiya üç gündür ki, davam edir. Bu müddət ərzində yüzlərlə ekoloq, jurnalist, vətəndaş cəmiyyəti institutunun nümayəndəsi, sadə vətəndaşlar aksiyaya qoşularaq Rusiya sülhməramlılarının nəzarəti altında olan Azərbaycan ərazilərində təbii sərvətlərin ermənilər tərəfindən talanmasına, ekoloji cinayətlərin törədilməsinə etiraz etməkdədir. Məlum aksiya həm də, beynəlxalq əhəmiyyətə malikdir. Buna səbəb onun müasir dünyamızda ümumbəşəri təhlükə hesab edilən ekoloji terror əleyhinə keçirilməsidir.

Ekologiya daxili məsələ deyil

Ekoloji cinayətlərin artıq beynəlxalq hüquq araşdırmaları kateqoriyasına daxil olmasına səbəb müasir dünyamızda demokratiya – insan hüquqları məsələsi kimi, ekologiyanın da heç bir dövlət üçün “daxili məsələ” hesab edilməməsidir. Əslində, ekoloji faktorun məhz beynəlxalq aspektdən dəyərləndirilməsi tamamilə doğru və məntiqlidir. Çünki dünyamız çoxsaylı inzibati sərhədlərə ayrılsa da, bəşəriyyətin vahid ev adına yalnız bir ünvanı var ki, bu da Yer kürəsidir. Ekologiyanın heç bir inzibati sərhəd tanımadığını nəzərə alsaq, bu, dünyanın harasında törədilməsindən asılı olmayaraq, hər bir ekoloji terror, ümumilikdə, planetimiz üçün təhlükə deməkdir. Başqa sözlə desək, Meksika körfəzində suyun çirklənməsi, yaxud Amazon meşələrində ağacların kütləvi şəkildə qırılması bəşəriyyətin sağlam gələcəyi üçün nə dərəcədə təhdiddirsə, Qarabağda torpaq örtüyü və su hövzələrinin çirklənməsi və məhv edilməsi də eyni dərəcədə təhlükədir. Bu isə o deməkdir ki, əslində, soyuq dekabr ayında gecə-gündüz demədən Şuşada ekoloji terror əleyhinə aksiya keçirən soydaşlarımız, bununla bütün planetin müdafiəçiləri qismində çıxış etməkdədirlər.

Ekoloji terrora “Yox!” deyilməlidir

12 Dekabr aksiyası ümumbəşəri əhəmiyyətə malik olduğu üçün ona beynəlxalq siyasi və ekoloji təşkilatların da dəstək verməsi vacibdir. Belə bir dəstək, hər şeydən öncə, həmin təşkilatların özlərinin praktiki baxımdan yararlılığına təsdiqlənməsi, bəşəriyyətin sağlam gələcəyi naminə real addımlar atmasının isbatı baxımından gərəklidir. Aksiyaya beynəlxalq təşkilatların biganə qalmaması onların öz işlərinə, eləcə də yaşadıkları planetin bu günü və sabahına məsuliyyətlə yanaşdıqlarının göstəricisi ola bilər.

Bundan başqa, beynəlxalq həmrəylik ermənilərin həyata keçirdiyi ekoloji terrorun qarşısının alınması, onun ağır nəticələrinin ortadan qaldırılması baxımından da effektiv addım olar. Ermənilər həmin dəstək nəticəsində təkcə Azərbaycan xalqının deyil, dünya ictimaiyyətinin də təzyiqi ilə üzləşər ki, bu da onları qarət və talanlarını, eləcə də ekoloji cinayətlərini dayandırmağa məcbur edər. Ancaq, təəssüf ki, Şuşadakı etiraz aksiyası ilə bağlı bəzi dövlətlərin media orqanlarında müəyyən məlumatlar yer alsada, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən, həmişəki kimi, susqunluq nümayiş olunur.

Təbii sərvətlər xalqa -məxsusdur, separatçılara yox!

Dekabrın 12-də keçirilən aksiya ekoloji terrorla yanaşı, həm də ermənilərin Qızılbulaq və Dəmirli yataqlarından qanunsuz istifadəsinə etiraz xarakteri daşıyır ki, bu da beynəlxalq hüquqa görə, ciddi qanun pozuntusudur. Çünki beynəlxalq hüquq istənilən xalq və dövlətə məxsus təbii sərvətin onun iradəsinə xaric istismarını qadağan edir. Belə olan halda, ermənilərin Azərbaycan ərazisindəki yataqları vəhşicəsinə istismar etməsi, sərvətlərimizi talamaqla yanaşı, həm də ekologiyamızı məhv etməsi beynəlxalq hüququn kobud şəkildə pozulması deməkdir. Ona görə də, ermənilərin bütün ekoloji cinayətləri kimi, Qızılbulaq və Dəmirli yataqlarından istifadə əsnasında törətdiyi cinayət əməlləri də beynəlxalq məhkəmələrdə araşdırılmalı, bu cinayəti bilavasitə törədənlərlə yanaşı, onlara şərait yaradanlar da məsuliyyətə cəlb edilməlidir. Unutmayaq ki, dünyanın hər yerində təbii sərvətlər separatçılara yox, yalnız xalqa məxsusdur.

Yataqların monitorinqində əcnəbi ekoloqlar da iştirak etməlidirlər

Məlum olduğu kimi, Qızılbulaq və Dəmirli yataqlarının monitorinqinin keçirilməsi baş tutmayıb. Lakin Vətən müharibəsinin təmsalında çox olmaları mümkün edən Azərbaycanın bu istəyini də reallaşdıracağı, gec-tez həmin yataqlara faktiki baxımdan da sahib çıxacağı şübhəsizdir. Adıçəkilən yataqlarda həyata keçiriləcək araşdırmalar erməni talanlarının miqyası, onun acı nəticələri haqqında daha dəqiq məlumatlar əldə etməyə imkan verəcək. Bununla yanaşı, yataqların monitorinqinə azərbaycanlı mütəxəssislərlə yanaşı, əcnəbi ekoloqların da cəlb edilməsi, bu missiyanın beynəlxalq müşahidəçilərin iştirakı ilə gerçəkləşməsi iqtisadi faydalı olar. Bu, erməni vəhşiliyinin, erməni cinayətlərinin beynəlxalq miqyasda ifşasına kömək edər, “məzlum”, “çarəsiz” erməni obrazına ciddi zərbə olar. Bütün dünya şahid olar ki, ermənilərin Azərbaycana qarşı həyata keçirdiyi çoxəsrlik ekoloji terror bu gün də davam edir. Bu terror Azərbaycanla yanaşı, bütün dünyanın gələcəyi üçün ciddi təhdiddir.

Xalq qəzeti. - 2022.- 15 dekabr. - № 274. - S. 10.

Ekologiya ümumxalq mübarizəsinin əsas hədəfinə çevrildi - Qızılbulaq və Dəmirli...

İradə Sarıyeva

Bu gün Azərbaycan, bütövlükdə isə Cənubi Qafqaz Ermənistanın Azərbaycan ərazisində törətdiyi ekosiddən əziyyət çəkir. Ola bilsin ki, bu hələ Azərbaycandan kənarda özünü o qədər də dərinədən hiss etdirmir, amma zamanı gələndə bu başqa ölkələrdə də hansısa formada əks olunacaq.

30 il müddətində Ermənistan, ermənilər Azərbaycan ərazisində ekoloji terror törədib və nəticədə çaylarımız, göllərimiz çirklənib, ətraf mühitə ciddi zərər dəyib. Bu gün azad edilmiş ərazilərimizdə ekoloji problem özünü çox kəskin şəkildə göstərir. Təbii ki, bunun bir günahkarı var, o da Ermənistan və ermənilərdir.

Bu gün ekoloji vəziyyət o qədər gərgindir ki, bu hər bir Azərbaycan vətəndaşını narahat edir. Bu gün separatçıların yerləşdiyi Azərbaycan ərazisində ekoloji vəziyyət çox bərbad vəziyyətdədir. Separatçıların və onların yandaşlarının Qızılbulaq qızıl və Dəmirli mis-molibden yataqlarını qanunsuz olaraq istismar etməsi vətəndaşlarımızı ciddi narahat edir.

Onu da vurğulayaq ki, 2022-ci ilin dekabrın 3-də və 7-də Rusiya sülhməramlı kontingentinin komandanlığı ilə aparılmış müzakirələrin nəticəsi olaraq Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Əmlak Məsələləri Dövlət Xidməti və "AzerGold" Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin mütəxəssislərindən ibarət heyət Rusiya sülhməramlı kontingentinin müvəqqəti yerləşdiyi Azərbaycan ərazilərində faydalı qazıntı yataqlarının qanunsuz istismarı, bundan irəli gələn ekoloji və digər fəsadlarla bağlı ilkin monitoring aparmalı idi. Lakin məlum səbəblərdən monitoring baş tutmayıb. Bu isə vətəndaşlarımızın ciddi narazılığına səbəb olub və artıq bir neçə gündür ki, Azərbaycanın ekoloji təşkilatları, QHT-lər, media nümayəndələri, könüllülər və digər vətəndaşlarımız Şuşa-Xankəndi yolunda eko aksiya keçirir. Aksiya keçirən vətəndaşlarımız bəyan edirlər ki, irəli sürülən tələblər yerinə yetirilənə qədər mübarizəni davam etdirəcəklər.

Azərbaycan ərazilərində filiz və qeyri-filiz yataqları qanunsuz və nəzarətsiz istismar edilir...

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin teleqram kanalında yayılan məlumata görə, "Qızılbulaq" qızıl və "Dəmirli" mis-molibden yataqlarının böyük hissəsinin istismar olunduğu ehtimal edilir. "Yataqların istismarı kosmik görüntülərə əsasən aparılan monitoringlər nəticəsində müəyyənəndirilib. Əraziyə baxış keçirilməsi və monitoring aparılması nəticəsində dəymiş zərər müəyyənəndirilə bilər".

Həmçinin vurğulanı ki, Rusiya sülhməramlı kontingentinin müvəqqəti yerləşdiyi Azərbaycan ərazilərində filiz və qeyri-filiz yataqları qeyri-qanuni və nəzarətsiz istismar edilir.

"...Mübarizəsini həyata keçirir"

Liberal İqtisadçılar Mərkəzinin rəhbəri Akif Nəsirli bizimlə söhbətində bildirdi ki, ümimiyyətlə ermənilər 30 il müddətində işğal altında saxladıqları Azərbaycan ərazilərində kütləvi ekoloji fəlakətə səbəb olan fəaliyyət məşğul olublar. "Bir tərəfdən bizim təbii sərvətlərimizi qanunsuz olaraq istismar ediblər, o biri tərəfdən də ekoloji vəziyyəti təhlükə altına atıblar. İndi də Rusiya sülhməramlılarının müvəqqəti nəzarətində olan ərazilərdə bu qanunsuz fəaliyyətləri davam etdiriblər. 30 il müddətində bizim Vejnəli, Söyüdlü qızıl yataqlarımız qanunsuz olaraq istismar edilib, meşələrimizdəki nadir ağaclar kəsilib daşınıb. Azərbaycan hökuməti artıq bunun davasını beynəlxalq məhkəmələrdə davam etdirməkdədir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə ekoterror dayandırılıb, lakin vurduğu ziyan beynəlxalq məhkəmələrə daşınır, onun hüquqi qiymət alması üçün proses gedir. Məsələn, bu gün Ermənistan ərazisindən gələn çayların ağır metal tullantıları və digər zəhərli metallarla çirkləndirilməsi keçən 30 il müddətində də olub, bu gün də davam edir. Məsələn, Zəngiləndəki Oxçuçayın suyu fəlakətli dərəcədə zəhərli olur. Buna səbəb Qafandakı filizsaflaşdırma zavodunun, Kaçaran mis-molibden zavodunun çirkləndirici, zəhərli suyunun Oxçuçaya axmasıdır. Yəni bu gün də azad ərazilərdə proses gedir, Oxçuçay bu gün də zəhərlənir. Ermənistan heç bir tədbir görmür.

Digər tərəfdən rus sülhməramlılarının müvəqqəti nəzarəti altında olan ərazilərdə bir tərəfdən ekoloji terror davam edir. Təbiətə, ətraf mühitə, ekologiyaya vurulan zərbə hələ davam edir. Eyni zamanda da Azərbaycan xalqının ümumi sərvəti olan yataqlardakı faydalı qazıntılar, mis, qızıl, molibden və s. yenə də ermənilər tərəfindən istismar edilməkdə davam edir. Azərbaycan cəmiyyəti və Azərbaycan hökuməti bu qanunsuzluğun qarşısını alınması üçün birgə fəaliyyətlərini davam etdirməlidir. Bu Azərbaycan xalqının və dövlətinin üzərinə düşən işdir. Qarabağ İqtisadi Rayonun ərazisində baş verən iqtisadi terrorun, Azərbaycan xalqının sərvətinin oğurlanmasının

qarşısını almaq üçün Azərbaycan cəmiyyəti ekoloji sahədə ixtisalaşmış şəxslərin, mütəxəssislərin, Vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin vasitəsilə öz mübarizəsini həyata keçirir. Dövlət də diplomatok müstəvidə fəaliyyətini davam etdirir. Görünən odur ki, Azərbaycan vətəndaş cəmiyyəti institutunun nümayəndələrinin fəaliyyəti daha aktiv görünür. Bu məsələ barədə bütün beynəlxalq aləmə səs salınıb. Bu günə qədər beynəlxalq ictimaiyyətin böyük əksəriyyəti bilmirdi ki, Ermənistan Rusiya sülhməramlılarının nəzarəti altında olan Azərbaycan ərazilərində hələ də terroru davam etdirir, hələ də Azərbaycan xalqının sərvətlərini oğurlayır. Bu aksiya ilə bu bütün dünyaya bəyan olunub. Yəni artıq bunu Fransa və Ermənistanın yanında olan digər ölkələr gizlətməyə çalışsalar da bu mümkün deyil”.

A.Nəsirli hesab edir ki, artıq bu təsdiqini tapmış haldır. Ermənistan hökumətinin artıq dilemma qarşısında qaldığını deyən A.Nəsirlinin fikrincə, istismarçı ölkə hazırda çalışır ki, hansısa yolla Qarabağ İqtisadi rayonu ərazisindən həm öz qanunsuz sənaye birləşmələrini, ağır texnikasını və əsgəri qüvvəsini çıxarsın. İndiyə qədər onların bunun imitasiyasını etdiyini deyən ekspert amma artıq bu gün o əməlli addımlar atmalıdır. “Azərbaycan vətəndaş cəmiyyəti institutunun nümayəndələri beynəlxalq missiyanın Qarabağ İqtisadi Rayonunda nəzarəti həyata keçirməsinə nail olmalıdır. Heç olmasa indi bu ərazidə qanunsuz istismar, oğurluq və ekoloji terror dayandırılсын” - deyər A.Nəsirli vurğuladı.

Bakı Xəbər. - 2022. - 16 dekabr. - № 230. - S. 12.

Ekoloji terror bəşəri cinayətdir

Anar Turan

Rusiya sülhməramlılarının müvəqqəti nəzarətində olan Şuşa-Xankəndi yolunda fasiləsiz etirazlar edən QHT nümayəndələri, ekofəallar və könüllülərin aksiyalarının 4-cü günüdür ki, davam edir.

Soyuq havaya baxmayaraq, iştirakçıların sıraları seyrəlmir, əksinə, artır. Aksiya iştirakçılarının mədənlərin qanunsuz istismarı, ekoloji terror, Ruben Vardanyanın pozucu, təxribatçı, talançı fəaliyyəti, Ermənistan ordusunun qalıqlarının Azərbaycan ərazilərindən çıxarılması ilə bağlı şüarları dayanmaq bilmir. Sülhməramlı kontingentin rəhbəri, general-mayor Aleksey Volkovdan isə hələ də səs-soraq yoxdur.

Aksiyaçılar öz çıxışlarında Laçın yolu vasitəsilə dinc erməni əhalisinə məxsus mülki və təcili yardım maşınlarının keçidinə şərait yaratmağa hazır olduqlarını hər dəfə qeyd edirlər.

Bu barədə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yanında İctimai Şuranın sədri Amin Məmmədov qəzetimizə bildirir:

– Erməni mətbuatı, teleqram kanalları həmişəki saxta ritorikalarına uyğun olaraq yazırlar ki, guya, biz mülki insanların, təcili yardım maşınlarının keçməsinə yol vermirik. Əlbəttə, bu tamamilə yalan informasiyadır. Onlar bununla bizi bu aksiyaya müxtəlif don geyindirməklə gözdən salmaq niyyətindədirlər. Lakin biz aksiyamızı davam etdiririk. Ətrafımızda hər gün müxtəlif yaşda və bir çox təşkilatları təmsil edən insanlar toplaşır, dəstək verirlər.

General Volkovdan tələb edirik ki, ekoloqlarımıza “Qızılbulaq” və “Dəmirli” yataqlarının monitorinqi üçün şərait yaratsın, bu yataqların qanunsuz istismarının ətraf mühit üçün nəticələrini öyrənsin. Təəssüf ki, bir neçə gün öncə azərbaycanlı mütəxəssislər Rusiya sülhməramlılarının müşayiəti ilə bu ərazilərə gələndə onların qarşısını separatçılar aldılar. Sülhməramlılarsa buna mane olmadılar. Ona görə də biz bura gəlməyi qərara aldığımız. Artıq 4 gündür ki, burdayıq. “Ekoloji terrora son qoyun”, “Azərbaycanın təbii sərvətlərinin qanunsuz istismarına son qoyun” kimi tələb və şüarlarımızı səsləndirməkdə davam edirik. Hələ bir neçə gün əvvəl Volkovun siyasi məsələlər üzrə müavini polkovnik Kovalçuk yaxın saatlarda generalın bura gələcəyini söyləmişdi. Hələ də bir xəbər yoxdur. Görünür, zabıt sözü onun üçün də əhəmiyyətli deyil.

A.Məmmədov əlavə edir ki, təbiət ümumbəşəri dəyərdir, onu qorumaq hər bir insanın borcudur. Ekoloji cinayətlər ümumbəşəri cinayətlərdən sayılır. Üstəlik, sən başqasına məxsus olan torpaqlarda bunu edirsən. Biz bunun qarşısını almağa çalışırıq və təbii sərvətlərimizin qanunsuz istismarının qarşısının dərhal alınması üçün haqq səsimizi ucaldırıq.

“Gənclərin Töhfəsi” İctimai Birliyinin baş katibi Taleh Mansurov etiraz aksiyasının fəallarından biridir. O deyir ki, havanın soyuqluğu, dağlıq relyef bizi narahat etmir:

– “Haqlı olduğumuz üçün çox rahatıq və tələblərimizin yerinə yetirilməsində ısrarlıyıq. Rus sülhməramlılarının komandanı, general-mayor Andrey Volkovu gözləyirik. Gəlsin, suallarımıza cavab versin. Qida təminatı, çay, su narahatlığımız yoxdur. Telefonlarımızın batareyaları tükənəndə çətinlik çəkirik. Çünki çöl şəraitidir. Yaxşı olar ki, internetə rahat bağlanmamız və aksiyaları yayımlamağımız üçün elektrik-kabel təminatı və internet sürəti gücləndirilsin. Qalan hər şey qaydasındadır. Bizim tələblərimiz nə vaxt yerinə yetirilsə, o zaman aksiya dayandırılacaq.

Bir qədər sonra Bakıdan gələn növbəti avtobusları görürük. Yeni gənclər, ictimai fəallar əllərində üçrəngli bayraqlarımızla aksiya keçirilən məkana gəlirlər. Etirazçıların sayı artmağa başladıqca, növbə çəkən sülhməramlı hərbiçilərin çıxarılması da gözümüzdən yayınmır.

Qeyd edək ki, Şuşa ərazisində Rusiya sülhməramlılarının nəzarətində olan yolun bir hissəsində etiraz aksiyası azərbaycanlı fəallar və ekologiya üzrə qeyri-hökumət təşkilatlarının üzvləri tərəfindən Qarabağ iqtisadi rayonunda ekoloji terrora son qoyulması tələbi ilə keçirilir.

Xatırladaq ki, 2022-ci il dekabrın 3-də və 7-də Rusiya sülhməramlı kontingentinin komandanlığı ilə aparılmış müzakirələrin nəticəsi olaraq İqtisadiyyat Nazirliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Əmlak Məsələləri Dövlət Xidməti və “AzerGold” Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin mütəxəssislərindən ibarət heyət Rusiya sülhməramlı kontingentinin müvəqqəti yerləşdiyi Azərbaycan ərazilərində faydalı qazıntı yataqlarının qanunsuz istismarı, bundan irəli gələn ekoloji və digər fəsadlarla bağlı ilkin monitorinq aparmalı idi. Lakin sülhməramlıların hərəkətsizliyi ucbatından monitorinq baş tutmayıb.

Xalq qəzeti. - 2022.- 16 dekabr. - № 275. - S. 1,7.

Ekoloji terrorla bağlı dünyaya müraciət

İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin (İİTKM) icraçı direktoru Vüsal Qasımlı Azərbaycan ərazilərində Qızılbulaq qızıl və Dəmirli mis-molibden yataqlarının qanunsuz istismarına etiraz olaraq dünyanın ətraf mühit siyasəti sahəsində olan aparıcı beyin mərkəzlərinə müraciət edib.

Müraciətdə qeyd olunur ki, Azərbaycan ekoloqları Rusiya sülhməramlılarının müvəqqəti fəaliyyət göstərdiyi Azərbaycan ərazilərində Qızılbulaq qızıl və -Dəmirli mis-molibden yataqlarının qanunsuz istismarına etiraz edirlər. Bu səbəbdən, azərbaycanlı ekoaktivistlər “Ekoloji terrora son!”, “Öz ərazilərimizdə monitorinqin qarşısını alma!” şüarları ilə planetin həyat qabiliyyətini təhdid edən ekosid və qeyri-qanuni istismarın qarşısını almağa çağırırlar. Eyni zamanda, Azərbaycan ərazilərində yerləşən faydalı qazıntı yataqlarında azərbaycanlı mütəxəssislərin monitorinq və qiymətləndirmə aparmasına şərait yaradılması əsas tələb kimi irəli sürülür.

Vüsal Qasımlı dünyanın ekoloji sahədə fəaliyyət göstərən beyin mərkəzlərinin diqqətinə çatdırır ki, Azərbaycanın Ağdərə şəhəri ətrafında yerləşən “Qızılbulaq” qızıl yatağı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə bağlanmış sazişə uyğun olaraq “R.V.Investment” şirkəti tərəfindən istismar olunmalıdır. Lakin yataq Rusiya sülhməramlı kontingentinin müvəqqəti yerləşdiyi ərazidə olduğu üçün tərəflər arasında imzalanan saziş icra edilmir. Əvəzində istismarla məşğul olan “Base Metals” şirkətinin təkcə 2009–2017-ci illərdə “Qızılbulaq” yatağının istismarı nəticəsində 178 milyon dollar qazandığı sübuta yetirilib. Qarabağ ərazisində 2010-cu ildən fəaliyyətə başlayan və ilkin hesablamalara görə, illik gəliri 8 milyon ABŞ dolları təşkil edən şirkət “Qızılbulaq” yatağından hər ay 12 min ton filiz çıxarıb, saflaşdırma kombinatında ilkin emaldan sonra Ermənistana aparıb və orada təkrar emal olunduqdan sonra dünya bazarına çıxarıb.

Vüsal Qasımlı müraciətində aparılan araşdırmaların nəticəsini diqqətə çatdırır və bildirir ki, bir-birindən 15 kilometr uzaqlıqda yerləşən “Qızılbulaq” və “Dəmirli” yataqlarının, Vətən müharibəsindən sonra, istismarı dayandırılıb. Lakin bədnam rusiyalı milyarder Ruben Vardanyanın, Rusiyaya qarşı tətbiq edilən beynəlxalq sanksiyalardan qaçıb Qarabağa gəlməsi və Qarabağ separatçılarının rəhbərliyinə – qondarma “dövlət naziri” postuna gətirilməsindən sonra yataqlarda yenidən qanunsuz fəaliyyətə başlanılıb. Son dövrlər isə, “Azersky” peyklərinin təsvirləri vasitəsilə “Dəmirli” mədən yatağının 740 hektar ərazisində ermənilər tərəfindən qanunsuz olaraq geoloji kəşfiyyat, qazıntı-hasilat işlərinin və yeni infrastruktur elementlərinin tikintisinin aparıldığı müəyyənləşdirilib. Nəticədə ətraf mühitə böyük ziyan dəyib, çaylar və yeraltı sular ağır metallarla çirkləndirilib. Uzun illər bu ərazilərdə ekosidlər törədilib, yağınlr təşkil edilib, su hövzələri kimyəvi çirklənməyə məruz qalıb, Azərbaycan dövlətinə məxsus sərvətlər qanunsuz istismar olunub.

İİTKM-in icraçı direktoru Rusiya sülh-məramlılarının müvəqqəti yerləşdiyi ərazidə Azərbaycan Respublikasının daxili qanunvericiliyinin pozulduğunu, beynəlxalq konvensiyaların tələblərinə əməl olunmadığını diqqətə çatdırır. Bildirir ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə görə “Qızılbulaq” və “Dəmirli” mədənlərində qanunsuz sahibkarlıqla məşğul olaraq qanuni sahibi Azərbaycan dövləti olan sərvətlərimizi talan edənləri 7 ilədək həbs cəzası gözləyir və onlar Azərbaycan Respublikasına dəymiş ziyanın 4 mislini dövlət büdcəsinə ödəməlidirlər.

Vüsal Qasımlı bildirir ki, Rusiya sülhməramlılarının müvəqqəti yerləşdiyi ərazilərdə qanunsuz fəaliyyətlər və törədilən ekoloji terror beynəlxalq konvensiyalara da ziddir. Xüsusilə, hərbi konfliktlər zamanı mədəni dəyərlərin qorunması haqqında Haaqa Konvensiyası, 1907-ci ildə qəbul edilən IV Haaqa Qaydaları, 1949-cu ildə qəbul edilən IV Cenevrə Konvensiyası qanunsuz fəaliyyəti qəti şəkildə rədd edir. İşğal olunmuş Ərazilər üzrə Cenevrə Konvensiyası şirkətlərə uzun müddət işğal altında olan və faktiki statusu aydın olmayan ərazilərdə mədən hasilatı aparmağı qadağan edir. Beyin mərkəzlərinə ünvanlanan müraciətin mətnində qeyd olunub ki, ekoloji problemlər, ətraf mühitin və su hövzələrinin çirkləndirilməsi -BMT-nin qəbul etdiyi Davamlı İnkişaf Konsepsiyası və Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri ilə ziddiyyət təşkil edir. O cümlədən, yataqların qanunsuz istismarı, ətraf mühitə zərər vurulması, su hövzələrinin çirkləndirilməsi və bu ərazilərdə qanuni sahib olan dövlətin – vətəndaşların monitorinqinə şərait yaradılmaması BMT tərəfindən qəbul edilən “Transsərhəd kontekstdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında Konvensiya”ya (Espo Konvensiyası), “BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının Ətraf mühit ilə bağlı məlumatın əldə edilməsi, ictimaiyyətin qərar qəbul edilməsində iştirakı və ədalət məhkəməsinin açıq keçirilməsi haqqında Konvensiyası”na (Orxus Konvensiyası) tamamilə ziddir.

Müraciətdə həmçinin qeyd olunur ki, azərbaycanlı ekoaktivistlərin ekoloji terrora etirazı ilə bağlı saxta xəbərlər Ermənistan tərəfindən dünya mediasına yanlış informasiya kimi ötürülür.

Etiraz məktubu ABŞ, Türkiyə, Avropa İttifaqı, Yaponiya, Çin, Rusiya və başqa ölkələr də olmaqla 100-dən artıq beyin mərkəzinə ünvanlanıb.

“Xalq qəzeti”

Xalq qəzeti. - 2022.- 17 dekabr. - № 276. - S. 5.

Ekoloqların mübarizəsi beynəlxalq tələblər çərçivəsində aparılır

Rəhman Salmanlı

Qarabağ iqtisadi rayonunda faydalı qazıntı yataqlarının qanunsuz istismarına qarşı Xankəndi-Laçın yolunda ötən il dekabrın 12-dən vətəndaş cəmiyyətinin başladığı etiraz aksiyası 38 gündür davam edir.

Hazırda havaların soyuq və şaxtalı keçməsinə baxmayaraq, dinc etirazçılara qoşulanların sayı gündən-günə artır. Ekofəallar və gənc könüllülər dəyişməz şüarları ilə Azərbaycan cəmiyyətinin haqlı narazılığını dilə gətirir, ekoloji terrora son qoyulmasını, faydalı qazıntı yataqlarının qanunsuz istismarının dayandırılmasını tələb edirlər. Ekoloqlar monitorinq qruplarının yataqların yerləşdiyi ərazilərə buraxılmasına qərar verilənədək aksiyanı davam etdirəcəklərini bildirirlər.

Yanvarın 10-da Prezident İlham Əliyevin yerli telekanallara müsahibəsi zamanı aksiya iştirakçıları ilə bağlı dediyi "İlk növbədə o gənclərə eşq olsun!" dəstəyindən sonra aksiya keçirilən ərazidə canlanma daha çox müşahidə edilir. Prezidentin dəstəyi onların əzmini, əhvali-ruhiyyəsini daha da artırır. Fəallar bu haqlı aksiyanın uğurla yekunlaşacağına əmindirlər.

Ermənistan bu aksiyanı dünya ictimaiyyətinə guya Xankəndidə yaşayan ermənilərin blokadaya alınması kimi təqdim edir. Ermənistan mətbuatı, eləcə də siyasi rəhbərliyi səslərinin gur yerinə salaraq dünya birliyinə yalan informasiya ötürərək, etirazçıların guya yolu bağladıklarını və təminat avtomobillərini buraxmadıklarını bildirsələr də, bu, fiaskoya uğradı. Aksiya keçirilən əraziyə xarici ölkələrdən gəlmiş jurnalistlər də gördülər ki, Rusiya sülhməramlılarına, eləcə də Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinə məxsus avtomobillər buradan maneəsiz hərəkət edirlər. Laçın-Xankəndi yolunda humanitar məqsədli maşınların keçidi üçün heç bir məhdudiyyət yoxdur. Aksiya başlayandan bu günədək heç bir dinc erməninin Xankəndiyə gediş-gəlişinə maneə törədilməyib. Əksinə, ekofəallar sadəcə ermənilərin gündəlik yaşamlarında hər hansı bir məhdudiyyətin yaranmasına, Ermənistandan Xankəndiyə dərman preparatları, tibbi ləvazimat, ərzaq məhsulları daşınan avtomobillərin sərbəst hərəkətinə imkan yaradıblar. Aksiya iştirakçılarının etirazları sadəcə separatçıların, qanunsuz erməni hərbi birləşmələrinin Laçın yolundan istifadəsinin qarşısını almağa, ekoloji terroru dayandıрмаğa yönəlib.

Ədalət tələbli bu aksiyanın səsi artıq dünyanın dörd bir tərəfindən də eşidilir. Belə ki, Brüssel Azərbaycan Evi və Belçika Azərbaycanlıları Federasiyasının birgə təşkilatçılığı ilə Avropa Parlamentinin qarşısında erməni ekoloji terroruna etiraz əlaməti olaraq dinc aksiya keçirilib. Aksiyada diaspor fəalları Rusiya sülhməramlılarının müvəqqəti yerləşdirildiyi Azərbaycan ərazisində faydalı qazıntı yataqlarının qeyri-qanuni istismarına etirazlarını bildiriblər. Aksiya zamanı "Azərbaycanın təbii sərvətlərinin talanmasına etiraz edirik!", "Erməni ekosidinə son!", "Azərbaycan ərazilərində ekoloji terroru dayandırın!" tələblərinin əks olunduğu plakatlarda nümayiş etdirilib. Bu addımla diaspor fəalları Laçın-Xankəndi yolunda aksiya keçirən azərbaycanlı ekofəallar, vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri və könüllüləri ilə həmrəy olduqlarını bəyan ediblər.

Məlumdur ki, ermənilər ölkəmizin şirin su mənbələrini də çirkəndirirlər. Belə ki, içməli su hövzələrinə zavod və fabriklərin tullantılarını axıdırlar. Ermənilərin 30 ildən artıq davam edən bu kimi özbaşınalığı nəticəsində Qarabağ iqtisadi rayonunda təbiətə ciddi ziyan dəyib. Aksiya iştirakçıları bu məsələyə də diqqət çəkərək dəymiş bütün ziyanın hesablanması üçün ərazidə monitorinq keçirilməsini zəruri hesab edirlər.

Beynəlxalq münasibətlər üzrə analitik M.Dəmirov mətbuata açıqlamasında bildirir ki, bu həm də sivilizasiyaların problemi: "Çünki təbii sərvətlər, ekologiya anlayışı ümumdür, bütün dünya ölkələrini narahat etməlidir. Ekoloji terror başqa bir ölkədə baş versəydi, yəqin ki, beynəlxalq münasibətlər də fərqli olardı. Ekofəalların inadkarlığı hadisələrin genişlənməsinə sözsüz təsir edir. Cənab Prezidentin aksiyada iştirak edən gənclərin mövqeyini yüksək qiymətləndirməsi, xarici media təmsilçilərinin aksiya keçirilən əraziyə ezamı buna bariz nümunədir".

Görünən odur ki, Laçın-Xankəndi yolunda nəzarət-buraxılış məntəqəsinin yaradılmasına böyük ehtiyac var. Necə ki digər sərhədlərimizdə gömrük postları var, ölkəyə gətirilən və çıxarılan məhsullar yoxlanılır, həmçinin Laçın-Xankəndi yolunda da belə məntəqə olmalıdır. Belə məntəqənin yaradılması hazırda etirazçıların tələblərindən birinə çevrilib. O ərazilər Azərbaycanındır və yola Azərbaycan dövləti nəzarət etməlidir. Bu, ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə tanınmış hüququdur.

Artıq dünya ictimaiyyətinə də yaxşı məlumdur ki, aksiyaçılar Qarabağda ekoloji fəlakətin mütləq şəkildə dayandırılması tələbini irəli sürürlər. Buna görə də talanan mədənlərə baxış keçirilməli, araşdırmalar aparılmalıdır. Çünki Qarabağda talançılıq əməlləri ətraf mühitə də mənfi təsir göstərir. Davam edən ekoloji terror,

separatçılıq, ümumilikdə, ölkəmiz üçün ziyanla nəticələnir, digər tərəfdən, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə abadlıq-quruculuq işlərinin ləngiməsinə səbəb olur. Gedən proseslər oradan didərgin salınmış Azərbaycan vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarının kobud şəkildə pozulmasıdır. Bu həm də Azərbaycan iqtisadiyyatına zərbdır. Buna görə Azərbaycan hökuməti və aidiyyəti qurumlar beynəlxalq təşkilatları mövcud vəziyyət barəsində doğru məlumatlandırır, ermənilərin üzv olduğu təşkilatlara bölgədəki özbaşınalıqlarla bağlı rəsmi müraciətlər ünvanlayır, Vardanyan və onun kimilərinin qeyri-qanuni əməllərinə son qoyulmasını tələb edir.

Bütün bunlar onu göstərir ki, Azərbaycan xalqı hər zaman mübarizəsini və tələblərini insani dəyərlər, habelə beynəlxalq qanunlar çərçivəsində aparır.

Azərbaycan. - 2023.- 18 yanvar. - № 11. - S. 9.

Ermənistan ekoloji cinayətlərinə görə məhşər ayağında...

Seymur Əliyev

2023-cü il yanvarın 18-də Azərbaycan “Avropanın canlı təbiətinin və təbii mühitinin qorunması haqqında” Bern Konvensiyasına uyğun olaraq dövlətlərarası arbitraj prosesini başladıb. Azərbaycanın Ermənistana iddiası əsasında başadılan prosesdə məqsəd 30 il ərzində ermənilərin işğalda saxladıkları ərazilərdə həyata keçirdiyi “yaşıl soyqırım” siyasətinə görə məsuliyyətə cəlb edilməsidir. Onu da qeyd edək ki, bu, “Avropanın canlı təbiətinin və təbii mühitinin qorunması haqqında” Bern Konvensiyasına uyğun olaraq keçirilən ilk dövlətlərarası arbitraj prosesidir.

Onlar Azərbaycan ekologiyasına sağalmaz yaralar vurublar

İşğal dönəmi və 44 günlük Vətən müharibəsi tarixi göstərdi ki, ermənilər ölkəmizin təbiətinə qarşı amansız olub-lar. 30 il ərzində Şuşa, Kəlbəcər, La-çın, Zəngilan və digər rayonlarımızdakı qiymətli ağac növləri kəsilərək xarici ölkələrə satılıb, digər ağaclardan oduncaq kimi istifadə edilib, su mənbələri və tor-paq örtüyü məqsədli şəkildə çirkəndirilib. Nəticədə, 500-dən çox vətəni təbiət növü-nün mövcudluğu təhlükə altına düşüb.

Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarında həyata keçirdiyi ekoloji qətləmin fauna aləminə də mənfi təsir göstərib. Meşələrdəki qiymətli fauna növlərinin bir çoxu məhv edilib.

Ermənistan 44 günlük müharibə zamanı Şuşa meşələrini fosforlu bomba-larla yandıraraq-yaxıb. Dünya tarixində ilk dəfə olaraq meşələrin məhvində kimyəvi bomba tətbiq edilib.

Müharibədən sonra, ermənilərin La-çın və Kəlbəcəri tərk etmələri üçün on-lara verilən müddət ərzində də ermənilər bu zamandan məkrli məqsədlər üçün istifadə ediblər. Azərbaycan tərəfinin humanizmindən sui-istifadə edən ermənilər bu müddətdən ərazilərin mina-lanması və meşələrin məhvi üçün yarar-lanıb.

Ermənistanın “yaşıl soyqırım” siyasəti ilə bağlı narahatlıq doğuran əsas məqamlardan biri də bu gün də eyni cinayətlərin təkrarlanmasıdır. “Qızılbu-laq” və “Dəmirli” yataqlarından qanunsuz istifadə nəticəsində ekologiyaya ciddi zi-yan dəyib ki, ekofəallarımızın ötən ilin 12 dekabr tarixindən başladığı etiraz aksi-yası həm də bu qanunsuzluğun aradan qaldırıl-ması zərurəti ilə bağlıdır.

Beynəlxalq təşkilatlar Ermənistanın ekoloji cinayətlər törətdiyini təsdiqləyir

Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarında ekoloji zəmində də ağır cinayətlər törətdiyi zaman-zaman müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən birbaşa və ya dolayısı ilə təsdiq edilmiş, bu fakt-lar bəzi beynəlxalq sənədlərdə öz əksini tapmışdır.

2022-ci ildə BMT-nin Ətraf Mühitə Proqramı (UNEP) Azərbaycanın Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş ərazilərində “xüsusi mühafizə olunan və qiymətli meşələr”in qorun-madığını vurğulayıb. Habelə, UNEP sənədlərində Ermənistanın bölgədəki mədən sənayesinin inkişafının çayətrafı yaşayış yerlərində “suyun, torpağın, flo-ra və faunanın kimyəvi çirklənməsinə” səbəb olduğu yer alıb. Oxçuçayın hədsiz çirklənməsi, çayda flora və faunanın məhv olması üçün son zəminin mövcud-luğu da UNEP sənədlərində təsdiqini ta-pan önəmli faktlardan biridir.

Azərbaycanın “Avropanın canlı təbiətinin və təbii mühitinin qorunması haqqında” Bern Konvensiyasına uyğun olaraq, Ermənistana qarşı iddia qaldırdı-ğı indiki şəraitdə bu sənədləri ölkəmizin mövqeyini gücləndirən faktlar hesab etmək olar. Azərbaycanın Ermənistana qarşı iddiasının təmin olunması beynəlxalq təşkilatların Ermənistanın ekoloji cinayətləri ilə bağlı bugünə qədərki yanaşmasını təsdiqləyəcək, İrəvanı yeni və daha ciddi fakt qarşısında qoyacaqdır.

Ermənistanın törətdiyi ekolo-ji cinayətlərə görə cəzalandırılması beynəlxalq müstəvidə oxşar cinayətlərin qarşısının alınması baxımından da mühüm əhəmiyyətə malikdir. Əgər Azərbaycanın iddiaları təmin olunarsa, Ermənistan kompensasiya ödəməyə məcbur edilərsə, o zaman dünyamızda oxşar presedentlərin təkrarlanması üçün çəkindirici nümunə formalaşar.

Bir sözlə, indiki halda Ermənistanın ekoloji cinayətlərə görə cəzalandırılması planetimizi gələcəkdə təbiətə qarşı törədilən mümkün qətləmlərdən qo-rumaq baxımından da son dərəcə əhəmiyyətlidir.

Azərbaycana veriləcək kompensasiya Qarabağdakı ekoloji layihələrin icrasını sürətləndirə bilər

Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərdə ekoloji layihələrə start verməsi 44 günlük Vətən müharibəsindən dərhal sonraya təsadüf edir. Mina təhlükəsi aradan qalxmamış işğaldan azad edilən ərazilərdə təbiətin qorunması, ekoloji mühitin yaxşılaşdırılması istiqamətində ciddi addımlar atan Azərbaycan bu gün orada ərazilərdə kompleks ekoloji layihələr həyata keçirməkdədir. Məhv edilən meşə örtüklərinin bərpa edilməsi, su hövzələrinin zərərli tullantılardan təmizlənməsi, həm suda, həm də quruda flora və faunanın qorunması, torpaq örtü-yüyü mədən sənayesinin çirkli tullantılarından xilas edilməsi və s. istiqamətində görülən işlər dövlətimizin ekologiyaya verdiyi önəmi göstərir. Bu layihələr işğaldan azad edilən bütün rayonları əhatə edir ki, bu da Azərbaycanın həyata keçirdiyi ekoloji işin miqyasından xəbər verir.

Azərbaycanın Ermənistanla qarşı qaldırdığı iddianın təmin olunması və rəsmi İrəvanın ölkəmizə kompensasiya ödəməsi həm siyasi, həm də ekoloji baxımdan mühüm əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycanın təminat istəyinin təmin olunması ilk növbədə Ermənistanın törətdiyi ekoloji cinayətlərə görə cəzalandırılması, ədalətin öz yerini tutması baxımından vacibdir. İkincisi, Azərbaycanın kompensasiya tələbinin təmini Ermənistanın öz cinayətlərinin ağır nəticələrinin ortadan qaldırılması prosesinə cəlb olunmasını təmin edir. 30 il ərzində bu torpaqların təbii sərvətlərini talamaq hesabına milyonlar qazanan Ermənistan indi həmin pulları geri qaytarmağa borcludur. Ölkəmizin kompensasiya tələbinin təmin olunması, Azərbaycanın işğaldan azad edilən ərazilərdə həyata keçirdiyi ekoloji layihələri genişləndirməsinə səbəb ola bilər ki, bu da təbiətin mümkün qədər qısa vaxtda bərpası baxımından önəmlidir. Nəhayət, Azərbaycanın tələbinin təmin edilməsi beynəlxalq təşkilat və məhkəmələrə olan inamın artırılması, onların öz nüfuzunun yüksəlməsi baxımından da zəruridir. Bu gün beynəlxalq təşkilatlara, o cümlədən, beynəlxalq məhkəmələrə olan inamın o qədər də böyük olmadığını nəzərə alsaq, əminliklə demək olar ki, həmin təsisatların imicinin yüksəlməsinə böyük ehtiyac var. Buna görə də Azərbaycanın kompensasiya tələbinin təmin edilməsi bu problemi də avtomatik olaraq ortadan qaldıra bilər.

Xalq qəzeti. - 2023.- 22 yanvar. - № 14. - S. 6.

Xəzər dənizinin ekoloji tarazlığı niyə pozulur - bioresurslar təhlükədə!

Həsənli Nigar

Telman Zeynalov: “Azərbaycanlı alimləri “öldürürlər”

“Xəzərdə brakonyerlərin də sayı kəskin artıb”

Son illərdə Xəzər dənizində suyun azalması, geri çəkilməsi müşahidə olunur. Bəzi ekspertlər bunu yağıntıların azlığı, dənizə axan çaylarda suyun qıtlığı ilə əlaqələndirir.

Bu problem Xəzərin təkcə Azərbaycana aid hissəsində deyil, bütövlükdə dənizdə müşahidə olunur.

Xəzərdə suyun səviyyəsinin azalması “MAEK” MMC-nin işinə mənfi təsir göstərə bilər.

Qazaxıstan mediası yazır ki, bu barədə müəssisədən məlumat verilib.

Su kanalının donması Xəzər dənizində suyun səviyyəsinin azalması ilə bağlıdır. Yanvarın 14-də İES-1 və İES-2-nin suqəbuledici kanallarında suyun səviyyəsində azalma qeydə alınıb. Bu günə kimi “MAEK” MMC tərəfindən müəssisənin normal fəaliyyətini təmin etmək üçün bir sıra əməliyyat tədbirləri həyata keçirilib.

Yanvarın 16-da elektrik stansiyasının işçiləri Mangistau Fövqəladə Hallar Departamenti və Aktau şəhərinin əlaqədar strukturları ilə birlikdə İES-in suqəbuledici kanalının istiləşməsi üçün tədbirlər görürlər. İsti suyun verilməsinə 11 sudaşıyıcı və üç ədəd yangınsöndürmə texnikası cəlb olunub.

“Mövcud vəziyyətin əsas səbəbi Xəzər dənizinin səviyyəsinin aşağı düşməsidir. Suyun azaldılmasının kritik səviyyəsi elektrik avadanlıqlarının texnoloji proseslərinə ciddi təsir göstərə bilər. Mangistau Enerji Zavodunun istehsal etdiyi bütün növ enerjidaşıyıcıları, o cümlədən duzsuzlaşdırma kompleksi risk altındadır.

Bu günə kimi biz texnoloji avadanlıqların məhdudlaşdırılması ilə bağlı operativ işlər aparır, müəssisənin normal fəaliyyətini təmin etmək üçün bütün tədbirləri görürük. Bu gün görülməli birgə işlər sayəsində şəhər saatlarında 0,5 metr olsa da, kanalda suyun səviyyəsi iki metrə qədər qalxıb”, - “MAEK” MMC-nin Təmir və İstismar Departamentinin direktoru Aleksey Smolenski bildirib.

Qeyd edək ki, 2 il öncə Xəzərdə suyun geri çəkilməsi səbəbindən Sumqayıtda elektrik stansiyasının soyutma sistemində problem yaranmışdı və bu qurğu 500 metrədən dənizin içinə doğru yenidən quruldu.

Bu tipli qurğuların əksərində problemlər yaranı bilər.

Xəzərdə suyun azalması həmçinin bioresursların, xüsusilə dənizin spesifik balıqlarının - kütüm, nərə və s. - azalmasına, kütləvi məhvə gətirib çıxara bilər.

Ekoloq Telman Zeynalov “Yeni Müsavat”a bildirdi ki, suyun çəkilməsi iqlimlə əlaqədardır. Onun sözlərinə görə, Rusiyada iqlim quraqlıq olmadığı, qar və yağış yağdığı üçün Xəzərin suyu o qədər də çəkilmir: “Azərbaycanda isə iqlim son 10 ildə quraqlıq keçib. Bu səbəbdən Kür və Araz çaylarından su axını azalıb. Xəzərin tarixi problemi var: həm qalxır, həm də enir. Bu günə qədər heç kim bunun səbəbini araşdırmağa çalışmayıb. Heç kimin öyrənməyə niyyəti yoxdur. Kimin ağına nə gəlir, onu da yazır. Biz xarici mütəxəssisləri dəvət etməyə öyrəşmişik. Öz mütəxəssislərimizə pul vermək lazımdır. Buradakı alimləri “öldürürlər”. Mən də aliməm. Mənə heç kim müraciət etmir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi bu yaxınlarda Xəzər dənizi ilə əlaqədar nümayəndə götərdib. O nə bilir ki, Xəzərin suyu azalır, ya yox? Azərbaycanlı alimləri cəlb etmək istəmirlər”.

T.Zeynalov aqrar sahənin inkişafına, bununla əlaqədar olaraq suya tələbatın artmasına da diqqət çəkdi. O bildirdi ki, Xəzərə ən çox Volqa çayından su daxil olur: “Rusiyanın kənd təsərrüfatı, enerji ilə əlaqədar problemləri var. Buna görə Volqanın da suyu azalır. Həmçinin qeyd edim ki, Xəzərdə brakonyerlərin sayı kəskin artıb. Nərə balıqları kürünü Kür çayında tökür. Ancaq proses əksinə gedir. Xəzərin suyu torpağı şoranlaşdırır. Buna görə də dövlət bənd tikməyə məcburdur. Problemlər çoxdur. Elm sahəsi isə “ölüb””.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyindən isə ekoloqun iddiasının əsası olmadığı bildirildi. Qeyd edək ki, nazirliyin Dövlət Ekoloji Təhlükəsizlik Xidməti ovla məşğul olan şəxsləri müəyyən edilmiş ov qaydalarına riayət etməyə çağırır: “Dövlət Ekoloji Təhlükəsizlik Xidmətinin əməkdaşları tərəfindən keçirilən növbəti nəzarət tədbirləri zamanı Xəzər dənizinin Xaçmaz rayonu akvatoriyasında, Mil-Qarabağ kollektorunda, Şəmkir və Mingəçevir su anbarlarında qanunsuz balıq ovlayan şəxslər saxlanılıb. Araşdırma zamanı brakonyerlərin Ağcabədi rayon sakinləri Adəm Hüseynov və Murad Məmmədov, Xaçmaz rayon sakini Rahim Əliyev, Mingəçevir şəhər sakini Teymur Kərimov, Salyan rayon sakini Cavid Cəfərov, Şirvan şəhər sakini Güləhməd Əhmədov olduğu müəyyən edilib, onlardan istifadəsi qadağan olunmuş ov alətləri və 444 metr uzunluğunda 25 ədəd sintetik tor götürülüb. Eyni zamanda ayrı-ayrı inzibati rayonların ərazilərində, nəzərdə

tutulmayan yerlərdə ov etdiklərinə və qaydaları pozduqlarına görə, Bərdə rayon sakinləri Aqşin Səfərov və Mənsur Babayev, Bakı şəhər sakini Azad Azadov, Xaçmaz rayon sakinləri Slavik Eyvazov, Arzu Qurbanov və Taleh Sənanov saxlanılıb. Faktlarla bağlı təqsirkar şəxslər barəsində protokol tərtib olunub və qanunamüvafiq tədbirlər görülüb. Ovla məşğul olan şəxsləri müəyyən edilmiş ov qaydalarına riayət etməyə, ovçu məsuliyyəti kimi dəyərləri unutmamağa, balıq ehtiyatlarının artımının qarşısını alan hərəkətlərdən çəkinməyə, qadağan olunmuş ov alətlərindən istifadəyə son qoymağa və sivil qaydalarla ov etməyə çağırırıq”.

Yeni Müsavat. - 2023.- 19 yanvar. - № 10. - S. 15.

Urmiya gölünün quruması: ekoloji terrordan törəyən böyük fəlakət

Sevinc Qarayeva

Urmiya gölü Azərbaycan və Qərbi Azərbaycan əyalətləri arasında, Türkiyə ilə sərhədə yaxın ərazidə yerləşən qapalı, duzlu göldür. Duzluluq dərəcəsinə görə isə dünyada üçüncü yerdədir. Hədsiz duzlu olması səbəbindən qışın ən sərt vaxtlarında belə gölün suyu donmur. Hətta mütəxəssislərin məlumatına görə, gölün suyunun duzluluğu okean sularının duzluluğundan iki dəfə artıqdır. Vaxtilə gölün suyu və palçığı müalicəvi xarakter daşıyıb. Əsasən palçığı əsəb, traxoma, müxtəlif dəri və qadın xəstəliklərinin müalicəsində mühüm əhəmiyyət kəsb edib. Bənzərsiz, əsrarəngiz gözəlliyi ilə seçilən göl həm də köçəri quşların əsas düşərgə mərkəzi olub. Quşların köç mövsümündə buraların başqa bir gözəlliyi varmış. Göl müxtəlif quş növlərinin, flaminqo, qutan, leyləklərin məskəni olub.

İran hakimiyyəti illərdir ki, Cənubi Azərbaycanın yeraltı və yerüstü sərvətlərini istismar edərək farsdilli sayılan əyalətlərin abadlaşmasına və inkişafına xərcləyir. İran hakimiyyətinin yürütdüyü plansız və Güney Azərbaycanın təbiətinə laqeyd münasibətin nəticəsində Urmiya gölü də quruyur. Qurumazdan əvvəl Urmiya gölünün uzunluğu 140 km, eni 55 km, ümumi sahəsi 5822 kvadratkilometr, ən dərin yeri isə 16 metr olub. Gölə ümumilikdə 13 iri və çoxlu sayda kiçik çay tökülürdü. Bu su hövzəsi çox zəngin flora və faunası ilə tanınırdı. Nadir heyvanlar və bitkilər var idi. Urmiya gölünün sahilləri Təbriz, Urmiya, Xoy, Marağa, Qoşaçay, Soyuqbulaq, Xana, Salmas, Uşnu və Sulduz kimi bölgələrini, Güney Azərbaycanın torpaqlarının beşdə birini əhatə edirdi.

Urmiya gölü zəngin mineral ehtiyatlara sahibdir. Burada 5 milyard ton potaş, 60 milyon ton potasium sulfat, 240 milyon ton maqnezium, 28 ton bromid, 250 ton litiumun olduğu ehtimal edilir. Urmiya gölü öz gözəl təbiəti və zığının müalicəvi özəlliyi ilə bir çox turistlərin bölgəyə gəlməsinə səbəb olur. Sərnişin və yükdaşıma üçün gölün 6 limanı vardı.

Göl və onun çevrəsində 2014-2016-cı il biomüxtəlifliyin son siyahıları əsasən (adalarda yerləşən çayları ilə birlikdə) 62 növ bakteriya, 20 növ fitoplankton, 24 növ məməli heyvan, 41 növ sürünən, 212 növ quş, 7 növ suda-quruda yaşayan, 5 növ molyusk və 26 növ balıq yaşayırdı. Bu canlıların varlığı və çeşidliyi Urmiya gölünün UNESCO tərəfindən biosfer qoruğu elan edilməsinə səbəb olmuşdur. Lakin İran hakimiyyətinin məsələyə savadsız və biganə yanaşması Urmiya gölünün quruması ilə nəticələnib. Artıq o ərazidə Urmiya duzluğu, Urmiya şoranlığı yaranıb. Gölün əhatəsindəki əkinçilik üçün yararlı olan minlərlə hektar torpaq sahəsi şoranlaşıb. Sakinlər həmin ərazidən köçməyə üstünlük verir. Duz tozları küləklə gölün sahilindəki şəhərlərə də yayılır. Bu, bütövlükdə Güney Azərbaycanın böyük bir hissəsində ekoloji fəlakətin yaranmasına səbəb olub. Tehran hakimiyyəti bununla Güney Azərbaycanda ekoloji terror törədib.

Milli Məclisin təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya komitəsinin sədri Sadiq Qurbanovun sözlərinə görə, Asiyanın böyük göllərindən biri olan Urmiya gölü son 20 ildə ekoloji terrora məruz qalıb, qurudulub. Təəssüf ki, bu illər ərzində gölün su ehtiyatı 31 milyard kubmetrdən 2,9 milyard kubmetrə qədər azalıb. Ümumiyyətlə, su hövzələrində qurumalar bir neçə səbəbdən baş verə bilər: "Birinci səbəb təbii proseslərdir. Lakin hesab edirəm ki, bu, təbii proses deyil. Çünki Urmiya gölü Van gölü ilə eyni arealda yerləşir. Qurumanın səbəbi təbii proseslər olsa idi, bu, Van gölüne də təsir etməli idi. Halbuki həmin göldə belə bir proses müşahidə olunmur".

Komitə sədri bildirib ki, son 20 ildə Urmiya gölüne tökülən çaylar üzərində 70-dən çox su anbarı tikilib. Su anbarlarda yığıldığından gölə gəlib çatmır. Bu da onun qurumasına səbəb olur: "Urmiya gölü duzluluğuna görə dünyada üçüncü ən böyük göldür. Həmin göldə əmələ gələn qalın duz qatı çovğunda, küləkdə yayılır, ətraf ərazilərdəki torpaqları zəhərləyir. İnsanlara həm fiziki, həm də mənəvi ziyan verdiyindən onlar həmin ərazidən köçməyə məcbur olurlar. Rəsmi məlumatlara görə, gölün ətrafında 40-dan çox kənd boşaldılıb ki, bunların da əksəriyyəti azərbaycanlılar yaşayan kəndlərdir. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar: göl məqsədli şəkildə qurudulub ki, əhali oradan köçsün".

Millət vəkili dediyinə görə, beynəlxalq təşkilatların əlində bu məsələ ilə bağlı yetərli məlumatlar olmadığından demək olar ki, nəzərəcarpacaq münasibət və reaksiya yoxdur, əksinə, susqunluq hökm sürür: "BMT bununla bağlı müəyyən qədər canfəşanlıq göstərsə də, İran dövləti ekspertləri gölün olduğu əraziyə buraxmır. Təbii ki, mütəxəssislərin oradakı hadisələri görməsi, monitoring apararaq həqiqətləri ortaya çıxarması İranın imicinə yaxşı təsir etməyəcək. İranın daxilində də Urmiya gölünün qurudulması ilə əlaqədar etirazlar müşahidə olunurdu. Müəyyən təşkilatların üzvləri, ekofəallar, tələbələr bir neçə dəfə etiraz aksiyaları keçirmişdilər. Təəssüf ki, aksiyalar fiziki təsirlər göstərilərək yatırılmışdı, hətta ölüm halları da qeydə alınmışdı. Gölün qurudulması

təkcə bir dövlətin deyil, dünyanın problemidir. Beynəlxalq təşkilatların susqunluğu isə xüsusilə təəccüb doğurur. Ermənistanın Azərbaycan ərazilərində törətdiyi barbarlığa göz yuman bir sıra təşkilatlar burada da ikili yanaşma tətbiq edirlər".

S.Qurbanov deyib ki, 2014-2016-cı illərdə aparılan qiymətləndirməyə görə, göldə, ona tökülən çaylarda və ətraf ərazilərdə 7 növ suda-quruda yaşayan, 5 növ molyusk, 26 növ balıq, 62 növ bakteriya, 20 növ fitoplankton, 24 növ məməli heyvan, 41 növ quş yaşayıb: "Həmin ərazidəki biomüxtəliflik məhv olmaq üzrədir. Düşünürəm ki, alimlərimiz bu məsələni öz məqalələrində qabartmalı, həmçinin, oradakı ekofəallər həm ölkəmiz, həm də digər ölkələr tərəfindən dəstəklənməlidir. Hər kəs bu məsələdə əlbir olmalıdır".

Milli Məclisin təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya komitəsinin üzvü Fatma Yıldırım bildirib ki, Urmiya gölünün quruması ekoloji fəlakətlərə şərait yaratmaqla soydaşlarımızı öz tarixi yurdlarını tərk etməyə məcbur edir. Urmiya gölünün sahilləri Təbriz, Urmiya, Xoy, Marağa, Qoşaçay, Soyuqbulaq, Xana, Salmas, Uşnu və Sulduz kimi bölgələrini əhatə etməklə Cənubi Azərbaycan torpaqlarının beşdə birini təşkil edir: "Bu bölgə ən münbit və əkin üçün yararlı bölgələrdən sayılırdı. Etinasız yanaşma nəticəsində Urmiya gölü də quruyur. Qurumazdan əvvəl Urmiya gölünün uzunluğu 140, eni 55 kilometr, ümumi sahəsi 5822 kvadratkilometr, ən dərin yeri isə 16 metr olub. Gölə ümumilikdə 13 iri və çoxlu sayda kiçik çay tökülürdü. Həmin su hövzəsi çox zəngin flora və faunası ilə tanınırdı. Nadir heyvanlar və bitkilər var idi. Göl duzluluğuna görə dünyada üçüncü yeri tutur. Yaxın və Orta Şərqi bu təbiət incisində su səviyyəsinin azalması 1984-cü ildən müşahidə edilməyə başlayıb. Onda Güney azərbaycanlı mütəxəssislər, ictimai fəallər, sakinlər həyəcən təbii çalmağa başladılar, BMT-yə qədər müraciət edildi. Lakin təəssüflər olsun ki, həmin müraciətə reaksiya verilmədi".

Komitə üzvünün sözlərinə əsasən, həmin ərazidə Urmiya duzluğu, Urmiya şoranlığı yaranıb: "Gölün əhatəsindəki əkinçilik üçün yararlı olan minlərlə hektar torpaq sahəsi şoranlaşıb. Gölün qurumaması üçün ildə ən azı 6 milyon kubmetr suya ehtiyac duyulur. Bu qədər su illərdir həmin gölə tökülür. Bu gedişlə Urmiya gölü tam quruyacaq. Yaranmış vəziyyətlə əlaqədar insanlar həmin ərazidən köçməyə üstünlük verir. Duz tozları küləklə gölün sahilindəki şəhərlərə də yayılır. Bu, bütövlükdə Cənubi Azərbaycanın böyük bir hissəsində ekoloji fəlakətin yaranmasına səbəb olub. Bununla Güney Azərbaycanda ekoloji terror törədilib. Bu, təkcə gölün flora və faunasına qarşı törədilməyib, həm də milyonlarla insanın sağlamlığına, güzəranına, həyatına mənfi təsir göstərir, yaşayış yerini tərk etməsinə səbəb olur. Urmiya gölü cənublu soydaşlarımız üçün mənəvi mənə kəsib etdiyindən davamlı olaraq gölün qurudulmasına qarşı etiraz səslərini ucaldırlar".

İran hakimiyyəti Güney Azərbaycana münasibətdə ayrı-seçkiliyə yol verir. Bəşəriyyət üçün təhlükə olan bu problem barəsində xeyli sənəd imzalanırsa da, qərarlar yalnız kağız üzərində qalmaqdadır. Ətraf ərazilərdə yaşayan, əksəriyyəti azərbaycanlılardan ibarət olan əhalinin ürək ağrısı ilə dilə gətirdiyi Urmiya gölü İranın ən böyük vilayətlərindən olan Qərbi və Şərqi Azərbaycan arasında yerləşir. Dünyanın ən duzlu üçüncü gölü olan və daha çox soydaşlarımızın məskunlaşdığı bölgələrdə ekoloji böhranın dərinləşməsinin qarşısını alan Urmiya gölünün quruması prosesinin hələ də davam etməsi ciddi narahatlıq yaradır.

Ermənilərin ekoloji terroruna məruz qalmış Topxana meşəsi

İndi ərazidə ekoloji tarazlığın bərpası istiqamətində gərəkli tədbirlər həyata keçirilir

Sevinc Qarayeva

Topxana meşəsi Şuşanın qədim tarixə malik nadir sərvətlərindəndir. Şuşa rayonu ərazisindəki torpaqların 20 faizini əhatə edən bu meşədə yaşı bilinməyən palıd, qarağac, fıstıq ağacları, zəngin heyvanat aləmi, gözəl çəmənləri, şirin bulaqları vardı. Bir sözlə, əsl təbiət möcüzəsi idi. Lakin ermənilər işğal zamanı insanlarımızı məhv etdikləri kimi, təbii sərvətlərimizi də çapıb talayır, meşələrimizi, bağlarımızı viran qoyublar. 30 ilə yaxın işğal müddətində Topxanadan minlərlə palıd və digər qiymətli ağaclar kəsilərək Ermənistanı daşınıb. Şuşanın Cıdır düzündə, "Ağzı yastı" kaha adlanan yerin qarşısında Topxana meşə qoruğu zonasında, meşənin lap hündür yerində geniş düzənlik açılıb, orada müxtəlif adda qiymətli ağaclar qırılaraq tikinti işlərində istifadə edilib.

Bütün mənbələrdə Topxananın adının 1795-ci ildə Ağə Məhəmməd şah Qacarın Şuşanı mühasirə etdiyi zaman topların yerləşdirildiyi məkan olması ilə bağlılığı qeyd edilib. "Qarabağnamə"lərdə Qacarın Şuşa üzərinə ikinci yürüşündə topları bu meşədə gizlədib şəhərin müdafiə barısını vurduğu bildirilib. Qeyd olunub ki, topçular qalanın hündür barısını gündüz topla vurub dağıdır, qaladakılar isə gecə ilə həmin yeri yenidən hörüb bərpa edirdilər. Fransız J.Gevrin "Xacə şah" əsərində də bu haqda məlumata rast gəlinir.

Məlumatlara görə, Qacarın ordusunda Rusiya-Türkiyə müharibələrində də iştirak etmiş Həmid adlı təcrübəli topçu xidmət edib. Onu yanına çağıran Ağə Məhəmməd şah qalanın müdafiə barısını dağıtmaq üçün nə lazım olduğunu xəbər alıb. Həmid müdafiəçilərin bərpa işlərini görə bilməmələri üçün gecə dağıdılmış yerə atəş açmağı gərəkli bilib. Belə də olub. Vəziyyətin bu həddə çatdığını görən İbrahimxəlil xan başda olmaqla bir dəstə süvari qəflətən Topxanaya hücum çəkərək Qacarın toplarını məhv edib. Ancaq İran ordusu Şuşa qalasının yolunu bağladığı üçün xan qalaya dönmə bilməyib. Meşənin adına bu hadisədən sonra "Topxana" deyilib.

XX əsrin sonlarında erməni quldurları Dağlıq Qarabağı işğal etmək, torpaqlarımızı ələ keçirmək məqsədilə təxribatlar törətməyə başlayıblar. 1980-ci illərin axırlarından erməni yaraqlılarının azərbaycanlılara hücum etdikləri, qətlə yetirdikləri barədə xəbərlər yayılıb. İşğalçıların qəddarlığının, vəhşiliyinin həddi-hüdudu olmayıb. Erməni quldurları oradakı azərbaycanlıların rahat həyatına son qoyduqları kimi, təbii sərvətlərini də talamağa başlayıblar. Viran qoyulan təbii sərvətlərimizdən biri də təbiətin möcüzəsi sayılan Topxana meşəsi oldu. 1988-ci ilin noyabrında erməni təcavüzkarlarının Topxana meşəsini məhv etməyə başladıkları xəbəri bütün Azərbaycanda kəskin etirazlara səbəb oldu.

Bu müddət ərzində meşə, demək olar ki, dağıdılıb, bitki örtüyü, heyvanat aləmi məhv edilib. Bu terrorun başladığı tarix isə 1988-ci ilin noyabr ayına təsadüf edir. Həmin il ermənilər digər cinayətlərlə yanaşı, Azərbaycan ərazisində ekoloji soyqırımı törədiblər.

Ermənisən SSR-in alüminium zavodlarından birinin filialının Topxana meşəsində tikintisinə başlamaq məqsədi ilə Topxana meşəsini yandıraraq, nadir ağaclar buldozərlərlə məhv edilib, ölkənin ərazi bütövlüyünə, torpaqlarına qəsd edilərək, ekoloji soyqırımı həyata keçirilib.

Təsadüfi deyil ki, işğal zamanı bölgələrdə qızıl ehtiyatlarından sonra ən çox talana məruz qalan təkrarsız meşələrimiz olub. Belə ki, Ermənistandan və xaricdən axın edən ermənilər Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı və digər bölgələrdən qiymətli ağac növlərini kütləvi şəkildə qıraraq, yarımfabrikat şəklində xarici ölkələrə satıblar. Eyni zamanda, təbii qaz olmadığından işğalçılar meşələrdən geninə-boluna yanacaq kimi istifadə ediblər. Nəzərə alsaq ki, bu ərazilərimizdə Azərbaycanın meşə örtüyünün 25 faizi yerləşir, bu faciənin miqyasını təsəvvür etmək mümkün deyil.

30 ilə yaxın işğal altında olan Azərbaycan ərazilərindəki meşələrə, yeraltı və yerüstü təbii ehtiyatlara böyük zərbə vurub. Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na və Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının "Qırmızı Siyahısı"na daxil edilmiş nadir təbiət inciləri məhv edilib, flora və faunaya külli miqdarda ziyan dəyib.

Prezident İlham Əliyevin çıxışlarının birində vurğuladığı kimi, "Bizim meşə fondumuz da məhv edilib, 54 min hektar meşə ermənilər tərəfindən qırılıb, dağıdılıb". Prezident onu da qeyd edib ki, işğala qədər bizim meşələrimizin ümumi həcmi təqribən 220-230 min hektar idi. Zəngilan bölgəsi də hələ qədim zamanlardan sıx meşələri, münbit vadiləri, yaşıl bitki örtüyü, gur sulu çayları ilə diqqəti cəlb etmiş məkan olub. Buranın Çinar meşəsi təkcə Zəngilan rayonunun deyil, bütün Azərbaycanın flora-faunasının zənginliyində müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan Respublikasının Zəngilan rayonunda, Bəsitçay hövzəsində yerləşən təbii çinar meşəsi

sahəsinə, ağacların fiziki sağlamlığına, görünüşünə görə dünyada ikinci, bəlkə də birinci meşədir. Erməni vandallarının çirkin əməllərinin nəticəsi olaraq bu meşəyə də böyük zərbə vurulub. Prezidentin bildirdiyi kimi, "Zəngilanın çox zəngin təbiəti var, nadir meşələri var. Çinar ağacları. Baxın, neyləyib düşmənlər. Baxsın bütün dünya, ermənipərəst qüvvələr bu günə qədər kimi müdafiə edirlər? Bizə qarşı qətnamələr qəbul edən ölkələr baxsınlar, gözlərini açsınlar. Riyakar siyasətçilər, açın gözlərinizi, baxın".

İşğaldan azad edilmiş ərazilərə Böyük Qayıdış çərçivəsində qarşıda duran əsas vəzifələrdən biri də məhz işğaldan azad olunan ərazilərdə bioloji müxtəlifliyin, habelə nadir və itməkdə olan bitki növlərinin bərpa edilərək sağlamlaşdırılmasıdır. Bu baxımdan həmin ərazilərdə bioloji müxtəlifliyin bərpası, nadir və nəslin kəsilməkdə olan bitki və heyvan növlərinin mühafizəsi istiqamətində işlər aparılır.

Azad olunan ərazilərdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən ekoloji tarazlığın bərpası istiqamətində işlər davam etdirilir. İşğalçı Ermənistan tərəfindən Qarabağ bölgəsində məhv edilən yaşıllıq massivlərinin yenidən bərpasına istiqamətində lazımi tədbirlər görülməkdədir. Topxana meşəsi də istisna deyil.

1988-ci ildə ermənilər tərəfindən qırılan Topxana meşəsinin bərpasına başlanıb, ərazidə palıd, vələs, dağdağan ağacları əkilib. Artıq həmin ərazidə ötən il yeni ağacların əkilməsinə başlanıb.

Meşələrin İnkişafı Xidmətinin rəisi Xalqverdi Hüseynovun sözlərinə görə, ərazidə ağac toxumları da səpilib. Bu proses davam edəcək və Topxana meşəsi bərpa ediləcək. İlkin olaraq həmin ərazidə palıd, vələs, dağdağan ağacları əkilib. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin əməkdaşları meşədə təhlil aparır. Təhlilin nəticəsindən asılı olaraq aidiyyəti qurumlara təkliflər göndəriləcək.

Azərbaycanda işğaldan azad olunan ərazilərdə aparılan genişmiqyaslı layihələrin əsas məqsədi bu məkanların ağciyərləri hesab olunan meşələrin bərpasıdır. Heydər Əliyev Fondunun layihəsi çərçivəsində "Regional İnkişaf" İctimai Birliyinin könüllüləri tərəfindən Topxana meşəsində ağacəkmə aksiyası çərçivəsində 3 hektar ərazidə dağdağan, göyrüc, saqqızağacı, qarağac əkilməsi, əraziyə 100 kiloqram palıd toxumu səpilməsi artıq bu meşəyə yeni həyatın qayıtmasından xəbər verir.

18 yanvar 2023-cü il tarixində Azərbaycan "Avropanın canlı təbiətinin və təbii mühitinin qorunması haqqında" Bern Konvensiyasına uyğun olaraq indiyədək məlum olan ilk dövlətlərarası arbitraj prosesini başlatıb. Bu tarixi arbitraj işi, təxminən otuz il ərzində Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazilərinin qanunsuz işğalı dövründə Ermənistanı Azərbaycanın ətraf mühitinin və biomüxtəlifliyinin geniş miqyasda məhv edilməsinə görə məsuliyyətə cəlb etmək məqsədi daşıyır.

Xarici İşlər Nazirliyindən bildirilib ki, 2020-ci ildə ərazilərini işğaldan azad edən Azərbaycan, Ermənistanın qanunsuz işğalı dövründə ətraf mühitin məhv edilməsi ilə bağlı bütün dəlilləri toplayıb. Bu əməllər bölgədəki təbii yaşayış mühitinə və növlərinə ciddi ziyan vurmaqla, təbii ehtiyatların tükənməsinə və biomüxtəlifliyin məhv olmasına səbəb olub.

Ermənistan tərəfindən meşələrin kütləvi şəkildə qırılması, ağacların kəsilməsi və işğaldan öncə təbiət qoruqları olan ərazilərdə qanunsuz tikinti və mədənçilik fəaliyyətinin aparılması ilə ərazilərin çirklənməsi Azərbaycanda 500-dən çox vəhşi təbiət növünü təhlükə altında qoyub.

2022-ci ildə BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı (UNEP) Azərbaycanın Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş ərazilərində "xüsusi mühafizə olunan və qiymətli meşələr" in qorunmadığını qeyd edib. Laçında yerləşən Dəmirli-1 mədəninin, Qalaça su elektrik stansiyasının və Çardağlı mədəninin tikilməsi üçün yaşayış yerlərinin məhv edilməsi də daxil olmaqla, meşələrin qırılmasının ifrat dərəcəsini göstərən əyani dəlillər mövcuddur.

Ermənistanın bu addımları çayların, o cümlədən, Ermənistandan Azərbaycan ərazisinə axan transsərhəd çayların həddindən artıq çirklənmə səviyyəsinə gəlib çıxmasına da səbəb olub.

2022-ci ildə UNEP, həmçinin, Ermənistanın bölgədəki mədən sənayesinin inkişafının çayətrafı yaşayış yerlərində "suyun, torpağın, flora və faunanın kimyəvi çirklənməsinə" səbəb olduğunu, Oxçuçay çayında yüzlərlə balığın ölü tapıldığını, bir neçə qorunan balıq və amfibiya növünün təhlükə altında olduğunu qeyd edib.

Azərbaycan tərəfindən qaldırılan dövlətlərarası iddiada bildirilir ki, digər öhdəliklərlə yanaşı, Ermənistan bütün vəhşi flora və faunanın populyasiyalarını qorumaqla bağlı Bern Konvensiyasından irəli gələn hüquqi öhdəliklərini, xüsusilə də, vəhşi flora və fauna mühitinin qorunub saxlanılmasını, bərpasını və təkmilləşdirilməsini təmin etmək üzrə öhdəliyini kobud surətdə pozub.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ekosistemlərin Bərpası Onilliyinə uyğun olaraq, Azərbaycan beynəlxalq ictimaiyyəti Ermənistanın dünyanın ən zəngin və bioloji müxtəlif ekosistemlərindən birini işğal dövrü ərzində məhv etməsini pisləməyə çağırır.

Arbitraj prosesi çərçivəsində Azərbaycan Ermənistandan Bern Konvensiyasının hazırda davam edən bütün pozuntularına son qoymağı və işğal altında olmuş ərazilərdə ətraf mühitin məhvinə görə Azərbaycana tam kompensasiya ödəməyi tələb edir.

525-ci qəzet. - 2023. - 27 yanvar. - № 15. - S. 14.

"Heydər Əliyev İli"nə dəyərli töhfə

"Qırmızı kitab"ın III nəşri yekunlaşmaq üzrədir

İradə Hüseynova,
akademik

Təbii-iqlim şəraitinin, geoloji-relyef quruluşunun mürəkkəbliyi ilə əlaqədar Azərbaycan biomüxtəlifliyin zənginliyinə görə dünyada qabaqcıl yerlərdən birini tutur. Qlobal iqlim dəyişikliklərinin, antropogen amillərin təsiri, Azərbaycan ərazilərinin 2020-ci ilə kimi Ermənistan tərəfindən beynəlxalq hüquqa və konvensiyalara məhəl qoymadan ekoloji terrora məruz qalması bölgənin unikal biomüxtəlifliyinə də ciddi ziyan vurmuşdur. 44 günlük Vətən müharibəsində torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi ilə bioloji müxtəlifliyin də xilası üçün tarixi şans yaranmışdır.

Artıq ay yarımına yaxındır ki, Azərbaycan ekoloqlarının, qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrinin, gənc fəalları Laçın-Şuşa yolunda ermənilərin törətdiyi ekoloji terrora qarşı etiraz aksiyası keçirilməkdədir. Bu və ya digər səbəblərdən itmək təhlükəsində olan bioloji müxtəliflik elementlərinin xilasını üçün Azərbaycanda da beynəlxalq sistemə uyğun olaraq qırmızı siyahılar və onların əsasında Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitab"ı tərtib olunur. Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitab"ının nəşrləri Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən AMEA ilə əlaqəli təşkil edilir. Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il 15 iyul tarixli qərarı ilə qəbul edilmiş Əsasnaməyə uyğun olaraq, 2019-cu ildən "Qırmızı kitab"ın III nəşrinin hazırlanmasına başlanılmış, AMEA-da müvafiq qərarlar qəbul edilərək həyata keçirilmişdir. Tədqiqatlar bütün respublikanı, həmçinin işğaldan azad edilmiş əraziləri də əhatə etmişdir. Hazırda kitab üzərində son tamamlama işləri aparılır. "Qırmızı kitab"ın III nəşri Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasında 2023-cü ilin "Heydər Əliyev İli" elan edilməsi haqqında" 29 sentyabr 2022-ci il tarixli sərəncamının icrası ilə bağlı AMEA-nın Tədbirlər planına daxil edilmişdir və nəşr "Heydər Əliyev İli"nə ETSN, AMEA və ETN-in müvafiq institutlarının mühüm töhfəsi olacaqdır.

Tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, ölkəmiz bir sıra flora və fauna növlərinin ilkin əmələgəlmə mərkəzlərindədir. Lakin antropogen landşaftların, o cümlədən urbanizasiyanın və əkin sahələrinin genişlənməsi, qlobal iqlim dəyişikliklərinin intensivləşməsi, fraqmentasiyanın və digər mənfi stres amillərinin güclənməsi ilə bağlı təbii mühitlərin itirilməsi bəzi bitki və heyvan növlərinin də yox olmasına, bir çoxunun isə itmək təhlükəsi ilə üzləşməsinə gətirib çıxarmışdır. Son 30 ildə Azərbaycanın biomüxtəlifliyinə daha bir ciddi təhdid isə respublika ərazisinin 20 faizinin Ermənistan tərəfindən işğal edilməsi və 2020-ci ilə isə kimi işğal altında saxlanaraq ekoloji terrora məruz qoyulması idi.

İşğalçılar tərəfindən təbii landşaftlara, meşə örtüyünə vurulan zərər, hərbi əməliyyatlar zamanı qadağan edilmiş silahlardan istifadə nəticəsində bir sıra beynəlxalq konvensiyalara (UNESCO-nun Ramsar Konvensiyası - 1971, BMT-nin Bioloji müxtəliflik haqqında Konvensiyası - 1992, BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının "Məlumat əldə etmək, qərar vermə prosesində ictimaiyyətin iştirakı və ətraf mühit məsələlərində ədalətə çıxış haqqında" Orhus Konvensiyası - 1998, Avropanın canlı təbiətinin və təbii mühitinin qorunması haqqında Bern Konvensiyası - 1999 və s.) BMT-nin Davamlı İnkişaf Məqsədlərinə, digər müvafiq beynəlxalq sənəd və qanunvericilik aktlarına zidd olaraq, bölgənin unikal biomüxtəlifliyinə də ciddi ziyan vurulmuşdur. Vurulmuş zərərin tam miqyasını ərazilərimiz minalardan təmizləndikdən sonra daha dəqiq müəyyənləşdirmək olacaqdır. Rusiya sülhməramlı qüvvələrinin müvəqqəti nəzarətində olan ərazilərdə ermənilər tərəfindən ekoloji terror və talan siyasəti davam etdirildiyindən monitoring və qiymətləndirmə işlərinin aparılması qeyri-mümkündür.

Artıq ay yarımına yaxındır ki, Azərbaycanın QHT-ləri, vətənpərvər ekofəallar Laçın yolunda toplaşaraq etiraz aksiyası keçirməkdədirlər. Bu akt ilkin olaraq azərbaycanlı mütəxəssislərin "Qızılbulmaq" qızıl yatağına və "Dəmirli" mis-molibden yatağına buraxılması tələbi ilə keçirilsə də, ümumilikdə Ermənistanın Qarabağı işğalda saxladığı dövrdə törətdiyi ekoloji terrora, həmçinin yerüstü təbii sərvətlərimizin vəhşicəsinə talanmasına qarşı xalqın səbrinin tükənməsinin, ictimai fikrin göstəricisi hesab edilə bilər.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu və ya digər stres amillərinin məcmusu, əsasən də insanın təbiətə istismarçı münasibəti Yer üzərində canlı həyatın davamının təminatçısı olan növ müxtəlifliyinin azalmasına, bir çox qiymətli bitki, göbələk və heyvan taksonlarının aşınmaya uğramasına səbəb olur. Vəziyyətin ciddiliyini dərk

edən tərəqqipərvər bəşəriyyət, xüsusən elmi dairələr hələ ötən əsrin ortalarından başlayaraq həyəcan təbili çalmış və müvafiq instansiyaların bu təhlükəli prosesə lazımi reaksiya verməsinə nail olmuşlar. Dünya birliyi tərəfindən ətraf mühitin, o cümlədən bioloji müxtəlifliyin qorunması üzrə beynəlxalq konvensiyalar, digər mühüm sənədlər (bəzilərinin adları yuxarıda qeyd olunmuşdur) qəbul edilmiş, onların icrası üçün bütün mümkün tədbirlər həyata keçirilmişdir. Beynəlxalq, regional və milli səviyyələrdə təhlükə altında olan növlərin qırmızı siyahıları hazırlanaraq mütəmadi olaraq yenilənir, bu siyahılar üzrə lazımi məlumatlar ölkələrin və müəyyən regionların rəsmi "qırmızı kitab"ları şəklində dərc edilir.

Məhv olmaq təhlükəsində olan növlərin qırmızı və çəhrayı siyahılarının yaradılması, qiymətləndirmənin kateqoriya və meyarlarının müəyyən edilməsi və yüksək risk altında olan növlərin təsnif edilməsi üçün Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqı (IUCN) tərəfindən müvafiq sistem (1989) yaradılmışdır. Təhlükə altında olan növlərin kateqoriya və meyarlarının dəqiqləşdirilməsi üçün 1994-cü ildən Qırmızı sorğu kitablarından istifadə edilir və demək olar ki, 30 il ərzində qeyd edilən siyahılar, eləcə də kateqoriya və meyarlar bir neçə dəfə yenilənmiş, modifikasiya olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası da prosesdən kənarda qalmamışdır. Dövlətin dəstəyi ilə "qırmızı siyahı"ların hazırlanması və nəşri, nadir və itmək təhlükəsində olan növlərin mühafizəsi üçün görülən tədbirlər daim diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Bu tədbirlərdən ən mühümü isə respublika ərazisində nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi altında olan vəhşi heyvan, yabanı bitki və göbələk növlərinin funksional vəziyyəti haqqında rəsmi dövlət sənədi olan Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitab"ının mütəmadi hazırlanması və nəşri hesab edilə bilər. Bu kitab, fauna və floranın qırmızı siyahısı bütün dünyada olduğu kimi, növlər və ekosistemlər səviyyəsində ilkin xəbərdarlıq sistemi olmaqla, mühafizə fəaliyyətlərinin istiqamətlərini də müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitab"ına fauna və flora növləri 2 kateqoriya üzrə daxil edilir: yoxa çıxmaq təhlükəsində olan və nadir növlər.

Birinci kateqoriyaya bir sıra mənfi amillərin təsiri nəticəsində (tələf olması və yaşadığı yerlərin dağıdılması) sayı və arealı əhəmiyyətli dərəcədə azalan və böhran səviyyəsinə çatan növlər daxildir. Sayı azalmağa doğru meyil edən və kiçik sahələrdə rast gəlinən növlər isə nadir növlərə aiddir. Az öyrənilmiş, təbiətdə sayı və ehtiyatları haqqında lazımi məlumat olmayan, mühafizəsinin təşkili işində müəyyən çətinliklər olan heyvan və bitki növləri də nadir növlər hesab olunur.

Azərbaycan Respublikasının 1-ci "Qırmızı kitab"ı ilk dəfə hələ sovetlər dönməsində - 1989-cu ildə nəşr olunmuşdur. "Qırmızı kitab"ın II nəşri isə xeyli sonra - 2013-cü ildə hazırlanmış və 2 cildə çap edilmişdir.

"Qırmızı kitab"ın III nəşri üçün qarşıya qoyulan əsas məsələlər aşağıdakı kimi planlaşdırılmışdır: ilkin siyahıların müəyyənəndirilməsi; çöl məlumatlarının (bitkilər üçün həmçinin herbari) materiallarının toplanması; nadir və təhlükə altında olan növlərin beynəlxalq və yerli kateqoriya və kriteriyalar üzrə qiymətləndirilərək taksonomik statusunun aydınlaşdırılması; elektron məlumat bazasının yaradılması; növlərin şəkillərinin çəkilməsi və yayılma xəritələrinin hazırlanması, öçerklərin yazılması, kitabın tərtibatı.

AMEA-nın Biologiya və Tibb Elmləri Bölməsinin təşkilatçılığı və əlaqələndiriciliyi ilə aparılmış müzakirələrin nəticələri nəzərə alınaraq, "Qırmızı kitab"ın redaksiya heyəti tərəfindən III nəşr üzrə 2019-2023-cü illəri əhatə edən iş proqramı hazırlanaraq AMEA Rəyasət Heyətinin 14 fevral 2020-ci il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir. Proqramın əsas fəaliyyət istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

"Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitab"ı haqqında Əsasnamə"yə uyğun olaraq, 16 oktyabr 2020-ci il tarixdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi arasında III nəşrlə bağlı əməkdaşlıq və iş bölgüsü üzrə müqavilə bağlanmışdır.

Azərbaycan Respublikası "Qırmızı kitab"ının III nəşrinə daxil edilməsi planlaşdırılan növlərin IUCN-in "Qırmızı siyahı"sının kateqoriya və meyarlarına görə qiymətləndirilməsi ilə bağlı mütəxəssislərin beynəlxalq təcrübə ilə yaxından tanışlığına və daha dərin bilgilərə yiyələnməsinə ehtiyac olduğunu nəzərə alaraq, ötən dövr ərzində müvafiq seminarlar və təlim kursları da keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası "Qırmızı kitab"ının II nəşrində Ermənistan tərəfindən 30 ilə qədər müddətdə işğal altında saxlanılmış ərazilərimiz kifayət qədər əks olunmamışdı. Çünki regionda hər hansı tədqiqat işi aparmaq, monitorinqlər həyata keçirmək, nadir və itmək təhlükəsində olan növlərin real vəziyyətini müəyyənəndirmək mümkün deyildi. Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitab"ına və Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının "Qırmızı siyahı"sına daxil edilmiş nadir təbiət inciləri məhvə məruz qoyulmuş, dərman bitkiləri toplanaraq, qiymətli dendroflora nümunələri ("Qırmızı kitab"a salınmış Şərq çinarları da daxil olmaqla) kəsilərək daşınıb aparılmışdır. 43 min hektar sahəyə malik xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin - Bəsitçay və Qaragöl dövlət

təbiət qoruqlarının, Arazboyu, Laçın, Qubadlı və Daşaltı dövlət təbiət yasaqlıqlarının Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitab"ına daxil edilmiş flora və fauna müxtəlifliyinin taleyi sual altındadır.

Müzəffər Ali Baş Komandanın rəhbərliyi altında və Azərbaycan əsgərinin şücaəti sayəsində torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi ilə regionun III nəşr üzrə tədqiqatlara cəlb edilməsi mümkün olmuşdur.

Qarabağın biomüxtəlifliyi, torpaq və su ehtiyatları ilə bağlı 2021-2022-ci illərdə AMEA-nın Biologiya və Tibb Elmləri Bölməsinin təşkilatçılığı ilə böyük uğurla keçirilmiş konfransların əsas mövzularından biri də məhz Qarabağ regionunun "Qırmızı siyahı"ları, nadir və itmək təhlükəsində olan növləri ilə bağlı olmuşdur.

Ədəbiyyat məlumatlarına görə, Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitab"ının ilk iki nəşrinə daxil edilmiş 266 nadir və nəslə kəsilməkdə olan ali bitki növlərinin əksəriyyətinə, o cümlədən Şuşa gəvəni, Şuşa xəşəsi, xarıbülbül adı ilə məşhur olan qaş səhləbi, itburnu cinslərinin bir sıra növlərinə Şuşa və Şuşa ətrafı ərazilərdə rast gəlinir.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə "Qırmızı kitab"a düşən flora və fauna nümunələri ilə bağlı aparılmış ekspedisiya tədqiqatlarında alimlərimiz heç bir fədakarlıqdan çəkinməmişlər. Azərbaycanın tanınmış botanik alimi, Dendrologiya İnstitutunun mərhum baş direktoru, "Qırmızı kitab"la bağlı Xızı rayonuna səfər zamanı faciəli şəkildə həyatını itirmiş AMEA-nın müxbir üzvü Tofiq Məmmədov regiona bir neçə dəfə səfər etmiş, "Qırmızı kitab"a daxil edilmiş dendroflora növləri ilə bağlı monitorinqlər aparmışdı.

"Qırmızı siyahı" növlərinin monitorinqləri Azərbaycanın tam nəzarətində olan və minalardan təmizlənmiş ərazilərdə aparılmışdır. Təəssüflər olsun ki, Rusiya sülhməramlılarının nəzarət etdiyi ərazilərdə tədqiqat işlərini həyata keçirmək, real vəziyyətlə yerində tanış olaraq qiymətləndirmə aparmaq hələ də mümkün deyildir. Lakin əminik ki, tezliklə həmin ərazilərə də elmin qaydısına real şərait yaranacaq, yaxın gələcəkdə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının "Qırmızı kitab"ının hazırlanması planları da reallaşdırılacaqdır.

Hazırda "Qırmızı kitab"ın III nəşrinin hazırlanması ilə bağlı elmi tədqiqatlar, xarakterik şəkil və yayılma xəritələri ilə birgə oçeklərin yazılması başa çatdırılmış, son redaktə və tərtibatla bağlı yaradıcı kollektivin üzərinə düşən işlər də yekunlaşmaq üzrədir.

Azərbaycan. - 2023.- 28 yanvar. - № 19. - S. 7.

Azərbaycanda biomüxtəlifliyin qorunması üzrə ilk geopark...

İradə Sarıyeva

Yaşadığımız çağda bütün bəşəriyyətin qarşılaşdığı ən ciddi problemlərdən biri ekoloji tarazlığın pozulmasıdır ki, bu da birbaşa bioloji müxtəlifliyə mənfi təsir göstərir. Cəmiyyətin, insanların, bir sözlə, ətraf mühitin, flora və faunanın inkişafı biomüxtəlifliyin tarazlığından asılıdır.

Bu gün dünyada biomüxtəlifliyin qorunması üçün tədbirlər görülür, böyük layihələr həyata keçirilir. Azərbaycanda da bu istiqamətdə xeyli işlər görülüb.

Azərbaycanın bioloji müxtəlifliyi barədə nə bilirik?

Məlumatlara görə, Azərbaycan flora növlərinin ümumi sayına görə Cənubi Qafqazın ən zəngin ölkəsidir. Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, burada rast gəlinən bitki növləri Cənubi Qafqazda bitən bitki növlərinin ümumi miqdarının 66 faizini təşkil edir. Respublikamız üçüncü dövrə aid olan relik (qədim bitkilər) cinslərlə də zəngindir ki, bunların nümayəndələrinə bütün zonalarda, xüsusilə Talış zonasında daha çox rast gəlinir. Belə bitkilərə dəmirağac, Lənkəran akasiyası, şabalıdyarpaq palıd, bigəvər, şümşad və sair misal göstərmək olar.

Ölkəmizdə 240 endemik, yəni dünyanın başqa yerlərində rast gəlinməyən bitki növü mövcuddur ki, bu isə ümumi floranın 6 faizə qədərini təşkil edir.

Azərbaycanın heyvanlar aləminin zənginliyi barədə ilk məlumata şərq səyyahlarının yazılarında rast gəlmək olar. Heyvanat aləminin Azərbaycanda yayılmasına relyef şəraiti və ona uyğun olan bitki örtüyünün dəyişməsi, su hövzələrinin yerləşməsi təsir edir. Burada mindən çox ali heyvan növü yaşayır. Onlardan 618 növü onurğalı heyvanlar, o cümlədən 97 növü məməlilərdir. Ölkədə qeydə alınan heyvanların 58 növü sürünənlərdən, 11 növü suda-quruda yaşayanlardan, 357 növü quşlardan, qalanı onurğasız heyvanlardan ibarətdir. Həşəratların isə ölkədə 12 min növü yayılıb.

Xəzərin ən qiymətli varlığı – planetimizin ən qədim canlılarından olan və təkamülü 300 milyon il təşkil edən nəbə balıqlarıdır. Onlar 65 milyon il əvvəl yaşayan dinosavrlardan da qədimdirlər. Xəzər dənizində nərələrin mövcud dünya ehtiyatının 80 faizi cəmləşib. Dənizin hövzəsində, çaylar daxil olmaqla, cəmi 153 balıq növü var ki, bunların 81 növü endemikdir və yalnız Xəzər dənizində yaşayırlar. Xəzərin Azərbaycan sektorunda 90-a qədər balıq növü var. Xəzər dənizində relik və endemik olan 6 növ nəbə cinsli balıq yaşayır: bölgə, rus nəbəsi, Kür nəbəsi, kələmo, uzunburun və çökə.

Xəzər dənizində nərekimilərin ehtiyatı son 15-20 ildə kəskin azalıb. Belə ki, nərekimilərin ehtiyatı keçən əsrin 80-ci ili ilə müqayisədə 30 dəfə azalaraq vətəgə əhəmiyyətini itirmək həddinə çatıb. 2011-ci ildən başlayaraq Xəzəryanı ölkələrdə nəbə balıqları kommersiya məqsədilə ovlanmır. Balıq ovu ancaq balıqartırma zavodlarında süni çoxaltma və elmi tədqiqatlar üçün həyata keçirilir. Son 10-15 il ərzində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin nəzdində nəbə balıq ehtiyatlarının artırılması ilə məşğul olan 3 nəbə balıqartırma müəssisəsində süni üsulla alınmış və yetkin yaşadək böyüdülmüş ana-törədici balıq fondları yaradılıb. Nəbə balıq ehtiyatlarının qorunub saxlanılmasına yönəldilmiş tədbirlər çərçivəsində bu nəbə balıqartırma zavodları tərəfindən Kür çayının Xəzər dənizinə düşən aşağı axarına hər il nəbəcinsli balıq körpələri buraxılır.

Azərbaycanda ilk dəfə geopark yaradılır...

Rəsmi məlumata görə, Azərbaycanda ilk geoparkın yaradılması məqsədilə bugünlərdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər, Xarici İşlər və Mədəniyyət nazirliklərinin, Dövlət Turizm Agentliyinin nümayəndələrinin, UNESCO-nun Qlobal Geoparklar Şəbəkəsinin koordinatorlarının, AMEA-nın alimlərinin, beynəlxalq ekspertlərin, eləcə də, bir sıra səfirliklərin əməkdaşlarından ibarət İşçi Qrupun görüşü keçirilib.

Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətinin rəisi Firuddin Əliyev bildirib ki, UNESCO-nun Qlobal Geoparklar Şəbəkəsinə daxil edilməsi, geoparkın turizm potensialının inkişafına yönəlmiş məsələlər, bu sahədə təklif olunan ekosistem xidmətləri ətrafında fikir mübadiləsi aparılıb, beynəlxalq ekspertlər tərəfindən dünya təcrübəsi barədə məlumatlar verilib.

“Geoparkın “Bakı və Abşeron yarımadasının palçıq vulkanları qrupu Dövlət Təbiət Qoruğu”nun bazasında yaradılması nəzərdə tutulur və yaxın günlərdə mütəxəssislərin iştirakı ilə geoparkın təşkili istiqamətində ilkin hazırlıq işlərinə başlanılacaq”-deyə o vurğulayıb.

Geopark xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazisi kimi fəaliyyətə başlayacaq...

Hələ ötən il Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətindən bildirilirdi ki, yaxın gələcəkdə Azərbaycanda geoparkların yaradılması nəzərdə tutulur. Bildiyimiz kimi, artıq bu sahədə işlər görülməkdədir. Qeyd edilirdi ki, ölkədə palçıq vulkanlarına geopark statusunun verilməsi, həmin vulkanların tərkibində geoparkların yaradılması ilə bağlı işlərə başlanılıb, əsasnamə təsdiqlənib. Nazirlikdən deyilirdi ki, geopark həm də UNESCO-nun mühafizə olunan kateqoriyalarından biridir. Təbii irs siyahısına salınması istiqamətində də işlər görülməkdir. Hazırda geoparkların irs siyahısına daxil edilməsi üçün nominasiya sənədi hazırlanma mərhələsindədir. Növbəti illərdə ölkədə geopark xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazisi kimi fəaliyyətə başlayacaq.

Vurğulanırdı ki, palçıq vulkanlarına geopark statusu verildikdən sonra orada geoturizmin fəaliyyətinə icazə veriləcək, bununla bağlı isə qanunvericiliyə müvafiq dəyişiklik edilib.

Nazirlikdən mətbuata bildirilirdi ki, 2020-ci ildə yerli və xarici mütəxəssislə birgə vulkan olan ərazilərə baxış keçirilib və təkliflər hazırlanıb. Təkliflər tam hazır olduğdan sonra artıq geoparkların yaradılması istiqamətində işlərə başlanılacaq. Təkliflərdə paytaxta yaxın, geoloji quruluşuna görə unikal palçıq vulkanlarına daha çox üstünlük verilib. Bu məlumat da nazirliyin müvafiq qurumu tərəfindən verilib.

Hazırda dünyanın 35 ölkəsində 300-dən çox geopark fəaliyyət göstərir...

Qeyd edilir ki, hüdudlarında mühafizəsi tələb olunan təbiət irsinə aid nadir geoloji və geomorfoloji obyektlər (geosaytlar) saxlayan, Yer təkinin təkamülü, yerli landşaftların formalaşması, süxur və faydalı qazıntı yataqlarının əmələgəlmə tarixini açıqlayan, həmçinin tarixi abidələri və biomüxtəlifliyi ilə fərqlənən xüsusi mühafizə statusuna malik region geopark adlanır. Bu cür ərazidə yerli əhalinin yaşayış tərzinin toxunulmazlığı təmin edilir, təsərrüfat və rekreasiya fəaliyyətinə imkan verilir. Geoparkların yaradılması istiqamətində beynəlxalq səviyyədə 1991-ci ildən başlayaraq ardıcıl addımlar atılıb. 1996-cı ildə Pekində keçirilmiş 30-cu Beynəlxalq Geoloji Konqresin geoloji irsin qorunub saxlanılmasına həsr edilmiş simpoziumda ilk dəfə geoparkların yaradılması təşəbbüsü irəli sürülüb. 2000-ci ilin iyun ayında 4 geoparkın daxil olduğu Avropa Geoparklar Şəbəkəsi (AGŞ) təsis edilib. 2002-ci ildən etibarən UNESCO-nun Milli Geoparklar üzrə Ümumdünya Şəbəkəsinin yaradılmasına dəstək Proqramı (Global Network of National Geoparks) fəaliyyətdədir. 2004-cü ilin fevral ayında UNESCO-nun Baş ofisində 17 Avropa və 8 Cənub geoparkının daxil olduğu Qlobal Geoparklar Şəbəkəsi yaradılıb. Hazırda dünyanın 35 ölkəsində 300-dən çox geopark fəaliyyət göstərir.

Geoloji parkın ərazisi respublika əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə aiddir

Bildirildiyi kimi artıq Azərbaycanda da bu istiqamətdə ardıcıl işlərə başlanılıb. Onu da vurğulayaq ki, 2020-ci ildə Prezident İlham Əliyevin imzaladığı fərmanla "Azərbaycan Respublikasının geoloji parkları haqqında ümumi Əsasnamə" təsdiqlənib. Əsasnaməyə əsasən, geoloji park xüsusi geoloji, coğrafi, tarixi, estetik və digər əhəmiyyət daşıyan təbiət obyektlərinin yerləşdiyi təbiəti mühafizə, maarifçilik, elmi, mədəni, turizm və digər məqsədlər üçün istifadə olunan təbiəti mühafizə və elmi müəssisə, yaxud təşkilat statuslu ərazidir. Geoloji parkın ərazisi respublika əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə aiddir və bu ərazidə olan torpaq, su, bitki və heyvanlar aləmi onların daimi istifadəsinə verilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Azərbaycan Respublikasının ərazisində beynəlxalq əhəmiyyətli geoloji parklar müəyyən edə bilər. Mətbuatda gedən məlumata görə, geoloji parkların hüdudlarında yerləşən torpaq mülkiyyətçilərinin, istifadəçilərinin və icarəçilərinin torpaq sahələrindən Torpaq Məcəlləsi, "Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında" qanun və bu Əsasnamə ilə müəyyənləşdirilmiş hüquqi rejimə riayət etməklə istifadə olunur. Təbiəti mühafizə, geoloji və coğrafi təbiət obyektlərini, nadir və etalon təbiət ərazilərini, geoloji irsi qoruyub saxlamaq şərti ilə, geoloji parklardan elmi tədqiqat, mədəni-maarif və tədris tədbirləri, geoloji monitoring, sağlamlaşdırma, təlim-tərbiyə, turizm və rekreasiya məqsədləri üçün istifadə edilə bilər.

Geoparkların yaradılması bütün istiqamətlərdə müsbətdir və burada həm biomüxtəlifliyin qorunması və təqdimatı, həm turizm potensialı, həm təbiət abidələrinin qorunması və başqa məsələlərdən söhbət gedir ki, bunlar hamısı çox vacibdir. Əlbəttə, Azərbaycanın təbii irsini tanımaq üçün geoparkların xüsusi əhəmiyyəti var.

Su planetinin su problemi: Azərbaycanı nə gözləyir?

Elçin Bayramlı

Son dövrlərdə dünyada iqlim dəyişmələri, sənayenin sürətli inkişafı, əhalinin çoxalması və içməli su ehtiyatlarına təzyiqin artması özü ilə çoxsaylı problemlər gətirib. Bu isə öz növbəsində suvarma suyu və içməli su ilə təminatın çətinləşməsinə səbəb olub. Hazırda dünyada 1 milyarda yaxın insan içməli su tapa bilmir, daha 2 milyard insan isə çirkli su içməli olur. BMT-nin hesablamalarına görə, dünyanın yarısından çox hissəsi su çatışmazlığından əziyyət çəkir və bu problem 2025-ci ilə qədər 60 faiz artacaq. Dünya əhalisinin 40%-nin yaşadığı 80 ölkə su çatışmazlığı yaşayır. Azərbaycanda da bu sahədə vəziyyət qənaətbəxş deyil.

Su planetində su böhranından qurtulmaq üçün nə edirlər?

Dünya səthinin 70 faizini su təşkil edir. Bu səbəblə planetimizi su planeti adlandırmaq olar. Lakin dünyadakı su həcminin yalnız 2 faizi içməyə yararlıdır. Və içməli suyun da 2 faizi əlçatandır. Qalan hissələr buzlaqlarda, Antraktida və Arktikada cəmləşib.

Hazırda davam edən qlobal istiləşmə və quraqlığın artması problemi daha da kəskinləşdirir. Təhlükənin miqyası getdikcə böyüyür. Beynəlxalq ekoloji və iqtisadi araşdırma mərkəzlərinin proqnozuna görə, qarşidan qlobal quraqlıq və su çatışmazlığı gəlir. Bunun nəticəsində ciddi ərzaq qıtlığı yaranacaq. Belə bir vəziyyətdə isə su ehtiyatları çox olan ölkələr vəziyyətdən çıxıb biləcəklər.

Ölkələr su qıtlığıyla bağlı müxtəlif tədbirlər görür. Belçika hökumətinin qəbul etdiyi qanuna əsasən, yeni tikilən çoxmərtəbəli binalarda və şəxsi evlərdə yağış suyu üçün çənlər qoyulması məcburidir. Çənlərdə toplanan sudan ayaqyolunun və avtomobillərin yuyulması, həmçinin bağın suvarılması üçün istifadə etmək mümkün olacaq. Bu qənaətcil üsul, ilk növbədə, ailə büdcəsində su ilə bağlı məsrəfləri azaltmağa, həm də quraqlıq mövsümündə içməli su qıtlığını aradan qaldırmağa kömək edəcək.

Su ehtiyatlarının ən bol olduğu ölkələrdən olan Rusiyada su mənbələrinin qorunması və sudan qənaətli istifadə ilə bağlı xüsusi siyasət həyata keçirilir. Qəfil baş verə biləcək quraqlıqdan qorunmaq üçün çox sayda su anbarları, süni göllər yaradılır, artezianlar qurulur, bir yerdə artıq olan su mənbələrinin, suyun az olduğu başqa ərazilərə yönəldilməsi üçün kanallar çəkilir.

Türkiyədə də su anbarları yaradılır. Xüsusən də Dəclə, Fərat, Kür kimi transsərhəd çaylarda yaradılmış belə anbarlar baş verə biləcək quraqlıq zamanı böyük ehtiyatın mövcudluğuna imkan verəcək. Düzdür, bununla bağlı Suriya və İraqa ciddi mübahisələr var ki, həmin çayların suyundan onlara düşən payın kəskin azalması iddia olunur.

İranda, Qazaxstanda və digər Orta Asiya ölkələrində də müəyyən tədbirlər həyata keçirilir. Bir çox ölkələr dərinliklərdə yerləşən yeraltı su hövzələrinə çatmaq və həmin suyun səthə çıxarılması üçün böyük layihələrin icrasına başlayır.

Azərbaycanda su problemi: vəziyyət necədir?

Beləliklə, dünya qarşidan gələn su böhranına hazırlaşır. Təhlükə getdikcə artır. Azərbaycan da bu təhlükədən sığortalanmayıb. Çünki ölkəmiz də dünyanın bir hissəsi kimi qlobal iqlim dəyişiklərinin, dünyada gedən proseslərin təsirinə məruz qalır. Üstəlik, daxili su və qida ehtiyatlarımız da əhalini tam təmin etmək üçün yetərli deyil.

Azərbaycan əhalinin sayına və əraziyə nisbətə su ehtiyatlarının az olduğu ölkələrdəndir. Adambaşına düşən və ərazinin hər kv kilometrə düşən su ehtiyatına görə Cənubi Qafqazda ən çətin vəziyyət bizdədir. Azərbaycanda ümumi su ehtiyatı 31, Gürcüstanda 63, Ermənistanda 8 kubkilometrdir. Yerli su ehtiyatlarına gəlincə, ölkəmizdə 10.3, Gürcüstanda 53.6, Ermənistanda 6.5 kubkilometr yerli su ehtiyatı var ki, bunun bir il ərzində hər bir nəfərə düşən hissəsi Azərbaycanda 1.03, Gürcüstanda 13.7, Ermənistanda isə 2.2 min kubmetrdir. Ölkəmizin hər kvadrat kilometrə 119 min kubmetr yerli su ehtiyatı düşür. Gürcüstanda bu rəqəm 769 min, Ermənistanda isə 218 min kubmetrdir.

Azərbaycanın su mənbələrinin təxminən 70 faizinin ölkə sərhədlərindən kənarda formalaşır. Qlobal quraqlıq və su problemi kəskinləşəndə ölkə xaricindən gələn su mənbələrindən su götürmək mümkün olmaya

bilər. Bu vəziyyətdə qonşu ölkələr transsərhəd çaylardakı su ehtiyatının hamısını özlərinə sərf edəcəklər, bu tərəfə bir qram da su keçməyəcək. Gürcüstan Kürün, Ermənistan Arazın, Rusiya Samurun bütün suyunu özlərinə sərf edəcək. Digər kiçik çayların çoxunun da mənbəyi qonşu ölkələrdədir. Bu çox ciddi strateji təhlükədir.

Ona görə də, su resurslarının qorunması, onlardan səmərəli istifadə, su mənbələri çirklənməsinə və qurumasına səbəb olan amillərin aradan qaldırılmasına ehtiyac böyükdür və bu məsələni tək cəmiyyət metodlarında tənzimləmək mümkün deyil. Əhalinin bu işdə iştirakı da son dərəcə vacibdir.

“Bəzi hallarda itkilər 40-50 faizə çatır, bu, dözülməzdir. Biz suyu itiririk”

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2021-ci il iyulun 23-də keçirdiyi növbəti videoformatlı müşavirədə vətəndaşları uzun müddətdir narahat edən su qıtlığı, su təsərrüfatındakı problemlərə toxunaraq demişdi: “Su resursları ekoloji tarazlığa, kənd təsərrüfatının inkişafına çox böyük təsir göstərir. Biz kənd təsərrüfatımızı intensiv yollarla inkişaf etdirməliyik və buna nail olmaq üçün kifayət qədər su mənbələrimiz olmalıdır və bu, var. Sadəcə olaraq, əgər, dəhşətli dərəcədə itkilər olmasaydı, biz mövcud su resursları ilə özümüzü tam təmin edə bilərdik. İndi bu məsələ araşdırılır, bəzi hallarda itkilər 40 faizdir və 50 faizə çatır, bu, dözülməzdir. Biz suyu itiririk. Beləliklə, o, əkin sahəsinə, insanların evinə çatmır, əksinə, torpaqlara ziyan vurur”.

Dövlət başçısı çıxışında sadəcə vətəndaşların su qıtlığı ilə üzləşməsinin yolverilməz olduğunu, bunun dövlət maraqları, yürüdülməli iqtisadi inkişaf xətti ilə ziddiyyət təşkil etdiyini demişdi. Son illərdə Azərbaycanda həyata keçirilən nəhəng su layihələri vəziyyəti tamamilə müsbət tərəfə dəyişdi. Lakin problemlər var.

Prezident onu da vurğulamışdı ki, əgər operativ tədbirlər görülməsə, 2030-cu ildə ölkəmizdə səhrələşmə prosesi sürətlə gedəcək: “Nədir, siz istəyirsiniz Azərbaycan səhraya dönsün? Ona görə bu münasibətə son qoyulmalıdır. Qüsurlara yol verən, bu məsələyə laqeyd yanaşan bütün vəzifəli şəxslər cəzalandırılmalıdır”.

Prezident İlham Əliyevin həmin müşavirədə səsləndirdiyi təhqirlər tam əsaslıdır. Su təsərrüfatının qaydaya salınması və gözlənilən böhrana hazır olmaq üçün bəzi tədbirlərin həyata keçirilməsinin vacibdir. Dövlət başçısının su təsərrüfatının effektiv idarə edilməsi, su ehtiyatlarından səmərəli istifadə, yeni su mənbələrinin yaradılması ilə bağlı fərman və sərəncamları var. Bu istiqamətdə xeyli işlər də görülüb. Su anbarlarının tikintisi, artezianların qazılması və s. Lakin bunlar problemin miqyasına adekvat deyil.

Günün əsas sualı: nə etməli?

Azərbaycanın içməli su ehtiyatlarının 30 faizi işğaldan azad edilmiş Qarabağ bölgəsində yerləşir. Bu böyük bir ehtiyatdır və ətraf regionların da təminatında ciddi paya malik olacaq. Lakin yeni su ehtiyatları əldə etməyimiz bizi heç bir halda arxayın salmamalıdır. Sudan səmərəli istifadə prioritet olmalıdır. Su mənbələrini artırmaq mümkün deyil, təzədən çay yaradası deyilik, dəniz yaradası deyilik. Lakin mövcud su ehtiyatlarından səmərəli və qənaətlə istifadə etməklə su böhranının qarşısını almaq olar.

Parkların və bağların suvarılması zamanı bəzən həddən çox su buraxılır ki, bu həm bitkilərə, torpağa zərərdir, həm də su israfıdır. Damcılı suvarma sistemi vasitəsilə bağları, əkinləri azı 2 dəfə az su ilə daha effektiv suvarmaq mümkündür.

Torpaq suvarma kanalları ilə ötürülən suda itkilər çox olur. Lakin beton kanallarda su itkisi dəfələrlə azalır. Ona görə də beton kanalların çəkilməsi təmin edilməlidir.

Bundan başqa hökumət sahibkarlara, fermerlərə güzəştli kreditlər verə bilər- yağış suyundan istifadənin təmin edilməsi, kiçik su anbarlarının tikilməsi və artezian quyularının qazılması üçün. Bu halda əkinçilər yayda quraqlıq yarananda həmin artezianlar vasitəsilə təsərrüfatlarını məhv olmaqdan, özlərini isə müflis olmaqdan xilas edə bilərlər.

Hamımız bilir ki, içməli sudan texniki məqsədlərlə istifadə edilir. Zavodlar, fabriklər, müəssisələr içməli suyu sənaye məqsədilə israf edir. Avtomobillər də içməli suyla yuyulur, yaşıllıqlar da içməli suyla suvarılır və sair. Bu isə içməli su mənbələrinə təzyiq artırır və ekoloji problemlərə gətirib çıxarır. Məsələn, Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəməri gələn böyük həcmdə su mənbə ətrafında səhrələşməyə səbəb olur. Kürdən çox su götürdüksə çayın suyu kəskin azalır və s.

Çıxış yollarından biri də dəniz suyunun duzsuzlaşdırılmasıdır, amma bu məsələ də həllini tapmır. Bunun üçün də dəniz sahilində su zavodları tikilməli və dəniz suyunun şirənləşdirilməsi aparılmalıdır ki, bu sudan texniki məqsədlərlə istifadə mümkün olsun. Sənaye müəssisələrinə, fabrik və zavodlara dəniz suyunun ötürülməsi təmin edilməlidir.

Su itkilərinin qarşısını almaq üçün dövlət orqanlarının gördüyü tədbirlərdən əlavə əhalinin də görə biləcəyi işlər var. Məsələn, evlərdə, iş yerlərində, iaşə obyektlərində sensor su krantlarından istifadə etməklə suya 2 dəfə qənaət etmək mümkündür. Yaxud bəzi yerlərdə su krantlarına bağlayıcı qoyulmadığından və xarab olduğundan su daimi olaraq axıb gedir ki, vətəndaşlar belə hallara qarşı diqqətli olmalıdırlar. Mümkün olan yerlərdə xüsusi qurğuların köməyi ilə yağış sularından istifadə, qənaətcil məişət texnikalarından istifadə etməklə su israfının azaldılması və s. bu kimi tədbirlər də çox əhəmiyyətlidir.

Əgər bu qeyd etdiyimiz tədbirlər görülsə, strateji planda ölkəmizin su təhlükəsizliyi təmin edilmiş olar, ərzaq istehsalı artar, əhalinin içməli su təminatı yaxşılaşar və biz global təsirlərdən sığortalanmış olarıq.

Səs.-2023.-22 fevral.-№33.-S.15.

Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunda monitorinqlər aparılır

Qoruğun ərazisində flora və faunanı qiymətləndirmə, inventarlaşdırma işləri həyata keçirilir

Sevinc Qarayeva

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları ərazisində ekoloji mühitin qiymətləndirilməsi, biomüxtəliflik komponentlərinin öyrənilməsi məqsədilə Zəngilan rayonu ərazisində yerləşən Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunda monitorinqlərə başlanılıb.

Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətinin rəisi Firuddin Əliyev bildirib ki, qoruğun ərazisində aidiyyətli qurumlarla birgə flora və fauna növlərinin qiymətləndirilməsi, inventarlaşdırılması işləri həyata keçirilir. Eyni zamanda, fauna aləminin müşahidəsi məqsədilə ərazidə videotələlər quraşdırılıb. Xidmət rəisinin dediyinə görə, quraşdırılan videotələlər vasitəsilə tirəndaz, adi qırqovul, çöl donuzu və digər fauna növlərinin görüntüləri qeydə alınıb.

Qeyd edək ki, ötən il Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun Əsasnaməsi və sanitariya-mühafizə zonası təsdiqləyib. Baş nazir Əli Əsədov bununla bağlı qərar imzalayıb. Qərara əsasən, Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun sanitariya-mühafizə zonası 317,26 hektarlıq sahədə təsdiq edilib.

Sənədə əsasən, Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu səciyyəvi və nadir təbiət komplekslərini və obyektlərini (Şərq çınarı, Qafqaz dağdağanı, Yunan qozu, Qızılxallı forel və s.) təbii vəziyyətdə qoruyub saxlamaq, təbiət proseslərinin və hadisələrinin gedişini öyrənmək məqsədilə yaradılan təbiəti mühafizə və elmi tədqiqat idarəsi statusuna malik ərazidir.

Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 1974-cü il 4 iyun tarixli 172 nömrəli Qərarı ilə Zəngilan rayonunun inzibati ərazisində yaradılıb və Prezidentin 2021-ci il 20 oktyabr tarixli 2971 nömrəli sərəncamı ilə Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonuna daxil olan Zəngilan rayonunun inzibati ərazisində fəaliyyəti bərpa edilib.

Qoruq öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını və qanunlarını, Azərbaycanın tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri, Prezidentin fərman və sərəncamlarını, mövcud Əsasnaməni, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin digər qərarlarını, həmçinin, sərəncamlarını, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin normativ hüquqi aktlarını rəhbər tutur.

"Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında" Qanuna əsasən, Qoruğun təşkili üçün ayrılmış torpaq sahələri onun daimi istifadəsinə verilir. Qoruğun ərazisi respublika əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə aiddir və bu əraziyə xüsusi mühafizənin hüquqi rejimi tətbiq edilir.

Məqsədli istifadəsinə və hüquqi rejiminə görə Qoruğun torpaqları təbii qoruq təyinatlı torpaqlara daxildir. Qoruğun torpaqlarından, habelə onun hüdudlarında olan sudan, bitki və heyvanlar aləmindən təsərrüfat məqsədləri üçün istifadə edilməsi qadağandır.

Qoruğun torpaq və su (akvatoriya) sahələrini kənar antropogen təsirlərdən qorumaq məqsədilə həmin ərazilərin sanitariya-mühafizə zonaları müəyyən edilir. Bu zonaların müəyyən edilməsi və rejim qaydaları "Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 10-1-ci maddəsi ilə müəyyən olunmuş formada həyata keçirilir.

Qoruq dövlət büdcəsi, büdcədən kənar vəsaitlər, ətraf mühitin mühafizəsi üzrə fondların vəsaitləri və qanunla qadağan edilməyən digər maliyyə mənbələri hesabına maliyyələşdirilir.

Qoruğun pasportu Nazirlik tərəfindən hazırlanır. Pasportda Qoruğun əhəmiyyəti, adı, yerləşdiyi yer, yaranma tarixi, torpaqdan daimi istifadə hüququnu təsdiq edən sənədin qeydiyyat nömrəsi və tarixi, mühafizə olunan ərazinin xüsusiyyətləri, onun ümumi görünüşünün sxemi, qorunan nadir fauna və flora növləri, fəaliyyət prosesində aparılan dəyişikliklər barədə qeydlər aparılır. Qoruğun pasportu Nazirlikdə dövlət qeydiyyatına alınmaqla Qoruqda saxlanılır.

Qoruqda təbiət qoruq fondunun vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması, bu ərazinin perspektiv inkişafı şəbəkəsinin müəyyən edilməsi, mühafizə rejiminə riayət olunmasına dövlət nəzarətinin gücləndirilməsi məqsədilə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin dövlət kadastrı aparılır.

Qoruğun fəaliyyət istiqamətləri genetik fondun, bioloji müxtəlifliyin, ekoloji sistemlərin, təbiət komplekslərinin və obyektlərinin təbii şəraitdə bərpa edilərək sağlamaşdırılmasını və təbii vəziyyətini qoruyub

saxlamaq məqsədilə təbiət ərazilərinin mühafizəsini həyata keçirməkdir. Həmçinin, qoruğun ərazisində ətraf mühitin və təbii ehtiyatların dövlət monitorinqi çərçivəsində ekoloji monitorinqini həyata keçirmək, müasir yanaşmaların tətbiqi əsasında unikal meşə fondunun və mühafizə olunan təbiət komplekslərinin bərpasını təmin etməklə regionun "yaşıl zona"ya çevrilməsinə töhfə vermək. Elmi tədqiqatları təşkil etmək və aparmaq, "Təbiət Salnaməsi"ni tərtib etmək, təsərrüfat obyektlərinin və digər obyektlərin yerləşdirilməsi layihələrinə və sxemlərinə dair dövlət ekoloji ekspertizasında iştirak etmək, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində elmi kadrların və mütəxəssislərin hazırlanmasına kömək etmək.

Ərazilərin 30 ilə yaxın işğal altında qaldığı müddət ərzində tarixi torpaqlarımızda təbiətə, bioloji müxtəlifliyə və su hövzələrinə qarşı ciddi ekoloji fəsadlar törədilib. Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na və Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının "Qırmızı Siyahısı"na daxil edilmiş nadir təbiət inciləri məhv edilib, flora və faunaya külli-miqdarda ziyan vurulub. Ətraf mühitin fiziki və kimyəvi çirklənməyə məruz qalması bütövlükdə regionda ekoloji tarazlığın pozulmasına gətirib çıxarıb.

Millət vəkili Naqif Həmzəyev bildirir ki, işğal dövründə Azərbaycan əhalisinə və tarixi abidələrə qarşı həyata keçirilən vandalizm siyasətini, ermənilərin ekoloji terror faktlarını unutmaq olmaz: "Ermənilər Oxçuçay vasitəsilə Azərbaycan ərazilərini və Zəngilanda yerləşən Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunu məhv etməyə çalışıblar. Nəzərə almaq lazımdır ki, Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu Avropanın ən təbii çinar meşələri hesab edilir. Elə buna görə də ermənilər həmin meşəliyi qəsdən məhv etməyə çalışırdılar. Lakin Azərbaycan dövləti işğaldan azad edilmiş bütün ərazilərin yaşıllıq örtüyünü bərpa edəcək və həmin əraziləri əvvəlki görkəminə qaytaracaq. Nəhayət, ermənilər törətdikləri bu ekoloji terrora görə təzminat ödəyəcəklər".

Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu Azərbaycanın cənub-qərbində, Zəngilan rayonu ərazisində Bəsitçayın dərəsində yerləşir. Qoruq ərazisinin landşaft kompleksini, xüsusilə nadir təbii çinar meşəliyini qorumaq məqsədilə təşkil edilib.

Qoruğun adı dərəsində yerləşdiyi çayın adı ilə bağlıdır. Bəsitçayın adı isə monqol mənşəli olub, beysut tayfasının adını daşıyır. Görünür, həmin regionda vaxtilə beysut tayfası məskunlaşıb.

Qoruğun yerləşdiyi ərazi əsasən, dağlıq olub, dəniz səviyyəsindən hündürlüyü 600-800 m-ə qədərdir. Sağ sahil dik yamaclı dağlardan, sol sahil isə təpəliklərdən ibarətdir. Əsasən, Üçüncü dövr çöküntüləri yayılıb. Çay dərəsi boyunca ensiz allüvial düzənlik uzanır. Buradakı dağlar Bəsitçayın qolları ilə xeyli parçalanıb.

Qoruq ərazisi qışı quraq keçən mülayim-isti iqlim tipinə aiddir. Yayının isti olması səciyyəvidir. İllik yağıntının miqdarı 600 mm-dir. Ərazinin iqlim şəraiti çinar meşəliyinin təbii bərpası və inkişafı üçün çox əlverişlidir.

Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun ərazisində əsasən allüvial-meşə torpaqları yayılıb. İşğaldan əvvəl qoruqda əsasən bir meşə tipi - müxtəlif otlu çinar meşələri formalaşmışdır. Çay dərələrinin yamaclarında, qoruğun ətraf sahələrində qəhvəyi dağ-meşə torpaqları inkişaf etmişdir. Çayın yatağı boyu və kiçik terraslarda inkişaf etmiş allüvial torpaqlar əsasən çinar meşələri altındadır. Burada daşlı-çınqıllı (yüksək skeletli) ərazilər də müəyyən sahəni tutur. Bunların hamısında çinar bitir və inkişaf edir. Çünki o torpağa tələbkər deyil. Lakin çinar meşələri gillicəli, yaxşı su-fiziki xassəli və münbit torpaqlarda yüksək məhsuldarlığa və bonitetə malikdir.

Dünyada çinarın 7 növü var. Azərbaycanda isə onun yalnız bir növü - şərq çinarı inkişaf edir. Şərq çinarının çoxsahəli əhəmiyyətini, dünyada az yayılmasını, nadir bitki olmasını və son əsrlərdə xeyli azalmasını nəzərə alaraq, onun adı Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na yazılıb.

İşğaldan öncə Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun 100 hektarını çinar meşələri tutur. Onlar Bəsitçayın və onun qolu Şıxauzçayın dərəsində yerləşir. Burada həm təmiz, həm də qarışıq çinar meşəliyi yayılmışdır. Qarışıq çinarlıqlarda qoz, dağdağan, tut, söyüd, qovaq, və sair ağac, yemişan, itburnu, murdarça, qaratikan, və s. kollar inkişaf edib. Qoruqdakı çinar ağaclarının orta yaşı 165 il, orta hündürlüyü 35 m, orta diametri isə 1 m-dir.

Qoruğun ətraf sahələrində, bəzən də özündə canavar, çöl donuzu, porsuq, cüyür, dovşan, müxtəlif gəmiricilər və sair məməlilərə, kəklik, turac, göyərçin və sair quşlara rast gəlinib.

Böyük Qayıdış yolunda atılan addımlar: ekoloji mənzərə də canlanır

Sevinc Qarayeva

Azərbaycanın işğaldan azad edilən ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair Dövlət Proqramına uyğun olaraq həmin ərazilərdə bu ildən yerli mütəxəssislər işləri davam etdirəcək və 2026-cı ilin sonuna qədər proses yekunlaşdırılacaq. 2021-ci ildə qəbul edilən Azərbaycan-Türkiyə Qarabağ Tədbirlər Planına uyğun şəkildə, sözügedən ərazilərdə bir sıra ikitərəfli işlərin həyata keçirilməsinə başlanılıb. Ümumilikdə 105 ha ərazi ANAMA mütəxəssisləri tərəfindən mina və partlamamış sursatdan təmizlənib.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Meşələrin İnkişafı Xidmətinin rəis əvəzi Cabbar Qəribovun sözlərinə görə, Cəbrayıl "Ağıllı tingçilik" ərazisində meşə park kompleksinin salınması məqsədilə 200-dən artıq şam ağacı əkilib. Tinglikdə qabaqcıl texnologiyalar əsasında istixanalar, toxum saxlama mərkəzi, qapalı kök sistemli ting istehsal sahələri, kölgələndirmə, soyuducu, qablaşdırma və gübrə anbarları, ting tədarük mərkəzi, təlim zonası, maşın və traktor təlim parkları inşa ediləcək: "Burada il ərzində ümumilikdə yerli iqlim şəraitində uyğunlaşdırılmış 2 milyon müxtəlif tingin yetişdirilərək Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi regionunun meşə fondu torpaqlarında meşələrin salınmasına və yaşıllaşdırılmasına dəstək məqsədilə istifadə edilməsi planlaşdırılıb".

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətinin rəisi Firuddin Əliyev deyib ki, Cəbrayıl rayonunda ceyranların təbiətə buraxılması bu il də planlaşdırılır. Məqsəd ərazilərdə tarixən mövcud olmuş və yaxud düşmən tərəfindən nəslə kəsilmiş bəzi heyvan növlərinin ərazidə bərpasıdır: "Bu kimi tədbirlərin davamı olaraq, bezoar keçiləri, "Qırmızı kitab"a düşən nəcib maralların buraxılması nəzərdə tutulub. Hazırda olduğumuz ərazilərdə buraxılmış ceyranlar Füzuli rayonu ərazisində də artıq müşahidə olunur. Bu da ondan xəbər verir ki, əraziyə tam adaptasiya ola biliblər. Həmin ceyranlar Şirvan Milli Parkı ərazisindən gətirilib. Həm iqlimə, həm də qidaya öyrəşiblər".

F.Əliyev onu da qeyd edib ki, əlavə olaraq balıq buraxılışı tədbirləri davam etdirilir.

Xidmət rəisi söyləyib ki, 2023-cü ildə "Qırmızı kitab"a aid edilən qızıl xallı farelin, həm də çəki balıqlarının təbii su hövzələrinə buraxılması nəzərdə tutulur.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Aparatının şöbə müdiri Raqub Mirzəyevin dediyinə görə, azad olunan ərazilərdə 2021-ci ildən başlayaraq 10 çay üzərində 11 avtomat hidroloji stansiyalar quraşdırılıb. Artıq o stansiyalar 2022-ci ildən fəaliyyətə başlayıb. Bu stansiyaların əsas məqsədi çaylar üzərində su sərfi, suyun səviyyəsinin və keyfiyyətinin, temperaturunun ölçülməsidir: "Məlumatlar bizim Milli Hidrometeorologiya Departamentinə göndərilir və orada təhlil olunur. Qeyd edim ki bunların hamısı müasir standartlara cavab verən yeni bir tipli stansiyalardır. Burada avtomat hidroloji stansiyalarla yanaşı radioekoloji stansiyalar da quraşdırılıb. Bunun da əsas məqsədi radiasiya məlumatlarının erkən olaraq mərkəzə ötürülərək təhlil olunmasıdır".

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin əməkdaşı Azər Şükürov qeyd edib ki, Laçında 40 faydalı qazıntı yatağı mövcuddur və faydalı qazıntıların istismarı zamanı təbiətə dəyən ziyanın minimumlaşdırılması üçün monitorinqlər aparılır. Aprel ayının 5-də növbəti hərracın keçiriləcəyini qeyd edən qurum rəsmisi əlavə edib ki, işğaldan azad edilən ərazilərdə olan yataqların koordinatları ANAMA-ya təqdim edilib ki, həmin ərazilərə giriş icazəsi verilsin: "Yeni istehsal sahəsi qurmaq istəyən hər bir sahibkara qapımız açıqdır. Faydalı yataqları koordinatları, onların kimyəvi tərkibi və bir sıra başqa detallarla bağlı sahibkarları məlumatlandırırıq. Laçında əsasən, tikinti materialları, əhəng daşı, üzlük daşı, yarımqiymətli daş yataqları, eyni zamanda, cıvə yataqları ilə zəngindir".

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin (ETSN) nümayəndəsi Elşad Əhmədov vurğulayıb ki, Laçın rayonunun Sus kəndi ərazisində Həkəri çayına 1 500 ədəd Azərbaycanın "Qırmızı kitab" növü olan qızılxallı forel balıqları buraxılıb.

Həmçinin, Zəngilan, Qubadlı və Füzuli rayonlarının ərazisindən axan Bəsitçay, Həkəriçay, Bərgüşad və Köndələnçay çaylarına 408 000, eləcə də Suqovuşan və Xaçınçay su anbarlarına 400 000 fərd qızılxallı forel və çəki cinsli (ağ amur, ağ qalın alın) balıq körpələri buraxılıb. Ötən ildən bəri, təxminən, yarım milyon balıq işğaldan azad olunmuş ərazilərdəki su hövzələrinə buraxılıb.

Onun sözlərinə görə, bundan sonra da mütəmadi olaraq balıqların su hövzələrinə buraxılması prosesi davam edəcək.

Qeyd edək ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə fauna növlərinin reintroduksiyası ilə bağlı dayanıqlı populyasiyasının öyrənilməsi məqsədilə həmin ərazilərdə monitorinqlər keçirilir.

A.Şükürovun sözlərinə əsasən, işğaldan azad edilmiş ərazilərə Böyük Qayıdışa dair Dövlət Proqramının tədbirlər planında Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi 16 tədbirin əsas, 25 tədbirin digər icraçı qurumu kimi müəyyən olunub. Nazirlik bu tədbirlərin icrası istiqamətində azad edilən ərazilərin torpaq-iqlim şəraitinə uyğun olaraq ümumilikdə 66 hektara yaxın sahədə 46 mindən çox ağac tingi əkilmiş, yerüstü su ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi məqsədilə 10 çay üzərində 11 hidroloji avtomat stansiyanın quraşdırılması işləri, eləcə də Zəngilan rayonunda "Ağıllı kənd" ərazisində avtomat aqrometeoroloji stansiya quraşdırılıb.

İşğaldan azad edilən ərazilərdə ekosistemin bərpası məqsədilə meşəbərpa, yeni yaşıllıq sahələrinin salınması, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində infrastrukturun bərpası tədbirləri ilə yanaşı fauna növlərinin reintroduksiyası layihələri də həyata keçirilir. Bu məqsədlə 2022-ci ilin 19-20 oktyabr tarixlərində 33 baş ceyranın Cəbrayıl rayonu ərazisinə buraxılması tədbiri həyata keçirilib.

Həmçinin 2022-ci il ərzində Zəngilan, Qubadlı və Füzuli rayonlarının ərazisindən axan Bəsitçay, Həkəriçay, Köndələnçay və Bərgüşad çaylarına 408 000, eləcə də Suqovuşan və Xaçınçay su anbarlarına 400 000 fərd qızılxallı forel və çəki cinsli (ağ amur, ağ qalın alın) balıq körpələri buraxılıb. Nazirlik tərəfindən reintroduksiya və su bioresurlarının artırılması layihələrinin davamlı olaraq həyata keçirilməsi nəzərdə tutulub.

"Təmiz Şəhər" ASC-nin şöbə müdiri Səbuhi Babayevin dediyinə görə, Şuşa şəhərində məişət tullantılarının idarə olunması üçün tələb olunan xüsusi texnika və yeraltı konteynerlərin satın alınmasına dair müqavilə imzalanıb. Artıq müqavilənin icrasına başlanılıb və nümunə olaraq yeraltı konteynerlər təqdim olunub:

"Hazırda "Şuşa istismar təmizlik sahəsi"də 14 nəfər işlə təmin edilib. 2022-ci il ərzində 5475 kubmetr tullantı müvəqqəti poliqon ərazisinə daşınıb. İşğaldan azad edilən ərazilərdə tullantıların yığılması, daşınması, yerləşdirilməsi və zərərsizləşdirilməsi sisteminin müasir standartlara uyğun qurulması və idarə edilməsi ilə bağlı texniki-iqtisadi əsaslandırma hazırlanması və "Azərbaycan Respublikasında bərk məişət tullantılarının idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinə dair 2018-2022-ci illər üçün Milli Strategiya"ya inteqrasiyası ilə bağlı hazırlanmış yekun hesabat Nazirlər Kabinetinə təqdim edilib. Bundan başqa 9 rayonda - Zəngilan, Xocalı (Şuşa şəhəri üçün), Füzuli (Füzuli rayonu və Hadrut qəsəbəsi üçün) Ağdam, Tərtər, Qubadlı, Cəbrayıl, Laçın və Kəlbəcərdə poliqon əraziləri müəyyənləşdirilib".

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Meşələrin İnkişafı Xidmətinin rəis əvəzi Cabbar Qəribov deyib ki, Cəbrayıl rayonu ərazisində yandırılmış, məhv edilmiş, qırılmış meşələrin bərpası Türkiyə ilə Azərbaycanın müvafiq qurumları tərəfindən həyata keçirilir. Onun sözlərinə görə, ərazidə terasların salınması işləri aparılır: "Dostluq meşəsi" və teraslarla yanaşı digər ərazidə də ağıllı tinglik sahəsi yaradılır. Burada 8 hektarlıq ərazidə müasir standartlara uyğun tinglik sahəsi yaradılacaq. Tinglik sahəsi Türkiyənin ting yetişdirmə metodları ilə yetişdiriləcək. Bunun illik dövrüyyəsi 2 milyon ting olacaq ki, bunlar da yüksək keyfiyyətli olacaq".

C.Qəribov vurğulayıb ki, həmin tinglər Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunda meşəsalma və meşəbərpa işlərində istifadə olunacaq: "Türkiyə-Azərbaycan Meşəçilik Təlim Mərkəzi yaradılacaq. Mərkəzdə həm Türkiyə, həm də Azərbaycanın meşəçilik, ekoloq mütəxəssisləri yerli mütəxəssislərə təlim, treninqlər keçiriləcək. Eləcə də qonşu və Asiya ölkələrinin meşəçilik, ekoloq mütəxəssisləri burada tədris, təlim keçəcək və öz təcrübələrini bölüşəcəklər".

Kür çayı quruyur, təhlükə yaxındadır

*Su qutluğunun qarşısını almaq üçün ölkəmizdə su resurslarına uyğun
kənd təsərrüfatı modeli qurulmalıdır*

Şəymən

Kür çayında suyun səviyyəsi aşağı düşüb. Suyun miqdarı o qədər azalıb ki, ərazidə olan geomüxtəliflik məhv olmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qalıb. Ölkə ərazisində yağıntıların düşməsinə baxmayaraq, çayın səviyyəsinin azalması müşahidə edilir. Bu proses saha çox Neftçala və Salyanda özünü qabarıq göstərir. Bu ərazidə demək olar ki, Kür tamamilə quruyub.

Vaxt var idi Kür çöşub-daşar, çayın səviyyəsinin artması ətraf kəndlərdə yaşayan insanları təşvişə salardı. Şəninə əsərlər yazılan, mahnılar bəstələnən əzəmətli “Ana Kür”ümüz indi ekoloji fəlakətlə qarşı-qarşıyadır. Görünür, öz məcrasından xeyli geri çəkilən çay bir neçə ilə Dəli Kür yox, quru Kür olacaq...

Çayın quruması nəticəsində Kürün aşağı axınında, o cümlədən çayətrafı kəndlərdə təsərrüfatların suvarılmasında problemlər yaranıb. Xüsusən də, yaz mövsümü suvarmasını çətinləşdirib. Bu da əhalinin ciddi narahatlığına səbəb olub.

Mütəxəssislərin fikrincə, iqlim dəyişmələri və Xəzər dənizinin səviyyə tərəddüdləri çay və çayətrafı ekosistemlərə ciddi təsir göstərir. Belə ki, hava temperaturunun ölkə ərazisində artması və yağıntıların azalması suya olan tələbatı çoxaldıb ki, bu da Kür çayı hövzəsindəki çaylardan daha çox su götürülməsinə və onlarda suyun azalmasına, bəzən isə qurumasına gətirib çıxarıb.

Məlumat üçün bildirək ki, Salyan şəhəri ilə Neftçala rayonunun Şorkənd kəndi ərazisindən keçən hissədə Kür çayında suyun azalması nəticəsində yatağın sol sahilindən qədim maddi-mədəniyyət nümunələri aşkar edilib.

AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutunun məlumatına görə, maddi mədəniyyət nümunələri ilə tanış olmaq və əraziyə baxış üçün İnstitutun əməkdaşları Neftçala rayonuna ezam olunub. Kəndin ərazisində aparılan arxeoloji kəşfiyyat işləri zamanı müəyyən olunub ki, Kür çayının çəkilməsi nəticəsində, çayın birbaşa yataq hissəsindən məişət qabları (əksəriyyəti dağılmış vəziyyətdə) aşkar olunub. Ərazidən bir ədəd iri həcmli təsərrüfat qabının lülək hissəsi aşkar olunub. 10 mart tarixindən suyun səviyyəsi yenidən qalxmağa başlayıb və maddi-mədəniyyət nümunələri tapılan ərazinin çox hissəsi su altında qalıb. Arxeoloji materialların təhlilindən görünür ki, bu ərazidə orta əsrlərdən bu günədək yaşayış yeri mövcud olub.

Maraqlıdır, ölkə ərazisinə yağıntı düşməsinə baxmayaraq, Kürdə suyun səviyyəsi niyə azalır? Çayın quruması kimi böyük bir ekoloji fəlakətin qarşısını almaq üçün hansı tədbirlər görülməlidir?

Coğrafiya İnstitutunun Ekocoğrafiya şöbəsinin müdiri, aqrar elmlər üzrə fəlsəfə doktoru dosent Ənvər Əliyev AZƏRTAC-a açıqlamasında deyib ki, çaylar yağıntıdan və yeraltı sulardan qidalanır. Çoxillik iqlim göstəricilərinə əsasən qış ayları yağıntıların az olduğu dövrdür. Yağıntıların böyük qismi yazın sonu, yayın əvvəlində olacaq.

Kür çayının qurumasından danışan mütəxəssis buna əsas səbəblərdən biri kimi su anbarlarını göstərib: “Ölkəmizdəki çayların böyük əksəriyyəti tranzit çaylardır. Kür çayı bizim əsas su mənbəyimizdir. Kürün bir çox qolları Türkiyə, Ermənistan və Gürcüstandan qidalanır. Bu qidalanmada da bəzi hissələrdə su anbarları var. Bu çay ümumilikdə respublikamız daxil olmaqla 1515 kilometr ərazini keçir. Həmin ərazilər də maksimum dərəcədə gələcək üçün bu çaydan istifadə etməyə çalışır. Bu problem ucbatından da Kür çayı Azərbaycan ərazisinə çatanadək suyu azalır. Ölkəmizdə ümumi su həcmi 21,9 milyard kubmetr olmaqla irili-xırdalı 140 su anbarı mövcuddur. Onlardan ən böyüyü 16 milyardkubmetr su həcmi olan Mingəçevir su anbarıdır. Bu anbarlar suyu gələcəkdə daha “səmərəli” istifadə üçün yığmağa çalışır. Nəticədə çaya bir hücum başlayır”.

Ə.Əliyev bildirib ki, Kürün quruması təhlükəsi həm də Araza aiddir. Mütəxəssisin fikrincə, çayın qurumasının qarşısının alınması üçün başlıca olaraq suvarma sisteminə diqqət edilməlidir: “Ən çox suvarılan ərazi taxıl sahələridir. Təəssüf ki, Azərbaycanda müasir texnologiya ilə təchiz olunan suvarma sistemləri olduqca azdır. Kürün şəklinə baxanda utanırıq. Bu çay Zaqafqaziyanın ən böyük çaylarından biridir. Kür daima bizi daşqınları ilə qorxudub. Amma indi Kür-Araz ovalığını çöküntülərlə təmin edən çay qurumaqdadır.

Suvarma sistemlərinin artırılması vacibdir. Suyun hər qramını diqqətlə istifadə etməliyik. Günəş parıltısının illik miqdarı 2500-2800 saatdır. Hər kvadratsantimetr düşən günəş radiasiyasının illik miqdarı 130-145 kkal/sm² arasında dəyişir. Suvarma çox aparılan ərazilərdə günəş radiasiyası yüksəkdir. Təklif edirəm ki,

həmin ərazilərdən günəş enerjisinin toplanılması üçün istifadə edilsin. Bu enerjiden məişətdə, ictimai yerlərdə istifadə edə bilərik. O ərazilərdə əhalinin 25-30 faizi yaşayır. Həmin əhaliyə həm istilik enerjisi verilsin, həm də anbarlara toplanan suyun bir qismi paylansın. Bəlkə, bu qaydada Kürün qurumasının qarşısı alınar”.

Ekspert Kür çayının qurumasının su qıtlığı yaratmaqla yanaşı, həm də torpaqları şoranlaşdırdığını qeyd edib: “Təəssüf ki, həmin ərazilərdə nəhəng şoranlıq yaranıb. Kürün qurumasının səbəbləri ciddi araşdırılmalıdır. Kompleks iş ortaya qoyulduqdan sonra həll tapmaq olar. Ermənistan Gürcüstandan fərqli olaraq ölkələrarası su müqavilələrini imzalamır, bu da problem yaradır. Ermənistan çayı çirkləndirir, su israfına yol verir. Azərbaycana 8 hava kütləsi daxil olur, onlar bir-birindən olduqca fərqlidir. Suyun azalmasında insan faktoru əsas rol oynayır. Müəyyən dövr quraqlıq keçəcək. 2050-ci ildən başlayaraq planetdə ənənəvi soyuqlaşma başlayacaq. Buzlaşma dövründən yarım buzlaşma dövrünə keçid olacaq. Bəlkə də, bu hazırlıq ona gedir. Adətən quraqlıq gəlir, ardınca da qəfil soyuq olur”.

Ekoloq Jurnalistlər Birliyinin sədr müavini Elçin Bayramlı isə “Şərq”ə açıqlamasında deyib ki, Kürdə suyun azalmasına səbəb yağıntılardan azalması, Kürə gələn çayları formalaşdıran bulaqların quruması, çayın keçdiyi ölkələrin suyu anbarlara toplaması və sairədir. Yəni burada həm təbii, həm antropogen faktorların təsiri var: “Bu həm də global və lokal ekoloji problemlərlə bağlıdır. Kür ölkəmizin ana arteriyasıdır, həm suvarma, həm içməli su ilə bağlı böyük su təchizatı mənbəyidir. Əgər çayda suyun azalması davam etsə, bu təkcə ekoloji yox, həm də çox ciddi sosial və iqtisadi problemlərə səbəb olacaq. Bu problemin qarşısının alınması ilə bağlı dəfələrlə fikirlərimizi bildirmişik. Məsələ əsasən su mənbələrinin effektiv idarə olunmaması və ekoloji böhrana yol verilməsindədir.

Burada, əlbəttə, Kürün mənbə ölkəsi Türkiyənin və tranzit ölkə olan Gürcüstanın da ciddi təsiri var. Belə ki, onların Kür suyundan normadan artıq istifadəsi və suyun çox hissəsinin anbarlara toplandığı ilə bağlı məlumatlar yer alır.

Oxşar hallar təkcə bizim regionlarda deyil, dünyanın başqa zonalarında da müşahidə olunur. Hətta bəzi yerlərdə ölkələr arasında qarşıdurmalar yaranmasınadək gətirib çıxarır. Belə çıxır ki, ölkələr global su müharibələrinə hazırlaşır. Çünki yaxın müddətdə dünya üzrə çox ciddi quraqlığın baş verəcəyini və çox ciddi su probleminin yaranacağını həm global elmi mərkəzlər, həm də beynəlxalq təşkilatlar etiraf ediblər. Müxtəlif ölkələr buna hazırlıq işləri görür. Bizim vəziyyətimiz isə çox təhlükəlidir. Çünki su ehtiyatlarımızın 70 faizi ölkə sərhədlərindən kənardakı mənbələrdə formalaşır. Qafqazın ümumi su ehtiyatının çox cüzi hissəsi bizim payımıza düşür. Gürcüstan və Ermənistan əhali və ərazicə bizdən 2-3 dəfə az olmalarına baxmayaraq, su ehtiyatlarına görə bizdən 2-3 dəfə çox imkanlara malikdirlər”.

Ekspertin fikrincə, lazımi addımlar atılmasa, durum daha da pisləşəcək: “Əgər quraqlıq və global su çatışmazlığı baş versə, biz çox ağır vəziyyətdə qalacağıq. Ona görə də müvafiq təşkilatlar suyun qiymətini heç bir əsas olmadan bahalaşdırmaqdan əvvəl, yaxşı olardı ki, su ehtiyatlarından effektiv istifadəni təmin etmək üçün ciddi tədbirlər görsünlər. Təcili olaraq mümkün yerlərdə su anbarları tikilməli, dəniz kənarında suşirirləşdirici zavodlar qurulmalı, yağış suyundan səmərəli istifadə olunması üçün müvafiq texnologiya tətbiq edilməli, mümkün olan yerlərdə çoxlu sayda yeni artezian quyuları qazılmalı, “naməlum səbəbdən” 40-50 faizə çatan ifrat “su itkiləri”nin qarşısı alınmalıdır. Bulaqların qurumasına səbəb olan ekoloji problemlər həll edilməlidir. Müvafiq tədbirlər görülməsə, qarşıdakı illərdə ciddi problemlərlə qarşılaşacağıq”.

E.Bayramlının fikrincə, azad edilən torpaqlarımız - Qarabağ su ehtiyatı ilə zəngindir. Azərbaycanın 30 faiz su ehtiyatı həmin bölgədə yerləşir. Həmin su ehtiyatlarından səmərəli istifadə etsək, ətraf regionları da vəziyyətdən çıxara bilərik. Amma sistemli, elmi şəkildə əsaslandırılmış işlər görülməlidir: “Suyun düzgün paylaşdırılması, bölüşdürülməsi, su mənbələrinə normal təzyiq verilməsi kimi məsələlər nəzərə alınmalıdır. Yəni bir tərəfdə daha çox su istismar edib, digər tərəfdə qıtlıq yaratmamaq üçün düzgün kanalların çəkilməsi, alternativ mənbələrdən istifadə etmək lazımdır. Proqnozlara görə, 2030-cu ilə qədər Azərbaycanı səhrələşmə, quraqlıq gözləyir. Bizi gözləyən təhlükənin fəsadlarını minimuma endirmək üçün təcili tədbirlər görülməlidir. Çox təəssüf ki, aidiyyəti orqanlar sadəcə oturub gözləməklə məşğuldurlar”.

Ekofəal Cavid Qara da sosial media hesabında Kürün quruması təhlükəsi ilə bağlı öz fikirlərini paylaşib. Onun sözlərinə görə, Kür çayının qurumasının əsas səbəbi global iqlim dəyişikliyi deyil, su sərfiyyatının artması və düzgün idarə edilməməsidir: “Su sərfiyyatının kəskin şəkildə artmasının əsas səbəbi isə daha öncə suvarılmayan isti iqlim şəraiti olan qış otluqlarının intensiv suvarılmaya cəlb olunmasıdır. Yəni Kürdə suyun səviyyəsinin azalmasının günahı nə qardaş Türkiyə, nə də qonşu Gürcüstandır. Kürün dərdi Azərbaycandır. Məmurlar, onların bağları, əkin sahələri əjdaha kimi suyun qabağını kəsib. 100 min hektarla yayda ilan mələyən

quraq qış otlağının intensiv suvarma əkinə cəlb edilməsidir. Biz heç iqlim böhranının qarşısını almaq üçün də bir iş görmürük, nə də ona uyğunlaşmaq üçün. Halbuki qış otlaqlarını bərpa etməkdən başqa çıxış yolu yoxdur”.

Ekoaktivistin sözlərinə görə, Kür çayının suyunun formalaşmağında Türkiyənin rolu 5-10 faizarası olar, ya olmaz: “ Su hövzəsinin 2-3 faizi Türkiyənin payına düşür. Bu yerləri ortalamadan 2-3 dəfə artıq aktiv su toplama ərzisi götürsək, yenə də 10 faizi keçmir. Yəni Türkiyə Kürün suyunu tam kəssə də, vəziyyət bu qədər acınacaqlı olmamalıdır, amma heç kəsmir də. Çünki həmin yerlər ciddi ölçüdə suvarma əkinçilik edilməyəcək qədər dağlıq ərazilərdir. Buzlaqlar filan da yoxdur. 1400-2700 metr arası bizim Gədəbəy və Tovuz rayonları qədər yerlərdir. Mingəçevir Su Anbarından dəfələrlə kiçik ölçüdə, 2-3 xırda su anbarları, daha doğrusu, Su Elektrik Stansiyaları tikilib. Suvarma əhəmiyyətli olmadığı üçün sudan enerji əldə edirlər, su da öz axarı ilə davam edir. Su anbarlarının dolma müddətində Kürün axını azala bilər, o da ki su anbarları balaca olduğundan bu kəsinti ciddi bir əhəmiyyət daşıdır.

Gördüyünüz kimi, Kür çayının qurumasında Türkiyənin rolu ən sonuncudur. Kür mənbəyini Türkiyədən götürür deyə adı hallanır. Halbuki Kür Türkiyədən Gürcüstana keçəndə Tərtərçayı kimi bir çaydır. Sərsəng su anbarı belə onların tikdikləri su anbarlarından qat-qat böyükdür. Gürcüstandan, Ermənistandan, Azərbaycandan Kürə onlarla Tərtərçayı kimi və daha güclü çaylar qovuşur.

Ermənistanda Kürün su toplama hövzəsi Türkiyədən daha geniş və daha yüksək dağlıq ərazilərə düşür və o ərazilərdə də nə ciddi bir suvarma var, nə SES-lər. Qazaxla sərhəddə çayın üzərində kiçik bir anbar var. O da ancaq yerli kənd əhəmiyyətli problem yaradır. Gürcüstan Kürün suyunun formalaşmasının ağırlığını görür. 4000metr+ yüksək dağlardan buzlaqlardan başlayan çaylar bol yağıntılı ərazilərdən keçir. Gürcüstanda Kürün hövzəsində suvarılan ərazilər də çox deyil. Onlarda bizdəki qədər suvarmaya ehtiyac yoxdur, çünki yağıntı çox düşür. Bizə yaxın quraq yerlərdə isə əksəri qış otlaqları kimi istifadə edilir”.

Ekofəal hesab edir ki, bizi gözləyən su qıtlığının qarşısını almaq üçün ölkəmizdə su resurslarına uyğun kənd təsərrüfatı modeli qurulmalıdır. Xüsusilə pambıqçılıq, taxılçılıq və birillik bitkilərdən imtina edərək tərəvəzçilik, intensiv bağçılıq və istixanalar kimi gəlirli sahələrə yönəlmək lazımdır: “Bundan başqa, torpaq örtüklü kanallar beton örtüklərlə əvəz olunmalı, suvarılda müasir və qənaətli texnologiyalar tətbiq edilməlidir. Həmçinin ödənişli suvarılma sisteminə keçid də tətbiq oluna bilər”.

Şərq. - 2023. -14 mart. - № 46. - S. 6.

Azərbaycanda ekoloji yönümlü iqtisadiyyat xüsusi diqqət mərkəzində....

Tahir Tağıyev

Ekologiya problemləri dövrümüzün ən aktual məsələlərdən biridir. İnsanın həyat və sağlamlıq üçün əlverişli ətraf mühitə olan hüququ ilə bağlı bütün bəyannamələrin əksinə olaraq, iqtisadi maraqlar hələ də ekoloji maraqlardan üstündür.

Nəticədə təbii sərvətlər tükənir, ətraf mühit çirklənir, insanların fiziki və mənəvi sağlamlığı pisləşir, xammal bazarları və yaşayış sahəsi uğrunda iqtisadi, siyasi mübarizə güclənir.

“Yaşıl texnologiya”lara keçid sürətlənir

Problemlərin kəskin xarakter aldığı bir vaxtda ekoloji yönümlü iqtisadiyyat müasir ölkələr üçün zərurətə çevrilib. Azərbaycanda da belə kurs yeni vüsət almağa başlayır. Reallıq budur ki, ətraf mühitdən asılı olmayaraq yeni texnologiyaların tətbiqi onsuz da çətindir. Bundan əlavə, təbiətə mənfi təsir göstərən istehsal bahalaşır və iqtisadi cəhətdən dayanıqsız olur. Beləliklə, 21-ci əsrdə ekoloji məsələlər ikinci dərəcəli problemlərdən əsas problemlərə çevrilir.

Məsələyə preventiv yanaşmaya üstünlük verən Azərbaycan “yaşıl iqtisadiyyat”a getdikcə daha çox diqqət edir. Bu tip iqtisadiyyat bir neçə funksiyanı yerinə yetirir. Birincisi, bu, əhalinin rifahının yüksəldilməsi və sosial ədalətin təmin edilməsini, ikincisi, ətraf mühitin qorunmasını özündə ehtiva edir. “Yaşıl iqtisadiyyat”ın mühüm xüsusiyyətləri atmosfərə zərərli maddələrin atılmasının azaldılması, təbii ehtiyatlardan qənaətlə istifadə edilməsi, biomüxtəlifliyin qorunması və əhalinin gəlirlərinin artması, enerjiden səmərəli istifadədir. Gələcəkdə qlobal iqtisadiyyatı səfərbər etmək və təbii texnologiyalara investisiyaların daha da artırılması planlaşdırılır. Bu tədbirlər bir çox müasir iqtisadiyyatların “yaşıllaşdırılmasını” stimullaşdıracaq, qlobal iqlim dəyişikliyinə fəlakətli nəticələrinin qarşısını alacaq və bərpa olunmayan minerallardan istifadəni minimuma endirəcək. Azərbaycan dövləti də fəaliyyətində bunu nəzərə alır. Onu da qeyd edək ki, müasir iqtisadi modellər daha çox enerji tələbatını bərpa olunmayan təbii ehtiyatlar hesabına ödəyir. Bununla belə, hələ 2003-cü ildə BMT-nin “Energetika və nəqliyyat” hesabatında bərpa olunan enerji texnologiyalarından istifadənin zəruriliyi qeyd olunurdu. Amma faktır ki, eyni zamanda, belə bir siyasi kursun aparılması lazımı dövlət nəzarəti ilə təmin edilməlidir. Azərbaycan da məhz buna diqqət edir. Ölkəmizdə nəzərə alınır ki, iqtisadi inkişaf nəticəsində bir tərəfdən texnoloji yeniliklərin enerjiyə tələbatı, digər tərəfdən isə məişət və sənaye tullantılarının, çirkab suların həcmnin artması da müşahidə edilir. Hazırda bu sahələrin idarə olunması, ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii şəraitdə yaşaması, təbii sərvətlərdən dünya əhalisinin rifahı naminə daha dolğun istifadəsi kimi məsələlər əsas prioritetlərdir. Bu prioritetlər daxilində enerjiden səmərəli istifadə edən və ekoloji cəhətdən əlverişli texnologiyaların, yəni “yaşıl texnologiya”ların tətbiqi geniş vüsət alıb. Azərbaycanda da “yaşıl texnologiya”ların istifadəsi sürətlə genişlənir. Bu gün ölkə iqtisadiyyatının neft amilindən asılılığının azaldılması, qeyri-neft sektorunun inkişafında kompleksliliyin artırılması, dünya iqtisadiyyatına kifayət qədər dərin inteqrasiya olunması, enerji və resurslara qənaət edən ekoloji təmiz texnologiyaların istehsalının stimullaşdırılması, sənayenin ayrı-ayrı sahələrinin bir-biri ilə uzlaşmış şəkildə fəaliyyət göstərməsi diqqət mərkəzindədir. Azərbaycan diqqətdən qaçırmır ki, beynəlxalq standartlar və tendensiyalar müasir ölkələrin qarşısında iqtisadiyyat və siyasətdə “yaşıl” kursun davamlı inkişafına keçid, ətraf mühitin vəziyyətini yaxşılaşdırmaqla insanların həyat keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq vəzifəsi qoyur.

Ölkəmizdə “yaşıl enerji” zonaları genişlənir

Üç ildir ki, problem olan koronavirus pandemiyası bəşəriyyətin təbiətə qarşı həssaslığını və ətraf mühitdən asılılığını açıq şəkildə göstərdi. Bütün bunların fonunda qlobal iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizə, biomüxtəlifliyin və meşələrin qorunması, eləcə də planetin suyunun, havasının və torpağının saflığı uğrunda mübarizə ön plana çıxır. Belə ki, Dünya İqtisadi Forumunun “Qlobal Risk” adlı İcmalında göstərilir ki, yoluxucu xəstəlikləri, iqlim dəyişikliyi və digər ekoloji risklərlə mübarizədə uğursuzluq bəşəriyyətin mövcudluğu üçün təhdid yaradır.

Göstərilən risklər, həm də iqlim dəyişikliyinə nəticəsi olan ekstremal hava şəraiti və son illərin fəlakətli daşqınları, yanğınları insan fəaliyyəti nəticəsində ətraf mühitə dəyən ziyandan qaynaqlanır. XX əsrdən etibarən sənayenin sürətli inkişafı da təbiətin vəziyyətinə böyük təsir göstərir. Amma bu təsir qarşılıqlıdır: çirklənmiş ətraf mühit iqtisadi inkişafa mənfi təsir göstərir. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı hesablayıb ki, çirklənmiş hava ölüm hallarının artmasına və insanların əmək qabiliyyətinin azalmasına gətirib çıxarır və bu səbəbdən ÜDM

artımını ləngidir. Bütün bunların həll yolu odur ki, bu problemlərin həlli “yaşıl iqtisadiyyat”a keçiddir, onu da təxirə salmaq olmaz. Azərbaycan bu məsələdə birgə beynəlxalq səyləri də vacib hesab edir. Çünki qlobal problemləri ayrı-ayrı şirkətlər və ayrı-ayrı ölkələr həll edə bilməz, bunun üçün birgə fəaliyyət lazımdır. Onu da qeyd etmək ki, Şotlandiyanın Qlazqo şəhərində keçirilmiş İqlim Konfransında Azərbaycan qlobal iqlim dəyişmələrinin təsirlərinin yumşaldılması ilə bağlı yeni təşəbbüslə çıxış edərək, 2050-ci ilə qədər əlavə könüllü öhdəlik kimi emissiyaların 40 faizədək azaldılmasını və işğaldan azad edilmiş ərazilərdə 2050-ci ildə “netto sıfır emissiya” zonasının yaradılması niyyətini bəyan edib. Bu istiqamətdə də əməli addımlar atılır. İşğaldan azad olunan ərazilərimizin “yaşıl enerji” zonasına çevrilməsi hədəflənib və bu istiqamətdə konkret addımlar atılır. Qeyd etmək ki, “yaşıl enerji” zonası ifadəsi təkcə bərpaolunan enerji mənbələrindən enerji istehsal edən yerlər barədə işlədilmir. Bu ifadənin əhatə dairəsi genişdir və özündə ekoloji təmiz nəqliyyat vasitələrinin təşviqi, “yaşıl” məşğulluğun təmini, resurslardan səmərəli istifadə kimi çoxşaxəli məsələləri birləşdirir. Onun üçün də işğaldan azad olunan ərazilərin “yaşıl enerji” zonasına çevrilməsi üçün kompleks tədbirlər görülür, “ağıllı şəhər”, “ağıllı kənd” konsepsiyası əsasında kəndlərin və şəhərlərin inşası həyata keçirilir, ərazidə yaradılacaq sənaye müəssisələrinin “yaşıl iqtisadiyyat”a töhfə verməsinə xüsusi diqqət yetirilir, günəş və külək enerjisindən istifadə imkanları araşdırılır. Faktır ki, işğaldan azad olunmuş ərazilərimizin “yaşıl enerji” zonasına çevrilməsi ölkəmizdə “yaşıl iqtisadiyyat”ın formalaşmasına böyük töhfə verəcək. Dövlətlə yanaşı, Azərbaycan şirkətləri, gəl sektor “yaşıl iqtisadiyyat”a keçiddə böyük rol oynamalıdır. Onların da bizneslərinin “yaşıl olmasının” dəyərini görmələri vacibdir. Bu, nəinki “yaşıl maliyyəyə” çıxış imkanı verir, həm də uzunmüddətli riskləri azaldır.

Bakı Xəbər. - 2023. - 14 mart. - № 46. - S. 8.

"Kürdə suyun azalması əsasən, iqlim dəyişikliyi ilə bağlıdır"

"Çayın qurumasının qarşısını almaq üçün suvarma sisteminə də diqqət edilməlidir"

Sevinc Qarayeva

Bir vaxtlar Dəli Kür adı ilə tanınan, bol sulu, Azərbaycan ərazisindəki ən böyük çay indi öz məcrasından xeyli geri çəkilib. Mövcud vəziyyət çayın Sabirabad rayonundan keçən hissəsində də açıq-aşkar müşahidə edilir. Kürdə suyun səviyyəsi son günlərdə, demək olar ki, 50 santimetr aşağı düşüb. Çayın Salyan rayonunun Qaraçala qəsəbəsi ərazisindən keçən hissəsində 2-3 santimetr azalma müşahidə olunur. Belə ki, nasosların sugötürmə imkanı olmadığından onlar dayandırılıb.

Cöğrafiya İnstitutunun Landşaftşünaslıq və landşaft planlaşdırılması şöbəsi tərəfindən aparılan araşdırmalar zamanı Kür çayının Salyan və Neftçala rayonları ərazisindən keçən hissəsində şirin su qıtlığının kəskin vəziyyət aldığı müəyyən olunub. Salyan və Neftçala rayonlarında şirin su qıtlığının təbii və antropogen ekosistemlərdə yaratdığı ekoloji vəziyyəti tədqiq edərkən, məlum olub ki, Kür çayı quruyub, yatağında axımı olmayan kiçik gölməçələr qalıb. Çay yatağında davamlı bitki örtüyünə malik landşaftlar geniş sahədə quruyub, takirabənzər yataq əmələ gəlmişdir. Kürün dənizə açıldığı yerdə süni bəndin tikilməsi ilə çay və dəniz ekosistemləri arasında mübadilə tamamilə dayanıb. Bu hissədə Kür suyunun səviyyəsi dənizdən 1,6 m aşağı düşüb. Yay aylarında bu su ekosisteminin xəstəlik mənbəyinə çevriləcəyini ehtimal edən mütəxəssislər əhalinin su ilə tam təmin oluna bilməyəcəyini, habelə əkin sahələrinin suvarılmasında ciddi problemlər yaranacağını diqqətə çatdırıblar.

Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəis müavini Rafiq Verdiyev deyir ki, son illərdə Kür çayının suyunun azalması əsasən, iqlim dəyişikliyi ilə bağlıdır: "İqlim dəyişikliyi 30 ildə çaylarımızda suyun 15 faiz azalmasına səbəb olub. Bununla yanaşı, çayda suyun mövsümi azalması və çay suyundan hədsiz istifadə kimi səbəblərin də ciddi rol oynaması mümkündür. Qış ayları çayda ən az sulu dövr hesab olunur. Kür və Araz çaylarının suyundan həmişə istifadə olunub, indi də olunur. Bütün amillər birlikdə Kürün aşağı axınında suyun azalmasına gətirib çıxarır".

Rafiq Verdiyevin sözlərinə görə, bütün bu amillərlə yanaşı qonşu ölkələrdə sudan istifadənin də bu azalmada rolu var.

Cöğrafiya İnstitutunun Ekocöğrafiya şöbəsinin müdiri, aqrar elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Ənvər Əliyev dediyinə görə, çaylar yağıntıdan və yeraltı sulardan qidalanır. Çoxillik iqlim göstəricilərinə əsasən, qış ayları yağıntıların az olduğu dövrdür. Yağıntıların böyük qismi yazın sonu, yayın əvvəlində olacaq. Kür çayının qurumasından danışan mütəxəssis buna əsas səbəblərdən biri kimi su anbarlarını göstərib: "Ölkədəki çayların böyük əksəriyyəti tranzit çaylardır. Kür çayı bizim əsas su mənbəyimizdir. Kürün bir çox qolları Türkiyə, Ermənistan və Gürcüstandan qidalanır. Bu qidalanmada da bəzi hissələrdə su anbarları var. Bu çay ümumilikdə respublikamız daxil olmaqla 1515 kilometr ərazini keçir. Həmin ərazilər də maksimum dərəcədə gələcək üçün bu çaydan istifadə etməyə çalışır. Bu problem ucbatından da Kür çayı Azərbaycan ərazisinə çatanadək suyu azalır. Ölkədə ümumi su həcmi 21,9 milyard kubmetr olmaqla irili-xırdalı 140 su anbarı mövcuddur. Onlardan ən böyüyü 16 milyardkubmetr su həcmi olan Mingəçevir su anbarıdır. Bu anbarlar suyu gələcəkdə daha "səmərəli" istifadə üçün yığmağa çalışır. Nəticədə çaya bir hücum başlayır".

Ənvər Əliyev bildirib ki, Kürün quruması təhlükəsi həm də Araza aiddir. Mütəxəssisin fikrincə, çayın qurumasının qarşısının alınması üçün başlıca olaraq suvarma sisteminə diqqət edilməlidir: "Ən çox suvarılan ərazi taxıl sahələridir. Təəssüf ki, Azərbaycanda müasir texnologiya ilə təchiz olunan suvarma sistemləri olduqca azdır. Kürün şəklinə baxanda utanırıq. Bu çay Zaqafqaziyanın ən böyük çaylarından biridir. Kür daima bizi daşqınları ilə qorxudub. Amma indi Kür-Araz ovalığını çöküntülərlə təmin edən çay qurumaqdadır. Suvarma sistemlərinin artırılması vacibdir. Suyun hər qramını diqqətlə istifadə etməliyik. Günəş parıltısının illik miqdarı 2500-2800 saatdır. Hər kvadratsantimetərə düşən günəş radiasiyasının illik miqdarı 130-145 kkal/sm² arasında dəyişir. Suvarma çox aparılan ərazilərdə günəş radiasiyası yüksəkdir. Təklif edirəm ki, həmin ərazilərdən günəş enerjisinin toplanılması üçün istifadə edilsin. Bu enerjidən məişətdə, ictimai yerlərdə istifadə edə bilərik. O ərazilərdə əhalinin 25-30 faizi yaşayır. Həmin əhaliyə həm istilik enerjisi verilsin, həm də anbarlara toplanan suyun bir qismi paylansın. Bəlkə, bu qaydada Kürün qurumasının qarşısı alınar".

Ekspert Kür çayının qurumasının su qıtlığı yaratmaqla yanaşı, həm də torpaqları şoranlaşdırdığını qeyd edib: "Təəssüf ki, həmin ərazilərdə nəhəng şoranlıq yaranıb. Kürün qurumasının səbəbləri ciddi araşdırılmalıdır. Kompleks iş ortaya qoyulduqdan sonra həll tapmaq olar. Ermənistan Gürcüstandan fərqli olaraq ölkələrarası su müqavilələrini imzalamır, bu da problem yaradır. Ermənistan çayı çirkləndirir, su israfına yol verir. Azərbaycana 8 hava kütləsi daxil olur, onlar bir-birindən olduqca fərqlidir. Suyun azalmasında insan faktoru əsas rol oynayır. Müəyyən dövr quraqlıq keçəcək. 2050-ci ildən başlayaraq planetdə ənənəvi soyuqlaşma başlayacaq. Buzlaşma dövründən yarım buzlaşma dövrünə keçid olacaq. Bəlkə də, bu hazırlıq ona gedir. Adətən quraqlıq gəlir, ardınca da qəfil soyuq olur".

Əmir Əliyevin sözlərinə əsasən, dünyada gedən su qıtlığı prosesi Azərbaycandan yan keçməyəcək:

"Əbəs yerə deyilmir ki, Üçüncü Dünya Müharibəsi su üstündə baş verəcək. Azərbaycanda su ehtiyatı azdır. Təklif edərdim ki, kənd təsərrüfatında müasir suvarma sistemlərinə keçilsin. Damcı ilə suvarma sistemləri geniş tətbiq olunmalıdır. Suyu qənaətlə işlədən müasir texnologiyaların ölkəmizdə istifadəsi genişlənməlidir. İsraildə şirin su ehtiyatı demək olar ki, yoxdur. Buna baxmayaraq, onlar müasir texnologiyadan istifadə edərək dəniz suyunu şirin suya çevirə biliblər. Bu kimi ölkələrin təcrübəsindən yararlanmaq və əlavə su mənbələri tapmaq lazımdır. Son 20 ildə Azərbaycanda antisiklonlar üstünlük təşkil edir. Yəni günəşli hava hökm sürür, yağıntı azdır. Bu proses hər yerdə gedir. Kür çayının suyu, Xəzər dənizinin, eləcə də Volqa çayının səviyyəsi kəskin azalıb. Bu qış düşən yağıntının nəticəsi ola bilsin ki, özünü bir qədər göstərsin. Təxminən may, iyun aylarında Kürdə suyun bir az artmasını ehtimal etmək olar. Amma ümumi tendensiya suyun azalmağa doğru getdiyi yönündədir. Qışda düşən yağıntı demək olar ki, Kür çayına gəlib çıxmayıb. Əsas göstərici düşən yağıntının miqdarındadır. Volqa çayının hövzəsinə düşən yağıntının miqdarı da azalıb. Ölkəmizin ərazisinə Qafqazın şərqi yamacından tökülən xırda çayların suyu o qədər azalıb ki, gedib dənizə çatmır. Bu suyun qarşısını alıb Şabranda Taxtakörpü su anbarı tikdilər ki, yığılan su Bakıya verilsin. Məlum olub ki, hazırda anbarda su ehtiyatı 50 milyon kubmetrədən azalıb. Bu isə Azərbaycan üçün problem deməkdir. Qeyd edirəm ki, əvvəlki illərlə müqayisədə sudan israfçılıq halları çoxalıb. Buna yol vermək olmaz. İndi əhalinin sayı artıb. Təxminən iki min əvvəl Yer üzərində cəmi 250 milyon əhali olub, indi bu say 8 milyarddır. Yəni əhali sayında 40 dəfəyə qədər artım var".

Hesablamalara görə, 2100-cü ildə Azərbaycanın su ehtiyatlarının 40 faizi azalması təhlükəsi ilə üz-üzə qala bilərik.

Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəis müavini Rafiq Verdiyev deyir ki, su ehtiyatlarının azalması təhlükəsinin qarşısını almaq məqsədilə Kürün aşağı axarında suyun qalması üçün müvafiq tədbirlər görülür: "Nəzərə almaq lazımdır ki, ətrafda təsərrüfat sahələri və suvarma zamanı çayın suyundan istifadə olunur. Ona görə də suyun müəyyən hissəsini anbarlara toplamalıyıq ki, yay aylarında anbarlarda çayların suyundan istifadə edə bilək. Əgər suyun hamısını buraxsaq, yayda susuz qalarıq. Kürün aşağı axarında suyun qalması üçün çalışırıq".

Qeyd edək ki, Prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamı ilə Su komissiyası yaradılıb.

Baş nazir Əli Əsədov bildirib ki, ölkədə su probleminin həlli hökumət qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biridir. Artıq su ehtiyatlarından səmərəli istifadə ilə bağlı komissiya yaradılıb.

Komissiyanın iclasında mənbələrdən götürülən su həcmələrinə qənaət olunması qərara alınıb. Məhz itkilərin qarşısının alınması ilə bağlı qənaət rejiminə keçilib.

Bu günlərdə "Azərsu" ASC-nin sədr müavini Etibar Məmmədov ölkədə içməli suyun qiymətinin yenidən artırılmasını təklif edib:

"Gələcəkdə su tariflərinin artırılması ilə bağlı Tarif Şurası qərar verə bilər. Lakin biz də bununla bağlı belə bir proqram hazırlayıırıq ki, su qiymətlərinə yenidən baxılsın".

"Sağlam həyata doğru" İctimai Birliyinin üzvü, su məsələləri üzrə ekspert Rövşən Abbasov qeyd edib ki, Azərbaycanda sudan istifadə üçün limitlər yarana bilər. Ekspert ölkədə ən quraq regionların Mərkəzi Aran, Naxçıvan və Abşeron olduğunu söyləyib: "Həmin ərazilərin davamlı su ilə təminatına ehtiyac var. Azərbaycanın su ehtiyatlarının əksər hissəsi xarici ölkələrin ərazisində formalaşır. Su təchizatında buna görə problemlər yaşanır".

Onun sözlərinə görə, artıq bu gedişlə sudan istifadə üçün limitlər yarana bilər: "Hər kəs istədiyi yerdə su mühərriki qoyub çaydan su götürə bilməz. Çaylardan götürüləcək suyun miqdarını azaltmaq üçün müxtəlif müasir texnologiyalardan istifadə edilməlidir".

Ermənilərin "su terroru"

Sevinc Azadi

İşğal dövründə Ermənistanın Azərbaycanın flora və faunasına, ekologiyasına, su mənbələrinə vurduğu ziyanın miqyası da çox böyükdür. Tarixən Azərbaycanın əhəmiyyətli su mənbələri Qarabağ bölgəsindən qaynaqlanıb. Ermənilər Qarabağı işğalda saxlayarkən su mənbələrinin, anbarların, çayların qarşısını kəsərək, Qarabağ ətrafı bölgələrdə də ciddi ekoloji fəlakət yaradıblar. Bunun ağır fəsadları bu gün də davam etməkdədir.

Ermənistan işğal dövründə Zəngilan və Cəbrayıl rayonları ərazisində Araz çayını davamlı olaraq çirkləndirir, çayın məcrasında süni əngəllər yaradırdı. Erməni vandalları habelə, Sərsəng və Suqovuşan su anbarlarından suyun axınının qarşısını kəsmişdilər. Araşdırmaları zamanı bəlli olub ki, Ermənistan 1993-94-cü ildən bu yana hər il suvarma dövründə, yaz, yay aylarında su axınının qarşısını kəsib, keçmiş cəbhəyanı rayonlarda – Tərtər, Bərdə, Ağdamın işğalda olmayan hissəsi, Goranboy, Ağcabədi və Yevlax rayonları ərazisində əkin sahələrinə, meşə zolaqlarına sözün əsl mənasında ekoloji terror törədib. Nəticədə min hektarlarla ərazidə yaşıllıqlar məhv olub, əkinlə məşğul olan şəxslərə, Azərbaycan dövlətinə milyardlarla manat ziyan vurulub. Məlumdur ki, adları qeyd olunan rayonların su təchizatı hələ Sovet dövründən Sərsəng və Suqovuşan su anbarları hesabına həyata keçirilirdi. 44 günlük Vətən müharibəsi dövründə Suqovuşan su anbarı da erməni işğalından azad edildi. Suqovuşana Azərbaycanın nəzarəti bərpa olunandan sonra Tərtərçaya suyun axınının artırılması hesabına son 2 ildə 30 min hektara yaxın ərazimizdə suvarma işləri xeyli yaxşılaşıb. Qəzalı vəziyyətdə olan Sərsəng su anbarı isə hazırda sülhməramlıların nəzarət etdiyi, ermənilərin yaşadığı ərazidə yerləşir. Faktiki olaraq ermənilər 2020-ci ilin 10 noyabr üçtərəfli Bəyanatından sonra da separatçılıqdan əl çəkmir. Bu səbəbdən Sərsəng su anbarına Azərbaycanın müvafiq qurumlarının birbaşa icrası mümkün olmayıb. Bundan istifadə edən erməni tərəfi faktiki olaraq "su terroru"nu davam etdirir.

Ümumiyyətlə, Xankəndidəki separatçı rejimin həyata keçirdiyi ekosid nəticəsində son 28 ildə Sərsəng su anbarında suyun səviyyəsi 25,4 metr aşağı düşüb. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə, anbarın su ilə doldurularaq normal səviyyəyə çatdırılması üçün minimum iki il gərəkdir. Separatçı rejimin qondarma "Su komitəsinin sədri" Georgi Ayriyayan etiraf edib ki, Sərsəngdə suyun səviyyəsinin aşağı düşməsinin daha da sürətlənməsinin əsas səbəbi elektroenerji istehsalının artırılmasıdır. Məhz bu səbəbdən Azərbaycan ekosidə görə Ermənistanı ədalət məhkəməsinə cəlb etmək niyyətindədir. Azərbaycanın xarici işlər naziri Ceyhun Bayramovun dediyinə görə, Ermənistanın Azərbaycanın bir zamanlar işğal altındakı ərazilərində qeyri-qanuni fəaliyyəti ilə bağlı məsələyə hüquqi müstəvidə baxılmalıdır. Xankəndidəki separatçı rejim isə bizi yeni ekoloji terror aktı ilə hədələyir. Rejimin başçısı Araik Arutyunyan bəyan edib ki, Sərsəng su anbarında "yaranmış vəziyyətlə əlaqədar olaraq" Azərbaycanın Tərtər, Ağdam, Bərdə, Goranboy, Yevlax və Ağcabədi rayonlarında 96 min hektar əkin torpaqları suvarılmadan məhrum olunacaq. Bu, aşkar şantaj və ekosid xəbərdarlığı sayıla bilər. Lakin Araik və ətrafındakılar unudurlar ki, Azərbaycan rayonlarına qarşı "su terroru" cəhdi separatçılar üçün çox ağır nəticələr verə bilər. Onların Sərsəng su anbarından "təzyiq vasitəsi" qismində istifadə etmələri ermənilərin gözlədikləri effektə səbəb olmayacaq, amma separatçılar üçün nəticə həddən ziyadə ağır ola bilər.

Sərsəng su anbarı ilə yanaşı, hazırda ermənilərin yaşadığı Azərbaycan ərazilərindən keçib gələn çayların da qarşısı kəsilib. Məsələn, Ağdamın əsas su mənbələrindən olmuş Xaçınçay hazırda quruyub. Ağdamın işğaldan azad edilmiş ərazilərinə dağlıq hissədən gələn bir sıra çaylar da həmçinin. Habelə, Tərtərçaya qoşulan kiçik çayların da məcrası məhv edilib, qarşısı kəsilib. Bu gün Qarabağda sürətli inkişaf Azərbaycanın əsas prioriteti olduğundan burada kənd təsərrüfatının inkişafı, infrastrukturun qurulması, əhalinin geri dönüşü üçün müvafiq beynəlxalq təşkilatlar da su mənbələri ilə bağlı məsələdə tələbkar olmalıdır. Bu, xüsusilə 10 noyabr Bəyanatının tələbidir və icrası mütləqdir.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasına aid Sərsəng su anbarı ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1976-cı ildə Tərtərçayın üzərində inşa edilib. Su anbarı Azərbaycanın bir sıra rayonlarının (Tərtər, Ağdam, Bərdə, Goranboy, Yevlax və Ağcabədi) 100 min hektar civarında torpaq (əkin) sahəsini suvarma suyu ilə təmin etmək məqsədi ilə qurulub. Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü nəticəsində Sərsəng su anbarı habelə, 130 min hektar ərazini su ilə təmin edən və uzunluğu 6426 km olan suvarma kanalları şəbəkəsi, 185 km-lik kollektor və drenaj kanalları, 1429 artezian quyusu, 539 hidrotexniki tikinti obyektləri, 220 su elektrik stansiyası, 88 nasos stansiyası, habelə ümumi həcmi 640 milyon m³ olan 8 su anbarı işğala məruz qalmışdı. Azərbaycan 2020-ci ilin

payızında Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi altında torpaqlarını işğaldan azad etdikdən sonra Sərsəng su anbarı ilə eyni vaxtda inşa olunmuş Suqovuşan (ona yerli əhali "bala Sərsəng" də deyirdi) su anbarına nəzarəti həyata keçirir. Suqovuşan su anbarı, kanallar qısa müddətdə restavrasiya edildi, anbarın suyu Tərtər çayı ilə yönləndirilməklə - 30 ildir qoyulan süni maneələri qaldırmaqla Azərbaycanın ətraf bölgələrindəki təxminən 30 min hektar ərazidə əkin sahəsinin suvarma təminatını yaxşılaşdırmağa nail oldu.

İki sahil.-2023.-30 mart.-№53.-S.6.

Kənd təsərrüfatında ekoloji problemlər

Havar Şəfiyeva

Ölkəmizdə mövcud olan ciddi ekoloji problemlərdən zaman-zaman danışılsa da, onun həll yolları axtarılsa da, bu sahədə durum hələ də ürəkaçan deyil. Ekoloji cəhətdən təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı məsələsinin dünyada prioritet təşkil etdiyi bir vaxtda isə bu problemlər daha çox diqqət tələb edir. Bu istiqamətdə müəyyən işlər görülməsinə baxmayaraq, görülməsi işlər hələ də çoxdur.

Ağaclar, yaşıllıqlar olmadan canlı mühitdən danışmağa dəyməz. Bu gün Azərbaycanda quru ərazilərin vur-tut 12 faizi meşə örtüyünə sahibdir. Halbuki dünya üzrə bu rəqəm 30, Rusiyada isə 50 faiz təşkil edir. Azərbaycan dünyada ən az oksigen istehsal edən yaşıl kütləyə sahib ölkələrdəndir. Təxminən 30 il işğal altında olan ərazilərimizdə meşə örtüklərinin vəhşicəsinə qırılması, döyüş əməliyyatlarının aparılması nəticəsində bölgələrdə relyefin pozulması da ekoloji duruma mənfi təsir göstərən ciddi amillərdəndir. Üstəlik də Mərkəzi Aran bölgələrində, Kür-Araz ovalığında su çatışmazlığı səbəbilə səhrələşmə prosesinin getdiyini də nəzərə alanda nə qədər acınacaqlı vəziyyətin yarandığını təsəvvürə gətirmək elə də çətin olmaz.

Ekoloq Sadiq Həsənov "525"-ə kənd təsərrüfatı sahəsindəki mövcud ekoloji problemlərdən danışarkən bu sektorun inkişafının iqtisadiyyatın əsas qollarından biri olduğunu vurğulayıb: "Son 10-15 il ərzində regionlardan əhalinin şəhərə axını həddindən artıq yüksək olub. Əsas işçi qüvvəsi olan gənclər regionu tərk edərək şəhərlərdə məskunlaşmağa üstünlük verirlər. Bu isə əsasən iş yerlərinin olmaması, kənd təsərrüfatında gəlirlərin azlığı kimi problemlərlə bağlıdır. Halbuki kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi ölkənin ərzaq təminatında müstəsna rola malikdir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının ixrac potensialının artırılması da mühüm prioritetlərdəndir. Son dövrlər aparılan müşahidələr göstərir ki, Azərbaycanda kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi üçün əsas faktorlardan biri olan su çatışmazlığı xeyli kəskinləşib. Su ehtiyatlarının azalmasında iqlim dəyişmələrinin də təsiri var. BMT-nin hesabatlarına görə Azərbaycanda su ehtiyatlarının 2040-cı ilə qədər təxminən 10-12 faizə qədər azalması gözlənilir. Azərbaycan Cənubi Qafqazdakı su ehtiyatlarının cəmi 15 faizinə malik olduğundan suvarma sistemində dəqiq və müasir metodlar tətbiq edilməlidir. Pambıq, taxıl, arpa, buğda, düyü və digər məhsullar həddindən artıq suya həssas bitkilərdir. Eyni zamanda üzümçülüüyün və digər sahələrin də suya tələbatı çox böyük olduğundan və suvarma sistemlərimiz müasir standartlara cavab vermədiyindən, eləcə də su itkisi yüksək olduğundan sahələrin tam suvarılmamasında ciddi problemlər yaşanır. Bundan başqa, bir çox münbit əkin sahələrində drenaj sisteminin işləməməsi duzlaşma prosesinin sürətliliyini artırır. Dünyanın su az olan ölkələrində, o cümlədən, İsrail, Misir və Yəməndə müasir və qənaətcil əkin və suvarma metodlarından istifadə edilir, nəticədə daha az su sərf etməklə məhsuldarlığın artırılmasına nail olunur".

S.Həsənov son dövrlərdə xüsusilə Cənub, Aran bölgələrində və Kür-Araz boyu regionlarda gübrədən istifadənin həddindən artıq çox olduğunu da vurğulayıb: "Məsələn, ənənəvi olaraq azot, fosfor və digər gübrələrdən istifadə edərək məhsuldarlığı artırmağa çalışırıq. Gübrələrdən çox istifadə etmək ilk növbədə ərzağın keyfiyyətini aşağı salır və eyni zamanda, gələcəkdə torpağın münbitləşməsinin qarşısını alır. Bu həmçinin, torpaqda üzvi maddələrin, xüsusilə mineralların azalmasına, torpaqların şoranlaşmasına və duzlaşmasına səbəb ola bilər. Buna görə də gübrələrin norma ilə verilməsi, xüsusi təbii gübrələrə üstünlük verilməsi vacibdir. Bəzi regionlarda peyindən istifadə olunur. Azot gübrəsi bitki üçün çox vacibdir, eyni zamanda, fosfor gübrələrindən, zərərvericilərə qarşı xüsusi kimyəvi maddələrdən istifadə zamanı normalara riayət edilməməsi torpağın zərərli maddələrlə daha çox çirklənməsində və gələcəkdə məhsuldarlığın aşağı düşməsində, məhsulun daha çox insan səhhətinə mənfi təsir göstərməsində mühüm rol oynayır".

Kənd təsərrüfatının əsas qollarından biri də ərzaq təminatında müstəsna rolu olan maldarlığın inkişafıdır. Bu sektorun düzgün idarə edilməməsi fermentasiya nəticəsində global istiləşməyə və metan qazının artmasına təsir göstərir. Bu zaman üzvi maddələrin parçalanması nəticəsində metan qazının miqdarı artır. Kənd təsərrüfatını inkişaf etdirmək istəyiriksə, gübrələrdən normada istifadə etməliyik. Azərbaycanda əkinə yararlı olan 3,5 milyon hektar sahə var ki, bu da ildən-ilə azalmağa doğru gedir. Gübrələr bitkinin inkişafında mühüm rol oynayır, amma normadan artıq olanda bitkiyə mənfi təsir edir.

Pestisidlərin norma daxilində istifadə olunmaması bitkinin daha çox üzvililiyini itirməsinə, insan səhhətinə mənfi təsir göstərməsinə və torpaqların kimyəvi çirklənməsinə gətirib çıxarır".

Dünyanı gözləyən kəskin su probleminə Azərbaycan da hazırlaşır

Ramil Quliyev

Məlum olduğu kimi, bu günlərdə Prezident İlham Əliyev “Dəniz suyunun duzsuzlaşdırılması yolu ilə içməli su istehsalı sahəsində pilot layihənin həyata keçirilməsi tədbirləri haqqında” sərəncam imzalayıb. Sərəncamın məqsədi “Su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Prezidentin 2020-ci il 27 iyul tarixli sərəncamının icrası, ölkənin su təhlükəsizliyi, əhəlinin içməli su ilə təminatının artırılması və bu sahəyə yeni texnologiyaların cəlb edilməsidir.

Sərəncama əsasən, Bakı şəhərinin və ətraf ərazilərin su təminatının yaxşılaşdırılması üçün dəniz suyunun duzsuzlaşdırılması yolu ilə içməli su istehsalı sahəsində pilot layihə həyata keçiriləcək. Bundan əlavə, sənəddə Nazirlər Kabinetinə pilot layihənin icrası ilə əlaqədar “Suyun alqı-satqı müqaviləsi”nin və digər razılaşmaların imzalanması üçün zəruri tədbirlər görmək, hökumət adından imzalanmış müvafiq müqavilələri təsdiq üçün ölkə başçısına təqdim etmək, İqtisadiyyat, Maliyyə, Ekologiya və Təbii Sərvətlər nazirlikləri, Azərbaycan Dövlət Su Ehtiyatları Agentliyi, “Azərenerji” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti və icra prosesində müəyyən ediləcək digər aidiyyəti dövlət orqanları ilə birlikdə layihənin icrası ilə əlaqədar zəruri tədbirlər görülməsini təmin etmək və bu sərəncamdan irəli gələn digər məsələləri həll etmək barədə tapşırıq verilib. Ekspertlər qeyd edir ki, Azərbaycanda su məsələsinə dövlət səviyyəsində artan diqqət, eləcə də dəniz suyundan istifadə edilməsinə start verilməsi təsadüfi deyil. Məsələ burasındadır ki, su ehtiyatları sarıdan ölkəmizdə durum heç də qənaətbəxş deyil. Son hesablamalar göstərir ki, hazırda ölkənin 25 milyard kubmetr su ehtiyatı var. Bunun 16,5 milyard kubu yeraltı, 8,5 milyard kubu isə yerüstü sulardır. Son 7-8 il ərzində ölkə ərazisində quraqlıq müşahidə edilir. Bu, yağıntıların miqdarının az olması, həmçinin, ölkəyə daxil olan transsərhəd çaylarından suların az axması ilə bağlıdır. Nəticədə son beş il ərzində Mingəçevir su anbarının ehtiyatları 50 % azalıb. Proqnozlar da ürəkəcan deyil. Belə ki, Azərbaycanın su ehtiyatlarının 2050-ci ilə kimi 15-20 % azalacağı gözlənilir. Daha bir nüans odur ki, Azərbaycanın su ehtiyatlarının 70 %-i ölkə xaricində formalaşır. Bu baxımdan Azərbaycan dünyada su stressi yaşayan ölkələrdəndir. Adambaşına düşən su ehtiyatlarına görə ölkəmiz 90-cı yerdədir. Cəmi su ehtiyatları üzrə dünyada 140-cı yerdəyik. Belə vəziyyətdə dəniz suyunun duzsuzlaşdırılması yolu ilə içməli su istehsalı sahəsində pilot layihənin həyata keçirilməsi olduqca mühüm hesab edilir. Xatırladaq ki, Azərbaycanda 2013-cü ildən suyun duzsuzlaşdırılması ilə məşğul olan artıq bir zavod da fəaliyyət göstərir. Salyan rayonunun Xıdırlı kəndində duzsuzlaşdırma kompleksi hazırda gündəlik 2 min kubmetr həcmində su təmizləyir. Həmin su yaşıllıqların suvarılmasında istifadə olunur. 2022-ci ildə Azərbaycanda Xəzər dənizi suyunun duzsuzlaşdırılması üzrə yeni zavodun yaradılması bəyan edilib. Bununla bağlı “Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti” ASC və İsrailin “I.D.E. Water Assets Ltd” şirkəti arasında əməkdaşlıq haqqında anlaşma memorandumu da imzalanıb.

Onu da qeyd edək ki, dünyanın bəzi ölkələrində suyun duzsuzlaşdırılması geniş tətbiq olunur. Maldiv və Bahama adaları suya tələbatının 100 faizini, Səudiyyə Ərəbistanı 50 faizini suyun duzsuzlaşdırılması hesabına ödəyir. İsrail isə bu sahədə lider hesab olunur. Əvvəllər belə suyun qiyməti bir kubmetrə görə İsraildə 2 dollar olsa da, hazırda qiymət 45 sent və ya 76 qəpikdir.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Azərbaycan da su ehtiyatları ən az olan ölkələrdən biridir. Bu səbəbdən mövcud su resurslarından səmərəli və müasir texnologiyaların tətbiqi ilə istifadə etmək vacibdir. Halbuki, real vəziyyətdə ölkədə su-kanalizasiya sistemlərinin əksəriyyətində sızmalar var. Bununla da çox böyük su itkilərinə yol verilir. Ekspertlərə görə, bəzi sahələrdə texniki sudan istifadə etmək lazımdır. İndilikdə ölkədə içməli su həm texniki məqsədlər üçün istifadə edilir. Məsələn, maşın yuma yerlərində avtomobilləri, küçələri içməli su ilə yuyurlar. Bu məqsədlər üçün texniki sudan çox geniş istifadə etmək lazımdır. Digər tərəfdən, yağış sularından istifadə üsulunu da tapmaq lazımdır. Burada bir maraqlı məsələni qeyd edək ki, Belçika hökumətinin qəbul etdiyi qanuna əsasən, yeni tikilən çoxmərtəbəli binalarda və şəxsi evlərdə yağış suyu üçün çənlər qoyulması məcburidir. Çənlərdə toplanan sudan ayaqyolunun və avtomobillərin yuyulması, həmçinin bağın suvarılması üçün istifadə etmək mümkün olacaq. Sosial Strateji Tədqiqatlar və Analitik Araşdırmalar Birliyinin rəhbəri İlqar Hüseynli də bildirib ki, su qıtlığının aradan qaldırılması həm hökumətin, həm ölkə vətəndaşlarının üzərinə düşür: “Alternativ su mənbələrinin yaradılması ilə bağlı tədbirlər görülməlidir. Azərbaycanda elə ərazilər var ki, orada çox ciddi şəkildə yeraltı su ehtiyatları mövcuddur. Füzuli və Ağdam ərazisində hələ işğaldan əvvəlki dövrdə kəhrizlər var idi. Bir kəhriz bir kəndin su tələbatını ödəyə bilirdi. Kür və Araz boyunca ərazilərimizdə də kifayət qədər yeraltı su mənbələrimiz var. Biz indi onlardan istifadə edə bilərik. Amma digər tərəfdən də, vətəndaşlarımız suya qənaət

etməlidir”. Xəzər dənizinin sularının duzsuzlaşdırılmasına gəlinə, Hüseynli də hesab edir ki, bu, yaxşı layihədir: “Amma bir şərtlə: əgər dövlət sərmayəni uğurlu şəkildə yatırırsa, doğrudan da bu işi səmərəli təşkil etsə, biz Xəzər dənizindən şirin su əldə edə bilərik”. Amma onu da qeyd edək ki, son illər su anbarlarında, çaylarda, o cümlədən Xəzər dənizində su səviyyəsinin düşməsi müşahidə edilir. Bu, su elektrik stansiyalarında enerji istehsalının azalmasına və sudan soyutma məqsədilə istifadə edilən istilik elektrik stansiyalarının fəaliyyətinə ciddi təsir edir. Bu səbəbdən də su ehtiyatlarından burada da səmərəli və planlı istifadə edilməsi zəruridir. Düzdür, ölkəmizdə su qıtlığına görə fəaliyyətini dayandırmaq təhlükəsi ilə üzləşən ən böyük elektrik stansiyalarında qabaqlayıcı tədbirlər görülərək, kompleks işlər həyata keçirilir. Belə ki, Xəzər dənizində su səviyyəsinin kəskin düşməsinə görə ölkənin ikinci böyük elektrik stansiyası olan 800 meqavatlıq “Şimal” Elektrik Stansiyasında dənizin içərisinə doğru soyuq suyu 8 metr dərinlikdən götürülməsinə imkan verən 540 metr uzunluqda estakadanın və 2 yerdə su nasos stansiyalarının tikintisi aparılır. Buna qədər “Azərenerji” tərəfindən “Sumqayıt” Elektrik Stansiyasında 750 metr uzunluğunda estakada və su nasos stansiyası tikilərək istismara verilib. Kür çayında su səviyyəsinin enməsinə görə ölkənin üçüncü böyük elektrik stansiyası olan “Cənub” Elektrik Stansiyasını soyutma suyu ilə təmin etmək üçün su aşıran qurğu tikilib. Həmçinin Şəmkir su anbarında su itkisinə səbəb olmaqla yanaşı, real təhlükə mənbəyinə çevrilən 160 metr uzunluğunda 3 tuneldən ibarət su tullayıcı qurğu tamamilə yenidən qurulub. Qeyd edək ki, ölkədə elektrik enerjisinə tələbatın pik dövrləri yay və qış fəsilələrinə təsadüf edir. Ona görə də sudan energetika məqsədləri üçün istifadənin suvarma və kommunal məqsədlər üçün istifadəyə uyğunlaşdırılması həm məhdud su ehtiyatlarına qeyri-suvarma dövründə qənaət etməyə, həm də su elektrik stansiyalarında istehsalı suvarma dövründə artırmağa imkan verir. Daha bir məsələ odur ki, su problemi tədricən bütün dünyanı bürüyür. Hazırda davam edən qlobal istiləşmə və quraqlığın artması problemi daha da kəskinləşdirir. Təhlükənin miqyası getdikcə böyüyür. Beynəlxalq ekoloji və iqtisadi araşdırma mərkəzlərinin proqnozuna görə, qarşıdan qlobal quraqlıq və su çatışmazlığı dövrü gəlir.

Bakı Xəbər. - 2023. - 15-17 aprel. - № 65. - S. 14.

Bəşəriyyətin gələcəyinin müəyyənləşməsində ekologiya ön plana çıxır

Tahir Tağıyev

Birmənalı həqiqətdir ki, ekoloji problemlər planetin hər bir sakinini bilavasitə maraqlandıran və bəşəriyyətin gələcəyinin asılı olduğu aktual problemlərə aid edilməlidir. İlk növbədə o baxımdan ki, sivilizasiyanın və elmi-texniki tərəqqinin inkişafı, Yer kürəsində əhalinin sürətli artımı, istehsalın həcmi və onun tullantıları təbiətlə cəmiyyət arasında qarşılıqlı əlaqə problemləri getdikcə kəskinləşir.

İqtisadi, siyasi və ekoloji yanlış hesablamalardan ciddi şəkildə təsirlənən təbii mühitin hazırkı vəziyyəti ekspertlər tərəfindən kritik mərhələ kimi qiymətləndirilir.

Dünyada təbii tarazlıq pozulub, ətraf mühitə antropogen təsirlər artıb

Hazırda ekoloji vəziyyətə dünya miqyasında vurulan zərbə o həddə çatıb ki, təbiətin özünü sağaltması və özünütənzimləmə prosesi artıq mümkün deyil. Buna rəğmən təbii ehtiyatların aktiv şəkildə degradasiyası və təhlükəli şəkildə məhv edilməsi baş verir. Planetin, demək olar ki, bütün guşələrində indiki nəsil gələcək nəsillərə aid olandan məntiqsiz şəkildə istifadə edir.

Mövcud vəziyyətdə global ekoloji böhranın aradan qaldırılması bu gün bəşəriyyətin ən mühüm problemidir. Onu həll etmək üçün, ilk növbədə, idarəetmənin bütün iqtisadi modelinin ekoloji strategiyasını və taktikasını kökündən dəyişmək lazımdır. Elmin və iqtisadiyyatın bütün sahələrinin yeni yaranan “yaşıllaşdırılma” yanaşması da bu həqiqəti təsdiqləyir. Qeyd olunan həllin həyata keçirilməsi hərtərəfli ekoloji təhsil, Yer kürəsinin bütün əhalisinin ekoloji şüurunun tərbiyəsi şərti ilə mümkündür. Mülkiyyət formalarının genişləndirilməsi üçün sivil mexanizmlərin, ekoloji və iqtisadi səmərəlilik göstəricilərinin hərtərəfli təhlili üçün metodik işlənmələrin olmaması ekoloji rəşional idarəetmə sisteminin yaradılmasının real xərclərini müəyyən etməyə imkan vermir. Resursların qorunması və ətraf mühitin mühafizəsi tədbirlərinin ekoloji və iqtisadi səmərəliliyinin strateji yüksəldilməsi bu fonda problemlə üzləşir. Sürətli və sabit inkişafın, təbii ehtiyatların, xammal və materialların birgə istifadəsini təmin edən və təbii mühitə mənfi təsirləri əhəmiyyətli dərəcədə azaldacaq qabaqcıl istehsal texnologiyasının istifadəsi də təəssüf ki, hər yerdə mümkün deyil. Xüsusən də XXI əsrdə insanın süni şəkildə yaratdığı texnosfer təbiətə təsir miqyasını sürətlə genişləndirir. Belə fəaliyyət təbii tarazlığı pozur və ekoloji reallığın yaranan mənzərəsinin məzmununu müəyyən edir. Bu fəaliyyətin əsas komponentlərini belə sadalamaq olar: 1) pozulmamış təbii icmaların ərazisinin kəskin azalması, bioloji müxtəlifliyin tədricən yox olması biosferin geri dönməz degradasiyasına səbəb olur; 2) bərpa olunan təbii ehtiyatların çıxarılması, istifadəsi və şərtləri onların təbii artım sürətini keçir; 3) insanların yaratdığı tullantılarının miqdarı biosferin assimilyasiya qabiliyyətini keçib, bu da bir çox ekosistemin degradasiyasına səbəb olub, tədricən iqlim dəyişikliyinə fəlakətli nəticələrinə gətirib çıxarır; 4) XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq, bərpa olunmayan mineral və yanacaq ehtiyatlarının ehtiyatları sürətlə azalmaqda davam edir ki, bu da öz növbəsində ciddi iqtisadi və siyasi problemlər yaradır. Beləliklə, cəmiyyətlə təbiət arasında qeyri-taraz münasibətlər, təbiət və ətraf mühitlə antropogen qarşılıqlı əlaqənin miqyasının artması ekoloji böhranların yaranmasına səbəb olur. Azərbaycan da bu problemləri üzləşdiyi işğal səbəbindən dərinlən hiss edib. Ermənistanın işğalı başa çatdı da yaratdığı ekoloji problemlərin həllini uzun illər sürəcək. Xatırladaq ki, Azərbaycanın Qarabağ iqtisadi rayonunda faydalı qazıntı yataqlarının qanunsuz istismarına qarşı Xankəndi-Laçın yolunda keçirilən etiraz aksiyası məhz bu səbəbdən 4 aydan çoxdur ki, davam edir. Bir daha xatırladaq ki, 2022-ci il dekabrın 3-də və 7-də Rusiya sülhməramlı kontingentinin komandanlığı ilə aparılmış müzakirələrin nəticəsi olaraq İqtisadiyyat Nazirliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Əmlak Məsələləri Dövlət Xidməti və “AzerGold” Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin mütəxəssislərindən ibarət heyət Rusiya sülhməramlı kontingentinin müvəqqəti yerləşdiyi Azərbaycan ərazilərində faydalı qazıntı yataqlarının qanunsuz istismarı, bundan irəli gələn ekoloji və digər fəsadlarla bağlı ilkin monitoring aparmalı idi. Lakin sülhməramlıların hərəkətsizliyi ucbatından monitoring baş tutmayıb. 2022-ci il dekabrın 12-dən etibarən isə etiraz aksiyası başlayıb. Bunun əsas səbəblərindən biri Qarabağda ekoloji böhranın qarşısını almaqdır.

Ekoloji böhran təhlükəsi artıq özünü qabarıq göstərir

Hazırda Azərbaycan üçün aktual məsələ ekoloji müstəvidə yaranan problemlərin həllinə nail omaqdır. Bu səpkidə ölkəmiz genişmiqyaslı fəaliyyət həyata keçirir. Azərbaycanın mövqeyi belədir ki, global və milli ekoloji problemlərin həlli müasir yanaşmalar əsasında mümkündür.

Onu da qeyd etmək ki, indi dünyada ekoloji vəzifələrin qoyuluşu insan cəmiyyətinin son 10 ildə üzləşdiyi ekoloji problemlərlə diqtə olunur. Planetin bəzi regionlarında bu problemlər o qədər kəskinləşib ki, 19-cu əsrin sonlarında alimlərin xəbərdarlıq etdiyi ekoloji böhran təhlükəsi artıq özünü qabarıq göstərir. Müasir ekologiya problemləri cəmiyyətin siyasi, iqtisadi, sosial və digər fəaliyyət sahələrində çoxsaylı səhvlər və yanlış hesablamaların nəticəsidir. Yəni, müasir ekoloji problemlər insan fəaliyyətinin nəticəsidir və bu insan problemləri təbiət probleminə çevrilib. XX əsrdə insanın təbiətə təsirinin miqyası biosfer sabitliyi həddinə yaxınlaşıb və indiki əsrdə bəzi göstəricilərə görə onu ötüb. Hazırda əsas ekoloji problem kimi aşağıdakıları xüsusi qeyd etmək lazımdır: atmosferin çirklənməsi və onun qaz strukturunun dəyişməsi nəticəsində yer səthinin temperaturunun yüksəlməsi, iqlim dəyişikliyi; ozon təbəqəsinin məhv edilməsi, nəticədə Günəşdən gələn, canlı orqanizmlərin həyatı üçün təhlükəli olan qısa dalğalı ultrabənövşəyi şüaların yet səthinə keçməsi; pozulmamış təbii landşaftların sahəsinin kəskin və bioloji müxtəlifliyin azalması: suyun və torpağın keyfiyyətinin tükənməsi və pisləşməsi; mineral və yanacaq-energetika ehtiyatlarının tükənməsi; Dünya Okeanının çirklənməsi və orada bioloji müxtəlifliyin azalması. Müasir ekologiya ən mühüm ümumi vəzifələrinə isə aşağıdakılar aid edilə bilər. Əvvəla, cəmiyyətlə təbiətin qarşılıqlı əlaqəsinin optimallaşdırılması, bu fonda da texnosferin inkişafının cəmiyyət parametrlərini və hədlərini müəyyən edən meyarların tapılması zəruridir. Bundan başqa, cəmiyyət və təbiət münasibətlərinin “yaşıllaşdırılmasına”, yəni, “yaşıl texnologiyaların” tətbiqinə xüsusi diqqət olunmalıdır. Antropogen təsirlərə münasibətdə biosferin sabitlik həddinin müəyyən edilməsi və bu dəyişikliklərin geri qaytarılması imkanlarının aydınlaşdırılmasına indi daha çox diqqət edilməsi də zəruridir. Mövcud ekoloji problemləri düzgün qiymətləndirməyə, modelləşdirməyə də ehtiyac var. Bu fonda cəmiyyətin ekoloji mədəniyyətinin artırılmasına da diqqət edilməlidir. Bir sözlə, ekologiya təbiətdən səmərəli istifadənin elmi əsası kimi qəbul edilməlidir. Ölkəmizdə də elə bu istiqamətdə müvafiq addımlar atılır. Lakin dünya ölkələrinin hamısının birlikdə planetin ekologiyasını xilas etməyə çalışmasına xüsusi ehtiyac var.

Bakı Xəbər. - 2023. - 15-17 aprel. - № 65. - S. 8.

Xəzərin duzlu suyu şirinləşəcək

Azərbaycan iqlim dəyişikliyinə yaratdığı global su probleminə qarşı ciddi tədbirlər həyata keçirməkdədir

Əsmər Qardaşxanova

Son illərdə bəşəriyyətin global probleminə çevrilən su çatışmazlığı əksər dünya ölkələrində hiss olunmaqdadır. Çayların suyunun azalması, göllərin quruması ilə bağlı xəbərlərə tez-tez rast gəlirik. Təbii ki, bu fəsadlar Azərbaycandan da yan keçmir. Ölkəmizdə də su problemi getdikcə özünü qabarıq göstərməyə başlayıb. Su ehtiyatlarının 70 faizi kənarda formalaşan ölkəmizdə son zamanlar Kür çayında suyun səviyyəsi azalıb. Bunu isə daha çox çayın keçdiyi Türkiyə və Gürcüstanda sudan istifadənin artması ilə bağlayırlar.

Əlbəttə ki, günümüzdə su probleminin əsas səbəbi iqlim dəyişikliyi. İstiləşmə bir çox sahəyə təsir etdiyi kimi su ehtiyatlarının da azalmasına gətirib çıxarır. BMT-nin İnkişaf Proqramının proqnozlarına görə, Azərbaycanda lazımi addımlar atılmazsa, 2050-ci ilədək su resursları daha 23 faiz azalacaq.

Azərbaycanın su ehtiyatı 2050-ci ilə qədər 15-20 faiz azala bilər

Ölkəmizdə su çatışmazlığından ən çox Kürətrafi rayonların əhalisi əziyyət çəkir. Əhali xüsusən, yay aylarında içməli sudan istifadədə, həmçinin kənd təsərrüfatında suvarma işində çətinliklərlə üzləşir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəisi vəzifəsini icra edən Rafiq Verdiyevin sözlərinə görə, Kür çayının suyunun bir hissəsinin su anbarlarında toplanması və qonşu ölkələrdə çayın suyundan istifadənin artması Azərbaycan ərazisində suyun azalmasına təsir edən amillərdəndir. Yay aylarında əkin sahələrinin suvarılmasında ciddi problemlər yaşanır. Əvvəlki illərlə müqayisədə ölkəyə daxil olan suyun həcmi azalıb. Bunun paralelində qonşu ölkələrdə sudan istifadə də artıb ki, bu da Kürün suyunun azalmasına təsirsiz ötüşməyib.

Azərbaycan adambaşına düşən suyun həcminə görə 90-cı yerdə qərarlaşıb. Su ehtiyatları baxımından isə dünyada 140-cı yerdəyik. Son 30 ildə Azərbaycanın su ehtiyatı 20 faizə qədər azalıb və 2050-ci ilə qədər 15-20 faizə qədər azalacağı da ehtimal edilir.

Bakının Sabunçu, Suraxanı, Binəqədi və Abşeron rayonlarında içməli su itkiləri daha çoxdur. Pərakəndə tikililərin salınması, bu zaman norma və qaydalara uyğun olmayan şəbəkələrin yaradılması bunun əsas səbəbləridir. Həmçinin mövcud şəbəkələrin 70 faizi istismar müddətini başa vurub və qanunsuz su xətləri çəkilib.

Kürdə suyun həcmi 27 faiz, Arazda 34 faiz, Samur çayında isə 21 faiz azalıb. Həmçinin digər çaylarda da suyun səviyyəsinin aşağı düşdüyü qeyd olunur. Mingəçevir su anbarında toplanmış suyun həcmi ötən illərlə müqayisədə artırılıb. 2023-cü ildə toplanmış suyun həcmi 10,3 milyard kubmetrdir.

Elm və Təhsil Nazirliyinin akademik H.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun Landşaftşünaslıq və landşaft planlaşdırılması şöbəsinin əməkdaşları Azərbaycanın Aran regionunda şirin su qıtlığının təbii və antropogen ekosistemlərdə yaratdığı ekoloji vəziyyəti tədqiq ediblər.

Aparılan monitorinqlərə əsasən, Aran regionunun digər ərazilərinə nisbətən Kür çayının Salyan və Neftçala rayonları ərazisindən keçən hissəsində şirin su qıtlığının daha kəskin vəziyyət aldığı müşahidə edilib. Kür çayı quruyub, yatağında axımı olmayan kiçik gölməçələr qalıb. Çay yatağında davamlı bitki örtüyünə malik landşaftlar geniş sahədə quruyub, takırabənzər yataq əmələ gəlib. Kürün dənizə açıldığı yerdə süni bəndin tikilməsi ilə çay və dəniz ekosistemləri arasında mübadilə tamamilə dayanıb. Bu hissədə Kür suyunun səviyyəsi dənizdən 1,6 m aşağı düşüb.

Yay aylarında bu su ekosisteminin xəstəlik mənbəyinə çevriləcəyini ehtimal edən mütəxəssislər əhalinin su ilə tam təmin olunmayacağını, habelə əkin sahələrinin suvarılmasında ciddi problemlər yaranacağını diqqətə çatdırıblar.

Ölkəmizin su ehtiyatı 25 milyard kubmetrdir

Meliorasiya Elmi-Tədqiqat İnstitutunun direktoru Mir Mövsüm Dadaşev qəzetimizə açıqlamasında bildirib ki, hazırda iqlim dəyişiklikləri nəticəsində bir çox ekoloji problemlər var, bunlardan biri də su çatışmazlığıdır. Azərbaycanda da problem özünü göstərir, digər tərəfdən, ölkəmizin yerləşdiyi coğrafi ərazinin də əlavə təsirləri var. Belə ki, respublikamız arid zonasında yerləşir, həmçinin suların 70 faizi transsərhəddir, yəni digər ölkələrdən çaylar vasitəsilə daxil olurlar.

Direktor qeyd edib ki, Azərbaycan həmin çayların sularından son istifadəçi kimi istifadə edir: "Ümumilikdə iqlim dəyişiklikləri nəticəsində su ehtiyatının azalması həm əsas, həm də daxili çaylarda müşahidə olunur.

Hazırda ölkəmizin su ehtiyatı 25 milyard kubmetrdir, onun 16,5 milyardı yerüstü, 8,5 milyardı yeraltı su ehtiyatıdır. 16,5 milyard yerüstü suyun cəmi 5 milyardı ölkə daxilində formalaşır. 2023-cü ildə suyun 10-15 faiz arasında azalması proqnozlaşdırılır. Amma bu, panikaya səbəb olacaq hal deyil, çünki suyu daha qənaətlə istifadə etsək, bu problemin öhdəsindən gələ bilirik. Yəni əsas həll yolu həm içməli, həm də suvarmaya ayrılan sudan səmərəli istifadə olunmasıdır".

Mövcud sistemdə ikitərəfli itkilərin olduğunu deyən M.Dadaşev hər il torpaqməcralı kanalların iki faizə qədərində beton üzlüyü çəkildiyini qeyd edib. Onun sözlərinə görə, belə kanallarda itki daha çox olur. İkinci əsas məsələ odur ki, fermerlər, ümumilikdə su istifadəçiləri sudan daha qənaətlə istifadə etməlidirlər. Daha innovativ suvarma metodları tətbiq olunmalıdır. Klassik selləmə suvarma üsulunda itki çox olur, həm də torpağın keyfiyyəti aşağı düşür, münbitliyi azalır. "Cənab Prezidentin Su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında sərəncamı ilə yaradılmış komissiyanın tərkibində olan qurumlardan biri olaraq bizim də öhdəliyimizə müəyyən məsələlər düşür. Hazırda tədbirlər icra olunur. Fermerlərlə maarifləndirici görüşlər təşkil olunur", - deyə direktor əlavə edib.

Kürdə suyun azalması mənfi hal olsa da, qorxulu deyil

M.Dadaşev bildirib ki, Azərbaycan əsas çaylarda son istifadəçi olduğuna görə suyu anbarlarda daha çox saxlamalıdır. Ölkəmizdə 140-dan çox su anbarı var ki, onların 61-i böyükdür və bir milyon kubmetrdən çox su saxlamaq qabiliyyətinə malikdirlər. Amma əsas məsələ daha çox su anbarlarının tikilməsidir. Şuşada artıq iki su anbarının tikintisinə başlanılıb, bundan əlavə nəzərdə tutulmuş anbarlar üçün texniki-iqtisadi əsaslandırma planlaşdırılıb. Ölkədə daha çox su anbarı olduğu təqdirdə daha çox su saxlaya bilirik.

Kür çayında suyun səviyyəsində azalma müşahidə olunduğunu deyən direktor bildirib ki, hazırda Neftçala, Salyan zonasında problemləri həll etmək üçün Kür, həmçinin daxili çaylar vasitəsilə bu rayonlara su çatdırılır. Bəzi yerlərdə suyu birbaşa Kürdən götürürlər: "Əlbəttə ki, Kürdə suyun azalması mənfi haldır, amma qorxulu deyil. Fermerlər, su istifadəçiləri sudan daha qənaətlə istifadə etməlidirlər. Su Ehtiyatları Agentliyi tərəfindən sistemlər müasirləşdirilir, daha çox kanala beton üzlüyü çəkilir və yeni su anbarları tikilir. Bunların hamısı qurumun əsas fəaliyyət istiqamətləridir. Bizim üçün ən prioritet məsələ su ehtiyatını artırmaq üçün ölkədə su təsərrüfatı sistemini daha da müasirləşdirməkdir".

O qeyd edib ki, Kür və Araz çaylarının Azərbaycanda su ehtiyatlarının formalaşmasında müstəsna rolunu nəzərə alaraq bu çaylarda mütəmadi monitorinqlər və qiymətləndirmələr aparılmalıdır. Bu monitorinq və qiymətləndirmələrə dövlət təşkilatlarının mütəxəssisləri ilə birgə AMEA-nın müvafiq institutları, QHT-lər və media cəlb olunmalıdır. Həmçinin Azərbaycanın su ehtiyatlarının məhdud olduğu nəzərə alınmaqla su mənbələrinə qənaət edilməsi və ya səmərəli istifadəsi ilə bağlı tədbirlər planı hazırlanmalıdır.

İçməli su istehsalı sahəsində pilot layihə həyata keçiriləcək

Su probleminin həll edilməsi, qarşıdan gələn yay aylarında su qıtlığının qarşısının alınması üçün tədbirlər görülür. Son illərdə ölkədə su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin və su təsərrüfatı obyektlərinin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi, müasir tələblərə cavab verən meliorasiya və su təsərrüfatı obyektlərinin qurulması, eləcə də bu sahədə uçot və nəzarətin təkmilləşdirilməsi istiqamətində ardıcıl tədbirlər görülür.

Son olaraq isə bu istiqamətdə Prezident İlham Əliyevin sərəncamları ilə dəniz suyunun duzsuzlaşdırılması yolu ilə içməli su istehsalı sahəsində pilot layihə həyata keçiriləcək və Qəbələ rayonunda Yengicə su anbarı tikiləcək.

Xatırladaq ki, ölkə ərazisində qar-su ehtiyatlarının müəyyənləşdirilməsi və aprel, may, iyun aylarında (yaz-yay gursululuq dövründə) çaylarda gözlənilən sululuğun proqnozlaşdırılması məqsədilə Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin və Naxçıvan MR Hidrometeorologiya İdarəsinin mütəxəssis-hidroloqları

tərəfindən ölkənin yüksək dağlıq ərazilərində aparılan qarölçmə işlərinin nəticələrinə əsasən, bu il qar ehtiyatı normadan və ötən il ilə müqayisədə az olub. Aparılan kompleks təhlillərə, o cümlədən qarda olan sululuğa və yaz dövründə gözlənilən hidrometeoroloji şəraitə əsasən, bu ilin aprel-iyun aylarında çaylarda sululuğun normadan aşağı olacağı gözlənilir.

Azərbaycan. - 2023.- 21 aprel. - № 83. - S. 15.

Ekologiyayı gözləyən bəla

İqlim dəyişiklikləri su və meşə resurslarına, insan sağlamlığına ciddi təsir göstərməkdədir

Şəymən

Dünyanı narahat edən global ekoloji problemlərdən biri də iqlim dəyişmələridir. İqlim dəyişiklikləri və onların canlı aləmə təsiri çox ciddi narahatlıq doğurur. Qlobal iqlim dəyişikliyi Yer kürəsinin hər bir hissəsinə öz təsirini göstərməkdədir. Dəniz səviyyəsinin qalxması, temperatur səviyyəsinin artması, torpaqların deqradasiyasında müşahidə olunan kəskin dəyişikliklər və digər təbii fəlakətlər bunun bariz göstəricisidir.

Ekoloqlar hesab edirlər ki, iqlim dəyişmələri yağıntıların qeyri-normal şəkildə paylanması, fəsilərin sürüşməsi və davamlılığının artması, su və meşə resurslarına, insan sağlamlığına təsirlərlə özünü göstərir. Bunun nəticəsində ekoloji tarazlıq pozulur, bu, insanla ətraf mühitin, meşə təsərrüfatı ilə kənd təsərrüfatının, su resursları ilə torpağın qarşılıqlı əlaqələrinə təsir edir. Proqnozlara görə, ekoloji çirklənmənin qarşısı alınmazsa, bu proses daha da dərinləşəcək.

Qlobal iqlim dəyişikliyi Yer kürəsində ekoloji tarazlığın və enerji balansının pozulmasına səbəb olur ki, bu da ətraf mühitə təsirsiz ötüşmür. Alimlərin fikrincə, Günəşdən Yer kürəsinə nə qədər enerji daxil olursa, bir o qədər də enerji planetimizin səthindən qayıtmalıdır. Əgər enerji qayıtmırsa, bu, ekoloji balansın açıq-aşkar pozulduğunu göstərir.

Qeyd edək ki, İqlim Dəyişmələri üzrə Hökumətlərarası Ekspertlər qrupunun son qiymətləndirmə hesabatına görə, son 100 ildə Yer kürəsində orta temperatur 0,8 dərəcə artıb. Temperaturun artmasının antropogen amillərlə bağlı olduğu deyilir, bunun əsasını isə istilik effekti yaradan qazlar təşkil edir.

Son 100 illik kosmik müşahidələr göstərir ki, tufan, çovğunların həm intensivliyi, həm də tezliyi artıb. İsti külək, qasırğa, yağıntılar güclənib, eyni zamanda sel, daşqın hadisələrinin də sayı artıb. Azərbaycanda da son illər orta illik temperatur 0,4-1,30 dərəcəyədək artıb. Temperatur artımı regionlardan asılı olaraq qeyri-bərabər paylanır.

İqlim dəyişikliyi, resursların tükənməsi və ətraf mühitin deqradasiyası ilə bağlı artan təhdidləri nəzərə alaraq, bir çox ekspertlər və siyasətçilər daha dayanıqlı və ədalətli qlobal sistemə keçməyə çağırıblar. Bu, qalıq yanacaqlardan asılılığın azaldılmasını və bərpa olunan enerji mənbələrinə keçidi, dayanıqlı kənd təsərrüfatı və meşə təsərrüfatı təcrübələrini təşviq etməyi və plastik tullantılar, hava və suyun çirklənməsi kimi problemlərin həllini əhatə edə bilər.

Dünən İqlim Dəyişikliyinə Təsirinin Azaldılması və Uyğunlaşma Tədbirləri üzrə Məktəb Simpoziumunda çıxış edən Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev deyib ki, iqlim dəyişikliklərinin Azərbaycana təsirlərini azaltmaq və ona uyğunlaşmaq üçün təxirəsalınmaz tədbirlər görməliyik.

Nazir bildirib ki, bu gün dünyanın üzləşdiyi ən aktual problemlərdən biri iqlim dəyişikliyidir: “Bu, təkcə ətraf mühitə deyil, həm də bütövlükdə iqtisadiyyata və cəmiyyətə təsir göstərir. Elmi araşdırmalar göstərir ki, artıq qlobal istiləşmənin təsirlərini daha tez-tez və intensiv şəkildə baş verən təbii fəlakətlər, dəniz səviyyəsinin dəyişməsi və anomal hava şəraiti ilə müşahidə edirik. Bu çağırış qarşısında özümüz və planetimiz üçün daha dayanıqlı gələcək qurmaq üçün kifayət qədər imkanlarımız var”.

M. Babayev vurğulayıb ki, bu xüsusda iqlim dəyişikliyi ilə bağlı aktual problemlərin həllində maraqlı olan bu qədər şagirdi bir arada görmək sevindirici haldır: “Siz bu məsələdə daha həssassınız və gələcək nəsillərin ekoloji problemlərlə mübarizəsində mühüm qüvvəni təşkil edirsiniz. Enerjinizi, yaradıcılığınızı və innovativ ideyalarınızı bu səylərə cəlb etməyiniz çox vacibdir. Öz həyat tərzinizdə davamlılıq prinsipinə uyğun hərəkət etmək və başqalarını buna təşviq etmək iqlim dəyişikliyi ilə bağlı problemlərin həllində ən vacib addımlardan biri olacaq. Düşünürəm ki, ekoloji fəallıqlıq tək bir aksiya ilə bitməli deyil, dayanıqlı və məsuliyyətli bir fəaliyyətə çevrilməlidir”.

“Müstəqil Azərbaycanın qurucusu, Azərbaycan xalqının və dövlətçiliyinin inkişafında misilsiz xidmətləri olan əbədiyaşar Ulu Öndərin fəaliyyəti dövründə ölkədəki ekoloji vəziyyət həmişə xüsusi diqqət mərkəzində olub, ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı müəyyən olunmuş prioritetlər üzrə mühüm tədbirlər görülüb. Heydər Əliyevin

uzaqgörən siyasəti, o cümlədən gənc mütəxəssislərin yetişdirilməsi, ekologiya sahəsində verdiyi tövsiyələr bu gün də görülməli işlərdə rəhbər tutulmaqdadır”, - nazir əlavə edib.

“Biosfer” İctimai Birliyinin sədri Qorxmaz İbrahimli isə “Şərq”ə açıqlamasında deyib ki, iqlim dəyişikliyi nə qədər sürətli olsa da, bəşəriyyəti yaxın on ildə ciddi bir dəyişiklik gözləmir. Alimlərin həyəcan təbili isə yaxın beş yüz il üçün gözlənilən dəyişikliklərlə bağlıdır: “Yaxın onilliklərdə havanın temperaturunun orta illik durumunun sabit qalacağı, hətta global soyuma və yaxud yağıntıların artması da müşahidə edilə bilər. Xüsusən son iyirmi ilin müşahidələri göstərir ki, quraqlıqların ardından yağıntıların artımı daha çox gözlənilən haldır. Dünyanın bir tərəfində quraqlıqdan əziyyət çəkildiyi kimi, digər tərəflərdə yağıntıların anomal düşməsi ilə subasma kimi fəlakətlər baş verə bilər. Bu çağın tələbi isə hər bir fərdin iqlim dəyişikliklərindən xəbərdar olmasıdır. Yaxın on ildə qeyd edilən problemlərin qarşısının alınması üçün ciddi maarifləndirmə işləri aparılmalıdır.

İqlim dəyişikliyi ölkəmizdəki təsirinə gəldikdə isə on il əvvəlki vəziyyəti analiz edərək bir çox nəticələrə gəlmək olar. Azərbaycan taransızlıq su ehtiyatlarından asılı ölkələrdən olduğundan xüsusən son on ilin quraqlığını ciddi şəkildə hiss etməkdədir. Cari il ərzində ölkə üzrə qar yağıntısının az olması nəticəsində dağlarda akkumulyativ su ehtiyatının yaranmaması yay və payız fəslində bir çox bölgələrdə su qıtlığına, bəzi ərazilərdə isə bulaqların qurumasına səbəb olub.

Özəlliklə qışda qarın az yağması Azərbaycanda buzlaqların sahəsinin kiçilməsinə gətirib çıxarıb. Nəticədə mülayim qurşağın quru hava tipi zonasında yerləşən ölkəmizdə səhrələşmənin artması, dağ çaylarının sululuq rejiminin dəyişməsi müşahidə olunur. Bu, gələcəkdə ciddi şəkildə su qıtlığı ilə üzləşməyə gətirib çıxara bilər. Bu səbəblə ən əsas müvafiq tədbirlərin görülməsində fayda var. Bunun üçün maarifləndirmə və könüllülük fəaliyyətinin artırılması öndə olmaqla, xüsusi proqramlar hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir”.

Q. İbrahimlinin sözlərinə görə, iqlim dəyişikliyi antropogen amillə birbaşa bağlıdır. Həm artan əhali sayı, həm də sənayenin sürətli inkişafı istixana qazlarının atmosferdə çoxalmasına səbəb olur. Bunun üçün də ekoloq qeyd edir ki, daş kömürün sənaye və məişətdə istifadəsini minimuma endirmək lazımdır: “İnkişaf etmiş ölkələrin atmosferdə karbon emissiyasının yüksəlməsində payının yüksək olduğunu nəzərə alaraq, nanotexnologiyalar vasitəsilə karbon emissiyasında artımın azaldılmasına nail oluna bilər. Azərbaycanda alternativ enerji mənbələrinə keçid və onların tətbiqi sevindirici haldır. Külək və günəş enerjisindən istifadə iqlim dəyişikliyi qarşısının alınmasında ən mühüm addımdır.

Açıq, dünyada iqlim dəyişikliyi qarşısının tam alınması qeyri-mümkündür. Lakin prosesi zəiflətmək və gələcək nəsillərin də həyatını xilas etmək üçün “Kioto” protokolu və “Paris” sazişi kimi beynəlxalq sənədlərin icrasına diqqət artırılmalıdır. Havanın istiliyinin yüksəlməsinin bir dərəcəni belə ötməməsinə nail olunmalıdır. Bunun üçün isə sənaye və kənd təsərrüfatının inkişafında karbon emissiyasını yüksəldən texnologiya və siyasətdən imtina olunmalıdır. Ətraf mühitin qorunmasının, hava, torpaq və suyun çirklənməsinin qarşısının alınmasının yolu davamlı maarifləndirmədən keçir. Planetimizi-qorumaq hər kəsin öhdəliyidir”.

Şərq. - 2023. - 19 aprel. - № 67. - S. 6.

Ermənilər işğal altında olan ərazilərimizdə ekoloji terror törədiblər

Alim Hüseynli

Sirr deyil ki, Ermənistan 30 ilə yaxın müddət ərzində işğal etdiyi Azərbaycan ərazilərinin təbii sərvətlərinə və ətraf təbii mühitinə bərpası mümkün olmayan külli miqdarda ziyan vurub. İşğal olunan ərazilərin təbii sərvətləri işğalçı dövlətin himayədarlığı nəticəsində müxtəlif şirkətlər tərəfindən qanunsuz istismara məruz qalıb və talan edilib. Həmin ərazilərin ətraf təbii mühitinə vurulan ziyan, regionda ekoloji tarazlığın pozulmasına səbəb olub. İşğala məruz qalmış yaşayış məntəqələrimiz erməni silahlı birləşmələri tərəfindən qarət edilib, evlər dağıdılıb, su, elektrik, qaz və digər kommunikasiya xətləri isə tamamilə sıradan çıxarılıb. Ümumiyyətlə, Ermənistan tərəfindən ekoloji terrora məruz qalan Azərbaycan əraziləri regional ekoloji fəlakət zonasına çevrilib. Belə ki, Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal etdikləri ərazilərdə ətraf təbii mühitin mühafizəsinə dair qəbul olunan beynəlxalq normativ hüquqi sənədlərə və qanunlara əməl edilməyib. Konkret olaraq işğaldan azad edilən ərazilərdə monitoring zamanı təbii sərvətlərimizin talan edilməsinin, meşələrdə çoxillik qiymətli ağacların kəsilməsinin bir daha şahidi olduq. Qazax rayonu istiqamətində, Murov dağ silsiləsi boyu, Ağdərə istiqamətində Talış, Güllüstan, Baranbart meşə ərazisində 100 hektarlarla sahədə fıstıq, saqqız, göyüş, şam, palıd və s. çoxillik ağaclar kəsilib və Ermənistana daşınıb. Qeyd edilən ərazilərdə təmas xəttində meşə sərvətlərinin talan edilməsi işinə birbaşa işğalçı ordunun hərbi qulluqçuları tərəfindən rəhbərlik edilib. Bu bir faktıdır ki, işğal dövründə Ermənistan ölkəmizin təbiətinə, bioloji müxtəlifliyinə, su hövzələrinə, ümumilikdə işğal altında olan ərazilərin ekologiyasına ciddi ziyan vurub. Erməni terroristlərinin fəaliyyəti ətraf mühitin məhvi və ciddi zərər görməsi ilə nəticələnən fəsadlara gətirib çıxarmışdır. Ermənistanın qadağan olunmuş silahlardan istifadəsi nəticəsində ətraf mühit fiziki və kimyəvi çirklənməyə məruz qalmaqla yanaşı, burada mövcud olan müxtəlif nadir bitki və heyvan növləri məhv edilmiş, flora və faunaya külli miqdarda ziyan vurulmuşdur. Xüsusən, təmiz su mənbələrinin kimyəvi çirklənməsi nəticəsində çay və göllərdə özü-özünü tənzimləmə prosesi dayanmış, nəticədə su hövzələri bütün canlılar üçün zərərli, ölü bir zonaya çevrilmişdir. İşğal dövründə Azərbaycan dəfələrlə bu problemi beynəlxalq ictimaiyyət qarşısında qaldırmış, lakin həmişəki kimi Ermənistana yetərli təzyiq olmamışdır.

"Ekoloq-2010" Ekoloji Maarifləndirmə İctimai Birliyinin (EMİB) sədri Səlim Balayev bildirib ki, 30 illik işğal dövründə Ermənistan Azərbaycanın yalnız tarixi, mədəni abidələri, yaşayış məskənlərini dağıtmaqla kifayətlənməyib, hətta öz xislətini Qarabağın ətraf mühitinə, təbii sərvətlərinə külli miqdarda ziyan vurmaqla da göstərib. Bu dövrdə həmin ərazilərin təbii sərvətləri işğalçı dövlətin himayədarlığı nəticəsində müxtəlif xarici şirkətlər tərəfindən qanunsuz istismara məruz qalıb. Ötən illər ərzində Ermənistanın yürütdüyü ekoloji terror bölgədə tarazlığın pozulmasına səbəb olub. Terror nəticəsində hektarlarla meşələr məhv olub, çayların suyu yüksək səviyyədə çirklənməyə məruz qalıb. Bunu transsərhəd çay olan Oxçuçayın timsalında aydın görmək mümkündür: "Böyük bir hissəsi Ermənistanda yerləşən bu transsərhəd çayı həmin ölkə ərazisində daim çirkləndirilib. Aparılan araşdırmalar zamanı Qafan və Qacaran dağ-mədən sənayesinin tullantı sularının təmizlənmədən birbaşa çaya axıdıldığı və çirklənmə səviyyəsinin normadan dəfələrlə artıq olduğu üçün Oxçuçayın su ehtiyatlarının istifadəsi yararsız hesab edilir. Oxçuçayın Azərbaycanın iki böyük çaylarından biri olan Araz çayına töküldüyünü nəzərə alsaq, onun hədsiz çirklənməsi bu çayın su ehtiyatlarının da keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərir. Əkin sahələrinin suvarılmasında həlledici rol oynayan Araz çayında suyun çirklilik səviyyəsi o dərəcəyə yüksəlib ki, sudan məişətdə istifadə olunması insan sağlamlığına birbaşa təsir edər, mənfi fəsadlara yol açar. Hazırda Oxçuçayda çirklilik səviyyəsi kritik həddə çatıb və çayın fauna və florası demək olar ki, sıradan çıxarılıb, çaydakı canlıların böyük əksəriyyəti məhv olub".

Onun sözlərinə görə, Azərbaycan 44 günlük Vətən müharibəsində ərazilərini Ermənistanın işğalından azad etdikdən sonra Qarabağın təbiətinin öyrənilməsi, təbii ehtiyatlarının müəyyənləşdirilməsi istiqamətində aidiyyəti qurumlar tərəfindən davamlı olaraq monitoringlər həyata keçirilir: "Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN) tərəfindən ötən il ərzində aparılan monitoringlər zamanı Oxçuçaydan dəfələrlə götürülən su nümunələrində çirklənmənin yüksək səviyyədə olduğu təsdiqini tapıb. Belə ki, suda yüksək miqdarda ağır metal, xüsusən mis, molibden, manqan, dəmir, sink və xrom aşkar edilib. ETSN-in monitoring hesabatlarına əsasən, çayda mis-molibden birləşməsinin miqdarı normadan iki, dəmir dörd və nikel yeddi dəfə yüksək olub, çayın rəngi çirklənmə səbəbindən vaxtaşırı dəyişib. Oxçuçayın Zəngilanın Şayıflı və Cahangirbəyli kəndləri hissəsində aparılan monitoring zamanı Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitab"ına daxil edilən minlərlə kiçik qızılxallı və şirbit

balıqlarının kütləvi ölümünün müşahidə edilməsi də çaydakı çirklənmənin yüksək səviyyədə olmasından xəbər verir".

İctimai Birlik sədri qeyd edib ki, Azərbaycan tərəfi Oxçuçaydakı ekoloji fəlakətlə bağlı beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini məsələyə cəlb etmək üçün xarici ölkələrin nüfuzlu laboratoriyalarına müraciət etməli olub. Çayın suyu və dib çöküntüləri nümunəsinin təhlilləri ETSN-nin sifarişi əsasında Almaniyanın beynəlxalq səviyyədə akkreditə olunmuş və sertifikatlaşdırılmış SGS laboratoriyasında aparılıb. Su nümunələrinin sınaq nəticələri çay səthindəki sulara ağır metalların, xüsusən dəmir, mis, manqan, molibden, sink, xrom, nikel və digərlərinin yüksək miqdarda olduğunu aşkar edib, hətta çöküntü nümunələrində təhlükəli maddələrin konsentrasiyasının normadan dəfələrlə artıq olduğu müəyyən edilərək, çayın çirklənmə səviyyəsinin kritik olduğu aşkar edilib. Mərhələli tədqiqatların nəticəsinə görə, çayda çirklənmə səviyyəsi o dərəcədə yüksəkdir ki, suya əllə toxunmaq belə insan həyatı üçün təhlükəli nəticələrə gətirib çıxara bilər. Transsərhəd çay olan Oxçuçayın Ermənistan tərəfindən çirklənməsi ilə bağlı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, eləcə də Azərbaycanın bir sıra qeyri-hökumət təşkilatları müxtəlif beynəlxalq qurumlara, nüfuzlu ekoloji təşkilatlara dəfələrlə müraciət edilib. Ermənistan bu zərərli təcrübəni dayandırmağa çağırılsa da, hələ ki, qarşı tərəf bu çağırışlara heç bir reaksiya verməyib".

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, İkinci Qarabağ savaşından sonra Azərbaycan, Rusiya və Ermənistan liderlərinin 2020-ci il 10 noyabr tarixində imzaladıqları üçtərəfli bəyanata uyğun olaraq, Kəlbəcər, Laçın və Ağdamı boşaltmaq üçün rəsmi Bakının humanist mövqeyi nəticəsində ermənilərə verilən əlavə vaxtda belə onlar Azərbaycan ərazilərində ekoloji terroru davam etdirmiş, müvəqqəti yaşadıqları evləri tərk etdikləri zaman evləri yandıraraq meşə ərazilərinə yayılmasına şərait yaratmış, eyni zamanda ağacları kəsmiş, yanğınlara törətmişlər. Bütün bunlar isə əsl erməni xislətinin göstəricisidir. Başqa sözlə, görünən odur ki, beynəlxalq təzyiqlər olmadıqca, Ermənistan regionda ekoloji terroru davam etdirməkdə israrlıdır.

Olaylar.-2023.-28 aprel-4may.-№16.-S.11.

Azərbaycanın ekologiyası: problemlər və onların həlli yolları

Bəhram Hüseyn Əliyev,

Müdafiə Sənayesi Nazirliyinin tabeliyindəki Milli Aerokosmik Agentliyinin Ekologiya İnstitutunun direktoru, tarix elmləri doktoru, professor

Bu gün dünyada yaranan ekoloji problemlərin əsasında global iqlim dəyişmələri, torpaqların degradasiyası, ərzaq təhlükəsizliyi və onların yaratdığı fəsadlar durur. Global iqlim dəyişmələri fonunda yaranan global istiləşmə aridliyin artmasına, torpaqların degradasiyasına, biomüxtəlifliyin azalmasına, torpaqların degradasiyası isə səhrələşməyə səbəb olur.

Dünyanı rahatsız edən global problemlərdən biri də iqlim dəyişmələri və onun fəsadlarıdır. Məhz buna görə BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyası yaradılmışdır. Azərbaycan da 1995-ci ildən bu konvensiyanın üzvüdür.

İqlim dəyişmələrinin insan həyatının bütün fəaliyyət sahələrinə təsirinin öyrənilməsi və bu təsirlərə qarşı müəyyən tədbirlərin görülməsi öz aktuallığı ilə digər prioritet problemlərdən seçilir. BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının üzvü kimi Azərbaycan özünün antropogen mənşəli parnik qazları tullantılarının inventarlaşdırılmasını aparmış, ölkədə istifadə olunan karbon balansına görə emissiya olunan CO₂-nin və digər qazların maksimum miqdarını hesablamışdır.

İqlim dəyişmələrinin fəsadlarının aradan qaldırılması üçün adaptasiya tədbirləri işlənib hazırlanmışdır. Bəs adaptasiya nədir?

Adaptasiya - iqlim dəyişmələrinin fəsadlarının aradan qaldırılması üçün müəyyən tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Bura maarifləndirmə, iqlim dəyişmələrinin təsirinin öyrənilməsinə professional hazırlıq, həmçinin quraqlığa davamlı bitkilərin əkilməsi, sahil zonasının müdafiəsinin gücləndirilməsi daxildir. Adaptasiyada ilk addım iqlim dəyişmələrinin təsirinə nəyin və hansı formada məruz qalmasını təyin etməkdir.

Bütün dünyanı, o cümlədən Azərbaycanı da rahatsız edən global problemlərdən biri də torpaqların degradasiya problemidir. Bura torpaqların eroziyası, şoranlaşma və son nəticə olaraq səhrələşmə problemi daxildir. Səhrələşmə isə torpağın və bitki örtüyünün degradasiyası, onların bioloji və iqtisadi məhsuldarlığının azalması və ya tamamilə itirilməsi deməkdir. Səhrələşmə zamanı məhsuldarlıq fəlakətli dərəcədə aşağı düşür, mal-qara tələf olur, su mənbələri quruyur, əkin sahələri şoranlaşır, qumluqlar yaşayış yerlərinə doğru "hərəkət" edir, nəticədə yoxsulluq, aclıq və xəstəliklər baş verir.

Hazırda səhrələşmənin arealı çox sürətlə genişlənir: bir dəqiqə ərzində 20 ha münbit torpaq sahəsi səhraya çevrilir. İl ərzində isə bu rəqəm 6 milyon hektara çatır. Planetimizdə 3,6 milyard hektar sahə səhrələşməyə məruz qalmışdır. Bu, Avropanın ərazisindən üç dəfə böyükdür və ya Yer kürəsi sahəsinin dördüdə biri qədərdir. Bütün qitələrdə (Antarktida istisna olmaqla) - dünyanın 110 ölkəsində mövcud olan səhrələşmə daha çox Avstraliyada, Afrikada, Avrasiyada getmişdir.

Səhrələşmə prosesi Azərbaycandan da yan keçməmişdir. Ölkəmizdə səhrələşmə prosesi əsasən dağətəyi, düzənlik və ovalıq ərazilərdə təbii, xüsusən antropogen amillərin təsiri nəticəsində baş verir. Bu ərazilərdə yağıntıların orta illik miqdarı 150-400 mm arasında tərəddüd edir. Səthi buxarlanma isə yağıntının miqdarından 3-4 dəfə artıqdır. Azərbaycan ərazisində səhrələşmənin arealları əsasən Abşeron yarımadası, Kür-Araz ovalığı, Naxçıvan Muxtar Respublikası regionlarıdır.

Belə olan halda ölkəmizdə səhrələşmə ilə mübarizə istiqamətində hansı tədbirlər həyata keçirilməlidir? İlk növbədə:

- * Səhrələşmiş ərazilərin inventarlaşdırılması və xəritələşdirilməsi;
- * Səhrələşmə proseslərinin uzunmüddətli ekoloji monitorinqini təşkil etmək (bura hidrometeoroloji, aqrokimyəvi, bioloji, hidroloji stansiyaların nəzarəti, ərazinin aerokosmik şəkillərinin çəkilməsi də daxildir);
- * Təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə etmək, otlaqlardan istifadəyə nəzarət;
- * Meliorasiya işlərinin həmçinin fitomeliorasiya işlərinin aparılması;
- * Su ehtiyatlarından səmərəli istifadə və onların genişləndirilməsi;
- * Əkinçilikdə torpaqlardan düzgün istifadə, aqrotexniki qaydaya riayət edilməsi;
- * Otların fitomeliorasiyası, həmçinin səhrələşmiş ərazilərdə qumsallıqları bərkidən bitkilərin əkilməsi;
- * Biomüxtəlifliyin qorunmasının təşkil edilməsi;

* Səhralaşmaya dair fundamental tədqiqat işlərinin aparılması, səhralaşmanın dinamikasına nəzarət, səhralaşma ilə bağlı proqnozların verilməsi;

* Səhralaşma ilə mübarizədə sosial-iqtisadi mexanizmlərdən istifadə və beynəlxalq əməkdaşlığın rolunun artırılması.

Səhralaşma prosesi həm də ona görə çox ciddi problem sayılır ki, o, nəticə etibarilə məhsuldarlığın son dərəcə aşağı düşməsinə və nəticədə ərzaq qıtlığına səbəb olur. Ərzaq təhlükəsizliyinin təminatı isə, məlum olduğu kimi, dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biridir. Ona görə də səhralaşma probleminin həlli milli, iqtisadi, sosial, demoqrafik və ekoloji faktorların geniş spektrini əhatə edir.

Ərzaq təhlükəsizliyinə nail olmaq üçün Azərbaycan hökuməti iki mərhələdən ibarət strategiyanın həyata keçirilməsini öhdəsinə götürür:

1. İslahatlar aparıldığı müddətdə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün qısamüddətli və ortamüddətli keçid tədbirlərinin tətbiqi. Bu, əsasən özəl fermer təsərrüfatçılığına və sahibkarlığa kömək göstərilməsi vasitəsilə təmin edilir. Həmin mərhələdə tədbirlərin

8 istiqamətdə aparılması nəzərdə tutulur: müvafiq qanunların həyata keçirilməsinə nəzarət; gözlənilən ilkin nəticələrin əldə edilməsi üçün lazım olan büdcə ayırımlarının dəqiqləşdirilməsi; ərzaq istehsalı sahəsində müvəqqəti vergi güzəştlərinin tətbiqi məsələsinə baxılması; qida məhsullarının istehsalı, emalı və satışı üçün kreditlərin alınmasına kömək göstərilməsi; qida məhsulları istehsalçıların ərzaq idxalından müdafiəsi; müəssisələr arasında qarşılıqlı borcların restrukturizasiyası; istehlakçıların müdafiəsinin gücləndirilməsi; ərzaq təhlükəsizliyi sahəsində müvafiq məlumat sisteminin yaradılması yolu ilə fəvqəladə vəziyyətə hazırlıqla bağlı əlavə tədbirlərin həyata keçirilməsi.

2. Ərzaq təhlükəsizliyi sahəsində uzunmüddətli tədbirlərin başlıca məqsədi Azərbaycanın kənd təsərrüfatının gəlirliliyinin və rəqabət qabiliyyətinin artırılmasını, eləcə də onun beynəlxalq iqtisadi sistemə inteqrasiya olunmasını nəzərdə tutur. Ərzaq təhlükəsizliyi əsasən ölkədə kənd təsərrüfatının inkişafı və ərzaq istehlakı vəziyyətinin yaxşılaşdırılması hesabına təmin edilməlidir. Buna nail olmaq üçün dörd əsas istiqamətdə tədbirlər həyata keçirilməlidir: ərzaq təhlükəsizliyi ilə bağlı idarəetmə mexanizmlərinin möhkəmləndirilməsi; fermer təsərrüfatlarının kommersiya və bazar iqtisadiyyatı tələblərinə cavab verən qurumlara çevrilməsi, kənd təsərrüfatı və ərzaq sektorları üçün müəyyən olunan güzəştlərin mərhələlərlə məhdudlaşdırılması; ölkədə ərzaq məhsulları növlərinin istehsalının inkişafı və kənd təsərrüfatının rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsi; kənddə infrastrukturun inkişafına kömək edən dövlət investisiya siyasətinin aparılması.

Azərbaycanda qeyd etdiyimiz ekoloji problemlər daha tez və səmərəli həllində əhəlinin düzgün maarifləndirilməsi və bu hesaba yaxından iştirak etməsi də olduqca vacib şərtlərdən sayılır.

"Planetin ağciyərləri"nə qayğı: yaşıllıqların qorunması naminə tədbirlər sərtləşdirilir

Sevinc Qarayeva

Ölkədə yaşıllıqların mühafizəsi ilə bağlı qanunlar kifayət qədər sərtir. Paytaxtda diametri 20 santimetr olan ortaölçülü ağacın kəsilməsi artıq cinayət tərkibi təşkil edir. Ağac kəsilməsi faktı ilə əlaqədar toplanmış materiallar hüquq-mühafizə orqanlarına göndərilir. Əgər bununla əlaqədar cinayət işi qaldırılsa, həmin şəxs azadlıqdan məhrum edilə bilər. Buna baxmayaraq, yaşıllıqların mühafizəsi ilə bağlı müvafiq qanunvericilik aktlarının dəyişdirilməsi üzərində layihə işlənib və bütün aidiyyəti qurumların rəyi alınıb. Bir neçə detalın dəqiqləşdirilməsi işi gedir. Yaxın aylarda həmin qanunun təsdiq ediləcəyi gözlənilir.

Dövlət Ekoloji Təhlükəsizlik Xidmətinin rəisi Hikmət Əlizadə deyir ki, qanunvericiliyə dəyişikliyə əsasən, qanunsuz ağac kəsintisi faktları ilə əlaqədar dəymiş ziyanın həcmi bir neçə dəfə artırılacaq: "Məlum olduğu kimi qanunsuz ağac kəsintisi faktları zamanı dəymiş ziyanın məbləği rayonlarla Bakı və Sumqayıt şəhərlərində fərqlənir. Belə ki, əvvəllər Bakıda və Sumqayıtda eyni ağacın kəsilməsi faktı zamanı dəymiş ziyanın məbləği regionlara nisbətən üç dəfə çox idi. Yeni dəyişikliyə əsasən, həmin məbləğ Bakı və Sumqayıtda beş-altı dəfə yuxarı olacaq. Məsələn, rayonda bir ağacın kəsilməsinə görə dəymiş ziyanın məbləği yüz manatdırsa, paytaxtda 600 manat olacaq. O cümlədən, hüquqi şəxslərin cərimə olunması ilə bağlı təkliflərdə cərimə məbləğinin 35 min manatdan 50 min manata qaldırılması nəzərdə tutulub. Bu cür dəyişikliklər vətəndaşların, şirkətlərin məsələyə daha məsuliyyətlə yanaşmasına xidmət edəcək".

Hikmət Əlizadənin dediyinə görə, bir yandan ölkə ərazisində yaşıllıqların artırılması ilə bağlı çox ciddi tədbirlər həyata keçirilir, ilbəlil əkilən ağacların sayı artırılır. Təkcə bu il Ümummilli liderin 100 illiyi ilə bağlı 3 milyon ağacın əkilməsi hədəf götürülüb. Respublika ərazisində bütün aktiv ictimaiyyət bu işlə məşğuldur. Lakin digər tərəfdən təəssüf ki, istər meşə, istərsə də şəhər ərazilərində ağacların qanunsuz kəsilməsi faktlarına rast gəlinir. Buna baxmayaraq, son beş ilin statistikasına əsasən, qanunsuz ağac kəsilməsi faktlarında azalma tendensiyası müşahidə edilir. Əgər beş il əvvəl il ərzində 55-58 min kubmetr həddində qanunsuz qırıntı müəyyən edilirdisə, son ilin göstəricisi 10 min kubmetrə yaxındır. Bu, o deməkdir ki, ən azı beş dəfə azalma var. Lakin istər-istəməz yenə də belə halların olması təşviş və narahatlıq doğurur. Bu cür qanunsuzluqlarla cəmiyyətin hər bir üzvü mübarizə aparmalıdır.

Xidmət rəisinin sözlərinə görə, vətəndaşlar və ya şirkətlər tərəfindən ağacların kəsilməsi faktları iki halda baş verir: "Birincisi onların qanunvericiliyi bilməməkləri, yəni ağacın qanunsuz kəsilməsinin hansı hüquqi məsuliyyətə səbəb ola biləcəyindən xəbərsiz olmalarıdır. Onlar bilmirlər ki, bir ağacın qanunsuz kəsilməsi hətta insanın azadlıqdan məhrum edilməsi ilə də nəticələnə bilər. Digər halda böyük şirkətlərin cəzasızlığa ümid etmələridir. Həmin tikinti şirkətlərinin məsul şəxsləri elədikləri qanunsuzluqların üzə çıxmayacağını düşünsələr də, mövcud üsullarla onların qanunazidd əməllərini üzə çıxarıyıq. Təkcə ötən il ölkə üzrə 1963 belə fakt müəyyən edilib. Həmin faktlardan 223-ü hüquq-mühafizə orqanlarına və əksər hallarda Baş Prokurorluğa göndərilib. Cinayət tərkibli işlər üzrə ziyanın məbləği 2 milyon 550 min manat müəyyən edilib. Bu ilin üç ayı ərzində 67 cinayət tərkibli iş müəyyən edilərək hüquq-mühafizə orqanlarına təqdim edilib. Dəymiş ziyanın məbləği 850 min manat həddində hesablanıb. Sadalanan faktlar üzrə işlər təkcə ziyanın ödənilməsi ilə yekunlaşmır, eyni zamanda, qanunsuz ağac kəsən şəxsə və ya tikinti şirkətinin məsul şəxsinə qarşı cinayət işi qaldırıldığı təqdirdə onların azadlıqdan məhrum edilməsi halları da var".

Əsasən də ağaclara zərər vurulması, yaşıllıqların məhv edilməsi insan sağlamlığı üçün birbaşa təhlükədir. "Təbiətin ağciyərləri" adlandırılan ağaclar təbiətdə oksigen balansının təmin olunmasında əsas rol oynayır. Meşə sahələrində və meşə fonduna daxil olmayan sahələrdə ağacların, kolların və digər yaşıllıqların qanunsuz kəsilməsi zədələnməsi və ya məhv edilməsi İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 253-cü maddəsinə əsasən inzibati məsuliyyət yaratmaqla 45 min manatadək cərimə ilə nəticələnə bilər. Qanunsuz ağac kəsənləri Cinayət Məcəlləsinin 259-cu maddəsinə əsasən, cinayət məsuliyyəti yaratmaqla 6 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası gözləyir. Dövlətin ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi istiqamətində həyata keçirdiyi siyasətə kölgə salan hallara qarşı prokurorluq orqanları tərəfindən mübarizə tədbirləri davam etdirilir.

Hikmət Əlizadə qeyd edib ki, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən meşələrin qırılması, ağacların qanunsuz kəsilməsinin qarşısını almaq üçün sərt tədbirlər görülür: "Meşələrin qanunsuz kəsilməsinin qarşısının alınması, meşələrə və yaşıllıqlara qəddar münasibət, yanğın təhlükəsizliyi tələblərinə riayət olunması

üçün daim müvafiq tədbirlər həyata keçirilir. Meşələrə amansız münasibət göstərərək qırıntılara yol verən şəxslərə qarşı nazirlik tərəfindən qəti tədbirlər görülür. Ciddi ictimai nəzarətin həyata keçirilməsi üçün aidiyyəti şəxslərə və qurumlara tövsiyələr verilir. Biznes məqsədilə meşələrdə ağacların qanunsuz kəsilməsi və oğurlanması hallarının qarşısının tam şəkildə alınması üçün ictimai nəzarət və ictimai mühafizə təşkil olunur. Hazırda qanunsuz ağac kəsmə faktı ilə bağlı başlanmış cinayət işi üzrə təqsirkar şəxslərin dairəsinin tam müəyyənləşdirilərək cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmələri istiqamətində zəruri istintaq-əməliyyat tədbirləri davam etdirilir. Bütün fiziki və hüquqi şəxslərə qanunsuz ağac kəsilməsi hallarına yol verməmələri tövsiyə edilir və bu kimi hallara yol verən şəxslər barəsində qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada ən ciddi cəza tədbirləri görülməkdir".

Azərbaycanda meşələrin ümumi sahəsi 1213,7 min hektar olmaqla ümumi ərazinin 14 faizini əhatə edir. Meşə ilə örtülü sahələr isə 1021 min hektardır ki, bu da ölkə ərazisinin 11,8 faizi deməkdir. Ölkənin ümumi meşə ərazilərinin 49 faizi Böyük Qafqazın, 34 faizi Kiçik Qafqazın, 15 faizi Talış dağlarının, 2 faizi isə aran zonasının payına düşür. Ekoloji mühitin əsas tərkib hissələrindən hesab olunan meşələr global ekoloji problemlərdən hesab olunan iqlim dəyişmələrinin, səhrələşmə proseslərinin genişlənməsinin, bioloji müxtəlifliyin azalmasının, atmosferdə qaz balansının pozulmasının qarşısının alınmasında əvəzsiz əhəmiyyət kəsb edir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Meşələrin İnkişafı Departamentdən bildirilib ki, ərazilərin dəyişkən və mürəkkəb relyefli olması, meşə ağac və kol bitkilərinin dəniz səviyyəsindən 2000-2200 metr yüksəkliklərə qədər çatması ilə yanaşı, həm də zəngin və rəngarəng növ müxtəlifliyinin əmələ gəlməsinə səbəb olub. Azərbaycan öz füsunkar gözəlliyi, zəngin təbii sərvətləri, al-əlvan florası və faunası ilə bütün dünyada şöhrət qazanıb. Burada 125 fəsiləyə və 930 cinsə daxil olan ali bitkilərin 4500 növü yayılıb. Bunlardan 48 fəsiləyə, 135 cinsə mənsub olan 450 növ ağac və kollar ölkənin meşələrində bitir. Bu isə ölkə florasındakı bitki növlərinin 11-ni təşkil edir. Azərbaycan dendroflorasının tərkibində 70 regional endemik növə təsadüf edilir. Bu da ümumi ağac və kol bitki növlərinin 16 faizi deməkdir. Azərbaycan dendroflorasının belə zəngin tərkibə malik olmasına baxmayaraq, əsas meşə əmələ gətirən növlər azdır.

Ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Firdovsi Əliyev qeyd edib ki, Azərbaycanda meşələrin mühafizəsi və dayanıqlı inkişafına dair Milli Meşə Proqramı hazırlanıb: "Azmeşəli ölkə kimi meşələrin artırılması və mühafizəsi prioritet istiqamətlərimizdən biridir. Bu baxımdan ölkəmizdə meşələrin bərpasına, yeni meşə zolaqlarının salınmasına çox böyük önəm verilir. Meşə fondunun əkinəyararlı açıq sahələrində aqrobağlar salınır. Həmçinin, tezböyüyən ağac cinslərindən ibarət plantasiyalar yaradılır. Belə meşə zolaqlarının salınması qida və ağac emalı sənayesinin inkişafı üçün də əhəmiyyətlidir. Milli Meşə Proqramının hazırlanmasının məqsədi ölkədə meşələrin səmərəli idarə edilməsi sahəsində siyasi, institusional və qanunvericilik üzrə təkmilləşdirmə işlərinin aparılmasıdır. Milli Meşə Proqramı 2020-2030-cu illəri əhatə edən 10 illik müddət üçün işlənib hazırlanıb. Bu proqram ölkədə meşəçiliyin inkişaf strategiyasını əks etdirən əsas sənəddir".

Separatçı rejimin yeni ekoloji terroru: Sərsəng su anbarı quruyur

Sevinc Azadi

Bir neçə gün öncə erməni mediasında yayılan xəbərdə görə, hazırda Qarabağda növbəti ekoloji fəlakət yaşanır. Belə ki, separatçı rejim Qarabağın elektrik enerjisi ilə təmin edilməsi üçün Sərsəngdə tikilmiş Su Elektrik Stansiyasından istifadə edir. Bu isə anbarın boşalmasına səbəb olur. Qeyd edilir ki, əgər anbarda su tükənsə, Qarabağdakı ermənilər lazım olan şəraitdən məhrum olacaqlar. Bu da o deməkdir ki, separatçı rejim Qarabağda yeni terrora başlayıb.

Əvvəllər faydalı qazıntılarımızı, digər təbii sərvətlərimizi darmadağın etdikləri kimi indi də, su anbarını məhv etməyi qarşılarına məqsəd qoyublar. Məlumdur ki, Ermənilər Qarabağı işğalda saxlayarkən su mənbələrinin, anbarların, çayların qarşısını kəsərək, Qarabağ ətrafı bölgələrdə də ciddi ekoloji fəlakət yaradıblar. Bunun ağır fəsadları bu gün də davam etməkdədir. Ermənistan işğal dövründə Zəngilan və Cəbrayıl rayonları ərazisində Araz çayını davamlı olaraq çirkləndirir, çayın məcrasında süni əngəllər yaradırdı. Erməni vandalları habelə, Sərsəng və Suqovuşan su anbarlarından suyun axınının qarşısını kəsmişdilər. Araşdırmaları zamanı belli olub ki, Ermənistan 1993-94-cü ildən bu yana hər il suvarma dövründə, yaz, yay aylarında su axınının qarşısını kəsib, keçmiş cəbhəyanı rayonlarda – Tərtər, Bərdə, Ağdamın işğalda olmayan hissəsi, Goranboy, Ağcabədi və Yevlax rayonları ərazisində əkin sahələrinə, meşə zolaqlarına sözün əsl mənasında ekoloji terror törədib. Nəticədə min hektarlarla ərazidə yaşıllıqlar məhv olub, əkinlə məşğul olan şəxslərə, Azərbaycan dövlətinə milyardlarla manat ziyan vurulub.

Adları qeyd olunan rayonların su təchizatı hələ Sovet dövründən Sərsəng və Suqovuşan su anbarları hesabına həyata keçirilirdi. 44 günlük Vətən müharibəsi dövründə Suqovuşan su anbarı da erməni işğalından azad edildi. Suqovuşana Azərbaycanın nəzarəti bərpa olunandan sonra Tərtərçaya suyun axınının artırılması hesabına son 2 ildə 30 min hektara yaxın ərazimizdə suvarma işləri xeyli yaxşılaşıb. Qəzalı vəziyyətdə olan Sərsəng su anbarı isə hazırda sülhməramlıların nəzarət etdiyi, ermənilərin yaşadığı ərazidə yerləşir. Faktiki olaraq ermənilər 2020-ci ilin 10 noyabr üçtərəfli Bəyanatından sonra da separatçılıqdan əl çəkmir. Bu səbəbdən Sərsəng su anbarına Azərbaycanın müvafiq qurumlarının birbaşa icrası mümkün olmayıb. Bundan istifadə edən erməni tərəfi faktiki olaraq “su terroru”nu davam etdirir.

Xatırladaq ki, Xankəndidəki separatçı rejimin həyata keçirdiyi ekosid nəticəsində son 28 ildə Sərsəng su anbarında suyun səviyyəsi 25,4 metr aşağı düşüb. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə, anbarın su ilə doldurularaq normal səviyyəyə çatdırılması üçün minimum iki il gərəkdir. Separatçı rejimin qondarma "Su komitəsinin sədri" Georgi Ayriyayan etiraf edib ki, Sərsəngdə suyun səviyyəsinin aşağı düşməsinin daha da sürətlənməsinin əsas səbəbi elektroenerji istehsalının artırılmasıdır. Məhz bu səbəbdən Azərbaycan ekosidə görə Ermənistanı ədalət məhkəməsinə cəlb etmək niyyətindədir. Azərbaycanın xarici işlər naziri Ceyhun Bayramovun dediyinə görə, Ermənistanın Azərbaycanın bir zamanlar işğal altındakı ərazilərində qeyri-qanuni fəaliyyəti ilə bağlı məsələyə hüquqi müstəvidə baxılmalıdır. Xankəndidəki separatçı rejim isə bizi yeni ekoloji terror aktı ilə hədələyir. Separatçı rejimin qondarma başçısı Araik Arutyunyan bəyan edib ki, Sərsəng su anbarında "yaranmış vəziyyətlə əlaqədar olaraq" Azərbaycanın Tərtər, Ağdam, Bərdə, Goranboy, Yevlax və Ağcabədi rayonlarında 96 min hektar əkin torpaqları suvarılmadan məhrum olunacaq. Bu, aşkar şantaj və ekosid xəbərdarlığı sayıla bilər. Lakin Araik və ətrafındakılar unudurlar ki, Azərbaycan rayonlarına qarşı bu cür terror cəhdi separatçılar üçün çox ağır nəticələr verə bilər. Onların Sərsəng su anbarından "təzyiq vasitəsi" qismində istifadə etmələri ermənilərin gözlədikləri effektdə səbəb olmayacaq, amma separatçılar üçün nəticə həddən ziyadə ağır ola bilər.

Sərsəng su anbarı ilə yanaşı, hazırda ermənilərin yaşadığı Azərbaycan ərazilərindən keçib gələn çayların da qarşısı kəsilib. Məsələn, Ağdamın əsas su mənbələrindən olmuş Xaçınçay hazırda quruyub. Ağdamın işğaldan azad edilmiş ərazilərinə dağlıq hissədən gələn bir sıra çaylar da həmçinin. Habelə, Tərtərçaya qoşulan kiçik çayların da məcrası məhv edilib, qarşısı kəsilib. Bu gün Qarabağda sürətli inkişaf Azərbaycanın əsas prioriteti olduğundan burada kənd təsərrüfatının inkişafı, infrastrukturun qurulması, əhalinin geri dönüşü üçün müvafiq beynəlxalq təşkilatlar da su mənbələri ilə bağlı məsələdə tələbkar olmalıdır. Bu, xüsusilə 10 noyabr Bəyanatının tələbidir və icrası mütləqdir.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasına aid Sərsəng su anbarı Ulu Öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1976-cı ildə Tərtərçayın üzərində inşa edilib. Su anbarı Azərbaycanın bir sıra rayonlarının (Tərtər, Ağdam, Bərdə, Goranboy, Yevlax və Ağcabədi) 100 min hektar civarında torpaq (əkin) sahəsini suvarma suyu ilə təmin etmək

məqsədi ilə qurulub. Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü nəticəsində Sərsəng su anbarı habelə, 130 min hektar ərazini su ilə təmin edən və uzunluğu 6426 km olan suvarma kanalları şəbəkəsi, 185 km-lik kollektor və drenaj kanalları, 1429 artezian quyusu, 539 hidrotexniki tikinti obyektləri, 220 su elektrik stansiyası, 88 nasos stansiyası, habelə ümumi həcmi 640 milyon m³ olan 8 su anbarı işğala məruz qalmışdı. Azərbaycan 2020-ci ilin payızında Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi altında torpaqlarını işğaldan azad etdikdən sonra Sərsəng su anbarı ilə eyni vaxtda inşa olunmuş Suqovuşan su anbarına nəzarəti həyata keçirir. Suqovuşan su anbarı, kanallar qısa müddətdə restavrsiya edildi, anbarın suyu Tərtər çayı ilə yönləndirilməklə - 30 ildir qoyulan süni maneələri qaldırmaqla Azərbaycanın ətraf bölgələrindəki təxminən 30 min hektar ərazidə əkin sahəsinin suvarma təminatını yaxşılaşdırmağa nail oldu.

İki sahil.-2023.-16 may.-№84.-S.7.

Azərbaycanın ekoloji siyasətinin formalaşmasında Heydər Əliyevin rolu...

İradə Sarıyeva

Təbiəti qorumaq, ətraf mühitin sağlamlığının qeydinə qalmaq, ağacları, meşəlikləri qırmamaq, atmosferi, çayları, gölləri, su hövzələrini çirkəndirməmək, flora və faunaya ziyan vurmamaq insanlığın vacib vəzifəsi olmalıdır. Ekologiyanı qorumaq hər birimizin üzərinə düşür.

Azərbaycan ekologiyasının mühafizəsi ilə bağlı dövlət siyasətinin banisi Heydər Əliyev “Bir ağacı kəsən sanki mənim bir qolumu kəsir” deyirdi və bununla da insanlara, vətəndaşlara təbiəti qorumağın nə qədər ümdə vəzifə olduğunu təlqin edirdi.

Heydər Əliyevin ekoloji siyasəti...

Məlum olduğu kimi, Heydər Əliyevin dövründə ölkənin ekologiya siyasəti öz unikalılığı ilə seçilirdi. Heydər Əliyev ölkənin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, ağacların əkilməsi, Bakıda yaşıllıq zolaqlarının genişləndirilməsi üçün tapşırıqlar verirdi. Təbiəti mühafizənin elə bir sahəsi yoxdur ki, orada H.Əliyevin qayğısı olmasın. Ulu öndərin ekologiya siyasətini təhlil edən ekspertlər qeyd edirlər ki, Heydər Əliyevin qurduğu müstəqil Azərbaycanda ekoloji mühitin sağlamlaşdırılması dövlət siyasətində prioritet məsələlərindən biri olub. O, ölkənin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün zamanında bütün vacib tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün addımlar atıb.

Ekspertlər qeyd edirlər ki, ulu öndər Heydər Əliyev respublikamız üçün aktual olan ekoloji problemlərin davamlı inkişaf prinsipləri əsasında həll edilməsi istiqamətində ardıcıl tədbirlər həyata keçirib. Bunlardan biri də 2001-ci ildə H.Əliyevin sərəncamı ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin yaradılmasıdır. ilə bağlı sərəncamı idi. Heydər Əliyevin sərəncamı ilə yaradılan nazirlik təqribən respublikada ekoloji problemlərlə bağlı işlər həyata keçirir. Qeyd edək ki, "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı"nın icrasını təmin etmək məqsədilə ölkənin gərgin ekoloji vəziyyətdə olan bölgələrinin, əsasən də, Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasının ətraf mühitinin sağlamlaşdırılması istiqamətində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi o dövrdə işlər görüb.

XX əsrin yaşıllaşdırma intibahının banisi...

Mətbuatda gedən fikirlərə görə, 1969-cu ildə ölkəmizə rəhbərlik etməyə başladığı ilk dövrlərdə H.Əliyevin ekoloji siyasətinin prioritet istiqamətlərdən biri də ölkəyə əvvəlki illərdən miras qalmış mövcud olan su ehtiyatlarının çirkənlənməsinin qarşısının alınması olub. Qeyd edilənə görə, xüsusən də mühüm sahə kimi ölkənin su təchizatı, onun inkişafı və dirçəlişi hər vaxt Heydər Əliyevin diqqət mərkəzində olub. Məlumatlara görə, Heydər Əliyevin respublikanın rəhbəri təyin olunandan sonra Abşeron yarımadasının su təchizatının yeni salnaməsi yazılmağa başlandı. Yaranmış su qıtlığını nəzərə alaraq ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Kür-Bakı su kəmərinin tikintisinə başlandı. Xalqı mühüm məsələlərin həllinə yönəltməyi həmişə bacaran Heydər Əliyev Kür su kəmərinin tikintisinin “Ümumxalq tikintisi” üsulu ilə başa çatdırılmasına nail oldu. Bildirilənə görə, bu işlərin birinci hissəsi 1970-1971-ci illərdə yerinə yetirilib və I Kür su kəməri istifadəyə verilib. Ceyranbatan su qovşağında 1975-1978-ci illərdə aparılmış yenidənqurma işlərini xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır ki, bu da regionun su təchizatının xeyli yaxşılaşdırmağa və əlavə olaraq şəhər əhalisinə su verməyə imkan verib. Məlumatla görə, lakin su təchizatı ilə bağlı olan problemlər və suyun artan qıtlığı təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsini tələb edirdi. Bu məqsədlə II Kür su kəmərinin tikintisi haqqında qərar qəbul olunub. I Kür su kəmərinə paralel olaraq II Kür su kəmərləri sistemi 1978-1988-ci illərdə tikilərək istifadəyə verilib. Fuad Hüseynzadə yazır ki, məhz Heydər Əliyevin tükənməz enerjisi nəticəsində Kür su kəmərlərinin tikilib başa çatdırılması yeni salınan Günəşli, Əhmədli və Hövsan yaşayış massivlərini su ilə təmin etməyə imkan verdi. Heydər Əliyevin “Bakını yaşıllıqlar diyarına çevirək” çağırışı və təşəbbüsü Bakıda bağların, xiyabanların və yaşıllıq zonalarının salınması su təchizatında böyük irəliləyişlər nəticəsində mümkün olub. Yazılanlara görə, 1970-ci ilə qədər Bakı şəhərində 3 min hektara qədər yaşıllıq sahəsi mövcud olub. Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 1969-1982-ci illərdə yaşıllıqların sahəsi 3 mindən 17 min hektara çatdırılıb. Yaşıllıqların ekoloji balansın tənzimlənməsində vacib roluna böyük önəm verən H.Əliyev hələ 1970-ci illərdə müxtəlif çıxışlarında XX əsrin sonuna qədər yaşıllıqların sahəsini 35-40 min hektara çatdırmağı perspektiv plan kimi qarşıya qoymuşdu.

Ekologiya sahəsində rəsmi addımlar...

Ekoloq Bəxtiyar Hüseynov məqalələrindən birində yazır ki, Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 1969-1982-ci illərdə respublikada həyata keçirilən qlobal təbiəti mühafizə tədbirlərinin təşəbbüskarı və təşkilatçısı olmuşdur. “Həmin illər ekologiya, təbiətin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadəyə dair 8 qanun və Azərbaycan KP MK-nın, Nazirlər Sovetinin 32 qərarı olmuşdur. Həmin illərdə ulu öndərimiz Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi sahəsində məqsədyönlü siyasət yürüdü. İri su hövzələrinin yaradılması, torpaqların şoranlaşmadan təmizlənməsi üçün drenaj sistemlərinin tikilməsi, geniş meşə zolaqlarının salınması, ölkəmizin flora və faunasının qorunub saxlanılması və inkişaf etdirilməsi məqsədilə respublikada Şirvan (1969), Ağ göl (1978), İsmayılı (1981), Bəsitçay (1974) və s. dövlət qoruqları və yasaqlıqlarının yaradılması, Abşeron zonasında və Gəncədə iri yaşıllıq massivlərinin salınması, şəhər və rayonlarımızda nəhəng sutəmizləyici qurğuların, böyük deryaçaqların inşa edilməsi məhz Heydər Əliyevin zəhmətinin bəhrəsi idi. O vaxt Cənub bölgəsinin iki böyük rayonu olan Lənkəran və Masallı üçün mühüm suvarma deryaçaqları – Xanbulançay və Viləşçay deryaçaqlarının yaradılması bir tərəfdən zonada əkin torpaqlarının gen-bol suvarılmasına xidmət edirdisə, digər tərəfdən bu yerlərin təbiətinin zənginləşdirilməsinə, ekoloji mühitə dəymiş ziyanın balanslaşdırılmasına, bu yerlərdə istirahət zonasının inkişaf tapmasına, qiymətli balıq növlərinin yetişdirilməsinə xidmət edirdi. Sovet dönməsində bu qlobal layihələri həyata keçirmək üçün qarşıya kifayət qədər maneələr çıxırdı. Layihə üçün lazım olan vəsait bəzən respublikanın imkanından xaric olduğundan Heydər Əliyev SSRİ dövlətinin maliyyə mənbələrindən bəhrələnir, SSRİ rəhbərləri ilə münasibətindən istifadə etməklə böyük maliyyə xərclərinin respublikaya yönəlməsini təmin edirdi”.

“Nə əkmisik, hamısı becərilib böyüdülməlidir”

Ekoloq qeyd edir ki, Şirvan, Pirqulu, eləcə də Talış dağlarının yuxarı zonalarında, İsmayılı meşələrində, Laçın, Qubadlı rayonları ərazisində yaradılmış dövlət qoruqları, Tərtərçay, Ağstafa deryaçaqları, Araz su qovşağı, Kür su kəməri, Arpaçay su anbarı... Xəzər dənizinin problemlərinin öyrənilməsi istiqamətindəki tədbirlər, bu problemlərin aradan qaldırılması yollarının axtarılması, aradan qaldırılması istiqamətində görülən işlər, dənizin çirklənməsinin qarşısının alınması yönündə atılan addımlar bir-birindən vacib idi: “Bakının yaşıllaşdırılması, şəhərdə və ətrafda yaşıllıqlar salınması böyük bir layihənin həyata keçirilməsi ilə əlaqədər idi. Ümummilli lider bu sahədə hamını Bakının yaşıllaşdırma tədbirlərində aktiv iştirak etməyə, fəal olmağa çağırırdı: “Nə əkmisik, hamısı becərilib böyüdülməlidir. Hər bir ağac uçota alınmalıdır”.

1969-1982-ci illərdə isə torpaqların eroziyadan qorunması barədə həyata keçirilən çoxsaylı tədbirlər, Ceyranbatan gölünün su təchizatı ilə bağlı işlər, Arpaçay tikintisi, Şamaxor SES-nin tikintisi, müasir su qurğularının yaradılması, su kəmərlərinin çəkilməsi, meliorasiya tədbirləri, suvarma şəbəkələrinin genişləndirilməsi, parkların salınması işləri həyata keçirildi. Ulu öndərimiz tərəfindən yaşıllaşdırma ümumxalq işi elan olundu. 1971-ci il fevralın 5-də Bakı şəhər partiya konfransındakı çıxışında Heydər Əliyev yaşıllaşdırma tədbirlərini gücəndirmək məqsədilə qarşıya mühüm vəzifə qoydu: “Bakı şəhərində 1 milyon 261 min adam yaşayır. Əgər şəhərin hər bir sakini bir neçə il ərzində ikicə ağac əkib yetişdirsə, Bakının ətrafında neçə-neçə park və meşə salınar”.

O, vurğulayır ki, Azərbaycanda ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və təbii ehtiyatlardan istifadə olunması istiqamətində məqsədyönlü siyasətini 1993-cü ildə yenidən hakimiyyətə gələn respublika Prezidenti davam etdirdi. 1997-ci il mayın 11-də Bakı şəhərinin Nizami rayonunda yeni salınmış parkın açılışında bu barədə danışan Heydər Əliyev demişdir: “1970-ci ildə mən ilk dəfə Bakıda yaşıllıq işləri aparılması təklifini irəli sürdüm, böyük bir proqram hazırladıq və Bakını sürətlə, ilbəlilə yaşıllaşdırmağa başladıq... Doğrudur, mən Azərbaycandan gedəndən sonra və xüsusən 1987-1988-ci illərdə çox nadan adamların respublikamıza rəhbərlik etdikləri dövrdə, bundan sonra Azərbaycanda, o cümlədən Bakıda hərc-mərclik, özbaşınalıq hökm sürdüyü zamanda cinayətkar adamların, dəstələrin böyük vəzifələr tutduğu, hakimiyyətə gəlmiş dövrə Azərbaycan, Bakı üçün əziz olan bu sahə nəinki unuduldu, hətta, bizim böyük əziyyətlərlə əkdikimiz, becərdiyimiz, boya-başa gətirdiyimiz ağacları kəsməyə başladılar”.

O, vurğulayır ki, 1989-1997-ci illərdə respublikada 45 min hektar sahədə meşə bərpa işləri aparılmışdır ki, bunun da 18 min hektarı əkin və səpin üsulu ilə yerinə yetirilmişdir. Bundan əlavə, 1969-1982-ci illərdə respublikada eroziyaya məruz qalmış və kənd təsərrüfatının istifadəsindən çıxmış yararsız torpaqlarda və Xəzərsahili qumluqlarda 68,1 min hektar sahədə qoruyucu meşə salınmışdır. 1990-1997-ci illərdə isə ərazidə 4800 hektar sahədə bu cür işlər görülmüşdü. 1971-1975-ci illərdə Azərbaycanda 30 min hektar yeni suvarılan torpaqların istismara verilməsi, Kür-Araz düzənliyində 280 min hektar sahədə torpaqların yuyulması, 200 min hektar sahədə suvarma şəbəkələrinin yenidən qurulması və su təchizatının yaxşılaşdırılması, 150 min hektar sahədə hamaralama işlərinin aparılması, 400 min hektar sahədə otaqlara su çıxarılması qarşıya bir vəzifə kimi

qoyulmuşdu. Bu illər ərzində 270 min hektar yeni suvarılan sahələrin istifadəyə verilməsi hesabına ümumi suvarılan sahələr 1,450 milyon hektara çatdırılmışdır. 550 min hektar sahədə kompleks meliorasiya sistemləri yaradılmışdır. Qarşıya qoyulan vəzifə müvəffəqiyyətlə həll edilmiş, 754 min hektar suvarılan sahədə əsaslı yuma işləri və 400 min hektar sahədə əsaslı hamarlama işləri aparılmışdır.

H.Əliyevin ekologiya siyasəti barədə çox geniş danışmaq olar. Əldə etdiyimiz bütün informasiyalar nəticəsində bir daha əmin olduq ki, Heydər Əliyev Azərbaycan ekologiyasının, Azərbaycan təbiətinin əvəzsiz qoruyucusu, himayəçisi olub...

Bakı Xəbər. - 2023. - 17 may. - № 84. - S. 8.

Ətraf mühitin mühafizəsi dövrün tələblərinə uyğun təmin olunur

23 MAY Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi işçilərinin peşə bayramı

Nurlan Abdalov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 16 may 2007-ci il tarixdə imzaladığı Sərəncama əsasən hər il 23 may Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi işçilərinin peşə bayramı günü kimi qeyd edilir. Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində ölkə Prezidentinin rəhbərliyi ilə ardıcıl, məqsədyönlü işlər görülür, ekoloji problemlər həlli üçün müvafiq addımlar atılır. Bu çərçivədə Dövlət proqramları təsdiq edilir, ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi üçün ictimai savadlılıq, maarifləndirmə tədbirləri artırılır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ümummilli lider Heydər Əliyevin 2001-ci il 23 may tarixli Fərmanı ilə yaradılması qeyd edilən xüsudə global təhlükə halına gəlmiş problemin aradan qaldırılması üçün atılan ən vacib addımlardandır. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ölkə ərazisində, həmçinin Xəzər dənizinin Azərbaycana aid hissəsində ətraf mühitin qorunması, təbiətdən istifadənin təşkili, hidrometeoroloji proseslərin müşahidəsi və proqnozlaşdırılması istiqamətində davamlı işlər görür. Xalqımızın sağlamlığına xidmət etməklə yanaşı, məqsəd global çirkənlənmənin də qarşısını almaqdır. İqtisadi potensialın qorunması, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi nazirliyin qarşısında duran başlıca məsələlərdir ki, bütün bunlar ekoloji aktların düzgün yerinə yetirilməsinin əsas tələbidir.

Ölkə başçımızın imzaladığı “Xəzər dənizinin çirkənlənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” və “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında” sərəncamlara əsasən ekoloji problemlərin həlli üçün beynəlxalq standartlara cavab verən modul tipli lokal təmizləyici qurğular alınmışdır. Abşeron yarımadasının şimal hissəsinin 61 kilometrlik sahil zolağında quraşdırılaraq istismara buraxılmış, Kür və Araz çaylarının suyundan istifadə edən 50 yaşayış məntəqəsində Beynəlxalq Səhiyyə Təşkilatının standartlarına cavab verən sutəmizləyici qurğular quraşdırılaraq əhalinin istifadəsinə verilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Xəzər dənizində ekoloji tarazlığı qorumaq olduqca çətin olsa da, innovativ yeniliklər və məsuliyyətli yanaşma ilə bu problem aradan qaldırılır.

Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa, meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına, hidrometeorologiyanın inkişafına dair milli proqramlar uğurla yerinə yetirilir. Dövlət başçısının “Ekologiya ili” elan etdiyi 2010-cu ildə bu sahəyə diqqət daha da artırılmışdır. Həmin il yaşıllaşdırma kampaniyalarının sayı artırılmışdır ki, bu da global əhəmiyyətə malikdir. Təsədüfi deyil ki, həmin il ərzində respublikamızda 14 milyona yaxın ağac əkilib, yeni parklar salınıb. Prezident İlham Əliyevin bu kampaniyada iştirakı isə ətraf mühitə xüsusi diqqətin göstəricisi idi. Görülən işlər artıq ölkə ərazisində ənənə halını almışdır.

Heydər Əliyev Fondunun ekologiyanın, ətraf mühitin qorunmasına xidmət edən “Hərəməz bir ağac əkək” layihəsi də təbiətin mühafizəsi və zənginləşdirilməsinə böyük töhfələr verir. Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən layihə çərçivəsində yüz hektarlarla sahə yaşıllaşdırılmışdır.

Bundan əlavə, ətraf-mühitin mühafizəsi istiqamətində IDEA (Ətraf Mühitin Mühafizəsi Naminə Beynəlxalq Dialog) İctimai Birliyinin fəaliyyəti də təqdirəlayiqdir. Təşkilat 2011-ci il iyulun 12-də Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə fəaliyyətə başlamışdır. Bu qeyri-hökumət təşkilatının əsas məqsədi ətraf mühit məsələləri və fəaliyyətlər barədə ictimai maarifləndirmə, gənclərlə əməkdaşlıq, ətraf mühit problemlərinin həlli üsulunu tapmaqdır.

Ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji problemlərin həlli, yaşıllaşdırma, yeni meşələrin salınması dövlətin prioritetləri sırasındadır. 1-12 may tarixlərində İsveçrənin Cenevrə şəhərində ətraf mühit üzrə Bazel, Rotterdam və Stokholm Konvensiyaları tərəflərinin konfransı keçirilmişdir. Üzv dövlətlərin, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramının, bu sahədə fəaliyyət göstərən Avropa və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları nümayəndələrinin qoşulduğu tədbirdə Azərbaycandan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Dövlət Ekoloji Ekspertiza Agentliyi və nazirliyin əməkdaşlarından ibarət nümayəndə heyəti də iştirak etmişdir. Konfransda plastik, elektron, nano tullantılarla yanaşı, digər təhlükəli tullantıların sərhədlərarası qanunsuz daşınmasının qarşısının alınması, plastik maddələrin tətbiqinin məhdudlaşdırılması, onların ətraf mühitə və su hövzələrinə təsirinin azaldılması və təhlükəsiz idarə edilməsinin vacibliyi vurğulanmışdır.

Mayın 20-də isə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Sabunçu Rayon İcra Hakimiyyəti və “Təmiz Şəhər” ASC-nin təşkilatçılığı, bələdiyyə və icra nümayəndələrinin, Azərbaycan Könüllü Təşkilatları İttifaqı üzvlərinin, eləcə də EcoHub ekoloji platforması könüllülərinin iştirakı ilə Xəzər dənizinin Bilgəh sahilində təmizlik aksiyası keçirilmişdir. Aksiya zamanı sahil zolağı plastik və digər tullantılarından təmizlənmiş, 240 kiloqram tullantı çeşidlənərək aidiyyəti üzrə daşınmışdır. Aksiyanın keçirilməsində məqsəd dəniz sahillərində təmizliyə riayət olunmasını təbliğ etmək, sahilə yaxın ərazilərin məişət tullantıları ilə zibillənməsinin qarşısını almaq və ictimaiyyəti dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi sahəsində mübarizəyə cəlb etməkdir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi hər kəsi ətraf mühitin mühafizəsinə yönələn bu cür tədbirlərdə fəal iştirak etməyə, təbiətə qayğı və həssas münasibət göstərməyə çağırır.

Təsədüfi deyil ki, milli inkişaf strategiyası prioritet istiqamətlərindən biri məhz ətraf mühitin mühafizəsi və insanların sağlam təbii mühitdə yaşamasını ən yüksək səviyyədə təmin etməkdir.

Respublika. - 2023.- 23 may. - № 107. - S. 11.

Təmiz ekoloji mühit - sağlam həyat

Nicat Dilqəmli

Qlobal iqlim dəyişikliyi, mürəkkəb texnologiyaya malik müasir istehsalat müəssisələrinin yaranması və bu zavodların fəaliyyəti zamanı havaya atılan zərərli tullantılar, başqa sözlə, hazırkı problemlər ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi məsələsinin aktuallığını bir qədər də artırır. Əlbəttə, əksər sahələrdə fəaliyyətin tam şəkildə elektrikli mühərriklərə keçidinin təmin edilməsi yenilənən dünyanın əsas hədəflərindən biridir və bu fakt danılmazdır. Bu məqsədlə, demək olar, bütün dövlətlər müvafiq layihələr hazırlayıb, konsepsiyaların üzərində təkmilləşdirmə işləri aparırlar. Sevindirici məqam bu tədbirlərin intensivliyinin ilbəl artmasıdır. Lakin etiraf etmək lazımdır ki, tam şəkildə elektrikə (və ya digər alternativ vasitələrə) keçid olduqca mürəkkəb, eyni zamanda, uzun zaman tələb edən bir prosesdir. Digər bir tərəfdən, dünya düzəninə fərqli şəkil alması, bir çox ölkələrdə müharibələrin daha da alovlanması qarşıya qoyulan hədəflərə çatmaq üçün ciddi bir maneədir. Başqa sözlə, elm adamlarının uzun illərdə üzərində çalışdıqları, geniş araşdırmalar apardığı layihələrin böyük bir hissəsi kağız üzərində qalmaqdadır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, ekologiya ətraf mühitin mühafizə edilməsi yalnız və yalnız hansısa dövlət və ya özəl qurumları düşündürməli deyil. Bu işdə hər bir vətəndaş üzərinə düşən müəyyən öhdəliklərə məsuliyyətlə yanaşmalı, ekologiya qorunması üçün səy göstərməkdə maraqlı olmalıdır. Elə dünyadakı ekoloji məsələlərlə məşğul olan qurumların keçirdiyi təlimlərin də strateji məqsədi əsasən bundan ibarətdir. Qlobal çağırışlara hər zaman məsuliyyətlə yanaşan Azərbaycanda da ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi məsələsi bütün dövrlərdə prioritetlər sırasında olub. İstər aidiyyəti dövlət qurumları, istər özəl təşkilatlar, istərsə də vətəndaş cəmiyyətinin nümayəndələri ölkənin ekoloji mühitinin daim sağlam, təmiz qalması üçün davamlı olaraq tədbirlər, layihələr həyata keçirirlər. Dəniz sahilinin təmizlənməsi, plastik tullantıların, eləcə də digər zərərli tullantıların toplanılaraq müvafiq yerlərə təhvil verilməsi, ağacəkmə kampaniyalarının təşkil olunması kimi bir çox ekoloji tədbirlər deyilənlərin əyani nümunələrindəndir. Məlum olduğu kimi, bu gün Azərbaycanın müəyyən etdiyi prioritetlərdən biri də işğaldan azad edilmiş ərazilərdə infrastrukturun qurulmasıdır. Şübhəsiz ki, bu tədbirlər çərçivəsində xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılan məsələlərdən biri də həmin ərazilərdə ekologiya qorunmasını təmin etmək, geniş yaşıllıq zonalarının yaradılmasıdır. Ümumiyyətlə, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi 43 min hektar təşkil edir. Həmin təbiət əraziləri Bəsitçay və Qaragöl Dövlət Təbiət qoruqları, Qubadlı, Arazboyu, Laçın, Daşaltı Dövlət Təbiət yasaqlıqlarıdır. Hazırda həmin xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin bərpası istiqamətində müəyyən işlər görülür. Həyata keçirilən çoxşaxəli tədbirlər sırasında işğaldan azad edilmiş ərazilərdəki reintroduksiya layihələri də var. Ötən ilin oktyabrında Prezident İlham Əliyevin iştirakı ilə Cəbrayıl rayonuna 33 baş ceyrən buraxılıb. Nadir və nəslə kəsilməkdə olan növlərin reintroduksiyası layihəsi çərçivəsində, eyni zamanda, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə də bioloji müxtəlifliyin bərpası istiqamətində gələcəkdə bəzi heyvan növlərinin reintroduksiyasının həyata keçirilməsi nəzərdə tutulub. Bununla bərabər azad edilmiş ərazilərdə su biorekurslarının ehtiyatlarının artırılması məqsədilə Bəsitçay, Həkəri çaylarına, Xaçınçay və Suqovuşan su anbarlarına və Qaragölə indiyə kimi minlərlə çəki, qızıl xallı forel balıqlarının körpələri buraxılıb. Bu il də həmin fəaliyyətin davam etdirilməsi planlaşdırılır.

Ümumiyyətlə, erməni vandallığının növbəti təzahürlərindən biri də işğal altında saxlanılan ərazilərdə genişmiqyaslı ekoloji terrorun həyata keçirilməsidir. Bu məqamda Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin əməkdaşlarının apardıqları monitorinqlərin nəticələrini növbəti dəfə xatırlatmaq yerinə düşər. Qubadlı, Zəngilan, Cəbrayıl, Füzuli və Xocavənd rayonlarının ərazilərində aparılan monitorinq və müşahidələr göstərib ki, yaşayış məntəqələrində olmuş bütün evlər, binalar, tarixi abidələr, qəbristanlıqlar tamamilə dağıdılıb, yolların kənarındakı tut, qovaq, çinar, şam və meyvə ağacları kəsilib, bəzi yerlərdə isə tamamilə yandırılıb. Meşələrdə və yaşıllıq massivlərində qəsdən törədilmiş yanğınlar nəticəsində bitki örtüyü, münbit torpaq qatı və digər canlı aləm məhv edilib.

Erməni vandallığını sübut edən faktlardan biri də, keçmiş Sovet dövründən xüsusi qorunma statusu olan unikal təbiət abidələri siyahısına daxil edilmiş minillik qədim ağacların qəsdən kəsilməsi və zəngin təbiət tarixinin bilərəkdən silinməsinə şərait yaradılmasıdır. Belə ki, bir neçə gün ərzində aparılan monitorinqlərin nəticələrinə görə, Qubadlı, Füzuli və Cəbrayıl rayonlarının ərazisində yaşı 1600, 900 və 500 il olan Şərq çinarlarının məhv edildiyi müəyyən olunub. Bu ağacların yerində bitən 2 metrə qədər pöhrələr bu qədim çinarların bir neçə il əvvəl kəsildiyini təsdiq edir.

Məqalə “Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi”nin maliyyə dəstəyi ilə “Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi” istiqaməti üzrə hazırlanmışdır

Yeni Azərbaycan. - 2023.- 25 may. - № 91. - S. 7.

QARABAĞDA ERMƏNİ VƏHŞİLİYİNDƏN SONRA EKOLOJİ VƏZİYYƏT BÖHRANLIDIR

İmanlı Məhəmməd Nağı oğlu,

“Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu” publik hüquqi şəxsin Dövlət təhlükəsizliyinin
hüquqi təminatı şöbəsinin müdiri, hüquq üzrə elmlər doktoru, professor

Açar sözlər: Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi, işğal olunmuş ərazilər, beynəlxalq ictimaiyyət, ekoloji sistem, BMT Baş Məclisi, silahlı münaqişələr, ekoloji vəziyyət, işğal müddəti.

Ключевые слова: Законодательство Азербайджанской Республики, оккупированные территории, международное сообщество, экологическая система, Генеральная Ассамблея ООН, вооруженные конфликты, период оккупации.

Keywords: Legislation of the Republic of Azerbaijan, occupied territories, international community, ecological system, UN General Assembly, armed conflicts, ecological situation, occupation period.

Giriş

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında danışıqlar uzandıqca, qarşıdurma dondurulmuş statusla müəyyən olunduqca ermənilər qiymətli ağac növlərini qıraraq və yandıraraq, Azərbaycan çaylarını çirkəndirərək ölü zonaya çevirmişdilər. Dağlıq Qarabağda erməni vəhşiliyindən sonra ekoloji vəziyyət böhranlıdır, Azərbaycan tərəfi erməni separatçıları tərəfindən işğal olunmuş ərazilərin ekoloji vəziyyəti haqqında məlumata malik olmasa da, hal-hazırda bu nəticə realdır. Buna görə də 6 noyabr - BMT-nin müharibələr və silahlı münaqişələr zamanı ətraf mühitin istismarının qarşısının alınması üzrə Beynəlxalq günü ərəfəsində Azərbaycan əraziləri işğal olunmuş və işğalçıların daimi ekoloji təsiri altında olan ölkə kimi bir daha beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini silahlı münaqişələr zamanı ətraf mühitə vurulan zərər probleminə cəlb edir.

Nəticədə ekoloji sistemlərin və təbii ehtiyatların vəziyyəti uzun müddət pisləşərək, bir çox dövlətlərə və gələcək nəsillərə dağıdıcı təsir göstərir. 6 noyabrda BMT-nin müharibələr və silahlı münaqişələr zamanı ətraf mühitin istismarının qarşısının alınması üzrə Beynəlxalq gününün keçirilməsi qərarı BMT Baş Məclisi tərəfindən 5 noyabr 2001-ci ildə BMT Minillik Bəyannaməsinə istinadən qəbul olunmuşdur. Bu sənəddə ətraf mühitin mühafizəsi və gələcək nəsillərin rifahı naminə qorunub saxlanması üçün tədbirlər görülməsinin zəruriliyi vurğulanır.

Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il noyabr ayının 27-də qüvvəyə minmiş Konstitusiyasına ekologiya üzrə aşağıdakı maddə daxil edilmişdir: “Təbii ehtiyatlar” adlı 14-cü maddədə vurğulanır: “Təbii ehtiyatlar hər hansı fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarına və mənafələrinə xələl gəlmədən Azərbaycan Respublikasına mənsubdur”.

Bundan başqa, Konstitusiyanın 39-cu maddəsində qeyd olunur ki, “Hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ vardır”. “Hər kəsin ətraf mühitin əsl vəziyyəti haqqında məlumat toplamaq və ekoloji hüquqpozma ilə əlaqədar onun sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin əvəzini almaq hüququ vardır”. Həmçinin Konstitusiyada “Ətraf mühitin qorunması” adlı 78-ci maddə öz əksini tapmışdır: “Ətraf mühitin qorunması hər bir şəxsin borcudur” [1].

BMT Baş Məclisi tərəfindən 5 noyabr 2001-ci ildə BMT Nizamnaməsinin 4-cü maddəsinə istinadən qəbul olunmuş 56/4 sayılı qətnamədə göstərilir ki, bütün üzv-dövlətlər beynəlxalq münasibətlərində hər hansı dövlətin ərazi bütövlüyünə və müvafiq surətdə təbii ehtiyatlarına qarşı güclə, yaxud onun tətbiqi ilə qorxutmadan imtina etməlidir. Bu gün Qarabağda ekoloji tarazlıq sahəsində erməni vəhşiliyindən sonra vəziyyət olduqca pisdır. Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində bildirmişlər: “Qanunsuz qurum olan “DQR” işğal zamanı ərazilərdə getdikcə pisləşən ekoloji vəziyyətin qorunmasına görə beynəlxalq təşkilatlar qarşısında heç bir məsuliyyət daşımır” [9]. Müvafiq qurumlar əmindir ki, təcavüzkarlar regionun azad edilməsindən sonra onun ekologiyasının yaxşılaşdırılması üçün uzun illər Azərbaycanın ətraf mühitinə vurulan zərəri ödəməlidir [6].

Azərbaycanın nəzarətindən kənarda qalan ərazilərdə ekoloji vəziyyət həm də onunla kəskinləşirdi. 2006-cı ilin iyunundan etibarən ermənilər bu ərazilərdə məqsədyönlü şəkildə yanğınlar törədərək, o cümlədən qoruq zonalarında meşə sahələrini məhv edirlər. Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Tərtər və Xocavənd rayonlarının işğal olunmuş kəndləri yandırılmışdır. Ermənilərin törətdikləri yanğınlar Azərbaycanın nəzarəti altında olan ərazilərə də keçmişdir. Təkcə 2006-cı ildə 20 günlük yanğınlar nəticəsində cəmi 132,2 kv.km ərazi yandırılmışdır. Zəngilan rayonunda Topmeşədə yetişən Şərq çınarı, qiymətli qoz ağacı növləri kütləvi surətdə məhv edilmişdir [8].

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 28-ci fəslinin 247-261-ci maddələri ekoloji cinayətlərə həsr olunmuşdur. Bu fəsildə işlərin yerinə yetirilməsi zamanı ətraf mühitin mühafizəsi (qorunması) qaydalarını, ekoloji cəhətdən təhlükəli maddələrin və tullantıların dövriyyəsi qaydalarını, baytarlıq qaydalarını və bitki xəstəliyinə və ziyanvericilərə qarşı müəyyən edilmiş mübarizə qaydalarını pozma, suyun (su mənbələrini), atmosferin, dəniz mühitinin çirklənməsinə, torpağı korrupsiya, yerin təkinin qorunması və istifadəsi qaydalarını pozma və s. üzrə cavabdeh olan şəxslər üçün vurulan zərərin ağırlıq dərəcəsi və məsuliyyətin məzmunundan asılı olaraq müəyyən vəzifə və ya fəaliyyət hüququndan məhrum edilmə və ya müəyyən edilmiş müddətə azadlıqdan məhrum olma cəzası müəyyən edilmişdir [2].

Dünyada ikinci və Avropada birinci Şərq çınarı meşəsi də məhv edilmişdir. Hazırda tikinti və mebel istehsalı üçün yararlı ağaclar qırılaraq Ermənistanı aparılır və başqa ölkələrə satılır. İşğal müddətində ermənilər dəfələrlə Bartaz, Vəcnəli, Daşbaşı və Ləşkər meşələrində yanğınlar törətmişlər. Bu meşə massivlərini əhatə edən ümumi sahəsi 55 ha olan 40-50 yaşlı qoz ağacları qırılmışdır [5].

Top və Şükürataz meşə massivlərində 350-400 yaşlı palıd ağacları məhv edilmişdir. İşğal olunmuş torpaqlarda narkotik bitkilər becərilir. Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində 2007-ci ildə törədilən yanğınların vurduğu zərər 15 milyon manat (cari məzənnə üzrə \$18,2 milyon), 2006-cı ildə törədilən yanğınların vurduğu zərər isə 159 milyon manat (cari məzənnə üzrə \$193 milyon) məbləğində qiymətləndirilir [4].

Əsas hissə

Azərbaycan hökuməti dəfələrlə beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini Dağlıq Qarabağda və işğal olunmuş ərazilərdə fəlakətli ekoloji vəziyyətə cəlb etmişdir. Nəticədə 7 sentyabr 2006-cı ildə BMT Baş Məclisinin 60-cı sessiyasında Ermənistan Azərbaycan münafişəsinin başlanmasından bəri sayca altıncı olan 60/285 №-li qətnamə qəbul olunmuşdur [3].

Yanğınların artması və regionun ekologiyasına böyük zərərin vurulması ilə əlaqədar qəbul etdiyi "Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət" qətnaməsində Baş Məclis yaranmış vəziyyətdən ciddi narahatlığını ifadə edərək, yanğınların söndürülməsi və onların dağıdıcı nəticələrinin aradan qaldırılması üçün təcili tədbirlər görməyi Azərbaycanın beynəlxalq öhdəliklərini yerinə yetirməsi üçün tələb etmişdir [7].

Yanğınlara qarşı mübarizə istiqamətində mümkün tədbirlər görülmüşdür. Yanğınlarla bağlı məsələlər Azərbaycan nümayəndə heyəti tərəfindən AŞBA sessiyalarında da qaldırılmışdır. Qəsdən törədilən yanğınların qısamüddətli və uzunmüddətli təsirinin və bununla əlaqədar yaranmış təhlükəli ekoloji vəziyyətin qiymətləndirilməsi məqsədilə ATƏT çərçivəsində qiymətləndirmə missiyası və beynəlxalq ekspertlərdən ibarət komissiya yaradılmışdır.

Nəticə

Təəssüf ki, erməni tərəfi missiya başa çatdıqdan sonra qəbul olunmuş birgə tədbirlər haqqında qərarı yerinə yetirməmişdir. İşğal olunmuş torpaqlarda yanğınlar 2007, 2008 və 2009-cu illərdə davam etdirilmişdir. Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin hesabatında bildirilir ki, 2009-cu il iyulun 20-də Ağdam və Ağdərə rayonlarının işğal olunmuş dağ massivlərində Ermənistan silahlı qüvvələrinin törətdiyi yanğın böyük sürətlə yayılmışdır. Alovu təkcə Ağdam, Ağcabədi, Bərdə və s. deyil, həm də daha uzaq rayonlarda yüksəkliklərdən müşahidə etmək mümkün olmuşdur [10].

Bu gün Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin və Bakı Dövlət Universiteti iqtisadi və sosial coğrafiya kafedrasının əməkdaşlarında sovet illərində hazırlanmış, həmin ərazilərdə mövcud olan meşələr və təbii sərvətlər haqqında reyestr məlumatları mövcuddur. Lakin bu sənədlərdə göstərilən sərvətlərin bir çoxu artıq məhv edilmişdir.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Qanun, - 2019, - 96 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı: Qanun, - 2022, - 496 s.
3. Cinayət hüququ. Xüsusi hissə. Dərslik./M.N. İmanlı - Bakı, 2019.
4. “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu: /[Elektron resurs]/ <https://e-qanun.az/framework/3851>
5. Şabanov M. Ermənilərin ərazi iddialarına qarşı Heydər Əliyevin fəaliyyəti // Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri, III Beynəlxalq Elmi konfransın materialları. AMEA humanitar və ictimai elmlər bölməsi. Bakı Slavyan Universiteti. Bakı, 2-5 may 2012, s. 620-623.
6. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (Bakı şəhəri, 8 iyun 1999-cu il № 678- IQ): /[Elektron resurs]/ <https://www.e-qanun.az/framework/3852>
7. Məmmədov Q.Ş., Xəlilov M.Y., Ekologiya, ətraf mühit və insan. Bakı: Elm, - 2006, - s. 26-35.
8. BMT Təhlükəsizlik Şurasının Dağlıq Qarabağla bağlı qətnamələri: /[Elektron resurs]/ <https://az.wikipedia.org/wiki/>
9. Məmmədov Q.Ş. “Azərbaycan torpaqlarının ekoloji qiymətləndirilməsi”, Bakı, - Elm, 1998, - s. 51-53
10. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi BMT Təhlükəsizlik Şurasında: /[Elektron resurs] / <http://www.karabakh.az/news/?lang=az&i=156>

**ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В КАРАБАХЕ ПОСЛЕ
АРМЯНСКИХ ЗВЕРСТВ КРИЗИСНАЯ**

Иманлы Мухаммад Наги оглу

Резюме

По мере того, как переговоры по армяно-азербайджанскому нагорно-карабахскому конфликту затягивались, и конфликт определялся замороженным статусом, армяне вырубали и сжигали ценные породы деревьев, загрязняли реки Азербайджана и превращали их в мертвую зону. После армянской жестокости в Нагорном Карабахе экологическая ситуация критическая, хотя у азербайджанской стороны нет информации об экологической ситуации на оккупированных армянскими сепаратистами территориях, такой результат на данный момент реален. Поэтому в преддверии Международного дня ООН по предотвращению эксплуатации окружающей среды во время войн и вооруженных конфликтов, 6 ноября, Азербайджан, как страна, территории которой оккупированы и находятся под постоянным экологическим влиянием захватчиков, вновь привлекает внимание международного сообщества к проблеме ущерба, причиненного окружающей среде в ходе вооруженных конфликтов. В результате состояние экологических систем и природных ресурсов ухудшается на протяжении длительного периода времени, что оказывает разрушительное воздействие на многие страны и будущие поколения. Решение о проведении 6 ноября Международного дня ООН по предупреждению эксплуатации окружающей среды во время войн и вооруженных конфликтов было принято Генеральной Ассамблеей ООН 5 ноября 2001 года со ссылкой на Декларацию тысячелетия ООН. В этом документе подчеркивается необходимость принятия мер по защите окружающей среды и ее сохранению на благо будущих поколений.

**THE ENVIRONMENTAL SITUATION IS CRITICAL AFTER
THE ARMENIAN SAVAGERIES IN KARABAGH**

Imanli Mahammad Naghi

Summary

As the negotiations on the Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh conflict dragged on and the conflict was defined by a frozen status, the Armenians cut down and burned valuable tree species, polluted the rivers of Azerbaijan and turned them into a dead zone. After the Armenian brutality in Nagorno-Karabakh, the ecological situation is critical, although the Azerbaijani side does not have information about the ecological situation of the territories occupied by the Armenian separatists, this result is currently real. Therefore, on November 6 - on the eve of the UN International Day for the Prevention of Exploitation of the Environment during Wars and Armed Conflicts, Azerbaijan, as a country whose territories are occupied and under the constant ecological influence of the invaders, once again draws the attention of the international community to the problem of environmental damage during armed conflicts is doing. As a result, the condition of ecological systems and natural resources deteriorates over a long period of time, which has a devastating effect on many countries and future generations. The decision to hold the UN International Day for the Prevention of Environmental Exploitation during Wars and Armed Conflicts on November 6 was adopted by the UN General Assembly on November 5, 2001 with reference to the UN Millennium Declaration. This document emphasizes the need to take measures to protect the environment and preserve it for the sake of future generations.

Qanun.-2023.-№1.-S.47-50.

İqlim dəyişikliyi törətdiyi fəsadlar

Havar Şəfiyeva

İnsan yarandığı gündən təbiətdən nəse almaqla, dolayısı ilə onu məhv etməklə məşğuldur və bu şüurlu varlığın birbaşa iştirakı ilə bəşər sivilizasiyası mürəkkəbləşdikcə, planetin ekoloji durumu da sürətlə dəyişir.

Bu gün təbiətin qorunmasına böyük diqqət yetirilsə də, itirilmiş resursları tam bərpa etmək çox zaman mümkün olmur. Avropanın əksər böyük şəhərlərində suyu əhalinin istifadəsinə verməzdən əvvəl onu hərtərəfli təmizləmək lazım gəlir. İnsan öz ehtiyacları naminə canlı yaşayış mühitini məhv edir, meşələr qırılır, su ehtiyatları azalır, çayların məcrası dəyişdirilir, törədilən süni yağışlar floraya ciddi ziyan vurur. Sırr deyil ki, son onilliklər ərzində faydalı qazıntıların sayı demək olar, iki dəfə azalıb. Bu, bütün resursların vaxtından əvvəl məhv olması və enerji mənbələrinin tükənməsi təhlükəsi yaradır.

Son illər ölkəmizdə ekologiya ilə bağlı 20-dən çox qanun qəbul olunub. Azərbaycan ətraf mühit və təbiətdən istifadə ilə bağlı təxminən bir o qədər beynəlxalq layihəyə qoşulub. Qısa müddətdə xüsusi qorunan təbii ərazilərin sahəsi ölkənin ümumi ərazisinin 10 faizinə çatdırılıb.

İqlim dəyişmələri üzrə ekspert Məhərrəm Mehtiye "525"ə açıqlamasında ölkəmizdə iqlim dəyişikliyi bir çox sahələrə öz təsirini göstərdiyini bildirir: "İstiləşmə, quraqlıq, su resurslarının azalması təhlükəli təbiət hadisələrinin artmasına mənfi təsir göstərir. Yağıntı prosesindəki dəyişikliklər, buzlaqların əriməsi, su təchizatının azalması kimi məsələlər ciddi problemlər yaradır. İsti hava şəraitinin uzun müddət davam etməsi xəstəlikləri artırmasına şərait yaradır. Ekosistemdəki dəyişikliklər turizm məkanlarının cəlbediciliyini azaldır. Azərbaycanda iqlim dəyişikliyinə təsir edən faktorlar artmaqdadır. İqlim dəyişikliyi qarşısını almaq üçün alternativ və bərpa olunan enerjiden istifadənin artırılması, ağac zolaqlarının, meyvə bağlarının salınması, sənayedə istixanaları azaltmaq üçün təmiz texnologiyaların tətbiqi, enerji effektivliyinin və tullantıların idarə olunması kimi məsələlərin diqqətdə saxlanması çox vacib və zərirdir".

İqlim dəyişikliklərinin qlobal səbəblərdən biri də əhalinin sayındakı artımdır. Nəzərə alsaq ki hələ 80-ci illərdə Azərbaycan əhalisi 5 milyon idi və bu gün artıq 10 milyonu keçib, bu, həm də ətraf mühitə olan təsirin iki dəfə artması deməkdir.

"Biosfer" İctimai Birliyinin sədri Qorxmaz İbrahimlinin sözlərinə görə, hazırda üç yüz ildən çoxdur müşahidə olunan isinmə - yəni hava hərəkətinin yüksəlməsi prosesi gedir: "Cəmiyyət bunun qarşısını almağa çalışır. Lakin proses yüz illərdir sənayeləşmə, atmosferin plansız şəkildə istismarı, böyük müharibələr və digər səbəblərdən karbon emissiyasının yüksəlməsi ilə müşayiət olunmaqdadır. Beynəlxalq təşkilatların səyi nəticəsində G-20 ölkələri daxil, keçirilən qlobal tədbirlər belə qarşıya qoyulmuş 1.5 dərəcə artımın qarşısını almaqda aciz görünməkdədir. Qlobal istiləşmənin ölkəmizə təsiri quraqlıqların artması, yağıntıların qeyri-bərabər paylanması kimi hallarla özünü büruzə verir. İqlim dəyişikliyi ilkin olaraq, kənd təsərrüfatında özünü açıq şəkildə göstərməkdədir. İqlim dəyişikliyi quraqlıqla özünü göstərməsi su qıtlığının yaranmasına səbəb olur. İcməli və suvarma suyunda gələcəkdə daha ağır problemlər yaşanmaması üçün hökumətin təməlli proqramlar hazırlaması vacibdir".

İqlim dəyişikliyinə səbəb olan ilkin amil qlobal istiləşmə nəticəsində havaların quraq keçməsi, mövsümlərin yerlərinin qismən dəyişməsidir. Q.İbrahimlinin sözlərinə görə, bunların qarşısının alınmasının tək yolu Milli İbtidai Təhsil Konsepsiyasının hazırlanmasından keçir: "Bu problemlərin qadağa və cərimələrlə həlli mümkün deyil, problem yalnız mədəniyyət yolu ilə həll oluna bilər.

İqlim dəyişikliyinə səbəb olan ən böyük problemlərdən biri də avtomobillərin sayının çoxalmasıdır. Get-gedə artmaqda olan avtomobillərin sayında elektrik avtomobillərinə üstünlük verilməsi vacib sayılır. Ekspertlərin sözlərinə görə, ictimai nəqliyyatın fəaliyyəti genişləndirilməli və xidmət səviyyəsi yüksəldilməlidir ki, insanlar şəxsi avtomobillərdən və taksilərdən az istifadə etsinlər".

Sosial Strateji Tədqiqatlar Mərkəzinin rəhbəri İlqar Hüseynli açıqlamasında hibrid avtomobillərin aksiz vergisindən azad olunması ilə bağlı qərar qəbul edildiyini bildirib. Onun sözlərinə görə, bu proses məqsədli şəkildə həyata keçirilir ki, sözügedən avtomobillərdən istifadə çoxalsın: "Bununla atmosferin çirklənməsinin qarşısını qismən də olsa almış oluruq.

Dünyanın bir çox ölkələri ilə müqayisədə bizim ölkədə atmosfərə buraxılan zərərli qazlar daha çoxluq təşkil edir. Burada yol infrastrukturunun da müəyyən rolu var. Yollarda tıxacların yaranması uzunmüddətli yanacaq sərfinə və onun atmosfərə paylanması gətirib çıxarır".

525-ci qəzet. - 2023. - 3 iyun. - № 96. - S. 23.

Ana təbiəti qorumaq övladlıq borcudur

Elşən Qəniyev

Bu bir həqiqətdir ki, insan təbiətdən asılıdır - yaşaması və inkişafı üçün bütün maddi nemətləri təbiətdən alır. Gerçəklik də bundan ibarətdir ki, cəmiyyət asılı olduğu, yaşaması və fəaliyyət göstərməsi üçün həyat mənbəyi olan təbiətə təsir göstərir, onu dəyişdirir, çirkləndirir və degradasiyaya uğradır.

XIX əsrin sonlarından başlayan elmi-texniki tərəqqi, sənayenin sürətli inkişafı nəticəsində ətraf mühitə artan təsirlər XX əsrin ortalarında öz mənfi nəticələrini büruzə verməyə başladı. Artıq insanlar təbiətə olan münasibətlərini dəyişməyəcəkləri, onun ehtiyatlarından səmərəsiz istifadəyə son qoymayacaqları təqdirdə, bu prosesin onların özlərinə qarşı çevriləcəyini və arzuolunmaz nəticələrə gətirib çıxaracağını anladılar. Bu problemin gələcəkdə global kataklizmlərə səbəb olacağını başa düşən alimlər, ekoloqlar öz etiraz səslərini ucaltmağa, həyəcan təbili çalmağa başladılar. 1971-ci il mayın 11-də dünyanın 23 ölkəsinin 2200 elm və mədəniyyət xadimi BMT-nin Baş katibinə “Ya biz çirklənməni qurtarıyıq, ya da çirklənmə bizi qurtarar” adlı müraciət edərək ətraf mühitin çirklənməsi haqqında həyəcan təbili çaldılar. Problemin ciddiliyini dərk edən beynəlxalq təşkilatlar, tərəqqipərvər dünya ictimaiyyəti məsələni daim diqqət mərkəzində saxlamağa başladılar.

1972-ci il iyunun 5-də Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyasının İsveçin paytaxtı Stokholm şəhərində keçirilən iclasında ətraf mühitin mühafizəsi məsələsini gündəliyə çıxararaq problemin kəskinliyini müzakirə etdilər. Əhali arasında ekoloji şüurun yüksəldilməsinin, ətraf mühitin mühafizəsi problemlərinə diqqətin yönəldilməsinin vacibliyini nəzərə alan iştirakçılar 5 iyunun Ümumdünya Ətraf Mühitin Mühafizəsi Günü kimi qeyd olunmasına qərar vermiş və növbəti ildən həmin gün bütün dünyada təntənəli şəkildə qeyd olunmağa başlanmışdır.

Bu səbəbdəndir ki, XXI əsrin gündəliyində irəli sürülən müddəaların müəyyən hissəsi ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə ilə bağlıdır. Çünki təbiət bizim evimizdir və gələcəyimiz bizə əmanət olunan bu evin təmizliyinin qorunub saxlanmasına necə riayət etməyimizdən çox asılıdır. Ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji problemlərin həll edilməsi davamlı inkişaf üçün vacib amillərdən biridir.

Son dövrlər ekoloji tarazlığın pozulmasının ümumbəşəri bir problem kimi qəbul edilməsi ilə əlaqədar olaraq ölkəmizdə də bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilir. Azərbaycan Respublikası ekoloji sağlamlığın təmini, gələcək nəsillərə təmiz ekoloji mühitin ötürülməsi məqsədilə müvafiq addımlar atır. Azərbaycanın mövcud təbii-coğrafi şəraiti ekoloji təhlükəsizliyin daim diqqət mərkəzində olmasını tələb edir. Ulu Öndər Heydər Əliyev deyirdi: “Təbiətə zərər vuranlar, ağac kəsənlər, təbiəti çirkləndirənlər, korlayanlar cəmiyyətimizin, hamımızın düşmənidir”.

Ölkəmizdə ətraf mühitin qorunması, təbiətdən, yeraltı sulardan, mineral xammal ehtiyatlarından və yerüstü sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi, onların bərpası və mühafizəsi, bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanması məqsədilə xüsusi proqram həyata keçirilir. Prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında plastik qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılmasına dair 2019-2020-ci illər üçün Tədbirlər Planı” təsdiq edilib. Ötən il Qızılağac Milli Parkı yaradılıb.

Bu gün dünya bioloji müxtəlifliyin, ərazi planlaşdırılması və landşaftın idarə edilməsinə, mədəni və təbii ehtiyatların inteqrasiyasına əsaslanan dayanıqlı ərazi inkişafına xüsusi diqqət verir. Nə yazıq ki, mənfur qonşularımızın təcavüzü nəticəsində Azərbaycanın təbiətinə, 30 ilə yaxın işğal altında saxladıkları ərazilərimizin flora və faunasına da ciddi ziyan dəymişdir. Ermənistan ordusu işğal etdikləri ərazilərdə təkəvə yaşayış binalarını, mədəni tarixi abidələrimizi məhv etməklə kifayətlənməmiş, dünyada nadir təbiət möcüzəsi sayılan, Zəngilan rayonu ərazisində yerləşən “Çinar vadisi”ni qıraraq, yandıraraq məhv etmişdir. İşğal dövründə meşələrimizə ciddi ziyan dəymiş, təbiətin nadir heyvanları qanunsuz ovlanılaraq məhv edilmişdir. Hayastan işğal altında saxladığı ərazilərdə zərərli tullantılar basdırmış, suları məqsədli şəkildə çirkləndirmişdir. Ermənistan zəngin təbii ehtiyatları olan “Zod” və “Qızılbulaq” qızıl mədənlərini, eləcə də “Dəmirli” mis-molibden yataqlarını qanunsuz istismar etməklə təbiətə ziyan vuraraq o əraziləri faktiki olaraq ölü zonaya çevirmişdir. Təəssüf ki, dünya ictimaiyyəti və beynəlxalq təşkilatlar işğalçı dövlətin təbiətə qarşı törətdiyi bu vəhşiliyə də etiraz etməmişdir.

Bu gün Azərbaycan dövləti Qarabağda yalnız dağılmış evləri, mədəni tarixi abidələri bərpa etmir. Vəhşi ermənilərin məhv etdikləri təbiətin də dirçəldilməsi istiqamətində mühüm işlər görülməkdədir. Dövlət başçısının Qarabağa hər səfəri zamanı yaralı Azərbaycan təbiətinə də can verməyə çalışdığının şahidi oluruq. Qarabağa ilk səfəri zamanı Həkkəri çayına farel balıqlarının buraxılması, Cəbrayıl ceyranların gətirilməsinə, bu günlərdə Laçın

meşələrinə Qafqaz turlarının, Laçın dağlarına qızılquşların buraxılmasına yalnız Azərbaycan vətəndaşları şahidlik etmədi. Bu hadisəni dünyanın müxtəlif yerlərində yaşayan təbiətsevərlər də izlədilər və alqışladılar.

Bir sözlə, Azərbaycan dövlətinin qayğısı nəticəsində Qarabağda təbiətimizə vurulan yaralar yenidən sağalır, təbiətimiz canlanır. Bütün canlıların yaşadığı, Tanrının təmənnəsiz olaraq insanlara ərməğan etdiyi təbiətin qorunması, tarazlığının pozulmasının qarşısının alınması, eyni zamanda ətraf mühitin çirklənməsinə qarşı dayanıqlı mübarizə aparmaq hər bir insanın “Ana” dediyimiz təbiətə övladlıq borcudur.

Azərbaycan. - 2023.- 4 iyun. - № 117. - S. 8.

Ətraf mühitin qorunması prioritetdir

Nəzrin Eldarqızı

Elmi-texniki sənayenin sürətli inkişafının müsbət təsirləri olduğu kimi, mənfi tərəfləri də var. Mənfi təsirlərə nəzər yetirsək, müasir dünyamızdakı dəyişikliyin ətraf mühitə kifayət qədər zərər verdiyini görmək mümkündür. Təsadüfi deyil ki, BMT Baş Assambleyasının 1972-ci il iyunun 5-də Stokholm şəhərində baş tutmuş iclasında ətraf mühitin qorunması məsələsinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. İclas çərçivəsində problemin həllinin aradan qaldırılması istiqamətində əhali arasında ekoloji maarifləndirmənin vacibliyi bir daha təsdiqlənmişdir. Bunun nəticəsidir ki, iştirakçılar tərəfindən hər il 5 iyun tarixinin “Ümumdünya ətraf mühit günü” kimi qeyd olunması qərara alınmışdır.

Bu gün dünyanın digər dövlətlərində olduğu kimi, Azərbaycanda da qeyd edilir. Ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji problemlərin həlli ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ümummillî liderimizin Azərbaycana birinci rəhbərliyi dövründə həyata keçirilmiş kompleks tədbirlər, yaşıllaşdırma işləri bunun təzahürüdür. Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra respublikamızda yüz min hektarlarla yeni yaşıllıq zolaqları salınmış, bu sahədə zəngin qanunvericilik bazası formalaşdırılmışdır. Bundan başqa, “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında”, “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında”, “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” bir sıra qanunların qəbul olunması dövlətimizin təbiətə olan diqqət və qayğısının göstəricisidir.

Ümummillî liderimizin əsasını qoyduğu ekoloji siyasət bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Ekoloji məsələlərə həsr olunmuş müşavirələrin, beynəlxalq ekologiya sərgilərinin keçirilməsi bunun göstəricisidir. Təsadüfi deyil ki, ölkəmiz planetin mövcud təbii sərvətlərindən, bitki və heyvan ehtiyatlarından, sudan, atmosferdən, torpaqdan səmərəli istifadə edilməsi, qorunması və bərpası məqsədilə bir sıra ekoloji konvensiyalara da qoşulmuşdur.

Ətraf mühitin qorunması məsələsi də ölkəmizin davamlı inkişaf konsepsiyasının tərkib hissəsidir. Həmçinin ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması məqsədilə ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə ekoloji siyasətin əsas istiqamətlərindəndir. Bu sahədə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin rolu danılmazdır. Belə ki, qurum tərəfindən ekoloji problemlərin həllinə yönəldilmiş tədbirlərin səmərəliliyini artırmaq, operativ həllini təmin etmək, o cümlədən ətraf mühiti sağlamaqla məqsədilə mühüm addımlar atılır. Mövcud ekoloji problemlərin təhlili, onların kompleks həllinə yönəldilən və davamlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanan milli və Dövlət proqramlarının təsdiqi görülen işlərin yüksək səviyyədə olmasından xəbər verir. Belə ki, mayın 30-da “Yaşıl enerji” və təmiz ətraf mühit: Bizneslər üçün inkişaf perspektivləri” mövzusunda ictimai müzakirənin keçirilməsi dövlətin təbiətin mühafizəsinə göstərdiyi dəstəyi ehtiva edir. Müzakirə özəl qurumların iştirakı ilə alternativ enerji mənbələrinə, ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqinə, tullantıların təkrar emalına, ətraf mühitin sağlamaqla təmin olunmasına həsr olunmuşdur. Tədbir çərçivəsində Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev çıxışında sudan səmərəli istifadə, təkrar emal, bu sahələrdə innovativ texnologiyaların tətbiqi kimi məsələlərə toxunmuşdur. Nazir, həmçinin “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” sənədinin “Təmiz ətraf mühit və yaşıl artım ölkəsi” prioritetində qarşıya qoyulmuş tapşırıqların icrası məqsədilə son illərdə iqtisadiyyatın dekarbonizasiyasına yönəlmiş siyasi, iqtisadi və qanunvericilik islahatları aparıldığını da vurğulamışdır.

Ətraf mühitə zərər verən daha bir amil müharibələrdir. Ermənistanın 30 il işğal altında saxladığı Azərbaycan torpaqlarında təbiətə, bioloji müxtəlifliyə, meşələrə, yeraltı və yerüstü təbii ehtiyatlara vurduğu ciddi ziyan ekoloji terror aktları kimi qiymətləndirilir. Xatırladaq ki, xain düşmən işğal dövründə milli parklar da daxil olmaqla qorunan təbiət ərazilərini genişmiqyaslı yanğınlara səbəb olan raket atəşinə tutulmuşdur. Bundan əlavə, Şuşa şəhəri yaxınlığındakı meşələrdə qiymətli ağaclar fosfor silahlarından istifadə nəticəsində yanmış, torpağın üst təbəqəsi tamamilə məhv olmuşdur. Bunu da qeyd edək ki, istifadəsi qadağan olunmuş ağ fosforla Topxana meşəsinin məhvi, Kəlbəcərdə ağacların kəsilməsi, meşələrin yandırılması və ətraf mühitə qəsdən zərər verilməsi təbiətə qarşı ən ağır cinayətlərdən hesab edilir. Üzdəniraqların bu cür barbarlığı, vəhşiliyi yayılan foto və videolarda daha aydın nəzərə çarpmışdır. Həmin ekoloji cinayətləri “Azərkosmos”dan alınan fotofaktlarda da görmək mümkündür. Bütün bunlara baxmayaraq, hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə təbiət canlanır, yaşıl enerji mərkəzlərinə çevrilir. Ekologiyaya ən çox zərər verən minalardır ki, hazırda partlayıcı qurğuların təmizlənməsi istiqamətində də mühüm işlər görülür.

Respublika. - 2023.- 4 iyun. - № 117. - S. 10.

Ətraf mühitin qorunması Azərbaycan dövlətinin prioritet vəzifələrindəndir

Cavid

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyasının 1972-ci il 15 dekabr tarixli qərarına əsasən, iyun ayının 5-i Ümumdünya Ətraf Mühitin Mühafizəsi Günü elan edilib. Bu gün dünyanın bir çox ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da hər il qeyd olunur. Azərbaycanda da ətraf mühitin mühafizəsinə xüsusi diqqət yetirilir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ətraf mühitin qorunması, təbiətdən, yeraltı sulardan, mineral xammal ehtiyatlarından və yerüstü sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi, onların bərpası və mühafizəsi, bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanması məqsədilə müxtəlif tədbirlər həyata keçirir. Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi, indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə, alternativ enerji mənbələrindən yararlanmaq və enerji effektivliyinə nail olmaq, global ekoloji problemlər üzrə milli səviyyədə tələbatların qiymətləndirilməsi və həlli yollarının müəyyənləşdirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi bu gün də Azərbaycan dövlətinin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətləridir. Ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində son bir neçə ildə xeyli işlər görüldü, uzun illər ərzində yaranmış və müstəqil Azərbaycana miras qalmış ekoloji problemlər təhlil edilərək, onların kompleks həllinə yönəldilən Milli və Dövlət Proqramı təsdiq edilib, ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində hüquqi baza təkmilləşdirilib.

Ölkə rəhbərliyinin ekologiya ilə bağlı məsələləri daim diqqət mərkəzində saxlaması ətraf mühitin yaxşılaşdırılması istiqamətində aparılan işlərə böyük təkan verib, bu sahədə iri layihələr uğurla həyata keçirilib və hazırda da davam etdirilir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2010-cu il 15 dekabr tarixli “Ekologiya ili” elan etməsi ölkə vətəndaşlarının, ekoloji problemlərin həlli ilə məşğul olan dövlət qurumlarının və qeyri-hökumət təşkilatlarının, hüquq-mühafizə orqanlarının, kütləvi informasiya vasitələrinin qarşısında mühüm vəzifələr qoyur. Biz hamılıqla Azərbaycanın flora və faunasının qorunması qayğısına qalmalı, torpaqlarımızın məhsuldar, sularımızın təmiz, havamızın saf olması üçün əlimizdən gələni etməliyik. Biz bütün bu işləri hansısa kampaniya xatirinə görməməli, özümüzün vətəndaşlıq vəzifəsinə çevirməliyik.

Eyni zamanda ekoloji siyasətə dair ilk sənəd kimi “Dayanıqlı inkişaf” prinsiplərinə əsaslanan “Azərbaycan Respublikasının ekoloji Konsepsiyası” qəbul olunub. Konsepsiyada ölkə üçün ətraf mühitin mühafizəsi baxımından üstün əhəmiyyətli olan problemlərin həlli üzrə əsas prinsiplər öz əksini tapıb. Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti Mehriban Əliyevanın “Hərəməz bir ağac əkək” devizi ilə keçirilən aksiyalarda milyonlarla yeni ağac və kolların əkilməsi də ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi baxımından çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Ekoloji problemlərə düzgün yanaşma cəmiyyətimizin köklü maariflənməsini tələb edir. Davamlı gələcək naminə hamımız birləşərək bu problemlərin aradan qaldırılmasına yardım etməliyik. Heydər Əliyev Fondu və İDEA İctimai Birliyinin təşəbbüsü ilə Azərbaycanın təbiətinin qorunmasına yönələn çoxsaylı layihələr həyata keçirilib. Ölkəmiz iqtisadi cəhətdən inkişaf etdikcə ekoloji problemlərin həllinə diqqət daha da artır. Azərbaycan beynəlxalq aləmə inteqrasiya edir, ətraf mühitin qorunması üzrə konvensiyalara qoşulur və üzərinə öhdəliklər götürür. İDEA İctimai Birliyinin təşəbbüsü ilə 2014-cü ildə Qafqazın biomüxtəlifliyi üzrə beynəlxalq sammit keçirilmiş və bu regionda Qafqaz leopardlarının qorunması məsələsini gündəmə gətirib. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə biomüxtəlifliyin qorunmasına yönələn “Azərbaycan Respublikası ərazisində ceyranların mühafizəsi, reintroduksiyası və təbii areallarının yenidən bərpası” layihəsi həyata keçirilmişdir.

Eyni zamanda işğaldan azad olunmuş ərazilərdə meşə fondu torpaqlarının ümumi sahəsi 260 min hektar olub. İşğala qədərki dövrdə həmin ərazilərin 228-230 min hektara yaxını meşə örtüklü ərazilər idi. Təəssüf ki, ən çox zərər çəkən sahələrimiz məhz meşələrimiz olub. Bu meşələr məqsədli şəkildə yandırılıb, istismar edilib. 54 min hektardan çox ərazi tamamilə məhv olunub. Əlbəttə ki, seyrəldilmiş ərazilərimiz də var. Bunlar da min hektarlarla ərazini əhatə edir. Bir hektara min ağac sayı ilə götürsək, bu, 54 milyon ağacın məhvi deməkdir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin əsas prioritetlərindən biri də azad edilmiş ərazilərdə meşəbərpə işlərinin aparılması və həmin istiqamətdə həyata keçirilən layihələrdir. Ötən il 100 hektara yaxın ərazidə yeni meşə zolaqlarının salınması və meşəbərpə işləri aparılıb. Bu il də 100 hektara yaxın ərazidə həmin tədbirlərin

həyata keçirilməsi planlaşdırılır. Ölkəmizdə həyata keçirilən reintroduksiya layihələri azad edilmiş ərazilərdən də yan keçməyib. Belə ki, ötən ilin oktyabrında Prezident İlham Əliyevin iştirakı ilə Cəbrayıl rayonuna 33 baş ceyran buraxılıb. Nadir və nəslə kəsilməkdə olan növlərin reintroduksiyası layihəsi çərçivəsində, həmçinin işğaldan azad edilmiş ərazilərdə də bioloji müxtəlifliyin bərpası istiqamətində gələcəkdə bəzi heyvan növlərinin reintroduksiyasının həyata keçirilməsi nəzərdə tutulub. Həmçinin azad edilmiş ərazilərdə su bioresurslarının ehtiyatlarının artırılması məqsədilə Bəsitçay, Həkəri çaylarına, Xaçınçay və Suqovuşan su anbarlarına və Qaragölə indiyə kimi minlərlə çəki, qızıl xallı forel balıqlarının körpələri buraxılıb. Bu il də həmin fəaliyyətin davam etdirilməsi planlaşdırılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda işğaldan azad edilən ərazilərimizdə ermənilərin törətdiyi ekoloji terrorun fəsadlarının aradan qaldırılması, təbiətin flora və faunasının bərpa edilməsi istiqamətində dövlət tərəfindən çox mühüm işlər görülür. Belə ki, Prezidentinin 2020-ci il 29 oktyabr tarixli Fərmanı ilə verilmiş tapşırıqlara əsasən ətraf mühitin qorunması, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə və onların ilkin qiymətləndirilməsi məqsədilə yaradılmış Əməliyyat Qərargahlarında təmsil olunan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin əməkdaşları Qubadlı, Zəngilan, Cəbrayıl, Füzuli və Xocavənd və digər rayonların ərazilərində monitorinqlərə başlayıb. Arazboyu ərazilərdə aparılan monitorinq və müşahidələr göstərib ki, yaşayış məntəqələrində olmuş bütün evlər, binalar, tarixi abidələr, qəbristanlıqlar tamamilə dağıdılıb, yolların kənarındakı tut, qovaq, çinar, şam və meyvə ağacları kəsilib, bəzi yerlərdə isə tamamilə yandırılıb. Meşələrdə və yaşıllıq massivlərində qəsdən törədilmiş yanğınlar nəticəsində bitki örtüyü, münbit torpaq qatı və digər canlı aləm məhv edilib. Qubadlı, Füzuli və Cəbrayıl rayonlarının ərazisində yaşı 1600, 900 və 500 il olan Şərq çınarları ekoloji terrora məruz qalıb. Lakin bu fəsadların aradan qaldırılması üçün işğaldan azad edilən ərazilərdə "Dostluq meşəsi" və terasların salınması ilə yanaşı ağıllı tinglik sahələri də yaradılır. Həmçinin Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında meşəsalma və meşəbərpə işləri həyata keçirilir. Kimyəvi çirklənməyə məruz qalan çayların təmizlənməsi üçün beynəlxalq təcrübədən istifadə olunur.

Ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müşaviri Rasim Səttarzadə bildirib ki, növbəti illərdə də Azərbaycanın iqtisadi inkişafı ekoloji amillərlə təsbit olunmuş siyasətə əsaslanacaq. Onun sözlərinə görə, son dövrlərdə ölkədə qəbul olunmuş strateji sənədlərdə ekoloji aspektlər ön sıradadır və bu, ətraf mühitlə bağlı mövcud problemlərin həll olunması ilə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına və dinamik iqtisadi inkişaf fonunda ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunmasına gətirib çıxaracaq: "Azərbaycan təbiəti zəngin biomüxtəlifliyə və qiymətli təbii sərvətlərə malikdir. Bu sərvətlərin qorunması və effektiv idarə olunması ölkədə həyata keçirilən dövlət siyasətinin prioritetlərindəndir. Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən təsdiq olunmuş "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər" sənədində yeni strateji mərhələdə iqtisadiyyatın davamlı və yüksək tempdə artması fonunda global iqlim dəyişikliklərinə cavab verən və əhalinin sağlam mühitdə yaşamını təmin edəcək yüksək keyfiyyətli ətraf mühitin təmin olunması kimi mühüm vəzifələr qarşıya qoyulub".

R.Səttarzadə qeyd edib ki, təmiz ətraf mühit və "yaşıl artım" ölkəsi prioritetinə əsasən hazırlanan və bu ilin iyulunda təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası"nda da ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadəni nəzərdə tutan fəaliyyətlər qeyd olunur: "İşğaldan azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdış" prioriteti çərçivəsində hədəflərə çatmaq üçün hazırlanaraq cari ilin noyabrında təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair Birinci Dövlət Proqramı"nın da əsas istiqamətlərindən biri bu ərazilərdə məhz ətraf mühitlə bağlı problemlərin həlli, dinamik iqtisadi inkişaf fonunda ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması, ən müasir yaşıl texnologiyaların tətbiqi və təmiz ekoloji mühitin yaradılmasıdır".

Bir sözlə, Azərbaycan dövlətinin ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində gördüyü işlər beynəlxalq aləmdə də bəyənilir. Təsədüfi deyil ki, hələ 2012-ci ildə nüfuzlu tədqiqat mərkəzləri olan ABŞ-ın Yel və Kolumbiya universitetləri tərəfindən açıqlanan Beynəlxalq Ekoloji Fəaliyyətin Nəticələrinin İndeksi (Environmental Performance Index) sənədində ətraf mühit sahəsində son 10 ildə baş vermiş müsbət dəyişikliklərin tempinə görə Azərbaycan 132 ölkə arasında 2-ci yeri tutub.

Region yeni ekoloji təhlükə qarşısında

Mübariz Abdullayev

Bu günlərdə Ermənistan mətbuatı Arazdəyəndə xarici sərmayə ilə böyük metallurgiya zavodunun inşası ilə bağlı məlumat yayıb. Bu barədə Ermənistanın iqtisadiyyat naziri Vaan Kerobyan danışib. Onun məlumatına əsasən, müəssisənin qurulmasına 70 milyon dollar investisiya yönəldiləcək. Zavodun hündürlüyü 30 m, sahəsi 16500 kvadratmetr olacaq. Burada ildə 180 min ton məhsul istehsalı nəzərdə tutulur.

Xoş niyyətə əsaslanmayan qonşuluq siyasəti

Azərbaycanlılar hamıdan yaxşı bilirlər ki, ermənilərin qonşuluğu heç də xoş niyyətə əsaslanmır. Regiona ayrı-ayrı imperiya mərkəzlərinin maraqlarının təmin olunması məqsədilə köçürülən ermənilər sonradan burada sözün əsl mənasında “özümə yer edim, gör sənə nə edirəm” prinsipindən çıxış etməklə bu yerlərin aboregen sakinləri olan azərbaycanlılarla düşmənçilik etməyə, onları indiki Ermənistan ərazisindən sıxışdırıb çıxarmağa başlayıblar. Ötən yüzillikdə azərbaycanlılar Ermənistanda bir neçə dəfə deportasiyaya məruz qalaraq İrəvandan, Qərbi Zəngəzurdan və digər tarixi torpaqlarımızdan çıxarılıblar. Sonuncu belə deportasiya ötən əsrin səksəncinci illərinin sonlarında baş verib. Hazırda bu ölkə dünyanın monoetnik tərkibə malik azsaylı dövlətlərindən biridir.

Ötən əsrin doxsanıncı illərinin əvvəllərində isə Ermənistan havadarlarının dəstəyi ilə müstəqil Azərbaycanın ərazilərinin 20 faizini işğal altına aldı. Bu ərazilərin 1 milyondan artıq sakini məcburi köçkün vəziyyətinə düşdü. Ermənilər işğal illərində öz nəzarətlərində saxladıkları ərazilərimizdə miqyası ölçüyəgəlməz dərəcədə böyük olan vandalizm əməlləri törədiblər, tarixi mədəni-dini irsimizi dağıdıblar.

Azərbaycan Ermənistanın pis qonşuluq siyasətindən əziyyət çəkən yeganə ölkə deyil. Pis qonşu olan Ermənistan Türkiyəyə də ərazi iddiaları sərgiləyir. Eyni zamanda, bu ölkədə Gürcüstanın Cavaxetiya adlanan bölgəsi ilə bağlı sərsəm iddialar da çox tez-tez gündəmə gəlir.

Ermənistanın öz ərazisində metallurgiya zavodunun tikintisinə qərar verməsi bu ölkənin xoş olmayan niyyətə əsaslanan xəbis qonşuluq siyasəti aparmasının daha bir təzahürüdür. Söhbət ondan gedir ki, son 30 il ərzində Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasəti aparan, bütövlükdə, regionu müharibə riskləri ilə üz-üzə qoyan Ermənistan iri metallurgiya zavodunu Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə həmsərhəd bölgədə və Türkiyə ilə sərhədə çox yaxın ərazidə - Yerasx adlandırılan bölgədə inşa edilməsinə qərar verib. İlk növbədə onu xatırladaq ki, bu yerlərin tarixi adı Arazdəyən olub. Arazdəyən İrəvan quberniyasının İrəvan qəzasında, indiki Vedi (Ararat) rayonunda bir kənd idi. Adından da göründüyü kimi, Araz çayının sahilində yerləşir. Ermənistan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1968-ci il tarixli fərmanı ilə kəndin adı dəyişdirilib və Yerasx adlandırılıb. Erməni əhali buraya 1897-ci ildə köçürülüb.

Əlbəttə, hər bir ölkənin öz ərazisində hansısa bir təyinatlı müəssisə qurmaq hüququ var. Ancaq həmin müəssisənin fəaliyyətinin digər ölkənin ərazisinə təsir ehtimalları varsa, burada mütləq qaydada ortaq məxrəc tapılmalı və qarşılıqlı razılaşma əldə olunmalıdır. Yeri gəlmişkən, ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müşaviri Rasim Səttərzadə Ermənistanın Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə həmsərhəd bölgədə və Türkiyə ilə sərhədə çox yaxın ərazidə ABŞ sərmayəsi ilə iri metallurgiya zavodu inşa etmək istəyinə münasibət bildirib. R.Səttərzadə KİV-ə açıqlamasında belə fəaliyyətlər zamanı əməl edilməsi zəruri olan beynəlxalq prinsiplərə diqqət çəkib. O qeyd edib ki, Finlandiyanın Espo şəhərində imzalanmış “Transsərhəd kontekstində ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında Konvensiya”nın şərtlərinə görə, konvensiya tərəfi öz ölkə ərazisində planlaşdırdığı iri təsərrüfat fəaliyyətinin digər ölkələrin ərazisinə mənfi ekoloji təsiri ola bilərsə, bu fəaliyyət həmin ölkənin müvafiq qurumları ilə razılaşdırılmalıdır, ətraf mühitə təsirinə qiymətləndirilməsi ilə bağlı sənəd hazırlanmalıdır. Azərbaycan və Ermənistan həmin Konvensiyanın tərəfləridir. Hazırlanan qiymətləndirmə sənədinə də yalnız Ermənistan deyil, eyni zamanda, Azərbaycanın müvafiq qurumları baxmalı, bölgəyə yaxın yaşayan azərbaycanlılarla da ictimai dinləmələr keçirilməlidir.

Həyəcan təbili: Ermənistan dayandırılmalıdır

Ermənistanın xarici sərmayə cəlb etməklə Azərbaycan və Türkiyə sərhədlərinin yaxınlığında iri metallurgiya zavodunun inşasına qərar verməsi ekoloji nöqtəyi-nəzərdən də həyəcan təbili çalmağa əsas verir.

Narahatlığa əsas yaradan səbəblər çoxdur. Metallurgiya müəssisələri bir qayda olaraq zərərli istehsalatlar sırasına daxil edilir. Mütəxəssislər bildirirlər ki, bu qəbildən olan istehsalatların fəaliyyətinin nəticəsi olaraq bir sıra toksik tullantılar yaranır. İstehsal prosesində zəruri qaydada işlədilən çirkab sularında sulfidlər, cürbəcür nitratlar, siyanidlər olur. Əgər Ermənistan əlvan metallar istehsal edəcəksə, məsələn, arsen, civə kimi tullantılar meydana gələcək. İstehsalatdan çıxan və tərkibi zərərli maddələrlə yüklənmiş çirkab sularının axıdılacağı yeganə ünvan isə heç şübhəsiz ki, Araz çayı olacaq.

Ermənistan tərəfindən uzun illər ərzində Qafan, Qacaran, Dastakert kimi mədən ərazilərində qızıl, mis və digər əlvan metalların istehsalı zamanı Arazın qollarını təşkil edən ayrı-ayrı çaylara çoxlu miqdarda toksik maddələr axıdılıb. İşğal illərində Oxçuçayın hansı səviyyədə çirkləndirildiyini xatırlayaq. Transsərhəd çay olan Oxçuçay Ermənistan ərazisində daim kəskin çirklənməyə məruz qalır. Qafan və Qacaran dağ-mədən sənayesinin tullantıları ilə hədsiz dərəcədə çirkləndirilən Oxçuçayın suyu təmizlənmədən Azərbaycan ərazisinə yönləndirilir. Oxçuçayın suyu Araz çayına tökülür. Beləliklə, Arazın da suyu əhəmiyyətli dərəcədə çirklənməyə məruz qalır. Oxçuçaydan 2021-ci ildə götürülən su nümunələrində yüksək miqdarda ağır metal, xüsusən mis, molibden, manqan, dəmir, sink və xrom aşkar edilib. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin monitoring hesabatlarına əsasən, çayda mis-molibden birləşməsinin miqdarı 2, dəmir 4 və nikel 7 dəfə normadan yüksək olub, çayın rəngi çirklənmə səbəbindən vaxtaşırı dəyişib. 2021-ci ilin mart ayında çayda qızılxallı balığın (Small Trout) kütləvi ölümü qeydə alınıb.

Başqa bir fakt ermənilərin işğal illərində Qarabağın zəngin su ehtiyatlarını, sözün əsl mənasında, siyasi təzyiq vasitəsinə çevirmələri ilə bağlıdır. Mənfur düşmən torpaqlarımızı işğal altına aldıqdan sonra su anbarlarının, eləcə də çayların bəndlərini yayda suya tələbat artanda bağlayır, qışda suya tələbat azalanda isə açırdılar. Beləcə, keçmiş təmas xəttinin yaxınlığında yerləşən rayonlarda minlərlə hektar ərazidə əkin-biçin aparmaq mümkün olmurdu, münbit torpaqlarımız şoranlaşırdı. Vurğulamaq yerinə düşər ki, Vətən müharibəsində qazanılan şanlı Qələbə sayəsində işğaldan azad olunmuş ərazilərdə 2 milyard kubmetrdən artıq su ehtiyatından daha səmərəli istifadə etmək imkanı yaranıb.

Ermənistanın fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəlmiş Metsamor Atom Elektrik Stansiyasının ömrünü uzatmaq planları da bu ölkənin beynəlxalq hüquqa, o cümlədən də ekoloji hüquq normalarına məhəl qoymamasını açıq şəkildə təzahür etdirir. Azərbaycan məsələ ilə bağlı Espo Konvensiyasının İcraiyyə Komitəsi qarşısında Ermənistanı qarşı iddia irəli sürüb. Həmin komitə tərəfindən Ermənistanda yeni nüvə reaktorunun inşası planları ilə əlaqədar Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi prosesində Azərbaycanın iştirakının təmin edilməməsi səbəbindən bu ölkənin Espo Konvensiyasının müddəalarına əməl etmədiyi barədə qərar çıxarılıb.

Belə çıxır ki, Metsamorun ömrünün uzadılması və burada yeni nüvə reaktorunun inşası ilə bağlı planlarına beynəlxalq qurumlar tərəfində “yox” deyilməsi Ermənistanı düz yola çəkə bilməyib. Metsamorla bağlı arzuları daşa dəyən ermənilər indi də qonşu dövlətlərin sərhədləri yaxınlığında ekoloji nöqtəyi-nəzərdən zərərli istehsalat yaratmaq həvəsinə düşüb. Qonşu dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar buna imkan verəcəklərmidi? Regionda ekoloji terror mənbəyinə çevrilən ölkəyə birdəfəlik “dur” demək vaxtı çatıb.

Hayastanın ekoloji terroru bütün regionu təhdid edir

Sərhəddə metallurgiya zavodunun inşası digər qonşu ölkələrin ekosisteminə mənfi təsir göstərəcək

Əsmər Qardaşxanova

Həm işğal dövründə, həm də işğaldan sonra ermənilərin Azərbaycana qarşı ekoloji terroru davam etdirdiyi açıq-aydın ortadadır. Otuz il ərzində Qarabağdakı evləri, tarixi və mədəni abidələri dağıdaraq vandallıqla məşğul olan ermənilər həmçinin meşələri qırıb, çayların suyunu çirkəndiriblər.

Müharibədən sonra Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdakı ekologiyamıza dəymiş ziyanı hesablayan ekoloqlarımız bu məbləğin çox yüksək olduğunu açıqlayıblar. Hayların vəhşiliklərinin nümunəsi işğaldan azad olunmuş torpaqlarımızın hər daşında, cığırında görünür. Böyük zəfərimizdən sonra kapitulyasiya aktını imzalamış barbarlara Laçından, Kəlbəcərdən çıxmaq üçün vaxt verilərək də onlar öz vəhşiliklərini meşələri, evləri yandırmaqla bir daha sübut etdilər.

Müharibə bitdikdən sonra ekoloqlarımız Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdakı çaylarda apardıqları monitorinqlər zamanı Ermənistan ərazisindən keçərək Azərbaycana daxil olan Oxçuçayda suyun yüksək səviyyədə çirkənlənməyə məruz qaldığını qeyd etmişdilər. Çayda çirkənlənmə o səviyyəyə çatmışdı ki, hətta biomüxtəliflik məhv olurdu. Çay kənarlarında balıqların kütləvi ölümünə rast gəlinirdi.

Mənbəyi Zəngəzur dağ silsiləsində yerləşən transsərhəd çay Zəngilan rayonu ərazisindən keçərək Araz çayına qovuşur. Çayın mənbəyində yerləşən Kacaran mis-molibden saflaşdırma kombinatının tullantıları, eyni zamanda çirkab sularının təmizlənmədən Oxçuçaya axdırılması çayda ağır metalların normadan dəfələrlə artıq olmasına səbəb olur. Oxçuçayda çirkənlənmə digər sərhəd çaylarından daha çoxdur.

Kombinatın fəaliyyəti, ekologiyaya təsirləri barədə dəfələrlə aidiyyəti beynəlxalq təşkilatlara müraciət edilsə də, reaksiya verilməyib. Beynəlxalq təhqidlərə və təzyiqlərə məruz qalmayan Ermənistan isə ekoloji terrorunu bu gün də davam etdirir. Bir ölkə ərazisində ekoloji normaların pozulması isə hər şeydən öncə bütün bəşəriyyəti maraqlandıran, təşvişə salacaq məsələ olmalıdır. Bununla belə həmin qurumlar hələ də susublar.

Ermənistanın növbəti ekoloji terroru

İllərlə işğalçılıq siyasəti yürüdən, tariximizi, mədəniyyətimizi məhv etmək üçün əlindən gələni edən Ermənistanın ekoloji terroru bitmir. Hayastan indi də Naxçıvanla həmsərhəd bölgədə - Arazdəyəndə iri metallurgiya zavodu inşa edir. Bununla bağlı sosial şəbəkələrdə videogörüntülər yayılıb.

Eyni zamanda 16500 kvadratmetr sahədə illik istehsal gücü 180 min ton olan iri metallurgiya zavodunun inşasının aparılması ilə bağlı Ermənistanın iqtisadiyyat naziri Vahan Kerobyan sosial media hesabında da məlumat verib.

Ekosistemə növbəti dəfə zərər yetirən Ermənistanın bu zavodu tikməsi qonşu ölkələrə ziyan vura bilər. Belə ki, bu, ətraf mühitin çirkənlənməsinə, havada zəhərli maddələrin artmasına gətirib çıxaracaq.

Xatırladaq ki, BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının Transsərhəd kontekstdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında Konvensiyası (Espo Konvensiyası) planlaşdırmanın ilkin mərhələsində müəyyən fəaliyyətlərin ətraf mühitə təsirini qiymətləndirmək üçün tərəflərin öhdəliklərini müəyyən edir.

Espo Konvensiyası dövlətlərin sərhədlər boyu ətraf mühitə əhəmiyyətli mənfi təsir göstərə biləcək bütün əsas layihələr haqqında məlumatlandırmaq və bir-biri ilə məsləhətləşmək üzrə ümumi öhdəliyini müəyyən edir. Konvensiya 1991-ci ildə qəbul edilib və 1997-ci ildə qüvvəyə minib.

Beləliklə, sənədlə dövlətlər üzərilərinə öhdəliklər götürürlər. Təbii ki, imzaladığı, üzərinə götürdüyü hər bir öhdəlikdən boyun qaçıran, şərtləri yerinə yetirməyən Ermənistan yenə də imzasına hörmət etmir. Nəticədə öhdəliyi pozaraq Azərbaycanla sərhəddə ağır sənaye zavodunun tikintisinin ekoloji təsirlərini nəzərə alaraq heç bir məlumat vermir.

Bu isə Ermənistanın BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının Transsərhəd kontekstdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında Konvensiyasının müddəalarını kobud surətdə pozmasıdır.

Bu, bir daha göstərir ki, Ermənistan heç bir beynəlxalq hüquq və normalara riayət etmir, eyni zamanda beynəlxalq ictimaiyyət də onun təbiətə, ekologiyaya vurduğu ziyanı, məruz qoyduğu çirkənlənməyə biganə yanaşaraq, Hayastanı məsuliyyətdən yayındırır.

Hayastanın qanunsuz fəaliyyətləri təhlükə mənbəyinə çevrilib

Qanunsuzluqla bağlı Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi də bəyanat yayaraq qeyd edib ki, Espo Konvensiyasının müddəalarına görə, konvensiya tərəfi öz ərazisində planlaşdırdığı iri təsərrüfat fəaliyyətinin digər ölkələrin ərazisinə mənfi ekoloji təsiri olduğu halda, bu fəaliyyəti həmin ölkənin müvafiq qurumları ilə razılaşdırmalı, ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi ilə bağlı sənəd hazırlanmalıdır.

Bəyanatda həmçinin bildirilib ki, Ermənistan konvensiyanın üzvü olaraq sözügedən fəaliyyətə başlamazdan öncə Azərbaycanın və təsirə məruz qalan ərazilərdə ictimaiyyətin transsərhəd ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi prosedurunda iştirakını təmin etməli idi: “Bildiririk ki, Ermənistan tərəfindən beynəlxalq hüquq, o cümlədən ekoloji hüquq normalarına riayət edilməməsi ilk hal deyil. Bir müddət əvvəl Metsamor Atom Elektrik Stansiyasının ərazisində yeni nüvə reaktorunun tikintisi planları ilə əlaqədar Azərbaycan Espo Konvensiyası çərçivəsində Ermənistana qarşı iddia irəli sürmüş və Ermənistanın konvensiyanın müddəalarına əməl etmədiyi barədə qərar çıxarılmışdır”.

Ermənistanın dağ-mədən sənayesinin Azərbaycanın ekoloji mühitinə ciddi mənfi təsir göstərdiyi qeyd olunaraq iri mədən müəssisələri olan Qacaran mis-molibden zavodu və Qafan filiz emalı kombinatının yüksək kimyəvi tərkibli istehsalat sularının uzun müddətdir ki, transsərhəd Oxçuçayı intensiv şəkildə çirkləndirdiyi əlavə olunub.

Bəyanatda o da vurğulanıb ki, Ermənistanın bu cür qanunsuz fəaliyyətləri təkcə Azərbaycanın deyil, ümumi regionun ekoloji mühiti üçün təhlükə mənbəyinə çevrilib: “Ermənistanın regionun ekoloji təhlükəsizliyinə zərbə vuran, beynəlxalq hüquq normalarına zidd olan əməllərini qətiyyətlə pisləyir, beynəlxalq ictimaiyyəti bu məsələyə xüsusi diqqət göstərməyə çağırırıq”, - deyə əlavə olunub.

ABŞ dövlətinə və Ermənistan ekoloqlarına çağırış

Dünən həmçinin Azərbaycanın ekoloji yönümlü QHT-ləri də yeni ekoloji fəlakətə yol açacaq bu layihə əleyhinə birgə bəyanat yayıblar. Azərbaycanlı ekoloqlar ABŞ dövlətinə və Ermənistan ekoloqlarına da çağırış ünvanlayıblar.

Bəyanatda bildirilib ki, Azərbaycanın Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə həmsərhəd bölgəsində - Arazdəyəndə iri metallurgiya zavodunun inşasına 70 milyon dollar ABŞ sərmayəsi yatırılacaq, zavodun hündürlüyü 30 metr, sahəsi 16500 kvadratmetr olacaq: “Bu metallurgiya zavodunun zəhərli kimyəvi tullantıları bölgədəki ekosistemə böyük zərbə vura bilər. Onun tullantılarının Araz çayına axıdılması riski həm çaydakı canlı aləm, həm də Arazın suyundan suvarma üçün istifadə edilən geniş təsərrüfatlar üçün həyəcən signalıdır. Ermənistanın dağ-mədən sənayesində heç bir beynəlxalq standartlara əməl edilməməsi həm Azərbaycan, həm də ümumilikdə bölgə üçün ciddi ekoloji təhdid yaradır”.

Vurğulanıb ki, törətdiyi ekoloji cinayətlərlə Ermənistan BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin, xüsusilə də hər kəsin sağlamlığının təmin edilməsinə dair 3-cü, təmiz su və sanitariya ilə bağlı 6-cı, iqlim dəyişikliyinə fəsadlarına qarşı mübarizəyə dair 13-cü, torpaq ekosisteminin mühafizəsi üzrə 15-ci məqsədlərinin tamamilə əleyhinə gedir.

Ümumiyyətlə, bütün faktlar göstərir ki, Ermənistan beynəlxalq səviyyədə hər hansı tənqidlərə məruz qalmadığı üçün belə əməllərdən çəkinmir. Bu ölkənin dağ mədən sənayesi ərazisində müxtəlif ölkələrin investisiyaları hesabına fəaliyyət göstərən və ya göstərəcək zavod və kombinatları ekosistemi çirkləndirməklə, təhlükə ilə üz-üzə qoyur. Bu da bioresursları məhv etməklə yanaşı, insan sağlamlığı üçün də təhlükə törədir. Təbii ki, bunun təsirləri yalnız ölkə ərazisi ilə məhdudlaşmır. Ekologiyamıza vurulan ziyan, havanın, çayların çirklənməsi, meşələrin qırılması Azərbaycan timsalında bütün Cənubi Qafqaz regionunun ekoloji mühitinə zərər yetirməklə, həm də global müstəvidə ətraf mühit problemlərinin artmasına gətirib çıxarır. Bu baxımdan bütün dövlətlər ətraf mühit, ekologiya ilə bağlı məsələlərə həssaslıqla yanaşmalı, belə qanunsuzluqlara qarşı mübarizə aparmalıdır.

Ermənistanın Azərbaycana qarşı ekoloji terroru davam edir

İşğalçı dövlət indi də regionu təhlükə altına salan zavod tikməyə hazırlaşır

**M. Yaqubzadə,
M. Abdullayev**

Xəbər verildiyi kimi, Ermənistan Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə həmsərhəd bölgədə və Türkiyə ilə sərhədə çox yaxın ərazidə – Arazdəyəndə ABŞ sərmayəsi ilə iri metallurgiya zavodu inşa etməyə hazırlaşır. Tikintiyə 70 milyon dollar ABŞ sərmayəsi yatırılacaq. Zavodun hündürlüyü 30 metr, sahəsi isə 16,5 min kvadratmetr olacaq.

Bu xəbər region ölkələrinin əhalisi arasında ciddi narahatlığa səbəb olub. Əslində, narahat olmaq üçün əsaslar çoxdur. Belə ki, bölgədə ağır sənaye zavodunun inşası geniş zolaqda ətraf mühitin, ekosistemin pozulmasına, havanın zəhərli tullantılarla çirklənməsinə gətirib çıxaracaq. Həmin zavodun inşa edilərək istismara verilməsi həm Türkiyə, həm də Azərbaycan üçün çox böyük bir təhlükə olacaq. Hətta Ermənistan özü də bundan ziyan görəəcək.

“Səma və EKO” İqtisadi İnkişafa Yardım İctimai Birliyinin sədri İradə Həsənova bu məsələ ilə bağlı bizimlə söhbətində dedi ki, regionun ən böyük təhlükə mənbəyi olan Metsamor Atom Elektrik Stansiyasının mənfəətlərinə məruz qalmaqdan qurtulmadan ikinci bir zərərli müəssisənin – metallurgiya zavodunun tikilməsi zərərli təsirləri qədər də artıracaq. Belə ki, həmin zavodun tikilməsi ilə ekoloji və qida təhlükəsizliyinə mənfəətlə təsir daha da böyüyəcək.

İ. Hüseynova hesab edir ki, növbəti ekoloji təhlükənin qarşısını almaq üçün beynəlxalq səviyyədə çağırışlar edilməlidir. Təkcə Azərbaycan deyil, Türkiyə də bu məsələdə öz sözünü deməlidir. Ekoloji təşkilatları toplayıb, bəyannamə hazırlayıb təqdim etmək lazımdır.

Birlik sədri bu məsələdə tam haqlıdır. Çünki Ermənistanın Azərbaycanla, Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə həmsərhəd ərazisində – Arazdəyəndə illik istehsal gücü 180 min ton olan iri metallurgiya zavodu inşa edilərsə, bu, regionda ekoloji fəlakətə yol açar.

Yeri gəlmişkən, iyunun 8-də Bakıda ekoloji yönümlü 26 qeyri-hökumət təşkilatı bir araya gələrək bu məsələni ciddi müzakirə edəblər və yeni ekoloji fəlakətə yol açacaq bu layihə əleyhinə birgə bəyanat səsləndiriblər. Tədbirdə azərbaycanlı ekoloqlar ABŞ dövlətinə və Ermənistan ekoloqlarına da çağırış ünvanlayıblar.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən ekoloji yönümlü QHT-lərin bəyanatında deyilir: “Bu metallurgiya zavodunun zəhərli kimyəvi tullantıları bölgədəki ekosistemə böyük zərbə vura bilər. Onun tullantılarının Araz çayına axıdılması riski həm çaydakı canlı aləm, həm də Arazın suyundan suvarma üçün istifadə edilən geniş təsərrüfatlar üçün həyəcən siqnalıdır. Ermənistanın dağ-mədən sənayesində heç bir beynəlxalq standartlara əməl edilməməsi həm Azərbaycan, həm də ümumilikdə bölgə üçün ciddi ekoloji təhdid yaradır”.

Hüquq ekspertləri bildirirlər ki, Azərbaycan tərəfi ilə razılaşdırmadan sərhəddə belə bir müəssisənin tikintisi “Transsərhəd kontekstində ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında” 1991-ci il Espo Konvensiyasının kobud şəkildə pozulmasıdır. Azərbaycan və Ermənistan həmin konvensiyanın tərəfləridir və Espo Konvensiyasının tələblərinə uyğun olaraq, bu zavodun ətraf mühitə təsirinə qiymətləndirilməsi işi aparılmalı, tikinti ilə əlaqədar qiymətləndirmə sənədinə qonşu dövlət olan Azərbaycanın müvafiq qurumları baxmalı, eyni zamanda, bölgədə yaşayan azərbaycanlıların rəyi nəzərə alınmalıdır.

Siyasi icmalçı, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Mübariz Məmmədli qeyd etdi ki, Ermənistanın bu tələblərə riayət etməməsi bir daha onu göstərir ki, bu ölkənin rəhbərliyi regionda destruktiv siyasət aparır, tərəf olduğu beynəlxalq sənədlərin müddəalarını, beynəlxalq öhdəliklərini kobud şəkildə pozur.

Törətdiyi ekoloji cinayətlərlə Ermənistan BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin, xüsusilə də hər kəsin sağlamlığının təmin edilməsinə dair 3-cü, təmiz su və sanitariya ilə bağlı 6-cı, iqlim dəyişikliyinə fəsadlarına qarşı mübarizəyə dair 13-cü, torpaq ekosisteminin mühafizəsi üzrə 15-ci məqsədlərinin tamamilə əleyhinə gedir.

Məlum olduğu kimi, 2022-ci ildə BMT təmiz, sağlam və davamlı ətraf mühiti insan hüququ kimi tanıyıb. Ermənistan ekologiyaya ciddi ziyan vurmaqla, Azərbaycanın, o cümlədən region əhalisinin insan hüquqlarını kobud şəkildə pozur.

Bundan başqa, müxtəlif beynəlxalq sənədlər, o cümlədən biznes və insan hüquqları üzrə rəhbər prinsiplərə görə iqtisadi fəaliyyət insan hüquqlarına ziyan vurulmadan həyata keçirilməlidir. Bu halda da Ermənistan məsuliyyətsiz davranır, təmiz, sağlam və davamlı ətraf mühit hüququna məhəl qoymur və sırf özünün iqtisadi maraqlarını önə çəkir.

“Yaşıl Dünya” Ekoloji Maarifləndirmə İctimai Birliyinin sədri Elman Cəfərli isə öz növbəsində bildirdi ki, Ermənistan tərəfindən Azərbaycana qarşı ekoloji terror və ekosid siyasətinin aparılması yenilik deyil. Belə ki, “Metsamor”un uzun illər regionun ətraf mühitinə təhdid kimi qalması, işğal dövründə Qarabağda törədilmiş geniş miqyaslı ekoloji faciələr, yüksək kimyəvi tərkibli istehsalat sularının təmizlənmədən Oxçuçaya axıdılması buna əyani misaldır. Ermənistan Oxçuçayı kəskin şəkildə çirkləndirib. Bu isə çayın Azərbaycan ərazisi boyu keçdiyi hissənin ekoloji sistemini bərpa olunmaz degradasiyaya məruz qoyub. E.Cəfərli belə bir faktı da vurğuladı ki, alman şirkəti “Cronimet” bu ekoloji cinayətdə Ermənistanla birgə iştirak edib. Təəssüflər olsun ki, bu günə qədər də Almaniya hökuməti bu istiqamətdə heç bir praktik addım atmayıb.

Yeri gəlmişkən, bu hüquqazidd addım uzun illər ərzində torpaqlarımızı işğal altında saxlayan Ermənistanın ölkəmizə qarşı həyata keçirdiyi su terrorunun növbəti təzahürüdür. Araz çayını ciddi-cəhddə çirkləndirməyə çalışan nankor qonşumuz su terrorunu öz ərazilərimizdə də davam etdirib. İşğal etdikləri Azərbaycan ərazilərinin təbii sərvətlərini vəhşicəsinə talayan ermənilər uzun illər Tərtər rayonunda yerləşən Sərsəng Su Anbarında əsl ekoloji fəlakət törədiblər. Məhz bunun nəticəsidir ki, Tərtər, Goranboy, Yevlax, Ağcabədi, Ağdam və Bərdə rayonlarının 215-dək yaşayış məntəqəsi üzrə, ümumilikdə, 100 min hektardan artıq əkin sahəsi 30 il su fəlakəti ilə üz-üzə qalıb. Daha bir narahatedici məqam ondan ibarətdir ki, ötən müddətdə anbarın texniki qurğuları və avadanlıqları baxımsızlıq ucbatından qəzalılıq vəziyyətə düşüb. Məhz bu səbəbdən su anbarının hər an dağılması və Azərbaycanın rayonlarını su altında qoyması təhlükəsi var. Eyni zamanda, ermənilərin bunu təxribat məqsədilə qəsdən dağıda biləcəyi də istisna deyil. Bu isə 1 milyondan çox insanın daim təhlükə altında olması deməkdir.

Bu təhlükələrin aradan qaldırılmasının yeganə yolu isə Sərsəng Su Anbarından istifadə dərhal Azərbaycanın ixtiyarına verilməsidir. Bununla, həm baş verə biləcək ekoloji terrorun qarşısı alınar, həm də anbardan səmərəli şəkildə istifadə edilməklə, susuzluqdan əziyyət çəkən ərazilərə yeni həyat bəxş etmək mümkün olar.

Bir məqamı da xatırladaq ki, AŞPA hələ 2016-cı ildə Sərsəng Su Anbarında ekoloji vəziyyətin aradan qaldırılmasına dair 2085 sayılı qətnamə qəbul edib. Həmin qətnamə bugünədək icra edilməyib. Artıq vəziyyət çox təhlükəli həddə çatıb və anbar tezliklə Azərbaycanın müvafiq qurumlarının sərəncamında olmalıdır. Sülhməramlıların nəzarəti altında olan bölgədəki su anbarından istifadə isə onun məxsus olduğu Azərbaycan dövlətinin hüququdur.

Azərbaycanın vətəndaş cəmiyyətinin fəalları yuxarıda adını qeyd etdiyimiz bəyanatda başda BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, BMT-nin ətraf mühit üzrə xüsusi məruzəçisi, BMT-nin zərərli maddələr və insan hüquqları üzrə xüsusi məruzəçisi olmaqla, müvafiq beynəlxalq təşkilatlara müraciət edərək onları bu fakta reaksiya verməyə və Ermənistanın növbəti ekoloji terroruna son qoymağa çağırıblar.

Ölkəmizin ekoloji yönümlü QHT rəhbərləri Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətinə də müraciət edərək bildiriblər ki, Arazdəyəndə iri metallurgiya zavodu tikməyə hazırlaşan, ərazisində qeydiyyatda olan şirkəti məsuliyyətli davranışa dəvət etsin, onun qanunsuzluqlarına göz yummasın. Azərbaycan ictimaiyyəti haqlı olaraq ABŞ rəsmilərindən, o cümlədən bu ölkənin Azərbaycandakı və Ermənistandakı səfirliklərindən həmin vacib məsələyə münasibət bildirəcəklərini gözləyir.

Bölgəni təhlükəyə sürükləyən bu prosesin durdurulması çox vacibdir. Heç bir siyasi gücün, yaxud özəl və dövlət şirkətlərinin, onların arxasında dayanan qüvvələrin regionda yaşayan xalqların taleyi ilə oynamağa haqqı yoxdur.

Xalq qəzeti.-2023.-9 iyun.-№121.-S.10.

Topxanadan Arazdəyənə – Ermənistan, yoxsa regional ekogilyotin mənbəyi

Hay hərisliyi bəşəri dəyərləri təhdid edir

Ə. Rüstəmov

Ekosid zaman-zaman erməni millətçiliyinin dinc azərbaycanlılara qarşı həyata keçirdiyi soyqırımı, deportasiya, etnik təmizləmə siyasətinin mühüm tərkib hissəsi olaraq diqqət çəkib. Bunu söyləmək üçün ötən əsrin 80-ci illərinin sonlarına doğru Azərbaycan ərazisində baş vermiş hadisələrə nəzər salmaq kifayətdir. O hadisələrə ki, yekun nəticə etibarilə torpaqlarımızın otuz ilə qədər davam etmiş işğalı kimi acı reallığı doğurdu.

Qeyd etdiyimiz zaman kəsiyində erməni quldurları Qarabağda azərbaycanlıların rahat həyatına son qoymağa çalışdıqları kimi, xalqımızın təbii sərvətlərini də talamağa başladılar. Viran qoyulmuş nümunələrimizdən biri də təbiətin möcüzəsi sayılan Topxana meşəsi oldu. 1988-ci ilin noyabrında erməni təcavüzkarlarının meşəni məhv etməyə başladığı xəbəri bütün Azərbaycanda kəskin etirazlar yaratdı.

Qısa müddət ərzində Topxana, demək olar, dağıdıldı, bitki örtüyü, heyvanat aləmi məhv edildi. Həmin dövrdə ermənilərin digər cinayətlərlə yanaşı, Azərbaycan ərazisində ekoloji soyqırma start vermələri, Ermənistan SSR-in alüminium zavodlarından birinin filialının Qarabağda tikilməsinə dair qərarla bağlı idi. Bu mənfur qərarın verilməsi gözü “Miatsum” xəstəliyinə tutulmuş erməni millətçiliyinin bölgədə nəinki bizim, eləcə də erməni əhalinin də yaşadığını heçə saydığının doğurduğu acı realıq idi.

Zaman dəyişib, ancaq erməni millətçiliyi öz avantürizmindən geri çəkilməyib. Hətta 44 günlük müharibənin rüsvayçı sonluğu da bu qövmlərin qırığının vandal mahiyyətini tam sıradan çıxarmamış kimi görünür. Bir müddət əvvəl Azərbaycanın Qarabağ bölgəsindəki Qızılbuluq qızıl və Dəmirli mis yataqları müstəvisində ekoloji terror gerçəkləşdirildilər, indi eyni addımı Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə həmsərhəd ərazidə – Arazdəyən kəndində reallaşdırmağa çalışırlar. Kənddə illik istehsal gücü 180 min ton olan iri metallurgiya zavodunun inşası planlaşdırılır. Bunun regionda yeni ekoloji fəlakətə yol açacağı isə şübhəsizdir.

Ermənistan mediasının yazdığına görə, Arazdəyəndə metallurgiya zavodunun inşasına 70 milyon dollar ABŞ sərmayəsi yatırılacaq. Obyektin hündürlüyü 30 metr, sahəsi 16 min 500 kvadratmetr olacaq. Zavodun zəhərli kimyəvi tullantılarının bölgədəki ekosistemə böyük zərbə vurması ilə bərabər, həmin tullantıların Araz çayına axıdılması riski də aktualdır. Məqsəd elə budur və heç şübhəsiz, belə bir təşəbbüs erməni millətçilərinin anti-Azərbaycan təmayülündən irəli gəlməkdədir. Başqa cür düşünməyə əsas yoxdur.

Erməni avantürizmi Azərbaycan xalqının sağlamlığına ziyan vurmağı daim nəzərdən keçirdiyi kimi, öz “maraqları” naminə ermənilərin də rifahını qurban verəcək qədər zərərli mahiyyət daşıyıcısıdır və belə azğın mahiyyətin bir fraqmentinə Topxana meşəsinin yerində alüminium zavodunun inşası kontekstində aydınlıq gətirərkən nəzərə alaq ki, Ermənistandakı sabiq hakimiyyət kimi, indiki hakimiyyət də keçmişin qeyri-humanist yanaşma daşıyıcılarının davamçısıdır.

1988-ci ildən əvvəlki dövrə – 1979-cu ilə nəzər salsaq, “Metsamor” Atom Elektrik Stansiyasının fəaliyyətini vurğulamaq olar. 2011-ci ildə Metsamor adını daşıyan şəhərdə əhalinin sayı 9 min 191 nəfər olduğu halda, 2016-cı ilin siyahıyaalmasına görə, bu rəqəm 8 mindən azdır. Mövcud fərqin nə dərəcədə böyük fəlakət olduğunu, əhali genofonduna necə böyük mənfi təsir göstərdiyinin əlavə təsvirinə ehtiyac yoxdur. Buna görə torpaqlarımızın işğal dövründə Qarabağda törədilmiş genişmiqyaslı ekoloji faciələrdən, yüksək kimyəvi tərkibli istehsalat sularının təmizlənmədən Oxçuçaya axıdılması kimi hallardan bəlkə də təcüblənməməliyik. Öz insanına qarşı, yumşaq desək, laqeydlilik göstərən sürü təfəkkürlülərin başqa millətlərin nümayəndələrinə cəngəllik qanunları ilə yanaşması labüddür.

Düşünmək olardı ki, 2018-ci ilin “məxbəri inqilabı”ndan sonra demokratiya, insan hüquqları kimi ali dəyərlər üzərində hakimiyyətə gəlmiş baş nazir Nikol Paşinyan administrasiyası keçmişin mənfi tendensiyaalarına qarşı mübarizə aparacaq. Lakin görürük ki, hakimiyyətə gəldikdən bir il sonra “Qarabağ Ermənistanıdır nöqtə” deyib heç bir beynəlxalq hüquqa məhəl qoymayan qərbpərəst erməni iqtidarı özündən əvvəlki xunta rejiminin ekoloji müstəvidəki anti-insani dəst-xəttinə də şəriq çıxdı və çıxmaqdadır. Bu yaramaz yanaşma, ilk növbədə, “Transsərhəd kontekstində ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında” 1991-ci il Espo Konvensiyanın kobud şəkildə pozulmasıdır. Ermənistan həmin sənəddən irəli gələn öhdəliklərə riayət etmir.

Əslində, ölkə hazırda Arazdəyən kəndində inşasını planlaşdırdığı metallurgiya zavodunun ətraf mühitə təsirini Azərbaycanla birlikdə qiymətləndirməli, tikinti ilə əlaqədar qiymətləndirmə sənədinə müvafiq qurumlarımızla müştərək qaydada baxmalıdır. Əlbəttə, bölgəyə yaxın yaşayan azərbaycanlıların rəyinin nəzərə alınması da şərtidir. Ermənistan buna riayət etməməklə, regionda ənənəvi olaraq apardığı destruktiv siyasətə “sadiqlik göstərir”, beynəlxalq sənədlərin müddəaları ilə yanaşı, özünün də beynəlxalq öhdəliklərini kobud şəkildə pozur.

Hazırda Ermənistanın törətdiyi ekoloji cinayət BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə, xüsusilə də hər kəsin sağlamlığının təmin edilməsinə dair 3-cü, təmiz su və sanitariya ilə bağlı 6-cı, iqlim dəyişikliyi fəsadlarına qarşı mübarizəyə dair 13-cü, torpaq ekosisteminin mühafizəsi üzrə 15-ci məqsədlərinə tam zidd təmayüldür. Nəzərə alaq ki, BMT ötən il təmiz, sağlam və davamlı ətraf mühiti insan hüququ kimi tanıyırdı. Ermənistan ekologiyaya ciddi ziyan vurmaqla, bu məsələyə də etinasız yanaşdığını göstərməkdədir.

Ümumən, qlobal dünya iqtisadi fəaliyyətin insan hüquqlarına ziyan vurulmadan həyata keçirilməsini rəhbər tutur. Mövcud istiqamətdə də beynəlxalq aləmdə qəbul edilmiş çoxsaylı sənədlər, etik kodekslər və məcəllələr var ki, bütün bunlar ekoloji problemlərin qarşısının alınmasını bəşəriyyətin ümdə vəzifəsi kimi müəyyənləşdirməkdədir. Ermənistanın belə mütərəqqi anlayış və çağırışlara da məhəl qoymaması, məsuliyyətsiz yanaşma tərzini ölkənin insani prinsiplərdən uzaqlığının göstəricisidir. Görünən budur ki, onun üçün iqtisadi maraq və mənfəətlər bütün mənəvi normalardan üstündür. Dünya bu azgınlığa təcili qiymət verməli, erməni ekogilyotininə dayandırılmalıdır.

Xalq qəzeti.-2023.-9 iyun.-№121.-S.1,4.

Ermənistan yeni ekoloji terrora hazırlaşır

Töhfə Səmədova

Otuz il müddətində doğma torpaqlarımıza dəyən ziyanın nəticələri bu gün də göz önündədir. Meşələrimiz yandırılıb, təbii sərvətlərimiz talan olunub, tarixi abidələrimiz dağıdılaraq məhv edilib. Lakin Ermənistan tərəfinin törətdiyi vandalizm bununla da sonlanmır. Sərhəd bölgəsində qurulan zavodların tullantıları ərazidən keçən çaylara atılıb və ətraf mühitə zərər vurulub. Həmçinin işğal dövründə Qarabağda törədilmiş genişmiqyaslı ekoloji faciələr, yüksək kimyəvi tərkibli istehsalat sularının təmizlənmədən Oxçuçaya axıdılması nəticəsində çayın Azərbaycan ərazisi boyu keçdiyi hissənin ekoloji sistemini bərpaolunmaz deqradasiyaya məruz qoyub. Əlbəttə Hayastanın bu əməlləri BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə də tamamilə ziddir. Yəni düşmən hər kəsin sağlamlığının təmin edilməsinə dair 3-cü, təmiz su və sanitariya ilə bağlı 6-cı, iqlim dəyişikliyinə fəsadlarına qarşı mübarizəyə dair 13-cü, torpaq ekosisteminin mühafizəsi üzrə 15-ci məqsədlərin ziddinə hərəkət edir.

Təmiz təbiətdə yaşamaq hər bir insanın hüququdur. Ötən il BMT tərəfindən də bu, belə tanınıb. Lakin Ermənistanın bu əməlləri insan hüquqlarının kobud formada pozulması deməkdir. İndi də Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə həmsərhəd ərazidə - Arazdəyən kəndində illik istehsal gücü 180 min ton olan iri metallurgiya zavodunu inşa etməyə hazırlaşır. Qeyd edək ki, hündürlüyü 30 metr, sahəsi 16500 kvadratmetr olacaq zavodun tikintisinə 70 milyon ABŞ dolları yatırılacaq. Zavodun ərazidə tikilməsi nəticəsində zəhərli kimyəvi tullantılar bölgədəki ekosistemə böyük zərbə vura bilər. Həmçinin zavoddan ixrac olunan tullantıların Araz çayına axıdılması ilə həm çaydakı canlı aləmə, həm də onun suyundan suvarma üçün istifadə edilən təsərrüfatlara zərərli ola bilər. İstehsalat səviyyəsinin aşağı düşməsi nəticəsində bölgədə yaşayan insanlar üçün ciddi problemlərin yaranması ehtimalı böyükdür. Buna görə də, iyunun 8-də Bakıda ekoloji yönümlü QHT-lər layihə əleyhinə birgə bəyanat səsləndiriblər. Toplantıda 20-dən çox ictimai birliyin nümayəndəsi iştirak edib. Birgə bəyanatda bildirilir: “Biz Azərbaycanda fəaliyyət göstərən ekoloji yönümlü qeyri-hökumət təşkilatları olaraq, başda BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, BMT-nin ətraf mühit üzrə xüsusi məruzəçisi, BMT-nin zərərli maddələr və insan hüquqları üzrə xüsusi məruzəçisi olmaqla, müvafiq beynəlxalq təşkilatlara müraciət edərək, onları bu fakta reaksiya verməyə və Ermənistanı növbəti ekoloji terror törətməkdən çəkindirməyə çağırırıq.

Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətinə müraciət edirik ki, Arazdəyəndə iri metallurgiya zavodu tikməyə hazırlaşan, ərazisində qeydiyyatda olan şirkəti məsuliyyətli davranışa dəvət etsin, onun qanunsuzluqlarına göz yummasın. Amerika Birləşmiş Ştatları rəsmiləri, o cümlədən ABŞ-ın Azərbaycandakı və Ermənistandakı səfirlikləri susmamalı, məsələyə münasibət bildirməlidirlər.

Biz buradan Ermənistandakı ekofəallara da müraciət edirik. Bu, ilk növbədə, Ermənistanın özünün də ekoloji vəziyyətinə mənfi təsir edəcək. Bölgəni təhlükəyə sürükləyən bu prosesi durdurmaq üçün hərəkət zamanıdır”.

Qeyd edək ki, Oxçuçayla yanaşı, Qarabağ iqtisadi rayonunda faydalı qazıntı yataqlarının qanunsuz istismarına qarşı Laçın-Xankəndi yolunda dekabrın 12-də ekoloji aksiya başlatılıb. Həmçinin onu da bildirək ki, dekabrın 3-də və 7-də Rusiya sülhməramlı kontingentinin komandanlığı ilə aparılmış müzakirələrin nəticəsi olaraq İqtisadiyyat Nazirliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Əmlak Məsələləri Dövlət Xidməti və “AzerGold” Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin mütəxəssislərindən ibarət heyət Rusiya sülhməramlı kontingentinin müvəqqəti yerləşdiyi Azərbaycan ərazilərində faydalı qazıntı yataqlarının qanunsuz istismarı, bundan irəli gələn ekoloji və digər fəsadlarla bağlı ilkin monitorinq aparmalı idi. Lakin sülhməramlıların hərəkətsizliyi ucbatından monitorinq baş tutmayıb. Buna əsasən də, dekabrın 12-dən etibarən dinc aksiya başlayıb. Ekofəallar soyuq hava şəraitinə baxmayaraq, öz haqlı mübarizələrindən geri dönməyərək aksiyalarına 138 gün davam ediblər. Ekofəalların tələbləri isə belə olub: Ermənistanla sərhəddə Laçın istiqamətində ayrıca sərhəd və gömrük nəzarəti postlarının yaradılması, torpaqlarımızda ekoloji terrora son qoyulması, Azərbaycan ərazisinə qanunsuz silah daşınmasının qarşısının alınması, nəticədə dinc aksiya iştirakçıları bir sıra mühüm nailiyyətlər əldə edib. Buna əsasən, Laçın-Xankəndi yolunun başlanğıcında sərhədçilərimiz tərəfindən sərhəd-nəzarət mexanizminin təhlükəsizliyinin yaradılması, bununla da yolda hərəkət üzrə şəffaflığın, qanunun aliliyinin və hərəkətin təmin edilməsi məsələsi öz əksini tapıb. Ekofəallar bu dinc aksiyanın məqsədini ilk gündən dünya ictimaiyyətinə düzgün formada çatdırıb. Onların bu etirazı sona qədər dinc formada aparılıb. Ekofəallar nə silah, nə də top-tüfəngdən istifadə edib. Dinc formada bölgədə həm iməcilik işləri görüb, həm də doğma torpaqları üçün ədalət mübarizəsi aparıb. Hayastan isə dinc aksiyanı orada yaşayan insanlara qarşı yönəlmiş bir aksiya kimi

göstərməyə çalışırdı. Lakin aksiyaçıların toplaşdığı ərazidən keçən yolda ilk gündən sona qədər sərbəst hərəkətə heç bir maneə olmayıb və yol humanitar məqsədlər üçün tam olaraq açıq qalıb. Lakin qondarma media iddia edirdi ki, biz guya yolu bağlamışıq.

Qeyd edək ki, ekoloji aksiyaya bir çox dövlət və qurumlardan, Türkiyə, Gürcüstan, Qırğızıstan, İsveçrə, Avstriya, həmçinin Pakistandakı Dayanıqlı İnkişaf üzrə Qlobal Strateji İnstitut və Gənc Diplomatlar Forumu, İndoneziyanı təmsil edən İndoneziya Milli Gənclər Şurası, İndoneziya İƏT Gənclər Təşkilatı, Gürcüstan Müsəlman Gənclər Mərkəzi, Qırğızıstanın Gənclər Təşkilatı da dəstək bəyanatı gəlib. Həmçinin İsveçrənin Davos, Avstriyanın Vyana şəhərində həmyerlilərimiz tərəfindən ekofəallara dəstək aksiyası keçirilib.

Aksiya iştirakçıları ruh yüksəkliyi və vətənpərvərlik eşqi ilə öz dinc aksiyalarını başa vurublar. 138 gün müddətində ekofəallar günlərini Azərbaycan Himni ilə açıb, vətənpərvər mahnılar ilə davam etdiriblər. Aksiya iştirakçıları: “Azərbaycan oyaqdır, sərvətinə dayaqdır!”, “Azərbaycan vahiddir, sərvətinə sahibdir!”, “Ekoloji cinayətə son!”, “Stop ekoterror!”, “Bereqite prirodu!”, “Gkoüidu net! Monitorinq da!” və s. kimi şüarlar səsləndiriblər. Əlbəttə, Azərbaycan gəncliyi bir daha dünyaya öz gücünü göstərüb.

Respublika. - 2023.- 9 iyun. - № 121. - S. 10.

Ekologiya terrorçusu

Beynəlxalq ictimaiyyət Hayastanın bölgəni təhdid edən növbəti ekocinayətinə susmamalıdır

Yasəmən Musayeva

Otuz il ərzində torpaqlarımızı işğal altında saxlayan erməni vandalları Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda ekoloji terrora əl ataraq bulaqlarımızı, çaylarımızı qurudub, meşələrimizi qırıb, yandırır, flora və faunamıza qənim kəsiliblər. Bu gün Hayastanın ekocinayətinin faciəvi izlərini işğaldan azad edilən ərazilərimizə səfər edən hər kəs ürəkəğrısı ilə seyr edir.

Dağıdılmış, viran edilmiş evlər və infrastrukturla yanaşı, təbiətimiz də məhv edilib, sıx meşələrimizdən bir nişanə qalmayıb, coşub-daşan çaylarımız, çağlayan bulaqlarımız qurudulub. Bir sözlə, özlərini hay adlandıran bu vəhşi tayfanın nümayəndələri ərazilərimizdə “ölü torpaq” siyasəti həyata keçirərək ekosistemimizi tamamilə məhv ediblər.

Kəlbəcər, Laçın və Ağdamı boşaltmaq üçün Azərbaycanın humanist mövqeyi nəticəsində haylara verilən əlavə vaxtda onların tərk etdikləri evləri, meşələri yandırmaları, ağacları kəsmələri, eləcə də ötən il qanunsuz məskunlaşdıqları Laçın şəhərini, Zabux və Sus kəndlərini boşaldan zaman yenə də evlərə, meşələrə od vuraraq vəhşiliklərini bir daha dünyaya nümayiş etdirmələri də yaddaşlardan çıxmayıb.

Hazırda Hayastanın Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə həmsərhəd bölgədə - Arazdəyəndə iri metallurgiya zavodu inşa etmək kimi xəbis planı isə təbiət qəniməti hayların ekocinayətlərini bundan sonra da davam etdirmək niyyətlərindən xəbər verir.

Haylar növbəti dəfə beynəlxalq hüququ kobud şəkildə pozdular

Hayastanın ekoloji terror siyasəti sayəsində transsərhəd çay olan Oxçuçayın tamamilə təhlükə mənbəyinə çevrildiyi faktlarla sübuta yetirilib. Bu çay Ermənistan ərazisində daim çirkləndirildiyi üçün, sözün əsl mənasında, zəhər mənbəyinə çevrilib. Bununla bağlı aparılan araşdırmalar zamanı aşkar olunub ki, Qafan və Qacaran dağ-mədən sənayesinin tullantı suları təmizlənmədən birbaşa Oxçuçaya axıdılır. Nəticədə çirklənmə səviyyəsinin normadan dəfələrlə artıq olması Oxçuçayın su ehtiyatlarının istifadəsinin yararsız hesab edilməsinə gətirib çıxarıb.

Beynəlxalq aləmin bu cinayətlərinə susqunluq göstərməsindən, cəzasızlıq mühitindən istifadə edən Hayastan indi də Naxçıvanla həmsərhəd bölgədə - Arazdəyəndə iri metallurgiya zavodu inşa etmək istəyir. Artıq bununla bağlı erməni sosial şəbəkələrində görüntülər yayılıb, eləcə də Ermənistanın iqtisadiyyat naziri Vahan Kerobyan iri metallurgiya zavodunun inşasının aparılması ilə bağlı sosial media hesabında məlumat verib.

Yayılan məlumatlara əsasən, Ermənistan Azərbaycanın Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə həmsərhəd bölgəsində - Arazdəyəndə illik istehsal gücü 180 min ton olacaq iri metallurgiya zavodunu inşa etməyə hazırlaşır. Tikintiyə 70 milyon dollar sərmayə yatırılacaq.

Bu, Ermənistanın növbəti dəfə beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərini, xüsusilə BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının Transsərhəd kontekstdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında Konvensiyasının (Espo Konvensiyası) müddəalarını kobud surətdə pozması deməkdir. Belə ki, Espo Konvensiyasının müddəalarına görə, konvensiya tərəfi öz ərazisində planlaşdırdığı iri təsərrüfat fəaliyyətinin digər ölkələrin ərazisinə mənfi ekoloji təsiri olduğu halda, bu fəaliyyəti həmin ölkənin müvafiq qurumları ilə razılaşdırmalı, ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi ilə bağlı sənəd hazırlamalıdır. Bu baxımdan Ermənistan Espo Konvensiyasının üzvü olaraq sözügedən fəaliyyətə başlamazdan öncə Azərbaycanın və təsirə məruz qalan ərazilərdə ictimaiyyətin transsərhəd ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi prosedurunda iştirakını təmin etməli idi.

Azərbaycanlı ekoloqlardan dünyaya çağırış

Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə sərhəddə Hayastanın zavod tikməsi ilə bağlı yaydığı bəyanatında bildirilir ki, Ermənistan tərəfindən beynəlxalq hüquq, o cümlədən ekoloji hüquq normalarına riayət edilməməsi ilk hal deyil. Bir müddət əvvəl Metsamor Atom Elektrik Stansiyasının ərazisində yeni nüvə reaktorunun tikintisi planları ilə əlaqədar Azərbaycan Espo Konvensiyası

çərçivəsində Ermənistanla qarşı iddia irəli sürmüş və Ermənistanın konvensiyanın müddəalarına əməl etmədiyi barədə qərar çıxarılmışdır: “Ermənistanın regionun ekoloji təhlükəsizliyinə zərbə vuran, beynəlxalq hüquq normalarına zidd olan əməllərini qətiyyətlə pisləyir, beynəlxalq ictimaiyyəti bu məsələyə xüsusi diqqət göstərməyə çağırır”.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən ekoloji yönümlü QHT-lər də Ermənistanın yeni ekoloji fəlakətə yol açacaq bu layihəsi əleyhinə birgə bəyanat səsləndiriblər. Ekoloqlarımız ABŞ dövlətinə və Ermənistan ekoloqlarına da çağırış ünvanlayaraq bu metallurgiya zavodunun zəhərli kimyəvi tullantılarının bölgədəki ekosistemə böyük zərbə vura biləcəyini, onun tullantılarının Araz çayına axıdılması riskinin həm çaydakı canlı aləm, həm də Arazın suyundan suvarma üçün istifadə edilən geniş təsərrüfatlar üçün həyəcən signalı olduğunu vurğulayıblar: “Ermənistanın dağ-mədən sənayesində heç bir beynəlxalq standartlara əməl edilməməsi həm Azərbaycan, həm də ümumilikdə bölgə üçün ciddi ekoloji təhdid yaradır”.

Göründüyü kimi, Hayastan növbəti dəfə beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərini kobud şəkildə pozaraq və ən əsası, fəlakətlə nəticələncəyini bilə-bilə ölkəmizlə sərhəddə iri metallurgiya zavodu tikmək kimi çirkin bir plan gerçəkləşdirmək istəyir. Bu isə zavodun fəaliyyətə başlayacağı halda təkcə Azərbaycanın deyil, ümumilikdə regionun ekoloji terrorla üz-üzə qalacağı deməkdir.

Odur ki, nə qədər gec deyil, beynəlxalq ictimaiyyət Hayastanın növbəti ekoloji fəlakətə səbəb olacaq əməlinə qarşı biganəlik nümayiş etdirməməli, bu ekocinayətə “dur” deməlidir.

Azərbaycan. - 2023.- 10 iyun. - № 122. - S. 7.

Su hövzələrinin çirklənməsinin qarşısını necə almaq olar?

Havar Şəfiyeva

Müasir dövrdə ciddi müzakirə və polemikalara yol açan aktual və global məsələlərdən biri də ekoloji durum, ətraf mühitin mühafizəsidir. İcməli su amili isə ekologiyaanın ən başlıca komponentlərindəndir.

Yer kürəsində müşahidə olunan şiddətli quraqlıq suyun həyat və canlılar üçün vacibliyi məsələsini daha da aktuallaşdırıb. Ekologiyaanın çirklənməsi nəticəsində bir çox su mənbələri məhv olur və istehlak üçün yararsız vəziyyətə düşür. Zərərli tullantılar, ağır metallar və zəhərli kimyəvi maddələr ekologiyaanı bərpası mümkün olmayacaq dərəcədə zədələyir. Okeanlara, dənizlərə çirkab suların axıdılması, orada yaşayan canlılarda bakteriya və parazitlərin aktivliyini artırır. Araşdırmalar da göstərir ki, tullantı sularının təxminən 80 faizi dünyanın su hövzələrinə axıdılır.

Bu gün Azərbaycanda bir neçə yeraltı icməli su ehtiyatı mənbəyi var. Mütəxəssislərin sözlərinə görə, yeraltı su yataqları səmərəli istifadə edildikdə uzun illər boyu mövcud ola bilər. Lakin su yataqlarından səmərəli və düzgün istifadə edilmədikdə suların parametrləri və tərkibi dəyişir. Hazırda ölkə ərazisində məişət-tullantı sularının təmizlənməsi məqsədilə mövcud olan mexaniki və bioloji təmizləyici qurğuların hamısı işlək vəziyyətdə deyil. Təmizləyici qurğuların gücünün az olması isə su hövzələrinə antropogen amillərin təsirini çoxaldır.

Xəzər Universiteti Coğrafiya və ətraf mühit departamentinin müdiri, ekoloq Rövşən Abbasov "525"ə açıqlamasında Azərbaycanda su hövzələrin çirklənməsinin əsas mənbəyinin məişət və sənaye sularının olduğunu bildirib: "Sənaye suları əsasən Abşeron yarımadasında və ona yaxın olan sahilboyu ərazilərdə müşahidə olunur. Bir çox köhnə neft çıxarılan mənbələrdə də çirklənmələr müşahidə olunmaqdadır. Bunlar əsasən Xəzər dənizinin çirklənməsinə səbəb olur. Çirklənmələr istifadə etdiyimiz məişət sularında da müşahidə edilir. Bakı şəhəri ərazisində olan bir çox qəsəbələr mərkəzləşdirilmiş kanalizasiya xətlərinə qoşulmayıb və buna görə də həmin ərazilərdən gələn sular Xəzər dənizə tökülür. Əksər rayon yerlərində də suların çirklənməsi baş verir. Çayboyu tikilən evlərdə kanalizasiya sistemləri olmadığı üçün bütün axıntılar çaylara buraxılır. Bundan əlavə, bölgələrdə fəaliyyət göstərən bir çox turizm və istirahət mərkəzləri var ki, kanalizasiya xətləri mövcud deyil. Bunun nəticəsində də həmin ərazilərdəki su hövzələri yararsız vəziyyətə düşür".

Çirklənmədən ən çox şirin su mənbələri zərər çəkir. Məişətdə, texnikada və kənd təsərrüfatında işlənən sular çayların və şor olmayan göllərin suyudur. Qeyd edək ki, hazırda bir çox ölkələrdə icməli su ticarət obyektinə çevrilib. Avropanın Almaniya, Niderland, Danimarka kimi inkişaf etmiş ölkələri icməli suyu satın alırlar. Suyun çirklənməsi onda həll olmuş oksigenin miqdarının azalmasına da səbəb olur. Oksigenin azlığı isə suda yaşayan bitkilər və heyvanların həyat fəaliyyətini çətinləşdirir, biokimyəvi proseslərin normal gedışı üçün əlverişli olmayan mühit yaradır. Təbii suların neft və neft məhsulları ilə çirklənməsi daha ağır nəticələr verir. Neft suda yaşayan canlı aləm üçün kəskin zəhər mənbəyidir.

Sağlamlıq və Termal Turizmin İnkişafına Dəstək İctimai Birliyinin sədri Ruslan Quliyev qeyd edir ki, ekoloji tarazlığın pozulması bəlli fəsadlarla yanaşı, həm də turizm məkanlarına turist axınının səngiməsinə səbəb olur: "Turizm mərkəzlərinin atdığı addımlar qanunvericilik və işlənmə mexanizminə uyğun olmalıdır. Sağlamlıq çevrənin saxlanılması üçün ciddi tədbirlər planı hazırlanmalıdır. Ümumiyyətlə, Azərbaycanda su ilə bağlı problemlər artmaqdadır. Su hövzələrimizdən sərfəli istifadə həm turizmin inkişafına, həm də əhəlinin sağlamlığına müsbət təsir göstərir. Təkcə Abşeronda 200-ə yaxın müalicə və qeyri-müalicə məqsədli göllər mövcuddur. Bu göllərdəki suların cəmiyyət və ekologiya üçün nə dərəcədə zərərsiz olduğu məlum deyil".

Bəs çirklənmiş suları necə zərərsizləşdirə bilərik? Mütəxəssislərin sözlərinə görə, hazırda suyu zərərsizləşdirmək üçün atomar oksigendən istifadə etmək daha müasir və daha sərfəli üsul hesab olunur. Bu zaman oksigen molekulları xüsusi qurğuda atomlara çevrilir, əmələ gəlmiş oksigen atomları sudaki bakteriyaları, yosunları, kif göbələklərini və virusları məhv edir. İlk növbədə, çirklənmənin nədən qaynaqlandığını araşdırmaq lazımdır. Suyun çirklənməsinə nəzarət etməyin effektiv yollarından biri də su sərfiyyatını minimuma endirməkdir. Bundan əlavə, kənd təsərrüfatı fəaliyyətlərində istifadə olunan kimyəvi maddələrin əvəzinə təbii gübrələrin və üzvi məhsulların istifadəsi ətraf mühitin və suyun çirklənməsinin qarşısının alınması üsullarından biridir.

P.S. Məsələ ilə bağlı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə sorğu göndərsək də, üstündən bir neçə gün keçməsinə baxmayaraq, suallarımız cavabsız qaldı. Sonda nazirlikdən bildirildi ki, məlum hadisələrlə bağlı mütəxəssislər Gədəbəyə ezam edildiklərinə görə, sorğunu cavablandırmaq mümkün olmadı.

525-ci qəzet. - 2023. - 24 iyun. - № 110. - S. 9.

Qanun.-2023.-№5.-S.54-59.

SAĞLAM ƏTRAF MÜHİTDƏ YAŞAMAQ HÜQUQUNUN SAĞLAMLIQ HÜQUQU VƏ YAŞAMAQ HÜQUQU İLƏ QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ HAQQINDA

Qasımov Alish Məmiş oğlu,

Bakı Dövlət Universitetinin Əmək və ekologiya hüququ kafedrasının müdiri,
hüquq elmləri doktoru, professor

Cəfərov Zəhid İsa oğlu,

Bakı Dövlət Universitetinin Əmək və ekologiya hüququ kafedrasının professoru,
hüquq elmləri doktoru

Əliyev Məhərrəm Oqtay oğlu,

Bakı Dövlət Universitetinin Əmək və ekologiya hüququ kafedrasının baş müəllimi

Açar sözlər: yaşamaq hüququ, sağlamlıq hüququ, təhlükəsiz ətraf mühit, insan sağlamlığının qeyri-qanuni təəcüzlərdən qorunması, əhəlinin ekoloji və sanitariya-epidemioloji rifahı.

Ключевые слова: право на жизнь, право на здоровье, безопасная окружающая среда, охрана здоровья человека от незаконных посягательств, экологическое и санитарно-эпидемиологическое благополучие населения.

Keywords: the right to live, the right to health, the safe environment, the protection of human health from illegal encroachments, the ecological and sanitary and epidemiological well-being of the population.

Təbii ehtiyatların rəşional istifadəsi və ətraf təbii mühitin qorunub saxlanması sahəsində mühüm problemlər dünya ictimaiyyəti qarşısında təbiətlə cəmiyyətin qarşılıqlı təsirinin sabit ekoloji-hüquqi mexanizmlərinin yaradılması üzrə vəzifələr qoymuşdur. Müasir dövrdə belə təsirli mexanizmlərdən biri qismində vətəndaşların ekoloji hüquqlarının qanunvericilik səviyyəsində tanınması və təsbiti çıxış edir. Məhz bu səbəbdən insanın və vətəndaşın ekoloji hüquqları müasir ekologiya hüququnun mərkəzi problemi sayılır.

Vətəndaşların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun, habelə sair ekoloji hüquqlarının qəlalə tanınması və hüquqi təsbiti dünyanın əksər ölkələrinin müasir qanunvericiliyinin mütərəqqi inkişaf istiqamətlərindən biri kimi çıxış edir. Hesab edirik ki, vətəndaşların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnu əlaqəli ekoloji hüquqlarla, ilk növbədə sağlamlıq hüququ və yaşamaq hüququ ilə qarşılıqlı əlaqədə öyrənmək hazırkı elmi-tədqiqat işinin məqsədinə nail olmaq baxımından daha məqsəduyğundur.

Hüquq ədəbiyyatında, fikrimizcə, haqlı sayıla bilən fikrə görə, yaşamaq hüququ insanın əlverişli ətraf mühit hüququ ilə şərtlənir və insanın yaşamaq hüququ bəyan edilərkən əlverişli sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ həmişə ehtimal olunur [7, s. 100].

Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ insan və vətəndaşın digər konstitusion hüquq və azadlıqları ilə üzvi əlaqə olmadan təsəvvür edilə bilməz. Qeyd olunan faktı ekologiya hüququ üzrə ədəbiyyatda ifadə olunan fikirlər sübut edir. Belə ki, hüquq ədəbiyyatında rast gəlinən mövqeyə əsasən dövlətin əsas qanunu sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnu tamamlayan bir sıra hüquq və azadlıqları təsbit edir. Bu hüquqlara aşağıdakıları aid etmək olar:

- 1) təhlükəsiz və sanitariya-gigiyena tələblərinə cavab verən şəraitdə əmək hüququ;
- 2) istənilən qanuni yolla informasiyanı sərbəst axtarmaq, almaq, ötürmək, istehsal etmək və yaymaq hüququ;
- 3) vətəndaşların və onların birliklərinin xüsusi mülkiyyətə torpaq sahəsi ala bilmək hüququ [11, s. 7-10].

Ümumiyyətlə, müəllifin yuxarıdakı mövqeyi ilə razılaşaraq qeyd etmək istəyirik ki, sağlam ətraf mühitdə yaşamağa olan konstitusiya hüququnun insan və vətəndaşın digər hüquq və azadlıqları ilə əlaqəsi kifayət qədər genişdir və fərdin ekoloji və hüquqi statusunun bir çox başqa elementlərini də əhatə edir. Bu, hər şeydən öncə yaşamaq hüququ, təhlükəsizliyin təmin edilməsi hüququ və sağlamlıq hüquqlarına aiddir.

Yaşamaq hüququ, sağlamlıq hüququ və sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ bir-biri ilə o qədər sıx bağlıdır ki, bu vəziyyətdə onların tətbiq edilmə sahələri arasında fərqləndirilmə aparılmasına ciddi ehtiyac var.

Ekoloji cəhətdən qeyri-əlverişli ətraf mühitin ictimai zərərli təsiri ilk növbədə insanların həyatına, sağlamlığına və təhlükəsizliyinə ziyan vurmaqdan ibarətdir. Aydın ki, əlverişli ətraf mühit hüququ haqqında konstitusiyaya norması həm də müəyyən estetik məna daşıyır. Lakin hüquq elmi və hüquq tətbiqetmə təcrübəsi ekoloji təhlükələri əsasən cəmiyyətin və bu cəmiyyəti təşkil edən vətəndaşların həyatı və fəaliyyəti üçün yaranan təhlükələr baxımından nəzərdən keçirir. Üstəlik, insanların həyatı, sağlamlığı və təhlükəsizliyi üçün ənənəvi təhdidlərdən fərqli olaraq, ekoloji problemlər təkcə cəmiyyətin mövcud vəziyyəti ilə deyil, həm də onun inkişaf perspektivləri ilə əlaqələndirilir.

Obyektiv mənada yaşamaq hüququ insan həyatının qorunmasına, özbaşına həyatdan məhrumetmənin yolverilməzliyini müəyyən etməyə, aktiv evtanaziyanın qadağan edilməsinə, süni mayalanmaya və embrion implantasiyasına icazə verilməsinə, habelə hamiləliyin süni şəkildə dayandırılması da daxil olmaqla, analıq haqqında məsələsinin qadının müstəqil qərarı əsasında həll edilməsinə yönəlmiş mülki-hüquqi normaların məcmusudur.

İnsanın yaşamaq hüququ həm şəxsi, həm də əmlak xarakterli bütün növ bəşəri nemətlər sisteminin mərkəzidir ki, bu da onu insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının bütün sisteminin özəyi hesab etməyə imkan verir [5, s. 65].

Hüquq ədəbiyyatında haqlı olaraq qeyd edildiyi kimi, istənilən sivil cəmiyyətdə insan həyatı fərdin ən yüksək dəyəri və birinci dərəcəli hüququdur. Yaşamaq hüququnun təmin olunması reallığı dövlətin demokratiklik dərəcəsinin mühüm göstəricilərindən biridir [6, s. 113].

Şübhə yoxdur ki, yaşamaq hüququ insanın əsas təbii hüquqlarından biridir və onun qeyri-sağlam, əlverişsiz mühitdə yaşaması səbəbindən dünyasını dəyişdiyi halda, şəxsiyyətin bütün digər hüquq və azadlıqları sadəcə olaraq öz fəaliyyətini dayandırır.

Yaşamaq hüququnun yüksək əhəmiyyət dərəcəsinə malik olması faktını bir çox beynəlxalq hüquqi aktlarda bu hüququn təsbit edilməsi sübut edir. Belə ki, İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin 3-cü maddəsində deyilir: “Hər bir şəxsin yaşamaq hüququ, azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ var” [8].

Yaşamaq hüququ “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” 4 noyabr 1950-ci il tarixli Avropa Konvensiyasının 2-cimaddəsində də öz əksini tapmışdır. Burada deyilir: “Hər kəsin yaşamaq hüququ qanunla qorunur. Heç kəs qanunla ölüm cəzası nəzərdə tutulmuş cinayət törətməyə görə məhkəmə tərəfindən çıxarılmış belə hökmünün icrasından başqa, həyatından məhrum edilə bilməz” [9].

Azərbaycan Respublikası 12 dekabr 2001-ci il tarixli qanunla “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasını, habelə ona 1, 4, 6, 7 və 16 sayılı Protokolları ratifikasiya etmişdir [3].

Bundan savayı, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 21 iyul 1992-ci il tarixli 227 sayılı Qərarı ilə Mülki və siyasi hüquqlar haqqında 1966-cı il Beynəlxalq Pakt ratifikasiya edilmişdir. Paktın 6-cı maddəsinin 1-ci hissəsində yazılır: “Yaşamaq hüququ hər bir insanın ayrılmaz hüququdur. Bu hüquq qanunla qorunur. Heç kəs özbaşına həyatdan məhrum edilə bilməz” [10].

Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il 12 noyabr tarixli Konstitusiyasının 27-ci maddəsində təsbit edilmiş müddəaya görə hər kəsin yaşamaq hüququ vardır. Dövlətə silahlı basqın zamanı düşmən əsgərlərinin məhv edilməsi, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmünə əsasən ölüm cəzasının tətbiqi və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallar istisna olmaqla, hər bir şəxsin yaşamaq hüququ toxunulmazdır. Yaşamaq hüququ, ilk növbədə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 31-ci maddəsinə riayət etməklə təmin edilir. Bu maddədə deyilir: “Hər kəsin təhlükəsiz yaşamaq hüququ vardır. Qanunda nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, şəxsin həyatına, fiziki və mənəvi sağlamlığına, mülkiyyətinə, mənzilinə qəsd etmək, ona qarşı zor işlətmək qadağandır” [1].

Azərbaycan Respublikasında 1993-cü ildə ölüm hökmünə moratorium qoyulmuş və barələrində belə hökm çıxarılan 128 nəfərin cəzası ömürlük həbs cəzası ilə əvəz edilmişdir. Bu cəza tədbiri 1998-ci il fevralın 10-da Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasına üzv qəbul olunmazdan əvvəl ləğv edilmişdir [15].

Azərbaycan Respublikasında 2002-ci ilin aprelində İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının ölüm hökmünü ləğv edən 6 sayılı Protokolu qüvvəyə minib.

Fikrimizcə, irqindən, dinindən, siyasi əqidəsindən, iqtisadi və sosial vəziyyətindən asılı olmayaraq, yüksək sağlamlıq səviyyəsinə malik olmaq əsas insan hüquqlarından biridir. Sağlam olmayan bir insan üçün həyatdakı bir çox nemətlər mənasını itirir, habelə sağlamlıq istənilən müasir dövlətin milli təhlükəsizliyinin vacib tərkib

hissəsidir. Buna görə də mövcud dövlətlərin əksəriyyətinin qanunvericiliyində insan sağlamlığının qeyri-qanuni təcavüzlərdən qorunmasına dair normalar təsbit edilmişdir.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) Nizamnaməsi sağlamlıq anlayışını “sadəcə xəstəliyin və ya əlilliyin olmaması deyil, tam fiziki, əqli və sosial rifah vəziyyəti kimi” müəyyən edir [14]. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikası 2 oktyabr 1992-ci il tarixindən etibarən bu nüfuzlu təşkilatın üzvüdür və hazırda Bakı şəhərində ÜST-nin ofisi fəaliyyət göstərir [4].

İnsan və vətəndaşın sağlamlığının mühafizəsi hüququ Azərbaycan Respublikası qanunvericisinin də diqqət mərkəzindədir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 41-ci maddəsinə əsasən hər kəsin sağlamlığının qorunması və tibbi yardım almaq hüququ vardır. Konstitusiyanın 41-ci maddəsinin 2-ci hissəsində isə dövlətin üzərinə müxtəlif mülkiyyət növləri əsasında fəaliyyət göstərən səhiyyənin bütün növlərinin inkişafı, tibbi sığortanın müxtəlif növləri üçün imkanlar yaratmaq, sanitariya-epidemiologiya salamatlığına təminat verilməsi üçün zəruri tədbirlər görmək vəzifəsi qoyulur [1].

İnsanların həyat və sağlamlığı üçün təhlükə törədən faktları və halları gizlədən vəzifəli şəxslər qanun əsasında məsuliyyət daşıyırlar [12]. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 41-ci maddəsində göstərilən vəzifələrin təsbit edilməsi dövlət hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinin hüquqi əsaslarını müəyyən edir, sağlamlığın qorunması və tibbi yardım hüququnun həyata keçirilməsinə maddi təminat yaradır.

İnsan və vətəndaşın sağlamlığının qorunması respublika qanunvericiliyinin digər normativ hüquqi aktlarında da öz əksini tapmışdır. “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1997-ci il 26 iyun tarixli Qanunu bu aktların içərisində xüsusi yer tutur. Belə ki, qanunun preambulasına görə, əhalinin sağlamlığının qorunması siyasi, iqtisadi, hər bir insanın fiziki və psixi sağlamlığının qorunmasına, onun fəal uzunömürlülüüyünün artırılmasına, tibbi yardım göstərilməsinə yönəlmiş hüquqi, elmi, tibbi, sanitariya-gigiyenik tədbirlər kompleksindən ibarətdir.

İstinad etdiyimiz qanunun 1-ci maddəsində əhalinin sağlamlığının qorunmasının aşağıdakı əsas prinsipləri öz əksini tapmışdır:

- 1) əhalinin sağlamlığının qorunması sahəsində insan və vətəndaş hüquqlarına dövlət təminatı və bu təminatla bağlı hüquqi və fiziki şəxslərin məsuliyyəti;
- 2) əhalinin sağlamlığının qorunması sahəsində profilaktik tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- 3) tibbi-sosial yardımın hamı üçün mümkünlüyü;
- 4) sağlamlığın itirilməsi zamanı vətəndaşların sosial müdafiəsi.

Bundan başqa, təhlil etdiyimiz qanunun 10-cu maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının sağlamlığını qorumaq və tibbi yardım almaq hüququ vardır [12].

“Atmosfer havasının mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2001-ci il 27 mart tarixli 109-IIQ nömrəli Qanununun 3-cü maddəsində insanların sağlamlığının qorunmasının prioritetliyi atmosfer havasının mühafizəsinin dövlət tənzimləməsinin əsas prinsiplərindən biri kimi göstərilir [2].

Azərbaycan Respublikasının “Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında” 30 dekabr 1997-ci il tarixli Qanunu da radioaktiv mənbələr, radiasiya təhlükəsindən mühafizə və əhalinin sağlamlığının qorunması sahəsində qəzasız fəaliyyətin hüquqi əsaslarını müəyyən edir [13].

Milli qanunvericilik aktlarının apardığımız təhlilindən aydın olur ki, sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ insan sağlamlığının bərpasına və möhkəmləndirilməsinə, əhalinin ekoloji və sanitariya-epidemioloji rifahının təmin edilməsinə kömək edən fəaliyyətlə şərtlənən həyat və sağlamlıq hüququ kimi əsas və təbii insan hüquqları ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır. Beləliklə, yaşamaq hüququ və sağlamlıq hüququnun təmin edilməsi dolayısı ilə sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun həyata keçirilməsi üçün zəruri şəraitin yaradılmasına gətirib çıxarır.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2021, 64 s.
2. “Atmosfer havasının mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2001-ci il 27 mart tarixli Qanunu (internet mənbə): <https://e-qanun.az/framework/3515>
3. Azərbaycan Respublikasının hüquqi aktların dövlət reyestri (elektron mətn), internet mənbə: <http://huquqiaktlar.gov.az/StatementDetails.aspx?statementId=6852>

4. Azərbaycan Respublikası və Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (elektron mətn), internet mənbə: <http://un.mfa.gov.az/az/content/43>
5. Барбашова Н.В. Право на здоровую окружающую среду: естественно-правовой аспект // Известия Юго- Западного государственного университета. Серия: История и право, 2017, Т.7, №2(23), с.65-71
6. Головистикова А.Н. Права человека: Учебник. М.: Эксмо, 2006, 448 с.
7. Игнатъева И.А. Экологические права и обязанности в конституциях государств — участников СНГ // Вести. Моск, ун-та. Сер. 11. Право, 2002, №1
8. İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə. Bakı: Qanun, 2006, 8s.
9. “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” 1950-ci il 4 noyabr tarixli Avropa Konvensiyası (elektron mətn), internet mənbə: <https://e-qanun.az/framework/1405>
10. “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Pakt. Bakı: Qanun, 2006, 32s.
11. Назарова И.С. Экологические права личности: конституционно-правовое преломление// Конституционное и муниципальное право, 2007, №9
12. “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (elektron mətn), internet mənbə: <https://e-qanun.az/framework/4078>
13. “Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1997-ci il 30 dekabr tarixli qan”unu (internet mənbə): <https://e-qanun.az/framework/4602>
14. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının Nizamnaməsi (elektron mətn), internet mənbə: <https://e-qanun.az/fra-mework/13393>
15. Ульвия Ахундова. Смертная казнь или пожизненное заключение. Электрон, текстовые дан. Режим доступа: <http://zerkalo.az/smertnaya-kazn-ili-pozhiznennoe-zaklyuchenie/>

О СООТНОШЕНИИ ПРАВА НА ПРОЖИВАНИЕ В ЗДОРОВОЙ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЕ С ПРАВОМ НА ЗДОРОВЬЯ И ПРАВОМ НА ЖИЗНЬ

**Гасымов Алыш Мамиш оглу
Джафаров Захид Иса оглу
Алиев Махир Октай оглу**

Резюме

В статье рассматриваются специфические особенности соотношения права на проживания в здоровой окружающей среде с такими основными конституционными правами, как право на здоровья и право на жизнь. Проводится сравнительный анализ научных подходов и экологического законодательства по соотношению указанных феноменов современного экологического права. В итоге проведенного анализа выясняется, что право на проживания в здоровой окружающей среде неразрывно связано с основными и естественными правами человека, такими как право на жизнь и здоровье, обусловленное деятельностью, способствующей восстановлению и укреплению здоровья человека, обеспечению экологического и санитарно-эпидемиологического благополучия населения. Обеспечение права на жизнь и права на здоровье ведет к созданию необходимых условий для реализации права жить в здоровой окружающей среде.

ON THE RELATIONSHIP OF THE RIGHT TO LIVE IN A HEALTHY ENVIRONMENT WITH THE RIGHT TO HEALTH AND THE RIGHT TO LIFE

**Gasimov Alish Mamish
Jafarov Zahid Isa
Aliyev Mahir Ogtay**

Summary

The article discusses the specific features of the correlation of the right to live in a healthy environment with such basic constitutional rights as the right to health and the right to life. A comparative analysis of scientific approaches and environmental legislation is carried out in terms of the ratio of these phenomena of modern environmental law. As a result of the analysis, it turns out that the right to live in a healthy environment is inextricably linked with basic and natural human rights, such as the right to life and health, due to activities that contribute to the restoration and strengthening of human health.

th, ensuring environmental and sanitary and epidemiological well-being of the population. Ensuring the right to life and the right to health leads to the creation of the necessary conditions for the realization of the right to live in a healthy environment.

Ekologiyaya zərbə vurmaq əsl cinayətdir

Qabaqlayıcı tədbirlər yaşıllıqların məhv edilməsi hallarını azaldıb

Mələhət Rzayeva

Yaşıllıqların qorunması, meşə örtüyünün məşəbənin genişləndirilməsi ekoloji müdafiənin əsas istiqamətlərindən biridir. Son illərdə ölkəmizdə bu sahədə müsbət irəliləyiş hiss olunur. Ağacəkmə ilə bağlı aksiyaların təşkili və ictimaiyyət nümayəndələrinin də bu aksiyalarda fəal iştirakı sevindiricidir. Bununla yanaşı, təəssüf ki, yaşıllıqlara ziyan vurulması, ağacların qanunsuz kəsilməsi hallarına da rast gəlinir. Bu cür əməllərə qarşı aidiyyətli qurumlar mübarizə aparır.

Dünən paytaxtda "Ekologiyanın mühafizəsi" ilə bağlı mətbuat konfransı keçirilib. Baş Prokurorluq və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin birgə təşkilatçılığı ilə keçirilən mətbuat konfransında son illərdə ekologiyanın mühafizəsi istiqamətində görülmə işlər barədə məlumat verilib. Dövlət Mineral Xammal Ehtiyatlarından İstifadə Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Samir İdayətov çıxışı zamanı vurğulayıb ki, Ermənistanın 30 ilə yaxın müddətdə işğal altında saxladığı və bu müddət ərzində ekoloji fəlakətlər törətdiyi ərazilər işğaldan azad edildikdən sonra Azərbaycan dövləti yenidənqurma və bərpa işlərini ekoloji mühitin qorunması və normallaşması prinsiplərinə riayət edərək aparır. Bu ərazilərdə görülmə işlər zamanı ekologiyaya ziyan dəyməməsinə ciddi önəm verilir. Təbii ehtiyatlardan da səmərəli istifadə olunur. Yenidənqurma və bərpa işləri ilə əlaqədar tələb olunan xammal həmin ərazilərdə yerləşən faydalı qazıntı ehtiyatları hesabına təmin edilməkdədir. S.İdayətov bildirib ki, 2021-2022-ci illər ərzində yol infrastrukturunun qurulması, hava limanlarının tikintisi və sosial layihələrinin icrası məqsədilə 11 qeyri-filiz faydalı qazıntı yatağı daxilində tələb olunan xammaldan istifadəyə razılıq verilib: "Əlavə olaraq 2023-cü ildə Ağdam rayonu ərazisində yerləşən "Şahbulaq" əhəng daşı yatağı istifadəyə verilib. Monitoringlər və qanunsuz fəaliyyətlə bağlı hüquqi tədbirlər görüldü". Samir İdayətov onu da qeyd edib ki, Agentlik tərəfindən respublika ərazisində faydalı qazıntıların çıxarılması ilə əlaqədar 2020-ci ildə 190, 2021-ci ildə 512, 2022-ci ildə 440, 2023-cü ilin altı ayı ərzində isə 364 olmaqla, ümumilikdə 1506 istismar sahəsinə monitoring keçirilib: "Monitoring işləri yataq sahələrinə yerində baxış, müasir texniki avadanlıqların istifadəsi ilə əldə olunmuş məlumatlar və peyk görüntülərinə əsasən yerinə yetirilib. Toplanmış informasiyaya uyğun təhlillər aparılıb, uçot və hesabatlılıq təmin edilib, müəyyən edilmiş 342 qanunsuz fəaliyyət ilə əlaqədar müvafiq hüquqi tədbirlər həyata keçirilib. Qanunsuz fəaliyyət ilə bağlı 2020-2022-ci illər ərzində Agentliyin İdarə Heyətinin Qərarı ilə əsasən çay yataqlarında icazə şərtlərini pozmuş yer təkisi istifadəçilərinə verilmiş 97 icazə sənədi ləğv edilib. Hüquqi və fiziki şəxslər barəsində ümumilikdə 160 protokol (fiziki şəxslərlə bağlı 112, hüquqi şəxslərlə bağlı 48), fiziki şəxslərlə bağlı 111 inzibati tənbeh vermə haqqında qərar, hüquqi şəxslərlə bağlı isə məhkəmələrə edilmiş müraciətlər əsasında 40 məhkəmə qərarı qəbul edilib. 2021-ci ildən başlayaraq monitoringlərin nəticəsində yer təkisi istifadəçilərinə verilmiş icazə sənədində qeyd olunan şərtlərin yerinə yetirilməməsi, həmçinin icazə sənədi olmadan yer təkisinə qanunsuz müdaxilə halları aşkar edilmiş və bu istiqamətdə hüquqi tədbirlərin görülməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu ilə birgə fəaliyyətə başlanılıb". Baş Prokurorluğun Cinayət təqibindən kənar icraatlar idarəsinin rəisi Elnur Musayev fəaliyyətləri haqqında məlumat verərək bildirib ki, idarə 2020-ci ildə təsis edilib. Və idarənin əsas fəaliyyətlərindən biri də ətraf mühitin mühafizəsidir. Fəaliyyəti dövründə idarə tərəfindən 691 inzibati xəta haqqında icraat başlanılıb. Təkcə bu yarımillikdə Baş Prokurorluğun Cinayət təqibindən kənar icraatlar idarəsi tərəfindən yerin təkinin qorunması və istifadəsi qaydalarının pozulması və qanunsuz ağacəkmə nəticəsində dəymiş ziyan könüllü olaraq sahibkarlar və şirkətlər tərəfindən 1.5 milyon manat ziyan ödənilib. E.Musayev bildirib ki, qısa zaman ərzində davam edən araşdırmalar nəticəsində toplanan sübutlar qarşısında qanun pozuntusuna yol vermiş şəxslər qanunsuz əməllərini etiraf edib. "Həmin şəxslərin məsuliyyət məsələləri həll olunmaqla yanaşı ziyanın ödənilməsi və ətraf mühitə dəymiş ziyanın bərpa olunmasına dair kompleks tədbirlər görüldü", - deyərək qeyd edib. Prokurorluqda qanunsuz ağacəkmə halları ilə bağlı cinayət işləri və inzibati xəta haqqında icraatlar başlanılır. 2023-cü ilin birinci yarımilliyində qanunsuz ağacəkmə ilə bağlı Cinayət təqibindən kənar icraatlar idarəsi tərəfindən 108 məlumata baxılıb, 65 cinayət işi başlanılıb, 11-i üzrə araşdırma davam edir, digərləri üzrə isə müvafiq qərarlar qəbul edilib. Baş Prokurorluğun Cinayət təqibindən kənar icraatlar idarəsi fəaliyyəti dövründə 274 cinayət işi başlanaraq istintaq edilməsi üçün aidiyyəti istintaq orqanlarına göndərilib. Eyni zamanda yaşıllıqların mühafizəsi ilə bağlı idarədə 6 inzibati xəta haqqında icraat başlanılıb. Meşələrdə əsasən

yaşlı, şəhər ərazilərində isə yeni əkilməmiş ağaclar kəsilir. Onun sözlərinə görə, bütün növ ağaclar kəsilir: "Məsələn, bu yaxınlarda Gəncədə 107 sm-lik ağac kəsilmişdi. Bir əsrə bərabər yaşı var idi. Bu, əsl faciədir. Kəsilən ağaclardan Xan çınarı, qovaq ağacı kimi növlərə rast gəlmişik. Bundan əlavə, kolların da məhv edilməsi qəbuledilməzdir. Biz mütəmadi olaraq icra hakimiyyətlərinə və xüsusən də bələdiyyə sədrələrinə təqdimatlarımızı veririk. Bu halların baş verməsinə görə bələdiyyə sədrləri məsuliyyət daşıyır". Baş Prokurorluqda qanunsuz heyvan və balıq ovu ilə əlaqədar 7 cinayət işi və 149 inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat başlanıb. İdarə rəisi vurğulayıb ki, əvvəlki dövrdə başlanmış cinayət işlərinin qabaqlayıcı təsiri ötən ilin yarımilliyində bu sahədə hüquqpozumaların sayına müsbət təsir göstərilib. Meşə yanğınlarının qarşısını almaq məqsədilə də aidiyyəti qurumlarla bağlı işlər aparılır. Dövlət Ekoloji Təhlükəsizlik Xidmətinin rəisi Hikmət Əlizadə qeyd edib ki, Azərbaycanda baş verən yanğınların 99 faizi qəsdən və ehtiyatsızlıqdan baş verir. Son 3 ildə meşələrin mühafizəsi sahəsində 87 şəxs vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə etdiyinə görə 7 nəfər isə birbaşa onlara dövlət nəzarəti edən şəxs tərəfindən vəzifəsindən azad edilib.

Bələdiyyələrin Fəaliyyətinin Təbliği İctimai Birliyinin sədri Vüqar Tofiqli "Sherg.az"-a açıqlamasında qeyd etdi ki, yaşıllıqların, ümumilikdə ekologiyanın qorunması ictimaiyyətin üzərinə düşən əsas vəzifələrdən biridir:

- Bu günlərdə Dənizkənarı Milli Parkda bir qadının kaktusa ziyan vurduğunu əsk etdirən video yayıldı. Televiziya bu ilə bağlı reportaj da hazırlayıb efirə verdilər. Dənizkənarı bulvarda belə yaraşığı, qeyri-adi, növbə-növ neçə-neçə ağac, kol var. Onlara xüsusi qulluq göstərilir, becərilir. Həmçinin də qazonlara, gül-çiçəyə qulluq göstərilir. Bunlar təkcə göz oxşamaq üçün deyil, həm də havanın təmizliyi, orada istirahət edənlərin təmiz hava alması üçündür. Amma görürük ki, bəzən nadan insanlar ortaya çıxır və əslində heç bir əsaslı səbəb olmadan yaşıllıqlara ziyan vururlar. Bu cür insanlarla sərt davranılmalıdır, necə ki, ağacları qanunsuz kəsənlər, yaşıllıqları şəxsi mənfəətləri nəminə məhv edənlər inzibati və ya cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir. Ekologiyaya zərbə vurmaq əsl cinayətdir. Müsbət haldır ki, son illərdə aidiyyəti qurumların bu sahədə fəaliyyəti genişləniib. Ağacları, yaşıllıqları qəsdən məhv edənlərə qarşı ciddi mübarizə aparılır. Bu işdə ictimaiyyətin də üzərinə böyük vəzifə düşür. Biz ictimaiyyət olaraq bu məsələdə dövlət qurumlarına dəstək olmalıyıq. Harada ağacların qanunsuz kəsildiyini, yaşıllıqlara qənim kəsildiyini görsək, müdaxilə etməliyik və dövlət orqanlarına da xəbər verməliyik. Bu, bizim borcumuzdur. Kimsə düşünməsin ki, harasa zəng edəcəksə, buna görə onu qınayan olacaq. Ekologiyanın mühafizəsi hamımızın ümumi işi olmalıdır.

V.Tofiqli işğaldan azad edilmiş ərazilərdə aparılan yenidənqurma və bərpa işləri zamanı ekoloji mühitin qorunması barədə mətbuat konfransında səsləndirilən fikirlərə də münasibət bildirdi:

- Separatçı Ermənistan indi görsün ki, torpaq necə qorunmalı, ekologiya necə mühafizə olunmalıdır. 30 ildə erməni separatçıları yurdumuzu talan etdi. Torpaqla, çaylarla yanaşı havamızı da zəhərlədi. Onların təbiətə vurduğu ziyanı indi Azərbaycan dövləti aradan qaldırır, yaşayış yerləri, tarixi abidələrlə yanaşı, təbiəti də bərpa edir.

Şərq. - 2023.- 8 iyul. - № 117. - S. 6.

Bütün xarici şirkətlər Azərbaycan qanunlarına tabe olmalıdır

*Cənab Prezidentin qətiyyətli çıxışı xalqın mənafeyi və maraqlarımızı hər şeydən
Üstün tutduğunun növbəti təsdiqidir*

Mələhət Rzayeva

“İşçilərin neçə faizi yerli əhalidən olacaq, şirkət hansı sosial layihələr, humanitar aksiyalar keçirəcək, bunlar müqavilələrdə əksini tapmalıdır. Yoxsa ki, hansısa xarici şirkət gəlsin, burada pul qazansın, amma dövlətimiz ziyan çəksin, əhali ziyan çəksin, belə olmamalıdır”.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev 2023-cü ilin altı ayının sosial-iqtisadi yekunlarına həsr olunmuş müşavirədə ölkəmizin gələcək inkişafının konturlarını aydın göstərdi. Həmçinin cənab Prezident çıxışında Söyüdlü qızıl mədəni ətrafında baş verən hadisələrə də toxundu, səhlənkarlıq etmiş dövlət qurumları ilə yanaşı, yalnız öz mənfəətini güdən xarici şirkətlər haqqında da tənqidi fikirlər səsləndirdi.

Prezident Gədəbəy rayonunda baş vermiş hadisənin tamamilə qəbul edilməz olduğunu dedi: “Mən hesab edirəm ki, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ən azı səhlənkarlığa yol verib, nəzarətsizlik nümayiş etdirib, passiv müşahidəçi kimi çıxış edib və bunun nəticəsində xarici investor bizim təbiətimizi zəhərləyib. İnsanlar haqlı olaraq öz etiraz səsinə ucaldıblar, amma onların səsinə baxan olub? Yox! Bir gün, iki gün, üç gün, beş gün, hara baxırdı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi? Bilmirdimi ki, belə problem var? Ya bilirdi gözünü yumurdu, ya da bilmirdi. Hər ikisi qəbul edilən deyil”. Dövlət başçısı hesab edir ki, bu hadisənin təbii səbəbi də var. “O da ondan ibarətdir ki, xarici şirkət buraya pul qazanmağa gəlib. Biz etiraz eləmirik, investisiya qoyub, iş yerləri yaradıb. Əlbəttə, onlar gəlib burada xeyriyyəçiliklə məşğul olurlar ki, pul qazanmağa gəliblər. Amma bu o demək deyil ki, bizim təbiətimiz məhv olsun. O demək deyil ki, insanların öyrüş, otlaq sahələri zəbt edilsin. O demək deyil ki, heç kimdən icazə almadan ikinci tullantı gölü qursun. Kim onlara icazə verib? Görünür, ya Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə sövdələşiblər, ya da ki, onu özbaşına ediblər, ona görə ciddi araşdırılmalıdır. Prokurorluğa, digər aidiyyəti qurumlara bütün göstərişlər verilib. Mən xəbər tutandan sonra zəng edib Baş nazirə dedim ki, mütləq komissiya yarat və göndər hadisə yerinə getsin. Yaxşı, bunu mən deməli idim? Ekologiya naziri özü bilmirdi ki, oraya getməlidir. Mən demişəm, gedin orada camaatla danışın, o torpağın, havanın nümunələrini götürün, beynəlxalq ekspertləri cəlb edin ki, -çünki nazirlik bir halda bu hadisənin səbəbkarı olub, ola bilər ki, işi malalasın, - onlar rəy versinlər, bu yataqların istismarı nə dərəcədə insanların sağlamlığına, təbiətə zərərli deyil? Bu günə qədər cavab yoxdur. Bəli, Nazirlər Kabinetində müşavirə keçirilib, orada açıqlama verilib. O, açıqlamanı oxuyan heç nə başa düşə bilməz ki, orada nə deyilib və o açıqlamanın məqsədi nə idi? İş malalamaq, yaxud da ki, hansısa belə ümumi sözlərlə bu məsələyə diqqət yetirmək. Mən konkret tapşırıq vermişdim, konkret. Hanı ekspertizanın nəticələri? Nə qədər vaxt keçib? Bir aya yaxın vaxt keçib. Heç kim mənə məruzə etmir - Nazirlər Kabineti etmir, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi etmir. Hesab edirlər ki, mən bunu unutmuşam. Yox, mən heç nə unutmuram”. Prezident qeyd edib ki, həm ona, həm də ictimaiyyətə ətraflı məlumatın çatdırılması üçün aidiyyəti qurumlara bir həftə vaxt verir.

Cənab Prezidentin qətiyyətli çıxışı xalqın mənafeyi və dövlət maraqlarımızı hər şeydən üstün tutduğunun növbəti təsdiqidir. Təsədüfi deyil ki, müşavirədə ölkə başçısı xarici şirkətlərin Azərbaycan qanunlarına hörmət edərək fəaliyyətlərini mövcud qanunlar çərçivəsində tənzimləməli olduqlarını da vurğuladı: “Hörmət etməyəcəklərsə, onların fəaliyyəti burada mümkünsüz olacaq. Baxmayaraq ki, pay bölgüsü haqqında saziş əsasında xarici investor Gədəbəydəki qızıl yataqlarını istismar edir, baxmayaraq ki, uzun illər burada çalışır, Azərbaycan qanunlarına, ekoloji tarazlığa - bütün bunlara hörmət edilməlidir. Onu da bildirməliyəm ki, bizim dövlət şirkətimiz “AzerGold” da qızıl yataqları istismar edir. Amma mənə verilən məlumata görə, o sahədə bütün ekoloji normalara riayət edilir. O cümlədən yerli icmalarla təmaslar qurulub, müxtəlif humanitar aksiyalar keçirilir, insanlar kütləvi surətdə işə cəlb olunub. Bax, bu yanaşma Azərbaycan şirkəti tərəfindən göstərilən yanaşmadır. O yanaşma isə xarici şirkət tərəfindən göstərilən yanaşmadır. Bu, dözülməzdir. Xarici şirkətin nümayəndələri də dəvət edilməlidirlər. Əgər bu günə qədər dəvət edilməyiblərsə, Nazirlər Kabinetinə onlar izahat verməlidirlər.

Yenə də deyirəm, bir həftə ərzində mənə və ictimaiyyətə məlumat verilməlidir. Orada təbiətə, insanların sağlamlığına zərər qədər təhlükə varsa, o fəaliyyət dayandırılmalıdır. Vəssalam!”.

Ölkə rəhbərinin müşavirədə səsləndirdiyi sərt tənqidlərin yerində olduğunu söyləyən hüquq müdafiəçisi, D. Əliyeva adına Qadın Hüquqlarını Müdafiə Cəmiyyətinin sədri Novella Cəfəroğlu qeyd etdi ki, bütün xarici şirkətlər ilk növbədə Azərbaycan qanunlarına tabe olmalıdırlar:

- Vaxtilə mən də, həyat yoldaşım da geoloji-kəşfiyyat ekspedisiyası tərkibində ölkəmizin bir çox ərazilərində işləmişik, təbii qazıntı mənbələrini kəşf etmişik. Vejnəli yatağında, Filizqayada, Kəlbəcər, Daşkəsən, Gədəbəy, Balakən... çox yerlərdə olmuşuq, birgə işləmişik. O zaman sovet quruluşu idi və sovet rəhbərliyinin çox da vecinə deyildi Azərbaycanda ekologiya pozulur, ya pozulmur. Amma biz çalışırıdık ki, təbiətə və xüsusən də insanlara, yerli camaata ziyan vurmada işləyək. Kəşfiyyat işləri üçün əvvəlcə quyular qazılırdı ki, təbii ehtiyatlar onlar vasitəsilə əldə edilsin, ətrafa ziyan dəyməsin. Kəşfiyyat işləri aparılan ərazilərdə yerli əhali üçün evlərin tikilməsinə nail olurduq. Əhali ilə söhbət edirdik, problemlərini öyrənirdik, həll etməyə çalışırıdık. Bunu özümüzə borc bilirdik, vicdan məsələsi hesab edirdik ki, əgər burada, onların yaşadığı ərazidə kəşfiyyat, qazırdı aparırıqsa, əhaliyə də kömək etməliyik. Söyüdlü kəndində iş görən şirkət də belə etməliydi. Əhali ilə təmas qurmalıydı, camaatla dil tapmalıydı, onların sosial problemlərini həll etməliydi. Amma əksinə fəaliyyət göstərirlər. Əhaliyə kömək etmək əvəzinə, ölüş sahələrini, otlaqlarını zəbt edirlər. Ekologiyaya ziyan vururlar, əhalinin sağlamlığı təhlükə altına düşür. Bunu hər bir şirkət, hansı xarici şirkət olursa-olsun, bilməlidir ki, Azərbaycanda çalışırsa, bu ölkənin qanunlarına, bu ölkənin vətəndaşına hörmət etməlidir. Bəli, bizə - ölkəmizə maliyyə lazımdır. Xüsusən Qarabağda yenidənqurma, bərpa işlərinin aparıldığı indiki dövrdə. Bizə qızıl da lazımdı, neft də, qaz da, digər təbii ehtiyatlar da. Hamı bilir ki, Azərbaycan zəngin ölkədir. Yerini altı da qızıldır, üstü də. Yerini üstünü zənginləşdirən qızıl insanlarımızdı. İlk növbədə insanların sağlamlığı, sosial rifahı nəzərə alınmalıdır. Cənab Prezident də müşavirədə bunu vurğuladı. Dedi ki, insanlar haqlı olaraq etiraz səslərini ucaldıblar. Çünki insanların sağlamlığına, təbiətə zərər dəyə bilər.

Eyni zamanda dövlətə ziyan dəyəcək. Bu gün ekologiyaya ziyan vurulmaqla təbii ehtiyatlar əldə edilsə, sabah biz təbiətdən heç nə ala bilməyəcəyik. Mən bir geoloq olaraq bunu deyirəm ki, insanlar təbiətlə sıx təmasda olmalı, təbiətin səsinə dinləməlidirlər.

N. Cəfəroğlu xarici şirkətlərin fəaliyyətinin ölkə qanunları çərçivəsində tənzimlənməli olduğunu dedi:

- İndi dünyada ekologiya müəhəfəzəsinə də ciddi fikir verilir, əmək hüquqlarının müdafiəsinə də. Xarici şirkətlər hansı dövlət qurumu və ya özəl şirkətlə tərəfdaşlıq edirsə, mütləq müqavilə bağlanmalı və fəaliyyət ölkə qanunlarının əks olunduğu müqavilə şərtləri əsasında aparılmalıdır, işçilərin neçə faizi yerli əhəlidən olacaq, şirkət hansı sosial layihələr, humanitar aksiyalar keçirəcək, bunlar müqavilələrdə əksini tapmalıdır. Yoxsa ki, hansısa xarici şirkət gəlsin, burada pul qazansın, amma dövlətimiz ziyan çəksin, əhəli ziyan çəksin, belə olmamalıdır. Hər bir dövlət qurumu, hər bir müəssisə, şirkət öncə dövlətimizin və vətəndaşlarımızın marağını düşünməli, fəaliyyətini bu istiqamətdə tənzimləməlidir.

Şərq. - 2023. - 13 iyul. - № 120. - S. 6.

Arazdəyəndə tikiləcək metallurgiya zavodunun törədə biləcəyi ekoloji fəlakətə etiraz edən beynəlxalq QHT-lərin sayı durmadan artır

Ermənistan tərəfindən Arazdəyəndə tikiləcək metallurgiya zavodunun həm insanlara, həm də planetimizə potensial zərərli təsirlərinə və baş verə biləcək ekoloji fəlakətə etiraz olaraq bir sıra ölkələrin vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları tərəfindən imzalanan bəyanata qoşulan beynəlxalq QHT-lərin sayı durmadan artır.

AZƏRTAC xəbər verir ki, iyunun 29-da müxtəlif ölkələrin 32 qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən imzalanan bəyanatı dəstəkləyənlərin sayı artıq 70-ə yaxınlaşır. Bu, bir daha onu göstərir ki, artıq beynəlxalq ictimaiyyət də Ermənistanın global ekoloji fəlakət törədə biləcəyindən narahatdır.

Qeyd edək ki, bəyanatda Arazdəyəndə tikintisi aparılacaq Ermənistan və ABŞ-ın birgə layihəsi olan metallurgiya zavodunun yeni ekoloji fəlakətə səbəb olacağından narahatlıq ifadə olunur.

Vurğulanır ki, bu irimiqyaslı metallurgiya zavodunun yaradılması ilə Ermənistan beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş standart və prinsiplərə, xüsusən də Transsərhəd Kontekstdə Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi üzrə BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyası Konvensiyasında (Espo Konvensiyası) ifadə edilənlərə açıq şəkildə məhəl qoymadığını nümayiş etdirir.

Diqqətə çatdırılır ki, Azərbaycan tərəfinin razılığı olmadan sərhəddə belə bir zavodun tikintisi transsərhəd kontekstlərdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsini nəzərdə tutan 1991-ci ildə qəbul olunmuş Espo Konvensiyasının kobud şəkildə pozulması deməkdir. Espo Konvensiyasına uyğun olaraq, zavodun ətraf mühitə təsirinə hərtərəfli qiymətləndirilməsi aparılmalıdır. Tikinti ilə bağlı qiymətləndirmə sənədi Azərbaycanın müvafiq qurumları, ekoloji fəalları tərəfindən rayona yaxın ərazidə yaşayan qonşu azərbaycanlıların rəyi nəzərə alınmaqla nəzərdən keçirilməlidir.

Belə bir zavodun tikintisi insanlara və planetimizə zərər verə bilər. Onun geniş təsirlərini, insan sağlamlığı, ətraf mühit və həqiqi dayanıqlılıq üçün yaratdığı təhlükəni nəzərə alsaq, bu, vətəndaş cəmiyyəti üçün “qırmızı xətt” deməkdir.

Metallurgiya zavodunun zərərli kimyəvi tullantılarının yerli ekosistemə potensial təsirləri çox böyük ola bilər. Bu ekoloji təsir insan sağlamlığına və həyat təhlükəsizliyinə, fauna və flora, torpağa, havaya və su strukturlarına mütləq təsir göstərəcəkdir. Tullantıların Araz çayına axıdılması çayda yaşayan canlılar və suvarma üçün Araz suyundan istifadə edən iri təsərrüfatlar üçün narahatlıq yaradır.

Bütün bunlar nəzərə alınaraq, QHT-lər BMT-nin Ətraf Mühitə Proqramı, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, BMT-nin Ətraf Mühitə üzrə Xüsusi Məruzəçisi və BMT-nin Zərərli Maddələr və İnsan Hüquqları üzrə Xüsusi Məruzəçisi kimi müvafiq beynəlxalq təşkilatları bu vəziyyətə reaksiya verməyə və müvafiq tədbirlər görməyə çağırılırlar. Bildirilir ki, Ermənistanın davam edən ekoloji pozuntularına son qoyulmalıdır.

Bəyanatda, həmçinin Amerika Birləşmiş Ştatlarına bu riskləri qəbul etməyə və Arazdəyəndə adı çəkilən metallurgiya zavodunun tikintisinə dəstəyi dayandırmağa çağırış yer alır.

Bəyanatı imzalayıblar:

1. Məryəm Daneş, Vaşinqton və Li Universiteti, ABŞ
2. Samir Sah, Vərəm üzrə Vətəndaş Cəmiyyətinin Məsləhətçisi, Birləşmiş Krallıq
3. Ezio Tavora dos Santos Filho, “REDE-TB” təşkilatı, Braziliya
4. Cos Maria Di Bello, GEP Fondu, Argentina
5. Umarov Rüstəmcon, ətraf mühit üzrə aktivist, Hiroşima Universitetinin tələbəsi, Yaponiya
6. Svetlana Doltu, AFI QHT-1, Moldova Respublikası
7. Olya Klimenko, “TBPeopleUkraine” təşkilatı, Ukrayna
8. İnnə Gavrilova, İctimai Səhiyyə Alyansı, Ukrayna
9. Sergey Uçayev, “ISHONCH VA HAYOT” QHT-1, Özbəkistan
10. Nikoloz Mirzaşvili, TBpeople şəbəkəsi, Sakartvelo, Gürcüstan
11. Sok Çamreun Çoub, Xmer İİV/QİÇS QHT Alyansı (KHANA), Kamboca
12. Stiven Anquva Şikoli, Vərəmə qalib gəlmiş Şəxslərin Şəbəkəsi, Kenya
13. Kolins Major Kinyuru, Pamoca Vərəm qrupu, Kenya
14. Cozef Kilonzo, BISC, Kenya
15. Elçin Muxtarlı, Azərbaycan Vərəm əleyhinə QHT Koalisiyası
16. Piter Nqola, “Vot Gənclərin İnkişafı Layihələri” icma-əsaslı təşkilatı, Kenya
17. Çarlz Qvist, “Carepal” Fondu, Qana

18. Pərvanə Vəliyeva, “Sağlamlığa Xidmət” İctimai Birliyi, Azərbaycan
19. Çingiz Ramazanlı, TBpeople Azərbaycan, “Vərəmsiz Gələcəyə Doğru” İctimai Birliyi, Azərbaycan
20. Prof.Dr.Zeki Kılıçaslan, “İstanbul Vərəm Savaş Dərnəyi”, Türkiyə
21. Dr. Şemsettin Küzeci, Kərkük Mədəniyyət Assosiasiyasının prezidenti, Türkiyə
22. Abass A Kamara, könüllü, Syerra-Leone Qızıl Aypara Cəmiyyəti, Syerra-Leone
23. Mohamad Hüseyn Lone, İnsan hüquqları üzrə aktivist, İsveçrədə yerləşən Beynəlxalq İnsan Hüquqları Komissiyasının rəsmi könüllüsü, Jammu Kəşmir, Hindistan
24. Kordeliya Adamu, Afrika Ətraf Mühit və Sağlamlıq üzrə İnkişaf Şəbəkəsi, Nigeriya
25. Germain Marius Hepi, diplomat, İsveçrə/Kamerun OSER Humanitar təşkilatının prezidenti, Kamerun
26. Norman Kaqiso Matiting, Vərəmə Qalib Gəlmiş Şəxslərin Şəbəkəsi, Botsvana
27. Nişant Çavan, İctimai səhiyyə üzrə müstəqil konsultant, Hindistan
28. Filiz Duyar Ağca, Türk Toraks Dərnəyi, Vərəm üzrə İşçi qrupu, Türkiyə
29. Həşim Əbdül Halim, Qərbi Benqal Hökumətinin Səhiyyə və Ailə Rifahı Departamenti, Hindistan
30. Kinz Eman, “Stop Vərəm Tərəfdaşlığı Pakistan”, Pakistan
31. Zişan Əhməd, Puncab Əyaləti üzrə Vərəmə Nəzarət Proqramı, Pakistan
32. Mohamad Hüseyn, Banqladeşin Alergiya və Kliniki İmmunologiya İnstitutu (IACIB), Banqladeş
33. Zəfər Novşad Vani – tuberkulyoz həkimi, Hindistan
34. Şamsiyyə Kukanbetova – “Stop” Tuberkulyoz Tərəfdaşlığı Təşkilatı, Tacikistan
35. Novruzmo Vəzirbəyova – “Stop” Tuberkulyoz Tərəfdaşlığı Təşkilatı, Tacikistan
36. Həbib Hakimov - “Stop” Tuberkulyoz Tərəfdaşlığı Təşkilatı, Tacikistan
37. Hilol Xudonazarov - “Stop” Tuberkulyoz Tərəfdaşlığı Təşkilatı, Tacikistan
38. Rauşan Jeteyeva – Qazaxıstan Ftizipulmonoz Assosiasiyası, Qazaxıstan
39. Erlina Burhan – İndoneziya Respirologiya Cəmiyyəti, İndoneziya
40. Eliyud Emeri – Keniya “Grassroots” Təşkilatları Konsorsiumu, Keniya
41. Samuel İro Timoro – “Turkana Network Trust Action for Disability” təşkilatı (Fiziki qüsurlular üçün fond), Keniya
42. Kevin Muranqori Maina – Kiongozi Fondu, Keniya
43. Əli Mvayanqa – “Kwale Focus Empowerment” İcma Əsaslı Təşkilatı, Keniya
44. Piter Musyoka – “Twene Mbee” Şəbəkəsi və İnkişaf Qrupu” İcma Əsaslı Təşkilatı, Keniya
45. Fred Vanyonyi - Kənd yerlərinin Gücləndirilməsi İnkişafı Təşkilatı – REDO, Keniya
46. Ebenyo Ome Qodvin Ome – “Okoo” Pastorlarının Yoxsulluğun aradan qaldırılması təşəbbüsü (OPPEI), Keniya
47. Ridivani Sadiki –Keniyanın Kənd Yerlərinin İnkişafı Naminə Vətəndaş Şəbəkəsi, Keniya
48. Lusi Erika – Qadın Sülh Forumu, Türkana əyaləti, Keniya
49. Elizabet Lotenqan – Qadın Sülh Forumu, Keniya
50. Adunq Zifora Lokere – Lopeo sülh təşkilatı, Keniya
51. Emmanuel Ereqae – Lopeo, Keniya
52. Viklif Alala –Nyakaç Sosial Ədalət Mərkəzi, Keniya
53. Kornelius Loçuç – Todanyatu Təşkilatı, Türkana əyaləti, Keniya
54. Ezekel Odeo –Aqro Ətraf Mühit Fermerləri Assosiasiyası – AGEFA, Bunqoma, Keniya
55. Benson Ekeno Ebei – Türkana Qərb Gənclərinin Gücləndirilməsi Təşkilatı (TUWYE), Keniya
56. Dannis Nataparin Lapur – Keniya Gənclər Təşkilatı, Keniya
57. Paulina Akai Ejore – Keniya Gənclər Federasiyası, Keniya
58. Ol Roselin – Türkana Gəncləri Teatr Təcrübəçiləri Assosiasiyası, Keniya
59. Cozef Nqaukon Açuka – “Ayok” çoxtərəfli inkişaf təşkilatı, Keniya,
60. Baş keşiş Reymond Mutama – “Universal Fellowship” təşkilatı, Keniya
61. Meri Kirima Meri – “Vətəndaş İnkişafı Assosiasiyası 2000”, Keniya
62. Abdişakir Adan Məhəmməd –Afrika Sosial İnkişaf Təşkilatı-ASDEF, Keniya
63. Fatma Abdullahi Əhməd - Qadın Hüquqlarını Müdafiə Təşəbbüsü, Keniya
64. Feyt Kiyema – “Kitui qadınları inkişafda” qurumu, Keniya
65. Silviya Nakadi – “Kamarnqole” İcma Əsaslı Təşkilatı, Keniya.

Azərbaycanın ekologiyasına xarici şirkətlərin təcavüzünə heç bir imkan verilməyəcək...

Məhəmmədali Qəribli

Prezident İlham Əliyevin 2023-cü ilin 6 ayının sosial-iqtisadi yekunlarına həsr olunmuş müşavirədə Gədəbəyə baş verən hadisələr barədə fikirləri bir çox məsələlərin üzərinə işıq saldı. Prezidentin xüsusilə ekoloji məsələlərdə nə qədər həssas olduğu və güzəştəz mövqə tutduğu bir daha ortaya çıxdı.

Eyni zamanda bəlli oldu ki, bəzi məsələlərin Prezidentdən gizlədilməsinə cəhdlər edilir.

Prezidentin çıxışında xüsusi fikirləri bir daha nəzərdən keçirək:

- Gədəbəy rayonunda baş vermiş hadisə tamamilə qəbuledilməzdir.

- Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ən azı səhlənkarlığa yol verib, nəzarətsizlik nümayiş etdirib, passiv müşahidəçi kimi çıxış edib və bunun nəticəsində xarici investor bizim təbiətimizi zəhərləyib.

- İnsanlar haqlı olaraq öz etiraz səsinə ucaldıblar, amma onların səsinə baxan olub? Yox! Bir gün, iki gün, üç gün, beş gün, hara baxırdı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi? Bilmirdimi ki, belə problem var? Ya bilirdi gözünü yumurdu, ya da bilmirdi. Hər ikisi qəbuledilən deyil.

- Xarici şirkət buraya pul qazanmağa gəlib. Biz etiraz eləmirik, investisiya qoyubdur, iş yerləri yaradıbdır. Əlbəttə, onlar gəlib burada xeyriyyəçiliklə məşğul olurlar ki, pul qazanmağa gəliblər. Amma bu o demək deyil ki, bizim təbiətimiz məhv olsun. O demək deyil ki, insanların öyrüş, otlaq sahələri zəbt edilsin. O demək deyil ki, heç kimdən icazə almadan ikinci tullantı gölü qursun. Kim onlara icazə verib? Görünür, ya Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə sövdələşiblər, ya da ki, onu özbaşına ediblər, ona görə ciddi araşdırılmalıdır.

Çox ciddi iradlarını bildirdi, tənqidi qeydlərini göstərdi

Görünən budur ki, Prezident həm insanlara böyük qayğı və diqqət göstərir, həm onlara etimad göstərir, həm də yeri gələndə, nöqsanı olanlara nöqsanını deyir. Bu bir rəhbərə xas olan yüksək keyfiyyətlərdir. Cənab Prezident bizim hörmətli nazirlərimizi mükafatlandırır, onları tərifləyir, yeri gələndə onlara məsləhətlərini verir, qayğı göstərdiyi kimi də, tələbkərlığını edir. Əgər etimad göstəribsə, müəyyən vəzifə tapşırıbsa, o vəzifəni istənilən səviyyədə yerinə yetirə bilmirlərsə həmin nöqsanlardan biz nəticə çıxarılmalıdır. Ona görə də orada deyilənlər ölkənin xeyri, ekologiya qorunması, insanların sağlamlığı, həyat şəraitinin yaxşılaşması üçündür. Prezident bu halların hamısını görür və dəqiq qiymətləndirir. Məhz bu baxımdan da Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ünvanına haqlı iradlarını bildirdi və dedi ki, mütləq nəticə çıxarılmalıdır. Çox ciddi iradlarını bildirdi, tənqidi qeydlərini göstərdi. Sözsüz, bu nəticə çıxarmaq və problemi aradan qaldırmaq üçündür.

Şirkət sosial-humanitar layihə həyata keçirə bilirdi

Gədəbəy rayonunun Söyüdlü kəndində monitorinqlərin aparılması və mövcud vəziyyətin qiymətləndirilməsi məqsədilə yaradılan Komissiya rəhbəri, ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev bir gün sonra keçirdiyi brifinqdə bildirib ki, Prezident tərəfindən çox haqlı iradlar səsləndirilib: "Xüsusən ETSN-in bəzi sahələrdə nəzarətinin lazımı formada aparılmaması ilə bağlı iradlar var idi. Cənab Prezidentin bütün tapşırıqları icra olunacaq, lazımi qüvvələr mobilizasiya olunacaq. Biz çalışacağıq ki, belə hallar olmasın".

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri başda olmaqla bizim aidiyyəti qurumlarımız və barəsində danışılan xarici şirkət əgər öz üzərinə düşən işin məsuliyyətini dərk edib görməli olduqları işləri görsəydilər bu qədər böyük problemlər yaranmazdı. Bu, məsələnin bir tərəfi. Digər tərəfdən açıq görsənir ki, bu xarici şirkət öz üzərinə düşən vəzifələri, öhdəlikləri layiqli şəkildə həyata keçirməyib. Büövlükdə, bu şirkətin fəaliyyətinə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi nəzarət etməli idi, amma etməyib. Bu şirkət Söyüdlüdə sosial layihələr həyata keçirməkdə maraqlı olmalı idi. Bütün dünyada ənənə belədir ki, xarici şirkət fəaliyyət göstərdiyi əraziyə yaxın yaşayış məntəqlərində sosial layihə həyata keçirsin. Hər bir şirkətin sosial məsuliyyəti var. Bu şirkət sorğu keçirib söyüdlülərin ən çox nəyə ehtiyacları olduğunu öyrənə və onun əsasında sosial-humanitar layihə həyata keçirə bilirdi. Bu, hər şeydən əvvəl bu o şirkətin özünün imici üçün lazım idi, həm də işlədiyi ölkəyə, fəaliyyət göstərdiyi bölgəyə, o ərazinin insanlarına hörmətinin ifadəsi sayılardı.

Dünyada belə nümunələr çoxdur. Bu şirkət Azərbaycanın təbii sərvətlərini istismar edərək pul qazanır, bu puldan isə sosial aksiyalara ayırmır, yalnız vəsaiti mənimsəməklə məşğul olur.

Bakının da ekoloji vəziyyəti ürəkaçan deyil

Xatırladaq ki, Bakıda da ekoloji baxımdan ciddi narahatlıqlar var: xüsusilə yay mövsümünün gəlməsi ilə yenə dənizkənarı ərazilərin hasarlandığı, insanların istirahətinin məhdudlaşdığı, ağacların kəsilməsinin davam etməsi, yaşıllıqların məhv edilib, bina və obyektlər ucaldılması və s.

Ümid edək ki, bu, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin daha cəsarətli addımlar atması üçün stimul olacaq və təkcə Gədəbyin Söyüdlüsü ilə bağlı problemin həlli ilə məhdudlaşmayacaq, bütün ölkədə nazirliyin fəaliyyətində əhəmiyyətli dönüşü müşahidə edəcəyik...

Bakı Xəbər. - 2023. - 15-17 iyul. - № 121. - S. 8.

İqlim dəyişikliyi fəlakətə çatdı - Azərbaycan da tədbirlər görür

Samirə Səfərova

BMT-nin Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatı (ÜMT) bildirib ki, qızmar temperatur Şimal yarımkürəsinin böyük hissəsini bürüyür, aramsız yağışların səbəb olduğu dağıdıcı daşqınlar isə insanların həyat ritmini pozur və dolanışqı vasitələrini məhv edir. Bütün bunlar iqlimlə bağlı daha çox tədbirlərin görülməsinə təcili ehtiyac olduğunu göstərir.

ÜMT-nin məlumatına görə, iyunda rekord səviyyədə ən isti qlobal orta temperatur qeydə alınıb və istilik dalğaları iyulun əvvəlinə qədər davam edib.

ABŞ, Yaponiya, Çin və Hindistanda leysan yağışları və daşqınlar onlarla insanın ölümü ilə nəticələnib, milyonlarla təsərrüfata və infrastruktur obyektlərinə ziyan vurub. Qeyd edilənlər fonunda ÜMT-nin baş katibi Petteri Taalas bildirib: "Ekstremal hava şəraiti bizim istiləşən iqlimimizdə getdikcə daha tez-tez baş verir və insan sağlamlığına, ekosistemlərə, iqtisadiyyatlara, kənd təsərrüfatına, enerjiyə və su təchizatına böyük təsir göstərir". O qeyd edib ki, bəşəriyyət bu kataklizmlərə uyğunlaşa bilmir və iqlim şəraiti yeni normal halına gələnə qədər insanların ona adaptasiya olmasına kömək etmək üçün səylər artırılmalıdır. Təşkilat, həmçinin vurğulayıb ki, inkişaf etmiş ölkələr xəbərdarlıq və daşqınların idarə edilməsi kimi hazırlıq səviyyəsini artırırsa da, aşağı gəlirli dövlətlər bu sahədə həssas olaraq qalır. ÜMT-nin hidrologiya, su və kriosfer üzrə direktoru Stefan Uhlenbruk bildirib: "Planet istiləşdikcə, gözləntimiz ondan ibarətdir ki, biz getdikcə daha intensiv yağış hadisələri görəcəyik və bu da daha güclü daşqınlara səbəb olacaq. Yaponiya kimi inkişaf etmiş ölkələr son dərəcə ayıqdır və daşqınla mübarizə tədbirlərinə də çox yaxşı hazırlaşır. Lakin bir çox aşağı gəlirli ölkələrdə heç bir xəbərdarlıq, daşqından müdafiə strukturu və integrasiya olunmuş daşqın idarəsi yoxdur. ÜMT bu vəziyyəti yaxşılaşdırmaq öhdəliyinə sadıqdır". Amma qeyd edilməlidir ki, iqlim dəyişikliyi bəzi inkişaf etmiş ölkələrin də buna qarşı effektiv mübarizəsinə əngəl olur. Məsələn, İtaliya ərazisində müşahidə olunan anomal istilərlə əlaqədar 16 şəhər üçün "qırmızı" xəbərdarlıq elan edilib. İtaliya hökuməti "qırmızı" xəbərdarlıq signalının verildiyi ərazilərdəki hər kəsə səhər 11:00-dan axşam 18:00-a qədər birbaşa günəş işığından uzaq durmağı, yaşlılara və ya həssas insanlara xüsusi qayğı göstərməyi tövsiyə edib. İspaniyanın cənubunda, İtaliyanın cənub-şərqində və ola bilsin ki, Yunanıstanda temperaturun 47 dərəcəyə yüksələcəyi gözlənilir. Yunanıstanda termometrlər artıq 40 dərəcədən çox göstərir. Ölkənin ən məşhur turistik məkanı olan Afinadakı Akropol ən isti saatlarda turistlər üçün qadağan edilib. Mütəxəssislər bildiriblər ki, Avropada isti dalğalarının səbəbi məhz iqlim dəyişikliyidir. Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatı ekstremal temperaturların ilin sonuna qədər davam edə biləcəyi barədə xəbərdarlıq edib.

Ekspertlər əlavə ediblər ki, xüsusilə Şimali Atlantikada dəniz səthinin temperaturunda görünməmiş yüksəliş olduğu üçün BMT-nin müvafiq qurumları həyəcan təbili çalır. ÜMT-nin iqlim monitorinqi şöbəsinin rəhbəri Omar Baddur bildirib: "İyulun ilk yeddi günü dünyada son əsrlər ərzində ən isti dövr və ya indiyədək qeydə alınan ən isti həftə hesab edilə bilər. İyulun 7-də qlobal orta temperaturun 17,24 dərəcə Selsiyə yaxın olması ciddi narahatlıq doğurur". ÜMT-nin eksperti əlavə edib ki, Şimali Atlantikada gündəlik iyun ayının orta temperaturu əvvəlki göstəricilərlə müqayisədə kəskin şəkildə qalxıb, Antarktikada dənizdəki buz səviyyələri isə peyk müşahidələri başlayandan bəri ən aşağı həddə düşüb. Orta rəqəmlərdən 17 faiz aşağı olan builki göstəricilər 2022-ci ilin iyun ayı rekordunu əhəmiyyətli fərqlə qırır və Antarktidada dəniz buzunun həcmində həqiqətən dramatik bir azalma – təxminən 2,6 milyon kvadrat kilometr itirilmiş dəniz buzlağı ilə nəticələnib. Ümumdünya İqlim Tədqiqatları Proqramının rəhbəri Maykl Sparrou Antarktida ətrafında dəniz buzunun bu cür azalmasının həqiqətən də görünməmiş bir hadisə olduğunu vurğulayıb: "Antarktika bölgəsi adətən nisbətən sabit hesab edilir və başqa ərazilərdən qat-qat soyuqdur. Biz Antarktidada deyil, Arktikada dəniz buzunun bu böyük səviyyədə azalmasını görməyə öyrəşmişik". ÜMT bildirib ki, təkcə suyun səthinin deyil, bütün okeanın getdikcə istiləşməsi və yüz illər boyu orada qalacaq enerji udması prosesi baş verir. Omar Baddur bununla bağlı əlavə edib: "Tropik tsiklonlar baş verdikdə, sahillərdə hər şey, o cümlədən balıqçılıq, həm də daxili ərazilər təsirlənir. Bu, itkilərə, əhalinin yerdəyişməsinə və digər mənfi hallara səbəb ola biləcək güclü yağıntı ilə müşayiət olunur. Beləliklə, bu dramatik dəyişiklik, həmçinin ekstremal hava və iqlim hadisələrinin artması deməkdir". ÜMT 2024-cü ildə rekord istilər ola biləcəyini istisna etmir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) baş direktoru Tedros Adhanom Qebreyesus isə qeyd edir ki, 2023-cü ilin ikinci yarısında özünü büruzə vermə ehtimalı çox yüksək olan El Nino təbiət hadisəsi vəziyyəti daha da pisləşdirə bilər. Qeyd edib ki, bu təbiət hadisəsi planetin bir neçə bölgəsində temperaturun artmasına səbəb olur. Beləliklə, iqlimşünas alimlər yüksək ehtimal ilə müxtəlif təbii fəlakətlərin artan tendensiyası

barədə xəbərdarlıq edirlər. Qütb və yüksək dağlıq bölgələrdə baş verən istiləşmə bütün planetə təsir edir. Bütün bu proseslər isə bizim regiondan da yan keçmir. Azərbaycanda dəyişən hava, artan sel fəalkəti, bu qəbildən olan digər hallar qeyd edilənlərin təsdiqidir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəisi Nazim Mahmudov məsələ ilə bağlı AzərTAc-a bildirib ki, artıq planetin tarixində bu ilin ən isti illərdən biri olacağı proqnozlaşdırılır: “Bu səbəbdən bölgəmizdə isti hava dalğalı dövrlər də müşahidə olunacaq. Bu il Ümumdünya Meteorologiya Konqresi sürətli iqlim, sosial və texnoloji dəyişikliklər dövrü üçün yeni, əsas strateji prioritetləri təsdiqləyib. ÜMT-in əsas məqsədi 2027-ci ilin sonuna qədər Yer kürəsində hər bir insanın Erkən Xəbərdarlıq Sistemləri vasitəsilə təhlükəli hava hadisələrindən qorunmasını təmin etmək üçün beynəlxalq kampaniyanın həyata keçirilməsi olacaq”. Nazim Mahmudovun sözlərinə görə, ölkəmizdə hidrometeoroloji xidmətin modernləşdirilməsi mərhələli şəkildə aparılır: “Dövlət investisiyaları hesabına müşahidə şəbəkəsi avtomatlaşdırılır, eyni zamanda meteoroloji stansiyalarımızdan məlumatlar həm beynəlxalq, həm də regional məlumat mübadiləsinə ötürülür. Beynəlxalq əməkdaşlıq daha da genişlənir. Çoxillik tərəfdaşlarımız olan Türkiyə Meteoroloji Xidməti ilə yanaşı, tvinninq layihələri çərçivəsində mütəxəssislərimiz Finlandiyanın qabaqcıl Meteoroloji Xidmətlərindən birində təlim keçirlər”. Xidmət rəisi onu da qeyd edib ki, bu ilin sonuna qədər yeni “SmartMet” platformasının işə salınması planlaşdırılır ki, bu da hava şəraiti ilə bağlı yenilənmiş proqnozlar və xəbərdarlıqların keyfiyyətini və əlçatanlığını artıracaq.

Bakı Xəbər. - 2023. - 18 iyul. - № 122. - S. 14.

Ermənistanın Azərbaycana qarşı ekoloji terror cəhdləri global səciyyə daşıyır

Sevinc Qarayeva

Ermənistan tərəfindən Arazdəyəndə tikiləcək metallurgiya zavodunun həm insanlara, həm də planetimizə potensial zərərli təsirlərinə və baş verə biləcək ekoloji fəlakətə etiraz olaraq bir sıra ölkələrin vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları tərəfindən imzalanan bəyanata qoşulan beynəlxalq QHT-lərin sayı durmadan artır. Müxtəlif ölkələrin 32 qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən imzalanan bəyanatı dəstəkləyənlərin sayı artıq 70-ə yaxınlaşır. Bu, bir daha onu göstərir ki, artıq beynəlxalq ictimaiyyət də Ermənistanın global ekoloji fəlakət törədə biləcəyindən narahatdır.

Qeyd edək ki, bəyanatda Arazdəyəndə tikintisi aparılacaq Ermənistan və ABŞ-ın birgə layihəsi olan metallurgiya zavodunun yeni ekoloji fəlakətə səbəb olacağından narahatlıq ifadə olunur. Vurğulanır ki, bu irimiqyaslı metallurgiya zavodunun yaradılması ilə Ermənistan beynəlxalq səviyyədə qəbul edilən standart və prinsiplərə, xüsusən də Transsərhəd Kontekstdə Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi üzrə BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyası Konvensiyasında (Espo Konvensiyası) ifadə edilənlərə açıq şəkildə məhəl qoymadığını nümayiş etdirir.

Diqqətə çatdırılır ki, Azərbaycan tərəfinin razılığı olmadan sərhəddə belə bir zavodun tikintisi transsərhəd kontekstlərdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsini nəzərdə tutan 1991-ci ildə qəbul olunmuş Espo Konvensiyasının kobud şəkildə pozulması deməkdir. Espo Konvensiyasına uyğun olaraq, zavodun ətraf mühitə təsirinə hərtərəfli qiymətləndirilməsi aparılmalıdır. Tikinti ilə bağlı qiymətləndirmə sənədi Azərbaycanın müvafiq qurumları, ekoloji fəallər tərəfindən rayona yaxın ərazidə yaşayan qonşu azərbaycanlıların rəyi nəzərə alınmaqla nəzərdən keçirilməlidir. Belə bir zavodun tikintisi insanlara və planetimizə zərər verə bilər. Onun geniş təsirlərini, insan sağlamlığı, ətraf mühit və həqiqi dayanıqlılıq üçün yaratdığı təhlükəni nəzərə alsaq, bu, vətəndaş cəmiyyəti üçün "qırmızı xətt" deməkdir. Metallurgiya zavodunun zəhərli kimyəvi tullantılarının yerli ekosistemə potensial təsirləri çox böyük ola bilər. Bu ekoloji təsir insan sağlamlığına və həyat təhlükəsizliyinə, fauna və flora, torpağa, havaya və su strukturlarına mütləq təsir göstərəcəkdir. Tullantıların Araz çayına axıdılması çayda yaşayan canlılar və suvarma üçün Araz suyundan istifadə edən iri təsərrüfatlar üçün narahatlıq yaradır. Bütün bunlar nəzərə alınaraq, QHT-lər BMT-nin Ətraf Mühitə Proqramı, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, BMT-nin Ətraf Mühitə üzrə Xüsusi Məruzəçisi və BMT-nin Zərərli Maddələr və İnsan Hüquqları üzrə Xüsusi Məruzəçisi kimi müvafiq beynəlxalq təşkilatları bu vəziyyətə reaksiya verməyə və müvafiq tədbirlər görməyə çağırırlar. Bildirilir ki, Ermənistanın davam edən ekoloji pozuntularına son qoyulmalıdır.

"Sağlamlığa Xidmət" İctimai Birliyinin icraçı direktoru Pərvanə Vəliyevanın sözlərinə görə, Ermənistanda aparılan dağ-mədən sənayesi işləri hər hansı hesabatlılığa malik deyil və heç bir şəkildə şəffaflığa riayət olunmur, eyni zamanda ekologiya ilə əlaqədar bütün beynəlxalq standartlar pozulur: "Azərbaycanda fəaliyyət göstərən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları olaraq Ermənistan Baş naziri Nikol Paşinyana ünvanladığımız məktubla məqsədimiz Ermənistanda aparılan dağ-mədən sənayesi işlərində ətraf mühitə ciddi zərər vurulması, ekoloji böhranla əlaqədar narahatlığımızı bildirməkdir. Biz Ermənistanda fəaliyyət göstərən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının da ölkələrində baş verən ekoloji problemlərlə bağlı narahatlıqlarını bölüşürük. Ermənistanda aparılan dağ-mədən sənayesi işləri hər hansı hesabatlılığa malik deyil və heç bir şəkildə şəffaflığa riayət olunmur, eyni zamanda ekologiya ilə əlaqədar bütün beynəlxalq standartlar pozulur. Bu da region əhalisinin hüquqlarının pozulmasına gətirib çıxarır".

QHT sədri bildirib ki, Ermənistanda fəaliyyət göstərən dağ-mədən sənayəsi həm Cənubi Qafqaz dağlarına mənfi təsir göstərir, aşınmalara səbəb olur, həm də buradan keçən içməli su ehtiyatına, göllərə, çaylara böyük təhlükə yaradır: "Dağ-mədən sənayəsi nəticəsində kombinatlardan daxil olan ağır metal tullantılar çayları çirkləndirir. Həmin çaylar ki, transsərhəddir - Azərbaycandan, İrandan və digər qonşu ölkələrdən keçərək Xəzər dənizinə tökülür. Bununla da Xəzər hövzəsi və eyni zamanda Xəzərsahili ölkələr üçün ciddi təhlükə törədir".

Onun dediyinə görə, məktubda qeyd olunan 12 fakt ictimaiyyətə məlum olan faktlardır və dəfələrlə beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən Ermənistanı etirazlar edilib: "Belə ki, Şıx və Tuğut kəndlərinin sakinlərinin təsərrüfata yararlı torpaq sahələrində qanunsuz mədən işləri həyata keçirilib. Nəticədə onların torpaqları yararsız hala düşüb. Həmin kəndlilər Avropa İnsan Hüquqları məhkəməsinə müraciət ediblər və Avropa İnsan Hüquqları məhkəməsi tərəfindən 2019-cu ildə Ermənistanı qarşı 6 qərar qəbul edilib. Qərara əsasən Ermənistan hökuməti zərərçəkmiş kəndlilərə 69400 avro məbləğində vəsait ödəməlidir. O cümlədən, Avropa İnsan Hüquqları məhkəməsi Kəlbəcərin Zod qızıl yatağında ətraf mühitə, o cümlədən, Kür çayına zərər verən kombinatın

fəaliyyətinə icazə verdiyə görə Ermənistana qarşı Ekoloji Tarazlıq Hüquqlarının pozulmasına dair qərar çıxarıb. Biz Ermənistanda fəaliyyət göstərən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının Nikol Paşinyana ünvanladığı 60-dan çox məktubun cavabsız qaldığını müşahidə edirik. Ekofəallar qanunsuz şəkildə fəaliyyət göstərən Amuldağ qızıl yatağının işinin dayandırılması barədə prezident administrasiyasının qarşısında piket keçiriblər. Mədən bir neçə dəfə bağlansa da, sonradan onun fəaliyyəti bərpa edilib. Həmin ekofəalların cəzalandırılması ilə bağlı xarici mətbuatda da dəfələrlə xəbərlər dərc olunub. Transsərhəd kontekstdə ətraf mühitin qiymətləndirilməsi üzrə BMT-nin Espoo konvensiyasının və Transsərhəd Çaylar Konvensiyasının tələbləri Ermənistan hökuməti tərəfindən kobud şəkildə pozulduğunu vurğulamaq istəyirik. Adları qeyd olunan mədənlərə əsasən Qərb dövlətləri investisiya qoyur. Biz həmin dövlətləri və şirkətləri də məsuliyyətli olmağa çağırırıq və öz fəaliyyətlərini beynəlxalq norma və prinsiplərə uyğun şəkildə təşkil etməyi tövsiyə və tələb edirik".

Hindistanın Qərbi Benqal əyalətinin hökumətinin Səhiyyə və Ailə Rifahı Departamentinin nümayəndəsi Hasim Abdul Halim bildirib ki, Azərbaycanın Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə sərhəddə yerləşən Arazdayan kəndində yerləşən metallurgiya zavodunun tullantılarının atmosfərə atılan yüksək konsentrasiyalı çirkəndirici maddələri sərhəd zonasının sakinlərinin sağlamlığı üçün təhlükə törədir. Onun fikrincə, tullantıların səbəb olduğu çirkənmə qocaların, uşaqların və tənəffüs yolları xəstəlikləri olan insanların sağlamlığına mənfi təsir göstərə bilər: "Çirkəndirici maddələrə uzun müddət məruz qalma tənəffüs yollarında problemlərə, ürək-damar sistemi xəstəliklərinin və digər xəstəliklərin inkişafına səbəb ola bilər. Yerli sakinlərə təsiri minimuma endirmək üçün ətraf mühitə təsirlər hərtərəfli qiymətləndirilməli, hava və suyun keyfiyyətinə daim nəzarət edilməlidir".

Kenyanın ətraf mühitin mühafizəsi üzrə "Consortium of Grassroots" qeyri-hökumət təşkilatının (QHT) prezidenti Eliud Emerinin dediyinə görə, Azərbaycanın Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə sərhəddə yerləşən Ermənistanın Arazdayan kəndində iri metallurgiya zavodunun tikintisi bütün regionun ekologiyasına mənfi təsir göstərəcək: "İllik istehsal gücü 180 min ton olan metallurgiya zavodunun tikintisi ekoloji standartlara və beynəlxalq konvensiyalara zidd olaraq həyata keçirilir. Arazdayan metallurgiya zavodunun tikintisi qəbul edilmiş beynəlxalq standartlara zidd olan sərmayə qoyuluşudur. Buna misal olaraq Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının (IFC) səkkiz fəaliyyət standartını göstərmək olar ki, bu da investisiyaların ekoloji və sosial dayanıqlığına dair tələbləri aydın şəkildə müəyyən edir. Hər bir sərmayə layihə müddətində ekoloji tələblərə riayət olunmasını təmin etməlidir".

O, həmçinin vurğulayıb ki, zavoddan tullantıların axıdılması bütün regionun bitki və canlı aləmi üçün bərpa olunmaz fəsadlara səbəb ola bilər: "Bizim narahatlığımız ondan ibarətdir ki, Azərbaycan və Ermənistan xalqları bu prosesə tam cəlb olunmayıb və bu, əhəmiyyətli qarşılıqlı fəaliyyətin olmaması ilə nəticələnib. Bu o deməkdir ki, əvvəlcədən razılıq alınmayıb, bu isə IFC-nin oxşar investisiyalar həyata keçirən bütün transmilli şirkətlərdən tələb olunan birinci standartdır. Bu layihə regionun flora və faunasına ciddi zərər vuracaq. Belə ki, karbon emissiyalarının havanı çirkəndirməsi sözügedən ölkələrin biomüxtəlifliyinə birbaşa təsir göstərəcək. Buna görə də biz BMT-yə bu layihənin dayandırılması və bütün müvafiq standartlara tam əməl olunması tələbi ilə petisiya təqdim etmək niyyətindəyik".

"Yaşıl Dünya" Ekoloji Maarifləndirmə İctimai Birliyinin sədri Elman Cəfərli deyib ki, torpaqlarımızı 30 il işğalda saxlamış, Azərbaycana qarşı urbisid, kultursid və geniş miqyasda ekosid törətmiş Ermənistan düşmənçilik siyasətini hələ də davam etdirir. Onun sözlərinə görə, Ermənistanla sərhəd ərazilərimiz, bu ölkədən axan transsərhəd çaylarımız ciddi ekoloji təhdidlə üz-üzə qalıb: "Ermənistan öz ərazisində ətraf mühiti korlayan dağ-mədən sənayesi müəssisələrinin fəaliyyətini davam etdirir. Düşmən ölkə bütün bunları imza atdığı beynəlxalq konvensiyaları pozaraq həyata keçirir. Çoxu sovet zamanında tikilmiş, köhnə texnologiyalarla işləyən sənaye müəssisələri tullantıları təmizləmədən transsərhəd çaylarına axıdır. Ermənistanın dağ-mədən sənayesi təkcə Azərbaycan deyil, bütövlükdə Cənubi Qafqaz bölgəsi üçün ciddi ekoloji təhdid halına gəlib. Azərbaycanın vətəndaş cəmiyyəti olaraq dəfələrlə beynəlxalq təşkilatlara müraciətlər ünvanlamışıq. Bu dəfə Ermənistanın Baş naziri Nikol Paşinyana müraciət etdik. Bu müraciət əslində həyəcan təbəlidir".

Ermənistan tərəfindən hava və suyun çirkləndirilməsi nəticəsində milyonlarla insanın həyatı və ətraf mühit təhlükədədir

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları beynəlxalq ictimaiyyətə və BMT-yə müraciət ünvanlayıblar

Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları Ermənistan Respublikasının dağ-mədən sənayesinin fəaliyyəti nəticəsində yaranan, Yer Kürəsinin ekosisteminə regional və global təsir göstərən ekoloji fəlakətlə əlaqədar beynəlxalq ictimaiyyətə və Birləşmiş Millətlər Təşkilatına (BMT) müraciət ünvanlayıb.

AZƏRTAC müraciəti təqdim edir.

“Biz aşağıda imzası olan Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları Birləşmiş Millətlər Təşkilatına və beynəlxalq ictimaiyyətə müraciət edirik ki, Ermənistan Respublikasının dağ-mədən sənayesinin fəaliyyəti nəticəsində yaranan, Yer Kürəsinin ekosisteminə regional və global təsir göstərən ekoloji fəlakətə təcili diqqət yetirilsin (sübutlar və əsaslandırılmış faktlar əlavə olunur). Ermənistanın Azərbaycanla sərhəd bölgəsində davam edən mədən əməliyyatları ekosistemin degradasiyası ilə nəticələnib və bu, yalnız Ermənistanın ətraf mühiti üçün deyil, həm də qonşu ölkələr üçün ciddi təhlükə yaradır. Mədən fəaliyyətinin ətraf mühitə vurduğu ziyan həm regionda, həm də ondan kənarda icmaların sağlamlığına və rifahına təhlükə törədərək transsərhəd təsir göstərir.

Ermənistanın dağ-mədən sənayesində qeyri-şəffaf və hesabatlılığı olmayan istismar fəaliyyətinin geniş təsir dairəsində davamlı inkişaf üçün yaranmış təhlükə insanlara və ətraf mühitə zərər verir. Sənaye müəssisələrinin yüksək zəhərli kimyəvi tullantıları demək olar ki, bütün transsərhəd suları çirkləndirir. Bu ekoloji təsir insanların sağlamlığına və təhlükəsizliyinə, flora, faunaya, torpaq, hava və su strukturlarına təsir göstərir.

Bu tullantıların Araz çayına axıdılması çayın canlılar aləminə və suvarma üçün onun suyundan istifadə edən geniş təsərrüfatlara ciddi təhlükə yaradır. İçməli su təchizatına potensial zərər insanların sağlamlığı və su təhlükəsizliyi üçün risklər yaradır ki, bu da sərhədyanı bölgələrdə yoluxucu xəstəliklərin yayılması ilə nəticələnmə bilər. Bu vəziyyət həm Azərbaycan, həm də Ermənistan üçün ciddi ictimai səhiyyə böhranı yarada bilər.

Hazırda Ermənistan Avropa İttifaqından Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində yaşıl sənayenin inkişafı üzrə “EU4Environment” proqramı çərçivəsində qrantlar alır. Biz Avropa İttifaqına müraciət edirik ki, bu maliyyə vəsaitindən regionda təbiətin məhv edilməsi və ekoloji tarazlığın pozulması ilə nəticələnmə fəaliyyətlərin icrası üçün deyil, təyinatı üzrə istifadə olunması təmin edilsin.

Ermənistan BMT-in bir sıra konvensiyalarının, o cümlədən “Transsərhəd su axarlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi haqqında” Konvensiyasının, “Su və sağlamlıq haqqında” protokolunun, o cümlədən, BMT-nin “Avropa İqtisadi Komissiyasının Təhlükəli tullantıların transsərhəd daşınmasına və utilizasiyasına nəzarət” haqqında Bazel Konvensiyasının, “Uzunmüddətli transsərhəd havanın çirklənməsinə dair” Konvensiyanın, “Transsərhəd kontekstdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi üzrə Avropa İqtisadi Komissiyası” Konvensiyasının (Espoo Konvensiyasının) tələblərini, BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərini, Biznes və İnsan Hüquqları üzrə BMT-nin Rəhbər Prinsiplərini və s. kobud şəkildə pozur.

Biz bilirik ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və aşağıda adları sadalanan beynəlxalq, regional qurumlar ekoloji problemlərin həllində mühüm rol oynayır və Ermənistanın yaratdığı ekoloji problemlərin həllində dəstək göstərə bilərlər. Biz inanırıq ki, BMT və digər qurumlar ekoloji problemləri həll etmək üçün təsirə məruz qalan ölkələr arasında diplomatik danışıqları və dialoqları asanlaşdıra bilər. Onlar qarşılıqlı faydalı həllərin tapılmasında dialoqu və əməkdaşlığı inkişaf etdirmək üçün vasitəçi kimi çıxış edə, həmçinin beynəlxalq QHT-ləri və region ölkələrindən (Gürcüstan və Azərbaycan QHT-ləri də daxil olmaqla) vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrini cəlb edərək zərərin dərəcəsini və potensial həll yollarını anlamaq üçün ətraf mühitin qiymətləndirilməsini həyata keçirməklə, texniki ekspertiza təklif edə bilərlər. Biz bu təşkilatlara müraciət edirik ki, Ermənistanı mövcud ekoloji konvensiyalara əməl etməyə çağırınsınlar. Biz onlardan Ermənistandakı sənaye müəssisələrinin fəaliyyətini izləməklə, beynəlxalq ekoloji normalara riayət olunmasını təmin etmələrini xahiş edirik.

Biz müraciət edirik:

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının (OHCHR) İdarəsi
Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ticarət və İnkişaf Konfransı (UNCTAD)
Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramı (UNEP)
Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Məskunlaşmaları Proqramı
Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı (UNDP)
Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Əhali Fondu
Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq Fondu (UNICEF)
Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı (UNHCR)
BMT-in Qadın Agentliyi
Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Avropa İqtisadi Komissiyası (UNECE)
Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı (UNESCO)
BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO)
Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST)
BMT-nin insan hüquqları və ətraf mühit üzrə xüsusi məruzəçisi
BMT-nin zəhərli maddələr və insan hüquqları üzrə xüsusi məruzəçisi
BMT-nin iqlim dəyişikliyi kontekstində insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi üzrə xüsusi məruzəçisi
Avropa Komissiyası
Avropa Şurası
Avropa Parlamenti
Avropa Ətraf Mühit Agentliyi
Avropa Şurası
Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondu (WWF)
Qlobal Ətraf Mühit Fondu (GEF)
“Friends of Earth” təşkilatı
İnsan Hüquqları Təşəbbüsü Birliyi (CHRI)
“Greenpeace” təşkilatı
Sübutlar və əsaslı faktlar

Ermənistan Qafan dağ-mədən kompleksinin fəaliyyəti nəticəsində yaranan, tərkibində ağır metallar olan mədən tullantılarının transsərhəd çayları olan Oxçuçay və Araz çaylarına axıdılmasına göz yumur. 270 milyon kvadratmetr ərazini əhatə edən və mədən tullantıları hovuzu kimi istifadə olunan Artsevanik su anbarı bütün region üçün ciddi təhlükə yaradır.

Ermənistanın Qafan mədən kompleksi daxilində 4,6 milyon kvadratmetr ərazini əhatə edən Qutqum (Qeqanuş) mədən tullantıları yatağı region üçün ciddi təhlükə yaradır. Əkərək (Aqarak) mis-molibden kombinatının tərkibində ağır metallar olan mədən tullantıları Kərcivançay vasitəsilə Araz çayında çirklənmə problemini daha da artırır.

İldə təxminən 10 min unsiya qızılın emal edildiyi Göycə (Sevan) Daşdəm qızıl mədənində davam edən əməliyyatlar davamlı çirklənməyə səbəb olub və zəhərli çirkab suları yaxınlıqdakı çayları, o cümlədən Bərgüşad (Vorotan) çayını çirkləndirib. Bərgüşad çayı da öz növbəsində transsərhəd Araz çayına tökülür.

Ermənistanın Lori bölgəsində Axtala mədəni ildə təxminən 5 min ton mis və qurğuşun hasil edir ki, bu da yaxınlıqdakı Tona (Debed) çayının çirklənməsinə səbəb olur. Tona çayı daha sonra Kür çayına tökülür. Axtala mədəni 2017-ci ildə Ermənistanın vətəndaş cəmiyyəti, ekoloji fəallарının təzyiqlərinə nəticəsində hökumət tərəfindən ekoloji narahatlıqlara görə bağlanıb, lakin təəssüf ki, o, 2020-ci ildə istismarı bərpa edilib.

İldə təxminən 1,5 milyon ton filiz hasilatı ilə manqan filizi, manqan dioksidi və digər manqan məhsullarının istehsalına cavabdeh olan Qafan Manqan Zavodu Cənubi Qafqaz regionu üçün mühüm içməli su mənbəyi kimi istifadə olunan yaxınlıqdakı Bərgüşad çayını əhəmiyyətli dərəcədə çirkləndirir. Bu çirkləndiricilər müxtəlif sağlamlıq problemlərinə, o cümlədən tənəffüs problemləri, nevroloji xəstəliklər və xərçəngə səbəb olur.

Mis, sink və qurğuşun istehsalı ilə məşğul olan Ellər (Qotayq) metallurgiya zavodu mühüm içməli su mənbəyi olan Arpaçayın mis, qurğuşun və kadmium kimi ağır metallarla çirkləndirilməsinə səbəb olur. Bu, ilk növbədə kükürd dioksidi, azot oksidləri və hissəciklərinin daxil olduğu havanın ciddi şəkildə çirklənməsi ilə insan sağlamlığına zərərli təsir göstərir.

İldə təqribən 100 min ton mis emal edən Göyçə (Geqarkunik) misəritmə zavodu atmosfərə əhəmiyyətli miqdarda kükürd qazı və digər çirkləndiricilər buraxır. Bu, havanın çirklənməsinə və turşulu yağışların yaranmasına səbəb olur. Ellər zavodu kimi Göyçə Mis Əritmə Zavodunun da tullantı suları əsas içməli su mənbəyi olan Arpaçaya axıdılır. Nəticədə, Arpaçayın daşdığı çirkləndiricilər sonda Araz çayına çatır.

Azərbaycan Respublikası ilə Ermənistanın sərhədində - Arazdəyən (Yerasx) adlı ərazidə həyata keçirilən nəhəng metallurgiya zavodunun tikintisi dayandırılmalıdır. Bu zavodun zəhərli kimyəvi tullantılarının yerli ekosistemə potensial təsiri böyük olacaqdır. İçməli su təchizatının bu cür çirklənməsi sərhədyanı ərazilərdə yoluxucu xəstəliklərin yayılma riskini artırır, həm Azərbaycana, həm də Ermənistana təsir edən əhəmiyyətli ictimai səhiyyə böhranı yarada bilər.

Amuldağ (Amulsar) qızıl yatağında aparılan əməliyyatlar nəticəsində tərkibində ağır metallar olan mədən tullantıları Qafqaz dağlarında eroziya prosesini xeyli sürətləndirir. Yatağın tullantıları Bərgüşad (Vorotan) və Həkəri çayları vasitəsilə Araz çayına axıdılır. Yataq həm də Azərbaycan ərazisindən keçən Arpaçay və Bazarçay çayları arasındakı ərazidə yerləşir. Bu sənaye tullantıları son nəticədə Araz çayı ilə birləşən Kür çayı vasitəsilə Xəzər dənizi hövzəsi üçün ciddi təhlükə yaradır. Nəticədə təkcə Azərbaycana deyil, İrana və digər Xəzəryanı ölkələrə də böyük ekoloji ziyan vurur.

Yuxarıda qeyd olunan sənaye müəssisələrinin çirkab suları suda yaşayan canlılar aləminə mənfi təsir göstərir, həm ekosistem, həm də insanlar üçün ciddi təhlükə yaradır.

Ermənistanda dağ-mədən sənayesi ekoloji norma və standartların əksəriyyətini, habelə BMT Konvensiyalarını pozur, o cümlədən:

1. BMT-nin Transsərhəd su axarlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi haqqında Konvensiyası - 17 mart 1992-ci ildə qəbul edilmiş Helsinki Konvensiyası ümumi su obyektlərin, beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsinə yönəlmişdir. Konvensiya qəbul edir ki, insan fəaliyyəti nəticəsində transsərhəd sularda baş verən dəyişikliklər ətraf mühitə hər hansı əhəmiyyətli mənfi təsir etdiyi zaman tərəflər danışıqlar aparmalıdır. Bununla belə, Ermənistan transsərhəd su axarlarına ekoloji ziyan vurmaqla, bu Konvensiyanın qaydalarını və prinsiplərini pozur;

2. BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının Transsərhəd su axarlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi haqqında Konvensiyasının tərkib hissəsi olan "Su və sağlamlıq haqqında" protokol su ekosistemlərinin qorunmasına, su ilə əlaqəli xəstəliklərin qarşısının alınmasına, onlara nəzarət edilməsinə və təsirlərin azaldılmasına xüsusi diqqət yetirir. Konvensiyanın məqsədlərinə nail olmaq üçün protokolda iştirak edən tərəflər içməli suyun keyfiyyəti, axıdılma keyfiyyəti, su təchizatı və tullantı sularının təmizlənməsi sistemlərinin səmərəliliyi üçün milli və yerli hədəfləri müəyyən etməlidir. Protokolu imzalayan tərəf kimi Ermənistan transsərhəd su axarlarına və göllərə ziyan vuran mədən əməliyyatları ilə bağlı üzərinə götürdüyü öhdəliklərə əməl etmir;

3. BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyası təhlükəli tullantıların transsərhəd daşınmasına və utilizasiyasına nəzarət haqqında Bazel Konvensiyasının əsas məqsədi insan sağlamlığını və ətraf mühitə təhlükəli tullantıların mənfi təsirlərindən qorumaqdır. Konvensiyaya imza atan Ermənistan yuxarıda qeyd olunan dağ-mədən sənayesinin təhlükəli tullantıları ilə ətraf mühitə zərər vuraraq konvensiyanın tələblərinə əməl etmir;

4. Uzunmüddətli transsərhəd havanın çirklənməsinə dair BMT Konvensiyası havanın çirklənməsi siyasətinin beynəlxalq koordinasiyasına dair çərçivə təmin edir. Konvensiyanın və onun protokollarının ratifikasiyası və həyata keçirilməsi bir çox tərəflər üçün sağlamlıq və ətraf mühitə təsirləri birtərəfli tədbirlərlə daha səmərəli şəkildə azaltmaq məqsədi daşıyır. Ermənistan indiyədək apardığı mədən sənayesi işləri ilə bağlı atmosferin uzunmüddətli çirkləndirilməsi ilə əlaqədar danışıqların aparılması üçün təşəbbüs göstərməmişdir;

5. BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının Transsərhəd Kontekstdə Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi Konvensiyası (Espo Konvensiyası) da Ermənistan tərəfindən pozulan sənədlərdən biridir. Espo Konvensiyası ekoloji məsələlərin milli sərhədləri aşdığını etiraf edir və bu məsələlərin transsərhəd bir neçə dövlətə təsir etdiyi halda, beynəlxalq danışıqların zəruriliyini vurğulayır. Azərbaycan tərəfinin qarşılıqlı razılaşması olmadan Ermənistan tərəfindən sərhəddə aparılan tikinti işləri transsərhəd kontekstlərdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsini nəzərdə tutan 1991-ci il Espo Konvensiyasının açıq şəkildə pozulmasıdır;

6. Ermənistan bu ekoloji cinayətləri törətməklə, BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərini, xüsusən də "Yaxşı Səhiyyə və Rifah" üzrə 3-cü, "Təmiz Su və Sanitariya" üzrə 6-cı, "Məsuliyyətli İstehsal və İstehlak" üzrə 12-ci, "İqlim dəyişikliyinə nəticələri ilə mübarizə" üzrə 13-cü və "Yer Ekosisteminin Mühafizəsi" mövzusunda 15-ci hədəflərin də əleyhinə çıxır;

7. BMT-nin Biznes və İnsan Hüquqları üzrə Rəhbər Prinsipləri mədən sənayesi də daxil olmaqla biznesdə məsuliyyətli davranışı təşviq etmək üçün çərçivə müəyyən edir. Bu prinsiplər şirkətlərin insan hüquqlarını qorumaq, ətraf mühitə mənfi təsirlərin qarşısını almaq və təsirə məruz qalmış icmalarla şəffaf, inklüziv şəkildə ünsiyyət qurmaq ehtiyacını vurğulayır. Biz həmçinin şirkətləri yuxarıda qeyd olunan riskləri qəbul etməyə və ətraf mühitə böyük mənfi təsirləri olan dağ-mədən sənayesinə dəstəyini dayandırmağa çağırırıq;

8. Orhus Konvensiyası ətraf mühit məsələlərində informasiyaya çıxışın, ictimaiyyətin iştirakının və ədalətin təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Bu Konvensiyanı imzalayan Ermənistan zərər çəkmiş regionun əhalisinin mədən fəaliyyəti, qərarların qəbulu proseslərində iştirakı və ətraf mühitə dəyən zərərin aradan qaldırılması yolları haqqında məlumat əldə etməsini təmin etməklə, öz öhdəliklərini yerinə yetirməlidir.

Biz beynəlxalq norma və prinsiplərin pozulmasını nəzərə alaraq, BMT və digər beynəlxalq, regional təşkilatları Ermənistanın davam edən ekoloji pozuntularına son qoymağı təmin etməyə, yuxarıda sadalanan ekoloji fəlakətlərə adekvat reaksiya verməyə çağırırıq.

İmzalar:

1. Sahibkarlığın və Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondu Sabit Bağirov
2. "Sağlamlığa Xidmət" İctimai Birliyi Pərvanə Vəliyeva
3. "Ümid" Sosial İnkişafa Dəstək İctimai Birliyi İsrayıl İskəndərov
4. D.Əliyeva adına Azərbaycan Qadınlarının Hüququnun Müdafiə Cəmiyyəti Novella Cəfərova
5. Ekoloji Maarifçilik və Monitoring İctimai Birliyi Qəmzə Yusubova
6. Hüquqi Təhlil və Araşdırmalar İctimai Birliyi Ramil İsgəndərli
7. "Sudan İstifadə Sahəsində Ekspertlər" İctimai Birliyi Amin Məmmədov
8. "Prioritet" Sosial İqtisadi Araşdırmalar Mərkəzi İctimai Birliyi Zaur İbrahimli
9. Konstitusiya Araşdırmalar Fondu Əliməmməd Nuriyev
10. Vətəndaş Tədqiqat və İnkişaf İctimai Birliyi Günel Səfərova
11. Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası Sahib Məmmədov
12. Regional İnsan Hüquqları və Media Mərkəzi İctimai Birliyi Xəlid Kazımov
13. İnsan Hüquqlarının və Qanunçuluğun Müdafiəsi İctimai Birliyi Səltənət Qocamanlı
14. Neft Araşdırmalar Mərkəzi İlham Şaban
15. "Cəmiyyətin və Vətəndaş Münasibətlərinin İnkişafı" İctimai Birliyi Əhməd Abbasbəyli
16. "Beynəlxalq İnsan Hüquqları Cəmiyyəti Azərbaycan Milli Bölməsi" İctimai Birliyi Səadət

Bənənyarlı

17. Demokratiya və İnsan Hüquqları Komitəsi Çingiz Qənizadə
18. "Sağlam İnkişaf və Maarifləndirmə" İctimai Birliyi Anar Xəlilov
19. "Elmi Araşdırmalar" İctimai Birliyi Telman Qasımov
20. "Yaşıl Dünya" Ekoloji Maarifləndirmə İctimai Birliyi Elman Cəfərli
21. Biosfer İctimai Birliyi Qorxmaz İbrahimli
22. Sosial-iqtisadi və Ekoloji İnkişaf İctimai Birliyi Rəhilə Mehtiyeva
23. "Səma və Eko" Sosial İqtisadi İnkişafa Dəstək İctimai Birliyi İradə Həsənova
24. "Şəfəq" Ekoturizm İctimai Birliyi Vəmiq Babayev
25. "Vərəmsiz Gələcəyə Doğru" İctimai Birliyi Çingiz Ramazanlı
26. Hemofilialı Xəstələr İctimai Birliyi Ayaz Hüseynov
27. Azərbaycan Uşaqları İctimai Birliyi Kəmalə Ağazadə
28. Müvəkkil Hüquq Mərkəzi İctimai Birliyi Səməd Vəkilov
29. "Sağlamlığın Qorunması" İctimai Birliyi Yazgül Abdliyeva

Ermənistanın ekoloji terroruna QHT rəsmilərinin baxışı

Aysel Naibli

Ermənistan tərəfindən hava və suyun çirkləndirilməsi nəticəsində milyonlarla insanın həyatı və ətraf mühit təhlükədədir. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları beynəlxalq ictimaiyyətə və BMT-yə müraciət ünvanlayıblar. SİA sözügedən məsələ ilə bağlı QHT rəsmiləri arasında sorğu keçirib.

"Sağlamlığa Xidmət" İctimai Birliyinin sədri Pərvanə Vəliyeva deyib: "Bu gün bir qrup vətəndaş cəmiyyəti fəali ilə birgə BMT və bir sıra beynəlxalq qurumlara təcili müraciət ünvanlamışdır. Müraciətdə qeyd edilib ki, milyonlarla insanın həyatı və ətraf mühit təhlükə altındadır. Çünki burada Ermənistan Respublikasının uzun illərdir davam etdirdiyi ekoloji terrorlar son zamanlarda daha da intensivləşib. Biz də sübutlar və əsaslandırılmış faktlar əsasında Ermənistanın törətdiyi ekoloji cinayətləri beynəlxalq ictimaiyyətə, dünya birliyinə çatdırmaq qərarına gəldik. Bu məqsədlə həmin təcili müraciəti beynəlxalq qurumlara ünvanladır. Beynəlxalq qurumlar öz növbəsində öz səlahiyyət və mandatlarından istifadə edərək bu məsələyə müdaxilə edib adekvat reaksiya verə bilərlər, hətta texniki baxışlar üçün missiya təşkil edə bilərlər.

Biz müraciətimizdə qeyd edirik ki, burada BMT konvensiyalarının kobud şəkildə pozulmasından söhbət gedir. Məsələn, transsərhəd çaylar, ətraf mühitin qiymətləndirilməsi üzrə 1991-ci il ESPO konvensiyası – bu konvensiyaya həm Azərbaycan, həm də Ermənistan tərəfi imza atıb və burada qeyd edilir ki, ekoloji məsələlər milli sərhədləri aşır və ətraf mühitə təsir edə biləcək hər hansı bir hadisə baş verdikdə bu, mütləq hər iki tərəfin beynəlxalq danışıqlar aparması və razılaşdırılması ilə aparılmalıdır. Azərbaycan tərəfinin razılığı olmadan Ermənistan həm sərhəddə iri metallurgiya zavodu tikir, həm də transsərhəd mövqedə ölkəmizdən də keçən, o cümlədən, digər ölkələr – İrandan da keçən çayları çirkləndirir. Uzun illərdir Araz çayının çirklənməsi baş verir və bu istiqamətdə biz transsərhəd çaylar haqqında konvensiyanı əsas götürürük. Bütün bu hallarda konvensiyanın tələbləri isə pozulur. Biz müraciətimizdə 12 fakt qeyd etmişik ki, 12 fakt üzrə müxtəlif mədən sənayesi müəssisələri, kombinatlar, ağır metal tullantıları həm içməli su ehtiyatlarına buraxılır, həm də təsərrüfatda istifadə edilə biləcək Araz çayı çirkləndirilir. Eyni zamanda, atmosferin çirklənməsi, torpaq ekosisteminin məhvi, canlılar aləminin məhv edilməsi baş verir. Məsələn Qafqaz eko-regionunda nəslə tükməkdə olan bəbirin buradakı Amuldağ qızıl yatağının istismarı nəticəsində həyatı risk altındadır. Bu, o cümlədən, akvatik canlılar aləmi – çaylarda, göllərdə yaşayan canlıların məhvi deməkdir. Biz ekologiyaya sahəsində fəaliyyət göstərən qeyri-hökumət təşkilatları olaraq bu hadisəyə həssaslıqla yanaşıyıq, bu qədər canlıların məhv edilməsi, insanların sağlamlığına təsir göstərə biləcək bu məsələlərin baş verməsi, həmin ağır metal tullantıları ilə, sionidlə çirkləndirilmiş çaylardan istifadə edən şəxslərdə ictimai səhiyyə üzrə infeksiya xəstəlikləri, ürək-qan-damar xəstəlikləri, onkoloji xəstəliklərin ciddi şəkildə inkişaf etməsinə və bu insanların ölümünə gətirib çıxarır. Sübutlar və faktlar bölməsinə 12 fakt qeyd etmişik. O cümlədən, bilir ki, Ermənistanda fəaliyyət göstərən qeyri-hökumət təşkilatlarını da bu dağ-mədən sənayesində aparılan işlər narahat edir. Burada heç bir hesabatlılıq, şəffaflıq gözlənilmədən mədən sənayesi işləri aparılır. Biz BMT-dən və bir sıra beynəlxalq qurumlardan da səsini ucaltmağı və adekvat reaksiya verməsini tələb edirik".

Vətəndaşların Əmək Hüquqlarının Müdafiəsi Liqasının sədri Sahib Məmmədov sorğumuza cavabında bildirib: "Ermənistan Azərbaycanın işğal altında saxladığı ərazilərində bərpası uzun illər tələb edən və bərpası mümkün olmayan ekoloji zərər vurub. Flora və fauna məhv edilib, 460 növə yaxın yabanı bitki növlərinin əksəriyyəti, o cümlədən nadir bitki növləri, nadir çinar meşələri məhv edilib. O meşələrdə yaşayan bütün fauna növləri də ya məhv olub, ya da başqa ərazilərə getmək məcburiyyətində olub. Ərazilərdə yanğınlar törədilib və bütün sürünənlər, gəmiricilər, həşəratlar, quşlar məhv edilib. Ermənilərin vəhşicəsinə istismarı nəticəsində mədən hasilatına ciddi zərər verilib, su mənbələri çirkləndirilib. İndi də Ermənistan öz ərazisindən Azərbaycan ərazisini çirkləndirir, transsərhəd, ekoloji təsirlərə məruz qoyur. Bununla bağlı Azərbaycanın qeyri-hökumət təşkilatları Ermənistanın Baş Naziri Nikol Paşinyana da müraciət etmişdi, lakin onların metalluqlar və mədənçilər adındakı bir qurumu ironik cavab vermişdi. Azərbaycanda mövcud olan və olmayan vətəndaş cəmiyyətinin nümayəndələri Paşinyana müraciət edib və orada göstərmişdilər ki, guya Ermənistan şəffaf ölkədir və onlar mədən hasilatında şəffaflıq təşəbbüsünə qoşulublar və Azərbaycan orada yoxdur. Halbuki Azərbaycan bu təşəbbüsün əsasını qoyan dövlətlərdən olub, 2017-ci illərdə fəal üzv olub və hazırda da təşəbbüsün prinsipləri Azərbaycanda davam etdirilir. Özü də bu məsələnin problemlə əlaqəsi yoxdur, çünki söhbət ekoloji təsirlərdən gedir. ESPO konvensiyasının

tələblərinin – hansı ki, transsərhəd kontekstdə ekoloji təsirlərin qiymətləndirilməsi barədə BMT-nin konvensiyası vardır. Bu konvensiyanın tələbləri isə Ermənistan tərəfindən kobud şəkildə pozulub.

Ermənistan qonşu dövlətlərə - Azərbaycana vurduğu mənfi ekoloji təsirlərə görə cavabdehlik daşmalıdır, buna görə belə hadisələr zamanı Azərbaycanı xəbərdar etməlidir, məsləhətləşmələr aparmalıdır, ekoloji təsirləri minimuma endirməlidir, razılaşmalara getməlidir. Ermənistan tərəfi isə bunların heç birini etmir. Həm maye, həm qaz, həm də bərk tullantı şəklində Azərbaycanı çirkləndirməkdə davam edir. Buna görə də Azərbaycanın vətəndaş cəmiyyəti bu dəfə də beynəlxalq təşkilatlara müraciət edib, orada faktlar sadalanıb. Hesab edirəm ki, bu istiqamətdə həm hökumət həm də vətəndaş cəmiyyətləri ayrı-ayrılıqda səylərini davam etdirməlidir. Bizim konvensiyanın 15-ci maddəsinə görə beynəlxalq ədalət məhkəməsinə şikayət hüququmuz var. Dövlət bu hüquqdan istifadə etməlidir, vətəndaş cəmiyyəti də bu məsələni öz növbəsində fəal şəkildə - həm məlumatlandırıcı, həm bəyanatlar şəklində, həm də hesabatlar şəklində diqqətə çatdırmalıdır. Mənim təmsil etdiyim təşkilatın bir neçə hesabatlarının bəziləri BMT-nin veb-səhifəsində yerləşdirilib. Biz də bu istiqamətdə işlərimizi davam etdirəcəyik".

"Şəfəq" Ekoturizm İctimai Birliyinin prezidenti Vamiq Babayev deyib: "Ermənistan ekoloji norma və prinsiplərə uyğun olmayaraq həyata keçirdiyi dağ-mədən sənayesi işləri ilə BMT-in bir sıra konvensiyalarının, o cümlədən "Transsərhəd su axarlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi haqqında" Konvensiyasının, "Su və sağlamlıq haqqında" protokolunun, o cümlədən, BMT-nin "Avropa İqtisadi Komissiyasının Təhlükəli tullantıların transsərhəd daşınmasına və utilizasiyasına nəzarət" haqqında Bazel Konvensiyasının, "Uzunmüddətli transsərhəd havanın çirklənməsinə dair" Konvensiyanın, "Transsərhəd kontekstdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi üzrə Espoo Konvensiyasının tələblərini, BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri, xüsusən də "Yaxşı Səhiyyə və Rifah" üzrə 3-cü, "Təmiz Su və Sanitariya" üzrə 6-cı, "Məsuliyyətli İstehsal və İstehlak" üzrə 12-ci, "İqlim dəyişikliyinə nəticələri ilə mübarizə" üzrə 13-cü və "Yer Ekosisteminin Mühafizəsi" üzrə 15-ci məqsədlərinin əleyhinə çıxır, Biznes və İnsan Hüquqları üzrə BMT-nin Rəhbər Prinsiplərini və s. kobud şəkildə pozur.

Biz Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən 29 Qeyri-Hökumət Təşkilatı sübutlar və əsaslandırılmış faktlarla Birləşmiş Millətlər Təşkilatın müxtəlif qurumlarına, Avropa Komissiyası, Avropa Şurası, Avropa Parlamenti, Avropa Ətraf Mühit Agentliyi, Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondu (WWF), Qlobal Ətraf Mühit Fondu (GEF), "Friends of Earth" təşkilatı, İnsan Hüquqları Təşəbbüsü Birliyi (CHRI), "Greenpeace" təşkilatı və digər beynəlxalq təşkilatlara müraciət ünvanlayaraq Ermənistanın dağ-mədən sənayesinin fəaliyyəti nəticəsində yaranan və Yer Kürəsinin ekosisteminə qlobal və regional səviyyədə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərən ekoloji fəlakətə təxirə salınmadan təcili diqqət yetirmələrini bildirmişik.

Bildiyimiz kimi Ermənistanın dağ-mədən sənayesində müəssisələrin yüksək zəhərli kimyəvi tullantıları demək olar ki, bütün transsərhəd suları çirkləndirir. Zərərli tullantı sularının Araz çayına axıdılması çayın canlılar aləminə və suvarma üçün istifadə edən təsərrüfatlara, eyni zamanda içməli su ehtiyatlarına ciddi təhlükə yaradır. Belə ekoloji təsirlər birbaşa regionda insanların sağlamlığına və onların ciddi xəstəliklərə yoluxmasına, ekosistemin pozulmasına, biomüxtəlifliyin məhvində, havanın zəhərli tullantılarla çirklənməsinə, mal-qaranın və əkinin məhvində gətirib çıxardır.

Məlumdur ki, Ermənistan Avropa İttifaqından Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində yaşıl sənayenin inkişafı üzrə "EU4Environment" proqramı çərçivəsində qrantlar alır. Görünür ki, Ermənistan aldığı maliyyə vəsaitindən regionda təbiətin məhv edilməsi və ekoloji tarazlığın pozulması ilə nəticələnən fəaliyyətlər üçün istifadə edir. İnanırıq ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və müraciəti ünvanladığımız digər beynəlxalq qurumlar Ermənistanı mövcud ekoloji konvensiyalara əməl etməyə çağıracaq və bu ölkənin regionda yaratdığı ekoloji problemlərin həllində dəstək olmağa səy göstərəcəklər".

Səs. - 2023.- 19 iyul. - № 125. - S. 7.

Kəskin iqlim dəyişmələri: səbəblər və fəsadlar

Təhlükəli atmosfer hadisələri son zamanlar daha tez-tez müşahidə edilir

Sevinc Qarayeva

Çoxillik statistik məlumatlara görə, Azərbaycanda son 57 ildə ən çox sel-daşqın hadisəsi məhz bu il qeydə alınıb.

Ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Umayra Tağıyevanın sözlərinə əsasən, son zamanlar hava şəraiti ilə bağlı narahatedici xəbərlər əhalidə suallar yaradır, səbəblər müzakirə olunur: "İqlim sistemini hərəkətə gətirən müxtəlif amillər arasında El-Nunyo və La-Ninya hadisələrinin xüsusi rolu mövcuddur. Baş verən təbii proseslər iqlim dəyişmələri fonunda keçir, buna görə də global temperatur artdıqca yağıntıların fəsillik rejiminə təsir göstərir, hava şəraitinin ekstremallığı artır. Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatının məlumatlarına istinadən deyə bilərik ki, təbiət hadisəsi olan El-Nunyo bu yay geri dönməyə hazırlaşır. Bu, ekvatorial Sakit okeanda okean səthinin temperaturunun, onun üzərindəki atmosfer sirkulyasiyasının dəyişməsi ilə əlaqələndirilir ki, bu da dünyanın bir sıra regionlarında hava və iqlim rejimlərinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Bu hadisə Cənubi Amerika sahillərindən Avstraliyaya qədər Sakit Okeanın tropik hissəsində yerüstü su qatının temperaturunun qısamüddətli artması deməkdir. Bu ilin iyun ayını Azərbaycanda dəyişən iqlimlə bağlı fəsadların artması modeli kimi qiymətləndirmək olar. Bunun üçün əsas var. Çoxillik statistik məlumatlara görə, son 57 ildə ən çox sel-daşqın hadisəsi məhz bu il qeydə alınıb. Belə ki, bu il artıq 45 sel hadisəsi baş verib, bu da keçən ilin rekordunu üstələyib (2022-ci ildə 43 hadisə müşahidə olunub). Son 10 ildə isə iyun ayında orta hesabla 3-9 arası del-daşqın hadisəsi qeydə alınırırsa, keçən il 18, bu ilin iyun ayının 15 günü ərzində 26 belə hadisə olub".

Nazir müavini bildirib ki, bu cür mənzərə həm də qonşu ölkələrdə, o cümlədən, Türkiyədə, Rusiyanın cənubunda müşahidə olunur: "Ərazimizdən keçən soyuq atmosfer cəbhələri kəskinləşərək yağıntıların qeyri-bərabər paylanması ilə müşayiət olunur, hətta Qax rayonunda olduğu kimi, bir gündə aylıq normanın 120 faizi qədər yağıntı düşür. Ümumilikdə isə yarım ay ərzində Böyük Qafqazın bəzi ərəzilərində qeydə alınan yağıntının miqdarı aylıq norma göstəricilərini 2,4 dəfə aşıb. Daşkəsən-Gədəbəy zonasında 110 mm miqdarında olub. Hətta Mərkəzi Aran zonasında Sabirabadda aylıq normanın 122, Tərtərdə 65, Yevlaxda isə 75 faizi müşahidə edilib. Dolu hadisəsi bu ilin iyun ayında keçən illə müqayisədə daha çox təkrarlanmış, belə ki, 01-15 iyun tarixlərində 31 dəfə dolu hadisəsi qeydə alınıb, ötən il isə 18 belə hadisə olub. Qəbələ və Yardımlıda dolu dənələrinin diametri 25-30 mm qeydə alınıb. Qeyd edim ki, gözlənilən əlverişsiz hava şəraiti haqqında xəbərdarlıqlar qabaqcadan müvafiq plan-sxemlər əsasında təqdim edilir, "meteo.az" saytında hava şəraiti ilə bağlı proqnoz və xəbərdarlıqlar daim yenilənir".

U.Tağıyeva vurğulayıb ki, təhlükəli atmosfer hadisələrinin artmasını biz gündəlik həyatımızda son zamanlar daha çox müşahidə edirik. İqlim dəyişikliyi artıq Yer kürəsinin hər bir bölgəsinə təsir edir: "Ekstremal hava, hidroloji və iqlim hadisələri insan təhlükəsizliyinə, milli iqtisadiyyatlara, şəhər və kənd mühitinə, qida və su təhlükəsizliyinə təsir göstərir".

O əlavə edib ki, ölkədə hidrometeoroloji xidmətin potensialının artırılmasına, müasir yanaşmaların tətbiqinə xüsusi önəm verilir, dövlət investisiya layihələri çərçivəsində yeni texnoloji həllər tətbiq olunur. Bütün bunlar iqlim dəyişmələri fəsadlarına uyğunlaşma strategiyasının əsaslarını təşkil edir.

Umayra Tağıyevanın söylədiyinə görə, son zamanlar iqlim dəyişmələrinin fəsadları özünü daha qabarıq göstərməkdədir. Daha çox yağıntıların qeyri-bərabər paylanması müşahidə olunur. Belə ki, Azərbaycanın bəzi bölgələrində aylıq normanın heç yarısı qədər yağıntı düşmədiyi halda əsasən dağlıq və dağətəyi bölgələrdə lokal güclü leysan nəticəsində sel-daşqın hadisələri baş verir: "Təəssüflər olsun ki, bəzən sel-daşqın hadisələri ağır fəsadlarla, hətta ölümlə nəticələnir. Əhaliyə xəbərdarlıq edilməsinə baxmayaraq, əfsuslar olsun ki, bəzi hallarda təhlükənin ciddiliyi və ağır fəsadlar törədə biləcəyi nəzərə alınmır. Hələ də selin yanında durub seyr edən, onu lentə alanlar var. Unutmamalıyıq ki, hadisə yerindən dərhal uzaqlaşmaq lazımdır. Selin istiqamətini öncədən müəyyənləşdirmək olmur. Bununla yanaşı, sel iri gətirmələrlə, daş qaya ilə müşayiət oluna bilər. Bəzən əmlakını xilas etməyə çalışanlar öz həyatlarını təhlükə altına qoyurlar. Əhaliyə bir daha müraciət edirik ki, əlverişsiz hava şəraiti haqqında məlumatları mütləq şəkildə nəzərə alsınlar. Sel-daşqın hadisələri baş berən ərəzilərdən mümkün qədər tez uzaqlaşmaq, daha hündür ərəzilərə çıxmaq tövsiyə olunur. Bəzən bir neçə saniyə bizi böyük təhlükədən xilas edə bilər".

O vurğulayıb ki, iqlim dəyişmələrinə uyğunlaşma məsələsi diqqət mərkəzindədir. İqlim dəyişmələrinə uğurlu adaptasiya tədbirləri nəticəsində onun mənfi fəsadlarından belə faydalanmaq olar: "İqlim dəyişmələri Dövlət Komissiyasının Tədbirlər planına iqlim dəyişikliyi ilə bağlı risklər, təsirlərin yumşaldılması və mümkün fəsadlara hazırlıq məsələlərini nəzərdə tutan Milli Adaptasiya Planının hazırlanması daxil edilib. Çoxillik meteoroloji müşahidələrin təhlili göstərir ki, yazda orta sutkalıq temperaturun 10°C -dən yuxarı olan dövrünün davamiyyəti 20 günədək artıb və regiondan asılı olaraq 170-245 gün təşkil edir. Artım daha çox dağlıq ərazilərdə müşahidə olunur. Bu da isti qurşaqların sərhədlərinin yuxarıya doğru 150-250 m yüksəlməsinə səbəb olub. Nəticə etibarilə ölkə ərazisində isti və mülayim qurşaqların sahələrinin genişlənməsinə, soyuq qurşağın sahəsinin azalmasına səbəb olaraq, istisəvən bitkilərin əkin sahəsinin artması üçün imkan yarana bilər. Yeni iqlim şəraitinə uyğunlaşma tədbirlərinin seçilməsində elmi araşdırmalara əsaslanan qərarların qəbul edilməsi vacibdir".

Umayra Tağıyevanın sözlərinə əsasən, iqlim dəyişmələri fonunda təbii risklər sosial risklərin də artmasına təkan verir. Məsələn, yağıntıların azalması - bu halda kənd təsərrüfatı işləri yalnız suvarma ilə aparıla bilər. Quraqlıqlar qida təhlükəsizliyi məsələsini qabardır. Anomal hidrometeoroloji hadisələrin, o cümlədən, təbii fəlakətlərin sayının artması, anomal istilər, güclü küləklər, daşqınlar, sellər və s. insan sağlamlığı üçün yarana biləcək riskləri artırır. Buna görə iqtisadiyyat üçün gələcək regional iqlim ssenarilərinin işlənilməsi və onların əsasında mümkün uyğunlaşma tədbirlərinin hazırlanması zərurəti ön plana çıxır. Bu baxımdan beynəlxalq təşkilatların metodiki dəstəyinə də ehtiyac var.

Ekoloq Asəf Bayramov deyir ki, dünyanı narahat edən qlobal problemlərdən biri də iqlim dəyişmələridir. İqlim dəyişiklikləri və onların canlı aləmə təsiri dünya birliyini getdikcə daha çox narahat etməkdədir. Qeyri-sabit hava şəraiti tək Azərbaycanda deyil dünyanın bir sıra ölkələrində hiss olunmaqda və problemlər yaratmaqdadır. Bu problemlərə diqqətin artması özünü bir sıra beynəlxalq tədbirlərin, o cümlədən, elmi və praktiki konfransların keçirilməsində göstərir. İqlim Dəyişmələri üzrə Hökumətlərarası Ekspertlər qrupunun son qiymətləndirmə hesabatına görə, son 100 ildə Yer kürəsində orta temperatur $0,8$ dərəcə artıb. Temperaturun artması isə əsasən antropogen amillərlə bağlıdır. Antropogen amillərin əsasını istilik effekti yaradan qazlar: karbon, metan, azot oksidi, azot 1 oksid və xlor-fülör birləşmələr təşkil edir. Son 100 illik kosmik müşahidələr göstərir ki, tufanların, çovğunların həm intensivliyi, həm də tezliyi artıb. İsti küləklər, qasırğalar, yağıntılar güclənib. Eyni zamanda, sel, daşqın hadisələrinin də sayı artıb. Okeanın səthi əvvəllər 1000 metr dərinliyə qədər qızırılsa, artıq qızma 2000 metr dərinliyə qədər çatır. Bu da isti axınların daha da qızmasına səbəb olur. Yəni bütün bu təbii fəlakətlərin artımında əsas amil iqlim dəyişmələridir: "Azərbaycan da qlobal iqlim dəyişmələrinin təsirindən kənarda qalmayıb. Son 100 ildə Azərbaycan ərazisində orta illik temperatur $0,4-1,30^{\circ}\text{C}$ -yə qədər artıb. Temperatur artımı regionlardan asılı olaraq qeyri-bərabər paylanır. Son 10 illiklərdə Azərbaycan ərazisində kiçik dağ çaylarında sel, daşqınların sayı və gücü artıb: "Azərbaycan iqlim dəyişmələrinin təsirlərinə yüksək dərəcədə həssas, inkişaf etməkdə olan ölkədir. İstilik effekti yaradan qazların milli tullantıları qlobal tullantıların yalnız 0.1 faizini təşkil edir".

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) Coğrafiya İnstitutundan bildirilib ki, iqlim dəyişikliyinə təbii və antropogen amillər təsir edir. Təbii amillərə vulkan püskürmələri, meşə yanğınları və sair aiddir. Bunlar atmosfərə müxtəlif zərərli qazlar buraxır, qaz tərkibini müəyyən qədər dəyişir, bu da Yerin Günəşdən aldığı istiliyi artırır. Antropogen amillərdən isə sənaye müəssisələrinin inkişafı, avtomobillərdən atılan qazlar, təmizləyici qurğuların olmaması, səhrələşmə prosesi iqlimin dəyişməsinə təsir edir. Qlobal istiləşmə nəticəsində təbii zonaların, iqlim qurşaqlarının sərhədləri dəyişə, meşələr təbii şəkildə məhv ola, səhrələşmə prosesi baş verə, torpaq eroziyası güclənə, güclü tayfunlar, tornadolar müşahidə edilə bilər. Həmçinin, isti hava dalğalarının təkrarlanması müşahidə edilir. Bunlar hamısı həm cəmiyyətə, həm də təbiətə mənfi təsir göstərən amillərdir.

Xəzərin suyu niyə çəkilir?

Yaxın gələcəkdə dənizin səviyyəsinin 9 metr enəcəyi gözlənilir

Vaqif Bayramov

Xəzər dənizi suyunun getdikcə azalması son illər yenidən narahatlıq doğurur. Müxtəlif mülahizələr səsləndirilir. Bu ilin martında X Qlobal Bakı Forumunda da Xəzərin səviyyəsinin sürətlə enməsi mövzusu gündəliyə salınaraq müzakirəyə çıxarılmışdı. Toplantıda Qazaxıstanın informasiya və sosial inkişaf naziri Darxan Kidirali yaxın gələcəkdə Xəzərdə suyun səviyyəsinin 9 metr azalacağına gözləndiyini, bunun sahilyanı 5 ölkə üçün ciddi təhlükə törədəcəyini bildirmişdi.

Ekoloqların böyük əksəriyyəti bu-nun səbəbini, əsasən, son illər yağın-tıların və qlobal istiləşmə nəticəsində Xəzər hövzəsinə tökülən suyun həcmi-nin azalması ilə əlaqələndirir. Ekoloq Rasim Səttarzadə bildirir: “Xəzər qapalı su hövzəsi olduğundan onun səviyyəsin-də periodik dəyişmələr labüddür. Dənizin səviyyəsinin dəyişməsində başlıca amil onun hövzəsinin iqlimi hesab olunur və səviyyə tərəddüdləri də Xəzərin su ba-lansı elementlərindən, yəni, onu qida-landıran çaylardan və düşən yağıntının miqdarından, həmçinin buxarlanmadan asılıdır”.

Rasim Səttarzadənin sözlərinə görə, dəniz dibində baş verən tektonik hərəkət-lər də səviyyənin dəyişməsinə təsir göstərən amillərdəndir. Bu gün Xəzərin əsas qida mənbəyi olan Volqa çayının axımında da azalma müşahidə edilir. Ötən ilin birinci yarısı çayın mənsəbində illik axım 114 kilometr-kub təşkil edib ki, bu da orta çoxillik normadan (146 kilometr-kub) xeyli dərəcədə azdır.

Son illər ərzində Xəzərin səviyyə di-namikasının dəyişməsindən bəhs edən ekoloq dənizin XX əsrdə ən aşağı sə-viyyənin 1977-ci ildə qeydə alındığını, sonradan isə qısa zamanda, yəni, 1977–1995-ci illər ərzində 2,5 metr artdığını, nəhayət, bundan sonrakı dövrdə yenidən azalma müşahidə olunduğunu bildirib. O, eyni zamanda, 2006-cı ildən etibarən Xəzərin səviyyəsində enmənin də nəzərə çarpdığını, 2019-cu ildə isə dənizin orta illik səviyyəsinin Baltik sistemi ilə mənfə 27,89 metr qeydə alındığını, bunun da 1977-ci ildəki səviyyədən 1,1 metr yüksək olduğunu qeyd edib.

Rasim Səttarzadə Xəzərin səviyyəsi-nin dinamikası barədə müddətli proqnoz verməyin mümkünsüzlüyünü də xatırla-dıb. Bu fikri isə bugünədək hazırlanan uzunmüddətli səviyyə proqnozlarının heç birinin özünü doğrultmaması ilə əlaqələndirib.

Bu məqamda onu da qeyd edək ki, hazırda sosial şəbəkələrdə Xəzər dənizi-nin Qazaxıstan hissəsində suyun azal-masını göstərən videolar yayılıb. Həmin videolarda dənizin 200 metrə yaxın geri çəkildiyi, torpaq qatının üstə çıxdığı əks etdirilib. “Belə hal Xəzərin Azərbaycan hissəsində də baş verə bilərmə?” sualı-na cavabında ekoloq Rövşən Abbasov bildirib ki, Xəzərdə suyun səviyyəsinin düşməsi 1995-ci ildən mütəmadi hal alıb. Onun sözlərinə görə, dənizdə suyun ən aşağı səviyyəsi 1977-ci ildə olub. Hazır-kı vəziyyət də bu prosesin davamlılığını təsdiqləyib”.

Ekspert belə bir şəraiti şərtləndirən səbəbləri də diqqətə çatdırır. Birincisi, bu, Xəzər dənizinə tökülən çayların suyunun azalmasıdır. İkincisi isə qlobal istiləşmə-nin nəticələrindən irəli gəlir. O, deyir ki, qapalı hövzələrdə suyun səviyyəsinin artıb-azalması həmişə nəzərə çarpır. Dünyada elə göllər var ki, orada vəziy-yət daha acınacaqlıdır. Xəzərdə suyun səviyyəsinin daha çox düşməsinin qarşı-sını alan Volqa çayıdır. Belə ki, Xəzər dənizinə suyun 80 faizi Volqa çayı ilə gəlir. Rusiya hidroloqlarının məlumatına görə, Volqada suyun yağışlı havalarla əlaqə-dar artacağı gözlənilir. Əgər belə olarsa, Xəzərdə suyun səviyyəsi qalxacaq. Avro-palı mütəxəssislər isə bildirirlər ki, Xəzər-də səviyyə bir neçə metr düşə bilər.

Bu günlərdə isə Qazaxıstan me-diasında jurnalist Talqat Umarovun həyəcan doğuran bir yazısı yayımla-nıb. Müəllif Xəzər dənizinin dayazlaş-masının kritik həddi keçdiyini, suyun səviyyəsinin kəskin aşağı düşdüyü-nü diqqətə çatdırıb. T.Umarov yazıb: “Xəzər dənizində suyun səviyyəsi 2006-cı ildən azalmağa başlayıb və 2022-ci ildə kritik həddə çatıb. Qazaxıstan hakimiyyəti hesab edir ki, dünyanın ən böyük qapalı (dünya okeanından təcrid olunan) su an-barının dayazlaşması iqlim dəyişikliyi ilə bağlıdır. Başqa sözlə, istiliyinin artması, yağıntının zəif olması və çaylarda sulu-luğun getdikcə azalması Xəzərdə suyun çəkilməsini şərtləndirir”.

Ekoloq Azamat Sarsenbaev Aktau şəhər sakinlərinin 2016-cı ildən etibarən Xəzər dənizinin kəskin dayazlaşmasını hiss etdiklərini bildirib: “Ha-zırda bəzi yerlərdə su birdən-birə bir neçə metr çəkilib. Suyun

azalması səbəbindən bütün adalar açılıb. Dəniz şəhərdən on metrə, şimal tərəfdən isə kilometrə uzaqlaşır. “Dəniz səviyyəsinin bir metr-dən çox aşağı düşməsi Xəzər dənizinin sahil zolağının, xüsusən də Qazaxıstan sektorunun mövqeyinin dəyişməsinə səbəb olub. Bu, dəniz sahəsinin dibinin və ona bitişik qurunun kiçik yamaclarına malik olması və hətta dəniz səviyyəsindəki kiçik dəyişikliklərin əhəmiyyətli dərəcədə daşqın və ya sahilin qurumasına gətirib çıxarması ilə izah olunur. Bu müddət ərzində dənizin su səthinin sahəsi 22 min kvadratmetrdən çox azalıb.

Azamat Sarsenbayev Xəzər dənizi-nin dayazlaşmasını həm də su anbarını qidalandıran iki əsas çayın–Jayk (Ural) və Volqanın vəziyyətinin pisləşməsi ilə əlaqələndirir: “Düşünürəm ki, bunun əsas səbəbi bu çayların vəhşicəsinə istismar olunmasıdır. Sovet İttifaqının dağılma-sından bəri həmin çaylar üzərində çoxlu sayda bəndlər tikilib, su kənd təsərrüfatı məqsədləri üçün istifadə olunur, sahilbo-yu şəhərlər var ki, onlar da Jayk və Volqa-dan su ilə təmin olunurlar”.

Ekoloq və “EkoMangistau” qey-ri-hökumət institutunun direktoru Kirill Osin də Xəzərin acınacaqlı vəziyyətinin səbəblərindən biri kimi çayların dayazlaşmasını hesab edir: “Bu, əsasən, iqlim dəyişikliyindən təsirlənir. Çaylar təbii yolla suyu qəbul etmir və əlavə olaraq sudan qeyri-rasional istifadə, çay yatağının lil-lənməsi kimi amillər də mənfi rol oynayır”.

Qazaxıstan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Xəzəri qidalan-dıran çayların vəziyyətinin pisləşməsi ilə bağlı ictimaiyyət nümayəndələrinin fikri ilə həmrəydir. Nazirliyin məlumatında Xəzər dənizindəki suyun 90 faizdən çox hissə-sinin Rusiya Federasiyası ərazisindən keçən Volqa çayı vasitəsilə gəldiyi deyilir. Jayk çayının payının isə 2 faizdən çox olmadığı, onun Xəzər dənizinin balıq eh-tiyatlarının çoxalmasında mühüm önəm daşdığı diqqətə çatdırılır. Eyni zamanda, bu çayın axınının 50-60 faiz azalması, buna görə də kürü tökmə yerlərinin deqra-dasiyaya uğraması səbəbindən də çayın ekoloji vəziyyəti daha da pisləşir.

Qazaxıstan mətbuatı yazır ki, və-ziiyyəti normallaşdırmaq məqsədilə Qazaxıstan və Rusiya tərəfindən “Çay hövzələrində (Jayk, Yertis və s.) tədqiqatlar üzrə əməkdaşlığın intensiv-ləşdirilməsi üzrə birgə “Vahid yol xə-ritəsi” imzalanıb.

Bu ölkənin sosial şəbəkələrində Xəzə-rin suyunun çəkilməsi də xronoloji ardıcı-lıqla yayımlanıb. Başqa sözlə, ötən əsrdə qazax alimləri tərəfindən Xəzərdə ilk da-yazlaşma hallarının 1930–1941-ci illərdə müşahidə edildiyi, bu dövrdə dəniz sə-viyyəsinin genişmiqyaslı iqlim dəyişikliyi səbəbindən Baltik sisteminə görə, 27,85 metr azaldığı vurğulanıb. Sonrakı illərdə dayazlaşmanın sürəti azalıb və 1960-cı illərdə sabitləşmə müşahidə edilib. Ötən əsrin 70-ci illərinin birinci yarısında isə bu səviyyə son 150 ildə həddindən artıq aşağı düşüb və sahiləni ərazilərin səh-rələşməsi prosesi başlayıb. Lakin 1978-ci ildən başlayaraq, Xəzərin səviyyəsində yenidən yüksəlmə müşahidə olunub və 1995-ci ilə qədər 2,5 metr qalxaraq 26,62 metr Baltik sisteminə çatıb. Bu dövr ərzində səviyyənin qalxmasının orta inten-sivliyi ildə təqribən 14 santimetr, bəzi il-lərdə isə 36 santimetr təşkil edib. 1995-ci ildə dəniz səviyyəsinin qalxması yenidən səngiyib, 2006-cı ildən isə təzədən azal-mağa başlayıb.

Xalq qəzeti. - 2023.- 25 iyul. - № 154. - S. 11.

Meşəyə baxmaq haqqı...

Elçin Bayramlı

Milli Park, yoxsa Biznes Park?

Əhvalat vaxt olur iki min iyirmi üçüncü il iyun ayının iyirmi birində Xaçmaz rayonunda. Burada keçiriləcək bir tədbir - Hüquqi və Demokratik İslahatlar Mərkəzinin insan alverinə qarşı mübarizə layihəsi çərçivəsində keçirilən dəyirmi masaya sosioloq ekspert kimi dəvət olunmuşam. Maraqlı müzakirələr getdi. Tədbirdən sonra nahar etmək üçün təbiət qoynunda yer axtarırdıq. Xaçmazlı dostumuz Nəsir həkim təklif etdi ki, bu yaxında bir maraqlı yer var meşənin içində, gedək orada necə deyirlər, “bir kismat çörək” yeyək.

Nə isə yol aldığımız rayonun şimal hissəsinə - Samur-Yalama Milli Parkına. Həqiqətən də, böyük meşəlik və təbii gözəllik. Yolda Şollar suyunun mənbəyindən buz kimi sərin su da götürdük və gəlib çatdıq deyilən məkana - Tel restoranına. Demək, Milli Parkın içində fəaliyyət göstərən restoran 2 kiçik tikili və 10-a yaxın taxta stoldan ibarətdir. Özümüzə bir qədər ət, tərəvəz, qarpız filan da götürmüşdük. Onları restoran işçilərinə verdik ki, kabab eləsinlər haqqını da ödəyək.

Nə isə, öz gətirdiyimiz məhsuldan bir neçə şiş kabab çəkmək üçün bizdən 20 manat aldılar. Əlavə də, restorandan bəzi şeylər - çay, meyvə-filan aldığımız və pulunu da ödədik. Yeməyimizi yeyib bir qədər meşənin gözəlliyindən feyziyab olduqdan sonra qalxdıq. Arxamızca gələn ofisiyent dedi ki, müəllim, bəs bizim pulumuzu ödəməməsiniz. Nə pulu? Sən demə, oturduğumuz bərbad taxta stol-stula görə də əlavə 20 manat pul ödəməliyik. Bu pulu da ödədik. Məlum olduğu kimi, aldığımız ərzağa cəmi 30 manat vermişik, burada oturub onu yemək üçün 40 manat ödəmişik. Yəni, dünyanın heç yerində belə biabırçılıq görünməyib.

Buradan çıxışa tərəf gedəndə gözüme ağaca vurulmuş bir elan sataşdı - “Milli Parka giriş ödənişlidir”. (Fotoya bax- E.B) Yəni, bir vətəndaş ağaclara baxmaq üçün kiməsə pul ödəməlidir. Bu nə biabırçılıqdır? Milli Park ümumxalq mülkiyyətidir. Burada, sadəcə, meşəyə baxmaq üçün bu meşənin sahibi olan vətəndaşlardan pul almaq nə deməkdir?

Üsusiən də, Milli Parkda. Ağzında Milli Park deyirsən ey, a kişi, Milli Park. Bura xalqın sərvətidir, Allahın insanlara bəxş etdiyi nemətdir. Bu meşələr bütün vətəndaşların ortaqlıq mülkiyyətidir, yəni mənindir, bizimdir. Sən kimsən ki, mənim meşəmdə məndən pul alırsan öz meşəmə baxdığım üçün?

Milli Parkda diqqətimizi daha bir məqam çəkdi. Belə restoranların səs-küyü ucbatından didərgin düşmüş heyvanların yerinə onların maketi düzülüb. Ağacların dibində dovşan, dələ, tısbağa, tülkü maketləri qoyulub. Milli Parkın girişində meşədə yaşayan heyvanlar haqqında məlumat verilib (fotoya bax-E.B), amma onların heç birinə burada rast gələ bilməzsən. İstəsən heyvan maketi ilə şəkil çəkdirə bilərsən.

Sözüm ondadır ki, xalqın ümumi sərvəti olan meşələrə, çaylara, göllərə baxmağa görə vətəndaşdan pul alınması dünyada analoqu olmayan rüsvayçılıqdır və adamın öz malını özünə satmağa bənzəyir. Bu biabırçılığa son qoyulmalıdır. Yalnız bu məkanlarda göstərilən hansısa xidmətə görə haqq alınmalıdır.

Qeyd edək ki, Samur-Yalama Milli Parkı 2012-ci ildə yaradılıb. Sahəsi 118 kv km-dir. Xaçmaz rayonunun şimal hissəsini əhatə edir.

Azərbaycanda 10 Milli Park yaradılıb- Zəngəzur Milli Parkı, Şirvan Milli Parkı, Ağgöl Milli Parkı, Hirkan Milli Parkı, Altıağac Milli Parkı, Abşeron Milli Parkı, Şahdağ Milli Parkı, Göygöl Milli Parkı, Samur-Yalama Milli Parkı və Qızılağac Milli Parkı. Milli parklar ölkə ərazisinin 5 faizə yaxın hissəsini təşkil edir.

İndi müvafiq orqanlar məsələyə aydınlıq gətirməlidirlər - Milli Parklara giriş niyə pullu olmalıdır? Yəni, vətəndaş öz meşəsinə baxmaq üçün niyə pul ödəməlidir? Cavabı dərc etməyə hazırıq.

Səs. - 2023.- 29 iyul. - № 133. - S. 13.

İqlim dəyişmələri bəşəriyyəti təhdid edir

Məsaim Abdullayev

Qlobal iqlim dəyişmələri bugünüümüzün reallığıdır və onun ağır fəsadları artıq planetimizin çox yerində insanların həyatını təhdid edir. Demək olar ki, elə bir gün olmur ki, KİV-də Yer kürəsinin hansısa bir guşəsində insanları heyrətə, bəzən də vahiməyə salan ağır təbiət hadisələri barədə xəbərlər yer almasın.

Bir vaxtlar bu problemin mövcudluğuna şübhə ilə yanaşanların çoxu hazırda vəziyyətin ciddi olduğunu fərqləndirir. Təkcə son iki gündə baş verən iki təbiət kəlakizmini xatırlatmaq yerinə düşər. Dünən “Doxuri” tropik qasırğası Filippini cənginə alıb və burada ölənlərin sayı artıq 25-ə çatıb, daha 20 nəfər itkin düşüb.

Qeyd edək ki, Filippində daha əvvəl 13 nəfərin öldüyü barədə məlumat yayılmışdı. Fırtına, əsasən, arxipelaqın ən böyük adasına - Luzona təsir edib. Güclü qasırğa elektrik xətlərinə ziyan vurub və torpaq sürüşməsinə səbəb olub.

Filippin rəsmiləri qasırğa ilə bağlı 260 mindən çox insanın evlərini tərk etdiyini, bəzilərinin təxliyə mərkəzlərində olduğunu bildirib. Təxminən 36 evə ziyan dəyib və ya dağılıb. Fırtına nəticəsində ölkənin hava limanlarında 85 reys təxirə salınıb.

İki gün əvvəl isə Yaponiyada Kanun qasırğasının ölkənin cənub bölgələrinə yaxınlaşması ilə əlaqədar ən azı 264 aviareys təxirə salınıb. Meteoroloqların proqnozlarına görə, bu bölgədə güclü yağış da gözlənilir. Yaxın günlərdə 100 mm-dən çox yağıntı düşə bilər. Məlumdur ki, “Gündoğar ölkə” təbiətin şıltaqlıqlarından ən çox əziyyət çəkən məkanlardan biridir.

Planetimizdə baş verən anomal proseslərlə bağlı vəziyyət o yerə çatıb ki, ABŞ Dövlət katibi Entoni Blinken iqlim dəyişmələrini nüvə müharibəsi ilə müqayisə edib. Amerikalı diplomat bugünlərdə sözügedən məsələ ilə bağlı jurnalistlərin suallarına cavab verərkən bildirib ki, nüvə müharibəsi təhlükəsi heç də dünyada iqlim dəyişikliyi problemlərindən daha təhlükəli deyil. “Mənə elə gəlir ki, hansısa iyerarxiyadan danışmaq mümkün deyil. Potensial münaqişə də daxil olmaqla diqqət mərkəzində olan bəzi şeylər var. Lakin şübhəsiz ki, iqlim dəyişikliyi hamımız üçün ekzistensial problem yaradır”, - deyərək E.Blinken qeyd edib.

Bəli, bu gün hər birimizi narahat edən qlobal problemlərdən biri də iqlim dəyişmələridir. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə, son 100 ildə Yer kürəsində orta temperatur 0,8 dərəcə artıb. Şimal qütbündə və Antarktidada nəhəng buzlaqların sürətlə əriməsinin əsas səbəbi məhz budur. Temperaturun artması isə, əsasən, antropogen amillərlə bağlıdır.

Antropogen amillərin əsasını istilik effekti yaradan qazlar: karbon, metan, azot oksidi, azot bir oksid və xlor-fülör birləşmələr təşkil edir. Son bir əsrdə kosmik Yer kürəsində sel, daşqın hadisələrinin sayı kəskin artıb. Okeanın səthi əvvəllər min metr dərinliyə qədər qızırılsa, artıq qızma iki min metr dərinliyə qədər çatır. Bu da isti axınların daha da qızmasına səbəb olur. Yəni, bütün bu təbii fəlakətlərin artımında əsas amil iqlim dəyişmələridir.

Azərbaycan da qlobal iqlim dəyişmələrinin təsirindən kənarda qalmamışdır. Hesablamalara görə, son bir əsrdə ölkəmizin ərazisində orta illik temperatur 0,4-1,3C-yə qədər artmışdır. Temperatur artımı regionlardan asılı olaraq qeyri-bərabər paylanır. Son onilliklərdə Azərbaycan ərazisində kiçik dağ çaylarında sel və daşqınların sayı və gücü artmışdır.

Azərbaycan Respublikası BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasına 1995-ci ildə qoşulmuş və Konvensiyanın Kioto Protokolunu 2000-ci ildə təsdiq edilmişdir. Kioto protokolu üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsinin ikinci dövrü üçün qəbul edilmiş Doha əlavəsi 14 aprel 2015-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən ratifikasiya edilmiş və ölkə Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən imzalanmışdır.

P.S. Qəzetimiz çapa hazırlanarkən məlum oldu ki, Çin hökuməti paytaxtda yağın aramsız leysan yağışların səbəb ola biləcəyi daşqın təhlükəsi ilə bağlı təcili tədbirlər görür. Pekinin təhlükəli ərazilərindən 31 mindən çox insan təxliyə edilib.

Yerli meteorologiya xidmətinin məlumatına görə, sutka ərzində paytaxtın Fənsan rayonuna 350 millimetr yağıntı düşüb. Əlverişsiz hava şəraiti ilə əlaqədar Pekinin Şoudu beynəlxalq hava limanında 92 aviareys ləğv olunub.

Səid Səfərov,

AMEA-nın Coğrafiya İnstitutunun şöbə müdiri,
coğrafiya elmləri doktoru

– Həqiqətən, qlobal istiləşmə və onunla əlaqədar müasir iqlim dəyişmələri yaşadığımız dövrdə bəşəriyyəti narahat edən ən əsas problemlərdən biridir.

Alimlər bu qənaətdədirlər ki, sənayeləşmə dövründən başlayaraq yanacağa (neft, daş kömür, təbii qaz və s.) olan tələbatın durmadan yüksəlməsi ilə əlaqədar atmosfərə atılan karbon qazının miqdarı kəskin artaraq son dövrlərdə təhlükəli həddə çatmışdır. Bunun nəticəsində Yerin şüalandırdığı uzundalğalı enerjinin getdikcə daha böyük hissəsi atmosferdəki karbon qazı və digər istilik effekti yaradan qazlardan geriye əks olunur ki, bu da Yerin istilik balansını pozaraq qlobal istiləşməyə səbəb olur.

Məlumat üçün bildirək ki, BMT-nin İqlim dəyişmələri üzrə hökumətlərarası ekspertlər qrupunun 2022-il avqustun 9-da Cenevrədə yaydığı sonuncu 6-cı hesabatına əsasən, 1850-1900-cu illərlə müqayisədə Yer kürəsinin orta illik qlobal temperaturu 1,1-1,2 dərəcə artıb. Müasir iqlim ssenarilərinə əsasən, yaxın onilliklərdə qlobal temperatur artımının 1,5, hətta 2 dərəcəyə çatacağı gözlənilir. Temperaturun artması ilə planetin bütün iqlim şəraiti də dəyişir – ekstremal təhlükəli hadisələrin təkrarlanması artır, təbii zonaların yerdəyişməsi baş verdiyindən bitki və heyvanlar məhv olur.

Qlobal istiləşməni məhdudlaşdırmağın yeganə yolu dünyanın enerji balansında bərpaolunan enerjinin (külək, günəş və s.) xüsusi çəkisini kəskin artırmaqla, atmosfərə atılan karbon qazı və digər istixana qazlarının miqdarının azaldılmasıdır. Bununla yanaşı, qlobal temperaturun dəyişməsinə dünya okeanında baş verən irimiqyaslı proseslər də nəzərəcarpacaq təsir göstərir. Bunlardan biri Sakit okeanın ekvatorial ərazilərində vaxtaşırı müşahidə olunan “La Nino” və onun əksi olan “El Nino” hadisələridir.

“La Nino” baş verdiyi zaman Sakit okeanın tropik və xüsusilə də ekvatorial hissəsində nisbətən isti səth axınları şərqdən qərbə doğru hərəkət edərək Cənubi Amerikanın qərb sahillərində (Peru və Ekvador) “apvelling” hadisəsinə, yəni nisbətən soyuq dərinlik sularının səthə qalxmasına səbəb olur. Suyun temperaturunun kəskin artması buradakı canlılar üçün əlverişsiz şərait yaratmaqla yanaşı, intensiv yağıntılara, qasırğalara və daşqınlara səbəb olur.

Son 3 ildə aktiv olan “La Nino” zəifləməkdə və öz yerini “El Nino”ya verməkdədir. Bununla əlaqədar dünya alimləri 2024-cü ildə qlobal temperaturun “El-Nino” səbəbindən daha 0,2 dərəcə artacağını, tropik və ekvatorial zonada yağıntıların azalmasını, quraqlığı və Avropanın şimalında qış aylarında şiddətli soyuqların olacağını proqnozlaşdırırlar.

Xalq qəzeti. - 2023. - 1 avqust. - № 160. - S. 10.

Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi diqqət mərkəzindədir

Hacıyev İnam

Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması məqsədi ilə ətraf mühit davamlı şəkildə mühafizə edilməli, çirklənməsi də minimuma endirilməlidir. Eyni zamanda, təbiətin mühafizəsi gündən-günə təkmilləşdirilməli, hətta təbii sərvətlərdən belə səmərəli şəkildə istifadə edilməlidir və təsadüfi deyil ki, bütün bunlar Azərbaycan dövlətinin ekoloji siyasətinin əsasını təşkil edir. Məhz bu siyasət ətraf mühitin sağlamaşdırılması məqsədi ilə ardıcıl işlərin həyata keçirilməsini tələb edir.

Bilirik ki, müstəqillik dövründən əvvəl ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi demək olar ki, arxa planda olub. Sovetlər ittifaqı dövründə Azərbaycan ərazisində ekologiya vəziyyəti, ətraf mühitin çirklənməsi həmin ölkə hakimiyyətini qətiyyənlə maraqlandırmırdı. Azərbaycan ərazilərində qurulan, fəaliyyət göstərən zavod və fabriklərin daha çox məhsul istehsal etməsi, daha çox gəlirlə, rentabelli şəkildə işləməsi o zaman maraq dairəsində olub. Həmin zavod və fabriklərin iş prosesi samanı tullantılarının hansı həddə olması, təbiətə onların nə dərəcədə zərər vurməsi, ətraf mühiti çirkləndirməsi sovetlər ölkəsi üçün qətiyyənlə müzakirə mövzusu belə olmayıb və həmin dövrdə istehsal müəssisələrinin təbiətə, təbii ki, nəticə etibarilə Azərbaycanlılara ancaq zərəri dəyirdi. Belə bir vəziyyətdə ətraf mühitə vurulan ziyan Azərbaycanın ekoloji mühitini nəzərəcarpacaq dərəcədə pisləşdirmişdi və ətraf mühitin, təbiətin sağlamaşdırılmasına böyük ehtiyac duyulurdu.

Müstəqilliyimiz yenidən bərpa edildikdən, eləcə də xalqın təkidli tələbi ilə Ümummilli Lider Heydər Əliyev 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra ətraf mühitin, təbiətin, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, sağlamaşdırılması istiqamətində tədbirlər görülməyə başlandı. Ekoloji şəraitin yaxşılaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ardıcıl işlərin aparılması prioritet məsələyə çevrildi, paytaxtın, eləcə də rayonların yaşıllaşdırılmasına, ekoloji tarazlığın bərpasına start verildi. Yeni dövr üçün ekoloji strategiya məhz ekoloji siyasətə dair imzalanan “Azərbaycan Respublikasının Ekoloji Konsepsiyası” əsasında müəyyənləşdirildi. Bunun ardınca da, əvvəlcə 1998-ci ildə “Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə Milli Fəaliyyət Proqramı” qəbul edildi, sonra 1999-cu ildə Milli Məclisin qəbul etdiyi “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” qanun təsdiqləndi və 2000-ci ildə isə “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” və “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” daha iki qanun qəbul olundu. Ekoloji problemlərin həllinin dövlətin əsas diqqət göstərdiyi istiqamətlərdən olduğu 2001-ci ildə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin yaradılması ilə öz təsdiqini tapdı.

Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi bu gün də Azərbaycan dövlətinin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətlərini təşkil edir. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin siyasi kursunu uğurla davam etdirən cənab Prezident İlham Əliyev bütün sahələr kimi ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsinə ciddi diqqət yetirir və göründüyü kimi, bu istiqamətdə məqsədyönlü addımlar atılır. Məhz cənab İlham Əliyevin Azərbaycan Prezidenti olaraq ölkəyə rəhbərlik etdiyi son illər ərzində ekologiya, təbiəti mühafizə və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadəyə dair bir sıra normativ hüquqi aktların qəbul edilməsi, təbiətin qorunması və sağlamaşdırılması sahəsində mühüm praktiki işlərin görülməsi qeyd olunan məqsədyönlü addımların atıldığını isbatlayır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2006-cı il 28 sentyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nda bir çox tələblərlə yanaşı, meşələrin seyrəkləşməsinin, torpağın eroziyasının, meşə massivlərinin azalmasının qarşısının alınması barədə tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulurdu və həmin tədbirlər sayəsində görülən işlər də göz önündədir. Göz önündə olan həmin işlər dövlətimizin, dövlət başçımızın ekologiyaya, ətraf mühitin mühafizəsinə, təbiətin qorunmasına həssas yanaşdığını təsdiq edir. Azərbaycan dövləti və cənab Prezident İlham Əliyevin ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsinə nə qədər önəm verdiyi 2010-cu ilin Azərbaycanda “Ekologiya ili” elan olunması ilə bir daha öz təsdiqini tapdı və təsadüfi deyil ki, həmin il Azərbaycanda ətraf mühitin sağlamaşdırılması baxımından dönüş ili kimi tarixə yazıldı.

“Ekologiya məsələləri hər bir ölkə üçün, hər bir vətəndaş üçün vacib olmalıdır. Bu, insanların sağlamlığıdır. Sağlam ekoloji mühit, sağlam hava, təmiz su-bütün bunlar insanın həyatı üçün ən əhəmiyyətli məsələlərdir”, - deyərək cənab Prezident İlham Əliyevin ekoloji problemlərə həsr olunmuş müşavirələrdə qeyd etməsi ölkə rəhbərinin bu məsələyə, ekologiyaya, ətraf mühitin mühafizəsinə nə dərəcədə diqqət və qayğı ilə yanaşdığını irəli gəlir. Azərbaycanın ümumilikdə, 2020-ci ilə kimi prioritet istiqamətlərini müəyyənləşdirən, “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasına əsasən, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi, indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək

məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə dövlətin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətləri kimi götürülüb. Ekoloji siyasətin əsas istiqamətləri üzrə qarşıya qoyulmuş hədəflərə çatmaq üçün “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadəyə dair 2016-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nda ətraf mühitin mühafizəsi, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə ilə bağlı prioritet istiqamətlər müəyyənləşdirilərək, həyata keçiriləcək vəzifələr əks olunub. Bu vəzifələrin də öhdəsindən lazıqgincə gəlinib və bütün bunların nəticəsidir ki, son illərdə ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində kifayət qədər işlər görülmüşdür. Son illər ərzində minlərlə hektar sahədə meşəbərpə tədbirləri, o cümlədən meşə əkini və səpini aparılıb, nəticədə minlərlə ağac əkilib. Hazırda ölkədə milli parkların, dövlət təbiət qoruqlarının və dövlət təbiət yasaqlıqlarının sayı artmaqdadır, hansı ki bu, məhz ətraf mühitin, təbiətin mühafizəsinə, ekoloji vəziyyətin daha da yaxşılaşdırılmasına hesablanıb.

Azərbaycanda ekologiyanın qorunması və ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində görülən tədbirlərin beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən təqdir edilməsi də təsadüfi sayıla bilməz. ABŞ-ın Yel və Kolumbiya Universitetləri tərəfindən 2016-cı ilin yanvar ayında hazırlanan Ekoloji Fəaliyyətin Effektivliyi İndeksi üzrə qiymətləndirmənin nəticələrinə əsasən, mövcud ekoloji vəziyyətə görə Azərbaycan dünya ölkələri arasında 100 ballıq qiymətləndirmə sistemi üzrə 31-ci sırada qərarlaşıb. Məhz bu qiymətləndirmənin nəticələrinə, reyting sıralanmasına, qərarlaşmasına görə ölkəmizin Yaponiya, Belçika, Hollandiya, İsrail kimi dünyanın bir sıra qabaqcıl və inkişaf etmiş ölkələrindən öndə olduğu bəlli olub. Ekoloji Fəaliyyətin Effektivliyi İndeksində əsasən meşələrlə bağlı istiqamətdə qiymətləndirmə üzrə isə Azərbaycanın 180 ölkə arasında 5-ci yerdə qərarlaşması isə daha qürurverici məqam sayılır və bu da ekoloji məsələlərə, təbiətin və ətraf mühitin mühafizəsinə dövlətimizin, dövlət başçımızın nə dərəcə diqqət ayırdığını bir daha aydın şəkildə göstərir.

Sözsüz ki, ekologiyanın qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi təkcə dövlətin, dövlət başçısının, dövlət orqanlarının deyil, eyni zamanda cəmiyyətin də maraq dairəsində olmalıdır. Çünki insanlar bilməlidirlər və bilirlər ki, təbiətin, ətraf mühitin qorunmaması, onun çirklənməsi nəticə etibarı ilə ekoloji problemlərə, ekoloji tarazlığın pozulmasına gətirib çıxara bilər və bu da bütövlükdə insan cəmiyyəti üçün təhlükəli vəziyyətin yaranması deməkdir. Qlobal istiləşmə, təbiətdə su ehtiyatlarının tükənməsi və digər məsələlər məhz ekoloji tarazlıqla bağlı olan məsələlərdir və bu baxımdan insan cəmiyyəti bunun qarşısını almaq üçün əlindən gələni əsirgəməməlidir. Sevindirici haldır ki, ümumilikdə cəmiyyətimiz bu məsələyə də çox ciddi yanaşır və təbiətin, ekologiyanın qorunmasına, təbiətin mühafizəsinə qətiyyətlə laqeyid deyil. Elə ekoaktivistlərin dinc aksiya keçirmələri də bu baxımdan təsadüfi deyildi, ekologiyanın çirklənməsinə qarşı Azərbaycan cəmiyyətinin haqq səsinə ucaltması idi. Cəmiyyətimiz digər sərvətlərimizi talan edən, yerini də viranə qoyan ermənilərin filiz yataqlarımızda da analoji vəziyyətə səbəb olan əməllərinə qarşı çıxmaqla, ətraf mühitin qorunmasının bizim üçün nə dərəcədə dəyərli olduğunu bir daha bəyan etdi ki, bu, hər kəs üçün bir dərs sayılır.

Ermənistan tərəfinin ərazilərimizi işğal etdiyi, eləcə də işğal altında saxladığı dövrdə ermənilərin bizə məxsus olan torpaqlarda ekoloji terror törətdiyi dünya ictimaiyyətinə bəllidir. Bəllidir ki, ərazilərimizdə qanunsuz şəkildə məskunlaşan ermənilər fauna və floraya nə qədər ziyan vurublar. Su hövzələrimizə, meşələrimizə, yaşıllıqlarımıza mütəmadi olaraq ziyan vuran, suyu çirkləndirən, ağacları qırıb daşıyan, yaşıllıqları qıran, yandıran, məhv edən ermənilər təbiətdə həm bitgi örtüyünə, həm də heyvanat aləminə zərər yetiriblər və bunun sayəsində ekoloji tarazlığın pozulmasına zəmin yaradıblar. Eyni zamanda təbii sərvətlərlə zəngin olan Azərbaycan torpaqlarını işğal etmələrindən istifadə edərək, əlvan metal, filiz yataqlarımızı qanunsuz istismar edən ermənilər həmin yataqlarda da ekologiyaya zidd hərəkətlərə yol verməklə təbiəti çirkləndirmişlər ki, cəmiyyətimiz bu məsələ ilə də barışmadığını ekoaktivistlərin aksiyası ilə bir daha dünyaya bəyan etdi. Bəyan etdi ki, əvvəla təbiətin, ətraf mühitin çirkləndirilməsinə, ekoloji problemlərin yaradılmasına biz yol vermərik və Azərbaycan ekologiyasının, ətraf mühitin, təbiətin qorunduğu, mühafizə edildiyi ölkədir və budan sonra da ölkəmizdə ekoloji məsələlərə həssas yanaşılacaq.

Şuşada Ekoloji məsələlər üzrə İşçi Qrupunun iclası keçirilib

Şuşada Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində məsələlərin mərkəzləşdirilmiş qaydada həlli ilə bağlı yaradılmış Əlaqələndirmə Qərargahının nəzdində fəaliyyət göstərən İdarələrarası Mərkəzin Ekoloji məsələlər üzrə İşçi Qrupunun iclası keçirilib.

AZƏRTAC xəbər verir ki, iclasda İşçi Qrupda təmsil olunan müvafiq dövlət qurumlarının nümayəndələri və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Şuşa rayonunda Xüsusi Nümayəndəliyinin, Şuşa Şəhəri Dövlət Qoruq İdarəsinin, Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonuna daxil olan Qubadlı, Cəbrayıl və Zəngilan rayonlarında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Xüsusi Nümayəndəliyinin, Qarabağ iqtisadi rayonuna daxil olan işğaldan azad olunmuş ərazilərdə (Şuşa rayonu istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Xüsusi Nümayəndəliyinin, Qarabağ İqtisadi Rayonunda Bərpa, Tikinti və İdarəetmə Publik Hüquqi Şəxsin, Şərqi Zəngəzur İqtisadi Rayonunda 1 saylı Bərpa, Tikinti və İdarəetmə Publik Hüquqi Şəxsin nümayəndələri iştirak ediblər.

İşçi Qrupun rəhbəri, ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Vüqar Kərimov nazirlik tərəfindən Şuşa rayonu ərazisində həyata keçirilən ekoloji tədbirlər, o cümlədən meşəbərpa və yeni yaşıllıq sahələrinin salınması tədbirləri, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, eləcə də Xocalı və Şuşa rayonlarının inzibati ərazisində nadir təbiət komplekslərinin, xüsusilə tarixi və paleontoloji abidələrin qorunması və etalon ərazi kimi saxlanması məqsədilə 1988-ci ildə yaradılmış Daşaltı Dövlət Təbiət Yasaqlığının fəaliyyətinin bərpası istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər haqqında məlumat verib. Bildirilib ki, rayon ərazisində mövcud olmuş 8526 hektar meşə fondu sahəsinin meşə ilə örtülü 2972,8 hektarı və Daşaltı Dövlət Təbiət Yasaqlığının (ümumi sahəsi 450 hektar) 50 hektarı məhv edilib. 1990-cı illərdə qeydiyyatdan alınmış 8 mineral-xammal yatağından 4-ü istismar edilib. Ermənistan tərəfindən 30 illik işğal dövründə ətraf mühitə vurulmuş ziyan beynəlxalq hüquqi müstəvidə qiymət verilməsi ilə əlaqədar məsələyə cəlb olunmuş ekspertlərlə birgə məlumat mübadiləsi aparılır.

Məlumat verilib ki, Şuşa şəhəri ərazisində hidrometeoroloji şəbəkənin bərpası istiqamətində bütün lazımi sensorlarla təchiz edilmiş avtomat meteoroloji stansiyanın quraşdırılması işləri yekunlaşdırılıb. Həmin stansiyanın quraşdırılması ilə Şuşa rayonunun iqlim şəraitinin qiymətləndirilməsinə, meteoroloji proqnoz və xəbərdarlıqların dəqiqliyinin artırılmasına nail olunub. Regionda hidrometeoroloji xidmət səviyyəsinin artırılması rayon ərazisində fəaliyyəti nəzərdə tutulan istehsal və kənd təsərrüfatı sahələri üçün çox faydalıdır.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə aparılan intensiv abadlıq və quruculuq işləri ilə yanaşı, ətraf mühitin bərpası ilə bağlı tədbirlərin görülməsinə zərurət yaranıb. Həmin məqsədlə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən Şuşa şəhərində olan mövcud yaşıllıqların bərpası ilə yanaşı, yeni salınacaq yaşıllıqlarda istifadə olunacaq ağac və kolların bioekoloji xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla siyahısı tərtib olunub və əkin tipinə görə təsnifatı hazırlanıb.

Şuşa rayonu ərazisində yerləşən Topxana meşəsinə bitişik olan 1,5 hektar torpaq sahəsində və Şuşa şəhərinin giriş hissəsinin sol tərəfində 0,02 hektar torpaq sahəsində yerli şəraitə uyğun ağac növləri əkilib.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Şuşa rayonunda Xüsusi Nümayəndəliyinin təmsilçisi tərəfindən Azərbaycanın xüsusi tarixi, mədəni və strateji əhəmiyyətə malik olan Şuşa şəhərinin bərpası və yenidən qurulması, gələcək inkişafının təmin edilməsi məqsədilə planlaşdırma və layihələndirmə işləri barədə məlumat verilib. Şuşada aparılan tikinti-quruculuq, bərpa işləri çərçivəsində ekoloji məsələlərə xüsusi diqqət ayrıldığı qeyd olunub. Şuşanın Baş planına uyğun olaraq, evlərin və digər obyektlərin inşası layihələrinin hazırlanmasında yaşıl zolaqların, parkların salınmasının nəzərə alındığı və tikintisi nəzərdə tutulan ərazilərdə yerləşən ağacların qorunub saxlanılması və yeni əraziyə köçürülməsinin təmin olunduğu bildirilib.

Şuşa rayonunun əlverişli coğrafi mövqeyi və zəngin təbiəti xidmət və turizm sahələrinin inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır. Xüsusi Nümayəndəlik digər aidiyyəti qurumlarla birgə tikinti-quruculuq layihələrini planlaşdırarkən doğma yurdlarına qayıdacaq şuşalılar və qonaqlar üçün rahat və sağlam yaşayış mühitinin yaradılmasını, ekoloji standartlara cavab verən innovasiya metodlarının reallaşmasına xüsusi diqqət ayırır. Şuşa şəhərinin və ətraf ərazilərin inkişaf konsepsiyası hazırlanarkən rayon ərazisində yerləşən çayların, Daşaltı Dövlət Təbiət Yasaqlığının, minerallarla zəngin Turşsu su mənbəyinin imkanlarını turizm sahələrinin inkişafında nəzərə almaq planlaşdırılır.

Görüşdə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə bərk məişət tullantılarının idarə olunması barədə iştirakçılara məlumat verilib.

Bildirilib ki, Şuşa şəhərində bərk məişət tullantılarının “Təmiz Şəhər” ASC tərəfindən idarə edilməsi davam etdirilir. Şəhərdə 70 meydançada 121 konteyner yerləşdirilib. Şuşa Şəhəri Dövlət Qoruğu İdarəsi ilə birlikdə perspektivdə quraşdırılacaq yeraltı tullantı konteynerləri üçün 6 ədəd tullantı meydançası quraşdırılıb. Şuşa şəhərində əmələ gələn tullantıların idarə edilməsi üçün müasir tələblərə uyğun 6 ədəd xüsusi texnika və 4 çeşidli yeraltı konteynerlər alınıb.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin şöbə müdiri Faiq Mütəllibovun təqdimatında işğaldan azad edilmiş ərazilərdə dövrü iqtisadiyyatın təmin edilməsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə olunması istiqamətində Ağdam rayonunun Kəngərli kəndinin bərpa və yenidən qurulması zamanı yaranan tikinti-söküntü tullantılarının təkrar emalına başlanıldığı qeyd olunub.

Belə ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə aparılan bərpa və yenidənqurma işləri nəticəsində tikinti və söküntü tullantılarının həcmi artırması ilə əlaqədar Ağdam rayonunda başlanılan pilot layihənin məqsədi tullantıların dayanıqlı şəkildə idarə olunmasını təmin etməkdir.

Qeyd olunub ki, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən BMT-nin Ətraf Mühit Proqramının ekspertlərinin iştirakı ilə Şuşa şəhəri və Ağdam rayonu ərazisindəki dağıntılardan götürülmüş nümunələrin laborator təhlilləri aparılıb və həmin tullantıların təkrar emal edilərək tikintidə istifadəyə yararlı olduğu müəyyən olunub. Növbəti mərhələdə həmin fəaliyyətin genişləndirilərək işğaldan azad edilmiş digər ərazilərdə də tətbiqi ilə bağlı tədbirlər görülür.

Ekoloji məsələlər üzrə İşçi Qrupun üzvü, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) vitse-prezidenti, akademik İradə Hüseynova çıxışında Ulu Öndər Heydər Əliyevin dediyi kimi, Şuşanın hər bir azərbaycanlı üçün çox yüksək dəyərə malik olduğunu qeyd edib. Müzəffər Azərbaycan Ordusu tərəfindən torpaqlarımız işğaldan azad edildikdən sonra Qarabağa “Elmin Böyük Qayıdışı” üçün yaradılmış şəraitdən istifadə edərək elmi təşkilatlar və alimlər tərəfindən regionda, eləcə də Şuşa şəhəri və ətraf ərazilərdə kompleks bioloji və radioekoloji monitorinqlərin həyata keçirildiyinə, torpaq və su resurslarının tədqiq edildiyinə diqqət çəkib. Sonra akademik İradə Hüseynova Şuşa rayonunun, o cümlədən Daşaltı Dövlət Təbiət Yasaqlığının landşaftı, torpaq örtüyü, bioloji müxtəlifliyi, zəngin flora və faunası, bu ərazilərdə mövcud olan və Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı Kitab”ına düşmüş nadir növlər haqqında məlumat verib. O, müvafiq elmi tədqiqat institutları tərəfindən aparılmış bioloji, radioekoloji, mikrobioloji monitorinqlərin nəticələri ilə toplantı iştirakçılarını tanış edib.

Akademik İradə Hüseynova AMEA Biologiya və Tibb Elmləri Bölməsinin təşkilatçılığı ilə son iki ildə keçirilmiş konfrans və elmi seminarlarda Şuşa rayonuna xüsusi diqqət yetirildiyini, ötən il sentyabrın 22-23-də “Şuşa İli”nə həsr edilmiş “Qarabağın biomüxtəlifliyi, torpaq və su ehtiyatları: gələcəyə baxış” mövzusunda beynəlxalq konfransın bağlanış mərasiminin Şuşada, Cıdır düzündə keçirildiyini bildirib.

Çıxışının sonunda AMEA-nın vitse-prezidenti bu günlərdə dünyaca nüfuzlu “Springer” nəşriyyatında ingiliscə nəşr edilmiş kitabda iki irihəcmli fəslin Qarabağın dərman və qida əhəmiyyətli bitkilərinə və onların yerli azərbaycanlı əhali tərəfindən istifadəsinə həsr edildiyi barədə məlumatı iştirakçıların diqqətinə çatdırıb.

Azərbaycan Dövlət Su Ehtiyatları Agentliyinin nümayəndəsi tərəfindən Şuşa şəhərinin içməli su təchizatı sistemlərinin yenidən qurulması işləri barədə məlumat verilib. Şuşa şəhərini dayanıqlı içməli su ilə təmin etmək məqsədilə layihənin birinci mərhələsi çərçivəsində yeni su anbarlarının inşa olunduğu qeyd olunub. Belə ki, Şuşa şəhərinin su təchizatı, kanalizasiya və yağış suları sisteminin yenidən qurulması layihəsindən perspektiv inkişaf nəzərə alınmaqla 25 min nəfər faydalanacaq. Bildirilib ki, şəhərin içməli su tələbatı mövcud Kiçik Kirs, Zarışlı mənbələri və 2022-ci ildə istismara verilmiş Zarışlıçay su anbarı hesabına ödəniləcək, eləcə də su təchizatında dayanıqlığın təmin olunması məqsədilə ümumi həcmi 6 min kubmetr olan 3 su anbarı layihələndirilib. Birinci anbarın tikintisinin cari ilin sonuna qədər yekunlaşdırılması planlaşdırılır. Şəhərdə formalaşan tullantı sularının tam təmizlənilib zərərsizləşdirilməsi məqsədilə məhsuldarlığı sutkada 8 min kubmetr olan tullantı sutəmizləyici qurğunun tikintisi planlaşdırılır. Şuşa şəhəri işğaldan azad edildikdən qısa müddət sonra şəhərin içməli su təminatının bərpasına başlanılıb. İlin müəyyən dövrlərində Kiçik Kirs və Zarışlı mənbələrində məhsuldarlığın kəskin azalması səbəbindən alternativ su mənbəyinin yaradılması layihəsinin icrasına başlanılıb. Bu məqsədlə Zarışlı çayının məcrasında tutumu 25 min kubmetr olan sutoplayıcı anbar, nasos stansiyası və 2,9 kilometr uzunluğunda yeni təzyiqli kəmərlər inşa edilib. Ötən ilin dekabrında yeni mənbədən şəhərə suyun verilməsi təmin edilib. Gələcəkdə Zarışlıçay su anbarı genişləndirilərək tutumu 7,5 milyon kubmetrə çatdırılacaq.

İclasda, həmçinin dəvət olunan digər qurumlar tərəfindən tikinti-söküntü tullantılarından təkrar xammal materialı kimi istifadə perspektivləri, yol-infrastruktur layihələrinin icrası zamanı ətraf mühitə minimum təsirə nail olunması, Şuşa şəhərində yaşıllıqların mühafizəsi və zənginləşdirilməsi perspektivləri, Şuşa yolunun tikintisi

işlərində tələb olunan xammal təminatı, həmçinin işğaldan azad edilmiş ərazilərdə həyata keçirilən tikinti-quruculuq işləri ilə bağlı daxil olan müraciətlər barədə və Şuşa şəhəri ərazisində icra olunan layihələrin ekoloji qiymətləndirilməsi məsələləri müzakirə edilib.

Sonra iclas iştirakçıları Daşaltı Dövlət Təbiət Yasaqlığını və Topxana meşəsini müşahidə edib və Şuşa şəhərində qurulmuş avtomat meteoroloji stansiyanın işi ilə tanış olublar.

Azərbaycan. - 2023.- 6 avqust. - № 165. - S. 6.

Separatçıların Sərsəng su terroru

“Humanitar böhran” harayı qoparanlar 6 rayonun susuz qalmasına göz yumurlar

Vaqif Bayramov

Prezident İlham Əliyev çıxışlarının birində azad edilmiş torpaqlarda böyük su mənbələrinin mövcud olduğunu və 30 ilə yaxın bir müddətdə bu potensialdan məhrum edildiyimizi bildirib. Ölkə rəhbəri Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətini bu sahədə də apardığını və ekoloji terror həyata keçirdiyini vurğulayıb. Dövlətimizin başçısı daha sonra deyib: “Məşələrin qırılması, qoruqların məhv edilməsi–54 min hektar meşə sahəsi ermənilər tərəfindən kəsilib, dağıdılıb, talanıb, oğurlanıb və bu, böyük cinayətdir. Dəymiş bütün ziyan indi hesablanır, o cümlədən, bu ziyan da hesablanacaq. Onlar bizi sudan məhrum etmişdilər. Sərsəng su anbarı indi də onların nəzarətindədir...”

Xatırladaq ki, 1976-cı ildə Ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə hazırda Tərtər (keçmiş Ağdərə) ərazisində tikilən və ümumi tutumunu 560 milyon kubmetr və hündürlüyü 125 metr olan Sərsəng su anbarı Azərbaycanın 6 rayonunda (Tərtər, Ağdam, Bərdə, Goranboy, Yevlax və Ağcabədi) 100 min hektara yaxın torpaq sahəsini suvarma suyu ilə təmin edirdi.

Ermənistan Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarını qəsb etdiyi 30 ilə yaxın bir müddətdə bu ərazilərdəki yaşayış sahələrini xarabalığa çevirdi, tarixi abidələrimizi dağıtdı, bütün bunlarla bərabər genişmiqyaslı ekoloji terror həyata keçirdi. Böyük su mənbələrinin, o cümlədən Sərsəng su anbarının işğal altında saxlanması isə bir sıra rayonlarımızın suvarma suyu ilə təmin edilməsində ciddi problemlər yaratdı. Bax, belə bir şəraitdə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun təbiətinə ciddi ziyan vuruldu, ekoloji tarazlıq pozuldu.

Xatırlatmaq yerinə düşər ki, uzun illik işğal dövründə qəsbkar ölkə tərəfindən Sərsəng su anbarı, 130 min hektar ərazini su ilə təmin edən və uzunluğu 6426 kilometrlik suvarma kanalları şəbəkəsi, 185 kilometrlik kollektor və drenaj kanalları, 1429 artezian quyusu, 539 hidrotexniki tikinti obyektı, 220 su elektrik stansiyası, 88 nasos stansiyası, habelə ümumi həcmi 640 milyon kubmetr olan 8 su anbarı yararsız hala salınıb.

Azərbaycan hələ işğalın ilk vaxtlarından başlayaraq, erməni faşizminin törətdiyi ekoloji fəlakətlə bağlı dünya ictimaiyyətini məlumatlandırır, beynəlxalq qurumları bu vəhşiliyə qarşı mübarizəyə səsləyib. Bunun nəticəsi olaraq 2016-cı il yanvarın 26-da Avropa Şurası Parlament Assambleyası (AŞPA) Sərsəng su anbarı ilə bağlı qətnamə qəbul edib. Bu sənədlə AŞPA tərəfindən Ermənistanı birmənalı şəkildə günahlandırır, adıçəkilən anbardan Azərbaycan tərəfinə suyun keçməsinin qarşısının mütəmadi olaraq qəsdən alınmasını isə “ekoloji təcavüz” adlandırılıb. Yeri gəlmişkən, həmin qətnamədə Ermənistanın bu əməllərinin 1966-cı il Helsinki və 2004-cü il Berlin qaydalarına tam zidd olduğu bildirilib.

Xatırladaq ki, sözügedən qətnamədə Ermənistan silahlı qüvvələrinin respublikamızın işğal olunmuş ərazilərindən dərhal çıxarılması tələb edilib, bu hal qeyri-insani hərəkət adlandırılıb. Lakin çox təəssüf ki, belə bir qətnamə, həmçinin bu cür vəhşiliyə qarşı imzalanan digər qərar və qətnamələr Ermənistanı faşizm əməllərindən cəkindirməyib.

Nəhayət, onu da bildirək ki, bir neçə gün bundan əvvəl Sərsəng su anbarında yaranmış vəziyyətlə bağlı Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər, Kənd Təsərrüfatı nazirlikləri və Dövlət Su Ehtiyatları Agentliyi tərəfindən birgə bəyanat yayılıb. Bəyanatda 1976-cı ildə Tərtərçayın üzərində yaradılan və hazırda Rusiya sülhməramlı kontingentinin müvəqqəti yerləşdiyi Azərbaycan ərazisindəki Sərsəng su anbarının 30 ildir ki, Ermənistan və onun himayə etdiyi qüvvələr tərəfindən məqsədyönlü şəkildə ekoloji və sosial-iqtisadi terror vasitəsi kimi istifadə olunduğu vurğulanıb. Eyni zamanda, qəza vəziyyətində olan su anbarının aşağı hissədə yerləşən yaşayış məntəqələri, təsərrüfatlar və infrastruktur obyektləri üçün ciddi təhlükə yaratdığı xatırladılıb. Bununla əlaqədar AŞPA tərəfindən qəbul olunan 2016-cı il 26 yanvar tarixli Qətnamədə Ermənistanın hərəkətləri Azərbaycan vətəndaşları üçün humanitar və ekoloji problemlərin yaradılmasına yönələn ekoloji təcavüz kimi qiymətləndirilib.

Sənəddə xüsusilə vurğulanır ki, Azərbaycanın Ermənistan tərəfindən işğal olunan ərazilərində yerləşən Sərsəng su anbarının düzgün idarə olunmaması çoxsaylı insan tələfatı və yeni humanitar böhrana səbəb ola biləcək böyük fəlakətə gətirib çıxara bilər. Həmçinin adıçəkilən Assambleya Ermənistan hakimiyyətini su resurslarından siyasi təsir və ya təzyiq vasitəsi kimi istifadə etməyi dayandırmağa çağırıb.

Bəyanatda daha sonra deyilir: “Ümumi su tutumu 560 milyon kubmetr olan Sərsəng su anbarının düzgün və öz təyinatı üzrə idarə olunmaması, su ehtiyatlarından uğursuz, səmərəsiz istifadə edilməsi ətraf mühit və insan sağlamlığına, ümumilikdə regionun ekosisteminə ciddi mənfi təsir göstərməkdə, sosial-iqtisadi fəsadlar törətməkdə davam edir.

Belə ki, su anbarının idarə olunması zamanı ekoloji, o cümlədən, iqlim amillərinin nəzərə alınmaması su səviyyəsinin aşağı düşməsi ilə ekoloji risklərin daha da kəskinləşməsinə səbəb olur. Bu vəziyyət su anbarının fauna və florasına mənfi təsir göstərir, bitki örtüyünün məhv olmasına, balıq ehtiyatlarının azalmasına, quşların təbii yaşayış areallarının itirilməsinə, ətrafdakı meşə ərazilərinin qurumasına, eroziya proseslərinin güclənməsinə, səhralaşmaya və ümumilikdə ekosistemin tarazlığının pozulmasına gətirib çıxarır”.

Bəyanatı imzalayan dövlət qurumlarının qənaəti belədir ki, Ermənistan və onun himayə etdiyi qüvvələr ekoloji təcavüzlə yanaşı, böyük kənd təsərrüfatı potensialı və münbit torpaq ehtiyatlarına malik Tərtər, Ağdam, Bərdə, Goranboy, Yevlax və Ağcabədi rayonlarının ərazilərinə suvarma tələb olunan mövsümlərdə su anbarından qərəzli şəkildə suyun verilməsinə mane olaraq Azərbaycanın iqtisadiyyatına külli miqdarda ziyan vurmuş və vurmaqda davam edir. Bu su anbarının öz təyinatı üzrə istifadə olunmaması nəticəsində yaranan su çatışmazlığı səbəbindən həmin rayonların ərazisində 100 min hektar əkin sahəsi aktiv kənd təsərrüfatı dövryyəsinə cəlb edilə bilmir. Eyni zamanda, əhalinin içməli suya olan tələbatının ödənilməsi və qismən suvarılmanın aparılması məqsədilə yeraltı sulardan intensiv istifadə edilməsi təbii resursların tarazlığının pozulmasına səbəb olub.

Nəhayət, bəyanatın sonunda Azərbaycanın dövlət qurumları tərəfindən Ermənistan himayə edildiyi qüvvələr vasitəsilə sözügedən rayonların əhalisinin insan hüquqlarının pozulmasına, regionun ekosisteminin deqradasiyasına, fauna və floranın itirilməsinə səbəb olan hərəkətlərindən əl çəkməyə çağırılır.

**Mirağa Əhmədov,
iqtisadçı-ekspert**

Sərsəng su anbarı ilə bağlı ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi bu gün qarşıda duran əsas vəzifələrdən biridir. Əslində, burada söhbət, ilk növbədə, bu infrastrukturun ölkəmizin müvafiq dövlət qurumları tərəfindən idarə olunmasının gerçəkləşdirilməsidir. Digər tərəfdən məsələ sözügedən su anbarı ilə bağlı üzləşilən ekoloji fəlakətin qarşısının vaxt itirmədən alınması ilə bağlıdır. Bütün bunlar ona görə ciddi narahatlıq doğurur ki, hazırda 50-60 min hektar ərazimizin su ilə təminatında ciddi problemlər yaranıb. Ümumiyyətlə, Sərsəng su anbarının ciddi strateji əhəmiyyət daşıması və bu infraqururta işğal müddətində texniki xidmət göstərilmədiyi üçün onun qəzalı vəziyyətə düşməsi Qarabağ iqtisadi rayonunda 300 mindən çox insanın həyatının təhlükə ilə üzləşməsi deməkdir.

Prezident İlham Əliyev hələ 2021-ci il sentyabrın 24-də BMT Baş Assambleyasının 76-cı sessiyasında illik ümumi müzakirələrdə videoformatda çıxış edərkən Ermənistanın işğal altında saxladığı ərazilərdə törətdiyi ekoloji cinayətlər barədə də məlumat verib. Dövlətimizin başçısı nitqində, eyni zamanda, işğalçı ölkənin respublikamızın Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında ekosid – ətraf mühitə qarşı genosid törətdiyini xatırladaraq, beynəlxalq qurumları bu vəhşiliyə qarşı tədbirlər görməyə səsləyib. Bundan başqa, 2016-cı ilin yanvar ayında AŞPA tərəfindən Sərsəng su anbarı ilə bağlı “Azərbaycanın cəbhəboyu rayonlarının sakinləri qəsdən sudan məhrum edilir” adlı qətnamə imzalanıb. Sənəddə Ermənistan hökumətindən su ehtiyatlarından siyasi təsir və ya təzyiq aləti kimi istifadəsinə son qoyulması tələb olunub.

Bütün digər qərar və qətnamələrdə olduğu kimi, “Azərbaycanın cəbhəboyu rayonlarının sakinləri qəsdən sudan məhrum edilir” adlı sənəd də səssiz qarşılanıb, Ermənistan tərəfindən bu qətnaməyə məhəl qoyulmayıb və Sərsəng su anbarını humanitar və ekoloji terror aləti kimi istifadəsi davam etdirilib.

Onu da deyim ki, qəsbkar ölkə adıçəkilən infraqururta işğal altında saxladığı uzun müddət ərzində qəsdən qış aylarında su anbarını açaraq ətraf ərazilərdə daşqın törədir, yay aylarında isə suyu kəsərək keçmiş cəbhəyanı bölgədə yaşayan insanları və təsərrüfatları sudan məhrum edir.

BMT Baş Assambleyasının 7 sentyabr 2006-cı il tarixli “Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində vəziyyət” haqqında qətnaməsinə müvafiq olaraq, ATƏT-in ekoloji vəziyyətin qiymətləndirilməsi üzrə missiyası da Sərsəng su anbarına qarşı ekoloji terrorla əlaqədar təhlillər aparıb, müvafiq rəy verib. Missiya rəyində lazımi su təchizatının çatışmazlığının kənd təsərrüfatına ciddi ziyan vurduğunu və nəticədə meşə massivlərinin tamamilə məhv olması təhlükəsi ilə üzləşdiyini bildirib.

Sərsəng su anbarı texniki və ekoloji problemlər içində

Sevinc Qarayeva

Qarabağ iqtisadi rayonunda yerləşən və 47 ildir ki, istismar edilən Sərsəng su anbarı qəzalı vəziyyətə düşüb. Son on ildə anbara heç bir texniki baxış keçirilməyib, hidrotexniki qurğular yenilənməyib, bəndlər bərkidilməyib.

30 il erməni işğalında olan Sərsəng su anbarında həm texniki, həm də ekoloji problemlər getdikcə artır. Hər gün bir qədər də quruyan su hövzəsi yoxa çıxmaq təhlükəsi ilə üz-üzədir.

Qeyd edək ki, mühüm starteji əhəmiyyətə malik olan Sərsəng su anbarı Ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə tikilib. 1976-cı ildə Ümummilli lider Heydər Əliyev su anbarının açılışında şəxsən iştirak edib. Azərbaycanın ölkə daxilində yaranan ən bolsulu çaylarından biri olan Tərtərçayın üzərində olan Sərsəng su anbarının ümumi həcmi 560 milyon kubmetrdir. Qarabağ iqtisadi rayonunun ən iri su hövzəsi olan Sərsəng su anbarı vasitəsilə 96 000 hektar ərazi (Bərdə, Tərtər, Ağdam, Ağcabədi, Yevlax və Goranboy) suvarılır. Su anbarı bəndində ümumi gücü 50 mvt olan su elektrik stansiyası tikilib.

Sərsəng su anbarında yaranmış vəziyyətlə bağlı bu günlərdə Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və Dövlət Su Ehtiyatları Agentliyi birgə bəyanat yayıb.

Bəyanatda bildirilib ki, otuz ildən artıqdır ki, 1976-cı ildə Tərtərçayın üzərində yaradılmış və hazırda Rusiya sülhməramlı kontingentinin müvəqqəti yerləşdiyi Azərbaycan ərazisindəki Sərsəng su anbarı Ermənistan və onun himayə etdiyi qüvvələr tərəfindən məqsədyönlü şəkildə ekoloji və sosial-iqtisadi terror vasitəsi kimi istifadə olunur. Qəza vəziyyətində olan su anbarı aşağı hissədə yerləşən yaşayış məntəqələri, təsərrüfatlar və infrastruktur obyektləri üçün ciddi təhlükələr yaradır. Bununla əlaqədar, Avropa Şurası Parlament Assambleyası tərəfindən qəbul olunmuş 2016-cı il 26 yanvar tarixli 2085 nömrəli Qətnamədə Ermənistanın hərəkətləri Azərbaycan vətəndaşları üçün humanitar və ekoloji problemlərin yaradılmasına yönəlmiş ekoloji təcavüz kimi qiymətləndirilib.

Vurğulanıb ki, Azərbaycanın Ermənistan tərəfindən işğal olunan ərazilərində yerləşən Sərsəng su anbarının düzgün idarə olunmaması çoxsaylı insan tələfatı və yeni humanitar böhrana səbəb ola biləcək böyük fəlakətə gətirib çıxara bilər. Eyni zamanda, Assambleya Ermənistan hakimiyyətini su resurslarından siyasi təsir və ya təzyiq vasitəsi kimi istifadə etməyi dayandırmağa çağırır. Ümumi su tutumu 560 milyon kubmetr olan Sərsəng su anbarının düzgün və öz təyinatı üzrə idarə olunmaması, su ehtiyatlarından uğursuz, səmərəsiz istifadə edilməsi ətraf mühit və insan sağlamlığına, ümumilikdə regionun ekosisteminə ciddi mənfi təsir göstərməkdə, sosial-iqtisadi fəsadlar törətməkdə davam edir. Belə ki, su anbarının idarə olunması zamanı ekoloji, o cümlədən, iqlim amillərinin nəzərə alınmaması su səviyyəsinin aşağı düşməsi ilə ekoloji risklərin daha da kəskinləşməsinə səbəb olur. Bu vəziyyət su anbarının fauna və florasına mənfi təsir göstərir, bitki örtüyünün məhv olmasına, balıq ehtiyatlarının azalmasına, quşların təbii yaşayış areallarının itirilməsinə, ətrafdakı meşə ərazilərinin qurumasına, eroziya proseslərinin güclənməsinə, səhrələşməyə və ümumilikdə ekosistemin tarazlığının pozulmasına gətirib çıxarır.

Ermənistan və onun himayə etdiyi qüvvələr ekoloji təcavüzə yanaşı, böyük kənd təsərrüfatı potensialı və münbit torpaq ehtiyatlarına malik Tərtər, Ağdam, Bərdə, Goranboy, Yevlax və Ağcabədi rayonlarının ərazilərinə suvarma tələb olunan mövsümlərdə su anbarından qərəzli şəkildə suyun verilməsinə mane olaraq Azərbaycanın iqtisadiyyatına külli miqdarda ziyan vurmuş və vurmaqda davam edir. Sərsəng su anbarının öz təyinatı üzrə istifadə olunmaması nəticəsində yaranan su çatışmazlığı səbəbindən həmin rayonların ərazisində 100 min hektar əkin sahəsi aktiv kənd təsərrüfatı dövriyyəsinə cəlb edilə bilmir. Eyni zamanda, əhalinin içməli suya olan tələbatının ödənilməsi və qismən suvarılmanın aparılması məqsədilə yeraltı sülardan intensiv istifadə edilməsi təbii resursların tarazlığının pozulmasına səbəb olub.

Ermənistanı himayə etdiyi qüvvələr vasitəsilə sözügedən rayonların əhalisinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının dayanıqlı inkişaf məqsədlərindən biri kimi "Təhlükəsiz və təmiz suya əlçatanlıq" təməl insan hüquqlarının pozulmasına, regionun ekosisteminin deqradasiyasına, fauna və floranın itirilməsinə səbəb olan hərəkətlərinə son qoymalıdır. Avqustun 31-də Qeyri-hökumət təşkilatları (QHT) ermənilərin Sərsəng su anbarında yaratdığı ekoloji terrorla bağlı bəyanat yayıb. Bəyanatda deyilir ki, Azərbaycanın vətəndaş cəmiyyətini təmsil edən qeyri-hökumət təşkilatları birgə bəyanat verərək Sərsəng su anbarında yaranmış qəza vəziyyəti ilə əlaqədar dərin narahatlıqlarını ifadə edirlər: "Sərsəng su anbarının Ermənistan və onun himayə etdiyi qanunsuz rejimin tör-töküntüləri tərəfindən qəsdən Azərbaycan əhalisinə qarşı ekoloji və sosial-iqtisadi terror vasitəsi kimi

istifadə olunması yolverilməzdir. 47 il əvvəl istismara verilmiş Sərsəng su anbarının təmir və bərpaşına ciddi ehtiyac var. 30 ildən artıqdır ki, Ermənistan bu su anbarını qanunsuz istismar edib, iqtisadi və ekoloji cinayətkarlıqla məşğul olub. Bu əməllərin davam etdirilməsi yolverilməzdir. Azərbaycanın rəsmi qurumlarının bu yaxınlarda Sərsəng ilə əlaqədar yaydığı bəyanatda qeyd edilir ki, anbarın mövcud qəza vəziyyəti onun aşağı hissəsində yerləşən yaşayış məntəqələri, təsərrüfatlar və infrastruktur obyektləri üçün ciddi təhlükə yaradır".

Sənəddə qeyd olunur ki, uzun illər bu su anbarının suyu qış vaxtı ərazinin mövsümü ehtiyacları nəzərə alınmadan əhalisi azərbaycanlılardan ibarət olan kəndlərə buraxılıb və nəticədə yaşayış məntəqələri, kənd təsərrüfatı sahələri və kommunikasiya xətləri qışda su altında qalıb: "İsti yay mövsümündə isə su buraxılmayıb, bu da kəskin su qıtlığı, əkin sahələrinin suvarılmasında problemlər yaradıb, yaşıllıqlar quruyaraq məhv olub. 1966-cı il Helsinki və 2004-cü il Berlin Qaydalarına əsasən, sudan istifadə hüququ həyat və sağlamlıq üçün vacibdir və bu, digər insan hüquqlarından istifadənin ilkin şərtini təşkil edir".

Bəyanatda bildirilir ki, Ermənistan heç vaxt Sərsəng su anbarı ilə əlaqədar beynəlxalq ictimaiyyətin çağırışlarına məhəl qoymayıb: "Bunun bariz nümunəsi kimi Ermənistan Avropa Şurası Parlament Assambleyasının qəbul etdiyi 2016-cı il 26 yanvar tarixli 2085 nömrəli Qətnamədə bu hərəkətlərin Azərbaycan vətəndaşları üçün humanitar və ekoloji problemlər yaratmağa yönəlmiş ekoloji təcavüz kimi qiymətləndirilməsindən nəticə çıxarmayıb. Həmin qətnamədə göstərilirdi ki, Sərsəng su anbarının düzgün idarə olunmaması çoxsaylı insan tələfatı və yeni humanitar böhrana gətirib çıxara bilən böyük fəlakət riskinə malikdir. Ötən dövrdə Ermənistanın qanunsuz fəaliyyətini davam etdirməsi Sərsəng su anbarında hər an dəhşətli humanitar fəlakətə səbəb ola bilər. Böyük kənd təsərrüfatı potensialı və münbit torpaq ehtiyatlarına malik Tərtər, Ağdam, Bərdə, Goranboy, Yevlax və Ağcabədi rayonlarının suvarma tələb olunan əraziləri Ermənistanın Sərsəng su anbarı ilə əlaqədar özbaşınaqlıqlarının qurbanına çevrilib. Biz buna etiraz edirik! Sərsəng su anbarı təyinatı üzrə istifadə olunarsa, 100 min hektar əkin sahəsi aktiv kənd təsərrüfatı döviyyəsinə cəlb oluna bilər.

Ermənistan törətdiyi digər ekoloji cinayətlər ilə yanaşı, Sərsəng su anbarının qanunsuz istismarı və ekoloji terror aləti kimi istifadəsi nəticəsində Azərbaycan iqtisadiyyatına vurduğu böyük zərərə görə Azərbaycan dövlətinə təzminat ödəməlidir. Rusiya sülhməramlılarının müvəqqəti nəzarətində olan Azərbaycan ərazilərində ekoloji terroru davam etdirənlər Azərbaycanın ədalət mühakiməsinə cəlb edilməlidirlər.

"Yaşıl Dünya" Ekoloji Maarifləndirmə İctimai Birliyinin sədri Elman Cəfərlinin sözlərinə görə, sərsəng su anbarına baxış keçirilməli, Azərbaycan anbara nəzarəti bərpa etməlidir.

O, Azərbaycanın bir qrup ekoloji yönümlü QHT-nin Sərsəng su anbarında yaranmış vəziyyətlə əlaqədar bəyanat yaydığını xatırladı.

Təşkilat sədri bildirib ki, bu bəyanatı yaymaqda məqsəd 47 il bundan əvvəl tikilmiş, hazırda Rusiya sülhməramlılarının müvəqqəti nəzarəti altında olan Azərbaycan ərazisində yerləşən Sərsəng su anbarının qəzalı vəziyyəti ilə əlaqədar məsələni beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətinə çatdırmaqdır.

E.Cəfərlinin sözlərinə görə, su anbarının 47 ildir istismarda olmasına baxmayaraq, son 10 ildə oraya heç bir texniki baxış və qulluq həyata keçirilməyib: "Sərsəng Azərbaycanda ən hündür ərazidə yerləşən su anbarıdır və bizim narahatlığımız ondan ibarətdir ki, anbara yağıntı normadan artıq düşərsə, divarların və bəndlərin uçma təhlükəsi yaranacaq. Beləliklə, su anbarından aşağıda yerləşən Azərbaycan kəndlərini, əkin, otlaq sahələrini, meşələri təhlükə altında qoyacaq və bu vəziyyət faciə ilə nəticələnəcək. Sərsəng su anbarı Azərbaycanın 6 rayonunun əkin sahələrini suvarma suyu ilə təmin edir".

O qeyd edib ki, hazırda anbarla bağlı əsas narahatlıq onun bərpası ilə əlaqədardır: "Bu baxımdan Fövqəladə Hallar Nazirliyinin anbara baxış keçirməsi üçün şərait yaradılmalıdır. Separatçı rejim bu cür nəhəng su anbarını işlətmək iqtidarında deyil".

E.Cəfərli vurğulayıb ki, işğal dövründə Sərsəng su anbarından suyun verilməsi dayandırıldığı üçün əkin sahələri susuz qalıb, meşələr quruyub: "Bunun nəticəsidir ki, yüz hektardan çox ərazisi olan Sultanbud meşəsinin hazırda çox az bir hissəsi qalıb. Bəhs olunan meşə Xaçınçayın üzərində yerləşirdi, lakin ermənilər bu çayın da qarşısını kəsmişdi. Lakin şanlı Azərbaycan Ordusu Fərrux yüksəkliyini işğaldan azad etdikdən sonra Xaçınçay su anbarı da Azərbaycanın nəzarətinə keçib. Hazırda tələbimiz isə ondan ibarətdir ki, Sərsəng su anbarına baxış keçirilsin və Azərbaycan anbara nəzarəti bərpa etsin".

Ekoloji genosid - TƏHLİL

Zümrüd Bayramova

Qarabağ iqtisadi cəhətdən həmişə Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olduğundan bu ərazinin coğrafi mövqeyi və təbii xüsusiyyətləri ermənilərin diqqətində olmuşdur. "Böyük Ermənistan" yaratmaq eşqi ilə yaşayan ermənilər öz məqsədlərini həyata keçirmək üçün törətdikləri əməllərinin nəticəsində 30 ilə yaxın Azərbaycanın işğal altında olan ərazisində talançılıq missiyalarını vəhşicəsinə həyata keçiriblər. Məlumdur ki, tarixi kökü olmayan və ərazinin tarixi ilə heç bir bağlılığı olmayan ermənilər qəddarcasına Qarabağın və ətraf rayonların təbii landşaftı, tarixi-memarlıq abidələri, tranzit-kommunikasiya şəbəkəsini dağıdıblar. Talançılıq missiyasını reallaşdıran Ermənistan "sivilizasiyalı" dövlət kimi dünya ölkələri tərəfindən qəbul olunmuş konvensiya, qərar, bəyanat və qətnamələrə əməl etməyib. İşğaldan azad olunmuş rayonlarda 152 ədəd belə ağac növü, 13197,5 ha qiymətli meşə sahələri, 5 ədəd geoloji obyekt qalmışdır. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev çıxışlarının birində vurğuladığı kimi, "Bizim meşə fondumuz da məhv edilib, 54 min hektar meşə ermənilər tərəfindən qırılıb, dağıdılıb". Dövlət başçısı onu da qeyd edib ki, işğala qədər bizim meşələrimizin ümumi həcmi təqribən 220-230 min hektar idi. Zəngilan bölgəsi də hələ qədim zamanlardan sıx meşələri, münbit vadiləri, yaşıl bitki örtüyü, gur sulu çayları ilə diqqəti cəlb etmiş məkan olub. Buranın Çinar meşəsi təkcə Zəngilan rayonunun deyil, bütün Azərbaycanın flora-faunasının zənginliyində müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan Respublikasının Zəngilan rayonunda, Bəsitçay hövzəsində yerləşən təbii çinar meşəsi sahəsinə, ağacların fiziki sağlamlığına, görünüşünə görə dünyada ikinci, bəlkə də birinci meşədir.

Faşist ideologiyaya malik ermənilər 30 ilə yaxın işğal altında olmuş Azərbaycan ərazilərindəki meşələrə, yeraltı və yerüstü təbii ehtiyatlara böyük zərbə vurub. Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na və Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının "Qırmızı Siyahısı"na daxil edilmiş nadir təbiət inciləri məhv edilib, flora və faunaya külli miqdarda ziyan dəyib.

Bu ərazilərdə adı "Qırmızı Kitab"a salınmış neçə-neçə flora faunamıza aid olan qiymətli nümunələr var. Adı "Qırmızı Kitab"a salınmış Kəlbəcər rayonunda yerləşən ayıfındığı növündən ibarət 968 hektar meşə kütləvi qırılıb və mebel istehsalı üçün Ermənistanı göndərilib. Elə həmin ərazidə olan ən məşhur mineral su olan İstisu bulağı "Karlovi varı" (Çexiya) suyunun tərkibi ilə demək olar ki, eynidir, bəzi göstəricilərə görə hətta ondan da üstündür. Araşdırmalar nəticəsində məlum olmuşdur ki, adı çəkilən mineral su Ermənistanın "Cermuk" şirkətlər qrupu tərəfindən Kəlbəcər rayonu ərazisindəki "İstisu"dan doldurularaq qablaşdırılıb, doldurulmuş qabların üzərində isə Ermənistanın turizm zonası kimi tanınan Cermuk yaşayış məntəqəsinin ərazisindəki bulaqlardan doldurulması barədə fars dilində məlumat və kimyəvi tərkibi yazılıbmış.

Dünyanı ən nadir flora və faunası ilə zəngin olan Azərbaycan istirahət guşəsi kimi bütün imkanları özündə birləşdirir. Burada on bir iqlimdən doqquzunun mövcudluğu Azərbaycanın həqiqətən də cənnət beşiyi olduğunu əsasladır. Amildir ki, ta qədimdən bu günə kimi tarixi sərvətləri ilə ölkəmizin qonağı olan insanların marağına səbəb olmuşdur.

Ermənistanın həyata keçirdiyi sivil vəhşilik siyasəti

30 ilə yaxın işğal altında olan Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı, Zəngilan, Cəbrayıl, Füzuli və Ağdam rayonlarının əraziləri əkilib-becərilməmiş və ona görə də böyük ekoloji fəlakət yaşanılmışdır. Təbiətə qarşı olan ermənilərin amansızlıq aksiyası onların Azərbaycan ərazilərinə qarşı qısqanclığını, iddialı mövqedən çıxış edib, özünəməxsus formanı tətbiq etməsi ilə yanaşı, bir məntiqin də gerçəkliyini təsdiqləyir. Bu, ermənilərin Qarabağ ərazisində müvəqqəti olduğunu təsdiqləyən faktor idi. Mənbələrdə göstərilir ki, ermənilər təbii ehtiyatlardan, faydalı qazıntı yataqlarından vəhşicəsinə istifadə edib. Asan istifadə edilə bilən mineral sular, müxtəlif texniki materiallar, ehtiyatlar, daha çox mənimsənilib. Qeyri-qanuni bir şəkildə Qarabağı işğalda saxlayan, ekoloji şəraitin qorunması haqqında beynəlxalq təşkilatlar qarşısında heç bir məsuliyyət daşımayan ermənilər ekoloji mühitin daha da kəşkiləşməsinə gətirib çıxarmışlar. Bu, Qarabağ torpağının təbii sərvətlərinin ermənilər tərəfindən özbaşına istismar olunması, ekoloji durumuna ağır zərbə vurulması faktları Ermənistanın həyata keçirdiyi sivil vəhşilik siyasətidir. Belə ki, Füzuli rayonunda işğal olunmuş ərazilərdə təbiətin ermənilər tərəfindən güclü ekoloji dağıntıya məruz qalması hər kəsə bəllidir. Rayon ərazisinə yaxın olan Azıx və Tağlar mağaraları

dünya tarixinin qədim abidəsi kimi YUNESKO-nun siyahısına düşmüşdür. Rayonun ən böyük meşələrindən olan Örgünəş meşəsində ermənilər yanğın törətmişdilər. Yanğın nəticəsində ərazidə olan qiymətli ağac və kollar məhv olmuş, təbiətə xeyli ziyan vurulmuşdur. Belə yanğınlar ekoloji mühitin pozulmasına, heyvanat aləminin tələf edilməsinə və atmosferin çirklənməsinə səbəb olub. Bu ərazilərdə ermənilər tərəfindən aparılan şümləmə əməliyyatı neçə əsrlik tarixi olan ölkənin yeraltı və yerüstü sərvətlərinə qarşı yeridilən siyasi taktikadır. Bunun arxasında ermənilərin utopiyaları, eləcə də xalqın tarixinə qarşı təcavüz planı dayanır.

İstirahət üçün böyük məkan olan və ekoloji cəhətdən əhəmiyyət daşıyan "Daş-başı" və "Leşkar" meşələrində ermənilərin yanğın törətməsi də bir faktdır. "Leşkar" meşə sahəsində isə yararlı ağacları tam qırıb aparıblar. Tikinti materialı kimi Ermənistan Yunanıstana və İrana ixrac etdiyi ağac materialını istehsal etmək imkanında deyildi. Dünya şöhrətli qırmızı palıd yasaqlığında cüyür, qaya keçisi, çöl donuzu, ayı və s. quşlardan isə turac, kəklik və s. məskunlaşmışdır. Burada 1989-cu ildə aparılan yoxlanmada: dağ-keçisi (bezoar keçisi) 96 baş, qaban 360 baş, cüyür 320 baş, ayı 110 baş, canavar, porzuq, dələ və s. heyvanlar, quşlardan qırqovul 200, kəklik 1500 məskunlaşmışdır. 1991-ci il mart ayında aparılan yoxlama nəticəsində ermənilər tərəfindən heyvanların və quşların sayı xeyli azalmışdır. Qubadlı dövlət yasaqlığında isə işğaldan əvvəl müəyyən olmuşdur ki, burada 101 baş çöl donuzu, 21 baş qonur ayı, 35 baş cüyür, 420 baş dovşan, 25 baş canavar, 310 baş çaqqal, 75 baş porsuq vardır. Bu yasaqlıqdan işğal dövründə ermənilər vəhşicəsinə istifadə ediblər.

Azərbaycan 44 günlük Vətən müharibəsini qələbə ilə başa çatdıraraq tarixi ədaləti bərpa etdi. Düşməni torpaqlarından qovaraq, diz çökdürdü. Bu müharibədə xalqımız Azərbaycan Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin ətrafında yumruq kimi birləşdi. Dövlət başçısı Sərkərdəlik məharəti nümayiş etdirərək Qarabağın Xilaskarı kimi tarixə adını həkk etdi. Bu gün üçrəngli Azərbaycan bayrağının Qarabağda və Şərqi Zəngəzurdə qürurla dalğalanması ölkəmizin gücünün və qüdrətinin təntənəsidir. Erməni vandalları, faşistləri tərəfindən viran qoyulmuş şəhər və kəndlərimizə Azərbaycan bayrağı sancılıb. Bu gün həmin ərazilərin bərpası ilə bağlı irimiqyaslı layihələr uğurla icra olunur. Erməni vandalları 30 il ərzində insanları qətlə yetirib, soyqırımları törətməklə yanaşı, ekoloji terrorlar da həyata keçirərək ətraf mühitə, təbiətə böyük zərbələr endiriblər. Bu əlbəttə ki, təbiətə qarşı genosiddir.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərə Böyük Qayıdış çərçivəsində qarşıda duran əsas vəzifələrdən biri də məhz işğaldan azad olunan ərazilərdə bioloji müxtəlifliyin, habelə nadir və itməkdə olan bitki növlərinin bərpa edilərək sağlamlaşdırılmasıdır. Bu baxımdan həmin ərazilərdə bioloji müxtəlifliyin bərpası, nadir və nəsli kəsilməkdə olan bitki və heyvan növlərinin mühafizəsi istiqamətində işlər aparılır.

Səs. - 2023.- 14 sentyabr. - № 166. - S. 6.

Hirkan Milli Parkı ümumdünya sərvətidir

Bu günlərdə UNESCO onun bu dəyərini təsdiqlədi

Bəxtiyar Hüseynov,

Azərbaycan Yazıçılar və Jurnalistlər birliklərinin üzvü, yazıçı-ekoloq

Bu günlərdə respublikamıza daha bir xəbər yayıldı: Azərbaycanın qədim Hirkan meşələri reliktdə endemik zənginliyinə və landşaftına görə UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilib. Bu barədə qurumun Ümumdünya İrs Komitəsinin Səudiyyə Ərəbistanının Ər-Riyad şəhərində keçirilən 45-ci sessiyasında qəbul olunub.

Xəzər dənizinin cənub-qərb və cənub sahillərini əhatə edən nadir meşə massivi və planetimizdə bənzərsizliyi-ni qoruyub saxlayan ekosistemlərdən biri olan Hirkan Milli Parkı ölkəmizin Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilən ilk təbiət ərazisidir. Təbii ki, bu gerçəyin layiqli qiymətini alması təkcə ekoloqlarımız, təbiətsevərlərimizi deyil, bütün xalqımızı ürəkdən sevindirdi və qürur-landırdı. Tarixi qaynaqlar göstərir ki, Lənkəran həmişə öz əsrarəngiz təbiəti ilə səyyahların, qonaqların, tarixçilərin, ekoloqların diqqətini cəlb edib. Bu, hər şeydən öncə, onun əlverişli coğrafi mövqeyindən və iqlim şəraitindən irəli gəlib. Axı, bu yerlərdə necə deyirlər, təbiət öz səxavət süfrəsini açanda xəsislik etməyib, əsrarəngiz gözəlliklərlə bərabər bu torpağa bol-bol nemətlər, zəngin təbii sərvətlər bəxş edib.

Əsrlərin şahidi qocaman Talış dağları bu diyarın qədimliyinin əsas göstəricisidir. Hələ mavi Xəzər! Bürkülü yay günlərində onun lacivərd sularına baş vurmaq, qızıl qumlu sahillərdə gəzib dolaşmaq, günəş vannası qəbul etmək kimin ürəyindən keçmir. Bu yerlərdə bir dəfə olmuş xarici qonaq, turist təbii kondisioner kimi sərinlik yayan, bu torpağın rəmzinə çevrilən və dünya-nın heç bir yerində təsadüf olunmayan ağaclar şahı Dəmirəğacın, şabalıdyar-paq palıdın, Lənkəran akasiyasının və palıdının, Hirkan ağcaqayınının və şümşadının, müxtəlif nadir heyvanların, zəngin bitki örtüyünün məskəni olan qədim Hirkan meşələrinin qoy-nunda təkrar-təkrar olmaq arzusundadır.

Ölkəmizdə ilk təbiət abidəsinin UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilməsi “Heydər Əliyev ili”nə təsadüf etməsi ikiqat sevindiricidir. Çünki Hirkan meşələrinin ayrıca təbiət qoruğu kimi yaradılması məhz Ulu öndərin adı ilə bağlıdır. Sonralar bu diqqət və qayğıyı Prezident İlham Əliyev ardıcıl ekoloji siyasəti ilə davam etdirdi. Beləliklə, qədim Hirkan meşələrinin UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilməsi ölkə başçısı İlham Əliyevin və Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın ekoloji sahədə illər boyu apardıqları məqsəd-yönlü fəaliyyətinin məntiqi nəticəsidir.

Hirkan Milli Parkı da həmişə Dövlət qayğısı ilə əhatə olunub. Qoruq 888 hektar sahədə 1936-cı il dekabr ayının 8-də ilk dəfə olaraq Lənkəran Qoruğu adı ilə yaradılıb, sonradan onun sahəsi 15 min hektara qədər artırılıb. 1961-ci ildə o, Qızılağac Dövlət Qoruğunun filialına çevrilib. 1969-cu ildə isə Ulu öndər Heydər Əliyevin tapşırığı ilə Hirkan Dövlət Qoruğu müstəqil qoruq elan edilib.

Parkın reliktdə endemik bitkilərinin, heyvanat aləminin, zəngin bitki örtüyünün mühafizəsi ilə əlaqədar son illərdə xeyli iş görülüb. Bu park, Talış dağları və meşələri haqqında danışarkən akademik Həsən Əliyevin 1957-ci illərdən başlayaraq, burada apardığı elmi işlərə nəzər salmaq kifayətdir. Keçmiş SSRİ-nin tanınmış təbiət alimləri ilə bu yerlərdə tez-tez olan, geniş tədqiqatlar aparan akademik XVII əsrin əvvəllərində bura səfər edən Almanıyanın Ru-siyadakı səfiri Adam Olerinin Muğan səhrası, keçilməz Lənkəran meşələri, Talış dağları barədəki məlumatlarını aşkar edərək sistemləşdirib. Diplomata yazıb ki, buranın füsunkarlığını gör-mədən, oranı təsəvvür etmək çətindir. Bura elə “cənnət bağı”nın özüdür.

Hirkan meşələrini bir botanika bağına və zooloji parka çevirməyi təklif edən akademik Həsən Əliyev bu yerlərin gələcəyinə böyük inam bəsləyirdi. elmi araşdırmalara, apardığı çoxsaylı tədqiqatlara, müşahidələrinə əsaslanaraq deyirdi ki, Talış meşələri dünya-da tayı-bərabəri nadirlərin nadiridir və bunu qoruyub artırmaq yerli sakinlərin və dövlətin borcudur.

Geniş sahəsinə, hər qarış torpağa düşən bitkinin zənginliyinə görə üstün olan Hirkanın özünün ətraf mühitə, təbiətə böyük təsiri var. Burada hər ağac, hər kol can dərmanıdır. Cənub bölgəsinin bu zəngin parkı şəfa qaynağıdır. Azərbaycan təbiətşünasları dəfələrlə Hirkanın təbii gözəlliklərindən savayı, onun bitkilərinin min bir dər-din dərmanı olduğunu sübut ediblər. Onlardan biri – Seyid Əli Kazımbəyov “Sədiyyə” əsərində yazır ki,

“taun və vəba xəstəlikləri bütün ətrafı—Ərdəbil, Rəşt, Qarabağ, Şirvan və qeyri yerləri tutduğu halda Talışa sirayət etmədi”. Məlum olmuşdur ki, dünyanın müxtəlif yerlərində baş verən xəstəliklərin əli bu füsunkar diyara çatmır. Səbəbi nədir? Tədqiqatlar nəticəsində bəlli olmuşdur ki, bu yerlərdə bitkilərin biomüxtəlifliyi, yüzlərlə ağac və kolun təbii dərman mənbəyi olması, landşaftın özündə ayrı-ayrı xəstəliklərə qarşı müvazinətin güclü olması və s. əlamətlərdir.

Milli Park flora və faunası ilə zən-gindir. Buradakı ağacların əksəriyyətin-də Hirkan adı çəkilməsi fərdi xüsusiyyət daşıyır, bunların ancaq adıçəkilən əraziyə mənsubluğunu təsdiq edir. Hirkan ağcaqayını, Hirkan armudu, Hirkan ənciri, Hirkan bikəvəri, Hirkan şümşadı və daha onlarca bu ünvanlı ağac və gül kolu... dəmirağac, şaba-lıdyarpaq palıd, yarpaqvarı qızılağac, qanadmeyvə, yalanqoz... Bütün bunlar qiymətli, nadir ağaclardır və bunlardan hazırlanan qiymətli əşyalar dünyanın məşhur muzeylərində indi də saxlanılır.

Bəs, Milli Parkın heyvanat aləmi? Xallı maral, cüyür, çöl donuzu, bəbir, oxlu kirpi, porsuq, dələ, Hirkan arıqu-şu... Adlarını çəkdiyimiz heyvanat növləri də məhz Hirkan Milli Parkında yaşayır və bu yerlərin zəngin iqliminə uyğunlaşıb.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətinin rəisi Firu-din Əliyev Hirkan təbiət abidəsinin UNESCO-nun İrs siyahısına daxil edilməsi ilə əlaqədar gördükləri işlər barədə bildirdi:

– Hirkan meşələrinin UNESCO-nun Ümumdünya irs siyahısına daxil edil-məsi ilə əlaqədar ötən müddət ərzində onlayn formatda bir çox işçi görüşləri keçirilib. Görüşlərdə yerli ekspertlərlə yanaşı, nominasiya sənədinin hazır-lanmasında beynəlxalq ekspertlər də iştirak edib. Sonralar müəyyən səbəb-lər üzündən nominasiya təklifləri barə-də qərarın qəbul edilməsi qeyri-müəy-yən vaxta təxirə salınıb.

Ölkəmizin ərazisində geoparkların yaradılması və global geoparklar şə-bəkəsinə qoşulmasına dair işlər da-vamlı şəkildə aparılır. “Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Əraziləri və Obyektləri haqqında” Azərbaycan Respublikası-nın qanununda müvafiq dəyişikliklər edilib, “Azərbaycan Respublikasının geoloji parkların ümumi əsasnaməsi” təsdiq olunub.

1 saylı Regional ETSİ-nin rəisi, təc-rübəli ekoloq Ceyhun Hüseynov Hirkan meşələrinin UNESCO-nun İrs siyahısı-na salınması ilə əlaqədar sevincini bi-zimlə bölüşərək dedi:

– Təbiətin varlığı, onun bütün sə-r-vətləri hamımız üçündür. Odur ki, insanın şüuruna, düşüncəsinə təsir göstərmək, onda təbiətə vurğunluq hissi oyatmaq borcumuzdur. Respub-likamızda da həmin vəzifələr ayrı-ayrı müvafiq təşkilatlar və təbiəti sevən in-sanlar tərəfindən həyata keçirilir.

Hirkan meşələrinin UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edil-məsi bizə qürur hissi yaşatmaqla bəra-bər, eyni zamanda, təbiətimizin flora və faunasının zənginliyini qorumaq baxı-mından məsuliyyətimizi qat-qat artırır.

Xalq qəzeti. - 2023.- 19 sentyabr. - № 202. - S. 9.

Ekoloji fəlakətə yol açan meşə yanğınları

Hər il minlərlə hektar meşəni külə döndərən yanğınlar Azərbaycan təbiətinə böyük ziyan vurur

Qarayeva Sevinc

Son 200 ildə dünya üzrə meşə ərazilərinin sahəsi 2 dəfədən çox azalıb. XVII-XIX əsrlərdə indiki Azərbaycan ərazisinin 35 faizi meşə ilə örtülü olub. Hazırda Azərbaycan meşələrinin ümumi sahəsi 989,4 min hektardır. Bu da ölkə ərazisinin 11,4 faizini təşkil edir. Bu meşələr cənubdan ta Dağıstan sərhədinə kimi uzanır. Azərbaycanda hər adama təqribən 0,12 ha meşə sahəsi düşür ki, bu da ümumdünya miqyasında götürülən müvafiq orta rəqəmdən 4 dəfə azdır. Narahatlıq doğuran haldır ki, yüz il əvvəl Yer kürəsinin quru hissəsinin 60 faizi meşə ilə örtüldüyü halda, indi bu rəqəm 30 faizə enib. Planetdə hər dəqiqədə 44 hektar torpaq degradasiyaya uğrayır, o cümlədən, şum altında olan torpaqlar 10-19 hektar azalır. Meşə yanğınları hər il təbiətin neçə hektarlarla misilsiz sərvətini məhv edir. Bu da su qıtlığı, havanın keyfiyyətinin pisləşməsi, onun tərkibində oksigendən fərqli olaraq karbon qazının, digər müxtəlif qazların artması ilə nəticələnir.

Meşələrin İnkişafı Xidmətinin rəisi Cabbar Qəribov deyir ki, son 5 il ərzində ölkə ərazisinin meşə fondu torpaqlarında 197 yanğın hadisəsi baş verib, 1800 hektardan artıq sahədə yanğın hadisəsi olub. Dünyanın müxtəlif bölgələrində hər il baş verən meşə yanğınları səbəbindən təəssüf ki, yüz minlərlə hektar meşə sahəsi məhv olur, yaşıllıqlar yanaraq külə dönür. Xüsusilə son illərdə planetdə daha geniş vüsət alan qlobal istiləşmənin fonunda meşə yanğınları daha tez-tez baş verir.

Xidmət rəisinin dediyinə görə, Azərbaycan da belə fəlakətlərdən sığortalanmayıb. Son 5 il ərzində ölkə ərazisinin meşə fondu torpaqlarında 197 yanğın hadisəsi baş verib, 1800 hektardan artıq sahədə yanğın hadisəsi olub. Təkcə 2022-ci il ərzində 66 yanğın hadisəsi qeydə alınıb və 870 hektara yaxın sahə yanğına məruz qalıb. 2023-cü ildə isə 33 yanğın hadisəsi baş verib və 25 hektar meşə ərazisi yanğına məruz qalıb.

C.Qəribov bildirib ki, 2023-cü ildə ölkəmizdə yanğın hadisələrinin azalmasına səbəb aidiyyəti qurumlar arasında koordinasiya fəaliyyətinin təşkili, meşələrdə yanğın təhlükəsizliyinin təmin olunması məqsədilə bölgələrdə kənd sakinləri və fermerlərlə aparılan maarifləndirici tədbirlər, FHN ilə birgə bölgələrdə keçirilən müşavirə və təlimlərin keçirilməsi, eyni zamanda meşə ərazilərində yanğın əleyhinə mineral zolaqların çəkilməsi, nəzarət postlarının sayının artırılmasıdır. Yanğın hadisələrinin azalmasının daha bir səbəbi isə yay mövsümündə yağıntılı günlərin sayının çox olmasıdır.

C.Qəribov yanğın hadisələrinin baş verməməsi üçün kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan sahibkarları, fermerləri, meşə ətrafında yaşayan kənd sakinlərini, heyvandarlıq və əkinçiliklə məşğul olan vətəndaşları odla ehtiyatlı davranmağa, yanğın təhlükəsizliyi qaydalarına ciddi əməl etməyə, biçindən sonra sahələrə od vurmamağa, söndürülməmiş siqaret kötüklərini ətrafa atmamağa və yanğının böyük fəlakət olduğunu nəzərə alaraq buna səbəb olmamağa çağırır: "Bəzən ayrı-ayrı insanların meşə təsərrüfatına qayğısızlığı, onun qorunub saxlanılmasına laqeydliyi meşə ərazisində kortəbii, idarə olunmayan alovun yayılması və bütün ərazidəki bitki örtüyünün təbii surətdə yanması ilə nəticələnən meşə yanğınlarını törədərək təbiətin bu əvəzsiz nemətinin məhv olmasına gətirib çıxarır. İnsanların həyat və fəaliyyətində mühüm rol oynayan, sözün həqiqi mənasında onların qayğısına qalan meşələrin özünün daim qayğıya ehtiyacı var. Meşələrdən bəhrələnməklə, onun nemətlərindən istifadə etməklə yanaşı, təbiətin bu füsunkar nemətini qorumaq, onu gələcək nəsillərə ərməğan etmək hər bir vətəndaşın borcudur".

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyindən bildirilib ki, meşə təsərrüfatında yanğın təhlükəsizliyinə məsul olan şəxslər bu qaydalara riayət olunmasına nəzarət etmək məqsədi ilə meşə sahələrinə və zolaqlarına vaxtaşırı baxış keçirməli, yanğın baş verən zaman yanğınsöndürmə xidmətinin hadisə yerinə çağırılması üçün tədbirlər görməli, yanğının söndürülməsi üçün mövcud vəsaitləri təşkil etməlidirlər.

Meşə yanğınlarından bəhs edərkən xüsusilə vurğulanmalıdır ki, bu sahədə baş verən 10 yanğından 9-u odla ehtiyatsız davranmadan və ya meşədə iş və istirahət zamanı insanların yanğın təhlükəsizliyi qaydalarını pozması səbəbindən baş verir. Xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır ki, isinmək, xörək bişirmək üçün qalanmış tonqallar və meşəni tərk edərkən bu tonqalların tam söndürülmədən nəzarətsiz qoyulması meşə yanğınlarına səbəb olur. Söndürülməmiş kibritin, siqaret kötüyünün meşəyə atılması, maşınların mühərrikindən qopan qığılcımlar da yanğın törədir: "Meşədə yanğınlara yol verilməməsi üçün yanğın təhlükəsizliyi istiqamətində bir sıra qaydalara əməl olunması zəruridir. Meşə sahələrində söndürülməmiş kibritin, yanan siqaret qalıqlarının və ya kötüyünün

atılması, eləcə də tonqalların yandırılması və ağac kömürü istehsal etmək üçün xüsusi ocaqxanaların təşkil edilməsi qadağandır. Küləkli havada tonqalların qalanması xüsusilə təhlükəlidir. Meşələrə sürtkü yağı, benzin, ağ neft, dizel yanacağı və digər yanar mayelərə bulaşmış əski və digər materialları atmaq olmaz. Müəyyən olunmamış yerlərdə avtomobil, traktor və digər daxili yanma mühərrikli aqreqların yanacaqqla doldurulması, eləcə də onların yaxınlığında siqaret çəkilməsi, tonqal yandırılması yanğın təhlükəli olduğundan yolverilməzdir. Dövlət meşə torpaq fondunun, habelə meşə torpaq fondu ilə həmsərhəd olan sahələrdə qurumuş otların, kövşənlərin müəssisələr, idarələr, təşkilatlar və fermer təsərrüfatları, eləcə də əhali tərəfindən yandırılmasına icazə verilməməlidir. Meşələrdə yanacaq və sürtkü yağlarının açıq şəkildə saxlanması da yanğın təhlükəlidir. Yanğın təhlükəsindən uzaq olmaq üçün meşədə emal edilmiş hazır meşə materialları açıq sahədə müəyyən olunmuş qaydada yığılıb saxlanılmalıdır. Belə ki, meşə materialları yığılan yerlər və yanğına qarşı ara məsafələr yanar materiallardan təmizlənməlidir".

Qeyd olunub ki, turist istirahət zonaları, gənclər və uşaq təşkilatları tərəfindən dövlət meşə fondu torpağında keçirilən kütləvi tədbirlər zamanı tonqallar yalnız Meşə mühafizəsi və Bərpası müəssisəsinin icazəsi ilə bu təşkilatın ayırdığı xüsusi yerlərdə qalana bilər. Tullantıların yandırılması da bütün hallarda həmin təşkilat ilə razılaşdırılmalıdır. Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, meşədə yanğınların baş verməsinə şərait yaradan əsas səbəblərdən biri tonqallardır. Bunu nəzərə alaraq tonqallarla əlaqədar vətəndaşlara meşələrdə yanğın təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə bəzi tövsiyələri verməyi məqsədəuyğun sayırıq. Birinci növbədə qeyd etmək lazımdır ki, tonqal yandırılarkən bütün təhlükəsizlik qaydalarına əməl etmək vacibdir. Tonqal heç bir halda ağacın altında yandırılmamalıdır. Quru ağac kötləkləri və quru ot olan ərazidə də od qalamaq olmaz. Tonqal qalamaq üçün əvvəlcədən yer hazırlamaq və yaxud da köhnə, qalanmış tonqalın yerindən istifadə etmək lazımdır. Tonqal qalamaq üçün ilk növbədə ağaclardan xeyli aralıda yer hazırlamaq məqsədəmüvafiqdir. Həmin ərazi otlardan təmizlənməli, sonra isə yandırılacaq odun parçaları üçün bel vasitəsi ilə çala qazılmalıdır. Tonqal ətrafındakı otları 0,5-1 metr radiusunda təmizləmək lazımdır. Tonqalı söndürüb oranı tərk edən zaman közün üstü torpaqla örtülməlidir: "Tonqal heç zaman nəzarətsiz qalmamalıdır. Ehtiyatda olan yanacaq məhlulu tonqaldan 3-5 metr aralıda saxlanılmalıdır. Əgər ehtiyac yoxdursa, çox hündür ocaq qalamaq lazım deyil. Diqqət yetirilməlidir ki, tonqaldan kənara az qığılcım düşsün. Xüsusən də küləkli havada bu, daha təhlükəlidir. Tonqalı yandırarkən küləyin gücünə və istiqamətinə uyğun tonqal yandırmaq lazımdır. Çünki kənara sıçrayan qığılcımlar otun və yarpaqların alışmasına səbəb ola bilər. Çalışmaq lazımdır ki, yarpaqları qurumuş budaqlardan istifadə edilməsin, çünki bu zaman qırağa təkcə qığılcımlar deyil, yanan yarpaqlar da səpələnə bilər. Ərazini tərk edən zaman tonqalı tam söndürməli, üzərinə su atmalı, sonra isə üstü torpaqla örtülməlidir. Əgər tonqalın içində közərən kömür parçaları olarsa, tonqala yenə də su tökülməlidir. Söndürülmüş tonqaldan tüstü və ya buxar çıxarsa, ondan aralanıb getmək, tələsmək olmaz. Gedərkən tam əmin olmaq lazımdır ki, tonqal tam sönmüş və sonradan alışma ehtimalı yoxdur. Yanğın təhlükəsi olan meşə sahələri, meşə yolları və digər torpaqlarla həmsərhəd olan sahələr yanğın əleyhinə 2-3 metr enində şumlanmalı, meşənin tör-töküntülərdən təmizlənməsi təmin edilməli, meşənin ərazisində yerləşdirilən hər hansı tikilinin ətrafı 15 metr radiusunda şumlanmalı və ya yanğına qarşı minerallaşdırılmış zolaqlarla təmin edilməlidir. Meşədən və ya meşə zolağından keçən avtomobil və dəmir yollarının hər iki tərəfi 10 metr məsafədə meşə tör-töküntülərindən, yanar materiallardan təmizlənməli və yanğına qarşı minerallaşdırılmış zolaqlarla təmin edilməlidir. Meşələrin yanğın təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə əhatəli təbliğat işi aparılmalı, yanğına qarşı plakatlardan, reklam işlərindən geniş istifadə olunmalıdır. Meşə ilə əlaqəsi olan bütün müəssisələrdə, təşkilatlarda, idarələrdə, əhali arasında, məktəblərdə yanğın təhlükəsizliyi ilə bağlı izahat işlərinə geniş yer verilməlidir. Meşə ilə həmsərhəd olan yaylaqlarda çobanlar, ov mövsümü zamanı ovçular odla ehtiyatlı olmalı və yanğın baş verərsə onun söndürülməsi qaydaları barədə maarifləndirilməlidirlər".

Günəş enerjisindən istifadə bizi qoruyur

Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi

Bunun təbiətə, torpağa, havaya heç bir ziyanı yoxdur

Bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə zərurəti getdikcə artır. Təbii ehtiyatlardan nizamsız istifadə və təbiətə vurulan ziyanlar global iqlim dəyişiklikləri, quraqlıq, su qıtlığı, ümumilikdə ekoloji fəlakətlərlə nəticələndiyindən insan övladının təkrar təbiətə üz tutması, xilasını təbiətdə aaraması anlaşılandır. 21-ci əsrdə işlək olan “yaşıl enerji”, “Günəş enerjisi”, “külək enerjisi.. kimi ifadələr də bu zərurət fonunda yaranıb. Həm də təkcə ifadə olmaqla kifayətlənməyib, eyni zamanda onlardan istifadənin yolları, üsulları da düşünüldü və icrasına başlanılıb.

Global dünyanın bir parçası olan ölkəmizdə də “yaşıl enerji” və bərpa oluna bilən enerjilərdən istifadə gerçəkləşdirilir. Müsbət haldır ki, bu məsələdə beynəlxalq təşkilatlar ölkəmizlə əməkdaşlıqda maraqlıdır. Onlardan biri də Asiya İnkişaf Bankıdır. AİB-nin dəstəyi ilə Bakıdakı Böyükşor gölündə 100 kilovatlıq üzən günəş fotoelektrik qurğusunun (FPV) quraşdırılması üzrə pilot layihə həyata keçirilir. Layihə çərçivəsində quraşdırma, yekun yerləşdirmə və bərkitmə üzrə işlər aparılır.

Layihədə AİB-in tərəfdaşı Azərbaycanın Energetika Nazirliyidir. AİB-dən "Trend"ə bildirilib ki, günəş panelləri ilə üzən adanın yığılması podratçı tərəfindən bu yaxında yekunlaşıb. Layihənin genişləndirilməsi barədə mümkün qərara gəlinə, bu, pilot "FPV" layihəsinin fəaliyyətindən, eləcə də, bütün maraqlı tərəflərlə gələcək müzakirələrdən asılıdır. "AİB Azərbaycan hökumətini "yaşıl enerji" sektorunun inkişafı üzrə söylərində dəstəkləməyin tərəfdarıdır. 100 kilovatlıq pilot "FPV" layihəsi AİB tərəfindən Azərbaycana göstərilən daha geniş texniki yardımın bir hissəsidir. Pilot "FPV" layihəsinə əlavə olaraq texniki yardım, həmçinin texniki-iqtisadi əsaslandırmanın və biznes modellərinin hazırlanmasını əhatə edir ki, bunlar da özəl sektorun kommunal miqyaslı "FPV"-nin quraşdırılmasında uzunmüddətli iştirakını təşviq edir. AİB bərpa olunan enerji üzrə bu innovativ texnologiyayı inkişaf etdirməklə Azərbaycan hökumətini aşağıkarbonlu inkişaf söylərində dəstəkləyir", - deyə bankdan bildiriblər. Qeyd edilir ki, "FPV" layihəsi daha ciddi standartlar tələb etsə də, suyun təsiri nəzərə alınarsa, layihə yerüstü fotoelektrik sistemlərlə müqayisədə üstünlüyə malikdir, çünki digər məqsədlər üçün yer tələb etmir və torpaq satın alınması və hazırlanması üçün xərclərə qənaət edir, buxarlanmanı azaltmaqla suya qənaət edir, modulun təmizlənməsi üçün asan əldə edilən suya malikdir və asanlıqla quraşdırılır. "FPV" sistemləri, əsasən, göllərdə, irriqasiya göllərində və su anbarlarında quraşdırılır. Bəzi qurğular dəniz mühitində inşa olunaraq sınaqdan keçirilib.

Bugünədək AİB Azərbaycanda dövlət sektoru üçün 3,7 milyard ABŞ dolları dəyərində 67 borc, qrant və texniki yardım ayırıb. Azərbaycana kreditlər üzrə toplam ödənişlər 3,96 milyard dollardır. Bunlar mütəmadi və imtiyazlı adi kapital resurslar hesabına maliyyələşdirilib. AİB-in Azərbaycanda cari suveren portfelinə 565,2 milyard dollar dəyərində 1 kredit və 1 suveren təminat daxildir.

Qeyd edək ki, həmçinin “Üzən günəş panelləri sisteminin inkişafına dair bilik mübadiləsi və texniki yardım dəstəyi” pilot layihəsi də həyata keçirilir. Layihə çərçivəsində Böyükşor gölündə 100 kVt gücə malik fotovoltaiik sistemin quraşdırılması, habelə günəş qurğularının quraşdırılmasında özəl sektorun iştirakının təşviqi məqsədilə biznes modellərinin formalaşdırılması, təlimlər vasitəsilə milli potensialın gücləndirilməsi nəzərdə tutulub. Gələcəkdə su obyektləri üzərində irihəcmli layihələrin həyata keçirilməsi üçün müvafiq layihə çərçivəsində araşdırmalar aparılır. Layihənin icrası prosesində beynəlxalq məsləhətçi şirkət tərəfindən Azərbaycan ərazisində üzən günəş (FPV) panellərinin inkişafı üzrə texniki-iqtisadi əsaslandırma hazırlanıb, Coğrafi Məlumat Sisteminə (GIS) əsaslanan metodologiya tətbiq edilməklə su hövzələrinin günəş enerjisi potensialı dəyərləndirilib.

AMEA Coğrafiya İnstitutunun Ekocoğrafiya şöbəsinin müdiri, ekoloq alim Ənvər Əliyev “Sherg.az”a açıqlamasında qeyd etdi ki, üzən günəş panellərinin quraşdırılması çox müsbət haldır:

- Bunun təbiətə, torpağa, havaya heç bir ziyanı yoxdur. Əksinə, təbiətə, təbii enerji resurslarının işlənməsinə, o cümlədən iqtisadiyyata böyük xeyri var. Biz bilməliyik ki, təbii enerji ehtiyatları əbədi deyil, tez-gec – nə vaxtsa onlar tükənəcək. Ona görə də təbii ehtiyatlara qənaət edilsin, torpağın bağı daha çox dəlinməsin deyə, “Yaşıl enerji”, bərpaolunan enerjiden istifadəyə üstünlük verməliyik. Dünyada bu təcrübə var. Yaponiya az qala hər məsələdə bərpaolunan enerjiden istifadə edir. Yaponlar üzən günəş panellərini böyük sayda, böyük

həcmdə quraşdırıb. Üzən restoranlar da var Yaponiyada. Zaman bizdən bunu tələb edir ki, ən müxtəlif mümkün vasitələrdən istifadə edək. Bu bizə karbohidrogen ehtiyatlarımıza qənaət etmək imkanı verəcək. Hesab edirəm ki, günəş panelləri bölgələrimizdə də quraşdırılmalıdır. Məsələn, Kür-Araz ovalığı bunun üçün münbit bölgədir. Orda həm çox sayda, irili-xırdalı göllər var, həm də orada ilin demək olar 165 günü sırf günəşli günlərdir. Dağ çaylarından da istifadə etmək olar. Günəş enerjisinin istifadəsinin üstünlüyü ondadır ki, günəş qurğuları işləyən zaman parnik effekti yaranmır, havanın çirklənməsi baş vermir, istilik aşağı atmosfer qatlarına yayılmır. Günəş enerjisinin yalnız bir çatışmazlığı var – o da atmosferin vəziyyətindən, günün və ilin vaxtından asılılıqdır. Günəş enerjisini iki üsul ilə işlətmək olar: müxtəlif termik sistemlərin köməyi ilə, istilik enerjisi şəklində, foto-kimyəvi və fotoelektrik proseslərin çevrilməsi üzrə qurğularda. Məlumdur ki, Yer səthinə düşən Günəş enerjisinin miqdarı bütün neft, təbii qaz, daş kömür və digər yanacaq ehtiyatlarından çoxdur. Onun 0,0125 faizinin istifadə olunması ilə bugünkü dünya energetikasının bütün ehtiyaclarını təmin etmək olardı. Günəş enerjisinin birbaşa elektrik enerjisinə çevrilməsi dünya praktikasında geniş yayılıb və inkişaf etmiş ölkələrdə energetikanın əsas istiqamətlərindən biri hesab olunur. 1997-ci il Kioto razılaşmasının protokoluna əsasən, AB və ABŞ-də alternativ enerji mənbələrindən istifadə etmək üçün irimiqyaslı stansiyaların tikintisinə başlanıldı. Hazırda dünyanın 70-ə yaxın dövlətində günəş elektrik stansiyaları fəaliyyət göstərir və yaxın gələcəkdə onların istehsal gücünün artırılması üçün perspektiv layihələr hazırlanıb. Günəş stansiyalarının əsas işçi elementinin (fotoelement) istehsalı üçün yüksək səmərəliliyə malik texnologiyalar yaradılıb və hazırda ABŞ, Almaniya, Yaponiya və Çində istehsal edilir. Günəş stansiyalarının effektivliyi ölkənin təbii iqlim şəraitindən və coğrafi mövqeyindən asılıdır. Yəni təbii iqlim şəraitinə və coğrafi mövqeyə görə göstəricilər müxtəlif ola bilər. Hazırda Günəş enerjisinin fotoelektrik çevrilmələri dünyada bərpaolunan enerji mənbələrinin ən tez inkişaf edən istiqamətlərindən biridir. Bəzi dövlətlərdə Günəş enerjisindən istifadə artıq bir neçə ildir ki, "70 min günəşli dam", "Milyon dam" və "Yüz min dam" adlanan dövlət proqramları çərçivəsində həyata keçirilir. Dünyada günəş batareyası ilə işləyən ən böyük elektrik stansiyası ABŞ-nin Nevada ştatındadır. Hidroenerji də ekoloji cəhətdən təmiz enerji mənbəyidir və dünyada ən geniş istifadə olunan bərpaedilən enerji mənbəyidir. Hidroenerji çayın və ya digər su hövzəsinin təbii gedişatının dəyişdirilərək yaradılan bəndlərdən və ya axar sudan istifadə etməklə elektrik enerjisinin istehsal edildiyi bərpaolunan enerji mənbəyidir. Hidroenerji daim yenilənə və təkrarlana bilən su dövrüyyəsi sisteminə əsaslanır və istehsal edilən enerjinin miqdarı axan suyun sürətindən asılı olaraq dəyişir. Günəş, külək, hidroenerji, bioenerji kimi alternativ enerji vasitələrindən istifadə təbiətin qorunmasında böyük əhəmiyyət daşıyır.

Şərq. - 2023.- 20 sentyabr. - № 169. - S. 6.

Qızılağac – Azərbaycan təbiətinin qızıl səhifəsi

Bəxtiyar Hüseynov,

Azərbaycan Yazıçılar və Jurnalistlər birliklərinin üzvü, yazıçı-ekoloq

Bugünlərdə Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğunun bazasında milli park yaradılma-sının 5-ci ili tamam olur. Bu münasibətlə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazi-sində “Flamingo festivalı” keçiriləcək.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmə-tinin rəisi Firudin Əliyev bildirdi ki, ölkə-mizdə xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri şəbəkəsinin genişləndirilməsi, bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanıl-ması, təbii resurslardan səmərəli istifa-də edilməsi və ekoturizmin inkişafına diqqət ümummilli lider Heydər Əliyevin ekoloji siyasətindən irəli gəlib. Prezident İlham Əliyevin 26 sentyabr 2018-ci il ta-rixli sərəncamı ilə Lənkəran, Masallı və Neftçala rayonlarının inzibati ərazilərində Qızılağac Milli Parkının yaradılması bu siyasətin layiqincə davam etdirilməsi-nin daha bir sübutudur. Milli Parkın yara-dılmasının 5 illiyi münasibətlə keçirilən tədbirin Flamingo quşunun adı ilə bağ-lanması təsadüfi deyil. Flamingo nadir quşların məskəni olan Qızılağac Milli Parkının daimi sakinidir.

“Flamingo festivalı” dövlət rəsmiləri-nin, qeyri-hökumət təşkilatlarının, özəl şirkətlərin nümayəndələrinin və məktəb-lilərin iştirakı ilə Qızılağac Milli Parkının ərazisində keçiriləcək. Məqsəd əlamət-dar tarixdə bu nadir parkın fəaliyyətini, həmçinin digər milli parkların təbliği is-tiqamətində görülən işləri, təbiətimizin rəngarəngliyini, biomüxtəlifliyini nümayiş etdirməkdir.

Təbii sərvətləri, iqlim şəraiti ilə diqqət çəkən Azərbaycan ərazisində Qızılağac qoruğu özünəməxsus və bənzərsiz mə-kandır. Bu yerlərin həlim iqlimi müxtəlif növ iri heyvanların, quşların, sürünənlə-rin və başqa canlıların normal yaşaması, nəsil verməsi üçün çox əlverişlidir. Tarix boyu bir tərəfdən Xəzərin qalxıb-enməsi, əks səmtdən Kür, Araz, Talış dağlarından axan çaylar, Muğandan yön alan axarlar dənizin cənub-qərbində Qızılağac körfə-zini formalaşdırıb. Qərbdən quru, cənub-dan nəmiş subtropik, şimaldan mülayim, şərqdən səhra iqlimi ilə əhatə olunan Qızılağac körfəzini çəmənliklər, qamış-lıqlar, çay vadiləri əhatə edib.

Qızılağac körfəzi lap qədimdən 2 əsas sərvəti – balıq ehtiyatının və köçə-ri, yerli su quşlarının çoxluğu ilə diqqəti cəlb edib. Buraya Avropanın şimalından, Qərbi Sibirdən, Uraldan, Qazaxıstandan, Karsk və Ağ dəniz sahillərindən, Peçora, Ob çayları hövzələrindən, Baykal gölün-dən, Uzaq Şərqdən, Yaponiya, Skandi-naviya ölkələrindən quşlar gəlir. Uzun illər boyu Qızılağac körfəzi ona qonşu göl, bataqlıqları ilə “Quşlar diyarı” kimi təbiətşünasların, səyyahların, nəhayət, ornitoloq-zooloqların diqqətini cəlb edib.

I Pyotr 1722-ci ildə Xəzəratrafına yürüşü zamanı bu körfəzin öyrənilmə-sini əmr edib. 1726-cı ildə ilk müfəssəl xəritə hazırlanıb. 1913-cü ildə Tiflisdə keçirilən naturalistlərin, tibb işçilərinin 13-cü qurultayında Azərbaycan sula-rında qışlayan quşların mühafizəsini təşkil etmək məsələsi müzakirə olu-nub. Bu məqsədlə Şirvanda, Muğan-da, Lənkəranda, Qızılağac körfəzi və başqa sahələrdə quşların qorunması üçün rəsmi qoruq-yasaqlıqların yaradıl-ması təşəbbüsü irəli sürülüb. Lakin ve-rilən təkliflərin heç biri həyata keçməyib. Mütəxəssis-alimlər öz istəklərinə ancaq 14 ildən sonra nail olublar: Qızılağac körfəzi 1926-cı ildə yasaqlıq, 1929-cu ildə isə qoruq statusu aldı.

Qızılağac qoruğunun ümumi sahəsi 88 min 360 hektardır. Yaranma tarixinə görə üçüncü sayılan Qızılağac qoruğu Azərbaycan ərazisindəki qoruqların ən böyüyüdür. Qoruğun sahəsi təbii land-şaft baxımından rəngarəng və müxtəlif-dir. 58,4 faiz ərazi su akvatoriyası, 20,3 faiz cəngəllik, 21,3 faiz isə quru düzən-liklərdir. Məhz bu keyfiyyəti ərazidə su, bataqlıq, quru mühitə alışan müvafiq heyvan və quş növlərinin məskunlaşma-sına şərait yaradır.

Qızılağaca hər il yazda yuva qurmaq üçün Şərq ölkələrindən qaranazlar, ər-sindimdiklər, sarı və ağ vağlar, misir vağ-lar və s. uçub gəlir. Burada turac, soltan toyuğu, qızılqaz, bəzgək, çay ördəkləri, qaşqaldaqlar, qu quşları və s. məskun-laşmışdır. Ərazidə məskunlaşmış 20-dək quş növünün adı Azərbaycanın “Qırmızı kitab” ına daxil edilib. Təbiətinin rən-garəngliyi, bitki və əsasən də heyvanat aləminin zənginliyi, əraziyə çox sayda yerli və xarici turistlərin gəlişini nəzərə alaraq, Qızılağac Dövlət Təbiət Qoruğu, Qızılağac Dövlət Təbiət Yasaqlığı və ona bitişik ərazilərin sahəsi genişləndirilərək 1 milyon hektar ərazidə Azərbaycanın yeganə dənizkənarı milli parkı yaradılıb.

1 saylı Regional Ekologiya və Tə-bii Sərvətlər İdarəsinin rəisi Ceyhun Hüseynov dedi:

– Biz ərazidə yerləşən təbiət sub-yektlərinə təkə nəzarət etmirik, eyni zamanda, ekoloji biliklərin təbliği is-tiqamətində tədbirlər həyata keçiririk. İdarəmizin əməkdaşları mütəmadi ola-ra q müəssisələrdə, o cümlədən

Qızıla-ğac Milli Parkında məktəblilərin, geniş əhali kütləsinin iştirakı ilə ekoloji möv-zuda mühazirələr oxuyur, tədbirlər keçirirlər. Milli Parkda keçiriləcək “Flamingo festivalı”na isə xüsusi hazırlaşırıq. Parkın yaradılmasının 5 illiyinə həsr olunan bu tədbirdə ekoloji biliklər təbliğ oluna-caq, ərazidə geniş abadlıq işləri görü-lə-cək, müxtəlif ağaclar əkiləcə-k, mövcud yaşıllıqlara aqrotekniki qaydada qulluq göstəriləcə-k.

Sonda bildirək ki, Qızılağac təbiət ərazisinin respublika milli parkları ailə-sinə daxil olmasından cəmi 5 il keçsə də, ərazidə geniş abadlıq, yaşıllaşdırma işlə-ri görü-lüb, parkın ekoloji mühiti qorunub, daha da zənginləşdirilib. Ekoturizmin in-kişafı üçün yeni imkanlar açılıb. İndi Qı-zılağac parkı müxtəlif ekoloji tədbirlərin ünvanına çevrilib. Qarşıdakı “Flamingo festivalı” isə milli parkın 5 illiyinə həsr olunub. Bu təbiət bayramı əsrarəngiz Cənub təbiəti barədə yeni ekoloji təsəv-vür və xoş təəssüratla yadda qalacaq.

Xalq qəzeti. - 2023.- 28 sentyabr. - № 210. - S. 14.

Milli parklarımız əvəzolunmaz təbiət inciləridir

Züleyxa Əliyeva

Yaşadığımız dünya, bizi əhatə edən aləm son dərəcə gözəl, zəngin və rəngarəngdir. Bu dünya, bu aləm təbiət adlanır. Əslində, biz özümüz də təbiətin bir zərrəsiyik, onun tərkib hissəsiyik. Təbiət bizim hamımızın anasıdır.

11 iqlim qurşağının 9 tipinin mövcud olduğu Azərbaycan təbiəti özünün cazibəsi ilə seçilir. Amma bəzən bu cazibə insan əli ilə məhv ola bilər. Ona görə də dövlət təbiətin qorunmasına xüsusi diqqət yetirir, mühafizə rejimi ilə onu nəzarətdə saxlayır. Ekoloji vəziyyətin tənzimlənməsi üçün qəbul olunan qanunlar qoruqları və parkları məhv olmaq təhlükəsindən xilas edir. Azərbaycanda 10 milli park, 11 dövlət təbiət qoruğu, 2 qeydiyyatda olmayan qoruq, 24 dövlət təbiət yasaqlığı, yaşı 100-dən yuxarı 2083 ağac, 37 geoloji və paleontoloji obyekt, 15 min hektar endemik və qiymətli meşə növü sahələri var. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi 594939,1 hektardır və bu, ölkə ərazisinin 7 faizini təşkil edir.

Biz bu yazıda Azərbaycanın milli parklarından söz açacaq, özündə estetik, ekoloji və tarixi əhəmiyyətli nəsnələri birləşdirən ərazilərin faydasını qeyd etməyə çalışacağıq. Ölkədə ilk milli park Ulu Öndər Heydər Əliyevin 2003-cü il 16 iyun tarixli sərəncamı ilə 12131 hektar sahədə yaradılan Ordubad Milli Parkıdır. Akademik Həsən Əliyevin təşəbbüsü ilə yaradıldığı üçün parka onun adı verilib. Bir neçə il sonra 2009-cu ilin noyabrında Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə Ordubad Milli Parkının ərazisi Şahbuz, Culfa, Ordubad rayonlarının torpaqları hesabına genişləndirilərək sahəsi 42797,4 hektara çatdırılıb. Üstəlik də Milli Parkın adı dəyişdirilərək akademik Həsən Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkı adlandırılıb.

Cəmi 9 ilə yaradılan Zəngəzur, Ağgöl, Şirvan, Hirkan, Altıağac, Abşeron, Şahdağ, Qızılağac, Göygöl və Samur-Yalama milli parkları 310136, 5 hektarlıq ərazini əhatə etməklə, ölkə ərazisinin 3,58 faizini təşkil edir. Ətraf mühitin qorunması məqsədi ilə yaradılan milli parklar bənzərsiz təbii mənzərəsi, fərqli iqlimi, təmiz havası və suyu ilə seçilir. Bu yerlərdə ətraf mühitin mühafizəsi üzrə mütəxəssislərin hazırlanması, elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasını da həyata keçirmək olar. Milli park dövlətin ən qiymətli ekoloji, tarixi və mədəni obyekt olduğu üçün burada heyvanları ovlamaq, meyvə toplamaq qadağandır. Flora və faunanın inkişafı üçün hər cür şərait yaradılmış milli parkların ətrafında mühafizə olunan təbiət zonası yaradılır.

Turizm və gəzinti üçün milli parkları ziyarət etmək insana olduqca zövq verir. Turistlərin milli parklara səfərləri insanla təbiət arasında vəhdət yaradır. Odur ki, Azərbaycanda bu istiqamətdə ardıcıl maarifləndirmə işi aparılır, internetdə ana təbiətin foto və videoları paylaşılır. Sosial şəbəkələr üzərindən aparılan bu cür paylaşımlar ekoturizmin ən yaxşı təbliğidir. Çünki milli parklarımız əvəzolunmaz təbiət inciləridir, gözoxşayan gözəlliklərdir. İstər xarici qonaqlar, istərsə də yerli turistlər bu gözəllikləri həvəslə ziyarət edərək həm füsunkarlıqdan zövq alır, həm də təbiətlə birbaşa təmas qurmuş olurlar ki, bu da ekoturistlərin sayının artmasını təmin edir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyindən verilən xəbərə görə, bu ilin 8 ayında milli parklara minlərlə turist səfər edib. Əsasən ilk üçlükdə yer alan Göygöl, Abşeron və Şahdağ milli parklarına səfər edən turistlərin ümumilikdə sayı 219 min nəfər olmuşdur. Nazirliyin məlumatında daha sonra bildirilir: "Parklara gələnlərin əksəriyyəti yerli turistlər olsa da, ziyarətçilər arasında çoxlu sayda xarici vətəndaşlar da olub. Milli parklarımız Abşeron yarımadasında, ölkənin şimal, cənub və qərb hissəsində yerləşməklə rəngarəng landşaft komplekslərini əhatə edir. Yay mövsümünün bitməsinə baxmayaraq, qarşıda bizi qızılı-sarı payız mövsümü gözləyir. Bu fəsildə hər kəs müxtəlif bölgələrimizi əhatə edən, əsrarəngiz təbiəti ilə heyrtləndirən milli parklarımıza səfər edə, həftəsonlarını, istirahət günlərini təbiət qoynunda keçirə bilərlər".

Artıq qızılı payızın "ayaq səsləri" eşidilməyə başlayıb. Səyahət etməyi sevən insanlar payız sevgisindən dolayı birgünlük, ikigünlük turlara çıxırlar. Onlar getdikləri yerlərdə həm də milli parkları gəzir, təbiət gözəlliklərini yaddaşlarına hopdurub geriye xoş təəssüratlarla dönürlər. Bir neçə günlük səyahətin xoş aurasına hopan payız sevinci həm fiziki, həm də mənəvi baxımdan sağlamlıqdır. Tibb də təsdiq edir ki, səyahətlər xoşbəxtlik hormonlarını yüksəldir, ruh halına müsbət təsir göstərir, stresi azaldır, düşüncəni aydınlaşdırır, beyin fəaliyyətini yaxşılaşdırır, əsəbləri sakitləşdirir. Ana təbiətin bir parçası olan insanın bu emosiyaları xüsusilə Azərbaycandakı milli parkları gəzərkən birə beş artır.

Azərbaycanda ekoloji problemlərin həlli: dövlət siyasətində prioritet vəzifələr

Sevinc QARAYEVA

Abşeron yarımadasında yaşıllıq sahələrinin real vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, uçotunun aparılması və dəqiqləşdirilməsi məqsədilə inventarizasiya işləri aparılıb və ayrı-ayrı yaşıllıq massivlərinin xəritələri hazırlanıb.

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev deyir ki, ölkə ərazisində mövcud yaşıllıqların qorunub mühafizə edilməsi, yeni yaşıllıq sahələrinin salınması ekoloji baxımdan mühüm əhəmiyyət daşıyır: "Xüsusilə, yaşıllıqların qorunması və artırılması, çətin torpaq-iqlim şəraiti, iri sənaye obyektlərinin cəmləşməsi, əhalinin sıx məskunlaşması baxımından digər regionlardan kəskin fərqlənən Abşeron yarımadasında daha çox önəmlidir. Abşeron yarımadasında yaşıllıq sahəsi 21 min hektar təşkil edir. Yeni yaşıllıq sahələrinin də yaradılması nəzərdə tutulur. Hazırda ölkəmizin müxtəlif regionlarında ağacəkmə kampaniyası keçirilir. Əsas məqsədlərdən biri ətraf mühitin mühafizəsi və yaşıllığın təmin edilməsidir. Ekoloji problemlərin həlli dövlət siyasətinin prioritet vəzifələrindəndir və bu sahədə məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilir. Ekoloji tələblərə cavab verməyən müəssisələrlə bağlı müvafiq işlər görülür və bu proses davam edəcək".

Nazirin dediyinə görə, Azərbaycan hökuməti bütün ölkə ərazisinin yaşıllaşdırılmasını qarşıya hədəf kimi qoyub: "Hazırda Abşeron yarımadasında 21 min hektara yaxın yaşıllıq sahəsi mövcuddur. Bu, həmin ərazinin cəmi 5 faizini təşkil edir. 2024-2030-cu illərdə əlavə 6 min hektardan artıq ərazidə yeni yaşıllıqların salınması nəzərdə tutulub. Bütövlükdə isə bütün ölkə ərazisinin yaşıllaşdırılması hədəflənir. Bu istiqamətdə geniş miqyaslı ağacəkmə kampaniyaları həyata keçirilir".

Muxtar Babayev bildirib ki, işğaldan azad edilən ərazilərin dirçəldilməsi çərçivəsində bir sıra mühüm qərarlar qəbul edilib ki, bu da həmin ərazilərin 2050-ci ilə qədər "karbon neytrallığı zonası" elan edilməsinə imkan yaradıb. İşğaldan azad edilmiş ərazilər üçün Karbon Neytrallığı Konsepsiyasının layihəsi hazırlanıb. Aztullanlı iqtisadiyyat, "yaşıl" enerji zonası, "yaşıl" kənd təsərrüfatı, "yaşıl" nəqliyyat, "ağıllı şəhər" və "ağıllı kənd" konsepsiyaları - bütün bunlar davamlı şəhərsalma istiqamətində ümumi səylərə töhfə verəcək. Bu gün Azərbaycan işğaldan azad edilmiş ərazilər böyük quruculuq, infrastruktur, eləcə də unikal ekosistemin bərpası məkanına çevrilir. Bu ərazilərdə dayanıqlı şəhər inkişafı konsepsiyası həyata keçirilir.

Nazirin sözlərinə görə, dövrü iqtisadiyyatın təmin edilməsi istiqamətində işğaldan azad edilən ərazilərdə yaşayış məntəqələrinin bərpası zamanı tikinti tullantılarının dayanıqlı şəkildə idarə olunması işlərinə start verilib. Ağdam rayonunun Kəngərli kəndinin bərpa və yenidənqurma işləri zamanı yaranan tikinti-söküntü tullantılarının təkrar emalına və istifadəsinə başlanılıb. Eyni zamanda, tullantı sularının səmərəli idarə olunması, yağış, drenaj sularının toplanması şəbəkəsinin qurulması, təmizlənmiş tullantı sularının təkrar istifadəyə yönəldilməsi, xüsusilə yaşıllıq ərazilərinin suvarılmasında istifadə edilməsi prioritet olmalıdır: "Qlobal çağırışlardan biri də iqlim dəyişmələridir. Bu gün iqlim dəyişmələri ilə əlaqədar gözlənilən risklər və baş verən fəsadlar dünyada gündəmə çevrilib. Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatının məlumatına görə, iqlim dəyişmələri nəticəsində baş vermiş təbii fəlakətlər son onilliklərdə nəhəng dağıntılara və iqtisadi itkilərə səbəb olub. Son 50 ildə dünyada iqlim dəyişmələri ilə bağlı təhlükəli hadisələrin 5 dəfə artdığı bildirilir. Bu baxımdan insanların və iqtisadiyyatın fəvqəladə hallara hazırlığı, infrastrukturun mühafizəsi və təhlükəli təbiət hadisələrinə dayanıqlılığının təmin edilməsi, erkən xəbərdarlıq sisteminin təkmilləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İqlim dəyişmələri yayda isti havaların daha kəskin, daha uzunmüddətli olması ilə nəticələnir. Digər tərəfdən yağıntıların qeyri-bərabər paylanması nəticəsində yaranan su çatışmazlığı şəhərlərin suya olan gündəlik tələbatının ödənilməsi üçün ciddi problem yaradır".

Nazir əlavə edib ki, sentyabrın 17-də UNESCO-nun Ümumdünya İrs Komitəsi Azərbaycanın Hirkan meşələrinin UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edib. Hirkan meşələri bu siyahıya daxil edilən Azərbaycanın ilk təbiət ərazisidir.

Ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Vüqar Kərimov bildirib ki, Cənubi Qafqazda üçüncü dövr buzlaşmanı yaşamayan iki ərazi var. Biri Azərbaycanın Hirkan meşələri, digəri isə Gürcüstan ərazisindəki Kolxida florasıdır. Həmin iki ərazi 3-cü buzlaşmanı görmədiyindən, qeyd olunan ərazilərdəki buzlaşmaya qədərki relikv flora və fauna növləri bu günümüzdə kimi qorunub saxlanılıb. Yəni ki, bu ərazilər öz endemizm xüsusiyyətləri ilə orijinal ərazilərdir və burada yayılan növlərə dünyanın başqa heç bir coğrafiyasında rast gəlinmir: "Hirkan meşələrində flora növlərindən dəmirağac, qızılağac, şabalıdyarpaq palıd, Lənkəran akasiyası, Hirkan qovağı, azat ağacı, Hirkan bigəvəri, Hirkan şümşəsi, Hirkan şümşadı, fauna növlərindən isə talış qırqovulu, tirəndaz-oxlu kirpi,

Qafqaz bəbiri, vaşaq və s. kimi nadir növlərə rast gəlinir. Bu ərazilərdə 50-yə qədər Hirkan mənşəli endemik və subendemik növ var. Həmin növlərin qorunub saxlanması, bir irs kimi gələcək nəsillərə ötürülməsi həm ölkələrin, həm də beynəlxalq qurumların öhdəliyidir. Məlum olduğu kimi, Hirkan meşələrinin ərazisi milli park elan olunub və xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazisi kimi qorunur. Hirkan meşələrinin Ümumdünya İrs Siyahısına salınması imkan verəcək ki, beynəlxalq təcrübə ilə daha yaxından tanış olmaqla təmaslarımızı gücləndirək, həmin ərazilərin qorunmasını daha mütəşəkkil təşkil edək. UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısında olmağımızın digər üstünlüyü, ekoturizm potensialının artırılması, beynəlxalq təşkilatların dəstəyi ilə mühüm əhəmiyyətli ekoloji layihələrin həyata keçirilməsi, həmçinin nadir növlərin qorunmasının daha da yaxşılaşdırılmasıdır".

Onun dediyinə görə, Gürcüstandakı Kolxida florası 2021-ci ildə Ümumdünya İrs Siyahısına salınıb. Hirkanın İran hissəsi 2019-cu ildə, Azərbaycan hissəsi isə bir neçə gün əvvəl UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edildi. Bundan başqa, ölkəmizdə bir neçə təbiət ərazisi var ki, onların da siyahıya salınmasını planlayırıq. Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə həmin siyahıya salınacaq ərazilər var. Onlar ilkin siyahıya salınıb və Ümumdünya İrs Siyahısına daxil ediləcəyi tarixi gözləyirik. Abşeron yarımadasında Azərbaycanın palçıq vulkanlarının yerləşdiyi ərazi çox unikal bir ərazidir. Növbəti salınacaq ərazi böyük ehtimal ki, palçıq vulkanlarının yerləşdiyi ərazi olacaq. Sonrakı dövrlərdə Kəpəz dağının ətəyində olan göllərin - Göygöl, Maralgöl, Zəligöl və digər göllərin, Axarbaxar dağ silsiləsində Alazan çayı boyunca olan ərazilərin siyahıya salınması nəzərdə tutulub. Ümumdünya İrs Siyahısına daxil ediləcək ərazilər arasında Eldar şamı meşəliyi, Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun Şərq çınarı meşəliyi də var. Ölkəmizdə bu cür təbiət abidələri çoxdur: "Azərbaycanda ekoloji siyasət məsələləri, bioloji müxtəlifliyin qorunması daim diqqət mərkəzindədir. Hirkan meşələrinin də həmin siyahıya salınması ekologiya, bioloji müxtəlifliyin qorunması sahəsində aparılan dövlət siyasətinin məntiqi davamıdır. Çox mürəkkəb proseslərdən keçilsə də, bir ilk imza atıldı. Düşünürəm ki, növbəti təbiət ərazilərinin həmin siyahıya salınması daha rahat olacaq. Bu, həm də ölkənin prestijidir. Nə qədər çox belə ərazilər UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına salınarsa, bu, ölkənin imicinə də müsbət təsir göstərən amillərdəndir. Lakin bu, təkə prestij məsələsi deyil. Həm də həmin ərazilərin qorunmasında daha diqqətli olmaq məsuliyyətini yaradır. Çünki həmin əraziyə beynəlxalq aləm də nəzarət edir. Ümumdünya İrs Siyahısına salınanda orada olan təbii landşaftın, bioresursların, fauna, flora növlərinin qorunması ilə bağlı öhdəliklər götürdük və onu mütləq yerinə yetirməliyik".

Vüqar Kərimov vurğulayıb ki, Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyeva tərəfindən Zaqatala Dövlət Təbiət Qoruğunun bazasında biosfer rezervatının və Palçıq vulkanları qrupu Dövlət Təbiət Qoruğunun bazasında geoparkların yaradılması təşəbbüsləri irəli sürülüb. Hər iki layihənin icrası davam edir. Zaqatala Dövlət Təbiət Qoruğunun bazasında biosfer rezervatının yaradılması üzərində iki ildir ki, iş gedir. Hazırda layihə aktiv fazadadır. Düşünürəm ki, növbəti dövrlərdə hər iki layihəni uğurla başa çatdıracağıq. Bundan əlavə, Zaqatala Dövlət Təbiət Qoruğunun maraqlı ərazilərini seçib Ümumdünya İrs Siyahısına salınması üçün təkliflər irəli sürmək niyyətindəyik.

Azərbaycan faunası: qorunmasına ciddi ehtiyac olan misilsiz sərvət

Sevinc QARAYEVA

Azərbaycan ərazisinin təbii şəraiti müxtəlif olduğundan onun heyvanlar aləmi də çox rəngarəngdir. Burada mindən çox ali heyvan növü, yaşayır və Azərbaycan faunasında 14 min növ həşərat, 104 növ balıq, 11 növ suda-quruda yaşayan, 63 növ sürünən, 405 növ quş, 115 növ məməli qeydə alınıb. Heyvan növlərinin ölkə ərazisində yayılma arealı müxtəlifdir. Bəzi heyvanlar çox məhdud, digərləri isə geniş ərazilərdə yayılıb. Məsələn, sərchəkimilər dəstəsinə daxil olan quşlara ölkənin bütün ərazisində rast gəlmək olar. Parazit ibtidailər, qurdlar qidalandıqları orqanizmlərin - sahiblərinin arealından asılı olaraq respublikanın bütün zonalarında qeyd edilir. Məməlilərdən ceyrən düzənlik, yarımşəhra, kiçik təpəlikli dağətəyi ərazilərdə, Dağıstan turu Böyük Qafqaz dağlarının cənub və şimali-şərq yamaclarında və yüksək dağlıq ərazilərdə məskunlaşıblar. Quşların bir çox növü meşələrdə, dağlıq və düzənlik ərazilərdə, digərləri su hövzələrində, zərərverici cücülər müxtəlif aqrosenozlarda, ölkə faunasına daxil olan başqa növlər tarixən uyğunlaşdıqları müxtəlif ekosistemlərdə yayılıb.

Ümumdünya Vəhşi Təbiəti Müdafiə Fondunun (WWF) Azərbaycan nümayəndəliyinin rəhbəri Elşad Əsgərov deyir ki, Azərbaycan dövləti nəslə düşmənlik həddinə çatmış növlərin xilasını üçün müxtəlif tədbirlər görür. Bunlardan ən əsası xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin yaradılmasıdır. XXI əsrdə ölkəmizdəki həmin ərazilərin ümumi sahəsi 2 dəfə genişlənilib.

Onun sözlərinə görə, Azərbaycanın mərkəzi düzənlik və dağətəyi bölgələrində tarixən ceyrənlər geniş yayılmışdılar. XX əsrin əvvəlində motorlu texnika çıxandan sonra ovçılar onları maşınlarla qovaraq ovlamağa başladılar. Tez bir zamanda az qala nəslini kəsməyə nail oldular. 1960-cı ildə zooloqlar tərəfindən aparılan sayılma prosesi bu növün ölkədə cəmi 200 baş qaldığını göstərdi. Təcili atılan addımlar sayəsində Bəndovan yasaqlığı, Şirvan qoruğu yaradıldı və növ burada bərpa olmağa başladı. Lakin Azərbaycanın bir çox ərazilərində ceyrənin tarixi arealı çərçivəsində bu növə hələ də rast gəlinmir. Məsələn, Ceyrənçöl kimi böyük ərazidə ceyrənin adı qalıb, özü isə yoxdur. Ona görə növün tarixi arealını bərpa etmək üçün Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, WWF və IDEA İctimai Birliyi tərəfindən uğurlu reintroduksiya layihəsi aparılır: "Bu vaxtaca 350 başa yaxın ceyrən Şirvan Milli Parkından tutularaq respublikanın digər ərazilərinə köçürülüb. Yeni ərazilərdə ceyrənlər artaraq dayanıqlı populyasiyalar əmələ gətirib. ETSN, WWF və IDEA İB tərəfindən həyata keçirilən digər uğurlu layihə meşə kəllərinin (zubrların) reintroduksiya yolu ilə bərpasıdır. Həmin heyvanlar ərazimizdə çox qədim zamanlarda yaşayıblar. Sonuncu Qafqaz zubru təbiətdə 1927-ci ildə ovlanıb. 2018-ci ildən başlayaraq ölkəmizə 35 başa qədər zubr gətirilib. Onların təbii artımını da nəzərə alsaq, artıq 50 baş heyvan layihə ərazisində yaşamaqdadır. Şahdağ Milli Parkının İsmayılı bölməsinin ərazisində volyer şəraitində yaşayan zubrların yarısı vəhşi təbiətə buraxılıb. Daha sonra Qafqaz nəci bəzəli, köpgər, bezoar keçisi, Şərqi Qafqaz turu və s. növlərin reintroduksiya yolu ilə tarixi arealının bərpası sahəsində işlərə başlanılıb".

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyinin Zoologiya İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, biologiya üzrə fəlsəfə doktoru Gülbəniz Qasımova bildirib ki, daim mühafizəyə ehtiyacı olan heyvanlardan biri də amfibilərdir. Həmin heyvanlar elmi və tədris, tibbi və bioloji təcrübələrin aparılmasında laboratoriya heyvanı kimi geniş istifadə olunur. Hər il dünyada təcrübə məqsədilə iri tədris və elmi laboratoriyalarda minlərlə qurbağa yarıdır. Həmin heyvanlar biosenozda maddələr dövrəsinə iştirak edir və qida zəncirində mühüm yer tuturlar. Onlar, həmçinin meşə, bağ və bostanların təbii sanitariyası hesab edirlər. Bütün bu faydalarına baxmayaraq, insanlarda amfibilərə qarşı formalaşmış mənfi münasibət var. İnsanlar amfibiləri ziyanlı və zərərli hesab edərək onlardan qorxur və ya görkəmlərindən çəkinirlər. Ona görə də əksər insanların amfibilərlə qarşılaşdıqları zaman ilk düşüncələri və etdikləri hərəkət onları məhv etmək olur. Bütün bunlara səbəb insanlarda amfibilər haqqında məlumatların azlığıdır. Ona görə də amfibilərin tədqiqi ilə yanaşı, qarşıya qoyulan məqsədlərimizdən biri də insanları qurbağalar haqqında məlumatlandırmaq və maarifləndirmə tədbirləri həyata keçirməkdir. Keçirilən belə maarifləndirmə tədbirlərindən sonra amfibilərə qarşı münasibətdə müsbətə doğru dəyişikliklər müşahidə edilir.

Elm və Təhsil Nazirliyinin Zoologiya İnstitutunun Quru onurğalılar laboratoriyasının müdiri, biologiya üzrə fəlsəfə doktoru Təvəkkül İsgəndərov bildirib ki, Azərbaycanda 241 fauna və 460 flora növü təhlükə altındadır. Yeni nəşr olunan "Qırmızı kitab"a ölkə ərazisində yaşayan 89 növ onurğasız heyvan, 11 növ balıq, 6 növ amfibi, 18 növ sürünənlər, 78 növ quşlar və 39 növ məməli heyvanlar daxil edilib. Biologiya və ekologiyada nəslə düşmənlik bir növün və ya cinsin yox olması, biosferin kiçilməsi deməkdir.

Azərbaycanın təbiəti müxtəlif landşaft xüsusiyyətlərinə malikdir. Bu səbəbdən ölkənin faunası olduqca zəngindir. Heyvanların müasir taksonomik təyinatlarına görə, Azərbaycanda 798 növ və yarım növ mövcuddur. Onların müasir ekoloji vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, populyasiyalarının say və sıxlığı, mövcud təhlükələrlə bağlı problemlər, yaşayış yerlərinin keyfiyyəti, yayıldığı arealın sahəsi vacib götürülərək elmi dərəcədə araşdırılır və qorunma statusu təyin olunur: "Say və sıxlıqda azalmağa doğru gedən dinamika müşahidə edilən heyvanlar təhlükə həddinə yaxın statusda hesab olunur. Həssas növ statusuna isə son 10 il ərzində yaşayış yerlərinin 30 faizə qədər azalanlar daxildir. Həmin sahə insanların məskunlaşması, çirklənmə və digər səbəblərdən azala bilər. Digər əsas kriteriya növün sayca azalmasıdır. Son 10 ildə növün sayı 30-40 faiz azalıbsa, həmin heyvanlar da həssas növə daxil edilir. Bu növlər üçün xüsusi mühafizə tədbirləri görülür. Daha ciddi status təhlükə həddində olan növdür. Yaşadığı areal son 10 ildə 50-80 faiz, populyasiyalarının sayı 50 faizdən çox azalan heyvan növləri artıq təhlükə həddində hesab olunur. Əgər araşdırmalar nəticəsində kəmiyyət göstərici tam dəqiqdirsə, təhlükə həddində olan növ kimi daha ciddi qorunma statusu əldə edir və Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitab"ına daxil edilir. Ən ciddi vəziyyət isə böhranlı növdür. Həmin növün yaşadığı bölgə, say və sıxlıq 90 faiz azalmağa məruz qalır, ən ciddi qorunma statusu əldə edir. Hər on ildən bir Azərbaycan faunası yenidən araşdırılır və nəslə kəsilmə təhlükəsi ilə üz-üzə olan növlər Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitabı"na daxil edilir. "Qırmızı kitab"a daxil edilən növlər dövlət tərəfindən olduqca ciddi qorunur. Onları ovlamaq, yaşadıqları bölgəyə müdaxilə etmək qadağandır. Həmin şəxslər dövlət tərəfindən təyin olunan müvafiq cərimələri ilə cəzalandırılır. Bu, həmin heyvan növünün qorunması üçün ilk tədbirdir. Növbəti tədbir növlərin ekoloji vəziyyətinin bərpası prosesidir. Ölkəmizdə bu sahədə bir çox layihələr həyata keçirilir. 2010-cu ildən etibarən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən reallaşdırılan reintroduksiya layihələrini buna nümunə göstərmək olar".

Onun dediyinə görə, hazırda işğaldan azad olunan Qarabağda erməni vandalizmi səbəbindən bölgənin faunasına ciddi zərər dəyib. Gələcəkdə aparılacaq tədqiqatlar vasitəsilə bölgədə sıradan çıxmış populyasiyaları aşkar etmək, daha sonra müəyyən edilən üsullar ilə heyvanat aləminin yenidən bərpası mümkündür. Həmin istiqamətdə müəyyən layihələr hazırlanıb həyata keçiriləcək: "İşğal dövründə Bəsitçay və Oxçuçayda yayılan balıq növlərinin qanunsuz ovlanması, çayların ermənilər tərəfindən çirkləndirilməsi nəticəsində balıq növlərinin sayında azalma müşahidə edilib. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə həmin çaylara balıq növlərinin körpələri buraxılır və bioloji müxtəliflik təmin olunur. Qarabağda qorunmaya ehtiyacı olan ərazilərdə yeni qoruqların yaradılması ilə bağlı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Zoologiya İnstitutunun mütəxəssisləri tərəfindən müzakirələr aparılır. Sovet dövründə ərazidə mövcud olan qoruqlar erməni vandalları tərəfindən pis vəziyyətə salınıb. Həmin qoruqların fəaliyyətinin bərpası istiqamətində tədbirlər nəzərdə tutulur".

Alim hesab edir ki, ölkənin fauna növlərini qorumaq üçün əhalinin məlumatlandırılması olduqca vacibdir. İctimaiyyətin növlərinin qorunmasında iştirakını təmin etmək məqsədilə onların həmin heyvanlar barədə ətraflı məlumata ehtiyac var: "Bəzən heyvan növünün tamamilə yox olub-olmadığı bilinmir. Nəslə kəsilmiş hesab edilən heyvanın hələ də sağ qalması sübuta yetirilə bilər. Bu, çox nadir rast gəlinən hadisədir. Belə fauna növlərindən biri də Soltanquşdur. Ətinə görə avropalılar tərəfindən çox ovlandığı üçün XVIII əsrdə nəslinin tükəndiyi düşünülürdü, lakin 200 il sonra Yeni Zelandiyanın Cənub adasında yerləşən Murchison dağlarında qayalıq bir bölgədə yaşadığı aşkarlandı. Bu quşların çəkisi 4 kiloqram, boyu isə 65 santimetrdir. Yer üzərində təxminən 200 ədəd olduğu təxmin edilir. Qeyd edək ki, Soltanquş 2018-ci ildə Azərbaycanın Abşeron bölgəsində yaşayan sakinin həyatına düşüb. Ev şəraitində yaşaya bilmədiyi üçün daha sonra Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətinin əməkdaşları tərəfindən müvafiq təbiət ərazilərinə buraxılıb. Bu vəziyyətdə, həmin növlər Lazarus taksonu adlanan nəslə kəsildiyi düşünülən, lakin sonra yenidən aşkar edilən heyvanların qeyd olunduğu siyahıya düşür. Nəslə kəsilməkdə olduğu üçün risk altında olan bəzi heyvan növləri Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə Birliyinin iki ildən bir qırmızı siyahısına daxil edilir. Bir növün qırmızı siyahıda olması üçün Yer kürəsində 50-dən az yetkin fərd qalmalıdır. Başqa bir kateqoriya isə həssas növlərdir. Bunun üçün əsas meyar növün yetkin populyasiyasının 1000-dən az olmasıdır".

Polietilen torbalar ciddi ekoloji təhlükə mənbəyi kimi

Bu təhlükədən sığortalanmaq üçün Azərbaycanda da zəruri addımlar atılır

Sevinc QARAYEVA

Nazirlər Kabinetinin 2021-ci ilin fevralında də verilmiş müvafiq qərarına əsasən, bir müddətdir ki, market kassalarında məhsulların yığılması üçün nəzərdə tutulan, ölçüsü 15-50 mikron olan polietilen torbalar ayrıca məhsul növü kimi pullu olub. Ticarət şəbəkələri və mağazalarda iriölçülü polietilen torbalar 5 qəpiyə, daha kiçikləri isə 3 qəpiyə satılır. Azərbaycanda alış-veriş zamanı polietilen torbalarının ödənişli olmasına dair qərarın tətbiqindən sonrakı hesablamalar göstərir ki, iki ay yarım müddətində həmin torbalardan istifadə 48 faiz azalıb.

Ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müşaviri Rəşad Səttarzadə deyir ki, Türkiyədə ticarət obyektlərində polietilen torbalar pullu olduğundan sonra ilk yarım ildə onlardan istifadə təxminən 40 faiz azaldı. Bəzi ölkələrdə hətta pullu olduğundan sonra polietilen torbalardan istifadə 70-80 faizə qədər azalıb. Bu da o deməkdir ki, sonradan onların tullantı şəklində atılması da azalmışdı: "Biz düşünürük ki, bu, həm də alış-veriş mədəniyyətini formalaşdıracaq, biznes qurumlarının da məsuliyyətli olmasına gətirib çıxaracaq. Birgə səylərlə ətraf mühitə mənfi təsirləri azaldacağıq".

R.Səttarzadənin dediyinə görə, bu il alıcıların məhsullarını qablaşdırmaları üçün polietilen torbalardan istifadənin nizamlanması və onların ödənişlə təqdim edilməsi barədə qərar verildi. Bu qərar iki il əvvəl qüvvəyə minməli idi. Amma qanunun icrası iki il sonra həyata keçirildi. Bu, plastik tullantıların ətraf mühitə təsirinin azaldılması üçün atılan bir addım idi: "Problem nöqtəyi-nəzərindən bir sıra hallarda ekoloji qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı baza qanun layihələri var. Amma həmin sənəd layihələrinin müxtəlif dövlət qurumları ilə razılaşdırılması prosesi gedir".

Müşavir qeyd edib ki, ölkədə plastik tullantıların ətraf mühitə mənfi təsirini azaltmaq, alternativ məhsulları təşviq etmək üçün bəzi plastik qablaşdırma məhsullarının dövriyyəsinin mərhələli şəkildə azaldılması üçün tədbirlər görülür. Beynəlxalq təcrübə də isbatlayır ki, belə tədbirlərin görülməsi ətraf mühitə mənfi təsirləri azaldır: "Bu, kompleks tədbirlərdən biridir. Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarı ilə 2021-ci ilin iyul ayından ictimai iaşə, ticarət obyektlərində, xidmət sektorunda istehlakçılar üçün malların daşınmasında istifadə edilən qalınlığı 15-20 mikron olan torbaların istehlakçılara ayrı məhsul kimi təqdim edilməsi təsbit olunub. Amma indiyədək bu qərarla qeyd olunan məsələ öz həllini tapmayıb. Müvafiq qurumlar iri ticarət şəbəkələrində maarifləndirmə tədbirləri aparılıb. Artıq bunun nəticəsi olaraq nəzərdə tutulan qərarın həyata keçirilməsinə başlanılıb. Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi plastik tullantıların ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılmasında müvafiq hədəflərə nail olmaq imkanı verəcək. Çünki biz şahidi olmuşuq ki, bir müddət bundan əvvəl, daha yüngül, təkrar emala yararsız olan 15 mikrona qədər polietilen torbaların istifadəsi, istehsalının qadağan olunması bu tullantıların ətraf mühitə mənfi təsirini azaldıb".

Qeyd edək ki, polietilen torbaların insan orqanizmi üçün zərərli olduğu danılmazdır. Çünki bu paketlərin tərkibi çox qarışıqdır, yüzlərlə kimyəvi birləşmənin nəticəsində əldə edilir. Polietilen torbalar insan orqanizmində müxtəlif xəstəliklərin yaranmasına səbəb olur. Polietilenin üzərindəki bakteriyaların çoxluğu səbəbindən paketlərdəki ərzaqlar daha tez xarab olur. Kip bağlanmış şəffaf paketdə kondensat əmələ gəlir və müxtəlif göbələklər inkişaf edir. Polietilen məhsullar dondurulduqda isə ondan insan üçün zərərli olan toksinlər ayrılır. Dünyanın bir çox inkişaf etmiş ölkələrində polietilen torbaların insan orqanizminə və təbiətə vurduğu zərərli risklər nəzərə alaraq, onların istifadəsinin məhdudlaşdırılmasına, kağız, parça torbalardan istifadəyə üstünlük verilməsinə başlanılıb. Artıq ABŞ, İngiltərə, Yeni Zelandiyada ərzaqlar üçün yalnız kağız paketlərdən istifadə olunur. Tayvan, Keniya, Uqanda, Fransa, Latviya və bu kimi bir çox ölkələrin hökumətləri də polietilen paket istifadəsini qadağan edib. Bu yaxınlarda isə Gürcüstan da plastik qablardan, sellafon torbalardan istifadəyə qadağa qoyub.

Ekoloq Samir Rüstəmovun sözlərinə əsasən, hər il dünyada 4 trilyon paket istifadə olunur, hər 1 dəqiqədə 1 milyon polietilen torba zibil qutusuna atılır. Onlar torpaqda 80-90 il qalır, çürümək bilmir və olduqca böyük ziyan vurur. Ekologiyaya vurduğu zərərə görə onlardan gündəlik ticarətdə istifadə edilməsi tamamilə qadağan edilməlidir. Onun əvəzinə kağız torbalardan, müəyyən taxta məmulatlarından hazırlanmış qablaşdırıcı əşyalardan istifadə edilməsi daha məqsədəuyğundur: "Xüsusilə polietilen torbaları həsir zənbillərlə əvəzləyə bilərik. Bu zənbilləri həm uzun müddət istifadə etmək olur, həm də ekoloji cəhətdən təmizdir. Polietilen torbalar birdəfəlik

istifadə edildiyi üçün tullantı miqdarı həddindən artıq çox olur. Onların tullantıları torpaq altında yüzillər boyu çürümür, ekoloji baxımdan çox ziyan vurur. Bu tullantıların təkrar emala cəlb edilməsi də sərfəli deyil, çünki onların toplanıb təkrar istehsalatla verilməsindənə yenisini istehsal etmək daha ucuz başa gəlir. Buna görə də zərərli tullantılar ilbəlil çoxalır".

Ekoloq qeyd edib ki, inkişaf etmiş dünya ölkələrində əsas tədbir kimi plastik torbaların ödənişli olması və ya onlara ekoloji vergi tətbiqi kimi üsullardan istifadə edilir. Bununla yanaşı, dəfələrlə istifadə oluna bilən parça torbalardan, bakteriyaların və ya digər canlı orqanizmlərin parçalaya biləcəyi çantılardan istifadənin təşviqi də görülməli tədbirlər sırasındadır: "Artıq illərdir ki, Danimarkada ticarət müəssisələrində pulsuz polietilen torbaların paylanmasına vergi tətbiq olunur. Danimarkada plastik torbalar ödənişli ediləndən sonra alıcılar arasında ona tələbat 90 faiz azalıb. İrlandiyada plastik torbaların qiyməti artdıqdan sonra bu məhsula tələbat 95 faiz azalıb. Latviyada polietilen paketlərdən istifadəni azaltmaq üçün onlara vergi tətbiq olunur. İtaliyada 2011-ci ildən yüngül çəkili plastik torbaların istifadəsinə qadağa qoyulub. Bu, plastik torba istehlakının 60 faiz azalmasına gətirib çıxarıb".

Ekoloq hesab edir ki, polietilen paketlərin istifadəsindən imtina yalnız ekoloji cəhətdən savadlı istehlakçının formalaşması zamanı həyata keçirilə bilər:

"Polietilen paketlərdən tamamilə imtina üçün öncə uzunmüddətli maarifləndirmə kampaniyası təşkil olunmalıdır. Parça, kağız torbaların istehsalı və əlverişli şərtlərlə satılması təşkil olunmalıdır".

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin mətbuat xidmətinin rəhbəri İradə İbrahimova deyir ki, bu gün polietilen torbalar ətraf mühiti çirkləndirən əsas faktorlardan biridir. O hesab edir ki, marketlərdə polietilen torbaların pulla satılması insanların ondan istifadəsini azalda bilər:

"Polietilen torbalar pulsuzdur deyərək alıcılar bundan məmnuniyyətlə istifadə edirdilər. Ancaq bilmirdilər ki, bu torbaların ətraf mühitə, flora və faunaya mənfi təsirləri hesaba gəlməyəcək dərəcədə böyükdür. Ona görə də polietilen torbalardan istifadə tədricən məhdudlaşdırılmalıdır. Bu torbalar qısa müddət ərzində istifadə edildikdən sonra atılır və yol kənarında, ətraf ərazilərdə xoşagəlməz mənzərə yaradır".

İ.İbrahimovanın dediyinə görə, beynəlxalq təcrübə göstərir ki, bu torbalar ödənişli olduqdan sonra onlara tələbat 95 faizədək azalır. Lakin polietilen torbalardan istifadəni azaltmaq üçün onların marketlərdə ödənişli olması yeganə həll üsulu deyil. Həmin materialların alternativləri, yəni kağız, parça, kətan torbaların istehsalının genişləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər də nəzərdə tutulub və nazirlik beynəlxalq ekspertlərin iştirakı ilə maraqlı təəflərin görüşünü təşkil edib.

İqtisadçı-ekspert Pərviz Heydərov bildirib ki, bu gün Avropa ölkələrinin çoxu polietilen torbalardan imtina edib. Analoji qayda bizdə də tətbiq olunmalıdır. Bu, ekoloji və insan sağlamlığı baxımından da məqsədəuyğundur. Lakin polietilen torbaların kağızla əvəz olunması və ölkənin buna hazır olması öncədən araşdırılmalıdır.

İqtisadçının dediyinə görə, kağız torbaların idxal deyil, daxili istehsal hesabına təmin olunmalıdır: "Bu zaman bir qrup sahibkar vəziyyətdən istifadə edib kağız idxalı ilə əlavə qazanc götürmək istəyəcək. Bunun qarşısını almaq üçün müvafiq tədbirlər görmək lazımdır. Ən başlıcası isə ölkədə kağız sənayesi inkişaf etdirilməlidir. Bu sahə geniş texnologiyaya malikdir. Kağız torbalara keçiddən öncə daxildə kağız sənayesi inkişaf etmiş səviyyədə olmalıdır. Plastik və polimer torbalardan imtina edilərsə, bu, idxal deyil, daxili imkanlar hesabına təmin olunmalıdır".

Millət vəkili Musa Quliyev hesab edir ki, polietilen torbaların satışının, istehsalının qadağan edilməsi dünyada ekologiya qorunması üçün tətbiq olunan ən yaxşı təcrübədir: "Bir çox dünya ölkələri ekologiya qorumaq üçün polietilen torbaların, birdəfəlik plastik qabların istehsalının, satışının qadağan olunması və ya məhdudlaşdırılması ilə bağlı qanunvericiliyə dəyişiklik ediblər. Azərbaycanda da artıq belə bir qanunvericilik bazası yaradılıb ki, bu da, ilk növbədə, ekologiya, təbiətin, insan sağlamlığının qorunmasına xidmət edir".

Göllər Azərbaycanın görün gözüdür

Bəs niyə onları kor qoymuşuq?

II YAZI

**Vaqif Bayramov,
Mirbağır Yaqubzadə**

Abşeron gölləri vaxtilə öz təbiətinə görə nadir sututarlar siyahısına daxil edilib. Bu su ehtiyatlarından sosial-iqtisadi ehtiyacların ödənilməsində istifadə olunub. Lakin sonrakı illərdə sənayenin, xüsusilə də neft sektorunun inkişafı ilə əlaqədar müxtəlif tullantıların və kimyəvi birləşmələrin təsiri ilə həmin göllər kəskin çirklənməyə məruz qalıb.

Bu azmış kimi, yarımadada vaxtilə kənd təsərrüfatı məqsədilə istifadə olunmuş torpaqlarda son illərdə salınmış yeni-yeni yaşayış massivlərinin tullantı sularının da ətraf göllərə axıdılması problemi bir qədər də dərinləşdirib. Beləcə, 200-ə yaxın müxtəlif süni və təbii göl baxımsızlıq ucbatından çirkab mənbəyinə çevrilib. Halbuki vaxtilə bu göllərin bir çoxu respublikamızın əsas duz mənbələrindən olub.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazir-liyinə Abşeron yarımadasında yerləşən duzlu göllərlə bağlı ünvanladığımız sor-ğuya cavab olaraq bu sahədə ekoloji vəziyyəti ağırlaşdıran səbəblərdən biri kimi əhalinin sayının getdikcə artması nəticəsində mövcud göllərin ətrafındakı mühafizə zonalarında kortəbii yeni ya-şayış massivlərinin salınması göstərilir. Qeyd olunur ki, həmin ərazilərdə sürətlə yaşayış evləri tikilir, məhəllələr salınır, amma mərkəzləşdirilmiş kanalizasiya sis-teminin qurulması unudulur. Belə şəraitdə isə əhali məişət-çirkab sularının birbaşa yaxınlıqda olan göllərə və ətraf ərazilərə axıdılması məcburiyyəti ilə qarşılaşır. Nə-ticədə, həmin su hövzələri zərərli mad-dələrlə çirklənərək güclü antropogen tə-sirlərin mərkəzinə çevrilir.

Məlumatda Abşeron yarımadasında həcm baxımından 14 iri gölün—Xocəsən, Qırmızı, Puta, Qu, Masazır, Mirzələdi, Qızılnohur, Pirşağı, Kürdəxanı, Bülbülə, Binəqədi, Zabrat, Zığ və Böyükşoron ad-ları çəkilsə də, onların hansı ekoloji təsir-lərə məruz qalmasının üzərindən sükutla keçilir. Halbuki açıqlamanın əvvəlində göl-lərin sadalanan səbəblər üzündən çirklən-məsi bildirilir. Məsələn, min hektara yaxın sahəni əhatə edən Masazır gölünün Bakı şəhərindən 21 kilometrlik məsafədə, Ab-şeron rayonunun Masazır qəsəbəsinin yaxınlığında yerləşdiyi, suyunda duzlulu-ğun yüksək olması-110 promil təşkil etdiyi vurğulansa da, kənar təsirlərə məruz qalması barədə heç bir söz deyilmir.

Əslində, adıçəkilən nazirliyə ünvanladığımız yazılı sorğuda da məqsəd Masazır gölünün, eləcə də digər su höv-zələrinin zərərli maddələrlə çirklənərək antropogen təsirlərə necə məruz qalma-sını öyrənmək və qurumun bu barədə gördüyü tədbirlərin nəticəsi barədə oxu-cuları tanış etmək idi. Lakin məlumatın ilk abzasında göllərin acınacaqlı vəziyyətini ifadə edən ümumi qeydləri nəzərə almasaq, qalan hissədə məlum statistik göstəricilərdən savayı, narahatlıq doğu-ran vəziyyət barədə heç nə vurğulanmır. Belə olan təqdirdə, materialın hazırlan-masında ümumi müşahidələrimizə, sa-kinlərin fikirlərinə, ən əsası isə ekspert rəyinə əsaslanmalı olduq.

Masazır gölü ətrafında indi illər əvvəl-ki mənzərədən əsər-əlamət yoxdur. Evlər duzlu su hövzəsinin, necə deyərlər, artıq bir addımlığındadır. Gölün lap yaxınlığın-da Badam bağının yerində Villa Badam kimi yeni yaşayış məntəqəsi diqqət çəkir. Binalar və drenajsız sərt örtüklər (asfalt və beton), həmçinin kanalizasiya sisteminin qurulması hövzəyə daxil olan yağış və qrun-t sularının azalmasına səbəb olur. Şübhəsiz ki, belə bir vəziyyət gölə su axı-nına mənfi təsir göstərir və hövzəni quru-ma təhlükəsi ilə üzləşdirir.

Burada bir məqamı da zəruri olduğu üçün bir daha xatırladıyıq. Qeyd edildiyi kimi, Masazır qəsəbəsinin müəyyən hissəsində, eləcə də Novxanı yaşayış sahəsində artıq bir neçə ildir ki, kanalizasiya sistemi işləyir. Mütəxəssislərin fikrincə, bu, adamda gölün ekoloji vəziyyətinin qorunması təsəvvürü yaratsa da, əslin-də, kanalizasiya sistemi təbii su axınının məhdudlaşdırılmasına, bura daxil olan yağış və qrun-t sularının azalmasına, kə-nar ərazilərdəki tullantı sularının yenidən gölə sızmasına, nəticədə, gölün quruma təhlükəsi ilə üzləşməsinə şərait yaradır.

Beləliklə, gölün quruma ehtimalının qarşısını almaq üçün ən yaxşı həll yolu gölətrafi ərazini əvvəlki vəziyyətə gətirmək, başqa sözlə, hövzəyə istiqamət-lənən su axınını təmizləməklə onu yenidən Masazır gölüne

yönəltməkdir. Bununla yanaşı, sözügedən coğrafi sahə təmiz saxlanılmalı, ora məişət tullantıları-nın və plastik torbaların atılmasına imkan verilməməlidir. Çünki küləkli günlərdə həmin tullantılar hava axını ilə gölə tökülür. Bütün bunlar isə təbiətin yaratdığı bu zəngin potensialın–sırlı göl ekosiste-minin şüurlu insan əli ilə məhv edilməsi-nin, mədəni və təbii dəyərlərin üzərindən xətt çəkilməsinin, gölün qorunmasına, istismarına laqeyd yanaşılmasının bariz göstəricisidir.

Yeri gəlmişkən, Abşeron rayonunun Masazır qəsəbəsi ərazisində yerləşən su hövzələrindən biri də “Zibilli gölü”dür. Yəqin ki, bu ad ona gözdən-könüldən uzaq düşdüyü, nəzarətsiz qaldığı illərdə verilib. Başqa sözlə, hövzə yaxın əra-zidəki evlərin tikintisindən sonra orada yaranan və sürətlə genişlənən yaşayış sahəsinin məişət tullantılarının atıldığı yerə çevrilib. Təbii ki, ərazinin kanalizasi-ya sistemindən tullantılar da bura axıdılır. Artıq gölün adı tarixə qovuşur, doldurula-raq yerində evlər tikilir. Avqust ayında hə-min ərazidə olarkən, gölün qurudulması prosesi sürətlə davam etdirilirdi. Müraciət etdiyimiz müvafiq dövlət qurumlarından isə heç biri məişət tullantılarının doldurul-ması ilə gölün qurudulmasının səbəbini izah etməyə maraq göstərmədi. Sakinlər isə yaxın günlərdə gölün yerində yaşayış sahəsinin salınacağını bildirdilər...

Oxşar problemlərə ölkəmizin müxtəlif bölgələrində yerləşən göllərdə də təsadüf olunur. Əsasən, Şəki–Qax və Aran bölgələrində yerləşən, vaxtilə duzlu göl-lər kimi tanınan su hövzələri artıq ekoloji fəlakətlə üz-üzə qalıb desək, yəqin, ya-nılmarıq. Son illər həddindən artıq çirklənməyə məruz qalmış bu göllər hazırda duzlu göl yox, sadəcə, çirkab mənbəyini xatırladır. Üstəlik, həmin göllərin duzçök-dürmə səviyyəsi də əvvəlki illərlə müqayisədə xeyli azalıb. Hazırda yerli sakin-lər tərəfindən bu göllərdən çıxarılan az miqdarda duzdan heyvanlara yem kimi verilməsi hallarına təsadüf olunur ki, bu da yodlaşdırılmamış məhsul olduğundan qanunsuz sayılır. Belə ki, “Yod çatışmaz-lığı haqqında” Azərbaycan Respublika-sı Qanununun 8.3 maddəsinə əsasən, ölkədə yodsuz duzun istehsalı, idxalı, hətta heyvanlara yem məqsədilə verilməsi qadağan edilib.

Göründüyü kimi, Abşeron yarımadasında, eləcə də ölkəmizin ayrı-ayrı ərazilərində təbiətin insanlara bəxş etdiyi zəngin oksigen mənbəyi olan göllər elə insanın öz əli və əməli ilə zaman-zaman ekoloji terrora məruz qalıb. Əvvəllər öz sərvətlərini duz və müalicəvi palçıq şəklində insanlara bəxş edən göllər indi, sadəcə olaraq, zibil poliqonunu xatırladır. Necə deyirlər, kimin əlinə nə keçirsə, bu göllərə və ya onların ətrafına atır. Nəti-cədə, təbii sərvətlərimiz olan göllər təmiz su mənbəyindən, az qala, kimyəvi elementlər poliqonuna çevrilib. Son illərin ekoloji terrorununun qurbanına çevrilmiş həmin sututarların təmizlənərək əhalinin istifadəyə qaytarılması isə xeyli zaman və vəsait tələb edir.

Vaqif MƏMMƏDOV,
ETN Geologiya və Geofizika İnstitutu hidrologiya və
geoekologiya şöbəsinin rəhbəri, coğrafiya elmləri doktoru

Hazırda ölkəmizin ayrı-ayrı ərazilərində tərkibində müxtəlif miqdarda duz-lar olan onlarca göl mövcuddur. Bunlar, əsasən, isti iqlimə malik ərazilərdə yer-ləşir. Həmin göllərin əksəriyyəti Abşeron yarımadasında, qismən də Şəki və Qax rayonlarının cənub hissələrində, eləcə də Salyan rayonun ərazisində, Kür çayının sol sahilindədir.

Hələ orta əsrlərdə, bəlkə də daha qədim dövrlərdə insanlar Abşeron yarım-adasında olan şor göllərdən duz istehsalında istifadə ediblər. Çox təəssüf ki, hazırda bu göllərin bir neçəsi istisna olmaqla qalanları çirklənməyə məruz qaldığından onlardan duz istehsal etmək mümkün deyil. Amma həmin ərazidə yerləşən Bö-yük Şor, Masazır, Mizələdi, Fatmayı, Kür-dəxanı, Qala, Zığ, Məhəmmədi (az miq-darda) su hövzələrindən vaxtilə kifayət qədər duz istehsal olunub. Keçmişdə yerli sakinlər bu göllərdən duzların toplama vaxtını bilirdilər. Hətta 19-cu əsrin məlumatlarında qeyd olunur ki, əhali duzu top-layıb qurudaraq satış məqsədilə istifadə edir və ya başqa əmtə ilə dəyişirdi.

Yeri gəlmişkən, hələ İkinci Dünya müharibəsinə qədər Böyük Şor gölündən xeyli duz çıxarıldı və orada “Baksol”, Bakı Duz Təşkilatı fəaliyyət göstərirdi. Hə-min dövrdə “Baksol” gölünün şimal-qərb sahillərində hovuzlar var idi. Günəşin isti-liyi nəticəsində quruyan həmin hovuzların dibinə duz çökür və məhsul yaxınlıqda yerləşən istehsal müəssisəsində emal olunaraq satışa çıxarıldı. Sonralar neft sənayesinin inkişafı ilə əlaqədar Abşeron yarımadasındakı digər göllər kimi, Böyük Şor gölü də çirklənməyə məruz qaldı.

Abşeron yarımadasında yerləşən Böyük Şor gölü ilə yanaşı, Fatmayı, Kürdəxanı, Qala və Zığ gölləri də duz istehsalı əhəmiyyətini çoxdan itiriblər. Çünki quruda neft sənayesinin inkişafı zamanı quyularda çoxsaylı fontanlar baş verirdi. Zaman-zaman həmin fontanların nefti relyefin alçaq yerlərinə yayılıb toplanırdı. Abşeronda da ən alçaq yerlər məhz hə-min çökəkliklərdir ki, onların da çoxu bu göllərlə tutulub. Ötən müddətdə həmin göllər o qədər çirklənib ki, indi onlara göl yox, sadəcə, çirklənmiş su hövzəsi demək olar. Digər tərəfdən, həmin göl-lərə

xeyli neft-mədən, lay suları, emal zamanı əmələ gələn tullantı suları yığıl-dığından artıq orada duzyığılma prosesi baş vermir.

Abşeronun qərb hissəsində, Qobustan sərhədinə yaxın ərazidə də xırda duzlu göllər çoxdur. Bu göllər yeraltı duzlu sularla qidalansa da, hazırda onların heç biri, demək olar ki, duz çökdürmür. Bu-nunla yanaşı, yaxınlıqda yerləşən Şirin nohur, Dadlı çala, Şorlu çala, Meyliqulu çala, Əyriçala şor və s. göllər yayda qu-ruyur. Hələlik həmin ətraflarda sənaye və ya emaledici sənaye sahələri, yaşayış məntəqələri olmadığına görə göllər ha-zırda təbii vəziyyətdədir. Bu göllər yayda qurusa da, onların dibinə duz çökmür.

Digər iki böyük gölün biri respublikanın cənub hissəsində, Salyan rayonunun ərazisində yerləşən Duzdağ gölüdür. Bu gölün yanında eyni adlı palçıq vulkanı da mövcuddur. Yeraltı duzlu sularla qı-dalanan gölün sahəsi 4 kvadratkilometrə yaxın, uzunluğu 5, eni isə 1 kilometrdir. Amma duzu istifadəyə o qədər də yarar-lı olmadığından ondan istifadə edilmir. Bununla yanaşı, orada maqneziumlu acı duzların üstünlük təşkil etməsi də istis-na olunmur. Yay fəslində Duzdağ gölü, demək olar ki, tam quruyur və ya quruma həddinə çatır.

Şəki rayonunun aşağı, cənub hissəsinə yaxın ərazidə yerləşən Acınohur gölünün də böyük sutoplayıcı hövzəsi var. Burada suyun səthinin hündürlüyü, təqribən, 107 metr səviyyəsindədir. İlin fəsilələrindən asılı olaraq gölün səthi 10-12 min kvadratkilometr təşkil edir. Amma göl çox dayazdır. Suyun bol olduğu vaxtlarda heç bir metrə belə çatmır. Ətrafları düzən-lik olan ərazilər ağappaq rəngdədir. Bu gölün mənbəyini həm yeraltı sular, həm də ətrafda formalaşan yağış və qar suları təşkil edir.

Bu gün çirklənmə səviyyəsi az olan yeganə duz mənbəyi Masazır gölüdür. Məlum olduğu kimi, hazırda həmin göl-dən duz çıxarılır və yaxınlıqdakı zavodda istehsal olunaraq satış üçün hazırlanır. Bununla yanaşı, Masazır gölünün yaxınlığında, şərq tərəfdə yerləşən Mirzələri gölündən də duz çıxarılıb və həmin müəs-sisədə təmizlənir. Əslində bu gün Masazır və Mirzələri gölləri də çirklənməyə məruz qalır. Çünki onların ətrafında iri yaşayış məskənləri-Masazır, Novxanı və Saray qəsəbələri yerləşir. Amma bu göllərin çirk-lənmə səviyyəsi az olsa da, düşünürəm ki, vaxtında tədbir görülməsə, onların suyu da, duzu da çirklənəcək.

Əfsuslar olsun ki, təbii vəziyyətdə duzçökdürən göllərimiz ilbəl azalır. Belə ki, Masazır, Mirzəladini, eləcə də Acınohur və Duzdağı (bir sıra xırda göllərin isə elə bir əhəmiyyəti yoxdur) nəzərə alma-saq, başqa duz mənbəyimiz qalmayıb. Abşeron yarımadasında, eləcə də ölkə-mizin digər ərazilərində yerləşən duzlu göllərin çirklənməsi respublikamızı duz istehsalında xeyli geri salıb. Əgər həmin göllər çirklənməyə məruz qalmasaydı, Azərbaycanın xeyli sayda duz mənbəyi olardı. Amma vaxtilə bu göllərdən çıxarı-lan duz məişətdə istifadəyə tam yarayır. Digər göllərin, eləcə də Acınohur və Duz-dağ su hövzələrinin duzları bir az texniki xarakterli idi. Həmçinin o göllərin dibində bioaktiv maddələrlə zəngin lil kütləsi, palçıq əmələ gəlirdi. Bu isə bir sıra xəstəlik-lərin sağlmasına kömək edirdi.

Yeri gəlmişkən, Elmi-Tədqiqat Kuror-tologiya İnstitutu tərəfindən ötən əsrin 30-50 ci illərində götürülmüş çoxsaylı nümunələr də həmin palçıqın müalicəvi əhəmiyyətini tam sübuta yetirmişdi. Təəssüf ki, artıq duzla yanaşı, o palçıq da yoxa çıxıb. Çünki göllər çirklənməyə məruz qaldığından əvvəlki bioaktiv qüvvəsi-ni, müalicəvi əhəmiyyətini itirib. Əgər bu göllər çirklənməsəydi, onların sahilində müalicəvi sanatoriyalar təşkil etmək olar-dı, ətrafdakı duzlu aeroxollarla bol hava ilə də nəfəsalma sistemi zəif olan adamlar yaralana bilərdi.

Başqa bir misal. Zığ qəsəbəsinin cənubunda dənizə yaxın yerdə bir balaca göl var. Camaat adına Duzlu göl deyir. Vaxtilə həmin göl dənizin balaca bir körfəzi olub. Sonradan Xəzərin səviyyəsi aşağı düşdü-yündən həmin ərazi dənizdən aralanıb və vaxtilə yaxınlıqdakı neft quyularının yodlu-bromlu, bir qədər də yeraltı suları ilə qidalanmağa başlayıb. Əhali gölün suyunun və dib hissəsinə yığılan palçıqın müalicəvi xarakter daşıdığını düşünərək yay aylarında ora axın edir.

Düşünürəm ki, həkim-bioloqlar, kurortoloqlar Duzlu gölün ərazisində lazımi tədqiqat aparıb bu barədə rəy verməlidirlər. Əgər sözügedən gölün müalicəvi əhəmiyyəti təsdiqlənsə, onun çirklənməsinin qarşısı dərhal alınmalı və ərazidə hökm sürən antisanitar vəziyyət aradan qaldırılmalıdır.

Xalq qəzeti. - 2023.- 22 oktyabr. - № 231. - S. 1,10.

Quruyan Xəzər

Xəzər dənizinin tarixini nəzərə ataraq demək olar ki, uzunmüddətli enmə hadisələrindən sonra suyun səviyyəsində qalxma prosesləri başlayır

Sevinc

Son illər Xəzər dənizində suyun səviyyəsində sürətli enmə müşahidə olunur. Proses hazırda da davam etməkdədir. Qeyd edək ki, Xəzərin geri çəkilməsi həm yerli, həm də beynəlxalq mütəxəssislərin diqqət mərkəzindədir. Bu yaxınlarda Coğrafiya İnstitutunun baş direktoru, professor Zakir Eminov da Xəzər dənizindəki mövcud vəziyyətdə toxunub. O bəyan edib ki, Xəzər dənizində suyun səviyyəsi düşüb: “Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, Volqa çayında suyun səviyyəsi 30 faizdən çox azalıb”. O bildirib ki, Kür çayı demək olar quruyub və son iki ildir Xəzərə şirin su gətirmir: “Xəzərdə suyun səviyyəsinin azalmasının bir səbəbi də isti küləklərlə əlaqədardır. Son illərdə isti küləkli günlərin sayı artıb”.

Z. Eminov eyni zamanda qeyd edib ki, su qıtlığı ilə mübarizədə suyun qiymətini artırmaqla məsələ həll olunmur: “Əhali arasında maarifləndirmə tədbirləri artırılmalıdır. Lazım gələrsə inzibati tədbirlər görülməlidir”.

Xatırladaq ki, rəsmi məlumatlara görə, son 500 ildə Xəzər dənizinin ən aşağı səviyyəsi 1977-ci ildə qeydə alınıb. Həmin tarixdə dəniz dünya okeanı səviyyəsindən 29 metr aşağı olub. 1978-ci ildən suyun səviyyəsi artmağa başlayıb, orta hesabla ildə 15 santimetr artıb. Ümumiyyətlə isə 1977-1995-ci illər ərzində Xəzərin səviyyəsi 2,5 metr artıb və sonrakı illərdə yenidən azalma müşahidə olunmağa başlayıb. Lakin 2006-cı ildən yenə də Xəzərin səviyyəsinin davamlı olaraq enməsi müşahidə olunur. 2020-ci ildə dənizin orta illik səviyyəsi dünya okeanı səviyyəsindən 27,9 metr aşağı olub. 2021-ci ildə Xəzərin səviyyəsi 35 santimetr enib.

Bir sıra mütəxəssislər budəfəki enmənin daha acınacaqlı olacağını, suyun səviyyəsinin yaxın 75 ildə 5-6 metrə qədər enəcəyini və Şimali Xəzərin tamamilə quruyacağını iddia edirlər. Belə ki, mütəxəssislərin məlumatına görə, Xəzərin səviyyəsinin enməsi davam edəcək və əsrin sonuna qədər əhəmiyyətli dərəcədə enəcək. Bu, dənizin ekosisteminə, ətraf mühitə və Xəzəryanı dövlətlərin iqtisadi həyatına ciddi təsir göstərəcək. Hətta Almaniya və hollandiyalı alimlərin araşdırmalarına görə, əsrin sonuna qədər Xəzərin səviyyəsi bu günlə müqayisədə 9 -18 metr enə bilər.

Təbii ki, Xəzərdə suyun səviyyəsindəki tərəddüdlərin ətraf ölkələrin, o cümlədən Azərbaycanın iqtisadiyyatına neqativ təsirləri var. Məsələn, 1977-1995-ci illərdə dənizin səviyyəsinin 2,5 metr artması nəticəsində yalnız Azərbaycanda 50 min hektar ərazi su altında qaldı və ölkə büdcəsinə 2 milyard dollar həcmində ziyan dəydi. Ümumilikdə isə sahiləki əraziləri suyun basması nəticəsində cəmi 5 il ərzində Xəzəryanı ölkələr 10 milyard dollar itirdilər. İndi isə suyun səviyyəsinin enməsi sahilə yaradılmış infrastruktura, habelə Xəzərdə fəaliyyət göstərən limanların (Ələt, Ənzəli, Aktau, Həştərxan, Türkmənbaşı və s.) işinə ciddi əngəllər törətməklə onların cəlbediciliyini azalda bilər. Çünki belə vəziyyət həmin limanlara yaxınlaşa biləcək gəmilərin ölçülərinin də kiçilməsinə səbəb olur. Başqa sözlə desək, oturacaqları daha dərin sulara hesablanmış böyük tonnajlı gəmilər limanlara yan ala bilməyəcəklər. Bu baxımdan, yaranacaq problemləri neytrallaşdırmaq üçün Xəzəryanı ölkələrin səyləri birləşdirmələri günün ən vacib vəzifələri sırasındadır.

■ **Məsələ ilə bağlı Coğrafiya İnstitutunun Ekoloji coğrafiya şöbəsinin müdiri, dosent Ənvər Əliyev bildirib ki, həqiqətən də Xəzər dənizinin səviyyəsi ciddi şəkildə enməyə başlayıb:** “Xəzər dənizi dünyanın okeanla əlaqəsi olmayan ən böyük su hövzəsidir. Xəzər dənizinin təxminən 220 milyon il əvvəl mezozoy dövründə əmələ gəldiyinin məlumdur və bu dövrdə suyun vaxtaşırı artıb - azaldığını bildirilir. Bakının tarixi simvollarından biri olan Qız qalasının vaxtilə Xəzər dənizinin sahilində yerləşdiyi məlumdur. Son vaxtlar geri çəkilmələrdə antropogen amillər də böyük rol oynayır. Xəzərin su təchizatının 85 faizi Volqa çayının payına düşür. Volqada tikilən bəndlər və sudan kənd təsərrüfatında istifadə Xəzərin suyunun azalmasına səbəb olur”.

Onun sözlərinə görə, Xəzərdə enmə-qalxma davam etməkdədir. “Enib-qalxmalar Xəzər dənizi üçün xarakterikdir. Mütəxəssislər bu məsələni müxtəlif şəkildə qiymətləndirirlər.

Xəzər dənizinin tarixində ən hay-küylü və problemlı səviyyə enməsi 1970-ci illərdə - Sovet dönəmində olmuşdu. O zaman Türkmənistanda olan Qaraboğazgöl körfəzini də bağladılar. Bu körfəz vasitəsilə buxarlanma nəticəsində texniki duzlar əldə edilirdi. Bundan əlavə, şimal çaylarının da istiqamətini Xəzərə yönəltmək planları da var idi. Sonralar suyun səviyyəsi yenidən qalxdığı üçün bu planlar reallaşmadı”.

Mütəxəssis deyib ki, 1970-ci illərdə Xəzər dənizində suyun səviyyəsinin təkrar qalxması da müəyyən problemlər yaratmışdı: “Məsəl üçün, dənizin yaxınlığında çəkilən dəmiryol xəttinə maneə yaradırdı. Bildiyiniz kimi, Xəzər dənizinin sahilində xeyli əkin sahələri var. Həmin əkin sahələri və o cümlədən heyvandarlıq üçün uyğun olan bir çox ərazi vaxtilə su altında qalıb”.

Şöbə müdiri qeyd edib ki, enmə prosesinin nə qədər davam edəcəyi isə bilinmir: “Yəni, qeyd etdiyim kimi Xəzər dənizinin tarixini nəzərə alaraq demək olar ki, uzunmüddətli enmə hadisələrindən sonra suyun səviyyəsində qalxma prosesləri başlayır. Əvvəlki təcrübələri nəzərə almaq mütləqdir. Xəzər dənizinin sahilində vaxtilə mövcud olmuş çimərliklərin izləri indi də qalıb. Buna görə də təcrübələrdən faydalanmaqla baş verə biləcək təhlükələrə qarşı qabaqlayıcı tədbirlər görülməlidir. Düşünürəm ki, Xəzər dənizinin su problemi daha kəskinləşəcək. Bunun da səbəbi dənizi qidalandıran çayların çoxunda su azalmasının problemləri reallıqdır. Həmin çaylardan qənaətlə istifadə olunmur. Güman edirəm ki, əgər proseslər belə davam edərsə, 100 il sonra Xəzər dənizində bu problem daha geniş miqyas alacaq. Hətta dənizin yarısı quruya da bilər. Amma sevindirici hal odur ki, hələlik yaxın gələcəkdə Xəzər dənizində suyun çəkilməsi ilə bağlı təhlükəli heç nə gözlənilmir”.

Həftə içi. - 2023.- 26 oktyabr-1 noyabr. - № 39. - S. 7.

Azərbaycan ekologiyasına Ermənistanın qəsdı davam edir

Ramil Quliyev

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, mədənçıxarma təkcə digər sənaye sahələri ilə yanaşı, həm də bütövlükdə iqtisadiyyat üçün mühüm rol oynayır. Mədən sənayesinin əsas sahələri bunlardır: qara, əlvan metalların, qiymətli və yarımqiymətli daşların, kimya xammalının, qeyri-metal sənaye xammalının hasilatı və emalı, mineral enerji xammalının çıxarılması.

Bərpa olunmayan ehtiyatların tükənməsi ilə yanaşı, mədənçıxarma sənayesi istehsal müəssisələrinin yerləşdiyi regionlarda ekoloji vəziyyətə mənfi təsir göstərir. Bura aşağıdakı təsirləri şamil etmək olar: Bitki və heyvanların yaşayış mühitinin və insanlar yaşam şəraitinin pisləşməsi; Atmosferin incə toz emissiyaları, həmçinin azot və karbon oksidləri ilə çirklənməsi; Atmosferin qaz emissiyaları ilə çirklənməsi; Səth və yeraltı suların emissiyalarla çirklənməsi; Mineralların çıxarılmasını təmin etmək üçün su obyektlərinin qurudulması, ağacların kəsilməsi və torpağın səthinin pozulması.

52 faydalı qazıntı yatağımız heç bir ekoloji norma gözlənilmədən ermənilərin vəhşicəsinə istismarına məruz qalıb

Təbiətə və ətraf mühitə bu təsirlər ciddi fəsadlar yaradır. Belə ki, atmosfərə atılan zərərli tullantıların artması müxtəlif xəstəliklərin yaranmasına, ağacların kəsilməsi istehsal olunan oksigenin azalmasına və istixana effektinin yaranmasına səbəb olur. Qrunt və yerüstü suların çirklənməsi onu şəhərlərdə su təchizatı mənbəyi kimi, içməli, kənd təsərrüfatı ehtiyacları üçün yararsız və ya müvəqqəti olaraq yararsız hala gətirir. Odur ki, dağ-mədən sənayesinin ətraf mühitə zərərli təsirini azaltmağa kömək edəcək müxtəlif tədbirlər və vasitələrdən istifadə etmək lazımdır. Ekoloji fəsadların azaldılması yolları üçün bunlara xüsusi diqqət olunmalıdır: 1. İstehsalın və sonradan onlarla işin azaldılması məqsədilə ehtiyatlardan səmərəli istifadə və tullantıların təkrar emalı; 2. Tullantıların maye və qazlara nəzarəti və təmizlənməsi; 3. Emissiyaların azaldılması məqsədilə avadanlıq və texnologiyaların modernləşdirilməsi; 4. Tullantıların və tükənmiş ərazilərin sonradan abadlaşdırılması; 5. Şəhərlərdə faydalı qazıntıların çıxarılmasına və emal müəssisələrinin tikintisinə tam qadağa. Beləliklə, yuxarıda göstərilən üsulların istifadəsi dağ-mədən sənayesinin ətraf mühitə təsirini azaldacaq.

Azərbaycan dağ-mədən sənayesində bürün bu faktorlara daim xüsusi diqqət edib. Amma təəssüf ki, işğal dönməndə ermənilər tərəfindən təbiətimizə qəsd genişmiqyaslı xarakter alıb. Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev Beynəlxalq Geologiya-Mədənçilik Forumunda çıxışı zamanı bu xüsusda qeyd edib: “İşğal dövründə ölkəmizə məxsus 167 faydalı qazıntı yatağından 52-si heç bir ekoloji norma gözlənilmədən vəhşicəsinə istismara məruz qalıb. Tarixi torpaqlarımızın işğaldan azad olunması bu ərazilərdə bərpa prosesinin başlanmasına, ölkədə dağ-mədən sənayesinin potensialının genişləndirilməsinə zəmin yaradıb”. Nazirin sözlərinə görə, bu ərazilərdə iqtisadiyyatın bərpasında böyük rol oynayan zəngin təbii mineral ehtiyatlar var və bu bölgələrimizin yerli və xarici investisiyalar cəlb edilməklə ölkənin ümumi iqtisadi sisteminə inteqrasiyası və burada iqtisadi fəallığın təmin olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir: “Şərqi Zəngəzur və Qarabağ iqtisadi bölgəsinin gələcək iqtisadiyyatında dağ-mədən sənayesi mühüm yer tutacaq, regionun dirçəldilməsinə, yeni iş yerlərinin yaradılmasına, ölkənin ixrac potensialının artırılmasına önəmli töhfə verəcək”. Hazırda Azərbaycan üçün əsas məsələlərdən biri azad olunan ərazilərdə dağ-mədən sənayesində yeni innovativ yanaşmaların tətbiqinə nail olmaqdır. Bu, ermənilərin yaratdığı fəsadların aradan qaldırılması üçün də çox mühümdür. Azərbaycanın dağ-mədən sənayesinin bu sahədə dünyada mövcud yeni yanaşmalara adaptasiyası, beynəlxalq və yerli şirkətlərin prosesə cəlbı, yeni yanaşmaların və texnologiyaların tətbiqi ölkəmiz üçün prioritetdir.

Regionun ekologiyası üçün Ermənistan hələ də ciddi fəsadlar yaradır

Ölkəmiz üçün daha bir mühüm məqam Ermənistanda dağ-mədən sənayesinin region üçün yaratdığı fəsadların önlənməsinə nail olmaqdır. Belə ki, Cənubi Qafqaz regionu Ermənistanın dağ-mədən müəssisələrinin zərərli kimyəvi tullantılarının ətraf mühitdə yaratdığı böhranla üz-üzə qalıb. Həmin müəssisələrin zərərli tullantıları Azərbaycanla sərhəd bölgələrdə olan su resurslarına da çox ciddi ziyan vurduğu aşkarlanıb.

Ermənistanda mədən istehsalının geniş miqyası təbii ehtiyatlardan intensiv istifadə, tullantıların artması və ətraf mühitlə bağlı durumun pisləşməsi ilə xarakterizə olunur. Bu baxımdan dağ-mədən müəssisəsinin ekoloji cəhətdən təhlükəsiz işləməsi məsələsinə getdikcə daha çox diqqət yetirilir. Konkret dağ-mədən sənayesi müəssisəsinin ətraf mühitə spesifik təsiri yataqların geoloji və geokimyəvi xüsusiyyətləri və onun işlənməsi üçün istifadə olunan avadanlıq və texnologiya ilə müəyyən edilir. Amma Ermənistanda bu xüsusda tələblər gözlənilmir.

Burada fəaliyyət göstərən yerli və xarici şirkətlər ictimaiyyət üçün açıq olmalı sənədləri ört-basdır edir. Mədənçıxarma nəticəsində ətraf mühitə dəyən zərər eyni ərazidə inkişaf edən digər sənaye sahələrinin, şəhərsalma, nəqliyyat kommunikasiyaları və sair nəticəsində yaranan müxtəlif neqativ amillərlə də güclənir. Bundan başqa, ətraf mühitin transformasiyasında əsas amil müxtəlif dağ-mədən obyektlərinin istismarı zamanı əmələ gələn texnogen proseslərdir. Ermənistanın dağ-mədən sənayesində heç bir norma və standartlara riayət edilməməsi və digər narahatlıqlar aradan qaldırılmır. Burada davam edən ekoloji siyasətin ekosəmərəliliyi bərbad haldadır. Məsələn, Qafan dağ-mədən sənayesinin tullantı sularının təmizlənmədən birbaşa çaya axıdıldığı və çirklənmə səviyyəsinin normadan dəfələrlə artıq olduğu üçün Oxçuçayın su ehtiyatlarının istifadəsi yararsız hesab edilir. Çayda nikelin miqdarı 5,5, dəmirin miqdarı isə 4,5 dəfə normadan artıqdır. Qafan filiz emalı zavodu tərəfindən dəfələrlə normadan artıq metalların çaya yalnız çay faunasını, ekosistemini məhv etmir, həm də insan sağlamlığı üçün son dərəcə təhlükəlidir. Mədən və emal zavodunun fəaliyyəti zamanı çaylara axıdılan kimyəvi tərkibli sular canlı və bitkilər üçün böyük təhlükə mənbəyidir. Mədəndə karxanaların partlayıcı üsulu ilə istismarı və emal zavodundan kimyəvi tullantıların Arpa çayına axıdılması nəticəsi olaraq zərərli toz və kimyəvi maddələrin hava və su yolu ilə Azərbaycanın ərazisinə daxil olmaqla ekologiyamızı məhv etməsi davam edir. Bütün bunlara qarşı iradlara Ermənistan heç bir cavab vermir. Bu ölkə regionun ekologiyasına ciddi zərər vurmaqda davam edir.

Bakı Xəbər. - 2023. - 31 oktyabr. - № 197. - S. 8.

Ermənistan eko müharibəyə, faunaya qarşı qəddarlığa görə cavab verməlidir

Cavid

Uzun illərdir Ermənistanın işğalı altında qalan torpaqlarımızda milyonlarla mina basdırılıb. Bu minaların qurbanı yalnız insanlar deyil, həm də vəhşi heyvanlardır.

Bir neçə gün öncə işğaldan azad edilmiş Laçın rayonunda minanın partlaması nəticəsində həlak olan qonur ayı balasının qalıqları tapılıb. Ayılardan biri minaya düşərək şikəst qalıb, digəri isə ölüb. Partlayış sahəsindən toplanmış minaların damğaları onların 2021-ci ildə Ermənistanda istehsal olunduğunu göstərir. Bu isə o deməkdir ki, Ermənistan 2020-ci ildə 44 günlük müharibədən sonra da Laçın yolundan sui-istifadə ilə Azərbaycan ərazilərini minalamağa davam edib. Hətta bir neçə il əvvəl Ümumdünya Təbiəti Mühafizə Fondu (WWF) Ermənistanla Azərbaycan sərhədində ayaqları şikəst qalmış 2 bəbirin (*Panthera pardus*) təsvirini də yayıb. Yalnız 2023-cü ilin sentyabrında Azərbaycan Ordusunun icra etdiyi lokal xarakterli antiterror tədbirləri ilə Ermənistanın Azərbaycanın suveren ərazilərini minalamasının qarşısı alınıb. Mina təhlükəsinin böyüklüyü və törətdiyi fəsadlar bu problemin global səviyyədə həll olunmasını labüd edir. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə mina qurbanı olan heyvanlar içərisində nəslə kəsilməkdə olan Beynəlxalq Qırmızı Siyahıya düşmüş növlər də var.

Onu da qeyd edək ki, ilkin məlumatlara görə, 2020-ci ildə Ermənistan Respublikasının işğalından azad edilmiş və 2023-cü ildə Ermənistan silahlı qüvvələrinin qalıqlarından, qeyri-qanuni dəstələrdən təmizlənməklə Azərbaycan Respublikasının suverenliyinin və Konstitusiya quruluşunun bərpa olunduğu ərazilərdə - Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə 1.5 milyondan çox mina və partlamamış hərbi sursatın mövcud olması ehtimal olunur. Təəssüf ki, Azərbaycan dünyada mina ilə ən çox çirkənlənmiş ölkələrdən biridir.

Bu günlərdə "Bioloji Müxtəliflik Mərkəzi" İctimai Birliyi azad edilmiş ərazilərdə minaya düşən heyvanlarla əlaqədar olaraq heyvanların müdafiəsi üzrə dünya təşkilatlarına müraciət edib. Müraciətdə bildirilir ki, Ermənistan Respublikası tərəfindən heyvanlara, vəhşi faunaya qarşı sərgilənən bu cür qəddar münasibət yolverilməzdir. Cənubi Qafqaz kimi biomüxtəliflik cəhətdən zəngin bir regionun nadir təbiət inciləri, heyvanları bu cür rəftara məruz qalmamalıdır.

Müraciətdə Ermənistanın heyvanlardan həm də sui-qəsdçi kimi istifadə etməsinə də yer verilib: "2023-cü il sentyabrın 11-də Ermənistanın Azərbaycan ərazisindəki qeyri-qanuni silahlı dəstələri itin üzərinə uzaqdan idarə olunan əldəqayıma partlayıcı qurğu bağlayaraq, onu Azərbaycan Ordusunun mövqeləri istiqamətində hərəkət etməyə məcbur etmişdilər. Azərbaycan Ordusunun hərbi qulluqçularının sayıqlığı nəticəsində terror aktının qarşısı alınmışdı.

"“Yaşıl Dünya” Ekoloji Maarifləndirmə İctimai Birliyinin sədri Elman Cəfəri “Xalq Cəhəsi”-nə deyib ki, 30 illik işğal dövründə Ermənistan Azərbaycana külli miqdarda maddi və mənəvi ziyan vurub. Təbii sərvətlərimiz talanıb, mədənlər ekoloji norma və tələblərə uyğun olmayan şəkildə istismar edilib, çaylarımız çirkləndirilib, qiymətli meşə zolaqları məhv edilib, nadir ağaclar kəsilib. Qarabağ iqtisadi rayonunda (Ağdərə) Dəmirli, Qızıbulaq, Şərqi Zəngəzurdə (Kəlbəcər) Zod və Zingilan qızıl mədənləri talanıb. Zəngilanda qiymətli çinar meşələri məhv edilib. Bir zamanlar Zəngilanın çinar meşəsi Avropada ən böyük, dünyada isə Kanadadan sonra ikinci yeri tuturdu. Çox təəssüf ki, indi həmin təbiət incisi barədə biz keçmiş zamanda danışırıq. Ermənilərin dağ-mədən sənayesindən axıdılan çirkab suları ilə çirkləndirilmiş Oxçuçay artıq ölü çay hesab edilir: “Ermənilərin 30 illik işğal dövründə törətdiyi vandalizm aktlarının acı nəticələrini bu gün də görürük. İşğalçı Ermənistanla son 30 ildə iki dəfə müharibə aparmışıq. Onlar bu müharibələrin heç birini mərd-mərdənə apara bilməyiblər. Müharibə qanunlarını pozan erməni terrorçuları qadınlara, qocalara və uşaqlara rəhm etməyiblər. Dəfələrlə azərbaycanlılara qarşı etnik soyqırımı həyata keçiriblər. İşğal dövründə erməni vandalları canlı aləmə, heyvanlara belə rəhm etməyiblər. Ermənilərin yandırdığı meşələrdə canlı aləm, ot örtüyü, münbit torpaq qatı məhv edilib. Təqribi hesablamalara görə, ermənilər Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə 1 milyondan çox mina basdırıblar. Torpaqlarımızın mina ilə çirkləndirilməsi prosesi hətta 44 günlük müharibədən sonra da davam edirdi. 2023-cü ilin sentyabrında aparılan lokal anti-terror əməliyyatından sonra Qarabağ iqtisadi rayonu tamamilə Azərbaycanın nəzarətinə keçdi. Lakin mina təhlükəsi hələ də qalır. Mina təhlükəsi Qarabağa böyük qayıdışa mane olur. Qarabağ münafişəsi bizi onsuz da 30 il dala salıb. Biz bu müharibənin vurduğu ziyanı aradan qaldırmalı, ermənilərin dağıtdığı şəhər və kəndlərimizi bərpa etməliyik. Lakin böyük xərc aparan bu prosesin özünü başlamaq və sürətlə davam etdirmək mina təhlükəsi üzündən mümkün deyil. Öncə ərazilər minalardan təmizlənməlidir. Torpaqların minadan

təmizlənməsi olduqca riskli və bahalı bir prosesdir. Keçmiş Yuqoslaviyadan ayrılan Xorvatiya ərazilərini minadan tam 20 ilə təmizləmişdi. Doğrudur, Azərbaycan bu prosesə daha hazırlıqlıdır. Lakin nə qədər tezləşdirsək də minadan təmizləmə böyük qayıdışı ləngidən faktorlardandır”.

QHT sədri qeyd edib ki, ermənilər sanki bu torpaqlarda bir də kimsə yaşamayacaq, kimsə buranı əkib- becərməyəcək inancı ilə ərazilərimizi barbarlıqla çirkləndiriblər. Ermənilərin basdırdığı minalar insanların, heyvanların həyatına, biomüxtəlifliyə təhlükədir. Ermənilərin mina terroru antihumanist əməldir. İnsan övladı şüurludur, minalı ərazi ilə bağlı xəbərdarlıq banerini görə bilir. Amma heyvanlar bunu bilmir. Yaradanın dilsiz-ağızsız qullarının mina qurbanına çevrilməsi günahdır. Bunu edənlər böyük cinayət işləmiş olurlar. Bu günlərdə sosial şəbəkələrdə iki video-görüntü qarşıma çıxdı. Birində özünə qida axtaran ayağı qopmuş ayı, birində isə minalı ərazidə ölmüş ayı balasının qalıqları görünür. Olduqca ürək ağrısından mənzərədir: “Bu günlərdə “Bioloji Müxtəliflik Mərkəzi” İctimai Birliyi ermənilərin heyvanlardan müharibə aləti kimi istifadə etməsini və heyvanların mina terrorunun qurbanına çevrilməsini pisləyən bəyanat yayıb. “Yaşıl Dünya” Ekoloji Maarifləndirmə İctimai Birliyi olaraq müraciəti dəstəkləmişik. Heyvanlara qarşı mina terroruna son qoyulmalıdır. Beynəlxalq təşkilatlar ermənilərin bu vandallığını pisləməlidir. Bütün dünyanın heyvansevər qurumlarını və insanların ayağa qaldırmalıyıq. Çox təəssüf ki, son 30 ildə Azərbaycanın faciələrini görməzdən gələn, ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdiyi soyqırım aktlarına biganə qalan beynəlxalq birlik bu məsələdə də ədalətli deyil. Zaman-zaman törətdikləri vəhşilikləri görməzdən gələn dünya ictimaiyyəti heç olmasa bu il Ermənistanın basdırdığı minalarda həyatını itirən 200 nəfərdən artıq vətəndaşımızla bağlı etiraz səsini ucaltmalı, quru bəyanat da olsa səsləndirməli idi. Minaları istehsal edən, onu qanunsuz olaraq Azərbaycan əraziləriminə basdıran Ermənistan dövlətinin əməlləri pislənməli idi”.

E.Cəfərli onu da vurğulayıb ki, son 30 ildə ermənilərin Azərbaycanın təbiətinə, su resurslarına, canlı aləminə vurduğu ziyanın məbləği açıqlanmalı, bununla bağlı hesabat hazırlanmalıdır. Erməni işğalçıları Azərbaycanın 44 günlük müharibədən sonra bölgəni tərk edib gediblər. Ancaq onların törətdiyi naqis əməllər bu gün bölgədə yaşayan, çalışan insanlara, canlı aləmə zərər verir. Onlar bunun bədəlini ödəməlidir. Erməni işğalçılarının anti insani davranışları 10 noyabr bəyanatından sonra üzə çıxdı. Onlar mina xəritələrini Azərbaycana verməkdən imtina etdilər. Üstəlik 2023-cü ilin 19 sentyabrına qədər Qarabağ və Şərqi Zəngəzur ərazilərinə mina basdırmağa davam etdilər. Məlumdur ki, onların bu xain əməli nəticəsində onlarla hərbcimiz, polisimiz, jurnalistlərimiz mina terrorunun qurbanına çevrilib. 2020-ci ildə Ağdam, Kəlbəcər və Laçın rayonlarını tərk edərkən ermənilər həmin ərazilərə əlavə minalar basdırıblar. 2020-ci il noyabrın 10-dan indiyədək yüzlərlə insan mina terroru nəticəsində həlak olub və ya müxtəlif dərəcəli xəsarət alıb: “Müdafiə Nazirliyinin yaydığı məlumata görə, Laçın rayonu ərazisində aparılan minatəmizləmə fəaliyyəti nəticəsində sentyabrın 19-da Böyük İşıqlı dağının şimal-şərq hissəsindəki dərə boşluğunda 2021-ci ildə Ermənistanda istehsal edilmiş növbəti 100 ədəd G-001 M tipli piyada əleyhinə mina aşkar edilib. Azərbaycan Ordusunun mühəndis istehkam-bölmələri tərəfindən aşkar olunan minalar təhlükəsizlik qaydalarına riayət olunmaqla ərazidən çıxarılıb. Ermənistan nəhayət məsuliyyətini anlamalı və onda olan mina xəritələrini Azərbaycan tərəfinə təqdim etməlidir. Bir məsələ aydındır ki, bədxah qonşularımızın artıq Azərbaycan ərazisində mina basdırmaq imkanları yoxdur. Amma torpaqlarımızı mina ilə onlar çirkləndirib. Bu yaramaz əmələ görə cavab verməlidirlər. Dünya birliyi buna səssiz qalmamalı, beynəlxalq təşkilatlar Qarabağ ərazilərinin minadan təmizlənməsi prosesinə dəstək verməli, Azərbaycana hər cür yardımı göstərməlidir”.

Sonda qeyd edək ki, azad edilmiş ərazilərdə ekoloji fəlakətin miqyası, Ermənistan tərəfindən törədilmiş ekosid ürək ağrısıdır. 30 illik işğal dövründə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə xeyli sayda meşələrin qırılmasını və ya yandırılmasını, torpaq və su hövzələrinin qanunsuz dağ-mədən sənayesi işləri nəticəsində kimyəvi cəhətdən çirkləndirilməsini heyvanlara qarşı da kütləvi qırğın kimi qiymətləndiririk. Ermənistan bu anti-humanizm hərəkətlərinə, eko müharibəyə, faunaya qarşı qəddarlığa görə cavab verməlidir.

Xəzərdə suyun səviyyəsi niyə azalır?

Səviyyə 3,7 metr enə bilər...

Y. SAHİB

*“Bəzən köpürürsən, bəzən daşırsan,
Sahilin başına oyun açırsan.
Öpüb ayağımı, sonra qaçırsan,
Belə şıltaqlığı səndən öyrəndim.
Olanda xəzrilər sənə əlbəyaxa,
Hər dalğın çevrilir uca bir dağa.
Nəhayət, xəzrini çıxarır yoxa
Yenə qoçaqlığı səndən öyrəndim”.*

Yuxarıdakı misralar mərhum şair Süleyman Rüstəmin “Xəzərim” şeirindən bir parçadır. Təəssüf ki, adına şeirlər vəsf olunan Xəzər dənizi bu gün əvvəlki kimi coşub daşmır. Əksinə, Bakımızın əsas simvollarından biri olan Mavi Xəzərdə suyun səviyyəsi günü-gündən azalır...

Son vaxtlar Xəzər dənizində suyun səviyyəsindəki kəskin azalma dənizdə yaşayan canlılara da təsir göstərir. Aparılan tədqiqatlara əsasən, dənizdə suyun səviyyəsinin azalması 2040-cı ilə qədər davam edəcək. Mütəxəssislər problemin həllini atmosfərə atılan karbon qazının miqdarının azalmasında və sudan qənaətlə istifadə olunmasında görürlər.

5 ildə 69 santimetr enmə...

Ötən gün Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində (ETSN) Xəzər dənizinin səviyyəsində dəyişikliklərin səbəblərini öyrənmək üçün ekspert qrupunun iclası keçirilib. Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev bildirib ki, Xəzər dənizinin ətraf mühitinin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə məsələləri Xəzəryanı ölkələrin milli siyasətinin prioritet istiqamətlərindəndir: “Xəzər dənizinin ətraf mühitinin bugünkü vəziyyəti və dəniz səviyyəsinin enmə dinamikası narahatlıq doğurur. Dəniz səviyyəsi son 5 il ərzində 69, son 10 ildə isə 114 santimetr enib”.

Heç bir tədbir görülməsə...

ETSN-nin Ekoloji Siyasət şöbəsinin müdür müavini Rafiq Verdiyev bildirib ki, 2070-ci ilə qədər Xəzər dənizində suyun temperaturunun 1,7, əsrin sonuna qədər 2,1 dərəcə artması qeydə alın bilər: “Ssenariyə görə əgər ölkələr heç bir tədbir görməsə, əsrin sonuna kimi temperatur 4,5 dərəcə arta bilər ki, nəticədə səviyyə 3,7 metr enə bilər”.

Qlobal istiləşmə və iqlim dəyişikliyi...

Mövzu barədə “Yeni Azərbaycan”a danışan ekoloq-alim Ənvər Əliyev bildirib ki, iqlim dəyişmələri, xüsusilə qlobal istiləşmə sudan istifadəni artırır: “Əvvəllər bir hektar əkini becərmək üçün 10 ton su lazım idisə, indi 20-30 ton su lazımdır. Həmin su isə təbii ki, Xəzərə tökülən çaylardan götürülür. Beləliklə, Xəzər dənizinə tökülən çayların axını azaldığı üçün su səviyyəsi aşağı düşür”.

Su səviyyənin enmə səbəbləri...

Ekspertin sözlərinə görə, Xəzər dənizinin səviyyəsinin dəyişməsində başlıca amil onun hövzəsinin iqlimi hesab olunur və səviyyə tərəddüdləri əsasən onun su balans elementlərindən, yəni onu qidalandıran çaylardan və düşən yağıntının miqdarından, həmçinin buxarlanmadan asılıdır: “Dəniz dibində baş verən tektonik hərəkətlər də səviyyənin dəyişməsinə təsir göstərən amillərdəndir. Bu gün Xəzərin əsas qida mənbəyi olan Volqa çayının axımında da azalma müşahidə edilir”.

Son illərdə Xəzərin səviyyə dinamikası...

Ə.Əliyev bildirib ki, Xəzərin XX əsrdə ən aşağı səviyyəsi 1977-ci ildə qeydə alınıb. Sonradan qısa dövrdə, yəni 1977-1995-ci illər ərzində 2,5 metr artıb və sonrakı illərdə yenidən azalma müşahidə olunmağa başlayıb: “2006-cı ildən etibarən Xəzərin səviyyəsində enmə müşahidə olunur, 2019-cu ildə dənizin orta illik səviyyəsi Baltik sistemi ilə mənfə 27,89 metr qeydə alınıb ki, bu da 1977-ci ildəki səviyyədən 1,1 metr yüksək idi”.

Suyun səviyyəsi arta bilər?

Ekoloqun sözlərinə görə, dəniz səviyyəsinin dinamikası barədə müddətli proqnoz vermək mümkün deyil: “Çünki bugünədək hazırlanmış uzunmüddətli səviyyə proqnozlarının heç biri özünü doğrultmayıb”.

Dənizdə su səviyyəsinin aşağı düşməsi təhlükəlidir?

Ə.Əliyev vurğulayıb ki, hazırda Xəzər dənizinin səviyyəsi ətraf mühit, insan sağlamlığı və təsərrüfat sahələri üçün təhlükəli hesab olunmur: “Lakin azalma bu qayda ilə uzun müddət davam edərsə, bəzi təsərrüfat sahələrinə, xüsusilə dənizdə neft-qaz əməliyyatlarına, dəniz nəqliyyatına, limanların fəaliyyətinə təsir edə bilər. Dəniz səviyyəsi üzərində Milli Hidrometeorologiya Departamentinin hidrometeoroloji müşahidə məntəqələrində müntəzəm müşahidələr aparılır. Onların fəaliyyətləri nəticəsində dənizlə bağlı olan qurumlara dənizin səviyyəsi barədə məlumatlar verilir ki, işlərində və planlaşdırılan layihələrdə həmin məlumatları nəzərə alsınlar”.

Yeni Azərbaycan.-2023.-4 noyabr.-№203.-S.8.

Azad edilmiş ərazilərdə ekosistemin bərpası: uzunmüddətli və mürəkkəb proses

Sevinc Qarayeva

İşğaldan azad olunan ərazilərdə 8 şəhər, 23 kənd və qəsəbə üzrə, həmçinin Zəngilan və Füzuli Beynəlxalq Hava Limanları, park əraziləri də daxil olmaqla 50000 hektar ərazidə yüksək dəqiqlikli topogeodeziya və kartoqrafiya işləri yerinə yetirilib. Müxtəlif miqyaslı topoxəritələr və "Elektron su xəritəsi" hazırlanıb, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur təbii ehtiyatlar atlası və iqtisadi rayonlar xəritəsi tərtib olunub.

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev deyir ki, işğaldan azad edilən ərazilərdə bərk tullantıların müasir tələblərə uyğun idarə olunması üçün geniş infrastruktur şəbəkəsi yaradılır. Rayonlar üzrə poliqon əraziləri müəyyən edilib, bu ərazilər mina və partlamamış hərbi sursatlardan təmizlənib. Yaşayış məntəqələrinin bərpası zamanı tikinti tullantılarının dayanıqlı şəkildə idarə olunması işlərinə start verilib. Artıq Ağdam və Cəbrayıl rayonlarında tikinti tullantılarının emal olunaraq təkrar istifadə edilməsi məqsədilə avadanlıq alınaraq ərazidə yerləşdirilib və bu işlərə başlanılıb.

Nazir qeyd edib ki, törədilən ekoloji terror nəticəsində Qarabağ və Şərqi Zəngəzur regionunda irimiqyaslı zərər görmüş təbiət, mina və partlamamış hərbi sursatların mövcudluğu baxımından da fəsadlara məruz qalıb. Mina təhlükəsi ilə əlaqədar bu istiqamətdə tədbirləri arzulanan sürətlə aparmaq çətinləşir. Ekosistemin bərpası uzunmüddətli və mürəkkəb prosesdir: "Mina təhlükəsindən xilas olmaq müəyyən vaxt aparır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə Türkiyə ilə birlikdə ekosistemin bərpası istiqamətində işlər aparılır. Cəbrayıl rayonu ərazisində "Ağıllı Tingçilik", "Beynəlxalq Meşə Təlim Mərkəzi" və "Dostluq Meşəsi" Kompleksinin yaradılması işlərinə başlanılıb. Buradakı tinglik sahələrində il ərzində 2 milyon fidanın yetişdirilməsi xüsusilə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında meşəbərpa tədbirlərinə böyük təkan verəcək".

Muxtar Babayevin söylədiyinə görə, işğal dövründə 54 min hektardan artıq meşə sahəsi məhv edilib: "Meşələrin bərpası ilə bağlı proqram hazırlanıb və meşəbərpa işlərinin sürətlə aparılması üçün imkanlarımız var. Əlbəttə ki, bu proses minatəmizləmə planı ilə uzlaşdırılmalıdır. Artıq Zəngilan, Cəbrayıl və Füzuli rayonlarında təmizlənmiş sahələrdə bu işlərə başlanılıb".

ANAMA İdarə Heyətinin sədri Vüqar Süleymanovun sözlərinə əsasən, müharibədən sonrakı dövr ərzində ANAMA və digər qurumlar tərəfindən 106 938.1 hektar ərazinin mina və partlayıcı sursatlardan təmizlənməsi təmin edilib. Bu günədək ekoloji qiymətləndirmə və elmi tədqiqatlar üçün nəzərdə tutulmuş 12 514.7 hektar, həmçinin enerji layihələri üçün nəzərdə tutulmuş 6 261.4 hektar, kənd təsərrüfatı üçün 53 078.4 hektar, meliorasiya və su təsərrüfatı fəaliyyətləri üçün 3 421 hektar, nəqliyyat infrastrukturunu üçün 5 759 hektar, yenidənqurma və yaşayış infrastrukturunu inkişafı üçün 20 118 hektar, digər məqsədlər üçün 5 784.8 hektar ərazi partlayıcı sursatlardan təmizlənib: "Nəticədə təmizlənmiş 106 938.1 hektar ərazidən ümumilikdə 105 488 ədəd olmaqla, 30 539 piyada əleyhinə mina, 18 303 tank əleyhinə mina, 56 646 ədəd partlamamış hərbi sursat aşkarlanaraq zərərsizləşdirilib".

Nazirin sözlərinə görə, işğaldan azad edilən ərazilərdə meşə fondu torpaqlarının hüdudlarının, eləcə də meşələrin növ tərkibinin, yaş qruplarının və ehtiyatlarının müəyyən edilməsi məqsədilə inventarlaşdırma işlərinə zərurət vardır: "Bu günə kimi regiondakı 260 min hektar ümumi meşə fondu sahəsindən yalnız Zəngilan rayonu ərazisində uzaqdan zondlama üsulu ilə cəmi 19 min hektarda meşə quruluşu işləri aparılmışdır. Meşə quruluşu işlərinin yekunlaşdırılması və bu ərazilərdə mühafizə tədbirlərinin, eləcə də idarəetmənin təşkili olduqca əhəmiyyətlidir".

Nazir vurğulayıb ki, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin fəaliyyətinin bərpa edilməsi də prioritetlərdən biridir: "Bunun üçün dövlət təbiət qoruqlarının və yasaqlıqların sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsi, oradakı təbiət obyektlərinin inventarlaşdırılması və lazımı mühafizə tədbirlərinin görülməsi zəruridir".

Nazir bildirib ki, Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun yarısında Şərq çınarları və digər ağaclar məhv olub, ümumilikdə flora və faunaya külli miqdarda ziyan vurulub: "Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı tədbirlər haqqında" Prezidentin müvafiq sərəncamının icrası ilə bağlı Qoruğun sanitariya-mühafizə zonası müəyyənləşdirilib, əsasnaməsi və xəritəsi Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə təsdiq olunub: "Qoruq ərazisində bioloji müxtəliflik komponentlərinin öyrənilməsi məqsədilə alimlərin iştirakı ilə məhdud ərazilərdə çöl-tədqiqat işləri aparılıb, flora və faunanın mövcud vəziyyəti araşdırılmışdır. 107 hektar sahəsi olan Təbiət Qoruğunun ərazisinin yarısında Şərq çınarları və digər ağaclar məhv olmuş, ümumilikdə flora və faunaya külli miqdarda ziyan vurulub. Lakin Qoruq ərazisində mina və partlamamış hərbi sursat təhlükəsi baxımından çöl-tədqiqat və təbiət

obyektlərinin inventarlaşdırılması işlərinin yekunlaşdırılması, bu işlərə beynəlxalq ekspertlərin cəlb olunmasında gecikmələr var".

Muxtar Babayev qeyd edib ki, Bəsitçay və Qaragöl Dövlət Təbiət qoruqlarında, eləcə də Qubadlı, Arazboyu, Laçın və Daşaltı Dövlət Təbiət yasaqlıqlarında bioloji müxtəlifliyin və ekosistemin bərpası uzunmüddətli bir prosesdir: "İşğal dövründə baxımsız qalmış bu ərazilərdə idarəetmənin qurulması, biomüxtəlifliyinin öyrənilməsi və fəaliyyətinin yenidən təşkil edilməsində mina təhlükəsi ilə bağlı çətinliklər var. Bu səbəbdən digər xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində bu işlər növbəti mərhələdə nəzərdə tutulur".

Muxtar Babayev əlavə edib ki, Zəngilan rayonunda yerləşən Vejnəli qızıl yatağının ərazisi minalardan təmizlənmiş və orada tədqiqat və istismara hazırlıq işlərinə başlanılıb. Lakin sonradan sel suları ilə gələn partlamamış sursatlar yenidən təhlükə yaradıb. Bununla əlaqədar hazırda ANAMA tərəfindən həmin ərazilərdə yenidən müvafiq tədbirlər görülür: "İşğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası prosesində təhlükəsizliyi təmin edən Azərbaycan Minatəmizləmə Agentliyinin fəaliyyəti xüsusi qeyd edilməlidir. Son dərəcə riskli işlərinə görə biz ANAMA-nın və digər ixtisaslı qurumların əməkdaşlarına minnətdarıq. Əminəm ki, mina probleminin həlli regionda meşə fondunun və biomüxtəlifliyin bərpası, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin genişləndirilməsi, milli parkların yaradılması, yaşıllıq massivlərinin artırılması və bununla da işğaldan azad olunmuş ərazilərdə ekosistemin bərpasına, sağlam ətraf mühitin yaradılmasına böyük təkan verəcək".

Muxtar Babayev deyib ki, Zəngilan rayonunda yerləşən Vejnəli qızıl yatağının ərazisi minalardan təmizlənmiş və orada tədqiqat və istismara hazırlıq işlərinə başlanılıb. Lakin sonradan sel suları ilə gələn partlamamış sursatlar yenidən təhlükə yaradıb. Bununla əlaqədar hazırda ANAMA tərəfindən həmin ərazilərdə yenidən müvafiq tədbirlər görülür: "Əminəm ki, mina probleminin həlli regionda meşə fondunun və biomüxtəlifliyin bərpası, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin genişləndirilməsi, milli parkların yaradılması, yaşıllıq massivlərinin artırılması və bununla da işğaldan azad olunmuş ərazilərdə ekosistemin bərpasına, sağlam ətraf mühitin yaradılmasına böyük təkan verəcək".

Ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Vüqar Kərimov bildirib ki, azad edilmiş ərazilərdə ümumilikdə 160 hektar sahədə 124 mindən çox ağac tingi əkilib. 3000 kq palıd və şərq çınarı toxumu səpilib, eyni zamanda salınmış yaşıllıqların suvarılması məqsədilə damcılı suvarma sistemi quraşdırılıb.

Geoloji Kəşfiyyat Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Əli Əliyevin dediyinə görə, son araşdırmalara əsasən yalnız Şərqi Zəngəzur və Qarabağ iqtisadi rayonları ərazisində geniş spektrə malik 900-dən artıq termal mineral təzahürlər müəyyənəndirilib, qiymətləndirmə mərhələsinə keçilib: "Kəlbəcər, Laçın və Şuşada mövcud termal mineral su yataqlarında Azərbaycan brendi ola biləcək termal su istehsalının ilkin mərhələsindəyik. Artıq Azərbaycanda dağ-mədən sektorunda yerli şirkətlər fəaliyyət göstərir. Dağ-mədən sənayesinin yaradılması və onun fəaliyyətinin mənbəyində bilavasitə geoloji-kəşfiyyat fəaliyyəti dayanır. Qeyd edim ki, Azərbaycan geoloji-tektonik mövqeyinə və mineral-xammalın formalaşma xüsusiyyətlərinə görə böyük potensiala malikdir. Burada zəngin neft yataqları ilə yanaşı, çoxsaylı dəmir, kobalt, xrom, alüminium, cıvə, manqan, mis, polimetallar, molibden, qızıl, mərgümüş, sürmə, qeyri-metal, yeraltı şirin və termal-mineral su və s. kimi yataqlar kəşf edilib və ehtiyatları hesablanıb. Hazırda ölkə miqyasında 900-dən artıq qeyri-filiz, 55 filiz, 113 şirin və termal-mineral su yataqları kəşf edilib, ehtiyatları hesablanaraq dövlət və sahə balanslarına qəbul edilib".

Ekoloji siyasət

Y.SAHİB

Ekoloji tarazlığın qorunub saxlanması, təbii ehtiyatlardan düzgün istifadə hər zaman ümumbəşəri problemlərdən biri olub. Qlobal istiləşmə, ozon qatının zədələnməsi, təbii ehtiyatların tükənməsi kimi məsələlər son illər aktuallığını qoruyaraq narahatlıq doğuran hadisələrdəndir. İndi Yer kürəsinin bir qitəsində baş verən təbiət hadisəsi təkcə həmin qitə ölkələrinin yox, eyni zamanda bütün dünyanın problemi sayılır.

Ətraf mühitin müdafiəsi Azərbaycanda dövlət siyasətinin prioritetlərindən biridir. Ölkəmizdə ekoloji problemlərin həlli məqsədilə ardıcıl olaraq dövlət proqramları qəbul olunur və icra edilir. Bu gün nəinki Azərbaycan, həmçinin bütün dünya ölkələrinin ətraf mühitin qorunması məqsədilə plastik və polietilen məhsullardan istifadənin azaldılmasına start verilib. Çıxış yolu kimi plastik torbalarla alış-verişə davam edən obyektlərin vergiyə cəlb olunmasına, bəzilərinə isə pulla təklifinə başlanılıb. Buna baxmayaraq, təəssüflə qeyd etməliyik ki, polietilen və plastik məhsullardan istifadə halları davam edir.

“Polietilen bəlası”- ekoloji epidemiya

Statistik məlumatlara görə, hazırda dünyada hər dəqiqədə 1 milyon polietilen torba zibil qutusunda atılır. Hətta bəzi hallarda həmin torbalar hara və necə gəldi, atılır. Çoxları isə bunun ətraf mühitə vurduğu ziyanın fərqlində deyil. Belə ki, ekoloqların araşdırmalarına görə, polietilenin çürüməsi torpaqda 800 ilə, dənizdə isə 400 ilə başa gəlir. Bütövlükdə isə, polietilen torbaların qalıqlarının təbiətdə tamamilə yox olması üçün ən azı min il lazım gəlir.

Dövlət orqanları qarşısında vacib vəzifə...

Milli Məclisin Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya komitəsinin üzvü Məşhur Məmmədov “Yeni Azərbaycan”a açıqlamasında bildirib ki, bu gün Azərbaycanda ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, insanların sağlamlığının mühafizəsi dövlət orqanlarının qarşısında həlli vacib olan vəzifə kimi qarşıya qoyulur. Deputat qeyd edib ki, ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması üçün səmərəli istifadə edilməsi ölkədə aparılan sosial-iqtisadi islahatların tərkib hissəsidir: “Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi bu istiqamətdə zəruri tədbirlər həyata keçirir. Görülən işlər təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə, çirklənmiş ərazilərin bərpa, su ehtiyatlarının mühafizəsi, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin, meşə və yaşıllıq sahələrinin artırılması və s. istiqamətlərdə ətraf mühitin komponentlərinin bərpasında böyük rol oynayır. Bütün bunlar respublikamızın ərazisində ətraf mühitin vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasında böyük irəliləyişlərə səbəb olur”.

Ətraf mühiti çirkləndirən amillər...

Deputatın sözlərinə görə, ətraf mühitə mənfi təsir göstərən səbəblərdən biri də bərk məişət tullantılarının, xüsusilə də ətraf mühiti çirkləndirən əsas faktorlardan olan plastik tullantıların düzgün idarə olunmamasıdır: “Plastik və polietilen qablaşdırma tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılması istiqamətində ETSN genişmiqyaslı təbliğat kampaniyası aparıb. Plastik tullantıların ətraf mühitə və insanların sağlamlığına mənfi təsirləri barədə dəfələrlə məlumatlar verilib. Eyni zamanda dünya ölkələrinin plastik və polietilen qablaşdırmalardan imtina və istifadəsinin məhdudlaşdırılması ilə əlaqədar təcrübələri diqqətə çatdırılıb. Bu tullantıların ətraf mühitə mənfi təsiri barədə maarifləndirmə işləri aparılıb.

Alternativ enerji mənbələrindən yararlanmalıyıq

M.Məmmədov qeyd edib ki, ekoloji tarazlığın pozulmasında antropogen təsirlərin, iqlim dəyişmələrinin-anomal iqlim şəraiti, təbii fəlakətlərin artmasının da böyük rolu var: “Məişət tullantılarının tələb olunan səviyyədə idarə olunmaması, meşələrin, flora və faunanın qorunmaması, plastik tullantıların artması da ətraf mühitə öz mənfi təsirini göstərir.

Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması üçün ətraf mühitin çirklənməsinin minimuma endirilməsi və mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi mühüm amildir. İndiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə, alternativ enerji mənbələrindən yararlanmaq və enerji effektivliyinə nail olmaq

lazımdır. Qlobal ekoloji problemlər üzrə milli səviyyənin qiymətləndirilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin genişləndirilməsi ölkəmizdə ekoloji siyasətin əsas istiqamətləridir və bu yöndə zəruri tədbirlər həyata keçirilir”.

Yeni Azərbaycan.-2023.-8 noyabr.-№206.-S.6.

Qarabağ meşələri də soyqırımına məruz qalıb

Pünhan Əfəndiyev

Meşələr Qarabağın ümumi ərazisinin 36 faizini təşkil edir. Ötən əsrin 80-ci illərinin sonlarından başlayaraq Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal etməsi həmin ərazilərdə bir çox bitki növlərinin məhvində səbəb olub. Minlərlə hektar meşə sahəsi məhv edilib.

2012-2016-cı illərdə Qarabağda meşələrin qırılması faktı Ermənistandakı göstəricidən 2,3 dəfə yüksək olub. 2014-2018-ci illərdə bölgədə 404 min 800 kubmetr meşə qırılıb. Həmin dövrdə bu göstərici Ermənistanda 175 min 300 kubmetr təşkil edib. Təkcə 2017-ci ildə Qarabağda 102 min 488 kubmetr meşə doğranıb. Beləliklə, işğal altında olan ərazilərdəki 260 min hektar yaşıl örtüyün 54 min hektarı 30 illik işğal dövründə yer üzündən silinib. Bu müddət ərzində qiymətli ağac növləri – qoz, palıd, Eldar şamı, xurma və xüsusi mühafizə altında olan digər ağaclar oduncaq tədarükü üçün qırılıb, mebel, çəllək və tüfəng qundağı istehsalı üçün Ermənistana aparılıb.

Ekoloji tarazlığa divan tutulub

Azərbaycanın heyvan və bitki aləmi zənginliyi ilə seçilir. Meşələrimizdə 460 növdən çox yabanı ağac və kol növlərin dən 95 ağac (Azərbaycanda 107 növ), 290 kol və 19 yarımkol növü Qarabağ və ona bitişik ərazilərdə yayılıb. Onlardan 70-i endemikdir, yəni dünyanın başqa heç bir yerində təbii mühitdə bitmir. Nadir ağacların çoxu isə işğal dövründə kəsilib.

Qarabağ meşələrinin qırılması isə geniş əraziləri əhatə edib. Təkcə Tərtər rayonu ərazisində mədənlərin istismarı ilə əlaqədar yüzlərlə hektarlıq ərazidə meşələr məhv olunub. “Dəmirli” dağ-mədən kompleksinin tikintisi zamanı 82 hektar yaxın meşə örtüyü sıradan çıxarılıb. Nəticədə, ətraf mühitə böyük ziyan dəyib, çaylar və yeraltı sular ağır metallarla çirklənib. Uzun illər bu ərazidə yanğınlar təşkil edilib, su hövzələri kimyəvi çirklənməyə məruz qalıb. “Qızılbulaq” və “Heyvalı” yataqlarının istismarı zamanı da eyni vəziyyət müşahidə edilib. Sərsəng su anbarından kanalların çəkilişi zamanı ətraf ərazilərdə ağaclar kəsilib. Tərtərdən Ağdərəyə gedən yolun kənarındakı ağaclar da qırılıb, yanacaq kimi istifadə edilib.

İşğal dövründə Ağdam rayonunun da təbii sərvətləri talan edilib. Rayonun meşələrində 85 ədəd Şərq çınarı növünə məxsus qədim ağaclar təbiət abidələri kimi qeydə alınmışdı. Bunlardan 71-i Boyəhmədli kəndində idi, hündürlüyü 25 metr, yaşı isə 400-440 il təşkil edirdi. İşğal dövründə yaşlı Şərq çınarı növündən olan ağaclar doğranaraq Ermənistana aparılıb.

Rayon ərazisində ümumi sahəsi 732 hektar təşkil edən qiymətli püstə meşəsi var idi. Nadir nəbatat obyekti olan həmin ağacların yaşı 370–400 il təşkil edirdi. Ağdam rayonunun Yusifcanlı yaşayış məntəqəsinin cənubunda, Novruzlu kəndinin şimal-şərqində meşə, yaşıllıq və bağ sahələrinin demək olar ki adı qalıb. Meşələr qırılaraq Ermənistan silahlı qüvvələrinə məxsus hərbi texnikanın vasitəsilə daşınıb. Ağdam şəhərində isə yaşı 150–250 il olan 6, Şelli, Seyidli, Sarıhacılı, Əliağa kəndləri ərazisində yaşı 100–250 il olan 8, Böyük Bəhmənli kəndi ətrafında yaşı 400 il olan 7 ədəd Şərq çınarı məhv edilib.

Rayonun işğal altında olmuş Novruzlu, Yusifcanlı, Mərzili, Baş Qərvənd, Kəngərli, Çəlik, Qaradağlı–Kəngərlisi, Göytəpə, Gülçülük kəndlərində və Uzundərə, Yedixırman, Şahbulaq dağ massivlərində erməni hərbciləri, ümumilikdə, 17 min 457 hektar otlaq sahəsini yandırırıblar. Bu zaman “Qırmızı kitab”a və Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının “Qırmızı siyahısı”na düşmüş müxtəlif sayda turac, qırqovul və gürzə məhv olub.

Xocavənd rayonunun ərazisində də meşələr qırılıb. Bu barədə ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Vüqar Kərimov bildirib ki, işğal dövrünədək adıçəkilən rayonun meşə fondunun ümumi sahəsi 22 min 428 hektar təşkil edib və bunun 20 min 403 hektarı meşə ilə örtülüb.

Xocavənd ərazisində təbiət abidəsi statuslu 12 qədim ağac (7 Şərq çınarı, 5 azatağacı) və xüsusi qiymətli azatağacı meşə sahəsi olub. Peyk təsvirlərinə əsasən işğal dövründə 3 min 537 hektardan artıq meşə sahəsi məhv edilib.

Eyni vəziyyət Füzuli rayonunda da müşayiət olunub. Burada işğal dövrünədək meşə fondunun ümumi sahəsi 124 hektar təşkil edirdi və bunun 108 hek tarı meşə ilə örütülü idi. İşğal dövründə 57 hektar meşə sahəsinin məhv edildiyi müəyyən olunub. Vaxtilə rayon ərazisində təbiət abidəsi statusuna malik 11 ədəd Şərq çınarı olub və bu ağacların hamısı işğal dövründə məhv edilib. Ermənilər yaşı 100 illərlə ölçülən bu ağacları kəsməklə yanaşı, onların kötüklərini də yandırırıblar.

Qədim tarixə malik Topxana meşəsi də ciddi dəyişikliyə uğrayıb. İşğaldan öncə meşə palıd, fıstıq, çinar, qarağac və s. kimi bitkilərlə zəngin idi. Onlardan yalnız mebel sənayesində deyil, həm də yanacaq kimi istifadə olunub. Bu məqsədlə Haça Yal adlanan meşə sahəsindən ermənilər 1500-2000-ə yaxın palıd ağacını qıraraq Xankəndiyə aparıb, mebel istehsalında istifadə ediblər. Xəlifəli, Qaybalı və Daşaltı kəndlərinin ərazilərində olan meşələr və ağaclar qırılaraq odun kimi istifadə edilib. Şuşa şəhərinin özündə də müxtəlif növ iri diametrli ağaclar kəsilib.

Bundan başqa, ermənilər Azərbaycan rayonlarının ərazisində işğal dövrü ərzində mütəmadi olaraq qəsdən yanğınlar törədib. Bu da torpaq və meşə massivlərinin yanaraq kül olmasına gətirib çıxarıb. Bu proses hələ 2000-ci illərin əvvəllərində beynəlxalq təşkilatlarda narahatlıq doğurmuşdu. Qəsdən törədilmiş yanğınlar nəticəsində, ümumilikdə, 110 min hektardan çox ərazi yanmış və məhv olmuşdur. Yanğın zamanı torpağın münbit yuxarı təbəqələri, ot və kollarla birlikdə bütün canlı orqanizmlər də həlak olmuşdu.

Göründüyü kimi, Ermənistan Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində qeyri-qanuni fəaliyyətini, o cümlədən meşələrin qırılması, yanğınların törədilməsi və ətraf mühitə ziyan vuran digər əməllərini davam etdiriblər.

Meşələrə yenidən nəfəs gəlir

Qarabağ 44 günlük müharibə zamanı işğaldan azad edildikdən sonra ermənilərin qeyri-qanuni əməllərinə də son qoyuldu. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə bütün sahələrdə olduğu kimi, ekoloji problemlərin həlli sahəsində də böyük işlər görülməyə başlandı. Ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlamlığı, ekoloji tarazlığın bərpası və s. məsələlər xüsusi əhəmiyyət kəsb etdi. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə meşəsalma tədbirlərini nəzərdə tutan “2022–2026-cı illər üzrə Meşə Fondunun Bərpası Proqramı” hazırlandı. Proqram çərçivəsində Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının ərazisində 30 min hektara yaxın meşə fondu sahəsində meşəbərpa tədbirlərinin icrası nəzərdə tutuldu.

Bu barədə ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev “Mina təhlükəsi ilə mübarizə – partlayıcı sursatların ekosistemə təsiri” mövzusunda keçirilən ictimai dinləmədə deyib: “İşğal dövründə 54 min hektardan artıq meşə sahəsi məhv edilib. Meşələrin bərpası ilə bağlı proqram hazırlanıb və meşəbərpa işlərinin sürətlə aparılması üçün imkanlarımız var. Əlbəttə ki, bu proses minatəmizləmə planı ilə uzlaşdırılmalıdır”.

Hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərdəki meşələr yenidən bərpa olunur. Ümumilikdə, 160 hektar sahədə 124 mindən çox ağac tingi əkilib, 3 min kiloqram palıd və Şərq çınarı toxumu səpilib. 2023-cü ilin sonunadək 100 hektardan çox ərazidə meşə-bərpa tədbirlərinin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulub. Salınmış yaşıllıqların suvarılması məqsədilə damcılı suvarma sistemi quraşdırılıb. Görülən işlər Qarabağ meşələrinə yeni nəfəs gəldiyini göstərir.

Xalq qəzeti. - 2023.- 23 noyabr. - № 255. - S. 9.

Ətraf mühit və vətəndaş cəmiyyətlərinin ekoloji missiyası...

Məhəmmədali Qəribli

Ekoloji problemlərin həlli məsələsində QHT-Dövlət əməkdaşlığını qənaətbəxş saymaq olar. Dövlətin ekologiya sahəsində siyasətini həyata keçirən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ekoloji problemlərin həllində cəmiyyətin daha geniş iştirakını təmin etmək, eləcə də nazirliyin öz vəzifə və funksiyaları çərçivəsində həyata keçirdiyi tədbirlər barədə əhəlinin məlumatlılığının daha da artırılması məqsədilə müntəzəm olaraq nazirliyin əməkdaşlarının, mütəxəssislərinin QHT-lərlə görüşləri, birgə tədbirləri həyata keçirilir, fikir mübadiləsi aparılır. Müxtəlif ekoloji problemlərin həlli, bu sahədə qabaqcıl təcrübənin tətbiqi, yeni təkliflərin verilməsi ilə əlaqədar keçirilən müzakirələrdə, ölkəmizdə ətraf mühit sahəsində fəaliyyət göstərən QHT-lərin rəyləri də öyrənilir və təqdirəlayiq bilindiği halda istifadə edilir. Müntəzəm olaraq KİV və QHT nümayəndələri üçün seminarlar təşkil olunmaqla yanaşı, Nazirlik çərçivəsində keçirilən bütün tədbirlərdə ictimaiyyətin nümayəndələri iştirak edir və hər hansı bir ekoloji və ətraf mühitlə bağlı məsələ ilə əlaqədar yaradılan komissiyalarda onlar təmsil olunurlar. Nazirliklə daimi işgüzar əlaqə saxlayan QHT-lər nazirliyin tədbirlərinə cəlb edilir, onların təklif və sorğuları əsasında görüşlər təşkil olunur.

Vətəndaşın vətənin ekologiyasına və sərvətlərinin taleyinə biganə qalmaması qürurvericidir

Azərbaycan Respublikasının ratifikasiya etdiyi beynəlxalq ekoloji konvensiyalardan irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün işçi qrupları yaradılıb və bu qrupların tərkibinə də müvafiq QHT-nin nümayəndələri daxil edilib. Qeyd edək ki, son illərdə Azərbaycanda milli donor institutlarının yaradılması ilə başqa sahələrdə olduğu kimi, ekoloji problemlərin də həlli istiqamətində də QHT-lərin həyata keçirdiyi tədbirləri daha da sürətləndirmiş və bir canlanma yaranıb. Bu sahədə milli donor institutlarının maliyyə dəstəyi ilə icra olunmuş və icra olunmaqda olan QHT layihələrinə nəzər salmaqla bu canlanmanı müşahidə edə bilərik. Azərbaycanın bir qrup QHT nümayəndəsinin Laçın–Xankəndi yolunda keçirdiyi etiraz aksiyaları yadımdadır. Şahidi olduq ki, vətəndaş cəmiyyəti fəallarıнын ekologiyamızın qorunması məqsədilə haqlı tələbləri ortaya qoyurdular. Azərbaycan cəmiyyəti, həmçinin ölkəmizin təbii sərvətlərinin əcnəbi şirkətlər tərəfindən qeyri-leqal yolla vəhşicəsinə istismar olunaraq daşınmasına da qəti surətdə etiraz etdi. Qalib ölkənin qalib vətəndaşının Vətənin ekologiyasına və sərvətlərinin taleyinə biganə qalmaması, kəskin etiraz səsinə yüksəltməsi, tamamilə təbii və qürurvericidir.

Qeyd edək ki, aksiya nəticə verdi və Azərbaycanın vətəndaş cəmiyyətinin həm erməni sakinlərin yaşadığı ərazilərimizdəki, həm də Ermənistandakı proseslərə təsir göstərmək potensialını nümayiş etdirdi. Etiraz aksiyası irəli sürülən bütün tələblər yerinə yetirilənədək davam etdirildi. Tələblərdən biri Azərbaycan torpaqlarındakı təbii sərvətlərin qanunsuz istismarına son qoyulması, ekoloji fəlakət və bunun araşdırılması üçün Azərbaycanın müvafiq dövlət qurumlarının həmin ərazilərdə monitoring keçirməsinə şərait yaradılması idi. Azərbaycan buna tam nail oldu.

Qarabağ iqtisadi rayonunda ekoloji terrora son qoyulması tələbi ilə uğurlu etiraz aksiyası

Hər kəsə məlumdur ki, son illərdə dünyada ekoloji problemlər və ekosistemlərə təhlükə törədən amillərin sayı artmış, insan fəaliyyəti nəticəsində ekosistemlər deqradasiyaya uğrayıb. Bu səbəbdən də ekologiya qorunub saxlanması və davamlı istifadəsinə dair ciddi tədbirlərin görülməsini tələb edir. Son illərdə Azərbaycanda ekoloji problemləri önə çəkilərək bu sahədə xeyli iş görülüb. QHT sektorunun bu sahədə həyata keçirdiyi layihələr ekoloji problemlərin həlli məsələsində çatışmazlıqları aradan qaldırmaq üçün az rol oynamır. Təsədüfi deyil ki, QHT-lər tərəfindən dünəndən Şuşa ərazisində başlanan Rusiya sülhməramlılarının nəzarətində olan yolun bir hissəsində azərbaycanlı aktivistlər və ekologiya üzrə qeyri-hökumət təşkilatlarının (QHT) üzvləri Qarabağ iqtisadi rayonunda ekoloji terrora son qoyulması tələbi ilə uğurlu etiraz aksiyası keçirdi.

“Hərəyə bir ağac əkək” adlı nəcib təşəbbüs

Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi tək dövlət deyil, eyni zamanda qeyri-dövlət təşkilatlarının da əsas diqqət mərkəzində olan məsələlərdəndir. Bu sırada Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Belə ki, Fondun 2007-ci ildə həyata keçirmiş olduğu “Hərəyə bir ağac əkək” adlı nəcib təşəbbüsü ölkədə genişmiqyaslı yaşıllaşdırma kampaniyasının aparılmasına yol açdı ki, bu da ətraf mühitə göstərilən ən böyük qayğı idi. Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın şəxsi təşəbbüsü ilə işlənib hazırlanmış

"Hərəyə bir ağac əkək" layihəsi çərçivəsində təkcə Bakı ətrafındakı qəsəbələrin istifadəsiz qalmış sahələrində 10 minlərlə həmişəyaşıl ağac əkildi. Qısa zamanda Azərbaycanın bütün şəhər, qəsəbə və kəndlərində vətəndaşlar bu təşəbbüsə qoşularaq yaşıllaşdırma kampaniyasını davam etdirdilər. Ətraf mühitin qorunmasına yönəlmiş layihə çərçivəsində ümumilikdə ölkə ərazisində bir milyondan çox yeni ağac əkildi. Ekologiyanın qorunması və ətraf mühitin mühafizəsinə töhfə verən təşkilatlardan biri də IDEA (Ətraf mühitin mühafizəsi naminə beynəlxalq dialoq) İctimai Birliyidir. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə 12 İyul 2011-ci ildə fəaliyyətə başlayan İDEA-nın əsas məqsədi ətraf mühit məsələləri və fəaliyyətlər barədə ictimai maarifləndirmə, gənclərlə əməkdaşlıqdır.

Bakı Xəbər. - 2023. - 29 noyabr. - № 216. - S. 8.

Xəzər sürətlə quruyur - iqtisadiyyatımıza təhlükə var...

Samirə Səfərova

“Xəzər dənizi Qazaxıstan sahillərində kəskin dayazlaşıb. Ekoloqlar hakimiyyəti təcili tədbirlər görməyə çağırır, əks halda Xəzər Aral dənizinin taleyini təkrarlayacaq”. Bu fikirlər Rusiyanın “Vestnik Kavkaza” nəşrində yer alıb.

Bildirilir ki, Xəzər dənizi dayazlaşmaqda davam edir, Qazaxıstanda ekoloqlar dayazlaşmanın kritik səviyyəsini qeyd edirlər: “Atırauda dənizdə suyun səviyyəsinin azalması ilə əlaqədar bəzi limanlar fəaliyyətsiz qala bilər, yerli balıqçı kəndləri təhlükə altındadır, üstəlik, küləklə havaya qalxan qurumuş lil sakinlərin sağlamlığı üçün təhlükə yaradır. Atırau bölgəsində durum pisləşir. Ekoloqların hesablamalarına görə, 2040-cı ildə su çatışmazlığı 15 milyard kubmetr təşkil edəcək. Ural və Kıyaq çaylarının Xəzər dənizinə tökülən kanallarında dərinləşdirmə işləri aparılır, lakin quraqlıq və istiləşmə səbəbindən onlarda da suyun həcmi azalır, dəniz çox sürətlə çəkilir. Beş ildir ki, işlər davam etdirilir. Bu müddət ərzində dəniz sahilə uzaqlaşmış. Atırauda Xəzər dənizinin dayazlaşdırılması məsələsinə həsr olunmuş dəyirmi masa keçirilib. Problemin üzərində işləmək üçün Qazaxıstanın Su Təsərrüfatı Nazirliyinin nəzdində xüsusi elmi-tədqiqat institutunun yaradılması qərara alınıb, orada bioloqlar, ixtioloqlar, hidrogeoloqlar, ekoloqlar kimi mütəxəssislər çalışacaq. Bundan başqa, prezident hökumətə sudan istifadə ilə bağlı yoxlanılmış siyasət hazırlamağı tapşırıb”. Məhz belə bir vaxtda Dünya Bankının da dənizlə bağlı xoş olmayan xüsusi hesabatı açıqlanıb. Burada qeyd edilir ki, Xəzər dənizinin səviyyəsində azalma tendensiyası 2023-cü ildən sonra da davam edərsə, limanların istehsalat gücü təhlükə altına düşəcək, xüsusilə də bu, Aktau və Ələt limanlarına aiddir: “Son onilliklərdə bir çox ekspertlər Xəzər dənizinin səviyyəsinin dəyişməsinə proqnozlaşdırmağa çalışsalar da, onların əksəriyyəti uğursuzluğa düşər olub”. Bildirilib ki, hazırda dəniz səviyyəsi xüsusilə aşağıdır ki, bu da limana yaxınlaşmalarda naviqasiya və yanılma körpülərində gəmilərin istismarı ilə bağlı problemlərin artmasına səbəb olur: “Xəzərdə bir çox gəmilər artıq tam gücü ilə işləyə bilmir. Bu azalma tendensiyası 2023-cü ildən sonra da davam edərsə, bu, xüsusilə Aktau və Bakı-Ələt limanlarının aşırma imkanlarına xələl yetirəcək və onları risk altında qoyacaq”. Sənəddə qeyd olunur ki, bu kontekstdə Dünya Bankı 2023-cü ildə Xəzər dənizinin səviyyəsinin proqnozlaşdırılmasına yeni yanaşmanın, eləcə də təsir məruz qalmış limanlar üçün yeni dərinləşdirmə strategiyalarının, eləcə də təsirlərin azaldılması tədbirlərinin təklif edilməsinə yönəlmiş bir sıra tədqiqatlara başlayıb. Dünya Bankının tədqiqatları çərçivəsində ilk nəticələr 2024-cü ilin ortalarında əldə olunacaq və 2025-ci ilin əvvəlində başa çatacaq. Dünya Bankı qeyd edir ki, bütün bunlar Xəzərlə daşıma səviyyələrinin ciddi şəkildə artacağına gözlənilirdi bir vaxtda baş verir. Belə ki, Orta Dəhlizin istismara verildiyi ssenariyə Xəzər dənizi vasitəsilə daşımaların həcmi 2030-cu ildə 11 milyon tona çatacağı gözlənilir. Bu isə 2021-ci ilə nisbətən 3 dəfə artım deməkdir. Xəzər dənizi vasitəsilə yük daşımalarının təxminən 4 milyon tonunun konteyner vasitəsilə aparılacağı proqnozlaşdırılıb. Konteynerlərin isə 1,5 dəfə artması gözlənilir. Qeyd edilib ki, təkmilləşdirmələr həyata keçirilməzsə, daşıma tələbatı proqnozlaşdırılan artımdan 35 faiz aşağı olacaq: “Gübrə kimi yüksək əlavə dəyərli əmtəələrdə daşımların təxminən iki dəfə artacağı gözlənilir. Dəhliz vasitəsilə daha çox daşınacaq mallara metal məmulatları, hazır qida məhsulları, maşınlar və kimyəvi maddələr daxildir. Hazırda Şimal marşrutundan istifadə edən səyahət vaxtına daha həssas olan mallar qismən Orta Dəhlizə keçəcək. Xammalın payı 60 faizdən 53 faizə endiriləcək. Neft və neft məhsulları, eləcə də qara və əlvan metallar Xəzər dənizi vasitəsilə daşımaların mühüm hissəsini təşkil etməkdə davam edəcək”. Lakin dənizin səviyyəsinin enməsi ciddi problemlərə yol aç bilər.

Hesablamalar göstərir ki, Xəzər dənizinin səviyyəsi son 5 il ərzində 69 sm, son 10 ildə isə 114 sm aşağı enib. Ekspertlər bildirir ki, Xəzər dənizinin ətraf mühitinin bugünkü vəziyyəti və dəniz səviyyəsinin aşağı düşmə dinamikası narahatlıq doğurur. Çünki dəniz səviyyəsi nə qədər tez dəyişirsə, onun nəticələri bir o qədər ağır olur. Xəzər dənizinin səviyyə təərəddüdləri sahilboyu zonaların vəziyyətinə və iqtisadiyyatın dənizlə bağlı olan bir sıra sahələrinə - balıqçılıq, dəniz nəqliyyatı, limanların fəaliyyəti, tikinti kimi müxtəlif sektorlara, eləcə də sahil zonasında yaşayan əhaliyə təsir göstərir. Hesab edilir ki, 2050-ci ilə qədər Xəzərin səviyyəsinin enmə ehtimalı böyükdür. Akademik Həsən Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun İqlim şöbəsinin aparıcı elmi işçisi Həsən Nəbiyev isə bu günlərdə belə bir açıqlama ilə çıxış edib ki, Xəzər dənizinin səviyyə təərəddüdlərinə Günəş aktivliyi və atmosfer sirkulyasiyası da təsir edir: “Bir təsnifat var və orada E, V, W və C prosesləri ayrılır. V və W prosesləri Qərbdən gələn hava kütlələrinin üstünlük təşkil etməsidir. E və C isə meridianal proseslərdir. Xəzər dənizinin

səviyyəsini tədqiq etmək üçün həmin təsnifatdan istifadə etdik. Məlum oldu ki, V proseslərinin artması, yəni Qərbdən gələn hava kütlələrinin üstünlük təşkil etməsi Xəzər dənizinin səviyyəsinin artması ilə uyğunlaşır. Dənizin səviyyəsinin enməsi E proseslərinin - meridianal proseslərin artması ilə üst-üstə düşür. Nə qədər ki, meridianal proseslər davam edəcək, Xəzərin enməsi də davam edəcək. Proqnoza görə, 2050-ci ilə qədər E və C prosesləri üstünlük təşkil edəcək. O zamana qədər Xəzər dənizinin səviyyəsinin enməsi ehtimalı böyükdür. 2050-2052-ci ildən sonra V proseslərinin təkrarlanması ehtimalı var. Bundan sonra Xəzərin səviyyəsində qalxmaları müşahidə etmək olar. Bu onu göstərir ki, Xəzərin səviyyəsində tərəddüdlər Günəş aktivliyi və atmosfer sirkulyasiyası ilə də əlaqəlidir. Təbii ki, burada digər amilləri də nəzərə almaq lazımdır".

Bakı Xəbər. - 2023. - 30 noyabr. - № 217. - S. 13.

İqlim dəyişikliklərinə həssaslıq indeksi artıb

Azərbaycan iqlim dəyişikliyi ilə bağlı təşəbbüslə çıxış edir

Mələhət Rzayeva

Dünya təbiəti qorumağa, bəşəriyyəti gözləyən ekofəlakətlərin önünü almağa çalışır. Amma dünya özü də etiraf edir ki, ekosistemin hazırkı bərhad hala düşməsində böyük dövlətlərin böyük də günahı var. Təbii sərvətlərin acgözlüklə talan edilməsi, atmosfərə buraxılan zəhərli qazlar, suların sənaye tullantıları ilə çirkləndirilməsi, dənizlərdə, çaylarda faunaya hücumlar, meşələrin qırılması... bunlar hamısı global iqlim dəyişikliyinə səbəb olub və Yer kürəsinin təbii mənzərəsini mənfiyə doğru dəyişib. İndi isə dövlətlər toplaşib çıxış yolu axtarırlar.

BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının (COP28) 28-ci Tərəflər Konfransı bu günlərdə Birləşmiş Ərəb Əmirliklərində keçirilir. Noyabrın 30-da konfransın açılışı olub. Konfrans dekabrın 12-dək davam edəcək. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə nümayəndə heyətimiz konfransda iştirak edir.

Azərbaycan ilk dəfə olaraq COP28 sərgisində pavilyonla təmsil olunur. COP28 çərçivəsində Heydər Əliyev Fondu və Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən birgə yaradılmış milli pavilyon "İqlim davamlılığı üçün davamlı həllər" mövzunu əhatə edir. İnteraktiv pavilyonda Azərbaycanın iqlim dəyişikliyi siyasəti, Azərbaycan hökumətinin istixana qazlarının tullantılarının azaldılması istiqamətində həyata keçirdiyi tədbirlər və bu sahədə həyata keçirilən digər layihələr haqqında məlumat verilir. Pavilyonun konsepsiyası Azərbaycanın zəngin flora və faunası üzərində qurulub. İnteraktiv formatdakı pavilyonda Azərbaycanın iqlim dəyişikliyi sahəsində siyasəti, atmosfərə atılan istixana qazlarının azaldılması istiqamətində Azərbaycan hökumətinin tədbirləri, mitinqasiya və adaptasiya üzrə fəaliyyəti və digər layihələr barədə məlumat verilir. Pavilyonda "Enerji keçidi", "Ətraf mühit xəritəsi", "Bərpa olunan enerji", "Ağıllı kənd" və digər bölmələr fəaliyyət göstərir. İnteraktiv formatdakı "Azərbaycanın Ətraf Mühit Xəritəsi" Milli Parklar, İqlim növləri, Bərpa olunan enerji, Su ehtiyatları və Yaşıl konsepsiyanı əks etdirir. Hər mövzu mövcud infrastruktur və gələcək layihələr haqqında ətraflı məlumatlarla Azərbaycanın xəritəsini təqdim edir. Pavilyondakı instalyasiyada Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı kitab"ı, iqlim təşəbbüsləri və minalarla mübarizə mövzusu da əhatə olunub. Burada "Qırmızı kitab"a düşmüş və Azərbaycanda nəslilə kəsilməkdə olan heyvan və bitkilər haqqında məlumatlar, QHT və dövlət qurumları tərəfindən həyata keçirilən ekoloji layihələr, ölkəmizdəki mina problemi və ekoloji nəticələri barədə məlumat verilir. Pavilyondakı "Ağacək" bölməsində isə Ermənistanın işğalı zamanı dağılmış ekoloji tarazlığı bərpa etmək üçün Azərbaycanda, xüsusən də Qarabağda həyata keçirilən ağacək təşəbbüsləri təqdim olunur. Pavilyonun hər bir ziyarətçisi də planşet vasitəsilə rəqəmsal olaraq ərizə təqdim edərək ağacək (şam və ya zeytun ağacı) təşəbbüsünə qoşula və bununla Qarabağın ekoloji balansının bərpasına dəstək ola bilər. Bu ağaclar Qarabağ bölgəsində - Füzuli şəhərində əkiləcək.

Konfransda iştirak edən BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Azərbaycan üzrə milli əlaqələndiricisi, ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Umayra Tağıyeva KİV-ə açıqlamasında qeyd edib ki, BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 28-ci sessiyası çərçivəsində dünya iqlim fəaliyyəti sammiti öz işinə başlayıb. Bu sammitə 117 ölkənin dövlət və hökumət başçıları qoşulub. O bildirib ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev də sammitdə iştirak edir: "Qeyd etmək istərdim ki, İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının 28-ci Tərəflər Konfransında - COP28 Azərbaycan öz pavilyonu ilə təmsil olunur. Bildiyiniz kimi, Azərbaycanın emissiyalarda payı 0,15 faiz təşkil edir. Buna baxmayaraq, beynəlxalq səylərə dəstək olaraq Azərbaycan konvensiyanın katibliyinə öz yeni öhdəlikləri haqqında məlumatı təqdim edib. Belə ki, ölkəmiz 2050-ci ilə qədər istilik effekti yaradan qazların emissiyalarının 40 faiz azaldılması barədə öhdəlik götürüb. Eyni zamanda işğaldan azad edilən ərazilər karbon neytrallığı zonası elan olunub". U.Tağıyeva qeyd edib ki, iqlim dəyişmələrinə təsirlərin azaldılması üçün dünya təcrübəsində yaşıllaşdırma fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin böyük əhəmiyyəti var: "Azərbaycan yaşıllaşdırma fəaliyyətinə görə regionun lideridir. Tək bu il ərzində 2 milyon müxtəlif cinsli ağaclar əkilib. İlin sonuna qədər bu rəqəmin 3 milyona çatdırılması planlaşdırılır. Bu, gələcəkdə Azərbaycanın karbon emissiyalarının azaldılmasına böyük töhfə olacaq. Ölkəmiz iqlim dəyişikliklərinə həssas olan ölkələrdən biridir. Son illərin statistik məlumatları onu göstərir ki, ölkəmizin iqlim dəyişikliklərinə həssaslıq indeksi artır. Lakin bu, tək ölkəmiz üçün səciyyəvi deyil. Bütün

dünyada təbii fəlakətlər artmaqdadır. Ölkələrin qarşısında duran digər əhəmiyyətli vəzifə erkən xəbərdarlıq sistemlərinin yaradılmasıdır. Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatı tərəfindən 2027-ci ilə qədər "Erkən xəbərdarlıq hər kəs üçün" təşəbbüsü irəli sürülüb. Bu sahədə də Azərbaycan dövlət investisiyaları çərçivəsində əhəmiyyətli işlər görür. Hidrometeoroloji müşahidə şəbəkəsi ən yeni müşahidə sistemləri ilə təchiz olunur. Erkən xəbərdarlıq sisteminin regional xarakter alması Azərbaycanın məqsədlərindən biridir".

Dekabrın 12-dək davam edəcək tədbirdə iqlim dəyişikliyinə nəticələri və istixana qazlarının tullantılarının azaldılması tədbirləri müzakirə olunacaq. Əsas mövzu Paris sazişinin məqsədinə - planetdə qlobal temperaturun 2 °C-dən yuxarı qalxmasının qarşısının alınmasına nail olunmasının ilkin qiymətləndirilməsi olacaq. Qeyd edək ki, bu konfrans 1995-ci ildən bəri hər il keçirilir. Bu tədbirin əsas məqsədi dünyada iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə irəliləyişi qiymətləndirməkdir. 1990-cı illərin ortalarından başlayaraq, bu konfrans çərçivəsində inkişaf etmiş ölkələrdə atmosfərə istixana qazları emissiyalarının məhdudlaşdırılmasına dair hüquqi öhdəlikləri özündə əks etdirən Kioto Protokolu müzakirə olunur. 2011-2015-ci illərdə keçirilən sessiyalarda 2015-ci ildə iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə ən mühüm beynəlxalq sənəd hesab edilən Paris sazişi müzakirə edilərək qəbul edilib. Bu günə qədər 195 ölkə bu sazişə qoşulub. 2021-ci ildə Qlazqoda keçirilən BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının (COP26) 26-cı sessiyası zamanı Azərbaycan 2050-ci ilə qədər istixana qazı emissiyalarını 1990-cı il səviyyələri ilə müqayisədə 40 faiz azaltmağa razılıq və iqlim dəyişikliyi ilə bağlı təşəbbüslə çıxış edib.

BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının 28-ci Tərəflər Konfransının əhəmiyyətini vurğulayan ekoloq, "Sağlan Həyata doğru" İctimai Birliyinin üzvü Rövşən Abbasov "Sherg.az"a açıqlamasında qeyd etdi ki, beynəlxalq tədbirlərin keçirilməsi qlobal iqlim dəyişikliklərinin qarşısının alınması istiqamətində mühüm işlərin görülməsi üçün imkanlar yarada bilər:

- Biz bu günlərdə Milli Ekosistem Qiymətləndirmələri layihəsini başa vurmuşuq. Böyük bir iş ortaya qoyulub. Elə bir iş ki, uzun illər ərzində həm siyasətçilər, həm alimlər, həm də tələbələr üçün etibarlı bir mənbə olacaq. Ölkəmiz üçün xeyirli olsun. Bunu vurğulamaq istəyirəm ki, ekosistem qiymətləndirmələri çox vacibdir. Ətraf mühitin mühafizəsi, atmosfərə atılan zəhərli qazlar, flora və faunanın qiymətləndirilməsi, su ehtiyatlarının qorunması və düzgün istifadə, bunlar hamısı müasir dövrün başlıca problemləridir. Ona görə də biz təbiətimizin mühafizəsinə səy göstərməliyik. Beynəlxalq tədbirlər Azərbaycan təbiətinə 30 il müddətində Ermənistan tərəfindən vurulmuş ziyanların dünyaya çatdırılması baxımından çox önəmlidir. Bildiyim qədər 28-ci Tərəflər Konfransında Azərbaycan pavilyonla təmsil olunur. Əminəm ki, orada Qarabağın təbiəti, işğal illərində təbiətə vurulan ziyanlar, mina terroru və hazırda orada görülən işlər, təbiətin bərpası üçün atılan addımlar haqqında geniş məlumat verilir. Bu, çox vacibdir. Biz də dünyanın bir parçasıyıq və qlobal iqlim dəyişikliklərinin qarşısının alınmasına öz töhfəmizi verməliyik. Ölkəmiz, dövlətimiz bu istiqamətdə mühüm addımlar atır. İşğaldan azad edilmiş Qarabağda "yaşıl enerji" layihələrinə üstünlük verilməsi, "ağıllı şəhər", "ağıllı kənd" layihələrinin icrası, meşələrin, bitki örtüyünün bərpası təbiətimizin yenidən dirçəlməsinə kömək edəcək.

Şərq. - 2023. - 2 dekabr. - № 220. - S. 6.

Azərbaycan iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəni fəallaşdırır

2050-ci ilədək karbon emissiyasının həcmi 40 faiz azaltmaq nəzərdə tutulur

Vaqif Bayramov

Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Dubay şəhərində təşkil olunan və Prezident İlham Əliyevin də açılış mərasimində iştirak etdiyi Dünya İqlim Fəaliyyəti Sammitinə beynəlxalq miqyasda böyük maraq göstərilməsi təsadüfi deyil. Bu barədə müəyyən fikirləri diqqətə çatdırmazdan əvvəl xatırladaq ki, BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransı 1995-ci ildən etibarən hər il keçirilib. Bu tədbirin reallaşdırılmasında əsas məqsəd dünyada iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə irəliləyişləri qiymətləndirmək olub.

Yeri gəlmişkən, ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarından başlayaraq keçirilən və ənənə halını alan konfrans çərçivəsində inkişaf etmiş ölkələrdə istixana qazlarının atmosferə tullantılarının məhdudlaşdırılması ilə bağlı icbari hüquqi öhdəlikləri nəzərə çarpdıran Kyoto Protokolu müzakirə olunub. 2011-2015-ci illərdə isə reallaşdırılan sessiyalarda isə iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə ən əhəmiyyətli beynəlxalq sənəd hesab olunan Paris Sazişi müzakirə edilib və 2015-ci ildə qəbul olunub. Bu günədək 195 ölkə, o cümlədən Azərbaycan bu razılaşmaya qoşulub. Qeyd edək ki, respublikamız 2030-cu ilə qədər istilik effekti yaradan qazların emissiyasının 35 faiz azaldılması, 2050-ci ildə isə bu hədəfin 40 faizə çatdırılacağına dair öhdəliyi təsdiqləyib. Azərbaycan hökuməti 2015-ci ildə qəbul edilən Paris Sazişi üzrə öhdəlikləri yerinə yetirmək vəzifəsini prioritet istiqamət kimi daim diqqət mərkəzində saxlayıb.

Ümumiyyətlə, bu məsələyə xüsusi önəm verilməsi Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatının (ÜMT) hesabatında da öz əksini tapıb. Sənəddə bu ilin iqlim sahəsində rekordlar ilə yadda qalması və müşahidələrin bütün tarixində ən isti il olduğu bildirilib.

ÜMT-nin həmin hesabatında diqqət istixana qazlarının konsentrasiyasının artması, dəniz səthində temperaturun yüksəlməsi və dəniz səviyyəsinin qalxması və Antarktidada dəniz buzlaqlarının sahəsinin ən aşağı həddə düşməsi üzrə rekord göstəricilərə yönəldilib.

Hesabatda ifadə edilən bu fikrin təsdiqi məqsədilə oktyabrın sonuna olan məlumatlara əsasən, vurğulanır ki, bu il havanın temperaturu 1850-1900-cü illərin sənayeyə qədərki baza səviyyəsindən təqribən 1,40 dərəcə Selsi yuxarı olub. Bununla da 2023-cü ilin əvvəllər ən isti dövr hesab edilən 2016-2020-ci illərdən fərqi aydın şəkildə nəzərə çarpıb.

Ekspertlər bildirirlər ki, 2015-ci il-dən bu ilə kimi, Şimal yarımkürəsində 2023-cü ilin yazında ortaya çıxan və yayda sürətlə inkişaf edən istiləşmə yaradan El Nino hadisəsi, çox güman ki, 2024-cü ildə istiliyi daha da artıracaq, çünki El Nino adətən öz zirvəsinə çatdıqdan sonra qlobal temperatura ən çox təsir edir. Dünyada istixana qazlarının konsentrasiyası rekord həddə qeydə alınıb. Qlobal temperatur rekord səviyyəyə yüksəlib. Dəniz səviyyəsinin qalxması rekord səviyyədə qiymətləndirilib. Antarktidada dəniz buzlarının səviyyəsi yüksək göstəricilərlə ifadə olunan səviyyədə azalıb.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) Baş katibi Antonio Quterreşin bildirdiyinə əsasən, 2023-cü il ərzində dünyada baş verən yanğın, daşqın hadisələri ilə və qızmar istilərlə yadda qalıb. BMT-nin Baş katibi Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatının iqlim hesabatını müşayiət edən videomesajında dünya liderlərini iqlim dəyişikliyi ilə bağlı təcili tədbirlər görməyə çağırıb. A. Quterreş daha sonra deyib: “Bizim qlobal temperatur artımını 1,5 dərəcə Selsiyə qədər məhdudlaşdırmaq və iqlim xaosunun ən pis təsirlərindən yayınmaq üçün yol xəritəmiz var. Lakin iqlimlə bağlı fəaliyyət planlarının növbəti raundunda aydın gözləntilər müəyyənləşdirmək və onları gerçəkləşdirmək zəruridir. Bu zaman əsas məqsəd isə 1,5 dərəcə Selsi limitini qorumaq və qazıntı yanacaqlarını mərhələli şəkildə ləğv etməkdir.

Mütəxəssislər bildirirlər ki, istiləşmənin gələcəkdə də davam edəcəyi gözlənilir. Bu dəyişiklik isə əsrlərdən minilliklərə qədər zaman miqyasında geri dönməz prosesdir. Okeanların istiləşmə sürətinin son 20 ildə, xüsusilə, davamlı şəkildə artması da bunun bariz ifadəsidir. Yeri gəlmişkən, cari il qlobal orta dəniz səviyyəsi 1993-cü ildən bəri ən yüksək həddə çatıb ki, bu da okeanların davamlı istiləşməsi, habelə buzlaqların və buz təbəqələrinin əriməsini əks etdirir. Son on ildə (2013-2022) qlobal orta dəniz səviyyəsinin qalxma sürəti peyk müşahidələrinin birinci onilliyindəki (1993-2002) dəniz səviyyəsinin qalxma sürətindən iki dəfə çoxdur.

Ətraf mühitin və ekoloji tarazlığın qorunmasına həssaslıqla yanaşan Azərbaycan bununla bağlı qoşulduğu bir sıra beynəlxalq sazişlərin tələblərinə daim ciddi şəkildə riayət edir. Bu baxımdan BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasını və Paris Sazişini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

2016-cı ilin aprelində imzalanan və həmin il oktyabrın 28-də Milli Məclis tərəfindən ratifikasiya olunan həmin sazişinə əsasən, respublikamız indiyədək əldə etdiyi yüksək nəticələri adıçəkilən konvensiya katibliyinə təqdim edib. Ölkəmiz qlobal iqlim dəyişmələrinə təsirlərin yumşaldılması təşəbbüslərinə özünün töhfəsi olaraq baza ili ilə (1990-cı il) müqayisədə 2030-cu ilədək istilik effekti yaradan qaz emissiyalarının 35 faiz azalma səviyyəsində saxlanılmasını hədəf kimi götürüb.

Ölkəmizdə atmosfərə atılan istixana qazlarının azaldılması və dekarbonizasiya sahəsində mühüm layihələr həyata keçirilir. Bu baxımdan “Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nda respublikamızın təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım ölkəsi”nə çevrilməsi ilə bağlı çoxsaylı tədbirlərin reallaşdırılması nəzərdə tutulur. Sənəddə qeyd olunduğu kimi, yaxın illərdə ölkəmizdə təbii resurslardan dayanıqlı və davamlı istifadə təmin olunacaq, tullantıların səmərəli idarə olunması sistemi inkişaf etdiriləcək. Bunun da nəticəsində tullantıların təkrar emalı prosesinin əhatə dairəsi ölkə üzrə 20 faizə, regionlarda isə 10 faizə çatdırılacaq.

Qeyd edim ki, qarşıdakı 5 il ərzində ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsini nəzərdə tutan strategiyada tullantıların yaranması, təkrar emalı və zərərsizləşdirilməsi ilə bağlı uçotun təkmilləşdirilməsi, məlumat bazasının və elektron informasiya sisteminin yaradılması, bu sahədə kadr potensialının gücləndirilməsi planlaşdırılır.

“Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”na əsasən, növbəti illərdə regionlarda bərk məişət tullantılarının mərkəzləşdirilmiş idarə olunması sistemi yaradılacaq, bu sahənin maddi-texniki bazası gücləndiriləcək, təhlükəli tullantı poliqonlarının infrastrukturunu müasirləşdirilərək mərkəzləşdirilmiş zərərsizləşdirmə qurğularının tətbiqinə diqqət artırılacaq.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin məlumatına görə, ölkəmizdə atmosfərə atılan istixana qazlarının azaldılması, karbon kreditləri və karbon ticarəti sisteminin yaradılması və tənzimlənməsi məsələsi hazırda diqqətdə saxlanılır. Bu məqsədlə ictimai müzakirənin keçirilməsi də nəzərdə tutulur.

Ötən il Qlazqo şəhərində keçirilən iqlim sammitində Azərbaycan 2050-ci ilə qədər istixana effekti yaradan qazların emissiyasının həcmi 40 faiz azaldılması ilə bağlı şərti hədəf kimi götürüb. Bundan əlavə, ölkəmiz işğaldan azad edilmiş ərazilərdə təmiz sıfır emissiyası zonasının yaradılması ilə bağlı planlarını bəyan edib.

Bu gün sıfır tullantı zonası hesab edilən Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında işlər məskunlaşma planına uyğun olaraq həyata keçirilir. Zəngilan rayonunun Ağalı kəndinə əhalinin köçürülməsi ilə əlaqədar “Təmiz Şəhər” ASC tərəfindən Zəngilan poliqonu ərazisində 3 ədəd müvəqqəti tullantı hücrəsi hazırlanıb və tullantıların zərərsizləşdirilməsi təşkil olunub. Ağalı kəndində məişət tullantılarının gündəlik daşınması üçün 8 meydançada 35 konteyner yerləşdirilib.

Hazırda Zəngilan poliqonunda hazırlanmış müvəqqəti tullantı hücrələrində tullantıların zərərsizləşdirilməsi prosesi davam etdirilir. Yeri gəlmişkən, adıçəkilən ASC-nin korporativ strukturunda Şərqi Zəngəzur regional bölməsi yaradılıb. Bu da yerli sakinlər üçün iş əlavə iş imkanı deməkdir.

Xalq qəzeti. - 2023.- 3 dekabr. - № 264. - S. 7.

Qarabağda ekosid: talana görə təzminat tələb olunacaq

Lalə Mehralı

“İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə qeyri-qanuni iqtisadi fəaliyyətin ekologiyaya vurduğu zərər hesablanır. Müxtəlif hüquq şirkətləri ilə çalışırıq ki, milli sərvətlərimizi talayan şirkətləri məsuliyyətə cəlb edək.”

Bu fikirləri Prezident İlham Əliyev dekabrın 6-da ADA Universitetində keçirilən “Qarabağ: 30 ildən sonra evə dönüş. Nailiyyətlər və çətinliklər” Forumunda səsləndirib.

“İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə vəziyyət öyrənilir. Bununla bağlı xüsusi heyət çalışır. Orada müxtəlif dövlət orqanlarının nümayəndələri təmsil olunub. Hazırda monitorinqlər davam edir. Hər bir kənd, hər bir sahə, məkan üzrə qiymətləndirmə işləri aparılır ki, qeyri-qanuni iqtisadi fəaliyyətin ekologiyaya vurduğu zərəri hesablayaq”, - deyən dövlət başçısı xatırladı ki, Kəlbəcər rayonunda 60 min hektara yaxın meşə qırılıb.

“Bu, bizim peyk vasitəsilə əldə etdiyimiz fotoşəkillərdə əks olunub. Həmçinin, transsərhəd çayların çirklənməsi ilə bağlı narahatlıq var. Xüsusilə, Zəngilan rayonundan keçən Oxçuçayın suyu artıq sarı rəngdədir. Bu da, sözünl əsl mənasında, ekoloji fəlakətdir”, - Prezident İlham Əliyev qeyd edib.

Ermənistanın təxminən 30 il davam etmiş və regionun ekoloji vəziyyətinə ciddi ziyan vurmuş işğalçılıq siyasəti nəticəsində işğal olunmuş ərazilərdə həyata keçirilmiş qeyri-qanuni fəaliyyət və təbii ehtiyatların istismarı iqtisadi kontekstlə yanaşı, həm də bir sıra ekoloji problemlərə gətirib çıxarıb. Meşələrin qırılması və yandırılması, su ehtiyatlarının çirklənməsi, flora və faunanın məhv edilməsi, regionda yerin təkinin talan edilməsi nəticəsində ekoloji tarazlıq pozulub. Bu regionda ətraf mühitin deqradasiyası o qədər maneəsiz şəkildə baş verirdi ki, hətta Ermənistanın özündəki ekoloji təşkilatları belə narahat edirdi.

Qeyd edək ki, 27 sentyabr - 10 noyabr 2020-ci il tarixlərində aparılmış 44 günlük Vətən müharibəsində Azərbaycanın şanlı zəfərindən və Dağlıq Qarabağ bölgəsi və ərazi bütövlüyünün bərpasından sonra, işğal illəri ərzində həyat fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində, o cümlədən ekoloji sahədə Ermənistanın Azərbaycana vurduğu ziyanın qiymətləndirilməsi prosesinə başlanıldı.

Bu ilin fevral ayının 27-də Azərbaycan Enerji Xartiyası Müqaviləsinə uyğun olaraq Ermənistana qarşı dövlətlərarası arbitraj prosesini başladı. Azərbaycan tərəfi Ermənistana təqdim edilmiş Arbitraj Bildirişində 1991-ci ildən 2020-ci ilə qədər Ermənistanın ərazilərimizin 30 ilə yaxın qanunsuz işğalı dövründə Azərbaycanın enerji resursları üzərində suveren hüquqlarını pozduğuna görə Ermənistandan təzminat və maliyyə kompensasiyası tələb edib. İşğalçı dövlətin Azərbaycan torpaqlarını işğal etdiyi dövrdə dövlətimizə vurduğu ziyan milyardlarla dollar səviyyəsində ölçülür. Bu proses üzrə təzminatın məbləği də kifayət qədər yüksək olmalıdır.

Kəlbəcər rayonunun Ermənistanla sərhədində yerləşən və hazırda fəaliyyətini dayandırmış Söyüdlü (Zod) qızıl yatağı 1976-cı ildən istismar olunub və Ermənistan tərəfindən işğal edilənədək burada 27 tondan artıq qızıl hasil olunmuşdu. Sonrakı dövrdə ermənilər həm sənaye ehtiyatı 112,5 ton həcmində dəyərləndirilən Söyüdlü yatağını, həm də 13 tondan artıq ehtiyata malik olduğu düşünülməli Ağduzdağ və Tutxun yataqlarını dədə-malı kimi istismar ediblər. 2007-ci ildən Söyüdlü (Zod) yatağının idarəçiliyi “GeoProMining Gold Company”yə (GPM) verilib. Şirkətin saytındakı məlumata görə bu qurum Ermənistan və Rusiyada üç aktivli olan beynəlxalq şaxələndirilmiş metal hasilatı holdinqidir. O cümlədən Ermənistandakı aktivləri Sotk (Zod) kəndindəki “GPM Gold” hasilat müəssisəsi və Əgərək mis-molibden kombinatıdır. Zod mədənindən 2018-ci ildə 130 min ons qızıl hasil olunduğu bildirilir. Hesablamalara görə həmin yataq 18 il ərzində tükənəcək.

Qarabağ müharibəsi zamanı ermənilərin Qarabağ ərazisində basdırdıqları çoxsaylı minalara insanlarla bərabər vəhşi təbiətin nadir növdən olan heyvanları da düşür. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin köməkçisi – Prezident Administrasiyasının Xarici siyasət məsələləri şöbəsinin müdiri Hikmət Hacıyev bir müddət əvvəl sosial şəbəkədə Laçın rayonunda Ermənistan tərəfinin basdırdığı minanın detonasiyası nəticəsində ölənlərin balasının qalıqlarının görüntülərini də paylaşmışdı. Prezidentin köməkçisi həmin paylaşımında belə yazmışdı:

“Danışan Şəkillər! Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş Laçın rayonunda minanın partlaması nəticəsində həlak olan qonur ayı balasının qalıqları. Partlayış sahəsindən toplanmış minaların damğaları onların 2021-ci ildə Ermənistanda istehsal olunduğunu göstərir. Ermənistan Azərbaycanın əvvəllər işğal olunmuş torpaqlarını milyonlarla mina ilə çirkləndirib və bu mina mülki əhalinin, habelə vəhşi heyvanların həyatını təhlükə altına almaqda davam edir”.

Rəsmi məlumatlara görə, 2020-ci ildə Ermənistan Respublikasının işğalından azad edilmiş və 2023-cü ildə Ermənistan silahlı qüvvələrinin hərbi birləşmələrinin, terror qruplarının qalıqlarından təmizlənmiş Azərbaycan

Respublikasının ərazilərində - Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə 1 milyondan çox mina və partlamamış hərbi sursatın mövcud olması ehtimal olunur. Təxminən Livan boyda olan bu ərazi dünyanın mina ilə ən çox çirklənmiş sahələrindən biri hesab olunur.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə mina qurbanı olan heyvanlar içərisində nəslə kəsilməkdə olan Beynəlxalq Qırmızı Siyahıda olan növlər də var. Ermənistan Respublikası tərəfindən heyvanlara, vəhşi faunaya qarşı sərgilənən bu cür qəddar münasibət yolverilməzdir. Cənubi Qafqaz kimi biomüxtəliflik cəhətdən zəngin bir regionun nadir təbiət inciləri, heyvanları bu cür rəftara məruz qalmamalıdır. Azad edilmiş ərazilərdə ekoloji fəlakət ürək ağrısıdır. 30 illik işğal dövründə ərazidə xeyli sayda meşələrin qırılması və ya yandırılması, torpaq və su hövzələrinin qanunsuz dağ-mədən sənayesi işləri nəticəsində kimyəvi cəhətdən çirkləndirilməsi heyvanlara qarşı da kütləvi qırğındır.

Azərbaycanın işğal olunmuş ərazisində 160-dan çox müxtəlif qiymətli metal yataqları, o cümlədən 5 qızıl yatağı, 7 civə, 2 mis yatağı, habelə 1 qurğuşun və sink yatağı, 1 daş kömür yatağı, 6 alebastr, 4 vermikulit, 1 soda istehsalı üçün xammal, 12 rəngli və dekorativ daş yatağı, 21 üzlük daş yatağı və s. var. 30 ilə yaxın bir müddət ərzində bu yataqla vəhşicəsinə istismar olunub, təbii sərvətlərimiz həm erməni, həm də beynəlxalq şirkətlər tərəfindən talan edilib. Bu talançılığa görə onların Azərbaycana təzminat ödəməsi mütləqdir.

Səs.-2023.-7 dekabr.-№224.-S.12.

COP 28 Azərbaycan üçün nə ilə yadda qalacaq

"Yaşıl enerji" bumu ölkəmizə də iqtisadiyyatını şaxələndirməyə imkan verəcək

Züleyxa Əliyeva

Xəbər verildiyi kimi, Prezident İlham Əliyevin də qatıldığı Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin (BƏƏ) Dubay şəhərində təşkil olunmuş BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 28-ci (COP 28) sammitində 140-dan çox ölkənin liderləri iştirak edirlər. Həmçinin 70 mindən çox nümayəndənin, o cümlədən iri biznes və qeyri-hökumət təşkilatlarının təmsilçiləri, tədqiqatçılar, ekspertlər və jurnalistlərin iştirakı ilə keçirilən sammit dekabrın 12-dək davam edəcək.

Sammit çərçivəsində "SOCAR-ın dekarbonizasiya strategiyası və gələcək perspektivləri" mövzusunda keçirilən tədbirdə Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji tarazlığın bərpa edilməsi istiqamətində görülən işlər, həyata keçirilən proqramlardan ətraflı bəhs olunub. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında "yaşıl enerji", "yaşıl kənd təsərrüfatı", habelə təbiətə dost olan texnologiyaların tətbiqi ilə karbon neytrallığının təmin edilməsinin əsas hədəflərdən olduğu diqqətə çatdırılıb. Tədbirdə çıxış edən Dövlət Neft Şirkətinin (SOCAR) prezidenti Rövşən Nəcəf hasilat prosesində məşəldə yandırmaqların sıfıra endirilməsinin, emissiya intensivliklərinin azaldılmasının, "Sıfır metan", 2050-ci ilə qədər "Xalis sıfır" (Net Zero) hədəflərinə çatmanın şirkətin əsas məqsədlərindən olduğunu bildirib. O, bu addımların SOCAR-ın korporativ sosial məsuliyyəti ilə yanaşı, ətraf mühitin mühafizəsi baxımından nümunəvi enerji şirkətinə çevrilməsi istiqamətində atıldığını da vurğulayıb.

Dünyanın hər yerində olduğu kimi, Azərbaycan da hər gün iqlim dəyişikliyi ilə bağlı ciddi problemlərlə üzləşir. Ölkənin bəzi yerlərində quraqlıq və su qıtlığı müşahidə olunur. Bu və digər səbəblərdən torpağın degradasiyaya uğraması ölkənin təbii ehtiyatlarının tükənməsinə səbəb olur. Neft-qaz hasilatı da torpağın degradasiyasına və suyun çirklənməsinə "kömək" edir. Ona görə də bərpa edilən enerji ekoloji tarazlığın pozulmasını aradan qaldıran önəmli faktor olduğundan alternativ enerji mənbələrindən istifadə gündəlikdə duran ən vacib məsələdir.

Bu gün alternativ enerji mənbələrindən olan günəş enerjisindən dünyanın bir çox ölkəsində istifadə edilir. Evlərin damlarına və divarlarına düşən günəş enerjisindən istifadə bu evlərin sakinlərinin illik enerji tələbatını xeyli azaldır. Günəş və istilik enerjisi təmizdir, sadədir və onun bütün formalarının alınması təbii üsullardır. Onu da deyək ki, Azərbaycanda günəş və külək enerjisindən sistemli şəkildə istifadə edilməsi "yaşıl enerji" konsepsiyasının əsas elementlərindəndir.

İşğaldan azad olunan ərazilərimizin günəş və külək potensialı həmin ərazilərdə istehsal olunan elektrik enerjisinin digər rayonlara nəql edilməsinə imkan yaradacaq. Məlumat üçün bildirək ki, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur 7200 meqavat günəş, 2000 meqavat külək enerjisi potensialına malikdir. Ölkəmizin daxili su ehtiyatlarının isə təxminən 25 faizi, yəni illik 2 milyard 560 milyon kubmetri bu regionda formalaşır. Günəş enerjisi potensialı Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan və Qubadlıda, külək enerjisi potensialı isə Laçın və Kəlbəcərin dağlıq ərazilərində daha çox müşahidə olunur. Bölgədə mövcud olan Tərtərçay, Bazarçay, Həkəriçay kimi əsas və digər kiçik çaylar böyük hidroenerji potensialına malikdir. Həmçinin ilkin təhlillərə əsasən, Kəlbəcərdə günlük 3093, Şuşada isə günlük 412 kubmetr termal su ehtiyatlarının mövcud olması ehtimal edilir. Qarabağın dağlıq hissəsində 100 metr hündürlükdə küləyin orta illik sürətinin saniyədə 7-8 metr olduğu geniş ərazilər mövcuddur. Xüsusilə Kəlbəcər və Laçın rayonlarının Ermənistanla sərhəd ərazilərində küləyin orta illik sürəti saniyədə 10 metrə çatır. Ümumilikdə Qarabağın dağlıq ərazilərində külək enerjisinin potensialı 500 meqavatadək qiymətləndirilir. Bu ərazilərdə 2025-ci ilədək 11 hidroloji, 8 meteoroloji, 1 radiometeoroloji (radar), 4 radioekoloji, 2 hava keyfiyyəti üzrə kompleks avtomatik ölçmə stansiyaları və 1 aerozond stansiyasının quraşdırılması nəzərdə tutulub. Şuşa, Kəlbəcər, Ağdam, Zəngilan və Füzuli rayonlarında 5 meteoroloji stansiyanın quraşdırılması ilə bağlı tədbirlər görülür. Su ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi məqsədilə 10 çay üzərində 11 hidroloji avtomat stansiyanın qurulması işlərinə başlanılıb.

Təbii ki, bu resurslardan istifadə etmək üçün iri məbləğdə vəsait tələb olunur. Bunu isə Dünya Bankı yaxşı bilir. COP 28 sammitinin işə başladığı ərəfədə Dünya Bankı Qrupunun (DB) Bakıda təqdim etdiyi Ölkə İqlim və İnkişaf Hesabatına əsasən deyək ki, Azərbaycana 2060-cı ilə qədər davamlı inkişaf və karbonsuzlaşdırma tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün 44 milyard dollar investisiya lazımdır. Dünya Bankının hesabatında deyilir

ki, bu xərclərin əhəmiyyətli hissəsi kommersiya və özəl sektorların maliyyələşdirilməsi hesabına təmin edilməlidir. Hesabatda da o da qeyd olunub ki, karbonsuzlaşdırma üzrə öhdəliklərini gücləndirməsinə baxmayaraq, Azərbaycan hələ də öz milli hədəflərinə tam nail ola bilməyib. 2030-cu ilə qədər istixana qazı emissiyaları 1990-cı ildəki səviyyədən 35, 2030-cu ilə qədər isə 40 faiz azalmalıdır. Təsadüfi deyil ki, COP 28 sammitində də "SOCAR-ın dekarbonizasiya strategiyası və gələcək perspektivləri" mövzusunda keçirilən tədbirdə Rövşən Nəcəf SOCAR-da ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində görülən işlər, həyata keçirilən layihələr, qeyd olunan hədəflər və onlara çatmaq üçün gələcək addımlar, neft-qaz əməliyyatlarında "yaşıl enerji"nin tətbiqi, dekarbonizasiya və enerji keçidi sahəsində strateji məqsədlərə dair ətraflı təqdimat keçirildiyi ilə xatırladıb.

BMT-nin iqlim üzrə COP 28 konfransında inkişaf etməkdə olan ölkələrin liderləri Zirvə görüşü zamanı BMT-nin Baş katibi Antonio Quterreş qazıntı yanacağından bərpaolunan enerji mənbələrinə "ədalətli və dayanıqlı" keçidi təmin edəcək komissiyanın yaradıldığını elan edib. Baş katib xüsusi qeyd edib ki, "yaşıl" energetika bumu zəngin xammal ehtiyatlarına malik inkişaf etməkdə olan ölkələrə öz iqtisadiyyatlarını şaxələndirmək və transformasiya etmək imkanı verəcək.

Azərbaycan dünyanın müxtəlif şirkətləri və investorları ilə günəş və külək-elektrik stansiyalarının tikintisinə dair sazişlər və memorandumlar imzalayıb. Onlardan sonuncusu oktyabr ayında SOCAR ilə BƏƏ-nin "Masdar" şirkəti arasında ümumi gücü 1 gigavat olan günəş və külək-elektrik stansiyalarının tikintisinə dairdir. Azərbaycan 2030-cu ilə qədər ümumi enerji balansımızda bərpaolunan enerji mənbələrinin payının artırılması hədəfinə və ya hədəflərinə vaxtından əvvəl nail olmağı planlaşdırır.

Azərbaycan. - 2023.- 7 dekabr. - № 267. - S. 15.

Ekoloji terrorun izi ilə...

İşğal dövründə ərazilərimizdə ekoloji fəlakət törədənlər, sərvətlərimizi talayanlar məsuliyyətə cəlb olunacaqlar

Mübariz ABDULLAYEV

Təxminən otuz ili əhatə edən işğal dövründə Ermənistanın Azərbaycana vurduğu maddi və mənəvi ziyanın miqyası ölçüyəgəlməzdir. Havadarlarının dəstəyi ilə ərazilərimizi zəbt edən erməni vandalları 11 min kvadratkilometrdən artıq ərazilərimizdə ağlasığmaz vəhşiliklər törədiblər. Həmin dövrdə erməni vandalları tərəfindən məqsədli şəkildə viran qoyulan şəhər və kəndlərimizin siyahısı çox uzundur. Bu siyahıda 9 Azərbaycan şəhərinin adı var. Ermənistan eyni zamanda Azərbaycanın yüzlərlə kəndini qəsdən dağıdıb, bütün mədəni və dini abidələrimizi viran qoyaraq, talayaraq, onları əsl urbisid (şəhərlərə qarşı genosid) və kultursid (mədəniyyətə qarşı genosid) nümunələrinə çevirib. Sözsüz ki, İkinci Dünya müharibəsindən sonra şəhərlərin bu miqyasda dağıdılması dünyanın heç bir yerində baş verməyib. Ermənistan bu ərazilərdə əsrlər boyu yaşayan Azərbaycan xalqının izini silməyə çalışıb. Ağdam o dərəcədə dağıntıya məruz qalıb ki, xarici mütəxəssislər onu “Qafqazın Xirosiması” adlandırırlar. Füzuli şəhəri işğaldan azad olunanda Azərbaycan Ordusu orada bir dənə də salamat bina tapa bilmirdi ki, onun üzərində bayrağımızı dalğalandırsın. Ermənistanın işğalı altında olmuş ərazilərdə 67 məsciddən 65-i yerlə-yeksan edilib, qalan ikisi isə ciddi zərər görüb. Hətta qəbiristanlıqlar belə təhqir olunub, dağıdılıb və talanıb.

Azərbaycan təbiətinə vurulan ziyan

İşğal illərində Azərbaycan təbiətinə vurulan ziyanın da miqyası böyükdür. Ermənilər sözün əsl mənasında ekoloji terror törədiblər. Prezident İlham Əliyev dekabrın 6-da ADA Universitetində bu təhsil ocağının və Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzinin birgə təşkilatçılığı ilə baş tutan “Qarabağ: 30 ildən sonra evə dönüş. Nailiyyətlər və çətinliklər” Forumunda erməni vandallarının təbiətimizə vurduğu ziyanı ekoloji fəlakət kimi səciyyələndirib. Forumda dünyanın aparıcı beyin mərkəzlərinin təmsilçilərinin suallarını cavablandıran dövlətimizin başçısı işğal dövründə ayrı-ayrı məkanlarda və müxtəlif istiqamətlərdə törədilən ekoloji terror faktlarına xüsusi diqqət çəkib. Prezident İlham Əliyevin azərbaycanlılar yaşayan ərazilərdə törədilən ekoloji terror barədə ifadə etdiyi fikirlər həyəcan doğurur.

Ermənilər 30 il ərzində təbiətin qənimi rolunda çıxış ediblər. İşğal dövründə ölkəmizin meşə fonduna ciddi ziyan vurulub. Bunu təsdiqləyən çoxlu sənədlər, o cümlədən də “Azərkosmos”un təqdim etdiyi fotolar var. Bu fotolarda aydın şəkildə görünür ki, bəhs olunan ərazilərdə işğaladək və işğaldan sonra nə qədər sahə meşələrin altındadır. Verilən məlumatlara görə, ermənilər işğal dövründə xüsusilə Kəlbəcər, Laçın və Zəngilanda 60 min hektara yaxın meşə fondunu məhv ediblər.

Başqa bir fakt ermənilərin işğal illərində Qarabağın zəngin su ehtiyatlarını, sözün əsl mənasında, siyasi təzyiq vasitəsinə çevirmələri ilə bağlıdır. Mənfur düşmən torpaqlarımızı işğal altına aldıqdan sonra su anbarlarının, eləcə də çayların bəndlərini yayda suya tələbat artanda bağlayır, qışda suya tələbat azalanda isə açırdılar. Beləcə, keçmiş təmas xəttinin yaxınlığında yerləşən rayonlarda minlərlə hektar ərazidə əkin-biçin aparmaq mümkün olmurdu, münbit torpaqlarımız şoranlaşırdı. Mövcud su anbarlarının qəsdən məhv edilməsi Ermənistanın Qarabağda həyata keçirdiyi ekoloji terrorun daha bir nümunəsidir. Vurğulamaq yerinə düşər ki, Vətən müharibəsində qazanılan şanlı Qələbə sayəsində işğaldan azad olunmuş ərazilərdə 2 milyard kubmetrdən artıq su ehtiyatından daha səmərəli istifadə etmək imkanı yaranıb. Təkcə ümumi sistemə daxil olan “Köndələnçay-1”, “Köndələnçay-2” və “Aşağı Köndələnçay” su anbarlarının bərpası ilə Füzuli rayonu ərazisində 6200 hektar əkin sahəsinin suvarılması mümkün olacaq.

Hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərdəki bir sıra su anbarlarında bərpa işləri həyata keçirilir. Bütövlükdə, sözügedən ərazilərdə 9 su anbarı tikilir və yaxud əsaslı şəkildə bərpa olunur. Su layihələrinin reallaşdırılması Qarabağa həyat verəcək. Bu layihələr, eyni zamanda, keçmiş məcburi köçkünlərin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına, məşğulluğun artırılmasına və ölkədə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasına hesablanıb.

Oxçuçayın vəziyyəti ciddi narahatlıq doğurur

İşğal altında qalan ərazilərimizdəki çayların çirkləndirilməsi də ermənilərin Azərbaycan təbiətinə qarşı apardıqları ekoloji terror siyasətinin tərkib hissəsi olub. Prezident

İlham Əliyev bildirib ki, transsərhəd çayların, xüsusən də Zəngilan ərazisindən keçən Oxçuçayın bəzən sarı rəngə boyanması böyük narahatlıq doğurur.

Transsərhəd çay olan Oxçuçay sözün əsl mənasında fəlakət zonasına çevrilib. Bu çay Ermənistan ərazisində daim kəskin çirklənməyə məruz qalır. Qafan və Qacaran dağ-mədən sənayesinin tullantıları ilə hədsiz dərəcədə çirkləndirilən Oxçuçayın suyu təmizlənmədən Azərbaycan ərazisinə yönləndirilir. Oxçuçayın suyu Araz çayına tökülür. Beləliklə, Arazın da suyu əhəmiyyətli dərəcədə çirklənməyə məruz qalır. Oxçuçaydan postmüharibə dövründə götürülən su nümunələrində yüksək miqdarda ağır metal, xüsusən mis, molibden, manqan, dəmir, sink və xrom aşkar edilib. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin monitoring hesabatlarına əsasən, çayda mis-molibden birləşməsinin miqdarı 2, dəmir 4 və nikel 7 dəfə normadan yüksək olub, çayın rəngi çirklənmə səbəbindən vaxtaşırı dəyişib. 2021-ci ilin mart ayında çayda qızılxallı balığın (Small Trout) kütləvi ölümü qeydə alınıb. Belə misalların sayını artırma da bilərik. Ancaq bəhs olunan faktlar da vəziyyətin nə qədər acınacaqlı olduğu barədə konkret təsəvvür yaradır.

Günahkarlar cəzasızqalmayacaqlar

İşğal illərində Ermənistan ərazilərimizdə həmçinin xarici şirkətləri cəlb etməklə qeyri-qanuni iqtisadi fəaliyyət göstərilib. O cümlədən də Qarabağdakı faydalı qazıntı yataqları vəhşicəsinə istismar edilib. Bütövlükdə bəhs olunan ərazilərdə 160-a yaxın qiymətli metal yatağı - qızıl, civə, mis, qurğuşun, sink, habelə daş kömür, alebstr, vermikulit, əlvan və dekorativ daşlar, üzlük daşı yataqları var. Bu yataqlardan ən böyükləri arasında Qızılbulaq qızıl-mis-kolçedan yatağını, Tərtər rayonunun işğal olunmuş hissəsində yerləşən Dəmirli, Canyataq, Gülyataq mis, qızıl və molibden yataqlarını, Kəlbəcər rayonunda Söyüdlü, Ağdüzdağ, Tutxum yataqlarını, Zəngilan rayonunda Vejnəli qızıl yataqlarını və s. qeyd etmək olar. Həmçinin Kəlbəcərdə Mehmana, Şorbulaq qurğuşun yataqları, Kəlbəcər və Laçında Sarıbulaq, Ağyataq, Levçay, Şorbulaq, Qamışlı, Ağqaya civə yataqları, Laçında Çilgəzçay, Narzanlı civə yataqları mövcuddur.

Bu ehtiyatlar bir vaxtlar Azərbaycanın iqtisadi potensialı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edirdi, lakin işğalın davam etdiyi uzun illər ərzində ermənilər tərəfindən talan olunaraq xaricə satılıb. Sərvətlərimizin talanmasına cəlb olunan xarici şirkətlər əsasən Avropanın ayrı-ayrı ölkələrini təmsil ediblər. Erməni lobbisinə bağlı olan həmin şirkətlər işğal olunmuş ərazilərdə faktiki olaraq qeyri-qanuni məskunlaşma fəaliyyətini fəal şəkildə dəstəkləyiblər. Bu fəaliyyət, bir qayda olaraq, işğal edilmiş ərazidə təbii ehtiyatların işlənilməsini, işğalçı tərəfə infrastruktur dəstəyinin göstərilməsini və separatçı rejimin həyat qabiliyyətinə iqtisadi dəstəyi özündə birləşdirirdi.

Ərazilərimizdə qeyri-qanuni iqtisadi fəaliyyətlər həyata keçirməklə ekologiyamıza ciddi ziyan vuran şirkətlər öz əməllərinə görə məsuliyyət daşıyırlar. Onlara qarşı hüquqi prosedurlara İkinci Qarabağ müharibəsi başa çatdıqdan dərhal sonra start verilib. Xüsusilə mədənçilik, qızıl və digər qiymətli metalların hasilatı ilə məşğul olan şirkətlərlə bağlı müvafiq prosedurlar həyata keçirilir. Məlumdur ki, hüquqi proseslər kifayət qədər vaxt aparır. Amma təbii sərvətlərimizi qanunsuz şəkildə mənimsəyənlərin məsuliyyətə cəlb edilməsi üçün artıq üç ilə yaxındır ki, müxtəlif hüquq şirkətləri ilə fəal əməkdaşlıq edilir. Eyni zamanda, işğaldan yeni azad edilmiş ərazilərdə vəziyyətin qiymətləndirilməsinə başlanıb. “Hazırda əsas qayğımız 2020-ci ildə işğaldan azad edilmiş ərazilərə dəyən ekoloji zərərin düzgün qiymətləndirilməsidir. İşğaldan yenidən azad edilmiş ərazilərdə biz əsas diqqəti mülkiyyətin düzgün qiymətləndirilməsinə, eləcə də qanunsuz sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı faktların araşdırılmasına yönəltmişik. Oradakı zavodların sahibləri yalnız yerli separatçı liderlər deyil, habelə müxtəlif ölkələrdəki erməni diasporunun nümayəndələri idilər. Onlar məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar. Prosesin uzanacağını başa düşürük, lakin, eyni zamanda, onları təqib etməyə davam edirik”, - deyə dövlətimizin başçısı vurğulayıb.

Yeni Azərbaycan.-2023.-8 dekabr.-№225.-S.4.

Prezident İlham Əliyev Bakını və Sumqayıtı ekoloji fəlakətdən xilas etdi

İndi də Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun təbiətinə vurulan düşmən yaraları sağaldılır

Flora Sadıqlı

Gələcək nəsillər bəlkə də heç təsəvvür edə bilməyəcək ki, Bakıda "Qara şəhər" adlı bir yer olub. Çünki tüstülü, mazutlu "Qara şəhər" indi "Ağ şəhər"ə çevrilib. Prezident İlham Əliyevin sayəsində... Bu, dövlət başçısının rəhbərliyi ilə təbiətin xilas üçün ölkədə həyata keçirilən yüzlərlə layihədən yalnız biridir. Həmin istiqamətdə görülən işlərin miqyası getdikcə artır. Bu da ondan qaynaqlanır ki, İlham Əliyev təbiətin gözəlliyini görən, səfasını duyan, qədrini bilən insan və elə ona görə də ekologiya məsələlərini daim diqqətdə saxlayan liderdir.

Dövlət başçısı indiyədək ekologiya ilə bağlı çoxsaylı sənədlər imzalayıb, yeni yaşıllıqların - meşələrin, bağların, parkların salınmasına, neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsinə, təbiətimizin nadir incilərinin qorunmasına aid qərarlar, sərəncamlar, tapşırıqlar verib. İndi biz bütün bunların bəhrəsini görürük.

Bir zamanlar Balaxanı zibilxanası daim yanır, tüstü buraxırdı və şəhəri elə bil böyük, tutqun bulud bürüyürdü. Ora da təmizləndi, yerində böyük zavod tikildi, poliqon inşa edildi. Daha sonra olimpiya stadionu istifadəyə verildi, böyük bir park salındı. Yaxınlıqdakı Böyükşor gölü təmizləndi. Bununla Prezidentimiz Bakı şəhərini faktiki olaraq təbii fəlakətdən qorudu! Hələ Sumqayıtı demirik! Bu, sovet dönməsində ekoloji cəhətdən ən çirklənmiş şəhər hesab olunurdu. İndi Sumqayıt həm öz sənaye potensialını qoruyub saxlayan, həm də ekoloji cəhətdən təmiz şəhərdir.

"Mən bu işin təşkilatçısı kimi hər bir layihəni yaxşı xatırlayıram, - deyir Prezident. - Bakının ekoloji vəziyyəti çox ağır idi, havanın çirklənməsi çox yüksək idi. 20 il bundan əvvəl və bu gün böyük fərq var. Görün Bakıda biz hansı böyük işlərə, onların icrasına nail olduq. Birinci, bu Bibiheybət buxtası. Bu, bir ekoloji fəlakət zonası idi. Şəhərin mərkəzində bütün neft gölməçələri artıq buxarlanırdı. Bu zəhərli hava ekoloji vəziyyətimizə böyük ziyan vururdu və o mənzərə də çox acınacaqlı idi... Mən bu məsələni qaldıranda bəziləri deyirdilər ki, bu, mümkün deyil, bu, əbədi belə qalmalıdır, bunu saflaşdırmaq mümkün deyil. Amma göründü ki, mümkündür. Bu gün baxın, bu, şəhərin ən gözəl yerlərindən biridir, istirahət zonasıdır, böyük parkdır. Bulvar salmışıq. Su İdman Sarayı, muzeylər, ictimai obyektlər şəhər sakinləri üçün çox gözəl rekreasiya zonasına çevrilib".

İşğal altında olan torpaqlarımız düşmən tapdağından azad ediləndən sonra Prezidentimizin təbiətə bu vurğunluğunu və qaygısını bir daha gördük. Şuşaya yaxınlaşanda, dağların duman "örpəyinə" baxanda, al-yaşıl yamacları seyr edəndə İlham Əliyev məşhur mahnının sözlərini xatırladı: "Şuşanın dağları başı dumanlı..." Möhtəşəm zəfərdən sonra ilk dəfə buraya gələndə dediklərini xatırlayaq: "Bu gün yanvarın 15-də səhər tezdən yenə Cıdır düzünə gəldik. Artıq Şuşadan Bakıya yola düşürük. Getməmişdən əvvəl də istədik gələk bu müqəddəs, tarixi yerə, bir daha bu gözəlliyi seyr edək, Şuşaya "Çox sağ ol", "Gələn görüşlərə dək" deyək... Şuşa dünyanın ən gözəl şəhərlərindən birinə çevriləcək. Biz dünən gecə Şuşada qalmağa qərar verdik, halbuki Bakıya qayıtmalı idik. Ancaq mən hesab etdim ki, mütləq gecə Şuşada qalmalıyıq. Çünki Azərbaycan Prezidenti ilk dəfədir ki, Şuşaya gəlib. Bizim müstəqilliyimizin təxminən otuz yaşı var. Ancaq bu otuz il ərzində birinci dəfə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan Şuşaya gəlib, Şuşada qalıb və sözün düzü, Şuşadan getmək istəmir. Şəhərin nadir memarlığı, relyefi, təbiəti, havası, aurası təkrarolunmazdır. Mən dünən qeyd etdiyim kimi, Şuşada iki dəfə 1982-ci ildə olmuşam... Bu şəhərin nadir aurası, təbiəti, memarlığı bizim böyük sərvətimizdir. Bu gecə cəmi beş saat yatmışam. Saat 5-də oyanmışam, bilmirəm nəyə görə. Bəlkə dünənki gün çox həyəcanlı idi. Çünki Şuşanı görmək, Şuşaya qayıtmaq təkrarolunmaz bir hissdır. Ola bilər, Şuşanın səfalı təbiəti, havası kifayət edir ki, insan heç çox yatmaq da istəmir".

Qarabağda və Şərqi Zəngəzurdə illərdir qərib-qərib axan dağ çaylarının şaqraq səsinə dinləyəndə, oradan ovcunda su götürüb üzünü yuyanda sanki doğma torpaqlar üçün çoxdandır çəkilən həsrətin nisgilini qovdu Prezidentimiz. Bulaqlardan su içəndə təkcə özünün deyil, yurda qovuşmaq üçün illərdə təşnə olan ürəkləri sərinlətdi. Bu əsrarəngiz təbiətin, eləcə də gözəlliklər qoynundakı şəhər və kəndlərimizin yağı tərəfindən necə çapılıb talandığını, tarmar edildiyini gördükcə böyük quruculuğun konturlarını çəkdi, planını müəyyənləşdirdi. Beləcə, Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun təbiətinə vurulmuş yaraları sağaldan davamlı tədbirlər həyata keçirilməyə başlandı. Onlardan yalnız bir neçəsini xatırladaq. Dövlət başçısı İlham Əliyev, birinci xanım Mehriban Əliyeva

və qızları Leyla Əliyeva Zəngilan rayonundakı Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun ərazisində çinar ağacları əkdilər. O yerdə ki, vaxtilə 100 hektardan çox sahədə nadir çinar ağacları dövlət tərəfindən qorunurdu, bura nadir çinar meşəsi idi. Lakin mənfur düşmən ağacları kəsmiş, doğramış, talamış və yandırmışdı...

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə ilk turizm obyektinin - Suqovuşan turizm kompleksinin yaradılmasına başlandı. Cəbrayıl rayonu ərazisində yaradılacaq "Azərbaycan-Türkiyə Beynəlxalq Meşə Təlim Mərkəzi", "Ağıllı Tingçilik" və "Dostluq Meşəsi" Kompleksinin təməli qoyuldu. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan burada ağac əkdilər, əraziyə ceyranlar buraxdılar.

Bu ərazilərdə fauna növlərinin - ceyran, bezoar keçisi, Dağıstan turu və nəcib maralın, balıq və yırtıcı quş növlərinin öz tarixi areallarına reintroduksiyası nəzərdə tutulub. Balıq növlərinin populyasiyasının bərpası üçün davamlı işlər görülür. Bəsitçay, Həkəri və Bərgüşad çaylarının hövzələrinə balıq körpələrinin buraxılışı təşkil olunub və bu işlər növbəti illərdə də həyata keçiriləcək. Bu qəbildən olan tədbirlərin siyahısını xeyli uzatmaq da mümkündür. Məsələn, elə bu il mayın 28-də dövlətimizin başçısı ölkədə reintroduksiya layihələrinin həyata keçirilməsi çərçivəsində Laçın rayonunun ərazisində Şərqi Qafqaz turlarının və şahin quşlarının təbiətə, həmçinin işğaldan azad olunmuş ərazilərdə su ekosisteminin bərpası istiqamətində 32 mindən artıq çəki, qızılbalıq və qızılxallı forelin Həkəri çayına buraxılması mərasimində iştirak etdi.

Prezident İlham Əliyevin təbiətə sonsuz sevgisi həm də təbii sərvətlərimizə olduqca dərin bilgilərlə müşayiət olunur. Mübaliğəsiz demək olar ki, Prezident Azərbaycan torpağının hər qarışına bələddir, hər dağı, hər meşəsi, hər çayı haqqında geniş məlumatla malikdir: "Bizim bir neçə böyük çayımızın mənbəyi Kəlbəcər rayonundadır. Onların arasında ən böyüyü Tərtər çayıdır, uzunluğu 200 kilometrdir. Bazarçay, Xaçınçay. Onların uzunluğu təqribən 200 kilometrə yaxındır. Bu çaylar böyük ərazini qidalandırır. Ancaq mənfur düşmən bizi bu imkanlardan məhrum etdi. Çünki Tərtər çayı 1970-ci illərdə Ulu Öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə inşa edilmiş Sərsəng su anbarına axıdılır. Sərsəng su anbarı o vaxt o məqsədlə tikilmişdi ki, Qarabağın Aran zonasında yerləşən 6-7 rayonda suvarma işləri təmin edilsin. O vaxt Sərsəng su anbarı inşa ediləndən sonra heç vaxt suvarılmayan 100 min hektar ərazi artıq suvarılmağa başlamışdır. Ağdam, Goranboy, Yevlax, Bərdə, Tərtər və digər rayonlar oradan qaynaqlanırdı. Mənfur düşmən suyumuzu kəsdi. Yayda suyu kəsirdi, qışda buraxırdı və su basırdı bütün torpaqları. Bax, bizə qarşı ekoloji terror təşkil edilirdi".

Yaxud: "Laçın rayonunda bizim böyük meşə sahələrimiz var - ərazinin 22 min hektarı meşə sahəsidir. Bu da bizim böyük sərvətimizdir. Kəlbəcər rayonunda 24 min hektar meşə sahəsi vardır. Zəngilan və Qubadlı rayonlarında 12 min hektar və eyni zamanda işğaldan azad edilmiş Hadrut rayonunda və Xocavənd rayonunun bir hissəsində böyük meşə sahələri vardır. Meşələr isə planetimizin ağciyəridir. Mənfur, vəhşi düşmən bizim meşələrimizi 30 il ərzində qırıb, talayıb və son müddət ərzində yandırır. Buna baxmayaraq, meşə sahələrimizin böyük hissəsi toxunulmaz qalıb, çünki düşmən o meşələrə dırmaşa bilməyib, o, ucqar dağ massivlərində yerləşir. Əlbəttə, dağıdılmış və məhv edilmiş infrastrukturun, o cümlədən kəsilmiş ağacların bərpası da diqqət mərkəzində olacaqdır".

Oxçuçayın fəlakətindən Prezidentin necə ürək yanğısı ilə danışdığını isə heç vaxt unutmaq mümkün deyil. İşğal etdikləri torpaqlarımızın təbii sərvətlərini gəlir mənbəyinə çevirən düşmən öz korrupsioner tərəfdaşları ilə birlikdə bizim bu gözəl, şəffaf sulu çayımıza qarşı əsl ekosid törədib. Azərbaycan Prezidenti bu məsələni haqlı olaraq çox ciddi şəkildə qaldırıb. Dövlət başçısı bu barədə belə deyib: "Məsələni qaldıranda bizə söz verildi ki, bu fəlakəti törədən şirkət gəlib bunu təmizləyəcək. Amma artıq bundan bir il vaxt keçib, bizə heç bir təklif verilmir. Oxçuçayı zibilləyən, zəhərləyən "Cronimet" şirkətidir. Bu, böyük şirkətdir və bəzi xarici mətbu orqanlarında gedən məlumatlara görə, korrupsiya sxemləri əsasında Serjik Sarkisyanın keçmiş xunta rejiminin nümayəndələri ilə bunların qanunsuz biznes əlaqələri olub və onlar birlikdə orada o mis kombinatını işlədiblər. Ondan sonra Ermənistan hökuməti korrupsiyalanmış həmin o erməni nümayəndələrindən bu kombinatın payını alıbdır. Ancaq bu fəlakəti törədən "Cronimet" şirkəti buna cavab verməlidir, yoxsa yox? Mən demişəm ki, beynəlxalq məhkəmələrdə məsələ qaldırılmalıdır. İndi mən çox şey demək istəmirəm, biz artıq hüquqi iddia ilə də çıxış edəcəyik, hazırlıq işləri gedir, beynəlxalq mütəxəssislər cəlb olunub. Biz erməniləri törətdikləri vəhşiliklərə görə bütün dünyada ifşa edəcəyik. O cümlədən xarici şirkətləri, hansılar ki bizim təbii yataqlarımızı istismar ediblər. Qızıl yataqlarımızı, digər yataqlarımızı qanunsuz istismar edən xarici şirkətlər hesab edirlər ki, bizdən yaxa qurtaracaqlar? Yox! Biz onları məhkəməyə gətirəcəyik, onları biabır edəcəyik. Oxçuçay suyunu sarı rəngə boyayan "Cronimet" şirkəti gəlsin o zibilini təmizləsin. Yoxsa hesab edirlər ki, vaxt keçdi və biz hər şeyi unutduq. Biz heç nəyi unutmamışıq və unutmayacağıq".

Prezident İlham Əliyev Kəlbəcərin "İstisu"yunun öz şöhrətini qaytaracağını, azad olunmuş torpaqlarda içməli su mənbələrinin layihələndirilməsini də bəyan edib. Şuşa şəhərinin içməli su layihəsinin prioritet olduğunu

deyib. Bildirib ki, azad edilmiş torpaqların, xüsusilə Kəlbəcər, Laçın, Qubadlının relyefi oradan həm suvarma suyunun, həm içməli suyun öz axarı ilə gəlib Ağdama, Bərdəyə və digər yerlərə çatmasına imkan verə bilər. Bu, ümumi suvarma sistemimizə inteqrasiya edilməlidir. Eyni zamanda biz çaylarımızdan içməli su mənbəyi kimi istifadə etməliyik.

Prezident yeri gəldikcə bu gözəllikləri gənc nəslin də diqqətinə çatdırır. Ağalı kəndinin sakinləri ilə görüşündə onu dövrəyə alan uşaqlara ətrafı göstərərək dediyi kimi: "Bax, sizi biz qaytarmışıq, havası da təmizdir, təbiəti də gözəldir, hər tərəf dağlar, meşələr. Burada həyat qaynayacaq. Bir azdan sonra başqa kəndlərdə də evlər tikiləcək".

Prezidentimiz üçün Abşeronun günəşi də, Xəzərin şıltaq, bəzən dəli-dolu küləyi də əziz və dəyərlidir: "Bu sahədə çox böyük potensiala malikik. Bakını yaxşı tanıyan insanlar bilirlər ki, Bakı çox küləkli şəhərdir və əlbəttə, bəzən külək güclü olanda bu, problem yaradır. Ancaq eyni zamanda biz görürük ki, külək Xəzər dənizində də böyük gəlir gətirəcək. Artıq Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası hesablama aparıb. Hesablamaya görə, təkcə Xəzər dənizində 157 qiqavat həcmində potensial var". İndi ölkədə neçə bərpaolunan enerji stansiyasının tikintisinə start verilib, onlardan biri - "Qaradağ" stansiyası artıq uğurla istismara daxil olub. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur isə bütövlükdə "yaşıl enerji" zonası elan edilib.

İlham Əliyevin nümunəsi bizləri təbiəti sevməyə, onu daim qorumağa səsləyir. Prezidentimizin bir tövsiyəsi isə odur ki, Azərbaycan vətəndaşları düşmənin təbiətimizin köksinə necə dağ çəkdiyini unutmamalıdırlar. Dünya isə bilməlidir ki, ermənilər bizi nələrdən məhrum etmişdilər.

Azərbaycan. - 2023.- 10 dekabr. - № 270. - S. 11.

Şərqi Avropanın yeganə namizədi

Azərbaycan 2024-cü ildə COP29-a ev sahibliyi etməklə dünyanın diqqət mərkəzində olacaq

M.Abdullayev

Müasir dövlət kimi inkişaf edən Azərbaycanın müxtəlif beynəlxalq tədbirlərə uğurla ev sahibliyi etməsi artıq bir ənənəyə çevrilib. Ölkəmizdə 2024-cü ildə daha bir beynəlxalq tədbirin - COP29-un keçirilməsi gözlənilir.

BMT tarixində ən genişmiqyaslı tədbir

BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına Tərəflərin Konfransı- COP Konvensiyanın ali qərar qəbul edən orqanıdır. Katibliyi Bonnda yerləşir. Hər il dünyanın bütün yerlərindən hökumət nümayəndələri COP-da toplaşaraq iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınması və fəsadlarının aradan qaldırılması istiqamətində birgə səylər göstərmək üçün çağırışlar edirlər. COP-un ilk toplantısı 1995-ci ildə Berlin şəhərində baş tutub.

Sonuncu COP28 cari il dekabrın əvvəlində Dubayda keçirilib. 100 minə yaxın nümayəndəni bir araya gətirən COP28 BMT-nin tarixində ən genişmiqyaslı tədbir kimi yadda qalıb. Konfrans çərçivəsində təşkil edilmiş Zirvə toplantısına 120-dən artıq dövlət və hökumət başçısı qatılıb. Sözügedən tədbirdə ilk dəfə olaraq Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev də iştirak edib.

COP-a ev sahibliyi bir qayda olaraq BMT-nin beş regional qrupu arasında rotasiya edilir. Hər regional qrup üzvlərindən bu konfransı təşkil edəcək bir ölkəni irəli sürmək üçün konsensusla qərar qəbul etməlidir. 2024-cü ildə COP29-a ev sahibliyi etmək növbəsi Şərqi Avropa regional qrupuna düşür. Sözügedən qrupa daxil olan ölkəmiz konfransın Azərbaycanda keçirilməsini təklif edib. Azərbaycanla yanaşı, Ermənistan və Bolqarıstan da öz namizədliklərini irəli sürüblər. 2023-cü il dekabrın 7-də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası və Ermənistan Baş nazirinin Ofisi arasında aparılmış birbaşa danışıqların nəticəsi olaraq verilmiş birgə bəyanatda Ermənistanın Azərbaycanın xeyrinə öz namizədliyini geri çəkdiyi bildirilir. Bolqarıstan da bundan sonra öz namizədliyini geri çəkib və nəticədə dekabrın 9-da Şərqi Avropa regional qrupu Azərbaycanı 2024-cü ildə COP-a ev sahibliyi edəcək ölkə kimi müəyyənləşdirib. Rəsmi qərarın isə bu gün plenar iclas zamanı veriləcəyi gözlənilir.

Azərbaycan Prezidentinin növbəti təntənəli qələbəsi

Prezident İlham Əliyev tərəfindən aparılan məqsədyönlü siyasət nəticəsində Azərbaycan yüksək sosial-iqtisadi inkişafa və möhkəm ictimai-siyasi sabitliyə nail olub. Vətən müharibəsində qazandığımız şanlı Zəfər ölkəmizi dünyada daha güclü dövlət kimi tanıdıb. Eyni zamanda, dövlət başçısının uğurlu xarici siyasəti nəticəsində ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə nüfuzu günbəgün artmaqdadır. Respublikamız son 4 il ərzində BMT-dən sonra ən böyük beynəlxalq təsisat olan Qoşulmama Hərəkatına müvəffəqiyyətlə sədrlik edib və növbəti sədrliklərə uğurlu miras buraxıb.

Ölkəmiz global xarakterli mötəbər tədbirləri yüksək səviyyədə təşkil etmək bacarığını dəfələrlə nümayiş etdirib. Yüksək inkişaf göstəricilərinə nail olan Azərbaycanın belə nəhəng tədbirləri təşkil etmək üçün müasir infrastruktura malik olması və təhlükəsizlik baxımından sabit ölkə kimi fəqlənməsi bütün dünya ictimaiyyətinə məlumdur.

Respublikamızın dünyanın ən böyük və mühüm dövlətlərarası tədbirlərindən biri olan COP29-a 2024-cü ildə ev sahibliyi etməsi üçün seçilməsi Azərbaycan Prezidentinin növbəti təntənəli qələbəsidir. Bu, Qoşulmama Hərəkatına sədrliyimiz və Təhlükəsizlik Şurasına üzvlüyümüzdən sonra xarici siyasətimizin ən böyük uğurudur. Eyni zamanda, son zamanlar Azərbaycana qarşı çirkin kampaniya aparan bəzi dairələrə tutarlı cavabdır. Dövlət başçısı bir daha bu spekulasiyaları alt-üst etdi və Azərbaycanın müsbət imicinin üzərinə kölgə sala bilməyəcəklərini sübuta yetirdi. Dövlətimizin başçısı bu təşəbbüsü ilə Azərbaycanın qüdrətini bir daha dünyaya göstərdi və beynəlxalq aləmdə böyük etimad qazandığını nümayiş etdirdi. Ölkəmiz global problemlərdən biri olan iqlim dəyişmələrinə qarşı səyləri səfərbər etmək və bu mübarizəyə töhfə verməklə dünyanın diqqət mərkəzində olacaq. 2023-cü il Azərbaycanın öz suverenliyini tam bərpa etməsi ilə tariximizə qızıl həflərlə yazılıb. Bu möhtəşəm ili növbəti qələbə ilə yekunlaşdıracağıq.

Qeyd edək ki, Azərbaycan BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına tərəf olmaqla qlobal iqlim dəyişmələrinə qarşı mübarizəyə qoşulub. Ölkəmiz 1990-cı illə müqayisədə 2030-cu ilə qədər istixana qazlarının miqdarını 35 faiz azaldılmasını hədəfləyir. 2030-cu ildən sonra isə daha iddialı hədəf müəyyən edilib ki, bu da 2050-ci ilə qədər istixana qazlarının miqdarının 40 faiz azaldılmasından ibarətdir.

Bundan başqa, Azərbaycan Prezidenti ölkəmizin işğaldan azad edilmiş torpaqlarını “Yaşıl enerji” zonası elan edib. Bu ərazilərin 2050-ci ilədək “Netto sıfır emissiya” zonasına çevrilməsi nəzərdə tutulur.

BƏƏ Prezidentinin Azərbaycanın dövlət başçısına zəngi

Qeyd etdiyimiz kimi, Prezident İlham Əliyev Birləşmiş Ərəb Əmirliklərində cari il dekabrın əvvəlində keçirilən COP28 tədbirinə şəxsən qatılıb. Dekabrın 9-da isə Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Prezidenti Şeyx Məhəmməd bin Zayed Əl Nəhyan Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevə zəng edib.

Telefon danışığı zamanı dövlət başçıları ölkələrimiz arasında münasibətləri və gələcək əməkdaşlıq perspektivlərini nəzərdən keçiriblər. Prezidentlər Azərbaycan ilə Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri arasında mövcud əməkdaşlıq sahələrinə, xüsusilə iqtisadi inkişaf, bərpaolunan enerji və ölkələrimizin davamlı inkişafı üçün digər vacib istiqamətlərdə əməkdaşlıq imkanlarına toxunublar. Prezident İlham Əliyev və Prezident Şeyx Məhəmməd bin Zayed Əl Nəhyan qarşılıqlı maraq doğuran regional və beynəlxalq məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparıblar.

Telefon danışığı əsnasında BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 28-ci sessiyası - COP28 çərçivəsində Dubayda təşkil olunan Dünya İqlim Fəaliyyəti Sammitinə toxunulub. Dövlətimizin başçısı bu sammitin uğurla keçirilməsi münasibətilə Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Prezidentini təbrik edib, bu tədbirdə iştirak etmək üçün Dubaya səfəri zamanı Şeyx Məhəmməd bin Zayed Əl Nəhyan ilə görüşünü məmnunluqla xatırlayıb və göstərilən qonaqpərvərliyə görə təşəkkürünü bildirib. Azərbaycan Prezidenti bu tədbirin nəticələrinin qlobal iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizəyə praktiki və əhəmiyyətli töhfə verəcəyinə, həmçinin dünyada davamlı inkişafa xidmət edəcəyinə ümidvarlığını bildirib.

Yeni Azərbaycan.-2023.-12 dekabr.-№227.-S.3.

COP29 2024-cü ildə Azərbaycanda keçiriləcək

BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyası - COP29 gələn il Azərbaycanda keçiriləcək.

AZƏRTAC-ın Dubaya ezam olunmuş xüsusi müxbiri xəbər verir ki, bununla bağlı qərar COP28-in dekabrın 11-də keçirilən plenar iclasında verilib.

Tədbirdə çıxış edən Azərbaycanın ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev COP28-in yüksək səviyyədə təşkilinə görə Konvensiya Katibliyinə və Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinə təşəkkürünü bildirib. Nazir qeyd edib: “Qarşılaşdığımız problemlər kollektiv fəaliyyət, razılaşdırılmış ümumi məqsəd və istəklərə sədaqət tələb edir. Azərbaycan iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə birgə səylərin əhəmiyyətini anlayır. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin nümayiş etdirdiyi güclü siyasi iradə və Şərqi Avropa Qrupunun üzvü olan dövlətlərin Azərbaycanın COP29-a ev sahibliyi etmək üçün ölkəmizin namizədliyini dəstəkləməsi bugünkü uğurumuzda həlledici rol oynayıb”.

Azərbaycanı COP29-un ev sahibi ölkəsi kimi dəstəkləmək qərarına görə Şərqi Avropa Qrupu dövlətlərinə dərin minnətdarlığını ifadə edən M.Babayev zəngin mədəni irsi və dinamik enerjisi ilə ölkəmizin dünya ictimaiyyətinin dövrümüzün aktual problemlərinin həlli istiqamətində bir araya gəlməsi üçün mühüm mərhələ olacağını qeyd edib.

“Biz iqlim dəyişikliyinə qarşı əlaqələndirilmiş cavab tədbirlərinin vacibliyini dərk edir, birgə təşəbbüslər vasitəsilə təsirimizi gücləndirməyi və davamlı gələcəyə doğru irəliləyişi sürətləndirməyi hədəfləyirik”, - deyən nazir COP28-in bütün iştirakçılara və təşkilatçılara bir daha təşəkkür edib.

Sonra son illər Azərbaycanın mədəniyyətini, tarixini, təbiətini və qazandığı uğurları əks etdirən videoçarx nümayiş olundu.

Daha sonra COP28-in prezidenti, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin (BƏƏ) sənaye və qabaqcıl texnologiyalar naziri Sultan Əhməd Əl-Cabir COP-un növbəti konfransının Azərbaycanda keçiriləcəyini elan etdi

Qeyd edək ki, COP-a ev sahibliyi bir qayda olaraq BMT-nin beş regional qrupu arasında rotasiya edir. Hər regional qrup, üzvlərindən bu konfransı təşkil edəcək bir ölkəni irəli sürmək üçün konsensusla qərar qəbul etməlidir.

2024-cü il COP29-a ev sahibliyi etmək növbəsi Şərqi Avropa regional qrupuna düşmüşdü. Sözügedən qrupa daxil olan ölkəmiz konfransın Azərbaycanda keçirilməsi ilə bağlı namizədliyini irəli sürmüşdü. Azərbaycanla yanaşı, Ermənistan və Bolqarıstan da namizədliklərini vermişdilər. Dekabrın 7-də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası və Ermənistan Baş nazirinin Aparatı arasında aparılmış birbaşa danışıqların nəticəsi olaraq verilmiş birgə bəyanatda Ermənistan Azərbaycanın xeyrinə öz namizədliyini geri çəkib. Bundan sonra Bolqarıstan da öz namizədliyini geri götürüb.

Beləliklə, dekabrın 9-da Şərqi Avropa regional qrupu Azərbaycanı 2024-cü ildə COP-a ev sahibliyi edəcək ölkə kimi müəyyənləşdirib.

Azərbaycanın dünyanın ən böyük və mühüm dövlətlərarası tədbirlərindən biri olan COP29-a 2024-cü ildə ev sahibliyi etməsi Prezident İlham Əliyevin növbəti təntənəli qələbəsidir. Bu, Qoşulmama Hərəkatına sədrliyimiz və Təhlükəsizlik Şurasına üzvlüyümüzdən sonra xarici siyasətimizin ən böyük uğurudur. Eyni zamanda, son zamanlar Azərbaycana qarşı çirkin kampaniya aparan bəzi dairələrə tutarlı cavabdır.

Qeyd edək ki, Azərbaycan BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına tərəf olmaqla global iqlim dəyişmələrinə qarşı mübarizəyə qoşulub. Ölkəmiz 1990-cı illə müqayisədə 2030-cu ilə qədər istixana qazlarının miqdarının 35 faiz azaldılmasını hədəfləyir. 2030-cu ildən sonra isə daha iddialı hədəf müəyyən edilib ki, bu da 2050-ci ilə qədər istixana qazlarının miqdarının 40 faiz azaldılmasından ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ölkəmizin işğaldan azad edilmiş torpaqlarını “Yaşıl enerji” zonası elan edib. Bu ərazilərin 2050-ci ilədək “Netto sıfır emissiya” zonasına çevrilməsi nəzərdə tutulur.

BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına Tərəflərin Konfransı – COP Konvensiyasının ali qərar qəbul edən orqanıdır. Katibliyi Bonnda yerləşir. Hər il dünyanın hər yerindən hökumət nümayəndələri COP-da toplaşaraq iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınması və fəsadlarının aradan qaldırılması istiqamətində birgə səylər göstərmək üçün çağırışlar edir. COP-un ilk toplantısı 1995-ci ildə Berlin şəhərində keçirilib.

Gələn il dünyanın ekoloji problemlərinin həlli yolları Azərbaycanda müzakirə olunacaq

COP29-un ölkəmizdə keçirilməsi yüksək beynəlxalq nüfuzumuzun növbəti təsdiqidir

Züleyxa Əliyeva

Məlum həqiqətdir ki, bu gün Azərbaycanın bütün sahələrdə qazandığı uğurların əsasını Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən pragmatik daxili və xarici siyasət kursu şərtləndirir. Məhz bu siyasət kursu daxilə ölkəmizin inkişafını təmin edir, xaricdə nüfuzunu yüksəldir. Reallıq odur ki, indi Azərbaycan təkcə regionda deyil, bütün dünyada etibarlı tərəfdaş kimi qəbul olunur. Ölkəmizin müxtəlif beynəlxalq platformalarda fəal iştirakını zəruri edən də məhz budur.

Dövlətimiz üzv olduğu beynəlxalq təşkilatlarda söz sahibi kimi yalnız üzləşdiyimiz problemlərin yox, həm də globalmiqyaslı məsələlərin həllinə töhfə verir. Azərbaycanın təkcə 120 dövlətin üzv olduğu Qoşulmama Hərəkatına sədrlik etdiyi dövrdəki fəaliyyətinə diqqət verəndə görürük ki, ölkəmiz bu təşkilatın nüfuz və gücünü beynəlxalq hadisələrə təsir etmək səviyyəsinə qaldırmışdır. Onu da deyək ki, Azərbaycan digər beynəlxalq təşkilatlar (Türk Dövlətləri Təşkilatı, ATƏT, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı və s.) çərçivələrində də fəaldır.

Bütün bunlar həm də global beynəlxalq tədbirlərin ölkəmizdə keçirilməsi üçün zəmin yaradır. Onu da qeyd edək ki, belə tədbirlər paytaxtdan savayı, son üç ildə işğaldan azad edilmiş Şuşada və digər şəhərlərdə də keçirilir. Təbii ki, bu kiçik yazıda keçirilən beynəlxalq və global tədbirlərin adlarını sadalamağa ehtiyac yoxdur. Sadəcə, onu demək kifayət edər ki, bu etibarın təməlinə Prezident İlham Əliyev tərəfindən aparılan məqsədyönlü siyasət nəticəsində qazanan beynəlxalq nüfuz və ölkə daxilindəki möhkəm ictimai-siyasi sabitlik dayanır.

BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına Tərəflərin Konfransının (COP) 29-cu sessiyasının gələn il Azərbaycanda keçirilməsi haqqında qəbul olunan qərar da məhz bunun nəticəsidir. Məlumdur ki, hər il dünyanın əksər ölkələrindən olan nümayəndələr BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransında toplaşaraq iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınması və fəsadlarının aradan qaldırılması istiqamətində birgə səylər göstərmək üçün çağırışlar edirlər.

COP-a evsahibliyi bir qayda olaraq BMT-nin beş regional qrupu arasında rotasiya edir. Hər regional qrup üzvlərindən bu konfransı təşkil edəcək bir ölkəni irəli sürmək üçün konsensusla qərar qəbul etməlidir. 2024-cü il COP29-a evsahibliyi etmək növbəsi Şərqi Avropa regional qrupuna düşür. Sözügedən qrupa daxil olan ölkəmiz konfransın Azərbaycanda keçirilməsini təklif edib. Azərbaycanla yanaşı, Ermənistan və Bolqarıstan da öz namizədliklərini irəli sürüblər. 2023-cü il dekabrın 7-də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası və Ermənistan Baş nazirinin Ofisi arasında aparılmış birbaşa danışıqların nəticəsi olaraq verilmiş birgə bəyanatda Ermənistan Azərbaycanın xeyrinə öz namizədliyini geri çəkib. Bolqarıstan da bundan sonra eyni addımı atıb. Beləliklə, BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyası - COP29 gələn il Azərbaycanda keçiriləcək.

Qərar COP28-in dekabrın 11-də keçirilən plenar iclasında verilib. İclasda çıxış edən Azərbaycanın ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev COP28-in yüksək səviyyədə təşkilinə görə Konvensiya Katibliyinə və Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinə təşəkkürünü bildirərək deyib: "Qarşılaşdığımız problemlər kollektiv fəaliyyət, razılaşdırılmış ümumi məqsəd və istəklərə sədaqət tələb edir. Azərbaycan iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə birgə səylərin əhəmiyyətini anlayır. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin nümayiş etdirdiyi güclü siyasi iradə və Şərqi Avropa Qrupunun üzvü olan dövlətlərin Azərbaycanın COP29-a evsahibliyi etmək üçün ölkəmizin namizədliyini dəstəkləməsi bugünkü uğurumuzda həlledici rol oynayıb".

Azərbaycanı COP29-un ev sahibi ölkəsi kimi dəstəkləmək qərarına görə Şərqi Avropa Qrupu dövlətlərinə dərin minnətdarlığını ifadə edən Muxtar Babayev zəngin mədəni irsi və dinamik enerjisi ilə ölkəmizin dünya ictimaiyyətinin dövrümüzün aktual problemlərinin həlli istiqamətində bir araya gəlməsi üçün mühüm mərhələ olacağını qeyd edib. "Biz iqlim dəyişikliyinə qarşı əlaqələndirilmiş cavab tədbirlərinin vacibliyini dərk edirik, birgə təşəbbüslər vasitəsilə təsirimizi gücləndirməyi və davamlı gələcəyə doğru irəliləyişi sürətləndirməyi hədəfləyirik" deyən nazir COP28-in bütün iştirakçılarına və təşkilatçılara bir daha təşəkkürünü bildirib.

Dünyanın ən böyük və mühüm dövlətlərarası tədbirlərindən biri olan COP29-a 2024-cü ildə evsahibliyi etməsi Azərbaycana göstərilən növbəti beynəlxalq etimaddır. Bu, həm də Qoşulmama Hərəkatına sədrliyimiz və

Təhlükəsizlik Şurasına üzvlüyümüzdən sonra xarici siyasətimizin ən böyük uğuru, eyni zamanda son zamanlar Azərbaycana qarşı çirkin kampaniya aparan bəzi dairələrə tutarlı cavabdır.

Azərbaycan. - 2023.- 13 dekabr. - № 272. - S. 7.

Azərbaycan global iqlim problemlərinin həllində aparıcı mövqeyə yüksəlib

Sevinc Qarayeva

BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransı - COP bu Konvensiyanın ali qərar qəbul edən orqanıdır. Qurumun Katibliyi Almaniyanın Bonn şəhərində yerləşir. Hər il dünyanın çox sayda ölkələrindən hökumət nümayəndələri COP-da toplaşaraq iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınması və fəsadlarının aradan qaldırılması istiqamətində birgə səylər göstərmək üçün müzakirələr aparır, çağırış edirlər. COP-un ilk toplantısı 1995-ci ildə Berlin şəhərində keçirilib. Hələlik sonuncu olan COP28 cari ildə Dubayda təşkil edildi. 100 minə yaxın nümayəndəni bir araya gətirən COP28 BMT-nin tarixində ən genişmiqyaslı tədbir olub. Konfrans çərçivəsində təşkil edilən Zirvə toplantısına 120-dən artıq dövlət və hökumət başçısı qatılıb. Sözügedən tədbirdə ilk dəfə olaraq Prezident İlham Əliyev də iştirak edib. COP-a ev sahibliyi bir qayda olaraq BMT-nin beş regional qrupu arasında rotasiya edir. Hər regional qrup, üzvlərindən bu konfransı təşkil edəcək bir ölkəni irəli sürmək üçün konsensusla qərar qəbul etməlidir.

2024-cü ildə COP29-a ev sahibliyi etmək növbəsi Şərqi Avropa regional qrupuna düşürdü. Sözügedən qrupa daxil olan ölkəmiz konfransın Azərbaycanda keçirilməsini təklif edib. Azərbaycanla yanaşı, Ermənistan və Bolqarıstan da öz namizədliklərini irəli sürüb. 2023-cü il dekabrın 7-də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası və Ermənistan Baş nazirinin Ofisi arasında aparılmış birbaşa danışıqların nəticəsi olaraq verilmiş birgə bəyanatda Ermənistan Azərbaycanın xeyrinə öz namizədliyini geri çəkdi. Bolqarıstan da bundan sonra öz namizədliyini geri götürdü və nəticədə dekabrın 9-da Şərqi Avropa regional qrupu Azərbaycanı 2024-cü ildə COP-a ev sahibliyi edəcək ölkə kimi müəyyənləşdirdi.

Azərbaycan Prezidenti tərəfindən aparılan məqsədyönlü siyasət nəticəsində ölkəmizdə yüksək sosial-iqtisadi inkişaf və möhkəm ictimai-siyasi sabitliyə nail olunub. Vətən müharibəsində qazandığımız şanlı zəfər ölkəmizi dünyada daha güclü dövlət kimi tanıdıb. Dövlət başçısının uğurlu xarici siyasəti nəticəsində ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə nüfuzu günbəgün artmaqdadır.

Azərbaycan son 4 il ərzində BMT-dən sonra ən böyük beynəlxalq təsisat olan Qoşulmama Hərəkatına müvəffəqiyyətlə sədrlik edib və növbəti sədrliklərə uğurlu miras buraxıb.

Ölkəmiz global xarakterli mötəbər tədbirləri yüksək səviyyədə təşkil etmək bacarığını dəfələrlə nümayiş etdirib. Yüksək inkişaf göstəricilərinə nail olan Azərbaycanın belə nəhəng tədbirləri təşkil etmək üçün müasir infraquruta malik olması və təhlükəsizlik baxımından sabit ölkə olması bütün dünya ictimaiyyətinə məlumdur.

Azərbaycanın dünyanın ən böyük və mühüm dövlətlərarası tədbirlərindən biri olan COP29-a 2024-cü ildə ev sahibliyi etmək üçün seçilməsi Azərbaycan Prezidentinin növbəti beynəlxalq qələbəsidir. Bu, Qoşulmama Hərəkatına sədrliyimiz və Təhlükəsizlik Şurasına üzvlüyümüzdən sonra xarici siyasətimizin ən böyük uğurlarındandır. Eyni zamanda, son zamanlar Azərbaycana qarşı çirkin kampaniya aparan bəzi dairələrə tutarlı cavabdır. Dövlət başçısı bir daha bu spekulasiyaları alt-üst etdi və Azərbaycanın müsbət imicinin üzərinə kölgə sala bilməyəcəklərini sübuta yetirdi. Prezident bu təşəbbüsü ilə Azərbaycanın qüdrətini bir daha dünyaya göstərdi və beynəlxalq aləmdə böyük etimad qazandığını nümayiş etdirdi. Ölkəmiz global problemlərdən biri olan iqlim dəyişmələrinə qarşı səyləri səfərbər etmək və bu mübarizəyə töhfə verməklə dünyanın diqqət mərkəzində olacaq.

2023-cü il Azərbaycanın öz suverenliyini tam bərpa etməsi ilə tariximizə qızıl hərflərlə yazıldı. Bu möhtəşəm ili növbəti qələbə ilə yekunlaşdırırıq.

Qeyd edək ki, Birləşmiş Ərəb Əmirliyinin Dubay şəhərində keçirilən COP-28 çərçivəsində dekabrın 4-də Ümumi Qadınlar Birliyinin sədri Şeyxa Fatimə Bint Mübarəkin himayəsi altında "Qadınlar tərəqqiyə liderlik edir: Su və Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri" mövzusunda panel iclas təşkil olunub. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT), Ümumi Qadınlar Birliyinin və İsveçrə Qadınlar və Gücləndirmə Assosiasiyasının təşkilatçılığı ilə keçirilən iclasda Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyeva, BMT-nin Cenevrə bölməsinin baş direktoru Tatyana Valovaya, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin iqlim dəyişikliyi və ətraf mühit naziri Mariam Almheiri iştirak ediblər.

İclasda bildirilib ki, iştirakçılar BMT Baş Assambleyasının təhlükəsiz və təmiz içməli su hüququnu başlıca insan hüquqlarından biri kimi təsbit edən qətnaməsinə uyğun olaraq, su idarəçiliyi ilə bağlı aktual problemi həll etmək, onun icmalara və ekosistemlərə təsirlərini araşdırmağa yönəlmiş səyləri əlaqələndirməyə və gücləndirməyə çalışacaqlar.

Müzakirələrdə çıxış edən Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyeva deyib: "Biz görürük ki, iqlim dəyişikliklərinə görə Kür, Samur, Araz çaylarında suyun səviyyəsi aşağı düşür. Volqa çayında suyun səviyyəsi enir və bu, Xəzər dənizinə də təsir edir. Biz ötən 7-8 ildə Azərbaycanda quraqlığa şahid olmuşuq və bu da aqrar sahəyə təsirini göstərir. Hökumət ölkədə 10 su rezervuarı yaratmağı planlaşdırır və bununla problem həll olunacaq. Digər məsələsi isə odur ki, təəssüf, biz ölkəmizin ərazisinin 20 faizinin 30 il ərzində işğal altında qaldığı dövrdə həmin torpaqlardakı su ehtiyatlarımızdan məhrum olmuşduq".

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayevin sözlərinə görə, Azərbaycan COP29-a ev sahibliyi etmək və dövrümüzün aktual problemlərini həll etmək üçün uyğun platformadır: "Azərbaycanın 2024-cü ildə COP29-a ev sahibliyi etmək istəyini elan etməkdən məmnunam. Zəngin mədəni irsi və dinamik enerjisi ilə Azərbaycan zamanımızın aktual problemlərinin həlli üçün dünya ictimaiyyətinin yenidən bir araya gəlməsi üçün uyğun platforma olacaq".

M.Babayev Şərqi Avropa qrupu ölkələrinə Azərbaycanı COP29-a ev sahibliyi etməkdə təsdiqlədiyinə görə minnətdarlığını bildirib: "Qrup ölkələrindən verilən dəyərli dəstək bir daha bizim iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə və hamı üçün daha yaxşı gələcək qurmaq səylərimizi birləşdirməyə sadıqlığımızı əks etdirir. Dayanıqlı inkişafa sadıqlığımız sadəcə, sözdə verilən vəd deyil, həm də milli siyasətimizdə və fəaliyyətimizdə öz əksini tapmış realıqdır".

Nazir vurğulayıb ki, Azərbaycan COP29 üçün ölkəyə gələn qonaqları qəbul etməyə hazırdır və bu yöndə proses davam edəcək. Nazirin dediyinə görə, COP29 gələn ilin noyabrında baş tutacaq: "Bir il vaxtımız var. Təkcə infrastruktur üzrə yox, kontent üzrə də çox çalışmalıyıq. Bütün dünyanın iqlimlə bağlı fikirləri Azərbaycanda olacaq. Biz də bu məsələlərdə ısrarlı olaraq öz siyasətimizi, gördüyümüz işləri göstərə bilərik. Gələn ilin noyabrında ilk dəfə olaraq regionda - Bakıda iqlim sammiti keçiriləcək. Bizi heç kimin unuda bilməyəcəyi böyük tədbir gözləyir. Bəzi ölkələr çalışırdılar ki, Azərbaycanı bu rəqabətdən kənarda saxlasınlar. Lakin 22 ölkə Azərbaycana səs verərək dəstək oldu. Biz sevinirik ki, belə uğura imza atmışıq. Bizim siyasi iradəmiz bu məsələdə də qalib gəldi. Bu, Azərbaycanın böyük proqramı idi və biz buna qalib gəldik".

"Sudan İstifadə Sahəsində Mütəxəssislər" İctimai Birliyinin sədri Amin Məmmədov deyir ki, Azərbaycan COP28 sammitində iştirak etməklə BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının tərəfi kimi üzərinə götürdüyü öhdəliyə əsasən, son illər bu istiqamətdə, xüsusən "yaşıl enerji" sektorunda gördüyü işlərlə bağlı dünya ictimaiyyətinin diqqətinə bütün layihələr haqqında məlumatları çatdırmaq imkanı əldə edəcək. COP28 Azərbaycanın "yaşıl enerji" strategiyasının nümayişi üçün yaxşı platformadır. Onun sözlərinə görə, torpaqlarımız illərlə işğal altında olduğu müddətdə Ermənistan tərəfindən Azərbaycanın ətraf mühitinə böyük ziyan vurulub: "Bu sammitdə sözügedən zərərin aradan qaldırılması üzrə də Azərbaycanın həyata keçirdiyi fəaliyyətlərlə bağlı təqdimatlar etmək imkanı olacaq. Azərbaycan konvensiya çərçivəsində üzərinə götürdüyü öhdəliklər əsasında 2030-cu ilə qədər ümumi enerji istehlakında alternativ enerjinin payının 30 faizə qədər artırılması üzrə şərti öhdəlik götürüb. 1990-cı illərdə alternativ enerjiden ümumiyyətlə istifadə olunmurdusa, artıq son illərdə biz bu nisbətdə bir qədər irəliləyiş əldə etmişik. Hətta Azərbaycan enerji ixracatçısı ölkəsinə çevrilməyi də öz üzərinə hədəf kimi qoyub. Bu, bir öhdəlik deyil, sadəcə olaraq Azərbaycan bununla bağlı qarşısına hədəf qoyub. Regionda və dünyada "yaşıl enerji"yə tələbat var. Azərbaycanın da coğrafi şəraiti, təbii potensialı bizə imkan verir ki, alternativ enerji ilə həm daxili tələbatımızı, həm də ixrac imkanımızı genişləndirək. Bunun texniki-iqtisadi əsaslandırılması artıq hökumətə təqdim edilib. Ümumi götürdükdə bu region üzrə Qara dənizin altından keçəcək enerji ixrac xətti nəzərdə tutulur. O xəttə bizim ölkə də qoşulub, bu, ölkəmizin enerji ixracatçısına çevrilmək planında var".

Azərbaycanın global iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizəyə töhfəsi

Prezident İlham Əliyev: "Təmiz ətraf mühit və yaşıl inkişaf bizim milli prioritetlərimizdir"

Nəzakət Ələddinqızı

Azərbaycanın dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələri sırasındadır. Ölkəmiz öz gözəlliyinə, inkişafına və digər keyfiyyətlərinə görə diqqət mərkəzindədir. Ölkəmizdə son illər ardıcıl olaraq çox nüfuzlu beynəlxalq tədbirlərə, toplantılara ev sahibliyi edir. Beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi etməkdə maraqlı olan Azərbaycan dövləti bu toplantıların yüksək səviyyədə keçirilməsinə böyük şərait yaradır. Azərbaycanın dövlət maraqlarına uyğun şəkildə həyata keçirilən bu tədbirlər ölkəmizin dünyadakı nüfuzunu günü-gündən daha da sarsılmaz edir. Ölkəmizdə keçirilən beynəlxalq tədbirlərin dövlət maraqlarımıza uyğun formada keçirilməsi də təqdirəlayiqdir. Siyasi sabitlik, dinamik sosial-iqtisadi inkişaf, cəmiyyətimizin demokratikləşməsi, nəhəng enerji və nəqliyyat layihələrinin reallaşması, eləcə də, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi, rabitənin inkişafı sahəsində nailiyyətlər Azərbaycanın qabaqcıl ölkələr sırasına çıxmasına imkan yaradıb. BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyası - COP29-un gələn il Azərbaycanda keçirilməsi əlbəttə ki, ölkəmizə olan daha bir ehtiramın təzahürüdür. Azərbaycanın dünyanın ən böyük və mühüm dövlətlərarası tədbirlərindən biri olan COP29-a 2024-cü ildə ev sahibliyi etməsi Prezident İlham Əliyevin növbəti təntənəli qələbəsidir. Bu, Qoşulmama Hərəkatına sədrliyimiz və Təhlükəsizlik Şurasına üzvlüyümüzdən sonra xarici siyasətimizin ən böyük uğurudur. Eyni zamanda, son zamanlar Azərbaycana qarşı cirkin kampaniya aparan bəzi dairələrə tutarlı cavabdır.

"BƏRPAOLUNAN ENERJİ AZƏRBAYCANDA GENİŞ VÜSƏT ALMAĞA BAŞLAYIR"

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasının - COP29-un gələn il ölkəmizdə keçirilməsi ilə əlaqədar rəsmi sosial şəbəkə hesablarında paylaşım edib. Paylaşımında qeyd olunur ki, Azərbaycan iqlim dəyişikliklərinə qarşı global mübarizəni sistemli olaraq dəstəkləyir və enerji səmərəliliyi ilə bağlı tədbirlər görür: "Təmiz ətraf mühit və yaşıl inkişaf bizim milli prioritetlərimizdir. Bərpaolunan enerji Azərbaycanda geniş vüsət almağa başlayır. BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasına (COP29) 2024-cü ildə ev sahibliyi etməyimiz iqlim dəyişikliklərinə qarşı mübarizə üzrə global səylərə öz töhfəmizi vermək qətiyyətimizdən irəli gəlir. Azərbaycanın namizədliyinə verilən dəyərli dəstəyə görə bütün ölkələrə səmimi təşəkkürümü bildirirəm".

Qeyd edək ki, COP29 gələn ilin noyabr ayında keçiriləcək. Vurğulayaq ki, Azərbaycan BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına tərəf olmaqla global iqlim dəyişmələrinə qarşı mübarizəyə qoşulub. Ölkəmiz 1990-cı illə müqayisədə 2030-cu ilə qədər istixana qazlarının miqdarının 35 faiz azaldılmasını hədəfləyir. 2030-cu ildən sonra isə daha iddialı hədəf müəyyən edilib ki, bu da 2050-ci ilə qədər istixana qazlarının miqdarının 40 faiz azaldılmasından ibarətdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ölkəmizin işğaldan azad edilmiş torpaqlarını "Yaşıl enerji" zonası elan edib. Bu ərazilərin 2050-ci ilədək "Netto sıfır emissiya" zonasına çevrilməsi nəzərdə tutulur. BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına Tərəflərin Konfransı – COP Konvensiyasının ali qərar qəbul edən orqanıdır. Katibliyi Bonnda yerləşir. Hər il dünyanın hər yerindən hökumət nümayəndələri COP-da toplaşaraq iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınması və fəsadlarının aradan qaldırılması istiqamətində birgə səylər göstərmək üçün çağırışlar edir. COP-un ilk toplantısı 1995-ci ildə Berlin şəhərində keçirilib.

AZƏRBAYCAN PLATFORMASINDAN BAXIŞ

Bildiyimiz kimi, COP-28-in gündəliyinə böyük maraq var idi. Buna görə də belə bir tədbirin keçirilməsində ölkəmizin üzərinə çox böyük məsuliyyət düşür. Belə böyük tədbirin keçirilməsi çox məsuliyyətli və çox maraqlı bir proses olacaq. COP29 çərçivəsində bütün dünyada gedən proseslərə, o cümlədən iqlim, həm digər yaşıl ideyalar, yaşıl proqramla bağlı məsələlərə Azərbaycan platformasında baxılacaqdır.

Xatırladaq ki, COP29-un Azərbaycanda keçirilməsi ilə bağlı qərar COP28-in dekabrın 11-də keçirilən plenar iclasında verilib. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin nümayiş etdirdiyi güclü siyasi iradə və Şərqi Avropa Qrupunun üzvü olan dövlətlərin Azərbaycanın COP29-a ev sahibliyi etmək üçün ölkəmizin namizədliyini dəstəkləməsi uğurumuzda mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

COP-a ev sahibliyi bir qayda olaraq BMT-nin beş regional qrupu arasında rotasiya edir. Hər regional qrup, üzvlərindən bu konfransı təşkil edəcək bir ölkəni irəli sürmək üçün konsensusla qərar qəbul etməlidir. 2024-cü il COP29-a ev sahibliyi etmək növbəsi Şərqi Avropa regional qrupuna düşmüşdü. Sözügedən qrupa daxil olan ölkəmiz konfransın Azərbaycanda keçirilməsi ilə bağlı namizədliyini irəli sürmüşdü. Azərbaycanla yanaşı, Ermənistan və Bolqarıstan da namizədliklərini vermişdilər. Dekabrın 7-də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası və Ermənistan Baş nazirinin Aparatı arasında aparılmış birbaşa danışıqların nəticəsi olaraq verilmiş birgə bəyanatda Ermənistan Azərbaycanın xeyrinə öz namizədliyini geri çəkib. Bundan sonra Bolqarıstan da öz namizədliyini geri götürüb. Beləliklə, dekabrın 9-da Şərqi Avropa regional qrupu Azərbaycanı 2024-cü ildə COP-a ev sahibliyi edəcək ölkə kimi müəyyənləşdirib.

1995-ci ildə BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasını ratifikasiya etdikdən sonra global iqlim dəyişmələrinin mənfi təsirlərinin yumşaldılması üzrə beynəlxalq səylərə qoşulan Azərbaycan beynəlxalq ekoloji təşəbbüslərdə mühüm rol oynayıb. Dubaydakı COP28 sammitində Azərbaycanın yüksək səviyyədə təmsil olunması bunun daha bir təzahürüdür. COP28 sammitində Azərbaycanın fəal iştirakı əlbəttə ki, ölkəmizin global iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizəyə töhfə verməsinə əsaslanır.

Cənab Prezidentin paylaşımında qeyd etdiyi kimi, COP29 sessiyasının uğurlu hadisəyə çevrilməsi üçün əlimizdən gələni edəcəyik.

Səs.-2023.-14 dekabr.-№229.-S.4.

Təbiəti həyatından artıq sevirdi

Şövqi Göyçaylı,

Bakı Dövlət Universitetinin professoru

Tahir İbrahimov,

coğrafiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Böyük alim və ziyalı, sadə, təvazökar insan akademik Həsən Əliyev təbiətsünashlıq və ekologiya elminin bir çox sahəsində ömrünün sonuna qədər dəyərli tədqiqatlar aparmış, yüzlərlə əsərin və təbiət abidələrinin müəllifi olmuşdur. O, təbiəti həyatından artıq sevirdi. Torpaqsünaslar, meşəçilər, melioratorlar, bioloqlar, coğrafiyasünaslar, aqronomlar onun elmi əsərləri, nəzəriyyələri ilə tanış olduqca təbiətə daha yaxın olur və bu sahədə əzmlə çalışırdılar.

Alim ilk dəfə dağ yamaclarında az istifadəli torpaqlarda quru fitomeliorasiya işlərinin həyata keçirilməsinin elmi təşkilini işləmiş və bu sahədə xeyli tövsiyələr verməklə ömrünün sonuna qədər həmin işi davam etdirmişdir.

Görkəmli alim 1950-ci ildə Azərbaycan Elmi Tədqiqat Meşə Təsərrüfatı və Aqromeşəmeliorasiya İnstitutunun yaradılmasında, Azərbaycan EA Torpaqsünashlıq və Aqrokimya İnstitutunun təşkili və inkişafında, elmi kadrların hazırlanmasında, elmi-tədqiqat mövzularının və laboratoriyaların formalaşmasında böyük işlər görmüşdür. 1949-1952-ci illərdə Azərbaycan EA Botanika İnstitutuna rəhbərlik etdiyi zaman institutun meşəçilik laboratoriyası və həmin ətrafda Botanika bağının, Mərdəkan qəsəbəsində isə Dendralogiya bağının yaradılmasına nail olmuş H.Əliyev bütövlükdə dağlıq və düzən ərazilərin ekocoğrafi problemlərini kifayət qədər öyrənmişdir. Alimin bu baxımdan "Böyük Qafqazın şimal-şərq hissəsinin meşə və meşə-bozqır torpaqları" adlı monoqrafiyası bu gün də torpaqsünasların və meşəçi mütəxəssislərin geniş istifadə etdiyi mənbədir.

Həsən Əliyev 1949-1952-ci illərdə Azərbaycan EA Nəbatat İnstitutunun direktoru olan zaman onun rəhbərliyi altında "Azərbaycan florası" kitabı hazırlanmışdır. Bu da alimin dendralogiya elminə dərinlən bələd olduğunu sübut edirdi. Alim kitabında ağac və kol cinslərinin dendraloji xüsusiyyətlərini açıqlamaqla bitki örtüyünün elmi əsaslarla qiymətləndirmişdir. Kitabda Azərbaycanın Kiçik Qafqaz, Talış dağlıq zonası və Mərkəzi Aran ərazilərində bitki örtüyü təhlil edilməklə onların ekocoğrafi və dendraloji əhəmiyyətlərinin ətraflı şəkildə elmi izahı verilmişdir.

1952-1957-ci illərdə Həsən müəllim Elmlər Akademiyasının akademik katibi vəzifəsində işləmişdir. Həmin illər o, meşə torpaqlarının öyrənilməsinə ən vacib tədqiqat işi hesab edərək meşə torpaqsünashlıq laboratoriyasını yaratmışdır. Laboratoriyada Böyük Qafqazın torpaqlarının genetik - coğrafi cəhətləri araşdırılmışdır.

Həsən müəllim 1959-cu ildə Mərdəkan qəsəbəsindən Bərdə şəhərinə köçürülən Azərbaycan Elmi Tədqiqat Meşə Təsərrüfatı və Aqromeşəmeliorasiya İnstitutunun dövrün tələblərinə cavab verən laboratoriyalarının, həmin əraziyə münasib dendralogiya bağının yaradılması üçün 150 hektarlıq ərazinin müəyyənləşdirilməsinə nail olmuş və lazımı elmi məsləhətlər vermişdir.

Akademik Həsən Əliyev Bakıda və respublikanın digər şəhər və rayonlarında ekoloji tədbirlərin həyata keçirilməsində elmi seminarlara rəhbərlik edərək maraqlı mühazirələr və çıxışlar edirdi. 1970-ci illərəcən Abşeron yarımadasının, xüsusilə Bakı şəhərinin yaşıllaşdırılması demək olar ki, tələblərə cavab vermirdi. Onun 10 ildən artıq yaşıllaşdırma işləri sahəsində apardığı elmi və təşkilati işin bəhrəsi olaraq 1982-ci ildə Bakıda adambaşına düşən yaşıllıq norması 7-8 m²-dən 18-20 m²-ə çatdı. Bu hal isə ekoloji baxımdan hər adama düşən yaşıllıq normasına uyğun idi. Alim Coğrafiya İnstitutuna rəhbərlik etdiyi illərdə torpaq-ekoloji tədqiqatları və meşəçilik elminin inkişafına geniş yer vermiş, Azərbaycanda 40 min hektardan artıq meşə altından çıxmış torpaqlardan daha səmərəli istifadə etməyin yollarını müəyyənləşdirmişdir.

Həsən Əliyev Azərbaycan Təbiəti Mühafizə Cəmiyyətinin Mərkəzi Şurasını təşkil edərək onun 20 il rəhbəri olmuşdur. O, yaradıcı alimləri, təbiətsevərləri həmin cəmiyyətin ətrafında toplayaraq geniş ictimaiyyətin səyini Azərbaycan təbiətinin mühafizəsi işinə cəlb etmişdir. Daha sonra "Azərbaycan təbiəti" jurnalını təsis etməklə bütün respublika ictimaiyyətinin diqqətini həmin sahəyə yönəltdirmişdir. Həmin vaxtlarda Xalq şairi, təbiət vurğunu Məmməd Arazla birlikdə "Azərbaycan təbiəti" ən çox sevilən jurnallardan biri idi. Jurnalda elm adamları, mütəxəssislər və ekoloqlar təbiətsevərləri düşündürən və möcüzəli təbiətin sirlərini açıqlayan məqalələrlə çıxış edirdilər.

Akademik Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və təbiəti bərpa məsələlərinin elmi-praktiki əsaslarını yaratmış və çox uzaqgörənliklə bu sahədə kadr hazırlığına böyük ehtiyac olduğunu göstərmişdir. Məhz bu ideya ilə əlaqədar 1979-cu ildə respublikamız üçün indiki Bakı Dövlət Universitetinin Coğrafiya fakültəsinin nəzdində "Ətraf mühiti mühafizə və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə" kafedrasının yaradılması təklifini vermiş və həmin kafedranın açılmasında səyini əsirgəməmişdir. Həmin vaxtdan bugünə qədər kafedrada onun davamçıları, yetirmələri - müəllim-professor heyəti fəaliyyət göstərir.

Lakin onun elmi fəaliyyəti, təşkilatçılıq bacarığı bunlarla məhdudlaşmamışdır. Həsən Əliyev 1980-ci illərdən başlayaraq Azərbaycan Təbiəti Mühafizə Cəmiyyətinin Bilik Cəmiyyəti ilə birgə keçirdiyi elmi seminarlarda təbiətsevərlərin, ekoloqların qarşısında elmi-praktiki əhəmiyyət kəsb edən mühazirələrlə çıxış etmişdir. O, çıxışlarında Azərbaycan flora və faunasının ciddi mühafizəsini təşkil etməklə yanaşı, bir sıra vacib işlərin başlanmasının lazım olduğunu bildirirdi. Deyirdi ki, dünya meşələrinin çox kiçik tərkib hissəsi olan Azərbaycan meşələri cins tərkibi ilə yüksək zənginliyə malikdir. Ümumi ərazimizin 12 faizə qədərini təşkil edən meşə fondunda dünyada nəslə kəsilməkdə olan 70-dən artıq ağac və kol cinsləri mövcuddur. Akademikin təşəbbüsü ilə 1982-ci ildə Azərbaycan hökuməti belə əraziləri təbiət abidələri kimi qiymətləndirərək onun pasportlaşdırılmasını həyata keçirdi.

Həsən müəllim ictimaiyyət qarşısındakı mühazirələrində meşələr və onlardan istifadə mədəniyyətindən də geniş danışdı. O, meşələrin necə gəldi qırılmasını, həmin sahəyə yersiz texnika ilə "hücum" çəkməyin yolverilməz olduğunu videokameralarla lentə alır, çəkdiyi epizodlar ətrafında müzakirələr aparırdı.

Həsən Əliyev Tuqay meşələrinin seyrəlməsinə və onların yarım səhralara çevrilməsinə daim diqqət yetirir, bu bəlanın qarşısını almaq üçün elmi təhlillər aparır, yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin fikirlərini öyrənirdi. Tuqay meşələrinin genofonduna daxil olmayan, torpaq və iqlim şəraitinə uyğunlaşmayan ağac və kol cinslərinin bərpasına etiraz edən alim Tuqay meşələrinin yerində alma, armud, nar bağlarının salınmasına qarşı çıxırdı. O, həmin ərazilərdə uzunsaplaq palıdın, qovağın, saqqızın, qarağacın və əraziyə uyğun olan digər bitkilərin əkilməsinə məsləhət bilirdi. Əkinlərə baxış zamanı bildirirdi ki, Kür boyu Eldar şamı əkilməsi təqdirəlayiqdir. Lakin onun yangın təhlükəsi daha böyük olduğu üçün müxtəlif cinslərlə qarışıq əkilməsi məsləhətdir.

Akademiki Azərbaycandan kənarda da yaxşı tanıyırdılar. Alimin əsərləri, xüsusilə biogeosenologiya, biocoğrafiya, torpaq eroziyası sahələrində apardığı elmi tədqiqat işləri rus, ingilis və b. dillərdə çap olunaraq ABŞ-də, Almaniyada, Rusiyada, Fransada, Yaponiyada və b. ölkələrdə yayılmışdır. Hələ 1960-cı ildə Brüsseldə "Azərbaycanın dağlıq rayonlarında torpaq eroziyasının inkişafı və bu prosesin qarşısının alınması cəhdi" adlı monoqrafiyası çap olunmuş və əsər elm adamları tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Azərbaycanın müxtəlif ərazilərində, xüsusilə aran Qarabağda daha böyük massivə malik saqqız meşələri alimin daim diqqət mərkəzində idi. O, 1970-ci illərdən başlayaraq 400 ildən də yuxarı yaşı olan saqqız, palıd, qarağac və s. cinslərdən ibarət Soltanbud meşəsində stasionar təcrübə sahəsi yaratmışdır. Həsən Əliyev mütəmadi olaraq həmin sahənin müşahidəsi ilə məşğul olur, burada əsasən təbii bərpanın gedişatını izləyirdi. Hətta vəhşi heyvanların (eləcə də ev heyvanlarının) təbii bərpaya mane olmasının qarşısını almaq məqsədilə qaratikan kollarından meşə daxilində çəpərlər çəkirdirdi. Həmin sahələr onun təşəbbüsü ilə təbiət abidəsi kimi 1982-ci ildə dövlət tərəfindən pasportlaşdırılmışdır.

Həsən Əliyev Kiçik Qafqazın da ən qiymətli meşə sahələrinin ciddi qorunmasını və onun bərpasını arzulayırdı. O, çinarın, qırmızı palıdın və ayıfındığı kimi baş cinslərin Kiçik Qafqazda böyük meşə əmələgətirmə funksiyasını həmişə qeyd edirdi və bildirirdi ki, bu ərazilər ciddi mühafizə və təbii bərpa üçün yüksək təsərrüfat fəaliyyəti tələb edir.

Həsən Əliyevi ən çox düşündürən Bakının ümumi ekoloji vəziyyəti idi. O, neft tullantılarına, mədən sularına, külək və su eroziyalarına və digər antropogen təsirlərə məruz qalmış əhalisi sıx, sənayesi müxtəlif texnoloji proseslərə malik olan şəhərə xüsusi diqqət göstərməyi vacib sayır və bildirirdi ki, əhalinin sağlamlığı naminə yaşıllaşdırma işlərinə geniş yer verilməlidir. Odur ki, çirklənmiş torpaqlar təmizlənməli və həmin ərazilərdə fitokultivasiya işləri yerinə yetirilməlidir.

Akademik təəssüf hissi ilə qeyd edirdi ki, Mərdəkan Dendralogiya bağı, Nəbatat bağı və Bakı ətrafında olan parklarımız və bağlarımız elmi-tədqiqat işləri aparmaq, təcrübə aparmaq və tədrisdə istifadə etmək üçün azlıq təşkil edir. Odur ki, Sumqayıt və Bakı şəhərləri arasında Ceyranbatan gölünün ətrafında adi meşə əkinləri ilə yanaşı, həm də elmi-tədqiqat işləri aparmaq məqsədilə dendralogiya bağı salınmasını məsləhət bilirdi. O, bu zaman Krımda Qara dəniz sahillərində olan Botanika bağının həm mədəni, həm də təbii funksiyalarını əks etdirməklə orada yüzlərlə alimlərin fəaliyyət göstərməsindən danışdı. Belə bir bağın Abşeronda da yaradılması onun böyük arzularından biri idi.

Alim elmin bir çox sahəsində fundamental tədqiqatlar aparmaqla təbiətşünaslıqda, ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində kadr hazırlığını yüksək səviyyədə həyata keçirməklə böyük irs yaratmışdır. Onun nümunəvi xidmətlərindən bu gün də elmimizin və təhsilimizin inkişafında, kadr hazırlığında istifadə edilir.

Azərbaycan. - 2023.- 15 dekabr. - № 274. - S. 11.

O, təbiəti sevib sevdirdi

Həsən Əliyev bütün dünyada ekologiya elmləri sahəsində güclü nəzəriyyəçi və böyük mütəxəssis kimi tanınırdı

Zümrüd Qurbanqızı

Təbiətin füsunkar gözəlliyi sayılan meşələr onun uşaq zehninə ilk yazılanlardan biri olmuş, təbiətə məhəbbəti isə babası Cəmər kişi öyətmişdi. Torpağa bağlı olan bu insanın bir vaxt: "Bitkilər də insan kimi canlıdır, onların insan həyatındakı, ümumiyyətlə, təbiətdəki rolu əvəzsizdir", - sözləri balaca Həsənin uşaq yaddaşına möhkəm yazılmış, ədəbiyyatçı, rəssam olmağı arzulayarkən taleyini təbiətə, torpağa bağlamışdı. Əlinə qələm alıb torpağın tədqiqinə başladığı ilk anlardan anlamışdı ki, torpağın dərdi böyükdür, onu görmək, düşünmək və hiss etmək lazımdır. Sonralar torpaqla bağlılığı artdıqca, onu "dinlədikcə" belə bir qənaətə gəlmişdi: doğma ana övladı üçün fəryad etdiyi kimi, torpaq da öz dərd yükünü bölüşmək üçün fəryad qoparır, ana övlad üçün nə qədər şirindir, torpaq da insan üçün o qədər əzizdir. Və insan "ana torpaq", "ana Vətən" deyib ömrünün ən son anında onu bağrına basır, rahatlığını onda tapır.

Həsən müəllim sonralar həyatın çətinlikləri ilə üzləşib bir qədər "bərküyəndə" demişdi: "Yaşılıq əhatəsində insanı işıqlı fikirlər öz ağuşuna alır, xoş əhvali-ruhiyyə, qurub-yaratmaq eşqi güclənir. Məlum həqiqətdir ki, meşəni - Yer kürəsinin bu yaşıl kəmərinə bircə an təsəvvür etməsək, demək, bəşər də yoxdur. Yaşılığa ölçüsüz-biçimsiz hücum insana qarşı yönəlmiş ən ağır "müharibə"dir. İnsan ağılı, insan zəhməti isə bu "müharibəni" dəf etməyə qadirdir".

Uşaqlığı çətin keçmişdi Həsən müəllimin. 1907-ci il dekabrın 15-də Ermənistanın Sisian rayonunun Cəmərli kəndində anadan olmuş, 1917-ci ildə ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri qırğın nəticəsində bütün Zəngəzur mahalının əhalisi kimi onun da ailəsi deportasiya edilmiş, Naxçıvana köçmüşdü. 1917-1924-cü illərdə müxtəlif işlərdə işləmiş, 1925-ci ildə kənd axşam məktəbinə daxil olmuşdu. 1930-cu ildə Naxçıvan Kənd Təsərrüfatı Texnikumunu bitirmiş, təhsil aldığı illərdə Naxçıvan Muxtar Respublikası Torpaq Komissarlığının kənd təsərrüfatı zərərvericilərilə mübarizə şöbəsinin işçisi olmuşdu.

Bir müddət Naxçıvan Pambıq Birliyində, sonra Azpambıq birliyinin Gəncə dairəsi üzrə təlimatçısı vəzifəsində işləmiş, 1932-ci ildə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunu (indiki AKTA) bitirib Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Pambıqçılıq İnstitutunun aspiraturasına daxil olmuş və 1934-cü ildə oranı bitirmişdir.

1934-cü ildə 27 yaşlı Həsən Əliyev Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Pambıqçılıq İnstitutunun Ucar rayonunun mərkəzində yerləşən Şirvan Zona-Təcrübə Stansiyasının direktoru vəzifəsinə təyin edilmiş, iki il sonra keçmiş SSRİ Elmlər Akademiyası Azərbaycan filialının Torpaqşünaslıq bölməsinin elmi işçisi vəzifəsinə işə götürülmüş, eyni zamanda həmin bölmənin elmi katibi vəzifəsini icra etmişdi. 1935-ci ildə Ümumittifaq Torpaqşünaslıq Cəmiyyətinin üzvlüyünə qəbul edilmiş, elmi-tədqiqat işi ilə yanaşı, ali məktəblərdə də dərs deməyə başlamış, 1937-ci ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun coğrafiya fakültəsində assistent vəzifəsində çalışmış, 1939-cu ildə keçmiş Ümumittifaq Coğrafiya Cəmiyyətinin üzvlüyünə daxil olmuşdur.

İkinci Dünya müharibəsində iştirak edən Həsən müəllim keçmiş SSRİ EA Azərbaycan filialının üzvü olmuş, coğrafiya bölməsinə rəhbərlik etmiş, 1944-cü ildə kənd təsərrüfatı elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır.

1949-1952-ci illərdə AMEA Botanika İnstitutunun direktoru vəzifəsində çalışan Həsən Əliyev 1952-ci ildə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı nazirinin birinci müavini və həmin il Azərbaycan KP MK-nın katibi vəzifəsinə irəli çəkilmişdir.

Meşə torpaqlarının coğrafiyası, respublika torpaq xəritələrinin hazırlanması, ekoloji problemlərin beynəlxalq aləmdə təbliği 1968-1987-ci illərdə Azərbaycan EA Coğrafiya İnstitutunun direktoru, 1987-1993-cü illərdə isə direktorun məsləhətçisi vəzifələrində işləyən Həsən Əliyevin əsas tədqiqat sahəsi idi. Ömrünü təbiəti mühafizə problemlərinin həllinə həsr etmiş, milli kadrların yetişdirilməsində, onların hərtərəfli inkişafında mühüm rol oynamışdır. "Azərbaycan təbiəti" jurnalının yaradıcısı və baş redaktoru, coğrafiya üzrə bir sıra elmi şuraların üzvü, Azərbaycan Coğrafiya Cəmiyyətinin, Təbiəti Mühafizə Cəmiyyətinin prezidenti olmuş, Yunanıstan, Kanada, Polşa, ABŞ, Rumıniya, İsveç, Macarıstan, Yaponiya, AFR və s. ölkələrdə elmi yaradıcılıq mübadilələri aparmışdır. 1976-cı ildə Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası Baş redaksiya heyətinin üzvü olmuşdur.

Elmdəki xidmətlərinə, ictimai-siyasi fəaliyyətinə görə bir sıra mükafatlara layiq görülmüş, "Lenin", "Qırmızı əmək bayrağı", "Şərəf nişanı", "Oktyabr inqilabı" ordenləri, Vavilov adına qızıl medal və s. təltif edilmişdir. Bir neçə çağırış Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinə deputat seçilmiş, 1974-cü ildə elmdə xidmətlərinə görə ona "Əməkdar elm xadimi" adı, 1978-ci ildə təbiətin mühafizəsi və Azərbaycanın təbii ehtiyatlarından səmərəli istifadə üzrə kompleks işlərinə görə Dövlət mükafatı verilmişdir. Mindən çox elmi və elmi-kütləvi məqalənin, o cümlədən "Pirsaat düzənliyi torpaqları və perspektivləri", "Böyük Qafqazın şimali-şərq hissəsinin meşə və meşə-bozluq torpaqları", "Böyük Qafqazın şərq hissəsinin litogen torpaqları", "Tuqay meşələrini qoruyaq", "Həyəcan təbili", "Qəhvəyi meşə torpaqları" və s. əsərlərin müəllifidir.

Həsən Əliyev nəinki Azərbaycan, həmçinin dünyada torpaqşünaslıq, təbiəti mühafizə və ekologiya elmləri sahəsində güclü nəzəriyyəçi və böyük mütəxəssis kimi tanınırdı. Onun "Həyəcan təbili" klassik kitabı bütün təbiətsevər xalqımıza bir çağırış və milli kitab oldu. Quru meliorasiya və fitomeliorasiya tətbiqi metodları Azərbaycanda aqrar islahatların inkişafında gərəkli təcrübə mənbəyi idi.

Akademikin 1982-ci ildə dərc edilmiş "Həyəcan təbili" əsəri respublikamızda təbiətin mühafizəsi və bərpa işlərinin canlanmasına çox böyük təkan vermişdi. Həsən müəllim bu sanballı əsərində yazırdı: "Mən dünyanın bir çox ölkələrini gəzdim, lakin Qafqazın təbiəti qədər gözəl, romantik, dilbər guşəyə rast gəlməmişəm. Qafqazda da təbiət ən gözəl nemətlərini bizim respublikaya bəxş etmişdir... Meşə böyük sərvət, əvəzsiz nemətdir... Təbiətdə heç bir ünsürün "təklük eqoizmi" yoxdur. Bir ünsür digərinə söykənəkdir və ya digərindən söykənəcək istəyir".

Beləcə, Həsən müəllim təbiəti sevdi, sevdirdi. Onun ömür yolunu bütün varlığı ilə sevdirdi Azərbaycan təbiətinin göy qurşağına bənzətdilər, çünki onun rəng çalarlarında yaşamağın, xalqa ləyaqətlə xidmət etməyin hikməti, möcüzəsi həkk olunmuşdu. Azərbaycan adlı məmləkətə və bu məmləkətin insanlarına böyük məhəbbətin toplandığı bir ürək idi, Həsən müəllim, özü boyda bir ürək. Xalq şairi Məmməd Araz demiş: "Həsən Əliyevi həmişə əliqələmlı, qoltuğu kitablı görmüşük. Həmişə axtarışda, həmişə qayğıda...".

Respublika. - 2023.- 15 dekabr. - № 274. - S. 7.

Planetimizin iqliminə global təhdidlər

Dünyadakı təhlükəli istiləşmənin əsas mənbəyi tədricən artan "istixana effekti" hesab edilir

Sevinc Qarayeva

Bu gün dünyada 3 milyarddan çox insan təbiətdəki global istiləşmədən əziyyət çəkir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatından (ÜST) verilən məlumata görə, bir çox insanlar iqlim dəyişikliklərinin gözlənilməz nəticələri ilə üz-üzədir. Bu, qalıq yanacaqların istifadəsi ilə birbaşa bağlıdır. Vəziyyətdən çıxış yolunu mütəxəssislər qalıq yanacaq istehsalından imtina etməyi tövsiyə edirlər. Sadəcə istixana qazı emissiyalarını azaltmaq yetərli tədbir deyil. İqlim dəyişikliyi həm insanlardan qaynaqlanan emissiyanın səbəb olduğu istixana qazlarının hərəkətə gətirdiyi global istiləşməni, həm də bunun nəticəsində hava modellərində özünü göstərən böyükölçülü dəyişiklikləri əhatə edir. Əvvəlki dövrlərdə də iqlim dəyişiklikləri olmasına baxmayaraq, 20-ci əsrin ortalarından bəri insanlar Yer kürəsinin iqlim sisteminə misli görünməmiş dərəcədə təsir göstərərək və global miqyasda dəyişikliklərə səbəb olub.

İstiləşmənin ən əsas hərəkətverici qüvvəsi 90 faizdən çoxu karbon qazı (CO₂) və metandan ibarət olan istixana qazlarının emissiyasıdır. Antropogen amillər sırasında azot oksidi, azot-1 oksid və xlor-flor birləşmələri də yer alır. Bu emissiyaların əsas mənbəyi enerji istehlakı üçün təbii yanacaqların (kömür, neft və qaz) yandırılması olsa da, kənd təsərrüfatının, ağacların kəsilməsinin və sənaye proseslərinin də rolu var. Eyni zamanda məişət tullantıları, avtomobillərin hava buraxdıqları qazlar da atmosferi çirkləndirməklə istiləşməyə yol açır. Son əsrə, xüsusən də son 30-50 ildə müşahidə olunan global istiləşmə onilliklər ərzində atmosferdə toplanan su buxarı, karbon dioksid, metan, azot oksidi xloroflor karbonlar kimi günəş işığı ilə qızdırılan, Yer səthindən infraqırmızı istilik şüalarını udan qazlar tərəfindən əmələ gəlir. Başqa sözlə, Günəşdən gələn şüaların bir hissəsi ozon təbəqəsi və atmosferdəki qazlar tərəfindən sovrulur. Bir qismi litosferdən, bir qismi isə buludlardan geriye əks olunur. Yer üzünə çatan şüalar geriye dönmədən atmosferdəki su buxarı və digər qazlar tərəfindən tutulur. Bu hadisə günəş şüalarıyla istilənən, amma içindəki istiliyi çölə buraxmayan istixanaları xatırladır. Nəticədə atmosfer istiləşir ki, bu da "istixana effekti" adlanır.

İqlim dəyişikliyinə səbəb olan digər amil kosmosun istismarıdır. Kosmosa buraxılan raketlər atmosferin yuxarı həddində ozon qatını zədələyir və atmosferdə "istixana effekti" yaranır. Ozon təbəqəsinin incəlməsi də global istiləşməyə yol açan digər səbəbdır.

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev deyir ki, Azərbaycan iqlim dəyişikliyi ilə bağlı məramlara sadıqdır: "Sevindiricidir ki, Azərbaycanın COP29-a ev sahibliyi etmək üçün namizədliyi ilə bağlı qrup daxilində ümumi konsensus var. Biz bütün ölkələrə, xüsusən də Şərqi Avropa Qrupuna və ev sahibi Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinə göstərdikləri dəstəyə görə minnətdarıq. Biz COP29-un uğurunu təmin etmək üçün hər kəslə əməkdaşlıq çərçivəsində inklüziv işləyəcəyik. Qoy COP28 bizi hamı üçün daha davamlı və təhlükəsiz gələcəyə aparsın".

M.Babayev vurğulayır ki, Azərbaycan global səylərə töhfə verməyə tam sadıqdır və iqlimə təsirlərin azaldılması üzrə fəaliyyətlərdə fəal iştirak edir: "Bu fəaliyyətlərə ümumi elektrik enerjisi qoyuluşunda bərpa olunan enerji mənbələrinin payının əhəmiyyətli dərəcədə artırılaraq 2030-cu ilə qədər 30 faizə çatdırmağı hədəfləyirik. Biz, həmçinin enerji səmərəliliyinin artırılması, aşağı emissiyalı nəqliyyata keçid, şəhər nəqliyyatında innovativ həllər, sənayedə aşağı karbonlu təmiz texnologiyaların tətbiqi, tullantıların idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi və meşələrimizin artırılması üzrə tədbirlər həyata keçiririk. Hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə munaqişə sonrası genişmiqyaslı bərpa, yenidənqurma və reinteqrasiya işləri aparılır. Bu fəaliyyətlər iqlimə dost, ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyalara, həmçinin "ağıllı" və "yaşıl" yanaşmalara əsaslanır. "Yaşıl enerji" zonasının yaradılması, dayanıqlı kənd təsərrüfatı, ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyat, ağıllı şəhərlər, ağıllı kəndlər kimi innovativ yanaşmalar və minlərlə hektar sahədə meşələrin bərpası vasitəsilə azad edilmiş əraziləri 2050-ci ilə qədər "Karbon Neytral" zonasına çevirmək əzmindəyik".

M.Babayev bildirir ki, Azərbaycan da iqlim dəyişikliyi ilə bağlı mühüm addımlar atmaqdadır: "Emissiyaların atılmasında tarixi məsuliyyəti və iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizədə ölkələrin müxtəlif imkanlarını nəzərə alaraq, fəaliyyətlərimizin əsasını təşkil etməli olan ümumi, lakin fərqli məsuliyyət prinsipini dəstəkləyirik. Həmçinin iqlim fəaliyyətin sürətləndirilməsi üçün vacib olan adekvat maliyyə dəstəyinin və texnologiya transferinin vacibliyini vurğulayırıq".

Ekologiya və təbii sərvətlər nazirinin müavini Umayra Tağıyevaya görə, sürətlə inkişaf edən iqtisadiyyatlar qlobal emissiyaların böyük hissəsini təşkil edir və bu məsələdə ölkələrin mövqeləri fərqlidir: "İnkişaf edən bəzi ölkələr bildirirlər ki, vaxtilə belə bir vəziyyət yaratmış bu ölkələrin tarixi məsuliyyəti var. Digər tərəfdən, çox sürətlə inkişaf edən iqtisadiyyatlar var və hazırda qlobal tullantıların böyük bir hissəsi onların payına düşür".

Nazir müavini deyir ki, Azərbaycanın qlobal emissiyalarda payı çox cüzi, yəni cəmi 0.15 faizdir. Buna baxmayaraq, beynəlxalq səylərə dəstək üçün Azərbaycan konvensiyanın katibliyinə öz yeni öhdəlikləri haqqında məlumatı təqdim edib. Azərbaycan 2050-ci ilə qədər istilik effekti yaradan qazların emissiyalarının daha 40 faiz azaldılması haqqında öhdəlik götürüb: "Eyni zamanda işğaldan azad olunmuş ərazilərin karbon neytrallığı zonası elan olunub. İqlim dəyişmələrinə təsirlərin azaldılması üçün dünya təcrübəsində yaşıllaşdırma fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin böyük əhəmiyyəti var. Azərbaycan yaşıllaşdırma fəaliyyətinə görə regionun lideridir. Təkcə bu il ərzində 2 milyon ağac əkilib, gələcəkdə Azərbaycanın karbon imisiyalarının azaldılmasında rolu olacaq. İlin sonuna qədər rəqəmin 3 milyona çatdırılması nəzərdə tutulur".

U.Tağıyeva qeyd edib ki, Azərbaycan iqlim dəyişmələrinə həssas olan ölkələrdəndir: "Son illərin statistik təhlilləri göstərir ki, ölkəmizin iqlim dəyişmələrinə həssaslıq indeksi artır. Ölkələrin qarşısında duran əsas vəzifə erkən xəbərdarlıq sisteminin yaradılmasıdır. 2027-ci ilə qədər hər kəs üçün əsas vəzifə qoyulub. Ölkəmiz hidrometeoroloji sahədə ən yeni müşahidə sistemləri ilə təchiz olunub".

Onun söylədiyinə görə, son zamanlar iqlim dəyişmələri səbəbi ilə bütün ölkələr təbii fəlakətlərin intensivliyi və təkrarlanması ilə problemlər yaşayır: "Çox təəssüf ki, inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq ölkələrdə iqlim dəyişiklikləri fəsadlar törədir. Yaxın illərdə bu iqlim dəyişikliklərinin sayı artacaq. Bu, bəşəriyyət üçün böyük çağırışdır".

U.Tağıyeva əlavə edib ki, Azərbaycan hökuməti öz üzərinə iddialı öhdəlik götürüb və atmosfərə istixana qazı emissiyalarını 40 faiz azaltmağı planlaşdırır: "İndi söhbət bütün ölkələrin tullantıları azaltmaq üçün daha iddialı öhdəliklər götürməsindən gedir. Digər məsələ isə uyğunlaşma ilə bağlıdır. Biz yeni iqlimə uyğunlaşmalıyıq. Hazırda anomal hava hadisələri daha tez-tez baş verir. Bəzən bu hadisələr bəzi regionlar üçün xarakterik deyil. Onlar mövsümdən kənar müşahidə olunur, intensivlikləri baxımından da xarakterik deyillər. Tamamilə qeyri-adi proseslər baş verir. Yəni doğrudan da artıq iqlim dəyişib. Bəs bununla bağlı nə etmək olar? İki yol var. Alimlər hesab edirlər ki, atmosfərə atılan istixana qazlarını azaltmaq lazımdır. Üstəlik, 2030-cu ilə qədər qlobal emissiyalar 40 faizdən çox azalmalıdır. Bununla bağlı müxtəlif rəqəmlər var: 42 faizdən 47 faizə qədər. Yalnız bu halda qlobal temperaturun artımını 1,5 dərəcədən aşağı saxlamaq mümkün olacaq. Dünya alimlərinin hazırladığı iqlim ssenarilərinə əsasən, əgər temperatur 1,5 dərəcədən çox qalxarsa, o zaman iqlimdə çox ciddi dəyişikliklər baş verəcək".

Milli Məclisin Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya komitəsinin sədri Sadiq Qurbanov dünyanın ekoloji təhlükə ilə üzləşdiyini bildirib: "Artıq həyəcan təbili çalınır. Bir çox dövlət su resurslarının tükənəcəyini, quraqlığın başlayacağını bildirir. Amma onlar unudurlar ki, bunun əsas səbəblərindən biri minalardır".

Millət vəkili qeyd edib ki, minalar təkcə insanları fiziki şəkildə öldürmür, həm də ekologiyaya ziyan vurur: "Dünya dövlətləri bir tərəfdən bu təhlükədən danışır, digər tərəfdən də Fransa kimi dövlətlər Ermənistanı silahlandırır. Bu, ikili standartlardır".

S.Qurbanov əlavə edib ki, Azərbaycanın çox nadir heyvanları da mina terrorunun qurbanı olub: "Bu, bəşəri dəyərlərə hörmətsizlikdir. Bunu dünya dövlətləri özləri edir. Azərbaycan BMT-nin qəbul etdiyi, amma icra edə bilmədiyi qətnamələri yerinə yetirən ölkələr səviyyəsinə qaldırdı. İndi Azərbaycan gücünü dünyanın bərpasına istiqamətləndirməlidir".

Sutəmizləyici stansiyalarda ekoloji risklərin idarə edilməsinə sistemli yanaşma

Tarixazər Z.Ə., Hüseynzadə M.T.

“Azərsu” ASC, “Sukanal” Elmi-Tədqiqat və Layihə İnstitutu, Bakı, Azərbaycan

Abstract. Natural disasters or emergencies at water management facilities caused by the external impact of the natural environment form an ecological risk. Analysis and management of environmental risks play an essential role in developing principles and practical measures aimed at protecting and functioning ecosystems. The study of environmental risks of industrial enterprises and ways to influence them contributes to optimizing management decisions. The methodology for assessing the sustainability and ecological well-being of water supply stations is associated with solving the problem of quantitative description of a large number of processes that determine the properties of ecosystems. Risk assessment can be performed both component-by-component and in various combinations depending on the completeness of the study data. To effectively assess environmental risk in a particular area, it is necessary to develop a systematic methodological approach based on which it is necessary to develop methods that take into account the characteristics of economic entities exposed to risk, sources of risk, and the specifics of the manifestation of the consequences of certain natural disasters. Therefore, depending on the solved problem of preventive measures, it is necessary to optimize the combination of parameters, accuracy of forecasting and depth of forecasting of environmental risk.

Key words: environmental risk methodology, complex of treatment facilities, environmental risk assessment, impact of the natural environment, sustainability assessment.

Аннотация. Стихийные бедствия или чрезвычайные ситуации на объектах водного хозяйства, вызванные внешним воздействием природной среды, формируют экологический риск. Анализ и управление экологическими рисками играют важную роль в разработке принципов и практических мер, направленных на защиту и функционирование экосистем. Исследование экологических рисков промышленных предприятий и способов воздействия на них способствует оптимизации управленческих решений. Методика оценки устойчивости и экологического благополучия станций водоснабжения связана с решением задачи количественного описания большого количества процессов, определяющих свойства экосистем. Оценка риска может проводиться как покомпонентная, так и в различных сочетаниях в зависимости от полноты данных исследования. Для эффективной оценки экологического риска в конкретной сфере необходима разработка системного методического подхода, на основе которого необходимо разработать методы, учитывающие особенности хозяйствующих субъектов, подверженных риску, источники риска, специфику деятельности, проявление последствий некоторых стихийных бедствий. Поэтому в зависимости от решаемой задачи профилактических мероприятий необходимо оптимизировать сочетание параметров, точность и глубину прогнозирования экологического риска.

Ключевые слова: методология экологического риска, комплекс очистных сооружений, оценка экологического риска, воздействие на природную среду, оценка устойчивости.

Giriş

Cəmiyyətin intensiv inkişafı və istehlak həcmələrinin artması fonunda təbii ehtiyatların azalması, dövlətləri ciddi ekoloji problemlər qarşısında qoymuşdur. Şəhərlərdə və şəhər ətrafında, şəhər mühitinin insan orqanizminə təsiri kütləvi xarakter daşıyır: qaz tullantıları və dəyişiklikli su, səs-küyün, vibrasiyanın, elektromaqnit şüalanmasının təsirləri, şəxsi məlumat kontaktlarının çox olması, təbiətdən aralı, tikililərin eyni tipli olması və s.

Bütün bu amillər bir çox insanların şüurunda “ekologiya” sözünü, “həyəcan”, “mühafizə”, “qorunmaq” kimi anlayışlarla birləşdirir. Bununla belə, XXI əsrə aid olan texnokrat təfəkkür o qədər güclüdür ki, ekoloji problemlərin həllini vərmiş etdiyimiz yollarda görürlər: sənayedə istifadə edilən texnologiyalara nəzarət, təbiəti mühafizə qanunlarının qəbul edilməsi, “ekoloji təmiz” istehsal texnologiyalarının yaradılması və s.

Təbii fəlakətlərin təsiri nəticəsində dayanıqlığın qiymətləndirilməsinə, ekoloji əmin-amanlığa, ekoloji risklərin faktorlarının qiymətləndirilməsi və onların təsərrüfat obyektlərində monitoring göstəricilərinin aprobeasiyasına olan elmi maraq, müstəqil Azərbaycanın ekoloji siyasətinin prioritet məsələlərindəndir. Son onilliklərdə ölkədə ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılmasına yönəlmiş iri miqyaslı dövlət proqramları həyata keçirilir və həmçinin iri həcmli maliyyə vəsaiti tələb edən layihələr tətbiq edilir.

Bütün dövlət proqram və layihələrində su təsərrüfatı siyasətinə xüsusi diqqət yetirilir. Belə ki, Azərbaycan respublikasının 2017-2035-ci illər üçün nəzərdə tutulan strategiyası, su resurslarının idarə edilməsinin inkişafına

və mühafizəsinə, həmçinin beynəlxalq səviyyədə nəzərdə tutulmuş su təchizatı və sanitariya normalarına daha yaxşı uyğunlaşdırılmasına yönəlmişdir. Su təsərrüfatı obyektlərində təbii fəlakətlər və ya fəvqəladə hallar, ekoloji riski formalaşdırırlar. Ekoloji risklərin analizi və idarəedilməsi, ekosistemin fəaliyyətinə və mühafizəsinə yönəlmiş praktiki tədbirlərin və prinsiplərin hazırlanmasında mühüm funksiyaya malikdir. Ekoloji riskin qiymətləndirilməsi (EPA, 1998, Chemical risk assessment, 2001): ekosistem üçün bir və ya bir neçə stress yaradan faktorların təyin edilməsi və onların insan və ətraf mühitə vura biləcəyi təhlükəli təsirin təyin edilməsidir. Bu prosedur, ətraf mühitə insanın təsərrüfat fəaliyyətinin təsirinə ekoloji cəhətdən əsaslandırılmış normalarının və düzgün idarəçilik qərarlarının hazırlanması məqsədi ilə müxtəlif səviyyəli ekosistemə, antropogen faktorların təsiri haqqında məlumatların sistemləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi sistemini özündə birləşdirir. Beləliklə, ekoloji risk konsepsiyası - təsərrüfat obyektinin və təbii komplekslərin vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə yönəlmiş müasir metodiki yanaşmadır: mümkün neqativ ekoloji şəraitin proqnozlaşdırılması, onların minimallaşdırılması və idarəetmədə optimal həllərin tapılması.

İlk növbədə insan sağlamlığına təsir edən faktorlara münasibətdə ekoloji riskin qiymətləndirilməsi proseduru kifayət qədər öyrənilmişdir. Təəssüf ki, müxtəlif komponentlərdən və faktorlardan ibarət mürəkkəb təşkil olunmuş ekosistem üçün risklərin qiymətləndirilməsi hələlik kifayət qədər öyrənilməmişdir. Məsələn, ədəbiyyatda (EPA/630/R-00/002, 2000; Lee, 2000; Guidelines.... 2002; Ray, 2002; Ranke, 2004; Fabiano et al., 2004; EPA/630/P-03/001F, 2005; Foudoulakis, 2006; Baird et al., 2008; Palma et al., 2008; Chen et al., 2008; Strause et al., 2008) riskin qiymətləndirilməsi üçün verilən məlumatlar su ekosisteminin müxtəlif komponentlərini əhatə edir: çöküntüləri, biomüxtəlifliyi və s.

Materiallar və metodlar

Axtarışların məqsədi, Azərbaycanın su təsərrüfatı obyektlərinin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və onların ətraf mühitə antropogen təsirlərinin dərəcəsinin təyin edilməsindən ibarətdir. Beynəlxalq təbiəti mühafizə sənədlərində ətraf mühitə onların təsiri, “planlaşdırılan fəaliyyətlərin ətraf mühitə istənilən təsirlərini nəzərdə tutur: insanların sağlamlıq və təhlükəsizliyi, flora, fauna, torpaq, hava, iqlim, landşaft, tarixi abidələr və digər material obyektlər...” (Avropa Ətraf Mühit Agentliyinin..., 1990).

Azərbaycan Respublikasının “Ətraf mühitin mühafizəsi” qanununda, istehsalat müəssisələrinin istismarı zamanı ekoloji tələblərə riayət və ekoloji cəhətdən əsaslandırılmış texnologiyalardan istifadə edilməsinin labüdlüyü qeyd olunmuşdur. “... Su təsərrüfatı və kanalizasiya obyektləri effektiv təmizləmə və zərərsizləşdirmə vasitələri ilə təchiz olunmalıdır, təbiət resurslarından qənaətlə, rəşional istifadə olunmalıdır və ekoloji təhlükəsizlik tədbirləri görülməlidir” (“Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 8 iyun 1999-cu il tarixli, 678-İQ №-li).

Fəaliyyətdə olan su təsərrüfatı obyektlərinin ətraf mühitə təsirinə kompleks qiymətləndirilməsi prinsiplərinin metodikasında və təsərrüfat sistemlərinin özündə antropogen təsirlərin qiymətləndirilməsi səviyyəsində mühüm fərqlər mövcuddur. Belə olan halda ekoloji riskin qiymətləndirilməsində müxtəlif aspektlər nəzərdən keçirilir: obyektin təbiəti mühafizə sahələrinə nisbətən yerləşməsi, torpaqlardan istifadə, atmosferin mühafizəsi, su resurslarının mühafizəsi həmçinin istifadəsi və tullantıların utilizasiyası. Ona görə də, komponentlər üzrə elmi axtarışlar, antropogen təsirlərin növlər üzrə; uzunluğu, miqyası, təbii və təbii-təsərrüfat sistemləri daxilində bölünməsi tələb olunur.

Təhlil və müzakirələr

Ekoloji risk, istənilən başqa risklər kimi baş vermə ehtimalı və nəticələrinin ağırlığı baxımından qiymətləndirilir. Ehtimal nəzəriyyəsi hər hansı əlverişsiz hadisənin baş verməsi nəticəsində riski, təhlükənin, mümkün ziyanın kəmiyyət göstəricisi kimi təyin edir (cədvəl 1).

Cədvəl 1. Ekoloji riskin mənbələri və faktorları

Ekoloji riskin mənbəyi	Ekoloji riskin daha çox yayılmış faktoru
Təbii mühitə antropogen müdaxilə	Faydalı qazıntıların istehsalı nəticəsində landşaftın məhv edilməsi, süni su hövzələrin əmələ gəlməsi, intensiv meliorasiya işləri, yaşıllıqların məhv edilməsi

Təbii ətraf mühitə texnogen təsirlər	Təbii su hövzələrinin, havanın zərərli tullantılarla çirkləndirilməsi, torpağın istehsal tullantıları ilə çirkləndirilməsi, biosferin energetik çirkləndirilməsi və s.
Təbii hadisələr	Zəlzələ, sel, daşqın, sürüşmə, landşaft yanğını, quraqlıq və s.

Ekoloji risk ehtimalı yaradan istehsalat prosesləri və aspektləri, 14001:2015 seriyalı İSO tələblərinə uyğun olaraq daim öyrənilməli və qiymətləndirilməlidir. Riskə nələr səbəb ola bilər:

- Ekoloji aspektlər
- Qəbul edilmiş öhdəliklər
- Müxtəlif faktorlar, qəzalar və digər fəvqəladə hallar.

Ümumi görünüşdə ekoloji risklərin idarə edilməsi növbəti mərhələlərdən ibarətdir:

1-ci mərhələ. Ekoloji risklərin identifikasiyası. Göstərilən fəaliyyətlər üçün xarakterik olan risklərin təyin edilməsi və öyrənilməsi.

2-ci mərhələ. Riskin qiymətləndirilməsi. Onun baş vermə ehtimalının və dəyən ziyanın ölçülərinin təyin edilməsi.

3-cü mərhələ. Risklərin idarə edilmə üsulunun seçilməsi və tətbiq edilməsi.

Alınmış nəticələr əsasında idarəetmənin həlli variantlarının hazırlanması baş verir. Hər bir həll variantı, düzgün variant seçilmədiyi təqdirdə baş verə biləcək neqativ nəticələr nöqtəyi nəzərdən öyrənilir, daha sonra ekoloji risklərin ümumi kəmiyyət qiymətləndirilməsi hazırlanır və yekun qərar qəbul edilir.

Ekoloji riskin qiymətləndirilməsinin mümkün variantları:

1. Ehtimalın qiymətləndirilməsi və ya arzuolunmaz hadisənin imkanları (P).
2. Göstərilən hadisə baş verdiyi təqdirdə dəymiş “ziyanın” qiymətləndirilməsi (Y).
3. Ehtimalın və “ziyanın” uyğunlaşdırılması (klassik variantda bərabərlik $R=P \cdot Y$)
4. Riskin iki ölçülü koordinatlarda qiymətləndirilməsi (P; Y)

Dördüncü yanaşma onunla maraqlıdır ki, onun istifadəsi müxtəlif ekoloji şəraitləri daha geniş əhatə edir və daha çox məlumatlara malikdir. Bundan əlavə bu yanaşma, ciddi ziyanla nəticələnən lakin az ehtimal edilən və daha çox ehtimal edilən lakin az ziyan vuran hadisələri fərqləndirməyə və qiymətləndirməyə imkan yaradır. Ekoloji riskin kəmiyyət qiymətləndirilməsi, idarəetmə həllərinin seçilməsi üçün qərar qəbul edilməsinin əsasını təşkil edir.

Hal hazırda ekoloji risk konsepsiyası öz aktuallığını saxlayır, bu da öz növbəsində risklərin hesablanması daha çox yeni yanaşmaların əmələ gəlməsinə səbəb olur. Bu onunla izah olunur ki, bir tərəfdən ekoloji riskin dəqiq formalaşmış nəzəriyyəsi və onun hesablanmasının yekun metodologiyası yoxdur, digər tərəfdən - əldə olunan məlumatların müxtəlifliyi, öyrənilən obyektlərin xüsusiyyətləri, şəraitin müxtəlifliyi və s.

Ekoloji risk mövzusu ilə bağlı məqalələrin analizi, risklərin qiymətləndirilməsində müxtəlif yanaşmaların olduğu məlum olur. Belə ki, bir sıra xarici araşdırmalarda ekoloji risk meyarı kimi, deterministik təsvirdə konsentrasiya səviyyəsinin toksikliyə nisbəti göstərilir. Bu nisbi yanaşmada risk meyarı kimi, konsentrasiyanın YVQH (Карлин, 2011) nisbətən artması ehtimalı göstərilir.

Məsələn, ARAMIS Avropa layihəsində, sənaye obyektinin ekoloji risklərinin qiymətləndirilməsi üçün yanaşmanın hazırlanmasında, deterministik yanaşmadan istifadə edilmiş və sistem üçün təhlükə yaradan faktorlar toplusu kimi təyin edilən risk indeksi anlayışı qəbul edilmişdir. Riskin vacib xüsusiyyəti kimi, riskin ciddilik indeksi qəbul edilir hansı ki, təhlükə faktorlarının reallaşma ehtimalını və ciddi risk indekslərinin hər bir faktorunun spesifikliyini özündə birləşdirir. Spesifik indekslər effektin dörd səviyyəsi üçün 0-dan 100 bala qədər ölçülür (aşağı, geri çevrilə bilən, geri dönməz və katastrofik).

Riskin ciddiliyin ümumi indeksi, kritik hadisələrin baş vermə tezliyinin ehtimal edilən sayının, riskin uyğun ciddilik indeksi ilə cəmləməklə 0-dan 1000 aralığında təyin edilir. Sonra riskin ciddilik indeksinin dörd qradasiyası daxil edilir: əgər nəticələr 750-dən çoxdursa - risk ekstremal yüksəkdir, 750-300 risk yüksəkdir, 300-50 risk təhlükəsi ortadır, digər göstəricilər üçün - risk təhlükəsi aşağıdır (<https://unece.org>).

Bu üsulun üstünlüyü ondan ibarətdir ki, ölçüsüz indekslərin istifadəsi yoxlama prosedurunu sadələşdirir və alınan nəticələrin digər anoloji göstəricilərlə müqayisə edilməsinə imkan yaradır.

Həmçinin bu zaman göstəricilərin kəmiyyət dəyişikliklərinin sıfırla bir aralığında yerləşdirilməsi sadələşir bu da ümumi şkalada (Мочалова, 2009) müqayisəni həyata keçirməyə imkan verir. Ekoloji risklərin identifikasiyasının və qiymətləndirilməsinin ümumi metodikası yoxdur, müəssisə özü bunu təyin edir. Ekoloji risk-idarəetmənin standart metodologiyası - mərhələlər arasındakı qarşılıqlı əlaqəni nəzərdə tutur, hansılar ki,

ümumilikdə mövcud problemləri təyin etməyə, həlli yollarını hazırlamağa və bu qərarların praktiki realizə olunmasına şərait yaratmağa kömək edir. Risklərin identifikasiyasının və qiymətləndirilməsinin nəticələrinə əsasən, risklərin reyestri yaradılır və risklərin idarəedilməsi proqramı hazırlanır.

Müəssisələrin ekoloji risklərinin minimuma endirilməsi üsullarının aparılan analizi idarəetmə qərarlarının optimallaşdırılması üçün zəruridir. Məsələn, 2009-cu ildə L.A. Moçalovanın təklif etdiyi ekoloji risklərin idarəedilməsi üsulları, yaranmış şəraitdən asılı olaraq istənilən risk yaradan faktora və potensial olaraq mümkün ekoloji zərərlərin qiymətləndirilməsi üçün istifadəsi cədvəl 2-də göstərilmişdir. Müəllif tərəfindən təklif edilən üsullar ardıcıl xarakter kəsb edir, bununla belə müəssisə istehsalın sahə spesifikliyindən asılı olaraq öz strategiyasını hazırlayıb düzəlişlər edə bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, fəaliyyətdə olan su təsərrüfatı obyektlərinin ətraf mühitə təsirinin kompleks qiymətləndirilməsi prinsiplərinin metodikasında və təsərrüfat sistemlərinin özündə antropogen təsirlərin səviyyəsinin qiymətləndirilməsində əhəmiyyətli fərqlər mövcuddur. Bu halda ekoloji risklərin axtarıları zaman bir sıra məsələlər nəzərdən keçirilir: təbiəti mühafizə sahələrinə nisbətən obyektin yerləşməsi, su resurslarının istifadəsi və mühafizəsi, tullantıların utilizasiyası və s. Bunun üçün komponentlər üzrə elmi axtarılar, texnogen və antropogen təsirlərin növlər, müddət, miqyas üzrə bölünməsi, təbii və təbii-təsərrüfat sistemləri həddlərində intensivliyi tələb olunur.

Azərbaycan təbii: daşqınlar, zəlzələ, quraqlıq, sürüşmə, palçıq, palçıq-daş axınları və həmçinin texnogen, nəqliyyat və sənaye qəzalarına nisbətə həssasdır. 2023-cü ilin ikinci yarısında Azərbaycanın ərazisində yağan güclü leysan yağışlar, bir sıra bölgələrdə Astara, Lənkəran, Zaqatala və s. güclü sel axınlarına və daşqınlara səbəb olmuşdur.

Cədvəl 2. Ekoloji risklərin idarə edilməsi üsulları

İdarə etmə üsulları	Risk faktorları	Fəaliyyət strategiyası
Ekoloji risk anlamı	Xarici faktorların makro - mikro səviyyəsi	Yaranan riskə qarşı müəssisə maliyyə itkilərinə səbəb olan heç bir fəaliyyət göstərmir
Ekoloji riskin tərəfdaşlara ötürülməsi	Xarici faktorların minimal səviyyəsi	Risk tam və ya qismən digər obyektlərə ötürülür: podratçılar, həmin sahədə fəaliyyət göstərən digər müəssisələr
Özünü sığortalama	Xarici və daxili faktorlar	Müəssisə kompensasiya mənbəyi kimi xüsusi fondlar yaradır
Daxili ekoloji normaların tətbiqi	Daxili faktorlar	Ciddi nəzarət əsasında stimullaşdırma üzrə effektiv sistem tələb olunur: Cərimələr, yüksək mükafatlar,
Ekoloji ziyanın azaldılması	Daxili faktorlar, makro və mezo səviyyəli xarici faktorlar	Böyük miqdarda resurslar tələb edən (əmək, material, məlumat) xəbərdar və kompensasiya edici ekoloji tədbirlər həyata keçirilir
Ekoloji riskdən yayınma	Daxili və xarici faktorlar	Qəbul edilməz səviyyədə ekoloji riskin yaranmasına səbəb ola bilən istehsalat-təsərrüfat fəaliyyətlərindən müəssisənin imtina etməsi

Bir sıra ərazilərdən əhalinin çıxarılmasına ehtiyac yaranmışdır. Sel suları və daşqınlar bir sıra təhlükəli fəsadlar törətmişdir: çaylar məcrasından çıxmış yaşayış məntəqələrinin ərazisini su basmışdır, əkin sahələri məhv edilmişdir, kommunikasiya sistemlərinin fəaliyyətində fasilələr yaranmışdır və s. Sel və daşqınlar əsasən su mühafizə zonalarında təsərrüfat fəaliyyətinin aparılmasında xüsusi qaydalara əməl edilməməsi nəticəsində yaranır.

Boş torpaqların çatışmamazlığını əsas gətirərək yerli təsərrüfat subyektləri iqtisadi məqsədə uyğunluğunu nəzərə almadan çayların məcrasında torpağın inkişaf etdirilməsi kimi yanlış qərarlar verirlər. Bunun nəticəsində çayların məcrasında obyektlərin sayı artır və daşqınlar zamanı daha çox təsərrüfata ziyan dəyir.

Bundan əlavə, çay hövzələrinin avtomobil və dəmir yollarının, körpülərin torpaq tökmələri, sənaye və yaşayış tikililəri ilə inkişaf etdirilməsi çayın su buraxma qabiliyyətini azaldır və bu da sel suları gələn zaman daha çox ərazinin daşqınlardan ziyan görməsinə səbəb olur.

Digər tərəfdən hətta öz parametrlərinə görə kiçik daşqınlar nəticəsində bu tip proseslərin az ehtimal olduğu ərazilərin su altında qalması, kənd təsərrüfatı nəticələrinə səbəb olan proses kimi səciyyələndirilə bilər. Ona görə də, global iqlim dəyişməsi prosesləri baş verən şəraitdə, əvvəllər müşahidə edilməyən kənd təsərrüfatı prosesləri

baş verə bilər, hansılar ki, insan həyatına və sağlamlığına, həyat üçün vacib su təsərrüfatı kompleksləri stansiyalarına ciddi ziyan vura bilər.

Nəzərə almaq lazımdır ki, təbii fəlakətlər nəticəsində (zəlzələ, sürüşmə, sel və s.) yerüstü su təsərrüfatı qurğuları sistemləri (nasos stansiyaları, təzyiq qüllələri, təmizləyici qurğular və s.) daha asanlıqla zədələnir və dağıntılara məruz qalır. Qurğularda, anbarlarda, mühəndis tikililərində və kommunikasiyalarda dağıntı və zədələnmələr insanların normal həyat fəaliyyətinin pozulmasına səbəb olur (içməli su təminatının kəsilməsi, kanalizasiya və su təmizləyici sistemlərinin sıradan çıxması). Bu şəraitdə, su təsərrüfatı sistemlərinin enerji hissəsi: açıq tipli yarımstansiyalar və nəzarət-ölçmə cihazları çox həssas qrupa aiddir.

Təbii fəlakətlərdən mühafizə üçün, su təsərrüfatı sistemlərinin idarə edilməsi strategiyasında, iri həcmli material və maliyyə resursları tələb edən xüsusi mühəndis qurğularının inşasından əlavə, ekoloji risklərin monitorinqinin aparılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Səkil 1. Sel və daşqınlardan sonra yaşayış məntəqələrinin və tullantı su təmizləyici qurğuların vəziyyəti.

Əlbəttə ki, təbiət xarakterli fəvqəladə halların əksəriyyətinin qarşısının alınması mümkün deyil. Hətta müxtəlif zaman kəsiyi ərzində, eyni ərazidə bütün statistik göstəricilərin araşdırılmasına baxmayaraq, təbiət kəlakizmlərinin qabaqcadan baş verməsini təyin edərək xəbərdar etmək mümkün deyil. Xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır ki, alınan məlumatların böyük hissəsi qeyri dəqiqdir, çünki insan, istənilən təsərrüfat fəaliyyətində, təbii landşafta müdaxiləsinin nəticələrini hər zaman düzgün proqnozlaşdırmaq iqtidarında deyil.

Təbiət balanslaşdırılmış bir sistemdir, mühitin istənilən bir komponentinə edilən müdaxilə digər mühitdə dəyişikliklərə səbəb olur. Təbii riskin və fəsadlarının azaldılması, problemlərin kompleks həlli üçün, potensial və faktiki ziyanın risklərinin, təhlükələrin qiymətləndirilməsinin müasir metodlarının öyrənilməsi vacibdir.

Sənaye müəssisələrinin ekoloji risklərinin və onlara təsir üsullarının analizi idarə etmə qərarlarının optimallaşdırılmasına imkan yaradır.

Nəticə

Su təchizatı stansiyalarının ekoloji təhlükəsizliyinin və dayanıqlılığının qiymətləndirilməsi metodikası, ekosistemin xüsusiyyətlərini müəyyən edən çoxlu sayda proseslərin kəmiyyət təsviri edilməsi probleminin həlli ilə bağlıdır. Bu halda, proqram təminatlı riyazi modellərin və hesablama üsullarının tətbiqi edilməsi daha rahat və effektiv hesab olunur. Riskin qiymətləndirilməsi, komponentlər üzrə və həmçinin axtarış məlumatlarının dolğunluğundan asılı olaraq müxtəlif kombinasiyalarda hesablana bilər.

Baxmayaraq ki, elmi uğurlar təbii fəlakətlər haqqında anlayışların genişlənməsinə imkan yaratmışdır, həmçinin monitoring texnologiyalarının inkişafı müxtəlif mənbələrdən məlumatların alınmasını genişləndirmişdir yenə də ekoloji risklərin faktorlarının zəif yerləri haqqında məlumatların çatışmaması hiss olunur. Risk probleminin tədqiqatçıları qeyri müəyyən hadisələrin dərəcəsinin və mümkün neqativ nəticələrin qiymətləndirilməsi üçün müxtəlif üsullardan istifadə edirlər.

Bu üsullardan istifadə edilməsi, statistik məlumatların dolğunluğu, qiymətləndirilən obyektin xüsusiyyətləri, hadisələrin periodikliyi, proqnozlaşdırılması və s. baxımından əsaslandırılmışdır. Beləliklə, konkret bölgədə ekoloji riskin effektiv qiymətləndirilməsi üçün, sistemli metodiki yanaşma hazırlanmalıdır, harada ki, riskə məruz qalan təsərrüfat obyektinin xüsusiyyətləri, risklərin mənbəyi, müəyyən təbii fəlakətlərdən yaranan fəsadların spesifikasiyası nəzərə alınmalıdır. Ona görə də, qarşıya qoyulan məsələnin həllindən asılı olaraq, profilaktik tədbirlərin keçirilməsi üçün parametrlərin optimal uyğunluğu, ehtimalın dəqiqliyi və ekoloji risk ehtimalının əsaslandırılması labüddür.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Avropa Ətraf Mühit Agentliyinin və Avropa Ətraf Mühit İnformasiya və Nəzarət Şəbəkəsinin yaradılması haqqında 7 may 1990-cı il tarixli 1210/90 nömrəli Şura Qaydası (AET) /http://eulaw/edu.ru/old/documents/legislation/okr_sreda/evr_ag_okr_sred.html
2. "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu 8 iyun 1999-cu il tarixli, 678-İQ №-li.
3. https://unece.org/fileadmin/DAM/env/teia/doc/AP/Joint_inspection_project/Guidelines-RU.pdf
4. Карлин Л.Н. Экологические риски: теория и практика / Л.Н. Карлин, А.А. Музалевский. - СПб.: РГТУ, 2011, 446 с.
5. Мочалова Л.А. Методология и механизмы обеспечения экологической устойчивости промышленного предприятия: автореферат диссертации. ГОУ ВПО «Уральский государственный горный университет», 2009.
6. Тарихазер З.А., Гудратли А.Р. Исследование закономерностей природно-техногенных воздействий на водохозяйственные объекты Азербайджана. "Azərbaycan Mühəndislik Akademiyasının xəbərləri" Beynəlxalq elmi-texniki jurnalı, 2018-ci il, Bakı

References

1. Avropa Etraf Muhit Agentliyinin ve Avropa Etraf Muhit Informasiya ve Nezaret Shebekesinin yaradılması haqqında 7 may 1990 il tarixli 1210/90 nomreli Shura Qaydasi (AET) [Council Regulation (EEC) No. 1210/90 of 7 May 1990 establishing the European Environment Agency and the European Environment Information and Monitoring Network]. (In Azerbaijani). /http://eulaw/edu.ru/old/documents/legislation/okr_sreda/evr_ag_okr_sred.html
2. «Ətraf muhitin muhafizəsi haqqında» Azerbaydjan Respublikasının Qanunu 8 iyun 1999 il tarixli, 678 - IQ [Law of the Republic of Azerbaijan "On Environmental Protection" June 8 678-IQ dated 1999]. (In Azerbaijani).
3. https://unece.org/fileadmin/DAM/env/teia/doc/AP/Joint_inspection_project/Guidelines-RU.pdf
4. Karlin L.N. Ekologicheskiye riski: teoriya i praktika [Environmental risks: theory and practice] / L.N. Karlin, A.A. Muzalevsky. - St. Petersburg: RGGMU, 2011, 446 p. (In Russian).
5. Mochalova L.A. [Methodology and mechanisms for ensuring environmental sustainability of an industrial enterprise] abstract of the dissertation. State Educational Institution of Higher Professional Education "Ural State Mining University", 2009. In Russian).
6. Tarikhazer Z.A., Gudratli A.R. ssledovaniye zakonomernostey prirodno-tekhnogennykh vozdeystviy na vodokhozyaystvennykh ob"yektakh Azerbaydzhana [Study of patterns of natural and man-made impacts on water management facilities in Azerbaijan]. "Azərbaycan Mühəndislik Akademiyasının xəbərləri" Beynəlxalq elmi-texniki jurnalı, 2018-ci il, Bakı. In Russian).

Su problemləri. - 2023.-№2.-S.135-144.

COP29: Qlobal mesaj bu dəfə Azərbaycandan veriləcək

Lalə Mehralı

COP (Conference of the Parties; Tərəflərin Konfransı) 1995-ci ilin mart ayında Almaniyanın Berlin şəhərində BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyası üzərində ali qərarların verilməsi üçün yaradılmış qurumdur. COP bu konvensiyanın ən üst qərarverici orqanıdır. Konvensiyaya tərəfdaş olan, onu ratifikasiya edən ölkələr COP-da təmsil olunurlar. Hazırda bu ölkələrin sayı 198-dir.

“0” emissiyaya nail olmaq

COP-un missiyası konvensiyadan irəli gələn tələblərin, tövsiyələrin icrasına nəzarət etməkdir. Bu tələblər, əsasən, qlobal istiləşmə tempini səngitmək, qlobal istiləşməyə məruz qalan ərazilərin adaptasiyasına dəstək olmaq və 2050-ci ilə qədər “0” emissiyaya nail olmaqdır. Hər il keçirilən konfransa (COP) rəhbərlik və ev sahibliyi BMT-nin 5 regional qrupunu təmsil edən 198 ölkənin səsverməsi ilə seçilir. Bunlar Afrika ölkələri, Asiya ölkələri, Latin Amerikası və Karib ölkələri, Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri, Qərbi Avropa və digər ölkələrdir.

COP28 adlandırılan 28-ci konfrans 2023-cü ilin 30 Noyabr-12 Dekabr tarixlərində Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Dubay şəhərində keçirilib. Konfransda dünyanın 195 ölkəsindən təxminən 97 min nəfərdən çox nümayəndə heyəti iştirak etdi. İştirakçılar əsasən dövlət rəsmiləri, özəl sektoru təmsil edənlər, alimlər, tədqiqatçılar, ekspertlər, mətbuat nümayəndələri və digər əlaqədar tərəflər olub.

Gələn ilin noyabrında Bakıya 100 min nəfər qonaq gələcək

Növbəti, COP29 olaraq adlandırılan konfrans 2024-cü ilin 11-24 noyabr tarixlərində Bakı şəhərində keçiriləcək. Buna, COP28 konfransında iştirak edən 195-dən çox ölkənin yekdilliklə səsverməsi nəticəsində qərar verilib. Bakıda keçiriləcək COP29 konfransı çərçivəsində dünyanın təxminən 190-dan çox ölkəsini təmsil edən 80-100 min nəfərə qədər nümayəndə heyətinin qəbul edilməsi gözlənilir.

Qeyd edək ki, Azərbaycanın ən irimiqyaslı beynəlxalq tədbiri 8 min nəfərə yaxın qonağın qəbul edildiyi Avropa Oyunları olub. Məhz buna görə COP29, ölkə tarixində keçiriləcək ən böyük tədbir kimi xarakterizə olunur. Bu, həm ölkəmizin beynəlxalq arenada adının təkrar duyulması baxımından, həm də turizm potensialının artması, yerli, regional və beynəlxalq miqyasda kapitalın gözlənilməsi baxımından olduqca faydalı olacaq.

Nazir: “Azərbaycan məsuliyyətinin fərqindədir”

COP28-in dekabrın 11-də keçirilən plenar iclasında çıxış edən Azərbaycanın ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev qeyd edib ki, qarşılaşdığımız problemlər kollektiv fəaliyyət, razılaşdırılmış ümumi məqsəd və istəklərə sədaqət tələb edir. Azərbaycan iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə birgə səylərin əhəmiyyətini anlayır. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin nümayiş etdirdiyi güclü siyasi iradə və Şərqi Avropa Qrupunun üzvü olan dövlətlərin Azərbaycanın COP29-a ev sahibliyi etmək üçün ölkəmizin namizədliyini dəstəkləməsi bugünkü uğurumuzda həlledici rol oynayıb”.

Muxtar Babayev çıxışında Azərbaycanı COP29-un ev sahibi ölkəsi kimi dəstəkləmək qərarına görə Şərqi Avropa Qrupu dövlətlərinə dərin minnətdarlığını ifadə edib: “Zəngin mədəni irsi və dinamik enerjisi ilə bizim ölkəmiz dünya ictimaiyyətinin dövrümüzün aktual problemlərinin həlli istiqamətində bir araya gəlməsi üçün mühüm mərhələ olacaq. Biz iqlim dəyişikliyinə qarşı əlaqələndirilmiş cavab tədbirlərinin vacibliyini dərk edirik, birgə təşəbbüslər vasitəsilə təsirimizi gücləndirməyi və davamlı gələcəyə doğru irəliləyişi sürətləndirməyi hədəfləyirik”.

COP28 konfransında Azərbaycanın mədəniyyətini, tarixini, təbiətini və qazandığı uğurları əks etdirən videoçarx nümayiş olunub. COP-a ev sahibliyi bir payda olaraq BMT-nin beş regional qrupu arasında rotasiya edir. Hər regional qrup öz üzvlərindən bu konfransı təşkil edəcək bir ölkənin namizədliyini irəli sürmək üçün qərar qəbul etməlidir.

Ermənistan Azərbaycanın xeyrinə geri addım atdı

Xatırladaq ki, 2024-cü il COP29-a ev sahibliyi etmək növbəsi Şərqi Avropa regional qrupuna düşmüşdü. Sözügedən qrupa daxil olan ölkəmiz konfransın Azərbaycanda keçirilməsi ilə bağlı namizədliyini irəli sürüb. Məlumat üçün bildirək ki, COP29 konfransının keçirilməsi üçün Azərbaycanla yanaşı, Ermənistan və Bolqarıstan da namizədliklərini irəli sürüb. Dekabrın 7-də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası və Ermənistan Baş nazirinin Aparatı arasında aparılmış birbaşa danışıqların nəticəsi olaraq verilmiş birgə bəyanatda Ermənistan Azərbaycanın xeyrinə öz namizədliyini geri çəkib. Bundan sonra Bolqarıstan da öz namizədliyini geri götürüb.

Beləliklə, dekabrın 9-da Şərqi Avropa regional qrupu Azərbaycanı 2024-cü ildə COP-a ev sahibliyi edəcək ölkə kimi müəyyənləşdirib. Şübhəsiz ki, dünyanın ən böyük və mühüm dövlətlərarası tədbirlərindən biri olan COP29-a 2024-cü ildə ev sahibliyi etməsi ölkəmiz adına Prezident İlham Əliyevin növbəti təntənəli qələbəsidir. Həmçinin bu, Qoşulmama Hərəkətinə sədrliyimiz və Təhlükəsizlik Şurasına üzvlüyümüzdən sonra xarici siyasətimiz istiqamətində ən böyük uğurdur.

Qeyd edək ki, Azərbaycan BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına tərəf olmaqla global iqlim dəyişmələrinə qarşı mübarizəyə qoşulub. Ölkəmiz 1990-cı illə müqayisədə 2030-cu ilə qədər istixana qazlarının miqdarının 35 faiz azaldılmasını hədəfləyir. 2030-cu ildən sonra isə daha iddialı hədəf müəyyən edilib ki, bu da 2050-ci ilə qədər istixana qazlarının miqdarının 40 faiz azaldılmasından ibarətdir.

İqlimə düşmən kəsilən dünya

Konvesiyanın ali məqsədi iqlim sisteminə insanlar tərəfindən edilən və təhlükəli hesab oluna bilən bütün müdaxilələrin qarşısını almaqdır. TSKB İqtisadi Araşdırmalar Mərkəzinin hazırladığı “Həyat dərinədən bir nəfəsdür” başlıqlı hesabatda dünya üzrə 300 milyon uşağın maksimum səviyyədə 6 dəfə çox hava çirkliliyinə məruz qaldığını deyir. ÜST-ün açıqlamasına görə isə hər il dünyada 7 milyondan çox insan çirklənmiş hava səbəbindən erkən ölür. Bildirilir ki, qapalı və açıq məkanlarda yaranan çirklə hava insanlarda müxtəlif xəstəliklərə səbəb olaraq ömrünü qısaldır. Havadakı qaz, his, ozon və metan nisbətindəki dəyişikliklər, sadəcə, iqlim dəyişikliyinə səbəb olmur, eyni zamanda, hər il milyonların ölümünə rəvac verir.

Açıq mühitdəki çirklə hava hər il 3.7 milyon, evlərdə və ya ofislərdəki çirklə hava isə hər il 4.3 milyon insanı erkən öldürür. Araşdırmalara görə, dünyada ekologiya çirklənməsinə 42 faiz insanlar, 30 faiz sənaye tullantıları, 14 faiz nəqliyyat vasitələri və 14 faiz isə digər səbəblər yol açır. ÜST hesab edir ki, ekologiya çirklənməsinin qarşısı alındığı təqdirdə 2050-ci ilə qədər hər il 3-5 milyon insanın erkən ölümünün qarşısı alına bilər.

Dünya miqyasında mövcud problemlərdən ən böyüyü ətraf mühitin davamlı üzvi çirkləndiricilər və ağır metallarla çirklənməsinin minimuma endirilməsidir ki, bu ölkəmiz üçün də olduqca aktual və həlli vacib problemlərdəndir. Bu növ çirklənmənin əsas mənbələri neft emalı, neft-kimya, kimya, energetika, tikinti materialları istehsalı, avtonəqliyyat, kənd təsərrüfatında pestisidlərin tətbiqi və tullantıların yandırılması kimi proseslərdir ki, bu mənbələrdən ətraf mühitə dioksinlər, furanlar, bifenil və ağır metallar atılır. Xüsusilə istixana qazların təhlükəsi barədə ölkəmiz olduqca məlumatlıdır və bu təhlükənin azaldılması istiqamətində işlər görülür.

Azərbaycan iqlimin dostu olmaq yolundadır

Hazırda Azərbaycanda əsas ekoloji problemlər su ehtiyatlarının çirkləndirilməsi, sənaye müəssisələri və avtonəqliyyatın atmosferi çirkləndirməsi, kənd təsərrüfatı üçün yararlı torpaqların sıradan çıxması, tullantıların tələb olunan səviyyədə idarə olunmaması, biomüxtəlifliyin qorunmaması, meşələrin, flora və faunanın qorunmamasıdır.

Təxmini hesablamalara görə, Azərbaycanda hər il sənaye müəssisələri və avtomobil nəqliyyatları tərəfindən atmosfer havasına 1 milyon tondan artıq zərərli maddələr atılır. Bunun yarısı sənaye müəssisələrinin, digər yarısı isə avtonəqliyyat vasitələrinin payına düşür. Bakı şəhərinin atmosfer havasına yarım milyon tondan artıq zərərli maddələr atılır. Bu tullantıların təxminən 30 faizi sənaye müəssisələrinin, 70 faizi isə avtonəqliyyat vasitələrinin payına düşür. Atmosfer havasını çirkləndirən əsas mənbələr neftçixarma, neft emalı, neft-kimya və energetika müəssisələri və avtonəqliyyatdır.

Lakin ölkəmizdə alternativ enerjidən istifadə yolunda ciddi addımlar atılır. Günəş və külək alternativlərindən, habelə su vasitəsi ilə enerji almaq üsullardan istifadə edilir. Bu istiqamətdə həyata keçirilən işlər zamanla sürətlənir, tətbiq sahələri genişləndirilir.

Doğrudur, ötən ilin sonu Avropa Ətraf Mühit Agentliyi (EEA) Avropada havanın çirklənməsi səbəbindən baş verən ölümlərin 10 faiz azaldığını, lakin buna baxmayaraq yüz minlərlə insanın çirkli hava səbəbindən həyatını itirdiyini açıqlamışdı. Amma agentlik hesab edir ki, 2030-cu ilə qədər havadakı zərərli maddələri zərərsizləşdirmənin bir yolu tapılmalı, çirkli havadan ölüm nisbəti 55 faiz azaldılmalıdır. Bildirilir ki, havanın çirklənməsi cari tempə azalmağa davam etməsə və əlavə tədbirlər görülməsə vəziyyət olduqca təhlükəli hal alacaq.

Səs.-2023.-19 dekabr.-№232.-S.4.

Qlobal iqlim dəyişmələri ilə mübarizədə Azərbaycan modeli

Ölkəmiz COP29-a ev sahibliyi etməklə dünyada ekoloji problemlərin həllinə önəmli töhfələr verəcək

Sevinc Qarayeva

Azərbaycan Prezidenti tərəfindən aparılan məqsədyönlü siyasət nəticəsində Azərbaycan yüksək sosial-iqtisadi inkişaf və möhkəm ictimai-siyasi sabitliyə nail olub. Vətən müharibəsində qazandığımız şanlı zəfər ölkəmizi dünyada daha güclü dövlət kimi tanıdıb. Dövlət başçısının uğurlu xarici siyasəti nəticəsində ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə nüfuzu günbəgün artmaqdadır.

Azərbaycan son 4 il ərzində BMT-dən sonra ən böyük beynəlxalq təsisat olan Qoşulmama Hərəkatına müvəffəqiyyətlə sədrlik edib və növbəti sədrliklərə uğurlu miras buraxıb.

Ölkəmiz qlobal xarakterli mötəbər tədbirləri yüksək səviyyədə təşkil etmək bacarığını dəfələrlə nümayiş etdirib. Yüksək inkişaf göstəricilərinə nail olan Azərbaycanın belə nəhəng tədbirləri təşkil etmək üçün müasir infrastruktura malik olması və təhlükəsizlik baxımından sabit ölkə olması bütün dünya ictimaiyyətinə məlumdur.

Azərbaycanın dünyanın ən böyük və mühüm dövlətlərarası tədbirlərindən biri olan COP29-a 2024-cü ildə ev sahibliyi etməsi üçün seçilməsi Azərbaycan Prezidentinin növbəti parlaq qələbəsidir. Bu, Qoşulmama Hərəkatına sədrliyimiz və Təhlükəsizlik Şurasına üzvlüyümüzdən sonra xarici siyasətimizin daha bir böyük uğurudur. Eyni zamanda, son zamanlar Azərbaycana qarşı çirkin kampaniya aparan bəzi dairələrə tutarlı cavabdır. Dövlət başçısı bir daha bu spekulasiyaları alt-üst etdi və Azərbaycanın müsbət imicinin üzərinə kölgə sala bilməyəcəklərini sübuta yetirdi. Prezident İlham Əliyev bu təşəbbüsü ilə Azərbaycanın qüdrətini bir daha dünyaya göstərdi və beynəlxalq aləmdə böyük etimad qazandığını nümayiş etdirdi. Ölkəmiz qlobal problemlərdən biri olan iqlim dəyişmələrinə qarşı səyləri səfərbər etmək və bu mübarizəyə töhfə verməklə dünyanın diqqət mərkəzində olacaq.

Millət vəkili Fatma Yıldırım bildirib ki, Azərbaycanın mötəbər beynəlxalq tədbirlərə uğurla ev sahibliyi etməsi artıq bir ənənəyə çevrilib. Paytaxt Bakı şəhəri növbəti il BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına Tərəf Dövlətlərin 29-cu Konfransına (COP29) ev sahibliyi edəcək. Bu, çox mühüm hadisədir. Millət vəkili sözünə görə, BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransı 1995-ci ildən hər il keçirilir. Bu tədbirin keçirilməsində əsas məqsəd dünyada iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə irəliləyişləri qiymətləndirməkdir. BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına Tərəflərin Konfransı - COP Konvensiyanın ali qərar qəbul edən orqanıdır. Hər il dünyanın bütün yerlərindən hökumət nümayəndələri COP-da toplaşaraq iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınması və fəsadlarının aradan qaldırılması istiqamətində birgə səylər göstərmək üçün çağırışlar edirlər. Sonuncu COP28 cari il dekabrın əvvəlində Dubayda keçirilib. 100 minə yaxın nümayəndəni bir araya gətirən COP28 BMT-nin tarixində ən genişmiqyaslı tədbir kimi yadda qalıb. Konfrans çərçivəsində təşkil edilmiş Zirvə toplantısına 120-dən artıq dövlət və hökumət başçısı qatılıb. Sözügedən tədbirdə ilk dəfə olaraq Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev də iştirak edib.

Fatma Yıldırım qeyd edib ki, COP-a ev sahibliyi bir qayda olaraq BMT-nin beş regional qrupu arasında rotasiya olunur. Hər regional qrup öz üzvlərindən bu konfransı təşkil edəcək bir ölkəni irəli sürmək üçün konsensusla qərar qəbul etməlidir. 2024-cü ildə COP29-a ev sahibliyi etmək növbəsi Şərqi Avropa regional qrupuna düşüb: "Xatırladım ki, Azərbaycanla yanaşı, Ermənistan və Bolqarıstan da öz namizədliklərini irəli sürmüşdülər. 2023-cü il dekabrın 7-də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası və Ermənistan Baş nazirinin Ofisi arasında aparılmış birbaşa danışıqların nəticəsi olaraq verilmiş birgə bəyanatda Ermənistanın Azərbaycanın xeyrinə öz namizədliyini geri çəkdiyi bildirilib. Bolqarıstan da bundan sonra öz namizədliyini geri çəkib və nəticədə dekabrın 9-da Şərqi Avropa regional qrupu Azərbaycanı 2024-cü ildə COP29-a ev sahibliyi edəcək ölkə kimi müəyyənləşdirib".

Millət vəkili dediyinə görə, Prezident İlham Əliyevin məqsədyönlü siyasəti nəticəsində Azərbaycan yüksək sosial-iqtisadi inkişafa və möhkəm ictimai-siyasi sabitliyə nail olub: "Vətən müharibəsində qazandığımız şanlı Zəfər ölkəmizi dünyada daha güclü dövlət kimi tanıdıb. Eyni zamanda, dövlət başçısının uğurlu xarici siyasəti nəticəsində ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə nüfuzu günbəgün artmaqdadır. Ölkə son 4 il ərzində BMT-dən sonra ən böyük beynəlxalq təsisat olan Qoşulmama Hərəkatına müvəffəqiyyətlə sədrlik edib və növbəti sədrliklərə uğurlu miras buraxıb. Ölkəmiz qlobal xarakterli mötəbər tədbirləri yüksək səviyyədə təşkil etmək

bacarığını dəfələrlə nümayiş etdirib. Yüksək inkişaf göstəricilərinə nail olan Azərbaycanın belə nəhəng tədbirləri təşkil etmək üçün müasir infrastruktura malik olması və təhlükəsizlik baxımından sabit ölkə kimi fərqlənməsi bütün dünya ictimaiyyətinə məlumdur. Ölkənin dünyanın ən böyük və mühüm dövlətlərarası tədbirlərindən biri olan COP29-a 2024-cü ildə ev sahibliyi etməsi üçün seçilməsi Prezidentin növbəti qələbəsidir. İlham Əliyev bu təşəbbüsü ilə Azərbaycanın qüdrətini bir daha dünyaya göstərdi və beynəlxalq aləmdə böyük etimad qazandığını nümayiş etdirdi. Ölkəmiz global problemlərdən biri olan iqlim dəyişmələrinə qarşı səyləri səfərbər etmək və bu mübarizəyə töhfə verməklə dünyanın diqqət mərkəzində olacaq".

Fatma Yıldırım vurğulayıb ki, Azərbaycan BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına tərəf olmaqla global iqlim dəyişmələrinə qarşı mübarizəyə qoşulub. Ölkəmiz 1990-cı illə müqayisədə 2030-cu ilə qədər istixana qazlarının miqdarını 35 faiz azaldılmasını hədəfləyir. 2030-cu ildən sonra isə daha iddialı hədəf müəyyən edilib ki, bu da 2050-ci ilə qədər istixana qazlarının miqdarının 40 faiz azaldılmasından ibarətdir. Bundan başqa, Azərbaycan Prezidenti ölkəmizin işğaldan azad edilmiş torpaqlarını "Yaşıl enerji" zonası elan edib. Bu ərazilərin 2050-ci ilədək "Netto sıfır emissiya" zonasına çevrilməsi nəzərdə tutulur. Bütün bunlar dövlətimizin ətraf mühitin qorunmasına verdiyi töhfələrin göstəriciləridir. Növbəti il COP29 bu mövqeyini bir daha ifadə edəcək.

"Yaşıl Dünya" Ekoloji Maarifləndirmə İctimai Birliyinin sədri Elman Cəfərli bildirir ki, Azərbaycan BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına tərəf olmaqla global iqlim dəyişmələrinə qarşı mübarizəyə qoşulub: "BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına Tərəflərin Konfransı - COP Konvensiyanın ali qərar qəbul edən orqanıdır. Hər il dünyanın hər yerindən hökumət nümayəndələri COP-da toplaşaraq iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınması və fəsadlarının aradan qaldırılması istiqamətində birgə səylər göstərmək üçün çağırışlar edir. COP-un ilk toplantısı 1995-ci ildə Berlin şəhərində keçirilib. Bu tədbirin keçirilməsində əsas məqsəd dünyada iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəni gücləndirməkdir". E.Cəfərlinin sözlərinə əsasən, bu qərar Azərbaycanın global iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə beynəlxalq səylərə dəstək verməsi ilə əlaqədardır: "1990-cı illərin ortalarından başlayaraq sözügedən konfrans çərçivəsində inkişaf etmiş ölkələrdə istixana qazlarının atmosfərə tullantılarının məhdudlaşdırılması ilə bağlı icbari hüquqi öhdəlikləri ehtiva edən Kioto Protokolu müzakirə olunub. 2011-2015-ci illərdə keçirilən sessiyalarda iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə ən əhəmiyyətli beynəlxalq sənəd hesab olunan Paris Sazişi müzakirə edilib və 2015-ci ildə qəbul olunub. Bu günədək 195 ölkə, o cümlədən, Azərbaycan bu razılaşmaya qoşulub. Bu cür nüfuzlu tədbirlərə ev sahibliyinin Bakıya tapşırılması onu göstərir ki, yaşıl enerjini təşviq edən, istixana qazı emissiyalarını azaldan və xarici siyasətdə ölkənin dayanıqlı inkişaf yollarına diqqət çəkən Azərbaycan global problemlərdən biri olan iqlim dəyişmələrinə qarşı səyləri səfərbər etmək və bu mübarizəyə töhfə verməklə dünyanın diqqət mərkəzində olacaq. Qeyd edim ki, Azərbaycan 1990-cı illə müqayisədə 2030-cu ilə qədər istixana qazlarının miqdarını 35 faiz azaldılmasını hədəfləyir. 2030-cu ildən sonra isə daha iddialı hədəf müəyyən edilmişdir ki, bu da 2050-ci ilə qədər istixana qazlarının miqdarını 40 faiz azaldılmasından ibarətdir. İşğaldan azad edilmiş Şərqi Zəngəzur və Qarabağ torpaqları "Yaşıl enerji" zonası elan edilib. Bu ərazilərin 2050-ci ilədək "Netto sıfır emissiya" zonasına çevrilməsi nəzərdə tutulur".

Bakı iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə geniş əməkdaşlıq sistemi qurur

2024-cü ildə COP29-un Azərbaycanda keçirilməsi ilə ölkəmizə növbəti dəfə böyük etimad, inam və hörmət göstərilib

Zahid Rza

Azərbaycanda möhtəşəm beynəlxalq tədbirlərin keçirilməsi artıq ənənə halını alıb. Əlbəttə, bu təsadüfi deyil. Müxtəlif mövzularda beynəlxalq konfranslara və forumlara ev sahibliyi etməsi ölkəmizin beynəlxalq miqyasda nüfuzunun getdikcə daha da artdığının bariz nümunəsidir. Azərbaycanın Avropa və İslam Həmrəyliyi oyunlarına ev sahibliyi etməsi, cari ildə Beynəlxalq Astronavtika Konqresinin 50 ildən sonra ikinci dəfə ölkəmizdə böyük müvəffəqiyyətlə keçirilməsi, dövlətimizin başçısının bildirdiyi kimi, Azərbaycanın 120 ölkənin dəstəyi ilə Qoşulmama Hərəkətinə dörd il ərzində uğurla sədrlik etməsi bunun əyani təsdiqidir.

Dekabrın 6-da ADA Universitetində keçirilən “Qarabağ: 30 ildən sonra evə dönüş. Nailiyyətlər və çətinliklər” Forumunda Prezident İlham Əliyev “Mən bu cür toplantıları faydalı hesab edirəm, çünki bu təmas vaxtı biz bir sıra vacib məsələləri müzakirə edirik. Mən də beynəlxalq ekspert dairələrində regionumuzda cərəyan edən son proseslərlə bağlı hansı sualların olduğunu daha da yaxşı anlayıram” kimi fikirləri ilə beynəlxalq tədbirlərin əhəmiyyətini bir daha təsdiqlədi.

Azərbaycanın gələn il BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasına (COP29) ev sahibliyi etməsi bu mənada diqqətəlayiqdir. 1995-ci ildən hər il keçirilən bu konfransın məqsədi dünyada iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə irəliləyişləri qiymətləndirməkdir. COP-a ev sahibliyi bir qayda olaraq BMT-nin beş regional qrupu arasında rotasiya edir. Hər regional qrup, üzvlərindən bu konfransı təşkil edəcək bir ölkəni irəli sürmək üçün konsensusla qərar qəbul etməlidir.

2024-cü il COP29-a ev sahibliyi etmək növbəsi Şərqi Avropa regional qrupuna düşmüşdü. Sözügedən qrupa daxil olan ölkəmiz konfransın Azərbaycanda keçirilməsi ilə bağlı namizədliyini irəli sürmüşdü. Azərbaycanla yanaşı, Ermənistan və Bolqarıstan da namizədliklərini vermişdilər. Dekabrın 7-də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası və Ermənistan Baş nazirinin Aparatı arasında aparılmış birbaşa danışıqların nəticəsi olaraq verilmiş birgə bəyanatda Ermənistan Azərbaycanın xeyrinə öz namizədliyini geri çəkib. Bundan sonra Bolqarıstan da öz namizədliyini geri götürüb. Beləliklə, dekabrın 9-da Şərqi Avropa regional qrupu Azərbaycanı 2024-cü ildə COP-a ev sahibliyi edəcək ölkə kimi müəyyənləşdirib. Bu möhtəşəm tədbirlə bağlı ölkəmizə 10 minlərlə xarici nümayəndə gələcək, iki həftə ərzində Bakı dünyanın mərkəzi olacaq. Müəyyən ehtimallara görə, təqribən 70-80 min xarici qonaq bu müddət ərzində ölkəmizdə olacaq.

Onu da vurğulayaq ki, Azərbaycan BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına tərəf olmaqla global iqlim dəyişmələrinə qarşı mübarizəyə qoşulub. Ölkəmiz 1990-cı illə müqayisədə 2030-cu ilə qədər istixana qazlarının miqdarının 35 faiz azaldılmasını hədəfləyir. 2030-cu ildən sonra isə daha iddialı hədəf müəyyən edilib ki, bu da 2050-ci ilə qədər istixana qazlarının miqdarının 40 faiz azaldılmasından ibarətdir.

Dekabrın 15-də BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasının - COP29-un gələn il ölkəmizdə keçirilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sədrliyi ilə keçirilən müşavirədəki nitqində dövlətimizin başçısı bildirib ki, dünya ölkələrinin qərarına əsasən COP 29-un Azərbaycanda keçirilməsi ilə ölkəmizə növbəti dəfə böyük etimad və hörmət göstərilmişdir: “Biz buna layiqik, biz apardığımız siyasət nəticəsində dünya miqyasında çox güclü mövqelərə sahib olmuşuq. Azərbaycana beynəlxalq aləmdə olan hörmət günbəgün artır və biz bu hörməti öz əməlimizlə, işimizlə, siyasətimizlə qazanmışıq. Bizim müstəqil siyasətimiz, prinsipial mövqeyimiz, beynəlxalq hüquqa bağlılığımız, sədaqətimiz və eyni zamanda, ölkə ərazisində suverenliyin bərpa edilməsi bizə olan hörməti daha da artırdı”.

Ölkəmizin başçısı, həmçinin vurğulayıb ki, bu hadisənin önəmi, o cümlədən ondadır ki, bu qərar antiterror əməliyyatından iki ay yarım sonra qəbul olunmuşdur və beləliklə, bir daha bütün dünya ictimaiyyəti Azərbaycana öz dəstəyini ifadə etmişdir. Prezident bildirib ki, Bakıda COP 29 konfransının keçirilməsi beynəlxalq aləmin hər bir üzvünün razılığı ilə mümkün olmuşdur.

Təbii ki, belə bir möhtəşəm tədbirin Bakıda keçirilməsi son zamanlar ölkəmizə qarşı çirkin qarayaxma kampaniyası aparana qarşı tutarlı dəlildir. Ölkəmizin başçısının vurğuladığı kimi, antiterror əməliyyatından

sonra bəzi Qərb ölkələri Azərbaycana əsassız ittihamlar irəli sürmüşdür. “Bizə qarşı irəli sürülmüş bu ittihamların heç bir əsası yoxdur. Çünki Azərbaycan öz suveren ərazisində separatçılığa qarşı, işğalçılara qarşı antiterror əməliyyatı keçirərək beynəlxalq hüququn aliliyini özü bir daha təmin etmişdir və eyni zamanda, bütün humanitar normalara riayət edərək öz suverenliyini bərpa etmişdir. Bəzi Qərb ölkələri, onların arasında təbii ki, ənənəvi olaraq Fransa bununla barışmaq fikrində deyil. Halbuki artıq beynəlxalq birlik də görür ki, hətta Ermənistan bu vəziyyətlə barışıb və COP29 konfransının keçirilməsi bunu bir daha göstərir. Ancaq Fransada bəzi siyasi liderlər ermənilərdən daha çox erməni olmağa çalışırlar. Ancaq onlar da bu vəziyyətlə barışmağa məcbur olacaqlar”.

İki sahil. - 2023.- 20 dekabr. - № 233. - S. 7.

Azərbaycan iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizənin ön cəbhəsində

Vaqif Bayramov

Respublikamızın bərpaolunan enerji potensialı əsasında istehsal edilən “yaşıl sərvət”in ixracının tezliklə həyata keçirilməsi, ölkəmizin bu sahədə genişmiqyaslı uğurlu layihələr reallaşdırması Azərbaycanın enerji strategiyasında yeni eranın başlanmasından xəbər verir. Bu eranın əvvəlində Azərbaycanın COP29-a evsahibliyi hüququ qazanması həm ölkəmizə etimad göstəricisi kimi diqqət çəkir, həm də qarşıya qoyulan vəzifənin 2030-cu ilədək elektrik enerjisinin qoyuluş gücündə bərpaolunan enerji payının respublikamızda 30 faizə çatdırılmasının gerçəkləşdiriləcəyi əminliyini ifadə edir.

Xatırladaq ki, ətraf mühit, iqlim məsələləri milli sərhədlər tanımadığı, ümumbəşəri mahiyyət daşıdığı üçün ölkəmizdə keçiriləcək tədbirdə on minlərlə xarici qonağın iştirak edəcəyi gözlənilir. Bax, elə buna görə də COP29-un Azərbaycanda gerçəkləşəcəyi ilə bağlı qərar verilən ilk günlərdən Azərbaycanda bu əlamətdar hadisəyə hazırlıq görülür. Ölkəmizin hər bir vətəndaşı bununla əlaqədar bütün dünya ilə eyni hiss və həyəcanı bölüşür, müxtəlif dövlətlərdən gələn qonaqların isə müasir Azərbaycanı dünyanın hərtərəfli inkişaf edən tərəqqipərvər, sülhpərvər, tolerant bir ölkə kimi tanımasını baxımından mühüm önəm daşıyır.

Bütün bunları nəzərə alan XQ COP29-un əhatə dairəsinə daxil bütün mövzularda, o cümlədən neft-qaz ölkəsi olan Azərbaycanın “yaşıl enerji” növlərinin yaradılması və “yaşıl enerji”nin dünya bazarlarına nəqli, həmçinin respublikamızın “yaşıl enerji” siyasətinə global dəstək–COP29-un Bakıda keçirilməsi qərarı ilə bağlı məsələlərə həsr olunan davamlı səhifələr verməyi, “dəyirmi masa”lar təşkil etməyi planlaşdırır. Bu sayımızda isə ilk belə səhifəni oxucularımızın diqqətinə yönəldirik.

Beləliklə, gələn il bütün postsovet məkanında ilk dəfə Azərbaycan Respublikasının mötəbər global tədbirə evsahibliyi edəcəyi ölkəmizin tarixi uğurlarından biri olmaqla, eyni zamanda, beynəlxalq aləmin vahid mövqedən çıxış edərək COP29-un paytaxtımızda keçirilməsinə qərar verməsi respublikamızın dünyada getdikcə güclənən mövqeyinin, artan nüfuzunun əyani göstəricisidir.

Beynəlxalq birliyin belə bir global tədbirə evsahibliyini məhz Azərbaycan dövlətinə etibar etməsi ölkəmizin bu sahədə zəngin təcrübəyə malik olmasından, eyni zamanda, BMT Təhlükəsizlik Şurasına qeyri-daimi üzvlüyü zamanı 155 ölkənin, Qoşulmama Hərəkatına sədrliyi zamanı isə 120 ölkənin dəstəyini qazanmasından və etimadı tam doğrultulmasından, Prezident İlham Əliyevin irəli sürdüyü global təşəbbüslərin beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən daim rəğbətlə qarşılanmasından, habelə dünya səviyyəsində dövlətimizin başçısının yürütdüyü siyasətə göstərilən güclü dəstəkdən irəli gəlir.

Azərbaycanın COP29-a evsahibliyi etməsinə etimad göstərilməsini bir sıra digər məqamlar da şərtləndirir. Əvvəla, bu, Prezident İlham Əliyev tərəfindən aparılan məqsədyönlü siyasət nəticəsində Azərbaycanın yüksək sosial-iqtisadi inkişaf və möhkəm ictimai-siyasi sabitliyə nail olması ilə bağlıdır. Vətən müharibəsində qazanılan parlaq qələbədən sonra ölkəmizin dünyada daha güclü dövlət kimi tanınması da bu məsələdə önəmli rol oynayır. Dövlət başçısının uğurlu xarici siyasəti nəticəsində ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə nüfuzu günbəgün artmaqdadır. Azərbaycan BMT-dən sonra ən böyük beynəlxalq təsisat olan Qoşulmama Hərəkatına uğurla sədrlik edir və Prezident İlham Əliyev adıçəkilən müşavirədə bununla bağlı deyib: “Biz Qoşulmama Hərəkatına dörd il ərzində uğurla sədrlik edirik və burada da bizim sədrliyimiz 120 ölkənin dəstəyi ilə mümkün olmuşdur, hətta sədrliyimiz bir il uzadılmışdır. Bu, artıq böyük bir göstərici idi. Dünyanın 120 ölkəsi Azərbaycana öz dəstəyini ifadə etmişdir. Bu dəfə isə bütün dünya ölkələri bu dəstəyi göstərmişdir”.

Ölkəmizin COP29-a evsahibliyi etməsinə etimad göstərilməsini şərtləndirən amillərdən biri də respublikamızın global xarakterli mötəbər tədbirləri yüksək səviyyədə təşkil etmək bacarığını dəfələrlə nümayiş etdirməsi, Azərbaycanda müasir infrastrukturun mövcudluğu və təhlükəsizliyin ən yüksək səviyyədə təşkili ilə bağlıdır. Bütün bunlarla bərabər, Azərbaycanın ətraf mühitə verdiyi önəm də beynəlxalq aləmin diqqətini çəkir. Bu, statistik göstəricilərdən də aydın görünür. Belə ki, Azərbaycan 1990-cı illə müqayisədə 2030-cu ilə qədər istixana qazlarının həcmi 35 faizə və 2050-ci ilə qədər isə 40 faiz azaltmağı qarşıya mühüm vəzifə kimi qoyur.

Onu da bildirək ki, erməni faşizminin işğal dövründə xarabalığa çevirdiyi Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları dövlətimizin başçısı tərəfindən “Yaşıl enerji” zonası elan edilib. Eyni zamanda, həmin ərazilərin dayanıqlı kənd təsərrüfatı, ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyat, “ağıllı” şəhərlər, “ağıllı” kəndlər kimi innovativ

yanaşmalara əsaslanmaqla və minlərlə hektar sahədə meşələri bərpa etməklə 2050-ci ilədək “Netto sıfır emissiya” zonasına çevrilməsi nəzərdə tutulub.

Belə bir tədbir Azərbaycanın iqlim dəyişikliklərinə qarşı mübarizədə həyata keçirdiyi layihələrin beynəlxalq aləmdə tanınmağına və bu sahənin sürətli inkişafına yeni investisiyaların cəlb olunmasına əlverişli imkan yaradır. Respublikamız neft-qaz ölkəsi olmaqla yanaşı, iqlim dəyişiklikləri ilə bağlı çağırışlara da yüksək səviyyədə reaksiya verir. Belə ki, 2030-cu ilə qədər istilik effekti yaradan qazların həcmnin ölkəmizdə 35 faizə qədər azaldılması nəzərdə tutulur. O cümlədən, sürətlə bərpaolunan enerji sahələri yaradılır və 2030-cu ilə qədər istehsal edilən elektrik enerjisinin 30 faizinin “yaşıl enerji” üzərinə keçirilməsi ilə bağlı könüllü öhdəlik diqqətdə saxlanılır. Bu məqsədlə günəş və külək elektrik stansiyalarının yaradılması ilə bağlı layihələr davamlı olaraq reallaşdırılır. Ölkəmizdə “yaşıl enerji” sahələrinin genişləndirilməsi ilə əlaqədar təcrübəsi olan dünyanın aparıcı şirkətləri ilə sazişlər imzalanır.

Göründüyü kimi, neft-qaz ölkəsi olan Azərbaycan “yaşıl enerji” növlərinin yaradılmasını və onun dünya bazarlarına nəqlini hazırda enerji siyasətinin yeni prioritet istiqaməti kimi müəyyənləşdirib. COP29-un Bakıda keçirilməsi qərarının verilməsi, habelə beynəlxalq aləmdə razılıqla qarşılanması da məhz vurğulanan siyasətdən qaynaqlanıb. Şübhəsiz ki, bu zaman Prezident İlham Əliyevin bu sahədə bərpaolunan enerji potensialının gerçəkləşdirilməsi ilə bağlı məqsədyönlü fəaliyyəti də əsaslı rol oynayır.

Prezident İlham Əliyev dekabrın 15-də BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasının COP29-un gələn il ölkəmizdə keçirilməsi ilə əlaqədar keçirilən müşavirədə COP29-un gələn il respublikamızda reallaşması qərarını ölkəmizin növbəti böyük uğura imza atması, eyni zamanda, dünya dövlətlərinin Azərbaycana bir daha böyük etimad və hörmət göstərməsi kimi dəyərləndirib. Dövlətimizin başçısı daha sonra deyib: “Biz buna layiqik, biz apardığımız siyasət nəticəsində dünya miqyasında çox güclü mövqelərə sahib olmuşuq. Azərbaycana beynəlxalq aləmdə olan hörmət günbəgün artır və biz bu hörməti öz əməlimizlə, işimizlə, siyasətimizlə qazanmışıq”.

Ölkə rəhbərinin müşavirədəki nitqində COP29-un indiyədək respublikamızda keçirilən tədbirlərlə müqayisəyə gəlmədiyi, hətta Avropa Oyunlarından çox diqqət cəkcəyini də diqqətə çatdırıb: “Həmin vaxt Azərbaycana 5 min idmançı və onları müşayiət edən, təqribən, 3 min qonaq gəlmişdi. Ancaq COP29-da 10 minlərlə xarici nümayəndə ölkəmizə gələcək, iki həftə ərzində Bakı dünyanın mərkəzi olacaq. Müəyyən ehtimallara görə, təqribən 70-80 min xarici qonaq bu müddət ərzində ölkəmizdə olacaq”.

Beləliklə, COP29 sülhə, əmin-amanlığa yol açır, rifaha xidmət edir. Azərbaycan ilə Ermənistan arasında vasitəçisiz, birbaşa kommunikasiya əsasında COP-la bağlı əldə edilmiş razılaşma bu global tədbirin sülhpərvər mahiyyətini bir daha nümayiş etdirir. COP mövzuları bəşəriyyəti, müxtəlif dövlətləri, dövlətlər qrupunu, düşərgələri ümumi məqsəd nəminə səfərbər edən, birləşdirən qüvvədir. COP həmrəylik, global məsuliyyəti bölüşmək və əməkdaşlıq platformasıdır. Bir sözlə, COP29 beynəlxalq konfrans kimi məsuliyyətli bir tədbirdir. Məsələ ilə bağlı ilk iclasın dövlətimizin başçısının rəhbərliyi ilə keçirilməsi də bu fikrin parlaq ifadəsidir.

Xalq qəzeti. - 2023.- 20 dekabr. - № 278. - S. 1,5.

BMT Baş katibinin sözcüsü: "Biz Azərbaycanın COP29-a sədrliyini səbirsizliklə gözləyirik"

Azərbaycanın Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) Baş Assambleyasından sonra ən böyük beynəlxalq təsisat - 120 dövlətin üzv olduğu, digər 17 ölkənin və 10 beynəlxalq təşkilatın müşahidəçi statusunda çıxış etdiyi Qoşulmama Hərəkatına ("Non-Aligned Movement - NAM") sədrliyi 2023-cü ilin sonunda başa çatır. Belə ki, 2019-cu ildə Qoşulmama Hərəkatı (QH) ölkələrinin yekdil qərarı ilə Hərəkata sədrliyi başlayan Azərbaycan qısa zaman ərzində beynəlxalq münasibətlərdə mühüm aktorlardan birinə çevrilib və bununla da əldə edilən uğurlar bütün üzv dövlətlər tərəfindən təqdir edilib. Azərbaycanın Hərəkata 3 il müddətinə nəzərdə tutulan sədrliyi yekdilliklə əlavə 1 il müddətinə - 2023-cü ilə qədər artırılmışdı.

BMT Baş katibinin sözcüsü Stefan Dujarrik Azərbaycanın sədrliyi dövründə gördüyü işlər, irəli sürdüyü təşəbbüslər və eyni zamanda Azərbaycanın BMT ilə birgə fəaliyyətləri barədə "Report"un ABŞ bürosunun suallarını cavablandırır.

- Hörmətli Stefan Dujarrik, bildiyiniz kimi, Azərbaycan Qoşulmama Hərəkatına sədrliyə bütün üzv dövlətlər üçün kritik bir dövrdə başladı və artıq dördillik liderlik yekunlaşmaq üzrədir. Sədrlik dövründə Azərbaycanın pandemiya ilə mübarizədəki rolunu necə qiymətləndirirsiniz?

- İlk növbədə, mənə Azərbaycan xalqı ilə ünsiyyət imkanı yaratdığınız üçün sizə təşəkkür etmək istəyirəm. Həmçinin burada BMT-nin əsas qərargahında hər gün baş verənləri işıqlandırdığınız üçün sizə xüsusi təşəkkür edirəm. Hesab edirəm ki, Azərbaycanın Qoşulmama Hərəkatına sədrliyini alqışlamaq vacibdir. Qeyd etdiyiniz kimi, COVID-19 pandemiyası zamanı çox çətin bir dövr idi və Azərbaycan Qoşulmama Hərəkatı sədrliyi dövründə COVID-lə mübarizədə aparıcı rol oynadı.

Hazırda oturduğumuz bu məkandan bir neçə metr uzaqlıqda olan BMT Baş Assambleyasının nəhəng salonunda Azərbaycanın təşəbbüsü ilə Qoşulmama Hərəkatı tərəfindən çağırılan COVID-19-la bağlı xüsusi sessiya həqiqətən də pandemiya ilə mübarizədə global həmrəyliyin möhkəmlənməsinə kömək etdi. Bu dövr ərzində öyrəndiyimiz ən önəmli məsələlərdən biri Şimal və Cənub, Şərq və Qərb arasında kifayət qədər həmrəyliyin olmaması idi. Düşünürəm ki, NAM həm üzvlüyü, həm də ideologiyası və inancları ilə, həqiqətən də, global həmrəyliyin ola biləcəyini göstərdi və biz Azərbaycanın həm özünün, həm də maliyyə baxımından COVID-lə mübarizəyə nə qədər töhfə verdiyini bilirik.

- Azərbaycanın sədrliyi ilə Qoşulmama Hərəkatının gələcək institusional inkişafı üçün də mühüm addımlar atılıb. Belə ki, Qoşulmama Hərəkatı Parlament Şəbəkəsinin, Gənclər Təşkilatının və Qadınlar Platformasının yaradılması kimi təşəbbüslər Azərbaycanın fəaliyyətidir. BMT Baş katibi Azərbaycanın bu uğurlarını necə qiymətləndirir?

- Qoşulmama Hərəkatına sədrliyi ərzində Azərbaycanın bütün global çağırışları və təşəbbüsləri alqışa layiqdir. Baş katib üçün bu, Qoşulmama Hərəkatı və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı arasında ortaq idealların simvolizmidir. Bütün bunlar multikulturalizmlə bağlı ideallar və təşəbbüslərdir ki, heç bir ölkə təkbaşına mövcud olan bütün global problemlərlə mübarizə apara bilməz. Biz sadəcə global həmrəylik, birlik, inam, çoxtərəfli qarşılıqlı münasibətlər sayəsində bu dünyada güclü ola bilərik. Qoşulmama Hərəkatı (QH) dünyada multikulturalizm nümunəsi kimi qəbul edilir və bu yanaşma QH tarixində çox mühüm rol oynayır. Soyuq müharibələr boyu həmişə belə olmuşdur və bu gün də son dərəcə etibarlılığını davam etdirir. Azərbaycan QH-yə sədrliyi ərzində bu missiyanı uğurla davam etdirdi.

- Qadınların hüquqlarının müdafiəsi və onların səlahiyyətlərinin artırılması QH-nin gündəmində mühüm yer tutur və bu, qadın hüquqlarının qorunmasında mühüm rol oynayır. Azərbaycanın Qoşulmama Hərəkatına sədrliyi dövründə bu baxımdan verdiyi töhfələrin əhəmiyyəti barədə nələr demək istərdiniz?

- Qoşulmama Hərəkatı qadınların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində vacib rol oynayır. Bu ilin noyabr ayında Bakıda QH-nin "Qadınların hüquqlarının inkişaf etdirilməsi və səlahiyyətlərinin artırılması" mövzusunda keçirilən beynəlxalq konfransda BMT-nin ölkə ofisi Azərbaycanın bütün söylərini yüksək səviyyədə dəstəkləyərək gender bərabərliyinin təşviqi, qadınların cəmiyyətdə rolu və qadınların hüquqlarının müdafiəsinə marağı nümayiş etdirdi. Biz elə bir dövrdə yaşayırıq ki, xüsusilə COVID-19 zamanı qadınlarla bağlı olan bir çox Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin azaldığını gördük.

Çox vaxt evlərdə və cəmiyyətlərdə böhranlı vəziyyətlər yarandıqda əmək fəaliyyətində olan qadınlar işlərini dayandırmalı olurlar. Böhranlı şəraitlər zamanı qızlar çox vaxt məktəbə göndərilir. Ona görə də mən hesab edirəm ki, indiki zamanda dünyanın bir çox yerində qadınların hamının yararlanmalı olduğu insan

hüquqlarından məhrum edildiklərini xatırlatmaq vacibdir. Ona görə də QH-nin bunu diqqətdə saxlaması və bu istiqamətdə səylərini davam etdirməsi vacibdir.

- *Bundan əlavə, Azərbaycan BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə (DİM) nail olmaq üçün böyük səylər göstərən ən zəhmətkeş ölkələr sırasındadır. Bunun tərkib hissəsi olaraq Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində, o cümlədən Qarabağda çoxlu infrastruktur, "yaşıl enerji" və s. layihələri həyata keçirilir. Baş katib Azərbaycanın DİM töhfələrini necə dəyərləndirir?*

- Azərbaycan, həqiqətən də, BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin həyata keçirilməsində lider ölkədir. Azərbaycan DİM Sammiti öncəsində öz Könüllü Milli Planını təqdim edən ilk 32 ölkədən biri idi. Azərbaycan xüsusilə bu il yerli layihələrə xeyli sərmayə qoydu. Yenidən vurğulamaq yerinə düşər ki, əslində, bu, BMT-nin ölkə ofisinin Azərbaycandakı Davamlı İnkişaf Məqsədlərinin həyata keçirilməsini görmək üçün hökumətlə əməkdaşlıqda necə işləyə biləcəyinin bariz nümunəsi oldu.

- *Hazırda Azərbaycan əsrin ən böyük mina problemi ilə üzləşib. Təəssüflər olsun ki, Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarında 30 illik işğal zamanı "miras" buraxdığı minaların partlaması nəticəsində, demək olar ki, hər gün həmin ərazilərdə bir çox mülki vətəndaş, o cümlədən hərbcilər həyatlarını itirirlər. Hətta bizim iki jurnalist həmkarımız Qarabağda öz vəzifə borclarını yerinə yetirərkən mina partlayışı zamanı həlak olublar. Ermənistan tərəfi Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş rayonlarında basdırdıqları minaların xəritələrini paylaşmaqdan imtina edir və rəsmi açıqlamalara görə, Qarabağın minalardan tam təmizlənməsi üçün ən azı 10 il lazımdır. BMT niyə bu hərbi cinayəti pisləyən rəsmi açıqlama vermir?*

- Öncə mən BMT-nin Baş katibi Antoniu Quterreşin sözcüsü olaraq onun adından sizə və jurnalist həmkarlarınızın ailələrinə başsağlığı verirəm və xalqınızın kədərinə şəriklik. Bu, əslində, jurnalistlərin dünyada necə çətin və təhlükəli bir işlə məşğul olduqlarının göstəricisidir. Şəxsən mən keçmiş bir jurnalist kimi 10 illik təcrübəmlə jurnalistlərin orada baş verənləri göstərmək üçün hansı riskləri göz önünə aldıklarını bilirəm. Bilirsiniz, müharibələrdən sonra qalan minalar həqiqətən bu gün sahib olduğumuz ən məkrli və qəddar silahlardan biridir. Çünki onların tamamilə təmizlənməsi üçün bizə onilliklər lazımdır.

Biz dünyanın harasında olmasından asılı olmayaraq, həmişə minalara qarşı çıxış etmişik. Beləliklə, dünyanın hər yerində minalardan əziyyət çəkən üzv dövlətlərlə işləmək və minatəmizləmə səylərinə kömək etmək üçün BMT-nin Mina Fəaliyyəti Xidməti (UNMAS) aktiv şəkildə fəaliyyət göstərir. Mən bilirəm ki, BMT Mina Fəaliyyəti Xidməti vasitəsilə Azərbaycan hökumətinin minatəmizləmə fəaliyyətlərini uzun müddətdir dəstəkləyir və biz bunu bu və ya digər şəkildə bacardığımız qədər davam etdirəcəyik, çünki biz bu çox təhlükəli və məkrli silahdan qurtulmalıyıq. Sizin də söylədiyiniz kimi, ərazilərin minalardan təmizlənilməsi 5-10 ildən çox vaxt aparacaq. Biz bilmirik nə vaxt uşaqlar həmin yerlərdə oyun oynaya biləcək, fermerlər həmin torpaqlarda kənd təsərrüfatı işləri aparacaq. Bilirsiniz ki, BMT yaxın zamanda Qarabağ bölgəsinə xüsusi missiya göndərdi və oradakı vəziyyət həmin komanda vasitəsilə sənədləşdirildi. Əminəm ki, artıq bölgədəki vəziyyət bir qədər fərqlidir və yerdəki vəziyyətə yanaşma dəyişib. Əminəm ki, bundan sonra da bölgədə yaşayan insanların xeyrinə əlimizdən gələn köməyi edəcəyik.

- *BMT Baş katibi postunu tutan şəxslər bir çox münaqişə bölgəsində (Ukrayna, Əfqanıstan, Qəzza, Suriya, Sudan və s.) baş verənləri dərhal qınayaraq üzv dövlətlərə çağırışlar etsələr də, keçmiş Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsində və post-münaqişə dövründə əsasən susmaqla kifayətləndilər. Onlar tez-tez digər münaqişəli bölgələri ziyarət edib vəziyyəti yerində öyrənməyə çalışsalar da, bunu 30 illik işğal altında qalan Qarabağa şamil edə bilmirik. Bu yanaşmanın səbəbi nə ola bilər?*

- Məncə, Baş katib onun orada olmasının vəziyyəti müsbət yöndə dəyişəcəyinə, faydalı olacağına inandığı münaqişəli bölgələrə səyahət edir və başqa sözlə, öz varlığını hiss etdiyi yerlərə gedir. Düşünürəm ki, başqa cür desək, Baş katibin ən mühüm vizyonlarından biri onun regional təşkilatlarla əməkdaşlıq çərçivəsində həyata keçirilən multikulturalizm adlandırdığı şeydir. BMT bir çox halda regional təşkilatlar çərçivəsində (Məsələn, Venesuelada bu "Karib Hövzəsi ölkələri İcması və Ümumi Bazar (CARİCOM)", Sudanda İnkişaf üzrə Hökumətlərarası Aparat) hərəkət edir və sülhə dəstək verir. BMT-nin hər yerdə sülh və təhlükəsizliklə bağlı məsələlərin həllində lider olmasına ehtiyac yoxdur.

Beləliklə, biz bilirik ki, Azərbaycan və Ermənistan arasında olan məsələlərin həllində artıq başqa dövlətlər münaqişənin sülh yolu ilə həllini tapmasına çalışır və bu danışıqlara liderlik edirdilər. Yəni Baş katib sırf işə qarışmaq üçün prosesdə iştirak etmək və bəlkə də məsələləri çətinləşdirməmək xatirinə özünü bu işə cəlb etmək istəmir. Lakin biz həmişə mövcud olan çərçivəni dəstəkləmişik və bundan sonra da dəstəyimiz davam edəcək.

- *Azərbaycanla Ermənistan arasında normallaşma prosesinin perspektivlərini necə görürsünüz? Baş katib prosesi necə təşviq edə bilər?*

- Siz bu məsələdə məndən daha çox məlumatlısınız və son vaxtlar hər iki ölkə arasında münasibətlərin müsbət yöndə inkişafına dair hərəkətliliyi görürsünüz. Mənə elə gəlir ki, bu, son bir neçə həftə ərzində çox mühüm addımlar atıldı. Baş katib bununla bağlı bəyanat yayımladı və normallaşma prosesini alqışladı. Biz bundan sonra da Ermənistan və Azərbaycan normallaşma yolunda irəlilədikcə sülh quruculuğunu müşayiət etməyə çalışacağıq.

- *Bildiyiniz kimi, 2024-cü ildə Bakı BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına Tərəf Dövlətlərin 29-cu Konfransına (COP29) evsahibliyi edəcək. İqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə Azərbaycanın rolunu necə qiymətləndirirsiniz? BMT Baş katibinin Azərbaycana səfəri nəzərdə tutulubmu və Azərbaycanda olduğu zaman onun işğaldan azad olunmuş bölgələrə səfəri ola bilərmi?*

- Son bir neçə həftə ərzində növbəti COP29-un harada keçiriləcəyi ilə bağlı çoxlu narahatlıq və gərginliklər vardı. Hesab edirəm ki, COP29-un Azərbaycanda keçirilməsi əlamətdar hadisədir və çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bunun BMT üçün də çox böyük əhəmiyyəti var. Bir faktı xüsusilə qeyd etmək istərdim ki, biz ötən həftələrdə Azərbaycanın Ermənistanla razılaşma əldə etməsini, əsirlərin mübadiləsinin şahidi olduq ki, bu da müəyyən mənada münasibətlərin normallaşması və gərginliyin azalmasına gətirib çıxardı və eyni zamanda Azərbaycanın səriştəli və aydın bir ölkə kimi COP29-a evsahibliyi etmək üçün rəsmi namizəd olmasına imkan verdi.

Həmçinin biz Ermənistanın COP29-un evsahibliyinə namizədlikdə Azərbaycanı dəstəklədiyini gördük. Beləliklə, bu, gərginliyin azalmasının əlamətidir. Bu gün dünyanın bir çox yerində münaqişələr davam edir, yeni münaqişələrin alovlandığı (Sudan, Qayana və Venesuela) və çox çətin vəziyyətlərin olduğu bir dünyada yaşayırıq. Düşünürəm ki, ölkələr, nəhayət, münaqişələrin, gərginliklərin və problemlərin həllində yeganə yolun silahlarla deyil, dialoq yolu ilə olduğunu başa düşə biləcəklərini göstərə bilərlər.

Biz növbəti COP29 üçün önümüzdə sülhün və aydınlığın olduğunu görməkdən çox şadıq. Bildiyiniz kimi, iqlim dəyişikliyi hamımızın üzləşdiyi əsas global problemdir və Qafqaz və Mərkəzi Asiya ölkələri də iqlim dəyişikliyindən əziyyət çəkib və əziyyət çəkməkdə davam edir. Ona görə də biz Azərbaycanın COP29-a sədrliyini çox səbirsizliklə gözləyirik. İqlim dəyişikliyi ilə mübarizə Baş katibin həqiqətən ürəyini ortaya qoyaraq davam etdirdiyi mübarizədir və düşünürəm ki, heç bir dünya lideri bu məsələdə onun qədər daha açıq və tutarlı olmayıb. Baş katib bu mübarizəni davam etdirəcək və o, növbəti dəfə Azərbaycan Prezidenti ilə əməkdaşlığı səbirsizliklə gözləyir. Bəli, heç şübhəsiz ki, Baş katib COP29-da Azərbaycanda olacaq və ümid edirəm ki, mən də onunla gedəcəm və Azərbaycanı görəcəm (gülür). Mən bunu səbirsizliklə gözləyirəm.

- *Azərbaycanın paytaxtı Bakıda həmçinin 2026-cı ildə Ümumdünya Şəhər Forumunun (WUF13) 13-cü sessiyası da keçiriləcək. Urbanizasiya sahəsində Azərbaycanla əməkdaşlığı necə qiymətləndirirsiniz? BMT-yə üzv ölkələr işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpasında Azərbaycana dəstək verməyə hazırdırmı?*

- BMT Azərbaycan hökuməti ilə yaxından işləyir və mövcud olan razılaşdırılmış çərçivələr vasitəsilə onlara hər cür dəstək verir. Biz oradayıq, BMT-nin ölkə ofisi Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə nail olmaq, xalqa və ölkə hökumətinə dəstək olmaqda davam edəcək.

COP29 ölkəmizin və xalqımızın növbəti uğuru olacaq

Rəhman Salmanlı

Son illər bir çox beynəlxalq tədbir evsahibliyi edən Azərbaycanda gələn il daha bir əhəmiyyətli tədbirin - BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasının keçirilməsi nəzərdə tutulub. Siyasi analitiklərin və ekspertlərin fikrincə bu, Prezident İlham Əliyevin növbəti qələbəsidir. Dövlətimizin başçısı qlobal iqlim dəyişikliyi ilə bağlı məsələlərə ciddi yanaşır, karbon emissiyalarının mümkün qədər azaldılması ilə əlaqədar strateji planları mövcuddur. "Yaşıl enerji" ilə bağlı ölkədə bir sıra böyük layihələrin həyata keçirilməsi buna bariz nümunədir.

COP29-un Azərbaycanda keçirilməsi istər iqtisadi, istər qlobal siyasi baxımdan çox əhəmiyyətlidir. COP (Conferen ce of the Parties; Tərəflərin Konfransı) 1995-ci ilin mart ayında Almaniyanın Berlin şəhərində BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyası üzərində ali qərarların verilməsi üçün yaradılmış qurumdur. COP-un missiyası konvensiyadan irəli gələn tələblərin, tövsiyələrin icrasına nəzarət etməkdir. Bu tələblər əsasən qlobal istiləşmə tempini səngitmək, qlobal istiləşməyə məruz qalan ərazilərin adaptasiyasına dəstək olmaq və 2050-ci ilə qədər sıfır emissiyaya nail olmaqdır. Hər il keçirilən konfransa (COP) rəhbərlik və evsahibliyi BMT-nin 5 regional qrupunu (Afrika, Asiya, Latın Amerikası və Karib ölkələri, Mərkəzi və Şərqi Avropa, Qərbi Avropa və digər ölkələri) təmsil edən 198 ölkənin səsverməsi ilə seçilir.

COP29 2024-cü il 11-24 noyabr tarixlərdə Bakı şəhərində keçiriləcək. Təxminən 70-80 min xarici qonaq bu müddətdə ölkəmizdə olacaq. Nəzərə alsaq ki, Avropa Oyunlarında ölkəmiz 8 min nəfərə yaxın qonaq qəbul etmişdir, bu zaman COP29 ölkə tarixində keçiriləcək ən böyük tədbir hesab olunur. Azərbaycanın belə bir mötəbər tədbirə evsahibliyi etməsi ölkəmizə yerli, regional və beynəlxalq miqyasda böyük gəlir və nüfuz qazandıracaq.

Müşahidələrdən və müqayisələrdən görünür ki, Azərbaycan son illərin ən uğurlu daxili və xarici siyasətini həyata keçirən, bununla da özünün milli maraqlarını qorumaqla regiona töhfə verən, bölgənin iqlim, daxili təhlükəsizlik, iqtisadi və siyasi imkanlarını genişləndirən ölkədir. Bu reallıqlar Prezident İlham Əliyevin uzaqgörən siyasəti sayəsində yaranıb.

Ötən əsrin 50-ci illərindən başlayaraq bütün dünya iqlim dəyişikliyi riskləri üzərində işləyir. 90-cı illərdən etibarən həyəcan təbili çalınır. Mütəxəssislərin fikrincə, iqlim dəyişikliyinə mənfi təsir göstərən ölkələr inkişaf etmiş ölkələrdir. Çünki sənayenin sürətli inkişafı çirklənmə probleminin yaranmasına yol açır. Hazırda 4-cü Sənaye İnqilabında yaşadığımız bu dünyada ikinci sənaye inqilabından, daha dəqiq desək, elektrik enerjisinin kəşf olunmasından etibarən hava çirklənməsi və iqlim dəyişikliyi məsələləri yaranmağa başlayıb. İnkişaf etmiş ölkələr sənaye inqilablarının mərkəzində yerləşdiyindən dünya üçün bu problemləri də ən çox həmin ölkələr yaradırlar. İnkişaf etməkdə olan ölkələr isə buna daha az səbəb olurlar.

Azərbaycan "yaşıl enerji" və digər əhəmiyyətli layihələr əsasında bu məsələlərə töhfələr verir.

İnkişaf etmiş ölkə kimi tanınan Fransa ekoloji cinayətlərin ən böyük iştirakçılarından biridir. İri iqtisadi maqnatlar tərəfindən mütəmadi olaraq ekoloji çirklənməyə yol verən bu ölkə, hətta bir dəfə də COP-a evsahibliyi edib. Lakin bu, böyük uğursuzluqla nəticələnib. 2015-ci ildə baş tutan bu tədbirdən əvvəl yerli əhali Paris küçələrində qonaqlar və dövlət başçıları üçün müəyyən etiraz aksiyaları keçirmiş, bunun nəticəsində iştirakçılar tərəfindən Fransanın bu konfransa evsahibliyi məsələsi sorğu-sual edilmişdir. Yekun qərarla Fransanın təşkilatçılığı çox zəif qiymətləndirilmiş və həmin dövrdən bəri bir daha Parisə bu konfransa evsahibliyi hüququ verilməmişdir.

Bütün bunların fonunda Paris meri Ann İdalqonun Azərbaycanın COP-a evsahibliyi etməsinə etirazı riyakarlıqdan başqa bir şey deyil. Sözsüz ki, illərdir erməni lobbisinin əlində oyunağa çevrilmiş xanım İdalqonun anti-Azərbaycan bəyanatları mahiyyət daşıyır. İqtisadi-siyasi böhran, etiraz dalğaları, həmçinin ekoloji çirklənmədə boğulan Fransanın tutduğu mövqe vəziyyətdən çıxış yolu deyil. İştirakçı ölkələr artıq yekdilliklə Azərbaycanı dəstəkləyiblər.

Bu da həqiqətdir ki, təxribatçı qüvvələr qarayaxma kampaniyalarına başlamaq üçün "yaşıl enerji" layihəsi ilə təkə regiona deyil, həm də dünyaya böyük töhfə verən ölkəmizi neft sektoru vasitəsilə hədəfə almağa cəhd edirlər. Lakin bu təxribatlar da uğursuz qalacaq. Çünki Azərbaycan neft emalı sahəsində də bütün ekoloji qaydalara əməl edir. Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu təbiətdən istifadə və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə konvensiyalar, sazişlər, müqavilələr milli ekoloji qanunvericiliyin ayrılmaz hissəsi hesab olunur. Xəzər dənizinin

ölkəmiz, digər Xəzəryanı ölkələr və bəşəriyyət üçün əhəmiyyətini, onun ekosistemlərinin həssas və dayanıqlı olmasını, bütün sahilyanı ölkələrin dənizdə getdikcə artan fəaliyyətlərinin (neft-qaz yataqlarının istismarı, dənizdə gəmi və boru kəmərləri daşımaları və s.) aktivləşməsini nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti öz ekoloji siyasətində Xəzər dənizinin gələcək nəsillər üçün qorunub saxlanılmasını prioritet vəzifə hesab edir. Xəzər dənizində fəaliyyət göstərən beynəlxalq konsorsiumun neft çıxardığı Azəri-Çıraq-Günəşli yataqları, dəniz boru kəmərləri sistemi və Səngəçal terminalı üçün "Neft daşılmaları üzrə fəaliyyət Planları"na uyğun real texniki sistem formalaşdırılıb. Neft daşılmalarının qarşısının alınması, ballast sularının və başqa tullantıların yığılması məqsədilə Xəzər dənizində fəaliyyət göstərən Rusiya, Qazaxıstan, Türkmənistan şirkətləri də müvafiq planlara və tədbirlər sistemlərinə malikdirlər. Bu baxımdan, araqarışdırılanların növbəti təxribatları da baş tutmayacaq.

Cari il dekabrın ikinci ongünlüyündə COP28-in Dubayda baş tutan sessiyasında COP29-un gələn il ölkəmizdə keçirilməsi ilə əlaqədar Prezident İlham Əliyev Bakıdakı çıxışına bu sözlərlə yekun vurmuşdur: "Mən şübhə etmirəm ki, COP29 beynəlxalq konfransını da biz yüksək səviyyədə keçirəcəyik, bu, ölkəmizin, xalqımızın növbəti böyük uğuru olacaq. Eyni zamanda Azərbaycan neft-qaz ölkəsi kimi bu sahədə də özünü göstərəcəkdir və dünyada hər kəs bir daha görəcək ki, bizim gündəliyimiz "yaşıl enerji" ilə bağlıdır. "Yaşıl enerji" növlərinin yaradılması və "yaşıl enerji"nin dünya bazarlarına nəqli hazırda bizim enerji siyasətimizin prioritetidir. Bu, reallıqdır və bütün dünya bunu bir daha görəcək".

Görünən odur ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin uğurlu siyasəti Prezident İlham Əliyev tərəfindən layiqli formada davam etdirilir, qətiyyətlə Azərbaycan modelini dünyada gündəmə gətirir. Uğurlu siyasət ölkəmizin beynəlxalq arenada nüfuzunun gündən-günə artmasına səbəb olur.

Azərbaycan. - 2023.- 23 dekabr. - № 281. - S. 12.

“Təmiz ətraf mühit və yaşıl artım ölkəsi” milli prioritetdir

Bu yöndə uğurlar Azərbaycana COP29-a evsahibliyi hüququ qazandırır

Vaqif Bayramov

Prezident İlham Əliyevin ölkəmizdə 2024-cü ilin “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” elan edilməsi haqqında Sərəncamında Azərbaycanın beynəlxalq ictimaiyyətin etibarlı və məsuliyyətli üzvü kimi iqlim dəyişmələrinin fəsadlarına qarşı mübarizəyə öz töhfəsini verdiyi qeyd olunub. Sənəddə, eyni zamanda, respublikamızın 2030-cu ilə qədər sosial-iqtisadi inkişafa dair 5 milli prioritetindən birinin “Təmiz ətraf mühit və yaşıl artım ölkəsi” kimi müəyyənləşdirildiyi bildirilib.

Həmin prioritetə uyğun olaraq ölkəmizdə artıq ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, yaşıllıqların bərpası və artırılması, su ehtiyatlarından, həmçinin dayanıqlı enerji mənbələrindən səmərəli istifadənin gerçəkləşdirilməsi istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsinə başlanılıb.

Adıçəkilən sərəncamda Azərbaycanın baza ili (1990) ilə müqayisədə 2030-cu ilə qədər istilik effekti yaradan qazların emissiyalarının 35 faiz, 2050-ci ilə qədər isə 40 faiz azaldılmasını, bundan başqa elektrik enerjisi istehsalının qoyuluş gücündə bərpaolunan enerji mənbələrinin payının 2030-cu ilə qədər 30 faizə çatdırılmasını hədəf kimi götürdüyü, işğaldan azad edilən Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun, eləcə də Naxçıvan Muxtar Respublikasının “yaşıl enerji zonası” elan olunduğu bir daha xatırladılıb.

Yeri gəlmişkən, hələ 2021-ci il mayın 18-də Prezident İlham Əliyev Ağdamda ictimaiyyət nümayəndələri ilə görüşündə bütün Qarabağın “yaşıl enerji” zonası olacağını bildirib. Azərbaycanın bərpaolunan enerji istehsalı siyasətinin strateji əsasını isə dövlətimizin başçısı tərəfindən müəyyənləşdirilən və 2021-ci ilin fevralında qəbul edilən “Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafın Milli Prioritetləri” təşkil edib. Həmin 5 Milli Prioritetdən biri olan təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi istiqaməti qarşıya yeni vəzifələr qoyub.

Azərbaycanın alternativ və bərpaolunan enerji potensialı olduqca yüksəkdir. Belə ki, son tədqiqatlar ölkəmizdə 27,5 min meqavat həcmində bərpaolunan enerji potensialının mövcudluğunu təsdiqləyib. Bunun isə 3 min meqavatı külək enerjisinin, 23 min meqavatı günəş enerjisinin, 380 meqavatı bioenerjinin, 520 meqavatı isə dağ çaylarının payına düşür. Bütövlükdə isə, hazırda Azərbaycanın ümumi enerji istehsalında bərpaolunan enerjinin payı 17,3 faiz təşkil edir.

Respublikamız 3 əsas enerji şirkəti ilə anlaşma memorandumu və müvafiq müqavilələr imzalayıb. Onlara uyğun olaraq həm quruda, həm də dənizdə 25 qiqavat bərpaolunan günəş və külək enerjisi istehsal ediləcəyi, bu həcm 10 qiqavatının “Masdar” şirkəti, 12 qiqavatının “Fortescue” şirkəti üzərinə düşdüyü nəzərdə tutulub. “ACWA Power” şirkəti isə 2,5 qiqavat enerjinin istehsalı üzrə öhdəlik götürüb.

Ölkəmizdə istehsal ediləcək bərpaolunan enerjinin ixracına gəldikdə isə deyə bilərik ki, cari il fevralın 3-də Bakıda Cənub Qaz Dəhlizi Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin 9-cu və “Yaşıl Enerji” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin 1-ci iclaslarının keçirilməsi Azərbaycanın ənənəvi enerji resurslarının istehlakı və ixracı ilə yanaşı, öz yüksək potensialı hesabına bərpaolunan enerji istehsalı məsələsinə verdiyi önəmin ifadəsinə çevrildi. “Yaşıl enerji” ilə bağlı Məşvərət Şurasının ilk iclası bu sahədə konseptual məsələlərin həlli baxımından xüsusi diqqət çəkdi. Bu, eyni zamanda, 2022-ci il dekabrın 17-də Rumıniyanın Buxarest şəhərində “Azərbaycan Respublikası, Gürcüstan, Rumıniya və Macarıstan Hökumətləri arasında yaşıl enerjinin inkişafı və ötürülməsi sahəsində strateji tərəfdaşlıq haqqında Saziş”in imzalanması isə ölkəmizin bu sahədə potensialının reallaşdırılmasını və dünyanın enerji bazarında əhəmiyyətli rolunun daha da yüksəlməsini şərtləndirdi.

Məlum olduğu kimi, bu sazişdə Azərbaycan və Rumıniya arasında “yaşıl enerji”nin ötürülməsi məqsədilə Gürcüstan və Qara dənizdən keçəcək sualtı elektrik enerjisi kabelinin çəkilməsi nəzərdə tutulub. Sənədə əsasən, Xəzər dənizi üzərində və ətrafında yaradılacaq bərpaolunan enerji mənbələrində istehsal olunan “yaşıl enerji”nin Azərbaycandan Gürcüstana, oradan kabel xətti ilə Qara dənizin altından keçməklə Rumıniya və Macarıstana, daha sonra isə Avropa Birliyi ölkələrinə ötürülməsi, bununla da “Xəzər - Avropa Birliyi Yaşıl Enerji Dəhlizi”nin yaradılması tərəflər arasında əsas prioritet olaraq qəbul edilib. Qara dənizin dibi ilə çəkiləcək 4 qiqavat gücündə və 1195 kilometr uzunluğunda olan kabel ölkəmizdə istehsal edilən “yaşıl enerji”ni Avropaya ixracına imkan yaradacaq. Beləliklə də, Azərbaycan Avropa qitəsinin enerji təhlükəsizliyini daha dolğun və əhatəli şəkildə təmin edilməsində yaxından iştirak edəcək.

Ümumiyyətlə, respublikamızın bərpaolunan enerji potensialı əsasında istehsal edilən “yaşıl sərvət”in tezliklə ixracının həyata keçirilməsi, ölkəmizin bu sahədə genişmiqyaslı uğurlu layihələr reallaşdırması Azərbaycanın enerji strategiyasında yeni eranın başlanmasından xəbər verir. Bu eranın əvvəlində Azərbaycanın COP29-a evsahibliyi hüququ qazanması isə həm ölkəmizə etimad göstəricisi kimi diqqət çəkir, həm də qarşıya qoyulan vəzifənin-2030-cu ilədək elektrik enerjisinin qoyuluş gücündə bərpaolunan enerji payının respublikamızda 30 faizə çatdırılmasının gerçəkləşdiriləcəyi əminliyini ifadə edir.

Prezident İlham Əliyevin ölkəmizdə 2024-cü ilin “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” elan edilməsi haqqında Sərəncamında da BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyası - COP29 kimi mötəbər bir tədbirin Azərbaycanda keçirilməsi ilə əlaqədar yekdil qərarın verilməsinin beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən Azərbaycana böyük hörmət və etimadın, eləcə də ölkəmizin milli, regional və qlobal səviyyədə ətraf mühitin qorunması, iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınması işinə töhfəsinin təqdir olunmasının bariz nümunəsi olduğu da diqqətə çatdırılıb.

Xatırladaq ki, ətraf mühit, iqlim məsələləri milli sərhədlər tanımadığı, ümumbəşəri mahiyyət daşıdığı üçün ölkəmizdə keçiriləcək tədbirdə on minlərlə xarici qonağın iştirak edəcəyi gözlənilir. Bax, elə buna görə də COP29-un Azərbaycanda gerçəkləşəcəyi ilə bağlı qərar verilən ilk günlərdən Azərbaycanda bu əlamətdar hadisəyə hazırlıq görülür. Ölkəmizin hər bir vətəndaşı bununla əlaqədar bütün dünya ilə eyni hiss və həyəcanı bölüşür, müxtəlif dövlətlərdən gələn qonaqların isə müasir Azərbaycanı dünyanın hərtərəfli inkişaf edən tərəqqipərvər, sülhpərvər, tolerant bir ölkə kimi tanımaları baxımından mühüm önəm daşıyır.

Emin Bağirov,
mexanika üzrə fəlsəfə doktoru

Prezident İlham Əliyevin ölkəmizdə 2024-cü ilin “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” elan edilməsi haqqında Sərəncamı deyərdim ki, mühüm tarixi əhəmiyyətə malik bir sənəddir. Bərpaolunan enerji istehsalı və ixracı ilə bağlı prioritet xarakter daşıyan bu mükəmməl sərəncam ölkəmizdə həm ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, yaşıllıqların bərpası və artırılması, su ehtiyatlarından, həmçinin dayanıqlı enerji mənbələrindən səmərəli istifadənin gerçəkləşdirilməsini nəzərdə tutur, həm də Azərbaycanın gələn il COP29-un paytaxtımızda keçirilməsinə qərar verməsini respublikamızın dünyada getdikcə güclənən mövqeyinin, artan nüfuzunun əyani göstəricisi kimi dəyərləndirir.

Beynəlxalq birliyin belə bir qlobal tədbirə evsahibliyini məhz Azərbaycan dövlətinə etibar etməsi ölkəmizin bu sahədə zəngin təcrübəyə malik olmasından, eyni zamanda, BMT Təhlükəsizlik Şurasına qeyri-daimi üzvlüyü zamanı 155 ölkənin, Qoşulmama Hərəkatına sədrliyi zamanı isə 120 ölkənin dəstəyini qazanmasından və etimadı tam doğrultmasından, Prezident İlham Əliyevin irəli sürdüyü qlobal təşəbbüslərin beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən daim rəğbətlə qarşılanmasından, habelə dünya səviyyəsində dövlətimizin başçısının yürütdüyü siyasətə göstərilən güclü dəstəkdən irəli gəlir.

Azərbaycanın COP29-a evsahibliyi etməsinə etimad göstərilməsini bir sıra digər məqamlar da şərtləndirir. Əvvəla, bu, Prezident İlham Əliyev tərəfindən aparılan məqsədyönlü siyasət nəticəsində Azərbaycanın yüksək sosial-iqtisadi inkişaf və möhkəm ictimai-siyasi sabitliyə nail olması ilə bağlıdır. Vətən müharibəsində qazanılan parlaq qələbədən sonra ölkəmizin dünyada daha güclü dövlət kimi tanınması da bu məsələdə önəmli rol oynayır. Dövlət başçısının uğurlu xarici siyasəti nəticəsində ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə nüfuzu günbəgün artmaqdadır.

Azərbaycan BMT-dən sonra ən böyük beynəlxalq təsisat olan Qoşulmama Hərəkatına uğurla sədrlik edir və Prezident İlham Əliyev adıçəkilən müşavirədə bununla bağlı deyib: “Biz Qoşulmama Hərəkatına dörd il ərzində uğurla sədrlik edirik və burada da bizim sədrliyimiz 120 ölkənin dəstəyi ilə mümkün olmuşdur, hətta sədrliyimiz bir il uzadılmışdır. Bu, artıq böyük bir göstərici idi. Dünyanın 120 ölkəsi Azərbaycana öz dəstəyini ifadə etmişdir. Bu dəfə isə bütün dünya ölkələri bu dəstəyi göstərmişdir”.

Ölkəmizin COP29-a evsahibliyi etməsinə etimad göstərilməsini şərtləndirən amillərdən biri də respublikamızın qlobal xarakterli mötəbər tədbirləri yüksək səviyyədə təşkil etmək bacarığını dəfələrlə nümayiş etdirməsi, Azərbaycanda müasir infrastrukturun mövcudluğu və təhlükəsizliyin ən yüksək səviyyədə təşkili ilə bağlıdır. Bütün bunlarla bərabər, Azərbaycanın ətraf mühitə verdiyi önəm də beynəlxalq aləmin diqqətini çəkir. Bu, statistik göstəricilərdən də aydın görünür. Belə ki, Azərbaycan 1990-cı illə müqayisədə 2030-cu ilə qədər istixana qazlarının həcmi 35 faizə və 2050-ci ilə qədər isə 40 faiz azaltmağı qarşıya mühüm vəzifə kimi qoyur.

Onu da bildirək ki, erməni faşizminin işğal dövründə xarabalığa çevirdiyi Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları dövlətimizin başçısı tərəfindən “Yaşıl enerji” zonası elan edilib. Eyni zamanda, həmin ərazilərin dayanıqlı kənd təsərrüfatı, ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyat, “ağıllı” şəhərlər, “ağıllı” kəndlər kimi innovativ yanaşmalara əsaslanmaqla və minlərlə hektar sahədə meşələri bərpa etməklə 2050-ci ilədək “Netto sıfır emissiya” zonasına çevrilməsi nəzərdə tutulub.

Göründüyü kimi, neft-qaz ölkəsi olan Azərbaycan “yaşıl enerji” növlərinin yaradılmasını və onun dünya bazarlarına nəqlini hazırda enerji siyasətinin yeni prioritet istiqaməti kimi müəyyənləşdirib. COP29-un Bakıda keçirilməsi qərarının verilməsi, habelə beynəlxalq aləmdə razılıqla qarşılanması da məhz vurğulanan siyasətdən qaynaqlanıb. Şübhəsiz ki, bu zaman Prezident İlham Əliyevin bu sahədə-bərpaolunan enerji potensialının gerçəkləşdirilməsi ilə bağlı məqsədyönlü fəaliyyəti də əsaslı rol oynayıb.

Xalq qəzeti. - 2023.- 26 dekabr. - № 283. - S. 1,10.

"Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili"

Nəzakət Ələddinqızı

2023-cü ili başa vurmağa sayılı günlər qalıb. Hər il olduğu kimi bu ili də Azərbaycan xalqı böyük qələbə və nailiyyətlərlə başa vurur. Bu il bizim üçün ən əsası ona görə yaddaqalan və uğurlu il kimi tarixiləşdi ki, xalqımız böyük təntənə ilə Azərbaycanın görkəmli dövlət xadimi, Ulu Öndər Heydər Əliyevin 100 illik yubileyi qeyd etdi. Ölkə həyatının bütün sahələrini əhatə edən misilsiz xidmətləri ilə adını Azərbaycan dövlətinin tarixinə əbədi olaraq həkk etmiş və xalqın və ölkənin taleyində əvəzsiz rolu olan Ulu Öndər Heydər Əliyev zəngin siyasi təcrübəsi, yüksək idarəçilik bacarığı, Vətənə olan tükənməz sevgisi ilə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini təhlükədən qurtardı. Xalqını zamanın mürəkkəb tarixi-siyasi sınaqlarından uğurla çıxaran və ardıcıl mübarizə apararaq onu müstəqilliyə qovuşduran Ulu Öndər Heydər Əliyev xalqın xilaskarı və Azərbaycanın Memarı və Qurucusu olaraq adını əbədiləşdirdi. 2023-cü il ölkəmizdə Azərbaycan Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı əsasında "Heydər Əliyev İli" elan edildi. Bu gün isə Azərbaycan Respublikasında 2024-cü ilin "Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidenti Sərəncam imzalayıb. Sərəncam iqlim dəyişmələrinə qarşı qlobal mübarizədə beynəlxalq həmrəyliyin gücləndirilməsi məqsədi daşıyır. Sənədə əsasən, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası Azərbaycan Respublikasında 2024-cü ilin "Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" elan edilməsi ilə bağlı tədbirlər planına dair təkliflərini bir ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim edəcəkdir.

Azərbaycan beynəlxalq ictimaiyyətin etibarlı və məsuliyyətli üzvü kimi iqlim dəyişmələrinin fəsadlarına qarşı mübarizəyə öz töhfəsini verir. Azərbaycanın 2030-cu ilə qədər sosial-iqtisadi inkişafa dair beş milli prioritetindən biri "Təmiz ətraf mühit və yaşıl artım ölkəsi" kimi müəyyən edilmişdir. Həmin prioritetə uyğun olaraq, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, yaşıllıqların bərpa və artırılması, su ehtiyatlarından və dayanıqlı enerji mənbələrindən səmərəli istifadənin təmin edilməsi istiqamətində işlər aparılır. Azərbaycan baza ili (1990) ilə müqayisədə 2030-cu ilə qədər istilik effekti yaradan qazların emissiyalarının 35 faiz, 2050-ci ilə qədər isə 40 faiz azaldılmasını hədəf kimi götürmüşdür.

"Ağıllı şəhər", "Ağıllı kənd" kimi innovativ yanaşmalar tətbiq edilir

İşğaldan azad edilmiş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur, eləcə də Naxçıvan Muxtar Respublikası yaşıl enerji zonası elan olunmuşdur. Azad edilmiş ərazilərdə həyata keçirilən genişmiqyaslı bərpa və yenidənqurma prosesində ətraf mühitin qorunması prioritetdir. Həmin ərazilərdə "ağıllı şəhər", "ağıllı kənd" kimi innovativ yanaşmalar tətbiq edilir, ekosistem bərpa olunur.

Sənəddə qeyd edildiyi kimi, yaşıl enerji növlərinin yaradılması və yaşıl enerjinin dünya bazarlarına nəqli Azərbaycanın enerji siyasətinin prioritetidir. Azərbaycan elektrik enerjisi istehsalının qoyuluş gücündə bərpa olunan enerji mənbələrinin payının 2030-cu ilə qədər 30 faizə çatdırılmasını hədəfləyir.

BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyası – COP29 kimi mötəbər bir tədbirin Azərbaycanda keçirilməsi ilə əlaqədar yekdil qərarın verilməsi beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən Azərbaycana böyük hörmət və etimadın, eləcə də ölkəmizin milli, regional və qlobal səviyyədə ətraf mühitin qorunması, iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınması işinə töhfəsinin təqdir olunmasının bariz nümunəsidir.

"Beynəlxalq birlik dünyanın bütün ölkələrdir"

BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyası - COP29-un gələn il Azərbaycanda keçirilməsi əlbəttə ki, ölkəmizə olan daha bir ehtiramın təzahürüdür. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin bildirdiyi kimi, "COP29 beynəlxalq konfrans Azərbaycanda, Bakıda keçiriləcək. Bu qərarı bütün dünya ölkələri bir neçə gün bundan əvvəl qəbul etmişdir və beləliklə, Azərbaycana növbəti dəfə böyük etimad və böyük hörmət göstərilmişdir. Biz buna layiqik, biz apardığımız siyasət nəticəsində dünya miqyasında çox güclü mövqelərə sahib olmuşuq. Azərbaycana beynəlxalq aləmdə olan hörmət günbəgün artır və biz bu hörməti öz əməlimizlə, işimizlə, siyasətimizlə qazanmışıq. Bizim müstəqil siyasətimiz, prinsipial mövqeyimiz, beynəlxalq hüquqa bağlılığımız, sədaqətimiz və eyni zamanda, ölkə ərazisində suverenliyin bərpa edilməsi bizə olan hörməti daha da artırdı." Azərbaycanın dünyanın ən böyük və mühüm dövlətlərarası tədbirlərindən biri olan COP29-a 2024-cü ildə ev sahibliyi etməsi Prezident İlham Əliyevin növbəti təntənəli

qələbəsidir. Təbii ki, beynəlxalq tədbirlərin Azərbaycanda keçirilməsi ölkəmizin inkişafının təqdimatı baxımından da əhəmiyyətlidir. COP-a ev sahibliyi bir qayda olaraq BMT-nin beş regional qrupu arasında rotasiya edir. Hər regional qrup, üzvlərindən bu konfransı təşkil edəcək bir ölkəni irəli sürmək üçün konsensusla qərar qəbul etməlidir. 2024-cü il COP29-a ev sahibliyi etmək növbəsi Şərqi Avropa regional qrupuna düşmüşdü. Sözügedən qrupa daxil olan ölkəmiz konfransın Azərbaycanda keçirilməsi ilə bağlı namizədliyini irəli sürmüşdü. Azərbaycanla yanaşı, Ermənistan və Bolqarıstan da namizədliklərini vermişdilər. Dekabrın 7-də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası və Ermənistan Baş nazirinin Aparatı arasında aparılmış birbaşa danışıqların nəticəsi olaraq verilmiş birgə bəyanatda Ermənistan Azərbaycanın xeyrinə öz namizədliyini geri çəkib. Bundan sonra Bolqarıstan da öz namizədliyini geri götürüb. Beləliklə, dekabrın 9-da Şərqi Avropa regional qrupu Azərbaycanı 2024-cü ildə COP-a ev sahibliyi edəcək ölkə kimi müəyyənləşdirib.

Bu, tədbir Qoşulmama Hərəkatına sədrliyimiz və Təhlükəsizlik Şurasına üzvlüyümüzdən sonra xarici siyasətimizin ən böyük uğurudur. Eyni zamanda, son zamanlar Azərbaycana qarşı çirkin kampaniya aparan bəzi dairələrə tutarlı cavabdır. Cənab Prezident çıxışlarının birində bildirdiyi kimi, beynəlxalq birlik 30-40 ölkə deyil: "Beynəlxalq birlik dünyanın bütün ölkələridir və bu ölkələr yekdilliklə Azərbaycana öz böyük dəstəyini göstərmişdir. Bu, birinci dəfə deyil. Biz Qoşulmama Hərəkatına dörd il ərzində uğurla sədrlik edirik və burada da bizim sədrliyimiz 120 ölkənin dəstəyi ilə mümkün olmuşdur, hətta sədrliyimiz bir il uzadılmışdır. Bu, artıq böyük bir göstərici idi. Dünyanın 120 ölkəsi Azərbaycana öz dəstəyini ifadə etmişdir. Bu dəfə isə bütün dünya ölkələri bu dəstəyi göstərmişdir. İrəmiqyaslı beynəlxalq tədbirlərin keçirilməsi təbii ki, üzərimizə böyük məsuliyyət qoyur. Ancaq biz bu günə qədər bir çox beynəlxalq tədbirlər keçirmişik".

"Bizim gündəliyimiz yaşıl enerji ilə bağlıdır"

Vurğulayaq ki, Azərbaycan BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına tərəf olmaqla global iqlim dəyişmələrinə qarşı mübarizəyə qoşulub.

COP29 çərçivəsində bütün dünyada gedən proseslərə, o cümlədən iqlim, həm digər yaşıl ideyalar, yaşıl proqramla bağlı məsələlərə Azərbaycan platformasında baxılacaqdır. 1995-ci ildə BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasını ratifikasiya etdikdən sonra global iqlim dəyişmələrinin mənfi təsirlərinin yumşaldılması üzrə beynəlxalq səylərə qoşulan Azərbaycan beynəlxalq ekoloji təşəbbüslərdə mühüm rol oynayıb. Dubaydakı COP28 sammitində Azərbaycanın yüksək səviyyədə təmsil olunması bunun daha bir təzahürüdür. COP28 sammitində Azərbaycanın fəal iştirakı əlbəttə ki, ölkəmizin global iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizəyə töhfə verməsinə əsaslanır.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin nümayiş etdirdiyi güclü siyasi iradə və Şərqi Avropa Qrupunun üzvü olan dövlətlərin Azərbaycanın COP29-a ev sahibliyi etmək üçün ölkəmizin namizədliyini dəstəkləməsi uğurumuzda mühüm əhəmiyyət kəsb edir. "Azərbaycan neft-qaz ölkəsi kimi bu sahədə də özünü göstərəcəkdir və dünyada hər kəs bir daha görəcək ki, bizim gündəliyimiz yaşıl enerji ilə bağlıdır. Yaşıl enerji növlərinin yaradılması və yaşıl enerjinin dünya bazarlarına nəqli hazırda bizim enerji siyasətimizin prioritetidir. Bu, reallıqdır və bütün dünya bunu bir daha görəcək", - deyər Prezident bildirib.

Ölkəmiz 1990-cı illə müqayisədə 2030-cu ilə qədər istixana qazlarının miqdarının 35 faiz azaldılmasını hədəfləyir. 2030-cu ildən sonra isə daha iddialı hədəf müəyyən edilib ki, bu da 2050-ci ilə qədər istixana qazlarının miqdarının 40 faiz azaldılmasından ibarətdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ölkəmizin işğaldan azad edilmiş torpaqlarını "Yaşıl enerji" zonası elan edib. Bu ərazilərin 2050-ci ilədək "Netto sıfır emissiya" zonasına çevrilməsi nəzərdə tutulur.

Erməni minaları azad rayonların flora-faunasına da qarşı cinayətdir...

İradə Sarıyeva

Ermənistanın Azərbaycan ərazilərinə basdırdığı minalar təkcə insanlarımıza deyil, həm də ətraf mühitimizə, flora və faunamıza ciddi ziyan vurur, təbiəti təhdid edir. Mina partlayışları heyvanlara, bitkilərə, ətraf mühitə qarşı terrorudur və bu gün də davam edir.

Ermənilərin törətdiyi ekoloji cinayətlərin miqyası çox genişdir, sözsüz ki, burada mina problemi də özünü güclü şəkildə büruzə verir. Əlbəttə, mina problemi hələ tam şəkildə öz həllini tapmayıb və əlimizdə səhih mina xəritələri olmadığı üçün bu problemdən nə zaman xilas olacağımızı bilmirik. Problem hələ var və nə qədər insanımız həlak olub, nə qədər insanımız sağlamlığını itirib əlil olub, təbiətimizə, heyvanat aləminə nə qədər ziyan dəyib, bunu mütəxəssislər dəfələrlə bəyan ediblər.

30 illik işğal dövründə Azərbaycanın flora və faunası məhv edilib, ermənilər bizim ərazilərdə ekosid törədib, bu gün də minaların mövcudluğu nəticəsində ekosid davam edir. Azad olunmuş ərazilərdə heyvanlarımız da minaların qurbanı olurlar.

Ermənistanın mina terroru canlı təbiətimiz üçün ciddi təhlükədir...

Ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev noyabrın 4-də Milli Məclisdə "Mina təhlükəsi ilə mübarizə - partlayıcı sursatların ekosistemə təsiri" mövzusunda keçirilən ictimai dinləmədə qeyd edirdi ki, Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun yarısında Şərq çınarları və digər ağaclar məhv olub, ümumilikdə flora və faunaya külli miqdarda ziyan vurulub.

Nazir "Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 20 oktyabr tarixli Sərəncamının icrası ilə bağlı Qoruğun sanitariya-mühafizə zonası müəyyənəndirilib, əsasnaməsi və xəritəsi Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə təsdiq olunub: "Qoruq ərazisində bioloji müxtəliflik komponentlərinin öyrənilməsi məqsədilə alimlərin iştirakı ilə məhdud ərazilərdə çöl-tədqiqat işləri aparılıb, flora və faunanın mövcud vəziyyəti araşdırılmışdır. 107 hektar sahəsi olan Təbiət Qoruğunun ərazisinin yarısında Şərq çınarları və digər ağaclar məhv olmuş, ümumilikdə flora və faunaya külli miqdarda ziyan vurulub. Lakin Qoruq ərazisində mina və partlamamış hərbi sursat təhlükəsi baxımından çöl-tədqiqat və təbiət obyektlərinin inventarlaşdırılması işlərinin yekunlaşdırılması, bu işlərə beynəlxalq ekspertlərin cəlb olunmasında gecikmələr var"-deyə qeyd edib.

M.Babayev əlavə edib ki, Bəsitçay və Qaragöl Dövlət Təbiət qoruqlarında, eləcə də Qubadlı, Arazboyu, Laçın və Daşaltı Dövlət Təbiət yasaqlıqlarında bioloji müxtəlifliyin və ekosistemin bərpası uzunmüddətli bir prosesdir: "İşğal dövründə baxımsız qalmış bu ərazilərdə idarəetmənin qurulması, biomüxtəlifliyinin öyrənilməsi və fəaliyyətinin yenidən təşkil edilməsində mina təhlükəsi ilə bağlı çətinliklər var. Bu səbəbdən digər xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində bu işlər növbəti mərhələdə nəzərdə tutulur".

Azərbaycanın heyvanat aləminə qarşı mina terroru...

Bir müddət əvvəl "Bioloji Müxtəliflik Mərkəzi" İctimai Birliyi azad edilmiş ərazilərdə minaya düşən heyvanlarla əlaqədar heyvanların müdafiəsi üzrə beynəlxalq təşkilatlara müraciət edib.

Müraciətdə mina təhlükəsi yer alıb və onun faunamıza vurduğu ziyan qeyd olunub: "Biz - Azərbaycanın vətəndaş cəmiyyətinin təmsilçiləri olaraq Ermənistanın Cənubi Qafqazın təbiətinə, bioloji müxtəlifliyinə, heyvanlar aləminə qarşı mina terrorunu qəti şəkildə pisləyirik.

İlkin məlumatlara görə, 2020-ci ildə Ermənistan Respublikasının işğalından azad edilmiş və 2023-cü ildə Ermənistan silahlı qüvvələrinin qalıqlarından, qeyri-qanuni dəstələrdən təmizlənməklə Azərbaycan Respublikasının suverenliyinin və Konstitusiya quruluşunun bərpa olunduğu ərazilərdə - Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə 1.5 milyondan çox mina və partlamamış hərbi sursatın mövcud olması ehtimal olunur. Təəssüf ki, Azərbaycan dünyada mina ilə ən çox çirkənlənmiş ölkələrdən biridir".

Təşkilat müraciətində azad edilmiş ərazilərdə bir müddət əvvəl mina qurbanları olan 2 ayının (Ursus arctos) video və fotoları ictimailəşib. "Biz bu təsvirlərdən hədsiz dərəcədə sarsılmışıq. Ayılardan birinin minaya düşərək şikəst qalması, digər ayı balasının isə minanı tapdalamaqla ölməsi aydın müşahidə edilib. Təəssüflə qeyd etmək lazımdır, ayı balasının ölümünə səbəb olan mina 2021-ci ildə Ermənistanda istehsal olunub. Bu isə o deməkdir ki, Ermənistan 2020-ci ildə 44 günlük müharibədən sonra da Laçın yolundan sui-istifadə edərək

Azərbaycan ərazilərini minalamada davam edib. Yalnız 2023-cü ilin sentyabrında Azərbaycan Ordusunun icra etdiyi lokal xarakterli antiterror tədbirləri ilə Ermənistanın Azərbaycanın suveren ərazilərini minalamasının qarşısını alınıb.

Ümumdünya Təbiəti Mühafizə Fondu bir neçə il əvvəl (WWF) Ermənistanla Azərbaycan sərhədində ayaqları sikəst qalmış 2 bəbirin (*Panthera pardus*) təsvirini də yaymışdı"-deyə müraciətdə qeyd olunur...

Nəqli kəsilməkdə olan heyvanlar da mina terroruna tuş gəlir...

Müraciətdə vurğulanır ki, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə mina qurbanı olan heyvanlar içərisində nəqli kəsilməkdə olan Beynəlxalq Qırmızı Siyahıya düşmüş növlər də var. "Ermənistan Respublikası tərəfindən heyvanlara, vəhşi faunaya qarşı sərgilənən bu cür qəddar münasibət yolverilməzdir. Cənubi Qafqaz kimi biomüxtəliflik cəhətdən zəngin bir regionun nadir təbiət inciləri, heyvanları bu cür rəftara məruz qalmamalıdır.

Ermənistan həm də heyvanlardan sui-qəsdçi kimi istifadə edib. 2023-cü il sentyabrın 11-ində Ermənistanın Azərbaycan ərazisindəki qeyri-qanuni silahlı dəstələri itin üzərinə uzaqdan idarə olunan əldəqayırma partlayıcı qurğu bağlayaraq onu Azərbaycan Ordusunun mövqeləri istiqamətində hərəkət etməyə məcbur ediblər. Azərbaycan Ordusunun hərbi qulluqçuların sayıqlığı nəticəsində terror aktının qarşısı alınıb.

Bu təxribat adi silahların müəyyən növlərinin istifadəsinə qadağa və məhdudiyyətlərə dair Konvensiyanın Minaların, mina-tələlərinin və digər qurğuların tətbiqinə qoyulan qadağalar və ya məhdudiyyətlər haqqında protokoluna zidd olan əməldir. Heyvanlardan sui-qəsd məqsədilə istifadə olunması heç bir mənaəviyyətə sığmır.

Azad edilmiş ərazilərdə ekoloji fəlakətin miqyası, Ermənistan tərəfindən törədilmiş ekosid ürək ağrıdır. 30 illik işğal dövründə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə xeyli sayda meşələrin qırılmasını və ya yandırılmasını, torpaq və su hövzələrinin qanunsuz dağ-mədən sənayesi işləri nəticəsində kimyəvi cəhətdən çirkləndirilməsini heyvanlara qarşı da kütləvi qırğın kimi qiymətləndiririk. Ermənistan bu anti-humanizm hərəkətlərinə, eko müharibəyə, faunaya qarşı qəddarlığa görə cavab verməlidir.

Biz "Həyat və Canlılar Naminə Birlik" ("United for Life & Livelihoods") təşkilatının baş direktoru xanım Qretel Aqilara (Grethel Aguilar), "Dünyada Heyvanları Müdafiə üzrə Beynəlxalq" ("World Animal Protection International") təşkilatın İcraçı direktoru cənab Stiv Makaylvora (Steve McIvor), "Heyvanlara Qarşı Qəddar Davranışdan Müdafiə üzrə Amerika Cəmiyyəti"-nin ("American Society for the Prevention of Cruelty to Animals") sədri xanım Salli Spunerə (Sally Spooner), "Heyvanların Beynəlxalq Müdafiəçiləri" ("Animal Defenders International") təşkilatının prezidenti və həmtəsisçisi xanım Yan Krimerə (Jan Creamer), "Heyvanların Müdafiəsi və Xilas" Liqasının ("Animal Protection and Rescue League") sədri və həmtəsisçisi xanım Dina Kurda (Dina Kourda), "Heyvan Etikası" ("Animal Ethics") təşkilatının icraçı direktorları xanım Olayya Freyriya (Olaia Freiria) və xanım Liya Makkelviyə (Leah McKelvie), "Vəhşi Heyvanlar Təşəbbüsü" ("Wild Animal Initiative") təşkilatının icraçı direktoru cənab Kameron Meyer Şorba (Cameron Meyer Shorb), "Ümumdünya Təbiəti Mühafizə Fondu"-nun ("World Wildlife Fund") prezidenti cənab Adil Nacama (Adil Najam) müraciət edərək onları Ermənistanın bu qəddar hərəkətlərini pisləməyə çağırırıq! Dəqiq mina xəritələrinin Azərbaycan dövlətinə təhvil verilməsində Sizin əvəzsiz töhfəniz ola bilər, bu, Cənubi Qafqazın təbiətini xilas edə bilər. Biz heç bir canlının, o cümlədən heyvanların bundan sonra mina qurbanı olmasını istəmirik!

Canlı aləm Ermənistanın hərbi-siyasi təxribatlarının qurbanı olmamalıdır. Vəhşi təbiət, heyvanlar bizdən kömək istəyir" - deyə müraciətdə bildirilir.

Əlbəttə, bu müraciətdən də aydın görsənir ki, Ermənistanın mina terroru Azərbaycan təbiətinə, florasına, faunasına nə qədər ziyan vurub. Hesab edirik ki, beynəlxalq təşkilatlar buna səssiz qalmamalıdır.

Bakı Xəbər. - 2023. - 26 dekabr. - № 235. - S. 8.

Dünyanın "yaşıl"laşmağa ehtiyacı var

2024-cü ilin Azərbaycanda "Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" elan edilməsi də bundan irəli gəlir

Flora Sadıqlı

"Yaşıl enerji" növlərinin yaradılması və "yaşıl enerji"nin dünya bazarlarına nəqli Azərbaycanın enerji siyasətinin prioritetidir. Dövlətin enerji sahəsində qarşıya qoyduğu bu məqsəd Prezident İlham Əliyevin bu il dekabrın 25-də imzaladığı 2024-cü ilin "Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" elan edilməsi haqqında sərəncamında bir daha vurğulanıb. Qeyd edilib ki, Azərbaycan elektrik enerjisi istehsalının qoyuluş gücündə bərpaolunan enerji mənbələrinin payının 2030-cu ilə qədər 30 faizə çatdırılmasını hədəfləyir.

Bir neçə ay əvvəl Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin "Masdar" şirkəti ilə tikilən "Qaradağ" Günəş-Elektrik Stansiyası istifadəyə verildi. Bu, Xəzər regionunda və MDB məkanında ən böyük günəş-elektrik stansiyasıdır. Stansiya 262 milyon dollar dəyərində xarici sərmayə hesabına tikilib. Ölkəmizdə xarici investisiya cəlb edilməklə reallaşdırılan sənayemiqyaslı ilk günəş-elektrik stansiyası olan bu enerji obyektinin istismara verilməsi qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün atılan mühüm addımdır. Hazırda Bakıda Səudiyyə Ərəbistanının "ACWA Power" şirkəti ilə külək-elektrik stansiyasının tikintisi davam edir. Növbəti yeni layihələrin reallaşması üçün bir sıra sənədlər imzalanıb, danışıqlar gedir.

Bu sahədəki hədəflərdən danışarkən xatırlatmaq vacibdir ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərimiz Prezident İlham Əliyev tərəfindən "yaşıl enerji" zonası elan olunub. Bununla bağlı dövlət başçısı 2021-ci il mayın 3-də sərəncam da imzalayıb.

Məlum olduğu kimi, "yaşıl enerji" konsepsiyasının əsas elementləri günəş və külək enerjisindən sistemli şəkildə istifadə edilməsidir. Coşqun Xəzərin dalğalarının gətirdiyi küləklər, yurdumuzun əksər bölgələrinin bol günəşi bu növ enerji istehsalını genişləndirmək üçün geniş perspektivlər açır. Təkcə Xəzərin Azərbaycan sektorunda külək enerjisinin potensialı 157 qeqavat təşkil edir. İşğaldan azad olunan ərazilərimizin də günəş və külək potensialı böyükdür. Bu, həmin ərazilərdə istehsal olunan elektrik enerjisinin hətta digər rayonlara nəql edilməsinə imkan yaradacaq.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur 7200 meqavat günəş, 2000 meqavat külək enerjisi potensialına malikdir. Ölkəmizin daxili su ehtiyatlarının isə təxminən 25 faizi, yəni illik 2 milyard 560 milyon kubmetri bu ərazilərdə formalaşır. Günəş enerjisi potensialı Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan və Qubadlıda, külək enerjisi potensialı isə Laçın və Kəlbəcərin dağlıq ərazilərində daha çox müşahidə olunur. Hər iki bölgənin ərazisi ilə axan Tərtərçay, Bazarçay, Həkəriçay kimi əsas və digər kiçik çayların böyük hidroenerji potensialı var. Həmçinin ilkin təhlillərə əsasən, Kəlbəcərdə günlük 3093 kubmetr, Şuşada isə günlük 412 kubmetr termal su ehtiyatlarının mövcud olması ehtimal edilir.

Yer səthinə düşən günəş radiasiyasının miqdarına görə Zəngilan, Cəbrayıl, Qubadlı və Füzuli rayonları Naxçıvan MR-dən sonra ikinci yerdədir. Azərbaycanın ən günəşli rayonlarından biri də Ağdamdır. Burada günəşli günlərin çox olması günəş enerjisindən istifadəni aktuallaşdırır. Gələcəkdə burada da günəş enerjisindən və digər bərpaolunan enerji mənbələrindən istifadə nəzərdə tutulur.

Qarabağın dağlıq hissəsində 100 metr hündürlükdə küləyin orta illik sürətinin saniyədə 7-8 metr olduğu geniş ərazilər mövcuddur. Xüsusilə Kəlbəcər və Laçın rayonlarının Ermənistanla sərhəd ərazilərində küləyin orta illik sürəti saniyədə 10 metrə çatır. Ümumilikdə, Qarabağın dağlıq ərazilərində külək enerjisinin potensialı 500 meqavatadək qiymətləndirilir. Təbii ki, bunlar ilkin qiymətləndirmələrdir.

Prezident İlham Əliyevin bu il dekabrın 25-də imzaladığı sərəncamda bir daha qeyd olunur ki, işğaldan azad edilmiş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur, eləcə də Naxçıvan Muxtar Respublikası "yaşıl enerji" zonası elan olunmuşdur. Azad edilmiş ərazilərdə həyata keçirilən genişmiqyaslı bərpa və yenidənqurma prosesində ətraf mühitin qorunması prioritetdir. Həmin ərazilərdə "ağıllı şəhər", "ağıllı kənd" kimi innovativ yaşayışlar tətbiq edilir, ekosistem bərpa olunur. "Yaşıl enerji" potensialından səmərəli şəkildə istifadə olunması üçün konkret layihələr hazırlanaraq onların həyata keçirilməsinə başlanıb. Artıq bir sıra layihələrin icrası tamamlanıb. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə 2022-2026-cı illərdə "yaşıl enerji" zonasının yaradılması üzrə çoxistiqamətli tədbirlərlə ölkəmizdə bərpaolunan enerjinin inkişafı geniş vüsət alır. Bu ərazilərdə ümumi gücü 320 MVt-dan artıq olan 50-dən çox kiçik su-elektrik stansiyasının (KSES) bərpası üçün araşdırmalar aparılır.

Azad edilmiş ərazilərdə artıq 53,6 MVt gücündə 11 KSES istismar edilir, 70,5 MVt gücündə 7 KSES hazırda inşa olunur və ümumi gücü 76,8 MVt olan 9 stansiyanın tikintisinə başlanıb. Kiçik su-elektrik stansiyalarının bərpasına özəl investisiyanın cəlb edilməsi istiqamətində işlər aparılır. Cəbrayıl da 240 MVt gücündə "Şəfəq" Günəş-Elektrik Stansiyası, Araz çayı üzərində 140 MVt gücündə "Xudafərin" və "Qız Qalası" hidroqovşaqları və su-elektrik stansiyaları da Şərqi Zəngəzurun "yaşıl inkişaf"ına öz töhfəsini verəcək.

Sentyabr ayında Naxçıvanda keçirilən Azərbaycan-Türkiyə III Enerji Forumu və "Naxçıvan - Yaşıl Enerji Zonası" Beynəlxalq Konfransında qeyd edildiyi kimi, "yaşıl enerji" layihələrinin reallaşdırılması yaxın illərdə muxtar respublikanı enerji ixracatçısına çevirəcək və onun strateji əhəmiyyətini daha da artıracaq. Külək və günəş enerjisi üzrə 1500 MVt-lıq istehsal güclərinin yaradılması və onun ən azı 1000 MVt-nın ixrac edilməsi planları çərçivəsində beynəlxalq enerji şirkətləri ilə əməkdaşlıq sayəsində Naxçıvan "yaşıl enerji"nin istehsalı-ixracının da mənbəyi və marşrutu olacaq. Bu xüsusda "Total-Energies" və "Nobel Energy" şirkətləri ilə ümumi gücü 650 MVt olan günəş-elektrik stansiyalarının inşası və istehsal ediləcək elektrik enerjisinin Türkiyəyə ixracı üzrə əməkdaşlıq edilir. "Masdar" şirkəti ilə ilkin mərhələdə gücü 150 MVt olan günəş-elektrik stansiyası, "Czech Engineering" şirkəti ilə günəş-elektrik stansiyaları, eləcə də Almaniyanın "Notus" şirkəti ilə "yaşıl enerji" layihələrinin reallaşdırılması ilə bağlı planlar var.

"Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" olan 2024-cü il bu rayonların "yaşıl enerji" məkanına çevrilməsi üçün xüsusi təkan verəcək. Bu da həmin istiqamətdə görülən işlərin ölkəmizin daha böyük sosial-iqtisadi inkişafına səbəb olacağı deməkdir.

Azərbaycan. - 2023.- 29 dekabr. - № 286. - S. 15.

İqlim dəyişikliyi və həlli yolları

Azərbaycan bu sahədə aktiv fəaliyyət göstərir

Röya Rüstəmli,
Nurcan Süleymanova

Hazırda bütün dünyada ən aktual problemlərdən biri qlobal istiləşmə və onun yaratdığı fəsadlardır. Qlobal istiləşmə probleminin mərkəzində temperaturun amansız artımı amili dayanır. İstiləşmə iqlim dəyişikliyinə, ekosistemin pozulmasına, ekstremal hava hadisələrinə, buzların əriməsi səbəbindən dəniz səviyyəsinin yüksəlməsinə, biomüxtəlifliyin itirilməsinə səbəb olur. Eyni zamanda insan sağlamlığına, kənd təsərrüfatı və ərzaq təhlükəsizliyinə, infrastruktura, həmçinin iqtisadiyyata mənfi təsir edir. Problemin həlli istiqamətində bir çox beynəlxalq tədbirlər keçirilib, qərarlar qəbul edilib.

Ekoloq Fikrət Cəfərov qeyd edir ki, iqlimin dəyişməsi üzrə beynəlxalq Konvensiya çox vacib bir sənəddir: "Bu Konvensiya 1992-ci ildə Rio de Janeyro şəhərində BMT-nin konfransı əsasında qəbul olunub. Həmin konvensiyanın hazırlanmasında mən şəxsən iştirak etmişdim, buna görə də bilirəm ki, necə çətin və yüksək səviyyədə müzakirələr keçirilib. Ümumiyyətlə, o zaman biz fikirləşirdik ki, doğrudan da insan cəmiyyəti riski tam şəkildə görəcək və maksimum qısa müddətdə bu məsələnin həlli üçün çalışacaq. Lakin get-gedə problem artır. Bu gün Yer kürəsində iqlimin dəyişməsinin mənfi təsir göstərmədiyi yer yoxdur. Sel, yağışlar, daşqınlar, həddindən güclü küləklər və sair get-gedə çoxalır. Azərbaycan bu problemə qlobal şəkildə yanaşır və dövlət səviyyəsində tədbirlər görülür. Bilirik ki, Azərbaycanda bu gün "yaşıl iqtisadiyyatı, "yaşıl enerji" sahəsində böyük layihələr həyata keçirilir".

Qlobal istiləşmənin təsirlərini aradan qaldırmaq, istixana qazları emissiyalarını azaltmaq, baş verən dəyişikliklərə uyğunlaşmaq və qeyri-müəyyən gələcək qarşısında dayanıqlılığı gücləndirmək kimi kollektiv öhdəliklər qəbul etmək lazım gəlir. Qlobal istiləşmənin nəticələri mücərrəd anlayış deyil. Bunlar açıq-aşkar pozulmalardır və bizi ortaq dünyamızın qorunmasında qətiyyətlə hərəkət etməyə çağırır. Azərbaycan hər zaman Cənubi Qafqazın inkişafı üçün çalışıb. Bu gün ölkəmizin bir çox beynəlxalq tədbirlərə evsahibliyi etməklə, regionu tərəqqiyə aparması bunun sübutudur. BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasının - COP29-un Azərbaycanda keçirilməsi ölkəmizin əldə etdiyi növbəti nailiyyətlərdəndir.

Azərbaycan 1995-ci ildə BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasını, 2000-ci ildə Konvensiyanın Kioto Protokolunu, 2017-ci ildə isə Paris Sazişini ratifikasiya etməklə qlobal iqlim dəyişmələrinin mənfi təsirlərinin yumşaldılması üzrə beynəlxalq səylərə qoşulub. Həmçinin, Azərbaycan Respublikası tərəfindən 1995-ci il yanvarın 10-da təsdiq edilmiş Birləşmiş Millətlər Təşkilatının iqlim dəyişmələri üzrə çərçivə konvensiyasına uyğun Azərbaycan Respublikasının qəbul etdiyi öhdəliklərini yerinə yetirmək, iqlim dəyişmələri nəticələrinin ölkənin iqtisadiyyatına və əhalisinin sağlamlığına mənfi təsirinin qarşısını almaq üçün kompleks tədbirlərin hazırlanıb həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 aprel 1997-ci il tarixli Sərəncamı ilə Dövlət Komissiyası yaradılıb.

Ekoloq Faiq Mütəllibov qeyd edir ki: "Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 mart 2020-ci il tarixli Sərəncamı ilə Dövlət Komissiyası yeni tərkibdə təsdiqlənmişdir. Azərbaycanın qlobal emissiyalarda payının cəmi 0,15% olduğuna baxmayaraq, iqlim dəyişmələri ilə mübarizədə qlobal səylərə öz töhfəsini vermək üçün 2030-cu ilə qədər istixana effekti yaradan qaz tullantıları səviyyəsinin 1990-cı illə müqayisədə 35% aşağı salınmasını hədəf kimi götürmüşdür. Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən təsdiq olunmuş "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər" sənədində yeni strateji mərhələdə iqtisadiyyatın davamlı və yüksək tempdə artması fonunda qlobal iqlim dəyişikliklərinə cavab verən və əhalinin sağlam ətraf mühitdə yaşamını təmin edəcək yüksək keyfiyyətli ətraf mühitin təmin olunması vəzifəsi qarşıya qoyulmuşdur".

Azərbaycanda 2024-cü il "Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" elan edilib. Ekoloq Rövşən Abbasov deyir ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən imzalanan sərəncamdan da bəlli olur ki, 2024-cü ildə Azərbaycanda bu istiqamətdə çoxsaylı tədbirlər həyata keçiriləcək. "Sərəncamın elə adından da görünür ki, Azərbaycan regionda və bütün dünyada sülhün bərqərar olunmasında və planetimizin ekoloji balansının qorunmasında israrlıdır. Bu sənəd bir yol xəritəsidir və Azərbaycanın yaxın 20 il ərzində həm ekologiya və ətraf

mühitin qorunması istiqamətində, həm də beynəlxalq münasibətlərin tənzimlənməsində hansı xətti götürdüyünü bəyan edir. Sərəncamda da əks olunub ki, bir ay ərzində tədbirlər planı qrafiki hazırlansın. Düşünürəm ki, COP29, eləcə də ekologiya, ətraf mühitin qorunması, dayanıqlı inkişaf, iqlim dəyişmələri ilə mübarizə və iqlim dəyişmələrinə uyğunlaşma sahəsində çoxsaylı tədbirlər keçiriləcək və ölkəmizə çoxsaylı qonaqlar gələcək".

Ölkəmiz neft-qaz cəhətdən zəngin olsa da, "yaşıl enerji" sahəsində inkişafa da xüsusi diqqət ayırır. Ekoloq Çingiz İsmayılov deyir ki, Azərbaycan son illər alternativ enerjetikanın inkişafına xüsusi diqqət yetirir. Azərbaycanın iqtisadi inkişafında, enerjetika sahəsində alternativ enerji mənbələrindən daha səmərəli istifadə edilməsi də bir istiqamətdir. Artıq elektroenerjinin ixrac edilməsi Azərbaycana daxil olan valyuta gəlirlərinin önəmli bir hissəsini təşkil edir. Həm iqtisadi inkişaf, həm ənənəvi karbohidrogen ehtiyatlarının daha səmərəli istifadə edilməsi baxımından Azərbaycan üçün bu, vacibdir. Eyni zamanda Azərbaycanın iqlim dəyişikliyi ilə bağlı öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi, karbon qazının atmosfərə atılmasının, həcmnin azaldılması sahəsində Avropa ölkələri ilə əməkdaşlığın dərinləşməsi ölkəmiz üçün çox vacibdir".

Ölkəmiz əsasən də işğaldan azad edilmiş ərazilərdə, bölgələrin dirçəldilməsi üçün "yaşıl" enerji zonası, "yaşıl" kənd təsərrüfatı, "yaşıl" nəqliyyat, "ağıllı" şəhərlər, "ağıllı" kəndlər kimi yanaşmaları tətbiq edib. Minlərlə hektar sahədə meşələr bərpa olunub. "İşğaldan azad edilmiş ərazilər üçün karbon neytrallığı Konsepsiyası" sənədi hazırlanıb. Müasir texnologiyaların tətbiqi ilə "ağıllı şəhər", "ağıllı kənd" və "Yaşıl Enerji Zonası" konsepsiyalarının reallaşdırılması bu ərazilərin dayanıqlı inkişafına töhfə verməklə iqlim dəyişmələrinin təsirlərinin yüngülləşdirilməsi kimi hədəflərə nail olmağa imkan verib.

Dövlətimiz 2024-cü ildə evsahibliyi edəcəyi BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasına - COP29-a tam şəkildə hazırdır. Azərbaycanın kifayət qədər "yaşıl enerji" layihələri mövcuddur. Şübhəsiz ki, Azərbaycanın COP29-a evsahibliyi "yaşıl enerji"nin inkişafına və ətraf mühitin qorunmasına böyük töhfə verəcək. Qlobal səylər və qətiyyətli strategiya sayəsində bəşəriyyət bu böhrandan çıxıb, yaşıl dünyaya doğru addımlar atacaq.

Respublika. - 2023.- 29 dekabr. - № 286. - S. 8.

